

वीर सेवा मन्दिर
दिल्ली

★

क्रम संख्या

४४६८

काल नं०

०३०८ और

खण्ड

पांच

वृन्दाकरकल्पवादिवृन्दवन्दितचरणकमल—सर्वतन्त्रस्वतन्त्र—कलि-
कालसर्वज्ञकल्प—जङ्गमयुगप्रधान—श्रीसौधर्मवृद्धतपागच्छीय-
जैनश्वेताम्बराचार्य—श्रीमद्भट्टारक—श्री श्री १००८ श्री
श्रीमद्विजयराजेन्द्रसूरीश्वरविरचितः

अभिधानराजेन्द्रः

(कोषः)

तस्य पकारादिशब्दसङ्कलने पञ्चमो जागः ।

स च

श्री सर्वज्ञप्ररूपितगणधरनिर्वर्तितायश्चीनोपसृज्यमाना-
शेष—सूत्र—तन्त्रियुक्ति—जाप्य—तूर्णि—वृत्त्यादिनिहित
सकलदार्शनिकसिद्धान्तैतिहास—शिष्टप-वेदान्त-
न्याय-वैशेषिक-मीमांसादिप्रदर्शितपदार्थ-
युक्तयुक्तत्वनिर्णायकः ।

उपाध्याय—श्री श्री १०८ श्रीमन्मोहनविजयोपदेशतः—

मुनिश्रीदोषविजय—श्रीयतीन्द्रविजयाचार्यं

संशोधितः

श्रीजैनश्वेताम्बरसमस्तसङ्केत सङ्ग्रहपरिश्रमतः प्राकाश्यं नीतश्च ।

*** रतनामस्य—श्रीजैनप्रज्ञाकर यन्त्रालये मुद्रितः ***

श्रीवीरसम्बत् २४४८

श्रीराजेन्द्रसूरिसम्बत् १५

}

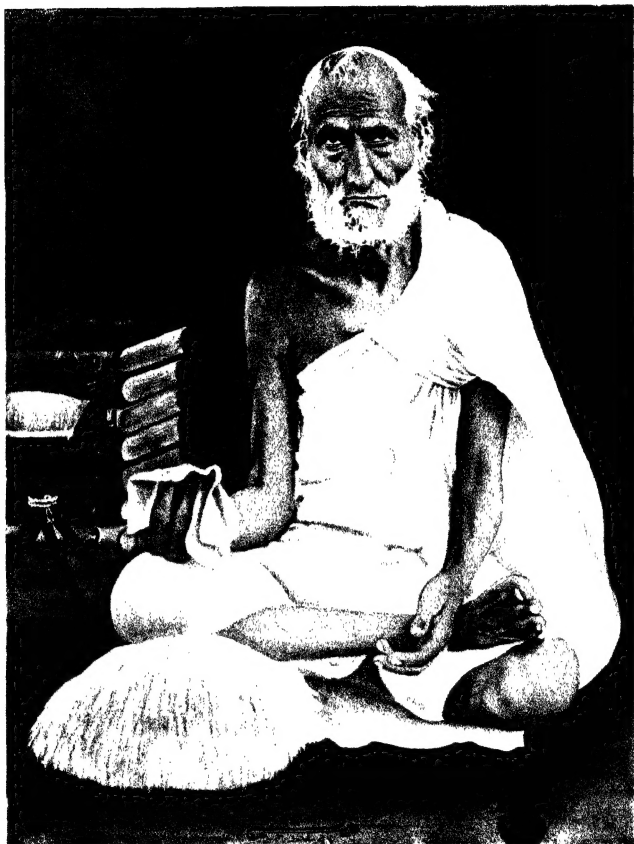
मूल्यम् रु० २५

}

श्रीविक्रमानन्द १९७८

खिस्ताब्द १९२१

मुनिरितप्रार्थनक्रतुकरडामणि कलिकालमवेजकल्प-परमयोगिगज-
जगत्पुण्य-गुरुदेव-प्रभुश्रीमद्-विजयराजेन्द्रमूर्गेश्वरजी महाराज ।

स्मृष्टान्नविषयदन्निदमने पश्चान्नप्राप्तमणी-राजेन्द्राभिषेकोठासंप्रणयनागमन्दीपतिनश्रुतः ।
यद्गुणोपकृतिप्रयोगकरणे भित्तये कृती तादृशः को न्यः स्वपिपदाङ्गितो विजयराजेन्द्रान्तरः पृथ्ववान् ? ॥ १ ॥

जन्मे १९०५ अरुणपुर १९०५ गन्ध्यासपट १९०५ उदयपुर १९०५ कियोडा १९०५ जामरा १९०५
दीक्षा १९०५ उदयपुर १९०५ श्रीपुण्यपदवी १९०५ आरोग्य १९०५ निर्वाण १९०५ राजगद् १९०५

आभार-प्रदर्शनम् ।

सुविहितसूचिकुलसिद्धकायमान-सङ्घजैनागमपाटुश्च-आवासब्रह्मचारी-जङ्गमयुगप्रधान-प्रातःस्मरणीय-परमयोगिराज-क्रियाशुश्रूषकारक-श्रीसौधर्मबृहत्तपोगच्छीय-सितपटाचार्य-जगत्पूज्य-गुरुदेव-जट्टारक श्री १०८ प्रभु श्रीमद्विजयगजेन्द्रसूरीश्वरजी महाराजने 'श्रीअजिधानराजेन्द्र' प्राकृत-मागधी महाकोश का सङ्कलनकार्य मरुधरदेशीय श्रीसियाणा नगर में सन् १९४६ के आश्विनशुक्लदिनीया के दिन शुज लग्न में आरम्भ किया। इस महान् संकलनकार्य में समय समय पर कोशकर्त्ता के मुख्य पट्टधर शिष्य-श्रीमदधनचन्द्रसूनिजी महाराजने भी आपको बहुत सहायता दी। इन प्रकार कराव साठ चौदह वर्ष के अविश्रान्त परिश्रम के फलस्वरूप में यह प्राकृत बृहत्कोष सन् १९६० चैत्र-शुक्ला १३ बुधवार के दिन श्रीसूर्यपुर (सुरत-गुजरात) में बनकर परिपूर्ण (तैयार) हुआ।

मालवियर-गियासत के राजगढ (मालवा) में गुरुनिर्वाणोत्पन्न के दर-मियान सन् १९६३ पौष-शुक्ला १३ के दिन महोत्पन्नी-मुनिश्रीरूपविजयजी, मुनिश्रीदीपविजयजी, मुनिश्रीयतीन्द्रविजयजी, आदि सुयोग्य मुनिमहाराजाओं की अध्यक्षता में मालवदेशीय-छोटे बड़े ग्राम-नगरों के प्रतिष्ठित-सद्गृहस्थों की सामाजिक-मिटिंग में सर्वानुमत से यह प्रस्ताव पास हुआ कि-महंम-गुरुदेव के निर्माण किये हुए 'अजिधानराजेन्द्र' प्राकृत मागधी महा-कोश का जैन और जैनेतर समानरूप से छात्र प्राप्त कर सकें, इसलिये इसको अवश्य छपाना चाहिये, और इसके छपाने के लिये रतलाम (मालवा) में सेठ जसुजी चतुर्जिजीत्-मिश्रीमलजी मथुरासालजी, रूचंदजी रखवदासजीत्-जागरथजी, बीसाजी जवचंदजीत्-प्यारचंदजी और गोमाजी गंभीरचंदजीत्-निहालचंदजी, आदि प्रतिष्ठित सद्गृहस्थों की देख-रेख में श्रीअजिधानराजेन्द्र-कार्यालय और 'अजैनप्रज्ञाकरप्रनिग्रेस' स्वतन्त्र खोखना चाहिये। कोष के संशोधन और कार्यालय के प्रबन्ध का

समस्त-भार महिम-गुरुदेव के सुयोग्य-शिष्य-मुनिश्रीदीपविजयजी (श्रीम-
द्विजयजृपेन्द्रसूरिजी) और मुनिश्रीयतीन्द्रविजयजी को सौंपा जाय। वस,
प्रस्ताव पास होने के बाद सं० १९६४ श्रावणसुदी ५ के दिन उक्त कोश को
छपाने के लिये रत्नलाम में उपर्युक्त कार्यालय और प्रेस खोला गया और
उक्त दोनों पूज्य-मुनिराजों की देख-रेख से कोश कमशः छपना शुरू हुआ,
जो सं० १९८१ चैत्र-वदि ५ गुरुवार के दिन संपूर्ण छप जाने की संकलता
को प्राप्त हुआ।

इस महान् कोश के मुद्रणकार्य में कुवादिमतमनंगजमदजजनकेसरी-
कञ्जिकालसिद्धान्तशिरोमणि-प्रातःस्मरणीय-आचार्य-श्रीमदधनचन्दसूरि-
जी महाराज, उपाध्याय-श्रीमन्मोहनविजयजी महाराज, सञ्चारित्री-
मुनिश्रीटीकमविजयजी महाराज, पूर्णगुरुदेवसेवाहुवाक-मुनिश्रीहृकुमविज-
यजी महाराज, सत्क्रियावान्-महातपस्वी-मुनिश्रीरूपविजयजी महाराज;
साहित्यविशारद-विद्याजृषण-श्रीमद्विजयजृपेन्द्रसूरिजी महाराज, व्या-
ख्यानवाचस्पत्युपाध्याय-मुनिश्रीयतीन्द्रविजयजी महाराज, ज्ञानी ध्यानी
मौनी महातपस्वी-मुनिश्रीहिम्मतविजयजी, मुनिश्री-लक्ष्मीविजयजी,
मुनिश्री-गुलाबविजयजी, मुनिश्री-हर्षविजयजी, मुनिश्री-हंसविजयजी,
मुनिश्री-अमृतविजयजी, आदि मुनिवर्गों ने अपने अपने विहार
के दरमियान समय समय पर श्रीसंघ को उपदेश दे दे कर तन,
मन और धन से पूर्ण सहायता पहुँचाई, और स्वयं भी अनेक
जैति परिश्रम उठाया है, अतएव उक्त मुनिवर्गों का कार्यालय आभारी है।

जिन जिन ग्राम-नगरों के सौधर्मबृद्धत्तपोगच्छीय-श्रीसंघ ने इस
महान् कोषाङ्कन-कार्य में आर्थिक-सहायता प्रदान की है, उनकी शुभ-
सुवर्णाक्षरी नामावलि इस प्रकार है—

श्रीसौधर्मबृद्धत्तपोगच्छीय श्रीसंघ-मालवा—

श्रीसंघ-मल्लाम।

श्रीसंघ-बाँगराद।

श्रीसंघ-राजगढ़।

„ जाबरा।

„ बारोदा-बड़ा।

„ आवुवा।

શ્રીસંઘ-બહનગર ।

” શ્વાચરાંદ ।

” મન્દસોર ।

” સીતામઝ ।

” નિમ્બાહેડા ।

” હન્દૌર ।

” ઉઝ્જૈન ।

” મહેન્દપુર ।

” નયાગામ ।

” નીમચ-મિટી ।

” સંજીત ।

” નારાયણગઢ ।

” બરડાથડા ।

શ્રીસંઘ-સરસી ।

” મુંજાગ્વેડી ।

” ચ્વરસોદ-થરી ।

” ચીરોલા-થડા ।

” મકરાવન ।

” ચરડિયા ।

” (ભાટ)પચ્છલાના ।

” પટલાવદિયા ।

” પિપલોદા ।

” દશાઈ ।

” થડી-કડોદ ।

” ધામણદા ।

” રાજોદ ।

શ્રીસંઘ-ભક્ષણાવડા ।

” કૂકમી ।

” આલીરાજપુર ।

” રીંગનોદ ।

” રાણાપુર ।

” પારાં ।

” ટાંઢા ।

” થાગ ।

” શ્વવાસા ।

” રંભાપુર ।

” અમલા ।

” પોરી ।

” નાનપુર ।

શ્રીસૌધર્મવૃદ્ધતપોગચ્છીય-સંઘ-ગુજરાત—

શ્રીસંઘ-અહમદાબાદ ।

” વીરમગામ ।

” સૂરત ।

” સાણંદ ।

” ચમ્પઈ ।

” પાલનપુર ।

શ્રીસંઘ-ધિરપુર (ધરાદ) ।

” વાવ ।

” ખોરોલ ।

” ધાનેગ ।

” ધોરાજી ।

” હુવા ।

શ્રીસંઘ-દામા ।

” દુધવા ।

” વાન્યમ ।

” વામણ ।

” જામનગર ।

” લંખાત ।

શ્રીસૌધર્મવૃદ્ધતપોગચ્છીય-સંઘ-મારવાડ—

શ્રીસંઘ-જોધપુર ।

” આહોર ।

” જાલોર ।

” ખેમવાડા ।

” રમણિયા ।

” સાંકલેસર ।

” દેવાવમ ।

” વિશનગઢ ।

” માંદવલા ।

શ્રીસંઘ-ખીનમાલ ।

” સાચોર ।

” થાગરા ।

” ધાનપુર ।

” આકોલી ।

” સાથુ ।

” સિયાણા ।

” કાણોદર ।

” દેલંદર ।

શ્રીસંઘ-શિવગંજ ।

” કોરટા ।

” ફત્તાપુરા ।

” જોગાપુરા ।

” ખાન્દા ।

” પોમાવા ।

” ચીજાપુર ।

” ચાલી ।

” શિવેલ ।

श्रीमंघ-गोलरी	श्रीमंघ-मंडवारिया।	श्रीमंघ-सांडेराव।
” साहेला।	” बलदूट।	” खुडाला।
” आलामण।	” जावाल।	” राणी।
” रेवनडा।	” मिंगोही।	” मिमाडा।
” धाणसा।	” सिराही।	” कोशीलाव।
” वाकरा।	” हरजी।	” पावा।
” मंदरा।	” गुडावालोतरा।	” एंदला का गुडा।
” धलवाड।	” भूति।	” चणंद।
” मंगलवा।	” तमनगड।	” हुडर्मा।
” सुराणा।	” सेदरिया।	” भाँवला।
” दाधाल।	” गेवाडा।	” जोयला।
” धनारी।	” भावरी।	” काचोली।

इनके सिवाय हमारे भी कई गाँवों के मंघों के तरफ से मदद मिली है, उन सभी का कार्यालय शुद्धान्तःकरण से पूर्ण आभारी है।

श्रीअभिधानराजेन्द्रकार्यालय,

रत्नलाम (मालवा)

श्रीमदित्यराज-उपाध्यायप्रभाकर तन्वाचक्रार्चन-आत्मसंस्कारप्रदीप-अन्यथाविधानम्

श्रीसिद्धमन्त्रजपोमन्त्राद्य-श्रीमदित्यराजचन्द्रमूर्ति-महाराज ।

श्रीरामचन्द्रमूर्ति-महाराज, अथर्ववेद-सूक्तिक्रमवर्धनात्मकम् ।

नव-शास्त्राचार्य-कृत-पञ्चमहापुराण, नव-कल्याणविषय-अन्यथाविधानम् ।

श्रीराम	अथर्ववेद	अथर्ववेद	अथर्ववेद	अथर्ववेद	अथर्ववेद
अथर्ववेद	अथर्ववेद	अथर्ववेद	अथर्ववेद	अथर्ववेद	अथर्ववेद

श्रीअभिधानराजेन्द्रः ।

वीरं नमेऊण सुरेसपुजं, सारं गदेऊण तयागमाओ ।

साहूण सहाण य वोहयं तं, बोच्छामि जागामि य पंचमस्मि ॥ १ ॥

—:१:—:१०:—:१:—

प

पट्टा

पकार

प-प-पुं । पन्-पा-वाङ् । पवने, पातरि, पणै, पाने च । वा-
च० । सुरे, शोपणे, पणै, पानाले, वरणे च । परिचाणे, क्रमे,
तत्रे, निपाने, पट्टमकुले, उच्छदेशे, व्यले च । " पः सुरे शो-
पणे पणै, पानाले वरणेऽनिले । परिचाणे क्रमे क्रमे, निपाने
पट्टमकुले ॥ ८० ॥ " एका० ना० । पवने, कणै, प्रकोरे, शुभ-
शब्दे च । " पुंलिङ्गे तु पकारः स्यात्, पवने पवने कणै ॥
५६ ॥ प्रकोरे शुभशब्दे च, पात्रकौस्तुभयोरपि ॥ (५७) " ए-
का० र० । " प स्ति य पावयज्जले । " प इति पावयजने, आ०
म० १ अ० ।

प्र-अव्य० । " सर्वत्र लघुरामचन्द्रे " ॥ ७ । १ । ७६ ॥ इति रजो-
पः । आत्किमणि, जं० प्रणमिताः, नमयितुमारब्धा इत्यर्थः । प्र-
शब्दस्याऽऽदिकर्मवत्त्वात् । जं० १ वत्त० । उत्त० । प्राथम्ये, स-
र्वतो भावे, सपत्नी, क्यालौ, व्यवहारे च । वाच० । प्रकथे, स-
जं २ कु० १ अ० । इल० । आवा० । रा० । नि० चू० । प्र-
ज्ञा० । प्रभवणे, " विष्णोस्तुहि " इत्यत्र प्रशब्देन प्रभवणप्र-
ज्ञात् । औ० ।

पय-पुं-पयस्-न० । " समदासशिवेनभः " ॥ ८ । १ । ३२ ॥
इति पयसः प्राकृते पुंस्यम् । प्रा० १ पाद् । जले, दुग्धे
च । वाच० ।

प्रयागपुत्र-प्रयागनृत्त-न० । " कगजज० " ॥ ८ । १ । ७७ ॥
इत्यस्य प्रथिकत्वाच्च गलुक । प्रयागाऽऽवृत्तौ राराजस्वग-
आयमुत्तौ च, प्रा० १ पाद् ।

प्रचार-प्रचार-पुं० । " प्रचारः शब्दार्थे, प्रा० १ पाद् ।

प्रकार-पुं० । " वस् वृद्धिर्वा " ॥ ८ । १ । ८८ ॥ इति वृद्धि-
मित्यस्य वृद्धिकपस्याऽऽकारस्याद् वा 'पवार' शब्दे वृद्धि-
भाणेऽर्थे, प्रा० १ पाद् ।

प्रभावे-प्रभापति-पुं० । " कगजजतदपयर्वा प्रायो लुक । " ॥
८ । १ । १७७ ॥ इत्यादिना जलुक । प्रा० १ पाद् । " अवर्णो य-
लुतिः " ॥ ८ । १ । २०० ॥ इति अवर्णस्थाने लघुप्रत्ययनरय-
कारानां च, प्रा० १ पाद् ।

पद्-पति-पुं० । पतिरकृति नामिति पतिः । जलौ, सल० १ अ० ।
एकस्याः स्त्रिया एक एव पतिर्भवति । मृते पत्यो पत्नी ब्रह्मवर्षे
चरतीति स्मृतिः । एतादृश आचारश्च, परं प्राक्कार्त्विग्नदेशे ए-
कस्याः स्त्रिया अनेके भर्तार आसन् । तदुच्यते- " येरे मौरियपुत्रे
वामिष्ठपुत्रेण कुरुक्षेत्रे समणस्यार्थे वापद् । येरे मौरियपुत्रे
कामवगुप्तैश्च कुरुक्षेत्रे समणस्यार्थे " इत्यादि । मौरिकर्मैव पु-
त्रयोरैकमातृक्येन आभोरपि निमग्नोऽभिधाने पृथक् जन्मा-
पेक्षया । तत्र मौरिकस्य पिता धनदेवा, मौरियपुत्रस्य तु मौर्य
इति । अभिषेके च तत्र देशे एकस्मिन् पत्यो मृते द्वितीयपति-
वरणमिति लुङ् । कथं २ अधि० ८ कथं । " पदे भस्वा " ॥
पादौ ना० २५३ माथा ।

पद्म-देशी-मरितेन, रथचक्रे च । दे० ना० ६ वर्गं ६४ माथा ।

पद्मवत्तु-प्रतिज्ञण-अव्य० । प्रतिज्ञमव्यमित्यर्थे, स्या० २ उा०
१ उ० । कमे० ५० ।

पद्मवत्तु-प्रतिज्ञण-पुं० । भूतविशेषे, प्रज्ञा० १ पद् ।

पट्ट-प्रतिष्ठ-पुं० । सुपार्श्वार्थेऽर्थः सप्तमार्थकारस्य पतिर,
प्रव० ११ द्वार । ल० । आवा० । ज्ञातरसे, विरले, मार्गे च । दे०
ना० ६ वर्गं ६६ माथा ।

पट्टवत्तु-प्रतिष्ठापन-न० । प्रतिष्ठापने, क्षीबा० १ अधि० ।

पट्टा-प्रतिष्ठा-क्षी० । " प्रयादौ मः ॥ ८ । १ । २०६ ॥ इति-
तस्य डः प्राप्तेन, प्राथिकत्वात् । प्रा० १ पाद् । अवस्थाने, प-
ञ्चा० ८ विष० । स्या० । संसारधर्मणुविरतो, सुच० १ कु० ११
अ० । सर्वशमुणाचारोपे, जी० १ प्रति० । (जिनायमवधाप-
नं, प्रतिष्ठाविधिश्च 'वेदस' शब्दे तृतीयभागे १२६६ पृष्ठे उक्तः)
(तत्कल्पस्तु प्रतिष्ठाकल्पप्रवाद्वत्तयोः) प्रतिष्ठापने प्रतिष्ठा, आ-
पायावधारितवैवाधस्य हृदि प्रमेदेन प्रतिष्ठापने, न० । प्रति-
ष्ठस्यस्यामिति प्रतिष्ठ । आशये, औ० ।

पट्टाण-प्रतिष्ठान-न० । प्रतिष्ठने प्रासादोऽस्मिन्निति प्रतिष्ठा-
नम् । पांठे, प्रब० १४८ द्वार । घ० । आचारः, रा० । स्थान० ।
सूत्र० । विस्तीर्णसूत्रप्रदेशे, आ० म० १ अ० । स्थान० ।
जं० । जी० । संसारकर्त्तापत्तःप्राणिपयस्याऽऽचारे, तं० । प्रति-
ष्ठानं सम्प्रकृत्यम्, तस्य तथाकल्पस्यात् । तथापि-यथा पयःपय-
स्नं पृथ्वीतलगतगत्तापत्तःकरहितः प्रासादः सुट्टो न भव-
ति, तथा धर्मदेवद्वयमपि सम्प्रकृत्यकप्रतिष्ठानपरित्यक्तं
निश्चलं न भवेदिति ॥ प्रब० १४८ द्वार । आ० चू० । भावे
लुप्युः । अवस्थाने, स्थान० ६ ग्रा० । स्थितौ, आच० ४ अ० ।
पुरजदे, नागदत्तां नागवसुपुत्रो जिनकल्पं प्रतिपद्य चण्डः । आ०
क० । यत्र वा शालिवाहनो राजाऽऽसीत् ॥ पट्टाणे नगरे
सालिवाहो राया । सो वरिसं वरिसं भयवच्छे नयरे नर-
वाहणं रायाण रोहड ॥ १ ॥ वंश० । कल्प० । आच० । आ० म० ।

पट्टाणपट्टण-प्रतिष्ठान-पत्तन-न० । महाराष्ट्रविषयप्रधानपुत्रे, ती० ।
" जीयाक्षेत्रं पत्तनं वृत्तमेतद्-होदावर्था श्रीप्रतिष्ठानसंज्ञम् ।
रत्नाऽऽसीत् श्रीमहाराष्ट्रपुत्रद्वयः, रस्यैरुपेतैर्नरैर्यथैव चैव ॥ १ ॥
अष्टौ पाण्डौकिका अत्रतीर्थाः, त्रायश्चाशुजाक्षिरे चात्र वीराः ।
पृथ्वीशालानं न प्रवेशोऽत्र वीर-क्षेत्रेन प्रोदने सांस्वर्ण्यम् ॥ २ ॥
नव्यतानि पृष्टदेवतंनोऽस्मात्, पाण्डोऽज्जनमानः कित्तवर्मा ।
बाणनाथ भृगुचक्रमण्ड-ह्राजानो जिनपातः कमठाः ॥ ३ ॥
अभिज्ञानाज्ञनवनेवशया, अस्त्यजेत्र शम्भुः जिनमोक्षान् ।
कालावर्षधित्वा विधिकामयोः, पञ्चमादपशुकुचतुर्थयोः ॥ ४ ॥
तत्तदायतनपङ्क्तिविक्रान्-द्वरमुञ्जति जनो विचक्रणः ।
तत्तत्तान् पुत्रविमानधारिण-श्रीविमानकविषयं कुतूहलम् ॥ ५ ॥
सातवाहनपुत्रस्मरानुपा-धिवक्राविरचिता इहाभवत् ।
देवतैर्बहुविधैः प्रतिष्ठितं, चात्र सत्तनदत्तापनकदाः ॥ ६ ॥
कपिलाऽस्त्यवृष्टस्पर्शिन-पञ्चाश इह महीभृदुपराधान् ।
स्पर्शनस्य (२) चतुर्लोक-प्रयाथै र्शोकमेकमकथयत् ॥ ७ ॥ "

स चायं श्लोकः-

" जीर्णं भोजनमाभेयः, कपितः प्राणिनो दयाक्ष ।
बृहस्पतिरविभवावः, पञ्चालः स्त्रीपु मादयम् ॥ ८ ॥ "

इह-

जयति दशोऽमृत-चट्टा सुरवर्हिणां पयोदघटा ।
जीवितस्वामिप्रतिमा, श्रीमत्पुत्रमुद्रनयस्य ह्ययमर्थः ॥ ९ ॥
अर्घ्यामैकादश, लङ्कापथ्ये युवानि स्वाज्ञानं ।
अष्टौ शानानि पद-पञ्चाशानानि यजनि काशोऽस्माः ॥ १० ॥
इह सुव्रतजिनचैत्ये, यात्रामासुप विदितविश्वमहाह ।
अवधैत्यायैदिक-पात्रात्रिकशयमपलाः ॥ ११ ॥
प्रासादोऽत्र श्रीजिनराजो, चात्र चक्रामनि लेप्यमयानि ।
विश्वस्वप्रतिविम्ब-प्रतिफलंनि दृष्टानि जिननामाः ॥ १२ ॥
अस्मा देवी क्षेत्रावगति-क्षेत्रावगतिश्चापि क्व (?)
" श्रीप्रतिष्ठानानर्थस्य, श्रीजिनममृतयः ।
कल्पमेतन् (विरचयार्-वत्तुष्टये सनाम् ॥ १३ ॥ "

श्रीप्रतिष्ठानपत्तनपत्तनम् । ती० २२ कल्पः ।

विस्तरणमु-

" श्रीसुव्रतजिनं नम्रा, प्रतिष्ठो प्राणः किनौ ।
प्रतिष्ठानपुत्रस्पर्शिन-दक्षः कल्प यथाभूतम् ॥ १ ॥ "
इह भारते वर्षे दक्षिणक्षरम् मङ्गागुदेशान्तसं श्रीमत् प्रति-
ष्ठानं नाम पत्तनं विद्यते, तच्च निजतुल्या अभितनपुत्रद्वय-

मपि कालाभ्यन्तरेण कुलकप्रामप्रायमज्जनिष्ठ । तत्र चैकदा ह्यै-
देशिकजिज्ञी समागत्य विषयया स्वसा साकं कथञ्चित् कु-
म्भकारस्य शालायां तन्मिथ्यानी, कण्ठवृत्ति विधाय कण्ठम् स्न-
सकृपनीयं तत्कुनाऽऽज्ञापयकेन समये यापयतः स्म । अन्धेषु सा
तथाविधयोः स्वसा ज्ञाऽज्ञाऽऽदृश्याय गोदावरी गता, तस्याः स्वसाः
स्वक्षपमप्रतिमरूपं निरूप्य स्मरपर्वशोऽन्तर्द्द्वारवासी शोपो नाम
नागराजो हृदाश्रित्यैव विदितमनुष्यवपुस्तया सत्तु बलादपि सं-
भोगकैलमकलयत, मखिनव्यतानि विप्रसितेन तस्याः सत्तुचातुर-
हितस्याऽपि तस्य विषयकाक्षया शुक्रपुत्रसञ्ज्ञाद्वयोऽऽज्ञानमन-
वत् । स्वनामधेयं प्राकस्य व्यसनसंकटे मां स्मरेतिविधाय च
नागराजः पाताललोकागममत्, सा च स्वशुद्धं प्रत्यगच्छत् । श्रीहा-
र्षिप्रिता च सा स्वप्राप्तं नैवृत्तातं न खलु उपेक्षयत् । काकमेकमेव
सोऽर्थादर्थो गर्भेऽस्मिन्नामि बोद्धुं सा जालमभ्यवस्रज्यत । उपा-
यस्तु नमानं शङ्का जाता-यदि यं खलु कनीयसोऽप्युक्तेति, शङ्क-
नीयान्तराज्ञावात् । यद्यप्यसोऽपि चेत्तत्सं समज्जनि विकल्पः-न-
नमेवा उपायसा सह विनष्टोऽस्मिन्नेव विषयः कण्ठपिताऽऽशयै वि-
हाय तामिकाकिनीं पुण्यं देशान्तमगमयत् । साऽपि प्र-
क्षेममगमौ परमांन्दरेषु कर्माणि निर्माणं प्राणवृत्तमकरोत् । क्र-
मेण पुण्येन्देऽहं सत्तुल्लग्नश्रद्धांतां प्रसूतं तनयम् । स च क-
माष्टपुया शुणैश्च वक्रमानः सवयोमी रममाणौ बलक्षीया स्व-
यं श्रुनीयु नैत्रयो चाहाना किन्तु रमराश्याऽऽसीत् । कुत्रिमा-
नि दत्तवानानं, समोनेदंनार्थंवाहोकेः सातवाहन इति व्यपदेश-
श लाभतः । स्यजनया पाठयमानः सुखमवास्थत ।

इतश्चोच्चरित्यां श्रीविक्रमाऽऽदित्यस्यावगतिनरेदितुः सख्यसि क-
श्चिन्मालकः सातवाहनं प्रतिष्ठानपत्तने भागिनं नरेन्द्रमादि-
कृत । अथतस्यामिषं पुण्यमिकः स्थावरविषयः स्याऽऽमुगमनामपस्य स्व-
चतुरः स्मृतनयानाष्टौ प्रोक्तवान्-यथा वन्मा । मयि पराऽऽर्थापि
मर्त्याशयार्थीकपदार्थकाङ्क्षापादादाभ्य चतुर्णामपि पादानामथो
वत्तमानं कथञ्चतुष्टये युष्माभेदार्थाष्टु विनश्य प्राक्ष, येन
भवतां निर्वोदः संपनोपयते । पुत्रस्तु नथेष्टोदः शस्त्रिकेऽपि नृ-
तस्मिन्नुपरते तस्यैर्दृष्टिर्दृष्ट्वा प्रयोदशेऽहनि भुवं स्वा-
त्वा यथापथं चतुरोऽपि निचिकलशालं जगृहिरे । यानुदुष्ट्या-
द्व निमात्रपथेनाथप्रथमेन कुञ्जस्य कनकम्, द्वेतीयकस्य
कुण्डस्यस्त्रना, तृतीयस्य वृषो, तुरीयस्य चाऽऽसीत् सहाशं, तदनु
उपायमा साकं तत्रे त्रयो विचरन्ते स्म-वक्षस्वमपि विप्रजय
कनकं विररेति । तस्मिन्श्चाविनरनि सति नैत्रपत्तनेनः धर्माधिक-
रणमुपस्थितया । तत्रापि त नैर्थां वार्दानिषीयः समवादि । तत्रश्च-
त्वारोऽपि ते महाराष्ट्रजपदमुपाभेसिषुः । सातवाहनकुमारस्तु-
कुनामस्तु । इत्यथश्च धनुमुदात्तवर्हं विदधानः कुलाग्रशाला-
यां बालकोऽा दुर्लभितः कातन्तस्थानतयसमयम् । ते च द्विज-
तनुजाः प्रतिष्ठानपत्तनमुपेय परितस्तयस्य चक्रजगन्नाशाला-
यां तस्थिर्वातः । सातवाहनकुमारस्तु नामभेदेक्षेत्राकारहान-
कुशलः प्रोवाच-नो विप्राः ! किं भयनः चिन्मापला इव बी-
कृत्यन्ते । नैस्तु जगदे-सुनग । कथमिव ययं चिन्माऽऽकान्तचेत-
स्तथाऽऽक्षिप्तमहि । कुमारंण धनने-दङ्गितः । किमेव नावय-
स्यने । तेनक-युक्तमेतन् । परं भवतः पुरो निर्वदितेव किं चि-
न्माऽऽपहतिः । चिन्ताऽप्यमो पारं वादित्यामि, इति मोक्षोचत् ।
तनस्ते तल्लवचैर्बिहीनतद्वयाः सकलमपि स्वस्वकथं निधि-
निर्णयाः सात्त्विकपरिधया विधाद्विनिर्णयसं तस्मै निर्वाह-
वस्ताः । कुमारस्तु स्मृतवस्फुरिताऽधरोऽवदित्-नो विप्राः ।

न उक्तुष्टाः श्रमणसंपदासीन् चतुरशीतिसहस्रप्रमाणाः, ततो घट्टने प्रकीर्णकान्यपि भगवतः चतुरशीतिसहस्रसंख्यानि । एवं मध्यतीर्थकुतामपि संख्येयानि प्रकीर्णकसहस्राणि भावनीयानि । भगवतस्तु वर्तमानस्वामिनः चतुर्दश-श्रमणसहस्राणि, तेन प्रकीर्णकान्यपि जगत्तत्तदुद्देशसहस्राणि । अत्र द्वे मेने । एकं सूरयः प्रज्ञापयन्ति-इदं किल चतुरशीतिसहस्राऽदिकं वृषमाऽऽदितीर्थकुतां श्रमणपरिमाणं प्रधानस्वामि-रखनसमर्थान् श्रमणानधिकृत्य वेदितव्यम्, इतरथा पुनः सामान्यप्रमाणाः प्रज्ञतया अपि तस्मिन् ऋषमाऽऽदिकाले आसीन्वन् । अपरे पुनरेवं प्रज्ञापयन्ति-ऋषमाऽऽदितीर्थकुतां जीवतामिदं चतुरशीतिसहस्राऽदिकं श्रमणपरिमाणम्, प्रवाह-तः पुनरैकैकस्मिन् तीर्थे नृपांसः श्रमणा वेदिनव्याः । तत्र ये प्रधानस्वामिरखनशक्तिसम्पन्नाः सुप्रालम्बद्वयया अतर्का-लिका अपि तीर्थे वसन्तमान्स्तेऽवाविकृता इष्टव्याः । एतदेव मतानुपदेशशब्दः- (अथ वेयादि) अथ वेति प्रकारान-नोपदेशः, यस्य श्रुतमाऽऽदिकतीर्थकुतां यावन्तः शिष्याः तीर्थे श्रित्यपत्तक्या वैतथिक्या कमेजया पारिणामिक्या चतुर्थि-या बुद्ध्या उपपेताः समन्विता आसीन्वन्, तस्य ऋषमाऽऽदिकती-र्थकुताः तामन्ति प्रकीर्णकसहस्राणि भगवन् । प्रत्येकबुद्धा अपि तावन् एव । अत्रैकं व्याचक्रुः-इदंकेकस्य तीर्थकुत-स्तीर्थे श्रमणपरिमाणं प्रकीर्णकानि जगन्ति, प्रकीर्णककारिणा-मपरिमाणत्वात्, केवलमिह प्रत्येकबुद्धरचनायैव प्रकीर्णका-नि इष्टव्यानि, प्रकीर्णकपरिमाणेन प्रत्येकबुद्धपरिमाणप्रतिपा-दनात् । स्वादन्तव-प्रत्येकबुद्धानां शिष्यभावात् विकल्पेन, तदेव-हसमाचीनम्, यतः प्रज्ञाऽऽकार्यमेवार्थक्येन शिष्यभावात् नि-विष्टम्, न तु तीर्थकरोपदिष्टासनप्रतिपत्तिर्भावात्; ततो न क-श्चिदोच्यते । तथा च तेषां प्रमाणः- इह तथैव अपरिमाणा प-ट्टसगा पट्टसगस्याभिप्रपरिमाणसंगमो, किं तु इह सुते पत्त-यबुद्धपूर्णं पट्टसगं भागियत्वं । कम्हा जम्हा । पट्टसगपरिमा-णेन चैव पत्तयबुद्धपरिमाणं करेत् । इय ज्ञानय-पत्तयबुद्धा वि तत्तिया चैव । चैयस आह-ननु पत्तयबुद्धानां सिम्समावे-विहज्जय । आयसिय आह-निधगपत्तयोधमासगपरिकवन्न-सेण उते तस्सीसा हवन्तीति । अय्ये पुनरेवमाहुः-सामा-येन प्रकीर्णकैस्तुल्यत्वात् प्रत्येकबुद्धानामवर्गमिधानं, न तु नियोगान्-प्रत्येकबुद्धचित्तात्पत्तय प्रकीर्णकानां नि । न । प्रज्ञा । प्रकीर्णककथापयोगाङ्गानकपदे, दश- २ स० । (प्रकीर्ण-कसंख्या 'उदेम' शब्दे द्वितीयभागे ७६६ पृष्ठेयि गता)

पट्टसगत-प्रकीर्णकपट्ट-न० । व्याकितो भिषुप्रतिमावत्स्व-एनिपिके तपोनेद, पञ्च० १६ वि० । ("निययर०" (६) इ-त्यादिनाम् । तिथयरणिगमनव' शब्दे चतुर्थभागे २३१३ पृष्ठे व्याख्याता)

पट्टसग-प्रकीर्णक-प्र० । विस्मिन्पट्टेदभुतरहस्ये, वृ० ।

अथ प्रकीर्णकसहस्र-ह

सोऽं अणजिगतार्ता, कट्टेइ अमुगे कट्टिजई इत्यं ।

एम् उ पट्टसगो, पट्टसविजो उ सव्वं पि । ७७३ ॥

योऽधमसम्यक्तां राहलिकप्रस्थां भुवा राहियनः सखनजिगता-नामपट्टसगान् । लेशोद्देशानः कथयति । यथा-अमुकं प्रत्यप्र-हणादिकमत्र सूत्रे कट्टपनीयतया कथ्यते, एव प्रकीर्णकप्रज्ञः, प्रकी-

र्णप्रज्ञश्चेदेव-प्रकर्षेण ज्ञायते उत्सर्गापवादोत्तरमनयेति व्युत्प-ण्या वेदधुने शुभ्ररहस्यवचनपद्धतिरुच्यते, सा प्रकीर्णां विाकृता येन स प्रकीर्णप्रज्ञः । प्रकीर्णप्रज्ञ इति वा पाठः । तत्र चापरिणतैः किमेतद् रहस्यतत्त्वमत्राभिधीयते इत्युल्लेखेन पृच्छय इति प्र-श्नः वेदधुनितानःपाती रहस्यार्थः, स प्रकीर्णां येन स प्रकीर्ण-प्रज्ञः । तथा प्रकीर्णविद्यस्तु सर्वप्रमादरानन्दय पन्तं तयावत् वेदधुनस्तुसर्गापवादोत्तरमपरिणतानां कथयति, विद्याशब्दे-न चात्राखण्डकल्लेदधुनमाभिधीयते, प्रकीर्णां विद्या येन स प्र-कीर्णविद्य इति ॥ ७६३ ॥

अथ द्विविधस्यापि प्रकीर्णव्याकर्तुर्दोषानाह-

अपरस्वप्नो अकिरी, जिगास ओहाव मल्लणा चैव ।

दुल्लहवोहाअत्तं, पावंति पट्टसगामरणं ॥ ७७४ ॥

अपरिणताऽऽदीनां राहलिकेषु पदेषु ज्ञापयमानेषु अपरस्व-योऽविश्रवामो भवन्ति-पूर्वापरनिर्णयार्थं शास्त्रं, यत् पूर्व न कल्पते तालप्रत्यक्षं प्रतिशुद्धीतुमां प्रत्यय पञ्चात् कल्पते इत्यनुज्ञायाः प्रतिपादनम् । यथा- 'वेनद्वितीक, तथा सर्वमपि जितपवचनमोद्देशमेवेति । ते चैव विप्राणतः सन्तो जितानां तीर्थकुतामकीर्तिं कुर्युः-कुत एषां सर्वज्ञत्वं, धीरिदृशं पूर्वापर-व्याहतं भावितामिति ? । ततश्च (ओहावत्तं) शययायनमनु-प्रमज्जने कुर्वन् । अथ नेपप्रज्ञस्यरूपमापि (मल्लणात्ति) तन्नामप्राप्यपरिणतत्वादपवादपदं श्रुत्वा अपरिणतामकल्पेन वा शङ्काऽऽदिश्यते । ज्ञानाऽऽदीनां मालिनता मालिन्ये व्यादात । त-तत्त्वमप्रत्ययऽऽदिकं जनयन्तो दुल्लहवोहाअत्तं प्राप्नुवन्ति । क एते इत्याह-प्रकीर्णव्याकरणाः प्रत्येकपरितत्त्वोद्भूतरहस्या-निर्दिष्टानाः, प्रकीर्णप्रज्ञाः, प्रकीर्णविद्याऽऽदिक्यर्थः । व्याख्यात प्रकी-र्णकारम् ॥ ७६४ ॥ वृ० २ उ० १ प्रक० ।

पट्टसगपट्ट-प्रकीर्णप्रज्ञ-प्र० । विक्रिमपट्टेदभुतरातःपारितरह-स्यार्थे, वृ० १ उ० १ प्रक० ।

पट्टसगामरण-प्रकीर्णव्याकरण-प्र० । प्रस्तारितपट्टेदभुतरह-स्यार्थेनिर्वचने, वृ० १ उ० १ प्रक० ।

पट्टसगविज-प्रकीर्णविद्य-प्र० । विद्याशब्देन चात्राखण्डकं वेद-धुनमभिधीयते, प्रकीर्णां विद्या येन स प्रकीर्णविद्याः । विक्रि-ससमपट्टेदभुते, वृ० १ उ० १ प्रक० ।

पट्टसा-मनिज्ञा-स्त्री० । प्रतिज्ञाने प्रतिज्ञा । साध्यवचननि-र्देशे, दश० ।

धम्मा मंगलमुक्कि-इति ति पट्टसउत्तवयणनिर्देशो ।

सो य इदं व जिगमप, नन्नय पट्टसपविमत्ती ॥ १४३ ॥

धर्मो मङ्गलमुक्कमित्ति पुत्रवत्, इय प्रतिज्ञा । आह-कथं प्रतिज्ञेति?, उच्यते-आपवचननिर्देश इति । तथाऽऽसोऽप्रतारकः, अप्रतारक-आशयरायाऽऽदिकयाज्ञयतीति । उक्तं च-"आगमो ह्यासवचन-मासं होषक्याङ्गितुः वीतरागोऽभून् वाक्यं, न श्रुयार्थमन्यत्रानु ॥१॥" तस्य सवचनमासवचनं, तस्य निर्देशः आपवचननिर्देशः । आ-ह-अयमागम इत्युच्यते, विमोदपञ्चमप्रतिपत्तिनिविधयतवेत्येव एव प्रतिज्ञेति नैव होषः । पाठात्तरं याऽऽपवचननिर्देश इति । सा-ध्यत इति साध्यम्, उच्यते इति वचनमर्थो यस्मात् स पयोऽद्वे-साध्यं च तद्वचनेन चासाध्यवचनं, साध्यार्थ इत्यर्थः । तस्य निर्देशः,

तिष्ठि वा कर्तुर् जाय, धूर्त्तान्। तिसितो हया ।

धर्मो तद्वयं तत्सर्वम् ॥१॥” इत्यादि । तथा धर्मोऽऽवाच्यं बोधि-
लाम्भेदतुल्यं शुरो, दुष्करप्रत्युपकारोऽस्वाध्यायविरूपविस्तृत्या-
सु विधेयः । अयोक्तुम्-“सम्मसदायमाणं, दुष्पाडिचारं जने-
सु बहुपलं । सत्वगुणमेलियादि वि, उद्यारसदस्सकोदीहिं
॥ १ ॥” अशुभः समुच्चये । तथोद्यतानां प्रत्यनवसाधुप्राप्त्य,
उद्यतो वा प्रत्यनश्च विहारो मासकस्याऽऽदिचर्या उद्यतविहा-
रः, तत्र । यथोक्तम्-“अभिपयवासो समुदा-जचारिभा, अन्धाय-
संघं पहरिक्कया य । अणोवही कलदविबुज्जला य, विहारच-
रिया इति पत्तया ॥ १ ॥” आत्मगते चोद्यते विहारे यथा-
“कश्चा होही सो वा-सरो स गीयत्थयुससमांयम्म । सत्त्ववि-
रथं पवज्जिय, विहारिस्सामो अहं जम्मि ॥१॥” धर्मोऽऽवाच्यं,
विशेषणं बोधनविहार इति । एवं चित्तविश्यासं फलनिर्देश-
क्षणं निगमयन्नाह-एवमननरागेककारं सुखमाद्यथोऽऽदि
सुखादियेधामात्मप्रमादमिन्द्रिमां त एवमाद्यः, तेषु, चित्त-
विश्यासो मनोनिक्षेप एवमादित्तविश्यासः । अयमेवमा-
दिरननरागेकसुखप्रमादचित्तविश्यासप्रभृतिकाः, स चासौ
चित्तविश्यासहृत्येवमादित्तविश्यासः । किमित्याह-संवेद्य-
संसारनिवेदो, माक्कानुरागो वा, स एव रसायनसमुत्तमजगाम-
रत्तदेतुवारसंवेगेरसायनं, तदेतदिति प्रयच्छति । एवं हि चित्त-
विश्यासं संवेद्य उपपद्यते इति माध्यायः ॥ ४६ ॥

ततः--

गोसे जणिओ य विहो, इय अणवरयं तु चेत्तमाणसम् ।
जवविहवहोयज्जुओ, जायड चारित्तपरिणामो ॥ ५० ॥
(गोसेः प्रत्युपमि । भणितः, चशब्दस्यैवकारार्थवाद्भणित एव
प्राक् प्रतिपादित एव । विधिः आचक्रापिणत्तम् “सवकारेण
विबोहो” इत्यादिरूपः अतः पुनरपि बोध्यत इति हृदयम् । एवं
व प्रतिपादितानुष्ठानं फलप्रदर्शनकारणं निगमयन्नाह-
इति प्राकननप्रकरणे नमस्कारविधीषाऽऽदिना, अनवरतं सत-
तम् । नुशब्दः पुनःशब्दार्थः, एवकारार्थो वा । अष्टमातस्य प्र-
तिशानुष्ठानं विधत्तः, आचक्रस्येति गम्यम् । किम्?, अचरिहः
संसारत्रियागस्तस्य बोधभूतो बीजकत्वात्, हतुरियर्थः, सं-
सारविहर्षबीजभूतः, जायते संपद्यते, चारित्रपरिणामः सत्यं-
विरतिपरिणामः । एवं हि देशविरतिमजस्यस्य उपायप्रवृ-
त्तेरवश्यं अचरिहबीजभूतश्चारित्रपरिणामः, तथाऽन्यत्र वा प्र-
वेदिति हृदयम् । इह वा अचरिह इति तितोऽचरिहोर्हतिन्द्रा-
ऽऽचार्यश्च कुनेरुड इति माध्यायः । पञ्चो १ विबो । (साधोस्तु
विनवो “पोरिस्” शब्दे वक्ष्यते)

रत्तिं पि चउरो जामे, कुज्जा जिकखु विक्कखणे ।
तत उत्तरमुगं कुज्जा, राज्जामेसु चउसु वि ॥ १७ ॥
पढपपोरिसि सज्जायं, विहए जाणं क्रियायह ।
तद्याए निवोक्कवं तु, चउत्थी जुज्जो वि सज्जायं ॥१८॥

स्पष्टमेव, नवरं रात्रिप्रति, न केवलं दिनमित्यपि कथ्यते ।
क्षितीयां पोरिस् अचरित इति ध्याने सुखसुआर्थलक्षणं, क्षितीच-
क्रवृत्तप्राप्तागमननाऽऽदि वा । (क्रियायह वा) ध्यानेऽभ्यन्तरेत् ।
भुतियायां निद्रामोक्षः-पूर्वं निद्राया मुक्तजना निद्रामोक्षः,
स्वाप इत्यर्थः । तं कुर्यादिति संबन्धे निद्रामोक्षोऽयम् । वृत्त-
भाषेर्लक्षणत्वं, सामर्थ्येन तु प्रथमचरमप्रहरजगारमेव । तथा

आऽऽयमः “सत्वे विपदमजमे, शोणि उ वसभाण जा-
इमा जामा । तइमा होइ शुक्कणं, वउत्थमा होइ सत्थे-
सि ॥ १ ॥” शब्दनिधिविज्ञावम्-“बहुपाडिपुआए पोरिस्सी ए-
दसगासं गंतुण प्रणए-इच्छामि कामासमणो । वीरिंजं जावलि-
उज्जाए निसीहिआए मायएण भंयमि । बहुपुत्तिपुआ पोरिस्सी,
अयुज्जाणइ राइयं संथारयं । ताहे पढमं काइयमि वक्कवंति ।
ताहे जत्थं संथारज्जुमि तत्थं वक्कवंति । ताहे उवहिम्म उव-
ओगं करेत्ता पमजिज्जाता ववहीए दोरयं मेडंति, ताहे संथा-
रपइयं उत्तरपइयं व पडिहेहिता हो वि पयथं ज्ञावित्ता उर-
मि उद्यंति । ताहे संथारज्जुमि पमज्जंति । ताहे संथारयं अर-
रंति सउत्तरपइयं, तत्थं य लम्माए सुदपोत्तियाए उवरिमं का-
यं मज्जंति, डेठिलं रयररणेण, कणं य वामपासे उद्यंति,
पुणो संथारं उरंतिता भणति जेज्जाइपुत्तो-चउत्ताणं अणु-
जाणिज्जइ, पुणो सामाइयं तिन्नि चारे कडिऊण सुवति ति ।”
सुप्तानां चार्थः विधिः-

“अयुज्जाणइ संथारं, बाहुवहाणेणं चामपासेणं ।
पायपसारणकुक्कुडि-अनरतो पमज्जं ज्जमि ॥ १ ॥
संकोए संडायं, उवउत्तीयं कायपल्लिह ।
वउत्ताही उवओगं उम्मासनिम्मेण शोयं ॥” इति सूत्रद्वयार्थः
इत्यत्र रात्रिजगारचतुष्वपवर्तितानां पायमुपवर्तयन् समस्तय-
तिहृत्तयमाह-

जे एण्ड जया रत्तिं, नक्खवं तम्मि एहउचउत्तागे ।
संपत्ते विरमेज्जा, सज्जाय पओसकात्तमि ॥ १६ ॥
तम्पय य नक्खत्ते, मयणे चउत्तागमावमेसमि ।
वेरत्तियं पि कालं, पडिहेहिता मुणं कुज्जा ॥ २० ॥

यद् नयति प्रापयति, परिस्मात्तिमित्ति गम्यते । यद्वा रात्रि नक्षत्रं,
तस्मिन्मध्यमयुगेभागे संप्रति विरमेज्जवर्तते । (सज्जाय वि) स्वा-
भ्यावात् प्रवेष्टकाले रजनीमुखसमये, प्राक्प्रार्थनादि शेषः । तस्मिन्
शेषे नक्षत्रे प्रक्रम्यते । क्वेत्याह- (मयणे वि) गगने, कीदृशि?,
चतुर्भागेषु गम्यते सावशेषं सोद्धरितं चतुर्भागावशेषं, तस्मिन्,
वैरात्रिक तृतीयय, अविशब्दाश्च जनिजस्यस्ये प्रवेष्टकालोऽऽदि च
कालं (पडिहेहिता वि) प्रत्युपेय प्रतिजगमर्थः, मुनिः कुर्यात् ।
करातेः संध्यासंध्यादौ शुक्लं ॥ इह व कालोपलक्षणद्वारेण
प्रथमाऽऽदि तु नमश्चतुर्भागेषु संप्रति वेतिर नक्षत्रं रात्रेः प्रथमा-
ऽऽद्यः प्रहराऽऽद्यश्च शतुक्कं जवताति सुत्रद्वयार्थः ॥ २० ॥

इत्थं सामान्येन दिनरात्रिकृत्यमुपवर्तयन् पुनर्विशेषतस्तदेव
दशोपेस्तावदिहउचउत्तामाह-

पुत्तिवृत्तिमि वउत्तागे, पडिहेहिताणं भंयं ।
गुरुं वेदिनु सज्जायं, कुज्जा भिक्खु विक्कखणे ॥ ११ ॥
पोरिस्सी वउत्तागे, वेदिताणं तओ गुरुं ।

अपदिक्कमित्तु कालस्स, भाणं तु पडिहेहए ॥ २२ ॥
सुप्ताणि सतदसु साध्वानि, तत्र सुत्रद्वयं व्याख्यातप्रत्ययेन, न-
वरं पूर्वस्मिन् चतुर्थभागे प्रथमपोरिस्सलक्षणे, प्रक्रमाह्नकः;
प्रत्युपेयश्च अष्टमकं प्राग्बद्धं वर्षाकल्याऽऽद्युपधि, आदित्योदयस-
मय इति शेषः । क्षितीयसुत्रे च पोरिस्साचतुर्थभागे, विशिष्य-
माद्य इति गम्यते । ततोऽन्यथे-पादात्तपोरिस्सां भाजनं प्रति-
लेख्येदिति संबन्धः । स्वाभ्यावाह्नपराश्वे कालस्य प्रतिक-

स्यैव कृपात्तरमारकव्यमित्याशङ्क्येतात् आह-अप्रतिक्म्य
काज्ञस्य तस्मात्तत्कमगार्थं कायोऽसंगमविधाव् अनुपेयोऽप्याम-
पि स्वाध्यायस्य विधास्यमाजन्वात् ॥ २१ ॥ २२ ॥

प्रतिशेखनाधिधिमेषाऽऽह-

मुदुपेत्ति पदिलेहत्ता, पदिलेद्विज गोच्छगं ।

गोच्छगज्ञायंगुलिश्रो, वत्थाई पदिलेहए ॥ २३ ॥

मुखपार्श्वको प्रतीतामेव प्रतिशेख्यं प्रतिशेख्यं गोच्छकं
पात्रकोपरित्युपकरणम् । ततश्च (गोच्छगज्ञायंगुलिश्च स्ति)
प्राकृतस्वावहूःप्रतिशेखो युरातो गोच्छको येन साऽयमङ्ग-
लितात्तगोच्छको वक्ष्यापि पटलककपाण प्रतिशेखयेव, प्रस्ता-
न्वात् प्रमाज्याहस्यथः ॥ २३ ॥

इत्थं तयाऽवस्थितान्येव पटलानि गोच्छकेन प्रमुञ्च्य पुन-
र्यत् कुर्यात्तथाह-

उद्धं थिरं अतुरियं, पुञ्चं ता वस्यपव पदिलेह ।

तो विश्ये पफ्फोह, तथं च पुणो पमज्जिजा ॥ २४ ॥

कृद्धं कायो वस्त्रतश्च, तत्र कायत्तं कुटुम्बकत्वेन स्थितत्वा-
ह्मस्त्रतश्च तत्थेकप्रसारितवस्त्रमात् । उक्तं हि-“वक्कुमुञ्चो ति-
रियं पेहे जइ विस्सो” । स्थिरं वदप्रहणेन, अस्वार्ततमज्जुतं
स्तिमितं यथा भवत्येवं, पूर्वं प्रथमं (ता इति) तावद्वस्त्रं पट-
लककपं, जातवैकचत्वेन, पटलकप्रक्रमेऽपि सामान्यवाचकव-
स्त्राशब्दाभिप्रायेण वर्षाकटाऽऽदिप्रत्युपेक्षायामप्ययमेव विधि-
रिति वचनाभाध्म । एवशाब्दो भिन्नक्रमः । ततः (पदिलेह स्ति) प्र-
स्तुपकेनैव, आरतः परतश्च निरीक्षितव, न तु प्रस्फोटयेत् ।
अथवा-विद्वंशोपेक्षेयवसुना ऊर्द्धाऽऽदिप्रकारेण प्रत्युपेक्षित, न
स्वस्थेति भावः । तत्र च यदि जन्तुं पश्चात् ततो घतनयाऽ-
प्यत्र संक्रमयति, तदर्थं च (तो इति) ततः प्रत्युपेक्षणादनन्तरं
द्वितीयमित्यर्थं कुर्वाण-मुदुत्त परिच्छात्तः प्रस्फोटयेत्, तत्प्रस्फो-
टनो कुर्यादित्यर्थः । तृतीयं च पुनरिदं कुर्यात्, यदुत प्रमुञ्चयात्,
कोऽप्यः, प्रत्युपेक्ष्य प्रस्फोट्य च इत्येतत्तादृ माणिनः प्रमुञ्चा-
दित्यर्थः ॥ २४ ॥

कथं पुनः प्रस्फोटयेत्, प्रमुञ्चयिष्याह-

अणत्ताविपं अवक्षियं, अण्णाण्णविधिमोमोहि ।

छ छुरिमा नव खोहा, पाणीपाणिनिमोहणं ॥ २५ ॥

अनन्तिनं प्रस्फोटनं प्रमाज्जनं कुर्यात्ता वक्ष्ये, वपुशो यथा नति-
तं न भवति, अवक्षितं यथाऽऽत्मनो वस्त्रस्य च वालतमिति मो-
दतं न भवति । (अण्णाण्णविधे स्ति) अननुपेक्षि अननुपेक्षनं
मैरन्त्यलक्षणेन युक्तमनुपेक्षितवस्त्रस्या कोऽप्योऽलक्ष्यमाणवि-
भागं यथा न भवति (अमोमलि स्ति) सूत्रवाद्दमशवन्ति-
र्यगृह्यमधो वा कुष्णाऽऽदिपरामशोऽवध्या न भवति । उक्तं हि-
“तिरिउच्छट्टणासुसि स्ति” । तथा किमस्याह- (छ छुरिमा
स्ति) वद पुर्वाः, पूर्वं क्रियमाणतया तिर्यक्कृतवस्त्रप्रस्फोटनाऽऽ-
त्मिकाः क्रियाविशेषा येषु ते वदपूजाः (नवधोः स्ति) कोटकाः
समप्रसक्तिसफोटनाऽऽत्मिकाः, कर्तव्या इति शेषः । पाणी पा-
णिनक्षे, प्राणिनां कुम्भवाद्दिसर्वानां, विधोऽधेन, पात्रान्तरतश्च प्र-
माज्जनं प्रस्फोटनं त्रिकोत्रकोत्तरकांश्च त्रिकविसव्यं, प्राणिप्राण-
विशोऽधेनं पाणिप्राणप्रमाज्जनं वा कर्तव्यम् ॥ २५ ॥

प्रतिशेखनादीपर्याहारार्थमाह-

आरज्जमा संमदा, वज्जेयथा य मासकी तदया ।

पफ्फोहणे चउत्थी, विक्खित्ता वेइया उट्ठी ॥ २६ ॥

आरज्जमा विपरितकरणमुच्यते, त्वरितं वा अग्न्याग्न्यवस्त्रप्रवे-
नासौ भवति । उक्तं हि-“अतइकरणमारमदा, तुरियं वा अण-
मणगहणेणं” । संमदनं संमदो कटिधात्वा क्खालिहता, वक्ष्यात्ता-
कोणासंवलनमुपेक्षो उपरि निवदन्म् । उक्तं च-“अतो व-
होज्ज कोष्ठा, निस्सियग्ग तथेव संमदा” । वज्जयितव्येति सर्व-
त्र सव्यपत्तेः । अः पुरणे । (मोसलि स्ति) तिर्यगृह्यमधो वा
घट्टना तृतीया, प्रस्फोटना प्रक्रमं यं देमुगुगिरुतस्यैव वस्त्रस्य
आटनावतुर्धो, विक्रयेण विक्रिता, पञ्चमीति गम्यते । कटिधा-
त्वा क्खालिहता । उक्तं हि-“लिहमाश्रयं क्खोकाऽऽहवत्थात्” ।
सा च प्रत्युपेक्षितवस्त्राणामभ्यन्तःप्रत्युपेक्षिते क्लेपणं, प्रत्युपे-
क्ष्यमाणे वा वक्ष्याज्जने यदुद्धं क्रियति । धोक्का (उद्धं स्ति)
वपुः । अत्र संमदायः-“वेइया वक्खविहा पम्मासा । तं जहा-उ-
द्धवेइया, अहावेइया, तिरियवेइया, तुहो, वेइया, एमहो वेइया ।
तथा उद्धवेइया उवरि जुज्जगाण हस्ये काऊण पदिलेहेति ।
अहावेइया अहा जुज्जगाण हस्ये काऊण पदिलेहेति । तिरियवे-
इया सहासायाणं मज्जे हस्यं घिण्ण पदिलेहेह । छुदना वेइया
वाधेन अतरि दो वि जुज्जगा काऊण पदिलेहेति । एगतां वेइया
एगं जुज्जगं वाणमेनरे काऊण पदिलेहेह” । एवमेतं वद दोषाः
प्रतिशेखनायां परिहरेत्याह ॥ २६ ॥

नया-

पमिहित्ताप्यद्विज्ञोता, एगामोमा अणेगएवपुत्ता ।

कुणइ पपाणि पपार्यं, मंकिवगणणोपायं कुत्ता ॥ २७ ॥

अशिष्टं तामं हांयो यत्तु वदमग्न्याऽऽदिनं वा वस्त्रं गृह्यते, प्रशब्धो
बहिष्पमप्रहणेन प्रत्युपेक्षमाणवस्त्रकोमातालभ्यते, तांता यत्तु
भूमौ करे वा प्रत्युपेक्षमाणवस्त्रस्य हांशगम् । अमीयो द्वन्द्वः । ए-
कामशोनेकाग्रमाश्रयं, प्रायत्तु क्खालिहता । मधं यदुद्धं तादृ प्रहणेन
यावदुभयतो वस्त्रस्य यदेककालं सव्यपेक्षमाणकर्मणम् । उक्तं च-
“पदिलेखमघणं अणारा-यत्तु च विस्ममहणेणं च कोणे वा । भू-
मी करलालगया, कहुणगहणेणं अग्रामासा ॥ १ ॥” (अणेग-
एवपुण स्ति) अनेककपा चाऽसौ संख्याघातिकाग्रणतो, युग-
वदेकवस्त्रप्रहणतो वा धूनता कर्षणाऽऽदिप्रका अनेकरूपधून-
ता । पश्यते न- (अणेगएवपुण स्ति) तत्र च घृतं कर्षयन्, अग्रम्
प्रवेत्त । तथा यत्करोति प्रमाणं प्रस्फोटाऽऽदिस्वस्थेना सकृण
प्रमाज्जनवधानं, यथा शङ्खे प्रमाज्जं प्रमाज्जं प्रमाज्जं प्रमाज्जं प्रमाज्जं
गणगो कराङ्कुरिखारुपशोऽऽदिनैकाग्रिस्वस्थ्याऽऽत्मिकाणुपग-
च्छत्युपयाति गणनोपायं यथा जवयेव गम्यमानत्वात् प्रस्फोटना-
ऽऽदि कुर्यात्, संज्ञायने लिद । सोऽपि दोषः । सर्वत्र पूर्वपूजा-
नुत्तर्यं वर्जनाक्रिया योजनीया । उक्तं च-“पुणण तपइ परेणं,
बह्णि वा घिण्ण एक्कतो भुगति । खोदणपमउज्जणासु य, मंकि-
वगणेणं करे एमादी ॥ १ ॥” एवं ज्ञानमनोऽकटोपेरिविना स-
दोषा प्रत्युपेक्षया, विमुक्ता तु निर्दोषेति धेत उक्तं च ॥ २७ ॥

साधयतं स्वेनामिव मङ्कनदिशेन चरुण साङ्कारसदोपां च कि-
ञ्चिद्विशेषतां वक्ष्याम-

अण्ण्णाइरित पडिहेहा, अवित्रवामा तदेव य ।

पदमं पथे पमस्यं, सेमाण य अप्रसत्थाई ॥ २८ ॥

(अण्ण्णाइरित स्ति) कृता चासाधनिरिका, चोर्नातिरिक्ता, न तथा
अनुनातिरिका, प्रतिशेखना । इह च न्यूनताऽऽधिक्ये स्फाटना-

प्रमाजने वेदां वाऽऽश्रित्य वाच्ये । यदुक्तं-“लोकानपमज्जवला-सु
चेव कृणाहिया सुतेयस्या” (अविचरन्वासत्ति) निवधो व्यत्या-
सां विपयासां यस्यां सा इय्यासा, न तथा विव्यत्यासा पुरु-
षोपायावपयासरहिता, कस्मैयेति शेषः । अत्र च अभिभिर्विशेषण-
पदोपाय भङ्गाः सूचितान् भवन्ति । स्थापना नेयम्-पतेषु च कः
शुक्रः, को वा अशुक्रः ? इत्याह-प्रथमे पदमिहोपदेशिनाऽऽद्यज-
कुरुष्व प्रथमं निर्देशोपतया अशुष्ये, शुक्रमिति यावत् । स्थापन तु,
प्रकामपदानि, द्वितीयाऽऽदिजङ्गकाऽऽस्मकानि अश्वशतानि, तेषु
न्यूतनाऽऽद्यन्यनमदाप्यसम्भवत् । ततः प्रथममङ्गुपातिन्येव
प्रतिज्ञेखना विधेयेत्युक्तं भवति ।

पश्चाद्विधायन्येनो कुर्वतां यत्परिहरेत्यर्थः, तत् काकोपदेष्टुमाह-
पन्तिहणं कृणतो, मिहो कहे कृणुह जगवयकहं वा ।
देहं व पवस्वताणं, नाण्ड सयं पडिच्छेह वा ॥ ३९ ॥
प्रतिज्ञेखनां कुर्वन्मिधः कथां दूरस्वरसंवाहणाऽऽस्मिकाः करो-
न्ति, जनपदकथां वा, स्थापनादिकथोपक्रममेतत् । द्वादति या प्र-
त्यक्षस्थानन्यम्मे, वाच्यपरपरं थावयानि, स्वयं प्रतीकृति वा
आत्तापकाऽऽदिकं गृह्णाति, य इति गम्यते ॥ ३९ ॥

स किमिवाह-

पुढवीआउकाण, तेऊ-नाऊ-वगसम्पत्तसाणं ।

पन्तिहणपमत्ता, छण्डं पि विराहआं होह ॥ ३० ॥

“पुढवी” इत्यादि रूपेण, तवरं (पुढवीआउकाणं (ति) पृथिव्यप-
काययोः प्रतिज्ञेखनाप्रसक्तं मिधः कथाऽऽदिना तत्रानवहितः सन्
पणामार्ग आस्वामिकैकाऽऽदीनामिधपिशुशुद्ध्यां विराथकक्षेवे-
प्रसक्तं हि कुमकारशालाऽऽदीं (स्थितौ) जलशूतकक्षाऽऽदिकक्षे-
पि प्रसक्तंयत्, तनस्तज्जलेन सृष्टिमिधोऽजकृत्वाद्याः प्लावयन्ते,
प्लुतनास्तत्र विराथयन्ते, यत्र चानिस्तराऽऽवश्यं वायुनिर्गता पला-
मपि छन्द्येनो विराथकृतम् । जावनस्तु प्रसक्तयाऽऽवधाय विरा-
थकृत्येनो वलं हि-“उह दवेषां उ उहह, विराहआं जायआ
य इहवा वि । उवउलो पुण साहु, संपत्तीं कुओ होह ॥१॥”

पुढवीआउकाण, तेऊवाऊवगसम्पत्तसाणं ।

पन्तिहणआउत्ता, छण्डं संरद्वस्त्रां होह ॥ ३१ ॥

तदनेन जीवरक्षाऽऽधेयताऽप्रतिज्ञेखनायाः कालावे प्रमादजन-
कृत्येन हि साऽऽदिहेतुस्थानमिधः कथाऽऽदीनां परिहार्यत्वमुक्तम् ।
इयं प्रथमपरीकृत्यमुक्तं, तदनन्तरं द्वितीयपरीकृत्येनानि-
धानावसरः । तच्च “दीए ऊणं जिगायह ।” इति वचनेन ध्या-
नमुक्तम्, उभयं “ननद्वयवकसेव्यमनस्मृतीपरीकृत्यमप्ये-
वम्, उत कारणे पयोत्पत्तेः ? इत्याशुद्वाऽह-

तइयाए पोसिरीए, भत्तं पाणं गेवेमए ।

छण्डं अन्नयराए य, कारणमि उवट्टिप ॥ ३२ ॥

“तइयाए” इत्यादि सुगमं, तवरमोत्सर्गिकमेतत्, त्वयथा हि ह्य-
विरकल्पिकानां यथा कालमत्ताऽऽदेगवेषणं तथा वाऽह-“सह
काले चरे भिक्खु (ति) ।” यण्णां कारणानां (अन्नयराए (ति)
अन्यतरस्मिन् कारणे समुत्थिते संजाते, न तु कारणोपस्थिते नि-
मित्ते भावः । नोऽनेनपुलङ्गं चेह भक्तपालनवेषणम्, भक्तपा-
नगवेषणं शुश्रूषाणाऽऽद्यर्थमन्यथाऽपि तस्य संभवात्, तथा
स्वान्यत्र भोजनं पठेति कारणानुकाणि ॥ ३२ ॥

३

ताम्येव वद कारणान्याह-

वेपाण-वेपावच्चे, इरियह्णए य संजमह्णए ।

तह पाणववतियाए, छट्ठं पुण धम्मचिंताए ॥ ३३ ॥

(वेपणवेपावच्चे (ति) सुवृष्ययथादेदनाशब्दस्य चोपल-
कृण्वान्तु क्षुत्पिपासाजनिवहेनोपशमनाय, तथा क्षुत्पिपासा-
यां न गुवादावैवावृत्त्यनन्तरं इति वैवाक्यता । तथा इयेति
इयोस्समिति; सैव निर्जाराद्यैरिदमनानयाऽहः, तस्मै, चः
समुच्चये । कथं नामासौ भवतिवति ? इतरथा हि क्षुत्पिपा-
साभ्यां पीडितस्य चक्षुर्भ्यामपश्यतः कथमिवासौ स्यादिति ।
तथा संयमाद्यर्थः, कथं नामासौ पालयितुं शक्यतमित्याहुः कुलि-
तरस्य हि ताभ्यां सचित्ताऽऽहरेर्नाच्छात एव स्यात् । तथा- (पा-
णववतियाए (ति) प्राणग्रन्थयं जीवितनिमित्तमपि, विधिना
ह्यात्मनोऽपि प्राणोत्क्रमणे हिंसा स्यात् । अत एवाकम्-“आवि-
यजिणवयणाणं, समसरदिवाण नऽपि ह्नु विसेसो । अपपाणमि
परिमि य, नो केहं पीरुमुपए” ॥ १ ॥ वट्टे पुनरिदं कार-
णं यदुत-धर्मेचित्तायै, जकपानं गवेषयेदिति सर्वत्रानुवृत्त्येन,
अत्र च धर्मेचित्ता-धर्मेध्यानात्तत्ता, धृतधर्मात्तत्ता वा । इयं ह्नु-
भयकृपा आपि तदाकुलितचेतनां न स्यादाक्षेपानसंभवात्,
इह च यद्यपि वेदनापशमाऽऽदीनां शाब्दया तदुपलक्षित-
भोजनफलत्वेन प्रनाति; तथापि तैर्विना तान्निवृत्तयश्चक्षुश्चक्षुनादयो
वृथा कारणत्वमेवयामुपदर्शितं जवत्यन एव यद्यमित्यत्र का-
रणमेव संबन्धितम् ।

अहैनम्कारणोत्पत्तौ किमवश्यं भक्तपालनवेषणं कर्तव्य-
मुताभ्येधेयता-

(नगंयो धिमत्तो, निर्गंथी मावि करेज ठहिं चेव ।

थाहिं उ इमाहिं, अणतिक्रमणां से होह ॥ ३४ ॥

निर्गंथो यतिः धृतिमान् धर्मेचरणं प्रति, निर्गंथी तपस्विनी,
सार्धं कुर्वाद्, भक्तपालनवेषणमिति प्रक्रमः । वरुमिस्सैव स्त्रियः,
तुः पुनरर्थे, परिभरन्तरे वक्ष्यमाणैः ; किमिदमेवमत्त आह-
(अणिक्रमणमिति) सूत्रावादनतिक्रमणं संयमयोगानामनुलङ्घनं,
चशब्दो यस्मादर्थः, यस्मात् (से (ति) तस्य निर्गंथस्य तस्या
वा निर्गंथता भवति जायते, अन्यथा तदतिक्रमणसंभवात् ॥ ३४ ॥

पदस्थानान्येवाह-

आयंके उवसगे, तितिवखयावम्भेरमुत्तीसु ।

पाणिदया तवहेउं, सरीरयोच्छेदपाह्णए ॥ ३५ ॥

आनङ्गोऽवराऽऽदिदाराः, तस्मिन्, उपसर्गाद् इति स्वजनाऽऽदि-
कश्चिदुपसर्गास्तत्रप्रक्रमार्थं करोति, विमर्शाऽऽदिहेतेनोत्तां त-
तस्तास्मिन् सति उभयत्र तन्निवारणार्थमिति गम्यते । तथा ति-
निका सहनं, तथा हेतुभूतनया, स्वविषये, इत्याह-प्रक्षाल्यमुत्तिपु,
ता हि ताम्यथा सोढुं शक्याः, तथा (पाणिदया तवहेउं (ति)
प्राणिदयाहेतोर्विषाऽऽदी निपतत्यपकायाऽऽदिजीवरकायै, तपश्च-
तुर्थाऽऽदिकृतं तर्केतोश्च, तथा शरीरस्य व्यवच्छेदः परिहारः,
तदर्थं च, उचितकाले संस्नानासनशयना वा कुर्वद् भक्तपालन-
वेषणं कुर्वादिति सर्वत्र योऽयम् । कारणत्वभावात् जामोर्षां
प्राचक्ष् ॥ ३५ ॥

तद्वेषणं च कुर्वन् केन विधिना कियत् केन पर्येदेत्याह-
अवसेसे अरुगं गिऊ, चक्षुसुमा पालोहए ।

परमदुजोयणाओ, बिहारं बिहरे मुणी ॥ ३६ ॥

अवशेषं जिज्ञासकमात्रं पात्रनियोगोद्धारितं, अश्वत्थस्य शब्दमा-
नत्वात् शेषं च, न पात्रनियोगमेव । यद्वा-अपगतं शेषमपशयम् ।
कोऽर्थः ? सम्मस्तं भावद्वयमुपकरणं (गोष्ठं चि) शुद्धत्वा, च-
क्षुषा प्रत्युपेक्षेत, उपलक्षणत्वात् प्रतिलक्षणे च । इह च विशेषेण न
इति गम्यते । सामान्यतो ह्यप्रत्युपेक्षितस्य प्रदणमपि न
युज्यते एव यतीनाम्, उपलक्षणत्वाच्चास्य तदादाय परमुक्तस्य-
मर्द्धयोजनादर्थयोजनाभावात्, एवञ्चलोपे पञ्चमी । परतो हि
ज्ञातानामप्यनाऽऽदिभेदत्वं, विहरण्यस्मिन् प्रदेशे इति बिहार-
स्त (बिहर चि) विहरेतिचरमुनिः ॥ ३६ ॥

इत्थं बिहरेषोपाश्रयं चाऽऽगत्य शुर्वालोचनाऽऽदि कृत्वा यत्
कुर्वोत्तदाह-

चउत्थीए पोरिसीए, णिक्खिविजाण भायणं ।

सज्जाययं तओ कुज्जा, सव्वजानविजावयं ॥ ३७ ॥

चउत्थी पौरुषार्थं निष्कृष्ट प्रत्युपेक्षणपूर्वकं भव्या भाजनं
पार्थ स्वाध्यायं ततः कुर्वति, स्वधेभावा ज्ञायाऽऽद्यः, तेषां वि-
भावकं प्रकाशकं सर्वनामविभाजकम् । पठ्यते च-" सव्वदे-
वकविमुक्खणं ति " प्राग्बद्ध ।

पोरिसीए चउत्थाए, वेदिताण तओ गुहं ।

पदिक्कमिप्ता कालस्स, मेज्जं तु पडिसेहए ॥ ३८ ॥

पौरुषार्थः प्रकमाचउत्थायानुभोगे चउत्थोऽर्थः, शेष इति गम्यते ।
वेदिता तत इति स्वाध्यायपरकानुवर्तनम् । गुरुमाचार्याऽऽदि
प्रतिक्रिय कालस्य शब्दाय वसति, तुः पूरणे, प्रतिलक्षणे च । ३८ ॥

पासवणुआरुमि च, पडिसेहज्ज जयं जई ।

ततश्च (पासवणुआरुमि च चि) लुमिशब्दस्य प्रत्येकमभिसं-
वन्त्यात् प्रश्रवणभूमिमुच्चारणमि च प्रत्येकं द्वादशशब्दपिदत्ताऽऽ-
त्मिका, चउत्थात् कालभूमि च स्थाययलत्रयाऽऽत्मिका प्रतिश्रे-
ष्यते । (जयं चि) यत्तमारम्भादुपरन्तं यथा भवति तथा यत्-
मानो यतिः । एवं च सप्तविंशतिशब्दपिदत्तानां प्रत्युपेक्षणानन्तर-
मादित्याऽस्तमेति । तथा कोऽन्तम-

" चउभागऽवसेसाए, चरिमायें पडिक्कमिण कालस्सम् ।

उडुचारे पासवणे, यमिलचउतीसिण पेहं ॥ ३९ ॥

अद्विधायिसिवाभो" अर्चो, आश्वत्थो अर्चुः, तुहं तिष्ठि जवे ।

तिष्ठेव अणहिवासिया, अर्चो त उडु चउत्थारओ ॥ ४० ॥

एमेव य पासवणे, बारस चउतीसिणं तु पेहं ।

कालस्सम् य निवि अंश, अह नूरो अयमुवयाह ॥ ४१ ॥

इति सार्द्धसप्तदशशब्दाः ।

इत्थं विशेषतो दिनकृत्यमभिभाव संप्रति तथैव राजिकन्-

धमाह-

काउस्समग्गं ततो कुज्जा, मणवुकवविमुक्खणं ॥ ३९ ॥

देसियं च अईवारं, विंतिज्ज आणुपुठसो ।

नाणम्मि दंसणे चव, चरिसम्मि तहेव य ॥ ४० ॥

स्वादिभिः प्रथोदश सूत्राणि-कायोस्सयं, ततः प्रश्रवणाऽऽदिभूमि-
प्रतिलक्षणादनुवर्तनं कुर्वति । सर्वत्र-आश्वत्थोऽर्चुः, तथास्यं आस्य
कर्मोपपद्यतेतुयात् । उक्तं च-" काउस्समो जह मु-दित्यस्य

मञ्जिनि अंगमगाहं । तह जिम्ति सुविदिया, अट्ठावहं कम्मसं-
घायं ॥ १ ॥ " तत्र च स्थितो यत् कुर्व्यात्तदाह- (देसियं चि)
प्रकृतत्वाद्वाक्यलोपे देवसिकम् । यः पूरणं, अतीवारमतिक्रमं,
चिन्तयेद् दद्यात् । (अणुपुठसो चि) आनुपुठ्यं क्रमेण, प्रभातमु-
खवासिकाप्रत्युपेक्षणतो यावद्वयमेव कार्यासंगः । उक्तं हि-
"गोस मुहं उणेतगाहं, आलोइयं देसिए य कतिवारं । सव्वेस्समा-
णह्मा, हियए दोसे उविआह ॥ १ ॥ " किंविषयमतीसारं चिन्तय-
दित्याह-इदं ज्ञानविषयमेवं इदमेव चैव, चारिरे तथैव च ।

पारिक्काउस्समग्गो, वेदिताण तओ गुहं ।

देमियं तु अतीवारं, आलोएज्ज जट्ठकम् ॥ ४१ ॥

पारितः समापितः कार्यासंगो येन ह्य तथा, यन्निश्चय
प्रस्तावाद् द्वादशाऽऽवर्त्तवन्देन, तत इत्यतीवारचिन्तना-
दनन्तरं गुरुमाचार्याऽऽदि (वेदिसि चि) प्राग्बद्धेवसिकं, तुः
पूरणे । अतीवारमालोचयेत् प्रकाशयेत् गुरुणामेव, य-
थाक्रममात्रोचनाऽऽसंबन्धाऽऽनुराधनुलाभ्यकमानांतकमेण ।

पदिक्कमिणु निस्सल्लो, वेदिताण तओ गुहं ।

काउस्समग्गं तओ कुज्जा, सव्वदुक्खविमोक्खणं ॥ ४२ ॥

प्रतिक्रिय प्रतीपमवराधस्थानेभ्यो निवृत्त्य, प्रतिक्रमणं च म-
नसा भावविशुद्धिर्ना, वाचा तत्सुप्रपाठनः ; कायेनोत्समाङ्गन त-
मनाऽऽदितः-निःशब्दो मायाऽऽदिशब्दपरहितः ; सूक्ष्मत्वात् सूत्र-
स्य पद्वन्द्यपूर्व क्रमयित्वा च, वन्दित्या द्वादशाऽऽवर्त्तवन्देन,
तत इत्युक्तविषयनन्तरं गुरुमाचार्याऽऽदि च, कायोस्सयं इदंतीवार-
त्रिष्वनुराधनुलाभिसंयुक्तसंगमयलक्षणं, ज्ञातो चैकवचने,
ततो गुरुवन्दनानन्तरं कुर्वति सर्वत्र-आलोकाद्यमेव ॥ ४२ ॥

पारिक्काउस्समग्गो, वेदिताण तओ गुहं ।

मुडुमंगलं च काऊण, कालं संपदिसेहए ॥ ४३ ॥

'पारिय' इत्यादि पूर्वार्द्धं व्याख्यातमेव । स्तुतिमङ्गलं च निश्च-
सुत्ररूपं च कृत्वा । पाठान्तरं च-" सिद्धाण संधय किञ्च चि"
सुगमम् । कालमागमप्रतीति (संपदिसेहए चि) सप्रत्युपेक्षेत ।
कोऽर्थः ?-प्रतिज्ञागति, उपलक्षणत्वाद् एषह्यति च, एतदन्तश्च
विधिरागमाद्वस्यः ॥ ४३ ॥

पडमपोरिसि सज्जायं, विंतिए जाणं जियायह ।

तडयाए निहमोक्खं तु, सज्जायं तु चउत्थिए ॥ ४४ ॥

"पडम" इत्यादि प्राग्व्याख्यातमेव, तत्र पुनराभिधानस्य पुनः
पुनरुपदेष्टव्यमेव गुरुभिरने प्रयासो मन्तव्य इति व्यापनाथे-
य ॥ ४४ ॥

कथं पुनश्चतुर्थेपौरुषार्थं स्वाध्यायं कुर्वोदित्याह-

पोरिसीए चउत्थीए, कालं तु पडिसेहए ।

सज्जायं तु तओ कुज्जा, अओहेतो अमंजए ॥ ४५ ॥

पौरुषार्थं चउत्थी, कालं वैरात्रिकं, तुः पूरणं । (पडिसेहए चि)
प्रत्युपेक्ष्य प्रतिज्ञायर्थे, प्राग्बद्धं शुद्धत्वा च, स्वाध्यायं ततः कु-
र्वति, अत्रोपपद्यमानुपपद्यमानं असंयतम् अगारिणः, तदुत्पा-
यनं तत्पापस्यामेतु तेषां प्रवर्त्तनसंबन्धात् ॥ ४५ ॥

पोरिसीए चउत्थाए, वेदिताण तओ गुहं ।

पदिक्कमिणु कालस्स, कालं तु पडिसेहए ॥ ४६ ॥

पौरुषार्थः प्रकमाचउत्थायानुभोगे, अयविश्रमण इति शेषः ।

तत्र हि काले वेलायाः संभव इति काला, तस्य ग्रहणं, यन्मिवा
तेतो गुणं, प्रतिक्रम्य काष्ठस्य कालं प्राभातिकं, तुल्यशो वषयमाण-
विशेषयोनयः (पडिपकिरिया) प्रयुज्यते, प्राग्बद्धं, शुद्धयाम् च ।
इदं च साक्षात्प्रयुक्तस्यैव पुनः पुनरभिधानं बहुतरविषयत्वात् ।
अत्र च सप्रशयः "तादृशं शुद्धं सत्तया गुणं निजं चारिमां जामो
पमो सि । चरिमं जामं सव्ये उट्टिसा येरास्यं घेनुं सज्जयं करोति ।
तादृशं शुद्धं सुचरि । पत्तं पाज्जाइय कालं पाभाइयकालं पेक्केइ, सो
काष्ठस्स पम्किमिउं पाभाइयकालं गिपइति, सेसा काष्ठवेलाए
कालस्स पम्किमिउं, ततो आरक्खयं कुणंति । मध्यमप्रक्रमपापेके
य कालत्रयग्रहणमुक्तम्, अथवा कालसंगेन उक्तयेण चत्वारो,
जघयंते अथः काक्षाः, अपवाद्गतधोकरयेण ह्ये, जघयंते कोऽप्यनु-
जात एव । यत उक्तम्— "कात्तं चउक्क उक्कां—सपण जहण्णआ
तिण्ण ह्येति बोधत्वा । बोधययामि दुगं तु, मायाभयव्यपमुका-
णं॥१॥" अत्र च तुल्यशो देवस्याप्यनुजा । तथा च कर्णिकारः— "एवं
अमायाविणो तिण्ण आ अभिगइतस्स एक्को नवति ।

एट्ठि च—

"पदमपोतिस्स सज्जयं, बोधं ज्ञायं क्रियायह ।
तदयाए निहमोक्खं तु, चउनाए चउत्थए ॥१॥
कालं तु पम्किमइसा, अबोइति आसजय ।
कुज्जा मुणी य सज्जयं, सव्वज्जुक्खविमोक्खणं ॥२॥
पारिमीए चउत्थया, स चउत्तु लतो गुह ।
पडिक्कमित्तु कालस्स, कालं तु पम्किमइए ॥३॥"
अत्रापि व्याख्या तथैव । पाठग्रन्थे अपि चतुर्थग्रहणविशेषक-
स्याभिधानप्रसङ्गेन पुनः प्रहरणव्युत्पत्तिरभिधानमिदं मन्तव्यम् ।
आग्राए कायवासंगे, सव्वज्जुक्खविमोक्खणं ।
काउत्समग्गं तत्रो कुज्जा, सव्वज्जुक्खविमोक्खणं ॥४४॥
आगतं प्राति, कायव्युत्सग्गं इति । उपचारात् कायव्युत्सग्गं सम्य-
सर्वदुःखानां विमोक्खणमर्थकायोत्सग्गद्वारेण यस्मिन् स तथा
तस्मिन्, शेषं प्राग्वत् । पब्वइ सव्वदुःखविमोक्खणविशेषेण पुनः पुन-
रुचयेन, तदव्याप्यतानिष्ठोऽहेतुव्यवस्थापनायम् । तथैव कायव्युत्सग्ग-
ग्रहणेन चारित्र्यदर्शनं ह्येतद्विधानं विमुक्तयर्थं कायोत्सग्गं यं शृणोति ।
तत्र च तृतीयं रात्रिकोऽतीतचारिभ्यस्त्यते । यत उक्तम्— "ज्यय प-
ट्ठमां चरित्ते, दंसणसुद्धीयं बोधयो इह । सुयुष्णस्स य
तइओ, णवरं चित्ते तथ इमं ॥१॥ तइए निमाइयारं ।" इति ।
रात्रिकोऽतिचारिभ्यः यद्विषयवत्त्वमिति चिन्तयितुं, तथाऽऽह—
राउयं च अइयारं, चित्तिजं अणुपुव्वसो ।
नाणम्मि दंसणम्मियं, चरित्तम्मि तवोम्मियं ॥ ४८ ॥
रात्रौ भवे रात्रिकम् । चः पुरणं । अतीतचारं चान्तयत् (अणुपुव्व-
सं) प्रातुपूर्वा क्रमेण, हानं, दर्शने, चारित्र्ये, तथास्य, चराभ्याद्धीये
च, शेषकायोत्सग्गं चतुर्विंशतिस्तथैव प्रतीतमिदं सत्यतया साधार-
ण्येनोक्तं नोक्तं ।

ततश्च—

पारियकाउत्समग्गो, वेदिताण तत्रो गुहं ।
राउयं तु अतीतचारं, आलोएज्ज जहकम् ॥ ४९ ॥
पम्किपिणु निस्सपण्णो, वेदिताण तत्रो गुहं ।
काउत्समग्गं तत्रो कुज्जा, सव्वज्जुक्खविमोक्खणं ॥५०॥
किं तत्वं पम्किज्जाणि, एवं नत्थ विचित्ए ।
काउत्समग्गं तु पारित्ता, वेदिइ य तत्रो गुहं ॥ ५१ ॥
पारितेत्यादि स्वग्रहणं व्याख्यातमेव । कायोत्सग्गमित्येतत्त्वमिति
कुर्यादित्याह—किमिति किं तत् तपो नमस्कारसदित्याऽऽदि प्रति-

पठेऽहमेवं तत्र विचिन्तयेत् । यद्वैमानो हि भगवान् वषमासं वा-
चांस्तरसतो विहृत्तवान्, ततः किमहमपि निरसतः शक्नोम्येता-
वकालं स्थातुमुप नेति । एवं पञ्चमासाऽऽश्वप यावन्नमस्कारस-
हितं यावत्पारिजातयेत् । उक्तं हि— "अने चरिमउ किं तथ छम्मा-
खाइ कइणा दीहाणि जा पारिसीतामाया ।" (उत्तराक्षे स्पष्टम् ।

एतज्जुकाथानुवादनः स्वामाचारीशेषमाह—

पारियकाउत्समग्गो, वेदिताण तत्रो गुहं ।

तत्वं संपम्किज्जेज्जा, करिज्ज मिक्काण संधवं ॥ ५२ ॥

"पारिय" इत्यादि प्राग्वत् । नवरं तपो यथाशक्ति चिन्तितमुप-
वासोऽऽदि, संप्रतिपद्याङ्गीकृत्य कुर्यात् सिक्कां संस्तवे स्तुति-
यकं, तदनु यत्र चेत्यादि सति तत्र तद्वद्भवे विषयम् । तथा
चाऽह ज्ञाप्यकारः— "वेदिणु निवेयेतो, कालं तो चइयाइ जइ अ-
ण्ण । तो वेदी कालं, जइ तुलंवे पम्किमणं ॥१॥" इति सा-
दृश्यादिसंवाचः ।

संप्रत्यययमार्थमुपसंहरन्त्याह—

एसा सामायारी, ममासंण वियाहिया ।

जे चरित्ता बहुजीवा, तिण्ण संसारसागरं ॥ ५३ ॥ ति वेमि ॥

(यस्मात् दसविधा साहस्यमायारी पवेष्ट्या, जं चरित्ताण निमग्ना
तिण्ण संसारसागरं ति वेमि) एषाऽनन्तराका सामाचारी इहा-
विशेषकया च पदविभागाऽऽत्मिका चेह नोक्ता, यमेकधातुयोग-
त्वाद्भूत्याः हेतुव्युत्पत्तिरित्येव । तस्याः समासिनं संक्षेपणं, (वि-
याहियं ति) व्याख्याता । ज्वैषाऽऽदृश्यापनायमस्याः फलमाह-
यां सामाचारी चरित्ता आमेव्य, यद्विशेषकं जीवास्तीर्णः, सं-
सारसागरं प्रावदिति सूचार्थः । इतिः परिलमसं । प्रवीमोति
पुत्रं च । उक्तोऽनुगमः । संप्रति नयास्तेऽपि तद्वद्वरं । उत्तरं
२६ अ० ।

मे जयवं ! किं पडिपकिरियं ? गोयमा ! पायच्छि-
त्तस्म पयाइं संखाइयाइं । से भयवं ! तेमि एं संखाइ-
याणं पायच्छिन्नपयाणं किं पदमं पायच्छिन्नत्तस्म एं पयं ?
गोयमा ! पडिपकिरियं । भयवं ! किं पडिपकिरियं ? गो-
यमा ! जणुणमपया अइत्तिमणोवरमं जाव अणुट्ठयव्वा-
णि सेवेज्जाणि आरक्खमाणि । मे जयवं ! केण अट्ठेण
एवं वुचइ—जहा एं आरक्खमाणि ? गोयमा ! असेसकसि-
णउत्तममवयवपाकिउत्तममवदंसणचारित्तं अचंचेतरावीर-
गकटमुत्तुक्करतवमाहणुणए परुविज्जंति, निपयिय विभ-
त्तु दिहं परिमएणं कालमपणं पर्यपण्णाहनि-
साणमपयमाज्जमं अवस्समेव तिउराइत्तु कंति, अणु-
ट्ठिज्जंति, उवदंसिज्जंति, परुविज्जंति, पक्काविज्जंति सययं,
एणं अट्ठेणं एवं वुचइ—गोयमा ! जहा एं आरक्ख-
माणि, तेसि च एं गोयमा ! जे जिकव् कालाहकमेणं वे-
हाइकमेणं समयाइकमेणं अइसाययाणे अणोवउत्ते पवेत्ते
आविहोए अक्खेमि च असदं उप्पायमाणे अक्खपरमाव-
स्समं पमाइय सेवेणं बज्जवीरिणं सातहोइरुत्ताए आलंभ-

णं वा किंचि मेत्तुणं विराडयं पउरियजणणं जहत्तया-
लं समणुज्झा, सेणं गायमा । महापायचिउत्ती जवेज्जा ।
महा० १ चू० ।

पड़िणपूयाविहरण-प्रतिदिनपूजाविधान-तः । अनुश्रवसा-
चनकरणे, पञ्च० ८ विव० ।

पड़िदिदं-प्रतिदिग्याह्म-त्रि० । क्षाराऽऽदिना प्रतिदिग्भय-
रिरे, सुभ० १ अ० ५ अ० १ उ० ।

पड़िवि-प्रतिविम्ब-पुं० । न० । प्रनिरुद्धायायाम्, “वनमय प-
नयपकुलित-गोलीचलनम्पडविंबे” । प्रा० ४ पाद । ‘प्रतिवि-
म्बाऽऽत्मको भागः, पुंसि भेदाऽप्रादायम् । प्रतिविम्बमानक्याया-
सहस्रक्यायान्तरोद्भवः ॥ १ ॥’ तादृश एव प्रतिविम्बशब्दे-
नोच्यते । द्वा० ११ द्वा० ।

पड़जय-प्रतिजय-पुं० । प्राणिने प्राणिने प्रति भयं यस्मात्स प्र-
तिभयः । प्रतिप्राणिने भयप्रदे, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पड़भाम-प्रतिजाम-पुं० । वृत्तपादाविच रजताऽऽदिबुद्धौ, अ-
यथापेक्षाने, सम्म० १ काण्ड ।

पड़मारिया-पतिमारिका-स्त्री० । भर्तृवार्तिकायां स्त्रियाम्, “य-
थैका नमदो तीर्या, जारमङ्गता” । आच० ४ अ० ३ अ० ३ चू० ।
(‘गारहा’ शब्दे तुनीयभागे ८५० पृष्ठे उदाहृता)

पड़रिक्त-प्रतिरिक्त-त्रि० । स्थावर्तिवर्गद्वित्ये, उक्त० २ अ० ।
एकान्ते, मुक्तले, प्रचुरे, भक्तवाने, वृ० ४ उ० ।

पड़रिक्तया-प्रतिरिक्ता-स्त्री० । अनेकास्तस्वितायाम्, दश०
२ चू० ।

पड़रिक्तगुहविहार-प्रतिरिक्तगुहविहार-त्रि० । प्रतिरिक्ते एका-
न्ते सुखविहारोऽवस्थानशयनाऽऽदिक्रमे यत्न म प्रतिरिक्तगुह-
विहारः । स्त्रियं प्राकृतस्वान् । एकान्ते विहारयोग्ये, जी० ३
प्रति० ४ अवि० ३ अ० ।

पड़रिक्त-प्रकोट-अव्य० । चापत्यर्थे, “पड़रिक्तु ज्ञिष्ये पुणा ।”
नि० चू० १ उ० ।

पड़िलाइया-प्रतिलादिका-स्त्री० । भुजपरिमपेन्द्रे, प्रश्न० १ पद ।

पड़द्व-पदिक-पुं० । चतुःपञ्चाशत्तमे महाप्रदे, “दो पड़द्व” ।
स्था० २ उ० ३ उ० ।

पड़-प्रतिव-पुं० । स्वनामस्थाने याद्वे, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

पड़व्या-पतिव्रता-स्त्री० । पति भर्तारं प्रत्यथि तमेवाभिग-
च्छामि इत्येवं नियमं करोतीति पतिव्रता । द्वा० १ अ० १६
अ० ३ अ० ३ ।

पड़मय-प्रतिमय-अव्य० । प्रतिष्ठे, कृत्या० १ अथा० ।

पड़िणिराकय-प्रतीतिनिराकृत-त्रि० । प्रतीतेरिव विकस्ते वस्तु-
दोषनेदे, बधाऽलम्भः शरी । स्था० १० उ० ।

पड़ि-प्रदीप-पुं० । प्रदीप्यते इति प्रदीपः । “पो वा । ङ । १ ।
२३१ ।” इति पद्म वा । प्रा० १ पाद । दीपकालकायाम्, पि० ।
दीपयन्त्यादिसमुदायः, भ० ८ उ० ६ उ० । तैलदशाजान्ते, ज०
७ श० ७ उ० ।

पड़वस्म णं जेतं । क्रियायमाणस्म किं पदीवे क्रियाइ, स-
द्धी क्रियाइ, वची क्रियाइ, तेद्धी क्रियाइ, पड़िचपण क्रियाइ,

जोई क्रियाइ ? । गायमा ! नो पदीवे क्रियाइ० जाव नो पदी-
वचपण क्रियाइ, जोई क्रियाइ ॥

(पड़िचपणव्याजि) क्रियायमाणस्म सि) ध्यायते ध्यायमानस्य
वा, उच्यते कथ्यते । (पदीवे सि) प्रदीपो दीपयद्यादिसमुदायः ।
(क्रियाइ सि) ध्यायति, ध्यायते वा उपलति । (सद्धी नि) दी-
घयन्तिः (वची नि) दशाः । (दीवचपण सि) दीपयमाणम् ।
(जोई सि) आश्रि । ज० ८ श० १ उ० । उद्दीप्तदीपे, नि० चू०
१ उ० । “तस्म लामपड़िबस्स” । प्रकृष्टपदार्थप्रकाशकार-
त्वात्प्रदीपः । स्म० १ सम० । उक्त० । “पदेवो दीवो” । पाइ०
ना० २४४ गाथा ।

प्रदीप-त्रि० । प्रत्यनीके, “पड़िचपणव्याजि गो वासा ।” पाइ०
ना० १४४ गाथा ।

पड़िहर-पतिगृह-न० । “दीर्घेह्यो मित्रो वृत्तो” ॥ ङ । १ । ४४
इति वृत्ताविकारावृत्तेकाः । संतुलने, प्रा० १ पाद ।

पउअ-प्रयुत-न० । चतुर्दशीतिलक्षगुणं प्रयुताङ्के, अतु० ।
स्था० १ दिने, दे० ना० ६ वर्ग ४ गाथा ।

पउअ-प्रयुत-न० । चतुर्दशीतिलक्षगुणं प्रयुताङ्के, अतु० ।
स्था० २ उ० ४ उ० । अतु० । स्था० १ ।

पउउत्ते-प्रोउत्ते-त्रि० । अज्जनेनाज्जिते, नि० चू० ३ उ० ।

पउजंते-प्रयुज्जन्ते-त्रि० । उरुच्यारयति, “हामिना सधिया
पवेयता आलोयता पउजंता” । जी० ।

पउजिना-प्रयोजित-त्रि० । प्रवर्तनशीले, स्था० ५ उ० २ उ० ।
अनर्तनकारितायैवात्वा वा प्रयोजयितरे, स्था० ७ उ० १ उ० ।

पउट्टपड़िहार-प्रउत्तपड़िहार-पुं० । पड़िगृह्य पड़िगृह्य मृत्वा
तद्वैरोत्पादे, आ० म० १ अ० । “वणस्मभकाइयाओ
पउट्टपड़िहारं पड़िहरति” । पड़िगृह्य पड़िगृह्य मृत्वा यस्मि-
नैव यस्मिन्पड़िहारस्य पड़िहारः पड़िहरति । पड़िहरतिवाद्
इत्यर्थः । ज० १५ श० ।

पउट्ट-प्रकोट-पुं० । कूर्परान्तभागं, म० ११ उ० ११ उ० ।
क. त्रिविक्रेशे, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार । न० ‘पड़िवा’ इति श्लोक-
प्रसिद्धं हस्तययवे, कलप० १ अवि० २ कल ।

प्रउष्ट-त्रि० । “उरुवादी” ॥ ङ । १ । ३३१ । इति अन्त उ-
त्थम् । कृतवर्षे, प्रा० १ पाद ।

पउट्ट-देशः गृहं, दे० ना० ६ वर्ग ४ गाथा ।

पउठा-प्रगुण-पुं० । प्रहृता गुणो येन, प्रहृष्टो गुणो यस्य वा ।
अतुतायति, दत्तं च । वाच० । “पउणीकय होमकुडं” ।
दश० ३ तथ ।

पउत्त-प्रयुक्त-त्रि० । कतिरे, प्रयोगकतिरे, “उववारस्यबंध-
णपउत्ताओ” । तं० । प्रयुक्ताः, प्रयोगक्या वा कथं । तं० ।

प्रयुक्त-न० । प्रयोगे, व्यापारे, सा० १ अ० १ अ० ।

पउत्तसंतिसिद्धिजोग-प्रयुक्तसन्निधियोग-पुं० । प्रयुक्तः प्रव-
र्तितः सन्निधियोगः सन्निधनव्यापारो येन स तथा । सन्नि-
धियोगप्रवर्तके, धो० ६ विव० ।

पञ्चति-पञ्चति-स्त्री० । प्रकृष्ट वतने, अ० १५ श० । " कुतस्तं य
उयंतो, वसा य पञ्चतिनाम् । " पा० ३ ना० ६ गाथा ।

प्रमुक्ति-स्त्री० । वार्तावाय, क्रा० १ अ० १६ अ० ।

पञ्चपय-पञ्चात्रिक-पुं० । प्रशिष्ये शिष्यसन्ताने, अ० ११ ख०
११ उ० ।

पञ्चम-पञ्च-न० । " पञ्चमसुर्यद्वारे वा " ॥ ७ । २ । ११३ ॥
इति स्युक्तस्यान्यव्यञ्जनात्पूर्वं उकारः । 'पञ्चमं' बोधम् । 'पा०
३ पादः । " आत्यये " ॥ ८ । १ । ११३ ॥ इति अत आत्वम् ।
पा० १ पादः । स्युर्विकाशिन कमले, आ० अ० १ अ० १ खगमः ।
जी० । आत्वा० । रा० । नविषोऽय कमले, क्री० । कमले पञ्चका-
निकां गन्धद्वयवशये, जी० ३ प्रति० ४ अ० । आ० । तं० ।
क्रा० । प्रक्रा० । आत्वा० । चतुरश्रान्तकगुणने पञ्चाङ्क, जी० २
वक्र० । रथा० । अनु० । अ० । अस्त्रमवसर्पिण्यां भरतक्षेत्रे
जानेऽष्टमे वक्रदेवे, यक्ष स्त्रीतानां राम इति प्रसिद्धः । प्रव०
२०ए हार । स० । आत्वा० । ति० । आगमिष्यन्त्यास्तस्यिण्यां
प्रतिषथि अष्टमे चक्रवर्तिनि, स० । ति० । ति० । आगमिष्य-
न्त्यास्तस्यिण्यां प्रतिषथि अष्टमे वक्रदेवे, स० । ति० । ति० ।
पञ्चमतीर्थकृतः प्रथमविष्कादायकः, स० । स्वनामस्थाने अ-
र्णिकपुत्रस्य काश्यप पुत्रे, ति० ।

तद्वक्तव्यता-

जह तं जने ! समणेणं जाव संपत्तेणं कप्यदिमियाणं
दम अज्जयणा पत्तत्ता । पदमस्स णं भंते ! अज्जयणास्स
कप्यदिमियाणं भगवया० जाव के अट्टे पमासं । एवं खलु
भंते ! तेणं कालेणं तेणं ममणं वंसा नामं नययीं होत्था ।
पुत्तजहं वेदणं कृत्तिणं राया, पञ्चमाट्टे देखी । तस्स तं वेदणं
नयरीणं सेणियस्स रत्तो जज्जा कृत्तिणस्स रत्तो लुत्तया-
जया कात्थी नामं देवीं होत्था मुकुमाला । तीमे णं कात्थीए
देवीए पुत्ते कात्थे नामं कुमारे होत्था मुकुमाला । तस्म णं
कालस्स कुमास्स पञ्चमावट्टे नामं देखी होत्था मुकुमाला
० जाव विहरति । तेनं णं सा पञ्चमावट्टे देखी अज्जया कपाई
तेमि तामिग्गमि वामयरीमि अविभरतो सच्चिकम्प० जाव
सीहं मुणिए वामिन्ता णं पदिमुक्का, एवं जम्मं जह्वा प-
हावत्तस्स० जाव नामभिज्जं, जम्हा अम्हाणं इमे दारए काश-
स्स कुमास्स पुत्ते पञ्चमावट्टे देखी अत्तए, तं होत्तणं अम्हं
इमस्स दारयस्स नामभिज्जं पठमे २, सेमं जह्वा महावत्तस्स
अट्टाओदातो जाव उणिए पामायवरगते विहरति । तेणं का-
त्थेणं तेणं ममणं सामी सपोसरिए, परिसा निगमा, कृ-
त्तिणं निग्गते, पठमे बि जह्वा महावत्ते निग्गते, तह्वे अम्मा-
पितिआपुच्छा० जाव पवदए अण्णगारे जाए० जाव
गुत्तं भयारी । तते णं से पठमे अण्णगारे समणस्स जगवतो
महावीरस्स तट्ठास्साणं येराणं अंतिए सामाड्यमादिवाइं
एकारस्स अंगाईं अहिज्जइ, अहिज्जिता बहुदिं चत्थयट्टम
० जाव विहरति । तते णं से पठमे अण्णगारे तेणं उराजेणं

जह्वा मेहे तट्ठेव धम्मजागरियाचित्ता, एवं जट्ठेव मेहो तट्ठेव
समणं जगवं आपुच्छित्ता विउत्ते० जाव पाओवगते, समण-
स्स जगवत्तो महावीरस्स तट्ठास्साणं येराणं अंतिए सामाड्य-
मादिवाइं एकारस्स अंगाईं बहुपट्टिपुष्पाईं पंच सयाईं सामन्त्र-
परियाए सेलेहणाए सट्ठिं जत्ताईं आपुण्णवीए कात्तगते
येरा उत्तिस्सा भगवं गोयमं पुच्छइ, सामी कहइ० जाव सट्ठिं
भत्ताईं अण्णसणे ठेदिता आलोइय उट्ठं चंदिमसूरियाए
साहम्मे देवत्ताए उववत्ते दो मागराईं । मे णं भंते ! पठमे
देवे ताओ देवत्तामाओ आउक्कएणं पुच्छा । गोयमा !
महाविदेहे बासे जह्वा दट्ठपइ० जाव अंतं काहिंति, तं
एवं खलु जंवे ! समणेणं जाव संपत्तेणं पदमस्स
अज्जयणास्स अयमट्टे पत्तते । ति० १ अ० २ वर्ग
१ अ० ।

आयवयस्य मौतमगोत्रस्य प्रथमशिष्ये, कल्प० २ अधि०
८ ज्ञेय । अष्टमद्वलां विमानमेदे, स० १८ सम० । दिवसस्य
त्रिशन्सु मुहूर्तेषु तवमे मुहूर्ते, उच्य० २ पाठ० । रम्भकवपुस्त्वै-
राज्यवनेत्यय पयोऽयस्याचिपतो देवे, रथा० ४ डा० २ उ० । म-
दापक्षार्थद्वारस्य सहप्रजाज्यमाणे, रथा० ८ डा० । तिमव-
तीप्रथमद्वे, रथा० २ डा० ३ उ० । डा० । सुधर्मायां सजायां
वद्याजनेत्यर्क विमाने स्वनामयथाते विहासने, क्रा० २ अ० १०
वर्ग १ अ० । दक्षिणदक्षवर्धनस्य प्रथमकृते, रथा० ८ डा० ।

पञ्चम-पञ्चाङ्क-न० । चतुरश्रान्तमहानजिनशतसहस्रेषु, उच्य०
२ पाठ० । चतुरश्रान्तिसङ्कयुग्मिने काशावशेषे, जी० ३ प्रति० ४
अ० । रथा० । अ० । जी० । अनु० ।

पञ्चकूर-पञ्चकूर-न० । पञ्चकूटे, " दो पञ्चमकूडा । " रथा० २
डा० ३ उ० ।

पञ्चखंड-पञ्चखण्ड-न० । स्वनामस्थाने पुरे, यक्षाओ उच्ये-
ष्टपुत्रो गन्धाप्रयकुमार आसीत् । ग० २ अ० ।

पञ्चगुह्यम्-पञ्चगुह्य-न० । नजिनगुह्यविमाने, रथा० ८ डा० ।
अ० । अष्टमद्वेजोकास्थे विमानमेदे, स० १८ सम० । अण-
कपुत्रवीरकृष्णाङ्गजे, स च अणिकपुत्रात् वीरकृष्णाङ्गम् लब्ध्वा
वयः प्राप्नोति । प्राप्नोति के प्रत्यय वपेयं ततपरायं परिपाल्य महा-
शुके सप्तमे कल्पे समुत्पद्य सप्तशशवागरोपमाऽऽयुरुवालय
ततःकृणुतो महाविदेहे सत्स्वर्गातिं सप्तममप्ययमं कटपावतानि-
कायाः सूचयन्तानि । ति० १ अ० २ वर्ग १ अ० । महापक्षार्थी-
कृता सह प्रजाज्यमाणे पुरवर्धने, रथा० ७ डा० ।

पञ्चमोद-पञ्चमौर-त्रि० पञ्चवर्णे, " दो तित्थगारा पञ्चमोरा व-
र्णानं पञ्चत्ता । " रथा० ३ डा० ४ उ० ।

पञ्चमचंद-पञ्चचन्द्र-पुं० । पञ्चचन्द्रकुशाऽऽप्यकुशाऽऽपिपुत्रेण, यत्र
धनेश्वरस्योऽऽभयो दिग्भरकभयरा अभूवत् । वृहत्कणपट्टीकाकु-
त्तुक्रमकीर्तिसुरिपुत्रव्यगुरो, वृ० ६ उ० । त्रयः पञ्चचन्द्रः-एकः
चित्रसनपञ्चावनीवीरककुः पाठकाजवत्तनस्य गुरुः कर्मप्रक-
तिविवरणनामकग्रन्थस्य कर्ताऽऽसीत् । द्वितीयः श्रीकृष्णराज-

विगच्छीये प्रमानन्दसूरिगुरुज्ञाना उपाध्यायः । स च वैकुण्ठोये १६६१ वर्षे विद्यमान आसीत् । नृनीयश्चन्द्रगच्छीयो जिनयोल-
रसूरिगिरिभ्यः विजयेन्द्रसूरिगुरुः ध्याऽभ्युदयमहाकाव्यरच-
यिता । जै० इ० ।

पञ्चमचरिय-पञ्चचरित-न० । दाशरथिरामचरित्रप्रतिबन्धे ग्रन्थमे-
हे, ख० २ अधि० ।

पञ्चमजाल-पञ्चजाल-न० । पञ्चाऽऽत्मके वाससमूह, रा० ।

पञ्चमभाष-पञ्चनाथ-पुं० । विमलवाहने महापद्मे भविष्यति प्र-
थमतोयंकरे, कल्प० १ अधि० ७ क्षुत् । ती० प्रब० ।
विष्णौ, अमरः । बाच० ।

पञ्चमतिज्ञग-पञ्चतिलक-पुं० । सोमप्रज्ञसूरिशिष्ये स्वनामकथाते
आचार्ये, गणक० प्र० ४ अधि० ।

पञ्चमत्यक्ष-पञ्चरथल-न० । मधुरारण्ये पञ्चरथये, क० ती० ०८ कल्प ।

पञ्चमदृष्ट-पञ्चदृष्ट-पुं० । जम्बूद्वीपे मन्दूररूप दक्षिणे श्रीदेवताभ्या-
सिते महाऽह्ने, स्था० ३ भा० ४ उ० । आच० । कल्प० । "हो-
पञ्चमदृष्टा यो पञ्चमदृष्टवासिष्यो श्री देवी श्री विरीशो । " स्था०
३ अ० २ भा० ३ उ० । (' ध्यायेत्समदीव ' शब्दे चतुर्थभागो
२७४६ पृष्ठे व्याख्या)

अथ पञ्चद्वन्द्वानामनिरुक्तं पुच्छशाह-

से केणष्टेणं जने । एवं बुद्ध-पञ्चमदृष्टे पञ्चमदृष्टे गोयमा । पञ्च-
मदृष्टेणं तस्य तस्य देसे, तादृष्टं तद्वै बद्धये उपपन्नाऽहं जाव सय-
सहस्रपत्नाई पञ्चमदृष्टवत् । पञ्चमदृष्टपत्नाई, मिरां आ इत्य
देशी महिष्ठिआ० जाव पतिश्रवमदृष्टिआ परिवमइ । से
एएणष्टेणं जाव अजुत्तरं च णं गोयमा । पञ्चमदृष्टस
सासए णामभिजे पखने, ण कयाइ छासि ।

(से केणष्टेणमित्यादि) अथ केनाऽन्येन भद्रत !
एवमुक्तये-पञ्चमदृष्टः पञ्चदृष्ट इति ? । गौतम ! पञ्चदृष्टे तत्र
तत्र देशे तस्मिन्तस्मिन् देशे बहूनि उपपन्नाणि यावच्छतस्र-
स्रपत्नाणि पञ्चद्वन्द्वप्रमाणपञ्चद्वन्द्वऽऽकाराणि, आद्यतचतुर-
स्राऽऽकाराणीत्यर्थः । एतेन तत्र वानस्पतामि पञ्चद्वन्द्वऽऽकाराणि
पञ्चानि बहूनि सन्ति, न तु केवलपाथिनि वृत्ताऽऽकाराणि म-
हापञ्चाऽऽश्लेषेव तत्र सतीति ज्ञापितम् । तथा पञ्चद्वन्द्वस्ये-
वाऽऽमा पतिभासो येषां तानि तथा ततस्मानि तदाकारत्वात्
तद्वर्णत्वाच्च पञ्चद्वन्द्वानि प्रसिद्धानि । ततस्तद्योगाद्यं जला-
ध्यायेष्वपि पञ्चद्वन्द्वः । उन्मयेषामपि च नामानिनाप्रवृत्तयेन नेते-
सराऽऽभ्यासो दोषः । अथ पाथिपञ्चनोऽप्यस्य नामप्रवृत्तिर्ज्ञाताऽ-
स्तीति ज्ञापयितुं प्रकारान्तरेण नामनिबन्धनमाह-अश्वे हवीं
पञ्चावासाऽत्र परिवसन्ति । ततश्च आनिवासायंयपञ्चाऽऽभ्यवसात्
पञ्चोपमाज्ञितो हूह इति पञ्चद्वन्द्व आख्यायते । मयपमाज्ञितोपी
समासात् समाधानम् । शेषं प्राग्वत् । जं० प्र० ७ वक्ष० ।

पञ्चमद्वन्द्वसूरि-पञ्चद्वन्द्वसूरि-पुं० । मानुजसूरिशिष्ये सावित्रप्रपञ्च-
प्रबोधिकायोगरहस्यप्रथयाः कारके स्वनामकथाते आचार्ये,
अवमाचार्येः सं० ११४० वर्षाद् १२३२ पर्यन्तासीत् । द्वितीयो
ऽवमाचार्यो नामावचन्द्रजम्बूद्वीपसूरिशिष्यः तिलकसूरिशि-
ष्यगुरुः । जै० इ० ।

पञ्चमकल्प-पञ्चध्वज-पुं० । महापञ्चतोयंकरे सह प्रसिद्धिपथाने,
स्था० ८ भा० ।

पञ्चमपट्टगौर-पञ्चपट्टमगौर-पुं० । पञ्चपत्रकद् गौरः । जी० ४ प्र-
ति० १ उ० । कमलपत्रभक्तान्ते पते, श्री० ।

पञ्चमपुर-पञ्चपुर-न० । नासिक्यपुरे, " तथा पञ्चमास्येणं पञ्च-
मपुरं ति निषेचियं । " ती० २६ कल्प ।

पञ्चमपञ्जा-पञ्चमञ्जा-स्त्री० । जम्बवाः सुदर्शनाया उत्तरपौर-
रूपे दिग्भागे प्रथमवनस्यगरे दक्षिणस्यां नन्दापुष्करिण्याम्,
जं० ४ वक्ष० । जी० ।

पञ्चमपट्ट-पञ्चमञ्ज-पुं० । निष्पट्टकनामक्रीकृत्य पञ्चस्येव प्रमा य-
स्यासौ पञ्चमञ्जः । तथा पञ्चशयनदोहयो मातुर्देवतया पुरित इ-
ति, पञ्चवर्णश्च भगवानिति पञ्चमञ्जः । ख० १ अधि० । अत्रस-
र्पिण्यां भयतस्त्रेण पञ्चतोयंकरे, स्था० ४ भा० १ उ० प्रब० ।
स० । पञ्चमप्रश्न सामान्यतोऽभिधानकारणमिदम्-निष्पट्टकतया
पञ्चस्येव प्रमा यस्य स पञ्चमञ्जः । तत्र सर्व एव भगवन्तो य-
थोक्तत्वात्पान्तो विशेषकारणमाह-" पञ्चमस्यपण्डितं जण-
णीयं दोहलो तेण पञ्चमाभो । " येन कारणेन तस्मिन् जगत्-
ति गर्भगते जनन्या देव्याः पञ्चशयनीये दोहदमत्तम्, तच्च देव-
तया संपादितम् । जगत्वात् स्वकृतः पञ्चवर्णस्तेन कारणेन पञ्चम-
ञ्ज इति नामनिवर्त्योक्तम् । आ० म० २ अ० । अयः सृ० । अतु० ।
स्था० (' नित्यवर ' शब्दे चतुर्थभागे २४४७ पृष्ठादारभ्य व-
क्तव्यतोका)

पञ्चमपट्टमूरि-पञ्चमपट्टमूरि-पुं० । सूरतरगच्छीये देवाऽऽनन्दसू-
रिशिष्ये, स च वैकुण्ठोये १२६४ वर्षे विद्यमान आसीत् ।
तेन मुनिसुतमचरित्रं नाम पुस्तकं रचितम् । जै० इ० ।

पञ्चमभद्र-पञ्चभद्र-पुं० । अलिकपुरसुकुणसत्कपुत्रे, स च वीरा-
श्रितिके प्रमत्त्य वयंचतुष्टये जनपथांयं परिपालय ब्रह्मलोकं प-
ञ्चमलोकं दशसागरेषामभ्युत्थमयुरनुपाद्य ततश्चतुर्णां म-
हाविदेहे स्वरूपतीति कदापयसिक्तयाः पञ्चमाध्ययेन सूचि-
तम् । ति० १ अ० २ वगे १ अ० ।

पञ्चमभद्र-पञ्चभद्र-पुं० । आनन्दनेरुसूरिशिष्ये राजसम्प्राभ्युदय-
महाकाव्यकृतः पञ्चसूत्रसूरिसुरी, जै० इ० ।

पञ्चमदृष्ट-पञ्चरथ-पुं० । मिथिलापुरी विजयसेनभूपतेः पुत्रे मद्-
नरेष्वाकुक्षिज्ञऽनूतस्य युगधातुपुत्रस्य नमः रत्नके स्वनामकथाते
राजनि, वक्ष० ६ अ० । आच० । आ० सृ० । दर्श० ।
आ० म० ।

पञ्चमराय-पञ्चराज-पुं० । धामकील्लमभरतकोरापरकहाराज-
धामानिवासिनि द्वैपदीहारके स्वनामकथाते राजनि, स्था० १०
भा० । पुण्यमगारशब्दे यौगन्धुकुलकवृत्तकृतो हामतिलकगणि-
नो गुरो, जै० इ० ।

पञ्चमरुतल-पञ्चदृष्ट-पुं० । अतिविशालतया वृक्षकल्पेण पण्ड्य,
जी० ३ प्रति० ४ अधि० । पुष्करवर्डीपपूर्वार्द्धे तद्वीपनामानि-
बन्धनतद्वीपार्धिपदेवाऽऽवासशालाभयपञ्चद्वन्द्वऽऽकृतो चतुर्नि,
" हो पञ्चमरुतले । " स्था० १० भा० ३ उ० ।

पञ्चमस्तया-पञ्चस्तया-स्त्री० । पाश्चम्याय, स० १ सप्त० । रा० ।
जं० । जी० । पञ्चाऽऽकारतत्तात्, हा० १ क्षु० १ अ० जं० । श्री० ।
" पञ्चमस्तयाभिसिचिन्तं " म० ११ शा० ११ उ० । पञ्चानि च स-

ताञ्च पञ्चजानास्त्वयाभिर्विच्छिन्निभिश्चिन्नेषु यस्य स तथा ।
अ० १४ श० ६ द० ।

पञ्चमरवेद्या-पञ्चावर्तसक-७० । पञ्चावर्तोदेवीनिवासस्तुते सु-
धर्मोवां स्वर्गायां स्वर्गामक्याते विमानेऽहो २ सु ५ क वर्ग १ अ० ।
पञ्चमरवेद्या-पञ्चमरवेदिका-१०० । वैजगतामृती, ज० १ अ० ७० ।

पञ्चमरवेदिकावर्णकः-

तीसे णं जगतीए उरिप बहुमउभदेसजाए एर्यण एणा
मई पञ्चमरवेदिका पञ्चला सा णं पञ्चमरवेदिया अरुजो-
यणाई उहुं उरुसेणं पंच धनुसयाई विक्खजेणं सव्वर-
याणामई जगतीसमिया परिकखेणं ।

(तीसे णं जगतीए इत्यादि) तस्या यथोक्तस्वरूपाया जगत्या
उपरि उपरितले तले यो बहुमउभदेशाभाः, स्यै पञ्चारास्तता
मागवभाषाङ्कणानुरोधात् । तथा " कवरै आगच्छन् दिक्क-
ले " इत्यत्र । (पद्य पामिते) अत्र पतामिन् बहुमउभदेशा-
गो, नामितं पूर्ववत् । महती एका पञ्चमरवेदिका प्रकृता, मया
शेषेण तीर्थकृद्भिः । सा च ऊर्ध्वमुखैस्त्विनादैर्बोजाने द्वे गम्यते
पञ्चधनुःशतानि विष्कम्भेण (जगतीसमिया इति) जगत्या
समा समाना जगतीसमा, सैव जगतीसमिका, परिक्रमेण
परिरथेण, वाचान् जगत्या मध्यभागे परिरवस्तावान् तस्या
भापि परिरथ इति भावः । सर्वस्वतमयो सामस्येन रत्नाऽऽत्मि-
का । " अञ्जना स्वया " इत्यादि विशेषणकश्चपः पात्रतोऽर्थ-
तश्च प्रायवत् ।

तीमे णं पञ्चमरवेदियाए अवमेतारूवे वज्जामे पल्ले । तं
जहा-वयरामया नेमा, रिद्धामया पतिट्ठाला, वेरुडियामया
खंजा, सुवस्वरूपमया फल्लगा, सोहिंत्तकमईओ सुईओ,
बहरामया संधी, नाणामणिमया कल्लेवरा कल्लेरसंघाडा,
याणामणिमया रुवा रुवसंघाडा, अंकापया पक्खा पक्खा-
इओ, मोतीरसामया वंसा वंसकवेल्लुगाओ रय्यामयीओ प-
ट्टियाओ, जातम्बमयीओ ओहामणीओ, वईरामयीओ
उवरी पुंछणीओ, सव्वसेयरय्यामए छादने ।

(तीमे णं पञ्चमरवेदिया) तस्याः, नामितं पूर्ववत् । पञ्चमरवेदिकाया
अयं बहुसमाग पदतुष्टः स्वकपो वर्णावासः वर्णः श्लोका यथाऽ-
वस्थितस्वरूपकर्तितं, तस्याऽऽवासां निवासो ग्रन्थपकतिकपो क-
र्णावासो वर्णकानिधेश इत्यर्थः । प्रकृतः प्रकृतः । तद्वयध्यादिना
तमेव दर्शयति- (बहरामया नेमा इति) नेमा नाम पञ्चमरवेदि-
कारां भूमिजागार्द्धं लिप्तामल्पः प्रवेशः, ते सर्वे वज्रमया वज्र-
रत्नमयाः वज्रशब्दस्य शिष्टं वै प्राकृतम्वात् । पञ्चमरवेदिकाए छह-
इयम् । रिद्धमयानि रिद्धरत्नमयानि प्रतिष्ठामयानि सुवपादाः (वेरु-
डियामया वंसा इति) वैदुरैरत्नमयाः रुक्म्याः सुवर्णकल्पमयानि
फलकानि । सोहिंत्ताऽऽवयरत्नाऽऽत्मिकाः सुव्यः फलककल्पसंबन्ध-
विघटनभावे हेतुपाङ्कत्वात् । (बहरामया संधी) वज्रमयाः
सम्प्रथः सन्धिमेलाः फलकानाम् । किमुक्तं भवति ?-
वज्ररत्नाऽऽपुरिताः फलकानां सम्प्रथः । (नाणामणिमया कल्ले-
वरा इति) नामानिगमयानि कल्लेवराणि मनुष्यशरीराणि, ना-
नामणिमयाः कल्लेवराङ्गुटाः मनुष्यशरीरयुग्मानि, नामानिग-
मयाणि क्पाणि क्पाणि, नामानिगमयाः क्पाङ्गुटाः क्पाङ्गुमा-

नि । (अंकापया पक्खा पक्खावाह्यो वा इति) मङ्गो रत्नवि-
शेषस्तस्याः । पञ्चमरवेदिकायाः पञ्चमरवेद्यापि तदेकदेशतया
एवाङ्कमयाः । आह व मूहलीकारः-अहकमयाः पञ्चमर-
वेदिकायाः, एवं पञ्चमरवेद्यापि मूहमया इति । (जोईरसामया
वंसा वंसकवेल्लुगा वा इति) जयातीरसं नाम रत्नं, तन्मया वं-
शा मङ्गलाः पञ्चमरवेद्याः (वंसाकवेल्लुगा वा इति) प्रतीतं पञ्चमर-
नामुभयतस्तत्संबन्धं व्याप्यमाना वंशाः, कवेल्लुगानि प्रतीतानि ।
(रय्यामयीओ पट्टियाओ इति) रत्नतमयः पट्टिकाः वंशाना-
मुपरिक्रम्यान्वानीयाः (ओहामणीओ ओहामणीओ) जातरूपं
सुवर्णविशेषः, तन्मयः (ओहामणीओ) मयधाटिम्बः, आञ्ज-
नहेतुकं कोवरी इत्याद्यमानमहाप्राणकिञ्चिद्व्यवस्थानीयाः ।
(वईरामयीओ उवरी पुंछणीओ इति) वज्रमया वज्ररत्नाऽऽ-
त्मिका अवधाटनीनामुपरि पुञ्जयो निविभरत्नाद्वहेतुस्तुङ्ग-
तरुणविशेषव्यवस्थानीयाः । अकं व मूहलीकारेण- " ओहा-
मणीओ हारमहणं महरु, सुल्लक तु पुञ्जनी इति । " (सव्वसे-
यरय्यामए छादने इति) सर्वस्वतं रत्नं रत्नतमयं पुञ्जनी-
नामुपरि कवेल्लुकानामथ आच्छादनम् ।

सा णं पञ्चमरवेदिया एगमेणं हेमजाक्षेणं एगमेणं
गवक्खजालेणं एगमेणं ग्विस्विणजालेणं एवं पट्टजाक्षेणं
पञ्चाव मणिजाक्षेणं एगमेणं पञ्चमरजाक्षेणं सव्वरय-
खाभएणं सव्वतो समंता संपरिकल्लता तेणं जालतव-
णिउज्जहं वुत्तगा सुवस्वरूपमयमिया नाणामणिमयवि-
विधहारम्भहारउवसोहियसमुदया ईसि अणामणमसंपत्ता
पुव्वारदाट्टिणउत्तरामतेहिं वाएहिं मंदायं मंदायं ए-
जिन्ना वेरिया कंप्पिता खोभिया चाल्लिया फंदिया
पट्टिया उदीरिया, एतेमि उराक्षेणं मणुषेणं कसमणमिण्वु-
तिकरेणं सदेणं सव्वतो समंता आपूरमाणा आपूरमाणा
सिरीए अतीव अतीव उवसोभेमाणा उवसोभेमाणा विद्धति ।

(सा नामत्वादि) सा एवैवस्वरूपा, एतानि वाक्यान्तर्हकारे ।
पञ्चमरवेदिका, तत्र तत्र प्रदेशे एकैकेन हेमजालेन सर्वाऽऽत्मना
हेममयेन वज्रमयानेन दामसमूहेन, एकैकेन गवाङ्कजालेन गवा-
ङ्काऽऽत्मनिरवशिष्टपदामसमूहेन, एकैकेन किङ्किणीजालेन कि-
ङ्किण्याः ध्रुवपाण्डिकाः, एकैकेन चण्डाजालेन किङ्किण्येष्वप्य
किङ्किण्यमस्त्यो चण्डाः, तथैकैकेन मुकाजालेन मुकाफलमयेन
दामसमूहेन, एकैकेन मणिजालेन माणमयेन दामसमूहेन, एकै-
केन कनकजालेन कनकं पीतकपः सुवर्णविशेषः, तन्मयेन दाम-
समूहेन, एकैकेन रत्नजालेन एकैकेन पञ्चजालेन सर्वत्र रत्न-
मयपदाऽऽत्मनेन दामसमूहेन, सर्वतः सर्वासु दिक्षु, समन्ततः
सर्वासु विदिक्षु परिरक्षता व्याप्ता । एतानि च दाम-
समूहकपाणि हेमजालाऽऽदीनि जालानि वज्रमयानि वे-
दितव्यानि । तथा चाऽह- (तेणं जाला इत्यादि) तानि, सुत्रे
पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, प्राकृते हि लिङ्गमनियतमिति । जनि-
ति पूर्ववत् । हेमजालाऽऽदीनि जालानि क्वचित् दामा इति पाठः ।
तत्र त हेमजालाऽऽदिकया दामान इति व्याख्येयम् । (तवाणिउज-
हं वुत्तगा) तपनीयमार्गं सुखेति तन्मयो वज्रमयो दामा-
मग्निभागे मयदन्विशेषो येषां तानि तपनीयवज्रमयानि ।
(सुवस्वरूपमयमिया इति) पाम्भनेः सामस्येन सुवर्णमयत-

[illegible]

तीसे एषं पञ्चमवर्षेऽप्येतत् तस्य देवे तर्हि तर्हि पदे-
बह्वे ह्यसंवादा गयसंवादा नरसंवादा क्षिप्रसंवादा
किंपुरिसंवादा महेरगसंवादा गंधर्वसंवादा उन्वयसं-
वादा स्ववरयणमया अञ्जनासंवादा लुहदा घृष्टा मृष्टा धी-
रया निम्पला निष्का निष्ककुच्छया सप्तजाम्बिनीया
मउज्याया पासादीया दारिसिन्धुजा अनिल्या पद्मिनी ॥

[illegible]

संप्रत्येतेषामेव ह याऽऽदीनां पञ्चधादिप्रतिपादनार्थमाह-

तीमे णं पञ्चमवरदेवियाए तथ्य तथ्य देसे तहिं तहिं पदेमे
 सहवे हयपंतोओ तदेव ०जाव पमिस्त्वाओ, एवं ढयपीहोओ
 ०जाव पमिस्त्वाओ, एवं हयपिद्दुगाई ०जाव पडिस्त्वाइ ॥
 (एवं पंतीओ थोईओ एवं मिद्दुगया इति) यथा भ्रमावो
 हयाऽऽवत्तममघ्नां संघाटा सत्तात्तयया पक्कयोऽपि वत्तयया
 वीथयोऽपि, मिण्णुत्तयया वा ताति वैदम् ॥ तीसे णं
 पञ्चमवरदेवियाए तथ्य तथ्य देसे तहिं तहिं पदपपस थयथाओ

इयंपंतीना गवपंतीना” इत्यादि, तत्परिणतकृत्यां दिशि या अर्णः सा पङ्क्तिरभिधीयते । उभयोपेत्य प्राप्तेर्योग्यकथोर्येणभावेन यत् अेणित्वयं सा वीथी, पङ्क्तिस्तथाहा इयः इदानीं पुरुषाणामुक्ताः । सापत्रमेतन्नामेश इयः इदानीं स्त्रीपुरुषयुग्मप्राप्तपदानार्थे “मिह-
 का” इत्युक्तम् । उक्तानि च प्रकृत्या इयः इदानीं मिथुनकानि स्त्रीपुरुषयुग्मरूपाणि वाच्यानि । यथा-“ताय इ देवे तदि तिह
 पयसे बहुदि हवाहृणुगानि गममिहृणुगानि” इत्यादि ।

तांते णं पउमवरवेइया ए तथ्य २ देसे ताहिं २ पपसे बहवे
 पउमयाओ नागन्नायाओ एवं अमोरागंथपचूयवनामनि-
 यमात्तिमुगगकुंदुदयाओ णिंथं कुसुमियाओ णाजा मुत्तिजत्त-
 पमिंजरीवेइसकषाओ ससरायणामत्तांओ सएइआओ स-
 एआओ पट्ठाओ पट्ठाओ एरियाओ निम्पन्नाओ निष्काओ
 निक्ककुन्नायाओ सत्पभाओ ससरियाओ सज्जायाओ
 पागादीयाओ द्रिमणिजाओ ससिरुवाओ पडिस्वाओ
 नीमं ए पउमवरवेइया ए तथ्य २ देसे ताहिं २ पपसे बहवे
 अक्खया मोत्तिया पणत्ता मक्खमण्णयाओ अक्खओ ।

[illegible]

अधुना पञ्चमवर्षिकाश्वत्थप्रवृत्तिर्नामिकं शिक्षासुः प्रवृत्ति-
 से काण्टिष्ठं जंतु । एवं युवक-गायमा । पञ्चमवर्षेदि-
 याए तस्य ५ देमे तद्धि ५ पपमे वेदियासु वेतियावाहासु
 वेतियासीसफलपसु वेतियापुडंतरेसु खमेसु खंमवाहासु
 खंमसीमिसु खंजपुर्तरेसु सूयीसु सूयीमुदुसु सूयीफलपसु

सुधीपुङ्गवरेषु पक्षेषु पक्षत्वाद्वापु पक्षत्वापरंतरेषु बहुयु-
त्पन्नाः पठमाऽं जाव सयसहस्रवत्ताऽं सचरयणामयाऽं
अच्छाऽं सहाऽं लहाऽं पडाऽं मडाऽं निरयाऽं निम्न-
साऽं निर्याकाऽं निर्याकाऽं सपभाऽं ससिरियाऽं
ससज्यायाऽं पासादीयाऽं दरिसिण्णाऽं अभिरूवाऽं
पंकिरूवाऽं महुया वासिककच्छसभाणाऽं पयुत्ताऽं सपभा-
जसो ! मे तेण्णं गोंयमा । एवं वुड्ड-पठमवरवेदिया २ ।
अत्तुत्तं च णं गोंयमा । पठमवरवेदियाऽं सासते नामधे-
ज्जे पमात्ते, ञं कयावि णासिं जाव गिबे ।

(से केण्णं भंते ! इत्यादि) 'से' शब्दाऽप्यशब्दाः । अय के-
नायेन केन कारणेन भवन्ति ? एवमुक्त्येन-पठमवरवेदिका पठम-
वेदिकेति ? किमुक्तं भवति ? पठमवरवेदिकेत्येवंकृत्पथ शब्दस्य
तत्र प्रवृत्तौ किमितिमिति ? एवमुक्तं भगवानाह-गीतम् । पठ-
मवरवेदिकायां तत्र तत्र प्रदेशे तथैव देशस्य तत्र तत्र वेदि-
कासु उपवेशनयोग्यमन्तराणकपासु वेदिकापाथेषु (वेद्यापु-
ङ्गवरेषु इति) के वेदिके वेदिकापुट, तेवामन्तराणि अपामन्तरा-
णानि वेदिकापुटान्तराणि तेषु, तथा स्तम्भेषु सामान्यतः, तथा
सम्भवाहासु स्तम्भपाथेषु । (संभवासेसु इति) स्तम्भशीर्षेषु
(संभुपुङ्गवरेषु इति) द्वौ स्तम्भौ स्तम्भेषु, तेवामन्तराणि तेषु,
सुखानु फलकवयसंयन्त्रियथमावहेतुगानुकास्वाभ्यासु, तामा-
सुगुरि इति तत्पर्यायेण (सुंमुहेसु इति) यत्र प्रदेशे सुखो फल-
कं सिंघा मध्ये प्रविशति तत्प्रमयासो देशः सुखीसुं, तेषु, त-
था सुखीफलकेषु सुखीभिरिंसर्षाभ्यास ये फलकप्रदेशास्तेऽ-
प्युपवागान् सुखीफलकाणि, तेषु, सुखीनामचत्परिवर्णमानेषु, त-
था (सुंमुहेसु इति) द्वे सुख्यौ सुखीपुटौ, तेवामन्तरेषु, प-
क्काः पक्कावा येदिकैकदेशास्तेषु बहुनि उपपत्तयानि गर्भका-
नि, बहुनि पद्यानि स्याद्विकीर्णानि, बहूनि पद्यानि चत्वारि-
शीनि । एवं नालनसुगुरसौगण्डिकपुष्पमरीककापुष्पमरीकशत-
पत्रलक्षपत्राण्यपि बाधयानि । एतेषां च विशेषः प्रागेवोपदि-
ष्टः । एतानि कथं ज्ञानमित्याह-सर्वस्त्वमयानि सर्वोऽस्त्वमा रात-
मयानि । "अच्छाह" इत्यादिबिधौपणकदम्बकं प्राववत् । (महुया
वासिककच्छसभाणाऽं इति) महुयानि महुप्रमाणानि वारिका-
णि वरीकाणि यानि पानीयरत्नपाथं हुता, नि तानि वारिकाणि
सानि च तानि सुत्राणि च तत्समानानि प्रकृतानि । हे अमण ! हे-
अपुष्पम् ! (से तेण्णं भिन्नादि) तदेतन्नाथं गीतम् । एवमुक्त्ये-
न पठमवरवेदिका पठमवरवेदिकेति ।

पठमवरवेदिया णं भंते ! किं मासता, असासता ? गोंयमा !
सिय सासता, सिय असासता । से केण्णं भंते ! एवं वुड्ड-
सिय सासता, सिय असासता ! गोंयमा ! द्दवड्डयाए सा-
सता, सपुपज्जवेहिं गंधपज्जवेहिं रमपज्जवेहिं फासपज्जवेहिं
असासता, से तेण्णं गोंयमा ! एवं वुड्डाति-सिय सासता,
सिय असासता ॥

(पठमवरवेदिया णं भंते ! किं सासता इत्यादि) पठमवरवेदिका,
वसिति पृथ्वी ! किं शास्त्री, उपाशास्त्री, आचरतया सुवे नि-
हंशा प्राकृतत्वात् । किं मित्रा, उत्तानिलेखि भावः । भगवानाह-
गीतम् । स्यात् शास्त्री, स्यादशास्त्री, कथाज्ञिभ्या कथाज्ञि-

इति स्या इत्यर्थः । स्यात्शास्त्री निपातः कथाज्ञिभ्येत्यर्थवा-
ची क । "से केण्णं भंते !" इत्यादि वचनसूत्रं सुगमम् । भगवा-
ह-गीतम् । उच्यार्थतया उच्यस्तिकनयमनेन शास्त्री । उच्य-
स्तिकनयो हि उच्यमेव तार्थिकभिमन्त्येन न पर्यायान्, उच्यं
चावयपरिणामित्यात् । अन्यथा द्रव्यात्वायोगात्, अन्य-
यित्वाच्च सकलकालमावर्ति जयति । उच्यार्थतया शास्त्री
वर्णपर्यायेत्युक्त्यनुसंधानमवश्यं विरोधकः, एवं गन्धपर्यायेः
रसपर्यायेः स्पर्शपर्यायेः, उल्लक्षणमेतत् तत्तद्व्यपुल्लिखि-
नोच्चटैश्च अशास्त्री । किमुक्तं जयति ?-पर्यायस्तिक-
नयमनेन पर्यायप्राधान्यविवक्षायामशास्त्री; पर्यायाणां
प्रतिक्षणमाश्रितया, कियत्कालमाश्रितया वा विनाशित्यात् ।
"से तेण्णं भंते !" इत्यादिसंहारवाक्यं सुगमम् । इह द्रव्या-
स्तिकनयवादाः स्वतत्त्वप्रतिष्ठापनार्थमेवमाह- "नारयन्तासत उ-
त्पादो, नापि सतो विद्यते विनाशो वा ।" "तासतो विद्यते आ-
यो, नाभावो विद्यते सतः ॥" इति बचनात् । सौ तु इत्यनेन
प्रतिवस्तु रूपविनाशी, तर्काभ्यां चित्तीभावमात्रं, यथा स्-
पेक्ष्य उत्पन्नत्वाविकल्पत्वे, नत्वास्तैश्च वस्तु नित्यमिति ।

किं चिरम्-

पठमवरवेद्या णं भंते ! काहंतो केव चिरं होइ ? गोंयमा !
ण कयाति णामि, न कयाति णमि, न कदाति न जावससि,
जुवि च, जवति य, जविससि य, युवा णियया सासता
असत्तया अचत्तया अवट्टिया णिषा पठमवरवेदिया ।

एवं तत्प्रतीचिन्तार्थं संशयः-किं घटाऽऽदिवत् उच्यार्थतया
शास्त्री, उत सकलकालमेवकल्पेति । ततः संशयापवादार्थं भ-
नवर्णं भूषः पृच्छति-(पठमवरवेदिया णमित्यादि) पठम-
वरवेदिका, णमिति पृथक् । भदन्त ! पठमकट्यायार्थान् । कि-
यच्चिं कियन्तं कालं यावत् जयति एवंकृत् कियन्तं कालम्
वतिष्ठते इति । भगवानाह-गीतम् । न कदाचिन्नासि, सर्व-
दैवाऽऽसीदिति भावः । अनादित्वात् । तथा न कदाचिज्जयति,
सर्वदैव वनेमानकालास्त्रिन्तार्थं भवतीति भावः । सर्वैव ज्ञावा-
त् । तथा न कदाचिज्जयति, किं नु भविष्यतिन्तार्थं सर्व-
दैव भविष्यतीति प्रतिपत्त्येवम्, अपर्यायसिन्तत्वात् । तत्रैव का-
लत्रयचिन्तार्थं नास्तित्वप्रतिषेधं विधाय संप्रत्यस्तित्वं प्रति-
पादयति-(भूयि च इत्यादि) अमृत्त्वमिति च, भविष्यति चे-
ति । एवं त्रिकालावस्थविश्रुत्या, ध्रुवा मेवादिवत्, ध्रुवत्वादेव
सदैव स्वस्वरूपे नित्यता, नित्यत्वादेव शास्त्री । शास्त्रव्यव-
स्थायां, शास्त्रवत्त्वादेव च सततगङ्गासिन्धुप्रवाहप्रवृत्तावपि
पौण्डरीकद्वय इवनेकपुद्गलविचटनेऽपि तावन्मात्रमप्युद्गला-
कटाटनसंज्ञात्, अकृता न विद्यते ज्यो यथोक्तरूपाऽऽकृष्ट-
शो यस्याः सा अकृता, अकृतायाश्च कृता भवत्यवस्थात्वाच्च,
मनार्थावस्थात्वाच्च सनस्य जातुनिद्वयसम्भवात् । अवस्थत्वादे-
व स्वप्रमाणेऽवस्थित मातृशरीरपर्यन्ताद्वाहिः समुच्चय । एवं
च स्वप्रमाणे कदाचिदवस्थाने चिन्त्यमाना नित्या, धर्मास्तिका-
याऽदिवत् । ओ ३ प्रति ४ अत्रि १ ।

पठमवास-पठमवे-पुं० । वसानामाकाशोत्पत्ते, "पठमवासे य
रवणवासे य वासे वासिहिति ।" पठमवेः पठमवरूपः । ज०
१४ शो ६ वृ० । इत्यां ।

* अयमेव स्याद्व्याख्यायते ।

पञ्चमब्रूह-पञ्चमब्रूह-पुं० । पञ्चाऽऽकारे परेषामनजिज्ञासनीये सैन्य-
वन्ध्यासविशेषे, प्रश्न० ३ आश्र० आ० ।

पञ्चमसर-पञ्चसरम्-पुं० । पञ्चवृत्तं सरः पञ्चसर इति समा-
सः । आ० म० १ अ० । पञ्चयुक्ते सरसि, पञ्चा नि यो-
त्पद्यते । स्वा० १० जा० । कटप० । तीर्थकुम्भान्तराद्युद्देशसु
स्वयंपुर दशमस्वमे पञ्चसरः प्रयुज्यते, तर्हि पञ्चोपलब्धेति सरा-
वरमात्रमुन मानसरोवरत्पञ्चसरोऽपि द्वीपान्तरे कोऽप्यस्तीति
प्रश्ने, कचरम्-पद्मरुपयुज्यते सरः पद्मसर इति व्याख्यातग-
द्वित्, द्वीपान्तरे तु तन्नामकं सरो नास्तीति । १०६ प्र० । सेन०
१ उल्ला० ।

पञ्चमसागर-पञ्चसागर-पुं० । तयागच्छीये धर्मसागरोपाध्याय-
विषये नवप्रकाशग्रन्थकारके सूरी, स च वैकम्प्रीये १६५३
वर्षे आसीत् । जै० इ० ।

पञ्चमसिरी-पञ्चश्री-स्त्री० । इत्युपुरे नगरे धर्ममित्राणिजो ज्ञाया-
यां धनश्रीसत्पत्न्याम्, यथा इत्यमरसौधे बोद्धव्यं आचतः ।
आ० क० । आ० ० । आ० ० । नि० ० । (गिरिवलाय
वाग्धे चतुर्थभागे २१११ पृष्ठे कथा) मेघरथविधाधरदुहितरि
सुशौमस्य चकवर्तिनो भार्यायाश्च, आ० क० । ('माण' शब्द-
स्फोडादहरणम्) सिंहपुरे नगरे कर्तितधर्मस्य राज्ञो दुहितरि,
इति० ३ तत्प० ।

पञ्चमुत्तर-पञ्चमुत्तर-पुं० । नागपुरीयतपागच्छीये राजमन्त्रा-
भ्युपगमहाकाव्यधातुनागपार्ष्णनाथकाव्यजम्बूस्वामिकथानका-
ऽऽदिग्रन्थकृति स्वनामक्याते गणिते, जै० इ० ।

पञ्चममेत-पञ्चमेत-पुं० । भौतकपुत्रस्य महारुणस्तकपुत्रे, स च
वीरार्जुनके प्रशस्य स्मृतके कल्पे उपपद्य महाविदेहे सत्यती-
ति कदावातंसिकानां षष्ठेऽप्ययने स्मृतितमः । नि० १ अ० २
वर्गं ३ अ० । पञ्चतविशेषकूटाधिपनी नागकुमारे देवे, द्वी० ।

पञ्चममेहर-पञ्चशेखर-पुं० । पृथिवीपुरनराजे, ध० २० ।

पञ्चशेखरमहाराजकथा चैवम्-

“ पुरिस्तुल्यमसवर्णं सुर-जगमहिषं किं तु क्षात्रगुणरहिषं ।

नीरतिहिनीरसरसि, पुहृदपुरे अरिष इत्युपुरे ॥ १ ॥

सुतश्चो बस्यविरिहो, किं तु जडासंगवज्रसो सयव ।

सुतसिंहहृद्वं सारिपट-मंसरो नरवरीतथ ॥ २ ॥

सो क्षात्रभावसो भो-विजुण प्रावेण गदियजिणधर्मो ।

रारिसराहपुरो, पञ्चो पञ्चवर्ज जिणधर्म ॥ ३ ॥

वक्त्राणह जीवदयं, अप्रमायाश्चो पञ्चव मुखं ॥

बहुसो बहुमाणेण एव वक्त्रह, सया मुण्णे ॥ ४ ॥

क्षता इता संता, वडसंता रागरोसपरिचक्षा ।

परपरिचायाविरक्षा, इति मुक् निष्कमपक्षा ॥ ५ ॥

ववसमसीयसलिलत्पथाविज्जावयकोहजक्षणा वि ।

गाढपट्टदभयविष-रविडाविनिद्रवणद्वन्द्वहा ॥ ६ ॥

निद्रिजयमयणा वि पत्ति-कासिद्रिबहुसंगमुक्कतदिलच्छा ।

परिच ससयससंगा, वि सुविदसंगदियकरणधणा ॥ ७ ॥

नीसिसजुसंता-नपालने फुरियगयकरणा वि ।

निद्रनुरपमायसिधुर-कुंमपतक्षणाहरिरक्षा ॥ ८ ॥

तथा-

कंसे संसे जीवे, गवणे वाक्च व सारय सलिले ।

पुष्कलपणे कुम्भे, विहने खम्भे व भादंसे ॥ ९ ॥

कुजरवसहे सोहे, नगराया चैव सागरककोहे ।

चंदे दूरे कदम्भे, बहुसारा चैव सुहृदपुरे ॥ १० ॥

जिणसमय निद्रिहा, इच्छाहनिवसर्णाहे मुणिवसहा ।

भावेण तेलि मुणव-पन्नं पि नांसेह दुरियमरे ॥ ११ ॥

किं च-

मायुलं उत्तमं धम्मो, गुठनायाहसंजुभो ।

सामग्गी पुल्लहा, एसा जणहि हियमपणो ॥ १२ ॥

एयारिसो सुहमुक्, धम्मार्नं दिट्ठिमोगगमुवेह ।

एयस्स सवणसुहयं, पियति वयणाभयं धम्मा ॥ १३ ॥

एयस्स महाभुण्णो, उवपसरसायणं अक्काणु ।

होहो पञ्चायावो, वसे पसे निहाये व ॥ १४ ॥

इय जणिपणं तेणं, जिणधम्मो उप्पिओ बहु कोओ ।

पगो पुण सिट्ठिसो, विज्जो नाभेण इय भणह ॥ १५ ॥

पवणुदुयवेत्तवल्लं, वल्लं भणं कह धरेनि मे मुणिणो ।

कह नियनियविसए धा-विदाहे उप्पिओ करणह ॥ १६ ॥

वेहए निययकम्मं, सुगए प्रायेणं दुति ॥ १७ ॥

ज पुण भपमायाप्पो, मुक्कस्स पक्कव नयं भणं ।

जरहरणे तक्कगमउ-सिरयणउवपणो व ॥ १८ ॥

इय सो वायासत्तेण, धम्मभिमुहं पि ओहए मोए ।

नीओ निवेण तव्वा-हणयमेव तत्रो विहियं ॥ १९ ॥

जक्कत्ति निययपुरिसो, भणिसो जह मह इमे अन्नंकारं ।

पक्कवत्तु काउ भित्तं, रयणकरंदिमि तज्जयस्सम ॥ २० ॥

तेण वि तहव काउ, विज्जसं राधसो तज्जो इमिणा ।

पडहणपयाणपुणं, नयरे घोसावियं एव ॥ २१ ॥

जो निवप्राहरणं कह-विलक्कमप्पए सा दोमयं गिगिह ।

पट्ठा स तेणुदुमो, इय घोसाविणु वारितं ॥ २२ ॥

सड पवरेहिं मपुरिसा, बुत्ता गिहसोइण्णि अह तेहि ।

विजयगिहे तं दिठ्ठि, सो पुटो तणु किमेयं नि ॥ २३ ॥

स भणह अहं न याणे, चोरियमावि नमुणसि सि जणिरोहिं ।

निवपसे नीओ ते-हिं तेण वज्जो स ज्ञाणसो ॥ २४ ॥

न य ते को वि मुयावह, पक्कवसो तद्धर सि ते विज्जो ।

पाक्कत्तजीवियासो, जक्कं पइ अपइ सुदीणो ॥ २५ ॥

मिच्छ निव विज्जोय, हरेणं तुक्कण वि कह पि ।

हावसु जीवियं मे, तो जक्कसो भणह इय निवहं ॥ २६ ॥

हेव मह सुयसु मिच्छं, केण वि हरेणं तो ज्ञणह राधा ।

अह जाह हसो सुगहं, मिओ तुह किं न पामहाह ॥ २७ ॥

स ज्ञणह सुगहं अहं, जीवतो पिच्छए नरो अहं ।

ता हेसु पाणभिक्कं, तो निवहं भणह कुविय व ॥ २८ ॥

अह मम पासाओ ते-उपुणपणं गहिणु विट्ठं पि ।

अचयतो सयलपुरे, भांसउ पुण ठवह मह पुरो ॥ २९ ॥

ता तुह सुयमि मिच्छं, रायाए संतयं कहह जक्कसो ।

विजयस्स तेणं तं पि पु, पक्कवन्नं जीवियासाए ॥ ३० ॥

ततो निद्रिविहारं, सयसपुरं पडमसेइणिवेण ।

पडुपडहवेणवाया-इसहउदाहरिहासं ॥ ३१ ॥

अहसहकवल्लवणिम-सुवेसवेसाविहासकक्षियायं ।

सविदियसुहृदायं, पए पए पिच्छणसयाहं ॥ ३२ ॥

सो किर विसेसरसोभो, तेसु अहमरणभीदो नह वि ।

तेल्लिपुणवसे, निहायमगो भमिय सत्तलपुं ॥ ३३ ॥

पत्तो नरवरपासे, पुरको जणेण सुसुत्तं पत्तं ।
 पत्तिओ चलेणसु तत्तो, ईसि हसिउं निबां मणइ ॥ ३४ ॥
 म्भंनचंचलार्ह, मणकरणाई कहे तुमे विजय ! ।
 म्भइवड्डइसु वि भिस्सं, पिउजणमाइसु निहड्डाई ॥ ३५ ॥
 तेणुत्तं सामिप । मर-णमीरणा अह निबां मणइ जइ ते ।
 यगमभवमरणमीएण सेविओ एवमपमाओ ॥ ३६ ॥
 ता कइ सेवंति न ते, अणनलमवरणमीरणां मुणियो ।
 इय मोवं पत्तिओ, विजओ जाओ पवरसओ ॥ ३७ ॥
 इय गुग्गुणगणव-अण परायणां बोहिउं बहुं सोयं ।
 सो पलमसेहरनिबां, सुगईय आयणं जाओ ॥ ३८ ॥
 भुत्वेति कुयहसिप्रहणेकमम्भं, ।
 एवमपमाओ नरेणवरस चरिअम्भ ।
 सउजानइ शोचनचरिअम्भुतां सुगुणां,
 मन्वा जना गुग्गुणं परिकीर्तयन्तु ॥ ३९ ॥ ”
 इति पद्मशेखरमहाराजकथा । अ० २० २ अधि० ५ लक्ष० ।

पञ्चमा-पञ्चा-ली० । लक्ष्मणम्, अमरजीमस्य राक्षसेन्द्रस्य प्रथ-
 मायामप्रमहिष्याम्, म० १० ल० ५ उ० ५ अ० ५ । शुकस्य प्रथमा-
 प्रमहिष्याम्, हा० १ ल० ६ व० १ अ० ५ अ० ५ । (अनयोः पूर्वो-
 त्तरमर्थकथा ' अगमहिंसी ' शब्दे प्रथमभागे १७३ पृष्ठे
 उक्ता) अस्याः सुदर्शनायाः प्रथमचनकस्यै पूर्वस्यां नन्वापुष्क-
 रियायाम्, ज० ५ व० ५ अ० ५ । मुनिसुव्रतस्य विशातितमतीघट्टनो
 मातरि, स० ५ ति० । चतुर्दशीधेनुः प्रथमप्रार्थनायाम्, प्र० १०
 द्वार । ब्रह्मणो प्रार्थनायाम्, द्वितीयचलदेववासुदेवमातरि, ति० ।
 अमनजौववनस्पर्शमेवे, प्र० १ पद । द्वेष्ट्यादे, स० ।
 पञ्चमा-पञ्चाज-पुं० । पद्मप्रज्ञाऽन्वये तीर्थकरे, प्र० ३० द्वार ।
 पञ्चमावर्द्धे-पञ्चावर्त्त-ली० । भीमस्य राक्षसेन्द्रस्य द्वितीयाया-
 मप्रमहिष्याम्, म० १० ल० ५ उ० ५ अ० ५ । (अस्याः पूर्वो-
 त्तरमर्थकथा ' अगमहिंसी ' शब्दे प्रथमभागे १७३ पृष्ठे उक्ता)
 शक्राप्रमहिष्यां च । हा० २ ल० ७ व० १ अ० ५ । (अस्या अपि
 पूर्वोत्तरमर्थकथा ' अगमहिंसी ' शब्दे प्रथमभागे १७३ पृष्ठे
 उक्ता) चैटकमहाराजद्विहतिरि चम्पेश्वरमहाराजद्विधादन-
 प्रार्थनायाम्, आव० ५ अ० ५ उ० ५ अ० ५ । आव० ५ अ० ५ ।
 यस्या हस्वराहणदोहदोऽनुसु, ततो हस्वराहृतया घने कर-
 कण्ड नाम कुमारः सुसुते । उ० १० म० १ अ० ५ उ० ५ ।
 (' करकण्ड ' शब्दे तृतीयभागे ३५७ पृष्ठे कथा) हिरण्यना-
 मनगरराजद्विहतिरि कृष्णवासुदेवपट्टराह्याम्, प्र० १० । पद्मा-
 वतीकृते संप्रामोऽनुसु । तत्र अरिष्टनगरे राममातृवस्य हिरण्य-
 नामभिधानमनगराधिपस्य दुहित्या पद्मावती बभूव । तस्याश्च
 स्वयन्वसुपुत्रस्य रामकेशवाव्ये च राजकुमारस्तथाऽऽजगमुः ।

ततश्च-

“पूर्व आदिजिओ, विहीय सो तथ्य रामगुसी ।
 रेवगनामो जेओ, प्राया य हिरण्यनामस ॥ १ ॥
 पिउजा सह एववओ, सो तिरथे नमिजिणस्स गयमोहो ।
 तस्स घरे बयनामो, रामा सीमा य बंधुई ॥ २ ॥
 दुहियामो पढमं विच, दिक्कामो आसि तेण रामस ॥
 तथ्य य सयंवरमी, सखेहि नरवरिणाणं ॥ ३ ॥
 पुरउ चिच ते गेयइ, आइ च कुसलाण कथयं कवहो ।
 जायं च परिषेहि, मज्झं सह जायवाण उअं ॥ ४ ॥
 सवणो विहियि, मुहुत्तमिणेण सवन्नराहे ।

रामो कञ्जउळ्ळं, हरी वि पडमावर्द्धकयं ॥ ५ ॥
 गाहउं ताईं स्मेया, लमागया निययपुरवरे सव्वे ॥ ” इति ।
 प्र० १० ५ अ० ५ द्वार ।

जति थं भंते । पंचमस्स वगस्स इस् अज्जयणा । पद-
 स्म णं जेत । अज्जयणस्स के अट्ठे पखेते । एवं खलु जं-
 वू । तेणं कालेणं तेणं समएणं बारवती नगरी जहा पढमं
 जाव कन्हं वासुदेव आहवबंणं जाव विहरति । तस्स णं
 कन्हस्स वासुदेवस्स पडमावती नामं देवी होत्था, वधओ ।
 तेणं काटोणं तेणं समएणं अरहा अरिहनेमी समोसडेणं जाव
 विहरति । कन्हं विनिगते, जाव पञ्जुवासति । तेणं से पडमा-
 वती देवी इमीस्स कट्टाप लड्डे ममाणे इहउट्टा जहा देव-
 ती देवी० जाव पञ्जुवासति । अन्त० ५ व० १ अ० ।
 तते णं से कन्हं वासुदेवे अरहओ अरिहनेमिस्स अतिए
 एयमट्ठं सोबा निमम्भ ओहय० जाव भियाति कएहादी । अ-
 रहा अरिहनेमी कएई वासुदेवं एवं बयासी-मा णं तुमं देवा-
 णुप्पिया ! ओहय० जाव जियाहि । एवं खलु तुमं देवाणुप्पि-
 या ! तथाओ पुढवीओ जलियातो एरगाओ अणंतरं उव-
 ट्ठिता इहेव जंजुवीवे दीव भारडे वामे आगमेसाए आस-
 पिणीते पुंहेमु जणवएमु सयउवार एणरे बारसमो अममो
 नामं अरहा जविस्सति । तथ्य णं तुमे बहुई वामाई केव-
 लिपरियाणं पाउणिता सिंजिहति । वुजिहति० जाव
 अते काहिति । तेणं णं से काहं वासुदेवे अरहओ
 अरिहनेमिस्स अतिआए एयमट्ठं सोबा गिस्सम्भ इहउ-
 ट्टा अप्फांनिति २ । दुग्गतिं तिवति छिंदति, छिंदइता,
 सीहनायं करेति, करेतिता अरई अरिहनेमी वंदति, नमं-
 ति, नमंसिता तमेव अजिसेकं इत्थिरयणं उरुइति, उरुइ-
 इत्ता जेणव बारवतीणयरी जेणव रायगिहं तेणव उवा-
 गते, उवागतेत्ता अजिमेयइत्थिरयणाओ पवोहति, जेणव
 बाहिरिया उवाट्टाणसाला तेणव उवागच्छति, उवागच्छता
 सीहासखणंसि पुरत्थाभिमुहे निसीयति, निसीयइता कोहुं-
 विष पुरिसे सदावेति, सदावेइत्ता एवं बयासी-गच्छहं तुजो
 देवाणुप्पिया । बारवतीए णयरीए सिंघाटण० जाव उग्योस-
 माणे एवं बयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया । बारवतीए णय-
 रीए नवजोयणा० जाव देवलोणात्तूयाओ सुरदीवएणं मूसाए
 बीणासे जविस्सति, तं जो णं देवाणुप्पिया । इच्छति वा-
 रवतीए राया वा उवराया वा तल्लरे वा ममंविचा कोहुं-
 वियाइन्ने वा सेट्टी वा देवी वा कुमारा वा कुमारी वा अरहा
 अरिहनेमिस्स अतिए पुंहेमजाव पवइस्स, तं णं काहं वा-
 सुदेवे विसज्जेति । पच्छातुरस्स वि य से अहापविचं विचं
 आण्णाणइ, महया इड्डीसकारसमुदएण य से निक्खमणं
 करेति, करेतिता दोबं पि तवं पि पोसणं पोसेह,

मम एष पञ्चपिण्डः । तते णं ते कोडुंविद्या पुरिसांजाव पञ्च-
पिण्ति । तते णं से पञ्चमावती अरहओ अरिहनेमिस्स अं-
ति ए भम्मं सोच्छा निमम्प इट्टुत्तां जाव हियया अरहं
अरिहनेमि बंददि, नमंसति, नमंसिता एवं बयासी-मह-
हामि णं भंते ! निग्गंथं पावयणं से जहेते तुज्जे वदह जं
णवरं देवाणुपिया ! कएहं वासुदेवं आपुच्छामि । तते णं
अहं देवाणुपियां अंति मुंदा भवितां जाव पव्वयामि ।
अट्टासुहं । तस्स पञ्चमावती देवी भम्मियं जाणण्वरं
दुरुहति । दुरुहतिता जेणव बारवती णयरी जेणव स ए
णिहे तेणव उवागच्छति, उवागच्छतिता भम्मियातो
जाणाओ पच्चोरुहति, पच्चोरुहतिता जेणव कएहं वासु-
देवं तेणव उवागच्छति, उवागच्छतिता करघलकट्ट क-
एहं वासुदेवं एवं बयासी-इच्छामि णं देवाणुपिया ! तु-
ज्जेहिं अब्भणुष्साया समाणा अरहओ अरिहनेमिस्स अं-
ति मुंदां जाव पव्वइया । त ए णं मे कएहं वासुदेवं को-
डुंवि ए पुरिसं सहाविति, सहावत्ता एवं बयामी-सिंषा-
मव पञ्चमावती ए देवी ए महत्थ ए निक्खमणाभिसव उव-
ड्वेह, एतमाणसियं पञ्चपिण्तिं जाव पञ्चपिण्तिंतिता
तमेव कएहं वासुदेवं पञ्चमावती देवी पट्ठं दुरुहति, अ-
ट्ठमेण सोचणं जाव कलसां जाव महानिक्खमणाभिस-
एणं अमिसिचति, अमिसिचतिता मव्वालंकारविभूमियं
करेइ, करेइता पुरिमसहस्रगवाहिणं सिचियं दुरुहांयति,
दुरुहावत्ता बारवती ए णयरी ए मज्जं मज्जेणं निग्गच्छति,
निग्गच्छतिता जेणव रेवयते पव्व ए जेणव महस्सवयणं उज्जा-
णं तेणव उवागच्छति, उवागच्छतिता सीयं उवेति, पञ्चमाव-
ती देवी सिचियातो पच्चोरुहति, पच्चोरुहतिता जेणव अरहा
अरिहनेमी तेणव उवागच्छति, उवागच्छतिता अरहं अति-
हनेमि तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करोति, करेइता
बंदति नमंसति, एम णं जंते ! सा मम अगमाहसी पञ्च-
मावती णामं देवी इडा कंता पिया मणुएणा मणाभिरामां
जाव किंमं । पुण पासणया, पतेणं अहं देवाणुपिया !
सिस्सिण्णिभक्खं दलयामि, पडिच्छं तुं मे देवाणुपिया !
सिस्सिण्णिभक्खं । अहासुहं । तओ सा पञ्चमावती उत्तर-
पच्छिमदिशिभायं अवक्कयति, अवक्कमत्ता सयमेव आभर-
णासंकरं उम्मायति, उम्मायत्ता सयमेव पंचमुष्टियं झोयं
करोति, करेइतां जाव अरहा अरिहनेमी तेणव उवाग-
च्छति, उवागच्छतिता अरहं अरिहनेमि बंदति, बंदेइता
एवं अलिचेणं जाव भम्मयातिक्खियं । तते णं अरहा अ-
रिहनेमी पञ्चमावतिं देविं सयमेव पञ्चोवेति, सयमेव मुंदा-
वेति, सयमेव जक्खणीए अज्जाए सिंसिण्णं दलयाति, तते

सा जक्खणी अज्जा पञ्चमावतिं देविं सयमेव पञ्चज्जां जाव
संजयियव्वं-तते णं अरहा अरिहनेमी पञ्चमावतिं देविं
जाव संजयति, तते मे पञ्चमावती अज्जा जाया इरिया-
सयियां जाव शुचवेभयारिणी तसा पञ्चमावती अज्जा
जक्खणीते अज्जाए अंति ए सामाडयमाडयाइ एकारस
अंगाइं अहिज्जति, अहिज्जिता बहुहिं चउत्थउट्ठविविह-
तव अत्ताए जावियमाणा विहरति । तते णं सा पञ्चमावती
अज्जा बहुपिण्डुसाइं बीसवासानि सामक्षपरियागं
पाउणति, पाउणतिता मायिया ए सत्तेहणाए अण्णाणं
ज्मेति, झूमेत्ता सट्ठिं भत्ताइं अणमणा तच्छेदति रत्ता
जस्सट्ठाए कीरति नग्गजावे जाव तमहं आराहेति, चरि-
मुस्सासेहिं सिक्का । अन्तं ५ वगे १ अण । स्था ० ।

अणिकपुत्रस्य कृणिकस्य स्तुपायां कालस्य भार्यायां पद्-
ममातरि, नि० १ भू० १ वगे २ अ० । कृणिकमहाराजभार्या-
याम्, सा च स्वदेववर्येहंविह्वल्लुप्याः सेचनकाजिघामं हस्ति-
नमपाजहोपमंतां कृणिकं प्रेरितवती, तेन च तदर्थमहाशिखा-
कण्टकसङ्ग्रामः कारितः । अ० ७ श० ६ उ० । ति० । सेसल-
पुराजसेलकमार्यायाम् अ० २० ३ आ० ७ उ० ल० । ('शाय-
क्षापुत्र ' शब्दे चतुर्थभागे २०४१ पृष्ठे कथा गता) अयथाधारा-
कां हारिहिरस्य राज्यां पुत्रां चक्रन्तेरम्भमानरि, अ० २० २
अधि० ६ ल० ० । हा० । जरते चयं तेतलिपुरनगरराजकनक-
कुतुआयांवा, तेतलिसुतेन पारिद्वार्यां जातस्य कनकध्वजस्य
मातृत्वेन रक्त्तिकायाः, दू० १ तत्त्व० । हा० । आ० क० । ('नेतन्नि-
य ' शब्दे चतुर्थभागे ५३५२ पृष्ठे कथा) सिपुनमावीं
वोतभयराजस्योदायनस्य भार्यायाम्, अ० १ हा० ७ उ० ।
कौशाभ्वीराजशलांकापुत्रोदायनपुत्रप्रायायाम्, वि० १
भू० ५ अ० । (या वृक्षपतिदत्तेन सगतेन 'वटफण्डस्य ' शब्दे
कथा) किंशतितनयनीं धृक्ते सुनिपुत्रस्य मातरि, अ० ११
हा० । हा० ० । ति० । पाश्वेजनस्य शासनवेधायाम्, सा च
कनकदन्तां कुक्कुटस्यैवादिना चतुर्थेऽंशे पद्मरागाभिनवदन्ति-
श्वकरद्वयाः, फलाङ्गुशाधिष्ठितश्वामकरद्वया च । अ० २५ हा० ।
ति० । स्था० । पाश्चादिभार्यायां निरुचयपथेतस्य सध्वकटवा-
सिन्यां धिक्कार्यायाम्, जं० ५ वक्क० । स्था० । डी० । आ० क० ।
आ० ७० । रोहीडकनगरराजमहासमायायां वीरकृष्णमातरि,
नि० १ भू० ५ वगे १ अ० । ('निसद ' शब्दे चतुर्थभागे २१३७ पृष्ठे
कथा) पुत्रकलावनीविजये पुत्राङ्गीकणीराजस्य महाप-
थास्य पट्टाहायां पुत्राङ्गीककण्ठरीकमातरि, आ० ७० १ अ० ।
रम्याविजयराजभार्यायां रम्यो विजयः, पद्मवती राजपुः उन्मत्त-
जला महानवी । जं० ४ वक्क० । तथा पद्मवती किं धरोण्ण-
त्तां, उतन्त्या परिशुद्धीतति प्रदेन, उत्तरम्-पद्मावती यहाणे-
न्द्रस्याप्रमदिवी, न तु साधारणेति । ११२ अ० । सेन० २२ उ० ।

पञ्चमामिति-पञ्चाऽऽकृति-त्रि० । पञ्चसंस्थिते, " अहो णामी
पञ्चमामिनी वा । " नि० ७० १ उ० ।

पञ्चमाम-पञ्चाऽऽसन-न० । पञ्चाऽऽकोर आसने, जं० १
वक्क० । जं० ।

पल्लिमिणी-पद्मिनी-स्त्री० । पद्मलतायाम्, जा० १ श्रु० १ अ० ।
आस्था० । कमलभेष्टिस्तुतायाम्, तं० । तैलङ्गजनपदे आमरकुण्ड-
नगरे पृथ्व्यानायां पद्मावस्थां देव्याम्, ती० ।

तत्कल्पः—

“आमरकुण्डननगरे, तिलङ्गजनपदविभूषणे रुचिरे ।

गिरिशिखरप्लुवनमध्य-स्थिता जवति पद्मिनी देवी ॥

अस्ति स्तोत्रोत्तरसप्तस्तुतुगुणधामनीरेऽन्धेष्वामरकुण्डं नाम न-
गरमध्वंतिहारवर्षकृत्यंमेधुशिराश्रिततन्मनाऽऽनन्दं शिरशनानावि-
धच्छायादयस्वरुहन्ते मध्नुगुणधामनिकुण्डलीकपरीतकुसुमसिन्ध-
वमंसंरमसुरभीकृतविश्वलब्धविजयलब्धसहितकस्त्रिनसस्त्रिस्त्री-
वरशोभिर्न तुगुमकुन्तव्यः विश्वकूपैरैकैकैर्जातिभिः किं वा तस्य पुर-
वरस्य वर्णेषामो, यच्च करारोत्तुमसिन्धुसिन्धुमगधःप्रयः सिन्धि-
देष्टुविधिपुस्तकमतीतकस्यनाराक्षीकस्यकरालकस्यसंस्वरस्य
पुष्पागनागवर्णोपुसवाद्युष्वाशांनानास्त्रिकस्रप्रभृतीनि हृदय-
स्वाद्यानि फलानि प्रतिपन्नानि सौख्यजननिर्देरावालितादिक्या-
ल्लयः फलानि वक्ष्यन्ते परिपक्वकौशिकेषु पदांशुकप्रमुखैलै-
ल्लयमयीकिङ्कराऽऽज्ञोऽप्युत्तुगुणधामनि पम्बानां, इत पद निरप्यमु-
रङ्गनयपदेशशपेशाशमेकशिलापुष्पमयीषां, प्रमदमङ्गलक-
विष्णुगुरधुम्भशिलारसम्पराशेरितः सर्वतोऽम्बुधोः पवेन-
पातयितुंमोक्षः सौम्यदेवर्गवः पवैतराजमास्ते । तदुपरि चिन्-
ताऽऽनन्दमहेश्वरिभ्रीक्षीक्ष्यमशान्तितानायाऽऽज्ञितप्रमत्तिमाहङ्कृत्या-
कृतजसन्तःप्रसादाः प्रसादाः शोभन्ते शुशेखः । तैश्चैव पवित्र-
तरे पुरे गतसद्दमिनि ब्रह्मनिर्मुक्तमना भागाधि विपश्यन्कुैरनु-
विनन्दयः सहृदयाऽऽह्वयिताऽहः प्रतिचमन्ति स्म ज्ञानममो-
मेघकाकरिचपयाऽऽदृशयतीकृतपदूमावतीदीव्योत्तमवर्तितष्ठा-
मेघवद्भ्रमाभा दिग्गमराः प्रतिपतिरेकोऽनेकास्त्रिधायिरश्चय-
सितपदः । स चैकदा धावकगोष्ठीमनुवाप्य प्रतस्थे स्थानाभर-
विद्वद्याप्य, यावदिकथनीयमि युग्ममगन्तुं सहृदयाऽऽनन्दं नाहो-
दुःखं पुस्तकम् । तन्नाहोऽहो नः प्रमोदोऽकुरता, नेन सुपुस्तकमपि
व्याख्याद्विन् कृणं विषयऽऽद्यकोऽनेकास्त्रिधायिरश्चयः माधवराजना-
मधेयं व्याख्यस्येयं पुस्तकाऽऽनन्दनया । स च छात्रो बलिन्वा मठम-
श्रममयिर्न्यासमिनाशि तस्मादप्यार्थक्याऽऽनन्दकपञ्चेभ्यश्चि-
याः तत् पुस्तकसूक्तार्थं स्मर्या, यथाऽऽनन्दकपुस्तकसूक्तार्थस्तद्वद्वि-
प्रदीपे प्रसक्तान्तं नादत्तः । यथावर्णिनी तत् पुस्तकं स्मरन्कव-
द्वश्वमदीशदत्त, तद्वत् स छात्रो मास्त्रोसीर्गैर्वावृत्तस्तद्वद्वी वरण-
द्वारा रुक्माधार्पितं तद्विप्रदीपे प्रापन्तुः । तत्सत्याऽऽनन्दपदांशु-
मयिनि विशुद्धविष्णुः कोऽभिहितश्च-वत् । कमपि वृत्तं तत् तु-
भ्यमहं प्रपद्यामि, तुभ्यस्मि तत् सादसिष्येन । तद्वत् तद्वत् शि-
ष्येण निजगदे-जगदेकवन्द्यो मद्गुरुः सर्वमहामजिज्ञासितमर्थं
प्रशान्तं समर्थं एवाशितं, तस्मिन्नुद्युज्यतीं जयतीं शार्धेयं
हस्तयिष्यामि ताः पुस्तकमाश्रया च आचार्यसिष्यमागच्छत-
तस्मिन् स्वरूपं निधेयं पुस्तकमाचार्यस्य समाप्यतम् । ता-
पणकणाधिपतिरिवाञ्चत् । जह । सा नखीमात्रं, किं तु भगवती
पद्ममावती देवता सा, तद्वत् तस्मिन्निदधत्तपथमिदं पदं तस्यै-
दशोचितं । गुर्वोदितं तथेति प्रतिपद्य सद्य एव विनोयो व्याजु-
तस्य नैव गत्वा तस्यै तत्पथं समर्थं पुरतस्त्वया । इदमप्युवाचय-
तः । यथा-“अष्टौ द्मितसकृन्नाणि, नवकोट्यः पद्मताः । रया-
काः लक्षलक्षानां, कोशाक्षरैः प्रदीयताम् ॥१॥” अगस्त्यसि-
पत्यमैमवधाय तस्मा जनेवामिनि चतुरगस्तुतुः प्रह्वैः । जगदे-
वती-यशेनमधिकृता यजन्तुं यजाम, यथये तस्मिन्मासते त-
व

तस्यै स्वयुद्धत एव समेधति, केवलं गिरिवराध्वना त्वया ग-
नन्त्ये, युद्धतश्च नाशतोऽप्यनेन तत्त्वज्ञं तत्प्रेयुरीकृत्य
तद्गंगारिवरमनु प्रावीविशदध्वम्, यावत् द्वाह्यं योजनान्ध्रमा-
ज्जाह्वी, ततः पश्चात्तद्वत्तु कङ्करीतध्याघटाष्टजानुमु-
लमतुलं कोलाहलं समाकण्ये कुरुक्षेत्रात्तातया स त्रायः स-
पत्ति पश्चाद्वापुर् सिंहावलोकितमाप्येन निभास्योदयत्, याद्वैव-
क्लिष्ट गिरुगण्डाद्विस्मृहसूक्ष्मां स्नातां, तस्मिन् विश्वयरस-
मयद्वयपूत्रे तत्रैव द्वाह्यं योजमाते तं सदापि तत्पुनरु-
च्योऽवाक्षिन। तत्पुन च समाध्वराजः परमजैनस्तया पुननया प-
रितुस्तत्रैव नाराय निषेधय तस्या देव्या भयनं च विधाप्य पुनरा-
मरकुदसनरमागय राजलक्ष्मीं वर्षपाण्यद्व द्वालमीसिद्धा-
लिनतामनः, प्रासादं चान्नाङ्गुलीयं हिरमयसङ्कल-
शयञ्जान्निगुणमयीकरत्। इत्यतिष्ठिपञ्च तत्र क्षीर्यमाणन-
मस्कान्तागुणुचक्षितं श्रीपद्मसूक्तं दृषीय। पद्मपुत्राय पयो-
निर्मातरात्कृतमनास्त्रिचतस्रमयविषयक्या। शिद्यते च तदप्यापि
लुक्मोदक्यापिमहाद्वयं जाकया मन्त्रिमरमद्वलक्ष्मीक प्रय-
ज्जनया पद्मार्चयमानं, तस्य च गिरिविबरम द्वारं विजुलाश-
नापट्टमयापि दत्तमस्ति, यथा तेन यथा सर्वोऽपि न प्रशियति, त-
त हि शिलामुखयाद्वयं मन्त्रं पुंजां कृत्वा प्रविश्य प्रथमं लुतात-
गनन्त्ये किञ्चिन्नापि कर्त्ता, तद्वै पुंषीष्टिभलनयि, अग्रनरां च
महाशयकारो ऊर्ध्वेतिरेष देवोऽसदं किं गगनयमिति
प्रवृत्तवृत्तं जगनया कष्टमयाश्च न कश्चिदाप्यस्नजितद्वार-
मुष्णार्थयन् पुंषादमवाहसिः कलयति तं शिलापहितजाल-
विष्टार्थयन् एव सर्वेऽपि भक्षालयः पद्मपाव्याः पुंजां कुर्वते, प्रा-
नुचति च विष्टादिवीर्यमिचक्षितार्थेसिद्धीः। माधवराजस्य क-
ङ्कनीभारवास्तव्याद्वयं प्रागुष्टिस्त्रिभाराजं विमिकुलिकमरा-
क्षी भोमराज-कुरुदेव-गणपतिदेवाः पुंजां च कट्टमहादेवी पञ्चवि-
शद्वैकुण्ठनराजस्यः श्रीप्रतापदेवाः एते च कातीयौ तदि प्रसि-
द्धाः। "श्रीमहामरकुदद्वय-पद्मपावया यथाभूतम्। आजहपि
कटपदेऽप्योचं, तौ पद्मसुवर्चिम्॥१॥" श्रीमहाकुदपद्मपाव-
तीदेवीकल्पः तौ ५६ कल्पः। "पडमिण्यसोबलगजलज्जिद्वि-
श्ववर्चिन्"। पद्मिण्यः कम्पल्यस्त्रयस्तौ पत्राणि तेषाम् सपदि
सङ्गा ये जङ्गवन्निजयासैः चित्रमामरितम्। अत्र हन्तनील-
रनमयस्य च पद्मिनीपत्राणि मुकाफलानुकारिभिर्जङ्गविष्ट-
रिभरतीव शोभन्ते, तेष पद्मेस्तत् सरः कृतं चित्रमिव प्रातीति
माय॥ कल्पः १ अष्टौ ३ कृण।

पञ्चिणीसं-पञ्चिनीस्वरूप-पुं० । स्वनामण्याते उद्याने, यत्र
वीरो भगवान् निष्क्रान्तः । ति० ।

परमुत्तर-पर्याप्तर-पुं० । मन्दरस्य पर्वतस्य भद्रशालावने प्रथ-
माद्वयस्ति कूटपर्वते, जं० ४ वक्र० । द्वि० । द्वा० । (' भद्र-
शालावणु ' शब्देऽस्य वक्रः प्रयुता) द्वास्तिनापुरराजिनि त्रैवाहाप-
त्तौ विष्णुकुमारमहापद्मयोः पितरि, तौ० २० कल्प । महाप-
द्मो नवमचक्रवर्ती । स० ।

पञ्चमूत्रा-पञ्चोत्तरा-श्री० । शर्कराभेदे, क्ता० १ शु० १७ अ० ।
प्रका० । जी० ।

पञ्चमुष्पल-पञ्चोत्पल-न० । पञ्चोत्पलच्छन्दे, प्रह्न० १ आध०
छा० । “पञ्चमुष्पलसरिसणीसाससुरदिवयणा ।” पञ्च कमलमु-
त्पलं नीलोत्पलं यथा-पदं पदमकामिधानं गन्धद्वयम्, उत्पलं

च उत्पलकृष्टं, तयोर्गन्धेन सौरभेण सहस्रः समो यो निश्वास-
स्तेन सुरभिगन्धि बद्धं मुखं येषां ते पदमोत्पलगन्धसहस्रानि-
श्वाससुरभिबद्धाः । तं० । जी० ।

पउय-प्रयुत-पुं० । चतुरशीतिलक्षगुणिते प्रयुताङ्गः, स्या० २
ठा० ४ ष० । जी० ।

पउयंग-प्रयुताङ्ग-न० । चतुरशीतिलक्षगुणिते अयुतशतसह-
स्रे, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

पउर-प्रचुर-त्रि० । प्रभूते, आ० म० १ अ० । औ० । प्रह० । अ-
तिप्रभूते, स्व० ३ ष० । ज्ञा० । बहुलः, स्या० २ ठा० ४ ष० ।

पौर-त्रि० । "अउः पौराऽऽदौ च" ॥ १ । १६१ ॥ इत्यौतोऽउः ।
"पउरो" । पुरोद्भवे, मा० १ पाद । विशिष्टगतिनिवासिभ्यो, आ०
म० १ अ० । "पउरजणबालवुधुमुयमुयनुरियपहावियवियलाउ-
ल्योलबहुलं ननं करते ।" पौरजनाश्च, अथवा प्रचुरजना-
श्च बाला बुधाश्च ये प्रमुदितस्वरितप्रधाविताश्च शीघ्रं गच्छ-
न्तः, तेषां व्याकुलाऽऽकुलामात्रनिश्वाकुलानां यो बालः स बहुलो
यत्र तत्तथा, तदेवंभूतं नमः कुर्वेति । अ० १ श० ३३ उ० ।

पउरगोवर-प्रचुरगोचर-पुं० । प्रचुरचरणभूमौ, म० १२ श०
७ उ० ।

पउरित-पौरुष-न० । पुरुषस्य आवे, "अउः पौराऽऽदौ च" ।
॥ ८ । १ । १६२ ॥ इत्यौतोऽउः । प्रा० १ पाद । "पुरुषे रोः"
॥ ८ । १ । १११ ॥ इत्युकारव्येकारः । प्रा० १ पाद ।

पउरिषेण-प्रचुरेभ्य-न० । बहुलकाष्ठे, उ० ० ३३ अ० ।

पउरुस-पौरुष-न० । "पउरिस" शब्दाद्यैः, प्रा० १ पाद ।

पउ(ओ)झ-पटोल-पुं० । अमृतजीववनस्पतिनेत्रे, प्रहा० १ पद ।

पउ(च)झट्टि-प्रतोत्रयष्टि-स्त्री० । प्राञ्जनकदम्बे, दशा० १० अ० ।

पउलण-प्रचेटन-न० । पवनविशेषः, प्रह० १ आ० द्वार ।

पउलिअपक-प्रचोदिपक-त्रि० । वक्षे, पुलुठं "पउलिअ
३६" । पा० १० ना० २०० गाथा ।

पउरसंत-प्रद्विषत्-त्रि० । प्रवेष्टुमुपयति, प्रति० ।

पउठ-देशी । न० । गृहे, दे० ना० ६ ष० ६ गाथा ।

पपस-प्रदेश-पुं० । प्रलब्धो देशः । उ० ० ४ अ० । निविभागे भा-
गे, अनु० । आ० म० । स्वा० । विशे० । घर्माघमाऽऽकाशजीवबु-
द्धगानां निरवयवे (स्या० ३ ठा० २ उ०) निरक्षे घर्माऽऽघर्मा-
ऽऽकाशाजीवानां देशोऽवयवविशेषः, स्या० १ ठा० । विशे० । जी० ।
आ० म० । निरक्षायवये परिमाणे, स० ५ अ० । प्रमितपरिमा-
णे, स० । ज्युतरागे, म० ९ श० ३३ उ० । जनपदकदेशे,
स्या० ३ ठा० ३ उ० । कानिकाऽऽदिक्रमे, (कर्म० १ कर्म०)
इत्संख्ये, कर्म० ५ कर्म० । अं० ।

जीवानां समदेशत्वाप्रदेशावम्-

जीवे णं जेतै । कालादेसेणं किं सपपमे, अपपमे । गो-
यमा ! नियमा सपपमे । नेरइय णं जेतै । कालादेसेणं किं
सपपमे, अपपमे । गोयमा ! सिय सपपमे, सिय अपपमे,
एवंजाव सिद्धे । जीवा णं जेतै । कालादेसेणं किं सपपमा,

अपपमा । गोयमा ! नियमा सपपमा । नेरइया णं जेतै ।
कालादेसेणं किं सपपमा, अपपमा । गोयमा ! सत्त्वे वि-
ताव होज्ज सपपमा । अहवा-सपपमा य, अपपमे य । अहवा-
सपपमा य, अपपमा य । एवंजाव यणियकुमारा । पुद-
विकाइया णं जेतै । किं सपपमा, अपपमा । गोयमा !
सपपमा वि, अपपमा वि । एवंजाव वणस्सइकाइया, सेसा
जहा नेरइया तद्धा सिद्धा, आहारमाणं जीवेगिदियव-
ज्जो तियजंगो, आणाहारमाणं जीवेगिदियवज्जना छम्भंगा
एवं जाणियन्वा-सपपमा वा १, अपपमा वा २ । अहवा
सपपमे य, अपपमे य ३ । अहवा सपपमे य, अपपमा य
४ । अहवा-सपपमा य, अपपमे य ५ । अहवा-सपपमा य,
अपपमा य ६ । सिद्धेहिं तियभंगो-जवसिच्छी य, अजव-
सिच्छी य, जहा ओहिया, नोजवसिच्छी य, नोअजवसि-
च्छी य । जीवसिच्छेहिं तियजंगो, सञ्जीहिं जीवादिअहे
तियभंगो, अमसिएहिं एगिदियवज्जो तियजंगो, नेरइय-
देवमाणिएहिं छम्भंगो, नोसन्निनोअमसि जीवे मणुय-
सिच्छेहिं तियभंगो, सज्जेसे जहा ओहिया कण्ठसेसा
नीलेसेसा काउसेसा जहा आहारओ, एवरं जस्म
अत्थियाओ तेउसेसाए जीवाइओ तियजंगो, एवरं
पुदविकाइएस्स आउवण्णिएस्स छम्भंगा, पम्भसेसे सुकल्ले-
स्साए जीवाइओ तियभंगो, असेस्सेहिं जीवसिच्छेहिं ति-
यजंगो, माणुएस्स छम्भंगा, सम्मदिह्दीहिं जीवादिओ तिय-
जंगो, विगल्लेदिएस्स छम्भंगा, मिच्छादिह्दीहिं एगिदियव-
ज्जो तियभंगो, सरमापिच्छदिह्दीहिं छम्भंगा, संजएहिं
जीवादिओ तियभंगो, असंजएहिं एगिदियवज्जो तिय-
भंगो, संतयासंजएहिं जीवादिओ तियजंगो, नोसंजय-
नोअसंजयनोसंजयासंजयजीवसिद्धेहिं तियजंगो, सक्-
साइएहिं जीवादिओ तियभंगो, एगिदिएस्स अजंयये,
काउकसाइहिं जीवेगिदियवज्जो तियभंगो, देवेहिं छम्भं-
गा, माणकमाइमाइकसाइहिं जीवेगिदियवज्जो तिय-
भंगो, नेरइयदेवेहिं छम्भंगा, होहकमाइहिं जीवेगि-
दियवज्जो तियजंगो, नेरइएस्स छम्भंगा, अकमाइजी-
वमाणुएहिं सिच्छेहिं तियजंगो, ओहियाणाए आजि-
विओहियाणाए सुयनाणे जीवादिओ तियभंगो, विग-
ल्लिदिह्दीहिं छम्भंगा, ओहियाणाए मणपज्जवणाए केव-
लणाणे जीवादिओ तियभंगो, ओहिए अषाणे मतिअ-
षाणे सुयअषाणे एगिदियवज्जो तियभंगो, विभंग-
णाणे जीवादिओ तियजंगो, सज्जेहिं जहा ओहियो म-
च्छनोगिवइओगिकायओगिजीवादिओ तियभंगो, एवरं
कायनोगी एगिदिया, तेस्स अजंययकं, अजोगी जहा अ-

लेसा, सागारोवञ्चअणारावञ्चलेहिं जीवेगिदियवञ्जो
तियजंगो, सवेयगा जहा सकसाहिं इथीवेयगपुरिसवेयगन-
हुंसगवेयगसु जीवादिओ तियभंगो, एवरं नुंसगवेदे इति-
दिएसु अमंगयं, अवेयगा जहा अकसाहिं, ससरीरी जहा
ओहिओ, ओरालिपवेठुविचसरीराणं जीवेगिदियवञ्जो
तियभंगो, आहारगसरीरे जीवपुणुपुसु ठुमंगा, वेयगकम्मगाहिं
जहा ओहिओ, असरीरीहिं जीवसिच्छेहिं तियभंगो, आहा-
रपञ्चनीए सरीरपञ्चनीए इंदियपञ्चनीए आणापाणपञ्च-
नीए जीवेगिदियवञ्जो तियजंगो, जासापणपञ्चनी जहा
सबी, आहारअपञ्चनी जहा अणाहारगा, सरीरअपञ्चनी-
ए इंदियअपञ्चनीए आणापाणअपञ्चनीए जीवे एगिदि-
यवञ्जो तियजंगो, नेरइवेदमणुपुहिं ठुमंगा, भासापण-
अपञ्चनीए जीवादिओ तियजंगो, ऐरइवेदमणुपुहिं
ठुमंगा । " सपएसहारगजवि-यससिखेसदिच्छिंज-
यकसाए । नाणे जोगुवओगे, वेए य सरीरपञ्चनी ॥१॥ "

(जीवे गिमित्वादि) (कालाहेसंते ति) कालप्रकारेण, काल-
मात्राभिरुपेयर्थः । (सपएसे छि) सविभागः । (निवमा सप-
एसे छि) अनादिदेवन जीवस्यामनसमपरिचितकत्वात्सप्रदे-
शना, यो ह्येकलमवधिचितः सोऽप्रदेशः । आदिदिसमयोत्पत्तिस्तु
सप्रदेशः । इह चानया माधया भावना कांयोः " जी उस्स पद-
मसमय, बहुर जावस्स सो ङ अपएसो । अणम्म बहमाणो,
कालापेण सपएसो ॥ १ ॥ " नारकस्तु यः प्रथमसमयोत्पत्ति-
सोऽप्रदेशः, आदिदिसमयोत्पत्तिः पुनः सप्रदेशः । अत उक्तम्-
"सिय सपएसे छि अपएसे ॥" एए तावद्वेकवे जीवाऽदि-
सिद्धावसानः पद्विधितदिएडकः कालसप्रदेशावाऽऽदिता वि-
तितोऽपामेव तथैव पृथक्त्वेन विन्यते- (सवे वि ताव
होअ सपएस छि) उपयातविरहकाऽसम्भवात्तानां पूर्वोत्प-
त्तानां जावार्त्तसर्वेऽपि सप्रदेशा जनेयुः तथा पूर्वोत्पत्तेषु मये
यदेकोऽप्यो नारक उत्पद्यते तदा तस्य प्रथमसमयोत्प-
त्तिरनासप्रदेशावच्छेदार्थानां च आदिदिसमयोत्पत्तिरनेन सप्रदेश-
त्वावुच्यते- (सपएसा य अपएसे य छि) एवं यदा बहव उ-
त्पत्तिराना भवति तर्ह्येते- (सपएसा य अपएसा य छि)
उत्पद्यन्ते वैकदैकाऽप्यो नारकाः यदाह- "एगो व दो व ति-
जि वि, संलमसंखा व एगसमएण । उपवज्जेतवइया, उव्वह-
ता वि एवेव ॥ १ ॥ " (पुट्टिकावच्छिन्नमित्यादि) एकेन्द्रि-
यार्थां पूर्वोत्पत्त्यानुसृग्यभावतया च बहूनां सम्भवत् " सप-
एसा वि अपएसा वि " इत्युच्यते । (लेसा जहा नेरइया इया-
दि) यथा नारका अभिरापत्रयेणां कालस्या शेषा द्वीष्टियाऽऽ-
द्यः सिद्धावसाना बाध्याः, सर्वेषामां विरहसमजावृकाऽऽ-
पुणुपेक्ष्यते, एवमाहारकानाहारकशब्दविशेषितावेवेकस-
पृथक्त्ववृत्त्युक्तबाधयेयो । अथयनक्रमश्चायम्- "आहारए णं जं-
ते । जीवे कालापेणं कि सपएसे, अपएसे ? । गोयमा । सि-
य सपएसे, सिय अपएसे ॥ " इत्यादि स्वविधौ बाध्याः । तत्र
यदा विप्रदे, केवलिसमुदाते वा अनाहारको दूत्वा पुनराहा-
रकत्वं प्रतिपद्यते, तदा तत्प्रथमसमयेऽप्रदेशोऽस्तितीयाऽद्विषु तु
सप्रदेश इत्यत उच्यते- (सिय सपएसे, सिय अपएसे छि)

एवमेकस्य सर्वेष्वपि साविभावेयुः अनादिप्रावेयु तु- " निव-
मा सपएसे " इति वाच्यम् । पृथक्त्ववृत्त्युक्तं त्वेवमभिला-
षो दृश्यः- " आहारया णं जंते । जीवा कालापेणं तु नियमा
सपएसे " इति वाच्यम् । पृथक्त्ववृत्त्युक्तं त्वेवमभिलाषो इत्य-
" आहारया णं जंते । जीवा कालापेणं कि सपएसा, अपएसा ।
गोयमा । सपएसा वि, अपएसा वि " इति । तत्र बहूनामाहारक-
त्वेनावस्थितानां भावात्सप्रदेशात्पदं, तथा बहूनां विप्रहगतेरनन्तरं
प्रथमसमये आहारकत्वसम्भवाद्प्रदेशत्वमभावात्कारणां अ-
न्यत इति सप्रदेशा अपि असप्रदेशा अप्रीयुक्तम् । एवं पुनरिवाह-
योऽप्येवेधाः । नारकाऽऽद्यः पुनर्विकल्पनयेण बाध्याः । तद्यथा-
" आहारया णं जंते । नेरइया णं कि सपएसा, अपएसा । गोय-
मा । सवे वि ताव होअ सपएसा । अहहा-सपएसा य, अपएसे
य । अहहा-सपएसा य, अपएसा य । इति । एतदेवाऽह- (आहा-
रमाणं जीवेगिदियवञ्जो तियभंगो छि) जीवपदमेकैन्द्रि-
यपदञ्चकं च वज्रविरवा विकटयो भङ्गुलिकनङ्गे, नङ्गकचयं
वाच्यमित्यर्थः । सियपदे रिह व वावयं, तेथामनाहारकात्वाह-
नाहारकद्वयवृत्त्येवमनुसरणीयम् । तथानाहारको विप्रहग-
त्यापनः समुत्थागतगतकेवलो भयोमी सिद्धो वा स्यात्स चानाहा-
रकत्वप्रथमसमयेऽप्रदेशः, द्वितीयाऽद्विषु तु सप्रदेशस्तेन स्यात्स-
प्रदेश इत्याहुच्यते । पृथक्त्ववृत्त्युक्तं विशेषमाह- (अणाहारगा-
णमित्यादि) जीवानेकैन्द्रियांश्च वज्रयन्तीति जीवेकैन्द्रियव-
ज्जोस्तान्वजैरित्येवार्थः । जीवपदे, एकेन्द्रियपदे च- " सपएसा
य, अपएसा य । " इत्येवंरूप एव एव नङ्गको, बहूनां विप्रहग-
त्यापनानां सप्रदेशानामप्रदेशानां च लाजान् । नारकाऽऽदीनां,
द्विन्द्रियाऽऽदीनां च लोकतराणामुत्पादः, तत्र वैकल्यादीनामना-
हारकाणां जावत् पदवर्धिकासम्भवात्, तत्र जी वृत्तवचनान्ते, अ-
न्ये तु चत्वारः, एकवचनबहुवचनसंयोगात्, केवलैकवचन-
कत्वादिदं न स्तः, पृथक्त्वस्याधिकृत्यतापेक्षया । (सिद्धि-
यभंगो छि) सप्रदेशपदस्य बहुवचनान्तस्यैव सम्भवात् । (जव-
सिद्धि य अमवासिद्धि य जहा ओहिप छि) अमयः-औघिक-
इष्टकवद्वेषां प्रत्येकं इयमकृत्यं, तत्र च भयोऽनयो वा जीवो
नियमात्सप्रदेशो, नारकाऽऽदिस्तु विभक्त्यन्तः, एकेन्द्रि-
याः पुनः प्रदेशाश्चाप्रदेशाश्चैत्येकमहा एवेति । सियपदे तु व
वाच्यं, सिद्धानां ज्ञानान्वयविशेषणानुपपत्तेरिति । तथा- (नो-
मवसिद्धि य नो अमवासिद्धि य छि) एतद्विशेषणं जीवाऽद्वि-
ष्टकद्वयमध्ययम् । तत्र चाजिज्ञासो- (नो जवसिद्धि य नो अम-
वासिद्धि य णं जंते । जीवे सपएसे अपएसे इत्यादि) एवं पृथ-
क्त्ववृत्त्युक्तोऽपि, केवलमिह औषधं सिद्धपदं वेति इत्येवम्,
नारकाऽऽदिपदानां नोमवयमोऽसिद्धविशेषणस्यानुपपत्तेरिति ।
इह व पृथक्त्ववृत्त्युक्तं पूर्वोक्तं भङ्गकचयमनुसरण्यम्, अत्र एवा-
ऽह- (जीवसिद्धि हि तियजंगो छि) सङ्गिषु यो इयमको तयोहिं
तीव्रद्वर्त्मकं जीवाऽद्विषेयं नङ्गकचयं जवतोत्यत आह- (स-
कीहि इत्यादि) तत्र सङ्गिनो जीवाः सिद्धयः सप्रदेशा भ-
वति । विशेषानवेष्य उपयादिविरहानन्तरं वैकल्पोत्पत्तौ त-
स्याप्यस्य सप्रदेशाश्चाऽप्रदेशाश्चेति स्यात् । बहूनामुत्पत्तिप्राथम्ये
तु सप्रदेशा सप्रदेशाश्चेति स्यात्तदर्थं नङ्गव्यति । एवं सवे-
परेषु केवलमेतयोर्द्वैयमकोरेकैन्द्रियविकलेन्द्रियसिद्धपदमि-
न वाच्यमिति, तेषु सङ्गिविशेषणस्यासम्भवादिति । (असकीहि
इत्यादि) अमयः-असङ्गिषु असङ्गिविषये द्वितीयवृत्त्युक्तं

सम्प्रदायिनि । (संजयर्हि इत्यादि) संयतेषु संयतशब्दविशेषि-
तेषु जीवाभ्यर्द्धेषु चिकमश्च, संयमं प्रतिपन्नानां बहूनां प्रति-
पन्नमानानां वैकाऽऽशीनां भावात् । इह च जीवपदमनुष्यपदे एव
वाच्ये, अन्यच्च संवत्तत्वाभावादि । असंयमं द्वितीयपदमके
(असंजयर्हि इत्यादि) इहासंयतत्वं प्रतिपन्नानां बहूनां संवत्तत्वा-
दिप्रतिपादनात् न तत्रातिपद्यमानानां वैकाऽऽशीनां भावाद्भक्त्य-
वयम् । ऐक्यिन्यानां तु पूर्वोक्तयुक्त्या समप्रदेशाभ्यामप्रदेश्यके
एव प्रकृतं ति । इह सिद्धपदं नाप्ययम्, असंभवादेति । संयत-
संयतबहुव्यवहृदके- (संजयासंजयर्हीत्यादि) इह देशशि-
रस्ति प्रतिपन्नानां बहूनां संयमाहसंयमादा निवृत्त्य तौ प्रतिपद्य-
मानानां वैकाऽऽशीनां भावाद्भक्त्यवयमन्यत्र । इह च जीवपदो-
न्वित्यतिपादनात्तत्वाभावाद्भक्त्यवयमिति, तत्पश्य संयतसंयतस्य
प्राबाधिति । "नोसंजय" इत्याहौ सैव प्राबान, नवरमिदं जीव-
सिद्धपदे च वाच्ये, अत योक्तव्यम्- (जीवसिद्धेर्हि तियमंगो ति)
(सकसाहर्षदि जीवाहो जीवजन्मो ति) अयमयम्-सकपायि-
नां सदाविश्रुतत्वात् समप्रदेशात्संयमो भङ्गश्च, तयोपशमभे-
दीतः प्रचयवमानत्वं सकपायत्वं प्रतिपद्यमाना एकाऽऽद्यो ल-
ज्जयेत्, ततश्च समप्रदेशाभावेऽप्येता, तथा समप्रदेशाभावेऽप्येता-
भेदत्वरमभङ्गकृद्व्यभिनि, तत्काराभ्यर्द्धेषु तु प्रतीतमेव भङ्गकथयम् ।
(एगर्हिद्वयम् अयमंगं ति) भङ्गकृतानामन्योऽभङ्गक, समप्र-
देशाभ्यामप्रदेशाभेदके एव विकल्प इत्यर्थः । बहूनामन्यांश्चानानामु-
त्पद्यमानानां च तेषु साजादिति । इह च सिद्धपदं नाप्ययम्, सक-
पायिभ्याम् । एवं कोषाभ्यर्द्धवद्वैक्यवि- (काहसकसाहर्हि जीव-
सिद्धिर्हसकसाहर्हि तियमंगो ति) अयमयम्-कपायिर्वाचित्याद-
रुदक-जीवपदे पृथिव्यादिष्वर्द्धेषु च समप्रदेशात्समप्रदेशाह-यके
एव भङ्गः । शेषेषु तु ययः । ननु सकपायिजीववद्वैक्यमिदं
भङ्गकथयं च लज्जयेत् ! उच्यते-इह मानमायालोभेभ्यो निवृ-
त्त्याः कोषं प्रतिपद्यमाना बहव एव सत्यन्तः, प्रत्येकं सत्कार्यं
नामननशब्दभ्येकाऽऽद्यो, यथोपशमभङ्गानां प्रचयवमानाः
सकपायिर्वाप्रतिपद्यमानाः ति । (देवर्हि उच्यमं ति) देवपदेषु
कर्षादशस्यैव वद्भङ्गः । तेषु कोषोद्भवमानमन्यवैक्यमेव बहु-
लं च समप्रदेशाप्रदेशवयम् । समन्यावति । मानकायानि-
मायाकायार्थिद्वितीयवद्वैक्ये- (नेरभ्यर्द्धेर्हि उच्यमं ति) ना-
रकाणां देवानां च मध्येऽप्य एव मानमायाद्वयवन्तो भव-
न्तीति पूर्वोक्तम्यायात् पदं भङ्गं भवन्तीति । (लोहकसाहर्हि
जीवसिद्धिर्हसकसाहर्हि तियमंगो ति) एतस्य कोषपदवद्भङ्गानां ।
(नेरहर्हि उच्यमं ति) नारकाणां लोमाद्वयवतान्नवव्याप्य-
बोलाः पदं भङ्गं भवन्तीति । आह-च "कोदे माणे माया, वा-
चनेना सुरगणैर्हि उच्यमं । माणे माया कोषमेव, नेरहर्हि ति ति उ-
च्यमं ना" । देवा लोभप्रभुताः, नारकाः लोभप्रभुता इति । ना-
रकायार्थिद्वितीयवद्वैक्ये-जीवमनुष्यासकपदेषु भङ्गकथयम्, अन्येषाम-
समन्यावत् । एतदेवाऽऽह- (अकसाहर्हि इत्यादि) (सोद्वियनानां सा-
निनिबोर्हिद्वयनानां सुवयनां जीवाश्चोत्ता तियमंगो ति) सोद्विक-
रुतां मयापिनातिवैशेष्यित, तत्र प्रतिपद्यमानां बहुव्यवहृदके ।
जीवाभ्यर्द्धेषु त्रयो भङ्गः पूर्वोक्ता जवन्ति, तसौऽप्येकाऽऽमि-
निभुतकानिनां सदाऽऽन्यात्पश्येत् समप्रदेशानां जावात् समप्रदेशा-
हर्त्यकः, तथा मिथ्याज्ञानमायादिज्ञानमात्रं, मय्यज्ञाना-मातिज्ञान-
म्, भूनाज्ञानाच्च भुतज्ञानं प्रतिपद्यमानानामेकाऽऽशीनां लाभास्व-
प्रदेशाभावेऽप्येता, तथा समप्रदेशात्समप्रदेशाहर्हि द्वितीयवद्वै-
क्यमिति । (विगर्हिर्हर्हि उच्यमं ति) द्विचनचुरि-कूपे

मनोयोग्यानि द्रव्याणि शुद्धिवा मननसमर्थो भवति तस्य कर-
णस्य निष्पत्तिर्मनःपर्याप्तारति । (आहारपञ्चज्ञानाद्यादि) इह
जीवपदे पृथिव्यादिपदेषु च सप्रदेशा अप्रदेशाभ्येत्येक एव
भङ्गकोऽनवरते विग्रहगतिमनामाहारपर्याप्तमन्तो बहुनां भा-
भात्, शेषेषु च परः भङ्गाः पूर्वोक्ता एवाऽऽहारपर्याप्तमनाम-
स्त्वप्यात् । (सरीरअपञ्चसीय इत्यादि) इह जीवेष्वेकेन्द्रिये-
षु चैक एव भङ्गोऽप्यत्र तु त्रयं शरीराऽऽहारपर्याप्तकानां काष्ठतः
सप्रदेशानां सदेव ह्यामप्रदेशानां तदाचिद्वैकाऽऽदीनां च सा-
न्नाद तारकदेवमनुष्येषु च पर्यवर्ति । (भासत्यादि) भा-
षासमोऽप्याप्याऽप्याप्तकास्ते येषां जितिता भाषामनोयोग्यत्वे
स्मृति तर्ह्यस्मात्, ते च पञ्चेन्द्रिया एव, यद्दि पुनर्भाषामनसो-
रभावमात्रेण तदप्याप्तका अभ्यावश्यकत्वेनेकेन्द्रिया अपि तेऽभ-
विष्यन्तस्तत्र जीवपदे तुतीया एव भङ्गः स्यात् । उच्यते च-(जी-
वा इत्ये त्रयमंगो स्ति) तत्र जीवेषु पञ्चेन्द्रियतयिषु च ब-
हुनां तदप्याप्तितप्रतिपक्षानां प्रतिपक्षमानानां वैकाऽऽदीनां भा-
भात्पूर्वोक्तमेव भङ्गवयम् । (नेरुद्वयेवमनुष्येति भ्रमं गति) नै-
र्यिकाऽऽदिषु मनोऽप्याप्त कानामसंपन्नत्वेन सप्रदेशाप्रदेशाना-
मेकाऽऽदीनां लानात एव परः भङ्गाः । एषु च पर्याप्तपर्याप्तिद-
ग्नकेषु सिद्धपदे माध्यमसम्भवमिति । पूर्वोक्तद्वाराणां सप्र-
हगथा- (सपरेसेत्यादि) । (सपरेस स्ति) कालतो जीवाः
सप्रदेशाः, इतरे च एकत्वबहुत्वाऽप्यवस्थाः । (आहारका
आहारका अनआहारकाश्च तथैव । (भविव स्ति) भस्या अ-
भस्या उभयानिपद्याश्च तथैव । (मस्ति स्ति) सङ्काशोऽस्ति
नित्यनित्यतश्च तथैव । (स्रेस स्ति) सलेख्याः कृष्णाऽऽदिष्वेका
अलेखिकाश्च तथैव । (दिदि स्ति) ह्युर्यः सप्रगुणव्यादिकान्
तद्गन्तव्यतथैव । (संजय स्ति) संयता असंयताः मिश्राश्रय-
निषेधिनश्च तथैव । (कसाय स्ति) कषायिणः कषायाऽऽदिमन्तः,
अकषयाश्च तथैव । (नाण स्ति) ह्यामि आग्निर्वायिका-
ऽऽदिनिनः ५, अहानिर्वा मल्यहानाऽऽदिमन्तश्च तथैव । (जोग
स्ति) सयोगा मनश्चादियोगिनोऽयोगिनश्च तथैव । (उत्रअंगेस्ति)
साकाराऽन्माकारोपयोगास्तथैव । (वेद स्ति) सवेदाः स्मिद्विदाऽऽ-
दिमन्तः ३, अवेदाश्च तथैव । (ससरीर स्ति) सशरीरा आ-
द्वारिकाऽऽदिमन्तः ५, अशरीराश्च तथैव । (पञ्जस्ति स्ति)
आहाराऽऽदिपर्याप्तमन्तः ५, तदप्याप्तकाश्च तथैवोक्ता इति ॥
ज० ६ श० ४ उ० ।

लौकाऽऽकाशप्रदेशाः-

केवद्या णं जंतं ! होयमासपण्या पएणत्ता ? गो-
यमा ! असंखेज्जा होयमासपण्या पएणत्ता । एगं-
गस्स एं जंतं ! जीवस्स केवद्या जीवपण्या पएणत्ता ? ।
गोयमा ! जावड्या लोयमासपण्या एवंगेगस्स णं जी-
वस्स एवड्या जीवपण्या पएणत्ता ।

(केवद्या णमित्यादि) (असंखेज्ज स्ति) यस्मात्सङ्ख्येय-
प्रदेशाको लोकान्तस्तस्य प्रदेशा असङ्ख्येया एवेति । प्रदेशा-
धिकारादेवेदमाह- (एगमेगसेत्यादि) एकैकस्य जीवस्य
तावन्तः प्रदेशा यावन्तो लौकाऽऽकाशश्च, कथम्, यस्माज्जीवः
केवलसमुद्रघातकाले सर्वे लोकाऽऽकाशं व्याप्यावतिष्ठते,
तस्माद्वैलौकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणस्त इति । ज० ८ श० ० उ० ।

अत्रोए णं भंते ! किं जीवा एवं जहा अत्थिकायउद्देए

अलोगागामे तदेव एिरवमेसेंजाव अणंतजागृणे । अहे-
लोयखेत्तलोयस्स एं भंते ! एगमि आगामसपदे किं जीवा
जीवदेसा जीवपदेसा, अजीवा अजीवदेसा अजीवपदे-
सा ? । गोयमा ! णो जीवा जीवदेसा वि जीवपण्यावि,
अजीवा वि अजीवदेसा वि अजीवपण्यावि, जे जीवदेसा ते
णियमं एगिदियदेसा, अहवा एगिदियदेसा य वेदंदियस्स
देसे, अहवा एगिदियस्स देसा य वेदंदियाण य देसा, एवं
मच्छिद्विरहिओं जाव अण्णिदिएसुं जाव अहवा ए-
गिदियदेसा य अण्णिदियाण य देसा, ज जीवपण्या ते
णियमं एगिदियपदेसा, अहवा एगिदियपण्या य वेदं-
दियस्स देसा, अहवा एगिदियपण्या य वेदंदियाण य
पण्या, एवं आदिद्विरहिओं जाव पंचिदिएसु य अ-
ण्णिदिएसु य तियजगे । ज अजीवा ते दुविडा पएण-
त्ता । तं जहा- रुवी अजीवा य, अरुवी अजीवा य ।
रुवी तदेव । जे अरुवी अजीवा ते पंचविडा पएणत्ता । तं
जहा-णो धम्मत्थिकाए धम्मत्थिकायस्स देसे धम्मत्थि-
कायस्स पण्या । एवं धम्मत्थिकायस्स वि अक्कासपण्या ।
तिरियलोयखेत्तलोयस्स एं जंते ! एगमि आगामप-
देसे किं जीवा, एवं जहा अहेलोयखेत्तलोयस्स तदेव,
एवं उद्दलोयखेत्तलोयस्स वि, णवर्ं अक्कासपण्या नत्थि
अरुवी चउज्विडा, लोमम्म जहा अहेलोयखेत्तलोयस्स
एगमि आगामपण्या । अत्रोगणं णं भंते ! एगमि
आगामपण्या पुक्खा ? । गोयमा ! णो जीवा णो जीवदेसा
तं चेवण जाव अण्णेतहि अगुरुद्वयगुणंहि संजुत्ते मव्वा-
गासस्स अणंतजागृणे,दव्वओ णं अहेलोयखेत्तलोए अ-
ण्णता जीवदव्वा अण्णता अजीवदव्वा अण्णता जीवाजीव-
दव्वा, एवं तिरियलोयखेत्तलोए वि, एवं उद्दलोयखेत्तलो-
ए वि । दव्वओ एं अत्रोए णेवत्थि जीवदव्वा, णेवत्थि
अजीवदव्वा, णेवत्थि जीवाजीवदव्वा, एगे अजीवदव्वदेमे
जाव मव्वागासस्स अणंतजागृणे । काव्वओ णं अहेलोय-
खेत्तलोए जावण कयाणि पाणिं जाव एत्थिचे, एवं जाव
अत्रोए । जावओ णं अहेलोयखेत्तलोगे अणंतता वणप-
ज्जा जहा खंदएंजाव अणंतता अगुरुद्वयगुणपज्जा एवं
जाव लोए । मावओ णं अत्रोए णेवत्थि वणपज्जा
जाव णेवत्थि अगुरुद्वयगुणपज्जा एगे अजीवदव्वदेमे
जाव अणंतजागृणे ॥

(अलोए णं भंते ! इत्यादि) इदं च एवं जेत्याद्यतिदेशाद्व
द्वयम्-“ अलोए णं भंते ! किं जीवा जीवदेसा जीवपदेसा,
अजीवा अजीवदेसा अजीवपण्या ? । गोयमा ! णो जीवा जाव
नो अजीवपदेसा । एगे अजीवदव्वदेसे अगुरुद्वयगुणं अणंतहि
अगुरुद्वयगुणंहि संजुत्ते मव्वागासे अणंतजागृणे स्ति । ”
तत्र सर्वोऽऽकाशमन्तभाषा नित्यस्थायमर्थः-लोकलक्ष-

णेन समस्ताऽऽकाशस्याऽन्तर्भागेन न्यूनं सर्वाऽऽकाशमलोक
हति । (अहोलोकांशलोकाग्रसंज्ञं ज्ञेयं । एगमिमां आगासपयसे
इत्यादि) नो जीवा एकप्रदेशे तेषामनवगाहनात् यद्वान् पुन-
र्जीवानां देशस्य प्रदेशस्याऽवगाहनादुच्यते- (जीवदेसा वि-
जीवपयसा वि ति) यथा धर्मोक्तिकायाऽऽध्याजीवकस्य ने-
कत्राऽऽकाशप्रदेशेऽवगाहते तथापि परमाणु ह्यणुकाऽऽदिद्रव्या-
णां कालरूपस्य आवगाहनादुच्यते- (अजीवा वि ति) ह्य-
णुकाऽऽदिद्रव्यप्रदेशानां त्ववगाहनादुच्यते- (अजीवदेसा वि-
ति) यमाधर्मोक्तिकायप्रदेशयोः पुद्गलरूपप्रदेशानां आव-
गाहनादुच्यते- (अजीवपयसा वि ति) (एवं मणिकुण्डलि-
दिशो ति) दशमशतप्रदर्शिते त्रिकभङ्गे । "अद्वा एगिद्वये-
सा य वेद्वियस्य य देसा " इत्येवंकेपा यो मध्यमभङ्गस्त-
द्विरहितोऽसौ त्रिकभङ्ग एवमिति सूत्रप्रदर्शितमङ्गल्यकपाऽ-
ध्यानयोः मध्यमभङ्गस्योहाऽसक्यमात्रा । तथाहि-द्विगन्तृव्यक-
स्यैकत्राऽऽकाशप्रदेशे अद्वयो देशान् सगति, देशस्यैवानावादे-
वम् (अङ्गल्लविरहितो ति) " अद्वा-एगिद्वयेसा य
वेद्वियस्य पयसे " इत्येवंऽऽकपायमङ्गल्लविरहितमङ्गल्य-
कपायमिति सूत्रप्रदर्शितमङ्गल्यकपाऽध्यानयोः आध्यायमङ्गल्येहा-
ऽसक्यमात्रा । तथाहि-नारस्येवैकत्राऽऽकाशप्रदेशे केचालिसम-
वधानं विनिकस्य जीवस्यैकप्रदेशसंभवेऽसंभवात्तानामेव भाषा-
दिति । (अग्निदिपसु य नियमयोः) अनिच्छयेकमङ्गल्य-
मपि सम्भवतीति ह्यन्वा तेषु तद्गात्रमिति । (कवी तद्वे ति)
रूपस्या देशाः प्रदेशा अणवभ्यासयोः । (यो धर्ममिथिकाय ति)
नो धर्मोक्तिकाय एकत्राऽऽकाशप्रदेशे सङ्गत्वत्संभवात्प्रदेशा-
गाहनात्तथापि । (धर्ममिथिकायस्य वेद्वियस्ये ति) यथा ध-
र्मोक्तिकायस्यैकत्राकाऽऽकाशप्रदेशे प्रदेश एवास्ति तथाऽपि देशो-
ऽवयव इत्यनयोत्तरत्वेनाऽवयवमात्रस्यैव विभावितत्वात्किंश-
तायाश्च तत्र सत्या अणवव्यतितात्वाद्धर्मोक्तिकायस्य देश इ-
त्युक्तम् । प्रदेशस्तु निरुपचरित एवास्तीत्यत्र उच्यते- (धर्ममिथि-
कायस्य पदे ति) (एवमहममिथिकायस्य वि ति) " नो अह-
ममिथिकाः ए अहममिथिकायस्य देसे अहममिथिकायस्य पदेति " इत्येवमधर्मोक्तिकायस्यैव वाक्यामर्थयोः । (अहमसमग्रो न-
रिपि अहमे च उच्यते इति) ऊर्ध्वलोक अद्वा समयोनास्तीत्युच्य-
यिष्यन्तुविधा धर्मोक्तिकायदेशाऽऽद्य ऊर्ध्वलोकस्यैकत्राऽऽ-
काशप्रदेशे भवतीति । (लोकायस्य जहा । अहोलोकांशलोकाग्रसं-
ज्ञां एगमिमां आगासपयसे ति) अथोलोकांशलोकाग्रस्यैकत्राऽऽकाश-
प्रदेशे यद्गन्तव्यं युक्तं तद्गोचरायैकत्राऽऽकाशप्रदेशो वाच्यमित्य-
र्थः । तद्वेद्वियस्य- " भोगस्य ज्ञेयं ज्ञेयं । एगमिमां आगासपयसे किं
जीव पुद्गलः ? नो यमा । नो जीवः " इत्यादि प्राप्ताः । (अद्वयोप-
सलोप अणना वषपञ्च वि ति) अथोलोकांशलोकांशलोकाऽऽनन्ता-
वर्ण्यप्रदेशाः, एकगुणकालकाऽऽदीनामनन्तगुणकालकाऽऽद्यवसा-
नानां पुद्गलानां तत्र जायताः । अथोलोकांशलोके (नेविरिपि अगगक-
सुखपञ्च वि ति) । अगुणलघुपयवेवोत्तद्व्यपार्या पुद्गलाऽऽ-
दीनां । तन्नाभावात् । भ० ११ शृ० १० उ० । प्रदेशाभ्येन
जीवप्रदेशानामप्रकारकमपुद्गलैः सद् संभवावबोधनात्,
देशो ४ तथ । भाष० । " पयसि ति " पूर्वपक्षतो-
पाजीवप्रदेशा जीवप्रदेशा इति । यथा वीरो महावीर इति ।
एक एव वरमप्रदेशो जीव इत्यन्युपगमपरे जीवप्रदेशानिह-
ये, विशो । प्रकृष्टः पुद्गलस्तिकायदेशः प्रदेशाः परमाणौ,

अनु० । एकद्विपयस्य, अनु० । प्रातिवेशिके, दे० ना० ६
वर्ग ३ गथा ।

पएसकर्म-प्रदेशकर्म-न० । प्रदेशा एव पुद्गला एव यस्य वे-
द्यन्ते न यथा यद्वाऽऽकाशप्रदेशानवगाहना वेद्यं कर्म प्रदेशकर्म । क-
र्मभेदे, इथा० ३ गा० ३ उ० ।

पएसग-प्रदेशाभ-न० । प्रदेशप्रमाणे, इथा० ४ गा० ३ उ० ।

पएसपय-प्रदेशायन-वि० । निरुपचरे निरुपचरे, औ० ।

पएसपय-प्रदेशायता-स्त्री० प्रकृष्टो देशः प्रकृष्टः विषयवर्णः
स आसावर्थेभ्यो प्रदेशाद्यस्तस्य भावः प्रदेशादिति । सुवर्ण-
याऽऽध्यायवयवत्वात्प्रायतया, इथा० १ गा० । प्रकृष्टो निर-
यो देशः प्रदेशः, स आसावर्थेभ्यः प्रदेशाद्यस्तस्य भावः प्रदे-
शाद्येता । परमाणुत्वे, अनु० । ज० ।

पएसपय-प्रदेशानक-न० । वपदेशे, आ० सू० १ अ० । " प-
सण्येणाम वपयसो, कविहेतु ज्ञेये । पएसपय पयसे । तं
जहा । " इति 'पवसण्य' शब्दे वक्ष्यते ।

पएसपय(गु)-प्रदेशानाम-न० । प्रदेशानामासुःकर्मकवर्णानां
नाम तथाविधा परिणतिः प्रदेशानाम् प्रदेशकृते वा नाम कर्मवि-
शेष इत्यर्थः । आ० ६ गा० । प्रदेशानां प्रमिन्परिमाणानां-
मायुःकर्मदिकानां नाम । परिणामोद्भवे आत्मप्रदेशेषु कर्मप्रदे-
शानां सङ्ख्यन्ते जातिगतवगाहनाकर्मणो प्रदेशकृते नामकर्म-
णि च । स० ।

पएसपयमिहिलान्-प्रदेशानामित्युक्तऽऽसुय-न० । प्रदेशानामेन
प्रदेशानाम्ना च निधत्ते आसुयि, स० । ज० । आ० ।

पएसपय-प्रदेशान्-न० । अविभागीपुद्गले, इथा० ११ अध्या० ।

पएसपय-प्रदेशान्-पुं० । जीवप्रदेशेषु कर्मप्रदेशेषु कर्मप्रदेशा-
नामनान्तानां प्रति प्रकृतिप्रतिनियतपरिमाणानां सम्भवन-
कृते वक्ष्यते, स० ४ स्त० । कर्मपुद्गलानां प्रदर्शनं क्षितिर-
सन्निपेक्षितकर्मसंख्याप्राप्त्येनैव कर्तव्यं स प्रदेशव्यप्य इति ।
कर्म० ५ कर्म० । क० प्र० । पं० सं० । (प्रदेशव्यप्य सर्वो
वक्तव्यता 'व्यप्य' शब्दे वक्ष्यते)

पएसपय-प्रदेशक-पुं० । प्रधानं प्रकृष्टे भादौ, वा देशको, विशो० ।

" तिष्ठे सुगगगरास्य, सिद्धिपहपयस्य वं । " विशो० ।

पएसपय-प्रदेशसंक्रम-पुं० । " पद्वे नीया वञ्च नीता " इति
यत्कर्मोद्यमप्रकृतिस्त्वाविन परिणामेन परिणाम्यते स प्रदेश-
संक्रमः । उक्तं च- " जं दक्षिणमनवगरी, निज्जह सो संक्रमो प-
सस्य । " इथा० ४ गा० २ उ० । वं० सं० । " सामाग्यलक्षणं
जहः, साधनाऽऽदिप्रकृषणा । वक्तव्यप्रदेशसंक्रमस्यामीति प्रदे-
शसंक्रमस्य वक्तव्यता 'संक्रम' शब्दे वक्ष्यते)

पएसपय-प्रदेशसंक्रम-पुं० । सत्ताकर्मभेदे, क०
प्र० १० प्रक० । पं० सं० । ('संक्रम' शब्दे व्याख्या)

पएसपय-प्रदेशानन्तक-न० । आकाशप्रदेशानामानन्त्ये अ-
नन्तकजेदे, इथा० १० गा० ।

पएसपय-प्रदेशानिकता-स्त्री० । बहुप्रदेशस्वभावे, इथा०
१२ अध्या० ।

परसि (यू)

परसि (ए) - प्रदेक्षित-० । स्वनामक्यते श्वेताम्बिकानग-
रीराजं प्राच्यमन्वे स्वर्णमन्वे, २।० ।

तत्कथा-

महिद्विष महज्जुतीए महाजसे महासोबले महायुजागे
सूरियाजे देवे । अहो नं भंत । सूरियाजे देवे महिद्विषं जाव
महायुजावे, सूरियाजेणं जंत । देवेणं सा दिव्वा देवही
सा दिव्वा देवजुई दिव्ने देवायुजागे किष्पा
हन्ने किष्पा पत्ते किष्पा अजिसमसागतं, पुव्वभवे के
आसि, किष्पाए वा, किंगुत्तएणं वा कयरंमि वा
गामंसि वा ० जाव सप्पिबेसंमि वा किं वा दच्चा किं वा
अच्चा किं वा समायेरिता कस्स वा तद्दुक्खस्स वा सम-
णस्स वा मात्तणस्स वा अंतिए एयमवि आयरियमुत्तयणं
सोच्चा थिस्सम्म तेणं सूरियाजेणं देवेणं सा दिव्वा दे-
वही ० जाव देवायुजागे अहं पत्ते अजिसमसागते । गोयया-
दिममणं जगवे मट्ठावीरे भगवं गोयम ति आभंतेत्ता एवं
बयासी-एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं
इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे केकयक्के खाम जगवए
होत्था रिच्छित्थिमियसमिक्के तत्थं नं केकयक्के जगवए
सेयंबिया खामं खगरी होत्था रिच्छित्थिमियसमिक्का
० जाव पक्खिवा । तीये णं सेयंबियाए खगरीए बहिया
उत्तरपुरच्छिमे हिंसीजाए एत्थं णं मिगवणे खामं
उज्जाणे होत्था रम्मे नंदयवण्णमासे सन्वाउयपुण्ण-
फलसमिक्के सुहसुरभित्तीयज्ञाए उज्जायाए सव्वतो वेव सम-
ण्णवक्के पासदीए ० जाव पक्खिवा । तत्थं खं सेयंबियाए ख-
गरीए एयमी खाम रावा होत्था महया हिमवंतं
जाव विहरति अपम्मिए अयमिहे अथमक्काई अप-
म्माणुए अपम्मपलोई अथमपजणुए अथममंझिमसुयारे
अथम्मणु वेव विंति कप्पेमाणे हण डिदं जिदं पवत्तएपावे
कोयं वेवं रोहे खोदे ओहितपाणं । साहसिए उक्कंखणवंच-
णमायाणिमकिट्ठकउदसंपओगवहुत्ते णिस्सोत्ते णि-
ज्वत्ते णिग्गुत्ते णिम्मरे णिपक्कलाणपासहोववासे बहुणं वृ-
पयवउत्पयमिषपमुक्खिसरीसवाणं धाताए बहाए उच्छे-
यणाए अपम्मकेळु समुट्टिए गुरूणं णो अन्नुट्टेति णो
विणयं पंजंज, सयस्स वि णं जगवयस्स णो सम्मं करं वा
अरं वा विंति पव्वत्ते । तस्स णं पदेसिस्स रत्तो सूरियकंता
खामं देवी होत्था सुकुमालपाणिपाया, धारिणीवत्तओ ।
परसिणा रत्ता सत्किं अणुत्ता ० जाव विहरति । त-
स्स खं पदेसिस्स रत्ता जेट्ते पुत्ते सूरियकंताए देवीए अत्त-
ए सूरियकंतं खामं कुमारं होत्था सुकुमालपाणिपाए ० जाव
पक्खिवा । से खं सूरियकंतं कुमारं युवराया वि होत्था । ए-

सिस्स रत्तो रत्तं च रत्तं च बलं च वाहणं च कोमं च
कोट्टागारं च पुरं च अंतोउरं च जणवयं च समेयव पच्चु-
वेक्खपाणे पच्चुवेक्खपाणे विहरति । तस्स णं पदेसि-
स्स रत्तो जेट्ठापाउयंसए चित्तं खामं सारही होत्था अ-
हं ० जाव बहुजणस्स अपरिजुए साममेयदंउत्तवपपाण-
अत्थमत्थईहामइविनाए उप्पत्तियाए वेणइयाए कम्मियाए
पारिणाभियाए चउत्तिवाए बुद्धीए उव्वेते पएसिस्स रत्तो
बहुसु कज्जेसु य कारणं सु य कुट्टेसु य मंतसु य गुज्जेसु
य रहस्ससु य लिच्छएसु य ववहारंसु आपुच्छिणिज्जे पडि-
पुच्छणिज्जे भेदीपमाणे आधारे आलंबणे चक्खुत्तए सव्व-
हाणसव्वज्जमियासु लक्खपच्चव विदिधित्थियारे उत्तरजुर्वि-
त्तए यावि होत्था । तेणं कालेणं तेणं समयेणं कुणाज्ञा खामं
जगवए होत्था रिद्धित्थिमियसमिक्के । तत्थं नं कुणाज्ञाए
जगवए माक्खी खामं खगरी होत्था रिद्धित्थिमियसमि-
क्का ० जाव पक्खिवा । तीये णं सान्त्थीए खगरीए बहिया
उत्तरपुरच्छिमे हिंसीजाए कोट्टए खामं चेडए होत्था पो-
राणे ० जाव सुरम्मे पासदीए दरिमिज्जे । तत्थं खं माव-
त्थीए खगरीए परमिस्स रत्तो अंतवासी जियसत्तु खामं
राया होत्था, महया हिमवंतं ० जाव विहरत्तए णं पदेसी
राया अणुया कयाई महत्थं मग्गं महरिहं विउदं रायागंई
पाहुदं सज्जावेइ मज्जावेइत्ता चित्तं साराहं सहावेइ, सहावेइत्ता
एवं बयासी-गच्छइ खं तुमं चित्ता ! सान्त्थं खगरी, जियम-
त्तुस्स रत्तो इमं महत्थं ० जाव पाहुदं उव्वेहि । जाई तत्थ
रायकज्जाणि य रायणित्ते य रायववहारे य ताई जियम-
त्तुणा सत्किं समेयव पच्चुवेक्खपाणे पच्चुवेक्खपाणे विह-
राहि ति कट्ठ विस्सिज्जे । तए णं से चित्तं सारही पएसि-
णा रत्ता एवं उत्तं समाणे इहत्तु ० जाव पकिमुजिता तं
महत्थं ० जाव पाहुदं गिहइ, पएसिस्स रत्तो अंतियाओ
पकिणिकलमइ, पकिणिकलमिन्ना सेयंबि खगरी मज्जे
मज्जेणं जेवण सए भिहं तेणेव उवागच्छइ उवागच्छिता
तं महत्थं ० जाव पाहुदं उव्वेइ, कोट्टिवियपुरिसे मदावेति, सदावे-
इत्ता एवं बयासी-विपामेव जो देवाणुप्पिया ! सअत्थं
जाव चाउग्गं आमरहं जुत्तामेव उव्वइवह ० जाव पच्च-
रियणइ । ततं णं ते कोट्टिवियपुरिसा चित्तसाराहंस एयमहं
विणएणं पदिदुग्गेति, पकिमुणइत्ता इहत्तु ० जाव द्वियाया
विपामेव सअत्थं ० जाव जुत्तमज्जे चाउग्गं आमरहं
जुत्तामेव उव्वइवेति, तमाणत्तियं पच्चपिणत्ति । तेने णं से
चित्तं सारहो कोट्टिवियपुरिसं अंतिए एयमहं सज्जाणि-
स्सम्म इहत्तु ० जाव हियए एहाए कयवलिक्कम्म कयकाउय-
मंगसपायाच्छेवे सण्णक्कवस्मियकयउपीअियसरास-

उवडवेह ० जाव सत्यओ जाव उवडवेति । तेत एं से चिते सारही एहाए कयसिकक्रेप कयकोउपंगलपायचिउते सु-
 क्कपायसाई मंगलाई वत्याई पवरपरिहते अयमहुग्याभर-
 खासिकयसरीरे जेणव चाउग्येदे आमरई तेणव उवाग-
 चउड, उवागचउडा चाउग्येदे आमरई दुरुहति, दुरुहइ-
 चा सकोरिंदमद्वामेणं छत्तेणं धरिउजमणेणं मइया भ-
 रुचमगरहपहगरबंदपरिखित्त सावत्यीए पयरीए मउकं पउकं-
 णं एिगगच्छइ, जेणव कोछए चेइए जेणव केसं कुपारसम-
 णे तेणव उवागचउड, उवागचउडा केसिम कुपारसस
 समणस्स अदूरसामंते तुरए एिगगहति, रई ठवंति,
 रहाओ पवाहइति, जेणव केसं कुपारसमणं तेणव
 उवागचउड, उवागचउडा केसि कुपारसमणं तिकुत्तां
 आयाहिणपयाहिणं करेइ, वंदति, णमंसति, णमंसत्ता
 णच्चासणे णाइइरे सुसूयमाणे णमंसमाणे अजिमुदे
 पंजलिउदे विणएणं पउजुवामेइ । तेत णं केसं कुपारस-
 मणे चित्तस्स सारहिस्स तीप्पे मइतिमहाउयाए महउयाए
 पारिसाए चाउजनामं धम्मं कइइ । तं जहा-सव्वाओ पा-
 णाउवायाओ वेरमाणं, सव्वाओ सुमावायाओ वेरमाणं,
 सव्वाओ अदिण्णादाणाओ वेरमाणं, सव्वाओ महुण्डाणा
 ओ वेरमाणं । तेत णं सा मइतिमहालया महउपरिमा के-
 मिकुमारस्स समणस्स अतिप धम्मं सोच्चा उहउह ० जाव
 हियया वंदित्ता णमंसित्ता जामेव दिमि पाउउव्या तामेव
 दिमि पदिमया । तेत एं से चिते सारही केसिम कुपार-
 समणस्स अतिप धम्मं सोच्चा णिमम्म उहउह ० जाव हि-
 यए उड्डाए उट्टेति, केसि कुपारसमणं तिकुत्तां आयाहिण-
 पयाहिणं करेइ, वंदइ, णमंसति, णमंसित्ता एवं बयामी-स-
 हहामि णं भंते ! णिगंये पावयणे, पत्तियामि णं जंते ! णिगंये
 पावयणे, रोएपि णं जंते ! णिगंये पावयणं, अब्भुट्ठेमि णं
 जंते ! एवमेयं जंते ! तहमेयं जंते ! अविनहमेयं भंते !
 असंदिद्धमेयं जंते ! इच्छियपदिच्छियमेयं जंते ! सन्नेणं
 एसमहे, से जहा तुवेवे वयह ति कट्ट वंदइ, णमंसति, एवं
 बयामी-जहा णं देवाणुप्पियाणं अतिप बद्धे लग्गा
 जागा ० जाव इब्बा इक्कपुत्ता चित्त्वा हिरएणं विच्चा सुवणं
 एवं धणअणवलवाहणकोसं कोड्डागरं पुरं अंतउरं
 चित्त्वा विउल्लं अणकणगरयणमणिमोत्तियं संखसिलप्प-
 वासं संतसारमावतेयं विच्छइत्ता विगोवत्ता दाणं दा-
 इत्ता परिमाइत्ता मुंदे जविता आगाराओ अणगारियं
 पव्वयंति, एणं खलु अइं तथा संवाएमि विच्चा हिरएणं तं चेव
 जाव पव्वइत्ता अई णं देवाणुप्पियाणं अतिप पंचाणु-
 व्वयई सत्तसिकखावयं उवालसाविहं गिदिधम्मं पाडिबज्जि-
 णप । अहामुहं देवाणुप्पिया ! मा पदिबंथं करेह ।

तेत एं से चिते सारही केसिम कुपारसमणस्स अ-
 निप पंचाणुव्वयं ० जाव गिदिधम्मं उवसंपजित्ता णं
 विहरति । तेत णं चिते सारही केसिकुपारसम-
 णस्स एं वंदति, णमंसति, जेणव चाउग्येदे आमरई तेणव
 पहाउरखमणाए चाउग्येदे आमरई दुरुहति, जामेव दिमि
 पाउउव्या तामेव दिमि पदिमए । तेणं से चिते सारही
 समणस्सामे जाते अहिगयजीवाजीवे उववदुपुणपावे
 आसवसेवरणिउजरणिकिरियाहगरणवंधमोक्खकुमसे अ-
 साइउने देवामुण्णागजक्खक्खमकिण्णरकिंपुरिमगल्लमं-
 धव्वमहारागाइणं देवगणेहिं एिगंयाओ पावयणाओ अ-
 णतिकपणिउजे णिगंये पावयणे णिस्समकिप णिकंकिप
 णिचिनिगिउजे लच्छे गहिउडे अहिगयडे पुच्छियडे
 विणिच्छियडे अड्ढिमिजपेम्माणुरागरते अयमावसां ! णि-
 गंये पावयणे अडे अयं परमहे, मेमे अणहे, चाउहसहुस-
 डिउप्पिमासिणीमु पदिपुमपोमं सभं अणुपालेमाणे
 ऊमियकल्लिहे अवगयउवारं चियत्तेउरपरमण्वेसे समणे
 णिगंये फामुण्णं एसणिउजेणं अमणपागस्साइमसाइमणं
 पीढकल्लगसेउजासंघारणं वत्थपडिगउकेवउपायपुच्छेणं
 ओमहभेमउजेणं य पडिउजासेमाणे पडिउभेमाणे वइहिं
 सीलव्वयणुणवेरमणपच्चक्खाणपामदेवावसंदिं अण्णाणं भा-
 वेमाणे जाइ नय रायकउजाणि य ० जाव रायववहारं
 वि जियमत्तुणा सद्धिं सममेव पत्तुउक्खमाणे वि-
 हरति । तेत णं से जियमत्तु राया आया कयाइ मइत्थं ०
 जाव पाहुई मउजेइ, चित्तं सारहिं मदावेइ मदावेइत्ता एवं
 बयामी-गच्छइ एणं तुमं चित्ता सेयंविंयं एणं पपमिस्स
 रमो इमं मइत्थं ० जाव पाहुई उवगणेहिं, मय पाउउगहणं जहा
 जणियमवित्तइयमदिक्कं वयणं विमंविहिं ति कट्ट विमंजिजण
 तेत णं से चिते सारही जियमत्तुणा रमो विमंजिजए
 समाणे तं मइत्थं ० जाव गिहइइ, जियसत्तुस्स रमो अंतिवाओ
 पदिनिकल्लमति, सावत्यीए पगरीए मउकं मउजेणं जेणव
 रायमग्गमागडे आवासं तेणव उवागचउड, उवागचउडा
 तं मइत्थं ० जाव उवेइ, एहाण ० जाव सरीरे सकोरिंदछत्तेणं
 पायचारविहारेणं मइया पुरिसपरिसपरिक्खत्ते रायमग्ग-
 मोगादाओ आवासमाओ एिगगच्छइ, जेणव कोछए चे-
 इए जेणव केसं कुपारसमणे तेणव उवागचउड, के-
 सीकुमारसमणस्स अतिप धम्मं सोच्चा ० जाव उट्टाए
 उट्टिण ० जाव एवं बयामी-एवं खलु अइं भंते ! जि-
 यमत्तुणा रमो पपमिस्स गणो इमे मइत्थं ० जाव उवणेहिं
 ति कट्ट विमंजिजए । तं गच्छामि णं अइं भंते ! सेयंविंयं ण-
 गरं, पासदी णं जंते ! सेयंविंया णगरं, एवं दरमणिजजा णं

जंत । सेयंबिया णगरी, अभिरुवा णं जंत । सेयंबिया ण-
गरी, समोसरह णं जंत । तुज्जे सेयंबियं णगरि । तत्तं णं
केमी कुमारसमणे चित्तेणं साराहिणा एवं वुत्ते समाणे
चित्तस्स साराहिस्स एयमहे णो आदाति, णो परिज्जाणाति,
तुसिणीए संविट्ठति । तत्तं णं से चित्ते सारही केमि कुमार-
समणं दोब्बं पि एवं बयासी-एवं खलु अहं जंत । जियस-
त्तुणा पएमिस्स राणो इमं महत्तयं जाव विमज्जिए, तं चेव
जाव समोसरह जंत । तुज्जे सेयंबियं णगरि । तए णं
केमी कुमारसमणे चित्तेणं साराहिणा दोब्बं पि तच्चं पि एवं
वुत्ते समाणे चित्ते साराहिं एवं बयासी-चित्ता । मे जहा-
णामए वणमंके मिया किण्हं किण्होभामिं जाव पक्किरुवे, मे
नूणं चित्ता । वणमंके, तेसिं बहुणं दुपयचउपयमियपमुय-
क्खिमरीसिवाणं अजिगमणिज्जे । हंता अजिगमणिज्जे ।
तेनि च णं चित्ता । नूणमंकेमि बह्वे चिल्लुगा एणम-
पावमुपणा परिवर्मानं, जे णं तेसिं बह्वे दुपयचउप-
यमियपमुयक्खिमरीसिवाणं चेव मममोणियं आहारंति, मे
णामं चित्ता । वणमंके तेसिं बह्वं दुपयचउपयसरीसिवा-
णं अजिगमणिज्जे एति(?) कम्हा? जंत । मांत्वमणे । एवा-
मेव चित्ता । नुज्जं पि मेयंबियाए णगरीए पदेमी एामं
राया परिववड अयम्मिपंजाव णो मम्मं कअरअवित्ति प-
वतेति, णं कट्ठं अट्ठं चित्ता । सेयंबियाए णगरीए समो-
रिस्सामि । तए णं से चित्ते माग्गो केमी कुमारसमणं एवं
बयासी-किं णं जंत । तुज्जे पएसिणा कायमं? । अ-
त्थि णं जंत । सेयंबियाए णगरीए अस्से वट्ठे ईय-
रत्तत्तवरं जाव सत्थवाहएपिजित्ता, जे णं देवाणुप्पिए ।
बंदिरुमंति, णमंरिस्संति० जाव पज्जुवासिस्संति, विउल्लेणं
अमणपाणत्ताइममाइमेणं पक्किज्जासिस्संति, पाइडहारिएणं
पीडक्कममेज्जासंथारएणं उवणिमंतिस्संति । तत्तं णं से के-
सी कुमारसमणे चित्ते सारहो एवं बयासी-अविआइ
चित्ता । समोसरिस्सामो । तए णं से चित्ते सारहो ।
केमी कुमारसमणं वेदइ, एणंसद, केमिस्स कुमारसमणस्स
अतिपाय्मो कोट्टयाओ चैयाओ पक्किक्खमइ, जे-
णेव सावत्थी णगरी जेणेव रायवमंगागडे आवा-
से तेणेव उवागच्छइ, कोट्टियपुरिसे सहावेइ, महा-
वेइत्ता एवं बयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ।
चाठम्यं आसरेहं जुत्तामेव उवट्ठेवइ, जहा सेयंबियाए
णगरीए णिगच्छइ, तहं जाव समाणं कुणालाए ज-
गावयस्स मज्जं मज्जं जेणेव केयय्के जणवए जेणेव
सेयंबिया णगरी जेणेव मियवणे ठज्जाणे तेणेव उवा-
गच्छइ, उवागच्छइत्ता ठज्जाणपात्रए सहावेइ, सहावे-
इत्ता एवं बयासी-जया णं देवाणुप्पिया । पासावविजे

केमी णामं कुमारसमणं वंदेज्जाइ, एमंसिज्जाइ, वंदित्ता
णमंसत्ता अट्टापक्किरुवं उगगहं अणुज्जाणेज्जाइ, अ-
णुज्जाणित्ता पाइडहारिएणं पीडक्कमं जाव उवणिमंति-
ज्जाइ, एयमाणचित्ते खिप्पामेव पक्कियिण्णिज्जाइ । तत्तं णं
ते उज्जाणपात्रेण चित्तेणं साराहिणा एवं वुत्ता समाणा
इहनुट्ठां जाव हियया करयवणविगमियं० जाव एवं ब-
यासी-तुहं चि आणाए विणएणं चेव वयणं पक्किमुणं-
ति । तत्तं णं चित्ते मारहो जेणेव मेयंबिया णगरी तेणेव
उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता मेयंबियाए णगरीए मज्जं म-
ज्जं अणुपविसइ, अणुपविसइत्ता जेणेव पएमिस्स रा-
णो गिहो जेणेव वाहियिया उवडाणमात्ता तेणेव उवा-
गच्छइ, उवागच्छइत्ता तुरए णिगिएहइ, तुरए णिगिएहत्ता
रहं उवेइ, उवेइत्ता रहातो पक्कोरुइ, पक्कोरुइत्ता महत्तं०
जाव गिएहइ, जेणेव पदेसी राया तेणेव उवागच्छइ, उवा-
गच्छइत्ता पएमि रायं करयवणं जाव वक्खित्ता महं० जाव
उवणेति । तत्तं णं मे पएमि राया चित्तस्स साराहिस्स तं म-
हत्तं० जाव पटिच्छइ, पक्किच्छइत्ता चित्ते सारहिं सकारिइ,
सम्माणइ, पक्किसिज्जेइ तए णं मे चित्ते सारही पदेसिणा
रप्पा विमज्जितेव समाणे इहनुट्ठां जाव हियए पएमिस्स रा-
प्पो अतिपाय्मो पक्किक्खमइ, जेणेव चाठम्यं आसरेहं
तेणेव उवागच्छइ, चाठम्यं आसरेहं पुरुहति, पुरुहइत्ता
मेयंबियाए णगरीए मज्जं मज्जं जेणेव सए गेहे नेखेव उ-
वागच्छइ, तुरए णिगिएहइ, रहं उवेइ, रहाओ पक्कोरुइ, एहाए
जाव उएि पासाववरमए कुट्टामेहिं सुइगमन्थएहिं बत्तीमं
विहवट्ठएहिं एाहणं वरतरुणं संपउत्तेहिं उवगिज्जमाणे
उवगिज्जमाणे इहे सदे करिमे० जाव विहरति । तत्तं णं
केसी कुमारसमणे अस्सया कयाइ पाकिट्टारियं पीडक्कममे-
ज्जासंथारियं पक्कियिण्णिज्जे । सावत्थीतो कोट्टयाओ चित्तिपायो
पक्किक्खमइ, यंचाहिं अणुगासएहिं जाव विहरमाणे जे-
णेव केयय्के जणवए सेयंबिया णगरी जेणेव मियवणे
ठज्जाणे तेणेव उवागच्छइ, अडापक्किरुवं उगगहं उगि-
एहत्ता संजयेणं तवसा अण्णामं जावमाणे विहरइ । तत्तं
णं सेयंबियाए णगरीए सिंघाडमं जाव महया जणसहेइ
वा० जाव परिसा णिगच्छइ । तत्तं णं ते उज्जाणपात्रेण इ-
मंसे आमपिणीए साच्छइ । समाणा इहनुट्ठां जाव हियए
जेणेव केसी कुमारसमणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता
केसी कुमारसमणं वंदइ, एमंसइ, अट्टापक्किरुवं उगगहं अणु-
जाणति, पाइडहारिएणं जाव संथारएणं उवणिमंतेइ, णामं
गोयं पुच्छति, पुच्छइत्ता धारंति, अण्णामएणं एवं बयासी-
जस्स णं णामं देवाणुप्पिया । चित्ते सारही दंसणं कंसद, दं-
सणं पत्थेइ, दंसणं पीडइ, दंसणं अजिज्जसइ, जस्स णं णामो-

यस्मिन् वि सवणयाए इहनुहुं जाव हियए जवह, सेणं केसी कुमारसमणे पुब्बाणुपुब्बि चरमाणे मामाणुगामं वृद्धजयाणे इहमागए, इह मंयेण, इह समोसइ इरेव मेयेवियाए गमरीए वदिया मियवणे उब्बाणे अहापदिक्खं० जाव विहरइ। तं गच्छामो णं देवाणुपिया ! चित्तस्म सारहिस्स एयमहं पियं णिवेदो, पियं ते जवह, अणममस्स अंतिए एयमहं पदिपुणं-ति, पदिमुणंतिता जणव सेयेविया गमरी जेणेव चित्तस्म सारहिस्स परे जेणेव चित्ते सारहं। तेणव उवागच्छइ, चित्तं सारहिं करयइ० जाव बद्धावेति, बद्धावेइता एवं बयामी-जस्स णं देवाणुपिया ! दमणं केवति० जाव अजिलमति, जस्स णं णामगोयस्स वि सवणयाए इहनुहुं जाव भव ह, से णं अयं पासावजिजे कीं नामं कुमारसमणे पु-ब्बाणुपुब्बि चरमाणे० जाव समोसइ० जाव विहरति, तए णं मे चित्तं सारहं। तेसि उज्जाणपासगाणं अंतिए एयमहं सोत्ता णिमम इहनुहुं जाव आसणाओ अउट्टेइ, पा-यपीडाओ पवोक्कति, पाठयाओ मुयति, मुयइत्ता एगमादियं उत्तरासंगं करइ, करइत्ता अजिलमउलियहण्ये केसीकुमार-समणाभिमुहं सत्तइयाइ अणुगच्छइ, अणुगच्छइत्ता कर-यइपरिगहिये एवं बयामी-णमांजुणुं अरहंताणं० जाव सेपाणं, णमांजुणुं केमिस्स कुमारसमणस्स मम धम्मया-रियस्स धम्मोवर्णमिस्स, वेदामि णं भगवं तय ए इहण नि कइ वेदति, णमंमति, उज्जाणपालए चित्तोणं वय्येयधम्म-हांकारेणं सक्कारेति, पम्माणेति, चित्तोणं जीवितारिहं पीड-दाणं दइयति, परिक्खिमज्जेति, कोटुविचपुरिमे सहविइ, सदा-वेइत्ता एवं बयामी-स्वियामेव जो देवाणुपिया ! चाउग्गंटे आमरहं जत्तामेव उवह्वेइ० जाव पक्खिणह ! ते णं ते कोटु-विचपुरिमे स्वियामेव सच्छत्तं मज्जये० जाव उट्टेवत्ता तए त-माणात्तियं पक्खिणंति । मे चित्तं सारहं। कोटुविचपुरिमाणं अंतिए एयमहं मोच्छा णिमम इहनुहुं जाव हियए गहाए कयवलिकम्म० जाव सरीरे जेणव चाउग्गंटे० जाव उरुहत्तिता सकोरिं० मट्टया जरुक्ककरेणं तं चेव पञ्जुनासइ, धम्मक-हा० जाव । तए णं मे चित्तं सारहं। केमिस्स कुमारसमणस्स अंतिए धम्मं सोच्छा णिमम इहनुहुं तइए एवं बयामी-एवं खलु जंते ! अस्महं पदेमी राया अधम्मिए० जाव स-इस्म वि जणवयस्स णो सम्मं करजरं पक्वत्तेति, तं जइ णं देवाणुपिया ! पदेमिस्स रणो धम्मपाइक्खेज्जा बट्टुगु-त्तरं खलु होइता पदेमिस्स रणो, तेसि णं बट्टण य उययचउपयविगपपुणविक्खसरीसिचारं, तं जाइ णं देवाणु-पिया ! पदेमिस्स रणो धम्मपाइक्खेज्जा बट्टुगुत्तरं फलं होइजा तेसि णं बट्टणं समणमाहणजिक्खुयार्ण, तं जइ

णं देवाणुपिया ! पदेमिस्स बट्टुगुत्तरं होत्था जणवयस्स । तए णं केमी कुमारसमणे चित्तं सारहिं एवं बयामी एवं खलु चउहं उणेहिं चित्ता ! जीवा केवल्लिएणत्तं धम्मं णो दइये-ज्जा सवणयाए, तं जहा आरामगयं वा उज्जाणगयं वा स-वणं वा माहणं वा णो अजिगच्छति, णो वेदंति, णो णमंमति, णो सक्कारेति, णो मंमयेइ, णो कट्ठाणं मंगळं देवयं चइयं पि ब पञ्जुनासति, णो अट्ठातिहोकिं पसिणइवागरणइं पुच्छइ, एणं उणेणं चित्ता ! जीवे केवल्लिएणत्तं धम्मं णो दइयति सवणयाए । उरस्सयगयं समणं वा तं चेव० जाव एणं बीपट्ठाणं चित्ता !० जाव केवल्लिएणत्तं ध-म्मं णो लभति सवणयाए । गोयग्गयं समणं वा० जाव णो पञ्जुनासइ, णो चित्तोणं असणपाणत्ताइमसाइमं पडित्ताजेइ, णो अट्ठाइ० जाव पुच्छति, एण वि उणेणं चित्ता ! जीवे केवल्लिएणत्तं धम्मं णो लभइ सवणयाए । जस्य वि णं समणेणं वा माहणेणं वा सच्छि अभिममणा-गच्छइ, तस्य वि णं इत्येण वा नय्येण वा अप्पाणं आ-वरित्ता चिउइ, एणं उणेणं केवल्लिएणत्तं धम्मं णो सजइ सवणयाए । एणं चउहं उणेहिं जीवे केवल्लिए-णत्तं धम्मं णो दइयति ! चउहं उणेहिं जीवे केवलि-एणत्तं धम्मं लजइ सवणयाए । तं जहा-आरामगयं वा लवणं वा माहणं वा वेइइ, णमंसइ० जाव पञ्जुनासति, अ-ट्ठाइ० जाव पुच्छइ । एणं उणेणं चित्ता !० जाव लजति सवणयाए । एवं उरस्सयगयं गोयग्गयं समणं वा० जाव प-ञ्जुनासति चित्तोणे० जाव पडित्ताजे अट्ठाइ० जाव पुच्छइ, एण वि दाणेणं० जाव सवणयाए जस्य वि णं समणेणं वा माहणेणं वा अभिममणागच्छइ, तस्य वि णं हो इत्येणं वा० जाव आवरेत्ता णं चिउइ, एण वि उणेणं चित्ता ! जीवे केवल्लिएणत्तं धम्मं लभइ सवणयाए । नुहं णं चित्ता ! प-क्खी राया आरामगयं वा तं चेव मव्वं जाणियव्वं अट्ठाइ-णं गमण० जाव अप्पाणं आवरेत्ता णं चित्ता, तं कइं खु चित्ता ! पपमिस्स रणो धम्मपाइक्खेज्जा ? । तते णं मे चित्ते सारही केमीकुमारसमणे एवं बयामी-एवं खलु भंते ! अपया कयाइ कंवाएहिं चित्ताभि आमा उवणये उवणीया, ते मए पपमिस्स रणो अणणया चेव विणएइया तएणं खलु जंते ! काणेणं अहं पपमिस्स रणं रायं देवाणुपि-याणं अंतिये इहवमाणइस्सामो, तइहा णं देवाणुपिया ! नुहं पपमिस्स रणो धम्मपाइक्खेज्जा, वेदं णं जेते ! नु-हं पपमिस्स रणो धम्मपाइक्खेज्जा । तते णं केमीकुमारसम-णे चित्तं सारहिं एवं बयामी-अविद्याइ चित्ता ! जाणिस्सामो । तते णं मे चित्ते सारही केमीकुमारसमणं वेदइ, णमंमति,

बेडित्ता जममडत्ता जेणेव चाउम्येत् आसरहे तेणेव उ-
वागच्छत्, उवागच्छत्ता चाउम्येत् आसरहे दुर्गहत्, दु-
र्गहत्ता नामेव दिमि पाठवन्त एव दिमि पाठिगए
तने णं से चित्ते सारही कल्लं पाठवन्तए रयणीए फुट्ठु-
एलकपन्नकामेव म्पिणियमि अहे णंदुरे पजाए कयणियमा-
ऽऽवस्मए सहस्मरस्मिदिणये तेयसा जह्मं साओ गे-
हाओ णिगच्छत्, णिगच्छत्ता जेणेव परमी राया तेणेव
उवागच्छति, उवागच्छत्ता पदेमिगए कयलं जाव कट्ठु
जएणं विजएणं बच्चवेड, बच्चवेडत्ता एवं वयामी-एवं खलु
देवाणुपिया । णं कंचाण्हि चत्तारि आमाओ उवयणं उवणी-
या, ते य मए देवाणुपियाणं णिवेइए एहि णं मामी ! आमेआ
इहिया पासह । तए णं से परमी राया चित्तं सारहि एवं वया-
सी-गच्छाहि णं तुक्मे चित्ता ! तेहि चउहिं चैव आमेहिं
आसरहे जुत्तामेव उवट्टेइ, उवट्टेइत्ता जाव पबोपियाहि ।
तने णं चित्ते सारही परमिया रणा एवं वुत्ते समाणा ह-
उट्टेइयए जाव उवट्टेवित्, उवट्टेइत्ता एवमाणितियं
एवोपियाति । तने णं से परमी राया चित्तस्म सारहिस्म
आंतए एवमहं सोच्चा निमस्म हट्टेइत्ता जाव अप्पमट्टया-
भरणालं कियमरीरे साओ गिहाओ निगच्छति, निगच्छ-
त्ता जेणामेव चाउम्येत् आसरहे तेणामेव उवागच्छत्, उ-
वागच्छत्ता चाउम्येत् आसरहे दुर्गहत्, मेयंविआए ण-
मरीए मउं मउं णिमगच्छत्, तने णं से चित्ते सारही तं
रहं अणेगाइं जायगाइं उवतामेइ । तने णं से परमी राया
उएहेण य तएहाए रहवाएणं परिकिलस्मति समाणे चि-
त्तं सारहि एवं वयामी-चित्ता ! परिकिलंते मे मरीरे, तं प-
रावत्तेहि रहं । तए णं से चित्ते सारही रहं परावत्तेति, जेणेव
मियवणे उज्जाणि तेणेव उवागच्छत्, परसिं रायं एवं व-
यामी-एव णं सामी ! मियवणे उज्जाणे, एउयं आमाणं
तमं किंतामं सम्मववणीमाणे । तए णं से परमी राया चित्तं सार-
हि एवं वयामी-एवं होउ चित्ता ! तए णं से चित्ते सार-
ही जेणेव मियवणे उज्जाणे जेणेव केसिकुमारसमणस्स
अदूरमामंते तेणेव उवागच्छत्, तुए णिगएहत्, रहं उवेइ,
रहाते पबोउभट्ट, तुए मोएति, मोएत्ता परसिं रायं एवं
वयामी-एहि णं सामी ! आमाणं सभं किंतामं सम्मववणे-
मा । तने णं से परमी राया रहाते पबोउभट्टेति, चित्तेणं सार-
हिणा सद्धिं आमाणं सभं किंतामं सम्मववणीमाणे पासह
जस्य केसी कुमारसमणे महतिवडाशियाए मणुस्मपरिमाए
मउज्जणए य महया महया सदेणं धम्मपाइकखमाणं पासति,
पासिता इमेयारूवे अउभएति ए संकपे मणुपज्जित्या-जहा
खलु जो जं पञ्जुवासंति, खलु भो मुं पञ्जुवासंति,
मुहा खलु भो मुं पञ्जुवासंति, अपंरिया खलु जो अपंरिं

पञ्जुवासंति, निविणो खलु जो निविणो खलु जो
निविणो पञ्जुवासंति, केसंति इमे, केसं णं एस्स
पुरिसं जेइ भूइ भूइ अपंरिते निविणो भरीए हि-
रीए उवगए उवपमरी ? , एव णं पुरिसं किमाहरेति,
किं खाइ, किं पिबति, किं दयति, किं पचच्छति, जेण
एस्स पुरिसं महतिवडाशियाए मणुस्मपरिमाए मउज्जणे
महया सदेणं वयाइ ? , एवं संपेइइ, संपेइइत्ता चित्तं सारहि
एवं वयामी-चित्ता ! जहा खलु भो जं पञ्जुवासंति जाव
वयाइ साए वि य णं उज्जाणज्जमीए णां सोच्चाएि सम्मं
एकामं पवियरित्ता । तए णं चित्ते सारही परमिया एवं व-
यामी-एव णं सामी ! सवविजे केसी नाम कुमारसमणे जा-
निमं पमं जाव चाउमाणोवने अहोहि ए अण्णीवी । तए
णं से परमी राया चित्तं सारहि एवं वयामी-अहोहिं व-
यामी चित्ता ! आमाजीवियत्तं वयामी चित्ता ! इत्ता ! सामी !
अहोहिं वयामि, अण्णीवियत्तं वयामि । अभिमम-
णिजे णं चित्ता ! अमे एस्स पुरिसं इत्ता ? , सामी ! अभिमम-
णिजे । अभिममच्छामो णं चित्ता ! अमहे एव पुरिसं ? ।
हन्ता सामी ! अभिममच्छामो । तने णं से परमी राया
चित्तं सारहिणा सकिं जेणेव केसी कुमारसमणे तेणेव
उवागच्छत्, उवागच्छत्ता केमिस्म कुमारसमणस्स अदूर-
सामंते उवा एवं वयामी-तुक्मे णं भंते ! अहोहिआ अण्णी-
जीविया ? । तए णं केसी कुमारसमणे परमि रायं एवं वयामी-
से जहानामए अंकवाणियाइ वा सोखवाणियाइ वा दंतवा-
णियाइ वा मणिवाणियाइ वा मुक्कं जेजेइ कामा नो सम्मं पंथं
पुच्छंति, एवामेव परमी ! तुमं पुच्छंति वणयं जेजेइ कामे नो
सम्मं पुच्छंति, मे वृणं तव परमी ! मम पासिता अयमेयारूवे
अउभएति जाव मणुपज्जित्या-जहा भो जं पञ्जुवासंति
जाव पवियरित्ता । परमी ! एव अहं सदेइ ? । इत्ता अरिय ।
तए णं से परमी राया केसी कुमारसमणे एवं वयामी-ने केणं
जेते ! तुक्मे णाणं वा दंतं वा, जेणं तुक्मे मम एयारूवे
अउभएति जाव मंक्कं सपुण्यं जाणह, पासह ! तेतं णं से
केसी कुमारसमणे परमिया एवं वयामी-एवं खलु परमी !
अहं सदेइ णं निगंथाणं पंचवेइ णाणं पसुत्ते । तं जहा-
आजिणिबोहियणाणे, सुयणाणे, ओहिणाणे, मणपज्ज-
वणाणे । से किं तं आजिणिबोहियणाणे ? । आजि-
णिबोहियणाणे चउविंइ पासुत्ते । तं जहा-उमह, इहा,
आवाए, धारणा । से किं तं उमह ? । उमह उविंइ पासुत्ते । तं
जहा नंदे । एउजाव सेचं धारणा । सेचं आजिणिबोहियणाणे ।
से किं तं सुयणाणे ? । सुयणाणे उविंइ पमात्तं-अंगपविंइ च,
अंगवाहिरं च सव्वं आणियववं जाव दिहियाओ । ओहिणाणे
से किं तं सुयं खयावसमियं च जहा नंदीए । मणपज्जवणाणे

* नदीसुखं यथा कृता तथा उपायं कर्तव्या ।

इतिहे पण्मते । तं जहा-उज्जुपत्ती य विपु तपती य । तदेव केव-
लानां भाणियव्वे । एत्थं जं से आभिणिवोदियनाणे मे णं
मम अत्थि, एवं चेव सुयणाणे आदिणाणे मणपज्जवणाणे वि
य, तत्थं जं से केवलानां से एं मयं नत्थि । मे एं अरहताणं
भगवंताणं । इधेएणं पदेसी । अई तव चउत्तिहेणं ताउपत्थे-
एणं नाणेणं इमेयारूवे अरुपत्थियं ० जाव समुपन्नं जाणामि,
पासाणि । तए णं पदेसी राया केसिकुमारमणं एवं वया-
सी-अहं एं भंते । इह उव्विमामि । पदेसी साए उज्जान-
ज्जीए तुमं पि चेव जाणए । तं एं मे पदेसी राया चित्तेणं
सज्जिहा मदि केसिकुमारमणस्स अट्ठमं भंते । उव्वि-
सति उव्विसिचा केसिकुमारमणं एव वयामी-तुत्ते एं
जंते । समणाणं निग्गंथाणं एसा मरगा एसा पतिणा एसा
दिट्ठी एसा रुई एम हेज्ज एम उव्वपे एम मं कए एम तुत्ता एम
माणे एस वमाणे एम समोसरणे जहा अन्नो जीवो अणं
सरीरं, नो तज्जीवो ते सरीरं । ते एं केसी कुमारमणं पदे-
सि रायं एवं वयामी-पदेमि । अइहं समणाणं निग्गंथाणं
एसा समानं जाव एस समोसरणे-जहा अन्नो जीवो अणं
सरीरं, नो तज्जीवो ते सरीरं । ते एं पदेसी राया केसिकु-
मारमणं एवं वयासी-जति एं जंते । तुत्ते समणाणं
निग्गंथाणं एसा समानं जाव एस समोसरणे, जहा अन्नो
जीवो अणं सरीरं, नो तज्जीवो ते सरीरं, एवं खलु मय अ-
ज्जे होत्था इहेव जेवुदां वि दाने मेयं वियाए नयरीए अ-
धम्मए ० जाव सममं वि य एं जगवयस्स नो समं
करज्जविंति पव्वत्तेति, से एं तुत्ते वत्तव्वयाए सुवहुणां
कम्मं कलिकलुमं समज्जिणिता काळमामे कालं किंचा अ-
अयं मे सु नरए सु नेरइत्ताए उव्वणे । तस्म एं अज्जगस्स अहं
नत्तुए होत्था इहं केनं पिए माणं मणामे थिज्जे वेसा-
सिए सम्मए बहुमते अणुमए करइममाणे जतिउस्मविण
हिययणं दिनमाणे तुवरएट्ठं पि व दुत्तमे सवणयाए किमं
पुण पासणयाए । ते जं एं से अज्जए एवं आगंतुं वप-
ज्जा-एवं खलु नत्तुया । अहं तव अज्जए होत्था इहेव मे-
यं वियाए नयरीए अधम्मए ० जाव नो समं करज्जविंति
पव्वत्तेति, ते एं अहं सुवहुणां कम्मं कलिकलुमं समज्जि-
णिता ० जाव उव्वणे ते माणं गलुया । तुमं पि जवाहि अयस्मी
० जाव नो समं करज्जविंति पव्वत्तेति माणं तुमं वि एवं चेव
सुवहुणां कम्मं ० जाव उव्वज्जिहिमि, तं जया एं से अज्जए म-
मं आगंतु एवं वपज्जा, ते एं अहं मइहाजा, पत्तिज्जा,
रोएज्जा जहा अन्नो जीवो अणं सरीरं, नो तज्जीवो ते सरीरं,
जहा ए मे अज्जए मयं आगंतुं नो एवं वयामी, तओ सुपति-
द्धिया मे पण्मा समणाउमो । जहा तज्जीवो ते सरीरं, नो अन्नो
जीवो अणं सरीरं । ते एं केसी कुमारमणं पदेमिरायं एवं

वयामी-अत्थि एं पदेसी । तव सुययकंता नामा देवी । इहा अ-
त्थि जया एं तुम्हं पदेमि तं सुययकंते देवि एहायं कयवलि-
कम्मं कयकोउयमं गुणयाचित्तं सर्वज्ञां कागविज्जुमियं केणइ
पुमि एं एहाएणं ० जाव सर्वज्ञां कागविज्जुमियं सत्तिइह
सदफारिसक्कं एवं चित्तिहे माणुस्मए कायभांए पव्वणु-
व्ववमाणं पासिज्जामि, तस्म एं पदेसी । पुरिसस्स कं देहं
निव्वत्तेज्जोमि । अहं एं भंते । पुरिमं दत्थचित्तमं वा
पायाचित्तमं वा मृत्तान्जिज्जमं वा एगाहक्कं कूदाहं जी-
वियाओ वववेज्जा । अहं एं पदेसी । मे पुरिसं तुमं एवं व-
पज्जा मां एं तुम्हं मामो । मुमुहुत्तं दत्थाचित्तमं वा ० जाव
जीवियाओ ववरोवेहि जाव ताव अहं पित्तनाइनिगम-
याणमं वेधिपरिज्जे एवं वयामि-एवं खलु देवाणुप्पिया ।
पावाइ कम्माइ समायरिताइ इमेयारूवे आवयं पाविज्जा-
मि, तं माणं देवाणुप्पिया । तुत्ते केड पावाइ कम्माइ म-
मायरउ, माणं से वि एवं चेव आवयं पावेज्जामि य जहा
एं अहं । तस्म एं तुमं पदेमी । पुरिसस्स खगमवि एयमहं
पदिसुणं ज्जामि । नो इणहं समहं कम्हा एं भंते । अय-
गहीणं मे पुरिमं । एवांमि वपमी । तव अज्जए होत्था
इहेव मेयं वियाए नयरीए अधम्मए ० जाव नो समं करज-
जविंति पव्वत्तेति मे एं अहं वत्तव्वयाए सुवहुं जाव उव्वमं
तस्म एं अज्जगस्म तुमं नत्तुए होत्था इहं केनं ० जाव
पासणयाए मे दच्छइ माणुस्मदोमं हव्वमाणं च्छत्ति, नो चेव
एं मंचापति, हव्वमाणं च्छत्ति । ते एं चउत्ति ठाणेहिं पदेमो ।
अहुणाववणे नए नएतिण इच्छइ माणुस्मदोमं हव्वमाण-
च्छत्ति ते अहुणाववणे नए नेरइण समचूवेयणं वेयमाणे
इच्छइ माणुस्मं दोगं हव्वमाणं च्छत्तए नो चेव एं मंचापति
हव्वमाणं च्छत्ते, अहुणाववणं नए निगतिण नएगया-
हागं हिं तुत्तेनो तुत्तेनो समहिउज्जमाणं इच्छइ माणुस्मं दोगं
हव्वमाणं च्छत्तए नो चेव एं मंचापति हव्वमाणं च्छत्तए
अहुणाववणं नए नएण निज्जेमि कम्ममि अक्खो-
णमि अवयंमि अणिउज्जमं इच्छत्ति माणुस्मं लोमं ह-
व्वमाणं च्छत्तए नो चेव एं मंचापति, एवं विपाउयंमि क-
म्ममि अक्खोणमि अवयंमि अणिउज्जममि इच्छइ मा-
णुस्मं दोगं हव्वमाणं च्छत्तए नो चेव एं मंचापइ हव्व-
माणं च्छत्तए । इहं चउत्ति ठाणेहिं पदेमो । अहुणाववणे
नए नएण इच्छइ माणुस्मं दोगं नो चेव एं मंचापइ,
हव्वमाणं च्छत्तए, तं मइहाहि एं तुमं पदेमी । जहा अन्नो
जीवो अणं सरीरं, नो तज्जीवो ते सरीरं । ते एं से पदेमी ।
राया केसी कुमारमणं एवं वयामी-अत्थि एं जंते ।
एम पण्मत्ती उव्वमा इमेणं पुण कारणं एं उव्वाम-

चउड। एवं खलु भवे! मम अजिजया होत्या इहेव सेयंवि-
यानयरीए धम्मियांजाव धम्मणं च व वित्ति कपेमाणा म-
मणोवासिया अट्टिगमजीवाजीवा सव्वो वण्णो० जाव अ-
प्याणं जविमाणा विहरति। से णं तुलं वत्तवयाए सुवहु
पुण्णोववयं ममजिणिता कासमासे कालं किञ्चा अन्नपरंमु
देवलोएमु देवत्ताए उववन्ना। तीमे णं अजिजयाए
अहं एत्तए होत्या इहे कंते जीवपामणयाए, ते जइ एं
अजिजया मम आगंतु एवं वउज्जा। एवं खलु नत्तया। अहं
तव अजिजया होत्या इहेव सेयंविवाए नगरंए धम्मियां
जाव वित्ति कपेमाणी समणोवासियां जाव विहगमि,
तए णं अहं पुणोववयं ममजिणिता अन्नतरंमु देवलोएमु
उववन्ना, तं तुं पि एत्तया। जवाहि धम्मि० जाव विहरादि,
तओ एं तं पि एवं च व सुवहुपुण्णोववयं ममजिणितां
जाव देवलोएमु उववन्नादिमि। ते जइ णं मा अजिजया
मम आगंतु एवं वउज्जा, तां णं अहं सहेउज्जा, एलिउ-
ज्जा, रोएउज्जा, जहा अन्नो जीवो अणं सरीरं, नो तज्जीवो
ते सरीरं, जम्हा अजिजया ममे आगंतु नो एवं वयासो। त-
म्हा सुपण्डिया मे पण्णा जहा तज्जीवो ते सरीरं, नो अन्नो
जीवो अन्नं सरीरं। तए एं कमी कुमारमणे पदमीराय एवं
वयासो-जया णं तुं पपमी! एहायं कथवत्तिकम् कयका-
उपमं गलपायच्छत्तं उल्लपससायगमिगारं कहुच्छयहत्यगं
देवकुलम पुण्यविममाणं केदयपुरिसे ववयंमि ठिवा एवं व-
उज्जाहि ताव सामी। इह मुहत्तं च आमयह वा, मयह वा, चिहह
वा, निमीयह वा, तुपट्टह वा, तस्म तुं पपमी। पुमिस्स ख-
ण्णामप्यमहं पस्सिमुण्णज्जा मि। एा इण्णे मपडे। कम्हा णं
जंते! अमुतो ते सामंते। एवामेव पपमी! तव वि अजिजया
होत्या इहेव सेयंविवाए नयरीए धम्मियांजाव विहरति। सा
णं अहं वतयाए सुवहु० जाव उववन्ना। तीमे णं अजिजयाए
तुहं एत्तए होत्या इच्छति माणुं लोमं हववमागच्छए, नो
चेव णं संचारएति हववमागच्छए। चउडि च णं ठाणेहि पदे
सी। अहुणाववमए देव देवलं एमु इच्छेज्जा माणुं लोमं
नो चेव णं मंचारएति हववमागच्छए, अहुणाववमए
देव देवलोएमु इच्छेज्जा माणुं लोमं नो चेव णं मंचारएति
हववमागच्छए, अहुणाववमए देव देवलोएमु दिव्वेहिं
कामभोगे मुच्छिते गदंते अज्जोववन्ना, मे णं माणुस्मए
कामभोगे नो आहगति, नो परिज्जाणति, मे णं इच्छेज्जा
माणुं लोमं नो चेव णं संचारएति अहुणाववमए देव देवलो-
एमु दिव्वेहिं कामभोगेहिं मुच्छिते जाव अज्जोववन्ना। त-
स्स एं माणुस्मए पिम्मं वोच्छिमे जवति, दिव्वे पिम्मं स-
कंते भवति, से णं इच्छेज्जा माणुं लोमं, णो चेव णं स-

चाएइ अहुणाववमए देव दिव्वेहिं कामभोगेहिं मुच्छिते०
जाव अज्जोववन्ना। तस्म एं एवं भवइ इयाणगत्य मुहत्ते-
ए गच्छेतेणं कासेणं इहिं अप्पाठया कालधम्मणा संजुता
जवति, मे णं इच्छेज्जा माणुं लोमं नो चेव णं संचारएइ
अहुणाववमए देव दिव्वेहिं० जाव अज्जोववन्ना। तस्म एं
माणुस्मए उरासे गंधे पत्तिकले पत्तिकले विव भवति उड्ढं पि
य एं० जाव चत्तारि पंचनायणमयाइ अमुजे माणुस्मए गंधए
अजिममागच्छइ, मे णं इच्छेज्जा माणुं लोमं णो चेव णं स-
ंचाउज्जा, इवहिं चउडि ठाणेहिं पपमी! अहुणाववमए देव
देवलोएमु इच्छेज्जा माणुं लोमं हववमागच्छए, नो चेव
णं संचारएइ हववमागच्छए ते सहाहिं णं तुं पपमी। जहा
अन्नो जीवो अन्नं सरीरं, नो तज्जीवो ते सरीरं। तए णं मे
पपमी राया केसिकुमारसमणं एवं वयासो-अत्थि एं जंते।
एवा पपमी उववा, इमेणं पुण कारेणं नो उवागच्छइ, एवं खलु
जंते। अहं अन्नया कयाइ वाहिरियाए उववाणमाणाए व-
हुहिं गणनायगदंटाणमयाइ मरत्तववमाहं विपकोमु वयइव-
मह्तिमणावइ मत्तववाहं विमहामं निगणमदो वारिय अमवपीह-
महत्तनगर्गनिगमयं मंधियाइहिं मच्छि, संपरिवुमे विहरामि।
ममं नगरगुत्थिया ममकव सहेइ मंगेवज्जं अवाउमं व-
धणवच्छं चोरं जवणेति: तए णं अहं ते पुरिमं जीवेंते चेव
अउकुंभीए पक्खिवावेमि, अओपणं पिहाणेणं पिहावेमि,
अएण य तण्णए य कयावेमि, अयपक्खिपहिं पुरिसेहिं
रक्खिवावेमि, तए णं अहं अन्नया कयाइ जेणव सा अओ-
कुंजी तेणव उवागच्छामि, तेणव उवागच्छिता ते अओकुंजि
उगलच्छावेमि, उगलच्छावेत्ता ते पुरिमं सयमेव पासावि,
नो चेव णं तीमे अयोकुंभीए केउं उरुमेउ वा, विवेइ
वा, राइ वा। जओ णं से जीवे अंतोहिं तो बहिया
निगए। जइ एं जंते! तीसे अयोकुंजीए होउज्जा केइ
छिइउ वा० जाव राइ वा, जओ णं से जीवे अंतोहिं तो नि-
गते, तो एं अहं सहेउज्जा, एलिउज्जा, जहा अन्नो जी-
वो अन्नं सरीरं, जम्हा एं जंते। तीसे अयोकुंजीए नत्थि
केउं उरुमेउ वा० जाव निगए, तम्हा सुपण्डिया मे पति-
आ जहा-तज्जीवो ते सरीरं, नो अन्नो जीवो अन्नं सरीरं।
तेत एं कमी कुमारमणे पपमिरायं एवं वयासो-मे जहा-
नामए कूलागारमाहा भिया उल्लापिच्छा गुला मुत्तद्वारा
निवायंमपीरा, अहं णं केउं पुरिमे जेरि च दं च गट्ठाए
कूदसाले अंतो० अणुपविसति, अणुपविसिता तीसे कूदा-
गारसालाए मव्वअं समेता वण निवयनिच्छिह्वाइं दुवारवय-
णाइं पिथेति, पिथेत्ता तीसे कूदागारसालाए बहुमज्जेसभा-
ए उच्चिता ते जेरि दंकेणं मट्टया मट्टया मट्टेणं तादउज्जा, से नू-

णं पदेसी ! सहे अंतोदितो बहिया निगच्छइ ?। हंता निग-
च्छइ । अस्ति णं पदेसी ! तीमे कृपागरमालाए केइ छिहं
जाव राई वा । जहा णं मे महे अंतो बहिया निगर्ता, ए-
वामेव पदेसी ! जीवेवि अण्णमिद्वयमी पुदवि जिवा भिन्ने
जिच्चा पव्वयं भिच्चा अंतोहिता बहिया निगच्छइ, ते म-
हहाहि णं तुमं पदेसी ! जहा अणो जीवो अन्नं शरीरं,
नो तज्जीवो ते शरीरं ३॥ तए णं पदेसी राया केमी-
कुमारसमणं एवं वयासी-अस्ति णं भंते ! एसा पणत्ती
उवमा, इमेणं पुण कारणेणं नो उवागच्छइ । एवं खनु
जंते ! अन्नया कयाइ बाहिरियाए उवढाणमाज्ञापणं जाव
विहरामि । तते णं मम नगरमुत्तिया समकखं जाव उव-
णेइ, तने णं अहं ते पुरिसं जीविताओ ववरोविमि, जीवियाओ
ववरोविता अयोकुमीए पक्खिवेमि, अयोवणं पिडाएणं
पिडावेमि जाव पवइएहि पुरिमेहि रक्खावेमि । तए णं अहं
अन्नया कयाइ जेणेव अयोकुं नी तेणव उवागच्छामि, उ-
वागच्छिता तं अयोकुं ज्ञानमच्छावेमि, ते अयोकुं नी
भित्तमकुं पिव पासामि, नो चेव णं तीमे अयोकुं नीए
केइ छिहं वाण जाव राई वा । जयो णं ते जीवा बहियाहि
अंतो अणुपविडा । जति णं तीमे अयोकुं नीए हाउजा
केइ छिहं वाण जाव अणुपविडा, तो णं अहं सहउज्जा ज-
हा अन्ना जीवो ते चेव, जम्हा णं तीमे अयोकुं नीए नस्ति
केइ छिहं वाण जाव अणुपविडा तम्हा सुपिडिया मे
पड्या जहा तज्जीवो ते शरीरं ते चेव । तने णं केमी कुपार-
समणे पणसि रायं एवं वयासी-अस्ति णं तुम्हे पण्णी राया
अयं धंते पुब्बे वा, पण्मावि पुब्बे वा ?। हंता अस्ति । से
नृणं पण्णी ! अयो धंते समाणे सव्वे अयपिपण्णते जव-
ति । हंता भवति । अस्ति णं पदेसी ! तस्म अयस्म केइ छिहं
जाव राई वा, जे णं से जीवा बहियाहि नो अंतो अणुपविडे,
एवमेव पण्णी ! जीवेवि अण्णमिद्वयमी पुदवि भिच्चा
भिन्ने जिवा पव्वयं भिच्चा बहियाहि अणुपविडे, ते
सहउज्जाहि णं तुम्हे पण्णी ! तदेव ४ ॥ तए णं मे पदेसी
राया केसिकुमारसमणं एवं वयासी-अस्ति णं जंते ! एसा
पणत्ती उवमा, इमेणं पुण कारणेणं नो उवागच्छइ जंते !
से जहानामए केइ पुरिमे तरुणे जाव सिण्वावणए
पण् पंचकण्ठं निमरित्तए हंता पण् । जति णं भंते ! मे
चेव पुरिमे बालेण जाव मंदविष्ठाए पण् हाउजा पंचकण्ठं
निमरित्तए, ततो णं अहं महउज्जा, पत्तिपज्जा, जहा अणो
जीवो ते चेव, जम्हा णं भंते ! मो चेव बालेण जाव मंदविष्ठा-
ए नो पण् पंचकण्ठं निमरित्तए, तम्हा सुपडिद्या मे पतिष्ठा
जहा तज्जीवो ते चेव शरीरं । तने णं केमी कुपारसमणे प-
देसि रायं एवं वयासी-पदेसी ! से जहानामए केइ पुरिमे

तरुणे जाव सिण्वावणए नवणं धणुणा नवियाए जीवाए
नवणं उणुणा पण् पंचकण्ठं निमरित्तए ?। हंता पण् । तो
चेव णं पुरिमे तरुणे जाव निजणसिण्वावणे कोरिण्णएणं
धणुणा कोरिण्णए जीवाए कोरिण्णएणं उणुणा पण् पंच-
कण्ठं निमरित्तए ?। नो इण्णहं ममहं कम्हा णं भंते ! तस्म पु-
रिस्म अण्णलाइ उवगरणं भवति, एवमेव पण्णी ! सो
चेव पुरिमे बालेण जाव मंदविष्ठाए अण्णलाउवगरणं नो पण्
पंचकण्ठं निमरित्तए, ते सहउज्जाहि णं तुम्हे पण्णी ! जहा अणो
जीवो ते चेव ५ ॥ तए णं पण्णी राया केमी कुपारसमणं एवं
वयासी-अस्ति णं जंते ! एसा पणत्ती उवमा इमेणं पुण
कारणेणं नो उवागच्छइ । भंते ! से जहानामए केइ पु-
रिमे तरुणे जाव सिण्वावणए पण् एमं महे अयनारं वा
तत्तयनामं वा मीमभारं वा खारनामं वा परिवहित्तए,
जइ णं जंते ! सो चेव णं पुरिमे जुमे जज्जियदेहं मिदि-
ल्लवत्तियाए विण्णत्तए दंरुपरिगयहं पवरत्तपरिगय-
यदंते मही आउरि पविनामि दुव्वे उहपारिक्खिते पण्
एमं महे अयभारं वा जाव परिवहित्तए, तो मे महउज्जा, प-
त्तिपज्जा तदेव, जम्हा णं भंते ! सो चेव पुरिमे जुमे जाव कि-
लंते नो पण् एमं महे अयनारं वा जाव परिवहित्तए, तम्हा
सुपडिद्या मे पतिष्ठा तदेव । तए णं केमी कुपारसमणं पदे-
सी रायं एवं वयासी-से जहानामए केइ पुरिमे तरुणे जाव
सिण्वावणए नवियाए वट्ठमियाए नवणं सक्खण्हं न-
वण्हं पत्तिपज्जापिट्ठण्हं पण् एमं महे अयनारं वा जाव
परिवहित्तए ?। हंता पण् । पण्णी ! सो चेव णं पुरिमे तरुणे
जाव सिण्वावणए जुमियाइवल्लित्तए ण्णीए खंनियाए
वट्ठमियाए जुमण्हं शृणाखडण्हं मिदिल्लवयापण्हं
सक्खण्हं जुमण्हं शृणाखडण्हं पत्तिपज्जापिट्ठण्हं पण् एमं
महे अयभारं वा जाव परिवहित्तए ?। नो इण्णहं ममहं कम्हा
जंते ! तस्म णं पुरिस्म जुण्णहं उवगरणं भवति, एवा-
मेव मे पुरिमे जुमे जाव किलंते जुमोवगरणं णो पण् एमं
महे अयनारं वा जाव परिवहित्तए, सहउज्जाहि णं तुम्हे प-
ण्णी ! जहा अणो जीवो अन्नं शरीरं ६ ॥ तए णं मे पदेसी
राया केमी कुपारसमणं एवं वयासी-अस्ति णं जंते ! जाव
नो वा गच्छइ एवं खनु जंते ! जाव विहरामि । तने णं मम
नगरमुत्तिया चोरं उवणेति । तने णं अहं ते पुरिस्म जीवतं
चेव तुम्हे नुत्तं जहा उवचित्ते अकुण्वाणा जीविताओ वव-
रोपमि, जीविताओ ववरोविता मयं तुलेमि, तुलेज्जा नो चेव
णं तस्म पुरिस्म जीवितस्म वा तुल्लियस्म मयस्म वा तुल्लि-
यस्म नस्ति केइ अणत्त वा नाणत्त वा उम्मेत्त वा गरुत्त वा
ल्लुत्त वा । जति णं भंते ! तस्म पुरिस्म जीवितस्म वा तुल्लि

यस्स,मयस्स वा तुलियस्स होज्जा केइ अद्यत्ते वा० जाव
अहुयत्ते वा,तो णं अइं सहेज्जा पणिएज्जा, तं चैव जम्हा णं
जंते । तस्स पुरिसस्स जीवियस्स वा तुलियस्स मयस्स वा तु-
लियस्स नत्थि केइ अद्यत्ते वा लहुयत्ते वा,तम्हा सुपतिट्ठिया मे
पणिष्ठा जहा तज्जीवो तं चैव सरिंरं तणं केसी कुमारसमणे
पएसिंरायं एवं बयासी-अत्थि णं पदेसी । तुम्हे कयाइ बत्थी
अंतपुण्वे वा? इता । अत्थि णं पदेसी । तस्स बत्थिस्स पुम्यस्स
वा तुलियस्स अपुण्यस्स वा तुलियस्स केइ अद्यत्ते वा० जाव
अहुयत्ते वा? । नो ति णं । एवमेव पएसी ! जीविस्स वि गुरुयस्स-
हुयत्तं पकवियत्तं जीवितस्स वा तुलियस्स मयस्स वा तुलिय-
स्स वा नत्थि केइ अद्यत्ते वा० जाव लहुयत्ते वा,तं सद्दा-
हि णं पदेसी ! तं चैव० रा । तणं पएसिं राया केसीकुमार-
समणं एवं बयासी-अत्थि णं भंते । एस जीव णो उवागच्छइ,
एवं खलु जंते ! अन्नया० जाव चोरं उवथेति,तणं णं अइं तं
पुरिसं सव्वओ समंता समजिलोएमि,नो चैव णं च जीवं
पामामि,नेते णं अइं तं पुरिसं बुहा काशियं करेमि,सव्व-
तो समंता समजिलोएमि, नो चैव णं जीवं पामामि, एवं
निहा चउहा संखिजम्हा फालियं करेमि० जाव नो चैव णं
तं जीवं पामामि,जति णं जंते ! अइं तं पुरिसं दुहा
वा निहा वा चउहा वा संखेजम्हा वा फालियं वा
जीवं पामामि, तो णं अइं सद्दिज्जा तं चैव० जम्हा णं
भंते ! अइं तं पुरिसं बुहा वा निहा वा चउहा वा सं-
खेजम्हा वा फालियं वा जीवं नो पामामि तम्हा सुप-
ट्ठिया मे पदन्ना जहा तज्जीवो तं सरिंरं तं चैव । तणं
केमि कुमारसमणे पएसिं रायं एवं बयासी-मूढतराए णं तुमं
पदेसी ! ताओ तुच्छतराओ केणं भंते ! तुच्छतराओ पदेसी ?
से जहानामए केइ पुरिसा बण्ठ्ठी बणोपजीवा बणगवेसणा
तया णं जोइं च जोइजायणं च गहाय कट्ठाणं अइं
अणुपविट्ठा,तणं णं ते पुरिसा तीमे अकामियाए जाव किं-
चि देसं अणुपत्ता समाणा एमं पुरिसं एवं बयामी-अम्हे
णं देवाणुप्पिया । कट्ठाणं अरुविं अणुपविट्ठा, एतां णं
तुमं जोइजायणाओ जोइं गहाय अमणं साहेज्जासि अइं
तं जोइजायणे जोए बिज्जाएइ एत्तो णं तुमं कट्ठाओ
जोतिं गहाय अम्हं असणं साहेज्जासि कि कट्ठ कट्ठाणं
अरुविं अणुपविट्ठा । तते णं से पुरिसे तओ मुहुत्ततरस्स
तेसिं पुरिसाणं असणं साहिमि । कि कट्ठ जेणव जोइजायणे
तेणव उवागच्छइ, जोइजायणे जोइं बिज्जायमेव पासति ।
तणं णं से पुरिसे जेणव से कट्ठे तणव उवागच्छइ, उवाग-
च्छइत्ता तं कट्ठे सव्वओ समंता समजिलोए नो चैव णं जोइं
पासति,तते णं से पुरिसे परियरं बंधइ, परियरं बंधइत्ता

परसुं गेहइ,गेहइत्ता तं कट्ठे दुहा फालियं करेइ, करेइत्ता
सव्वओ समंता समजिलोए नो चैव णं जोइं पासति, एवं०
जाव संखेज्जा फालियं करेइ,करेइत्ता सव्वओ समंता समजि-
लोएइ,नो चैव णं जोइं पासति,तते णं ते पुरिसे तं पुरिसि
दुहा फालियं वा० जाव संखेज्जा फालियं वा जोतिं अ-
पासमाणे संते तं ते परिते निर्विषय समाणे परसुं एगते पदेति,
एमेइत्ता परियरं सुयति, सुयइत्ता एवं बयामी-अहो मए
तेसिं पुरिसाणं असणे यो साहिए ति कट्ठ ओइयमणसंकेपे
चित्तामोगसागरं संपविट्ठे करयस्स पट्ठइत्तुइ अट्ठज्जाणेवग-
ए जूयोगयविट्ठिए क्रियायइ । तते णं ते पुरिसा कट्ठाइं डिंदितं,
छिंदइत्ता जेणव से पुरिसे तेणव उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता
तं पुरिसे ओइयमणसंकेपं० जाव क्रियायमाणं पासति,पास-
तित्ता एवं बयामी-किं णं तुम्हं देवाणुप्पिया ! ओइयमणसं-
केपं० जाव क्रियायति । तणं णं से पुरिसे एवं बयामी-मुक्के
देवाणुप्पिया । कट्ठाणं अइं अणुपविट्ठासमाणे मय एवं बया-
सी-अम्हे णं देवाणुप्पिया । कट्ठाणं अरुविं० जाव अणुपविट्ठा,
तते णं अइं तओ मुहुत्ततरस्स तुम्हं असणं मोहमि कि कट्ठ
जेणव जोइजायणे० जाव क्रियायि, तते णं तेसिं पुरिसाणं
एमे पुरिसे णं छेए दक्खे पट्ठं० जाव उवएसलक्के ते पुरिसं एवं
बयामी-गच्छइ णं तुम्हे देवाणुप्पिया । एहाया कयबलिक-
म्मा० जाव इवमागच्छइ, जा णं अइं तुम्हं असणं साहिमि
कि कट्ठ परियरं बंधति, बंधइत्ता परसुं गेहइ, सरं गेहइइ,
अरणिं करेइ सरएवं अरणिं महेइ,महेइत्ता जोइं पानेइ,जोइं
संभुक्खेइ संभुक्खेइत्ता तं पुरिसाणं असणं साहेति, तते णं
ते पुरिसा एहाया कयबलिकम्मा० जाव पायच्छिन्ता जेणव से
पुरिसे तेणव उवागच्छइ,तते णं से पुरिसे तेसिं पुरिसाणं सुहा-
सथावरगयाणं ते विउत्तं असणं पाणं खाइमं साइमं उवथेइ तते
णं ते पुरिसा तं विउत्तं असणं पाणं खाइमं साइमं आमाएमाणा
बीसाएमाणा० जाव विहरंति निमित्तमुत्तुत्तरागया वि य णं
समाणा आयाता चोक्खा परमसुइज्जा तं पुरिसं एवं बया-
सी-अहो णं तुमं देवाणुप्पिया । जमे मूढ अणंठिते नि-
र्विषयाणं अणुवदेसलक्के,जेणं तुमं इच्छइ दुहा फालियं
वा जोइं पासितए । से तेणं पएसि । एवं बुद्धइ-सूदतराए
णं तुम्हं पएसि । ताओ तुच्छतरात्ता तणं पदेसी राया केसी-
कुमारसमणं एवं बयासी-जुत्तं णं तुम्हं जंते ! अइच्छे-
याणं दक्खणां पतिट्ठाणं कुसलाणं मेहावीणं विधोयाणं
विष्णाणपन्नाणं उवदेसट्ठाणं अहं इमीसाए महत्थियाए
महत्थए परिआए मज्जे उवावएहिं आउमेहिं आउतिचए,
उवावयाहिं उक्खेणाइं उक्खेतिचए, एवं निम्भयणाहिं
णिच्चोमराहिं । तणं णं केसी कुमारसमणे पदेसीरायं एवं

बयासी-जाणामि णं तुम्हं पएसि ! केइ परिसाओ पक्कताओ । तं जहा-
खत्तिपपरिसा, गाढावतिपरिसा, माहणपरिसा, इसिपरिसा । जाणामि
णं तुम्हं पएसि ! रायासि चउएहं परिसाणं कस्स का दंसनीती पक्कता ? इता । जाणामि, जेणं खत्तिपपरिसा-
ए अवरज्जइ से णं हत्थसिद्धए वा पायसिद्धए वा सी-
सिद्धिण वा सुत्तातिणए वा सुद्धजिणए वा एगाहवे
कूदाहवे जीवित्ताओ ववरोदिज्जावे । जेणं गाढावडपरिसाए
अवरज्जइति से णं तंतेण वा वेदेण वा पन्नालेण वा वेदिता
अगणिकाएणं जाभिज्जइ । जेणं पाहणपरिसाए अवरज्जइ
से णं अण्णिट्ठाहिं सकंताहिं जाव अमणमाहिं वग्गुहिं
उवाअंतिता कुंदिआअंतेणए वा सुणगलंतेणए वा कीरड,
निव्विसए वा अण्णविज्जइ । जे णं इमिपसिआए अवरज्जइ
से णं नाअअण्णिट्ठाहिं जाव नाअमणमाहिं वग्गुहिं उवा-
लव्वज्जति । एवं च ताव पदेसी ! तुमं जाणामि तट्ठा । वि णं तुमं
वामेणं दंसणं पस्सिक्खेणं पटिलेमिणं विवचासं विवचासेणं
वट्ठमि । तते णं पदेसी केसीकुमारमणे एवं बयासी-एवं
खलु अहं देवाणुपिपट्ठि पट्ठिमिण्णएणं चेव वागारेणं * से
उवस्सइ, तेणं ममे इमेयाम्बे अन्नत्थिपणं जाव संकप्पे समु-
प्पज्जित्था-जट्ठा जहा णं एयस्स पुरिमस्स वामं वामेणं
जाव विवचासेणं वट्ठिमस्सि तदा तट्ठा णं अहं णाणं च
नाणोवस्सं मे च चरणं चरणोवस्सं मे दंसणं च दंसणोवस्सं मे
च जीवं च जीवोवस्सं मे उवस्समिस्सामि, त एणं अहं कार-
णेणं वामं वामेणं जाव विवचासं विवचासेणं वट्ठे । तते णं
केसीकुमारमणे पदेसिरायं एवं बयासी-जाणामि णं तुमं
पएसि ! कति ववहाराया पक्कता ? इता । जाणामि चत्तारि
ववहाराया पक्कता । देवि एवमेवे णो सम्भवेति ? , सखवे-
ति नामेवे नो देति २, एगे देति वि सणवेति वि ३, एगे
नो देति नो सणवे ४ । जाणामि णं तुमं पएसि ! चउएहं
पुरिसाणं के ववहारी, के अववहारी ? इता । जाणामि, तत्थ
जे मे पुरिसे देति एा सणवेइ, मे णं पुरिसे ववहारी ।
तत्थ णं जे मे पुरिसे नो देइ सणवेइ, मे णं ववहारी २,
तत्थ णं जे से पुरिसे देति वि सणवेइ वि मे णं ववहारी ३,
तत्थ णं जे से पुरिसे नो देति नो सणवेइ, मे णं
अववहारी ४ । एवमेव पएसि ! तुमं पि अववहारी ८ ।
त ए णं पएसि ! राया केसीकुमारमणे एवं बयासी-तुम्हणं
भेते ! अइच्छंज दक्खिणं जाव उवपमत्तइ, समत्था णं भेते !
मम करयलंसि वा आमल्लयं जीवं सरं राओ अजिनिव्व-
ट्ठिता णं दंसिचए ? । तेणं काअेणं तेणं समएणं प-
एसिस्स राओ अट्टरसामिस्ते वाउआयसंजुचे तणवण-

स्मइकायए एवं चउइ, फंदइ, घट्टइ, उदीरइ, तं जावं प-
रिणुमइ । त ए णं केसीकुमारमणे पएसिरायं एवं बया-
सी-वाममि णं तुमं पदेसी ! एतं तणवणस्सित्तायं
एवंतं जाव तं भावं परिणमते ? इता । पासामि । जाणामि णं
तुमं पएसि ! एवं तणवणस्सित्तायं किं देवो चाअेइ, अमुरा
वा वेएइ, नागो वा किन्नरो वा चालेइ, किं पुरिमो वा महो-
रगो वा गंधवो वा चालेइ ? इता ! जाणामि एो देवो
चालेइ जाव गंधवो नो चाअेइ । वाउकाइओ चालेइ ।
पाससि णं तुम्हं पएसि ! एयस्स वाउकाइयस्स
सख्विस्स मक्कमस्स सरागस्स समोहस्स संवेयस्स मत्ते-
स्स सरीरस्स रुवं ? नो इण्णइ । जइ णं तुम्हं पदेसी !
एयस्स वाउकायस्स रुवं न पाममि, तं केहं पदेसी !
तव करयलंसि वा आमल्लयं जीवं उवदंसेस्सामि, एवं खलु
पएसि ! दम ट्ठाणं हउवमत्थे णं मणुस्से सव्वभावेणं न
जाणइ, न पासइ । तं जट्ठा-धम्मत्थिकायं, अधम्मत्थि-
कायं, आगामत्थिकायं, जीवं असरीरवत्ते, परमाणुपोगाअं,
महं, गंधं, वायं, अयं जिणे भविस्सइ, अयं सव्वजुक्खवा
अंतं करिस्सइ वा, नो वा । एयाणं चेव उप्पक्खनाए दंसणधरे
अरट्ठा जिणे केवली सव्वभावेणं जाणइ, पासइ । तं जहा-
धम्मत्थिकायं जाव नो वा करिस्सइ, तं सहहाडि णं तुमं
पएसि ! जहा अओ जीवे तं चेव ६ । त ए णं मे पदेसी राया
केसीकुमारमणे एवं बयासी-से नृणं भंते ! इत्थिस्स य
कुंयुस्स य ममे चेव जीवे ? इता ! पएसि ! इत्थिस्स य कुंयुस्स
य ममे चेव जीवे । मे नृणं जंते ! इत्थीओ कुंयु अप्पकम्मतरा
चेव अप्पकिरियतरा चेव अप्पामवतरा चेव एवं आहारनी-
हारकमासनीमासइही अप्पा जुनी य अप्पतरा चेव ; कुंयुओ
इत्थी महाकम्मतरा चेव महाकिरियां जाव महजुइ अंतरा
चेव ? इता पदेसी ! इत्थीओ कुंयु अप्पकम्मतरा चेव, कुंयुओ
वा इत्थी महाकम्मतरा चेव तं चेव । कम्हा णं भंते ! इत्थिस्स
य कुंयुस्स य ममे चेव जीवे ? पदेसी ! से जहानामए कू-
डागारसाला (मियां) जाव गंधीरा, अइ एं केइ पुरिसे नो-
इयं दीवचंपणं गहाय तं कूडागारसालं अंतो अंतो अप्प-
विस्स, तीसे कूडागारसालाए सव्वओ सपंता पणानि-
चयनिरंतरे निच्छिइइइ दुवारवण्णइ पिअेइ, पिअेत्ता नीसे
कूडागारसालाए वट्ठपज्जइसजाए तं पदीवं पडीवज्जजा,
त ए णं मे पदीवा तं कूडागारसालं अंतो अंतो ओजामति,
उज्जोवेइ, तवति, पहासिइ, नो चेव णं बाहिं । अइ एं से पु-
रिसे तं पईवं इदुरएणं पिअेज्जा, तते णं से पईवे तं इदु-
रयं अंतो ओजामति, नो चेव णं इदुरगस्स बाहिं, नो चेव णं
कूडागारसालं, नो चेव णं कूडागारसालाए बाहिं, एवं किल

* ' जरा खलु भो जर्मएज्जुपासति ' इत्यादिना पूर्वोक्तम् ।

अए णं गोकलिणं गंमपाणियाए पिडएणं आइएणं
अच्छादएणं पत्थएणं चउज्जाइयाए सोलसियाए उ-
त्तोसियाए चउसड्डियाए, तए णं से पुरिसं तं पदीवं दी-
वचंपकं पत्ते थं; तते थं से पदीवे दीवचंपमं अंतो अ-
भासति थो नो चेव णं दीवचेपगस्स बाहिं, नो चेव णं
चउमड्डियं, नो चेव णं कूडागारमासं नो चेव णं कूडागार-
झाए बाहिं, एवमेव पणसी ! जीवो जं जारिसयं पुव्वकम्म-
निव्वत्तोहिं निव्वत्तेदं, तं असंखेज्जेहिं० जाव पदेसेहिं स-
विता करइ खुड्डियं वा महासयं वा, तं सदहादि णं तुमं
पदेसी ! जहा अओ जीवो तं चेव ?० तए णं पणसी राया
केसिकुमारसमणं एवं बयासी-एवं खलु जंते ! अज्जगस्स
एमा सप्पा० जाव समोसरणं जहा तज्जीवो तं सरिं, नो अ-
ओ जीवो । तयागंतं च णं मम पिउयो पि एमा सप्पा० जाव
तं सरिं । तयागंतं च णं मम वि एमा सप्पा० जाव समोसरणं,
तं नो खलु अहं बहुपुरिसपरंपरायं कुलानिस्सयं दिद्धिं
छडेइस्सामि । तं णं केसी कुमारसमणे पदेमिरायं एवं बया-
सी-माणं तुमं पणसी ! पच्चाणुताविण जेवेज्जासि जहा से
पुरिसं अयइएणं । के णं जेतं ? अयदारं ? । पणसी ! से जहा-
नामए केइ पुरिसा अत्थयिस्सया अत्थयवेसिया अत्थलुक्कमा
अत्थयवेसिया अत्थयिवावमिया अत्थयवेसणया विउल्लं
पणियजंमपायाय सुवहं जत्तायाएपत्थयणं गहाय एमं मई
अकामियं छिन्नावीर्यं दीदुमदं अरुवि अणुपविट्ठा, तते णं
ते पुरिसा तीसे अकामियाए अटवीए किंचि देसं अणु-
पत्ता समाणा एमं महेतं अयआगरं पामति, अएवं स-
व्वओ समंता आइंछं विणिच्छिजं सजंजं उव्वंरं फुदं अणु-
गाइं पासति, पासिता इट्ठुट्ठु० जाव हियया अस्समणं सदा-
वेति, सदावेत्ता एवं बयासी-एव णं देवाणुप्पिया ! अये-
वे इट्ठं कंते० जाव मणामे, ते सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अ-
म्हं अयभारं बंधितए । त्ति कट्टं अस्सममास्स एयमहं पदि-
मुणेति, अयजारं बंधति, अट्टाणुपुञ्जीए संपत्तिया, तेणं से
पुरिसं अकामियाए० जाव अरुवीए किं वि देमणुपत्ता
समणा एमं मई तउआगरं पासति, तउएण आइंछं तं
चेव सदावेत्ता एवं बयासी-एव णं देवाणुप्पिया ! तउए
जंटे० जाव मणामे अण्णं चेव तउएणं सुट्ठु अए लज्ज-
ति, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं अयभारं उरुदे-
त्ता तउयत्ते बंधितए । त्ति कट्टं अन्नमन्नस्स अंविण एयमहं
पादिमुणेति, पदिमुणंता अयभारं छडेति, छडेइत्ता तउ-
यजारं वेधेति । तत्थ णं एगे पुरिसं नो संचाएति अय-
जारणं उट्ठेत्ता तउयं जारं बंधितए तते णं पुरिसा नं पुरिसं
एवं बयासी-एव णं देवाणुप्पिया ! तउए जंटे० जाव सु-
बहुं अए लज्जति, तं छडेति णं देवाणुप्पिया ! अयजा-

रगं, तउजारणं बंधाहि । तते थं से पुरिसं एवं बयासी-इराहने
मए देवाणुप्पिया ! अए विराहने मए देवाणुप्पिया ! अए,
मादवंधणे वक्के मए देवाणुप्पिया ! अए, धणियं बंधणवे-
धे मए देवाणुप्पिया ! अए, नो ति खलु देवाणुप्पिया !
संचाएमि अयजारणं उट्ठेत्ता तउयजारं बंधितए । तते णं
ते पुरिसा तं पुरिसं जहा नो संचाएति बहुहिं आइवणा-
हिं पसवणाहिं आपवित्तए वा पयवित्तए वा ताहे अहाणु-
पुव्वाए संपत्तिया एवं उ तंवागरं रुप्पागरं सुवखागरं रय-
खागरं वयागरं । तते थं ते पुरिसा जेणव सया सया
जणवया जेणव साइं साइं नगरां तेणव उवागच्छइ, उवाग-
च्छत्ता वयरविकणयं करंति, सुबहुं दासीदासगोमहिंसग-
वेल्लं गिणहइ, अट्ठतल्लमुस्सियपासायवनेसगे कारवेत्ते, एहा-
या कयवत्तिकम्मा उप्पि पासायवरगया फुट्टमाणेहिं मुइंग-
मत्थएहिं बत्तोसं वक्कएहिं नादएहिं वरतरुणीसंपउ-
त्तेहिं उव्वनइमाणा उव्वगिज्जमाणा उव्वलालिज्जमाणा
इट्ठमइकरिसं जाव विहरंति । तते थं से पुरिसं अय-
भारयं जेणव सए नगरे तेणव उवागच्छइ, अयभारणं
गहाय अयविकणयं करंति । तंसि य अप्पमावल्लसि निड्डियं-
सि भिषपपरिव्वए, ते पुरिसं उप्पि पासायवरगते० जाव
विहरमाणे पासति, पासइत्ता एवं बयासी-अहो णं अहं
अधमो अणुप्पे अकयत्थे अन्नसयलक्खणे हिरिसिरिपरिव-
ज्जिए हीणुप्पे चाउद्दिंसिए नुरंतपंतलक्खणे । जति थं
अहं भित्ताण वा नाइंए वा नियगाण वा वयणं मुणेज्जा,
तो णं अहं पि चेव उप्पि पासायवरगते० जाव विहरंते । से
तेणहेणं पणसी ! एवं वुच्चइ-मा थं तुमं पणसी ! पच्चाणुतावि-
ए भवेज्जासि जहा च से पुरिसं अयभारं ? ? । एत्थ
थं से पदेसी राया मुबुक्के केसीकुमारसमणं बंदइ० जाव
एवं बयासी-नो खलु जंते ! अहं पच्चाणुताविण भविस्सा-
मि जहा व से पुरिसं अयभारं, तं इच्छामि णं देवाणु-
प्पिया ! अंते केवलियएणत्तं धम्मं निजामित्तए । अहासुहं
देवाणुप्पिया ! मा पदिबंधं करेइ धम्मकइ जहा वित्तस्स तहेव
० जाव गिहिधम्मं परिवज्जए जेणव सेयंविद्याणगरी तेणव
पहारेत्थगमणाए । तते णं केसी कुमारसमणे पदेमि रायं एवं
बयासी-जाणामि थं तुम्हं पणसी ! केइया आरिया पन्नत्ता ? ।
हंता ! जाणामि । तओ आयरिया पन्नत्ता । तं जहा-कलायरि-
ए, सिप्पायरिए, यम्मायरिए । जाणामि थं तुम्हं पणसी ! तेसिं
तिहं आयरियायं कस्म का विणयपक्खित्ता पजंजियव्वा ? ।
हंता ! जाणामि कइयायरियस्स सिप्पायरियस्स उव्ववेणं वा
समज्जणं करेज्जा, पुक्काणि वा आणवेज्जा, भुवेज्जा वा,
भोयावेज्जा वा, विउल्लं जीवियारिहं पीइज्जां दल्लएज्जा, पु-
त्ताणं पुत्तियं वा विविं कण्ठेज्जा, जत्थेव यम्मायरियं पासेज्जा

तस्यैव बंदिज्जा, एयंसेज्जा, सकारेज्जा, संपाणेज्जा, क-
ह्माणं मेगलं चैय पञ्चउवासिज्जा कासुएसणिज्जेणं असण-
पाणुखाइसाइयेणं पदिक्कायेज्जा, पाणिहारिएणं पीकफण-
सेज्जासंभारएणं उवनिंतेज्जा । एवं च ताव तुमं पएसी ।
एवं जायासि तहावि वं तुमं मम वामं बायणं ० जाव बहिचा
ममं एयमइं अस्सायेचा जेणव सेपंविचा नयरी तेणव प-
हारित्यगवणाए । ततेणं से पदेसी राया केसिकुपारसमणं
एवं बयासी-एवं खलु भंते । मय इमेयारुवे अन्नतियए ०
जाव समुपाजिज्जा । एवं खलु अइं देवाण्णुपियाणं वामं बा-
येणं जाव दिसे, नं तेयं खलु से कइं पाठप्पमाए रयणीए ०
जाव वेज्जा जल्लेणं अंतेउपरियाससि संपरिवुदे देवाण्-
णिया । बंदिचा वमंसिचा एयमइं जुज्जे जुज्जे सम्मस-
णिगएणं त्थामिज्जाए ति कहु वामेव दिंसि पाठम्पूपा तावेव
दिंसि पदिगए । तएणं से पदेसी राया कइं पाठप्पयायाए
रयणीए ० जाव तेयसा जल्लेते इहुट्टु ० जाव दिएए अहेव
कूणिगए तदेव निगण्ठति अंतेउपरियाससि संपरिवुदे
पंचविट्ठेणं अजिगमेणं बंदइ, नमंसति, एयमइं जुज्जे जुज्जे
समं वियाएणं त्थामिज्जा । तएणं केपी कुपारसमणं पदेसिस्स
रय्थो भूणिगकंतमुट्ठाणं देवीणं तीसे णं मइमट्ठालि-
याए मइमपरिसाए ० जाव धम्मं समं देति । ततं थं से
पदेसी राया धम्मं सोत्था निसम्म ट्ठहाए ट्ठइइ, केसिकुपा-
रसमणं बंदइ, नमंसति, जेणव सेपंविचा नयरी तेणव पहा-
रित्यगवणाए । तएणं केसी कुपारसमणं पदेसीरायं एवं बया-
सी-मा थं तुमं पदेसी ! पुत्तिं रमणिज्जे जविता पच्छा अ-
रमणिज्जे जनेज्जासि जहा से वणसंदेइ वा नट्टसालाइ वा
उक्कुवादेति वा खलुवादेति वा । कइं थं जंतं । वणसंदे इ-
त्तिं रमणिज्जे जविता पच्छा अरमणिज्जे जवति । पदेसी !
जहा णं वणसंदे पत्तिए पुत्तिके फल्लेते हरिते हरितज-
माणा सिरीए अतीव उवसोभेमाणा उवसोभेमाणा चिट्ठि
तया णं वणसंदे रमणिज्जे भवति, जया थं वणसंदे भो
पत्तिए नो पुत्तिके नो फल्लिए नो हरिते नो हरितज्जमाणे
सिरीए नो अतीव उवसोभेमाणा उवसोभेमाणा चिट्ठे, तया
णं वणसंदे अरमणिज्जे भवति । जया थं नट्टसालाए गिज्जइ,
बाइज्जइ, नखिज्जइ, अजिणिज्जइ, हसिज्जइ, रमिज्जइ,
तया थं नट्टसाला रमणिज्जा जवति, जया थं नट्टसालाए नो
गिज्जइ ० जाव नो रमिज्जइ तथा थं नट्टमाणा नो रमणिज्जा
जवति । जया थं इक्कुवाडे छिज्जइ, भिज्जइ, पडिज्जइ, ख-
ज्जइ, पिज्जइ, तथा थं इक्कुवाडे रमणिज्जे जवति, जया थं
इक्कुवाडे नो छिज्जइ ० जाव तथा थं इक्कुवाडे अरमणिज्जे
जवति । जया थं खलुवाडे उक्कुज्जइ, उइइज्जइ, खज्जइ,

पिउजइ, तथा थं खलबादे रमणिउजे जवति, जया थं खलबादे नो वचुमुअए० जाव अरमणिउजे जवति, से तेणहुणं पदेसी ! एवं बुधति—या थं तुणं पदेसी ! पुर्वि रमणिउजे जविता पच्छा अरमणिउजे भविज्जासि जहा वणसंदइ बा० जाव खलबादेइ वा । तए थं पयसी राया केसीकुमारसम—थं एवं वयासी—नो खलु भंते ! अइं पुर्वि रमणिउजे भविता पच्छा अरमणिउजे भविस्सामि जहा से वणमंकेइ बा० जाव खलबादे वा । अइं थं सेयंविद्यापामोक्खाइं सत्तागामसइस्साइं चत्तारि भागे करेस्सामि, एगे जागे वत्तवाढणस्स दइस्सस्सामि, कोट्टागरे दइस्सस्सामि, एगे भागे अंतेउरस्स दइस्सस्सामि, एणंथं भागेणं मइयइयासि—यकूपागारसालं करिस्सामि । तत्थ थं बहुइं पुरिसेहिं दि—अभत्तिभत्तवेयणेहिं विठलं सअणं पाणं स्वाइं साइं ठवक्खइयाति बइं समणयाइणजिक्खुयाणं पंथियपहि—तावक्खइयाति बइं समणयाइणपरिभोएयाणे बहुइं नीलपक्खत्ताण—पासहोववासेहिं० जाव विहाइस्सामि ति कहु जामेव हिंस पावच्चए तामेव दिंस पणिगेते । तते हां पदेसी राया कइ पाओ० जाव तेवसा जंतेते सेयंविद्यापामोक्खाइं सत्तागाम—सइस्साइं चत्तारि भाए करेति, एमं जागं वत्तवाढणस्स इ—उइति० जाव कूपागारसालं करेति, तत्थ थं बहुइं पुरिसेहिं० जाव उवक्खइयाति बइं समणयाइणयाणं जाव परिभो—याणे विहरति । तते थं ते पदेसी राया समणोवासए जाए अजिनयजीवाजि० जाव बिहरइ । जपयजिइं च थं पदेसी राया समणोवासए जाए तपयजिइं च थं रउजं च रइं च बलं च बाहणं च कोसं च कोट्टागारं च पुरं च अंतेउरं च जणवयं च अण्णाद्यामाणे विहरति । तते हां तीसं सूरियकं—ताए देवीए इमेयाक्खे अज्जत्थिए सत्थएउजिन्या—जपयि—इं च थं पयसी राया समणोवासए जाए तपयजिइं च थं रउजं च रइं च० जाव अंतेउरं च० जाव समं च जणवयं च अण्णाद्यामाणे वावि बिहरइ, तं सेयं खलु थं पदेसीरायं केण य सत्थएअंगेण वा अग्निपअंगेण वा मंतपअंगेण वा उदावेत्ता सूरियकंते कुमारं उजे उवत्ता समयेव उज्जसिंरं करेयाणी बिहरिप ति कहु एवं संपेहेति, संपेहेतिता सू—रियकंते कुमारं सइवेति, सइवेइत्ता एवं वयासी—जपयजिइं च थं पदेसी राया समणोवासए जाए तपयिइं च थं रउजं च रइं च० जाव अंतेउरं च जणवयं च माणस्सए कामजोगे य अण्णाद्यामाणे वावि बिहरति, तं सेयं खलु तव पुत्ता ! पदेसिं रायं केणइ सत्थएअंगेण वा० जाव उ—दावेत्ता सूरियकंते उज्जसिंरं करेयावासस पालोयाणस्स बिहरिचए । तते थं सूरियकंते कुमारं सूरियकंताए देवीए एवं वुत्ते सभाणे सूरियकंताए देवीए एयमइं नो

आदाइ, नो परियाणइ चि तुमि गोए मंचिइति । नेणं मे सु-
रियकंताए देवीए इयेयाळ्ळे अम्भरियए समुणजित्तया-मे एं
सुरियकंते कुमारे पदेमिस्म रणो इमं रहस्से तेयं करिस्मती-
ति कहु पणमिस्म रणो छिप्पाणि मम्माणि रहस्पाणि वि-
बराणि अंतराणि य पजगरेमाणी पजगमेमाणी विहरति ।
तते णं सुरियकंता देवी अणया कपाइ पदेमिस्म रणो
अंतरं आणइ, असयं० जाव साइमं सव्ववत्थं पणमिस्मं कारेसु
विमयं आणं पठेजइ, पदेमिस्म रणो एहायस्म० जाव पायच्छि-
त्तस्म पुहाणववरमयस्म तं विमयं जुत्तं अमणं पाणं खाइमं
साइमं वत्थे० जाव अस्मंकारं णिस्मरति । तते णं तस्म
पदेमिस्म रणो तं विस्संजुत्तं अमणं पाणं खाइमं
साइमं आहारयस्म समाणस्म सरीरगंमि वेयया पाउच्छ्या
उज्जला विउज्जला पगाडा कक्कया कहु य चंदा विव्वा दुक्कया
दुग्गा दुरादियमा पित्तजनपरिमयमरीरे दाहवक्कते यावि
विहराति । तए मं मे पणमं राया सुरियकंताए देवीए मण-
सा वि अप्पदुस्समाए जेणं व पोसइमात्ता तेणं उवागच्छ-
ति, उवागच्छवित्ता पोसइमात्तां पणजइ, पोसइमात्तां पम-
जज्जा लवारापासवणत्तमि पमिस्सेहेति, दव्वसंथारगं मं-
थोइ, दव्वसंथारगं दुक्कइति, पुरस्साणिमुहे मंपन्नियं कनि-
सने कायपन्नयिगगिहंमि भरमावत्तं पत्तए अज्जं कहु एव
वममि-नमोऽण्णु णं अरिहेताणं० जाव संपत्ताणं, णमोऽण्णु
णं केमिक्कुमारस्म मणयस्म थम्मापरियस्म थम्मावदमस्म,
वेदाभि गं जगवंतं तत्तय गयं इह गए, पासउ मे जगवं तत्तय
गए इह गयं ति कहु वेदति, णमंमति, णमंसात्ता
पुक्कि पि णं मए केमिक्कुमारमणयस्म अंतिए धूयए पा-
णातिवाए पच्चक्खाए० जाव परिग्गहे, इयाणि पि णं त-
स्मेव भगवतो अंतिए सव्वपाणातिवाए पच्चक्खावि०
जाव परिग्गहे सव्वं कोहं जाव मिच्छादंसणमग्गं अकर-
णिज्जं जोगं पच्चक्खावि, सव्वं असयं० लवजिह्वं पि आ-
हारं लावजीवाए पच्चक्खावि, जे पि य मं मरीरं इहं० जा-
व फुसति, एवं पि य मं चरंमिहं ऊसामनोसासिहं बोमि-
रमि चि कहु आलोइयपमिक्कते ममाहिप्पे कात्तमां कात्तं
किवा सोइस्म कएयं सूरियामे विमाणं लववायमभाए० जाव
लववमो । तते णं सूरियाजे देवे अण्णुणाववणए चैव स-
माए पंचविट्ठाए पज्जलीए पज्जत्तिभावं गच्छति । तं जहा-
आहारपज्जलीए, सरीरपज्जलीए, इंदियपज्जलीए, आण-
पाणपज्जलीए, भामामणपज्जलीए; त एव खलु गोयमा !
सूरियाजेणं देवेणं सा दिव्वा देवद्वी दिव्वा देवजुत्तो दि-
वं देवापुज्जते झच्छे पत्ते अजिसमएपाणए ।

(रायपसंगोडीका पद्मभाष्यं भाषिनीयुपेक्षिता) रा० । आ०
११

म० । स्थानं । आ० चू० । (सूर्याजदेवस्य स्थितिः ' तिष्ठ ' शब्दे चतुर्थं नाम । ७३२६ पृष्ठं भोक्तः) (सूर्याभो देवः सूर्याभिव-
मानाव कृत्यः सन् कोपस्यतीति ' सूर्याभ ' शब्दे वक्ष्यते)
पणमिणी-प्रदेशिनं ।-छा० । अकगुष्ठपाश्वंङ्कुवयाम, " पणमि-
णीए अंगुष्ठगोष्ठिना ए जे घेयंति । " नि० चू० २ उ० ।
पणमिय-प्रदेशिनं-वि० । प्रणीतं, आत्मा० १ शु० ६ आ० ३ उ० ।
पणमिराय-प्रदेशिराज-पुं० । श्वेताम्बिकागर्भापत्तौ सूर्याजपु-
त्रजनवर्जिव, स्थानं ८ ग्रा० । (तद्वृत्तं सर्वं ' पणमि (ए) ' शब्देऽनुपदेयं गतम्)

पणमोगाह-प्रदेशवागाह-पुं० । एकत्र प्रदेशे क्षेत्रस्यांशवि-
शेषे जवगाहा आश्रिता एकप्रदेशवागाहाः, ते च परमाणु-
रूपाः, स्कन्धरूपाश्च । स्थानं १ ग्रा० ।
पणमोदय-प्रदेशोदय-पुं० । कर्मणां प्रदेशेन उदयकरणे, पं० सं ५
ग्रा० । क० प्र० (' उदय ' शब्दे द्वितीयभागे ७७७ पृष्ठं जेह उक्तः)
पणमोदीराम-प्रदेशोदीराम-छा० । प्रदेशविषये उदीरणा-
करणे, पं० सं ७ ग्रा० । (' उदीरणा ' शब्दे द्वितीयभागे ६१९
पृष्ठेऽस्या व्याख्या गता)

पणम-प्रयोग-पुं० । प्रयोजनं प्रयोगः । जीवव्यापारे, स्थानं ३
ग्रा० ३ उ० । इति० । स० । आ० चू० । पुरुषव्यापारे, प्र० ६
ग्रा० ३ उ० । चेतनावतो व्यापारे, विशेषं० । आ० म० ।

तद्विधाः-
कतिविधे एं भंते ! पणमि पणते ? । गोयमा !
पणमविधे पणते । तं जहा-मच्चमणपणमोगे, असम्भ-
मणपणमोगे, सच्चमाममणपणमोगे, असच्चमाममणपण-
मोगे वि । एवं वदपणमोगे वि चउहा । आंशालियम-
रीरकायपणमोगे, आंशालियमीसरीरकायपणमोगे, वेउळि-
यमीसरीरकायपणमोगे, वेउळियमीसरीरकायपणमोगे, आ-
हारममीसरीरकायपणमोगे, आहारममीसरीरकायपणमोगे, क-
म्मासरीरकायपणमोगे ।

कतिविधः कतिप्रकारो, कतिमिति वाक्यसङ्काशः । अदन्त !
प्रयोगः प्रकृतः ? प्रयोग इति प्रवृत्त्ययुजिह्व योगे इत्यस्य च-
क्षत्रस्य प्रयोगः । परिस्पन्दः, क्रिया, आत्मव्यापार इत्येषाः ।
अथवा प्रकृतेण युज्यते व्यापार्यते क्रियासु सम्बध्यते वा
संसारविकारोपपत्तकर्मणा सहऽप्यत्र धनवस्तुस्वरूपचित्ततन्त्रे च सा-
धु-आग्नि चः ॥ ३ ॥ ३३०० इति करणे घटय्यः भगवानाह-
पञ्चदशविधः प्रकृतः । तदेव पञ्चदशविधं वै दर्शयत- (सच्च-
मणपणमोगे इत्यादि) सन्तो मुनयः, पदार्था वा, तेषु यथासं-
ख्यं मुक्तिप्राप्तयेन यथाऽवशिष्टधनवस्तुस्वरूपचित्ततन्त्रे च सा-
धु सत्यमस्ति जीवः सत्समूहो हेतुमात्रव्याप्येत्यादिप्रत्यया
यथाऽवशिष्टधनवस्तुचिन्तनपरं, सत्यं च तत् मन्त्रश्च सत्य-
मनः, तस्य प्रयोगो व्यापारः सत्यमनःप्रयोगः । (असच्चमण-
पणमोगे इति) सत्यविपरीतमसत्यं-नाऽस्ति जीव एकान्तस-
मूषधेत्यादिक्रियाकरणपरं, तच्च तन्मनश्च, तस्य प्रयोगोऽस-
त्यमनःप्रयोगः । (सच्चमणपणमोगे इति) सत्यस्य वा स-
त्यास्ये, यथा चवर्णादरपलाऽऽदिमिधेयु बह्व्ययोः कर्तृकृतेषु
अशोकमनमेवेदमिति विकल्पनपरं, तत्र हि कतिविधाऽशो-
ककर्ता सङ्गावात् । तच्च तन्मनश्चैवैतद्वै प्राप्यत् । तथा- (अ-

नेरङ्ग्याणं भंते ! कद्विहे पञ्चोगे पषत्ते ? गोयमा ! एक्कारम-
विहे पञ्चोगे पषत्ते । तं जहा-सम्भणप्पञ्चोगे० जाव असम्भ-
मणप्पञ्चोगे । वडप्पञ्चोगे चड्ढा । वेउन्नियसरीरकाय-
प्पञ्चोगे, वेउन्नियमीससरीरकायप्पञ्चोगे, कम्मासरीरकायप्प-
ञ्चोगे । एवं अमुकुमागण वि० जाव पाणिणकुमारणं ।
पुदविकाइयाणं पुच्छा ? गोयमा ! तिविहे पञ्चोगे पषत्ते । तं
जहा-ओरास्त्रियसरीरकायप्पञ्चोगे, ओरास्त्रियमीससरीर-
कायप्पञ्चोगे, कम्मासरीरकायप्पञ्चोगे । एवं० जाव वणस्सड-
काइयाणं, नवरं वाउकाइयाणं पंचविहे पञ्चोगे पषत्ते । तं
जहा-ओरास्त्रियकायप्पञ्चोगे, ओरास्त्रियमीससरीरकायप्प-
ञ्चोगे, वेउन्निय वड्विहे, कम्मासरीरकायप्पञ्चोगे । वेउंदि-
याणं पुच्छा ? गोयमा ! चउन्निविहे पञ्चोगे पषत्ते । तं जहा-
असत्त्वापोसवत्त्पञ्चोगे, ओरास्त्रियसरीरकायप्पञ्चोगे, ओ-
रास्त्रियमीसकायप्पञ्चोगे, कम्मासरीरकायप्पञ्चोगे । एवं० जाव
चउरंदिद्याणं पंचिदित्तिरिस्सजाणियाणं पुच्छा ? गोयमा !
तेरसविहे पञ्चोगे पषत्ते । तं जहा-सम्भणप्पञ्चोगे० जाव अ-
सम्भापोसमणप्पञ्चोगे । एवं वट्टप्पञ्चोगे वि । ओरास्त्रियसरीर-
कायप्पञ्चोगे, ओरास्त्रियमीससरीरकायप्पञ्चोगे, वेउन्नियस-
रीरकायप्पञ्चोगे, वेउन्नियमीससरीरकायप्पञ्चोगे, कम्मासरी-

रकायप्यभोगी । मणुस्सां पुच्छा । गोयमा । पञ्चरसविहे प-
ञ्चमे पञ्चमे । तं जहा-सम्बन्धपञ्चभोगी० जाव कम्मासरीरका-
यप्यभोगी । बाणमंतरांइसियेमाणिपाणं जहा नेरइयाणं ।

मैरयिकएके पक्षादय ओदारिकीदारिकमिमाऽऽहारकाऽऽहा-
रकमिभयोमाणां तेषामसम्भवात् एवं सर्वेष्वपि भवनपतिभ्य-
श्नरज्योतिष्कवैमानिकेषु जायमीयम् । पृथिव्यादिषु वायुकाय-
ज्येष्ठेकिमृयेषु प्रत्येकं प्रत्येकं त्रयस्त्रयः प्रयोगाः ओदारिकीदारि-
कमिभकामिण लक्षणा वायुकायिकेषु पञ्च वैक्रियवैक्रियमिभयो-
रपि तेषां सम्भवात् । द्वित्रिचतुरादिपञ्चाणां प्रत्येकं चत्वार
ओदारिककर्मदारिकमिभं कामेषुसमस्यामृषाजाया च शेषा-
स्तु सत्याऽऽद्यो आचारोत्तरेषां न सम्भवात्, "विकलेषु असत्त्वा
मांसं" इति वचनात् । पञ्चोद्विषयतिष्वयोनिकानां त्रयोदश आ-
हारकारिकमिभयोलेषामसम्भवेऽस्तुद्वैतपूर्वाभिगमासम्भवा-
त् । मनुष्येषु पञ्चदशापि मनुष्याणां सर्वमायसम्भवात् ।

अनुवा जीवाऽऽदृशु पदेषु नियतप्रयोगाजविकल्पतुष्टिमाह-
जीवा णं भंते । किं सम्बन्धपञ्चभोगी० जाव किं कम्मास-
रीरकायप्यभोगी । गोयमा । जीवा सत्वेऽपि ताव होज्जा
सम्बन्धपञ्चभोगी वि० जाव वेठवियमीसरीरकायप्य-
भोगी वि, कम्मासरीरकायप्यभोगी वि । अहवेगे य
आहारगसरीरकायप्यभोगी य, अहवेगे य आहारगसरीर-
कायप्यभोगिणो य २, अहवेगे य आहारगमीससरीर-
कायप्यभोगी य ३, अहवेगे य आहारगमीससरीरकायप्य-
भोगिणो य ४ चतुर्जगो । अहवेगे य आहारगसरीरका-
यप्यभोगी य, आहारगमीससरीरकायप्यभोगी य । अ-
हवेगे य आहारगसरीरकायप्यभोगी य, आहारगमीससरी-
रकायप्यभोगिणो य २, अहवेगे य आहारगसरीरकायप्य-
भोगिणो य, आहारगमीससरीरकायप्यभोगी य ३, अ-
हवेगे य आहारगसरीरकायप्यभोगिणो य, आहारगमीससरी-
रकायप्यभोगिणो य ४ । ए ए जीवाणं अह्वं भंगा । नेर-
इया णं जंते ! किं सम्बन्धपञ्चभोगी० जाव किं कम्मासरीर-
कायप्यभोगी । गोयमा । नेरइया सत्वे वि ताव होज्जा सम्ब-
न्धपञ्चभोगी वि० जाव वेठवियमीससरीरकायप्यभोगी वि ।
अहवेगे य कम्मासरीरकायप्यभोगी य २, अहवेगे य कम्मा-
सरीरकायप्यभोगिणो य । एवं असुरकुमारा वि० जाव य-
थियकुमारा । पुढविकाइया णं जंते ! किं ओरासियसरीर-
कायप्यभोगी, ओरासियमीससरीरकायप्यभोगी, कम्मासरी-
रकायप्यभोगी । गोयमा । पुढविकाइया णं ओरालिय-
मरीरकायप्यभोगी वि, ओरासियमीससरीरकायप्यभोगी
वि, कम्मासरीरकायप्यभोगी वि । एवं जाव बणस्सह-
काइयाणं, नवरं बाटकाइया वेठवियमीससरीरकायप्य-
भोगी वि, वेठवियमीससरीरकायप्यभोगी वि । बेईदिया णं
जंते ! किं ओरासियसरीरकायप्यभोगी० जाव क-
म्मासरीरकायप्यभोगी । गोयमा । बेईदिया सत्वे वि

ताव होज्जा असत्त्वामोसवइयभोगी वि, ओरालियसरीर-
कायप्यभोगी वि, ओरालियमीससरीरकायप्यभोगी वि । अ-
हवेगे य कम्मासरीरकायप्यभोगी वि । अहवेगे य
कम्मासरीरकायप्यभोगिणो य । एवं जाव चठरिदिया
पांविदियतिरिक्खजोथिया जहा नेरइया, नवरं ओरासिय-
मरीरकायप्यभोगी वि, ओरासियमीससरीरकायप्यभोगी वि,
अहवेगे य कम्मासरीरकायप्यभोगी य, अहवेगे य कम्मास-
रीरकायप्यभोगिणो य । मणुस्सा णं जंते ! किं सम्बन्ध-
पञ्चभोगी० जाव किं कम्मासरीरकायप्यभोगी । गोयमा ।
मणुस्सा सत्वे वि ताव होज्जा सम्बन्धपञ्चभोगी वि० जाव
ओरालियसरीरकायप्यभोगी वि, वेठवियसरीरकायप्य-
भोगी वि, वेठवियमीससरीरकायप्यभोगी वि । अहवेगे
य ओरालियमीससरीरकायप्यभोगी य, अहवेगे य ओरा-
सियमीससरीरकायप्यभोगिणो य । अहवेगे य आहारग-
सरीरकायप्यभोगिणो य, अहवेगे य आहारगमीससरीर-
कायप्यभोगी य । अहवेगे य आहारगमीससरीरकाय-
प्यभोगिणो य, अहवेगे य कम्मासरीरकायप्यभोगी य,
अहवेगे य कम्मासरीरकायप्यभोगिणो य २ । एते अह्वं जं-
गा पत्तेयं । अहवेगे य ओरासियमीससरीरकायप्यभोगी य,
आहारगसरीरकायप्यभोगी य, अहवेगे य ओरासियमीस-
सरीरकायप्यभोगिणो य, आहारगसरीरकायप्यभोगी य,
अहवेगे य ओरासियमीससरीरकायप्यभोगिणो य, आहा-
रगसरीरकायप्यभोगिणो य, अहवेगे य ओरालियसरीर-
कायप्यभोगी य, आहारगमीससरीरकायप्यभोगी य,
अहवेगे य ओरालियमीससरीरकायप्यभोगी य, आहा-
रगमीससरीरकायप्यभोगिणो य, अहवेगे य ओरा-
सियमीससरीरकायप्यभोगिणो य, आहारगमीससरीरका-
यप्यभोगी य । अहवेगे य ओरासियमीससरीरकायप्यभो-
गिणो य, आहारगमीससरीरकायप्यभोगिणो य । एते च-
त्वारि भंगा । अहवेगे य ओरासियमीससरीरकायप्यभोगी
य, कम्मासरीरकायप्यभोगी य । अहवेगे य ओरासि-
यमीससरीरकायप्यभोगी य, कम्मासरीरकायप्यभोगिणो
य । अहवेगे य ओरासियमीससरीरकायप्यभोगिणो य,
कम्मासरीरकायप्यभोगी य । अहवेगे य ओरालियमी-
ससरीरकायप्यभोगिणो य, कम्मासरीरकायप्यभोगिणो य ।
एते चत्वारि जंगा । अहवेगे य आहारगसरीरकायप्यभोगी
य, आहारगमीससरीरकायप्यभोगी य । अहवेगे य आहा-
रगसरीरकायप्यभोगी य, आहारगमीससरीरकायप्यभोगिणो
य । अहवेगे य आहारगसरीरकायप्यभोगिणो य, आहा-
रगमीससरीरकायप्यभोगी य । अहवेगे य आहारग-
सरीरकायप्यभोगिणो य, आहारगमीससरीरकायप्य-

[illegible][illegible]

य, कम्मासरीरकायप्पओगिणो य ८ । एवं एते वि तिय-
संजोएणं चत्तारि अहं भंगा । सत्वे वि मिलिया वत्तीमं जंगा
जणियव्वा ३२ । अहंवेगे य ओरासियमीससरीरकायप्प-
ओगी य, आहारगमसरीरकायप्पओगी य, आहारगमीससरी-
रकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य ? । अहंवेगे
य ओरासियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारगमसरीरकाय-
प्पओगी य, आहारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीर-
कायप्पओगी य, आहारगसरीरकायप्पओगी य, आहारग-
मीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य ? ।
अहंवेगे य ओरासियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारग-
सरीरकायप्पओगी य, आहारगमीससरीरकायप्पओगी य, आ-
हारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य, ओरा-
सियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारगसरीरकायप्पओ-
गिणो य, आहारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीर-
कायप्पओगी य ५ । अहंवेगे य ओरासियमीससरीरकाय-
प्पओगी य, आहारगसरीरकायप्पओगी य, आहारग-
मीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य ६ ।
अहंवेगे य ओरासियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारगमीससरीर-
कायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य ७ । अहं-
वेगे य ओरासियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारगमीस-
सरीरकायप्पओगी य, आहारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओ-
गिणो य, कम्मासरीरकायप्पओगी य ८ । अहंवेगे य
ओरासियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारगसरीरकाय-
प्पओगी य, आहारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीर-
कायप्पओगी य, आहारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मास-
रीरकायप्पओगी य ९ । अहंवेगे य ओरासियमीससरीर-
कायप्पओगी य, आहारगसरीरकायप्पओगी य, आ-
हारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगि-
णो य १० । अहंवेगे य ओरासियमीससरीरकायप्पओ-
गिणो य, आहारगसरीरकायप्पओगी य, आहारगमीस-
सरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य ११ । अहंवेगे य
ओरासियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारगमीससरीरकाय-
प्पओगी य, आहारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगिणो य, कम्मासरीरकायप्पओगिणो य १२ । अहंवेगे य
ओरासियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य, ओरासियमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य १३ । अहंवेगे य
ओरासियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य, ओरासियमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य १४ । अहंवेगे य ओरा-

सियमीससरीरकायप्पओगी य, आहारगमीससरीरकायप्पओ-
गिणो य, आहारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीर-
कायप्पओगी य १५ । अहंवेगे य ओरासियमीससरीर-
कायप्पओगी य, आहारगमीससरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्प-
ओगी य १६ । एवं एते चउत्तंजोएणं सोलम जंगा
भवन्ति । सत्वेसिणं संयिकिया असोई भंगा जर्वाति ।

“ जीवाणं भवे । ” इत्यादि प्रअसूचं सुगमं, निर्वचनसूत्रे स-
र्वेऽपि तावद्भवेयुः सत्यमनःप्रायोगिण इत्यादिरेको जङ्गः ।
किमुक्तं भवति ?-सदैव जीवा बहुव एव सत्यमनःप्रायोगिणो-
ऽप्यसत्यमनःप्रायोगिणोऽपि यावद्वैकियमिश्रशरीरकायप्रायोगि-
णोऽपि सत्यमनः, न सदैव वैकियमिश्रशरीरकायप्रायोगिणो ना-
रकाऽऽदीनां सर्वेषोपपातोत्तरवैकियाऽऽरम्भसम्भवात् । सदैव
कर्मणशरीरकायप्रायोगिणः सर्वदैव वनस्पत्यादीनां विप्रदेहा-
वान्तरगतौ ह्यवग्रामान्वाह । आहारकशरीरौ च कदाचित् स-
र्वेधा न लभ्यन्ते, परमानान् यावदुत्कर्षेतां अन्तरजावान्, यदाऽपि
लभ्यन्ते तदाऽपि जन्मपदे एको हो वा, उत्कर्षतः सद्गन्धपू-
ष्पम् । उक्तं च-

“ आहारमई जोए, छम्मासे जा न होति वि कयाई ।

उत्तोसेणं नियमा, एक्के समयं जइसेण ॥ १ ॥

होनाई जइसेण, एक्के हो तिलि पंच व हवन्ति ।

उत्तोसेण उ डुगवे, पुडुत्तमेसं सहस्सणां ॥ २ ॥

ततो बह्व आहारकशरीरकायप्रयोगी, आहारकमिश्रशरीर-
कायप्रयोगी चैकोऽपि न लभ्यते, तथा वचनविशिष्टप्रयोदश-
पदाऽऽत्मक एको भङ्गः, तयोश्चपदानामपि सर्वेषु बहुवैक्याव-
स्थितान्वाह । यदा त्वेक आहारकशरीरकायप्रयोगी लभ्यते त-
दा द्वितीयः । तेऽपि यदा बहुवो लभ्यन्ते तदा तृतीयः । एवमेव
आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगिपदेनपि द्वौ जङ्गौ लभ्यन्ते, इत्ये-
कयोगे चत्वारो भङ्गाः । द्विकसंयोगेऽपि प्रत्येकमेकवचनबहुवच-
नाभ्यां चत्वार इति सर्वसंस्थया जीवपदे नव भङ्गाः । नैरयिक-
पदे सत्यमनःप्रयोगप्रभृतीनि वैकियमिश्रशरीरकायप्रयोगेऽ-
पि पर्यन्तानि सदैव बहुवचनेन दशपदानवस्थितानां त्वेको
जङ्गः । अथ वैकियमिश्रशरीरकायप्रयोगिणः सदैव कथं लभ्य-
न्ते, आहृत्समीहृत्किगन्धुपपातविरदकलभावाः ? उच्यते-उत्त-
रवैकियापेक्षया । तथापि यदापि आहृत्समीहृत्किगन्धुपपातवि-
रदकलस्तथापि तदानीमपि उत्तरवैकियाऽऽरम्भेनः सत्यम-
नः, उत्तरवैकियाऽऽरम्भे च प्रवधारणाय वैकियमिच्छं तद्वचने-
नान्तरवैकियाऽऽरम्भनात् भवधारणीयप्रदेशे चोत्तरवैकियं वैकि-
यमिच्छुत्तरवैकियवचनेन भवधारणीयप्रवेशात् । तत एवमुत्तरवै-
कियापेक्षया जन्धारणीया उत्तरवैकियमिच्छसम्भवात्, तदानीमपि
वैकियशरीरमिश्रकायप्रयोगिणो नैरयिका लभ्यन्ते, कर्मणशरीर-
कायप्रयोगी च नैरयिकः कदाचिद्कोऽपि न लभ्यते, आ-
हृत्समीहृत्किगन्धुपपातविरदकलभावात् । यदाऽपि लभ्यन्ते त-
दाऽपि जन्मपदे एको हो वा, उत्कर्षतोऽस्तुत्येवाः । ततो यदा
एकोऽपि कर्मणशरीरकायप्रयोगी न लभ्यते, तथा प्रथमो भङ्गः,
यदा पुनरेकमन्वा द्वितीयः, यदा बहुवस्तदा तृतीय इति । अत एव
त्रयो भङ्गा भवनपतिव्यन्तरज्योतिःकर्मैवान्तिकेषु जावनीयाः । पु-
थिष्यन्ते जीवायुचनस्पतिषु औदारिकशरीरकायप्रयोगिणोऽपि,

बलयोगप्रवृत्तयो वषपमानेयु परिवर्धते स्पष्टं कथयता तदप्र-
योगप्रत्ययस्वरूपकम् । तत्कं च-“ होह पञ्चमो जोगो, तदा-
र्थावबलधार्ये जो उ रखो । परिबुद्धे जीबे, पयांगकहुं तबं
वेति ॥ १ ॥ ” तस्य पञ्च अनुयोगपञ्चराणि । तथा-अविभाग-
प्रकृषणा, वर्णनाप्रकृषणा, स्पष्टं कथयना, अन्तरप्रकृषणा, आ-
नप्रकृषणा चेति । (२३ गा०) कं प्र० १ प्रक० ।

पञ्चमपरिचय-प्रयोगपरिचय-वि० । जीवव्यापारेण तथावि-
धपरिचयिमुपनीतायां यथा पटाऽऽदिषु कर्माऽऽदिषु वा । वि-
विचयपुत्रलभेदे, स्या० ३ डा० ३ उ० ।

पञ्चमगर्व-प्रयोगवन्ध-पुं० । जीवप्रयोगकृते वन्धभेदे, म० ८ डा०
उ० । जीवव्यापारकथे, म० ८ श० ६ स० । जीवप्रयोगेण कल्याणां
वन्धने, म० ८ श० ६ उ० । (‘भागवत्ये’ शब्दे वक्तव्यता)

पञ्चमगर्व-प्रयोगमति-स्त्री० । वादविषयकपरिहारे, ‘पतो प-
ञ्चमगर्वी, यउन्विह होह आछुपुदवीय । आयपुरिसं व जेत्तं,
वन्धुं चिय पउजए वां ॥ १ ॥ ” उत्त० १ अ० । दशा० । स्या० ।

पञ्चमगर्व-प्रयोगसंपत्-स्त्री० । गणिसंपत्तेरे, स्या० ८ डा० ।
(‘गणिसंपत्ता’ शब्दे नृनीवभागे प० ३ पृष्ठे व्याख्याता)

पञ्चमजग-प्रयोजक-वि० । काव्यऽऽशी भूतयाऽऽदीह प्रयुक्तेरि, प्र-
युज-पण्डित । निकृष्टस्य भूतयाऽऽदेः प्रेरके व्याकरणोके हेतुसंके-
कर्तारि, प० ७० १ डा० । आ० म० ।

पञ्चमजग-प्रयोजन-न० । प्रयोजयते येन तत्प्रयोजनम् । काव्ये,
तदर्थमेव हि प्रयोजयते । आ० ७० १ अ० । कारने, नि० ७०
३ उ० । येन प्रयुक्तः प्रयत्नते । सुप्र० १ सु० २ अ० । विशेष० ।

प्रय० । (‘गुणोक्ता’ शब्दे चतुर्थप्रागे २५४ पृष्ठे तत्प्रयोजन-
मनुक्तम्) (‘पूर्वमेवेह सम्बन्धः, साविशेषं प्रयोजनम् । मङ्गलं
चैव शास्त्रस्य, प्रयोगस्य प्रयत्नकम् ॥ १ ॥ ’ दशा० १ अ० ।

जी० । तत्र प्रयोजनं द्विधा-परम्, अपरं च । पुनरेकैकं द्विधा क-
र्तुमयम्, भोग्यतम् च । तत्र पूर्ववास्तिकनयप्रत्ययानां चानामाग-
मस्य नित्यस्वाकर्तृत्वभाव एव । तथा लोकम्-एषा द्वावशास्त्री

न कदाचिन्नासीत्, न कदाचिन्न जन्विषति न कदाचिन्न
प्रवति ” इति वचनात् । पर्यावास्तिकनयप्रत्ययानां चानामाग-
मस्य नित्यस्वाकर्तृत्वभावी तत्त्वज्ञानात्, तत्त्वपर्यायानां चानामाग-
मस्य नित्यस्वाकर्तृत्वभावी तत्त्वज्ञानात्, तत्त्वपर्यायानां चानामाग-

मस्य नित्यस्वाकर्तृत्वभावी तत्त्वज्ञानात्, तत्त्वपर्यायानां चानामाग-
मस्य नित्यस्वाकर्तृत्वभावी तत्त्वज्ञानात्, तत्त्वपर्यायानां चानामाग-
मस्य नित्यस्वाकर्तृत्वभावी तत्त्वज्ञानात्, तत्त्वपर्यायानां चानामाग-

मस्य नित्यस्वाकर्तृत्वभावी तत्त्वज्ञानात्, तत्त्वपर्यायानां चानामाग-
मस्य नित्यस्वाकर्तृत्वभावी तत्त्वज्ञानात्, तत्त्वपर्यायानां चानामाग-
मस्य नित्यस्वाकर्तृत्वभावी तत्त्वज्ञानात्, तत्त्वपर्यायानां चानामाग-

मस्य नित्यस्वाकर्तृत्वभावी तत्त्वज्ञानात्, तत्त्वपर्यायानां चानामाग-
मस्य नित्यस्वाकर्तृत्वभावी तत्त्वज्ञानात्, तत्त्वपर्यायानां चानामाग-
मस्य नित्यस्वाकर्तृत्वभावी तत्त्वज्ञानात्, तत्त्वपर्यायानां चानामाग-

मस्य नित्यस्वाकर्तृत्वभावी तत्त्वज्ञानात्, तत्त्वपर्यायानां चानामाग-
मस्य नित्यस्वाकर्तृत्वभावी तत्त्वज्ञानात्, तत्त्वपर्यायानां चानामाग-
मस्य नित्यस्वाकर्तृत्वभावी तत्त्वज्ञानात्, तत्त्वपर्यायानां चानामाग-

मस्य नित्यस्वाकर्तृत्वभावी तत्त्वज्ञानात्, तत्त्वपर्यायानां चानामाग-
मस्य नित्यस्वाकर्तृत्वभावी तत्त्वज्ञानात्, तत्त्वपर्यायानां चानामाग-
मस्य नित्यस्वाकर्तृत्वभावी तत्त्वज्ञानात्, तत्त्वपर्यायानां चानामाग-

कारण आवश्यकस्य व्याख्यानरूपमिति निर्मुक्तिं कृतवन्तः,
अथवा सत्यकृपरिहानाभावात् विध्याणां मोक्षवधप्रत्युपकृ-
ष्टप्रसक्तं, कारणदेव कार्यसिद्धिमाभावात् । अथ ह भाव्यकृत्-

“नामोक्तिरिवाहि मोक्षता, तत्प्रयमावस्थसं जतो तेण । पव-
कजाधारमे, कारणतो कज्जसिद्धिं चि ॥ ३ ॥ ” ततः भोग्यतामपि
परस्परया मुक्तिमावाङ्मूर्धति तेषां परं प्रयोजनं निधेयसावाप्ति-

रिति प्रयोजनवान् आवश्यककारणप्रभयासः । आ० म० १ अ० । प्र-
वर्त्तने, “जत्तायं गहणायं व, भोगे लिगण्णययानं ” उत्त० २३६ अ० ।
पञ्चमपर-प्रतोपपर-पुं० । शकलोटके, हा० १ सु० १ अ० ।

पञ्चमो-प्रतोली-स्त्री० । गृहणां प्राकारस्य आन्तरेऽप्यहस्त-
विस्तारे इत्यपि संसारमार्गविरकियाय, अनु० । हा० । “गोउरं
पञ्चमो व ॥ ” पाइ० ना० २६० गाथा ।

पञ्चमो-प्रेक्ष-पुं० । प्रकृतेः प्रेक्षः । उत्त० ३३४ अ० । आ० ।

मत्सरे आ० ७४ अ० । स्या० । स० । आनु० । अन्त० । रा० । प्रीतो,
कर्म० १ कर्म० । कथायं, “कोहोहो कसाभो ” स्या० १० उ० ।
मृदो-पुं० । प्रकृष्टाये, प्रद्विधिके, आ० १० २ सु० ३ सु०

“स्यं पञ्चमं । ” पाइ० ना० २३६ गाथा ।

पञ्चमोक्त-प्रेक्ष-पुं० । प्रकृतेः प्रेक्षः । प्रेक्षस्तस्य ध्यान-
मिच्छन्तुं प्रति कामउत्सवे धर्मावीर्यप्रति कर्मायाः कटशलाक्यं
किपतो गोपस्येव दुष्टधाने, आनु० ।

पञ्चमो-पयोधर-पुं० । रत्नेन, जं १ वल० । प्रश्न० । “पञ्चो-
हरा तह यथा सिंहाणा । ” पाइ० ना० १०६ गाथा ।

पंक-पङ्क-पुं० । पङ्कयतीति पङ्कम् । पापे, सुप्र० २ सु० ३ अ० ।
प्रश्न० । क० । कर्मने, स्या० ८ डा० । आ० । आ० ।
अ० । तं० । श्रो० । विप्लवे, सु० ६ स० । श्वेदाऽऽर्कमे, उत्त० ३
अ० । संथा० । प्र० । “पंको द्वावभावातो, इदमथो चत्तली, भाव-
ओ अस्त्रमप ॥ ” नि० ७० १ उ० । “जवालो जज्जो पंको । ”

पाइ० ना० १२६ गाथा ।

पंकजगणिपञ्ज-पङ्कजलनिपञ्ज-न० । कर्मप्रवाजले,
बोहने, प्रश्न० ४ आ० डा० ।

पंकपभा-पङ्कपभा-स्त्री० । पङ्कस्य प्रभा वर्यां सा पङ्कप्रभा ।
पङ्कमकथ्योपलक्षितायां चतुर्थनरकपृथिव्याय, अनु० । स्या० ।
प्रश्न० । म० । व० ।

पंकवहुल-पङ्कवहुल-वि० । पङ्कयतीति पङ्कं पापं, तद्वहुल-
स्तथा । बहुलपापे, पापमयुरे, सुप्र० २ सु० ३ अ० । दशा० । रत्न-
प्रभावाः पृथिव्याः प्रथमकाण्डे, जी० ३ प्रति० १ आ० १ उ० ।

पंकव-पङ्कज-न० । पङ्के जाते पङ्कजम् । विशेष० । अरविन्दे,
संथा० । विशेष० । (अर्थेकार्यकानि चतुर्थप्रागे “ गतिन ”
शब्दे २७७२ पृष्ठे गतानि)

पंकव-पङ्कज-न० । पङ्कः कर्मस्य, स एव रजः पञ्चसकपेपरज-
नात् अङ्गुष्ठाऽवयवत्वेन वारेणुमुद्यत्वात् । पङ्कवे रज्जलि, श्री० ।
पंकव-पङ्कज-स्त्री० । मन्दरस्य पूर्वेण सीताया महामन्त्रा

चत्तरेण बहस्वामन्त्रेणैव, स्या० २ डा० ४ उ० । वेगवत्या-
“ हो पंकवरे । ” स्या० २ डा० ३ उ० ।

पंकापयध-पङ्कापयध-न० । पङ्कस्थाने, यत्र पङ्किलप्रदेशे श्रो-
का अर्थात् जोटनाऽऽदिक्पि कुर्याति । आ० २ सु० ३
सु० ३ अ० ।

पंकावर्द्ध-पञ्चवर्ती-खी० । पञ्चोऽतिशयस्वनास्त्यस्त्यामिति पञ्चाव-
ती । शराऽऽदिस्वाङ् दीर्घस्वप् । महाविदेहे वृत्तीयान्नर्थाय, जं० ।

कहिं णं भेत । महाविदेहं वासं पंकावर्द्धकुंभे धामं कुं-
भे पश्यते । गोअमा । मंगलावचत्तस पुरस्थिपेणं पुक्खल
विजयसस पच्चाच्छिमेणं णसत्तसस दाहिणं णित्तंवे एत्थ णं
पंकावर्द्धं जाव कुंभे पञ्चत्तं, तं चव गाहावड्कुंभपमाणं जाव
मंगलावचपुक्खलसाविजए छुटा विधयमाणी विजयमाणी, अ-
वसेत्तं तं चव गाहावर्द्धं । जं० ४ वक्क० ।

पंकिंय-पङ्क्ति-वि० । आर्द्धमसोपेतं, अ० ६ शा० ३ व० । अङ्ग-
मलप्रस्ते, नि० ख० १ उ० ।

पंल-पल्ल-पुं० । पङ्क्तिमासवयवे बहुवचसाधने, आ० अ० १ ख० ।
पञ्चदशस्वहोरात्रेषु, स्वा० २ पाठु० ।

पंला(सण)-पल्लासन-त० । येषामधोभागे मानास्वकृपाः पङ्क्ति
रूपविशान्ति तेषु, रा० ।

पंलुकी-देशी-पञ्च, दे० ना० ६ वर्ग ८ नाथा ।

पंगु-पङ्गु-वि० । अगमिनिवृत्तपाववाद्यवयवविज्ञाने मृगापुत्रच-
त्येवकृताशुनकमाद्यादिताहितप्रासिपरिहारविभुम्बेऽतिकरुणं
दशं प्राप्ते, आचा० १ छ० १ अ० २ व० । पाई० ना० ।

पंगुरल-प्रावरण-त० । "प्रावरणे अंगवाङ्, " ॥ ८ । १ । १७७ ॥
इति प्रावरणशब्दे आदेः स्वरणे सस्वरस्वजनेन सह अङ्गवा-
देः । उत्तरीयवस्त्रे, प्रा० १ पाठु० ।

पंगुल-पङ्गुल-वि० । चङ्कमण्डाऽसमर्थे, प्रका० ५ सख० द्वार ।
पादगमनशक्तिविकले, प्रव० १२० द्वार । ग० । गमनासमर्थे, प्रका०
१ आ० द्वार । स्वा० पादजहाहीनि, नि० ख० १ उ० । "कम्मदी-
केण पंगुलिया जाया समरिया नियजानो ।" आ० अ० १ अ० ।

पंगुलअ-पङ्गुलक-पुं० । गमनाऽसमर्थे, पाई० आ० २३१ नाथा ।

पंच-पञ्चन्-वि० । संचयाविशेषवस्तु दशाक्षं, नं० । नि० ख० ।
अनु० । उल्ल० । जाव० ।

पंचंग-पञ्चाङ्ग-पुं० । पञ्चाङ्गान्यवयवा विवक्षितस्वाधारवन्ति
यत्र स पञ्चाङ्गः । पञ्चावयवे जानुज्याऽऽदीनि भूस्वृष्टानि कृत्वा
अष्टिपति, पञ्चा० ४ विव० । सख्या० । ("पंचंगे पञ्चिवांगो"
इत्यादिगाथा "पञ्चिवाय" शब्दे व्याख्यास्यते)

पंचंगमुद्रा-पञ्चाङ्गमुद्रा-खी० । पञ्चाङ्गान्यवयवाः करजानु-
द्वयोत्पत्तासङ्गणानि विवक्षितस्वाधारवन्ति यस्याः सा तथा ।
पञ्चाङ्गे अङ्गविन्यासविशेषे, ख० २ अष्टि० ।

पंचंगुलि-देशी-परगवृक्षे, दे० ना० ६ वर्ग १७ नाथा ।

पंचंगुलिय-पञ्चाङ्गुलीय-पुं० । अङ्गुलिपञ्चकशालिनि इस्ते,
अथय पञ्चाङ्गुलं दाढ । "गोसीलसरत्तवंदवृक्षद्वयदिव्यं-
शुक्षितं ।" आ० १ छ० १ अ० । रा० । स० ।

पंचंगुलिया-पञ्चाङ्गुलिका-खी० । वल्लीभेदे, प्रका० १ पद ।

पंचकत्तिय-पञ्चवृत्तिसि-पुं० । कृत्तिकासु जातपञ्चकस्याने कु-
म्भनाथे, स्वा० ५ उ० १ उ० ।

पंचकप-पञ्चकप-पुं० । मञ्जुश्रुत्स्वामिना नवमपूर्वाभिषेदे
पञ्चविधकपप्रतिपादके ग्रन्थभेदे, संघदासगणकृतज्ञाप्यवि-
भूषिते निर्गुणग्रन्थभेदे, पं० प्रा० ।

वंदामि जह्वाङ्, पाई० चरिय सगल्लमुपनार्णि ।

मुत्तस्स कारगमिसि, दसाण कप्प य ववहारे ॥ १ ॥

कप्पंति नापनिष्फलं, महत्थं वत्थुकायओ ।

निज्जुहगस्स जचीए, मंगलद्वारं संभुति ॥ २ ॥

तित्थगरणमोकारो, सत्थस्स ठ आइए समक्खाओ ।

इए पुण जेणऽज्जयणं, निज्जुदं तस्स कीरति तु ॥ ३ ॥

सत्थाणि मंगलपुर-स्मराणि सुहस्रवणगणधरगुणाणि ।

जम्हा भवेति जति य, सिस्सपसिस्सेहिं पचयं च ॥ ४ ॥

जची य सत्थकचरि, ततो ठवभोगगोरोरं सत्थे ।

एवम कारणेण, कीरइ आदी एमोकारो ॥ ५ ॥

वद-अहिवाद-युतीए, सुभस्सेणेगहा तु परिगीतो ।

वंदण-पूण-जमणं, युल्लं सकारमेगहा ॥ ६ ॥

भदं नि सुंदरं नि च, तुल्लत्थो जस्स सुंदरा बाहु ।

सो होति धरबाहु, गोणं जेणं तु बाल्ले ॥ ७ ॥

पाएण य अक्खिज्जइ, वेसलधावो तु बाहुल्लुवल्लस्स ।

उववएणमतो नामं, तस्सेयं जह्वाङ् चि ॥ ८ ॥

आएणं चि जह्वाङ्-विसेसणा गोतगणइपाइयं ।

अएणंमि वडिमिस्से, विसेसणं चरमसगल्लमुत्तं ॥ ९ ॥

चरिमो अपाच्छिमो लल्लु, बोदमपुज्जाव होति सगल्लमुत्तं ।

सेवाय बुदासहा, सुत्तकरज्जयणमेयस्स ॥ १० ॥

किं वेण कवं तं तु, जं जएणंति तस्स कारवां सो तु ।

अपेति गणधराहिं, सव्वसुयं चव पुव्वकत्तं ॥ ११ ॥

तच्चो विप निज्जुदं, अण्णमइहोए संपचजतीणं ।

तो मुत्तकारमो लल्लु, स भवीत दमक्कपववहारे ॥ १२ ॥

वेदे तं भगवंतं, बहुजहमुभदमववजोअदं ।

ववयणइयमुयकेत्तं, सुयणाणपभावगं धारं ॥ १३ ॥

वदिसदो पुव्वजणिमो, तदतीतं चव नामगोचेहि ।

इस्मरियाइगुण जगो, सो स अस्सि ति तो भगवं ॥ १४ ॥

जदं कल्लोणं ति य, एगदं तं च सुवहुदं जम्मे ।

सो होति बहुभदो, सोजस्स भदो सुजरो ति ॥ १५ ॥

खीरासवमादीणि तु, सुभाणि जहाणि तस्स ठ वहुणि ।

सव्वओ इहपरलोए, जदं वो सव्वतोभदो ॥ १६ ॥

आमोसहादि इहए पगलोए होतऽण्णत्तसुरादी ।

सुकुलुत्पत्ती यतओ, ततो य पच्छा यणिग्वाणं ॥ १७ ॥

जाति ति भदमहवा, भादीं णाणादिपदि मो जम्हा ।

सो होति जहनामो, कुव्वइ भदाणि वो जम्हा ॥ १८ ॥

पवयण दुवात्तसंगं, तस्स हितां ते करे ति वोच्चिजि ।

संघो तु पवयणं तु, हितोपदेमं अतो तस्स ॥ १९ ॥

केतूसदो जमिए, आसियमंत्तं तस्स ओमृदं तु ।

इहसंगे परलोमे, सो जगवं होति परमसुही ॥ २० ॥

वायव्यपञ्चावणया, सुतनाणगुणा य ते वदति क्षोण ।
विभुस्यपरिमार्यं यजते, सुतनाणपञ्चावणा पन्ना ॥ २१ ॥
किं कारणं तस्य कथा, महता भवति तु णोकारो ।
जम्हा ते णिजुद्धा, अम्ह हियद्धा य सुच इमे ॥ २२ ॥
आचारदसाकणो, ववहो नवपुण्ड्रान्मीदो ।
चारित्तखण्डा, स्यकडम्भुवर्ति उविपादं ॥ २३ ॥
अंगदसा अणा विहु, उवासापादीण तेण तु विमेषो ।
पं० भा० १ कटप ।

मङ्गलाऽऽदिनि सखाणि, एवाभिहितानि मङ्गलानि, ए-
वंता चास्मिन् तस्य कलराऽऽग्रे शोचनियन्त्रे निरूपे भग-
वन्तः तीर्थकरा आचरन्ताऽऽद्याः कृतायाः कृतकथा इति कृत्वा
नेषां नमस्कारः कृतः । अमुनाऽऽस्मिन्महाकाव्ये निरूपे पञ्च-
कण्ठसङ्केते येनैवं दशाकल्पसुं प्रवचनहितायां एवादिहन्
तस्य नमस्कारं करोमि प्रत्येकशः साहाय्यवक्तुः । तत्राऽऽद्या गा-
था- (यदांमि महवाहु) वदि स्तुत्यनिवादनयोः बन्धनमर्थेन प्राण-
यान इत्यर्थः । निर्देशं करोति- भवत्य ह्यु, प्राञ्जानाम्नि-प्राञ्चो-
जनपदः चरमं यः पश्चिम इत्यर्थः । सकलसुतानि सकलं
क्रुस्मं निरवशेषमित्यर्थः; तानि च चतुरैशपुत्राण, तन्मनेन
भगवता पुत्रधारकन नवमापूर्वाप्रत्ययानामाभेदादिहन्,
साण य कर्त्तव्यवहारानि य वयणउवमङ्गराणि जनिस्सु-
शीनि कट्टुनेण भगवता निजुद्धाणि, नेन कारणेन कायवसुं
पचार इति कृत्वा स एव भगवान् प्रवचनोपग्रहकताः; नेण
मदता जनीए ज्ञेयो विमोकारं तस्स कर्त्तमि- (वेदे न जग-
येन माट्) भगवन् इति यशस आश्रय, भगवन्तः यशोवन् इत्य-
र्थः । अथवा- जगवान् इति । यस्मात् सकलसुतानां रान्त्यं योना
जीवलोकाः काममोगारानितुं पतमङ्गिमुं कृत्वा युगपज्जतेन ज-
गवता शान्त इतीत्यनेन भगवन् इति । बहुजड इति । भाद्र क-
व्येण सुखे च । बहु सुखं साधारण्यसत निर्वाणं यस्यासौ
साधनायमभ्युयन इत्यन्ता बहुजडः । नेन च तद्वत् च निर्वाणं,
भद्रसङ्केतः शोचने च इत्यन्तः सुभद्रः । सर्वतोभद्र इति । स-
धेतः सर्ववस्व एषं निरुपद्रवं जेतुं इत्यन्तः सर्वतो जडप्रव-
चनमिति ह्यदशङ्क्य । अथवा- भगवन्सङ्क्य, तस्य हितसुख-
केतुक उच्यते । कस्मात्सौ केतुभूतः- यस्मात्तेन भूतज्ञानं दशा-
कल्पवयवहारानि शोच्यमाना कल्पवृक्षाऽऽद्याः प्रवचनानि हिता नि-
सृष्टा इत्यर्थः । भूतज्ञानमवाकाः ते इत्यनुपपत्तेः । भू भवणे ।
ज्ञा अवाभवे । मा दीही । यी भूतिरित्यर्थः । पं० चू० १ कटप ।
(पञ्चविवकल्पग्रन्थे पञ्चाधिकाराः- तथा च पञ्चकलराः,
सन्निधिवकलराः, वृशविषकलराः, विज्ञानविषकलराः, ह्यस्त्वानि-
दाद्विषकलराश्चेति । ते च स्वस्वस्थाने दक्षिणाः तेषां नामनि-
देशस्य 'कटप' शब्दे नूतीयमानं ३२५ पृष्ठे कृतः) महत्पञ्च-
कल्पग्रन्थं सङ्गृह्यसङ्गमभ्रमणविरचितं समाप्तमिति । " गा-
हमोयं पंचयोसलताहं चउडलराहं २५७४ । सिलोयमोयं
वर्षासलताणि दसलसलह्याहं ३२५६ । पं० जा० ४
कटप । पञ्चकल्पवृत्तिः समाप्ता । प्रथमप्रमाणं सङ्कलनं शत-
मकं पञ्चविंशत्युत्तरम । पं० चू० ५ कटप ।

पंचकट्टाण्य-पञ्चकट्टाण्यक-० । कानिश्चनमते तत्र हि भ-
गवती विमलनाभस्य कवचजननराज्याभिषेकदीप्ताकवलज्जान-
नलक्षणाणि पञ्च कट्टाण्यानि जानामीति पञ्चकट्टाण्यक-
मिति तत्प्रसिद्धमिति । ती० २४ कटप । तपोविशेषः जीत० ।
१३

अमुना पञ्चकट्टाण्यकप्रायश्चित्तसमाध्यानिचारस्थानानि
गाथायुक्तेनाऽऽह-

दपेणे पंचदिय-ववरारणे मीकिमिद्वक्कम्प य ।

दीहद्धाणमेवी, गिलाण कप्पावमाण य ॥ २५ ॥

सन्वावट्टिकण्ठम्पि य, पुरि मत्ताऽपेणे य चमिमाए ।

चाउम्पामि वरिसि, य मोहणे पंचकट्टाण्य ॥ २६ ॥

इषां वाचनवदमनेपनाऽऽदि प्राग्व्याख्यातः, तं कुर्वता पञ्चवन्दि-
व्यपगोपण विधातनं कृतं स्यात्तस्मिन् दपेण पञ्चेन्द्रिय-
व्यपरोपणे, संक्रिष्टे कर्म यद् गाहनस्य लिङ्गस्य करपरिमर्द-
नेन युक्तपुल्लानिकारणं करकर्मणि यदुच्यते । चकारात् लि-
ङ्गस्य स्नेहाऽऽदिना प्रकृणाऽऽदि कृतं स्यात्तस्मिन् सङ्क्रियकर्मणा (दी-
हद्धाणासंविता) पष्ठस्थाने प्रथमा । ततो दीक्षाध्यानि यदाधा-
कर्म अथवा कृत्वाऽऽदि कृतं यत् शुक्लकदलीकृत्वाऽऽदिधरणाऽऽत्मकं
तदासंविता, शान्तकल्याणसत्तां च भवान्कलरां शान्ताऽऽचारः,
आध्यात्मिककाष्ठपथ्याऽऽपुणजीवनमर्मानिभूतसूत्रण्याऽऽसंविता
वा तस्य भवान्कलराऽऽचारसंविता, नारीगतिवै जानि सतीत्यर्थः वा
समुच्चये । सव्योपायः इति च यदाऽऽरम्भं वितापयि सव्योपायः क-
ट्टाण्यनेन कृते सति (पुरि मत्तापेणेन य चरिमाए) मूचकत्वात्
सूत्रस्य (पुरि सि) पौरुष्याः, (चरिमाए/सि) चरमज्ञानायाः,
प्रथमपादान्तप्रदं सतीत्यर्थः । मात्राप्रकृतेण मात्रकस्य मित्रा-
प्राप्तकस्य प्रमादेनाप्रतिस्तेन तथा चातुर्भासिके वार्षिके च
पर्ययमाऽऽरभ्य पर्यायं बुद्धौ प्रकान्तायां सव्यव्यत्येतेषु पृष्ठे
शोच्यं कं पञ्चकट्टाण्यक प्रायश्चित्तम् । अत्राऽऽह- दपेणः पञ्चेन्द्रि-
यवृक्षाऽऽदी यानां नाम प्रायश्चित्तं, चातुर्भासिकवार्षिकेषु चा-
निचाराभावे कथं प्रायश्चित्तमिति । अत्रोच्यते प्रादोषिकाक-
रात्रिकवारात्रिकप्राज्ञानिकाऽऽरभ्यकालानां कदाचिदप्राज्ञेन युवाथ-
पौरुष्ये जात्वकरणमप्रतिस्तेनऽऽप्रतिस्तेनऽऽदि स्यादादिन्
सूत्रमतिचाराद् कृतानिपि यने न जानाति, न वा स्मरति,
ततश्चातुर्भासिकवार्षिकेषु निरतिचाराद्यापि प्रायश्चित्तं भवति ।
चकार इयं चाद गाथायां समुच्चयार्थः । " पुरि मत्तापेणे
य, चरिमाएः । " इत्यत्र यश्चकारः सोऽनुक्तसमुच्चयः,
तेन यष्टोपायः कश्चिच्चरमायां पाश्चात्त्यार्षिक्यामापि पा-
त्रकाण्येन प्रतिस्तेयार्था, आरुनां प्रथमायां, तदा तस्यैकं क-
ट्टाण्यकं दीयत इति समुच्चयार्थः । जात० ।

पंचकोट्टग-पञ्चकोट्टग-पुं० । पञ्चमः काण्डकेयुके पुरुषे, पुरुषस्य
हि पञ्च कोट्टका जवनिमि । तं० ।

पंचत्वं-पञ्चस्कन्ध-पुं० । कृपाऽऽदिषु स्कन्धेषु, सुभ० १ सु० १
अ० १ उ० । " पंचस्त्रये वयंतेन । " पञ्चस्कन्धप्रकरणपुरःसरं
तस्मिन्कारणं 'साणयवाह' शब्दे नूतीयमाणं ७०६ पृष्ठे दृष्टव्यम् ।

पंचचित्त-पञ्चचित्त-पुं० । पञ्चतु स्ववनाऽऽदिदिनेषु चित्तान्तर-
विशेषो यस्य स पञ्चचित्तः । चित्तानु जातपञ्चकट्टाण्ये, पदमभ-
विशरा नक्तं व्यवनाऽऽदिषु पञ्चतु स्थानेषु भवतीति । इथा०
५ टा० १ उ० । सत्त० ।

पंचताप-पाञ्चजन्य-पुं० । पञ्चजने दैत्ये भवः-यश् । वि-
ष्णुसङ्केतः, वाच० । वासुदेवशङ्खः, का० १ सु० १६ उ० । स्था० ति० ।
पंचताप-पञ्चयाम-पुं० । हिंसासत्यऽस्तेयप्रसङ्गयोऽपि प्रह-
रितिकस्य प्रथमावयवार्थकस्यर्थः, इथा० ६ टा० । (चातुर्थ्यमो
धर्मः 'चाउजाम' शब्दे नूतीयमाणं ११६० पृष्ठे उक्तः ।

पंचणद-पञ्चनद-पुं० पञ्च नदीषु यः । विस्तराशयान्व-
 द-भाषा मरु सगिहारा । शतशत विपाराश, नन पञ्चनदः
 स्थितः ॥ १ ॥ इत्युक्ते (पञ्चाव) इति क्वात् कनदेश, पञ्चा-
 नदीतीती समाराशः । काश्याश्यासु । किरणा पुष्पपारा, पुष्पा-
 तनाना मरुवननी । मरु च यमुना चैव, पञ्च नद्यः प्रकानिनाः ॥
 १ ॥ इत्युक्त्या विन्दुमाधयतीधमाधितासु पञ्चसु नदी-
 सु, वाच० ।

पंचणाम-पञ्चनामन्-न० । पञ्चविधे नामनि, अनु० ।

मे किं ते पंचनामे ?। पंचनामे पंचविधे पमाने । ते जहा-
नामिकम्, नैपानिकम्, आख्यातिकम्, आपमगिकम्, मि-
श्रम् । अश्व इति नामिकम्, खड्ग इति नैपानिकम्, धावती-
त्याख्यातिकम्, परीत्यौपमगिकम्, संयत इति मिश्रम् । मे
ते पंचनामे ॥ १३६ ॥

इहाश्च इति । कम् ?- नामिकम्, वस्तुयावकस्यात् । स्वदिविनि
नैपातकम्, निपातय पाठनस्यात् । धात्वर्थाभ्यायतिक्रिया-
प्रधानत्वात् । परार्थोपसर्गिकम्, उपसर्गेण पठित्वात् । संयन्
इति मिश्रम्, उपसर्गनामस्फुराद्यधिष्ठात्वादाति । एतेरर्थ स-
बध्यः कोऽत्रात्मसाधनाभावः ज्ञानार्थम् । 'स तं पञ्चनामं'
इति) निगमनम् ॥ १२६८

पंचतित्थी-पञ्चतीर्थी-स्वा० । तीर्थपञ्चके, भवुदगगिस्वविधे हि तीर्थपञ्चकं यथास्थानं व्याख्यानम् । प्र० २ अधि० ।

पञ्चत-पञ्चतन्त्र-० । पञ्चानां पृथिव्यादिभूतानां भावः पञ्चत्वम् ।
मरणे, तत्र हि देहाऽऽत्मकभूतानां स्वस्यांशस्य स्वेषु स्वेषु
प्रवेशः इति तस्य पञ्चकृता । । स्थितौ च ततो ।

पञ्चदशी-पञ्चदशी-त्यां० । एकस्य पूर्णिमायाम्, सू० प्र० १०
पाह० १४ पाह० पाह० । वेदान्तग्रन्थं, वाच० ।

पञ्चदिव-पञ्चदिव-न० । वसुधारावृष्टिः १, चेन्नाङ्कपः २
 व्याप्ति देवदुःखिः ३, मन्त्रादकृष्णवृष्टिः ४, आकाश अहो-
 वानमिनि शोषणं ५ चेति देवदुर्गाजनभक्तादुत्पत्कारार्थक-
 वसुधाराङ्कपः कल्प० १ अष्टि० ३ सप्त ।

पंचपुल्ल-पञ्चपुल्ल-पुं० । मत्स्यधन्वनविशेषे, स्या०७७७।१३८ ।
पंचपल्लासाढ-पञ्चपुर्वाषाढ-पुं० । पूर्वाषाढासु ज्ञातच्यवनाऽऽ-

दिकल्याणपञ्चके शितलार्जने, म्था० ५ वा० १ उ० ।
पंचम-पञ्चपुर्य-पुं० । पुं०सु संज्ञातव्यवनाऽऽदिकल्याणप-

पंचजन्यवाङ्-पञ्चधन्यवादिन-पं० । भूतपञ्चकमात्रवाङ्गीकृता-

रेणाऽऽत्मनः पदार्थान्तरत्वनिवेधके नास्तिके, सूत्र० १ श्रु०
१ अ० १ उ० ।

पञ्चम-पञ्चम-त्रि० पञ्चानां पुरके, पञ्चानां पञ्चाऽऽविस्वगानां
निर्देशकममाश्रित्य पुराणः पञ्चमः । अथवा-पञ्चसु नाश्याविः
षु स्थानेषु मानानि पञ्चमः । स्वरज्जेद, " वायुः समुत्थितो ना-
भे-रुरोह्यकगताशोरोदनः । पञ्चस्थानस्थितस्यास्य, पञ्चमस्त्वे-
विधीयते ॥ १ ॥ " स्था० उ० ३० । अनु० । उपा० ।

पंचमंगलमहासुयकवंश-पञ्चमङ्गलमहाश्रुतस्कन्ध-पुं० । पञ्चप-
रमोष्ठतमस्कारगर्भे श्रुतस्कन्धे, प्रति० । (अस्य विषयः ' एषाम्-

[illegible]

पंचमय-पञ्चमयक-त० । पञ्चममेव पञ्चमकम् । प्राकृतन्या-
स्त्वर्थकप्रत्ययः । पञ्चसंख्यापूरणे, अ० २० १ अ० प्रश्न० ।
पंचमहत्त्वय-पञ्चमहाप्रतिक-पुं० । पञ्चयामे धर्म, सूत्र० २
अ० ७ अ० ।

पंचमहव्यय-पञ्चमहाव्रत-न० । सर्वप्राणातिपातविरत्यादिक-
पेषु पञ्चसु महाव्रतेषु, “पंचमहव्ययविसाखमात्रे ।” पञ्च
महाव्रतानि एव विशाखा विस्तीर्ण्यः शाखाः शाखा यस्य स
तथा । प्रश्नः ५ मन्त्रः द्वार ।

पंचपहाजुय पञ्चपहातृत-० । पृथिव्यसेजोवाश्वाकाशलक-
णेषु भूतेषु, विशेषः । मृत्रः । प्रश्नः । स्वाः ।

पंचमाभिय-पाञ्चमामिक-पुं० । पञ्चसु मासेषु अतीतेषु भवे,
आचा० १ शु० १ अ० १ व० । आ० चू० ।

पंचमी

पंचमी-पञ्चमी-स्त्री०। प्रतिपदातः पञ्चमं ह्यपारिमितायां तिथौ,
 द० प०। उद्यो०। ऊर्ध्वध्यांज्यासितिधिभक्तिजेदे, “अवायाणे
 पचमी।” अनु०। स्था०।

पञ्चमुद्रितोय-पञ्चमुद्रितोच-पुं० । पञ्चमर्मुष्टिः शिरःके-
शापनके, (श्रुयमः) "सयमेव चउडि अछाडि मुठिह लोयं
कोरु"। सयमेव चउडिः अछाडि निमुष्टिः कण्ठपुट्या
लेखनीयकतायां पञ्चममामुष्टिकान्तिरथेः। सोचं करेति
अगराङ्गलङ्काराऽऽदिमोचतपञ्चमेव शिरां लङ्काराऽऽदिमोचनं
विद्यकमायति पर्येने मल्लकालङ्कारकेशमोचनं तीर्थकृता पञ्च-
मुष्टिकलं चसंभवेति अय्य जगत्तन्मुष्टिकालं चलोचः श्री-
हंसाऽऽदिममृत्तश्रुतवद्विषयिभ्यामपञ्चमुष्टि-प्रथममेकः।
मुष्ट्या इमश्चकच्योत्तोचं, निस्सिन्धु शिरालोचं कृते, पक्षां मुष्टि-
मयाविषयमायां परनाऽऽदिमोचनकनकावद्विद्ययाः प्रभुस्त्वय-
योऽपरि सुमुष्टीं यमनातीपमानमविचुर्नां परममणीयां वीक्ष्य
प्रमोदमानेन शक्रेण भगवत्पुं० मय्यनुभवं विषय प्रियतामेवावि-
ध्यमेवति विहसे भगवताऽपि स्या तथैव रजितेन न ह्यकान्त-
नजानां यात्रामुष्टयोद्धारः लक्ष्यय-तोयद्विद्वान्मायां वि-
पन्नमुष्टीं स्मरन्त्येव घण्टारिः कियेन हेति सु श्रुतिः का-
शः। शक्रेण हंमलङ्कारपदं जीर्णोदयं क्रियते इति। अत्र न वृत्ताः।

पञ्चरात्र-पञ्चरात्र-पु० । " रात्र तु ज्ञानवचनेन, ज्ञाने पञ्चविधं
स्मृतम् । पञ्चरात्रमिति कथ्यताम् " इत्युक्तं पञ्चज्ञानसाधने
नारदाऽऽद्युक्ते प्रथमेन्द्रे, आद्यां १. १०० १. २०० १. ३०० ।

पंचमय-पञ्चरत्न-त्रि० । पञ्चमहाव्रतशक्ते, "मुणी पञ्चरत्न नि-
गुप्तो ब्रह्मकन्यायः स पञ्चः ।" दश० ६ अ० ४ व० ।

पंचगामिय-पञ्चराशिक-न० । पञ्चराशिगणिते, स्या० ४ रा०
३ व० ।

पंचमविय-पञ्चमपिक-पुं० । पञ्चानां रुपाणां गजितविशु-
 उज्जलवानां भूलक्षणानां समाहारः पञ्चकुरं, तद्वस्ति येषां ते
 पञ्चकुरिकाः । अत्रकगजैरेव, स्यात् ४ ठा० ४ उ० ।

पंचलिंगी-पञ्चद्विङ्गी-स्त्री० । ग्रन्थजन्दे, स्या० । तथा च
भगवान् पञ्चलिंगकारः । द्वा० १ द्वा० ।

पंचलोडया-पञ्चमौकिका-स्था० । ह्युपगम्यः पविणीभेदे, जी०
२ प्रति० ।

पंचवर्ग-पञ्चवर्ग-पु० । पञ्चानां समुदाये, आचा० १ अ० २
अ० १ उ० ।

पंचवर्णि (य) पिपंचखर-पञ्चवर्णिक्त्रिपञ्चखर-पुं । पञ्चानां
वर्णिजां पञ्चदशसु गर्गभय, “ पञ्चवर्णिपिपंचखरभक्तुमु-
त्ता य आदरण ।” व्य० १ उ० ।

पञ्चवक्त्र-पञ्चवर्णा-पुं० । दशार्धवर्णे, "पञ्चवक्त्रसप्तस्त्रभिमु-
क्तपुण्यपुत्रांश्चयाकालेयसि ।" पञ्चवर्णेन स्त्रसेन मुराजेना च
मुक्तेन किंनर पुण्यपुत्रजज्ञकृतेनापचारण पूजया कश्चित्तं य-
त्फलया तत्र । न० ११ श० ११ उ० । १० । १० । १० । १० ।

पंचवत्सा-पञ्चवर्णा-स्त्रीः । चतुर्दशतीर्थकरस्य निष्कमणशि-
विकायाम्, स० ।

पंचवत्युय-पञ्चवस्तुक-न० । प्रव्रज्याविधानाऽऽदिष्टस्तुषष्ट-
कामिधायके आचार्यहरिन्द्रस्यरिक्ते प्रकरणमध्ये, पं० व० ।

“प्रणिपत्य जिते वीरं, नृसुरासुरपुजितम् । व्याख्या शिष्यदि-
ता पञ्च-वस्तुकस्य विधीयते ॥ १ ॥” इदं हि पञ्चवस्तुका-
ऽऽख्यं प्रकरणप्रारम्भकम् आचार्यैः शिष्यसमयप्रतिपादनाय
विघ्नविनायकपशान्त्यै प्रयोजनाऽऽदिप्रतिपादनार्थमादावेवं
शाखास्वल्पमप्यस्तवान्-

एभिर्गुणैश्च वक्ष्यमाणं, सम्मं मणवयणकायजोगेहि ।

संयं च पञ्चवत्थुग-महकर्म किञ्चिदस्माभि ॥ १ ॥

नत्र शिक्षाणामयं समयः-यद्युत शिष्टाः कच्चिद्दिं वस्तुनि प्र-
सक्तमानाः सन्तः इष्टवृत्तान्तसम्प्राप्तपूर्वकं प्रवृत्तन्त इत्यथमप्या-
चार्यो न हि न शिष्टं इत्यन्तः तन्मस्यप्रतिपात्तयात्नया, तथा-
धैर्याय बहुविधानि अवन्तानि । उक्तं च- "अध्यासं बहु-
विधानि, अवन्ति महानामपि । अध्याससि प्रवृत्तानां, कथा-
ऽपि यस्मिन् विनायकाः ॥ १ ॥" इदं च प्रक्रमं सम्प्रहृष्टान-
हेतुत्वाच्छ्रेयोवृत्तान्तो मा त्स्त्रिजिह्व इति विधविनायकोक्तोवाग-
त्तं च- "न.जगत्तु ब्रह्मणो, सम्मं भवत्युपकारकयोगोहि । सत्यं
च ॥" इत्यनेनैव तावत्प्रमाणम् । प्रेक्षापूर्वकारिणश्च प्रयत्नानाऽऽ-
दिशयेन प्रवृत्तन्त इति । उक्तं च- "सर्वस्वेष्वपि हि शास्त्रस्य,
कर्मणो वाऽपि कस्यचित् । यावत्प्रयोजनं नोक्तं, तावत्स-
न्तरेण गृह्यते ॥ १ ॥" इत्यादि । अतः प्रयोजनानाऽऽदिशयानु-
सारेण च- "यस्यैवमर्थमङ्गमस्मि कस्मिन्समासि" इत्येतादृशं

प्रकरणार्थकयनकात्वापि स्थितत्वं प्रज्ञासमाप्तां पञ्चासहेतुनिर्वा-
करणार्थं च । तथा हि पञ्चवस्तुकाऽऽस्य प्रकरणमारभ्यत इ-
त्युक्ते सप्तत्रयस्य बाधे परानुस्ययमेवेदं प्रकरणं, प्रज्ञानर-
हितत्वाद्युक्तस्य कवित्ववत् । तथा निरभिप्रेत्याकाङ्क्षाकृतवस्तु-
कान्तत्वाद्या-असंशयत्वाद् दशाष्टमास्यां द्वाव्यहं व-
दतोऽमीषां हेतुनामिदं सौतोऽहमावधिषथैवेत्येतादह- " पं-
चवस्तुगमहकमं कित्सहस्रसमि " एष तावद्वाधप्रस्तावाः,
समुद्गयाथं च । अथुनाऽवयवार्थोऽभिधीयते नत्वा प्रत्ययः,
कमित्याह-वर्द्धमानं वस्तुनामन्याधिपतिं मीथं कुरुते, तस्य
हि भवत एतन्नाम । यच्चोक्तम्, " अस्मादिष्ये संतिष्य
वदमाणे " इत्यादि । कथं नत्वेत्यत्र आह-सप्तयुग मनोवाङ्मय-
योगिः स्यस्यगतिं प्रवचनोक्तेन विधाना मनोवाङ्मययोगि-
मनोवाङ्मयव्यापारिः अनेनैवेत्युक्तमिदं भावयद्वा नवतीत्येतादह ।
इह च मनोवाङ्मयस्य स्यस्यगतिं नमने भवतीति स्यस्यम-
हकम् । आह-वयमसि स्यस्यगतिनेदेवाभवत् मनोवाङ्मययोगप्र-
हणेत, सप्तयुगमनेऽस्य तदव्यभिचारिवात् । तद्वयमकपदव्यभि-
चारेऽप्यत्र द्वायं पृथिवी द्वायमित्यादि । विशेषणविशेषभावद-
शनादिति । न कवलं चैवमानं नत्वा किं तु सङ्घं च स्यस्यगति-
शान्तिं प्रमाणमिति प्रमाणं च नत्वा । कमित्याह- पञ्चवस्तुका
यथाक्रमं क्रीडयिष्यामि । प्रप्रत्यविधानाऽऽर्त्तानि पञ्च वस्तु-
नि यस्मिन् प्रकरणे कृतं तत्पञ्चवस्तु पञ्चवस्त्वैव पञ्चवस्तुकं प्र-
त्ये, यथाक्रमं क्रीडयिष्यामि यः क्रमो यथाक्रमं यथा-परिपटी को-
नोऽप्यस्यामि सप्तशस्त्रमिति । कृतं गाथायः । १ । १ ।

अधिकृतानि पञ्चवस्तून्पदशयन्नाह-

पञ्चजापे बिहाराणं, पडादिणकिरिण वणसु उवणा य ।

अणयोगगणाणाम्ना, संलेहण सो अ ३५ पंच ॥ ५ ॥

प्रव्रज्यायाः सद्यमाणतक्कणाया विधानमिति विधिः तथा-
तिदिनक्रियेति, प्रतिदिनं प्रत्यहं क्रिया चेष्टा प्रतिदिनक्रिया, प्र-

प्रजितानामेव चकालसामाचारोति जावः तथा-मनुष्ये स्वापना
कति । हिंसाऽनुनस्तेयाऽप्रजपरिग्रहेभ्यो विरतयः प्रजानि, तेषु
स्थापना सामायिकसंयतस्य उपस्थापनेत्यर्थः । ननु कथं मत्तानां
स्थापनेति युक्तं, तत्र तेषामारोपमाणावातः, उच्यते-सामान्येन
मत्तानामनदित्वासेषु तस्योपस्थाप्यमानावादिग्रहणपक्षोप
पक्षः । तथा-अनुयोगाग्राह्यतेति, अनुयोगजनमुपयोगः स्वरूप नि-
जेनाभिधेयेन संबन्धेन, व्याख्यानमित्यर्थः । गणस्तु गच्छोऽ-
भिधीयते, अनुयोगश्च गणध्यानुयोगणौ, तयोरनुज्ञा प्रवच-
नोक्त विधिना स्वातन्त्र्यानुज्ञानेति । संलेखना चेति-सं-
लिख्यते शरीरकथायाऽऽदि यथा तपःक्रियया सा संलेखना, यद्यपि
सर्वत्र तपःक्रियेत तथाऽप्यत्र चरमकालमावन्ती विंशष्टैव सं-
लेखनोच्यत इति । 'मो' इति पूरणार्थो निपातः । इति पञ्चेति-
इति पञ्चमनैव क्रमेण पञ्च वस्तूनि । तद्यदि-प्रवृत्त्याविधाने
स्ति सामायिकसंयतो भवति, संयतस्य प्रतिपत्तेन क्रिया क्रि-
यावतश्च प्रत्येयु स्थापना, प्रत्येयस्य वाऽनुयोगगणानुज्ञे संभ-
वतश्चरमकाल च संलेखनोति गाथाऽर्थः ॥ २ ॥

साम्प्रतममीयमेव वस्तुव्यप्रतिपादनायमाह--

एष चैव य वस्तु, संती एषु नाणमाह ।

जं परमगुणा पञ्चा-णि हेतुकज्ञानत्रयो हुंति ॥ ३ ॥

एनाम्येव प्रवृत्त्याविधानाऽऽदीनि शिष्याऽऽचार्याऽऽदीनि ज्ञोवक-
स्याऽऽप्रवृत्त्यासुतस्नहृत्वाकस्त्वनि, एतेष्वेव भायशब्दाद्योप-
पन्नेः तथा वाऽऽह-वस्त्विति एतेषु प्रवृत्त्याविधानाऽऽदिषु ज्ञानाऽऽ-
द्यः ज्ञावद्देशनविरत्नलक्षणः । यद्यस्मात्परमगुणा प्रधानगुणा
एवमप्येतेष्वेव्येव्यवधारणमनुभवः, अविरतसम्यग्दृष्ट्यादिवि-
धानाऽऽदीनां विशिष्टस्वर्गमनसुकुलमत्यायानुपुनर्बोधिनामा-
ऽऽदीनामपि च वस्तुवादिग्रहेतदाशङ्कयाऽऽह-शिष्याण्यवि-
रतसम्यग्दृष्ट्यादिविधानाऽऽदीनि हेतुकलभावने भवति ।
अविरतसम्यग्दृष्ट्यादीनि हेतुनावतः कारणभावेन, विशिष्टस्व-
र्गमनाऽऽदीनि तु फलभावतः कार्यज्ञानेन वस्तुनि ज्ञवन्ति ।
तथा-आविरतसम्यग्दृष्ट्यादिविधानाऽऽदिकायाणि प्रवृत्त्यावि-
धानाऽऽदीन्यान् वस्तु कारणत्वात्तयामपि वस्तुत्वमेव विशिष्टस्व-
र्गमनाऽऽदीनि तु प्रवृत्त्याविधानाऽऽदिकायाण्यतो वस्तुका-
र्यत्वादीनामेव वस्तुनापत्तिः । उपवर्तमानवद्देशनमुच्यतस्ववि-
धानामेव वस्तुत्वमिति गाथाः ॥ ३ ॥ पंच ५ ॥ द्वार ।

इय पंचवत्युयमिति, उच्छ्रितं सुअसमाश्रय ।

आयाणुसारण्यं, अविरहं इच्छमागेण ॥ १७१ ॥

(५) एवमुक्तेन प्रकारेण पञ्चवस्तुकामिदमुक्तलक्षणमुद्धू-
तं पृथगवस्थापितं सुनसमुच्चिन्तोनां तु श्रुतादयः । किमर्थ-
मित्याह-आत्मानुस्मरणार्थमात्मानुस्मरणाय प्रवृत्त्याऽऽदिविधा-
नाऽऽदीनां अविरहं संसारस्यमिच्छता तस्य भगवद्वचनो-
पयोगाऽऽदिसाध्यतात् । इति गाथाः ॥ १७१ ॥

साहृगं पृण इत्यं, एवर्गं गणितुं तावित्त्रं पत्रं ।

सीमाण हिअट्टाप, सत्तरम सयाणि माणेण ॥ १७१ ॥

समाता चयं पञ्चवस्तुकवृत्तीका शिष्यहिता नाम, कृतिः ।
धर्मनो याकिमिह चराचरायोराचर्यद्विभट्टस्य । 'कृत्वा टीका-
मेनां, यदवाते कुशलमिह मया तेन । मास्वयं दुःखावहता-
द्व्यानुसारं भवतु लोकः ॥ २ ॥ ' इति पञ्चवस्तुकटीका संपू-
जा । पंच ५ ॥ द्वार ।

पंचवस्ती-पञ्चवृत्ती स्त्री० । पञ्चानां वटानां समुदाये, तासिष्यपु-
रान्तिके गोदावरीतीरे रामसंताप्यमावासीकृते वटपञ्चके,
ती० २७ कटप ।

पंचवस्तिम-पञ्चवर्ष-पुं० । पञ्चवर्षपर्याय, ६०० ३ ३० ।

पंचविह-पञ्चविध-त्रि० । पञ्चेति संशयावचनः, विधानानि वि-
धा भेदाः । पञ्च विधा अस्थेति पञ्चविधम् । पञ्चप्रकारे, अनु० ।
प्रश्न० । नं० ।

पंचसंगह-पञ्चसहस्रह-पुं० । पञ्चानामाधिकाराणां संग्रहः ।
यत्र ग्रन्थे स पञ्चसहस्रहः । शतकाऽऽदिपञ्चग्रन्थानां सहस्रह-
ग्रन्थ, पंच० सं० ।

" अशेषकर्ममुद्राहृदाद्यं, समस्तविक्षाजगत्सम्भवभावम् ।

विधूनामिःशेषकुलीधामानं, प्रणश्ये ह्येवं जिनवर्द्धमानम् ॥ १ ॥

संलग्नकूपोदरमज्जन्तु-स्त्वामोदुपपूनी इममिवावलम्ब्यम् ।

जैनाऽऽमं बाहिनशेषाश्व-म्यनजामावृणयथाशेषवाद् ॥ २ ॥

विधूनामि पञ्चसंग्रह-मतिमिपुण्यमभोरमवपुर्गिरपि ।

शास्त्रांतरटीकातो, मुकुपदेशाच्च सुखबोधम् ॥ ३ ॥ "

इह शिष्टाः कविद्विष्ट वस्तुनि प्रवर्तमानाः सन्त एष्टदेवतास-
मस्कारपुरस्सरमेव प्रयत्नेतं, न चायमाचार्यो न शिष्ट इति
शिष्टसमयपरिपालनाय । तथा- ' अयं'सि बहुविधनामि अयति ।
उक्तं च- ' अयं'सि बहुविधनामि, अयति महतामपि । अश्वेतसि
प्रवृत्तानां, कापि यत्किं विनायकाः ॥ १ ॥ ' इदं च प्रकारं
सम्यग्ज्ञानेनानुवृत्तं अयेनानुवृत्तं मा जृह्व विषम इति वि-
प्रविनायकोपाश्रित्ये चेष्टदेवतानमस्कारम् । तथा-न प्रेक्षापूर्व-
कारिणः प्रयोजनाऽऽदिविहिते प्रवर्तने, ततः प्रेक्षावानां प्रवृत्त-
यं प्रयोजनाऽऽदिकं च प्रतिपादयिष्युदावाविमं गाथामाह-

नपिक्कण जिणं वीरं, सर्मं लुट्टकम्पनिद्वयं ।

बोच्छामि पंचसंगह-मेय महत्त्वं जहत्थं च ॥ १ ॥

सम्यक् त्रिकरणयोगेन तत्त्वा नमस्कृत्य, शूर वीर विक्रान्तौ ।
वीरयति स्म कथायोपसंगपरिप्रेक्ष्याऽऽदिशुभ्रगुणजयं प्रति
विक्रामति स्मेति वीरः । अथवा-हैर गतिप्रकरणाय, विशेषेण ह-
रयति गमयति स्फोटयति कर्म, प्रापयति वा शिष्ये, प्रेरयाव शि-
वानिमुक्त्वमिति वा वीरः । अथवा-हैर गतौ । विशेषेण अणु-
नमोयति इत्येव याति स्म शिष्याविति गाथाः ॥ १ ॥ स च सामानोऽपि
काश्चिज्जयति, तत्तत्तद्व्यवच्छेदार्थं विशेषणमाह-जने रागाऽऽदि-
शुभ्रजन्त्याजिनवस्त्रं, सोऽपि धूनामिधानाऽऽदिकायाणि संभवति,
तस्यापि यथासंभवं रागाऽऽदिशुभ्रजनयनात्, तत्तद्व्यवच्छेदार्थं
विशेषणमाह-डुष्टाष्टकर्मविनाशको दुष्टानामाशानां कर्मभ्यां
निष्टापको विनाशकः, तं, कर्वालाजिनमित्यर्थः । नन्वेतदेव विशे-
षणमास्तौ पुष्टत्वादर्थं जिनप्रदणनं । उच्यते-इह न्यसारमोच-
काऽऽद्यो हिंसामिपुनाऽऽदिव्योऽपि दुष्टाष्टकर्मविनाशमिच्छन्ति,
संसारमोचकस्याऽपि हिंसा यत्किंसाधनमित्यादिष्वचनभ्र-
णात् तत्तद्व्यवच्छेदार्थं जिनप्रदणनम् । जिन एव रागद्वेषाहाना-
ऽऽदिशुभ्रजनयनस्य सूर्यो दुष्टाष्टकर्मविनाशको, वाच्यथा, न न-
स्याः । कर्मत्याह-वक्ष्यामि (वयं) ति विभक्तिषोप आत्मेवात्, एत-
न्मन्तस्वनिष्ये पञ्चसंग्रहं, संश्रुतेऽनेनेति संग्रहः, ' पुनांस्त्रो' ॥
॥ ४ ॥ ३ ॥ ३० ॥ इति करणे धन्यतयः, पंचवानां शतकमपि
काकायाप्राजुतसत्कर्मप्रकृतिलक्षणां प्रथानाम, अथवा-पञ्चा-

नामधेयधिकाराणां यामोपायविषयमंगलावधकश्चैव
हेतुवन्धविश्रज्जनायां संग्रहः पञ्चसंग्रहः । यथा-पञ्चानां प्र-
स्थापनाधेयधिकाराणां वा संग्रहः यत्र ग्रन्थे स पञ्चसंग्रहस्तम् ।
कथञ्चनान्याह-महायै महात्तु गजनायेऽथो वीर्यभक्तं, यथा-
च यथावस्थितः प्रवचनार्थिरोषी श्रद्धो यस्मिन् तम् । यथा-
अयस्य प्रवचनोक्तस्याभितक्रमेण, न स्वभनोपिकया यथायै,
चः समुच्चये, इह पञ्चसंग्रहोऽभिधेयः, तत्परिज्ञानं श्रोतुमननरं
प्रयोजनं कर्तुः परानुग्रहः, परमप्रयोजनं त्वयोरपि निःश्रेय-
साभिनिः, सन्धेयस्त्वायैयत्नकृणः । तथाहि-वचनरूपाऽऽपेक्षं
प्रकरणमुपायस्तत्परिज्ञानं चोपयमिति ॥ १ ॥

संप्रति प्रकरणस्य यथाध्यायिधाननामावेदयति-

सयगाह पंच गेया, जहरीह जेग एत्य सल्लिच ।

दराणि पंच श्रव्या, तेण जहरीयाजिह्वाणि ॥ २ ॥

शतकाऽऽद्यः पञ्च प्रधाः पूर्वोक्ता यथाह यथायोगे येन कारणे-
नाऽत्र प्रकरणं संज्ञितः संहर्ताः । अथवा-वचनमात्रस्यवा-
णि पञ्च द्वाराणि यथाहमत्र भक्तिमान्, तेन कारणेन इदम-
भियाजं पञ्चसंग्रहलक्षणं यथायै सार्वधर्मात् ॥ २ ॥ पं० स०
१ द्वार ।

संप्रति यथेदं प्रकरणं समाप्तिमुपगन्तुं यथापदेश्यश्राह-

मुपदेविपमायाश्च, पगरणमयं समाप्तं जगियं ।

समयाश्चो चंदरिणिणा, मर्मद्विभवागुमारो ॥ १११ ॥

श्रुतं द्वारद्वारं, तद्वया देवी भुतं देवी, तस्याः प्रसादस्तत्तद्विष-
यमन्तिकुमानवदास्तुमुकजितविशेषकमस्यैवपशमभावत एत-
त्पञ्चसंग्रहाऽऽत्म्यं प्रकरणं, सया चन्द्रविनाश्वा साधुना, स-
मन्त्रात् सिद्धिना, तत्र यद्यपि सिद्धिर्नामनेकेऽर्थाः प्रवक्ष्यते
प्रवर्तमानास्तथापि न तेषामादशा साकल्येनोक्तं शक्यते, इत्या-
दिनाथमाह-समर्थावजवावुसारं समासतः संक्षेपतः संक्षि-
प्रदर्शजनानुकूल्यवा भणितः ॥ १११ ॥

"जयाति संक्षलकमन्त्रैरासंपर्कमुक्तः,

स्फुरितचित्तशुद्धिज्ञानसंभारलक्ष्मीः ।

प्रतिनिहतकुन्तीपांशुसामग्रावदाहः,

शिवपदमधिकदो वर्यमात्रो जिनन्दः ॥ १ ॥

गणपदार्थं जिनमा-विनाथमाल्लक्ष्माऽऽगतमङ्गल्यकलितम् ।

परतीधानुसमता-रुतिमभिगतं शासनं जैनम् ॥ २ ॥

वह्नेयमहाशयः, प्रकरणमसद्वि विवृणुवता त्वल्लिखम् ।

यदवापि सत्ययिगिरिणा, सिद्धिं नेनाशुनां लोकः ॥ ३ ॥

अदन्तो मङ्गलं सिद्धिः, मङ्गलं मम साधवः ।

मङ्गलं मङ्गलं धर्म-स्तम् मङ्गलमशिशियः ॥ ४ ॥ "

इति श्रीमन्न्यागोरीश्वरचिता पञ्चसंग्रहटीका समाप्तेति । पं०
सं० ५ द्वार ।

पंचमंगह-पञ्चपंचमंगह-पञ्च० । प्राणतिपाताऽऽदिपञ्चमहा-

मनोपेत्याह पञ्चप्रकारस्वरसंज्ञितः, सूत्र० १, सु० १, अ० ५ उ० ।

पंचसमिय-पञ्चसमिति-त्रि० । इत्यासमित्यादिभिः पञ्चभिः स-

मितिभिः समिते, भाव० ३ अ० । पं० सू० ।

पंचमर-पञ्चमर-पुं० । कामदेवे, "मयत्तया जगणो, रश्-

मिहो वस्महो कुलुसमाणो । कर्तव्यं पंचसरो, मयणो संक-

रजजगि य" ॥ ७ ॥ याहो ना० ७ याथा ।

१५

पंचमिह-पञ्चमिश्र-पुं० । पञ्चसु स्थानेषु राततशिक्षं कुमारैः,
सूत्र० १, सु० ७ अ० ।

पंचसीम-पञ्चसीपि-न० । द्वीपसमुद्रविशेषाधिपतो, द्वी० ।

पंचसुमा-पञ्चसुम्य-न० । पञ्चानां सुमानां समाहारः पञ्च-
सुम्यम् । समाहारविषयता एकत्वम् । सुमापञ्चकं, प्रय० ३५
द्वार । शुद्धस्थानां सुल्लयार्थिकाः पञ्च सुमाः प्राणविषयस्था-
नाति । सूत्र० १, सु० १, अ० ४ उ० ।

पंचसुम्य-पञ्चसुम्य-न० । पापप्रतिघातगुणयोक्ताऽऽधानसुमाऽऽ-

धीनां पञ्चानां समूहः, पं० सू० । "प्रणश्य परमाऽऽमानं, महा-

वीरं जितेश्वरम् । सर्वस्वसूत्रकथाख्या, समोत्तमं विधि-

यते ॥ १ ॥ "आह-किमिदं पञ्चसूत्रकं नाम? उच्यते-पापप्रति-

घातगुणोक्ताऽऽधानसुमाऽऽधीनं पञ्चसूत्रमयं । तद्यथा-पा-

पप्रतिघातगुणयोक्ताऽऽधानसूत्रम् १, साधुसमर्पणं भावनासूत्रम् २,

प्रवर्तनाप्रवर्तनविषयसूत्रम् ३, प्रवर्तनापरिपात्रनासूत्रम् ४, प्रवर्तना-

फलसूत्रम् ५, इति । आह-किमयमेवमेवामुपगमाः? इत्यथोच्य-

ते-एतदर्थेभ्यमेव तत्त्वतो भाव इति व्यापनाथि, न हि प्रायः

पापप्रतिघातं गुणयोक्ताऽऽधानं विना तत्त्वतस्तत्तद्वद्भावावप्रे-

रः, न चास्त्यस्मिन्नाधुर्मपरितानात्, न चाविभाविनामा-

धुर्मस्य प्रवर्तनाप्रवर्तनविषयविचारः, न चातिप्रवर्तनां त-

त्पालनाय यत्ने, न चापालने एतत्फलमालोकोति प्रवचन-

सार एव सज्जानाकथयोमान् ।

अतः-अनार्द्रमिति संसा-

रे यथाकथञ्चिद्वक्तव्य एतत्प्राप्यार्थः इत्येतत्सर्वस्वसमावेव

न चेतदेवं, सर्ववर्तनां निश्चयमात्रात् । मिद्विष्टं प्रधानं

फलं प्रवर्तनापरिपालनस्य, ज्ञानुपार्जकं तु सुदेवताऽऽदि । य-

थाकथञ्चिदेवता एतत्प्राप्यार्थद्वयमप्राप्तमात्रात्, सर्वस्ववा-

नामेव प्राप्यो भवत्येवमेव तत्त्वत उपपत्त्युते, न च तेषु साधु-

क्रियामन्तरेणोपपत्तिः, न च सम्यग्दर्शनात्पुनःपरावर्त्तनवि-

धिको भव इति भावनीयमेतत् । तस्मान्निर्वीजस्यैव क्रिया-

मात्रस्य सा प्राप्तिरिति प्रतिपत्तव्यम् । सत्ताज्ञायां तु त-

स्यां न दीर्घदीर्घस्य, अत एतदर्थेभ्यमेव तत्त्वतो भाव

इति स्थितम् । अथ चातिगम्भीरो न ज्ञाविनिर्वाहः कौ-

ल्याधुपघातप्रतिपत्तिपुमपि शक्यते, अस्तं पुनः कर्तुमिति,

न सर्वमप्राप्तप्राप्यार्थः, अतो यथोक्तोभावाव इति । अने-

गिस्तरेण । पं० सू० १ सूत्र । समाप्तं पञ्चसूत्रकं इत्युक्तानतो-

रपि, नमः भूतदेवतायै जगत्स्यै, सर्वमप्रकारोद्भवो नमः ।

वैवर्त्तनाहोर्न चरं । सर्वोपाकारिणमिदमात्रं वैद्यस्यै स-

र्वोत्तमावारीतिरेते न येमं प्रवृत्तमेवतु, सर्वे स्वर्वाः सुखिना

सन्तु । पञ्चसूत्रकटीका समाप्ता । "हृतिः सताम्भराऽऽवाय-हरी-

जद्रूप धर्मतो याकिनीमदत्तरासुतोः ॥ १ ॥ पं० सू० ५ सूत्र ।

पंचमल्लग-पञ्चमल्लग-पुं० । लवणवर्धिमयस्यैव स्थलराऽऽवा-

सज्जतं शैलपञ्चकव्यसुविषं लघुद्रोपे, यत्र कुमारनन्दो स्वर्णका-

रः श्रीसोत्तुषो ध्वनत्स्यैषं गतः । यत्र विष्णुमालो यक्ष आसीत्,

येन इवाधर्मेवप्रतिमा वीरतिवयनरं वीता । सु० ४ उ० । नि०
चू० । आ० म० । उच्यते । (' इमं उर शब्दे कथयता)

पंचमंगह-पञ्चमंगह-पञ्च० । हस्त उच्यते यासुसुरफा-

नेरइय तिरिक्खा य, मणुया देवा य आहिया ॥१०॥

पञ्चेन्द्रियास्तु ये जीवाश्चेन्द्रियास्ते व्याख्याताः । तथा-
(नेरइय तिरिक्खा इति) नेरयिकास्तियेन्द्रियं मनुजा देवाश्च
व्याख्याताः कथिताः तय्येकराऽऽदिजिः । इति सूत्रार्थः ॥ ४० ॥
अ० पाद० ३६ अ० । जी० । प्र० । अ० । अ० । अ० । अ० ।
म० । म० । सूत्र० । (' इन्द्रिय ' शब्दे द्वितीयाभागे ४४६ पृष्ठे
सर्वेषां जीवानां पञ्चेन्द्रियत्वमुक्तम्)

पंचिदियउवमट्ट-पञ्चेन्द्रियोपपत्ताति-पुं० । पञ्चेन्द्रियाणां स्पर्श-
नाऽऽदृष्ट्याकाशामुप सामीप्येन वशआयत्ता वर्णलोपात् प-
ञ्चेन्द्रियापवास्तनं यवान्मात्तप्यानम् । विहलतायाम्, पा० ।

पंचिदियजाइया-पञ्चेन्द्रियजातिनामन्-न० । नामकर्मभेदे,
यदुत्थापञ्चेन्द्रियजम् जवति । उ० ३३ अ० ।

पंचिदियलिगह-पञ्चेन्द्रियनिग्रह-पुं० । पञ्चसंख्यानां स्पर्श
नरस्यन्तु, लुक्लुःश्रोत्राणां स्विपयप्रहणप्रवृत्तावापि रागद्वेषा-
ऽकण्ठे, दर्श० ५, तस्य ।

पंचिदियतिरिक्खजोगिया-पञ्चेन्द्रियनिर्यथोक्तिक-पुं० । ए-
काग्रिञ्चत्तारिन्द्रियनिष्ठे तिवेगज्जाती, जी० ।

मे किं तं पंचिदियतिरिक्खजोगिया । पंचिदियतिरिक्खजो-
गिया इति । पञ्चा । तं जहा-संमुखिदमपंचिदियतिरि-
क्खजोगिया य, गज्जवकंतिपंचिदियतिरिक्खजोगिया
य । से किं तं संमुखिदमपंचिदियतिरिक्खजोगिया । संमु-
च्छिदमपंचिदियतिरिक्खजोगिया तिविहा पञ्चा । तं जहा-
जलपरा, यलपरा, खटपरा य ।

(से किं तमित्यादि) अथ के ते पञ्चेन्द्रियनिर्यथोक्तिकाः । सुरि-
राह-पञ्चेन्द्रियनिर्यथोक्तिका द्विविधाः प्रकृताः । तथा-संमु-
च्छिदमपञ्चेन्द्रियनिर्यथोक्तिकाः, गर्भेयुक्तास्तिकपञ्चेन्द्रियनिर्य-
थोक्तिकाः । तत्र संमुखेन संमुखे गर्भोपपातव्यतिरेकणवमेव
प्राणिनामुपपादः, तेन निवृत्ताः संमुखेमाः । " भावविमः "

॥ ६ । ४ । ११ ॥ इति इमप्रत्ययः । ते च ते पञ्चेन्द्रियनिर्यथो-
क्तिकाः संमुखिदमपञ्चेन्द्रियनिर्यथोक्तिकाः । गर्भेयुक्तास्तिकप-
निर्यथोक्तिकाः । यद्वा-गर्भो-गर्भेयुक्तास्तिकपनिर्यथोक्तिकाः ।
ये पां ते गर्भेयुक्तास्तिकपनिर्यथोक्तिकाः, ते च पञ्चेन्द्रियनिर्यथोक्तिकाश्चेति
विशेषणवमासः । अथादौ स्वस्वगतनिकेतनमुक्ताः । (से किं
तमित्यादि) अथ के ते संमुखिदमपञ्चेन्द्रियनिर्यथोक्तिकाः । सुरि-
राह-पञ्चेन्द्रियनिर्यथोक्तिकाः । प्रकृताः । तथा-जल-जल-
चराः, स्थलचराः, खचराः । तत्र जले चरन्तीति जलचराः ।
एवं स्थलचराः । खचरा अपि आवभोयाः । जी० १ प्रति० ।

से किं तं पंचिदियतिरिक्खजोगिया । पंचिदियतिरिक्खजो-
गिया तिविहा पञ्चा । तं जहा-जलपरपंचिदियतिरिक्ख-
जोगिया, यलपरपंचिदियतिरिक्खजोगिया, खटपरपंचिदिय-
तिरिक्खजोगिया ।

पञ्चेन्द्रियान् प्रतिपिपादयिषुराह- (से किं तमित्यादि) अथ के
ते पञ्चेन्द्रियनिर्यथोक्तिकाः । सुरिराह-पञ्चेन्द्रियनिर्यथोक्तिका-
स्त्रिविधाः प्रकृताः । तथा- (जलपरपंचिदियतिरिक्खजोगिया) जले चरन्ती पंच-
दन्तीति जलचराः " आधाराह " ॥ ५ । १ । १३७ ॥ इति दम-

त्ययः । ते च ते पञ्चेन्द्रियनिर्यथोक्तिकाश्च जलचरपञ्चेन्द्रियनि-
र्यथोक्तिकाः । स्थले चरन्तीति स्थलचराः । खं आकाशे चरन्ती-
ति खचराः । प्राकृतत्वादायश्चाह " खहचरा " इति सूत्रे पाठः ।
ते चमपञ्चापि पञ्चेन्द्रियनिर्यथोक्तिकान्देन सह विशेयणस-
मातः । प्र० १ पद । सूत्र० । अ० १ । जी० ।

इत्थं नेरयिकानभिधाय तिरिक्ख आह-

पंचिदिय तिरिक्खा य, लुविहा ते वियाहिया ।

संमुखिदम तिरिक्खा उ, गज्जवकंतिपया तहा ॥ १११ ॥

दुविहा ते जवे तिविहा, जलपरा यलपरा तहा ।

खटपरा य बोधवा, तेमि जेए सुणह मे ॥ ११२ ॥

मच्छा य कच्छजा यावि, गाहा य मगरा तहा ।

सुमुपारा य बोधवा, पंचहा जलपरा तहा ॥ ११३ ॥

लोएगदेमे ते मच्चे, न सच्चत्थ वियाहिया ।

एत्तो कालविजानं तु, तेमि वाच्छं चउच्चिहं ॥ ११४ ॥

संतई पप लाइया, अपज्जवसिया वि य ।

उिं पकुच्च सडिया, सपज्जवसिया वि य ॥ ११५ ॥

एगाओ पुव्वकोमीओ, उक्कोसेणं वियाहियं ।

आउट्टिं जलपराणं, अंतोमुहुचं जहमिया ॥ ११६ ॥

(पुव्वकोमीपुट्टं तु, उक्कोसेणं वियाहिया ।

कायडिं जलपराणं, अंतोमुहुचं जहमियं ॥ ११७ ॥)

अणंतकाइमुक्कोसं, अंतोमुहुचं जहमियं ।

विजडमि सए काए, जलपराणं य अंतरं ॥ ११८ ॥

चउपया य परिसप्पा, लुविहा यलपरा जवे ।

चउपया चउविहा, तेमे कित्तयतो सुण ॥ ११९ ॥

एगलुरा दुलुरा चव, गंभीपयमणहपया ।

हयमाइ गोणमाइ, गयमाइ सीहमाइणो ॥ १२० ॥

जूनोरगपरीसप्पा, उरपरिसप्पा दुहा जवे ।

गाहाइ अट्ठिमाइ य, एक्काओएगहा भवे ॥ १२१ ॥

लोएगदेमे ते मच्चे, न सच्चत्थ वियाहिया ।

एत्तो कालविजानं तु, तेमि वाच्छं चउच्चिहं ॥ १२२ ॥

संतई पप लाइया, अपज्जवसिया वि य ।

उिं पकुच्च सडिया, सपज्जवसिया वि य ॥ १२३ ॥

एगाओविमाइ तिम्मि उ, उक्कोसेणं वियाहिया ।

आउट्टिं जलपराणं, अंतोमुहुचं जहमिया ॥ १२४ ॥

पुव्वकोमीपुट्टेणं, अंतोमुहुचं जहमिया ।

कायडिं जलपराणं, अंतरं तेमि जवे ॥ १२५ ॥

कालं अणंतमुक्कोसं, अंतोमुहुचं जहमियं ।

विजडमि सए काए, यलपराणं तु अंतरं ॥ १२६ ॥

चम्मे उ लोमपक्खी य, तस्या समुगपक्खी य ।

विततपक्खी य बोधवा, पक्खिणो य चउच्चिहं ॥ १२७ ॥

लोएगदेमे ते मच्चे, न सच्चत्थ वियाहिया ।

इसो कालविजामं तु, तेसि वुच्छं चउत्थिहं ॥ १८७ ॥

संतंइ पप्प णाईया, अपज्जवसिया वि य ।

उंइ पडुक्क सार्इया, सपज्जवसिया वि य ॥ १८८ ॥

पलिओवसस्स भागो तु, अमंखेज्ज इमो भवे ।

आउड्डिइ खइयराणं, अंतोमुहुत्तं जहसिया ॥ १८९ ॥

असंखभागो पडियस्स, उक्कोसिण विपाट्टिया ।

पुव्वकोमी पुहुत्तेणं, अंतोमुहुत्तं जहसिया ॥ १९० ॥

कायड्डिइ खइयराणं, अंतरं तेसिमो जये ।

कालं अणंतमुक्कोमं, अंतोमुहुत्तं जहस्यं ॥ १९१ ॥

एपमि वसतो चव, गंधो रसकासतो ।

संठाणदेसतो चावि, विहाणं सहरसमा ॥ १९२ ॥

सूत्राणि पञ्चविंशतिः व्याख्यातप्राधान्येन, नवरमाद्य सूत्रत्रय-
मुद्देशतो भेदात्मनस्तत्र ग्रन्थसम्बन्धं चाभिदधाति । अथ स-
मुक्तेन संमुच्छं अतिशयमुदना, तथा निवृत्ताः संमुच्छिमाः ।
यद्वा वा-समिपुःपत्तिस्थानपुच्छः सहकोभावेन मुच्छन्ति,
तपुत्रलोपचयात् समुच्छन्ता भवन्तीति औणादिक इमप्यवये
संमुच्छिमाः, ते च ते तिर्यञ्च्य संमुच्छिमांतयेज्जा ये मनःपर्याप्य-
भावतः सदा संमुच्छिना इवावतिष्ठन्ते । तथा गर्भे व्युत्क्रान्तिरुप-
स्थित्यर्था ते गर्भेऽव्युत्क्रान्तिकाः । जले चरन्ति गच्छन्ति, चरेभक्तुम-
प्यर्थे इति जस्यन्ति चेति जलचराः । एवं स्थले निजन्तो नृमा-
नस्तस्मिंश्चरन्तीति स्थलचराः । तथा-लखहव (लि) सूत्रेणात्
खमाकाशं, तस्मिंश्चरन्तीति खचराः । “यथोद्देशो निर्देशः” इति
जलचरभेदानाह-मन्स्या मीनाः, कच्छपाः कुर्मः, शुक्लन्तीति
प्रादा जलचरविशेषाः, मकराः सुसुमारा अपि तद्विशेषा एव ।
“लोपयदेत्” इत्यादि सूत्राणि यद् कृत्वाकालभावाविजायानि, त-
थेदं पुष्पकवं द्विपभूया नवान्त स्थलचरभेदानाह-परि स
समतारसपति गच्छन्तीति परिसर्पाः । एकलुराऽऽद्यश्च हयाऽऽ-
दिप्रज्जुतिर्यथाक्रमं योजयन्ते, तत एकः लुरश्चरणां योऽव्येदिध-
विशयो येषां ते एकलुरा हयाऽऽद्याः, एवं हितुरा गवादयोः,
गण्डीपदा कर्णिका, तद्वद् वृत्तया पदानि येषां ते गण्डीपदा
गजऽऽद्याः (खणपय लि) सूत्रेणात् सह नखेनखामकं चैव न
इति सनखाश्च यथाविधानि पदानि येषां ते सनखपदाः सिंहऽऽ-
द्याः । (भूमीरसपरिसर्पा य लि) परिसर्पश्रेयः प्रत्येकमभि-
सम्बन्ध्यते । ततो भुजा इव भुजाः शरीरावयवविशेषाः, तेऽपि-
सर्पन्त इति लृजपरिसर्पाः, उरो वल्लस्तेन परिसर्पन्तीति उ-
रःपरिसर्पाः तस्यैव तत्र प्राध्यायात् गोवाऽऽद्याः अहिः सर्प-
स्त्वदाद्य इति यथाक्रमं धाराः । एते चैकैक इति प्रत्येकमनेकधा
अनेकभेदा गोपेरकनकुलाऽऽदिदेवतो गोखसहायप्रजापाऽऽदि-
अनेकश्च, यथापमानि तु त्र्ययपुच्छेन तु साधारणानि पुर्वकोटीपु-
थक्यन्तीनां कुरूपेण पदयोपमाऽऽद्युषे हि न पुनस्तत्रैवोपपद्यन्ते, ये
तु पुर्वकोट्यापुषो मुखे तत्रैवोपजायन्ते तेषां सप्तपद वा त्रय-
प्रहणानि यावत्पञ्चपदपरितरिक्खमाधिकनिरन्तरमवातराल-
मनवात् । उक्तं हि-“सत्तु जना उ निरियमणुय लि ।”
अत एतावन् एवाधिकस्य सप्तस्य इति भावना । खचरणाह-
(चरमे उ लि) प्रकृताश्चरमेपक्षिणः चरमे चरमाप्रभृतयः, चरमे-
कथा एव हि तेषां पक्षा इति तथा-रोमप्रधानाः पक्षा रोमपक्षा-
स्तस्मिन् रोमपक्षिणो राजहसाऽऽद्याः समुद्रपाक्षिणः समुद्रकाऽऽ-

कारपक्षिणः, ते च मानुषोत्तराद् बहिर्द्वीपवासिनः । वितनपाक्षि-
णो ये सर्वदा बिस्नारितान्त्र्यामेव पक्षाऽऽध्यामासन्ते, इह ख यत्
क्षेत्रस्थित्यन्तराऽऽदि प्रत्येकं प्राकृतनसरदशमपि पुनः पुनरुच्यन्ते,
न पुनरानिदिश्यन्ते, तत् प्रपञ्चितकविनयाऽनुप्रदार्थम्, एवांथपा
अपि प्रज्ञापनीया एव, इतिरूपानर्थं खेत्यदुष्टमिति विनाश-
नोपमिति पञ्चविंशतिसूत्रार्थः । उक्तं ६ ब्र० ।

पंचिदियरायण-पञ्चोच्चैर्यस्तन-न० । वक्रयर्दिनां वांयंतः स्व-
जात्युकुष्टे पञ्चोच्चैर्य एवैकस्य पञ्चोच्चैर्यस्य सदा पञ्च-
न्द्रियरत्नानि-सन्ता यतिरुहपातयेवैकः पुरोहितः स्त्री अश्व-
हस्ती चेति । इथा० ७ ठा० ।

पंचिदियमेवरण-पञ्चोच्चैर्यस्यवरण-न० । रक्षणेनाऽऽर्द्धन्द्रियनि-
ग्रहणे, ध० ३ अथि० ।

पंचुवरी-पञ्चोच्चैर्य-स्त्री० । पञ्चानामुच्चैर्यणां समाहारः
पञ्चोच्चैर्यः । यद्यप्यपलादुश्चरपक्षिकाकोऽुच्चैर्यफलरूपे उ-
दुश्चराऽऽदिपञ्चकः, सा मशकाऽऽकारमुक्तमवहुजं बभूवत्वाद्
वर्जनीया । प्र० ७ डार । पञ्चा० ।

पंचोववारजुत्त-पञ्चोववारयुक्त-प्र० । “दो जाणु दोमि करा,
पंचमयं होइ वसिमेगं तु ।” एवमेति पञ्चजिकपचारिः युक्ते प-
ञ्चाङ्गप्रणिपाते, “सावित्ताणं दृग्वाणं विजस्यरणया” इत्यादि-
कैरागमोक्तेः पञ्चानिर्बन्धवस्थानि युक्ते, पञ्चा० । १ विव० ।

पंजर-पञ्जर-न० । लोहवंशशलाकाऽर्द्धनिर्मिते पल्लिवनप्र-
स्थाने, वत्स० २२ अ० । सू० प्र० । हा० । प्रश्न० । जी० ।
वंशाऽऽदिमयप्रच्छादितविशेषः, रा० । “नाहं रमे पक्षिणाणि
पंजरं वा, संताणुञ्जि चरिससि मोग्गं ।” उक्त० १४
अ० । आ० म० ।

पंजरग-पञ्जरग-न० । पञ्जरमुखे, आ० म० । अ० २ खण्ड ।

पंजरगिरोहण-पञ्जरगिरोधन-न० । पञ्जरं रोधयित्वा प्राणिमां
द्वपदने, प्रश्न० । आ० ७ डार ।

पंजरदीव-पञ्जरदीव-पुं० । अञ्जपटसाऽऽदिपञ्जरयुक्ते शीपे,
हा० १ कु० । अ० । म० ।

पंजरजग-पञ्जरजग-पुं० । यथा पञ्जरे शकुनेः शस्त्राकाऽऽदि-
निः स्वच्छन्दमगमे निवारयन्ते तथाऽऽचार्याऽऽदिपुरुषगच्छ-
पञ्जरे शस्त्राशलाकया सान्नायकपद्मानागमनं निवारयन्ते
तद्वज्रं यत् । यतमानसाधनां मूलादागते, परिमन्त्रां वा
मूलादागते, व० १ उ० ।

पंजरमूलिलय-पञ्जरमूलिलित-वि० । वंशाऽऽदिमयप्रच्छादित-
विशेषात् पञ्जराद् बहिष्कृते, जी० ३ प्रति० ४ अथि० । मु०
प्र० । “पंजरमूलिलयं व ।” पञ्जरादुन्मूलितमिव बहिःकृ-
तमिव पञ्जरमूलिलितमिव, यथादि किं किमपि वस्तु पञ्ज-
राद् वंशाऽऽदिमयप्रच्छादितविशेषाद् बहिःकृतमव्यनमयिन-
प्रच्छादयत्वात् शान्तं, एवं तदपि विमानमिति भावः । च०
प्र० १८ पाठ० ।

पंजल-प्राञ्जल-वि० । समे, विशेष० । अनु० ।

पंजलि-प्राञ्जलि-पुं० । प्रकृष्टे प्रधाने ललाटतटघटितस्थेनाञ्ज-
लौ, ज० १ वक्त्र० । विनयार्थितकरसंपृष्टे, ध० २ अथि० ।

ज्ञा०। आ०। प्रकृताऽज्ञलौ, आ०। सू० ५ अ०। प्रकृता-
ज्ञलौ, येन हि प्रवृत्तेऽज्ञातिः। इय० १ उ०।

पंजलिउद-प्राज्ञजिकृत-ति०। प्रकृष्टः प्रधानो ललाटनटच-
टितस्वेन भञ्जलिहस्तव्यासाद्योषः कृतो विहितो येन सः।
अभ्याह्विताऽऽविद्वशनाप्राज्ञजिकृतः। म०१ श० १ उ०। आ०
म०। विनयराचितकरपुष्टे, ज्ञ०। प्राद्वनप्राज्ञलौ, दृ० ६ अ०
१ उ०। ग०। बद्धाऽज्ञलौ, उ० १ अ०। च० प्र०। ज्ञा०। प्रज्ञा-
लिपुटे, पं० सू० १ क०। उ० १। सू० प्र०। "सूक्त्ये गेयहो,
कुण भञ्जलि पंजलिउदो नु।" पं० भा० १ क०। प्रकृष्टाण्यः
प्राप्त्यामकेन कृतौ विहितोऽज्ञलौ नयकरमौलनाऽऽत्मका-
ऽनेनेति प्रकृतप्राज्ञलौ। प्राकृतवाचक कृतशब्दस्य परनिपातः,
विनयराचितकरपुष्टे, उ० १ अ०।

प्राज्ञजलिपुष्ट-वि०। प्रकृष्टनाभाभितलयाऽज्ञलिपुष्टमस्येति
प्राज्ञजलिपुष्टः। बद्धाऽज्ञलौ, उ० १ अ०।

पंदम-परदक-पुं०। 'पंदम' शब्दायै, पा० १ ना० २३५
माथा।

पंदम-परदक-पुं०। ननुसकभेदे, ध० ३ अधि०। स्या०। ह०।
विशे०। पं० ज्ञा०। ग०। प्रव०। नि० सू०। "तद्विषं पंदमं निवि-
हो, लक्ष्मण दूतिय तद्विषयाओ य।" पं० भा० १ क०। (ल-
क्ष्मणपरदकः 'लक्ष्मणपंदम' शब्दे लक्ष्यः) (द्वितियपद-
कः 'दूतियपंदम' शब्दे चतुर्थेनाम २६०६ पृष्ठे गतः)।
(उपधानपरदकः 'उधवायपंदम' शब्दे द्वितीयप्रागे ८०१
पृष्ठे विस्तरण प्रतिपादितः) (सर्वेऽपि पण्डकाः प्रव्याऽ-
यंभ्याः इति 'पव्या' शब्दे बद्धयते)।

पंदमवा-परदकवन-न०। पर्यते गच्छति जितजन्मानिषे-
कस्थानायेन सर्ववनेष्वतिशायितामिति णङ्गप्रत्यय पण्डकं,
नच वनमिति। जं० ४ वक्ता०। सौमनस्यनादूर्ध्वं यद्विशयो-
जनसहस्राणि उपसृज्याः प्रातरे मेरोरुपरितने तले योजनसह-
स्रविस्तारे च्युत्तिकायाः सर्वास्तु दिक्षु मेरो चतुर्थं स्थनाम-
स्थाने बने, उयो० १ पाठु०। प्रज्ञा०। "हं पंदमवाय।"
स्या० २ ता० ३ उ०। जं०।

तच्च क-

कहि णं भंते । मन्दरे ववण पंदमवाणं णामं वणे पणसे ।।
गोयमा । सोमणमवणसमं बटुसममणिज्जाओ भूमिनागा-
ओ छणीसं जोअणसहससादिं उहं उणपहा एत्थ णं मं-
दरे पवण सिहरतले पंदमवाणे णामं वणे पणसे चला-
रि चउणउए जोअणसए चकवालविकसंजेणं बहं वल-
याकारमेठाणमंतिए, जे णं मंदरचुलिअं सव्वओ समेता
संपरिक्खित्ता चं विट्ठइ, तिण्णि जोअणसहससादिं एणं च
वान्तिं जोअणसयं किंचि विसंसादिं भं परिकेववो, सेणं
एणाए पवमरवेदंआए एणेण य वणसंमणं जाव किएहदे-
वा आसपेति । जं०।

(मन्दरचुत्तिकायाः 'मंदरचुत्तिका' शब्दे बद्धयते)
'कहि णं' इत्यादि प्रश्नः प्रोक्तः। उक्तस्य सौमनस्यनामस्य
बटुसमरमणीयः च भूमिभागादूर्ध्वं यद्विशयो जनसहस्राणि

उत्प्लुत्य तत्र देशे मन्दरे पर्वने शिखरतत्र मौलिभागे पण्ड-
कवने नाम वने प्रकृतम्। चत्वारि योजनशतानि सतुनं वय-
धिकानि चक्रवाडविक्रमने। एतद्युपपत्तिस्तु सदृशयोजनप्र-
माणान् शिखरव्यासात्मयस्थितच्युत्तिकासूत्रव्यासे द्वादशयो-
जनप्रमाणं शीर्षधनेऽवशिष्टोऽर्धकृत्तं यथाकं मानं, यत्परदकवनं
मन्दरचुत्तिकां सवेतः समन्तात् संपरिक्लिप्य तद्वृत्तिं, यथा
नन्दवनं मेघं सवेतः समन्तात् संपरिक्लिप्य विष्टं, तथेदं
मेघच्युत्तिकांमिति। त्रीणि योजनसहस्राणि एकं च द्वापष्टि द्वा-
पष्ट्याधिकं योजनशतं किञ्चिद्विशेषाधिकं परिकीर्णानि। अ-
थास्य वर्णकमाह- (से णं ह्यादि) इत्यम्।

अथ प्रस्तुतवने प्रवनप्रासादाऽऽविश्वकव्यमोचमन्त्रम्-

मंदरचुत्तिकाया एणं पुरिचउमणं पंदमवाणं पमानं जाअणदि
ओहिता एत्थ एणं पदं एणं जवणे पणसे, एवं जं चेव मो-
मणमे पुववणिओ गमो भवणाणं पुक्खरिणीणं पामाय-
वदंमगाणं य, सो चेव णेअवो० जाव सक्किंसाणवदंमगा,
तेणं चेव परिमाणेणं।

(मंदरचुत्तिकाया इत्यादि) मन्दरचुत्तिकायाः पूर्वतः परद-
कवने पञ्चाशद्योजनपर्यवगात् अन्तरे मन्दकं भवेत् सि-
न्हाऽऽवतने प्रकृतम्, पञ्चमुक्तानि। एनं य एव सौमनस्यवने
पूर्ववर्णिता नन्दवनप्रस्तावोक्तौ गमः कूटवर्जः सिन्हाऽऽवतना-
ऽऽविश्वकव्याऽऽध्यायकः सहस्राऽऽज्ञापकः पात्रः, स यथात्रापि
प्रवतानां पुष्पाणिनीनां प्रासादावर्तनसकानां च हानव्यः, यावच्च-
केशानप्रासादावर्तनसकस्तैव प्रमाणेनेति। अत्रेदानीं नामानि
प्रागुक्तानि। सूत्रेऽष्टाव्यपि प्रत्यास्तरे लोच्यन्ते। तद्यथा-
पेशानप्रासादपुष्पाऽधिकमेव पुष्टाः १ पुष्टप्रभा २ शुक्ता ३
रक्तवर्ती ४। आश्रयप्रासाद-कीररसा १ शुक्ता २ अमृत-
सा ३ बाहुनी ४। त्रैलोक्यप्रासाद-शङ्खलोत्तरा १ शङ्खना २ शङ्ख-
आवर्ती ३ वज्राहका ४। वायव्यप्रासाद-पुष्पोत्तरा १ पुष्पवर्ती २
सुपुष्पा ३ पुष्पमालिनी ४ चेति। जं० ६ वक्ता०।

पंदमवेजपंत-परदकवैजयन्त-पुं०। पण्डकवने शिरसि व्यव-
स्थितं वैजयन्तीकल्पं पताकाभूतं सत्यं स तथा। पण्डकव-
नमण्डितशिरस्के, "सत्यं सदस्सा णजोयणाणं, तिकरुणे
पंदमवेजयन्ते।" सूत्र० १ भु० ६ अ०।

पंदम-वेशी-कटे, इ० ना० ६ वर्ग २३ माथा।

पंदम-वाएर-पुं०। कीरवरदोपदे, सू० प्र० १६ पाठु०। चं० प्र०।

पंदम-वाएर-पुं०। "मांसाऽऽविश्वनुस्वारे" इ० १। १० ॥

इति ह्रस्वः। प्रा० १ पाठः। पण्डकवन्त्य पाण्डवः। परमराज-
केशजायाः कुम्भ्याः पुत्रेषु युधिष्ठिराऽऽदिषु, स्या० १० ता०।
अस्त०। ज्ञा०। आ०। आ० म०। ('दुवह' शब्दे चतुर्थ-
भागे २५८८ पृष्ठे कथांका)।

पंदविज्ज-वेशी-जलाऽऽक्ष, इ० ना० ६ वर्ग २० माथा।

पंदिय-परिहन्त-पुं०। पावाङ्गितः परिहन्तः। संचते, म० ७ श०
२ उ०। संचाचरते, ह० ३ उ०। पापातुष्टानाहोयसि, सूत्र० १
भु० २ अ० २ उ०। सदसद्विवेकको, आ० १ भु० १ अ० २
उ०। सूत्र०। परमार्थको, सूत्र० २ भु० २ अ०। तत्त्वको, उ० १
अ०। भावविपरिनिहिते, आ० १ भु० ४ अ० ३ उ०।

७८० । पापेपादानपरिहारनाया सम्यक्प्रार्थनैः, आचा० १ सु० ६ अ० ३ उ० । सूत्र० । सकलाद्यपरिवर्जकैः, अ० १ श० ४ उ० ।
 बुद्धिप्रति, आचा० १ सु० ८ अ० ८ उ० । विवेकिनि, सूत्र० १ सु० १० अ० । हेयोपादेयतत्त्वज्ञे, आचा० २ सु० १ सू० ३ अ० १ उ० । परमाध्यात्मिनि (दृश० ९ अ० ४ उ०) । साधौ, अनु० ।
 विदुषि, दृश० १ अ० । पण्डितः कृतिः संज्ञाताऽप्येति पठितः ।
 सत्त्व० १ अ० । शास्त्राधिक, दृश० ६ अ० ४ उ० । दर्शनपरि-
 णामवति, दृश० २ अ० । "पठकः पाठकश्चैव, ये आन्यं तत्प्रवि-
 त्तकाः । सर्वे स्वसन्तिना राजन् । यः क्रियावान् स पाठकतः ॥१॥"
 स्थान० ४ ठा० ४ उ० । पण्डितः पदनाम्न्यभवनाभावे पण्डितपद-
 व्यस्य पुरो म्यूनाधिकपर्यायाणां सामान्यतानां संज्ञातनम् ।
 नां लघुपाठकतानां च क्रियानि क्रियानि क्रियाकार्येण कृतानि
 शुद्धवर्तमानि प्रश्न, उत्तरम्-पाठकतपदनाम्न्यभवनाभावेऽपि शु-
 द्धपाठकतस्य पुरः प्रतिदिनक्रियमाणानि सर्वाण्यपि धर्मकार्या-
 णि सर्वेषां कृतानि शुद्धवर्तमानि, डाकोपरस्थापनास्वाध्यायप्रति-
 ष्ठाप्रतिमाप्रतिष्ठाऽऽदिकानि तु कृत्यानि मन्त्रसाधकव्याख्य शुद्ध-
 वर्तमानि परस्परं, सांप्रतं तु केचन वृत्तगणयोः बहुपाठकतस्य पुरः
 क्षामणानुष्ठानाऽऽदिकं न कुर्वन्ति, तत्प्रवृत्तस्तु प्रवाहप्रवृत्तंति
 निवारणानुष्ठानाऽऽदिकं, परं शास्त्राङ्गानुसारं लघोपाधि पाठकत-
 पुरो कृतानामपि वर्णनां तत्करणं नानौचित्यमस्त्वर्थाति । १६६
 म० । केन० २ उ० ।

पंडितज्ञान-परिदत्तज्ञान-तु० । विद्वज्ज्ञे, पञ्चा० १६ वि० ।

पंडितपञ्चाद- (ण)-परिदत्तपादिन्-त्रि० । पण्डितानि-

मानिनि, आचा० १ सु० २ अ० ४ उ० ।

पंडितपाण्डु-परिदत्तपाण्डु-न० । पण्डिताः सर्वविरतास्तेषां मर-
 णं परिदत्तमरणम् । स० १७ स० ३ । आनु० । सर्वविरतमरणे,
 अ० १३ श० ७ उ० । उत्तमाध्याप्रतिपत्तौ, संधा० । "स किं तं
 पंडितमरणे ? पंडितमरणं दुर्विहं पण्डितं । तं जहा-पाश्चात्तमग-
 णे य, जलपञ्चकज्ञानं य ।" अ० २ श० १ उ० । ६० प० ।

पंडितपाणि- (ण)-परिदत्तमानिन्-त्रि० । पण्डितमात्रान्
 मरणे इत्येवंशिलः परिदत्तमानि० । सत्त्व० ३ अ० । आत्मानं परि-
 दत्तं मरणे ज्ञानादुत्कारधारिणं, उत्त० ६ अ० । शोध० । सूत्र० ।
 आ० म० । बुद्धिदंष्ट्र, बु० १ उ० ।

पंडितपाण्डु-परिदत्तवचन-न० । संक्षिप्ताभिधाने विहोक्तौ, सू-
 त्र० १ सु० १ अ० १ उ० ।

पंडितपाण्डु-परिदत्तवीर्य-न० । अनमाराणां वीर्यं, सूत्र० १
 सु० ८ अ० ।

दत्तो अकम्पविरियं, पंडितपाणि सुहेह मे (६)

दविष बंधुमुत्पुके, सत्त्वज्यो चिन्तन्वबंधणे ।

पण्डित पावकं कम्पं, संशयं कंतति अंतसो ॥ १० ॥

अत ऊर्ध्वमकम्पनां परिदत्तानां यद्वीर्यं तत् मे मम कथयतः
 मूलान् यूयमिति ॥१॥ यथाप्रतिज्ञातमेवाऽऽह-(दविष इत्यादि)
 क० । नमो मुक्तिमन्तयोः । "द्वयं च मयः" इति
 द० । रागद्वेषविरहाद्वा कथ्यभूतोऽकथावीर्यस्य । यदि
 वा वीतराग इति । वीतरागोऽप्येकवाच्य इत्यर्थः । तथा चोक्तम्-
 "किं लज्जा वा युजे, सरागधम्ममि कोह अकसायी । सते

वि जो कसाय, निगिपहर्ह सोऽपि तत्तुल्यो ॥ १ ॥" स च कि-
 म्भूतो भवतीति दृश्यते-बन्धनात्कथायाऽऽमकामुक्तौ बन्ध-
 नोत्पुके । बन्धनं कथायाणां कर्मस्थितिहेतुत्वात् । तथा चो-
 क्तम्-"बंधर्हि कसायवसा" इति । यदिवा-बन्धनोत्पुके इव
 बन्धनोत्पुके । तथा-सत्त्वतः सर्वकारेण सुहृदभावरूपं छि-
 त्तमपनोति बन्धनं कथायाऽऽमकं येन स छिन्नबन्धनः । तथा-प्र-
 सुष्य प्रेषं पापं कर्मकारणभूतान् वाऽऽभ्रानपननीयं शब्दवचनस्य
 शेषकं कर्म तत् कृत्यतत्पनययमशो निरवश्यतो विघटयति ।
 पाठांतरं वा-(संशयं कंतति अंतसो) शब्दभूतं यदप्य-
 कारं कर्म तत्प्रमाणः सन्ध्यां कृतमिति चिन्तनीत्यर्थः ॥१०॥

पञ्चपादाय शब्दमपनयति तद्वशीयतुमाह-

नपाठ्यं सुअस्त्वायं, उवादाय समीह ॥

पुत्रो ह्यजो दुष्टावामं, अमुहं तं तदा तदा ॥ ११ ॥

(नेवावयमित्यादि) नयनशीलो नेता, नयनेऽनाच्छौलिकस्तु-
 त् । स चाऽत्र सम्यक्दर्शनज्ञानचारित्र्याऽऽमको मोक्षमार्गः, पुन-
 र्चारित्ररूपो वा धर्मो मोक्षनयनशीलवान् गृह्णते । मार्गं धर्मं
 वा मार्गं प्रति नेतां सुष्ठु नीत्येकराऽऽदिनिराकृत्यां स्वाक्यात्,
 तमुपादाय शुद्धात्वा सम्यक् मोक्षाय चक्रेत् ध्यानाध्ययनाऽऽदा-
 यमं विधेत् । धर्मेत्यानाऽऽदाहवाऽऽहमन्वायाऽऽह-भूयां सूयः धी-
 नःपुत्रेन यद्वलवीर्यं तदनीतानागतानन्तमवग्रहेषु दुःस्वप्ना-
 बासयतीति तु-त्वाऽऽवाप्तं वर्तते । यथा यथा च बालवीर्यान्
 नरकाऽऽदिषु दुःस्वप्नासेषु पर्यटति तथा तथा चास्वाऽऽभ्याध-
 यसाध्यानादुत्पुके प्रवर्धते इत्येवं संसारस्वकपमनुद्वयमा-
 ख्यस्य धर्मधर्मं प्रवर्तते इति ॥ ११ ॥

साऽप्रमत्तमिति ध्यानाध्यानाध्यानाध्यानाऽऽह-

ठाणी विविडठाणाणि, वृत्तमिति ए संसरो ।

अरियंते अयं वामे, पाण्यहं सुहीति य ॥ १२ ॥

(ठाणी विविडत्यादि) स्थानानि विधेयं येषां ते स्थानिनः ।
 तथा-वैयर्थ्ये क० । नरत्मानानि वयस्त्रिंशत्पाषाणानि,
 मनुष्येवैव चकचर्चिबलदेववासुदेवमहामहर्षलकाऽऽदिति ।
 तिथिर्वायं यानि कानिचिद्विद्वानि भोगभूतमार्गाः स्थानानि,
 तानि सर्वाण्यपि विविधानि नागप्रकाराण्युत्पन्नधर्मधर्मानि,
 तेषु स्थानिमस्त्वर्थयति नात्र संशयो विधेयं इति । तथा चो-
 क्तम्-"अशास्त्रानि स्थानानि, सर्वाणि हि विहे च । हे-
 वासुरमनुष्यानां-मृत्युश्च सुखार्थं च ॥ १ ॥" तथाऽहं ज्ञाति-
 निःसर्वभूतभिः सार्धं महायैश्च मित्रैः सुहृद्भिः स्वास-
 रैः संशयःऽऽश्रयत इति । तथा चोक्तम्-"सुखिरतमुपिवा
 बन्धवैर्विप्रयोगः, सुखिरमपि हि रम्यः नास्ति भोगेषु सुखिः ।
 तिथिर्वायं हि पुष्टं याति नां शरीरं, सुखिरमपि विवि-
 दस्यो धर्मं एकः सहायः ॥ १ ॥" इति । अकारो धनधर्म्या-
 पञ्चतुष्टादशरीराऽऽद्यन्तयत्त्वभावनाधी, अशरणऽऽशयभा-
 नाय वाऽनुत्पन्नसुखधर्मायमुपात्ताविति ॥ १२ ॥

एवपादाय मेहावी, अपण्णो गिद्धिमुद्धरे ।

आरियं तुवमं पजे, सत्त्वधम्ममोकोविद्यं ॥ १३ ॥

(एवमादित्येवादि) अनित्यानि सर्वाण्यपि स्थानानिस्वे-
 दादायावत्तयैव मेहावी मर्त्यादायवत्स्थितः, सदाऽऽज्ञेयौ वा
 आत्मनः सत्त्वधर्मिणी गृहि मार्गं ममत्वमुद्धरेद्वनयेममेद-

महमस्य स्वामीत्येवं ममत्वं कथयितुं न कुर्वत् । तथा-आ-
राक्षातः सर्वदेयधर्मस्य इत्याद्यौ मोक्षमार्गः, तनुपसम्पत्तेश्च-
चित्तित्वेन समाश्रयेदिति । किन्तु मार्गमित्याह-अर्थः कुनी-
यिकचर्मरकोपितोऽप्युचितः, स्वमाहिमेनैव दूयितुमशक्यत्वात्
प्रतिष्ठां गतः । यदि वा-सर्वधर्मैः स्वमाहिरेष्टान्द्वैरकोपितं
कुसितकपट्यप्राभावात् प्रकटमित्यर्थः ॥ १३ ॥

सुधर्मपरिहानं च यथा भवति तदर्थमित्युमाह-

सह संमह्य लब्धा, धर्मसारं शृणुत वा ।

समुपहृष्टि एव अणगारे, पक्वलायकुपाय ए ॥ १४ ॥

(सह संमह्य इत्यादि) धर्मस्वसारः परमाद्यो धर्मसारस्तं,
ह्यावाऽप्युक्तव्यः । कथयितुं दृश्यमिति-सह सम्मत्या स्वमत्या वा
विशिष्टाऽऽग्निमौखिकज्ञानेन धुनज्ञानेनाभ्युक्तिज्ञानेन वा स्वपरा-
वशोपक्यात् ज्ञानस्य, तेन सह धर्मस्य सारं ज्ञानमर्थः ।
अन्येभ्यो वा तीर्थकरणधराऽऽवसायोऽऽदिप्य इत्यापुत्रवत्
(तत्कथा ' इत्यापुत्र ' शब्दे द्वितीयजाने ६३२ पृष्ठे गता)
मुखा विसातपुत्रवत् (तत्कथा " विसातपुत्र " शब्दे
तृतीयजाने ११८८ पृष्ठे दृश्यते) धर्मसारमुपगच्छति । धर्म-
स्य वा सारं चारितं, तत्प्रतिपद्यते, तत्प्रतिपद्यते च पूर्वोपास-
कमहृषये पण्डितवीर्यस्यको रागाऽऽदिभ्यश्चनविमुक्तौ बाह्य-
वीर्यरहित उत्तरोत्तरगुणसंपत्त्यै समुपदिशतेऽनगारः प्रवर्त-
मानपरिणामः प्रत्याभवात् निराकृतं कुपायकं साधयानुष्ठानं
येनाऽमी प्रत्याभवात्तापपाको प्रवर्तते ॥ १४ ॥

नं किनुवक्त्रं माणे, आउक्त्वंमस्स अणणो ।

तस्मेव अंतरा खिपं, सिकखे सिकखेज पंडि ए ॥ १५ ॥

(नं किनुवक्त्रमिति) उपक्रम्यते संवर्धने कृपमुपनी-
यते आयुषेण स उपक्रमस्ते च कृष्ण जीनीयते । कथं ?
प्रायुःक्षेमस्य स्वायुष इति । इदमुक्तं भवति-स्वायुष्कस्य येन
केनचित्कारणोपायको मायी यस्मिन्ना काले तत्परिहाय, त-
स्योपाक्रमस्य कालस्य वा अन्तराले क्षिप्रमेवाऽनानुकूलो जी-
वितानार्थोऽपि पठितो विवेको संलेखनानुपूर्वां शिक्षा, प्र-
कारपरिकृतमरणाऽऽदिकां वा शिक्षा । तत्र महणशिक्षया व-
धावमरणविधिं शिक्षायाऽऽसेवनाशिक्षया सेवेति ॥ १५ ॥

किं वाच्यम्-

अहा कुम्मे अ संगारं, स ए देहे समाहारे ।

एवं पावाहं मेधावी, अज्जणेष्य समाहारे ॥ १६ ॥

(अहा कुम्मे इत्यादि) चधेत्युदाहरणप्रदर्शनार्थः । यथा कु-
म्मे कच्छपाः स्वाभ्यङ्गानि शिशोराऽऽग्निनि स्वके देहे समाहरे-
न्नोपयेदवापाराणि कुर्वन् । एवमन्येव प्रक्रियया मेधावी मयो-
दायान् सर्वसर्विको वा पापानि पापकारणयानुष्ठानाभ्यासा-
त्मना सम्यक् धर्मज्ञानाऽऽदिज्ञानया समाहरेदुपसंहर्म्मरज-
नं चोपास्यते सम्यक् संलेखनया सहचित्तकायः पण्डि-
तमरणेनाऽऽत्मानं समाहरोति ॥ १६ ॥

सहरणप्रकारमाह-

सारे हत्थपाय ए, मणं पंडेदियाणि य ।

पावकं च परीणामं, जासादोसं च तारिसं ॥ १७ ॥

(सारे इत्यादि) पाह्योपायमेव, इक्षितमरणे, जपपरिहायं,

शेषकाले वा कर्मवद्वक्तौ पादौ च सहरेष्टावपाराश्रित्येव ।
तथा मनोऽन्तःकरणं, तथाऽऽकुलसंध्यापारेभ्यो नियतेव । तथा-
शब्दाऽऽदिविषयेभ्योऽनुकूलप्रतिभुक्तोभ्योऽरकचित्तया भोजे-
न्द्रियाऽऽदिनि पञ्चाऽऽपीन्द्रियाणि । चशब्दः समुच्चयः । तथा पा-
पकं परिणाममेहिकाऽऽमुष्मिकाऽऽंसाकूपं संहरोति । एवं भा-
वादीयं च तादृकपापकं संहरेत्, मनोबाह्यायुतः सन् कुल्लभं
संयममवाप्त्यै पण्डितमरणं वाऽशेषकर्मकृत्याय सम्यगनुष्ठाने-
दिति ॥ १७ ॥

तं च संयमे पराक्रममाणं कश्चित् पूजासत्काराऽऽदिना
निमग्नयेत्, तथाऽऽमनोत्कथो न कार्य इति दर्शयितुमाह-

अणु माणं च मायं च, तं पंडियाय पंरिए ।

सातागरीवण्डुए, उवसेतेऽणुदे चरे ॥ १८ ॥

(अणु माणं चेत्यादि) चकवर्त्यादिना सत्काराऽऽदिना पूज-
मानेनाऽणुरपि स्तोकोऽपि मानोऽइहकारो न विधेयः, किमुत
महान् ? यदि वा-उत्तममरणोपायितेनोत्तप्रतपानिष्ठदेवेन वा अ-
दोऽहमित्येवंपः स्तोकोऽपि गव्यो न विधेयः । तथा-“ पाण्डुरार्य-
या ” इवस्तोकाऽपि माया न विधेया, किमुत महतीति ? एवं क्रोध-
लोत्प्राग्नि न विधेयाविति । एवं द्विविधयाऽपि परिहृया कथाया-
स्तद्विधाकांश्च परिहृयाय तेभ्यो निवृत्तिं कुर्वदिति । पाठान्तरं
वा-“ अहमाणं च माहं च तं परिहृयाय पंरिए । ” अर्थात् मानो-
ऽतिमानं सुत्माऽऽदीनामिष (अत्र ' सुत्मा ' शब्दो मान-
शब्दश्च द्रष्टव्यः) तं कुल्लवहमित्येवं ज्ञात्वा परिहरेत् । इदमुक्तं
भवति-यद्यपि सारागस्य कदाचिन्मानोऽवः स्वात्तयाऽऽप्युद्यम-
सस्य विफलिकरणं कुर्वदिति । एवं मायायामाध्यायोपम । पाठ-
ान्तरं वा-“ सुयमे इहमेगसि, एवं वीरस्स वीरियं । ” येन
बलेन संग्रामोत्तरसि महति सुभटे परानीकं विजयते, तत्परमा-
यतेनो वीर्ये न भवति, अपि तु येन कामक्रांताऽऽदीन् विजयते तद्वी-
रस्य महत्पुरुषस्य वीर्यमिहेवाऽऽस्मिन्नैव संसारे अनुपपन्नमनि
वैकेना तीर्थकराऽऽदीनां सम्बन्धि वाक्यं मया ध्रुतम् । पाठान्तरं
वा-“ आशतुं समादाय, एवं वीरस्स वीरियं । ” आशतो मो-
क्षोऽप्यर्थसितावस्थानत्वात्, स वासावर्धेन तद्व्यो वा तत्प्र-
योजनो वा सम्यग्दर्शनज्ञानाचारिणमार्गः, स आयतार्थः, तं हृष्टा-
ऽऽदाय शूरिहवा यो धृतिबलेन कामक्रांताऽऽदिविजयाय च
पराक्रमते, तद्वीरस्य वीर्यमिति । वीरस्य वीरस्यमिति,
तद्यथा जयति तत्तथाऽऽक्यातम् । किञ्चान्यत्-सातगरीवं नाम
सुखशीलता, तत्र निष्ठुतः, तदर्थमनुपुक्त इत्यर्थः । तथा-क्रांता-
ऽऽविजयावुपशान्तः शीतोद्भूतः शब्दाऽऽदिविषयेभ्योऽप्यनुकू-
लप्रतिक्रियेभ्योऽरकचित्तव्योपशान्तो जितेन्द्रियत्वात्तेभ्यो नि-
वृत्त इति । तथा-निहन्त्यते प्राणिनः संसारे यथा सा निहा मा-
या, न विद्यते सा यस्याऽऽसाविर्ज्ञा, मायाप्रपञ्चरहित इत्यर्थः ।
तथा-मानरहितो लोभजित इत्यपि द्रष्टव्यम् । स चैकभूतः
संयमानुष्ठाने चरन् कुर्वदिति । तदर्थं मरणकाले अभ्यधा वा
परिहृतो वीर्यवान् महाज्ञेनैवृत्तः स्यात् ।

तथाऽपि प्राणुतिपातविरतिरेव गरीयसीनिकृत्वा तत्प्रति-
पाह्यार्थमाह-

“ उहमुहे तिरिचं वा, जे पाया तसयावार ।

सव्वस्य विरतिं कुआ, संति निव्वानमाहिचं ॥ १८ ”

अयं च श्लोको न सूत्राऽऽद्यैषु दृष्टः, टीकायां तु दृष्ट इति कृत्या
होक्तः, उक्तार्थोऽस्ति ॥ १८ ॥ सूत्रं १ सुं ८ अं ।

तथा किञ्चाप्यल-

कर्म च कज्जमाणं च, आगामिस्सं च पारमं ।

सर्वं तं छाणुजाणं, आयुगुत्ता जिहंदिवा ॥ २१ ॥

(कर्म वेत्तादि) साधुदृशेन वदपरैरनायकल्पैः कृतमनुष्ठितं पापकर्म, तथा-वर्तमाने च काश्चै क्रियमाणम्, तथा-आगामि च काले यत्करिष्यते, तस्मै मनोवाक्कायकर्मभिर्नानु-जानन्ति नाभ्युदयन्ति, तदुपयोगपरिहारेणैति ज्ञातव्यं । यद्यप्या-स्माच्च पापकर्म परैः कृतं, क्रियते, करिष्यते च । तद्यथा-श-शोः शिराश्चनं, चिपते, छेत्स्यते वा । तथा-चौर्यं, हतो हन्य-ते, इतिष्यते वा इत्यादिकं परानुष्ठानं नाऽनुजानन्ति, न च ब-हुं मन्यन्ते । तथाहि-यदि परः कश्चिद्व्यक्तेनाऽऽदिराणांनिम-न्त्रयेत्तस्मिन् नातुमन्यते इति । एष बभूता प्रवर्तन्तीति दृश्य-ति-आत्माऽऽकृष्टमनोवाक्कायानिरोधेन गुप्तो येषां ते तथा । जिज्ञासि वशीकृताणि इन्द्रियाणि भोज्याऽऽश्रयि यैस्ते तथा, ए-ष बभूताः पापकर्म नाऽनुजानन्तीति स्थितम् ॥ २१ ॥

अन्यवच-

जे अयुक्ता महाजागा, वीरा असमत्तदंमिणो ।

अमुक्ते तस्मि परकंते, अफसं होइ सव्वमो ॥ २२ ॥

(जे अयुक्ता इत्यादि) ये केचन अयुक्ता धर्मं प्रत्यविज्ञातपर-माधी व्याकरणशुक्तकर्ताऽऽदिपरिज्ञानेन जाताऽवशेषाः पश्चि-तस्मिन्तोऽपि परमाधीवस्तुतत्त्वाज्ञवबोधोऽयुक्ता इत्युक्तम् । न च व्याकरणपरिज्ञानमात्रेण सम्बन्धवतिरिक्तेण वस्तुतत्त्वाव-बोधो भवतीति । तथा चोक्तम्-“ शास्त्राव्याहपरिचयन-तत्परोऽपि, नैवाऽयुक्तः समानिगच्छति वस्तुतत्त्वम् । नाना-प्रकाररसआगत्याऽपि द्रव्यै, स्वादं रसस्य सुचिरादपि नैव बोधि ॥ १ ॥ ” इति वा-अयुक्ता इव बालबोधवन्तः । तथा महात्तत्त्वं ते भागाश्च भागशः । भागशः पूजाश्चनः । तत्तत्र महापूज्या इत्यर्थः, लोकविभूता इति । तथा-वीराः परानीकमेदिनः सुगुटा इति । इदमुक्तं भवति-पण्डिता अपि रथागाऽऽदिभिर्गुणैर्लोकपूज्याः । अपि च । तथासुभटवारं वह-स्तोऽपि सम्यक् तत्त्वपरिज्ञानविकलाः केचन भवन्तीति दर्श-यन्ति-न सम्यगसम्यक् तद्भावाऽसम्यक्त्वं, तद्वद्रष्टुं शीलं ये-षां ते तथा, मिथ्यादृष्टय इत्यर्थः । तेषां च बालानां यत्किम-पि तपोदानाश्च वनयमनियमाऽऽदिषु पराक्रान्तमुद्यमकृतद-ष्टव्यमविद्वज्जकारि, प्रयुज्य कर्ममार्ग्यान् भावोदितत्वात् सानिहा-नत्वाऽस्ति कुवेद्यनिकः/साविपरतानुबन्धीनि, तच्च तेषां परा-क्रान्तं, सह फलेन कर्मबन्धेन बलत इति सफलम् । सर्वथा इति । सर्वाऽपि तत्क्रिया तपोमग्न्यानाऽऽदिका कर्मबन्धायैवंति ॥ २२ ॥

साम्प्रतं पश्चित्तवीर्येणाधिकृत्याऽऽह-

जे य युक्ता महाजागा, वीरा सम्मतदंमिणो ।

मुदंते तस्मि परकंते, अफसं होइ सव्वमो ॥ २३ ॥

(जे य युक्ता इत्यादि) ये केचन स्वयंयुक्तास्तीर्थकराऽऽवा-स्तस्मिन्वा वा युक्तबोधिता गणयन्ताऽऽदयो महाजागा महा-पूजाभाजो वीराः कर्मविद्वानसदृशेषु ज्ञानाऽऽदिभिर्वा गु-णैर्विराजन्त इति वीराः । तथा-सम्यक्त्वदर्शिनः परमाधी-तत्त्ववेदिनः । तेषां भगवतां वत्पराक्रान्तं तपोऽध्ययनयमनिय-माऽऽदिवानुष्ठितं तद्व्यक्तमवगतं निरुपराधं सातमीरवशस्यक-

वायाऽऽदिद्वयोऽऽकलङ्कितं कर्मप्रतिबन्धमफलं भवति, तन्निरनु-बन्धनिजरोधमेव भवतीत्यर्थः । तथाहि-सम्पन्नदृष्टीनां स-र्वमपि संयमतपःप्रधानमनुष्ठानं जयति, संयमस्य चानाभय-कृत्वात् तत्पक्षे निजराकलन्तादिति । तथा च पठ्यते-“ संयमेण एहवफले तवे बोधोऽपकथे ” इति ॥ २३ ॥

किञ्चाप्यल-

तेस्मिं पि तवो अमुक्को, निरुत्तरो जे महाकुला ।

जन्नेवऽस्मि विवाणंति, न सिलोमं पवेज्ज ॥ २४ ॥

(तेस्मिं वीर्यादि) मरुत्कुलमिदवाकादिकं येषां ते महाकुला लोकविभूताः शौर्याऽऽदिभिर्गुणैर्विस्तीर्ययशस्वस्तेषामपि पूजा-सत्काराऽऽचार्यमुक्तीर्नैवेन वा यत्पस्तद्व्यक्तं जयति । यच्च क्रियमाणमपि तपो नैवाऽप्ये दानभावाऽऽदयो जानन्ति तत्त-थाभूतमात्मायिना विषयम्, अतो नैवाऽऽऽमरुत्प्रायां प्रवेष्टव्यं प्रकाशयेत् । तद्यथा-अदमुक्तमकुलंन इम्यो वा साम्प्रतं पु-नस्तपोनिष्ठपदेह इति, एवं स्वव्यावृत्त्यकरणेन न स्वकीया-मनुष्ठानं फलयुतामाध्यावेति ॥ २४ ॥

अपि च-

अप्यपिक्कामि पाणाम्, अप्यं जामेज्ज मुक्कव ॥

स्वत्तेऽज्जिनिवुत्ते देतं, वीतिगुक्की सदा जण ॥ २५ ॥

(अप्यपिक्काम इत्यादि) अल्पं क्लेशं पितृमरिषां शीलम-स्वाऽऽलावपिपदमाही, यत्किञ्चनार्थाति भावः । तथा वाऽऽग-मः-“ ई जंतव आसीय, जंतव च तस्य व सुहोवगयनिहा । जे-ण व तेण व मुत्ता, वीर । मुत्तास्ति ते अप्पा ॥ १ ॥ तथा-“ अठ-कुक्कीहंमंममसत्पप्पामं कयल आहरेमाणे अप्पाहारि, दुत्ता-लसकधेहि । आवुत्तोमोवरिया सोलसेहि दुभागपत्तं अ-उदीसं ओमोद्विचं संपमाजवत्ते, वरीसं कयला संपुम्माहा-रे । ” इति एकैककलहाऽऽद्यादिनोद्विस्ता विषया । एवं याने उपकरणे । बाचोऽनोद्विस्तां विद्वयादिति । तथा चोक्तम्-“ यो-बाहारी यो-भणिणो अतो होइ योवनिहा अ । योयो-बहिउपकरणे, तस्स दुत्तेवा वि पणमंति ॥ १ ॥ ” सुमत्तः साधु-रत्नं परिमिं हिंनं च भावेत, सर्वथा विद्वयादितो भवे-दित्यर्थः । जावादीद्वयमधिकृत्याऽऽह-भावतः क्लेशाऽऽपुमशमात्-ज्ञानः क्षान्तिप्रधानः, तथाऽर्जिनिवृत्तो लोभाऽऽदिजयाभ्रगानुरः, तथा इन्द्रियोऽद्विषयकमनाहते जितेन्द्रियः । तथा चो-क्तम्-“ कथाया यत्तव न च्छिज्जा, वयस माऽऽऽमयश मनः । इ-न्द्रियाणि न गुप्तानि, प्रयुज्या तस्य जयनम् ॥ १ ॥ ” एवं विगता युद्धविषयेषु यस्य स विगतयुद्धिराशंसोऽपारहितः, सदा सर्वकालं संयमादनुष्ठाने, यतत यत्तं कुलादिति ॥ २५ ॥

अपि च-

जाणजोमं समाहृदु, कापं विउसेज्ज सव्वमो ।

तितेक्कं परंणुत्ता, आमाकमाय परिक्कव ॥ २६ ॥

(आणजोममित्यादि) ध्यानं चित्तरोषसङ्कल्पं धर्मस्यानाऽऽ-दिकं, तत्र योमो विराष्टमनोवाक्कायव्यापारः तं ध्यानयोगं स-माहृत्य सम्यगुपायाय, कावं देहमकुलालयागप्रवृत्तं, द्युस्तुजे-व परित्यजेत् । स्वतः स्वभावाऽपि प्रकारेण, इत्तवाऽऽदिकम-पि परपीडाकारिण व्यापारयेत् । तथा-तितित्तां क्कामिं परीय-दोपसमं सदनकपां, परमां प्रधानां, हात्वा, आमांकायाऽऽशेष-

कमेक्यं यावत्परिव्रजेदिति संयमानुष्ठानं कुर्यात्संभिति । सु०
१ सु० ८ अ० ।

पंथिया-पाण्डिता-स्त्री० । पृथिविदेहे पुष्कलावतीविजये पुष्कर-
रीकिया नगर्यां यत्नसमन्वयकर्मिणः सुतायाः श्रीमत्या अ-
म्बायाऽयाम्, आ० म० १ अ० १ खपङ् ।

पंथु-पाण्डु-पुं० । युधिष्ठिराऽऽशीनां कुन्तीमाझीसुतानां पितरि,
स्था० १० ग्रा० । अन्त० । अन्तवर्णं, केतकीपुत्रिसन्निभे पीत-
वर्णाऽर्कवर्णभेदे, तद्भाति । त्रि० । नागभेदे, अन्तर्हस्तिनि, रोग-
भेदे, पटोलवृक्षे च । पुं० । माघपक्ष्यां, वाच० । "संभ्रं सिस्रं
मलक्यं, अवदायं पंडुधवलं च ॥" पाठ० ता० ६३ गाथा ।

पंथुकेवलसिद्धा-पाण्डुकम्बजशिला-स्त्री० । मेरुचुलिकाया द-
क्षिणतः पयस्कचक्राक्षिणात्यपर्वतेऽनियकशिलायाम्, जं० ।

कदि णं भंते ! पंडगवणे पंडुकंबजसिद्धा णामं सिद्धा प-
थत्ता ? । गोअमा ! मंदरचूलिआए दक्षिणं णं पंडगवण-
दाहिणंपरंते एत्थं णं पंडगवणे णं पंडुकंबजसिद्धा णामं
मिद्धा पथत्ता, पाईणपनीआयाय उच्चरदाहिणवित्थिणा ।
एवं ते चेव पमाणं, वत्तवया य जाणिअन्तां जाव तस्म
णं बहुममरमाणेजस्स भूमिजागस्स बहुमज्जेदस्सजाए एत्थ
णं म्हा एणे सीहामणे पथत्ते, नं चेव सीहामणपमाणं । तत्थ
णं वद्धि भवणवद् जाव० भारहगा तित्थयरा अहिंसिद्धंति ॥

"कदि णं" इत्यादि प्रश्नः प्रतीतः । उत्तरस्य मेरुचुलिकाया
दक्षिणतः पयस्कचक्राक्षिणात्यपर्वते पाण्डुकम्बजा नाम्नी
शिला प्रकृता । प्राक् पश्चिमाऽऽयता उत्तरदक्षिणवित्तीर्णा,
आया तु प्राक् पश्चिमवित्तीर्णा उत्तरदक्षिणाऽऽयतेत्येतद्विशो-
धख्यं विहायान्यत्र प्रागुक्तमिति दृष्टाति । पश्चिमोकाजिज्ञा-
पेन तदेव प्रमाणं शिष्टायाः पञ्चोत्तमशताऽऽयमाऽऽदिकं व-
क्तव्यं, सा चाज्ञेयवर्णवर्णाऽऽदिका भविष्या यावत्तस्य बहु-
समरमणीयस्य भूमिमागस्य बहुमध्यदेशमभिःप्राप्तरे महर्कं
सिंहासने प्रकृतं, तदेव पञ्चधनुःशतधिकं सिंहासनप्रमाणमु-
क्त्वाऽऽद्ये क्रैयध, तत्र बहुभिर्भवनपत्यादिभिर्देवैर्भारतका
भरतकेशेपरास्त्रीयैर्कृतीऽनियिचयन्ते । ननु पृथ्विशाल्यां सिं-
हासनद्वयम्, अत्र तु एकं सिंहासनं किमात ? । उच्यते-एषा
दि शिला दक्षिणदिगभिमुत्ता, तदिगभिमुक्तं च क्षेत्रं भार-
ताऽऽयस्य, तत्र चैककालमक एव तीर्थं कृत्यपद्यते इति तदभि-
पेकानुरोधेनैकत्वं सिंहासनस्येति । जं० ४ वक्र० । आ० । स्वा० ।

पंथुग-पाण्डुक-पुं० । स्वनामक्याते महाविजयी, स्था० ९ ग्रा० ।
लि० । "गणयस्स" (३) इत्यादिगाथा 'णिदि' शब्दे च-
तुर्थभागे २१५१ पृष्ठे इवाक्याता) पण्डुकापत्ये संपदेदे, आ०
वृ० १ अ० । प्रव० । दश० ।

पंडुपत्त-पाण्डुपत्त-न० । पुराणस्येन पाण्डुवर्षधने, अणु० ४० ।

पंडुजट्ट-पाण्डुजट्ट-पुं० । आर्यसंनितिविजयस्य ब्राह्मणे शिष्ये,
"धरे तह पंडुभदे य" कण्ठ० १ अधि० ४ कृण ।

पंथुमहिषा-पाण्डुमुत्तिका-स्त्री० । देशविशेषे या भूमिकया स-
त । पाण्डुरिति प्रसिद्धा, तद्भासका जीवा अण्वेनेद्रेष्वभारता पा-
ण्डुमुत्तिका । पृथ्वीकावर्णं, आ० १ प्रति० । प्रव० ।

पंथुमहुरा-पाण्डुमहुरा-स्त्री० । कृष्णदेशात् पाण्डुवैविंशिते
भारतवर्षस्य दक्षिणादिबेलातरे स्वनामक्याते सन्निवेशे, आ० १
अ० १६ अ० । आ० । आ० म० । अन्त० । आ० वृ० ।

पंथुग-पाण्डुक-पुं० । "पंथुग" शब्दादेः, स्था० ९ एठा० ।

पंथुर-पाण्डुर-त्रि० । अकलङ्क, जी० । "पंथुरससिक्तल-
विलनिम्लसंस्वगोमरीरफेकुङ्कुवदगरयमुणाशियाधवलदंत--
सिद्धा ।" पाण्डुरमकलङ्कं यत् शशिशकलं सन्दलसदं वि-
मल आगन्तुकमलरहितो निर्मलः स्वभावेत्यमलरहितो यः
शक्यगोमरीरफेनः प्रतीतः, कुङ्कुं कुङ्कुसुमं, दकरज उद-
ककणाः, मृणालिका विशमं तद्वत् धवलं इत्यर्थेणैवांते
पाण्डुरशशिशकलमलनिम्लगोमरीरफेनकुङ्कुदकरजोमृणा-
लिकाधवलदन्तश्रेणयः । जी० ३ प्रति० । ४ अधि० । शुक्लं,
आ० १ अ० १ अ० । सुधाधवलं, आ० १ अ० १ अ० ।
औ० । कटव० ।

पंथुरंग-पाण्डुराङ्ग-पुं० । अस्मोदूषितगात्रे पाण्डुराङ्गि, ग०
३ अधि० ।

पंथुरज्जा-पाण्डुराऽऽयर्था-स्त्री० । स्वनामक्यातायामायां वाय, यथा
भक्तप्रत्याख्यानं कृतवत्या मायादीपण कविशिविकेपु जन्म
लेभे । आ० म० १ अ० २ खपङ् । ("माया" शब्दं उदाहृतम्)

पंथुरत्थिय-पाण्डुरात्थियक-पुं० । बलीवर्धेनास्थिमार्द्राया-
स्वनामक्याते प्राप्ते, यक्षाऽस्थिकप्राप्तेति संज्ञां भेजे । आ०
वृ० १ अ० ।

पंथुरपपवारण-पाण्डुरपटपवारण-पुं० । पाण्डुरो धौतः पटः
प्रावरणे येषां ते तथा । मत्तपरीपहासदिष्टिणुताऽऽदिकृतत्वाद्
निर्मलोपवी, ग० २ अधि० ।

पंथुरय-पाण्डुरक-त्रि० । अन्ते, "केसा पंथुरया हवन्ति ते ।"
उत्त० ३ अ० ।

पंथुराय-पाण्डुराज-पुं० । माझीकुन्तीपत्नी युधिष्ठिराऽऽशीनां पि-
तरि इतिनापुराज, आ० १ सु० १६ अ० ।

पंथुरीग-पाण्डुरीग-पुं० । उच्चविशेषेण शरीरस्य पाण्डुवर्णता-
याम्, जं० १ वक्र० । प्रव० ।

पंथुश्लुगितमुद्ग-पाण्डुकितमुल्ग-स्त्री० । आ० म० १ अ० १
खपङ् । पाण्डुरीजतवदनायाम्, विषा० १ अ० २ अ० ।

पंडुसिद्धा-पाण्डुसिद्धा-स्त्री० । नन्दनवने प्रथमाभिषेकशिखा-
याम्, जं० ।

कदि णं जंते ! पंडगवणे पंडुसिद्धा णामं सिद्धा
पथत्ता ? । गोअमा ! मंदरचूलिआए पुरस्सिमे णं पं-
दगवणपुरस्सिधंपरंते एत्थं णं पंडगवणे पंडुसिद्धा णामं
मिद्धा पथत्ता, उच्चरदाहिणायया पाईणपनीआ वित्थिणा
आक्कुवेदंसाणसंतिआ पंचजोअणसयाइं आयापेण
अह्वाइसाइं जोअणसयाइं विक्खेभेणं वत्तारि जो-
अणायं बाहुअणं मच्चकणगार्गइं अक्खा वेदआ वणसं-
देणं सच्चओ समंता संपरिकित्ता, वधओ । सीसे णं पं-

कुसुमपञ्चदशसि चत्वारि तिस्रोवाणपदिरुक्ता पञ्चचाण
जाव तोरणा । वषभो । तसि णं पंमुसुलिता ए उप्पि बहु-
समपण्णिजे नृभिजाणे पणसेण जाव देवा आमयंति, मयंति ।
तस्स णं बहुसमपण्णिजस्स नृभिभागस्स बहुमज्जतेसजा-
ए उत्तरदाहिणे णं एत्थ णं दुव सीहामणा पणत्ता ।
पंचवणुसयाई आयामविकल्लेणेण अद्वाइज्जाई धणुमयाई
बाह्वेणेण सीहासणवषभो जाणि अन्धो, विनपद्वसवज्जो ।
तत्थ णं जे मे उत्तरिद्धि सीहामणे तत्थ णं बहुहि भवण-
वदवाणमंतरजोइसिअवेमाणि एहि देवेहि देवाहि अकच्छा-
इआ तित्थयरा अजिभिचोति । तत्थ णं जे से दाहिणिद्धि
सीहामणे तत्थ णं बहुहि जवणं जाव वेमाणि एहि देवेहि
देवाहि अ वच्छाईआ तित्थयरा अजिभिचोति ।

“ कहि णं ” इत्यादि प्रश्नः प्रणीतः । उत्तरमूले मन्दरचूलि-
कायाः पूर्वतः पण्डकवनपर्वपथेनैव पागकुशिला नाम शिला प्र-
कृता । उत्तरतो दक्षिणतश्चाऽऽयत्ना पूर्वतोऽपरतश्च विस्तृता, अ-
र्धचन्द्रप्रस्थानसंस्थिता पञ्चमोज्ज्वलशान्तायामेव सुखवि-
प्रागेन, अर्धतृतीयानि योजनशतानि विषकम्पेन मध्यप्रागेन,
अर्धचन्द्राऽऽकारहेतावामिष परमव्याससंज्ञितानि, अत्र पञ्चस्थाः
परमव्यासः शरत्पथे लभ्यो, जीवायेन परिहृतो, धनुःपृष्ठेनैव
लङ्कणशरीरया अनेतव्या । तथा चत्वारि योजनानि बाह्वयेन
परितः सर्वोऽस्मन्ना कतकमया प्रस्तावाद्यन्तसुवर्णमयी अरुण-
वेदिका वनखण्डेन सर्वेन समन्तात् संपरिपूरिता । यकना च
चूलाकाऽऽनन्ना, मन्त्रज्ञा तु स्वस्वदक्षिणामिधुक्ता, वणकश्च
वेदिकावनखण्डयोर्वेत्तव्यः, चतुर्थोऽन्तोऽप्युक्ता च शिला दूरा
रुद्धा रोहकाणामित्याह- (तसि णमियादि) तस्यां शिप्रायां
चतुर्दिशि चत्वारि त्रिस्रोपाणप्रतिकृपाणि प्रक्षपानि । तेषां च
वर्णो वाच्यो यावन्नोरण्यो, अथास्या भूमिस्त्रीमायमावे-
द्यसाह- (तसि णमियादि) तस्याः पागकुशिलाया उपरि
बहुसमपण्णयो नृभिभागः प्रक्षमो यावदेवा आसने, शेरने
इत्यादि । अथात्रान्तिकेऽऽसन्नवर्णनायाऽऽह- (तस्स णमियादि)
तस्य बहुसमपण्णयस्य नृभिभागस्य बहुमध्यदशमां उत्-
त्तरतो दक्षिणतश्च अग्रतरे द्वे अभिमेकांसिहामने जिनज-
न्माभिवेकाय पीठे पटले, पञ्च धनुःशान्त्यायामविषकम्पाम्,
अर्धतृतीयानि धनुःशानि बाह्वयेन, उच्चवेनेत्यर्थः । अत्र च
निर्दिष्टतयणे हो मीमांस्यः, त्वं च विज्ञेयध्वजः । उपरि
प्रागे विजयनामकं चन्द्रोदयवर्णतारहन् इत्यर्थः । शिला सं-
हृष्टऽऽनन्ताम्रवाज्जद्विदेशे स्थिता । अत्र च सिंहाऽऽनन्ता-
नायामविषकम्पयोस्तुल्ये समे चतुरङ्गताका । नन्वेकैके-
न सिंहाऽऽननेनाजिपेकांसिदेः किमर्थं सिंहाऽऽनन्यमियादि-
(तत्थ णमियादि) तत्र तयोः सिंहाऽऽननयोर्मध्ये, “सं” इति
ज्ञापककारे । यदेतत्साहसिंहासने तत्र बहुमिधेवनपतित्य-
भरतयोनिप्रकवेमानिकेदेवेदोभिश्च कञ्जाऽऽदिविजयपट्कजा-
ताशरीरकटा कजिजिघृष्यने जमोत्सवार्थं स्तप्यते । यत् दा-
क्षिणात्ये सिंहासने, तत्र यच्छाऽऽदिका इति । अत्रायमर्थः- एषा
हि शिवा पूर्वेदिमुखा, एतदिगमिमुखं च क्षेत्रं पूर्वाहविदेहा-
ऽऽनन्म, तत्र च युगध्वजदण्डयुगध्वजमभागां ज्ञाति, तत्र शीतो-
त्तरादिवर्तिविजयजो जगद्गुरुत्तरादिवर्तिनि सिंहासनेऽ-

जिघृष्यते, तस्या एव हृदिगर्भवर्तिविजयजानो जगद्गुरु-
र्दक्षिणवर्तिर्नाति । जं० ४ वक्र० ।

पंमुसेण-पागकुमेन-पुं० । पञ्चवानां पागववानां दौषणां जाते
पुत्रे, हा० १ भू० १६ अ० । स च दौषणा मह प्रव्रजतेपु पा-
वमवेपु राजा जातः । अ० क० ४ अ० । अ० च० ।

पंत-प्रान्त-पुं० । प्रकृष्टोन्तः । शंषसीमायाम्, वाच० । प्रकृष्टम-
न्तं प्रान्तं प्रुकावशयमेन, एयुपतत्वेन वा प्रकपेणाऽन्यवर्ति-
त्वात् प्रान्तम् । अ० १ श० ३३ उ० । स्वानाविकरसरहितं अ-
ल्पे एयुपिने वा बहुवचनकाऽऽहो, आचा० १ भू० ५ अ० १ उ० ।
पञ्चा० । प्रान्त० । ज्ञा० । स्या० । “ णिष्कावचनकमाह,
अने पने तु होह वाचने ” निष्पावा यज्ञाः, वणकाः प्रवर्ताः, आ-
विशद्वान् । कुटमायाऽऽदिकं चातमित्युच्यते, प्रान्तं पुनस्तदेव
व्यापकं विप्रथम् । आचा० १ ध्रु० २ अ० ६ उ० । “ पताणि च-
च स्वेज्जा मीयपिमे पुराणकुम्भासं ” माधुर्यापनाथं शरीर-
निर्वादाय प्रान्ताणि मौरसानि अन्नपानांयानि सेवेन, च पुन
रन्याम्यपि सेवेत । उत्त० ६ अ० । अपमदे, हा० १ भू०
६ अ० । “ मा एयं साहू पंत देव्या जलेहि ” नि० च० १ उ० ।
“ पने सेजे सेवितु । ” प्रान्तां शर्यां वसतिं शृण्वशुहाऽऽदि-
कामन्तकोपपञ्चोपद्विताम् । “ आत्मणार्धं च पनाह । ” आ-
सनामि यायुःकरशरैरातोऽऽयुधयुधत्ताणि कष्टानि दुर्घातना-
म्यासेवितवान् । आचा० १ भू० १६ अ० ३ उ० ।

पंतकुल-प्रान्तकुल-न० । चाण्डालाऽऽदिनामपसद्वकुले, स्या०
८ उ० । अ० म० ।

पंतग्मा-प्रान्तग्मा-पुं० । आर्यदेशर्षामाग्रामं, “ प्रान्तग्रामेऽप्यवे-
कस्मिन्, आगच्छन्ति स्म साधवः । ” अ० क० १ अ० ।

पंतचग-प्रान्तचग-पुं० । प्रान्तं चरति तद्गवेषणया गच्छ-
तीति प्रान्तचरकः । अभिप्रद्विशेषात् प्रान्तमाग्रहण्डके, स्या०
४ उ० १ उ० । सूत्र० ।

पंतजीवि (ण्) प्रान्तजीविन्-पुं० । प्रान्तेन जीवितुं शक्तिमाज-
न्मापि यस्य स प्रान्तजीवि । स्या० १ उ० १ उ० । अन्तप्रान्त-
वचनकाऽऽदिर्जीविनि, सूत्र० २ ध्रु० ५ अ० ।

पंतनृपमा-प्रान्तनृपमा-न्या० । सकलसालम्बनस्वमाधिपत्ये-
नभूमिधियाम्, हा० २ ध० १ उ० ।

पंतवश्य-प्रान्तवश्य-न० । परिजिगीवीवरे, हा० २ उ० ।

पंतविगं-प्रान्तविगं-पुं० । देहाश्रमनामात्मनो वा सर्वसं-
योगानां वुद्ध्या विवेचने, ग० १ अधि० ।

पंतावण-प्रान्तावन-न० । प्रहरदानं, निगमऽऽदिनिबन्धने, ग०
१ अधि० । पट्टने, स्य० १ उ० । यष्टिमुष्टिकशाऽद्विना तारकेन,
ओघ० । नि० च० । वृ० ।

पंतावणसंकप-प्रान्तावनसंकप-पुं० । यष्टिमुष्टिकपरप्रहारेदं-
न्तीति चिन्तायाम्, नि० च० १ उ० ।

पंताहार-प्रान्ताऽऽहार-पुं० । प्रकपेणान्तं पञ्चवरेषु प्रुकावशेषं
एयुपिने वाऽऽहारा यस्य सः । औ० । प्रान्तमाहारयति, प्रान्तं
वाऽऽहारा यस्य स प्रान्ताऽऽहारः । अतिप्रद्विशेषात्प्रान्ताश-
नि, स्या० ५ उ० १ उ० । सूत्र० ।

नमोपपातिकस्य साधुवर्णनाधिकारे "पंताहारे" इत्यस्य ह-
सोऽप्युपनिषद्बहुचक्राऽऽदीनि व्याख्यानमस्ति । तथा च-पयुपि-
तपुपिकाभङ्गनाऽऽदराणां आध्याऽऽदीनां तद्विषयहेतुबुद्धेर्न कथं
युक्तमस्ति । अत्र "निरुपपातिकमार्गः, अतः पंते च हारं वाच-
ते" इति बुद्धकल्पनाये जिनकल्पिकाधिकारे । एतद्वृत्तौ च-
"वाचते" शब्देन विनयमिति व्याख्यातमस्ति, तत्र तु तत्वाविशे-
षतः, आत्मनां तु पयुपिण्याग्रहेऽविच्छिन्नवृत्तपरराऽऽरा-
धनं, संस्कारिकज्ञाने तद्विषयजने च गुणवैवर्ति बोधयत् । हो-
३ प्रका० । आ० क० ।

पंति-पङ्क्ति-स्त्री० । "ऊज्ज्वलो व्यज्जने" ॥ ८१ ॥ २५ ॥ इति
ऊज्ज्वलोऽस्तुस्वारः । प्र० १ पादः । पङ्क्तौ, आ० १ सु० १ अ० ।
"ओलो माला राई, रिङ्गोला आवलो पंती" पाङ्क० ना० ६३
गाथा । स्था० । अन्तु० । जी० । (उपोत्तिकायां पङ्क्तयः "जो-
हसिव" शब्दे चतुर्थनागे १५९३ श्लोकाः)

पंती-देशी-वेद्ययाम्, हे० ना० ६ वगै २ गाथा ।

पंथ-पयिन्-पुं० । मातो, ज० १० श० २ व० । स्था० । उत्त० ।
नि० वृ० । अध्वनि, आनु० । "दुविहो य हाह पयो, जिम्नछान्.
नरं अध्विनं च । जिन्नामि नयि किचो, अध्विनपदलोहिं व-
हगाहि ॥ ५०१ ॥" इति "विहारे" शब्दे व्याख्यास्यते । सु० १
उ० ३ प्रका० । वय० । नावतः सम्यक्त्वे, सुत्र० १ सु० ११ अ० ।
"भगो पंथो सरणी, अज्जाणं वसिणी पदो पवन्ती" पाङ्क० ना०
५२ गाथा ।

पान्थ-पुं० । पयिके, "सो नेमि पंथं गुणे कहेइ, एगो पंथो
उत्तुगो, पयो वंको" । आ० म० १ अ० २ खलम् ।

पंथकोट्ट-पन्थकोट्ट-न० । साध्याने, विषा० १ श्रु० १ अ० ।

पंथग-पान्थक-पुं० । ब्रह्मसत्त्वकिमार्थाया नागयशसो जनके,
(सत्त० १३ अ०) स्थापयानुत्तरसहप्रजने, हा० १ श्रु० ५ अ० ।
"वज्रबालीपुत्रस्स पंथगस्स जत्तं नेज्ज" । आव० ४ अ० ।
धर्मस्य सार्थवाहस्य स्वनामख्याते दास्येकके, हा० १ श्रु०
५ अ० ।

पंथो सुमीमसदो, एवं कुमतेण पंथगेणाऽपि ।

गाढपमाडणां वि हु, सेतामुरिसि संसेण ॥ १३३ ॥

प्राप्तो अर्थः "सुविषयः" इति शब्दो विशेषणम्, एवं पुरोभूयोऽ-
पि चारित्र्ये प्रवृत्ति कारयना पन्थकेन पन्थकान्ना सविबपु-
क्क-वसायुना, अपिशब्दाद्यैरपि तथाविधैः । यतोऽभावि-

"संज्ञकयापि गुरु, तं पि सुखीसा सुनिउत्तमदुरीहि ।

ममं उवति पुणरपि, जह संलगपेयगो नाय ॥ १ ॥"

तमेव विशिष्ट-गाढप्रमाजिनोऽप्यतिशयशैष्यवयवतोऽपि,
शैलकसुरैः शिष्येणेति श्वकमेवेति गाथाकुराधः । आधार्थः
कथानकाद्वस्यः ।

कथानकं चेदम्-

"कथिकुलकाविकलियं, सेलगपुरमिथि सेलसिहरं व ।

तथ पयवसिपयि, सेलउ ध्व सेलशो राया ॥ १ ॥

सकमकममथिउजय-उवमा पदमावई पिया तरल ।

सर्वाइनागवल्ली-इ मन्दको मङ्गो पुत्तो ॥ २ ॥

अउसुखदुखिसोसि-रुपंथा पंथागणो आसि ।

रजमभरणसज्जा, सुमंतिगो पंचसयसंला ॥ ३ ॥

थावसासुयगणहर-समीवपदिबलसुद्धिहिधम्मो ।

सेलगराया रउज, तिवग्गसारं बिरे कुणइ ॥ ४ ॥

अज्जणिं थावसा-सुयपहुयवत्तिसुयगुरुसमीं ।

पंचाईं भंतिस्सपई, पंथगपमुहेहिं परियारिओ ॥ ५ ॥

मङ्गुपुत्ते रज्ज, उविकणं गिपहए वयं राया ।

इकारस अंगारं, अहिजिज्जो वज्जिया वज्जो ॥ ६ ॥

पंथगपमुहाण तम्भो, पंचमुणिस्सयाण नायगो उवियो ।

सुयमुणिवरंण सेलग-रायारिओ जिणसमयविहिणा ॥ ७ ॥

सुयसुरी च महप्पा, समप आहारवउत्तणं काउं ।

सिरिवमज्जसिहरिसिइरे, सहस्ससिइओ सिव पत्तो ॥ ८ ॥

अह सेलगरायारिओ, अणुचियजत्ताइभोगोसंणं ।

इहज्जाराइतविओ, समगभो सेलगपुरम्मि ॥ ९ ॥

उज्जाणमि पसस्ये, सुभूमिभागम्मि तं समोसरवं ।

सेलक्य पडिउत्तमो, विणिग्गशो मङ्गुगो रावा ॥ १० ॥

कथवदुणाइकिओ, सीरवरत्तं विधानिउं गुरुणो ।

विज्जवउ एह भने । मम गेहे ज्ञानसास्त्रासु ॥ ११ ॥

जसोसहाइयाई, अहापचवहिं तथ तुम्हाणं ।

कारेमि जेणु किंरयं, धम्मसरीरस्स रक्कहा ॥ १२ ॥"

तथा चोक्तम्-

"शरीरं धर्मसंयुक्तं, रज्जनीयं प्रयत्नतः ।

शरीराच्छ्रवणे धमे, पर्वनासल्लं यथा ॥ १३ ॥"

"परिव्रजन्ति गुरुणा, पारुडा तथ सत्ताम किंरया ।

निष्कमदुगाइएहि, आहारिं सुविज्जो ॥ १४ ॥

विज्ञान कुलसयाए, पयोत्तरपायगाइबुल्लामा ।

धोवदियहोई एसां, जाओ निरुओ य वलवं च ॥ १५ ॥

नवरं सिण्णिएसल-आइराइसु मुच्चिओ धणिय ।

सुइसीलयं पवणो, नेच्छइ गामंतवहारं ॥ १६ ॥

बहुसो वि ज्ञाणज्जो, विरमओ नो जाव सो पमायाओ ।

ताहे पंथगवज्जा, मुणिणो मंतेनि एगय ॥ १७ ॥

कम्मई नूण घणचि-ऊणाई कुमिलाई वज्जसाराइ ।

नाणद्वये पि पुरिसं, पंथाओ वपई निंति ॥ १८ ॥

नाऊण सुयवसेणं, करयलमुत्ताहलं व भुवणयलं ।

अहइ निवर्तनि केवि हु, पिच्छइ कम्मस्स वजियत्तं ॥ १९ ॥

सुत्तण रायारिकं, सुक्कसां ताव एस पवइओ ।

संवह अट्ठपमाया, विहरियपओयगो जाओ ॥ २० ॥

काते न देइ सुत्तं, अर्थं न कदेइ पुक्कमाणाणं ।

आवस्सगाइभंति, मुणं बहु मज्जप मिहं ॥ २१ ॥

सारणवारणपरिओ-यणाइ न मणं पि देइ गच्छस्स ।

न य सारणाइरहिए, गच्छे वासो खणं पि खमो ॥ २२ ॥"

तथा चाऽऽगमः--

"जहिं निधि सारणा वा-रणा य पडिओयणा य गच्छम्मि ।

सो जं अगच्छो गच्छो, संजमकामोहिं मुत्तवो ॥ २३ ॥"

"उवगारी य द्दमिमो, अट्ठाहो धम्मभरणहउत्ता ।

मुणुं घिणुं च इमे, उतुं सि कुंरं न याणामो ॥ २४ ॥

अहवा किं अट्ठाहं, कारणहिएण नोयवासेण ।

गुरुणो वेयावधे, पंथगसाहुं निउजित्ता ॥ २५ ॥

पयं चिय पुच्चित्ता, बिहारां उज्जाया वयं सवे ।

कालहरयं पि कीरइ, जा वेयइ एस अण्णाणं ॥ २६ ॥

सामर्थ्यकृत् एव, पंथगसाहुं त्विषु गुरुवासे ।
ते सन्धे वि ह सुनिषो, अन्धस्य सुदं पविद्वंसु ॥ २७ ॥
पंथगमुणी वि गुरुणो, वेयावचकं जहोचियं कुण्ड ।
असत्तज्जोगमुनो, सत्ता अणुणं च निपाकरियं ॥ २८ ॥
कसियचालम्मासे, सूरो हृषण निजमदुराई ।
परिहरियस्यस्यकिष्ठा, सुतो नोसङ्गसत्त्वंगो ॥ २९ ॥
आवस्सगं कुण्ठो, पंथगसाहु वि क्षामणनिमित्तं ।
स्वीलेण तस्स पाए, आघट्टइ विणयनयनिउणो ॥ ३० ॥
तो कुविशो राधरिसी, जंपइ को एस अज निज्जज्जो ।
पाए आघट्टनो, निश्विण्ये मद पयट्टो ॥ ३१ ॥
रुद्धं इट्ठुं सुरिं, महुरागिरं पंथगो इय मणेइ ।
आउम्मासियक्षामण-कए मए हम्मिया तुण्णे ॥ ३२ ॥
ता एगं अवराहं, समह न काहामि परिस्सं वीयं ।
हुंति क्षमासीलं चिय, उत्तमपुरिसा जसो लोए ॥ ३३ ॥
इय पंथगमुणिययण, आयसत्तस्स तस्स सुरिस्स ।
सूदग्गमे तमं पि च, अन्नायं दूरमोस्वरियं ॥ ३४ ॥
बहसो निदिय अयं, सविस्सेसं जायसज्जमुज्जो ।
क्षामेइ पंथगमुणि, पुणो पुणो सुखपरिणामो ॥ ३५ ॥
वीयदिणे मङ्गनिव-माणुच्चियं हो वि सेलगपुराओ ।
निक्खंता पारखा, उग्गाविहारण विहरेंडं ॥ ३६ ॥
अवगयत्तुत्तंता, संपसा सेसमंतिमुणिणो वि ।
विहरिय चिरं सुयदिणा, आकटा पुरोरीयगिरिं ॥ ३७ ॥
होमासकयाणसणो, सेलेसि काळ सेलगमदंदि ।
पंथस्यसमणसाहिज्जा, लोयगण्डियं पयं एवो ॥ ३८ ॥
“एवं पंथगसाहुवृत्तममलं भुत्वा चरितोऽज्जवत्तं,
सक्खानाऽऽदिगुणानितं गुरुकुलं सेवयमुक्खेतया ।
सो भोः साधुजनाः । गुरोरपि यथा सत्संघमे सीदतो,
निस्तराय कदाचन यमवत इदुज्जदुगुणभेणयः ॥ ३९ ॥ ”
इति पंथकसाधुकथानकम् । अ० १० ३ अधि० ७ ल० ॥

पंथपायण-पंथघातक-त्रि० । पथि लोकार्णां भारक, प्रथनं ३
आश्र० द्वार ।

पंथच्छेपण-पथिच्छेदन-न० । मार्गच्छेदने, मार्गातिक्रमणे, स्थानो
५ ग्रा० ३ उ० ।

पंथजाइ-पथियायिन्-पुं० । स्वसमयबोधविशिष्टे युग्याऽऽचार्ये,
स्थानो ४ ग्रा० ३ उ० ।

पंथज्जाण-पथिज्जान-न० । अन्वेषकसमूहोऽथवा पन्थाः, तस्य
सन्निभ वा ध्यानं पथिध्यानम् । पौतनापुरमार्गे गन्धर्वयोतो व-
हलक्षधारण इव बुध्यन्ते, आनु० ।

पंथणित्ताइ (ण)-पथिनिध्यायिन्-पुं० । गुरोः कचिद् ग-
तस्य पन्थानं निर्घातुं शीलमस्येति पन्थनिध्यायि । गुरुमार्गप्र-
तोच्छ्रुके, आचा० १ भु० ५ अ० २ उ० ।

पंथाण-पन्थान-पुं० । महति विषये चाप्यभि, आनु० ।

पंथाण्णाण-पन्थापन्थान-न० । महान् विषयमन्वाध्या पन्था-
नस्तस्य ध्यानम् । सनत्कुमारं गन्धर्वयोतो महर्हसिहस्येव प्रज्झ-
दत्तं वा धरधनस्येव कुप्यन्ते, आनु० ।

पंथिय-पान्थिक-पुं० । पन्थानं निरर्थं गच्छतीति पान्थिकः ।
नित्यपथिके, आ० १ भु० ८ अ० ।

पंथुच्छुहणी-देशी-श्वशुरकुले प्रथमाऽऽनीतायां यथायाम्, दे०
ना० ६ वर्गे ३५ गाथा ।

पंथुअ-देशी-दीपे, दे० ना० ६ वर्गे १२ गाथा ।

पंथुक्षिअ-देशी-गवेषिते, दे० ना० ५ वर्गे १७ गाथा ।

पंसण-पांसन-त्रि० । पसि-व्युद-पुषो० । “मांसाऽऽदिध्वानुस्वा-
रे” ॥ ८ । १ । ७० ॥ इत्यातोऽत् । प्रा० १ पाद् । दूषके, “कुस-
पांसनः” बाच० ।

पंमु-पांगु-पुं० । “मांसाऽऽदेवो” ॥ ८ । १ । २६ ॥ इति अनुस्वा-
रस्य लुग्या । पाप् । पंम् । प्रा० १ पाद् । रेणौ, जं० ३ वृज्ज० ।
धृमाऽऽकारे अचिस्तरज्जसि, आ० चू० ४ अ० । जं० । आवा० ।
नि० चू० । “पंम् अचिस्तरजो” । पांशवो नाम धृमाऽऽकारमावा-
त्तरमचित् रजः । इय० ७ उ० । पाद् । ना० ।

पंमुपिसायज्य-पांगुपिश्रावत्त-त्रि० । धूर्यवगुणैरनशरीर-
त्वेन मलिनवस्त्रत्वेन भूततुल्ये, उल्ल० १२ अ० ।

पंमुमुलिय-पांगुमूलिक-पुं० । पांगुमूलिकापत्ये वेताक्ष्यपर्वत-
वासविद्याधरमनुष्ये, आ० चू० १ अ० ।

पंसुलिया-पांगुलिका-स्त्री० । पाश्चात्ति, अणु० ३ वर्गे १
अ० । तं० । “वारस पंसुलिया करंदाइ इ” इह शरीरे
द्वादश पांगुलिकाकपाः करणमका वंशको भवति । प्रब०
२५३ द्वार । वारस पंसुलिया करंटे लण्पसुलिय कडाहे
विहरिययाकुळी । ” तं० ।

पंसुलियाक-पांगुलिकाकट-पुं० । पाश्चात्तिनां कटके, अणु०
३ वर्गे १ अ० ।

पंसुली-पांगुली-स्त्री० । व्यभिचारिण्ययाम्, “आहसारिआ अ-
ज्जणाय पंसुली विरिइ व डुस्सली” । पा० १०० । ५६ गाथा ।

पंसुवुदि-पांगुवुदि-स्त्री० । धूलिवर्षे, जी० ३ अति० ४ अधि० ।
पांगुवुदिनां यदचित् रजो निपतति । इय० ७ उ० । प्रब० ।
पांगुवुदिरनिष्कस्यत्वाच्चित्तं शास्त्रं, सूत्र० २ भु० २ अ० ।

पकं (गं) य-प्रकथ-पा० । जुग० । निम्दायाम्, “पलि,
यं पकथं अदुवा पकथे ।” प्रकथयेज्जुगुपयेत् । तद्यथा-नोः कौ-
निक प्रशंसन । न्ययपि मया साङ्गमेवं ज्ञेयं । अथवा-ज-
कारवाक्याऽऽदिभिरपरैः प्रकथ्य निम्नाप्रकाशितं । आचा०
१ अ० ६ अ० ३ उ० । “पांश्वं पमं अदुवा पमं” प्र-
कथयेदेवं जूनस्त्वमित्यवस्था वा कुतगमठाऽऽदिभिर्गुणैर्मुखी-
काराऽऽदिभिर्वा प्रकथयेदिति । आचा० १ भु० ६ अ० २ उ० ।
पकथय-प्रकथय-पुं० । अश्वविशेष, स्थानो ४ ग्रा० ३ उ० ।

पकथ-प्रकथ-पुं० । क्रोधे, आव० ४ अ० । विशेषे, आव० ४ अ० ।

पकपिय-प्रकपित-त्रि० । विघ्नते, आव० ३ अ० ।

पकहण-प्रकर्षण-न० । आकर्षणे, नि० चू० २० उ० ।

पकथन-प्रकथन-न० । आत्मनः स्थापयाम्, सूत्र० १ भु०
४ अ० १ उ० ।

पकथ-प्रकथ-पुं० । प्रकथः कथ्य आचारः । स्थानो ४ ग्रा०
३ उ० । आचा० । नि० चू० । निशोधाध्ययने, इय० ३
उ० । “ इदं पिय पकथे सि द्वारं । प्रकथेण कथयः प्रक-

स्यः, प्रकल्पनेत्यर्थः । प्रकल्पे कल्पो वा प्रकल्पः, प्रधान इत्यर्थः । प्रकर्षेण वा कल्पनं प्रकल्पः, उद्देश इत्यर्थः । प्रकल्पाद्वा कल्पनं प्रकल्पः । नवमपूर्वात् नृनां पक्ष्यस्तु आचारप्रभृतान्, एव प्रशब्दाधिवाहुल्याद्यथासंभवं बोधयम् ।

तस्मै शिक्खित्वो-

शामं उतणा कपो, द्वेव खेत्ते य काले भावे य ।

एसो उ पक्ष्यस्स, शिक्खित्वो छविहो होति ॥ ६६ ॥

आमपकपो, उतणापकपो, द्वेवपकपो, खेत्तपकपो, कालपकपो, भावपकपो, चसहो समुच्चये । एसो पक्ष्यस्स शिक्खित्वो छविहो भणितो । तुसहो प्रवधारणाधे ।

शामपक्ष्यभो गतातो । द्वेवपक्ष्यस्सिमेण विहिणा

पक्ष्यणा कायव्या-

सामित् करण अधिकरणे ते य एगत्त तथ पुहत्ते य ।

द्वेवपक्ष्यविनासा, खेत्ते कुलिसादि किट्टं तु ॥ ६७ ॥

सामितं नाम-आमलाम्भः, यथा घटस्थ घटत्वेन । करणे नाम-क्रिया, येन वा क्रियते, यथा प्रयत्नवक्ताऽऽदिभिषट् । कथिकरणं नाम, आचारः, यथा चक्रमनक घटः । अस्माभिस्ताद्विभामास्त्रयः ते एगत्तपुहत्तेहि गेया । एगत्तं नाम एगत्तं, पुहत्तं नाम पुहत्तं, एतेहि ङदि विभोगेहि द्वेवपक्ष्यव्यसविनासा-गुणपर्यायान् छवित्तीति छव्यम् । तु तुसहो । द्वेव वा छव्यमहुः सत्ता, तस्या अवयवो वा द्वयम्, उपपन्नाऽऽदिचिकारयुक्तं वा छव्यं, गुणसङ्घो वा द्वयं, समूह इत्यर्थः । भावयोर्ग्ये वा छव्यम् । अर्नात्पर्यायव्यपदेशाद्वा छव्यम् । कप्यो कपो, प्रकल्पनेत्यर्थः विविचमनेगणपगारा भासा विभासा, अर्थव्याख्या इत्यर्थः । द्वेवस्स वरुदो द्वेवपक्ष्यो । द्वेवपक्ष्यस्स विभासा द्वेवपक्ष्यविनासा । सा य सामिताद्विभमेण करयते । इमो द्वेवपक्ष्यो दुविदो-जीवद्वेवपक्ष्यो य, अर्जावद्वेवपक्ष्यो य । तस्य जीवद्वेवस्स जहा देवद्वेवस्स अगकेसद्वेवपक्ष्य कप्यं करोति, अर्जावद्वेवस्स परस्स द्वाण कप्यं । एवं एगत्ते पुहत्तं जहा देवद्वेवजस्रत्तविगद्धुमत्ताण अगकेसद्वेवपक्ष्य कप्यं । अर्जावद्वेवपक्ष्य बहूण पमाण द्वाण कप्यं । शयं सामितं । इदं हि करणे । एगत्तं-जहा दावेण सुगति, पिश्लकेण वा द्वाकप्यं करोति वा । पुहत्ते द्विभेनेन, परसुहि वा रुक्के कप्यं ते । गये करणे ति । इदं हि अधिकरणे-एगत्ते जहा गयी गयेज्ज तस्य तणादीन् कप्यणा कज्जति, कलगे वा दसाण कप्यणा बहुते तिमार्गिमात्रो उवेत्ता तेहि तणाण दसाण वा कप्यणा कज्जति । एसा द्वेवपक्ष्यविभासा गता । इवाणि खेत्तपकपो-खेत्तं ति इक्कलुणेत्ति । कुलिसं नाम-सुरह्दा-सिपक पुहत्तप्यमाणं कटं, तस्स भन्ते अयक्कीला, तेषु एगामभो एगहरो य लोहपट्टो अडिज्जति । सो जावनियं शोभादि तणं तं सत्वं जिदंनो गच्छति । एवं कुलिसं । आदिसहा इलदंताला छेप्याति । किट्टं नाम बाहिर्तं । वातियं वा । अहवा

पमात्ति जेजुद्वि, दीवममुहाण तस्य वा पक्ष्यो ।

एसो खेत्तपक्ष्यो, जत्तय पक्ष्णा पक्ष्यस्स ॥ ६९ ॥

पक्ष्यवणं पक्ष्णी, पक्ष्यवणं बहुते विसेसयं कज्जति ।

जंबूदीवपक्ष्णी, तस्स जं वक्काणं सो खेत्तपक्ष्यो । दीवा जंबूदीवा धामइसंदाणो, उदहो समुद्रा, तेषु कप्यणाद्वि, ते-

१७

सिं जेण अज्जयणेण पक्ष्णी तमज्जयणं दीवसागरपक्ष्णी । तह व ति । जहा जंबूदीवपक्ष्णी खेत्तपक्ष्यो भवति तथा दीवसागरपक्ष्णी च । एवो खेत्तपक्ष्यो शिक्खित्वयणं । अहवा जत्थ नि क्खत्ते, वगारो विकल्पद्वयं करोति । कहणं व्याख्या पक्ष्यजम्भयस्सति वक्कसं । खेत्तपक्ष्यो गते ।

इयाणि काश्चपक्ष्यो-

पक्ष्यं चंदमूरे, पात्तिपमादीहि जम्भ वा काश्च ।

मूलचरा य जावे, परुवणा कप्येगह्दा ॥ ६९ ॥

पक्ष्यवणं पक्ष्णी, विसेसेण चंदपक्ष्णी, सुरपक्ष्णी । पक्ष्यस्सहो पक्ष्यं नेसि, जं वक्काणं सो कालपक्ष्यो । अदथा सुत्रिगमादीहि पात्तिप ति चंदिहा । आदिसहातो जावा-लमेहि जिणकप्यियाद्वयो वा सुवज्जियकरणं गतागते कालं जानीते । अहवा-जम्भ काश्च आचारपक्ष्यो वक्काणिज्जति, जहा विनियपोरसिप, सो काश्चपक्ष्यो । गतो काश्चपक्ष्यो । इयाणि भावपक्ष्यो । भावपक्ष्यो दुविहो-आमभो, गोभामभो य । आमभो जाणए उउत्ते । गो आमभो इमे खेव आचारपक्ष्यज्जयणं, जेणथ मूलचरावपक्ष्यणा कज्जति । मूल-गुणा अदिसादिमहव्या पं । उत्तरगुणा इमे-“पिरस्स जा विसोदी, समितोभो भावणा तसो दुविहो । पमिमा अतिग-हा वि य, उत्तरगुणमो वियाणाहि ॥१॥” एते खेव मूलचरगुणा भाव भवति । पक्ष्यवणं ति वा पक्ष्येण ति वा एगत्ता । पक्ष्ये ति दारं गते । निं ७० १ उ० । अथवसाये, स० २८ स० । अवरिकहरे, पं० भा० ३ कट्वा पं० ७० । अ-टासीतिहाप्रमाणां हापक्षाश्रमे, पं० प्र० १० पाहुं । कट्वा । अदे, निं ७० १ उ० । पिरमविश्वक्यादि प्र-कल्पनाये, पमा ५ टा १ उ० ।

पक्ष्यगणं-प्रकल्पगण्य-पुं० । निशीथं जं० १ प्रति० ।

पक्ष्यजह-प्रकल्पयति-पुं० । अर्धीतनिशीथाऽप्ययने पराऽशो य-तीयांस्तीर्यथर्मागसायिनि साधो, “यसो जिणपक्ष्णो, पक्ष्यज्जहा कहेयवो ।” य० १ अथि० ।

पक्ष्यपट्टिप-प्रकल्पसिद्धि-त्रि० । प्रकल्पनं प्रकल्पः, अदे इत्यर्थः, तं स्थितः प्रकल्पस्थितः । अपवादसहितं कल्पे स्थितं, निं ७० १ उ० ।

पक्ष्यणा-प्रकल्पना-स्त्री० । प्रकल्पेण कथना प्रकल्पना । सप्रमेद, प्रकल्पनायाम्, निं ७० १ उ० ।

पक्ष्यपक्ष-प्रकल्पपक्ष-पुं० । शोधकरो निशीथाऽप्ययनोक्तप्राय-श्चित्तदायि, निं ७० २० उ० ।

पक्ष्यमाण-प्रकल्पमान-न० । निशीथाऽप्ययने, “एवं पक्ष्य-नामो, पक्ष्यमाणस्स विधरणं वट्ठे । पुत्रापरिपक्षं चित्र, अहं वि तं खेव व विसेसं ॥ १ ॥” निं ७० १ उ० ।

पक्षाम-पक्षाम-न० । इत्यर्थः, “पक्षामं हाउं ।” अ० ६ श० ३३ उ० । यथेच्छे, उ० १४ उ० ।

पक्षामनिकरण-पक्षामनिकरण-न० । प्रकाम ईप्सितार्थोऽप्राप्ति-तः प्रवर्धमानतया प्रकृष्टोऽभिलाषः, स एव निकरणमिष्टार्थसा-

धर्कं क्रियाणामभावाच्च तत्प्रकामनिकरणं तद्यथा भवतीति । प्रकामनिकरणवर्था वेदनायाम्, अ० ७ श० ७ उ० । (समर्थोऽपि किं प्रकामनिकरणवेदनां वेदयतीति 'अक्षमाणुरण' शब्दे प्रथमभागे १२४ पुष्टे उक्तम्)

पकापरसभोगि (ण) -प्रकापरसभोगिन्-त्रि० । प्रकाममर्थ्य रसानां मधुराऽऽदिदेशानां भोगी भोक्ता प्रकापरसभोगीति । मधुराऽऽदिभैः रसानामर्थ्य भोक्तिरि, अ० ७ श० १ उ० ।

पकिष्ठ-प्रकृष्ट-त्रि० । प्रायत्ने, विशे० । आ० क० ।

पकिम्-प्रकीर्ण-त्रि० । उते, " जहिं पकिम्मा विरुहंति पुष्पा । " उक्त० १२ अ० । उते, उत० पाठ० १२ अ० । वाच० । न० । प्र-कृ-मा-ने-त-नः । चामरे, भिन्नजानियानां मिश्रणञ्च । पुनिकरजे, पु० । कर्मणि क्तः । विक्ति, विस्तृते, भिन्नजातीयैः मिश्रिते च । त्रि० । स्वाये कन् अत्र । चामरे, न० । अश्वे, पुं० । वाच० ।

पकिप्रतव-प्रकीर्णतव-त० । अण्येऽऽदिनिप्रतवचनार्द्वारिचिन्ने स्वशक्त्यपेक्षे तपान्, यत् कथञ्चित् विधीयते, तच्च नमस्कृतसहिताऽऽदिपुत्रपुत्रविरिते यवमध्यव (जै) ज प्रतमऽऽदि च । उक्त० २० अ० ।

पकिप्तिप-प्रकीर्णित-त्रि० । तार्थक्यैः कथिते, उक्त० २ अ० ।

पकिरिया-प्रक्रिया-स्त्री० । प्र-कृ-शः अधिकारे, प्रकरणाद्यै, राज्ञां उक्तमपर्यवनाऽऽदिशपादरे च । " अत्रादिनिधनं प्रश्नः शब्दस्य यद्वत्त्वम् । विवर्तनेऽप्यभावेन, प्रक्रिया जगतां यतः ॥१॥ " वाच० ।

पकुर्वन्-प्रकुर्वन्-त्रि० । खपदराः कृतवाऽऽननः सुखमुपादयति, सुख० १ ध्रु० १० अ० ।

पकुर्वमाण-प्रकुर्वाम-त्रि० । प्रकर्षेण कुर्वणे, सुत्र० १ अ० १० अ० । आवा० । विदधाने, आवा० १ ध्रु० १ अ० २ उ० ।

पकुर्वय-प्रकुर्वक-पुं० । आलोचिनेस्वपराधेषु प्रायश्चित्तदानतो विमुक्तिं कारयितुं समर्थे, अ० २५ शृ० ७ उ० ।

पकुर्वि (ण) -प्रकुर्विन्-त्रि० । आलोचितानिचाराणां प्रायश्चित्तप्रदानेन शुक्तिप्रकर्षेण व्यापारयन्त्येव शक्तिः । आचारवादिगुणयुक्ताऽपि काश्चिच्छ्रद्धादानं नाऽनुपगच्छन्तीत्येतदवयवच्छेदाय प्रकुर्वीत्युक्तम् । म० ३ अ० । आलोचित्रि शुद्धिकरणस्यैव समर्थे आलोचनप्रदके, स्या० ८ टा० । आलोचकतालोचनतपराधेषु यः स्मरक प्रायश्चित्तप्रदानेन आलोचकस्य विशुद्धिमुपजनयति सः । २५० १ उ० ।

पकोट्ट-प्रकोट्ट-पुं० । प्रगतः काष्ठम् । कुर्यात्प्रायोजनस्ये मणिवन्धयने हस्तयवने, शृङ्गावपण्णे च । वाच० । कलाविकायाम्, स्त्री० ।

पक्क-पक्क-त्रि० । " पक्काङ्गारललाटे वा " ॥ ट । १ । ४७ ॥ इति आदिन इत्थम् । " पक्के । पक्के । प्रा० १ पाद । पाकयते, आवा० १ अ० ३ अ० ६ उ० । राट्टे, जी० ३ प्रति० ४ अ० ।

" पक्कं णम-जं अगिष्ठा पञ्चालयं । " त्रि० सू० १४ उ० । प्रव० ।

निकृपः-

नामं त्वया पक्कं, इत्थे जाये यद्दो नायवर् ।

उत्समपाड ते चिय, पक्किण्णजोगतो पक्के ॥

नामपक्कं, व्यापनापक्कं, उद्यपक्कं, भावपक्कं, वा प्रवति कृतव्यम् । तत्र नामव्यापने गतायै । उद्यपक्कं तदेवोत्समपाडऽऽदिपक्कं यदाभं भजितम् । किमुक्तं भवति-यद् उद्यपामम् उत्समपाडमसंस्वोत्समोपस्कृतपर्यायाऽऽसमन्दाभक्त्या भोगेन तदेव यदा इत्यनसंसा-गाव्यकमुपजायते तदा उद्यपक्कं मानव्यम् । गते उद्यपक्कम् ।

भावपक्कमाह-

संजयवृत्तिभोगा, उगममहां । य जावपक्कं तु ।

अनो वि य आरामो, निरुपकमतीवमणं तु ॥

संभययोगाः प्रत्युपपत्ताऽऽद्यव्यवस्थितं च मूलोत्तरगुणक सुविशुद्धमाद्यपक्कमवयते, गार्थायां वधाऽऽनुलोभ्येन चारित्रशब्दस्य व्यथाभवे निदेशः । यद्वा-या उद्गमाऽऽदीनां दोषाणां शुद्धिस्तद्भावपक्कम् । अन्योऽप्योदेशो वक्तव्यः, येन यदायुक्तं निवर्त्तितं तत्समवसुतादयः स्त्रियमागस्य निरुपकमाऽऽनुलोभ्यस्य यस्मिन् तद् जावपक्कम् । अत्र च उद्यपक्कनाधिकारः, तत्रापि पर्यायपक्केण, तत्रापि वृत्तपर्यायपक्केण । निर्गते पक्कपदम् । पु० १ उ० २ प्रक० । दुर्ध्ववर्द्धारिभेदे, २५० ।

फलमिव पक्के पडम्, पक्कस्सड्डवा न गच्छण पागं ।

ववहागे तज्जोगा, समिगुत्तमिरी व मंगामे ।

पक्कुत्तावज्जया वा, कज्जे पि न मेमया उत्तीरिणि ।

पक्कस्य व्यवहारः फलमिव पक्के पतति, न पुनः स्थितोऽवतिष्ठते । अथवा-तज्जोगाद् ववहाराः पाकं न गच्छति । यथा ज्ञानकथस्य सकाशे शाश्वतगुणैः चन्द्रगुणस्य लक्ष्म्याः । अत्र एव एतेन पाको गमनेन वा पक्ककलसरदध्यवहारकारणान् स पक्के इति व्यवदिष्यते । अथवा-यस्य पक्ककलापनयात् कार्यमपि न शेषका उत्तीरयति सृष्टे स पक्कः । किमुक्तं भवति-पक्कपक्कानि तादृशानि स ज्ञायते, यैः भावनाः सन्नाऽन्ये सन्नादिनस्पर्णाका आसते, ततः पक्कैरज्ञापयोगात्स पक्क इति । २५० ३ उ० ।

पक्के-प्रक्रान्त-न० । प्रकृते प्रकृते, आवा० ४ अ० । " पक्के पिकं परिणयं । " पाठ० ना० १४३ गाथा ।

पक्कप-पक्कपुत्त-न० । औषधेः पक्के सिद्धार्थकं आमशकाऽऽदि-संश्लिष्टिनि पाकावस्थां प्रापिते घूते, घ० २ अ० ।

पक्का-पक्का-पुं० । अन्त्यवेदेशभेदे, अनार्यदेशोपगमे मनुष्यभेदे च । का० १ ध्रु० १ अ० । आ० स० । प्रव० । प्रश्नः । सूत्र० ।

पक्काजल-पक्काकुत्त-न० । मानकपृष्ठे, कृ० ३ उ० । गहिंनकुत्ते, " पक्काकुत्ते वसंतो, सज्जो इयरो वि मरहंस्सो होह । " आवा० ३ अ० ।

पक्का-पक्का-न० । अस्मिन्स्मृताये, पक्काअप्रदणकालः कुत्र प्रत्येऽस्मिन्नाति प्रश्ने, उत्तरम्-पक्काअप्रदणकालः आकविर्था कायितोऽस्मिन्नाति । २० प्र० । सेन० ४ उ० ।

पक्किञ्च-पक्किञ्च-न० । लाक्षादिच्छयपक्कनैवे, घ० ३ अ० ।

पक्कम्-प्रकृप-पुं० । प्र-कम्-घञ्ज, न वृक्तिः । कमे, अवसरे, उपकमे, वाच० । चरणे, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० १ उ० । प्रकपेण प्रजनने, सा० १० टा० ।

पञ्चमहुर-पञ्चमहुर-त्रि० । पञ्च इव मधुरं, पञ्च सति मधुरं च ।
स्थ० ४ टा० १. उ० ।

पञ्चन-समर्थ-त्रि० । गोणाऽऽदिवाल् समर्थस्थाने पञ्चज्ञाऽऽ-
देशः । शक्ते, प्रा० २ पाद । “पञ्च सहा समर्थः, य पञ्चला
पञ्चना पादा ।” पाद० बा० ३६ शाखा ।

पञ्चोत्थिपञ्चक्रीडित-त्रि० । पञ्चोत्थिपञ्चक्रीडितः प्रक्रीडितुमारब्धे,
कदम्ब० १ आ० ५४ लण । ज० । विपा० । अ० २ । क्रा० ।

पञ्चोत्थपञ्चकृष्ट-न० । पञ्चोत्थकृष्टदे, ध्य० ४ उ० ।

पञ्चोत्थ-पञ्च-त्रि० । स्थो० इत्यप्रत्ययः । आश्रिता कृतपाके, उत्त०
४ अ० ।

पञ्च-पञ्च-पुं० । पञ्चपनेन पञ्चः । उत्त० ४ अ० । तनुरुदे,
“जायपञ्चला जहा हंसा ।” उत्त० ११ अ० । पाश्च०, स्थ० ४
उ० ३ उ० दक्षिणवासाऽऽदिपाश्च०, स्थ० २ टा० ४ उ० कल्प-
विनैकदेशान्ते, रा० । ज० । पञ्चदशाहोरात्रप्रमाणं (स्थ०
२ टा० ४ उ० । विशेष०) मामार्द्धे, ज० १ वक्र० । पञ्च-
दशाहोरात्रप्रमाणं, स्थ० २ टा० ४ उ० । विपा० । कर्म० ।
“पञ्चास्य सहास्रा पञ्चला, द्वा पञ्चला प्रासा ।” अ० ६ रा० ७
उ० । त० । अ० १ । अ० १० । म० । “पञ्चमेकस्त्व णं भवेत् ।
कति पञ्चला ? गोथमा । द्वा पञ्चला पञ्चला । न जहा-
चतुष्टयपञ्चले, सुकृष्टपञ्चले य ।” जी० २ प्रति० । दश० । “सिवा-
धायिपञ्चा द्वापञ्चा, सिद्धिपञ्च न विद्यते । स पञ्चस्त्र त्रिभिन्व-
ज्ञानादनुमानमेव ॥१॥” इत्युक्तलक्षणे हेतुसाध्याधिकरणे अनु-
मानापाक्ये पञ्चप्रयोगः । रत्ना० ३ परि० । “ज्ञातव्यं
पञ्चधर्मव्ये, पञ्चा धर्मयन्त्रिष्विते । व्याप्तिकाले त्रयेधर्मः, साध्य-
भिर्द्धा पुनर्द्वयम् ॥२॥” रत्ना० ३ परि० । “अनुमानं” शब्दे प्रथ-
मताने ४०२ पृष्ठे पञ्चस्वरूपमुक्तम्)

पञ्च-पञ्चात्तम्-अव्य० । दक्षिणाऽऽदिपञ्चमाश्रित्येत्यर्थे, उत्त०
१ अ० । दश० । पाश्च० इत्यर्थे, दश० ८ अ० ।

पञ्चवित-पञ्चादित-न० । अन्वयनरसमाश्रित्यजाते, “अञ्जनरं ई-
द्वियजायं पञ्चवितं भाग्यम् ॥” नि० कृ० ६ उ० ।

पञ्चवित-पञ्चात्तम्-न० । पञ्चाविशेषः, अ० १० १ अ० २ लङ् ।

पञ्चवित-प्रस्कन्द-पा० । प्रस्कन्द आक्रमणं, “अगणिं च
पञ्चवितं पञ्चमणिना ।” अगिं प्रस्कन्दं वाऽऽसकमथ । उत्त० ११
अ० । “पञ्चवितं जलितं जहो, धूमकेतुं दुरालय ।” प्रस्कन्द-
नि अथयवस्थितिं प्रस्कन्दितं, प्राकृतवाते प्रस्कन्दित्युः । उत्त०
१२ अ० । दश० ।

पञ्चवित-प्रस्कन्द-न० । चाचित्वा पनेन, “परमं तु त्वप-
तित्वा, पञ्चवितं चाचित्वा जं पनेन, जं पुण्यं सदाश्री आधा-
यित्वा परमं तं पञ्चवितं । अद्वैत उपाधय पञ्चवितं, तं पुण्यं
गिरिस्मिन्नुज्जह, रुक्मलद्विपस्व जं त्वपहन्ता परमं तं पञ्च-
वितं, हृद्येहि वा लेखितं जं अद्वैतलक्ष्मी परम, तं वा पञ्चवितं
मरणम् ।” नि० कृ० ११ उ० ।

पञ्चवित-पञ्चात्तम्-पञ्चात्तम्-पुं० । यत्र पञ्चिण आगत्याऽऽसमान-
माब्धेलयमिति तस्मिन्, जी० ३ प्रति० ४ अ० ।

पञ्चवित-पञ्चात्तम्-त्रि० । मासाब्धिमिति, “पञ्चलगा संज्ञलगा
कलाया ।” कर्म० १. कर्म० ।

पञ्चवित-पञ्चात्तम्-त्रि० । अन्वयमाणं, सूत्र० १. ध्रु०
५ अ० २ उ० ।

पञ्चवित-पञ्चात्तम्-पुं० । बाहुव्यकायपण्डे, उत्त० १. अ० ।
जातुज्जोपरिवस्त्वयेनाऽऽसकं योगपट्टाऽऽश्रयक, बाहुव्यनेव
कायव्याऽऽसकं वाऽऽसकनेदे, “नव पट्टादियं कुञ्जा,
पञ्चवितं च संवत् ।” वक्त० १. अ० ।

पञ्चवित-पञ्चात्तम्-पुं० । अश्वऽऽर्द्धानां तनुत्राणविशेषे, विपा० १. ध्रु०
२ अ० ।

पञ्चवित-पञ्चात्तम्-पुं० । अश्वानां नुरगसंवाहं, द० ना० ६ वर्म १० गा ।

पञ्चवित-प्रस्कन्द-त्रि० । अश्वपानाऽऽर्द्धै प्रपतति, “पवमंते
य सं तथ, पञ्चवितं य संजय ।” दश० ५ अ० १. उ० ।

पञ्चवित-प्रस्कन्द-न० । गत्या त्रिमंशप्राप्तौ, “त्रिमंशं
संपत्तं पत्तं वा ह्यधजगुमादृदि पञ्चवितं पापवत् ।” भू-
मायमंप्राप्तं हस्तजानुकाऽऽर्द्धानां प्राप्तं वा प्रस्कन्दनं ज्ञानव्ययम् ।
वृ० ६ उ० । स्थ० ।

पञ्चवित-पञ्चात्तम्-त्रि० । प्रकण्ठे स्थलस्थायम्, गत्या
गच्छन्त्या भूमावस्थप्रसायाम्, वृ० ६ उ० । स्थ० ।

पञ्चवित-पञ्चात्तम्-त्रि० । नृपवर्गव्यपञ्चसमन्वितं, ध्य० १ उ० ।

पञ्चवित-पञ्चात्तम्-त्रि० । पञ्चमेकपञ्चाजितिवेशं पानयति
तरस्करोतीति पञ्चात्तम् । कर्वाचद्वि चिष्टे क्वचिदुत्तरकेनैकप-
ञ्चानुरागिणि, स्थ० ।

पञ्चवित-पञ्चात्तम्-पुं० । अनुमोदनधर्मे आचारे, “जह वि प्र-
णाग्निं न भवति, न पञ्चवितो अमग्न्यग्न्यसु ।” ध० २. अ-
ध० । “न अर्द्धैव त्ववि पञ्चात्तम्, न द्वयमात्रादृष्टः परेषु ।
यथावदात्तवपञ्चात्तम्, त्वामिव वीरं प्रहृमाअयाम् ॥१॥” अ-
ध० ११ अ० ।

पञ्चवित-पञ्चात्तम्-पुं० । वेदिकैकदेशविशेषे, ज० १ वक्त० ।
जी० । पञ्चैकदेशविशेषे, रा० । जी० ।

पञ्चवित-पञ्चात्तम्-पुं० । अर्द्धमासप्रभृती, आदिशब्दाकृतुमासा-
ऽऽदिग्रहः । पञ्चा० ११ विव० ।

प्रकृति-त्रि० । यशसि, अ० ।

पञ्चस्वभास-पञ्चाऽऽत्तम्-पुं० । पञ्चद्वारविशेषे, रत्ना० ।

पञ्चाऽऽत्तम्-पञ्चात्तम्-पुं० ।

तत्र प्रतीतिनिराकृता नोपि तत्साध्यधर्मविशेषणस्य प-
ञ्चाऽऽत्तम्-पुं० । ३८ ॥

प्रतीतिसाध्यधर्मविशेषणः, निराकृतसाध्यधर्मविशेषणः, अन-
जीविनसाध्यधर्मविशेषणश्चोपि त्रयः पञ्चाऽऽत्तम्-पुं० । अ-
प्रतीतिनिराकृता नोपि तत्साध्यधर्मविशेषणस्य सत्यपञ्च-
त्वेन प्रापुष्विति तत्राद्वैतं वा तद्विपरिन्तत्वात् ॥ ३८ ॥

तत्राऽऽत्तम्-पञ्चाऽऽत्तम्-पुं० ।

प्रतीतिसाध्यधर्मविशेषणो यथा-आर्द्धतान् मत्प्रवधारणवर्जं
परेण प्रयुज्यमानः समसि जीव इत्यादि ॥ ३८ ॥

अवधारणं वक्ष्येति या परीच्यस्वतः समस्तोऽपि बाह्ययो-

ग आह्वानात् प्रतीतमेवायं प्रकाशयति । ते हि सर्वे जीवाऽऽद्य-
स्वस्वनेकान्ताऽऽसक्तं प्रतिपन्नाः, ततस्तेषामवधारणार्हितं प्रमा-
णवाक्यं, सुनयवाक्यं वा प्रयुज्यमानं प्रसिद्धमेवायमुद्गाहयती-
ति व्यर्थतत्प्रयोगः । सिद्धसाधनं, प्रसिद्धसंबन्ध इत्यपि सं-
ज्ञाव्यवस्थाधिकृतम् ॥ ३६ ॥

द्वितीयपक्षाऽऽभासं ज्ञेयतो नियमयन्ति-

निराकृतमाध्यमविशेषणः प्रत्यक्षानुमानाऽऽगमलोकस्व-
चनाऽऽदिभिः साध्यधर्मस्य निराकरणत्वादेकप्रकारः ॥ ४० ॥

प्रत्यक्षनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणः, अनुमाननिराकृतसाध्य-
धर्मविशेषणः, आगमनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणः, लोकनिराकृत-
साध्यधर्मविशेषणः, स्ववचननिराकृतसाध्यधर्मविशेषणः आदि-
शब्दात् स्मरणनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणः, प्रत्यभिज्ञाननिराकृत-
साध्यधर्मविशेषणः, तर्कनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणश्चेति ॥ ४० ॥

एषु प्रथमं प्रकारं प्रकाशयन्ति-

प्रत्यक्षनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणो यथा-नास्ति जूतविल-
क्षण आत्मा ॥ ४१ ॥

स्वसंवेदनप्रत्यक्षेण हि दृश्यव्यतेजोवायुभ्यः शरीरत्वेन परि-
णतेभ्यो भूतेभ्यो विलक्षणोभ्य आत्मापरिच्छिद्यत इति । त-
द्विज्ञपन्नाऽऽगमनिराकरणप्रतिज्ञा ज्ञेयं वाध्यते । यथाऽनुष्णो-
भितः इति प्रतिज्ञा बाष्पेन्द्रियप्रत्यक्षेण ॥ ४१ ॥

द्वितीयप्रकारं प्रकाशयन्ति-

अनुमाननिराकृतसाध्यधर्मविशेषणो यथा-नास्ति सर्व-
ज्ञः, बीतरागो वा ॥ ४२ ॥

अथ हि यः कश्चिच्छिन्नानिशयवान्, स्ववचनत्वकारणजनि-
तसिद्धलक्षणेन यथा-कनकाऽऽदिमलो, निर्लोमातिशयवर्णा च दो-
षाऽऽवरणे इत्येतानुमानेन सुखसंयमः, बाधा एतस्मात्स्ववृत्तमा-
नाद्यत्र क्वचन पुरुषवीर्ये दोषाऽऽवरणयोः सर्वथा प्रकृपप्रसि-
द्धिः, स एव सर्वज्ञः बीतरागश्चेति । एवमपरिणामी शब्द-
इत्यादिरपि प्रतिज्ञा परिणामी शब्दः कृतकत्वाप्यध्यानुपपत्तेरि-
त्याद्यनुमानेन वाध्यमानाऽत्रोपादरणीया ॥ ४२ ॥

अथ तृतीयं जेदमाहुः-

आगमननिराकृतसाध्यधर्मविशेषणो यथा-ज्ञेनेन रजनिभोज-
नं जजनीयम् ॥ ४३ ॥

"अभ्यं गयडेम आहके, पुरथाय अणुग्गए । आहाग्गमायं
स्ववं, वणसाऽवि न पयए ॥ १ ॥" इत्यादिना हि प्रसिद्धप्रा-
मायेन परमागमवाक्येन कृपाभक्तपक्षः प्रतिस्तिष्यमाण-
त्वाच्च साध्यत्वात्कन्यते । एवं ज्ञेयं परकत्वमतिशयवर्णायमि-
त्याद्युदाहरणीयम् ॥ ४३ ॥

चतुर्थं प्रकारं प्रथयन्ति-

लोकनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणो यथा-न पारमार्थिकः
प्रमाणप्रमेयव्यवहारः ॥ ४४ ॥

लोकशब्देनात्र लोकप्रतीतिरुच्यते । ततो लोकप्रतीतिनिराकृत-
साध्यधर्मविशेषण इत्यर्थः । सर्वत्रापि हि लोकस्य प्रतीतिरि-
दृशी यस्याप्यार्थिकं प्रमाणं, तेन च तत्सातथ्यविवेकाः पारमार्थि-
क एव क्रियते । ननु लोकप्रतीतिरप्रमाणं, प्रमाणं वा ? । अ-
प्रमाणं चेत्, कथं तथा वाच्यः कस्यापि कर्तुं शक्यः ? । प्रमाणं

चेत्, प्रत्यक्षाऽऽद्यविरक्तं, तद्व्यवहारः । न तावदाद्यः पक्षः, प्र-
त्यक्षाऽऽद्यविरक्तप्रमाणस्यासंज्ञवात् । अन्यथा-^१ प्रत्यक्षं च परीक्ष-
त् ॥" इत्यादिविभागस्याऽऽसमञ्जस्याऽऽपत्तेः । द्वितीयपक्षे तु
प्रत्यक्षनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणाऽऽद्यपक्षाभासपक्षेवास्यान्तर्भू-
तत्वात् न वाक्यः प्रकृतः पक्षानास इति चेत् । सत्यमेतत्,
किं तु लोकप्रतीतिरवस्थितमेतन् प्रमाणंति । विषयमती-
न्मीलनाद्यमस्य पार्थक्येन निर्देशः । एवं ब्रुवि नराशरः कथा-
सप्रसन्नं, प्राण्यङ्गत्वात्, शब्दश्रुतिवैध्याद्यापि दृश्यम् ॥ ४४ ॥

पञ्चमप्रकारं कील्यन्ति-

स्ववचननिराकृतसाध्यधर्मविशेषणो यथा-नास्ति प्रमेय-
परिच्छेदकं प्रमाणम् ॥ ४५ ॥

सर्वप्रमाणाभावमनुपपन्नकृतः स्वमपि यच्चनं स्वाभिप्रायप्र-
तिपादनपरं नास्तीति वान्वयमत्रमेव तस्य श्रेयः । प्रमाणस्तु
नास्ति प्रमाणं प्रमेयपरिच्छेदकमिति स्ववचनं दृष्टान्तोक्तुमेव
द्वन इति स्ववचनैवेवास्तीत्याह्वयः । एवं निरन्तरमहं मीनी-
त्याद्यपि दृश्यम् । ननु स्ववचनस्य शब्दरूपावाचाभिराकृत-
साध्यधर्मविशेषणः पक्षानासः प्राभाजितोऽऽगमनिराकृतसाध्य-
धर्मविशेषण एव पक्षभासऽन्तर्भवतीति किमयमस्य भेद-
न कथयन्ति चेत् । एवमेतत्, तथापि शिष्यशम्भुविकीक्षा-
यमस्यापि पार्थक्येन कथयन्ति न दोषः । आदिशब्दश्रुति-
तास्तु पक्षभासाख्यः स्मरणप्रत्यभिज्ञानतर्कनिराकृतसाध्यध-
र्मविशेषणः । नत्र स्मरणनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणो यथा, स
सहकारकः फलशून्य इति, अन्य पक्षः प्रमाणविसहकारक-
तर्क फलभ्रष्टाजिष्णुं सस्यक स्मृतुः स्मरणेन बाध्यते । प्र-
त्यभिज्ञाननिराकृतसाध्यधर्मविशेषणो यथा, मृद्वेऽपि क्वचन-
न वस्तुनि क्वाचन कज्जनाधिकृत्योपेतानामागम्यन्तर्भावा पक्षी-
कुरुते, तद्वेदमिति । नस्याऽयं पक्षस्तियक्ष्णानामागम्य-
विषया तेन सदृशसिद्धिमिति प्रायमिज्ञानेन निराकृत्यते । त-
र्कनिराकृतं साध्यधर्मविशेषणो यथा, यो यस्तुष्टुप्रः, स
इयाम इति व्याप्तिः समीचीनेति । अस्यायं पक्षो यो जन-
न्युपनृकशाकाऽऽद्याहारपरिणामपूर्वकस्तुष्टुप्रः, स इयाम इति
व्याप्तिर्गहिणा । अत्रयक तर्कणं निराकृत्यते ॥ ४५ ॥

द्वितीयं पक्षानासं समेदमुपवदन् तृतीयमुपशोभयन्ति-

अनजोऽप्येनमाध्यमविशेषणो यथा-स्याद्वादिनाः शास्त्र-
तिक एव कलशाऽऽदिरशःशक्ति एव वेति वदतः ॥ ४६ ॥

स्याद्वादिनां हि सर्वत्रापि वस्तुनि मित्यस्यैकान्तः, अनि-
त्यैकान्तो वा नामाभिलेखः, तथाऽपि कदाचिदसौ सभा-
सोऽऽद्वैतवर्मापि वदेत् । एवं निरयः शब्द इति तात्पर्यमस्य
वदतः प्रकृतः पक्षानासः । ये त्वप्रसिद्धविशेषणार्थासिद्धि-
शेष्याप्रसिद्धोभयाः पक्षानासाः परैः माचिरे, नामी समीची-
नीनाः । अप्रसिद्धस्यैव विशेषणस्य साध्यमानत्वात्, अन्य-
था सिद्धसाध्यताऽवतारात् । अथाऽत्र सार्वत्रिकः प्रसिद्धभा-
वो विवाकृतो न तु तत्रैव धर्मिणः, यथा साक्ष्यस्य विनाश-
त्वं कर्वाप धर्मिणं न प्रसिद्धं, निरोधोद्यमात्रस्यैव सर्वत्र तेना-
भिधानात् । तदुक्तम् । एवं सति कृष्णकर्ता साधयतो भवतः
कथं नाप्रसिद्धविशेषणस्यैव दोषो भवेद् ? , कृष्णकतयाः सपक्ष-
कत्वात्प्रसिद्धेः । विशेष्यस्य तु धर्मिणः सिद्धिविक्रदादपि
प्रतिपादितं किमप्रसिद्धताऽस्य ? । एतेनाप्रसिद्धोभयोऽपि
परःस्तेः ॥ ४६ ॥ रत्ना ६ पृ. १० ।

पक्खारिण-पक्खारिण-पुं० । अनार्यदेशविशेषे, तद्देशजा वासी
पक्खारिणी । “पक्खारिणी ।” २।० ।

पक्खालण-प्रज्ञाप्पन-नं । धावने, आवा० १ भु० ८ अ० ५
उ० । सुत्र० । औ० ।

पक्खावधिभ्र-पक्षाऽऽपतित-त्रि० । अन्त्यतरुण्य पाश्चै पतिते,
 “पक्खावधियं तासुं ।” प्रा० ४ पाद ।

एवमासौ-पट्टपासन-न० । येषामधोभागे नानारूपाः पक्कि-
रुक्तेषु आसनजेष्वपि, जी० ३ प्रति० ४ अर्ध० । जं० ।

पक्षिन् (ण्)-पक्षिन्-पुं० । स्त्री० । पतन्यनेन पक्षः, सो-
ऽस्यास्तीति पक्षी । वच० १ अ० । गृह्णाद्दिषु, आद्या० १ अ०
६ अ० २ उ० । अन० ।

चउविहा पक्खी पणत्ता । तं जहा-चम्मपक्खी, होमप-
क्खी, ममग्गपक्खी, विषयपक्खी । (स्था० ४ ठा० ४ उ०)

तिविहा पक्खी पप्पसा । तं जहा-अंधया, पोयया, मम्मच्छि-
मा । अंधया पक्खी ति विहा पप्पसा । तं जहा-इत्थी, पुरि-
मा, नपुंसगा । पोयया पक्खी ति विहा पप्पसा । तं जहा-इत्थी,
पुरिमा, णपुंसगा वि । एवमेणं अभिज्ञायेणं उरपरिसप्पा
वि ज्ञाणियव्वा, ज्ञयपरिसप्पा वि भाणियव्वा ।

पञ्चिगोऽपण्डजाः हंसोऽऽद्यः पोतजा मरुगुप्तामृतयः, सम्मूर्च्छमाः खञ्जनोऽऽद्यः, उज्जिज्ञोऽपि तथा सम्मूर्च्छिम-
न्ययपदेशो नवम्यय, उज्जिज्ञोऽऽद्यां सम्मूर्च्छनजशेषवत्वा-
दिति । अथा ३ ग्रा १ श ० । ('सह्यर' शब्दे तृतीयभागे
उद्देशे प्रोक्तव्यतः)

पवित्रजाय-पत्तिजात-न० । गृध्राऽऽदौ पक्षिणि, स्थानं ५ टा०
२३० । नि० अ० ।

पत्रिखणिमंत्रिय-पङ्क्तिपेवित-त्रि० । विशिधविहङ्कैरतिशये-
ना १० अभिते सप्त० २० अ० ।

पक्षिष्वपह-पक्षिपथ-पुं० । पक्षिमार्गे, यत्र भारुणाऽऽदिपक्षिभि-
र्देशान्तरमवाप्यते । सत्र० १ अ० ११ अ० ।

पश्चिमवर्ष-प्रक्षिप्त-अव्य० । निष्काहयेत्यर्थे. सूत्र० १ शु० ५ अ०
१३० ।

पञ्चिनय-पालिक-न०। पक्षेऽऽमासे अथ पालिकम् । पञ्च०
१५ बिब०। अ०। पक्षे पक्षे अवे, कदप० ई अघि० ई ह्वण। प-
क्षन्यामिन् पालिकम् प्रथ० ६ ठार। पञ्चानिवाचनवृत्ते प्र-
तिक्रमये, आद्य० ४ ज०। (लभ पालिकातिक्रमण कदा क-
नितमवति 'पदिममण' शब्दे दृश्यते) अथ अथपञ्चकृत्तुप्रास्त-
स्तुतराणि च यथा-आद्याः पालिकदिने श्रौतोचारात् कथयामि,
तत्र पदुविश्वन०, दशमं च देशावकाशितं, तद्वयं ताक्षीकुर्वेति, पदु-
वपुष्यं क्षितिमस्ति तदाश्रयः। कथितं, पदुवपुष्यं वावक्षी-
चप्रत्ययकं, दशमं तु दिनप्रत्ययकमित्ययि नाक्षीकुर्वेति तत्र
का युक्तिः १, इति प्रश्नः, उत्तरम्-धीर्भावपक्षे आकाशदना-
धिकारे देशावकाशकतयाऽऽप्यपक्षः कथितोऽस्ति, स लिखते।
यथा- 'हिरण्यकशिपु' यस्य त्रिसांपात्रायामस्ति पक्षद्वि-
परिमाणकरणं देशावकाशितं, देशावकाशित्यस्त समग्रांशस्य-
द्वे भेदे पक्षेऽश्मारा जाणियवशा, न समाधारवशा। तं ज-

१८

हा-आणवणुप्रांअंग १, ऐसवणपप्रांग २, सहासुवाप ३, दवा-
सुवाप ४, बाह्यापुसजलकपे ५। "पतदात्तापकासारेण पण्डा-
गुप्ततय संसंपदेशावकाशिकं रूपतया ज्ञायते, तथा योग-
साक्षाद्वयककप्रत्येव पण्डाद्वयसंसंपरूपदेशावकाशिकं कथि-
तमस्ति । तथा अतिप्राप्तकसहाजं आनन्दप्रदोत्साहाराधिकारे
सामायिकाऽऽद्वित्यनुकम्पनाऽऽप्रापकविस्तारो न कथितः, तस्मा-
त्कम्पनाज्ञाकम्पनि, तत्तु तद्ज्ञानमेव यतो ज्ञातोत्साहऽऽद्वै एवं
प्रादोऽस्ति-" अर्थं यं देवाणुरपिवायं अतिप पंचाणुवदयं
सप्तसिक्कावदयं दुःखावदयं सवयधर्मं पामिवज्जइ-
मि । अहासुहं देवाणुरपिवा । मा पडिबधं करेहि ।" तथा-ज-
तोत्साहानन्तरमेवं प्रादोऽस्ति-" तय यं आण्हि गाहावई सम-
णस्स भगवओ महावीरसय अतिप पंचाणुवदयं सप्तसि-
क्कावदयं दुःखावदयं सवयधर्मं पामिवज्जइ, पडिवज्जइसा
समयं भयं महावीरं वंदइ नमइ ।" पतदात्तापकप्रत्ये द्वा-
दशमोत्साहाराज्ञाकारः कथं घटते । यिं देशाद्वयकासिक्कजनं न
भवानि नहिं पञ्चानिचाराः कथं कथिनाः । तस्मादानन्देन
चत्वारि ज्ञानां सविस्तराणि नेवचरितानि, यस्मान्निमं चार-
ं वारमुत्साहयेन्ते एवः संसंपतस्तनुदुःखचरितान्येवेति हेयम् ।
७३ प्र० । संन० ४ पुनः ७।

पक्षिण्यवस्थापा-पाक्षिकक्षमपा-स्थो- । “इच्छामि स्वामसम-
णोऽपिपच मे जं जं इच्छां तुच्छां श्रुपायकाय” इत्यादि
मनोऽस्मिन्कायां पाक्षिकप्रतिक्रमणस्थाने क्रमणायाम् । (‘प-
क्षिकम्’ शब्दे व्याख्या) पाक्षिकक्षमपाऽवसरे आह्लाः प्रत्ये-
कः नमस्कारान् मनोमध्यं कथयेत् । किं वा नितिशब्दं, उत्तर-
म-क्रामणाऽवसरे निवेदितावे आह्ला नमस्कारान् न पठति, किं
तु यतिनिः पट्टमानं क्रामण्यकपादे शृण्वति, यत्किंमभावे तु
नमस्कारं पाक्षिकप्रस्थाने प्रतिक्रमणस्थाने च परस्परया प-
ठनीयव्यवस्थाम् । २१०० । सं० १० । उद्गा०

पत्रित्वपत्रिकामग-पात्रिकप्रतिक्रमण-न० । पत्रातिचारनिर्धु-
त्त चतुर्दश्यां क्रियमाणे प्रतिक्रमणे, ख० २ अथि० । तुवन्त-
रिस्मृतिदायोत्समाद्गुणापात्रिकप्रतिक्रमणे ज्ञानाऽऽदिगुणयुताना-
माति स्तुतिः आभिवर्णानिर्णय पश्यन्ते, न वेति प्रश्ने, उत्तर-
य-पात्रिकप्रतिक्रमणे ज्ञानाऽऽदिगुणयुतानामति स्तुतिः आभिव-
र्णानिः साध्वीनिर्णय च कथ्यमानाऽस्तीति । ४०३ प्र० । से-
न० २ उच्छा० । अथ युवानां प्रसङ्गानुयोजनानि, तत्प्रतिषध-
सि च । यथा-सर्वैः पात्रिकप्रतिक्रमणे शास्त्रिष्वशेष कथ्यन्ते,
कैशिकपुराणसिद्धि विद्वांसि कथ्यन्ते, तत्प्रतिक्रमणानि प्रश्ने, उ-
त्तरय-पात्रिकप्रतिक्रमणे पराशरया शास्त्रिष्वशेष कथ्यन्तेऽथ-
वैष्णव विद्वे तु कथनमाभित्य न्ययमो नास्तीति । ५० प्र० ।
सेन० ४ उच्छा० ।

पक्षिखपोसह-पाक्षिकपोषध-पुं० । पक्षे भयं पाक्षिकमर्जमा-
स्विकं पक्षेत्र पोषधः पाक्षिकपोषधः । चतुर्दश्यष्टमाषु पोषध-
वने, कशा० ५ अ० ।

पक्षियपोसहिष-पाक्षिकपौषधिक-पुं० । पक्षिकपोषधोऽस्ति
येनां ते पाक्षिकपौषधिकाः । वसु कृत्तव्येपोषधोवासुपुद्गाः ।
यतश्चूर्णिः-“पाक्षयं पाक्षियमेव, पक्षिय पोसहो पक्षिय
पोसहो चाडहसिअमीसु वा ।” अत्रापि स एवाधोः यथा-पक्ष
कर्मसावे भवं पाक्षिकं, तत्र पाक्षिकं पोषधः पाक्षिकपोषधः,

अथ च नियमं पोषय उपवासकृत्यः । यतः श्रीउत्तराध्यायनमुद्र-
वृत्तौ—“सर्वेष्वपि तपोयोगः, प्रशस्तः कालपर्वसु । अष्टम्यां
पञ्चदश्यां च, नियमः पोषयं वनेत् ॥१॥ ” तथा श्रीआवरण-
कचूर्णी—“सर्वेषु कालपर्वेषु पसत्यो जितमपि तपो जोगी ।
अट्टम्यामपरम्यासु, नियमेण हविर्ज पोषयिहोमी ॥१॥ ” इति
वचनात् पार्श्विकपर्वेषु तपः कार्यम् । उपलब्धं चैतत्पुनर्द-
ष्टव्यमस्ति तपः कार्यमिति । अत एवोक्तं कृत्तुना—“आ-
उहसिअमसीतु वा । ” अत्र वाशब्दः समुच्चयार्थे, अनुकूल-
समाहृतां व्यावर्तिनश्चकृत्तुना । तत्र तपोविशेषश्चतुर्थाऽऽदि-
कपस्तेन युक्तानां साधूनां मध्ये । दशा० ५ अ० ।

पक्षिविज्ञानसहित-पार्श्विकापार्श्विक-पुं० । ननु सकभेदः, यस्य
पक्षे, शुक्रपक्षे अतोऽपि मोहोदयः स्यात्-अपक्षे च-कृष्णपक्षे स
पार्श्विकापार्श्विकः । अ० ३ अधि० । शुक्रपक्षे सर्वदेवो, नो कृ-
ष्णपक्षे । अथवा-शुक्रपक्षे कृष्णपक्षे वा पक्षं यावदनीयादयः
स्वात्तावत्तमेव कालमनयोदयः स पार्श्विकापार्श्विकः । ग० १
अधि० । अ० १० भा० । प० चू० ।

पक्षिविज्ञानसहित-पक्षिविज्ञान-पुं० । जीवविशेषे, “स जहा-
नामपि पक्षिविज्ञानसहितं । स्यात्तु कृष्णोऽपि कृष्णं नैवेद्यां गच्छे-
त्तु । ” ज० १३ श० ९ उ० ।

पक्षिविज्ञानसहित-पक्षिविज्ञान-स्त्री० । चर्मपक्षिभेदे, जी० १
प्रति० । प्रका० ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रसूतयत्-वि० । “स्वाधे कथं वा ॥ ८ । २ ।
१६४ ॥ इति कः प्रत्ययः स्वाधिकः । प्रकथेन क्तां प्रानुवति,
“धरणीहरपक्षिविज्ञानसहितं ॥ ” प्र० २ पाद ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रक्षेप-पुं० । प्रक्षेपण, एकदेशप्रमाणत्वं प्रक्षेपाऽऽहारः ।
प्रब० २०५ द्वार ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रक्षेपक-पुं० । अक्षेपे वृत्तिशब्दस्य शब्दलप-
णं ध्वने, “अपक्षेपवगमं पक्षिवगं दलयति ॥ ” ज्ञा० १ अ० ।
१४ अ० । प्रक्षेपणे, वृ० १ उ० । “नास्ति पुनित्वा ॥ ५ । ३ ।
१२१ ॥ इति भाष्ये णकप्रत्ययः । यथा अरोचनमरोचकः हेम० ।
(यक्षप्रलेपकस्वकपक्षे वक्ष्यं शब्दं वक्ष्यते)

पक्षिविज्ञानसहित-प्रक्षेपाऽऽहार-पुं० । प्रक्षेपेण कवलऽऽहारः
प्रक्षेपाऽऽहारः । कावलाकं कवलप्रक्षेपनिष्पादितं आहारभेदः
सूत्र० ३ अ० २ अ० ।

पक्षिविज्ञानसहित-शब्द-धा० । शतने, “शब्दोऽकार-पक्षोऽङ्गो ॥ ” न ।
४ । ३३० ॥ इति शीघ्रनेः पक्षोऽङ्गोऽऽदेशः “पक्षोऽङ्गः ॥ ” शीघ्रने
प्र० ४ पाद ।

पक्षिविज्ञानसहित-शब्द-वि० । “पक्षोऽङ्गः च पक्षोऽङ्गः ॥ ” पार०
ना० २५३ साध्या ।

पक्षिविज्ञानसहित-शब्द-न० । शब्द-कर्तारं लुट् । प्रस्थलति, कथ्य-
ति । नृ० १ अ० ३ वर्ग २ अ० ।

पक्षिविज्ञानसहित-स्त्री० । प्रत्ययप्रतिविधवाऽऽश्रयकानां लाघवोपपन्न-
नारवधर्मणां परस्परपकारिणां त्रयाणां युक्तानां स्वरजस्त-
मनां स्थाय्यवस्थायाम्, स्या० । आवा० । आ० म० । बुद्धि-
रेव प्रमुपस्थमाया साधिका प्रकृतिर्गति केचित् । ज्ञा० ११
ज्ञा० । स्वभावे, ज० १ श० ६ उ० । “पक्षिविज्ञानसहितं ॥ ”

दशा० १ अ० । म० । श्री० । ज्ञा० । स्या० । नि० चू० ।
कर्मभेदे, कर्मभेदे ज्ञानाऽऽवरणाऽऽद्या, म० १ श० १ उ० ।
स० । कर्मणामपि किञ्चित् ज्ञानमावृणोति किञ्चिदर्थनम,
किञ्चित्सुखदुःखेन जनयति, किञ्चित्संसारयुक्त्यावृणोति प्र-
कृतिः । क० प्र० १ प्रक० । समुदाये, (‘कर्म’ शब्दे तृतीयाभागे
२४८ पृष्ठे मोक्षकट्ट्यान्नेन तत्स्वरूपमुक्तम्) भेदे, प्राश्नकृति-
यवैश्वर्याऽऽवरणावृणोति प्रकृतयः । आवा० १ अ० १ अ०
१ उ० । कर्मकाराऽऽदिधेयः प्रकृतयः । श्री० । बलदेव-
स्य रेवत्यामुत्पन्ने पुत्रे, स चारिधर्मोऽस्मिन्मामिनोऽनित्ये प्र-
त्यय सत्त्वात्तत्त्वे उपपन्नमहाविदेहं स्वस्थिति । नि० १ अ० ५
वर्ग १ अ० ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रकृतयन्त-पुं० । प्रकृतिविश्राम्नां, ज्ञा० ११ ज्ञा० ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रकृतयुद्ध-पुं० । कर्मभेदविषये उत्तरकरणे, प० सं०
५ द्वार । क० प्र० ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रकृतयुद्धिणा-स्त्री० । कर्मप्रकृतिविषये उत्तरणा-
करणे, प० सं० ५ द्वार । क० प्र० ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रकृतयुद्धिणा-स्त्री० । कर्मप्रकृतिविषये उत्तरणा-
करणे, प० सं० ५ द्वार । क० प्र० ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रकृतयुद्धिणा-स्त्री० । कर्मप्रकृतिविषये उत्तरणा-
करणे, प० सं० ५ द्वार । क० प्र० ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रकृतयुद्धिणा-स्त्री० । कर्मप्रकृतिविषये उत्तरणा-
करणे, प० सं० ५ द्वार । क० प्र० ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रकृतयुद्धिणा-स्त्री० । कर्मप्रकृतिविषये उत्तरणा-
करणे, प० सं० ५ द्वार । क० प्र० ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रकृतयुद्धिणा-स्त्री० । कर्मप्रकृतिविषये उत्तरणा-
करणे, प० सं० ५ द्वार । क० प्र० ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रकृतयुद्धिणा-स्त्री० । कर्मप्रकृतिविषये उत्तरणा-
करणे, प० सं० ५ द्वार । क० प्र० ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रकृतयुद्धिणा-स्त्री० । कर्मप्रकृतिविषये उत्तरणा-
करणे, प० सं० ५ द्वार । क० प्र० ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रकृतयुद्धिणा-स्त्री० । कर्मप्रकृतिविषये उत्तरणा-
करणे, प० सं० ५ द्वार । क० प्र० ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रकृतयुद्धिणा-स्त्री० । कर्मप्रकृतिविषये उत्तरणा-
करणे, प० सं० ५ द्वार । क० प्र० ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रकृतयुद्धिणा-स्त्री० । कर्मप्रकृतिविषये उत्तरणा-
करणे, प० सं० ५ द्वार । क० प्र० ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रकृतयुद्धिणा-स्त्री० । कर्मप्रकृतिविषये उत्तरणा-
करणे, प० सं० ५ द्वार । क० प्र० ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रकृतयुद्धिणा-स्त्री० । कर्मप्रकृतिविषये उत्तरणा-
करणे, प० सं० ५ द्वार । क० प्र० ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रकृतयुद्धिणा-स्त्री० । कर्मप्रकृतिविषये उत्तरणा-
करणे, प० सं० ५ द्वार । क० प्र० ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रकृतयुद्धिणा-स्त्री० । कर्मप्रकृतिविषये उत्तरणा-
करणे, प० सं० ५ द्वार । क० प्र० ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रकृतयुद्धिणा-स्त्री० । कर्मप्रकृतिविषये उत्तरणा-
करणे, प० सं० ५ द्वार । क० प्र० ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रकृतयुद्धिणा-स्त्री० । कर्मप्रकृतिविषये उत्तरणा-
करणे, प० सं० ५ द्वार । क० प्र० ।

पक्षिविज्ञानसहित-प्रकृतयुद्धिणा-स्त्री० । कर्मप्रकृतिविषये उत्तरणा-
करणे, प० सं० ५ द्वार । क० प्र० ।

स्वभावत एव परोपकरणशीले, भ० १ श० ६ उ० । स्वभावत एव परानुपगतकाव्यात्मनोऽपि, भा० १ भु० १ अ० । जी० १ न० ।

पगइज्जपया-प्रकृतिजकृता-स्त्री० । स्वभावेन परानुपगतापि-
तायाम्, द्या० ४ टा० ४ उ० । श्री० ।

पगइउपय-प्रकृतिमृदुक-त्रि० । स्वभावत एव भावमादिविके,
न० १ श० ६ उ० ।

पगइपद-प्रकृतिमन्द-पुं० । स्वभावेन कर्मैव विख्यात सहृदिरहि-
ने, "पगइय मंदा वि ज्ञेयंति एते, रुद्रा वि य, जे सुभ्रमुज्जोव-
वेया । (३) " दश० ६ अ० १ उ० ।

पगइविजुच-प्रकृतिविजुक्त-त्रि० । स्वनन्तरपराजपया सकलज्ञानाऽ-
वर्णोपाऽऽदिभूतोत्तरमेव प्रकृतिजैरविजुक्तं, परतन्त्रपरिभाषया
सत्त्वरजस्तमसां सांख्यावस्था प्रकृतैरित्यनया विजुक्ते, "नित्यप्रकृ-
तिविजुक्तं, ओकाशोकावज्ञाकानाऽऽभोगम् ।" पं० १६ बि० ।

पगइविणीय-प्रकृतिविनीत-त्रि० । स्वभावेन, न तु परोपदेश-
तः विनययुक्तं, तं० भ० ।

पगइविगमा-प्रकृतिविगमा-स्त्री० । आवश्यकोक्तपतिमारिकाव-
त् स्वभावेन वक्तृभावयुक्तायां स्त्रियाम्, तं० । (पतिमारिकावृ-
त्तम् 'गारिहा' 'शब्दे' तृतीययागं टप० पृष्ठे गतम्) ।

पगइमकप-प्रकृतिमकप-पुं० । प्रकृतेः सकस्यमाणायाः सकाशा-
त् दक्षिण परमाववात्मकं समाकृत्याभ्यां प्रकृतिं पतङ्गप्रकृतिः
स्वभावस्त्वमकपः प्रकृतिसकम इत्युच्यते । पं० सं० ४ द्वार ।
सकमनेदे, स्था० ४ टा० २ उ० । पं० सं० ।

पगइमकम्प-प्रकृतिमकम्प-न० । भूतोत्तरप्रकृतौनां सत्ताक-
र्मणि, क० पं० १० प्रक० । पं० सं० ।

पगइमोम्प-प्रकृतिमोम्प-पुं० । प्रकृत्या स्वभावेन सौम्योऽनीपणा-
ऽऽकृतिः । विश्वसनीयकृते बहु आवकशुणे, एवमविधश्च प्रायेण न
पापव्यापारे व्याप्रियते, सुखाऽऽभ्यर्थीयश्च प्रवर्तते । प्रथ०
२६६ द्वार । स्वभावतोऽपापकर्मणि, घ० १ अधि० । स्वभावेनैव
शशभरवदानन्दकारिणि, दश० २ तत्र ।

अथ नृनीये प्रकृतिसौम्यवगुणमाह-

पयईमोममहावो, न पावकम्प पवत्तण पायं ।

द्वयं सुहमेवणिज्जो, पसमनिमित्तं परमं वि ॥ १० ॥

प्रकृत्याऽऽश्रित्यभावेन सौम्यस्वभावाऽनीपणाऽऽकृतिविश्वसनी-
यकप इत्यर्थः । (न) ज्ञेय, पापकर्मव्याकोशवश्याऽऽह । हिंसाद्योपाऽऽ-
हो वा प्रवर्तते व्याप्रियतेमात्रां बाहुल्येन निधायाऽऽदिकरणम-
न्तरेण । अत एव ज्ञाति सुखमेवनीयोऽङ्गुलाराऽऽव्यः प्रशमनिमि-
त्तमुपशमकारणं च अविशशब्दोऽह समुक्ताय कस्य गंगावत्, परे
पाम-पवाममहीशानां भवेत् विजयअधिवत् । घ० र० १
अधि० ३ गुण । (विजयअधिवत्) 'विजयलोहि' शब्दे ।

पगउ-प्रकृति-पुं० । पतिविशेषे, आह च सूच्यटीकाकारः-"प्रक-
रुष्टौ पीठविशेषौ ।" शुणिकारस्येवमाह-आदशेषुसो पयंन्ताव-
नतप्रदेशौ । जी० ३ प्रति० ४ अधि० । जी० १ रा० ।

पगथ-प्रगथ-पुं० । प्रगते प्रगथे, स्था० ६ टा० । "पक्षिणं पगथे
अजुया पगथे ।" भा० १० १ अ० ६ अ० २ उ० ।

पगद-प्रकृति-त्रि० । सर्वजनदृश्ये, तं० । प्रकृत्यति प्रकाशयति,
विश० ।

प्रकृत-त्रि० । प्रकर्षणे विहिते, उत्त० १३ अ० । प्रकर्षणे बद्धे,
उत्त० १३ अ० । आ० १० ।

पगदण-प्रकृति-न० । प्रकाशे, प्रकाशके च । न० ।

पगदत्थ-प्रकृति-पुं० । उत्तानार्थे, चं० प्र० १९ पादु० ।

पगदि-प्रकृति-स्त्री० । पर्याये, "पगदि सि वा, पज्जाय सि वा,
जेद सि वा पगडा ।" भा० सू० १ अ० । आ० १० ।
सत्त्वरजस्तमसां सांख्यावस्थायाम्, सूत्र० १ भु० १२ अ० । उ-
त्त० । आ० १० । "प्रकृतेर्महोत्तमोऽहकारः ।" प्रका० २२ पद ।
ज्ञानाऽऽवस्थाऽऽदिकर्मप्रकृतिषु, भा० प्र० १ अ० १ खण्ड ।

पगदु-प्रगते-पुं० । महागते, भा० १० १ भु० ३ अ० ३ उ० ।

पगत-प्रगत-त्रि० । अधिकारे प्रयोजने, नि० सू० १ उ० ।

पगप-प्रकल्प-पुं० । प्रादुर्भूते, सूत्र० १ भु० ३ अ० ३ उ० ।

पगपिता-प्रकर्षयितु-त्रि० । घृष्टोद्भवाऽऽह । कर्त्तयितरि, "हंता
जेसा पगपित्ता, आपसायागुगामिणा" सूत्र० १ भु० ८ अ० ।
पगपित्य-प्रकर्षित-त्रि० । प्रकृतिप्रे प्रस्थापिते, सूत्र० १ भु०
३ अ० ३ उ० ।

पगद-प्रगद-पुं० । घाटर्षणदृष्टे, सूत्र० १ भु० ७ अ० । आ-
० । अर्थात् परिघृष्टे, जी० ३ प्रति० ४ अधि० । घृष्टनां याते,
सूत्र० १ भु० २ अ० ३ उ० ।

पगदज्जा-प्रगदज्जा-स्त्री० । घाटर्षे, सूत्र० १ भु० २ अ० ३
उ० । पापकरणे, घृष्टनायाम्, सूत्र० १ भु० २ अ० २ उ० ।

पगदभा-प्रगदभा-स्त्री० । स्वनामकदानायां पार्श्वेनद्यात्तेबा-
सिन्ध्याम्, यथा कृषिकसंविशेषे उपसृष्टौ वीरस्वामी ज्ञातः ।
आ० म० १ अ० २ खण्ड । न० ।

पगदिभय-प्रगदिभय-त्रि० । घृष्टनां गते, प्रमादयति च । "कि-
वणेण समं पगदिभया, न वि आगुंति समादिमुत्तमं ।" सूत्र०
१ भु० २ अ० ३ उ० । घाटर्षयति, सूत्र० १ अ० १ अ० १ उ० ।
घाटर्षोपगते, सूत्र० १ भु० १ अ० २ उ० ।

पगय-प्रकृत-त्रि० । अधिकृते, द्य० ७ उ० । विशेषे । प्रस्तुते,
अनु० । सूत्र० १ विशेषे । भावे कः । प्रस्ताये, सूत्र० १ भु०
१२ अ० । अधिकारे, सूत्र० १ भु० ११ अ० । भु० । आ० १० ।

प्रधाजने, विशेषे । भुनक्तिविशेषे, द्य० ६ उ० । (कृतपश्यवहारयोः
प्रकृतानि । अदस्य' शब्दे प्रथमभागे २६ पृष्ठे दृष्टानि)

प्रगत-त्रि० । प्राप्ते, द्या० ४ टा० १ उ० ।

पगरण-प्रकरण-न० । प्रक्रियन्तेऽर्थां अस्मिन्निति प्रकरणम् ।

अनेकाधाधिकारवत् कायप्रकरणाऽऽह, दश० ४ अ० । आ० १० ।

पगरणसम-प्रकरणसम-न० । हेत्याभासनेदे, रन्ता० ६ प-

रि० । अस्य हि लक्षणम्-यस्मात्प्रकरणचिन्ता स निर्णया-
र्थमपदिष्टः प्रकरणसम इति । यस्मात्प्रकरणस्य पक्षप्रतिपक्ष-
योचितानां विमर्शाऽऽसिम्बिका प्रवर्तते, कस्माच्चान्ता प्रवर्तने १,
विशेषानुपलम्भात्, स एव विशेषानुपलम्भो यदा निर्णयार्थम-
पदिश्यते तदा प्रकरणसमन्वितवर्त्तमानत्वात् प्रकरणसमो ज्ञानि,
प्रकरणे पक्षे प्रतिपक्षे च समस्तुत्य इति। यथा-अनियः शब्दे नि-
स्वध्यानुपलम्भविरत्येकोक्तं, द्वितीयः अऽऽ-पद्यमेन प्रकरणा-

परिवेषकण स्वायदेरदृष्टय वदृष्टकाऽऽदिना उत्क्रिप्तं परेण च
न युहीनं यमाजितया दापितम् । यद्वा-भोक्तुं स्वयं भोक्तुं स्वक-
रेण यद् युहीतमशनाऽऽदि तद् युहीना भिक्षायाम्, यं ३ अधि०
पमिगम्ब-प्रायस्-अव्य० । "प्रायसः प्राठ-प्राहव-प्राहम्ब-प-
मिगम्बः" ॥ ८॥ ४॥ ४॥ इति प्रायसः पमिगम्बाऽऽदेशः ।
"पमिगम्बमह मणोरहरं, दुष्कर दृष्ट करेष्ट" ॥ प्रा० ४ पाद ।
पर्यमण-पर्यवेण-न० । पुनः पुनर्वर्षेण, "एकं दिवं आवस्यत्,
दिणं दिणं पर्यसणं" ॥ नि० चू० ३ उ० ।

जे जिकस्व गिरगंये दंते अमउत्थियस्म गारत्थियस्म वा
आपिसेउज वा, पर्यवेउज वा, आप्येसावंतं वा पर्यमावंतं वा
साऽज्ज ॥

गन्धच्छयेण इवपुनः पुनर्वा घर्षयेत् ॥ नि० चू० १७ उ० । आचा० ।
पचं-प्रचरु-त्रि० । प्रकापनशीलं, वयं ८ उ० ।

पचत्तर-देशी-चाटी, सुहरे, दे० ना० ६ वर्ग २१ गाथा ।

पचिन्निय-प्रचिन्नित-त्रि० कस्मिन्, कस्मिन् । "पचिन्नियप्रचरु-कस्म-
त्तुडिमकेऊरमउरकुडल लि" ॥ तत्र प्रचालितानि भगवद्दर्शनं
अधिकसत्त्वमवस्थात् कस्मिन्नानि (चरकमृत्ति) वराणि कट-
कानि कङ्कणानि श्रुतिताऽऽवाहुरकुकाः (बाहिरस्वा इति श्लोकः)
केयूराणि चाङ्गानि (वाञ्छन्त्य इति श्लोकः) (मउड लि) मुकुटं,
कुण्डलं च प्रसिद्धं, एतानि प्रचालितानि यद्य स तथा । कस्मिन्
१ अधि० १ कृण ।

पचात्तेभाण-पचालयत्-त्रि० । प्रकर्षेण जालयति, भ० १७
श० १ उ० ।

पचोद्ध्य-प्रचोदित-त्रि० । प्रेरिते, "अयमे होह गव पचोद्ध्य" ।
सूत्र० १ ध्रु० २ भ० ३ उ० ।

पचश्च-प्रत्यय-पु० । "त्योच्चिये" ॥ ८ ॥ २ । १३ ॥ इति त्यस्य
चक्रः । प्रा० २ पाद । सर्वजनप्रतीतौ, प्रश्न० ४ सख० द्वार ।

पचोद्ध्य-प्रत्ययिक-पु० । प्रत्ययादिभिर्प्रयानिऽत्यलक्षणार्थाभि-
भाजताः प्रात्ययिकः । व्यवसायभेदः, क्या० ३ ठा० ३ उ० ।

पचंगिरा-प्रत्यङ्गिरा-अ० । देवीभेदे, वाच० । अन्यत्र लग-
नीत्यय होचस्याऽऽदिनि लगने, "पचंगिरसोगमुहोह" । अ-
ध्यायः साधुभीतः सन् निहुने अपलपति, न कथयतीत्यर्थः ।
४० १ उ० । नि० चू० ।

पचंत-प्रत्यन्त-त्रि० । सीमामधिगतिनि, वयं १ उ० । "पचं-
ता मिलस्सु बोहिदा" ॥ प्रत्यन्तदेशवासिनो श्लेष्मः । ४०
१ उ० । सीमाप्रान्तस्थं नगरं प्रत्यन्तनगरम् । आच० ४ अ० ।
पचंतय-प्रत्यन्तक-पु० । नीचके, आच० ४ अ० ।

पचत्तर-प्रत्यन्तर-न० । अनुपदेशलोकस्थे विमानभेदे, स०
५ स० ० ।

पचंतराय-प्रत्यन्तराज-पु० । सीमाराजं, "अमुगो पचंतराय-
उत्थेदो अयं जे तारिस्सा पुरिस्सा" ॥ आ० म० १ अ० १ अणम् ।

पचचत्त-प्रत्यक्त-न० । अक्रामिदिभ्यं प्रतिगतम्-दिभिर्वाधीनतया
यदुपपद्यते तत्प्रत्यक्तमिति तत्पुरुषः । ननु-प्रक्रिष्टादपि प्रति-
पूर्यात्-"प्रतिपरसमनुभ्योऽङ्गः" । (ग०) "इत्यवधीभावसमा-
सान्ते दधि प्रत्यक्तमिति सिध्यति, तदिकं न कर्तव्यमिति-ः, न
क्षिप्तं स्पर्शनाऽऽदिप्रत्यक्तं नैतच्छब्दावयवै स्पर्शादिति वाच्यं, त-
१६

त्यवृत्तिनिमित्तस्य स्पष्टस्य तत्रापि भावेन तच्छब्दावयवोप-
पत्तेः । द्युपस्थितिनिमित्तमात्रतया ह्यत्राक्रिष्टः शब्दधत्ते, क-
थमन्यथाऽङ्कशब्दापदानिऽप्यानिर्दिष्टप्रत्यक्तस्य तच्छब्दाव-
यवता अनुत्पत्त्या स्यात् ? अथ कथमेव प्रत्यक्तः प्रेक्षाकृणः,
प्रत्यक्ता वधवाङ्गीति स्वीयुत्पत्तायः ? अस्यावधवीभावस्य सदा
नपुंसकत्वात् । नैव, प्रत्यक्तमन्यस्यास्तीति अत्राक्रिष्टिनादत्त-
त्वात्तद्विधानात् । अत्रोच्यते पर्यायं प्रत्यक्तो बोधः, प्र-
त्यक्ता बुक्तिरित्यत्र पीसं स्वीये च न प्राप्नोति, न ह्यत्र मत्व-
धीयायां घटने, प्रत्यक्तस्त्वकस्यैव वेदनस्य बोधपुद्गलशब्दा-
भ्यामाभिधानात् । रत्ना० २ परि० । विशेष० । सूत्र० । साक्षाज्ज्ञा-
ने, आचा० १ ध्रु० १ अ० ३ उ० । "अशुद्धं व्याप्तिं, अस्तुते, ज्ञा-
नाऽऽत्मना स्वानिर्धानं व्याप्नोतीत्युक्तः । अथवा-अशु ज्ञाजने ।
अस्माति स्वात् यथायोगं लूकः पालयति चेति अक्रो जीवः ।
तज्जलत्वाध्यायोऽऽदिकः सत्प्रत्ययः । तमको जीवं प्रति साक्षात्
वर्तते यत्तत्प्रत्यक्तम् । "अव्यादयः कान्नाऽऽद्येषं द्वितीयया
(वा०)" इति समासः । अनु० । इन्द्रियमनोनिर्पेक्षे आत्मनः
साक्षात्प्रत्यक्तमिति ज्ञानभेदः, न० । अस्यावधुने व्याप्नोति अर्था-
निर्त्यक्त आत्मनः प्रति यद्वर्तते ज्ञानं तत्प्रत्यक्तं, निश्चयनोऽवधि-
मनःपर्यायकत्वाति अक्राणि चिन्द्रियाणि प्रति यत्तत्प्रत्यक्तम्,
व्यवहारान्तस्तत्र चक्षुरादिप्रजनयति । लक्षणमिदमस्य-"अपरे-
कृतयाऽप्येव, माहूकं ज्ञानमिदं ह्ययम् । प्रत्यक्तामतरद् द्वेषं, परी-
त्तं प्रदहे तथा ॥ १ ॥" क्या० ४ ठा० ३ उ० । ज० । जीवस्या-
धेसात्साकारित्वेन वर्त्तमानं ज्ञानं, अनु० ।

(१) तत्र प्रत्यक्तस्य लक्षणमाह-

जीवो अक्रो अत्य-व्यावर्तजोयणगुणसिधो जेण ।
तं पड वट्ट नाणं, जं पचचत्तं तयं निविहं ॥ ८८ ॥

अक्रस्तावज्जीव उच्यते । केन हेतुना ? इत्याह- (अत्यव्या-
वर्तयादि) अत्यव्यापनोऽजन्तगुणाविततो येन, तेनाक्रो जीवः ।
इदमुक्तं भवति-अशुद्धं व्याप्तिं । अस्तुते ज्ञानाऽऽत्मना सर्वोर्था-
न् व्याप्नोतीत्येनाऽऽदि कनिपातनादक्रो जीवः । अथवा-अशु
ज्ञाजने । अश्वनाति समस्तत्रिलुचनानवर्तिनो देवलोकसमु-
द्भवादीनर्थात् पालयति भुङ्क्ते वेति निपातनादक्रो जीवः, अ-
स्मान्मौजनाधेवाद्भुजेष पालनाभ्यवहाराधेवादिनिर्भावः ।
इवैवमवधव्यापनोऽजन्तगुणसिधो जीवस्याक्रवत्ति सिद्धं निष-
ति । तमको जीवं प्रति साक्षाद्गतमिन्द्रियनिर्पेक्षं वर्तते यद्
ज्ञानं तत्प्रत्यक्तम् । तथावाधमनःपर्यायकत्वेनल्लज्ञादिविधे-
त्रिप्रकारम्, तस्यैव साक्षादपरिचिच्छेदकत्वेन जीवं प्रति साक्षा-
द्वर्त्तमानत्वादिति गार्थायः ॥ ८८ ॥ विशेष० । ४० । आ०
४० । दृश० । सूत्र० । आ० म० । (अवधिज्ञानस्वरूपम् 'ओ-
हिणाण' शब्दे तृतीयनागे १५६ पृष्ठे गतम्) । (मन-
पर्यायज्ञानस्वरूपं 'मणपज्जवणाण' शब्दे वक्ष्यते) । (कवल-
ज्ञानविस्तरः 'कवलणं' शब्दे तृतीयनागे ६४२ पृष्ठे गतः)

प्रत्यक्तं लक्षयति-

स्पष्टं प्रत्यक्तम् ॥ २ ॥

प्रश्नतरङ्गानाऽऽवर्णनीयान्तराधयोः ज्ञापयशामाह कथाया स्प-
ष्टतांशिशेदं वेशायाऽऽस्पष्टीभूते यत् तत् प्रत्यक्तं प्रत्येयम् ॥ २ ॥

स्पष्टमेव स्पष्टयति-

अनुमानाऽऽयाधिर्येन विशेषपकाशने स्पष्टत्वम् ॥ ३ ॥

अनुमानाऽऽदिश्यो वक्ष्यमाणपरोक्षप्रकारेणोचितरेण यद्विशेषाणां नियतवशे संस्थानाऽऽद्यथोऽऽकाराणां प्रतिभासनं ज्ञानस्य तत् स्पष्टव्यमिति ॥ ३ ॥ रत्ना ० २ परि ० ।

(२) अत्र वैशेषिकाऽऽद्यः प्राऽदुः-ननु 'अकृमिन्धिय भोतो ह-
षीकं करणं स्मृतं', ततोऽज्ञानमिच्छायां या साक्षादुपलब्धिः
सा प्रत्यक्षा, अकृमिन्धियं प्रति वृत्तं प्रत्यक्षमिति व्युत्पत्तेः तथा
च सति सकललोके प्रसिद्धं साक्षादिन्द्रियऽऽधितं घटाऽऽदिज्ञानं
प्रत्यक्षमिति सिद्धम् । तदेतदयुक्तं, इन्द्रियाणामुपलब्धत्वात्तद-
संभवश्चावेतन्वात् । तथा चात्र प्रयोगः-यदेवेतनं तत्रोपलब्धं,
यथा घटोऽवेतनानि च इत्येन्द्रियाणि न चायमसिद्धो हे-
तुर्नतो नाम इत्येन्द्रियाणि निवृत्त्युपकरणरूपाणि, निवृत्त्युप-
करणे च पुद्गलस्येव, यथा चानयोः पुद्गलस्येव ता योऽयं च-
क्षुष्यते । पुद्गलस्य च सर्वमेवेतनं, पुद्गलानां च काष्ठिण्यावोप-
करणतया चेतयं प्रति धर्माध्यायोक्तं । धर्माविकृष्यो हि सर्वेषां
विधि धर्मा, यथा काष्ठिण्यं प्रति पृथिवी, यदि पुनरुपकरणत्वा-
भावेऽपि धर्मधर्मिभावो भवेत्ततः काष्ठिजस्यस्यारवि स
भवेत्, न च भवति, तस्माद्वेत्तेनः पुद्गलः । उक्तं च-

" यो ह्यसह्यवममुक्तं, विसर्पश्चिच्छेद्यश्च ज्ञेयश्च ।

विचरोयसहावाणि य, भूयाणि जगत्पसिद्धाणि ॥ १ ॥

ता धर्मधर्मिभावो, कहमेति घटश्च नदऽनुपगम्येय ।

अपुद्गलत्वाभावे, काष्ठिजज्ञानं किं न ज्ञेयः ॥ २ ॥ " इति ।

नापि सिद्धिर्नास्तिकातिक्रान्ता हेतोः शङ्कनीया, अवेतनस्योपल-
ब्धमकस्यकथायोगात् । उपलब्धमकस्य हि चेतनाया धर्मः, ततः
स कथं तदभावे जनिमुत्पत्तिः ? आह-प्रत्यक्षत्वाधारेण प्रसिद्धा,
साक्षादिन्द्रियाणामुपलब्धमकस्येति ॥ तथापि-चक्रे रूपं
गृह्यदुपलब्धं, शब्दं कर्णो, नासिका गन्धमिच्छादि । तदेत-
न्मोहावष्टायनः करणत्वान्निरासितम् । तथा हि-प्राप्ता शरीर-
िन्द्रियः सहोऽप्यनुवेद्येन व्यवस्थितः, ततोऽयमात्माऽऽजुति
चिन्द्रियाणि इति विवेकमस्तकस्येति नास्तिकाशङ्कतवः, तत्रापि
उपमादशां कुशाखसंपर्कतः कुशलनासङ्गमः, ततः साक्षादुप-
लब्धमकानिन्द्रियाणि स्मर्यन्ते, परमाधेनः पुनरुपलब्धत्वा तत्रा-
ऽऽमेवः कथमेतदवसोपेतं इति चेत् । उच्यते-तद्विगमसिपि तदु-
पलब्धत्वात्स्मरणम् । तथाहि-कोऽपि पूर्वं चक्रेण विवक्षितम-
र्थं दृष्टवान्वात् । ततः काष्ठान्तरं देवार्तिनायोगान्धकुतोपगमसिपि स
तमथयनुस्मरति । तत्र यदि चक्रेण छद्वास्यास्तद्वक्तृत्वोभावे
तदुपलब्धत्वाद्यनुस्मरणं न भवेत् । न ह्यामना साऽऽधोऽनुत्तनः,
किं तु चक्रेण, चक्रेण पर साक्षात् दृष्टव्योपगमः, न चाभ्ये-
नानुत्तनेऽर्थस्यैव स्मरणं मा प्राप्योदितप्रसङ्गः । अपि च-मा
दृक्चकुतोपगमस्तथापि यदि चक्रेण छद्वा ततः स्मरणमात्मनो
न ज्ञेयत्, अन्येनानुत्तनेऽर्थे अन्यस्य स्मरणयोगात्, भवति च
स्मरणमात्मनः, चक्रेण स्मर्यतेनाप्रतीतेरनुपगमाच्च, तस्मा-
दात्मोपगमस्या, नेऽप्यमिति । तथा चात्र प्रयोगः-यो येषु परते-
त्यपि तदुपलब्धत्वाद्यनु स्मरति स तत्रोपलब्धः, यथा गवा-
क्षोपलब्धत्वात्तमात्मनोऽनुस्मरति देवदत्तोऽनुस्मरति च इत्येन्द्रि-
योपलब्धत्वात्तमात्मनो इत्येन्द्रोऽनुस्मरतिः । इह स्मरणमनुभव-
पूर्वकतया व्याप्तं, व्याप्यव्यापकभावज्ञानयोः प्रत्यक्षेणैव प्रति-
पन्नः तथाहि-योऽधोऽनुत्तनः स स्मर्यते, न कोऽपि । तथा स्वसंवे-
दनप्रत्यक्षेण प्रतीतेर्विषये चातप्रसङ्गो बाधकप्रमाणम्, अनुत्तने
विषये यदि स्मरणं भवेत्ततोऽनुत्तनत्वावश्यात् खराववा-

णाऽऽदेरपि स्मरणं नवेदित्यतिप्रसङ्गः, तस्माद् इत्येन्द्रिया-
पगमेऽपि तदुपलब्धत्वाद्यनुस्मरणत्वात्मात्रोपलब्धेति स्थितम् ।

उक्तं च-

" कसि हि इदियारं, अक्षयारं तदुपलब्धित्वचक्षुषं ।

तत्रो तां जमवे-यनारं जाणति न घटो वव ॥ १ ॥

उच्यते-तद्व्याप्यं, तद्व्याप्यं तदुपलब्धत्वात्मात्रोपलब्धत्वात् ।

गृहगवस्त्वोपरमे, वि तदुपलब्धत्वात्मात्रोपलब्धत्वात् ।

अत्र बाह्यं उपमायः । अपरे पुनराहुः-नयमिन्द्रियाणामुप-
लब्धत्वात् प्रतिज्ञातोऽमेवः किं चेत्तदेव प्रमाणं-यदिन्द्रियद्वारेण प्रव-
त्तेन ज्ञानमाप्तिं तदुपलब्धत्वात् । इन्द्रियाणामुपलब्धत्वात् ।

साक्षात्तुपलब्धं इति वक्तव्यम्, इन्द्रियाणामुपलब्धत्वात्प्रतिकरणा-
तया व्यवस्थापकत्वायोगात् । न खलु देवदत्तो हस्तेन भुञ्जानो ह-
स्तेन व्यापारव्यवहृतत्वात्साक्षात् भोक्तृतिव्यवष्टुशक्यम् तदेत-
दसमीचीनम्, स्मर्यवक्तृत्वत्वात्परिहारात् । इह हि यस्मात्तच्च-
कुरादिकमपश्ये बाह्यमर्थमवबुध्यते तदाऽऽवश्यं चकुरादेः ना-
दुपगमाद्यप्येवेन । तथाहि-यदा मदुत्तुगं च कुरुतदा बाह्यमर्थं
स्वपं यथावस्थेन चोपलभते, यदा तु निर्माश्रयमननार्थमाग-
ताऽऽदिस्तेको भवेदश्ववोयस्याऽऽद्यापि विवक्षितम्, तदा निपरीतो
संशयिते वा, ततोऽप्ययमात्मा अर्थोपलब्धौ पराधीनः, तथा च
सति यथा राजा निजदोषारकतोऽपेक्षितं परराष्ट्राज्यकोप-
पु-
र्ये पश्यत्यपि समीचीनमसमीचीनं वा राजा निजदोषः-

रिचयन्तं वव प्रत्येति, न साक्षात्तद्व्याप्यं चक्षुरादिना-

पदार्थेन बाह्यमर्थं चकुरादिप्रत्ययनपव समीचीनमसमीचीनं वा

वेत्ति, न साक्षात् । तथाहि-चक्षुरादिनापेक्षितं पव होऽर्थे य-
दि संशयमधिकतो भवति, तर्हि चकुरादि सादृश्यस्येव प्रत्ये-
ति निश्चयं विद्वद्याति, यथा न मे चकुरादिनापेक्षितं नायात्प्रस-
गाऽऽद्यापि विवक्षितं वा, ततोऽप्यमर्थः समीचीन इति । त-
तो यथा राजा नाऽर्थं प्रम राजा दौषारकोऽसत्यात्परो कदा-

चत्वाप्यस्य व्यभिचाराणुपलब्धत्वादिनि निजदोषाधिक स्यादनु-

प्यमवश्यं परराष्ट्राज्यकोपपुलकस्य समीचीनताऽऽधारणं परम-

ार्थतः परोक्तं, तद्व्याप्यस्योपि चक्षुरादि सादृश्यव्यापारणतो

वस्तुव्याप्यव्यापारणं वस्तुनः परोक्तम् । नित्येन्द्रि-

न्द्रियसादृश्यव्यापारणतो परुपगमाद्यव्यापारणमनन-
सदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात्, नाद्यासदृशमापन्नमननस्य, अत्रासद-
शमापन्नो हाभ्यामप्रकल्पकसमर्थः । इन्द्रियसादृश्यमननस्येव

साक्षादवबुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

भवति । तद्व्युत्पत्तम् । अत्रासदृशमापन्नस्योपलब्धत्वात् साक्षात्तदव-
बुध्यते, ततस्तस्येन्द्रियाऽऽधितं ज्ञानं कथं प्रत्यक्षं न

ज्ञातुं, हस्तो हि कवचप्रक्षेप एव स्वाधियते, न परिच्छेदः क्रियायाः । इत्यभिप्रायेऽहोरात्रिकं त्वयैवऽपि येन दृष्टवान् अभवेत्, ततो देवस्य साक्षात्कारितं दृष्टव्यमित्यते । इह तु ध्वनानामुपसं-
धिस्तकमीयाः वक्तुर्गाम्भिर्यथाऽदृष्टयावगमनामुपारोधाज्जायते । ततो व्यथयामासः साक्षात्पुलकमकं ज्ञातमित्यते । न त्वत्स-
र्वमप्युत्प्रेरकप्रकरणं, सुखं ह्यन्तरमर्त्यमिच्छाऽऽधितं ज्ञानं प्रत्य-
क्षमुपप्रेरयति । नो । आ० म० । स्था० । वि० ॥

(३) तथाहि-इन्द्रियतोऽन्द्रियप्रत्यक्षम्-

से किं तं पञ्चकम् ?। पञ्चकत्वं दुर्विद्धं पण्यत्वं। तं जहा-
इन्द्रियपञ्चकत्वं, नोऽन्द्रियपञ्चकत्वं च। से किं तं इन्द्रि-
यपञ्चकत्वं ?। इन्द्रियपञ्चकत्वं पंचविद्धं पाण्यत्वं। तं जहा-
सोऽन्द्रियपञ्चकत्वं, चर्खिलद्वयपञ्चकत्वं, घाण्डियपञ्च-
कत्वं, जिह्वेन्द्रियपञ्चकत्वं, फासिन्द्रियपञ्चकत्वं। से तं इ-
न्द्रियपञ्चकत्वं ?। से किं तं नोऽन्द्रियपञ्चकत्वं ?। नो-
इन्द्रियपञ्चकत्वं विविद्धं पण्यत्वं। तं जहा-आहिनाण-
पञ्चकत्वं, मणपञ्चकत्वं, नाणपञ्चकत्वं, केवलनाणपञ्चकत्वं।

प्रत्यक्षं त्रिविधं प्रथमम् । तद्यथा—हृन्दिप्रत्यक्षं, नोहृन्दिप्रत्यक्षं च । (नं०) इह च त्रिविधमपि षड्वभावात्कामिद्वयं गृह्यते, एकतरस्याप्यन्यत्र हृन्दिप्रत्यक्षस्यानुपपत्तेः । तत्रेन्द्रियस्य प्रत्यक्षमिन्द्रियप्रत्यक्षं, नोहृन्दिप्रत्यक्षं यन् हृन्दिप्रत्यक्षं न भवति । नोहृन्दिः सर्वतन्त्रेष्वर्थातीतं मनसोऽपि कथञ्चिद्विन्द्रियत्वाद्यनुगुणमात्मतद्वाश्रितं ज्ञानं प्रत्यक्षं न भवतीति हितात् । (सं किं तन्मर्यादः) अथ किं तान्द्रियप्रत्यक्षम् ? हृन्दिप्रत्यक्षं तद्वर्थातीतं प्रथमम् । तद्यथा—ओन्त्रेन्द्रियप्रत्यक्षमात्म्यादि । तत्र ओन्त्रेन्द्रियस्य प्रत्यक्षं ओन्त्रेन्द्रियप्रत्यक्षं, ओन्त्रेन्द्रियनिमित्तानुगुणद्वयपक्षं ज्ञानं तत् ओन्त्रेन्द्रियप्रत्यक्षकर्म तस्मात् । पञ्च श्रेयस्करं साधनं यत्पुनश्च स्ववहातरं उच्यते, न परमाधैतं दृष्टान्तममेव प्रामुख्यम् । आह—अत्रैतन्नराणामुक्तञ्च ओन्त्रेन्द्रियार्णानि क्रमः । अयमेव च समीचीनः, पूर्वपूर्वज्ञानं पञ्चोत्तरात्तत्तज्ज्ञानं भवति । ततः किमप्युक्तमप्येवमप्यतः कृताः उच्यन्ते—“मांसं पूर्वानुपूर्वा, अस्ति पश्चादनुपूर्वा” इति न्यायप्रमाणार्थः । अथ च—शुभांशुप्रत्यक्षकया ओन्त्रेन्द्रियं पटु । ततः ओन्त्रेन्द्रियस्य प्रत्यक्षं नञ्चोन्त्रेन्द्रियप्रत्यक्षोपलब्ध्या २४६ । सवेदनस्यैव संवेदनं चोपवर्धयमानं विनयेः सुखानुभूयध्वन्यतः सुखप्रतिपत्तये ओन्त्रेन्द्रियादिप्रत्यक्षप्रत्यक्षम् । (सं किं तं नोहृन्दिप्रत्यक्षं इत्यादि) अथ किं तं नोहृन्दिप्रत्यक्षम् ? नोहृन्दिप्रत्यक्षं त्रिविधं प्रथमम् । तद्यथा—अर्वाधक्षानप्रत्यक्षमात्म्यादि । नञ् सत्यमेतत् वैशेषिकः आऽदिस्मरन्तम्, किं तु इदं लोकव्यवहारमप्यवर्थात्, न परमाधैतं । तद्यादि—यन्दिन्द्रियान्तरमपरव्यवधानरहितं ज्ञानमुच्यते, तल्लोकं प्रत्यक्षमिति श्वास्त्यश्रितम्, अपरव्यवधानरहितं ज्ञानमिदं पक्षेनया साक्षादिन्द्रियाभ्यामव्यवहृत्य प्रवृत्तनात् । यत्सुखरिन्द्रियव्यापारेऽप्यपरं धूमाऽऽहं कर्मोद्वायाभ्यादितिपश्यं ज्ञानमुच्यते, तन्लोकं पराज्ञानम् । तत्र साक्षादिन्द्रियव्यापारेण प्रवृत्तनात् । यत्सुखमन्यव्यवहृत्य साक्षादुपलब्धेयतः, तत्परमाधैतं प्रत्यक्षं, तन्वावस्थादिकं त्रिकारं, ततः संव्यवहारमविकृत्येन्द्रियाऽऽश्रितं ज्ञानं प्रत्यक्षमुक्तं, न परमाधैतं । अथ कथंमाद्वर्धयमानं—संव्यवहारमविकृत्येन्द्रियाऽऽश्रितं ज्ञानं प्रत्यक्षमुक्तं, न परमाधैतं उच्यते तत्र वैशेषिकस्याप्यपरोक्षोक्तवान् । तद्यादि—प्रत्यक्षमोक्षमितिभावान्तरं

तत्र सूत्रम् "परोक्षं दृष्टिं यत्नः । न जहा-श्रामिनिबोधिनाहंभा-
नं सुखेनाम् ।" इत्यादि । तत्राऽस्मिनिबोधिकमग्रप्राहाऽप्यसिद्धं,
अग्रप्राऽप्यसिद्धत्वाद्येनास्मिन्निबोधिनाहंभा-नं यत्नः । तत्र च ध्रं-
त्वाऽप्यसिद्ध्याऽप्यसिद्धं ज्ञानं परमाद्यैः प्रत्यक्षं, तत्कथम् ? । अग्रप्र-
हाऽप्यसिद्धः परोक्षत्वेनाग्रसिद्धमहिताः, तस्मादसुखं सिद्ध्याऽप्यसिद्ध-
ज्ञानस्य परोक्षत्वेनाग्रसिद्धादसिद्धस्यैवे प्रसिद्ध्याऽप्यसिद्धं ज्ञानं
संभवयद्वाह्यतः प्रत्यक्षमुक्तं, न परमाद्यैः । श्राद्धं च भाष्येनैव
"यगतेन परोक्षं, लिगियमोहाद्यं च पञ्चकषणं । ईदृशमर्गा-
न्वे ज्ञं, तं संवहारपञ्चकषणं ॥९॥" इति । आ०म० १. अ० १
खगमं विरो० अनु० । इ० । आ० चू० । नि० सू० । "दृष्टिं
पञ्चकषणनागे पश्यते । तं जहा-कैवल्यणागे चैव, मोक्षैवल्यणागे
चैव ।" इत्या० २. उ० ।

(४) वैकालाऽद्विभिः सह प्रत्यक्षविषयकः शास्त्रार्थः यदपि सन्नहि तमधेयमनन्तररथस्ते, नामाऽऽदिकं च विविधप्रसन्नानिर्दिष्टानि, न तयोर्जाजानमवतरन्तु कृमिप्रति, तथेऽपि यदि सन्नहितमप्यक्रम- वतन्त पदमालपरिचयकानाऽऽदिकं सन्नहितं किं नावतरन्तु, अथ यन् प्रतिज्ञः सयोग्यं वस्तु नृदवावनेरेतं स न ह स्तनाऽऽदिकं व्यवहितमपि योग्यमित्यनदेव कुतः । स्तनाऽऽदिकं प्रतिभासनात् तद्योग्यता व्यवस्थाप्यते, नहि तस्मिन्निभः सन्ते कुतो व्यवस्थाप्यम् इयं येनानुदित चेन्न तत्प्रतिभासः संवेद्यते । तस्य योऽपि तत्त्वयोऽप्यवस्था या तन्निष्ठानामसन्नित्येन कोऽप्येतिनां । एवं यद्यसन्नहितस्यापि नामाऽऽदिविषयेषु तस्यापि मनैः प्रतिज्ञासः का विरोधाः । अथ तत्त्वेन विरोधे वा चिरानीतमपिद्वेदार्थो- रसन्नहितस्य बुद्धयेवेदप्रतिज्ञासनादप्युक्ताविरोधस्तस्या- पि भयन्तु । अथ विशदयन्त तज्ज्ञानस्य नाप्यकृताविरोधाः, तद्विशेषणविशिष्टार्थोऽसिन्ध्यध्यवृत्तज्ञाने समानम् । एते- नोपायानामनुपायिनतः पूर्वाकालये उपपिद्वयमप्राहिणः ज्ञा- नेनासन्नहितत्वेनाप्रदणतः च तद्विशेषणविशिष्टार्थप्राहिणस्य- कृताविरोधाः संवेद्यन्ति त्रयमुक्तम् । बुद्ध्यानेऽप्यानेनया येन वैशद्याभावतोऽन्यवृत्तनाऽप्यसेः । न बुद्धसन्नितस्यापि वि- शेषणस्याप्यर्थो प्रतिभासे कस्याप्यसन्नहितस्य प्रशङ्काः, यतो यस्यैवास्सन्नहितस्यापि प्रतिभासः संविद्यते तदेव तत्र प्रतिज्ञानीत्यभ्युपगम्यम् । अस्यां अन्तर्नानीत्यभ्युपगमा- प्यकप्रतिभासे वित्तनानीतस्याप्यनीतया प्रतिज्ञा शक्तिरप्य- नाधता तज्ज्ञानमप्यस्याप्रतिभासस्य वा तद्वसङ्गतम् । न ह्येक- स्य व्यवहारस्य प्रति तादृगप्यर्थो ज्ञेयः, यद्य बाधो व्या- पितयाऽप्युपायोनयः का नार्थेऽपि साध्यानि तदानीन्त- सा प्रतिभातीति तस्मिन्मये साधनम् । यद्य व्यवहितयास्तु वाक्यप्रतिज्ञाभे निश्चिन्तानीतार्थेपरम्प्रतिभासिनामिनां तद- सङ्गतम् । न ह्येकस्य व्यवहितस्य प्रतिज्ञाभे अनित्यकृणन्तु स- कृत्तस्य व्यवहितस्य चिरानीतकृण्मथेव प्रतिभासः संवेद्यो- कृत्तम् । यद्य समनन्तरप्रत्यया च बोधकपथे च वागक- रताऽपि वाचकस्मृतिः सन्नित्येनाऽपि भविष्यतीति । तद्युक्तम् । यथा हेतुविषयजैः दकस्मृतिभयस्येवेदनस्यरणयोर्जैः दकस- रिति । तद्वसङ्गतम् । चकृकपालोऽकं मनस्कपालमवस्य तथा कपालस्य हेतुभेदेऽप्येकसामप्रतिज्ञावदादेव तस्या विशिष्ट- शब्दस्यारणमनस्कारमन्विषयसामप्रतिज्ञस्य रूपमप्युल्लेखनो- विशदयैकतया प्रतिभासमप्यनिर्दिष्टं ज्ञेयम् । यथा हि चकृकपालः कृपदण्डं प्रति नियमो बोधोऽप्यकृपणः अलोकादिना- मलोकाद्यनेकधर्माऽऽकाशतस्य कृपणतस्यैककृपतया प्रतिभा-

देकनया नथा विशिष्टार्थस्मरणमनस्काराद्रूपमिति विशिष्टोद्देशः-
ऽऽकात्मन्यैकनया प्रतीयमानस्य बोधविशेषस्यैककृपता युक्तिसङ्ग-
तिर्वा । सामग्र्यजननकारणमाभेदेऽपि सामग्रीसामग्र्यकारणस्या-
निरूपणात् । यदापि तदव्यवस्थारूपताविशिष्टा वा अर्थमात्रा गृह्यते,
वाच्यपननापरा वा । तत्पक्षकृतमनस्युपगमात्परिस्सम्पत्तिविशिष्ट-
शब्दावचनयता नु विशिष्टकृतोपशमसंख्येयैकैक्यप्रतिपत्त्या-
ऽर्थमात्रा गृह्यते एव, तदाव्यवस्था वाऽर्थमात्रायां कदाचित्-
दनभिज्ञतो नित्यो धर्म इति प्रतिपादितं शब्दप्रामाण्य व्यव-
स्थापर्याप्तः केवलं तदाव्यवस्थाप्रतिपत्तिस्तत्सामितिः भूतं वेत्यत्र
विचारः । स च यथास्थानं निरूपयिष्यते । अतः प्रभवानुक्रममि-
दमिति प्रतिपादितशब्दावचनयताविशिष्टाऽर्थमात्राविशेषका स्वसं-
वेदनाऽव्यवस्थानुस्यूत एव, अस्या अपलापे स्वसंवेदनामात्रस्या-
व्यवस्थाप्रसक्तैः शून्यतामात्रमेव स्यात् । न च शब्दगोचराऽर्थ-
हिङ्ग्यविषयः, सामान्यविशेषाऽऽत्मनस्तत्त्वात्प्रभवप्रतिपत्तौ
प्रतिपत्तिस्तान् न च प्रतिपत्तिस्तत्त्वात्विशेषावयवम, अतिप्रसङ्गात् ।
तच्च न संविदितरप्रतीतोऽर्थः संविदन्तरप्रतीतस्य वि-
शेषणम् । तदयुक्तमेव । विशिष्टशब्दावचनयताविशेषणस्य रूप-
स्य कृपामिदमित्येकप्रतीतिविषयवत्वाभ्युपगमात् । अत एव
कथं तदनुक्तमेति विकल्पश्च यद्वाप्राप्तियान्, तदनभ्युपग-
मादेव निरस्तम् । यदापि यदि नामः परिगृह्यता यस्य सकलमा-
र्थस्य संविदनाऽर्थसंवेदमेव न भवेदिति द्वाविभिधानम्, तद-
व्यवस्थानुपगमात्परिस्सम्पत्तिः न हि शब्दानुविज्ञानप्रतिपत्तिरिव स-
विधिरिति, तथाऽभ्युपगमे सविकल्पप्रतीतिपरिचय न भवेदि-
त्युक्तं प्राक् । अग्रहोतसंकेतस्य पुंसोऽर्थेप्रतिपात्तविकल्पिका, तथा
च विकल्पप्रतीतो माप्रतिपत्तिः गोशब्दोद्देशाविकल्पेत्वापि प्रति-
विहितमेव । व्युत्क्रामेवदपि वाक्यरूपा चेदित्यादिदोषार्थमात्र-
न, तत् सिद्धसाधयता निरस्तम् । यच्च सामान्यकालोपायां भा-
वयोः विशेषणविशेष्यभावमिति न्यतिप्रतिपत्तिरविगच्छति, भिन्न-
कालयोः अपि पक्षद्वयेऽपि द्वाविभिधानम् । तदव्यवस्थानम् । यत्र
हि समानसमानकालविशेषणविशिष्टाऽर्थः अवाविताकारा-
हकप्रतिपत्तौ प्रतिभाति, सा तदप्राप्तिरुक्तानुपगम्यते नान्ये-
ति कुतोऽतिप्रसङ्गशेषावकाशः, यथा च तदप्राप्तिरुक्तानुपग-
म्यैकपरमाणुग्रहणप्रवृत्तं संवेदनं भिन्नदेशं परमाण्वन्तरम-
वभासयति, अन्यथा प्रतिभाऽतिविरतिप्रसङ्गात् । तथाहि-
विशेषप्रणवप्रवृत्तं विशेषार्थमात्रसं तदभ्युपगम्यतमम्, अन्यथा
विशेषणविशेषार्थवभासानावो भवेदित्युक्तं प्राक् । न च विशे-
षणविशेष्यभावस्यानवधानाद् न समानकालयोः अपि तयोः
सङ्ज्ञावप्रतिपत्तिः, अनेकधर्मकलाऽऽकात्मनस्य वस्तुनो विशि-
ष्टसामग्रीप्रभवप्रतिपत्त्या प्रतिपत्तिप्रत्ययमतिविशालतया ग्रहण्यते ।
न चऽयोग्यदृग्दर्शनं अशेषधर्मायास्तत्त्ववस्तुस्वरूपप्रतिभासः
कस्याचित् कदाचित् कदाचित्प्रतिपत्त्या, यथा तयोपगमाग्रह-
णात् । न च तत्प्रतिपत्त्याऽगृह्यमाणस्याऽऽव्यतिरिक्तस्ततो भेदः,
असत्त्वाऽऽदेरपि प्रतिपत्तिप्रत्यापत्तीनामनस्य तदाव्यवस्थ-
केरित्युक्तत्वात् । यदापि पुरोवर्तिनि रूपं प्रवृत्तमज्ञं यदातीते
विशेषणाऽऽदीं प्रतिपत्तिमुपजनयति, अतिविरतिमुपगमनात् यदा
परम्परारूपेति प्रतिपत्तिमुपजनयति । तदयुक्त्याभिधानम् । यतो
वदेव ह्यज्ञमनो परिरुद्धं प्रतिभाति तन्नेवास्ति प्रतिपत्तिमुप-
रुचयतीति व्यवस्थाप्यते, अन्यथैकतन्त्रपरिगणित्यापक्षैकपरमा-
नुग्रहणज्ञानजननप्रवृत्तमज्ञं तदपरपरमाणुग्रहणज्ञानजननवत्
सकलपदार्थमात्राज्ञानजननेऽपि प्रवर्तते, अर्थाविशेषाद्, जवद्-

भ्युपगमेनानन्तरातीतकृष्णग्रहणज्ञानजननप्रवृत्तं वा सकला-
नीतज्ञानग्रहणज्ञानजनने वा प्रवर्तते, अतीतत्वाविशेषात् । अथ
यदेव तज्ज्ञानं प्रतिभाति, जनन एव तस्य व्यापारः परिक-
ल्प्यते, तदितरत्रापि समानम् । न च विशेषणाऽऽव्यवस्थानुस्यूत-
हिता एवैकान्ततो येन तान् प्रति प्रत्यक्षकृत्विनरात्रयने ज-
येत् । निरव्यवस्थानुस्यूत कदाचित् कदाचित् कदाचित् कदाचित् कदाचित्
प्रसाधितत्वात् । यदापि सुखाऽऽदिदिव्यतिरिक्तकृत्याऽऽप्रभवसंवेदन-
स्यार्थावभासकत्वं प्रतिपादितं, तदापि सिद्धसाधनमेव । यच्च
सुखाऽऽदिदिव्यतिरिक्तकृत्याऽपि नायंसाक्षात्करणस्वभाव इत्यत्र यदावि-
शेषणं विकल्पप्रमाणं विधीयते तदा सिद्धसाधनम् । अथ
प्रकृतौ विकल्पस्तदपि सिद्धं, तन्मन्त्रेणापरत्वायंसाक्षात्कारिणा-
ऽविकल्पव्याप्तात्वात् । यदापि यदि नाम पुरोवर्तिनमर्थं विक-
ल्पमातिरिक्तमिति । तथा क्तिना समर्थकया अपरिच्छेदात्
तत्र प्रवृत्तिमारवयितुं कुमेति । तदयुक्तम् । अर्थेद्विधास-
मर्थकतया तथा एव परिरुद्धाऽऽदिदिव्यतिरिक्तकृत्याऽऽप्रभ-
वेत्तत्वात्प्रसङ्गात् । नामन्तरेण कस्याचित् प्रत्ययस्य तद्व-
योगादपि प्रतिपादनात् । अत एव यदि नयनप्रसरमनुस-
रन्ती प्रथमा मतिर्न तत्र प्रयेति, पञ्चादपि नैव प्रयेत्य-
स्य कथं तदनुक्तमेति विकल्पश्च यद्वाप्राप्तियान्, तदनभ्युपग-
मादेव निरस्तम् । यदापि यदि नामः परिगृह्यता यस्य सकलमा-
र्थस्य संविदनाऽर्थसंवेदमेव न भवेदिति द्वाविभिधानम्, तद-
व्यवस्थानुपगमात्परिस्सम्पत्तिः न हि शब्दानुविज्ञानप्रतिपत्तिरिव स-
विधिरिति, तथाऽभ्युपगमे सविकल्पप्रतीतिपरिचय न भवेदि-
त्युक्तं प्राक् । अग्रहोतसंकेतस्य पुंसोऽर्थेप्रतिपात्तविकल्पिका, तथा
च विकल्पप्रतीतो माप्रतिपत्तिः गोशब्दोद्देशाविकल्पेत्वापि प्रति-
विहितमेव । व्युत्क्रामेवदपि वाक्यरूपा चेदित्यादिदोषार्थमात्र-
न, तत् सिद्धसाधयता निरस्तम् । यच्च सामान्यकालोपायां भा-
वयोः विशेषणविशेष्यभावमिति न्यतिप्रतिपत्तिरविगच्छति, भिन्न-
कालयोः अपि पक्षद्वयेऽपि द्वाविभिधानम् । तदव्यवस्थानम् । यत्र
हि समानसमानकालविशेषणविशिष्टाऽर्थः अवाविताकारा-
हकप्रतिपत्तौ प्रतिभाति, सा तदप्राप्तिरुक्तानुपगम्यते नान्ये-
ति कुतोऽतिप्रसङ्गशेषावकाशः, यथा च तदप्राप्तिरुक्तानुपग-
म्यैकपरमाणुग्रहणप्रवृत्तं संवेदनं भिन्नदेशं परमाण्वन्तरम-
वभासयति, अन्यथा प्रतिभाऽतिविरतिप्रसङ्गात् । तथाहि-
विशेषप्रणवप्रवृत्तं विशेषार्थमात्रसं तदभ्युपगम्यतमम्, अन्यथा
विशेषणविशेषार्थवभासानावो भवेदित्युक्तं प्राक् । न च विशे-
षणविशेष्यभावस्यानवधानाद् न समानकालयोः अपि तयोः
सङ्ज्ञावप्रतिपत्तिः, अनेकधर्मकलाऽऽकात्मनस्य वस्तुनो विशि-
ष्टसामग्रीप्रभवप्रतिपत्त्या प्रतिपत्तिप्रत्ययमतिविशालतया ग्रहण्यते ।
न चऽयोग्यदृग्दर्शनं अशेषधर्मायास्तत्त्ववस्तुस्वरूपप्रतिभासः
कस्याचित् कदाचित् कदाचित्प्रतिपत्त्या, यथा तयोपगमाग्रह-
णात् । न च तत्प्रतिपत्त्याऽगृह्यमाणस्याऽऽव्यतिरिक्तस्ततो भेदः,
असत्त्वाऽऽदेरपि प्रतिपत्तिप्रत्यापत्तीनामनस्य तदाव्यवस्था-
केरित्युक्तत्वात् । यदापि पुरोवर्तिनि रूपं प्रवृत्तमज्ञं यदातीते
विशेषणाऽऽदीं प्रतिपत्तिमुपजनयति, अतिविरतिमुपगमनात् यदा
परम्परारूपेति प्रतिपत्तिमुपजनयति । तदयुक्त्याभिधानम् । यतो
वदेव ह्यज्ञमनो परिरुद्धं प्रतिभाति तन्नेवास्ति प्रतिपत्तिमुप-
रुचयतीति व्यवस्थाप्यते, अन्यथैकतन्त्रपरिगणित्यापक्षैकपरमा-
नुग्रहणज्ञानजननप्रवृत्तमज्ञं तदपरपरमाणुग्रहणज्ञानजननवत्
सकलपदार्थमात्राज्ञानजननेऽपि प्रवर्तते, अर्थाविशेषाद्, जवद्-

संविध्यामवगच्छन्ति कथं तद् भिन्नविषयः । तस्मिन्-
मेव साधितम् । तद्व्यतिरेकेण दर्शनपरिणामनिराहणिकाया
अभावात् । यद्यपि रूपदर्शनादिप्रकृताद्योक्त्याधिक्याप्यस्याऽप्य-
वसायानुमानमुपयमासादयन्ति, तद् व्यवहितमुपजनयतीति । त-
त्कथमुक्तम् । कश्चनननुयोगितायाः परीक्ष्यमानिकः प्रतिज्ञासमान-
रूपस्य वा निश्चितस्य लिङ्गव्याप्यादानुमानात्साधयेन्नव-
प्रतिपादनात् । अथवास्तव्यनिश्चये च सिद्धे निर्णयाऽऽमक-
मप्यक्षम् । यद्यप्यनिश्चयाऽऽमकमप्यक्षमुपयासदृशायां प्रवृत्ति-
मुरचयन् दृष्टं, तदप्यसंगतम् । शब्दलिङ्गयुग्यस्यापि साव-
यविकरूपाधिगतिस्त्वज्ञास्यस्य सचिकटपकतया व्यवस्थाप-
नात्, तन्मन्त्रेणाप्यासदृशायामपि प्रवृत्तेः । यत्पुनः सर्वदाऽनुमा-
नात् प्रवृत्त्यनुपगमे लिङ्गप्रदृशात्तावतीऽप्यक्तानवस्थापण-
मप्यव्यापि, तद् युक्तमेव । यद्यपि पौरोषेयं अप्रयुक्तमप्यक्तं कथं
सादृशलिङ्गप्रदं क्षामिति युक्तमेतत् स्थापयन्तीतिमानादिवा-
धेक्तं, लिङ्गप्रादिपयवहारिणुत् च । तत्पुनस्तु-स्वमिविज्ञानावाक्य-
प्रपञ्चानुमानेनैव इत्युक्तं नानाधनम् । तदप्यसंगतम्, पत्युक्तानु-
मानमेव्यापारमधिक्ये स्वमवेदनामप्रत्ययपारमधिक्ये कथय-
शक्तेः सर्वशून्याऽऽप्यसंगति निर्विकल्पकताऽऽदिव्यवहारा-
दृवापस्त एव स्यात् । न च शून्या आऽस्त्वव्यापिमाने युनि, संग-
तम्, प्रमाणमन्तरं तदनुपगमप्रव्याप्यव्यवस्थापनात् इत्युक्त्या-
सद्वैत स कलयाधिकाः सचिकटकाः, प्रमाणव्यवस्थान्त, सचि-
कटपकमध्यक्तं सचिकटमिति व्यपक्ष्यतत्प्रमाण स्यात्तन्मार्गितस्मात्
ज्ञानमिति । अत्र च व्यस्य प्रदृशयेत्याऽप्येः स्वाधे इत्यस्यापि स-
मासस्याऽऽप्यव्यादा व्यवहारिजनात्तस्याऽप्ये यथा यत्र ज्ञान-
स्यापिसंवादास्तस्य तथा तत्र प्रामाण्यमित्यतिहितं भवति । तेन
सस्याऽऽप्येति धर्मिमात्राप्रत्ययान्न त प्रामाण्यव्यापिः । एतेन
"प्रत्ययं कथनान्नादोदमप्रमाणम्" इति प्रत्ययकूलण्यं संगतप-
कालितमप्यक्तया व्यवस्थापितम् ।
(१) तत्राऽऽनुव्यापिका-मा भूत् सागतपरिकल्पितं निर्विकल्प-
कमध्यक्तं प्रमाणम्, "इन्द्रियाद्येवस्मिकयोरेवमेव ज्ञानमप्यपदेश्य-
मव्यभिचारि व्यवस्थायाऽऽमकं प्रत्यक्षम् ।" इत्येतद्वृत्तकूलण्यं
तु पत्यक्तं प्रमाणम् । अस्यार्थः इन्द्रियं रूपव्यवकरणव्यानित्याध-
ष्ठानत्वात्तन्द्रियव्यं सत्परोक्षोपपत्तिव्यजनकरत्वात् च कुगार्दिमन-
पथस्तः, तस्यार्थः परिकल्प्य इन्द्रियायैः "पृथिव्यादिगुणा क्वाऽऽ-
द्यस्तद्व्यापिः" इति तदर्थलक्षणत्वात् । तदर्थं इति सङ्कल्पनिर्देशः,
तदर्थत्वे सङ्कल्प, तदर्थत्वे पक्षेन्द्रियव्यापि, न तु तदर्थं इत्येवावदे-
षास्तु तदर्थसङ्कल्पम्, पृथिव्यादिगुणप्रग्रहणं तु न कल्पेयं, ननु तद-
र्थत्वेन सङ्कल्पेन ये संशुद्धीतास्तेषां विभागयोः पृथिव्यादिगुणप्र-
दणम् । तथा बोद्धव्योत्तरः-पृथिव्यादिग्रहणं त्रिविधं द्रव्यमप-
क्षिप्यसङ्कल्पप्रसं दृष्टान् । गुणप्रदणं सर्वो गुणोऽस्मादुपलब्धि-
सङ्कल्पप्रसन्नं आश्रितस्वविशेषणस्याभ्यामेव पृथिव्यादिगुणप्रदणं
लक्षणविभागस्योपलक्षणार्थम् । नव्येवमपि क्वाऽऽदिग्रहणं व्य-
पि, गुणप्रदणं संशुद्धीतत्वात् विशेषसङ्कल्पप्रतिपादनार्थत्वात् ।
तथा च प्रतिपादितम्-पृथिव्यादिगुणस्य सतसङ्कल्पान्तामेव य-
स्य तदर्थं अनुप्राप्ति, यस्तद्व्यापि-अधोपपत्तिमेव यदाऽऽवर्तमान-
स्ति तसिद्बुधैर्मध्यमधारणम् । तथाऽपि रूपव्येऽस्मिन्नसङ्कल्पः, तसि-
द्बुधैः पृथिव्यादिगुणप्रदणम् । एवं रसाऽऽदिव्यव्याप्याऽऽदिव्य-
वहारहेतुः संस्येयादि विशेषलक्षणं वैशेषिकमतप्रसिक्तं स-
व्यं दृष्टम् । नव्येव रूपऽऽदिव्यापि विशेषगुणलक्षणं न वाच्यम्,
तत्रैव प्रसिक्तस्याभावप्रतिपत्तिज्ञापनार्थत्वात् । क्वाऽऽद्वयो हि ब-
हुविधैर्व्यवस्थेन संप्रतिपत्ता इति पञ्चानामपि सङ्कल्पाऽऽभिधा-
२०

नम् । पुरुषस्य चैतःतत्तिशयं शक्तिहेतवः । एतावत्प्रवृत्त्यनुपपत्ते-
इन्द्रियाव्यवभूतोऽप्येवमर्थानां निमित्तः, नायमात्रं, तेन सचिकटप-
स्यासत्तिरिक्त्यस्य प्राप्तिः, तस्य च व्यवहितार्थानुपपत्त्या स-
ङ्गावः सूत्रकृता प्रतिपादितः, तत्तद्व्यवस्थे सिके पारिश्रित्यात्
तत्संयोगाऽऽदिकल्पना, परिश्रयक्षोभित्यर्थं सार्द्धं इत्यस्य सं-
योग एव, अभुनक्तिऽस्त्वत्वात् । गुणऽऽद्वयोऽपि इत्यमप्यस्य सं-
युक्तसंभवायोऽप्यस्येति सति अत्र समभवात्, तत्समवेतेषु सं-
युक्तसमवेतमभवाय एतावत्स्यासंभवाप्राप्तेषु प्रसाधित-
त्वात् शब्दे समवाय एवाऽऽकाशस्य आशत्वेन व्यवस्थापि-
तत्वात्, शब्दस्य च गुणभावात्, गुणत्वेनाप्याऽऽकाशसिद्धत्वा-
दाकाशसमवायित्वं निश्चितमिति समवाय इत्युक्तं द्वाव्ये
समवेतमभवाय एव परिश्रयात् सङ्कल्पस्य च नैविधानः कथ-
मसङ्गकथं व्यवच्छिन्नलीत्य-व्यवच्छेदायमिन्द्रियायैः सचिकट-
कारणमित्यभिधीयते । कारणत्वेऽप्यसंज्ञावर्धोपाऽऽकाशपरि-
जिह्वीप्याऽऽयानुयायिकाणयचन, न स्वभावानुयायिकाण्य-
निवृत्तिरेवभूतस्येन्द्रियायैः सचिकटस्यैव कारणमित्यभिधानं, न-
स्वतःकरणेन्द्रियसंय-व्यस्य तस्य व्यापकत्वात् । अव्यापकत्वं तु
शुद्धाऽऽदिकानुपगमावसंभवात् । अयं लनिकप्रदणमभवास्तु सं-
प्रदणं व्यपे न संशयाऽऽदिकानुपगमावसंभवात् संशयोपादानम् ।
तथाहि-सम्यग्न निर्वयैः सचिकटः । सम्यक्त्वं तु तस्य यथोक्त-
विशेषणविशिष्टफलजनकत्वेन नैव निश्चाराऽऽदिवर्धोपादानव्य-
र्थप्रसक्तं, तदर्थस्य संशयोपादानादेव लब्धत्वात् । नाव्यभिचा-
राऽऽदिविशेषणोपादानमन्तरं न तत्संय-व्यस्य ज्ञातुमादानम्, त-
दर्थस्य संशोतकरणस्यानिरिक्त्यस्य सम्यक्त्वं वा सम्यग्न
कार्यद्वारेणैव निश्चयित इति तत्प्रतिविशेषणोपादानमव्यभिचारऽऽ-
दिवर्धोपादानं कारणं साधुवाच्यमनवधारः । नन्वेवमपि संश-
योपादानात्तत्संय-व्यस्य, अव्यभिचारऽऽदिवर्धोपादानम् । अथ तत्-
फलस्य विशेषतत्त्वात् समग्रहणस्य सचिकटपदकप्रतिपादनाय-
त्वादेव सचिकटपदकज्ञानोपादे सम्यक्कारणं, न संयुक्तसंयो-
गाऽऽदिकमिति समग्रहणस्येन । नन्वेवमपिन्द्रियग्रहणनयव्य-
थानुमानव्यवच्छेदायत्वात् । तथा इ-अव्यव्यभिचारोदुपलब्धिस्य-
निधीयमानं अनुमानं तत्संय-व्यस्य इतीन्द्रियग्रहणम् । इन्द्रियविषये-
ऽपि संचिकटऽऽद्य उपपत्त्यं ज्ञान तत्प्रत्यक्षमनुमानाऽऽदिवर्धो व्य-
वच्छेदेनेति । न चानुमानिकमिन्द्रियसंय-व्यस्य इन्द्रियविषयं समु-
त्पद्यत इति । तथाऽप्यव्यवच्छेदमनयैः कर्मिनि चेत् । न । स्मृतिफल-
सचिकटनिवृत्त्यर्थत्वात् । न ह्यामनः करणसंय-व्यस्य स्मृतिद्वय-
जायत इति ज्ञानकस्यापि प्रत्यक्षत्वे स्यादस्येवग्रहणं, तन्मिन्द्रि-
याद्येवग्रहणमनयैः सचिकटपदकः स्मृतिः, अतीतिरपि सम्यग्भावात्त-
स्य च तदा सत्त्वात्प्रतिप्रदणं कारणत्वाज्ञापनार्थम्, ज्ञानग्रहणं
सुखाऽऽदिवृत्त्यर्थम् । न च तत्तत्तद्व्याप्याऽऽदिवर्धोपादानम्, ज्ञानसुखाऽऽद्वि-
नामकत्वमिति, तन्निवृत्त्यर्थं ज्ञानग्रहणं न कार्यम् । तुल्यकारणज-
न्यवस्थासिद्धत्वात् । यद्यपि च चतुर्थेऽध्याये- "एकधोतयध पा-
कजाः, " न च तेषामकत्वमिति व्यभिचारः, प्रत्यक्षविरोधश्च सुप्रसि-
क्तः । तथा हि-आरुहाऽऽदिवर्धोपादानं क्वाऽऽदिवर्धोपादानम्,
प्राणतया च, ज्ञानं स्वार्थविगमस्वभावं प्राहकतयाऽनुवृत्त इति
ज्ञानसुखार्थोर्जोऽप्युक्तमित्येव, विशदष्टकारणं तत्प्रव्यात्
सुखाऽऽदिवर्धोपादानं । तदाऽऽकाशः न भिन्नहेतुत्वमसिद्धं, ज्ञान-
सुखाऽऽद्वयोर्नो योजन्यवस्था ज्ञापनार्थं ज्ञानप्रदणम्, अव्यवच्छे-
दग्रहणमर्थोतत्त्वात्तानुवृत्त्यर्थम्, व्यपदेशः शब्दस्तेनमिन्द्रियायैः स-
चिकटस्य चोत्पादितमध्यक्तं शब्देऽन्तर्भावात् स्यात् तन्मि

[illegible][illegible]

अत्र नैयायिकोऽभिप्रयच्छति-किमिदं विकल्पकत्वं परस्वाभि-
प्रेतत्वं-किं शब्दसंसर्गयोग्यवस्तुप्रतीतमासीत्तम् । आहोस्वित्ति-
प्रमाणानुरोधेनैव, किं विशेषणविशिष्टाधोवर्तमानकृतम् । उता-
ऽऽकारानुरोधेनैव तत्कालकृतम् । तत्र यथापि एकमनन्ता-
कत्वम्-किमिदं शब्दसंसर्गयोग्यवस्तुप्रतीतमासीत् त्वं विकल्पितं
परिभाषिकमुक्तं वास्तवम् । यदि परिभाषितं त्वं न युक्तम्,
परिभाषायाः अन्वयनवताम् । अथ वास्तवं, तदपि प्रमाणभा-
वात् भवतु वा तस्य तदुपपत्तिः, तथैवपि कथमनभयकृतम् । अ-
थाधोवर्तमानकृतं नृत्तत्वात् तस्यैव युक्तं विकल्पानां वा तदर्थमवभा-
स्यकृता । ननु नीलाऽऽदिहानवस्तु शब्दाद्यधोवर्तमानासत्वेऽपि
कथं नाधोवर्तमानं, यत्तु स्वलक्षणगोचरान्तरिकशब्दाद्यधोवर्तमान-
कृतं तत्र प्रथमत्वं तेषामिति त्वम्, नन्वेवमसद्व्यप्राप्तिरिति कल्पना-
प्रसक्तम्, तच्च साधनमाऽऽह- स्वरवर्तमानादान्तरिकजनना नि-
शिष्टशब्दास्य शब्दाद्यधोवर्तनं प्रतीतपदान्तात् । तद्वर्तमानत्वे ज्ञान-
स्य कथमसद्व्यपत्तिरित्यस्य कल्पनार्थं ननु । न बाधोभाषितेऽपि
विकल्पानामुपपत्तेः नान्यत्त्वम्, अविकल्पस्याप्यप्यभावेऽपि
भाषादानेनैव अत्र प्रसक्तः । अथ तदुपपत्तिं प्रमाणमेव नाहमुपेय-
मव्यक्तं, किं विकल्पानामप्यर्थं न्यायः समानः, तदर्थोऽस्तदर्थो-
ऽस्य तत्कालमाश्रयताऽऽनुपपन्नत्वं । असद्व्यपत्तिं वा विकल्पाधिक-
ल्यवधोबाधकप्रमाणवत्तत्वं, तच्च यत्र न प्रवर्तते तस्मात् कथमसद-
व्युत्पत्तिः । एतन्न द्वितीयो विकल्पः प्रतिविद्यते । अथ विशेषण-
विशिष्टाधोवर्तमानत्वं कथनार्थं, तदा किं तदाभूतार्थोभाषात् तदु-
प्राप्तिं ज्ञानस्य विकल्पकत्वम्, आहोस्वित्तिप्रमाणविशिष्टाधोवर्-
तिर्यन्तेनेति वक्तव्यम् । आधायिकत्वे सिद्धत्वात्तदा असद्व्यप्रा-
प्तिः अत्र प्रमाणवत्त्वाभ्युपगमात् । न च द्वितीयोपपत्तयः स्य प-
क्षान्तरस्यैव द्वितीयपक्षस्य वा प्रतिविद्यमानत्वं । अस्य ह्वा-
न्यतः यत्रोऽनुपपन्नत्वं, सोऽपि न युक्तः, नीलाऽऽदिहानस्यापि
अप्रत्ययकृत्यप्रसक्तः । अथास्य न विशेषणविशिष्टाद्यधोवर्तमानं, ननु
विशेषणविशिष्टाद्यधोवर्तमानत्वं नाप्युक्तव्यं कथं निरोधः । ननु तदु-
पप्राप्तिः अत्र प्रमाणवत्त्वस्यानवयवत्वं । अथ विशेषणविशिष्टाद्य-
धोवर्तमानत्वं विचारकत्वमप्यसिद्धिरुक्तम्, अर्थसामर्थ्येनैव नृत्तत्वं वि-
चारकत्वायोग्यात् । असद्व्यपत्तिः । विशेषणविशिष्टाधोवर्तमानत्वं नान्य-
स्य विकल्पवत्त्वं विचारकत्वायोग्यात्, स्मरताऽऽनुपपन्नत्वात् । स-
मर्थस्य प्रमानुरोधेन विचारकत्वात्, कथं विशेषणविशिष्टाद्यधोवर्तमान-
मर्थस्य तस्याप्रत्ययकृताविशिष्टाद्यधोवर्तमानप्रमाणवत्त्वमप्युक्तव्यं ननु-
कृत्वाऽऽतोऽकमनस्कारसाधोपेक्षयाविकल्पस्याप्रत्ययकृताप्रसक्तिः ।
न च विशेषणमाऽपि सामर्थ्यवत्त्वं नृत्तव्यं प्रत्येकान्तात्, प्रतीतयत्तस्य
सामर्थ्यपेक्षया विशेषणविशिष्टाधोवर्तमानसिद्धिः प्रत्ययकृताविरो-
धात् । अथवा यत्रोऽप्युपपन्नत्वाऽऽतोऽपि सामर्थ्यपेक्षया यत्तु रसभा-
नेन सामर्थ्यवत्तरसाधोवर्तमानमप्युक्तं स्यात्, विनिश्चयतावत्त्वमासि-
द्धिः अपेक्ष्यता । न च विशेषणविशिष्टाद्यधोवर्तमानं विशेषणविशिष्ट-
मर्थभाषिकं किं स्थितार्थं पराप्रदेशः, यतः-विशेषणविशिष्टमर्थ-
वत्त्वमप्यात् न स्तुतव्यं विशेषणविशिष्टाद्यधोवर्तमानं प्रागवभासः, अपि तु

खलुरादिव्यापारे स्वतन्त्रनीलप्रदणवत् विशेषणविशिष्टार्थप्रहणं सक्तदेव, केवलं तत्र अयमिति प्रतिभासो विशिष्टार्थप्रदणस्याऽन्यथाऽसंभवत् कथ्यते । न च यथाऽवास्थनवस्तुप्रदणं कथ्यताऽतोऽपिप्रदणवत् । न च जात्यादिश्रवस्याभिन्नभेदोऽप्यवसायः, ह्यसौशब्दयोर्मिश्रयोर्भेदाध्यवसाया वा, कथ्यताद्वयस्याप्यसंभवत् । तथाहि-न जात्यादिश्रवस्य वस्तुनोऽप्यभिन्नेकादसत्वाद्वा नेदाभेदाध्यवसायो, इत्यारव्यनुपपत्तेः । न हि जातेरनेदेऽसत्ये वा तद्व्यवच्छिन्नं वस्तुप्रदणसंभवः, असतो निरस्य वाऽच्छेदकत्वानुपपत्तेः । न च तत्प्रतिभासेऽपि प्रतिभासविषयस्य त्रि-चन्द्राऽभेदप्रमाणवाचित्वान्न प्रतिभासोऽप्रमाणं, यतो न त्रि-चन्द्राऽभेदेव आत्मादेः किञ्चिद्वाचकं वृत्तिविकलाऽऽश्वेनद्विधा कस्य निषेधात् । तत्र जात्यादिश्रवस्याभिन्नस्याभेदप्रतिभासकत्वात्, नापि द्वाकृशब्दयोर्भेदाध्यवसायः । यदि तत्राप्रतिपत्त-हृदेकप्रतिभासेऽवच्छेदकावच्छेदभाविने प्रहणं न भवेत्, किं तद्वि-तद्वद्वाचकच्छेदकमपच्छेदय, अथान्तरेपेक्षत्वात्तथाः । तथाहि-द्वाकृशब्द इति तत्र प्रत्ययच्छेदकत्वेन प्रतिभासो, नैकत्वेन यच्च वाचकस्यापि वाच्यप्रतिपत्तौ द्रष्टव्यम् । वाचकावच्छिन्नवाच्यप्रतिभासाभ्युपगममादिनाभेदप्रमत्तः । येषां तु तदस्य एव वाचकः वाच्यप्रतिपत्तौ वाचकत्वेन प्रतिभासोति मत्तं, तेषामन्तर्दाध्यवसायो वृत्तास्त एव । अपि च-एवंचादिना निरस्कृतत्वाकारस्याऽकारान्तरानुपकस्याप्यस्य प्रहणं कथ्यतेति चतुर्थं त्रुपवाभ्युपगतो नवेत् । न चायमभ्युपगमः सौगतानां युक्तः, स्वनि-कातोऽवच्छेदकभेदविज्ञानं प्राप्तमप्यथाऽऽभासमप्यन्यद्व्यवच्छेदं सौगतसमर्थं प्रसिद्धम् । तथाहि-प्राप्तिमहतिमज्ञान-समुमानुमानिकं, स्मृतौन्नायिकं चेति प्रत्यक्षांशसितिरि-मिरप्य स्मृतौनिर्वाणिकं चेति त्रिशद्व्यवस्थामपित्वाहिकलया-गोत्यस्युक्तं सन्निमित्तयतो विकल्पाद्व्यवस्थेजानीयकस्य प्रत्यक्षाना-लित्यं प्रतिपादितं, कल्पनामेव वाऽस्यान्नान्तर्वदोपादानमेतद्व्य-वच्छेदाद्यै प्रत्यक्षज्ञज्ञेन युक्तियुक्तं स्यात् । तत्र चतुर्थप्रक्षाभ्यु-पगतोऽपि न्यायोपपन्न इति नार्थसामर्थ्यानुवृत्त्यदप्रत्यक्षतायि-कषणपत्तौ । यस्माथोऽप्रीत्यदि दूतणमजज्ञेनैवार्थं प्रतिपादितम् । तद्व्यवसङ्गतम्, यतोऽपि निर्विकल्पोऽद्यैककामाभ्यन्तर्भूता-भ्युराद्यः सहकारिणोऽप्येवमसत्येका अपि सा विकल्पोपा-हनेनैव परस्परतो व्यवधीयते, तज्जनस्वभावत्वात्तन्नेपात् । तथा हनिकल्पकोपादका अपि न वाक्यव्यवस्थाप्रति निर्विकल्पोपादकं खलुरादिकमन्यनिरपेक्षमेव स्वकार्यनिवृत्तिकम्, अन्यसन्निविस्तु-तत्र हेतुनिवन्धनोपासमन्विपद्य इति वक्तव्यम्, न च किञ्चिदेकजनकमित्यादिविरोधप्रसक्तैः खलुरादिवज् स्मृत्यवस्थाव्यवस्थम् । न च तृणिकलस्मृतिकोऽर्थधर्मातिव्यतिता तथा तस्य व्यवधानं क्षणिकत्वस्यास्मात् प्रत्यक्षिद्धत्वात् स्फटिकमूर्ते निराकारव्यमा-णात्वात् । यत्पथ्यस्य स्मृतिसाधकत्वेन दूतणमन्यव्यापि-यः प्राग्-जनक इत्यादि नद्व्यवसङ्गतम् । उपयोर्वावशेषस्याभिज्ञत्वात् । त-प्रदणानां त्रिविधा शक्तिः-प्रतिनिधनकार्यजनने एका स्वरूप-शक्तिः द्वितीया सहकारिस्वभावा तत्र प्राक्त समगान् स्वरूपश-क्तिः केषना न कार्यं जनयति, यदा तु समासादितसदकारिश-क्तिः स्वरूपशक्तित्वेति तदा कार्यमाविशेयव्यवधे । न च स्वरूप-शक्तिः सहकारिशक्त्या व्यतिरिक्तोऽव्यतिरिक्तो वा कश्चिदुप-कारः क्रियते, किं तु संभूय तादृशमेकं कार्यं निरपचयेन । तथा हि-अस्मादवस्थाप्राप्तकृत्वत् सहकृत्वमेव सर्वत्र सहकाराथो, नावित्युपाऽऽधानमिति कृणमन्तमेव विस्तरेण प्रतिपादयिष्यते ।

यदिपि विशेषणं विशेष्यं च इत्यादिदूषणमभिहितम् । तथा सङ्के-तस्वरूपोपायमित्यादि च । तदपि प्रागेव निरुक्तम् । यदपि किञ्चि-ध्यक्षयोरेकविषयं प्रतिभासभेदो न स्यात्, दृढयते च । तदुक्तम्-“शब्देनाव्यापुनात्स्य” इत्यादि । तद्व्यवसङ्गतम् शब्दाद्यप्रभव-प्रतिभेदस्य प्रतीतिवन्तत्वात् । शब्दद्रष्टव्यप्रतीति शब्दावच्छेदेन वा-क्यस्य कश्चिद् प्रतिभासोपागममात् करणार्थेनैकविषयत्वं प्रा-प्तसंभेदस्य च कश्चिद्रूपगमात् नैकान्तेन तयोर्भिन्नविषयता तन्न द्वयवसायामकं किञ्चिदस्ति अरूपत्वात्, अनकार्थं ज्ञेयत्वा-यस्य ज्ञानरूपत्वात् ज्ञानप्रहणं न कारयमिति चेत् । न । धर्मिदेशाद्यै ज्ञानपदोपादानस्य दृशितत्वात्, न सायाऽस्य कथं प्रहणं तु धर्मनि-देशाथमिति न पुनरुक्तम् । ननु फलस्वरूपस्यामस्या विशेष्यत्वेना-संभवात्तद्वै लक्षणम् । तथाहि-प्रत्यक्षकलविशेषणत्वे हिन्द्रवाध-सन्मिकपजत्वाऽऽद्यै ज्ञानप्रत्यक्षशब्दयोः सामानाधिकरण्यानु-पपत्तिः । फलप्रमाणविधायकत्वेन ज्ञानं हि फलं प्रत्यक्षं तस्या-धकनमन्तरप्रमाणमिति कथं तयोः सामानाधिकरण्याम् ? न चैवं-जुने फले, यतस्त्वप्रत्यक्षं यत इत्यस्यान्वयान् । तत्र फलाविशेष-णपक्षः, अर्थेनहोपपिपिजिहोयैव स्वकार्यवशेणपक्षः समाधीय-ते, सोऽप्युक्तः । एतद्विशेषणविशिष्टमप्यप्रत्यक्षमिन्द्राऽकार-कस्य प्रत्यक्षत्वप्रमेकः । न चाकारकस्यासाधकनमप्यात् प्रत्यक्ष-युक्तम् । अथ कारकाविशेषणमुपादृष्टयने तथाऽपि संस्कारजनके-तिप्रमत्तः । अर्थेवविशिष्टमुक्तमिन्द्रायायने यत्प्रत्यक्षम् । तन्नि-वचमप्यनुपपत्तकल्पनाप्रसक्तिः । सामान्यप्रकृतात्तत्वात्तद्विशेष-विशेषणकृतिधानाश्चान्नकल्पनेति चेन्नमप्यपि द्वितीयांलक्षणद्वयेन विनाभावस्मृतिजनकं गो-यपदशब्दद्वयेन च स्मृतेनस्मृतिजनकंति-प्रमत्तः । तन्निवृत्त्यर्थमर्थोपनिधित्वमाध्याहारो विधेयज्ञान-जनकंतिप्रमत्तः । विषयेयज्ञानं हि काकपक्षानादुपजगतां यथा-तन्निशेषणविशिष्टताम् । तस्य चार्थोपनिधित्वार्थामिन्द्रायेधर्मा-कपेज्जवप्रतिपादनात् सूत्रकारस्यानीष्टमेव । अथ तद्व्यावृत्त्ये-अपिचापि विविष्टोपनिधित्वजनकत्वाध्याहारः, तथा सशयज्ञा-नजनके प्रत्यक्षत्वप्रसक्तिः । अथ तन्निशेषणव्यवस्थायाऽऽस्यकार्थो-पनिधित्वजनकत्वाध्याहारस्तथा, उपयुक्तमितिप्रमत्तः । यस्मात्त-कप्रतिपादनादोपाविशेषणार्थान्तेन विशिष्टोपनिधित्वजनकं च य-सामर्थेज्ञानमध्ययनाऽऽदिसंभ्युपगम्यते इति तस्यानुमितिकल-जनकस्याध्यक्तप्रसक्तिः । अर्थान्तरार्थमर्थिकर्षोपनिधित्वजन-कस्येत्यध्याहारः, तथाऽप्युक्तमप्यप्रत्यक्षं प्रत्यक्षानिधित्वम् । यस्मादिन्द्रियजनकपक्षज्ञानात् कर्तृत्वदेवतोऽप्यभिहितशब्द उ-च्चारित इन्द्रियशब्दस्यापाराहृत्यतोऽप्यभिनिर्गतेनप्रहणमस्य-ज्ञानमुपपदेन यथोक्तविशेषणार्थाशुप्रतिनि तज्जनकस्य स्वरूप-ज्ञानस्य प्रत्यक्षताप्रसक्तिः, तन्निवृत्त्यर्थमप्यद्वैतशब्दस्याध्याहार इ-ति चेत्, तद्विधुतस्य द्वितीयशब्दस्य कल्पनाप्रसक्तिः । सत्यामपि सूत्रकल्पनायामव्याप्यतित्याप्योपायनिवृत्तिः, तुलासुवर्णोऽऽदी-नामशोधकपक्षामप्रत्यक्षत्वप्रसक्तिः सन्निकर्षोऽप्युक्तोऽतोऽतो च । न च संस्कारपक्षे प्रामाण्यं सूत्रकृता नैव, सन्निकर्षविशेषणप्र-हणमिति वचनान् प्रहणहेतोर्नि प्रामाण्यम् । न च कर्मकर्तृरूप-ता तस्येति कर्मकर्तृत्वलक्षणस्य ज्ञानजनकत्वाकथं न तस्य प्रा-माण्यम् । पूर्वमिन्द्रायाणामपि प्रमाणत्वं सूत्रकृतोऽतिमत्तम् । “इ-न्द्रियाणि अनिर्दिष्टाणि स्वविशेषप्रहणलक्षणम्” इति वचनान् । न च प्रमाणसहकारित्वात्तथा प्रमाणत्वम्, अन्यस्येन्द्रियात् प्रा-गुपप्राहकस्योपाग्रहिणोऽनाभावात्, नाप्यस्यैकानकपत्वात्तस्य न प्र-माणता भवेदित्यपि तद्व्यापि तद्वदस्येव । प्रदीपाऽऽदीना वा ज्ञाना,

स्तत्कालेऽपि प्रमाणत्वं प्रसिद्धं लोके, तथा सुवर्णाऽऽदेः प्रमेयः च तुलना प्रामाण्यवहिति प्रामाण्यं प्रतिपादितं सूचकता । सूचक्यं चाद्यैः यथा सुवर्णाऽऽदि परिचिन्वते तदा तुलना प्रमाणं, प्रमाणं चाभ्युपगमनापूर्वकं वक्ष्यामः । सूचिहानस्यार्थसिन्ध्यायैतत्कालेऽपि चिन्वन्कामात्, तद्भाषावच्छेदः सूचिहानस्यवहितेऽपि भाषात् । तथा प्रमेयं च यदा सुवर्णाऽऽदिना तुलनाभ्युपगमनानुवीर्यते, तदा सुवर्णाऽऽदिकल्प्यं प्रत्यक्षं प्रामाण्यं परिचिन्वत्येव साक्ष्यजनकत्वात् । हिग्र्यायैतत्काले चिन्वन्काले च पञ्चपसरकाऽऽदिहानं तद्भाषाप्रत्यक्षाऽऽदिनेन्द्रियाऽऽदिसहकारितस्तुसुवर्णाऽऽदि पञ्चपसरकाऽऽदिहानमुत्पादयत् प्रत्यक्षं प्रमाणं सुवर्णवदिन्द्रियायैव ज्ञानमुत्पादयन्तः स एव भाषाः प्रत्यक्षप्रमाणतायैविभ्रति । स्मृतिस्मरणविषयभाषाः हिऽऽनं चिन्द्रियायैतत्कालेऽपि सहाय्यार्थं व्यापारो विशिष्टशब्दजनकत्वेन प्रत्यक्षकृतोपयति । तथाहि—संशयविषयबोधोपरि बाह्ये विषये क्वाऽऽहम्भवेत् स्वावच्छेदकालेनेन्द्रियायैतत्कालेऽपि सहाय्यार्थं व्यापारोऽहम्भवेत् प्रत्यक्षकृतो वाऽऽऽनमो विशेषणत्वेन विशिष्टप्रतीतिज्ञानकत्वेन प्रत्यक्षकृतोऽपि न न च तयोः सुवर्णाऽऽदिहानविषयबोधतासंदिग्धविषयसम्भाव्यत्वादितिव्याप्तिरपि यदेन्द्रियायैतत्काले चिन्द्रियादुत्पत्तिमितिद्रियं प्रतिपद्यते, तदा साक्ष्यसुवर्णायाः विशिष्टयोगात् साक्ष्यैकज्ञानात्साक्ष्याऽऽहम्भवेत् ज्ञानस्य ज्ञानस्य प्रतिविधकतयाऽप्यस्य प्रत्यक्षैकज्ञानात्साक्ष्याऽऽदेः, तत्कालेन्द्रियायै इति समासाभाषणयोः कृत्वा प्रत्यक्षमिति । स्वकृत्विशेषणकृतं ज्ञानं कदावाऽऽप्यतिः । अथ ज्ञानप्रामाण्यत्वादितिर्नित्यं प्रत्यक्षप्रामाण्यमिष्यत् एवेति नास्त्युपेक्षयाऽवकाशः । तथाहि—तत्सङ्गच्छविषयविषयवहितिरिति लोकव्यतिथिमानां, यच्च तथापि विषयविषयमग्रे कर्तव्यं तत्प्रमाणं, निर्णये त्वसति तद्विधितिरिति स एव प्रमाणम् । अत एव नास्त्युपेक्षारूपत्वादेवास्त्युक्तोऽपि नैतत्सङ्गतः । यतो निर्णये कतिचोऽपि विषयाधिगतिस्त्वभिधानः स एव साधकतमभाषणोक्तिरिति । अतिविषयाधिगतिस्त्वभिधानादिति संदेहो, विशेषहेत्वभाषात्, साधकतमस्यैव स सिद्धे । तदभाषायाधगतिः । अथ विषयाधिगतिसम्भाव्यत्वेनैव निर्णयस्य विषयाधिगम्यभिमानां, न साधकतमप्रत्यक्षमिति प्रतीतोऽपि विशेषेणानिर्वाहानां च स्वभाषाप्रामाण्यप्रत्यक्षमितिभावो । अथ विषयाधिगतिरिति सिद्धेः । तथा च धूमाज्जानोऽभिरिति व्यपपदिसिद्धोक्तं उपलभ्यते, नाग्निज्ञानादित्येवं च धूमाः प्रदीपाऽऽदेः आह्वयकारो विषयाधिगतिरिति सिद्धेः । तथा च धूमाज्जानोऽभिरिति व्यपपदिसिद्धोक्तमिलक्ष्यतो भाषिज्ञानाऽऽदिरिति परच्छेदे अवाधेयभाष्यस्य तज्जकतस्य साधकतमभाषणान्तरस्य प्रमाणात् । अथापि क्वात् साधकतमज्ञानजनकत्वेनापि धूमाऽऽदीनां तथा व्यपदेशः संभवतीति तस्यैव ततः साधकतमप्रसिद्धिः । तथा च धूमसङ्ग्राहो विषयाधिगतिरितिस्मादभाषात् सति स्वप्रहानं साधकतमप्रमाणभाषोऽपि भाषाद्विषयाधिगम्यत्वमिदं ज्ञानतत्त्वसमर्थज्ञानमेव साधकतमं, न विषयाधिगती ज्ञानस्य साधकतमता, विषयाधिगतिस्वकल्पत्वात् तस्य । न च किञ्चिदस्मत् स्वकृतं साधकतमं, तत्रोपेक्षयाधिगम्यं च प्रमाणप्राप्तम् । अथ स्वकृतस्यैव सत्यापरातितीतताप्राप्त्याः फलस्यैव प्रमाणाप्यकारः । उक्तं च—“सव्यापारप्रतीतत्वात्, प्रमाणं कलमेव सत् । सव्यापारमिदानीति, स्यापारेव स्वकर्मणि ॥८॥ ” इति चेद । न मुखसदस्यत्वे उपचारपरिचयकत्वात् । कीदृक्को तु न मुख्यं साधकतमं कश्चिदपि सिद्धमिति नोपचारः । अस्मत्तमे तु धूमाऽऽदीनां साधकतमस्यैव प्रमाणकृतयोर्मैः प्रसज्यते, स च

मन्त्रोऽभिहः । यच्च धूमाऽऽदिभाय विषयाधिगततन्मात्रात्
तन्नायं च भावादिभ्युक्तम् । तद्वर्णनम् । यतो नैव सर्वज्ञानस-
ञ्ज्ञाये कश्चित् तज्जन्मविषया विषयाधिगतः, धूमाऽऽदिस्मृजो-
त्तु तस्याः साक्षादभ्यन्तरमुपगच्छत्यत एव । अतो धूमस्यैव सा-
धकत्वमयं, अस्मिन्नस्तु ज्ञानानन्तरमुपजायमानो धूमाऽऽदिभावे-
ऽन्यनुपजायमानो ज्ञानस्य न साधकत्वमयं प्रकाशयति, अपि त्व-
र्याधिगमस्त्वकत्वताम् । तथा हि-प्रथमिधोषणान्तोऽधिगत इत्यभि-
मतः प्रत्ययः । ननु धूमाऽऽदिभावात्तो विषयाधिगतत्वज्ञानादनेनैव
प्रकारेण भावाच्च तदभावाच्च तद्गतौ साधकत्वमयं ज्ञानस्थिति-
निमित्तये कथं कृताप्रसक्तिरेत्या तत्त्वस्यैव । किं च-सुप्तावस्थोत्तर-
कालं घटाऽऽदिज्ञानोत्पत्तिं यद्यद्योषणं तज्जनकं प्रमाणं नैवेत्येव,
तदा प्रागप्यदिज्ञानस्याभावात् कस्य तत्फलं भवेत् । घटात्त्वज्ञाना-
म्यज्ञानस्य घटज्ञानं कृतमिति चेत् । ननु घटत्वज्ञानं किं प्रमाण-
म्, तत्तद्वैति केद्वैकस्य प्रमाणकतताप्रसक्तिरभ्युपगमस्त एवेति ।
अथ विरोधेऽप्यनङ्गीर्यत प्रत्यक्षम् । न च विशेषणज्ञानोत्पत्तौ वि-
शेषणयुक्तस्य प्रमाणत्वमिति तत्तत्तन्निमित्तमभ्युपगमस्त इति वा-
क्यत्वमिन्द्रयायैल्लिखिकोऽभ्यन्तरं घटत्वाऽऽदिज्ञानमात्रं ज्ञानस्य द-
शोनात्तत्र सत्त्विकस्यैव प्रमाणत्वप्रसक्तं, अज्ञानत्वाच्चेति चेत्, वि-
रोधज्ञानं विशेषणज्ञानोत्पत्तौ प्रमाणत्वं, तथा सत्त्विकस्यैवाऽपि
विशेषणज्ञानोत्पत्तौ तदुत्पत्त्यस्य । तथा हि-सत्त्विकस्यैवमात्रं
विशिष्टज्ञानसत्ताकारणत्वाद्द्विषेणज्ञानावयवत्वं प्रमाणत्वाभ्युपगमे
कारणनिमित्तयेऽऽदौ प्रमाणत्वं स्यात् । न च स्वयं संवेद्यत्वेन
तेषामजनकतामपि प्रमाणत्वं । अर्थमन्तरकक्ष्यादिरहानिमित्त-
कृत् । न च नैवापि रसोऽन्तरभूतं वैदित्यं कस्यमभ्युपगमस्तौ । त-
दभ्युपगमे वा तत्त्वेषु निरासोऽप्यनिरूपेण निरस्त एव । अतो ज्ञानप्र-
माणत्वादिहः सुप्तसावस्थोत्तरकालं घटत्वाऽऽदिज्ञानाभावात्सत्त्वे-
र्घटाऽऽदिज्ञानस्यावयवप्रसक्तं इत्यवश्यमेव ज्ञातं प्रागप्यऽऽपत्तिः ।
न च सुप्तसावस्थायाम् ज्ञानसत्तायानायां द्रव्य, अन्वेयेन ज्ञानस्य त-
द्वत्त्वात् । तस्य सत्तायासिद्धेः न च जाग्रदवस्थेन तत्सत्तायाऽ-
वसोयते, तस्य तत्प्रतिबन्धासिद्धेः । तत्कार्यत्वाच्च प्रतिबन्ध इति
चेत् । विशेषणैः सर्वस्य ज्ञानस्य ज्ञातव्यत्वेऽप्यननुपगमाद्द्विषे-
णज्ञानाऽऽदिभावेन विशेषणज्ञानाऽदिविपूर्वत्वे नाप्येवं, प्रतिबन्धा-
प्रागप्यतः सत्ताकतताप्रतिबन्ध इति चेत् । बोधोऽप्यभावाद्बुधो बोध-
क्योत्पत्तिविरोधात् । अन्यथा धूमस्त्वभावाद्भस्मेऽप्येतोऽप्यन्तं न ज्ञेयं,
तस्य तज्जननस्य भावात्वाद्बोध इति चेत् । इतरथाप्यस्य समानत्वा-
त् । तथा धूमोऽयस्मिन्ना कारणसामग्री बोधजननस्य भावात्
जन्यमभ्युपगमस्त इति प्रतिबन्धः, तस्माद्बुधो बोधाऽऽदिसत्त्वस्यापि प्रमा-
नस्यमभ्युपगमस्तस्यमित्यव्यापकत्वं अङ्गुणदोषः, तस्य स्वविशेष-
णकोऽपि युक्तिरसङ्गतः, नापि सामग्रीविशेषणयुक्तः, तत्राव्योप-
चारिकत्वात् । तथा हि-सामग्रीविशेषणयत्ते रक्षित्वायैल्लिखिको-
क्तमभ्युपगममिति व्याख्येयम् । तथा युक्तम् । उत्पत्त्यवस्थेन स्वक-
पत्तिरप्यौ प्रसिद्धत्वात् । तथा-ज्ञानयुक्तोऽपि सामग्रीविशेषणयुक्तं
ज्ञानजनकत्वात्सामान्यं ज्ञानमिति व्याख्येयम् । एवमर्थमिहापि
व्यवस्थायाऽऽमकं च सामान्यं तथाविधफलजनकत्वाद्द्वयवपदेश-
मिति, तदभ्यन्तरे सह साधकत्वम् । तत्रैव सुत्रेणापि विशेषणयो-
मितं सामान्यस्यैव सत्ताविधफलस्य जनकेन न सत्य इति न यु-
क्तिरप्युक्तोऽपि । तद्वैतवैकं सूत्रम्, न । फलविशेषणयुक्तद्वयोपपत्ते-
न तत्राऽपि यत्तत् इत्यप्राहरोऽस्त्येव दोषो न तावन्मन्त्रेण, सत्त-
वोपाधिकत्वात्तद्वयप्रकृतिते । अतस्तद्व्याप्यं ज्ञानं यतो भ-
वति तत्तत् प्रत्यक्षमिति सत्तद्व्योपाधिकं प्रत्यक्षकलकं

[illegible]

प्रतिपक्षप्रत्ययत इति । अथतः अथ संयोगः, तदाऽपान्तप्रत्यस-
किरिति न तत्तस्मिन् वृत्तिर्भवेत् । अथापान्तं वृत्तिः, तदा मा-
नस्य वृत्तिः, अथान्तरावस्था पदाऽऽदिष्वथ । अथापान्तरप्रत्येपि प्राप्ति-
नियताविशेषादप्यथावापत्तस्य वृत्तिः । नन्वसौ विदोषो यदि
आत्रादिविषयप्राप्तिसत्त्वः, तदेन्द्रियार्थसन्निकर्षोऽभिधानान्ते-
रिद्य प्रतिपादितो भवेत् । स च यथोपनिबन्धनाऽऽदिविशेषणवि-
शिष्टोऽप्यवलविभज्यतः प्रत्यक्षं प्रमाणमभिधीयते, तदा अस्मत्प-
क्षे च समाधिर्नो भवेत् । अथ तात्पर्योऽप्यस्या जन्मो न तदि-
प्रमाणम्, असाधकतमत्वात् । अथाप्यकारा परिणतिः आत्रादीनां
वृत्तिः, तदाऽप्येव वक्तव्यम्-किमसौ परिणतिः आत्रादित्वाद्योऽ-
नुत्तमं आशौचिद्विधोऽन्तरागतिं पक्वप्रत्येपि च पूर्ववद्विधानां
विषयानां च न आत्रादीनां विषयाऽऽद्यापारिणतिः परपक्षेऽपि
प्रतिबन्धो, परिणामस्य व्यतिरिक्तस्याऽव्यतिरिक्तस्य वा सन्नवादि-
न प्रतिपादान्तरम् । प्रतिनित्याप्यवसादस्तु आत्रादि समुद्यो-
ऽप्यव्यक्तकाल, न पुनरुत्पत्तिं प्रमाणम्, असाधकतमत्वात् । विशिष्टो
पल्लवनिर्वेकस्तत्पल्लवतुल्यः अस्मत्प्रमाणमभाति न भवेत्, तत्र
साक्ष्यमनानुसारि कल्पितमप्यव्यक्तज्ञानमुपपन्नम् । अस्मिन्प-
रिहादियमपि प्रत्यक्षकालं सत्त्वज्ञप्रयोगे पृथक्पक्षेऽप्यप्राणां वृत्ति-
जन्म तत्प्रत्ययमिति । सन्ध्याऽऽदितु सप्तमनवाद्यात्मिककाराप्रभृ-
तिरप्यस्तिस्त्वमेव । यदपि सन्ध्यायै च सन्ध्यां तुऽप्यप्रायः निवारण-
स्थायिना न ह्यल्लक्षणं व्याख्यातं, तेषां प्रयोगस्यान्तिन्द्रियत्वासम्भ-
वश्च न विशिष्टकालमन्तरणं ज्ञातुं शक्यं, पक्वविशेषणत्वेन च न
किञ्चिदप्युपेत इति न कार्यज्ञानोऽपि तत्सम्प्रकाशवागताः, वृ-
त्तिजन्मः प्रमाणमनन्तु न संभवत्येव । बुद्धेर्ज्ञानोऽप्याप्यव्यक्तकृपा-
यैः पूर्वमेव प्रमाणवर्तिन्यथा । यैरुक्तं तदप्यसत्प्रमाणविधानं किं तु
लोकप्रसिद्धप्रत्ययतानुवादेन प्रत्यक्षस्य धर्मप्रत्यनिमित्तत्वविधा-
नमिति व्याख्यातं, तेषां वाच्यम्-कतरस्य प्रत्यक्षस्य धर्म-
प्रतिमितत्वं विधीयते किमस्माद्विप्रत्ययतत्त्वम्, उत योगप्रत्यक्षस्यै-
व । अथ यथायैः पक्षः, स न युक्तः । सिद्धसाध्यात्मिकः क्रिया-
वप्लोऽप्यनुक्तः, योगप्रत्यक्षस्य स्मृततेनासिद्धत्वात् न वा सिद्ध-
स्यानिमित्तत्वविधानम् । अथ यथा खगवप्राणादप्युपगतं तत् प्रत्य-
निमित्तत्वं विधीयते न वा योगप्रत्यक्षं परेणाऽप्युपगतमिति प्रती-
तस्य तन्निमित्तत्वं साधयन् इति वक्तव्यम् । इति विप्रमार्गसि-
ध्यायैः प्रपञ्चाजस्य तु च क्लृप्तेऽपि चक्षुः योजनशतावसानस्य श्रूये-
रामाध्यानाऽऽसीत् । न च कट्टरस्योऽऽदिरिव कायस्थव्याख्याप्रमाणेन
न तन्निरूप्यताना वस्तुनववस्था, नाराताऽपि प्रमाणभूतेऽस्याध-
स्य संतुलनात् स्वाधेप्रतिपादकत्वेऽपि च नाराता, यदि प्रमाण-
तत्त्वत्वेनानुपपत्तं नदा प्रमाणप्रसिद्धस्य जवतेऽपि प्रसिद्धत्वा-
त् कथं नदनिमित्तत्वासिद्धिः, अतः पदान्तादिभूय वस्तु नानुज्ञिकवतेना-
तत्प्रतिपत्तिर्ये वस्तुन्युत्पत्तिर्येऽसौ प्रमाणं प्रत्यये, चेत्, तत्र घ्नन्,
तदस्त्वैककर्मस्यम् । अथ न घ्नन्, तदा तस्य सामान्यावादे-
सिद्धिर्न तद्वक्तृप्रमाणप्रतिपत्तिः । न ह्यन्तिन्द्रिय वस्तुनि प्रमाणं
प्रतिपत्तिवर्तिन्यै प्रवर्तितुमुत्तमम् इति । धर्मसिद्धत्वादिद्वि-
प्राज्ञातत्वात् । अथाऽपि स्यात् । अन्वयेऽपि दायाः वस्तुनववस्था ।
न विद्वं स्वतः साधनानामपि तत् प्रसङ्गसाधनानाम् । तत्र च स्वतः प्र-
सिद्धेऽपि वस्तुनि परप्रसिद्धेन परस्यानिर्णायकतममिति परैरभ्यु-
पगतं यथा सामान्याऽऽदिरिति । यत्तदप्ययुक्तम् । एष्टान्नस्याप्य-
सिद्धिः यथा च सामान्याऽदिरित्येवैव प्रसङ्गसाधनं प्रवर्तन् त-
था नैयार्थकः प्रतिपादोऽसि सामान्याऽदिरपि प्रतीक्यावा । किं च-
साधनानुपपत्तिः । कथं प्रसङ्गः सर्वोऽपि विपर्ययफलं इति च

पञ्चवक्त्राणिराकय-प्रत्यक्षनिराकृत-पुं० । प्रत्यक्षाविषये, यथा-
अध्यायः शब्दः । स्था० १० उ० ।

पञ्चवक्त्रपञ्चपक्षी-प्रत्यक्षप्रत्यक्षपक्षी-प्र० । प्रत्यक्षकेन ज्ञा-
मेन, साक्षाद्विषयः, यः प्रत्यक्षः स्वर्नातिशयविधानमतीतिक्र-
यापौगवशेनाव्यभिचारे वेदं जिनप्रवचनमित्येवंकृपा-
रक्षितः । अथवा-प्रत्यक्षैर्गोत्रायाः प्रतीयेन इति प्रत्यक्षमे-
वेदमित्येवं प्रतीतिः प्रत्यक्षप्रत्यक्षप्रकरणशीलाः प्रत्यक्षप्र-
त्यक्षकार्यः, प्रत्यक्षनाप्रत्यक्षकार्यो वा । प्रत्यक्षं प्रतिपन्नया-
म, स्त० १० अ० ।

पञ्चवक्त्रवक्त्राण-प्रत्यक्षवक्त्र-न० । एव देवदत्त इत्येवकृपे व-
चने, आख्या० १ अ० ६ उ० । प्र० ।

पञ्चवक्त्राणि-प्रत्यक्षमिन्द्र-प्र० । प्रत्यक्षज्ञानविषये, न च
मन्त्रलोकाप्रत्यक्षमिन्द्रेऽप्येवप्रमाणान्नरं मृष्यते । आख्या० १
उ० । ए० अ० ४ उ० ।

पञ्चवक्त्राण-प्रत्याख्यान-न० । परिहरणीयं वस्तु प्रति आ-
ख्यानं प्रत्याख्यानम् । सुखाक्रिके निवृत्तिकथने सामायिकप-
र्याये, आ० म० १ अ० । (वनकुडारहणं 'तेतलिसुव' शब्दे
वस्तुपर्याये २३५२ पृष्ठे गम्यते)

पञ्चवक्त्रे दक्षिणं, त्रिजार्जितं य पुनरावे य ।

पञ्चवक्त्राया जोगा, मावजा तेलिमृणं ॥

प्रत्यक्षानीय दृष्टा जीवाशान्ताय पुनर्याये च सम्पद्यन्तुर्दश-
सुखसंज्ञायाः प्रत्याख्यानो योगाः सावधानेनलिलुतेन । आ०
म० १ अ० ६ अ० । निवृत्तिद्वारेण प्रतिष्ठाकरते, स्था०
३ उ० ४ उ० । आ० म० । प्रती० । स्पष्टपञ्चवक्त्रप्र-
तिकृततया मर्यादा विचिक्तेनकालाऽऽदिमानवाऽऽख्यानं प्र-
कथनं प्रत्याख्यानम् । मूलगुणोत्तरगुणकृपे इष्टविषया-
जिघर्षने, प्रव० १ द्वार परिहरया ज्ञाने प्रत्याख्यानपरिहरया
परिहरेय, आ० अ० १ अ० । अ० ।

(१) प्रत्याख्यानमधिकृत्य द्वाराणाध्यामा नियुक्तिकारः-

पञ्चवक्त्राणं पञ्च-वक्त्राभौ पञ्चवक्त्रेयं च आणुपुर्वीम् ।

परिसा कष्टविहीय, फले च आदिष्ट उच्येथा ॥ १ ॥

'यथा' प्रकथने इत्यस्य प्रत्याक्षः पूर्वस्य वस्तुलक्ष्य प्रत्याख्यानं भव-
नित्यमप्रत्याख्यायते निषिधते मनोवाक्याकारवाजालेन किञ्चि-
द्विष्टमिति प्रत्याख्यानम्, क्रियाक्रियावतोः कष्टाद्विज्ञेनाश्रयाप्रत्या-
ख्यानाक्रियैव प्रत्याख्यानम् । प्रत्याख्यायते आसिन् सति प्रत्याख्या-
नम् । 'कृत्यवस्तुतो वदन्म' ॥ ३ ॥ ३३३ इति वचनात् । अन्वया-
ऽप्यत्र यः पर्याख्यानमिच्छाहति । तथा प्रत्याख्यातोति प्रत्याख्याता
शुक्तिर्विषयः । तथा प्रत्याख्यायत इति प्रत्याख्येयं गोचरवस्तु ।
वशात्प्रत्याख्यानामपि तुल्यकृतोक्तान्वयः । आनुपूर्व्या परिपा-
ठ्या, कथनीयमिति वाक्यशेषः । तथा परिषद्वक्तव्या-किन्तुनायाः
परिषदः कथनीयमिति । तथा कथनविधिश्च कथनप्रकारश्च
वक्तव्यः । तथा कथं वास्वेष्टिकाऽऽमुषिकमेवं कथनीयम्, आ-
दायेने वदन्नेदा इति गाथासमासार्थः व्यासार्थे तु यथाऽवसरं
भाष्यकार पञ्च वक्ष्यति ॥ १ ॥ आ० ६ अ० । आ० अ० ५० ।

(२) एकार्थाः-

नभिपुङ्गव इकार्थाः, समासभौ मुञ्जुक्तिभौ बोधं ।

२२

पञ्चवक्त्राणस्त विहिं, मंदमद्विबोहणद्वारा ॥ १ ॥

नन्वा प्रपञ्च, वक्ष्यमाने महावीरम्, समासतः संक्षेपम्,
वक्ष्ये इत्यनेन संबन्धः । तथा सुमुखित आगमाऽऽश्रिता-
मुपपत्तिमाश्रित्य, अथवा-सुखं यं युक्तिः वाऽऽश्रित्य, वक्ष्ये
अभिप्रायामि, प्रत्याख्यानस्य मन्त्रकारसंहिताऽऽदिनियमस्य,
विधिं विधानम् । किमर्थमित्याह-मन्त्रमतीनामवधेयमर्थाः, वि-
बोधनं प्रतीचनं तद्वृत्तयोऽर्थः प्रयाजनं मन्त्रमतिविबोधनार्थ-
रुनस्मै मन्त्रमतिविबोधनार्थाय । यतः पूर्वाऽऽवर्त्यैः प्रत्याख्या-
नविधिर्विस्तरणे महामतिस्मभिमग्न्य एवोक्तः । इति गाथा-
र्थः ॥ १ ॥

अथ प्रत्याख्यानमेव पर्यायतो भेदतश्च निरूपयन्नाह-

पञ्चवक्त्राणं नियमो, चरित्तपश्चामो य ह्येति एगदा ।

मुत्तरगुणविसर्गं, चित्तमिदं वसिष्ठं समम् ॥ २ ॥

प्रति प्रवृत्तिप्रतिकूलतया, आ मर्यादायाः, कथनं प्रकथनं प्रत्या-
ख्यानम् । तथा नियमनं नियमः, हेतुर्गोचर उपरमः । तथा चरति
मोक्षं प्रति यानि येन तच्छास्त्रं, तच्च तत्त्वमेवाति चरित्तपश्चामोः । च-
रित्तपश्चामेव धनस्य व्ययप्रेतः । वशात्तः समुच्चये । अर्वात्त
वचने, एकार्थाः अग्निज्ञायाः निवृत्तिविधायकत्वादेति श्रुत्या इ-
ति गम्यते । मूलानीय चारित्रिकदृष्टमस्य मूलानुत्तरं च त-
स्यैव शाखाऽऽश्रयवचनं ये गुणान्ते निवर्तये गोचरो यस्य न-
न्मूलोत्तरगुणविययम् । तत्र मूलगुणः सर्वतो महाप्रदानं देश-
तश्चाणुबनानि । उत्तरगुणास्तु सर्वतः पितृपितृवृद्धादिव्याऽऽश्र-
तश्च दिश्याऽऽश्रयः अथ वोत्तरगुणा दशविधप्रत्याख्यानमना-
गनाऽऽदि मन्त्रकारसंहिताऽऽदि वाऽऽश्रयमभिप्रायम् । अत एव
चित्तं वदन्प्रकारम्, इदं प्रत्याख्यानम्, वर्णितं मणितम्, समये
प्रत्याख्याननियुक्त्यादिसंज्ञितं । इति गाथाः ॥ १ ॥ पञ्च०
५ विषयः ।

नामं उचया दविष्ट, अ इच्छ वनिसेहमेव जावे अ ।

ए ए खलु उच्येता, पञ्चवक्त्राणमि नापन्था ॥ २ ॥

नामप्रत्याख्यानं, व्यापनाप्रत्याख्यानम् । (दविष्टं चि) प्रत्य-
प्रत्याख्यानम् (अदिच्छं चि) दातुमिच्छा दिश्या न दिश्या अ-
दिश्या चैव प्रत्याख्यानम् अदिश्याप्रत्याख्यानम् (पदिसेहं चि)
प्रतिषेधप्रत्याख्यानम् । (एवं भावे अति) एवं भावप्रत्याख्यानं च ।
एते खलु पक्षद्वयः । पञ्चवक्त्राणमि नापन्था । " इति गाथाद्वयं
निगदितम् । अथ गाथासमुदायार्थः अवयवार्थे तु यथावसरं
वक्ष्यामः । तत्र नामस्थापने गतायै । आ० ६ अ० ।

(३) अनुना कथ्यप्रत्याख्यानं प्रतिपाद्यन्नाह-

नामं उचया दविष्ट, खितं अदिच्छा य जावओ तं च ।

नामाजिहाणमुच्यं, उचयाऽऽश्रयार्थानवलेखे । ए६ ॥

दक्षमि निद्वर्गा, निवृत्तिवर्गा अ होइ खितम् ।

भिक्षार्थाणमदानं, अदिच्छा पावे पुणो दुहिहि ॥ ६९ ॥

इह प्रत्याख्यामीति वा प्रत्याख्यते इति वा उत्तमपुरुषकव-
चने द्वौ वाक्यौ । तथाऽऽश्रयः प्रत्याख्यामीति प्रतिशब्दः प्रतिषेधे,
आह आभिमुख्यं, 'यथा' प्रकथने । प्रति किम् १, अतिमुक्तं
कथयतं सावधयोगस्य करोमि प्रत्याख्यामि । अथवा-चरित्त-
व्यकारार्थं वाचि । प्रतिषेधस्याऽऽश्रयाऽऽश्रयानं करोमि । प्रत्या-
ख्ये प्रतिषेधस्याऽऽश्रयानम् । (निवृत्तिवर्गा य होइ खितम्)
निवृत्तिवर्गाऽऽश्रयं च भवति क्षेत्र इति । तत्र निवृत्तिवर्गः स्याद्वि-

दृश्यं कृत्वप्रत्याख्यानम् । आदिहास्यस्यराऽऽदिप्रतिषेधपरिप्रदः । निहाऽऽदीनामदाने (आदिचक्षुःसि) भिक्षुं भिक्षां प्रजृप्तिको-
चयेन आदिशब्दाद्वृत्त्याऽऽदिपरिप्रदः । तेषामदाने सति आदि-
स्तेति वचने आदिस्तेति प्रत्याख्यानम् । (भावे पुनः ऊचिहं
ति) भाव इति द्वारपरामर्शः । जावप्रत्याख्यानं पुनर्द्विविध-
तन्त्रं जावप्रत्याख्यानमिति-जावस्य सावद्ययोगस्य प्रत्याख्यानं
जावप्रत्याख्यानं, भावतो वा शुभप्रतिष्ठाभोत्पादात् भावहेतो-
र्निर्वाणार्थे वा भाव एव वा सावद्ययोगव्यवहितिक्षणं प्रत्याख्यानं
जावप्रत्याख्यानम् । इति गाथायः ॥ ९७ ॥

साम्प्रतं द्वैविध्यमेव दर्शयन्नाह-

मुञ्ज नोमुञ्ज सुअनुविण्णं, पुव्वमपुव्वं तु होइ नापुव्वं ।
नोअपपञ्चकलाणं, मूलं तह उत्तरगुणं ॥ एए ॥

(सुअणोअसुअसि) अन्नप्रत्याख्यानं नोअन्नप्रत्याख्यानं च (सु-
अनुविहं ति) अन्नप्रत्याख्यानं विविचयम् । द्वैविध्यमेव दर्शयति-
(पुव्वमपुव्वं तु होइ नापुव्वं ति) पूर्वप्रतिप्रत्याख्यानम्, अपूर्व-
अन्नप्रत्याख्यानं च अयति क्षातव्यमिति । तत्र पूर्वअन्नप्रत्याख्यानं
अन्नप्रत्याख्यानसंज्ञितं पूर्वमेव । अपूर्वअन्नप्रत्याख्यानं त्वानुदप्रत्याख्या-
नाऽऽदिकमिति । तथा- (नोअपपञ्चकलाणं ति) नोअन्नप्रत्याख्यानं
च, अन्नप्रत्याख्यानादित्यर्थः । (मूलं तह उत्तरगुणं यं सि) मूल-
गुणप्रत्याख्यानम्, उत्तरगुणप्रत्याख्यानं च तत्र मूलगुणप्रत्याख्या-
नं च देशसर्वभेदमू, देशतः भावकाणां, सर्वैकतु संयनानामिति ।
इहाधिकृतं सर्वम्, सामायाकानन्तरं सर्वशब्दापादानादिति गा-
थायः ॥ ९८ ॥ इव च वृद्धसंप्रदायः-“ पञ्चकलाणं उदाहरण-
गुणप्रत्याख्यानस्य मूलं न क्षतिर्ये । पारणए अणगाणं जावणं
घाअं काअं, ल हूहि संवेदिहया पव्वइया । पुव्वं दव्वपञ्चकलाणं,
पच्छा भावपञ्चकलाणं जातं । ” इति कृतं प्रसङ्गन । प्रत्याख्यानमि-
ति व्याख्यानः सुत्रावयवः । आखं ६ अं । आं मं । हां ।
अत्र सूत्राणि ।

कडिहे णं जंते ! पञ्चकलाणं पणत्ते ? । गोयमा ! हुविहे
पञ्चकलाणं पणत्ते । तं जहा-मूअगुणपञ्चकलाणं य,
उत्तरगुणपञ्चकलाणं य । मूअगुणपञ्चकलाणं णं जंते ! क-
डिहे पणत्ते ? । गोयमा ! ऊचिहे पणत्ते । तं जहा-मव्वम-
लगुणपञ्चकलाणं य, देममूअगुणपञ्चकलाणं य । सव्वम-
लगुणपञ्चकलाणं णं जंते ! कडिहे पणत्ते ? । गोयमा !
पंचविहं पणत्ते । तं जहा-सव्वमाओ पाणाइवायाओ वेरम-
णं जाव सव्वमाओ परिगहाओ वेरमणं । देममूअगुण-
पञ्चकलाणं णं जंते ! कडिहे पणत्ते ? । गोयमा ! पंचविहं
पणत्ते । तं जहा-पूत्ताओ पाणाइवायाओ वेरमणं जाव
पूत्ताओ परिगहाओ वेरमणं । उत्तरगुणपञ्चकलाणं णं भंते !
कडिहे पणत्ते ? । गोयमा ! ऊचिहे पणत्ते । तं जहा-सव्वत-
रगुणपञ्चकलाणं य, देमुत्तरगुणपञ्चकलाणं य । मव्वत-
रगुणपञ्चकलाणं णं जंते ! कडिहे पणत्ते ? । गोयमा ! द-
संवहं पणत्ते । तं जहा-

“ अणगायपङ्कनं, कोदीमहिथं निषट्ठियं चेव ।
सगारमणगारं, परिमाणकं निरवसेसं ॥ १ ॥

संकयं चेव अच्चाए, पञ्चकलाणं जंवे दसहा । ”
देमुत्तरगुणपञ्चकलाणं णं भंते ! कडिहे पणत्ते ? । गो-
यमा ! सचिविहं पणत्ते । तं जहा-दिसिस्वयं, लवजोगपरि-
भोगपरिमाणं, अणस्यदंरवरमणं, सपाइयं देसावगासियं,
पासहोववामो अतिहिंसविज्जाणो, अपच्छिममारणतियसं-
सेट्ठणाजुसणाराहणता ॥ ज० ७ श० २ उ० ।

ऊवप्रत्याख्यानम्-

द्ववनिमित्तं दव्वे, दव्वजूअं उ तत्थ रायमूअं ।

ऊवनिमित्तं प्रत्याख्यानं वत्ताऽऽदिऊवयमित्थेयः । यथा
केवाञ्जित् कृपकाणां तथा प्रत्याख्यानं तथा भूयसादी व्य-
वस्थितं करोति तथः द्रव्यभूतमुपयुक्तः स न करोति, त-
स्यभीष्टकवराहितत्वाद्द्रव्यप्रत्याख्यानमुपयुक्तं । तुशब्दाद् ऊव-
स्य द्रव्याणां ऊवणे द्रव्येति । भुज्जायं मां । (तथ
रायसुयंति) अत्र कथनकथ-“ एगस्म रसो धृता अमस्म
रसो दिमा, सो य मसो, ताहे सा रसा पिबता आणाया,
धम्मं पुत्तं ! करेहि सि जणिया, सा पासंमाणं दाण देइ, अण-
या कलामो धम्मसां सि मसं न खायिं सि पञ्चकलाणं । तथ
पारणए दंडिण्णि अणेगाणि सतमहस्सणाणि मेसत्ताए उयणां-
याणि, ताहे भत्तं दिज्जाइ, जां तुज्जइ तस्स ताणांविहाणि मत्ता-
णि दिज्जानि, तत्थ साधु अद्वं वानत्ता निमत्ता, ताहे
भत्तं गाहिं, मसं नेच्छंति । सा रायभूया भण-“ इ मुत्तं न
ताव कत्थिमासो पुइइ ? ने भणंति-जावजावए कत्थिमां सि ।
किं वा, कडं वा ? ताहे न धम्मकडं कहंति, मेमदांसं पारिकडं-
ति, पच्छा मव्वुका पवइया । एवं तीसे दव्वपञ्चकलाणं पच्छा-
जावपञ्चकलाणं जायं । ” आखं ६ अं । वि० ॥

(४) अथना अदिस्साप्रत्याख्यानं प्रतिपाद्यते, तत्रैव गाथाद्वयम्-
अदिहापञ्चकलाणं, बंजणमपणणं अडंति ॥ ३ ॥

अदिस्साप्रत्याख्यानम्-हे ब्राह्मण ! हे अश्मण ! अदिस्तेति नाम
दातुमिच्छा न तु नास्ति, यज्ज्वला याचितं, तस्याद-सैव वस्तुनः
प्रतिषेधाऽऽतिरिक्तं कृत्वा प्रत्याख्यानमिति गाथाद्वयार्थः ।

अथना प्रतिपद्यप्रत्याख्यानव्याचिख्यासंयद् गाथाशकम्माह-
अमुयं दिज्जत मज्जे, नत्थि मयं न तु होइ पडिसेहं ।

अमुकं घृताऽऽदि दीवतां महाम् । इतरस्साह-नास्ति मम त-
द्विनि, न तु दातुं नेच्छा, एव अथभूतो भवति प्रतिषेधः, अथ-
मपि वस्तुनः प्रत्याख्यानमेव प्रतिषेध एव प्रत्याख्यानम् ।

(५) इदानीं भावप्रत्याख्यानं प्रतिपाद्यते तत्रैव गाथाद्वयम्-
मेमपयाणं य माहा, पञ्चकलाणस्म जावमि ।

शेवपदानामासमभोआगत्यार्थानां साक्षाद्दातुकानां प्रत्या-
ख्यानस्य संबन्धना गाथा, कार्येति वाक्यशेषः । इह गाथा प्र-
तिषेधोत्पत्ते निश्चिनित्यर्थः । “ गाधु ” प्रतिष्ठातिष्ठत्यर्थेति धा-
तुवचनात् । (भावमि सि) द्वारपरामर्शः । भावप्रत्याख्यान-
इत्यर्थः । आखं ६ अं ।

अपेसा चाविधिषेवा-परिणामस्तथैव च ।

प्रत्याख्यानस्य विज्ञास्तु, बीयांजावस्नधापरः ॥ २ ॥

अपेसा पट्टिकाऽऽमुष्मि कार्यकाऽऽतिमका अविधिविधिभ्यतिरंकाः,

विधिविधायक-“ गणहृद सयं गिरी य, काश्च विणयण सम्मुख-
बन्तो । अणुभासंनो पवह-युज्जगुणो जाणगवशास ॥ १ ॥ ”
अथर्व-समुच्चयार्थः, एवकारोऽवधारणार्थः । तस्य चैव प्रयो-
गः-विधिविधेयं च, न तु विधिरवार्थः, तथा अग्रिणामः-
प्रत्याख्यानप्रतिपत्तौ निजधकाङ्कपरिणामाभावः । तथैव-यथा
अपेक्षाऽऽद्यो जावप्रत्याख्यानविधानः, तथैवायमपीति । अशब्दः-
समुच्चये । प्रत्याख्यानस्य भावो न नियमस्य, विधिरास्तु प्रतिपा-
ता एव, ऊच्यप्रत्याख्यानद्वय एव अपेक्षाऽऽद्य इत्यर्थः । वीर्य-
वीर्यान्तरायकृत्योपशमाऽऽदिसमुद्यो जीवपरिणामः, तस्याभावो
वीर्यान्तरायः, तथेति यत्प्रकारा अपेक्षाऽऽद्यस्तत्प्रकारः प्रत्या-
ख्यानविधानोऽपरोक्ष इति । अयं च परिणामे सत्यपि प्रत्या-
ख्यानपरिपालनहेतुनेन प्रत्याख्यानविधानो भवतीति ॥ २ ॥

अपेक्षाकृतप्रत्याख्यानं निष्कृत्वाप्रधानाप्रत्याख्यानप्रत्याख्यान-
मित्यस्यार्थस्य प्रतिपादनायापेक्षा निन्द्याह-

लक्ष्याद्यपेक्षया ह्यन-दभयानामपि कश्चित् ।

श्रूयते न च तत्किञ्चिद्विद्वत्पेक्षाऽत्र निन्दिता ॥ ३ ॥

लक्ष्यमोजनताऽऽदिलान् आविर्भावो यथापेक्षाऽऽदितो तं लक्ष्या-
द्यः, तत्तु तेषां वा अपेक्षा स्पृहा लक्ष्यापेक्षा, तथा, दिश-
म्नो यस्मादर्थः । एतत् प्रत्याख्यानम्, अभयानामपि सिद्धिगम-
नायोगानामपि, अर्था भयानामित्यपिशब्दार्थः । एवञ्चिद-
वस्थान्ते, यथाप्रवृत्तिकरणेन अर्थप्रदेशमागतानां, भवते आगम-
मे आकर्षणं । तथाहि-“असंजयमर्थवद्व्यवधानं भेत् । देवसो
यत्तु त्ववज्जमाणां कश्चिद्वचनमप्युक्ते ॥ गोयमा । जहन्नेन
जगत्तत्पुनः, उक्तमेण त्ववचनमेवेज्जगत् ॥” इह चासंयतम-
धिकऽप्येवैवा अभयः सन्तो ये देवतेन भाविनस्ते भ्या-
ख्यातः । तथा-“ एगमेगस्तेन भेत् । मणुस्तेन मेवेज्जग-
देवसं केवद्या नृविधिवा अर्था ॥ गोयमा । अणत्तं ।
ऊच्येतिप्राणि च त्वगाहानि शरीरानि ताप्येभ्यः । प्रवेयको-
पपातस्य साधुजिह्वैव, तत्र च प्रत्याख्यानमवश्यं भवतीति ।
आह च-“ आणीहणाणुता, मुक्ता मेवेज्जगत्तु स सरीरा । न य-
त्तथासंपुत्रा-पे साह्यकारिणो उववाओ ॥ १ ॥ ” ततश्च किमि-
त्याह-न च न पुनः, तदपेक्षाजानितप्रत्याख्यानं, किञ्चिद्वस्तु मु-
कुविचक्रमोक्तज्ञान स्वकलामसाधकत्वात् । स्वकलसा-
धकं हि वस्तु एतत्त्वमाप्नोति, न पुनरप्यप्रत्यक्षास्तुतवाविति ।
इतिप्राणी इत्यर्थः । ततश्च यतोऽपेक्षाकृतप्रत्याख्यानमफलमतो
पेक्षा भावप्रत्याख्यानं विधत्तुता, अथ प्रत्याख्यानविषये, जि-
नशास्ते वा, निन्दिता गर्हितेति ॥ ३ ॥

अथ विधेर्भावप्रत्याख्यानविधन्तामाह-

यथैवाविधिना लोके, न विश्वग्रहणाऽऽदितु ।

विषयेऽफलत्वेन, तथेदमपि भाव्यताम् ॥ ४ ॥

यथैव यैव प्रकारेण, अविधिना अविधानेन प्रसिद्धेन, लोके
सामान्यजने, विद्याग्रहणः, ऽऽदि विद्याग्रहणोपादानाऽऽदि, यत् कि-
मपि यच्छब्दस्येह दर्शनात्तद्विषयं च गम्यमानत्वात् नैव त-
द्विद्याग्रहणऽऽदिकं भवति, स्वैव भावं न लभत इत्यर्थः । कथ-
मिथाह-विषयेण आदिजनफलविपर्ययसं, फलं वक्ष्ये तद्विप-
र्ययफलं, तद्भावस्तत्त्वं तेन, मन्त्रादिफलत्वेनेत्यर्थः । आदित-
कथोजानामाह-तथा तेनैव प्रकाऽऽदयेन, अग्रत्याख्यानत्वेनेत्यर्थः ।

इदमपि अविधिकृतप्रत्याख्यानमपि, भाव्यतां निकल्पयामिति ।
प्रयोगक्षेयम्-अविधिप्रत्यख्यानमप्रत्याख्यानमेव, विषयेऽफल-
त्वात् । यद्यपि विषयेऽफलं तत्तत्र भवति अविधिप्रत्याख्यानमतः
प्रत्याख्यानं न जवतीति ॥ ४ ॥

अपरिणामकृतप्रत्याख्यानस्य ऊच्यप्रत्याख्यानतामाह-

अज्ञोपशमात् त्याग-परिणामं तथा सति ।

जिनाऽऽज्ञाजिकमिवेग-वैकल्यादितदप्यसत् ॥ ५ ॥

कथं उदीर्घस्य विद्यावारकर्मणा विनाशः, तेन सदोपश-
मस्त्वैवानुर्वाणस्य विपाकाद्यपेक्षया विष्कारजतोऽप्यवै-
क्योपशमाः, तन्निवेद्याज्ञोपशमात्, त्यागपरिणामे प्रत्याख्येयव-
स्तुविषयपरिणमो, तथा तेन प्रकारेण देहासर्वविपरिणामस्कार-
सहितोऽऽदिप्रत्याख्यानप्रतिपातसङ्गणेन, असति अविद्यमाने । अ-
नेन देहासर्वविरोधप्रत्याख्यानयोस्तथा तद्गतोरेव वृहद्व्यभय-
योनेमस्कारसहितोऽऽद्युत्तरगुणप्रत्याख्यानस्य च ऊच्यतोऽका ।
अथवा-तथेति यथाविधित्तयोपशमे सति त्यागपरिणामो भवति,
तथाविधे त्यागपरिणामो असति । एतेन आविरतस्यमृच्छांतां
यास्तुदेवाऽऽदितानामप्याऽऽदितानां च प्रत्याख्यानस्य द्रव्यतोऽका । अथ
कथञ्चित् प्रत्याख्येयवस्तुत्यागपरिणामेऽपि सत्यमप्याऽऽदः कथं
ऊच्यप्रत्याख्याननेत्याहुषाऽऽदि-जिनाऽऽज्ञायामाऽऽज्ञामे भक्ति-
बहुमानो जिनाऽऽज्ञाभक्तिः, सा च संवेगा मोक्षमिलापो जिना-
ऽऽज्ञाभक्तिसंवेगो जिनाऽऽज्ञाभक्त्यां साक्षात्संवेगो जिनाऽऽज्ञा-
जिकसंवेगः, तयोस्तस्य वा वैकल्यं विरहितत्वं जिनाऽऽज्ञाभक्ति-
संवेगवैकल्यम्, तस्मात् । एतदुक्तं भवति-अभयऽऽदितानां त्याग-
परिणामस्य संवेगाऽऽदिविकल्पतया अपरिणामत्वात्तद्व्यव-
स्थाख्यानमिति । एतदपि न केवलमवधिप्रत्याख्यानपरिणामप्र-
त्याख्यानमपि, असत् अशोभनं, जावप्रत्याख्यानोपेक्षया अग्र-
धानं ऊच्यप्रत्याख्यानमित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ वीर्यानाभ्यस्य द्रव्यप्रत्याख्यानहेतुतामाह-

उदग्रवीर्यविरहात्, क्रिष्टकर्मोदयेन यत् ।

बाध्यते तदपि ऊच्य-प्रत्याख्यानं प्रकीर्तितम् ॥ ६ ॥

उदग्रमार्कटं यदीर्य वीर्यान्तरायकर्मोपशमसंपन्नोऽस्मिपरिणा-
मलक्षणं, तस्य विरहो विकृष्ट उदग्रवीर्यविरहः, तस्माद्वधेः,
क्रिष्टकर्मोदयेन तीर्तयोर्वातरायाऽऽदिकर्मोपेक्षां कर्तुंभूतेन,
यत् प्रत्याख्यानं प्रतिपन्नमपि सद् बाध्यतेऽभिप्राये, वीर्यो-
ष्ठानेन हि जीवः क्रिष्टं चैव तस्मात् तदभावे च क्रिष्ट-
कर्मोदयो भवति । तेन च प्रत्याख्यानं बाध्यते इति वीर्या-
भावः प्रत्याख्यानबाधने हेतुः । अथवा-क्रिष्टकर्मोदयेन वा वी-
र्याभावस्तस्मात् प्रत्याख्यानं यद्बाध्यते जीवेनेति, तदपि न
केवलमविधिप्रत्याख्यानं वीर्याभावप्रत्याख्यानमपि, ऊच्यप्र-
त्याख्यानमुक्तलक्षणं, प्रकीर्तितं तत्रैवदिभिः, अयैस्तु व्याख्या-
तं कालान्तरेण भावप्रत्याख्यानकारणत्वात् ऊच्यत्वम्, अथ
सक्तसंज्ञानां हि भावान्तरं जनयति । यदाह-“ सप्तसंज्ञां
भावो, पायं भावन्तरं जज्ञो कुणह । ” इति । इह च द्रव्यधार्म-
योभवात्तावाचो द्रव्यम् इति ॥ ६ ॥ उक्तं ऊच्यप्रत्याख्यानम् ।

अथ भावप्रत्याख्यानमाह-

एतद्विपर्ययाज्ञाह-प्रत्याख्यानं जिनादितम् ।

सम्यक्-चारित्र्यरूपत्वा-नियमात्मकसाधनम् ॥ ७ ॥

एतद्विपर्ययाज्ञाऽऽदिकृतप्रत्याख्यानविपर्ययात्, अनेदका-

ऽऽदिष्टानिमित्त्यर्थः, भावप्रत्याख्यानमुक्तज्ञादायै, भवतीति गम्य-
यः किञ्चन च ?-जिनोदित्यर्थ-आसत्प्रतिमितम् ॥ ३४ ॥ च प्रयोग-
प्रत्यक्षविषयेयत्नं तत्प्रत्याभावं ऽवश्यं भवति । यथा-जायाया
कमावे सत्यातपः, द्रव्यप्रत्याख्यानविषयेयत्नं च भावप्रत्याख्या-
नमिति द्रव्यप्रत्याख्यानभावे ऽवश्यं भवति प्रत्याख्यानसाध-
येत्यनोति । तच्च जायप्रत्याख्यानं किंफलमित्याह-निवमाद्व-
श्यं प्रत्येव मुक्तिसाधनं मोक्षकारणं साक्षात्प्राप्त्यर्थं वा कुत
इत्याह-सम्यक् चारित्र्यरूपत्वाच्छोभनचरणरूपमात्रत्वात्सधा-
नूतध्यानाऽऽदियोगवद्भित्तिर्यथा उच्यते ॥ ३५ ॥

द्रव्यप्रत्याख्यानं किमनर्थकमेव ? तस्याह-

जिनोक्तमिति सङ्कल्पया, ग्रहणे चर्यतोऽप्यदः ।

वाधयमानं भवेन्नैव-प्रत्याख्यानस्य कारणम् ॥ ३६ ॥

इहैवमकुरुष्वतना-अद एतत् प्रत्याख्यानं, ग्रहणे उपादाने, ऊ-
च्यतेति न केवलं भावः, अप्रत्याऽऽदियोगेन द्रव्यतो गृहीतम-
पीत्यर्थः, भवेद्भावाप्रत्याख्यानस्य कारणमिति योगः । कथं ज्ञानं
स्वरित्याह-जिनोक्तमासप्रणीतमिति । एवमुक्तस्त्वयनी या सती
शोभना प्रशस्ता भक्तिरूढमाविशेषा सा जिनोक्तमिति सङ्क-
लितः, तथा । अथवा-जिनोक्तमिति हेतोः, शेषं तथैव । वाधयमानं
निराक्रियमाणं, जनेतु स्यात् । जायप्रत्याख्यानस्य परमार्थप्रत्या-
ख्यानस्य, कारणं निमित्तं, जिनोक्तमिति सङ्कलितं द्रव्यप्रत्याख्यान-
नहेतुत्वात्पेक्षाऽऽदिभावानां चिकित्सा, अतो यत्र सा स्यात् तेषां
निवृत्तेनैव प्रत्याख्यानो भवति, न सर्वमेवेति भावनेति ॥ ३७ ॥
॥ ३८ ॥ ॥ ३९ ॥ ॥ ४० ॥ ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥

(६) ते दुर्विहं सुअ नोसुअ, सुअं छडा पुव्वमेव नोपुव्वं ।

पुव्वसुअ नवमपुव्वं, नोपुव्वसुअं एव चैव ॥ १ ॥

तज्जायप्रत्याख्यानं द्विविधं द्विधाकारम्- (सुअं नोसुअं नि) भुन-
नप्रत्याख्यानं नोभुनप्रत्याख्यानं च । भुनप्रत्याख्यानं द्विधा जवति-
पूर्वभुनप्रत्याख्यानं, नोपुर्वभुनप्रत्याख्यानं च । (पुव्वसुअं नवम-
पुव्वं) पूर्वभुनप्रत्याख्यानं नवमपुर्वं, प्रत्याख्यानपूर्वमित्यर्थः । (नो-
पुव्वसुअं एव चैव) नोपुर्वभुनप्रत्याख्यानार्थव्ययमिति । एतद्योप-
सङ्गनन्यथाऽऽनुरप्रत्याख्यानोऽऽदि पूर्वभाषामिति ग्राह्यार्थः ॥ ४४ ॥

कपुना नोभुनप्रत्याख्यानप्रतिपादनाया ऽऽह-

नोसुअपव्वरत्ताणं, मूलगुणा चैव उत्तरगुणे अ ।

सूत्रे सर्वं देसं, इतरियं आवकहिअं च ॥ ६ ॥

मूलगुणा वि अ दुविट्ठा, समथाणं चैव सावयाणं च ।

ते पुण विजज्जमाणा, पंचविट्ठा हुंति नायव्वा ॥ ७ ॥

(नोसुअपव्वरत्ताणं नि) भुनप्रत्याख्यानं न भवति नोभुन-
प्रत्याख्यानम् (मूलगुणे चैव उत्तरगुणे य) मूलगुणांश्चाधि-
कृत्य उत्तरगुणाश्च मूलसूत्रा गुणाः, त एव प्राणानि पाणाऽऽदिविभुक्त-
रूपत्वात् प्रत्याख्यानं वर्तते । उत्तरसूत्रा गुणास्त एवाऽऽद्युक्त-
प-रमनिष्कृत्तरूपत्वात्प्रत्याख्यानं, तद्विषयं वा अनागताऽऽदि वा द-
र्शाविषयसुत्तरगुणप्रत्याख्यानम् । (सूत्रे सर्वे देवे नि) मूलगुणप्र-
त्याख्यानं द्विधा-सर्वमूलगुणप्रत्याख्यानं, देशमूलगुणप्रत्याख्यानं
च । सर्वमूलगुणप्रत्याख्यानं पञ्च महाजगानि, देशमूलगुणप्रत्या-
ख्यानं पञ्चाशुजगानि । इदं बोधरक्तं वर्तते, यत् उत्तरगुण-
प्रत्याख्यानमपि द्विविधं-सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानं, देशोत्तरगुण-
प्रत्याख्यानं च । तत्र सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानं द्वाविधम्-“अना-

गम्यमर्हत्तं” इत्यामुपरिधाष्टव्यामः । देशोत्तरगुणप्रत्याख्यानं
सप्तविधम्-भोगिगुणजगानि, स्वर्गारि शिवाज्ञानमप्युक्तं षष्ठा-
मः । पुनस्तत्तरगुणप्रत्याख्यानमोचनो द्विविधम्-“इत्तरियमावक-
रियं” यदित्थं साधूनां किञ्चिदज्ञिप्रहाऽऽदि, आधकाणां तु आ-
स्वार्थि शिवाज्ञानात् । यावत्काधिकं तु नियन्त्रितं यत्कामाभिरुचि-
काऽऽदिविषयि न भज्यते, भावकाणां तु भोगिगुणजगानोक्ति
ग्राह्यार्थः ।

साम्प्रतं लक्षयतः सर्वमूलगुणप्रत्याख्यानमुपदर्शयन्त्याह-

पाणवट्ठं मुमावाए, अदत्तं मेहुण परिगमे चैव ।

समणाणं मुअगुणा, ति विहं ति विहेण नेयव्वा ॥ ८ ॥

प्राणा द्वौ द्विधाऽऽह । तथा लोकम्-“पञ्चमिद्वयाणं त्रिविधं
वत्तं च, उच्चोत्तमिद्वयसमाध्यादायुः । प्राणा इदोते भवकुरु-
का-स्तेषां विद्योत्तराणं तु हिमा ॥ १ ॥” तेषां वधः प्राणवधो
जीववधः, तस्मिन्, मृत्यवधः, मृत्यवधस्तस्मिन्, स्वसर्वाज्ञान-
इत्यर्थः । (अदत्तं नि) उपलब्धत्वाद्दत्ताऽऽने परस्वापहार-
इत्यर्थः । (मेहुण नि) मेधुनमप्यस्त्वयने (परिगमे चैव नि)
परिग्रहे चैव । एतेषु विषयवृत्तेषु भ्रमणानां साधूनां मूलगुणाः
प्रथमगुणास्त्रिविधात्रिविधं योगव्यवहरणवयेन नन्या अनु-
सर्गायाः इत्यत्र भावना-भ्रमणः प्राणातिपाताऽऽदिविरतिश्च-
विषयत्रिविधेन “तथ ति विहं नि-न करं न कारवक्कं न करेत्तं
पि अन्नं समसुअजावः ति विहं नि मणेणं, वायाए, कावणे”
एवमन्यथा योजनीयमिति ग्राह्यार्थः ॥ ८ ॥ इहं तावदुप-
रिक्तं सर्वमूलगुणप्रत्याख्यानम् ।

अधुना देशमूलगुणप्रत्याख्यानानुसरः, तच्च भावकाणां जवनी-
तिरुत्तरा विनेयातुमहाय तदुत्तरावधारोचनः प्रतिपादनायः ।
आव० ४ अ० । आ० चू० । आ० ।

तत्र प्रत्याख्यानद्वारे मूलगुणप्रत्याख्यानोद्धारप्रमाण-

कोरीवीरिसें चिन्हाए, जिणदेवे रयणपुच्छं कइणा य ।

साए पसुजय-वरे कइणा य संवेहं ॥ १ ॥

“साकेतनगरे कील-शत्रुः शुभ्रस्रजो मृपः ।

जिनदेवः भावकाऽगा-रकोटीवपुरेऽजितुम् ॥ १ ॥

नत्रातार्यश्चिन्हातो राट्, तस्य रज्जाः पट्टीकयत् ।

विस्मिनस्तेचिन्हातोऽथ, केनातीति तमप्रवीत् ॥ २ ॥

जिनदेवोऽऽनुरथाद्वरम्-काये स्मिन् भट्टयारि ।

सोऽनुरथाद्वरमप्येवे, तत्र रज्जाणि वीकितुम् ॥ ३ ॥

परं विभेमि ते राहो, मा भैरितीति सोऽनुरथात् ।

तेन विकीरिता मित्रि, राहस्तेनोक्तमित्यर्थः ॥ ४ ॥

भावकेण स आतन्ये, तदानीं च जिनैवदः ।

भीवीरः समवासावी-रात्र शत्रुसज्जो मृपः ॥ ५ ॥

सर्वकालं निर्यथै गत्तुं, वीराश्च सपरिकट्टाः ।

जिनदेवं चिन्हातोऽथा-प्राक्कौ कुप्पिये ज्ञानः ? ॥ ६ ॥

ऊपुं रज्जानि सोऽवादी-सतो ह्यावपि नौ गतौ ।

हट्टुं समवसरणं, चिन्हातोऽसीव विस्मिनः ॥ ७ ॥

प्रभु प्रणम्य रज्जानि, पप्रच्छाद्य सविस्तरम् ।

तस्याऽऽनुरथाद्वरज्जानि, भावरज्जानि च प्रभुः ॥ ८ ॥

भावं सामाधिकं सारं, सचतुर्विंशतिरुत्तरम् ।

तातीयीकं धन्यकं, प्रतिफलमसङ्कतम् ॥ ९ ॥

काथोत्तरमेवैतथा प्रयां-ख्यानं रज्जानि भावतः ।

नेजःप्रज्ञावयुक्तानि, मुद्राणाऽऽत्मवितृषणम् ॥ १० ॥
चिन्ताः प्रविष्टोऽथ, जायतश्चाव्ययः ।
महाप्रज्ञानिरज्ञानि, स्वामी तस्य ततो ददी ॥ ११ ॥ ”

उत्तरगुणप्रत्याख्यानेदाहरणमाह—

बाह्यारसी अ नयरी, अगमारे धर्मधोसधर्मजमे ।
मासस्स य पारणप, गोडलंगगादअणुकेपा ॥ १ ॥

“ बाह्यारस्यां चतुर्मासी, धर्मधोपमुनिः स्थितः ।
तथा धर्मयज्ञास्ती द्वौ, मासनासाश्च भोजनौ ॥ १ ॥
तुयंपारणकस्याहि, मा लूव नित्यवाग्निनौ ।
कृत्वा मृषांपेरीरुप्यो, निरणपां महाक्रुपी ॥ २ ॥
आरदेनाऽऽतपेनाया-भ्यादती वाधिनी नृपा ।
आह्वयमुनरन्ती तौ, मनसाऽप्यस्यैकतान् ॥ ३ ॥
गङ्गा देव्यावृता तीरे, घोषाविर्माय वैकियात् ।
आजुहवतीं त्रिक्वाथ, दृष्ट्वा तानुपयुज्य च ॥ ४ ॥
ज्ञाया दूरी निराकृत्य, प्रस्थानावध देवता ।
नवकेऽनुकम्पया वर्षा, वादैनैर्मिरादित्ता ॥ ५ ॥
शीतं वातश्च तैराप्या-यितौ तौ प्रामोमयतुः ।
मित्रा नत्राऽऽदे ताव्यां, नैवोत्तरगुणाः कृताः ॥ ६ ॥ ”
अ० १० क० ४ अ० ।

(९) आरकधर्मः—

सावगधर्मस्स विहिं, वुच्छामी धीरपुरिमपक्कं ।
जे वरिऊण सुविहिंभा, गिहिणं वि मुहाई पावति ॥ ६ ॥

तत्राच्युतसम्पत्तयः प्रतिपञ्चाष्टावोऽपि प्रतिदिवसं यतिभ्यः
सावगतनानमनगारिणां सामाचार्यैः शृणोतीति आरक इति ।
उक्तं च— “ यो ह्यच्युतेनः सम्पत्तये, यतिभ्यः प्रयच्छे कथाम् ।
शृणोति धर्मसंज्ञा—मसौ आरक उच्यते ॥ १ ॥ ” आरकाणां
धर्मः आरकधर्मः, तस्य विधिः, तं च बह्वेऽतिधास्ये, किन्तुम् ।
धौगुरुवप्रज्ञं महासम्पदमाहुक्तिर्यैरुगधरप्रकृतिमित्यर्थः,
तं चरित्वा सुविहिता रहिणोऽपि सुखमपेक्षिकाऽऽमुष्मिकां
प्राप्नुवन्तीति गार्थार्थः ।

तत्र—

साभिग्गाह य निरिभि—ग्गाह य भोहेण सावया कुविहा ।
ते पुण विपज्जमाणा, अइविहा हुंति नायत्ता ॥ १० ॥

अभिगृह्यन्त इत्यभिग्रहाः प्रतिज्ञाविधयाः, सह अभिग्रहेव-
सेत्त इति साभिग्रहाः, ते पुनरनेकभेदा जवन्ति । तथाहि—दे-
शशृंगुणोत्तरगुणेषु सर्वेष्वेकस्मिन् अवस्थेव तेषामभिग्रहाः,
निर्गता अभिग्रहा येत्यस्ते निरभिग्रहाः, ते च केवलसम्पत्त्य-
जिन एव, यथा कृष्णस्यैकश्रेयिकाऽऽदयः, इत्यमोघेन भावका
द्विविधा जवन्ति, पुनर्द्विविधा अपि विभज्यमाना अभिग्रहप्रहण-
विशेषण निरूपयमाना अष्टविधा भवन्ति ज्ञातव्या इति गार्-
थार्थः ।

तत्र यथोद्देश्या भवन्ति तयोपदर्शयकाह—

उविहतिविहेण पदमो, कुविहकुविहेण बीअओ होई ।

उविहं एगविहेण, एगविहं चेव तिविहेणं ॥ ११ ॥

एगविहं कुविहेणं, इकिक्कविहेण वट्ठओ होई ।

उत्तरगुणमत्तमओ, अविरयओ चेव अट्ठमओ ॥ १२ ॥

२३

इह योऽर्सा कञ्जनाभिग्रहं शुद्धानि, स होवविधं द्विविधमिति कृ-
त्कारी, तत्रिविधेनेति मनसा वाचा कायेनेति । एतन्मुक्तं भवति—
स्थूलप्राणानिपातं न करोत्यामना, न कारयत्यधैर्मनसा वाचा
कायेनेति प्रथमः, अस्यानुमातिरप्रतिपत्तिः, अपत्यादिप्रग्रहसद्-
भावात्, नन्द्यापानिकरणं च तस्यानुमतिप्रसङ्गाद्, इत्यथा स्वप-
रिग्रहादिप्रग्रहोपरिशेषेण प्रज्जितानां प्रज्जितयोरभेदापत्तेरिति
भावना । अत्राऽह—ननुमगवस्थादावागमां त्रिविधं मनसा प्रत्या-
ख्यातमुक्तमगारिणस्तथा बभूनुनोक्तवादनवधमेव, तदिह क्रमा-
श्लोकं निर्मुक्तिकारेणानि । अत्रोच्यते—तस्य विशेषविषयत्वात् । त-
थाहि—कल यः प्रविष्टजिबुरव प्रतिमां प्रतिपद्यते पुत्राऽऽदिस्तेन-
तिपातनाय, स एव त्रिविधत्रिविधेनेति करोति, तथा विशेषं वा
किञ्चिदस्तु स्वयं दूरमणप्रत्याऽऽदेकं, तथा स्थूलप्राणातिपाता-
ऽऽदेकं, चेत्यादि, न तु सकलमावयव्यापारावरमणमपेक्षन्तीति ।
ननु च निर्मुक्तिकारेण स्थूलप्राणातिपाताऽऽदावपि त्रिविधं त्रि-
विधेनेति नोक्तो विकल्पः, “ योरव्यपधिम एते, वक्तासं सावया
मणिवा । ” इति वचनाद्, अथवा पुनरर्थकाः स्युरिति । अत्रो-
च्यते—सत्यमेतत्, किं तु वाक्यपञ्जमेवाङ्गीकृत्य निर्मुक्तिकार-
णाच्चाप्य, तत्पुनरवस्थाविशेषं बदादिद्वय समाचयेते, न सुष्ठु
साधुसामाचार्यनुपति, तत्रोक्तं बाहुल्येन तु द्विविधे (योरयो
इति) द्विविधमिति स्थूलप्राणानिपातं न करोति, न कारयति द्वि-
विधेनेति मनसा वाचा । यद्वा—मनसा कायेन । यद्वा—कायेन वाचा ।
इह च प्रधानोपमं जेनाविविधक्यायं चाथो वाऽऽदयः, तत्र यदा
मनसा वाचा त्रिविधेनेत्यादिभिरवैक्यमभिहितं सर्वस्यागारि-
णः सर्वमेव प्रत्याख्यातं भवतीति न कश्चिदपि हस्तं प्रसज्जं ।
प्रकृतं प्रस्तुतम्—(द्विविधद्विविधेण) न करोति न कारयति, तन्म-
नसाऽऽभिस्मिधरहितं एव, वाचापि साहितकमप्यधनेव कायेनैव
कायेन दुष्कृष्टिनाऽऽदि न करोत्यमं विवक्षत् । यदा तु मनसा कायेन
च न करोति न कारयति तदा प्रमैवास्तिस्निग्धमिषक्य करो-
त्यनुमतिश्रुतिनिरपि सर्वत्रैवास्तीति भावना । एवं होवा वि-
कल्पा अपि भावनीया इति । (द्विविधमेगविहेण ति) द्वि-
विधमकविधेन, एकविधं चैव त्रिविधेनेति गार्थार्थः । (एग-
विहउविहं इति) एकविधद्विविधेन (इकेकविधेन वट्ठओ होई)
एकविधमेकविधेन पष्ठो भवति भेदः । (उत्तरगुणसत्तमओ)
प्रतिपञ्जोत्तरगुणः सत्तमः । इह च संपूर्णासंपूर्णोत्तरगुणमे-
दमनादय सामायेनेक एव भेदो विवक्षितः । (अविरयओ अ-
ट्ठमओ ति) आवरतक्षेयाष्टम इति आवरतसम्पत्तयष्टादिति
गार्थार्थः ।

इत्यम्रेतेऽष्टौ जेदाः प्रवर्तिताः, एते एव विभज्यमाना

द्वित्रिशद्वन्ति ।, कथामयत्त आह—

पणम चउक्के वि तिगं, कुगं च एगं च गिएहइ वयाई ।

अइवा वि उत्तरगुणं, अइवा वि न गिएहइ ते वि ॥ १३ ॥

(पणमा ति) पञ्चाष्टुज्जानि समुद्दिताभ्येव शुद्धानि काश्चिन्मत्रो-
क्तज्ञानाः पदं जेदा जवन्ति । (चउक्के वि ति) तथाऽष्टु-
ज्जतचतुष्टयं शुद्धान्यपरस्तत्त्वापि पदेव, एवमष्टुज्जतचयं शुद्धान्य-
त्रापि पदेव । (कुगं च ति) इत्यमष्टुज्जतचयं शुद्धानि, तत्रापि
पदेव । (एगं च ति) तथाऽय एकमेवाष्टुज्जतं शुद्धानि, तत्रापि
पदेव । (गेएहइ वयाई) इत्यमनेकया शुद्धानि ज्ञानानि, विचि-
न्नावाङ्मयकर्मस्य । पवमेते पञ्चवट्ठकाः त्रिशद्वन्ति । प्रतिपञ्जो-
त्तरगुणेन सहैकविशत् । तथा चाऽऽह (अइवा वि उत्तरगुणे ति)

अथवाचरमुणाश्च शुण्णताऽर्द्धलक्षणं न शक्यते । केवलमस्य-
मदशोना सह द्वाविंशद्वर्गान् । तथा चाऽऽह- (अहवा विन
मोहर्हते वि) अथवा न शक्यते तानप्युत्तरमुणानानि के-
वलमस्यमृदुष्टिर्वाते माध्याः ।

इदं च पुनर्मूलमुणाश्चमुणानामाधारसम्यक्त्वं

वर्त्तते । तथा चाऽऽह-

निर्ममकिञ्चि नित्तिविअ, नित्तिविअच्छा अमुददिद्वि अ ।

वोरवधामि एए, वत्तीमं सावया भणिम्या ॥ १४ ॥

शुद्धाऽऽदिस्वरमुदाहरणद्वारंगोपायशुद्धयामः । वोरवचने
अगव-मदावोरवचमानस्यामिप्रवचने, एते अन-नर-क-टा-त्रि-
शुद्धात्मकाः आवकाः भणिता उक्ता इति माध्याः । "ए
ज्व वत्तीमं निविहा-करणनियोजनानिप्रवण य वि-
स्मिज्जमाणा मीयास समगोयाममस्य य भवति । कइ ? पा-
णाद्व्यायं न करइ मणमा १, अहवा-पाणानियात् न करइ
वायाए २, अहवा-पाणानियात् न करइ काएण ३, अहवा-पाणा-
पाणानियात् न करइ मणण काएण य ४, अहवा-पाणा-
पाणानियात् न करइ मणण काएण य ५, अहवा-पाणानियात्
न करइ वाया काएण य ६, अहवा-पाणानियात् न करइ
मणण वायाए काएण य ७ । एते सत्त भेगा कणमं । एवं
कारवण वि एते ज्व सत्त भेगा ७ ॥ १४ ॥

अमुभायमण वि सत्त भेगा २१; अहवा-न करइ न कारवेड मन-
सा १, अहवा-न करइ न कारवेड धयसा २, अहवा-न करइ न
कारवेड काएण ३, अहवा-न करइ न कारवेड मनसा वयसा ४,
अहवा-न करइ न कारवेड मनसा कायन ५, अहवा-न करइ
न कारवेड वयसा कायन ६ । अहवा-न करइ न कारवेड
मनसा वयसा कायन ७ । एते कारवाणोदं सत्त भेगा ।
एवं कारणाणामणवि वि सत्त भेगा ७ । एवं कार-
वाणोदं कारवाणोद वि सत्त भेगा ७ । एवं कारणाणामण-
णवि वि सत्त भेगा ७ । एवमेते सत्त सत्त भेगा पणुण-
पणामविगणा भवति । तथा इमा पणुणपणाममा विगणा-
पाणानियात् न करइ, न कारवेड, कते पि अण न समुज्ज-
जाणति । मणण वायाए काएण ति, एव अतिमविगणा ४५।
पांडमाधिवमस्य समगोयाममस्य निविहं निविहण नव-
तीति । एवं अतीताए काले पमिऊमत्तस्य पणुणपणामा भ-
वति । एवं पणुणपणाम वि काते पणुणपणामा नयति । एवं अणम-
ने च काते पणुणपणाम वि नयति पणुणपणामात्रां तिणि ॥ १४ ॥

मीगानं वेगमयं, पञ्चखाण्डमि जम्प उवन्नदं ।

सो खलु पञ्चखाण्डि, कुमलो मेना अकुमसा उ ॥ १५ ॥

तिन्नि तिन्ना तिन्नि टुआ, तिन्निट्टिका य हूँते जोगमु ।

ति टु एते ति टु एणं, ति टु एणं नेव करणं ॥ १६ ॥

पढे लउवड एणं, भेदमु पणमु तिअ तिअ तिअ ति ।

दो नव तिअ दो नववा, तिगुणिअमीआलजंगममे ॥ १७ ॥

सीयासं मानयमयं हयड सीयासंनेगमवग जम्प थिमोदीए
हाड उवन्नदं, सो मातु पचक्खणां अकुमसा उ ॥ १५ ॥
पचहि अणुज्वेयं हि युणय सत्त सयाणि सावयाणि भवति ।
अहवा-अणुज्व एव पचकुव एकवारिमज्जोगदुवारं प-
त्तनरा नेदा निदंतिउज्जति ॥ तत्रेथेमकाऽर्द्धसंयोगपरिमाणप्र-
क्षेपेनपराऽन्यकर्तुंमाध्या । आवा० ६ अ० ।

अथेदं प्रत्याख्यानं यतिशुद्धमयं त्रिंशत्तु व्यवस्थापयन्नाह-

करणनिगोमेकं, कालनिगे तिप गमंविपमिसीणं ।

सत्वं ति जअं गहिंयं, मीयासमयं पुण गिहीणं ॥ १४० ॥

अत्र न करामि न कार्यामि इत्यादिकमेकैकं यागं मनःपशुनिता
करणत्रयेण सह कालत्रिके चारयेत् । तत्रश्च त्रयाणां यो घनः
समविशालकृत्तः तत्प्रत्यक्षं न ज्ञकृत्प्रत्यक्षमाश्रित्य तत्प्रत्यक्ष-
प्रमाणपूर्वाणां साधूनाम् अनुवृत्त्ये इति शेषः । कस्यादुः ? इत्याह-यत्तः
सर्वे सावया यागं प्रत्याख्यामि, इति माध्याः प्रत्याख्यानं शुद्धं न,
तत्तत्प्रत्याख्यानमङ्गलानामेव प्रत्यक्षप्रमाणानां, अस्मत्साव-
ययागप्रत्याख्यायितो पुनरुद्दिगो प्रत्याख्यानस्य सत्त्वत्वा-
रिशदधिकं ज्ञकृत्तं विज्ञायमानं । इयमत्र भावना-त्रि-
विधं विविधेनयनेन सर्वसावययागप्रत्याख्यानादर्थतः सा-
धुप्रत्याख्यानस्य समीपशान्तिभङ्गाः सूचिताः । ते ज्व भवन्ति-
यश्च करणि तत्प्रसन्नावाचा कायन, एवं न कार्यायति म-
नसा वाचा कायन, एवं न समनुज्ञानीते च मनसा वाचा
कायन इत्येव वर्त्तमानकाले नव भङ्गा भवन्ति, एवमर्त्त-
ति-
ऽवि नव भविगणान्, त्रिविधप्रत्यय नव, इत्येव सत्विशानि-
भङ्गाः साधुप्रत्यक्षप्रत्यय भवन्ति । शुद्धिणस्मादं कश्च सत्त्व-
त्वावरिशं न ज्ञकृत्तं विज्ञायमानं चेद ? उच्यते शुद्धं सावय याग
न करानि, न कार्याति, नायं समनुज्ञानीते, मनसा वाचा का-
यनं चेत्येका भङ्गाः १, अथवा-न करानि न कार्याति ता-
नुज्ञानीते मनसा वचसा च २, अथवा-मनसा कायनं च ३,
अथवा-वचसा कायनं च ४, अथवा-न करानि न कार्या-
ति नानुज्ञानीते मनसा ५, अथवा-वचसा ६, अथवा-कायनं
७, अथवा न करानि न कार्याति मनसा वाचा कायनं ८,
अथवा-न करानि नानुज्ञानीते त्रिभर्गयः करणः ९, अथ-
वा-न कार्याति नानुज्ञानीते त्रिभर्गयः करणः १०, अथवा-न
करानि न कार्याति मनसा वचसा ११, अथवा मनसा का-
यनं च १२, अथवा-वचसा कायनं च १३, अथवा-न क-
रानि नानुज्ञानीते मनसा वचसा १४, अथवा-मनसा कायनं
१५, अथवा-वचसा कायनं १६, अथवा-न कार्याति ता-
नुज्ञानीते मनसा वचसा १७, अथवा-मनसा कायनं १८,
अथवा-वचसा कायनं १९, अथवा-न करानि न कार्या-
ति मनसा २०, अथवा-वचसा २१, अथवा कायनं २२,
अथवा-न करानि नानुज्ञानीते मनसा २३, अथवा वचसा
२४, अथवा-कायनं २५, अथवा-न कार्याति मनसा २६, अथ-
वा-वचसा २७, अथवा कायनं २८, अथवा नानुज्ञानीते
२९, अथवा-न करानि मनसा वचसा ३०, अथवा-वचसा कायनं
३१, अथवा-वचसा कायनं ३२, अथवा-न कार्याति मनसा वच-
सा ३३, अथवा-मनसा कायनं ३४, अथवा-वचसा कायनं
३५, अथवा-नानुज्ञानीते मनसा वचसा ३६, अथवा-मनसा
कायनं ३७, अथवा-वचसा कायनं ३८, अथवा-न करानि म-
नसा ३९, अथवा-वचसा ४०, अथवा-न कार्याति म-
नसा ४१, अथवा-वचसा ४२, अथवा-कायनं ४३, अथवा-न
कार्याति मनसा ४४, अथवा-वचसा ४५, अथवा-कायनं
४६, अथवा-नानुज्ञानीते मनसा ४७, अथवा-वचसा ४८,
अथवा-कायनं ४९, एवमेते वर्त्तमानकाले एकोनपञ्चाशद-
ङ्का दृशिताः, एवमर्त्तति त्रिविधानि च प्रत्यक्षमते द्रष्टव्याः ।

ततः सर्वेऽपि सप्तस्वर्गारोहो दानं जहानां भवति । अत्र चा-
यं ज्ञायाथः-

“ निविहं निविहेण पदमो, निविहं दुविहेण वीअथो होहं ।
निविहं एकविहेणं, दुविहं निविहेणं ति उअथा ॥ १ ॥
दुविहं दुविहेणं पंचम, दुविहं निविहेणं छठथा होहं ।
एक (दु) विहं निविहेणं, दुविहेणं य सप्तमछठम ।
एकविहमकविहेणं, सप्तमो पदमस्मि, एकतेनो य ।
संसेसु तिजि तिअय, तिअय नव नव य नह तिजि ॥ ३ ॥
नव नव य होति कमसो, एए सव्वे वि एणुणव्वत्ता ।
कालनिपण गुणिया, सोयालसय तु भगानं ॥ ४ ॥
आहं कह पुण मग्गमा, करणे कारावणे अणुमंथं य ।
जहं वटणुजोमिहं, करणाहं नह भवे मणसा ॥ ५ ॥
नदहोणत्ता वयनणु-करणांगमहव मणकरणे ।
सावज्जजंगमणणे, पणने योयराहोहं ॥ ६ ॥
कायणे पुण मग्गमा, विनेह पदमस्मि, पम सायजं ।
चित्तं जं अ करआ, मुट्टु कय अणुमंथं होहं ॥ ७ ॥ ”
इत्यत्र विस्मरणं । तदर्थेन तु प्रकाश्यादिमन्त्राः समनुसर-
णीया इति ॥ ३२४ ॥

एते न जह्नुः यथायथेनोऽसुराणाः स एव सामायािकप्रत्याख्यानकु-
शलं प्रति दर्शयन्नाह-

मीयासं जंगमये, पञ्चस्वर्गाणमि जम्प उवन्नकं ।
मो सामायािकमसो, मेमा सर्वे अकुमस्मा ॥ ३२४ ॥
गतार्था ॥ ३२४ ॥

अत्र त्रिविधं त्रिविधेनेति गृह्यप्रत्याख्यानस्य प्रथम ज-
ह्म अभ्यासोऽप्युपदेश्योक्त्याह-

केडं मणंति गिहिणो, निविहं निविहेणं चि सर्वणं ।
ते न जह्नुो निदिहं, पणत्तणं विनेसेजं ॥ ३२४ ॥
तो कट्ट निणफत्ताण-ऽणुमंथिनेहो चि मो मविमयस्मि
सामाणोऽन्नस्य उ, निविहं निविहेणं को दोमो ॥ ३२४ ॥
पुत्ताऽमेतन्निमि-त्तमिच्छाकारिणं पञ्चमम् ।
जंयंति केडं गिहिणो, दिक्खाजिसुहम्प निविहं ति ॥ ३२४ ॥
एताः निस्त्रोऽपि पूर्वमुपदेष्टेन “ किं कविहं ” इत्यादि-
शाधार्थं कस्य सामायािक भवतिनिष्ठाः विस्मरणं दशालाया
पत्र, तद्वदे सामायेयं स्वरूपविषयमिमां कस्मात्सुसुदय
प्रत्यक्षानि क्रियमाणे नित्युपायमुनिनिषेध उक्तः अन्वयः तु वि-
शेषतो विषयबहिर्भागे त्रिविधं त्रिविधेनेति न दोष इति ।

अथरस्वर्गाह-

जुत्तं मंपयमिस्मं, सर्वमं कट्टमत्तायिमियं तु ।
कट्टमउवन्नतेयं, कय व न कट्टं मुसावाओ ॥ ३२४ ॥
शुक्तं साधनेत्यनोः कालयोः सावद्ययोगस्य संवरणं प्रत्या-
ख्याने, तयोस्तस्याऽष्टाष्टनसंविधेस्तात् । अनीलकाविवयं तु
तत्तत्तत्तुक्तम्, पर्यमेव तस्याऽऽसेचित्तत्वात् । कथं च तदानी-
न्सावद्ययोगप्रत्याख्यानमेकानपञ्चाशदेव शक्तुं युज्यते, सूत्रत
एवासंज्ञत्वात्, कृतं वा तस्मिन्मनीतसावद्यप्रत्याख्याने कथं न
सुधावादः, असत्तुतावयवत्वादिनि ॥ ३२४ ॥

अत्र परिहाराग्रह-

निदणमईयविसयं, न केमिभाइयवणुओऽ विहियं ।

अणुपमंवरणं वाऽ-नीतस्म करेमि जं जणियं ॥ ३२४ ॥

अनीतसावद्ययोगं न करोमि न कारयामीत्यादिचिन्तनाऽतीत-
तकृतसावद्ययोगविवयं निम्नतममहानीं करोमीत्यभिहितं सु-
ष्ठु तदा सावद्ययोगाऽऽसेचने प्रया कुतम् इत्येवंप्रयाः अनुमतेषां
संवरणमनीतस्य सावद्ययोगाऽऽसेचनस्य इदानीं करोमीति य-
ज्ञाणिन भवति-न करोमि इत्यादिना अनीतस्य संवरण क-
रोमीत्येवमुक्तं अनीतस्यार्थः ॥ ३२४ ॥

परिहाराग्रह-

अहता तयविहंओ, विरमं मंपयमईयविसयाओ ।

मंपमावज्जा इव, पवज्जाओ को मुसावाओ ॥ ३२४ ॥

अथवा तस्मात् सावद्योगाद्विरतिस्तद्विरतिः तस्याकृत-
विरतेरनीतविययायाः साधनेतसावद्यादिव विरमामि साधने-
महामिः येष्वमनीतकालावयवप्रत्याख्याने प्रथममालस्य को सुधा-
वादः, न काश्चिदिति ॥ ३२४ ॥

आह-“ ननु न करंति न कारयेमि न समगुज्जाणामि ” इत्ये-
तावन्नेव विवक्षितार्थमर्थः “ करंते पि अन्नं ” इत्येतान्कि-
मर्थमुक्तम् ॥ इत्यादिप्रकाश्याह-

न समगुज्जाणंति गण, करंनमन्नं पियं मुण्डमिहियं ।

मंभावणेऽविमहो, तदिहो जयमइमइज्जत्थो ॥ ३२४ ॥

“ न करोमि न कारयेमि न समगुज्जाणामि ” इत्येतावन्नेव
गते निजे पय-“ करंते पि अन्नं ” इति प्रस्तुतसामायािक-
श्रुतेऽस्मिन्नहं, तदिह “ करंनमन्नं ” इत्युपशब्दयोर्मध्यस्थो
मर्थो वर्तमानः, अपिशब्दः संभावने यथा स्यादित्येतदर्थम-
वगन्तव्यमिति ॥ ३२४ ॥

किं पुनरयमर्थिकं संभावयतीत्याह-

न करंते पि चि न का-रयेनमवि नावि याणुज्जाणंते ।

न समगुज्जाणमि न का-रयामि अवि नाणुज्जाणामि ३२४ ॥

अन्ने पि अन्नये पि व, सहमाकाराणो पयत्तेनं ।

इह सर्वो मंगदिओ, कत्ताकिग्यापरंवरओ ॥ ३२४ ॥

यथा-आप्तमानं सहमाऽऽकारादिना सावद्ययोगे प्रवर्तमानं मुष्टु
कुतमित्येव न समगुज्जाणामि, किं तु मिथ्यापुङ्क्तद्वानाऽऽदिना
नतो निवर्तयामि, इत्येवं कुर्वन्मार्गशब्दाकारयन्मार्ग अ-
नुज्ञानतत्त्वमप्ययं न समगुज्जाणामि, यथा चायं कुर्वन् न
कारयामि, एवमपि शब्दाकारयन्मप्ययं न कारयामीत्याह-
यथा चायं नातुज्जाणमप्यपिशब्दात्तुज्ञानतत्त्वमप्ययं नातु-
ज्जाणामि, इत्यादिप्रकारेण सर्वत्र सर्वथाऽपि कर्तृकापरव्य-
रकादिपशब्देनेह समुदीत इति ॥ ३२४ ॥

अथवा त्रिकालोपसंग्रहार्थमपिशब्द इति दर्शयन्नाह-

न करिंते वा जणिण्.अविमहा न कयत्तेमिआड ।

मंपईयमापमिस्मं, तह न करिस्मं तपिआड ॥ ३२४ ॥

अथवा कुर्वन्मप्ययं न समगुज्जाणानीति वर्तमानकालमा-
श्रित्य अणने अपिशब्दात्समनीतमपि कालसमुत्पद्य नत्वं उच्य-
ते, कृतवन्तमप्यादिशब्दाकारितवन्तमप्यनुज्ञानमप्ययं नातु-
ज्जाणानीति । तथा-आगमिष्यन्मपि कालमङ्गोक्त्याऽऽदिशब्दा-
देनत्वं इत्ययं, करिष्यन्मप्यादिशब्दात् कारयिष्यन्तमप्यनुज्ञा-
नतत्त्वमप्ययं नातुज्जाणानीति ।

अथवा-अन्यथा त्रिकालोपसंग्रह इत्याह-

सर्वं पञ्चरत्नाभि, त्ति वा त्रिकालोपसंग्रहोऽभिमतो ।

अजिसहाओ तस्मे-व कचकिरियाऽभिभागं त्ति ॥ ३६५३ ॥

अथवा-सर्वं सावधं योऽं प्रत्याख्यामि इत्यनेन सामान्याभिधानेन त्रिकालसंग्रहोऽभिमतः, अस्मादेव सामान्याभिधानादतीतं संग्रहितं भविष्यति च काले सर्वं सावधयोगं प्रत्याख्यामोतं गम्यते इत्यर्थः । इदानीं तु "करेत पि अजं" इत्यादिप्रादेश्वास्त्यैव कालत्रयस्य संबन्धं कर्तुं क्रियाऽग्निधानमजिहति, यथा वर्तमानकाले अहं न करोमि, न कारयामि, कुर्वन्तमन्यं न समनुजानामि, तथा अप्रतिप्रादेश्वातीते प्रविष्यति च काले न करोमि न कारयामि कुर्वन्तमन्यं न समनुजानामि त्ति प्रत्येकमवगतव्यमिति ॥ ३६५२ ॥

अत्राऽऽक्षेपं परिहारे चोऽह-

एवं सचस्सासे-सविनयभोऽनीयणाणमपुं त्ति ।

पावइ सवनिमेहो, भणइ ते नाववापाओ ॥ ३६५३ ॥

नन्वेवमुक्तप्रकारेणातीतनागने च सर्वस्मिन्नपि काले आसेचित्तव्याऽऽसेविध्यमाणस्य च सर्वस्यापि सावधयोगस्य निषेधः प्राप्नोति । कुतः ? इत्याह- (सचस्सेत्यादि) सर्वस्य सर्वशब्दस्याशेषविषयवाद्देशोपविषयत्वेन पूर्वमिदं व्याख्यातव्यमित्यर्थः । न चैनपुनरुक्तं-अनीतसावध-योगस्याऽऽसेचित्तव्याद्, आसेचित्तस्य प्रत्याख्याने मृगयावाहाऽऽदिहोषप्रसङ्गाद्, भविष्यन्तश्च तस्य सर्वस्यापि प्रत्याख्यानादेशोपायवद्भाति । अवयवोऽप्यस्य-तद्वत्त्वं प्राप्नोति । कुतः ? इत्याह-अपवादाद् अपवादाधित्वादिति ॥ ३६५३ ॥

तमेव चापवादं दर्शयति-

भूयस् पठिकमणाऽ-भिहाणओऽणुणइमेत्तमागहिं ।

जावज्जीवमहणा, एहमस्म य मरुमज्जाया ॥ ३६५४ ॥

"तस्म ज्ञेते" पठिकमामि" इत्यादिना प्रस्तुत एव सामाधिक्यस्य प्रतिक्रमणस्याग्निधानो ज्ञेयत्वातीतसावधयोगस्यानुमितिमात्रमेव प्रत्याख्येयत्वेनापुहोतीतं न पुनः, सर्वोऽपि सावधयोगः, तदनुमतेश्च प्रत्याख्याने न कश्चित्प्रवादाद् इत्यनन्तरमेव प्रागुक्तं यावज्जीवमहणापुनोत्पत्तोऽपि सर्वसावधयोगस्य प्रत्याख्याने मरुमय्यादापवादाद्, यावज्जीवमेव तं प्रत्याख्येयं परत इति ॥ ३६५४ ॥

अथवाऽस्मिन्नेव सामाधिक्यस्य निरवशेषवचनोऽपि सर्वशब्दः प्रतिनियतविषयत्वेन व्यवस्थापित इति दर्शयन्नाह-

अटुवा जावज्जीव-गट्ठाणओऽण्णायावरोहोऽयं ।

संपइ कालमहणं, न करोमिचोऽहणओ ॥ ३६५५ ॥

भूयस् पठिकमणा-इणा य तेणइ सचस्सहोऽयं ।

नेओ विसेसाविसओ, नओ य सुत्तरेऽजिहियं ॥ ३६५६ ॥

अथवा सूत्र एव यावज्जीवमहणादनागतकालस्यायमवरोधः सूर्योऽप्यनागतकालो यावज्जीवमहणाद् नैतदप्यभिधानेन विशेषे व्यवस्थापित इत्यर्थः । "न करोमि न कारयामि" इत्यादिवचनाणु साम्प्रतकालमहणमिति "तस्म ज्ञेते" पठिकमामि" इत्यादिप्राज्ञावयवे च भूतत्वातीतस्य सावधयोगस्य प्रतिक्रमणोऽदिना, आदिप्रादेश्वातीतस्याग्निधानेन च विशेषावयवयोगमन्तीतकालमहणमिति शेषः । यैवेवं, तेनेद् निरवशेष-

वचनोऽप्ययं सर्वशब्दो विशेषविषयो ह्येव । ततश्च भविष्यत्कालसावधयोग इदं जीवितभयपर्यन्त एव निरवशेषसंबन्धेन पुहीनः, अनीतसावधयोगोऽप्यनुमितिमात्र एव निरवशेषः, तेन कोऽप्युक्त इति भावः । पूर्वमुत्सर्जनः कालत्रयगतः समस्तसावधयोगविषयं सर्वशब्दं हृत्वा अपवादेन वाधा प्रोक्ता, इदं तु सामाधिक्यस्य नियन्त्रणात्प्रेरण प्रथमत एव देशतो निरवशेषावयवता सर्वशब्दस्य दर्शिता, इत्येतावन्मात्रं व्याख्यात्रयस्य विशेषोऽवसेय इति ॥ ३६५४ ॥ ॥ ३६५६ ॥

इत्थं चैतदहोकरुष्यं, यतः सूत्रात्तरेऽप्यभिहितम् । किम् ? इत्याह-

सपदियं पठिकमए, पचुप्पणं च संवरइ त्ति ।

पञ्चरत्नाइ आणाय-मवे इडइ पि विषयं ॥ ३६५७ ॥

सुबोधः, नवरमन्तीतप्रतिक्रमणेन तदनुमितिमात्रप्रत्याख्याना-मुक्तम् "पञ्चरत्नाइ अणायमे" इत्यत्र "यावज्जीवमे" इति शेषः । तद्वत् देशतो निरवशेषविषयः सचशब्दः सिद्ध इति ।

"तस्म ज्ञेते" इत्यादेश्वातीतनागनाधेमाह-

तस्म त्ति स संवरइ, जोगो सावज्ज एव जंओहिमओ ।

तमिति विद्यादिगारा-दभिषेये किमिह तस्म त्ति ॥ ३६५८ ॥

"तस्म" इत्यादासावधयुक्त एव सावधोऽयं संबन्धने । अत्र परः प्राऽह-ननु प्रतिक्रमातीति क्रियायोगतो द्वितीयाधिकारात्म्यमभिषेये वक्तव्यं किमिह पठित्वेनैहास्तस्यान्यत्वम् ? इति ॥ ३६५८ ॥

गुरुहा-

संबन्धज्ञरत्तणाए, उट्ठीए-अवचलरत्तणाए वा ।

मपतीयं मावज्जं, संबंज्जोवेइ न उमेमं ॥ ३६५९ ॥

इदं संबन्धज्ञरत्तणाए अवचलरत्तणाए वा पठ्यता समतीतकालविषयमेव सावधयोगं संबन्धयति । इदमुक्तं भवति-तस्य त्रिकालगतयोगस्य संबन्धितं तदवयवभूतं वा अतीतसावधयोगं प्रतिक्रमातीति सामान्येन संबन्धलक्षणाया अवयवलक्षणाया वा पठ्यता तस्येवप्रातीतसावधयोगं संबन्धयति सूत्रकारः । न तु शेषं यत्तमानमेवत्यत वा, तस्य संज्ञियमाणत्वात्, प्रत्याख्यायमानत्वाच्च प्रतिक्रमणस्य चार्तातिवयवत्वादिनि ॥ ३६५९ ॥

अत्र केषाञ्चित्तनुमुत्पत्त्यस्य दूषयन्नाह-

अविसेद्धं सावज्जं, संबंज्जोवेनि कइ उट्ठीए ।

तज्ज एवमोयणाजा-वओ तहा मयगुरुपाओ ॥ ३६६० ॥

पठित्तस्म पठिकम-णओ य पायं न ज्ञयविसयाओ ।

तीयपठिकमणाओ, पुणरुत्ताप्पसंगाओ ॥ ३६६१ ॥

इह केचनाप्याचार्यदेश्यास्तस्येवत्र पठ्यता अविशिष्टमेव वैकालिकं सावधयोगं संबन्धयति । तदेतज्ज युक्तं, अर्वाशा-द्वैकालिकसावधयोगसंबन्धस्येह प्रयोजनताभावात्, तदसावधानीतस्यैव प्रतिक्रमणसंबन्धात् । अथ सामान्ययोगं संबन्धय पठ्याद् विशेषेणातीतस्यैव तस्य प्रतिक्रमणं व्याख्यास्यत इति आशङ्क्याऽह-तथा सति अन्धपुरुषाप्रसङ्गादिति । किञ्च- (पठित्तत्वादि) प्रायश्चित्तस्यैव प्रतिक्रमणरूपत्वात्, प्राय-

अस्मिन्पदमेव हि प्रतिक्रमणं, नान्यदित्यर्थः । ततः किमप्यह-
प्रायश्चित्तस्य च प्रायो जुताविषयस्यादासंवितावधयोऽपि वि-
यत्वात्किमिह सामान्यसाधययोगसंस्थेनेति ? । प्रायोऽग्रहणं
अहं मिथ्यादुष्कृतज्ञानाऽऽदेवंसमानसाधययोगविषयत्वात्पीति ।
तथा "नीय पदिक्रमइ पदपुष्पसं संवेदं अणायं पञ्चवक्त्राह ।"
इत्यादिप्रतीतस्यैव प्रतिक्रमणोक्तैर्न ह वैकाश्यसामान्यसाधय-
योगसंबन्धः, पीनरुक्पायाद्वा प्रसङ्गाच्च । सामान्यसाधययोगो
हि "सर्वं साधयं जोग पञ्चवक्त्राह ।" इत्यनेनैव प्रत्याख्यातः
किं तस्यैवपुनरपि ग्रहणेनेति भाव इति ॥३५६० ॥ ३५६१-
उपसंहरमाह-

तन्मा पदिक्रमायि, चित्तत्वावस्थं कम्पामिषद्वस ।

भवविद्वद् कम्पना नै, च ज्ञपसावज्ञ ओऽणञ्ज ॥३५६२॥
तस्मात्तस्य प्रतिक्रमामोहस्य शब्दस्यावश्यं कर्मणो जाड्यम् ।
ततः प्रकृतं किमप्यह-तच्च कर्म पुरोक्तविषयक्या तस्यानोत्तमा-
मन्यसाधययोगस्यावयवभूताद् भूतसाधययोगादुक्त्यावेना-
न्यत्र स्मर्त्तवान्, तस्माद्विद्वानोत्तमस्य साधययोगस्य संबन्धो,
नेतरयोरिति गाथायः ॥ ३५६२ ॥

"अथ-निविहं निविहेणं" इत्यत्राऽऽकृपपरिहारात्वाह-

निविहेणं ति न जुषं, पदपविष्टिणा सभाह्वये जेण ।
अत्यविगप्पणयाए, गुणभावणय चिं कौ दाभा ॥ ३५६३

आह-ननु निविधेनेति न युक्तं, निविधं निविधेनेति यस्मिन्
प्रथममुद्दिष्टे ननु युक्तमित्यर्थः । कुतः ? इत्याह-येन यस्मात्प्रवि-
ष्टपरिधेनेनैतस्माद्विहितं समर्पितम् "मणेंण वायाए काएणं न
करोमि न कारवेमि, करंयं पि अणं न समणुज्जाणमि ।" इत्यने-
नैव प्रतिपदनिर्देशेन सिद्धमेतदित्यर्थः । अत्र पारहासमाह-अ-
त्यविगप्पणया अर्धभेदोपदेशात्तद्गुणज्ञानवशात्पुण्यज्ञानात्ततः
कौ क्षोपा, न कश्चिदित्यर्थः । इयमत्र भावना-एवं लुक् सामा-
न्यविशेषजनेदृशस्य सर्वस्याप्यर्थस्य दर्शितं भवति, "तिविहं
तिविहेणं" इत्यनेनैव वस्तुनः सामान्यव्यवहाराद्वेनात्, "मणे-
ण वायाए" इत्यादिना तु तस्य विशेषव्यवहाराप्रकाशनादिति ।
अप्युक्तं-एवमिह पुनरतिरिक्ते सामान्यव्यवहारेण यो गुण-
स्त्वस्य स्वाभिधेरी भाषना निविरुत्वात्सनाऽऽत्मन्यपराधिता
जयतीति न कश्चिदोप । इति त्रिमुक्कगाथायः ॥ ३५६३ ॥

साधयान्तरमाह-

अह्ना मणसा वाया, काएणं मा जये जहामखं ।

न करोमि न कारवेमि य, नाऽऽणुजाणे यपत्तं ३५६४ ॥

अथवा-"मणेण वायाए" इत्यादिमन्त्रक एवोक्तं मनसा न
करोमि, वाचा न कारयामि, कायेन नाजुज्जाणामि, इत्येवंज्ञ-
पामिदं यथासंख्यं मा लुङ्गिति "तिविहं तिविहेणं" इत्यति-
रिक्तं, यतश्च मनसा न करोमि न कारयामि नाजुज्जाणामि इत्येवं
वाचा कायेन सह योगव्यवस्थं प्रत्येकं संबन्धोऽभिमतः, स
नार्थव्यतिरिक्तः ॥ ३५६४ ॥

ततः किमप्यह-

तो तिविहं तिविहेणं, जणइ पदपसपापणादेजं ।

न करोमि चि पदिपयं, जोगविभागेण वा सज्जं ॥३५६५॥

तत्रास्त्विति निविधेनेति भण्यते । किमर्थम् ? इत्याह-प्रति-

प्रभ

पदसमापनेहेतोः मनसा न करोमि, न कारयामि, नाजुज्जा-
मि, एवं वाचा कायेन च सह योगव्यवस्थं प्रत्येकं संबन्ध-
हेतोरित्यर्थः । निविधं निविधेन इत्यस्याभावे कृपापान्तरमप्याह-
(न करोमि इत्यादि) । अथवा-निविधं निविधेन इत्यस्याभावे
न करोमि इत्यादि प्रतिपदं योगानां करणकारणानुमतिलक्ष-
णानां यो विज्ञातो विच्छेदस्त्येन प्रस्तुताभिमतं वस्तु साध्यं
स्यात् । तथा च सति प्रतिपत्तिगीरवं स्यादिति शेषः । इदमुक्तं
जयानं-निविधं निविधेन इत्यस्याभावे "न करोमि मणेण वा-
याए काएणं, न कारवेमि मणेणं वायाए काएणं, नाजुज्जा-
णामि मणेणं वायाए काएणं ।" इत्येवमेकैकयोगविच्छेदेन
करणव्यवस्थं यथासंख्यनिरकरणेन प्रस्तुतानभिमतोऽर्थः
साध्या भवत्युः एवं च सति प्रतिपत्तिगीरवं स्यात् । अतः सु-
खप्रतिपत्त्यर्थं कर्तव्यं निविधं निविधेनेति ॥ ३५६५ ॥

समाधानान्तरमाह-

अह्ना केतमन्ने, न समणुज्जाणेऽविद्वदो नेपं ।

अत्यविगप्पणयाए, विमेषओ तो समाजोञ्ज ॥३५६६॥

अथवा "करंयं पि अणं न समणुज्जाणामि" इत्यत्रावि-
शङ्कान् यत् पूर्वं त्रिकालावश्यं हेतुमुक्तम् । (तो ति) वि-
भाक्त्यवस्थादिद्वानयाऽर्थविकटपनया निशेपतः समावेद्यम् ।
कथमिति चेद् ? । उच्यते-अनीनं कृतस्य कारितस्यानुमत-
स्य च स्वविधिनीं अनुमतिनिर्दिष्टां प्रत्याख्यायते, न तु कर-
णकारणे, तयोः कृतकारितत्वात् । इतरकालेऽपि तु करणकार-
णानुमतयः प्रत्याख्येयत्वेन न वार्यन्ते, अत्रिकटत्वाद्वा इत्यस्याप्य-
र्थस्य दर्शनाथं निविधम् इत्यादि कर्तव्यमिति ॥३५६६॥ विशेष-

(८) समर्पणावसमस्य जं जेतं ! पुष्पाविषयपुष्प पाणाऽवाप
अपवर्त्तत्वाए जवइ । मेणं भेतं ! पञ्चा पञ्चाइस्वमाणे किं
करइ ? । गोयमा । तीयं पदिक्रमइ, पदुपसां संवेदं, अणायं
पञ्चवक्त्राह । तीयं पदिक्रममाणे किं तिविहं तिविहेणं
पदिक्रमइ १, तिविहं तिविहेणं पदिक्रमइ २, तिविहं
एगविहेणं पदिक्रमइ ३, दुविहं तिविहेणं पदिक्रमइ ४,
दुविहं तिविहेणं पदिक्रमइ ५, दुविहं एगविहेणं पदिक्रमइ
६, एगविहं तिविहेणं पदिक्रमइ ७, एगविहं दुविहेणं
पदिक्रमइ ८, एगविहं एगविहं पदिक्रमइ, ए ।
गोयमा ! तिविहं तिविहेणं पदिक्रमइ तिविहं वा दुवि-
हेणं पदिक्रमइ । तं च पञ्चा एगविहं एगविहेणं प-
दिक्रमइ । तिविहं तिविहेणं पदिक्रममाणे न करइ, न कार-
वेइ, करंयं नाजुज्जाणइ मणसा वयसा कायसा ? । ति-
विहं दुविहेणं पदिक्रममाणे न करइ, न कारवेइ, करंयं ना-
जुज्जाणइ मणसा वयसा २ । अह्ना न करइ, न कारवेइ, ना-
करंयं नाजुज्जाणइ मणसा कायसा ३ । अह्ना न करइ-
३ वयसा कायसा ४ । तिविहं एगविहेणं पदिक्रममाणे
न करइ ३ मणसा ५ । अह्ना न करइ ३ वयसा ६ ।
अह्ना न करइ ३ कायसा ७ । दुविहं तिविहेणं पदिक्रम-
माणे न करइ, न कारवेइ, मणसा वयसा कायसा ८ । अ-

[illegible]

स्वक्साइ, एवं तं चेव जंगा एगूणवर्षं जाणिणव्वा०
जाव अट्ठाव करंतं नाण्णजाणइ कायसा । समणोवा
सगसस णं जेतं । पुब्बामेव धूलए सुसावाए पच्चक्खाए
भवइ । से णं भेने ! पच्चा पच्चाइक्खमाणे एवं जहा पा-
णाइवायसस सीयाहां जंगसयं जणिणं, तहा सुसावायसस
वि जाणिणवर्षं, एवं अट्ठासादानसस वि, एवं भूअगसस
मेहुणसस वि परिगइसस० जाव करंतं नाण्णजाणइ कायसा,
एए खलु एरिसगा समणोवाअगा जवंति, नो खलु एरि-
सगा आजीवियोवाअगा जवंति ।

(समर्थोपास्यस्यस्यं नि) तृतीयाध्यायवृष्ट्याः, अग्रणी-
पासकैरुपस्थैः। समर्थप्रमाशिवत्तया वा वृष्टीयम् । (पुत्राभिष-
पति) प्राज्ञान्नैव समर्थक्यप्रतिपत्तिस्मननरमेवस्थेयः । (अ-
पचक्षय एति) न प्रत्यावृत्तौ नृषिणः, तथा देशविरान्तिरि-
णामस्याजानन्तान्। नतश्च- (सं नि) स अग्रणीपासकः पश्चा-
द्भागानिगतान् विरान्तकस्ति । (पञ्चाङ्गस्यमाणे नि) प्रत्यावृत्तौगः
प्रणतित्वाभिषेति गम्यते, किं करोतिप्र प्रश्नः । वाचनान्तरं तु-
“अपचक्षयति” इत्यस्य स्थाने-“पञ्चक्षयति” । “पञ्चाङ्गस्य-
माणे” इत्यस्य च स्थाने-“पञ्चक्षयमाणे” इत्यनेन ।
तत्र च प्रत्यावृत्तः स्वयमेव, प्रत्यावृत्तार्थेऽङ्गं मुखेणा हेतुकत्वा
प्राणागतित्वाप्रत्यावृत्तानं मुखेणाऽऽमानं प्रादुर्भवतिप्रत्ये इति ।
(नतीभिस्त्राङ्गं) अन्तीतमूर्तताकालकुलं प्राणागतित्वात् प्रतिकाम-
ति, ततो निम्नद्वारेण निवर्तत इत्यर्थः । (वष्टुप्यर्थं ति)। प्रत्यु-
प्यर्थं वष्टुप्रमाकाक्षानं प्राणागतित्वात् संवृणोति, न करोतीत्यर्थः ।
अनागतं भविष्यत्कालविषयं प्रत्याकथयति, न करिष्यामीत्यादि-
प्रतिज्ञानोत्ति । (तिविद् विविधेणान्तरमादि) । (तिविद् विविधेण नि) वि-
कल्पाःतत्र माथा-“तिविधि निवा विविधि द्रुयातिविधि य पक्षा इत्यंति
जोगेसु । ति ए पक्षेति कु एक्षे, ति कु एक्षे नैव करणाइ ॥१॥”
येनतु च विकल्पेऽप्येकदश विकल्पा लभ्यन्ते । आह-च “एको
तिविधि य तित्वाप-दी नवगत तदं य विविधे नव य भिन्नानुवाकस्य
एवं, भेगा एगुलपक्षासं ॥ १ ॥” स्थापना । तत्र- (तिविद् वि-
विधेण नि) । विविधे भिन्नकारं करणकारणानुमुतिभेदात् प्राणा-
तिगतत्वाभिमति गम्यते, श्रियन्तं मनोवचनकाव्यलक्षणै
करणेन प्रातकामिति, ततो निम्नद्वारं विरानति । (तिविद् विविधे
हेण ति) । विविधे करणाऽऽदिभेदात्, श्रियन्तं करणेन मन-
प्रभृतीनामेकतरवर्जिततथेन । (तिविद् एगावर्हेणं ति) ।
तिविधे तस्यैव एकाविधेन मनःप्रभृतीनामेकतमनं करणेन ।
(द्रुविद् विविधेण ति) । विविधे कृतःऽऽदीनामव्यतमव्यवर्धं योगं
तिविधेन मनःप्रभृतीनामेकतमनं । एयमर्थःयि । (तिविद् तिविधं
पडिक्कममाणे इत्यादि) न करोति न स्वयं विधुद्वाऽन्यतीताकाले
प्राणातिगतं मनसा हा इतीदं, येन मया तथाऽऽप्तः नूतन इत्येव-
मनुमानात्, तथा न नैव कारयति मनसैव यथा-हा न युक्तं । कृतं
नैव स्वीयं परं न धातुतं इति चिन्तनात्, तथा कुर्वन् विधानमु-
पलक्षणैवास्करयन्तं वा समनुजानन्तं वा प्रत्यामानं वा प्राणा-
तिगतं नानुजानाति नानुमोद्यति, मनसैव यथातुस्मरणेन तद-
नुमोदनात् । एवं न करति, न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति
वचना, तथाविधवचनप्रत्येनात् । एवं न करोति, न कारयति,
कुर्वन्तं नानुजानाति कायिन । तथाविधाऽङ्गकारकरणादिति

न केह यथासंख्यन्यायो न करोति मनसा, न कारयति बलसा,
नानुजानाति कायेन इत्येवंसंख्यानुरसणीयो, बहुविधक्यापीन-
स्वास्वर्धन्यायानां बहुव्यसायविकल्पयोगाभावात् । एवं त्रिविधं
त्रिविधेनेत्यत्र विकल्प एक एव विकल्पः, तद्वन्तु पुनर्हिती-
यतुनीयवस्तुयुषु त्रयस्त्रयः, पञ्चमपञ्चयोनं नव, सप्तमं त्रयोऽष्ट-
मनवमयोनं नवति, एवं सर्वेऽप्येकानपञ्चाशत् । एवमेकमतीत-
द्वानिभुक्ते कृताऽऽदिस्ता करणाऽऽदिस्ता अथ त्रिविधेव ५तीतकाशे
मनःप्रभुतीमां कृतं कारितमनुजानं वा यद्यं कमेण न करो-
ति, न कारयति, न वानुजानाति, तन्निन्दनेन तदनुमीद्वानि-
धेतस्तानि निवर्तते इत्यर्थः, तन्निन्दनस्याभावे हि तदनुमी-
द्वानिभुक्तेः कृताऽऽदिस्ता क्रियमाणाऽऽदिरेव इत्यादिनि, वतमा-
नकाशे त्वाश्रित्य स्यामिह भविष्यत्कालोपेक्षया स्वैवमसौ न
करोति मनसा, न हानिध्यामीत्यस्य चिन्तनात्, न कारयति,
मनस्य तमहं घातविषयमीत्यस्य चिन्तनात्, नानुजानाति मन-
सा भाविनं वधमनुभूय हृदिकरणान्, एवं वाचा, कायेन च
नयोस्तथाविधयोः करणादिति । अथ त्रिविधेव ५तीतकाशे
मनःप्रभुतिना करिष्यमाणं कारिष्यमाणमनुभूयमानं वा
यद्यं प्रमेण न करोति, न कारयति, न वानुजानाति । ततो
निवृत्तिमनुपगच्छनीययोः, सर्वेषां मांसेन सप्तव्यारंशद-
धिकं नङ्ककशतं भवति, इह च त्रिविधं त्रिविधेनेति विक-
ल्पमाश्रित्याऽऽक्षेपपरिहारी वृत्त्यां तावधम्-

“ न करेऽश्वाद्यतिथं, गिहिणं कहे दोहं दूधसधिरस ।
अमृहं विलयस्स बहिं, पदिसिहोहं अणुमहं च ॥ १ ॥
कहे अनति गिहिणो, तिविहं तिविहणं नतिथं संवरणं ।
तं न जसो निदिहं, इहेव सुते विलेसे उ ॥ २ ॥
तो कहे मिजुनीय-पणुमनिसेहो ति सेसं विलयसि ।
सामये वऽणुधर्यो, तिविहं तिविहणं को दोहो ॥ ३ ॥ ”
इह च- (सधिरयसि) स्त्रीविये यथानुमतिरस्ति ।
(सामये व ति) सामये वा, अविशेषे प्रत्याख्यानं सति
(अणुधर्यो ति) विशेषे स्वयंनुरमणजलधिमत्स्यादौ “ पु-
ताहसंतेधिमि-समसमेगारसि पञ्चस्स । अनति कहे गिहि-
णो, दिक्कभिमुदस्स तिविहं च ॥ १ ॥ ” यथा च त्रिविधं
त्रिविधेनेत्यत्राऽक्षेपपरिहारी कृते, तथाऽऽवस्थापि कार्यौ । यत्रानु-
मतेरनुमेशोऽस्तीति । अथ कथं मनसा करणाऽऽदि, उच्यते-
यथा-वाक्तावधोचिती । आह च-

“ आह कहे पुण मनसा, करणं कारावधमणुमं य ।
जहं वहतपुजोमहिं, कसणाहं तहं भवे मनसा ॥ १ ॥
तयहीणसा वहतपु-करणार्हं च अहं मलकरणं ।
सावज्जजोगमरणं, पणसं वीयरगोहि ॥ २ ॥
कारावधं पुण मनसा, वित्तहं करेउ एस सावज्ज ।
चित्तं य कप ण, सुउउ कयं अणुमहं होह ॥ ३ ॥ ” इति ।
इह च पञ्चस्वपुत्रनेषु प्रत्येकं सप्तव्यारंशदधिकस्य अ-
ङ्ककशतस्य आवाङ्मूलां सप्तशतानि पञ्चभिस्सद्विधकानि
भवन्तीति यत् स्थायिरा आजीविके अमणोपासकगतं वस्तु
पूरा गीतमानं च अग्रास्तसावज्जुकम्, अग्रान्तरोक्तश्लाः
अमणोपासका एव भवन्ति । न पुनराजीविकोपासकाः । आ-
जीविकानां गुणत्वेनाभिमतता अप्रापि दृश्यमाह- (एव अणु
इत्यादि) एते अणु एत एव परिहृयमाना निग्रन्थस्तका
हरयोः (परिसग र्वा) ईदृशकाः प्राणातिपाताऽऽध्ववतीस

तिकमयाऽधिमन्तः (नो खलु ति) नैव (परिसग ति) उ-
क्तकथा उक्तश्लोनामपरिहानात् । (आजीविकोपासक ति)
गोश्लाकशिक्षणवकाः ॥ ३०८ श ७५ उ ० ।

तत्रयमेकाद्विंशजोगपरिमाणप्रदर्शनपरान्यकर्तृकीगया-

एवैहणुव्यापणं, एकगुणनिगच्छकपणएहिं ।

एवं य तह दस पण ५-कगो य संजोगो नापक्खा ॥ १८॥

चरातीए वक्खणं पंचवहं अणुव्यापणं पुव्वमणियाणं ए-
कगुणतिगच्छकपणएहिं वितिज्जमाणं पंच य इस्स
पण एकगो य संजोगो नापक्खा । एकेण वितिज्जमाणानां
पंच । संजोगा कहे? पंचघरएसु धंगमा एवेव हवति, दुगेण वि-
तिज्जमाणानं इस्स वेव । कहे? १. पटमवितियधरणं एका १, प-
टमतइयधरणं २, पटमवचउयधरणं ३, पटमपंचमघरणं ४, वि-
तियतियधरणं ५, वितियचउयधरणं ६, वितियपंचमघ-
रणं ७, ततियचउयधरणं ८, ततियपंचमघरणं ९, चउय-
पंचमघरणं १०, तिगेण वितिज्जमाणानां इस्स वेवा कहे? । पट-
मावितियतइयधरणं एका १, पटमावितियचउयधरणं विति-
आ २, पटमावितियचउयधरणं ३, पटमततियचउयधरणं ४,
पटमततियपंचमघरणं ५, पटमचउयपंचमघरणं ६, वितिय-
ततियचउयधरणं ७, वितियततियपंचमघरणं ८, वितिय-
चउयपंचमघरणं ९, ततियचउयपंचमघरणं १०, चउयगण-
वितिज्जमाणानां पंच इवति । कथं? । पटमावितियततियचउय-
धरणं एका १, पटमावितियततियपंचमघरणं २, पटमावितियत-
तियचउयपंचमघरणं ३, पटमततियचउयपंचमघरणं ४, वि-
तियततियचउयपंचमघरणं ५, पंचगण वितिज्जमाणानां ए-
का वेव अहं इति गायथः ॥ १८ ॥

एतथ य एकगेण व जे पंचसंजोगा, दुगेण व जे दस इत्यादि
एयस्स चारणियावओएण अणयपक्खणा होति ।

वयइक्कमसंजोगा-णं हुंति पंचएह तीसई जंगा ।

दुमसंजोगाणं दस-एह तिनि सट्ठी सया हुंति ॥ १९ ॥

तिगमंजोगाणं दस-दह भंगसप एकवीस इस्सट्ठा ।

चउसंजोगाणं पुण, चउसट्ठिसयापि अमियाण ॥ २० ॥

सत्तत्तरी सयाई, उत्तत्तराई तु पंचसंजोगे ।

उत्तरगुण अवरियमे-तियाण जाणाहि सव्वमं ॥ २१ ॥

सोससं चेव सहस्सा, अट्ठ सया चेव होति अट्ठडहिया ।

एसो उ सावगाणं, वयमहणविही सपसेणं ॥ २२ ॥

एताश्चतस्रोऽप्यव्यक्तताः सांप्रयोगा इत्युच्यन्तेताः । “ एतास्स
भाचणाविही इमा-तावादिं वेषापना-संपदं चारणिया कज्ज-
ति-पुण्णं पाणातिपातं डुबिहं तिविहणं १, डुबिहदुपिहणं २,
डुबिहं एकविहणं ३, एकविहं तिविहणं ४, एकविहं दुपिहणं ५,
एकविहं एकविहणं ६, एवं धूलगमुसावाइमहेदुणपरिमहेसु
एककथं भेदा । एते सर्वे वि मित्रिमा तीसं हवति । तत्तच्च य-
दुक्तं प्राक्-“ वयपककगसंजोगा-णं, पंचवहं तीसह भंग ति”
तद्विहितं । इदानीं पुनरागमिष्या-धूलगपाणातिपातं धूलगमु-
सावाइ पंचककवाइ डुबिहं तिविहणं १, धूलगपाणातिपातं
डुबिहं तिविहणं, धूलगमुसावाइ पुण डुबिहं दुपिहणं २,
धूलगपाणातिपातं ३ धूलगमुसावाइ पुण डुबिहं एकविहणं ३,
धूलगपाणातिपातं ४, धूलगमुसावाइ पुण एतद्विहं ति-

विहेण ४, धूलगपाणातिपातं २३, धूलगमुसावाहं पुण एगविहं
 दुविहेण ५, धूलगपाणातिपातं २३, धूलगमुसावाहं पुण एग-
 विहं एगविहेण ६, एते य एवं धूलगपाणातिपातं मेहुण परिमहेसु
 एकेकवज्जमा सव्वे वि मेहिता चववीसं । एते य धूलगपाणा-
 तिपातपदमघरयममुं चमाणेण य लक्का । एवं विविधघरएसु
 पत्तेयं चववीसं भवति । एते य सव्वे वि मेहिता चववाहीसं
 सत्तं चारितो १४४ धूलगमुसावाहं वि चित्तिज्ज-तत्थ धूल-
 गमुसावाहं धूलगपाणातिपातं २३, धूलगमुसावाहं पुण दुविहं दुविहेण २ ।
 एवं पुव्वकमेण उअंगा पायवा, एवं मेहुण परिमहेसु वि पत्तेयं
 पत्तेयं उअ, सव्वे वि मेहिता अट्टारस । एते य मुसावायपदमघ-
 रयममुं चमाणेण लक्का । एवं विविधादिचरगेसु वि पत्तेयं पत्तेयं
 अट्टारस अट्टारस भवति । एते सव्वे वि मेहिता अट्टारसं सत्तं
 वि चारितो धूलगमुसावाहो । इद्याणि धूलगादत्तादाणं चित्ति-
 ज्ज-तत्थ धूलगादत्तादाणं धूलगमेहुणं च पञ्चकलाति-दु-
 विहं ति विहेण १, धूलगादत्तादाणं २३, धूलगमेहुणं च पुण
 दुविहं दुविहेण २, एवं पुव्वकमेण उअंगा पायवा । एवं
 धूलगपरिमहेण वि उअंगा, मेहिता दुवालस । एते य धूल-
 गादत्तादाणं पदमघरयममुं चमाणेण लक्का विविधादिभु वि
 पत्तेयं पत्तेयं दुवालस भवति । एते सव्वे वि मेहिता वावचरि
 हवति चारियं धूलगपाणातिपातं । इद्याणि धूलगमेहुणं चित्ति-
 ज्ज-तत्थ धूलगमेहुणं धूलगपरिमहं च पञ्चकलादि दुवि-
 हं ति विहेण १, धूलगमेहुणं २३, धूलपरिमहं पुण दुविहं
 दुविहेण २, एवं पुव्वकमेण उअंगा । एते य धूलगमेहुणपदम-
 घरयममुं चमाणेण लक्का, एवं वीयादिभु वि पत्तेयं पत्तेयं उअ
 उअ, सव्वे वि मेहिता छुत्तं । एते य धूलगमेहुणं चारुम सव्वे वि
 वीयालसपदुत्तरसयं वावचरि छुत्तं मेहिता तनि सथा-
 नि सट्ठादि हवति । "तत्थ यत्तं माक्क" उअसंजोगा-
 ण इत्तं, तिथि य सट्ठा सया दुति ति " तदेतत् मादित्तम् ।
 इद्याणि तिगचारणिथा-धूलगपाणातिपातं धूलगमुसावाहं धू-
 लगादत्तादाणं च पञ्चकलादि ति विहं ति विहेण धूल-
 गपाणातिपातं धूलगमुसावाहं २३, धूलगादत्तादाणं पुण
 दुविहं दुविहेण २, धूलगपाणातिपातं धूलगमुसावाहं च दुविहं
 ति विहेण, धूलगादत्तादाणं पुण दुविहं एगविहेण २, एवं
 पुव्वकमेण उअंगा, एवं मेहुण परिमहेसु वि पत्तेयं पत्तेयं उअ
 उअ, सव्वे वि मेहिता अट्टारस । एते य धूलगमुसावाहपदमघ-
 रयममुं चमाणेण य लक्का । एवं विविधादिभु वि पत्तेयं पत्तेयं अट्टा-
 रस २ हवति । सव्वे वि मेहिता अट्टारसं, धूलगपाणा-
 तिपातं पदमघरयममुं चमाणेण लक्का । एवं विविधादिभु वि पत्तेयं
 पत्तेयं अट्टारसं सत्तं भवति । एते सव्वे वि मेहिता उअताणि
 अट्टारसताणि । एवं धूलगपाणातिपातं तिगसंजोएण धूलग-
 मुसावाहं सव्वचारि । इद्याणि धूलगादत्तादाणं सव्वचारि,
 तत्थ धूलगपाणातिपातं धूलगादत्तादाणं धूलगमेहुणं च पञ्च-
 कलाति दुविहं ति विहेण १, धूलगपाणातिपातं धूलगादत्तादाणा
 २३, धूलगमेहुणं पुण दुविहं दुविहेण २, एवं पुव्वकमेण उअं-
 गा । एवं धूलगपरिमहं वि उअं मेहिता दुवालस । एते अट्टा-
 दाणं पदमघरयममुं चमाणेण लक्का । एवं वीयादि पत्तेयं प-
 त्तं उअलस २, सव्वे वि मेहिता वावचरि हवति । एते य
 धूलगादत्तादाणपदमघरयममुं चमाणेण लक्का, एवं वीयादिभु वि

पत्तेयं पत्तेयं वावचरि, सव्वे वि मेहिता चत्तारि सत्तम् व-
 चीस हवति । एवं धूलगपाणातिपातं तिगसंजोएण धूलगा-
 दत्तादाणं सव्वचारि । इद्याणि धूलगमेहुणं सव्वचारि-
 रति-धूलगपाणातिपातं धूलगमेहुणं धूलगपरिमहं च पञ्च-
 कलादि दुविहं ति विहेण १, धूलगपाणातिपातं धूलगमेहुणं च
 २३, धूलगपरिमहं पुण दुविहेण २ । एवं पुव्वकमेण उअं-
 गा एते धूलगमेहुणपदमघरयममुं चमाणेण लक्का विविधादिभु
 पत्तेयं पत्तेयं उअ, सव्वे वि मेहिता उअं सत्तं । एते धूलगपाणा-
 तिपातपदमघरयममुं चमाणेण लक्का, वीयादि वि पत्तेयं पत्ते-
 यं, उअं सत्तं सव्वे वि मेहिता सत्तं सत्तं सोलसुत्तर, एवं धू-
 लगपाणातिपातं तिगसंजोएण धूलगमेहुणं सव्वचारि उअं
 पाय । तिगसंजो एपाणातिपातं । इद्यानि मुसावाहं चित्तिज्ज-
 ति-तत्थ धूलगमुसावाहं धूलगादत्तादाणं धूलगमेहुणं च पञ्च-
 कलाति ति विहं ति विहेण । धूलगमुसावाहं धूलगादत्तादा-
 णं च २३, धूलगमेहुणं पुण दुविहं दुविहेण २, एवं पुव्वकमे-
 ण उअंगा, एवं धूलगपरिमहेण वि य मेहिता दुवालस,
 एते य धूलगादत्तादाणपदमघरयममुं चमाणेण लक्का विविधा-
 दिभु वि पत्तेयं पत्तेयं दुवालस, सव्वे वि मेहिता वावचरि ।
 एते धूलगमुसावाहपदमघरं भुमं चमाणेण लक्का विविधादि-
 भु वि पत्तेयं पत्तेयं वावचरि, सव्वे वि मेहिता चत्तारि सत्त-
 मा वचीस । एवं धूलगमुसावाहो तिगसंजोएण धूलगादत्ता-
 दाणं सव्वचारि । इद्याणि धूलगमेहुणं सव्वचारि-
 तत्थ धूलगमुसावाहं धूलगमेहुणं धूलगपरिमहं पञ्चकला-
 ति दुविहं ति विहेण १, धूलगमुसावाहं धूलगमेहुणं च २३,
 धूलगपरिमहं पुण दुविहं दुविहेण २ एवं पुव्वकमेण उअं-
 गा, एते धूलगमेहुणपदमघरयममुं चमाणेण लक्का विविधादिभु
 वि पत्तेयं पत्तेयं उअ हवति । सव्वे वि मेहिता छुत्तं । एते
 वि धूलगमुसावाहपदमघरयममुं चमाणेण लक्का विविधादिभु वि
 पत्तेयं पत्तेयं उअं सत्तं हवति, सव्वे वि मेहिता हो सया सोलसुत्त-
 रा चारियो, तिगसंजोएण धूलगमुसावाहो । एवं धूलगाद-
 तादाणादि चित्तिज्ज-तत्थ धूलगादत्तादाणं धूलगमेहुणं धूलग-
 परिमहं पञ्चकलादि २३, धूलगादत्तादाणं धूलगमेहुणं च २३,
 धूलगपरिमहं पुण दुविहं दुविहेण २, एवं पुव्वकमेण उअं गा ।
 एते धूलगमेहुणपदमघरयममुं चमाणेण लक्का वीयादिभु पत्तेयं प-
 त्तं उअ, सव्वे वि मेहिता उअं सत्तं, एवं धूलगादत्तादाणपदमघ-
 रयममुं चमाणेण लक्का वीयादिभु वि पत्तेयं पत्तेयं छुत्तं, सव्वे मे-
 लिता हो सया सोलसुत्तरा । एवं य जूलांशं भाउत्तं सव्वे वि
 अरुवाहं उअया वीयालसपदमघरयममुं चमाणेण लक्का
 वीयालसपदमघरयममुं चमाणेण लक्का वीयादिभु वि पत्तेयं पत्तेयं
 उअं सत्तं हवति । तत्थ यत्तं माक्क " तिगसंजोएण इत्तं
 एवं सया एतिसंजोएण धूलगमुसावाहं धूलगादत्तादाणं धूलगमेहुणं
 च पञ्चकलादि दुविहं ति विहेण १ धूलग-
 पाणातिपातं २३, धूलगमेहुणं पुण दुविहं दुविहेण २, एवं
 पुव्वकमेण उअंगा धूलगपरिमहेण वि उअ, एते य मेहिता दु-
 वालस । एते य धूलगादत्तादाणपदमघरयममुं चमाणेण लक्का,
 विविधादिभु वि पत्तेयं पत्तेयं दुवालस दुवालस, सव्वे वि मे-
 लिता वावचरि, एवं धूलगमुसावाहपदमघरयममुं चमाणेण लक्का
 उअ, वीयादिभु वि पत्तेयं पत्तेयं वावचरि वावचरि, सव्वे

मेलित्वा चत्वारि सखा बलीसा, एष पूरगपाणाहवायपदमघर-
ममुचमाणेण लज्जा वीयादित्सु वि पत्तये पत्तये चत्वारि स-
खा बलीसा, सखे वि मेलित्वा दो सहस्सा पंचसखा वाण-
उया । इयाणि अन्नो विगणो-पूरगपाणाहवाय पूरगमुसावा-
य पूरगमेहुण पूरगपरिभाहं पञ्चकख्खाइ, दुविहं विविहेण पूर-
गपाणाहवाय २३, पूरगपरिभाहं पुण ड्वाहं ड्वाहयेण २ प-
त्तये कमेण उम्मेगा, एष पूरगमेहुणपदमघरममुचमाणेण ल-
ज्जा वीयादित्सु पत्तये पत्तये उ उ, सखे वि मेलित्वा उलीसं ।
एष पूरगमुसावाय पदमघरममुचमाणेण लज्जा विनियार्दित्सु
वि पत्तये पत्तये तीसं २। सखे वि मेलित्वा दो सखा सोलसुत्तरा ।
एष पूरगपाणानिवायपदमघरममुचमाणेण लज्जा वीयादित्सु वि
पत्तये दो सखा सोलसुत्तरा, सखे वि मेलित्वा ड्वाहससखा उ-
उया । इयाणि अन्नो विगणो-पूरगपाणाहवाय पूरगमु-
सवादाणं पूरगमेहुणं पूरगपरिभाहं च पञ्चकख्खाइ, दुविहं
विविहेण पूरगपाणाहवाय पूरगमुसावाय पूरगमेहुणं च २३
पूरगपरिभाहं पुण दुविहेण २। एषे पुञ्चकमेण उम्मेगा, एष पू-
रगमेहुणपदमघरममुचमाणेण लज्जा वीयादित्सु पत्तये पत्तये
उ उ मेलित्वा उलीसं, एष पूरगमुसावायपदमघरममुचमा-
णेण लज्जा वीयादित्सु वि पत्तये पत्तये उलीसं २, सखे वि मेलि-
त्वा दो सखा सोलसुत्तरा । एष पूरगपाणाहवायपदमघरममुच-
माणेण लज्जा वीयादित्सु वि पत्तये पत्तये दो सखा सोलसुत्तरा,
सखे वि मेलित्वा दुवालसखा उउया । इयाणि अन्नो विगणो-
पूरगमुसावाय पूरगमुसावाय पूरगमुसावाय पूरगपरिभाहं पञ्च-
कख्खाइ, दुविहं विविहेण १, पूरगमुसावायादि २३, पूरगप-
रिभाहं पुण दुविहं दुविहेण २, एषे पुञ्चकमेण उ उम्मेगा, एष पू-
रगमेहुणपदमघरममुचमाणेण लज्जा वीयादित्सु वि पत्तये पत्तये
उ उ मेलित्वा उलीसं । एष पूरगमुसावायपदमघरममुचमा-
णेण लज्जा वीयादित्सु वि पत्तये पत्तये उलीसं उ-
लीसं, मेलित्वा दो सखा सोलसुत्तरा, एष पूरगमुसावा-
यपदमघरममुचमाणेण लज्जा वीयादित्सु वि पत्तये दो दो
सखा सोलसुत्तरा, सखे वि मेलित्वा दुवालसखा उउया, ए-
ष मूलामे प्रारभत सखे वि दो सहस्सा पंचसखा वाणउ-
या दुवालस सखा उउयाइ मेलित्वा उ सहस्सा चत्वारि
सखा भलीया । "ततश्च यदुक्तं प्राक्- "तउ संजोणं चउ-
कल्लियाणि अस्सोयाणि सि ।" तज्जगन्निम । इयाणि पंचग-
खारणिथा-तथ पूरगपाणाहवाय पूरगमुसावाय पूरगमु-
सावाय पूरगमेहुणं पूरगपरिभाहं च पञ्चकख्खाइ दुविहं
विविहेण १, पूरगपाणाहवायादि २३, पूरगपरिभाहं पुण
दुविहं ड्वाहयेण २। एषे पुञ्चकमेण उम्मेगा, एष पूरग-
मेहुणपदमघरममुचमाणेण लज्जा वीयादित्सु वि पत्तये प-
त्तये उ, मेलित्वा उलीसं, एष पूरगमुसावायपदमघरममुचमा-
णेण लज्जा वीयादित्सु पत्तये पत्तये उलीसं २, मेलित्वा
दो सखा सोलसुत्तरा । एष पूरगमुसावायपदमघरममुचमा-
णेण लज्जा वीयादित्सु वि पत्तये पत्तये दुवालसखा उ-
उया, सखे वि मेलित्वा सस च सखा ड्वाहसखा । "ततश्च
यदुक्तं प्राक्- "सत्तरिसखा लहसत्तरा तु पंचसजोगे । "

तद् भाषितम् । उत्तरगुणमविरयमिषियाण जाणादि सखयं
ति । उत्तरगुणमादित्यादि एगो खेव भेदोऽविरयसम्मदिदी वी-
जो, यद्वि मेलित्वायं सखेसि पुञ्चप्रणिवाण भेदाय जा-
२५

साहि सखयं इमं पञ्चणे पञ्च, तं पुण इमं सोलस खेव
सहस्सवादि गाथा भाषितार्थेति । आद्यो १ अ० । २३० ।
अयऽऽहारभेदप्रकरणार्थो सख्यो यद् जयति तद्विजयनाह-
तिविहाइभेयम्मे लखु, एतय इमं वरिणयं जिणदेहि ।
एत्तो चिचप नेरमु चि, सुदुमं ति बुहाणपविरुक्ते ॥ ३३॥

शिवधः पावकवज्रोऽऽहार आदित्यस्य स तथा । आदिहा-
द्वाचचतुर्बिधपरिग्रहः । स चासौ जन्ध्र विशोपस्त्रिधाऽऽ-
दिभेदः, तस्मात्तथाश्रित्य । अतुर्वाक्यालङ्कारः । अत्र प्रयत्ने, इ-
दमाहारप्रत्याख्यानं, वर्णितमुक्तम्, जितन्द्रेजितनायकैः पा-
नकाऽऽहारं प्रत्याकारयद्वस्य वर्णितत्वाति । (एत्तो चिच पति)
इत एव विविचस्य चतुर्बिधस्य वाऽऽहारस्य प्रत्याख्याना-
नुज्ञानात् । भेदेऽपि अज्ञानाऽऽदिगोचरनाऽऽदिविशोपेऽपि न
कवले शिवधोऽऽदिन्द्रेत एवेदम्, अयं कर्त्तव्यमिति । य-
था-एतावन्मयेवौद्धाऽऽद्विद्वयायेतत्परिमाणयेव च प्रदो-
पयामीति । आह-च- "लेखमलेवर्त्तं वा, अममं इदं च
अइत वेधामि । अमुणय ए वदेण उ, अह वध्याभिगहो ना-
म ॥ १ ॥ " इति । किमप्येवमित्याह-सुदुममिति निरुपममि
कृत्या । बुधानां विवेकिनाम्, अविच्छेदमविरोधविविधोपवतो-
ऽप्रमादवृद्धादनुवादिनि गाथायः ॥ ३३ ॥

इदं विप्रतिपत्तिं दर्शयामाह-

अमो भर्षति जतिणी, ति विहाऽऽदिरस्य ए लखु जुतमिणं ।
सर्वविरट् पर्व, जेयगहणं कटं मा उ ॥ ३३ ॥

अप्ये जैनविशेषयोऽपरे दिगम्बरा इत्यर्थः, भगवति प्रवर्ते किं त-
दित्याह-यनेः साधोः शिविवाऽऽदिरस्य पावकवज्रेण, तस्मै जेव,
युक्तं सङ्गतम्, इदं प्रत्याख्यानं, कुन एतवेवमित्याह-सर्वविरतः स-
मस्तवस्तुर्गतिमुत्सवात् । कथं तत्र दृष्टाह-एवमुक्तं, यस्मिन्
विभेदाऽपि प्रत्याख्यानं स्यादित्यनुपपन्नमङ्गलम् । भेदप्रहणे
शिविवाऽऽहारस्येयं विज्ञापयति । कथं तु कृतं पुनः प्रकारे-
ण १, न कथाश्चिदप्यर्थः सा सर्वविरतिः । तुयऽऽः पुनरर्थः, नख-
प्रयोगश्च दर्शित एव । एतदुक्तं भवति-शिविवाऽऽहारस्य प्रत्या-
ख्यानं सर्वोऽऽहारस्य प्रत्याख्यानोऽसर्वविरतित्वेन स्यात् । इति
गाथायः ॥ ३३ ॥

अत्रोत्तरमाह-

अपमायवुज्जिजगमं, एयं एतयं ति दोसियं पुव्वं ।
तत्तमोयमिसत्तारणं, मेसखाया तज्जो आदिगा ॥ ३४ ॥

अपमाद्वुक्तेजिनकमप्रसक्तोऽर्थसंवाद्कम्, एतद्वाहप्रत्या-
ख्यानम्, अत्र सर्वसाधययोगविरतिके सामाधिक्ये सत्यमपाति,
एतद्विगतमुक्तम्, पुं प्रोक्तम् । तथा- "सामाह एव साव-अ-
न्नामकवे उ गुणकरं एयं । अपमायवुज्जिजगमं-संज्ञेयं आणा-
उ विवर्धं ॥ १ ॥ " इति । ततश्च तज्जग एव पावकाऽऽहार
एव तज्जगमात्रं, तस्य करणं विधानं तज्जगमात्रकरणं, तत्र
सति, शेषस्यागादृशनाऽऽवाहप्रत्यपरिहासोऽसंसाधप्रमादः,
अधिकः सर्वविरतिसामाधिक्यमपि तज्जगमात्रादपेक्षयाऽभि-
न्नरो जयति, अतः सर्वसाधययोगविरतेरप्यव्यापितत्वाद्वाप्रमा-
द्विशेषोऽपवादकत्वाच्च सर्वविरतस्यापि शिविवाऽऽहारप्रत्याख्या-
नमसङ्गत्तं न भवति । इति गाथायः ॥ ३४ ॥

इहाहनुपपत्तेरप्येव परवचनमाशङ्क्य परिहरन्नाह-

एवं कटं वि कजे, बुविहस्य वि वे ण होमि विवमिणं ।

सर्वं जङ्गो लुवरं, पाण्डुण अण्डपरिमो ॥ ३५ ॥

एवमनेन प्रकारेण प्रसन्नं ब्रुवि जनकया त्रिविधाऽऽहारप्रत्या-
ख्यानामुपगमे, कथञ्चिन्नामप्रकरणे धानानिमेषाऽऽदिना,
कार्ये प्रयाजने धानप्रत्याऽऽदौ । पाठादन्तरेण कथितकार्ये, त्रिवि-
धस्याप्यधनास्त्रादिमकस्याप्याहारस्य, आसन्नं त्रिविधस्य, त-
त्प्रत्याख्यानस्य, न भवति न जायते, विषये वान्तनीयम् । इदमे-
तद् जन्ममन्तं, भवत्येव द्विविधाऽऽहारस्यापि तदिति परामिप्र-
याः । अत्रोत्तरमाह-सत्यमेवैतत् । एवं प्रसङ्गमनुपगम्य तत्रैव
विशेषमाह-यतेः साधोः, नवरं केवलम्, प्रायेण बाहुव्येत, वि-
शिष्टताऽऽप्यवस्थां मुक्त्वा (न) तैव, अण्डपरिमोऽऽधानपा-
नकापिकृष्यापरस्य आदिमस्यादिमाऽऽहारस्य ओजसमास्तं, वेत्ता-
माऽऽदिष्याहारप्रदणकारणेषु आदिमस्यादिमप्याराधितकृत्या-
वस्थां गेयत्वा । यतिप्रदण्णेन आचकस्य द्विविधाऽऽहारस्यापि
प्रत्याख्यानमनुपगतम् । इति गाथाऽऽर्थः ॥ ३५ ॥ पञ्चा० ५ वि० ० ।
(सम्यक्प्रत्ययप्रत्ययम् "सम्योगात्सर्वो पुत्राविव चित्तुःश्रो-
तृपिक्रमः" इत्यादिना त्वेण आचकस्य प्रत्याख्यानं 'सम-
च' शब्दे वक्ष्यते) (आचकमर्थानि स्वस्वस्थाने कृत्यानि)
अथाना सर्वोत्तमप्रत्याख्यानमन्वये । अथवा देशोत्तरगुण-
प्रत्याख्यानं आचकाणां भव भवन्ति तदधिकार पशोक्तम्, सर्वो-
त्तरगुणप्रत्याख्यानं तु देशतः सम्यसाधारणमित्यतस्त्वन्वि-
त्स्याय-
पञ्चकखानं उत्तर-गुणेषु स्वमण्डलं अण्डपरिमं ।
तथैव इहयं पण्ये, तं वि अङ्गो दमविहं तु ॥ ३६ ॥
प्रत्याख्यानं प्राङ्निर्वाणदशमं, उत्तरगुणेषु उत्तरगुणवि-
धेयं, प्रकरणात् साधूनां तावद्विमितं कृणुःऽदि, कृणुप्रदणं
कतुषुऽऽदिनक्तपरिप्रदः आदिप्रदण्णं त्रिविधं निप्रदप्रदः । अने-
कविधमित्यनेन प्रकारेण, प्रकाराच्च व्यवस्थानां, तेन चानेकविधेन,
वशाद्व्युत्पन्नकृतेन च, अनेन सामान्येनोत्तरगुणप्रत्याख्यान-
निरूपणाधिकारे । अथवा-चशब्दस्यैवकारार्थस्यानैव, अनेति
सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानप्रक्रमे प्रकृतमुपयोगाधिकार इति प-
रार्थः । तदपि चेदं दशविधं तु मुद्रापकृष्या दशप्रकारमेव । इति
गाथायर्थः ॥ ३६ ॥

समुना दशविधमेवोपपन्नस्य आह-

अगावपमर्द्धनं, कोरीगहिर्नि निम्रिञ्जि चैव ।
मागारमगागारं, परिमाणकदं निरविमं ॥ ३७ ॥
संकेतं चैव अक्का, पञ्चकखानं तु दमविहं ।
सयमवऽणुपालिगुञ्जं, दाणुवपमे जट्ट मपाही ॥ ३८ ॥
हार्गहाडुगं ।

भाविअग्निगवयगुणं, ममत्तरहिआण नत्थिहु विमेमो ।
अण्णाणम्मि परम्मि अ, तो वत्ते पीरमुजओ वि ॥ ३९ ॥

अनागतकरणद्वानगतं, पशुपुत्राऽऽदावासायाऽऽदि वैषाव्युरक-
रणात्तरायसङ्गायाद्वारन एव तत्परकारणमित्यर्थः । एवमितिका-
न्तकरणाद्विज्ञातम् । भावना प्राप्तम् । (कोरीसहिधिमिति) को-
रीभर्तृसहितम् । मिलितोभयप्रमाणयामकोरित्वमुपऽऽदिह्यनु-
र्थाऽऽदिकरणमेवेत्यर्थः । निरयिञ्जं चैव नितरां यन्त्रितं निर-
यिञ्जं, प्रतिज्ञातदिग्दर्शः । शानाऽऽद्यस्तारायनावेऽपि नियमस्तः कतं-

व्यमिति इदम्यम् ५ । साकारमाक्रियन्त इत्याकाराः, प्रत्याख्या-
नापवादहेतवोऽनाभोगाऽऽद्यः सङ्कष्टः ५ । तथा कथितमाना-
कारमनाकारम् ६ । परिमाणकृतमिति द्रव्यादिकृतपरिणाममिति
भावना ७ । (निरविमं सत्यमिति) सममासनाऽऽदिविषयम् ८ ।
इति गार्थाः ॥ ३७ ॥ संकेतं चैवैतं केतं विहममुद्राऽऽदि, सङ्-
केतेन संकेतं, विहमित्यर्थः । (अक्का) किं । कास्त्राऽऽद्यमका-
भियं पौरुषशक्तिकालानामित्यर्थः १० । प्रत्याख्यानं तु दशविधं,
प्रत्याख्यानशब्दः सर्वत्रानागतऽऽदौ संबध्यते । तुशब्दस्यैवकारा-
धर्माद्यवहितोपपत्त्यासादृशविधमेव । इह कोपांघ्रिमेदास्पद एव
जेद इति न पुनरुक्तमाशङ्कनीयमिति । आह-इदं प्रत्याख्यानं प्रा-
णापिनाऽऽदिप्रत्याख्यानवत् किं तावत्स्वयमकरणऽऽदिमे-
भिन्नमनुपालनीयमाहोस्मिदम्यथा ?, अण्वपेत्साह-स्वयमनु-
पालनीयं, न पुनरप्यकारापणे, अनुमती वा निषेध इत्याह- (डा-
णुवपमे जट्ट मपाही) अथाऽऽहारसि अथाऽऽहारसि येन प्रदानोपपत्त्या
सया समाधिर्यथा समाधानागतमनोऽप्यपीरया प्रवर्तितमिति
विचार्यते । उक्तं च- "आविर्भावोऽप्यपण्यं, ममत्तरहि-
याण नत्थिहु विसेसो । अण्णाणम्मि परम्मि अ, तो वत्ते पी-
रमुजओ वि ॥ ३८ ॥" इति गार्थाः । आह-० ६ अ० । (अ-
नागताऽऽदीनां व्याख्या स्वस्थाने)

अथाप्रत्याख्यानम्-

इह पुण अक्कावत्, नवकाराऽऽदि पतिदिनोपपत्तिगिति ।
आहारगोप्यं जट्ट-गिर्दण जण्णिमो इमं चैव ॥ ३९ ॥

इहास्मिन् प्रकरणे, पुनःशब्दो विशेषयितव्यः, स चायम्-अक्का
कास्त्रं, सैव रूप समावो यस्य तदक्कापम् । सङ्कापनां च प्रत्या-
ख्यानस्य तत्परिमाणानुपपत्त्यादिनिष्कर्षाविवक्षयति । किं ता-
स्याह-(नवकाराह) निमस्कारसहितमनुपपत्तिं दशधाः आह च-
"नवकार पोरिसि, पुरिमिहृक्कासनेकटाणे य । आयांवल-
मन्हे, चरिमे व अग्निग्दे विगई ॥ १ ॥" ननु निमस्का-
रसहिताऽऽद्यां न स्वयमप्यङ्गाप्रत्याख्यानम्, एकाशनाऽऽदा-
वऽऽदाऽऽदि परिमाणकृतमिन्द्रिणप्रत्याख्यानमनाकारवत् । यदाह-
"इसीहिं व कचलेहिं य, चोर्हिं निमकाहिं अहव दम्मे-
हिं । ओ जत्तपरिकवाये, करेह परिमाणकदमेयं ॥ १ ॥"
इति । तत्कथमुक्तमाह- "नवकाराह" । अत्रोपपत्ते-
रुद्राप्रत्याख्यानपुनरेव प्राय एकाशनाऽऽदि प्रतिपद्यते । तेन नि-
मस्काराऽऽदिक दशविधमप्यङ्गाकारतयोक्तमिति न दोषः । अत्र
शेषमेष्ट्यागेन निमस्कारसहिताऽऽदिकमेव कस्माद् ज्ञयते ।
इत्याह-प्रतिद्वानुपपत्तिद्विसमुपयोगि प्रयोजनवत् प्रतिद्वानोप-
योगि, इतिशब्दो हेतुवत् । प्रतिद्वानोपयोगिभवेत्यास्य कृतः १, इ-
त्याह-आहारगोप्यमशनाऽऽदाहारादिविषयम् । यत आहारश्च प्रा-
यः प्रतिद्वानोपयोगिनि । अथ किं यतीनामेवेष्ट १, नियम्, अत
आह-यतिद्विद्वानुपपत्तिसाधारणमित्यर्थः । ज्ञानेन च ये आच-
काणां निमस्कारसहिताऽऽदिप्रत्याख्यानं न प्रतिपद्यन्ते, तस्मात्-
प्रपास्तम् । तत्र कोपयतिः प्राणुपदशिता । (अणिमो ति)
अनागताऽऽद्यमनागतायां प्रत्याख्यानेनैव । चैवशब्द-
व्याख्याः । एवकाराच्च प्रत्याख्यानाद् व्यतिरिक्तस्य पदा-
व्याप्त्यस्य प्रजननीयतया व्ययच्छेदार्थः । इति गार्थाः ३९ ॥
पञ्चा० ६ वि० ० अ० ० । १० । को० । उपा० । ७० । १० ।
रात्रौ मुक्तिर्मात्रं प्राप्तनिमस्कारसहिताऽऽनुपपत्तिप्रमाणप्रत्या-
ख्यानं शुद्धमिति, न वा ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-प्रत्याख्यानं शु-

कृति, परं स्वजानतेति । १०० २ प्रका० । आक्षानामष्टमा-
नप्रस्थाक्यानेऽप्यभाषणे कल्पने, न बा १, इति प्रश्ने, उत्तरम्-
आक्षानामष्टमास्तपसि अवभाषणं न कल्पते, आचरणया
आभाषात् । १०० २ प्रका० ।

(१) आद्याः प्रस्थाक्यानां कदा शुद्धन्ति-

प्रतिकामकस्य च प्रस्थाक्यानां चकारात्पूर्वं सचिताऽऽदिचतु-
र्हानियमप्रवृत्तं स्यात्, अतः प्रतिकामकेनापि सूर्योदयात्माकं च-
तुर्दशानियमप्रवृत्तं यथाशक्तिमस्कारसहितप्रतिप्रतिपत्तिनाऽऽदि-
हृत्वास्तौकाशनाऽऽदियथाशुद्धीनसचिचतुर्दशविभक्तितैवेत्यादि-
नियमोच्चारणकं देशानुवर्तकं च कार्यमिति आक्षान्ति-
वृत्तिरिति तानुवादः । क्रोद्धकमन्त्राय-यनो नमस्कारसहितवि-
ध्यादिकप्रस्थाक्यानां सूर्योदयात्माक्यानां चकारात्पूर्वं युक्तं, न तु
तत्रास्यात्, कालप्रस्थाक्यानामप्येव "सुरे उन्माय" इति पा-
ठलात् सूर्योदयनैव संबन्धसिद्धेः, शेषानि संकताऽऽहानि
तु पञ्चादपि कृतानि शुद्धयन्ति । यतः आक्षान्तिवृत्तौ-"न
मस्कारसहितविध्यादिकप्रस्थाक्यानां सूर्योदयात्माकं यद्युच्चा-
र्यते तदा शुद्धन्ति, नाम्यथा, शेषप्रस्थाक्यानां सूर्योद-
यात्माक्यादपि क्रियन्ते, नमस्कारसहितं यदि सूर्योदया-
त्मागुच्चार्यते तदा तत्पूर्वस्वरूपैक्यपादिकालप्रस्थाक्यानां
क्रियते स्थावविधमप्येव नमस्कारसहितोच्चार्यते विना सूर्योदया-
त्मागुच्चारणं न शुद्धन्ति । यदि त्रिनोदयात्मागं नमस्का-
रसहितं विना पौर्णमासि कृतं तदा तत्पूर्वकल्पमपरे कालप्र-
स्थाक्यानां न शुद्धन्ति, तन्मध्ये तु शुद्धयन्ति बुद्धयन्तः ।
आक्षान्तिरुक्त्याऽपि-"पञ्चखाणं तु ज्ञेयं" इति गाथा-
र्थार्थान्वाचनयमेव वेला प्रतिपादिता संभाव्यते । प्रवचन-
साराङ्गारमुत्साधयि-"उच्चैः काष्ठे विहिण्णि" इति गाथा-
स्वायामुच्चैः काष्ठे विहिना प्राप्ते यत् स्पृष्टं तज्जितम् ।
इदम् न प्रति-सप्तुः श्रावको वा प्रस्थाक्यानामन्त्रार्थं सम्य-
गवबुद्धमानः सूर्योदुन्नत एव स्वसाक्षितवा चैत्यस्थापनाऽऽ-
चार्यसमकं वा स्वयं प्रतिपन्नविचारितप्रस्थाक्यानाः पञ्चाद्या-
रिचपविश्रामप्रवृत्तिनाशेव सूर्योः समीपे सुषोकाविविना कृति-
कामाऽऽदिविशेष विज्ञापयामाऽऽदिद्विधः सर्वशेषयुक्तः प्राञ्ज-
लिसुप्तो लघुत्तराशयो गुरुवचनमनुच्चार्य यथा प्रस्थाक्यानां
प्रतिपद्यते तदा स्पृष्टं भवतीति । तथा प्रस्थाक्यानामन्त्रा-
कवृत्त्यादपि-"गिरहृह स्वयं गदीयं काष्ठे" इति गाथा, शु-
चद्वाति प्रतिपद्यते, प्रस्थाक्यानामिति प्रकृतं, स्वयं शुद्धीतमात्म-
ना प्रतिपद्ये, विकल्पमात्रेण स्वसाक्षितवा वा चैत्यस्थापनाऽऽ-
चार्यसमकं वा, कदा शुद्धान्तोत्तराह-काष्ठे पौरुषादिके आ-
वागमिनि सति, न पुनस्तद्वर्तिकमे, अनागतकालस्यैव प्रस्थाक्या-
नाविषयत्वात्, अतीतवर्तमानयोस्तु निन्द्यासंवरणविषयत्वा-
दिति । अर्थे च बहुप्रस्थाक्यानामन्त्रेण कालप्रस्थाक्यानां सूर्योदया-
त्मागोच्चार्य, नाम्यर्थो तत्रम् । ५० २ अर्थः । चैत्यपूजा-
न्तरं जितशुद्धे प्रस्थाक्यते । अथ शुद्धचैत्यपूजाऽन्तरं याक-
तस्यैव तदाह-तत इत्यादि । ततो वैद्यपूजाऽन्तरं स्वमात्मना
जिनामात्मनाः पुनस्तस्मादिकमिति यावत् । प्रस्थाक्यानामप्य-
नमस्कारसहितऽप्यष्टाकाकस्य प्रत्यक्षद्विनाऽऽदिः संकेतकस्य
च कालमुच्चारणं, विशेषतो शुद्धिधर्मो भवतीति पूर्ववतिज्ञानेन
संबन्धः ५० ३ अर्थः । नमस्कारपौर्णमासि दिवसप्रस्थाक्या-
नां न शुद्धन्ति, शुद्धीना वा विचारयति, तर्हि गाथाभिन्नं नि-

र्विकृतिकम् । ५० १ उ० । (अक्षाप्रस्थाक्यानाम् 'अक्षापच-
क्याण' शब्दे प्रथमभागे ५६४ पृष्ठे गतम्)

इदानीमुपसंहरामह-

जगिर्भं दसविहमेभ्रं, पञ्चखाणं गुरुवर्णसेणं ।

कयपञ्चखाणविरिं, इतो वुच्छं समासेणं ॥ १७ ॥

मणितं दशविधमन्तप्रस्थाक्यानां गुरुवर्णसेन कृतं प्रस्थाक्यानां
येन स तथाविधस्तम् । अत ऊर्ध्वं वक्ष्ये समासेन संक्षेपेणैति गा-
थायैः ॥ १६ ॥ आषो ६ अ० । (साकारद्वारम् 'सागारक' शब्दे)

(१०) प्रस्थाक्यानां विधौ दानविधिः । अथ प्रस्थाक्यानाविधि-
प्रतिपिपादयितुस्तद्व्याख्याह-

गद्वेण आगारेभुं, सामऽए चैव विहितमावृत्तं ।

भेष भोगे मथया-लगायै अमुकं यजेथ य ॥ ४ ॥

ग्रहणमङ्गीकरणं तद्विषये । विधिसमायुक्तं प्रस्थाक्यानां ज-
णाम इति प्रकृतम् । एवमुत्तरपदेष्वपि योजना कार्या । तथा
आकारेण प्रस्थाक्यानापवादेषु । (सामऽए चैव 'चि' सामा-
यिक एव च सामायिकप्रस्थाक्यानां सत्यपि प्रतिपक्षमेष्वेव-
मित्यादिलक्षणे विधिरेति गमः । (विहितमावृत्तं ति) एते-
षु ग्रहणाऽऽदिषु यो विधिर्विधानं, तेन समायुक्तं समन्वितं च-
त सथा, तथा त्रेदं अज्ञानाभ्याहारभेदे, तथा भोगे भोजने,
तथा स्वयं पाननायासात्मनैः ५५-नवाति, तथाऽनुत्पन्नो भोज-
नोत्तरकाशमपि स्वाध्यायाऽऽदिसद्व्यापारमिष्यङ्गात् प्रस्था-
क्यानाविधिनामिच्छेत् । प्रस्थाक्यानाऽऽहारस्य हि स्वाध्याया-
ऽऽदि न निवेदन्ति । ततो मुक्यादपि यदि तमेव करोति तदा प्र-
स्थाक्यानेऽनुत्पन्नोऽप्यस्तीत्य इति । तदेवमुत्पन्नस्य नाशः
सत्ताऽनुचरनाशः, तत्र च विधिसमायुक्तमिति प्रकृतम् । चराभ्या-
समुच्चये । इति दारणायाः समासार्थः ॥ ४ ॥

एतामेव शेषानो व्याचिष्याम्युर्ध्वदपि प्रेतिपादितार्थं तावदाह-

गिरहृति तयं गदीयं, काष्ठे विण्ण एण सममुपवउत्तौ ।

अमुजामतो पद्व-त्युजणणो जाणमसगासे ॥ १७ ॥

शुद्धाति प्रतिपद्यते, प्रस्थाक्यानामिति प्रकृतम् । स्वयं प्रदीतमा-
त्मना प्रतिपद्ये, विकल्पमात्रेण स्वसाक्षितवा वा चैत्यस्था-
पनाऽऽचार्यसमकं वा । कदा शुद्धान्तोत्तराह-काष्ठे पौरुषादिके
आगामिनि सति, न पुनस्तद्वर्तिकमे, अनागतकालस्यैव प्र-
स्थाक्यानाविषयत्वात्, अतीतवर्तमानयोस्तु निन्द्यासंवरणविषयत्वा-
दिति । तथा विषयेन वदन्कदाऽऽदिना, अनेन प्रस्थाक्या-
नामप्य विषयतः शुद्धिपदार्थिता । (पञ्चा०) यस्तु वस्तु
प्रति प्रतिवस्तु, यस्तु च पुरिमाऽऽद्याऽऽदि । इदं चातु-
भाषमाण इत्यनेन हायक इत्येव न संबन्धनीयम् । तथा
हायको हाता, शुद्धाति प्रकृतम् । अनेन च हागमिणिरस्यां-
का, हातस्य दर्शनपूर्वकत्वाद्दोषशुद्धिः । पञ्चा० ५ वि० ।
हायको हायकसमीप इत्युक्तम्, इह च चारारो भङ्गा भव-
तीति तदुपदर्शनायाऽऽह-

एत्थं पुण चउभेगो, विषेओ जाणमेयरगओ ठ ।

मुकासुका पद्व-तिगा उ सेसेमु उ विजामा ॥ ६ ॥

अथ हायको हायकसमीप इत्यत्र प्रदणविधेरवयवे, पुनः श-
ब्दोऽस्यैव विशेष्योत्तरार्थः । स चायव-वत्पदो जङ्गममुभेः,

जातावेकचक्षुः । चक्षुरो नृज्जाका भवन्तीत्यर्थः । विज्ञेयो ज्ञातव्यः । किञ्चित्पयोऽस्यविषाह-ज्ञायकः प्रतिवस्तु ज्ञाता, इतरथाज्ञायकः, नौ, गत आभिन्नो ज्ञायकेतरगतः । तुशब्दोऽवधारणे । तेन ज्ञायकेतरगत एवेति श्यात् । ते चाभी-ज्ञायकसमीपे ज्ञायकः १, ज्ञायकसमीपे अज्ञायकः २, अज्ञायकसमीपे ज्ञायकः ३, अज्ञायकसमीपे अज्ञायक इति ४ । एतेषां च शुक्ल-सर्वाभिभागमाह-बुद्धाद्भुते (निर्दोषसदोषौ), क्रमेण प्रथमाभि-भागेऽऽयचरमावेव, आद्यस्य समग्रज्ञानयोगात् बुद्धवत् । अग्निमस्य तु तत्रैवा ज्ञानाभावाद्बुद्धवत् । विरतो ज्ञानस्वैयम्, अमुक्तिहेतुः। विरतिः । तुशब्द एवकारार्थः, तत्प्रयोगो दर्शित एव । शेषयोस्तु प्रथमाभिभागसमग्रयोः पुनर्ज्ञानेन नोपयोगीत्यर्थः, किमिच्छाह-विभाषा-बुद्धवत्तद्विविधे विविधे भागम् । कार्येति शेषः । इदमुक्तं नवति-कवचिच्छुद्धाशुद्धौ च तौ ह्येत्यामिति गार्ग्यः ॥ ६ ॥

विभाषामेव स्पष्टयन्नाह-

निष्टं जायते, ओहेनं तर्हि जेदुगादिभि ।

कारणञ्च उ ए दासो, इहारा होइ ति गहणविही ॥१॥

ज्ञातीयो ज्ञायकसमीपे अज्ञायक इत्येवमकृणे अङ्गके, न दोष इति संशयः । कथम् ? ज्ञापयिष्या ओयेन सामायेन, विशेषज्ञापनस्य प्रत्याख्यानान्तरं कर्तुमशक्यत्वात् । प्रत्याख्येयवस्तुनादिकमङ्गं प्रत्याख्यानप्रतिपक्षारं, प्रत्याख्यानं इति गम्यम् । तथा तृतीये अज्ञायकसमीपे ज्ञापक इत्येवमकृणे अङ्गके न दोष इति संशयः । कथंविषाह-उपेष्टक आचार्योऽश्वत्थसंज्ञो बुद्धज्ञाता, आदिशब्दास्त्वानुग्रहितपितृभ्यामस्तिप्रदः । तत्र विषये, कारण एव पुष्टाऽऽश्रय्यतेनैव शुक्लोऽप्योऽप्यस्य पुष्टा कृता भवतु, अतन्तोऽप्यशक्यं परिदुष्टाऽप्यस्यार्थसंज्ञकृतेन, न तु यथाकथञ्चित् । तुशब्द एवकारार्थः । प्रत्याख्यानं प्रतिपद्यमानस्येति शेषः । न दोषो नारायणः । "अज्ञाणो अज्ञाननसगास" इत्याज्ञानज्ज्ञको भवति । अथोक्तिवैयर्थ्यमाह-इतरथाऽप्यथा अज्ञापयित्वा प्रत्याख्यानं पचञ्चलः, तथाऽऽश्रय्यतां तावेऽऽवक्ष्यसमीपे तद् बुद्धं इत्यर्थः । भवति जायते दोषविशेष इत्येवमन्तरा-कः प्रदणविधिः प्रत्याख्यानोऽऽनविधानमिति । एवमाद्यद्वारं निगमितमिति गार्ग्यः ॥ ७ ॥ पञ्चा ५ व ६ व ७ ।

आह जह जीवपाए, पचवखाए न कारए अचं ।

कण्ठयाऽस्यदाणे, पुनकायं ति न तु दोसो ॥१०॥

प्रत्याख्यानधिकार एवाऽह वस्तु । किमाह-यथा जीवघाते प्राणानिपति प्रत्याख्याते मत्स्यसौ प्रत्याख्यानं कारयत्यस्मिन्ति कारवात जीवघातमस्यप्राणिनामिति । कुतः ? अङ्गमयप्रत्याख्यानमङ्गमयमिति भावार्थः । अद्यत इत्यवगतमिति ताऽऽदि, तस्य दानमश्वनदानं, तस्मिन्श्वनदानं, अश्वनशब्दः पानाऽऽश्वपत्रकृणार्थः । तत्तत्तदुक्तं नवति-कृतप्रत्याख्यानस्य अत्यसौ अशनाऽऽदिर्ज्ञानं भूयं कारणमित्यवश्यं भुञ्जितीकाकारणम्, अशनाऽऽदित्वात् सति भोक्तुं शृङ्गिक्यासमाध्यात् ततः किमिति चेन्न तु दोषः, प्रत्याख्यानज्ज्ञोऽप इति गार्ग्यः ॥ २० ॥ आश्व ६ अ ० ।

निज्याकारणमयी, महरमा नो करंति आगारं ।

कतारिचित्तुग्निस्तस्य-याऽ एषं निरागारं ॥ १४ ॥

निज्येन यातमपगतं कारणं प्रयोजनं वाच्यमसौ नियान् कारणः, तस्मिन्साध्या, महच्छराः प्रयोजनविशेषाः, तत्फलभावाच्च

कुर्वन्त्याकारं, कार्यभावादित्यर्थः । कान्तारवृक्षो, बुभुक्षितायो च बुभुक्षितावे वेति भावः । अत्र ज्ञितये एतदेवैतन् प्रत्याख्यानं निराकारम् । इति गार्ग्यसमासार्थः । आश्व ६ अ ० ।

नो कयपचवखाणो, आयरिअग्निग्राण दिज्ज असण्णं ।

न य विवरइ पाण्णओ, वैआवषं पट्ठाणयरं ॥ ११ ॥

यतश्चैवमतः न कृतप्रत्याख्यानः पुनराचार्योऽऽदिश्यः, आदि-शब्दादुपाधायानपत्यिशेषकम्लानबुद्धाऽऽदिपरिहृयः । द्याव, किम् ? अशनाऽऽदिः स्वादेतद्भूतो वैषाव्युपलाम इत्यत आह-न च विरतिपालनाद्वैषाव्युषं प्रधानतरं, सत्यं पितृभावे किं न ? इति गार्ग्यः ॥ २१ ॥

एषं विनियजनहिताय पराभिप्रायमाशङ्क्य शुरुवाह-

नो तिविहं तिविहं, पचवखाइ अज्जनाण कारवणं ।

सुक्कम उ तं सुणिणो, न होइ तवमगदेउ त्ति ॥१२॥

न त्रिविधं करणकारणानुमतिभेदमिव, त्रिविधेन मनोवा-क्यायोगवचने, पत्याख्यानात् प्रयाचदे प्रकाशप्रशनाऽऽदि, ततोऽनन्तपगततोऽप्यमङ्गोदकमतं (?) यतश्चैवमन्यसौ दानमस्य दानम्, अशनाऽऽदिर्ज्ञात गम्यते, तेन हेतुभूतेन कारणं तृतीयाका-योऽन्तरमवदानकारणं, तद्वृक्षस्याऽऽसोमऽऽदिदापराहितस्य, तत्तन्स्मात्पुनः साधोने भवति तद्वृक्षेणैव प्रत्याख्यानं तद्वृक्षेणैव, तथाऽनन्तपगतमिति गार्ग्यः ॥ २२ ॥

किं च-

सयमेरऽणुपात्ताणिअं, दाणुवपा य नैह पमिच्छा ।

ता दिज्ज उवडमिज्ज व, जहासमाहीइ अणेमि ॥१३॥

स्वमेवाऽऽमैकानुपात्तार्थं प्रत्याख्यानमित्युक्तं निर्गुणिकारेण, दानोपदेशो च नैह प्राप्तयिष्ये, नचाऽऽमना आनयित्वा दानं आ-कृताऽऽदिकृताऽऽख्यानेन उपदेश इति वसादेव तस्माद्व्याहृ-य-परिधानं वा, यथासामानिना यथासामर्थ्येन, अन्येदेषा दाक्ष्याऽऽदिष्य इति गार्ग्यः ॥ २३ ॥

अमुमेवापि स्पष्टयन्नाह-

कयपचवखाणो वि अ, आयरिअग्निग्राणबाणबुद्धाणं ।

दिज्जाऽस्यपाइ संते, साजे कयविरिआयारो ॥ २४ ॥

संविगमअमपंजो-इआण दंमिज्ज सहगकुज्जाइ ।

अतरंते वा संभो-इआण देमि जह समाही ॥ २५ ॥

निगदित्वा ॥ २४ ॥ "वश्यं पुण सामायारो-सत्यं अमुज्जतो वि सद्गुणं आणेता भवपाणं देज्जा, संते धीरियं विग-हितस्यं, अपणो संते धीरिये अशो माणयेयवो, जहा अज्जो अमुगसस आणितं देहं, तस्मा अण्यो संते धीरिय आयरि-यणिगाणावासाबुद्धाणुणाणां गच्छुस्तस्य वसमानं कुर्वन्ति असप्राद्यहं बालकिमपंशो आणेता देज्जा वा, द्यावेज्जा वा, पमिक्पेतु संसर्जए वा द्यावज्जा । द्यावेति गयं । अहंसेज्जा वा संविगमअमपंजोऽपानं, जहा-पयणियं हाणकुलाणं सद्गुण-कुलाणं वा अतरंते संभोऽपानं वि देसेज्ज, न दासो, अह पाणुगसस सज्जभूमिं वा गतेन संसर्जो सुता दिद्दा वा हो-पज वा, तादे साहुणं अमुगसस संसर्ज नि पमं हव-द्विसेज्ज । अवदित्ते गयं । जहा समाही नाम-दाणे उवप-से प जहासामर्थं जह तरह आणेउं देहं, अह न तरह ते देवावेज्जा वा, उवद्विसेज्जा वा, जहा जहा साहुणं सपणुणो

वा समाहं तथा तथा पयइयव्यं । समाहिं सि चक्खाणिमं ॥२४॥
अमुमेवार्थमुपदर्शयन्नाह भाष्यकारः-

संविग्गअन्नसंभोइयाण, दंसिज्ज सद्धमकुलाहं ।
अतस्संतो वा संजो-इयाण दंसे जहममाही ॥३५॥

(११) धमेकयामग्ननिर्मथितामिष्यात्वावाभ्य मध्याः शुक्ं द्र-
व्याख्यानं प्रपद्यन्त इति । तदाह-

पंचविहे पचक्ववागे पयत्ते । तं नहा-सहहणमुदे, विग-
यमुके, अणुभासणामुदे, अणुपासणामुके, जावमुके ।
(पंचविहःपादे) प्रतिपेधन ज्ञशानं यथाया कथनं
प्रशकयानु । तत्र अह्मनेन तत्र तिश्रयवक्त्रागेण ज्ञं निवयं
अद्यानुत्प, अद्यानायं इह तदुत्तं भवति । एवं चयं
इह नियुक्तिगाः-

“पञ्चकक्षाणः सत्त्व-मुदेवियं कं सहि शया काशे ।
तं ज्ञां सदहर नरो, तं ज्ञातुं सदहणमुक्तं ॥ १ ॥”
विनयशुद्धे यथा-

किङ्कमस्य विसोहि, वडंजप सो गदीनमहरिसं ।
मनत्रयणकाधगुतो, तं जाणसु दिणबभो सुखं ॥ १ ॥ ”
अनुनासणाद्युक्तं यथा-

“अष्टाश्विनं गुरुवर्षं, अक्षरपञ्चमं सनेहि” परिसुक्तं ।
 यं जलितो अग्निमुहो, तं जायन्त्याश्विनासुक्तं ॥ १ ॥”
 नवरं गुरुर्जननि-“यामिरत ति ।” शिष्यस्तु-“यामिरामि ति ।”

अनुपालनायुक्तं यथा-
 “कनारं दुग्धिकले, प्रायेण वा मरुद्वत्सपये ।
 जं पालियं न भग्नं, तं जायुःपुत्रास्तथायुक्तं ॥ १ ॥”
 प्रायशक्तं यथा-

॥ शम्भो जय होलेण य, परिणामेण व न दुस्सियं जे नु ।
 तं कल्ल पक्कक्काणं, भावविस्तुलं मुण्येय्यं ॥ १ ॥” इति ।
 अयदपि पठे ज्ञातशुद्धिमिति नियुक्तायुक्तं, लडा-
 ॥ पक्कक्काणं ज्ञानं, कल्पं जं जग्मि होह कापयं ।
 मूलमुणुजकरमुणु, तं ज्ञानमु ज्ञानमुयं ति ॥ १ ॥”
 क्या० ५ डा० ३ उ० ।

(१२) प्रत्याख्यानशुद्धिः-

सोढी पच्चक्खाण-स्स छन्विहा समणसमयकेकाहिं ।
पन्नत्ता तित्थयरेहि, तमहं बुच्चं समासेण ॥ १६ ॥

शोधनेन युजिः सा प्रत्यक्षानुभव प्रागुक्तकृतिवाच्यार्थस्य, यद्वि-
विधा यद्वप्रकारा, अमलसमयकेतुभिः साधुमिहान्वितिभूतैः,
प्रकृता प्रकृतिता, कैः ? तीर्थकरैः श्रृषमाश्रयिभिः, तामहं व
द्वये । कथम् ? समासेन संक्षेपेणानुवाचार्थः ॥ २६ ॥

अधुना परूविधत्समुपदर्शयआह--

सा पुनः सदृश्या जा-एत्या य विणय अणुजासणा चेव ।
अणुपात्राणा विमोही, जावविमोही भवे छद्वा ॥२७॥

सा पुनः शुद्धिरेव पविविधा । तद्यथा-अज्ञानशुद्धिर्ज्ञानशुद्धिर्निवृत्त्यशुद्धिः, अनुभावणाशुद्धिश्चैव । तथा-अनुपालनाशुद्धिर्भक्तिवर्णा । पात्रान्तरं या-“ सोऽही सहृदया ” इत्यादि । तत्र शुद्धिश्चो दारोपलक्षणार्थः, निर्युक्तिगाथा चैवमिति गाथासमासार्थः ॥ २७ ॥

22

अवयवार्थं तु ज्ञाप्यकार एव वक्ष्यति इति, तत्राऽऽद्यद्वाराव-
यवार्थप्रतिपादनायाऽऽह-

पञ्चखाणं सर्वं-नुजासिद्धं जं जिहं जया कोले ।
 ते जो सहइह नरां, ते जाणुसु महइणमुच्चं ॥ १७ ॥
 प्रत्याख्यानं सर्वहमाभितं तीर्थेणप्रयाणंनित्येण । यदति
 प्रसप्तविशतिषं-पञ्चखाणं साधुलुगुप्रसप्तप्रत्याख्यानं, दश-
 बिणुसुलुगुप्रसप्तप्रयाणं, इहार्थायं आचक्रवर्त्याख्यानम्, य-
 ज्ञिब्रह्मदेये रथावरहदेये, खुतुवांमे पञ्चवांमे च क्षात्रकर्ममे वा ।
 यथा सुनिते ज्ञितिके वा, पूर्वाह्ने पराह्ने । काज इति च-
 रणमात्रं बह्व वा अद्वये नरनरुप तन्मेधेयैषाभार । तस्यैव त-
 खापणित्यतःखाजिह्वी अथानुसुद्धमिति गार्थाः ॥ १८ ॥

ज्ञानमुखं प्रतिपाद्यते-

पक्षकलाणं जाणइ, कणे जं जन्मि होइ कायवत् ।
 मूलपुण्यत्तरगुणे, तं जाणसु जाणणासुत्तं ॥ २ए ॥
 प्रसाध्याणं ज्ञानात्पयवत्तति, कल्पे जिनकथाऽभौ, यप्रसा-
 ध्याणं, बन्दिम जवति कर्त्तव्यं मूलोत्तरगुणविषये, तज्जानीहि
 हानत्तम् ॥ इति गाथाः ॥ २ए ॥

विनयशुद्धमुखये -
 किङ्कमयस विमुञ्चि, पञ्जरी जो अहीणमङ्गितं ।
 मत्तनवगाकाशगुतां, तं जाणसु विणयभो मुञ्च ॥ ३० ॥

(कितिकमनस्सेत्यादि) हनकर्मणो बन्धकस्येत्यर्थः । विशुद्धिं निरवधाय कर्णक्रियां प्रयुक्त्यैः प्रत्यास्थानकाले अनुभूतातिरिक्तो विशुद्धजनः वाक्कायगुणः सन्, तत्प्रत्यास्थानपरिणामत्वात् प्रत्यास्थानं जायतेति विनवतो विनये ह्युद्धम् । इति पाथाऽर्थः ॥३०॥
अथना अनुज्ञापयणाशुक्तं प्रतिपादयन्नाह-

आपुनामइ गुरुवयं, अकवरपयंजणो^१ परिमुचं ।
 कथंनृजो अनिमुठो, तं ब्राण^२ आपुनामणामु^३ ॥३१॥
 दुक्किअमयवसानं कुव^४ अनुमापते गुरुवयं, लज्जेरेण
 शाहेन अमनोसिणं, कथमनुमापते । अहुरपयवयवज्जनेः पवि-
 दुक्क, अमनोसिणं आपुनाम^५ । नवर^६ पय^७ गण^८ - बोसिरह
 चि । यमो नि अण्णि-बोसिरामि सि । सेव गुरुभणियसरिं
 प्राणिपयं^९ । ” किंनु सत्त^{१०} कृतपयवयवज्जनेमु^{११}, तत्तानो^{१२}
 नृत्रायवाहुमि ति गाथाः ॥ ३१ ॥ ब्राह्म^{१३} इ ब्रह्म^{१४} । (अनुपा-
 ननाश्रुय^{१५} - आपुनामणामु^{१६}) शब्दे प्रथमयोगे ३८ पृष्ठे गतः ।

इदानीं भावगुह्यमाह-

रागेण व दोहेण च, परिणामेण च न कृत्तिञ्जं तु ।
तं तत्तु पञ्चत्वाणं, जावविस्सुं मुणेअच्च ॥ ३३ ॥

रागेण चातिस्वक्कज्जणेन, द्वेयेण वा अमोत्तिस्सज्जणेन, परिणामेन च इहोकोऽऽराशासलकणेन स्सत्ताऽऽराशा वट्ठममाणेन, च कुविनं च कच्चुपिणे यत्तु यदेव तस्सम्बिधितं तदेव, खल्लुआमव-
वस्यथाऽराशायेत्तामस्यावसानं भावयुत्तं, (मुणेपयत्तं ति) क्क-
त्तम्भमिती यायासमावसानं (३३) "अम्वचयत्तं पुज-रागेण एस
पुज्जइत्ति अइं वि एवं करीमत्ति दुज्जाहात्ति" ति एवं रागेण
करेइ । दोहेण तदा करीम अहा होमां ममपुत्तो पडइ, तेण ए-
वस्स तादर्थ्यति ति, एवं दोहेणं परिखेस्स मो इहोमोमत्ताए
मो पदेवमट्टयाव मो किंत्ति करेइं च । अमपराववत्तस्सत्तया-
णत्तवेणं वा जो एवं न करेइ तं ज्ञाययुत्तं ॥ ३३ ॥

एरेंडिं छदिं ठाणोई, पञ्चकखाणं न दूषिअं जं तु ।
तं सुक्कं नायव्वं, तण्णमिवक्खे अमुक्कं तु ॥ ३४ ॥

एभिरन्तरवर्षाणितः पञ्चः खानकैः श्रज्जानाऽऽदिभिः प्रत्या-
ख्यातं न दूषितं न कल्पितम्, यत्तु यदेव तत्तु खं कृतम्, तत्र-
तिपक्वे श्रज्जानाऽऽदि सति अमुक्कं तु इति गार्थायः ॥ ३४ ॥

परिणामेन वा न दूषितमित्युक्तं, तत्र परिणामं प्रति-
पादयन्नाह-

यंजा कोदा अणानोमा, अणानुच्छा असत्ते ।

परिणामा इ अमुक्को-पाओ तम्हा विउ पमाणं ॥ ३५ ॥

स्तम्भनामाना, कोषास्त्रनीतात्, अनाजोवाहिरस्त्रे, अनापृ-
च्छताः, अत-तने; परिणामतः अमुक्कोपायो वा निमित्तं व-
स्मादेवं तस्मात्प्रवाक्यानां चिन्ताया विज्ञाप्रमाणं निश्चयनय-
द्वयेन विहृ इति गार्थान्मासायः ॥ ३५ ॥ "यजेणं एसो माणि-
उज्ज-अहं पि पञ्चकखाणं, सो माणिविज्जसाभि । कोहेण प-
दिवायणादिअं बादिअं मेच्छइ जेमत्तं, कोहेण अमक्खइ क-
रेइ । अणुभोगेण न याणाइ किं मम पञ्चकखाणं नि ज्जिअ-
एण संभरिअं अमं पञ्चकखाणं । अणुपुच्छा नाम-अणानुच्छा-
ए छुज्ज-मा वारिज्जाद्यामं जहा तुते अमत्तत्तो पञ्चकखाओ ।
अहवा-अजेमं सो अणोदामिं वीसरिअं नि, तत्थि अथ किंचि
जोत्तव्वं, एव पञ्चकखायति । परिणामो अमुक्कं सि दारं, सो
पुच्छवत्ततो, इह जोगज्जसकित्तमादि । अहवा-पलेव यथादि-
अवाउत्ति-अहं पि पञ्चकखाणं, मा तित्थुम्भोदामिं सि अ-
हवाउ पञ्चकखाइ, एव न कप्पइ, विट्ठु नाम जाणुणं, तस्स
सुक्कं जवति, सो अज्झा न कोइ । कट्ठा ॥ उम्हा जाणओ
तम्हा वि पमाणं, जाणुओ सुद्धं परिदेइ किं अणियं होइ,
सो पमाणति ।" तस्य गुरुं भवतीत्यर्थः पञ्चकखाणं सम्मत्तं ।
अहवापञ्चकखायां प्रत्याख्यातिवि श्रारं व्याख्यातम् । येषाणि तु
प्रत्याख्यानाऽऽदीनि पञ्च द्वाराणि नाममिष्टप्रतिज्ञेयान्तर्गतान्य-
पि अणुगुणेपि व्याख्यास्यामि । किमिति १, अत्रोच्यते-येन
प्रत्याख्यानं परमार्थतः अणुगुणमेव समाप्तिं वाचयति । आयो
३ अ० ।

(३३) मनसा वचना-

हुविहे पञ्चकखाणे पणोरे । तं जहा-मणमा वेगे पञ्चकखा-
ति, तयमा वेगे पञ्चकखाति । अहवा-पञ्चकखाणे हुविहे प-
खसं । तं जहा-दीहं एगे अक्कं पञ्चकखाति, रहसं एगे
अक्कं पञ्चकखानि ।

(हुविहे पञ्चकखाणे इत्यादि) प्रमादप्रानिक्त्वेन मनोव्याख्या-
नं कथनं प्रत्याख्याति, विचिन्तित्वेन विषयमा प्रतीक्ष्यतः । तत्र
ऊच्यते मिथ्यादृष्टेः सम्प्रगृह्येयानुपपत्तुकस्य कृतचतुर्मानप्र-
त्याख्यानायाः परणकार्दने मोक्षदानमृत्ताया राजद्रुदितुरिचि-
नि । भावप्रत्याख्यानमुत्पत्तुसम्प्रगृह्येति, तच्च देशमवसृजगु-
णोत्तरगुणेभोदानं कार्यमपि कारणमेव द्वा विचिन्तयम् । आह च-
मनसा चैकः प्रत्याख्यातिं यथाऽऽदिकं निवृत्तिविषयीकरोति,
शेषं प्राप्तिवति । प्रकारान्तरेणानि तद्वाह- (अद्वैतेत्यादि)
सुप्रमम । स्था० २ उ० १ उ० ।

तिविधे पञ्चकखाणे पञ्चव । तं जहा-मणमा वेगे पञ्च-
कखाइ, वपसा वेगे पञ्चकखाइ, कपसा वेगे पञ्चकखाइ ।

एवं जहा गरहा तद्वा पञ्चकखाणे वि दो आलावगा भा-
णियव्वा ।

(मणसेत्यादि) " कायसा वेगे पञ्चकखाइ पाबाणं क-
म्माणं अकरण्याए " इत्येतदन्त एकः । " अहवा-पञ्च-
कखाणे तिचिहे पञ्चवे । तं जहा-दीहं एगे अक्कं पञ्चकखाइ,
इत्थं एगे अक्कं पञ्चकखाइ, कायं एगे विसाइरइ पाबाणं
कम्माणं अकरण्याए । " इति द्वितीयः, तत्र कायमप्येकः प्र-
तिसंहरति पापकर्मकरणाय । अथवा-कायं प्रतिसंहरति पा-
पकर्मस्याऽकरणतायै तेषामेवेति । स्था० ३ उ० १ उ० । (नम-
स्कारसाहितप्रत्याख्यानम् ' जामोक्कारसादिव पञ्चकखाणु ' शब्दे
चतुर्थमाणं १ उ० १ पृष्ठे " सुरे भगव " इत्यादि सूत्रे व्या-
ख्यातम्)

अणुना स्वस्पर्शकानित्युक्त्येवमेव निरूपयन्नाह-

असणं पाणं चैव, स्वादिमं सादिमं त्हा ।

एसो आहारविदी, चउत्थिहो होइ नायवो ॥ ३६ ॥

अशनं मणकीदनाऽऽदि, पानकं चैव आहारानाऽऽदि, खादिमं
पलाऽऽदि, स्वादिमं गुमाऽऽदि, एव आहारविधिव्युत्थिहो
जयति कृतव्यः । इति गार्थायः ॥ ३६ ॥

साग्रसं समयपरिमाणया शब्दादिनिरूपणयाऽऽह-

आसं सुद्धं मेमइ, अमणं पाणाणुवग्गइ पाणं ।

खे माइ खादिमं ती, मापइ गुणे त्मा साइ ॥ ३७ ॥

आगु शीमं च्छं सुत्तुहो समयतोत्पन्नं, तथा प्राणानामि-
न्द्रियाऽऽदिसंज्ञानामनुपग्रहं उपकारि, गृह्यते इति गम्यते । त-
स्यानमिति । यामिथाकाशं, तच्च मुखविक्रमेव, तस्मिन्ममातीति
खादिमम् । स्वाद्यति गुमाः न रसाऽऽदि संयमणस्याद् यत-
स्ततः स्वादिमं हि तत्रैव तद्देशस्याद्वयमीधयः । विचिन्तितु-
क्तिवाज्जं जमति गैति तद् स्मर इत्यादिप्रयोगदर्शनात्साख्ये-
वायमन्वयः । इति गार्थायः ॥ ३७ ॥ उक्तः पदार्थः । पदविग्रह-
स्तु समासमाकपदविषय इति नान्तः ।

अणुना चालनामाह-

सवो वि अ आहारो, अमणं सवो वि वुच्छइ पाणं ।

सवो वि स्वादिमं सि अ, सवो वि अ सादिमं होइ ॥ ३८ ॥

यद्यन्तरादिनपञ्चायैरेकया अजनाऽऽदीनीति, यतः सर्वोऽपि
वाऽऽहारश्चतुर्विधोऽपि तद्वयमशनं, सर्वोऽपि चोदयते, पानकं,
सर्वोऽपि च खादिमं, सर्वे एव च स्वादिमं भवति, अन्वर्था-
विशेषात् । तथाहि-यथैवाजनामोदनमण्डकऽऽदिं च्छं समययति,
एवं पानमपि तत्रैव जहादीरपानाऽऽदि, खादिममपि पलाऽऽ-
दि, स्वादिममपि गुमाऽऽदि, यथा च पानं प्राणानामनुग्रहं यत्तत्त-
यमशनंऽऽदिस्यति । तथा अन्वर्थोपि से मान्ति, चय. यैव चा-
ऽऽस्वाद्यति, आस्वाद्यते चेति न किमिच्छेयस्तस्माद्व्युक्तमेव
नेह इति गार्थायः ॥ ३८ ॥ इयं चालना । प्रत्यक्षस्थानं तु य-
थाप्यतरेव, तथापि तुरप्यार्थमात्रावपि कठिनाप्रयोजनं च
संयमोपकारकमस्यैव कठिनता, अन्वया दोषः ॥ ३८ ॥

तथा वाऽऽह-

जइ असणं लिअ सव्वं, पाणममि व वज्जणमि मेसाणं ।

इवइ विसेमविवेगो, तेण विज्जचाणि चउरो वि ॥ ३९ ॥

यद्यशनमेव सर्वमाहारजातं शुद्धतः, ततः शेषापरिभोगेऽपि

पातकऽऽदि चर्जने उक्तापरिचयागे शेषाणामाहारमेवार्थः, निवृत्तिर्न कृता भवतीति बाध्यशेषः । ततः का नो हानिरिति चेत् १, जयति विशेषविशेषः, अस्ति च शेषाऽऽहारेभ्यःपरिचयागः, शेषाणां पराजयात् प्रेक्षापुनरेतत्कुरुकुल्याः पश्यते, अस्मै प्रसन्नय कल्पत इत्यपरिणतानां आशानां च न जायते (?), एवं सा-भार्यविशेषनदिकपरया सुखावसर्गं सुखार्थं च भवति । इति गाथायः ॥ ३६ ॥

तथा चाऽऽह-

अस्य पाणमं चैव, साधमं साधमं तदा ।

एवं परविग्रम्भी, सहहिं जं सुहो होइ ॥ ४० ॥

अशानं पातकं चैव आदिमं स्वादिमं तथा, एवं प्रकृपेति सा-भार्यविशेषमात्रनाश्याने तत्पावर्षायात् अशानं सुखं भवति-सुखेन अशः प्रवर्षेति, उपलक्षणार्थयाहीयते, पादयते च सुखम् । इति गाथायः ॥ ४० ॥

आह-मनसाभ्यथा संप्रधारिते प्रत्याख्याने त्रिविधस्य प्रत्याख्याने करोमिति वागम्यथा विनिर्गता चतुर्विधस्येति मुखाऽपि तथैव दत्तमत्र काः प्रमाणम् १, उच्यते-साध्यस्य समेगतो भाव इति । आह च-

अनस्य निरदिष्टं च-जगमि ओ खलु मणोगमो जावो ।

तं खलु पञ्चखाणं, न पमाणं वेनयं क्लृप्ता ॥ ४१ ॥

अन्यथ निमित्ते इवञ्जने त्रिविधप्रत्याख्यानविध्यायां चतुर्विध इत्येवमपि निमित्ते शब्दे यः खलु मणोगतो जावः प्रत्याख्यायितुः, खलुगमो विशेषणे । अधिकतरसंभवायानकरणं हितचेतसोऽप्यथ निमित्ते, न तु तथाविधप्रमादात् यो मनोगतो भावः । नत्तलु प्रत्याख्यानं न प्रमाणम्, अनेनापःनराजगमूदनिषिक्ताऽन्तरनिषेधमाह । साध्या एव प्रवर्तकत्वात् स्वयंहादृशोऽस्य चाधिष्ठितात्मा, प्रतो न प्रमाणं इवञ्जने तद्विज्ञाऽऽवायवचनम्, किमिति १, लुञ्जनाऽस्मै ६५८जनमात्रं, तदस्यथाजावसङ्गात् । इति गाथायः ॥ ४१ ॥

इदं च प्रत्याख्यानं प्रथानं निर्जराकारणमिति चि-

धिरदनुवाहनीयम्, तथा चाऽऽह-

फासिअं पासिअं चैव, सोहिअं तीरिअं तदा ।

किंतिमाराहिअं चैव, परिसम्पि पयइअरं ॥ ४२ ॥

हृद्यं प्रत्याख्यानमहणकाले चिन्तना प्राप्ते, पर्वानं चैव पुनः पुरुषपदयोगमतिजागरणेन रहितं, सोहिअं पुनरिदं प्रत्यक्षेण भोजनाऽऽलेखनेन, तीरितं तथा-पुनरपि काश्यायै किञ्चित्काशावस्थानेन, कीरितं भोजनवेलायाममुक्तं प्रत्याख्यानं तत्पुणंमपुना भोज्ये, इत्युच्चारणे, आराधितं चैव-एभिरेव प्रकाशः संपूर्णनिष्ठो नीतं, यस्मादेवंभूतमेतदाज्ञापानात्प्रमादाच्च महत्कर्मजन्यकारणं तस्मात् फासिअं प्रयतितव्यमिति पबंभूत एव प्रत्याख्यानं यज्ञः कार्य इति गाथायः ॥ ४२ ॥

छाधिअं काशे विदिहा, जं एत्तं फासिअं तयं जणियं ।

तह पाहिअं च असइअं, मम्मं उवओगपदिअरिअं ॥ ४३ ॥

गुरुदत्तसेनसोअण-सेवणयाए अ सोहिअं जाण ।

पुअं हि थोवकाला-वयाया तीरिअं होइ ॥ ४४ ॥

ओअणकाशे अमुगं, पञ्चखाणं ति सरइ किट्ठीअं ।

आराहिअं पयारेहिअं, समेपेहि निठविअं ॥ ४५ ॥

गाथाप्रथम्यकुरुकुल्या ।

साश्रयतमनतरं, पारम्येण च प्रत्याख्यानमुत्तमाह-
पञ्चकखाणमि कए, आसवदाराइं हुंति पिहिआइं ।
आसववृच्छेण य, तम्हा वुच्छेअणं होइ ॥ ४६ ॥

प्रत्याख्यानं कृते सम्यक् निवृत्तौ कृतायां किमाश्रयद्वाराणि भवन्ति पिहितानि तद्विषयप्रतिबन्धानं कर्मसंघद्वाराणि भवन्ति इयणितानि, तत्रापुनरेताश्रयवृच्छेदेन च कर्मसंघद्वाराभ्यगनेन, संवरणेन चेत्यर्थः । किम् १, तद्व्यवच्छेदं भवति तद्विषयभिलाषनिवृत्तिर्भवति । इति गाथायः ॥ ४६ ॥

तम्हा वुच्छेण य, अउओवसमो जेव मणुसाणं ।

अउओवसमेष पुणो, पञ्चकखाणं हवइ मुक्कं ॥ ४७ ॥

तथावच्छेदं च तद्विषयभिलाषनिवृत्त्या च कृतुलः अन्त्यस्यस्य उपशमः मायस्यपरिणामो जवति मनुष्याणां पुरुषाणां जायते । पुरुषप्राणीतः पुरुषप्राणाश्च धर्म इति व्यापनार्थं मनुष्यप्रहणम्, अन्यथा स्त्रीणामपि प्रवर्त्येव । अतलोपशमः न पुनरन्त्यस्यस्योपायस्यपरिणामिनः पुनः प्रत्याख्यानमुत्तमकृणं भवति शुद्धं जायते निश्चयद्वयम् । इति गाथायः ॥ ४७ ॥

तचो चरिअधर्मा, कम्माविषेगो तओ अणुणं च ।

तचो केवलानाणं, तचो मुक्खे सया मुक्खे ॥ ४८ ॥

ततः प्रत्याख्यानत् मुक्काश्चादिप्रथमः, स्फुरतीति वाक्यशेषः । कर्मवियेकः कर्मनिर्जरा, नतश्च आदिप्रथमतः, ततोऽपि हिरावतेन, तन्नाम नशाच्च कर्मविषेकात् अपूर्वमिति कमेणापूर्वकरणं भवति । ततः अपूर्वकारणाच्छ्रेणिममेण कवत्तानां न, ततश्च केवत्तानां तत्रोपशान्तिर्कर्मसुखेण मोक्षः सदा सौख्यः अपवर्गो नित्यसुखो भवत्येवमित्दं प्रत्याख्यानं सकल-कर्मकारणमतो यज्ञेन कर्मस्थितिं गाथायः ॥ ४८ ॥ आ-
व० ६ अ० । ४० ।

एवमपि शुद्धमानेन प्रत्याख्यानं कार्यमतस्तत्फलं प्रश्नपूर्व-
कमाह-

पञ्चकखाणेणं जंते ! जीवे किं जणयइ । पञ्चकखाणेणं
आसवदाराइं निर्भद, पञ्चकखाणेणं इच्छानिरोहं जणयइ,
इच्छानिरोहं गणं जीवे सबवद्वेसु विणीयतइं सीय-
लत्तए विहरइ ॥ १ ॥

हे जन्तव ! प्रत्याख्यानं मूलमुक्तं सरगुणप्रत्याख्यानव्येण जीवः किं जनयति । मुक्ताइ-हे शिष्य ! प्रत्याख्यानं आश्रय-
द्वाराणि निवृत्तानि अतिशयेन आह्वयति । अत्र प्रत्यन्तरे कुत्रचित् अयं प्रश्नोऽस्ति-हे स्वामिन् ! प्रत्याख्यानं जीवः किं जनयति ।
अत्रोत्तरम्--हे शिष्य ! प्रत्याख्यानमेवेच्छानिरोधमाहाराऽऽदिवा-
ज्यायां निरोधं जनयति, इच्छानिरोधं प्राप्ते जीवः सर्वकर्मेषु वि-
नीतः स सुविनीतः नृपुणः-अत्यन्तदूरिजननृपुणः सदा शीतली-
भूतो विहरति-वाह्याभ्यन्तरसत्तापरहितो विचरति ॥ १ ॥
उत्त० २६ अ० ।

इदं च प्रत्याख्यानमिदोपाधिमेदाह्वयितं भवति; आ-
कारसमन्वितं च गृह्यते पादयते च । अत इदमभिधायसुखा-
नमुकारपोरिनीय, पुरिषमेकाराणेणगणो अ ।
आधेयिनिष्ठं पण्डे, चरमे अ अजिगहे विगइ ॥ ४९ ॥

दो वक्ष सप्त अष्ट य, सप्तऽष्ट य पंच वच्च पाणमि ।

चठ पंच अष्ट नव य, पचेत्त्रि पिंगे नव य ॥ १० ॥

दो चैव ननुकारे, आगारा छव पोरिरीए उ ।

यसेय उ पुरिमहे, एगामगुगमि अष्टेन ॥ ११ ॥

सचैगजगुगस्त उ, अष्टयानेविस्सम आगारा ।

पंच अक्षरहस्तन उ, ह्ठ प्पाणे चरमि चचारि ॥ १२ ॥

नमस्कार इत्युपचङ्गणवाद नमस्कारसहिते पीठस्थां पुरि-
मार्कं पठन्ते एवमर्थं च आचारोऽथ नमस्कारे चरमे च अ-
भिज्ञे (कर्म) किम् ? यथासंख्यमेते आकाराः-दो पट्ट सप्त
अष्टौ नव अष्टौ च पञ्च पट्ट पाणे, यतः पञ्च अष्टौ नव प्रायकं
पिण्डयेव नवकः । इति गायत्र्याऽङ्कारः । आचार्यमाह-
द्विष्टे नमस्कारे आकारः, इह नमस्कारप्रदण्णं नमस्कारज-
हितं युज्यते । तत्र द्विविधाऽङ्कारः, आकारो हि नाम प्रत्याख्या-
नेऽपवादे हेतुः ॥ १० ॥ आच० ६ अ० । आ० सू० ।
पञ्च० १ पं० ब० । (पीठपादप्रत्याख्यानवृत्तादि स्पष्टवक्ष्यते
वृत्तयानि)

(११) अथ सामायिकविधिरभियोग्यते । तस्य चैवं प्रस्तावना-
नु सामायिके सकलसाधवयोगविरतिके एव हि क्रमेणा-
ऽऽहारप्रत्याख्यानं, सकलमुद्योगं सामायिकेनैवऽऽक्षिप्यात् ।
अत एव कैश्चिदुपुष्यते- 'रागद्वेषो बहि आतः, तच्छत किं प्र-
योजनम् ? तावेष यद्वि न दयाता, तपसा किं प्रयोजनम् ? ॥१॥'
इत्याशङ्क्याऽऽह-

सामादपे वि ह्ठ साव-ज्जचागरुवे उ गुणकरं एवे ।

अपमावपुह्ठिजग-चणोण आणाउ विणोये ॥ १२ ॥

सामायिके आभ्यवर्णानावियोग्यं, अविशब्द उत्तरर समन्वये ।
वृत्तयो वाक्पक्षानुरे । किञ्चने, सावध्यागुपेअपि निखि-
स्ववापयथापरिहारस्वभावावपि, न केवलं देशविरतिसम्प-
त्कथ्युत्सामायिकेऽपि, तुशब्द एवकारार्थो, निप्रक्रमश्च । गुण-
करमभोधकारकमेव, एतद्वाहारप्रत्याख्यानमननोक्तम् । कथ-
मिदमेवमित्याह--अप्रमादसुखजनकारकनाप्रमत्तताप्रकार्पादा-
कत्वात् । अनुभवमिति च साधवोऽनुतोऽप्रम. इवृजिम् । तथा आ-
णाः स्वयिदादेशात् । आदिष्टं च स्वयिदा सामायिकवृत्तमे-
तच्चतुष्टोऽङ्गि, तपसामादेशात् । आह अ- "तवहउ चउद्या-
ह, आय य अमासिओ तवो हां । " त्रिकं आत्तव, गुण-
करमिति योगः । अतः सामायिके कथ्यशीर्षं युक्तम् । इति
गाथाऽर्थः ॥ १३ ॥

न चाप्रमादकृच्छ्रजनकत्वमवस्थान्त्वमित्याह-

एसो च अपमाओ, जायइ एत्यमिह आकुसो पायं ।

विरीरीसएणपणोण, सुइपविचीनविच्छको ॥ १४ ॥

इतिवचनोक्तोऽहप्रमादकृच्छ्रजनकत्वमित्याह । अतोऽहं वा पुन-
रर्थः । अत्रमाहोऽप्रमत्तता, आयेते विशेषेण संपन्ने । आप्रमा-
दो पाते ? इत्याह--(द्वयं) अत्र सावधयोगविरतिके स्वा-
र्थात्के । अथ किं? अत्र प्रमाणमित्याह-इहाकिमप्रत्याख्यानव्या-
प्र० इहावचनोक्तोऽहं अनु० । एवमेवमं प्रमाणं, प्रायो
बाह्यत्वेन, चोत्तरागागामप्रमादस्य जातत्वात्, अनुपयुक्तसधू-
तां वा न जायतेऽसौ, प्रत्याख्यानं सत्यपीत्यप्रमादविशेषानु-

प्रभावावेऽपि क्याह, एतत्सुखनर्थं प्रायोप्रणमम् । किञ्चिधो-
ऽसाधयमाह इत्याह--विरतिस्मरणप्रधानः प्रत्याख्यानार्थनिवृत्ति-
रुत्तिपरमः । प्रत्याख्यानजन्माप्रमादो हि विरति स्मरणपर्येष,
अनेन चात्तरे फलमप्रमादस्योक्तम् । तथा मुचपवुत्तरेनपद्या-
नुष्ठानस्य समृद्धिः संपुर्णता कनं यस्य स तथा । इत्येते च
प्रत्याख्यानजन्माप्रमादवर्तां सत्यपुत्तरेकः । अनेन पुनरस्य
बाह्यं फलमुक्तम् । इति गायार्थः ॥ १४ ॥

अभिदमाहारप्रत्याख्यानं त्रिविधाऽऽहाररजेनेन गृहमाणमम-
त्वाख्यातायतरोऽऽहारविषयेऽभिध्वङ्गभावयुक्तं नरनरं च द्वे-
भवावेचित्तवेन सामायिक भाषते, सर्वत्र तस्य निरभिध्वङ्ग-
तास्वजावत्वादिप्रत्याशङ्क्याऽऽह-

वा च सामादपेयं, बाहइ जेयगाहे वि सवत्थय ।

सपजापविशिषिणि-विशिषि आनओ ङाणमणं ॥ १५ ॥

न च नैव, सामायिकं तत्तभायलक्षणं कर्मानाऽऽनय, एतद्वा-
हारप्रत्याख्यानं कर्तुं, आचरे विकारयति । अनेन त्रिवि-
धाऽऽङ्गि वद्विषयकतेन प्रदवं प्रतिपत्तिः प्रेदप्रदवं, तथा-
पि, न केवलं चतुर्विधऽऽहारप्रदणं एवेति प्रतिपत्तिः तुन एतद-
वर्तिग्याह-ए० ॥ १५ ॥ आ० ॥ सवभावेन प्रत्याख्यानतरोऽऽहार-
प्रेदवोऽनुपवपरिणामेन च प्रवृत्तिरुत्तु । फलनाः प्रत्याख्यानप्र-
त्य, यथातथैवोः प्रवर्तनमिति यत्ने, तथायौ जायः सत्तावः, स तथा,
तस्मात्समभावप्रत्ययानुत्तिगिभूतिभाषत इति हेतुः । समभावान् च
प्रत्याख्यातुः प्रत्याख्यातेतरोऽऽहारविषये वेदनावेद्यावृत्त्याऽङ्गि-
नाऽऽनष्टुपसमोऽऽदिमा च शाश्वतोऽऽहरत्येनेन प्रवृत्तेर्निवृत्तेश्च
स्वात्मने प्रवर्तने इव स्थानमनमनसि दृष्टव्यः । यथा हि
छत्रभाषत एव ढगंभृत् स्थानं गतं केनेनरपरिहारवर्षा
न सामायिके वाच्ये, यथानुभवमिति । प्रयोगोऽन-वासम-
भावपूर्वकमगुणं तत्तसामायिकं न वाच्ये, स्थानमने इव
समभावपूर्वकं च भेदप्रत्याख्यानम् । इति गाथाः ॥ १५ ॥

अथाऽऽहारप्रत्याख्यानवत्सामायिके आकारः किमिति नोका
इति वचनमाशङ्कमान आह-

सामादपे आगारा, महत्तनरेगे वि णेह पणत्ता ।

जसिषा अपपतरे वि ह्ठ, एणकाराऽन्मि तुत्तमिणं ॥ १६ ॥

सामायिके सर्वविरतिके, आकारो अपवादाः, (महत्तनर-
गे वि णि) आहारप्रत्याख्यानविषया महत्तरकेऽपि वृत्तसरे-
ऽङ्गि, महत्तरकं च तस्य यावच्छानितया त्रिविधं त्रिविधं च
प्रतिपत्तिः । न नैव, इह प्रत्याख्यानविचारः, प्रवृत्तिः-
ता, महत्तरकं च त्रिविधं तत्प्रतिपत्तिव्या अभवति इत्युक्तम् ।
अथिना च प्रतिपत्तिः पुनरुत्तरेऽप्यनशयमुच्छेदऽपि, अविशब्दो-
ऽवाऽऽहारप्रत्याख्यानस्याऽऽननरत्वेनाऽऽकारमगुणतायतासं-
ख्यत्वमिति । तुशब्दो वाक्पक्षलक्षकार्थः । नमस्काराऽऽदौ नम-
स्कारसहितपीठवृत्तिप्रवृत्तिः, तदेव तुच्छमसामयि नमस्कारस-
हितऽऽवकाजजननेन सति सामायिके तद्वचनं युक्तिरह-
तत्वादिति गायार्थः ॥ १६ ॥

अत्रोत्तरमाह-

समभावे विद्यते जं, जायइ सवत्थय आनकहिंयं च ।

ता तस्य ण आगारा, पणत्ता किपिह तुच्छंति ॥ १७ ॥

समताव एव रागाऽऽदिधिदिनवैषम्यविरहितपरिणाम एव स-
ति, नास्ति । तत्सामायिकम्, यद्यस्मात् जायते ज्ञाति । किं
विषये समभाव इत्याह-सर्वत्र सर्वेषु पदार्थेषु शब्दभिन्नाऽऽदिषु,
अनेन द्वयाद्याभिर्य सामायिकमुच्यते । अथ कालतत्त्वदेहा-
ऽऽह-भावकथिते यावज्जीविकम् । अथाह-समुच्चये । तज्जा-
यते इति वक्षते । तत्समाकारगुणान्, तत्र सामायिकं नाकारा
मायवादाः, प्रकृतः प्रकृतिताः, जैवेतिरित गम्यम् । तत्र च किम् ?
न किञ्चिद्विषयः । इहाऽऽकारविचारे, तुल्यमसौ युक्तियुक्त-
त्वादिनि । अयमत्र जायते-सामायिकं नाकारा न युक्तः,
तस्याजन्त समभावकल्पनात् । तथाह-यदि तुल्यभावनाऽऽन्त-
रान्तो रान्तःऽऽवबध्यायं प्रशस्ताऽऽलम्बनः काश्चित्प्रतिषेधां-
करोति, तदा तस्य समभावावस्थितयेन सामायिकस्यावधि-
तत्त्वार्थिकं महत्तराऽऽकाराऽऽदिकरणेन । यदि च सामायिकप्र-
तिपातिकां सर्वं स्वायत्तं योगं प्रत्यावर्तयिष्येति चेत्प्रतिपा-
काराऽऽदिकरणेन साकारं यस्मात्साऽऽदि भावद्वित्यवधिरो-
ष्यदा प्रत्यावर्तयति तदा चेत्याह-ऽऽदिषु यस्मात्साऽऽदिपरतत्त्व स-
मभावाभावात्सामायिकं नास्तीत्येवमाकारकणमनर्थकमित्येवं
सामायिकं नाकारात्तावः । इति गाथाऽर्थः ॥ १७ ॥

यतएव सामायिकस्य सर्वोन्निर्भरभङ्गत्वं यावत्सकथितं
व स्पष्टयन्तः-

तं खलु गिरिजिसंगं, समथाणं नृजन्ताविसयं तु ।
काज्ञावद्विम्बि वि परं, जगत्तथा एवद्विज्ञेन ॥ १८ ॥

तत्सामायिकम्, खलुरवधारणे, जिज्ञाकमध्य । निर्भरभङ्गमेव
निगद्यंस्मर्य । तथा समतया इहानिर्धायं तुल्यतया हेतु-
जन्ता, नृजन्ताविषयं समस्तवस्तुनां च समेव । क्वचित् उच्यते-
(समताविसयं ति लि) तत्र निर्भरभङ्गमेव तत्समतया
सर्वज्ञाविसयमिति कृत्यंति व्याख्येयः । अनेन 'तत्समाये धिय
तं जं, जाय इत्यर्थः' ज्ञातिवत् । ननु तस्य कथं निर्भरभङ्ग-
त्वं जीवने यावदेव निवृत्तिभावेन तत् परतोऽन्तिभङ्गभावाद् ?
अथोच्यते-काज्ञावधारणं यावज्जीवतयेत्यंभूतमार्थायामपि,
किंभूतं काज्ञावधारणं परमिति जीवनापरतः, भङ्गनया-
प्रतिज्ञासंज्ञाज्ञात्वा, कृते सतीति शेषः । नावचित्वेन न तु-
ल्यमार्थात्वेन, परतः सावद्यं कस्मिंशमीत्येवं कृतेति शेषः ।
निरतिभङ्गमेव तद्विनि प्रकृतम् । अनेन च (नावकथितं
ति) भावविमिति गाथाऽर्थः ॥ १८ ॥

अथ निश्चयेन सामायिकमाकाराणां विषय इति दर्शयन्नाह-
मरणजयऽऽकृतमियसुहृ-न जातबुद्धिं हिीणाणम् ।

अनयाणां एव तिस्रो, भावेयत्वं पश्यतः ॥ १९ ॥

मत्तव्यं वा मया जयो वाऽऽवाप्तव्यं इत्युल्लेखेन रक्षावसरे
जयजयो सुत्रपुरिजवावपवसितौ येन सुमतेन स त-
या, तस्य यो भावोऽप्यवसायाः, तस्य तुल्यं सर्वशं यत्तत्त-
था । इह लोकं, हीनकृतेन तुल्योदाहरणेन, इतिता चास्य
तज्जेनव्यस्यैकभावेकत्वाद्, रागाऽऽदिर्विबाधयुक्तितान्क-
ल्पस्यात्, पदाकारकरणपरायणत्वात्, सामायिकवत्त्वैतद्वि-
परीतावत्, तदेकाग्र्यवसायनामात्रमेव च साधयमां । यत्त-
न्मनोऽपवादानामाकाराणाम्, न विषयो गोचरः, तथाविधैक-
कृत्वात्, नावधितत्वं भावनीयम्, एतत् प्रयत्नेनाऽऽदरेण । न

हृद्युदादेयविशेषे उपायविशेषेनः प्रवर्तमान आहृक्कावन् ज-
यति । इति गाथाऽर्थः ॥ १९ ॥

यत एवेदमित्थं महत्तरमन एवाऽऽह-

एतो शिप पतिमेदो, ददं अजोगाणं वमिओ समए ।
एयस्स पाणो वि हू, वीर्यं ति विही य अइसइया ॥ २० ॥

यत एवेदं सुनदभावतुल्यमत एव कारणात्प्रतिषेधो निषा-
रणा दानं प्रति, दृढतत्त्वर्थम्, अयोग्यानां सुदृढसत्त्वतया सुम-
दभाववर्जितानां, वयिनीशमहितः, समये सिद्धाते । कस्य
प्रतिषेध इत्याह-एतस्य सामायिकस्य । ननु यद्येवमयानामे-
नद्वानिषेधो वर्जितत्वात् कथं गम्यता मदाधारेण अगमन-
रविद्वारितसिद्धजीवा जीरस्य सामायिकप्रतिपातवतोऽपि सामा-
यिकदानविधारादिषु नैनमस्य ? इत्याह-एतस्याऽऽह-पानि-
ऽऽवबधं सामायिकान् प्रतिपत्तनशीलस्यापि, आत्मातिरस्य ।
हृद्युदाऽऽहृकारार्थः । बीजमिति युक्तिप्राप्त्यवस्थकारणमेव
सामायिकं नावधितं च । वसित इति प्रकृतम् । अतिशयिना केवलता
अगमना मदाधारेण । अतो विनिर्दिष्टोपकारहेतुत्वं विज्ञाय
केवलता तद्विधेः कृतत्वात् तत्र भङ्गद्वये, प्रकृत्येव तस्य
भावाद्, युगस्यैव तत्राधिकत्वात्, मारणान्तिकसन्निपाते स्म-
निकार्यधिकतानवत् । इति गाथाऽर्थः ॥ २० ॥

ननु यदि सुनदभावतुल्यत्वात् सामायिकेनाऽऽकारा जयति,
तदा सामायिकवतो नमस्कारसहिताऽऽहृक्पि ते न
युक्तः, सुमदभावतुल्यजवावधारणत्वात्
तेषामित्याहृक्त्वाऽऽह-

तस्म उ पेवसणिग्गम-वारणजोगेसु नहु उ अववाया ।

पूनावाहाए तहा, एवकाराऽम्भ आगारा ॥ २१ ॥

तस्य तु तस्यैव सुमदस्य, प्रवेशश्च संग्रामे जयार्थिनः प्रवे-
शने, निर्गमश्च तत्र एव जयार्थिन एव निर्गमनं, वारणं च
विशिष्टावसरप्राप्ते प्रहरनः स्वतन्त्रस्य शत्रोर्वी निवारणं, यो-
गश्च तस्यैव प्रयोगो व्यापारणं, प्रवेशनिर्गमवारणयोगाः, प्र-
वेशनिर्गमवारणार्थे वा योगा व्यापाराः प्रवेशनिर्गमवार-
णयोगाः । अतस्तेषु वैरिनिराकरणं, यावभूतं तु सामायिकसं-
रुपुणाभूतनमस्कारसहितादिकल्पेयं, यथा तु यथैव, अ-
पवादा आकारास्तत्कारणमजनाल्लगुणं महत्तराऽऽकाराऽऽदि-
कदा जयति । कथमित्याह-पूनावाधया महुभूतस्य मत्तस्यै
जयो वाऽऽवाप्तव्य इत्येवतत्त्वज्ञस्य अथवसायस्याविवर्तिततया,
तथा तैवैव प्रकारेण, नमस्काराऽऽदौ नमस्कारसहिता-
ऽऽदौ प्रत्याख्याते । आकारा अपवादा महत्तराऽऽदिलक्षण
मूलावाधया सुनदभावकल्पसामायिकावाधया अवर्ततांति
गाथाऽर्थः ॥ २१ ॥

मूलावाधयेव स्पष्टयन्नाह-

ए य तस्म तेसु त्रितहा, गिरिजिसंगो उ होइ परिणामो ।

पनिवारहिमासिद्धो, उ धियमओ अमहास्सो ॥ २२ ॥

न च नैव, तस्य सामायिकतनः सुनदस्य च, तेष्वपवादे-
ष्वपि सत्यं, आस्तान्मन्यत्र । तथा तत्प्रकार इहानिर्धायतुल्य-
ताकरो, जीवताऽनेपकृत्वा, निर्भरभङ्गत्वं निराशं एव स-

न, भवति जायते, परिणामोऽप्यवसायोऽप्यधाकृप इति यो-
गः । किंतुतोऽसावन्ध्याकृपः । प्रतीकारः प्रायश्चित्तप्रतिपत्ति-
कृपः । सुभटपके तु शरणान्वेषणाऽऽदिश्यते । स एव लिङ्गं बहिः,
नेन लिङ्गो यः स तथा । तुष्टम्ः पुराधार्यः । निधमाद्वह्यं-
नायेन, अन्ध्याकृपः, साजिपचक्र इत्यर्थः । इदमुक्तं भवति-य-
दि सामायिकवृत्तौ महत्तराऽऽद्याकरिषु सन्तु साजिपचक्रः प-
रिणामोऽमावश्यकश्चा तत्कुलद्वये प्रायश्चित्तमकरिष्यत्, न वै-
शम्, ततस्तस्याऽऽकारिष्यति सन्तु निराजिपचक्र एव परिणामोऽनः
साधूकः मृगशाध्यायः । इति गाथाः ॥ २२ ॥

अववादाऽऽश्रयणोऽपि न मृगनावावाधौ भवतीत्येतद्वै सवि-
शेषं इत्येवमाह-

या य पदमनाववाधा-यमो उ एवं पि अवि य तस्मिन् ।

एवं चिय होइ ददं, इहारा वागोहपायं तु ॥ २३ ॥

न च नैव, प्रथमावस्थायात् अद्याप्यवसाववाधा, प्रत्या-
ख्यानपक्षे सामायिकवाधा, सुभटपके जयाध्वनसाववाधा ।
“मो” इति निषानः वापूरणे । तुरुष्टः पुनरर्थः । तन्वंन्ध-
श्च इत्यपिच्यते । एवमपि अन्ननरोत्तवावादाऽऽश्रयणोऽपि । अपि
व्यत्ययुच्यते । तस्मिन्ः प्रथमभावस्य विशेषो निष्पत्तिः, एव-
मेवाववादाऽऽश्रयण एव, भवति जायते, इदमप्यवधारकावन्त,
प्रत्याख्यानोऽऽश्रयणस्य तदुपायव्याप्तिरित्युच्यते प्रवेशऽऽदिभ-
जनाया इत्येति । इतरथा पुनरववादावत् प्रत्याख्यानान्ध्रपणे पु-
नः, स्वागोहपायं तु मृगनावाधयेव सामायिकः, सुभटस्य विज-
याध्वनसावेन वा भवेद्, उपायत एव तस्मिन्देशेति गायथिः ॥ २३ ॥
ननु यद्यपि सामायिक मुग्धाध्वनसाववाधयुच्यते, तथापि कस्यापि
प्राणिनः कालान्तरे तस्य प्रतिपानः संजयतीत्यतः तदापि सा-
ववादमेव कर्तुं युक्तम् । अत्रोक्तस्माद-

उजयाजाविऽपि कुतो, वि अगमो इति परिसो चेत ।

तदाज्ञे तन्नायो, चिचवओवमममो जेओ ॥ २४ ॥

उभयस्य-वनेमाननवक्रवस्य भावैरिजवाद्यवगमस्य च, मु-
जटदृष्टान्तापेक्षया तु मरणरिजयिजवक्रणस्य इत्यस्याभावा-
त्सत्ता उजयाभावस्तत्रापि, आस्तां तद्वज्रं । कुनापि कस्मा-
दपि परीवहानोक्तमस्याऽऽने, अन्नतः पुनः, सामायिककदाच-
नानन्तरे तत्पलानायासरे, सुभटपके तु संग्रामकाल इत्यर्थः ।
इहानिपुणप्रदर्शने । इहएव-मस्तस्य वा भावैरिजयिजयो वा वि-
धेय इत्येवंविध एव, न पुनरववादाभिमुखः, तज्जाव इति योगः ।
कदाचिद-तत्काले सामायिकप्रतिपत्तिकाले, सुभटपके तु स-
न्नामभ्युपगमकाले । कोऽसुभटपिचक्र-तज्जावः सामायिकप्रतिप-
त्तिपरिणामः, अन्धयः तु सुभटपव्यवसायः । कथमेतदेवाभि-
त्याह-चिचवक्रयोपशमनः कर्मजयोपशमनैर्विजयात्, हेयां ज्ञा-
तस्याः एवाविधो हि तस्य लोपशमनो भवति, एतेऽऽवधुप्रा-
प्तस्यमनोमङ्गल्येऽपि साधुसुसुप्तस्याऽऽद्यापुदास एव भावो भ-
वति । इति गाथाः ॥ २४ ॥ तद्वै सामायिकं विधिस्मायुक्त-
मित्यत्रिदम् । पञ्चो ५ विवो ।

(२४) अथ कोऽपि ह्यात्-विद्यमानावधिपथमेव प्रत्याख्या-
नमुपपन्नं, निवृत्तिफातरादिव्याप्राऽह-

वज्राभावे वि इमं, पचवन्वत्तन गुणकं चैव ।

आमननिरोहनात्रा, आणाआराहणाओ य ॥ ४९ ॥

बाह्याभावेऽपि दुर्मिक्तान्तराऽऽदावशमाऽऽद्योह्यस्य प्रत्या-

ख्येयकृत्वस्यात्यन्तासङ्गोऽपि, आस्तां सङ्गावे, इमं प्रत्याख्या-
नं, प्रत्यावज्जागम्य प्रत्याख्यातुः, गुणकमेव कर्मनिरोहनाल्लक्षो-
पकारकरणशीलमेव भवति । कुत इत्याह-आश्रयनिरोधना-
यात् आश्रयस्य कर्मोऽऽनन्तरोपरितरलक्षणेऽस्यान्तरार्थस्य
निरोधो निवेशो वस्तुस्य यो भावः सत्ता स तथा, तस्मादा-
श्रयनिरोधभावात्, आहाराधनाच्च सर्वेहाऽऽद्यापुदालान्काः ।
सर्वविधो हि बाह्याभावेऽप्यानुत्तराविरत्याख्यायस्य प्रत्याख्ये-
यस्य सङ्गावात् प्रत्याख्यानस्य सफलतां पश्यमस्तदादिश-
न्ति, रहकाऽऽन्तोऽं प्रमाजानध्वनार्जितं गाथाः ॥ ४९ ॥

अथास्यैव समर्थनार्थमाह-

न य एत्यं एगंतो, मगहाऽऽदुरणाऽऽदि एत्य दिहंतो ।

संतं पि छासइ ब्रह्मे, होइ अमंतं पि एवमेव । ४८ ॥

न च नैव, अत्रापि बाह्याभावेयद्वयभावावे निर्विषयं प्रत्या-
ख्यानं जवनीयस्मिन्नपि पक्षे, अपिशब्दाद्बाह्याल्लक्षणे सविषय-
मित्यत्रापि । एकान्तोऽवश्यं प्रायः । अयं वागो ह्येनाद् विच-
इत्याह-शकटं यानं, नेनावशक्तिमृदाहरणं कथानकं शकटो-
दाहरणं, तदादिष्यस्य कुनाऽऽदिः शकटोदाहरणाऽऽदिः । अथ
बाह्याभावे प्रत्याख्यानं निर्विषयमित्यस्य पक्षस्यैकैकैकैकैकै-
साथे एदुःखो निदर्शनम् । अत्रैव हेतुनाह-नदपि विद्या-
मानमेव प्रत्याख्येयं वस्तु, अस्त्युत्तरेऽप्येव्यापिशब्दाः ।
तद्व्यत्ययानं, पुनरविषययोज्जुषा, शम । तथा अर्थां जायते,
अस्तदप्याविद्यमानमपि प्रत्याख्येयवस्तु पुनरप्यानुत्तर्जानमे-
वेत्यपिशब्दाः । एवमेव लक्ष्ये । अत्रा-सतो नाशः प्रायः
प्रसिद्धः, अमनस्तु भावो न तथेवम् उच्यते-एवमेव यथा ख-
लज्जयति तथाऽमनर्थाप्यविद्यते । हेतुप्रयोगैवम्-अविद्ये-
मानावधिपथं प्रत्याख्यानार्थपथमेवत्येकान्तोऽमनोऽपि स-
रत्तमेनयात्, शकटोऽथानकं, अस्तः शकटव्यापानं गाथाङ्क-
रायः । कथानकं पुनरेवम्-किं केनचित् द्विजानिना तथा-
विषयानुपुल्लवचरणकमसूत्रं नागानिधिविषयार्थमाम् प्र-
निपद्यमानात् मानगानवशांकासंजयविषयत्वेन निष्पन्ना एते
निवमा इति सम्यग्मानोपदेशान्परिगतयुक्तानां “यद्यसां चपथम-
पि प्रत्याख्यानं सफलं भवति ततो ममपि तज्जावतु ।” इ-
त्यमृथया मया शकटं न लोकव्यवस्थेयं नूनो नियमो वि-
हितः । तस्य चाप्यथा कयाञ्चित् कामानांसांमिच्छास्तुतज्ज-
तस्य कयाचिन्नरपानसुतोयपथमननिर्गमत्तमप्युद्वृत्तजङ्ग-
मप्रसमानमन्वेष्टमाणा पक्षमप्येव शकटं भोजनपार्श्वं वि-
ष्यस्य समुपहितं, ततोऽहो ह्यनु विस्तयामास-अहो सा-
धूकं साधूकं, असंसारविनोऽपि वस्तुनः कयाञ्चित्सर्व-
धनीति सविषयमेव सर्वं प्रत्याख्यानं तदिदं शकटं मङ्गल-
तथा प्राप्ते, कथमेवं सत्त्वाया अमन्यतया प्रतिज्ञातं स्वव-
ननिर्वापनेन अह्निपथमिति विमान्य तत्परिहृतवाच्यं । संजा-
तसाधुचवनवदुःखं तस्य राजसुतासंघोषनाथं सर्वं स्ववानी न-
स्याः कथितवानिति संक्षेपोऽहो ह्यनुः । इति गाथाः ॥ ४८ ॥

पुनरपि प्रत्याख्यानस्य निर्विषयतापरिहारार्थमाह-

आहेणाविमयं पि ह्यु, ए होइ एयं किं वि णियेण ॥

मिच्छासंमज्जियक-म्पओ तथा सव्वभोगाओ ॥ ४९ ॥

अधेन सामान्येन, अविषयमपि बाह्याभावेन निर्गोचर-
मपि, शकटजङ्गणनियमवद्, अपिशब्दः संबन्धनायाम् । इत्युच्यते

बाध्यालङ्कारे । न भवति न ज्ञानेन, एतदप्रत्याख्यानम् । कुत
इत्याह-क्षिप्रहेतुः काले वा, सर्वभोगादिनि संशयः । नियमेना-
खयनया । कुत एतदेवमित्याह मिथ्या विरत्यपेक्षया विपरीत-
तया संसृजितं सामस्येन प्रगुणितम् । पाठाभ्रणे- “संसृजितं”
जीवेन स्वप्रदेशेयु संशयितम्, यत्कमे आरित्रमोहोऽऽदि तत्तथा,
तस्यास्मिन्नासंसृजितकर्मतो मिथ्यासंसृजितकर्मतो वा । तथा
तेन केनापि विशिष्टेन प्रकारेणाशकटाऽऽश्वविप शकटाऽऽश्व-
कारश्चेन तत्तदवयवोऽऽश्वना, सर्वेषां समस्तानामसंभाव्यमानभो-
गनाशानां शकटाऽऽदिप्रत्याख्येयार्थानां भोगः सर्वभोगस्तस्मा-
त् । इति गायःऽऽधः ॥ ४८ ॥

नन्वेवमपि प्रत्याख्यानं निष्कलमेव, मिथ्यासंसृजितकर्मतः
सर्वस्य भोगभावेनावश्येनया तस्य जङ्गमसंभवाद्-

एवाशङ्काऽऽह-

विरहं संवेगा, तत्तत्त्वयञ्चो जोगविगमजात्रेण ।

सफसं सत्त्वस्य इमे, भवविरहं इच्छामाणस्य ॥ ५० ॥

विरहेः प्रत्याख्येयार्थेयु निवृत्तिपरिणामादेतः । तथा सं-
वेगाद्विरतिप्रतिपत्तिकारणभूताभोगाभिमिश्रणव्यपवस्यत्वात् ।
किमित्याह-तस्य मिथ्यासंसृजितकर्मणः कृपस्त्वकृपस्त्व-
स्त्वाकृत्यः कारणात् । किम् ? भोगस्य विरतिविषाद्यक-
स्य कर्मजन्यस्य प्रत्याख्यानाद्योपभोगस्य, विगममात्रो विया-
गलता भोगविगमजात्रेण हेतुना, सफसं कलवत् । सर्वत्र स-
त्त्वविद्यमानाविद्युत्प्रत्येयु इदं प्रत्याख्यातम् । कस्येत्यह-
प्रविरहं संसारविशोगम्, इच्छाऽभिलषनः, नन्वस्य इ प्र-
त्याख्यानाप्रतिपत्तेः । प्रतिपत्त्यापि स्वासारिकफलसाधकत्वात्
परमार्थेनसंनिष्ठानन्तरेणियाधः ॥ ५० ॥ पञ्चांशः ५ विषयः ।
आवक्ष्य प्रतिक्रमणम् । ५०२ अष्टिम् । (प्रत्याख्यानविषये नि-
हानेन सङ्घ विप्रतिपत्तेः ‘अवधिष्य’ शब्दे प्रथमभागे
६०२ पृष्ठ दर्शना)

(१५) यत्कर्म-प्रत्याख्यानपरिणाममेव विधीयमानं भवेत्यत्र-
ति, इति । नञ् प्रतिधीयते-

किमपरिमाणं सती, अप्राणयच्छा अहापरिच्छिन्नो ? ।

जड जावदित्य सती, नो ननु सत्त्वेय परिमाणं ॥ १२५३४ ॥

सत्तिकिरियाणुपेक्षो, काशो सुरकिरियाणुपेक्षो च ।

ननु अपरिमाणहाणी, आसंसा चेत्तदवस्था ॥ १२५३५ ॥

किमिदं नामाऽपरिमाणम् ? किं शक्तिर्बाधच्छक्तोमीत्यप-
रिमाणम् ? उत सर्वोऽप्यनागतता, आहोस्त्विदपरिच्छिन्नः ?
इति त्रयो मतिः । तत्र यदि बाधवृत्ति शक्तिस्तावद-
मिदं न सेवित्वे इत्यपरिमाणमिष्यते, काश्च एतच्छक्तिं ननु सेव
शक्तिः परिमाणमापन्नम्, अतो यदेव निविध्यते तदेवाच्युप-
गममिति ॥ १२५३४ ॥ कुतः ? इत्याह- (सर्वाभ्याम्) ‘ बा-
धच्छक्तोमी तावदिदं न सेवित्वे’ इत्येवंयुक्त्या इति शक्तिः
क्रियया प्रत्याख्यातयाविषयः काश्च एतच्छक्तिं ननु सेवित्वे
कालं शक्तिस्तावत्ते काशमिदं न सेवित्वे इत्यर्थः । दृष्टान्त-
माह-यथा सूर्याऽऽदिगताक्रियया समयावधिकाऽऽदिः का-
लोऽनुमीयते, तथाऽप्रापि शक्तिक्रियया प्रत्याख्यानावाधिका
इत्यर्थः । अस्तवेधमिति चेत् । तदुक्तम् यतो नन्वेव सति
स्था प्रतिज्ञातस्याऽपरिमाणत्वेत्यहं हानिः प्राप्नोति, शक्तिक्रिया-
भूमितकालपरिमाणस्येदानीं स्वभवाच्युपगमादिति । यत्कर्म-

म्-“ तं बुद्ध आसंसा होह ।” इति । अथाऽऽह- (आसंसेत्यादि)
ननु शक्तिक्रिये अपरिमाणेऽपि स्वयंप्रमाणे आशुसाक्षोवत्त-
द्वक्ष्य एव, शकेश्वरकालमिदं सेवित्वे इत्यासंसायाः त-
द्वक्ष्यत्वादिति ॥ १२५३५ ॥

शक्तिक्रिये परिमाणेऽप्युपगम्यमाने न केवलं जवतः स्वयङ्क-
हानिः, किं स्वयमेव हि होषाः । के ? इत्याह-

जह न जयभंगदोसो, मयस्त तद्ध जीवञ्चो वि सेवाय ।

वयभंगनिष्प्रयाओ, पञ्चकस्त्राणाणवत्या य ॥ १२५३६ ॥

इत्तिपेक्षी सत्ती, ति नाड्यारो न यावि पकिञ्च ।

न य सत्त्ववयनिपयो, एणेण वि संजयत्त ति ॥ १२५३७ ॥

यथा सूनस्य पञ्चत्वमुपगतस्य सुरलोकादौ सुरकामिनीसंभो-
गाऽदिभोगात् नुज्जतोभस्वयत्के दोषो न भवति तथा शक्तिक्रि-
यपरिमाणमप्युपगम्यमानस्य मते जीवतोऽपि भोगोपरिसेवायो
न होषः प्राप्नोति, एतावत्येव मम शक्तिः, अतो मात्प्रया-
वतनस्य पुष्पांशोवत्तपि भुनक्ति जोगात्, इत्यभिप्राय-
वतस्तदभ्युपगमेन जीवतोऽपि जोगानासेवमानस्य होषानुष-
ङ्गो न स्यादित्यर्थः । न चेत्तद्वदृष्टमिदं वा जिनशास्त्रे ।
किं चेत्प्रत्यक्षमुपगमे एतावती मम शक्तिः, इत्यवष्टम्भवतो
ममभङ्गनिष्प्रयाप्रत्याख्यानागमस्येव स्यात्, एतावती भूम
शक्तिः, इति भोगासेवमात्रेण, प्रत्याख्यानात्पुनरप्यासेवना-
त्पुनः प्रत्याख्यानादिति । किं च-प्रतानामतिचारः, तदाचरेण
च प्रायश्चित्तम्, एकमनतद्ध सर्वजनभङ्गनिषेधेन सर्वोप-
पि प्रतानि पाशनीपादीति ॥ १२५३६ ॥ यदगममदं तत्सर्व-
मापि भवदभिस्रायेण न प्राप्नोतीति सत्त्वुत्तकं वक्ष्येताह-
(इतिपेक्षेत्येत्यादि) एतावत्येव मम शक्तिर्नाशिका, इ-
त्यवष्टम्भादेन प्रतिसर्वां कुर्वतोऽपि साधोः शक्त्यपरिमा-
णवादिनो जयतोऽभिप्रायेण नातिचारो, न चापि वनज-
ङ्गः, न चापि विस्तृतः, तथा सर्वजनपरिपालननिषम्य
न स्यात्, शक्त्यवष्टम्भात्, एकमनपरिपालनपि स्वदिप्रियायेण
संयतस्यादिति ॥ १२५३७ ॥

अथ सर्वोऽप्यनागताका अपरिमाणमपि द्वितीयो विकल्प
इत्यने, सोऽपि न युक्त इति दर्शयताह-

अदवा सन्नाणायय-कालमहणं मयं अपरिमाणं ।

तेणपुसपहणो, मओ वि जगव्वओ नाम ॥ १२५३८ ॥

सिद्धो वि मनेओ चित्तय, सन्नाणायययकमंवररत्ति ।

उत्तरगुणसंवरणा-भावेो विप सव्वहा चेव ॥ १२५३९ ॥

अथ सर्वस्याप्यनागतकालस्य ग्रहणमपरिमाणं भवतः, तेन
सिद्धोऽपि देवलोकाऽऽदी जोगानासेवमानः, ‘नाम’ इत्याम-
भवे । अतो जगत्त एव साधुः, अप्रपञ्चमिदंस्यात्, सर्वमप्य-
नागतकाल तदपरिपालनादिति सुव्यक्तमेवेति ॥ १२५३८ ॥
अवि सेव सिद्धोऽपि संयत एव प्राप्नोति, सर्वाणागतकाल-
परिपालनत्वाद्, अस्यापि सर्वाङ्गाशुदीतप्रत्याख्यानाकालाभ्यन्तरव-
र्तिभावविरुद्धः, बाधच्छक्तिशुदीतवर्तिकाकालाभ्यन्तरवर्तिता-
वर्तिता इत्यातः स्वयमेव दृष्टव्यम् । भवतु सिद्धः चयतः, कोदो-
षः ? इति चेत् । तदुक्तम्, “ सिद्धे नोसंभवय, पओसंजयसंजय,
नोसंजयसंजय ।” इति वचनादिति । अपि च-अप्योऽपि होषाः
का ? इत्याह- (उत्तरगुणेत्यादि) उत्तरगुणः पौक्युपरिमा-

हैकामानकोपवासाऽऽदिनोरूपः संवरणं बहुभिराकरैर्गृही-
तस्यैकाऽऽत्मनाऽऽदिप्रत्याख्यातस्य ज्ञो ज्ञानानन्तरमाकास्म-
क्षेणैव सक्रम्य, उत्तरमुणञ्च संवरणं चोगुणसंवरणं, तयोरे-
व सर्वानागताऽऽप्रत्याख्यातवक्त्रैःपुनरुपगम्यमाने सर्वधैयावायः
प्राप्नोति, पौक्याविषु सर्वानागतमाकाप्रत्याख्यातानुपपत्तेः
एकाशनकाऽऽदिषु पुनरुपगमिनामेव सर्वोऽपरामाणेषु संवरणं
कदाचिदपि न घटत इति श्रव्यकर्मयोगेति ॥ २५३ ॥

अथापरिच्छेदाऽपरिमाणमिति तृतीयपञ्चमपकर्तुमाह-

अपरिच्छेदं वि समा-ण एव दोमो जशो मुप तेणं ।
वयभंगजयाउ चिचय, जावज्जीवं ति निदिहं ॥ २५४ ॥

यतोऽपरिच्छेदरूपेऽप्यपरिमाणमप्यमिति एव सर्वानाग-
ताऽऽप्रत्याख्यातानोक्तदोषः समान एव । तथाह-कालापरिच्छेदे-
नापि प्रत्याख्यातं कृते किं घटिकाऽऽविमानं काश्चित्कालं प्रती-
ह्य प्रतिषेधं करोतु, आहोस्वित्सर्वमप्यनगताऽऽप्रत्याख्यातं
पालयतु ? । यथायः पङ्क्तः, तथैववक्त्रा, यावच्च घटिकां प्र-
तीकृते तावच्च ह्ये अपि घटिके किं न प्रतीकृते ? , यावच्च ह्ये
प्रतीकृते तावच्च तिस्रोऽपि किं न प्रतीकृते ? , इत्यादि । अथ कि-
तीयः पक्षः, तर्हि मूलस्यापि भोगानासंभवमस्य अतएव ह्येव,
स्वित्सर्वमपि संयतवत्, उत्तरमुणसंवरणमावधेयं त एव
होवाः । उपसंहरन्नाह- (मुप तेणोयादि) तेनेताम् परिमाण-
प्रत्याख्यातदोषानांविद्येयं अतएवमयादेव विवक्षयित्वायेन
क्षुत आगमे-“ सर्वं सावज्जी जोगं पचक्कमाणि जावज्जी-
वा ॥ ” इत्यत्र साधुप्रत्याख्यातस्य चैवस्वतीति परिमाण-
मार्गद्वयम्, अतो मुच्यमानपरिमाणतामह इति ॥ २५४ ॥

आह-ननु सपरिमाणं प्रत्याख्याते मयाऽऽशंसितज्ञो
होप उक्त एव, स कथम् ? , इत्याह-

नासंसा सेविस्ता-मि किं तु मा ये मयस्स वयभंगो ।
होही सुरेमु को वा, वयावगानो विपुक्कस्स ? ॥ २५५ ॥

यावज्जीवावधिना प्रत्याख्यातं कुर्वतो मरणान्तरमहं भो-
गान् सेविष्ये इत्येवेज्ज्ञा हन्ति । न क्विदाशंसा वर्तते-नैवं-
जृतेन परिणामेन सावर्जिकं प्रत्याख्यातं करोतीत्यर्थः । किं तु मा
मे मूलस्य-सुरेमुपवज्जस्य समो भोगानासंभवमस्य अतएव
भविष्यति, इत्यर्थस्यमयेव मा मे अतमज्जलम ज्ञेयाद्, इत्येवेज्-
नैवैव युजपरिणामेनेत्येज्ज्ञं प्रत्याख्यातं करोतीत्यर्थः, अतस्तत्र
का आशंसा ? । हि स विस्तरावारकमरणः ज्ञोपशमावस्थ-
यादत्र स्वायत्तः, सुरलोकात् स्ववश्यं तदुदयापरावत् इत्यनः
शक्यमाद् यावज्जीवावधिना प्रत्याख्याति, परतस्वशक्यत्वात्
प्रत्याख्याति, इति कथमाशंसादेवजानयम् ? , इति । अथैवं वया-
व-कर्मिनीत्येवं अतज्ज्ञातिमयेवी ? । अयं हि तृतीयो मुक्ति-
वास्तविक, तत्र च कामभोगाभाधान्नमज्जलंनय एव, इति क-
तस्य अतमज्जलसंकोभः ? । तदयुक्तम् । सतत्त्वदि मुक्तिगमना-
संभवात्, मदाविदेत्यपि सर्वस्यापि तद्वर्तमानाव्यायागदिति ।
अथ कोऽपि तावत्मुक्तिं गच्छति, तस्य च निमुक्तस्य । मदाभिमते-
परिमाणे प्रत्याख्याते गृह्यमाणे मुक्त्यापि मदाज्ञानानुगमादप-
रिमाणप्रत्याख्यातस्य सकृन्ना भविष्यतीति चेदप्यथाऽऽह-
“को वा वेध्या” योऽपि मुक्तिं गच्छति तस्यापि निमुक्तस्य
निष्ठिगार्थस्य को व्रतानामवकाशः ? , किं व्रतानां साफल्यम् ? ,
तत्कार्यस्य सिद्धत्वात् किञ्चिदिति भावः । तस्मान्मुक्तिगमि-

नमपि प्रत्यसंगतमेवाऽपरिमाणप्रत्याख्यातमिति । तदयं सुष्ठु-
मासिद्धं वा शक्यमाऽनेदेव सामान्येनैवापरिमाणप्रत्याख्याते
दृष्टान्त्युक्तमिति ॥ २५५ ॥

अथ निर्दोषं किञ्चिदधिकं प्रति वृण्वमाह-

जो पुणरुक्खयभावं, मुणमाणोऽवस्सभाविनं जणइ ।
वयमपरिमाणमेवं, पचक्कं सो सुसायई ॥ २५६ ॥

यः पुनरप्यपि किञ्चित्काश्चपरिकर्मितमतिविहो अने गृह्या-
नि, विहन्त्यादेव च बोधेयतः सुरलोकोभयं गच्छति, इत्यवशु-
द्धमानः स्वेषु वास्तवभावमविरतिभावमभ्यर्थयानिं मुणत्
जानानोऽपि अने प्रत्याख्यातमपरिमाणं यावज्जीवपरिमाणर-
हितं जगत्पुञ्जरिति स एव बुवाणः प्रत्यक्तं साक्षादेव बुवा-
चादी, अस्याथा भविष्या अस्याथा करणादिति ॥ २५६ ॥

अपि च-

जावो पचक्खणां, सो जइ मरणपरयो वि तो भग्गं ।
अहं नित्यं न निदिहंइ, नावज्जीवं ति तो कीमं ॥ २५७ ॥

भावश्चेन्नमिको विरतिपरिणामः प्रत्याख्यातमुच्यते, न च
प्रत्याख्यातुर्वायज्जीवावाच्यमेवास्ति, उत मरणपरतोऽपि त-
त्कथम् ? । यत्ननन्तरपक्षसिद्धिं भाने तस्य प्रत्याख्यातम्, सुर-
लोकाऽऽदौ भोगमेवनादयर्थेनाथी तद्वक्तु इत्यर्थः । अथाऽप्य-
पचक्कं हि यत्नेनऽपि यावज्जीवम्, इति परिमाणं प्रमुण-
नमयेन किं न तिदिह्यते किं न क्रियते, येनाप्यचैवस्वतीत्यु-
च्यतेनोक्त्यते ? , इति ॥ २५७ ॥

अथ भावोभयथा, वचने त्वयथा प्रोच्यते, तर्हि मायैव
केवलमिति दर्शयन्नाह-

जइ अजदेव जावो चेतयओ वयपपच्छा माया ।
किं वाऽभिर्हणं दोमो, जावओ किं वओ गुरुयं ? ॥ २५८ ॥

हन्ति । यद्यप्येव यद्यप्यज्जीवावाच्यक एव चेत्तन्मि जायः प्र-
त्याख्यातपरिणामः, अन्वयश्च च यावज्जीवावाच्यपरिणामर-
हितमेव वचनं, तल्लोचनयोर्ज्ञानयः केयमेव माया मि-
श्रियते । नाप्यप्यक्तं इदमेव, अन्वया विचिन्त्यायथा ज्ञा-
पाटिति । अथया-अप्येवऽस्मि त्वम् किं भावे तथा स्थितेऽपि
“यावज्जीवाव” इत्यादीहने ह्यपः काश्चिद्विषयमे भवता, येन
वचनेनापि नेदमभिधीयते ? । यदि वा-किं ज्ञानात्मकाज्ञात्
(वड ति) यत्नेन गुरुकं प्रयानं पश्यामि त्वं, येन भावेऽ-
प्यथा स्थितेऽपि यत्नेनमप्यथा अभिधीयति ? । एतद्युक्तम्,
आगमे भावस्थेनं प्रमाप्येन, यत्नेनैव स्वमाप्येनानांशोपाना-
दिति ॥ २५८ ॥

कः पुनरयमागम इत्याह-

अजस्य निवडिणं वे-जपमि जो खलु मणोगओ भावो ।
ते खलु पचक्खणां, न पमायं वेणयं छज्जणा ॥ २५९ ॥

इह केनापि श्रित्तिचाऽऽदाराऽऽदिप्रत्याख्यातं कर्तुमशक्यं-
तम्, अथकतरसंभवकरणऽऽऽहंनियतत्वा पुनश्चनुविधमाह-
प्रत्याख्यातविद्वद्वज्जलं शब्दं वक्ष्यामिः । एवं च मानसज्ञा-
नानुल्लया शब्दज्जलं शब्देऽप्यत्र निपतिते अभ्यवपथे समुदा-
रिते यः खलु प्रत्याख्यातविषयानेककृत्यमाविष्टत्वातिज्ञानः स्वर-
हः प्रत्याख्यातुर्भोगतो ज्ञावस्तदेव प्रत्याख्यातं प्रमाणं, स एव

प्रत्याभ्यासविहितप्रत्याभ्यासविषयो मनोगतो भावः प्रमाणं,
न तु व्यवहृतं, हाय् इत्यर्थः । कुतो न व्यवहृतं प्रमाणम् ? ।
यत्तद्वृत्तान्त-उल्लेखान् तद्वृत्तान्ततोऽप्रमाणम्, भावानुरोधेन
प्रत्यक्षत्वात् । तदेवमायमेति च वचनस्याप्यागम्येनोक्तत्वात् याद्
धावज्जीवायाधको मनसो भावस्त्वयमेवेति तदा चचेनेतापि
यावज्जीवम् इत्युच्चार्यतां, किं मिथ्याप्रहेय ? , इति ॥ २४४ ॥
विशेषः । अत एव 'नरनवजीवियामिह गय-विसेखमां संसर्गज-
हज्जां । जावज्जीवाभिमर्त्य, ता पञ्चकलाभि सावज्जं ॥ १ ॥'
आ । प्र० ३ अ० ३ ।

(१६) अथकलातोऽपि स्थापः, तेनापि प्रत्याभ्यासतत्त्वम्-

सुयं मे आउमतेणं भगवया एवमकलाय-इह खलु पञ्च-
कलाणकिरिया एवमउज्जवणे, तस्म एं अयमेतुं पणसे-
आया अपञ्चकलाणी यावि जवति, आया अकिरियाकुसंज्ञ
यावि जवति, आया भिच्छादंति यावि भवति, आया एगं-
तदं ये यावि जवति, आया एगंतवाले यावि जवति, आया
एगंतमुत्ते यावि जवति, आया अविचारमणवयणकायवके
यावि भवति, आया अपिहयपञ्चकलायपावकमे
यावि भवति । एम खलु जगत्ता अकलाए अमंते अ-
धिरते अपिहयपञ्चकलायपावकमे सकिरि ए अमंतुते
एगंतदं एगंतवाले एगंतमुत्ते, से बाहे अविचारमणवयण-
कायवके सुविणमवि ए पससति । पावे पसे कमे कज्जइ ॥ १ ॥

इहान्मन् प्रवचने, मुखहतां हे, वा, कतिपयिवाक्यान्तद्वारे ।
प्रत्याभ्यासक्रिया नामाऽप्ययम्, तस्यासमर्थो नव्यमानस्रक्षणः ।
अर्थापारमा जीवः प्राणी, स्व आनादिनिष्पत्त्याविरतिप्रमाद-
योगानुगततया स्वभावत एवाप्रत्याभ्यास्यपि जवति, अपि-
शब्दात् एव कर्तृत्वनिष्पत्त्याप्रत्याभ्यास्यपि । तथाऽऽत्मप्र-
हणमपददर्शनमुत्तमानर्थम् । तथाहि-नास्त्वानामप्रत्युपप्र-
सिधेरकस्वभाव आत्मा । स च तुल्यकृत्करणेऽप्यसमर्थत-
या किञ्चिदकस्वभाव प्रत्याभ्यासक्रियायां भवितुमर्हति । योऽना-
मास्यारमो जावात् ज्ञानस्य च क्षणिकतया स्थितरमा-
वात् कुतः प्रत्याभ्यासक्रियति । एवमव्यतिरिक्तप्रत्याभ्यासक्रि-
यायां भावो वाक्यः । तथा सहजुत्पाद क्रिया, तस्मां कुशलः
क्रियाकुशलः, तत्प्रतिषेधादक्रियाकुशलोऽप्यारमा जवति । तथा-
ऽऽत्मा मिथ्याबोधव्यवस्थितो भवति । तथेकांतानाऽपराज् प्रा-
णिनो ह्यकस्मिन्नि दृश्यं, तद्वैभूतत्वात्मा जवति । तथा अना-
त्माऽऽपराज्जागतेष्विदं कुलितत्वात् । जलवद्, बाल आरमा भ-
वति । सुतवस्तुतः । तथाहि-ऊयस्तुतः शब्दाऽदीन विषयान् न
जानाति । दिवाहितप्राप्तिरिदं विविक्तम् । तथा-भावस्तुतोऽपरा-
मैवभूत एव जवतीति । एवमविचारगीत्यावयवशोमनसा नि-
रुपमायवयवयोस्तोचनीयाति मनोवाक्कायवाक्यानि यस्य स
तथा । तत्र मनोऽन्तःकरणं, वाग् वाणी, कायो देहः, अर्थयति-
पादकं पञ्चसमूहाऽऽत्मकं धान्यमकं तिष्ठन्ते सुखन्तं वा । तत्र
च, अहमेवैव वाक्यावयव्य गताधर्थाध्यानुबोधव्यप्रदं करोति
तदेव ज्ञापयति-इह वाग्वायापरेव प्रवर्ततया प्राधान्यं, प्रा-
धान्यस्तत्प्रवृत्तेषां प्रवर्तयतिधामने तयोरेषां प्रवर्तनं भव-
ति । तदेवप्रत्याभ्यासक्रियः सन् आत्माऽविचारितमनोवाक्का-

यवाक्यव्यापि भवतीति । तथा-प्रतिहतं प्रतिस्खलितं प्रत्या-
भ्यासं विरतिप्रतिपत्त्या पापकर्मोन्मदनुष्ठानं येन सः प्रतिह-
तप्रत्याभ्यासपापकर्म, तत्प्रतिषेधादसदनुष्ठानपरश्रमा भव-
ति । तदेवमपि पूर्वोक्ताऽसंयताऽविचरताऽप्रातिहतप्रत्यासपापकर्म
सक्रियः सावधानुष्ठानः तथाभूतत्वात्तद्वृत्तो मनोवाक्काय-
रुत्ताऽऽत्मतत्वात्तद्वृत्तः परेषां च दृष्टदेहेतुत्वाद्दृष्टः, तदेवचूत-
त्वात् सन् पकान्तेन बालवद् बाह्यः सुतवदकान्तेन सुतस्तदेव-
भूतत्वात् बालसुततयाऽविचारणव्यविचारितरमणीयानि परमार्थ-
विचारगुण्या युक्त्या वा विद्यमानानि मनोवाक्कायवाक्या-
नि यस्य स तथा । यदि वा-परमवैषम्यविचारितमनोवाक्का-
यवाक्यः सन् क्रियासु प्रवर्तते, तदेवचूतः निर्विकलतया पटु-
विज्ञानरहितः स्वल्पमपि न पश्यति, तस्य चाऽप्यकविज्ञान-
स्य स्वल्पमप्यपश्यतः पापं कमे भवत्येते, नैवेभूतानाऽप्यकवि-
ज्ञाननापि पापं कमे क्रियत इति भावः ॥ १ ॥

अत्र चाऽऽचार्याभिप्रायं चोदकोऽन्य निषेधयति-

तस्य चोप पञ्चवर्णं एवं वयासी-अमंतएणं मणेण पाव-
एणं, अमंतीयाए वत्तीयाए पाविद्याए, अमंतएणं काएणं पा-
वएणं अह एं तस्म अमणकत्तस्म अविचारमणवयवकायव-
कस्म सुविणमवि अपसमओ पावकमेणो कज्जइ । कस्स
एं तं हेउं । चोपए एवं वतीति-अन्यरेणं मणेण पावएणं
मणवन्ति पावे कमे कज्जइ, अन्यरेणं वत्तिए पावि-
याए वत्तिवत्तिए पावे कमे कज्जइ, अन्यरेणं काएणं
पावएणं कायवत्तिए पावे कमे कज्जइ । इणंतस्म सम-
णकत्तस्म मविचारमणवयवकायवकस्म सुविणमवि पासओ,
एवंगुणानीयस्म पावे कमे कज्जइ । पुणएवि चोपए
एवं वतीति-तस्य एं जे ते एवमाहुं-असंतएणं मणेणं
पावएणं असंतीयाए वत्तिए पाविद्याए अमंतएणं काएणं
पावएणं अहणंतस्म अमणकत्तस्म अविचारमणवयव-
कायवकस्म सुविणमवि अपसमओ पावे कमे कज्जइ, तस्य
एं जे ते एवमाहुं पिच्छा ते एवमाहुं ॥ २ ॥

(अमंतएणं इत्यादि) अविद्यमानेनाऽऽत्मा मनसाऽऽत्मप्रवृ-
त्तेनाऽऽशोभनेन । तथा-वाचा कायेन च पापेनाऽऽसता । तथा-
स्वभावान् प्रवर्ततयाऽऽत्मनस्त्वयाऽविचारमनोवाक्कायवाक्यवयव-
कप्रत्ययपश्यतः स्वप्राप्तिकं च कमे नोपचवं यातीत्येवम-
व्यक्तविज्ञानस्याऽपि, पापं कमे न भवत्येते । एतद्वैभूतत्वात् पापे
न क्रियत इति भावः । कस्य हेनोः केन हेतुना केन कारणेन
तत्पापं कमे भवत्येते ? नात्र काश्चिद्व्यक्तविज्ञानस्याऽप्यपक-
मव्यहेतुरिति भावः । तद्वै चोदक एव स्वामिप्रायेण पापक-
मव्यहेतुमाह- (अन्यरेणमित्यादि) कर्माऽऽन्यद्विज्ञानेन पापे
कायकर्मभिः कमे भवत इति दर्शयति-अन्यतरेण क्रिष्टेन
प्राणानिपाताऽपि प्रवृत्त्या मनसा वाचा कायेन च तत्प्रत्ययिकं
कमे भवत्यर्हति । इदमेव स्पष्टतरमाह-अनंतस्वप्नावसन्नक-
स्य सावधारमनोवाक्कायवाक्यवयवकस्म स्वप्राप्तिकं पश्यतः तत्प्रत्यय-
विज्ञानस्यैव हेतुगुणज्जातीयस्य पापं कमे भवत्येते न पुनरेकस्मिन्प्रत्यय-
विज्ञानस्याऽऽहः पापकमे संभवति । तेषां यातकस्य मनोवाक्का-

यथापात्रस्याऽज्ञायात् । अथैनच्छापात्रमन्तरणाऽपि कार्यवन्ध
इत्येतं, एवं च सति मुक्तानामपि कर्मवन्धः स्यात्, न चैतदि-
प्यते, तस्मात् तेषु स्वप्राप्तिक्रमाविधायां च न कर्म बध्यत इति ।
तत्र यथेवं ज्ञेयं मनोयाक्षायाऽपारैः कर्मवन्धोऽभ्युपगम्यते
तदेवं व्यवस्थिते स्मिन् येन ते एवमुक्तवन्तः, तद्यथा-अविद्यमान-
रेवाऽप्येवमैः पात्रं कर्म क्रियते, मिथ्या त एवमुक्तवन्त इति
स्थितम् ॥ २ ॥

तदेवं बोद्धकेनाऽऽज्ञापकं दृष्यायथा स्वपक्षे
व्यवस्थापने सत्याचार्य आह-

तस्य पञ्चपरं चोद्यं एवं वयामी-तं सम्मं जं मणं पुत्रे
वृत्तं-असंतप्यं मणोयं पावण्यं असंतिपाणं वसिपाणं
पाविपाणं अनेतप्यं काण्यं पावण्यं अहर्गतस्य अ-
मलकस्यस्य अविचारमलयकायवहस्य सुविगमवि अय-
स्नभो पात्रे कर्म कज्जति, तं सम्मं । कर्मणं ते हेतुं ।
आयसिप आह-तस्य खलु जगवया तज्जगविकायहेतु
पमत्ता । तं जहा-पुष्टविकायां ज्ञातवया कदाचिदा । अथेहि
अहि जीवविकायां हि अया अपरिहयपञ्चव्यायपाव-
कर्म निचरे पमद्विजवातचित्तेन्दे । तं जहा-पागाति-
बाणं ज्ञात परिगहे, कोटो ज्ञात मिच्छाद्वेगममज्ञं ॥ ३ ॥

तत्राऽऽचार्यः स्वमतमनूय स्वरोपपत्तिकं नापयितुमाह-
तं सम्ममिथ्यादि । यद्वैतममयोक्तं प्राम् यथा स्वपञ्चव्यक-
योगानामपि कर्म बध्यते, तस्मैपञ्च शोभनं शक्तिस्त्विति ।
एवमुक्ते पर आह-कस्य हेतोः केत कारणेन तत्सम्प्रतिनि-
धत्ते । आह-(तस्य खलु इत्यादि) तत्रापि वाचरोपपत्त्यासाध्यम् ।
खलुगच्छो वाक्यालङ्कारः । भगवता वारवह्मन्मास्मिन्मा
वृत्तविकारिकायाः कर्मवन्धोऽनुवन्धोपपत्त्यन्तः । तद्यथा-पृथिवी-
कारिका इत्यादि, वायवप्रसकारिका इति । कर्ममेतं पञ्च आव-
निकायाः कर्मवन्धस्य कारणमिति । आह-(वृक्षेणहिमस्यादि)
इत्येतेषु पृथिव्यादिषु पञ्चजीवविकारयेषु, प्रतिदत्तं विहितं प्र-
त्याख्यातं नियमितं पात्रं कर्म येन स तथा । पुनरपि समासे-
नाऽप्रतिदत्तप्रत्याख्यातपावकमां य आत्मा जन्तुः, तथा तज्ज-
वत्वादेव विनये सर्वकारं प्रकरोति शतः, तथा व्यतिपाते प्राण-
व्यपरांशो वित्तं यन्म स व्यतिपातचिन्तः, स्वस्वरूपकहेतुत्वा-
द्वाक्यः, प्रशुद्धाऽसौ व्यतिपातचिन्तस्वरूपकचित् कर्मकारयः ।
इत्येतदेव प्रत्येकं दृशयितुमाह-(तं जेदस्यादि) तद्यथा-प्रा-
णानिपाते विषये प्रशुद्धिस्तपसः । एवं सुवाचाद्वाङ्मात्राभे-
द्युतप्रतिमहेष्वपि वाच्यम् । याद्विमिथ्यादृशशस्त्रार्थमात्रं तेषामि-
हेकद्विपयिकहेतुत्वाऽऽतीतामतिवृत्तत्वादिह्याविरतिप्रमा-
दकारययोगादुत्पत्त्येऽप्यप्यन्तप्रावाच्ये ते कथं प्राणानिपा-
ताऽऽद्विपयवत्तया अवयविकत्वात् अपि स्वनाऽऽद्यव्याख्यामिति ते
कर्मवन्धका एव । तदेवं व्यवस्थितं व्यप्राप्तुकं प्रवेग-यथा ना-
व्यवस्थितज्ञानाममननाममनस्त्वानं कर्मवन्ध इत्येनं ज्ञेयं ॥ ३ ॥

साम्प्रतमाचार्यः स्वपक्षमिच्छे दृष्टान्तमाह-

तस्य खलु जगवया वहणं दिष्टं पमत्तं । से जहाणाम्
वहणं सिया गाहावस्स वा गाहावडपुत्तस वा रमो वा राय-
पुरिसस वा खणं निहाणं निहाणं पावेमिस्सामि, खणं
अखणं वारस्सामि पहारं पाणं, से किं तु हुना मे वहणं

तस्य गाहावस्स वा गाहावडपुत्तस वा रमो वा राय-
पुरिसस वा खणं निहाणं पावेमिस्सामि, खणं लद्धं वहि-
स्सामि, पहारं पाणं दिया वा राओ वा सुत्तं वा जागर-
माणं वा अमित्तभुत्तं मिच्छामिउत्तं निचरे पमद्विजवाय-
चित्तेन्दे भवति, एवं विद्यागरेमाणे समियाणं विद्यागरे
चोद्यं इत्ता । जवति ॥ ४ ॥

(तस्य खलु भगवया इत्यादि) तत्रापि वाक्योपपत्त्यासार्थः । ख-
लुगच्छो वाक्यालङ्कारः । जगवह्वयोऽऽद्विगुणपेनेन चतुःशि-
शद्विंशत्यसममितेन तीर्थकृता वधकदृष्टान्तः प्रज्ञतः प्रकृति-
तः । तत्त यथानाम वधकः कश्चिन्म्यादि । कुतश्चास्मिन्मात्रा-
पितः सन् कस्मश्चिद्वधपरित्तः कश्चिन्पुरुषो जयति । यस्याऽ-
सौ वधकस्ते विशेषेण दृशयितुमाह-(गाहावस्स वा इ-
त्यादि) शुद्धस्य पतिशुद्ध्यतिस्त्वानुत्तं वा । अनेन सामान्यतः
प्राक्तनपुरुषोऽभिहितः, तस्योपरि कुतश्चास्मिन्मात्रावधकः कश्चि-
त्संज्ञाः, स च व्यवहारमाणमार्यमोऽपि कस्मश्चिद्वधक-
पकारिणमेतं चातिविश्रामाति । तथा-राओऽतः, तत्पुत्रस्यापि क-
पित एवमुत्पादित्वाह-(खणं निहाय इत्यादि) कृष्णमवसरम्
(निहाय स) प्राप्य तथाविधस्य पुरं गृहे वा प्रवृत्त्या-
मीत्येवद्व्यवसायी जयति । तथा-तज्जमवसरं जिज्ञाऽद्विकं व-
धकस्य लक्ष्म्या तदुत्तरकालं ते वधे हविष्यमीत्येव स्वप्ना-
रयति । एतत्तुकिं भवति-शुद्ध्यपेनेः सामान्यपुरुषस्य, राओ वा
विशुद्ध्यस्य कर्माख्यद्विपयिणोऽप्यप्राप्तोऽवसरः ह्यहाऽ-
परकार्यमिति मतिः । तथा-वधकस्य च शिष्टमपेक्षमात्रमन-
वसरोपेक्षी (किञ्चिच्छात्रमुदात्तं, स च तस्य दास्येवं कुप्याऽ-
परकार्यं प्रति व्यग्रमेताः संकल्पप्रवसरे वधे प्रवृत्तव-
ज्ञातो जयति । स चैवं जेतुंऽपि तथा ते वधे प्रति नित्यमेव प्रज्ञ-
तव्यतिनातचित्तवत्तो भवति । एवमत्रिगमनिगपि प्रवेगैरुत्तम-
योगैकैऽज्जगत्कलऽद्यऽद्वयोऽप्युपपत्त्यावापि मिथ्यासा-
यिरतिप्रमादकारययोगादुत्पत्त्याप्राप्तिनापि ताऽद्विद्विद्वधन्तो
भवति । स च तदवसरमपेक्षमाणो उदासीना अव्यवस्थितो न
भवतीति । अत्र च वधवधकयोः कृष्णपेक्षया अखारो
भङ्गाः । तद्यथा-वधकस्याऽजन्तवरो, वधकस्य च, उभयोर्ऽऽ-
नन्तवरो, द्वयोश्चपक्षर इति । नाप्राप्तुमीयान्तु पठात-
अ-
प्यथा अखारमात्रा एतन्न ना पुरिसस जिहं कर्ममरणं
तां वहैतं, तं जया मे खणा प्रियस्मह तस्य पुरिसस जिहं
चित्तस्सामि, तथा मे स पुरिस् अखणं वदत्येव मिच्छाद-
मणो पहारं पाणं ॥ इति गुरुं निगमसिद्धम् । साऽप्रतमाचार्य
एव स्वाभिनेतव्यं परयपञ्चव्यकर्मविधायकपञ्चाह-(स किं
तु इत्यादि) आचार्योः स्वतो हि निर्णायोऽनूयया परं
पुष्टान्त-किंमति परवञ्चं, तुगिति वित्तं, हुगच्छं वाक्या-
लङ्कारः । किमनो वधकपुरुषावसरपेक्षी जिहमवसरं प्रचार-
यन् पयोऽवयवप्रहर्निनं सुप्तो जाग्रदवस्थो वा तस्य शुद्धपते
राओ वा वधकस्याभिप्रेतुं मिथ्यामिथ्यतो निर्यं प्रशतव्यति-
पानावित्तवत्तः । अत्रयाहोस्तिवस्त्वयं वृष्टः परः समतया मा-
धवस्यमवसरममनो यथाऽवस्थिमममेव व्यापृणियात् । तद्य-
था-इत्त ! आचार्य ! तवत्समावमित्रजन्तुर्दोस्तत्वादि ॥ ४ ॥

तदेवं दृष्टान्तं प्रदश्ये दास्येनिकं दृशयितुमाह-

जहा से वहणं तस्य गाहावस्स वा गाहावडपुत्तस वा

रक्षो वा रायपुरिमस्स खणं निहाए पविसिस्सामि, खणं लच्छणं वहिसिस्सामि चि पहारमाणे दिवा वा रात्रो वा सुत्ते वा जागरमाणे वा अमिचज्जे मिच्छासंजिते निबं पसदविज्जावाचित्तदं, एवमेव वाहे वि सव्वेसि पाणाणं जाव सव्वेसि सत्ताणं दिवा वा रात्रो वा सुत्ते वा जागरमाणे वा अमिचज्जे मिच्छासंजिते निबं पसदविज्जावाचित्तदं के । तं जहा-पाणातिवाए जाव मिच्छासंजितसगच्छे । एवं खलु भगवया अक्खाए अमंजए अवरिए अप्पनिहयपच्चवखा-यवापकस्मि सकिरिए अमंजुमे एगंतदंटे एगंतवाले एगंत सुत्ते यावि जवड, मे वाहे अविचारपणयणकप्पवक्के सु-विणमवि ण पसदं, पावे य मे कस्मि कज्जइ ॥ १॥

(जहा से वहए इत्यादि) यथाऽस्मीं वचक इत्यादिना दृष्टान्तमनुगृह्यार्थान्तरकर्मत्वं दर्शयितुमाह (एवमेवेत्यादि) एवमेवेति । यथाऽस्मीं वचकोऽवसरप्राप्तिक्रिया वध्यस्य वार्थाशामकुर्वाणोऽप्यभिज्ञानो भक्ष्यव्यवसायावपि वाज्यवृद्धौ वाहेऽप्यष्टविज्ञानो भवत्येव निष्ठुत्तरजावाशोपनया सर्वेषां प्राणिनां व्यापारको भवति, यथाऽन्यदृष्टान्तश्लोकद्वयेनोक्तं भवति । इदमुक्तं जवति-यस्योऽप्यनाऽऽदिकं निबन्धं कुतश्चिद्विज्ञानात् । विषये, तथा-ऽप्युपायितुपस्थापयिष्यदन्तदुष्ट एवेति निबं ज्ञातव्यताया-तचित्तद्वयमाह । यथा-परशुनामः कृतवर्षे व्यापाशापि तनुस-रकासं सत्तारं निःकृतां पुच्छं चकार । आह क-“ अपका-स्मयनं कर्मणा, य तनुस-रपुच्छं निःकृताम् । अथिक् कु-कनेऽर्थयानतो, द्विपतो सूत्रमशेषमुद्धरेत् ॥१॥ ” इति । एवञ्जसा-धिमज्जुतेः मिथ्या विज्ञानात्क-अवतीति । सायनतनुपसदंज-प्राक् प्रतिपादितसमनुवदथाह-“ (एवं खलु भगवया इत्या-दि) यथाऽस्मीं वचकः क्वपरावसरप्राप्तौ स्वयं तावद्-कृत-यति । अथवाऽनिवृत्तत्वाद्वाहोवदुष्ट-स्व, एवमवसाव्येकं निष्क्रिया-ऽदिकोऽप्यष्टविज्ञानोऽपि तथाभूत-स्वाधिनः प्रातिहतप्रत्याव्या-तसिद्धिः प्राद्विदोऽपुष्टु इति । शेष सुगमम्, बाधार्थाय कस्मि क्विपन इति ॥ १॥

तत्त्वं दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकप्रदर्शनेन पुनर्प्रतिपादितार्थस्य निग-मनं कृत्वाऽप्युक्ता भवेत्तमेव प्रत्येकं प्राणिनां कुष्ठऽस्मत् भवति, इत्येव तत्प्रतिपादयितुकाम आह-

जहा से वहए तस्स वा गाहावत्सस्स जाव तस्स वा रायपुरिमस्स पत्तेयं पत्तेयं चित्तं समादाय दिवा वा रात्रो वा सुत्ते वा जागरमाणे वा अमिचज्जे मि-च्छासंजिते निबं पसदविज्जावाचित्तदं जवड, एवमेव वाहे सव्वेसि पाणाणं जाव सव्वेसि सत्ताणं पत्तेयं पत्ते-यं चित्तं समादाय दिवा वा रात्रो वा सुत्ते वा जा-गरमाणे वा अमिचज्जे मिच्छासंजिते निबं पसदविज्जा-वाचित्तदं भवड ॥ १॥

(जहा से वहए इत्यादि) यथा अस्मीं वचकः पराऽऽमनोरवत्सरा-वेही, तथाऽन्ये गृहपतेः, तदुपस्य वाऽन्येऽहोतस वा राजाऽऽदे-

स्तपुत्रस्य चैकस्मै वृषकं वृषकं सर्वेष्वपि वधेषु घातकचित्तं समादाय प्राप्तवत्सरोऽहमेने वीर्यं समाधिविजायनं वानियस्या-भित्त्वेव प्रतिज्ञाय दिवा रात्रो वा सुतो वा जाग्रदा सर्वोऽवस्थसु सर्वेषामेव वधायामां प्रत्येकमभिज्ञानतोऽवसरप्राप्तिक्रिया धनद्वय-मिथ्यासंज्ञितो नित्यं प्रशज्यतिपातचित्तवृद्धौ भवति इति रागद्वेषाऽऽकुलतो वाहवद्वक्तोऽज्ञानाऽऽवृत्त एकस्मिन्वाऽऽहेरि-ति सर्वेषामेव प्राणिनां विरतेरावासाद्योग्यतया प्रत्येकं वधेषु घातकचित्तं समादाय नित्यं प्रशज्यतिपातचित्तवृद्धौ भव-तीति । इदमुक्तं जवति-यथाऽस्मीं तस्माद् गृहपतिराजानुवाता-दुपशान्तविरः काज्ञावसरप्राप्तिक्रिया वधमकुर्वाणोऽप्यविरतिस-द्वाहिरास निवर्तते, तस्यायिकेन च कर्मणा वधते, एवं भू-वावादाऽऽज्ञानेन पुनरपि गृहेऽप्यपि प्रतिज्ञाहेतुदृष्टान्तोपनय-निगमनाय विधानेन पञ्चावयवत्वं वाच्यमिति । एवं पञ्चावयव-स्य सूत्रार्थां विज्ञानो कुष्ठस्य । तद्यथा-“ आया अपचवक्खाणी यावि भवति । ” इत्यत आरभ्य यावत् “ पावे य मे कस्मि कज्जइ ति । ” इयं प्रतिज्ञा । तत्र पर-प्रतिज्ञाभिवेणोक्तमनुकलम-मिति कृत्वा बोधयति । तद्यथा-“ तत्र चोत्तरं पावमं एवं वधायी । ” इत्यत आरभ्य यावत् “ जेत पेदमाहं सु मिच्छते ते ए-वमाहं सु ति । ” तत्र प्रज्ञापकबोद्धकं प्रत्येयं वदेत् । तद्यथा-“ नम्या पूर्वं प्रतिज्ञां तासम्यक्का-कस्य हेतोः केन हेतुना वेत्ति, तत्र हेतुमाह-“ तस्य खलु जगवया उज्जीविनाय वदेकं पञ्चाव-इत्यत आरभ्य यावत् “ मिच्छादं मनसस्सु । ” इत्येव हेतुः । हेतोरेवैकान्तिकमनुवृत्तार्यायै वचको सिद्धिं दर्शयितुं दृष्टान्त-माह-तद्यथा-“ जहा खलु जगवया वदए विद्विने पस्सते । ” इत्ये-तद्वारभ्य तद्यथा “ खलु खलु पत्तेयं वदिसिस्सामि ति पत्तामणे-ति । ” तदेवं दृष्टान्ते प्रदर्श्य, तत्र च हेतोः सत्तां वधायमेतौ पक्षे जगयितुमाह-“ से किं तु णाम से वहए । ” इत्यादि-आरभ्य यावत् “ इता भवति । ” तदेवं हेतोर्दृष्टान्ते सर्व-ज्ञानात् हेतोः क्वपरावसरप्राप्तौ दर्शयितुमन्यथा दृष्टान्तधर्मणि हेतोः सत्तां वरेणाऽप्युपगमनानुवदति-“ जहा से वहए । ” इत्यत आरभ्य यावत् “ पिच्छं पसदविज्जावाचित्तदं ति । ” सायनं हेतोः पक्षधर्मत्वमाह-“ एवमेव वाहे यावि । ” इत्या-दीत्यत आरभ्य यावत् “ पावे य मे कस्मि कज्जइ ति । ” तदेवं प्रतिज्ञाहेतुदृष्टान्तोपनयप्रतिपादकमि-थ्याविधिसूत्राणि विभागतः प्रदर्शयितुना प्रतिज्ञाहेतुः पुनश्चकनं विगमनाभित्ये-तत्प्रतिपादयितुमाह-“ जहा से वहए तस्स वा गाहावत्सस्स । ” इत्यादि यावत् “ निवृत्तं पसदविज्जावाचित्तदं ति । ” एता-नि प्रतिज्ञाहेतुदृष्टान्तोपनयविगमनाभित्येतैः सूत्रैः प्रदर्शिता-नि । प्रयोगसर्वथं कष्टयः-कथाप्रतिज्ञाद्वयव्यापनक्तिव आत्मा पापानुवर्धनीति प्रतिज्ञा, तदा वसुजीवमिहायेव प्रशज्यति-पातचित्तवृद्धकादिन हेतु, वयपरायनः सारोपेक्षितया कदाचित्-व्यापादयन्नापि राजाऽऽर्थावयवकादिनि दृष्टान्तः यथाऽस्मीं वच-परिभासाद्विबुक्त्वाऽऽवस्थामिब्रूतस्तथाऽऽमा अपि विरते-रावासासर्वेष्वपि सर्वेषु नित्यं प्रशज्यतिपातचित्तवृद्ध-ह-स्तुपदकः । यत एवं तस्मात् पापानुवर्धनीति निगमनम् । एवं भूवावादाऽऽज्ञिषापि पञ्चावयवत्वं योजनीयमिति । एवं भूवा-वादाऽऽज्ञिषाद्विषाकारणं विज्येय, तत्त्वानेन विजित्वा नित्यं प्रशज्यतिपातचित्तवृद्धकात्, तथा नित्यं प्रशज्यताऽऽज्ञान-चित्तवृद्धकादिति ॥ १॥

तत्रैव सर्वाऽभ्यन्ता वदन्वपि जीवनिर्कायेषु प्रत्येकमभिन्नतन्-
तया पापानुबन्धित्ये प्रतिपादिते इत्यभिचारं दर्शयन्नाह-

एषो इण्डे समष्टे, चोदकः । इह खलु बह्वे पाणा जे
इमेणं सरीरसमुत्सर्पणं एषो दिह्वा वा सुया वा नाजि-
मया वा विस्माया वा, जेसि एषो पचेयं पचेयं चित्तं स-
नायाय दिया वा राओ वा सुवे ना जागरमाणे वा अ-
मिच्छते, मिच्छासंतिरे तिचं पसहविउवाथचित्तदं । तं
जहा-पाणातिवाए० जाव मिच्छादंमणसद्धे ॥ ७ ॥

(जो इण्डे समष्टे इत्यादि) नायमर्थः समष्टे इति प्रतिप-
न्नु यमयः । तद्यथा-सर्वे प्राणिनः सर्वपापेभ्यः स्वर्गानां प्रत्येक-
मभिन्नतन्ता इति । तत्राऽपि स्वपक्षसिद्धये सर्वेषां प्रत्येकं मि-
च्छासत्त्वं दर्शयितुं कारणमाह-इहसिस्मज्जुवृशरउत्तामके शोके
बहोऽजन्ताः प्राणिनः सुहृदमादरेनभिन्नाः सन्ति । यथैवं त-
त्ता किमप्याह-ते च देशकालस्थानाविप्रकृष्टास्तपाज्ञता बहवः
सन्ति ये प्राणिनः सुहृताऽऽदिभिप्रकृष्टाऽऽद्यवन्ता अमुना शरीरस-
मुच्छ्रयेणत्यनेनहमाऽऽह-प्रत्यक्षाऽऽसन्नवाचित्वादिदृष्ट, अनेना-
वाशिस्तज्ञानसमन्वितसमुच्छ्रयेण न कदाचिद्, वृष्टाच्छ्रुता, न
सुताः अन्वेण्डियेण, विशेषतो नाजिमत इष्टा न च विज्ञानाः
प्रतिनेदज्ञानेन स्वयमेवेत्येतः कथञ्चित्प्रत्ययः, तस्य मित्र-
साधः स्यात् । अतस्त्वेषां कदाचिद्विज्ञानानां कथं प्रत्येकं ब-
धं प्रति चित्तलमादानं न भवति । न चाऽऽपि तां प्रति नित्य-
प्रशस्यतिपातचित्तदृष्टो जनेतीति । शेषं सुगमम् ॥ ७ ॥

एवं व्यवस्थितेन सर्वविषयं प्रत्याख्यानं युज्यते, इत्येवं प्रति-
पादिते परेण सत्यावाये आह-

तस्य खलु भगवया इवे दिह्वा पणत्ता । नं जहा-सन्धि-
दिह्ते य, असन्धिदिह्ते य । से किं ते सन्धिदिह्ते ? । जे इम
मन्धिर्बन्धितया पणत्ता, एतेमि एं ज्जजीवनिक्काए पड्ढं० नं
जहा-पुडवीकायं० जाव तमकायं, से एगइओ पुडवीकाएणं
किच्चं करेद वि, कारावेद वि, तस्म णं एवं भवइ-एवं खलु
अहं पुडवीकाएणं किच्चं करोमि वि, कारावेमि वि, एषो चैव
एषो मे एवं भवइ इमेणं वा, से एतेणं पुडवीकाएणं किच्चं क-
रेद वि, कारावेद वि, से एं तातो पुडवीकायाओ अनंश्य-
अवरिअर्याकइयपञ्चकखाणपापकम्मे यावि जवइ । एत्तं
जाव तमकाए ति भाणियव्वं । से एगइओ जजीवनिक्काएहिं
किच्चं करेद वि, कारावेद वि । तस्म एं एवं जवइ-एवं
खलु अहं ज्जजीवनिक्काएहिं किच्चं करोमि वि, कारावेमि वि,
एषो चैव एं से एवं जवइ, इमेणं वा से य तेहिं ज्जजीवनि-
क्काएहिं० जाव कारावेद वि, से य तेहिं इहिं जीवनिक्काएहिं अ-
संजषअवरिअर्याकइयपञ्चकखाणपापकम्मेहिं । तं जहा-
पाणातिवाए० जाव मिच्छादंमणसद्धे, एम खलु भगवया
अक्कवाए अमंज्ज अवरिअर्याकइयपञ्चकखाणपापकम्मे
सुविण्णमि अपस्तओ पावे य से कम्मे कज्जइ । सेत्तं स-
न्धिदिह्तेणं ॥ ८ ॥

(तस्य खलु भगवया इत्यादि) यद्यपि सर्वेष्वपि देशकालस्थ-
भावविप्रकृष्टेषु वषट्कचित्तं मोक्षयते । तथाऽप्यसत्ताविवरितप्रत्या-
ख्येयत्वात्पञ्चमुक्तवैर एव जवति । अथ चार्थस्य सुखप्रतिपत्त-
ये भगवता नोपेक्षता इह दृष्टान्तौ प्रवृत्तौ प्रकल्पितौ । तद्यथा-
संज्ञिहृष्टान्तौऽऽसंज्ञिहृष्टान्तश्च । अथ कोऽयं संज्ञिहृष्टान्तः । ये क-
चन इमे प्रयुक्तासन्नाः वरुभिरपि पर्याप्तभिः पर्याप्ता जहा-
ऽऽदिविमर्शरूपाः, सन्ना विद्यन्ते येषां ते सन्तिनः, पञ्चेन्द्रियाण
येषां ते पञ्चेन्द्रियाः करणपर्याया पर्याप्तकाः, येषां च मध्ये
काश्चिदकः परस्मैवनिर्कायात् प्रतीत्यैवभूतां प्रतिज्ञां नियमं
कुर्यात् । तद्यथा-वदन्तु जीवनिर्कायेषु मध्ये पृथिवीकायैर्नैवेकेन
वासुकाशितोपलक्षणवाचिस्वरूपेण कृत्यं कार्यं कुर्यात् । स
चैवंकृतप्रतिज्ञानेन तस्मिन् तस्मात् वा करोति, कारयति च,
शेषकार्येऽहं विनियुक्तः, तस्य च कृतनियमस्यैवभूतो भवत्य-
भवसायः । तद्यथैवं खल्वहं पृथिवीकायैर्न कृत्यं करोमि,
कारयामि च, तस्य च सामान्यकृतप्रतिज्ञस्य विशेषान्मार्थिनव
भवति । तद्यथा-अमुना कृत्यंनानुना श्रवेनेन पृथिवीकायैर्न
कार्यं करोति, कारयति च स तस्मात्पृथिवीकायादिनियुक्तोऽ-
प्रतिहृतप्रत्याख्यातपापकर्मा जवति, तव खननहयानिर्नयदन्त्य-
वनेनोत्सारप्रश्रवणाऽऽदिकरणप्रियासङ्गोवात्, एवमपिजावा-
वायुवनरूपतिथ्या वाच्यम् । तत्राप्यायैर्न स्नानपानाध्याहन-
भाण्डोपकरणेष्वान्धावाऽऽदिषु प्रयोगः, तेजःकार्याणि पचनपाच-
नप्रकाशनाऽऽदिषु । वायुनापि व्यवज्जनताञ्जुतेत्यादिद्वयावारा-
ऽऽदिषु प्रयोजनम् । वानरगतानांयपि कम्बुमूलपुष्पफलप्रश्रव-
हाऽऽप्युयोगः । एवं विकल्पेन्द्रियपञ्चेन्द्रियवत्प्रायःयमि-
ति । तथैकः कश्चित्पदस्त्वपि जीवकार्येषु आचरितोऽसत्यतया
तैरसौ कार्यं भावयानुष्ठानं स्वयं करोति, कारयति च परैः, तस्य
च कानिदपि निवृत्तेरभावार्थेवभूतोऽप्यवस्यो भवति । तद्यथैवं
खल्वहं वरुभिरपि जीवनिर्कायैः सामान्येन कृत्यं करोमि, न
पुनस्तद्विशेषप्रतिज्ञां । स च नेषु वरुभिरपि जीवनिर्कायैश्चस्व-
भतोऽप्रतिहृतप्रत्याख्यातपापकर्मा भवति । एवं सुयावादिपि वा-
च्यम् । तद्यथैवं मया वल्लभ्योमहन्तं तु न वल्लभयम् । स च
तस्मात्सुयावादिनिवृत्तस्वाङ्गव्ययं भवति । तथाऽऽश्वादि-
वमर्षाभित्य वल्लभ्यम् । तद्यथैवं मयाऽश्वाऽऽज्ञानं प्राप्नोति तु
न प्राप्नोति । एवं प्रैयुनपरिद्वेष्यर्थाति । तथा क्रोधमानमादा-
नामिदेषां स्वयमभयूष वाच्यम् । तद्वयमनो । हिंसाऽऽप्युद्वेग-
द्वेषाद्विरतहाणप्रत्यायकं कामं चित्तोत्तीति । एवं देशकालवृत्तमा-
वप्रिकृष्टप्राणः जन्तुर्वमिन्नद्वन्द्वोऽस्तीति । अयति, तत्प्रत्ययकं च कामं
चित्तोत्तीति, सोऽयं संज्ञिहृष्टान्तोऽभिहितः । स च कदाचिदकमेव
पृथिवीकायैर्न व्यापाद्यन्तं, शेषेषु निवृत्तः कदाचिद्वृत्तौ । एवं जि-
हाऽऽदिकाः संयोगा जघननीया यावत्सन्तानि व्यापाद्यन्तीति ।
स चैवम्-सर्वेषां व्यापाद्यकत्वेन व्यवस्थाप्यते, सर्वविषया-
ऽऽप्युद्वेगेषु, तन्मनुजिनरपि तद्विनिवृत्तः । यथा काश्चिद् ग्रामघा-
नाऽऽदि प्रवृत्तः, यद्यपि च न तेन विप्रकृतकत्वेन केचन पुष्टा
दृष्टास्तथाऽप्यसौ तन्मनुजानिन्वृत्तेरभासत्तत्त्वमप्यथा तद्वानक
इत्युच्यते, इत्येवं दार्ष्टान्तिकोऽप्यवयवम् ॥ ८ ॥
संज्ञिहृष्टान्तानस्तरमसंज्ञिहृष्टान्तः प्राणुपम्यन्तः, सोऽमुना
प्रतिपाद्यते-

से किं ते अमन्धिदिह्ते ? । जे इमे अमन्धिओ पाणा । तं जहा-
पुडवीकाया० जाव वणस्तइकाइया, छहा वेगइया तसा पाणा

जेसि एो तकाइ वा सखाइ वा पखाइ वा मणाइ वा बई वा
पावे वा सये वा करणाए अघोई वा कारावतए करंते वा
समणुनागिचए, ते विणं बाले मव्वंसि पाणायं० जाव सव्वे-
सि सत्ताणं दिवा वा रात्रौ वा सुते वा जागरमाणे वा अग्नि-
चतुर्भिच्छामंठिया निचवं पसइविउवाविचदंदा जवंति ।
तं महा-पाणायइवाते० जाव पिच्छाईसणसुहो, इव्वेव० जाव
यां चेव माणो, मां चेव वई पाणायं० जाव सत्ताणं दुक्खण-
णाए सोयणुत्ताए जूणाणाए (तिपावणुत्ताए तिपणुत्ताए
पिट्ठुत्ताए पारितणुत्ताए, ने दुक्खणमसोवणुत्ताए वरि-
त्तणववइवणुत्ताए परिकिलेमाओ अप्पविउवा ववंति ॥९॥

(सं किं तं अमसिदिहते इत्यादि) संज्ञानं संज्ञा, वा विधा-
ते येषां ते संज्ञिनः, तस्मात्ते जाइसंज्ञिनो, मनसो दुक्खणवा अमा-
वासीमाऽनो प्रायवत्ताया विरोधरहितः प्रमुसमसत्वेति ताऽभि-
वदन्ति । ये इमेऽसीदृगः । तद्यथा-पृथ्वीकायिका यावद्वनस्प-
निकायिकाः तथा वष्टा अर्थेकः जनाः प्राणिनां विकलैक-
या यावत्संश्लिष्टाः पञ्चक्रियाभिः स्वैरेव प्रवहन्ति, येषां न
नर्काऽऽविचारो सीमाभिर्वा एवमिमांसी विद्यन्ते । सर्व-कस्य-
चित्संज्ञिनो मन्मन्मकाश्च स्वाणुपुष्पोक्तिं देशे किमर्थं स्वा-
णुपु पुनः ? इत्येवमात्मकं कुट्टनकः स्वमन्वानि, चैव तेषाम-
संज्ञिनो तयोः सम्यक्मतिः । तथा संज्ञानं संज्ञा-पूर्वोपलब्धार्थं
तदुत्तरकारणयोनोक्तम् । तथा ब्रह्मनं प्रज्ञा-रक्षुत्तयोश्चेज्जग-
म एवायमर्थेभ्योभूते प्रज्ञावन्तः । तथा मनसो, कतिरिहयोः ।
आ चावप्रज्ञाऽऽदिरुपाः तथा प्रस्पृष्टयोनो वाक्, सा च न विद्यते
तेषामिति । यद्यपि यं चीद्विद्याऽऽदीनां जिह्वाऽद्वयज्ञाविहराऽऽ-
दिहसंज्ञितं तथाऽपि न तेषां प्रस्पृष्टयोनोत्तरम् । तथा च 'सिधं पापं
दिक्काऽदिकं, करोमि कारं कामांश्चैव भूतान् कस्यवापुष्पिकां मतिः'
तथा स्पष्टं करोम्येवो कारवामि, कुपन्ते वा समनुजामासीत्ये-
वं भूतेऽप्यवसायो न विद्यते तेषामिति । मध्ये तस्यैव संज्ञिनो बालयद्
काज्ञाः सर्वेषां प्राणिनां ध्यातमिबुदेनमावासाद्योपलब्धता वा नका
व्यापादकता तवादि-क्षीमिन्द्रयाऽऽद्यः परोपकारो अवन्ति । मदेव त-
द्गुणयाऽऽदिना अनुत्तमापणमपि विद्यते, तेषामविरतत्वात्, केवलं
कामपरानर्था वागमावाः तथाऽऽत्माऽऽऽत्मनि तेषामवस्थेय-
वर्थादभ्युत्थानम् । तथेदमस्मदीयमिदं च पारक्यमित्थेव भूतव्य-
वधानावधारितम् । तथा नोत्तरपुण्यकवेदं ज्ञास्यवधानादिनेह भू-
तमस्यज्ञावोपि । तथाऽऽत्माऽऽदेः ह्यप्यतत्परिग्रहसङ्कोचोऽस्ति ।
एव चोद्यमानमायासीमा यावद्विमिश्रयाद्विनीतमावसङ्गावका तेषा-
मवगतत्वात् । तज्ज्ञायाच्च ने दिवा वा रात्रौ वा सुप्ता वा जाग्रदव-
स्था वा तिर्यग् प्रशङ्कयित्वासां विचरदहा अवन्ति । मदेव ह-
रंथयनुमाह- (तं महा इत्यादि) ने ह्यसंज्ञितः कश्चिदपि वि-
भूततया वा साध्याधिकमभ्यवसायेन भवति । तद्यथा-प्राणा-
निपाते रात्रिमिश्रयाद्विशेगमवयदतो भवति । तद्वत्तया च क-
स्यापि वैशिष्ट्यमनोवाग्मायापाररहितास्तथापि सर्वेषां प्राणि-
नो दुःखोऽवधानतया, तथा शोचनतया शोकोपादमत्वेन, त-
था जूणतया, कुरन्ते यथोदादिद्वयं तत्परणशीलतया, तथा
त्रिभ्यो मनोवाक्कायेष्वपि वातन विधानं तज्ज्ञावस्तया ।
आदि वा- (तिपणुत्ताए ति) पारितणुत्ताए । तथा (पिट्ठु-
त्ताए) मुट्ठिजोपग्रहरेण, पारितणुत्ताए वरित्तस्य पीडया,

ते चाऽसंज्ञिनोऽपि यद्यपि देशकालस्थनाविविप्रकृत्यानां न स-
र्वेषां दुःखं समुपादयन्ति, तथाऽपि विरतेरभावाद्यद्योम-
तया दुःखपरित्यागकृताऽऽदेव प्रतिविश्रता ज्वन्ति, तस्मात्प्राणाव-
त्तमस्याधिकेन कर्मणा बध्यन्ते ॥ ९ ॥

तदेव विप्रकृत्यविषयमपि कस्यचनं प्रदर्शयंस्त्रिहोपुराह-
इति खलु से असंज्ञिणो वि सत्ता अहोनिमि पाणा-
तिवाए उवक्खाइज्जंति० जाव अहोनिमि परिगहो उवक्खा-
इज्जंति० जाव पिच्छाईसणसुहो उवक्खाइज्जंति । एवं श्रुत्वादी
सर्वजाणिया वि खलु सत्ता सन्धिणो हुज्जा असंज्ञिणो हो-
ति, अमसिणो हुज्जा सन्निगो होति होवचा सन्धी अ-
दुवा अमस्यो । तस्य से अवि विविचता अवि भूणिता अमसु-
चिहता अणुमुताविता अमसिकायाओ वा सन्निकायं
संकमंति, मन्मिकायाओ वा अमन्मिकायं संकपंति, सन्नि-
कायाओ वा सन्मिकायं संकमंति, असन्मिकायाओ वा
असन्मिकायं संकपंति । जे एह दन्नी वा अगग्गी वा सव्वे ते
मिच्छायारा निचं पसइविउवाविचदंदा । ते महा-पाणा-
तिवाए० जाव मिच्छाईसणसुहो । एवं खलु जन्तया अक्खाए
असंज्ञ ए अरिरए अपादिहपचकखवायपावकम्पे सकि-
रिए अम्वंइ एगंतदंमे एगंतवाले एगंतमुत्ते, से बाले अ-
विदारणववयकायवक्के सुविणमवि ण परसइ, पावे ये से क-
म्पे कज्जइ ॥ १० ॥

(इति खलु ते एवमपि) इतीकपवर्धने । असुशुद्धो वाक्या-
हमुर, विशेषण वा किं विशिष्टमिदं ? ये इमे पृथ्वीकायाऽऽ-
द्योऽऽत्माः प्राणिकनन्येषां न तर्को, न संज्ञा, न मनो, न वाक्, न
स्वयं कर्म, नाभ्येन कारयितुं, न कुर्वन्तमनुमन्तुं वा प्रवृत्ति-
रस्ति । ते चाहर्निशममिषत्तता मिथ्यासां कृता नित्यं प्रशङ्क्य-
निवाचनचिह्नवद्वा दुःकोत्पादजनया वाक्परित्यापनपरिकृताऽऽ-
देव ब्रह्मनिश्चितता, असंज्ञिनोऽपि सन्तोऽपि सर्वकायमेव प्रा-
णातिपाते कर्मत्वे तद्योपलब्धता तदसंज्ञासायैव प्राग्भागत-
वहुवाक्यावधने, नावमिश्रयाद्विशेगमवयदो व्यापयन्त इति ।
इवाक्यानां वा संज्ञिनोऽपि योग्यतया वापकमनिवृत्तेरि-
त्यभिप्रायः । तदेव इति ह्यहमवयदो तस्मात्तत्रैवमभ्यवसायेन
प्रतिपत्तयितुं बोधं कियते । तद्यथा-किमेते सर्वज्ञा संज्ञिनश्च
अवा अवयववत्तिवत्तया एवाऽऽहोनिम्यसंज्ञिनो भूत्वाऽसंज्ञि-
ज्ञानवधने, असंज्ञिनोऽपि सत्त्वित्वाभ्येव चोदितं सत्त्वित्वा-
ऽऽवर्धे (अवयवोऽपि वि खलु इत्यादि) याह या-सर्वेव-
ज्जा वरततवापुष्पे य एवं प्रतिपादयन्ति- " पुरुषः पुण्यवम-
श्नुते, पण्डरिप वस्तुत्वमिति । " तदप्यापि संज्ञिनः संज्ञिन एव भ-
विष्यत्संज्ञिनोऽवयवसंज्ञिन इति नमस्तत्रैव वज्जेदाद्यं माह- (सद्य-
जोषिया बोध्यादि) यदि वा-किं संज्ञिनोऽसंज्ञिकमैव कथं प्राकते
नित्यं कर्मणि कुर्वन्ति, किं वा नोत् । एवमसंज्ञिनोऽपि संज्ञि-
कमैव प्राकते सत्येव कुर्वन्ति, आहर्निशसत्येव तदाऽऽहोऽऽ-
(सत्त्वोऽपि बोध्यादि) सर्वः बोधयो बोधां ते सर्वेवोऽव-
संभुविबुधो नो मारहीनोऽप्योऽवयवसंज्ञिऽऽविदोऽभ्यवदया योनय-
इत्यर्थः । ते वा नारकोपेक्षनमभ्याः, अविश्रयाद्विशिष्टकयो-
नयोपि । आविधति विज्ञापणे । एतद्विश्रयादि-तज्ज्ञाभावेक्या

सर्वेयांशोऽपि सत्याः पर्यायव्यवहारा यावन्मनःपर्याप्तं न निष्पद्यते तावत्संज्ञनः करणतः सत्यः पञ्चासंज्ञिनो भवन्त्येकात्म-
जैव जन्मनि भव्यजन्मापेक्षया श्वेकान्द्रयाऽऽदयोऽपि सत्यः प-
ञ्चासंज्ञिभ्योऽऽदयो भवन्तीति । तथाभूतकर्मपरिणामात् पुन-
र्भवाजन्मव्यवहारे व्यवस्थानियमः, भव्याभवव्यवहारे हि न कर्मा-
ऽऽपत्तेः, अतो नातपोर्व्याधिचारः । ये पुनः कर्मवशागते संज्ञिनो
नृयाऽसंज्ञिनो भवन्त्यसंज्ञिनश्च तृत्या संज्ञि इति वेदान्त-
वादिमतस्य प्रत्यक्षेणैव व्याधिचारः समुपपन्नम्यते । तद्यथा-
सहस्रपि कश्चिन्मूर्खाऽऽद्यवस्थायांमसंज्ञित्वं प्रतिपद्यते, तद्वगमे
तु पुनः संज्ञित्वमिति, जन्मान्तरे तु सुतरां व्याधिचार इति । तदेवं
सहस्रसंज्ञिनोः कर्मपरतन्त्रावाप्त्यन्यानुगतानिरविरुद्धा । यथा
प्रतिबुद्धो निजोदयास्वपिति, सुतश्च प्रतिबुध्यते इत्येवं स्वापप्र-
तिबोधोपरिचयोऽन्यानुगमनम् । एवमिहापीति । तत्र प्राक्तनं कर्म
यद्वर्णिष्ये यच्च वदन्मास्ते, तस्मिन् सत्यं तद्विचित्र्यापृथक्-
कृत्य तथा प्रतिबुध्यऽऽसमुचित्वाऽऽनुत्तया, यत् चाविचित्र्याद्य-
ञ्चत्वारोऽप्येकार्थिका अवस्थाविशेषे चाऽऽश्रित्य भेदेन व्याख्या-
नयाः । तदेवमपरिचयत्प्राक्तनकर्मणोऽसंज्ञिकायाःसंज्ञिकायां सं-
क्रामयित्वा, तथा संज्ञिकायादसंज्ञिकायमिति । तथा-तारकाः स्वाव-
शेषकर्मणो यच्च नराकदुष्टपुत्र्य प्रभुत्ववशेन तु निर्यक्ष्यन्त्यन्ते । एवं
देवा अपि प्रायश्चरन्तकर्मशेषतया बुज्यन्तिनृपपद्यन्त इत्यवग-
म्यमम् । अत्र चतुर्लोककर्मसंज्ञे सुषेणैव दर्शयति-साम्प्रतमध्य-
नार्धमेषुसंज्ञिषुः प्राक् प्रतिपन्नमर्थं निगमयग्राह- (ज एते से-
त्यादि) ये ते सर्वानिपि पर्याप्तिसिः पर्याप्तं लब्ध्वा करणेन
च विकलाश्चापरायतांका अन्त्येष्ट्यसंक्रमजानः संज्ञिनोऽसंज्ञिनो वा
सर्वेऽप्यन्ते भिन्नाऽऽवाराः, अत्रत्याख्यानिर्वादिन्यभिप्रायः । तथा
सर्वजीवेष्वपि नित्यं प्रशुभ्यतिपातचित्तवदन्ना भवन्तीत्येवं-
भूताश्च प्राणानिपातांशु सवेधव्याधयद्वारुणं वृक्षन्त इति,
तदेवं व्यवस्थिते यत्तदुक्तं चोदकेन तद्यथैवावगमनाऽऽद्य-
अभ्यागसंज्ञे कथं पापं कर्म भव्यत इत्युत्तराकारुष्य विर-
तेनजावासाद्योम्यतया पापकर्मसंज्ञावं दर्शयति- (एवं खलु
इत्यादि) एवमुक्तोत्तरा, खल्ववधारणे, अद्वारा वा । अगत्या
तार्थकृतेर्यादिना यत्प्राक् प्रतिज्ञातं तदनुवदति-बाधयापं च
कर्म क्रियत इति ॥ १० ॥

तदेवमप्रत्याख्यानिनः कर्मसंज्ञावास्तवंभवत् । तारकान्त्येहन-
रामरगतिलक्षणं ससारमवगम्य संज्ञातवेत्तार्यञ्चोदक आचा-
र्यं प्रति प्रणयन्तेतः प्रश्रित्युत्तरा-

मे किं कुर्वं किं कारवं कद्वं संजयविरयपदिहयपञ्चवा-
यपावकम् भवद् ? ।

आचार्य आह-

तत्पुनस्तु जगत्तया रज्ज्विणि कार्यहेतु पमत्ता । तं जहा-पुद-
बीकाऽयां जाव तसकाऽया । से जहाणाम ए मम अस्मान् (?)
देहेणं वा अर्द्धाण वा मुट्टीण वा सेल्लुण वा कवासेण वा आ-
तादिज्जमाणस्स वां जाव उद्विज्जमाणस्स वां जाव झो-
मुक्खण्ण उपायमवि हिंसाकारं दुक्खं भयं पदिमंवेदेति, इवेवं
जाणंतां सत्त्वे पाणां जाव सत्त्वे सत्ता देहेण वां जाव कवा-
सेण वा आतादिज्जमाणं वा हम्ममाणं वा तज्जिज्जमाणं वा
तासिज्जमाणं वां जाव उद्विज्जमाणं वां जाव लोमुक्खण्ण-

णयायमवि हिंसाकारं दुक्खं जयं पदिमंवेदेति, एवं पञ्चा म-
त्त्वे पाणां जाव सत्त्वे सत्ता न हंतव्यां जाव न उद्वेयवत्त्वा,
एष धम्मं धुवे णियए सासए समिच्च झोगं खेपभाहिं
पवेदिए । एवं से जिवम् विरते पाणाऽऽवायातो जाव भि-
च्छादिसणसञ्जाआमं भिक्खू णो दंतपक्खसिण्णं दंते प-
क्खासेज्जा, णो अज्जं णो वमणं णो धूवणं नं पि न आदत्ते,
से जिवम् अकिरिए अल्लमए अकोहे जाव अज्ञाने उवमं-
ते पणिउवुक्के, एस खलु भगवया अक्खाए संजयविरयप-
दिहयपञ्चवायपावकम् अकिरिए संवुडे एयंतपेणए, यत्ति
भवद् इति वपि ॥ ११ ॥

(से किं कुर्वमव्यादि) अथ किमनुष्ठानं स्वतः कुर्वन्, किं
वा परं कारयन्, कथं वा कर्म प्रकरणं स्वतःविरतप्राप्तहृत्पा-
पकर्मो जन्तुर्नयेति । संयतस्य हि विरतिमज्जावाःसावधारिकाया-
निवृत्तिः, तत्रिष्वस्तेष्व कृतकर्मसंचयाभावाः, तदभावाश्चरका-
ऽऽदिगयज्जाव इत्येवं पृष्टे सत्याचार्य आह- (तथ खलु इत्या-
दि) तत्र सयममज्जावं परज्जीवनिकाया जगत्ता हेतुर्विना-
प्यवस्ताः । यथा प्रत्याख्यानराहतस्य परज्जीवनिकायाः संसा-
रगतनिवृत्तत्वेनोपपन्नस्य एवं त एव प्रत्याख्यानिनां मो-
क्षस्य भवन्तीति । तथा बोधक- " जे जलिया य हेतु, अव-
स्ता ते जेव तेत्तया पाक्खं । गणणिया लोगा, दाहह वि
पुद्धा भवे तुल्ला ॥ १ ॥ " इत्यादि । इदमुक्तं प्रवर्ति-
यथाऽऽत्मनो दाहदाऽऽद्युपपत्तिः तुःसमुपपत्तिः, एवं सत्त्वाभावा
प्राणानिपातांशोपमया तदुपपत्त्यानिवृत्तेन, एष धर्मः सत्त्वा-
पावशान्नाशकः । तदुपपत्त्यानुपपत्तिरिगच्छमावां नित्य इति ।
परिणामाविरयतायापि सत्यां काऽऽद्यव्यवहारात् । तथा
आ दिव्यादितिरिव शम्भुजवाच्छास्त्राः, परेः कथाचर्यस्य
लितो, युक्तिसंगतत्वाविर्यज्जायः, अयमेवंतुल्य धर्मः समेत्या-
वगम्य लोकं चतुर्दशरज्ज्वाकं खद्वहिः सवेहेः प्रवेदितां, तदेवं
स भिक्षुनिवृत्तस्य सत्त्वाऽऽवहारेभ्यां ह्मन्प्रज्ञालनाऽऽदिकाः
क्रिया अकुर्वन् सावधारिकाया आभावादिक्रियोऽक्रियस्याच प्र-
णिनामसुपकोऽव्यापकः यावदेकान्तैर्यास्मि पारुता भवति ।
इतिः परिसमाप्येयं । श्रीसीति पूववत् । बयाः प्रायस्सु व्याकथ्य-
याः । मृ० २४००४ ॥

(११) जीवाः किं मूलगुणप्रत्याख्यानिनः । इतरुकाः- अर्थांकाभे-
देन प्रत्याख्यानेन तद्विषयेण च जीवाऽऽदिपदानि विशेष्यग्राह-
जीवा एव भेदे । किं मूलगुणपञ्चकत्वाणी, उत्तरगुणपञ्च-
कत्वाणी, अपञ्चकत्वाणी । गोयमा । जीवा मूलगुणपञ्च-
कत्वाणी, उत्तरगुणपञ्चकत्वाणी, अपञ्चकत्वाणी वि । न-
इयाणं जेतं । किं मूलगुणपञ्चकत्वाणी वि पुच्छ । ? गो-
यमा । नरेइया नो मूलगुणपञ्चकत्वाणी वि, नो उत्तरगुण-
पञ्चकत्वाणी वि, अपञ्चकत्वाणी वि । एवं जाव चउरिदि-
या पंवेदियातिरिक्खजोणिया, मणुस्स य जहा जीवा वा-
णमंतरजोडियिमेमाणिया जहा नरेइया ।

(जीवा णामत्तावाद्) (पंचद्विधानि रिकलजोणिया मणुस्स
य जहा जीव पि) मूलगुणप्रत्याख्यानिन उत्तरगुणप्रत्याख्या-

मिनोऽप्रत्याख्यानिनश्च, नवरं पञ्चेन्द्रियतिथ्यञ्चो देशत एव मूलगुणप्रत्याख्यानिनः, सर्वविरनेस्तेषामभावात् । इह चोक्तं पाथया-
“तिरिथाणं चारिषं, निवारिषं अह य नो पुणो तेसि ।
सुवच बहुयाणं चिचय, महवयाणां च समए ॥ १ ॥”

परिहारोऽपि पाथयेव-

“ए महुवयसस्सणावे वि चरणपरिणामसंभवो तेसि ।
न बहुगुणाणं पि जहा, केवलसंजुपरिणामो ॥ २ ॥” इति ।
(१८) अथ मूलगुणप्रत्याख्यानाऽऽदिमतामेवावपत्त्वाऽऽदि-
चिन्तयति-

एषमि एं जेतं ! जीवाणं मूलगुणपञ्चकलाणीं उत्तर-
गुणपञ्चकलाणीं अपञ्चकलाणीं य कपेरं कपेरं हिं-
तोऽ जाव विसेसादिया वा ? । गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा
मूलगुणपञ्चकलाणीं, उत्तरगुणपञ्चकलाणीं अमंखेज्जगुणा,
अपञ्चकलाणीं अणंतगुणा । एषमि एं भंते ! पंचिदियति-
रिक्खजोणियाणं पुच्छा ? । गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा पंचि-
दियतिरिक्खजोणिया मूलगुणपञ्चकलाणीं, उत्तरगुणपञ्च-
कलाणीं अमंखेज्जगुणा, अपञ्चकलाणीं अमंखेज्जगुणा ।
एषमि एं जेतं ! मणुस्सां मूलगुणपञ्चकलाणीं पुच्छा ? ।
गोयमा ! सव्वत्थोवा मणुस्सा मूलगुणपञ्चकलाणीं,
उत्तरगुणपञ्चकलाणीं मंखेज्जगुणा, अपञ्चकलाणीं अमं-
खेज्जगुणा । जीवाणं जेतं ! किं मूलगुणपञ्चकलाणीं, दे-
समूलगुणपञ्चकलाणीं, अपञ्चकलाणीं ? । गोयमा ! जीवा
सममूलगुणपञ्चकलाणीं वि, देसमूलगुणपञ्चकलाणीं वि,
अपञ्चकलाणीं वि । नेरइयाणं पुच्छा ? । गोयमा ! नेरइया
नो मव्वमूलगुणपञ्चकलाणीं, नो मूलदेसगुणपञ्चकलाणीं,
अपञ्चकलाणीं वि । एवं जाव चउरदिया । पंचिदिय-
तिरिक्खपुच्छा ? । गोयमा ! पंचिदियतिरिक्खा नो सव्व-
मूलगुणपञ्चकलाणीं वि, देसमूलगुणपञ्चकलाणीं वि,
अपञ्चकलाणीं वि । मणुस्सा जहा जीवा, बाणभंतरजोइ-
मियवेमाणिया जहा नेरइया । एषमि एं जेतं ! जीवाणं
सव्वमूलगुणपञ्चकलाणीं देसमूलगुणपञ्चकलाणीं अप-
पञ्चकलाणीं य कपेरं कपेरं जाव विसेसादिया वा ? ।
गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा सव्वमूलगुणपञ्चकलाणीं,
देसमूलगुणपञ्चकलाणीं अमंखेज्जगुणा, अपञ्चकलाणीं
अनंतगुणा । एवं अप्पावहुमाणि तिप्पि वि जहा पढावे-
हए दंरूप, नवरं सव्वत्थोवा पंचिदियतिरिक्खजोणिया,
देसमूलगुणपञ्चकलाणीं अपपञ्चकलाणीं अमंखेज्जगुणा ।
जीवाणं भंते ! किं सव्वत्तरगुणपञ्चकलाणीं, देसुत्तरगुण-
पञ्चकलाणीं, अपपञ्चकलाणीं ? । गोयमा ! जीवा सव्वत्त-
रगुणपञ्चकलाणीं, तिप्पि वि पंचिदियतिरिक्खजो-
णिया मणुस्सा, एवं वेव सेमा अपपञ्चकलाणीं जाव
वेमाणिया । एषमि एं भंते ! जीवाणं सव्वत्तरगुणपञ्च-

कलाणीं अप्पावहुमाणि तिप्पि वि जहा पढे दंरूप
जाव मणुस्साणं ॥

(एषमि एमियादि) (सव्वत्थोवा जीवा मूलगुणपञ्चकला-
णीं) देशतः सव्वतो वा ये मूलगुणवन्तस्ते स्तोकाः, देश-
सर्वोच्चासुत्तरगुणवन्तमसंख्येयगुणत्वात् । इह च सर्वविरने-
षु ये उत्तरगुणवन्तस्तेऽवश्यं मूलगुणवन्तो, मूलगुणवन्तस्तु
स्यादुत्तरगुणवन्तः, स्यादादिकलाः, य एवं च तद्विकलास्त
एवैव मूलगुणवन्तो प्राह्याः ते जेतरेभ्यः स्तोका एव, बहुतरय-
तीनां दशविधप्रत्याख्यानमुक्तत्वात् । तेऽपि च मूलगुणभ्यः सं-
ख्यानगुणा एव, नामंख्यानगुणाः, सर्ववतीनामपि संख्यानत्वात् ।
देशावरनेषु पुनर्मूलगुणवद्भ्यां जिज्ञा अप्युत्तरगुणिनो लभ्य-
न्ते, ते च मधुमांसादिष्विचिन्तानप्रदवशाद्बहुतरा अवन्तीनां
कृत्वा देशविरता मूलगुणवन्तोऽप्युक्तयोः सगुणवन्तो मूलगुणवद्-
भ्यां संख्यानगुणवत् भवत्यन एवाऽऽह-“उत्तरगुणपञ्चकला-
णं असंखेज्जगुणं, अपपञ्चकलाणीं अणंतगुणं सि ।” मनुष्यपञ्च-
न्द्रियतिष्ठक एव प्रत्याख्यानिनोऽप्युत्तरगुणवन्तिन एव, व-
नस्पतिप्रजातिरित्यादिनामनगुणवन्तिन । मनुष्यस्य-“अ-
पञ्चकलाणीं अमंखेज्जगुणं सि ।” यदुक्तं तस्मिन्मूर्तिमप्रदेना-
वसेयम् । इतरेषां सगुणात्वादिनि । (एवं अप्पावहुमाणि तिप्पि
वि जहा पढमिज्जरूपं सि) तत्रैकं जीवानामिदमेव, द्वितीयं
पञ्चेन्द्रियतिथ्यां, तृतीयं तु मनुष्याणाम् । एतानि च यथा
निर्दिष्टपणमूलगुणाऽऽदिप्रतिपदे दृष्टके लभ्यन्ति, एवमिह
जीवयि वाच्यमिति । विशेषमाह-“अवरमियादि ।”

(पंचिदियतिरिक्खजोणिया मणुस्सा य एवं वेव सि) यथा
जीवाः सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानादिव लभ्यन्ते एवं पञ्चेन्द्रियति-
थ्यो मनुष्याश्च वाच्यः । इह पञ्चेन्द्रियतिथ्योऽपि सर्वोत्त-
रगुणप्रत्याख्यानिनो अवन्तीत्येवचल्यम् । देशविरताणो देशतः
सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानस्याभिमतव्यविति । ॥ ७ ॥ ७ श ७ ३ ७ ३

(१९) जीवाः ? प्रत्याख्यानिनोऽप्रत्याख्यानिनो वा-

जीवा एं भंते ! किं पञ्चकलाणीं, अपपञ्चकलाणीं, पञ्चकला-
णाऽपञ्चकलाणीं ? । गोयमा ! जीवा पञ्चकलाणीं वि, अप-
पञ्चकलाणीं वि । एवं तिप्पि वि, एवं मणुस्सा वि । पंचिदिय-
तिरिक्खजोणिया आदिद्विविरदिया पञ्चे अपपञ्चकलाणीं
जाव वेमाणिया । एषमि एं जेतं ! जीवाणं पञ्चकला-
णीं जाव विसेसादिया वा ? । गोयमा ! सव्वत्थोवा
पञ्चकलाणीं, पञ्चकलाणां पञ्चकलाणीं अमंखेज्जगुणा, अप-
पञ्चकलाणीं अणंतगुणा । पंचिदियतिरिक्खजोणिया सव्व-
त्थोवा पञ्चकलाणां पञ्चकलाणीं अपपञ्चकलाणीं अमंखेज्ज-
गुणा, मणुस्सा सव्वत्थोवा पञ्चकलाणीं, पञ्चकलाणां पञ्च-
कलाणीं मंखेज्जगुणा, अपपञ्चकलाणीं अमंखेज्जगुणा ।
ज ७ ७ श ७ ३ ७ ३ ।

जीवा एं भंते ! किं पञ्चकलाणीं, अपपञ्चकलाणीं, प-
ञ्चकलाणां पञ्चकलाणीं ? । गोयमा ! जीवा पञ्च-
कलाणीं वि, अपपञ्चकलाणीं वि, पञ्चकलाणां पञ्च-
कलाणीं वि । सव्वजीवाणं एवं पुच्छा ? । गोयमा ! नेरइया

अपञ्चवक्त्राणीं जाव चउरिदिषा । सेमा दो पडिसेट्टेय-
व्वा पडिदिषातिरिक्कनोणिया नो पञ्चवक्त्राणीं, अपञ्च-
वक्त्राणीं वि, पञ्चवक्त्राणापञ्चवक्त्राणीं वि, यणुया तिषि
वि सेमा जहा नेरइया ।

(जीवा णमित्थादि) (पञ्चवक्त्राणि णि) सर्वविपरीताः । (अ-
पञ्चवक्त्राणि णि) अविपरीताः । (पञ्चवक्त्राणापञ्चवक्त्राणि णि)
वृक्षविपरीता इति । (सेमा दो पडिसेट्टेयव्वे णि) प्रत्याख्याने-
ष्टप्रत्याख्याने प्रतिषेधनीये, अविपरीतप्रत्याख्यारकाऽऽदीनामिति ।
प्रत्याख्याने च तज्ज्ञानि सन्ति स्यादिति ज्ञानसुत्रम् -

जीवा णं भंते ! किं पञ्चवक्त्राणं जाणंति, अपञ्चवक्त्राणं
जाणंति, पञ्चवक्त्राणापञ्चवक्त्राणं जाणंति ? गोयमा ! जं
पडिदिषा ते तिषि वि जाणंति, अपञ्चवक्त्राणं पञ्चवक्त्रा-
णं जाणंति । जीवा णं भंते ! किं पञ्चवक्त्राणं कुव्वंति,
अपञ्चवक्त्राणं कुव्वंति, पञ्चवक्त्राणापञ्चवक्त्राणं कुव्वं-
ति ? जहा ओरिदिषा तज्जा कुव्वणा ।

तत्र च (जं पडिदिषा ते तिषि वि णि) नारकाऽऽदयो दुष्टकलो-
कपञ्चोऽनित्याः समनस्कृत्यात्मन्यष्टदशिवे सन्ति कृपारिक्ताः प्रत्या-
ख्यानाऽऽदित्रयं जानन्तीति । (अपञ्चसेत्थादि) एकैकविच-
लैकित्याः प्रत्याख्यानाऽऽदित्रयं च जानन्ति, अपञ्चनस्कृत्यादिति ।
कृते च प्रत्याख्याने भवन्तीति । तत्करणसुत्रं प्रत्याख्यानामसु-
त्रं चहेतुर्वापि भवतीत्यासु सुत्रम् -

जीवा णं जंते ! किं पञ्चवक्त्राणनिवर्त्तिताइया, अपञ्च-
वक्त्राणनिवर्त्तिताइया, पञ्चवक्त्राणापञ्चवक्त्राणनिवर्त्तिता-
इया ? गोयमा ! जीवा य, वेमाणिया य, पञ्च-
वक्त्राणनिवर्त्तिताइया, तिषि वि अपञ्चमेमा पञ्चवक्त्रा-
णनिवर्त्तिताइया । गाहा -

“ पञ्चवक्त्राणं जाणइ, कुव्वति तेणं च आउनिचरन्ती ।

सपपमुदेन्धिय य, एपेपदंढया चउरो ॥ १ ॥ ”

तत्र च (जीवा वेत्थादि) जीवदेवे जीवाः प्रत्याख्यानाऽऽदि-
त्रयनिवर्त्ताऽऽकुपका वाच्यः, वेमानिकपदे च वेमानिका कुव्वंते
प्रत्याख्यानाऽऽदित्रयवर्त्ता नैवृथाइया । (अपञ्चसेत्था णि) नार-
काऽऽदयोऽप्रत्याख्यानाऽऽदित्रयं जानन्तीति, समनस्कृत्यापञ्चवक्त्राणां प-
ञ्चवक्त्राण इति । अउरं पडिदिषा आउणु । पडिदिषा आउणु ।
(२) प्रत्याख्यानापञ्चविंशतिवक्त्राणम् -

से णं भंते ! पञ्चवक्त्राणि सञ्चमपेहि सञ्चजीवीहि सञ्च-
मपेहि पञ्चवक्त्रायमिति वदन्नाणस्स सुपञ्चवक्त्रायं जवइ,
तहा दुपञ्चवक्त्रायं ? गोयमा ! सञ्चवक्त्राणिं जाव सञ्चम-
पेहि पञ्चवक्त्रायमिति वदन्नाणस्स विच सुपञ्चवक्त्रायं
जवइ, सिध सुपञ्चवक्त्रायं भवइ । से केणहेणं भंते ! एवं
वुचइइ-सञ्चवक्त्राणिं जाव सञ्चमपेहिं जाव सिध सुपञ्च-
वक्त्रायं भवइ । गोयमा ! जवइ णं सञ्चवक्त्राणिं जाव स-
ञ्चमपेहिं पञ्चवक्त्रायमिति वदन्नाणस्स नो एवं अभिसमण-
णं भवइ-इमे जीवा, इमे अजीवा, इमे तमा, इमे यावरा, तस्स

णं सञ्चवक्त्राणिं जाव सञ्चमपेहिं पञ्चवक्त्रायमिति वद-
न्नाणस्स नो सुपञ्चवक्त्रायं दुपञ्चवक्त्रायं भवइ । एवं खलु से
दुपञ्चवक्त्राणं सञ्चवक्त्राणिं जाव सञ्चमपेहिं पञ्चवक्त्राय-
मिति वदन्नाणो नो सञ्चवक्त्रायं जावइ, मोसं भामं जामइ, ए-
वं खलु मे सुसावाइ सञ्चवक्त्राणिं जाव सञ्चमपेहिं ति-
विटं निविहेणं असंजयविषयपट्टेइहयपञ्चवक्त्रायपावकम्मे
सकिरिणं असंजुडे एगंतंइ एगंतंलं यावि जवइ । ज-
स्स णं सञ्चवक्त्राणिं जाव सञ्चमपेहिं पञ्चवक्त्रायमि-
ति वदन्नाणस्स एवं अनिसमणायं भवइ-इमे जीवा, इमे
अजीवा, इमे तमा, इमे यावरा, तस्स णं सञ्चवक्त्राणिं जाव
सञ्चमपेहिं पञ्चवक्त्रायमिति वदन्नाणस्स सुपञ्च-
वक्त्रायं भवइ, नो दुपञ्चवक्त्रायं जवइ, एवं खलु मे सुपञ्च-
वक्त्राणिं सञ्चवक्त्राणिं जाव सञ्चमपेहिं वक्त्राणं सञ्चं
जामं भामइ, नो मोसं जामइ, एवं खलु मे सञ्चवक्त्राणिं स-
ञ्चवक्त्राणिं जाव सञ्चमपेहिं निविटं निविहेणं संजयवि-
षयपट्टेइहयपञ्चवक्त्रायपावकम्मे अकिरिणं संजुडे एगंतंवि-
च यावि भवइ, से तेणहेणं गोयमा ! एवं सुचइइ जाव
सिध दुपञ्चवक्त्रायं भवइ ।

(खं कुम्भित्थादि) “ सिध सुपञ्चवक्त्रायं सिध दुपञ्च-
वक्त्रायं ” इति प्रतिपाद्यपञ्चमं कुम्भित्थापञ्चवक्त्राणं कुम्भे
तथासंकेतयपञ्चवक्त्राणं वक्त्राऽऽसन्ननाभ्यामङ्गुलद्वयेन द्र-
ष्टव्यम् । (आ एवं अदिसमणायं भवइ णि) (आ) नैव
एवमिति वदन्नाणप्रकारमभिसमणायमवगतं इत्याम् । (नो
सुपञ्चवक्त्रायं भवइ णि) ज्ञानाभावेन वक्त्रावर्त्तयपञ्चवक्त्राणां
सुपञ्चवक्त्राणतत्पञ्चवक्त्राः । (सञ्चवक्त्राणिं णि) संप्रमाणेषु ४ ।
(निविह णि) विविधं कुपकारिनामुत्तमंभेतिषं यांग-
मादित्यं (निविहं णि) विविधं समोकाकायलक्षणं क-
रवन् (असंजयविषयपट्टेइहयपञ्चवक्त्रायपावकम्मे णि) संयतां
वक्त्राणिं द्रष्टव्यं जवन् । इतरं वक्त्राणिं निविहं, प्रतिह-
तं-अमोलकासंकेतं, निविहं प्रत्यक्षवक्त्राणिं काणागत-
वक्त्राणं नेन पापानां कर्मणि यव च तया । तया सञ्चवक्त्राणिं प-
ञ्चवक्त्राणां तत्पञ्चवक्त्राणं सञ्चवक्त्राणं प्रतिहतप्रत्याख्या-
नापञ्चवक्त्राणि । अथ एव (सकिरिणं णि) कार्यावस्था-
क्रियायुक्तं च कर्ममध्यमो वा, अथ एव- (असंजुडे णि) असं-
जुटाऽऽद्यवक्त्राः । अत एव- (एगंतंलं णि) एकात्मने स-
पञ्चये परात्मनश्चरन्ति एकात्मनश्चरन्, अत एवैकात्म्यवक्त्राः, स-
ञ्चवक्त्राणां कुम्भित्था इत्यर्थः । अउ ७ ३० २ उ ० ।

(६१) सामान्यं प्रत्याख्यातव्यमुक्तमप्यप्यवने टाराण्यार्थमाह-
द्वये जाव अ लुहा, पञ्चवक्त्रायव्वं नु विसेयं ।
द्वयस्मी अमण्णइ, अजाणाइ उ जावस्मि ॥ ६७ ॥
सोहं उवाडिआए, विणीअविक्कित्तउउउउआए ।
एविहउपिमाए, पञ्चवक्त्राणं कहेअव्वं ॥ ७० ॥

कृत्यतो मातृमहाद्विधा प्रत्याख्यातव्यं निविहयमा । इत्युपस्था-
क्यातव्यमसुताऽऽदि, अज्ञानाऽऽदि तु भावे, भावप्रत्याख्यातव्यमिति ।

ति माघाऽथः ॥६९॥ मुखद्वारायायां गतं तुल्योद्धारम् । इवाणि
परिसा, साय पुष्पवन्धिया सामादयानिज्जुलीय लेखणकुम्भ-
वाक्षणि इवादि । इह पुण्ण खिसेलं भवइ । परिसा दुविहा-
उवठिया, अणुवठिया य । उवठियायाय कहेयव्वं, अणुव-
ठियाय न कहेयव्वं । आ उवठिया सा दुविहा-सम्भोवठिया,
मिच्छोवठिया य । मिच्छोवठिया जहा अज्जोविही, ता-
रिसाण न वट्टइ कहेउं । सम्भोवठिया दुविहा-माविषा, अ-
भाविषा य । अताविषा न वट्टइ । भाविषा दुविहा-विणी,
या, अविणीया य । अविणीया न वट्टइ । विणीयाय कहेयव्वं ।
विणीया दुविहा-वाक्खिता, अवाक्खिता य । वाक्खिता सुणेइ
कम्मं न किंचि करेइ, छिपं ति वा अन्नं वावारं करेइ । अवा-
क्खिता न किंचि अन्नं करेइ, केवलं सुणेइ । अवाक्खिताय
कहेयव्वं । अवाक्खिता दुविहा-उवठता, अणुवठता य । अ-
णुवठता जा सुणेइ अन्नमयं वा वितेइ । उवठता जा त-
च्छिता तम्मणा । उवठताय कहेयव्वं । " तथा चाइ- " सोउं उ-
वठियाय (माहा ७०) " यताओ । एवमेवा उवठिया सम्भोवठि-
या जाविषा । विणीया अवाक्खिता उवठता य पढमपरिसा-
जोगा कहुणाए, सेसाओ तेवठि परिसाओ अजोगाओ अ-
जोगाया इमा पढमा उवठिया सम्भोवठिया भाविषा । नि-
गाया अवाक्खिता अणुवठता एसः पढमा अजोगा । एवं
सैमाट्टि पि माणियव्वाओ । उवठिया सम्भोवठिया भाविषा । वि-
णीय ए होइ वाक्खिता उवठताया य जोगा । मिला अजे-
गाओ तेवठि । एवं एवमकम्मतां पढमोविणीय कहिइहा । त-
थेवठियाय न कहेयव्वं । न केवलं पञ्चकणाण, सम्भवति आ-
नसय, सम्भवति सुयताण । ति । " मूलद्वारायायां पण्यदिति
गनम् । अणुना कथनविशिष्टपत्ये । तत्रायं वृत्तवाङ्- " काय
विदीप कहेयव्वं, पढमं मूलमण्ण कहिइति पाण्णित्यायेरम-
लानि । नता साधुयमे कहिने पढ्मा अणित्ठुस्स सावगय-
म्मा, इयहा कहिउंते सविट्ठो वि साययधम् पढमं सोउं
तत्तप विविधिं करेइ, उवठताणुसु वि छम्मासियं आइकाउं
जं जस्स जोग पञ्चखाण्णं तं तस्स असहेण कहेयव्वं ।
॥ ७० ॥ आउं ६ अ० । आ० ७० ।

अथवाऽयं कथनविधिः-

आणानिज्जो अन्था, आणाए चेव सो कहेयव्वो ।
इड्ढतिय दिट्ठता, कहुणाविहि विराइया इहरा ॥ ७१ ॥
आइः अन्नमः, तद्वाहान्नादिनिज्जोऽयं-अन्नायातिकात्ता-
रयायानाऽऽदिः, आह्वयेवाऽऽगमैगैवाऽसौ कथयितव्यः, न हृष्टा-
न्नेन तथा दार्शनिकः हृष्टान्तपरिच्छेदाः प्राणानिपाताऽऽद्यनिबु-
धानामने दोषा अवस्थेयवादिः दुष्टान्तात् हृष्टान्तेन कथयितव्यः ।
कथनऽयं विधिरेव कथनप्रकारः प्रत्याख्याय । यद्वा-सामान्ये,
मैत्राऽऽन्नाप्राज्ञाऽयं सौधमोऽऽदिप्राकृत्येवाऽसौ कथयितव्यः, न हृ-
ष्टान्तेन, तत्र तस्य वस्तुतोऽसम्भवात् । तथा दार्शनिक उपा-
हःऽऽन्नायानाम्मा, वस्तुवाङ्, वट्टवित्थेयमादिहृष्टान्तात् कथयि-
तव्यः । एवं कथनविधि, विराधना इतराया विपर्ययोऽन्यथा,
कथनविधेरप्रतिपत्तिरित्युक्ताव अश्विकतरसंमोहादिति माघा-
ऽथः ॥ ७१ ॥ मुखद्वारायां पण्यस्त उक्तः कथनविधिः ।

(२२) प्रत्याख्यानफलम्-

पञ्चखाण्डाणि चरं, एह परलोए अ होइ छुविहं तु ।
इहलोए धम्मिस्सारी, दामकममाइ परलोए ॥ ७२ ॥

प्रत्याख्यानस्योक्तफलज्ञानस्य फलं कार्यमिह लोके परलो-
के च भवति द्विविधं द्विप्रकारम् । तुशब्दः स्वगतानेकमेव प्र-
द्वीनायः । तथा वाऽऽह-इदंलोके धम्मिस्सारीऽऽद्य इवाह-
रणम् । दामकमाऽऽद्यः परलोके इति माघाऽऽहारायः ॥ ७२ ॥
कथानं तु- " धम्मिस्सोदाहरणं धम्मिस्सुद्धिमीओ ॥ नायव्वं ।
आदिशधत्तो आमोसहिमाइया चेप्यति । दामकमोदाहरणं तु-
रायपुरे नयरे एमो कुलपुत्तगजानीओ, तस्स जिणदानो
मिच्छां, तेण सो साहुसगासं नीओ । तेण मच्चमं सस्स पञ्च-
क्खणां गहिं । दुम्भिकस्से मच्छाहारी लोमो जाओ । इधो वि
सालपहि महित्ताए य खिसिज्जमायो मज्झो उविओ इहं म-
च्चं वट्टे, पुयराचणी जाया । एवं तिखि दिवसे तिखि वारे
गहिया, मुक्का य । अणसयं काउं रायगिहे नयरे मणियार-
सेठिपुओ दामकमो नामेण जाओ । अउवारे सस्स कुत्रं मणीओ
जिहं, तथेव सागरपोयस्सरावाइस्स गिहे जिहइ । तथ रा-
यगिहे साहु भिक्खुं पडिहा । साहुणा संवावयव्वस्स कहियं-
पयस्स गिहस्स पस दारओ अहिबती भविससइ । सुयं स-
त्थवादेण, पच्चं चंमात्ताय अविओ । नेहि दूरं नेउं अंगुलि
नेपुं जेसिओ निव्विसओ कओ, नासंतो तस्सं च मोमं पियण
गहिओ, तुतो सि जेववणथो जाओ । अजया सागरपोओ तथ
मओ । ने इट्ठण उवाण पियण पुच्छ-हो एस । " किय
अवाहो लि इहामर्थो इमे । सोऽतिनीओ लेहं दाउं चरं पाय-
हि ति खिसिज्जो । मज्झारययिहस्स वाहिं परित्ते नो देवउते
सुयइ, सागरपोयभूया विना नाम कज्जा, तीए अणियावाव-
काए दिओ पिउमुत्तुधियेहं इट्ठे वाइइ-पयस्स अस्सोहियमं
क्खिपवायस्स यिंलं दायव्वं, अणुत्तराणुसुगां वि
मुइहं नगं पाडिहा वि सा अणण विवाडिवा । आमाओ सागर-
पोयओ, माइए अणियाविस्सज्जण सागरपोयस्स प्तमण
उउं सागरपोओ दिउउमहेण मओ, एमा दामभमो घरसामि
कओ, भोगसमिकी जाया । अजया पुवावरए मगलिपहि पु-
रओ से उमयी- " अणुपुत्तमावइता, वि रुणत्था तस्स वहुण्णा
होति । सुइ दुक्ककउपुमओ, जस्स कयंते वट्टइ पक्खं ॥ ॥
सोउं सयसहस्स मगलियाणु देइ । एवं तिखि वारा तिखि सव-
सहस्साणि । रखा सुयं पुच्छिण सत्थो रत्तं सिद्धं, दुट्ठेण एमा
सेही ठावो । बीडिजाओ, पुणो धम्माणुट्ठण, देवलोमारामं
एवमाइ परलोए अइवा सुहेण पञ्चखाण्णु देवलोमारामं पुण
बीडिजाओ सुकुलपञ्चयादिसौक्खपरं परेण सिद्धिमणं, केसि
व पुण तेणव जइगहणेण सिद्धिमणं जव्वोति । "

अत एव प्रधानफलोपदर्शनेनोपसंहराह-

पञ्चखाण्डाणि से-विऊण जेविण जिणवसिहं ।

पत्ता अणंतजीवा, मामपयुत्तवं लुं मुत्तवं ॥ ७३ ॥

प्रत्याख्यानमिदमनन्तरतो, यत्तरेव ज्ञानेनानन्तरणेन जिनचरो-
द्विधं तथैकरकथितं प्राप्तं अनन्तजीवाः, तथैव स्वकथनमयं प्र-
सूतिहेतुत्वात् तत्रोक्तमिदमनन्तराद्येवैतरे विस्तरणा लकोऽनु-
गमः । आउं ६ अ० । (प्रत्याख्याने मृगवादी) पत्तिसेवणा शब्धे वक्ष्य-
ते । तथैकतो महाप्रतकप्रत्य प्रत्याख्यानस्य परिमाणम् । अमुन
प्रत्याख्यानद्वारमाह-प्रथमजितस्य श्रूयनस्वामिनोऽन्तिमजित-
स्व धीरस्वामिन इहं प्रत्याख्यानं-यजुत्त पञ्चय यमाः, प्राणाति-
पाननिवृत्त्याविति पञ्च महाज्जतानि, शेषाणामज्जतानि-
७ धम्मिस्सुद्धिपण्णानामकममायात् । यथावत्सुद्धिपण्णो ।

भूमीनां मध्यमानां द्विविधानिर्धेयानां चत्वारो यमाः, मैथुन-
मनचर्जाणि शेषाणि चत्वारि महाव्रतानीत्यर्थः । तेषां मैथुनस्य
परिमहत्त्वमधिकविधकृणात् "नापरिगृहीता स्त्री परिहृत्यते"
इतिन्यायात् । अ० १० म० १ अ० १ खण्ड ।

(२३) साम्प्रतं प्रत्याख्याता उच्यते-

पञ्चखाण कया, पञ्चकखावितेषु वि सूया उ ।

उभयमपि जाणमग्र, चउजंगो गोणिदिट्ठो ॥६५॥

मूलगुण उत्तरगुणे, सत्वं देसे अ तह य सुद्धा ॥

पञ्चखाणविहिन्नु, पञ्चखाया गुरु ढोइ ॥६६॥

प्रत्याख्याता गुरुः, तेन प्रत्याख्याता कृता प्रत्याख्यापित-
व्यपि शिष्ये सूया उल्लिङ्गना । इति प्रत्याख्यातं प्राच्यो गुरुशिर्या-
चनेरण भवमवनि । अग्रे तु-"पञ्चखाणं कयं" इति पठन्ति,
ननुपरयुक्तम् । प्रत्याख्यातः नियुक्तिकारेण साक्षात्पुण्यस्त्वानात् ।
सूयावपुषतः प्रत्याख्यापयितुं पितृन्तरङ्गवादिनि । अत्र च
ज्ञातयज्ञानिरेव चतुर्भङ्गा भवति । तत्र चतुर्भङ्गे गोहृष्टान्त
इति गाथासमासाधः ॥ ६५ ॥ भावार्थे तु स्वयमेवाऽऽह-
मूलगुण उत्तरगुणं च (सत्त्वं देसे य त्ति) सत्त्वमूलगुणं दे-
वात्मलगुणं च, एवं सर्वोत्तरगुणं देशोत्तरगुणं च । तथा
च गुरुः पट्टिधारां भ्रष्टाताऽऽदित्तत्वायां प्रत्याख्यानविधिः
आत्मन्विषय प्रत्याख्यानविधिषोत्सेत्यर्थः, प्रत्याख्यातीति प्रत्या-
ख्याता गुरुमेवति आचार्या नवति । इति गाथायाः ॥६६॥

किङ्कमाङ्गविहिन्नु, उवआणपरो असदभाओ अ ।

संविम गिरपड्ढो, पञ्चकखावितंओ जणिओ ॥६७॥

इत्थं पुण चउजंगो, जाणो इअरम्मि गोणिनाएणं ।

सुप्पासुद्धा पढेम-तिमा उ मेसेसु अ विजानामा ॥ ६८ ॥

कुत्तिकमोऽङ्गि विधिः बन्धनाऽऽकाराऽऽविप्रकारक इत्यर्थः ।
उपयोगपरञ्च प्रत्याख्यान एवोपयोगप्रधानञ्च, अथतयावञ्च,
गुरुचित्तश्च, संविज्ञो माङ्गार्थः, स्थिरप्रतिज्ञः न भाषितमन्यथा
करोति । प्रत्याख्यापयतीति प्रत्याख्यापयिता शिष्य एवंभूतो
भगिनस्तीर्थकरणयैरिति गाथायाः ॥६७॥ । एतच्च पुण पञ्च-
खायितस्स, पञ्चकखावितस्स य चउजंगो, जाणमस पञ्चखाइय
सुद्धं पञ्चखाणं, जम्हा दो वि जाणति किमपि पञ्चखाय नमो-
कारमहिंय, पोरिसिमाइयं वा, जाणो अजाणमस जाणवउं
पञ्चखाइ, जहा नमोकारमहिधारीयं अमुण पञ्चखायं ति सुद्धं,
अजहा प्रसुद्धं । अयाणो जाणमस पञ्चखाइ सुद्धं, पडुसं-
दिट्ठादिषु विभासा-अयाणो अयाणमस पञ्चखाइ असुद्ध-
मेव । एतच्च दिट्ठो गोवीओ । जह वि गावीणं पमाणं सामिआं वि
जाणइ, गोवालो वि जाणइ, दोहवि जाणमाणेणं भित्तिमोद्धं
सुद्धं सामिओ इह, इयरो गेगइह इहलोइ चउजंगो । एवं जाण-
गो जाणमेण पञ्चखाइवेह सुद्धं, जाणगो अयाणमेण कारणेण
पञ्चखावितो सुद्धा, निकारणेण सुद्धइ, अयाणो जाणमेण प-
ञ्चखाइवेह सुद्धो, अयाणो अयाणमेण पञ्चखाइवेह न सुद्धो
इति गाथायाः ॥ ६८ ॥ अ० १० ६ अ० १ ।

(२४) प्रकीर्णकथाः--

कमिस्वारणकोत्तरपारणकयाभैकाशनं विना "सुरे उमाए
अमत्तं" । प्रत्याख्याति, यदा पारणकोत्तरपारणकयाभैकाशनं
करोति तदा "चउजंगं" प्रत्याख्याति इति रीतिर्दृश्यते ।

तथा-"उट्ठमत्तं" इत्यादिकस्थाने तु नास्ति, तदा पारणको-
त्तरपारणकयाभैकाशनेन विना "उट्ठमत्तं" इत्यादि प्रत्या-
ख्याति, तत्र कां रीतिरिति प्रश्ने, उत्तरम्-यदैकाशनकसहि-
तोपवासं करोति तदा "सुरे उमाए चउजंगमत्तं अमत्तं"
प्रत्याख्याति पुनरेकाशनकरहितं करोति तदा "सुरे उमाए
अमत्तं" प्रत्याख्यातीत्येति विप्रकारपरम्परा दृश्यते । पठनप्रमुख-
प्रत्याख्याने तु पारणके उत्तरपारणके भैकाशनं करोति, अथवा-
न करोति तथापि "सुरे उमाए उट्ठमत्तं अमत्तं" इति
कथ्यते, तदङ्कगणि तु श्रीकल्पसूत्रसामाख्यरीमथ्ये सम्प्रति बो-
ध्यम् । ५८ प्र० । सेन० ४ उल्ला० । केवलं वदन्ति-नमस्कारस-
हितप्रत्याख्याने वदिते सूर्ये भोक्तुं कल्पने, योगशास्त्रे स्वहो मुखे-
ऽवसाने च घटिकाद्यमथ्ये भोक्तुं न कल्पने, घटिकाद्यप्रार-
म्भोऽपि किं प्रातः करेरेकाशनात् न सुयोदयत इति ? प्रश्ने,
उत्तरम्-नमस्कारसहितप्रत्याख्यानां सुयोदयस्य अनुपपत्त्ये
प्रत्याख्याननङ्गमयाङ्गोक्तं न कल्पने, "उमाए सुरे नमुक्कारस-
हिं अमत्तं पञ्चखाणि" इत्यादि सूक्त्याख्याने, योगशास्त्र-
स्यादी च नथैव दर्शनादिति । १११, प्र० । सेन० ३ उल्ला० । मुक्त-
लत्रावका नमस्कारत्रयेण नमस्कारिकाऽऽदित्प्रत्याख्यानं नाप्य-
ति, तदङ्कगणि कसन्तीति प्रश्ने, उत्तरम्-मुक्तलत्राका न-
मस्कारत्रयेण नमस्कारिकाऽऽदित्प्रत्याख्यानं पारमर्त्यावच्छि-
न्नपरम्पराऽस्ति, परमेतदङ्कगणि कुत्रापि दृष्टानि न स्मरन्तीति ।
३ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । त्रिषिधाऽऽदित्प्रत्याख्यानवर्ता आदानं
राशौ परमस्वित्तजलपानं तत्किं ग्रन्थसमुत्त परम्परागतं, तत्र
कया युक्त्या दिवसे सवित्तजलं न वृद्धयति, राशौ च वृ-
द्धयतीति प्रश्ने, उत्तरम्-दिवससंबन्धी त्रिषिधप्रत्याख्याने न-
ह तिर्विहं पञ्चखाणे नमामि प्रत्याख्यानस्य आगारा "इ-
ति वचनात् "अपाणस्स" इत्युच्चारो भवति । तथा च
प्रासुक्मेव जलं कल्पने, रात्रिकत्रिषिधाऽऽदित्प्रत्याख्याने तु
"पाणस्स" इत्युच्चारजावात्सवित्तजलमपि कल्पत इति ।
११२, प्र० । सेन० ३ उल्ला० । चम्पकाऽदित्पुष्पाभित्तरासक-
लादवस्तुप्रत्याख्यानवतः आह्वयं पातुं कल्पने, न वेति प्रश्ने,
उत्तरम्-सकलाऽवस्तुप्रत्याख्याननयनस्तद्वारि कल्पने पातुमि-
ति । २६८ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । योगशास्त्रतुर्नायप्रकाशवृत्तौ
"शुचिः पुष्पाभित्तराऽदिवमप्यचये बहमिति ।" इति १२१ क्लृ-
प्याख्याने पूर्वे गण्डपुष्पाऽऽदिकं कृत्वा पञ्चाप्रत्याख्याने प्रोक्तमस्ति
तत्कमिति प्रश्ने, उत्तरम्-योगशास्त्रे शुचिजन्मप्रकारो लोकप्र-
सिद्धोऽनुवादापरतया प्रोक्तोऽस्ति न स्ववर्धं विधेयनयेति प्रत्या-
ख्यानवर्ता गण्डपुष्पकरणं विनाऽपि देवपुत्रा वृद्धयतीति न काश्चि-
द्विरोधः । २३५ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । गुरुकालवेलायां नम-
स्कारसहितप्रत्याख्याने कृतं भवति । ततो घटिकाद्यं शृण्वते,
किं वा सुयोदयाद्यु घटिकाद्यं शृण्वते, तद् व्यक्त्या प्रसारयामि
प्रश्ने, उत्तरम्-गुरुकालवेलायां नमस्कारसहितप्रत्याख्याने कृतं
भवति, तत आरभ्य घटिकाद्यं शृण्वते इति । ८६ प्र० । सेन० ४ उ-
ल्ला० । नमस्कारसहितप्रत्याख्यानस्य फलमधिकं भवति, न येन
प्रश्ने, उत्तरम्-नमस्कारसहितप्रत्याख्यानस्य जन्म्यकालान्नमं
घटिकाद्यं कथितमस्ति । यदा नमस्कारं गणयति तदा प्रत्या-
ख्याने पूर्णं नवतीत्यपि कथितमस्ति, तस्माद् घटिकाद्यस्यापि
वास्तुकालमुपयोगवात् । सेन० । पौर्वाधिक्यादौ द्विती-
यदिने प्राभातिकप्रतिक्रमेण द्वाशनाऽदित्प्रत्याख्यानमिषाऽगामि-
विषयं देशा वकाशिकप्रकला कुट्टते, अथ प्रत्याख्यानस-

[illegible]

१५ तानं वेदव्यापिकृत्या सम्यक्कालस्वरूपपरिहारेण भवत्यन्यथा तु
 संकेतप्रत्याख्यानमिति । १२५। ५० सेनः० उद्गा०। तिनऽऽलथ
 प्रत्याख्यानं पारयितुं शुक्लानि, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-शुद्धय-
 ति समग्रयति । १२५। ५०। सेनः० उद्गा०। यावज्जीवं रा-
 जौ चतुर्विधाऽङ्गारप्रत्याख्यानवतः स्त्रीसर्वे न भङ्गाः, न वेति प्रश्ने,
 उत्तरम्-स्त्रीसर्वे न भ्रातृभूमेः सति प्रत्याख्यानमङ्गाः प्रवर्ति-
 तान्यप्येति आद्यविधिवर्णनादिति । १२००। ५०। सेनः० उद्गा०।
 चतुर्विधानिमेव हि प्रा०ऽऽनि सर्वाङ्गानि प्राप्ताः प्रत्याख्यानं कि-
 म्यमाने मुक्कलानि रक्षितानि तान्वहन्त्येष सर्वोपययि पू-
 र्णात्पूतानि, अथ राजौ तेषां कार्ये समुत्पद्ये पूर्वमाणाङ्कता-
 दव्युत्पादाव्यापारो कल्प्यते, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-आद्यानां
 चतुर्विधानिमेव हि प्रा०ऽऽनि सर्वाङ्गानि प्राप्ताः प्रत्याख्यानसम-
 येऽङ्गारावधि मुक्कलानि रक्षितानि भवन्ति, तथा तावतां वि-
 द्या परिजोगे राजावधि कानि न कल्प्यन्ते, यद्विदुः संख्याऽवश्येष
 तावन्ति मुक्कलानि रक्षितानि, तथा राजावधि काव्यमि न कल्प-
 यन्ते इति । ७११०। ५०। सेनः० उद्गा०।

विषयसूची-

- (१) प्रत्याख्यानमधिकृत्य द्वारगथाः ।
 (२) प्रत्याख्यानशब्दकार्याः ।
 (३) द्रष्टव्यप्रत्याख्यानम् ।
 (४) अद्विष्टप्रत्याख्यानम् ।
 (५) भावप्रत्याख्यानम् ।
 (६) ज्ञानप्रत्याख्यानस्य भुतप्रत्याख्यानतोभुतप्रत्याख्यानेन द्वैविध्यम् । भूतोत्तरगुणप्रत्याख्याने बोद्धारण्यम् ।
 (७) आकाशधर्मः आकाशः अष्टविधाः, तेऽष्टौ भेदा विभज्यमाना द्विर्विशुनश्च । यस्मिन् गृहस्थ्यानेनैवेन प्रत्याख्यानम् । गृहस्थप्रत्याख्यानस्यापि नङ्कमाभित्यत्रैलिकप्रत्याख्याने-“ तिबिहं तिबिहं ” इत्यत्र चाक्षेपपरिहारी च ।
 (८) येन आदौन प्रकालेन प्रत्याख्यातः स पश्चात्काले प्राणानिवाप्तं प्रत्याख्यातः किं करोतीति प्रश्नः । आहारभेदप्रकण्णा, सोत्तरा दिग्मन्त्राया विप्रतिपत्तिश्च । प्रत्याख्यानस्य दृष्टविधयः ।
 (९) आकाः प्रत्याख्यानं कदा गृह्णन्ति ।
 (१०) प्रत्याख्यानविधौ क्षान्तिविधिः ।
 (११) चर्मकामन्यनिर्मैयुनिमित्रात्स्वनावाहश्च अन्वाः शुक्लः प्रत्याख्यानं प्रघटयति ।
 (१२) प्रत्यानञ्जुः बह्विधश्च, द्विविधश्च, त्रिविधश्च । अत्रोत्तरम् ।
 (१३) सामायिकं सत्याहारप्रत्याख्यानेन किम् ? आहारप्रत्याख्यायस्यसामायिकं आकारः किमिति नोक्तः, अत्रोत्तरम् । निर्दग्धतः सामायिकमाकाराणामविषयः ।
 (१४) अथ कोऽपि ब्रूयत्-विषयानार्थं विषयमेव प्रत्याख्यानमुपपद्यते । निजुत्पत्तिकस्यात् ।
 (१५) यजुनम्-प्रत्याख्यानपरिणाममेव विधीयमानं ज्ञेयो भवतीति । तत्र प्रतिनिधीयते ।
 (१६) अन्वयकक्षाभोग्यं स्वापः । तेनाऽपि प्रत्याख्यातव्यम् । स्वपञ्चसिद्धये द्वात्यवधारितिकौः संहिद्यत्यस्त

अस्तिष्ठन्तौ च । अग्र्याक्यानिनः संसारमवग
म्य संजातवरायश्चोद्गः स्फुरि प्रति पुच्छति ।

(१७) जीवाः किं मूलगुणप्रत्याख्याननिनः ? इत्यादि ।

(१८) मूलगुणप्रत्याख्याननिनः इति तत्प्रत्ययवादि ।

(१९) जीवाः प्रत्याख्याननिनोऽप्रत्याख्याननिनो वा ।

(२०) प्रत्याख्यानं पदेदि कथनीयम् ।

(२१) प्रत्याख्यानविधिः ।

(२२) प्रत्याख्यानफलम् ।

(२३) प्रत्याख्याता ।

(२४) प्रकीर्णकर्ताः ।

पञ्चक्खाणकिरिया-प्रत्याख्यानकिरिया-स्त्री० । किर्याभेदे, (प्र-
त्याख्याननिक्षेपः 'पञ्चक्खाण' शब्देऽनुपदेभ्यः सतः)

मूलगुणेषु य पण्ये, पञ्चक्खाणे इह अधीगारो ।

होह्नुत् तपच्चन्द्या, अपञ्चक्खाणकिरियाओ ॥

मूलगुणः प्राणवित्तपानविरमणस्तेषु, प्रकृतमधिकारः, प्राणा-
तिपाताऽभेदः प्रत्याख्यानं कर्त्तव्यमिति यावत् । इह प्रत्याख्यान-
किरियाऽभ्ययनेनार्थाधिकारः, यदि मूलगुणप्रत्याख्यानं न कियते न-
त्रोपायं दर्शयितुमाह-प्रत्याख्यानभावेनियतत्वात्कारिकञ्चनका-
रितया तत्प्रत्ययिका लक्षिमिस्मात्वाहुपण्येऽप्रत्याख्याननि-
क्रिया साध्यानुष्ठानक्रिया तन्प्रत्ययिकश्च कर्मत्ववृत्तांश्चित्तञ्च
संसार इत्यतः प्रत्याख्यानकिरिया समुत्पन्ना विधेयति । मुख-
२ अ० ४ अ० । द्वितीये श्रुतस्त्वयं स्वकृतमनुष्येऽभ्ययने, यावत् ४ अ० ।

पञ्चक्खाणजंगगु-प्रत्याख्यानार्थयने-न० । प्रत्याख्यानप्रति-
पदके आचर्यकश्रुतस्त्वयं स्वकृतमनुष्येऽभ्ययने, यावत् ४ अ० ।
आ० ५० ।

पञ्चक्खाणपोसहोववास-प्रत्याख्यानविधौपवास-पुं० । पौ-
रुपादिविधौपवासप्रत्याख्यानविधौपवासयोः, अ० ७ श० ६ उ० ।

पञ्चक्खाणपपाय-प्रत्याख्यानप्रवाद-न० । प्रत्याख्यानं सम-
भेदं यद्वदति तन्प्रत्याख्यानप्रवादम् । नचमे पूर्वे, "पञ्चक्खाण-
पणुवरुत्तणं बीसं वत्थुं पणुत्ता ।" पदपरिमाणं चास्य प-
काकोटिरशीतिश्च पदसहस्राणि । न० । आ० १० । स० ।

पञ्चक्खाणजंग-प्रत्याख्यानजङ्ग-पुं० । प्रत्याख्यानं गृहीत्वा
प्रत्याख्यातप्रतिषेधनानां भजजन्, वि० ५० ।

जे भिक्खु अजिकखणं अजिकखणं पञ्चक्खाणं, भंज
ज्जेजंते वा साउज्जइ ॥ ३ ॥

अभिकखणं नाम पुणो पुणो, नमुत्ताराइपञ्चक्खाणं भंज-
तस्स चत्तइहुं, आणादिया य दोसा ।

इमं सुलफासो-

पञ्चक्खाणं निक्खु, अभिकखणाऽऽउट्टियाय ज्ञो जुंजे ।

उत्तरगुणिष्फणं, मो पावति आणुवादिणि ॥ ११ ॥

आउट्टिया वास आभेगो, ज्ञानान् इत्यर्थः । नमोकाराई उत्त-
रगुणपञ्चक्खाणं, एवं मइइया मूगुणपञ्चक्खाणं । इह उत्त-
रगुणपञ्चक्खाणोपादिगारो ।

इमा अभिकखाऽऽसेवा-

सकि जंजणम्मि सहुओ, पासो वितियाम्मि सोगुरु होति ।

सुत्तणिवातो ततिप, चरमं पुण पावती दसहि ॥ १२ ॥

समिति एकस्मिन् भजमाणस्स मासजहुं, एवमुत्तणिपा-
तो, चउट्टिवारे चउगुहं, पंचमवारे छट्ठवारे सत्तमवारे छेओ,
अठमवारे सूरं, नवमे अणुवट्ठं, दसमवारे चरिमं; परं चोत्तयि-
आणादिया य दोसा ।

इमे य-

अपञ्चक्खाओ अवसो, एसगदोमो य अदइओ धम्मो ।

पाया य मुमावाओ, होति पइसापको य ॥ १३ ॥

जहा एस नमोकाराई जंजइ तहा मूलगुणपञ्चक्खाणं
विज्जइ, एवं धर्मावनिगहत्थाणु अपञ्चक्खं ज्ञाणहावर्थेते येन स
वर्णः, तत्प्रतिपक्षः अवर्णः । सो अपणो सादुंणं च, पञ्चक्खाण-
मंगेणु संगेण मूलगुणे वि भंजइ, पञ्चक्खाणधर्मे समग्रधर्मे
वा अदइत्तं कथं भवइ, अत्रं पइसं पमिवज्जइ अत्रं वा करं
त्ति माया, अत्रं नासइ अत्रं करं ति मुसावाओ । एते दो वि
जुगअओ लज्जंति । पोरेसिमाइए पइसापयसोमो कओ भवइ,
एसा भंजमनिगहणा, पञ्चक्खाणं भंजइ ति देवथा गइ
हा खिसाइ करेज्ज ।

कारणे पुण अपुजे वि काले भंजइ ।

वितियपट्ठयाण्णज्जे, ज्जेज्ज आविवावेते व कण्णज्जे ।

केतारोऽमगिद्धाणे, गुरु छिओमा य जाणे वि ॥ १४ ॥

खमण्णं खामिरे वः, निक्खीयति छव्वहं वि नाज्जे ।

उत्तरं वा सट्ठा, छुक्कयमपि ३ विनरंति ॥ १५ ॥

अणपण्णे सेहो वा अजाणतो भंजइ नथि होसो । कतारे नि-
अजाणपमिवज्जस्स पञ्चक्खाय पच्छा मत्तं पट्ठपणं, दूरं च
मत्तं च । अंतरे य भत्तं भवो भयि, एवं भुज्जेतो सुठ्ठो ।
अमे वि कट्ठं न भयिस्सइ ति साहारगुहा भंजइ । गिलाणो
धि विगइमाइपञ्चक्खायं विज्जुचपमा भंजइ । अतिगयसाधं
वा रासो भंजइ । आयरिओवसेण वा तुरियं कहि वि ग-
तयं, तत्थ पोरेसिमाइ अपुणे ज्ञोनु गच्छुं । नमअओ वा मा-
साइखवणे कते अंवे किलतो अपुणे वेव भंजविज्जइ । उ-
व्वलसररिस्स वा विगइपञ्चक्खायं विगइ रिज्जइ । उत्तर-
सेहो दुक्खं गमिस्सइ स्ति काउं नमोकारे वेव वितरति,
खीरादया वा विणासि दुक्खं विरकालमपि अपुणे पोरे-
सिमाइपञ्चक्खाणं समोकारो वेव वितरति । नि० ५० १२
उ० । प्रातः प्रतिक्रमणे तपसः कायांसमोमये उपवसाध-
मुकं तपः करिष्ये, ईदृशं विविच्य कायांसगं पारयति, पञ्चा-
नकस्मिन्वाग्रहावर्तिनामिदं तपः करति । नस्य प्रत्याख्या-
नजङ्गो लगति, न वेति ग्रहणे, उत्तरमः प्रत्याख्यानजङ्गो भग-
नोति । ८६ प्र० । सेत० २ उक्ताः ।

पञ्चक्खाणविहिणु-प्रत्याख्यानविधि-वि० । प्रत्याख्यान-
विधिविस्तार, आ० ६ अ० ।

पञ्चक्खाणपञ्चक्खाणि (ण)-प्रत्याख्यानः प्रत्याख्याननि-
पुं० । ईश्वरिते अ० ६ श० ४ अ० ।

पञ्चकलायावरण-प्रत्याख्यानावरण-पुं० । आङो मयैवेयद-
येवात् आसर्वैरितप्रत्याख्यानामयाद्या । अथवा-ईषत्सावध-
योनानुमतिमात्रं विरतिरूपं प्रत्याख्यानामावृण्वन्ति । प्रत्याख्याना-
वरणा इति ष्युपसर्गे विशेषः । "सर्वेसावधविरतिः, प्रत्याख्या-
श्रमेदोचये । तदावरणसखात-स्तुतीयेषु निवेशिता ॥१॥" इ-
त्युक्तस्यैव कृपाऽऽदि कृपायेषु, कर्म० १ कर्म० दर्श० विशेषः ।

पञ्चकलायावरणमाधिवृत्त-प्रत्याख्यानावरणमाधयेय-त्रि० ।
प्रत्याख्याने सर्वविरतिलक्षणं, तस्यावऽऽरणा बतदेव नामधेयं
येषां ते प्रत्याख्यानाऽऽवरणनामधेयाः । प्रत्याख्यानावरणशब्दा-
मिधेयेषु, विशेषः ।

पञ्चकलाणि (ण्)-प्रत्याख्यानिन्-त्रि० । सर्वविरते, अ० ६
शा० ४ उ० ।

पञ्चकलाणी-प्रत्याख्यानी-स्त्री० । यावत्मानस्य प्रतिषेधवचने,
धो ३ बोध० । यावत्मानस्यादित्वा मेऽनो मा यावत्संवेद्यदि
प्रत्याख्यानकृपायां भाषायाम्, अ० १० श० ३ उ० । संथा० ।

पञ्चकलाजास-प्रत्यङ्गजास-पुं० । प्रत्यङ्गस्य स्वकृपाभासे,
रत्ना० ।

सांयवहारिकप्रत्यक्षाभासं तावदाहुः-

सांयवहारिकप्रत्यक्षमिव यदाभासं तदाभासम् ॥२७॥

सांयवहारिकप्रत्यक्षाभासं प्रत्यक्षमिव धनतया द्विपकारं
प्रागुपार्थितस्वरूपम् ॥ २७ ॥

उदाहरणम्-

वयाऽऽम्बुषुषु गन्धर्वनगरज्ञाने, कुःमे सुखज्ञानं च ॥२८॥

अथाऽऽयं निदर्शनमिच्छन्निधनधनाभासस्य, द्वितीयं पुनर-
निर्दिष्टमिच्छन्नाभासस्य । अथप्रदाज्ञासाऽऽदयस्तु तद्विदाः
स्वयमेव प्रार्थयिष्याः ॥ २८ ॥

पारमार्थिकप्रत्यक्षाभासं प्रादुर्भूयन्ति-

पारमार्थिकप्रत्यक्षमिव यदाभासं तदाज्ञाम् ॥२९॥

पारमार्थिकप्रत्यक्षं विकलसकलस्वरूपतया द्वितरे प्रागुक्तम् ॥२९॥
उदाहरणम्-

यथा शिवारूपस्य गन्धर्वसंख्यातद्वीपममुकेषु समुद्रीप-
समुच्छ्रान्तम् ॥ ३० ॥

शिवऽऽशये गजविः स्वसमयप्रसिद्धः, नस्य किञ्च विनङ्गा-
परपर्यायसंभवभासं तादृशं चेदन्मात्रवर्त्येत्वाहुः सैकदा-
निकाः । मनःपर्यायकेषु ज्ञानयोस्तु विषयैः कदाचिन्न संभ-
ति, एकस्य संयमावच्छिन्नमाहुस्तु नत्वात्, अथस्य समस्तऽऽ-
वरणज्ञेयमनुग्रह्यात् । नतश्च नात्र तदाभासां कल्पनाऽवकाशः
॥ ३० ॥ रत्ना० ६ पट्टि० ।

पञ्चकलाय-प्रत्याख्यात-त्रि० । निराकृते, सूत्र० १ श्रु० ८ अ० ।
सर्वविरतप्रतिषिक्तः प्रतिषेधोत्, स्त्री० । निवर्तिने, सूत्र० २
श्रु० ४ अ० ।

प्रत्याख्यात-त्रि० । प्रत्याख्यातनि, "पञ्चकलापण कला
पञ्चकलायिष्यत् ।" आश० ६ अ० ।

३१

पञ्चकलायापण-प्रत्याख्यातापाक-त्रि० । प्रत्याख्याने निरा-
कृतं पापकं सावधानुष्ठानं येनासौ प्रत्याख्यातापाकः । सूत्र० १
श्रु० ८ अ० । पापकर्मप्रत्याख्यातवति, स्त्री० ।

पञ्चकलावित्तु-प्रत्याख्यापयितु-त्रि० । प्रत्याख्यापयतीति
प्रत्याख्यापयिता । प्रत्याख्यानकार्यावतिरे, आश० ६ अ० ।

पञ्चकला- (ण्)-प्रत्यङ्गिन्-त्रि० । प्रत्यङ्गज्ञानिनि आगमव्यव-
हारिण, व्य० १ उ० ।

पञ्चकलायुय-प्रत्यक्षीयुय-अव्य० । साक्षात्ज्ञानविषयतां
प्राप्यत्यर्थ, आ० म० १ अ० २ खगद ।

पञ्चकलेय-प्रत्याख्येय-त्रि० । प्रत्याख्यानाविषये वस्तुनि, आ-
श० ६ अ० ।

पञ्चग-प्रत्यग्र-त्रि० । नवीने, "पञ्चमा इतिष्यं च सञ्जुक्तं ।"
पाद० शा० १६२ गाथा ।

पञ्चच्छम-पाश्चात्य-त्रि० । पश्चिमभाषावतिनि, अ० १६ शा०
३ उ० ।

पञ्चच्छमा-पश्चिमा-स्त्री० । दिग्भेदे, क्या० १० उ० ।

पञ्चच्छमुत्तरा-पश्चिमोत्तरा-स्त्री० । दिग्भेदे, क्या० १० उ० ।

पञ्चच्छ-सूर-धा० । संकल्पे, "सूरः खिर-भर-पञ्च-पञ्च-
रु०" ॥ ८ ॥ १७३॥ इत्यादिना सूरधातोः पञ्चछाऽऽदेशः "प-
ञ्चच्छइ" । सूरनि । प्रा० ४ पाद ।

पञ्चच्छु-शु-धा० । "गमेः अ-अच्छाणुल्लवजसोक्कुसा-
वकुसवचच्छु" ॥ ८ ॥ १६२॥ इत्यादिना गमधातोः पञ्चच्छाऽऽ-
देशः । "पञ्चच्छइ" । गच्छनि । प्रा० ४ पाद ।

पञ्चच्छिमा-मल्लच्छिमा-स्त्री० । मल्लानां करणविशेषे, विशेषः ।
आ० म० ।

पञ्चच्छुजवमाण-मत्युजवत-त्रि० । प्रत्येकं धेयमाने, जा०
३ प्रति० १ श्रुति० २ उ० १०० । "पञ्चच्छुजवमाणे विद्वद्" । "वि-
पा० १ श्रु० १ अ० क्या० । (इष्टान्प्राऽऽदिषु द्रुमकः 'बोई-
वयण' शब्दे वक्ष्यते)

पञ्चच्छि- (ण्)-प्रत्यङ्गिन्-त्रि० । अयिनेः प्रतिकूलं, यः पर-
स्य मुहूर्त्वा न किमपि प्रत्यङ्गति । व्य० १ उ० । पाद० मा० ।
पञ्चच्छिय-प्रत्यङ्गि-पुं० । प्रत्येकं प्रतिबाधाऽऽदी, व्य० १
उ० । नि० च० ।

पञ्चच्छियुय-प्रत्यवस्तुत-न० । आच्छादिते, जा० ३ प्रति० ४ अ-
धि० । पुनःपुनराच्छादिते, आ० १ श्रु० ८ अ० ।

पञ्चच्छपण-प्रत्यपण-न० । निषेधे, विशेषः । आ० १० ।

पञ्चच्छपणमाण-प्रत्यपयितु-त्रि० । आच्छादयित्वादनन नि-
षेधे, क्या० ६ शा० २ उ० । रा० १ म० । आ० १० ।

पञ्चच्छनाम-प्रत्याप्यास-पुं० । प्रात्युत्तराणि निगमने, विशेषः ।
पञ्चच्छिना-प्रत्यपिज्ञा-स्त्री० । स पद्यायमित्याकारे ज्ञाने, विशेषः ।

प्रत्यापिज्ञाप्राप्त्यप-

यद्यपि-

"प्रत्यक्षाऽऽदिरुपलब्धिः, प्रमायाभाव उपपत्तिः ।

साऽऽप्तमनोऽपिनामो वा, विज्ञानं वाऽप्यवस्तुनि ॥ १ ॥

संति प्रत्यक्षाऽऽप्यनुपलब्धे, आत्मनो घटाऽऽदिब्राह्मकनया परिणामाभावाः प्रसज्यते, येषुदासपक्षे पुनरप्यस्मिन्-घटोप-
चिक्रानाऽऽप्येव वस्तुमन्त्रावे घटो नास्तीति विज्ञानम्, इत्यभा-
वप्रमाणमभिधीयते । तदपि त्वयास्मिन् प्रत्यक्षाऽऽप्यन्योन्यमेव ।
तथाहि-“यदीत्वा वस्तुमन्त्राव, स्मृत्या च प्रतियोगिनः ।
भावने नास्तिताज्ञानं, ज्ञानमेव स्मृत्यवशेषः ॥ १ ॥” इति-
यमभावज्ञप्रमाणजनिका सामग्री । तत्र च भूतज्ञाऽऽदिकं वस्तु
प्रत्यक्षेण घटाऽऽदितः प्रतियोगिभिः संस्पृष्टम्, अस्मिन्स्पृष्टं वा
युष्टम् ? । नायः पक्षः-प्रतियोगिस्मृष्टस्य चूतलाऽऽदिव-
स्तुनः प्रत्यक्षेण ग्रहणे तत्र प्रतियोग्यभावाद्ब्राह्मकत्वेनाज्ञा-
वप्रमाणस्य प्रवृत्तिविरोधात् । प्रवृत्तौ वा न प्राप्ताण्यं, प्र-
तियोगितः सत्वेऽपि तत्प्रवृत्तः । किन्तुपक्षे तु-अभावाप्र-
माणेयिष्य, प्रत्यक्षेणैव प्रतियोगिनां कृत्वाऽऽदितानामभावप्रति-
पत्तेः । अथ न स्मृत्युत्पादकत्वेऽपि प्रतियोगिनि पुनश्चाऽऽदिवस्तु
प्रत्यक्षेण युष्टेन, वस्तुमात्रस्य तेन ग्रहणादुपपन्नमदिति चेत् ।
तदपि दुष्टम्, स्मृष्टस्यास्मृष्टस्योपाः परस्परपरिहारादधिकृत्य-
त्वेनैकनिधेयपरिधानस्य परस्परैकशक्यत्वात्, इति तद-
स्मृत्यवस्तुग्रहणप्रणेत प्रत्यक्षेणैव वेद्यते । किंचतु तदग्रह-
भूतत्वमिति स्मरणेन, तदेवेदमघटं चूतलमिति प्रत्यभिज्ञानेन
“यौऽभिज्ञानं भवति, ताऽनो भूतवाङ्” इति तर्कः, “नात्र धु-
मोऽन्तरेः” इत्यनुमानेन, गृहे गौं नास्तीत्यागमेनाभावाय प्रतीतेः
ज्ञाऽऽप्यः प्रमाणं प्रवर्तताम् । संभवति स्मृतायेन स्मृ-
तायेनोऽवगम इत्येवेलक्षणः “संभवति स्वार्थो क्षोणः ।
इत्यादिनाऽनुमानाद्युक्ततायि-स्वार्थो क्षोणवर्गो, स्वार्थोऽस्वात्,
पुनर्वपक्षस्वार्थवत् । वै-होऽन्यदिप्रवक्तुप्रवादापरम्पर्यमि-
तीहोपपत्तिः । यथा-“इह वदेः क्व प्रवक्तव्यं” इति ।
तदप्रमाणम्, अनिदिप्रवक्तुकत्वेन सांशयिकत्वात्, आसत्ता-
वस्तुकायनिश्चये त्यागः इति । यदपि प्रातिभक्तज्ञानवद-
व्यापारानेकमकम्पदेव “अथ मे मदीतिप्रसन्नो जायते ।
कथाशक्तं स्पष्टतया वेदन्मुदयेन, तदप्यनिश्चित्यनिश्चय-
तया मानसमिति प्रत्यक्षलुकिनिक्रितमेव । यत्पुनः प्रियाप्रिय-
प्रतिप्रभुनिक्रितेन सादि यदीत्याद्यभाषुपलिकामनःप्रसादा-
हेनाऽऽदेल्लङ्घनद्वयेन, तत्पिपीलीकापटनोत्पणेत्यज्ञानवद्व-
ष्टमनुभवः । इति न प्रत्यक्षापरीक्षलुकिनिक्रितप्रधानिकमः
शक्येणापि कर्तुं शक्यः ॥ १ ॥ रत्नां २ परि० । तत्र
प्रत्यभिज्ञाप्रामाण्यकथनम्-न च प्रत्यभिज्ञानं प्रमाणम् । “तत्र
पूर्वाभिज्ञानं, निश्चिन वाधवर्जितम् । अदुष्टकारणऽऽस्पर्धं, प्र-
माणं लोकममनम् ॥ १ ॥” इति प्रमाणलक्षणयोगात् । प्रत्यक्षं च
प्रत्यभिज्ञाऽऽप्येतिप्रार्थनया-तुविधानोत्तरमप्यप्रत्यक्षोप-
का- । न च स्मृतिपूर्वकत्वात् एवायमित्यनुपपन्नाऽज्ञानस्य
प्रत्यक्षत्वमयुक्तमिति वाच्यम् । सत्यप्रयोगजनकत्वेन स्मरण-
पञ्चाङ्गाविनोऽप्यङ्गप्रत्ययस्य कोक प्रत्यक्षत्वेन प्रसिद्धत्वात् ।
अर्कं च-“न हि स्मरणेन यत्राकं प्रत्यक्षमिति नृदाम् ।

वचनं राजकीयं वा, लौकिकं नापि विद्यते ॥ १ ॥
न चापि स्मरणान्यक्षा-दित्यस्यैव प्रवर्तनम् ।
वार्थेनैकचित्वापि, न सदाभी प्रदुष्यति ॥ २ ॥
तेनोद्भवायैवन्धा-प्रामाण्यं चापि यत् स्मृतेः ।
विज्ञानं जायते सर्वे, प्रत्यक्षादिति गम्यते ॥ ३ ॥”

इति । अनेकदेशकालावस्थासमन्वितं सामान्यं, ऊर्ध्वाऽऽ-
दिकं च वक्ष्यमप्यत्र प्रमेयमित्यपूर्वमेवैवसङ्गतम् । तदुक्तम्-

“यदीदमपि गोवाऽऽदि, स्मृतिस्पृष्टं च यद्यपि ।

तथापि इयतिरेकेण, पूर्वभाषास्मृत्योतये ॥ १ ॥

देशकालाऽऽदिभेदेन, तत्रास्त्यवसरो मितेः ।

यः पुनमवगतो मोक्षः, स च नाम प्रतीयते ॥ २ ॥

इदानीन्तनमस्तिरत्वं, न हि पूर्वेष्वप्याऽऽगतम् ॥” इति ।

नन्वेवं जिज्ञाभिज्ञवस्तुविषयो निश्चयनप्रत्ययः प्राप्तः, इत्यत एव
चेतत् । यतो न भिन्नान्न प्रत्यभिज्ञानमभिज्ञस्येऽपि न प्रमेयभेदः ।
प्रत्यभिज्ञाऽप्यपदेशोऽस्यस्य भेदाऽऽप्यन्यतमेव द्योतयति, यतो नै-
ककालिकप्रमेययोगारणाभिधप्रमाणन्यवर्थाभिज्ञानानां प्रत्यभिज्ञेति
व्यपदेशो, नापि सर्वेषां जिज्ञेषु घटपटाऽऽदिव, न च कालस्थानो-
द्भवाऽऽदिब्राह्मकालिकप्रमेयप्रमाणभेदेन प्रमेयातिरेक इति वक्ष-
्यम् । यतो यदपि न कालस्थल प्रमेयमिति चेत्, तथापि घटाऽऽ-
द्यः कदाचिदुपलब्धताऽऽकारा अयदाऽनुपलब्धतामाणाः सदस-
त्त्वा संदेहविषयतामापन्ते, तत्त्वभावावधिक्ता च प्रत्यभिज्ञा
तेषां संदेहविषयतामापुङ्खाणां प्रमाणतामनुवृत्तं, यतो न विप-
र्यातरक एव प्राप्ताप्यनिश्चयनं प्रापयति, किं तु संदेहाकार-
णमपि सिद्धिश्च । यदा स्वावरोत्पलक्षिमन्तानः पुनः पुनर-
नेन संदेहसङ्काः प्रत्याभिज्ञायन्ते भावास्तदा संदेहावच्छेदाधिक-
कज्ञावापाम् । त्वप्रत्यभिज्ञाप्रमाणम् । न च सर्विकहरकमेवैकं प्र-
त्यभिज्ञाज्ञानम् । अलिकद्वयकस्याप्यभिज्ञाप्रमाणः प्रत्यभिज्ञाज्ञान-
स्य सङ्गात् । तथाहि-एकप्रमाणानुसंधिप्रथमप्रत्ययानिप्रविष-
याऽऽकारा तु जयतोऽनुपलब्धतायैवविषयकज्ञानमनुवृत्तं एव,
एकत्वप्रादि च ज्ञाने प्रत्यभिज्ञाज्ञानमुच्यते इति क्षणिकज्ञानिक-
कप्यपि शुद्धभावात् । लोचनप्रत्ययावगतमेव स्थितं, न एवा-
यमित्यनन्तरमनुसंधानं विकल्पोपसिद्धशोभात् । तथाहि-अथ-
संसर्गानुसारिणोऽनुवृत्तवापुजातामालविकल्पाकक्षापाराऽनु-
पसारिणो यथा नोज्ञानुभवव्यवस्था सौगतेनऽनुपगमा तथा पूर्वदृष्टं
पश्चात्प्राप्त्यनुसन्धानोऽनुसन्धानविकल्पापूर्ववत् शनस्यानुपलब्ध-
त्वावधारितः । तथा अन्यधर्मगतिकल्पं किमिति न व्यवस्था-
प्यते, पूर्वदृष्टमेव पश्चात्प्राप्त्यनुपलब्धतामाणाऽप्यनुसंधा-
नप्रत्यया न प्रत्यभिज्ञाऽप्यज्ञानमनुभवति । अयमाधिकाग्रम् ।

पञ्चमिह्यानाम-प्रत्यभिज्ञाऽऽभास-पुं० । सम्प्रदायप्रत्यभि-
ज्ञाने, रत्नां ० ।

प्रत्यभिज्ञाऽऽभासं ग्रहयन्ति-

तुल्ये पदार्थे स एवायमिति, एकस्मिन्नेव तेन तुल्य इत्या-
दिज्ञानं प्रत्यभिज्ञानाऽऽभासम् ॥ ३ ॥

प्रत्यभिज्ञानं हि तिर्यगुक्तानां सामान्याऽऽदिगोचरमुपवर्णितं
तत्र निषेकानामावाऽऽल्लोचने भावे स एवायमिति कर्तव्या-
सामान्यस्य भावे वैकल्यस्य ऊर्ध्वं तेन तुल्य इति ज्ञातम्, आ-
दिशब्देनैवजातीयकमन्यदपि ज्ञानं प्रत्यभिज्ञानाऽऽभासमि-
ति ॥ ३ ॥

उदाहरति-

यमलकजातवत् ॥ ३ ॥

यमलकजातयोरेकस्याः स्त्रिया एकदिनोत्पत्त्योः पुनर्योग्य-
वेकत्र किन्तोवेन तुल्योऽप्यमिति जिज्ञासिते स एवायमिति,
अपरत्र स एवायमिति बुद्धिमिते तेन तुल्योऽप्यमिति च
ज्ञानं प्रत्यभिज्ञानाऽऽभासम् ॥ ३ ॥ रत्नां ० १ परि० ।

पञ्चमाण-पञ्चमान-त्रि० । विपाकावस्थां प्राप्ते, उत्त० ३२ अ० ।
अथाहुः लीकियमाणे, उत्त० २३ अ० । "पणर एरहबाणं, अ-
ह्वागिस्स पञ्चमाणान् ।" सुव० १ सु० ५ अ० १ उ० ।

पञ्चय-प्रत्यय-पुं० । अयमेवे, स्था० १ डा० । विश्वासे, डा०
१४ डा० ४४० । प्रतीती, अविमंवादिष्वनन्ते, डा० १ सु० १ अ० ।
सर्वोत्तिष्ठानिधानमनीन्द्रियाथैः पदशोभास्थानिचारि चैवं जिन-
प्रयत्नमित्येवेकयायं प्रतिपत्तौ, स० १० अ० । प्रत्ययिज्ञानाऽऽदौ,
विशे० । प्रत्यापयतीति प्रत्ययः । अन्तर्भूतप्रत्ययैर्द्वयप्रत्ययः ।
आ० न० १ अ० १ अगक । विदो० । प्रतीयनेमेवार्थ इति प्र-
त्ययः । ज्ञानकारणे, उत्त० १ अ० । अने० । प्रव० ।

अथ प्रत्ययद्वारमन्त्र-

पञ्चयनिक्रमेण खड्ग, द्वावमी तत्तयाऽऽमगाईओ ।
भाक्स्मि ओहिमार्ति, तिनिहोपगयं तु जावेणं ॥ १११ ॥
केवलनाणं णि अहं, अरिहा सामाग्यं परिकहेऽ ।
तेमि पिपञ्चओ खड्ग, मवण्ण तो निसामिति ॥ १११ ॥

प्रत्यापयतीति प्रत्ययः, प्रत्ययनं वा प्रत्ययः, तन्निष्पन्नत्वात्, अ-
न्तर्भूतप्रत्ययविशेषादर्थस्यासौऽपि तन्निष्पन्नः कारणान्निरव-
भावात्प्राप्त्याऽऽदिभेदाद्वास्तुनिष्ठः । तत्र नामस्थापने प्रतीते । ऊर्ध्वे
उपवर्त्यते प्रत्ययो हृदारीरमयशरीररूपः सुमार्गः । तन्निर्दि-
क्तान् तत्तमात्रकाऽऽदिः, आदिभेदेन घटन-कुलकवर्णाऽऽदि-
रूपपरिग्रहः । ऊर्ध्वं च तन्प्रत्यापय प्रतीतिर्द्वयप्रत्ययश्च प्र-
त्ययप्रत्ययस्तमात्रकाऽऽदिरेव, ततो वा प्राप्यपुनस्तमावयः ।
(नाममन्त्रः) । जावेः जावप्रत्यये विचार्योत्पत्त्यादिविशेषो
जावप्रत्ययः । अविधमनःपर्यायकेवलज्ञानमयप्रकृतौ बाह्यलि-
ङ्गानिषेक्त एव प्रत्यापयति, अन्तर्भाविकप्रत्ययस्याज्ञातप्रत्य-
यव्यतिरेक इत्यर्थः । मनिष्ठे तु बाह्यलिङ्गं करणमपेक्ष-
प्रत्यापयतः, न साक्षाद्, अन्तः किञ्चात् न विवक्षिते । प्रकृतं प्र-
स्तुतापर्यायगन्तु सामायायकमक्रोक्ष्य भावेन भावप्रत्ययेनेति ।
॥ २१३१ ॥ अत एव केवलज्ञानव्याप्तिं स्वकीयादेव केवलज्ञ-
कणाज्ञावप्रत्ययाददन्त साक्षादेव सामायायिकाद्यमुपलब्धय सामा-
यिकं परिकल्पयति, तेषामपि धोनुर्गैमणपरऽऽदीनां हृत्तत्वादे-
व संशयपरिविच्छेदाय स्वहेतु इति प्रत्ययो बोधनिष्ठयो भवति ।
ततो यस्मात्तत्त्वज्ञप्रत्ययात् निराश्रयानि भूयन्तीति सामायायिकम्,
अत एव यत्कीञ्चिदुच्यते "सर्वहेतुऽस्मादिति हेतुतत्त्वादेऽपि
भुवुत्पत्तिः । यज्ञानेवार्थवज्ञान-रादितमप्येवेति विवक्षिते ॥ १११ ॥ इ-
त्यादि । तदु भुवुदस्तं भवति । अयथा भुवुर्गैमणमव्यतिष्ठोक्त-
व्यवहारोऽनुपपत्तौ इति निर्मुक्तिग्राह्यार्थः ॥ ११३२ ॥

अथ जावम्-

द्ववस्स द्ववओ वा, द्ववेण व द्ववपञ्चओ नेओ ।
तविचरिओ जावे, सा विहु नाणाईओ तिनिहो ॥ १११ ॥

प्रत्यापय पुनर्लक्षणस्य प्रत्ययः प्रतीतिर्द्वयप्रत्ययः, तथा क-
र्त्तव्यतमात्रकाऽऽदिः, द्ववेण वा घटाऽऽदिना प्रत्ययो ऊर्ध्वप्रत्ययो
हेतुः । यस्तु बाह्यद्रव्यादेव बाह्यद्रव्येण वा न कियते, किं तु
तद्विपरीततत्त्वपरिके एव साक्षादुपलभ्याद्भावेन स भावकः
प्रत्ययो भावप्रत्ययः । स बाधविधमनःपर्यायकेवलज्ञानमव्यतिरे-
क इति । अमेनैव च जावप्रत्ययेनेत्यादिकारः ॥ ११३३ ॥

तथा वाऽऽह-

केवलनाणित्तण्णओ, अप्प चिप पञ्चओ जिणिदस्स ।
तत्पञ्चकत्तत्तण्णओ, तत्तो चिचय गोपमाईणं ॥ १११ ॥

जिनेन्द्रस्य तीर्थकरस्य केवलज्ञानित्यात्सामायायिकं साक्षा-
दुपलब्धय कियत आमेव प्रत्ययो भावः, केवलज्ञानाऽऽमना
भावप्रत्ययावच्छेदेनैव तस्य सामायायिकप्रकृपणमिति । गौतमाऽऽ-
दीनामपि औत्तुयं तत्र एव केवलज्ञानलक्षणज्ञावप्रत्ययात्सामा-
यायिकप्रवणमिति गद्यते । कुनः १, इत्याह-तस्य केवलज्ञानिनः
प्रत्ययैर्वा तन्प्रत्ययैर्वा, तस्मात् । इदमुक्तं भवति-सर्वसंशयपरिवि-
च्छेदाऽऽदिना केवलज्ञानस्य सौ, इत्यनुभवप्रत्ययकृद्गारेणैव गौतमादयो-
ऽवगच्छन्त्येव, ततस्तेषामपि वस्तुनः केवलज्ञानलक्षणमा-
वप्रत्ययादेव सामायायिकप्रवणं प्रवर्त्तन इति ॥ ११३४ ॥

आह-ननु कथमवध्यादिरेव चिचिओ भावप्रत्ययः
यावता मतिभुने अपि प्रत्यायनकृत्तया-
त्कथं न भावप्रत्ययः इत्याह-

जेण्णदिमिहं, सापइये तोऽइहाइतिसयं तं ।
न तु मइयुपपञ्चकयं, जं ताई पराकत्तविसयां ॥ १११ ॥

येन यस्मात्कारणाज्ञावपर्यायत्वात् जीवस्य व्याप्सत्त्वादात्ता-
न्निष्ठमिन्द्रियाविवयो न भवति सामायायिकम्, इतीह तस्य-
वेदितां, तस्मादवध्यादिज्ञानानामेव तद्विषयः । मतिभुनप्रत्यय-
तु तत्र भवति, यस्मात्कस्मै मतिभुने परीक्षाधीनवेषे, इन्द्रिय-
द्वारेणैवात्यन्तरिति ॥ ११३५ ॥

अथ प्रेरकः प्राऽऽह-

जुत्तमिह केवजं चे-व पञ्चओ नोहि-माणसं नाणं ।
पोगम्वेत्तविसयो, सामइयस्सया जं च ॥ १११ ॥

ननु यद्येवं, तर्हि जीवपर्यायत्वात्समूचेन सामायायिकं केवल-
ज्ञानस्यैव विषयः, अतस्त्वेवैकं भावप्रत्ययो युक्तं, न त्व-
धिमनःपर्यायज्ञाने, तयोः पुनस्तमाविविषयात्, कपिप्रव-
विषयवतिरित्यर्थः । सामायायिकमपि पौर्णजिकं भविष्यति, न,
इत्याह-यदु यस्मात्तत्त्वाकृताऽऽमेता सामायायिकस्य, जीव-
पर्यायत्वादिभुक्तमेवोति ॥ ११३६ ॥

सुरिहा-

जे ओमापरिणामो, पायं सामाग्यं जवयस्स ।
तत्पञ्चकत्तत्तण्णओ, तेमि तो ते पि पञ्चकत्तं ॥ १११ ॥

यद्यस्माद्विषयस्य ज्ञानोः संबन्धि प्रायो ऊर्ध्वहेतुजाजित एव
परिणामोऽप्यवसायः सामायायिकम् । सिद्धस्याज्ञेयापरिणामो-
ऽपि सत्यकथसामायायिकं भवति, अतस्तदुपलब्धयेति ज-
वस्यप्रदणम् । अवस्थस्याप्यवगोकिवेति तौऽज्ञेयापरिणाम-
कपे अपि सत्यकथपरिणामायायिकं भवतः, ततस्तन्निरासार्थं
प्रायोऽग्रहः, यस्मात्प्रायो ऊर्ध्वहेतुजाजित एव परिणामो जव-
स्थस्य सामायायिकम् । (तौ ते पि पञ्चकत्तं ति) ततस्त्वपि सामा-
यायिकं प्रत्ययम् । केवाम १, इत्याह-(तस्मिं ति) नेकमवधिमना-
पर्यायज्ञानिनाम् । कुनः १, इत्याह-(तत्पञ्चकत्तत्तण्णउ ति) तासौ
ऊर्ध्वहेतुजाजितं प्रत्ययकृत्तं तत्प्रत्ययकृत्तं, तस्मात्तत्प्रत्ययकृत्तम् । इदमु-
क्तं भवति-अवधिमनःपर्यायज्ञानिनोऽपि सामायायिकपरिणामजन-
कानि ज्ञेयाऊर्ध्वजाणि साक्षात्पर्यवन्ति, ततस्तद्वद्वारेण तज्जमित्य-
रिणामकं सामायायिकमपि भूयैवं प्रत्ययकृत्तव्यते । मतिभुने तु

किमिवेत्याह निजमिव घटाऽऽदिज्ञानमन्येवञ्चनः स्वप्रत्यय
आत्मप्रत्ययस्तेषां शिष्याणां भवति, कुतो हेतोः पुनरयं स्वप्र-
त्ययस्तेषां भवतीत्याह-संशयाऽऽद्यभावांसंशयः सिपयैवान-
ध्यवसायात्तावन्मेतास्याध्ययनस्य तेषां सिद्धत्वादित्यर्थः । क-
मेत्ययो यस्माद्धा कुनश्चिद्वदञ्चनः स्वप्रत्ययस्तेषां प्रवर्तानि
अयं दशगाथाः । विशेषः । आ० म० । कार्ष्ण, त० । निमिष,
आ० ५ शा० १ उ० । विशेष० । अनु० । हेतोः, ५था० २ ता० ४
उ० । आ० । विशेष० । आनु० । प्रत्ययशब्दः कारणात् । यत
उक्तम्-“ प्रत्ययः शपथज्ञान-हेतुत्वश्चास्तिष्येव । ” न० ।
मध्यकृप्रत्यययुत्तिष्ठन्त्याधिकृत्याऽऽह-

तथाऽऽत्मगुरुल्लिङ्गानि, प्रत्ययस्त्रिविधो वनः ।

सर्वत्र सद्गुणानि, योगमात्रं विशेषतः ॥ २३१ ॥

तथेति वक्तव्यान्तरसमुच्चये, आत्मगुरुल्लिङ्गानि-आत्मा च गुरु-
रुद्ध लिङ्गानि चेति मन्त्राः । प्रतीयते भाषार्थोऽस्मादिति प्र-
त्ययः त्रिविधस्त्रिविधो वनः । सर्वत्र सद्गुणानि फलान्वसंवा-
दिनि प्रयोजने, योगमात्रं प्रस्तुत एव, विशेषतो विशेषण मत
इति । अथ सर्वसद्गुणानिशाशयित्वात् ॥ २३१ ॥

एतदेव त्रिविधं प्रत्ययं भाषयन्नाह-

आत्मा तन्मिलापी स्याद, गुरुगद तदेव तु ।

तद्विज्ञाननिपातरच, संपूर्णं सिद्धिमाधनम् ॥ २३२ ॥

आत्मासद्गुणानाऽऽदिभिः पुनोऽस्मिन्तः आत्माऽपि, स्वत एव
तत्तन्मिलापः । सद्गुणानि तन्मिलापः, स्याद्वेत, ततो
गुरुत्वमिदं आह द्वातेतदेव तु येदेषाऽऽत्ममात्रमिति तन्मि-
मा-सुत् तद्विज्ञाननिपात-मन्त्राति लिपिरस्य सिद्धिस्तत्तन्मि-
ज्ञानि तानि-“ तन्मि- पुनः स्व दशगां स्वयमहमहो य ।
मिगारजसचामर-भूतपदमा पवथाह ॥ १ ॥ ” इत्या-
दिस्वरसिद्धिनि, तेषामुपनिपातः सिद्धिर्दत्ता । चः समुच्चये ।
किंमयाह-सम्पूर्णं समस्तम् सिद्धिमाधनम् शिवकितफ-
लनिष्पात्तसूचकम् ॥ २३२ ॥

अथ सिद्धिमेव तावन्नाह-

सिद्धयन्तरस्य सङ्कीर्णं, या सा सिद्धिर्विद्वोच्यते ।

ऐकान्तिकमन्यथा नैव, पातशक्यनुवेषतः ॥ २३३ ॥

सिद्धयन्तरस्य फलान्वर्गमिद्विरूपस्य, सङ्गमन्ये बाजे हे-
तुर्वा सा सिद्धिर्हि द्विरूपक उच्यते । कदाचित्स्याह- (ए-
कान्तिकी) नियमेनार्थाद्विरूपपरिहारवन्ति । अन्यथा सि-
द्धयन्तरसङ्कीर्णान्वेषनं न सर्वथा सिद्धिर्मेवति । कुत्र इ-
त्याह- (पातशक्यनुवेषतः) भ्रष्टमात्मन्यनुवेषात् । यथा हि
तथाविधतासादाऽऽद्यस्थयादिशब्दोपपत्त्यात्ममत्ता यन्नेनोपा-
न्यमाणार्थं तादृशमासादयति किं त्ववश्यं पतति, एवं शिव-
लिङ्गासिद्धिरपि मिथ्याऽस्तिनिवेशाऽऽदिपातशक्यनुवेषात् नि-
र्वाणवसानकृत्या संपद्यते ॥ २३३ ॥

अमुमेवमविद्वत्स्याऽऽह-

निदधन्तरं न संपद्ये, या साऽन्यथे पतत्यतः ।

तत्तत्कृत्याऽप्यनुविचैव, पातोऽनौ तत्त्वतो मतः ॥ २३४ ॥

सिद्धयन्तरं प्रस्तुतकार्यसङ्घेः कार्यान्तरसिद्धिरूपम् । (न)
नैव, संपद्ये घटयति, या सिद्धिः, साऽन्यथे नियमेन, पतति
नियमेनोपवर्धते पातासङ्कृत्याऽपि पातशक्याऽपि, अनुवि-
द्वे

का इत्यासा । एवशब्दस्य भिन्नकमास्तत्ततः पात एव, असौ सि-
द्धिः, संप्रत्यपातेऽपि परतस्तावत्पात एवेत्यपिशब्दार्थः । तत्त्व-
तः परमाद्यतः, मतः सप्रमाणं विद्युपमम् । यथा हाविद्यमानपु-
त्रपौत्राऽऽदिस्त्वान्तः पुमान् स्वकाङ्क्षेऽपतन्नापि पातशक्यनुवेषा-
त्परमार्थतः पात एव, तथा प्रस्तुता यमनियमाऽऽदिस्तिरूप-
नुवेषविकला योजनीया पातस्त्वेति ॥ २३४ ॥

अथैतद्विपर्ययाह-

सिद्धयन्तराङ्गसंयोगात्, साधनौ चैकान्तिकी नृशम् ।

आत्माऽऽदिप्रत्ययोपेता, तदेषा नियमेन तु ॥ २३५ ॥

सिद्धयन्तराङ्गसंयोगात् सिद्धयन्तराणां प्रस्तुतमिद्विरूपसि-
द्धिर्वाश्याणां याम्युक्तानि हेतवस्तेषां संयोगात्मीलनात् सा-
धनौ सङ्गता पुनः । ऐकान्तिकी सिद्धिः पातविकला, भूदाम-
त्यथै परम्परयाऽप्यसिद्धिरूपपरिहारात् । आत्माऽऽदिप्रत्ययो-
पेता आत्मगुरुल्लिङ्गप्रतीतिसङ्गता, तत्तत्कृता, एषा ऐकान्तिकी
सिद्धिः, नियमेन स्वयमेव तथैव वतते, आत्माऽऽदिप्रत्ययस्यैव
सिद्धयन्तरावश्यहेतुत्वात् ॥ २३५ ॥

एतदेव समर्थयते-

न तुपायान्तरोपेय-मुपायान्तरतोऽपि हि ।

ह्युक्तिकानामपि यत-स्तत्प्रत्ययपरो ज्ञेयत् ॥ २३६ ॥

न हि नैव, उपायान्तररोपेयं मुपेयकाऽऽद्युपायान्तरसाध्य-
ताऽऽदिकार्यमुपायान्तरतोऽपि हि त्वविषयाऽऽद्युपायान्तराद्वि-
जयति, ह्युक्तिकानामपि यत्ताकाकारिणां, किं पुनस्तद्विषयात्ता-
रिणांमिथ्यापशब्दार्थः यतो यस्मात्, तत्प्रत्ययपर आत्माऽऽदिप्र-
त्ययपरायणः, अथैव स्वैदिकान्तिकी सिद्धिर्मात्रमिति योनी, त-
स्यामन्दिक्हेतुत्वात् । यथाह कुम्भकाराऽऽदिस्तिरहितमुपेयका-
ऽऽदिसंयोज्योपेयताऽपि न पटाऽऽदि साधितमूलं, तदुपकर-
णाभावात्, तथा आत्मादिप्रत्ययपरकस्वहेतुत्वात्तन्मिथ्यानि
योगा नैकान्तिकी सिद्धिमाश्रययुतु समर्थः स्यात् ॥ २३६ ॥

अथामुमेव पुरस्कृत्याह-

पठितः सिद्धिर्द्वितीयं, प्रत्ययो त्व एव हि ।

मिद्धिर्हस्तावद्वाम्भश्च, तथाऽन्यैर्मुख्ययोगिभिः ॥ २३७ ॥

पठितो निरूपितः, सिद्धितः सिद्धिसमागमहेतुः, अयमात्मा
ऽऽदिप्रत्ययः हि स्फुटतः, अत एव शैकान्तिकीमिद्धिहेतुत्वादेव
हेतोः, सिद्धिर्हस्तावतस्त्वयन्तर्गतौ तथाविधप्रसादश्रेष्ठ इ-
वाऽऽद्युत्तमस्यैव इत्याद्यन्तरमहताः काः समुच्चये । तथेति तत्प्र-
कारेण्येनैवपद्यमात्रमेतत्ताऽस्माद्विज्ञानमैवयोगिभिः शुद्धमात्र-
वर्तिनया तत्प्रत्ययोपेयमिद्धिरिति ॥ २३७ ॥ योऽपि ॥

पञ्चयज्ञो-प्रत्ययतम्-अव्य० । प्रतीयते इति प्रत्ययो ज्ञानका-
रण घटाऽऽदिः, सर्वेषा निरालम्बनज्ञानमात्रेण तद्विधानावि-
त्वात् ज्ञानरूपः । ज्ञानविषयमात्रेणैव, उक्त० १ अ० ।

पञ्चयज्ञः-प्रत्ययकोऽपि-ने० । दृष्ट्यापेक्षेण प्रतीयुपादनेऽह०

१ अ० १४ अ० ।

पञ्च-प्रत्यय-वि० । समर्थे, आचा० १ शु० २ अ० ३ उ० ।
पाद० ना० ।

पञ्चविंश-प्रत्यय-अव्य० । प्रत्युत्तरं पञ्चविंशति आ.

देशः " सा व सलोणी गोरमी, नवखी काँव विसगाँव । भद्र-
पचकसिउ सो मरह, जासु न लगवह कोइ ॥ १ ॥ " प्रा० ४ पा० ।

पचकवत्पय-प्रत्यवस्तुत्-त्रि० । आच्छादिते, आ० म० १ अ०
१ खग्नः ।

पचकवत्पयाण-प्रत्यवस्थान-न० । प्रतीति परोक्तदूषणप्रतिकूल्ये-
नावस्थायितेभनभूतव्यधवाद्यवस्थाने युक्तिपुस्तकं निर्दोष-
मेतदिति शिष्यबुद्धावालोच्यते येन तत्प्रत्यवस्थानम् ।
प्रतिवचने, वृ० १ अ० । सामाची, स्या० १ उ० ।

" तस्मै लक्ष्म्यायाभो, परिहारो पचकवत्पयाण
॥ १०० ॥ " (तस्मै नि) तस्य ज्ञातनस्य परिहारः ।
प्रत्यवस्थानं, दृष्टिर्नासिद्धिरित्यर्थः । कस्माद्योऽसौ परिहारः ।
इत्यार-शब्दाधेयान्नयनः-शब्दविषयिणा न्यायेन शब्दसंभवि-
भ्या युक्त्या शब्दनाश्वरस्य परिहारः, अर्थविषयिणा
न्यायेनार्थसंततिभ्या युक्त्याऽधगतदूषणस्य परिहारः प्रत्यव-
स्थानं, दृष्टितसिद्धिरिति भावार्थः । नयमताविरोधाच्च शब्दार्थ-
गतदूषणस्य परिहारः प्रत्यवस्थानमिति ध्रुवः । इदमुक्तं
भवति- करोमि नष्टम् । सामाधिक्यं इत्यादौ शुर्वात्मन्यव-
चनो भद्रतशब्द इत्युक्ते, काश्चित्कालतां करोति-तन्मये ताहं गुरु-
विहरे भद्रतशब्दाऽनामिनालसङ्गः, अभिधाने वाऽऽनर्थक्याऽऽ-
दिदोषमङ्गः । अत्र प्रत्यवस्थानमुच्यते-आचार्योनामे स्थापना-
ऽऽचार्यस्य पुरतः स्यात्पि सामाचारी कियन् इति ज्ञापनार्थः
मिदम् । अन्यत्रापि चोक्तम्- उतना आयरियस्मा, सामाचारी
पञ्चजय पय " इत्यादि । तथा इत्यने चार्हभावेऽङ्गप्रतिभोप-
वेशनार्थम् । अथवा-गुरुविहरेऽपि स्थानन्यायिषयो, विनय-
मूलधर्मोपदेशनार्थं च गुरुगुणज्ञानोपयोगो विधेय इत्येवञ्चा-
नेत इत्यने । यदि वा-नाम-स्थापना-द्रष्टव्य-नामभेदाद्युक्ति-
श्च आचार्यः, तत्राऽऽचार्योपयोगरूपो योऽसौ भावाऽऽचार्यः शि-
ष्यस्य मनसि वर्तते, तादृशयामदमात्मनो, मनोनिर्वैतान्त-
गुणमयाऽऽचार्येनिकथनमिति ज्ञातः । अतो गुरुविहरेऽप्यत्रा-
सिद्ध एवेति भावः । इत्येवमन्यत्रापि चालनाप्रत्यवस्थाने
यथान्तमवमभ्युद्ये इति । तदनेन " साहित्यं च पदं चैव, पदा-
र्थः पदविग्रहः । चालनप्रत्यवस्थाने, व्याख्यानं तत्रस्य पद-
विज्ञा ॥ १ ॥ " विशेषः । गुरुकथने, दश० १ अ० । नातितः
पृष्ठसंशयनिरासे यथा युज्यन् एवेति हेतुः । ल० ।

पञ्चवर-देशी-मुशले, दे० ना० ६ वर्ग १५ गाथा ।

पचववाय-प्रत्यववाय-पुं० । अमर्षे, द्रा० १६ द्रा० । व्य० । आ०
म० । उन्मार्गोत्तमं प्रेक्षकज्ञानं ध्वनयितुं, पञ्चा० ४ वि० । क-
दव० । आवा० । आ० । उपधातुहेतु प्रत्यववायाऽऽदिषु,
उत्त० १० अ० ।

पचवा-पत्या-स्त्री० । चमरस्य वलस्य च लोकपात्रानामप्रतिषी-
णां च सर्वदाद्यायां पंचदि, स्या० ३ उ० २ उ० ।

पचवाइवसमाण-प्रत्यावसाण-त्रि० । प्राणातिपाताऽऽदिप्रत्या-
स्थानं कुर्वाने, ज० ८ श० ५ उ० ।

पञ्चाउट्टया-प्रत्यावर्त्तना-स्त्री० । आवर्त्तनं प्रति योगेनार्थ-
विधेयेषु चरिताररेषु विवक्षिताऽपवाप्रत्यासन्नता वा वि-
शेषास्ते प्रत्यावर्त्तनास्तद्वयः प्रत्यावर्त्तनात् अवायाऽऽवये स्था-
भिनीषीषकज्ञानभेदे, न० ।

पचवाउर्दन-प्रत्यापतत्-त्रि० । प्रतिवर्त्तमाने, श्री० ।

पचवाएम-प्रत्यादिश-पुं० । उच्छान्ते, पाइ० ना० २६ गाथा ।

पचवागच्छया-प्रत्यागमनता-स्त्री० । आगच्छतो गौरव्यस्या,
भिमुखगमने, म० १४ श० ७ उ० ।

पचवागय-प्रत्यागत-न० । प्रत्यागमे, उत्त० ३० अ० ।

पचावरण-प्रत्यास्तरण-न० । समुखाद्रिय युक्तकरणे, व्य० १ उ० ।

पचवापिचिच्य-प्रत्यापिष्टित-न० । तृणावेशस्य कुट्टितव-
हमये रजोहरणे, स्या० ४ उ० ३ उ० ।

पचवामित-प्रत्यामित्र-पुं० । शत्रुघ्ने प्रतिवेशिकराजे, द्रा० १
श्रु० १ अ० । स्या० । श्री० ।

पचवामितया-प्रत्यामित्रता-स्त्री० । अमित्रस्तथापतायाम्, ज०
१२ श० ७ उ० ।

पचवायाड-प्रत्यायाति-स्त्री० । प्रत्यागमने, ज०, स्या० ४
उ० १ उ० ।

प्रत्यानाति-स्त्री० । ज०, स्या० ४ उ० १ उ० ।

पचवार-उपाग्नभ्रम-उप-आ-भ्र-धा० । असनः सनो वा
होपस्याभिधाने, " उपाग्नभ्रमः उपाग्न-वेल्लवाः " ॥ ८५ ।
१५६ । इत्युपाग्नभ्रमेः पचवारऽऽदेशः । 'पचवारः उपाग्नभ्रमः'
उपाग्नभ्रमे । प्रा० ४ पा० ।

पचवारण-उपाग्नभ्रम-न० । प्रतिभेदे, पाइ० ना० २६ गाथा ।

पचवारुहेन-प्रत्यारोहत्-त्रि० । अवनरति, श्री० ।

पचवाऽदीड-प्रत्यालोड-त्रि० । यद् नाममूकमनो मुखमाधाय
द्विक्लमूर्ते पञ्चमुखनपमार्थानि, अन्तरा वा, अत्रापि द्वयोरपि
पादर्थः पञ्च पादास्तनः पूर्वप्रकारेण युज्यन् तत्प्रत्यालोडम् ।
युक्तस्थानभेदे, व्य० १ उ० । आ० नृ० । आ० म० ।

पचवावद-प्रत्यावर्त्त-पुं० । एकस्याऽवस्थस्य प्रथममुखेऽव-
र्त्ते, ज० ३ प्रति० ४ अ० । आ० म० । प्रतिपुत्रलाऽवर्त्ते, द्रा०
१२ द्रा० ।

पचवामति-प्रत्यामति-स्त्री० । सादृश्ये यत्र, १ शृ० ४ अ० १ उ० ।

पचवाऽक्षत्-प्रत्यामक्षत्-न० प्रत्यासत्ता, सादृश्ये, विशेषः ।

पचवामि (कृ)-प्रत्याशित्-त्रि० । प्रथमशतं शीलमस्येति
प्रत्याशी । चान्तमन्त्रके, " पारिभाष्ये पमायइ पञ्चाली । " आ-
वा० १ धृ० २ अ० ५ उ० ।

पचवाट्टार-प्रत्याहार-पुं० । योगशास्त्रप्रसिद्धे इन्द्रियाणां स्व-
स्वविषययो निराकरणे, वाच० । " प्रत्याहारो हृषीकाणा-
मेतदायत्तफलः " (१) द्रा० २३ द्रा० । (अस्यार्थः
' धिरा ' शब्दे चतुर्थतम २४० पृष्ठे गतः)

पचवृत्तिरत्वा-प्रत्यवर्त्ती-अव्य० । नास्तिमर्थार्थे, रा० ।

पचवृत्त्य-देशी-प्रत्युत्ते, दे० ना० ६ वर्ग १३ गाथा ।

पचवृत्त्यय-प्रत्यवस्तुत्-त्रि० । उपरि आच्छादिते, कदव० १
अ० । ४ लय ।

पचवृत्तपाम-प्रत्युत्त-त्रि० । सास्त्रमुत्पन्ने, अतु० । वर्त्तमाने,
आव० ४ अ० । सूत्र० । वर्त्तमानकाशने, विशेषः कदव० ।

पञ्चुपञ्चगाहि (ए)-प्रत्युपपञ्चगाहि-त्रि० । साम्प्रतमुपपन्नं प्रत्युपपन्नमुच्यते, वनेमानकालनाविशयेः । तत्तु यदातु शान्तिस्थितिः प्रत्युपपन्नग्राहो । वनमानकालनाविश्वस्तुग्राहिकि अस्तुवनेत्ये, अस्तु० । ग० ।

पञ्चुपञ्चिहण-प्रत्युपपन्न-अथ० । प्रतिज्ञेयस्थेयर्थे, "वसाहि पञ्चुपञ्चिहण न संपपञ्जा" । महा० १ वृ० ।

पञ्चुरस-प्रत्युरस-न० । उत्सोऽभिमुखं प्रत्युरसम् । करोऽभिमुखं, अथ० ।

पञ्चुवंगार-प्रत्युपकार-पुं० । प्रत्युपकृते, स्थानं ४ ठा० ४ व० ।

पञ्चुस-प्रत्युस-पुं० । " प्रत्युत्त वक्ष्यं हो वा " ॥ ॥ २ ॥ १४ ॥ इति त्यक्त्वा चः तत्साम्येति न पश्य हः । पञ्चुहो । पञ्चुसो । प्रा० ३ पाद । राजेश्वरमग्रहरे, स्थानं ४ ठा० २ व० । आ० ।

पञ्चुकाञ्जसमय-प्रत्युपकालसमय-पुं० । प्रत्युपकालसमयो यः समयोऽवसरः । क्ता० १ अ० १ वृ० । प्रमानसमये, कल्प० १ अथि० ३ कृण ।

पञ्चुह-प्रत्युह-पुं० । विशेष, क्ता० १६ क्ता० । आ० । विशेष० । सूर्ये, पुं० । पाद० ना० ६ वर्ग १ माथा ।

पञ्चुह-देशा-मुल्लेखे, वे० ना० ६ वर्ग १५ माथा ।

पञ्चोदय-प्रत्योदित-त्रि० । परिक्रमिन्ते, संघा० ।

पञ्चंगिलमाण-प्रत्युपगिलत-त्रि० । ज्योत्प्यस्वादिदयति, वृ० ५ उ० ।

पञ्चोषियत्त-प्रत्युपनिवृत्त-त्रि० । ऊर्ध्वमुत्तमुत्तल्य तत्रैव पुनः पुनः पतिन, कल्प० १ अथि० ३ कृण । उत्पद्य निपतिने, प्र-अ० ३ अथ० द्वार ।

पञ्चोतरित्त-प्रत्युवर्त-त्रि० । अथोवर्त० । अथोवर्त०, "जाण-विमानासो पञ्चोतरित्त ।" आ० २ वृ० ३ वृ० ।

पञ्चोप-प्रत्युप-न० । तत्सममिपवातिन अमुपगतप्रदेशे, अ० ३ प्रा० ४ अथि० । रा० । " कालिपपन्नपञ्चोपका " स्फटिकपटलावच्छादितः । रा० ।

पञ्चोहसिता-प्रत्युवहस-अथ० । माये प्रविश्येयर्थे, अ० ३ प्रा० ४ अथि० ।

पञ्चोवपमाण-प्रत्युवपत-त्रि० । अथपति, " पञ्चोवपमाणा जाहं तथ पाणाहं जावजीविवासा बधरोयेह ।" म० १७ श० १ उ० ।

पञ्चोपकिता-प्रत्युवपत्त-अथ० । प्रत्युवसप्येयर्थे, इवाव-येयर्थे, म० १२ श० ६ उ० ।

पञ्च-पठ्य-न० । " हस्वात् इय-अ-स्त-सामिन्धले " ॥ ॥ २ । ११ ॥ इति ध्वस्यानि वृद्धाः हिते, प्रा० ३ पाद ।

पञ्च-पञ्चा-अथ० । "पञ्चादेवमैवेवशान्ति-प्रत्युपतस्य पञ्चक यम्बह जि यम्बहि पञ्चलिउ पञ्चहे " ॥ ॥ ॥ ४ । ५२० ॥ अ० १२ श० पञ्चापञ्चकस्य स्थाने पञ्चह रूपदिशः । प्रा० ४ पाद । प्रथमाऽद्यधुत्तेरपराद्यधुत्तेर्यथे, आ० ० ।

पञ्च-गम्-आ० । गती, " गमेर०- " ॥ ॥ ४ । १६२ ॥ इत्य-दिना गमपातोः पञ्चक्याऽऽदेशः । पञ्चद्व० । गच्छति । प्रा० ४ पाद ।

पञ्चभाग-पञ्चाकाग-पुं० । दिवसस्य पञ्चाकाने भागे, अं० प्र० १ पाद० ३ पाद० पाद० ।

पञ्चवत्पुग-पञ्चाद्वास्तुक-न० । पञ्चाद् गृहे, प्रअ० ४ संघ० द्वार ।

पञ्चण-प्रक्षण-न० । ह्रस्वे त्वसो विदारये, क्ता० १ वृ० १३ अ० । विपा० ।

पञ्चण-प्रक्षण-त्रि० । अग्रकटे, " पञ्चणं पदियरह ।" आ० म० १ अ० १ खलु । रदसि, स्थानं ३ ठा० ४ व० ।

पञ्चणपड-प्रक्षणपति-पुं० । जारे, " यत्ते जाभयणिकरुग्गा, पञ्चणं पडं महिलिपायु ।" वृ० १ वृ० ४ अ० १ उ० ।

पञ्चणपतिसेविनी-प्रक्षणपतिसेविनी-स्त्री० । प्रक्षणं प्र-तिसेवते इति प्रक्षणप्रातिसेविनी । आरेण गृहमैथुनकारिण्यां स्त्रियाम्, सा ख गर्भे न धरेत् । आ० ४ अ० ।

पञ्चणपाव-प्रक्षणपाव-त्रि० । कूटप्रयोगकारिणि, असद्वृ-णं गुणवन्तमारमानं क्यापयति, गुणरहितमारमानं वा यो गुणवन्तं क्यापयति, न तस्मादपरः प्रक्षणपापोऽस्ताति आ० ४ अ० ।

पञ्चोवाह-पञ्चाह्वयाह-न० । पञ्चाहुक् गन्था प्रत्यान-तलक्षणभेदे, आ० वृ० १ अ० । "जहा जीवति भंते । जीवे जी-वति । गोयमा । जीयति ता नियमा जीवे, जीवे पुण तिय जी-वति, सिय नो जीवति ।" आ० वृ० १ अ० ।

पञ्च-पञ्च-पुं० । वक्ष्यविशेषं, " चित्तरिचञ्चपरिचलेव ।" म० ७ श० ६ उ० । " पिच्छोरी " इति क्वाते क्ता० १ वृ० १६ अ० । उत्तरपटे, ह० ।

पञ्चपाव-पञ्चात्ताप-पुं० । स्वययङ्कं जुगुप्सायाम्, आ० म० १ अ० २ खलु ।

पञ्चा-पञ्चा-अथ० । अनन्तरे, म० ३ श० २ उ० । कल्प० । पर्यन्तसमये, संघा० । विवर्जितकालस्याऽनन्तरे, तं० । पर-लोके, " पञ्चा कुरुविवागा ।" इत्यत्र यथा पञ्चाच्छुद्धस्य परमविविधस्य । प्रति० । पाद० ना० ।

पञ्चा-पञ्चा-दित-त्रि० । आ० पञ्चादिते, " पञ्चाहसन्मिमा-हं ववमाहं ।" पाद० ना० १३६ माथा ।

पञ्चा-पञ्चा-पञ्चा-पञ्चा-न० । तद्गामनकालादनन्तरमायुक्ते, पञ्चा० १० विच० ।

पञ्चा-पञ्चा-पञ्चा-न० । पञ्चाकृतनववारिञ्च परित्यज्य शु-हवासं प्रतिपन्नः वृ० ३ उ० । मुकालङ्के, जीवाम् ११ अथि० । अ० । " पञ्चाकटे तु वोचामि । सोऽजिहो वोचमो, मि-हय साकविष्ये च ।" पञ्चाकृतं तु वक्ष्यामि, पञ्चाकृतोऽजिहो । तद्यथा-शुद्धस्यः साकविक्रयः । अ० ४ अ० । नि० वृ० । भावार्तोते, आ० ४ अ० ।

पञ्चाकम्म (गृ)-पञ्चाकम्म-न० । पञ्चात् दानानन्तरं क-र्म आज्ञपञ्चाभाऽऽदि वक्ष्यामिऽऽदौ तत्पश्चात्कर्म । प्रअ० ५ संघ० द्वार । अकदानात् पञ्चात् यमिनिमित्तं हस्ताऽऽदिवाच-

ने, ध० ३ अधि० । पश्चाज्जलोज्जतकर्मणि, आवा० ४ अ० ।
प० खू० । " कजेण गिहिणिसिउज्जा-गतस्य वर्यमि महे-
सिए गिहिणे । उरुसणधोवाणादी, करेज्ज पञ्चाकम्म
तं तु । " प० भा० १ कदव ।

असंसृष्टेण हत्थेण, द्वर्वीए जायणेण वा ।

दिउज्जापाणं न इच्छेज्जा, पञ्चाकम्मं जहिं जवे ॥३५॥

असंसृष्टेन हस्तेन अशाऽऽदिभिरलिसेन द्वर्वा भाजनेन वा दी-
धमानं नेच्छेत् । किं सामान्येन ?, तेत्याह-पश्चात्कम्मं भवति
यत्र द्वर्वादी, शास्त्रमण्डकाऽऽदिभ्यः तद्वत्-द्वौपरहितं शुद्धो-
पादिति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥

संसृष्टेण य द्रव्येण, द्वर्वीए जायणेण वा ।

दिउज्जापाणं पक्खेज्जा, जं तत्तेसणियं भवे ॥ ३६ ॥

संसृष्टेन हस्तेन अशाऽऽदिभिरलिसेन तथा द्वर्वा भाजनेन वा दी-
धमानं प्रतीच्छेत् शुद्धोपात् । किं सामान्येन ?, तेत्याह-यत्त्रैवणी-
यं भवति तद्वत्प्रावरितमित्यर्थः । इदं च वृत्तसंप्रदायः-
" संसृष्टे इत्येव संसृष्टे मल सावसेसे द्रव्ये, संसृष्टे
हत्थे संसृष्टे मले गिरधसेसे द्रव्ये, एवं अष्टमंगा, एष्य प-
द्धमभेगा सव्युत्तमो, अष्टसु वि जय्य सावसेसे द्रव्यं तथा
विप्रादण इत्येव पञ्चाकम्मोपासाधो । " इति सूत्रार्थः दशा०
४ अ० १ उ० ।

कमेण्यपि विप्रिमाह-

संसट्ठमसंसट्ठे, सावमेने य गिरधमेने य ।

हत्थे पत्ते द्रव्ये, सुखमसुक्के निगट्ठाणे ॥ १०३ ॥

इह जिज्ञासातुः संवर्षी हस्तः संसृष्टो वा जयेरसंसृष्टो वा
येन च कांक्षिकऽऽदिना मात्रकेण जिज्ञां दद्याति तदपि सं-
सृष्टमसंसृष्टे वा, हृद्यमपि सावशेषं वा व्यावर्ज्यशेषं वा,
अतः संसृष्टासंसृष्टसावशेषानिरवशेषपदे इदं मात्रकद्रव्यावयवे-
रशौ नञ्जा भवति । तद्यथा-संसृष्टो हस्तः संसृष्टे मात्रके सा-
वशेषे हृद्यम् १, संसृष्टो हस्तः संसृष्टे मात्रके निरवशेषे हृ-
द्यम् २, संसृष्टो हस्तः असंसृष्टे मात्रके सावशेषे हृद्यम् ३
संसृष्टो हस्तः असंसृष्टे मात्रके निरवशेषे द्रव्यम् ४ । एवम-
संसृष्टतापि हस्तेन व्यत्यारी नञ्जाः प्राप्यन्ते च । एतस्यामष्ट-
अङ्गार्थं यानि षोडश स्थानानि इदं मात्रकद्रव्यरूपाणि, तैरेव
पश्चात्कर्मदोषो न भवति ते नञ्जकाः शुद्धाः, इतरं अशु-
द्धाः ॥ १०३ ॥

असुमेवार्थं स्पष्टयति-

पदमे भंगे गहाणं, मेभेसु य जत्थ सावमेने तु ।

अनेसु त उद्गमहाणं, अनेतसुवत्तेसु ऊ गहाणं ॥ १०३ ॥

असुमेवार्थं यः प्रथमो भङ्गः सारपि पदेः शुद्धस्त-
न ग्रहणं भवति, शेषेऽपि अङ्गकेषु यत्र सावशेषं द्रव्यं
भवति तत्र ग्रहीतुं कल्पते । पश्चात्कर्मसंभवात् अन्येषु
निरवशेषपदेषु युक्तेषु नञ्जकग्रहणं, न कल्पते ग्रहीतुमिति
भावः । इयमत्र भाषणा-इह द्रव्यो मात्रके वा द्वे वा स्वयमेव
संसृष्टे वा न तद्ग्रहणं पश्चात्कर्म संभवति, किं नहि हृद्यवशो-
न । तथाहि-यत्र हृद्य सावशेषं तत्रैव सावश्यं कारादिते
रपि न द्वावी प्रकाशयति, भूयोऽपि परिवेषणसंभवात् ।

यत्र तु निरवशेषं, तत्र साधुदानादन्तरं नियमतो हस्तं मात्रकं
वा प्रकाशयति । ततो द्वितीयाऽऽदिषु समेषु भङ्गेषु पश्चात्कर्मसंभ-
वात् कल्पते, प्रथमाऽऽदिषु तु विषयेषु नञ्जपु नदसंभवाकल्पते
ग्रहीतुमिति । यदि चेत्येवमपि यदन्तेपक्षे सत्तुमपेक्षाऽऽदि, यत्र
शुद्धकं गुरुपिषरुकाऽऽदि, तथोरपि ग्रहणं कल्पते । उक्तं परिकर्मे-
हाम् ॥ १०३२ ॥ कु० १ उ० । प० खू० । (अत्र विशेषः ' प्र-
गुष्ठस्थिय ' शब्दे प्रथमभागे ४६२ पृष्ठे गतः) पश्चात्कर्म
सांस्त्वोपादकारूपं चतुर्मेदम्, अथ प्रायश्चित्तमावासाऽलम् ।
जीत० । " पुरकम्मं य पञ्चाकम्मं य चउल्लङ्घु । " प० खू० १
कल्प० । " ज पुत्रकम्मं तं पञ्चाकम्मं, तं पुत्रकम्मं जं निषकु-
पामियाए वट्टमाणा । " इत्यम्यत्र । आवा० २ धु० १ खू० २
अ० ३ उ० । पश्चात्कर्मऽऽदि तं गुपदियाणतुर्मां पिपेयपणा ।
आवा० २ धु० १ खू० १ अ० १ उ० । यदि निजकानां सम्भ-
व्यो ज्ञानो, वैद्यो वा निजकोऽस्यस्य कुरुते चािकर्त्ता, तत्र नि-
श्चिते पश्चात्कर्म । व्य० ६ उ० ।

पञ्चागा-पञ्चादृक्-पुं० । प्रावरणरूपे कल्पे, " तिस्रव पञ्चा-
गा । " धृ० ३ उ० । प० ख० प्रब० ।

पञ्चागद-पश्चादृगति-स्त्री० । शब्दतोऽनुगमनं विनयमेवे,
ह्रा० २६ ह्रा० ।

पञ्चाणिवाइ (ए)-पश्चान्निपातिन्-त्रि० । प्रमज्जाग्रहणान-
न्तरं कारित्वतो लिङ्गो वा निपतनशाले, आचा० १ धु० ४ अ०
३ उ० ।

पञ्चाणुताव-पश्चादनुताप-पुं० । हा मया छपे कर्म कुनमित्येव-
मनुतापे, उक्त० २० अ० । रा० । " पञ्चाणुतावेण सुमउज्जसा-
णण । " आ० म० १ अ० २ खद्व ।

पञ्चाणुपुधि (ण)-पश्चादनुपूर्वी-स्त्री० । वाङ्मयाद्वारज्य
प्रतिज्ञां व्यत्ययेनानुपूर्वी परिभाटाः क्रियन्ते यस्यां सा पश्चा-
नुपूर्वी । आनुपूर्वीमेवे, अनु० । (अत्रोदाहरणमुक्तमेव भवति
इत्युक्तम् ' आणुपूर्वी ' शब्दे द्वितीयाभागे १४१ पृष्ठे)
पञ्चाताव-पश्चात्ताप-पुं० । अनुतापे, आध० ४ अ० । आ० म० ।
आ० खू० ।

पञ्चातावित-पश्चात्तापिक-पुं० । पश्चात्तापवित्, प्रश्न० ३ संख०
ह्रा० ।

पञ्चाजाम-पश्चाजाम-पुं० । पाश्चात्यजाम्, ह्रा० १ कु० १ अ० ।
पञ्चाविकुत्तवाण-पश्चाद्विकुर्वण-स्त्री० । पश्चाद्विक्रिया-
याम्, म० ।

पञ्चासंखि-पश्चात्संखि-स्त्री० । मूलकसंख्यौ, प्रमाण
न्तरं बहुभोजनार्थं महारसप्रत्याम्, आचा० २ धु० १ खू० १
अ० २ उ० ।

पञ्चासंयोग-पश्चात्संयोग-पुं० । इवशुराऽऽदिकृते संवन्धे,
आवा० १ कु० १ अ० ३ उ० । सूत्र० ।

पञ्चासंयव-पश्चात्संयव-पुं० । " जे पञ्चा इतरा । " मा-
याडुलित्तादिमन्त्रे, " नि० कु० २ उ० । पश्चात्संयवेन पि,
पञ्चग्रहणार्थमेव ' संयव ' शब्दे यत्पर्यायः)

पञ्चासंयुय-पश्चात्संयुत-त्रि० । श्वशुरकुलसंवन्धे, आचा० २
धु० १ खू० १ अ० ६ उ० ।

पुर्वि पञ्चा संयुता इमे चित्थेन-

सामन्ने जे पुर्वि, दिट्ठा जड्डा व परिजिता वा वि ।

ते हुंति पुर्वसंयुय, जे पञ्चा एतरा हुंति ॥ १८८ ॥

सामर्थ्य प्रतिपत्तिकालापूर्व, पञ्चाङ्गा । जडवा-सामयकाले
वेव चित्तज्जति । नि० सू० २ अ० ।

पञ्चिस्त-पापचिह्न-न० । पापं चित्तं तानि पापचिह्नानि । जीत० ।

प्रायश्चित्त-न० । अथवा प्रायश्चित्तं जीवं मनो वाऽतिचारमजम-

क्षितितं शोधयतीति प्रायश्चित्तम् । जीत० । न० । पा० ।

“ प्रायः पापं विजानीया-चित्तं तस्य विशेषम् ”
इत्युक्तेः । अथवा-प्रकर्षेण अयमे पञ्चयस्मादाचारधर्म
इति प्राये मुनिभोक्तः, तेन चित्तवत्ते समन्तेऽतिचार-
शुद्धयेऽस्मिन् निरुक्ताप्रायश्चित्तम् । शोधिरूपेऽनुष्ठानविशेष,
ध० २ आध्या० पञ्चा० ।

(१) अब प्रायश्चित्तनिरुक्ताभिधानायाऽऽह-

पावं छिदंति जड्डा, पापचिह्नंति ति जगण्ढं नेणं ।

पाएण वा वि चित्तं, सोढयती तेण पञ्चिस्तं ॥ १८८ ॥

पापममुत्तं, त्रिनालं कृतानि, यस्माद्वेनो-पापचिह्नंति वक्तव्ये
भाक्तरवेव “पापचिह्नंति” । अयमे निगद्यते, तेन तस्मा-
द्वेनो, प्रायेण बाहुल्येन, चावस्थायिका, चित्तं मनः, शोधय-
ति निर्मलवान्, तेन हेतुना प्रायश्चित्तमित्युच्यते । इति मा-
याध्या० पञ्चा० १६ विध० ।

(२) इदानीं पापचिह्नंते अहिकारो नि उठं दारं; तं च
पञ्चिस्तं एव भवति-

आयारो चउसु य च्-गियासु उतपसवित्तकारिस्म ।

पञ्चिस्तसिद्धउत्तयणे, जणिये अणिसु य पदेसु ॥ १८९ ॥

आयारो पदव्यवहारमार्गो चउसु च आऽअण्णुं तासु पिदे,
अणागिमाधेखायसाणासु (?) पद्यासु आ उपदेशो उवादि-
स्मद्वि । उवादेनां क्रियेत इत्यर्थः । सो व पञ्चिस्तं उवादि-
उवादि, तं चित्तं चित्तं, करैतस्स, आयारं तस्मैऽयर्थः ।
पावं छिदंतीति पञ्चिस्तं, इदं पदपर्युक्तये, पुत्तं निदिष्टमित्य-
र्थः । किं इदं प्रत्यये केवलं पञ्चिस्तं हवति, नेत्युच्यते, अण-
सु य पदेसु अणययाणि कल्पवधवारिण्ये, तेसु विभुते । अहवा-
चित्तकारिणि अणायारो अणिभो । किं अणाया एव केवलं
प्रचिस्तं हवति, नेत्युच्यते-अणसु च एतसु अहमो वरक-
मो अहयारो, एतसु वि पाञ्चिस्तं पुत्तं । अहवा-किमायार एव
अणुने चित्तकारिस्स केवलं पञ्चिस्तं हुते । नेत्युच्यते-अ-
णसु य पदेसु, अणयया सूयकाद्विधो यया, तेसु वि चित्तकारि-
स्स पञ्चिस्तं पुत्तं । चः पूरणे । नि० सू० १ अ० । दुस्स-
प्रऽऽदिप्रतिज्ञातकसुट्टाण्ये, “ कयकोचमेगलपायाञ्चिस्ता । ”
सूत्र० ४ सु० २ अ० ।

(३) अथैवं प्रायश्चित्तं भावनः कस्य भवतीत्याह-

अवत्तस्स जहत्थं, सेपस्स उ दव्वतो णवरं ॥ १८९ ॥

अवत्तस्य मुक्तिममोचित्तस्य, तस्याऽऽवाकावेगाममव-
हुमानिनः सम्प्राप्त्यर्थं, न जानितव्यस्य । तस्याऽपि संवे-
गपरस्य संबिधस्य, चारित्रिण इत्यर्थः । वागितमुक्तमागमे,
यतस्माद्विस्तम, तस्याऽऽनुपयुक्तस्य सर्वापराधस्यानेषु
हृत्वाधानस्य, यथायथमर्थयुक्तस्य, मुक्तिकारकमित्यर्थः । ज-

कथ्यतिरिक्तस्य का वासोत्याह-शेषस्य तुकाद्विधस्य पुनर्भवति
नवरं केवलं छव्यते । प्रायश्चित्तस्येनाप्रधानतया अयथाधर्म-
स्यर्थः । इति मायाध्या० ॥ ४ ॥

यतदेव भावयकाह-

सत्यत्थावाहणाओ, पायमिणं तेण वेव कीरंतं ।

एयं चिय संजायति, वियाणियव्वं बुहजणेण ॥ १९० ॥

शास्त्रार्थवाधनादामार्गविराधनात् प्राणानिपाताऽऽदिरूपत्,
प्राये बाहुल्येन, यावोपदेणं च हि साऽऽवाच्यप्रमत्तस्य “तथा-
लियस्मि पाप” इत्यादिद्वयावेन न प्रायश्चित्तमिति ज्ञापनाधर्मः ।
इदमिति प्रायश्चित्तं, भवतीति गम्यते । इह च प्रायश्चित्तशब्देन
तद्विशेषाधुपचारान्वापं शृणुते । ततः किमियाह-तेनैव शा-
स्त्रार्थवाधनेन, क्रियमाणं विधीयमानम्, विशुद्धिरूपं प्राय-
श्चित्तम्, यतदेव प्रायश्चित्तमेष, पापमेवेत्यर्थः । संजायते सं-
जायते, शास्त्रनिषिद्धाणुष्ठानस्य । विज्ञातव्यं केषाम्, बुधजनेन स-
मयज्ञोक्तं । समयानिमज्जनेन हि यथा कथं चिदपि क्रिय-
माणं तस्याविवेकस्य, बुद्धिपूर्वकं विधि । अथवा-शास्त्रार्थ-
वाधनाप्राय इह द्रव्यप्रायश्चित्तं भवति, प्रायेऽग्रहणादवस्था-
ऽपि योग्यताविवेकायां स्यादिति । ततश्च तेनैव शास्त्रार्थवाधने-
नैव, क्रियमाणं प्रायश्चित्तम्, इदमेव छव्यप्रायश्चित्तमेव, संजा-
यते शिष्यं तथैव । इति मायाध्या० ॥ ४ ॥

यतदेव रूपयकाह-

दोमस्स जं णिमित्तं, ह्तादि ततो तत्तं नैवाण ए उ ।

ए उ तत्तव उ चि पयह, लोणस्मि वि ह्तादि एयं नि ॥ १९१ ॥

वोपस्यापराधस्य, यद्वन्तु शास्त्रार्थवाधनमिति । इदमपि निमित्तं
संकारणं, जयति ज्ञानम्, नवोदमेन बोधः, तस्य निमित्तस्य शा-
स्त्रार्थवाधनरूपस्य, संयतया तु आश्रयर्पणं, नाम्नाया, न तु न
पुनः तत्कृत्यो बोधकः, इत्येतद्वन्तु, प्रहृष्टं प्रसन्नं रोगासुदाऽह-
रणं, लोकोऽपि पृथग्रजनेऽपि, आसन्नं लोकोत्तरजने । इत्यनुप-
ब्रवीते । एतद्विषयाऽहोपाकृत्यवत्कृत्यमपि, इतिवाक्यः समासी ।
इति मायाध्या० ॥ ६ ॥

यतश्च प्रायश्चित्तं अणचिकित्सातुल्यं पूर्वसुरिभि-

रजिहितमित्येन दर्शनाय प्रस्तावयकाह-

दव्ववणाऽऽहरणेणं, जोजित्तंते विह्तां समयस्मि ।

जाववणवियिच्छाए, सत्तं ति जतो इयं चणित्ते ॥ १९२ ॥

द्रव्यमणोवाहरणेन चवप्राणजन्तुनातेन करणेन, योजित्त-
पनीतम्, यतश्चावचित्तम्, विहृतिहेतुः । समये कार्यात्मसर्ग-
निमित्तकस्य सिद्धान्ते । क योजित्तमित्याह-भावप्रणविकित्सायां
करणानिचाररूपतन्त्रप्रतिक्रियायां, समर्थं यथावत् । निहृता-
वती । नतो यस्मादिदं वद्वयमाणं, भणित्तमुक्तं श्रीमद्व-
हृत्वाभिभिः । इति मायाध्या० ॥ ७ ॥

यतुक्तं तदेव मायापदेकनाऽऽह-

हुविहो कायस्मि वणो, तद्वज्जनाऽऽजंतुणो य एणव्वो ।

आमंतुणस्स कीरति, सत्तुक्कराणं ण उव्वस्स ॥ १९३ ॥

हि विधो द्विप्रकारं, वाये वेदं, वणः कृतम् । उचित्तयमेवाऽह-त-
स्मिन् काये त्रयतीति तद्वतो भागाऽऽदिः । आमतुक्कराणं कपट-
काऽऽदिकृतः, ज्ञानवयो केषाम्, तत्राऽऽमतुक्कराणं कपटकाऽऽदिकृत-
स्य, चित्तं विधीयते, वायोऽवरोहं कपटकाऽऽदिकृतः, नेतरस्य
न कायसंज्ञकस्य, आमतुक्कराण्येवावस्थितिः । ॥ ८ ॥

अन्वेषामपरेषामाचार्याणां मतेन पुनःशुद्धौ विशेषणार्थः । स एव यथापराधः कृतो भवो जन्म तद्भवः तस्मादपराधजनवाद्भ्योऽपरो यो ज्ञवोऽभागतः स तदन्वयः, तद्भवश्च तदन्वयश्च तद्भवतद्भवौ, तयोरेकज्ञऽऽभयणं तद्भवतदन्वयपेक्षा, तथा । ये जीवाः, अयं तथा इत्यनुतिना एव, इतिशब्दस्यावधारणाधेयात् । कस्यैवाह-चरणस्य चारित्रस्य, ते जीवाः, इमे येन पाराश्रिका उच्यन्त इत्यर्थः । अस्तुवाक्यशङ्कारः । कैश्चरणा-योग्या इत्यत आह-स्वसिद्धं च साधुलिक्षं, चित्तिश्च चैतन्यमहं प्रतिमा, तथोयो भेदो विधेयतः, स तथा, तदादिभिरुक्तप्रभृतिभिः, आदिशब्दात्प्रवचनोपघातपरिग्रहः, तत्र स्वसिद्धमेव रूपेण ज्ञानेन, लिङ्गमीभवेन च । चित्तिभेदश्च प्रतिमाविनाशनेन, ज्ञयैक्यव्यतिशानेन च, भवति चैतन्यकारिणो वस्तुमानस्यैव ज्ञानेनैव च चरणार्थोपायः, इतिवाक्यस्यावधारः । आह च-“ संज्ञं च उच्यते, चैवदद्वेयं व पवयगुणैः । रिचि-चायणे चतुर्थे, मूलमी बोद्धव्यमस्ति ” ॥ १ ॥ इति गाथा-र्थः ॥ २४ ॥

अधोर्ध्व समर्थयशाह-

आसयविचित्रया, कतिष्ठिप ए तदेव कर्माण ।

अत्यस्त संभवतो, गुणं पि अमर्गं चैव ॥ १५ ॥

आशयविचित्रया परिणामविचित्रया, कृत्तुया दुष्टतया, निरवकमतयर्थः । तथैतत् समुच्चये । कर्मणा मोहनीयाऽऽदीनाम् । किमन्याह-अर्थस्य तद्भवान्वयस्यैव प्रवणार्थः । तदाज्ञानस्य, संभाव्युपपन्नमात्राया न नैव, इदमपि आचार्योक्तं परिणामादधिकृतलक्षणमीय, आत्मनस्मृत्युक्तम् । अनङ्ग-तमेवाऽनुक्तमेव । चैवशब्द एवकारार्थः । इति गाथा-र्थः ॥ १५ ॥

अथ प्रायश्चित्तस्य विविक्तोपश्रुतेन मत्तत्प्रमेव समर्थयशाह-

आगममार्गं य जनो, वदतारो पंचहा विणिदिष्टो ।

आगममुप आणा धा-रणा य जीए य पंचमए ॥ १६ ॥

एयाणुसारतो खलु, विचित्रमेयमिह वणिण्यं समए ।

असिक्ताऽऽदिज्ञेदा, तं पुण सुत्तात् एःषण्वं ॥ १७ ॥

आगमाऽऽदिश्च ज्ञानविशेषप्रभृतिः । प्रकारो लाक्षणिकः । चकाराश्च मुक्यतस्तत्समुच्चयार्थः । वतो यस्माद्वेतो, इत्य-ह्वारः प्रायश्चित्तसमाचारः, पञ्चपञ्चमः प्रकारः, विनिदिष्टोऽभिहितो जितो पञ्चधातत्मेवाऽऽह-आ मथादितिवाध्यायं गम्यन्ते परिद्विष्टानेऽर्थो येनासाध्यामः केवलमनःपांथा-वधिचतुर्दशदशवर्षयनक्षणः । इत्यह्वारतो चारय इत्य-ह्वारेणुत्वात् । तथा धुनं पुनर्ज्ञानं श्रेयमज्ञानहर्त्रेभ्यम् । इह पञ्चदशेऽपि प्रथमैकवचनशेषो द्वयश्च । तथा-आणा यजीताथो देशात्तरस्यगतीत्यर्थश्च तत्समीपगमनाय स्वा-निचारार्थं शुद्धाधिकारानां निवेदनार्थमगीतार्थमाहा-पयनं, सा च तत्प्रवृत्तिगततद्दानार्थमिति । तथा चार-णा वदतारो तिर्भोऽनाऽतिव्यापक्यशुद्धिनामवधारणम् । तथा जीवो गीतार्थसंविप्रवर्तिनश्चुल्लव्यवहारः । अशुद्धौ स-मुक्त्यवधारणः । पञ्चम एव पञ्चमः ॥ १६ ॥ तन एतदनुसार-तः पञ्चविधपञ्चदशानुसारेण । अस्तुवाक्यशङ्कारः, विचित्रं

बहुप्रकारमेतत् प्रायश्चित्तम् । इह प्रत्यक्ष आर्हेत इत्यर्थः । यणिऽमुक्तम्, समर्थे लिकाये । कथमित्याह-आसिक्ताऽऽदि-भेदान् प्रतिषेधापुनर्प्रभृतिज्ञेदेन । तन्पुनः प्रायश्चित्तवि-चित्रत्वम्, सुषादागमात्, कृतार्थं विक्षेपमिति । तत्राऽऽ-गमस्यवहारिणां प्रत्यक्षज्ञानित्यान् समानेऽप्यपराधे आध्यानु-स्वारेण प्रायश्चित्तत्वानाह तस्य विचित्रता, अनाऽऽदिश्चवहारि-णां तु धुनमात्राऽऽदिप्रामाण्यव्यवहारित्वात्, एवं प्रतिषेधाया आ-कुट्टित्यप्रमादकटपभेदेन चतुर्विधतात्, द्वयैकैककालनावे-देन वा । एवं पुनरप्याऽऽचार्योपाध्यायवृत्तनिमुक्तसकमेद-भिन्नत्वात्, एवमेकीकृत्वादिवाभेदात्, अतः प्रायश्चित्त-संज्ञणविचित्रत्वादिपुनर्मत्तत्तर्नासंगमिति गाथाद्वयार्थः ॥ १७ ॥

अयोक्तविधियाश्चित्तस्यैव परमार्थं प्रातिपादयशाह-

एयं च एत्य तत्तं, अमुदृज्जवणाणाम्भो हवति वंशो ।

आणाविगहणाणुम-मयं पि य हेति दृष्टवं ॥ २८ ॥

सुहभावा तद्विगमो, रो वि य आणाणुमो शिष्यमेण ।

पच्छिन्नमेव सम्मं, विमिद्वो चैव विण्णो ॥ १८ ॥

एतधेदं पुनः, अत्र प्रायश्चित्तविशेषः, तस्य परमार्थो, य-दुनाऽऽगुमाध्ववसानतः अङ्गपरिणामात्, भवति स्यात्, ब-न्धोऽगुमकमेवध्वनयः, (एयं पि य ति) इह पुनरगुमाध्व-यसानम् । आहोविगहणाणामोपदेशानुगतानामनुगच्छ-त्यनुस्मरतोपश्रुतिविराधानुगमः, भवति स्यात्, दृष्टय-धमिति ॥ १८ ॥ अमुमावाक्यशक्त्याध्ववसानात्, तद्विगमोऽगु-मकमेवविगमो भवति । (सोऽति य ति) स पुनः अमुमा-वाक्यः, आहोऽनुग आगमानुसारी भवति । नियमेन नियमेन, अनाङ्गानुगमश्च यथैतं भावः । प्रायश्चित्तं च विविधं पुनः, एव एव अमुमाय एव सत्यं यथान्तः । कि स-वं एव, नस्याह-विशिष्टो विनिषयान्, चैवशब्दो नि-योजितान्वेषः, विहोयो देयः । इति गाथाद्वयार्थः ॥ १८ ॥

विशिष्टः आध्वयस्यस्यः प्रायश्चित्तमित्युक्तम् । अथ विशिष्ट-

रत्वेव तस्य दशयशाह-

अमुदृज्जवणाणाम्भो, जो सुहतावो विममभो आहियो ।

सो इह होति विमिद्वो, ए ओहोता ममयशीतो ॥ १९ ॥

अगुमाध्ववसानादङ्गत्वात्सर्वानुगमनहेतुसंस्कारात्, यः अमुमावः प्रायश्चित्ततया विवर्जितसंस्कारात्मः, विशेष-ततो विशेषेणाधिकोऽमर्गस्ततः । स अमुमावः, इह प्रायश्चित्तप्रक्रमे, जयति वर्तते, विशिष्टोऽतिशयकारः, न नैव, अतः सामान्येन, अमुमावमात्रासंययः । समर्थोऽन्या-ऽऽगमन्यायेन । इति गाथा-र्थः ॥ १९ ॥

इयंनरेक दोषमाह-

इहग वंजादीर्ध, आध्वम्यकरणातो उ ओहोण ।

पच्छिन्नं ति विमुक्तो, ततो ए दोमो ममयसिक्तो ॥ २० ॥

इतरथाऽप्यथा, अमुमावमात्रस्यापि प्रायश्चित्तत्वे इत्यर्थः ।

प्रायश्चित्तनामादिदशपञ्चपञ्चवृत्तनीनाम् । आश्विमासस्य-योऽपारम्भतो । किमन्याह-आध्वम्यकरणात् एव प्रतीनाम् । तु-शब्द एवकारार्थः । ओघेन सामान्येन, विशिष्टरज्जुनामा-त्रार्थमेत्यर्थः । प्रायश्चित्तं शुद्धयमनुष्ठानं कृतमर्थव्यवहृतम् । इति कृत्या, विमुक्तः कर्मव्ययमात्रव्ययत्, ततो विमुक्तः

सकाशान्, न नैव, दोषो दृष्यम्, समयविक्रममागमो-
क्तः कोऽनलक्षणोऽस्यविषयः, इति न ह्यननावस्यं शुद्धिर्नामि-
च्छामि ॥३१॥ (अत्र ब्राह्मणानामः 'बन्धी' शब्दे वक्ष्यते)

अथोपसंहरकाद-

ता एयस्मि पयसो, कायश्चो अयमपत्तया ए च ।

मतिबलजोगेण तद्वा, संवेगाविमसजोगेण ॥ ३२ ॥

यस्माद्विशिष्ट एव ह्यनभावः शुद्धिर्नामिच्छ भवति । तस्मादे-
तस्मिन् विशिष्टशुभभावे, प्रत्यक्षः समुद्यमः, कर्तव्यो विधेयः,
अप्रमत्ततया स्वप्रसादमैव, स्मृतिप्रयोगेन स्मृतेतराऽऽद्यति-
चारस्मरणसामर्थ्ययुक्ततया, तथैति समुच्चयेः । संवेगविशेष-
योगेन जयमयातिशयसंशयेन । इति गाथाऽर्थः ॥ ३२ ॥

अथ कस्माद्विशिष्टशुभभावे अप्रमत्ततयाऽऽदिता
यतां विधेय इत्याह-

एतेण परागेण, संवेगादयमजोगतो चेव ।

अद्विगयविमिष्टजातो, तदा तदा हेति णियमेण ॥ ३३ ॥

यनेनेनेन प्रकारेणाऽप्रमत्तताऽस्मृतिप्रयोगसङ्कलनेन । संवेगा-
तिशययोगात्तथैव संवेगप्रकर्षसंश्लेषत एव च, इह चेतन प्रकारे-
णोपनैवेन संवेगमधोगम्य प्रहणे यत्पुनः साक्षात्तद्वृष्टणं,
जलस्य विंशष्टशुभजावज्जनेन मुख्यकारणताप्रतिपादनाधम् ।
आवृष्टकविशिष्टभावां विशुद्धहेतुप्रस्तुतप्रवृष्टशुभाध्यवसायः ।
तथा तथा जीवयोनिशुद्धयेन, जयनि र्वात्, जयमेनावश्यंजा-
येन । इति गाथाऽर्थः ॥ ३३ ॥

ततश्च-

ततो नदिरगमो खलु, अणुवंपावणयणं व होजाहि ।

जे इय अणुवकरणं, जायति मेढो । व विदियफसा ॥ ३४ ॥

ततो विशिष्टशुभमायात्, तद्विगमः खलु अणुजाप्यवसायजात-
कर्मविनाश एव, अणुवंपावणयणं वाऽशुभभावेजातकर्मोनुष-
न्वयवच्छेदो वा, वैतान्विकरुपायाः जनेऽप्यात, संवेधा तद्विगमा-
भावे । अथ कथं ताद्विगमो भवतीत्यह-यन् यस्मादेताः,
इत्यमुता प्रकारेण विशिष्टशुभजावज्जनेन, अपूर्वकरण-
मयमणुस्थानकमपुर्वेवामध्यवसायविशेषाणां स्थितिघाताऽऽ-
दीनाभावं करणतन्त्रम्, जायते भवति, अणिशोपयामकहृत्क-
र्षणकार्यः, विहितफसा सिद्धान्तनिरूपितप्रयोजनानुत्तरत्वावश्य-
निर्वाणफसा । इति गाथाऽर्थः ॥ ३४ ॥

अथ प्रायश्चित्तकशुभभावेय एनरपि महार्थतो दृश्यसाह-

एवं निकाऽयाण वि, कम्पाणं जणियमेत्य खवणं ति ।

तं पि य जुज्झि एवं, तु भाविपवर्वं अओ एणं ॥ ३५ ॥

यथमित्यनेनैव म्यायेनापूर्वकरणधर्माणजननरूपेण, निका-
चित्तानामपि उपशमनाऽऽदिकरणविरागविषयत्वेन निररां ब्रह्मा-
सामपि, आस्तामनिकाचित्तानां कर्मणोऽप्युत्तराणाऽऽदीनाम,
जणनमुक्तमगमे-“ तयसा ब्र निकाऽयाणं पि ” इति वच-
नान् । अथ प्रायश्चित्तकशुभभावे, कृपणं संवेधा कृतो भवती-
ति यत्तद्विच, अनिकचित्तकृपणं तु निर्विचारमित्यपि अ-
शब्दार्थः । मुख्यतः संगच्छते, ततश्चैवं तु एवमेव कर्मविग-
मकर्ममोनुष-पावणयणहेतुस्त्वैवं, जावयित्थवं पणोलोचनीय-

मनो निकाचित्तकर्मकृपणहेतुत्वात्, एतत् शुभभावरूपं प्राय-
श्चित्तमिति गाथाऽर्थः ॥ ३५ ॥

अथाऽऽदितानुष्ठानेषु शुक्तं प्रायश्चित्तं, न तु विदियेषु भि-
क्काचर्याऽऽदिभिरिति परमत्तमादृश्यसाह-

विदियाणुछाणम्मी, एत्थं आलोयणाऽऽदि जं जणियं ।

तं कठं प्रायश्चित्तं, दोसाचावेण तस्म चि ॥ ३६ ॥

अदं ते पि मदोम चिय, तस्म विहाणं तु कहुणु समयस्मि ।

न य एो प्रायश्चित्तं, इमं पि तह किच्छाओ तु ॥ ३७ ॥

विदितानुष्ठाने अप्रामोक्तकियायां भिक्षाचर्याऽऽदिकार्यायां,
अत्र प्रायश्चित्तसाधिकां, आलोचनऽऽदि आलोचनाकार्या-
न्तर्गमप्रवृत्ति, यथापञ्चिकं, भगिनमुक्तमगमे-“ अतं पाणे
सयणा-सये व अरइतसमणसज्जातु । उच्चारे पाट्ठणे,
पणवोसं होति ऊतासा ॥ १ ॥ ” इति वचनान् । तत्कथं प्रा-
यश्चित्तम् ? न कथञ्चित् घटन इत्यर्थः । दोषाभावेन नि-
र्दोषत्वेन हेतुना, तस्य निज्जाऽऽदि विदितानुष्ठानस्य, इति-
वाक्यममार्तो ॥ ३६ ॥ अथ क्वे, तदपि विदितानुष्ठानमपि,
आस्तां नद्वयन् । सर्वोपमय सानिचारमेष, तस्य निज्जाऽ-
दनाऽऽदिविधानमुद्देशः, कथं केन प्रकारेण ? तु इति वितर्कः ।
समये सिद्धान्ते न तद्विचिः प्रामोदित्यर्थः-“ अतं सयणा-
दिप्रायश्चित्तमेव न जवत्तियाशब्दोऽऽह-नच नो, प्रायश्चित्तम्
पि तु प्रायश्चित्तमेव, इदमप्यालोचनाऽऽद्यपि, आस्तां तप प्रा-
दि, कृत इत्याह-तथा कीर्तनात् तु प्रायश्चित्तत्वेन संशुद्धता
हेव । नचादि-“ आलोचयणपरिक्रमणे मीलनियेने । ” इ-
त्यादि । इति गाथाऽर्थः ॥ ३७ ॥

- अरिराह-

चउड प्रायश्चित्तं, विदियाणुछाणगोपदं वेयं ।

तस्य वि य कि तु मुहुदा, विराहणा अत्येतीहं इमं ॥ ३८ ॥

अथेतर्थाधीयते अत्रोक्तस्य प्रायश्चित्तम्, न तु न प्रायश्चि-
त्तम् तथा विदितानुष्ठानगोचरं च विधियक्रियाविषयम्, अशब्दो
विशेषणसमुच्चये । तत्र प्रथमविशेषणेन-“ तं कदपायच्छित्तं ”
इत्यादिप्रायश्चित्तकृपणं बह्वमणुक्त्वाश्रितानुत्तरम् । द्वि-
तयेन तु “ अदं ते पि ” इत्यादि विदितानुष्ठानन्यपणमिति ।
एतदालोचनाऽऽदिप्रायश्चित्तं, किं तु केवं तत्राऽपि च विदि-
तानुष्ठानाऽपि च, आस्तामित्यत्र, सुक्काऽप्या, विराधना अ-
रुना, अस्ति विषये, अनस्तस्या विराधनायाः, शुद्धयमि-
दमेतदालोचनाऽऽदीति गाथाऽर्थः ॥ ३८ ॥

अथ कथमुपयुक्तस्यापि सूक्ष्मा विरा-

धना स्यादित्याशङ्कयाऽह-

सठ्ठावस्थाणु जओ, पायं वंओ जवत्तनीयाणं ।

जणितो विचित्तजदो, पुठ्ठापरिया तहा वाहु ॥ ३९ ॥

सर्वावस्थासु सप्तमवतीतराणाऽऽदिमस्तनपयोपेय, यतो यस्मा-
केतोः, प्रायो वाहुयेतयोपेयवस्थायां वंयो न स्यादपीति
स्वनायं प्रायोप्रहणः । कथं कर्मवन्धो, जवत्तनीयानां
संसाररिज्जन्तो, न तु सिक्कायां, जणित उक्तः सिक्काने । किञ्चि-
द्विराह-विचिचयमो बहुप्रकारः, कुत एतत्सिद्धिमप्याह-पु-
ष्ठाऽऽद्यायां अनीनसूर्यः, तथा च कर्मवन्धाविचित्रतायेत्येव
आहुर्वन्ते । इति गाथाऽर्थः ॥ ३९ ॥

यदाहस्तदेव दृश्यन् गाथापञ्चकमाह-

सचविहवंभा हौं-ति पाणिणो आउवज्जियाणुं तु ।

तह सुदुमसंपराया, छविहवंभा विगिह्दिहा ॥ ४० ॥

सचविहवंभाकः सप्तप्रकारकमात्रज्ञकाः, नवस्ति स्तुः, प्राणिनां जीवाः, आयुर्विज्ञानां त्वायुःकर्मविह्दिहानामेव, शेषाणां ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदीनां, नाह एकत्र भवे सकृदेव बध्यते । तथातः समुच्चयः । स्वमसंपराया दशमगुणस्थानवर्त्तिनः, पक्षिषो बन्धा येषां ते तथा । विगिह्दिहा उक्ता आगमः ॥ ४० ॥

कथं पक्षिष्वन्धा इत्याह-

मोहाऽऽनुपवज्जाणं, पगरीणं ते उ बंधमा जणिता ।

उवसनखीणमोहा, केरसिणो एगविहवंभा ॥ ४१ ॥

मोहाऽऽनुपवज्जाणं मोहनीयाऽऽनुपकथयितवानात्, प्रकृतीनां कर्मभेदाभां, न तु स्वमसंपरायाः पुनः, बन्धका आबर्जकाः, भणिता उक्ताः, तथा उपशान्तः सन्ध्याऽऽनुपवज्ज्याः क्रीणञ्च निर्जिता मोहो मोहनीयं कर्म येषां ते तथा । केरसिनश्च सयोगिकवर्त्तिनः, एकविधवन्धा इत्यन्तर्मात्रं ॥ ४१ ॥

ते पुण पुनमपगितिथ-स बंधमाण पुण संपरायस्म ।

मलेमोपडिहामा, अबंधया हौंति विणेया ॥ ४२ ॥

ते पुनःप्रयोगेति हौं नमयो पन्ध्याऽऽवर्जिताः स्थितिरवस्थानं परस्व नृत्तिसमयस्थितिकं योगप्रत्ययं सान्धेयनीयस्थित्यर्थः, तस्य, बन्धका अज्ञकाः, न तु न पुनः, संपरायस्य कथयप्रत्ययस्य, उपशान्तक्रीणकथयवाचक्याम्, तथा दोहेनययोरवस्थानान्तवः करणविशेषस्य प्रतिपद्या आबर्जना ये न तथा ते, अबन्धकाः कर्मबन्धरहितानः, नवस्ति स्तुः, विह्वेया इति ॥ ४२ ॥

एवं प्रकृतिवन्धापेक्षया सर्ववन्धास्तु वन्ध

उक्तोऽयं स्थित्यपेक्षया नमोह-

अपमत्तमजपाणं, बंधितेनी हौति अह्द उ मुहुत्ता ।

उक्तीणेण जहणा, तिणमुहुत्तं तु विणेया ॥ ४३ ॥

अपमत्तमजपाणां नतमगुणस्थानकवत्त्वम्, बन्धनः स्थितिवैकल्य कर्मयोगोऽऽख्यातम् । भवति स्पष्टं, अह्द तु अष्टाधेय, मुहुत्ता नृत्तानां कदाचिद्व्यवस्थानात्, उक्तीणेणः कर्तव्यः, जहणा तु सर्ववन्धया पुनः, भिन्नमुहुत्तमनमुहुत्तं यावत् । तुह्यदः पुनरयो योजित एव, विह्वेया अवस्थायां, कथायाणां स्थितिवन्धहेतुतां विद्यमानत्वादिति ॥ ४३ ॥

जे उ यमताऽगाउ-ह्दिगाए बंधेति तेमि बंधितेनी ।

संवच्छराणि अह्द उ, उक्तीमयरा मुहुत्तवे ॥ ४४ ॥

ये तु ये पुनः, प्रमताः प्रमत्तसंयताः पट्टगुणस्थानकवर्त्तिनः अनाहुद्विहया अनुपेत्यकणेन प्राणनिपाताऽऽदी वसमाना बन्धन्यावर्जयन्ति कर्म, तेषां बन्धावस्थाः कर्मवन्धावस्थानं संवत्सरान् यथाणि, अह्द तु अष्टाधेय, उपक्या उक्तुष्टा भवन्ति, इतरा जहन्त्या पुनः । मुहुत्तान्तरमनमुहुत्तं यावदिति गाथापञ्चकार्यः ॥ ४४ ॥

अस्तुतयोजनामाह-

ता एवं चिय एयं, विहियापुट्टाणमेत्थ हवइ ति ।

कम्मापुवंधेयण-मथ हं आलोऽएयाऽऽदितुयं ॥ ४५ ॥

यस्मात् सर्ववन्धास्तु कर्मवन्धाऽऽदिता, कर्मवन्धानुमेया च विराधना, इत्यनेन चास्ती ह्येत्यां बीतरागस्यापि सुखस्थस्य चतुर्णामपि मनोयोगाऽऽदीनामभिधानात्, तस्मात् । (एवं चिय ति) एयमेव विराधनायाः शोभायित्वेन यत्किञ्चिदाऽऽदि-कम्, विह्दितापुट्टानं विधेयकिया । अथ कमापनयनप्रक्रमे, ज्ञानो स्याद्, इतिशब्दः समाप्यर्थो गाथाऽन्ते योज्यः । किं-विधं भवनीयाह-कमानुबन्धहेतुन कर्मसत्ताऽवच्छेदकम्, अनयमदोषं, परोक्तद्वेषणाभावात् । किञ्च सदित्याह-आलो-चनाऽऽदितुयमात्रोचनाप्रतिक्रियाऽऽदिप्रायश्चित्तसमन्वितानि-नि गाथाऽर्थः ॥ ४५ ॥

इदं चार्थं परममाहात्म्यं परिहरन्नाह-

विह्दितापुट्टाणं, तस्मि वि एवं ति ता कट्ठं एयं ।

एच्छित्तं णणु भगति, समयस्मत्तहा विह्दितापुट्टा ॥ ४६ ॥

विह्दितापुट्टान्ये विधेयकियावत्, तस्याप्यालोचनाऽऽदिप्रायश्चित्तस्याऽपि प्रमाणं, आलोत्तिकाऽऽऽदिप्रायश्चित्तस्यापि, विह्दितापुट्टानामां चनाऽऽदितुयं सत्कमानुबन्धहेतुनं भवतोऽवच्छेदकत्वेन, इतिशब्दो वाक्यसमाप्तिः । यत् एव न तस्मात्, कथम्, न कथञ्चित्स्थित्यर्थः, यत्तदालोचनाऽऽदिप्रायश्चित्तसमुच्चय इति परः । स्मृतिरह-नान्विति परमताकृत्यायाम्, भगवन्ते उच्यते, उत्तरमत्र समये भिद्यन्ते, तथा तेन प्रकारेण प्रायश्चित्तत्वेन, विधानाद्विहितत्वादिनि गाथाऽर्थः ॥ ४६ ॥

अथवा प्रायश्चित्तमपि विह्दितापुट्टानमेवेति दृष्टवन्नाह-

विहियापुट्टाणं चिय, पापचित्तं तद्गहाण जये ।

समए अभिहाणाभा, इट्ठयपसाहर्गं गियमा ॥ ४७ ॥

विह्दितापुट्टानमेव विह्दितापुट्टानं, प्रायश्चित्तमालोचनाऽऽदि-कर्मिति प्रतिज्ञा, समये भिद्यन्तेऽभिधानादुक्तत्वादिनां हेतुः, तिकाऽऽऽदिप्रायश्चित्तं ह्येत्याऽऽदिप्रायश्चित्तं वाचकमाह-तस्याप्यश्चित्तम्, तस्याप्यश्चित्तविह्दितापुट्टाने स्मि, न जयं ज्ञायते, इष्टधर्ममात्रं कर्मविशेषकमित्यर्थः । निगमात्रवत्त्वमिति । यदिदधेनाधिकं न ज्ञायते तद्विह्दितापुट्टानमपि न ज्ञायते, यथा हिमाऽऽदि, इष्टधर्ममात्रं न प्रायश्चित्तम्, अतो विह्दितापुट्टानमपि । अथवा पूर्वोक्तधर्मं भावयन्नाह-विह्दितापुट्टानमेव प्रायश्चित्तम्, तस्याप्यश्चित्तमप्या विह्दितापुट्टानस्याभावे न भवेद् अविह्दितापुट्टानत्वादेवात् । नन्वेवं विह्दितापुट्टानमेव प्रायश्चित्तस्य तिकाऽऽऽदिप्रायश्चित्तवत्त्वादेव तस्याप्यश्चित्तस्यावकाशव्याऽऽह-समये अभिधानाच्छेषकतया प्रायश्चित्तस्याऽऽभिधानादितत्वादिप्रायश्चित्तमात्रं, निगमाद्विशेषकमेव तदिति गाथाऽर्थः ॥ ४७ ॥

अथ प्रायश्चित्तस्य विह्दितापुट्टानमर्थमनयाह-

सत्ता वि य पवज्जा, पापचित्तं भवत्तरकामां ।

पापाणं कम्माणं, ता एयं गलिय दामां ति ॥ ४८ ॥

सर्वोऽपि च समस्तोऽपि च, न केवलं तदेकदेशः । प्रमदया महाप्रमत्तमानसि, प्रायश्चित्तं विशुद्धहेतुत्वेन, कथाभि-त्याह-नशान्तकृत्यानां जन्मान्तरापातनात्, पापानां ज्ञान-वन्तत्वेन छुट्टानात्, कर्मणां प्रतीकानात्, यत् एवं तत्समाह, अथ प्रायश्चित्तस्य विह्दितापुट्टानमेव, आलोत्तिकां न विद्यते दूषणं, प्रमदयास्तत्रप्रायश्चित्तस्य विह्दितापुट्टानस्याप्युपगमात् इतिशब्दः समाप्तिः । इति गाथाऽर्थः ॥ ४८ ॥

किं पुनः सस्यकचरितस्य प्रायश्चित्तस्य लिङ्गमित्याह-
चिच्छस्म नवरि सिंग, इयस्म पाण्यपकरणया तस्म ।
दोमस्त तडा आसि, निवमं परिस्र छप विंति ॥ ४८ ॥
अथैस्य सस्यकचरितस्य, (नवरिंति) कवचं, लिङ्गं चिह्नम्,
अस्य प्रायश्चित्तस्य, प्रायेण बाहुद्वयेनः प्रायेणान्तकण्ठाकारण-
मपि संज्ञायते । अकरणमनावेनं, तस्य, यमाश्रित्य प्रायश्चित्तं
प्रतिपन्नम्, दोषस्यापराधस्य प्रायश्चित्तादौ, नयेति स्मरुचये,
अस्येऽपरे स्वरयः, नियमं दोषस्याकरणमेवेत्येवंशक्त्याम, प्रा-
येणेति प्राशुनविशेषणस्यातिष्ठे, परियुक्तं विशुद्धेऽपनेन,
दोष इति प्रथमः । धृतेऽभिदृश्यति । अस्य तु व्याख्यातित-नि-
यममकरानियमस्य, आर्यस्यारं तदोपाऽऽसेवनात्, परियुद्धये
दोषावशुद्धये । इति माथाऽर्थः ॥ ४८ ॥

अथेदमपि मनस्वरं मङ्गलमेवेति दोषोपाह-

गिच्छपण्य मंत्रप-उपापातंमि जुज्जति इयं पि ।

तद्वे चैव पयट्ठाणं, नवरिंरुपराण मादूयं ॥ ४९ ॥

निश्चयनयेन तत्रयनयनेन, परिणामत इत्यर्थः । सयमस्था-
ऽऽपनेन चरणशुद्धिविशेषाप्रतिपाते सति, पुत्रये संयज्जने,
इदमपि आचार्यान्तरमनमपि, आस्तामसमन्तम् । केवामित्या-
ह-तथैव संयमाप्राप्तपानैव, प्रवृत्तानां व्यापृतानां, भवयि-
रुपराणां संसारोद्वेगप्रधानानाम्, माधुर्यां संयतानामिति
माथाऽर्थः ॥ ५० ॥ पश्चात् ॥ ५१ विप्रः ॥ " पायच्छिन्नं औदियं
निश्चये च " पं १० १ कटागो म्याह ।

प्रायश्चित्तसङ्ग्रहम्-

चतुर्विधे पायच्छिन्नं पञ्चते । तं जह-माणपायच्छिन्ते,
द्वेणपायच्छिन्ते, चरितपायच्छिन्ते, विचक्षते । चतुर्विधे
पायच्छिन्ते परणत्ते । तं जहा पद्मिवेणपायच्छिन्ते,
संतेणपायच्छिन्ते, आरोवणापायच्छिन्ते, पलिष्ठेचया-
पायच्छिन्ते ।

तत्र ज्ञानेन प्रायश्चित्तम्, यत्नस्तेन पापं क्षित्तित, प्राय-
श्चित्तं वा होषयतीति नरकवशाद् ज्ञानं प्रायश्चित्तमिति । एवमव्यवधि, (विचक्षित्वा) व्यक्तस्य भावने
गीतास्य, कृत्यं करणीयं व्यक्तकृत्यं प्रायश्चित्तमिति । गीताधो
हि मूलस्य चरितार्थोच्यते यत्किञ्चन करोति तत्सर्वं पापवि-
होषकमेव भवतीति । अथ गी-ज्ञानाऽऽर्थात्तत्रविशुद्धये वाति
प्रायश्चित्तान्यावाञ्छिताऽऽर्थात् विशेयतांमिदंनिमित्तं ताति
तथा व्यपदिश्यते । " विचक्षित्वा " विशेषेण अत्रयाऽऽद्यौ-
विषयेन विशेषान्मिदंनिमित्तं, दत्तं विनिर्णयेनमुक्तान्मिदं ।
यत्किञ्चनध्यस्थगीताधेन कृत्यमनुष्ठानं तद्वि विवक्षकृत्यं
प्रायश्चित्तमेव । " विचक्षित्वाचेति " पाठान्तरम् । प्रतिकृत्यं
यैवावृत्ताऽऽर्थात् । प्रतिपेयममासेवनमकृत्यस्येति प्रतिपेयता ।
मा च क्षिप्वा-परिणामभेदात्, प्रतिपेयकोपभेदात् । तत्र परि-
णामतद्वत्- " पद्मिवेणगात्र भावो, सो पुन कुलसो वृ ह्यजऽ-
कुमसो वा । कुलक्षेण होह १००, अकुलसत्परिणामभो १०० ॥
१ ॥ " प्रतिपेयणीयजहात्- " मूलशुण्डतत्परशुणे, दुविहा पदि-
मेवमा सत्सासेन । मूलशुणे पंचावहा, विद्विहोहोहया
ववरा ॥ १ ॥ " तस्यां प्रायश्चित्तमाशोचनाऽऽदि । तच्चेद्व- " आ-
लोचय पदिकमणे, मोसविचये, तदा विउस्समे । तच्चेयसू-
जणय-उपा य परिचिय चेव ॥ १ ॥ " इति प्रतिपेयमाय-

श्चित्तम् । तथा संयोजनमेकजातीयानिचारमोलनं संयोजना
यथा शयनारोपणयो मुष्टीनः, सोऽप्युक्तऽऽहस्तऽऽदिना,
सोऽप्यज्याहृतः, सोऽप्याधायकमिहः, तत्र यथाप्रायश्चित्तं संयो-
जनाप्रायश्चित्तम् । तथा आरोपणमेकापराधप्रायश्चित्ते पुनः पुन-
रावेननेन विज्ञानीयमायश्चित्ताधरोपणमारोपणा । यथा-प-
रवराश्रिद्धिं प्रायश्चित्तमापनः पुनस्तस्त्वेन वृक्षश्रिद्धिं, पुन-
ःपुनश्चक्षुराश्रिद्धिं, एवं यावत् परमासाद्, तत्तत्तस्याधिकं
तपो देयं न भवति । अपि तु शेषवर्षासं तु तत्रैकस्मिन्महीवतिनि ।
इदंतीये परमासांस्त्वान्नपस इति । उक्तं च- " पंचाहं
रोपणे, तेयव्वा जाव हौनि जम्मासा । तेण परममियाणं, उपह-
यारि कोसणं कुज्जा ॥ १ ॥ " इति । आरोपणायाः प्रायश्चित्तमारो-
पणाप्रायश्चित्तमिति । तथा परिकुञ्चनमपराधस्य क्षेत्रकाल-
नाशानां गोपायनमपराधं सप्तमस्याय भयनं परिकुञ्चना, परि-
वचना वा । उक्तं च- " द्द्वे केले कासे, जावे पत्तिठेवणा
वउविणप ॥ १ ॥ " तथाहि- " सत्तिले अश्चित्ते, जणवयसि-
सेवियं च अद्याये । सुमिक्कले दुमिक्कले, हट्टेण तह गि-
ल्लणेण ॥ १ ॥ " इति । तस्याः प्रायश्चित्तं परिकुञ्चनाप्रा-
यश्चित्तम् । विशेषोऽत्र व्यवहारोपात्रवृत्तये इति । प्रायश्चित्तं च
कालापेक्षया दीयते इति कालनिरूपणसूत्रम् । तत्र प्रसीयेन
परिकुञ्चये येन वर्षशतपहयोपमाऽऽदि तत्प्रमाणं, तदेव कासः
प्रमाणकालः स च अद्या कासविशेष एव दिवसाऽऽदिदृक्को
मनुष्येक्षान्तरेतीति । उक्तं च- " दुविहो पमाणकालो, दि-
वसपमाणं च होह राहं वा । चउ पाल्लोको दिवसा, राहं
खउपोरिस्सि चेव ॥ १ ॥ " इति । स्यात् ४ त्र १ उ ० ।
(४) अथ प्रायश्चित्तमिति कः शब्दाः १, इतिविधे
प्रायश्चित्तमिति प्रथमुपजांश्य प्रायश्चित्तनिरुक्ताऽऽदिद्वारकलाप-
प्रतिपादनाय द्वारमाथाह-

पायच्छिन्ननिरुत्ते, भेया जत्तो परवणावहत्तं ।

अउज्जपणा विसेमो, तद्विहपरिमा य सुत्तये ॥ ५३ ॥

प्रयमनः प्रायश्चित्तनिरुक्तं प्रायश्चित्तशब्दाद्यो वक्तव्यः । ततः
प्रायश्चित्तस्य भेदाः प्रतिपेयताऽऽदयो वक्तव्याः । नहन्तनरं य-
तो निमित्तप्रवृत्तपाणादुत्पद्य । किमुक्तं भवति-यनेन नि-
मित्ताप्रतिपेयताः संयोजनाप्रायश्चित्तम्, आरोपणप्रायश्चित्त-
म्, परिकुञ्चनाप्रायश्चित्तं च पृथगुपपद्यते, तत्तत्तत्तम् । ततो-
ऽस्याः कलापयनश्चवृक्षारोपणयथाविशेषो नानावत् वक्तव्य-
म्, तदन्तर्गतं तदोपांशं प्रायश्चित्ताहो पारवद् वाच्या, त-
तः सूत्राधः, यथा द्वारमाथासंज्ञेयाः । व्यासार्थं तु प्रति-
द्वारं वक्ष्यति ॥ ५३ ॥

तत्र निरुक्तद्वारप्रतिपदार्थमाह-

पार्तं जिद्धं जम्हा, पायच्छिन्नं तु भयमे तणं ।

पाण्य वा वि चित्तं, विरोहणं तेण पच्छिन्नं ॥ ५४ ॥

वस्मात् शोचिकरूपो व्यवहारोऽपराध संविनं पापं क्षित्तित
विनाशयति, तेन कारणेन प्रायश्चित्तं भवत्ये । पृथोद्वाराऽऽ-
दिवात् कर्पाण्डः । अथ प्रायेण प्रायाऽपराधमिति चित्तं
जीवमत्र चित्तशब्देन "चित्तचित्तवतारंनेहोपचारात् " जीवो-
पमिधीयते । तथा चाऽऽह कृत्तिकृत चित्तमिति जीवयाऽऽस्ये-
ति, विदोषयव्यपराधमलरदिन करोति, तेन कारणेन, प्रा-

* कालनिरूपणा सूत्रं स्यान्मूलमुपाटो हेयम् ।

यश्चित्, प्रायः यथाऽयश्चित्तं जवत्यस्मादिति प्रायश्चित्तमिति
व्युत्पत्तेः । न तं निरुक्तकारम् ॥ ३६ ॥

इदानीं भेदज्ञापनाप्रतिपादनाध्याह-

परिमेषणा य संज्ञो-यथा य आरोग्या य बोधका ।

पलिउंचणा चउरयी, पायच्छित्तं चउरु उ ॥ ३६ ॥

प्रतिपिच्छस्याऽऽसेवना प्रतिपेवणा, अकल्पसमाचरणमिति ता-
वः । यः समुच्चये । संयोजना शरवातरराज्ञापयज्ञाऽऽदिभेदभि-
क्षापरायजजितप्रायश्चित्तानां संकल्पनाकरणम्, आरोग्य-
ते इति आरोग्या । प्रायश्चित्तानामुपयुक्त्यारोपणं यावत् प-
रमाज्ञा, परतो बर्हमानस्वामितीये आरोग्यतायाः प्रतिपे-
वणा । परिकुञ्चनं परिकुञ्चना, मुहोदयस्य मायया लघुदा-
यस्य कथनम्-यथा-सांचये प्रतिपेव्य मया अचित्तं प्रतिपवि-
तमित्येति । एषा प्रतिपेवना आरुच्य गम्यमाना चतुर्थी
एवेमेतत् प्रायश्चित्तं चतुर्थं भवति । तत्र-“ यथाहं निरे-
शः ” इति न्यायात् । यथामतः प्रतिपेवयोरुच्यते-सा च प्र-
तिपेवणा प्रतिपेवकप्रतिपेवशब्दनिरेकेण नोपपद्यते, सकर्म-
काक्रियायाः कर्तृकर्मव्यतिरेकेणासंज्ञयात् । व्य० १ उ० । प्रति-
पेवणाप्रायश्चित्तं स्वस्थाने)

आलोचनाऽऽदिप्रतिपेवणारूपे प्रायश्चित्तमिदं दशधा दश-
मकारं, तामेव दशप्रकारतामुपदर्शयति-

आलोपणपदिकपणे, भीमविशेषे तथा विउस्मगे ।

तवेच्छेदमूलग्रहण-द्विषा य पारंविषे चव ॥ १३ ॥

अहं मयादीनाम् । सा च मयादा इवम्-“ जह वाज्ञे जं-
पने, कज्जमकज्जं च उज्जप अण्डा । तं तद् आलोपेज्जा, मा-
यामयिपयमुक्ता उ ॥ १ ॥ ” अनाम मयादीनां ‘लोक’ दर्शने चुराऽऽ-
द्विष्टात् गन्तु । लोकं लोचना प्रकटीकरणम् । आलोचना
शुगे । पुनर्न बलसा प्रकटीकरणमिति तावः । यत् प्राय-
श्चित्तमालोचनमात्रेण शुद्ध्यति, तद् आलोचनाईतथा कारण
कायोपचारात् आलोचनम् । तथा-प्रतिक्रमणं दोषान् प्रति-
निवर्तनमपुनःकरणतया मिथ्यादुष्कृतप्रशान्तिमर्थः । तद-
ई प्रायश्चित्तमपि प्रतिक्रमणम् । किमुक्तं । भवति-प्रायश्चित्तं
मिथ्यादुष्कृतमात्रेणैव शुद्धिमासादयति, न च गुणममकृमा-
लोचयते । यथा सहसाऽनुपयोगतः स्तम्भऽऽदिप्रकृतादुपजानं
प्रायश्चित्तम् । तथाहि-नहं वाग्नु गन्तुं यदि स्तम्भऽऽदिप्रकृतं
भवति । न च हिंसाऽऽदिप्रकृतोपपन्नमिदं शुद्धममकृमालो-
चनामन्तरेणाश्वि मिथ्यादुष्कृतप्रशान्तिमात्रेण शुद्ध्यति । तत्प्र-
तिक्रमणाईत्यात् प्रतिक्रमणं, यस्मिन्पुनः प्रतिपेवते प्रायश्चि-
तं यदि गुणममकृमालोचयति, आलोचय च शुक्लद्विष्टः प्रति-
क्रामति, पश्चाच्च मिथ्यादुष्कृतमिति ब्रूते तदा शुद्ध्यति तत्
आलोचनाप्रतिक्रमणजज्ञानायाईत्यादिमर्थम् । तथा विवे-
कः परिधायः । यत्प्रायश्चित्तं विवेक एव कृते शुक्तिमासा-
दयति, नायथा, यथा आध्यात्मिकमिति शुद्धिर्न तत् विवेकाऽऽह-
त्यात् विवेकः । तथा व्युत्पत्तेः कायचेष्टानिमोघः । यद्युत्प-
मैण कायचेष्टानिरोधोपपत्त्यामात्रेण शुद्ध्यति प्रायश्चित्तं, यथा
दुःस्वप्नजनितं, तद् व्युत्पत्तमाईत्यात् व्युत्पत्तेः (तथैव) य-
स्मिन् प्रतिपेवते निमित्ताऽऽदिप्रशान्तिमात्रेणैव ततो दीय-
ते, तत्ततोईत्याचारः, यस्मिन्पुनरापत्तिने प्रायश्चित्ते संदर्शनप-
र्यवसायईत्याचक्षुः शेषपथोपरक्रान्तिमिदं दृष्टयो विषदूयि-

तत्तत्तरेकदेशेऽनुत्पन्नमित्येव शरीरावयवपरिष्ठापनाय क्रियेत
भवच्छुद्धिर्हत्याचक्षुः (भूत्वा चि) यस्मिन्समापत्तिने प्रायश्चित्ते
निरवशेषपथोपपत्त्यामात्रेणैव भूयो महाज्ञानाऽऽदित्यनुत्पन्नमित्यनुत्प-
त्त्यनुत्पन्नम् । येन पुनः प्रतिपेवितेनोपपत्त्यामात्रेणैव व्युत्पत्तेः
सन् किञ्चित्कालं न ब्रूतेपु रूपायते यावदाद्यापि प्रतिपि-
शोपे तपश्चरणं भवति, पश्चाच्च क्षीणतयाऽनदोषात् परतो
ब्रूतेपु रूपायते तदनुत्पत्तिताईत्याद्व्यवधानप्रायश्चित्तम् ।
(पारंविषे चव (चि) अश्चु गती च । यस्मिन् प्रतिपेवते लि-
ङ्गकृत्कालतपसा पारमार्थ्येन, तत्पाराश्चित्तमईतीति पाराश्चित्त-
म् । एष संक्षेपार्थः । व्य० १ उ० । ग० । च० । वि० । च०
१० । जी० । प० च० । प्रव० । प० ॥

तस्मै च विमुक्तिहेतुं, पच्छित्तं तस्मै कनिया जेदा ।

छट्टाणादीया खलु, पच्छवणा तस्मैमा हाने ॥

उमु काएमु वतेपु य, छविह एगिदिवादि पंचविहं ।

संपयपुपरीतावण-उहवणं चैव गिण्फसं ॥

चउहा तु नाणवेन, दण्णवते चरित्तवेने य ।

ततो चिचय चि किच्ये, अहवा दव्वाइयं चउहा ॥

अहवा अतिक्रमादी, चउहा कोहाइयं च चउहा तु ।

णाणाऽनियारमादी, होनी तिचिहं ति पच्छित्तं ॥

अहवा आहारावदि-सेज्जतिथारे य होति तिचिहं तु ।

उम्मम उपायण ए-सणायतिचिहं तु एक्के ॥

आलोपणपदिकमणे, तदनुत्पत्तेवं तु हानि तिचिहं तु ।

सच्चित्तं अचित्तं भीमम्, तिचिहं चेदं मुण्णयव्वं ॥

अहवा सत्तच्छिहं, णव दमहा वा हि हानि पच्छित्तं ।

आलोपण पदिकमणे, भीम विवेगे य बोधमगे ॥

छट्टगते य ततो, मव्वं तद्विग्नं मत्तमं उदा ।

अहविह उदं कुचिहं, देन सव्वे य बोधने ॥

णवविह सव्वच्छोरी, कुह मज्जमुव्वं वज्जती मूले ।

काहंतर्गमं उतरं, पुण्ण खेत्ततोचिहं च दमभेदं ॥

अहवऽअह कुचिहं, एगविहं वा वि होज्ज नेयव्वं ।

प० भा० ? कएप ।

(आलोचनाऽऽदिप्रशान्तिमात्रेणैव ततोईत्याचारः) । ततोईत्याचारः
प्रतिक्रमणं प्रायश्चित्तमिति । तत्तत्तरेकदेशे “ तत्तत्तरेकदेशे
२२०० पुष्टे गतानि) (संयोजनाप्रायश्चित्तं ‘संज्ञोअगमा’ शब्दे व-
द्यते) (आरोग्याप्रायश्चित्तम् ‘आरोग्या’ शब्दे द्वितीयमात्रे
३६६ पुष्टे गतम्) (प्रतिपेवनाप्रायश्चित्तम् ‘प्रतिपेवना’
वद्यते शब्दे)

(५) प्रायश्चित्तप्रशान्तिमात्रेणैव ततोईत्याचारः । इदानीम्-“ तद्विहप-
रिसा य ” इत्येतद् द्वारं व्याचिन्तयामुः “ इहं भाग्यं पुरि-
सजाया ” इत्यवयवार्थं व्याचिन्तयामुः-

वहंतस्म अकणे, पच्छित्तं तस्मै वणिण्या जेदा ।

जे उण पुरिसजाया, तस्मऽरिहा ते इमे हूति ॥ ११५ ॥

इह कणे वर्षमात्रस्य तत्रो त्वविधना यतनया प्रवृत्तेः प्राय-
श्चित्तविषयतैव नोपजायते इत्यप्रष्टव्यम् । अकरोत् दपोऽदीर्घवर्ष-

मानस्य यस्यायिञ्चलं, तस्य ये भेदाः प्रतिभेवनासंयोजनाऽऽ-
द्यस्ते वर्णिताः, ये पुनस्तस्य प्रायश्चित्तस्याहो घोषाः पुरुष-
काराः, पुरुषभेदा इत्यर्थः । ते इमे वक्ष्यमाणस्तथा भवन्ति ।

तानेव दूरीयति-

कथं कृणा इयरे वा, सायं क्वा खलु तदेव निर्वेक्वा ।

निर्वेक्वा जिगमादीं सायं क्वा आयिरियमादीं ॥१६८॥

कृतकरणा नाम-पष्ठममाऽदिनिर्दिष्टतपोविधानैः प-
रिकर्म्मिनशरीराः इतरे अकृतकरणाः पष्ठममाऽदिभि-
स्त्वपि विधेयपरिकर्म्मिनशरीराः । तत्र ये कृतकरणास्ते
द्विधाः । तद्यथा सापेक्षाः खलु, तथैव निरपेक्षाः, सह
अपेक्षा, गच्छन्त्येति गच्छन्ते । येषां ते सापेक्षा गच्छन्त्यास्ति-
निर्गता अपेक्षा येऽन्येते निरपेक्षाः, ते त्रिविधा जिन-
ऽद्वयः । तद्यथा-जिनकलिकाः, शुद्धपरिहारिकाः, यथा-
लङ्कहिकाश्च । एते नियमाः कृतकरणाकृतकर-
णानामन्यतमस्यापि कल्पस्य प्रतिपत्त्येवात् सापेक्षा अपि
त्रिविधा आचार्योऽद्वयः । तद्यथा-आचार्याः, उपाध्यायाः,
निकृषाश्च । एते प्रत्येकं द्विधा ग्राह्यास्तद् ज्ञवन्ति । तद्यथा-आ-
चार्याः कृतकरणाः, अकृतकरणाश्च । उपाध्याया अपि-कृत-
करणाः, अकृतकरणाश्च । निकृषाऽपि कृतकरणाः, अकृतकर-
णाश्च । तत्र कृतकरणात् चित्तयमानत्वाद्द्वयां ग्राह्यायामे-
कृतकरणा ग्राह्याः ॥ १६८ ॥

अकथं कृणा नि बुविह, अणहिंगया अहिंगया य बोधका ।
जं सेवे अहिंग, अणहिंग, अस्तिरे इच्छा ॥ १६९ ॥

इहाऽऽचार्या उपाध्यायाश्च कृतकरणा अकृतकरणा चापि-
मादौ सौतार्याः स्थिराश्च, नत इहाकृतकरणा निरुक्त एव ग्रा-
ह्याः । ते अकृतकरणा भिन्ना द्विविधाः । तद्यथा-अनधिग-
मनाः, अधिगमनाः । अनधिगमना नाम अर्गितायाः । अधिगमना
गीतार्याः । अपिशब्दः संबोधने । स चेतत् संज्ञाययति-ये
निकृषाऽधिगमनास्ते द्विविधाः । तद्यथा-स्थिराः, अस्थिराश्च ।
स्थिरा नाम धृतिमल्लनसंपन्नाः, तद्विपरिता अस्थिराः स-
धियताः अपि द्विधा-स्थिराः, अस्थिराश्च । कृतकरणा अपि
निकृषे द्विधा-अधिगमनाः । अनधिगमनाश्च । अनधिगमना अपि
द्विधा-स्थिराः, अस्थिराश्च । अधिगमना अपि द्विधा-स्थिराः,
अस्थिराश्च । अत्रैव संक्षेपतः प्रायश्चित्तज्ञानविधिसाह-
(उन्मेष इत्यादि) यस्यायिञ्चलस्थानं सेवने अधिगतो
गीतार्याः उपलक्षणमन्तत् कृतकरणाः, स्थिराश्च । तस्मै, तदेव प-
रिचयं दधते । तदेव प्रायश्चित्तस्याने प्राप्ते अधिगमने अस्थि-
र, चशब्दादकृतकरणे च गुरोः प्रायश्चित्तज्ञानविधौ इच्छा स-
अपेक्षाशुभासरे स्थेच्छा । तद्यथा-यदि श्रुतोपदेशानुसारतः
कृतकरणाः स्थिराऽधिगत इति वा । कृतकरणादपि समर्थ इति
निकृषाऽधिगत, तदा यदेव प्रायश्चित्तमापन्नस्तत्तदेव तस्मै दी-
यते । अथासमर्थ इति परीक्षितस्ततो यस्यायिञ्चलं प्राप्तस्त-
त्त्वात्कर्ममन्तरं दीयते, तत्राऽप्यसमर्थतायां, ततोऽन्यमन्तरं,
तत्राऽप्यलमर्थतायां ततोऽन्यमन्तरम् । एवं यथा पूर्वं कमेण तावत्तथैव
यथाऽपि कृतकरणा, तत्राऽप्यलमर्थतायां पौरोप्रायश्चित्तवाच्यं, तत्रा-
प्यशक्तौ नमस्कारसहितं गार्हपान्त्याऽऽदिना, तस्याप्यलमर्थ-
मन्तराऽऽलोचनमात्रेण कृद्वापदार्त्तमिति ॥ १६९ ॥

३५

संप्रति पुरुषभेदमार्गस्थामेव प्रकारान्तरमाह-

अहवा माविक्खियरे, निर्वेक्वा सच्चहा उ कथं कृणा ।

इयरे क्वाऽकृणा वा, यिराऽयिरा हौति गीत्तया ॥ १७० ॥

अथ येति प्रकारान्तरमिदं पूर्वं कृतकरणाऽकृतकरणभेदावा-
दा कृता पुरुषभेदमार्गेण कृता । अथ तु सापेक्षानिरपेक्षभेदां
तथा चाऽऽह-(साविक्खियरे ति) द्विविधाः प्रायश्चित्तकाराः पुरु-
षाः तद्यथा-सापेक्षाः, इतरे च । सापेक्षा गच्छन्त्यास्ति-न । ते च
त्रिधा-आचार्याः, उपाध्यायाः, निकृषाश्च । निरपेक्षा जिनकलि-
काऽद्वयः तत्र ये निरपेक्षास्ते सर्वशः सर्वविधना कृतकरणाः ।
तुसाद्वय्य स्तुष्ययापेक्षाद् अधिगमनाः, स्थिराश्च । इतरे
सापेक्षा द्विविधाः । तद्यथा-"कथाकथा वा" इति पद-
कदेश पदसमुदायां चारात् कृतकरणाः, अकृतकरणाश्च ।
चशब्दः सप्रत्यये कृतकरणा अपि द्विधा-स्थिराः, अस्थि-
राश्च । एकैकं द्विधा-गीतार्याः, अनौपचार्याश्च । स्वे गी-
तार्या इत्युपलक्षणम् । ततोऽनौपचार्या अपि विवृताः ॥ १६९ ॥

अथ किंस्वकृणाः कृतकरणा ? इति कृतकरणास्वकृणमाह-

उह्मह्मपाएहि, कथं कृणा ते उज्जयपरिधा ।

अहंगयकथं कृणात्ते, जोगा य तवारिहा केह ॥ १७१ ॥

कृतकरणा नाम ये पष्ठममाऽदिनिस्तपोविधेयैरुभयपथांवे,
आमपथे, गार्हस्थ्ये पथोये वेत्यर्थः । परिकर्म्मिनशरीरास्ते ज्ञान-
व्याः, तद्विलक्षणा इतरे सामर्थ्यादकृतकरणाः । अथैव प्रमाणर-
माह-(अहंगय इत्यादि) केचित् आचार्या ये अधिगमनास्ते जिनमात्
कृतकरणा इत्यधिगमनाकृतकरणस्यमन्तरम् । कस्यादिति
चेदन्त आह-(जोगा य तवारिहा इति) "निमित्तकार-
णतुषु सर्वोपां विजक्तीनां प्रायां दर्शनात्मा" बुद्ध-
यैवकरणप्रवादो हेतवश्च प्रथमा । ततोऽप्यमर्थ-यन्तस्ते-
मेहाकृतकरणाऽऽलोचनमात्रेण कृता यथा चतुर्दशः, तत आ-
तकयोगाहो अत्रवाञ्छित नियमतोऽधिगमनाः कृतकरणा-
इति । तदेवं कृता पुरुषभेदमार्गेण । सांप्रतन्मार्गे प्राय-
श्चित्तज्ञानावधिर्विकल्पः तत्र ये निरपेक्षा जिनकलिकाऽद्वयस्ते
यस्यायिञ्चलमात्रास्तेव तेभ्यो न दीयते, द्विविधया गुरुत्वा-
नविधौ तद्विधया गुरुत्वाधर्वाच्चना कर्तव्या ॥ १७१ ॥

तत्र यानि प्रायश्चित्तानि दातव्यानि तानि

संक्षेपां गाढाद्विपत्ताऽऽह-

निविड् पुरिमहे, एकामणे अविशे चट्थे य ।

पण्णं दस पक्खरा, बीसा तह पक्खीमा य ॥ १७२ ॥

मानो लहुआ गुरुगो, चउरो मासा हवांते लहुगुरुग ।

उम्पामा लहुगुरुग, उदो मूलं तह लुगं च ॥ १७३ ॥

निर्विकृतिकं विकृतिकप्रत्याख्यानं, (पुरिमहं नि) विषसपूर्वाह-
प्रत्याख्यानम् । एकामणाऽऽसालक्ष्यचतुर्थानि प्रतीतानि । (पण्णं
ति) रात्रिद्विधानां पञ्चकम् । (लहुगुरुयं ति) वक्ष्यमाणं पदम-
त्रापि व्याख्यातानां विशेषप्रतिपासंरति विभक्त्यपरिणामेन सं-
क्षेपेन । (रगुगं ति) लघु रात्रिद्विधपञ्चकं च । तत्र लघु रात्रि-
द्विधपञ्चकमात्रास्तेन, एकद्व्यादिदिनेषां हीनं परिपुण्यम् । गुरु
रात्रिद्विधपञ्चकम् । एवं सात लघु रात्रिद्विधपञ्चकम् । गुरु-
रात्रिद्विधपञ्चकम् । (पक्खरास्ति) लघु रात्रिद्विधपञ्चकशिशिरातकम्,
(मासो लहु गुरुत्ति) लघुमासो, गुरुमासः । अत्रारो लघु-

मासश्चवारो गुरुमासाः पञ्चमासा लघ्वः, षष्ठमासा गुरुः ।
तथा-ऋतः कतिपयपर्यायस्य सूर्ये, सर्वपर्यायकभेदेन त्रयाऽऽति-
पणम् (तद्वा द्रुग व त्ति) । अतएवार्थः, पञ्चिक्तं च । इह पञ्च-
िक्तं प्रायश्चित्तसूत्रं प्रायश्चित्तकालिकविधानकूपको वर्तते । उ-
क्तं च- "पञ्चिक्तं पञ्चमि, इत्यादि जिज्ञासाप्यप्यर्थक्यमा ।"
इति । अतएवार्थः प्रायश्चित्तसूत्रं पञ्चिक्तं पुनः । उक्तं च-
"मध्यम विधि आगम, सुविबहीण, जो समुत्तुते ।
निम्नोद्भूते तत्त्वस्मा, पञ्चयस्यारे गणित्यर्थोः । १ ॥
तिलतुल्यविनाशितो, वि जन्म अनुभो न विज्ञान जावो ।
निज्जुहगारिहो सा, नमे निज्जुहणा गणित्य । २ ॥
एयगुणमपञ्चत्ता, पाञ्चदशवत्पञ्चमसमुपेक्षो ।
एयगुणविपक्षो, तारिमगम्मा, जव सुम् ३ ॥" इति ।
एवौ चैकान्तो निरपेक्षौ । सापेक्षायां त्वय प्रायश्चित्तज्ञान-
विधिः कथयितुमुपकारकः, ततो स्यादादरस्य प्रायश्चित्तज्ञान-
विधिश्चक्यते । तथा चाऽऽह-

पहमस्य होइ मत्तं, विण मत्तं व वेदोँ छगुगगा ।

जयणोँ होइ सुच्छो, अजयणगुगगा । (तिविदेभे) ॥ १६६ ॥

प्रथमस्याऽऽचार्यस्य कृतकरणस्य सापेक्षत्वं महत्त्वपरपक्षे सा-
पेक्षत्वाभावात् । अतः कृतकरणमन्त्र-निर्वाहकृतकरण-
स्यान्तर्भावत्वात् वेद इत्यपि द्रष्टव्यम् । द्वितीय उपध्यायि
कृतकरणे तथाकार्याधृतिवत्त्वमयत्वात् मूलम्, इतरथा वे-
दः । अकृतकरणे गुरुपञ्चमात्मिकम् । इहाऽऽचार्य उपध्यायो
सापेक्षं पञ्चमया करणे देशकालानुसृतं प्रायश्चित्तस्यान्वित-
सिद्धे, तद्वा सुद्धो, न प्रायश्चित्तविषयः, यतनया कारणप्र-
वृत्तेः । अतएव न तु प्रायश्चित्तस्थानं प्रवृत्तौ मूर्तं, वेदो वा ।
आचार्यस्य उपध्यायस्य गुरुकारादर्थान्तरं, प्रकारेण त्रिविधः
प्रायश्चित्तस्य तदः, परगुरु, अंशः, मूलं च । एयगुणानुसरणमि-
क्षुर्वाप्य प्रायश्चित्तज्ञानाधिकरणमर्थवत् ।

एतदेव स्यान्नाग आह-

गच्छेमि अविमिद्धा, अविचि । तेग पहमया मत्तं ।

साविके गुरु मत्तं, कथारूप होइ पुण छेमा ॥ १६७ ॥

साविकोऽस्ति न काष्ठे, गुरुस्य कथोपनिषत्तौ जवे वेदो ।

अकथकरणमि छगुगुरु, इह अद्वाकतिपे नेपे ॥ १६८ ॥

इति प्रायश्चित्तज्ञानविधिकप्रकरणे कथयितुमर्हो यथा
सर्वेषामाचार्याऽऽनामापास्तः प्रायश्चित्तस्यापदानमविश-
ष्टा, सापेक्षायां च महत्त्वपरत्वे मूलं तामनवस्थाप्य, पञ्चि-
क्तं वा । ततः प्रथमतया सर्वेषां मूलमात्रमविशष्टमविशुद्ध-
गुरुत्वावधारितया प्रायश्चित्तज्ञानाधिकरणत्वेन । तत्र सापेक्ष-
गुरो आचार्ये, माध्यायं विमर्शकालः प्राकृतमात्रम् । कृत कृत-
करणे । "प्रायश्चित्तं मूलं सापेक्षे" इति वचनात् । मध्यपरपक्षे
गुरौ सापेक्षत्वात् मूलमेव प्रायश्चित्तं, न त्वनवस्थाप्यं, परा-
चित्तं वेति ह्यपितम् । एतदेव चोपनिषत्तय प्रागप्यवमस्यानि
वर्णयामात् । अकृते अकृतकरणे, गुराविधि संबन्धादाचार्ये अ-
वति प्रायश्चित्तं वेदः । (साविकोऽस्ति न काष्ठे) । अय-
गुहसुद्धेनोपाध्यायः प्रोच्यते, आचार्यस्योक्त्यात् । गुरुकाध्या-
यस्य, कृतयोगिनः कृतकरणस्य, मूलं प्रायश्चित्तमात्रमवस्था-
पि सापेक्ष इति क्त्वा प्रायश्चित्तं वेदो जवति । तस्यापि

कृतकरणस्य मनाक निरपेक्षत्वायां मूलमिति प्रायश्चित्तम् । "वि-
ह मूलं च वेदो छगुगगा (१६६)" इति वचनात् । अकृतकरणे
तु तस्मिन्नेवोपाध्याये मूलमात्रेऽपि प्रायश्चित्तं पदं गुरुकः ।
गुरुः षष्ठमासाः, प्राकृतकरणतया वेदप्रायश्चित्तस्याप्यनव-
स्थात्वात् । इति एवमनुना प्रकारेण (अहोर्काले इति) इह एकैक-
सिद्धाचार्याऽऽदी । अनेऽकृतकरणकृतकरणमदतो द्वे द्वे प्रायश्चि-
त्ते । तयोश्च द्वयोरकृतायां प्रायश्चित्तमप्यवस्थिति । द्वितीयं चो-
त्तरस्थानेऽनुवर्तते । एक च द्वयोर्कालेऽप्यवस्थाप्य, केच प्रा-
यश्चित्तज्ञानम् । इदमिति मन्त्रितुर्नामिति । विनयजनानुप्राय-
स्यककल्पनया विशदपतो भावयते । तत्र स्यवकविधानात्मिदम्-
नियंद्वाद्वाह्य गुरुकाणे क्रियते । अद्यैवमुच्यते विशदितगुहाणि ।
एवं च द्व्यहगुहात्मिकाणि विशदितगुहाणि । एव च द्व्यहगुहा-
त्मिका विशदितगुहात्मिकायां जाताः । तत्र विशदितमायां
पञ्चैः द्विज्ञानतोऽस्तिमे यं द्वे गुरुके ते मुख्यं तस्या
अवस्थात् इहगुहात्मिका एकविशदितमा परकः स्यात्वा ।
तस्याप्येकविशदितमायां पञ्चैः यं द्वे अन्तमे गुरुके
ते मुख्यं अवस्थान् अष्टगुहात्मिका द्विविशदितमा
पाहिकः स्यात्वा । तस्यापि यं द्वे अन्तमे गुरुके ते
मुख्यं तस्या अवस्थात् परगुहात्मिका त्र्यविशदितमा प-
ञ्चैः स्यात्वा । तस्यापि यं द्वे गुरुके ते विमर्श तस्या
अवस्थान् अष्टगुहात्मिका चतुर्विशदितमा पञ्चैः स्यात्वा ।
तस्यापि यं द्वे अन्तमे गुरुके ते परिमर्श तस्या अवस्थात्
द्विगुहात्मिका पञ्चविशदितमा पञ्चैः स्यात्वा । तस्या अवस्था-
देकगुहात्मिका पञ्चविशदितमा पञ्चैः । एवं पञ्चविशदितमात्म-
कस्य यत्तदस्य सर्वोपरि तत्पञ्चविशदितमात्मकस्य प्रथमगुरुके
कृतकरण आचार्यः स्यात्वा । द्वितीय गुरुके अष्टकरणः ।
तृतीय कृतकरण उपध्यायः । चतुर्थं स एवाकृतकरणः । पञ्चमं
अविगतस्थितिः कृतकरणः । षष्ठं स एवाकृतकरणः । स-
प्तमे अविगतस्थितिः कृतकरणः । अष्टमे स एवाकृतकरणः ।
नवमे अविगतस्थितिः कृतकरणः । दशमे स एवाकृत-
करणः । एकादशे अविगतस्थितिः कृतकरण ।
द्वादशे अविगतस्थितिः कृतकरणः । एव स्याप-
यित्वा कृतकरणस्याऽऽचार्यस्य सूर्ये, तस्मिन्नापाराध-
ऽकृतकरणस्य वेदः । उपध्यायस्य मूलमात्रस्य कृत-
करणस्य वेदः । अकृतकरणस्य षष्ठमासगुरु । तत्र-
वापाराधे त्रिकोणविषयस्य कृतकरणस्य षष्ठमासगुरु । अ-
कृतकरणस्य षष्ठमासगुरु । अविगतस्थितिः कृतकरणस्य कृत-
करणस्य षष्ठमासगुरु । अकृतकरणस्य कृतमासगुरु । अ-
विगतस्थितिः त्रिकोणस्थितस्य कृतकरणस्य कृतमासगुरु । तस्यैव
अकृतकरणस्य कृतमासगुरु । अविगतस्थितिः त्रिकोणस्थितस्य
कृतकरणस्य कृतमासगुरु । तस्यैव कृतकरणस्य मासगुरु । १२ ।
एव प्रथमपक्षः मूलद्वयस्य मासगुरुके निष्ठितम् । द्वितीयपक्षे
प्रथमे गुरुके द्वेः । द्वितीय पदगुरु । तृतीय पदगुरु । चतु-
र्थ पदगुरु । पञ्चमे पदगुरु । षष्ठे चतुर्गुरु । सप्तमे चतुर्गुरु । अष्टमे
चतुर्गुरु । नवमे चतुर्गुरु । दशमे मासगुरु । एकादशे चतु-
र्गुरु । द्वादशे मासगुरु । अथ वेदाद्वयस्य मासगुरुके निष्ठि-
तम् । तृतीयपक्षे प्रथमे गुरुके पदगुरु । द्वितीय पदगुरु । तृतीय
पदगुरु । चतुर्थे चतुर्मासगुरु । पञ्चमे चतुर्मासगुरु । षष्ठे मा-
सगुरु । सप्तमे चतुर्मासगुरु । अष्टमे मासगुरु । दशमे मा-

वाञ्छेत् । पञ्चमे पूर्वाह्णे । षष्ठे निर्विकृतिकम् । चतुर्विंशतितमपञ्चमे प्रथमं गृहकं एकाशनम् । द्वितीये पूर्वाह्णे । तृतीये पूर्वाह्णे । चतुर्थे निर्विकृतिकम् । पञ्चविंशतितमपञ्चमे प्रथमं गृहकं पूर्वाह्णे । द्वितीये निर्विकृतिकम् । षष्ठे विंशतितमायां पञ्चौ निर्विकृतिकमिति । तदेवम्—“कयकरणा इधरे वा ।” इत्यादिना ये पुनरभेदाः प्रायुक्तस्तेषां प्रायश्चित्तदानाधिकृतः ।
संप्रति—“जं सेवेह अहितम् ।” इत्यादि यद् गाथोत्तरार्जुनः कः तद्व्याख्यानार्थमाह—

अकयकरणा व गीया, जे य अगीया य अकय अयिरा या
तेसा वांच अण्तर, बहुयंतरियं व जोसो वा ॥ १६६ ॥

ये गीतार्थाः । अविगता इत्यर्थः । अकृतकरणाः । ये च अगीतार्थाः, अनविगता इति भावः । (अकय सि) अकृतकरणाः । चशब्दात् कृतकरणाश्च । अस्थिराश्च अकृतकरणाश्च, तेषां कदाचित् आपत्तप्रायश्चित्तं द्योते । यन् एतं प्रायश्चित्तमात्रं तदेव द्योते । इति यावत्कदाचित् कृतकरणाविधयां समर्थतायां यथाप्रायश्चित्तमात्रेण तन्प्रायश्चित्तमन्तरं द्योते । कदाचिन्मृतायामसमर्थतायां बहुतरित बहुभिः प्रायश्चित्तेनान्तरितमन्तरेण द्योते । अस्त्यत्तासमर्थतायां ‘क्षोषी’ वा, सवे, स्य प्रायश्चित्तस्य परित्यागः । आश्लोचनामार्गेण च तस्याः प्रवृत्तार्थां तस्य मुक्तिमाप्तवान् यथा कृतकरणस्योपाध्यायस्य मूलमापन्नस्य तथा विषयोप्यन्तयां मूलं द्योते । अकृतकरणस्य पुनरसमर्थे इति कृत्वा छेदः, तथाप्यसमर्थतायां परवृत्तः । तत्राप्यसमर्थतां यदनुष्ठु । एवं तावत् मेयं यावन्निर्युक्तिकम् । तत्राप्यसमर्थतां यदनुष्ठु । तत्राप्यसमर्थतायां तन्मकारसहितम् । तस्यापि यावद्गत्यमाप्तोऽन्यत्र एवमेवाऽऽश्लोचनामन्तः शुद्धिरिति । तदेवम्—“कयकरणा इधरे वा ।” इत्यादिगाथाद्वयं सकृत्समर्थं भावितम् ।

अथवा—“सवेक्ष्मा आयरियादी ।” इति यदुक्तं, तत्र पर-
स्वाऽऽक्षेपमाह—

आयरियादी तिबिहो, सवेक्ष्माणं तु किं कसो भेदो ? ।
एषं सि पञ्चिज्जे, दाणं चऽएणं अतो तिबिहो ॥ १७० ॥

मन्वाचार्याणां पाथ्यायोरपि निरुक्तस्यावस्थितत्वात् तदग्रहणे येनोपरी प्रहर्षमिति । किं कस्य सवेक्ष्माणं त्रिविध आचार्याऽऽक्षेप आचार्याणां पाथ्यायामनुष्ठु कृता भेदाः पर-
चतुके सुतराह—(एषं सि इत्यादि) एतेषामाचार्याऽऽदीनां यत् आज्ञवति प्रायश्चित्तं, यच्च तस्य प्रायश्चित्तस्य समर्थसमर्थपुत्राऽऽक्षेपकं दानं तन् पृथक् पृथक् अग्र्यन्, अतः सावेक्ष्माणमाचार्याऽऽक्षेपस्त्रिविधः भेदः कृतः ।

यतदेव सविशेषमाह—

कारणकारणं वा, मयणाऽन्यथा न नित्य अग्रियत्यो ।
एषण कारणेण, आयरियादी भवे तिबिहो ॥ १७१ ॥

इदं कारणं प्रतिषेधनया इदमकारणं, तथा इयं यतना, इय-
भयतना इत्येवस्मिन् अगीतार्थे अगीतार्थस्य तु, अग्र्यान् गी-
तार्थस्थानेति प्रतीयते । तत्राऽऽचार्याणां पाथ्यायामगीतार्थं, विरु-
र्गीतार्थोऽगीतार्थश्च । कारणं यतनया कारणं भयतनया पृथ-
क् पृथक् अग्र्यप्रायश्चित्तं सहासहपुत्राऽऽक्षेपकानुत्प्रेष्यपि प्रायश्चित्तं आग्र्यमाने पृथगर्थो दानार्थं चरत एतेनाऽऽचार्या-

स्त्रिविधा जयन्ति सूत्रे इति । बहुत्रेऽप्येकयचने प्राकृतत्वात्, प्राकृते हि यचनव्यत्ययः कश्चिद्व्यतीति ।

एतमेव गाथां व्याख्यायन्ति—

कजाकज नयानय—अविजाणतो अगीउ जं सेवे ।

सो होइ तस्य दण्यो, गीओ दण्यो अए दोसा ॥ १७२ ॥

कार्यं नाम प्रयोजनं, तत् अग्रिजानुत्प्रेः प्रयोजकत्वात् कार-
णम् । अन एवाव्यक्तिकम्—“कारणं नि वा, कजं ति वा एगदु ।”
ततोऽयमर्थः—अगीतोऽगीतार्थः कारणं न जानाति यस्मिन् प्रा-
प्ते प्रतिषेधना न कियते, तथा कारणे अकारणं वा प्राप्ते, यनां कुर्वन् यतनामयतनां वा न जानाति, एतन्मज्जनानो-
यः सेवने तस्य दण्यो भवति । सा तस्य दण्योऽप्यतानां ज्ञा-
नानि, ततः कारणे प्रतिषेधने नाकारणं कारणेऽपि यतन-
या न पुनर्यतनया । ततः स गृह्य एव तं प्रायश्चित्तविषयः
अगीतार्थस्य त्वज्ञानतया दण्येन प्रतिषेधमानस्य प्रायश्चित्तं,
यदि पुनर्गीतार्थेऽपि दण्येन प्रतिषेधने कारणेऽप्यतनया वा,
तदा तुल्यमगीतार्थेन सम तस्य प्रायश्चित्तम् । तथा चाऽऽह—
“गीए दण्यो अए दोसा ।” गीते गीतार्थे, दण्येन प्रवृत्ते-
रिति प्रतिषेधनायामिति गम्यते । कारणेऽपि प्रतिषेधनाग्रय-
तमाने अगीतार्थेन तुल्यं तस्य प्रायश्चित्तमिति ज्ञायः । प्र-
तिषेधनमाने तुल्ये वस्तुति दण्येणापि क्रियमानायां प्रतिषे-
धनायां यतनया प्रवृत्ते । न तुल्यं प्रायश्चित्तम् । कारणे पुनर्य-
तनया प्रवृत्तमानः कुत एव तं प्रायश्चित्तविषयः । तत्राऽऽचा-
र्या उपाध्यायश्च नियमात् गीतार्थ इति गीतार्थोपाध्याय-
समा, कृतं प्रतिषेधनमन्ये वस्तु प्रतीयं विमोक्षं । अन्तया ग-
तार्थोऽगीतार्थश्च भवति । प्रतिषेधमपि वस्तुधिरूपेण नृ-
द्वि । वस्तुनन्दनो गीतार्थश्च पृथक् । अस्मिन् विविध प्राय-
श्चित्तं सहासहपुत्राऽऽक्षेपकानुत्प्रेष्यपि प्रायश्चित्तं
पृथगर्थिज्ञं प्रायश्चित्तदानम् ।

दामयिदवाणुस्वे, होए दंसा वि किमुन उत्तरिण ।

तन्मुक्तेदो इहारा, निराणुकेया नय विमोहो ॥ १७३ ॥

दण्योऽपि इति, आपश्चद्वय निरुक्तमव्यात् लोकोपाधेयव-
ष्टयः, लोकं अपि दण्यो दण्यः विमवाणुकेया । तथाहि—महापद-
महान् दण्योऽप्येवदण्योऽपि, तथा लोकोऽपि होए अष्टपद-
महान् महाहोऽप्येव महान् । लोकोऽपि तावदेव निमित्तं किं
पुनरौत्तरिकं लोकोपरमेष्ठानं इत्येव, तत्र सुतरां होए,
सामर्थ्याणुकेयाऽदण्यो, तस्य सकृत्तन्मुक्तेयाः प्रमाणत्वात्,
यदि पुनरुत्प्रेष्यपि होए महान्दण्यो, महत्पदोपायान्, तथा
यदि समानेऽप्यप्रायश्चित्तं कृतं कारणवमकृतकरणं वाऽऽचार्याणां-
व्यायोरपि त्रिकोऽपि कृतकरणवमपिगतमपिगतमपि स्थि-
रवस्थितरूपे वाऽन्येव तन्मुक्तेया दण्यः स्यात्, किं तु
तुल्य एव, तदा व्यवस्थाया अनावतः समानप्रवृत्त्यसंभवे
तौ चोच्छेदः स्यात् । तथा निरनुकेयाया अज्ञावः प्रायश्चित्त-
हायकस्य असमर्थं त्रिपुत्रभृतां नामनुग्रहात् । न च तस्य
प्रायश्चित्तहायकस्य विज्ञापितं प्रायश्चित्तस्य, प्रायश्चित्तो-
त्तिमात्रप्रायश्चित्तस्य दानतो महाश्रुतानामव्यात् । “अप-
चिन्ते य इह पञ्चतन्त्रं पठिष्व, अस्मत्तं आत्मायान्ता नमस्म-
दनी उ ॥” इति चिन्तनात् । ततः सापेक्षा आचार्याऽऽक्षेप-
स्त्रिविधः ।

तत्रैव प्रकारान्तरमाह-

अदृष्टा कज्जकले, जपानयेने य कोविदो गोतो ।

दृष्टा जतो निमेषे, अणुस्त्वं पापे दासे ॥ १९४ ॥

अथेति प्रकारान्तरे, गोतो गोतार्थः, स कारणमपि जानाति, अकारणमपि जानाति, यतनामपि जानाति, अथन-मपि जानाति एवं कार्यं यतनेन कोविदो गोतायो यदि द्वे-ष्य प्रतिमयेन, कारणेऽप्ययतना, तदा स दृष्टो यतनानो निषेव-माणोऽणुस्त्वं दासे प्रायश्चित्तं प्राप्नोति; दृष्टो यतनामिषेव तस्मै प्रायश्चित्तं दीयते इति भावः ।

कर्णे य अकृपस्मि य, ज्ञो पुण अविणिच्छित्तो अकजं वि ।

कज्जमिति मेवमाणे, अदोसवतो अमहपातो ॥ १९५ ॥

यः पुनः कठरे अविनिश्चयः किं कल्पे किमकल्पामिति निश्चिन्त्यरोहन् सोऽकार्यमपि, अकल्पमिति ज्ञावः । कार्यम-नि क्षिरकामिति बुद्ध्या सेवमानोऽष्टुटमावः । अत्र हेतोः प्रथमा । अष्टुटमावः प्रायश्चित्तं प्राप्नोति ।

ज्ञं च दोसमपाणोतो, देहं तुभो निमेषे ।

निदोसं केण दुज्जा, विधायंतो तमाचारं ॥ १९६ ॥

देहं तुभो नाम सुखदोषपरिज्ञानविक्रोऽष्टुटमावः । स्य रागमत्तमानो निषेवने प्रतिसेवने तमेव दोषं विज्ञाना-त् कोविदो गताये आचमन् ममाचमन् केन हेतुना निर्दोषवा-न्, दासक्यामात्रो निर्दोषः, तदुत्थामात्रो निर्दोषवान्, भवेन्, नैव भवन्ति ज्ञावः । तीव्रदृष्टोऽप्ययतनावात् । न खलु जानातस्मादष्टुटमप्ययतनमप्ययतनं तथा प्रवर्त्तते ।

तदेषं दृष्टान्तमिज्जाय पुनर्दोषान्तकयो जनामाह-

एमेव य तुष्ठास्मि वि, अवराहपयस्मि वट्टिया दो वि ।

तस्य वि नहाणुस्त्वं, दशोत्तं दहं दूवेएहं वि ॥ १९७ ॥

यमेवागमनैव प्रकारेण, अनेनैव दृष्टान्तेनेति भावः । द्वावपि जनाः, आत्मात्मकं अर्थापराधयोः । तुम्होऽपि ममानेऽप्यपराधपदे च-रितो, तत्रापि तुम्होऽप्यपराधपदे ज्योतिषि, ततो यथाऽणुस्त्वं शाताचारो गार्थयतनासंहननविशेषाणुरूपं दग्धं, दक्षयति प्र-यच्छति ।

तस्मै प्रायश्चित्तभेदतः प्रायश्चित्तज्ञानेनैव दृष्टाचार्योऽदि-कन्त्वित्यो भेदः कृतः । तदेवमाचार्योऽदिऽर्थापदेऽन्वयेना-थोऽकृपदृष्टान्तवशतो गोतायोऽदिभेदतः आत्ययप्रायश्चि-त्तमात्रं कोपशरीरम् । इदानीमेव एव दृष्टान्तदृष्ट्याभेदतो गतार्थे एव केवलं शाधिपतनात्प्रमुदशयति-

एमेव तु विट्ठतो, निविहे गीयस्मि सोहिनाणं ।

वरुमस्मि उ देहो, दिज्जो लोए वि पुवुत्तं ॥ १९८ ॥

गते गतार्थे प्रविधे त्रिप्रकारे शालनकणवृक्षलक्षणं यत् शाधिपतनात् तद्विषय एव एवाभ्यन्तरादिनक्षत्रयो दृष्टान्तः । तथाहि-यथा कल्पाकल्पयतिपरिज्ञानविकलोऽकल्पनीयमपि कल्पनीयमिति बुद्ध्या प्रतिसेवमानो न दोषवान् जवति । कोवि-दस्तु कल्पाकल्पयो ज्ञानोऽकल्पनीयं प्रतिसेवमानो दोषवान् । एवमहर्था तुल्यं प्रतिसेवमानो वस्तुन तन्मे प्रवृत्तं प्रायश्चित्तं, सममहर्था । बलवृत्तयोः स्तोत्रं, अममहर्था । न चैतद्-न्यायं, यथा लोकपि वस्तुमदृशः पुरुषानुरूपो दृग्दोषो दीयते । तथाह-बालं ब्रूते च महर्था अपराधं करुणऽऽपराध-
६६

त् स्तोको दग्धः, तन्मे महर्था । एतच्च (पुवुत्तमिति) प्रा-ग्वैकम्-“लोकाविहवाणुरवो” । इत्यादिना, ततो न्याय-मन्त्रोदितमिति ।

मन्त्रस्याचार्योपाध्यायभिक्षुणामेव चिकित्सावपय विधिना-मात्रे दर्शयति-

निविहे तमिच्छस्मी, उज्जुयवाउदण साहृणा चेव ।

पसवणमपिच्छते, दिट्ठो भेरिपाण्डि ॥ १९९ ॥

त्रिविधे त्रिप्रकारे आचार्योपाध्यायभिक्षुलक्षणे, त्रिविधकल्प-मानं, गतार्थे इति गम्यते । (उज्जुयवा) अजु संस्कृतेऽमेव व्यापुत्साधुना व्यापुत्साधुना कथं कथम् । इयमेव भावना-आचार्याणां मुपाध्यायानां गीतायां न भिक्षुणां चिकित्सायमाना-नां यदि बुद्धेः प्राज्ञकमेवर्णीयं लक्ष्यते, तदा समीचीनमेव, न तत्र विचारः । अथ प्राज्ञकमेवर्णीयं न लक्ष्यते, अवश्यं च चि-कित्सा कर्तव्या, तत्राजुदन्त्यन्यायं दीयते, तथागतैर्न भिक्षुनां स्फुटमेव निवेद्यते-इदमेवभूतमिति, तेषां तद्विषयं न्याय-रिण, मर्दापस्य चामसंवात् । अगीतायोभिर्ज्ञोः पुनः शुद्धाज्ञां चिकित्सायमानेन कुर्यात् । मुनिवृत्ता यतनां कुर्वन्ति, न चा-शुद्धं कथयन्ति । यदि पुनः कथयन्त्ययतनया कुर्यान्ति, त-दा सोऽपि परिणामस्वादिनच्छन् यत् आवाहाऽदिपरिणाम-नमुदधानं, तर्थात्मकं प्रायश्चित्तमापद्यते तेषां मुनिवृत्ता-णाम् । यद्विनिश्चयिणामनया सोऽतिप्रसङ्गं कुर्यात्समाप्तं कथनी-यं, नाप्ययतना कर्तव्या । अथ कथमपि यतनागतीत्ये निषे-णा ज्ञानं भवेत्, यथा अकल्पिकमानीय मष्टं दीयते इति तदा तद्विनिच्छन् प्रकृष्यते । तथा चाऽह-(पसवणमपिच्छते इति) अकल्पिकमनिच्छत्यगतीत्यर्थे । मष्टो प्रज्ञापना कर्मव्या-यथा म्लानाथं यदकल्पिकमपि यतनय सेवते तत्र बुद्ध्या, यतने यतनया प्रवृत्तदधीयात् दोषोऽशुद्धप्रज्ञात्, सोऽपि च पश्चात् प्रायश्चित्तं शाधिपत्यते, न चऽस्यायदधीयात् दोषो नाङ्गाकल्पेयः, उत्तरकालं प्रयुज्यमयमात्रं त । तथा-हि-चिकित्साकरणतः सन् परिणामार्थमस्ति । निरकालं सेवम् । सम्यग्रभावेनैव कदाचिद्विषये तद्वत् एव मांनो यदि पुनः चिकित्सां न कारयिष्यति ततस्तद्वत्-रणां मृतः मज्जयेतो भविष्यति, असंयतस्य न्यायकर्मस्य चैवमस्माद्वदेन वृद्धेयप्रणामेन विद्वत्तया लक्षणम् । उक्तं च-“अरण्यं बह्विभज्जता, यमं विद्वत्तया कर्त्तव्यमिति ।” एवं प्रज्ञापनां तन्मे कियत् । यः पुनर्बालः स बालत्वात् यथाभावेन कथयेत् । यस्तु बुद्धस्मरणं वास्तिरागमनोऽपि-कल्पनीयः स प्राप्साहोत-मदानुभा । कुत मन्त्रस्याख्यानां, साधय त्वं पदप्रमाणोत्तमाथं तद्विज्ञवचनार्थायमफलमिति । यदि पुनरेवमुत्तमाह्वानाऽपि न भक्तप्रत्याशयानं कतुमि-च्छति, तदा भक्तोपादानार्थं दृष्टान्तः कर्तव्यः । यस्मात् त-स्मि, पोतः प्रवहणे, दृष्ट-नकरणं चाप्रत्यकारः स्वयमेव द-र्शयन्ति । एष शाधासमासाधः ।

साप्रत्यमेनामेव शाधो विवृणोति-

सुच्छाज्ञानेऽपीति, अत्रयणकारणकृद्ग्रे जवे गुरुगा ।

कुञ्जा व अतिपमो, अमेवमाणे व अममाहो ॥ १९० ॥

असीते अगीताये भिक्षोः शुद्धाज्ञाने प्राज्ञकमेवर्णीयानामे, अ-शुद्धेन चिकित्सायमाने यदि अयतनाऽप्ययते, कथ्यते या तदा

मुनिवृत्तानामयतनाकारिणां कथयतां प्रायश्चित्तं भवति
शुक्राश्चर्यानां मासगुरुः । इयमेव भावना-यदि अयतना-
करणतोऽङ्कुरणतो वा ज्ञानं भवति-यथा समाऽशुद्धेन चिकि-
त्सा क्रियते, तदा तेषां मुनिवृत्तमाणां स्वस्वो गुरुकाः । एत-
त्कालमाचारोऽप्रवृत्तिनिषेधाच्च प्रायश्चित्तस्य वा पुनरनिच्छतोऽ-
समाधिप्रवृत्तेरागादाऽऽदौ पारतन्त्र्यापत्तानिपक्षमप्यदेव पृथगातिः ।
यदि वा सांस्तपारणमकत्वादिप्रसङ्गं कुपोतः । अथवा-
चिकित्सायाः प्रतिषेधतोऽकल्पनोपसंभवमिति रोगवृत्तिवशा-
दसमाधिलक्ष्य इत्यतः, असमाहितस्य च कुगतिवशान्न, त-
स्मात्सांस्त्रय यतनया कल्पेयस्य, न च कथनीयमिति ।

सांस्त्रयतं यदुक्तं भवतीति तादृशं दृष्टान्तः कल्पेय इति, तत्र भ-
एशीदृष्टान्तं भावयति-

जा एगदोमे प्रदृश उ भंकी,

सीलपण मा उ करंज कज्जं ।

जा दृब्धज्ञा भंउविवा वि भंती,

न तं तु भोझिं विमल्लदहं ॥ १८१ ॥

या भग्वी गम्भी, एकदेशे क्वचित् अदृढा, सा शीलपणे
नस्याः परिश्रान्तं कार्यतः, तुशब्दे यस्मादर्थः, यतः सा तथा
शीलता भवती करोति कार्यम् । या पुनः संस्थापिता भवती
दुर्बला न कार्यकरणात्मा, तां विपलदहं नैव, तुशब्द एव-
काराद्यो भिन्नकर्मवाद्भव संभवने । शीलयान्तः, कार्यक-
रणाङ्कुरणान् । एव गम्भीरदृष्टान्तः । एतदनुपाखणं पानदृष्टा-
न्तोऽपि भावनीयः ।

तद्यथा-

जो एगदोमे अदृढो उ पोतो,

सीलपण सो उ करंज कज्जं ।

जो दुब्धज्ञो भंउविवा वि भंती,

न तं तु भोझिं विमल्लदहं ॥ १८२ ॥

दाष्टान्तिकेयज्जा ग्वेवम-यदि प्रभूतमायुः संताड्यते, प्रगु-
णीकृतश्च देहः संवयस्यागरेषु समर्थ इति ज्ञायते, तदा
चिकित्सासंयमपरिहायज्ञानाय युक्ता चिकित्सा, अदो न प्रभु-
तमप्येवोदधि वचनात् । यदा स्वायुः संदिश्य, त च प्र-
गुणीकृतोऽपि देहः संवयस्यागरेषु समर्थ इति प्रकाशना नि-
ष्कला चिकित्सति, न चिकित्सा कारयितुमुच्यते ।

आशयः-

भंदेहियमारोगं, पडणो वि न पड्ढो उ जोगाणं ।

डड सेवतो दणो, वड्ड न य मां तहा कज्जं ॥ १८३ ॥

सांक्ष्मिकमारोग्यम् अतिरोगप्रस्तम्भान् । न च प्रगुणाऽपि प्रगुणी-
कृतोऽपि योगात् सत्यसंस्थापारणार्थं करणं प्रत्यक्षः समर्थ इति
जानानो यदि यतनयाऽप्यकल्प्य प्रतिषेधने, तदा स उच्यते
वचने । न च स तथाकथो दणो गीतार्थेन करणीयः, दारि-
कप्रतिषेधनाया दीर्घसंसारमूर्खत्वादिति प्रज्ञाप्यते ।

यदि पुनर्येवमपि प्रकाशयमानो नावबुध्यते, तदा यतनया समा-
धिमुपायाद्वाङ्कुरेयकृतस्यम् । यः पुनरुक्तो मनाक वृद्धो वा
प्रगुणीकृतः सन् तपःसंयमाऽभेदेषु प्रयत्नो भावितेति ज्ञायते
तदा न चिकित्सासंयमपि पथमानं प्रत्येयं ज्ञापना-
काहं अस्थितिं अदुवा अहोहं, ततोविहाणुयु प उज्जमिस्सं ।

गणं व नीरुद्धं य मारविस्सं, माझोवेषीं समुवेइ मुक्खो ॥ १८४ ॥

यो भवान् सखेयमवबुध्यते समर्थो ज्ञानः सञ्ज्ञस्थिति
प्रभूतलोकाप्रमाज्जाऽद्विधा तां योऽवबुध्यते करिष्यामि (अदु-
वेति) अथवा-अस्मत्पथेभ्यः सुयतांऽप्यतश्च द्वादशाङ्गं, द्वात्रिं-
प्रभावकाणि वा शस्त्राणि, यदि वा तपोलक्षितसमन्वितवान्
तपोविधानेषु नामाप्रकारेषु (उज्जमिस्संति) उद्यमिष्येति
उद्यमं करिष्यामि । गणं वा गच्छे वा नीत्या सुमोकया
सारविषयमि शुणैः प्रबुद्धं करिष्यामि । स एव सालम्भ-
सेवी एतैरनन्तरादौ तेरासम्बन्धेन यतनया चिकित्सायामकल्पयामपि
प्रतिषेधमानः समुपेति प्राप्नोति माकं चिकित्सां ॥ १८४ ॥
गतां नामनिष्पन्नो निष्पन्नः । ३५० १ उ १ प्रक ० ।

सम्प्रति सुत्राणापकनिरूपणस्य निष्पत्त्यावसरः, स च सूत्रे सति
भवति । सुत्रं चाऽनुगमे । न चाऽनुगमे द्विधा-सुत्रानुगमो,
नियुक्त्यनुगमश्च । तत्र नियुक्त्यनुगमसंविधयः । तद्यथा-निको-
पनियुक्त्यनुगमः, स्वस्वपक्षिकनियुक्त्यनुगमः, उपोद्धानियु-
क्त्यनुगमस्त्वादयः । तद्यथा-

उदेमे निदेने, य निग्गमं सेवत्तकाणुपुरिमे य ।

कारणपथयल्लक्खण-नए सभायारामाऽणुमए ॥ १ ॥

किं कविहं कस्म कदिं, केमु काडिं केविरेइउ काहं ।

कम्मंतरणमविरुद्धेयं, जवागिरिसप्पामणिरुत्ती ॥ २ ॥

अनयोर्थे आबुध्य कटीकानोऽवमेव, मदर्धत्वात् । सुत्ररूप-
दिकनियुक्त्यनुगमप्रवृत्तौ तत्रस्य भवत्त्वाऽनुगमे, न चावस-
रमास एव, युगपच्च सुत्राऽऽदयः व्रजन्ति । तथा चोक्तम्-“ सु-
त्रं तु ताऽणुमं, सुत्रावगकनो य निष्करोति । सुत्रकास्य-
निज्जु-सत्तया य समं तु वञ्छति ॥ १ ॥

विषयविभागः पुनरयमर्थावमवसानवयः-

होइ कयथो वोणुं, सपयच्छेय जंय सुयाणुमं ।

सुत्तालावगनालो, नामादिवासंविधानाग ॥ १ ॥

सुत्तकास्यनिज्जु-सत्तयाज्जो मेवखो पयथोइ ।

पाये सो विद्य नेगम-नयादिनययोरो डो ॥ २ ॥

आत्राऽऽङ्कुरपरिहारः । सामायिकार्ययमे निष्पत्त्याविति नेह वि-
तायेने । सुत्रानुगमे वाऽस्मत्त्रिणाऽऽदियुगापेने सुत्रमुखाणायम् ।
तच्च सुत्रम्-

जे तिकम्प मासियं परिहारहाणं पदिमेविषा आओएल्ला

अपण्ठिउत्थियं आणोपमाणस्स मासियं, पलिउत्थियं आ-
होपमाणस्स दोमासियं ॥ १ ॥

अस्य व्याख्या-तल्लक्षणं चेदम्-“संहिता च पदं चैव, पदार्थः
पदविग्रहः । चावना प्रत्यवस्थानं, व्याख्या सूत्रस्य पदार्था
॥ १ ॥ ” तत्राऽस्मत्प्रतिपक्षधारणे संहिता । सा चैवम्-“ जे-
निकम्प मासियं ” इत्यदि पाठः । अथुना पदार्थ-यः नि-
ष्पत्त्यासंके परिहारस्थानं प्रतिषेधय आशंस्येत् । अपारि-
कु-इय आलोचयमानस्य मासिकं, परिकुलस्य आलोचयमानस्य
मासिकमिति (१) । अथुना पदार्थः-अस्मिन्प्रस्तावे यथा-
निकायामुक्तम्-“ सुत्रार्थो ” इति उक्तम्, तदुपायितम् । य
इति सवेनाम, आनिर्दिष्टतन्त्रा निर्देशः । निकायां पाञ्चायाम्,
यमनियमव्यवस्थितः कृतकारितानुमोदितपरिहारं भिज्जने इत्ये

पंथीनां निज्जुः "सङ्गिनाऽऽशुंनकः" ॥१२३३॥ इति उपस्ययः ।
यदि वा-नैककः च शब्दस्युपासः-लुप बुद्धिज्ञायाम् । कुप्यति
बुद्धिः नो भोक्तुमस्मृतिः चतुर्गतिरूपेण स्वपरस्मादेति
संप्रदायिनाम् । कुत्तुः शब्दप्रकारं कर्मम्, तं ज्ञानदर्शनचरि-
त्रनयोर्निर्भेदभावेति निज्जुः "पुत्रोदराऽऽशुः" ॥१३॥ १५५॥
इतीकृपणपरासः । मासेन निर्बलं मासिकम् । "तेन नि-
बुधं नः" ॥६॥ १७॥ इतीकृपणः । परिश्रमः परिश्रमः, गुरु-
सूतं गत्वा यत् ननु परिहारविषयम् "अकर्सिच कार०" ॥३॥
३१॥६॥ (प०) इति कर्मणि घञ् । तिष्ठति जन्मः कर्मकलुषिता
अस्मिन्निति स्थानम् । "करुणाऽऽशुः" ॥३॥ ३१॥६॥ इत्यनन्तः
परिहारः स्थानं परिहारस्थानम् विशेषणसमासः । (पञ्च-
संविसेति) प्रतिशब्दो भूशार्थे, प्रकपे वा । संविस्था प्रति-
सेधः । "गतिवन्त्यस्तत्पुद्वयः" ॥३॥ १७॥३॥ इति समासः ।
"अनसत्तुक्चो यत्" ॥३॥ १७॥३॥ इति कश्चो यत्प्रदेशः ।
सुत्रे गतः प्रकृत्यात् । अन्तःचयेत् । लोचुं दृष्टे । युवाऽऽदि-
त्यात् । निज्जुः । आह मयोद्यायम् । आ मयोद्या "जह बालो
जानो" इत्यादिप्रकारेण आश्रित्येत् । यथाऽऽमनस्तथा गुरोः ।
प्रकटीकृत्यात् । यत्तद्वस्तुनस्त्वप्युक्तोऽनोऽत्र तस्येति साम-
र्थ्यादिवर्त्यते । तस्य (पलित्वा चि) कुत्तु कुत्तु कौटि-
ह्यालोनाययोः । परिभवने भावे । परि समन्तात् कुञ्ज-
त्वा कौटिह्यामात्रेण परिकुञ्चय । सुत्रे "रुहच आग्राह्यताम्" ॥३॥
इति विकल्पवचनो रेषकः इतराकारः । न परिकुञ्चय
आग्राहकञ्च, आग्राहकञ्च आश्रित्येत्तद्वस्तुमात्रं मासिकं लघुकं
गुरुकं वा प्रान्तवसानुसारतः प्रायश्चित्तं दद्यादिति शेषः ।
परिकुञ्चय कौटिह्यामात्रेण आश्रित्येत्तद्वस्तुमात्रं मासिकं द-
द्यात्, मायाकण्ठतोऽङ्कस्य गुरुवाप्यभावात् । तथाहि-
यः प्रायश्चित्तप्रालोचयति तस्य यदाप्यत्र दर्शयते । अन्-
त्र मायाप्रत्ययो गुरुको मास इति । उक्तः पदार्थः । अधुना
पदविग्रहः-स च समासो माप्यपेक्षु भवतीति परिहारस्था-
नामस्य परिकुञ्चयेत्यत्र च छट्वाः । स च यथा भवति
तथा दर्शित एव । सप्रति बालनामस्तथा तत्र चादिक आ-
ह-यदि परिहार एव स्थानं ततो द्वयोरेककृत्वात्वात् परि-
हारशब्दस्यैव प्रदणमुच्चयम् । परस्मात्कार्यत्वात्प्रायोगः ।
"उक्तार्थानामप्रायोगः" इति व्याख्या । अत्राऽऽचार्यः प्रत्ययव्या-
सं कर्ताति-स्वमाशङ्क्यं नाम शुद्धशक्तिस्वभावात्तद्वस्तुमात्रं
आधारमात्रमात्रमात्राद्योः । तेनैव ध्वनयति-अनेकप्रकाराणां सा-
म्यं मासिकप्रायश्चित्तं परिकुञ्चनं प्रायश्चित्तं कलत्राद्यवबोक्तव-
कर्ममामिकप्रायश्चित्तव्यवधानाऽऽलोचनयोरानुष्ठानमुपप-
न्नम् । अतोऽत्र स्थानप्रदणम् । पुनरप्यप्यधिकं कार्त्तिकं मासिकं प्रा-
यश्चित्तमधिकृत्याऽऽदिशुत्रोपनिषदः कुतः । अथ मन्-जघन्य-
मिदं प्रायश्चित्तमत एतद्विचित्रं कृतं, जघन्यमप्यमरुदेषु
प्रथमतो जघन्यस्यानिष्ठानुसृज्यत्वात् । तत्तत्प्रत्ययः रात्रिन्दिव-
पञ्चकस्य जघन्यत्वात् ।

अत्र भाष्यकृतं प्रत्ययस्थानार्थमिदमाह-

बुद्धतो भिष्यल्लेखे, मामियमोऽहो ज वषिण्या कपे ।

तस्य पुण इमं दाणं, जहियं आश्रोयणविही य ॥१॥

कदवाप्ययने आदिसूत्रे-"आमे तालपल्ले" इत्यादिकपे
प्रसङ्गमेव प्रकटयन् बुद्धिं यानि बुद्धोऽस्मादेति प्रसङ्गं सूच-
य-"अकीरि-" ॥३॥३॥६॥ इति (प०) वक्ष्यमप्यतस्मिन्,

उपपन्नकृपणमेतत्-नालो वृक्षस्तत्र भवं ताम्रम-ताम्रवृक्षफलम् ।
तस्मादपि प्रायश्चित्तस्य दानार्थविराजोक्त्याविधेयं वक्तुमुप-
कालः, ततो यद्वादी कदवाप्ययने मासिकं प्रायश्चित्तमुक्तं,
तस्य पुनः इत्यादि पुनःशब्दो विशेषणम् । स चमे विशेषेण दात-
यति-तत्र हि सामान्यत एव मासिकं प्रायश्चित्तमुक्तम्,
न दानार्थविराजोक्त्याविधेयम् । इह पुनरप्येवमिति तस्य मा-
सिकस्य प्रायश्चित्तस्यैव दानं भणितमालोचन्याविधेयम् । न
केवलमस्यैव मासिकस्य प्रायश्चित्तस्य, किं तस्यैवमात्रं मा-
सिकप्रायश्चित्तानां तत्रोक्तानां सामान्यत सूत्रस्य प्रवृत्तत्वात् ।

एतत् सप्तपुत्रं वि, सुतेषु कृणे नाम अञ्जयणे ।

जहियं मासियआदिची, तोसं दाणं इहं भणियं ॥३॥

एवमेव क्रमेणैव प्रकारेण, कपे नामान् अथयने यानि शेषाणि
सूत्राणि "सपरिकक्षेयं जवाहिरिप कपेइ हेमन्तिगडात् मासं
वष्यप इह मासकणं भिद्व जगं मासलहुं । एवं निमगशीण वि-
तदा ।" अत्र (सपरिकक्षेये इति) सपरिकक्षेयेऽपि सुनिव-
रणाऽऽदिसमाचिते अथलो प्रायश्चित्तप्रत्ययमात्राद्भिन्ने, उपाश्रये
इति गम्यते । (वष्यप इति) वस्तुम् । शेषं सुगमम् । तथा
"अभिमतिप्रगडाए भद्व जगं मासलहुं ।" अत्र "अभिमति-
गडाए" इति । अभिमतिप्रगडायां पुष्पशिविकज्जारायां वसन्ता-
गिर्यथेः । तत्र शेषावुपायं सूत्राण्युच्चारणार्थानि । तेषु शेष-
ेष्वपि स्पष्टे (जहियं) अशुद्धानुवर्तितोऽप्येवमशुद्धः साम-
र्थ्यात् बोधोऽयं गमयति । शेषसूत्राणामिति प्रभूतत्वात् । ततो-
ऽयमर्थः-यत्र यत्र मासिको आचलिकत्वा (तोसं इति) अ-
त्राऽपि विलोपात् छट्वाः, तद्वत्प्रत्ययं यद्वत्प्रत्ययकृत्वात् ।
तस्यास्तस्या इह आदिसूत्रे दानं प्राणितमुपपन्नकृपणमेतत्-आ-
लोचनार्थमात्रम् ।

उद्वे अपादिचमुत्तुं, निज्यथराणं उद्वे ममक्याया ।

तद्विपं पि हाइ मामं, अपरतो मो उ निष्कपे ॥३॥

पष्ठे पष्ठोद्वेकं, अपादिचमुत्तुं जिनानां जितकल्पिकानां,
स्थविराणां च स्थितिः स्वमाकृता । तत्राऽपि यद्वा जिनानां
स्थविराणां च स्वकल्पस्थानुपपन्नमात्राद्येवमर्थः, ततो ज्ञानं
मामोममममममप्रायश्चित्तम् । तथा चाऽऽह-(अनेको सो व
निष्कपे) स पुनर्तोसां मयोद्याऽतिप्रथमः स्वस्य हस्तव्य-
त्यनुकृपा सामाचार्यानिक्रमत इत्यर्थः । निष्पन्नस्तस्याऽप्य-
स्मिन्नादिसूत्रे दानमालोचन्याविधेयः । अतोऽप्यं
मासिकं प्रायश्चित्तमधिकृत्याऽऽदिशुत्रोपनिषदः कुतः । एव
सूत्रार्थः ॥ ३ ॥

अधुना निर्युक्तिर्भावस्तत्र वक्तुमात्रमाह-

जेति व मेति व केति व, निर्दमा होति एवमाशीया ।

जिकलुस एक्खणया, जेति कए होइ निर्देमो ॥३॥

'जे इति वा' 'से इति वा' कियन्तो नामग्राहं दर्शयितुं
शक्यन्ते । तत्र आह-एवमादिकाः आदिशुत्राद् "एते" इत्यादि-
पि प्रदाद निर्देशा भवन्ति, सामान्यार्थे इति गम्यते । तत्र ये इति
निर्देशो यथा अत्रैव सूत्रे । अत्रैव "जे मं मे" । पर कल्प-
तयणं अवबक्ष्णायणं अत्रैवकाङ्क्षा । "इत्यादि "से" इति
निर्देशो यथा-"से मामसि वा नगरसि वा ।" इत्यादि ।
'के' इति यथा-"के आगच्छद्विक्कपे ।" इत्यादि । सामान्यं च

विशेष निर्दिष्टान्ते "जे" इति निर्देशो कृते त्रिकोभेति निर्देशो, यो भिन्नमर्थे इति तस्य च मित्रोक्तया निर्दिष्टस्य प्रकृणा नामाऽभिनिक्षेपकया कर्तव्या । व्य० १ उ०३ प्र० १ । नि० ७० । (भिन्नानामवस्थानप्रतिषेधनाऽऽनोचनार्थं व्याख्या स्वस्वभावा) (१) अथ कस्य समीपे आलोचना दातव्या । उच्यते-आगमव्यवहारिणः, भुनक्तव्यवहारिणो वा ? । तथा वाऽऽह-

आगमसुयववहारी, आगमनो ढुविहो उ ववहारी ।

केवलमणोहिचोदन-दसनवपुचो उ नायववा ॥ १३५ ॥

"आगमसुयववहारीति" व्यवहारिशब्दः प्रत्येकमनिसंश्लेष्यते । आलोचनाहो द्विविधः । तद्यथा-आगमव्यवहारी, भुनक्तव्यवहारी च । तत्राऽऽगमनो व्यवहारी पट्टिव्यवहारः । तद्यथा-केवली, केवलज्ञानी । (मणोहि ति) पदैकदेशो पदसमुदायोपचा-रात् समुपयोक्तृज्ञानी, अवशिष्टज्ञानी । (चोदयदसनवपुचो इति) पूर्विशब्दः प्रत्येकमनिसंश्लेष्यते । चतुर्दशपूर्वा, दशपूर्वा, नवपूर्वा च । ज्ञानव्याः एते वाऽऽगमव्यवहारिणः प्रत्येकज्ञानिन उच्यन्ते, चतुर्दशाऽऽदिपञ्चमसमुपस्थाऽपि ज्ञानस्य प्रत्येकनुपलब्धत्वात् । तथाहि-येन यथा योऽतिबाराः कृतस्तं तथा सर्वमेते जानन्तीति ।

पम्हुट्टे पविमरण, अपविमज्जतपं न खलु मोरे ।

जइ पविमज्जइ सारे, छुविहोऽपि सारे पिवक्खी ॥ १३६ ॥

प्रत्येको प्रत्यक्षज्ञानी, आगमव्यवहारोपयोग्यः । द्विविधमपि मूलगुणविषयसुखगुणविषय वाऽतिचारमालोचनोपयोग्य । (पम्हुट्टे ति) विस्मृतं भवति । तत्प्रत्येकमनिसंश्लेष्यते प्रतिसारणं करोति । यथाऽऽमुकं तवाऽऽलोचनीयं विस्मृतमिति तदया-लोचयति । केवलं यदि केवलज्ञानाऽऽदिपञ्चमेतन्तु ज्ञानात् तदेव प्राप्तिनः सन् छुट्टापवाशब्दात् सम्पदं प्रतिपद्यते । "वर्तमानत्वादीयं वर्तमानवच्चाः" इति वचनतो भविष्याति वर्तमानविधानात् प्रतिपत्त्यने इति तदा स्मारयति । यदि पुनरेतदवसक्तुति-यथैव भविष्योऽपि सन् न सम्पद्य प्रतिपत्त्यने इति, तदा तत्रप्रतिपत्त्यमानं न खलु नैव स्मारयति, निष्कलपवाहः । सम्पदवृत्तयो हि अगमनागमव्यवहारी । अत एव इत्यामप्यालोचनार्थो यथाज्ञोचकः सत्यमावृते ज्ञान-रूपतस्तस्मै प्रायश्चित्तं प्रयच्छति । अथ न प्रत्यावृत्ततया न प्रयच्छतीति भुनक्तव्यवहारिणः ।

प्राऽऽह-

कल्पकपणी उ सुण, आत्तापौरैति ने उ निवत्तुणे ।

सरिसत्थमपलिउंची, विमरिसपणिमातो कुंकी ॥ १३७ ॥

कल्पप्रज्ञेन दशाधुनकव्यवहारेण शृङ्गोत्राः । प्रकल्पप्रज्ञेन निशीथः । कल्पवृक्षं प्रकल्पवृक्षं कल्पप्रकल्पम् । तदवस्थां निशीथः । कल्पप्रकल्पितः । दशाः कल्पवहाराऽऽदिः स्वस्व-व्यवहाराः । नृपहृदवाद् महाकाष्ठधुनमहाकलानदीध्यातिपुकि-पीठिकाधाराश्च । भुनक्तव्यवहारिणः प्रोच्यन्ते । तत्राऽऽलोचकं त्रिकुण्यस्माद् वारान् आलोचयन्ति । ते श्रेष्ठे हि त्रागव्याऽऽलोचिने-अनेन प्रतिकुञ्चनवाऽलोचनमप्रतिकुञ्चनया वेति विशेष-चं बुध्यन्ते । तत्तस्माद् वारान् आलोचयन्ति । कथमनिसंश्लेष्यन्, उच्यते-प्रथमव्यवहारो मित्रावयमान इव शृङ्गोत्राणि । ततो ज्ञाने-निद्राप्रमादं गतवानहमिति न किमप्यश्रीवमतो भूयाऽप्या-

लोचय । द्वितीयव्यवहारोचिने भणति-न सुपु सत्यावधारितमनुपयोगितावाद्, अतः पुनरप्यलोचय । एवं त्रिविधं व्यापारेषु यदि सद्यश्चामलोचनं ततो ज्ञानप्रत्येकप्राप्तिकुञ्चनमायावी । अथ विसदृशं तर्हि ज्ञानव्यवहारपरिणामतः कुञ्चो कुटिलो मायावी । अथैकं ज्ञेयं वा वारानालोचनादापेन मायावी व्यापारो वा किं नोपलभ्यते, येन बोधवारानन्तर्यम् ? उच्यते-उपलभ्यते परं स्फुटतरौपलब्धानामितं त्रौन्यवारानां वाप्यने । तस्याऽपि च प्रत्ययो भवति-यथाऽहं विमहदभयनेन मायावी ज्ञातिः, ततो मायानिष्पन्नं मासगुरु प्रायश्चित्तं पूर्वं दातव्यम्, तदनन्तरमपराधानमितं प्रायश्चित्तमिति ।

अत्रैवापि दृष्टान्तमाह-

तिथि उ वारा जइ दं-दियस्म पलिउंचीयस्मि अस्सुवमा ।

सुक्कस्म होइ मापो, पलिउंचीतं चिमे वडम् ॥ १३८ ॥

इतिशब्दो नाम कथनपतिः तस्य यथा अय-व्याप्यमितं कर-णमुपरिच्यतमर्कं मायाव्ययोऽप्यायावी चेति परिज्ञानाया-स्वाराणव्यायसुधारण्यनुमासयोगः । एवं भुनक्तव्यवहारिणा-ऽपि अनीकारशब्दयोर्नितं प्रायश्चित्तव्यवहाराद्यमुपस्थितमेव प्रातिकुञ्चनापरो, न वेति परिज्ञानार्थं त्रिग्वारासुधारयितुं संरम्भः । ततो यदा भुनक्तव्यवहारोभित्तिरुच्य आलोचना-प्रदानेनाऽऽगमव्यवहाराभिः प्रथमव्यवहारमप्यगमवर्त्तनं तस्य प्रतिकुञ्चनं कौटिल्यज्ञानं भवति, तदा तस्मिन् प्रतिकुञ्चने ज्ञानोऽप्येवमा अवष्टुष्टान्तः क्रियते । यथा आचार्यः (?) शृणु तावद्विमुदाहरणम्--" जहा कस्मदं श्रेयो एवो । अस्मै सर्ववृक्षवृक्षसंस्तुतो धावणपवणसमर्थो, तस्मै ज्ञानस्य गुणो अजयो सो राया सर्वं सामेतराणो आहोपयति । ताहे सामेतराणो अण्येण्यो सन्नस्य भणित-नश्रेयो कोह वरिम् वडम् । जं नं हरित्ता आगुजं सर्वविहं भाणिय स्यो पुरिमपज्जगरो चिच्छ । तथं सो पवने सक्को हरिउ । एवस्म वडो एवेण पुरिमेण भाणय-जइ सो मारियश्रेयो तो मारिम । ताहे रत्ता भाणय मा अह तस्स वा भवउ वाहएत्त । ततो सो तथं भग्गं । पच्छन्नपदसंक्षिण्णं उद्वेगमाया इषीकाश्च अग्रमागे जुज्जकएदं प्रांतं कृत्वा दिक्कयधरुणं मिहुरे, तेण जामो विहो, इषीका अश्वमहात्थ पतिता रत्ताणि काकगउ-कोऽवहारिणं पुराप्रविष्टे । ततोऽस्मै अस्मै तेण अश्वसमंभ्रणं परिहायइ पनुयत्तजं गमाभणमपि वरमो । ततो विज्झस्म अश्वत्थानो । वेज्झणं पारिविनिज्जणं भाणियं-तन्थि ज्झो कोह रोवो, अश्वसमंभ्रणो कोह सत्तुहा । ताहे वेज्झणं सो आम्हो जमगसमगपुरिमैहि विज्झसल्लेण आपिणावतो । ततो जन्थ एदमं सुक्कं दिह्ठुं, तन्थं पालित्ता अयणीतो सो जुज्जकएदको-मल्लो । जइ सो अस्मै समंभ्रणं न मज्जे सामेतरायाणि नि-ज्झाणं उ पुणेस्समपि तस्य प्रातिकुञ्चनं ज्ञानं भवति तदानीन्त-वष्टुष्टुष्टान्तः क्रियते, व्यभावत एवाव्य सत्यगालोचकत्वात् । तस्य तु शुद्धस्य मासिकं पारिदारस्यानं प्राप्तस्य प्रायश्चित्तं भवति मासः । इतरपि तु कृतप्रातिकुञ्चनस्य तस्यापार्थं मासिकं प्राय-श्चित्तमिदं चान्यद् माथानिषय मासगुरु । इति गाथाधेः ।

यंपति यत्तु-रूप " जइ दंनयस्म " इति तद्विज्ञापयति-

अनुपपत्तः । अमरिम-नित्येयणे दंनो पच्छ ववहारी ।

इयलोउचरियस्म वि, कुं वज्जनां तु दंनेति ॥ १३९ ॥

व्यवस्थेन यस्यादिति उत्पत्तिः, अथैवयोग्यत्वव्यवहार उच्यते, तत्राभ्यधीयते। कारणव्यवहारे अत्यवधानेनैव दृश्यः । इयमत्र भावना-यथा कोऽपि पुरुषोऽप्यव्यायपीडितो राजकरणमुपस्थितो निवेद्यति-अथ देवदत्तनाऽप्यव्यायेन पीडितः । ततः कारणकाः पृच्छन्ति-कथमव्यायः संवृत्तः । सोऽन्यथं कार्येण करणः प्रीतिरनेन, पुनः कथय । ततो भूयः कथयति । ततः पुनरापि श्रो-भूयोऽपि कथय । तत्र यदि निरूपयति धेनुषा सहस्रं यत्किं ततो ज्ञायते-यथा अनेन यथावस्थितः सत्त्वः कथितः । अथ विलक्षणं, ततो ज्ञानानि करणयति, एष प्रतिपुष्टय कथयति; ततः स निरन्तरं यति-किमिति राजकुलप्रेषि ममागतस्यैव सुखा वदन्ति। पूर्वं मायासुखाप्रत्ययं दत्तं ते (पच्छ वचनद्वारे इति) पश्चाद् व्यवहारः कायेने। व्यवहारेऽपि यदि यरो जिनो जयति ततो द्वितीयवैव दत्तकथने। एष दृष्टान्तः । दृष्टान्तिकथोक्तनामाह- (इय इत्यादि) एवमुक्तकारणं लोकां-कारेऽपि वाच्यमालोच्यनादापनेन यत् कुञ्जतो भावा ज्ञानो भवति । ततस्ते कुञ्जतनाथं कुटिलभाव ज्ञात्वा पूर्वमा-भ्यायो निरन्तरं यति-किमिच्छालोचनमासुपरिधनं। सुखा वद-ति । ततः (देवदत्तः) प्रथमतो मायातन्त्रेन मानसगुरु-प्रायश्चित्तेन दृढयति, पश्चाद् यदापन्नं मासिकं, तेन द्वि-तीयवैव दत्तकथनं ।

अथ दारव्यमाशोचनादापनेऽपि कथं भूतव्यवहा-रिणो मायामन्त्रेणैव संवृत्तिः । तत्र आह-
आचार्यो हि परे हि यः, पुण्यापराधद्वयोऽपि यि गिराति ।
नाते कुंविपजायं, परेऽपि नानायां वदन्ति । १४० ॥
आकाराः गुरोरेव न जायवशेषाः, तत्र यः शुद्धस्तस्य स-
र्वेऽप्यकाराः संविज्ञाभावोपपत्तौ जायते, अतएव तु न
सदृशः । स्वरा अणुगोचरतः मुख्यं वृत्ता निष्पन्ना अणु-
गताश्च निरन्तराः, इतरस्य स्ववृत्ता अणुपणु कुञ्जि-
वादाश्च । तथा शुद्धवाणी पूर्वापराऽप्यनुदाहरन्त्य तु पूर्वा-
परावसंवादिता । तत एवं परेऽपि ज्ञानिनः श्रुत्यवधारण आ-
कारैः स्वैः पूर्वापरवादादिनां यतिरन्तरमाऽऽलोचकस्य
कुञ्जतनाथं कुटिलनाथं ज्ञात्वा तथा व्यवहरति; पूर्वं माया-
प्रत्ययेन प्रायश्चित्तेनैव दृढयति, पश्चाद् यदापन्नं मासिकं
प्रायश्चित्तस्यैव निमित्तं भावः ।

हेमासिकं प्रायश्चित्तम्-

जे निश्चु दोमामिथं परिहारद्वयं पदमेवित्ता आशो-
एजा, अपातिउंचियं आशोएमाणस्स दोमामिथं, पति-
उंचियं आशोएमाणस्स निमामिथं ॥ २ ॥

यो निश्चुर्द्वयो मासाभ्यां निर्वृत्तं हेमासिकं परिहारस्थानं
प्रतिपुष्टय आलोचयति, तस्याप्रतिपुष्टय मायामन्त्राया आ-
लोचयतो हेमासिकं प्रायश्चित्तं, शुद्धयति । प्रतिपुष्टयऽऽलो-
चयनस्यैव हेमासिकं, प्रातःकुञ्जतनाथं अथ गुरुमासकं प्रकीर्तय ।
इह हेमासिकं परिहारस्थानमापन्नस्य प्रतिपुष्टयं दृष्टान्तः ।
कुञ्जो नाम तापसः । तद्यथा-“कुञ्जो तापसो, सो फलाणं
अद्यापि अस्ति मनो, तेन नदीं सय मनो मण्डो दिवो ।
मन आणुसामागियं पद्मा खड्गो, तस्स तेण आणुचिया-
हारेण अजारेतेण गेहसं जाय, तेण विजो पुच्छिओ । वेजो
पुच्छि-कि ते खद्यं, जतो सोतो उपाशो । १ ॥ तस्यो भण-क-

लार्हो मोए अस्स न किंवि खद्यं । वेजो भण-कंदापोहि
ते निहिरिसियं सरीरं, सो धयं पियाहि तेण पीयं सुदुररं ।
गिराणीभूतो पुणो पुच्छित्तो विजो । तेण भणियं-सम्मं कदिहि ।
काहियं-सम्मं मे खड्गो । ततो विजोणं संसंहणवमणविरेयण-
कारिहि लङ्गीकसो । इमो उचयओ । जो पालंउंचय तस्स
पच्छिन्नाकारिहा न सक्कं गुणं कांते सम्मं । पुण्ण इयरे सोमं आ-
लोचयंतस्स सक्क ।”

हेमासिकम्-

जे निश्चु तेमामिथं परिहारद्वयं पदमेवित्ता आ-
लोएजा, अपातिउंचियं आलोएमाणस्स तेमामिथं, पति-
उंचियं आशोएमाणस्स चमामिथं ॥ ३ ॥

(जे निश्चु तेमामिथं परिहारद्वयमित्यादि) अत्र व्या-
ख्या पूर्ववत् । तत्र हेमासिकमिति विमिश्रीकृतं निर्वृत्तं हे-
मासिकम् । शेषे तथैव । केवलं त्रयो मासा अयस्थिताः, अथो
मायाप्रत्ययान्तरप्रसन्नतुयो मासो गुरुदीयेने इति वातुमो-
सिकम् । अत्र प्रतिकुञ्जकस्य दृष्टान्तः । तद्यथा-“हो राया-
णो संमामं संमामेति । तस्य एवमस्म रण्यो एव एखो मूरत्तणे-
ण अन्तं य वल्लभो, सो बह्वि सल्लहि सल्लो । ते तस्स सल्ले वेजो
अयणेद, अर्वाणज्जमाणेहि य सल्लहि मोदीय दुक्खमाधिउज्ज ।
तस्यो पक्कमि अथ सल्लो विज्जमाणो वि दुक्खाविज्जामि । स
वेजजस्स न काहते । तादे सो तेण सल्लेण विघट्टमाणेण सल्लं
न गेहद, दुक्खो भवति । पुण्ण तेण पुच्छमाणेण नि-
व्येधे कदिथं । मोणितो सल्लो, पच्छा बल्लवं जानो ।” अत्राप्यु-
पमयः प्रायश्चित्तं ।

चातुर्मासिकम्-

जे निश्चु चातुर्मासिथं परिहारद्वयं पदमेवित्ता आशो-
एजा, अपातिउंचियं आशोएमाणस्स चातुर्मासिथं, पति-
उंचियं आशोएमाणस्स पंचमामिथं ॥ ४ ॥

अस्य व्याख्या प्रायश्चित्तं, तत्र प्रतिपुष्टयानिर्वाहः पञ्चमां
गुरुमासोऽधिको दीयेते इति पाञ्चमासिकम् । अत्र प्राति-
कुञ्जो दृष्टान्तो माहाकारः-“हो भालागारा, को मुदीयारो आस-
णाभूतो सि पुक्काणि बह्वणि आरामानो उंचवाणिता । दीयेण
य कल्लुणं पणं पागडाणि कयाणि । दीयेण न पाग-
डाणि कयाणि । जेण पागडाणि कयाणि तेण बहुजालो खलो,
जेण न पागडाणि कयाणि तस्स न कोइ कयो खलो, तेण
न खलो खलो । पवो जो मूलगुणवरादे, उच्चरगुणवरादे
य न पण्डेइ सो निव्वाणलानं न लहद ।”

पाञ्चमासिकं पागमासिकं च-

जे निश्चु पंचमामिथं परिहारद्वयं पदमेवित्ता आशो-
एजा, अपातिउंचियं आलोएमाणस्स पंचमामिथं, पति-
उंचियं आलोएमाणस्स छमामिथं ॥

(जे निश्चु पंचमामिथं परिहारद्वयमित्यादि) इदमपि
तथैव, नानाव्यामर्ध-प्रतिकुञ्जनाथं परो गुरुमासोऽधिको दी-
येते इति पागमासिकम् । अत्र प्रतिपुष्टिकं मेघदृष्टान्तः । यथा-
“मिषो माज्जिता नामेणो नो वारिस्सिता । एवं तुमपि आशोपर्याप्तं सि
माज्जिता निज्जितं कावं जालोउममदत्तो, पालिउंचोसि मा वि-
पत्तं । भवहि, सम्म आशोपदि ।”

एतानेव दृष्टान्तान् गाथापूर्वाद्यैर्नाम्यकृदाह-

कुञ्चिरे नोहै मास्त्रा-गारं मेहे^१ पलिउञ्चिरे तिण्डाणा (१४१)

हैमासिकाऽऽदिपरिहारस्यानेषु प्रतिकृष्टिषु यथाक्रममिमे
पञ्चस्य प्रतिकृष्टकस्य दृष्टान्तः कुञ्चिकत्वापत्तिः । हैमासिकं
परिहारस्थानमापन्नस्य योषः । चतुर्मासिकं परिहारस्था-
नमापन्नस्य मालाकारः । पाञ्चमासिकं परिहारस्थानमापन्न-
स्य मेघः । (पालिउञ्चिरे ति) प्रतिकृष्टानायां कृतायामाचा-
येण सम्प्रयासोच्य मा प्रतिकृष्टस्य मा प्रतिकृष्टानां कार्य-
रिणुपालस्यः स सख्यक प्रत्यावर्त्तने-भगवन्मिथया मे कुप्यते,
समी चेदना सख्यपालोचयामिनि । ततः स भूतव्यवहारी प्र-
तिकृष्टिने कृते ते तथःप्रत्यावृत्ते सन्ते पुनरपि त्रिन्वारान्
आज्ञोचयति । तत्र यदि त्रिभारि वारैः सख्यपालोच-
यति ततो ह्यनयो, यथा-सख्यपणेय प्रत्यावृत्त इति । तदन-
न्तरं च यदैवं प्रायश्चित्तं दृष्टान्तमिति । अथ त्रिसदृशमा-
लोचयति, ततो भगवन्-अपत्र स खं शोभिं कुरु, नाहं तव
शक्तोऽप्यारुह्या आज्ञोचयति, सङ्काचमजानानः शोभिं क-
र्तुमिति । अथवा शिष्यः वृत्तुति-तपवन् । एतानि मामाऽऽनि
पयमासव्यन्तान् परिहारस्थानानि कुतः प्राप्नोति ? स्मिराह-
(निगद्येण) उक्तमाऽऽदिकृत्वात् स्यात्वात् । किमुक भवति ?
उक्तमासव्यन्तान् यत् अकटाप्रतिस्वित्तना अनाचार-
करणं तस्मादेतानि प्राप्नोति ।

साम्प्रतं पाश्चात्तकं परिहारस्थानसुवमाह-

तेज परं पलिउञ्चियेण वा अपलिउञ्चियेण वा ते चेव
उत्तमास्मा ॥ ए ॥

(तेज परं पलिउञ्चियेण वा अपलिउञ्चियेण वा ते चेव
उत्तमास्मा) तेनेववश्यं तत् इत्यर्थः । ततः पाञ्चमासिकात्
परिहारस्थानात् परमयेनवश्यमेव सप्तम्यर्थप्रधानम्, प-
रस्मिन् वापमासिकं परिहारस्थानं प्रतिस्वित्तं आज्ञोचना-
काले प्रतिकृष्टिने, प्रतिकृष्टतया वा आज्ञोचने इत्यर्थः । ते
एव प्रतिस्वित्तान्परञ्चः स्थिताः पयमासाः, नापिक प्रतिकृ-
ष्टानामितिभित्तमारापयन् । कस्मादिति चेत् ? उच्यते-इह जित-
कर्तव्यस्य-यस्य तौर्यकस्य यावत्प्रमाणमुत्कृष्टं तपःकरणं
तस्य तौर्यं तावदेव शेषवायूनामुत्कृष्टं प्रायश्चित्तदानम् । अर-
मर्त्योक्तस्य तु भगवतो यस्मान्मन्त्रमिति उक्तम् तपः वा-
पमासिकं, ततोऽस्य तौर्यं स्वोक्तदृष्टमपि प्रायश्चित्तदानं प-
यमासा एवेति पायमासिकं परिहारस्थानं प्रतिस्वित्तं प्रतिकृ-
ष्टतयाऽऽज्ञोचयतो नापिकमारापयन्तस्तत्र एव पयमासाः
स्थिता उक्ताः ।

बहुमासिकम्-

जे भिस्सु बहुमां मामिये परिट्टापणं पकिमेविचा
आज्ञोपज्जा, अपलिउञ्चिये आलोपमाणस्म मामियं, प-
लिउञ्चिये आलोपमाणस्म दोमावियं ॥ ६ ॥

यो जित्बहुशोऽपि विप्रभूतिवारानपि, आन्तामेकं, द्वौ वा
वारान्विशिशब्दार्थः । मासिकं पाहारस्थानं प्रतिस्वित्तं आ-
ज्ञोचयेत्, तस्याप्रतिकृष्टयाऽऽलोचयतो मासिकमेकं प्रायश्चि-
तम् । प्रतिकृष्टयाज्ञोचयानपश्चात् शुद्धमासो दीयते इति हे-
मासिकम् । इयमत्र भावना-कनापि गीतार्थेण कारणं अयतनया

अनिवार्यबहुत्वा वा वारान् मासिकं परिहारस्थानं प्रतिस्वि-
तम्, आलोचनाकाले चाप्रतिकृष्टतयाऽऽलोचनं, तस्मै एकमेव
मासिकं प्रायश्चित्तं दीयते, न तु यावतो वारान् प्रतिस्वित्तं
मासिकस्य कृतवत् तावन्ति मासिकानिति, कारणं प्रतिस्वित्त-
नायाः कृतत्वात् । अथ प्रतिकृष्टतयाऽऽलोचनयति ततो द्विती-
यां मामो मायानिषण्णं मुक्कुरियते इति हैमासिकम् । एवं
शेषावयपि हैमासिकाऽऽदिविषयाणि अन्वयानि सुत्राणि ज्ञावनी-
यानि । तत्रैव हेमासिकसूत्रे तृतीयां मायानिषण्णं मुक्कुरि-
यते इति हैमासिकम् । हैमासिकसूत्रे चतुर्थीं मायानिषण्णं
मास इति चातुर्मासिकम् । चातुर्मासिकसूत्रे पञ्चमीं मायाप्रत्यय
इति पाञ्चमासिकम् । पाञ्चमासिकसूत्रे षष्ठीं मायानिषण्णं मुक्-
कुरि-यते इति षष्ठासिकम् । ततः परं वापमासिकं परिहा-
रस्थाने आलोचनाकाले प्रतिकृष्टानायां वा त एव स्थिताः
पयमासा इति ।

अमीमां पञ्चानामपि सुत्राणां सूचकामिदं गाथायाः पञ्चार्कम्-
पंच गमा नेयव्वा, बहुहिं उवस्सकपाहिं वा ॥ १४२ ॥

पञ्च गमाः सूचकारा आनत्याः । कथमस्याह-(बहुहिं इ-
त्यादि) “ उक्कल्लमका ” इति देशीपदमेतत् पुनः पुनः शब्दा-
र्थे उच्यते । उक्तं च- “ उक्कल्लमका सि वा लुजो लुजो वा पु-
णो पुणो ति वा पण्डा ” पुनः पुनः शब्दार्थे वा वारं बहु-
मिवारिविशेषितः बहुश इति; बहु इति पदविशेषिता इत्यर्थः ।

अत्र चेदक आह-

बहुपुण एवण, रामो एककदाथं दोमां उ ।

एवमपीति चोयगं, गीत्यस्य य अजनेनविष्म ॥ १४३ ॥

ननु यूयं न मध्यस्थाः रागद्वेषकरणाः । तथाहि-बहुशः प्रति-
स्वित्तयेनेषु पञ्चसु सूत्रेषु मासिकेषु परिहारस्थानेषु बहुशः
शब्दाविशेषितव्ये एकमेव मासं प्रत्यक्ष्य, हेमासिकेषु परि-
हारस्थानेषु बहुशः प्रतिस्वित्तयेनेष्वेकं हेमासिकम्, हैमासिकेषु
परिहारस्थानेषु बहुशः प्रतिस्वित्तयेनेष्वेकं हैमासिकम्, चातु-
र्मासिकेषु परिहारस्थानेषु बहुशः प्रतिस्वित्तयेनेष्वेकं चातुर्मासि-
कम्, पाञ्चमासिकेषु परिहारस्थानेषु बहुशः प्रतिस्वित्तयेनेष्वेकं
पाञ्चमासिकम् । एवं बहुषु बहुशः प्रतिस्वित्तयेनेषु मासादिषु प-
रिहारस्थानेष्वेकदाये एकैकस्थानकस्य मासिकाऽऽदौनायेनेष्वे-
कं प्रत्यक्ष्य तेषु रागः । आशुषु पञ्चसु सूत्रेषु एकैकदाये एकै-
कवारं यत् प्रतिस्वित्तं मासिकाऽऽदि तस्य परिपूर्णस्य
दानेनेष्वेकं प्रत्यक्ष्य तेषु विषये हेतु एव । तुशब्द एवका-
रार्थः । न च रागद्वेषजनः परेशं शांतिमुपादितुं
क्रमाः, मध्यक प्रायश्चित्तदानाविषयकरणादिति । अत्र स्मि-
राह (एवमस्यादि) अतो चेदक ! एवमादिकेषु पञ्चसु
सूत्रेषु यावत्मात्रं प्रतिस्वित्तं नाप्यभाष्यस्य परिपूर्णस्य दान-
मपीति अमीनाये प्रतिस्वित्तं । यत्पुनर्बहुशः शब्दविशेषितेषु प-
ञ्चसु सूत्रेषु बहुशः प्रतिस्वित्तं, पिमासिकाऽऽदिषु स्थानेष्वेक-
कैकस्थानकस्य मासिकाऽऽदौनायेनेषु गीने गीतार्थे अय-
तस्वित्तं अयतनया प्रतिस्वित्तं । ततो गीतार्थानां तावदेव
प्रतिस्वित्तकस्य भेदादिषु प्रायश्चित्तविधानमित्यर्थः ।

अत्रैवापि दृष्टान्तमाह-

जो जसिएण रोगो, पयमइ तं देइ जेमजं विजो ।

द्वेषाध्यवसानेन मासिकं स्थानं प्रतिसेविनं, तस्य प्रासः परि-
पूर्णो दीयते । अपरेण मन्त्राध्यवसानेन द्वे मासिकं स्थाने प्रति-
सेविते, तस्य एकैकस्य मासस्य अर्धमासं विनाशं शूद्राया
मासो दीयते इत्यादि । ततो भवति मृत्ये रागद्वेषौ । एष सक-
लद्वैमासिकाऽर्धसुमेधु बहुशः सुमेधु च काष्ठाऽपतनप्रतिसे-
विनो रागद्वेषशून्यानि उपयुज्य बहुविस्तरं वक्तव्यम् ।

तदेवम्—“राहर्ति” इत्यक्यत्रम् । अनुनासिकं—अज्ञातमेवयस्मि-
इत्यादि वषाधशयने—गीतार्थनामध्वनि, उपलक्षणमेतत् । अन्ध्यासि-
त्वा कारणान्तरे यद्वचनया प्रतिसेविनं तत्र बहूनि मासिक-
स्थानान्यापन्नानि, तानि चाऽऽलोचनाकाले सर्वोपपत्तिके-
लायामासोच्चिन्ता, शूद्रत्वाऽऽलोचनाप्राप्तविशेषतो ज्ञानानि-
वशेय गीतार्थः, कारणं च प्रतिसेवना कृता परमयत्नया,
ततोऽपतनप्रमङ्गनिवारणार्थं सर्वेणामपि मामानां समवि-
षमनया दिवसान् शूद्राया मास एकमस्ते इत्यः, अगोतार्थो
वा मन्त्राध्यवसानेन बहूनि मासिकस्थानानि प्रतिसेव्य तीव्रेण
वाऽध्यवसानेन प्रतिसेव्य हा दुष्ट मया कृतमित्येवमादिभि-
र्निश्चैरालोचनत्वात्, सोऽप्येकेन युज्यते । तथा गीतार्थोऽ-
परिणामको वा चिन्तयेत् द्वौ मासिकावापसोऽहं कथमेकेन
मासेन शूद्राभिः । ततः भुतव्यवहारी तस्य प्रत्यक्षकषाधर्म-
कक्षसात् मासाभक्तिपयान् विषमन् शूद्राया मासमेकं
प्रयच्छति, यथा द्वयोरेव मासयोः प्रतिसेवितयार्थकस्या-
हंमासमहंमासं शूद्राया इति । एवं हि सर्वेऽपि मासाः स-
फलौकता इति तस्य महती धृतरूपजायते । यस्मात्प्रमद-
वहारी, स न द्वैमासिक प्राप्तय द्वावपि मासौ सफलकरोति,
हि त्वेकं प्रति, द्वित्वेनैव स्पष्टजनि । सह प्रियेज्जानी, ततो
न तच्च जने कस्यः एव शूद्रायाऽहं । यद्वा पुनः तीव्रध्यवसानो
निष्कारणप्रतिसेवितस्य मासोऽऽहंमासश्चैव पापपूर्णं मा-
साऽऽहिकमेव दीयते—

बीमुं दिक्षे पुच्छा, दिष्टौ न तस्य दंलनिर्णयः ।

दंडो रक्त्वा नेति, जयत्र गणौ चैव मेमांश ॥१४७॥

एवं गीतार्थनामगीतार्थानां च कारणे निष्कारणे वा पृथक्
पृथक् प्रायश्चित्ते इत्ते (पुच्छंति) शिष्यःपुच्छति—किं कारणं गी-
तार्थानां कारणे निष्कारणे च विमदगो प्रायश्चित्ते दत्तमिति ? ।
अत्र “हो हो गारुडिय” इत्यस्य व्याख्याया अवसरः ।
स्त्रिराह—(दिष्टौ न तस्य दंडप्रतिपणः) तत्र पुच्छतेन वि-
सदशः प्रायश्चित्तदिने दृष्टान्तो दण्डप्रतिको दण्डो लानो
शूद्रातो येन स दण्डलान्, सुखाऽऽदृशेनान् निष्ठान्तस्य
परिणतः । दण्डलान्, प्राकृतत्वात् स्वाधिक इकप्रत्ययो, यथा
पु पयार्काया इत्यत्र । तेन दण्डप्रतिकेन शूद्रेन दण्डेन राज्ञा
ऽवधौ । यथा तेन दण्डप्रतिकेन राज्ञा राजकार्ये प्रवृत्ताना
माप तेषां दण्डानां रक्षा भवतु, मा यतो शूद्रो कोष्ठाराणां
विनिवारणार्थं, तथा शेषाणां जयजनने च भयोपादृक्ष व्या-
प्त्येवमर्थे रत्नोको दण्डः कृतः, तथा गीतार्थस्याऽऽदृशेण
प्रवृत्तस्यायत्नप्रमङ्गनिवारणार्थम्, अगोतार्थस्य मन्त्राध्यवसा-
नप्रतिसेविनो दुष्टाध्यवसायप्रतिसेविनो वा बहुभिर्दिनैर्दिना
ऽऽलोचनस्य प्रमादनिवारणार्थं मासानां समावषमनया दिव-
सान् शूद्राया मासो दीयते । यथा च न राजा शेषस्य राज-
कार्याप्रवृत्तस्य कोष्ठाराण्युपक्रम्य सर्वोऽऽमना दण्डं करोति,
एव वा निष्कारणप्रतिसेवी तस्य मासोऽऽहिको दीयते ।

अयं के त दृष्टाः, कथं च तेषां राजा दृष्टे कृतवा—

निति तत्कथानकमिदं गाथाद्वयमाह—

दंलतिम् तु पुरातिगे, उविषे पचचपरनिवारंहे ।

जत्तत्तीस तीसं, कुंजगह आगया जेष्ठ ॥१५०॥

कामं ममेव कज्जं, कथयन्तीए वि कीम मे गाहियं ? ।

एव पमादो नृकनं, दस दस कुंभं दलदं ॥१५१॥

परास पयस्वरूपं पञ्चतिशो राया विरुद्धो । ततो तेष पच-
डण रक्षा तस्स पञ्चासणमेषु तिसु पुरंसु निशंरुंका विम-
ज्जिया । गच्छेद । पुराणि रक्खहे । ततोनेसु नथरेसु पसेयं ए
डिया पचतिशराणा ते आगंतुं रोहिवा । नेदि रोहिप-
हि ज्ञाणमसेहि जे ते पुरेसु पयस्स रक्ख कोठागारा
तेहिणो पसेयं पसेयं धणणसस तोसे तीसं कुंभा गाहिया ।
ततो तेहिं सो पचंतिशो राया जितो, आगया रक्षा समीधं
काडियं सव्वे सविथरं । तुठो राया । पुणो तेहिं काडियं—नुज्ज
कज्जं करेहिं धनं गाहियं । रक्षा विरुद्धं—जह एदंति देवो । न
कीरइ ता मे पुणो पुणो उ अएणपयसोयेणदि कोठागारा विसुपे-
डिति, न य अचंति जयं भवति, तस्मा मे दंडा कायवो । एवं
चिन्तिज्जण भणइ—कामं मम कज्जं, तथा यि तुज्जं मए वित्तं
कथा आसं, ततो कयचित्तिहि कीम मे धणं मज्ज गाहियं ? ।
तुज्जं एव पमादो । ततो अणवधपयसंनिवारणार्थं भवति—
एव तुज्जं दंलं—ममं धणं देह । एवं भण्णो राया आगुमाहं
करइ । जेहि कोठागारोदिनो तोसं कुंभा गाहिया, तेषु अण्ण-
उत्तमं धनं सस्स दमकुंभं पक्खवह, वीमं धीमं कुंभा मुक्का ।
“अकुराजोना हेवम—प्रत्यनपयसुगारोधासितं दण्डप्रतिकं
पुरात्रिकं स्थापितं, तेन च प्रत्येकं अकथं । तीसं तीसं कुंभ-
माहंति” विधानविशेषः कुम्भानां प्रहो प्रहणे कृतम् । तत-
स्ते प्रत्यनपुं जित्वा आगतान् दण्डा रक्षां निक्षेपन्तौ
यथा युष्मदकार्याय विनाश कुम्भा शूद्राताः । राजा पऽऽह—कामं
मम रक्कायि, परं युष्माहं मया वृत्तः कृता आसीदिति कृत-
कृतमिः (ने) भवतिः किमर्थं मम धान्यं शूद्रातम् ? युष्माक-
मेव प्रमादस्माद् दृष्टं दश दश कुम्भान् ददत । एव दृष्टान्तः
अयमर्थोपपत्त्यः—

नित्ययग रायाणो, तद्गो दंडा य काय कोड्डो ।

अभिवाहिं तुमहा पुण, अजयपपायारुहं देवो ॥१५२॥

तीक्ष्णरा राजानो राजस्थानीयाः, स्वाध्वो दृष्टाः दण्ड-
स्थानीयाः, कायाः पुधवाकायिकाऽऽदृशः कोष्ठाराणां
कोष्ठाराण्युत्तराः, अशिवाऽऽदृशं कारणानि युक्त्वहः प्रत्यन-
परजुगेण सत्ये वदुद्वहदन्तुस्थानीयानि, अयतनाप्रमादो-
चनार्थं गीतार्थयत्नप्रमङ्गनिवारणार्थमगीतार्थस्य प्रमा-
दनिवारणार्थं सर्वेषां प्रतिसेवितानां मासानां समावषमनया
दिवसान् शूद्राया मासो दृष्टो दीयते इति ।

अत्र पर आह—

बहुवृष्टि वि मामेदि, एगो जइ दिज्जती न पच्छिज्जं ।

एवं वडुं सविता, एकोसि विरुद्धो वोएइ ॥१५३॥

यार्ह गीतार्थस्य कारणं अयत्नया बहुकेवपि मासेषु मृ-
तुनीया सप्तमर्थे प्राकृतव्याजः । प्रतिसेविनेषु एकैवज्ञायमा-
ज्जिन्ता इति कृत्या एको मासः प्रायश्चित्तं दीयते । ततः

इनः प्रभृति वयं बहुनि मासिकाऽऽर्थनि प्रतिसेव्य (एकांसि) एकवेलायां विकटोपध्यामः । तत एकमेव मासऽऽर्थिक लक्ष्यामहे इति चोदयति चोदकः ।

अत्राऽऽचार्ये आह-

मा वय एवं एकमि, वियेमेपो मुवदुए वि मेविता ।
लज्जिसि एवं चोयम !, देतो खल्लादल्लहं ग ॥१५॥

मा बह मा बाहोरेवम्-यदुत सुवदुह्मयि मासिकाऽऽर्थनि स्था-
मानि सेविस्वा प्रतिसेव्य (एकांसि) एकवेलायां विकटोपध्यामो,
येनेवमेकमासिकाऽऽर्थिक लक्ष्यामहे इति । यत्न एवं कुर्वन् चोद-
क ! लक्ष्यसे महान्तमपराध, अन्वतेव कलुकां दद्यान् इव । अत्र
“ कुत्र य खल्लाद ” इत्यस्यावसरः । ठो अन्वतादावच दृष्टान्तः ।
“ एगो अल्लामो संथोलवाणिययो पवे विणिण्ह, सो एकेण
आरभन्तोपेण पवे मणितो । अरे कल्लादवाणिया ! पवे
देह । तेण सक्साएण न दिव्वा । अजे जणति-धोवा दिव्वा ।
ततो तेण कसिएण आरभन्तोपेण कल्लादल्लिक्क दद्यान् दिव्वा,
उक्कमा दिव्वेति बुत्तं भवति । बाणियएण चितियं-जह
कल्लमि ना मे एस दुमितो मरेत्ता । तद्धा व चोयए
वरनिउज्जाभणं करमि । एवं चित्तिक्कण उट्ठिता इत्यो से मे-
विस्वो, वत्थुयत्तं से विण्ण, पत्तुसु पट्ठिओ-बहुं च से तं-
बासे दिव्वा । बारजउपोहो पुच्छइ-कि कारणं तुमं न कट्ठो,
पच्छुद्धं ममं पुपसि ? पाएसु य पकिस्सि ति ? बाणियएण भणियं-
अहम् विस्व सव्वकल्लादायमेरिसा वेव वित्थी । आरभ-
न्तोपेण चितियं-लद्धो मए जीवणोवाओ । ततो पुणो चितियं-
नारिसमस्स कल्लुगं इमि, ओ मे अद्विहं करेत्ता । ताहे तेण
एगमस्स उक्कुरस्स खल्लादगस्स अजुगा दिव्वा । तेण मारितो ॥”

एतद्वचाऽऽह-

खल्लादगमि खल्लुगा, दिव्वा तंवास्सियस्स एगेण ।

सकारिता जुवसे, दिव्वं निदिएण वारविता ॥ १५॥

एकत आरभन्तोपेन ताम्बूलिकस्य शिरसि अन्वतेव क-
लुका दद्यान् दिव्वा, तत्तस्तेन वणिजा ताम्बूलिकेन सत्कार्यं
तस्मै वल्लपुगसं इत्थम् । इतिथेन अन्वटाटेन अपरोदितो मारि-
तः । एव दृष्टान्तः ।

अथप्रथोपनयः--

एवं तुमं पि चोयम !, एकमि पदिसेवित्ठम मासेण ।
मुच्चिहिमि बिद्वग्ं पुण, लज्जिहिमि मूलं तु पच्छिन्तां ॥ १६॥

एवं स्वमपि चोदक ! (एकांसि) एकं वारं बहुनि मासिका-
नि प्रतिसेव्य एकवेलायां सर्वोपध्यामोचितानि मासे-
न मुक्तो द्वितीयवारं मुनेष्व प्रतिसेव्य तथाऽऽल्लोचयन् लज्जि-
तस्वनायो मूलं, तुलाध्वत् ऊर्ध्वं वा, लक्ष्यसे, यथा लक्ष्यवात्
आरजतो मरणम् । अथवा स्व आरभन्तोपेन एकं मरणं प्रा-
प्तवान्, त्वं पुनः संसारि अनेकानि मरणानि प्राप्स्यसि, त-
स्मात्प्रतिसेवकपरिणामानुपेक्ष एव प्रायोज्यस्तद्दानवार्थनो-
ऽल्लोचनमात्रविशेषः कृत इति नाम्थया प्रमाजनीयः ।

एतद्वचाऽऽह-

असुहपरिणामजुसे-ए सेविए होइ एगमामो ल ।

दिव्जइ य बहुसु एगो, सुहपरिणामो जया सेवे ॥ १७॥

असुहपरिणामजुकेन सेविने निष्कारणमयतनया प्रतिसे-
विनेत्यर्थः । एकस्मिन् मासे एको मासः परिपूर्णां दीयते,

दुष्टाध्यवसायेन प्रतिसेवनात् पुनः प्रत्यावृत्तेरभावात्, यदा
पुनः सुहपरिणामः सेवते, पुष्टमाश्विनमासस्य प्रतिसेवते
इत्यर्थः । दुष्टाध्यवसायेन सेविता पश्चात् बहुमन्त्रित्वं करो-
ति, तस्य बहुवपि मासेषु प्रतिसेविष्येको मासः दीयते ।

इदं काश्चिद्वद्वद्वदानादारमानमपञ्चजनास्थानं कुञ्जितं
मन्यते, तं प्रति दूरद्वानादानफलमाह-

दिएणमद्विओ दंको, सुहद्वज्जणणो उ दांएह वग्गणं ।

साद्वणं दिणं सुहो, अद्विणं सुख्खं गिहत्थाणं ॥ १८॥

ठो वगीं । तथाया-साधुवगीं, गृहस्वधर्माश्च । तयोद्वयोर्बो-
योर्द्वयोर् इत्थोऽद्वत्तश्च यथायोगं सुखदुःखजननः । तत्र
साधूनां दत्तः सन् दूरम् सुखः सुखहेतुः, अद्वः सन् दुःख-
कारणमिति सामर्थ्याभ्यस्तः । गृहस्थानामद्वत्तः सन् दूरम्
सुखं सुखावहः दत्तः सन् दुःखावह इति सामर्थ्यात् प्रत्येयम् ।

कस्माद्वैवमिति चेद्वत् आह-

उत्थियदंको साद्व, अचिरेण उवइ मामयं ठाणं ।

सो विपयसुण्णियदंको, संसारपपट्ठो हाइ ॥ १९॥

उत्थियदंको गिहत्थो, अमणवमणविरहितो बुद्धो हाइ ।

सां च्चियसुण्णियदंको, असणवमणजेगवं हाइ ॥ २०॥

उज्जुन उत्पाटितो गृहीतो दम्भो येन स उज्जुनद्वरम्
साधुरचिरेण स्तोकेन काञ्चिन्नेपेति शङ्कितं स्थानं, प्रायश्च-
त्तप्रतिपत्त्या अतीवारमहापगमकरणत उत्तरांतरविद्युत्सं-
यमज्ञाभ्याम् । स एव साधुरनुकुलद्वयः संसारप्रवर्तको भवति,
अनीवारजातस्य संसारकारणत्वात् । तथा-उज्जुनद्वरम् गृह-
स्थोऽशनवसनविश्रान्तो ज्ञानवश्यापरिहृतो दुःखोज्जवति
स एवाजुज्जुनद्वरम् अशनवसनज्ञानमगवान् जवति ।

सुत्रम्-

जे भिक्खु मासियं वा दोमामियं वा तेमामियं वा चउ-
मामियं वा पंचमामियं वा तेसिं परिहाराणाणां अमयरं
परिहाराणां पदिसेविता आलोएज्जा, अपपिण्ठिचियं
आलोएपमाणस्स मासियं वा दोमामियं वा तेमामियं वा
चउमामियं वा पंचमामियं वा, पलिठिचियं वा आलोएमा-
णस्स दोमामियं वा तेमामियं वा चउमामियं वा पंचमा-
सियं वा छुम्मासियं वा, तेण परं पडिठोचिए वा अपलि-
ठिचिए वा ते चैव छुम्मासा ॥

(जे भिक्खु मासियं वा दोमामियं वा तेमामियं वा इत्यादि, यो
भिक्खु मासिकं वा द्वैमासिकं वा त्रैमासिकं वा चातुर्मासिकं वा
पाञ्चमासिकं वा षाण्मासिकं वा सप्तमासिकं वा अष्टमासिकं वा
पारिहाराणां पदिसेविता आलोएज्जा, अपपिण्ठिचियं आलोएपमाणस्स मासियं वा दोमामियं वा तेमामियं वा चउमामियं वा पंचमामियं वा, पलिठिचियं वा आलोएमा-
णस्स दोमामियं वा तेमामियं वा चउमामियं वा पंचमा-
सियं वा छुम्मासियं वा, तेण परं पडिठोचिए वा अपलि-
ठिचिए वा ते चैव छुम्मासा ॥)
जे भिक्खु मासियं वा दोमामियं वा तेमामियं वा इत्यादि, यो
भिक्खु मासिकं वा द्वैमासिकं वा त्रैमासिकं वा चातुर्मासिकं वा
पाञ्चमासिकं वा षाण्मासिकं वा सप्तमासिकं वा अष्टमासिकं वा
पारिहाराणां पदिसेविता आलोएज्जा, अपपिण्ठिचियं आलोएपमाणस्स मासियं वा दोमामियं वा तेमामियं वा चउमामियं वा पंचमामियं वा, पलिठिचियं वा आलोएमा-
णस्स दोमामियं वा तेमामियं वा चउमामियं वा पंचमा-
सियं वा छुम्मासियं वा, तेण परं पडिठोचिए वा अपलि-
ठिचिए वा ते चैव छुम्मासा ॥)

अथ शिष्यः प्राऽह-

कमिणाऽऽनो बणा पदे, विष्ट बहुमो नि सेवि मरिसा ।

सुखी संजोगो पुण, तत्थं एतिम सुच बद्धी वा ॥ १६ ? ॥

आदिमानि पञ्चापि सकलसूत्राणि सकलसूत्रसामान्यादेकं प्रथमसूत्रं विवक्षितं, द्वितीयाणि पञ्च सूत्राणि बहुशः शब्द-विशेषितानि बहुशः शब्दविशेषितत्वाविशेषात् द्वितीयं सूत्रम् । तत्र प्रथमसूत्रं कृत्स्ना आरोपणा कृता । इदमुक्तं भवति- यत् प्रतिसेविनं तत्सर्वं परिपूर्वं कृतं, न पुनः काञ्चिदपि तन्माम्मुक्तमिति । द्वितीयं सूत्रं बहुशोऽपि सेविनं प्राक्सिद्धाऽऽनो परिहारस्थाने ज्ञेयत्वा आदिः सदृशी प्रथमसूत्रगमसदृशी हता । एवं प्रथमे द्वितीये च सूत्रे गतेऽयं तृतीयसूत्रगमः किं प्रसिद्धार्थमारब्धः ? आचार्य आह- (संजोगो इत्यादि) तृतीयसूत्रसूत्रे संयोगः पञ्चपरात् उपदर्शितः । पुनः शब्दो विशेषणार्थः । स चैतादृशनिष्ठ-पञ्चानामादिसूत्रगमनां संयोगाङ्गानामर्थं तृतीयं सूत्रमारब्धमिति । तथाहि-पञ्चानां पदानां दश द्विकसंयोगे भङ्गाः, दश त्रिकसंयोगे, पञ्च चतुष्कसंयोगे, पञ्च पञ्चकसंयोगे । तत्र योऽभावः पञ्चकसंयोगे सोऽनेन सूत्रेणात्र साक्षात् गृहीतः । तथा आह- तत्थं एतिमसुच ति । तत्र तेषु द्विकसंयोगाऽऽदित्रिकसु मध्येऽस्तिममः पञ्चकसंयोगोऽप्येताऽभक्तः सूत्रेण गृहीतः । विनक्तिषोऽत्र प्राकृतः स्यात् । अथ्य प्रदुगादितरेऽपि सर्वे भङ्गाः गृहीताः । किं मिश्रयेन आह- (बद्धी वा) वाशब्द उपमायै, बद्धीयन् । यथा बद्धी अग्रे गृहीत्या समाकृष्टा सर्वा समूहा ममथवा समाकृष्टा भवति, एवमेतन्- अत्रयं पञ्चसंविधा आलोच्य, अप्रतिबंधि- आलोच्यमाणस्य मासिष्यं वा दोमासिष्यं वा, पालिचिष्यं आलोच्यमाणस्य दोमासिष्यं वा तेमासिष्यं वा ॥१॥ एवं जे निक्खु मासिष्यं वा तेमासिष्यं वा ॥२॥ जे निक्खु मासिष्यं वा चउमासिष्यं वा ॥३॥ जे निक्खु मासिष्यं वा पंचमासिष्यं वा ॥४॥ जे निक्खु दोमासिष्यं वा तेमासिष्यं वा ॥५॥ दोमासिष्यं वा चउमासिष्यं वा ॥६॥ दोमासिष्यं वा पंचमासिष्यं वा ॥७॥ जे निक्खु तेमासिष्यं वा चउमासिष्यं वा ॥८॥ तेमासिष्यं वा पंचमासिष्यं वा ॥९॥ चउमासिष्यं वा पंचमासिष्यं वा ॥१०॥ त्रिकसंयोगे दश भङ्गा इमे । तद्यथा- " जे निक्खु मासिष्यं वा दोमासिष्यं वा तेमासिष्यं वा एयं परिहारदुष्पाणमजयं । " इत्यादि ॥१॥ जे निक्खु मासिष्यं वा दोमासिष्यं वा चउमासिष्यं वा ॥११॥ मासिष्यं वा दोमासिष्यं वा पंचमासिष्यं वा ॥३॥ मासिष्यं वा तेमासिष्यं वा चउमासिष्यं वा ॥४॥ मासिष्यं वा पंचमासिष्यं वा ॥५॥ मासिष्यं वा चउमासिष्यं वा पंचमासिष्यं वा ॥६॥ दोमासिष्यं वा तेमासिष्यं वा चउमासिष्यं वा ॥७॥ दोमासिष्यं वा तेमासिष्यं वा पंचमासिष्यं वा ॥८॥ दोमासिष्यं वा चउमासिष्यं वा ॥९॥ दोमासिष्यं वा पंचमासिष्यं वा ॥१०॥ पञ्चचतुष्कसंयोगे भङ्गा इमे- " जे निक्खु मासिष्यं वा दोमासिष्यं वा तेमासिष्यं वा चउमासिष्यं वा एयं परिहारदुष्पाणमजयं परिहारदणं " इत्यादि ॥१॥ जे निक्खु मासिष्यं वा दोमासिष्यं वा तेमासिष्यं वा पंचमासिष्यं वा ॥११॥ मासिष्यं वा दोमासिष्यं वा चउमासिष्यं वा पंचमासिष्यं वा ॥३॥ मासिष्यं वा तेमासिष्यं वा चउमासिष्यं वा पंचमासिष्यं वा ॥४॥ दोमासिष्यं वा तेमासिष्यं वा चउमासिष्यं वा पंचमासिष्यं वा ॥५॥ " बस्येकः पञ्चकसंयोगे स भङ्गः साक्षात् सूत्रे

गृहीतः सूत्रम्- " बहुसो वि एमेव ति । " यथाऽऽदिमसकलसूत्रपञ्चकसंयोगप्रदर्शनेन तृतीयं सूत्रमुक्तम् । एवमेव अनेनैव प्रकारेण बहुशः शब्दविशेषितत्वाविशेषात् सूत्रपञ्चकसंयोगप्रदर्शनेन परं " बहुसो वि " इति पदविशेषितं चतुर्थं सूत्रं वक्तव्यम् । तद्यथा- " जे निक्खु बहुसो मासिष्यं वा बहुसो दोमासिष्यं वा बहुसो तेमासिष्यं वा बहुसो चउमासिष्यं वा बहुसो पंचमासिष्यं वा एयं परिहारदणं अजयं परिहारदणं बहुसो पारसेविता आलोच्य, अप्रतिबंधिष्यं आलोच्यमाणस्य मासिष्यं वा दोमासिष्यं वा तेमासिष्यं वा चउमासिष्यं वा, पालिचिष्यं आलोच्यमाणस्य दोमासिष्यं वा तेमासिष्यं वा चउमासिष्यं वा (१) दुष्पाणमिष्यं वा तेन परं पालिचिष्यं वा अप्रतिबंधिष्यं वा तेनैव दुष्पाणम् ॥ " इति ।

पक्षेव नियुक्तद्वयम्-

जे भिक्खु बहुमो मा-मियाईं सुचं विमासियव्वं तु ।

दोमासियेतेमासिय-कयाईं एगुत्तरा बुद्धी ॥ १६२ ॥

(बहुमो इति) अत्रभूतिः, न केवलं बहुशो मासिकामि, किं तु (दोमासिष्यतेमासियकयाईं इति) दोमासिकामि तेमासिकाम्याप च बहुशः प्रतिसेवनया कृतानि, उपलक्षणमेतत्-आतुमासिकामि पाञ्चमासिकामि लक्ष्य्यानि । एवंयं सूत्रं विभाषितव्यम्, बहुशः शब्दविशेषितत्वाविशेषात् सूत्रपञ्चकसंयोगानवश्यम्- (एगुत्तरा बुद्धी) द्विकाऽऽदिमसंयोग-चिन्तायां पदानामेकोत्तरा बुद्धिः कस्यया । एतेनाप्राप्य द्विकाऽऽदिमसंयोगाङ्गा लक्ष्य्या इति व्यापितम्, सूत्रस्य तथा स्थितत्वात् । तथाहि-अस्तिममः पञ्चकसंयोगानिष्येषां भङ्गः सूत्रेण साक्षात्पुनः । अथ्य अदुष्टादिमा अपि द्विकसंयोगाऽऽदिमभङ्गा बद्धीष्टान्तात् गृहीता अवसेयाः, ते च सर्वसंख्या बहिर्गताः, द्विकाऽऽदिमयोगे वैकैकं सूत्रमप्यनेन चतुर्थेन सूत्रेण पद्विहातिष्यं सूत्रार्थं सूचितानि, तृतीयेनापि सूत्रेण पद्विहातिष्यं सर्वमालंभितानि सयोगसूत्राण्यं द्वापदुष्टात् पञ्चाऽऽदिमानि सकलसूत्राणि, पञ्च च बहुशः शब्दविशेषितानि सर्वसंख्या द्वापदुष्टा सूत्राणि । एतानि च उद्धाता-नुद्धाताऽऽदिविशेषगताहितानि उक्तानि ।

साप्रतमेतेषामेवोद्धाताऽऽदिशपपरिहारायैभिर्दमाह-

उत्तायमपुष्पाए, मूनुत्तर दण्ण कपता चेव ।

संजोगा कायव्वा, पत्तये भीसगा चेव ॥ १६३ ॥

उद्धातं लघु, अनुद्धातं गुरु । उद्धाते, अनुद्धाते । तथा- (मूनुत्तर) मूलसूत्रापरार्थः, (उद्धात) उत्तरसूत्रापरार्थः । तथा यै, कलपयन्त्यै कल्पे चैव, संयोगा अग्रतरोदिनाः कल्पेभ्यः भिन्नतयाः । कथमप्यह-अप्येकमेककालिन् उद्धाताऽऽदिमिभक्त्या च उद्धाता उद्धातसंयोगानिष्येषाः । उपलक्षणमेतत्, ते न केवलं संयोगाः, किं त्वाद्विमाप्य दश सूत्राणि उद्धाताऽऽदिविशेषगताहितानि । ततोद्धाताविशेषगताहितानि (जे निक्खु उच्छाहं मासिष्यं परिहारदणं पालिचिष्यं आलोच्य-एयं) इत्येवमादिमानि पञ्च सकलसूत्राणि, पञ्च बहुशः शब्दविशेषितानि, बहिर्गतामृतीयसूत्रसूचितानि, बहिर्गतामृतीयसूत्रसूचितानि, सर्वसंख्या द्वापदुष्टाः सूत्राणि वक्तव्यानि । एवं द्वापदुष्टाः सूत्राणि अनुद्धातिमानि, अनुद्धातिमिष्येषां धानेन वक्तव्यानि तद्यथा- (जे निक्खु मयुच्छाहं परिहारदणं पालिचिष्यं आलोच्य-एयं) एवमेतेतत्को द्वापदुष्टाः । सूत्राणां सर्वसंख्या पद्विहातं सूत्रादम् । अत्र च त्रिशद्व्यं-

सम्मतमेतेषां सुशायाम्बावयमेतकलितमङ्गः
सन् शिष्यः पुच्छति-

अहं मये बहुमो मा-मियाई सेविषु बहुई ठवरि ।

तह हेट्ठा परिहायइ, दुविहं तिबिहं च आम्ति ॥१६५॥

इह मासिकद्वैमासिकाऽऽदिप्रार्थनायाश्चिताऽऽप्यतिः प्रतिसेवकपरि-
णामानुक्त्या, ततोऽहं मन्ये चिन्तयामि-यथा येन प्रकारेण बहूनि
मासिकानि प्रतिसेव्य कदाचित् मासिकमेव प्रायश्चित्तमा-
पद्यते, मन्दाध्यवसायेन प्रतिसेवनम्, कदाचित्पुनरि बर्द्धते ।
तद्यथा-कदाचित् द्वैमासिकं तामेणाध्यवसायेन प्रतिसेव-
नायाः कारणात् त्रैमासिकं यावत् चारमासिकं वा कदाचि-
द्विद्विषाध्यवसायेन प्रतिसेवनात्, तच्छेदं वा, कदाचित् मूं
वा, यावत्कदाचित्पाराञ्जितं वा । तथा तेन प्रकारेणाध्यस्ता-
पि परिहीयते इतिमुपगच्छति । तद्यथा-मासिकं प्रतिसेव्य
कदाचित्प्रतिमासमापद्यते, कदाचित्पञ्चाशद्विशतिराश्विंश, वा-
चतु रात्रिभिरवपञ्चकम् (कुविहं तिबिहं चेति) द्विविधौ प्रकारौ
मासलक्षणं यस्य तत् द्विविधं, द्वैमासिकमित्येव । तत् एवं
त्रिविधं त्रैमासिकं, चतुष्टयं चानुमौलिकं वाञ्छमासिकं वा-
चमासिकं च प्रतीत्योक्तस्यैव प्रायश्चित्तबुद्धिर्होता भवत्येव । त-
द्यथा-द्वैमासिके कथानि प्रतिसेविते कदाचित्छेदं द्वैमासि-
कमापद्यते, कदाचित् त्रैमासिकं, कदाचित् चानुमौलिकम्,
एवं यावत् पाराञ्जितम् । अध्यस्ताकानि, एवं त्रैमासिकं प्रति-
सेव्य कदाचित् मासिकं प्रायश्चित्तं जनने, कदाचित् निष्क-
मासलक्ष्यं, एवं यावत् पञ्चरात्रिमेवमासं (एवं त्रैमासिकचानुमौलि-
कमाञ्चमासिकवाचमासिकेभ्योपि भावनीयम् । तथाऽऽचार्य-
आह-(आम्ति ति) आम्तशब्दाऽनुमती, सम्मतमेतद्भस्माकं
सर्वमिति ज्ञातः ।

केण पुण कारणेण, निपपन्नताणि काणि पुण ताणि ।

निण जाणंति उ ताहं, चोयण पुच्छा बहु नाहं ॥१६६॥

शिष्यः पुच्छति-केन पुनः कारणेन मासिकाऽऽदौ प्रायश्चित्त-
स्य बुद्धिर्हानी वा नयतः ? । आचार्य आह-आत्र कारणाणि
त्रिमण्डलानि सर्वेहोपरिहाणि । कथानि पुनस्तानी चेत् ? । उच्यते-
त्रिमण्डलानि त्रैमासिकानि । तथाहि-रागाद्यवसायानां चोपेयवि-
बुद्ध्या, यदि वा सिद्ध्यापादकस्यैव पञ्चाद्विबुद्ध्या मासिकप्रति-
सेवनमाप्युत्तरोत्तरप्रायश्चित्तमुत्तिष्ठति । तथा प्रथमत एव
रागाद्यवसायदानिर्वाता वा, यदि वा पञ्चात्- " हा डुडु कयं हा
डुडु करियं डुडु अमुमयं नेवा " इत्यनुपायकारणतो मासिकव-
त्प्रत्येकनायामपि भिन्नतः पञ्चविंशतिर्वा त्रिविधं वा । एवम-
प्येवमन्वात् प्रायश्चित्तदानमेवति । ततो रागद्वेषहर्षाऽऽदिभ्यश्च
बुद्धिनिमित्तं कारणानि । पुनः शिष्यः पुच्छति-ननु यदि
प्रायश्चित्तबुद्धिर्हान्युप रागद्वेषहर्षाऽऽदिनि बुद्धिनिमित्तं कार-
णानि, ततस्तानि प्रतिसेवकगतानि परमार्थतो जित्वा एव, तु-
साधु एवकाराणो निमग्नमन्त्राद्यं संभवते । कथंयवधिमनः
पर्यवधानानि ननुईश्वरशानपुर्विणो ज्ञानमि केवहाऽऽदिब्रह्म-
वात् ? । आह-ऽऽचार्यप्रतिसेवनम-तेऽपि ज्ञानमि तदुपरिबुद्ध्या-
वसमाप्यतः । तथाहि-तेऽपि चारमयमात्रोक्तं हावयतः पुनोप-
देशानुसरणतोऽवबुध्यते रागद्वेषाऽऽद्यवसायवसानामां बुद्धि-

हानि चेति । (चोयण पुच्छा बहु नाहं ति) बहुसः तद्विधिविनेषु
सुषेपु बहुशब्दाऽऽस्ति तमर्थतो हातुम् ।

आदकस्य पुच्छा-यथा-अमयम् । । तेषु तेषु सुषेवपातस्य
बहुशब्दस्य कोऽर्थ इति ? । आह-

तिबिहं च होइ बहुणं, जहन्मयं पविज्जं च उक्कोसं ।

जहणं तिमि बहुगा, उक्कोसं पंच सुलसीया ॥१६७॥

त्रिविधं बहुकं भवति । तद्यथा-जघन्यं, मध्यमं, उत्कृष्टं च ।
तत्र जघन्येन त्रीणि बहुनि । किमुक्तं जघति ?-जघन्येन त्रयो मा-
सा बहवः, उत्कर्षतः पञ्चमासशतानि चतुरशीनानि चतुरशी-
त्यधिकानि । एतेषां मध्ये यानि प्रायश्चित्तस्थानानि चतुराशीनि
यावत्पञ्चशतानि इत्यशीत्यधिकानि तानि मध्यमतः ।

संप्रति यथा प्रायश्चित्तं दीयते तथा भगनीयम् । तत्र मासाद्वा-
रज्यं यावत् वयमासास्तावत् स्थापनाऽऽरोपणाऽऽतिरेकेणापि
सूत्रमेव दीयते, ततः पराण तु यानि सप्त मासाऽऽदीनि प्रा-
यश्चित्तानि मध्यमानि, उत्कृष्टं च वयमायश्चित्तं तत् स्थापनाऽऽ-
रोपणप्रकारमेव दीयते इति, तदप्रतिपाद्यपञ्चाह-

उवणासंचपरासी-माणौ पृथु य कित्तिवा मिष्ठा ।

दिद्धा निसीदनामे, सव्वे वि तद्वा अणायारा ॥१६८॥

स्थापयते इति स्थापना-व्यवसायेनाऽऽरोपणप्रकारेण सूची-
भूतेभ्यः संवयमासेभ्यो ये शेषा मासास्तेषां प्रतिनियतद्वि-
सपरिमाणतया स्ववस्थापनम् । स्थापनाप्रमाणं आरोपणाधि-
शुद्धानां छह्ठया, परस्परमनयोः संवेद्यात् । तत्र आरोप्यते
इत्यारोपणा, बहुवसायेन गणितप्रकारेण संवयमासानां
वदन्तु मासेषु समविविधमनया प्रतिनियतद्विविधप्रहणतोऽव-
वस्थापनम्, ताव्यां स्थापनाऽऽरोपणाभ्यां संवयनं संकल्पनं सं-
वयः । किमुक्तं भवति ?-यथा मासानामुपरि प्रतिसेवनया
कृतायां कुतोऽपि मासात्पञ्चदश रात्रिभिराश्विनि, कुतोऽपि द्वाद-
श, कुतोऽपि पञ्च शुद्धानां स्थापनाऽऽरोपणविधानेन वयमासपूरणं
संवयः । तथा--(रासि सि) एष प्रायश्चित्तसाराः कुत उ-
त्पद्यते ?, इति वक्तव्यम् । तथा मामानि प्रायश्चित्तस्य वक्त-
व्यानि, यथा प्रथमतोऽपेकृतस्तीये प्रायश्चित्तमानं स्ववसरः,
मध्यमासमष्ट मासाः, तथा चरमस्य वयमासाः । तथा प्रम-
बः प्रायश्चित्तदाने कथामिहः कथमित्यनुत्तयो वक्ष्यते । त-
था-(कित्तिवा सिद्धा इति) कियन्तः कस्य प्रायश्चित्तत्रे-
दाः सिद्धा इति वक्तव्यम् ? । तथा एते सर्वेऽपि प्रायश्चि-
त्तमेवा ह्यहा मिशीयनामि मध्यम्येन, कथंवलमेन, किं तु त-
था सर्वेऽप्यनवाहारा अनीकारा अतिक्रमाऽऽद्यो मिशीयना-
मि ह्यहाः । एष द्वारगाथासंक्षेपायः ।

संप्रति प्रतिष्ठारं व्यासार्थो जगनीयः, तत्र आह प्रतिस्था-
पनाऽऽरोपणे कियते तातुपदर्शयति-

बहुपदसेवी संयो, वि अगोता अवि य अपरिणामो वि ।

आइवा अतिपरिणामो, तत्पञ्चयकारणे उवणा ॥१६९॥

इह प्रायश्चित्तप्रतिपत्तारः पुरुषा इमे । तद्यथा-गीतार्थः,
अगीतार्थः, पारणात्मकः, अपरिणामकः, अतिपरिणामकश्च ।
तत्र यः प्रायश्चित्तप्रतिपत्तः बहूनां मासिकस्थानानां प्रतिसेवां
पकस्मिन् हि मासिके कथानि प्रतिसेविते प्राथो न स्थापनाऽऽ-
रोपणाधिष्ठिततो बहुसेवास्तुक्तम् । सोऽपि चागीतोऽभातार्थः,

अपीतांथे हि प्रायश्चित्तप्रतिपत्तिरिव बहुष्वपि मासेषु प्रति-
संविद्यते न स्थानाऽऽरोपणं क्रियते, तस्य गीतांथेनया ना-
ऽप्यं विनाधिपद्युक्तप्रार्थनाह्वाऽनन्तगीतांथे इत्युक्तम्, सो-
ऽप्यं विनाधिपरिणामको भवतु, नहि तस्यां प्रतिस्थानाऽऽ-
रोपणे, तस्यापि परिणामकतया ताभ्यां विनाऽऽपि बहुकथं प्र-
तिपत्तेः । न न आह-चापं च आरूपिणामपि न विद्यते न-
परिणामो बहुकथं परिणामं यच्च स तथा; आस्तामगीता-
ऽपि किं स्वपरिणामकक्षेत्र्यपिशुद्धायेः । अथाना-अतिप-
रिणामो-अतिमगीताया परिणामो यथोक्तस्त्वप्यं यथाना-
धित्यपरिणामस्तत्रव्यवहारानुसारोपरिणामातिपरिणामयोः प्र-
त्यये ज्ञानं यावन्तो मासाः प्रतिबोधानुसारान्तः सोऽपि
सफलोक्तना इत्येवंकुर्यं सादिति हेतोः स्थापनाग्रहणेनोऽपि
रीपणाऽपि शुद्धं इति आरोपणाभिप्रेत्यते । तद्यथा-या-
वन्तो मासा इतिवा या प्रतिसंवितास्तावन्तः सर्वे पक्ष-
कथावन्तः, स्थापयित्वा च सर्वसंपन्नं हि शिखाऽऽर्द्धिकं प्र-
संविने तत् स्थप्यते, एषा स्थापना । तदनन्तरं येष्वेव मासाः
प्रतिसेवनान्ते सफलोक्तस्या इत्येकैकमासं मासान्
प्राप्तवनापरिणामानुक्तोक्तोक्तान् स्वीकृतान् समान् विष-
मां वा द्विचमां शुद्धांस्त्वप्यंऽऽरोपणं वा आरोपणा-
या चोक्तप्रतत्त्वायुक्तस्या यावरेयाः स्थापनायाः सह
सकस्यमासाः एषामासाः पुरेणै, नाधिकाः, ततः स्था-
पनोपपन्नयोच्यते सकलमेव संस्थः । अयं स्थापना-
रोपणापेक्षानां परस्परप्रत्ययकोट्यः । ज्ञानं हि प्राकरणं
प्रायश्चित्तदानातिपरिणामाऽऽपरिणामको वा चिन्तयति
स्ये मासाः सफलोक्तता इति कुक्षोऽहमिति गीतांथोऽ-
निर्नाथं परिणामयोः पुनर्न स्थापनाऽऽरोपणाप्रकारेण प्राय-
श्चित् हाप्ये, प्रयोजनाध्यायिकं त्र्यमेव ।

तथा चाऽऽह-

एगम्पिऽएगदाणं—ऽएगमेसु य एगदाणुमेगेमं ।

जं दिज्जइ तं गेहइ, गीतमगीता अपरिणामी ॥१७०॥

योऽतीतायांयि परिणामा। तस्मै एकस्मिन्मासे प्रतिनैबिते
 प्रायश्चित्तपञ्चासरोत्सव इत्या प्रतिनैबनात् यद्वि श्रमकदानम्-
 भवेत्क बहुवा मासा दीयन्ते, श्रमेकेषु वा मासेषु प्रतिनै-
 बनेषु कारणे प्रमादपञ्चासत्येन वा प्रतिनैबनात् तोषाय-
 यत्समतः प्रतिनैबनायां वा पञ्चात् इा दुष्टु मया कृतमित्या-
 दि बहुनिम्नान्निवेदानमैका मासा दीयन्ते। अथवा-एक-
 स्मिन्मासे प्रतिनैबने एककानमेकं मासा दीयन्ते। अथवा-एक-
 पण्यपञ्चासत्येन प्रतिनैबनेषु पञ्चाहं हरेणप्रायेष्टुपनिमन्त्रो-
 नैमेकमासात्तोषायोत्ता। उपपन्नकृष्णमेतत्, तैस्तदाप कृष्णम्यम्-
 दुष्टु मासेषु सत्ताडाश्रितेष्वपे प्रतिनैबितेषु यदि बहुषो मा-
 नसः पद पदं स्यात्वा वा दीयन्ते, तदायि तत्संक्ष-
 य्पहाति, अथये क शुद्धिं प्राप्नोऽहमिति। तत्सत्यनै न स्या-
 न्माऽऽरोपणाप्रकारसु प्रायश्चित्तदानमिति। एहि पुनर्यथाभा-
 सप्रतिपत्तिरियमेकं वा अगतीतं न स्यापन्माऽऽरोपणप्रकारेण
 प्रायश्चित्त दीयन्ते, तदा बहुवा दीयाः।

तत्रापरिणामके दोषं दर्शयति—

बहुएषु एगदाणे, सो बिय सुद्धो न सेसया मासा ।

अपरिणामे च संका, सफला मासा कया तेन ॥१७१॥

33

बहुकुल मासेषु प्रतिस्थितेषु यदा प्रागुक्तकारणवशात् एको
मासः स्थापनाऽऽरोपणायतिकेणपरिणामके दीप्तते तदा
तस्मिन्कारणप्रामके पञ्चमाशक्तुः स्वात्-युधा यस्यैकमासस्य
वे द्वा प्रार्थयितुं स एवैको मासः-गृहा न शोभा मासः, त-
तो नाद्याप्यहं ह्युक्त इति। तस्माद्वैभूता आश्रद्धा मा भूतिस्य-
परिणामके स्थापनाऽऽरोपणप्रकारेण सव्ये मासाः सप्तकाः
स्मृताः, सप्तमस्तमाससक्तिकरणार्थं तत्र स्थापनाऽऽरोपणे क्रिये-
ते इति भावः।

अभिपरिणामके दोगानुपदर्शयति-

ठवणामित्तं भारो-वणं ति नाऊणमतिपरीणामो ।

कुला व अद्रपमंगं, बहुयु मेवितु मा विमदं ॥ १७३ ॥
अनिपरिणामकंऽपि यदि बहुकषु भालेषु प्रतिबन्धितेष्वे-
का मासः स्थापनाऽऽरोपणार्थात्करणं दीयते, ततः सोऽप्येवं
विनश्यत्, भाषेत वा यथा-यथेतदगमे गीयेत (मात्रोप-
पत्ति णि) प्रायश्चित्तमिति । ततः स्थापनामात्रं, भाषोप-
स्नातप्यार्थः विआनेस्तुद्ववाचि । यद्वाह तन्तिशप्युंकिहृत-
‘मात्रोपपन्नमुपवाचांनि । यथा हि स्थापना कथाऽऽहः शक्यः
तन्तिशक्यतात्परिकयाद्युक्त्या, यद्युमाऽऽरोपणोपयोगेन मीयमाना-
त्वादिशक्यताया बहुपथि भाष्ये प्राप्तत्वात्तत्पक्षकस्य भास्वस्य
प्रधानात् । यद्वा-स्थापनामात्रमारोपणोत्ति क्त्वात्वा क्षतिपरिणा-
माऽऽप्रसक्तं कुप्यात् पुनःपुनस्तत्पक्ष प्रवर्त्तत, बहुकष्वपि
भालेषु प्रतिबन्धितेष्वेकस्य प्रायश्चित्तलभा इति युक्तः । यद्वा-
असत्पथ प्रतिलेखनया बह्व मासान् प्राप्तवन्तं सर्वान् सार-
सान् सः विकटयेत्तु माऽऽलोचयेत्, किंत्वेकमेव, बहुपथि भा-
लेषु प्रतिबन्धितेष्वेक एव प्राप्तस्त्वतः प्रायश्चित्तमित्यवग-
मः । तस्माद्विपरिणामकंऽपिपरिणामकं च सत्कलमाससकली-
करण्य स्थापनाऽऽरोपणमार्गेण प्रायश्चित्तं दातव्यम् ।
इह स्थापनायाश्चास्वरी स्थानानि । तथाचा-प्रथमं त्रिशत्-
स्थापनाऽऽप्तकं, द्वितीयं त्र्यक्षिंशस्थापनाऽऽप्तकं, तृतीयं पञ्च-
त्रिंशस्थापनाऽऽप्तकं, चतुर्थमेकाशीशधिकस्थानागतं अष्ट-
कं । सारोपणया ऋषि चत्वारि स्थानानि । तथाचा-प्रथमं त्रिंश-
स्थानाऽऽप्तकं तृतीयं, पञ्चत्रिंशस्थापनाऽऽप्तकं चतुर्थमेका-
नाशीशधिकस्थानकमात्रमाश्रयः । सप्तममेतथैव । अतुर्थं
स्थापनास्त्वानां चतुर्थं चाऽऽरोपणस्थानानां यानि अष्ट-
स्थानि स्थानानि तानि प्रतिपादयति-

तथा वा वीसिय पविस्वय, पंचिय एगाहिया लु बांधन्वा ।

आरोपणा वि पक्खियंपंचिय तद्ध पंचं एगाही । १७३३ ।
 स्थापनाया प्रथमस्थाने जन्मने स्थापना पश्चिका वचिथिनि
 रात्रिभ्यप्रमाणा, द्वितीये पाक्षिका, तृतीये पञ्चिका चव्विथिस्थाने
 पाक्षिका, चतुर्थे पक्षहािका, सप्तमीया आरोपणाधिपस्थाने
 स्थाने जन्मया पाक्षिका, द्वितीये पञ्चिका पञ्चदिनप्रमाणा,
 तृतीयेधि पञ्चिका, चतुर्थे एगाहिका, सर्वजन्मन्मन्थेनानि
 स्थपना आरोपणास्थानानि । अहह च च्विक्कह् । एथाणि
 कथं अहं जन्मानं जन्मया उर्रोपेयानांसाणानि । इति ।

इह न जायते कस्मिन् अघ्नये स्थापनास्थाने किं जघन्यमा-

वीसापे अक्षय्यामं, पक्खे पंचाहमारुहेज्जाहि ।

पंचाहे पंचाहं, एगाहे चैव एगाहं ॥ १७४ ॥

विशिकायां विशिकाकूपे जघन्ये स्थाने स्थापनास्थाने जघ-
न्यमारोपणस्थानमस्मान्ममरोपयेत्, सुबुद्धाचारोपयेत्, जा-
नीयाविरुद्धः । तथा एते पञ्चप्रमाणे जघन्ये स्थापनास्थाने
पञ्चाहं पञ्चाहप्रमाणे जघन्यमारोपणस्थानम् । तथा पञ्चाहप्र-
माणे जघन्ये स्थाने पञ्चाहं पञ्चाहप्रमाणमेव जघन्यमारो-
पनास्थानम् । एकहं पञ्चदशप्रमाणं जघन्ये स्थापनास्था-
ने जघन्यमारोपणस्थानमेकाहमेव एकदिनप्रमाण एव ।

संप्रति प्रथमे स्थापनास्थाने या जघन्या स्थापना, या च उ-
त्कृष्टा, तां प्रतिपादयति-

उत्तमा होइ जहन्ना, बीमइ राईदियाई पुन्नाई ।

पसठ्ठं चेव सयं, उत्तमा ठकोलिया होइ ॥ १.१५ ॥

प्रथमे स्थापनास्थाने जघन्या स्थापना भवति पुनानि परि-
पुनानि विशतिरात्रिंशद्वानां, विशतिरात्रिंशद्वानां निमेषा-
उत्कृष्टा जननि स्थापना पञ्चपदं शनं, पञ्चपदधिकं रात्रिंश-
द्वानां शतम् । शेषाणि तु स्थानानि मध्यमानि ।

संप्रति प्रथमे आरोपणस्थाने या जघन्या आरोपणा, या चो-
त्कृष्टा, तां प्रतिनिपाद्यतिपुनराह-

आरोपणा जहन्ना, पञ्च राईदियाई पुन्नाई ।

ठकोलं सट्टिमयं, दोसु वि पक्खेवगा पंच ॥ १.१६ ॥

प्रथमे आरोपणस्थाने जघन्या आरोपणा पञ्चानि पञ्चदश
रात्रिंशद्वानां, उत्कृष्टा पुनरोपणां जानीयात् रात्रिंशतं पञ्च-
धिकं रात्रिंशद्वानां, शेषाणि तु स्थानानि मध्यमानि, तत्परि-
क्षायां माह- (होसु वि पक्खेवगा पंच) इत्येव स्थापनाऽऽरो-
पणयोः प्रत्येकं जघन्यपदद्वाराऽप्येकं मध्यमस्थाने प्रक-
पकः पञ्च पञ्चपरिमाणं ज्ञानस्ये यावदुत्कृष्टं पदम् । इत्यथ
आचन-नद्यमे स्थापनास्थाने जघन्या स्थापना विशिका, ततः
पञ्चकप्रज्ञे अस्या द्वितीया पञ्चविंशतिदिनमाना, ततः पुनः
पञ्चकप्रज्ञे तृतीया विशदिना । एव पञ्च पञ्च परिवर्त्यता ताव-
जेनत्वं यावत्पञ्चरात्रिंशद्वानां प्रमाणं मध्यमस्थाने स्था-
पयेति । तथा प्रथमे आरोपणस्थाने जघन्या आरोपणा पञ्च-
प्रमाणा, ततः पञ्चकप्रज्ञे विशतिदिनप्रमाणं द्वितीया, ततो-
ऽपि पञ्चकप्रज्ञे पञ्चविंशतिदिनमाना तृतीया । एव यथासं-
पञ्च पञ्च परिवर्त्यता तावजेनत्वं यावत् पञ्चपदधिकं रात्रिंश-
तप्रमाणं विशक्तमेति ।

एतद्वै सुवपकमाह-

पंचाहं परिबुद्धी, ठाकडा चेव होइ पंचाहं ।

एएण पमाणं, नेयवं जाव चरिमे ति ॥ १.१७ ॥

स्थापनायमारोपणार्थं प्रत्येकं जघन्यपदद्वाराऽप्येकरोर-
स्थानं ज्ञानार्थं पञ्चानां परिबुद्धिज्ञानस्य प्रत्येकम् । एवमेव
अग्निमस्थानादिरूपं कमेणाऽऽरोपणस्थानं विशिकायां पञ्चा-
नामपक्वुट्टहानिमेव सवयवता तथा । तथाया पञ्चपदधिकं रा-
त्रिंशद्वानां प्रमाणं सर्वोत्कृष्टा विशक्तमस्यापना, ततः पञ्चाना-
मपसारये रात्रिंशद्वानां पञ्चपदधिकं पञ्चानां पञ्चविंशतमा-
मथमा । ततोऽपि पञ्चानामपममे पञ्चपञ्चाद्विंशद्वानां प्रमा-
णा अष्टविंशतिमा । एवं कमेणाऽप्येवमस्तरेपञ्चपञ्चपरिमाण-
तावजेनत्वं यावत् विशतिदिनप्रमाणं प्रथमा स्थापना ।

तथा पञ्चपदधिकं रात्रिंशद्वानां प्रमाणं सर्वोत्कृष्टा विशक्तमा-
आरोपणा । ततः पञ्चानामपममे पञ्चाद्विंशद्वानां प्रमा-
णा एकोविंशतमा । ततोऽपि पञ्चानामपममे पञ्चप-
शतप्रमाणा अष्टविंशतिमा । एवं कमेणाऽप्येवमस्तरेपञ्च-
परिद्वानां तावजेनत्वं यावत् प्रथमा पञ्चप्रमाणेति । तथा
आऽह- (एएणमित्यादि) एतेन पूर्वोत्पुण्या पञ्चकपरिबुद्धि-
पेण, पञ्चानुत्पुण्या पञ्चकपक्वुट्टपेण प्रमाणं, पूर्वोत्पुण्या ज-
घन्यपदद्वाराऽप्येवमस्तरेपञ्चपदधिकं पञ्चानां प्रमाणं तावजे-
नत्वं यावत्प्रथमे स्थाने वास्तुज्ञानं सर्वोत्तमं स्थानं चरमम्, अप-
रुद्धै जघन्यमादिनं चरमाति । अथयेयं गाथा अन्यथा स्थान-
स्थापने-पूर्वं किं स्थानायमारोपणार्थं च प्रत्येकं जघन्य-
मध्यमाऽऽहमेवमिहानि स्थानानुक्रमेण, साम्प्रतमेकैकस्मिन्
स्थापनास्थाने जघन्याऽऽहं क्रियन्त्यारोपणस्थानानि, एकैक-
स्मिन्वा आरोपणस्थाने क्रियन्ति स्थापनास्थानानि येनत्वं प्रति-
पादयति- (पञ्चहं परिबुद्धी इत्यादि) पूर्वस्मात् पूर्वस्मात् स्थाप-
नास्थानाद्वारोपणस्थानां तस्मिन् तस्मिन् तस्मिन् स्थापनास्थाने
आरोपणस्थाने वा बुद्धिर्भवति । यास्मिंश्च यद्विज्ञेया स्थापना-
स्थाने आरोपणस्थाने या पञ्चानां बुद्धिर्भवति तस्मिन् तस्मिन्
पेक्षया स्थापनास्थाने आरोपणस्थानायम्, आरोपणस्थाने वा
स्थापनास्थानं चान्तरायाम्ने पञ्चानामपक्वुट्टहानिर्भवति । एतेन
प्रमाणेन पञ्चकपरिबुद्धिरूपेण पञ्चकहानिरूपेण च तावत् होव
यावदेकानामपमं चरमपदं आऽहमेव चरमाति । तत्राह- (हो-
सु) स्थापनायां जघन्या पञ्चक आरोपणा, ततोऽप्यत्रात्रिंश-
तानां जघन्या पञ्चविंशतिदिनमाना ततोऽप्यत्रात्रिंशतं एवं पञ्च
पञ्च आरोपणा तावजेनत्वं यावत् तस्यामेव विशिकायां सर्वोत्कृ-
ष्टा पञ्चपदधिकं रात्रिंशतप्रमाणं विशक्तमा आरोपणा । तथा पञ्चविं-
शतिकायां स्थापनायां जघन्या पञ्चक आरोपणा ततोऽप्यत्रात्रिं-
शदिना । एवं च परिवर्त्यता तावज्ज्ञानस्ये यावदेकैकविंश-
तमा पञ्चपञ्चाद्विंशदिनानां सर्वोत्कृष्टा आरोपणा ।
अस्यामेकोविंशद्वारोपणस्थानानि, पूर्वस्थापनापेक्षया अस्याः
स्थापनायाः पञ्चविंशतिः परिवर्त्यमानतया एतेन पञ्चानां दिना-
नां बुद्धिर्भवति । एवमुत्तरादि भावानांयम् । तथा ज्ञानाद्विना-
स्थापनायां जघन्या पञ्चक आरोपणा ततोऽप्यत्रात्रिंशतिदिन-
ानां ततोऽप्यत्रात्रिंशदिना । एवं पञ्च पञ्च परिवर्त्यता ताव-
जेनत्वं यावत्सर्वोत्कृष्टा पञ्चाशतदिना स्थापना, विशतिदिनाऽऽरो-
पणा । अस्यामात्रविंशतिरारोपणस्थानानि, तथा पञ्चाशद्विना-
यां स्थापनायां जघन्या पञ्चक आरोपणा । ततोऽप्यत्रात्रिंश-
दिना । ततोऽप्यत्रात्रिंशदिना । एवं पञ्च पञ्चाऽऽपयता
तावज्ज्ञानस्ये यावत्सर्वोत्कृष्टा पञ्चकपञ्चाशद्विंशतानां सम-
विशतिनमाऽऽरोपणा । अस्यां सप्तविंशतिरारोपणस्थानानि,
कारणं प्रागेवोक्तम् । एवमुत्तराद्विंशदिना पञ्चकपञ्चाशतानां
न्तिमे स्थानं पाँद्विना तावजेनत्वं यावत्पञ्चाशद्विंशतानां
विशक्तमायां स्थापनायामेकैकं जघन्या पञ्चक आरोपणा,
नाथेति । तथा पञ्चकपञ्चाशतारोपणार्थं जघन्या विशतिदिन-
स्थापना । ततोऽप्यत्रात्रिंशदिना मध्यमा, ततोऽप्य-
त्रात्रिंशदिना । एवं पञ्च पञ्च परिवर्त्यता तावजेनत्वं
यावत्पञ्चाशद्विंशतप्रमाणं सर्वोत्कृष्टा विशक्तमा स्थापना ।
तथा विशिकायमारोपणार्थं जघन्या स्थापना विशतिदिना,
ततोऽप्यत्रात्रिंशदिना, ततोऽप्यत्रात्रिंशदिना । एवं यथासं पञ्च पञ्च
विशक्तमया तावज्ज्ञानस्ये यावत्

एषाधिकदिनशतमाना सर्वोत्कृष्टा एकोनविंशतमा स्थापयत् । पृथोऽसरोपणानो ह्यध्वमासोपणानां पञ्चविंशत्यधिकानि स्थोपि भूटनानिप्रेत्येकोनविंशदधिकस्यासरोपणार्थं स्थापयत्कथामार्गानि । तथा पञ्चविंशतिमासामारोपणार्थं जघन्या विशिष्टा स्थापयत् । ततोऽन्या पञ्चविंशतिदिना मध्यमा , ततोऽप्यन्या विशिष्टादिना । एवं पञ्च पञ्च परिवर्द्धयत् । तावत्तथं यावत्पञ्च-पञ्चाशद्विंशतशतमाना स्योत्कृष्टाऽष्टविंशततमा स्थापयत् । अन्त्ये हि प्राकृत्युक्त्याऽष्टविंशतिः स्थापयत्कथामार्गानि । एषमुत्तरोत्तरोऽसरोपणामेकांतावन्तिममन्तिमं स्थापयत्कथामार्गं परिहृत्य तावत्तथं यत्पञ्चाष्टदिनशतमानायामारोपणार्थं जघन्या विशिष्टा स्थापयति । यथा च प्रथमे स्थापनास्थाने, आसरोपणस्थाने च प्रत्येकं संवत्तन्त्रं भावना कृत्वा, तथा द्वितीये, तृतीये च कर्तव्या । अथाष्ट-द्वितीये स्थापनास्थाने जघन्या स्थापना पार्श्विका, ततः पञ्चकप्रक्रोपेभ्या विशिष्टादिना , ततोऽपि पञ्चकप्रक्रोपेभ्या पञ्चविंशतिदिना । एवं पञ्च पञ्च प्राक्पि तत्तावत्तथं यत्पञ्चसप्तविंशतिवृत्तशतप्रमाणं त्रयस्त्रिंशतमा स्थापयति । तथा द्वितीये स्थाने जघन्या आरापणं पञ्चाहिका, ततः पञ्चकप्रक्रोपे दशाहिका , ततोऽपि पञ्चकप्रक्रोपे पाहिका । एवं पञ्च पञ्च परिवर्द्धयत् तावत्तथं यावत्पञ्च-पञ्चद्विंशतशतमाना त्रयस्त्रिंशतमा सर्वोत्कृष्टा आसरोपणानि । इदानीं संवत्तन्त्रावना-पार्श्विकायां स्थापनार्थं जघन्या पञ्चाहिका आसरोपणा , ततोऽन्या द्वादशदिना मध्यमा , ततोऽप्यन्या पार्श्विका । ततोऽप्यन्या विशिष्टादिना । एवं पञ्च पञ्च परिवर्द्धयत् तावत्तथं यत्पञ्चद्विंशतशतमाना स्योत्कृष्टा आसरोपणा । अन्त्ये त्रयस्त्रिंशदसरोपणस्थानानि । तथा विशिष्टायां व्यापनार्थं जघन्या पञ्चाहिका आसरोपणा , ततोऽन्या द्वादशदिना , ततोऽप्यन्या पार्श्विका । एवं विशिष्टाकथामनुमुञ्चत्वा पञ्च पञ्च परिवर्द्धयत् तावत्तथं यत्पञ्चद्विंशतशतमाना स्योत्कृष्टा आसरोपणा । अन्त्ये त्रयस्त्रिंशदसरोपणस्थानानि । तथा विशिष्टायां व्यापनार्थं जघन्या पञ्चाहिका आसरोपणा , ततोऽन्या मध्यमा दशादिना , ततोऽप्यन्या पार्श्विका । पञ्चपञ्चविंशतिदिनमां स्यपनामनुमुञ्चत्वा पञ्च पञ्च परिवर्द्धयत् तावत्तथं यत्पञ्चद्विंशतशतमाना स्योत्कृष्टा द्विंशतशतमा आसरोपणा । एषमुत्तरोत्तरस्थापनासकामार्गानां-तन्मार्गानि च स्थानं परिहृत्य । तावत्तथं यावत्पञ्चसप्ततिस्रोविंशतशतमानार्थं स्थापनायामेव जघन्या पार्श्विका आसरोपणानि । तथा पञ्चाहिकायामारोपणार्थं जघन्या पार्श्विका स्थापयत् , ततोऽन्या मध्यमा विशिष्टादिना , ततोऽप्यन्या पञ्चविंशतिदिना । एवं पञ्चाहिकमारोपणमप्यारंभ्यजत्वा पञ्च पञ्च परिवर्द्धयत् तावत्तथं यावत्पञ्चसप्तविंशतमानां सर्वोत्कृष्टा त्रयस्त्रिंशतमा स्थापयत् , तथा दशाहिकायामारोपणार्थं जघन्या पार्श्विका स्थापयत् । ततोऽन्या मध्यमा विशिष्टादिना , ततोऽप्यन्या पञ्चविंशतिदिना । एवं दशाहिकामारोपणमनुमुञ्चत्वा पञ्च पञ्च परिवर्द्धयत् तावत्तथं यत्पञ्चसप्ततिस्रोविंशतशतमाना सर्वोत्कृष्टा द्विंशतशतमा स्थापयत् । अन्त्ये त्रयस्त्रिंशदेव स्थापयत्कथामार्गानि , पृथोऽपणानतोऽस्यामारोपणार्थं पञ्चकप्रक्रोपेन पञ्चानां भूटनानां । एषमुत्तरोत्तरोऽसरोपणस्थानसकामार्गानां-तन्मार्गानि च स्थानं परिहृत्य तावत्तथं

[illegible]

ततोऽप्या विदिता । एवं विदितां स्थापनाममुच्यता एकैकं परिवर्त्यता तावत्तये यावद्वृत्तसत्यधिकदिनशनमाना सर्वोत्कृष्टा अष्टमस्तनिशानमा आरोपणा । अस्यामष्टमस्तनिशानप्रमाण्यारोपणास्थापनाऽऽदिनि, एवं स्थापनानां स्थापनायाभेकस्य परिवृत्त्यन्ते एकस्य मुद्रितवान् । एवं मुद्रितारोपणास्थापना-स्थानसंक्रान्ते अन्तिममन्तिमं स्थानं परिवर्त्ता तावत्कालस्य यावदेकोनाशीत्यधिकशतमायां स्थापनायाभेकैव जघन्या एकदिना आरोपणेति । तथा एकदिनायमारोपणार्थं जघन्या स्थापना एकदिना, ततोऽप्या मध्यमा विदिता, ततोऽप्या विदिता । एवं एकदिनामारोपणममुच्यता एकैकं परिवर्त्यता तावत्कालस्य यावदेकोनाशीत्यधिकदिनशनमाना सर्वोत्कृष्टा एकाना-शितदिनशनमाना स्थापना । अस्यामेकोनाशीत्यधिकशनसंस्थानि स्थापयानि । तथा द्विदिनायमारोपणार्थं जघन्या स्थापना एकदिना, ततोऽप्या द्विदिता मध्यमा, ततोऽप्या विदिता । एवं द्विदिनामारोपणममुच्यता एकैकं परिवर्त्यता तावत्कालस्य यावद्वृत्तसत्यधिकदिनशनमाना सर्वोत्कृष्टा अष्टमस्तनिशानमा स्थापना । अस्यामष्टमस्तनिशानमायां जघन्या स्थापना, कारयं प्रागुक्तमनुसन्धयम् । एवं मुद्रितारोपणास्थापनासंक्रान्तावन्तिममन्तिमं स्थानं परिवर्त्ता तावत्कालस्य यावदेकोनाशीत्यधिकशनमायमारोपणार्थमेकैव जघन्या एकदिना स्थापयानि । ईदृकेकस्मिन् स्थापनास्थाने आरोपणा जघन्या, मध्यमा, उत्कृष्टा च प्रतिपादिता ।

ततः साप्रतमुत्कृष्टाऽऽरोपणापरिज्ञानार्थमाह-

जा उवणा उदिष्टा, उष्मासा ऊणया भवे ताए ।

आरोपण उकोसा, तसि उवणाए ताएव्वा ॥ १७८ ॥

यथा मानानामशानं दिवसशानं भवति, ततः स्थापयित्वा १८० या स्थापना रहितेति । यस्याः स्थापनाया उत्कृष्टा आरोपणा ज्ञानुमिष्टा सा उद्दिष्टेत्यभिधीयते; उदिष्टा ईप्सिता इत्यनर्थान्तरम् । तथा षण्मासाः षण्मासाविवसा ऊनकाः क्रियन्ते । किमुक्तं भवति ?-तामुदिष्टां स्थापनां षण्मासाविवसे-ऊयोऽशीत्यधिकशनप्रमाणेभ्यः शोधयेत्, ततो यच्छेषमवनिष्ठते तत्तस्या ईप्सितनायाः स्थापनाया उत्कृष्टा आरोपणा भवति कृतमथा । यथा विशिदिनायाः स्थापनाया उत्कृष्टा आरोपणा ज्ञानुमिष्टा ततो विशितरशीत्यधिकशतात् षण्मासाविवससंस्थाज्ज्ञात् शोधये, ज्ञातं यच्छेषाधिकं शतम् । यथा विशिकायाः स्थापनाया उत्कृष्टा आरोपणा, ततः परमारोपणाया अन्तर्जात, विशिष्टा सह यथा मासानां परिवृत्त्यान्तं भावात्, षण्मासाधिकस्य च प्रार्थ्यक्षस्योऽद्यामात् । तथा यच्छिदिनिदिनायाः स्थापनायाः किञ्च उत्कृष्टा आरोपणा ज्ञानुमिष्टा, ततोऽशीत्यधिकशनतात् पञ्चविंशतिः शोधये, ज्ञातं पञ्चषड्विंशत्यधिकं शतम् । यथा पञ्चविंशतिदिनाया उत्कृष्टा आरोपणा । एवं सर्वत्र नावनीयम् ।

साप्रतमारोपणास्थाने उत्कृष्टस्थापनापरिज्ञानार्थमाह-

आरोपण उदिष्टा, उष्मासा ऊणया भवे ताए ।

आरोपणाए तसि, उवणा उकोमिया होइ ॥ १७९ ॥

याऽऽरोपणा उद्दिष्टा, यस्या आरोपणाया उत्कृष्टा स्थापना ज्ञानुमिष्टेति नावः । तथा षण्मासाः ऊनकाः क्रियन्ते, सा षण्मा-

सावित्सेभ्यः शोधयेत् इत्यर्थः । ततो यच्छेषमवनिष्ठते तत्तस्या ईप्सितनाया आरोपणाया उत्कृष्टा स्थापना जवति । यथा पञ्चदशदिनाया आरोपणाया उत्कृष्टा स्थापना ज्ञानुमिष्टा, ततः पञ्चदश अशीत्यधिकशनान्तरान्तरं, ज्ञातं पञ्चषड्विंशत्यधिकं शतं, तथा षण्मासा पञ्चदशदिनाया आरोपणाया उत्कृष्टा स्थापना । तथा विशिदिनाया आरोपणाया उत्कृष्टा स्थापना किञ्च ज्ञानुमिष्टेति विशितरशीत्यधिकशनान्तरान्तरं, ज्ञातं यच्छेषाधिकं शतम् । यथा यती विशिदिनाया आरोपणा उत्कृष्टा स्थापना । एवं सर्वत्रापि नावनीयम् ।

साप्रतं प्रथमे स्थाने कियति स्थापनास्थानानि, कियन्त्यारोपणास्थानानि । कियतो वा स्थापनाऽऽरोपणास्थानानां संवेधतः संयोगा इत्येतत्प्रकरणार्थमाह-

तीमं उवणाठाणा, तीमं आरोपणाए ठाणा ॥

उवणाणं मेवेदो, चत्तार सया उ पम्ह ॥ १८० ॥

प्रथमे स्थाने विशिष्टा स्थापनास्थानानि, विशिष्टाऽऽरोपणायाः स्थानानि । एतच्च प्रागेवनेकशो भावितमिति त भूयो भाव्यते । (उवणाणिमियाइ) स्थापनायामारोपणाभिः सह संवेधाः संयोगाः भवेत्संस्थया चत्तारि शतानि पञ्चषष्टीनि भवन्ति ७६५ । तथाहि-प्रथमे विशिदिनिकपे स्थापनास्थाने विशिष्टारोपणास्थानानि, द्वितीये पञ्चविंशतिदिनिकपे एकानां विशिष्टा, तृतीये अष्टविंशतिः । एवंमेकैकपदवाह्या तावत्कालस्य यावत्पञ्चषष्टिदिनशनकपे विशिष्टमं स्थापनास्थाने एकमारोपणास्थानम् । एतानि सर्वाण्यप्येकत्र (संज्ञानानि यथोक्तं-कथाकानि भवन्ति । स्थापनाग्रहण चाऽऽरोपणादिपि शुद्धतः अन्वयोः परस्परं संवेधान् । तत्र एतद्विप द्रष्टव्यम्-आरोपणास्थानानां स्थापनाभिः सह संवेधाः सर्वसंस्थया चत्तारि शतानि पञ्चषष्टीनि भवन्ति । तथाहि-प्रथमे पञ्चदशदिनिकपे आरोपणास्थाने विशिष्टाऽऽपनास्थानानि, द्वितीये विशिदिनिकपे एकानां विशिष्टा, तृतीये अष्टविंशतिः । एवंमेकैकपदवाह्या तावत्कालस्य यावत्पञ्चषष्टिदिनशनप्रमाणे विशिष्टमं आरोपणास्थानं एकविंशतिदिन स्थापनास्थानम् । एतच्च सर्वे प्रागेव सप्रपञ्चं भावितम् । एतानि च सर्वाण्यप्येकत्र मिलितानि यथोक्तं-कथाकानि जवन्ति ।

यथोक्तसंवेधसंस्थापरिज्ञानार्थमेव करणयाधामाह-

गच्छुत्तरमंभमे, उत्तरहीणमि पकिस्वे आइ ।

अतिपथणमादिजुअं, गच्छुत्तरगुणं तु सवधणं ॥ १८१ ॥

इह यद्यपि प्रथमे स्थाने विशिष्टारोपणास्थानानि, द्वितीये एकानां विशिष्टा, तृतीये अष्टविंशतिरिति क्रमः, तथापि संकलनायां यथोक्तमनुष्ठानं निश्चयेनैव इत्येकविंशत्यधिकः । तत्र गच्छुत्तरगुणं विशिष्टाऽऽपनास्थानानां भावात् उत्तरमेकम्, एकानां सराया वृत्तेर्भावात् आदिरप्येकः, सर्वोक्तस्थानानामाधिकस्य भावात् गच्छुत्तरं विशिष्टा उत्तरमेकं यत्नं संयोगं गुणनं गच्छुत्तरसंवेधसंज्ञम् । किमुक्तं भवति ? विशिष्टेकं गुणयेत्, एकं च गुणनं तदेव भवति ज्ञातः विशिष्टेव । तत्र (उत्तरहीणमि) उत्तरमेकं हीनं तस्मिन् कृते एकं हीनं विशिष्टिक्रियते इत्यर्थः । ज्ञाता एकानां विशिष्टा । ततः प्रागुक्तवद्विधमेकं, ज्ञाता भूयश्छिष्टा । एतच्च अन्तिमधर्मः ततमेकस्थानं

परिमाणम् । एतत् आदिना एकैव युज्यते, आता एकविंशत्
षष्ठ्यं विंशत्यस्यैव पञ्चदश, सा एकविंशता गुण्यते, आता-
नि संबधानां चत्वारि शतानि पञ्चपञ्चानि ४६४ ।

अथ साधयन्मयो गणितप्रकारः-

दो रासी आबेजा, रुवं पुण पक्खिवादि एगत्तो ।

जसो य देइ अक्के, तेण गुणं आण संकोलियं ॥१८२॥

राशिगणक इत्यनर्थोत्तरम् । ततो द्वौ राशी स्थापयेत् । किमुक्तं
भवति :- द्वौ वाराभुषयेषां भागेन भिन्नं स्थापयेत् । तत ए-
कत एकस्मिन् राशौ कृप पुनः प्रकृषेत्, जातः स एकविं-
शत्, एतच्च यस्माच्च राशेरुत्तमात्मानं ददाति, तस्याकं
पुण्यं, तत्रैव भिन्नद्वयमेवानि, तैकविंशतिं त्रिशतेऽष्टौ
पञ्चदश शुभ्यन्ते, तत्र कसरो राशेरैकविंशद्वक्तुं गुण्यते, गु-
णितं च सति यत् जायते तत् जानीह संकलितं सर्वं
संयथैकजननं, तच्च चत्वारि शतानि पञ्चपञ्चानि ४६४ ।

इह चत्वारि स्थापनास्थानानि, चत्वारि चाऽऽरोपणास्थानानि ।
तत्र कस्मिन् स्थापनास्थाने क्रियन्ति स्थापनापञ्चानि क-
स्मिन् आरोपणास्थाने क्रियन्तारोपणापञ्चानि तत्पराङ्मनाय
करणमाह-

आनीया दिवममया, दिवसा पदमाण उवणरुवणाणं ।

सोहित्तुरनइए, उणा दुरइ पि रुजुवया ॥१८३॥

पक्षां मासानामशीतिं विवससत्तं भवति, तस्मादशीनात्
दिवसशतात् प्रथमयोः स्थापनाऽऽरोपणाभ्यां दिवसास्ताद् शो-
च्यते, शोधयिष्या च यत्र यत्तु सत्तु बुद्धिस्तत्र नत् उत्तरम्, त-
न्नाऽऽप्यु त्रिषु स्थापनास्थानेषु त्रिषु चाऽऽरोपणास्थानेषु प-
ञ्चोत्तरा बुद्धिरिति । तत्रोत्तरं पञ्चः चरिमे स्थापनास्थाने चरिमे
चाऽऽरोपणास्थाने पञ्चानां कसरा बुद्धिरिति तत्रोत्तरमेकः । त-
नस्ततोत्तरेण भक्तं सति यथावच्छति तानि कपयुतानि द्वयो-
रपि स्थापनाऽऽरोपणयोः स्थानानि । एष गार्थायः । आचार्य-
स्वयम्-यस्तु मासेषु किञ्च दिवसानामशीतिं शतमिष्यतीति
द्यानं श्रियते १८०, ततः प्रथमे स्थाने प्रथमायाः स्थापनाया
दिना नि विनातिः, प्रथमाया आरोपणायाः पञ्चदशोत्पन्नमि-
लने जाता पञ्चविंशत्, सा शोधयते, जातं पञ्चचत्वारिंशत् शतं,
तत् उत्तरेण पञ्चदशनेन भागो द्वियते, अथा एकोविंशत्,
सा कपयुता क्रियते, प्रथमस्थापनाऽऽरोपणयोः प्रथम एव शो-
चिन्तयति, आता त्रिशत्, एतावन्ति प्रथमे स्थाने स्थापनाप-
द्धानि, एतावन्त्येव चाऽऽरोपणापद्धानि । तथा द्वितीये स्थाने प्र-
थमस्थापनाया दिवसाः पञ्चदश, प्रथमाऽऽरोपणायाः पञ्च उभ-
येषां मिलने जाता विंशतिः, अशीतिशतात् शोधयते, जातं
चष्ट शतं, तस्योत्तरेण पञ्चकसलेनेन भागो द्वियते, अथा द्वि-
शत् कपयुता क्रियते, आता त्र्यविंशत्, एतावन्ति द्वितीये
स्थाने स्थापनापद्धानां चत्वारि, चाऽऽरोपणापद्धानि, तृतीये
स्थाने प्रथमस्थापनाया दिवसाः पञ्च, प्रथमाऽऽरोपणाया अपि
पञ्च । सप्तममिलने जाता दश, ते अशीतात् शतादपनी-
यन्ते, जातं सप्ततं शतम् १७० । तस्योत्तरेण पञ्चकसलेनेन
भागो द्वियते, अथा अविंशत्, सा कपयुता क्रियते,
आता पञ्चविंशत्, एतावन्ति तृतीये स्थाने स्थापनापद्धानां च-
त्वारि चाऽऽरोपणापद्धानि । चतुर्थे स्थाने प्रथमस्थापनाया एकं

दिनं, प्रथमाऽऽरोपणाया अपि एकम् । सप्तममिलने जाते द्वे दिने,
ते अशीतात् शतात् शोधयते । जातमष्टसप्ततं शतम् १७० ।
तस्योत्तरेण एकलक्षेनेन भागो द्वियते, अष्टमष्टसप्ततं शतं,
तत् कपयुज्यते क्रियते, जातमेकोनाशीतिं शतमेनाशेन चतुर्थे
स्थाने स्थापनापद्धानि, एतावन्त्येव चाऽऽरोपणापद्धानि ।

“ उत्तरमद्वय ” इत्युक्तम्, तत्र कस्मिन् स्थाने
किमुत्तरमित्युत्तरावभायकरणाध्यामाह-

उवणरुवणाण तिण्डं, उत्तरं तु पंच पंच विषेया ।

एगुत्तरिया एगा, सक्का वि इवेति अट्टव ॥१८४॥

निष्पन्नामाद्यानां स्थापनायां निष्पन्नामाद्यानामारोपणानां
च पञ्चविंशत्यामुत्तरं पञ्च पञ्च विषेया, निष्पन्नाप-
द्धानां यथोत्तरं पञ्चोत्तरद्वयानां प्रवृत्त्याम् । एका चतुर्थी
स्थापना, एका चतुर्थी आरोपणा, एकोत्तरिका एकोत्तरद्वयानां
प्रवृत्त्याम्, तत्तत्तत्रोत्तरमेकं जानीयात्, सर्वसंख्या च
सर्वा अपि स्थापनाऽऽरोपणा अष्टौ भवन्ति; अनयः स्थापना-
अनयः आरोपणा इत्यर्थः ।

सप्तानि करणवशात् यद् अष्टं पदपरिमाणं तद् दर्शयति-

तीमा तेतीमा वि य, पणतीसा अणणसाय सयमेव ।

एए उवणाण पया, एवइया वेव रुवणाणं ॥१८५॥

एतानि चतसृणामपि स्थापनायां यथाक्रमं पद्धानि । तद्यथा-
प्रथमायाऽविंशत् द्वितीयायास्त्यविंशत्, तृतीयायाः पञ्चविं-
शत्, चतुर्थ्या एकोनाशीतिं शतम् । एतावन्त्येव चतसृणा-
मनारोपणानां यथाक्रमं पद्धानि । तद्यथा-प्रथमायाऽविंशत्,
द्वितीयायास्त्यविंशत्, तृतीयायाः पञ्चविंशत्, चतुर्थ्या ए-
कोनाशीतिं शतमिति ।

अथ का स्थापना, आरोपणा च ? किन्तु मासेषु प्रतिसे-
वितेषु दृष्टव्येनपरिहृताध्यामाह-

उवणाऽऽरोवणदिग्मे, माणाओ विमोहइणु जे सेसं ।

इच्छियरुवणाए नए, असुज्जणाणे खिइ जोनं ॥१८६॥

मानात् पक्षां मासानां दिवसपरिमाणादशीत्यधिकशतकपात्
विवक्षितायाः स्थापनाया विवक्षितायाश्चाऽऽरोपणाया य दिव-
सास्ताद् विशोधयेत्, विरोधश्च य यस्त्युपलब्धते तत्
ह्यल्लतया अतिक्रियता, यथा दिवसाः पूर्वे विरोधितास्तथा
इत्यर्थः । आरोपणाया जनेते, जगं द्विषात् । जगं च हते
यदि राशिर्मिलेतेः शुद्धयति तदा न किमपि प्रकृष्यते, क-
र्षणं सा आरोपणा कृत्स्नभागद्वरात् कृच्छेति व्यवहि-
यते । यदि पुनर्मिलेते न शुद्धयति ततः क्षिपत ऊर्ध्वं, यस्मि-
न प्रकृतिरेवमां भागद्वारा भवति स राशिः समकरणो जीवः ।
उक्तं च-“ अक्षिति वा समकरणं लि वा एवढं ।”
आरोपणा अकृत्स्नभागद्वरात् अकृच्छेति व्यवहर्षेण ।

तथा च यथोक्तस्वरूपमेव जीवमुपदर्शयति-

जेसियेसेणं जो, सुक्कं भगं पयच्छनी राभी ।

तत्तियेसेणं पक्खिस्व, अकसिणरुवणाए जंसम्मं ॥१८७॥

यद्यस्मान्नेन प्रकृतेन शोधितराशिः शुद्धं निर्लेपं सागं प्र-
कृतिं तावन्मात्रं प्रक्षिप्य, एतत् अकृत्स्नाऽऽरोपणाया उक्तव्या-

शेषा जीवाश्च जीवपरिमाणम् । यथा केनापि पृथक्-विशिका स्थापना, पाक्षिका वाऽऽरोपणा कतिभिर्मार्गैः प्रतिनिवर्तितेति निश्चयाः । उच्यते-यथाश्रित्यमार्गैः कथमेतत्कथं संप्रत्येति चेत्-उच्यते-इह वर्षा मासानामशानं दिवसशानमियशानं शनं त्रयमेव १२०० मनो विशिकायाः स्थापनाया विधानदिनानि, पाक्षिकायाऽऽरोपणायाः पञ्चदश दिनानि शोध्यन्ते, उच्यते-इह वर्षादिवसे माणा-अविरोहश्चु" इति वचनात् । शेषं ज्ञातं पञ्चवर्षादिशानम्, ततः " इच्छियरुवणाई जय " इति वचनात् । अधिकृता या पञ्चदशदिनया आरोपणया भागो ह्रियते । तत्र कोपरितमो राशिः शुद्धं भागं न प्रयच्छति, पञ्चसु च प्रतिकेसु प्रयच्छन्ति पञ्चसु च प्रतिकेसु प्रयच्छन्तीति पञ्चवारिमाणाऽप्यभ्येष्टः प्रक्षिप्यते । ततो भागे हृते लब्धाः दश मासाः । तथा " दिवसा पंचाईदं मर्या, तुल्यहीणा उ ते जने मासा । " इति वचनमात्रवचनात् स्थापनादिवसानां विधेयतेः पञ्चभिर्नगो दिव्यते, लब्धाऽप्यारः, ते द्विकपहीनाः कियन्ते, स्थितौ द्वौ मासौ स्थापनायाः । तथा पञ्चदशदिनया आरोपणयाः पञ्चभिर्नगो दिव्यते, लब्धाऽप्यारः द्विकपहीनाः कृता जाता एका, लब्ध आरोपणया एका मासः, तेन, यदि वा प्रथमेयमारोपणेति लब्धमासा दश, एकैव गुण्यते, जाना दशैव- " एकैव गुण्यते तदेव जयति " इति न्यायात् । ततो द्वौ स्थापनामासायिक आरोपणमासा दश प्रागुक्ता इति लब्धतेः प्रतिनिविता मानाश्चोदश । पञ्चभिः-विशिकास्थापना पञ्चविशतिदिना वाऽऽरोपणा कतिभिर्मार्गैः प्रतिनिवर्तितेति निश्चयाः । उच्यते-यथाश्रित्यमार्गैः कथमेतत्कथं संप्रत्येति चेत्-उच्यते-इह वर्षा मासानामशानं दिवसशानं, ततो शेषं वचनादिशानम् । ततः " इच्छियरुवणाई जय " इति वचनात् विशिकया आरोपणया ज्ञातो दिव्यते, भागं च हृते उपरितमो राशिरिल्लेपः शुद्धः, एषा कृत्स्नाऽऽरोपणा, लब्धतेः सप्त मासाः । ततः " दोयह पि गुणसु लद्धे, इच्छियरुवणाई जय मासा । " इति वचनमात्रवचनात् इयमारोपणा प्रागुक्तक्रमेण द्वाभ्यां मासाभ्यां निष्पद्यते सप्त मासा द्वाभ्यां गुण्यन्ते जानाश्चतुर्दश मासाः । ततो द्वौ स्थापनामासौ द्वौ वाऽऽरोपणमासाभ्यां समुद्दिनाश्चारास्ते कर्तव्यसु लब्धतेः आगते विशिका अथवा विशिका वाऽऽरोपणा अष्टादशानि-मार्गैर्निष्पद्यते । (दोयह तु इत्यादि) द्वारोपि आरोपणयोः कृत्स्नाऽऽरोपणालंभ्यमोपलताया आरोपणया यदि मासा व-निर्मितेनारोपितऽऽरोपणा निष्पद्यते यावत्, तानिभ्युणय, यथेकेन मासेन निष्पद्या तत एकेन गुणय इति, द्वाभ्यां मासाभ्यां निष्पद्या तर्हि द्विकनापि, अथ त्रिभिस्तन्निर्मितयादि । शयवा-द्वयोरप्यारोपणयोः कृत्स्नाऽऽरोपणयोर्लब्धे यन्मासास्तत ईदितनया आरोपणया गुणय, यदि प्रथमा तत एकेन गुणय-ते, अथ द्वितीया ततो द्वाभ्याम्, अथ तृतीया ततस्त्रिनिर्मितयादि । एतच्च प्रमाणं जातिवत् । तदेववर्षादिशानात् स्थापनाऽऽरोपणादिवसेषु शोध्यन्तेषु वच्छेयं तद्वक्तव्यमेतत् ।

अथवा अन्यथा जीवपरिमाणं कथयति-

उच्यते-दिवसे माणा, विमोहस्ताण जयह कृण्वत् ।

ओ उयसर्वविभो, अकमिहकृण्वत् नो जोसे ॥ १८८८

मानात् पक्षमादिवसपरिमाणान् अशोभनानां स्थापनादिवसानां अधिकृतस्थापनाभावात् विशेष्य, विशेष्य च वच्छेयमयतिष्ठते तत् आरोपणया प्रागुक्ताऽऽरोपणादिवसेषु ज्ञातमाहानं कुर्यात्, भागं च हृते यः क्षुद्रत् अशानां विच्छेयः । इह विच्छेये कृते सति यदवतिष्ठते तदपि विच्छेदतो जानावात् विच्छेदः स तावत्प्रमाणोऽऽरोपणाऽऽरोपणयोर्जीव । यथा पक्षमासादिवसपरिमाणं दृष्ट्वा अशानशानत् विशि कायाः स्थापनायाः दिवसा विशिनक्ति, ततो विशिनः शोध्यते, ज्ञात व-एष्टयिकं शनम् १२०० । ततः पाक्षिकयमारोपणयोर्लब्धयामा-ज्ञातुमिष्टा इति पञ्चदशनिर्नगो ह्रियते, स्थिताः शेषा दश, अ-

धत्ताम् उच्यते-पञ्चदश, तेजयो दश विच्छिद्यन्ते, स्थिताः पञ्च, आगते पाञ्चदशिकयामा-कृत्स्नाऽऽरोपणयोर्लब्धयोर्लब्धः । तथा अशोभनानां स्थापनादिवसा विशिनः शोध्यन्ते, ज्ञातं वच्छेयं शनम् १२०० । ततः पञ्चविशतिदिनया आरोपणयाः संवय-मासा ज्ञातुमिष्टा इति पञ्चविशत्या भागो ह्रियते, तथा शेषा दश अष्टोदशस्तापञ्चविशतिः, तस्या दश भागैः कृत्स्नमेव स्थिताः पञ्च-दश, आगते पञ्चविशतिदिनयामारोपणयोर्लब्धो जीवः । एवं सर्वत्र भाव्योयम् ।

जय पुष्ट देह सुक्तं, भागं आरोपणा उ सा कमिया ।

दोयह पि गुणसु लद्धे, इच्छियरुवणाई जय मासा ॥ १८८९

यस्यां पुनरापोपणायामुपरितमो राशिः शुद्धं भागं प्रयच्छति, न किञ्चित्पञ्चाशत्प्राप्यतिष्ठते इति भावः । तथा आरोपणा कृत्स्ना-प्रागद्वर्णात् कृत्स्नेति प्रतिपत्तया, तथा विशिनः । तथा-दि-केनापि पृथ विशिका स्थापना विशिका वाऽऽरोपणा कतिभि-मार्गैः प्रतिनिवर्तितेति निश्चयाः । उच्यते-अष्टादशभिर्मासैः । कथमेतद्वसेयमिति चेत्-उच्यते-वर्षा मासानामशानं दिवसशानं, तेजयो विशिनः स्थापनाया विधानदिनानां विधानाः शोध्यन्ते, ज्ञातं शेषं वचनादिशानम् । ततः " इच्छियरुवणाई जय " इति वचनात् विशिकया आरोपणया ज्ञातो दिव्यते, भागं च हृते उपरितमो राशिरिल्लेपः शुद्धः, एषा कृत्स्नाऽऽरोपणा, लब्धतेः सप्त मासाः । ततः " दोयह पि गुणसु लद्धे, इच्छियरुवणाई जय मासा । " इति वचनमात्रवचनात् इयमारोपणा प्रागुक्तक्रमेण द्वाभ्यां मासाभ्यां निष्पद्यते सप्त मासा द्वाभ्यां गुण्यन्ते जानाश्चतुर्दश मासाः । ततो द्वौ स्थापनामासौ द्वौ वाऽऽरोपणमासाभ्यां समुद्दिनाश्चारास्ते कर्तव्यसु लब्धतेः आगते विशिका अथवा विशिका वाऽऽरोपणा अष्टादशानि-मार्गैर्निष्पद्यते । (दोयह तु इत्यादि) द्वारोपि आरोपणयोः कृत्स्नाऽऽरोपणालंभ्यमोपलताया आरोपणया यदि मासा व-निर्मितेनारोपितऽऽरोपणा निष्पद्यते यावत्, तानिभ्युणय, यथेकेन मासेन निष्पद्या तत एकेन गुणय इति, द्वाभ्यां मासाभ्यां निष्पद्या तर्हि द्विकनापि, अथ त्रिभिस्तन्निर्मितयादि । शयवा-द्वयोरप्यारोपणयोः कृत्स्नाऽऽरोपणयोर्लब्धे यन्मासास्तत ईदितनया आरोपणया गुणय, यदि प्रथमा तत एकेन गुणय-ते, अथ द्वितीया ततो द्वाभ्याम्, अथ तृतीया ततस्त्रिनिर्मितयादि । एतच्च प्रमाणं जातिवत् । तदेववर्षादिशानात् स्थापनाऽऽरोपणादिवसेषु शोध्यन्तेषु वच्छेयं तद्वक्तव्यमेतत् ।

संप्रति स्थापनाऽरोपणादिवसेषो यथा मासा आगच्छ-

न्ति, मासेष्वो वा दिवसास्तथा प्रमाणं द्रव्यति

दिवसा पंचाईदं जय्या, तुल्यहीणा उ ते जने मासा ।

मासा तुल्यसद्विया, पंचगुणा उ ते जने दिवसा ॥ १८९०॥

स्थापनाया आरोपणयाहव दिवसाः पञ्चभिर्नगैर्व्यन्ते, पञ्च-भिर्नगैर्भागो ह्रियते इति भावः । ततो भागे हृते ये लब्धा-स्ते द्विकपहीनाः कियन्ते, ततो रूपद्वय स्फोटयते इति ज्ञातः । कृत्स्नैकं वा स्फोटितं यद्विशिष्टयते ते भवेद्युमासाः, यथा विशिकायाः स्थापनाया दिवसा विशिनः, तेषां पञ्चभिर्नगैर्ह्रियते, लब्धाऽप्यारः द्विकपहीनाः कियन्ते, स्थितौ द्वौ, आगते विशिकास्थापना द्वाभ्यां मासाभ्यां निष्पद्या । तथा पाक्षिका आरोपणया दिनानि पञ्चदश, तेषां पञ्चभिर्नगैर्ह्रियते, लब्धाऽप्यारः

थः, ते द्विकर्षहीनाः क्रियन्ते, स्थित एकः, अगमं पाकिंको आ-
रोपणा एकेन मास्येन निष्पन्नाद्विशिकाऽऽरोपणा विशिकास्था-
पना च द्विमासान्तरपक्षा भावनीया । तृतीयायाः पञ्चविंशति-
दिनाया आरोपणाय दिवसाः पञ्चविंशतिः, तेषां पञ्चत्रि-
भिर्माहरो, लब्धाः पञ्च, ते द्विकर्षहीनाः कृताः, स्थिताः लब्धः,
अगमं पञ्चविंशतिदिना तृतीयाऽऽरोपणा त्रिभिर्मालैर्निष्पन्ना ।
एवं सर्वत्र ज्ञानवीर्यम् । (मासा तु कुरुवर्षाद्या इत्यादि) यति
मासाः स्थापनायामारोपणार्थो वाऽधिकृतकरणवशात् लब्धा-
स्ते दिवसाऽऽनयनाथ द्विकर्षसहिताः क्रियन्ते, ततः पञ्चगुणा-
स्ते भवेयुषांका दिवसाः । यथा विशिकायाः स्थापनाया
ह्यै मासः, तौ द्विकर्षवर्गद्वौ क्रियन्ते, आताश्चत्वारः, ते पञ्चविं-
शतगुण्यन्ते, अगमं विशिकायाः स्थापनाया विशतिर्दिनानि,
तथा पाकिंका आरोपणाय एको मासः, ते द्विकर्षसहिताः
क्रियन्ते, आताः लब्धः, ते पञ्चविंशतगुण्यन्ते । अगमं पाकिंका
आरोपणायः पञ्चदश दिनानि, तथा पञ्चविंशतिदिनाया
आरोपणायः लब्धः मासास्ते द्विकर्षयुताः क्रियन्ते, ज्ञानः
पञ्च, ते पञ्च पञ्चविंशतगुण्यन्ते, ज्ञानं पञ्चविंशतिदिनानि ।
एवं सर्वत्र ज्ञानवीर्यम् ।

तद्वं करणाभ्यभिषाद्योपमहारमाह-

उवणाऽऽरोपणमहिषा, मंचयमासा इवति एवद्या ।

कतो किं महिषं यि य, उवणामाने ततो मोह ॥१९॥

पृथम् "उवणाऽऽरोपणमहिषं माणा उ विसोहहृत्" इत्यादि
करणवशात् ये लब्धा मासास्तेऽनन्तरौकककखशदानानां, ये
स्थापनाऽऽरोपणामासास्तसहिताः क्रियन्ते, ततः शिष्येभ्य एवं
प्रकृत्य-अभ्यां स्थापनायामासाः आऽऽरोपणायामागमः सं-
चयमासाः सर्वप्रायश्चित्तसकलनमासा जवति, तद्वं यति-
भिर्मालैः प्रतिसेवितैर्यो स्थापना आरोपणा च निष्पन्ना, त-
दन्तर्प्रतिपादितम् । अमुना तस्यां तस्यां स्थापनायामारो-
पणार्थो च संचयमासानां मध्ये कुतो मासात्किं गृहीतमि-
ति प्रतिपादनार्थमाह- (कतो इत्यादि) शिष्यः पृच्छति-
तस्यां तस्यां स्थापनायामारोपणार्थं च संचयमासानां मध्ये
कुतो मासात्किं गृहीतम् ? । अत्र सूरिराह- (उवणा मासे
नतो मोह) ततः संचयमाससंख्याः स्थापनामासज्ञं शो-
धयेत्, शोचिन्ते च सति-

दिवसेद्धिं जद्विं मासो, निष्फो लुहइ सव्वरुणाय ।

तद्विं गुणिया उ भासा, उवणादिणनुया उ छम्मासा ।१९॥

सर्वोपमासोपणार्थं यतिभिर्दिवसैर्मालो भवति निष्पन्नस्त-
तिभिर्गुणितान्ते मासाः कलैर्याः पुनः स्थापनादिनयुक्तास्त-
स्ते पञ्चमासा भवन्ति, यथा प्रथमायामारोपणार्थं त्रयोदश
संचयमासाः, तेष्वं स्थापनामासौ द्वौ शोचिती, स्थिताः प-
ञ्चादकादश । अत्राऽऽरोपणायामको मासः, स पञ्चदशभिर्दिनै-
र्निष्पन्न इति, ते एकादश पञ्चदशगुण्यन्ते, ज्ञानं पञ्चदशं शतम्,
ततो विशतिर्दिवसाः स्थापनासक्ताः प्रक्रियन्ते, ज्ञानं पञ्चा-
शीतं शतं, पञ्च ऊंय इति । तद्व्युक्ता ज्ञानाः वषमागमः, अग-
मं द्व्याभ्यां स्थापनीकानां ज्ञानं मासाभ्यां दश दश दिनानि
गृहीतानि, शेषेभ्यस्त्वैकादशभ्यः पञ्चदश पञ्चदश दिनानि,
केवलं तत्प्रमत्यात् पञ्चानां ऊंय कृतः, पञ्च दिनानि इत्युक्ता-
नीति भावः । ऊंयशब्दस्य तत्प्रमत्यागधार्यात्मा । अत

एव च वाच्यमूनि पञ्चदिनानि त्यक्तानि, तत्पञ्च प्राक् रा-
शिस्मकण्याथै प्रकृतातीनि समकरणः प्रकृतेर्णयो राशि-
ऊंयशब्देनोक्तः । एवं सर्वत्र ऊंयमात्रमा ज्ञानवीर्या । तथा
विशिकायां आऽऽरोपणायामष्टादश किं संख्या मासाः, तेभ्यो
ह्यै स्थापनामासौ शोचिती, ज्ञानाः पञ्चदश । अथ विशति-
दिनाऽऽरोपणा द्विमासेभ्येको मासो दशभिर्दिनैर्निष्पन्नः, तत-
स्ते पञ्चदशगुण्यन्ते, ज्ञानं पञ्च शतम् १६० । ततः
स्थापनादिवसा विशतिः प्रक्रियन्ते, ज्ञानमशीतं शतम्,
अगमतमत्र द्व्याभ्यां स्थापनामासाभ्यां दश दश वासरा गृही-
ताः, शेषेभ्योऽपि चोदशेभ्यो गमनो दश दशति । तथा वि-
शिकायां स्थापनायां पञ्चविंशिकायां आऽऽरोपणार्थं त्रयोविं-
शतिः संचयमासाः, तेष्वो ह्यै स्थापनामासौ शोचिती, ज्ञाना
पञ्चादकविंशतिः पञ्चविंशतिदिना आऽऽरोपणा त्रिभिर्मालै-
र्निष्पन्नयेको मासः, स त्रिभिर्मासैर्गुण्यन्ते, ततः प-
ञ्चविंशतिरष्टगुण्यन्ते ज्ञानमष्टदशं शतं, त्रिमासगुण्यन्ते च अ-
ष्टाः सप्त, तेऽपि तत्र प्रक्रियन्ते, ज्ञानं पञ्चसप्ततं शतं, त-
च्च विशतिः स्थापनादिवसाः प्रक्रियन्ते, ज्ञानं पञ्चनवतं
शतम् १९५ । अत्र पञ्चदश दिनानि ऊंय इति, तत्पञ्च-
मीयन्ते, ज्ञानमशीतं शतम्, अगमतमत्र द्व्याभ्यां स्थापनामासाभ्यां
मासाभ्यां दश दश रात्रिदिवानि गृहीतानि, शेषेभ्यस्त्वैक-
विंशतिमासेभ्यो गमनः सर्वत्रागमनयुषो रात्रिर्दिवानि,
केवलं तथापि पञ्चदश दिनानि ऊंयानुक्रान्ति । तद्वं स्था-
पनातः शेषमासेभ्यो गमनो यद् गृहीतं तत्प्रतिपादितम् ।

अमुना शेषमासेभ्यो यद् येषो विशेषतो गृहीतं तत्प्रति-
पादनार्थं करणमाह-

हवणादि जदमासा, तदज्ञां तं करो तिपंचगुणं ।

संसे च पंचगुण्यं, उवणादिवसाजुया दिवसा ॥१९॥

स्थापनामासेषु शोचिनेषु यच्छेषमवतिष्ठते तत् आरोपणा-
यां यतिमासास्ततिभागं तावत्संख्याकभागं करोति, कृत्वा
आऽऽयं ज्ञानं त्रिपञ्चगुणं करोति, शेषं तु समस्तमपि पञ्च-
गुणम् । यतश्चेत्तु दशभ्यः पञ्चासक्यादिवारोपणानु यत्रि-
पुनरेकविना द्विदिना यावच्चतुर्दशदिना आरोपणं, तदा य-
तिर्दिना आरोपणा, तनिगुणं कुर्यात्, ततस्ते दिवसा स्था-
पनादिवसयुताः क्रियन्ते, ततो दिवसाः वषमासदिवसा
भवन्ति । तद्यथा-प्रथमार्थं स्थापनायां प्रथमार्थं आऽऽरोपणा
यां त्रयोदश संचयमासाः, तेष्वो ह्यै स्थापनामासौ शोचि-
ती, ज्ञाना एकादश, अग्नये तु द्वयेन-प्रत्रायां कुरुसंख्याः-य-
द्येकस्मात् मासादि निष्पन्ना आरोपणा, ततः प्रतिसेवितः
संस्थः स्थापनायाः आरोपणायाम्को मासः शोचितीत्येव । अथ
द्व्याभ्यामिर्निष्पन्नाऽऽरोपणा, ततः प्रतिसेवितमासंस्थः स्था-
पनामासा एव शोच्यन्ते, आऽऽरोपणमासा इति । ततस्त्वममेन
ह्यै स्थापनामासावेकमासाऽऽरोपणमास इति त्रयः संचयमान-
स्यः शोच्यन्ते, ज्ञाना दशति । तत्र स्वमते अत्रिक्तुनाऽऽरोपणा ए-
कमासान्तरपक्षेति एकादश एकमागेन क्रियन्ते, एकजागकृतं च
तत्प्रमत्यागमेव ज्ञानतीति ज्ञानाः समुदिता एव ते एकादश,
ततः त्रिपञ्चगुणमिति वचनात् पञ्चदशभिर्गुण्यन्ते, ज्ञानं प-
ञ्चनवतं शतम् १६५ । तत्र स्थापनादिवसाः विशतिः प्रा-
प्तं पञ्चाशीतं शतम् । ततः पञ्चरात्रिदिवान्यत्र ऊंयानुक्रान्ति-

ति, ताम्यपसार्यन्ते, ज्ञातमशीतं शतम् । मत्तान्तरणे तु ते दश मासाः एकमासीकृताः पञ्चदशभिर्गुणयन्ते, ज्ञाते पञ्चाशं शतम् ॥५॥ । ततः स्थापनादिवसा विशतिमारोपणादिवसाः पञ्चदशमासकल्पन्ते, ज्ञाते पञ्चाशीतं शतम् ॥२६॥ पञ्च दिनानि जीव इति तानि ततोऽपनीयन्ते, ज्ञातमशीतं दिवसशतम्, आगतमत्र द्वापर्यां स्थापनीकृतार्थां मासापर्यां दश दश दिनानि शुद्धीतानि, शेषभ्यस्त्वेकादशमासाभ्यः पञ्चदश पञ्चदश दिनानि, केवलं पञ्चादिनामि जीवीकृतानि । तथा विशिकायां स्थापनायां विशिकायां चाऽऽरोपणायामष्टदश संवयमासाः, तेषां द्वौ स्थापनामासावपनीतौ, ज्ञाताः चोदश, ननाऽत्राऽऽरोपणा द्वापर्यां मासाभ्यां निष्पन्नानि चोदश द्वापर्यां आगाभ्यां कियन्ते, एकतोऽष्टदशपर्यां, तत्प्राप्यतिरतमाद्यं संप्रति, 'पंचगुणमिति' वचनान् पञ्चदशभिर्गुणयन्, ज्ञाते विशं शतम् ॥२७॥ । अथस्तनास्त्वष्टी, 'संस्वं च पंचगुणयन्' इति वचनतः पञ्चानिर्गुणयन्ते, ज्ञातचक्रवार्तिशतम् ४० । उभयमीलने ज्ञात पञ्च शतम् १६० । अथ स्थापनादिवसा विशतिः प्रक्षिप्ता, ज्ञातमशीतं शतम्, आगतमत्र द्वापर्यां स्थापनामासाभ्यां दश दश रात्रिर्निश्चयानि शुद्धीतानि, अष्टादशे मासेभ्यः पञ्चदश पञ्चदश, अष्टेभ्यस्त्वष्टदशः पञ्च पञ्चाशं । तथा विशिकायां स्थापनायां पञ्च, विशिकायां चाऽऽरोपणायां त्रयोविंशतिः संवयमासाः, तेषां द्वौ स्थापनामासी शोचिनी, ज्ञाना पञ्चादेकविंशतिः, अत्राऽऽरोपणा त्रिमासैर्निष्पन्नेति कृत्वा ते एकविंशतिः संवयमासाश्चिमागाः कियन्ते, ज्ञातमासः सतकाः पुञ्जाः । तत्र प्रथमे सत्तात पञ्चगुणमिति वचनान् पञ्चदशभिर्गुणयन्ते, ज्ञाते पञ्चोत्तरं शतम् । अथ पञ्चो जीव इति पञ्चदश संवयन्ते, ज्ञाता नवतिः ६० । शेषी च द्वौ भागी सतद्वौ लेपं च पञ्चगुणमिति वचनान् प्रत्येकं पञ्चभिर्गुणयन्ते, ज्ञाता उभयत्र प्रत्येकं पञ्चविंशत्, उभयमीलने ज्ञाता सत्तातः, सा पूर्वराशीं प्रक्षिप्ता, ज्ञाते षष्ट्याधिकं शतम् १६० । अथ विशतिः स्थापनादिवसाः प्रक्षिप्ताः, ज्ञातमशीतं शतम्, आगतमत्र द्वापर्यां स्थापनीकृतार्थां मासाभ्यां दश दश बासरा शुद्धीताः सत्तस्यो मासेभ्यः पञ्चदश, चतुर्दशेभ्यो मासेभ्यः पञ्च पञ्च पञ्चदश बासराश्च जीवीकृता इति; एवं स-र्वत्र मावनीयम् । तत्रेव वा स्थापना आरोपणा च यतिनिर्मासैः प्रतिनिवितेर्निष्पन्ना, यस्यां च स्थापनायमारोपणायां च संवयमासानां मध्यं यतो मासात् यत् शुद्धीत तदे-तत्सर्वं प्रतिपादितम् ।

अनुना यतः स्थापनाया आरोपणायाश्च मासाऽऽनयनाय करणयुक्तं, 'दिवसा पंचादि' भव्या । इत्यादि तत्प्रथमस्यात एव स्यादऽऽत्मना स्वापि, न हिनायाऽऽदिपु स्थापन्यु, तेषु क्वचित्प-र्यस्तित, क्वचित्द्वयमाप्यति, तत्तत्ततोभयं विवक्षुः प्रथमतस्तत्क-लदेव करणमाह-

दिवसा पंचादि जप्या, दुरुवहीणा य ते भवे मासा ।

मासा दुरुवसिदिया, पंचगुणा ते भवे दिवसा ॥ १६४ ॥

अस्या इत्यादि पूर्ववत् ॥१६५॥

अतएव य दुरुवहाणं, न हांज्र जागं च पंचादि दिवसा ।

तद्धि उवगवणमासो, एगो ठ दिवसा ठ ते चेव ॥१६५॥

अथ पुनः स्थापनासु आरोपणासु च पञ्चादिनाऽऽदिकसु पञ्चभिर्भोगे हुने यत्तुश्च तद् द्विकपहीनं न भवेत् । पञ्चादिनाऽऽदिकसु तद्विज्ञापयन्तसु द्वयोरेव कपयोरसंभवात्, दशदिनाऽऽदिकसु तु चतुर्दशदिनपर्यन्तासु द्विकपहीनतायां शून्यताऽऽपेक्षः । यदि वा-यासु स्थापनास्वारोपणासु चैकदिनाऽऽदितु चतुर्दिनपर्यन्तासु पञ्चभिर्भोगमुपरिततो राशिर्न दृश्यः, सेतोकाव्यात्, तत्र तासु स्थापनास्वारोपणासु चैको मासो द्रष्टव्यः । इति उ ते चेव चि । दिनामपि तान्येव याम्युपासानि, न पुनमाससं-ख्यां द्विकपसहितां कृत्वा पञ्चभिर्भोगं शुणयित्वा दिनामप्यने-तद्वर्तनीति भावः ।

अथ कियतो दिवसाः स्थापनायामारोपणायां च प्रागुक्त-रणमन्तरेणैवमेवैकमासत् मासात् प्रतिपन्नव्याः । तत आह-

एकादीया दिवसा, नायव्वा जाव हौति चउदमओ ।

एकातो मासाओ, निष्कसा परतो' दुगहीणा ॥१६६॥

एकस्मात् मासात् निष्कसा दिवसा एकाऽऽदयो ज्ञातव्याः, यावच्चतुर्दश भवति । किमुक्तं भवति? एकदिनाऽऽदिकाश्चतुर्द-शदिनपर्यन्ताः स्थापना आरोपणाश्च दिवसाः । पंचादि भ-व्या । इत्यादिकरणप्रयोगमन्तरेणैवमेव एकस्मात् मासात् प्रतिपन्नव्या इति (परतो दुगहीण चि) सत्यः पञ्चदशदिनाऽऽदिकसु स्थापनास्वारोपणासु च 'दुगहीण चि' पदेकदेशे पदसमुदायोपचारात् । 'दिवसा पंचादि' भव्या दुरुवहीणा । इति करणतो मासाः प्रत्यतव्याः ।

अथैव प्रकाराभ्तरमाह-

जड वा दुरुवहीण, कयम्पि हांजा तद्धि न आगासि ।

तत्थ वि एगो मासो, दिवसा ते चेव दोएहं पि ॥१६७॥

यति चेति प्रकारान्तरे, तच्च प्रकारान्तरमिदम्-पूर्वं दश-दिनाऽऽदिकसु चतुर्दशदिनपर्यन्तासु द्विकपहीनताया एवासं-भवत् एको मास उक्ता, यदि वा भवतु तत्र द्विकपहीनता, तथाऽऽप्येतत्करणवशात्तत्रको मासः प्रतिपन्नव्य इति । तदे-व करणमाह- (दुरुवहीण इत्यादि) यत्र यासु दशदिनाऽऽदिकसु चतुर्दशदिनपर्यन्तासु पञ्चभिर्भोगे हुने यत्तुश्च तस्मिन् द्वि-कपहीनं कृते निवेष्टाकाशो शून्यत्वं प्रतीयतेको मासो द्रष्टव्यः । दिवसा अपि द्वयीनां स्थापनाऽऽरोपणायां त एवाऽऽद्वया ये उपाला न तु प्रागुक्तकरणवशातो माससंभवात् अतएव तव्य इति भावः ।

अथ यत्रोक्तं स्थापनाऽऽरोपणाभ्यामेव यस्यां मासानां परिपूर्णां भवनात् 'उवगावणमासि' भवे, माणा उ चिसेहइतु जे सेसे ।' इत्यादिकरणं प्रत्यस्तं, तदप्रवृत्तौ च कथं संवयमाससंभवात् करिष्यम् ? तत आह-

उक्तामारुणानं, मासा जे हौति करणनिदिहा ।

ते उवगावासजुया, संवयमासाओ' सज्वासि ॥१६८॥

सर्वमासमुत्कृष्टानामारोपणानां ये मासा भवन्ति करणनि-दिष्टाः । 'दिवसा पंचादि' भव्या । इत्यादिना आरोपणाकर-णेन निर्दिष्टाः ते स्थापनामासयुगाः, स्थापनायां ये करणवशतो लब्धमासासप्तयुकाः, संवयमासा द्रष्टव्याः । यथा विशिकायां पञ्चादिनशतयामारोपणायां चाविशमासाः । तथाहि-स्थापना-

बां शै मासौ ह्यधौ, नै च प्रागेव भावितौ । आरोपणायाः पञ्च-
भिर्मयो द्विपने, लब्धा द्विशतम् । सा द्विकपहोना क्रियते,
जाता त्रिसन्, स्थापनामासौ तत्र प्रकृतिस्वागतं चाभिशिप्रतिस्ते-
षिना मासः । अथात्र कुनो मासार्थिकं गृहीतम् ? उच्यते-शै द्वा-
विशतः संवत्समालेख्यः स्थापनामासौ शोधयेत् । (स्थिताः प-
ञ्चदश विशन् मासाः । तत्र ह्यथारोपणा विशता मासैर्निष्पन्ना
विशतमासा येति विशद्विभागः क्रियते, आगत एकैकस्मिन् भागे
एकेका मासाः । तत्र प्रथमतो भागः पञ्चदशानिर्गुण्यते, जाताः
पञ्चदश, एव एकोनविंशत् पञ्चभिर्गुण्यते, जातं पञ्चचत्वारिंश-
शतम् । उभयमालेखे पदं शतम् १६० । अत्र स्थापना-
दिवसा विशतिः प्रकृता, जातमशीते शतम्, जातमनत्र द्वा-
त्र्यं स्थापनीकृतात्रयो मासाश्चो दश इव विवत्सा गृहीताः
एकस्मात् पञ्चदश, शोधयेत् पञ्च पञ्चति । एवं संवत्स जावनीयम् ।
तत्र प्रथमे स्थाने यावन्ती प्रथमा स्थापना, यावन्ती च प्रथमा-
ऽऽरोपणा, यावन्तश्च तत्र संवत्समासास्तेष्टप्रतिपदिष्यति-

पदमा उवणा बीसा, पदमा आरोपणा भवे पक्खो ।

तेरसहिं मासेहिं, पंच उ राहंदिवा जोसे ॥ १७॥

प्रथमे स्थाने प्रथमा स्थापना विशिका विशतिदिना, प्रथमा चा-
ऽऽरोपणा भवति पक्कः पक्कप्रमाण । एषा स्थापनाऽऽरोपणा च
अथोद्विशानिमासैर्निष्पन्ना । तथा एषाऽऽरोपणा अकृत्स्ना, ततोऽव-
श्यमेवार्थं ओषोऽपुंति ओषपरिमाणमानम्, पञ्चरात्रिविधानि
ओषः । एतद्विषया भावना प्रागेव कृता, न भूयोऽपि क्रियते ।

अधुना प्रथमस्थाने एव प्रथमस्थापनायां द्वितीयाऽऽरोपणा
यावद्दिना जगति, यावद्विंशत् संवत्समस्यैः स्थापनाऽऽरोपणा
च निष्पन्ना, तत्रैतद्विषयानि-

पदमा उवणा बीसा, विद्या आरोपणा जवे बीमा ।

अट्टारस मासेहिं, एमा पदमा भवे कसिणा ॥ १८० ॥

प्रथमे स्थाने प्रथमस्थापना विशतिदिनीया आरोपणा भवे-
द्विशिका विशतिदिना । एषा स्थापना आरोपणा च निष्पन्ना
अष्टादशभिर्मोसैरेषा चाऽऽरोपणा कृत्स्ना प्रथमा च सवोसं
कृत्स्नाऽऽरोपणानामिति । एतद्विषयाऽपि जावना प्रागेव कृतं
न भूयः क्रियते ।

संप्रति प्रथमे स्थाने प्रथमायां यावद्दिना तृतीया आरोपणा, य-
तिभिश्च संवत्समसिंसे जने अपि निष्पन्ने तत् प्रतिपाद्यन्ति-

पदमा उवणा बीसा, तस्या आरोपणा उ एव बीमा ।

तेवीसा मासेहिं, पक्खो उ तदि जवे जोमां ॥ १८१ ॥

प्रथमस्थाने एव प्रथमा स्थापना विशतिदिना, तृतीया चाऽऽ-
रोपणा पञ्चविंशतिदिना । एषा प्रथमा स्थापना तृतीया चाऽऽ-
रोपणा त्रयोविंशतिमासैर्निष्पन्ना । इयमप्यकृत्स्नाऽऽरोपणा इ-
ति जोषोऽत्राऽभूत्, अतो जोषपरिमाणमाह पक्का, तत्र तस्यां
तृतीयायामारोपणायां जोष इति शेषस्थापनाऽऽरोपणानां वि-
नपरिमाणं संवत्सपरिमाणे वाऽतिद्विंशपरिमाणमाह-

एवं एवामिषा, गाहाओ होंति आणुपुण्ये ।

एषण कमेण जवे, चत्तारि सया उ पण्डा ॥ २०१ ॥

अधुना प्रथमे स्थाने द्वयोऽनन्तरदिनो दिवसमासाऽद्विकपहोना
४१

गमः प्रकारो यासां ता वनद्वयिका गाथा भवन्त्यानुपूर्व्याऽ-
नुक्रमेणाभ्या अपि ज्ञातव्याः यथा-“पदमा उवणा बीसा,
चाथी आरोपणा भवे तोसा । उवणीना मासेहिं, बी-
सहरांदिवा जोसे ॥ १ ॥” इत्यादि । अद्यान्त प्रकारं
क्रियत्संवत्सका गाथा अनुगन्तव्याः ? तत्र आह-(एष-
णस्याह) एतेन क्रमेण चत्वारि शतानि पञ्चदशानि गा-
थानां भवन्ति । इयमत्र भावना-विशिकां स्थापनामनुष्ठ-
ता पञ्च, पञ्च आरोपणायां प्रकृता तावन्तस्यैव याव-
द्विंशमा आरोपणा । एतासु च संवत्समासाऽऽनयनाय प्रा-
गुत्तरणलक्षणं प्रयोजकम् । तद्यथा-अशीतात् दिवसश-
तात् प्राक् स्थापनाऽऽरोपणाद्विवसा शोधयतव्याः । ततो य-
कृत्समवातपुनरे तस्याधकृताया आरोपणाया भागो हुनस्यः,
तत्र यदि शुक्लं भागं न प्रयच्छति, ततो यावन्ता प्रकृतेन प-
रिपूर्णा भागः शुद्धयति, तावन्मासो जोषः प्रकृण्वीयः । त-
त्प्रकृण्वानन्तरं च भागे हुने ये लब्धा मासास्ते यतिभिर्मो-
सैरारोपणा निष्पन्ना तानिर्गुण्यितव्याः, ततः स्थापनाऽऽरो-
पणामासा अपि तत्र प्रकृष्यन्ते, ततः समागच्छन्ति प्रातस्त्रि-
तमासपरिमाणमिति कुनो मासात् किं गृहीतमित्यस्यामपि
जिह्वाभ्यां संवत्समालेख्यः प्रथमं स्थापनामासाः शोधयि-
तव्याः, ततः शेषा ये मासस्तिष्ठन्ति ते यतिभिर्मोसैर्निष्प-
न्ना यत्संवत्सका वा आरोपणा तावन्तो भागाः कर्तव्याः ।
तत्र प्रथमो भागः पञ्चदशानिर्गुण्यितव्यः, शेषाः सर्वेऽपि
पञ्चभिर्गुण्यीतव्याः । एते सर्वेऽपि दिवसा एकत्र मोक्षयि-
तव्याः, यच्च जोषः प्रकृतः स शोधयितव्यः । ततः स्था-
पनाद्विवसाः प्रकृण्वीयाः । आगतकृत्समर्थेयं कथनीयम्-यति-
भिर्विंसेः स्थापनामासौ निष्पन्नस्तात् दिवसाः स्थापनी-
कृतेशो मासेभ्यः प्रत्येकं गृहीताः, यावन्तश्च मासाः पञ्चदश-
ानिर्गुण्यतास्तावद्वच्यः पञ्चदश पञ्चदश, शोधयेत् पञ्च पञ्चति,
एवं पञ्चविंशिकायामपि स्थापनायां पाक्षिकायाश्च आरोपणा
कृत्स्वा, यावच्चरमा पञ्चपञ्चाशदिनशतमानाः, विशाकायां स्था-
पनायां पाक्षिकायाश्च आरोपणा यावत्पञ्चाशदिनशतमानाः एवं
तावदावच्छेदमायां स्थापनायां पञ्चपद्विंशतशतमानायां पाक्षि-
क्येकाऽऽरोपणा । एतासु च पूर्वभागेन प्रकारेण चत्वारि शता-
नि पञ्चदशानि गाथानां कर्तव्यानि । इति प्रथमं स्थापनाऽऽरो-
पणास्थानं समाप्तम् ।

संप्रति द्वितीयं स्थापनाऽऽरोपणास्थानं
प्रतिपिपादायुर्गस्याह-

तेचीनं उवणपया, तेचीसाऽऽरोपणाएँ उणाणं ।

उवणाणं मेवहा, पंचेव मया उ एगहा ॥ १८२ ॥

द्वितीये स्थाने त्रयोविंशस्थापनायादिनि, त्रयोविंशस्थाऽऽरो-
पणाः स्थानानि पदानि । एतच्च प्रागेव जातिवतिमिति न भूयो
भाव्यते । संप्रति संवत्सपरिमाणमाह-(उवणाणमिषा)
स्थापनामारोपणाजिः सह संवेधाः सर्वसंवत्सका भवन्ति पञ्च-
शताभ्येकपदानि एकपदभाषिकानि २६१ । कथमेतत्सवातय-
मिति चेत् ॥ उच्यते-इह संवेधसंवत्सकाऽऽनयनाय प्रागुक्ता “म-
कृत्समवातपुनरे” इत्यादि करणमाथा । गच्छन्मात्रं प्रकृष्यत ।

तथा गच्छाऽऽनयनाय पुर्वसुप्रदक्षिणैश्च करणगाथा-
उवणाऽऽरोपणविजुषा, उम्मासा पंचजाम्भया ने ।

रुच्युया उवणपया, तिसु चरमाऽऽदेम जगेको ॥२०४॥

यमां मासानां स १ हारः पदमासं, तस्मात् यममासात् स्थानाऽऽरोपणादिवसैर्विरोधितात् नन्दनतरं पञ्चतारकालात् ये लब्धास्तैः कल्पयुताः सन्तो यावन्मृतं भवन्ति, तावन्मि स्थानपराधानि एतावान् तत्र गच्छ इति भावः । एतच्च विधवाद्येषु स्थानेषु कष्टव्यम्, अरमेयि स्थाने एव एवाऽऽदेशः केवलमेकैः जगो हस्येयः । एव माथाऽल्लारयः । जावाधर्मग्रन्थम्-प्रथमस्थाने प्रथमा स्थापना विशुद्धिदिना प्रथमा च ऽऽरोपणा पञ्चदशदिना उन्नयमीलने दिनाभिः पञ्चविंशत् । तानि यममासदिवसेभ्योऽशान्तप्रमाणेभ्यः शोध्यन्ते, जातं पञ्चचत्वारिंशं शतम्, तस्य पञ्चविंशतीति द्विवत्, लब्धा एकविंशत्, सा कल्पना क्रियते, जाना विशुद्धः । आगतः प्रथमे स्थाने विशुद्धः गच्छः तथा द्वितीये स्थाने प्रथमा स्थापना पञ्चदशदिना, प्रथमा च ऽऽरोपणा पञ्चदिना उन्नयमीलने जानानि दिनाभिः विशिष्टः, यममासादिवसेभ्योऽशान्तप्रमाणेभ्यः शोध्यते, जातं षड् शतम्-१६० । तस्य पञ्चविंशतीति द्विवत् । लब्धा द्वित्रिंशत्, सा कल्पना क्रियते, जानास्त्रिंशत् । आगतं द्वितीये स्थाने त्र्यविंशद्गच्छः उत्तरेकं आदिस्थेयः अत्र भावना प्रायुक्तानुसृत्या । तत्र गच्छस्त्रिंशत् एकेन गुण्येन, एकेन गुण्येन तद्वद् भवतांशो जितस्त्रिंशद्वैव मासाः उत्तरेकेन हीनाः क्रियन्ते, जाना द्वित्रिंशत्, तत्र ऽऽदिममेकलक्षणं प्रक्रियेत्, जाना भूयस्त्रिंशत्, एतत् सन्तं धनम् । एतच्चान्तिमं धनमादिना एककलपुनं क्रियते, जाना चतुर्विंशत् सा गच्छकैः ननु विनश्यत् । तत्र गच्छाशो विषमधारिपुष्पस्यैव लक्ष्येन इति चतुर्विंशदर्द्धं क्रियते, जानाः सप्तदश, ते गच्छेन परिपुष्पेन गुण्यन्ते, जातानि पञ्चदशान्येकपञ्चानि ५६१ ।

मन्त्रस्मिन् द्वितीये स्थाने कनिदिना प्रथमा स्थापना कनिदिना च प्रथमाऽऽरोपणा सा च प्रथमा स्थापनाऽऽरोपणा च कनिदिनः संवयस्यैः प्रतिस्वितैर्मिष्यन्ता तप्रतिपाद्यति-
पदमा उवणा पक्खी, पदमा आरोपणा जवे पंच ।

चौतीसा मामेहि, एसा पदमा भवे कनिणा ॥ २०६ ॥

द्वितीये स्थाने प्रथमा स्थापना पक्कः पक्कमाणा, प्रथमा च ऽऽरोपणा जवनि पञ्चपञ्चदिना । एषा स्थापना आरोपणा च निषेधा चतुर्विंशता मासैः प्रतिस्वितैः । कथामिनेत् । उच्यते-पदमासादिवसा अष्टौ शतं, तस्मात् "उवणाऽऽरोपणादिवस माणा उ विस्सोहइत्तु" इति वचनात् स्थापनादिवसाः पञ्चदश, आरोपणादिवसाः पञ्च उन्नयमीलने विशुद्धिः शोध्यन्ते, जातं षड् शतम् १६० । ततोऽधिकृत्या पञ्चकप्रक्रमया आरोपणा भागो द्विवत्, लब्धा द्वित्रिंशत् । आगतं द्वितीये स्थाने शुक इत्येषा आरोपणा कृत्वा । तथा च ऽऽऽ-पया आरोपणा जवनि कृत्वा, कृत्वा नाशहरणाय । सा चाप्यस्यां कृत्वा ऽऽरोपणां प्रथमा स्थापनादिवसा (१), तां च मासाऽऽनयया पञ्चविंशतीति द्विवत्, लब्धास्त्रिंशत्, ते द्विकपडोनाः क्रियन्ते, जातं एकक आगतं एकौ मासः, आरोपणायामप्येको मासो लब्धः, "अथ उ दुरुवडीणं न होज्ज" । इत्यादिवचनात् । तत्र एक-स्थापनामास एक आरोपणमास इति द्वौ मासौ पूर्वराशौ प्रक्रियन्ते, आगतं चतुर्विंशत्मासाः प्रतिस्वितैः । अथ कुनो मा-

सात् किं शुदीनम् ? उच्यते-चतुर्विंशतः प्रतिस्वितमासेष्वेकः स्थापनामासः शोध्यते, जानास्त्रिंशत्, ते आरोपणया पञ्चदिवसान्मासा आगं द्विते लब्ध इति पञ्चाभिर्गुण्यन्ते, जातं पञ्च-षड् शतम् १६५ । तत्र स्थापनादिवसाः पञ्चदिवसप्रक्रियाः, जान (१)मागतमेकस्मात् स्थापनाकृतामासात् पञ्चदश दिनाभिः शुदीताभिः शोध्यन्त्यस्तु पञ्च पञ्चवत् ।

अधुना द्वितीये स्थाने प्रथमायां स्थापनायां यावद्दिना द्वितीया आरोपणा, वतिमञ्च संवयस्यैः प्रतिस्वितैः सा प्रथमा स्थापना, द्वितीया च ऽऽरोपणा निष्पन्ना, तद्वत्प्रतिपाद्यति-
पदमा उवणा पक्खी, वितिया आरोपणा जवे दसओ ।

अट्ठारस मामेहि, पंच उ रादंदिपा जामो ॥ २०६ ॥

द्वितीये स्थाने प्रथमा स्थापना पक्कः, द्वितीया च ऽऽरोपणा दश दश दिनाभिः भवन्ति । एषा च स्थापना, आरोपणा च अष्टादशमासैः प्रतिस्वितैर्मिष्यन्ता । तथाहि-अशोनात् स्थापनादिवसा पञ्चदश, आरोपणादिवसा दश, उन्नयमीलने पञ्चविंशतिः शोध्यन्ते, जातं पञ्च पञ्चाशं शतम् १५५ । ततोऽधिकृत्या दशदिवसा आरोपणया भागो द्विवत्, अत्र शुद्धौ भागो न शुद्ध्यति, पञ्चस्तु प्रतिस्तेषु शुद्धयतीति पञ्चकोऽत्र जोषः । तथा च ऽऽऽ-पञ्चरात्रिन्दिवाणि जोष इति लब्धा वोरुहा मासाः, स्थापनायां च प्रायुक्तप्रकरणेको मास आरोपणयास्तु दश ऽऽदिम-कायाः पञ्चविंशतीति द्विवत्, लब्धौ द्वौ तौ द्विकपडोना कृता, जातं शुभम्, लब्धं एकौ मासः "अथ दुरुवडीणं न होज्ज" । इति वचनात्, तौ जावप मासौ पूर्वराशौ प्रक्रियन्ते, आगतमष्टादश मासाः प्रतिस्वितैः । अथ कुनो मासान् किं शुदीनम् ? उच्यते-वोरुहामासेभ्यो दश दश रात्रिन्दिवाणि पञ्च जोषीकृतानि, स्थापनामासात्पञ्चदश, आरोपणामासाद्विंशतः प्रत्येक इति । उच्यते-वोरुहा दशमिगुणना जातं षड् शतम् १६० । पञ्चजोषीकृतास्तनः शोध्यन्ते, जातं पञ्चाशं शतम् । ततः स्थापनादिवसाः पञ्चदश, आरोपणादिवसा दश, उन्नयमीलने पञ्चविंशतिः प्रक्रियन्ते, जानमशौत शतम् ।

पदमा उवणा पक्खी, तडया आरोपणा जवे पक्खी ।

वारमाहि मामेहि, एसा विडया भवे कनिणा ॥ २०७ ॥

द्वितीये स्थाने प्रथमा स्थापना पक्कमृतीया च ऽऽरोपणा भवति एतः । एषा स्थापना आरोपणा च द्वादशमामैर्मिष्यन्ता । कथमवयस्येन इति चेत् ? उच्यते-अशोनात् विवसन्नात् स्थापनादिवसाः पञ्चदश, आरोपणादिवसाश्च पञ्चदश, उन्नयमीलने विशुद्धः शोध्यन्ते, जातं पञ्चाशं शतम् १५० । ततोऽधिकृत्या पञ्चदशदिवसा आरोपणया भागो द्विवत्, लब्धा दश मासाः, प्रायुक्तप्रकरणे चैको मासः स्थापनायामेको मास आरोपणायांमिने द्वौ मासौ तत्र प्रक्रिये, आगतं द्वादश मासैः प्रतिस्वितैर्मिष्यन्ता । अथ कुनो मासान् किं शुदीनम् ? उच्यते-एकैकस्मात्पञ्चदश वासराः । तथाहि-द्वादश मासाः पञ्चदशमिगुणना जानमशौत दिवसशतमिति ।

एवं एयामिषया, गाहाओ हुंति आणुपुञ्जी ।

एएण कमेण जने, पेचेन मया उ एगड्डा ॥ २०८ ॥

एवमुक्तप्रकरणे एतत्प्रामाका अनन्तरात्प्रकारा, गाथा आ-

नुपुष्पं क्रमेण जवन्त्यस्या अयि हातव्याः । कियत्संवयाकास्ता
अनेक क्रमेण हातव्याः । इत्याह-एतेन क्रमेण भवन्ति पञ्चश-
तान्येकपट्टीनि गद्यामाप्तिम् । इत्यस्य आचन्या पात्राङ्कौ स्था-
पयामनुष्ठाना आरोपणयां च पञ्च पञ्च प्रतिपत्ता तावन्नेत-
द्वयापान्त्तु भव्यशिशुन् मासाः, पञ्चपट्टादिनशतमाना आरोप-
णा । ततो विशतिर्दिनां स्थापनामनुष्ठाना पञ्चादिकायामारोप-
णयां पञ्च पञ्च प्रतिपत्ता तावन्नेत्यस्य यावत् द्वाविंशत्तमा व-
ष्टिदिनशतमाना आरोपणा । एवं स्थापनासु पञ्चपञ्च प्रकि-
पता आरोपणानु कैकेकं स्नानमुपरितनमागारपरिहरता ताव-
न्नेतव्यं यावत्त्रायाणां पञ्चशतान्येकपट्टानि जवन्ति । जितौ च स्था-
पनाऽऽरोपणं स्थानं समाप्तम् ।

संप्रति तृतीयं स्थापनाऽऽरोपणास्थानं प्रतिपादयन्निदमाह-
पणतीसं त्रयणपया, पणतीसाऽऽरोपणाहं ज्ञाणम् ।
उत्रणाणं संवेदं, छेत्रं सया जवेतीसा ॥ २०॥

तृतीये स्थाने पञ्चविंशत्स्थापनापदानि, पञ्चविंशाऽऽरोपणया
स्थानानि पदानि । एतद्वाप एवैव आचनम् । समग्रि संवेध-
परिमाणमाह- (उत्रणाणमित्यादि) स्थापनानामारोपणाजि-
सह भवेध्याः सर्वसंख्यया जवन्ति वदशतानि त्रिंशानि ६३० ।
एतानि च "गच्छत्तरसंविधे" इत्यादिकणवशादेनेतव्या-
नि । तत्र गच्छः पञ्चविंशत् । कथामिति चेत् ? उच्यते- "उत्रणा-
रोपणानिजुया ।" इत्यादिकणवशात् । तथाहि-अस्मिन्नात् शतान्
पञ्चाद्विंशानि प्रथमस्थापनायाः, पञ्चविंशानि प्रथमाऽऽरोपणया
अभयमीदं दश शोध्यन्ते, ज्ञानं सप्तशतम् ॥ ७३० ॥ तस्य पञ्च-
विंशमीशो न्दियते, लब्धं चतुर्विंशत् । सा कपपत्ता क्रियते,
आगत्य पञ्चविंशत् गच्छः । उत्तरमेक आदिस्थेकः । ततः
पञ्चविंशत् एकं गुण्यते । एकेन गुणितं तदेव जवन्तीति
ज्ञात्वा पञ्चविंशद्वयं, सा चत्तरैकान होमा क्रियते, ज्ञानाश्च-
तुर्विंशत् तत्राऽऽदिममेकं प्रक्षिपेत् । ज्ञानाऽभवत् पञ्चविंशत् ।
एतन् अतिसमयमन्तिमेऽङ्कस्थाने परिमाणम् । एतद्वादि-
शुत क्रियते, ज्ञाना वदशिशुन्, सा गच्छास्तेन गुणयितव्या । त-
त्र गच्छादिशिवमन्वारपरिपुण्यमस्ति न वदशानि वदशिशु-
र्द्धिक्रियते, ज्ञाना अष्टदश, तं गच्छेन परिपुण्यं गुणयन्ते, ज्ञा-
तानि वदशतानि त्रिंशदधिकानि ।

संप्रत्यस्मिन् तृतीये स्थाने क्रियदिता प्रथमा स्थापना, प्रथमा-
ऽऽरोपणा च, सा च स्थापनाऽऽरोपणा च क्रियद्भिः संख्ययासैः
प्रतिस्नानैर्निर्लिप्यन्तेयदार्ढ्याध्यायुराह-

पदमा उत्रणा पंच उ, पदमा आरोपणा जवे पंच ।

उत्रणा मासिंहं, एसा पदमा जवे कामिणा ॥ २० ॥

तृतीये स्थाने प्रथमा स्थापना पञ्चपञ्चदिनप्रमाणा, प्रथमा आ-
रोपणा भवति पञ्चपञ्चदिना । एषा स्थापना आरोपणा च
निष्पत्ता वदशिशुना मासैः प्रतिस्नानैः । कथामिति चेत् ? उच्यते-
"मशानात् शतान् पञ्च स्थापनादिवसाः पञ्च आरोपणादि-
वसाः, उभयमीदं दश शोध्यन्ते, ज्ञानं सप्तं शतम् ॥ ७३० ॥
एतस्य पञ्चविंशदा आरोपणया भागो न्दियते, लब्ध्याश्चतु-
र्विंशत्मासाः, एकः स्थापनायां पुत्रेपरिपुण्य मासः, एक आरो-
पणायामिति द्वौ मासौ तत्र प्रक्षिप्तौ, ज्ञाना वदशिशुन् मा-
साः । अथ कुतो मासार्थिकं गृहीतव्यं ? उच्यते-प्रतिस्नानैः तमासे-

पञ्चः वदशिशुन् एकः स्थापनामासः शोभितो, ज्ञानाः पञ्च-
विंशत्, ते यथेकद्विपदादिना आरोपणया पञ्च दिना वदशि-
ना वा, तन्मन्वेष्टाऽऽरोपणया संख्यमासा गुणयन्ते इति
वचनादहं पञ्चविंशत्पणेति पञ्चविंशुगयन्ते, ज्ञानं पञ्च-
सप्ततं शतम् ॥ ७३१ ॥ स्थापनादिवसाश्च पञ्च तत्रैव प्रतिपत्ता
ज्ञानमशीतं शतमागतमेकैकस्मान्मासात् पञ्च पञ्च रात्रिदि-
नानि गृहीतानि । अत्र भागः शुरुः पतित इति कृत्स्नैः ऽऽरो-
पणा सर्वासां च कृत्वाऽऽरोपणानामाद्येति प्रथमा । तथा
चाऽऽह-" एसा पदमा भवे कामिणा ।"

पदमा उत्रणा पंच उ, विद्या आरोपणा भवे दस उ ।

एगुणवीसमासिंहं, पंचाहं राद्विद्या जोसो ॥ २१ ॥

तृतीये स्थाने प्रथमा स्थापना पञ्चपञ्चदिना, जितौ वा आरोप-
णा जवन्ति दश दशदिना । एषा स्थापना जितौ वा षाऽऽरोपणा
निष्पत्ता एकौदिवशाया मासैः प्रतिस्नानैः । तथाहि-अस्मिन्नात्
शतान् पञ्च स्थापनादिवसाः । उभयमीदं पञ्चदश शोध्यन्ते,
ज्ञानं पञ्चपञ्च शतम् ॥ ६३५ ॥ अस्य दशविंशमीशो द्वियते । तत्र
परिपुण्यं भागो न पततीति पञ्चरात्रिद्विद्वानि ऋषयः प्रक्षिप्यते ।
तथा चाऽऽह-"पंचाहं राद्विद्या जोसो" जोषे च प्रक्षिप्ते लब्ध्याः
सप्तदश मासाः एकः स्थापनाया मासः, एक आरोपणया इति द्वौ
मासौ तत्र प्रक्षिप्तौ, ज्ञाना एकौदिवशितरागतमेकौदिवश्या प्र-
तिस्नानैर्निर्लिप्यन्ते । अथ कुतो मासार्थिकं गृहीतम् ? उच्यते-
प्रतिस्नानैः तमासेयं एतौदिवशनेरेकस्थापनामासः शोभितो,
ज्ञाना अष्टदश मासाः अथ दशदिनाऽऽरोपणेति ते दशविंशुगय-
न्ते, ज्ञानमशीतं शतम्, पञ्चवासरा जोष इति पञ्च ततोऽपमादिना
ज्ञानं पञ्चसप्ततं शतम् । तत्र स्थापनादिवसाः पञ्च प्रक्षिप्ताः, ज्ञा-
तमशीतं शतम् । अगतं स्थापनाकुतमासापञ्चरात्रिद्विद्वानि
गृहीतानि । पञ्चमोषीकृत्य जोषेयं दश दशरात्रिद्विद्वानि ।

पदमा उत्रणा पंच उ, तदया आरोपणा भवे पक्खो ।

तेरसाहं मासिंहं, पंच य राद्विद्या जोसो ॥ २१ ॥

तृतीये स्थाने प्रथमा स्थापना पञ्चपञ्चदिना, तृतीया चाऽऽरो-
पणा भवति पञ्चः पञ्चप्रमाणा, एषा प्रथमा स्थापना तृतीया चा-
ऽऽरोपणा प्रयोदशानि प्रतिस्नानैर्निर्लिप्यन्ता । तथाहि-अस्मि-
न्नात् द्विसप्ततान् पञ्चस्थापना दिवसाः, पञ्चदश आरोपणा
दिवसाः । उभयमीदं द्विंशतिः शोध्यन्ते, ज्ञानं वष्टि शतम् ॥ ६३५ ॥
तस्याधिकृतया पञ्चविंशदा आरोपणया भागो द्वियते, तत्र क्षि-
प्ता ज्ञानो न पततीति पञ्च ऋषयः प्रक्षिप्यते । तथा चाऽऽह-"पंच
य राद्विद्या जोसो" । ऋषे च प्रक्षिप्ते लब्ध्या एकादश एक-
स्थापनाया मास एक आरोपणया इति द्वौ मासौ तत्र प्रक्षि-
प्तावागतं त्रयोदशमीदं सैः प्रतिस्नानैर्निर्लिप्यन्ता । अथ कुतो
मासार्थिकं गृहीतम् ? उच्यते-प्रतिस्नानैः तमासेयं त्रयोदशोदशच
एकस्थापनामासः शोभितः, स्थानाः पञ्चात् द्वादश आरोपणा
एकमासनिष्पत्त्येकमासीक्रियन्ते, अष्टदश भागः पञ्चदश-
भिः किञ्च गुणयितव्य इति पञ्चदशभिस्ते द्वादशविंशुगय-
न्ते, ज्ञानमशीतं शतं, पञ्च ऋषयः-ज्ञानं ततोऽपनीयन्ते ज्ञा-
तं पञ्चसप्ततं शतं, तत्र पञ्चस्थापनादिवसाः प्रक्षिप्यन्ते
ज्ञानमशीतं शतमागतमेक स्थापनाकुतमासापञ्च दिवसा
गृहीतानि, शेषेभ्यस्तु द्वादशमासेभ्यः पञ्चमोषीकृत्य पञ्चदश
पञ्चद्वेति ॥

एवं एयामिया, गाहाओ हुंति आणुपुर्वी ।
एष्य कमेय जने, जेवे सयाई तीसाई ॥ १२३ ॥

एयमुक्तेन प्रकारेण एतन्मिका अनन्तरोदितयाद्या आनुपूर्वा क्रमेणान्या अपि भवन्ति ज्ञातव्याः । कियत्संख्याकाः १, इत्याह-
एतेनानन्तरोदितेन क्रमेण जघनि गायानां पदशतानि विज्ञानां ।
किमुक्तं भवति-पञ्चदशस्यापनाममुच्यता आरोपणार्थां च य-
योत्तरं पञ्च पञ्च प्रक्रियता तावद् गन्तव्यं यावत्पञ्चविंशत्या-
ना पञ्चसप्ततशतदिना आरोपण । पुनर्दशदिनां स्थापनां कृत्वा
यथोक्तप्रकारेण तावन्नेवं यावत्पञ्चविंशतमा सप्ततशतशत-
आरोपण । एवं स्थापनासु पञ्च पञ्च प्रक्रियता आरोपणाल्ले-
कमुपरितनं स्थानं हापयता तावन्नेवं यावत् गायानां पदशतानि
विशुद्धिकानि भवन्ति । तृतीयं स्थापनाऽऽरोपण-
स्थानं समाप्तम् ।

समिति चतुर्थं स्थापनाऽऽरोपणस्थानं प्रतिपिपाद्यधुरिदमाह-

अठ्ठाणीस्यं उवगा-ण सयं आरोवणा वि तह चव ।
सोन्नस चव सदस्मा, दसुत्तर सयं च मेवेहो ॥ १२४ ॥

चतुर्थं स्थानं एकोनाशीतं स्थापनापदानां शतं भवति,
आरोपणार्था अपि तथैव ज्ञातव्यम् । किमुक्तं भवति-१-आरोपणा-
नामपि पदानां शतमेकोनाशीतं भवतीति । एतच्च प्रागेव
आचिन्त । सप्रति संवेधार्थमात्राह-स्थापनामप्यारोपणभिः
सह संवेधे संयोगाः पोदसप्तदश्याण दशोत्तरं शतम् १६११०
जघनतीति । एवं संख्याकाश्च संवेधाः "गच्छत्तरसंवेधो" इत्या-
दिस्वरणशब्दादिनव्याः । गच्छत्तर एकोनाशीतं शतम् ।
तथाहि-अशीतात् शतात्प्रथमस्थापनादिवच्य एकः प्रथमाऽऽरो-
पणदिवस एक इत्युभयमीकते हो शोधितौ, जातमष्टमस-
त शतम् । तस्य "चरमा दसतामेको" इति चतुर्धादेकं भागो
हियते, षष्ठमष्टमसतमेव शतम् । तत्र पुनं रूपं प्रकृत, जान-
मेकोनाशीतं शतम् । तस्मिन् एक आदिरप्येकः, तत्र गच्छ
एकोनाशीतशतसङ्ख्या उत्तरणेकं गुणयते, जानं तदेव एकोना-
शीतं शतम्, तत एकेन होनं कियते, जातमष्टमसतं शतं, तथाऽऽ-
दिममेकं प्रक्रियते, नृपस्तदेवा दुदेकोनाशीतं शतम्, एतद्विन्मघ-
नम्, एतत् आदिना एकेन पुनं कियते, जातमशीतं शतं गच्छा-
शिरच विषम इत्येवमश्याशीतस्य शतस्याहं कियते, जाना नवतिः,
सा गच्छेन परिपूर्णं एकोनाशीतशतप्रमाणेन गुणयते,
जागतं पोदसप्तदश्याण, शतं दशोत्तरमाति ।

तथास्मिन् चतुर्थं स्थाने कतिदिना प्रथमा स्थापना, क-
तिदिना च प्रथमाऽऽरोपण, कतिदिना सा प्रथमा स्थापना, आ-
रोपण च प्रतिनैवित्तमैतिन्यप्येव आह-

पदमा उवगा एको, पदमा आरोवणा भवे एको ।
आसीया मासमया, एमा पदमा जने कसिणा ॥ १२५ ॥

चतुर्थं स्थानं प्रथमा स्थापना एको दिवसः, एकदिनप्रमा-
णा इत्यर्थः । प्रथमा आरोपणा भवत्येक एकदिना । एषा स्था-
पना आरोपणा च अशीतात् शतादशस्थिकान् मासश-
तात् निष्पन्ना । तथाहि-अशीतात् शतात् एकः स्थापनादिव-
सः, एक आरोपणदिवस इति हो शोधितौ, जातमष्टमसतं

शतं, तस्य एकदिनप्रमाणयाऽऽरोपणया भागो विद्यते, ज-
ष्ठमष्टमसतमेव शतम् । एकः स्थापनामास एक आरो-
पणमास इति हो तत्र प्रकृतौ, षष्ठमशीतं मासशतम् । अथ
कुनो मासास्तिकं शूहीतम् १, उच्यते एकैकस्यामासादिकं हो दि-
वसः अत्र भागः शुद्धः पतित इति कुत्साऽऽरोपण । अमावस्या-
यां कुत्साऽऽरोपणानामादौ प्रथमा । तथा चाऽह- " एसा
पदमा भवे कसिणा । "

पदमा उवगा एको, विद्या आरोवणा जने दोषि ।

एगनउपमामेहि, एगो उ तहि भवे जांसो ॥ १२६ ॥

चतुर्थं स्थाने प्रथमा स्थापना एक एकवामरा, द्वितीया
आरोपणा भवति द्विदिने द्विदिनप्रमाणा । एषा स्थापना आ-
रोपणा च निष्पन्ना एकवतिमासैः । तथाहि-अशीतात् एक-
स्थापनादिवसो, आशीतात् शतादशस्थिकान् मासश-
तात् निष्पन्ना, जाना तदेव एकोनाशीतं शतम्, तत एकेन होनं कियते,
जातमशीतं शतम् । अमावस्यायां कुत्साऽऽरोपणानामादौ प्रथमा ।
तथा चाऽह- " एसा पदमा भवे कसिणा । "

पदमा उवगा एको, तस्या आरोवणा जने निषि ।

एगष्टी मायेहि, एगो उ तहि भवे जांसो ॥ १२७ ॥

चतुर्थं स्थाने प्रथमा स्थापना एकः एकीदिना, तृतीया आ-
रोपणा त्रिणि दिना । एषा स्थापना आरोपणा च निष्पन्ना
एकपष्टिमासैः । तथाहि-अशीतात् दिवसशतान् एकः स्थाप-
ना दिवससंख्य आरोपणार्थाः, उजयमीसने नव्याः शोधयते,
जानं पदमसतं शतम् १२६। तस्य "विमोमीगो विद्यते, आरोपणा-
यास्त्रिदनां नवपञ्चमात् । तत्र भागः शुद्धः न पतनीत्यं को जेव प्र-
क्रियते, जानं सप्तसप्तं शतम् १७७। भागो हुने षष्ठ्या एकोन-
पष्टिमासैः एकः स्थापनाया मास एकस्वारोपणया इति हो म-
ती तत्र प्रकृतौ, अगनमेकपष्टिमासैः प्रतिनैवित्तं निष्पन्ना ।
अथ कुनो मासास्तिकं शूहीतम् १, उच्यते-संख्यामासं एकपष्टि-
संख्याकं भव्य एकः स्थापनामासः शोधयते, जाना षष्टिदिना
आधिक्यना आरोपणेति तं षष्टिगुणयते, जातमशीतं शत-
मेको जेव इति । एकस्मत्तोऽपनीनो, जातमेकोनाशीतं शतमेको
स्थापनादिवसः, तत्र प्रकृतौ, जानमशीतं, शतमागनमेकस्याह
स्थापनोक्तमासात् एकदिनं शूहीतं, शोधयः पष्टिमासं पच
एकदिनं जेवोक्त्य त्रिणि त्रिणि दिनातीति ।

एवं खलु गमियाणं, गाहाणं हुंति सोन्नससहसा ।

मयमेगं दससहियं, नेवये आणुपुर्वी ॥ १२८ ॥

एयमुक्तेन प्रकारेण गमिकानामुक्तपदमपेयानां गाधाना-
मानुपूर्वा क्रमेण खलु निश्चितं भवति ज्ञातव्यां पोदश-
सहस्राणि, शतमेकं च दशाधिकमात्रं । एतद्वक्तं भवति-एक-
दिनां स्थापनाममुच्यता आरोपणार्थां यथोक्तप्रकारेण आरोपणा
तावन्नेवं यावदेकोनाशीतदिनशतम् अरमाऽऽरोपणा, द्विदिनाऽऽ-
दिपञ्च स्थापनाल्लेकाऽऽदिक्काऽऽरोपणा तावद् केवा यावत्पञ्च-
वरमा आरोपणा । एवं पोदश सहस्राणि गायानां शतमेकं च
दशोत्तरं पूरणीयमिति । एतासु च स्थापनाऽऽरोपणालु मास-
करणं कुवता एकाऽऽदिप चतुर्दिनपर्यन्तासु पञ्चमसं गमयन्ता-

मासु पञ्चदिनाऽऽदिषु नवविधपर्यन्ता मृगानि, कृपाञ्चकं दशदि-
नाऽऽदिषु चतुर्दशविधपर्यन्ता, कृपाञ्चकं चैव जायमाने भूयसे
मास एकः प्रदीयते । एवं पञ्चदशदिनाऽऽदिवर्षेयकोविशमानि-
विधपर्यन्तासु एकविंशतिदिनाऽऽदिषु चतुर्दशविधपर्यन्ता
मासो भवति । एवं सर्वत्र वायुपर्यन्तं न परंप्रदेते तावत्
पूर्वसंवाक्यान् मासान् वदता पञ्चकं तु पूर्वं कृपाञ्चकं क्रति-
ना जगदीश्वरः । तदेवमं स्थापयामास पञ्चदशदि-

अधुना राशिद्वयमाह-

असमादिष्टाणां स्वप्न, सबला य परीसदा य मोहे ति ।

पक्षिओवमसागरावम-परमाणु ततो असंखेजा॥२॥

एष प्राक्छिन्ताशः कुतः । उच्यते-यानि कश्चनसमाधिस्था-
नानि विशुद्धिः, क्लृष्टाश्चः संभावन् । स जैनसंज्ञास्थान-ध्वंस-
कथातानि देशकालपुरुषनेत्रतोऽस्माद्विश्रुता मानि । एवमेकविं-
शतिः शुक्लाणि, द्वाविंशतिः परीक्षाः, तथा मोक्षे मोक्षीये
मणि ये प्रष्टाविंशतैर्भेदाः । अथवा-भोहविषयाणि विश्रुत्या-
नानि, एतेष्वोऽसंख्यस्थानेषु एष प्राक्छिन्ताशोऽस्मिन् ।
भूयः शिष्यः पुष्टति-कथितं क्लृष्टाः तावत्संख्यमस्यानानि ।
कल्पते- (पलितोवमस्याद्) पदोपमे सागरोपमे च
यावन्ति-बालाग्रानि तावन्ति न प्रवन्ति, किं तु व्याव-
हारिकपरमाणुमात्राणि यानि बालाग्रानि कलशानि ते-
भ्योऽसंख्येयानि । इत्यत्र नावान्-यावन्ति क्लृष्ट-पदयो-
पे बालाग्रानि तावत्संख्यमस्यानानि भवन्ति । नायमर्थः
समर्थः । यावन्ति सागरोपमे बालाग्रानि तावन्ति । एतेष्वेतिह
नानोपमेयानि बालाग्रानि अथैवमसंख्येयकलशानि कथिते,
तानि च कलशानि ससंख्येयकलशपरमाणुमात्रानि तावन्ति
प्रवन्ति । नायमप्यर्थः । किञ्चित् पुनस्तानि भवन्ति । उच्यते-
तेभ्योऽसंख्येयवस्तुमानि । अथेव तु भुवने-परमाणुमात्राणि क-
लशानि सूक्ष्मपरमाणुमात्राणि चक्षुष्यानि । तत्संख्यकं । सूक्ष्म-
परमाण्वो हि तन्नामन्वयः, अत्येवमस्यानानि चोर्ध्वतोऽसं-
ख्येयपदोऽकलशकलशप्रमाणानि । इति गताऽन्तराद् ।

अथ मानद्वारमाह-

बारस अष्ट य वृक्षग, माणं जणियं जिण्णं सोहिकरं ।

तेषां परं जे मासा, संहस्यंता परिसमंति ॥ ११० ॥

मर्याते परिशिष्टयते बसवनेनेति मानम् । तद् द्विधा-ऊर्ध्वे,भावे-
 च तत्र ऊर्ध्वेषु प्रथकाऽऽदिषु,भावातः पुनरद्वयं मानं प्राशङ्ग्य-
 मानं जिनैस्तथैकस्मिन्निमित्तं शाश्वतं भोजितम् । तस्यैव
 प्रथमत्वं धेरकस्य द्वावृशः स्वाम्यमत्तं येतुनाप्रो-
 त्प्रायाः,वर्द्धमानस्वामिना वद्धं वरमाणाः । ततोऽद्वयं न द्वौवत्,किन्तु व-
 द्वावृशं प्रतिसेहितेषु भावेऽप्येतावन्मात्रमेव । अत्र प्रथकद्वयह्मणो-
 यथा-प्रथकंन मर्यामानं वायं तावन्मीनेने वायु प्रथकंयथ-
 श्लेषा परिपूर्णा भवति, ततः परमधिकमात्रोह्यमानमपि परि-
 पन्वति । एव वर्यां मासानामधिकं यथापि प्रतिसेहितं तथापि
 तत् स्थानावसरोऽवगणप्रकारेण मर्यामानं परिशृजति । तथ-
 वाऽऽद-
 (नेय एवमस्योऽनन्त उक्तवत्प्रायं वरमित्येवमप्य,परये
 मासाने तेष्वपवाऽऽवगणप्रकारं लक्ष्यमानाः संज्ञातमानाः
 प्राशङ्ग्यमिति । तावन्मात्रेणपि वरं प्राशङ्ग्यवपितपचातः वृद्धयति,
 श्रुत्स्वमात्रावपि प्रपन्नत्वं लोकावर्तमात्रेण स्वयमगुण्येति इति ।

संपत्ति प्रत्यक्षमाह-

केवलमप्यपस्त्रवना-पिण्यो य तत्तो य ओदिनागाविद्या ।

삼국

चोहमदसनबपुव्वी, कप्पधर पक्कपधारी य ॥ ५५१ ॥

(केशवप्रमथपञ्चवार्णानां) शिवनामः प्रत्येकमज्ञितव्यम्, केवलज्ञानिनो मनःपर्यायज्ञानिनश्च, तत्तत्प्रदमनरसपरिज्ञानिन जिनश्च अवधिज्ञानिनाः । जिनशब्दो विमुक्त्या-विश्वामयकः, विमुक्त्याविश्वामया इत्यर्थः । तत्त्वानुदर्शपरिपूर्णः, दृष्टावृत्तिः नवपरिधिः । इहात्मनो नवपरिधिः न परिपूर्णनवपरिध्याः, किं तु नवप्रमथ पूर्वस्य च नृनियमाचारनामकं वस्तु नाममात्राचारिणोऽपि नवपरिधिः । तथा कल्पयामाकल्पयामहाराचारिणः, प्रकटयो निश्याधमयम्, तद्दृष्टिः । कथमिन्द्रजितकल्पयामः ।

तद्वानुकूलं स्वशब्देन सूचितं दर्शयति-

घेष्यन्ति च न ह्येणं, निज्जुत्तीसुत्तपेदियधरा य ।

आणाधार जीते, य द्वाँति पद्मो न पच्छिन्न ॥२२॥
 वशब्देन युज्यन्ते निजुक्तप्रतीकधाराः । तत्र निर्युक्तो भ-
 वः कृत्वामिकृताः, सुप्रतीका निरीपकव्यवहारप्रथम-
 उक्तिकायाः कृपाः । तथा माहायां पारुष्ये जीते च ये व्यव-
 हरिणः—माहाव्यवहारिणो, धाराणाव्यवहारिणो, जीतव्यवहा-
 रणश्च, यत्ने प्रायाश्चरन्ति प्रभवः । तद्वत् गते प्रवृत्तारम् ।

इदानीं कियन्ति सिद्धानि प्रायश्चित्तस्थानानीति द्वारायसरः ।
अत्र शिष्यः पृच्छति-कियन्ति सन्तु प्रायश्चित्तानि ? आचार्य आह-
पर्यतोऽपरिमितानि सूत्रतः पनरिक्तं परिमाणम्-

अण्वाऽयमासाणं, दो चैव सया हवन्ति वावसा ।

निश्चि मया बन्तीभा.हन्ति अ उग्राइयाणं पि॥२२३॥

पञ्चमया चलसीया. सव्वेणि मामियाण बोधव्वा ।

तेषां परं वरुणाम्नी, चानम्यासाण संखेवं ॥ ५२४ ॥

तस्यैव तन्मात्राणि, यद्युद्देशान्तरं तस्यैव तद्देशान्तरं । अनुरादिना नाम गुरुषः, उद्देशान्ता लक्ष्यः । निशीथर्यानां अभ्यषये प्रथमोद्देशकं अनुरादिना गुरुषो मासा अभिहितानां, तेषामकच संज्ञितानां द्वे शते आप्ताश्रावण्यकं भवतः । द्वितीयतृतीयचतुर्थपञ्चमोद्देशकं तु सङ्गतिना मासा उक्ताः, तेषामुद्देशनितानां पात्यानामाकच संज्ञितानां त्रिणि शतानि द्वान्विंशति भवन्ति । यत्तेशु सर्वेषामधुसूत्रिनमासानामनुरादित्तमासाणां वैकच भिन्नेषु मासिकानां प्रायश्चित्तानां बोधव्याप्तौ पञ्चमासिनि क्षतुरादीनि तु ४५४ । (तेषु परमित्यादि) अतः परं ज्ञातमासिकानां क्षतेषु च वक्ष्ये ।

प्रतिष्ठातमेव निर्वाहयति-

कस भया चोयाला, चानम्मासाण होतिऽणग्याया ।

मज्झमया चउवीमा, चाउम्मामाण उग्याया ॥ २९५ ॥

वेदमया अत्रमया, चात्रमयाणां ह्येति मन्वेसि ।

तेषां पदं वचनामिदं, सर्वसमासेण संखेवं ॥ ११६ ॥

पञ्चसत्याममनवमशमेकादशोदशैक्यं अनुष्ठानितानि चा-
नुमीसांसायुकानि। एतेषामेकं सक्तितानं भवति वदन्तामि-
धनुषाभ्यांरिंशति ४४५। नावायं “ होतिःपुष्पावाः ।” इत्यत्र
पञ्चषष्ठे प्रथमा, प्राक्तन्यात्। एवमुक्त्यर्द्धेति शास्त्रश्रुत्युप-
पन्नशब्दोऽसत्तत्प्रादादशैकोनवितानि मष्टपञ्चदशैक्यं उ-
च्छ्रान्तितानुमीसा उक्ताः। नेवमेकं सक्तितानं सप्तसत्यानि
अनुष्ठितानि ७३४। उच्छ्रान्तितानामनुष्ठानतामां च सप्तैषां
चतुर्दशामासकं मीतितानं भवति त्रयोदश श्रुतानि अ-

एवमिति १३६८ । (नेण परमित्यादि) ततः परं सर्वेषां मांसिकानां चातुमांसिकानां च यः समासो भोजनं तेन संक्षेपे सर्वसंख्यासंग्रहं वक्ष्ये ।

प्रतिज्ञानमेव निर्योहयति-

नव य सया य सहस्रं, उणांशं पद्विचित्रो होति ।
बावमा उणांशं, सचिद्धं आरोपणा कसिणा ॥३३७॥

स्नानानां मासाऽऽदिप्रायश्चित्तस्नानानां प्रतिपत्तयः प्रतिपादनान् सहस्रं नव च शतानि द्वापञ्चशतं स्थानानि १९५२ भवन्ति । तथाहि-सर्वाणि प्रायुक्तानि मासाऽऽदिप्रायश्चित्तस्नानान्येकत्र मोलितान्येवावन्तीति । स्वर्गभिः पुनरापेक्षा कृत्स्ना । अथ कोऽस्य सूत्रस्यानन्तं संधः ? उच्यते-नन्वेव एव संधः-किमपि प्रायश्चित्तस्नानं सिद्धानि क्रियायुक्ताऽऽरोपणा जघन्या, जघन्योक्तुः, तथा कृत्स्ना अकृत्स्नाश्च सिद्धानि । नत्र प्रथमे स्नापनाऽऽरोपणे स्थानि एका जघन्या, विशत उक्तुः । एकैकस्यां स्थापनायामारोपणाभिः सह संवेधे एकैकस्या उक्तुहया लघुमानव्यवशिशतानि चतुस्त्रिंशद्विंशतानि ५३४ । द्वितीये स्थापनाऽऽरोपणास्थाने एका जघन्या, त्र्यविंशत् उक्तुः अत्र जघन्योक्तुपणे पञ्चशतानि जघन्यानि विशत उक्तुः ५२७ तृतीये स्थापनाऽऽरोपणास्थाने एका जघन्या, पञ्चविंशत् उक्तुः, अत्र जघन्योक्तुपणां पञ्चशतानि चतुर्विंशतानि ५६५ । चतुर्थे स्थापनाऽऽरोपणास्थाने एका जघन्या एकशतानि शतमुक्तुहयां पञ्चदश-सहस्रानि नवशतानि विशानि १५३० अत्र जघन्योक्तुपणां तथा प्रथमे स्थापनाऽऽरोपणास्थाने सप्ततिरारोपणाः कृत्स्नाः, भाग-हस्तिरिव इत्यर्थः । आरोपितशतानि इति यावत् ।

ताश्चेमाः-

सर्वेभिः उणांशं, उक्तीमाऽऽरोपणा जवे कसिणा ।
मेमा चत्ता कसिणा, ता खनु निपमा अणुकोमा ॥२२८॥
प्रथमे स्थापनाऽऽरोपणास्थाने विशतं स्थापनास्थानानि, नैवां च सर्वेषामपि स्थानानामपि मासाऽऽरोपणा उक्तुः नवीति । ताश्च सर्वसंख्यया विशन् । एताश्च नियमनो भोज्यपरिहृति इति कृत्स्नः । शेषाश्चोक्तुऽऽरोपणाश्चानिरक्तानामारोपणानां मध्ये भोज्यपरिहृततया कृत्स्नाऽऽरोपणाश्चावशिष्टान् । ताश्च खनु निरमाश्रियेन प्रमुक्तुः, जघन्या मध्यमा वा इत्यर्थः । एता उक्तुः, ता भोजनं जाता सप्ततिः ।

अथ कास्ना अनुक्तुह्यवशिष्टान् कृत्स्नाः १, इत्यत्र आह-

बीमाए ऊ बीमा, चन अमीया य तिणि कसिणाओ ।
तोमाए पक्ख पणवी-म तीम पणा य पणमयी ॥३३६॥
चत्ताए बीम पणती-म मत्तरी चव तिणि कसिणाओ ।
पणयालाए पक्खी, पणयाला चव ती कसिणा ॥३३०॥
पणाए पण्ढी, पणपणाए य पणबीमा य ।
सद्वित्तपणाए पक्खी, बीमा बीमा य चत्ता य ॥३३१॥
सयरीए पणपणा, तत्तो पणत्तरीए पक्ख पणबीमा ।
अमतीए ठवणाए, बीमा पणुबीम पणगामा ॥३३२॥
नउउए पक्ख तोमा, पणयाला चव तिणि कसिणाओ ।
सनिपाए बीम चत्ता, पेनुनरि पक्ख बीमा उ ॥३३३॥
दम्भुतरसदयाए, पणतीसा बीसउत्तरे पक्खी ।

बीमा बीमा य तद्वा, कसिणाओ विणि बीए य ॥२२४॥
तीमुत्तरे पणबीसा, पणतीस पक्खिया जव कसिणा ।

चत्तालोसा बीसा, पणासं पक्खिया कसिणा ॥३३५॥

विशिकायां विशतिविशिन्यां स्थापनायां विशतिविशतिदि-
ना । एवं चत्वारिंशद्दिना, अशीतिदिना च । एतास्तस्मात्प्रा-
रोपणाः कृत्स्नाः । तथा विशति विशतिनायां स्थापनायामिमः
पञ्चाऽऽरोपणाः कृत्स्नाः । तथा-पक्वः पञ्चविशतिस्त्रिंशत्पञ्चा-
शत्पञ्चसप्ततिश्च ५ । तथा चत्वारिंशति स्थापनायामिमस्त्रिंश
आरोपणाः कृत्स्नाः । तथा-विशतिदिना, पञ्चविंशद्दिना, स-
प्ततिदिना च । तथा पञ्चवत्वारिंशति स्थापनायामिमं द्वे कृ-
त्स्ने आरोपणे । तथा-पक्वः पञ्चप्रमाणा, पञ्चचत्वारिंशश्च प-
ञ्चचत्वारिंशद्दिना च । पञ्चाशद्दिनायां स्थापनायामेका पञ्च-
पण्द्विंश कृत्स्ना आरोपणा । पञ्चपञ्चाशद्दिनायामेका पञ्च-
विंशतिः १ । पण्द्विंशत्यां स्थापनायामारोपणाः कृत्स्नाः चत-
स्त्रः । तथा-पक्वो विशतिस्त्रिंशत् चत्वारिंशत् । सप्ततिदिनायां
स्थापनायामेका पञ्चपञ्चाशद्दिना कृत्स्नाऽऽरोपणा ५ । पञ्चस-
प्ततिदिनायां स्थापनायां द्वे कृत्स्ने आरोपणे-पाक्षिको, पञ्च-
विंशद्दिना च २ । अशीतिदिनायां स्थापनायां त्रिंशः कृत्स्ना
आरोपणाः । तथा-विशतिः, पञ्चविंशतिः, पञ्चाशद्दिना । नवति-
दिनायां स्थापनायामिमस्त्रिंशः कृत्स्ना आरोपणाः-पक्षिग्रा-
हपञ्चचत्वारिंशश्च । शतिकायां स्थापनायां द्वे कृत्स्ने आरो-
पणे-पञ्चविंशतिदिना, चत्वारिंशद्दिना च २ । पञ्चोत्तरश-
तिकायां पुनः स्थापनायामिमं द्वे कृत्स्ने आरोपणे पाक्षिको,
पञ्चविंशतिदिना च ३ । दशोत्तरशतिकायां स्थापनायामे-
का पञ्चविंशत्कृत्स्नाऽऽरोपणा १ । विशत्युत्तरशतिकायां स्था-
पनायामिमस्त्रिंशः कृत्स्ना आरोपणाः । तथा-पाक्षिको, विश-
तिदिना, विशद्दिना च । त्रिंशदुत्तरशतिकायां स्थापनायामेका
पञ्चविंशतिदिना कृत्स्नाऽऽरोपणा १ । पञ्चवत्तरशतशत-
िकायां स्थापनायामेका पाक्षिकारोपणा कृत्स्ना १ । चत्वारि-
शदुत्तरशतिकायां स्थापनायां पुनरियमेका कृत्स्ना आरो-
पणा विशतिदिना १ । पञ्चषाशदुत्तरशतिकायां स्थापनाया-
मेका पाक्षिकारोपणा कृत्स्ना । एवमेताश्चावशिष्टान् त्रिंशदु-
क्तुहया, सर्वेभिर्यताः सप्ततिः कृत्स्ना आरोपणाः । शेषाः पञ्च-
सप्ततिविंशतिश्च अकृत्स्नाऽऽरोपणाः । एवं शेषेष्वपि स्थाप-
नाऽऽरोपणास्थानेषु कृत्स्नऽकृत्स्नाऽऽरोपणानां परिमाणमुपलभ्य
परिमावनीयमिति ।

अतः परमेतासां सर्वोत्तमपि स्थापनाऽऽरोपणानां स्वरूपं य-
न लक्ष्यते तद्विधिमपुनरिदमाह-

सर्वार्थं ठवणाणं, एत्तो सामञ्जलक्खणं वुच्चं ।

मायमं जोममं, होणाहीणे य गहणे य ॥ २३६ ॥

चतुर्विधे स्थापनाऽऽरोपणास्थानेषु याः स्थापना आरोप-
णाश्चाप्येत्यनुवेचनं भवति, तासां सर्वोत्तमपि स्थापना-
नामारोपणानां च इन ऊरुं सामायेन लक्षणव्यापितया लक्ष-
णं-लक्ष्यते येन तासां स्वरूपं तद्वत्तु कानुक्तं स्वरूपं वक्ष्ये ।
हेतुः । मायमे प्रतिवेत्तित्वस्य चयमास्तानां परिमाणं, तथा प्रति-
क्षेपितमासाऽऽनन्तमित्येवमेताऽऽरोपणाश्च सर्वेभिर्यति विधिमाम्ने
क्रियति प्रक्षेपे वृद्धं भावं दास्यतीति । एवं जोमये जोमपरि-
माणं लक्षणं वक्तव्यम् । तथा होणाहीणे च ग्रहणे च । हीन-

प्रहणं नाम विषमप्रहणम्, अहीनप्रहणं समप्रहणम् । एतच्च
यथा संचयमासेषया भवति तथा लक्षणं वक्तव्यम् ।

तत्र मासपरिमाणविषये लक्षणमात्राभ्युत्तरि पूर्वोक्तमेव
तावदेव-

जडिं भवे आरुवणा, ततिभागं तं करे तिवंगुणं ।

सेसं पंचिं गुणप, उवणदिणजुया उ छम्मासा ॥१२३॥

इयमर्थतः प्रागेव व्याख्याता, परमव्याधा कियान् शब्दसं-
भे इति ज्ञेयाऽपि व्याख्यायते-संचयमासेषयः व्यापनामा-
सेषु शुद्धेषु यच्छेषमवांतवृत्ते तत् (५ लि) यति मासा
भवत्यारोपणा । किमुक्तं भवति ?-यतिभिर्मामैसिंशपञ्चा आरोप-
णा गतिमायं तावत्संख्याकं भागं करोति, कृत्वा चाऽऽद्य (त्रि-
पञ्चगुणमिति) त्रिपञ्चगुणं पञ्चवदशगुणं करोति शेषं समस्त-
मनेकमासाऽऽसकमपि संपिण्ड्य पञ्चविंशगुणं वेत्ति । ततः व्या-
पनादिनयुताः पञ्चमासा ज्ञवन्ति । एतत्कर्म पञ्चदशाऽऽदि-
प्यारोपणास्तु कर्त्तव्यम्, एकाऽऽदिषु चतुर्दशदिनपथेतासु पुन-
रापोपणास्तु यावत्प्यारोपणादिनामि तावत्त्रिगुणयितव्यम् । एवं
संचयमासानां मध्ये यावता मासास्त एव शुद्धानि तद्दिनप्र-
माणानभिधानतो मासपरिमाणविषयलक्षणमभिहितम् ।

संप्रत्येतदेव प्रकारान्तरेणाभिधितुमाह-

अतिमे जवे आरुवणा, ततिजागं तस्म पन्नरसिं गुणप ।

उण्णाऽऽरुवणसहिवा, छम्मासा ह्वीति नायव्वा ॥१२४॥

ये संचयमासास्ते पूर्व पञ्चपनाऽऽरोपणमासाभिधुक्ताः कर्त्तव्याः
नन्ते (अतिमितं) यतिनामा प्रथमा हिंसा तृतीया ह्यादि आ-
रोपणा, ततिभागस्थान्ते कर्त्तव्याः । तत्र यद्येकभागस्थास्ततः म-
नानपि पञ्चदशभिर्गुणयति, गुणमे च कृते व्यापनारोपणाऽऽदि-
वससाहताः जोषविशुक्तास्तं पञ्चमासा भवन्ति । प्रथमेकभाग-
स्थाः तर्हि तस्य अनेकभागस्था आद्य भागं पञ्चदशभिर्गुणयते ।
शेषास्तु समस्तानपि, पञ्चगुणां गतिं वाक्यशेषान्तः ततः पञ्चपना-
ऽऽरोपणादिवससहिताः पञ्चमासा ज्ञातव्या भवन्ति । तद्यथा-
विशतिदिनायां पञ्चपनायां पञ्चवदशदिनायां चाऽऽरोपणायां
त्रयोदश संचयमासाः, नेत्रय एक आरोपणमासा, द्वौ पञ्चपना-
मासौ । उभयमीहान त्रयो मासाः शेषिता ज्ञाना दश मासाः । इ-
यमारोपणा प्रथमे स्थाने प्रथमेति ते दश मासा एकभाग-
स्थाः कियन्ते, कृत्वा पञ्चवदशभिर्गुण्यन्ते, जातं पञ्चबाशं शत-
म् १५० । अत्र जोषपञ्चवदशं पञ्च वत्तौ विशोचिता जातं
पञ्चवत्त्वारिंशं शतम् १४५ । तत्र पञ्चपनादिवसा विशतिः,
मारोपणादिवसाः पञ्चदशति मोजिताः पञ्चविंशति तं प्रक्रिय-
न्ते, जातमशानं शतमिति । तथा विशतिदिनायां पञ्चपनायां
पञ्चविंशतिदिनायां च आरोपणायां त्रयोविंशतिः संचय-
मासाः, नेत्रयो द्वौ पञ्चपनामासौ, त्रय आरोपणमासाः, उभ-
यमीहाने पञ्च मासाः शेषिता ज्ञाना अष्टादश । इयमारोपणा
प्रथमे स्थाने तृतीयेति जिनमस्या कियन्ते, जाना पैके-
भिन्द भागं पद वट । तत्राऽऽद्य भागः पञ्चवदशभिर्गुणयते, जाता
भवति । अत्र पञ्चो ऋषे इति तेष्यः पञ्चवदश शेषिता जा-
ता पञ्चसप्ततिः ७५ । शेषे ऋषिपि भागौ ऋषय मोजितौ,
जाता द्वादश, ते पञ्चविंशतिपथन्ते, जाता पचि, ते पूर्वपराशौ
प्रक्रियन्ते, जातं पञ्चविंशतिशतम् । तत्र पञ्चपनादिवसाः विशति-

रारोपणादिवसाः पञ्चवदशतिः । उभयमीहाने पञ्चवत्त्वारिंशत्
प्रक्रिता, जातमशानं शतम् । एवमप्यत्रापि भावनीयम् । नवरम-
तकमे कचिदेव प्रतिनियतेषु पदेषु कर्त्तव्यं, नावश्यं सर्वेति ।

संप्रति गुणकारवशेन यथा कृत्स्नाऽऽरोपणा परिक्रानं भव-
ति, तथा प्रतिपादयति-

जेण उ पण्ण गुणिया, हि क्थं सोण हेति गुणकारो ।

तस्सुवरि जेण गुणे, ह्वीति समं सो उ गुणकारो ॥१२५॥

(जेण उ पण्ण गुणिया हि) विशतिकायां पञ्चपना-
यां पाक्षिका आरोपणा दशमिर्गुणता, जातं पञ्चमां सतम्
१५० । तत्र पञ्चपनादिवसा विशतिः प्रक्रिता ज्ञातं सप्ततं
शम् १७० । तदेवं दशमिर्गुणते ज्ञानाः पञ्चमासाः, एका-
दशानिगुणते कचिवा इति पाक्षिकप्यारोपणायां समक-
रणं प्रतीत्येवदशाऽऽदिको गुणकार इतीयमकृत्स्नाऽऽरोप-
णाति प्रतिपक्षव्यम् । (तस्सुवरि इत्यादि) तस्याधिकृतस्य
विशिः काऽऽदिवसस्य पदस्यापि त्रिशष्टभूतिके पञ्चपनापदे
येन गुणकारेण दशाऽदिवसलक्षणेन गुणने पञ्चमासादिवस-
परिमाणं समं भवति स तत्र गुणकारः, तेन गुणकारेण
सा आरोपणा तस्मिन् पञ्चपनापदे कृत्स्नेत्यवगम्यतया । यथा
पाक्षिकेयवाऽऽरोपणा त्रिशष्टपञ्चमास्यम् । तथा हि-पञ्चदशदि-
नाऽऽरोपणा दशमिर्गुणता जान पञ्चमां शते, त्रिशष्टपञ्चमा-
दिवसाः प्रक्रिता जातमशानं शतम् । एवं पञ्चवत्त्वारिंश-
दिने पञ्चपनापदे नवभिः पण्डितेऽशभिः, पञ्चसप्ततिदिने स-
प्तभिः, नवतिदिने पञ्चभिः, पण्डितशतदिने पञ्चवत्त्वारिंश-
दिने त्रिभिः, पञ्चत्रिशष्टपञ्चमासदिने त्रिभिः, पञ्चदश-
शतदिने द्वाभ्यां, पण्डितशतदिने एकेन समं पञ्चमासादिवसपरि-
माणं भवतीति पञ्चवत्त्वारिंशदिवसु पञ्चपनापदेषु पाक्षि-
क्यारोपणा कृत्स्ना प्रतिपत्तव्या । तथा विशतिकायमारोपणा-
यां विशतिदिने पञ्चपनापदेऽशभिः, अश्वरिंशदिने सप्तभिः,
पण्डिते नवतिदिने पञ्चभिः, शतदिने चतुर्निशति-
शतदिने त्रिनिश्वरिंशशतदिने द्वाभ्यां, पण्डितशतदिने ए-
केन समं पञ्चमासादिवसपरिमाणं ज्ञवतीति विशिकाऽऽप्यारो-
पणा विशिकादिवसु पञ्चपनापदेषु कृत्स्नेत्यवगम्यतया । एवं शेषा
आरोपणा गुणकारिर्विचारयितव्या इति ।

एतदेव सुखचकतरमाह-

जडिं गुण आरोवण, उवणजुत्ता इति छम्मासा ।

तावद्वाऽऽरुवणाओ, द्वेति सरिसाजिन्नावाओ ॥१२६॥

यतिनिर्धोवत्त्रिगुणकारेणैवपथे सम गुणा गुणिता आरोपणा त-
दनन्तरं पञ्चपनायुक्ता पञ्चपनादिवसयुक्ता पञ्चमासा भवन्ति,
तावत्येव गुणकारसंख्यातुद्वयास्ता आरोपणाः, कृत्स्ना इति
गम्यते । प्रतिपत्तव्याः । कथंभूतास्तास्तावत्याः कृत्स्नाऽऽरोपणा
हयाद-सहशभिन्नायाः, एकानिन्नाया इति भावः यथा पाक्षि-
कौ आरोपणा विशदिनाऽऽदिवसु दशाऽदिवसिर्गुणकारेण गुणिताः त-
दनन्तरं च पञ्चपनादिवसयुक्ताः पञ्चमासापुनर्यतीति दश
कृत्स्ना आरोपणाः सहशभिन्नायाः, एवमप्यत्र अपि तैस्तेर्गु-
णकारैस्तावत्संख्याकैस्तेषु तेषु पञ्चपनापदेषु गुणिताः, तदन-
न्तरं तत्पञ्चपनादिवसयुक्ताः पञ्चमासपरिकास्तावत्संख्या-
काः कृत्स्ना आरोपणाः सहशभिन्नाया भावनीयाः ।

संश्रिति वाऽऽलोचकमुक्त्वा प्रतिसेवितमासां श्रुत्वा तत् मा-
सां स्वपनायामारोपणार्थं च स्वापयिष्याऽऽरोप्य च परस्मै
विधिकमुपदेश्यैद्विस्तुपदेशमाह-

उक्त्वाऽऽरोपणमासे, नाऊणं तो भणहि मासम् ।

जेण समं ते कसिणं, जेण अहियं ते च जोसम् ॥२४१॥

आलोचकमुक्त्वा प्रतिसेवितमासपरिमाणस्यैव तदनन्तर-
मेतावन्तो मासाः स्वापनायामेतावन्त आरोपणायामिति ज्ञा-
त्वा ततः सञ्चयमासां विधिकमालोचकाय भण्य प्रतिपादय ।
यथा-अष्टावञ्चाशत् प्रतिसेवितमासाः, आलोचकमुक्त्वा दुपलब्धेऽपि
तत आचार्येण स्वापनाऽऽरोपणाल्लेखे विधिका स्वापना, प-
ञ्चाशदधिक वाऽऽरोपणा स्वापिना, न च स्वापनाऽऽरोपणावि-
वसानामेकत्र मीलने जानं सतनं शतम् १७० । ततः पचमास-
द्विसहस्रयोऽशीतशतसंख्येभ्यः शोधनं, स्थिताः पञ्चाशद् दश,
तेषामधिकृतया पञ्चाशदधिकया आरोपणया भागो द्रियते,
तत्र भागो न लब्धते इति चत्वारिंशद् शतं प्रकिसम् । ततो
भागो ह्येतत् एको मासः, इयमांशोपणा अष्टाविंशतिमास-
निष्पन्ना अष्टाविंशतितमा चेति एकोऽष्टाविंशत्या गुणितो, जा-
ता सप्तविंशतिः पृष्टा तत एवमालोचकाय कथयति-यथा ह्यौ
स्वापनामासौ, अष्टाविंशतिरारोपणमासाः । एते मिलित्वा-
शत्, अष्टाविंशतिरस्ये मासा आरोपणार्थं भागो ह्येतत् लब्धः ।
एवं सुवर्ग संख्यमासप्रमातोचकाय विधिकं भणनीयमिति ।
येन पुनरांशोपणाजागृहारेण भागे द्विदशमासो कोपयिरेहेण
समं शृङ्खानं तत् हस्तममारोपणं कुर्यात् । येन यावत्प्र-
माणेन तु द्विसमीलनविन्यायं पचमासपरिमाणमाधिकं भ-
वति तच्च तावत्प्रमाणं पुनर्नोपार्थं कोपयिरेमाणमवसानव-
त् । यथा विधिकायां स्वापनायाः परिधिका आरोपणार्थो
पञ्चोत् । एतेन ऊपरिमाणलक्षणमुक्तं कुर्यात् ।

अस्य तु छत्रवर्हीणान् हौत तस्य तु हवति मानार्वा ।

एकई जा चोदम, एकातो संस जुगहीण ॥२४२॥

इह सर्वासां स्वापनायामारोपणार्थं च दिवसेभ्यो मासा-
नामुपदेशनाय पञ्चजिनार्थो हस्त्यः । तत्र भागे ह्येतत् यज्ञस्य
तन्त्रियामाहुं छिक्रपहीनं कर्तव्यम् । यत्र पुनरांशोपणा छिक्रहीना
लब्धमासा न भवति, एकाऽऽदिपु चतुर्दिनपर्यन्तासु पञ्चमि-
र्भागद्वारक एवासंभवतः । पञ्चदिनाऽऽदिपु तत्रादिनपर्यन्तासु
पञ्चजिनार्थो ह्येतत् लब्धस्वापिना (१) द्वयो ऊपर्योऽसंभवत् । एकादि-
नाऽऽदिपु चतुर्दिनपर्यन्तासु छिक्रिकापसरणे शून्यस्य भा-
वात् । तथा एकाऽऽद्य एकदिनाऽऽद्यो चाप्यनुर्दिनपर्यन्ताः
स्वापना आरोपणाल्लब्धमासविक्रय एकस्मात्मासाः कुर्यात् ।
किमुक्तं प्रवर्ति-?स्तान्निवेद्य, न तु मासोपादानमिभिरुत्तरप्र-
योगत एकस्मात्मासाभिर्बुद्ध्या प्रतिपद्यन्ता इति ॥ संस जुगही-
ण (२) शेषाः पुनः पञ्चदशदिनाऽऽद्यः स्वापना आरोपणा-
ल्लब्धिकहीना ह्ययाः, पञ्चमिर्भागे ह्येतत् लब्धस्य छिक्रपहीन-
त्वाभावात् उपचारतोऽहिकहीना उक्ताः ।

उपरि तु पंचभदए, जई ममा तस्य केड दिवमा उ ।

ते सर्वे एमासां, मासातो हुंति नापन्वा ॥ २४३ ॥

पञ्चदशदिनायाः स्वापनाया आरोपणायाश्च उपरि चो-
रुशदिनाऽऽदिपु स्वापनाऽऽरोपणासु पञ्चजिनार्थो ह्येतत्, उपरिभ-

गल्लभ्यः शेषा ये एकद्विजाऽऽद्यो हृदयन्ते, ते सर्वे लब्धा-
नां पूरणयुतसादिकमाहुं मासाः प्रवर्तिताः कृतव्याः । किमुक्तं
भवति ? तेषु ऊपरानुनेष्वपि स एवेका मासो शृङ्खले यः प-
ञ्चदशदिनायां लब्ध इति । एवमकविशतदिनाऽऽदिष्वपि
भावनीयम् ।

संश्रिति हीनाहीने ग्रहेण लक्षणं प्रतिपिपादयिषुं यथा स्वापना-
ऽऽरोपणमासेभ्यः श्वसंख्यमासेभ्यश्च दिवसप्रहणं क्रियते,
तथा प्रतिपादयति-

होइ समे समगटणं, तह वि प पडिसेवणा उ नाऊणं ।

हीणं वा अहियं वा, सवत्थय समं च गणैज्जा ॥२४४॥

स्वापनाऽऽरोपणार्थं दिवसपरिमाणं समं तुल्ये, यासु स्वाप-
नाऽऽरोपणासु मासेभ्यो दिवसप्रहणं समं भवति तावन्तः
स्वापनामासेभ्यः प्रत्येकं दिवसा गृहीताः, तावन्त आरोप-
णामासेभ्योऽपि मासः । यथा मासेभ्यो दिवसप्रहणं समं वि-
षमं वा । यथा सप्तदिनार्थो स्वापनायां सप्तदिनार्थो वाऽऽरोप-
णायाम्, तथा द्वात्रिंशद्विकरणप्रयोगतः वक्षिणसंख्यमासो लब्धः,
तत्र स्वापनाऽऽरोपणामासाभ्यां सप्त सप्त दिनानि गृहीतानि, ये
वाऽऽरोपणया भागे ह्येतत् लब्धास्तु वैश्विनिमानास्त्वेकस्मात्प-
ञ्च दिनानि गृहीतानि, द्वयोर्दिनयोर्भागे वा नित्यत्वात् । श्वसं-
सप्त सप्त दिनानांति । एवमवस्थिति स्वापनाऽऽरोपणासु तुल्ये
द्विसपरिमाणे स्वापनाऽऽरोपणामासेभ्यस्तुल्यं दिवसप्रहण-
म् । श्वसंख्यमासेभ्यस्तुल्यं विषमं वा जावनीयम् । कासु चिपुनः
स्वापनाऽऽरोपणासु यद्यपि दिवसपरिमाणं समं भवति, तथा-
पि प्रतिसेवनां ह्यस्या कस्यापि मासस्य कौदशी प्रतिसेवना-
ल्लक्षणमाऽऽद्यस्यवसाया, मन्दराणाऽऽद्यस्यवसाया वा इति
ज्ञाया तदनुगच्छन्तः स्वापनाऽऽरोपणासु दिवसप्रहणं कदाचि-
कीनं कदाचिदतिरिक्तं वा ॥ किमुक्तं जवत-? कदाचिद्वारोप-
णार्थं दिनं, स्वापनायामधिक्यं । यथा विधिकायां स्वापनायां
विधिकायामारोपणायाम् । अत्र हि द्वात्रिंशद्वि स्वापनामासाभ्यां
प्रत्येकं दश विवसा गृहीताः । आरोपणामासेभ्यस्तुल्यमा-
ल्लक्ष्यं, एकस्मात्पञ्च । अथ स्वापनायां मासयोरेकस्मात्पञ्चदश
द्विसा गृहीताः, अपरस्मात्पञ्च । आरोपणामासाभ्यां तु काभ्यां
प्रत्येकं दश त्रयोति प्रतिसेवनाविशेषमन्त्रेण तु स्वापनामा-
साभ्यामारोपणामासाभ्यां च प्रत्येकं दश दश दिवसा शृङ्ख-
न्ते इति । (सप्तम्य समं च गणैज्जा) कदाचिपुनः सप्त
स्वापनायामारोपणायाम्, तथा आरोपणया भागे ह्येतत् लब्ध-
मासास्तेषु च समं दिवसप्रहणं भवति । यथा प्रथमे स्थाने स्वा-
पनायां विधिकायामारोपणार्थं, द्वितीये स्थाने पाक्षिक्यां
स्वापनायां पाक्षिक्यामारोपणार्थं, तृतीये स्थाने पञ्चदिनार्थं
स्वापनायां पञ्चदिनायामारोपणार्थं, चतुर्थे स्थाने एकदिनार्थं
स्वापनायां एकदिनार्थं वाऽऽरोपणायाम् । एवमवस्थिति द्विदश-
विदिनासु स्वापनाऽऽरोपणासु यथायामं भावनीयम् ।

विममा आरवणाओ, विममं गटणं तु होइ नायव्वं ।

सरिसे वि सेविषमी, नह जोसो तह सवु विमुक्को ॥२४५॥

इह आरोपणाग्रहणेन स्वापनाऽपि गृहीता कुर्यात् । तत्र प्र-
तिसेवनां कुलेना यद्यपि सर्वेऽपि मासाः सप्तशतपरिमाणसे-
वनेन प्रतिसेवित्वाः, तथाऽपि सप्तशते सेविनेऽपि सप्तशतमपि
प्रतिसेवनायां वाः स्वापनाऽऽरोपणाः परस्परं दिवसमानं वि-

यमाः, तावद्वस्तुनुरोधेन आरोपणया भागे हने ये ह्यधमा-
स्तस्मैव दिवसप्रहणं विषयं भवति कालव्ययं, स्वापनाऽऽरोप-
णादिवसानां परस्परविषयमवस्थानेनैव विप्रणं विषयं भव-
तीति प्रतिपत्तयामिति भावः । एवं विषयमात्रं कृत्वाऽऽरोपणा-
स्वस्थितिः, याः पुनरारोपणा विषया अकृत्वाऽपि, न च दिवस-
प्रहणं कुर्वता यथा ऊर्ध्वा विमुक्त्यति, तथा श्रुति निश्चितं क-
ल्प्यं, नाम्थयति ।

एवं खलु उच्यते, आरुचणाया विषयसतो ह्यति ।

तर्हि गुणा तावद्व्या, नापक्वा तद्देव जोमा य ॥२४६॥

यमुक्तप्रकरणे स्थापनान् आरोपणा विशेषतो भवति-वि-
शेषतया भवति । तथाहि-यथा स्थापनामासङ्ख्याः शेषाः
मासा यावन्मोक्षकृत्वायमारोपणार्थं मासास्त्वनवस्थयाका
जायाः कियन्ते, कृत्वा च प्रथमो जागः पञ्चदशगुणः कियते,
शेषाः पञ्चगुणाः यदि वा सर्वा अरारोपणादिवसगुणा मासाः
कियन्ते, एवमारोपणया दिवसपरिमाणं लब्धं भवति,
तदा एतावद्भिः स्थापनादिवसैः प्रकृतिः यथमासाः पूर्यन्ते इति
तदनुसारतः स्थापनादिवसाः स्थाप्यन्ते, तन् आरोपणानु-
रोधेन स्थापनोक्तं स्थापनान् आरोपणा विशेषतया । तथा
काऽऽह- (तर्हि गुणा तावद्व्या इति) तद्विरोपणायासं-
ख्याभिः, आरोपणादिवससंख्याभिर्वा आरोपणया भागे हने
ये ह्यधमा मासास्तं गुणा गुणितः स्थापनारोपणादिवसयु-
क्तास्त्वनवः संख्यमासा आगच्छन्ति, न तु स्थापनामास-
संख्याभिः स्थापनादिवससंख्याभिर्वा गुणितः, ततो विशेष-
वत्यः स्थापनास्य आरोपणा इति । (नापक्वा तद्देव जोमा य
इति) भोषा अपि तथैव कालव्याः । तथा-आरोपणया भागे
हियमाणं यावता भागो न श्रुत्यति तावद्व्या कालव्या
भोषा इति ।

कमिणुआरुचणाए, समग्रहणं होति तेषु य मामेसु ।

आरुचनाऽऽरुचिणाए, विषयं जोमो जहा मुज्ज ॥२४७॥

कृत्वा आरोपणा नाम या भोषावहिता, तस्यां कृत्वाया-
मारोपणायाम्, आरोपणया जागं हने ये लब्धमासास्तेष्वेकजा-
गः, तद्विचि वार्यशेषः । समं दिवसप्रहणं जयति । अथ
ह्यारोपणमास्यस्ततः प्रत्येकं जागेषु स्वप्रहणं कृष्यम् ।
तथा-आद्यभागनेषु मासेषु प्रत्येकं पञ्चदशदिवसप्रहणं,
शेषभागनेषु पुनः सर्वत्र पञ्चदिवसप्रहणमात्रं ।
अकृत्वायमारोपणार्थं पुनरित्येतो विषयविवेकप्रहणं, न-
वावस्थंभावि विषयं दिवसप्रहणं ऊर्ध्ववशाद्भवति । तथा
काऽऽह-ऊर्ध्वा यथा श्रुत्यति तथा दिवसप्रहणं भवति, ततो
विषयमिति दिवसप्रहणविषयं च कथयिष्यम् ।

अहं इच्छुमि नाऊणं, उचणाऽऽरोचणं जहाहि मासेहि ।

गहियं नदिवसेहि, तस्मादेहि हरे भागं ॥ २४८ ॥

अर्थात्-यथा-यदि दिवसप्रहणं श्रुतमिच्छति, तदा-
आऽऽरोपणाः स्थापनाऽऽरोपणमासमासैश्चः संख्यमासेभ्यः
जहाहि, परिचयश्च कृत्वा मासांकि श्रुतीनामिति जिज्ञासा-
र्थं तद्विषयेभ्यः स्थापनाऽऽरोपणाश्रुतशेषसंख्यमासदिवसे-
भ्यः । किमुक्तं तवति-यथमासदिवसेभ्यः स्थापनाऽऽरोपणादि-
वसरहिरेभ्यः तस्मात्तैः स्थापनाऽऽरोपणादिवसमाहिशेषव-
त्तमासदिवसमासैः स्थापना, अरारोपणायासङ्ख्यादिवससंख्यमासै-

भागं हरेत् । तत्र यद्युच्यं तान् दिवसान् जानीहि, शेषं पुन-
जानीयात् दिवसभागान् स्थापनाऽऽरोपणादिवसास्ताम्
स्थापनाऽऽरोपणमासैरेव भागो हसंध्यः, तथापि यद्युच्यं,
ते दिवसाः, यत्प्रेषं, ते दिवसप्रमाण इति यथा प्रथमे
स्थिति विशिष्टायां स्थापनार्थं आऽऽरोपणार्थं पूर्वप्रकरणे
त्रयोदश संख्यमासा ह्यध्याः, तेषुः स्थापनामासो ह्य-
वैक आरोपणमासः, उभयमीलने त्रयः शोधयन्ते, ज्ञानाः प-
ञ्चाहः । ततः स्थापनाऽऽरोपणादिवसाः पञ्चविंशत्, तर्हिज्ञाता
ये यथामासदिवसाः पञ्चचत्वारिंशत् शतम् १४४, ते किल तदि-
वसाः, तद्व्यस्तमासैस्तैः शोषीभूतैर्विशिष्टां सैर्दिवसैरेव यथाः प्रा-
गो हियन्ते, हने च जागे लब्धव्याश्चतुर्दश, शेषास्तस्मिन् पञ्च-
भागतमेकैकसात् मासात् चतुर्दश चतुर्दश दिवसाः श्रुतीनाः,
पञ्च पञ्च दिवसस्य दश भागाः । यदि वा एकसात् मासात्
चतुरः सात्त्रि दिवसात् श्रुतीनां शेषेषु मासेष्वेकैकं प्र-
क्रियत्, तन् भागं नवजया मासत्रयः प्रत्येकं पञ्चदश दि-
वसाः श्रुतीना एकसादशः पनतशुक्तमनुसारितम् । स्थापना-
वसानां विशतेः स्थापनामासाभ्यां भागो हियन्ते, लब्धा एकै-
कस्मिन्मासे दश दश दिवसाः, आरोपणमासस्त्वेक पञ्च । त-
त्र पञ्चदश दिवसा लब्धाः, भागं स्थापनामासाभ्यां दश
दश दिवसा लब्धाः, भागं स्थापनामासाभ्यां दश दश
दिवसा श्रुतीनाः । आरोपणमासापञ्चदश । एवं विषयदिव-
सप्रहणं सर्वथाऽऽनृत्यम् । यत्र पुनः स्थापना आरोपणा च
नास्ति, अकृतव्यात् । अथवा-सञ्चिता मासा ज्ञायन्ते, तत्रा
शतस्य शतस्य सेवितमासैर्जागं हने दृष्टव्यं तद्विषयप्रहणं
प्रत्येक मासेभ्योऽनुगतवत्यम् । उक्तं च-“ जहं नरिय उचण
आरो-चना य नज्जति सेविथा मासा । सेविथमासेह त्रय,
अस्वीवं लक्ष्मं गाईवं ॥ १ ॥ ”

एवं तु समाप्तं, जागर्थं सामन्तज्ञकणं वीर्य ।

एण सुखवेणणं, जोमेयव्वा उ सव्वाओ ॥२४९॥

यमुक्तेन प्रकारेण सामन्यतया, तुशब्द एवकारार्थो निज-
क्रमत्वादिवं संख्ययने-सामान्यलक्षणबीजमित्येव बीजं सकलसा-
मान्यलक्षणायामप्रारोहसमर्थं किञ्चिद्व्यतिथम्, यथासामान्यो-
दितेन वाजकद्वयन लक्षणेत स्यात् अपि कृत्वा अकृत्वाऽपि आऽ-
रोपणाः भोषायांभ्याः सुवृत्तौ शिष्यवृत्तौ च यथाऽर्थास्यतया
प्रकृषणीयाः । तदेवं कियन्तः सिद्धा इति ह्यारमुक्तम् ।

अधुना “ दिहां निशोहनामे ” इति ह्यारं व्याख्यायितुमाह-

कमिणाऽऽरुचिणा एया, सिद्धाओ जवे गणपनामपि ।

चउरो अतिक्रमादी, निष्ठा तथेव अज्जयणे ॥२५०॥

कृत्वा अकृत्वाऽपि आऽऽरोपणा एता अनन्तऽऽरोपितमास्यलक्ष-
णाः प्रकल्पनास्ति निशोदययने सिद्धाः प्रांसज्जाः एतेन “दि-
हा निमोहनामे ” इति व्याख्यातम् । अधुना “ तथेव नहा
अनीयारा ” इति व्याख्यातमित-चउरो इत्यादि) अनीयारा
ये चान्यारोपितक्रमाऽऽद्वयस्तेषु सप्रमाणस्य भेदास्तेष्वेव प्रकल्प-
नामप्यवश्यमेव सिद्धाः ।

संप्रातं तानेवान्तक्रमाऽऽदीहं वशोयति-

अतिक्रमं वशेयं चेवं, अतिथारि तथा अणायारे ।

गुरुओ य अतीयारे, गुरुयारां अणायारे ॥२५१॥

अतिक्रमणं अनेः अथयतो मयोरुल्लङ्घनमतिक्रमः । विशेषण
पदभेदकरणतोऽतिक्रमो व्यतिक्रमः । तथा अतिचरणं प्रहण-

तो ज्ञतस्यातिक्रमणमनीकारः । आचारस्य मापवाचरस्याभा-
वः परितोगतो भवतोऽनाचारः । एते चानिक्रमाऽऽद्य आधा-
कर्मोपक्रमेयं ध्यायताः । आधाकर्मणो निर्माधतः सन् यः
प्रतिश्रुतीनि सोऽतिक्रमं वनेते, तद् ग्रहणनिमित्तं पदेभ्यं कृ-
तेन अतिक्रमं शुद्धातोऽनीचारे लुप्ततातोऽनाचारे, एवमप्यदिपि
परिहारस्यानभिहित्यात्मिकमाऽऽद्यो ज्ञातव्याः । एतेषु च प्रा-
थमिकमाऽऽद्य अतिक्रमं मासगुरु, स्थितिकमाऽपि मासगुरु, काले
लघु । अनीचारे मासगुरु द्वार्या विहायतम् । तथापि तयोः गुरु,
कालगुरु वा अनाचारे चतुर्गु, यस्मात् गुरुकालोऽनाचारे, चतुर्धा-
ऽनुक्तसमुच्चयः । स चेत्तत् समुच्चिनानि-अतिक्रमात् स्थि-
तिकमा गुरुकः तस्मादपि गुरुकानोऽनीचारे इति । ततोऽप्यनीचा-
राद् गुरुतरकाऽनाचारः ।

तत्र इदं प्राथमिकविशेषः-

तस्य जने न उ सुते अतिक्रमादी उ यामिया केऽ ।

चोपग मुते सुते, अतिक्रमादी उ जेज्जा ॥ २५२ ॥

तत्र एवमकल प्रकारेण भवेत्प्रतिश्रुतकर्म, यथा न तु
नैव सूत्रे निशायाध्वनिलक्षणं, कालादतिक्रमाऽऽद्य उपव-
णितः स्यात्, ततः कथं चत्वारोऽतिक्रमाऽऽद्यस्वभावध्वनं
सिद्धा इति । मुरिराद-बोद्धक । सर्वोऽप्येव प्राथमिकगणो-
ऽतिक्रमाऽऽद्य भवति, ततः साक्षादनुक्तं अपि सूत्रे सूत्रे तान्
अतिक्रमाऽऽद्य् योजयेत्, अर्थतः सूचितत्वात् ।

कथमर्थतः सूचिता इत्याह-

सर्वे द्वि य पञ्चिक्ता, जे सुते ते पञ्चुगुणायां ।

थेराण धने कये, जिणकप चउरु वि पयु ॥ २५३ ॥

यानि कालचित् सूत्रांशानि प्राथमिकानि तानि सर्वो-
पपि यथावराणां कये स्थानकलिङ्गकालानामाचारे प्रतीय
जवन्ति, यतः स्थानिकालकालां प्रथमिकमाऽऽद्य पदेषु
प्राथमिकं न ज्ञातं । तथाहि-यानिध्वनयि याद स्यतः
परतो वा प्रतिषोध्यतः पदेभ्यं न कुतश्च, कुतऽपि वा पदेभ्यं
नेतेन शुक्रानि, शुचीतेऽपि यथा न तुक्ते, किन्तु परिस्थापयन्ति,
तदा स मिथ्यादुष्कृतमात्रप्रदानेनापि सुखानि न सूत्राभिहित-
तप्राथमिकविषयः, लुप्तज्ञानस्यानाचारे वनेते इति तस्य सूत्रो-
क्तप्राथमिकविषयता, जिनकलेप जिनकलिङ्गकालं पुनश्चतुर्थव्य-
क्तिकमाऽऽद्य पदेषु प्राथमिकं भवति, किं विद्वां प्राथमिकं न कु-
त्स्व । तद्वत् सर्वमपि सूत्राभिहितं प्राथमिकं, यतोऽनाचारमधि-
कृत्य प्रवृत्तम्, यथाचारान्तरात्मिकमाऽऽद्यविनाशोऽपि, ततोऽर्थतः
सूचितत्वात् प्राथमिकमतिक्रमाऽऽद्यो योजनीया इति स्थितम् ।

ननु यथेवमर्थे निशांयि सिक्के, ततो निशांयमपि कुतः सि-
द्धमित्यत्र आह-

निस्सीहं नवमुक्त्वा, पञ्चवाणस्व तद्वयव्युक्ता ।

आचारानामपेक्षा, वीनडया पाहुदच्छेया ॥ २५४ ॥

प्रत्याख्यानस्याभिधायकं यत्तमे पूर्वं प्रत्याख्याननामकं तस्मा-
त्तत्रापि तृतीयादाचारनामध्यातुमुक्तं, तत्रापि विशालित-
माप्राप्तुनच्छेदाभिधायकमप्यर्थं सिद्धम् । इवमत्र भावना-व-
स्थादपूर्वाऽऽदीनि चतुर्दश पुत्राणि, तत्र नवमे पूर्वं प्रत्याख्यान-
नामकं, तस्मिन् विशालितवृत्ति, यस्मिन् नाम अध्याधिकाराव-
श्याः तेषु विशाली वस्तुषु तृतीयमाचारनामधेयं वस्तु, तत्र
विशालः प्राभुतच्छेदाः परिमाणपरिच्छेदाः प्राभुतच्छेदाऽप्य

श्चेता अर्थच्छेदाः, तेषु यो विशालितः प्राभुतच्छेदः, तस्मा-
न्निशांयि सिद्धमिति ।

अत्राऽऽह स्थित्यः सर्वे साधूक्तं, किन्तु-

पत्तेयं पत्तेयं, एष एष भासितोऽप्यत्राह ।

तो केण कारणेण, दोसा एगत्तमावसा ॥ २५५ ॥

एकोनविंशतुद्देशकेषु पदे पदे सूत्रे सूत्रे, यदि वा उद्देशक प्र-
त्येकं प्रत्येकमेकस्य शेषस्य प्रति प्रत्येकम् । अत्राभिमुख्ये प्रति-
शब्दो यथा प्रत्याज्ञाशब्दाः पत्तेयस्य, न बोधसाध्यातः प्रत्ये-
कशब्दस्य वाप्याविशङ्कायां द्विवचनम् । अपराधात्, अपराधे
सांत मासाऽऽद्यिकं प्राथमिकं दीयते इति उपचारतः प्राथमि-
कस्यापराधशब्दोक्तानि, तान् भागित्वा यथा केषुचिद्-
पराधेषु मासगुरु, केषुचित् मासगुरु, केषुचित् चतुर्मासगुरु ।
एव सुवर्तोऽर्थतश्च केषुचित्पुण्यश्रुतं, केषुचित् पुण्यश्रुतम् । एवं
यावत् केषुचित् मित्रमासगुरु, तथा केषुचिदपराधेषु पदेषु,
केषुचित् उरं, केषुचित् मूलं, केषुचिद्वनवस्थायां, केषुचिद्वारा-
क्षितम् । एवं दीयते प्रत्येकं प्रत्येकं प्राथमिकानि भावित्वा भूय
इदमुक्तं, यथा एकां पुरुषां गुरुकं मासिकमापन्नोऽपरो लघुमा-
सिकं, तयोर्द्वयोपि कदाचित् गुरुकं मासिकं दद्यात्, कदाचित्
लघुमासिकं, तथा एकां लघुपञ्चकमापन्नोऽपरो गुरुपञ्चकं,
तयोर्द्वयोपि कदाचित्पुण्यश्रुतं दद्यात्, कदाचित् गुरुपञ्चकं, तथा
एकः पञ्चकमापन्नोऽपरो दशकं, तयोर्द्वयोपि कदाचित्पुण्यश्रुतं
दद्यात्, कदाचित् दशकम्, एवं पञ्चदशकविंशतारक्षितमास-
मासद्वयमात्रमासचतुर्मासपञ्चमासपञ्चमासच्छेदाऽऽदिकं जेण
तावदाद्य यावत्ताराक्षितम् । तथापि-एकः पञ्चकमापन्नोऽपरो
पाराक्षितं, तयोर्द्वयोपि कदाचित्पुण्यश्रुतं दद्यात्, कदाचित्पारा-
क्षितम् । एवं दशकमाऽऽदिकमपि स्थानं गुरुलघुपुण्यकलपतः
परस्थाने पञ्चदशमाऽऽदीनां सद् वक्तव्यं यावत्ताराक्षितम् । एतच्च
तदोपपत्तये यथा द्वे पाणामिकं भवति, तच्च दुष्कृपावमतः
पृच्छन्ति- (तो कणेत्वादि) यतो होपेपु प्रत्येकं प्रत्येकं प्राथमि-
कानुक्तापश्चात् शोवाणामकं वन्तीव प्राथमिकानुक्तानि,
ततः कथय केन कारणेन दोषाः परस्परं गुरुगुरुतराऽऽदि-
तथा महदन्तराऽपि एव परस्परमापन्ताः ।

मुरिराद-

जिण चोदम जानीप, आलांयण दुव्वले य आवरिण ।

एगण कारणेण, दोसा एगत्तमावसा ॥ २५६ ॥

जिनं प्रतीयं (चोदम स्ति) चतुर्दशपुत्राणां उपलक्षणमेत-
त्, यानिध्वनयदपुत्राणां प्रतीयं, तथा- (जानीप स्ति) एकजा-
तीयं प्रतीयं, तथा आशोचनो प्रतीयं, दुव्वले प्रतीयं, आचार्य
प्रतीयं वाप्यामन्यथात्वमपि भवति, तत्र एतेन जिनाऽऽद्या-
द्यवर्णनकृतेन कारणेन, दोषा एकत्वमापन्ताः, जिनाऽऽद्या-
दीन्य शोवाणामकं वन्तीव भावः ।

तत्राऽऽद्यमध्यायकमेव चतुर्दशताराक्षितानि, अपरोऽपि तयो-
र्यथ क्रममेकानेकं छेदमकालेकनिधायकं च विषय इति दृश्यते ।

यत्तुदुग्गा उ जिणस्मा, चोदमपुण्ड्रिस्मा नाप्पिमा होऽ ।

सर्वे एगमणो, निमज्ज एसा अणोमा य ॥ २५७ ॥

जिनस्य जिनविषये चतुर्दशकं दृष्टान्तः, चतुर्दशपुत्राणां
नालिका भवति दृष्टान्तः, एकजानोपस्य एकानेकद्वयविष-
यः, आशोचनायामेकानेकविषयविषयः ।

न च यथा जिनं प्रतीत्य होषा एकस्मादप्रास्तथा विन-
द्विप्रयुक्तमनुकुलदृष्ट्यानेन भगवते-

उपपत्तिरोगाणां, तस्मिन्नेव आसिद्धे य विवर्जनी ।
नादं तिविद्विदमप्यीमां, देव तदा आसिद्धमप्यु तु ॥२९८॥

मिथ्यादृष्टिप्रपञ्चावधिर्मङ्गो, स हि चिकित्सां करोति, न
साधुरिति तदुपादानम् । विभक्त्या विभक्तज्ञानिनो रोगाणामनु-
स्वाप्तम्, उपपद्यन्ते रोगा अस्या इत्युपपत्तिः निदानं, तां ह्यस्या,
तथा नान्यत्वेन रोगाः संशयान्ते, शस्यन्ते उपशमं नीयन्ते
रोगा येस्तान् शमनानि, औषधानि तेषां रोगाणां शमनानि
तद्वन्मनानि तानि औषधानि, यथायत्नं ह्यस्या विविधानाऽऽदि-
जन्मरोगयोगतत्त्वप्रकाराः, आसयो रोगः स येषां विद्यते ते
आसिद्धाः, विविधास्तैः आसिद्धाः, तेषां विविधाऽऽसिद्धाः
तथा औषधगण इति प्रवक्ष्यन्ति यथा नियमनो रोगोपशमो
भवति ।

औषधप्रदाने च चत्वारो जङ्गाः तथ्या-

एकेणैको जिज्ञासु, एकेण अण्णो गच्छेत् एको ।

एणेहि वि अण्ण, पत्तिसेवा एव मार्गेहि ॥ २९९ ॥

कञ्चित् एकेन घृतकुटेन एको वाताऽऽदिको रोगविद्वन्,
एव प्रथमो भङ्गः । कञ्चिदेकेन घृतकुटेन अनेक लघोऽपि वा-
ताऽऽदयो दोषाऽऽवृण्वन्ते, रोगो जिज्ञीयः । तथा कञ्चिदनेकेघृत-
कुटेनैकोऽऽवृण्वन्मर्यादो रोगो वाताऽऽदिकश्चेदनुपयानि, एव
तृतीयः । कञ्चिदनेकेघृतकुटेनैके वाताऽऽदयो रोगा उपशम्य-
न्ति, एव चतुर्थो भङ्गः । एव प्रातस्त्वाऽप्येकानेकमासविषया
चतुर्मासकया एकानेकैर्मसैः ब्रूयन्तीति घृतकुट्टदृष्टान्त उ-
पपन्नः, नेन सामान्यत औषधदृष्टान्तोऽपि दृष्टव्यः । तत्राऽपि
चतुर्मासका ।

नामेवाऽऽह-

एकामेव जिज्ञासु-ति केवि कुर्विया उ तिमि वायाऽऽदि ।

वृष्टुर्हि जिज्ञासी, वृष्ट ए एकैको वा वि ॥ २९० ॥

एकनौपमेव तथाविधेन केचित् वाताऽऽदयस्त्रयोऽपि कुपिता-
विद्वन्ते, उपशमं नीयन्ते इति भावः । एष द्वितीयो भङ्गः ।
तथा बहुविधोऽपि वैषेढो वाताऽऽदयो रोगाविद्वन्ते । एष चतु-
र्थो भङ्गः । तथा- (एकैको वा वि ति) एकनौपमेवैको वा-
ताऽऽदिको रोगः चेदनुपयानि । एव प्रथमो भङ्गः । भङ्गत्रय-
महमाचतुर्थोऽपि भङ्गः स्मृतो दृष्टव्यः । स वायम्-अनेकैरौष-
धैको वाताऽऽदिको रोगोऽप्यन्तमशयादिविद्वन्ते । एष तृतीयो ज-
ङ्गः । इयमेव भावना-यथा विभक्तज्ञानिनः सर्वरोगाणां निदान-
मेकानेकौषधमासार्थं वायुधृष्यमाना उपसंपन्नानां रोगिणां घृ-
ताऽऽदौषधगणं प्रयुज्जन्ते, नेन च प्रयुज्यमानेन घृतकुटेन औष-
धेन वा केवलं कदाचिदेकैको रोग उपशमं नीयते,
कदाचिदेकेन अनेक, कदाचिदनेकैरेकः कदाचिदनेके । एवं भ-
गवन्मोऽपि जिनाः केवलानो मासार्हैः रागाऽऽदिभिरासंविनो
मास इत्ययमवश्यं मानेन शुद्ध्यतीति ज्ञानास्तस्मै मासं
प्रयच्छन्ति, एव प्रथमो जङ्गः । तथा यद्यपि बहुषो मासाः
प्रतिसेविनास्तथाऽपि ते मर्यादुभावातः प्रतिसेविताः, यदि वा
पञ्चाहं हा दुष्टं कृतमित्यादिनन्दनैः प्रतिष्ठाकृताः, तत एव
एकान् मासेन शुद्ध्यतीति ज्ञानात् एकं मासं प्रयच्छन्ति । यदि

वा-पञ्चरात्राऽऽदिकम्, एष द्वितीयो जङ्गः । एकान् मानेन, पञ्च-
रात्राऽऽदिना वा बहुना मासकाऽऽदिपरिहास्यमाना प्रयच्छन्ता-
त् । तथा येन नौपमेव रागाऽऽदयश्चरन्ति एको मास एव वा प-
ञ्चरात्राऽऽदिकं प्रतिसेवितं, स किलैकेन मानेनेकेन पञ्चरात्राऽऽ-
दिना वा न ब्रूयन्तीति तस्मै अनेकान् मासान् प्रयच्छन्ति । उपपु-
रि रागत्रेयाऽऽदिकं प्रयत्नकठेनमपि मूलमपि यावत्पाराजि-
तमायं प्रयच्छन्ति, एव तृतीयो भङ्गः । अनेकैर्मसैरेवेदाऽऽदि-
भिर्वा पाराजितपर्यन्तैरेकस्य मानस्य पञ्चरात्राऽऽदिकस्य वा
शोधनात् । तथा बहुषु मासेषु प्रतिसेवितेषु मूलमेव बहुभि-
र्मसैः योधिमासाद्विषयतास्यवबुध्यमानाः स्थापनाऽऽरोपणा-
द्व्यन्तरेकेन परोमासात् प्रयच्छन्ति, परतः तपःप्रायश्चित्तदान-
क्यासंजनात् । एष चतुर्थो जङ्गः, अनेकैर्मसैरेकैर्मासा-
नां शोधनात् ।

उपनयोजनामाह-

विजनीय जिना खलु, रोगी साहू य रोग अवराहा ।

साहू य ओसहादं, तीए जिणमो विमोहिंति ॥ ३०१ ॥

इह विचारमकमे विमङ्गितव्याः खलु जिनाः प्रतिपत्तव्याः,
रोगिणां रोगितुव्याः साधवः, रोगा रोगितुव्या अवपद्या मूल-
गुणोत्तरगुणापराधाः औषधानि औषधतुव्याः शोधयः प्राय-
श्चित्तलक्षणाः, यत्तस्या शोधवा कृत्वा जिना अपि शोधयन्ति,
नैवमेव, तत औषधस्थानांवा शोधिः, एवं जिनं प्रतीत्य होषाः
एकव्यवसायाः ।

संप्रति यथा चतुर्दशपूर्वविनामधिकृत्य दोषाणामेकावं भवति
तथा प्रतिपादयति-

एमेव य दिहेतो, विषमं गिक्खोहिं विजमरयेहि ।

विमजा करोति किरियं, सोहिंति तदेव पुठवरा ॥ ३०२ ॥

एष एव घृतकुट्टकण औषधलक्षणां वा दृष्टान्तचतुर्दशपूर्-
विणोऽपि योजनीयः यतो यथा विषयो विषयरा विमङ्गक-
तैर्विषयार्थैर्भङ्गवत् चतुर्दशविकल्पवित्तयो रोगापन-
यनक्रियां कुर्वन्ति, तथा चतुर्दशपूर्वधरास्त्रयोदशपूर्वधरा वा-
वृष्टपुर्वधरा यावदभिन्नदशपूर्वधरा (जिनोपादि) शाल्वजिना
इव चतुर्मासकिकरतः प्रायश्चित्तप्रदानेन प्राणिनोऽपराधमाह-
नात् शोधयन्ति, ततस्तन्नापि घृतकुट्टदृष्टान्तः केवलौषधदृष्ट-
ान्तो वा योजनीय इति । आह परा-केलुः केव-
लज्ञानसामर्थ्यतः प्रायज्ञेय रागाऽऽदिदृष्टदशपूर्वधरा पश्यन्ति,
ततस्ते चतुर्दशविकल्पवतः प्रायश्चित्तं ददन्तु, तथा शुद्धि-
र्शानात् । चतुर्दशपूर्वधरात् साक्षात्वा वेकन्ते, ततः कथं
ते तथा ददुयेति । नैव दोषः । नेषामपि ज्ञानात् ।

तथा चात्र नात्किदृष्टान्तः-

नादीए पव्वगया, जह तीए गतो उ नउण कालो ।

तह पुठवरा भावे, जाणोति निमुज्जए जेण ॥ ३०३ ॥

नात्किदा नाम घटिका, तस्याः पूर्वं प्ररूपणा कर्तव्या,
यथा पादाङ्गमकृतविवरणे कालकालः । सा वैषम्य-

॥ इति मयुक्ताऽऽगारा, लोहमयी नालगा उ कायव्या ।

तोल तलमं छिदुं, छिदुपमाणं च मे सुख ॥ १ ॥

उज्जवमयुक्ताले-इह तिष्ठस्वजायायै गयकुमारिण ।

उज्जवमयुक्ताले-इह, कायव्यं नात्किदृष्टान्तः ॥ २ ॥

अथवा दुवस्सजाया-दं गयकुमारोर्दं पुच्छयालेहि ।
 विहिं विहिं गुणहिं तोहिं उ, कायव्वं नालियाडिउं ॥ ३ ॥
 अथवा सुवस्समासे-हिं वउहिं वउरं गुला काय चुं ।
 नासिस्सस्समासी, कायव्वं नासियाडिउं ॥ ४ ॥ इत्यादि ।
 तथा भाषिकथा यथादकसंगलनेन दिवस्सस्य रात्रेर्वा
 गतो वा अतीतो वाऽप्यशेषो वा कालो ज्ञायते । य-
 था-एतावत् दिवस्सस्य रात्रेर्वा गतमेतावत्तिष्ठति इति ।
 तथा पूर्वपरा अथ चतुर्दशपूर्वपराऽद्वय आलोचयन् प्राव-
 मजिमायं दुरुपलक्ष्यमप्यगमवद्गतः सप्यस्य जानन्ति, ज्ञाने च
 भावे यो येन प्रायश्चित्तेन शुभयेन, तस्मै तच्चतुर्भुविक्रय-
 तो जिना इव प्रथक्करोति न किञ्छिन्नतुपपन्नम् । तदेवं च-
 तुर्दशपूर्वमभिक्रय होवा एकस्वमापन्ना इति भावितम् ।

अमुना यथा जातिं प्रतीत्य होषा एकस्वमापद्यन्ते, तथा प्र-
 तिपादयति-

मासचउमामिण्ढिं, वड्ढिं वेगं तु दिउमए मरिसं ।

असणाइं द्धवार्ह, विसरिसवत्थुसु नं गरुवं ॥ ३६४ ॥

जातिर्हि वा-प्रायश्चित्तैकजातिर्द्वयजातिश्च । तत्र प्रायश्चि-
 त्तैकजातिमधिकृत्यैवमुच्यते-मानचतुर्मासैकवद्द्विरात्रि प्रति-
 भिषत्तेरेकं मासं चतुर्मासाऽऽदिक्ं होयते । इयमत्र ज्ञापना-
 बद्ध्य लघुमासिकेषु प्रतिस्वातन्त्र्येकवत्तत्त्वायामालोचनेषु प्रति-
 स्वेवमात्रं महातुमावहृत्तयात्, प्रतिस्वातन्त्र्यमात्रमात्रमपि स्व-
 द्दशान्तात्, आलोचनयामपि सर्वेषामशमभावेनैकवत्तत्त्वायामा-
 लोचनेत्यात्, एकं लघुमासिकं द्वातथ्यम् । एवं बद्ध्य गु-
 रुमासिकेषु प्रतिस्वातन्त्र्येकं गुरुकं, बद्ध्य लघुषु त्रैमासिके-
 ष्वेकं लघु त्रैमासिकं, बद्ध्य लघुगुरुद्वैमासिकैरेकं गुरु त्रै-
 मासिकम् । एवं त्रैमासिकचतुर्मासिकपाञ्चमासिकपाणमा-
 सिकैरेव भावनीयम् । (विसरिसवत्थुसु जे मयमिति) वि-
 शदशस्तुपु यत् गुरुकं नहान्त्वम् । तद्यथा-बद्ध्य लघुगुरुमा-
 सिकेषु प्रतिस्वातन्त्र्येकं गुरुकं, बद्ध्य लघुगुरुद्वैमासिकैरेकं गुरु
 त्रैमासिकम् । एवं त्रैमासिकचतुर्मासिकपाञ्चमासिकपाणमासि-
 केष्वपि द्धवार्हम् । तथा बद्ध्य मासिकेषु बद्ध्य त्रैमासिकेषु प्र-
 तिस्वातन्त्र्येकं त्रैमासिकम् । एवं त्रैमासिकचतुर्मासिकपाञ्चमा-
 सिकपाणमासिकेष्वपि भावनीयम् । बद्ध्य मासिकेषु त्रैमासिकेषु
 त्रैमासिकेषु चतुर्मासिकेषु पाञ्चमासिकेषु पाणमासिकेषु प्रति-
 स्वातन्त्र्येकं पाणमासिकमिति । सम्यक् दृष्ट्यातिर्मात्रकृत्य हो-
 वाणमेकवत् ज्ञापयन् (असणाइं द्धवार्ह इति) दृष्ट्याणि अशना-
 ऽऽदीनि अशनपानखादमखादिभिनि ताप्येकायेकाप्यधिकृत्य
 होवाणमेकवत्प्रयजयते, तत्रैककृत्यमधिकृत्यैवम् । अनेकानि अ-
 शानैककृत्यविधयारवायाधार्माधिकृत्यमधिकृत्य तत्रैकमाधार्माधिक-
 र्माधिकृत्यं चतुर्गुणं दीयते । यदि वा-बद्ध्यत्वाह्वान्यमयन्, तत्रैकमाह्वाननिय-
 मं मासिकं दीयते । एवमुदकाऽऽद्विराजपिमाऽऽद्विराजपि भाव-
 नीयम् । अनेककृत्याप्यधिकृत्यैव अशनमाधार्माधिकं खादमा-
 धार्माधिकं प्रतिस्वेवन्ते, नैव स्वैरनेकवत्तत्त्वासां चतुर्षु एकमा-
 धार्माधिकं चतुर्गुणं दीयते । एवं वद्व्यनेककृत्याप्यधिकृत्यैव एकमाऽऽ-
 द्विरं एकमुदकाऽऽद्विराजपिमासं चतुर्गुणं दीयते । एवमेवैककृत्यविषये-
 ष्वपि स्वापमोहोऽंशकाऽऽद्विराजपि भावनीयम् । "विसरिसवत्थुसु
 कं गुरुवं" । इत्येतदभाषि सर्वथ्यते । तद्यथा-एकमशनेन राजपि-

वद्वोऽपरमशनमाह्वानमव्युदकाऽऽद्विराजपिमाधार्माधिकं कथं, औष-
 कमेव गुरुमशनमाधार्माधिकं नित्येष्वं चतुर्गुणं दीयते । एवं पाणमा-
 ऽऽद्विराजपि भावनीयम् । एतदेककृत्यमधिकृत्यैव कथं, अनेककृत्या-
 प्यधिकृत्यैव अशनमाधार्माधिकं कथं, पात्रं योजाऽद्विराजपिमासं चतु-
 र्गुणं दीयते । अत्र चामगारीदृष्टान्तः । यथा-
 "यसो रदकारो, तस्स जउजाए वड्ढु अवराहा काया, नय भणुणा
 नाया । अजया सा चरे उअमइदुवारे पमेणं पमायाओ सयअ-
 यचरे तिया । तत्थ य चरे साणो पविडो । तस्समयं च पई आ-
 गतो । तेण साणो विडो । एउत्ता सा अगारी आगया, अवरा-
 हकारिणीति भणुणा पिण्डुमारका । सा चिन्हेअ-अस्ये विमे वड्ढु
 अवराहा अरिथ, ते विमाणाउं एस पिण्डिइहा इयाणि खेअ
 सन्ना कदेमि । गावो वळ्ळुण होआ, वासो हारिया, कंसभा-
 जवमवि इअरानो पविमं । अन्नं, पसे वि तुअणं नहो दा ति ।
 एसमाहिअवराहसु एअमना कारिएसु तेण सा एअवारे पि-
 ढिया ।" एवं लोकांस्तराजपि अनेकैकवराधार्माधिकं प्रायश्चित्त-
 द्दष्टां दीयते । तदेवम्-" दध्वं एवमपणं ति " गतम् ।

इदानीमालोचनाऽऽदीनि नीणि डारणि वक्तव्यानीति तेषां

यथाकमिमि दृष्टान्ताः-

आगारीदिट्ठो, एवमपणे य ते य अवराहा ।

जंरी चउकंभंगो, सामीपसे य तेषम्मि ॥ ३६५ ॥

आलोचनायामगारीदृष्टान्तः । येषु चापराधेषु विषयेषु अगारी-
 रीदृष्टान्तस्ते अपराधा एकेऽनेके वा । उच्येते भगवद्दृष्टान्तः ।
 तत्र च जगज्ज्या चतुस्तरज्जः, भङ्गचतुष्टयमिति भावः । आ-
 चायै स्वाभिरुद्रास्ते स्तेनदृष्टान्ताः ।

तथाऽऽलोचनाविकल्पा इमे-

निस्सुज्जे विअदण्णं, एवमपणे य होइ चतुंगो ।

वोसिर उरन्सयए, विइपतिचरिमे भिया दां वि ॥ ३६६ ॥

इह स्त्रीवैऽपि पुंसवै प्राकृतत्वात्, निषद्यावो विकटन्यावो च
 जयति चतुर्गुणं, चतुर्षां भङ्गानां समाहारश्चतुर्गुणः । गायावो
 स्त्रीवैऽपि पुंसवै प्राकृतत्वात् । कथं चतुर्गुणं तत्र आह-ए-
 काऽनेका च । एका निषद्या अनेका च । तथा एका विकट-
 ना, अनेका वा । इयमत्र ज्ञापना-एका निषद्या आलोचना । इहा
 ऽलोचनां द्वाविन गुरोनिषद्या कनेव्या, यावत्तत्र वाराद् आलो-
 चनां द्वाविन तावतो वाराद् निषद्यां कनेति । तत्र यदा
 विधिना अनेवानुपयनीयवाराद् विधेयैकवत्तायामालोचयति
 तदा एकस्यामेव निषद्यायां सर्वोनीयवाराऽऽलोचनात् प्रथमो य-
 थोक्तो प्रकः । (वोसिर उरन्सयए विअपतिछि) द्वितीयो-
 भङ्गो विस्मृते, तृतीयो प्रक उरन्सयए प्रभूतपदेयुः । किमुक्तं
 भवति-चित्तो यो प्रक एका निषद्या, अनेकैऽलोचना एव वि-
 स्मृत्यतिचारस्य । यदि वा-मायायित आलोचय यन्तिने गुरो
 पुनः स्मरणतो ज्ञापयितः पञ्चास्यपणालोचनापरिमाणपरिण-
 तस्य गुरो तथा चिन्तयेद् एव यन्तनकं तथा आलोचयतो
 वेदन्तस्यः तृतीयो प्रकः । अनेका निषद्या, एका आलोचना, एव
 प्रभूतेन कालेन प्रतिस्वेवते बहुकृत्य एकदिनेनाऽलोचनामप्रा-
 रयतोऽप्योक्तस्यस्मिन् दिने तदप्राप्तं द्वाऽलोचयतो भावनी-
 यम् । यदि वा-निषद्यन् निषद्या, गुरो बद्ध्यैकं कायिकयुधि

गतप्रयागेत अनेका निषया एका आलोचनेति । (चरित्रेति-
या हो वि) चरमभङ्गे अनेका निषया 'अनेका आलोचनाः,
हृदयेकपि अशरज्जायोतैत्यस्य स्यातां' इति कारणे-विष्णु-
तया, यद्दि बापराध्याहुदयम् । इदमुक्तं जवालि-प्रयुक्तं कावे-
न प्रयुक्तमांशितमतो बहुविष्णुनमित्यस्यस्मिन् दिने स्मृत्वा
आलोचयतः, यद्दि वा-अपराध्याहुदयत एकादिनेनाऽऽलोचयतु-
अपराधयोऽपरस्मिन्नह्यलोचयतो यथातत्स्वरूपमनुभूतो ज-
ङ्गः । तत्र एका निषया एकाऽऽलोचनेति प्रथमे भङ्गे एक-
मेव गुरुतरं प्रायश्चित्तं दीयते शेषाणां सर्वेषामपि प्रायश्चि-
त्तानामाच्छादकम् । तथा चोक्तम् - "न चमं मोहादण दिज्जह ।"
इति । अस्यायमर्थः-तदेवैकं गुरुतरं प्रायश्चित्तं शेषाणां प्रा-
यश्चित्तानामवघाटनमाच्छादकं दीयते इति । अत्र हृदयान्तः
कारयोगः । यथा हि पञ्चायनयनाय प्रयुक्तः कारयोगोऽशेषमपि
मङ्गं शोधयति तथैकमप्यवघाटनं प्रायश्चित्तानि शोधयतीति ।
उक्तं च-"जहा पकावणयणपउत्तो कारजोयो मेसमसं पि मो-
हेऽण्णो आहाडणपाच्छलं वि मयपच्छित्तो मोहेह ।" इति ।
अथवा स एवागारीहृदयान्तः-यथा सा अगरी एकापराधे
हृदयमाना अन्यान्पराधात् कथयन्त्येकवारं पिडिता, यदि
पुनर्वेहाऽपराधाः कृता इत्यन्वस्मिन्नयमिदं दिवसे एकैकमप-
राधं कथयेत् तर्हि यावन्तं वाराज् कथयेत् तावतो वाराज्
हृदयेत् । एवमथापि यद्येकमपराधमसहस्रालोचयेत् ततो
यावन्तोऽपराधास्त्वावन्ति प्रायश्चित्तान्यानुयादेकनिषयायाम् ।
एकालोचनार्थं यद्येकमेव गुरुतरं प्रायश्चित्तं दीयते इति ।
द्वितीये भङ्गे बहुवर्तमानमशठनं सता पूर्वं न स्मृतं यथा-
पि पञ्चाशदलोचनार्थं तथापि, यथा तथमे भङ्गे गुरुतरकमे-
कं शेषाण्यश्चित्तानामाच्छादकं दत्तं, तथाऽत्रापि, अशठमविव-
नतालोचनयाम् ततो यावन्ति प्रायश्चित्तान्यालोचयन्तं ता-
वन्ति हृदयेन इति । तृतीयाऽपि भङ्गे बहुवर्तमानमशठनोऽश-
ठव सत एकानिषयाऽऽलोचना न समाप्तमुपगता, ततो
यस्मिन् दिने समाप्तनुयाति तस्मिन् दिने प्रथमभङ्गक
इत्येकं गुरुतरं प्रायश्चित्तं दातव्यम् । अथ शठतया अन्य-
स्मिन्नह्यस्मिन्नहृदयालोचयति तर्हि यावन्त्यपराधपञ्चाया-
लोचयन्तं तावन्ति प्रायश्चित्तानि दातव्यानि । चरमभङ्गे-
ऽपि यद्यशठमावन्ते विष्णुतया, बहुवर्तमानमशठनं वा अने-
कानु दिवसेऽनेकाऽऽलोचना समाप्तिं गच्छति, ततस्तथाऽपि
प्रथमभङ्गक इत्येकं गुरुतरमवघाटनं प्रायश्चित्तं देयम् । अथ
मायावित्तया, ततो यावन्त्यपराधपञ्चादि तावन्ति प्रायश्चित्ता-
नि दातव्यानीति ।

य इह अगरीहृदयान्तः पूर्वमुपकिणस्तमिहार्त्ता कथयति-

गात्रो पीया वामी, य हारिया भायणं च ते भिक्षं ।
अज्जेव मपं सुहयं, करंदि परमो षि ते नडो ॥ १२६७ ॥
एगावराद्वेदं, अजे य कहेपगारि हम्मंती ।
एवं वेगपपमु वि, देवो होगुत्तरं एमो ॥ १२६८ ॥

अगरी गृहस्था रथकारस्य भार्यो एकापराधवन्दे हृदये गृ-
हे प्रविष्टा इत्येकस्यापराधव दण्डे विहितस्तद्वत् भर्ता कि-
यमाणे हृदयमाशाश्रितयत्-बहवोऽपराधा मया कृताः, त-
तो मा प्रातिदिवसमेषां मां हृदया, किं त्वयैवं मां सुहृता
५५

करोतु, एवं चिन्त्यित्वा अन्यान्पराधाः कथयति । यथा-
नौकस्येन पीता । किमुक्तं भवानि-गां वसंतां धावितवान् । तथा
वासी च हारिना क्वापि मुक्ता, कस्मै समर्पिता वा न जा-
नामि । तथा जातनमपि कांस्यमाज्जनमपि ते तव सर्वधि, य-
त्र जवान् छुङ्के, हस्तारणितं त्वत् जन्मम् । तथा पटोऽपि तव
सर्वधी न हृदये, केनाऽपि हुन इति भावः । एवं लोकोत्प-
रेऽपि एकानिषयायामेकाऽऽलोचनायामन्यादिवत्तुभङ्गयाम-
मायाविनोऽनेकपराधपञ्चेषु वार एको गुरुतरका दीयते ।
अथवा-अत्रैवाऽऽलोचनावशेषेऽयमर्थो हृदयान्तः-

योगासु चोरियायुं, मारणद्वेनो न मेसया देवा ।

एवमागपपमु वि, एको देवो न उ विरुत्ते ॥ १२६९ ॥

"एगो चोरो, तेन बहुयायो चोरियाञ्च कथाञ्च । ते जहा-
कस्मिह माणं हारियं, कस्मिह परमो चोरो कस्मिह हारियं, कस्मिह
रुपं । अथवा तेन रायउले खनं खानियं, रयणा हारिया । दिट्ठो
आरक्खणंदि, मादिना, रमो उवचिवातो, नस्समयं च अमो वह-
वा उवचिवाता भग्गो-अइह वि एएण हम् । ततो रक्खा रयण-
हारि ति कां तस्म मारणद्वेनो एको आणत्तो, तस्से चो-
रियाद्वेनो तत्थेव पविट्ठा ।" तथा चाऽह-अनेकासु चोरिका-
सु रज्जुचोरिकानिमित्तं तस्यैको मारणदण्डः प्रयुक्तः, न शेष-
चोरिकाऽऽहः, तयो तत्रैव प्रविष्टवान् । एवं लोकोत्परेऽप्य-
नेकपञ्चेषु गुरुतरकपदानिमित्त एको दण्डोऽपि रज्जुः, योऽपराधानां
तत्रैव प्रवेशात् । तदेवमात्रेचनां प्रत्येकाय दोषानामुपपदिनम् ।
सर्वान् कुशलं प्रणीत्य भार्येन भाग्यो हृदयान्तः, तथाऽपि भङ्ग-
तुष्टयम् । तथा-अगरी चोरिका, वलीवर्दा वलिकाः, जण्डी व-
लिका, वलीवर्दा वलिकाः, १. जण्डी वलीवर्दा वलिकाः, २. जण्डी व-
लीवर्दा वलिकाः, ३. जण्डी वलीवर्दा वलिकाः । तत्र प्रथमे भङ्गे
बाह्यो पारंपुर्योऽप्येते । द्वितीये भङ्गे यावत् वलीवर्दा आ-
कण्टु शक्नुवन्ति तावदाश्रयन्ते । तृतीये भङ्गे यावत् आगरी-
पिनेन भण्डो न जयन्ते तावदाश्रयन्ते । चरमभङ्गे यावन्मा-
त्रेण न भण्डो भङ्गमुपयानि, यावत् वलीवर्दा आकण्टुमन्तं,
तावदाश्रयन्ते । एव हृदयान्तः ।

अयमुपनयः-

संघयणं जह मगं, धिनीउ धुंजिहं होति उवणीया ।

वियतियचरिमे जगे, तं दिज्जइ ज तरइ वोहुं ॥ १२७० ॥

यथा शक्यं तथा संदहनं, शकटस्थानीयं संदहनमित्यर्थः ।
धुनयो धुंजिहं चरित्वैव भवन्त्युपनीताः चौरयत्तुषा धुनय इति भा-
वः । अत्रापि भङ्गचतुष्टयम् । तत्र प्रथमभङ्गे यावदापेक्षं तस्मै
दीयते, द्वितीये धुन्युत्तरं, तृतीये संदहनानुत्तरं, चतुर्थे धुनिसं-
हनानुत्तरम् । तथा चाऽह-(वियतिय इत्यादि) द्वितीये तृतीये
चरित्रे च जङ्गे तस्यावशिष्टं धुन्यानुत्तरं दीयते यत् शक्नोति
बोद्धुमिति ।

साऽप्रमत्ताचार्यमधिकृत्य दोषानामेकत्वं यद्योपपद्यते तथा
प्राप्यते । तत्र स्वाभिमित्यप्राप्तस्तनहृदयान्तः, तमेवाऽह-

निवमरणं सूत्रदेवो, आमेऽधिवासं य पट्टिन उ दंको ।

संकापियगुस्सदं, मुच्चइ जं वा तरइ वोहुं ॥ १२७१ ॥

"एगधय नगरे राया अजुत्तो मतो, तत्थ य आं चित्तपाहि देव-
याऽऽराहणमिच्छं आसो अदिवासिं, हस्यो य । इतो सूत्र-

देवो चोरिषं करोते आरक्षस्वमेहि गहिता । तेहि रजज्जितमेहि
बभूवो भाणत्तो नवरं हिंसाविजइह । इतो य सो आत्मा इत्थी य
मुक्तातो, अद्भुतसवयवपरिचारेदि दिट्ठो सुखदेवो । आमेण हे-
सिचं पढी आइया, हयिण गुणुमुखात्थं । गोपेत्तं करे सेण
अहिसित्तो, खंधो य आइवुने । " सामुद्रकलक्षणपाठकैरादिष्ट
'एव राजा' इति तस्य चौरिकापराधाः सर्वे मुक्ताः, राउये
स्थापितः । तथा चाऽऽह-तुयमरणमभूत् ततोऽम्बोऽधिवासि-
तोऽम्बाधिवसे कृते तेन श्वेन भूलदेवस्य पुष्टं दत्तं, ततो ब्रह्म-
देवो राजा बभूव, न पुनस्तस्य चौरिकावयवः कृतः । एव
दृष्टान्तः । अयमुपनयः एकस्य साधोर्बहुभृतस्य अपराधे
प्रायश्चित्तं दत्तो गुरुकः सकाहवतः, प्राचायाश्च कागमताः, स
चाऽऽचार्यपुत्रयोश्च इत्याचार्यः स्थापितः, गच्छेत् च सुतार्थ-
तनुमवाऽऽदिभिः संपन्नः कनैव्यः । ततो यच्छक्रोति वोढुं तदी-
यत् । अथ न शक्रोति तर्हि न किञ्चिद् दायते । तथा चाऽऽह-
(संकपेत्यादि) संकल्पितगुह्येष्ट आचार्येणैव स्थापितः सन्
एवमेव मुच्यते, यद्वा शक्रोति वोढुं तदीयमे इति । एवमा-
चार्यमधिकृत्य देवा एकस्वमापन्नाः । अत्राऽऽह चोदकः-साधू-
कामिदं होषैकम्यकारण, किमनया एतावत्प्रमाणया आपनऽऽरो-
पणाभ्यामाकुष्टिविहृष्टया इतः पञ्च विवसा गृहीता इतो दशेष्टा-
दिकपना । गुरुणा ह्यागममनुसृत्य यत्प्रायश्चित्तमाभेवति तत्प्रा-
पनाऽऽरोपणाभ्यामन्तरेष्वेव दीयताम-इदं ते प्रायश्चित्तमिति ।

अथ सूरिराह-

चोयग ! पुरिमा लुविट्ठा, गीयागीय परिणामि इथरे य ।
दोएह वि पक्कयकरणं, सव्ये मफला कया मासा ॥१७३॥

चोदकः पुरुषा द्विविधाः । तद्विधा-गीयागीय । तौ गीताधीः,
अगीताधीश्च । अगीताधी द्विविधाः-परिणामिनः, इतरे च ।
इतरे नाम-अपरिणामाः, अनिपरिणामाश्च । तत्र गीताधीना-
मर्य च परिणामिकानां परिहास्त्वानमप्राप्तानां यन् दायवत्
नरस्यापनाऽऽरोपणाभ्यामाकुष्टिविहृष्टया चिन्ता दायते । अत्र
दृष्टान्तो वणिक्-“एगो वणिग्यो, तस्स पीसं भरीओ एगजा-
तीयभेइमोप्राओ सत्थाओ समनागओ । तस्स गच्छतो सुं-
कहाणे सुंकिचओ चवट्ठितो जणह-सुंके देखि । वणिग्यो जणह-
किं दायये ? सुंकिओ जणह-वीसतितो जगो । ताहं वणिग्यो
सुंकिरण य परिचुत्ता मा श्रोयारणवपाराहसु विक्खेवो ह-
वउ ति एका भरी सुके विहा । एवं सव्वेसि गीयथाणम-
गीयथाण य परिणामनां विणा आकल्लिविकल्लुए पाय-
ठिठं दिज्जइ । ज उण अगीयथा अपरिणामा च, ते जइ
जणहं मासां वरेण अवाष्ठा तेसि दोगहं पक्कयकरणट्ठा
सव्ये मासा उपमाऽऽरोपणावधिगणेण सफलकाठं दिज्जे-
न ।” तथा चाऽऽह-(दाहवोत्यादि) इयानामपि अ-
परिणामकानामिति परिणामकानां च प्रत्यययोग्यं स्यादिति
हेतोः सर्वे मासाः स्थापनाऽऽरोपणाभ्यां सफलाः कृताः ।
अत्र दृष्टान्तो सूखमदेन “सुखमदगस्स पोसं जेढीओ
एगजातीयभेइमरियाओ सत्थाओ सममाराओ । तस्स ग-
च्छुवस्स सुंकाणे सुंकिओ चवट्ठितो भणइ-एयं जेकि दाहं
वव, किं मम श्रोयारणविकल्लेण । सुखमदगो भणइ-आयारि-
त्ता एवकल्लो वीसइमे जायं वेणहसु । सुंकिरण तस्स सव्व-
भंओओ आयारित्ता एकेओओ वीसइमे जायो गहिने । म-
कमसरिज्जा अगीया, सुंकिचसरित्तो मुक्ता-अहवा निदिदिट्ठ-

तो कज्जाकजे जयमाणाजयमाणासु । एकेण वाणिएण निही
उक्खामिणो, न अवेहि नाठं रओ निवेइव, वणिग्यो दिट्ठितो, निही
य सेहो । एवं मरुण्य वि निही दिट्ठा, रओ निवेइओ रओ
पुच्छित्तो, तेण सव्व कहिये । मरुगो पुट्ठितो, निही वि से दाह-
णा दिहा । एवं जो कजे जयमागारी तस्स सव्वं मरुगस्सेव
मुचच, जो कजे अजयमागारी तेसु वि जो अकजे जयमागारी
य, अजयमागारी य, वणिगस्सेव पच्छितं दिज्जइ, नवरं कजे
अजयमागारीस्स लघुतरं दिज्जइ ।

एतदेवाऽऽह-

वणिमरुगनिही य पुणो, दिट्ठता तत्थ हौति कायव्वा ।

गीयत्थपीयाण य, उववयणं तेहि कायव्वं ॥ २५३ ॥

गीतार्थानामगीतार्थानां च विषये वणिक्पुरुषनिषयः पु-
नर्दृष्टान्ता मवर्ति कसैव्याः । तत्र वणिजा गीतार्थानामुपनयनं
कस्यैव, मरुगजाऽऽगीतार्थानाम्, एवं नमिच्छान्तरमेव भाविष्यति ।

तत्र वणिक्मरुगदृष्टान्तामेव भावयति-

वीसं वीसं जेढी, वणि मरु सत्था य सुखजंजाओ ।

वीसज्जाणे सुंमरु-मसरिज्जा इहमगीता ॥ २५४ ॥

वणिजा मरुकेण च प्रत्येकं विशानिभाएवो गम्यः कृताः ।
कथंजुताः ? इत्याह-सर्वान्मरुद्वयभक्ताः तुल्यकयाणकाः, तत्र
शौकिको विशानितमे भागे प्रत्येकमेकैकं विशानितमे भागं या-
चितवान्, वणिक् एकां भाकांमेव दत्तवान्, मरुकस्तु प्रत्येकं
प्रत्येकं भक्ताज्जय एकेकं विशानितमे प्रागम् । अत्र वणि-
कनरुशो गीतायो मरुकसदृशाः (इहमगीत इति) पुनरिह
अगीतोऽऽगीतार्थः ।

अथवा-कार्यकार्येषु यतनाऽयतनयोर्विशिष्टाभे यौ वणिक्म-
रुको तौ दृष्टान्तौ कस्यौ । तथा चाऽऽह-

अथवा वणिमरुण य, निहिसंभ निवेइए वणिए दंओ ।

मरुए एव विस्वज्जण, इय कज्जमकज्ज अयमभओ ॥१७५॥

अथयेति प्रकारान्तरे । तत्र प्रकारान्तरेदम्-पूर्वे गीतार्थानो-
त्तथयोर्वणिक्मरुकदृष्टान्तानुत्पात्तवर्ती तु कार्यकार्येषु य-
तनायामयतनायां च निश्चिन्ताजोवसन्नौ वणिक्मरुकदृ-
ष्टान्तानुवृत्ते इति । वणिजा निश्चिन्ताभे क्षतिवेदितं वणिजो रा-
हा दृष्टः कृतः, मरुकेण निश्चिन्ताभे निवेदितं तस्मिन्मरुके रा-
हा पुत्रा कृता, विस्वजनं च प्रधानं निधेः मरुकाय कृतम् ।
इतरेवममुना दृष्टान्तेन कार्यमकार्यं याविक्लृप्त्य यतमानोऽय-
तमानवचोपेतस्यः । यः कार्यं यतनाकारी स मरुक इव पूज्यः,
सर्वमपि च तस्य प्रावहिषलमुच्यते । कार्यं अयतनाकारी
अकार्यं यतनाकारीव वणिगिव दृश्यते, नवरं कार्यं यतना-
कारिणः स्तोको दृष्टः ।

अत्राऽऽह-किमिति आचार्यस्य सर्वं मुच्यते, किमिति च
शेषः साधवः सर्वं प्रावहिषलं वाङ्मनः ? अत्र निवेदित-
तः । तथा चाऽऽह-

मरुयसमाणो उ गुरु, मुचइ पुव्वं पि सव्वं से ।

साह वणिओ ब जहा, वाहिजाइ सव्वपच्छित्तं ॥१७६॥

कथानकं प्रशुकमेव । उपनयस्त्वयथा-यथा मरुको नि-
श्चिन्तानिवेदनेन राहोऽनुमदं कृतवान्, तथाऽऽचार्योऽपि ग-

कष्टोपग्रहं करोति, मन्त्रोपग्रहं च कुर्वन् भगवद्वाही पाशव-
ति, ततो मरुकस्थस्य पुत्र्यः, सर्वे च तस्य प्रायश्चित्तं मुच्यन्ते
इत्येवोच । तत्था चाऽऽह- मरुकस्तमानो गृह्णांरति पुत्र्यते, अत
एव च (ल) तस्य पूर्वं प्रायश्चित्तं मुच्यते । साधुः पुनश्चा
वधिकृ तथा कष्टस्य, ततः सर्वे प्रायश्चित्तं बाह्ये । अथ-
वा-“अणिमरुद्विहो यं पुणो”(२७०) इत्यत्र अणिमरुद्विहो गी-
तायां, मरुकद्विहोऽगोतायां, अनेयेषामपि यादृशः व-
यमासाऽऽलोचनार्थमाचार्यस्य विनयोपचारः करणीयस्तथा
मासिकाऽऽलोचनार्थमपि । इत्यत्राहं निधिरुद्रास्तः ।

तथा चाऽऽह-

अथवा महानिहिष्मी, जो उवयारो स एव घोड़े वि ।

विजयादुवयारो पुण, जो छम्मासे स मासे वि ॥२७७॥

अथयेति निधिरुद्रस्याधोन्नयः/यद्विहास्तः/योपग्रहो न । मदानि-
धायुः/कानितस्य यो यादृश उपचारः कियते, स एव तादृश एव
स्तोकेऽपि निधायुः/कानितस्य करणीयः । एवमपराधाऽऽलोचना-
यामपि यादृशः वयमासाऽऽलोचनायां विनयाऽऽमुपचारः किय-
ते । मन्त्राऽऽदिशब्दप्रशस्तकृत्येककालनाशपरिग्रहः । स ताद-
र्शा मासंऽपि मासिकाऽऽलोचनायामपि कर्तव्यः ।

अथाऽऽह परः-यद्विहं मुच्यमस्मै यूरं प्रकपयच-“ तेन परं प-
निष्ठेव वा अपचित्तं विव वा तेनैव छम्मासाः ।” इति ।
अ किमप्यस्येव्यापि [नियम जन पुरुषविशेषः ।] सुरिराह-

सुवरुहं मासेहि, छम्मासायं परं न दायकं ।

अविकोविपस्य एवं, विकोविप अमृदा होइ ॥२७८॥

वयमासंजयः परतः सुवरुहमपि मासैः प्रतिसेवितैः प्राय-
श्चित्तं वयमासानां परं सप्तमासाऽऽदिकं न दातव्यं, किं तु
वयमासावधिकमेव । यतोऽस्माकमेतद्विशेष भगवता वर्त्तमा-
नस्त्वामिना तयोर्हि प्रायश्चित्तं व्यवस्थापितम् । एतच्चैवमुक्त-
प्रकारेण स्थापनाऽऽरोपणात्कृतेन दातव्यमविकोविपस्य एव
परिणामकस्य अपरिणामकस्य वा अगीतार्थस्य । इयमत्र नावना-
सर्वेस्वाप्येव नियमो, यदुक्त-सुवरुहमपि वयमासंजयः परतो मा-
सेषु प्रतिसेवितेषु प्रायश्चित्तं वयमासावधिकमेव दातव्यम्,
न ततोऽधिकमपि, केवलमेतत्तु विशेषः-योऽपरिणामका-
ऽतिपरिणामको वा तस्यागीतार्थस्य स्थापनाऽऽरोपणाप्रकारेण
सर्वांमासात्मकलीकृत्य वयमासिकं तपो दीयते; अस्तु वि-
कोविदो गीतायां/गीतायां वा परिणामकः, तस्मिन्नप्यथा भव-
ति प्रायश्चित्तदानम् । किमुक्तं भवति-विक्कोविदस्य वयमासानां
परतः सुवरुहमपि मासेषु प्रतिसेवितेषु श्रेयं समस्तं त्यक्त्वा
वयमासा दातव्यं, न पुनरस्ति तत्र त्वापनाऽऽरोपणाप्रकार इति ।

आह परः-यदि भगवता तयोर्हि प्रायश्चित्तं उक्तवन्तः वयमासा
दद्याः, ततः वयमासा विकोविपमासाऽऽदिप्रतिसेवने देदाऽऽ-
दिकमात्रेण दीयते, येन श्रेयं समस्तमपि त्यज्यते । इति ।
तन्नाऽऽह-

सुवरुहं वि मासेहि, देदो मूलं तर्हि न दायकं ।

अविकोविपस्य एवं, विकोविप अमृदा होइ ॥२७९॥

यो नास्तीतीतोऽपरिणामकोऽतिपरिणामको वा, यो वा देदाऽऽ-
दिकं न अदद्याति, तस्य एवमवसातव्यम्-वयमासानामुपरि तस्य

बहुभिरपि मासैः प्रतिसेवितैर्देदो मूलं वा न दातव्यम्, अपरि-
णामाऽऽदिकमात्रेण तस्य देदुमूलानर्हत्वात् । किं तु त्वापनाऽऽ-
रोपणाप्रकारेण वयमासा दीयते । विकोविदो गीतायां वा परिणा-
मके तत्रैव वयमासदानमप्यथा जयति-स्थापनाऽऽरोपणाप्रकार-
मन्त्रेणैवमेव दीयते अर्द्धमासा इति ज्ञातः । इयमत्र संश्रया-
विकोविदो उक्तस्त्वयथा निष्कारणप्रतिसेवितया यतनया
प्रतिसेवनया वा अगीतुणप्रतिसेवनया वा यदि कथमपि
देदुमूलाऽऽदिकं प्राप्तास्तथापि तेषां देदो मूलं वा न देयं, कि-
न्तु वयमानिकं तपः । यदि पुनरकीर्तव्योऽप्युपेत्य पञ्चैन्द्रिय-
घातं करोति, त्वेवैव मा म्रियन् प्रतिसेवते, तदा देदो मूलं
वा दीयते । विकोविदस्य यदा मासानामुपरि बहुभिरपि प्र-
तिसेवितेषु मासेषु प्रथमवेलायामुद्धातिताः वयमासा दीयन्ते,
द्वितीयेवेलायामुद्धातिताः, तृतीयेवेलायां देदो मूलं वा इति ।

अथ कीदृशः कीदृशः कीदृशो वा अविकोविप इत्यत आह-

गीतो विकोवितां खलु, कपपञ्चिं सो सिया अगीतो वि ।

छम्मासिषपट्टवणा-एँ तस्य सेसाण एवसेवो ॥ २८० ॥

गीतो गीतार्थः खलु कृतप्रायश्चित्तो विकोविदः, योऽप्युक्तो
यथा आवाहः-यदीहं भूयः सविषयं ततः देदो मूलं वा दा-
स्यामः, सोऽपि कीदृशः । तद्विषयतोऽगीतार्थः । यच्च
प्रथमतया प्रायश्चित्तं प्रातिपद्यते, यच्चोक्तोऽपि तथा न सत्यम्
परिणामयति स स्वाङ्गवेत्कीदृशः । तत्र यदि कीदृशः पट्टु
मासेषु तपसा कर्तुमाशेषेषु अन्तरा यदि मासाऽऽदिकं प्रतिसेव-
ते तस्य पूर्वप्रस्थापितवयमासस्य ये शेषा मासा दिवसा वा
निष्ठानि तेषां मध्ये प्रक्षिप्यते, न पुनः वयमासपरिपुननन्तरं
तद्विषयं भिन्नं प्रायश्चित्तं दातव्यमिति । तथा चाऽऽह-वयमास-
प्रस्थापनायां, वयमासेषु तपसा कर्तुमाशेषेषु इत्यर्थः । तस्य
मासिकाऽऽदेरुपान्तराले प्रतिसेवितस्य वयमासस्य ये शेषा मा-
सा दिवसास्तिसृण्ति तेषां मध्ये अतुष्टपट्टकं, न वा प्रक्षेपः ।

आह-एतत्तद्वदेदुमूलं प्रायश्चित्तं कुत उपपद्यते । सुरिराह
(७) मृगातिचारं प्रायश्चित्तम्-

मृगातिचारं चैयं, पञ्चिं होइ उत्तरहोइ वा ।

तम्हा खलु मृगगुणे-ऽनतिकमे उत्तरगुणे वा ॥२८१॥

एतत् तपश्चैरमृदाहि प्रायश्चित्तं यस्मात् भवति मृगाति-
चारं मृगगुणातिचारं, प्राणातिपाताऽऽदिप्रतिसेवने इत्यर्थः । उ-
त्तरार्थो उत्तरगुणैर्वा विरुद्धशुद्धादिनिरतिचयेमाग्रेभूति
प्रायश्चित्तं, तस्याह मृगगुणात् प्राणातिपाताऽऽदिप्रतिसेवनया,
उत्तरगुणात् वा अन्नमाऽऽदिदोषाऽऽसेवनया नातिकमेत् ।

अथ पर आह-

मृगस्ययादयारा, जयऽमुक्ता चरणजंसंगा हुंति ।

उत्तरगुणातिचारा, जणसासेणं किं पकिक्कुडा ? ॥२८२॥

यदि मृगगुणातिचारा अमृदा इति कृत्वा चरणजंसंगा
भवति, ततः साधूनामुत्तरगुणातिचाराचरणस्याभेदाका-
श्रताः, मृगगुणानिचाराणां चरणजंसंगतया प्रातिपक्षत्वम् ।
ततः किमुत्तरगुणा जिनस्यासने प्रतिकुष्टाः, न युक्तं तेषां प्रति-
वेधो, दोषाकारित्वादिति भावः ।

उत्तरगुणातिचारा, जयऽमुक्ता चरणभेगा हुंति ।

मृगस्ययातिचारा, जणसासेणं किं पकिक्कुडा ? ॥२८३॥

यदि उत्तरगुणानिचारा अशुभा इति कृत्वा चरणश्लेशा भव-
न्ति, ततो मूलमनातिचारान् चरणश्लेशका न प्राप्नुयान्त, उत्तरगु-
णानिचाराणां चरणश्लेशकतया प्रतिपत्तयान् । तथा च सति
मूलमनातिचाराः किं जिनशास्त्रे प्रतिकुषाः?, दोषाभावात् ।

अथ स्वरारह-

मूलगुण उत्तरगुणा, जम्हा भंमंति चरणसेदीओ ।

तम्हा जिछीहँ दोष वि, पकिड्डा सव्वमादूणं ॥२८४॥

यस्मात् मूलगुणा उत्तरगुणा वा पृथक् पृथक् युगपद्वा अनि-
व्ययमाणाश्चरणश्लेशाः संयमश्लेषातो श्लेशयान् । साधून् ततो
जिनैः सर्वज्ञैरेवेऽपि मूलगुणानिचारा उत्तरगुणानिचाराश्च प्रति-
कुषाः । अन्यच्च-मूलगुणेऽर्थात् चर्यमाणेषु मूलगुणास्तावदना एव ।
किं तु उत्तरगुणा अपि इत्यनेन । तेषां विनाशो उत्तरगुणेष्वनिवर्त्य-
माणेषु उत्तरगुणास्तावदना एव, किं तु मूलगुणा अपि इत्यनेन ।

तथा चाऽप्यदृष्टान्महा-

अगमयाओ हणे मूत्तं, मूलयातो उ अगमं ।

तम्हा खलु मूलगुणा, न संति नय उत्तरगुणा या ॥२८५॥

यथा तालद्वयस्याप्रस्तद्व्यापानां मूत्रं हन्ति, मूलधातोऽपि चात्र
हन्ति, एवं मूलगुणानां विनाशो उत्तरगुणानपि नाशयति, उत्त-
रगुणानामपि विनाशो मूलगुणान्, तस्मात् मूलगुणानिचारा
उत्तरगुणानिचाराश्च जिनैः प्रतिकुषाः । अथ चेद्विक्र आह-यन्ति
मूलगुणानां नाशो उत्तरगुणानामपि विनाशः, उत्तरगुणानां
नाशो मूलगुणानामपि, तस्मात्ततो न अल्लु नैव मूलगुणाः
स्थाने, नाप्युत्तरगुणाः । यस्माज्जातिन स संयतो यो
सूत्रोत्तरगुणानामन्यतमं गुणं न प्रतिसेवते, अन्यतमगुण-
प्रतिसेवने च प्रधानमपि मूलोत्तरगुणानामभावात्, न्यामन्य-
भावे सामायिकाऽऽदिन्ययमाज्ञावः, तदनावे वक्तुः ॥२८६॥ निमि-
स्थानामभावात् । ततः प्राप्तं तीर्थमचारिभूमिति ।

स्वरारह-

चोयण ! छकायाणं, तु मेनेमा डाऽगुणावणं ताव ।

मूलगुण उत्तरगुणा, दोषि वि अणुधावणं ताव ॥२८६॥
चाद्वक् ! यावत् पट्टजीविकायेषु संश्लोऽनुधावति अणु-
मल्लुति प्रबन्धनं वनेत, तावत् मूलगुणा उत्तरगुणाश्च द्वयेऽ-
प्येते अनुधावान् प्रबन्धनं वनेते ।

इत्तरमायाइयुं यमंजता तड् दुव नियेत्ता य ।

वचपनिवेत्ता ता, अणुमज्जेत य जातिर्ये ॥ २८७॥

यावत् मूलगुणा उत्तरगुणाश्चानुधावन्ति तावद्विस्तरसामा-
यिकलङ्घे संयतायनुधावनः यावत्स्वरसामायिकलङ्घेऽप्यभा-
समयमो तावत् द्वौ निमिस्थानवनुधावनः । तथा-वक्तुः, प्रति-
सेवकश्च । तथाह-यावत्-मूलगुणप्रतिसेवना तावत्प्रतिसेवको,
यावदुत्तरगुणप्रतिसेवना तावद्वक्तुः । ततो यावत्तद्वि-
तावद्वक्तुः प्रतिसेवकाश्च अनुसज्जिते अनुवचन्ते, ततो
माचारिश्च प्रसक्तं प्रवचनमिति ।

(८) मूलोत्तरगुणप्रतिसेवार्थां प्राथम्यसूच-

अथ मूलगुणप्रतिसेवनामुत्तरगुणप्रतिसेवनार्थां वा चा-
रितश्लेशाऽन्तश्च कश्चिद्विषयो उत नास्ति ? । अस्त्योति ह्यमः ।
कोऽन्वाविश्याह-

मूलगुणो दृश्यमगदे, उत्तरगुणो मंन्ते सरित्तवाई ।

छकापरक्वण्डा, दोसु वि मुक्के चरणमुच्छी ॥२८८॥

मूलगुणेषु दृष्टान्तः हन्ति शकटं च केवलम्, उत्तरगुणा अपि
तत्र दशोचितव्याः । उत्तरगुणेषु दृष्टान्तो मण्डपे सेव्योऽऽदि ।
आदिशब्दात् शिखाऽऽदिप्रत्ययः । तथापि मूलगुणा अपि इत्य-
चित्तव्याः । इयमत्र भावना-पकेनापि मूलगुणप्रतिसेवनेन तरङ्ग-
णादेव चारितश्लेशो वपज्यते, उत्तरगुणप्रतिसेवनार्थां पुनः
कालेन । अथ दृष्टान्तो हन्तिकः । तथाह-यथा हातकं वृ-
क्षकधुतः पञ्चमहाद्वाराः, तेषां महाद्वारानामेकस्मिन्नपि द्वारे मु-
त्तलोभूते तरङ्गणादेव रिक्तो भवति, सुचरणांनककालेन पृथगे ।
एवं महाद्वारानामेकस्मिन्नपि महाद्वारे अतिवर्धमानं तत्तत्तावदे-
व समस्तवारिचक्षुषो भवति, एकमूलगुणधाते सर्वमूलगुणानां
धातात् । तथा च शुरुषो व्यावर्तते एकजननङ्गं सर्वजनभङ्गं इति
एतन्निश्चयनवमतम् । व्यवहारतः पुनरेकजननङ्गं तदेवैकं भग्नं प्र-
तिपत्तिरवश्यम्, शेषाणां तु भङ्गः क्रमेण, यदि प्राथम्यप्रतिपत्तिरप्यथा
नानुसंधेयः इति । अन्ये पुनराहुः-चतुर्थमहाद्वारप्रतिसेवने न-
त्काशमेव सक्कवाचारिचक्षुषः, शेषेषु पुनमेतन्महाद्वारकणप्रति-
सेवनया महयतिचरणे वा वेदितव्यः । उत्तरगुणप्रतिसेवनार्थां
पुनः कालेन चरणश्लेशो यदि पुनः प्राथम्यप्रतिपत्तिरप्यथा नोऽनुधा-
वति । एतदेव कुतोऽवसेयमिति चेत् ? । उच्यते-शकटदृष्टा-
न्तात् । तथाह-शकटस्य मूलगुणा द्वे चक्रे, उर्ध्वौ, अग्रश्च । उ-
त्तरगुणा चक्रकालकालेऽप्यदृष्टव्याः । एते मूलगुणोत्तरगुणेष्व-
सुपप्रयुक्तं मत्तं शकटं यथा जारवहनकृते भवति, मागे च
सुखं भवति, तथा साधुषां मूलगुणोत्तरगुणेष्व-सुपप्रयु-
क्तः सत्र अग्रदेशशीलाङ्गसहस्रमारवहनकृते भवति, वि-
शिष्ट उत्तरोत्तरसंयमाध्यवसायवधानपथे च सुखं भवति ।
अथ शकटस्य मूलाङ्गनामकमपि मूलाङ्गं नष्टं भवति, तदा
न मारवहनकृते, नापि मागे प्रवर्तते, उत्तराङ्गेषु कैश्चांश्चान-
ऽपि शकटं कियत्कालं भारकृते भवति, प्रवहति च मागे,
कालेन पुनर्महत्तनाऽप्याप्यपरिश्रान्तार्थोऽप्येव नदुपजायते ।
एवमिहार्थां मूलगुणानामेकस्मिन्नपि मूलगुणे हने न साधुना
महादेशशीलाङ्गसहस्रमारवहनकृते, नापि संयमश्लेषपथे
प्रवहनम्, उत्तरगुणेनैव कश्चित् प्रतिसेवितरपि भवति किय-
त्त कालं चरणमारवहनकृते, संयमश्लेषपथे प्रवर्तते च ।
कालेन पुनर्महत्तना तथाप्यपरिश्रान्तार्थोऽप्येव नानुधावति भवति
समस्तचारिचक्षुषः, ततः शकटदृष्टान्तादुपार्थांन मूलगुणाना-
मेकस्यापि मूलगुणस्य नाशो तत्कालं चारितश्लेशो उत्तरगुणानाशो
काशकमेव । इति तदेव मण्डपपर्ययाऽऽदिदृष्टान्तात् । तथा
ह-पराकाऽऽदिमास्तेपे यथेको द्वौ बहवो वा सेव्याः, उपलक्षण-
मेतत्-निलतपट्टलाऽद्वयोः वा प्रकाश्यते, तथापि न मण्डप-
नक्षमापद्यते, अतिप्रयत्नेन क्वादाऽऽदिसंयमकालेन जयते (?) । अथ
तत्र महती शिखा प्राद्व्यते, तदा तथैकधापि तत्तत्तत्तावदेव
समुपयाति । एवं चारितश्लेषपथेऽप्येकद्विद्वारान्नतरगुणे-
रतिवर्धमानेन भङ्गुभिरनु कालकमेवना-
वर्धमानेन जयते, शिखाकल्पेन पुनरेकस्यापि मूलगुणस्थानि-
चारमेतत्कालं प्वसमुपगच्छतीति । तदेव यस्मात् मूलगुणा-
तिचरणे किंप्रथ-उत्तरगुणातिचरणे कालेन चारितश्लेशो भवति
तस्मान्ने मूलगुणा उत्तरगुणाश्च निरतिचाराः स्फुटिते च-
द्वकायश्चक्षणयो सम्यक् प्रयतिरवश्यम् । पट्टावरकृते हि मूलगुणा
उत्तरगुणाश्च दृष्टा भवन्ति, तेषु च तदेवपि दृश्ये, अथ

माधायामेकचक्षुः प्राकृतस्यात् । प्राकृते हि चक्षुःशब्दोऽपि भवतीति । चरणशुद्धिश्चास्ति शुद्धिः ।

अत्र शिष्य आह—ये प्राणातिपाताऽऽदिनिवृत्त्यात्मकाः पञ्च मूलगुणस्तैः ज्ञाताः । ये तु उत्तरगुणास्तान् जानीमः, ततः कति उत्तरगुणा इति ? । सूरिराह—

पिन्दुस्य जा विमोही, समीतीओ जावणा तवो छविहो ।

पदिमा अजिगमहा वि य, उत्तरगुण मो विपाणाहि एएए
पिण्डस्य वा विमोहिनी, समीतीओ जावणा तवो छविहो ।
पदिमा अजिगमहा वि य, उत्तरगुण मो विपाणाहि एएए
पिण्डस्य वा विमोहिनी, समीतय ईयांसिम्यादिकाः, पा-
ञ्च भावना महाप्रतानां, यच्च द्विभेदं तपः, याञ्च प्रतिमा भिक्षुणां
ज्ञातय, ये चामिप्रदा ऊच्याऽऽदिभेदमिमाः, एताश्च उत्तरगुणाश्च
“ मो ” इति पादपूरणे । विज्ञानीहि ।

एतेषां चोत्तरगुणानामेव क्रमेण संख्या-
बायाला अत्रेव उ, पणवीसा बार बारस य चेव ।

द्ववाह-चउजिगमह, भेया म्बु उत्तरगुणाणं । ॥ १६० ॥

उत्तरगुणानां प्रागुक्तानां पिण्डविशुद्ध्यादीनां क्रमेण खटव-
मो भेदाः । तद्यथा—पिण्डविशुद्धेः द्वाच-वारिश्च द्विदा—चोदश-
विध उद्गमः, पौनरविधा उत्पादना, दशविधा एवमा च ।
समिना नामो भेदाः । तद्यथा—पञ्च ईयांसिम्यादयः, तथा मनः-
समितिः, वाक्समितिः, कायसमितिः इत्येते । भावनानां भेदाः
पञ्चविंशतिः, एकैकस्य महाप्रतनय पञ्चपञ्चभावनासङ्ख्या-
त् । तपसा द्विविधस्यापि सर्वसंख्या भेदा द्विदश । द्विविधे हि
तपो, बाह्याऽऽभ्यन्तरी भेदात् । बाह्याऽऽभ्यन्तरस्य च प्रत्येकं
पञ्चोदा इति । प्रतिमानां भेदा द्वादश । ते च—“मासाई सतेना ।”
इत्याद्यादयश्च प्रपञ्चो भेदितव्याः । अग्निप्रदेष्टाश्चत्वारो ऊ-
च्याऽऽदिकाः—ऊच्याजमहाः, ऊचाजिप्रदा, काशजिप्रदा, भा-
वाजिप्रदाश्च । तद्यथमुक्ता उत्तरगुणाः ।

संप्रति यद्यवस्थाप्रायश्चित्तमुपबसितं तद्गतानां पुरुषाणामि-
मे विधाया इति प्रतिपादयति—

निगम्य वट्टेना वि य, संवद्या म्बु तद्वा अमंवद्या ।

एकैका ते छविहा, उग्याय तद्वा आगुग्याया ॥ १६१ ॥

ये प्रायश्चित्तं वहन्तीते द्विविधाः । तद्यथा—निर्गताः, वसं-
माना । निर्गता नाम ये तपोऽहं प्रायश्चित्तसमिक्तास्तपोभेदाऽऽदि-
प्राप्ताः । वसंमाना ये तपोऽहं प्रायश्चित्तं वनेते । तत्र ये वसंमाना-
स्ते पुनर्द्विविधाः—संवायिताः, असंवायिताश्च । संवायः संज्ञान ए-
वास्मिन् संवायिताः, तस्मात्तद्विशोनादितत्प्रत्ययः । ये वसं-
माना वसन्तः ससमास्ताऽऽदिकं यायदुःकर्षणेऽशीतशुभं मासा-
नां प्रायश्चित्तं प्राप्तास्ते संवायिताः, तेषां मासेष्वयः स्थापनाऽऽरोप-
णाकारेण दिवसादुद्योताः पणमासाधिकं प्रायश्चित्तं दीयते ।
असंवायिता नाम—ये मासिके द्वैमासिके त्रैमासिके चातुर्मासिके
पञ्चमासिके षण्मासिके वा प्रायश्चित्तं वन्ते । ते संवायिता अ-
संवायिताश्च एकैके द्विविधाः—उद्योतास्तथा अनुद्योताः । उद्योतां
नाम—लघुः अनुद्योता मुक्ताः तत्र ये संवाये असंवाये च उद्योते वसं-
स्ते ते संवायिता असंवायिताश्च वक्ष्याताः । ये च पुनरुद्योते
वसन्ते संवायिता असंवायिताश्च ते अनुद्योताः ।

साप्तमेमासेषु गार्था यथोक्तव्याख्यानेन वक्ष्याम्यसि—
येषां ईश्वराणां, उ निगम्या तं तथा उ बोधव्या ।

मे पुण वट्टेति तत्रे, ते वट्टेता म्बुयेयव्वा ॥ २६२ ॥

मासादी आवएणे, जा उम्मासा अमंचयं होइ ।

उम्मासा उ परेणं, संवद्यं ते मुण्यकं ॥ १६३ ॥

ये वेदाऽऽदिप्रायश्चित्तमापन्नास्ते निर्गता उद्यमस्ते । कुतस्ते निर्ग-
ताः, इत्याह—(तं तथा उ बोधव्या) ते निर्गतास्तपस्तपोऽहं प्रा-
यश्चित्तं बोद्धव्याः । ये पुनर्बसन्ते तपस्त तपोऽहं प्रायश्चित्तं
ते वसंमाना ज्ञातव्याः । (मासादीत्यादि) मासाऽऽदिकं प्रायश्चित्त-
स्थानमापये मासादाभ्य यावत्तप्यमासाः, तावत्तप्रायश्चित्त-
स्थानमापये—असंवायसंज्ञं भवति । वसमासात् पट्टयो मासे-
ष्वयः परेण परतो यथाप्रायश्चित्तं तप्तं संवायितं ज्ञातव्यम् । उद्यो-
तानुद्योतविशेषत्वं सुप्रतीत इति न व्याख्यातः ।

संप्रति संवायासंवायेषु द्वातानुद्योतेषु प्रस्थापनीयं विचि-
रिदमाह—

मासाऽ अमंचवप, संवद्यं छिंति तु होइ पट्टव्या ।

तेर पय असंचवप, संवाय एकारस पयाई ॥ १६४ ॥

असंवायिते प्रायश्चित्तस्थाने प्रस्थापना मासाऽऽदि मासप्रभृति-
का, संवायिते पुनः प्रस्थापना निवसतः षड्भिर्मोसैरेवति । प्रस्था-
पना नाम वानम । उक्तं च निशीथचूरी—“ पट्टव्या नाम द्वाणं
ति । ” इयमत्र भावना—असंवाये प्रायश्चित्तस्थानावपये यो
मासिकं प्रायश्चित्तस्थानमापन्नस्य मासिकी प्रस्थापना, द्वौ
मासावापन्नस्य द्वौमासिकः, त्रीं मासावापन्नस्य त्रैमासिकः ।
एवं यावत्पणमासानां पञ्चस्य पाण्मासिकः । यः पुनः संवायाऽऽ-
पन्नस्य त्रिपणमासं पाण्मासिकी प्रस्थापना । तत्राऽऽसंवाये प्र-
स्थापनायाः पदानि त्रयोदश, सत्ये एकादश ।

तत्रासंवाये प्रस्थापनायाः पदानि त्रयोदशानि—

तत्रितय उग्रयितं यं, मृन्नयितं अग्रयउग्राणयितं च ।

चर्म च एकस्वरं, पटमं तत्रवज्जियं विद्यं ॥ १६५ ॥

नपच्छिकं तद्वद्विकं मूलत्रिकमनवस्थाप्यत्रिकं चरमं
पाराश्चित्तं तत् एकस्वरमेकवारं दीयते । इदमुक्तं जयति—
असंवाये उद्योते मासाऽऽदिकमापन्नस्य प्रथमवेलायामुद्योतां
मासां दीयते । द्वितीयवेलायामुद्योतचतुर्मासिकं, तृतीयवे-
लायामुद्योतपण्मासिकं, चतुर्थवेलायां वेदः, पञ्चमवेलायामपि
वेदः, षष्ठवेलायामपि वेदः । सर्वेषु क्षात्रे क्षात्राणि दानानि वेदः ।
सप्तमवेलायां मृन्म, अष्टमवेलायां मूल, नवमवेलायामपि सूत्रं,
दशमवेलायामनवस्थाप्यम्, एकादशवेलायामनवस्थाप्यम् ।
द्वादशवेलायां पाराश्चित्तमिति । पञ्चममुद्योतितेऽपि । संवाये त्रयो-
दश पदानि प्रस्थापनायां वक्ष्यामि । (पटमं ति) प्रथममसं-
वायं पटं गतं, द्वितीयं संवायं पटं (तत्रवज्जियं ति) मासचतु-
र्मासलक्षणाभ्यामादिमास्यो द्वाभ्यां पदानां वक्षितमेकादश-
पटं भवति ।

एतदेव व्याख्यायति—

विद्यं संवायं म्बु, ते आदपएहि दोटिं रहियं तु ।

उम्मासतवादीयं, एकारसपणीदं चरमेहि ॥ १६६ ॥

द्वितीयं म्बु संवायितमुच्यते, तद् द्वाभ्यामादिपदाभ्यां रहि-
तं षण्मासतपश्चादिकं षण्मासतपःप्रभृतिकं चरमेकाराशुप-
दिकं चक्ष्यम् । तत्राऽप्येवं भावना—संवायितं प्रायश्चित्तस्थानमाप-

सन्त्य प्रथममुद्धानं पाएमाश्रितं ततो वीथये, द्वितीयवेलायां
देहः, तृतीयवेलायां देहः, चतुर्थवेलायामपि देहः, पञ्चमवेलायां
मूत्रं, षष्ठवेलायां मूत्रं, सप्तमवेलायामपि मूत्रम्, अष्टमवेलायामन-
वस्थाप्यं, नवमवेलायामनवस्थाप्यं, दशमवेलायामनवस्थाप्यम्,
एकादशवेलायां पाराञ्जितमिति ।

एतदेवाऽऽह-

छम्मास ततो छेदा-ऽपाण तित तित तद्देक चर्यं च ।

संवट्टियावराहं, एकार पया उ संचइए ॥ २७७ ॥

संचयिते, कथं जूने ? इत्याह-संवर्तितापराधे संवर्तिताः पि-
रासीज्जा अपराधा यत्र तत् संवर्तितापराधम् । तथाहि-बहुषु
प्राप्तेषु प्रतिसेवितेषु व्यापनाऽऽरोपणाप्रकारेण तेषां मासेष्व-
दिनाति दश दश पञ्च पञ्चेत्यादिकृतया सुदोषा पाएमा-
श्रितं ततो निष्पाद्यते, ततो भवति संचयितं संवर्तितापराधं,
तस्मिन्नेकादशपदार्थेन जयति-प्रथमवेलायामुद्धानं पगमासि-
कं तयोः ततः देवाऽऽदीनां श्रितं शिकम् । किमुक्तं भवति ?-तद्-
मन्तरं वेलात्रयमपि यावत् देवत्रिकं, तदन्तरमनवस्थाप्यत्रिकं,
तथा एकमेकवेले वा चरम पाराञ्जितमिति । एवमुद्धान्ति-
तेऽपि संचयिते एकादश पदानि वाचयानि ।

संप्रति येऽत्र प्रायश्चित्तस्थानाः पुरास्तान् प्रतिपादयति-

पञ्चिन्तस्स उ अरहा, इमे उ पुरिमा उज्जिवाहं ह्वति ।

उजयतर आयतरगा, परतरगा अपतरगा य ॥ २७८ ॥

प्रायश्चित्तस्थाहो योग्या इमे चतुर्विंशत्यवस्थाः पुरा
भवन्ति । तद्यथा-उभयतरगाः, आमततरगाः, परतरगाः, अन्य-
तरगाः । तत्र ये उक्तयैः परमात्मन् अपि यावत्तपः कुर्व-
न्तोऽभ्यासाः सन्तः आचार्याऽऽदीनामपि वैयानुर्यं कुर्वन्ति,
तस्मात्पुरातनान् ते उभयमात्मने परं चाऽऽचार्याऽऽदिकं तारय-
न्तीत्युभयतराः, पुरोदशऽद्वित्याह इत्यर्थः । ये पुनः तपोवसिष्ठा
वैयानुर्यस्येष्टिहीनान्स्ते तप एव यथोक्तं कुर्वन्ति, न वै-
यानुर्यमाचार्याऽऽदीनामित्यात्मने केवलं तारयन्तीत्यामतराः,
स्वार्थिकप्रत्ययविधानात् आमततरगाः । ये पुनस्तपः कर्तुमर्था-
वैयानुर्यं चाऽऽचार्याऽऽदीनां कुर्वन्ति ते परं तान्युभयौ परतर-
गाः येषां न तपसि वैयानुर्यं च सामर्थ्यमस्ति केवलम्, उजय-
तपः कर्तुं न शक्नुवन्ति, किं त्वन्यतरत्, ते एकस्मिन् काले आ-
त्मपरदारभ्यमन्यतरं तारयन्तीत्यन्यतरगाः ।

आयतर परतरे वि य, आयतरे अजिमुहे य निक्षिप्ते ।

एकैकमनवदप, संवय उग्यायमणुयाया ॥ २७९ ॥

आमततरश्च स परतरश्च, आमततरपरतरः, उभयतर इत्यर्थः ।
यथाऽऽमततरः परतरो वा, ततो ज्ञापितं प्रायश्चित्तवहनानामुक्तं
भवति, तस्मिन्किमन्यतरेकं प्रायश्चित्तमात्रमिच्छमुच्यते । यस्तु
परतरोऽन्यतरको वा यावद् वैयानुर्यं करोति, तौ च तयोः प्रा-
यश्चित्तं निक्षिप्तं कियते, कति तस्मिन्समाभिधीयते । एकैकमनि-
मुक्ष, निक्षिप्तं च द्विधा-संचयितमसंचयितं च । पुनरैकं द्वि-
धा-उदात्तमनुद्विधानं च । तदेतत् संज्ञितम् उक्तम् ।

इदानीं चिस्तरोज्ञिषेयः, तत्र यः प्रथम उजयतरः, तस्येवं
दृष्टान्तमाचार्याः परिकल्पयन्ति-

जह मासओ उ छेदो, सेवयपुरिसेख जुयत्तं चेव ।

तस्स छुवे तुद्धीओ, चित्ती य कया जुयत्तं च ॥ ३०० ॥

" एषो सेवयपुरिसेखो राधं भोलाग्गइ, सो राधा तस्स
चित्ति न देह, अन्नया तेण राधा केणइ कारणेण परितो-
सितो, ततो तेण रग्गा तस्स तुणेण पइदिक्कं सुवध्माससो
विनी कया, पढाणं च से वधजुयत्तं दिक्कं " तथा चाऽऽह-
(जहेत्यादि) यद्यपि दृष्टान्तोपपत्तौ, मायकः सुवध्मास-
कः सेवकपुरुषस्य द्वेषो, युगतं च वस्त्रयुगलं च । तस्य च
सेवकपुरुषस्य ह्येतुष्यौ जाते, एकं वृत्तिः कृता, द्वितीयं वक्त्र-
युगलमिति । यत्र दृष्टान्तः ।

अयमुपनयः-

एवं उजयतरस्सा, दो तुद्धीओ उ सेवगस्सेव ।

सोही य कया मे ची, बैयाव्वे निठतो य ॥ ३०१ ॥

एवं सेवकपुरुषदृष्टान्तप्रकारेण उभयतरस्य सेवकस्येव से-
वकपुरुषस्येव ह्येतुष्यौ जन्तः । तद्यथा-एकं तावत्से प्रायश्चित्त-
वदानेन शोषः कृता, द्वितीयं वैयानुर्ये नियुक्तस्य महती मे नि-
र्जरा भविष्यति ।

अथ प्रायश्चित्तं बह्वं वैयानुर्यं च कुर्वन् यदि अन्यदपि प्रा-
यश्चित्तमापद्यते तदा कथम् ? । उच्यते-

सो पुण जइ बहमाणो, आवज्जइ ईदिपाडिहं पुणो वि ।

तं पि य से आरुहिज्जइ, भिन्नाई पंचमासंतं ॥ ३०२ ॥

स पुनरुजयतरः प्रायश्चित्तं बह्वं वैयानुर्यं कुर्वन् यदि
पुनरपि भ्रात्रादीनां पञ्चानामभिज्ञापयाम्यतमेनेहिज्जेव, आ-
दिशब्दान् कोऽपिऽदिशब्दः, स्तोको बहु वा प्रायश्चित्तमापद्यते ।
तत्र स्तोको विशतिशान्तिमित्रवाचनारूप पञ्चाशानुपुष्यां यावत्
पञ्चशान्तिमित्रं, बहुवारान्तिमाचार्य पञ्चाशानुपुष्यां यावत्
मासिकं तदापि (सं) तस्य आरुह्येन, भिन्नाऽऽदि भिन्नमासाऽऽदि,
आदिशब्दास्तकमासाऽऽदिपरिग्रहः पञ्चमासान्ते पञ्चमास-
पथंभम् । इयमत्र ज्ञातव्या-स्तोको बहु वा यथोक्तस्त्वर्थे यदि
प्रायश्चित्तस्थानमात्राः तथापि तस्य भिन्नमासाऽऽदि दीयते ।

कम्पार्दानं चेदं ? अत्र आह--

तवसिओ सो जम्हा, तेण र अप्पे वि दिज्जई बह्वं ।

परतरओ पुण जम्हा, दिज्जइ बहुए वि तो यावं ॥ ३०३ ॥

यस्मात्स उभयतरकः प्रायश्चित्तपराकरणे धृतिस्मरमसंशि-
ष्टः, तेन कारणेन । हेतुः पादपूर्णे ॥ " हेतुः पादपूर्णे " ॥ ८
॥ २१७ ॥ इति यस्मान् । ऋणोऽपि पञ्चशान्तिमित्राऽऽदिकं प्रा-
यश्चित्तस्थाने, बहुकं जिज्ञमासाऽऽदि दीयते । यस्माच्च परतः
माचार्याऽऽदिकं वैयानुर्यकरणतस्तारयति, ततो बहुकं अपि पा-
राश्रितिकं प्रायश्चित्तं प्राप्तं स्तोको भिन्नमासाऽऽदि दीयते ।
तदेवं स्तोको बहुको वा प्रायश्चित्तस्थाने प्राप्तं भिन्नमासाऽऽदि
दानं कारणमुक्तम् ।

संप्रति जिज्ञमासाऽऽदि यथा दत्तं, तथा प्रतिपादयति-

वीमड्डारसं झहुगुह-जिज्ञाणं पायियाणमावज्जो ।

सत्तारसं पत्तारसं, झहुगुरुया मायिया ह्वति ॥ ३०४ ॥

स उभयतरकः प्रख्यापितं प्रायश्चित्तं बह्वं वैयानुर्यं च
कुर्वन् यदि स्तोको बहु वा उदात्तमुद्धानं प्रायश्चित्तस्थान-
मन्यापन्नः, ततो यदि पूर्वप्रस्थापितं प्रायश्चित्तमुद्धानं, तमु-

ज्ञानो भिन्नमासो दीयते । यदि पुनरप्यापद्यते , ततो भूयो-
ऽपि भिन्नमासो दीयते । एवं विशानिवारान् भिन्नमासो वात
व्यः २० । यदि विशतेष्वरेभ्यः परतोऽपि ज्ञाय आपद्यते , त-
तः स्नोक्तं बहुके वा प्रायश्चित्ते प्राप्ते लघुमासो दीयते, एवं
ज्यो भूयस्नायव् यावत् सप्तदश वारान् १७ । नवमस्य स्नो-
क्तं पञ्चमाऽऽदिक् भिन्नमासान्, बहु त्रिमासाऽऽदि पाराजितान्ते,
ततः परतो यदि पुनरपि भूयो भूय आपद्यते, ततोऽयत्न स-
प्तदशवारान् त्रैमासिकं दातव्यम् । अथ स्नोक्तं पञ्चमाऽऽदि
लघुमासपर्यन्तं, बहु त्रिमासाऽऽदि पाराजितान्तम् । एवं त्रैमा-
सिकाऽऽदिष्वप्यधस्तनानि स्थानानि स्नोक्तमुपरितनानि बहु ब-
न्धितव्यानि । ततः सप्तदशवारैभ्यः परतो यदि ज्ञाय पुनः पु-
नरापद्यते , ततस्त्रैमासिकं सप्तदशवारान् दीयते १७ । त-
तोऽपि परतो यदि पुनः पुनरापद्यते, ततः सप्तवारान् लघु
वातुमासिकं दीयते ७ । ततोऽपि परतो यदि पुनर्ज्यो ज्ञाय
आपद्यते, ततः पञ्चवारान् लघुपञ्चमासिकं दीयते । यदि
स्तोऽपि परतो ज्ञाय आपद्यते, तत एकवारं लघुपञ्चमासिकं
दीयते । तदनन्तरं यदि पुनरपि ज्ञाय ज्ञाय आपद्यते, तत-
स्त्रीं वारान् छेदो दीयते ३ । यदि ततः परमाप पुनः पुनरा-
पत्तिस्तत्स्त्रीवारान् द्वे दीयते ३ । ततोऽपि परतो ज्ञयो
ज्ञाय आपद्यते तत एक वारं पाराजितदानमिति । एवमन्वेषा-
पितुमुक्तं गतम् । अथासंचयितमनुदातिन प्रस्थापितं ततोऽप्येवं
बहु वा यदि प्रायश्चित्तस्थानमापद्यते, तर्हि शुक्रो भिन्न-
मासो दीयते, ततः पुनः पुनरापत्तौ सोऽष्टादश वारान् दी-
यते १८ । ततः परं ज्ञाय ज्ञाय आपत्तौ पञ्चदश वारान् शु-
क्रमासिकम् १५ । ततः परं पञ्चदश वारान् शुक्रमासिकम् १५ ।
ततः परं पञ्चदश वारान् शुक्रमासिकम् १५ । ततो ज्ञयोऽ-
पि परं पञ्चवारान् शुक्रवातुमासिकम् ५ । ततः परं यदि ज्ञ-
यो ज्ञाय आपत्तिस्तत्स्त्रीं वारान् शुक्रपञ्चमासिकम् ३ ।
तदनन्तरं एकवारं पञ्चशुक्र १ । ततः परं जेद्विकं, ततोऽन-
वस्थाप्यात्रकं, ततः परमेकं वारं पाराजितम् । संप्रत्यक्षरा-
थो विधियते-यदि पुनःप्रस्थापितमुदातमनुदातं च प्राय-
श्चित्तं बहन् वैवाक्यं च कुर्वन्नुपभूतः स्नोक्तं बहु वा
ज्ञाय ज्ञायः प्रायश्चित्तस्थानमापद्यते, ततो यथासंभ्यमुदातं
प्रायश्चित्तं बहन् लघुभिन्नमासं मासिकानो विशानिवारान्
प्रदानम् । अनुदातं प्रायश्चित्तं बहन् शुकभिन्नमासं मासिकानां
मष्टादश वारान् । तदनन्तरं भूयो भूय आपत्तमुदातं प्राय-
श्चित्तं बहन् सप्तदश वारान् लघुमासिकां ज्ञान्ति, अनु-
दातं प्रायश्चित्तं बहन् पञ्चदश वारान् शुक्रमासिकाः ।

उग्याऽयमासाणं, मत्तरसेव य आणुम्युपतेणं ।

णायव्वा दांणि तिथि य, गुरुषा पुण हौति न पारस ॥ ३०५ ॥

सप्त षडका उग्या-इयाण पंचेव हौतऽणुग्याया ।

पंच लघुया उ पंच उ, शुक्रा पुण पंचमा तिथि ॥ ३०६ ॥

उदातितमासानामनुदातितमासिकानां ये सप्तदश वारा-
स्नातमुदाता हातव्यो द्वौ मासौ, त्रयश्च मासा हातव्याः ये
पुनरुशुक्रा द्वौ त्रयश्च मासास्ते पञ्चदश वारान् हातव्याः ।
किमुक्तं भवति ?-उदातितं प्रायश्चित्तं बहन् मासिकान्तरं
ज्ञाय भूय आपत्तौ द्वौ मासौ सप्तदश वारान् दीयते । त-
तोऽपि ज्ञाय भूय आपत्तौ सप्तदश वारान् त्रीन् मासान् ।

अथानुदातितं प्रायश्चित्तं बहन् तर्हि शुक्रमासिकान्तरं ज्ञाय
ज्ञाय आपत्तौ द्वौ शुक्रो मासौ पञ्चदश वारान् दीयते, तदन-
न्तरं पञ्चदश वारान् त्रीन् शुक्रमासिकानिति । (अनुदातितानाम्,
त्यादि) उदातितानां चतुष्काः सप्त नवमिति । अनुदातितानाम्,
अथ गायार्थं प्रथमा षष्ठ्यर्थे । चतुष्काः पञ्च भवन्ति । लघु-
काः पञ्च मासाः पञ्च वारान् भवन्ति । शुक्रकाः पुनः पञ्चकाः
पञ्च मासाः त्रीन् वारान् भवन्ति । इदमुक्तं भवति-उदातं
प्रायश्चित्तं बहन् त्रैमासिकान्तरं भूयो भूय आपत्तौ स-
प्त वारान् लघुकाश्चातवारो मासा दीयन्ते । तदनन्तरं पञ्च
वारान् लघुकाः पञ्च मानाः । अनुदातितं प्रायश्चित्तं बहन्
त्रैमासिकान्तरं पुनः पुनरापत्तौ पञ्च वारान् शुक्रकाः पञ्च
मानाः, तदनन्तरं त्रीन् मासान् पञ्च शुक्रमासाः ।

साध्यतमत्रैवास्त्वये उदातानुदाताऽप्युपस्थानानां सुखाय-
गमोपायमाह-

उकोसाउ पयातो, उणे उणे छुवे परिदरेजा ।

हर्तं दुगपरिहाणी, नेयव्वा जाव तिषेव ॥ ३०७ ॥

उत्कृष्टं नाम-उदातभिन्नमासगतं विशानिस्फूर्णं, तस्माद्वार-
न्यादानगते यथाने यत्कृष्टं तद्वैकया अनुदातमेतव् स्था-
नेषु द्वौ द्वौ परिहायेत् । एवं द्विकपरिहायिस्तावत् हातव्या
यावदुदातितमप्यनुकांक्षयापुनः अनुदाते त्रय इति । इयमथ
भावना-उदाते भिन्नमासे विशानिः, अनुदाते द्विकपरिहायः
अष्टादश, तयोदाते मासं सप्तदश, अनुदाते पञ्चदश । एवं
त्रिमासे त्रिमासेऽपि । तथा उदाते चतुर्मासे सप्त, अनुदाते
पञ्च । तथा उदाते पञ्चमासे पञ्च, अनुदाते त्रय इति ।
तदेवमापत्तिस्थानान्मुक्तानि ।

(९) उदातानुदाततद्वान्विधिः । साध्यतमेतेषां दानविधिसाह-

अष्टद्व उ अवणेत्ता, ससा दिज्जति जाव उ तिमाम् ।

जय्यऽद्वगावहारो, न होज तं जोमए सव्वं ॥ ३०८ ॥

ये भिन्नमासाऽऽद्यो विशत्यादिवारा आपञ्चास्तेष्वः प्रत्येक-
मष्टावष्टावपनयेत्, अपनीय शोषा दीयन्ते, एवं तावत् वाच्यं
वाचस्पतिमासाः त्रैमासिकम् । अयमथ जावार्थः-विशानिवाराः
किंवादानां भिन्नमासा आपञ्चाः, तत्राष्टौ भिन्नमासा ज्ञेयिनाः,
शोषा द्विदश दीयन्ते । तेऽपि आपञ्चाऽऽरोपणाप्रकारेणाधिकं
परिहाय्य वषमासाः कृत्वा दीयन्ते, तथा अष्टादश अनुदाता
भिन्ना मासा आपञ्चाः, तेष्वोऽष्टौ त्यक्ताः, शेषा दश भिन्नमासाः
प्रदातव्याः । तेऽपि स्थापनाऽऽरोपणाप्रकारेणाधिकं समस्त-
माप त्यक्त्वा वषमासाः कृत्वा दानीया इति । तथा सप्तदश
वारान् लघुमासाः प्राप्ताः, तेष्वोऽष्टौ परित्यज्य शोषा नव
लघुमासा दीयन्ते । पञ्चदश वारान् शुक्रमासा आपञ्चाः, तेष्वो-
ऽष्टौ परित्यज्य शोषाः सप्त शुक्रमासा देयाः । एवं त्रैमासिक-
त्रैमासिकेऽपि वाच्यम् । सर्वत्र स्थापनाऽऽरोपणाप्रकारेणाधिकं
त्यक्त्वा वषमामासाः कृत्वा देयाः । अथाष्टकोपणाभिधानं
किमर्थम् ?-एतदेव कस्मात्कोकम्-विशत्यादिभ्यो भिन्नमासाऽऽद्यः
स्नापनाऽऽरोपणाप्रकारेण वषमासौकृत्य दातव्या इति । उच्यते-
मध्यमन्तःप्रेकृतमष्टमासिको या तपोदातः, तदनुदातः योऽस्ति-
दोषः । उक्तं च विशोपचर्युक्ती-“अष्टमासिना मरिक्कमा तपोभू-
मी, तीए अणुणहकत्तण्णमद्वुमागदरुज्जिंसा कया ।” इति ।
अथ पुनश्चतुर्मासिके वा पाञ्चमासिके वा अष्टादशवारो न

भवेत्, अष्टानामेवाममवात् । तं सर्वं जोषयेत्-सर्वमपि तत्परिग्रहेत् ; न किमपि तत्र दानं भवतीति भावः ।

येषां ऽष्टकापहारं यद्व्यतिष्ठते, तदेतद्भयं वक्ष्यामि-
वा-सुदृश नव चैव, सचैव जम्बूगार्हो ऽर्थात् ।

वा-सुदृश नव सतरस-पञ्चरत्न एणं बोधव्या ॥३०६॥

द्वादश दश नव सत्येयमूनि जयन्थानि स्थानानि बन्धव्यानि, जघन्याना चैषां विश्रान्थाद्यपेतया ऽर्मायां स्तोक्तव्यात् । केषां स्थाने इत्याह-विश्रान्थाद्यष्टासत्तशपञ्चदशस्थानानां स्थाने । इदमुक्तं भवति-विश्रान्तिस्थानानामष्टकापहारं द्वादश स्थानानि, अष्टादशानामष्टकापहारे दश, सत्तदशानामष्टकापहारे नव, पञ्चदशानामष्टकापहारे सति ।

पुणरपि जे अयसेना, जे, जेहि पि अहं मामाणं ।

जवरि जोसेऊणं, अम्माना सस दावणं ॥ ३१० ॥

अष्टकापहारे कृते सति पुनरपि येषां मासानामुपरि येऽव-
शेषा माना वर्तन्ते (जेहि जेहि पाव्यादि) अनुग्रहकृत्स्नविषयमे-
तत् । ये यैरपि च दिवसेमासेषां पूर्वं स्थापितानां येषां मासा-
नामुपरि गच्छन्ति, तत्सर्वं स्थापनाऽऽरोपणाप्रकारेण ऋणयि-
त्वा ययमासाः शेषाः दातव्याः । अनुग्रहचिन्त्यां पूर्वं स्था-
पितवयमासो व्युददिवसैः सह परिपूर्णाः कुर्या ययमासाः
शेषा दातव्याः । निरनुग्रहकृत्स्नचिन्त्यां परिपूर्णां ययमासां शेषा
देषाः, ऋणस्तु पूर्वं प्रस्थापितवयमासविषय इति ।

छहिं दिवसेहिं गएहिं, अहं माणाणं हुंति पक्खेवो ।

अहिं चैव प दिवसेहिं, अहं मा ण पक्खेवो ॥ ३११ ॥

सुते वृत्तीया सत्ययमे । ततोऽयमर्थः-यदसु दिवसेषु गतेषु
ययमासानां भवति प्रक्षेपः । ययमव प्रक्षेपनायेते प्रस्थापिताः
ययमासाः, तेषां यद दिवसा व्युदः, तदनन्तरमप्यत्र ययमा-
सानापञ्चाः, ततः पूर्वं प्रस्थापितवयमासानां पञ्चमासानां वृ-
त्तिविनाशश्च जोषयते, जोषयित्वा च तत्र पादव्याताः ययमासः
प्रक्रियन्ते । ते च यथा प्रक्रियन्ते यथा पूर्वं प्रस्थापितवयमासा
व्युददिवसैः सह ययमासाः भवन्ति, एवं पादव्यातानामपि
ययमासानां यद दिवसा ऋणिता इति । एतद् धृतिसंहननादप्यो
युवेलमुपेयानुग्रहकृत्स्नम् । एष मित्रवाचककृम्याश्रमण नामा-
देशः । साधुराक्षितगामाश्रमणाः युगलं भुवने- (छुटि चैव
येमादि) यदसु चैव दिवसेषु ययमासानां प्रक्षेपः । इदमुक्तं
भवति-ये पूर्वं प्रस्थापिताः ययमासास्ते यदजिह्वसैकलाः प-
रिपूर्णा व्युदाः, शेषाः यद दिवसास्ते भवन्ति । अत्रान्तरे अस्यान
ययमासापञ्चस्ते ययमासानां, तेष्वेव यदसु दिवसेषु प्रक्रियन्ते ।
किमुक्तं भवति !-तेषां येषां मासानां यद दिवसाः प्रायश्चित्तं
शेषं समस्तमपि ऋणितं, पूर्वं प्रस्थापितवयमासानामपि यद दि-
वसाः ऋणिताः । एतद् धृतिसंहननमुपेयमेकानुग्रहकृत्स्न-
मिति ।

संप्रति निरनुग्रहकृत्स्नमाह-

एवं वारस मामा, छदिवमणा य जेठ पट्टवणा ।

छदिवमणपट्टुगढ, निरनुग्रहस्यागते सेवो ॥ ३१२ ॥

इह निरनुग्रहकृत्स्ने आदेशश्छयम् । एकस्मादवयमादेशा-पूर्वं-
प्रस्थापितानां ययमासानां यद दिवसा व्युदाः, तेषु यदसु दिवसे-
षु व्युदेषु अयम् वायमालिकमपणं, ततः पूर्वं प्रस्थापिताः य-

यमासास्तेष्वेव यदसु दिवसेषु व्युदेषु परितस्माप्यन्ते । किमुक्तं
भवति ?-ये व्युदाः यद दिवसास्ते व्युदाः एव, शेषाः पञ्च मासा-
इवन्ति विश्रान्तिदिवसा ऋणिताः । यत्पुनरन्यथावायमालिकं, तत्प-
रिपूर्णां दीप्यते । यत्-सु मासाः यदभिर्दिनैश्चैराश्रया भवन्ति ।
एतत् धृतिसंहननबलिष्ठस्य निरनुग्रहकृत्स्नम् । द्वितीया आदेशा-
पूर्वं प्रस्थापितानां ययमासानां यद दिवसाः शेषास्ते भवन्ति । अय-
मस्त्वयमपि व्युदः, ततोऽप्याह ययमासापञ्चाः, ततो ये शेषाः यद दि-
वसास्ते जोषयन्ते, पादव्यातं वायमालिकं परिपूर्णां दीप्यते, धृतिसं-
हननबलिष्ठस्यात् । एवं च ययमासाः यदजिह्वसैकलाः परिपूर्णा-
पिताः, पादव्याताः परिपूर्णां ययमासाः । ततः सवसंस्कलनया
द्वादश मासाः यदजिह्वसैकला जयन्ति । एषा उपेष्टा प्रस्थापना ।
नातः परा तपोऽहं प्रायश्चित्तं उच्छृणुता प्रस्थापनाऽस्तीति ज्ञात्वा ।
अत्रापि सानुग्रहानिरनुग्रहचिन्त्यां कुर्वेत्वाह- छदिवमणपट्टुगढ
पूर्वं प्रस्थापितानां ययमासानां यदसु दिवसेषु शतेषु ययम-
यासां ययमासाऽर्थात् तत्पञ्चदशव्युदः, पूर्वप्रस्थापिताः इह
ययमासाः, तेष्वेव यदसु दिवसेषु व्युदेषु परितस्मात्ताः क्रिय-
न्ते । यत्-सु ग्रहकृत्स्नम् । यत्पुनः यदसु मासेषु यदजिह्वसै-
कलापतेषु व्युदेषु यद दिवसाः शेषा अव्युदाः सन्ति, अयम्
समस्तमपि व्युदमिति ज्ञात्वा । अत्रान्तरे अयम् वायमालिक-
मापञ्चा-तत्परिपूर्णां ययमासां पयते, प्रातः जाह्नवं शोभाभूताः यद दि-
वसाः सत्ययमे । एतान्निरनुग्रहकृत्स्नमिति ।

चोण्ड रागमेदं, दुब्बल बलिष य जाणं चक्खु ।

यिसे खंवागमि य, माम चउमामि ए चेमे ॥ ३१३ ॥

परब्रह्मोदयति-स्य रागद्वेषवन्तः । तथार्थः-यस्य येषां मानानां
यदसु दिवसेषु शोभाभूतेषु अयम् वायमालिकमापञ्चा यदसु दि-
वसेषु परितस्माप्यन्ते, तस्य दुर्बलस्योपरि रागा, यथा स्य जा-
नाथ-एष बलिः सत् सुखं चित्तवैयवृत्तयः करोति । अयम्
पुनः पूर्वं प्रस्थापितवयमासानां यदसु मासेषु चतुर्विंशती
दिवसेषु व्युदेषु यद दिवसाः शोभाभूता ऋणिताः, अयम् वा-
यमालिकमापञ्चापि नम्, तस्य बलिष्ठस्योपरि विद्वेषः । अत्रापि
जानाथ-यथैव तस्य कुत्वा शरीरां नामकां शक्तिं व्यावृ-
त्त्य कर्तुं, नस्मादीयतामस्य निरनुग्रहप्रायश्चित्तमिति । एवं च
भवन्तः कुर्वन्ता नूनं चतुर्मलं कुरुषु । चतुर्मलो नाम-यदंके
चतुर्गुणभिरयति, अपरं निर्मलयति । एवमेक सानुग्रहप्राय-
श्चित्तदानेन जीवापयय, अपरं निरनुग्रहप्रायश्चित्तदानेन प्रा-
यश्चित्तं । अत्राऽऽचार्य आह-"निषे" इत्यादि पदवाचकम् ।

"निषो नाम-नित्कालमपराजितमिधमनेन सर्वविनाशः । स यथा म-
हान् काष्ठाऽऽदिकं प्रकृते तदनुममसमर्थो भवति, शोभे च वि-
धायि । स एव तदनुममकाष्ठकाष्ठाऽऽदिकानां ऽऽदिकेषु स्तोत्रं प्र-
क्रियमाणेषु क्रमेण प्रवर्त्त उपजायते । एकपञ्चाशन्नाम-मदकाष्ठं
प्रवर्त्तयाऽऽश्रकपनया पात्रणामन्, स महत्प्राय काष्ठाऽऽदिकं प्रकृते
तदनुमं समर्थो भवति, प्रवर्त्तः प्रवर्त्ततरहोपजायते । एवं
दुर्बलस्य यदसु मासेषु पूर्वं प्रस्थापितेषु बहुषु व्युदेषु यदसु
दिवसेषु शोभाभूतेषु । यदि वा-यदसु मासेषु पूर्वं प्रस्थापितेषु
यदसु दिवसेषु व्युदेषु यदसु वायमालिकं ततः पुनरपि य-
त्, तत्साम्प्रतोऽऽश्रय विधीयति, धृतिसंहननमुपेयमेव ।
अयम् पुनः यदसु मासेषु व्युदेषु यदसु दिवसेषु शोभाभूतेषु
अयम् वायमालिकमापञ्चा ततः, स धृतिसंहननमुपेयमेव ।
यान्ति न-नित्कालं, न च विधादिसुपपञ्चति काष्ठाऽऽश्रय ।

तथा हो चैते । तद्यथा-मानजान्, चतुर्मासजानश्च । तत्र यदि मासजानस्य षष्ठस्य चतुर्मासवेदाऽऽहो दीयते तदा सोऽप्रीत्येन विद्मः । चतुर्मासजानस्य मासजानवदाहो दीयते तदा स तेषाऽऽहोपेन ताऽऽहमात्रं सन्ध्यायितुमशक्यं । एवं यो दुर्बलस्तस्य यादृक् चांशुः प्रायश्चित्तं दीयते तदा स विद्वान्, पुंस्त्वन्मास-सिकवेदवत् । ब्रह्मिण्यापि यदि दुर्बलं प्रायश्चित्तं दीयते तदा स तावता न विद्वान्मासादयनोऽप्यनुदद्यात् विधीयते । ततो बधा निष्ठाग्नौ प्रवृत्तामव्यनं, तथा मासजाने वेदे स्तोत्रमाहारे च-तुर्मासजाने प्रवृत्तामाहारे प्रयच्छन् नो न रागद्वेषवण, योग्य-ताऽनुकुरं प्रवृत्तेः । तथा दुर्बले बलसु च पथोकरुपं प्रायश्चित्तं दद्यात् न बयं रागद्वेषवणः । इति उक्तं उभयतरकः ।

(१०) इदानीं मासमन्तरकाऽऽहं वक्तव्याः, परमुभय-तरसदृशोऽप्यन्तर इति न पञ्चोक्तमेव प्रयत्नो भव्यते । तस्य स्वर्कप्रमदम्-यथा एकेन स्वकण्डन द्वे कापरेभ्यो युगपत्, योर्द्वे न शक्नोति, तथा सोऽप्यवन्तरकः प्राय-श्चित्तयथावृत्त्यै युगपत्कुर्युः न शक्नोति, तच्च वैवाह्य-तमसंवाच्यते वा प्रायश्चित्तमापन्नः । अथ च तदा गुरु-णामभ्यो वैवाह्यकरो न विधेयं तत्तद्वदापेक्षं ज्ञाय-श्चित्तं निश्चितं क्रियते । एतेन पुनश्च कर्त्तव्याः कर्त्तव्यमिति तद् भावितावबन्धम् । गुरुणां वैवाह्यं कर्त्तव्यं, तच्च वैवाह्य-स्य कुप्ये यदीन्द्रियाऽऽश्लिष्यन्मवस्थापयते तत्सर्वं तु ऊर्ध्वतेः । यथा नु वैवाह्यं समाप्तं भवति तदा तस्मान्निश्चितं प्रायश्चित्त-मुत्क्रियते ।

तच्च बह्वृ यदीन्द्रियाऽऽश्लिष्यन्मवस्थापयते तदाऽनेन विधि-ना दानवधम्-

सच चउक्ता उभ्या-उभ्या पंचेव हौतऽणुमयाषा ।

पंच ह्यष्ट पंच गुरुगा, भुरुगा पुण पंचगा तिष्ठि ॥३१॥

सत्तारम पठारम, निकलेवा ह्रुति मामियायं तु ।

वीनऽट्टारस जिज्ञे, नेण परं निकिलवणया ॥३२॥

सोऽप्यन्तरः पूर्वप्रस्थापितं प्रायश्चित्तं पदहृ यद् स्नोकं बहु उद्घात वा प्रायश्चित्तस्थानमापन्नः, ततो यदि पूर्वप्रस्थापितं प्रायश्चित्तमुद्घातस्तन उद्घातो भिन्नमात्रो दीयते । यदि पुनरापयते तद् जूयोऽपि भिन्नमात्रमात्रम् । एवं जूयो जूय आपत्तौ विशतिवाराह् निष्कमासा दान्त्याः २० । तदनन्तरं स-सदृश वारा लघुमासाः १० । एवं द्विमासास्त्रिमासा अपि बल-व्याः । तदनन्तरमपि जूयो जूय आपत्तौ सप्त वाराश्चतुर्मासाः ७ । ततः परं पञ्च वाराः पञ्च लघुमासाः ५ । तदनन्तरं षड् वाराः ६ । ततः परं बारत्रयं सूक्ष्मम् । तदनन्तरं बारत्र-यमनवस्थापयम् । तदनन्तरमेकं वारं पाराश्रितमिति । अथ तस्य पूर्वप्रस्थापितमुद्घातान्, ततोऽष्टादश वारा गुरुभिन्ना-सा दान्त्याः १० । तदनन्तरं पञ्चदश वारा लघुमासाः १५ । एवं द्विमासास्त्रिमासा अपि बलव्याः । तदनन्तरं पञ्च वारा-श्चतुर्वारा गुरुमासाः ५ । ततोऽपि परं विचाराः पञ्च गुरुमासाः ५ । ततो बारत्रयं देदः ३ । तदनन्तरं बारत्रयं सूक्ष्मम् । ततः परं बारत्रयमनवस्थापयम् । एवं संवयितेऽप्युद्घाते ऋतुद्घाते च बलव्यम्, नवरमादिमास्तपोमेधा बलव्याः । किन्तु प्रथमत एव पाराश्रितिकं, तदनन्तरं छेदविककाऽऽदि अष्टकाहारा-ऽऽदिकं पूर्वप्रवृत्तकल्पम् । अथुनाऽऽकुरन्मनिका-इह विविधा व्या-
७६

व्याप्रवृत्तिरिति पञ्चाशानुपूर्व्यो व्याख्या विधेयः । पूर्वप्रस्था-पितमुद्घातसमुद्घातं च बहवो यथाक्रमं भिन्न भिन्नमास-विषये दानं विशिष्टपञ्चादशवारान् । किन्तु कं भवति-पूर्वप्रस्थापि-तमुद्घातं प्रायश्चित्तं बहवो विशिष्टवाराह् निष्कमासा दान्त्याः । अमुद्घातं बहवोऽष्टादश वारा भिन्नमासाः । (नेण परमांयाह्) ततो भिन्नमासद्वाराह् पञ्चाशानुपूर्व्यो परं, प्राप्तिनि भावार्थः । निष्कपणता निश्चितता आसीत् विशिष्टपञ्चादशवारानन्तरं च उद्घातं पूर्वप्रस्थापितं बहवो मासिकानां लघुनां मासिकविमा-सिकानां समदृश निष्केषा प्रवर्तते ; सप्तदशवारं दानं प्र-वर्तितव्यम् । अमुद्घातं पूर्वप्रस्थापितं बहवो मासिकानां निष्केषाः पञ्चदश भवन्ति, पञ्चदशवारं मासिकानां दानांमन्त्रयोः । तथा उद्घातितानां चतुष्का मासचतुष्टयाणि सप्त वर्तन्ते । अमुद्घा-ताश्चतुष्काः पञ्च प्रवर्तन्ते, तेषां पञ्च मासा लघुकाः पञ्च गुरुकाः पञ्च जवन्ति । गुरुकाः पुनः पञ्चकाः पञ्च मासास्त्याः इतन्तो भ-वन्ति-पूर्वप्रस्थापितमुद्घातं बहवो द्विमासास्त्रिमासान्तरं सप्तवारा-श्चतुर्वारा लघुमासा दान्त्याः । तदनन्तरं पञ्च वाराः पञ्चमासा लघवः । अमुद्घातं पूर्वप्रस्थापितं बहवो गुरुमासभिन्नासद्वारा-नन्तरं पञ्चवारा लघवश्चतुर्मासा दान्त्याः, ततः परं गुरुवः पञ्चमासास्त्रिमासा इति । तदेवमेकमासमात्रावर्गो व्याख्या-नुसर्गश्चिन्तम् । अन्ये पुनरेव व्याख्यानयन्ति-अन्यतरो नाम द्विषा-श्चासत्तरः, परतरश्च । तत्र आसत्तरस्य प्रायश्चित्त-दानविधानमिदम्-(सप्त चउक्ता उभ्याऽणुमयाषिर्मादि) यदि पूर्वप्रस्थापितमुद्घातं बह्वं जूयो जूयोऽप्युद्घापयते प्रायश्चित्तं तदा प्रथमत एव सप्त वारा उद्घातितानां लघुनां मासिकानां च तुष्का दान्त्याः । सप्तवारा लघवश्चतुर्मासा दान्त्याः, तदनन्तरं पञ्च वारा लघवः पञ्चमासाः, तदनन्तरं बारत्रयं देदः, ततः परं बारत्रिकं सूक्ष्मं, ततो बारत्रिकमनवस्थापयते, पञ्चवारं पाराश्रितम् । अथानुद्घातं पूर्वप्रस्थापितं बह्वं पुनः पुनराप-यते प्रायश्चित्तं तत आदौ पञ्चवारा अमुद्घाता गुरुवश्च-त्वारो मासा दाने भवन्ति, तदनन्तरं षड् वाराह् पञ्चमासा गुरुवः, ततो बारत्रयं देदः, तदनन्तरं बारत्रयं सूक्ष्मं, ततो बार-त्रयमनवस्थापयम्, तत एकवारं पाराश्रितम् । अस्वस्थतरेतरत-स्तस्येह प्रायश्चित्तविधानम् । (सत्तारस पठारसंवादि) पूर्वप्रस्थापितमुद्घातं प्रायश्चित्तं बह्वं यदि जूयो जूयो स्नोकं बहु वा बारत्र्यं प्रायश्चित्तमापयते, तदनन्तरं सप्तदश त्रैमा-सिकानां निष्केषा भवन्ति, सप्तदशवारं त्रैमासिकं दीयते इति भावः । तदनन्तरं जूयो जूय आपत्तौ सप्तदश निष्के-षा त्रैमासिकानाम् । तदनन्तरं सप्तदश निष्केषा मासिकानाम् । ततः परं निष्कपणतां दानं निम्ने भिन्नमासस्य विशात-वारान्, ततः परं बारत्रयं देदः, तदनन्तरं बारत्रयं सूक्ष्मं, तदनन्तरं बारत्रयमनवस्थापयम् । तत एकवारं पाराश्रितम् । अमुद्घातं पूर्वप्रस्थापितं बह्वं यदि जूयो जूयो स्नोकं बहु वा प्रायश्चित्तमापयते तदा पञ्चदश गुरुणां त्रैमासि-कानां निष्केषा भवन्ति, पञ्चदशवारं त्रैमासिकं गुरु दान्यते इत्यर्थः । ततः परं निष्कपणतां भिन्नमासानां गुरुणामष्टादश-वाराह्, ततः परं बारत्रयं सूक्ष्मं, ततोऽनवस्थापयन्तः, तत एक-वारं पाराश्रितमिति उक्तोऽप्यन्तरः । सांप्रतमासमन्तरस्य प्रायश्चित्तसप्तानुसूचयते-संवायमनमंवाचयते वा प्रत्येकमुद्घातम-नुद्घातं वा बह्वं यदि जूयो जूयो स्नोकं बहु वाऽप्यदिन्द्रिया-ऽऽश्लिष्यः प्रायश्चित्तमापयते तदा सप्तवारं लघुमासिकं दी-

यने । ततः परं द्रव्यो ज्ञेय आपसौ चतुर्वारं लघुषु चतुर्मासं, ततः परं वैद्विजिकं, तदनन्तरं मूलत्रिकं, ततोऽनवस्थाप्यात्रकं, तत एकवारं पाराश्रितं, यदि पुनः पूर्वप्रस्थापितमुद्धृतं बहन् स्तोत्रं बहु वाऽन्यदापद्यते ज्ञेयो ज्ञेयस्ततः पञ्चवारान् वक्ष्यामि द्वायेत, ततः परं त्रीन् वारान् चतुर्गुणकं, वारत्रयं वैद्विजिकं, तदनन्तरं वारत्रयमनवस्थाप्यम्, तत एकवारं पाराश्रितम् ।

एतदेवाऽऽह—

आयतरमाश्याणं, मासा लघु गुरु सप्त पंचेव ।

चतु तिग चाऽम्मासा, ततो य चतुर्विधो भेषो ॥३१६॥

आमनरो नाम-यस्य वैद्यावृष्यकरणे लघ्विज्ञोऽस्ति । आदि-वाद्यन्तरपरिग्रहः । आत्मन आर्द्रयैवाते आत्मनराऽव्ययः, आत्मनराः, परताराव्ययः । तेषामात्मनराऽऽर्द्राणां प्रायश्चित्त-दानार्थाधिरुच्यते । तत्राऽऽमनराणामयम् । उद्धृतं पूर्वप्रस्थापितं बहतां सप्त वारान् लघुमासा द्वायेत । तदनन्तरं चतुरो वारान् चतुर्मासा लघवः । ततश्चतुर्विधो भेषः वैद्विज्ञानवस्थाप्यपाराश्रितलक्षणो दातव्यः । अनुद्धातं पूर्वप्रस्थापितं बहतां पञ्चवारान् गुरुमासो द्वायेत । तदनन्तरं त्रीन् वारान् गुरु-हचतुर्मासाः । ततो यथोक्तपञ्चविंशतिभ्यो भेषः । संप्रति पर-तरस्य प्रायश्चित्तदानार्थिभिरभिधीयते-परतरो नाम-यस्य वैद्यावृष्यकरणे स्निग्धरश्मि, न तपामि, ततः स यदा तपः करोति न तदा वैद्यावृष्यं कर्तुं समर्थ इति । अत्रापि एकस्मिन् ध्येन कापातोद्वेगं बोधुं न शक्यमिति दृष्टान्तो वक्तव्यः । यथा प्रायश्चित्तं संवर्धयितुमर्हति वाऽऽप्यसम्भवं यावद् वैद्यावृष्यं करोति तावत्कालं क्रियते, वैद्यावृष्यं च कुर्वन् य-वस्थाप्यते तत्सर्वं भोग्यते, वैद्यावृष्यं च समाप्तं तत् पूर्व-निकृति प्रस्थाप्यते, तत्र बहन् यादं भूयो भूय इन्द्रियाऽदि-भिर्यदापद्यते तत उद्धातं पूर्वप्रस्थापितं बहन् सप्त वारान् लघुमासिकं द्वायेत । तदनन्तरं पञ्च वारान् चतुर्गुणकम् । ततः परं वारत्रयं मूलं, ततः परं वारत्रयमनवस्थाप्यम् । तत एकवारं पाराश्रितमिति । अनुद्धातं पूर्वप्रस्थापितं बहन् षड् वारान् गुरुमासिकं द्वायेत । तदनन्तरं चतुरो वारान् चतुर्गुणकम् । ततः परं वारत्रयं वैद्विजिकं, तदनन्तरं वारत्रयं मूलं, ततः परं वारत्रयमनवस्थाप्यम्, तत एकवारं पाराश्रितम् ।

एतदेव सुखकार्यमाह—

आवमे इन्द्रिष्टि, परतर ए जांसणा तउ परेण ।

मामगुहगा य सत य, लक्षेव य हुति मामगुरु ॥३१७॥

मामगुहगायां पणम्, चतुगुराणं तदा चतकं च ।

ततो वैद्विजिकं, ह्रादं चतकं गुणोत्तमं ॥३१८॥

परतरको वैद्यावृष्यं कुर्वन् यदाऽपि वाऽऽदिभिः स्तोत्रं बहु वा आपद्यते प्रायश्चित्तं, ततस्मिन्परतरको ततो वैद्यावृष्य-करणाद्वारस्य यावद्वैद्यावृष्यं करोति तावत्तरोपकाराणि स्तोत्रं बहु वा यद्व्यवस्थाप्यते तस्य सर्वस्य जीवणता परिश्रमाः । ततो वैद्यावृष्यसमाप्यनन्तरं पुनर्निर्गतं प्रायश्चित्तमुद्धातं बहन् ज्ञेयो भूय आपसौ मासलघुकाः सप्त भवन्ति दात-व्याः, सप्त वारान् लघुमासो द्वायेत इति भावः । अनुद्धातं बहन् षड् जगति मासगुरो देयाः, षड् वारान् गुरुमासो द्वायेत इत्यर्थः । (चतुर्गुणकमास्यादि) उद्धातं बहन् स-

तवारलघुमासिकदानानन्तरं ज्ञेयो भूय आपसौ चतुर्गु-कानां पञ्चकं दातव्यम्, पञ्चवारान् चतुरो मासा लघुकाः दा-तव्या इत्यर्थः । अनुद्धातं बहन् षड् वारगुरुमासिकदानान-न्तरं चतुर्गुणकाणां चतुष्कं चतुरो वारान् गुरुकं देव, ततः परमुपमवस्थायि वैद्विजिकं चतुष्कं छेदमुद्धानवस्थाप्यपाराश्रि-तलक्षणं भवति पूर्वप्रकारेण ज्ञानमुद्धातं दातव्यम् ।

साऽग्रतं "भोसणा तउ परेण," एतस्य व्याख्यानार्थमाह—

तं च व पुनर्भाषियं, परतर एण्णि एगर्त्तधादि ।

दो जो ए अवयते, वैद्यावृष्यद्वया जातो ॥३१९॥

यत्पूर्वमन्यतरकं जगितं यथा नास्त्येनत् यत् (एगर्त्तधादि) एकंन एकमेव एककालं द्वे काशं द्वे कापोनो न उद्धातं इति तदेव परतरकंऽपि सर्वे जगनीयम् । ततो द्वौ योगौ तपःकर-णवैद्यावृष्यलक्षणौ युगपदशकचतुर्वृत्तं वैद्यावृष्यं जायते, त्यागः ।

व्यादेवमुच्यते—

तवतीपममद्विष्ट, तवक्षिण चेव ह्रादं परिश्राय ।

दुर्वेक्षं ऊपरिणामि, अस्थिर अवहस्तुष्ट मूलं ॥३२०॥

यो मासाऽधिकं पश्चात्समयेन तपोऽनीतो ष्टुकास्तः । किमु-क्तं जवाति-मासाऽधिकेनापश्चात्समयेन तपसा यो न उद्धातं, तपोप्रदं यमुपलक्षणम् । देशचन्द्रमपि योऽनीतो, देशचन्द्रोऽनीतो यो न उद्धातं इति भावः । तस्य मूलं द्वायेत इति सर्वत्र समर्थम् । तथा (असहृष्ट इति) तपसा वा यो उद्धातं इति पतयो न अह-धाति तस्मिन्प्रत्यक्षध्याने मूलम् । अथवा-अहध्यानां नाम-मि-ध्यानादिः, ततो योऽहध्याने एव सन् मनेषु स्थापितं पश्चात्स-कृत्यं प्रतिपन्नः सन् सम्यगावृत्तो भवति तस्य मूलं देयम् यथा गोविन्दवाक्यस्य दत्तमिति । (तवक्षिण ए) तप-सा बालको बालवृत्तपौत्रिकः । किमुक्तं जवाति-महताऽपि तपसा यो न उद्धातं यत्र तत्र वा स्वस्य प्रयोजनं तपः करिष्यामि इति विचिन्त्य प्रतिनिवेन । यदि वा वागमासिकं तपमि दत्तं बहति-समर्थोऽहमवस्थापित तपः कर्तुं तदपि मे वैद्वि-जि तस्मिन् तपोबालके मूलम् । (परिश्राय इति) यस्य वैद्वेन जि-रमातः पर्यायो न पूर्वेन, स्तोत्रकत्वात् । अथ वा वैद्वेपर्यायो वा न सम्यक् अहधाति-यथा कोऽयमर्कजगतो यो व्यायः क्रियत-यायस्य विज्ञेय, क्रियमेति । यदि विज्ञेयं तर्हि मुद्रित एव विज्ञात-म्, यदि वा न किमपीति । यदि वा चक्र-रत्नाधिकोऽहं कर्म-ऽपि परिचिन्ते पर्यायो अस्ति मे द्वाधः पर्याय इति न किमपि छिन्त्यति, तस्य सर्वस्थापि पर्याये हीनस्य पर्याये अकारणित्वस्य पर्याये गर्हितस्य सुलम् । तथा यो बहुप्रायोहवक्ष्यमाणो-ऽथ च धृतिसेहननाऽपि दुर्वेक्षः ततोऽहमवस्थापितः पश्चात्स-कृत्यं देयम् । तथा योऽपरिणामाव्याद एते-यदेतत्तपः वागमा-सिकं युष्माजिमे दत्तमेतन्नाहं न उद्धातं, प्रायश्चित्तस्य बहु-त्वात् । तस्मिन्नन्यपरिणामे मूलम् । तथा यो धृतिदुर्ब-लतया पुनः पुनः प्रतिनिवेन तस्मिन्निधेये धृत्यवधमन्-दिने सुलम् । तथाऽबहुभूतोऽनीतोऽपि । अथवा-अनवस्था-प्यं पाराश्रितं वा आपनः, तस्य बाबहुभूततया तद्दानाया-भ्यता, तस्मिन्प्रत्यक्षमुद्धातं सूनं दातव्यमिति ।

साऽग्रतमाचार्यो विशेषं दर्शयितुकामो यदेवावस्थाप्यपञ्चकं तदेव पृच्छन्माह—

जह ममो मासियं से-विष्णु एणेण सो उ निगच्छे ।

तद् धनं मामिषं से-विष्णु चरणे निगच्छे॥३१॥
 चोदको वाक्-अहमंभं मय्य-यथा मासिकं परिहारस्थानं
 सेविष्या सोऽपि हतः प्रायश्चित्तप्रतिपत्त्या एकं, मासेनेति ग-
 म्यते । निगच्छति शुद्ध्यति । तथा आस्तामयेन द्वैमासिकाऽऽदि-
 ना । एतद्वत्पदं मय्ये । आनश्यव्यापनार्थं भूयो मय्ये इत्युपादानम् ।
 मासिकं सेविष्या चरणेण पाराङ्मनेन निर्गच्छति शुद्ध्यति ।
 एवं चोदकेनोक्तं सत्याचार्य आह-सत्यमेतत्, यथा मासि-
 कं सेविष्या कदाचित्चरणेण शुद्ध्यति । इह मासिकं सेवि-
 ष्या मासेन शुद्ध्यतीत्यादिगमे शुद्ध्यतीति, मासिकं सेविष्या च-
 रणेण शुद्ध्यतीत्यन्तगमः । आद्यन्तग्रहणे मध्यमस्यापि ग्रह-
 णमिति शया आदि गमः सृजताः, मासिकग्रहणेन तद् द्वे-
 मासिकाऽऽदिभ्यः । तद्यथा-यथा मासं सेविष्या मासेन नि-
 र्गच्छति, तथा मासं सेविष्या द्वाभ्यां मासाद्यथा निर्गच्छति,
 मासं सेविष्या त्रिभिर्मामेर्निर्गच्छति, मासं सेविष्या चतुर्भि-
 र्मासेर्निर्गच्छति, मासं सेविष्या पञ्चभिर्मामेर्निर्गच्छति मासं
 सेविष्या षडभिर्मामेर्निर्गच्छति, मासं सेविष्या षडेन नि-
 र्गच्छति, मासं सेविष्या सप्तेन निर्गच्छति, मासं से-
 विष्या अनवस्थाप्येन निर्गच्छति, मासं सेविष्या चरणेण
 पाराङ्मनेन निर्गच्छति । तथा द्वैमासिकं सेविष्या द्वा-
 भ्यां निर्गच्छति, त्रैमासिकं सेविष्या त्रिभिर्मामेर्निर्गच्छति ।
 एवं यावद् द्वैमासिकं सेविष्या चरणेण निर्गच्छति ।
 तथा त्रैमासिकं सेविष्या त्रिभिर्मामेर्निर्गच्छति, त्रैमासिकं
 सेविष्या चतुर्भिर्मामेर्निर्गच्छति । एवं यावत्त्रैमासिकं सेवि-
 ष्या चरणेण निर्गच्छति । तथा चतुर्भिर्मामेर्निर्गच्छति चतु-
 र्भिर्मामेर्निर्गच्छति, यावच्चरणेण निर्गच्छति । तथा पञ्चमा-
 सिकं सेविष्या पञ्चभिर्मामेर्निर्गच्छति । एवं यावच्चरणेण
 निर्गच्छति । तथा षडमासिकं सेविष्या षडभिर्मामेर्निर्गच्छ-
 ति, यावच्चरणेण निर्गच्छति । तथा षडे सेविष्या षडेन निर्ग-
 च्छति, यावच्चरणेण निर्गच्छति । सप्त सेविष्या सप्तेन निर्गच्छति,
 यावच्चरणेण निर्गच्छति । अनवस्थाप्यं सेविष्या अनवस्थाप्येन
 निर्गच्छति, अनवस्थाप्यं सेविष्या चरणेण निर्गच्छति ।

अत्र शिष्यः माऽऽह-यस्मिन्नापने यत्तदेव दीयते तत् प्राप-
 तिसमं दानमुचितम्, अत्र्यादृशे स्वासेति यदस्याहो दीयते
 तत्र को हन्तुः ? आचार्य आह-

जिग निष्ठेवणकुरप, मामे अपभ्रिञ्चवणा सङ्गाण ।

मासेण विमुञ्जिहिर्हि, तो दैति गुरुवरमेणं ॥ ३२ ॥

जिनाः कंवलिनो, जिनग्रहणाद्वर्धमानः पर्यायकानिनः चतुर्द-
 शनधर्पुधरा शूहीताः । एते यथावस्थिताः सङ्गेश्विशोऽधिप-
 रिक्तामे अपराधनिषण्णं मासिकाऽऽदि, भावनिषण्णं च द्वैमासि-
 काऽऽदि यथा विमुञ्चयन्ति तदा तद्विशोऽधिनानि सङ्गेश्विञ्चं द-
 दन्ति । नप्राध्वसनेन मासे प्रतिमेविनं यद्यपि कुञ्जतमाहो-
 चयति तनस्तन्निष्कालोचनायामप्रतिकुञ्जतः स्वस्थानं मास-
 मेव प्रपच्छति । अधवा-यानि द्वैमासिकाऽऽदीनां प्रायश्चित्त-
 तमाहोऽध्यवस्थाप्यस्थानानि तैमासः प्रतिसेविनः, तत एव
 द्वैमासाऽऽदिभिर्मामेर्निर्गच्छन्ति जिनाः केषङ्गऽऽदिब्रह्मन्, सु-
 लक्ष्म्यहारीणो वा शुद्धपरोक्षोपिकमापि प्रायश्चित्तं प्रयच्छन्ति ।
 अत्र चार्थः- (निष्ठेवणकुरप इति) निर्गमनकुट्टद्वारम् : निर्गम-
 को रजकः कुटो अग्रभूतः घटः यथा जलकुट्टेवेत्यादि रज-

कः प्रकालयति, तथाऽपराधपदानि जिनाऽऽदीनां मासाऽऽदिभिः
 शोधयन्ति । अथवा-निर्गमने लेपस्य मलस्यानामः, कुटो अन्तः-
 कुटः, स दृष्टान्तः । अत्र चत्वारो जङ्गाः । एकं वल्लभकेन ज-
 लकुटेन निर्गमने कियते १ । एकं वल्लभमैकेजलकुटे २ । अने-
 कानि वल्लभाणि एकं जलकुटेन ३ । अनेकानि वल्लभाप्यनेके-
 जलकुटे ४ ।

तत्र प्रथमद्वितीयजङ्गाव्यानार्थमाह-

एगुत्तरिया घट्ट-कण छयादि होति निगमणं ।

एपीहं दासवुडो, कपिपञ्जं दाहिं ठाणहिं ॥ ३३ ॥

एकोत्तरिका घट्टस्याकुच्छिष्टेष्वेकं परिसमापयितव्या ।
 इयमत्र जावना कोऽप्यद्वयमज्ञः पट एकं जलकुटेन शु-
 द्धयति, स शुद्ध एव प्रकल्पयते । एव प्रथमजङ्गः ।
 ततो मातनतरः कठिनमज्ञो वा पटो द्वाभ्यां कुट्टाभ्यां कुक्षिमा-
 साद्वयान्, सोऽपि शुद्ध एव प्रकल्पयते । ततोऽपि मालिनतर-
 स्त्रिभिः कुट्टैः, सोऽपि शुद्ध प्रकल्पयते । एवमेकोत्तरिका कुक्षि-
 स्तावशेषा यावत्कोऽपि मालिनतरः पटजलकुटे शुद्ध्यति,
 सोऽपि शुद्ध एव प्रकल्पयते । अत्र वल्लभस्थानीयपराधप-
 दानि मलस्थानीयानि रागद्वेषाध्यवसायस्थानानि, तज्जिनो
 वा कस्मैस्वयः, जलकुट्टस्थानीयानि मासिकाऽऽदीनि प्राय-
 क्षितानि । तथाहि-अल्पमपराधपदमेकं मासेन शुद्ध्यति, ततो
 गुरुपराधपदं द्वाभ्यां मासाभ्यां, गुरुतमपराधपदं त्रिभिर्मामे-
 र्मासेः, ततोऽपि गुरुतमं चतुर्भिर्मामेर्मासेः, गुरुतमपराधपदं च-
 त्त्रिभिर्मामेः । (छयादि होति निगमणमिति) ये माद्वारादपराधऽऽ-
 दिमलाः पदास्ते शुद्धाभिरग्य बहिः स्तरितमलाऽऽदिगत्वा भूत-
 तप्रनूतनैः क्लृप्तोभूताऽऽदिनिष्ठेवणकुरपरैरापटोदपटिनाऽऽदि-
 भिमहंमहत्तममयैः शुक्लिनास्तव्यम् । तथाऽपराधव्याप्य-
 गाढगाढतराध्यवसायांश्चालिनां क्षेत्रज्ञानव्याप्यपराङ्म-
 नैः पर्यायाऽऽदिभ्यो निष्काशनेन शुद्ध्यन्ति । ततो निर्गमतुल्याः
 क्षुद्राऽऽदी भवन्ति । अथ कथं जलकुट्टाहो निर्गमतुल्यो मासा-
 ऽऽदिक्षेत्राऽऽदि इति । अत्राऽऽह- (एपीह इत्यादि) पटभ्यामन-
 तरोदितार्थं द्वाभ्यां स्थानार्थं मासाऽऽदिक्षेत्राऽऽदिशुक्लिनाभ्यां
 दोषवृद्धिस्तीक्ष्णतरागाढव्याप्यव्याप्यवृद्धिः, तज्जिना कर्मो-
 पचयवृद्धिर्वा कल्पयते विद्यते, ततो मासाऽऽदिक्षेत्राऽऽदिव्यो
 जलकुट्टनिर्गमसमाप्तः ।

साभ्यतम् " एगुत्तरिया घट्टकणं छित्ति " व्याख्यानयति-

अपपलो होइ सुई, कोइ पनो नञ्जकुटेण एकण ।

महापरिवुडुं रं अंब, कुरपरिवुडुं तु जा छन्नु ॥ ३४ ॥

कोऽपि पटोऽद्वयमज्ञः सन् एकं जलकुटेन शुचिर्भवति
 शुद्ध्यति । एव प्रथमजङ्ग उक्तः । मलपरिवुडुं महापरिवुडु-
 र्भवति । सा च तावत् यावत् । नृशब्दे विशेषणार्थः । स चै-
 तद्विशिष्टः-एकं यावत् पटस्य शुचिर्बुद्ध एव कियते । इय-
 मत्र जावना-बहुमज्ञपटो द्वाभ्यां जलकुट्टाभ्यां शुद्ध्यति । बहु-
 मलनरक्षिर्जलकुट्टेऽप्येव महापरिवुडुः । अत्रकुट्टपरिवुडुस्त्वा-
 दध्वमेवा यावद् बहुमलतमः यज्जलकुट्टः एव च शुद्ध एव प्र-
 कल्पयते । एवमपराधपदाव्यापि मासिकाऽऽदीनि स्यान्तां स्व-
 पर्यायमसृज्यादिकूपे शुद्धे एव स्थितानि मासिकाऽऽदिभिः
 प्रायश्चित्तैः शोधयन्ते । एतेन द्वितीयां भङ्गं चर्चादियः ॥

“ देवादे हुति निगमम् ” इत्यस्य स्वाध्यायमाह-
तेषां परं सरियादी, गंतुं मोहिं वि बहुतरपलं तु ।
मलनाणचय जवे, आधेचय जवनानि ॥ ३२५ ॥

तस्मादभ्यस्तोहिनात् पठात् परं बहुतरमर्गं पठे सारिदादि ।
सरित् नदी । आदिशब्दाप-हृदकृपनरुगाऽऽविपरिमर्दः । तत्
गवा शोधयन्ति । एवं साधूनामप्यपराधपदानां देवाऽऽभिजिः
पर्यायमसद्व्याधिकवाद् शुद्धाद् निष्काशनेन जिनाऽऽद्यः शोध-
यन्ति । (मलनाणचयेत्यादि) । इतीयाऽऽदिपठेयु यथा यथा मल-
नामांशे तथा तथा आह्वयनयत्नानास्त्वमपि । आह्वयने नाम-
मासुप्रज्जालिगडकोष्ठाऽऽदि यत्न आच्छादनापट्टनाऽऽदिषु
प्रपञ्चः । तत्कानास्त्वमपि । तथाहि-यथा यथा मलस्यापवयस्त्वं
या तथा बहुतरपलाऽऽदिप्रकृषा, बहुतर आच्छादनाप-
ट्टनाऽऽदिषु प्रयत्नस्ततो जवतः । मलनामांशे आह्वयनयत्न-
नानावर्गमिव साधूनामप्यपराधपदेषु रागद्वेषोपचयबुद्धौ मा-
सतिबुद्धिस्तपःक्रियाविशेषवृत्तिश्चेति ।

चरमत्प्रीत्यध्वत्वात्कामाचार्यमाह-
बहुपटं जलकुर्मेति, बहुणि वरगाणि काण वि विमुक्ते ।
अप्यमन्त्राणि बहुणि वि, काणि वि मुक्तेति ऐक्ये ॥ ३२६ ॥
कानिचिद्व्याणि तथाविधगाढमलानि बहुनि बहुजलकुर्मे-
तिशुध्मि । एवमपराधपदार्थाणि तथाविधानि बहुनि साधू-
नां बहुममोसैः शुद्धिमासाद्यन्त । एतेन चतुर्भङ्गे स्वाध्या-
तः । तथा कानिचिद्व्यस्यमानि वक्ष्याप्येकं जलकुटेन
शुद्ध्यन्ति । एवं मन्त्रानुनादं कृतानि बहुपट्याणि साधूनामपराध-
पदाधिकं मासेन शुद्ध्यन्ति । एष तुर्नामो भङ्ग उद्दर्शितः ।
अत्र शिष्याः प्राह-यथा रागद्वेषाद्विषयतः प्रायश्चित्तवृ-
त्तिकपयश्चा, तथा किं रागद्वेषाद्विषयतः प्रायश्चित्तदानि-
रप्युपलब्धाः । आचार्यः प्राऽऽह-उपलब्धाः ।

तथा चैतदेव प्रयच्छति-
जठ ममे दसमं से-विक्रम निगमच्छ ए उ दमभेण ।
तद ममे दसमं से-विक्रम नवमेण निगमच्छ ॥ ३२७ ॥
अष्टमे मये-यथा दशमे प्रायश्चित्तं पाराश्रिते यतिमेव
दशमे पाराश्रितेन प्रायश्चित्तं निर्गच्छति । तथा एतद्वयं
मये-दशमे पाराश्रितं सेवित्वा नवमेन अनवमव्ययेन प्राय-
श्चित्तकेन निर्गच्छति शुद्ध्यति । आचार्य आह-सत्यमेतत् ।
दशमं सेवित्वा दशमेन शुद्ध्यति, कदाचिन्नवमेनाऽपि अनया
गद्यया सप्तमोसुखा गमाः सुचिन्ताः । ते चाऽमा-दशमं से-
वित्वा सूनं, सूनं सेवित्वा देवं निर्गच्छति । एवं पाठमा-
सिकेन पाञ्चमासिकेन चातुर्मासिकेन त्रैमासिकेन द्वैमासिके-
न मासिकेन च वक्तव्यम् । दशमं सेवित्वा निगमामेन निर्ग-
च्छति । दशमं सेवित्वा विशिष्या रात्रिभ्यो निर्गच्छति । दशमं
सेवित्वा पञ्चदशी रात्रिभ्यो निर्गच्छति । दशमं सेवित्वा दश-
प्रभक्तं निर्गच्छति । दशमं सेवित्वा अष्टमेन निर्गच्छति । दशमं
सेवित्वा षष्ठेन निर्गच्छति । दशमं सेवित्वा चतुर्थेन निर्गच्छ-
ति । दशमं सेवित्वा आचार्येन निर्गच्छति । दशमं सेवि-
काशनेन निर्गच्छति । दशमं सेवित्वा पूर्वाह्नेन निर्गच्छति ।
दशमं सेवित्वा निर्विकृतिकेन निर्गच्छति । तथा-अनवस्थाप्यं
सेवित्वा अनवस्थाप्येन निर्गच्छति । अनवस्थाप्यं सेवित्वा मू-

लेन निर्गच्छति । एष शर्वाश्विकृतिकेन निर्गच्छति । एवं सुले-
ऽपि नेतव्यं यावत्सूनं सेवित्वा निर्विकृतिकेन निर्गच्छति ।
एवं कुट्टे, एवं पाश्चात्मासिके, एवं पाञ्चमासिके, एवं चातुर्मासिके
एवं त्रैमासिके, एवं मासिके, निगमांसे, विशतिरात्रिभ्यः, प-
ञ्चदशीरात्रिभ्यः, दशरात्रिभ्यः, पञ्चरात्रिभ्यः, दशमे, अ-
ष्टमे, षष्ठे, चतुर्थे, आचामासिके, एकाशनेके, पूर्वाह्ने, निर्विकृ-
तिके च गमा वक्तव्याः, तथा एतेऽपि गमा कष्टश्या, सूक्ष्म-
सूक्ष्मत्वात् । निर्विकृतिकं सेवित्वा नेतव्यं निर्विकृतिकेन शुध्पति ।
निर्विकृतिकं कृत्वा पूर्वाह्नेन निर्गच्छति । एवं यावच्चरमेण पारा-
श्रितेन निर्गच्छति । तथा-पूर्वाह्ने सेवित्वा पूर्वाह्नेन निर्गच्छति ।
पूर्वाह्ने सेवित्वा एकाशनेन निर्गच्छति । यावच्चरमेण एकाशनेन
सेवित्वा एकाशनेन निर्गच्छति । एकाशने सेवित्वा आचामा-
सिकेन निर्गच्छति यावच्चरमेण । एवमाचामासिकेऽऽदिष्वप्युत्त-
ममा वक्तव्याः ।

अथ शिष्यः प्राऽऽह-

जह ममे बहुमा मा-सियादं सेवित्व एणेण निगमच्छे ।
तद ममे बहुमा मा-सियादं सेवित्व बहुर्हं निगमच्छे ॥ ३२८ ॥
अष्टमे मये-यथा बहुमा बहुन् वारन् मासिकाऽऽर्गमे वि-
हारस्थानानि सेवित्वा एकं मासेन सोऽपराधकारो निर्ग-
च्छति, अपराधपदाश्रयानि, मन्त्रानुभावेन प्रतिसेवित्वायां कृ-
तयान् । तथा एतदपि मये-बहुमा बहुनि मासिकानि सेवित्वा
कदाचिद् बहुममोसैर्न निर्गच्छति, यादृ बीजानुनादेन प्रतिसेव-
नं कृत्वा स्वादिनि भावः । आचार्य आचार्याणामेन वक्तव्यम्,
रागद्वेषवृत्तिदानविषयत एवैकास्त्रप्राप्तिकथने सप्तप्रायोक्त्या-
नामारापणाभयात् ।
तत्र यदुक्तं दशमं प्रायश्चित्तं स्थानं सेवित्वा दशमेन शुध्पति
दशमं सेवित्वा नवमेन शुध्पति-तत्र दशमेन प्रायश्चित्तं च दशमेन
एवमुक्तयि पठञ-क्षणं छेदात् ह्येति निगममां ।
तेहि तु दोमवुद्धौ, छपची रागादसेहि ॥ ३२९ ॥

एकाशरिकं जनकुटम्बं बुद्धिघटपट्टं नियमयितव्यम् । कुं-
मुकं भवति । कोऽपि तयोर्विषयव्यवसायः पठ एकं जलकुटेन
गृहे प्रकाशनेन, कोऽपि बहुतरमर्गं धार्यं कुटाश्रयम् । ततोऽपि
बहुतरमलम्बिभिः कुटैः । एवं यावद् बहुतरमः पठिः कुटैः । एवं
किमपि साधूनामपराधपदार्थानि बहुतरमर्गद्वारापवयसाधोपायैर्न
स्वपर्यायमपवद्व्यादिकेषु गृहे एवाऽवस्थितानां पञ्चमोसैः
शुद्ध्यति । किमपि स्तोत्रकाराग्रेष्वपवयसाधोपायैर्न पञ्चमोसैः
एवमेकैकहान्तरावकुटव्या यावदिकमप्यष्टपत्तराग्रेष्वपवय-
साधोपायैर्न निर्गच्छति शुद्ध्यति । (छेदादौ ह्येति निगममां) यथा-
स्तुतकामाऽऽदि गमा बहुनिर्गोसुषाऽऽदिभिरुपनिगमाऽऽच्छेदनि-
द्वयप्रकारैः शुध्पति । तथा निगममुद्यथाः छेदाऽऽद्यया जयन्ति । त-
थाहि-काश्चित्प्रबलरागद्वेषाध्वयसाधोपायैर्न मयराधपदं सा-
धूनां दशमेन पाराश्रितान्मासेन निर्गच्छति । किञ्चित्ततो दीनराग-
द्वेषाध्वयसाधोपायैर्न मयराधपदं । ततो दीनतररागद्वेषाध्व-
यसाधोपायैर्न सूनं । ततो दीनतररागद्वेषाध्वयसाधोपायैर्न देव-
न । देवाऽऽद्यव्यवसायऽऽदिशुद्धिनिष्काशनेन भवन्ति । ततो जि-
गमनमुद्ययाद्वेदाऽऽद्याः । कस्यार्थं प्रायश्चित्तदानिः ? अत आ-

ह- (नेदि तु इत्यादि) ते रागद्वेषैस्त्रीमनोमनरवैराऽऽदिशो-
बुद्धेः कर्मोपचयबुद्धेरुत्पत्तौ यथा यथा रागद्वेषपञ्चसा-
यबुद्धिरनया तथा प्रायश्चित्तस्यापि बुद्धिः, यथा यथा च
रागद्वेषहासित्यथा तथा प्रायश्चित्तस्यापि हासितिरिति ।

पतदेवाऽऽह-

मिण निक्षेपणकुदए, मोमै अपलिउंचमाणे सट्ठाणं ।

मासेण विमुज्जिह्वेदि, तां देति गुरूवरपणे ॥ ३३० ॥

जिनाः केवलवर्षाधमन पर्यायज्ञानिप्रभुनयः ते केवलाऽऽदिब-
लनो यथाऽऽविश्विनरागद्वेषाऽऽयवसशयहानिवृद्धीरुपलभमाना
निलेपनकुट्टान् प्रागुक्तप्रकारेण वृष्टान्तोक्त्यैव यो यथा सुधु-
निते तदमे तथा प्रायश्चित्तं प्रवच्छिनति । तथाहि-मासाहं रा-
गद्वेषाऽऽयवसशयमिति प्रतिस्तेवने तदनन्तरमाज्ञोचनायामप्र-
तिबुद्धिं जिनाः केवलाऽऽदिबलनः कृत्वा यथाहारीणां गुरुपदेश-
नः, पाठान्तरं-“जिनोपदेशेन” मासेनैव विशेष्यतेति निश्चाय
कथमानं मासिकमप्यप्रायश्चित्तं ददति प्रवच्छिनति । यदि पुनर्ह-
मासिकं वायव्याग्राऽऽयवने वा मासाऽऽदिरेव रागद्वेषाऽऽयवसायै-
रुत्तरो हीनस्तेन प्रतिस्तेनमम् । यदि वा-पञ्चाहं हा उट्टु कृतमि-
त्यादिप्रतिबुद्धेः प्रत्येकं न तदा जिनाः केवलाऽऽदिबलनः, सु-
तऽऽयवसशयमिति गुरुपदेशनस्तथा निश्चाय तस्मै मासं भिन्नासं
वायव्यते निर्विकृतिकामपि प्रवच्छिनति, ततो न कश्चिदोषः ।

पुनरप्याहं चोदकः-

पत्तेयं पत्तयं, एए एए जामिऊण अवराडे ।

तो केण कारणेण, हीणाऽऽनेहिया ए पट्टवणा ॥ ३३१ ॥

पदे पदे सूत्रगेन प्रत्येकं प्रत्येकमपराधान् भाषित्वा नतस्त-
दनन्तरमर्थः केन कारणेन हीना अपराधका वा प्रस्थापना
भाजनाः । यथा स्तोत्रं प्रायश्चित्तस्थाने बहु प्रवच्छिद्य, बहु-
क वा स्तोत्रकम्, यदि वा सर्वथा जीवं कुरुष्येति ।

अत्राऽऽद्याय आह-

मण पर मोहि मिणं वा, चउदमं दसुपुवियं च नवपुवियं ।

थरं च समान्जा, ऊणऽऽनेहिया च पट्टवणा ॥ ३३२ ॥

मनःपर्यायज्ञानेन परमावधि प्रज्ञावधि जिन वा केवलज्ञानिनं
चतुर्दशपूर्वेण दशपूर्वेण तत्पूर्वेण च स्वधाराहं समासाया-
ऽऽश्रय्य हीना अपराधका वा प्रस्थापना भवति । इयमत्र याव-
ना-मनःपरमावधिजिनाऽऽह्वयः प्रत्येकज्ञानिनः, ततः ते प्रतिस्तेव-
केषु रागद्वेषाऽऽयवसायव्यानानां हानिं वृद्धिं वा साक्षाद्वैकल्या-
याः। त्वयऽऽयवसशयवै रागद्वेषानुरूपं हीनमधिकं वा प्रस्थापय-
न्ति; द्दनीत्यर्थः ।

अथ ये मनःपरमावधिजिनाऽऽह्वयः प्रायश्चित्तानिस्तेषामेतन्
मुक्तम्, रागद्वेषाऽऽयवसायवृद्धिहास्या साक्षाद्वैकल्यायः । ये
पुनः स्मरिष्यन्ते कथं रागद्वेषाणां हानिं वृद्धिं वा जानीयुः ।
उच्यते-आश्रयवृद्ध्याः, पाऽऽदिबलकृतः, तत्र हानिपरिहानलिङ्गं
वृद्ध्यात्तयाऽऽदिबलाह-

हा दुट्टं कयं हा उ-ट्टु कारियं वुमुपणुयं मे सि ।

अतो अतो रुज्जइ, पच्छातावेण ववतो ॥ ३३३ ॥

प्राप्तोपानाऽऽदि कृपा, कार्याया, अनुमोषा च तदुत्तर-
कांसं हा इति विधारे, उट्टु अशोभनं मया कृतम्, हा उट्टु का-
रितम्, हा उट्टु अनुमतत्वं मे ममेत्यर्थं कथनेन पञ्चासापेन पञ्चा-

॥ “जिणावपत्तयं” इति पाठान्तरम् ।

सापञ्चहिना वेगमानः पञ्चासापकरणत एव कल्पमानोऽभ्यन्तर-
श्चित्तमप्येव दृष्टाने ततो ज्ञातये स्वधिरैतत्स्य रागद्वेषहानिरिति
तदुत्तरे प्रायश्चित्तं प्रस्थापयेत् ।

वृद्धिपरिहानलिङ्गमाह-

जिणपण्णत्तं भवे, असद्वैतसं तस्य पच्छिन्नं ।

हरिममिव वेदयेतो, तदा तदा वट्टए उवरि ॥ ३३४ ॥

तस्य प्रायश्चित्तप्रतिपत्तौ तमेः सर्वज्ञैः प्रत्येकं ज्ञाताः प्रज्ञाता भावा
जीवाऽऽदिकास्तान् जिनप्रज्ञातान् भावान् अश्रद्धधानस्य । तथा
प्राणातिपाताऽऽदि कृत्वा आत्मानं तदुत्तरकालं किं भ्यालोचना-
यामपि निःशिला मे हर्षमिव वेदयमानस्य यथा यथा हर्षममनं
तथा तथा प्रायश्चित्तमुपयुक्तिं वदन्ति । किमुक्तं नवति ? स्व-
धिरा अपि जिनप्रज्ञातभावाश्चक्षुर्मानेन तथा तथा हर्षममनेन च
प्रतिस्तेवकस्य रागद्वेषवृद्धिमात्रवृद्धिस्तथाय तदुत्तरकालमुप-
युक्तिं प्रायश्चित्तं प्रवच्छिनति ।

सुधम्-

जे निक्खं चात्तममसियं वा सातिरेगचाउममसियं वा पं-
चममसियं वा सातिरेगपंचममसियं वा एमं परिहारट्टाणाणं
अस्यरं परिहारट्टाणां पंचमं चित्ता आशोपज्जा, अपलि-
उंचिय आशोपमाणस्स चाउममसियं वा सातिरेगचाउ-
ममसियं वा पंचममसियं वा सातिरेगपंचममसियं, पलिउं-
चिय आलोपमाणस्स पंचममसियं वा सातिरेगपंचममसियं
उममसियं वा, तेण परं पलिउंचिय वा अपलिउंचियए वा
तं चैव छम्मासा ॥ ३३५ ॥ (५)

यो अत्रोक्तानुसंगिकं वा सातिरेकचातुर्मासिकं वा पा-
ञ्चमासिकं वा सातिरेकपाञ्चमासिकं वा एतेषां परिहार-
स्थानानामन्यत्र परिहारस्थानमालोच्यते, तस्याप्रतिबु-
द्ध्याऽऽज्ञातव्यः चातुर्मासिकं वा सातिरेकचातुर्मासिकं वा
पाञ्चमासिकं वा सातिरेकपाञ्चमासिकं वा, इत्याह इति शेषः ।
यत्प्रतिस्तेवितं तदप्यदिनि भावः । तयोश्चैव साध्यवसासैस्त-
स्य तस्य प्रतिस्तेवनात्, आलोचनायां वा तत्प्रतिकुञ्जनात् । प्रति-
कुञ्जनाऽऽशोचयतश्चातुर्मासिकप्रतिस्तेवकस्य पाञ्चमासिकं सा-
तिरेकचातुर्मासिकप्रतिस्तेवकस्य सातिरेकपाञ्चमासिकं, मा-
यानपञ्चस्य गुरुमानसार्थाधिकस्य ज्ञानात् । पाञ्चमासिकप्रति-
स्तेवकस्य सातिरेकपाञ्चमासिकप्रतिस्तेवकस्य च चापमासिकं,
यमानादिरस्य जगद्वैदमानसभित्तोयं तयोदानस्यासंभवा-
त् । (नेण परमित्यादि) ततः पाञ्चमासिकाकाशानाग्राह्यसंभवा-
धमासिकं सातिरेकं वा चापमासिकं प्रतिस्तेवितं आशोचनाकाले
प्रतिकुञ्जनेऽप्रतिकुञ्जिते वा न एव स्थिताः वषमासाः प्रदान-
व्याः, परतस्तपोदानस्य निषेचनात् । तदेवं पञ्चमसूत्रमुक्तम् ।

इदानीं पठे सुधमाह-

एवं बहुतो वि वेपयं ।

एवममुना प्रकारेण बहुदाऽपि बहुदाऽशब्देन विशदयामि सूत्रं
वष्टु वक्तव्यम् । तथैवम्-

“जे निक्खं बहुतो चात्तममसियं वा बहुतो सातिरेगचाउ-
ममसियं वा बहुतो पंचममसियं वा बहुतो सातिरेगपंचममसियं वा
पवसि परिहारट्टाणां अस्यरं परिहारट्टाणां पञ्चमे विषया
आशोपज्जा, अपलिउंचिय आशोपमाणस्स चाउममसियं वा
सातिरेगचाउममसियं वा पंचममसियं वा सातिरेगपंचममसियं वा

पश्चिञ्चिप आलोच्यमाणस्य पञ्चमांशस्य वा सात्तिभेगपञ्चमांशस्य
यं ह्रस्वमांसिं वा तेन परं पाश्चिञ्चिप वा अपश्चिञ्चिप वा ते
चैव ह्रस्वमासा इति । ”

अस्याङ्गरामनिका पञ्चसूत्रातुसारतः कर्तव्या, नवरं बहु-
शोऽपि चातुर्मांसिकं प्रतिसेविने यद्येकं चातुर्मांसिकं दत्तं
तन् बहुशोऽपि प्रतिसेवनाया मन्दागुनायकृतत्वात् आलोचना-
बलायामप्येककालं सर्वेषामाशोचितत्वात् । एवं सारतिरेकचा-
तुर्मांसाऽऽद्यावपि भावनीयम् ।

(११) आलोचनायां इत्येकपुरकथानकम् । संप्रति वक्तव्यविशेष-
मभिधीयस्तु राह—

एषो निकायणा मा-वियाण जइ योमणं पुहविपाओ ।

दंतपुरे कामी या, आहरणं तत्थ कापवर्धे ॥ ३३५ ॥

इत इति तृतीयर्थे पञ्चमी । ततोऽयमर्थः एतेरनन्तरा-
दिनैः सर्वैरपि सुवर्मांसिकानां मामानिष्पन्नानां मांसिक-
ह्रस्वमांसिकमांसिकायत्तुवामानिकानां निकाचनाका । नि-
काचना नाम-यत् मांसिकाऽऽहं प्रतिसेविने तन् यावद्वापि
आलोचनाईरूप पुरतो नाशोच्यते तावद्वनिकाचिनमवसेयम् ।
आलोचनं तु निकाचिनं, नत “ आलोचउज्जा ” इत्यादि-
पदैर्निकाचना भाविता द्रष्टव्या । तत्र आलोचनायामाहरणं
ज्ञातं कर्तव्यम् । किं तद्विद्याह— (जइ योसुक्कामियाहं) यथे-
स्याहरणोल्लोचपदशनं ; दन्तपुरे पत्तने शुधवांशोना राज्ञा दन्त-
वक्तव्यामा घोषणामकार्थीन् दत्ता न कनापि कृतव्याः, इव-
चुद्धं वस्तुनः समवेणीया इत्येवंकुर्यामित्यादि । तच्छब्दम्— “ द-
न्तपुरं नगरं, दंतवक्त्रं राज्ञा, तस्मै सत्त्ववर्त्तनी द्या, तस्मै दो-
हलो जाओ—जइ अइ सत्त्वदंतमए पाप्माए कोलज्जामि,
रओ कहिये । रत्ता अमळो आणत्ता—समर्थं मे दंतं उपददे-
ह । तेन तगरे घोलाविये—ज्ञां अओ दंतो किण्ड, न देह वा
घरे भने, तस्स सारीरो देहो । तथ तगरे धणमत्तो सत्त्व-
बाहो, नत्स हो भउजाओ—धणमिरी, पउममिरी य । अओ-
या तमिस्स दुण्ह वि कइहो जाओ । तथ धणमिरीए पउम-
मिरी मणिया—किमेवं गवमुवइस, किं ते सत्त्ववर्त्तनी विव
दंतमयो पाप्माओ कतो । तइ पउममिरीए अममाहो गाह-
तो—जतं मे दंतमयो पाप्माओ न किण्ड, तो अलं मे जीविष्-
णं । न देह धणमिस्स वि उल्लव । तस्स वयमो ददामित्तो
नाम, नत्स कहिये । नेण जणिये—अइ ते इच्छं पुराम, उज्जुविवा
अममाहं तइ सो ददामित्तो वणयरे णाणमाणत्तोणए करे-
ह । तेहि जणिये—किं आगमो, किं वा पइच्छामो । तेण जणिये—
दंत मे देह । तेहि य ते दत्ता खरुपुयमहिं गोविधा, सगइ
अरिये, नगरदारे एवेसिउज्जताण यओ खरुपुयो सि गोणे-
ण गइतो, दंतो पमिओ । चोरो ति रायगुरसोहिं वणपरो ग-
हितो, पुच्छतो—कस्सेने दंतो । सो न साइह, एत्थेनेरे ददामित्तो-
ण जणिये—मम पदे दंतो, पस कम्मकरो, नतो वणयरो मुक्को,
इदमिस्सो गहिने । रत्ता पुच्छिउज्जा—कस्सेने दंतो ? सो जणउ-
मम ति । एत्थेनेरे ददामित्तं गइये सोलण धणमित्तो आगमो, रओ
पुरतो जणइ—ममेने दंतो, मम दंतं सारीरे वा निगइ करेह ।
इदमिस्सो सगइ—अदमं मे ज्ञानमि, मम सनिया, दंतो मम
निगइ करेह । एवं ते अशोकायराहपत्तवाद्या रत्ता मणिया-
ओ । कुम्भे निरपराधा, भूयस्यं कहेह । तेहि सत्त्वं जहाभूय

कहिये । तुहेण रत्ता मुक्का । उम्मुको जहा सो ददामित्तो नि-
रपराधा, अवि य मरणमध्यवगतो, न य परावराहो सिखो,
तदा आलोच्यमाणेण अपरिस्साविता जविषयं । जहा सो
वणमित्तो भूयस्यं कहेह—ममेतोऽवराहो सि । एवं आलोच-
णेण मुक्कुरावाह । अपश्चिञ्चिपमाणेण जइदद्या कहियेवा । ”

निकाचना किञ्च तत्रैव आलोचनाहोऽलोचकाश्चां विना
न ज्ञानीति त्रितयमपि सप्तपञ्चं विवक्षुर्दिग्माह—

आलोचणाभिहो आ-लोचयओ आलोचणाए दोसविही ।

पणगातिरण जा प-सवीम सुत्ते अइ विमेलो ॥ ३३६ ॥

आलोचनाहो यादृक् वक्तव्यः, तथा आलोचकश्च यथावस्थि-
तो यादृशो भवति तादृशोऽभिधानव्ययः, आलोचनाया दोषवि-
षयो विधिः दोषजो वक्तव्यः । तथा (अहं सि) एव स्वे वि-
शयो-युक्तं चातुर्मांसिकस्य पाञ्चमांसिकस्य वा पञ्चकाऽ-
निरको राक्षिन्दिवपञ्चकेनानिरकोऽप्यर्थलता । एवं पञ्चकुल्या-
ऽनिरकस्तावद्वक्तव्यो यावत्पञ्चविंशतिः, पञ्चविंशत्यातिरेक इ-
त्यर्थः । इयमत्र भावना—स्वै चातुर्मांसिकस्य पाञ्चमांसिकस्य
च वा सानिरकेना मां ज्ञानां पञ्चकेन दशकेन पञ्चदश-
केन विंशत्या पञ्चविंशत्या वा द्रष्टव्येति ।

साधनमालोचनाहो यादृक् त्रयवि तादृशमुपदर्शयति—

आलोचणाभिहो खलु, निगत्तावी उ जइ उ ददमित्तो ।

अइहो चैव गुणोहि, इमोहि जतो उ नायवो ॥ ३३७ ॥

आलोचनाहोः खलु निरपराधा—अपलपनीत्येवशोऽपञ्चपापी,
निश्चिनमपराधीन निरपराधा, अवमत्तोऽपराधोति ज्ञावा-
यो तथैव, नुरवकाशः । इदमत्रोऽनन्तरकथानकत्वेन तथैव
द्रष्टव्यः, स चाष्टमिगुणैरेतैः वक्ष्यमाणस्वरूपेयुक्तो ज्ञानव्यः ।
तानैव गुणानाह—

आयारव आहारव ववहारवऽवीलए पकुवी य ।

निजव अवययंन, अपरिस्सानी य सोयवा ॥ ३३८ ॥

आचारो क्लान्तस्वचारऽऽदिकः पञ्चकारः, सोऽस्यास्तीति
आचारवान् । आ सामर्थ्येनाऽऽलोचिनापराधानां धारणमाधारः,
सोऽस्यास्तीत्याचारवान्, आलोचकेनाऽऽलोच्यमानो यः सव्यव-
धारवान् स आधारवानित्यर्थः । व्यवहृत्येनपराधजानां प्रा-
याश्चलप्रदानां येन स व्यवहार आरामोऽऽदिकः पञ्चकारः,
सोऽस्यास्तीति व्यवहारवान्, यः सत्यतागमाऽऽदिव्यवहारं
ज्ञानानि, हावाच सत्यक प्रायाश्चलप्रदानां व्यवहारति, स व्यव-
हारवानिति ज्ञायः । तथाऽप्यमीदृशान् लज्जां मोचयनीम्यप-
मोडकः, आलोचकं लज्जयाऽतोऽचारान् आरामोपायनं यो विवि-
धमभुराऽऽदिवचनप्रयोगैरुपेक्षा कथञ्चनावि बकि वधा स ल-
ज्जामपहाय सत्यमालोचयति सोऽप्यमीक इत्यर्थः । (प-
कुवी य स्मि) ‘ कुर्वे ’ इत्यागमप्रसिद्धो धातुरस्ति, यस्य यिकु-
र्वेति प्रयोगः । प्रकुर्वतांवेवं शीलः प्रकुर्वी । किमुकं भव-
ति—आलोचकेनालोचनेत्त्वपराधेषु वा सत्यक प्रायाश्चलप्रदा-
नत आलोचकस्य विद्युत्सिद्धिमुपजनयति स प्रकुर्वीति । (निजव
स्मि) निश्चिनं यापयति प्रायाश्चावशिष्टेषु वाप्यमालोचकं करो-
ति निर्वोदयनीति यावद्विनि निर्वापः, अन्वप्ययः । अप-
राधकारी यद्योक्तं प्रायाश्चलं कर्तुमसमर्थो यथा निर्देहति त-
था तनुचिनप्रायाश्चलप्रदानतः प्रायाश्चलं कारयति स
निर्वापक इति भावः । तथा इह लोकेऽप्याश्चलं दशयति इ-

स्वयेन्गीहोऽप्रायदर्शी । किमुक्तं जवति १-यः सप्रयागोचयति, कुञ्जं वा आलोचयति, दत्तं वा प्रायश्चित्तं सप्रयग्नं करोति, तस्य, यदि स्वसप्रयागोचयिष्यति प्रतिकुञ्जं वा करिष्यति, दत्तं वा प्रायश्चित्तं न सप्रयग्नं प्रायश्चित्तं, तत्स्वस्वज्ञायां मानिकाऽऽदिको द्योको ज्ञापयतीत्येवमिहलाकापायाऽन्त्याः । संसारे जन्ममणाऽऽदिकं स्वया प्रजूनमनुमतिवत्, दुर्लभमोचिना च तथैव मांश्चयतीत्येव परशोकापायाश्च दर्शयति, सोऽप्रायदर्शीति भावः । तथा न परिश्रवतीत्येवशीलोऽपरिधावी, आशोचिन्तं गोप्यमगोप्यं वा योऽप्यस्मै न कथयति सोऽप्रायश्चित्तं ज्ञावः ।

साधनमालोचकमभिधिसुराह-

आशोच्यते एषो, दमर्दिं गुणैर्दु त्वां इदं उच्यते ।

जडकुसविगुणानो-दंसणचरोटिं संपन्नो ॥ ३३९ ॥

स्वने दंतं अमाई, अप्रवृत्तायी य होति बोधवो ।

आलोचणां दोने, एषो वृद्धं समामेणं ॥ ३४० ॥

इत ऊर्ध्वमालोचकमालोचको वक्तव्यः, स च दशमिधु-
रूपेण यत्तु युक्त एव भवति । तुरेयकारायां भिन्नकर्मभा-
वप्र संभवये । तामेव गुणानुपदसंयति- (आह इत्यादि)
जानिस्वपन्नः, कुलसंपन्नः, मातृपुत्रो जानिः, पित्रुक्तः कु-
लमः । वित्तसंपन्नः, ज्ञानसंपन्नः, दर्शनसंपन्नः, चरणसं-
पन्नः । कौत्सः, दान्तः, अमायी, अप्रवृत्तायी च बोध-
व्यः । अथ कस्मादालोचकस्यैतावान् गुणममूर्तोऽविश्वये १ ।
उच्यते-जानिस्वपन्नः प्रायोऽङ्गाय न करोति, अथ कथमपि-
कुनं तर्हि सप्रयागोचयति । कुलसंपन्नः प्रतिपन्नमायश्चित्त-
निर्वाहं कृत्वा ज्ञायते । वित्तसंपन्नः निवृत्तप्राधान्याऽऽदिकं वित्तं
सर्वं करोति सप्रयागोचयति । ज्ञानसंपन्नः भूतानुसारेण स-
प्रयागोचयति, अमुकभूतेन मे तद्वत् प्रायश्चित्तमत्तः शुकोऽ-
हर्मानि च जामेने । दर्शनसंपन्नः प्रायश्चित्तात् शुद्धिं अश्नुते ।
चरणसंपन्नः पुनरनिवारं प्रायं न करोति, अमालोचिन्तं चारि-
त्रं मे न शुद्धयति सप्रयागोचयति । कौत्सो नाम कृमायु-
क्तः, स कर्मिश्चिप्रयोजने गुणैर्दिभिः करपरुषमपि भगिनः
सम्बन्धं प्रतिपद्यते, वदति च प्रायश्चित्तमगोपितं तत्सप्रयव-
दानीं प्रायश्चित्तपत्रः । दान्तो नाम इन्द्रियजयसंपन्नः स प्रायश्चित्तपत्रः सम्ब-
न्धं करोति । माया अस्यास्तीति मायी, न मायी अमायी, सो-
ऽप्रतिकुञ्जितमालोचयति । अप्रवृत्तायी नाम यः पञ्चाव-
रतितापं न करोति-हा डुपु कृतं मया यत् आलोचिन्तमि-
दानीं प्रायश्चित्तपत्रः । कथं कार्यमागोति १, किमर्थं मयत्त-
कृतपुण्याऽहं यत्प्रायश्चित्तं प्रतिपन्नयामि । अत ऊर्ध्वमालो-
चनाया होषान् समासेन सकृदेण बध्यं ।

प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति-

आर्कपट्टं अणुमा-माष्ट्रं जं दिष्टं बापरं सुहृदं ।

उभं सहाउक्षगं, बहुजण अवचत् तत्संवी ॥ ३४१ ॥

आवर्जितः सन् आचार्यः स्तोत्रं मे प्रायश्चित्तं दास्यतीति वृ-
द्धः यथावृत्तकरणाऽऽदिमिरालोचनऽऽवर्जितमकम्प्य आराधय-
न् आलोचनार्थेव आलोचनादोषः १ । तथा अणुमाप्य अणुमानं
कृत्वा लघुतरापरार्थनिवेदनात् सुदुर्गमप्रदायकत्वाऽऽदिकस्व-
कृपमाचार्यत्वाऽऽकम्प्यत्वात् पदालोचनार्थोऽप्यालोचनादोषः ३ ।

तथा यत्तु दृष्टमपराधजातं कियमाणमाचार्योऽऽदिना तदेवाऽऽलो-
चयति नापरिमितं तुनीय आलोचनादोषः ३ । (बायर् (स))
बादरं दोषजातमालोचयति, न सूक्ष्मं, तत्रावृत्तपराधद्वेष-
च-तुर्थमालोचनादोषः ४ । (सुहृदं) (स) सूक्ष्मं वा दोषजन-
मालोचयति, न बादरम् । यः किल सूक्ष्ममालोचयति स
कथं बादरं नाऽऽलोचयिष्यतीत्येवंप्रपञ्चसंपादनाद्येमादोषस्य-
ति । एष पञ्चम आलोचनादोषः ५ । तथा (अणुमिति) प्रवृत्त-
मालोचयति । किमुक्तं भवति १-लज्जालुनामुपद्वयं प्रपञ्चम-
दशस्थेन तथाऽऽलोचयति यथा कवलमांसं वृणोति, न गु-
रित्येष पृष्ठ आलोचनादोषः ६ । (सदाउल (स)) शम्भुकुलं
वृद्धकृच्छ्रं यथा भवत्येवमालोचयति । इदमुक्तं जवति-मह-
ता शब्धेन तथा आलोचयति यथा अन्धेऽप्यगोतीथोऽऽऽ-
यः गृध्रवतीत्येव सप्तम आलोचनादोषः ७ । तथा (बहुजण
(स)) तथा बहुजनमध्ये यदालोचनं तद्बहुजनम् । अथवा-
वदता जना आलोचनागुरोरा यत्र तत् बहुजनमालोचनम् ।
किमुक्तं जवति-एकस्य पुरज आलोच्य तदेवापरपराधजातमभ्य-
स्याभ्यस्य पुरज आलोचयति, यथाष्टम आलोचनादोषः ८ ।
(अवचत् (स)) अवचत् (गोतीथे) तस्याभ्यस्य गुरोः पुरो
यदपराधाऽऽलोचनं तद्व्यक्तम् । एष नवम आलोचनादोषः ९ ।
(तस्मैनीति) (शोधो यमपराधमालोचयिष्यति तमेव सेवते
यो गुरुरसौ तस्मैनीति, तस्य समीपे यदपराधाऽऽलोचनमेव म-
मातिचारिणं तुल्यस्ततो न किमपि मे प्रायश्चित्तं दास्यस्व-
स्यं वा दास्यति, न च मां खरएट्टिष्यति-यथा यिरुषं
कृतं त्वयि तुल्यं यदालोचनं तत्संवी । एष दशम आ-
लोचनादोषः १० । तदेवमालोचनाविधिदोषा उक्ताः ।

संप्रति यथाभूतेषु छत्राऽऽदिगालोचनं तथाभूतछत्राऽऽदि-
प्रतिपादनाद्येमादोषा-

आशोयणाविहाणं, तं चियं जं दव्यं खित्तं काक्षे य ।

जावे सुद्धमसुद्धं, ससण्णं सातिरेमाहं ॥ ३४२ ॥

आलोचनाविधानं तदेवात्राऽपि सविस्तरमभिधातव्यम् । यत्तुक्तं
प्रथमसूत्रे-“द्वंवाहिं चउरिन्नाह” इत्यादिना ग्रन्थेन । ततः प्रा-
गुक्तदोषवर्जिता आलोचना प्रशस्ये छत्रं केन काक्षे जावे
च प्रागुक्तस्वरूपे दान्त्या, नाप्रशस्ये इह प्रतिसेविनं द्वि-
जां जयति-सुद्धम्, असुद्धं च । तत्र यत्तु सुद्धं जावेन प्राप्ते-
स्वितं यतनया च तत् सुद्धं, तत्तु सुद्धादेवं न प्रायश्चित्त-
विषयः । यत्तु सुद्धं जावेन प्रतिसेविनमयतनया च तत् सुद्धं,
तत्तु प्रायोश्चित्तविषयोऽसुद्धात्तु, तस्मिन्वाद्युक्ते प्राय-
श्चित्तानि केवलानि मांसकाऽऽदीनि सातिरेकाणि च । तत्र सा-
तिरेकाणि (समण्डे होति) सस्मिन्नेह हस्ते मात्रके वा सति
तेन भिक्षाग्रहणं, उल्लङ्घनमन्त-तेन वाजकायसंघटनाऽऽ-
दिनाऽऽपि सातिरेकाणि कृष्यन्ति ।

तत्र सातिरेकनामं भावयति-

पण्णेषुऽहं मायो, दस पक्खेवं च वीमं निषेणं ।

संजोगा कायव्वा, पुरुल्लहपामिदं य अणोगा ॥ ३४३ ॥

इह मूलं आरभ्याऽमूनि सवाण्यणालोचनासुत्राणि किल
सर्वसंख्या दश भवन्ति । तथाऽऽद्यानि चत्वारि सुत्राणि
साक्षात्सुत्रं एव परिपूर्णमुक्तानि, शेषाणि तु पद सुत्राण्या-
न्यां शब्दां सुत्राभ्यामर्थैः सूचितानि । तानि चामूनि-स-

तिरेकसूत्रम् १ । बहुसातिरेकसूत्रम् २ । सातिरेकसंयोगसूत्रम् ३ । बहुसातिरेकसंयोगसूत्रम् ४ । नवमे सकलस्य सातिरेकस्य च संयोगसूत्रम् ५ । दशमे बहुशःशब्दविशिष्टस्य संयोगसूत्रम् ६ । तत्र पञ्चमे सातिरेकसूत्रे पञ्चसूत्राऽऽमकम् । तन्मेषमुच्चारणसूत्रम् ७ । " जे भिक्खु सातिरेकमासियं परिहारहाणं पडिसेविता आलोपउज्जा, पडिउंअय आलोपमाणस्स सातिरेकमासियं ।" इत्थं पञ्चमसूत्रे प्रथमसूत्रम् । अत्र मासिकस्य सातिरेककर्ता पूर्वोक्तेन श्याक्यानयति-पञ्चकेन रात्रिन्ध्वपञ्चकेन मासोऽधिकः । (इत्थं लि) दशमपरिहारः पञ्चकेन (वासंति) विशया रात्रिन्ध्वेतिनेन भिज्जमासेन, पञ्चविंशत्या द्वितिरिष्यः । तत्र पञ्चकातिरेको मासो-यथा केनाऽपि श्याक्यानयतिपडिसे विज्ञाप्येन इत्थेन मात्रकेण वा शूदीतः तत्र मासः श्याक्यानयतिपडिसेपणान् रात्रिन्ध्वपञ्चकं, सन्निधेन इत्थेन मात्रकेण जज्ञाप्रहणान् रात्रिन्ध्वपञ्चकेनाऽधिकं मासो, यथा केनापि श्याक्यानयतिपडिसे परीसकायात्तन्त्रे-निक्षिप्तप्रहणान् । द्वितीयं रात्रिन्ध्वपञ्चकं सन्निधेन इत्थेन मात्रकेण वा भिज्ञाप्रहणान् । एवं पञ्चाऽऽयानिरेकेऽपि ज्ञायमा कार्यो एवं द्वितीयतृतीयमुत्पादयिष्यते मासिकाऽऽदीनां सातिरेकता पञ्चाऽऽदिमासवर्गयोः । सूत्रपठनियमः- " जे भिक्खु सातिरेकं दोमासियं परिहारहाणं परिसेविता आलोपउज्जा, अपडिउंअय आलोपमाणस्स सातिरेकं मासियं, पडिउंअय आलोपमाणस्स सातिरेकं तेमासियं । जे भिक्खु सातिरेकं तेमासियं परिहारहाणमियायि ।" एषमपि बहुशःशब्दविशिष्टं सातिरेकसूत्रं पञ्चसूत्राऽऽमकम् । तन्मेषमुच्चारणसूत्रम्- " जे भिक्खु बहुसो सातिरेकमासियं परिहारहाणं परिसेविता आलोपउज्जा, अपडिउंअय आलोपमाणस्स सातिरेकमासियं, पडिउंअय आलोपमाणस्स सातिरेकमासियं, पडिउंअय आलोपमाणस्स सातिरेकमासियं ।" इत्यादि । सप्तमे सातिरेकसंयोगसूत्रम् । अष्टमे बहुशः सातिरेकसंयोगसूत्रम् । तत्र सातिरेकाणां मासिकऽऽदीनां संयोगः सातिरेकसंयोगः, यथाऽमकः सूत्रं सातिरेकसंयोगां मुखे, तदेव बहुशःशब्दविशिष्टं बहुशः सातिरेकम् । तत्र सातिरेकाणां पञ्च पदानि । तद्यथा-सातिरेकं मासिकम् । सातिरेकं त्रेमासिकम् । सातिरेकं त्रैमासिकम् । सातिरेकं चातुर्मासिकम् । सातिरेकं पाञ्चमासिकम् । पञ्चानां च पदानां द्विकसंयोगो भङ्गा दश, त्रिकसंयोगोऽपि दश, चतुर्कसंयोगो पञ्च, पञ्चकसंयोगो दशः । एते च तृतीयचतुर्थपञ्चकस्यापि भावनीयाः सर्वसंख्या भङ्गाः पङ्क्तिर्याः । एवमेव पङ्क्तिर्याजङ्गाः सातिरेकसंयोगसूत्रेऽपि ज्ञायनीयाः । उच्यते मीलने षष्ठे ह्यपञ्चाशत् । पञ्च सूत्राणि पञ्चमे सातिरेकसूत्रे, पञ्च सूत्राणि षष्ठे बहुशः सातिरेकसूत्रे, नात्यप्यत्र मीलितानि जातानि सर्वसंख्या ह्यपष्टिसूत्राणि ६२ । एतानि च उद्धातानुद्धातविशेषरहितानि । तत्र एतावन्त्येवोद्धातविशेषपरिकल्पितमप्यानि सूत्राणि द्वयस्यानि ६२ । एतावन्त्येव आनुद्धातविशेषपरिकल्पितमपि ६२ । एवमेतात्सलका ह्यपष्टयः सूत्राणां सर्वसंख्या षड्विंसी सूत्रानाम् १८६ । अत ऊर्ध्वं सूत्रातिमिश्रकाभिधानतः संयोगसूत्राणि अ-

न्ति । तान् सूत्राणां परिमिश्रमुच्यते माह- (संज्ञायाः कायथा इत्यादि) मुखस्य च लघुस्य च मुखस्यः, च ते मिश्राश्च मुखस्युपनिभा, तैरेकैः संयोगा भवन्ति कथंयथा । ते चैवमुच्चारणस्याः- " जे भिक्खु सातिरेकसंयोगमासियं वा परिहारहाणं पडिसेविता आलोपउज्जा, अपडिउंअय आलोपमाणस्स सातिरेकसंयोगमासियं वा, पडिउंअय आलोपमाणस्स सातिरेकसंयोगमासियं वा, सातिरेकसंयोगमासियं वा, जे भिक्खु सातिरेकसंयोगमासियं वा सातिरेकसंयोगमासियं वा परिहारहाणं पडिसेविता ।" इत्येवमुच्यति तत्र प्रथमसूत्राः अनुद्धातानुद्धातमासिकाऽऽदीनापि वक्तव्यानि । एवमेते जङ्गाः पञ्च । एते अनुद्धातमासिके अनुद्धातमासिके त्रेमासिकाऽऽदीनां संयोगेन लभ्याः । एवमुद्धाताने त्रेमासिकेऽपि पञ्च, पाञ्चमासिकेऽपि पञ्च, चतुर्मासिकसंयोगेन सर्वसंख्या भङ्गाः पञ्चविंशतिः । तथा उद्धातसातिरेकमासिके । एवमुद्धातसातिरेकमासिके त्रेमासिकाऽऽदीनां संयोगेन जङ्गा दश । एवमुद्धाताने सातिरेके त्रेमासिके त्रैमासिके चातुर्मासिके पाञ्चमासिके च प्रत्येकं दश दशति सर्वसंख्या उद्धातानेकसंयोगे, अनुद्धाताने द्विकसंयोगे जङ्गाः पञ्चाशत् । एव तृतीयसूत्रानुरतेः भङ्गास्तथावद् वाक्याः यावन्त्येकस्य भङ्गातां नवनात्येकपष्टयधिकानि ६६२ भवन्ति । एतावन् एव च ६६२ भङ्गाः अष्टमेऽपि बहुशः सातिरेकसंयोगसूत्रे भवन्ति । पदार्थान् शते सूत्राणां प्राक्तनमिति सर्वसंख्या पञ्चमपष्टयेषु सूत्राणामेकविंशतिनात्येकसंख्या भवति २१६ एतानि च मूलसूत्राणां प्राधिमपानेन चतुर्गुणाप्राधिमपानेन च प्रत्येकं वक्तव्यामिष्ये रात्रिहाणं गुणयते, जातानि ह्यत्रावतिरात्रानि पौरोडाशानि ५२१६ । एतानि च दृष्टान्तः कथने वाऽप्यन्य-नया जवन्तीरात्रां गुणयते, जातानि अष्टौ सप्तत्रिंशत्वातिरात्रानि ह्यत्रावतिरात्रानि ३३६२४ । एतावन्त्येव वाऽऽदिमेषु सूत्राणि ह्यत्रावतिरात्रानि ३३६२४ । एतावन्त्येव वाऽऽदिमेषु सूत्राणां जवन्तीरात्राण्यपि सूत्रेषु सर्वसंख्या सूत्राणां पौरोडाशमहापष्टौ शतानि चतुःपष्टयिकानि भवन्ति १६८६४ । नवमे सूत्रं सकलस्य सातिरेकस्य च संयोगऽऽमकं, तत्र सकलसंयोगा मासिके त्रेमासिकाऽऽदीनां संयोगाः सातिरेकसंयोगाः षष्ठसूत्रे पञ्चकदशकाऽऽदि संयोगाः । तत्र प्रथमोऽपि लघुमुकुरहितपञ्चकाऽऽदिमुकुरा केवलाप्यपष्टयमे- " जे भिक्खु पणमासियं मासियं परिहारहाणं परिसेविता आलोपउज्जा ।" इत्यादि । " जे भिक्खु इत्थसातिरेकं मासियं परिहारहाणं परिसेविता आलोपउज्जा ।" इत्यादि । एव पञ्चदशकेन विशया सातिरेकसूत्राणि मासिकान्यथापि वक्तव्यानि । एवमेव प्रत्येकं त्रेमासिकमासिक-चातुर्मासिकपाञ्चमासिकविषयाण्यपि पञ्च पञ्च सातिरेकसूत्राणि वक्तव्यानि, सर्वसंख्या पञ्चविंशतिसूत्राणि । एवं षष्ठसूत्रे पञ्चकाऽऽदीनां विषयाण्यपि पञ्चविंशतिसूत्राणि वाच्यानि । एवमेव पञ्चविंशतिसूत्राणि मुखपञ्चकाऽऽदीनि विषयाण्यपि । सर्वे मीलने पञ्चमसूत्राणि । एतानि मुखसूत्रविशेषरहितमासिकाऽऽदि विषयाणि, तदन्तरमेतावन्त्येव लघुमासिकाऽऽदि विषयाण्यपि वक्तव्यानि । ततः पुनरप्येतावन्ति मुखमासिकाऽऽदि विषयाणि, सर्वसंख्या एककसंयोगे सूत्राणां जे शते पञ्चविंशत्यधिकं ३३२४ । तदन्तरम्- " जे भिक्खु पणमासियं मासियं वा पणमासियं मासियं वा परिहारहाणं परिसेविता आलोपउज्जा ।" इत्यादि । तथा- " जे भिक्खु पणमासियं मासियं वा परिहारहाणं परिसेविता आलोपउज्जा ।" इत्यादि ।

सिंघे दसगतिरेगमांसिंय वा परिहारट्टाणं पडसिंघिता भ्रा-
ह्मोपजा ॥" इत्यादि । एवं मांसिकं पक्वञ्च वा । हेमांसिने प-
क्वचदशकपक्वचशुक्रविशतिपक्वचशिततिः सह पक्व स्वा-
नि वक्तव्यम् । एवं त्रेमांसिकं वा । चातुर्मांसिकं पक्वमांसिकं वा
प्रत्येकं पक्व पक्वेति हेमांसिकेन पक्वञ्चेन विशतिस्त्राणि
संख्याति । एवं दशकेन पक्वचशुकेन विशत्या वा विशतिः-
विशतिस्त्राणि लक्ष्यन्ते, इति पक्वचशितं वाऽनुच्यते । तदन्वयेन
हेमांसिकं पक्वचमुद्रका त्रेमांसिकं पक्वचदशकपक्वचशु-
क्रविशतिभिज्जमांसिः सह पक्व स्वाणि । एवं चातुर्मांसिकं पक्व
पक्वमांसिकं दश चेति पक्वचदश स्वाणि वक्तव्यानि । एवं
दशकं पक्वचदशकं विशतिं पक्वचशितं वाऽनुच्यते पक्वचश-
स्त्राणि लक्ष्यन्ते; इति सर्वमूलने पक्वचसतिस्त्राणि । तथा
त्रेमांसिकं पक्वकाऽऽदिनिः सह पक्व स्वाणि, पक्व पाच्यमा-
सिपक्वकाऽऽदिनिः सहैति दश स्वाणि । एवं दशकाऽऽदीन
पक्वचत्वा प्रत्येकं प्रत्येकं दश दश लक्ष्यन्ते, इति पक्वाश-
स्त्राणि । तत्पुनरेव चातुर्मांसिकं पक्वचमुद्रका तानि
यस्मात्सकपक्वकाऽऽदिनिः सह पक्व स्वाणि वाच्यनि । एवं
दशकऽऽदीन्पक्वचत्वा प्रत्येकं पक्व पक्वेति स्वाणि । सर्वसं-
ख्ययाऽऽनुनीयानि शतानि स्वाणां भवन्ति । एतावन्ति अष्ट-
पक्वकाऽऽदिनिरेगताभ्यस्ये गुरुपक्वकाऽऽदिनिरेपतिं सर्वसं-
ख्यया पक्वादादधिकानि ससत्ताणि स्वाणाम् । एतानि च मा-
सिकहेमांसिककाऽऽदीनां गुरुलघुविशेषाग्राह्येन लब्धानि । ततो
मांसिककाऽऽदीनां लघुविशेषविश्वक्यायामप्येतावन्ति स्वाणि ल-
क्ष्यन्ते । एतावन्त्येव च गुरुविशेषविश्वक्यायामपि । सर्वमूलने
द्विविशशानानि पक्वादादधिकानि ३२५० । तदन्वयेन
“ ओ भिक्षू पण्णातिरेगमांसिंय वा पण्णाद्वेगमांसिंय वा
एयमि पि परिहारट्टाणानं अण्वयं परिहारट्टाणं सेवित्वा ॥”
इत्यादिनि विशिष्टागवेषयानि । “ ओ भिक्षू पण्णातिरे-
गमांसिंय वा पण्णातिरेगमांसिंय वा पण्णातिरेगमांसिं-
सिंय वा पण्णातिरेगमांसिंय वा पण्णातिरेगमांसिंय वा पण्णातिरे-
गमांसिंय ॥” इत्यादिनि चतुःसंयोगविषयाणि । “ ओ भिक्षू
पण्णाद्वेगमांसिंय वा पण्णातिरेगमांसिंय वा पण्णातिरे-
गमांसिंय वा पण्णातिरेगमांसिंय वा पण्णातिरेगमांसिंय वा पण्णातिरे-
गमांसिंय वा पण्णातिरेगमांसिंय वा पण्णातिरेगमांसिंय वा पण्णातिरे-
गमांसिंय ॥” इत्यादीनि च गुकलघुपण्यगवेषयानि यदुनि स्वाणि वक्त-
व्यानि । एतानि च मुखलघुपण्यगवेषयानि यदुनि स्वाणि वक्त-
व्यानि । संप्रति लघुगुरुतत्परस्परसंयोगविषयाण्युच्यन्त्येन-
“ ओ भिक्षू लघुगुरुपण्णागुरुगुण्णातिरेगमांसिंय वा परि-
हारट्टाणं पडसिंघिता भ्राह्मोपजा ॥” इत्यादि । “ ओ भिक्षू
लघुगुरुपण्णागुरुगुण्णातिरेगमांसिंय वा परिहारट्टाणं ॥” इत्यादि ।
“ ओ भिक्षू लघुगुरुपण्णागुरुदसगतिरेगमांसिंय वा परिहारट्टा-
णं ॥” इत्यादि । पक्वमांसिकं लघुमांसिकं वाऽनुमुता तावद्व-
क्त्ये यावद् गुरुनिजमांसः । एवं मांसमुद्रका पक्वकाऽऽ-
दीनां सर्वे द्विकसंयोगाः, तदनन्तरं सर्वे चतुःकसंयोगा वाच-
्यन्ते तत्तत्संयोगा वक्तव्याः । तरेमेकादशकसंयोगो वाच-
्यः । ततो मांसलघुमुद्रका पक्वचदशकविशतिपक्ववि-
शतिनां गुरुलघुसर्वविशिकां द्विकाऽऽदिसंयोगा द्वाकसंयोगा-
गवर्षयानि सर्वे कस्यथा; ततो प्रत्येकं मांसगुरुमुद्रका
वक्तव्याः एवं हेमांसिककाऽऽदिनिरेगपि प्रत्येकं संयोगात्त-
स्यकाऽऽदीनां सर्वे संयोगाः कस्यथा । पक्वमेकसंयोगाऽऽ-

त्मकं सूत्रम्; एवं दशमसूत्रमपि बहुशः सकलबहुशः सातिरेक-
संयोगरूपं वक्तव्यम् ।

तत्र येषु स्थानेषु पञ्चकं भवति तानि स्थानान्युपदर्शयति-
सगणित्वा वीयघट्टे, काण्ठं मीसपसु परित्रिण ।

इत्तर मुहूर्त सरस्वते, पाण्ड्या एमाद्या हन्ति ॥ ३४४ ॥

सस्तिग्धे प्रोजनमात्रके सातिरेकिक्काग्रहेणन, तथा बीजघट्टे बीजकायसम्पत्तं कुर्वन्त्याः सकाशात् भिक्षाऽभ्यन्ते, तथा कायेषु परीक्षेषु मांसेषु, मिश्रेषु वा सन्धिसाधनकपेषु परीक्षकायेषु परीक्ष्यापिते परस्परव्याजिते, इतरहिंसाप्रतिनन्तरव्यापिते गृहमात्रे, तथा (सुहृत्तमि) शुभमप्राप्तिकाग्रहेण, (सर्वकाले) मरन-स्केन हस्तेन मरणकाले वा भिक्षाग्रहेण, सर्वत्र पञ्चकं भवतीति वाग्यशेषः । किमेतन्मन्त्रव्यापितेषु पञ्चकं भवति किं वाऽभ्यन्तरीणि चैतानि सच्यन्ते श्रम्येयवति । तथा वाऽऽह- (पणमा यमाइवा-तरीणि) पञ्चकान्येवमार्द्यानि एवमार्थमप्राप्तहेतुकाणि भवन्ति । एवमादिश्रम्येयव्यापरायेषु पञ्चकं छह्यवन्ति भावार्थः ।

साप्रतमाज्ञोचनाऽर्हस्य यथा पञ्चकाऽऽदि परिक्तात, यथा च
प्रायश्चित्तदानविधिस्तथा प्रातःपादयति-

समणिश्चमादि अहियं, पांगेक्खी सोच्च देनि अहियं तु ।
होणाहिय तुल्लं वा, नाडं भावं तु पच्चक्खी ॥ ३४५ ॥

[illegible]

साम्प्रतमस्मिन्नर्थतो नवमे सुत्रतः पञ्चमे सूत्रे संयोगविधि-
प्रदर्शनार्थमाह-

एतत्पदिमेवगतां, एकगद्गतिगचनकपणगेहि ।

छकगमत्तगश्रद्धा-नवदसगेहिं अणेगाओं ॥ ३४६ ॥

इहाथानो नवमे सुवतः पञ्चमे सुत्रे वाक्काहशकसंयोगस्यान्तिमा-
नि चत्वारि पदान्यापानानि । तत्र पूर्वैश्चक्षुशयोगो इतिनाम । ये
वाच्यम्-मासिकसिम् १ । सान्तिरैकमासिकम् २ । द्वैमासिकम् ३ ।
सान्तिरैकमासिकम् ४ । त्रैमासिकम् ५ । सान्तिरैकमासिक-
म् ६ । चातुर्मासिकम् ७ । सान्तिरैकचातुर्मासिकम् ८ । पा-
ञ्चमासिकम् ९ । सान्तिरैकपाञ्चमासिकम् १० । तेन च दश-
कसंयोगेन शेषा अयेककाऽऽष्टयः संख्याः । स्मृतिनासा-
नन्तरेण दशकसंयोगविकटपस्यास्त्वैवाह । तथा चान् पूर्वमुर्यो
बहूः इहानामुपपन्नस्थानि, च प्राचक्ष्मन्वानि । तत्र आह-
द्व्यप्रचिह्नितेऽथानो नवमे सुवतः पञ्चमे सुत्रे, प्रागेवैकैक-
संयोगस्यतुक्कपयः । वत्सतकाऽष्टमवचक्षुशैकैकैकः प्र-
तिक्षेपना उपपन्नः । किमुक्तमर्थनि-दशानां पदानामधिक-
काऽऽसिख्ययोग्यो वाच्यनो नृणांका जवानां तादर्थ्यः प्रतिक्षे-
पना अथैन स्त्रेण सुविता इहस्थः ।

तत्रैकाऽऽदिस्त्रयोणेष्टु भङ्गसंख्याऽऽनयनाय करणमाह—
करण एव य इगमा, एकोऽङ्गना दस उवेज्ज ।

देहा पुण विवरीयं, काठ रुवं णुणववं ॥३४॥

अत्र तेष्वेकाऽऽदिस्त्रयोणेष्टु भङ्गसंख्याऽऽनयनाय करणमित्यम्—
एकाऽऽदिनिकोत्तरान् एकोत्तरदशक्या प्रवर्द्धमानान् दशकपर्यन्ता-
मङ्गान् स्थापयित्वेत्यर्थः । अथस्त्रयान् पुनरिषीरान् रात्रि कृ-
त्वा किमुक्तं भवति?—य एककाऽऽद्य एकोत्तरदशकपर्यन्ता अ-
ङ्ककाः पृथानुपूर्व्या उपरि स्थापितान्भवयामधस्तात् पश्चानुप-
र्या एककाऽऽद्य एकोत्तरदशकपर्यन्ता अङ्ककाः स्थापनीयाः ।

स्थापना—

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

अत्र परितना अहं पुण वारान्, अथस्त्रया भागहारः । तत्रैक-
कसंयोगसंख्यामिच्छन् अष्टवर्कं नवकं कृतं स्थापयेत् । स्था-
पयित्वाऽभितान् दशानेन गुणकारेण गुणयितव्यम् । तेन तस्य
गुणने जाता दशैव, एकस्या गुणने तदेव भवति । न चचनात् ।

दशैर्दं गुणज रूपं, एकैणऽद्वियमि भागे तं ज्ञत् ।

तं परिगन्तव्यं, पुण त्रि नैर्दं गुणयव्वं ॥ ३४ ॥

दशजिंशुपयिष्या कथमेकैनाधस्तनेन भागहारो ज्ञातो हर-
खीयः, ज्ञागे च हने ऽष्टव्यं तत्परितराशिकथने, लब्धाश्चात्र
दश, "एकेन भागहारिण्य एवेवोपरि तदेव लभ्यते ।" इति व-
चनात् । लब्धा एकसंयोगे भङ्गा दश, त एकां स्थापनीयां,
तान् प्रतिराश्य एकान्ते स्थापयित्वा द्विकसंयोगे भङ्गसंख्या-
मिच्छन्ना तन् मातराशिकृतं दशकलक्षणमङ्गस्थानं पुनरपि
नवामंगुणयितव्यम्, ज्ञाना नवतिः ।

दोर्दं हरिकण जायं, परिगनेज्ज तं पि जं ज्ञत् ।

एण कमेणं तू, कायव्वं आणुव्वीए ॥ ३४ ॥

तस्या नवनेष्टयस्तनेन द्विकेन ज्ञागे ऽहं यत्, भागे हने लब्धाः
एवञ्चत्तारिण्यन्, भागेन द्विकसंयोगे एवञ्चत्तारिण्यद् भङ्गाः ।
तत्रैवं सूत्रन उकारधीयाः— "जे निक्खु मासियं च सातिरेग-
मासियं च १ । जे निक्खु मासियं च द्वामासियं च २ । जे भि-
क्खु मासियं च सातारंगदामासियं च ३ । जे भिक्खु मासियं च
तेमासियं च ४ । जे भिक्खु मासियं च सातिरेगन्मासियं च ५ ।"
इत्यादि । ततो एवञ्चत्तारिण्यद् भङ्गसंख्यां तत्रिकसंयोगे
अङ्कसंख्यामिच्छन्ना प्रतिराशिकसंख्यां, प्रतिराश्यापरितनवाद्य-
केन गुणयेत् । एतेनानन्तरादितेन क्रमेण संपिण्डयन्तुऽस्थाने-
स्थानुपूर्व्या सर्वे कर्तव्यम् ।

कैरित्याह—

अवरिमगुणकोरिं, वेड्डिअं हि च जामहारिं ।

जा आर्यं तु ठाणं, गुणितं इमं हाति मेज्जा ॥३५॥

अपरितनैगुणकरित्तस्य तस्य प्रतिराशिकृतस्य क्रमेण गुण-
नं नवैवम्, गुणनं च कृतेऽवस्तुनैर्भागेदरिभागे हनेव,
भागे च हृत एवञ्चत्तारिण्यद् भङ्गसंख्यां तत्रिकसंयोगे अङ्क-
संख्यामिच्छन्ना प्रतिराशिकसंख्यां, प्रतिराश्यापरितनवाद्य-
कारेण गुणयेत्, उपलक्षणमेतन्—अथस्तनेर्ज्ञागहारिभागे हने
इमे वधस्त्रयान् संख्याकाः क्रमेण संयोगे एककाद्विकाऽऽदिस्त्रयो-
नमङ्गान् ज्ञयन्ति ।

तानेवा—३५—

दस चेव य पणयासा, त्रीसासस्यं च दोन दसअदिषा ।

दोसि सया वावसा, दसुगमा दोसि उमया ॥३६॥

त्रीमालस्यं पणया—दोसं दस चेव हाति एकां य ।

तेवीन च वटस्सं, अज्जुव अण ॥३७॥

एककसंयोगे वटा भङ्गाः, द्विकसंयोगे एवञ्चत्तारिण्यद् भङ्गाः,
एते प्रागेव भागिताः । त्रिकसंयोगे (त्रीसासस्यं चेति) वि-
श्वस्युत्तरं शतम् । तत्रैवम्—एवञ्चत्तारिण्यद् भङ्गकेन गुणिता
ज्ञानानि त्रीणि शतानि पञ्चदशिकाणि ३६० । तेषां त्रिकेनाऽथ-
स्त्रयेन भागे ते द्वयं विश्वतिशतम् १८० । सप्तकसंयोगे भङ्ग-
कानां द्वे शते दश ऽधिकं ३१० । तथा—त्रिकसंयोगे लब्धे
शतं प्रतिराशिकथने, प्रतिराश्यापरितनैर्नवत्येकैः ३१०, एतेन
जातवर्षी शतानि स्ववर्षादधिकानि ३१० । एतेषामधस्तनेन
चतुर्विधेन ज्ञागे विह्वने, लब्धे द्वे शते दशोत्तरैः । एवं सर्वत्र ज्ञा-
वना कार्या । एककसंयोगे भङ्गकानां द्वे शते द्विपञ्चाशदधिकं
३६२ । पञ्चकसंयोगे भङ्गकानां दशोत्तरैः द्वे शते २१० । सप्तकसं-
योगे विश्वस्युत्तरं शतम् १८० । अष्टकसंयोगे पञ्चमवर्षारिण्यद्
४८० नवकसंयोगे दश १० । दशकसंयोगे एकः । सर्वैर्भवया भ-
ङ्गानां विश्वविश्ववर्षादिकं सहस्रम् । (अट्ठाव) अष्टवा—अनेका
ह्यतोऽर्थात्प्रचलूतसंख्याकाः प्रतिलेखनाः ज्ञानव्याः । कथमिति
अहं १, उच्यते—एता द्वि अनन्तरादितानः प्रतिलेखनाः सामान्यत
उक्ताः, तत एता एव तूय लब्धानां विशेषणविशिष्टा ज्ञानव्याः,
एता एव आनुद्व्यानां विशेषणविशिष्टाः । तत्तत्तत्तरेकेना एका दृष्ट्या-
नानुद्व्यातसंयोगाविकल्पनाः, ततः सर्वा अपि विश्वैर्द्वयं भूत-
गुणोत्तरगुणपराधाभ्यां गुणयितव्याः । ततो द्वैकसंयोगाभ्यामे-
वानेका भवन्ति । अष्टवा—अनेकप्रतिलेखनाऽऽनयनायधर्म्यं विशा-
स्यवाऽऽस्मिकत्वा रचना कर्तव्या—मासिकम् १ । एवञ्चत्तारि-
रेकमासिकम् २ । दशदिनानिरेकमासिकम् ३ । पञ्चदशदिना-
निरेकमासिकम् ४ । विशातिदिनानिरेकमासिकम् ५ । त्रिमासा-
निरेकमासिकम् ६ । एवं त्रैमासिकत्रैमासिकचान्तुमासिकपा-
ञ्चमासिकेषु प्रत्येक एव एवस्थानानि वदितव्यानि पञ्चमद्व्यानि
त्रिण्यत् । एतेषु च विशातिपदेषु करणमनन्तरादितं प्रवर्तये-
तव्यम् । तत्र सर्वेषामागतकानामेकत्र संपिण्डयनेवं सूत्रसंख्या
" कोऽहसस्य सप्ततीसं, (?) च हाति लब्धव्यः ।
एवालोससदस्सा, अट्ठसया अद्वियतेवीसा ॥ १ ॥ " एता अपि
सामान्यतः प्रतिलेखना उक्ताः, तत एता एवेद्व्यातविशेषण-
विशिष्टा ज्ञानव्याः, तत्तत्तरेकेना एवानुद्व्यानां विशेषणविशिष्ट-
गुणोत्तरगुणपराधाभ्यां गुणयितव्याः, तत्तत्तरेकेना एवानुद्व्यानां
विशेषणविशिष्टाः, ततोऽनेकानुद्व्यातसंयोगानः, ततः संपिण्डयन्तुऽस्थाने-
स्थानुपूर्व्या सर्वे कर्तव्यम् ।

(१२) अलोचनो भूषवा प्रायश्चित्तं यथा द्वाण्—

सो ववहारविहिंसु, अणुमजिच्चा सुतोवदेसणं ।

सीसस्स देइ द्वाणं, तस्स उमे दोइ पाच्छित्तं ॥३३॥

स आशेषस्याऽऽश्यायं व्यवहाराविधिः कथय्यवहारा-
ऽऽश्यायं देइद्वये अणुमज्ज पुराणपर्यालोचनं सुतोवदेसण-
वज्जो लूप्ता भुतोवदेशेन रागद्वेषादोऽप्यथा तस्य पूर्वमेवित्तस्य
स्वस्थिः ३३३ द्वाणं—यथा गत्या तद्वेषं प्रायश्चित्तं देइ ।

किं तद्व्याह—

पदमस्य य कज्जसस य, दमविहमाहोयणं निपावेसा ।

नक्खसे जे पीसा, सुक्के पामं तवं कुणसु ॥३४॥

प्रथमस्य कार्यस्य दृष्टेयलक्षणस्य संश्लिष्यन्तीं यथाऽऽदिपदमेव नो
दृष्टाविषयां दृष्टप्रकारमात्मनोऽर्थानां निशम्याऽऽकर्ण्य परिभाषितं य-
था नक्षत्रशब्देन मासः सूचितः, मासे मासप्रमेये प्रायश्चित्त-
विषये (जे) भवतः पीडा प्रत्यक्षद्वयीया कल्प्याऽऽदिपदपूर्विका
वा आसीत् । साऽपि च (लुक्छति) शुक्ले इति सांकेतिकी
संज्ञातं बुद्ध्याऽतीतं मासं तपः कुर्यात् ।
यदि चातुर्मासं पञ्चमासं वा ज्ञापुप्रायश्चित्तमापन्नो भवेत्, तद्व-
त्कथयति-

पदमस्म य कज्जस्स य, दसविहमात्थोअणं निसामेत्ता ।

नक्षत्रेते मे पीडा, चउमासतत्वं कुणमु सुक्के ॥६३॥

पदमस्म य कज्जस्स य, दसविहमात्थोअणं निसामेत्ता ।

नक्षत्रेते मे पीडा, उम्मासतत्वं कुणमु सुक्के ॥६३॥

मासाद्वयमपि व्याख्यातव्यम् ।

एवं त. उम्माए, आधुमाए ताणि चेव कियहस्मि ।

मासचउमासउम्मा-मियाणि उयं अतो बुद्धे ॥६३५॥

यवमुक्तेन प्रकारेण नायम् उद्धाने लघुरूपे मासचतुर्मास-
चतुर्मासलक्षणं प्रायश्चित्ते समापनितेऽस्तिहितम् । अनुद्वयानि
शुद्धे च समापनिते ताभ्येव मासचतुर्मासपञ्चमासाणि “ कियह-
स्मि ” इत्यनेन पदेन विशेषितानि वक्तव्यानि ।

तदथा-

“ पदमस्म य कज्जस्स य, दसविहमात्थोअणं निसामेत्ता ।

नक्षत्रेते मे पीडा, कियह मासं तत्वं कुणमु ॥ १ ॥

पदमस्म य कज्जस्स य, दसविहमात्थोअणं निसामेत्ता ।

नक्षत्रेते मे पीडा, चउमासतत्वं कुणमु कियहे ॥ २ ॥

पदमस्म य कज्जस्स य, दसविहमात्थोअणं निसामेत्ता ।

नक्षत्रेते मे पीडा, उम्मासतत्वं कुणमु कियहे ॥ ३ ॥

(जेय अतो बोद्धंति) अतः परं उद्देशः । उपलक्षणमेतत्-
भूलाऽऽदिक् च वक्ष्ये ।

तदाह-

उत्तिंतु व मे जाणं, गच्छंतु व तस्म साहुणो मूळं ।

अन्वावना व गच्छे, अन्विहया वा पविहरंतु ॥६३६॥

वाशब्दाः विकल्पते । अथवा-यदि उद्देशप्रायश्चित्तमापन्नो भ-
वति तदैवं संदिशत-भवतो माजने क्षिप्तुम् ।

अत्र विशेषव्याख्यानाद्यर्थमर्थं गाथाद्वयमाह-

“ जाणंउत्तु पणंमे दस-राएं तिजाण अक्क पमरसे ।

वीसाए तिजाणुणं, छम्माणुणं तु पणवीमा ॥१॥

मासचउमासउक्के, अंगुल चउरो तेहउ ङ खेव ।

एए जेयविपप्पा, नायक्का जहु कमेणं तु ॥२॥ ”

पञ्चके पञ्चरात्रिदिवसप्रमाणं उद्देशं समापन्ते एवं संदेशं
कथयन्ति-माजनरूपस्याहमपदनामं क्षिप्तुम् । दशरात्रे च
उद्देशं समापनिते त्रिमासमङ्गुलस्य भाजनं क्षिप्तुम् । पञ्चदशे
पञ्चदशरात्रे उद्देशं अर्धमङ्गुलस्य विंशतीं त्रिंशत्तरात्राब्द-
वच्छेदे त्रिमासमङ्गुलम् । पञ्चविंशतीं पञ्चविंशत्तरात्राब्द-
वच्छेदे पदमासमङ्गुलम् । मासे मासप्रमाणे उद्देशं प्राप्ते परि-
पूर्णमङ्गुलम् । चतुर्मासे चत्वार्यङ्गुलानि । पञ्चमासे पञ्चङ्गु-
लानि षेष्टानि संदिशन्ति । एवमेते यथाक्रमेण उद्देश-
व्याः संदेशा ज्ञातव्याः ।

(गच्छंतु व तस्म साहुणो मूळमात्रं) यदि मूलं प्रायश्चित्त-
मापन्नो ज्ञातव्यं तदैवं सादृशानि-योऽर्थो दूरे साधुगच्छा-
धिपातविशेषानि तस्य मूलं समापं गच्छन्तु, तस्य समीपं ग-
त्वा मूलं प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यन्ति भावः । (अथाप्यथा व
गच्छे इति) अथानवस्थाप्यं प्रायश्चित्तमापन्नस्तत्र एव कथ-
यति संदेश-यथा गच्छे अस्यापुना भवतः, किञ्चित् कालं ग-
च्छस्य वत्समात्मिकावहन्तस्तच्छन्तु (अन्विहया वा पविहरंतु
इति) पराश्रिता प्रायश्चित्ताऽऽपन्नो पुनरैवं संदिशन्ति-किञ्चि-
त्कालमङ्गुलीयका एकाकिनः प्रविहरन्तु । तदैवं दृष्टेयाऽऽस-
वितं प्रायश्चित्तम् ।

अधुना कल्पये यतनया सेविने प्राऽऽह-

विउयस्म य कज्जस्म य, ताहं चउवीसति निसामेत्ता ।

नमुकारे आउता, जवंतु एवं भणिज्जासि ॥६३७॥

चित्तावस्थ कार्यस्य कल्पयलक्षणस्य संश्लिष्यन्तीं अनुविशन्ति
निशम्याऽऽकर्ण्य तदैवं संदिशन्ति-नमस्कारे भवन्त आधुना
जवन्तु, एवं भणन्तु ज्ञायत ।

एवं गंतुं वह्निं, जहोवपेण देहि पश्चित्तं ।

आणार्हं एस भणितो, वहरातो धीरपुरिमोहि ॥६३८॥

यवमुक्तप्रकारेणाऽऽचार्यवचनमुपशृत्वा तत्र गच्छे यद्योपदेशेन
दद्यान् प्रायश्चित्तम् । एष आचार्य व्यवहारः पुरुषैर्मणतः ।

एसाऽऽचार्यवहारो, जहोवपमं जहक्कं जणितो (६३९)

एष आचार्यवहारो यद्योपदेशं यथाक्रमं जणितः कथितः स्य-
१ उ ३ प्र ६ क ० ।

(१३) संप्रति तेषां चातुर्मासिकं प्रतिषेधस्याऽऽतोच्यते-

जे भिक्खु चाउम्मासियं वा मातिरेगचाउम्मासियं
वा पंचमासियं वा सातिरेगपंचमासियं वा एवेसिं परि-
हारइणाणं अद्यपरं परिहारइणाणं पमिसेविता आलाएज्जा
अपलिउंतीचि आलोएमाणस्स उरंणं उइत्ता करंणिज्जं
वेयावदिथं ० जाव पुच्चं पमिसेविय पच्छा आलांइयं ० जाव
पलिउंतीचिमाणस्स सव्वमेयं मगयं साहियं ० जाव आरु-
हियक्वे मिया ॥२०॥ जे भिक्खु बहुसो चाउम्मासियं वा ०
एवं तं खेव आरुहियक्वे सिया ॥ २१ ॥

इदं सूत्रं परिहारप्रायश्चित्ततपःप्रतिपादकमतस्तद्विधेयमा-
ह- (उर्वाज्जं उवहत्ता इत्यादि) यः परिहारतपः-
प्रायश्चित्तस्थानमापन्नस्तस्य परिहारतपोदानार्थं सकलस-
त्त्वसाध्वीजनपरिहाराभाव सकलगच्छलमङ्गं निरुपसंग्रस्ययं
कार्यात्मनः पूर्वं क्रियते, नक्षत्राणस्तत्र च शुद्धेन-आहं ते
कल्प्यस्थितोऽयं च साधुगुरुरिहारकरः, ततः स्थापनीयं स्था-
पयित्वा यत्नेन सह नाऽऽचारणीयं तत्स्थापयते इति
स्थापनीयं वक्ष्यमाणमात्मनोचपरिवर्तनोऽऽदि तत् सकलगच्छ-
लमङ्गं स्थापयित्वा कल्प्यस्थितेनानुपरिहारिकेण च यथाया-
गमनुशिक्षेत्पुत्रपालम्भे परिहरयित्वा वक्ष्यमाणवैद्यावृषं करणी-
यम्, नाऽथां किंचमाणं ऽपि वैद्यावृषं स्थापितेऽप्याज्ञाचमाऽऽहो
कदाचिद्विष्मया प्रमिसेविता गुरोः समीपमुपनिष्ठेव-यथा भ-
गवन् ! अहममुक्तं प्रायश्चित्तस्थानमापन्नः नतः (से वि सि ६)

॥ ३६६ ॥ गाथापुत्रोच्चेर्धं सुषं व्याख्यायते ।

तदपि कृत्स्नं परिहारनपत्ति उद्यमाने आरोहयितव्यमात्रावधारणाय
 स्यात् । स्यादित्यवधारणमात्रावधारणे । आरोहयितव्यं केवलं, त-
 त्कृत्स्नमारोहयितव्यमनुग्रहकृत्स्नेन निरनुग्रहकृत्स्नेन तस्य प्र-
 तिसेवितस्य गुरुसमकालोचनार्थां चतुर्भङ्गा । तामिवाऽऽह-(पु-
 ष्यं पत्तिसेवितमिवाह) पुण्यामिति पत्तिकर्तृशः पत्रसमुदायाप-
 चारात् पुण्यापुष्येति कथ्यम् । ततोऽयमर्थः-गुरुलघुपुष्यालोच-
 नायामनुपुष्या लघुपुष्याऽऽदिक्रमेण प्रतिसेवितं पूर्वं पुण्यापु-
 ष्या, प्रतिसेवनानुक्रमेणातः भावः । आलोचनम् । एष प्रथ-
 मा भङ्गः । तथा पूर्वं गुरुलघुपुष्यालोचनया पुण्यापुष्या मास-
 सषुकाऽऽदि प्रतिसेवितं, तदनन्तरं च तथाविधापरप्रयोजनो-
 त्पत्त्या गुरुलघुपुष्यालोचनयेत् लघुपुष्यकाऽऽदि प्रतिसेवितम् ।
 आलोचनार्थांश्च तु पश्चात् पश्चात्पुष्या आलोच्यते । पूर्वं लघुपु-
 ष्यकाऽऽद्यालोचनं पश्चात् लघुमासाऽऽदीनि भावः । एष द्विती-
 या भङ्गः । तथा पश्चात् अनुपुष्या प्रतिसेवितं गुरुलघुपुष्या-
 लोचनमास्तरेण पूर्वं गुरुमासाऽऽदि प्रतिसेवितं पश्चात् लघु-
 पुष्यकाऽऽदीनि भावः । आशोचनावेष्टायां तु पुण्यापुष्या आ-
 लोचनं पश्चात् गुरुमासाऽऽदीत्यर्थः । एष तृतीया भङ्गः । त-
 था पश्चादनुपुष्या प्रतिसेवितं, गुरुलघुपुष्या लोचनाविहरणो य-
 थाकथञ्चन प्रतिसेवितमिति भावः । पश्चात् पश्चादनुपुष्या
 आलोचनं, प्रतिसेवनाऽनुक्रमेण वाऽऽशोचनम् । अथवा स्मृत्या
 स्मृत्या यथाकथञ्चनलोचनमित्यर्थः । एष चतुर्थो भङ्गः ।
 इह प्रथमचरमभङ्गं वर्गानुकुञ्जवार्थां, द्वितीयतृतीयभङ्गां
 प्रतिकुञ्जनाप्रतिकुञ्जवार्थां चतुर्भङ्गा कृता । तामिवाऽऽह-(अप-
 लिङिचैव अपलिङ्गोचयमित्यादि) यथा अवगणानापत्र आ-
 लोचनामिमुल्लेखित्वं काश्चित् सकल्पितवाङ्मनसा सर्वेऽ-
 पराधा मया आलोचनीयाः । एवं पूर्वं संकल्पकाश्च अत्र
 तिकुञ्जने आलोचनावेष्टायामप्यप्रतिकुञ्जितमालोचयति । एष
 प्रथमो भङ्गः । तथा पूर्वं संकल्पकाश्च अत्रतिकुञ्जितम् । आलो-
 चनावेष्टायां तु प्रतिकुञ्जितमालोचयत्यर्थः द्वितीयाः । पु-
 ष्यं संकल्पकाले केनाऽपि प्रतिकुञ्जितं यथा मया सर्वे-
 ऽपराधा आलोचनीयाः । एवं पूर्वं संकल्पकाले प्रतिकुञ्जने
 आलोचनायेष्टायां जावपराधसुः सर्वमप्रतिकुञ्जितमालोचय-
 ति । एष तृतीयो भङ्गः । तथा पूर्वं संकल्पकाले केनाऽपि प्र-
 तिकुञ्जितं-यथा मया सर्वेऽपराधा आलोचनीयाः । तत एवं
 संकल्पकाश्च प्रतिकुञ्जितं आलोचनावेष्टायामपि प्रतिकुञ्जित-
 मालोचयति । एष चतुर्थो भङ्गः । तथा प्रतिकुञ्जितमप्रति-
 कुञ्जितमालोचयनो विप्लवा कल्पयेत् व्याप्ता ज्ञेया । ततोऽयमर्थः-
 निरवशेषमालोचयतः सर्वमेतत् यथापराधपराधजातम्,
 यदि वा-कथमपि प्रतिकुञ्जना कृता स्यात्, ततः प्रतिकुञ्जना-
 निषेधम् । यच्च गुरुणा सहऽऽलोचनावेष्टायामिमासेनोच्चाऽऽ-
 सनानिषेधं, वा आऽऽलोचनाकाले असमाचारो निषेधनं च,
 सकल्पनेतत्त्वयामात्मना अपराधकारिणा कृतं लङ्घनम् । (साद-
 णिया इति) सेहस्य एकत्र मिलापय्या, यदि संक्षेपेन प्राय-
 क्षित्वान्मानपन्नस्ततः पाणमासिकं प्रायश्चित्तं कर्तव्यम् । यस्तुतः
 वर्गमासातिरिक्तं तत्सर्वं क्षेपयेत् । यथा मासादिकं प्रायश्चित्त-
 त्वान्मानपन्नस्ततश्चैवमिति वाक्यशेषः । (ज एथाह इत्यादि-
 ति) यः साधुरेतया अनन्तरदिनेषां वारमासिक्यादिकया
 वा प्रस्थापनया प्राक् कृतान्मानपन्नस्य विषये स्थापना प्राय-
 क्षितदानप्रस्थापना कृता प्रस्थापिनः प्रायश्चित्तकरत्वे प्रवर्ति-

ते । तामिवाऽऽह-प्रायश्चित्तमुपनुज्ञानः, कुर्वाण इत्यर्थः ।
 यत् प्रमादतो विषयकयाऽऽदिभिर्यो प्रतिसेवने, तत्तत्कस्यां
 प्रतिसेवनार्थां यथाप्रायश्चित्तं सेवत, तदपि कृत्स्नमनुग्रहकृत्स्ने-
 न निरनुग्रहकृत्स्नेन वा तत्रैव पूर्वप्रस्थापने प्रायश्चित्ते आ-
 रोहयितव्यं स्यात् । चट्टापयितव्यमित्यर्थः । एष संक्षेपतः
 सूत्रार्थः ।

व्यासार्थं तु जाप्यकारोयदन्-" जे भिक्षू " इत्यादि-
 सूत्रावयवस्य व्याख्यामतिदेशत आह-

जे शिष्य मुच्यतिनासा, ऐतिह्यमुपमि वक्ष्यामि ॥३॥
 म शिष्य इहं पि नेया, नागतं उवगपरिहारे ॥३॥

यैवैवा सूत्रविभाषा-" जे भिक्षू " इत्यादिसुखं यद्यवस्था-
 स्या एककृत्स्नाऽऽदिसंयोगोपश्रयंरुपा अधस्तनमेव अनन्त-
 रोदितसुवे वर्णिता, सैव इहापि अस्ति-नपि सूत्रं वर्णयित-
 व्या, यदि सैव वर्णयितव्या ततः को विषयः ? तत् आह-
 मानार्थं पूर्वसूत्राद्विशेषः स्थापनापरिहारे । एव १ उ २
 प्रक ० । ति चू ० । (परिहारतपोव्याख्याऽप्यत्र)

(१४) ततः-

एवं च कीरमाणे, अणुमद्वाडिदं नैववक्ष्यम् ।

को विषयं पद्मिनेजा, मेवि य कर्मिणेऽऽहृदयवर्षा ॥३॥

एवमापि यथागममन्तरदिनेनापि प्रकारेण अनुविष्टव्या-
 दां श्रवित्वं व्यावृत्ते कियमाणे काऽपि प्रतिसेवने, प्रायश्चित्त-
 त्वान्मानपयेत इति भावः । (से वि य कर्मिणेऽऽहृदयवर्षा इति)
 तदपि कृत्स्नमारोपयनवयम् । कृत्स्नं नाम निरवशेषम् । एतन्-
 " ठावप पद्मिनेविता सं वि कर्मिणे तथेव आहृदयवर्षे
 लिया । " इति सूत्रपरं व्याख्यानम् ।

कृत्स्नमभ्युक्तम् । तत्र कृत्स्नप्रकरणार्थमाह-

पद्मिनेवणा य मंचय, आरुण्य अणुमद्दे य बोधवै ।

अणुयाय निरवशेषं, कर्मिणं पुणं ठावित्वं होइ ॥३॥

पारंविषयमासीयं, कृत्स्नमासा खणं कृद्दिण्यपदि ।

कालगुरु निरंतरं वा, अणुणपदि यं जवे कृद्दे । ॥३॥

अनयोर्गोचरयोर्धासंभवेन पठ्योक्तम् । मा विषय-कृत्स्नं, पुनः
 शब्दो वाक्यभेदादर्थः, स च वाक्यभेद एवम्-यैवाण्यपि क्रियमाणे
 प्रतिसेवने तत्तत्कृत्स्नमारोपयेत् । तत् पुनः कृत्स्नं वक्तुं यत्
 वदुपकारं जयति । तथा-प्रतिसेवने प्रतिसेवनाकृत्स्नम्, एवं
 संक्षेपकृत्स्नम्, अथवागुरुकृत्स्नम्, अनुग्रहकृत्स्नम्, अतुष्टातकृत्स्न-
 म्, निरवशेषकृत्स्नमिति । तत्र पराजित्वा प्रतिसेवनाकृत्स्नम्, ततः
 परमाध्वस्य प्रतिसेवनास्यातव्यासंभावात् । संक्षेपकृत्स्नम्
 आश्रितं मासशतं, ततः परस्व संक्षेपस्याभावात् । आरोपणा-
 कृत्स्नम्-पाणमासिकं, ततः परस्व अवयवो वर्तमानवर्गमास-
 स्तर्ही आरोपणस्याभावात् । अनुग्रहकृत्स्नम्-यत् वर्षा मासा-
 नामारोपितानां वद् दिवसा गतास्तद्द्वन्द्वनरमस्यात् वर्षमास-
 क् आपन्नस्तनो यत् अष्टौ तत्सप्तमे जेषिणं पश्चात् य-
 द्भ्यम् वापमासिकमापन्नस्तद्भवति । तथा वाऽऽह-(ठ्दिण्य-
 पदि ति) अत्र तृतीया सप्तम्यर्थः । पूर्ववर्षमाससंक्षेपेण वद-
 दु दिनेषु गतेषु यद्व्यक्तं वारमासिकमारोपितमुद्यते, यच्च
 वसात् वद्वर्षमासाश्चतुर्विंशतिदिवसाश्चारोपितास्तत एतत्-

मुग्रहकृत्स्नम् । अनुग्रहकृत्स्नप्रदयेन निरुग्रहकृत्स्नमपि स्मृतं
कृत्स्नम् । तदर्थं आनीय-वयमासे प्रतिस्थापिते पञ्च मा-
साभ्युपविष्टिदिवसा व्यूहाः, तदनन्तरमप्युपचारमासिक-
मापन्त्यस्तद्विधिं पुनर्वयमासस्य द्वे दिवसा क्रियन्ते । अनुहा-
स्तकृत्स्नम्-यत् कालगुरु, यथा मासगुरुकाऽऽदि । अथवा-निर-
न्तरं मासमनुहास्तकृत्स्नम् । अथ मासचक्रकाऽऽद्यां निरन्तरं ही-
यमानमनुहास्तकृत्स्नमित्यम् । यदि वा-अनुहास्तं प्रविशम् । तदा-
या-कालगुरु, तपोगुरु, उजयगुरु च । तत्र कालगुरु मास-यत्
मौसाऽऽदि । कर्कशे काले हीयते । तपोगुरु वरहमाऽऽदि हीयते ।
निरन्तरं वा, उजयगुरु-यत् वीष्माऽऽदि काले निरन्तरं वा ह्यमम् ।
निरवशेषकृत्स्नं नाम-यथापन्नं तत्सर्वमप्युपमन्त्रितिकं हीयते ।

प्रथाऽथ कलमेन कृत्स्नमाऽऽरोपयितव्यम् । उच्यते-

एषां मयाकहेडमा, अणुमहकसिण्ण विष्णुमेसमि ।

आसोपयं सुषेता, पुरिसज्जायं च विष्णुम् ॥ २८८ ॥

"एषां" इति प्राक्तनशैलीवशात् चक्ष्यते पञ्चमी । अमीषां येषां
कृत्स्नानां मध्ये अनुग्रहकृत्स्नेन प्रागारोपितस्य कालोत्प्रेक्ष्य दिव-
सेषु आरोपयेत् । किं कृत्वा अनुग्रहकृत्स्नेनाऽऽरोपयेत् ? इत्यत
ब्राह्मणोक्त्याऽन्यो हा दुष्ट कृतमिषायांदिमन्त्रनपुरस्सरं, कृत्वा मा-
कपरे, तथा पुनश्चातं भूतिसंहननाभ्यां बुधं च विष्णुम् । इत्यमर-
भाष्येना-यदि वरहमासानां येषां भूतिसंहननाभ्यां बुधैककृतस्नेन
अनुग्रहकृत्स्नेन हीयन्ते । अथ तौहास्तकृत्स्नयेन प्रतिस्थितं, रा-
मश्रेयाभ्यवसावकलुपितेन वाऽऽलोच्यते, भूतिसंहननाभ्यां च
बुधः, ततमे निरुग्रहकृत्स्नेनाऽऽरोपयेत्, तद्वत् द्विचत् (१)
मारोप्यते इति ब्राह्मणः ।

संप्रति प्रतिस्थेयमाऽऽलोचनाविषयवस्तुभौद्धिकावतन्त्रमय- "पु-
श्चं पडितेयम्" । इत्यादि व्याख्यायति-

पुष्पाणुपुष्टिं त्रुविहा, पडितेयण एव आलोए ।

पडितेयण आसोपण, पुष्टिं पञ्चा च चडंगो ॥ २८९ ॥

सुमे पूर्वमिति वैकदेशे पदसमुदायोपचारात् पुष्पाणुपुष्टिं
प्रतिपद्यते । पुष्पाणुपुष्टी नाम-अनुपरिपाटिः सा विधिः । तदा-
या-प्रतिस्थेयम्, तथैव आलोके-आलोचनायाम् । तत्र प्रति-
स्थेयम्, आलोचनायां च पूर्वे पञ्चादितिपदाभ्यां चतुर्थे । सा च
यथा लूके तथा उच्चारयितव्या । परं सुमे पुंशब्दः पञ्चाब्ज-
पञ्चा कलापुष्पाः, पूर्वशब्दश्च पुष्पाणुपुष्टीवाक्यः, पञ्चाब्ज-
श्च पञ्चादितुपूर्वनिधायी । तत एव मङ्गाकारस्य कृष्टमय-पुष्पा-
णुपुष्ट्यां प्रतिस्थितं पुष्पाणुपुष्ट्यां आलोचनमम् । पुष्पाणुपुष्ट्यां प्र-
तिस्थेयं पञ्चादितुपूर्व्यां आलोचितम् २ । पञ्चादितुपूर्व्यां प्रतिस्थे-
यितं, पुष्पाणुपुष्ट्यां आलोचितम् ३ । पञ्चादितुपूर्व्यां प्रतिस्थितं,
पञ्चादितुपूर्व्यां आलोचितम् ४ ।

अनुसंज्ञीमाधनायमेवमाऽऽह-

पुष्पाणुपुष्टिं पटपो, विररी ए विहयतइय गुरुगो ।

आचारियकारणा वा, पञ्चा पञ्चा वसुधो ज्ञ ॥ २९० ॥

वा पुष्पाणुपुष्टिं प्रतिस्थेयनायामालोचनायां च, एव प्रथमो अ-
ङ्कः । अथैव त्रिवेयं माधना-मीतायाः कारणे समुपगमे सति लघु-
मुपगमेनोक्त्यापूरस्सरं लघुमुपगमाऽऽदिबलेनया प्रतिस्थेय-
तथा प्रतिस्थेयमाधुपुष्टिः । तद्वत्तरं गुरुकाको यत्तु यथा प्रतिस्ते-

वितं तत्तथैवाऽऽलोचयति, यथा आलोचनाधुपुष्टिः । (विररी ए वि-
हय तातिव च) यथाकाममुत्तरपूर्वयोः पदयोर्विररीते, आचम-
धानोऽयं निर्देशः । विररीत्ये, द्वितीयतृतीयश्रीं पुष्पाणुपुष्ट्यां प्र-
तिस्थेयं पञ्चादितुपूर्व्यां आलोचनप्रतिस्थितिं द्वितीयः । पञ्चादितु-
पूर्व्यां प्रतिस्थेयं पुष्पाणुपुष्ट्यां आलोचनप्रतिस्थितिं तृतीय इति भा-
षः । तत्रैव द्वितीयमङ्कमाधना पूर्वं लघुमुपगमीकोचनेन क-
पुगुरुमाऽऽदि क्रमेण यतनया प्रतिस्थेयितम्, तदनन्तरं तथावि-
धकारणोपयो लघुमुपगमाऽऽदि, आलोचनावेलायां प्रथमतो
लघुमुपगमाऽऽदि कथयति, पश्चात् मासऽऽदि । कक्षादेवं क-
थयतीति चेत् । उच्यते-आशङ्क्यसम्भवात् । तथाहि-यदि मासा-
ऽऽदि कथयिष्यामि पूर्वं पश्चात्पञ्चाकाऽऽदि, तत एव गुरुणां विष्टे
स्थावयति-यथा एषाऽयतनया प्रतिस्थेयी, कथमन्यथाऽती । मा-
साऽऽदि प्रथमतः प्रतिस्थेयित्वा । ततोऽयतनानिष्यं च द्वे प्रा-
यश्चित् मङ्गा द्युरिति पुष्पाणुपुष्ट्यां प्रतिस्थेयते, पश्चात्पुष्पाणुपुष्ट्यां
आलोचयति । तृतीयं च त्रिवेयं तावन्मा-पूर्वं गुरुकावर्धनविष्णु-
विकसतया प्रथमतो गुरुमासाऽऽदिमि प्रतिस्थेयितानि, तदनन्तरं
गुरुपञ्चाकाऽऽदिमि, आलोचनावेलायां तु पूर्वं लघुमुपगमाऽऽदिमि
कथयति, तदनन्तरं गुरुमासाऽऽदिमि । मा मङ्गमयतनया
प्रतिस्थेयनाकारिति कालावसायनानिष्यं प्रतिस्थेयना-
निष्यं चेति प्रायश्चित्तमप्येव द्युरिति बुद्ध्या । अथवा-
एवमालोचनं कृत्वा गुरुको कालमपि एव मङ्गमनायो
यतनया प्रायश्चित्तवादात्, ततो न प्रायश्चित्तमप्राप्तितरि न
मङ्गा प्रायश्चित्तं वा कार्यते । ततो द्वितीयमङ्कं तृतीयमङ्कं
च यथापन्नं तद्विधेयं, मायां च कृतवानिति मङ्गमप्यो
गुरुक इति गुरुमासांश्रितिको ह्येतः । अथवा- "पञ्चा पडितेयं
पुश्चं आलोचये" । इत्यत्र न पूर्वशब्दः पुष्पाणुपुष्टिप्राधान्यं, नापि
पश्चाच्छब्दः पश्चादातुपूर्वीवाक्यः, किं तु प्रसङ्गापेक्ष-
तिपादकः । ततोऽयमर्थः-पश्चात् प्रतिस्थेयते पूर्वं प्राक्
आलोचयति । एव मङ्गः कथं जयतीति चेत् । अत्र ब्राह्म-
ण-आचारियकारणा वा इति) वाशब्दस्तृतीयमङ्कस्य प्र-
कारान्तरनाम्नापनार्थः । आचार्यकारणात्, उपलक्षणमे-
तद् अन्वयस्याह । कारणम्-पश्चात्प्रतिस्थेयते पुष्पाणुपुष्टि-
ति । इयमपि माधना-आचार्याऽऽदिकारणानांऽयमग्रमं लघु-
कामः । वाह्वा-कारणाग्रं समुपगमे सति विहितमाहार-
वितुमात्र आचार्यं विहायति-दृष्ट्यामि नहन् । कुम्भजि-
रज्जुतः सद् तेन कारणेन यमुक्तं विज्ञानेतितायतनं काह-
माहारवितुमिति । एव पूर्वमाधना पश्चात्प्रतिस्थेयनोपजायते ।
अथवाऽयं तृतीयां मङ्कः शुभ एव कृष्टम्, तथाऽनु-
हायमपि कृतायां प्रतिस्थेयनानन्तरं नृय आलोचनायां । त-
था वाऽऽह- (पञ्चा वसुधो ज्ञ) पश्चात्प्रतिस्थेयना, पू-
र्वमाधोचनेति शून्य एव नञः-तुरेकराधोः ।

तत्र चक्रक- "पुष्पाणुपुष्टिं पटपो" इत्यस्य व्याख्यामहा-
पञ्चिहस्तपुष्पनीए, जयणापडितेयणाए अणुपुष्टिः ।

एवेन विगदणाए, विहितेयपडापो गुरुमा ॥ २९१ ॥

गुरुमुपगमीकोचनया प्रायश्चित्तपुष्पाणुपुष्ट्यां प्रायश्चित्तपु-
रिवाख्या, गुरुमुपगमाऽऽदिक्रमेणैव । बह् यतनया प्रति-
स्थेयितव्या प्रतिस्थेयनायामाधुपुष्टिः । एवमेव यथैव प्रतिस्थे-
यित्वा तत्रैव चत् आलोचयति, यथा विकटनयामाधुपुष्टि-
ति । द्वितीयतृतीयमङ्कयोः पुनर्यथापन्नं तावदपिमतो दिव-

ते, केवलं मायिनो मायाविनस्तौ भङ्गविति द्वयोरपि भङ्गयोरधिको गुरुको मासो दीयते ।

सःप्रतमनयोरपि जङ्गयोर्नाम्नामाह-

पुर्वं गुरुणि पक्षिसे-विष्णु पञ्चा लघुणि सेविता ।

सहृष्ट पुर्वं कष्टप, मा मे दो देष्ट पच्छिप्त ॥ ३९७ ॥

अत्र द्वितीयजङ्गनाम्नायां गुरुत्वात् शृङ्गद्विभाषाय लघुगुह्योऽपवाचकः । ततोऽयमर्थः-पुर्वं गुरुणि लघुमासिकाऽऽदीनि प्रतिसेव्य पश्चात् लघुनि लघुपञ्चकाऽऽदीनि प्रतिसेवते । प्रतिसेव्य च तदनन्तरमाशोचनत्वेनायां लघुकाणि लघुपञ्चकाऽऽदीनि कथयति, पश्चात् लघुमासकाऽऽदीनि । कस्मादेवं कथयतीति चेत्, अत आह- (मा मे इत्यादि) पुर्वं मासलघुकाऽऽदि कथने अवतनया प्रतिसेवितमेतत् गुरुणा विज्ञायेत, ततो ह्ये प्रायश्चित्तं गुरुद्वयान्त-अवतनानिष्पन्नं, प्रतिसेवनातिष्पन्नं च । तस्मात् मा मे ह्ये प्रायश्चित्तं दद्यादिति पुर्वं लघुपञ्चकाऽऽदि कथयति । तृतीयजङ्गनाम्नायां त्रिव्यं व्याख्या-गुरुलघुपञ्चालोचनान्तरात् गुरुणि मासगुरुकाऽऽदीनि प्रतिसेव्य पश्चात् लघुपञ्चकाऽऽदीनि प्रतिसेवते, प्रतिसेव्य च पुर्वं लघुकाणि लघुपञ्चकाऽऽदीनि कथयति, पश्चात् गुरुमासाऽऽदीनि । कस्मादेवं कथयतीति चेत्, अत आह- " मा मे " इत्यादि पुर्ववत् ।

अथ वा इयं तृतीयभङ्गे विशेषणो भावना-

अद्वाहा जयपक्षिरे, चिं नेव दाहोते मज्ज पच्छिप्तं ।

इयं दो मज्जिमभंगा, चरमो पुण पदमपरिमो उ ॥ ३९८ ॥

अथ चेति प्रकारान्तरं, यतनया प्रतिसेवो प्रतिसेवनाकारातिज्ञाया नैव मम हास्थिति प्रायश्चित्तम् । उपलक्षणमेतत्-कल्पं वा हास्थिति प्रायश्चित्तमिति हो-रुक्तेन प्रकारेण कथं तत् इति एवममुना प्रकारेण ह्यै मध्यमङ्गी द्वितीयतृतीयभङ्गौ, मायाविन इति शेषः । चरमः पुनर्भङ्गः पश्चादालुपुर्वो प्रतिसेवितं पश्चादालुपुर्वोऽऽज्ञोचनमित्येवैकः प्रथमसहस्रः । यथा प्रथमे भङ्गे यथैव प्रतिसेवना तथैवाऽऽज्ञोचनेत्यमायाविनः स भङ्गाः, तथा चरमभङ्गेऽपि प्रतिसेवनाकर्मणाऽऽज्ञोचनमायाविनोऽप्यथेयेषोऽप्यभायन एवेति प्रथमसहस्रचरमभङ्गः । तद्वं यतः प्रथमचरमभङ्गावमायाविनो, द्वितीयतृतीयभङ्गौ प्रतिकृञ्जनायनः प्रतिकृञ्जनाप्रतिकृञ्जनाविषयचतुर्भङ्गी-स्रज्जालम्- " इत्यादि ।

पदद्वयार्थानामाह-

पलिष्ठं च चरमो, बाहो गोणी य पदमतो मुच्छो ।

तं चैव य मच्छरिते, मद्ममा पलिष्ठं चानो उ ॥ ३९९ ॥

प्रतिकृञ्जनाभङ्गस्य विधिर्वातेवाभ्यां चतुर्भङ्गौ मायायां पुर्ववत् । तद्वैतः प्राकृतवात् । सा चतुर्भङ्गी यथा सूत्रे तथाकारणीया । तथाया-अप्रतिकृञ्जिते अप्रतिकृञ्जितम्, अर्थाङ्कुञ्जते प्रतिकृञ्जितम्, अतिकृञ्जिते अप्रतिकृञ्जितम्, प्रतिकृञ्जिते प्रतिकृञ्जितम्, अस्यां च चतुर्भङ्गायां व्याधौ, गोणी, चक्षुस्तान् भिन्नुकी च दृष्टानः । तत्र व्याचष्टाह-ततोऽयम्- " जहादो गोणी चक्षुः ईसरस्त कयचित्तीतो ममे उचने । अथवा सो याहे मंस सुन्दरं येणु ईसरसमीये सपचित्तो । चिने य-रमस्त सव्यं मंसं दायव्वं ति । पत्तो ईसरसमीयं । तेन आनदो, स्याते सुखागतं उचविसहिं ति । वाहेणं तुहेण सव्यं मंसं दिणं । एवं कोइ सावराहो भाहोइयकामो आयरयसगाध पडितो, चिने य-

सुद्धमवायाया सव्ये अईयारा मय आलोइयव्वा इति । पत्तो आयरियसमीयं, आयरियणं सुद्धं आदाहतां-अधोति तुमं, संपवोसि तुमं न सुकरं जं सव्यं आलोइज्ज । ततो तुहेण सव्यं जहा वितिय पडितोचियमालोइय । " इह चिन्तावेज्ञायामप्यप्रतिकृञ्जितमालोचनत्वेनायामप्यप्रतिकृञ्जनामिति प्रथमतः श्रुतः । (तं चैव य मच्छरिते इत्यादि) यदेव प्रथमभङ्गं व्याधौवाहुर्यं व्याधस्याऽऽगमन तद्वं द्वितीयभङ्गऽपि वक्तव्यम् । तथैवाप्रतिकृञ्जितमुच्छा व्याध आगत इति वक्तव्यमित्यर्थः । तथा- " बाहो सुदरं मंसं येणु ईसरसामि-मुदं संपचित्तो, चिने य-सव्यं मंसं इमस्त दायव्वं ति । पत्तो ईसरसमीयं । " तेन च ईश्वरेण कारणे अकारणे वा सहसा पूर्वोत्तरमप्यशोच्य मस्सरितो, मस्सरस्तस्यात्वादितो, यथा किमिति स्वमुदुरे समागतः, इति ।

खरटगजीतो रुडो, सकारं देति ततियपदेसे ।

जिकखुणि पाह चउत्थो, सहसा पडिउचमाणे उ ॥ ३९९ ॥

स उक्तप्रकारेण मस्सरितः सन् खरटगजीतो-खरटगजीत-मुक्तप्रकारेण निभवेत्तेन, तेन मीनः खरटगजीतो, रुडो रोष गतवान् । ततस्तेन रुष्टेन प्रातिकृञ्जितं, न सर्वं मांसं दत्तम् । ततस्तस्मिन् सहसा मस्सरिते खरटगजीते रुष्टे प्रातिकृञ्जिते द्वितीयभङ्गोपनयः कार्यः । स चैवम्- " आलोचनो वि आ-गता, पुञ्जितो-कन कारणेन आगतोमि ति भणियम्-अरारदमा-लोउ । आयरियणं खरटगजीतो-कोस तदा विवरिये, जहा अ-वराहो पत्तो ? आलोचनो वा खरटगजीतो ततो तेन न सव्य-मालोइयं । " इति गतो द्वितीयभङ्गः । तृतीयजङ्गनायार्थमाह- (सकारं देति ततियपदेसे) । तृतीयभङ्गं स ईश्वरस्तस्य व्याधस्य सकारं कृतवान्, ततः स व्याधस्तस्मै अग्रोयं स-मस्ते मंसं ददति । पत्तोऽकार्यः । मावधंस्त्वमम्- " तदेव बाहो भंपडितो मासं येणु, चिने य त मव्वं मंसं मय दाय-व्वं ति । पत्तो ईसरसमीयं । ईसरणं सुद्धं आदाहतां । तेन स मव्वं मंसं दिणं । पवमालोयगो व भंपडितो पाए पाडउं माहु पुञ्ज-अमुगस्स आयरिस्स मज्जण आगतोमि ? मं भणइ-आमं । केरिमो सो आयरितो-सुहादिगमो, न वांस । तेण भणिये-जुराहगमो । ताहे तेणं चितियेन सव्यं मय आलोइयव्वं ति । आगतो गुरुसमीयं । तेण सव्यमादाहतां, पुञ्जितो य-किमामणं । तेण जणिये-आलोइउ ताहे आय-रियणं सुद्धं उवव्वं-हितो-अधोति तुममिआदि विभासा । ते-ण तुहेण सव्यं सव्यं आलोइयं । " यतः तृतीयभङ्गः च-तुर्भङ्गस्तस्य त्वेवा भावना- " सो बाहो मंसं येणु पडितो, चि-तेह यन सव्यं मंसं मय दायव्वं । एवं पलिष्ठं चि य आगतो । ईसरेण अर्जितो । तेण य खरटगजीतं पुक्कपडिउचियमावेण न सव्यं दिणं । पवमालोयगो वि लण्णसो कायव्वो । " मं-प्रति चतुर्थेऽपि भङ्गे पु ह्वाणभावना- " जहा गोणी दाहि-कामा पण्डया आगतया, सामिणा उ वज्जिया । " शृहे प्रावहा-नी मधुपमाणया नाम्ना उवाहता, आकरिना इत्यर्थः । " ततो इत्येण पुद्धा धूमादिहे य उवगाहया वलिमस्ताए व निउत्ता । मक्कव नियोजिता इत्यर्थः । " ततो सर्वं खारं प-रुहया । " यवमालोचकस्य प्रागुक्तापुत्राण स्वयमुपनयो भा-वनीयः । " विहारा गोणी दाहिउकामा पण्डया आगतया, ना-दावया, पिडिया वयंसदि । तोह न सव्यं खारं दिणं " ।

एवमाशेषकः प्युपनयो भावनीयः । " तस्या गोणी अशोहउ-
कामा आगया, संभारं वप्रिमत्ताए निवसा सव्यं पट्टया ।
एवमालोचय वि विभासा । चउथी गोणी अदोहिउकामा आ-
गया, सामिणा पिट्टया, सत्तरं न पट्टया । " अत्राव्याशेष-
कं तथैवापनयः । अधुना चतुर्थेऽपि अङ्केषु निजुकोट्टा-
न्तो जायन्ते--" काह वि निक्खुणी कस्सइ पुणपरिचयस्स
घरं जगिमा । तोए पसरिक्खे खोरियं वितियं दिइ । गहियं
च, गया निपं त्राणं । पट्टा से भावां परिणतो, अप्पेमि नि घरं
गया । नेहि आढाइया । तुट्टाए दिणं खोरियं । एवमालोचये वि
विनासा । अण्ण भिक्खुणी कस्सइ पुणपरिचयस्स घरं
गया । तोए पसरिक्खे खोरियं वितियं च णए हायस्वं
ति घरं गया । भा नाढाइया खरंटाया य । इय तोए न दिणं ।
एवमालोचये विभासा । तदवाए निक्खुणीए खोरियं गहियं,
वितियं च-न हायस्वं घरं गया । स्वगतं सुल्लागतम् उव-
विसाहि ति आगयाहि आढाइया । तोए दिणं । एवमा-
लोचये वि उवणमो ३ । चउथीए भिक्खुणीए गहियं खोरियं ।
वितियं च-णए न हायस्वं ति घरं गया नाढाइया य । न दिणं ।
एवमाशेषके वि विभासा । " भिक्खुणि चाइ । " इत्यादिचतु-
र्थेऽपि अङ्केषु भिक्कुं व्यापः । उपलक्षणमेतन्-गीळ हृष्टानो
भावनीयः । यथा च भिक्कुः ५५दिषु त्रिषावपि हृष्टानेषु स्वयं
भिक्कुयादीं प्रतिकुञ्चितस्यामिना स्वाधेक्षिताना सहसा अ-
नादरः, खरगटना वा कृता, तथा आलोचकेऽपि चतुर्थेऽङ्के
स्वयं प्रतिकुञ्चित्याचयेण सहसा कृतोऽनादरः, खरगटना वा
याजतोयति ।

पतदेव विभावयिषुदिमाह-

अपलितंचिय पतिउं-चियमि चउरो इवति भंगा ठ ।
वाह य गोणि भिक्खुणि, चउमु वि जंगेमु दिट्ठता । ३४६ ।

अप्रतकुञ्चनं च प्रतिकुञ्चनं च अप्रतिकुञ्चनप्रतिकुञ्च-
नं, तस्मिन् । किमुक्तं जयति ?-अप्रतिकुञ्चनप्रतिकुञ्चनार्थां च-
त्वारो भङ्गा भवन्ति, चतुर्थेऽपि अङ्केषु प्रत्येकं व्यापः, गो-
णी गौनिक्कुर्वा च हृष्टानाः ।

पदमतइएमु प्या, खिमा इयरेमु पिमियपयखोरे ।

एमेव उवणमो खलु, चउमु वि जंगेमु विपयेने ॥ ३६७ ॥

पिसनं मंसं, पयः खोरं, खोरकं कथाकारो जाजनविशे-
षः । एतेषां समाहारो छट्ठाऽतस्मिन्विषये वयमकं ये व्याप-
नोभिष्ठुकोट्टास्तास्तेषां यथा प्रथमे तृतीये च जङ्गे पूजा
स्वाध्यादिना कृता, इतरयोस्तु छयोद्वितीयचरमयोभङ्गयोः
भित्ता खरगटना । एवमेव अनेनैव प्रकारेण चतुर्थेऽपि जङ्गेषु
विहट्टव्यालोचयति खलुपनयः कर्तव्यः ।

तत्र व्यापहृष्टान्तमपि हृष्टोपनययोजनामाह-

ईतरसरतो उ मुकु, बाहो साहु पदिसेवणा मंसं ।

ज्मणया पलिउंचण, सकारो पीलणा होइ ॥ ३६८ ॥

ईतरसरतो इतरस्यानीयो मुकुर्वापो व्यापस्यानीयः साधुः,
प्रतिभवास्यानीयं मंसं च । (भूमयतेति) देशीपदमेतत् ।
ज्मणमभिव्यर्थः । इयमस्यानीया प्रतिकुञ्चना, सकारः स-
कारस्यानीया ब्रीहता, इयमभिव्यये लज्जाऽप्यापने भवतीति ।
संप्रति--" अपालितंचिय आढोपमाणस्स सव्वमेयं सकयं सा-

हणिजे पयए पट्टवणाए पट्टवि निविजमाणे पदिसेविने, से
वि कणिणं तव्वे य आरोहेयस्से मिया । " इति व्याख्यानयथाह-
आलोचया वि य पुणां, जा एसा अङ्कुचिया उभयतो वि ।
सच्चेव होइ सोदी, तत्थ येवरा इमा होति ॥ ३६९ ॥

(आलोचमाणस्मति) किमुक्तं भवति ?-आलोचयताः सा पु-
नरेषा आलोचना या उभयतः--संकटपकाले आलोचनाका-
ले च अप्रतिकुञ्चना-न विघ्ने प्रतिकुञ्चितं प्रतिकुञ्चनं यत्र
सा, प्रतिकुञ्चनारहितं इत्यर्थः । सेव भवति श्रुतिः, उभयत्रापि
प्रतिकुञ्चनवा अभावात् । इयमत्र जावना-संकटपकालेऽ-
प्यप्रतिकुञ्चितमालोचनाकालेऽप्यप्रतिकुञ्चितमालोचयति । य-
दि वा-उभयत इति प्रतिसेवनाऽनुशेमतः प्रायश्चित्तानुशेमत-
आप्राप्तिकुञ्चितमालोचयति । एष एव तत्त्वबुद्ध्या श्रुतिः, माया-
श्रवण्यभावात् । सा चाऽऽलोचना आचार्यशिष्यभावे भवति ।
तत्र च शिष्याऽऽचार्योऽपि मयोदा समाचारी ।

तामेयाऽह-

आयारिए कपसोही, सोढाण्ण नसजोहुणाण्णे ।

अइया वि सहावेणं, निपेसुए मासिया तिप्पि ॥ ४०० ॥

आचार्ये आलोचनाऽर्हाऽऽचार्यसमीपे यदा आलोचक आशोच-
नं प्रकृते तदा कथं शृङ्खः । उपलक्षणमेतन्-कथमश्रुतिं भ-
वतीति । उच्यते-आचार्यश्रियः । तद्यथा-सिंहानुगा, वृषना-
नुगाः, कोपुकानुगाः । कोपुकः शृगालः तत्र यो महर्था निपद्या-
या स्थितः सन् स्वमयं वा वाचयति तिष्ठति वा स तिहा-
नुगाः । यः पुनरेकस्मिन्कटवे स्थितः । सन् वाचयति तिष्ठति वा
स वृषनानुगाः । यस्तु रजोहरणनिपद्यायामौघप्रहिकाशयो-
कटवे वा स्थितो वाचयति तिष्ठति वा स कोपुकानुगतः ।
इह यदा आचार्य आलोचनाऽर्हा न प्राप्यते तदा वृषनस्या-
पि पुरत आलोचनाऽर्हया, तत्राप्ये गतीत्यस्य भिन्नोपपाति वृ-
षनतिष्ठ । अपि आचार्यवत् सिद्धवृषमकोपुकानुगतता प्रत्येकं
त्रिविकल्पी वाच्यै । आलोचका अपि त्रिविधाः । तथा-आ-
चार्या वृषमा भिक्खव एकेकं त्रिविकल्पाः-सिद्धानुगाः, वृषना-
नुगाः, कोपुकानुगाश्च । नवरं कोपुकानुगे विशेषः । स यदा
निपद्यायां यादृशोऽने वा उक्कुटो वा आलोचयति, तत्र
वयुक्कुटुकः सन् आलोचयति ततः शुद्धिनिपद्यायादशोऽन-
योस्तु भजनम् । किमुक्तं भवति ?-निपद्याचार्यो, महाश्या वृषमो, यदि
वा भिन्नुरपि श्रान्त आलोचयति, आशोचनाऽर्हण च कि-
यतेऽनुका, तदा शुद्धिः, शेषकप्रमशुक्तिरिति । (अथवा वि
समावेण निपेसुए इति) अथवा स आचार्यो वृषमो । न-
कुर्वी स्वनायेन, स्व आत्मीयो जावः स्वभावाः, स्वशीलमि-
त्यर्थः । तेन, कोपुकानुगो भवेत् । यदि वा-कोऽपि धर्म-
अथवा निपद्यायामुपेष्टुं नेच्छति, तस्य किं निपद्या कल्प्या,
किं वा न कल्प्या ? सच्चेव भवतु यो दा स या, निधमेन तस्य
निपद्यां कृत्वा आलोचकनाऽऽलोचयितव्यम्, यदि पुनरे करो-
ति ततः प्रायश्चित्तमप्यनोति । अत्र हृष्टान्तो निःशम्भुको रा-
जा--" जडा एवो राया निम्मंमुभो, तस्स कयावन्ती कासत्थो,
सो परिभवेण न कया उवट्ठानि, वालो नारिधं सि कावं सो
विणासितो । " एवमिहापि यो निपद्यां न करोति स प्राय-
श्चित्तपदेन दूरयते । " अण्णो कासया कनो, सो सत्तमे स-
ज्जे दिवसे उवट्ठार, सो रथा पूठनो । " एवमिहापि गो नि-

वर्षा करोति, स विनीतोऽयमिति यशः प्राप्नोति । परलोके कर्मक्षयणतः लिप्तेति । तत्पुनः प्रायश्चित्तं शोचि मा-
सिकानि, तानि च सहस्रे सहशतसु सहशानुगस्य पुरत आ-
लोचयति वेदितव्यानि । कथामिति चेत् ? उच्यते-सिंहानुगस्या-
ऽऽचार्यस्य सिंहानुगस्याऽऽचार्ये आलोचयत्येकं मासकम् ।
वृषजस्य वृषभानुगस्य वृषभस्य वृषभानुगे आलोचयति द्वि-
तीयम् । भिक्षोः कौष्टकानुगस्य जिज्ञासव कोष्टकानुगे आलो-
चयति तृतीयमिति । एतत्स्वल्पानि प्रायश्चित्तमुक्तम् ।

एवानीं स्वस्थानपरस्थानहान्यां स्वस्थानपरस्थानेषु प्राय-
श्चित्तं वक्तुमाह इदमाह-

सङ्गाणानुग के, पराणानुग या के गुरुवादी ।

सनिस्त्रिजाए कथो, पुंनिसिस्त्रिजाए ठक्कुओ ॥४०१॥

गुरुवादी ठक्कुवमभिक्रवः केस्वित्स्वत्थानानुगाः, केचित् परत्था-
नानुगाः । तत्र आचार्यस्य सती शोभना निषद्या सन्निपद्या, त-
स्यां स्निग्ध स्वत्थानानुगतवृषभस्य कर्षे स्थानस्य भिक्षोः पा-
दप्रोक्षणेन निषद्यायां रजोहरणनिषद्यायाम् । यदि वा-युक्तं-
गुरुवादी ठक्कुवमभिक्रवः । इयमत्र ज्ञानमा- आचार्यस्य महत्यां
निषद्यायापुविष्टस्य यत् सिंहानुगतस्वमेतत्स्वस्थानम् । वृषजानु-
गतस्य, कौष्टकानुगतस्य च परत्थानम् । वृषभस्य कर्षेऽवस्थाप-
तस्य यत् वृषभानुगमभिक्रवः स्वस्थानम्, यत्पुनर्महत्यां निषद्या-
यां पादप्रोक्षणेन निषद्यायां भिक्षोः स्वत्थानानुगतम् । वद, प्रोक्ष-
ननिषद्यायां चोपवेशनतः सिंहानुगतम्, कौष्टकानुगतम् च
यत् तत् परस्थानम् । भिक्षोः पादप्रोक्षणेन रजोहरणनिषद्याया-
मुक्तवृषभस्यस्थितस्य यत् कौष्टकानुगतस्य तत् स्वत्थानम्, य-
त् कौष्टकानुगायां कर्षे चोपवेशनतः सिंहानुगतम्, वृषजानु-
गतं च तत् परस्थानम् । तत्र सिंहानुगस्याऽऽचार्यस्य सिंहानु-
गः सङ्गाचार्य आलोचयति एष प्रथमः १ । सिंहानुगस्या-
ऽऽचार्यस्य वृषभानुगः सङ्गाचार्य आलोचयति एष द्वितीयः २ ।
सिंहानुगस्याऽऽचार्यस्य कौष्टकानुगः सङ्गाचार्य इति तृतीयः
३ । (?) वृषभानुगस्याऽऽचार्यस्य सिंहानुगः सङ्गा-
चार्यः आलोचयति तिस्रः ४ ।

एतेषां नवानामाचार्याणामालोचयतां यथामभ्यसिद् प्राय-
श्चित्तम्-

मानो दोभि ठ सुच्छो, चउ लहु लहुओ य अंतिमा सुद्धो ।

गुरुया लहुया लहुगे, भेया गणियो नव गणम्मि ॥४०२॥

गणित्याचार्य आश्रमचाराऽहं गणिन आचार्यस्याऽऽलोचनस्य न
वा नव, ते आत्मनमेवोपदिशताः । एतेषां च यथाक्रमं प्रा-
यश्चित्तमिदम्-(मासो हत्वादि) सिंहानुगस्याऽऽचार्यस्य पुरतः
सिंहानुगतया आलोचयन् आचार्यस्य प्रायश्चित्तं मासकम् ।
वृषभानुगतया आलोचयन् द्वौ मासः । कौष्टकानुगतया आलोच-
यन् शुद्धः । वृषभानुगस्याऽऽचार्यस्य पुरतः सिंहानुगतया आ-
लोचयन् आचार्यस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो लघवा लघुमासाः ।
वृषभानुगतया आलोचयन् लघुको मासः । कौष्टकानुगतया-
ऽऽलोचयन् शुद्धः । कौष्टकानुगस्याऽऽचार्यस्य पुरतः सिंहा-
नुगतयाऽऽलोचयन् आचार्यस्य चत्वारो गुरुकाः गुरुमासाः,
वृषभानुगतयाऽऽलोचयन् चत्वारो लघुका लघुमासाः । कौष्ट-

कानुगतयाऽऽलोचयन् लघुका एको मासः । एष पादप्रोक्षणे र-
जोहरणनिषद्यायां वा कौष्टकानुगाऽलोचनाऽहंऽऽचार्यस्यसङ्गा-
ऽऽस्ने उपविष्टस्य वेदितव्यः । यदा पुनर्लघुकाः सङ्गाचार्यस्य
तदा शुद्ध एव । एतानि च प्रायश्चित्तानि तपसा कालेन च
गुरुकालेन च गुरुकालेन कष्टव्यानि । तथा सिंहानुगवृषभानु-
गकौष्टकानुगस्यां त्रयाणामाचार्याणां भिक्षोऽवस्थाभोजनका न-
व, तेभामपि यथाक्रमं तस्मैव प्रायश्चित्तानि, नवरे तपसा
लघूनि कालतो गुरुणि ।

तथा वाऽऽह-

दोहिं वि गुरुणि एते, गुरुम्म नियमा तवेण कसेण ।

वसभम्मि य तवगुरुगा, कालगुरु होति जिक्खुम्मि ॥४०३॥

गुराचार्ये आलोचके, जातयेकवचनम्-गुरुव आचार्येण
आलोचकेण नवसु नियमादितानि यथाक्रममनन्तरोदितानि प्रा-
यश्चित्तानि द्वाभ्यां गुरुकाणं द्रष्टव्यानि । तद्यथा-तपसा, का-
लेन च । वृषभे, आचार्य जातयेकवचनम् वृषभेषु तपसा गुरुका-
णि, कालतो लघूनि-सामर्थ्यावस्थोपेत । भिक्षोः, भिक्षुण काल-
तो गुरुणि, सामर्थ्यावस्था लघूनि भवन्ति । तदेवमालो-
चनाऽहंमाचार्य तृतीयाऽऽचार्यवृषभजिक्खुव्वालोचकेण सति-
वित्तप्रायश्चित्तस्थानानि प्रतिपादितानि ।

अपुनः सिंहानुगकौष्टकानुगपतया त्रयाणामालोचनाणां
वृषजानां यं पुरकमेणऽऽचार्या आलोचका नव भवन्ति, तेषां
यथास्वल्पं प्रायश्चित्तमाह-

लहुया लहुओ सुद्धो, गुरुया लहुओ य अंतिमा सुच्छो ।

उद्धुओ चउलहु लहुओ, वसभम्म ठ नवमु त्ठाणम् ॥४०४॥

वृषभस्याऽऽलोचनाऽहंस्व सिंहानुगाऽहंरूपतया शिविष्यन् न-
वसुस्थानेषु नवसङ्गाचार्येषु यथाक्रममिद् प्रायश्चित्तम् । तद्यथा-
वृषभस्य सिंहानुगस्य पुरतः सिंहानुगतया आलोचयन् आचा-
र्यस्य चत्वारो लघुमासाः । वृषभानुगतया आलोचयन् लघुको
लघुमासः । कौष्टकानुगतया आलोचयन् शुद्धः । (?)
वृषभस्य कौष्टकानुगस्य पुरतः सिंहानुगतयाऽऽलोचयन्
आचार्यस्य प्रायश्चित्तं वद लघवो लघुमासाः । वृषभानुगतया-
ऽऽलोचयन् चत्वारो लघुमासाः । कौष्टकानुगतयाऽऽलोच्यते
लघुमासः ।

दोहिं वि गुरुगा एते, गुरुम्म नियमा तवेण कसेण ।

वसभम्मि य तवगुरुगा, कालगुरु होति जिक्खुम्मि ॥४०५॥

गुरौ नवप्रकारे आलोचयति नियमादितानि यथाक्रममनन्तरो-
दितानि प्रायश्चित्तानि द्वाभ्यां गुरुकाणं प्रतिपत्तव्यानि । त-
द्यथा-तपसा, कालेन च । वृषभस्येव सिंहानुगस्य, कौष्टकानुगस्य
त्रिंश्वधस्याऽऽलोचनाऽहंस्व पुरतो वृषभे नवप्रकारे आश्रम-
ति यथाक्रममनन्तरोदितानि प्रायश्चित्तानि तपसा गुरुणि,
सामर्थ्यावस्था लघूनि वेदितव्यानि । तथा वृषभस्येव सिं-
हानुगकौष्टकानुगस्यां त्रयकारस्य पुरतो नवप्रकारे भिक्षा-
लोचयति यथास्वल्पमुक्तानि प्रायश्चित्तानि कालतो गुरुणि,
सामर्थ्यावस्था लघूनि भवन्ति प्रतिपत्तव्यानि । तदेव वृषभ-
मालोचनाऽहं तृतीया नवानामाचार्याणां नवानां वृषजानां नवा-
नां भिक्षुणामालोचयतां प्रायश्चित्तमुक्तम् ।

इदानीं सिंहवृषभक्रोष्टुकानुगतया अयाणाभाशोचनाऽऽर्हाणां भिक्षुणां ये पुरे क्रमेणाऽऽलोचयतां आलोचका नव, तेषां प्रायश्चित्तमाह—

चउरुक् चउरुह मुष्टो, उरुह चउरुग अंतियो मुद्रो ।
उरुक् चउरुह उरुहोभिकमुस्त उ नवमु उाणेमु ॥४०६॥

भिक्षोरालोचनाऽर्हस्य सिंहवृषभक्रोष्टुकानुगतया भ्रिकवृषभ-
रूप नवमु स्थानेषु नवस्वाशोचकेषु यथाक्रममिदम् । तद्यथा-
त्रिजोः सिंहानुगतस्य पुरतः सिंहानुगतया आलोचयत आचार्य-
स्य स्वराः गुरुकाः वृषभानुगतया आलोचयत आचार्यस्य स्व-
राः गुरुकाः वृषभानुगतया आलोचयतस्वराः शरुका शरु-
भासाः क्रोष्टुकानुगतयाऽऽलोचयत श्रुकाः त्रिकोवृषभानुगतस्य पुर-
तः सिंहानुगतया आलोचयत आचार्यस्य वरु शरुवां शरुभासाः ।
वृषभानुगतयाऽऽलोचयतश्चरुकाः शरुका गुरुभासाः । क्रो-
ष्टुकानुगतयाऽऽलोचयत श्रुकाः । भिक्षोः क्रोष्टुकानुगतस्य
पुरतः सिंहानुगतयाऽऽलोचयत आचार्यस्य प्रायश्चित्तं च
शरुवां गुरुभासाः । वृषभानुगतयाऽऽलोचयतस्वराः लघवां
भासाः । क्रोष्टुकानुगतयाऽऽलोचयतां लघुभासाः साऽयाणां-
चनाऽऽर्हः सहसाऽऽर्हने सति प्रतिपत्तव्यः । उरुहक्रुष्टुकांलोच-
यत श्रुकाः । एतानि च प्रायश्चित्तानि तपसा काशेन च गुरुका-
नि द्रष्टव्यानि । तथा सिंहानुगवृषभानुगवृषभार्थं त्रयाणामा-
लोचनाऽर्हाणां भिक्षुणां वृषभः अयाणाशोचका नव । तेषामपि य-
थाक्रममस्येव प्रायश्चित्तानि, नवरं तपसा शरुणि कालतो
लघूनां तथा अयाणां सिंहानुगाऽऽर्हक्रुष्टुकाणां भिक्षुणांभाशोच-
नाऽर्हाणां त्रिजोऽयाणांलोचना नव, तेषामपि यथाक्रममस्येव
प्रायश्चित्तानि, नवरं तपसा शरुणि कालतो गुरुणि ।

तथा चाऽऽह—

दोहिं वि गुरुया एते, गुरुभिं नियमा तवेण कालेण ।
धनभस्मि य तवगुरुका, कालगुरु हौति भिक्षुस्मि ॥४०७॥
मताथो ।

संप्रति व्याख्या प्रायश्चित्तसंज्ञकप्रतिपादनार्थमाह—

सर्वत्रयं वि सद्गणं, अमुं चपाणस्म माभिर्मे लह्यं ।

पराशरस्मि य मुद्रो, नह उच्चतरो जने इयो ॥४०८॥

स्वस्थानं नाम स्वाचित्तमुपश्रुत आशोच्यत्रापि यदि न
मुञ्चति । न तस्मिन्मुञ्चतः सर्वत्रापि सर्वेष्वपवादावस्थाऽऽदिषु
स्थानेषु प्रायश्चित्तं मासिकं स्रुषु । इमं न ज्ञात्वा—यथालो-
चनाऽर्हस्याऽऽचार्यस्य सिंहानुगतस्य पुरतः सिंहानुग एव सज्जा-
चार्य आलोचयति, तथा वृषभस्य वृषभानुगतस्य वृषभ एव
वृषभानुग आलोचयति, तथा भिक्षोः क्रोष्टुकानुगतस्य भि-
क्षुवृषभ क्रोष्टुकानुग आलोचयति, तत एतेषु त्रिष्वपि स्था-
नेषु प्रत्येकं प्रायश्चित्तं मासिकं लघु एतच्च—“ मासिया तिष्ठि
सि” प्रमेयोक्तम् । परस्थाने च वनेमानाः सर्वत्र मुद्रो यदि नीच-
तरानुगः सज्जालोचयति । इतर आलोचनाऽर्हः पुनरुक्ततरानुगां
अवधे । तदेव विभागत एकाग्र्यतिविशेषप्रायश्चित्तमुक्तम् ।

इदानींभाष्यता नवविधं प्रायश्चित्तमाह—

चउरुक् मासो वा, मासो उरुह्म चउरुक् मासो ।

उरुमुक् उरुह्म, चउरुक् वा वि त्रिपृष्णं ॥ ४०९ ॥

सिंहानुगतस्य पुरतः सिंहानुगी नृया यथाशोचयति, ततश्च-

तुमुक् प्रायश्चित्तं, सिंहानुगतस्य वृषभानुगी नृयाऽऽलोचयतां मास-
स्रुषु । सिंहानुगतस्य क्रोष्टुकानुगीभूय वापुःस्रुषुने राजाहरण-
निषद्याथ वा स्थितस्याऽऽलोचयतां मासलघु । उरुहक्रुष्टुः सन्
आशोचयत श्रुकाः वृषभानुगतस्य पुरतः सिंहानुगो भूया यथाशो-
चयति ततः वरु लघु वरुभासा लघवाः प्रायश्चित्तम् । वृषभानु-
गतस्य पुरतो वृषभानुगो नृयाऽऽलोचयतश्चउरुहक्रुष्टुगो गुरुभासाः ।
वृषभानुगतस्य क्रोष्टुकानुगीभूयाऽऽलोचयतश्चउरुहक्रुष्टुगो गुरुभासाः ।
क्रोष्टुकानुगतस्य पुरतो यदि सिंहानुगो भूया आलोचयति
ततः वरुगुरु वरुभासा गुरुवाः । क्रोष्टुकानुगतस्य च पुरतो
वृषभानुगीभूयाऽऽलोचयतः वरुलघु वरुभासा लघवाः । क्रोष्टु-
कानुगतस्य पुरतः क्रोष्टुकानुगीभूयाऽऽलोचयतश्चउरुहक्रुष्टुगो गुरुभासाः ।
एतच्च प्रायश्चित्तं प्रतिपत्तव्यम् । यदि पुनरुहक्रुष्टुः सज्जालो-
चयति तदा मुद्रः ।

अथैव व्याख्या प्रायश्चित्तसंज्ञकमाह—

सर्वत्रयं वी समामागे, आलोचनेन चउरुह्म हूति ।

विममागं नीचने, अकारणे अविद्विष मासां ॥४१०॥

सर्वत्रापि सिंहानुगं वृषभानुगं च स्म मासने उपविष्टस्य सत
आशोचयतः । किमुक्तं भवति—यद्वाशे आसने निविष्ट आलोच-
नाहः, आलोचकाऽपि यदि तादृश पथाऽऽसने उपावृष्टः सज्जा-
लोचयति तदा तस्य प्रायश्चित्तं जघति चउरुहक्रुष्टु स्वराः
गुरुभासाः । अत एव प्राक् सिंहानुगतस्य पुरतः सिंहानुगस्थ-
वाऽऽलोचयतो, वृषभस्य पुरतो वृषभानुगतस्याऽऽलोचयतः, क्रो-
ष्टुकानुगतस्य पुरतः क्रोष्टुकानुगतस्य सभासाऽऽलोचयतस्याऽऽलोचयत-
श्चउरुहक्रुष्टुगो गुरुभासाः । अथ विषमोऽधिक्ये आसने स्थितः सन् आलोच-
यति ततः वरुलघु, वरुगुरुवां । तत्र वृषभानुगतस्याऽऽलोचयतः
वरु स्रुषु । क्रोष्टुकानुगतस्य पुरतः सिंहानुगस्याऽऽलोचयतः वरु-
गुरु । एतद्व्यतिरिक्तमपि सामर्थ्याद्यवगतम् । तत्र विषम-
सने नीचने स्थितः सज्जालोचयति ततः प्रायश्चित्तं मासो स्रुषु-
मासाः । एतच्चाकारणे निर्वादिता चेद्विदव्यम् । कारणे निर्वा-
दन् श्रुक् एव । तथा आलोचनाकासे ये शेषा अप्रमाजनाऽऽ-
र्ह्याऽविषयस्तेष्वपि प्रत्येकं प्रायश्चित्तं मासस्रुषु ।

संप्रति “ ज एयाव पटुवलाप पटुविण निविसमाणे पडिसे-
विने से वि कनिणे तस्थेव आरोदेयधे सिया । ” इत्येत-
द्व्याख्यानांमाह—

मामादो पटुविण, ज अक्षं मेव तपं मव्वे ।

साट्टणिऊणं मासा, उदिज्जेने पेरे जांमां ॥४११॥

प्रागुक्तया प्रस्थापनया प्रायश्चित्तदानसंज्ञकण्या प्रस्थापिते
प्रायश्चित्तकरणे प्रवर्तिने यद्व्यप्य मासाऽऽर्हः च सर्वत्र प्रति-
सिद्यते तत्सर्वं संहस्य एकत्र मोलयित्वा पणमासा दीयते,
यत्पुनः वरुमासस्यः परं तस्य समस्तस्यापि, गाथायां सप्तमी
पठ्यर्थः । ऊणः परित्यागः ।

सूत्रे “पटुवे” इत्युक्तम् । ततः प्रस्थापनया भेदानाह—

दुविहा पटुवलाप खलु, पणमणेमा य होइ उगेमा य ।

तवतिथ परिचत्तिने, तेरस ऊजाणि य पयाणि ॥४१२॥

सा प्रायश्चित्तप्रस्थापना द्विविधा । तद्यथा—एका, अनेका च ।
तत्तात्पर्यं निवेद्या सा विद्यमाना पणमासिकीर्येकविधा । साऽपि

स्वभेदविभक्त्या द्विधा-वहता, अनुहता च । अनेका पुनरियम्-
(तयति यस्मिन्नादि) तत्र पञ्चकाऽऽदिषु भिन्नासांनेषु परिहा-
रतो न भवति किं तु मासाऽऽदिषु, ततो मासिकमेकं तपःस्थान-
म् । तस्मात्सिकाऽऽदिषु यावत्मातुर्मासिकमेतद् द्वितोयं तपःस्थान-
म् । अष्टमासिकं षडमासिकं च तृतीयं तपःस्थानम् । एतावपि
प्रत्येकं द्विविधानि । तद्यथा-उद्घातानि, अनुद्घातानि च । एतत्
तपश्चक्रम् । (परिचयानिंति) प्रपञ्चपापार्थयस्य परावृत्तः,
तस्य चिक्रं परिचयचक्रम् । तच्च-उद्देशिकं, मूलचक्रम्, अन्तः-
स्थाप्यचक्रं च । तेषां द्विधा-उद्घातानि, अनुद्घातानि वा । पारा-
ञ्चित्तकम् । एतानि चानि त्रयोदश पदानि । प्रयोगानिहितानि
नि, किमर्थमिह पुनरुक्त्यायते । उच्यते-स्मरणार्थम् । अथवा-य-
ज्ञेनैतद्व्यापिनोऽपि प्राप्तस्य तत् कृत्स्नमनुग्रहकृत्स्नेन निरनु-
ग्रहकृत्स्नेन वा आरोप्यते । प्राकृत्या त्वनुग्रहकृत्स्नैवाऽऽरोप-
तामिति ज्ञापनार्थम् । इह “अपशिञ्चिच्य” इत्यादि सूत्रम्-
“अपलिञ्चिच्य अपशिञ्चिच्य” इति प्रथममङ्गानुगतमुक्तम् । ए-
तच्चोपपन्नचक्रम्-तेन द्वितीयोपायमङ्गानुगेन अपि सूत्रं वक्त-
व्यम् । तच्चैवम्-“जे निभञ्ज चाऽम्मासियं वा सातिरेगचाऽम्मा-
सियं वा” इत्यादि “०जाव पञ्चिञ्चियं अपशिञ्चिच्यं, अपलि-
ञ्चिच्यं पञ्चिञ्चियं, अपशिञ्चिच्यं अपलिञ्चिच्यं, पलिञ्चिच्यं प-
लिञ्चिच्यमातोपमानस्य सवयमेवं साहाजियं जाव आरोह्य-
ध्वे सिया ।” तृतीयमङ्गानुगमपि सूत्रमेवमुक्त्वा रणीयम्-“न-
चरं पञ्चिञ्चियं अपलिञ्चिच्यमातोपमानस्य ।” इति वक्तव्यम्,
शेषं तथैव । चतुर्थमङ्गानुगतं तु सूत्रं साक्षादाह-“जे भिक्ख-
चाऽम्मासियं वा” इत्यादि । अस्मै व्याख्या निरवशेषा प्राप्नो-
त, नवरमेवात्र विशेषः-“पञ्चिञ्चियं पलिञ्चिच्यमातोपमानस्ये-
ति ।” शेषं तथैव । एवमममि चत्वारि सूत्राणि चतुर्मेङ्गिक-
रूपानि कृत्वाणि । एवं मासिकद्विमासिकसुखाण्यनुपयुज्य चतु-
र्मेङ्गिकरूपतः सात्त्विकं भवनीयानि । एवं बहुशुःशब्दविशिष्टा-
भ्यपि प्रथमचतुर्मेङ्गिकरूपेन चत्वारि सूत्राणि वक्तव्यानि । तत्र
प्रथममङ्गानुगतसुत्रं प्रयोगातिदेशनं कृतम् । द्वितीयतृतीयम-
ङ्गानुगते सूत्रे प्रावृत्तकथं । चतुर्थमङ्गानुगतं सूत्रं साक्षादति-
देशत आह-“एवं बहुलो वा ।” इति । एवमनन्तरोदित
सूत्रप्रकारेण बहुशोऽपि बहुशुःशब्दविशिष्टमपि सूत्रं वक्तव्य-
म् । तद्यथा-“जे भिक्खु बहुलो चाऽम्मासियं वा बहु-
लो सातिरेगचाऽम्मासियं वा बहुलो पञ्चमासियं वा
बहुलो सातिरेगपञ्चमासियं वा एतसि परिहारद्वानां
अन्तरं परिहारद्वानां पञ्चमेवित्ता आलोपेज्जा अपलिञ्चि-
च्य आलोपमाये उगणिज्जं उवहसा कणणिज्जं वेवावदियं ठ-
विय पञ्चिञ्चिक्का से वि कसिये तथेव आरोह्यध्वे स-
या पुत्रं पदिसियं पुत्रं आलोहयं जाव गच्छा पञ्चिञ्चियं
पञ्चा आलोहयं अपलिञ्चिच्यं अपशिञ्चिच्यं जाव पलिञ्चिच्यं
पञ्चिञ्चियं आलोपमानस्य सवयमेवं सकव साहाजियं एवाप
वज्जवापो जाव तथेव आरोह्यध्वे सिया ।” इति । तत्तन्तरं
मासिकद्विमासिकाऽऽदिभ्यपि सूत्राणि सम्यगनुपयुज्य विस्तरतो-
ऽनेकानि वक्तव्यानि । आह-“से वि तथेव आरोह्यध्वे सिया ।”
इत्युक्तम् । तत्र कति भेदा आरोपणायाः ? उच्यते-पञ्च ।

तथा चाह-

पञ्चविधिया यत्र विद्या, कसियेऽकसिये तथेव हादहा ।

आरोपणं पञ्चविधा, पापच्छिन्नं पुरिसजाते ॥ ४१ ॥

आरोपणा पञ्चविधा पञ्चप्रकाराः । तद्यथा-प्रस्थापितिका, स्थान-
पिता, कृत्स्ना, अकृत्स्ना, हादहा च । एषा पञ्चप्रकाराऽप्यारो-
पणा प्राप्यच्छिन्नस्य । तच्च प्राप्यच्छिन्नं पुरुषजाते कृतकरणाऽऽर्था-
यथायोग्यप्रवर्त्यते । एष गाथासंक्षेपायः । ४० १ ३०१ प्रक० ।
(स्त्रीणां विषये विशेषः ‘इत्थी’ शब्दे चित्तीवभागे ६१०
पृष्ठे द्रष्टव्यः)

(१५) अथ दृष्टवा कृतमफलम् -

जयवं ! मंदसदेहि, पापच्छिन्नं न कीर ।

अहं काहंति किञ्चिद्वर्णं, नाणुकं पञ्चकृत् ॥

नारायादीहं संगमे, गोयमा । स्रष्टु नरे ।

संस्तुतधरणं जने दुर्ध्वं, नाणुकं पञ्चकृत् ॥

एवं संसारसंगमे, अंगोवंगं तु बाहिरं ।

जावमस्तुच्छरिताणं, अणुकं पा अपोवमा ॥

जयवं ! स्रष्टुमि देहत्वं, दुर्ध्वं होति पाणिणो ।

जे समयं निष्कणं स्रष्टुं, तत्तत्तणा सो सुहो भवं ।

एवं तित्थयेरे मिदे, साह धम्मं पि वंछिञ्च ।

जे अकळं कपं तेणं, निस्सरपं स सुहो जवे ॥

पापच्छिन्नेण को तत्त, कारिएवं गुणे जवं ।

जेणं पोवस्स वी देसि, पुस्सरकरं दुग्गुधरं ॥

उच्छिञ्च गोयमा ! स्रष्टुं, वेदणं भंगो जाव गो कयो ।

वणपिरी पट्ठवंचं च, ताव णो किं पट्ठभूणं ॥

भावसंस्तुतं वणपिरे, पट्ठुओ इयो भवं ।

पच्छिवो दुक्खरोहं पि, जाव वणं सिण्णं परोहणं ॥

भयवं ! किमणु विज्जेते, सुचर्त्ते जाणिएह वा ।

सोदेहं सत्त्वपादं, पच्छिञ्च सत्त्वन्देसिपि ॥

सुसाउ सियेजे लदगे, गोयमा ! जाव गो पिपि ।

णरो मिद्धे विषागंते, ताव तएहा ए उवमये ॥

एवं जाणिए पच्छिञ्चं, अमदभावेण जं चरे ।

ताव तत्तत्तत्तं पावं, वट्ठए उण हाएपि ।

जयवं ! किं ते वहेज्जा, जं पमादण कट्ठए ।

आगवं पुणो आउतस्य, तेतिपं किं न उायए ? ॥

गोयमा ! अहं पमाएणं, अणिच्छंता अहिदक्षिए ।

आलुत्तसं जहा पञ्जा ॥ विसं वहे तह वेव पावमं ॥

जयवं ! जे विदिपपरमस्ये, सत्त्वपच्छिन्नजागेने ।

ते किं परमि साहंति, नियमकज्जं जहंदिपं ॥

गोयमा ! मंतवेहिं, दिदे जो कांहा सुददं ।

से वि दिदे विणिक्कं, धारिक्कं हि स्रष्टिए ।

एवं साणुत्तज्जे माहं, पच्छिञ्चं नेव वट्ठए ।

अभिमि निउल्लक्षत्वं, साहंती ववहारओ ॥ महा० २ अ० ।

* “अभ्यतिस्स जहा पञ्जा ।” इत्यपि पाठः ।

(१६) कीदृशः कथं पावकस्य -

एवं स पेमपावेहि, बद्धो मावग जलनं ।
जहोवद्वं करेमाणे, दसअदिण वा दिणे दिणे ॥
पन्निवाङ्किण संकिणे, गुरुभासूवं पवमई ।
संपवं बोहिओ सो वि, दुम्भुणे जहा तुमं ॥
धम्मं लोगस्म साहेमि, अत्तकजम्मि बुज्जसि ।
नृपं विकेणयं धम्मं, जं सयं याणुचिद्धमि ॥
एयं सो वयणं सोबा, दुम्भुहस्म मुज्जसियं ।
हरयरस्म करंतो, निदिउं गरहिउं चिरं ॥
हा हा हा हा अकलं मे, भट्टमीलेण किं कयं ॥
जेणं तु मुत्तप्पमं, गुंमिओ उप्पकिपी जहा ॥
धी धी धी धी अहंसां, पेच्च जं मेडुचिद्धियं ।
जब्बकवणसमं नाणं, असुं सारंसे मए कयं ॥
खणजंगुरस्म देहिस्म, जा विवत्ती ए मेजवे ।
ता तित्थयरस्म पाभूतं, पायचिद्धत्तं चरापि हं ॥
एममागच्छवी एत्थं, चिद्धंताणेव गोयमा ।
सोरं चरिक्कण पच्चित्तं, संभिग्गो ओज्जापिओ ॥
घोरवीरं तवं काठं, असुरकम्पं खवेत्तु य ।
मुक्कज्जाणं समासहिं, केवदं पप्प मिज्जुही ॥
ता गोयम ! एापणं, बहवं पाविचारिया ।
डिगं गुरुस्म अप्पेयं, नंदिमेणेण जह कयं ॥
उस्मग्गं ता तुमं बुज्ज, सिद्धंते य जहद्वियं ।
तवंतराउदये तस्म, मट्ठं आसि गोयमा ॥
तहा वि जा मेपहंजे, तवे पोरं मट्ठातवं ।
अट्टगुणं तेणमणुचिद्धं, तो विसएण णिज्जए ताहे ॥
विमज्जक्खणं कुत्तपदणं, अणमणं तेण इच्छियं ।
इयं पि चारणसमणेहिं, चेव मे जाव मेहिओ ॥
ताव य गुरुस्म रयइरणं, अड्डियधं देसंतरं गओ ।
एते ते गोयमा ! वाए, सुयनिवच्चे विपाणए जहा ॥
जाव गुरुओ रयइरणं, एवज्जना य ए अग्ने य ।
ताव कज्जे न कायध्वं, झिगमवि जिणदेसियं ॥
अनरय ए उज्जेयध्वं, गुरुणा मोत्तूण अंजहिं ।
जइ सो उवतामि वं सको, गुरु ता उवतामइ ॥
अट्ट अन्नो उवतामिउं, सको तो वी तस्म कहिज्जई ।
गुरुणा वि तयं ए अन्नस्म, गिरा वयध्वं कयाइ वि ॥
जो भमिया वी य परमट्ठा, जगहिइ विपाणगो ।
एयाइं तु एयाइं जा, गोयमा ! एं विरंभए ॥
मायाए वंचणं तेण, सो भमिही आमहो जहा ।
जयवं ! न याणमो को वि, मायामीसो दुया सओ ॥
किं वा निमित्तमुपचरिउं, तो जमे बट्टु दुइहिअं ।

चारियास्मन्तस्म तित्थम्मि, गोयमा ! कंचणच्छवी ॥
आयरिओ आसि तूइक्खो, तस्म सीसो सया सओ ।
मइम्भयाइं थिक्खणं, अइ मुत्तयं अहिज्जया ॥
ताव कोऊइं जायं, एणं बएहि पीडिओ ।
चित्ते जह सिद्धंते, एरियो देसओ विही ॥
ततो तस्म पमाणेणं, गुरुज्जं रंजितं दइं ।
तद्वक्कणुणं काठं, पदणाणसणं थिसं ॥
कहेहामि तहाइं पी, देवयाए निवारिओ ।
दीहाऊं छिन्नपच्चू, भोगं जुंज अहिच्छिक्कए ॥
डिगं गुरुस्म अप्पेयं, अन्नं देसंतरं वये ।
जोगइसं वेइया पच्छा, घोरवीर तवं चरे ॥
अइवा हा हा अइ मूंसा, आयमज्जेण सड्डिओ ।
समणाणं णेरिसं जुत्तं, समयमवी मणसि पारिओ ॥
पच्छा तओ मे पच्चित्तं, आलोइता सहु धरे ।
अइवा गं ग आलोउं, पायावी जत्तिओ पुणे ॥
ता दस वासे आयायं, मासखमणस्म पारणे ।
वीमाअं बिज्जमादीहिं, दो दो मासाए पारणे ॥
पणवीमं वासे तत्थं, चंदायणत्तेण य ।
जट्टकपदमपाइं, अट्टवासे अणुणणे ॥
मट्ठाघोरिरिपच्चित्तं, सयमेवेव अणुचर ।
गुरुपाभूते वि एत्थेयं, पायचिद्धं मे ए अगमसं ॥
अइवा तित्थयरंणस, किमइं चाइओ विही ।
जेणयमहीययाओइं, पायचिद्धत्तसं मेहिओ ॥
अइवा सो वि जाणिज्ज, सच्चन्नु पच्चित्तं मे ए अगमकं ।
पुरा जप्पिण पुट्टु चित्तिं, तस्म मिच्छा मि दुक्कइं ॥
एवं तु ते कइं पोरं, पायचिद्धं सयं मवी ।
काऊणं पि ससड्डो सो, बाणमंतरियं गओ ॥
हिड्डिओ चरिमेनेव-विमाओ तेण गोयमा !
वेयंतो आलोइता, जइ ते पच्चित्तं कुम्बिया ॥
बाणमंतरदेवता, चइऊणं तु गोयमा !
संइओसहुतो तित्थेयं, नरिद्वरमागओ ॥
निधं तत्थ वदवाणं, संपहणदोसा तहिं ।
वेसणिवाही समुप्पओ, किमो एत्थ समुदियए ॥
तओ किमिणोइं खजंतो, बाणदेवम्मि गोयमा !
शुक्काहोरो सिइं जेमे, विपाणंतो ताव साहुणो ॥
अरूरेणव जेजे द-इण जाइं मग्गु य ।
निदिउं गरहिउं आया, अणसणं पविज्जया ॥
कोगसाणोइं खजंतो, मुक्कभावण गोयमा ।
अरइंतवति परमा-णो सयं उज्जियं तप्पं ।
कालं काऊण देविद-पहाओससमापिओ ।

जाओ तं दिव्यदेवाहिं, समणुजोत्तुत्तुओ ॥
 लववओ वेसताए जा, सा नियकीण पयकिया ।
 तओ वि मरेऊण बहु-अंतपंतकुले उओ ॥
 कालकमेण महुगए, मिचंदेदम दयापणे ।
 मुओ ङोऊण पबिबुद्धो, मायकाउम्मि पबिबुद्धो ॥
 एयं तं गोयमा ! मिच्छं, नियकीपुं तु आमके ।
 जेय सच्चं तु सुहजएण, वयणे मणसा विरविण ॥
 कोऊहलेण विसयाणं, पाउण विसएहिं पबिओ ।
 सच्छंदायणितेण, भयियं जवपरं ॥
 एयं नाऊणमिक्कं पि, मिच्छंतिगमाद्भावगं ।
 मायमाणो ह उम्ममं, कुज्जा जे सेविषाणि उ ॥
 ओ पुण सुखा सुयमागं, अट्टं वा खाखा वएज्ज मग्गेण ।
 तस्स अहीणं वच्च, ॥
 एयं नाऊण मलमा, विममं नो पवत्तए । चि वेमि ।
 जयवं ! अकिचं काऊणं, पच्छिन्नं ओ करेज्ज वा ।
 तस्म लउपरं पुरओ, जं अकिचं न कुवण ।
 ता जुत्तं गोयमा ! मणमा, वयणं मणमा विचारिउं ।
 जहा काउमकत्तव्वं, पच्छिन्तेण वि सुजिअयं ॥
 ओ एयं वयणं मोखा, सद्धं अणुचरेड वा ।
 भट्टसोलाण सच्चं, सत्त्ववाहो स गोयमा ! ॥
 एतो काउं पि पच्छिन्नं, पाणमदेहकारयं ।
 अणोअराइहाए दीवमिदं, पविमे सत्तापो जहा ॥
 भयवं ! जो वलं विरियं, पुरिसवारपरकमी ।
 अणुगुहंते तवं चरइ, पच्छिन्न तस्म किं भवे ? ॥
 तस्मयं होइ पच्छिन्ते, अमइजावस्स गोयमा ! ।
 जो तं घामं विषाणेत्ता, वेगी मत्तववेकवया ॥
 जो वलं वीरियं सत्तं, पुरिसवारं नगइए ।
 सो सपच्छिन्नपच्छिन्ता, सद्धंलो नराइयो ॥
 नीयागोत्तं उहं वोरं, निरिण मुक्कमियं द्विनि ।
 वेदेता तिरियजोणीए, हिंसिज्जा चउमईए सो ॥
 से भयवं ! पावये कम्मं, परं वेड सुद्धरे ।
 अणुगुहण एो मोखलं, पायच्छिन्न किं तहिं ? ॥
 गोयमा ! वासकोमिदं, जं अणुगुहं मेविरे ।
 तं पच्छिन्नरवीपुं, पावुहिणं विओयई ।
 णणवारंथवारतपतिमसा, जहा सुरस्स गोयमा ! ।
 पायच्छिन्न रविस्स, पावकम्मं पाउस्सए ॥
 खवरं जइ तं पच्छिन्नं, जह भणियं तह नमुचरे असइजावो ।
 अणुगुहिय लवीय पुरिसवारपरकमे ॥
 अन्नं च काउ पच्छिन्नं, सच्चं योवमणुच्चरे ।
 ता वुक्कियसद्धो, अणुगो दीहं चाउमगइयं पने ॥

जयवं ! कस्मातोएज्जा, पच्छिन्नं को व दिज्ज वा ।
 कस्स व पच्छिन्नं देज्जा, अलोवेज्जा कइ पुणो ॥
 गोयमा ! अलोवाणं ता के-वलोणं च वहुसु वि ।
 ओपणमएहिं गत्तं, सुद्धंवाओं दिज्जए ॥
 चउनाणीं तथा जावे, एवं ओहिपईसु वि ।
 जस्म विमण्यरे तस्म, तारत्तमेण दिज्जई ॥
 उम्ममं पबिचितस्म, उस्सग्गे पडियस्स य ।
 उस्समगरयणे चैव, मव्वजावेतरहिण ॥
 उवमेतस्म दंतस्म, संजयस्म तवस्मिणो ।
 समिती गुत्तीपहाणस्म, ददवीरियस्म अमइजाविणो ॥
 अलोएज्जा पबिच्छेज्जा, देज्जा दाविज्ज वा परं ।
 अहभिमं तउहिदं, पायच्छिन्नं च अणुचरे ॥
 स जयवं ! कत्तियं तस्म, पच्छिन्नं इव निच्छियं ।
 पायच्छिन्नस्स उणाई, केवइयाइ कइहिं मे ॥
 गोयमा ! जं सुमोझाणं, समणाणं दनएह उ ।
 खड्डिगमपपच्छिन्नं, संजइ तं नवं गुणं ॥
 एको पावेड पच्छिन्नं, जइ सुमोला ददव्वओ ।
 अइ मंझि विराइज्जा, ता तं इवइ सयगुणं ॥
 ताए पंचेदिया जीवा, जोगोमज्ज निवामिणो ।
 सामन्नं नवज्जक्याइ, मच्चं पामनि केवइ ॥
 केवलनाणस्म ने मग्गा, केवइ ताई पामनि ।
 आहिनाणीं विषाणेइ, एो पामं मणपज्जवी ॥
 ते पुरिसा संघट्टी, कोहइ गमि तिले जहा ।
 मच्चंस्स सुसुरावेइ, रंतुं मत्ता अइवया ॥
 चक्कपतीइ गाहाइ, काउयं वामिरिन्ति य ।
 बावाइज्जाइ दो तिलि, ममाई परिवाइ ॥
 पायच्छिन्नस्स उणाई, संखइयाई गोयमा ! । महा०६ अ० ।
 जयवं ! ता एयनाएणं जं जणियं आमि ये तुमं
 जहा परिवाहीए तत्थ किं न अक्खन्ति पायच्छिन्नं तत्थ
 मज्झं वी हवइ ? । गोयमा ! पच्छिन्नं जइ तुमं तमाअंविम
 नवरं धम्मविचारो ते कज्जा सुविचारो फुमो होइजा एत्थ
 पच्छिन्नं पुणरवि पुच्छेज्ज । गोयमा ! नंदेह जाव अछिन्नं
 ताव निच्छयं मिच्छन्तेण वि आजिनुए तिलयस्म वि भा-
 सियं वयणं ओपिणु विवरियं वा पत्ता थो पविसति धोरतपति-
 मिरवइलेथवारं पायालं । नवरं सुविचारिअं काउं तिलयरा
 सयमेव य जणंति । तं जहा-चैव गोयमा ! नमगुहणं ।
 अत्थगे गोयमा ! पाणी, पव्वज्जय जहा तहा ।
 अविहीए तह चरे धम्मं, जह संसाराणमुत्तरं ।
 से जयवं ! कपरं से विहा भिलागो ! गोयमा ! इमे थो ।
 से विहीसिआगो ! तं जहा-

“ चिद्वन्द्वपादिकमर्थं, जीवार्थतत्त्वसम्भावं ।
समिःदिससहृषी-कसायान्गगहृष्युचक्रां ॥
नाऊण सुधीससो, सामायारि कयाकलावं च ।
आलोड्य नीसङ्को, आगन्जा परमसंविगो ॥
जम्भमरापरणभीओ, चउगइसंसारकम्पदहण्डा ।
पयन्धिययण पयं, अणवरयं चैव जायंतां ॥
जरमरणमयरपठरं, रोगकिंसाइवहुविहृतरंगे ॥
कम्पदकपायगा-इगहिरजवजलहियकृमि ॥
जमिह्मि जह्मम-तनःणचारित्तलफवरयो ॥
कात्रं अणोरपारं, अंतं कुत्तानमत्रमंतो ॥
ता कडया सो दियहो, जत्थाइं मचुमिचसमपक्खो ।
नीनंगा विहृरिस्सं, मुह्ताणनिरंतरो पुणो भवजह्मं ॥

एवं वरचितिविभुसुहमाणो, हरिसमंघनिहृदिसमुह्मासि-
आ, भविजरनिजरो रोमचक्रवुपुसयंगा, सीसंगमह-
स्सडा-रसरणे समोच्छुयकलंघो, छलीसायाभकै-
निठविचयाममिच्छो, पदिचञ्च पव्वञ्जं, विमुच्च
समदमाणमच्छरापरिओ, निस्समनिरुहुतमुहिसयणधण-
मित्तवंपव्वकनमुवन्नाहिरन्मणिरयणमार्धंकारो अश्च-
यमवेरगवामाजागियववरमुह्मजवसायपरधम्ममद्दापरो,
अभिलिङ्गनिकुण्ठोअदीणमाणो, जपानियमनाचारित्त-
तवाइमयलजुवणकमेगल्लअहिंसासकलणखंवाइसविहृ-
पमाणुडाएकंतवच्छन्नकलो, मच्चवस्सगतक्कालकरण-
मज्जापज्जाणमाउचो, संखाइयअणोमकसिणमंजमप-
सु अविस्खल्लो, संजयविरयपदिपवच्चत्तायपावकम्पो,
अजियाणो मायामोसविचज्जोसाहू वा साहूणीवाए-
वंगुणकल्लो, जइ कडवि पमायदेसिणं अमई कइ वि-
कत्थइ बायाइं वा माणमाइं वा निकरणविसुद्धीए मच्च-
जावं जावंरेहिं चैव संजममापरमाणो अमेजमेणं छले-
ज्जा, तस्सं विसाहिएयं पायच्छित्तवं, रोगं पायच्छि-
णं गोयमा ! तस्सं विसुद्धिं उवदिसिज्जा, न अन्तइ चि ।
महा० ? ७० ।

(निष्ठुहन्तावचित्तम् ' निष्ठुकिव ' शब्दे चतुर्थभागे
२०६३ पुष्ठे गतम्)

से भयवं ! कइविं पायच्छित्तपुवउहं ! गोयमा ! दमविं
पायच्छित्तं उवउहं । तं च अणुगहा जाव थं पारंवि ।
से जयवं ! केवइयं कालं जाव इमस्स विही थं पायच्छि-
त्तमुत्तसाणुह्माणं वहिही ! गोयमा ! जाव थं कळी नाम
राणे निहणं गच्छिय एक्कं सिणावयणमंडियं च सुइं
सिरिप्वजं अणुगारं । जयवं ! उहुं पुच्छा ! गोयमा ! उहुं
न केइ पुरिसे पुत्तनागे होही जस्स थं इणमो सुयकलंघं

उवइमेज्जा । से जयवं ! केवइयाइं पायच्छित्तस्स थं
पयाइं ! गोयमा ! पायच्छित्तस्स पयाइं संखाइयाइं से
भयवं ! तेसि थं संखाइयाणं पायच्छित्तपयाणं किं तं
पढं पायच्छित्तस्स थं पयं ! गोयमा ! पइदिणं किरियं ।
से जयवं ! किं ति पइदिणं किरियं ! गोयमा ! जणुसमया
अहन्निमा पुणो चरमं जावउणुदुपक्खाणि संखज्जाणि आव-
स्सगाणि । से जयवं ! केणं अट्ठणं एवं वुच्चइं जहा थं
आवस्सगाणि ! गोयमा ! असेसकनिहृदकम्पकल्यकारि
उत्तमसम्पईसणचारित्तअश्चंतवोरवंरुगकमुत्तुकरतवसाह-
णुह्माए पक्खिज्जंति नियमियविभक्तं दिहपरिमिणं काल-
समएणं पयंपक्खाणं नमाछुममयमाजम्भं अवस्समेव ति-
त्थराइसु कीरंति अणुद्विजंति उवइमिज्जंति पक्खि-
ज्जंति पक्खिज्जंति सयवं, एएणं अट्ठणं एवं वुच्चइं-
गोयमा ! जहा थं आवस्सगाणि । तेसि च थं गोयमा ! अ-
जिक्ख कालाइकमेणं वेलाइकमेणं समयाइकमेणं अह-
सायमाणे अणोवउपमए अविहीए अणोसिं व असकं
उपायमाणो असयगमावस्सगं पमाइयमेतेणं बलवोरिए-
णं सातल्लइकताए आउंवेणं वा किंचि पण्ण विराइयं
पठरियाणाणं जहुत्तयाउं समणुउज्जा, से थं गोयमा !
महापायच्छिञ्चा जवेज्जा । से भयवं ! किं तं चित्तिपाय-
च्छित्तस्स थं पयाइं ! गोयमा ! नीयं तइयं चउरथं पंचमं जाव
थं संखाइयाणं पायच्छित्तस्स थं पयाइं ताव थं एत्थ
चैव पढपयायच्छित्तपए अंतरावंगाई समणुविंदा । से भयवं !
केणं अट्ठणं एवं वुच्चइं ! गोयमा ! जणो थं सच्चावस्सगका-
लाणुपहं । जिक्ख्णं रोवइज्जा ण रागदोसकसायगारवय-
यमकराइसु थं अणुगपमावालंवेणुसु च सच्चजावं-
तरहिं थं अश्चंतविष्णुमकां जवेज्जा, केवलं तु नाउदस-
णचारित्ततवोक्कम्मसज्जायज्जासच्छम्मावसाणेसु अश्चंतं
अणुगुडियवसवीरियपरकमे सम्मं अणिरमेज्जा जाव थं
सच्छम्मावस्सगेषु अजिरमेज्जा ताव थं सुमंनुदासव-
दारे हुवेज्जा, जाव थं सुमंनुदासवदारे जवेज्जा
ताव थं मजीववीरिएणं अणुगइवगगहनंविधा-
णिहृदुहृदकम्पमासए एगंतनिष्ठुवोक्कवकल्ललो अ-
णिक्खेज्जा ण निरुक्खेज्जा जवेज्जा थं । निहृदामेसकम्म-
विधुक्काइज्जारापरणचउगइसंसारपासवंधणे व सच्छुक्क-
म्मि योक्कल्लेज्जाकिमिहिरनिवासी जवेज्जा । एएणं अट्ठणं गो-
यमा ! एवं वुच्चइं-जहा थं एत्थ चैव पढपए असेसाइं
पायच्छित्तपयाइं अंतरावगयाइं समणुविंदा । से भयवं !
कथरे ते आवस्सगो ? गोयमा ! थं चिद्वन्द्वयाद्वो ।

महा० ? ७० ।

(१७) प्रायश्चित्तमकालम्-

से एं छुरतपंतन्नखणे अद्दच्छे महापावकम्पे पारं-
विष् अद्दा णं महातवस्मीं हवेज्जा तन्नो सयरं पासवत्त-
मणाणं सयरं दसमाणं सयरं अद्दमाणं सयरं अद्दमाणं स-
यरं चउत्थाणं सयरं आयंविताणं सयरं एगद्धाणाणं
सयरं सुच्चायामेसणाणं सयरं निव्विगइयाणं जाव एं
अणुलोभेणं निहिसेज्जा एयं च पायच्छित्तं जे एं
भिक्षव् अवी सतां समणुज्जेज्जा, से एं आसम्मपुरेक-
हेणए । महा० १ चू ।

(१८) प्रायश्चित्तमुपदिशेत्-

से एं जयवं ! इण्णो सयरं अणुलोभपरिलो-
भेण केवइयं कासं जाव समणुट्ठि य ! गोयमा !
जाव एं आचारमं वारज्जा । जयवं ! उरुं पुज्जा ! गो-
यमा ! उरुं केइ समणुट्ठज्जा से णं वंदे से एं पुज्जे से णं
दद्धवे से णं सुपमत्तपंगळे सुगइयनापधेज्जा तिएहं पि
लोगायं वंदणुज्ज जि, जे एं तु णो समणुट्ठे से णं पावे
से एं महापावे मे महापावपावे से दुरंतपंतन्नखणे जाव
एं अद्दच्छे ति । जया एं गोयमा ! इण्णो पच्छित्तसुत्तं
वाच्छिज्जिहइ तथा एं चंदाइच्चगइरिक्खत्तागराणं सत्त
अहोरत्ते ते य णो विष्णुरिज्जा, इप्पस एं वाच्छे गोयमा !
कसिणसंजमसस अजावो जज्जो एं सव्वपावणुद्धवव-
पच्छित्ते सव्वसम एं तवमेज्जासुद्धाणसस एव्वाणमंगे प-
रमसिधोहए पवधमससति णं गवणीयसारत्तू पज्जे ।
इमे सव्वमवि पायच्छित्तं गोयमा ! जावइयं एतत्थ सं-
पिदिंयं हवेज्जा तावइयं चेव एगसम एं गच्छाहिवदो म-
यहर पवत्ताणी य चउगुणं उवइसेज्जा जज्जो सव्वमविष्-
एमि देविंयं हवेज्जा । अद्दासमिमे चेव पमायवसं गच्छे-
ज्जा तन्नो अन्नेमि सम्मे वावन्नवीरिए सुत्तारागयसुत्तरा-
गयमभुज्जमणुट्ठेज्जा, अद्दा एं किंचि मुमंहतमवि तन्नोणु-
द्धाणमभुज्जमंज्जा ता णं न तारिसाए धम्मसच्छाए किं तुप-
दुद्धाए ममणुट्ठेज्जा जगपरिण्यसस नित्यगमेव काय-
कांसे जज्जो एं तद्दा उ अचित्ताणंतणिरणुवंधि-
पुणपजावेणं संजुज्जमाणे वि माहुणो न संजुज्जति,
एवं सव्वमवि गच्छाहिवदार्तां दोमेणव पवत्तेज्जा । ए-
एवं एवुवह गोयमा ! जहा एं गच्छाहिवदार्तां इण्णो स-
व्वमवि पच्छित्तं जावइयं एतत्थं संपिदिंयं हवेज्जा तावइयं
चेव चउगुणं उवइसेज्जा । मे भयवं ! जे णं गणं अ-
एयमाद । हवेज्जा एं सुयाणुमारं जहुत्तविद्वाणेहिं चेव
सयरं अद्दक्षिंसं गच्छं न सारविज्जा, तस्म किं पायच्छित्त-
मुवइसेज्जा ! गोयमा ! अण्ठत्ती पारंविंयं उवइसेज्जा । से

भयवं ! जस्स उण गणिणो सव्वपमायालं वणविष्णुकस्मा-
वि णं सुयाणुमारं जहुत्तविद्वाणेहिं चेव सयरं अद्दक्षि-
सं गच्छं सारविमाणे सो उ केइ तहाविद्दे उद्धमंझे न समयं
ममायरिज्जा तस्म वायं किं पच्छित्तमुवइसेज्जा ! गोयमा !
उवइसेज्जा । से जयवं ! केणं अद्दणं ? गोयमा ! जज्जो तेणं
अपरिक्खिपगुणदोमे निक्खमाए हविज्जा एएण । से भ-
यवं ! किं तं पायच्छित्तमुवइसेज्जा ! जे णं एवं गुणकलि-
गणी से एं जया एवंधिहे पावमीझे गच्छे तिविहं तिविहेणं
वासिरिजा एं आययिहं न समणुट्ठेज्जा, तथा एं संवव-
ज्जे उवइसेज्जा । से जयवं ! जया एं गणिणा गच्छे तिवि-
हेण वासिरिए हविज्जा, तथा एं ते गच्छे असारेज्जा, अह
संविमे ज्वित्ता णं जहुत्तं पच्छित्तमणुपरिजा एं अक्खस
गच्छाहिवदार्तां उवमं पज्जित्ता णं समगमणुसरेज्जा तन्नो
एं आयरिज्जा, अद्दा एं सच्छंदाए तहेव विद्दे तन्नो णं
चउविहस्म वि समणसंप्पस वज्जंतं गच्छं आयरेज्जा ।
यथा० १ चू ।

से जयवं ! किं तं सविमेसं पायच्छित्तं जाव एं ययामि !
गोयमा ! वासारत्तियं पंथमामियं वसाहपारिभागियं म-
च्छायाअद्दकमणं संथायारपडक्कणं गुचीजयपयणं स-
व्वमं दलपत्थमाडक्कमणं अणायत्तपयण, जणायडुमीज्जमंभा-
गयं अविहीए पवत्ताज्जाणावत्ताज्जायं अउससगा सु-
त्तलो जयपवत्ताज्जायं अणाययणक्ककलणविरत्ताज्जायं
देवमियं राइयं पक्खियं मामियं वाउम्मासियं भंवरत्तियं
एट्ठियं एरत्तोइयं मूलगुणविराहणं अजोगाणाजोगयं
आउट्ठिपयावत्तपणियं वयममणधम्मसंजमतवनिमय-
कमायदंयगुचीयं मयजरगावदंदिजं वमणाइं रो-
इट्ठज्जाणरागदोसमोद्धमिच्छत्तदुद्धकूज्जवमायसमुत्थं म-
मत्तमुच्छापरिगह्णारंभंजं असमिहत्तं पट्ठोसं मासित्त-
धम्मतरायसंताउवेज्जगा समाहाणुप्पायं संवाइय
आसायणा अक्खयरा आमायणं पाणवत्तमसुत्थं
सुमावायमसुत्थं अद्दात्ताणमट्ठणमसुत्थं मेहुणसेव-
णामसुत्थं परिगह्णकणमसुत्थं राइभायणमसुत्थं मा-
णमियं वाइयं काइयं असंजमकरणकारावणअणुमस-
सुत्थं जाव एं नाणदंमणचरित्ताइयारसमुत्थं किं बहुणा
जावइयाइं तिगाज्जिचइंदंदाददो पायच्छित्तणाइं
पक्खत्ताइं नावइयं च पुणो विमेवेणं गोयमा ! असंवेय-
हा पक्खिज्जति एवं संधारेज्जा जहा णं गोयमा ! पा-
यच्छित्तमुत्तम एं संखेज्जाओ निज्जुत्ताओ संगहण । ओ
संखिज्जाइं अणुआगदाराइयं संखेजे अक्खरे अण्ठते प-
ज्जेवे जाव एं दंसिज्जति उवदंसिज्जति आययिज्जति

पत्रविजमन्ति कालाभिगाहिताए दृक्वाभिगाहिताए भावा-
भिगाहिताए जाव पां आणुपुर्वीए आणुपुर्वीए जहा-
कुआंगं गुणट्टाणेषुं ति वमि । मे भयवं ! एरिमे पच्छिन्न-
त्तवाहुत्तं । से जयवं ! एरिमे पच्छिन्नसंघटे, से जयवं !
एरिमे पच्छिन्नसंगहये, अरिय केइ जे णं आहोइत्ता एं
निदिक्षा एं गरहिता णं जाव एं अट्टारिहं तवोकम्मं पा-
यं च्छन्नमणुचरित्ता एं सामन्नपाराहेज्जा पवयणपाराहि-
ज्जा (?) आराहिज्जा जाव णं आयहिउट्टयाए ठवसंप-
जिज्जा एं सकज्जं तमहं आराहेज्जा । महा० ? वृ० ।

से जयवं ! एरिंसं पण्य, विमोहिं उत्तवं वरं ।
जे पपाया पुणा अमरं, कत्थं लुके खल्लिज्ज वा ॥
तस्म किं भवे मोहिपये, मुच्छं चेव पल्लिखए ।
उत्ता हृणा मुमुल्लिकलं, संयमेवं विवागरे ॥
गोयमा ! निदिजं गरहिदं, सुहरं पायच्छिन्नं चरित्तु णं ।
जिक्खामि य तह वुच्छामि, एवं पाणं नरक्खए ॥
सो सुगिदंयगन्तेण, गंधोदयविमलनिम्मलपविचे ।
मज्जितय खारसमुदं अमुगिदंये जइ पट्ठ ॥
ता पुण तस्म सामणं, ।
अह हाज्ज देवलोमा, अमुदं गंधं मुत्तुप्परिस्सं ॥
एवं कयपच्छित्ते, जेणं उज्जवात्कायवयनियमे ।
दंसणनाणचरित्तं, सील्लोमे वा जनेवे वा ॥
कोहेण व माणेण व, मायालोमे कमायदेमिणं ।
रागेण पओसेण व, अत्ताणं मोहिपिच्छत्तं ।
हामेणं वावि जएणं, अट्टवा कंदप्पट्ठेणं ॥
एएहि य अजेठि व, गारवमाभवेणेहिं जो खेवे ।
सो सव्वट्ठविधाया, पत्तं अत्ताण एणं निरए य ॥
से भयवं ! किं आया संरक्खेयवे उपाहुं उज्जवात्कानिका-
यमाइसंजयो रक्खेयवो ? गोयमा ! जे णं उक्कायसंजमे
संरक्खे से णं अणंतल्लुक्खपओमाओ दोमगगमणाओ
अत्ता संरक्खे, तस्मा उक्कायाइसंजमेयं रक्खेयव्वं होइ ।
महा० ? वृ० ।

(१५) अत्र परः प्राह-यदेतस्माद्विचलं भणितं किमेतावता
पर्यवसितं, किं वा नेति । तथा चाह (न्युत्तुक्कायः-

सत्तरत्तं तवो होइ, तओ उओओ पहावई ।

उएण छिन्नपारिपाए, अत्ता मूलं तओ दुगं ॥ ७१५ ॥

सत्तरात्रामिने जानायेकवच्चत्तम् । ततोऽपमर्षः-त्रीणि सत्तरात्रा-
णि यावच्चतुर्गुणैर्दिकं तयो भवति, किञ्चापि सत्तरात्रेषु गतेषु व-
चनपुत्रेण । ततः सत्तरात्रवयानन्तरं देहः, तयोराचार्यपराजिमुत्तं
करवेण आयाति प्रजावति, छेदेनापि यस्य प्रभुत्वत्वात् पर्यो-
यां न छिद्यत, तास्मात्तयो देहनापिच्छापपर्यायेकैव विव-
सेन मृतं, ततो द्विकमनयस्याप्यपाराजिकमुगम ।

अथैनं श्लोकं विचरीषुराह-

एकेकं सत्तदिगे, दाऊण अडिच्छयेति उ तत्रमि ।

पंचाहं होइ छेदो, केमि वि जहा कमां ततो ॥ ७१५ ॥

एकेकं तपश्चतुर्गुणकऽऽदि सप्त सप्त इतिानि कथा न तस्मिन्प-
त्रायां श्लोकेति कान्ते पञ्चकऽऽदिकं देहो भवति । केवादिच्छाया-
यांशमयमादेश-प्रथा यत एव स्थानात्तपः कृतं प्रादश्यं तत्
आरज्य देहोऽपि होयते, चतुर्गुणकऽद्वयः । इयमत्र त्रय-
ना-तयोराचार्ययोः प्रथमतः सत्तरात्र यावद्भवते दिवसे चतु-
र्गुणकं, यथेतावति गते केतावपरेण गीतयिन् आचार्यो न क-
ल्पते अचतुर्गुणयातीतार्थस्य वा गणं दातुं आरयितुं वा नतः
प्रतिपद्यते, सप्रथापि प्रायश्चित्तमिति प्रहोषितो ह्ययं वा वस्तु-
परतो ततः प्रायश्चित्तमप्युपरतव । अथ नोपपन्नं ततो द्वितीयं
सत्तरात्रं दिने दिने पट्ठ लख्यः । तृतीयं सत्तरात्रं प्रत्यहं पट्ठ गुरु-
वः । यथेनौ श्रुतो ततः सुन्दरमेव, नोचेत्ततः कृतं प्रधाविनि, त-
त्रैके आचार्यो पञ्चरात्रिन्द्विवादार्ज्य देहं प्रस्थापयन्तं, अपरे
पुनः-चतुर्गुणकादिति पञ्चरात्रिन्द्विप्रस्थापनायां न्युपेक्ष्यादेश-
मुगम् । तथथा-केतवाचार्यो लघुज्यः, केचन गुरुज्यः पञ्चरात्र-
त्रिन्द्विज्यः देहं प्रादभ्ये । तत्र लघुपञ्चरात्रिन्द्विप्रस्थापना
प्रथमतो भाव्यते-सत्तरात्रत्रयानन्तरं तृतीयं सत्तरात्रं लघुपञ्च-
कऽदेहः, पञ्चमं गुरुपञ्चकः, षष्ठं लघुपञ्चरात्रिन्द्विप्रस्थापना
प्रथमतो भाव्यते-सत्तरात्रत्रयानन्तरं तृतीयं सत्तरात्रं लघुपञ्च-
कऽदेहः, अष्टमं लघुपञ्चकः, नवमं गुरुपञ्चदशकः, दशमं
लघुविशानरात्रिन्द्विः, एकादशं गुरुविशानरात्रिन्द्विः, द्वादशं
लघुपञ्चविशतिकः, त्रयोदशं गुरुपञ्चविशतिकः, चतुर्दशं लघु-
मासिकः, पञ्चदशं गुरुमासिकः, षोडशं चतुर्गुणमासिकः, सप्तद-
शं चतुर्गुणमासिकः, अष्टादशं लघुषणमासिकः, एकोनविंशं स-
त्तरात्रं गुरुषणमासिकऽदेह इति सर्वसंख्या कथयितुं शत-
महोरात्राणां भवति । गुरुपञ्चकप्रस्थापनायां तु सत्तरात्रत्र-
यानन्तरं सत्ताहोरात्राणां प्रथमत एव गुरुपञ्चकऽदेहः, ततः
सप्ताहं लघुदशकः । एवं पूर्वोक्तविधाना गुरुदशकाऽऽद्येऽपि
बहुगुणकान्ताहोदशः सप्ताहं सप्ताहं प्रत्येकं कथ्यता इति । अत्र
आष्टादशनिः सत्तरात्रैः षोडशं शतं रात्रिन्द्विर्भागां नवति ।
यदा तु यतः प्रभृति तपः प्रायाश्चस्तमुपकान्तं तत आरज्य छेद-
विधया कियते तदा चतुर्थं सत्तरात्रं प्रथमत एव चतुर्गुण-
देहः, पञ्चमं पट्ठलघुकः षष्ठं पट्ठगुरुकः एवं वाङ्मः सत्तरात्रि-
न्द्विप्रस्थापनादिना निजयन्त । इत्थं त्रयाणामादेशानामन्यत-
मेनाऽऽदेशेन त्रिचमनोऽपि न्युपेक्ष्यता यदा पर्यायो न विप-
ते, ततो यद्यपि देशोत्पत्त्येकोटप्रमाणः पर्यायोऽवशिष्यते,
तथापि स स्योऽपि युगपदेकदिनेनैव विद्यते इति सर्वेच्छ-
दलक्षणं, ततो मृतं, ततो द्वितीयं दिवसेऽनवस्थाप्यम्, तृ-
तीयं वाराश्चित्तम् । अथ सामान्यनस्तपःस्थानानि, छेदस्था-
नानि च परस्परं किं तुल्यानि, किं वा हीनाधिकानि । उच्यते-
तुल्यानि ।

यत आह-

तुल्ला चेव उ ठाणा, तवउथायां हरेति दोहं नि ।

पणगाइ पणगुच्छी, दोहः वि उम्मोहं निदधका ॥ ७१६ ॥

तपश्चतुर्गुणैर्दोषादि स्थानानि तुल्यान्यत भवन्ति, न ही-
नानि नाप्यधिकान्यायेष्वेवदश्याः । कुत इत्याह-पणया इ-

स्यादि । यतो ह्ययोरपि तपश्चेदयोः पञ्चकं पञ्चरात्रमिन्द्रिवाभ्या-
दी कृत्वा पञ्चकवृत्त्या बर्हस्पतिनामो वयमांससु निष्ठापना भ-
वति । इयमथ त्रायना-लघुपञ्चकाऽऽदिनि गुरुवयमांसि रूपय-
न्ति तावन्तः तपःस्थानानि तावन्तः छेदस्यापि भावः ।

अथ कीदृशस्य गणपदपदाध्यासेषु विधीयते ? उच्यते-

पट्टियसुपगुणियधारिय करणे उपचत्तो' ठाँहं वि ठाणेदि ।

ठ्ठाणं संपचत्तो, गुणपरिच्छी अमुग्गनाओ ॥ ७१७ ॥

निर्वाणायपयने पट्टिं सूत्रनः संपुण्येऽप्यध्याने, ततः पुनः अ-
ध्यातः सवगुरुमुखादाकारिणे, गुणितं परावसंतामुपेक्षाप्याम-
त्यन्तं स्वधनानुकुने, धारितं वेतसि मध्यं च इयवस्थापि-
ते, ततः करणे तदुक्ताया विधिप्रतिषेधकपायाम्यायविधेने
उपयुक्तः प्रमादरहितः कौथस्याह-वद्व्यानेषु, पञ्चसु महाभ-
नेषु रात्रिजोतनांवरमणपट्टे वैराययोः । माध्याह्ने प्राकृतन्यास-
नौयाधे सप्तमी । पनेः वह्निनः स्यातेः पठितपुनर्गान्तपा-
रितयथाऽऽकरणत्रयपट्टकोपयोगमन्त्रयोः स्वामिनि समुद्दिनेः प्रक-
र्येण संयुक्तः संपयुक्तो गणपरिच्छी गणपदाध्यासकोऽनुज्ञात-
स्तीर्थकरमणयैः ।

अथवा-

सप्तद्वनगदमगं, परिहरं ओ विहारकपी सो ।

तिविहं ताँहं विमुक्कं, परिहरनवत्थ भेण ॥ ७१८ ॥

य आचार्याऽद्विः सप्तविमण्डविषं नवविषं दशविषं वा प्रा-
यश्चित्तं दीयते । कथं नूनं तद्विधाह-विधिषं दानतपःकाम-
प्रायाश्चित्तमेदादेकैकमपि त्रिजंघ परिहारावपेण नवकेन भे-
देन परिहरति । तद्यथा-मनसा, बहसा, कायेन, हव्यं परि-
हरति, अग्नैः स्वपरिवारसाधुभिः परिहारयति, अन्यान्
परिहरतोऽनुसम्यन्ते, याजिनः प्रसन्नमजिनः प्रतिभेयिनाभिः
सप्तविधाहिकं प्रायश्चित्तं भवति ताः करणत्रययोगमयवि-
ष्टुं परिहरतीति भावः । अथ कथं सप्तविषं प्रायश्चित्तं
प्रवर्तनी ? उच्यते-आलोचनाऽहं, मन्त्रिकनगदं, तदुनयाहं,
विनेकाहं, इयुसगाहं, नपाहं देवगाहंमिति ।

अथ मूलानवस्थाप्यपाराजिनकानि क्षान्तजैराजं ? उच्यते-

कुविहो अ होइ छेदो, देमच्छेदो अ सचच्छेदो अ ।

मूज्ञानवचवरिया, नवच्छेदो अतो मत्त ॥ ७१९ ॥

इह देहो द्विविधो भवति-देशच्छेदः, सर्वच्छेदश्च । पञ्च-
काऽऽदिकः वयमांसवैश्वतो देशच्छेदः, मूज्ञानवस्थाप्यपाराजि-
कानि पुनर्देशानुवकोऽप्रमाणस्याऽपि पर्यायस्य युगपच्छेदः
सर्वच्छेदः । एव द्विविधोऽपि स्वामिन्वतश्चेदश्वेन शुद्धं इति
विषयक्या सप्तविषं प्रायश्चित्तम् ।

अथ अष्टविषं कथं भवतीत्युच्यते-

विज्जंतवि न पावे-उज कोई मूत्तं अओ भवं अठ ।

चिर्याई वा छेओ, मूत्तं पुण सज्जयाइ उ ॥ ७२० ॥

विद्यमानेऽपि पर्यायं कक्षाक्षिरप्रजितस्यैतत्सूत्रं यदा न प्रा-
प्युयाददा तस्य वयमांसच्छेदादुद्धे यमल्लं दीयते तन्मात्रं
इच्छेदं विबलकृत्वा इदमं भवतीत्यर्थो प्रायश्चित्तमेदा भवेयुः ।

यद्वा-छेदसूत्रयोक्तत्वाद्योऽयमभिधीयते-चिरयासी देहः, चि-
रेण पर्यायस्य छेदकत्वात् । सद्योऽपि मृगम्, भोगस्थेव नि-
शुच्यपर्यायचार्त्वादिशब्दविधिं प्रायश्चित्तम् ।

अथ नवविषदशविषं प्रतिपद्यमान-

बुद्धे पायच्छित्तं, ठविज्जं मेण तेष नव होति ।

अं वसइ खित्ताहं, चरियं सट्ठा दस इवति ॥ ७२१ ॥

येन कारणेन द्वादशवार्षिकाऽऽदिके परिहारतपःप्रायश्चित्ते
प्युद्धे सत्यनवस्थाप्यो भवेत्तु स्याप्येन नवस्थाप्येन मूलानव-
स्थाप्येन विज्जणीयान् दृष्ट्याऽनवस्थाप्यमकेषां तत्र नव नव अ-
व-
न्ति । यन्मुनस्तेनैव परिहारतपःप्रायश्चित्तं घटमानः सन्नेकाहो
सकोशयोजनप्रमाणेनाद्वा बहिर्यस्यति तदेव तावतामेनवस्था-
प्याक्षरं पाराजितं विनिष्कामितं तस्याह्य प्रायश्चित्तानि-
भवन्तीति । ततो विहारकल्पिकः । ॥ ७०१ ७०२ ७०३ ॥ ७०४
(सप्तवार्षिकं त्रिंशद्विंशं शृङ्गमानं निष्कामितं)

“ सप्तवार्षिकं त्रिंशद्विंशं शृङ्गमानं निष्कामितं निष्कामितं वा
नातिहमइ ॥ १२ ॥ ” अस्य (सूत्रस्य) सप्तव्यवहार-

अद्विगणमि कयंती, त्वामिदमसुपत्थिताए पच्छित्तं ।

तत्पट्टमनाभयणं, होति किंता वा नवमाणी ॥

अधिकरणे कृते क्षामिते च निष्कृतं समुपाख्यतायाः प्राय-
श्चित्तं दीयते, ततः सार्वाधिकरणवृत्तान्तं प्रायश्चित्तसमुत्प-
त्तम् । अस्य दशविषं प्रायश्चित्तं । सार्धं प्रायश्चित्तं तात्प्रथमतया
प्रथमतः प्रायश्चित्तं दीयमाने भवेन कथमहेमेतत् प्राय-
श्चित्तं वक्ष्यामिः-नवकेषु विषये भवेत् । यादवा-प्रायश्चित्तं
बहतीति तपसा क्षमाता भवेत् ।

तथेवं यतना-

पायच्छित्तं दिहे, जीताए विमज्जणं किंताताए ।

अमुपट्ठिवंतीए, भएण खित्ताए तेगच्छं ॥

प्रायश्चित्ते दत्ते यदि विमेषेन तनस्तस्या भीतायाः क्षान्ता-
याश्च विमज्जेनं प्रायश्चित्तं मुक्तकं क्रियते इत्यर्थः । अथ बह-
न्ती क्षान्त्यते तनस्तस्या बहन्त्या अमुशिष्टिदीयते, यथा सा
भैरवंतु गते स्तोत्रं निष्ठति । यादवा-वयं साहाय्यं करि-
ष्याम इति । अथैवं अनुवाणामपि भवेन खित्ताया भवान्,
तनस्तस्याः खित्तायाः कर्म कर्तव्यम् ॥ ७०६ ७०७ ॥

(२०) सप्तवार्षिकं त्रिंशद्विंशं शृङ्गमानं निष्कामितम्-

“ सप्तच्छित्तं निष्कृतं निष्कामितं कोऽप्येदं तस्य गणावच्छे-
दित्वेन निज्जुहत्तए गिलाए कारणञ्च वेवाहंयं जाव
तोमात्तकानो विष्णुमुक्कं ततो पट्ठा अट्ठाहकुल्लमे नामे व-
हारे पट्टियथे सिया । ”

अथाऽस्य सूत्रस्य कः संबन्धः ? उच्यते-

अद्विगणमि कतमि य, त्वामिदं समुपट्ठियस्य पच्छित्तं ।

तत्पट्टमना-जएण न, होउं किंते वे वट्ठमाओ ॥ ७२२ ॥

अधिकरणे कृते च तस्मिन् समुपाख्यतया प्रायश्चित्तं दी-
यते । ततः सार्वाधिकरणवृत्तान्तं सप्तवार्षिकसुपत्थितायाः
व्याख्या प्राप्यते । “ सप्तच्छित्तं निष्कृतं निष्कामितं ” इत्यु-

कम्, तत्र यथा ग्लानिर्भवति तथा प्रविपादयति- (लघ्वन्-
वाय इत्यादि) तस्याऽपि कुलस्य साधोः तत्प्रथमतया ज्ञ-
येत्- 'कथमहमेतत्प्रायश्चित्तं ब्रूयामि' इत्येवंकुरेण । यदि वा
बहून् तपसा कृत्वाः सन् भ्रान्तो भवति । तत्रैव यत्ना-
प्रायश्चित्तो इवो भोक्तः सन् यदि ग्लायति, तत्तत्स्य विस्म-
यना क्रियते; प्रायश्चित्तं मुक्तं क्रियते इति भावः । अथ
बहून् कृशयति तत्तत्स्य बहूनाऽनुशिष्टिर्द्विभूते-यथा मा
नृषोः, बहु गते, स्तोको निष्ठानि । यदि वा-यथ स्वाहादेव कति-
पयाम् इत्यादि । अथैवमुत्प्रेषमाणोऽपि यथेन क्रियन्विको
भूयात्, तत्तत्स्य यथेन क्रियन्विको सत्यैविकोऽपि क्रियाकर्म
कारयितव्यमिति । १२० २ ३० ।

(२१) प्रायश्चित्तो उदाहरणम् । प्रायश्चित्तस्तद्विदाहरणमाधा-
तुर्वाधमाह-

पापच्छित्तपस्कृत्य, आहरणं तस्य होह धनगुप्ता ।

“मावाया धनगुप्तायाः एकत्र नगरेऽभवत् ।

उपस्था अपि दातुं ते, प्रायश्चित्तं विदुस्त्वा ॥ १ ॥

सुहृदेनावाऽऽपुत्र्य, स्वाध्यायैर्नृपिनाऽऽर्चयत् ।

प्रायश्चित्तं यन्मेवा, स निस्तरति तत्तुल्यम् ॥ २ ॥

शोधयत्यनितारं वा-ऽधिकं वाऽऽप्यानि निर्गुणम् ।

एवं प्रायश्चित्तं लोका-वदमाधोगसमग्रः ॥ ३ ॥” आ०क०४ अ० ।

(२२) उक्तानि प्रायश्चित्तमन्त्रिनः । अमुना “न द्विस्तद्विधातव्यं
विना ॥” इति उवाचानाधमाह-

जह् अस्मि न दीमन्ती, केह केरतस्य वगिज्जदिहृतो ।

संतममेतं विहिणा, मायेता दो वि मुञ्चति ॥ १५॥

चोदकः प्रायश्चित्तं प्रायश्चित्तं नतः कस्मात्केचित्कु-
र्वन्तो न हृदयन्ते । त्विराह-उपायेन कुर्वन्त, नतो न हृदयन्त ।
नया वाज आनिकेन दद्यान्तोः धारकं कृत्यन्ति च विभवे
नो च धारकां दद्यान्त सद्भिर्वासादिनयो विधाना मोक्ष-
मात्रे श्रुणुमुच्यते ।

एतदेव भावयति-

संतविभवो उ जाह, पगितो ताहे वदेति ते सवर् ।

जा पुण अमंतविजवो, तस्य विमसो इमो होह ॥ १५॥

अनिकस्य सौ धारको संभवतः । तद्यथा-सद्भिर्भवोऽसद्भि-
र्भव । तत्र यः स यदैव याच्यते तदैव तत्सर्वं दातव्यं
ब्रूयति । यः पुनरसद्भिर्भवतः प्रायश्चित्तमाधो विप्रो भवति ।

समवाऽऽह-

निरपेक्षो तिष्ठि चयती, अपणा धगामं च धारणम् ।

सावेवो पुण रक्ताह, अपणा धगं च धारणम् ॥ ४६ ॥

आनेको द्विवा-सपेक्षो निरपेक्षः । तत्र सावेवो नाम-
वो धारकाद्विद्वद्वात्वात् वासुगायेन पृष्ठानि, निरपेक्षः-क-
शापेक्षेण धनस्य दही, तत्र निरपेक्षोऽपि न्यजति । त-
द्यथा-ब्राम्हणः, यथाऽऽनि, धारकं च । सापेक्षः पुनस्त्री-
वयपि रक्षयति-ब्राम्हणः, धनं, धारकं च ।

कर्धाम्वाह-

जो उ अमंतवि जता-पु धेणु पदह पादेण ।

सो अपणा धगं पि य, धारणं च नसिनि ॥ १७ ॥

सो धानको निरपेक्षोऽसद्भिर्भवतः पादौ पृष्ठौवा आसी-
१२

पादेन सह च पातेन पतति स ब्राम्हणः, धनं, धारकं
च नाशयति । धनः स तथा किञ्चिदयमानो धनिकं जीविनाऽऽ-
द्यपरादे नश्यत, यदि वाऽऽस्मान् विनाशयति, यद्वा-उभयमपि ।
तत्तत्प्रत्यस्यापि विनाशः ।

जा पुण सहती कालं, सो अत्यं लभति रक्ताहं न च ।

न किलस्मह य सयं पी, एव उवातो तु मवत्स्यो ॥ १८॥

यः पुनर्धनिको धारकमवतिष्ठते कृपा उपायनाम्भजन-
पादयामात्रं विविक्त्य कालं सहते अद्यमानप्रकरणे कालं
सहते सांध्यं लभते, न च धारणं रक्षति, न च स्वयमपि
किलश्यति । एवमुपायः पुनरेव सवयं कर्तव्यः ।

अथ कथं काशं सहते इत्याह-

जो तु धारेज्ज बट्टेन, अमंतविभयो सयं ।

कुणपाणो उ कम्मं तु, निव्विमं करिमावणं ॥ १९ ॥

अणमपेण काशेण, सो तं तु विमोसय ।

दिहृतेमो जणितो, अत्योवागमो इमो तस्स ॥ २० ॥

यो धारणको कृपकृशं दातव्यं धनिकानुमाया प्रसिमा-
स वा कान्कानुबुद्धा यस्मान्न धारयति स्वयं वा सद्भिर्भ-
वो धनिकस्य प्रवेशयति सोऽप्येन काशेन तत् श्रुणुं मां चयति एव
हृष्टान् । अयमप्युपायस्तत्तत्तस्य ।

संतविभवेहि तुह्वा, धिनिंसयपणेहि जे उ संपन्ना ।

ते आवसा मवन्, वहेति निरुण्णहं धीरा ॥ २१ ॥

ये धुनिस्नेहननाथो संपन्ना युक्ताः सद्भिर्भवेत्तुल्यवास्ते धीराः स-
वैमवागमप्रायश्चित्तं नियतप्रभमुपहरतिं वृत्तान् । १२०१०३०।
प्राक् वासामासिकं प्रायश्चित्तमासीत्, इदानीं तु न यथा, तत्र शो-
धिदृष्टान्तमाह-“पुत्रि उस्मान्निह, परिहारं वा ॥” परिहारनपणा
वा शोधयति, इदानीं निधिकानाऽऽदिभिरपि च शाधिः
पञ्चवत्याणकदृशवत्याणकाऽऽदिमात्रमाश्लिष्टदानव्यवहारान्
शोधयिष्य एव । १२० ३ ३० ।

(२२) कुपो नियुक्तानि प्रायश्चित्तानि कदा विनष्टवन्ति । तत्र
प्रथमतो यत्र प्रायश्चित्तमार्जितं तदार्थमावसुराह-

मवन् पि य पच्छित्तं, पक्कवाणस्स ततिवयपुत्थिम् ।

तत्तो वि य निज्जुहं, पक्कप कप्पो य ववहारा ॥ ३३ ॥

सर्वमपि प्रायश्चित्तं नवमस्य प्रत्यावधानाजिघ्रस्य पूर्वस्य
तृतीयं यन्तुति तत्र एव निर्गृह्य हृत्थं, प्रकटो निशोधावयन्तं,
कटोऽप्यवहारः ।

सन्ति “किं धरति किं च पच्छित्तं” इत्यस्य व्याख्यानाधे-
माह-

सपयपकृत्य अणुम-उज्जाय य दम चोह अहं दुहं दुपसहं ।

अस्मि न दीनं धणिए-ण विधा तिस्स च निज्जव ॥ ३३ ॥

स्वपदं नाम निजं स्थानं, तत्र च प्रज्ञापकस्य प्रायश्चित्तम् । त-
थाहि आग्निष्य प्रयत्नः प्रज्ञापकं लुचयत् । प्रज्ञापनं जानी-
त प्रायश्चित्तान् इति स्वयं प्रज्ञापकस्य प्रायश्चित्तं, तस्य
प्रकृषणा कर्तव्या । तथा यावच्च वक्ष्यते यः नावद्विनाशमपि
प्रायश्चित्तानामनुवृत्तना । अद्यान्मन्त्रितमाह कथंवा यावद् दु-

प्रसन्न आचार्यस्तावदनुपज्जना । यद्व्ययुक्तं-दहनः कुण्ठो
वा द्योति न हृदयम् केचनेति । तद्व्ययुक्तम् । यत आह-
(मरिचि लि) सन्नि तेषि केचिन् न हृदयम्, उपायत यद्-
नाथ । अत्र च विनोतिद्वयानो धमिकेन वक्ष्यः । तथा
नोपि च चारित्रसहितमनुवर्तते । यद्व्ययुक्तम्-निर्धामको ना-
स्तीति । तद्व्ययुक्तम् । यत आह- (निश्चय लि) निर्धामकोऽ-
स्ति । एव द्वारगायास्तद्व्ययुक्तम् ।

साधनमेनामेव विवरीषुः " सपयपकवत्ता " इत्यस्य द्वा-
वधामाह-

पसवगस उ मपयं, पवित्रं चोयगस तमगिहं ।

तं मपयं पि विज्जइ, तद्वा जहा म निमापेहि ॥३१॥

प्रसापकस्य स्वयं प्रायश्चित्तम् । एतत् प्रागेव आचिन्तम् । न-
क्षोदकस्यानिष्टं नास्तीति समाकृतम् । तच्छायायाम् । यतः सा-
धनमपि तद्विषये यथा कथयन्ति निशामय ।

पामायस उ निम्पं, भिहाविपं चित्तकारणं जहा ।

लीलाविहूणं नवरं, आगारां होइ सो चेव ॥ ३२ ॥

चक्रवर्तिना यद्वैकिरनेन प्राप्ताः निर्मापिनः, तन्मये राजा-
नो दृष्ट्वा आश्चर्यान् वदन्तीनादिशन्ति-यथा चक्रवर्तिनः प्रा-
सादाः, इहाश्च अस्माकं प्रासादान् कुत तेऽप्युच्यते-देव ! स
सादाः प्राप्ताः आस्मानि न दृष्ट्वा, तथा कथायां लेख्यं दृष्ट्वा यन्म-
तं दृष्ट्वा तदनुकराम्प्रासादाः निर्मापयामः । ततस्ते राजनिष्क्र-
यन्तिनगरे प्रविष्टैः स्वस्वकीयेष्ववक्रादिः प्रासादस्य निर्मा-
पणं फलमेतु लब्धापि, निराश्रयानवक्रादिनां समर्थान्, ते-
रपि तदनुकराः प्रासादाः निर्मापयन्तः, परं यादृशी लीला च-
क्रवर्तिप्रासादस्य न नादृशी नेपथ्यं । तथा चाऽऽ-तेषां प्राकृत-
वर्द्धकनिष्पादितानां प्रासादानां निर्मापणं नवरं लीलावि-
हानं जानय, आकारः पुनर्नवति स एव यादृशवक्रवर्तिप्रा-
सादस्य ।

एतदेव किञ्चिद्वाचयति-

जुंजइ चकी भोए, पामाए निःपरयणनिम्पवि ।

किं न च कारेइ तद्वा, पानाए पागयज्जो वि ॥ ३३ ॥

चकी चक्रवर्ती शिखारत्ननिर्मापते वर्द्धकनिष्पादने
प्रासादे स्थितः सत्तु भोग्यं दृष्ट्वा, तं च यथा दृष्ट्वा किं प्रा-
कृतजनोऽपि प्राकृतराजतोऽपि तथा प्रासादान् न कार-
यति कारयत्येति श्रावः । परं तदनुकराश्चैव कर्तव्योऽपि ।

ततः किमप्याह-

जह रुवादिनिमेमा, परिहीणा हानि पागयज्जनस ।

न च तेन होति गेहा, एमव इमं पि पासापो ॥ ३४ ॥

यथा प्राकृतजनस्य प्राकृतवर्द्धकिलोकस्य तथाकथस्य च-
परिह्वानामावेन काऽऽश्रयितोऽपि कृतव्याः तथा परिह्वानः
प्रासादानां जयति, न च तेन भवति गेहाः प्रासादाः एवमि-
हमापि प्रायश्चित्तं पश्यामः ।

एतदेव सावयति-

एमेव य पारोवली, तयाणुके तु सो वि ववहरति ।

किं पुण ववहरिपव्वं, पायिष्ठिं इमं दसहा ॥ ३५ ॥

एवमेव वर्द्धकिलोकावेन कारये तदनुकं प्रसङ्गाऽऽगम-

द्वयवहारानुक्रमेण पारोकी पारोवली व्यवहरति । किं पुनर्यवह-
तमम्, उच्यते-इदं व्यवहारं दृष्ट्वा दृष्टकारं प्रायश्चित्तम् ।
तद्वाऽऽह-

आलोचनापठिकमणे-भीसविनेगे तद्वा विउसमगे ।

तत्रेयेमूल आगव-उपायपारविणं चव ॥ ३६ ॥

आलोचना प्रायश्चित्तं, प्रतिक्रमणं मिथ्यादुष्कृतप्रदानलक्षणं,
मिथ्यालोचनाप्राप्तिक्रमणऽऽगमकः, विवेकः परिह्वानं, अनुसर्गः ।
तद्व्यवहारानुक्रमेण पारोकी पारोवली व्यवहरति । तत्रे-
मांसेषां परिह्वानः । मूलं पुनर्लोकाऽऽरोपणम् । अन्वयस्थापः, पार-
श्चित्तं वा आलोचनां च दृष्टानां स्वरूपं प्रख्यातः पठिकायामुक्तं, क-
थाव्ययमे वा, ततस्त्वमादवधायितम् । तदेवम् " सपयपकव-
त्ता " गतम् । ३५० १०० । (" अल्लुखल्लया " इत्यादिं माथाः
' तिथाणुखल्लया ' इति २३१७ पुण्ये व्याख्यातः)

(२४) आचरस्य प्रायश्चित्तमस्ति । अथ त्रये-पठिषुऽऽवश्यकम-
निवारकुट्टिपं वनेने । न च आचरणाभावात्तत्राऽऽवश्यकम-
रक्षणेऽप्यधिकार्यं कदाऽऽदिप्रपञ्चलक्षणम्, न च तेषामनि-
वारं घटने, सचक्रवर्तीत्येव तेषामुत्तरात् । आचरयन्ते-यथापि
आचरणां प्रकटाऽऽदिपुं श्रुतं दृश्यते, तथाऽऽवस्य आच-
रणीकदाऽऽदिः सकाशादवश्यमनुपगम्यस्या, अन्यथायासक-
दशासु यदुक्तं किं भगवान् गीतमनुसिरानुभवकं प्रत्य-
वादीति- " तुमं णं आचरेत् ", एतस्मिन् अद्वयस्य आलोचार्हा
पठिकमादि निश्रुतिं गृह्णादि अहार्हि तयोक्तम् पाय-
विज्ञं पठिउज्जहि । " इति कथं घटने ? अत्र एव श्राप-
कादिनिवारं अपि तेषां भवन्ति निःसङ्गः । यथा वा आचर-
णा अस्वतन्त्रान्दृष्टिं भवन्ति तथा प्राप्नुतम् । किञ्च " सच-
नि मायज्जन, विरेइ अल्लु जस्य सविहका नरेषा सो स-
वविहकाइ, कुहइ देसं च सव्वं च ॥ १ ॥ " इत्यनया सा-
धया सामाजिकस्य सर्वसम्बन्धे आचरण्याक्तम् ॥ चतु-
र्विंशतिस्मृत्यनु सव्यगुणशोभनशुक्तिनिर्मातव्यम्, सव्यगुणशोभ-
नं च आचरण्यापि शोभनीयवत्, कर्तुंविशेषस्य ज्ञानाभि-
तत्ताभावेन एवास्य । किं च-ईयापिचकीप्रतिक्रमणस्य ग-
मनाऽऽगमनशब्देन जगत्पथां शृङ्खलापाथगतं पुष्कलभावं
कुतस्तेन दृष्टितत्त्वाद्गमनाऽऽगमनशब्दस्य वेगोपाधिकोऽप्यवत-
था जगत्पाथमेव तेषु तत्पथागतेषु आचरण्यापि कर्तव्यं च
प्रतिक्रमार्थापि पाथिकीकार्योऽस्मिं च चतुर्विंशतिस्मृत्यस्य प्रा-
यश्चित्तनीयवत्तां सिद्धिं लक्ष्मि ॥ २ ॥ वन्द्यतमायि गुणवत्-
निर्वातरूपत्वाद् गुणवत्प्रतिपक्षस्य आचरण्याप्यवच्छेदात् कु-
ण्याऽऽदितिष्ठतस्य प्रवर्तितात्वात्सङ्गतमेवायम् । मनु " पंचमह-
व्ययुक्तो, अनलसमागपरिवेज्जमर्हं च । संविगविज्ज-
रहो, किञ्चकममरको हव्वं साहू ॥ १ ॥ " इति । अनया निरु-
दिगायथा साधुप्रवर्णनं आचरस्य व्यवच्छेदकं सङ्गं तस्य
अन्तर्गतम् । तदेव । यतः साधुप्रवर्णनं तद्व्यवहारकोपवृत्त-
तायै, यद्वत्तु व्यवच्छेदात्तमेवमविवक्ष्यता साधया प्रापि व्यवच्छे-
दोऽनविषयम् । न कार्त्ता सङ्गता, मातृपितृपुत्रं वन्दनकविपे-
त् । तथा- " पंचमहव्ययुक्तो " अनेन यथा महाजनप्रदणा-
दल्लुमनयुक्तस्य व्यवच्छेदः तथा पञ्चमदणायुमहाजनयु-
क्तस्य प्रवर्तनीयसाधारणं व्यवच्छेदः स्यात्, न चेत्तद्विधिमते
निर्विघ्ने वन्दनकमपि ॥ ३६ ॥ ५० २ आच० । पञ्च० ।

“महारिहं तयोः कर्म पायाश्चक्षते पवित्रञ्चाहि ।” इति प्रतीतम् । एतेन च निशोधाऽऽदिषु शुद्धिः प्राप्तिः प्रायश्चित्तस्याऽप्रतिपादनाच्च तेषां प्रायश्चित्तप्रवृत्तौ च प्रतिपद्यते नमनस्य पातम् । साधुदेशेन शुद्धौ प्रायश्चित्तस्य औत्तम्यवत्त्वानुपातिरित्याह । उपानि ३ अ० । (उद्धानिकमनुदात्तक वदन्ति ‘आहुत्याश्च’ शब्दे प्रथमभागे ३३५ पृष्ठ गणम्) (पञ्चमि-संभारानां प्रायश्चित्तम् ‘तिथ्यास्तुल्यञ्च’ शब्दे चतुर्थभागे २३१६ पृष्ठ प्रतिपादितम्) (पञ्चाशच्चस्य स्वचकारस्य प्रायश्चित्तानि विधिप्रवृत्तौ ‘चवहार’ शब्दे प्रकृतिप्रवृत्ते)

विषय-सूची-

- (१) प्रायश्चित्तनिरुक्तमिधानम् ।
- (२) प्रायश्चित्तं अपि कारः ।
- (३) ज्ञातः प्रायश्चित्तं कस्य भवति । प्रणयितृमातुल्यं प्रायश्चित्तम् । उद्यमगण-भावगत-प्रवृत्तौ । कुत्रचित्शेष-भयोऽपराधशुद्धिः । मूलस्याऽनवस्थाप्यस्य, सविषयं नमनस्य न च पाराश्विकस्य च स्वकृदर्थेनम् । प्रायश्चित्तविचित्रतापदशेन मतान्तरम् । विविधः शुभाश्वयत्तसायः प्रायश्चित्तम् । श्रान्तिकं कदापि पुनरुत्तराश्वयत्तविशिष्टं शुभभागेऽप्रमत्तत्वादिना यतो महार्थता च । विहितानुष्ठेनपु युक्तं प्रायश्चित्तं विहितेषु न, अत्र परमनम् । कथमुपयुक्तस्यापि सुदना शिष्टाश्वयत्तस्याऽपराधशुद्धिः । प्रवृत्तिस्थित्य-पेक्षया शब्दः । सत्यकृत्वरितस्य प्रायश्चित्तस्य लिङ्गम्, प्रायश्चित्तस्य प्रवृत्तिः च ।
- (४) प्रायश्चित्तमिति कः शब्दार्थः । कर्त्तावयं प्रायश्चित्तम् । निरुक्त-भद्र-द्वारप्रतिपादनम् । दशधा प्रायश्चित्तम् ।
- (५) प्रायश्चित्तद्वन्द्वयोः पदम्, तत्तत्कर्मसंस्कृतकर्णार्थपुरुषभेदमगणय्यां प्रकाशितम् । तत्र यानि प्रायश्चित्तानि द्वाविध्यानि दृष्टान्त-द्वयानि कदाचित् । आचारोपाध्यायानि च । कर्त्तावयविधानात्, अस्मात्तानादिश्रुतिपतं मूलमुद्धारणायामित्यत्र संदिग्धा पक्षिणा व्याख्या च ।
- (६) कस्य समीपे आलोचना दानश्या, अत्र चाऽभ्यहृष्टान्तम् । वारत्रयमालोचनाद्वारेऽपि कथं श्रुतव्यवहारिणो भ्रातृमनस्यता ? । सोदाहरणं द्वैविध्यमुपलब्धं प्रायश्चित्तं । विषयेषु प्रतिबन्धनावस्तुषु तुल्यं प्रायश्चित्तम् । साधोपनयः कते दशदास्तेषां च राज्ञा कथं ददते कृतमित्तरूपकानम् । सचदुनक्तं सभक्तपरिधानं दशदादानफलम् । बहुशुद्धार्थः । येषां प्रतिस्थापनोपायेन कियते तेषामुत्तरेण, अपरिणामकऽतिपरिणामके च द्वौवा दृष्टेयः । उद्यमप्रवृत्तमो-कृष्टमिश्रानि स्थापनाऽऽरोपणयोश्च अत्रादि २ स्थानानि, कस्मिन् स्थाने तयोरेव कियति पदान्तिपेत्तरि-ज्ञानम् । ऊर्ध्व, औपचरिमाणं, स्थानेषु द्विस्वमासप्रमाणम्, राश-मान-प्रभु द्वाविधौ च । कायान्तिरिति प्रायश्चित्तानि द्वारम् । अनुकृष्टाश्चत्वारिण्युक्तानां आरोपणः, सर्वोपाचारोपणानां स्वकर्म, मुणकारवशेन कृत्स्नाऽऽरोपणपरिज्ञानम्, ‘विद्वान्निहनामे’ इति द्वारम्, भक्तिमाधयदृश्यम्, यद्येवमर्थं मिश्रित्वैव ततो निशीथ (सूत्र) मयि कुनः सिद्धम् । जिनं भवतीत्युत्तरमुत्तरादौ, योष्यदर्थे चतुर्नङ्गाश्च-

तुष्टापुष्टिमाधिविषयं नालिकाज्ञानम्, आलोचना-द्विस्तारकं तत्रालोचनायाऽपराधो, दुर्बले जगदी, आचार्ये स्वात्मिप्राप्ते मिथ्याभास्ये च स्नेह दृष्टान्तः । सोपनयो गीतायाऽसीताश्रित्ययोः कायाकायननायत्नवु वाणकमरकदृष्टान्तौ । विद्वान्द्विस्तारकालोचनयोश्च ।

(७) सद्धानां भूतानि चारप्रायश्चित्तम् ।

(८) भूतानि चरगुणप्रतिसेवायां प्रायश्चित्तसुत्तरगुणस्यैव तद्भूतपुरुषविशेषश्च । संन्यासयोगेऽप्युद्धानानुष्ठानेषु प्रस्थापनार्थपरिचयश्च य प्रस्थापनायाश्च विदुषां प्रायश्चित्तार्हपुरुषा उज्जयन्तरश्च च सोपनवदृष्टान्तः । प्रायश्चित्तं वदन् विद्यावृत्ते च वदन् वद्यमप्रायश्चित्त-प्रवृत्ते तदा कथम् ? । अन्त्ये च तद्व्याप्तानुद्धानां प्र-तिस्थानानां सुखावयवमोपायम् ।

(९) उद्धानानुद्धानि विधिः ।

(१०) अन्यतरस्वकर्म, इति विधिभिर्मन्त्राद्यपेक्ष विधिः, अभ्यासे त्वास्मिन् यदपरादशो दायते तत् कः हतुः ? । सविस्तृतविचरणेन चतुर्भेदाश्च । दशमं प्रायश्चित्तं निर्वृत्य दशमेन, दशमं सविस्तृतं नवमेन च श्रुत्याप्यत्र नि-दृश्यम् । इत्यविरास्ते कथं रागद्वेषाणां इति कुक्कि वा जानांयुक्तान्, हानिकुक्किपरिज्ञानलिङ्गं च ।

(११) आलोचनायां दम्भपुरकथानकं, आलोचनादः क-स्तस्याद्यो गुणाः, आलोचकस्य च दश गुणाश्च । य-आभूतेषु कृत्वादिशालोचनं, पञ्चकस्यानानि, आलो-चनापेक्षयाऽऽदि प्रायश्चित्तद्वन्द्वयोः प्रायश्चित्तं, नवमे, सूत्रतः पञ्चमे सूत्रे संयोगिनिश्चयः । एकदाऽऽदिसंयो-गेषु भक्तसंस्थाऽनवयय करण स्थापना च ।

(१२) आलोचनाप्रकारं प्रायश्चित्तद्वन्द्वं, देविकदृष्टाश्च ।

(१३) चानुमीलिकं प्रायश्चित्तद्वन्द्वं ।

(१४) ततः तद्वि कृत्स्नमागोपित्वम्, संज्ञावनाथं सच-तुष्टेयान्तं प्रायश्चित्तद्वन्द्वं चानुमीलिकं प्रायश्चित्त-सूत्रम् । स्वस्थानपरस्थानज्ञानायमेतत्प्रवृत्तप्रायश्चित्तं, न-वानामाचार्याणामालोचनयां यथासंध्यभिर्द प्रायश्चि-त्तम् । प्रायश्चित्तप्रायश्चित्तसूत्रमोक्षनञ्च नवविधं प्रा-यश्चित्तम् ।

(१५) भद्रकथा कृतफलम् ।

(१६) कीदृशेन कथ्योपादेशः ।

(१७) प्रायश्चित्तमकालम् ।

(१८) प्रायश्चित्तमुपादेशः ।

(१९) यदेतस्याप्रायश्चित्तं भवति किमेतत्तत्तत् पर्यवेति किं वा मेति । कीदृशस्य गणधरपदाध्यागोपना विधीयते ? । भूतान्तरस्थापयाराश्विकानि कृत्स्नं नवमेनोत्तरं, अष्ट-विधं नवविधं दृष्टार्थं च प्रायश्चित्तम् ।

(२०) सप्रार्थित्वं भिक्षुमिश्रायां भ्रातृभ्यां नो वदते ।

(२१) प्रायश्चित्तं उदाहरणम् ।

(२२) इदानीं प्रायश्चित्तमस्ति । अथुना “ न जीनदं धिय-यं विधा ” इति व्याख्यानम् । साधोपनयः कथं कदा सहते इति ।

(२३) कुनो नियुद्धानि प्रायश्चित्तानि कदा विनश्यन्ति । किं भवति किं च वाञ्छितं इति व्याख्या ।

(१४) भावकस्य प्रायश्चित्तमस्ति । इत्यस्य सप्रतिविधानं
विस्तृतमुत्तरम् ।

पच्छिन्नकरणा-प्रायश्चित्तकरणा-न० । प्रायश्चित्तप्रवृत्तये योग-
सङ्ग्रहे, स० ३२ स० ० । प्रश्न० । ('पच्छिन्त' शब्देऽनुप-
मेव कथोक्ता)

पच्छिन्नववहार-प्रायश्चित्तववहार-पुं० । व्यवहारपदे, इय० ।

पच्छिन्ते ववहारं, सुग वच्छ । समासतो वुच्छे ॥ १७६ ॥

प्रायश्चित्ते व्यवहारं समासतो वक्ष्ये, तच्च वसत् । व-
व्ययस्य धृशु-

सो पुण ववहारेणो द-व्य वित्त काले य हां जाय य ।

तच्चित्ते अचित्ते, दुविहो पुण हां दव्यस्मि ॥ १७७ ॥

स पुनः प्रायश्चित्तव्यवहारश्चतुर्विधः । तद्यथा-कथ्ये, क्षेत्रे,
काले, भावे च । तत्र कथ्ये पुनर्विधयो ज्ञाते । तद्यथा-
सचित्ते, अचित्ते वा ।

तत्र प्रथमतः सचित्ते विवक्षुरित्माह-

पुष्टविदग्भगणिसारय-वगस्मन्मनसमु हां सचित्ते ।

अचित्ते पिंठ ठवर्हा, दम पस्मरमेव भोलमगे ॥ १८० ॥

संघट्टनपरियावगा-उद्दवगाऽऽहस्यणापि सहाणं ।

दाणं तु चउत्थाऽऽसी, तत्तियमिता च कट्ठाणा ॥ १७९ ॥

पुष्टिप्रादीनां संघट्टनाऽऽदी प्रत्येकं यदापन्नं प्रायश्चित्तं त-
त्स्वस्थानमिदमुच्यते । तच्च-- "उक्ताय चउससुद्धया" इत्या-
दिना प्रमेयानिहातम् । इह तु दानप्रायश्चित्तमभिधीयते । कि-
नदित्याह-चतुर्थाऽऽदि । तद्यथा पुष्टिप्रादिकं वनस्वपिप्यस्त-
मैकैन्धियमपद्रावयति जीयितान्धु व्यवर्षयति तदा अमका-
थेः । प्राक्कियमपद्रावयतः षष्ठम् । अस्त्रियमपद्रावयतऽष्टमम् ।
चतुरिन्द्रिये दशमम् । पञ्चाङ्ग्ये द्वात्रिंशत्तमम् । तत्तियमिता च
कट्ठाणाः ॥ इति । अथवा यस्य वाचस्मि इन्द्रियाणां तस्य
तत्तत्तत्त कल्याणानि प्रायश्चित्तम् । तद्यथा-यककल्याणक-
कल्याणानां पारनापने, द्वे कल्याणके प्राक्कियानां, पुत्राक-
मित्यर्थः । त्रीणि कल्याणकानि त्रीन्द्रियाणाम्, एकान्तकमि-
ति बावः । चतुरिन्द्रियाणाम्वाचस्मि । पञ्चाङ्ग्याङ्गमनकायः ।
अथपदे यजस्तायां सचित्ते प्रायश्चित्तम्-

अहवा अह्वारमयं, पुरिने इत्येसु वज्जिया वीसुं ।

दसगं च तपुमेसुं, आरावण वक्षिया तस्य ॥ १८० ॥

यज्जेता नाम-प्रजाजनायां निषेधः । तत्र पुरुषे अष्ट-दशकं व-
ज्जितम्, स्त्रीषु वज्जिता निशानः । दशकं तपुमेसुं । तत्राऽऽराव
वाग्रायश्चित्तं प्राक्कियपदवये समप्रक्षमभाइतमित्ति ततोऽव-
धार्यम् ।

"अचित्ते पिंठ ठवर्हा (१७८) इत्यादि । अचित्ते प्रायश्चित्तं पि-
ष्टविषयमुपविषयं च । कथाह-दशकं, पञ्चदशकं, षोडशकं
च । इयमत्र भावना-विषममुपि वा दशानिरेवणादौ, पञ्च-
दशानिरेवणादौ, इहाव्यवसायपूरकस्य मिश्रमनोवशि-
ष्टं तु पञ्चदशजिह्वुच्यते । बाह्वाभिरुपादनावांशवि-
शुद्धं शुद्धं तस्य प्रायश्चित्तं, तदायं च प्राक्कियपदवये

अभिहितमिति न भूयो भवत्येते । तदेवं सचित्ते कथ्य-
इति द्वारकयं गतम् ।

यम् ।

अधुना क्षेत्रद्वारं, कालद्वारं वाऽऽह-

जगवयअक्काणोपपे, ममातापे य होति स्वेत्तमि ।

दुम्भिकले य सुम्भिकले, दिया व राती व काऽस्मि ॥ १८१ ॥

जनपदे अच्यतिरोपके माणाऽऽनीने य स्य प्रायश्चित्तं त-
त् क्षेत्रे क्षेत्रविषये भवति । इयमत्र भावना-जनपदेऽपि व-
सत् संस्वरूपि चाप्यत्र प्रायश्चित्तानां यः कदाचित्प्रमाचरति,
अथवा प्रतिपक्षो या न यतनं करोति, इयं वाऽऽप्याने प्र-
तिपद्यते । तथा रोपकेऽपि निनासुत्तर या विषयमाह्वनम् न
करोति । माणा नीने क्षेत्राऽऽनीना नीने क्षेत्रातिक्ताः प्रमाणाऽऽ-
हिकमाह्वयानि वनेषु यः प्रायश्चित्तं नत्त तत्रावप्यमिति । संप्रति
कालद्वार-दुम्भिके सुम्भिके इति राशौ च काले कामाच-
यम् । किमुक्तं भवति ? सुम्भिकेऽपि काले संस्वरूपि दुम्भि-
कम्, अयतनं करोति । तथा दिवसे यः कदाचित्प्रमाचरति
रज्ज्यामपि यः कदाचित् दिवा अथवा यो दिवसकदम्बकं
मूलमधिकं वा करोति । एवं रात्रिकदम्बमपि । वनेषु यः प्रायश्चित्तं
नत्त कामावप्ययम् ।

साधनमेनामेव वाधां विवृणोति-

वगमे वि च विहिरुत्तरणं, मेयरमाणां च म्वसपच्छिन्तं ।

अच्छाणि तु अजयणां, पवसणां चैव दपणे ॥ १८२ ॥

कालास्मि उ संवरणे, पर्वमेव अजयणावप्यमस्मि ।

दियनिमिमेराऽऽकरणां, ऊणऽहिये वा वि कासेण ॥ १८३ ॥

यनिमेऽपि संस्वरणतोऽपि यद्वर्षाविकरणं तद्विषयं क्षेत्र-
प्रमायश्चित्तम् । तथा अयानेऽप्येव अयतनायामध्वनः प्रवेष्टे
वा शाने वा दप्ये प्रायश्चित्तम् । तथा काले सुजिके संस्वर-
णेऽपि दुम्भिककथ्ये समाचरति, दुम्भिके वा समाचरति-
अयतना दिवाविशाम्यादाया अकरय दिवसस्य कदम्बक्य रात्रौ
रात्रिकदम्बस्य दिवसे समाचरणाभिनि भावः । यद्वि-रात्रिक-
दम्बस्य रात्रिकदम्बस्य जनमधिकं वा कथं तत्रावप्यं का-
लविषये प्रायश्चित्तम् ।

भावविषयमाह-

जोगतिप करणतिप, दपेपं पपपि पुग्मिं भावस्मि ।

एस्मि तु विभेगं, कुच्छामि अह्माणुपुव्वी ॥ १८४ ॥

योगात्रिकं मन्त्रावाकायकृते, करणात्रिकं करणकारण-
कारणानुमोहमाह, तन्प्राक्कियकारणमकल्याण्य प्रतिभेद्यम्,
प्रमादः पञ्चविधाः पुरुषा गुणोद्भवाः चक्षुषमात्रं, एतन्व कम्पा-
याह्वनं तद्वर्षाविकथम् । साधनमेनामेव पदाभां विनागच्छं
समासेन वक्ष्ये ।

तत्र योगात्रिककरणविकारणमाह-

जोगतिप करणातिप, मुज्जामुमे तिविहकालनेपण ।

सत्तावीमं मेगा, दृगुणा वा बह्वचरा वा वि ॥ १८५ ॥

योगात्रिकं करणात्रिकं प्रत्येकं पुंमे अशने च । भावयकात्म-
नेन स्ववर्षामागे संप्रतिगतिसंज्ञा भवति, दिगुणा वा, ब-
ह्वचरा वा । तद्यथा-मनसा करोति १, मनसा कारयति २, म-

“अहकुर्वन् मनसा जानाति ३। एवं च बलसा ३, कायेन ३। तत्र स्वयंस्वयया नव। एते बासीतानागतवर्तमानकपका-
क्षमिके चित्तमनसाः सत्यंयुगतिर्भवति । एते वा शुद्धि-
पारसमाचरणविषयेऽपि दृष्टव्यम् । यथा न करोति का-
लप्राप्तमपि च स्वयं शुद्धं व्यापारम् १, न च कार-
यन् ३, कुर्वन्तं नानुजानीते ३ । इत्यादि । तथैव उभययो-
राने चतुःपञ्चासम् उक्तम् । द्विगुणा वा एते एककसंयोगे
द्विक्रमिकसंयोगे च बहुतरा जयन्ति । ते चाऽऽवश्यक-
टीकायां प्रत्याकृष्यान्वितायामिव प्राबलीयाः । ततोऽप्यादि
बहुतरा वास्यि ।

अथ मनसा कथं करणमुपमानं वा १। तत आह-
वायेमऽनुसंबवणं, मणमा करणं तु होयऽनुते वि ।
अणुजाणसु जेणुण्डि, मणकारण मो अवारेते ॥१८६॥
कोऽपि संवतः कश्चिन्मन्त्रं दृष्ट्वा चिन्तयति-अस्मिन्मन्त्र-
काशेऽहमाज्ञवयं भवामि, यथापि तेन तथा चिन्तयित्वा
मोसमाज्ञवयं तथाऽपि तत्तेन मनसा क्लमिति मनसा क-
रणम् । तथा कर्ताचिद् गृहस्थेन संवत उक्तो यथा संवतः ।
यदि त्वमनुजानीसि तत एतस्मिन्मन्त्रकाशे आज्ञवयं भवामि
तस्मादनुजानीहि येनोप्यने इति एवमुक्ते वादि निवारयति
तद्वाचरं, अथवाऽनुतेऽपि मनसा कारापणं दृष्टव्यम् ।

तदेव भावयति-

मागहा इंगिएणं तु, पेहिएण य कोसला ।
अनुत्तण उ पंचात्ता, नाणुत्तं दक्षिणावहा ॥ १८७ ॥
एवं तु अणुत्ते वी, मणसा कारावणं तु वीपव्वं ।
मणसाऽणुत्ता साह, ज्ञयवणं वुत्त वुपति वा ॥ १८८ ॥
मागहा मणधदेशोऽज्ञावाः प्रतिपञ्चमप्रतिपञ्च वा इक्षिताऽऽकार-
विशेषण जानति । कोयज्ञाः प्रकृतेन अवलोकनेन ।
पञ्चाला अक्कोकेन । नानुत्तं दक्षिणापथाः, किं तु साक्षा-
वसा इवकीकृतं ते जानते, प्राये जडप्रकृतात् । तत एवं वति
अवसाऽनुतेऽपि निवारणमावात् मनसा कारापणं बो-
द्धव्यम् । संप्रति मनसाऽनुज्ञाते भावयति-चूतवनमुत्तं पूर्व-
वापापितम् । यदि वा-उपपत्तेः आरोप्यमानं तिष्ठतीति ज्ञात्वा
सायुः चिन्तयति-शोजनं यदिह जूतवनमुपमप्यते वा । एषा
मनसाऽनुज्ञा ।

एवं वयकायम्मी, तिविहं करणं विजास जुडीए ।
हत्थाऽऽदिसिक्क ओटि, इय काए कारणमाणसा ॥१८९॥
एवमुक्तप्रकारेण बवसि काये च श्रिविषं करणं करणकार-
णानुपमानवर्णनं स्वहृदया विभाषेत । तत्र बवासि सुप्रतीतम् का-
ये तु दुर्विभावमिति तज्ज्ञानमाह- (हत्थादि इत्यादि) अ-
न्नापि कायेन स्वयं करणमिति प्रतीतम् । ततः कारणमाह-
हत्ताऽऽदिसिक्का कायेन, गाथायां सप्तमी वृत्तीयायै । कारणम् ।
तथा-छोटि नक्कपेटिका दंदनः कायेन अनुज्ञा ।

एवं नवजेएणं, पाणाइवायादिने ठ अइयारे ।
निरवक्कमणेण वि प-च्छित्तमियेरिसि उभएणं ॥१९०॥
मधमुत्तेन प्रकारेण नवभेदेन, समाहारोऽप्यम् । नवभिभेदेः प्राणा-
३३

तिफाताऽऽदिके अतोच्चार्य यथायाम्बितं तज्ज्ञाविषयमिति ज्ञायः ।
तत्र निरपेक्षायां प्रतिमाप्रतिपक्षाऽऽदीनां मनसाऽप्यतीच्चारणेभ्य-
प्रायश्चित्तम्, इतरथा गच्छस्थितातामुभयेन वाचा वाऽ-
तीच्चारसेवेन प्रायश्चित्तमिति ॥ १९० ॥

वायामवगगणादौ, धावण केवणं य होइ द्येणं ।
पंचविहवमायम्मी, जं जहि आवज्जई तं तु ॥१९१॥

धीश्वरकारणं व्यायामवहनाऽऽदि करोति । यदि वा-धावनं,
डेपनं वा ओछाऽऽदेः प्रक्षेपणं तक्षिप्यं प्रायश्चित्तं भवति ज्ञातव्य-
म् । द्येणं तथा पञ्चविधे पञ्चप्रकारे प्रमादेयं प्रमादमापद्यते
यत्र तज्ज्ञवति प्रमादविषयं प्रायश्चित्तम् ।

संप्रति पुरुषानाह-

गुरुमाईया पुरिसा, तुल्लऽवगाहे त्रि तेमि नाणनं ।
परिणामगाइया वा, दड्ढिमनिकवलंत असह वा ॥१९२॥
पुमं वास्य पिरा वेव, कयजेग्गा य सेयरा ।
अहवा मभावतो पुरिसा, होति दाहण जइगा ॥१९३॥

गुरुमाइयाः पुरुषास्तेषां तुल्येऽप्यपराधे प्रायश्चित्तमधिकृत्य भव-
ति नानावयम् । अथवा-त्रिविधाः पुरुषाः परिणामकाऽऽवयवः ।
परिणामकाः, अपरिणामकाः, अतिपरिणामकाश्च । तेषामपि
तुल्येऽप्यपराधे प्रायश्चित्तम् । अथवा-अप्यथा जवति । अथ-
वा अनेकाविधाः पुरुषाः । तथा-आस्मिन्मिक्षकात्ताः, अस्मिन्-
मिक्षकात्ताश्च । असहाः, असहाश्च । पुरुषाः स्त्रीपुंसकुलकानि
च, बालास्तदुत्ताराश्च, स्थिरा अस्थिराश्च, कृतयोगा अकृतयो-
गाश्च । सेतरा नाम-प्रतिपक्षाः । एतेषामपि तुल्येऽप्यपराधे पुरुष-
भेदेन प्रायश्चित्तभेदः । अथवा-स्वभावतः पुरुषा द्विविधा भ-
वन्ति । तथा-दाहणाः, अक्रकाश्च । तत्र तुल्येऽप्यपराधे दाह-
णानामप्रत्यर्थाश्चित्तम्, अन्यद् अक्रकाणिमिति ।

उपसंहारमाह-

पायच्छिताऽऽजवती, बवहारोमो समासतो भणितो ।
जेणं तु बवहारिज्ज, इयाणं तं तु पवक्खामि ॥१९४॥
एषोऽनन्तरादिः प्रायश्चित्तो आभवति च प्रत्येकं पञ्चविधो
व्यवहारः समासतो भणितः । इदानीं तु येन व्यवहितेते नं
व्यवहारं प्रवक्ष्यामि । इव० १० उ० । (स च “बवहार” शब्दे
दर्शयिष्यते)

पच्छिताणुपुव्वी-प्रायश्चित्तानुपूर्वी-ली० । प्रायश्चित्तानुपरि-
पाठ्यां गुरुलघुपञ्चकाऽऽदिक्रमः, व्य० १ उ० ।

पच्छिपिदय-पञ्चपिटक-न० । पक्षिकातज्ज्ञपिटके, अ० ७
श० उ० उ० ।

पच्छिम-पश्चिप-त्रि० । पञ्चान्त-डिमस् ॥ “हत्तात्थ्य-अ-रत्स-
प्लामनिश्चले” ॥ च० २ । २१ ॥ इति अज्ञागम्य षडः । प्रा०
२ पा० । पाञ्चात्ये सर्वान्तिमः, न० । ज्ञा० । व्या० । आ० म० ।

पच्छिमओ-पश्चिमन्-अव्य० । पश्चिमज्ञा, पञ्चा० ३ विव० ।
पच्छिमंत-पश्चिमन्त-न० । पञ्चादानीकं, “पञ्चमंतपमागाह-
रहे” । पश्चिममाने पञ्चादानीकं कत्वापि शिञ्जगीषाः पताका-

हरणमन्ते ज्ञाया जर्वात, संथा० ।

पश्चिमखंभ-पश्चिमस्कन्ध-पुं० । पश्चिमशरीरे, आ० ख० ।
अथ कोऽयं पश्चिमस्कन्धः ? इति प्रश्ने व्याख्यायने-औदारिक-
धिक्याऽऽहारकजन्यकामेयाणि शरीराणि स्कन्ध इत्याद्यन्वय-
हे । पश्चिमशरीरं पश्चिममन्त्र इति यावदुक्तं स्यात्तावदिदं
पश्चिमस्कन्ध इति कथमिह यस्माद्वयमनाहौ संसारे परि-
त्रमन् स्कन्धान्तराणि भूयंसि गृह्णाति मुञ्चति च तस्याऽऽद्यस-
मयमवाप्य स्कन्धान्तराणि साधारणज्ञानद्वयान्तराविरज्जनीय
स्कन्धान्तरमध्यस्थमनोपादत्तं स पश्चिमस्कन्ध इति । आ०
ख० १ अ० ।

पश्चिमग-पश्चिमक-पुं० । चरने, आ० ख० ५ अ० १ व० ।

पञ्चरी-स्त्री० । देशी-पेटिकायाम्, दे० ना० ६ वर्ग १ गाथा ।

पञ्चछेय-न० । देशी-पाथवे, दे० ना० ६ वर्ग २४ गाथा ।

पञ्चपण-प्रज्ञापन-त्रि० । प्रज्ञापनकारकं, म० ११ श० ११ व० ।

पञ्चपिय-प्रज्ञापन-त्रि० । प्रज्ञापनचने, वृ० १ व० ३ प्रक० ।

पञ्चगा-प्रज्ञान-न० । प्रज्ञान्येनेनापत्यं प्रज्ञानम् । सिद्धे,
शिखे, सूत्र० १ भु० ४ अ० १ उ० । मेहेने, आ० ३ उ० ३ अ०
विशे ।

पञ्चगणपुरिस-प्रज्ञानपुरुष-पुं० । प्रज्ञान्येनेपत्यं येन तत्प्रज्ञ-
नने शिखे लिङ्गम्, तत्प्रधानः पुरुषः, परपुरुषकार्यहितत्वात् ।
पुरुषमेवे, सूत्र० १ भु० ४ अ० १ उ० ।

पञ्चहियव-प्रज्ञातव्य-त्रि० । त्यक्तव्ये, " लोको जह वज्रह
जह य तं पञ्चहियवम् । " आ० १ भु० १ अ० १ उ० ।

पञ्च-पञ्च-त्रि० । उन्नेतिवचने वाक्ये, यथा विमुक्ताध्ययनम् ।
आ० ४ उ० ४ उ० ।

सधुना पद्यमाह-

पञ्च तं होइ तिविह, सममकसमं च नाम विसमं च ।

पाण्डि अकखरेखि य, एव विहिम् कर्हें वैति ॥ १७ ॥

पद्यम्, तुहाम्दो विशेषार्थः । भवति त्रिविधं त्रिकारम्-स-
मम्, अर्द्धसमं च, नाम विषयम् । किं सममित्यादि । अत्राऽऽ-
ह-पाण्डिस्तरहच । पाण्डिचतुःपादाऽऽदिभिः, अर्द्धरुक्लालुभिः ।
अये तु व्याख्येते-समं यत्र चतुर्धापि पाण्डि समाप्यङ्काराणि ।
अर्द्धसमं यत्र प्रथमतृतीययोर्द्वितीयचतुर्थयोश्च समान्यङ्क-
राणि । विषयं तु सर्वेष्वप्येव विषयानुक्रमित्यर्थः । विध्याः
उन्नेःप्रकारज्ञाः कथया भूयत इति गाथायाः ॥ १७ ॥ दृश०
६ अ० । वृत्ताऽऽदि गीयने यत्र तादृशं गयमेवे, जं० १ वृत्तः ।
पाद्य-न० । पादहितं पाद्यम् । पादप्रज्ञात्तानां च, ज्ञा० १ भु०
१ अ० ।

पञ्चत-पर्यन्त-पुं० । " कल्लयुत्तरपर्यन्ताऽऽख्येयं वा " ॥ २१ ॥ ५७ ॥
इति आख्येत्त एवम् । " परेनां । पञ्चतां " प्रा० १ पादः । प्राप्ते,
ज्ञा० । आद्यन्तलक्षणं प्राप्ते, विशे० ।

पञ्चग-न० । देशी-पाने, दे० ना० ६ वर्ग ११ गाथा ।

पञ्चगण-पायन-न० । जलनिबोधने, " नवपञ्चगणम् " । नव
प्रायश्चित्तपञ्चगणम् । त्रिपञ्चकस्त्रिपायनकृतेन त्रीण्युक्तस्य
पायनं जलनिबोधनं यद्यपि तत्रैव पायनं, तेन म० १४ श० ७ उ० ।

पञ्चगण-पायनता-स्त्री० । निष्पन्नस्य वक्ष्य-खलिकापायकं,
वृ० १ व० ।

पञ्चगुत्रोग-पर्यनुयेम-पुं० । प्रश्नाऽऽदिद्वारेण विचारणायाम्,
सम्भ० २ कारकः । विशे० । आ० म० ।

पञ्चगुत्रुपेक्षु-पर्यनुयेमोपेक्षु-न० । कृतविशतिम्
निग्रहस्थानमेव । स्या० । निग्रहस्थानप्राप्तयेपेक्षुं, " नि-
ग्रहस्थानप्राप्तयानिग्रहः पर्यनुयेमोपेक्षुम् । " (गी०
सु० ५ । १ । ७२) पर्यनुयेमोपेक्षुं लक्षयति-निग्रह-
स्थानं प्राप्तवतोऽनिग्रहः, निग्रहस्थानानुद्भावनिमित्त्यर्थः ।
यत्र त्वनेकनिग्रहस्थानपाने एकनानुद्भावेन तत्र न पर्य-
नुयेमोपेक्षुम् । अयमेव निग्रहस्थानानुद्भावतयावच्छिन्नज्ञा-
नस्यैव तत्प्राप्तिः । ननु वादिना कथमनुद्भावे, स्वकीयमविच-
रणस्यानुत्पत्त्यादिति चेत् । सत्यम् । मध्यस्थेनैवमुद्भावेन । वाद-
ि स्वयमुद्भावेऽप्येवोपायः । इति विषयवाक्यकृतमुक्तिः । वाच० ।

पञ्चग-पर्यनुयेम-पुं० । सेचने, दृष्टे, मये च । वाच० ।

" अग्रिणं मेते । पञ्चजे कालवासी युद्धिकार्यं पकरेति ।
इता आदि । " म० १४ श० २ उ० ।

पञ्चज-पर्याप्त-त्रि० । पर्याप्तयो विषये यस्यासौ पर्याप्तः ।

" अत्राऽऽदिभ्यः " ॥ ७ । १४६ । इति मन्वर्थीयोऽप्यर्थः । म० ।

" चर्यर्थी जः " ॥ ७ । १४७ । इति लब्धने जः । प्रा०

२ पादः । पद पर्याप्तीः परितस्तमपत्तिः, आ० म० १ अ० ।

कर्म० । प्रज्ञा० । पं० सं० । समत्तपर्याप्तजः पर्याप्त स-

ज्ञानं, आ० १ भु० ४ अ० २ उ० । सर्वे जीवाः पर्याप्तक-पर-

र्याप्तकश्चेति द्विविधाः । प्रज्ञा० १ पदः । लब्धे, अष्टा० ७ वर्ग १

अ० । परिपूर्णं, ज्ञा० १ भु० १ अ० । आ० " पञ्चजं च पञ्चुत्तं " ।

पा० १ ना० १८४ गाथा ।

पञ्चज-पर्याप्त-त्रि० । पर्याप्त एव पर्याप्तकः पर्याप्तनामकमाद-
यात् । आ० १ ना० २ उ० । (' अष्टपञ्चजं शब्दे प्रथमभागे ४६३ पुष्टे
द्वयक उक्तः) अत्राप्तपर्याप्ती, आ० १ भु० १ अ० १ उ० । " गारय-
देवतिरियमष्टुप-गमभजा ज अस्तेनमाभयो । एव अष्टपञ्चजा
ल्लु, लववा एवेषोपोभवा ॥ " आ० । पर्याप्तनामकमादयाद्विज्ञ-
निजपर्याप्तियुतेन, कर्म० १ कर्म० ।

पञ्चजगाम-पर्याप्तनाम-न० । पर्याप्तयो विषये नेपां ने । " अ-
त्राऽऽदिभ्यः " ॥ ७ । १४६ । इत्यप्रत्ययः । पर्याप्तः, तद्विपाक्ये
कर्मणि पर्याप्तनाम । कर्म० । चतुर्विंशतिनमनामकमेव, पञ्च-
यात् स्वपर्याप्तियुक्तम् । भवति जीवास्तत्पर्याप्तनाममित्यर्थः । ते च
पर्याप्ता द्विधा-लब्ध्या, करणैश्च । तत्र ये स्वयोर्यपर्याप्तीः स-
र्वा अपि समर्थे प्रत्यक्षे नावात् न इतिष्यदप्यानाः, ये च पु-
नः करणानि शरीरेन्द्रियाऽऽदिनि निवर्तिनमन्तस्ते करणपर्याप्ता
इति । कर्म० १ कर्म० । प्रत्य० । आ० । पं० सं० । (एतेनैव शरी-
रोच्छ्रयायोः सचयोः शरीरमात्राऽऽदिपृथगुपादानं ' गामकम् '
शब्दे चतुर्थेनागं १६६६ पुष्टे निहतम्)

पञ्चजति-पर्याप्ति-स्त्री० । सामर्थ्ये, सूत्र० १ भु० १ अ० ४ व० ।

आहाराऽऽदिपुष्टलक्षणपरिणामहेतुरात्मनः सतिविशेषः, स च
पुष्टलक्षणव्यापुष्टजायने । किमुक्तं जयति ?-उत्पत्तिदेशमागने
प्रथमं ये शुद्धिताः पुष्टलक्ष्णैर्वा तथाऽऽध्यामीपि प्रतिममय गृह्ण-
माणानां तत्प्रकारकस्तत्पुष्टता जानानां यः शक्तिविशेष आह-
राऽऽदिपुष्टलक्षणसकृत्पादाऽऽपादानेऽनुयोद्यात्मगतानां पुष्ट-

विशेषाणामाहारपुष्पलक्ष्मणसकपानपारिणमहेतुः सा पर्याप्तिः सा च बोद्धा । तद्यथा-आहारपर्याप्तिः, शरीरपर्याप्तिः, इन्द्रिय-पर्याप्तिः, प्राज्ञापानपर्याप्तिः, आवापर्याप्तिः, मनःपर्याप्तिश्च । इति । जी० १ प्रति० । प्रब० । प्रज्ञा० । न० । पं० सं० । कर्म० । दश० । स्या० । (आत्मं इवाव्या स्वस्वस्थाने) । (जीवद्वारेण) शब्दे चतुर्थमने १, २५८-पृष्ठे विशेषः) स्वस्वतर्पणपर्याप्तिना-याम्, तत्त० ३ अ० । प्रब० । आहारशरीराऽऽदीनां निवृत्तिः, न० ३ श० १ उ० । आ० म० ।

पञ्जवैष-पञ्चवैष-पुं० । उग्रो निषङ्ककावरचने, ज्ञा० १ श्रु० ३ अ० ।

पञ्जय-पार्जक-पुं० । पितुः पितामहे, ज० १ श्रु० ३ उ० । ज्ञा० ।

"अज्ज पञ्जय वा वि, चणो खुल्ल पिज्जति य ।" बृ० ७ अ० ।

पञ्जयज्ञेय-पर्याययोग-पुं० । परिणयनिसंख्ये, सप्तम० १ काण्डम् ।

पञ्जयमपास-पर्यायमपास-पुं० । यद्दि द्रव्यादयः पुनश्चानाविजा-गपलिकेना नानाजीविषु बद्धा लज्जन्ते तेषां समुदायः, वृ० १ उ० । लक्ष्यपर्याप्तस्य सुखविनाशोऽजीवस्य यस्मैऽजस्यं कृत-मात्र तस्मादप्यत्र जीवान्तरे य एकः पुनश्चानांशो विभाग-पलिकेद्वयं वधेने, तान्स्मन्, कर्म० १ कर्म ।

पञ्जरद्-देशी-स्त्रायति, दे० ना० ६ यमै २ एण गाथा ।

पञ्जरय-पञ्जर-पुं० । सीमान्तप्रमाणरकण्डके पुर्वावलिक्ता-या पञ्चविंशत्तमं महानरकण्डके, स्या० ६ उ० ।

पञ्जरयमज्ज-पञ्जरकमध्य-पुं० । सीमान्तकमध्यादुत्तरावलि-कास्तु पञ्चविंशत्तमे नरकण्डके, स्या० ६ उ० ।

पञ्जरयावद्-पञ्जरकाऽऽवृत्ति-पुं० । सीमान्तकाऽऽवृत्तौऽपि क्षमायां पञ्चविंशत्तमे नरकण्डके, स्या० ६ उ० ।

पञ्जरयावसिद्ध-पञ्जरकावशिष्ट-पुं० । सीमान्तकावशिष्टाक्षिणा-यां पञ्चविंशत्तमे नरकण्डके, स्या० ६ उ० ।

पञ्जज्ञत-प्रवृत्त-वि० । जाउदयमाने, कल० १ अघि० ३ कृण ।

पञ्जल्लण-प्रवृत्त-पुं० । प्रवृत्तयति क्षीपयति वर्णवाङ्करणेन भागवदिति प्रवृत्तः । तस्मिन्, स्या० ४ उ० १ उ० ।

द्विपि-पुं० । अवष्टम्भकः, स्या० ४ उ० ३ उ० ।

पञ्जसिप-प्रवृत्त-पुं० । जाउदयमानः, ग० २ अघि० । आच० ।

पञ्जव-परिव-पुं० । परि सर्वतो मावे, अवनमयः । तुत्रादिभ्यो नकाधिव्यधिकारे, "अकितो वा ।" इत्यनेन औणादिकोऽन्ता-रप्रत्ययः । अत्रने, गमने, वेदनमित्येति पर्यायाः । अय वा-

पर्वेष्वनं पर्ववः, आव०ऽङ्ग प्रत्ययः । परिकेदे, आ० म० १ अ० । प्रज्ञा० । अनु० । स्या० । धर्मे, पर्यायाः पर्यवाः पर्यया धर्मा इत्यनयोऽन्तरम् । ज० २५ श्रु० ५ उ० । अ-

नु० । विशेषे, आवा० १ श्रु० ३ अ० २ उ० । पर्याया गुणा वि-शेषा धर्मा इत्यनयोऽन्तरम् । प्रज्ञा० ५ पद । विशेष० । ज्ञानाऽऽदि-विशेषे, स्या० १ उ० । आच० । स्वपरभेदभिन्नं तवपुराणाऽऽदौ

च, स० ५ अङ्ग । पर्यवा द्विविधाः । तद्यथा-गुणाः, पर्यायाश्च । स्वधर्मिनो गुणाः, शुक्लाऽऽदयः । कर्मवर्तिनः पर्यायाः, तवपु-राणाऽऽदयः । तत्र गुणाः स्थूलाः । पर्यावास्तु तत्सूक्ष्माः । आ० म० १ अ० । आच० ।

कनिविधाः पर्यवाः १, इति-

कद्विहा णं भेते । पञ्जवा पणसा । गोयमा । कुविहा प-

ञ्जवा पणसा । ते जहा-जीवपञ्जवा य, अजीवपञ्जवा य ॥

(कद्विहा णं भेते । पञ्जवा पणसा । इति) अथ के-नाभिप्रायेण गौतमस्वामिना भगवानेवं पृष्टः । उच्यते-उक्तमाशौ प्रथमपदं, प्रज्ञापना द्विविधाः प्रकृताः । तद्यथा-जीवप्र-ज्ञापना, अजीवप्रज्ञापना चेति । तत्र जीवाश्च, अजीवाश्च कस्याणि । कस्यलक्षणं वेदम्-“गुणपर्यायवद् द्रव्यमिति ।” ततो जीवाजीवपर्यायेनैवावगमार्थमेवं पृष्टवान् । तथा च भगवानपि निवेचनमवसाह- (गोयमा । कुविहा पञ्जवा पणसा । ते जहा-जीवपञ्जवा य, अजीवपञ्जवा य इति) तत्र पर्याया गुणा विशेषा धर्मा इत्यमन्यतरम् । तत्र सम्बन्धं प्रतिपादयतदमुकम्, इह त्वो-द्विकाऽऽदिनावाऽऽप्रवर्णयोरपरिमाणबाधारणं प्रतिपाद्यत इति । औदायिकाऽऽद्यश्च भावा जीवाऽऽद्यश्चान्नो जीवपर्याया एव भ-व्यन्ते । अथ चाभिप्रायेण निवेचनसूत्रे द्रव्यानामपि पर्याया उक्ताः । ततो न सुन्दराः सम्बन्धाः । तदयुक्तम् । अभिप्रायापरिज्ञानात् । औदायि-का हि भावः पुनरुक्तस्यैव भवति, ततो जीवाजीवभेदेनौदायि-कभाधस्य द्विविधस्य सम्बन्धः, कथं न निवेचनसूत्रयोर्विरोधः ।

अप्रति सम्बन्धपरिमाणबाधमाय पुनक्ति-

जीवपञ्जवा णं जते । किं संखेज्जा, असंखेज्जा, अणं-

ता । गोयमा । नो संखेज्जा, नो असंखेज्जा, अणंता ।

से केणङ्गे णं जते । एवं वुच्च-जीवपञ्जवा नो सं-

खेज्जा, नो असंखेज्जा, अणंता । गोयमा । असं-

खेज्जा ऐरइया अमंखेज्जा अमुरा असंखेज्जा नागा

असंखेज्जा सुवसा असंखेज्जा विज्जुकुमारा असंखेज्जा अ-

गिकुमारा असंखेज्जा दीवकुमारा अमंखेज्जा उदइकुमा-

रा असंखेज्जा दिमाकुमारा अमंखेज्जा वाउकुमारा असं-

खेज्जा यणियकुमारा असंखेज्जा पुदविकाइया असंखे-

ज्जा अउकाइया असंखेज्जा तेउकाइया अमंखेज्जा

वाउकाइया अणंता वणस्मइकाइया असंखेज्जा वेइदि-

या असंखेज्जा तेइदिया असंखेज्जा चउरिदिया असं-

खेज्जा पंविदियातिरिक्खेज्जाणि या असंखेज्जा मागुस्ता अ-

संखेज्जा बाणमंनरा असंखेज्जा जोइमिया असंखेज्जा वे-

माणिया । अणंता सिक्का । मे एण्णंते णं गोयमा । एवं

वुच्च । तेणं णो संखेज्जा, नो असंखेज्जा, अणंता ॥

(जीवपञ्जवा णं जते । किं संखेज्जा इत्यादि) इह यस्माद्व-नरुपातिसिद्धयै सर्वेऽपि नैरयिकाऽऽदयः प्रत्येकमसंख्यया, अनुपपन्नसंख्येयसं संसृजिमप्रतुषायेकया, वनस्पतयः सिद्धा-श्च प्रत्येकमनन्ताः ततः पर्यायिणामनन्तत्वाद्ब्रह्मनन्तता जी-वपर्यायाः, तदेव गौतमेन सामान्यतो जीवपर्यायाः पृष्टा जगवा-नपि च सामान्येन निवेचनमुक्तवान् ।

इदानीं विशेषविषयप्रश्नं गौतम आह-

ऐरइयाणं जते । केवइया पञ्जवा पणसा । गोयमा । अणं-

ता पञ्जवा पणसा । से केणङ्गे णं जते । एवं वुच्च-ऐरइयाणं

अणंता पञ्जवा पणसा । गोयमा । ऐरइए ऐरइयस्स दब्बङ्क-

याए तुष्टे पदेसत्तयाए तुष्टे उगाहणद्वयाए सिय हीणे सिय तुष्टे सिय अन्नहिए, अदि हीणे अमंसेज्जनागाहीणे वा मंसेज्जनागाहीणे वा संसेज्जगुहीणे वा अमंसेज्जगुगुहीणे वा, अह अमभिए अमंसेज्जनागमन्नहिए संसेज्जनागमन्नहिए वा अमंसेज्जगुगुगमभिए संसेज्जगुगमभिए वा, उट्टए 'सिय हीणे सिय तुष्टे सिय मन्नहिए, अह हीणे अमंसेज्जनागाहीणे वा संसेज्जनागाहीणे वा मंसेज्जगुगुहीणे वा अमंसेज्जगुगुहीणे वा, अह अन्नहिए अमंसेज्जनागमन्नहिए वा संसेज्जनागमन्नहिए वा अमंसेज्जगुगुगमभिए वा मंसेज्जगुगुगमभिए वा । काज्जवत्तपञ्जवेहिं सिय हीणे सिय तुष्टे सिय मन्नहिए, अदि हीणे अणंतभागीणीं वा अमंसेज्जनागाहीणे वा मंसेज्जनागाहीणे वा संसेज्जगुगुहीणे वा अमंसेज्जगुगुहीणे वा अणंतगुगुहीणे वा, अह अन्नहिए अणंतजागमन्नहिए वा अमंसेज्जनागमन्नहिए वा संसेज्जनागमन्नहिए वा संसेज्जगुगुगमभिए वा अमंसेज्जगुगुगमन्नहिए वा अणंतगुगुगमन्नहिए वा । नीलवत्तपञ्जवेहिं सोट्टियवत्तपञ्जवेहिं पीयवत्तपञ्जवेहिं सुकिं वत्तपञ्जवेहिं वट्टाणवट्टिए, सुत्तिगंमपञ्जवेहिं वुत्तिगंमपञ्जवेहिं वट्टाणवट्टिए, तित्तरमपञ्जवेहिं कड्यरसपञ्जवेहिं कमापरसपञ्जवेहिं तित्तरसपञ्जवेहिं महुत्तरमपञ्जवेहिं वट्टाणवट्टिए, कम्मफासपञ्जवेहिं महुत्तरफासपञ्जवेहिं गरुफासपञ्जवेहिं लघुफासपञ्जवेहिं सीतफासपञ्जवेहिं ठसिणफासपञ्जवेहिं जिद्धफासपञ्जवेहिं लुक्कफासपञ्जवेहिं वट्टाणवट्टिए, आभिनिबोदियनाणपञ्जवेहिं सुयनाणपञ्जवेहिं ओट्टिनाणपञ्जवेहिं महुत्तरनाणपञ्जवेहिं सुयमन्नाणपञ्जवेहिं विपेगनाणपञ्जवेहिं चक्कसुट्टिमणपञ्जवेहिं अमस्सुट्टिमणपञ्जवेहिं ओट्टिमणपञ्जवेहिं वट्टाणवट्टिए । से तेण्डे णं गोयमा ! एवं वुत्तए-गेरइया णं तं संसेज्जना, ओ संसेज्जना, अणंता पज्जा पससा ।

अथ केनाजिप्रायेशेणं नौतमः पूष्टमा ? । उच्यते-पूर्वं किल सामान्यप्रवृत्ते पर्यायिणामनन्तत्वात् पर्यायणामानन्त्यमुक्तम् । अत्र पुनः पर्यायिणामानन्त्यं नास्ति न च कथमिति पृच्छति- (नेरइयाणामित्यादि) तथाऽपि निर्वचनमिदं-अनन्ता इति । अथ केनायेन केन कारणेन केन हेतुना भवति ? एवमुच्यते-नैरयिकाणां पर्याया एवमनन्ता इति । अथवा नाह- (गोयमा ! नेरइए नेरइयस्स इव्वट्टुवाए तुष्टे इत्यादि) अथ पर्यायाणां मानन्त्यं कथं घटते ? इति पृष्टे तत्रैव पर्यायाणामानन्त्यं यथा-लुक्कगुपपन्नं जवति तथा निर्वचनीयं, नास्त्यतः, ततः केनाजिप्रायेशं नववानेवं निर्वचनमस्ति ? नैरयिको नैरयिकस्य च-

धर्थातया तुल्य इति ? । उच्यते-एकमपि लक्ष्यमनन्तपर्याये-निरयस्य न्यायस्य प्रदर्शनायम् । तत्र वस्त्वान्निरयसि ना-रकजीवकपथेकसंख्ययाऽवच्छिन्नमिति नैरयिकस्य लक्ष्या-यतया तुल्यो, लक्ष्यमेवायं लक्ष्यायतस्तत्त्वात् । लक्ष्यायतया, तथा तुल्य एवं तावत् लक्ष्यायतया तुल्यत्वमभिहितम् । इदानीं प्रदर्शयतामिच्छामि तुल्यत्वमाह- (परमसत्ताए तुल्ये) इहमपि नारकजीवद्वयं लोकऽऽकाशप्रदेशपरिमाणप्रदेशमित्ति प्रदर्शयतेत्यादि नैरयिको नैरयिकस्य तुल्यः प्रदेश एवायं प्र-देशायः, तज्जावः प्रदेशायता, तथा प्रदेशायतया । कस्मादभिहि-तमिति चेत् ? । उच्यते-तुल्यद्वैविध्यप्रदर्शनायम् । तथाहि- द्विविधं लक्ष्यम्-प्रदेशवत्, आप्रदेशवत् । तत्र परमाणुप्रदेशो, द्विप्र-देशऽऽदिक्तं तु प्रदेशवत् । एतच्च लक्ष्यद्वैविध्यं पुराणां सिक्ताया एव जवति । शेषाणि तु धर्मोक्तित्वात्ऽऽदिक्त्वाणि द्रव्याणि निवमा-स्तप्रदेशानि । (उगाहणचयाए सिय हीणे इत्यादि) नैरयिको-ऽन्वयान्तप्रदेशोऽप्यस्य नैरयिकस्य तुल्यप्रदेशस्य लक्ष्याह-न-मवगाहिं शरीरोच्छयोऽवगाहनमवगाहोऽवगाहनायंसेत्तत्त्वात् । अवगाहनायतया, तथा अवगाहनायतया । (सिय हीणे इत्यादि) स्वा-च्छयः प्रसोऽस्तिस्त्वयिवाहियिचारणाऽनेकात्मसंशयप्रज्ञाऽऽ-दिष्वर्थेषु । अत्राऽनेकात्मसंशयप्रज्ञां, स्वादिनीं, नैकात्मि-नीं इत्यर्थः, स्वाच्छयो नैकात्मि-तुल्य इत्यर्थः, स्वाच्छयापि-को नैकात्मनाऽप्यधिक इति भावः । कथमिति चेत् ? । उच्यते-यस्माद्व्यति-रन्त्यप्रमाणपूर्वधर्मो नैरयिकाणां भवधारणीत्यस्य वै-कियशरीरस्य जघ-नेनावनादनाया अल्लसंख्यसंख्येयो भाग उ-त्कर्षतः सप्त धर्मा विभो अहनाः पदं चाहुत्तानि । उत्कर्षकारु-कं पुच्छिचोपु हिरुणं हिरुणं यावत्सप्तपृथिवीनैरयिकाणां ज-घ्न्यतोऽवगाहनाऽहुत्तसंख्येयो भागः उत्कर्षतः पञ्चधनुःशा-तानि । तत्र (अह हीणे इत्यादि) यदि हनिस्त्वतोऽन्वयप्रमाण-हीतो वा स्वात्मसंख्येयमागहीतो वा संख्येयगुहोर्न वा स्वात्-असंख्येयगुहोर्नो वा । अथाप्याधिकस्मृतोऽन्वयप्रमाणोऽप्यजि-को वा इत्याद संख्येयमागहययिको वा सत्येयगुणाधिको वा असंख्येयगुणाधिको वा । कथमिति चेत् ? । उच्यते-एकः किल नारकः उच्छेस्येन पञ्च धनुःशतानि, अपरस्ताम्येवाहुत्तासंख्ये-यमागहीनानि, अहुत्तगुलासंख्येयमागह पञ्चानां धनुःशतानामसं-ख्येये प्रागं वर्तते, तेन सोऽहुत्तगुलासंख्येयमागहीनः पञ्चधनुःशा-तप्रमाणाऽपरस्य परिपूर्णपञ्चधनुःशतप्रमाणमप्योपगृह्याऽन्वय-यमागहीनः, इतरास्त्वतरापि कृत्वाऽन्वयप्रमाणमागहययिकः । तथा एकः पञ्चधनुःशतान्मुच्छेस्वेनाऽपरस्तु ताम्येव द्व्यध्वं जिज्ञासो धनुर्जिम्बुनानि, ते च द्वे त्रीणि वा चर्चुणि प-ञ्चानां धनुःशतानां संख्येयभागं वर्तते, ततः सोऽपरस्य परिपूर्णपञ्चधनुःशतप्रमाणस्यापि कृत्वा संख्येयमागहीनः, अपर-स्तु परिपूर्णपञ्चधनुःशतप्रमाणः, तदपेक्षया संख्येयमागहययिकः, तथा एकः पञ्चविंशतिधनुःशतमुच्छेस्वेनाऽपरस्तु ताम्येव पञ्चधनुःशतानि पञ्चविंशं च धनुःशतं चतुर्भिर्गुणैः पञ्च-धनुःशतानि जवति । ततः पञ्चविंशत्यधिकधनुःशतप्रमाणां-संख्येयपरस्य परिपूर्णपञ्चधनुःशतप्रमाणस्याप्योपगृह्या संख्येयगुणाधिको जवति, तदपेक्षया त्वितरः परिपूर्णपञ्चधनुःशतप्र-माणः संख्येयगुणाधिकः । तथा-एकोऽप्योपातावत्तयावत्तुल्य-स्यासंख्येयमागहनायार्थं वर्तते, अथस्तु पञ्चधनुःशतप्रमाणा-न्मुच्छेस्वेनाहुत्तासंख्येयमागहनासंख्येयं गुणितः सप्त प-ञ्चधनुःशतप्रमाणां भवति । ततोऽप्योपातावत्तयावत्तुल्यसं-

स्येवभागप्रमाणेऽवगाह्य वर्तमानः परिपूर्णः पञ्चवतुःशतप्रमाणापेक्षया असंख्येयगुणहीनः, पञ्चधनुःशतप्रमाणस्तु तदपेक्षया असंख्येयगुणाभ्यधिकः । (डिष्टय सिय द्विषा इत्यादि) यथाऽवगाहनया हानौ वृद्धौ चतुःस्थानपतितं तत्कल्याणस्थितिः अपि वक्तव्य इति भावः । एतदेवाऽऽह—(जह होणै असंखे ज्ञप्रमाणहीणो वा इत्यादि) तत्रैकस्य किल नारकस्य त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि स्थितिः, नपरस्य तु ताम्येव समयाऽऽदिन्युनामि । तत्र यः समयाऽऽदिन्युना त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमप्रमाणास्थितिकः स परिपूर्णैस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकनारकापेक्षया असंख्येयभागहीनः परिपूर्णः, त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकस्तु तदपेक्षया असंख्येयजगामाभ्यधिकः । समयाऽऽदिनः सागरोपमापेक्षया असंख्येयभागमात्रत्वात् । तथा असंख्येयः समवेरकाऽर्वातिका, संख्यातामिरावशिकाभिरैकं चञ्चुःसिनःस्वास्कासः, सतमिःकुन्नासिनःस्वास्तरकः स्तोकाः, सतमिस्तोकरेको लघः, सतसत्तया७७ लवानामेको मुहुर्दूतः, त्रिशता मुहुर्दूतहोरात्रः, पञ्चदश-दिशारविः पक्षो, द्वात्रिंश पक्षाः मासो, द्वादशनिमोः संवत्सरः, असंख्येयः संवत्सरः पदयोपमसागरोपमाणि । समया-वर्षा कोट्यासमुद्गतादिवसाहोरात्रपञ्चमाससंवत्सरमुहूर्दहीनः परिपूर्णैस्त्रितिकनारकापेक्षया असंख्येयभागहीनो भवति । तदपेक्षया विभक्तोऽसंख्येयभागमाभ्यधिकः । तथा एकस्य त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि स्थितिः, परस्य ताम्येव पदयोपमैर्युनामि, दशभिश्च पदयोपमकोटिकोटौजरेकं सागरोपमं निपद्यते; ततः पदयोपमैर्युनास्त्वितिकः परिपूर्णैस्त्रितिकनारकापेक्षया संख्येयभागहीनः, परिपूर्णैस्त्रितिकस्तु तदपेक्षयाऽसंख्येयभागमाभ्यधिकः । तथा—एकस्य सागरोपममेकं स्थितित्परस्य परिपूर्णानि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि । तत्रैकसागरोपमस्थितिकः परिपूर्णैस्त्रितिकनारकापेक्षया संख्येयगुणहीनः, एकस्य सागरोपम-रूपं त्रयस्त्रिंशत्ता गुणानं परिपूर्णैर्यातितकल्पयति । परिपूर्णैर्युना तदपेक्षया संख्येयगुणाभ्यधिकः । तथा एकस्य दशवर्षसहस्राणि स्थितित्परस्य त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि दशवर्षसहस्राण्यसंख्येयगुणं गुणकारेण गुणितानि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि भवन्ति । ततो दशवर्षसहस्रस्थितिकस्य त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकनारकापेक्षया असंख्येयगुणहीनः, तदपेक्षया तु त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकोऽसंख्येयगुणाभ्यधिकः इति । तदपेक्षया नारकस्य त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि द्रव्यतोऽप्यपेक्षया प्रवेश्यतेतथा च तुल्यत्वमुक्तम् । क्षेत्रतोऽप्यगाहनं प्रति हीनाधिकत्वेन चतुःस्थानपतितत्वम् । कालतोऽपि स्थितितो हीनाधिकत्वेन चतुःस्थानपतितत्वम् । इदानीं ज्ञावाऽऽभ्युपगमाधिकत्वं प्रवेष्टव्यं—यतः सकलमेव जीवकल्पमपि द्रव्यतोऽप्यपेक्षया परस्परतो द्रव्यक्षेत्रकालनिरपेक्षमन्यते, यथा घटः । तथा हि—घटोऽप्यत एवको मातृकोऽपराः काष्ठानां राजताऽऽर्वा-र्वाः । क्षेत्रत एक इहस्यः, नपरः पाटलिपुत्रकः कालत यकोऽऽनयोऽसंख्येयमः पश्यतां वा । जायत एकः इयमोऽपरस्तु र-काऽऽदिभिः एवमवयवैः । तत्र प्रथमतः पुष्पादिवाक्यानामकमौढ्य-निमित्तजीवोदयिकमावाऽऽभ्येयं हीनाधिकत्वमाह—काशचय-मज्जधेहिं हिय होणै सिय तुल्ले सिय ममहिणं । अस्याङ्गर-मट्टना पुर्ववत् । तत्र यथा हीनत्वमवयविकत्वं वा तथा प्रति-पाद्यति—(जह होणैत्यादि) इह भावोपेक्षया हीनाधिक-त्वस्त्वित्यां हानौ वृद्धौ च त्रयेकं पदस्थानपतितत्वमा-
५४

व्यतः । पदस्थानके च यत् तदपेक्षया अनन्तभागहीनं तस्य सर्वजीवानन्तकेन भागे ह्यते यद्धृष्यते तेनानन्तमेव भागेन हीनं, यच्च तदपेक्षया संख्येयजगामहीनं तस्यापेक्षणीयस्थान-संख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणेन सागरोपमाणि ह्यते यद्धृष्यते तावता भागेन न्यूनम् । यच्च तदपेक्षया संख्येयजगामहीनं तस्यापेक्षणीयस्थानाकृष्टसंख्येयकेन भागे ह्यते यद्धृष्यते तावता हीनम् । गुणानसंख्येयानां तु यद्यनः संख्येयगुणं तदपेक्षयूत-मुकृतेन संख्येयकेन गुणितं सत् यावद्भवति तावदप्रमाणम-वसातव्यम् । यच्च यतोऽसंख्येयगुणं तदपेक्षयूतमसंख्येयम-लोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणेन गुणकारेण गुण्यते, गुणितं सत् यावद्भवति तावदप्र-माणं दृष्टव्यम् । तथा चैतदेव क्रमप्रकृतिसमाहृष्टयां यद्व्यानक-प्रपणायवसेत् प्रागद्वारगुणकारकस्यपुनर्वाणितम्—'सर्वजीवाण्ये-तमसंख्येयलोकाकृष्टसंख्येयकेन जट्टस्स भागो तिस्र गुणान्युगुं रति।' सप्रत्ययचिह्नितसंख्येयकपदस्थानपतितत्वं भाव्यते—तत्र कृष्णवर्ण-पयोवपरिमाणं तत्रानांऽनन्तसंख्याऽऽक्रमकमप्यसंख्यापनया किं दृश सहस्राणि १०००० । तस्य सर्वजीवानन्तकेन शतप-रिमाणपरिकल्पितेन भागो षष्ठयेन, लघ्वे शतम् १०० तत्रैकस्य किल नारकस्य कृष्णवर्णपयोवपरिमाणं दशसहस्राणि, अप-रस्य ताम्येव शतेन हीनानि ६००० शतं च सर्वजीवानन्तभा-गद्वारकस्यव्यानकानन्ततमो भागः, ततो यस्य शतेन हीनानि दश सहस्राणि सोऽपरस्य परिपूर्णदशसहस्रप्रमाणकृष्णवर्णपयो-स्य नारकस्यपेक्षयाऽनन्तभागहीनः, तदपेक्षया तु सोऽपरः कृष्णवर्णपयोऽनन्तजगामाभ्यधिकः । तथा कृष्णवर्णपयोवपरि-माणस्य दशसहस्रसंख्याकस्यासंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाण-परिकल्पितेन पञ्चाशत्परिमाणेन भागहातेन भागो विहस्ये, लघ्वे द्वे भागे । एवोऽसंख्येयतमो आसन्तैकस्य किल नारक-स्य कृष्णवर्णपयोवा दशसहस्राणि शतद्वयेन हीनानि ६००० अपरस्य परिपूर्णानि दशसहस्राणि १०००० । तत्र यः शतह-यहीनदशसहस्रप्रमाणकृष्णवर्णपयोः स परिपूर्णकृष्णवर्णपयो-यनारकापेक्षयाऽसंख्येयजगामहीनः । परिपूर्णकृष्णवर्णपयोस्तु त-दपेक्षयाऽसंख्येयजगामाभ्यधिकः २ । तथा तस्य कृष्णवर्णपयो-वारादेशसहस्रसंख्याकस्योत्प्लवकस्योत्प्लवकपरिमाणकल्पितेन द-लक्षपरिमाणेन भागहातेन भागो ऽन्यत्वेन, लघ्वे सहस्रम् । एव किं संख्याततमो भागः तत्रैकस्य नारकस्य किल कृष्णवर्ण-पयोवपरिमाणं नवसहस्राणि ६००० । अपरस्य दशसहस्राणि १०००० नवसहस्राणि तु दशसहस्राणि सहस्रेण हीनानि । स-दृशं च संख्येयतमो भाग इति नवसहस्रप्रमाणकृष्णवर्णपयो-वपारपूर्णकृष्णवर्णपयोवयनारकापेक्षया संख्येयजगामहीनः, तद-पेक्षया त्विततः संख्येयजगामाभ्यधिकः । तथैकस्य नारकस्य किल कृ-ष्णवर्णपयोवपरिमाणं सहस्रम्, अपरस्य दशसहस्राणि, तत्र स-हस्रदृशकेनोऽकृष्टसंख्यातकल्पितेन गुणितं दशसहस्रसंख्या-कं जयतीति सहस्रसंख्येयकृष्णवर्णपयोवो नारको दशसहस्रसं-ख्याककृष्णवर्णपयोवयनारकापेक्षया संख्येयगुणहीनः, तदपेक्षया परिपूर्णकृष्णवर्णपयोः संख्येयजगामाभ्यधिकः । तथा एकस्य किल नारकस्य कृष्णवर्णपयोवप्रां द्वे शते, अपरस्य परिपूर्णानि दश सहस्राणि द्वे च शते संख्येयलोकाकाशप्रदेशपरिमाणप्रकल्पि-तेन पञ्चाशत्परिमाणेन गुणकारगुणितेन दशसहस्राणि जायन्ते ।

बाउकाइयस्स दब्बट्ठयाए तुल्ले, पदेमट्ठयाए तुल्ले, ओगाह-
णट्ठयाए चउट्ठाणवट्ठिए । ठिईए तिट्ठाणवट्ठिए वणमंभर-
सफासमइअसाणसुयअसाणअचक्खुदंसणपज्जवेहिं य उ-
ट्ठाणवट्ठिए । वणस्सइकाइयाणं भंते ! केवइया पज्जवा
पसत्ता । गोयमा ! अणंता पज्जवा पसत्ता । से केण्ठे णं
भंते ! एवं बुबइ-वणस्सइकाइयाणं अणंता पज्जवा पस-
त्ता । गोयमा ! वणस्सइकाइए वणस्सइकाइयस्स दब्बट्ठयाए
तुल्ले, पदेमट्ठयाए तुल्ले, ओगाहणट्ठयाए चउट्ठाणवट्ठिए ।
ठिईए तिट्ठाणवट्ठिए, वणमंभरसफासमइअसाणसुयअ-
साणअचक्खुदंसणपज्जवेहिं य उट्ठाणवट्ठिए । ते तेण्ठे णं
गोयमा ! वणस्सइकाइयाणं अणंता पज्जवा पसत्ता । वे-
इंदियाणं पुच्छइ । गोयमा ! वेइंदियाणं अणंता पज्जवा
पसत्ता । से केण्ठे णं जंते ! एवं बुबइ-वेइंदियाणं अणंता
पज्जवा पसत्ता । गोयमा ! वेइंदिए वेइंदियस्स दब्बट्ठया-
ए तुल्ले, पदेमट्ठयाए तुल्ले, उगाहणट्ठयाए सिय हाणे सिय
तुल्ले सिय अम्भइए । जदि हीए अस्संवेज्जनागहोणे
वा संवेज्जनागहोणे वा संवेज्जगुणहोणे वा अस्संवेज्जगु-
णहीणे वा । अह अज्जइए अस्संवेज्जनागपज्जइए वा
संवेज्जनागपज्जइए वा संवेज्जगुणपज्जइए वा अस्सं-
वेज्जगुणपज्जइए वा । ठिईए तिट्ठाणवट्ठिए, वणमंभर-
सफासआभिणिबोहिन्याणसुयअसाणअचक्खुदंसणपज्जवेहिं
य उट्ठाणवट्ठिए । एवं तेइंदि-
याण वि, एवं चउरंदियाण वि, एणंरं दो दंसणा च-
क्खुदंसणहिं अचक्खुदंसणपज्जवेहिं य उट्ठाणवट्ठिए । पंचि-
दियतिक्खजोणियाणं पज्जवा जट्ठा एरइयाणं तथा
णियव्वा । मणुस्साणं जंते ! केवइया पज्जवा पसत्ता ।
गोयमा ! अणंता पज्जवा पसत्ता । से केण्ठे णं जंते !
एवं बुबइ-मणुस्साणं अणंता पज्जवा पसत्ता । गोयमा !
माणुस्स दब्बट्ठयाए तुल्ले, पदेमट्ठयाए तुल्ले, उगाहणट्ठाए
चउट्ठाणवट्ठिए । ठिईए चउट्ठाणवट्ठिए, वणमंभरसफा-
सआभिणिबोहिन्याणसुयअसाणअचक्खुदंसणपज्जवाण-
पज्जवेहिं य उट्ठाणवट्ठिए, केवइनाणपज्जवेहिं तुल्ले तिहिं
असाणेहिं तिहिं दंसणेहिं उट्ठाणवट्ठिए, केवइदंसणपज्ज-
वेहिं तुल्ले । वाणमंतरा ओगाहणट्ठाए ठिईए चउट्ठाण-
वट्ठिए, वज्जादीहिं उट्ठाणवट्ठिए, जोइसिपवमाणिवा वि
एवं चेव, नवरं ठिईए चउट्ठाणवट्ठिए तिट्ठाणवट्ठिए ।

(असुरकुमारानं भंते ! केवइया पज्जवा पसत्ता इत्यादि)
उक्त एवाधः प्रायः सर्वेष्वप्यसुरकुमाराऽऽदिषु, ततः सत्कर्म-
णि चतुर्विधनिर्दग्गकसुखं प्राप्नुयन्तः कर्माणि, यस्तु विशेष उप-
दश्यते न च यत् पृथिवीकायिकाऽऽदीनामवगाहनाया अह्मजा-
सत्त्वस्थेयभागप्रमाणाया अपि चतुःस्थानपतितत्वं तद्वत्सुभा-

संख्येयभागस्यासंख्येयभेदभिन्नत्वादवसेयम् । स्थित्या हीनत्वम-
धिकत्वं च त्रिस्थानपतितं, न चतुःस्थानपतितम्, असंख्येयगुण-
बुद्धिहाय्योरसम्भवात् । कथं तयोरसम्भव इति चेत् ? उच्यते-
इह पृथिव्यादीनां सर्वजन्मनाशुः क्षुल्लकमवग्रहणं, क्षुल्लक-
प्रवग्रहणस्य परिमाणमावत्तिकानां द्वे शाने वदपञ्चाशदधिके
सूदने च द्विष्टिकाप्रमाणं, सर्वसंख्यया क्षुल्लकमवग्रहणानां प-
दवर्णसदृशानि पञ्चाशदानि पदविशद्विधिकाणि ६५५३६ ।

उक्तं च-

“ शोक्षि सयाई नियमा, छप्पन्नाई पमाणो होति ।

आवत्थियपमाणेणं, खुबुगज्जभमाहणमेवं ॥ १ ॥

पञ्चाद्वि य सहस्साई, पंचेव सयाई तह य ज्जासी ।

खुबुगज्जभमग्गइणा, इति एते सुल्लेखे ॥ २ ॥ ”

पृथिव्यादीनां च स्थितिकर्तृताऽपि संख्येयवर्षप्रमाणा,
ततो मासंख्येयगुणवृत्तिहाय्योः सम्भवः । शेषबुद्धिहानि-
त्रिकभावना त्वेवम्-एकस्य (एक पृथिवीकाविश्रुतिः
परिपूर्णाणि द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि, अपरस्य तावच्च स-
मन्वृत्तानि । ततः समयस्यैव द्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकः
परिपूर्णद्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकपेक्षया असंख्येयजग-
दीनः, तदपेक्षया त्रितरोऽसंख्येयभागधिकः, तथा एक-
स्य परिपूर्णाणि द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि स्थितिरपरस्य ताव्य-
वाप्तसूदनेऽऽदिनोनानि । अन्तर्मेदूनाऽऽदिकं चाविंशतिवर्षसह-
स्राणां संख्येयतमो जगत्, ततोऽन्तर्मेदूनाऽऽदिन्युल्लाविंशतिवर्ष-
सहस्रस्थितिकः परिपूर्णद्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकपेक्षया सं-
ख्येयभागहीनः, तदपेक्षया तु इतरः संख्येयजगदधिकः । तथा
एकस्य द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि स्थितिरपरस्यान्तर्मेदूनां मासो
वर्षे वर्षसहस्रं वा, अन्तर्मेदूनाऽऽदिकं नियतपरिमाणया संख्येया
गुणिनं द्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिप्रमाणं भवति, तेनान्तर्मेदू-
नाऽऽदिकप्रमाणात्स्थितिकः परिपूर्णद्वाविंशतिवर्षसहस्रस्थितिकपे-
क्षया संख्येयगुणहीनः, तदपेक्षया तु परिपूर्णद्वाविंशतिवर्षसह-
स्रस्थितिकः संख्येयगुणाज्यधिकः । एवमप्यादिकऽऽदीनामपि
चतुरिन्धियपथेभ्योऽपि स्वस्वोक्तस्थित्यनुसारेण स्थित्या त्रि-
स्थानपतितत्वं भावनीयम् । तिर्यक्पञ्चन्द्र्याणां मनुष्याणां
च चतुःस्थानपतितत्वं, तथासुरकर्षितस्त्रीणां पदयोगेभ्यो नि-
श्चि-
तिः । पदयोगेभ्यो चासंख्येयवर्षसहस्रप्रमाणमनोऽसंख्येयगुणवृ-
त्तिहाय्योरपि सम्भवाद्गुणघने चतुःस्थानपतितत्वम् । एवं
इत्यन्तराणांमपि तेषां जन्मनतो दशवर्षसहस्रस्थितिकत्वाद्युक्त-
त्वं तः पदयोगमस्थितिः, उद्योतिष्वेकमात्रिकानां पुनः स्थित्या
त्रिस्थानपतितत्वं, यतोऽद्योतिष्काणां जघन्यमायुः पदयोगमा-
त्रमात्रः, उत्कर्षेना वर्षलक्षाधिकं पदयोगं, वैमानिकानां जघन्यं
पदयोगममुकुटं त्र्यलक्षित्वासागरापरमाणुं दशकोटाकोटोत्त-
रं संख्येयपदयोगप्रमाणं च, सागरापरमन्तेषामप्यसंख्येयगुणवृत्ति-
हाय्यसम्भवात् । स्थितिनः त्रिस्थानपतितता । शेषसूत्रमात्रेणा तु
सुगमत्वात् स्वयं भावनीया, तदेव सामान्यतो नैरायिकाऽऽदीनां
प्रत्येकं पदयोगाऽऽनन्तरं प्रतिपादितम् ।

इहानां जघन्यमाऽऽद्यवगाहनाऽऽद्यचिह्नस्य तेषामेव प्रत्येकं
पदयोगं प्रतिपद्यद्विधिराह-

जट्ठनोगाहणाणं भंते ! एरइयाणं केवइया पज्जवा प-
सत्ता । गोयमा ! अणंता पज्जवा पसत्ता । से केण्ठे णं जं-

ते ! एवं वृक्षद्व-जहन्नीसाहणगाणं गेरइयाणं अन्नंता प-
ज्जवा पणत्ता ।। गोयमा ! जहन्नीसाहणगाणं गेरइए जह-
न्नीसाहणस्स गेरइयस्स दब्बट्टयाए तुल्ले, पदेमट्टयाए तुल्ले,
लम्माहणट्टयाए तुल्ले, डिईए चट्ठाणवक्किए, बसमंभरसफा-
सपज्जवेहिं तिहिं पाणोहिं तिहिं अएणाणेहिं तिहिं दंस-
णेहिं छट्ठाणवक्किए । उक्कोसांगाहणयाणं जंते ! गेरइ-
याणं केवइया पज्जवा पएणत्ता ।। गोयमा ! अणंता प-
ज्जवा पएणत्ता । से केणट्ठेणं जंते ! एवं वृक्षद्व-उक्कोसा-
गाहणयाणं गेरइयाणं अणंता पज्जवा पएणत्ता ।। गोय-
मा ! उक्कोसागाहणगाणं गेरइए उक्कोसागाहणस्स गेरइय-
स्स दब्बट्टयाए तुल्ले पदेमट्टयाए तुल्ले, लम्माहणट्टयाए
तुल्ले । उत्तीए मिय हीणे मिय तुल्ले सिय अज्जहिए ।
जदि हीणे असंखेज्जजागहीणे वा संखेज्जजागहीणे वा ।
अइ अम्भहिए असंखेज्जभागअज्जहिए वा संखेज्जजाग-
मम्भहिए वा, बन्नगंघरसफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं ति-
हिं अएणाणेहिं तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवक्किए । अज्जन्नु-
क्कोसागाहणगाणं जंते ! गेरइयाणं केवइया पज्जवा पएण-
त्ता ।। गोयमा ! अणंता पज्जवा पएणत्ता । से केणट्ठेणं भं-
ते ! एवं वृक्षद्व-अज्जन्नुक्कोसागाहणगाणं अणंता पज्जवा
पएणत्ता ।। गोयमा ! अज्जन्नुक्कोसागाहणगाणं गेरइए अज-
हन्नुक्कोसागाहणस्स गेरइयस्स दब्बट्टयाए तुल्ले पदेमट्टया-
ए तुल्ले अंगाहणट्टयाए सिय हीणे मिय तुल्ले मिय अ-
ज्जहिए । जइ हीणे असंखेज्जजागहीणे वा संखेज्जज-
जागहीणे वा संखेज्जगुणहीणे वा असंखिज्जगुणहीणे वा ।
अइ अज्जहिए वा असंखिज्जजागमम्भहिए वा संखे-
ज्जजागमम्भहिए वा संखिज्जगुणअज्जहिए वा अमं-
खिज्जगुणमज्जहिए वा । डिईए मिय हीणे मिय तुल्ले
सिय अज्जहिए । जदि हीणे असंखेज्जभागहीणे वा मं-
खेज्जभागहीणे वा असंखेज्जगुणहीणे वा संखेज्जगुणहीणे
वा । अइ अम्भहिए असंखेज्जभागअज्जहिए वा संखेज्ज-
जागअज्जहिए वा संखेज्जगुणअज्जहिए वा असंखेज्जगुण-
अज्जहिए वा, बन्नगंघरसफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं
तिहिं अन्नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं छट्ठाणवक्किए । से ते-
णट्ठेणं एवं वृक्षद्व-गोयमा ! अज्जन्नुक्कोसागाहणगाणं गे-
रइयाणं अणंता पज्जवा पणत्ता । जहएण डिइयाणं भंते !
गेइयाणं केवइया पज्जवा पणत्ता ।। गोयमा ! अणंता प-
ज्जवा पएणत्ता । मे केणट्ठेणं भंते ! एवं वृक्षद्व-जहन्नु-
हिइयाणं गेरइयाणं अणंता पज्जवा पएणत्ता ।। गोयमा !
जहन्नुद्वितीए नेरइए जहन्नुडिइयस्स गेरइयस्स दब्बट्टया-
ए तुल्ले, पदेमट्टयाए तुल्ले, अंगाहणट्टयाए चट्ठाणवक्कि-

पर । उर्दिष्ट तुहमे, वन्मगधरसफासपञ्जवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अन्नाणेहिं तिहिं दंसणेहिं उड्डाणवडिए । एवं उ-
क्कोमहिंए वि, अजहन्नुकासहिंए वि एवं, नवरं सड्डाणे
चउड्डाणवडिए । जहएणगुणकाइयाणं भंते । णेरइयाणं के-
वइया पञ्जवा पमत्ता । गोयमा ! अणंता पञ्जवा पमत्ता ।
से केणट्ठे णं जंते ! एवं बुचइ-जहएणगुणकालयाणं नेर-
इयाणं अणंता पञ्जवा पएणत्ता । गोयमा ! जहएणगुण-
कालए नेरइए जहएणगुणकालगमस नेरइयस दव्वड्डयाए
तुलंन, पदेसछयाए तुलंन, ओगाहण्डयाए चउड्डाणवडिए,
तिगीए चउड्डाणवडिए । काइववणपञ्जवेहिं तुलंन, अवेसे-
नेहिं वणमगधरसफासपञ्जवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अन्ना-
णेहिं तिहिं दंसणेहिं उड्डाणवडिए । से तेणट्ठेणं गोयमा !
एवं वुचइ-जहन्मगुणकालयाणं नेरइयाणं अणंता पञ्जवा
पमत्ता । एवं उक्कोमगुणकालए वि, अजहएणगुणकोस-
गुणकाइए वि एवं चेव, नवरं काइववणपञ्जवेहिं उड्डाण-
वडिए एवं, अवेसमा चत्तारि वमहा दो गंधा पंच रसा
अट्ट फामा नाणियव्वा । जहमाभिणिवोहियनाणीणं भं-
ते ! नेरइयाणं केवइया पञ्जवा पमत्ता । गोयमा ! अणंता
पञ्जवा पमत्ता । से केणट्ठे णं जंते ! एवं वुचइ-जह-
एणगुणकोसगुणकाइयाणं नेरइयाणं अणंता पञ्जवा पम-
त्ता । गोयमा ! जहमाभिणिवोहियनाणीं नेरइए जहन्मा-
जिणिवोहियनाणिसम नेरइयस दव्वड्डयाए तुलंन, पदेस-
ड्डयाए तुलंन, उगाहण्डयाए चउड्डाणवडिए, तिगीए च-
उड्डाणवडिए, वणमगधरसफासपञ्जवेहिं उड्डाणवडिए । आ-
जिणिवोहियनाणपञ्जवेहिं तुलंन, सुयनाणां ओहिनाणपञ्ज-
वेहिं उड्डाणवडिए । एवं उक्कोसाजिणिवोहियनाणीं वि,
अजहएणगुणकोसाजिणिवोहियनाणीं वि एवं चेव, नवरं आ-
जिणिवोहियनाणपञ्जवेहिं सड्डाणे उड्डाणवडिए । एवं सुय-
नाणीं, ओहिनाणीं वि एवं चेव, नवरं जस्म नाणा तस्म अ-
प्पाणा नत्थि, जहा नाणा तहा अप्पाणा वि पाणियव्वा, न-
वरं जस्म अप्पाणा तस्म नाणा नत्थि । जहएणचक्खुदंस-
णीणं भंते ! नेरइयाणं केवइया पञ्जवा पमत्ता । गोयमा !
अणंता पञ्जवा पमत्ता । मे केणट्ठे णं जंते ! एवं वुचइ-
जहएणचक्खुदंसणीणं नेरइयाणं अणंता पञ्जवा पमत्ता ।
गोयमा ! जहएणचक्खुदंसणीणं नेरइए जहएणचक्खुदंसणि-
णसम नेरइयस दव्वड्डयाए तुलंन, पदेसछयाए तुलंन, ओ-
गाहण्डयाए चउड्डाणवडिए, उर्दिष्ट चउड्डाणवडिए,
वणमगधरसफासपञ्जवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अन्नाणेहिं
उड्डाणवडिए, चक्खुदंसणपञ्जवेहिं तुहमे, अचक्खुदं-
सणपञ्जवेहिं ओहिदंसणपञ्जवेहिं उड्डाणवडिए । एवं

लकोमचक्रवर्त्तसणी वि, अजहस्यमणुकोमचक्रवर्त्तसणी वि एवं चैव, नवरं सङ्गाणे छद्वाणवदिप । एवं अचक्रवर्त्तसणी वि, अहोहिंसणी वि । जहस्योगाहणगाणं भंते । अ-
सुरकुमारणां केवद्या पञ्जवा पञ्चता । गोयमा । अणंता पञ्जवा पञ्चता । से केण्डेणं भंते । एवं वृषड-जहस्यो-
गाहणगाणं असुरकुमारणां अणंता पञ्जवा पञ्चता । गोयमा । जहस्योगाहण असुरकुमारे जहस्योगाहणगसम
असुरकुमारसम दव्वड्याए तुल्ले, पदेसड्याए तुल्ले, उग्गा-
हणड्याए तुल्ले, उडिंए चउड्याणवदिप, वस्योदिं हड्डा-
णवदिप, आचिण्णिबोहियेनाखमुयनाण अहोहिनाण पञ्जवेहिं
तिदिं नाणेहिं तिदिं अस्माणेहिं तिदिं दंसणेहिं य उड्डा-
णवदिप । एवं उकोसोगाहणए वि, एवं अजहस्यमणुको-
सोगाहणए वि, नवरं उकोसोगाहणए वि असुरकुमारहृ-
तीए चउड्याणवदिप, एवं जाव पाणियकुमारा । जहस्यो-
गाहणगाणं जंते । पुदविकाइयाणं केवद्या पञ्जवा प-
ञ्चता । गोयमा । अणंता पञ्जवा पञ्चता । से केण्डेणं भंते । एवं वृषड-जहस्योगाहणगाणं पुदविकाइयाणं अ-
णंता पञ्जवा पञ्चता । गोयमा । जहस्योगाहणए पुदवि-
काइए जहस्योगाहणगसम पुदविकाइयसम दव्वड्याए तुल्ले,
पदेसड्याए तुल्ले, अोगाहणड्याए तुल्ले, उतितीए तिड्डा-
णवदिप, वस्यगंधरसफासपञ्जवेहिं दोहिं अस्माणेहिं अच-
क्रवर्त्तसणपञ्जवेहिं य छद्वाणवदिप । एवं उकोसोगाहणए
वि, अजहस्यमणुकोसोगाहणए वि एवं चैव, नवरं सङ्गाणे
चउड्याणवदिप । जहस्यउतितीयाणं जंते । पुदविकाइयाणं पु-
च्छा । गोयमा । अणंता पञ्जवा पञ्चता । से केण्डेणं भंते ।
एवं वृषड-जहस्यउतितीयाणं पुदविकाइयाणं अणंता प-
ञ्जवा पञ्चता । गोयमा । जहस्यउतितीए पुदविकाइए जह-
स्यउतितीयसम पुदविकाइयसम दव्वड्याए तुल्ले, पदेसड्याए
तुल्ले, अोगाहणड्याए चउड्याणवदिप, उडिंए तुल्ले, वस्यगं-
धरसफासपञ्जवेहिं मतिअस्माणमुयअस्माणअचक्रवर्त्तसण-
पञ्जवेहिं य छद्वाणवदिप । एवं उकोसहितीए वि, अ-
जहस्यमणुकोसहितीए वि एवं चैव, नवरं सङ्गाणे तिड्डाण-
वदिप । जहस्यगुणकालयाणं भंते । पुदविकाइयाणं पुच्छा ।
गोयमा । अणंता पञ्जवा पञ्चता । से केण्डेणं जंते ।
एवं वृषड-जहस्यगुणकालगाणं पुदविकाइयाणं अणंता प-
ञ्जवा पञ्चता । गोयमा । जहस्यगुणकालए पुदविकाइए जह-
स्यगुणकालगसम पुदविकाइयसम दव्वड्याए तुल्ले, पदेसड्याए
तुल्ले, उग्गाहणड्याए चउड्याणवदिप, उतितीए तिड्डाणव-
दिप, कालवसपञ्जवेहिं तुल्ले, अवसेमेहिं वस्यगंधरसफासप-
ञ्जवेहिं छद्वाणवदिप, दोहिं अस्माणेहिं अचक्रवर्त्तसणप-

ञ्जवेहिं य छद्वाणवदिप । एवं उकोसगुणकालए वि, अ-
जहस्यमणुकोसगुणकालए वि एवं चैव, नवरं सङ्गाणे उ-
ड्याणवदिप । एवं पंच वस्यो, दो गंधा, पंच रसा, अड्ड फासा
भागियव्वा । जहस्यमड्डास्माणीणं जंते । पुदविकाइयाणं
पुच्छा । गोयमा । अणंता पञ्जवा पञ्चता । से केण्डेणं भं-
ते । एवं वृषड-जहस्यमतिअस्माणी पुदविकाइए, जहस्यम-
तिअस्माणिण्णसम पुदविकाइयसम दव्वड्याए तुल्ले, पदेसड्ड-
याए तुल्ले, अोगाहणड्याए चउड्याणवदिप, उतितीए ति-
ड्डाणवदिप, वस्यगंधरसफासपञ्जवेहिं उड्याणवदिप, मति-
अस्माणपञ्जवेहिं तुल्ले, सुयअस्माणपञ्जवेहिं अचक्रवर्त्तस-
णपञ्जवेहिं उड्याणवदिप । एवं उकोसमतिअस्माणी वि,
अजहस्यमणुकोसमतिअस्माणी वि एवं चैव, नवरं सङ्गाणे उ-
ड्याणवदिप । एवं सुयअस्माणी वि, अचक्रवर्त्तसणी वि
एवं चैव । एवं उ जाव वणस्सइकाइया । जहस्योगाहणगाणं
भंते । वेइदियाणं पुच्छा । गोयमा । अणंता पञ्जवा पञ्च-
ता । से केण्डेणं भंते । एवं वृषड-जहस्योगाहणगाणं वे-
इदियाणं अणंता पञ्जवा पञ्चता । गोयमा । जहस्योगा-
हणए वेइदिप जहस्योगाहणगसम वेइदियसम दव्वड्याए
तुल्ले, पदेसड्डयाए तुल्ले, अोगाहणड्याए तुल्ले । उतितीए ति-
ड्डाणवदिप, वस्यगंधरसफासपञ्जवेहिं दोहिं नाणेहिं दोहिं
अस्माणेहिं अचक्रवर्त्तसणपञ्जवेहिं उड्याणवदिप । एवं उ-
कोसोगाहणए वि, नवरं पाणा नटिषा । अजहस्यमणुको-
सोगाहणए जहा जहस्योगाहणए एवरं सङ्गाणे अोगाह-
णाए चउड्याणवदिप । जहस्यउतितीयाणं जंते । वेइदिया-
णं पुच्छा । गोयमा । अणंता पञ्जवा पञ्चता । से केण्डेणं
भंते । एवं वृषड-जहस्यउतितीयाणं वेइदियाणं अणंता प-
ञ्जवा पञ्चता । गोयमा । जहस्यउतितीए वेइदिप जहस्यउति-
यसम वेइदियसम दव्वड्याए तुल्ले, पदेसड्डयाए तुल्ले, अोगा-
हणड्याए चउड्याणवदिप । उतितीए तुल्ले, वस्यगंधरसफा-
सपञ्जवेहिं दोहिं अस्माणेहिं अचक्रवर्त्तसणपञ्जवेहिं उड्या-
णवदिप । एवं उकोसहितीए वि, नवरं दो नाणा अज-
हिया । अजहस्यमणुकोसहितीए जहा उकोसहितीए, नवरं
उतितीए तिड्डाणवदिप । जहस्यगुणकालयाणं जंते । वेइदि-
याणं पुच्छा । गोयमा । अणंता पञ्जवा पञ्चता । से केण्डे-
णं जंते । एवं वृषड-जहस्यगुणकालयाणं वेइदियाणं अणंता
पञ्जवा पञ्चता । गोयमा । जहस्यगुणकालए वेइदिप ज-
हस्यगुणकालगसम वेइदियसम दव्वड्याए तुल्ले, पदेसड्डयाए
तुल्ले, उग्गाहणड्याए चउड्याणवदिप, उतितीए तिड्डाणवदिप ।
कालवसपञ्जवेहिं तुल्ले, अवसेमेहिं वस्यगंधरसफासपञ्जवे-
हिं दोहिं नाणेहिं दोहिं अस्माणेहिं अचक्रवर्त्तसणपञ्जवेहिं

म हाने । उत्कृष्टस्थितिषु पुनर्मध्ये स्वास्वाम्यसम्पत्कृत्यसहितोऽप्यु-
त्पद्यते इति तत्सम्बन्धे ज्ञानेऽहानि च वक्तव्ये । तथा चाऽऽह- (ए-
वं उक्तोऽसिद्धिर्द्वयं वि नवरं दो नाणा अभ्यासिद्या इति) एव-
मेवाजगन्मोक्षकृष्णतिसुत्रमपि वक्तव्यम् । ज्ञावमुत्राणि पाठसि-
क्ताणि । एवं श्रीहिन्दुचतुरिन्द्रिया अपि वक्तव्याः, नवरं चतुरि-
न्द्रियाणां चतुर्दशेनमाधिकम्, अन्यथा चतुरिन्द्रियत्वाभ्योगा-
दिति चतुर्दशेनमाधिकमपि सूत्रं वक्तव्यम् ।

जघन्यावगाहना नियेकपञ्चेन्द्रियसूत्रे-

जहमोगाहणगां भंते ! पंचिदियतिरिक्खजोगियाणं
केवइया पज्जवा पणत्ता ? । गोयमा ! अणंता पज्जवा
पणत्ता । से केण्हणं जंते ! एवं बुचइ-जहणो-
गाहणगां पंचिदियतिरिक्खजोगियाणं अणंता पज्जवा
पणत्ता ? । गोयमा ! जहणोगाहणए पंचिदियतिरि-
क्खजोगिए जहणोगाहणमस्स पंचिदियतिरिक्खजोगि-
यस्स दव्वट्टयाए तुल्ले पदेसट्टयाए तुल्ले ओगाहणट्ट-
याए तुल्ले उट्ठिए तिहाणवदिए, वन्नगंभरसफासपज्जवेहिं
दोहिं नाणेहिं दोहिं अभाणेहिं दोहिं दंमणेहिं उट्टा-
णवदिए । उक्तोसोगाहणए वि एवं चेव, नवरं तिहिं
नाणेहिं तिहिं अभाणेहिं तिहिं दंसणेहिं उट्टाणवदिए ।
जहा उक्तोसोगाहणए तथा अजहन्नमणुकोसोगाहणए वि,
नवरं ओगाहणट्टिए चउट्टाणवदिए उट्ठिए चउट्टाणवदिए ।
जहणएट्टितोयाणं पंचिदियतिरिक्खजोगियाणं केवइया
पज्जवा पणत्ता ? । गोयमा ! अणंता पज्जवा पणत्ता ।
मे केण्हणं जंते ! एवं बुचइ-जहणट्टितोयाणं पंचिदि-
यतिरिक्खजोगियाणं अणंता पज्जवा पणत्ता ? । गोयमा !
जहणएट्टितोए पंचिदियतिरिक्खजोगिए जहणएट्टितोय-
स्स पंचिदियतिरिक्खजोगियस्स दव्वट्टयाए तुल्ले पदेसट्ट-
याए तुल्ले उट्टाणवदिए चउट्टाणवदिए उट्ठिए तुल्ले,
वणमंभरसपज्जवेहिं दोहिं अणणाणेहिं दोहिं दंमणेहिं
उट्टाणवदिए । उक्तोसट्टितोए वि एवं चेव, नवरं दो अ-
णणाणा दो दंसणा । अजहणमणुकोसट्टितोए वि एवं
चेव, नवरं उट्ठिए चउट्टाणवदिए । तिण्ण नाणा ति-
ण्णि अणणाणा तिण्णि दंसणा । जहणएणुणकासगाणं
भंते ! पंचिदियतिरिक्खजोगियाणं पुच्छा ? । गोयमा !
अणंता पज्जवा पणत्ता । से केण्हणं जंते ! एवं बुचइ
जहणएणुणकासगाणं पंचिदियतिरिक्खजोगियाणं अ-
णंता पज्जवा पणत्ता ? । गोयमा ! जहणएणुण-
कासए पंचिदियतिरिक्खजोगिए जहणएणुणकासगस्स
पंचिदियतिरिक्खजोगियस्स दव्वट्टयाए तुल्ले पदेसट्टयाए
तुल्ले ओगाहणट्टयाए चउट्टाणवदिए उट्ठिए चउट्टाण-
वदिए । कासएणपज्जवेहिं तुल्ले, अवसेसेहिं वणमंभर-

सफासपज्जवेहिं तिहिं नाणेहिं तिहिं अणणाणेहिं तिहिं
दंसणेहिं उट्टाणवदिए । एवं उक्तोसणुणकासए वि, अ-
जहणमणुकोसणुणकासए वि एवं चेव, नवरं सट्टाणे उट्टा-
णवदिए । एवं पंच वणणा दो गंधा पंच रसा अट्ट का-
सा । जहणाभिणोहियनाणीं जंते ! पंचिदियतिरि-
क्खजोगियाणं केवइया पज्जवा पणत्ता ? । गोयमा !
अणंता पज्जवा पणत्ता । से केण्हणं भंते ! एवं बुचइ ? ।
गोयमा ! जहणाभिणोहियनाणी पंचिदियतिरिक्खजो-
णिए जहणणाजिणोहियनाणस्स पंचिदियतिरि-
क्खजोगियस्स दव्वट्टयाए तुल्ले पदेसट्टयाए तुल्ले ओगा-
हणट्टयाए चउट्टाणवदिए । उट्ठिए चउट्टाणवदिए, वन्न-
गंभरसफासपज्जवेहिं उट्टाणवदिए । आजिणिओहियना-
णपज्जवेहिं तुल्ले, सुयणाणपज्जवेहिं उट्टाणवदिए । च-
क्खुदंसणपज्जवेहिं अचक्खुदंसणपज्जवेहिं उट्टाणवदिए ।
एवं उक्तोमाजिणिओहियनाणी वि, णवरं उट्ठिए तिहा-
णवदिए । तिण्णि नाणा तिण्णि अणणाणा ति-
ण्णि दंसणा सट्टाणे तुल्ले, सेसमु उट्टाणवदिए, अजह-
न्नुकोसाजिणिओहियनाणी जहा उक्तोसाजिणिओहियना-
णी वि, नवरं उट्ठिए चउट्टाणवदिए, एवं सुयणाणी
वि । जहणोहिनाणीं भंते ! पंचिदियतिरिक्खजोगि-
याणं पुच्छा ? । गोयमा ! अणंता पज्जवा पणत्ता । से के-
ण्हणं जंते ! एवं बुचइ ? । गोयमा ! जहणोहिनाणी पं-
चिदियतिरिक्खजोगिए जहणोहिनाणियस्स पंचिदि-
यतिरिक्खजोगियस्स दव्वट्टयाए तुल्ले पदेसट्टयाए तुल्ले,
ओगाहणट्टयाए चउट्टाणवदिए, उट्ठिए तिहाणवदिए,
वन्नगंभरसफासपज्जवेहिं आभिणोहियनाणसुअणाण-
पज्जवेहिं उट्टाणवदिए, ओहिनाणपज्जवेहिं तुल्ले अ-
भाणा नत्थि । चक्खुदंसणपज्जवेहिं अचक्खुदंसण-
पज्जवेहिं उट्टाणवदिए । एवं उक्तोहिनाणा वि,
अजहन्नुकोसोहिनाणी वि एवं चेव, नवरं सट्टाणे
उट्टाणवदिए । जहा आजिणिओहियनाणी तथा मइ-
अभाणे, सुयअभाणी य । जहा ओहिनाणी तथा विभंग-
नाणी य, चक्खुदंसणी, अचक्खुदंसणी य । जहा आजि-
णिओहियनाणी ओहिदंसणी तथा ओहिणाणी । जत्थ
नाणा तत्थ अभाणा नत्थि, जत्थ अभाणा तत्थ नाणा
नत्थि । जत्थ दंसणा तत्थ नाणा वि अभाणा वि अत्थि
त्ति जाणियक्कं ।

इह त्रिपञ्चोत्तियसङ्ख्येयवर्षाऽऽयुक् एव जघन्यावगाहना भ-
वति, नो सङ्ख्येयवर्षाऽऽयुक् । किं कारणमिति चेत् ? उच्यते-
असङ्ख्येयवर्षाऽऽयुक् । हि महाशरीराः, कङ्कडुतिपरिणामत्वा-
त्, पुष्टाऽऽहाराः, प्रबलयात्रावध्याः, तत्तत्तेषां लयात्, शुक्रवियेको

त्रितीये चट्टाणवदिपे, वषणपरसफामपञ्जवेहिं छटा-
णवदिपे, आभिणिबोहिपनाणपञ्जवेहिं तुल्ले, सुयनाण-
पञ्जवेहिं दोहिं देसणेहिं चट्टाणवदिपे । एवं उक्कोमाजि-
णिबोहिपनाणी वि, नवरं आभिणिबोहिपनाणपञ्जवेहिं
तुल्ले, त्रितीये तिट्टाणवदिपे, तिहिं नाणेहिं तिहिं देस-
णेहिं चट्टाणवदिपे । अजजहनपण्णकोसाजिणिबोहिपना-
णी जहा उक्कोमाभिणिबोहिपनाणी, नवरं त्रितीये चउ-
ट्टाणवदिपे, सट्टाणे वि छट्टाणवदिपे, एवं सुय-
नाणी वि । जह्णोहिनाणीं जंते । मण्णमां केवइया
पज्जवा पण्णत्ता । गोयमा । अण्णता पज्जवा पण्णत्ता ।
से केणट्टेणं जंते । एवं बुच्चइ-गोयमा । जह्णोहिनाणी
मण्णसे जह्णोहिनाणिस्स मण्णस्स दवसट्टयापे तुल्ले
परेसट्टयापे तुल्ले ओगाहणदट्टयापे तिट्टाणवदिपे,
त्रितीये तिट्टाणवदिपे, वन्नमं परसफामपञ्जवेहिं दोहिं
नाणेहिं चट्टाणवदिपे, ओहिनाणपञ्जवेहिं तुल्ले, मणप-
ज्जवाणपञ्जवेहिं, चट्टाणवदिपे तिहिं देसणेहिं चट्टा-
णवदिपे, मट्टाणे चट्टाणवदिपे । एवं उक्कोमाहिनाणी वि,
अजजहमण्णकोमाहिनाणी वि एवं चेव, नवरं ओगाहण-
दट्टयापे चउट्टाणवदिपे, मट्टाणे चट्टाणवदिपे । जहा
ओहिनाणी तट्ठा मणपज्जवाणा वि जाणियव्वं, नवरं
ओगाहणदट्टयापे तिट्टाणवदिपे, जहा आभिनिबोहिपनाणी
तट्ठा सुयअण्णानीय जाणियव्वं । जहा ओहिनाणी तट्ठा वि-
जंजनाणी वि जाणियव्वं । वक्खुदंसणी, अक्खव्वुदंसणी
य । जहा आभिणिबोहिपनाणी ओहिदंसणी तट्ठा ओहि-
नाणी । जत्थे नाणा तत्थे अण्णाना नत्थि, जत्थे अण्णाना
तत्थे नाणा नत्थि । जत्थे दंसणा तत्थे नाणा वि, अण्णाना वि ।
केवलनाणीं भंते । मण्णस्साणं केवइया पज्जवा पण्णत्ता ।
गोयमा । अण्णता पज्जवा पण्णत्ता । से केणट्टेणं जंते ।
एवं बुच्चइ-केवलनाणीं मण्णस्साणं अण्णता पज्जवा प-
ण्णत्ता । गोयमा । केवलनाणी मण्णसे केवलनाणिस्स
मण्णस्स दवसट्टयापे तुल्ले परेसट्टयापे तुल्ले ओगाहण-
दट्टयापे चउट्टाणवदिपे, तिहिं तिट्टाणवदिपे, वन्नमं-
परसफामपञ्जवेहिं चट्टाणवदिपे, केवलनाणपञ्जवेहिं
केवलनाणदंसणीं वि मण्णस्से
माणिपव्वे । वाणमेतरा जहा असुरकुमारा । एवं जोरंसिया
वेसाणिया, नवरं सट्टाणे तिहिं तिट्टाणवदिपे जाणिय-
व्वं । सेचं जीवपज्जवा ।

अज्जयावगाहनमनुष्यसूत्रे (त्रितीये तिट्टाणवदिपे इति) निर्यकप-
पञ्चमपञ्चमनुष्योऽपि अज्जयावगाहनो नियमात् सक्खयेयवर्षा-
ऽऽयुष्यकः सक्खयेयवर्षाऽऽयुष्यकश्च आत्थ्या विस्मानपतिन पवेति ।
(नहिं नाणेहिं इति) यद्वा यदा काश्चात्थिकोऽनुसरोपरपातिक-
द्वेषो वा अपतिततन्नावधिज्ञानेन अज्जयावगाहनावगाहनायुष्य-

घटे, तदाऽवधिज्ञानमपि सत्यमेव इति त्रिभिर्होमैरित्युक्तम् । विज-
ह्णानसहितस्तु नायकादुद्बुद्धां अज्जयावगाहनमागदनायां हो-
मपद्यते, तथास्वाभावात्ततो विजह्णानं न सत्यमेव इति हो-
मपद्यमानाऽभ्यासित्युक्तम् । उक्कट्टावगाहनमनुष्यसूत्रे-“ ति-
हिं सिय हनें सिय तुल्ले सिय अण्णमहिं जइ होये अस्स-
केल्लमागदने जइ असमहिं अस्सकेउज्जमागमज्जहिं । ”
उक्कट्टावगाहना हि मनुष्यास्त्रिगण्यदानीं सक्खयास्त्रिगण्यदानीं स्थि-
तिजेषन्त्यतः पद्योपमासंख्येयभागदीनां त्रीणि पद्योपमा-
नि, उत्कथेतस्तान्येव परिपूर्णांति त्रीणि पद्योपमानि । उक्तं च
जीवाभिगमे-“ उत्तरकुठवेवकुटुरा मण्णस्साणं जंते । केवइये
कार्मं तिहिं पज्जवा । गोयमा । अहणेणं तिहिं पल्लिमावगाहना प-
ल्लिमावमस्स अस्सकेउज्जमागदना इति उक्कोसिणं तिहिं पल्लिमा-
वगाहना इति । ” पद्योपमासंख्येयभागश्च अण्णानीं पद्योपमाना-
मसंख्येयतमे जाग इति पद्योपमासंख्येयभागदीनः पद्योप-
मवर्षास्थितिकाः परिपूर्णेपद्योपमवर्षास्थितिकापेक्षयाऽसंख्ये-
यभागदीनः, उत्तरस्तु तत्पेक्षयाऽसंख्येयभागश्रितिकाः, दोषा दुर्वा-
हानयो न गण्यन्ते (दो नाणा दो अण्णाना इति) उक्कट्टावगाहना
हि असंख्येयवर्षाऽऽयुष्योऽसंख्येयवर्षाऽऽयुष्यो वाऽऽयुष्यविषमङ्का-
सम्भवः, तथास्त्वानाध्याइतो एव ज्ञाने हे वाऽज्ञाने इति । त-
था अज्जययोऽक्कट्टावगाहनः संख्येयवर्षाऽऽयुष्यकोऽपि अमर्याद-
ख्येयवर्षाऽऽयुष्यकोऽपि गण्यन्तद्विगण्यदानीं सक्खयः, ततोऽवगाहनया-
ऽपि वतुऽस्त्वानपतितत्वं स्थितयाऽपि तथाऽऽयुष्यतुभिमितिमुत्पन्न-
धिमनःपर्यवर्त्तयिष्यते वदन्त्यानपतितः, तेषां कतुर्णामपि ज्ञाना-
नां तत्तत्तद्व्यापऽऽदिसापेक्षयोऽप्युपपत्तिरित्युक्तं तत्पद्योपमावगाहना-
वर्षास्थितिकानुपपत्तिस्तद्व्यापः शेषस्वावधारणकृतयः, प्रत्यस्तप्येव
ज्ञानस्य भेदाभावात् शेष सुगमः । अज्जयाऽस्थितुभिमितिमुत्पन्न-
(दोहिं अण्णानेहिं इति) अज्जयावगाहनाऽभ्यासवर्षाज्ञानानु-
गुणाऽप्यवदन्त्यानपतिताना वक्तव्या, कतु ज्ञानाऽभ्यासः कस्मादिति
चेत् । उच्यते अज्जयस्थितिका मनुष्याः समुद्धिंसमाः, समुद्धिं-
समनुष्याश्च नियमतो मिथ्यावद्व्यवस्ततः, तेषामज्ञाने यच्च न
ज्ञाने । उक्कट्टस्थितिमनुष्यसूत्रे- (दो नाणा दो अण्णाना इति)
उक्कट्टस्थितिका हि मनुष्यास्त्रिगण्योपमाऽऽयुष्यपदेनैव च तावद्
ज्ञाने नियमेन, यदा पुनः पद्योपमावर्षोऽऽयुष्यो वेमानिकेषु वक्का-
ऽऽयुष्यस्तदा सत्यपक्षस्ताभावः हे ज्ञाने लप्यते, अथविषमङ्का प-
द्यासंख्येयवर्षाऽऽयुष्यो न स्त इति त्रीणि ज्ञानानि त्रीयवर्षाज्ञाना-
नि नोक्तम् । अज्जययोऽक्कट्टस्थितिमनुष्यसूत्रमज्जययोऽक्कट्टाव-
गाहनमनुष्यसूत्रमिव भावनीयम् । अज्जयाऽऽनिमिषं धिकमनु-
ष्यसूत्रे हे ज्ञाने वक्तव्ये, हे दर्शने । किं कारणमिति चेत् । उच्यते-
अज्जय्यामिनिबोधिको हि जीवो नियमादधिमनःपर्यवर्त्तमान-
विकलः प्रवृत्तज्ञानाऽऽवर्णकमोदयसङ्कावद्व्याप्य अज्जयाऽऽनिमि-
बोधिकज्ञानमप्ययोगात्, ततः शेषज्ञानदर्शनामवगाहनाभिबो-
धिकज्ञानपर्यवर्त्तनुपपन्नज्ञानपर्यवर्त्तयोऽप्यवगाहनाऽपि च वद-
न्त्यानपतिना उक्ता । उक्कट्टाऽऽनिमिबोधिकसूत्रे- (तिहिं तिट्टा-
णवदिपे इति) उक्कट्टाऽऽनिमिबोधिको हि नियमासंख्येयवर्षा-
ऽऽयुष्यसंख्येयवर्षाऽऽयुष्यः, तथा जवस्वाभावात्, सर्वोऽक्कट्टाऽऽनि-
मिबोधिकज्ञानसंभवात् । असंख्येयवर्षाऽऽयुष्यश्च आशुक्तयोः स्थित्या
विस्मानपतिना इति अज्जयाऽवधिस्तु उक्कट्टावधिस्तु च अ-
वगाहनया विस्मानपतिनो वक्तव्यः । यतः सर्वजन्मयोऽवधि-
यथोक्तस्वरूपो मनुष्याणां पारमयिको न भवति, किं तु तज्ज-

ब्रह्माश्री, सोमधिष्य पर्वतावस्थावाम्, अर्धपर्वतावस्थायां तदग्रे-
विद्युद्गन्धमातलम् । वस्तुतोऽध्यवधिर्मानसकारिभिरनन्तं जगत्प्र-
पञ्चसकृद्वाचस्पत्यावगहनया शिष्यामनपतिना, अजघनपुण्ड-
रिधिरवर्षाः वारानांकापयिष्य सन्तनयान्, ततोऽप्यवर्षावस्था-
वामग्री तस्य सन्मन्त्राय, अजघनपुण्डरिधिरवर्षावगहनया चतुः-
सकृद्वारपतिना; रिष्यताम् तु अजघनपुण्डरिकावर्षिजगत्प्रपञ्चसकृद-
वर्षायां शिष्यामनपतिना, संसर्गवैषयिकव्यापुत्रापर्यवर्षासंज्ञावाम्,
संक्षेपवर्षाऽभ्युत्थं व शिष्यामनपतिनस्य त्वत्प्रजयमनःपर्यवहानां,
आकृष्टमनःपर्यवहानां, अजघनपुण्डरिकावर्षावगहनया । रिष्यत्वा-
शिष्यामनपतिना, चारित्रिभिरवै सप्त पर्यवहानसन्त्रायाः, भा-
रितियाः वा संक्षेपवर्षाऽभ्युत्थनाः । केवलान्मन्त्रप्रेत- (ओ-
महण्डुयाद् अट्टाजणशब्द इति) केवलसमुद्भूतं प्रतीत्य ।
तथाहि—केवलसमुद्भूतान्तः केवली केवलीकांशेऽप्युत्थं संक्षेप-
वर्षावगहनम्, तद्वर्षया तु गद्याः केवलान्मन्त्रप्रेतवर्षाणि हि-
तानि । अर्धपर्वता, रव्यवर्षाणि तु गद्याः केवलान्मन्त्रप्रेतवर्षाणि हि-
ति । रिष्यता शिष्यामनपतिनस्य, संक्षेपवर्षाऽभ्युत्थकस्यात्, इत्यन्तरा-
वर्षया आकृष्टकुर्यात् उच्यते । केवलान्मन्त्राणि यिष्यं तथैव, नवर-
ते विषया शिष्यामनपतिना वक्तव्याः । एतच्च प्रागेव भाषितम् ।
उपसंहारमाह— (सप्तं जापवर्जज्या इति) एतान्पर्वथाः ।

संप्रत्यजीवान् पृच्छति-

अजीवपञ्चाशं जेतं । कश्चिदा एषण्णा । गोयमा ।
 दुस्सिदा एषण्णा । तं जहा-रुक्खिमावीवज्जा, अरुक्खि-
 मजीवपञ्चाशं य । अरुक्खिअजीवपञ्चाशं भूतं । कतिविद्दा
 पञ्चाशं । गोयमा । दमब्बिद्दा एषण्णा । तं जहा-धम्मस्सि-
 काए, धम्मस्सिकायस्स देवे, धम्मस्सिकायस्स पेदेसा, अय-
 म्भट्ठिकाए, अयमभट्ठिकायस्स देवे, अयमभट्ठिकायस्स प-
 देसा, आगामस्सिकाए, आगामस्सिकायस्स देसं, आगामस्सि-
 कायस्स पेदेसा, अय्वासमए । रुक्खिअजीवपञ्चाशं जेतं । क-
 तिविद्दा पञ्चाशं । गोयमा । चउत्तव्विद्दा पञ्चाशं । तं जहा-
 खंथा, खंधेसा, खंधपेदेसा, परमाणुपोगगला । तेणं जेतं । किं
 संखेज्जा, असंखेज्जा अण्णंता । गोयमा । नो संखिज्जा,
 नो असंखिज्जा, अण्णंता । मे केण्हण्णं जेतं । एवं सुखं-
 नो संखिज्जा, नो असंखिज्जा, अण्णंता । गोयमा । अण्णंता
 परमाणुपोगगला, अण्णंता दुवण्णमिया खंथां जाबं अण्णंता
 दसपेदेमिया खंथा, अण्णंता संखिज्जपेदेमिया खंथा, अण्णंता
 असंखिज्जपेदेमिया खंथा, अण्णंता अण्णतपेदेमिया खंथा । से
 तेण्हण्णं गोयमा । एवं सुखं-तेणं नो संखेज्जा नो अ-
 संखेज्जा अण्णंता ।

(अजीवपञ्जाय ज्ञेयत्वादि) (कश्चिज्जीवपञ्जाय च अकश्चिज्जीवपञ्जाय च इति) रूपमिति, उपाङ्गकृणमेतत्-वर्णयाम्भ-
सहस्रसौक्ष्म विधाने तेषां ते कृपणः, ते च ते जावाश्च कृप्य-
जीवाः, तेषां पर्याया कृप्यजीवपर्याया इत्यर्थः । तद्विपरीता-
कृप्यजीवपर्यायाः, अदृश्यज्जीवपर्याया इति भावः । (धम्मसि-
ङ्गक इत्यादि) धर्मास्तिकादि इति परिपूर्णमवयवि कृत्यं धर्मा-
स्तिकादयस्व दृष्टा, नरपदेवादांश्चैकरो विभागाः धर्मास्तिकादि-

[illegible]

अहन्नावगाहृणां-एव जहन्नाहृदेसाय ॥ १ ॥ "

अथवा अक्षरप्रामाणिक-प्रथमतोऽष्टाश्रितानां विभक्ता कर्तव्या, तद्वन्तस्तं केकाऽर्थाप्रसङ्गसङ्गानाम् । अथवाऽष्टाश्रयत्वात्कामभावपरिग्रहः । ततोऽप्यर्थ-प्रथमतः केतुप्रदेशैरेकाऽर्थाविज्ञाः सङ्गतानां विभक्ता कर्तव्या, तद्वन्तस्तं कालप्रदेशात्कालाऽर्थाविज्ञाः ; ततो भावप्रदेशैरेकमुक्तकालाऽर्थाविज्ञाः । तद्वन्तस्तं जगद्व्याप्यत्वात्कालाऽर्थाविज्ञाः । अत्र-अष्टाश्रयेन सप्तमोऽकृष्टाश्रया-हना जगद्व्याप्यमयोऽकृष्टाश्रयजगद्व्याप्यमयोऽकृष्टाश्रयाकालिकाऽर्थाविज्ञाः परिग्रहाः । ततो जगद्व्याप्यऽर्थाश्रयेनां जगद्व्याप्यदेशानां सप्तमप्रदेशानां जगद्व्याप्यमयोऽर्थाविज्ञाः ।

अथ प्रथमतः क्रमेण परमाशब्दादीनां चिन्तां कुर्यात्—

પરમાણુપોમલાળાં જંતે ! કેવડયા પવજવા પાણાત્તા ા
 ગોયધા ! પરમાણુપોમલાળાં અગંતા પવજવા પાણાત્તા
 સે કેળદિછેં બંતે ! પરં વુચ્ચદ-પરમાણુપોમલાળાં અનંતા
 પવજવા પામ્તા ા ! ગોયધા ! પરમાણુપોમલાં, પરમાણુપોમ-
 લસપ દચ્ચદયાં તુણ્ણ, પદેમદયાં તુણ્ણ, આપાણદ્ધયા-
 ણ તુણ્ણ, ડિંવે મિય હીણ મિય તુણ્ણ મિય અચ્ચદિદ્ધ
 જડ હીણે સંલેચ્ચજામહીણે વા અમ્મંલેચ્ચજામહીણે વા
 સંલેચ્ચજગુહીણે વા અમ્મંલેચ્ચજગુહીણે વા, અદ્ધ અ-
 ચ્ચદિદ્ધ સંલેચ્ચજામપચ્ચદિદ્ધ વા અમ્મંલેચ્ચજામપચ્ચ-
 દિદ્ધ વા સંલેચ્ચજગુપપચ્ચદિદ્ધ વા અમ્મંલેચ્ચજગુપપચ્ચ-
 દિદ્ધ વા ! કાલચ્ચઅપચ્ચવેંઠે મિય હીણે મિય તુણ્ણ
 મિય અચ્ચદિદ્ધ ! જડ હીણે અનંતજામહીણે વા અમ્મં-
 લેચ્ચજામહીણે વા સંલેચ્ચજામહીણે વા સંલેચ્ચજગુહીણે
 વા અમ્મંલેચ્ચજગુહીણે વા અનંતજગુહીણે વા, અદ્ધ અચ્ચ-
 દિદ્ધ સંલેચ્ચજામપચ્ચદિદ્ધ વા સંલેચ્ચજા-
 મપચ્ચદિદ્ધ વા સંલેચ્ચજગુપપચ્ચદિદ્ધ વા અમ્મંલેચ્ચજ-

गुणमम्बहिए वा अणंतगुणमम्बहिए वा । एवं असंसेव-
न्नगंधरसफासपञ्जवेहिं छट्टाणवदिए । फासाणं सियउ-
मिणनिच्छुक्खवेहिं उट्टाणवदिए । से तेणहेणं गोयमा !
एवं बुच्चइ-परमाणुपोग्गल्लेणं अणंता पञ्जवा पल्लता ॥

(परमाणुपोग्गल्लेणं अणंता पञ्जवा पल्लता) इतिपथा चतुःस्थानप-
लितम्, परमाणोः समयादाः उभयोः कर्तृनोऽन्यकृष्येयकालमव-
स्थापयामास । कालाऽऽवृत्त्यर्थं पर्यायः पदस्थानपलितता, एक-
कथायि परमाणोः पर्यायाऽऽनन्याविराधात्तानु परमाणुरमंशो
गीयते ततः कथं पर्यायाऽऽनन्याविराधः, पर्यायाऽऽनन्य नि-
धमनः सप्रदेशस्थप्रसक्तोऽतदुत्पन्न-चतुःस्थानपरिहारात् । प-
रमाणुहिं अग्रदेशो गीयते-कथ्यकथनया सर्वाऽऽशो न प्रवर्तते, न
तु कालज्ञावाप्यामिति । "अपयसो बन्धदुषा ए उ" इति वचना-
त् । ततः कालमावाक्यं सप्रदेशस्थेऽपि न कालादौषाः तथा पर-
माणुवाङ्मनसंस्थानप्रदेशकालप्रपञ्चानां केवादिप्रवृत्तयः
दृष्टकालमपि कथयानां तथा सप्रदेशकालादौषां वाच्यमपि-
तप्रदेशकालादौषां क्षान्तिस्मिन्सकलकालादौषां एव कथय-
इति तैरेव परमाणुवाङ्मनसं पदस्थानपलितता वक्तव्या, न दोषः ।

द्विप्रदेशकालप्रपञ्च-

दुपदेसियाणं पुच्छाः । गोयमा ! अणंता पञ्जवा पल्लता ?
से केणहेणं जेतं । एवं बुच्चइ-गोयमा ! दुपदेसिए, दुपदे-
सियस्म दव्वट्टयाए तुल्ले, पपसट्टयाए तुल्ले, ओगाहणट्टया-
ए सिय हीणे सिय तुल्ले सिय अम्बहिए । जइ हीणे प-
पसट्टयाए, अह अम्बहिए पदेसमज्जहिए, त्रितीए चउ-
ट्टाणवदिए, वल्लादिहं उवाविहं चउफासहिये उट्टा-
णवदिए । एवं तियपपसिए वि, नवरं उगाहणट्टयाए सिय हीणे
सिय तुल्ले सिय अम्बहिए, जइ हीणे पदेसहीणे वा उ-
पपसट्टयाए वा, अह अम्बहिए पदेसमम्बहिए वा, एवं ज्ञाव
दसपदेसिए, नवरं ओगाहणए पदेसपरिवुद्धी कायव्वाज्जा-
व दसपदेसिए, नवरं पदेसहीणे ति । संखेज्जपदेसियाणं
पुच्छाः । गोयमा ! अणंता पञ्जवा पल्लता । से केणहेणं भं-
ते ! एवं बुच्चइ-गोयमा ! संखेज्जपदेसिए, संखेज्जपदेसि-
यस्म दव्वट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए सिय हीणे सिय तुल्ले
सिय अम्बहिए, जइ हीणे संखेज्जपदेसियाणं वा संखे-
ज्जगुणहीणे वा, अह अम्बहिए एवं चेव, ओगाहणट्टया वि
दुट्टाणवदिए, त्रितीए चउट्टाणवदिए, वल्लादिउवरिद्धे
चउफासपञ्जवेहिं य उट्टाणवदिए । असंखेज्जपदेसियाणं
पुच्छाः । गोयमा ! अणंता पञ्जवा पल्लता । से केणहेणं
भंते ! एवं बुच्चइ-गोयमा ! असंखेज्जपदेसिए खंभे अ-
संखेज्जपदेसियस्म खंभस्म दव्वट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए
चउट्टाणवदिए, ओगाहणट्टयाए चउट्टाणवदिए, व-
ल्लादिउवरिद्धे चउफासहिये य उट्टाणवदिए । अणंतपदे-
सियाणं पुच्छाः । गोयमा ! अणंता पञ्जवा पल्लता । से के-
णहेणं भंते ! एवं बुच्चइ-गोयमा ! अणंतपदेसिए खंभे,

अणंतपदेसियस्म खंभस्म दव्वट्टयाए तुल्ले पदेसट्टया-
याए उट्टाणवदिए, ओगाहणट्टयाए चउट्टाणवदिए,
त्रितीए चउट्टाणवदिए, वल्लादिउवरिद्धे चउफासहिये
य उट्टाणवदिए । एगपदेसोगाढाणं पोग्गल्लेणं पुच्छाः । गोयमा !
अणंता पञ्जवा पल्लता । से केणहेणं भंते ! एवं बुच्चइ-
गोयमा ! एगपदेसोगाढं पोग्गले, एगपदेसोगाढस्म पोग्ग-
ल्लस्म दव्वट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए उट्टाणवदिए, ओ-
गाहणट्टयाए तुल्ले, त्रितीए चउट्टाणवदिए, वल्लादिउवरि-
द्धे चउफासहिये य उट्टाणवदिए । एवं उपपसोगाढं वि-
ज्ञाव दसपदेसोगाढां संखेज्जपदेसोगाढाणं पुच्छाः । गोयमा !
अणंता पल्लता । से केणहेणं भंते ! एवं बुच्चइ-गोयमा !
संखेज्जपदेसोगाढं पोग्गले संखेज्जपदेसोगाढस्म पोग्गल्लस्म
दव्वट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए उट्टाणवदिए । ओगाहणट्टया-
ए उट्टाणवदिए, त्रितीए चउट्टाणवदिए, वल्लादिउवरिद्धे-
चउफासहिये य उट्टाणवदिए । असंखेज्जपदेसोगाढाणं पु-
च्छाः । गोयमा ! अणंता पञ्जवा पल्लता । से केणहेणं भंते !
एवं बुच्चइ-गोयमा ! असंखेज्जपदेसोगाढं पोग्गले, असंखे-
ज्जपदेसोगाढस्म पोग्गल्लस्म दव्वट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए
उट्टाणवदिए, ओगाहणट्टयाए चउट्टाणवदिए, त्रितीए चउ-
ट्टाणवदिए, वल्लादिउट्टाफासहिये उट्टाणवदिए । एग-
ममपट्टियाणं पुच्छाः । गोयमा ! अणंता । से केणहेणं
जेतं ! एवं बुच्चइ-गोयमा ! एगममपट्टिए पोग्गले एग-
ममपट्टियस्म पोग्गल्लस्म दव्वट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए
उट्टाणवदिए, ओगाहणट्टयाए चउट्टाणवदिए, त्रि-
तीए तुल्ले, वल्लादिउट्टाफासहिये उट्टाणवदिए । एवं ज्ञाव
दसममपट्टिए । संखेज्जसमपट्टियाणं एवं चेव, नवरं त्रि-
तीए उट्टाणवदिए । असंखेज्जसमपट्टियाणं एवं चेव, त्रि-
तीए चउट्टाणवदिए । एगगुणकालाणं पुच्छाः । गोयमा !
अणंता । से केणहेणं जेतं ! एवं बुच्चइ-गोयमा ! एग-
गुणकाले पोग्गले, एगगुणकालागस्म पुगल्लस्म दव्व-
ट्टयाए तुल्ले, पदेसट्टयाए उट्टाणवदिए, ओगाहणट्टयाए,
चउट्टाणवदिए त्रितीए चउट्टाणवदिए, कालवक्खपञ्ज-
वेहिं तुल्ले, अवसेमहिं वल्लागंधरसपञ्जवेहिं उट्टाणवदिए,
अट्टाहिं फासहिं उट्टाणवदिए । एवं ज्ञाव दसगु-
णकालाए, संखेज्जगुणकालाए वि एवं चेव, नवरं सट्टयाए
दुट्टाणवदिए । एवं अमंखिज्जगुणकालाए वि, नवरं सट्टया-
ए चउट्टाणवदिए । एवं अणंतगुणकालाए वि, नवरं सट्टया-
ए उट्टाणवदिए । एवं जहा कालवक्खसं वक्खया जणिपया
तथा सेसाणं वि वल्लागंधरसफासाणं वक्खया जणिपया
ज्ञाव अणंतगुणकुल्ले । जहाओगाहणभाणं भंते । दुपदे-

मियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अण्यंता । से केणट्ठेणं भंते । एवं
बुच्चइ ? गोयमा ! जहसोमाहणए दुपदेसिए खंघे जहसो-
माहणगस्स दुपदेसियस्स खंघस्स दब्बट्ठयाए तुल्ले, पदेस-
ट्ठयाए तुल्ले, डिईए चउट्ठाणवदिए, कालवन्नपजजवहिं उ-
ट्ठाणवदिए, सेसवन्नपजजसकामपजजवहिं उट्ठाणवदिए, सी-
गसिएणिक्खुसकसोसिंदि उट्ठाणवदिए । से तेणट्ठेणं
गोयमा ! एवं बुच्चइ-जहसोमाहणगाणं दुपदेसियाणं पो-
गलाणं अण्यंता पजजवा पयसा । उक्कोसोमाहणए वि एवं
चेव, अजहन्नमणुक्कोसोमाहणओ नत्थि । जहन्नोमाहणगाणं
जंते । तिपदेमियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अण्यंता । से केणट्ठे-
णं जंते । एवं बुच्चइ ? गोयमा ! जहा दुपदेसिए जहन्नोमा-
हणए उक्कोसोमाहणए वि एवं चेव, एवं अजहन्नमणुक्को-
सोमाहणए वि । जहसोमाहणगाणं जंते । चउपदेसियाणं
पुच्छा ? गोयमा ! जहन्नोमाहणए दुपदेसिए तद्वा उक्कोसो-
माहणए चउपपेसिए वि, एवं अजहन्नमणुक्कोसोमाहणए
वि चउपदेसिए, गावरं उग्गाहणट्ठयाए सिए हीणे मिय
तुल्ले सिय अन्नट्ठिए, जउ हीणे पदेसहीणे, अह अन्नट्ठिए
पदेसअन्नट्ठिए, एवं जाव दमपदेसिए खयव्वं, नवरं अजह-
न्नमणुक्कोसोमाहणए पदेसपरिवुट्ठी कायव्वां जाव दमपदे-
सियस्स सत्त पपमा परिवुट्ठिजंति । जहसोमाहणगाणं जंते !
संखेजपदेसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अण्यंता । से केणट्ठेणं
भंते ! एवं बुच्चइ ? गोयमा ! जहसोमाहणए संखेजपपेसिए,
जहसोमाहणगस्स संखेजपदेसियस्स दब्बट्ठयाए तुल्ले, प-
देसट्ठयाए उट्ठाणवदिए, ओमाहणट्ठयाए तुल्ले, डिईए
चउट्ठाणवदिए, वग्गादिचउफामपज्जेहिं उट्ठाणवदिए ।
एवं उक्कोसोमाहणए वि, अजहन्नमणुक्कोसोमाहणए वि
एवं चेव नवरं सट्ठाणं उट्ठाणवदिए । जहन्नोमाहण-
गाणं जंते ! असंखेजपदेसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अ-
ण्यंता । से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चइ ? गोयमा ! जह-
न्नोमाहणए असंखेजपदेसिए खंघे, जहसोमाहणगस्स अ-
संखेजपदेसियस्स खंघस्स दब्बट्ठयाए तुल्ले, पदेसट्ठयाए
चउट्ठाणवदिए, ओमाहणट्ठयाए तुल्ले, डिईए चउट्ठाण-
वदिए, वग्गादिचउवदिरे कोसोसिंदि उट्ठाणवदिए, एवं उक्कोसो-
माहणए वि, अजहन्नमणुक्कोसोमाहणए वि एवं चेव, नवरं
सट्ठाणं चउट्ठाणवदिए । जहन्नोमाहणगाणं जंते । अण्यंत-
पदेसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अण्यंता । से केणट्ठेणं जंते !
एवं बुच्चइ ? गोयमा ! जहन्नोमाहणए अण्यंतपदेसिए खंघे,
जहसोमाहणगस्स अण्यंतपदेसियस्स खंघस्स दब्बट्ठयाए तुल्ले,
पदेसट्ठयाए उट्ठाणवदिए, ओमाहणट्ठयाए तुल्ले, डिईए
चउट्ठाणवदिए, वग्गादिचउफामोहिं उट्ठाणवदिए । उक्को-

सोमाहणए वि एवं चेव, नवरं डिईए वि तुल्ले । अजह-
न्नमणुक्कोसोमाहणगाणं भंते । अण्यंतपदेसियाणं पुच्छा ?
गोयमा ! अण्यंता । से केणट्ठेणं ? अजहन्नमणुक्कोसोमाह-
णए अण्यंतपदेसिए खंघे, अजहन्नमणुक्कोसोमाहणगस्स अ-
ण्यंतपदेसियस्स खंघस्स दब्बट्ठयाए तुल्ले, पदेसट्ठयाए
उट्ठाणवदिए, ओमाहणट्ठयाए चउट्ठाणवदिए डिईए व-
ग्गादिचउफामोहिं उट्ठाणवदिए । जहन्नट्ठिएयाणं भंते !
परमाणुपोगलाणं पुच्छा ? गोयमा ! अण्यंता । से केणट्ठेणं ?
गोयमा ! जहन्नट्ठिए परमाणुपोगले, जहन्नट्ठिएयस्स
परमाणुपोगलस्स दब्बट्ठयाए तुल्ले, पदेसट्ठयाए तुल्ले, उ-
ग्गाहणट्ठयाए तुल्ले, डिईए तुल्ले, वग्गादिचउफामोहिं य
उट्ठाणवदिए, एवं उक्कोसट्ठिए वि, अजहन्नमणुक्कोसोमाह-
णए वि एवं चेव, नवरं डिईए चउट्ठाणवदिए । जहन्नट्ठि-
इयाणं दुपदेसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अण्यंता । से के-
णट्ठेणं ? गोयमा ! जहन्नट्ठिए दुपदेसिए, जहन्नट्ठि-
यस्स दुपदेसियस्स खंघस्स दब्बट्ठयाए तुल्ले, पदेसट्ठयाए
तुल्ले, उग्गाहणट्ठयाए सिय हीणे मिय तुल्ले मिय अन्न-
ट्ठिए, जउ हीणे पदेसहीणे, अह अन्नट्ठिए पदेसट्ठयाए
अन्नट्ठिए, डिईए तुल्ले, वग्गादिचउफामोहिं य उट्ठाणव-
दिए । एवं उक्कोसट्ठिए वि, अजहन्नमणुक्कोसोमाहणए वि एवं
चेव, नवरं डिईए चउट्ठाणवदिए, एवं जाव दमपदेसिए,
नवरं पदेसपरिवुट्ठी कायव्वा, ओमाहणट्ठयाए तिसु वि गम-
एसुं जाव दमपदेसिए नव पदेमा वुट्ठिजंति । जहन्नट्ठि-
इयाणं भंते ! संखेजपदेसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अ-
ण्यंता । से केणट्ठेणं ? गोयमा ! जहन्नट्ठिए संखेजपदेसि-
ए, जहन्नट्ठिएयस्स संखेजपदेसियस्स खंघस्स दब्बट्ठयाए
तुल्ले, पदेसट्ठयाए उट्ठाणवदिए, ओमाहणट्ठयाए उट्ठाणव-
दिए, डिईए तुल्ले, वग्गादिचउफामोहिं य उट्ठाणवदिए वि,
एवं उक्कोसट्ठिए वि, अजहन्नमणुक्कोसोमाहणए वि एवं चेव,
नवरं डिईए चउट्ठाणवदिए । जहन्नट्ठिएयाणं जंते ! असं-
खेजपदेसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अण्यंता । से केणट्ठेणं ?
गोयमा ! जहन्नट्ठिए असंखेजपपेसिए, जहन्नट्ठिएयस्स
असंखेजपदेसियस्स दब्बट्ठयाए तुल्ले, पदेसट्ठयाए चउट्ठाण-
वदिए, ओमाहणट्ठयाए चउट्ठाणवदिए, डिईए तुल्ले, वग्गा-
दिचउवदिरे चउफामोहिं उट्ठाणवदिए, एवं उक्कोसट्ठिए वि,
अजहन्नमणुक्कोसोमाहणए वि एवं चेव, नवरं डिईए चउ-
ट्ठाणवदिए । जहन्नट्ठिएयाणं अण्यंतपदेसियाणं पुच्छा ?
गोयमा ! अण्यंता । से केणट्ठेणं ? गोयमा ! जहन्नट्ठिए
अण्यंतपदेसिए जहन्नट्ठिएयस्स अण्यंतपदेसियस्स दब्बट्ठयाए
तुल्ले, पदेसट्ठयाए उट्ठाणवदिए, ओमाहणट्ठयाए चउट्ठाण-

बन्दि, डिईए तुझे, बन्नादिअङ्कासेहिं छडाणबन्दि, एवं
ठकोसङ्किईए वि, अजहन्नगुणकोसङ्किईए वि एवं चेव,
नवरं डिईए चउडाणबन्दि । जहन्नगुणकासगणं परमा-
णुपोगगलाणं पुच्छा ? गोयमा ! अणंता । से केणुणं ? गो-
यमा ! जहन्नगुणकासए परमाणुपोगगले, जहन्नगुणकासग-
स्स परमाणुपोगगलस्स दब्बट्टयाए तुझे, पदेमट्टयाए तुझे,
ओगाहणुडयाए तुझे, डिईए चउडाणबन्दि, कासबन्न-
पञ्जवेहिं तुझे, अवससा बन्ना नत्थि, मंथरसफासपञ्जवेहिं
छडाणबन्दि, एवं उकोसगुणकासए वि, एवं अजह-
न्नगुणकोसगुणकासए वि, नवरं सडाणे छडाणबन्दि ।
जहन्नगुणकासयाणं भंते ! बुपदेसियाणं पुच्छा ? गो-
यमा ! अणंता । से केणुणं ? गोयमा ! जहन्नगुणकासए
बुपदेसिए, जहन्नगुणकासगस्स बुपदेसियस दब्बट्टयाए
तुझे, पदेमट्टयाए तुझे, ओगाहणुडयाए सिय हीणे सिय
तुझे मिय अज्जहिए, अह हीणे पदेमहीणे, अह अज्ज-
हिए पदेमअज्जहिए, डिईए चउडाणबन्दि, कालवणप-
ज्जवेहिं तुझे, अवससवसादिउत्तरिअचउफासेहिं य छडाणब-
न्दि, एवं उकोसगुणकासयां वि, अजहन्नगुणकोसगुणका-
सए वि एवं चेव, नवरं सडाणे छडाणबन्दि । एवं जा-
व दसपदेसिए, नवरं पदेसपरिवृद्धी ओगाहणा तहव ।
जहन्नगुणकासयाणं जंते ! संखेज्जपदेसियाणं पुच्छा ?
गोयमा ! अणंता । से केणुणं ? गोयमा ! जहन्नगु-
णकासए संखेज्जपदेसिए, जहन्नगुणकासगस्स संखेज्जपदे-
सियस्स दब्बट्टयाए तुझे, पदेमट्टयाए तुडाणबन्दि, ओ-
गाहणुडयाए तुडाणबन्दि, डिईए चउडाणबन्दि, कास-
वणपज्जवेहिं तुझे, अवससेहिं वसादिउत्तरिअचउफामेहिं
छडाणबन्दि, एवं उकोसगुणकासए वि, एवं अजहन्नगु-
णकोसगुणकासए वि, नवरं सडाणे छडाणबन्दि ।
जहन्नगुणकासयाणं भंते ! अमंलिअपदेसियाणं पुच्छा ?
गोयमा ! अणंता । से केणुणं ? गोयमा ! जहन्नगुणका-
सए असंखेज्जपदेसिए, जहन्नगुणकासगस्स असंखेज्जप-
देसियस्स दब्बट्टयाए तुझे, पदेमट्टयाए चउडाणबन्दि,
डिईए चउडाणबन्दि, कालवणपज्जवेहिं तुझे, अवससेहिं
वसादिउत्तरिअचउफामेहिं य छडाणबन्दि । एवं उकोस-
गुणकासए वि, अजहन्नगुणकोसगुणकासए वि एवं चेव,
नवरं सडाणे छडाणबन्दि । जहन्नगुणकासयाणं जंते ! अ-
णंतपदेसियाणं पुच्छा ? अणंता । से केणुणं ?
गोयमा ! जहन्नगुणकासए अणंतपदेसिए, जहन्नगुणका-
सगस्स अणंतपदेसियस्स दब्बट्टयाए तुझे, पदेमट्टयाए
छडाणबन्दि, ओगाहणुडयाए चउडाणबन्दि, डिईए च-

उडाणबन्दि, कासवन्नपञ्जवेहिं तुझे, अवससेहिं य वसा-
दिअङ्कासेहिं छडाणबन्दि । एवं उकोसगुणकासए वि ।
एवं अजहन्नगुणकोसगुणकासए वि एवं चेव, नवरं सडाणे
छडाणबन्दि । एवं नीललोहियहालिरसुकिल्लसुक्किजंभ-
सुकिजंभंतिक्कन्धकमयस्संभिल्लमहूरसपज्जवेहिं य वस-
वसा जाणियव्वा, नवरं परमाणुपोगगलस्स सुक्किजंभस्स
उक्किजंभो न भसंति, उक्किजंभस्स सुक्किजंभो न भस-
ति, तिक्कस्स अवससा न भसंति, एवं केडुयादीनि वि,
सेसं ते चेव । जहन्नगुणकस्सकालाणं अणंतपदेसियाणं पु-
च्छा ? गोयमा ! अणंता । से केणुणं ? गोयमा ! ज-
हन्नगुणकस्स अणंतपदेसिए, जहन्नगुणकस्सलदस्स अ-
णंतपदेसियस्स दब्बट्टयाए तुझे, पदेमट्टयाए छडाणबन्दि,
ओगाहणुडयाए चउडाणबन्दि । डिईए चउडाणबन्दि, व-
समंथरसेहिं छडाणबन्दि, कस्सल्लकासपज्जवेहिं तुझे, अव-
ससेहिं सल्लकासपज्जवेहिं छडाणबन्दि, एवं उकोसगुण-
कस्सवे वि, अजहन्नगुणकोसगुणकस्सवे वि एवं चेव, नवरं
सडाणे छडाणबन्दि । एवं मत्तयसुत्तल्लहए वि जाणिय-
व्वं । जहन्नगुणकोसयाणं जंते ! परमाणुपोगगलाणं पु-
च्छा ? गोयमा ! अणंता । से केणुणं ? गोयमा ! जह-
न्नगुणकोसयाणं परमाणुपोगगले जहन्नगुणीयस्स परमा-
णुपोगगलस्स दब्बट्टयाए तुझे, पदेमट्टयाए तुझे, ओगाह-
णुडयाए तुझे, डिईए चउडाणबन्दि, वन्नमंथरसेहिं छडा-
णबन्दि, सीतफासपज्जवेहिं तुझे, उसिणफासो न जवंति,
निस्सल्लकस्सफासपज्जवेहिं छडाणबन्दि, एवं उकोसगुण-
कोसवे वि, अजहन्नगुणकोसगुणसीते वि एवं चेव, नवरं
सडाणे छडाणबन्दि । जहन्नगुणसीताणं बुपदेसियाणं पु-
च्छा ? गोयमा ! अणंता से केणुणं भंते ! ? गोयमा !
जहन्नगुणसीते बुपदेसिए, जहन्नगुणसीयस्स बुपदेसियस्स
दब्बट्टयाए तुझे, पदेमट्टयाए तुझे, ओगाहणुडयाए मिय
हीणे सिय तुझे मिय अज्जहिए, अहिं हीणे पदेमहीणे,
अह अज्जहिए पदेमअज्जहिए, डिईए चउडाणबन्दि, वस-
मंथरसपज्जवेहिं छडाणबन्दि, सीयफासपज्जवेहिं तुझे,
उसिणल्लिक्कस्सफासपज्जवेहिं छडाणबन्दि । एवं उ-
कोसगुणसीते वि, अजहन्नगुणकोसगुणसीते वि एवं चेव,
नवरं सडाणे छडाणबन्दि । एवं जाव दसपदेसिए, नवरं
ओगाहणुडयाए पदमपरिवृद्धी कायव्वा० जाव दसपदेसि-
यस्स नव पदेसा बुद्धिजंति । जहन्नगुणसीयाणं संखेज्जप-
देसियाणं पुच्छा ? गोयमा ! अणंता । से केणुणं ?
गोयमा ! जहन्नगुणसीते संखेज्जपदेसिए, जहन्नगुणसी-
यस्स संखेज्जपदेसियस्स दब्बट्टयाए तुझे, पदेमट्टयाए

दृष्टाणवदिष, आग्राहणद्वयाप, दृष्टाणवदिष, तिर्दिष चट्टाण-
खवदिष, बष्ठादीहिं दृष्टाणवदिष, सीयकासपञ्जवेहिं य
तुल्ले, उसिणिचल्लुक्खलेहिं छट्टाणवदिष, एवं लोकास-
गुणसीते वि, अजहन्मपण्णुकोसगुणसीते वि एवं चेव, नवरं
सपाणं दृष्टाणवदिष । अहसगुणसीयाणं असंखेजपदे-
मियाणं पुच्छाः । गोयमा । अणंता । से केणट्ठेणं जंते ! ।
गोयमा । अहसगुणसीते असंखेजपदेमिष, जहसगुणसी-
यसस असंखेजपदेमियसस दव्वड्डयाए तुल्ले, पदेमड्डयाए
चट्टाणवदिष, बष्ठादिपञ्जवेहिं चट्टाणवदिष, तिर्दिष चट्टाण-
वदिष, अण्णवदिष, आग्राहणद्वयाप चट्टाणवदिष, तिर्दिष चट्टाण-
वदिष, एवं लोकासगुणसीते वि, अजहन्मपण्णुकोसगुणसीते
वि एवं चेव, नवरं सट्टाण चट्टाणवदिष । अहन्मगुणसीयाणं
अण्णपदेमियाणं पुच्छाः । गोयमा । अणंता । से केणट्ठेणं
गोयमा । अहसगुणसीते अण्णपदेमिष, अहन्मगुणसीतसस
अण्णपदेमियसस दव्वड्डयाए तुल्ले, पदेमड्डयाए चट्टाणवदिष,
आग्राहणद्वयाप चट्टाणवदिष, तिर्दिष चट्टाणवदिष, व-
स्सादिपञ्जवेहिं छट्टाणवदिष, सीयकासपञ्जवेहिं तुल्ले, अव-
सेहिं सत्तकासपञ्जवेहिं छट्टाणवदिष, एवं लोकासगु-
णसीते वि, अजहन्मपण्णुकोसगुणसीते वि एवं चेव, नवरं स-
पाणं छट्टाणवदिष, एवं उसिणि णिच्छे लुक्खे जहा सी-
ते परमाणुगेगम्यस्व तद्वेष पमिपक्खोत्तव्वेमि न जण्णि
ति जाणियव्वं । अजहन्पदेमियाणं भंते ! खंधाणं पुच्छाः ।
गोयमा । अणंता । से केणट्ठेणं ! गोयमा । अहन्मपदेमिष
खंधे, अहन्मपदेमियसस खंधस्वस दव्वड्डयाए तुल्ले, पदेमड्डयाए
तुल्ले, आग्राहणद्वयाप सिय द्वीणे सिय तुल्ले सियपञ्जहिष,
जदि द्वीणे पदेमद्वीणे, अहमजहिष पदेममजहिष, तिर्दिष च-
ट्टाणवदिष, वन्नगंधरमसुवारीहल चट्टाकासपञ्जवेहिं छट्टा-
णवदिष । लोकासपदेमियाणं जंते ! खंधाणं पुच्छाः । गोयमा ।
अणंता । से केणट्ठेणं ! गोयमा । अहसापमिष खंधे,
लोकासपदेमियसस खंधस्वस दव्वड्डयाए तुल्ले, पदेमड्डयाए
तुल्ले, आग्राहणद्वयाप चट्टाणवदिष, तिर्दिष चट्टाणवदिष,
वस्सादिपञ्जवेहिं छट्टाणवदिष । अजह-
न्मपण्णुकोसपदेमियाणं जंते ! खंधाणं केवड्डया पञ्जवा
पण्णसा ! गोयमा । अणंता । से केणट्ठेणं ! गोयमा ।
अजहसपण्णुकोसपदेमिष खंधे अजहसपण्णुकोसपदेमि-
यसस खंधस्वस दव्वड्डयाए तुल्ले, पदेमड्डयाए चट्टाणवदिष,
आग्राहणद्वयाप चट्टाणवदिष, तिर्दिष चट्टाणवदिष, व-
स्सादिपञ्जवेहिं छट्टाणवदिष । अहसापमिष
गणं पदेमिष पंगमल्ले पुच्छाः । गोयमा । अणंता । से
केणट्ठेणं ! गोयमा । अहसाग्राहणप पंगमले, अहसाग्राह-

इहगस्स पोमगलस्स दब्बवड्याए तुल्ले, पेदसइयाए ङडाणवडिए, आगाइणइयाए तुल्ले, डिईए चउडाणवडिए, बग्गाइडिवरिक्काफामडि ए ङडाणवडिए, उक्कोसोगाइणए वि एवे चेव, नवरं डिईए तुल्ले । अजइहसमणुक्कोसोगाइणयाणं भंते । पोमगलाणं पुच्चाओ गोयमा । अणंता । मे केण्हणं । गोयमा । अजइहसमणुक्कोसोगाइणए पोमगले, अजइहसमणुक्कोसोगाइणगस्स पोमगलस्स दब्बवड्याए तुल्ले, पेदसइयाए चडाणवडिए, आगाइणइयाए चडाणवडिए, डिईए चउडाणवडिए, बग्गाइडिवरिक्काफामपजजवेदि ए चडाणवडिए । अइहन्निइयाणं भंते । पोमगलाणं पुच्चाओ गोयमा । अणंता । मे केण्हणं । गोयमा । जइहन्निइईए । पोमगले, जइहन्निइईयस्स पोमगलस्स दब्बवड्याए पयसइयाए ङडाणवडिए, आगाइणइयाए चडाणवडिए, डिईए तुल्ले, वन्नादि-अइहकामपजजवेदि ए चडाणवडिए । एवं उक्कोसइईए वि, अजइहसमणुक्कोसइईए वि एवं चेव, नवरं डिईए चउडाणवडिए । अइहन्नुगकालयाणं भंते । केवइया पजजवा पयसा । अणंता । मे केण्हणं । गोयमा । जइहन्नुगकालाए पोमगले, जइहन्नुगकालगस्स पोमगलस्स दब्बवड्याए तुल्ले, पेदसइयाए ङडाणवडिए, आगाइणइयाए चउडाणवडिए, डिईए चउडाणवडिए, कालवन्नपजजवेदि तुल्ले, अवभेमहि वन्नगंधकासपजजवेदि चडाणवडिए, मे तेण्हणं गोयमा । एवं बुइइ-जइहन्नुगकालयाणं पोमगलाणं अणंता पजजवा पयसा । एवं उक्कोसगुणकालाए वि, अजइहसमणुक्कोसगुणकालाए वि एवं, नवरं सडाणो ङडाणवडिए । एवं जहा कालवन्नपजजवाणं वत्तववया भाणिया तहामेसाणं वि बग्गंधसकामाणं वत्तववया प्रणियापव्वा, उवाव अजइहसमणुक्कोसमुक्कले मडाणं चडाणवडिए । स चं रुडिअनीपजजवा । मे चं अनीपजजवा ।

द्विप्रदेशककथञ्चसूत्रे- (आगाहणञ्चएव नियं होंति तिच
 तुल्लं नियं अग्रभाइए इत्यादि) यदा हावपि द्विप्रदेशकी
 कथयति द्विप्रदेशावगाढापिप्रदेशावगाढा वा जवत्तत्तदा तु-
 ल्लंस्वभावहोति, यदा त्नेकां द्विप्रदेशावगाढकथा एकप्रदेशाव-
 गाढो द्विप्रदेशावगाढापिप्रदेशावगाढो, द्विप्रदेशावगाढञ्च
 तत्प्रेक्षया प्रदेशावपिप्रदेशा, होतं प्राप्सुत्तु द्विप्रदेशककथञ्चसूत्रे-
 (आगाहणञ्चएव नियं, शोणं इत्यादि) यदा हावपि त्रिप्र-
 देशकी कथयति त्रिप्रदेशावगाढौ द्विप्रदेशावगाढावेकप्रदेशा-
 वगाढौ वा तत्रा तुल्लं, यदा त्नेकां द्विप्रदेशावगाढौ वा द्विप्र-
 देशावगाढौ वा उपरस्तु त्रिप्रदेशावगाढा एकप्रदेशावगाढौ वा
 नदा द्विप्रदेशावगाढावेकप्रदेशावगाढौ वा यदाकं त्रिप्रदेशावगा-
 ढाद्विप्रदेशावगाढापिप्रदेशावगाढो, त्रिप्रदेशावगाढाद्विप्र-
 देशावगाढौ वा तत्प्रेक्षया एकप्रदेशावपिप्रदेशाकी, यदा त्नेक-
 णिप्रदेशावगाढो उपर एकप्रदेशावगाढाद्विप्रदेशावगाढापिप्र-
 देशावगाढो वा त्रिप्रदेशावगाढा उपर तत्प्रेक्षया द्विप्रदेशावगाढावपिप्र-

धिकः । एवमेकप्रदेशपरिवृत्त्या चतुःप्रदेशाऽऽदिषु स्कन्धेष्वव-
गाहनामधिकृत्य इतिवृत्तिर्वा तावच्छक्यया यावद्व्यप्रदेश-
स्कन्धः । तस्मिन् द्व्यप्रदेशस्कन्धेष्वेव वक्तव्यम्-“ जह
हीणे परसहीणे वा पुपयसहीणे वा० जाव नवपयसहीणे
वा, अह अमहिए परसममहिए वा पुपयसममहिए वा०
जाव नवपयसममहिए इति ।” भावना पुष्पकोक्तुसारणे स्वयं
कनेध्या । सङ्ख्यातप्रदेशस्कन्धसूत्रे-“ आगाहणद्वयाय बुद्धा-
णयामिए इति । सङ्ख्येयभागने सङ्ख्येयगुणेन वेति । अस-
ङ्ख्यातप्रदेशस्कन्धे-“ आगाहणद्वयाय अचछाणवामिए इ-
ति । असङ्ख्यातभागने सङ्ख्यातभागने सङ्ख्यातगुणेनाऽस-
ङ्ख्यातगुणेना । अनन्तप्रदेशस्कन्धेऽप्यवगाहनायतया चतुः-
स्थानपतितया, अनन्तप्रदेशावगाहनायाऽसम्भवात्तान्मन्त्रजागा-
नमनुभाष्यो बुद्धिहृत्पसजनवात्, (एतत्परसंज्ञादायं पोम-
ज्ञानं भवेत् । इत्यादि) अन्न- (इवच्छवाय तुल्ये पदेसच्छवाय
ब्रह्मणश्च इति) इदमपि विष्णुवैकैकप्रदेशावगाहणपरमावगा-
हिकं द्व्यविमद्वयपरैकप्रदेशावगाहं द्विप्रदेशाऽऽदिकं कष्टव्यं
मिति । कस्याथेतया तुल्यता प्रदेशाथेतया पदस्थानपतितया, अ-
नन्तप्रदेशकस्याऽपि स्कन्धेष्वेकस्मिन्नाकाशप्रदेशेऽवगाहसंभ-
वात् । शेषं सुगमम् । एवं द्विधितानावाऽऽध्यायवधिं युजाणि
उपयुज्य भावनीयानि (जहङ्गाहणायं भवेत् । पुपयांसवा-
गम्यायां) जहम्या द्विप्रदेशस्कन्ध स्कन्धस्वावाहना एक-
प्रदेशाऽऽदिका, उक्तुह द्विप्रदेशाऽऽदिका । अन्न अपान्तरावं
नास्तीति मध्यमा न जायते । तत् उक्तम् (अजहणुक्कोसो-
गाहणमो नरिय इति । त्रिप्रदेशस्कन्ध उच्यतावगाहना एकप्र-
देशका, मध्यमा द्विप्रदेशका, उक्तुह त्रिप्रदेशका । चतुःप्रदेश-
स्य जहम्या एकप्रदेशका, उक्तुह चतुःप्रदेशाऽऽदिका, मध्यमा
द्विधिया-द्विध्विप्रदेशाऽऽदिका च, त्रिप्रदेशाऽऽदिका । एवं च
सति मध्यमावगाहनक्षतः प्रदेशकोऽप्यवगाहनाचतुःप्रदेशा-
पेक्षया यदि हीनस्त्वर्हि प्रदेशको हीनो नवति, अष्टावधिक-
स्त्वतः प्रदेशतोऽधिकः । एव पञ्चप्रदेशाऽऽदिषु स्कन्धेषु मध्यमा-
वगाहनामधिकृत्य प्रदेशपरिवृत्त्या बुद्धिहृत्पसंज्ञा तावच्छक्यया
यावद्व्यप्रदेशस्कन्धः । स उच्यते । स चैव वक्तव्यम्-
“ अजहणमकुलोसोगाहणाय इत्यपयसिए अजहणमकुलोसो-
गाहणस्य इत्यपयसिस्तस्य कौचस्त आगाहणद्वयाय निय-
हीणे निय तुल्ये निय अमहिए, जह हीणे परसहीणे पुपयस-
हीणे० जाव सत्यपयसहीणे, अह अमहिए परसममहिए
पुपयसममहिए० जाव सत्यपयसममहिए ।” इति । शेषं सूत्रं
स्वयमुपदि भावनीयं, सुगमत्वात्, नवरत्नमन्त्रप्रदेशकोक्तुहवा-
गाहनाचिन्मायाम्- (त्रिधेयं वि तुल्ये इति) । उक्तुहवागाहना-
कलानन्त्रप्रदेशकः स्कन्धः स उच्यते यः समस्तकोक्तव्यापी
स चाक्षिप्तमहास्कन्धः, कर्वांसमुद्गातकर्मस्कन्धो वा, तयोर्भो-
भयोरपि इव उक्तुहवाटमथानन्तरपूरणकलक्षणक्षतः समवप्रमाण-
मेति तुल्यकालता । शेषस्वभावावधारितमतेः प्राशुकभावनानु-
सारणे स्वयमुपयुज्य परिभाषनीयम् । प्रहो० १ पद । (लङ्गु-
नानां पर्यायकारप, निम्नस्थानां परिहारपरिवृत्त्यादिकस्य च पर्याय-
द्वारं स्वस्थायान्)

आभिनिर्वाधिकाऽऽदिज्ञानपर्यायाः-

केवइया णं भंते । आभिनिर्वाधियणापञ्जवा पणत्ता ।
गोयमा । अणत्ता आभिनिर्वाधियणापञ्जवा पणत्ता ।

केवइया णं भंते । सुपनाणपञ्जवा पणत्ता । एवं चेव, एवं०
जाव केवइयाणस्म, एवं मइअन्नाणस्म सुपअण्णाणस्म
य । केवइया णं भंते । विभंगनापञ्जवा पणत्ता । गोय-
मा । अणत्ता विजंमनापञ्जवा पणत्ता ।
आभिनिर्वाधिकाज्ञानस्य पर्यायाः विशेषधर्मो आभिनिर्वाधिकाज्ञा-
नपर्यायाः, ते च द्विधियाः, स्वपरपर्यायमेवात् । तत्र येऽवग्रहऽऽव-
योमनिविशेयाः कृत्योपशमभेदविशयास्तस्वपर्यायाः, ते च आन्मत्ताः ।
कथम् ? एकस्माद्भवग्रहादेरन्योऽवग्रहऽऽदिरनन्तजागृद्व्या वि-
शुद्धोऽन्यत्वं संख्येयभागबुद्ध्याऽपरः संख्येयजागृद्व्या अन्यतरः
संख्येयगुणबुद्ध्या तद्व्याऽसंख्येयगुणबुद्ध्याऽपरस्त्वनन्तगुण-
बुद्धयति । एवं च सत्यतस्य संख्यातमेवद्वयसंख्यातस्य खा-
ऽसंख्यातमेवद्वयान्तस्य चानन्तमेवद्वयान्तता विज्ञेया ज्ञ-
यन्ति, अथवा-तज्ज्ञेयस्थानान्तताप्रति कृतं च तस्य विद्यमान-
त्वात्, अथवा मतिज्ञानमविज्ञानापरिच्छेदेव बुद्ध्या विद्यमानमन-
न्तत्वेन भवतीत्येवमन्ततास्वपर्यायाः, तथा ये पर्यायास्तप-
र्यायास्ते तज्ज्ञेय परपर्यायाः, ते च स्वपर्यायविशेषोऽनन्तगुणः, ए-
वरेचामनन्तगुणत्वादिति । ननु यदि ते परपर्यायास्तदा तस्येति
न इवपदेवैव तुल्यं, परसम्बन्धित्वात् । अथ तस्य ते, तदा न परप-
र्यायास्ते इवपदेवैवः स्वसम्बन्धित्वादिभिः । अत्रोच्यते-यस्मात्त-
न्नासम्बन्धस्ते तस्मात्तथा परपर्यायव्यपदेशो, यस्माच्च ते परि-
त्यज्यमानत्वेन तथा स्वपर्यायाणां स्वपर्याया पतद्वित्वेन वि-
शेषणं हेतुत्वेन च तस्मिन्नुपयुज्यते, तस्मात्तस्य पर्यावा इति व्य-
पदिश्यन्ते, तथा आसम्बन्धमापि धनं स्वधनमुपयुज्यमानत्वादि-
ति । आह च-

“ जह ते परपञ्जवा, न तस्य अह तस्स न परपञ्जवा । ”

आवाये आह-

अं तस्मि असेवइ, नो परपञ्जवायवइ ॥ १ ॥

आपञ्जवावसेव-संज्ञाया तस्स अनुवज्जुज्जि ।

सधयमियासंबइ, हवति तो पञ्जवा तस्स ॥ २ ॥ इति ।

(केवइयाणं भंते । सुपनाणेत्यादि) (एवं चेव स्मि) अनन्ताः पु-

तज्ञानपर्यायाः प्रहता इत्यर्थः, ते च स्वपर्यायाः परपर्यायाश्च । तज्ज्ञेय

स्वपर्याया ये भुतज्ञानस्य स्वगतता अक्षरभुताऽऽध्यायो जहाः, ते चा-

नन्ताः, कृत्योपशमभेदविशेषविषयाऽऽमन्त्याऽप्यो भुतानुसारिणां बो-

धानामनन्तत्वादि विभाषणलक्ष्णेनानन्तत्वाच्च, परपर्यायास्तन्ना-

याः सर्वेभानाभिं प्रतीता एव । अथवा-भूतप्रमाणानुसारिकां क-

लज्ञानं, अनुग्रहप्रत्यक्षाराऽऽमकोऽस्माराणि याऽऽकाराऽऽद्विनि,

तेषां वैकैकमकरं यथायोगमुदात्तामुदात्तत्वात्तन्मन्त्राऽनुना-

सिकनिरनुनासिकमेवात् । अवग्रहप्रत्यक्षप्रत्यक्षमेवाऽऽदिभिन्न

संयुक्तसंयोगसंयुक्तसंयोगजेषु द्वयादिसंयोगान्मेवादिभिन्नाऽऽ-

नन्तयाच्च त्रिधमानमनन्तमेवं भवति, ते च तस्य स्वपर्यायाः प-

रपर्यायाऽन्यत्वं अनन्ता एव । एवं चानन्तपर्यायं तत् । आह च-

“ एकैकमकरं पुण, सपरपञ्जवाज्जेषो भिण्णं ।

तं मइवइपञ्जवा-चरारिस्सिमाणं गुणकव ॥ १ ॥

अलभइ केवली से-सवणसहिभो य पञ्जवेगारो ।

ते तस्स मपपञ्जवा, ससा परपञ्जवा तस्स ॥ २ ॥ इति ।

एवं चाकूराऽऽमकपेयनाकूरपर्यायगतित्वादनन्ताः भूतज्ञानस्य

पर्याया इति । एवं “ जाव ” ति करणार्थं इदम्य-“ केवइयाणं

भंते । बोहिमानपञ्जवा पणत्ता । गोयमा । अणत्ता बोहिना-

थपञ्जवा पणत्ता । केवइया णं भंते । मपपञ्जवापञ्जवा

पञ्चवट्टिय-पर्यायार्थिक-पुं० । पर्येत्युत्पादविनाशौ प्राप्नोतीति पर्यायः, स पर्यायः, सोऽस्ति यस्यासौ पर्यायार्थिकः । रत्ना० ७ परि० । सर्वेषां भावानामित्यन्ताऽप्युपगन्तवि मूलजनयेद्, सम्म०१ काश्र्म । ("सूत्राण्यमेव पञ्चव-ण्यस्त ३ उज्जुलपय-णविच्छेदः । तस्त्वं सङ्घादेवा, साहचर्याह सुसुमेधेया ॥४॥" इति याथा 'द्व्यवचि' शब्दे चतुर्थभागे २४६८ पुष्टे व्याख्या-ता)(नथा "ण य द्व्यवट्टियपक्षे, संसारी णव पञ्चवट्टियपक्षः । सासवविपत्तिवारं, जगहा उच्छेदप्रवार्हे य १७॥" इयं 'णव' शब्दं चतुर्थभागे १८९० पुष्टे व्याख्याता)

पर्यायार्थिकं प्रवक्ष्यन्ति-

पर्यायार्थिकश्चतुर्था-ऋजुसूत्रः, शब्दः, सप्तजिह्वः, एवं-भूतवेति ॥ २७ ॥ रत्ना० ७ परि० ।

(ऋजुसूत्राऽऽनां व्याख्यातु स्वस्वस्थाने)

पर्यायार्थिक एवापि, पुरुषवृषयाऽत्र भेदात् ।

उपचारानुवृत्तिर्ज्ञा, मनुनेऽभेदात् त्रिषु ॥ ३ ॥

(पर्यायार्थि) पर्यायार्थिकतयः एवाऽपि एवमेवप्रकारेणोक्त-लक्षणम्, मुख्यतया प्रचलितप्रापारेण, अत्र ऋजुसूत्रपर्यायेषु, भेदात् भेदाभावं ज्ञापयति, यत्तत्त्वतस्तस्य नवस्य मने मृदादिपदस्य ऋषिमात्रेयः १, कृपाऽऽदिपदस्य गुण इत्यर्थः २, घटाऽऽदि-पदस्य कस्तुरीप्रपुष्पवुष्पनाऽऽदिपर्याय इत्यर्थः ३, इयं व्या-ख्यामपि मिथो नामाऽनन्तरकल्पना भिन्नाऽभिन्ना प्रदर्शिता, अतो द्वयसूत्रपर्यायानां प्राधान्येन भेदाऽस्तीति ध्येयम् । नया पुनः-उपचारानुवृत्तिर्ज्ञानमुपचारा लक्षणा, अनुवृत्तिर-नुमयः, उपचारानुवृत्तिर्ज्ञानताभ्यां पर्यायार्थिकतयाऽपि भेदे-ननाम भेदेनमावं ऋष्याऽऽदिपुत्रिषु मनुने । यतः घटाऽऽदि-सूत्रद्वयाऽऽपिचक्रमेवाऽऽहते, लक्षणया ज्ञानेन चानि इमां प्रापति घटाऽऽदिपदानां मृदादिद्वयस्य लक्षणप्रवृत्त्याऽङ्गीकुर्वतां न कदाऽपि क्षतिरिति ज्ञापार्थः ॥३॥ ऋष्या० ५ अष्टा० ५

पर्यायार्थिकपदमेवाहा-

पर्यायार्थिकपदमेद-स्तनाऽप्योऽनादिनित्यकः ।

पुरुषानां तु पर्यायो, मेरुश्चैव इवाऽवसतः ॥ २ ॥

(पर्येति) पर्यायार्थिकश्चाऽसौ बह्वैवेष्ट्य पर्यायार्थिकपदमेष्टः, पर्यायार्थिको नयः शब्दकार इत्यर्थः । तत्र नेषु पदेषु जनेषु, क्षावः प्रथमो भेदः, अनानादिनित्यकः शुद्धपर्यायार्थिकः कथ्यते । न विद्यते आदिर्यस्यानादिः पूर्ववत्कारणरहितः, उत्पत्तिना-भात्, नित्य एव नित्यकः, स्वाथे कः, सदैकस्वभावः, अनश्व-रत्वात्, अनानादि नित्यकश्चेति द्वयः । अयं च शुद्धपर्यायार्थि-कः प्रथमः । क इव १, अचक्षो मेकांजरिख यथा मेरुः पुत्रलप-यायेण प्रवाहताऽनादिनित्यकोऽस्ति-सप्तलपताकसि अयोऽ-म्यपुत्रलसंक्रमेणाऽपि संख्यातः स एव मेरुवर्तने, एवं रत्न-प्रज्ञाऽऽनामपि पूर्वपर्याया ज्ञानव्या इति ।

अथ द्वितीयः पर्यायार्थिकस्य कथ्यते-

पर्यायार्थिकः सादि-नित्यः मिच्छस्वरूपवत् ।

(पर्यायार्थि) पर्यायार्थिको द्वितीयः साऽऽदिः आदिसहितः, पुनर्नित्यः, किञ्चिद्, सिद्धस्वरूपवत्, यथा-मिच्छस्य पर्यायः सा-दिरस्ति, उत्पत्तिमत्त्वात्, सर्वकर्मज्ञपारिसङ्गपर्याय उपपन्नः, परं तु नित्योऽविनाश्वरत्वात् सिद्धपर्यायः सदाकाशावस्थितो वा-च्यते, राजवपयसमं भिन्नपर्यायकत्वं आपन्नोपयम् ।

अथ तृतीयं पर्यायार्थिकं श्लोकान्, पुनर्ग्रन्थश्लोकाद्धेनाऽह-

सत्तामौणतयोत्पाद-व्यपयुक्तं सदनित्यकः ॥ ३ ॥

सत्तामौणतयाऽश्रुवत्त्वेन उत्पादव्यपयग्राहकः सदनित्यकः-संज्ञासाधनित्यकश्च अनित्यशुद्धपर्यायार्थिकः कथ्यते, सद्वा-भ्येन यदा शुद्धमित्यर्थस्तदा अनित्यशुद्धपर्यायार्थिको भवति । कीदृशः १, उत्पादव्यपयक-उत्पादश्च इत्यर्थश्च उत्पादव्यप्यो ताभ्यां युक्तं सहितः-सतो हि वस्तुन उत्पादव्यप्यो पर्यायेण भवतः, तस्मात्सत्तामौणतया सत्ताया अत्राद्याभ्येन उत्पादव्य-पयाः प्राधान्येन अनित्यशुद्धपर्यायार्थिकः ॥ ३ ॥

तत्र दृष्टान्तमाह-

एकस्मिन्समये यद्वत्, पर्यायो नश्वरो जनेतु ।

एकस्मिन्समये पर्यायो नश्वरः पर्यायो विनाशो भवेत् यद्वत्, शुद्धो यथा पर्यायवाचकः, अत्र हि नाश कथयते पर्यायस्य उ-त्पादोऽपि आगतः परं ज्ञेयं तु गौणत्वेन निश्चितं, "प्राधान्या-प्राधान्याः प्राधान्याविच्छेदोवात् ।" तस्मात्तस्य प्रधानत्वं त-स्येवाप्युपलभ्यते समावेशः, सत्ता हि भूवे नाशो च विचरन्ती आत्मनो गौणावव्यपदेति वर्तमानतन्मुपयनं निक्षिपति इति ।

अथ चतुर्थमेतदुपदिशन्माह-

सत्तां शुद्धं चतुर्थोऽऽहत्या, नित्याऽशुद्ध उदीरितः ॥४॥

(सत्तेति) सत्तां भूवत्त्वं शुद्धं अङ्गीकुर्वन् चतुर्थोऽऽश्लेष्यतुर्थो भेदां नित्याऽशुद्धपर्यायार्थिक उदीरितः कथित इति श्लोकार्थः ॥४॥

अथाभूमेव दृष्टान्तेन दृष्टयति-

ययोत्पादव्यपयग्राह्य-रूपः शुद्धः स्वपर्ययः ।

एकस्मिन्समयेऽप्येतत्, पर्यायार्थिकप्रश्नमाह ॥५॥

(यथेति) यथा एकसमयमप्येव स्वपर्यायो कथ्यतयुक्त उ-त्पादव्यपयग्राह्यसत्तयेः शुद्धः । किं च-कोऽपि पर्यय उत्तरचरो कृपाऽऽदिः पाकानुकूलघटे इत्यामयथः पूर्वचरो तदुत्पत्त उत्तरो रक्तवर्ण इति प्रश्नः-कृपी घटः इत्यामो वा रक्तो वेति वितर्क्यमाणः सत्तया तथाऽऽकारपरिणतपर्ययः प्राप्यते इति । अत्र हि पर्यायस्य शुद्धरूपं सत्ता, सा यदि शुद्धेन नदा नित्याशुद्धपर्यायार्थिको भ-वति, सत्ताद्वयमेवाशुद्धमिति । अथ प्रश्नमं भेदांकार्थेन करो-ति (अथेति) अत्रातः परं पर्यायार्थिकः प्रश्नमो हेयः ॥ ५ ॥

कर्मोपाधिर्बेनिर्मुक्तो, नित्यः शुद्धः कर्मोक्तिः ॥

यथा मिच्छस्य पर्यायैः, समो जन्तुर्जवी क्षुचिः ॥ ६ ॥

नित्यशुद्धपर्यायार्थिकोऽस्ति । कीदृशः १, कर्मोपाधिविनि-मुक्तः-कर्मण उपार्थिकानामयच्छस्याणां कृतान्तरसंज्ञिताना-मुपाधिः साहचर्यं, तेन विनिर्मुक्तो रहितः कर्मोपाधिवि-निर्मुक्तः । (यथेति) यथाशब्देन दृष्टान्तविषयो करोति-यथा भवी-अवः संसाराऽस्तीति भवी संसारी, जन्तुः प्राणो, सि-द्धस्य कर्मोपाधिविनिर्मुक्तस्य सिद्धस्य, पर्यायैः समः क्षुचिर्बि-मेलः, संसारे संसरतः प्राणिनाऽपि कर्मोपि सन्ति, तानि च विचार्यमाणानुपाधिकप्राणि वर्तन्ते, यद्वत् अन्नः शुद्धव्यवस्था-ऽङ्क-धनसंयोगजनितो धूम औपाधिक एव संताप्यते तद्वद्-द्वि-हापि विद्यमानान्यपि कर्मोपि धनारमणुजस्यैवोपाधिकानि स-न्ति, अतस्तेभ्यो युक्तोऽपि अनुकृतता विचिन्त्यमानः प्राणो सति एवेति कर्मोपाधिभावः सन्नपि न विचिक्नोयते । अथ च ज्ञानदर्शनधारित्राणि उन्नान्यपि बहिः प्रकटतया विभक्ति-तानि ततो नित्यशुद्धपर्यायार्थिकजन्तस्य ज्ञापना संपद्यते ॥६॥

नं० । पर्यायो विशेषो धर्म इत्यर्थान्तरम् । श्या० ४
 ज्ञा० २० । अनु० । विशेषः । स्वपरपर्यायाऽऽद्योऽनेकप्रकाराः
 पर्यायाः । विशेषः । ते च पर्याया द्विविधाः—स्वरसाम्येण यु-
 गपञ्जायां नवपुराणाऽऽद्यवस्तु क्रममाश्रितः । पुनः शब्दाद्यं-
 यायनेदृशमर्थेऽपि द्विविधाः । तत्र इत्यादि द्रव्यवत्तः इतिरि-
 त्वादिशब्देऽपि तत्र प्रत्यये ते सर्वेऽपि शब्दपर्यायाः । ये तन्निश्चा-
 यितुं न शक्यन्ते अत्र नानावपस्थादान्तराः केवलाऽऽदिहा-
 नविषयास्तेऽप्यपर्यायाः । पुनरेते द्विविधाः—स्वपर्यायाः, स्व-
 पर्यायाश्च । पुनरनेके केवलस्वामात्रिकाः, केचनपुनरपराऽऽदिश-
 ब्दवत्पर्यायाः । पुनरेते सर्वेऽप्यनानागतवर्तमानकालमात्रा-
 निविधाः । विशेषः । नं० । आ० म० । (अस्मत्स्व के स्वपर्या-
 याः के परपर्याया इति 'अस्मत्' शब्दे प्रथमजागे १४१
 पृष्ठे वक्तम्) गुणपर्याययोर्भेदः—सद्वर्तिनो गुणाः, क्रमवर्तिन-
 भ्यो पर्यायाः । आ० म० १, अ० । सद्वर्तिनो गुणाः श्रु-
 त्वाऽऽद्यः । क्रमवर्तिनः पर्याया नवपुराणाऽऽद्यः । आ० म० १
 अ० । (इति 'गुण' शब्दे तृतीयजागे ४०६ पृष्ठे विस्तरः)

दुरे ता अग्रसं, गुणमहे चेव जाव पारिच्छ ।

किं पञ्जवाहिण हो—उत्त पञ्जमे चेव गुणसमा ॥ ९॥

दुरे तावत् गुणगुणितो रकान्तेनाप्यस्वम्, अस्मत्तावतीयमिति,
 यावद्गुणाऽऽत्मकद्रव्यवस्तुपर्यायतात्पर्येण गुणगुणितेन्द्रिय ।
 न च स्मत्तावतीयमिति । अयमेव शब्दोऽयमस्मि । किं पर्या-
 यशब्देऽपि गुणशब्दः पुनरप्यत्र पर्याय एव प्रयुक्त इति अत्रि-
 प्रायश्च न पर्यायशब्दो गुणः, पर्यायश्च कथञ्चिद् द्रव्याऽऽ-
 त्मकम् इति विकल्पः कृतः । यदि पर्यायाः गुणमहाः ततः ।

तौ पुण नथा भगवता, द्वावपि पुण जगद्विषया नियया ।

एतो य गुणाविभंमे, गुणद्वयग्रां वि जुजोमि ॥ १० ॥

द्वौ वै सूलनयो जगत्ता द्वयार्थिकपर्यायार्थौ नियमितौ त-
 ज्ञानः पर्यायशब्देऽपि गुणविशेषग्राह्ये सन्ति तद्व्यापकगुणा-
 स्तित्यनयोऽपि नियमितं युज्यमानः स्यात्, अन्यथा अद्याप्यक-
 मयानो भवेत्, अहंता वा तद्व्यापकान् प्रत्ययेत् ।

न च नवपुराणाऽमात्रक इत्याह—

जं च पुण अरिहया ते—सु तेसु सुतेसु गोयमाईण ।

पञ्जवसमा गियया, वागरिया तेण पञ्जाया ॥ ११ ॥

यतः पुनर्भगवता तस्मिन्स्मिन्भवे " भगवत्पञ्चविहं गंध-
 ज्ञावेदं " इत्यादिना पर्यायपञ्चा निमित्ता वगोऽऽदिसु गौतमा-
 ऽऽदिभ्यो व्याकृता, ततः पर्याया एव त्रयोऽऽद्यो गुण इत्यभि-
 प्रायः । अयं तत्र गुण एव पर्यायशब्देनोक्तस्तद्व्यापकत्वादानमात्र
 य एव पर्यायः स एव गुण इत्यादिक्ताव ॥ ११ ॥

एतदेवाऽऽह—

परितमणं पञ्जाओ, आगेकरणं गुणो चि एत्थं ।

तह वि न गुण चि जण्ड, पञ्जवणयदेवणं म्महा ॥ १२ ॥

परि समन्तात्सहभाविभिः, क्रमभावात्तत्र च जैदेवस्तुतः प-
 रिततस्य यामनं परित्येदेऽयं यः स पर्यायो विषयविशेषान्ते-
 देवैककृतपर्याय यस्तुतः कर्तुं करोतेहोमार्थैवऽहंता, विषयवि-
 शेषान्तेदेवैकदेव गुण इति तद्व्याप्यं गुणपर्यायशब्दो तथाऽपि
 न गुणार्थिक इत्यभिहितस्तीतिहंता, पर्यायनपञ्चारेणैव देवता
 यस्यात् कृता जगत्तेति ।

गुणद्वारेणापि देवतायां भगवतः प्रवृत्तिरुपपद्यते, न गुणा-
 भाव इत्याह—

जंपति अत्थि ममेय, एगगुणो दमगुणो अणंतगुणो ।

रुवाइपरिणामो, भसाद तसहा गुणविंसमो ॥ १३ ॥

अहंति द्रव्यगुणान्यत्स्ववादिनो—विद्यत एव सिकास्ते " एग
 गुणकालप दुगुणकालप " इत्यादि क्पाऽऽद्यो द्रव्यदेश-
 स्तस्माद् क्पाऽऽदिगुणविशेष एवेत्यस्ति गुणाधिको नव उ-
 दिष्टश्च भगवतेति ।

अत्राऽऽह सिद्धान्तवाची—

गुणमहंपतरेण वि, तं तु पञ्जवविमसंस्त्राणं ।

सिद्धं छवर् मंस्त्रा सत्यधर्मो न य गुणो चि ॥ १४ ॥

क्पाऽऽद्यपि गुणशब्दव्यतिरेकेणाप्येकगुणकाल इत्यादि (?) तत्तु
 पर्यायविशेषसंख्यावाचकं वक्षः सिध्यति, न पुनः गुणार्थिकन-
 यप्रतिपादकत्वेन, यतः संख्यायं न गुणः शास्त्रप्रमेयत्वात्त्यर्थः ।

इत्यान्तद्वारेणामुपवाची दृढीकर्तुमाह—

जह दसम् दसगुणमि य, एगमि य दसम्पं मं चेव ।

अहियमि वि गुणसहे, तहेव एयं पि दहव्वं ॥ १५ ॥

यथा दशसु द्रव्येषु एकस्मिन् वा द्रव्ये दशगुणिते गुणश-
 ब्दान्तरेकेऽपि दशान्वे समग्रं तथैवेतिद्वि न विद्यते परमाणु-
 रेकगुणकृष्णाऽऽदिरित्येकाऽऽदिशब्दाऽऽप्येक्ये गुणपर्यायश-
 ब्दयोः, वस्तु पुनस्तयोः तुल्यमिति ज्ञातः, न च गुणानां
 पर्यायत्वं वाचकमुक्तवस्तुं गुणपर्यायवद् द्रव्यमिति विद्वद्भ्यते,
 गुणपञ्चगुणपञ्चाविषयाद्यविशेषप्रतिपादनाद्यं न्यात् तस्य । न
 चेवमपि मनुष्यामाह्वयविभिन्नपर्यायसिद्धिनिमित्तयानं सत्र मनु-
 र्वावधानात्, द्रव्यपर्याययोस्नादाख्यात् सहा विनिर्गोभर्त-
 त्वात् । अन्यथा प्रमाणबाधोपपन्नः सन्नान्वयान्वल्लक्षणार्थकि-
 यानेदाह कथञ्चित्तयोरभेदेऽपि भेदमिच्छते मनुष्यपुनः ।

एवं द्रव्यपर्याययोर्भेदकान्तप्रतिषेधे अभेदकान्तवाद्याह—

एगंतपक्ववाओ, जो पुण दव्वगुणमाइजेयम्मि ।

अह पुवं पक्किहुं, उ आहुराभुमत्तमेयं तु ॥ १६ ॥

एकान्तव्यतिरेककाद्रूपयमगमयोः यः पुनर्द्रव्यगुणजातिभेद-
 तु स यद्यपि पुर्वमेव प्रतिक्रियोऽनेककान्तप्रादिकप्रामाण्यात्,
 अभेदप्रादिकस्य च सर्वे ?

पिअपुननिधपञ्जय—जाऊणं एगपुरिससंघो ।

ए य स एगस पिउ, चि समयाणं पिथा होइ ॥ १७ ॥

पितृपुत्रभन्तृमागिनेष्वस्तुमिथं एकस्य पुरुषस्य स्वभस्तेना-
 सावेक एव पञ्चादिव्यपदेशमासाद्यति । न चासात्रिकस्य पि-
 तापुत्रसंज्ञश्च इति शोषणामपि पिता भवति ।

अह मंघंवाचिसिहो, सो पुरिमो पुरिसवाणिइसओ ।

तह दव्वमिदिगयणं, रुवाइविमसणं सहइ ॥ १८ ॥

यथा प्राग् दृष्टं तद्वति संघाचिवाहः पित्रादिव्यपदेशमात्रिस्वा-
 त्तो पुरुषः पुरुषकृतता निरतिशयोऽपि संस्था द्रव्यमपि इ-
 त्रियमतं प्राणरसनचक्षुस्त्वक्श्रोत्रसंज्ञाध्यात्म्य रूपरसगन्धस्पर्श-
 शब्दस्वपदेशमात्रं जज्ञते द्रव्यस्वरूपेणाविरेक्षमपि, न हि

शक्रेकाऽऽदिशब्देनोक्तौबीजानामाशयेव क्पाऽऽदिशब्देनोक्त-
स्तुभेदो युक्तः, तथा द्रव्याद्वैतैकान्तास्थितेः कथञ्चित् अर्थादां
कृत्वगुणयोर्मिथ्याबाध इति ॥ १८ ॥

अथ च निराकरणमाशङ्क-

होञ्जा हि पुण्यमहद्वैतं, अर्थात्पुण्यकाशं तु जेद्वत् ।

न च दहरश्रोमहद्वैतो, होई संबंधश्रो पुरिसो ॥ १९ ॥

यदि नामाऽऽज्ञाऽऽदिशब्दस्यैव रसनसंबन्धात्स हति स्वदेश-
मासाद्येत् त्रिगुणमधुररसः कुनो भवेत्, । तथा तयतसंबन्धा-
द् यदि नाम कृपाप्रति भवेद्वन्नतगुणकणं तत् कुनः स्यात् ।
वैषम्यमेवावगतैरेवनाऽऽदिसंबन्धमात्राहसंभवात् । तथा पु-
नःाऽऽदिसंबन्धद्वारेण निरादिरेव पुरुषो भवेत्, न त्वन्यो महा-
भवेति युक्तः, विशेषप्रतिपक्षेऽप्येवमित्येव मिथ्यायेव सा सामान्य-
प्रतिपक्षावापि तथा प्रसक्तैरिति भावः ।

अत्राऽऽह भेदेकातवादी-

जस्यै संबंधवसा, जई संबंधितवं अणुयये ते ।

ननु संबंधविसंभ, संबंधिविसंभं निज्जै ॥ २० ॥

संबन्धिसामान्यवशात् यदि संबन्धिसामान्यमनुमतं तव,
ननु संबन्धविशेषकारण तथैव संबन्धिविशेषोऽपि किं भाष्यु-
पगम्यते ? ।

सिद्धांतवादाह-

जुज्जई संबंधवसा, संबंधिविसंभं एण पुण एयं ।

णयथाइविसंभमां, क्पाइविसंभपरिणामो ॥ २१ ॥

संबन्धविशेषवशात् युज्यते संबन्धिविशेषः यथा-द्वयना-
ऽऽदिविशेषविशेषजनितसंबन्धिविशेषोपसमाधिनाः संबन्ध-
विशेषोऽवगतः । क्पाद्वैतवादिनस्तु संबन्धिविशेषेनाऽपि सब-
न्धिविशेषः संगच्छते इति कुनो रसनाऽऽदिविशेषसंबन्धजन-
तो रसाऽऽदिविशेषपरिणामः (?) ।

मन्वनेकातवादीनाऽपि कवरपाऽऽदेरनतत्रिगुणाऽऽदिवैषम्य-
परिणतिः कथमुपगम्यतेत्याह-

जन्नइ विसमपरिणयं, कइ एयं होइहि च्चि ज्वरणीयं ।

तं होइ परिणिमिचं, न व चि एय स्थि एगंतो ॥ २२ ॥

शीतोष्णवर्णयोरैकत्रैकदा विरोधात् जयत्येकत्राऽऽन्नतज्जा-
ऽऽदी विषमपरिणतिः कथं ज्ञानीति परेण भेदिने उपनीतं प्र-
शितमासेन, तज्जवति परिनिमिचं क्पयकृत्तकालजानानां सहका-
रिणां वैचित्र्यात् आसादयति तद्वाऽऽप्रापे वस्तु विषमकृत्या
परिनिमिचं भवति, न वा परिनिमिचमिव तत्रापेकायां स्त,
स्वकृत्वयाऽपि कथञ्चित्किमिदं तव, तत्र द्रव्याद्वैतैकान्तः सं-
भवी, क्पयगुणयोर्भेदेकातवादिना प्राक् प्रशिततत्त्वकृत्तकृत्त-
काद्यप्रतिपक्षवशाच्चिन्तयवाञ्छकृपात्तर पक्षव्ययम् ।

तदाह-

द्वन्द्वस त्रिं जम्प वि-गमो य गुणस्रवत्त्वं तु वत्तत्वं ।

एवं भई केवलिणो, जुज्जई ते णो उ दविषरस ॥ २३ ॥

कृत्वस्य लक्षणं स्थितिः, अथ विगमो लक्षणं गुणानाम्, एवं
स्थिति केवलिनो युज्यत एतल्लक्षणं, न च किं कवलनाऽऽमना
स्थित एव चेत्तनाचेत्तनकृपा अय्येऽप्यां होयमावेनोपगम्यते, अन्ने-
कपतश्चाऽऽदिवत् (?) कथं वा केवलिनः सकलहोयमादिनां

नैतल्लक्षणं युज्यते, न चाऽपि कृत्वस्याचेतनस्य गुणगुणिनोरत्य-
न्तभेदे असत्त्वाऽऽपत्तेरस्तोभ्य करविषयाऽऽदेरिष लक्षणा-
संभवात् इति द्रव्यार्थान्तररजुनगुणवादिनः ।

दध्नर्थेतरजूया, मुत्ताऽमुत्ता व ते गुणा होञ्जा ? ।

जइ मुत्ता परमाणु, एत्थि अ मुत्तसु अगमणं ॥ २४ ॥

द्रव्यादर्थान्तरभूता गुणा भूतो भूतानां वा भवेयुः । यदि मूर्ताः,
परमाणुवा न तर्हि परमाणवो भवति, मूर्तिमहृपाऽऽद्याचार-
त्वात्, अनेकप्रदेशकस्त्वच्छेषयत् । अर्थात्मूर्ताः, अगमणं तेषां,
कथञ्चित् भेदः, यथाक्रममेकानि कप्रत्ययावसंस्थात्, कथञ्चि-
द्भेदोऽपि, क्पाऽऽप्राप्तना स्वकृत्व क्पाऽऽप्राप्तां क क्पा-
ऽऽमकतया प्रतीतेरप्यथा तदनावाऽऽपत्तेः ।

ततः-

सीमईवित्थारण-मित्तयोऽयं कम्मो समुत्तावो ।

इहरा क्कामुहं चे-व न त्थि एवं समपयम्मि ॥ २५ ॥

साधुवृत्तिकिंकाशममात्रायाऽयं कृतः प्रत्ययः, इतरेषा कथनं
चेत्तां नास्ति स्वसिक्तान्ते-किमेतं गुणाः गुणिनो भिन्ना आहो-
भिद्विभिन्ना इति । अनेकान्ताऽऽमकतयाऽयं कालवस्तुनः ।

एवमेव च वस्तुतत्वे अन्वधाक तदप्रतिपाद्यमनो मिथ्यावा-
दिनो भवन्तीत्याह-

न वि अत्थि अन्नवादो, न वि तवत्ताओ जिनोवपमम्मि ।

ते चेव यममन्ता, अन्नममन्ता नयाणं ति ॥ २६ ॥

नैवास्त्यव्यवादाः गुणगुणानां त्रयमव्यवादाः, जिनोपदेशो हा-
दाङ्क प्रवचने, स्वयं कथञ्चित्प्रत्ययानुत्तरं तद्व्याप्येति वा
मवमाना आगममेवावस्यमाणा वातिनाऽऽशुपगमविषयावहा-
वधायित्वाद्वा भवति, अशुपगमनोऽव्यवस्थितस्वप्रतिपाद-
कापायानिमित्तापरिहानात्, मृगवादिद्विदिति तात्पर्याथः ।
सम्भो ३ काण्ड ।

परस्परं द्रव्यपर्याययोरत्यन्तं भेदः । इत्येव युक्तिमाह-

उत्पायाइमहावा, पञ्जापा जे व सामयं दब्बं ।

ते तत्पभवा न त्थं, तत्पभवे तेणु ते जिम्मा ॥ २६ ॥ २७ ॥

(उपायेत्यादि) यस्मादुपायद्वयवपरिणामस्त्वभावाः पर्या-
याः, शाश्वतं नित्यं पुनश्चर्यम् । अत्र च-ने गुणान्तरा-
वा क्प्याल्लक्षणाऽऽमलाभाः, न पुनश्चतुर्द्रव्यं तत्रप्रज्ञं गुणे-
ज्या लक्षणाऽऽमलकृत्तपः तेन तस्माज्जुक्त्यायेन परस्परं भिन्न-
स्त्वभावात्वाद् जिज्ञासते कृत्वपर्याया अयोऽऽमल्यनिराकृत्य
इति ॥ २६ ॥ २७ ॥ कृत्वपर्यायपरिकल्पप्रसक्त्यै, विशेषः ० एकाधिकः,
आममं १ क-१ विशेषः । अथ पर्यायाभिधानं किमर्थम् । उच्यते-
असम्भोहप्रतिपक्षार्थम् । तथा चन्द्रः शशी निराकारो रज-
निकर उरुपतिरित्येवमादिषु चन्द्रपर्यायेषु, आदित्यः सविता
भास्करो दिनकर इत्येवमादिषु सूर्यपर्यायेष्वभिहितेषु चन्द्रसु-
वैषयाभिज्ञः सन् एकस्मिन् शोशपराये केनाप्युक्तं समस्त-
सूर्यपर्यायव्युत्पासं चन्द्रपर्यायेषु संप्रेष्य यदि वा सूर्यपर्याय
एकस्मिन् केनाप्युक्तं समस्तचन्द्रपर्यायपरित्यागेन सर्वेषु सूर्य-
पर्यायेषु संप्रत्ययो भवत्यति, न तु मुञ्चति । आाममं १ अमं ।
नदे, आममं ४ मं । पर्यायो भेदो भाव इत्यर्थान्तरम् ।
विशेषः ० आमं २० ।

अथ पर्वोद्यमेष्टानाह-

नत्वा भिनं प्रवृत्त्यामि, पर्वोद्योक्तौतेन मुदा ।

व्यञ्जनार्थैर्जनेन, तत्र द्विभेदं समासतः ॥ १ ॥

जिनं बीतरागं, नत्वा समस्तस्य, पर्वोद्योक्तौतेन पर्वोद्याणा-
मुक्तौतेन पर्वोद्याक्तौतेन, मुदा ह्येव, प्रवृत्त्यामि, चित्तुत्तरा-
पेक्षायां, तत्पर्वोद्याक्तौतेन, समासतः संक्षेपात्, व्यञ्जनार्थैर्ज-
नेन-व्यञ्जनं चाऽर्थेभ्यः, तयोर्विभेदः प्रत्येकं योजना, व्यञ्जनमे-
ष्टानार्थेनेन, तत् कौतेन पर्वोद्यस्य द्विभेदं द्विप्रकारमित्यर्थः ॥ १ ॥

तत्र व्यञ्जनपर्यायः, त्रिकासप्तपेशी मतः ।

चित्तिवश्वार्थपर्यायो, वर्तमानानुगोचरः ॥ २ ॥

तत्र तयोर्विश्वोक्तौतेनयोर्मध्ये आद्यो व्यञ्जनपर्यायः त्रिका-
सप्तपेशी मतोऽनुगतकालकालितः कथितः । यस्य हि त्रिकास-
प्तपेशीः पर्यायः स च व्यञ्जनपर्यायः । यथा हि घटाऽऽशीनां सु-
खादिपर्यायो व्यञ्जनपर्यायो-मुपपद्यते, सुवर्णोऽऽदिघातुपर्यायो वा
घटः कालत्रयेऽपि मूर्खादिपर्यायस्य व्यञ्जनपर्यायः । तथा त्रितोयो
भेदोऽप्यपर्यायः वर्तमानानुगोचरः सूक्ष्मवर्तमानकालवर्ती अर्थ-
पर्यायः । यथा हि-घटाऽऽद्वैतस्तत्कालवर्ती पर्यायो यस्मिन् काले
वर्तमानतया स्थितस्तत्कालाग्रेषां कृतव्यवसानवैनाथपर्याय
कथयते इत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तयोः प्रत्येकं द्वैविध्यं दर्शयन्नाह-

द्रव्यतो गुणतो द्रव्या, शुक्लोऽऽशुक्लतस्तथा ।

शुक्लद्रव्यव्यञ्जनोऽऽस्त्य-ध्वेनेति मिदन्ता यथा ॥ ३ ॥

द्रव्यतो द्रव्यपर्यायो भवति, तथा गुणतो गुणपर्यायोऽपि
भवति, एवं द्वेधा द्विप्रकारः स्यात् । तथा हि-द्रव्यव्यञ्ज-
नपर्यायो, गुणव्यञ्जनपर्याय इति । तथा-पुनर्द्वैविध्यं प्रकारेण
शुक्लतः शुक्लद्रव्यव्यञ्जनपर्यायः, अशुक्लतोऽशुक्लद्रव्यव्यञ्ज-
नपर्यायश्च द्विप्रकारः । तत्र नेषु भेदेषु शुक्लद्रव्यव्यञ्जनोऽऽस्त्य-
शुक्लद्रव्यव्यञ्जनपर्यायः, कस्मिन् भवति ।, चेत्तने, यथा सिंख-
ता-चेननद्रव्यस्य यथा सिखपर्यायः । अथ हि केवलभावात्
हेतुः ॥ ३ ॥

पुनर्भेदोपदेशमाह-

अशुक्लद्रव्यव्यञ्जनो, नराऽऽदिर्बहुधा मतः ।

गुणतोऽपीत्यमेवात्र, कैवल्यं मतिचिन्मुखः ॥ ४ ॥

अशुक्लद्रव्यव्यञ्जनपर्यायोऽशुक्लद्रव्यव्यञ्जनो नराऽऽदिः, आदिश-
ब्दात् हेतुनाकरित्येवाद्यो बहुधा मताः, नक्षत्रकथा नराऽऽदि-
र्बहुधा मतः । अत्र हि द्रव्यभेदः पुनरसंयोगजनितोऽस्ति, मनु-
ष्याऽऽदिर्नैवेयं भेदः । गुणतोऽपीत्यमेव । गुणव्यञ्जनपर्यायो द्वि-
प्रकारः । तत्र प्रथमं शुक्लगुणव्यञ्जनपर्यायः कैवल्यं केवल-
ज्ञानाऽऽदिरूपः, द्वितीयोऽप्यशुक्लगुणव्यञ्जनपर्यायो मतिचिन्मुखः
मतिभ्रान्तादिभिनतः पर्यायकप इति ॥ ४ ॥

पुनः कथयति-

कृत्स्नमपेक्षाऽर्थ-पर्यायः कृष्णवृत्तिमान् ।

आच्यन्तरः शुक्ल इति, वदन्त्योऽशुक्ल ईरितः ॥ ५ ॥

कृत्स्नमपेक्षां कृत्स्नमपेक्षाऽऽदेशोऽप्यपर्यायः, आच्यन्तरः शुक्लो-
ऽप्यपर्यायः कृष्णः, तस्मात् कृष्णपरिवर्तः । तद्व्यवस्थेति विरिक्तोऽशु-
१५

क्ल ईरितः, यो वस्माद्व्यवस्थास्यती पर्यायः स च तस्माद्व्यवस्था-
विषयकया अशुक्लार्थपर्यायः कथयते ॥ ५ ॥

अत्र पुरुषजननसंमतिं दर्शयति-

नरो हि नरशब्दस्य, यथा व्यञ्जनपर्यायः ।

बाह्याऽऽदिकोऽर्थपर्यायः, सम्मतौ जगित्स्त्वयम् ॥ ६ ॥

नरो हि नरशब्दस्य यथा व्यञ्जनपर्याय इति । यथा पुरु-
षशब्दश्चाप्यजम्बरकालपर्यन्त एकोऽनुगतनरत्वपर्यायः, स च
पुरुषस्य व्यञ्जनपर्यायोऽस्ति, संमतिविषये बाह्याऽऽदिकस्तु पुन-
रर्थपर्यायः कथितः । अयमिति इदमः प्रत्यक्षं नान्तात्सं-
मतौ दृष्टः इति । अत्र गत्या-" पुरिसस्मि पुरिससहो, जम्भः
इमरकालपञ्जतो । तस्स च बाह्याऽर्थः, पञ्चजनेया बहु-
विगत्या ॥ ३२ ॥ " ॥ ६ ॥

अथ केवलज्ञानाऽऽदिकः शुक्लगुणव्यञ्जनपर्याय एव भवति, त-
त्राद्यपर्यायो नास्तौत्येतादृशो कथयति हि योऽऽज्ञास्योऽऽ-
शुक्लाऽऽस्ति तां निराकरोति-

वद्गुणहानिर्मुक्तिर्यथा, यथाऽशुक्लतस्तथा ।

पर्यायः कृष्णजेदाश्च, केवलाऽऽस्त्योऽपि संमतः ॥ ७ ॥

वद्गुणहानिर्मुक्तिर्यथाशुक्लतस्तथा यथा कथितः वद्-
गुणहानिर्मुक्तिर्यथा अशुक्लतस्तथा यथा वदन्त्योऽप्यपर्यायः इति-
वत् पर्यायः कृष्णभेदात् केवलाऽऽस्त्योऽपि संमतः कृष्णभेदात्
केवलज्ञानपर्यायोऽपि भिन्न एव दर्शितः । यतः-" पदम-
समयेऽयोग्यमवस्थाकेवलनाणे अपदमसमये स्वयोग्यमवस्थाके-
वलनाणे ।" इत्यादिबचनात् । तदनुसृष्टाऽऽदेशेन शुक्लगुणव्य-
ञ्जनपर्यायो मन्तव्यः ॥ ७ ॥

सद्रव्यव्यञ्जनोऽशुक्ल, शुक्लपुनर्यपर्यायः ।

शुक्लाऽऽस्त्यः गुणः स्वीय-गुणपर्यायसंयुताः ॥ ८ ॥

सद्रव्यव्यञ्जनोऽशुक्लः शुक्लद्रव्यव्यञ्जनपरमाणाः शुक्लपु-
नर्यपर्यायः तस्य नाशो नास्ति । तथा शुक्लाऽऽदिका
अशुक्लद्रव्यव्यञ्जनपर्यायाः संयोगजनितत्वात् । कीदृशाः ?,
स्वीयगुणपर्यायसंयुताः पुनरुक्तस्य च अशुक्लगुणव्यञ्ज-
नपर्यायस्ते निजनिजगुणाऽऽश्रिता मन्तव्याः । यतः परमा-
णुगुणो यः स च शुक्लगुणव्यञ्जनपर्यायः, तथा-द्विभे-
दाऽऽदिगुणो यः स चाशुक्लगुणव्यञ्जनपर्यायः ॥ ८ ॥

सूक्ष्मार्थपर्यायः सन्ति, धर्माऽऽदीनामितीह ये ।

कथयन्ति न किं तेऽपि, जानन्त्यात्मपरार्थतः ॥ ९ ॥

धर्माऽऽदीनां धर्मास्तिकायाऽऽदीनां सूक्ष्मार्थपर्यायः शुक्लद्रव्य-
व्यञ्जनपर्यायाः सन्ति, इतीह ये कथयन्त्यादृशं हतं कुर्वन्ति
तज्जा हतं त्यक्त्वा धामपरार्थतः निजपरम्पराहनुसृष्टाऽऽ-
देशेनाचाप्यु कृष्णपरिणतिकरं पूर्वोक्तमर्थपर्यायमपि केवलज्ञाना-
ऽऽदिवत् न किं, किमिति कथं न जानन्ति, हतं त्यक्त्वा कथं ना-
क्तीकुर्वन्ति ?

किं च-नेषु धर्मास्तिकायाऽऽदिष्वपेक्षाऽशुक्लपर्यायोऽपि
भवति, न चेतद्वा परमाणुपर्यन्तविश्रामः पुनरुक्तस्येति न
भवतीत्यभिप्रायेण कथयन्नाह-

यथाऽऽदिकृतिषु धर्माऽऽदिकः, शुक्लो व्यञ्जनपर्यायः ।

लोकरस्य व्यञ्जसंयोगा-दशुद्धोऽपि तथा जवेत् ॥ १० ॥
धर्मास्तिकायाऽऽदेशादिति त्रिधाऽऽज्ञाशानसंस्तानकया यथा च-

तन्ते तथा शुक्रोऽप्यङ्गनपथैः शुक्रद्वयस्यऽङ्गनपर्यायः कथ्यते परमिरेकस्मिन्नेति । तथा-शोकस्य द्रव्यसंयोगात् लोकवर्ती द्रव्यसंयोगात् शुक्रद्रव्यस्यऽङ्गनपर्यायोऽपि तथा शोकस्य द्रव्यसंयोगात् निरपेक्षस्य कथयत् विरोधं नोत्पादयति, विरोधः कोऽपि नास्तीत्यर्थः ॥ १० ॥

अथाऽङ्गानि पर्यायो न विधायति, संयोगः पर्यायो न भविष्यतीत्याशङ्कं परिहरन्नाह-

आकृतेरिव संयोगः, पर्ययः कथ्यते यतः ।

उत्तराध्वयनेऽप्युक्तं, पर्यायस्य इह लक्षणम् ॥ ११ ॥

संयोगोऽप्याकृतेरिव आकृतिवत्पर्यायः कथ्यते । यतो हेतोः पर्यायस्य लक्षणं, हीति निश्चितम्, उत्तराध्वयनेऽप्युक्तम् कथितम् । ततोऽप्येक लक्षणं सजेद्भविष्यतीति उत्तराध्वयनादेषावसेयमिति ॥ ११ ॥

पुनस्तदेवाऽह-

एकत्वं च पृथक्त्वं च, संख्या संस्थानमेव च ।

संयोगश्च विभागश्च-तौत्यं मनसि चिन्तय ॥ १२ ॥

एकत्वं, पृथक्त्वम् एतद् द्वयं तथा पुनः संख्या संस्थानम् । एतद् द्वयं, च पुनः संयोगः विभागः-एतद् द्वयं च, इत्यादि बद्धं द्विरपरिणतं मनसि चिन्तय, स्वचेतोर्गोचरोऽङ्गस्त्वर्थः । तथा च तत्र गाथा-"यमसं च पुद्गलं च, संज्ञा संज्ञायेव च । संज्ञा गो व विभागो व, पञ्चमार्गं तु लक्षणम् ॥१२॥" इत्येतद्वाचोक्तपर्यायमेव भावना भावयितव्या ।

पुनः प्रकृतमेवाधर्माह-

उपचारी न वाऽङ्गोक्त, यद्यप्यन्याऽऽश्रितो भवेत् ।

असङ्कता मनुष्याऽऽप्य-स्तदा नाऽङ्गक्योगकाः ॥ १३ ॥

उपचारी न भवति अङ्गो यद्यप्यन्याऽऽश्रितो भवेत् परद्रव्यसंयोगो ह्येव तदाऽप्युपचारी अङ्गक्यो नास्ति । अथ च यद्येव कथाविवक्षया यद् यदि च धर्मास्तिकायाऽऽदीनां परद्रव्यसंयोगोऽस्ति, तदुपचारीतपर्याय इति कथ्यते, परं तदङ्गद्वयपर्याय इति न कथ्यते, द्रव्यातत्वात् तदेतदङ्गद्वयस्य वद्विरोधोऽस्तीति, तत्सम्बद्धं मनुष्याऽऽदिपर्यायोऽप्यङ्ग इति न कथ्यते, असद्व्युत्पन्नवहारनयप्राप्तेनासद्वृत्त इति कथ्यते । तच्च तस्मादिदयोपपदे कद्रव्यजनकावयवसङ्कतस्त्वेवाङ्गद्वयस्यऽङ्गनपर्यायस्य च कथ्यते चतुरस्रं लगेदिति । तस्माद्वैज्ञानिकपेक्षाभ्यां शुद्धाङ्गानेकान्गनस्यापकत्वमेव श्रेय इति । तदेवाग्नेतेन पद्ये प्रतिपादयिष्यति । पुनरुत्तरार्धसंश्लेष-असद्वृत्ता मनुष्याऽऽप्यस्तदा अङ्गक्योगका मेति ॥ १३ ॥

पुनः कथयति-

धर्माऽऽदेरन्यपर्याये-णाऽऽप्यन्यपर्यायोऽन्यथा ।

अङ्गक्योताविशेषो न, जीवपुद्गलपर्यायेणा ॥ १४ ॥

धर्माऽऽदेर्धर्मास्तिकायाऽऽदेरन्यपर्यायेण परपर्यायेणाऽऽप्यन्यपर्यायेणाऽऽप्यन्यपर्यायतः स्वपर्यायादप्यन्यथा विपर्ययः विमङ्गलस्य ज्ञातव्यम् । यतः कारणद्वयज्ञातया विशेषो नास्ति, यथा-जीवपुद्गलपर्यायस्य अङ्गक्योताविशेषो नास्ति ॥ १४ ॥

अथ प्रकारान्तरं चतुर्विधपर्याया नयत्वेकं कथिताः, तानेव दृश्यन्नाह-

स्वजातेषु विजातेषु, पर्याया इत्यपथैकं ।

स्वजातैश्च विजातैश्च, गुणो चत्वार एव च ॥ १५ ॥

इयममुना प्रकारेण स्वजातेः पर्यायाः सजातीयद्रव्यपर्यायाः, विजातेः पर्यायाः विजातीयद्रव्यपर्यायाः, अथैकं द्रव्यैकद्रव्यस्यैव भवति । स्वजाताश्च पुनर्विभावादिनि स्वभावगुणपर्यायाः, विभावगुणपर्यायाः, इत्थं चत्वारो ज्ञेया द्रव्यगुणभेदादयोऽप्याद्याः कथनीयाः, स्वजातीयद्रव्यपर्यायाः, विजातीयद्रव्यपर्यायाः, स्वभावगुणपर्यायाः, विभावगुणपर्यायाः, इति चत्वारो द्रव्यगुणयोर्भेदा भावनीया इति ॥ १५ ॥

अत्र पूर्वोक्तानां भेदानामुदाहरणमाह-

इयत्तुर्कं च मनुष्याश्च, केनञ्च मतिचिन्मुखा ।

दृष्टान्तः प्रायिकास्तंषु, नाशुरन्तर्भवत्कचित् ॥ १६ ॥

(इयत्तुर्कं चेति) द्विपदेशाऽऽदिस्कन्धः, स च सजातीयद्रव्यपर्यायः, कथं तत् ? इत्योः परमाशयोः संयोगे सातं द्रव्यकमेतावता द्रव्यद्वयं सङ्ख्यैकद्रव्यं भवतीति सजातीयद्रव्यपर्यायः १ । मनुष्याश्च मनुष्याऽऽदिपर्याया विजातीयद्रव्यपर्याय इति, जीवपुद्गलपर्याये मानं मनुष्यत्वव्यवहारो जायते, एतावता विजातीयद्रव्यद्वयं सङ्ख्यैकद्रव्यं निष्पन्नमिति विजातीयद्रव्यपर्यायः २ । अथ कथमिति केनज्ञानं स्वभावगुणपर्यायः कथ्यते । कथं तत् ?-कमेनां संयोगाद्विज्ञातस्वभावस्वभावगुणपर्यायः ३ । अथ मतिचिन्मुखा मतिज्ञानाऽऽद्यः पर्यायाः विजातगुणपर्यायाः कथ्यन्ते । कथं तत् ?-कमेनां परतन्त्रत्वात् विभावगुणपर्यायाः ४ इति । एते हि चत्वारो दृष्टान्तः प्रायिका ज्ञानतः । परमाशयस्तु परमाशुपद्रव्यपर्यायः, येषु चतुर्षु नास्तिभेदवितुमर्हति, विजातजनितपर्यायत्वात् । तदुक्तं सप्तमोऽ-"अथ अणुपरिदृश्ये, आस्तेति अणुश्च इति विद्वंसः । ततो अणु विभक्तो, अणु ति जातो अणु हां ॥ ३५ ॥" (अस्या अर्थः "अणेनैव वायु" शब्दे प्रथममागे ४२९ पृष्ठे गतः) इत्यादिकं सर्वं विमृश्य विज्ञेयमिति । आरब्धद्रव्यपर्याये अणुद्रव्यसंयोगे स्ति अणुर्कं निरूपयते, त्रिभिर्द्रव्यैकद्रव्यकं जायते, त्रिभिर्द्रव्यैकैकतुल्यकमुत्पद्यते, एवं महती पृथग्वी महत्य आपो, महान्तो वायव इत्यादि नैवाधिकैः प्रधीनावात् ॥ १६ ॥

पुनः प्रतिपिपादयिषुराह-

गुणानां हि विकाराः स्युः, पर्याया द्रव्यपर्यायाः ।

इत्यादिकथयन् "देव-सेनो" जानाति किं हृदि ? ॥ १७ ॥

गुणविकाराः पर्याया एवं कथयित्वा तेषां भेदाधिकारे पर्याया विविधाः-द्रव्यपर्याया गुणपर्यायाश्चेति कथयन् "देवसेनो" विमङ्गलाऽऽचार्यो नयत्कथमन्यथा हृदि चित्ते किं जानाति ?, अपि तु संभ्रान्तियार्थं, न किमपि जानातीत्यर्थः । पूर्वोपरविच्छेदाभावात्सप्तप्रकाशप्रकाश पदेदमित्यामप्रकाशः । किं च-द्रव्यपर्याया एव कथनीयाः परं तु गुणपर्याया इति पृथग् जेद्वोक्तं न कतेभ्यः, द्रव्ये गुणवाचिरोपाद्, गुणे च गुणत्वाभावादिनि निष्कर्षः ॥ १७ ॥ द्रव्यो १४ अथाः । क्रमे, परिपाद्यैः, पर्यायः परिपाद्यैरन्यथाऽन्यथा ॥ १८ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

पञ्चाङ्गलोक-पर्यायलोक-पुं० । "दृश्यगुणकंसपञ्चव-प्राचणु-
भावे य नावपरिणामे । आण द्विविहमिमं, पञ्चजलानं समा-
सेण ॥१॥" इत्युक्तकण्ठे लोकभवे, आ० म० २ ख० ।

पञ्चाशदसह-पर्यायशब्द-पुं० । एकार्थकशब्दं, आ० म० १ अ० ।

पञ्चावलि-पर्याकुल-त्रि० । “नवा यो ह्यः” ॥ ७ । ४ । २६६ ॥

इति र्वस्य स्थाने यो वा । 'पञ्जाडभो । पद्म्याकुलो ।' परितो
व्याकुलो, प्रा० ४ पाद ।

पञ्जाभाइता-पर्याभाइय-अव्य० । भागं कृतेत्यर्थे, " दातारे-
सुखं दायं पञ्जाभाइता ।" भा० ७२ पु० १ अ० ३ उ० ।

पञ्जालेखा-प्रज्ञापन-अर्थः । प्रकर्षेण उवाचयितुमिच्छये,
 “अगणिकायं उज्जालेखा पञ्जालेखा कायं आपावेज्जा ।” आ-
 ध्या० १ अ० ८ अ० ५ स० ।

पञ्चाङ्ग-प्रवृत्ति-प्रवृत्ति । पुनः पुनः प्रवृत्ति-प्रवृत्ति, वृत्ति-प्रवृत्ति ।

पञ्जिज्जमाणा-पाटयमान-त्रि० । पानं कार्यमाणे, सुत्र० १ अ०
५ अ० १ व० ।

पञ्जिग्या-प्रार्जिका-स्त्री० । मातुः पितुर्वा मातामह्याम्, दश०
७ अ० ।

पञ्चमुष्म-मृषुष्म-न० । "मनहोयः" ॥ ८२ । ॥ ४३ ॥ इति मन्-
 स्थाने णः । प्रा० २ पादः । कृष्णभाष्येऽपि प्रा० ब्रह्मवत्त्वमिदं
 भार्यायाम्, वत्त० १३ अ० । कृष्णभाष्येदेव पुनः, यच्च कृष्णः। कु-
 म्भिर्यामुपवादादनुपेक्षितं कति प्रत्ययं शब्दमुच्ये त्विह इत्यर्थः।
 ह्रासलु चतुर्थे वर्गे षष्ठेऽप्ययने सुखित्तव। अन्त० ४३ वर्गः ।
 आ० णु० । आ० म० । प्रा० क० । (कमलाभेनोद्वाहरेणऽप्य-
 द्वाहरेणऽवयवम्)

पञ्चमुखसमण-प्रभुमन्त्रमभ्रम-पुं० । निशीथसूक्तिरुप-
देशके, “ सविसेसायस्तुतं, काउपणामं च अथदाहस् ।
पञ्चमुखसमण-स्स अरणकराणुपाहस्स ॥ २ ॥ ” नि-
बु० १ उ० ।

पञ्जसुगिरि-प्रद्युम्नगिरि-पुं० । ऋजयन्तैलाऽव्ययभेदे, "गिरिपञ्जसुखायारे, अविभ्रष्टास्मयं च नामेजं ।" ती० ३ कट्टय ।

पञ्चमसूत्र-प्रवृत्तसूत्र-५०। चन्द्रकुलान्द्वययोश्चसूरिशि-
ष्ये, गण। सुप्रसन्नः प्रवृत्तानिजेषु यतोश्चसूरिशिष्यः सूरस्ततो-
व्यासीत्। ग०३ अर्थ०। अयमाज्जायौ विकसलं च-८०। मित्रं
नमना आसीत्। द्वितीयं यमनामा। त्रिचारासामप्रकरण-
म्यत्रचयिता, तृतीयं राजगङ्गं अमयद्वेषसूरिशिष्यः, स च वै-
द्यकशास्त्रे परिनिष्ठ आसीत्, चतुर्थे चन्द्रकुलसूत्रसूत्रप्रका-
रणमप्यवत्, पञ्चमं अपि चन्द्रकुलसूत्रे यम कनकप्रभसूरिशिष्यः।
स च विकसलं च-१३२२ मिते विद्यमानः आसीत्। वै. १०।

पञ्जुदास-पर्युदास-पुं० । परि-ठक्-भस् धत् । निवारणे, कत्र-
प्रत्ययाद्यश्रुतयता जेदायं कत्वा बोधे, “ प्राधान्ये हि विधे-
यं च, प्रतिषेधऽप्रधानता । पर्युदासः स विक्रये, बन्धोत्तरयथे न
न ॥ १३ ॥ इत्युक्तकथ्ये निषेधः च । बाच० । विज्ञ० । (वि-
स्तरस्तु वाचस्पत्ये अस्ति)

पञ्जुवद्विज-पर्युपस्थित-त्रि० । परि सामस्येनोपस्थित उपर-
तः । परिसमाप्ते, अ० १५ श० । " पुत्तं रउते तथेकणं, सामस्ये
पञ्जुवद्विजा । " आस्येनोपस्थितः पर्युपस्थितः, आस्येनोपस्थि-
किया अनुष्ठानतत्पराः । वस० १८ अ० ।

पञ्जुवासाण-पर्युपासन-न० । सेवायाम्, दशा० १० अ० ।
स्था० । सूत्र० । नि० । का० ।

पञ्जुवासनकल्प-पर्युपासनकल्प-पुं० । पर्युपासनसामान्यार्थम्,
पुं० ज्ञा० ।

पञ्जशासनकप्पो, सुत्ते कप्पो तथा चरित्ते य ।

अज्जयण्णहेतम्मि य, कप्पो तद्द वयणाए य ॥

कस्यां परिच्छिन्नाए, परियदृष्टुपेहृणाए कस्यां य ।

ठितमदिउएसु दोसु वि, एते सव्वे जवे कप्पा ॥

जातमजाभो अद्भुणा, दोषि वि एते समं तु वसन्ति ।

जातं णिप्पसं ति य, पगदुं होति नायकं ॥

जातमजातं करणं, जाते करणे गती तिह जिष्णा ।

अज्जाणं करणमि तु, अस्सतरी तं गती जाइ ॥

जाइं खलु णिप्पसं, सुत्तेणऽत्थेण तद्भरणं च ।

चरणेण य संजुक्तं, बतिरित्तं होति अज्जातं ॥

जातिकरणेण विष्ठा, एरगतिरिक्त्वा गती उ दोषि भवे ।

अहवा वि तिहा विष्णा, नरगतिरिक्खा मणुस्सगती ॥

दोवेसु वि तिष्ठि गती, विष्ठा वंमाणिएसु लवलत्ती ।

चउसु वि गतीसु गच्छति, अस्मत्तरि अजातकरणेण ।

इसो जातमजाते, कप्पो अजिहितो इयाणि वक्खामि ।

पं० जा० ६ क० ।

पञ्जुवासमाण-पर्युपासीन-त्रि० । सेवमाने, भ० १ हा० १ उ० ।

औ० । सू० प्र० । ख० प्र० । तथाहपं भ्रमणं पर्युपासीनस्य पर्यु-
पासना किंकला ? भ० २ शु० ५ उ० । ('समनपञ्जुबासणा'
शब्देऽस्य विस्तरः)

पञ्जसवणा।कप-पयुषण।कप-पयसवनाकप-पुं०। पयसा
 श्रुतयुक्तिका द्रव्यत्रेयकालभाषसम्प्रिधन सत्यग्रसे उत्कृष्ट-
 ये यस्यां सा त्रिकदाविधाना पयोसवना। अथथा-पराति-
 सवतः कोऽपिद्विभाषेत्र उपश्रुयते यस्यां सा पयुषमना।।
 अथवा-पः सव्या एतकत्रेय उच्यते। सप्तोतिरेनिर्न,सकृदन्तः
 यमासा-पू वसनं निरुकादेव पयुषण।। तस्याः कपप भाषागो-
 मयातिर्यथेः। पयोसवनाकपः पयुषमनाकपः।। “सक्तं
 जोगयं विपिनयनं” इत्यादि कथाकथे,स्था०११। हा। म्यु-
 मोदरताकणायिकुतिनयकपरित्यागपुत्रकालकपुडसंस्तरका-
 उदात्तनिर्त्यादि कथाकथे, ला० ५ उ० ५ ड०

(१) अपर्युषणायां पर्युषयति-

जे भिक्षू अपज्जोसवणाए पज्जोसवेइ, पज्जोसवंतं वा
साइज्जइ ॥ ४७ ॥ जे भिक्षू ए पज्जोसवेइ, ए पज्जोसवंतं
वा साइज्जइ ॥ ४८ ॥

“जे भिक्षू अपज्जोसवणाए पज्जोसवति” इत्यादि दो सु-
ता सुगमं वर्णयति । इमे सुसत्थे ।

गाहा-

पञ्जोसवणाकाशे, पञ्चे जे भिक्खु गो वसेज्जाहि ।

अप्यसप्ततीते वा, मो पावति आणमादीणि ॥ ५२१ ॥

जे निक्खु पञ्जोसवणाकाशे पणे ण पञ्जोसवनि, अप-
ज्जोसवण ए ति अपसे अतीने वा जो पञ्जोसवति तस्स
आणादिवा होसा, चउत्तु पडिअं, एस सुणथो ।

(२) एकार्थिकाणि तत्र इमा णिउत्तुसगाहा-

पञ्जोसवणा ए अ-क्खराहं होति उ इमाहं गोणां ।

परियायद्ववणा ए पञ्जोसवणा य पागइवा ॥ ५२२ ॥

पदिमवणा पञ्जुवणा, पञ्जोसवणा य वामो य ।

पदमसमोवरणं ति य, उवणा जेट्ठोगट्ठगट्ठा ॥ ५२३ ॥

(पञ्जोसवण ति) एतेसि अक्खराणि इमाणि पर्यायानि
गोणणामाणि अष्ट भवन्ति । तं जहा-परियायद्ववणा, पञ्जो-
सवणा य, परिवसणा, पञ्जुवणा, वाभावासां, पदमसमोवरणं,
द्ववणा, जेट्ठोगट्ठा । एते पर्यायानि । एतेसि इमा अर्थो-जहा-
पञ्जोसवणादिवस् पदज्जोसवणायां व्यपदिश्यते द्वव-
णाप्यते संज्ञा दासिवा वरिमा मम उट्ठवाविवस्सति । तज्जहा-
परियायद्ववणा भवति, जहा उट्ठवाविवुवा व द्ववणे-
सकलभावा पञ्जया, एष्य परि समता ओसविउज्जति, प-
रित्यज्जतीत्यर्थः । अथ य द्वावदिवा पुरिसकालपायमा घणुं
आयउज्जति तज्जहा एणजेस चत्तारि मासा परिवसन्तीति, त-
ज्जहा परिवसणा जणपति, उट्ठवाविवुवावसमीवानां जहा
पुरिसेण उवति स्ववदिमासु परिमाणपरिविउज्जं तज्जहा प-
ञ्जुवणा भवति, पञ्जोसवणा इति गतायम् । एवं इति यथा-
कालः तस्मिन् वासः ३ प्रथमं आरम्भयवद्वुण समीवानां स-
मासरणं, ते य हो समोसरणं-एवं वामासु, वितियं उ-
ट्ठुक्क, जतो पञ्जोसवणातो वरिसं आहप्यति अतो पदम
समोसरणं भवति, वासकल्पानो जहा अथा वासकल्पा-
मेरा उवउज्जति तज्जहा उट्ठुक्के एक मासं खेत्तो उगहो भव-
ति, वासावासानु चत्तारि मासा तज्जहा उट्ठवाविवुवा ओमाहो
जेट्ठो भवति । एतां उपज्जानां नानासं, तत्त्वर्थः एतेसि पर्याय-
याणं एवं उवणाएवं परिउद्यति, तस्मिन् णिक्खिते स्ववणिक्ख-
ता जवति । नि० खू० १०० । स खैवम्-“पञ्जोसवणाकल्पो”
ति (६ गाथा) पञ्जा० १७ (जिव० । परि सामस्येन
उवणा वचनं पयुवणा, तत्र पयुवणाशब्देन सामस्येन व-
स्तेन, वार्थिकं एव वा व्ययमाय करणेन, तत्र वार्थिकं
एवं भाद्रपदस्मितपञ्चम्यां, कालकन्तूररत्नरत्नं चतुर्यामेति,
सामस्येन वचनजगताश्च । पयुवणाकल्पो द्विविधः-सामस्य-
मा, निरासम्बन्ध । तत्र निरासम्बन्धः, कारणभाववात् इत्यर्थः ।
स द्विविधः-जघन्यः, उगट्ठुक्क । तत्र जघन्यस्यावसावस्यसि-
कप्रतिक्रमणादारभ्य कार्त्तिकचतुर्मासप्रतिक्रमणं यावत्
सप्तति ७० दिनमानः, उगट्ठुक्क चतुर्मासिकः, अथ द्विविधो
निरासम्बन्धः अतिरकायकानां, जिनकल्पिकानां तु एको
निरासम्बन्धचतुर्मासिकः, सालम्बन्धस्तु कार्त्तिक इत्यर्थः ।
यत्र क्षेत्रे मासकल्पः कृतमन्यैव चतुर्मासककरणे चतु-
र्मासकालत्वेन व मासकल्पकरणे पाण्मासिकः, अयमपि स्थ-
विरकादिः कानामेव, तथा पञ्चवक्त्रकचकुट्टा एदिहाता-

हाताऽऽदिविस्तरस्तु मात्र लिखितः, सऽप्रत्यं सहाऽऽहया तस्य
विषयमुक्तिरन्त्याऽस्तरनयाः विशेषाधिना व कल्पकरणाव-
व्याधयो विज्ञेय्याः, एवं सर्वथाप हेयम् । अथैवं वर्णितस्व-
रूपः पयुवणाकल्पः प्रथमप्रतिमज्जन्तयो नियतः, शेषाणां तु
अनियतः, वतस्ते हि शेषानावे एकस्मिन् क्षेत्रे देशानां पुवं-
कोटि यावत्तुष्टित, वापसज्जावे तु न मासमपि । एवं महा-
विदेहऽपि द्विविधोऽनियतस्त्वर्थेयं जिनमां कल्पपञ्चस्था
हेया । कल्प० १ अखि० १ कण । (कल्पसूत्रस्य वाचनोपलब्धं
‘कल्पसुत्र’ शब्दे तृतीयभागे २३६ पृष्ठे उक्तम्)

(३) प्रथमं पयुवणा कदा विधेयस्याह-

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे वा-
साणं सवीसइराए मांमे विउक्कंते वासावासं पञ्जोसवेइ
॥ १ ॥ से केणट्ठेणं जंते ! एवं वुड्ड-समणे जगवं महावीरे
वासणं सवीसइराए मांमे विउक्कंते वासावासं पञ्जोस-
वेइ ? । जओ णं पाएणं अगारांणं अगाराइं कदियाइं
उक्कियाइं उक्काइं जिचाइं पट्ठाइं मट्ठाइं संपयुमियाइं
खाओदगाइं खायनिद्वपयाइं अपयणां अट्ठाए परिणा-
मियाइं भवंति, से तेणट्ठेणं एवं वुड्ड-समणे भगवं स-
हावीरे वामाणं सवीसइराए मांमे विउक्कंते वासावासं प-
ज्जोसवेइ ॥ २ ॥ तहा णं गणहरा वि वामाणं सवीस-
इराए मासं विउक्कंते वामावासं पञ्जोसविति ॥ ३ ॥
जहा णं गणहरा वि वामाणं सवीसइराए मांमे पञ्जोस-
विति, तहा णं गणहरमीमा वि वामाणं जाव पञ्जा-
सविति ॥ ४ ॥ जहा णं गणहरमीमा वामाणं जाव
पञ्जोसविति तहा एं येरा वि वामाणं जाव पञ्जोस-
विति ॥ ५ ॥ जहा एं येरा वामाणं जाव पञ्जोसविति
तहा णं ज इमे अज्जचाए समणा णिग्गंथा विहरंति,
एते वि अ एं वामाणं जाव पञ्जोसविति ॥ ६ ॥ जहा णं
जे इमे अज्जचाए समणा णिग्गंथा वि वामाणं सवी-
सइराए मासं विउक्कंते वासावासं पञ्जोसविति, तहा
एं अट्ठं पि आपरिया उवज्जाया वामाणं जाव
पञ्जोसविति ॥ ७ ॥

अथ सामान्यरीतिकरणं तृतीयं वाक्यं यत्कृतं प्रथमं पयुवणा
कदा विधेययाह-“तेणं कालेणं” इत्यादिनां “वासावासं प-
ज्जोसवेइ” इति पर्येतम् । तत्र आषाढचतुर्मासकदिनादारभ्य
विशतिरात्रिसहितं मासे द्योतकान्ते जगवात् (पञ्जोसवे-
इ ति) पयुवणाप्रकार्यैव । (से केणट्ठेणमित्यादि) तत्के-
नाथेन केन कारणेन इति शिष्येण प्रश्ने कृते गुरुदत्तं वा-
त्-“तुं सूत्रमाह ॥ १ ॥ “जओ खं” इत्यादिनां “पञ्जोसवेइ-
ति” यावत् । तत्र वतः प्रायेण अगारिणां शूहस्थानासां-
राणि शुहाणि (कदियाइं ति) कटयुक्तानि (उक्कियाइं-
ति) धवक्षितानि (उक्काइं) तुणाऽऽदिनि (जिचाइं ति) उग-
णाऽऽदिनि (गुताइं ति) वृत्तिकरणाऽऽदिनिः (पट्ठाइं) शिष्य-

सामिजजन्ता (महार्ति) पाषाणकान्धेन वृक्षं सूक्ष्माङ्गीकृतानि (संवधुमियाई) सौगन्ध्याय धूयेर्वांसितानि । (आहोद्व्याई) कृत्प्रणालाकपजलमागोष (आयान्दम्याई) सौजजन्ता-
जानि, एवं विधानि (अप्येना अष्टाय सि) आध्यायम् । (काहार्) गृहद्वयेः कृताणि पारकर्मितानि (परिज्ञाह) परिभुक्तानि (परिणामियाई) परिणामितानि, आधिसौक्यानि, इहवाणि यतो गृहाणि भवन्ति (ये तेणज्ज नि) तेनाडपेन तेन कारणेन भगवान् महावन्तो यथानां यथीकाहस्य विहातिरात्रे पुके मावेयनि काम्ने वधुयथासक्यानीन् । यतोऽस्मी प्रागुक्ता आधिकरुश्रवा मुनिमाक्षिय न क्युः ॥३॥ "जहा ये" इत्यादि का "पञ्चोसविति । स" पर्यन्ता सप्तमूर्धे सुगमा । नवरं वधुवध- (अज्जलायत्ति) अयकाहानि, आधियथा वा अरुध्यावरत्वेन वर्तमाना । कप्य० ३ अथि० ५ क्युः ।

(४) पुरुषवशास्थापना-

उत्तगाण्णिकसेवो, उक्को दूव्वं च दूव्वणिकसेवो ।
येव्वं तु अम्मि सेव्वं, काले कालो जहि जोओ ॥
ओहद्व्यादीयान्, भावान् जो हि ठाण्णजायेण ।
जेणेव पुणो जाये, उवेज्ज ते भावउत्तगा तु ॥
माधिसयकरणम्मि य, अह करेण होति उभेया ।
पगलपुट्टुहोहि, दूव्वं सेव्वं य भावे य ॥५॥

उत्तगाण्ण उवेदो निक्खेवो । तं जहा-णामउत्तगा, इवउत्तगा, जेतउत्तगा, काहउत्तगा, भावउत्तगा । णामउत्तगाओ गयभा । इवउत्तगा दुविहा-भागमनो, गोभागमनो य । आगमनो जाणय अणुवत्तलः णाभागमनो तिवाणि । तं जहा-आगमन-रउत्तगा, अधियसरीउत्तगा, आगमसरीभधियसरीउत्तगा-तिरिस्ता । आगमसरीभधियसरीउत्तगातिरिस्ता इवउत्तगा इ-मा-इव्वं च इव्वणिकसेवो । इव्वं परिमाणेन स्यादप्यमानं इ-व्वउत्तगा भवति, वसहोऽणुकरिम्मि, किं अणुकरिस्सयति ? अ-गमन-इमं इव्वं वा णिकम्ममाणं इव्वस्स पाव्वसमं गामस्स अन्तरं पतिपायकरुणं खेत्तण पगलपुट्टुहमिने इव्वस्स उत्तगा, इव्वणि, उक्कातिपयेः । इव्वण्य उत्तगा जहा-संधारणानिगमुना आरगगहणाजिगहणु स्याम्मि उवेति । करेण जहा इव्वेण उत्तगा, इव्वेहि वा उत्तगा । तस्य इव्वेण वाउम्मासि जावेति । इव्वेहि कूरुकुल्लोहि वा वातुम्मासं जावेति, अ-हवां वडउ माव्वं तु पक्क, भायविण्णं पारेत्ता नेसकालं अमत्तं करोति, एवमागमाने स्यापवतीत्यर्थः । इव्वेहि होहि आधिवि-लोहि वाउम्मासं जावेति । आधिकरणे इव्वं उत्तगा इव्वेण वा उत्तगा, तस्य इव्वं जहाणामय कलहमपसु उविषयं, इव्वेणु ज्ञातुमिहो संधारमपसु उविषयं । एवं उभेदो पाणपुमिहि इव्वं भणित्वा । इदानीं जेतउत्तगा-(जेत्तं तु जम्म खेत्ति) जेत-मय्योऽस्मिन् परित्रामेन वा वधीत्येते । जम्म वा जेतउत्तगा जावउत्तज्जि सा जेतउत्तगा । सा य सामिसकरणआधिकरणेहि एगलपुट्टुहोहि उभेया आणियव्वं । इयानि काहउत्तगा-(काओ जहि ओओ नि) काह काहो, तथ वि सामिसकरणअ-धिकरणेहि एगलपुट्टुहोहि उभेयाऽणुभवन्ति । भावे उभेया-सामिते जेतस्स एगलामस्स पारजोगो, जेतान् तिमाह्मिं सूक्ष्मावस्स पाव्वसमामस्स अन्तरं पतिपाय करेण जेतण

एगलपुट्टुहं । एत्थ ण किंचि सम्भवति । अधिकरणे वरं अरु-
जावणमेराय गंतु पडिक्कए पुहलकरणे दुमादी मज्झा-
यं गंतु एमि ए काहस्स उवणा । आधिकरणे एगलं
वरं उट्टक्कं आ मेरा सा वडिज्जज्जि, स्याप्यते
इत्यर्थः । कालान् वडयं मायानं उवणा उविज्जज्जि,
आवरणतेनेपयः । काहं आसाहपुण्ड्रिमा काहं उयं-
ति, काहोहि वडिहि पंचाहेहि गते उयति । काहम्मि पाव्व-
उयति, काहं उवणा आसाहपुण्ड्रिमातो वीसहमासिद्वयस्सु
गतेषु उयति । प्रावस्सोइव्वस्स उवणा, भावां कोहमा-
णमाथलोआदीनि । अहवा-णामादीनि गहणं । अहवा-
आहयं भावं संकामेत्तस्स सेत्ताण्ण परिउत्तज्जं भवति ।
आयेण निज्जरुत्ताए एगसेण उयति वोऽत्ति । भावेहि सं-
गदवव्वमहण्णज्जरुत्तामिणं वाणा अरुति । प्रावम्मि आणिए वा
उवणा भवति, प्रावेणु णथि उवणा । अहवा-ज्जोव्वसमि
भावे सुकानो प्राधानो सुउत्तरं भावं संकामेत्तस्स भावेणु उवणा
भवति (एवं इव्वानिउवणा समासेन ज्ञानता । इयानि एते वेव
विस्धारणं प्रणीहामि । तस्य पदमं कालउवणं ज्ञामि । किं
कारणं ? जेण एगं सुत्तं कालउवणाए गते ।

एथ ज्ञप्पनि-

काओ सवयादीओ, पगयं काहम्मि तं पकूवेस्सं ।

णिकस्समये य पवेस्स, पाउस सरए य वोऽत्तामि ॥५२॥

कल्लं काहः, कडिज्जतीनि वा कालः, काहस्सलोओ वा
कालः । सो य समयाहो । समया पट्टसाकिवायान्णादिनेणं
सुत्ताएसेणं पकूवेव्वं । आदिमाहणतो आवलिया पुट्टो प-
क्को मासो उट्टु अयणं संवत्तरो जुगं एवमाह । एत्थ जेण पगयं
ति आधिकारं समए निज्जं तमहं पकूवेस्सं । उट्टुवाज्जियवसिस्समा-
सत्पक्कलोतो पाउसे णिकम्मणं वासा, सेत य पाउसे वेव
पवेस्सं वोऽत्तं । वासाज्जोत्तातो सरए णिकम्मणं उट्टुवाज्जिये
पवेस्सं सरए वेव वोऽत्तामि । अथवा सरए णिकम्मणं पाउसे
पवेस्सं वोऽत्तामोत्यर्थः ।

माहा-

ऊणाऽतिरिक्तमामे, अट्ट विहरिऊण गिहं हेमंते ।

एगं ई पंचाई, मामं व जहासमाहो ॥ ५२६ ॥

वत्सारी हेमंतिना मामा, वत्सारी गिरिहया मामा । एने अट्ट
ऊणाऽतिरिक्ता वा विहरिता अभून्ति-पाउसपविस्सणं ए-
माहा, अहाहोद्विवाए पंचाहो, जिनकपिवाण सुउपरिणया-
ण योग्य य मामो, ऊस्स जहा णाणदमण्णकचित्तसमाहो
जवति सो महा विहरिता वात्साज्ज उवेति; कहं पुण ऊ-
णातिरिक्ता वा उट्टुवड्डिया मामा जवति तस्य ऊणा ।

माहा-

काऊण ममकणं, तथेव उवगाए ऊणाण ।

चिक्कल्लवासरोहो-ए वा वितोए जिता णुणं ॥५३॥

जय जेते आसाहमासकहो कतो तथेव जेते वासा-
वाससेण उवगाया । एवं ऊण अट्टमासा, आसाहमासे ज-
मिणकटतो सत्त विहरणका भवनीत्यर्थः । अथवा-जेमेहि प-
गारेहि ऊणा अट्ट मासा इवेज्ज, स चिक्कल्लपया वासं वा

अञ्ज विनोदमते, नयनं वा रोहिणे, बाही वा अस्त्रिवादि-
करणा, तेषु मर्मास्त्रे सखे दिवा अतो पोसादिषा अस्मा-
दा सत्त विरादणकाका भवेति । इयाणि जहा अनिरिक्ता
अट्ट मासा विहारो नहा भवति ।

गाहा-

वासाखेत्तलंजे, अट्टापादीसु पत्तमहिगाभो ।

सावगवाघातेण व, अट्टादिक्कमित्तु जति वयति ॥५२॥

आसादासुत्तमासावासापत्रगा खेत्तं मगनेहि अट्टं ताव जाव
आसादासुत्तमासातो परतो सवोभनोराने मासे अतिक्रमे
अट्ट, ताहे अहवयाभो इस्सपंचमीए पज्जोवति । एवं एव मा
सा बीसतीराना विहरकालो विट्ठो । एवं अनिरिक्ता अट्ट
मासा । अहवा साह्य अट्टाणा पडिहवा सत्तुवसेणं आसा-
दासुत्तमासातो परेण पंचादश वा जाव यासराते वा मासे
वासाखेत्तं पत्ताणं अनिरिक्ता अट्ट मासा विहारो भवति ।
अहवा-वासवज्जाए अहवुट्ठिए आसाए कालियणमयाण अट्ट
अनिरिक्ता भवति । वसहवाघाते वा कालियं आउत्तमासियस्स
आसां खेव जिग्गया । अहवा-आयिरियाण कालियपण्णमाए
परतो वा साह्य णज्जत्तं जवति, अहवा रोहमादिक्कति । एव
मासायं जालिगुण कालियउत्तमासियं अट्टादिक्कमित्तं जया
वयति ततो अनिरिक्ता अट्ट मासा जवेति ।

" एगाहं पंचमासं च जहासमाहोए " ति । अस्म्य इयासया
गाहा-

पद्मिवापिकसिणा य, एगाहो पंचहो नहा लेटो ।

जिणुसुत्ताणं मासां, गिक्कौरणो य थराणं । ॥५३॥

जिण ति जिणुकणिया, सुट्ठाणं ति सुट्टपरिहाहियाण । पंचमि
मासकल्पविहारो (महासायं) कारणाभावा । वाघाते पुन धेर-
कणिया ऋण अतिरिक्तं वा वासं अर्थात् ।

गाहा-

ऊणाऽतिरित मासा, एवं थराण अट्ट नायज्जा ।

इयरेसु अट्ट रिट्ठो, गिण्या चत्तारि अट्ठयि ॥५३०॥

एवं ऊणातिरिक्ता थराण अट्ट मासा नायज्जा । इतरिक्ता न
परिमा पडिहवा, अहासदिषा विट्टुपदिहविया जिणक-
णिया च जहा विहारिण अट्ट रीट्ठु वासासत्तियाचरा सखे
लियमा अर्थात् ।

वासाबासे कम्मि खेत्ते कम्मि काले पाविसियव्वं अतो
भवति । गाहा-

आमादपुमिमाए, वासावासासु होति उयव्वं ।

मग्गमिरवट्टलदममी-तो जाव एक्कमि पेत्तमि ॥५३१॥

(उयव्वं) ति उस्समगेण पज्जोसवेय्ये अहवा प्रवेष्टव्यं, तस्मि
पविट्ठायां तस्समगेण कालियपुत्तमा जाव अर्थात् । अववादे-
ण मग्गसासं बहुद्वन्द्वमी जाव ताव तस्मि पयज्जे अर्थात् । द-
सरायमाह्वानां अथवातो कंसिने, अग्गे वि हो इमराता अ-
रथेज्जा, अववातेण माग्गमिरमासं तथैवास्स्येत्थं । नि० सू०
१० उ० ।

(४) आवासाऽऽनुल्लरुद्वयमीए उकुम्भ-

जहा णं अट्टं वि आथरिया उव्वताया वासाणं • जाव प-

उज्जोमविति, तहा णं अट्टे वि वासाणं सर्वोसराए मासे वि-
इक्केने वासावासं पज्जोसवेमो, अंतरा वि य से कण्ड, नो
से कण्डे तं रयाणि उवाडणवित्तए ॥ ८ ॥

"जहा णं" इत्यपिदंतः "उवासाणवित्तए ति" पर्यन्तं सूत्रद्वयम् ।
तत्र (अनरावि य ति) अवांसाय तन् पयुषणाकरण कल्पने
परं न कल्पने तां रात्रिं ताडशुकपञ्चमीरात्रिम् । (उवाडाणा-
वित्तए ति) अतिक्रमायतुम् । तत्र परिमासमभ्यन्त उषण वसन्तं
पयुषणा । सा जेषा सुदृश्यज्ञाना, सुदृश्यज्ञाना च । तत्र
सुदृश्यज्ञाना यस्यां यथायथपीनकस्रकाऽदी मासे कल्पान्क-
ल्पकत्र कात्रमायमयापना । कल्पने, सा चाऽऽवाट्ठपुत्तिमायां, यो-
रुक्केशाताये तु पञ्चपञ्चाङ्गिनवकुवा दृशपर्वतिप्रायमण यावत्
आवगृह्णदृश्यमायव । सुदिज्ञाना तु जेषा-लोवस्तरिकका-
त्यारिणशिर, सुदिज्ञानमात्रा च । तत्र सार्वस्तरिककृत्यानि- " सं-
वासरप्रतिकामिने-हृत्तं चाऽष्टमे तपः । सर्वादिक्कपुत्तं च,
सवस्वः कामेणं मिथः ॥ १ ॥ " एतत्कृत्याविशिष्टा त्रादृशित-
पञ्चमायव, काजिकाऽऽवायाऽऽदृशाश्चतुर्थ्यामपि, केवच सु-
दिज्ञाना तु मा यत् आभियार्ति बधे चतुमोसकदितादार-
भ्य विशिष्या दिवैयमस्र स्थिताः स्मेति पुक्कनां सुदृश्यानां
पुरां वदन्ति, तदपि जेवाट्टणकानुसारण, यत्तन्तं युग्म-
भ्ये योषो, युगान्ते चाऽऽवाट्ठो वदन्ते, नान्य मासाः, नहिद्वय-
कं तु कुत्तुवा सस्यरा न ज्ञायते, ततः पञ्चाशतेव दिनेः प-
युषणा युत्तं कुत्तुवा । अत्र कश्चिदह-नतु आवणकुट्टो
आवणसितचतुर्थ्यामेव पयुषणा युक्ता, न तु ताडासितचतु-
र्थ्या, दिनामासोत्थापत्तः, " वासाणं सर्वोसराए मासे वि-
इक्केने " इति चचनवाधा स्यादिति चेत् १, अत्र, अहो देवानु-
सुदृश्यां कन्येय, यस्मादस्तिनकसितचतुर्थ्यां कारणे तु दिना-
नां श्रुताऽऽपथा " समग मयवे महाद्वारे वासाणं सर्वोस-
राए मासे विइक्केने स्मराराददिहिं सेमेहि । " इति स-
मवाधाङ्गचचनवाधा स्यात् । न च वाक्ये चतुर्मासकानि हि
आवाट्ठऽऽदमासप्रतिबधानि, तस्मात्कालिकचतुर्मासक कालि-
कसितचतुर्थ्यामेव युक्तं, दिनगणनायां त्यक्त्या मासः कात्रचू-
लेत्यविवक्षणादिनामां समतिरेयति कुतः समवाधाङ्गचचनवा-
धा इति, यतो यथा चतुर्मासिकानि आवाट्ठऽऽदमासप्रतिबधा-
नि तथा पयुषणादिप भाटपदमासप्रतिबधा तत्रैव कन्येय,
दिनगणनायामात्रमासः कालचूलेत्यविवक्षणादिनामां पञ्चा-
शदेव, कुतोऽहं निगानोऽपि, न च भाटपदप्रतिबधमे पयुष-
णाया अमुकं, बहुवचनमेव तथा-प्रतिपादनात् । तथाहि- " अ-
हवा पज्जोसवगादिदले आगए अज्जकात्रगेण सालिवाहणे
अणिओ भट्टनयज्जुहपंचमीए पज्जोसवणा, " इत्यादि पयु-
षणाकल्पज्ञां । तथा- " तथ य सालिवाहणे राया, सो अ
सावगो, सो अ कात्राउत्त ने इने सोऊण जिग्गया अजि-
मूहो, समगमयो अ, महोविट्ठए पविट्ठो कात्रगउत्तो, पविट्ठ-
दि अ मणिअ- " अहवयसुत्तपंचमीए पज्जोसवज्जाह । समग-
मयेण पडिहवम्, ताहे रग्गा भणिअं, तदेवसें सम लोणाणु-
वपीए इदो अणुज्जाणवयसो होहि ति साट्ठ चेट्ट ण
पज्जोसवस्सं, तो उट्ठो पज्जोसवणा किज्जत् । आयरिदिहि
जणिअ- न वट्ठति अतिक्रामेत् । ताहे रग्गा भणिय-तो अणात-
यउत्थोए पज्जोसवउत्तो । आयरिदिहि मणिय-एव नेवउ,

ताहं चउत्थीए पञ्जोसविनं । एवं जगत्पहासुहिं कारणे खउ-
त्थी पवत्तिया, सा चवायुसना मव्वसाहुणं ।" इत्यादि धीनि-
शेषाङ्गिरशमोहशके । एवं यत्र कुत्रापि पद्यवर्णनिकरणं
तत्र जाड्यद्विशोषितमेव न तु काव्यामरे "महययसुद्धि-
चमीए पञ्जोसविज्जहंति" पाठवत् "अभिवाङ्मयवरिस्
सावणसुत्तपचमीए पञ्जोसविज्जहंति" पाठ उपलभ्यते,
नतः कर्तिकमासप्रतिपद्यच्चतुर्मासकृत्यकरणे यथा नाथ-
कमासः प्रमाणं, तथा भाद्रमासप्रतिपद्यप्येवमाकरणेऽपि ना-
थिकमासः प्रमाणमिति न्यज कदाग्रहं, किं चाधिकमासः
किं कान्तेन भक्षितः, किं या तस्मिन्मासे पापं न लगति,
अतः बुद्ध्या न लगति, इत्याद्युपहस्यमा स्वकीयं ग्राह्यत्वं
कण्ठय, यतस्त्वर्मास अधिकमास इति त्रयोदशसु मासेषु जा-
नेष्वपि सांवस्विकत्तामग्रे- "वारमगह मासाण" इत्यादि-
क वदधिकमासं नाङ्ककारोप । एवं चतुर्मासकृत्यामणेऽधि-
कमाससज्जवेऽपि "चउत्तहं मासाण" इत्यादि, पातिकृत्यामणे-
ऽधिकमासमवेऽपि- "पञ्चमासहं दिवसाणमिति" श्रूयं ।
तथा-नवकटविहाराऽऽदिशोकासरकार्येषु "असादे मासं दुप-
या" इत्यादि, न्ययारोऽपि तथैव, लोकऽपि शीघ्रान्तिः कृत्यतु-
न्याऽऽदिपत्रेषु धनकस्तनराऽऽदिषु च अधिकमासो न गणय-
ते, तदपि त्वं ज्ञासामि, अन्यथा सर्वान्पि गुणकार्याणि अ-
भिषिद्धिने मासे ननुसक इति कृत्वा उपातिः शास्त्रे निषिद्धानि ।
आरममासमप्याऽभिषिद्धिने, मासपदबुद्धौ प्रथमो भक्षपदा-
न्ति अग्रमाणमेव, यथा-चतुर्दशोवृद्धौ प्रथमं चतुर्दशोमव-
णरज इतिवार्थं चतुर्दश्यां पात्रिककृत्यं क्रियते, तथाऽन्वार्थः । ए-
वं तर्हि अग्रमाणे मासे द्वेष्यज्जामुनिदानाऽऽवश्यकाऽऽदिकार्यम-
पि न कार्यम्, इत्यपि वक्तुं माध्वर्युत्तु चालाय, यता यानि हि दि-
नप्रतिपद्यन्तानि द्वेष्यज्जामुनिदानाऽऽदिकृत्यानि तानि तु प्रतिदि-
नं कलेश्वरपद्य, यानि च संख्याऽऽदिमयप्रतिपद्यन्तानि आ-
वश्यकाऽऽशीति तत्परिचयं कञ्चन संख्याऽऽदिनमयं प्राप्य कर्त-
व्यतत्पर्य, यानि तु भाद्रपदाऽऽदिमासप्रतिपद्यन्तानि तानि तु त-
द्वर्त्यमवे कस्मिन् क्रियते इति विचारं प्रथममवगत्य द्वितीया-
व क्रियते इति सप्रतिपद्यवार्य । तथा च पश्य अचनेना
वनस्पतयोऽधिकमासं नाङ्किकुर्यते, येनाधिकमासं प्रथमं प-
रित्यज्य द्वितीय एव मासे पुन्यन्ति । यदुक्तमावश्यकानियुक्तौ-
"जहं पुल्ला कणिअरया, चूअग अदिमासयमिं पुट्टमि । तु-
ह न समं पुट्टेज्ज, जहं पवत्ता करिंति इमराज्ज ।" "तथा
च कक्षिन्" अतिवृद्धिमयं योस्त, इवरोऽपि स्वकीयं मासो ।"
इति वचनश्रवणेन मासाभिबुद्धौ विश्रान्त्या निरिवरे होवाऽऽ-
दिकृत्यविशिष्टां पद्युपणां करोति, नदप्ययुक्तम् । येन "अभिव-
द्विधिमं योना" इति वचनेन गृहज्ञानमात्राधिकृत्या, अव्यथा-
"सासःदामपि पञ्जोसविनि एव उरुसल्लो" ससकालं
पञ्जोसविनिगणं अववाडंति । "निशोद्यमृण्णिदुमोहसक-
चचनादाप दपुण्णिमायामेव लोचःसाऽऽदिकृत्याविशोषा पद्युपणा क-
लेश्या इत्यतः प्रसङ्गेन । कलेशोका द्रष्टव्येककासमाव-
स्थापना चेवम् इत्यवस्थापना-तूष्णरसलक्षारसल्लोकाऽऽशीनां प-
रिभोगः, सविताऽऽशीनां च परिदारः । तत्र सचित्तद्रव्यं हो-
का न प्रज्ययते, अतिभक्ष्य राजानं राजामार्यं च विना,
अचित्तद्रव्यं वक्ष्यऽऽदि न गृह्यते, मिश्रद्रव्यं सोपचिकः शि-
ष्यः । केतुस्थापना-सकार्यं योजनं राजानवेद्योपधाऽऽदिकारणेन
व्यवहारि पञ्च वा योजनानि ।

कालस्थापना चत्वारो मानाः भावस्थापना-श्रोयाऽऽशीनां वि-
वेकः, इयोऽऽदिसमिन्निषु कोपयोग इति । ॥ ८ ॥ कण्ठ ३ अ-
धो ९ लक्ष ।

(६) भाद्रपदपञ्चमीविचारः-वर्षायाद्योज्यकप्रवेशः-"कहं
पुण वासायाडमं खेतं पविसंति ? इमेण थिणिण-

वाहिट्ठिया वमते-हिं खेतं गदेत्तु वासपाठमं ।

कणं केहेत्तु उवणा, सावणवहुलस्म पंचाहो । ॥ ९३३ ॥

वाहिट्ठिनंति । जय्य असादमासकृत्या कतो समर्थ वा
आसस्ये चित्ता वाससामायारिखेतं वसमेहं गदेति, ज्ञाव्येती-
त्यर्थः । आसादपुष्पिमाए पविट्ठा पंडवयाओ भारभं पंच
दिणा संघारगह्मारमक्षाद्यै गणदति, तस्मिन् चैव पणगर्ताए
पञ्जोसवणकण्ठं कर्हति, ताहं सावणलहुपंचमीए वासकाल-
सामायारि उवांति ।

गाढा-

एत्थं अणजिगहियं, वासतिरायं य बोसतीमासं ।

तेण परमजिगहियं, गिहिणातं कलिओ जाव ॥ ९३३ ॥

एत्थंति । एत्थ असादपुष्पिमाए सावणवहुलपंचमीए वास-
पञ्जोसवणं वि अण्णो-अणभिमग्हियं, अहवा-ज्जि गिहधा
पुट्टमि-अउजो । तुज्जे एत्थ वरिसाकालं ठिया, अहण ठि-
या । एवं पुट्टपयहि अणभिमग्हियंति सदिश्यं वक्तव्यः । इह
अन्यत्र वाऽप्यापि निश्चयं न भवतीत्यर्थः । एवं संधिस्थं क्रि-
याकालं वनदत्तं । उच्यते-वासतिरायं बोसतिमासं जातं अभि-
वाङ्मयवरिसे तो बोसतिरायं जाव अणनिमाग्हियं अहं चेद्व-
रिसे तोसोवासतिरायं जाव अणभिमग्हियं जवति (नेण-
हंति) तत्कालपरतः अण्णो आभिमुत्थपन गृहोतं अभिमु-
हंति इह व्यवस्थिता इति इह विषयं सो वारिसाकालं ।

किं पुन कारणं तिथीसनिरातव माम् । अण्णो आभि-
मग्हियं गिहिणातं वा कहेति, आरतो न कर्हति ? उच्यते-

असिवादिकारणं हि, अहं व एण वामं न मृदु आरक् ।

अहिवाङ्मिम्म बोभा, इयरस्म तु विमती यासे ॥ ९३४ ॥

कयाह असिंय जने, वादिग्गहणातो रायदुद्दा । वासावासेण
सुदुत्त आरक् वासितो । एवमाशीदि कारणे हि जह अर्थानं तो
आणादिया होस । अहवा गच्छति ततो गिहस्थां ज्ञाति-प-
ते स्वयणपुपुत्तणा न किंचि जाणंति, मुसावायं च ज्ञासं-
ति । जिनामो लि भणिता जेण जणमता । लोगो या जणज्जा-
साहं वर्यं वारिसारुत्तंति जिता अवस्से वासं अविस्सति, त-
तो धम्मं विक्कति, लोगो घरादोणि छुदंति, हज्जादिग्गमाणि
वा संठयति । अणमग्हितं गिहिणाने य आरतो कते ज-
ग्गहा एवमादिया अधिकरणशोभा तद्गहा अभिवङ्मयवरिसे
बोसतिराते गते गिहिणातं करोति । तिसु चंदवारसे स्वोस-
तिराने मासं गते गिणिणातं करोत, जय्य आधिमासगो प-
रुति वारसे तं अभिवङ्मयवरिसे भणयति, जय्य ए परु-
ति तं चेद्ववारसे, सो य आधिमासगो माससो जुगस्समां-
ते मज्जे वा भवति, जातं तो जियमा हो आसादा भणंति,
अहं मज्जे हो पोसा । सीसो पुट्टज्जि-कक्कहा अभिव-
ङ्मयवरिसे बोसतिरान, चंदवारसे स्वोसातमासो ? उच्यते-
जग्गहा अभिवङ्मयवरिसे गिह्मे चेव सो मासो आतिहत्ते

तस्या बोसदिया अनतिभयति यं कीरति, एषेसु तिसु
अध्वरिसेसु विसतिमासा इत्यर्थः ।

गाहा-

एस्य तु पणं पणं, कारणियं त्रासवीसती मामो ।
मुद्धदसमीत्रिया व, आसादोपुमिया सवणा ॥४३७॥

अथ उ आसादपुमियाय त्रियं इयसादीयं गेहहेति पञ्जोसव-
णाकप्यं च कहति एवं दिष्टा ततो वासवबहुलपंचमीय पञ्जो-
सवेति, संक्षिप्तभावे कारणे पणमेसु पुष्टे द्वसमीय पञ्जो-
सवेति, एवं पञ्चरसीय, एवं पणवद्विगत वज्रंति जा वास-
वीसतिमासो पुण्यो, सो य सवीसंतिमासो नृहवयसुच्यं-
वमं पुज्जति, अह आसादमुद्धदसमीय वासावेतं पविट्ठा । अ-
हवा-जया आसादमासकप्यो कमेतं वासवाउग्य खेतं
अयं च गणिय वासवाउग्य तांहे तथैव पञ्जोसवेति, वासं च
गाढं अणुवरय आहते तांहे तथैव पञ्जोसवेति, एकारसीओ
आहते उरगसादीयं गेहहेति, पञ्जोसवणाकप्यं कहति
नाह आसादपुमियाय पञ्जोसवेति । एस उरसमीयो । सेस-
काहं पञ्जोसवेतिगण अववातो । अववाते वि सवीसतिगणमा-
सानी पुरेस अतिक्कामेत्तं ग वद्विगति सवीसतिराते मासे पुण्य,
जति वासवेतं ग लभति नो उक्कहेट्टा वि पञ्जोसवय-
यं, ते पुमिमाय पंचमीय द्वसमीय एवमादिपवेसु पञ्जो-
सवेत्यर्थं, णो अपवेसु सवीसो पुक्कति-इयाणि कहं वरुणी-
य अपवेस पञ्जोसविउज्जति । आचार्यसो भगति-कारणिया
चउग्घो अउज्जकाजगायारणय पणायो । कहं ?, नखेत्तं कारण ।
काजगायरीओ विहरतो उउज्जंति गतो, तथ वासायामंतं
इतो, तथ गयरीय वरुणीयो राया, तस्य कणिहो भायो
भाणुमितं जुवराया, तसि भगिणो भाणुसिरीणामा, तस्स
पुत्तो बलभाणु नाम, सो य पणिनभद्विणीययाय साह
पञ्जुवासति, आचार्यदि से घमम कहितो पडिपुहो पदवाव-
तो य, तदि य बलमितभाणुमितेहि काजगाया पञ्जोसायं
गिद्विभित्तो कतो । कति ?, आचारिया जगति-जहा बलमित-
भाणुमित्ता काजगायरीयाण आगिणउज्जा अवेति, माउल वि
काहं महंते आचार्य करेति, अणुदुग्घादि य नत्रापुराहियस्स अ-
णुचित्थे, अणति य-एस मुद्दपासेदो वंतातिताहरे रणो भ-
गतो पुणो पुणो उडुवतो आचार्यिण गिणहंसराकरतो
कतो, तासो सो पुरोहितो आचार्यिस्स पड्डो रायाणं अ-
णुलोमेहि विपरिणामेहि ति, एते सनो महाणुभाश, एते ज-
णय पहेणं पच्छंति तेण पहेणं जति रणोणगच्छंति ताणि
वा अणवहेतो तो अस्संवे जवति, ताहे गिणगता । एवमादियाण
कारणाण अणनमेण गिणगता विहरता पतिघाणं गवमेनेण
पट्ठिता पतिघाणममलसंवरस्स य अउज्जकाजमेदि सिद्धि-
आसाहं आगउज्जति ताव तुज्जेहि णो पञ्जोसाययव । तथ ये
साअवहेतो राया सावतो, सो य कासगउज्जं एनं सोउ गि-
ग्गतो, अमिमुहो समणसंघो य, महया विभूरीय पविट्ठा का-
सगउज्जो । पावेदिह य गणिंय-नहवयसुच्यं-वमीय पञ्जोसवि-
उज्जति । समखलेखण पदिवसं । ताहे रखा भणियं-तदिवसं
मम लोगाणुषणीय इदो अणुउपयवको हांतिहि साह वेत्ति तेण
ख पञ्जुवासासस्सं तो उदीय पञ्जोसवणा कउउउ । आचार्यदि
अणियं-ग वद्विगति अतिक्कामेत्तं ताहे रखा भणियं-तो अण-

गयववणीय पञ्जोसविउज्जति । आचार्यिण भणियं-एवं ज-
वउ । ताहे वरुणीय पञ्जोसायियं । एवं जुगप्पहोहि च-
उग्घो कारणे पक्षिा स वेवाणुमता सवसाधूण । रखा भ-
तेपुरायाओ जणिता-तुउक्क भट्टमासाय उववासं कातुं पडि-
वयाय सववज्जतोउज्जवीहि साधू उरतरारणाय पति-
आसेता पारेह, पञ्जोसवणाय अउमं ति काउं पाडवयाय उ-
रतरारणयं जवति, तं च सवववाणिगि वि कयंतेता पमिंति
मरद्विषिय सःखपुवउ चि वणो पवसो ।
इयाणि पंचगपरिदाणिमधिह्मय कासायअह उवयने-

इय सत्तरी जहासा, असीति नउती दहउरसरथं च ।

जति बामति भगसिरे,दसराया तिथि उक्कोसा ॥४३६॥

पमासा पदिवज्जद, चउरह मामाण पउज्जओ ।

ततो तु सत्तरी होति, जहसो वा सुग्गहो ॥ ४३७ ॥

काऊण मयकणं, तथैव विषासती तु भगसिरे ।

सालंबेणाण उम्मा-सिओ अउटो उ उग्गहो ॥४३८॥

इह इति उपप्रश्नेन, जे आनादवाउम्मासियातो सवीस-
तिमामो पणमं दिवसा ते वीसुतरमउज्जानो साधितो, ससा
सत्तरी, जे अहवयवद्वद्वसमीय पञ्जोसायति तेसि अमी-
तदिवसा मउक्कमा वासाकालोभो भवति, ते सावणपुमि-
माय पञ्जोसवेति, तेसि गिणतो जेव वासाकालोभो भ-
वति, ते सावणबहुद्वसमीय पञ्जोसवेति, तसि दसुत्तरं दिव-
ससमं उट्टो वासुग्गहो जयद, सेसतरेस दिवसपमाणं वसव्यं,
पमाणानिपवयारीद वरिसारी- पणखेत्तं कालियचउम्मासियाय-
दिवयाय अवसं गिग्गमंतव । अह भगसिरेमामे वामति, वि-
क्कलउज्जसा आचार्या तो अववातेण पक्कं उक्कोसेण तिथि वा
दसराया जाय मासि खेतं अणयति, मासिपरिदोणमसं या
वेयथः । भगसिरेपुमिमाय उरतो जति वि सवीसवववा-
धा, वामं या गाढं अणउरयं वामति, जति विपत्तये तदिह तहा
वि अवस्सं गिग्गमंतव, अहण गिग्गच्छंति तो चउरुग्गहा । प-
वं पंचमासीतो उट्टोमहो जतो कऊण मासगाहो, जमि
खेत्तं कतो आनादमासकप्यो, न च वासावसावाउग्यं खेत्त
अणुमि अलके वासवाउग्यं खेत्तं अथ आनादमासकप्यो
कतो तथैव वासावामं जिता, तामे वासावामं विक्कलउज्ज-
यहि कारणेहि तथैव भगसिरे जिता, एवं सावणयाण का-
रणा, अववाते उम्मासितो उट्टोमहो भयतीत्यर्थः ।

गाहा-

जति अस्थि पयविहारी, चउपादिवयमि हेति गिग्गमणं ।

अहवा वि अस्थितम उ,आरोरखयाए गिद्धि ॥४३९॥

वासवेत्ते विविधेण वउरो आस्थितु कलियवा-
उम्मासं परिक्रमिउं समसिअबहुलपदिवयाय गिग्गमंतव । ए-
सो खेव वउपादिवया, चउपादिवय अणिगता आस्थिदा-
तो एसेव चउलह वविषयो, जहा पुवे वांखओ, चिनि-
वसुत्तं सेमोगुणो वा तहा वायवो चउपादिवय, अण्वत्ते
अतिक्कं वा किने कारणे गिहोसा ।

तथ अपत्ते उमे कारणा-

राया कुंख सपे, अगणि मिलाण य र्दीदितस्सउमनो ।

एएदि कारणेहि, अणपे होति निग्गमणं ॥ ४४० ॥

राया डुट्टो, सप्पो बसहि पविट्ठो, कुण्णो वा बसही संसत्ता, भगणीण वा बसही, दण्डु, गिस्सणस्स पविज्जणट्ठो, गिस्सणस्स वा ओलहट्ठो, पण्डिलस्स वा असति, एतेहि कारणेहि अप्पेत्त चउत्पादिवए णिग्गमणं भवति ।

अइवा इमे कारणा-

काइयजुपीसंया-तिए य संसत्तडुल्लभं जिकवे ।

एण्हिं कारणेहि, अप्पत्ते हाति निग्गमणं ॥ ५४१ ॥

काइयभूमिंसाए संसको डुल्लभं वा भिक्खं जातं, आयपरस-सुत्थेहि वा दोसेहि मोहोदशो जाओ, आसवं वा उप्पसं । ए-तेहि कारणेहि 'अप्पत्त' णिग्गमणं भवति ।

चउत्पादिवए अतिकंते निग्गमो इमेहि कारणेहि-

बांमं वण उवरमत्तो, पंथा वा हुरगमा सच्चिक्खत्ता ।

एण्हिं कारणेहि, अतिकंते हाति निग्गमणं ॥ ५४२ ॥

असिने ओमोयरिए, रायडुट्टे जए व गेल्ले ।

आगाडकारणेणं, अतिकंते होइ निग्गमणं ॥ ५४३ ॥

अतिकंते बासाकालं वासं नोवरमत्त, पंथा वा हुरगमो अइजल्लेण सच्चिक्खत्ते । एवमाइएहि कारणेहि चउत्पा-दिवए अतिकंते णिग्गमणं जवति ॥ ५४२ ॥ अइवा इमे कारणा-असिने ओमं वा बाहि वा रायडुट्टे बोहिगाऽऽ-दिभयं वा आगाडं, आगाडकारणेण वा सुणिग्गमणं । एतेहि कारणेहि चउत्पादिवए अतिकंते अ णिग्गमणं जव-ति । पत्ता सत्ताउवणा गता । नि० सू० १० उ० ।

येन शुक्रपञ्चमी उच्चारिता भवति स यदि पशुपण्यायां द्वितीयांताऽष्टमं करोति तदैकान्तेन पञ्चम्यामेकाशनकं करोति, उन यथा कथ्यते ? प्रश्ने, उत्तरम्-अथ येन शुक्रपञ्चमी उच्चारिता भवति तेन मुखवृथा तृतीयांताऽष्टमः कार्योऽथ कदाचित् द्वितीयातः करोति तदा पञ्चम्यामेकाशनकरण-विषये वास्तव, करोति तदा ज्ञयमिति ॥१५॥ ही० ४ प्रका० ।

(३) वर्षासु सकोश योजनमवप्रदः-

वामात्रामं पञ्जोसविद्यायं कण्ठ निग्गयाण वा नि-ग्गयीण वा मव्वओ समता सकोमं नोअणं उगगं ओगिएट्ठवा एं विट्ठिठे अट्ठासंमवि उगगं ॥ ५४ ॥

(बासावासं ति) वर्षावासं चतुर्मासकम् । (पञ्जोसवि-याणं ति) पशुपण्यानां स्थितानां निग्गम्यानां साधूनां, नि-ग्गयीनां सार्धानां वा संवत्स्रतस्तु द्विषु समन्मानं विदितुं स सकोश योजनमवप्रदं अवगृह्य (अहलंभमव-ति) अवगम्ययं, सन्द्याभ्यन्त काल उच्यते, तत्र यावत्ता काशेनोदकाऽऽरुः करः शुष्यति तावत्काशो जघन्ये लब्धं, प-ञ्चाङ्गारा बन्धुं लब्धं, तन्मयेन मध्यमं लब्धं, सन्ध्यापि काशं यावत् स्तोकाकालमपि अवप्रदं इत्याहुं कल्पते, न तु अवप्रहादु बहिः अपिशुश्राव अस्मदमपि बहुकालमपि याव-त्परागासानेकावप्रदं स्यात् कल्पते, नाऽवप्रहादु बहिः, गजे-श्वपदाऽऽदिगिरेमेल्लभ्राप्राम्भितानां वटसु दिक्षु उपाध्यात्-सारकोशशुश्रूयं, गमनाऽभ्यासं पञ्जोशोवप्रदः यत्न विदितुं इ-त्युक्तम्, तद् उवाचः । रिकविदिपेयवातैभ्यधिकविदिशामकम-
६१

देशाऽऽसमकथेन तत्र गमनासंभवात्, अट्ठवीज्ज्हाऽऽदिमा व्या-घातेषु श्रितिको द्विदिक एकदिको वा अवप्रदो भाव्यः ॥ ५४ ॥ कटप० ३ अ० ७ ६ कृण ।

(८) क्षेत्रस्थापना । इयंति क्षेत्रउवणा-

उभओ वि अक्कजोयण, अक्ककोमं व तइ जवति खेत्तं ।

होति सकोसं जोयण, मोवूणं कारणजाए ॥ ५४४ ॥

उभओ सि । पुत्रावरणे दक्षिणगुल्लेण वा । अइवा मउओ सि सव्वओ समता अक्कजोयणं सह अक्ककोसेण पग-दिसाए खेतपमणं भवति, उभयतो वि मेळितं गताग-तेन वा सकोसजोयणं भवति, बासासु एरिसं खेतप-चणं उवेति, क्षेत्रावप्रदं शुद्धातीत्यर्थः । सो य खेत्तावभाहो सं-ववहारं पडुव अहिसं भवति ।

जओ प्रथमि-

उडुपहोतिरियमि वि, अक्ककोसं इदति सव्वतो खेत्तं ।

इंदपदमादिपुंसुं, छिदिसि सेसेसु चउ पंच ॥ ५४५ ॥

उडु अहो पुत्रावओ य तिरियदिसाओ चउरो । एतेसु उ-सु दिसासु गिरिमउक्किताणु मउरतो समता सकोसं जो-यणं खेत्तं भवति । तं च इंदपयपव्वत्ते अहिसि संजवति, इंद-पयपव्वतो गयमपव्वतो ज्ञयति । तस्स उवरि गामो । एत्तं उ-हिसि पि गामं संभवां जवति । आतिगमगहतां मव्वो वि ओ एरिसो पव्वतो जवति तथा वि उहिसाओ संभवति । संसेसु पव्वत्तेसु चउदिसं वा पंचदिसं भवति । समसुमीए वा णिडवा-याएण चउहिसि संभवति । वाषां पुण पडुव नो भवति ।

तिमि हुं पक्का वा, वाषाएणं दिसा हवति खेत्तं ।

उउजोणंतां परेणं, छिदिसमहंते तु अक्कवेत्तं ॥ ५४६ ॥

पगदिसाए वाघाते निसु दिसासु खेत्तं जवति, हासु दिसासु वा-घाते हासु दिसाखेत्तं भवति, निसु दिसासु वाघाते पगदिसं खेत्तं भवति । को पुण वाघातो ? महाडवो पव्वनादि, विसमं वा समुदादि विसमं समुदादिजं वा । एतेहि कारणेहि ना च-उहिसाओ रुदाओ, जेण गामगोकुलादी नाथ, उ दिस वाघातो तं दिसं मत्तुज्जाण (?) जाव खेत्तं भवति, परओ प्रथमेत्तं उ छिदिसमहंते गाम-जस्स गामस्स नगरस्स णिग्गमस्स वा उगगं सव्वासु दिसासु अथो गामो णथि, गोकुलं वा, तथऽपि मरुत्तं तं च अखेत्तं भवति ।

यदिमादिजेसु । इमा विओ-

दगपट्ठ तिमि मत्त व, उउवागामु एा हणति ते खेत्तं ।

चउरुदादिदण्ठो, जं पेट्ठे को वि तु परेणं ॥ ५४७ ॥

दगपट्ठो गाम-जथ अक्कजंजा जाय उदणं, उडुवदो तिमि दग-संघट्ठा केतोवघातं ण करंति ते भिक्खायारियाए गयाणएण य भवति ण हणति य खेत्तं बासासु सन्ध्याभ्यंघट्ठाओ व ह-णाति खेत्तं, ते गयागनेषु चाहसउडुबके चउरो दगसंघट्ठाओ व हणति खेत्तं, ते गयागनेषु अट्ठवासासु अट्ठदगसंघटा उ वहणति खेत्तं, गयागनेषु सोल्लस, जथ संघट्ठातो परतो उद-गनेण पयेण वि उडुबके बासासु चउवहं संगवति खेत्तं सो य खेत्तो भवति । गता खेतउवणा । नि० सू० १० उ० ।

(ए) भिक्षुकेश्वर-

वासवासे पञ्जोसविषाणं कण्ठ निगमथाण वा णि-
गंणीए वा सव्वओ समंता सकोसे ओअणं निक्खया-
रियाए गंतुं पकिनियत्तए ॥ १० ॥

“ वासावास ” इत्यादिनां “ गंतुं पकिनियत्तए ” इति पर्यन्तं
सुगमम् ॥ १० ॥

पञ्चमहाणं वसुत्रम्-

जल्य नई निच्चोयगा निच्चसंदहा नां मे कण्ठ स-
व्वओ समंता सकोसे जोअणं निक्खयापरियाए गंतुं पकि-
नियत्तए ॥ ११ ॥ एरावई कुणालाए, जल्य चकिआ
भिक्षा-एणं पायं जझे किआ एवं पायं थल्ले किच्च एव
चकिआ एवं एणं कण्ठ सव्वओ समंता सकोसे जो-
अणं गंतुं पकिनियत्तए ॥ १२ ॥ एवं च नां चकिआ एवं
से नां कण्ठ सव्वओ समंता गंतुं पकिनियत्तए ॥ १३ ॥

“ जल्य नई ” इत्यादिनां “ निक्खयापरियाए ” इति । यत्र नदी (नि-
चोयगा) निर्यादका प्रचुरजला (निच्चसंदहा) निर्य-
स्यन्तुना निर्यस्यवणशीला, सततवाहिनीत्यर्थः ॥ ११ ॥ “ ए-
रावई ” इत्यादिनां “ निक्खयापरियाए ” इति । यत्र यथा वे-
रावती नाम्नी नदी कुणालायां पुर्यां सदा द्विकोशवाहिनी
तावती नदी लङ्घयन्ती कण्ठया, स्तोकाज्जलत्वात् । यतः (जल्य
चकिआ) यत्र एवं कर्तुं शक्यवान् । किं तद्विषयः (सि-
यत्ति) यदि (एवं पायमित्यादि) एकं पादं जल्ले कण्ठया जलान्नः
प्रक्षिप्य, द्वितीयं च जलादुपरि उपाट्य (एवं चक्षुष्यं)
एवं गंतुं शक्यवान्, तदा तामुसीये परतो जिज्ञासुः क-
रन्ते ॥ १२ ॥ यत्र चैवं कर्तुं न शक्युवाज्जलं विज्ञेयम-
नं स्थानत्र गन्तुं न कल्पते, यतो जल्ले कण्ठे यावदुदकं दृक्-
संचहो, तामेवावल्लेखो, नाभिरपरि, लेपोपरि, तत्र शेषकाले त्रि-
जिह्वकस्य घट्टे स्निज्जं नोपहस्यते, तत्र गन्तुं कल्पते इति ज्ञातः ।
कथाकाले च सप्तासः सत्र नोपहस्यते, चतुर्थे अष्टमे च
दृक्कस्य घट्टे स्निज्जं सत्रमुपहस्यते एव, लेपस्तु एकांशे क्षेत्रमु-
पहस्यति, तानिर्वायज्जलसञ्चारे तु गन्तुं न कल्पते एव, किं
पुनर्लेपोपरि नाभिरपरि जलसञ्चारे ॥ १३ ॥

वासवासे पञ्जोसविषाणं अस्थेगइयाणं एवं वुत्तपुक्कं
भवइ, दावे जंते ! एवं मे कण्ठ दाविच्चए, नां मे कण्ठ
पकिगाहित्तए ॥ १४ ॥ वासावासं पञ्जोसविषाणं अ-
स्थेगइयाणं एवं वुत्तपुक्कं जवइ, पकिगाहे जंते ! एवं मे
कण्ठ पकिगाहित्तए, नां मे कण्ठ दाविच्चए ॥ १५ ॥
वासवासे पञ्जोसविषाणं अस्थेगइयाणं एवं वुत्तपुक्कं भवइ
दावे जंते ! पकिगाहोहि भंते ! एवं मे कण्ठ दाविच्चए वि
पकिगाहित्तए ॥ १६ ॥

वासवासासमित्यादिनां : “ पकिगाहित्तए ” इति पर्यन्तस्य
सुत्रत्रयस्य आध्यायः सुगमः । आध्यायस्य अन्तर्गतं चतुर्मासी स्थि-
तानाम् । (अस्थेगइयाणं) अस्थेगतं यत् एकं वा साधु-

नां गुरुजिरेवम् (सत्तपुक्कं) पुरस्कृतं प्रथमि यत् (भंते
नि) इ भद्रेन कल्याणित्वा शिष्य ! (दावे) इति । एवं स्थानाय
आनाऽऽदिकं दद्यात्तदा दातुं कल्पते, न तु स्वयं प्रतिग्रहीतुम् ।
यदि चिद्यमुक्तं प्रथमि यस्वे स्वयं प्रतिग्रहणीयाः स्थानाय अ-
न्यो ददात्यति तदा स्वयं प्रतिग्रहीतुं कल्पते, न तु दातुम् । य-
दि च दद्याः प्रतिग्रहणीयाश्चेत्युक्तं प्रथमि तदा दातुं प्रतिग्रहीतुं
उभयमपि कल्पते । १४ । १५ । १६ ।

(१०) तवरसविकृतिनिषेधः-

वासवासे पञ्जोसविषाणं नां कण्ठ निगमथाण वा नि-
गंणीए वा दृष्टाणं आरुग्गाणं वडियसरिआणं इमाओ
नव रसविगइओ अभिक्खणं अजिक्खणं आराहित्तए । तं
नहा-त्थीरं २ द्वाहि २ नवणां अं ३ सत्थि ९ तिक्खं ५ गुडं ६
महुं ७ पज्जं २ मंसं ॥ १७ ॥

वासवासासमित्यादिनां “ मंसं ” इति पर्यन्तम् । तत्र (दृष्टाणं
नि) दृष्टानां तदर्थेन समर्थानां, तदुणा अपि कौचको-
गिणां निबलशरीराणां सचिनं । अत उक्तम्- (आरोग्याणं व-
सिक्खसरिआणं) नि आरोग्यानां बलवत्कृशराणां मीदृशानां
साधुतामिमा वक्ष्यमाणाः नवरसप्रधाना विहृतयोऽमीकृणं २
वारं वारमाहारयितुं न कल्पन्ते, अमीकृणप्रधानाः कारणा कल्प-
न्तेऽपि, नवरसप्रधानाश्चिन्त्यकांशं शुद्धानेऽपि, तत्र विकृतयो द्वे
धा-साञ्चयिकाः, असाञ्चयिकाश्च । तत्राऽसाञ्चयिका या बहु-
कालं रक्तमुग्रशक्या दुग्धार्द्रावपकाऽऽक्याः । अन्नान्ते गुरुका-
साऽऽपुष्यप्रग्रहाय आद्या प्राद्याः । साञ्चयिकास्तु घृतनैलगुदा-
क्यास्तस्मिन्नाश्च प्रतिलक्षणयद् शुद्धो वाक्यो मद्राकाः।
इति, ततो आनाऽऽदिकमिति ग्रहोपनामः, स वदेत् शुद्धो-
त्तं चतुर्मासी वाक्प्रचलः । स्मिति, ततो प्राद्या आनाऽऽदिकानां
च देया, न नरुणानाम् । यद्यपि मधुमांसमद्यनवनीतवज्रं ये या-
वज्जीवमस्येव तथापि अयन्नापवाददशायां बाह्यपरिभो-
गाऽऽप्ये कदाचिद् ग्रहणेऽपि चतुर्मास्यां सर्वथा निषेधः कल्प्यो
३ अधि ६ क्षण ।

(११) इयाणि दववडवणा-

दववडवणाऽऽदिकं, विगनी मंथारमत्तए ओए ।

सन्धिसे अचिच्चं, वोसिरणं मणवद्वहणी ॥ १४८ ॥

आहारे विगनीस्तु संथारगो मत्तगो लोयकरणे सन्धिसे सं-
हो डगल्लाऽऽदियाणं य अचिच्चानं, उडुबकं महीयाणं वोसि-
रणं, वासापाउयणं संथारदियाणं मणव, उडुबकं विगहि-
याणं वन्थपायाईणं धरणं डगल्लादियाणं य कारणाणं ।
नि ० चू १० ७० ।

इयाणि विगनितवणं ति दारं । सन्धिसे स्निग्धापापककं वि-
गनीं दुग्धविहा-सन्धितया, अमसन्धितया य । तस्य अमसन्धितया की-
रदहिमसन्धितयाणं केह उगाहिमगा य । सेसा उ मयमुग्र-
मज्जकज्जगज्जगहणा य सन्धितया । तस्य महुमज्जम-
ठाना य अणसम्याओ । सेसा कीरदिया वमस्याओ । पस-
स्याओ वा कारणं पमाणपत्तास्तु अपमाणास्तु दुग्धवद्वि क-
ता प्रजाति ।

निष्ठाणे अक्षतरावगतिमाह दोष उच्यते-

विगतिं विगतीजीतो, विगतियं जो तु जुंजेत जिक्खु ।
विगती विगतिसहावा, विगती विगति बन्ना नेति ॥१५०॥
विगतीए गहणम्मि वि, गरहियविगती य होइ कज्जम्मि ।
गरह्हा साज पपाणे, पच्चय पावप्पमीपारी ॥ १५१ ॥
पस्सत्थविगतिगहणं, तत्थ वि य असंचइयजाओ तु ।
संचतिथ ण गएहंती, गिज्ञापमादंण कज्जह्हा ॥१५२॥

विगतिं खीरानियं, बीजच्छा विगता वा गतीति विगती । सा य निरियगती, नरगमती, कुमाणुसत्वं, कुदेवत्वं च । अहवा विविधा गती, संसारत्ययेः । अहवा संजमो गती, तस्स भीतो विगतियं ति विगतिप्रकाराभित्यर्थः । विगती वा जित्ति इत्थं गता न विगतियं भवति । तं पुण भत्तं पाणं था, जो तं विगति विगतिगतं भुंजति तस्स इमे दोसा विगतिमसमाव ति खीरानिया जुत्ता, जह्हा संजमसमावा तो विगतिसमावं करोति । कारणे कज्ज उच्यारिता पटि-उज्जति-विगती विगतिसमावा । अहवा-विगतियमसमावा । तं विकृतस्वभावं विगतिसमावं जो भुंजति तं सा बला नर-गानियं विगतिं भेति, प्रापयसीत्यर्थः । जह्हा एते दोसा तस्मा विगती छादारेयत्वा । तो उदुबेक वासासु विसे-वेण जह्हा साधारणे काले अतोथ मेहुज्जो भवति । वि-उज्जमज्जयाधरेइ य तम्मि काले मांदो दिव्वति । कारणे वितियपयण मेहुज्जा, आहाररेज्ज वा मेहुज्जा मेहुज्जा गिज्ञाणे वा आहाररेज्ज । एवं आधिरयबालबुद्धुत्थन्नस्स वा सक्कोदमहा घेण्णत्ता । अथवा सक्काणुवधेण गिमेज्जा । प-मत्थाहि विगतीहि तथिमा विधी पस्यविगतोतो खीरं हहि णवणां च यं मुखो तेल्लं छागादिममेव अपसत्था उ महुमज्जमेसा आधिरयबालबुद्धादियाणं कजेसु पसत्था अ-संचइया उ खीराइया घेण्णत्ता । सचतिथा उ घवादिया उ ण घेण्णत्ता । तासु खीणासु जया कज्जमया ण ज्जम-ति तेन ताओ ण घेण्णत्ता । अह सक्काणवधेण भणेज्ज ताह ते वत्तम्या । जया गिज्ञाणानिकज्जं जविस्सति तथा घेण्णामो, बालबुद्धसहाण य बह्णि कज्जानि उणउज्जति । महंतो य काओ पत्तो तं वप्पे कथेण घेण्णामो ति ताह सक्का भयेति अह घरे अथि अचिंतं, विगतिद्वं च पभूतमथि आवि-क्या तथ मेवहह, गिज्ञाणकज्जं वि दाहामो । एवं भणिता संखइयं पि गिहहेति । मेवहंतण य अविच्छिन्नजावे भवति-अहिता पज्जत्तं । सो य गिहिया बालबुद्धुत्थम्याणं दिज्जति बलियतरणाण ण दिज्जति । एवं पसत्थविगतिगहणं महुमज्ज-मादिगहियविगतियं गहणं । आगाडे गिज्ञाणकज्ज गरहा लाभममाणेति गरहंतो मेवहेति । अहो कज्जमिणं, किं कुणि-मो, अज्जहा गिज्ञाणो ण पयपइ । गरहियाविगतिलाभे य प-माणपत्तं मेवहंति, यो अपरिमितमित्यर्थः । जावति ता गिज्ञाण-स्स उचउज्जति, तंमयाए घेण्णमाणीए दातारस्स पक्खो भ-वति जाव अप्पणो भिज्जालो तस्स च पडिवाओ कओ भवति । पावइटीणं वा पडिवातो भवति । पुत्तुत्ता एते गि-ज्ञाणया मेवहंति, यो अहोलायाए पि । एवं विगतिउच्यता ग-ता । नि० चु० १० ड० ।

(१२) आहारोत्थापनम् । “आहारो ति” ४६मे द्वारम् ।

अस्य व्याख्या-

पुव्वाहारोसवणं, जोगविबद्धी य सति ठगहणं ।
संचनिपसंचतिप, दन्विबद्धी य सत्थाओ ॥१५४॥

जो उदुबहुतो आहारो, सो ओसवेयवो । ओसारियवो, परि-त्यागेत्यर्थः । जइ स आबस्सगपरिहाणी णु नवति, तो चक्खो सं उववासी अत्थ । अह ण तरति तो चत्तारि मासा दिवसुणा । एवं तिथि मासा अत्थिता पारेउ । एवं जइ जोगपरिहाणी नो दोसा सा अत्थ मासं वा अतो परं दिवसहाणी जाव दिण दिणे आहारो जोगविबद्धीए इमा जोगविबद्धी जानमोका-रत्तो सो पोरिसीए पारेउ । जो पोरिसिओ पुरिमहेण पारे-उ । जो पुरिमहुत्तो एक्कासणं करेउ । एवं जहासलीए जोगविबद्धीए कायव्वा । किं कारणं ? वासासु विक्खल्लवि-ल्लिविले दुक्खं भिक्खागहणं कज्जति, सखाभूमि च दुक्खं गम्मयंडला इरियमांतपहिं दुक्खिः (?) अज्जा भवति । आहारउच्यति यं । नि० चु० १० ड० ।

नित्यज्जिककाऽऽर्शनाम-

जे भिक्खु पज्जोसवणाए इत्तरियं पि आहारंति, आ-
हारंते वा साइज्ज ॥ ५१ ॥

गाहा-

इत्तरियं पीऽऽहारं, पज्जोसवणाए जो ठ आहारं ।

तयचूतिविट्ठुमादी, सो पारति आणमादीणि ॥ ५१५ ॥

इत्तरियं णम-थोवं, पगसिवमवि अल्लइवणादि वा । अ-हवाऽऽयारे तहामेवं सानिमिरियं चुणणगादि ज्जिमिस्सपणुमे विट्ठुमं । तथेति तिलनुसत्तमागमोक्तं । ज्जरिति पस्यमाणम-हुत्तप्रदेशमोसदंस्कं न जस्य शुण्णि । पानके विट्ठुमात्रमपि आदिगहणातो स्वातिमं पि योवं जो आहारंति पज्जोसव-णाए, सो आणगदिया दोसा पावति, चउगुं च पच्छिक्तं ।

पुव्वेसु तच्चं करेत्तस्स इमां शुणो भवति-

उत्तरकरणं एग-गता य आलोपयेति वेदुया ।

यंगल्लभमकहा वि य, पुव्वेसु य तदमया होति । ५१५॥

अहउच्यत्तुत्थं संचउत्तरचाउत्तमासपक्खे य ।

पासइय तवे जणिते, वितियं अमहु गिज्ञाणे य ॥ ५१६॥

उत्तरगुणकरणं कतं भवति, पगमया कया भवति, पज्जोस-वणासु य वरिसिया आसोयणा दायव्वा । धरिसालकास्स च आदीए मंगलं कतं भवति । सक्काण भम्मकहा कायव्वा । पज्जोस-वणाए जइ अट्ठमं न करोति तो चउगुं, वाउत्तमासिए उठं न करोति तो चउल्लइ, पाक्खए चउत्थं ण करोति तो मासगुं । अहो एते दोसा तस्मा जहाभानतो तवो कायव्वा । वितियं अथवादेण ण करेज्जा, उववासस्स अल्ल न करेज्जा, गि-ज्ञाणो वा न करेज्जा । गिज्ञाणपडियरणो वा सो उववासं वे-यावक्खं व हो वि काठं असमयो । एवमादिपहिं कारणेहि पज्जोसवणाए आहारंतो सुक्को । नि० चु० १० ड० ।

(१३) एवमाहारविधिमुक्त्वा पानकविधिमाह-

वामावातं पज्जोसाविपस्स निबन्नत्तिपस्स जिक्खुस्स क-
त्थेति सवार्हं पाणमां पदिमादिचए, वासावातं पज्जो-

सवियस्म चउत्थनचित्तियस्म जिक्खुस्म कण्ठंति तत्रो पा-
णगाईं पडिगाहित्तए । तं जहा-आसिउयं, संसइमं, चानुलो-
दमं । बामावासं पज्जोसवियस्म छुड्ढाचित्तियस्म भिक्खु-
स्म कण्ठंति तत्रो पाणगाईं पडिगाहित्तए । तं जहा-ति-
होदमं, तुमोदमं, जवोदमं वा । बासावासं पज्जोसवियस्म
अट्ठमपचित्तियस्म भिक्खुस्म तत्रो पाणगाईं पडिगाहित्तए ।
तं जहा-आयायं वा, सोवीरं वा, मुक्खवियं वा ।
बामावासं पज्जोसवियस्म विकिट्ठपचित्तियस्म भिक्खुस्म
कण्ठंति एगे उभियवियं पडिगाहित्तए । से वि य एं
अमित्थे-नो वि य एं समित्थे । बामावासं पज्जोसवि-
यस्म जत्तपडिगाहित्तियस्म भिक्खुस्म कण्ठंति एगे उभिय-
वियं पडिगाहित्तए, से वि य एं अमित्थे-नो चेव
णं समित्थे । से वि य एं परिपूए-नो चेव णं अ-
परिपूए । से वि य एं परिमिए-नो चेव णं अपरिमिए ।
से वि य एं बहुमपणे, नो चेव एं अबहुमपणे ॥ १५ ॥

वासिध्यादिनाः "संपन्ने" इति यावत् । तत्र निम्नमतिकस्य
स्वांगि पानकानि कल्पन्ते, स्वांगि च आचारार्ज्जुकानि
एकविंशतिरत्र वक्ष्यमाणानि नव वा । तत्राऽऽचारार्ज्जुकानि
इमानि-

"उत्सेहम ससेहम, तंजुलतिनसज्जोदगायामं ।
सोधीर सुज्जवियं, अय्य अवाग्ग कविदं ॥ १ ॥
माउडिगि वृक्षदामिन्-खज्जुट्ठ जालिकेर कयर बोदज्जलं ।
आमज्जं बिबा पा-णगाईं पडमं" भगिआदि ॥ २ ॥

एषु पूर्वाणि नव तु अलोकानि, तत्र उत्सेहविमं-पिण्डाऽऽदिभूतह-
स्ताऽऽदिभावजज्ञं, ससेहम-यस्याणऽऽसुत्ताकादशयोनादेकनं सं-
कथते तज्जज्ञं, चाउत्तोदं तं तु उपावनजज्ञम् । तिस्रोदकं-तिउपाव-
नजज्ञं, तुरोदकं-श्रीआदितुपपावनजज्ञं, यवोदकं-यवपावनजज्ञम् ।
आयामकोऽवभाषणं, सोवीरं काज्जि मं, मुक्खविकटम-उणोदकम् ।
एषु चतुर्भक्तिकस्य उत्सेहविमसस्वेदिमत्तुलोदकाख्यानि
त्रिणि पानकानि कल्पन्ते । षष्ठमतिकस्य तिलतुपयवांदका-
नि, अष्टममतिकस्य आयामकसोरीरमुक्खविकटानि, ततः
परं विकटमतिकानां तु एकमुष्णोदकं कल्पन्ते, तद्व्याप्ति-
कथम् यतः प्रायेणाष्टमोऽहं तत्पल्लवः शरीरं देवताऽभिनिष्ठान्ति ।
(अत्तपडिगाहित्तियस्म संति) प्रयास्यातमस्य, अनशनि-
न इत्यर्थः । तस्याऽपि एकमुष्णोदकं कल्पन्ते, तदपि अजि-
कथं, तदपि परिपुनं वस्त्राग्नयम् । अपरिपुनं तुणाऽऽहोत्तज-
नानाः, तदपि परिमितम्, अन्यथा अजोमं स्यात्, तदपि बहु
संपूर्णम् ईश्वरपरिसमाप्तं संपूर्णम् । अतस्तेको हि तुयमात्र-
स्याऽपि नोपशम इति ॥ २४ ॥

(१४) दत्तिसंख्यया प्राश्नामहणम्-

बासावासं पज्जोसवियस्म संखा दत्तियस्म जिक्खुस्म क-
ण्ठंति पंच दत्तीओ नोयणस्स पडिगाहित्तए पंचपाणयस्स,
अट्ठवा चत्तारि जोअणस्स पंच पाणयस्स, अट्ठवा पंच
ओअणस्स चत्तारि पाणयस्स । तस्य पं एगा दत्ती होखा-

सायणमित्तमवि पद्माहिआ सिया, कण्ठं से तदिवसं
तेणेव जत्तउत्तेणं पज्जोसवित्तए । नो से कण्ठइ उच्चं पि
गाहाइडकुसं भत्ताए वा पाणए वा निक्खमित्तए वा, प-
विमित्तए वा ॥ १६ ॥

बासावासमित्थादिनाः "पविसित्तए संति" यावत् । तत्र
(संखा दत्तियस्सेति) दत्तपरिमाणवत् इत्यर्थः । तत्र
दत्तशब्देनाऽल्पं बहु वा यदेकवारं दत्तं तदुच्यते इत्या-
ह-(लोणासायण संति) अल्पं किंल स्तोकं दत्तं । यदि
तावन्मात्रं जलपानस्य शृङ्गाणि साऽपि दत्तंगेयन्ते, पञ्चोत्प-
लकोणं, तेन चतस्रोस्तका द्वे एका पदं सप्त वा यथा आभि-
प्रदं वाचयाः । समग्रस्य च सुखस्य अयं ज्ञायाः-यावद्योऽभ-
स्य पानकस्य वा दत्तयो रजिता अयमिति तावत् एव त-
स्य कल्पन्ते, न तु परस्परं समावेशः कर्तुं कल्पते । न च द-
त्तिसंघातिरिक्तं प्रहीतुं कल्पते ।

(१५) सप्तशुद्धमये निषेधः-

बासावासं पज्जोसवियाणं नो कण्ठइ निग्गंथाण वा नि-
ग्गंथीण वा जाव उवस्सयाओ सत्तघरंतरं संखदि सखि-
अट्ठवारिस्स इत्तए एगे पुण एवमाईसु-नो कण्ठ जाव उव-
स्सयाओ परेणं संखदि सन्निगट्ठचारिस्स इत्तए । एगे
पुण एवमाईसु-नो कण्ठ जाव उवस्सयाओ परंपरेणं
संखदि सनिअट्ठचारिस्स इत्तए ॥ १७ ॥

बासावासमित्थादिनाः "इत्तए संति" यावत् । तत्रो-
पाध्यादारभ्य (सत्तघरन्ति) सप्तशुद्धमये (संखदि
संति) संस्कृतिरौदनपाकः, तां गन्तुं सज्जोन् कल्पन्ते, भिक्षादि
तत्र न गच्छेदित्यर्थः । एतावता शर्यादं शुद्धमन्यानि च
बहु शुद्धानि यज्येदिति । नेयामासख्येन साधुपुणानुरागं
तथा उन्मत्ताऽऽदिदोषसंभवात् । कथंभूतस्य स्यात्? (सखि-
अट्ठचारिस्स संति) निषेधशुद्धयः सखिबुलः संस्कारनि-
वस्तस्य, प्रतिषिद्धवज्जैकस्यायथः । बाह्यस्त्वेषं स्यात्तु-
सप्तशुद्धान्तरं संखदि जनसकुलजैनमवागलक्षणं गन्तुं न
कल्पते । अत्रापेक्षुचकुम्भमाग्नरायहाह-(एगे पुणेयादि) हि-
तीयमेतं-(परेणं) शर्यात्तस्य शुद्धम्, अन्यानि च सप्त शुद्धानि
यज्येत् । तुनियमेतं-(परंपरेणं) शर्यात्तस्य शुद्धं, तत एकं शुद्धं
ततः परं सप्त शुद्धानि यज्येदिति भावः ॥ २७ ॥ कण्ठं ३
अधि १ क्षण ।

(१६) उद्दंभ-

बामावासं पज्जोसवियाणं नो कण्ठइ निग्गंथाण वा नि-
ग्गंथीण वा उदमउट्ठेण वा समीणकेल वा काएणं असणं
वा पाणं वा स्वाइमं वा साइमं वा आहाहित्तए ॥ १८ ॥ से कि-
माहु भंते । सत्तमिणंहाययणा पक्खा । तं जहा-पाणी, पा-
णिमहा, नहा, नहमिहा, जखुहा, अहकहा, उत्तरुहा । अट्ठ पु-
ण एवं ज्ञाणिउज्जा-विगओदए मे काए छिअसिणेहे, एवं मे
कण्ठइ असणं वा पाणं वा स्वाइमं वा साइमं वा आहा-
हित्तए ॥ १९ ॥

(बासावासमित्थादि) तत्र (उदमउट्ठेणयादि) उदकाऽऽ-
केल गल्लिन्दुपुकेल सन्निभयेन ईश्वरदकपुकेन कायेना-

अनाऽऽदिकमाहारयितुं न कल्पते ॥ ४२ ॥ (से किमाहु भेत-
ति) तत्र स तीर्थकरः किकारणमाह ? इति शिष्येण पुत्रे
गुहाराह- (संतत्यादि) सप्त स्नेहाऽऽयनानि ज्ञावावस्थानन्था-
नानि प्रकृतानि जिनैर्येषु चिरेण जलं गृह्यति तमिति । त-
च्चाव-पाणी हस्ती, पाणिरेखा आधुरेखाऽऽद्यः, नासु हि चिरं
जलं निपुति, नखा अस्त्रास्त्रा नखाशुक्लान्द्रप्रजायाः, अमुहा मू-
नेनाद्धोमाणि । (अहच्छुटा) दाहिका (उलच्छुटा) हस्त-
णि । अथ पुनरेवं जानानि-यन् विगतोदको विन्दुरादिनः छि-
न्नस्नेहः सर्वथा निजेतो मम कायः संज्ञानः तदा कल्प-
ते अनाऽऽद्याहारयितुम् ॥ ४३ ॥

सूक्ष्माणि-

बामावांसं पञ्जोमवियाणं इह खलु निगम्याण वा नि-
गम्याण वा इमांश्च अष्ट सुहृमां जां छउत्तयेणं नि-
गम्येण वा निगम्याण वा अभिक्खणं अजिक्खणं जा-
णियव्वाइं पामियव्वाइं पविस्सियव्वाइं जवति । तं
जहा-पाणसुहृमं १, पाणसुहृमं २, वीयसुहृमं ३, ह-
मियसुहृमं ४, पुण्णसुहृमं ५, अंमसुहृमं ६, लेणसुहृमं ७,
मिण्हसुहृमं ८ ॥ ४४ ॥

(अष्ट सुहृमां इत्यादि) अष्ट सूक्ष्माणि (अभिक्खणं नि)
वारं वारं यथावस्थानाऽऽदिकं करोति तत्र तत्र ज्ञानव्याप्तं सू-
त्रोपदेशेन (पालियव्वाइं नि) चतुषा द्रष्टव्यानि (पडिह-
दियव्वाइं नि) इत्यादि इष्टा च प्रातिशेखिनव्याप्तं परिहृ-
न्ययथा विचारणीयानि । कट्ठा ३ अष्टो ए लण ।
(प्राणसुहृमाऽऽदीनां इत्याद्या स्वस्वस्थाने)

(१.७) निकुरिच्छेदं गृहपतिकुलम्-

बामावांसं पञ्जोमवियाणं भिक्खू इच्छिज्जा गाहावडकुलं
अत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविमित्तए वा,
नो मे कपपइ अणापुच्छित्ता आयरियं वा उवज्जायं वा
थेरं वा पवित्ति वा गणि वा गणद्धरं वा गणावच्छेदयं जं वा
पुरओ काउं विहरइ, कपपइ से आपुच्छित्तं आयरियं
वाउ जाव जं वा पुरओ काउं विहरइ-इच्छामि णं
भंते ! तुज्जेहि अन्नणुणाए समाणे गाहावडकुलं
जत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पवि-
मित्तए वा, ते य मे वियरिज्जा एवं मे कपपइ गाहा-
वडकुलं जत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविमित्त-
ए वा ते य मे नो वियरिज्जा, एवं मे नो कपपइ गाहावडकुलं
अत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविमित्तए वा,
से किमाहु भंते ! आयरिया पचचायं जाणति ॥ ४५ ॥

अथ भूतपुण्यवर्षाकालयोः सामान्या सामाचार्यी, वर्षासु
विशेषोपचयन-वासामान्यादिनः “ जाणंतीति पर्यन्तं
सुखम् । तत्र (आयरियं वेत्यादि) आचार्यः सुत्रार्थज्ञाना-
दिनामाद्यो वा । उपाध्यायः सूत्राध्यापकः, क्वचित्ते ज्ञाना-
द्वारेषु सोदितौ स्थिरीकर्ता, उद्ययानामुपबृंहकश्च; प्रवक्तो
ज्ञानाऽऽदिषु प्रवर्त्ययिता; गन्तो यस्य पार्श्वे आचार्योः सुस्थाय-
६३

अवस्थितिः; गणधरस्त्रीयैकचित्कथः, गणावच्छेदको यः सा-
धुर्गृहस्थादिः क्षेत्रे आरुते, गच्छार्थं क्षेत्रोपधिर्माणाऽऽ-
दी प्रधावनाऽऽदिकतां सुभाषोभयवित्तु, यं वाप्यं यथाःपर्या-
याज्यां लघुमपि पुरतः कृत्वा शुक्लेन कृत्वा विहरति त-
मापुच्छयेव अत्तापानाऽऽद्यर्थं गन्तुं कल्पते, न स्थनापुच्छयः ।
कनोद्धेखेनेत्याह- (इच्छामि णमित्यादि) इच्छाऽप्यहं भवजिह-
नुज्ञानः सन् भक्तपानाऽऽद्यर्थं गन्तुम् । (ते य से वियरिज-
सि) ते आचार्याऽऽद्यः (मे) तस्मै विनयेयुरनुज्ञां वपुः, तदा
कल्पते, अथ न विनयेयुः, तदा न कल्पते । (से किमाहु
भंते सि) तत्कुतो हेतोरेति शिष्यप्रश्ने गुहाराह- (आयरिया
इत्यादि) प्रस्थापयम्-अपयं तत्परिहारं च जानन्तीति ॥ ४६ ॥

एवं विहारज्जमि वा विआरभूमि वा अन्नं वा जं किंचि
पओयणं एवं गामाणुगामं द्दुज्जितए ॥ ४७ ॥

(एवमित्यादि) तत्र प्रथमसूत्रे विहारज्जमिजिनैरेव गमनम्,
“विहारो जिनसंज्ञात्” इति वचनात् । विचारज्जमिः शरीरवि-
स्ताऽऽद्यर्थं गमनम् । (अन्नं वेत्यादि) अन्नपट्टा लेपस्वीवनमि-
श्रणाऽऽदिकम्, कट्टास्माऽऽदिवर्जं सर्वमापुच्छयेव कस्मैद्यामिति
नयम् । (एवं गामाणुगामं द्दुज्जितए सि) ग्रामानुग्रामं दि-
पिरुत्तं जिह्वाऽऽद्यर्थं मलानाऽऽदिकारणं वा, अन्यथा वपुसु
ग्रामानुग्रामादिवरुनमनुचितमेव ॥ ४७ ॥

बामावांसं पञ्जोमवियाणं भिक्खू इच्छिज्जा अन्नयरिं
विगइ आट्टारित्तए, नो से कपपइ अणापुच्छित्ता आ-
यरियं वाउ जाव जं वा पुरओ काउं विहरइ, कपपइ मे
आपुच्छित्ता आयरियं जाव आट्टारित्तए-इच्छामि णं भंते !
तुज्जेहि अन्नणुणाए समाणे अन्नयरिं विगइ आ-
ट्टारित्तए, तं एवइयं वा एवइसुतो वा, ते य से विय-
रिज्जा, एवं से कपपइ अन्नयरिं विगइ आट्टारित्तए
ते य से नो वियरिज्जा, एवं मे नो कपपइ अन्नयरिं वि-
गइ आट्टारित्तए, से किमाहु भंते ! आयरिया पचचायं
जाणति ॥ ४८ ॥

चित्तीयै विष्णुयाहारसूत्रे- (तं एवइयं सि) तां विष्णुमि-
तावतीम् (एवइसुतो सि) एतावतीं वारान् इत्यादि (ते अन्नं
इत्यादि) यथा ते तस्य विनयं आह्वां ददन्ति, तथा अ-
न्यतरां विष्णुमिमाहारयितुं कथरंत, नाम्यथा ॥ ४८ ॥

बासावांसं पञ्जोमवियाणं भिक्खू इच्छिज्जा अन्नयरिं
तेगिच्छं आट्टारित्तए, नो चैव सर्वं जाणियव्वं ॥ ४९ ॥

तृतीयै चिकित्सासूत्रे- (अन्नयरं तेगिच्छं आट्टारित्तए सि)
‘आट्टारित्तं’ धातुः करणार्थे सैद्धान्तिकः, ततः अन्यतरां चिकि-
त्सां कारयितुम् आह्वयैव कल्पते ।

बासावांसं पञ्जोमवियाणं भिक्खू इच्छिज्जा अन्नयरिं
ओरासं कट्ठाणं मिवं धनं मंगलं सस्मिरियं महाणु-
जावं तत्रोक्कम् उवसपजिज्जा णं विहरित्तए तं चैव सर्वं
जाणियव्वं ॥ ५० ॥ बासावांसं पञ्जोमवियाणं भिक्खू
इच्छिज्जा अपचिपमारणंति असंसेहणं ऊसणाणुसिए

भक्तपाणपदिद्यद्विषय पात्रोत्तराण कालं अणवर्कस्य-
माणे वि विहारित्तए वा निक्खमित्तए वा पविमित्तए वा
अमणं वा पाणं वा स्वाप्पं वा साइप्पं वा आहारित्तए
वा उच्चारं पामवणं परिट्टवित्तए वा, सज्जायं वा
करित्तए, धम्मजागरियं वा जागरित्तए, नो से कप्पइ अ-
णापुच्छित्ता तं च व सव्वं ॥ ५१ ॥

एवं तपःसूत्रेऽपि । सत्त्वसत्त्वसूत्रे—(अपचिक्षुमस्यादि)
अपचिक्षुमं चरमं मरणम् । अपचिक्षुमं मरणं न पुनः
प्रतिकृणुनायुर्दित्कालो न च तत्कृणुमायौचित्यमरणम् । अपचिक्षु-
मं मरणम् एवाप्तमनश्च भवा अपचिक्षुममरणान्तिकी,
क्षीयित्वाने कुर्यादित्यने शरीरकथायाऽऽद्यतयेति सत्त्वसत्त्वा,
सा च हृदयभावमेदनिष्ठा । (चत्तारि वि चित्ताई
स्यादि) का तस्या (ऊनए लि) जोषणं सेना, तथा
(ऊनए लि) कृपितशरीरात् एव प्रत्यावृत्तान्नकपालोऽन
एव कालं जीविनकालं मरणकालं वा अनवकाश्चकृष्णनिज-
पांयइतुमिच्छत्तदपि सुविक्षयति तथम् (धम्मजागरियं नि)
धर्मस्थानेन जागरिका धर्मजागरिका, तामापि जागर्तुं सुविक्ष-
यित्व कल्पते ।

रक्षाऽऽदि शुक्लान्-

वामावासं पञ्जामविषाणं जिकखुं इच्छित्ता वत्थं वा
परिगहं वा कंवलं वा पायउच्छुणं वा अन्नपरिं वा
उवहिं आयावित्तए वा पयावित्तए वा, नो से कप्पइ एगं
वा अणेगं वा अप(डि)सवित्ता गाहावइकुलं भत्ताए वा
पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविमित्तए वा अमणं वा
पाणं वा स्वाप्पं वा साइप्पं वा आहारित्तए वडिहया विहा-
वभूमिं वा विचारभूमिं वा सज्जायं वा करित्तए, काउ-
स्समं वा ठाणं वा उडत्तए, अग्नि इत्य केड अड्ढास-
न्निट्ठिए एगे वा अणेगं वा कप्पइ से एवं वडत्तए-इमं
ता अजो ! मुहुत्तमं वा जाणाहि जाव ताव अहं गाहा-
वइकुलं जाव काउस्समं वा ठाणं वा उडत्तए,
मे अपरिसुणेज्जा, एवं मे कप्पइ गाहावइकुलं तं च व स-
व्वं जाणियव्वं, मे अप से नो परिसुणेज्जा, एवं से नो कप्पइ
गाहावइकुलं जाव ठाणं वा उडत्तए ॥ ५२ ॥

वासवाय तस्मिन्नादितः “ उडत्तए लि ” पर्वन्तम् । तत्र
(वायं वेत्थएदि) पादुपेयमन्नं रजोद्वरणं, ततो घञ्चाऽऽदि-
कृत्पुषिमातापयितुमकवारम् आनयं दान्तु, तत्रापयितुं पुनः
पुनरातये दान्तु मच्छन्ति, अनातायेन कृत्पुषमाकाऽऽदिदोरात्थः ।
तदा वपञ्चो आनये दत्तं सन्ति पक्वं वा अनेकं वा साधुमप्रतिष्ठा-
ए नो चराऽऽदी गन्तुं यावत्कायात्म्यमेऽपि स्थानुं न करन्ते, बुद्धि-
अथात् । अस्यैव कोऽपि यथा सन्निहितस्त्वमेवं वक्तुं कल्पते-यत्
कायं । अस्यैवपि तावत्सुदृग्मात्रं जानाति विज्ञायते । (जाव
ताव लि) यावदर्थं (मे व परिसुणेज्ज लि) स प्रतिशुणु वा-
त् सङ्गच्छातु, तदस्वसत्यापनं, तदा करन्ते गोचराऽऽदी
गन्तुमशानाऽऽयादारायितुं, विहारभूमिं विचारभूमिं वा गन्तुं,

व्याख्यायं वा कायोत्सर्गं वा कर्तुं, स्थानं वा वीराऽऽसन
ऽऽदिकं स्थातुम् ॥ ५२ ॥

शय्यायं स्तारः-

वामावासं पञ्जामविषाणं नो कप्पइ निग्मथाण वा नि-
ग्मथाण वा अणानिग्मदियमिच्छजामणिएणं हुत्तए, आ-
याणमेयं, अणानिग्मदियमिच्छजामणियस्य अणुष्ठाक-
इअस्म अणुह्वायिअस्म अमियामणियस्य अणाता-
वियस्य अनयियस्य अतिक्खणं अतिक्खणं अपरिक्खेद-
णामीलस्म अपपज्जणाभीलस्म तदातद्दाराणं से-
जम् दुगाराइए जवइ ॥ ५३ ॥ अणायाणमेयं अजिगा-
हियमिच्छजामणियस्य उच्चकुडियस्य अड्ढावधिपयस्य मि-
यामणियस्य आयाविअस्म समियस्य अतिक्खणं अ-
तिक्खणं परिक्खेदणामीलस्म पमज्जणामीलस्म तदा तदा
मंजम् मुआराइए जवइ ॥ ५४ ॥

वासवाय तस्मिन्नादितः “ भवइ लि ” यावत् । तत्र (अ-
णानिग्मदियमिच्छजामणियस्य) न अतिगृहीतं शय्यायाम् येन सः
अनामिशुहीतशय्यासनः, अनामिशुहीतशय्यासन एव अनामि-
शुहीतशय्यासनः, स्वाथे इकपय्यः । तथावधेन साधुना
(हुत्तए लि) भवितुं न करन्ते । वपत्तुं अणुकृष्टिनेऽपि पो-
ठकृत्तामिच्छद्वयैव भाव्यम्, अन्त्या हीनतायां भूमिं श-
यने च कुत्वायिगिराधनोपस्थः । (आयाणमेयं लि) कमे-
यं वीणायां वा आदातकालमेतदु अनामिशुहीतशय्यास-
निकप्यम् । तदेव हृदयति- अणानिग्मदियमिच्छजामणियस्य
(अणानिग्मदियमिच्छजामणियस्य) अतिक्खणं अतिक्खणं
परिक्खेद- उच्चकुडिनाऽऽदि यावत् येन योगिककाऽऽदिदेशो
न स्यात्, सर्पोऽऽदिदेशो न स्यात् । अकुवा “ कुच ”
परिक्खेद- इति वचनात् । परिक्खेदश्रुतिना, निश्चयेति यावत् ।
ततः कमेयथायः उच्च कुचा शय्या कम्पाऽऽदिमयः सा नो वि-
रति यथा स अणुष्ठाकवर्कं नोच समपरिक्खेदशय्यायाः, तस्य
(अणुष्ठाकवियस्य लि) अनयः शय्येनः पतमथेय अन-
यक निष्पद्योजनेमकवारोपरि हीनोऽनुतोरा वारान् कश्चात् व-
प्यन् ददाति, चतुर्णाम् वपति अड्ढातान वा धम्मति । तथा
च स्वाध्यायनिष्ठशय्येऽपि (?) दोषाः । यदि वैकाङ्क्षिकं
चरणाकाऽऽदिपदं लभ्यते तदा तत्र धर्मो, धर्मपनाऽऽदिपदमन्थ-
परिहारात्, (अमियासाणयस्य लि) अमियान्तिकस्य
अवकाऽऽमन्थस्य मुहुर्मुहुः स्थानान् स्थानान्तरं गच्छते । हि
सर्ववधः स्थातुं अनेकानि वा आसनाणि सेवयामस्य (अ-
णातावियस्य लि) संस्कारकपात्राऽऽदिनामातये अदातुं (अ-
नामियस्य लि) इवाऽऽदिपु समितिषु अनुपयुक्तस्य । (अमि-
कखणं लि) धारं वारमन्तलेखनादिकस्य हट्टो अनायमा-
ज्जनीयस्य रजोहरणाऽऽदिना, इहागुत्थं साधोः सेवयो
दुराराधो जवति । अत्र करणावशोदपिकाकारायां दुरा-
राधो दुःप्रतिपाद्योऽति प्रयोगो लिल्लमि, नो चिच्छो । “ दु-
लीयनः कृच्छं कृच्छं धारं लिल्लम् ॥ ५४ ॥ ३१३३३३ इति मृगण-
ल्लमयथाऽऽमन्तन दुराराध इति दुःप्रतिपाद्य इति भवनात् ।
न च वाच्यम् आकं प्रतिता च प्रतिपद्यथामाख्यं न भवितुम् ।

तेति, "उपसर्गो न व्यवधायीति" यावात् । किं च-समागच्छ-
तोत्यत्र आङ्का व्यवधानेन " नमो गमृच्छन्नायाम्" ॥१३॥१॥
इत्यादिनाऽऽत्मनपदाप्रतिरेकस्य स्वायत्त्यातिव्याप्ताद्व्योपस-
र्गस्य व्यवधायकत्वं भविष्यतीत्यपि न वाच्यम् । न हि अवि-
ष्ये उपसर्गस्य व्यवधायकत्वम्, " उपसर्गोत् आद्यप्रबोधः " ॥ ४ ॥ १०७॥ इति सूत्रेण हेतुप्रसङ्गेन दुष्टप्रत्ययस्यापि प्र-
योगगुणानादिति दिक् । आदानमुक्त्वा अनादानमाह-"अग्रा-
द्यापिभ्यादिति" सुआराहृष ज्ञेय इति यावत् । तत्र कर्मणां
होषाणां वा अनादानमकारणमेतत्-अभिगृहीतशब्दात्मनिक-
त्वम्, उष्णकुचशब्दावयवं संप्रयोजनं पक्षमध्ये सकृच्च शब्दाव-
यवकर्मिनि । तद्वै च दृढयति-अभिगृहीतशब्दात्मनिकरूप उष्णा-
द्यापिभ्यादिति । अत्रानो भिनात्मनिकरूप आतापिनो वस्त्रा-
ऽऽदेरात्पे द्वातुः समिनस्य समितिषु हनोपयोगस्याभीष्टेन प्र-
तिलेखनाशीलस्य प्रमाजैनाशीलस्येदृशस्य साधोः तथा तथा
नेन तेन प्रकारेण संभवः सुखाऽऽराधो भवति ॥ ४४ ॥ कदप्य
३ कृण ६ अचि० ।

(१८) इदं विधिं संधारम ति दारं-

करणे उद्ग्राहिते उ-जिह्वकणे गेहृति आधपरिमार्मि ।
दावं गुरुम तिणिण च, सेमा गेहृति पक्षेकं ॥५५३॥

उद्ग्राहकाले जे संप्रयोग कारणे गहिना ते बोसिरिखा
अधे नंधारा अगहिमार्मि बासा जे गेहृति गुरुम तिणिण
हाउ निवाये पवाये निवायपवाए से साधु अहाराडणिगा-
ए पक्षेकं गेहृति । नि० चू० १००० । (अतुषादिक् शर्या-
स्तस्तारमन्त्र नयनीति "सिद्धासंधार" शारे वचने)

(१९) उच्चारप्रवचनमूभिः-

वासामासं पञ्जोसविषाणं कपप निगंधाण वा नि-
गंधीण वा तत्रो उच्चारवासमवज्जीमो पमिद्वेदित्तए,
न नडा हेमंतिगिह्वायु जडा णं वासासु, से किमाहु जंते !
वासामु णं ओसमं पाणा य तणा य वीया य पणमा य
हरियाणि य भवंति ॥ ५५ ॥

(उच्चारपासवचनमूभिः अति अनभिसिद्धिगोतिस्त्रोऽनः, अ-
पिसिद्धिगोति बाह्वित्तः दृष्टपाद्याते मया भूमिः तज्जाय-
त ताऽऽवज्जीति । आसमप्यद्व्युमेदादिनिर्विवा भूमिः प्रतिले-
खितव्या (न नहेत्यादि) न तथा हेमन्तप्रोषणयोर्ध्या ध्या-
सु (मे किमाहु अने ! णं) तत्कृत इति प्रबो गुरुदाह (वा-
सासु णं इत्यादि) ध्यासु (ओसमं ति) प्रायेण प्रा-
याः शब्द्वनकच्छोःपद्व्युमेदाद्व्यः, तुषाणि प्रमीतानि, बीजानि
तज्जवनस्वर्गानां नध्याङ्गआनि किशलगानि । एनका उज्ज-
यो, इरितानि बीजंयो जातानि । एतानि ध्यासु बाहुत्येन
जयन्ति ॥ ५५ ॥

(२०) मात्रकक्षारम्-

बासावासं पञ्जोसविषाणं कपप निगंधाण वा निगंधीण
वा तत्रो पतगाई गिहृत्तए । तं जडा-उच्चारमत्तए,
पासवचनपत्तए, खेलमत्तए ॥ ५६ ॥

(तत्रो मत्ताई ति) श्रीणि मात्रकाणि उच्चारप्रवचन-

सुष्माप्येव । मात्रकाभावे वेलाऽतिक्रमेण वेगधारणे आ-
त्मविराधना, यवैति च बहिर्गमने संयमावराधनेति । कदप्य
३ अचि० ९ कृण ।

इयाणि मत्तए ति दारं-

उच्चारपासवचने-ज्ञमत्तए तिणि तिणि गेहृति ।

संजम-आपसद्धा, जिज्जं ज मस उज्जंति ॥ ५५४ ॥

धरिसाकाहे उच्चारमत्तया तिष्ठि, पासवचनमत्तया तिष्ठि,
तिष्ठि जेज्ञमत्तया । एवं चेतदथा । इमं कारणं-जं संजमणि-
मिस् बरिस्ते एगस्मि वाहृति विनिय तनियसु कज्जं करेति ।
अमिवाऽऽदिकारणयसु वा । आपसए आगतेसु कलपज्जा,
समेहि अप्पणो करेति । एगमादिभिषेण वा सवेहि कज्जं
करेति । एवं सेमा जे उद्ग्राहकगहिना ते उज्जंति । उभयां का-
जं पडिहेहया कज्जनि-दिया, रातो वा । अवास्ते जति प-
रिभुजति ना मासलहुं जाडे वा संपन्ति ताहे परिभुजंति ।
अथ अभिग्राहो गहिना सो परिछवेति । उज्जं च णिक्कि-
यवो, अपरिणवसेहानं च वाइज्जति । मत्तए ति गमं नि०
चू० १००० ।

(२१) कौबः-

वासामासं पञ्जोसविषाणं नो कपप निगंधाण वा नि-
गंधीण वा परं पञ्जोसवणाओ गोक्षोमपमाणमिते वि के-
से ते रयणि उवापणावित्तए अज्जेणं खुरमुंण वा लुक्क-
मिरएणं वा होयव्वं मिषा पवित्तया आरोवणा, माभिष्
खुरमुंके, अहमासिण कत्तिमुंके, छप्पासिणं होए, संव-
च्छरिं वा थेरे कपे ॥ ५७ ॥

वासामासं पञ्जोसविषाणमित्यादित् "संवच्छरिणं थेरे कपे
ति" यावत् । तत्र (परं पञ्जोसवणाओ ति) पयुपणानः परमा-
बाह्वत्तुमांसकावन्तरं गोक्षोमप्रमाणं अपि कोरा न कथापनी-
याः, आस्तां द्वाधाः । "पुव्वलोओ उज्जाणं, निष्कं धेराण वा-
सवाससु (५४५ नि०चू०)" इति वचनान्तः । यावत् तं रज्जं
आकसितपञ्चमीरात्रिमः । साउरन्तं तु चतुर्थीरात्रि नातिक्रमयेत्,
चतुर्थोऽथ अग्रेय लोचं कारयेत् । अयं ज्ञावः यदि सत्य-
स्तदा ध्यासु नित्यं लोचं कारयेत् । असमर्थोऽपि तौ रात्रि नो-
क्कयेत् । पयुपणापयोणि लोचं विना प्रतिक्रमण्याऽऽवश्यमक-
ल्पत्वात् । कोशोपि अन्त्याविराधना-तत्संसाधकं युकाः सं-
युज्जेति, तांश्च कण्डूयमानो दन्ति, शिरसि नखजते वा स्था-
यि । यदि क्षुरेण मुखमपयति कस्यो वा तदाऽऽङ्गाज्जाऽऽद्या
होयाः । संयमाऽऽत्मविराधना-यूकादिद्यन्ते, मापतश्च पञ्चा-
त्मकं करति, बासावपञ्चाजना च । ततो लोचः (?) शिरोजम ।
अपवात्तो मांश्चक्षानाऽऽदिता मुदितांशोऽजम जविनस्यं स्यात्
तत्र केवलं प्रासुकोदकं एव श्रेयान् । यदि चासिद्धिगोतिं हते
उवाऽऽदिवो स्यात् कस्याचित् बाहो वा गृध्रात्मं वा त्यजेत-
तो न तस्य लोचं स्यात्- (अज्जेणमित्यादि) आयेण साधुना
(लुक्कमिरएण ति) उत्सर्गेनो लुक्कितशिरः प्रक्षालय नापि-
तस्यापि तेन करो क्षालयति । यस्तु क्षुरेणापि कारयितुम-
समर्थो, प्राणादिमच्छिरा वा, तस्य कशाः कस्यो कल्पनीयाः ।
(पञ्चमश्च आरोवणः ति) कोऽप्यं, १, पसे पक्षे संस्तारकद्व-

रक्षाणां भव्या मोक्षव्याः, प्रतिबिम्बितव्याभ्येत्यर्थः । अथवा-
आरापणाप्रायश्चित्तं पक्षे पक्षे प्राह्य सर्वकामं, यथासु विशेषणः ।
(मासिप खुरमुने णि) अस्मिन्पुनः मासि मासि सुगन्धं
कारणीयम् । (अद्भ्यमासिप कस्तूरिमुने णि) यदि कस्तूर्या
कारयति तदा पक्षे पक्षे गुप्तं कारणीयम् । खुरकस्तूर्याश्च लोचि
प्रायश्चित्तं निशीथोक्तं यथामन्त्रं लघुगुरुमाससङ्गणं हेतुम् ।
(उष्मासिप होय णि) बाष्पासिपका होचः । (संवत्सरिप
वा येरे कल्पे णि) इयविराणां वृक्षानां जराजर्जरत्वेनासा-
मर्थ्याद्दृष्टिराद्यं च । (संवत्सरिप वा येरे कल्पे णि) मांसस-
रिका वा लोचः, स्थाविरकल्पे स्थितानामिति, अधोपगुणानां
आतुर्मासिक इति ॥५३॥ कल्पः ३ अष्टिः ६ कृणः । नि० सू० ।

धुवश्रोत्रो ऽ जिणाणं येराणं निष्ठ वामवामासु ।

अमहू गिलाणयस्म य, तं रयणि तू नातिक्रमे ॥५५॥

इहानि होय णि । उदुबद्धे वासासु वा जिणकल्पिवाणं
धुवश्रोत्रोऽदिते दिने कुर्वन्मोक्षार्थः । येराण वि वासासु धुवश्रोत्रां
भव । अमहूगिलाणाण पञ्जोसवणरानि शातिक्रमात्, आउक्क-
इयविराडणानवा संसज्जमया य वासासु धुवश्रोत्रो क-
रन्ति । होय णि गन् । नि० सू० १० व० ।

अथ पञ्चवणायां कशोभोः-

जे जित्व् पञ्जोसवणाए गोलाभाई पि बाझाई उवा-
यावेई, उवायणावेनं वा माइज्ज ॥ ५० ॥

गोलोममावा अपि न कस्तूर्याः, किमुत दीर्घाः । अथवा हस्त-
प्रायाः । अथवास्त्रं विशेषयति । (उवायतिवावेनं णि) पञ्जो-
सवणारयणि अतिक्रमात्मकैः यैः ।

माहामुचं-

पञ्जोसवणाकेमे, मावोलोमपमावामेचे च ।

जे भिक्खुवातिगतं, सो पावति आणमादीणि ॥५१॥

तस्स वड्ढं पच्छुत्तं, आणादिया य होसा ।

गोलोमविशेषणार्थमाह-

ण वि भिगुण्डासलो, ण अरिय पुच्छेण वरियया वात्ता ।

मुजसवणीरागाए, सेस गुरु हाति हाणीए ॥ ५१॥

णिमुदेते आउवणो, उद्धसु य उपादा तु मुच्छन्ति ।

ता कहुयं विराई, कुञ्जा व खयं तु आतेदि ॥ ५२॥

धुवलोत्रो ऽ जिणाणं, वरिमासु य होति गच्छवामीणं ।

उदुवरणं चउपासो, खुर कत्तरी उद्धहू गुरुगा ॥५३॥

कंठा । वासासु होय अकञ्जो इमे होसा-आवकाए णिसुदने
आढने भाउविराडणा, उद्धसु य वातेसु कपयासो संमुचं-
नि, कंठमंरो वा ऊवडादा विराहेत, कंठमंरो वा खयं
करेउज्जा, तथ्य कायविराहणा । जम्हा एते होसा तस्सा, धुव-
लोत्रो गहा । उदुबद्धे वासासु वा जिणकल्पिवाण धुवश्रोत्रो,
येरकल्पिवाण वासासु धुवलोत्रो, धुवश्रोत्रायामन्या वा ते
रयणि नातिक्रमेयेरकल्पिवाण तस्मै उदुबद्धे उक्कोमेणं चउद्धे
मासाणं लोचं करावेति । येरस्स पि एवं, णवरे उक्कोमेणं क-
म्मासा, जति उदुबद्धे वासासु वा खुरेण कारावेति, तो मास-
सङ्गः कर्षीय मासगुणं, आणादिया य होसा । ण्यतिगाण वि-
राडणा पच्छुत्तमप्राया य । आद्विस्तरणं कारावेति, तो उद्धहू,

कस्तरीय वड्ढगुमासा, लोचं कारवनेण एते होसा परिह-
रिया भवन्ति ।

माहा-

पाक्खियमासियच्छमा-सिप य येराणा तू भवे कपो ।

कत्तरी खुर लोए बा, वितीए असहू गिलाणं य ॥५५॥

(विनियंति) विनियपरेण होयं ण कारवेज्जा, असहू होयं
ण कारवेज्जा, असहू होयं ण तरणि अविषासेउं, भिरोरोगेण
वा, भेदचक्खुणा वा, लोचं वा असहूतो धम्मं सुद्धेज्जा, गिला-
णस्म वा होत्रो ण कउज्जितं, होयं वा करेति गिलाणो हवेउज्ज ।
एवमादिपदि कारणेहि जहं व कस्तरीय करेति तो पक्खे पक्ख ।
अहू खुरेण, तो मामे मासे । पढमं खुरेण वा कस्तरीय लोचक-
रस्स महोरादयं हत्थधोवणं विउज्जितं, पच्छा कम्मपरिहरणार्थं ।
भववायेण होमो छम्मासेण कारावेज्जो । येराण एस कप्यो
संवत्सरिप भाणतो । नि० सू० १० व० ।

(२२) अघिकरणम्-

इवानि अघिकरणं णि । अघिकरणं कज्जहो भवति । नं व जहा
चउयोहमए वाण्यं नहा इहावि सविधरं वड्ढवं । नं व ण
कावळं, पुच्छुपमां व ण उद्धीरियवणं, पुच्छुपमां जहं कमापड-
ककसाए ण कामियं तो पञ्जोसवणासु अयस्म विउवा-
वयवं । अघिगणं इमे विट्ठना-ऊक्कयामोवलाक्खियं पणोते
हो मञ्जो य । तथ्य दुक्कयवति उदाहरणं । आयरियजणयस्म
अतंगामा एक्को कुमारो, सो कुलालाणं जग्गुणं पच्छवणा-
मे दुक्कवं णामय गता ।

तादे व दुक्कसावेदि मोदेहि एयं वड्ढं हरिउकामेहि भवति-

एगवड्ढं भेदि, पासह तुक्को वि कउज्ज खलहाण ।

हरणं कामण जाणग, पोसणता पण्डुउक्केसु ॥५६॥

जो भो पच्छह इमं अच्छेर-एणं वड्ढहेगो भेरी गच्छन्ति
तेण वि कुंजकारेण भाणयं-पेच्छह जो इमस्म गामस्स
खलहाणणि कउज्जितं । अतिगाया भेरी गाममक्के जित्ता । तस्स
तेदि दुक्कगव्हेहि विहं हसियण एयो वड्ढो हसो, विक्कयं गया
कुलालाणो य गामिच्छया जाचित्ता वेह वड्ढं । ते भवन्ति-तु-
मं एकेण वड्ढेण आगयो । ते पुणो जातित्ता जादे ण दे-
नि नाहे सरयकासे सववणाणि खलधारणसु कवाणि, तादे
अमो दिक्षं । एव तेण सत्त वरिमाणि कविता खलधारणा ।
तादे अट्टमं वरिले दुक्कगगाममखण्डि मल्लतुक्कमं वड्ढमाण
भागो भाणतो-घोमदि हो जस्स अउद्धेहि अवरेउं, ते खा-
मेमो, जं व गदेयं ते देमो, वा अहं भावह, देहं । ततो
भाणयण उम्मांसयं । कुंजकारेण भाणयो भवितो-भो
इमे घोमदि-

अपिण हतं वड्ढं, उरुणो तस्म कुंजकारस्म ।

मा जे कहिंति वंषण, अणाण वि सत्त वरिसाणि ॥५६॥

ज्ञानेण उषोसियं, तं नेहि दुक्कगव्हेहि हो कुंजकारी
खमिता-विषो य स वड्ढो । इमो उवमंहागा-त्रात ता तेदि अ-
संजापदि अणाणीहि होहि कामियं, तेण वि कामियं, कि-
मग ! पुण संजएहि भाणीहि जयं कयं तं मव्वं पञ्जोसव-
णाए कामियव्वं, कामियव्वं च । एवं कारतेदि संजमाराहणा
कता जवात ।

अदवा-इमो विदुतो पञ्जोसस्येति-

चंपा कुमारपांदा, पंचदच्छरा धेरणपण दुमवलए ।
विह्वापसणयण सावग,इंगिणि उववाय थंदिवरे ॥५६॥
पेहण पन्मोदायण, पभाव लण्पाय देवदत्तपेदे ।
मरणुववातो वस-नयणं तट्ट भिसणा समला ॥५६॥
मणारिगिरी देवय-पन्मिमा गुप्तिया गिलाणपडियरणं ।
पजोयडरण कुक्कररण,गणयण गओ उवसणा ॥५६६॥
नि० लू० १० उ० ।

(अत्र चर्यानगरीवासतयाऽनकसेनवृत्तं 'दसहर' शब्दे चतु-
धेनागे २४७७ पृष्ठे गतम् । तस्यैवामकसेनस्य कुमारनदीति
मामागमः) (दीक्षास्वाध्यायनवृत्तमामात्रमुपपद्येत्यः) सिन्धु-
सौवीरदेशाधिपतिदेशमुकुटवज्रचूपसंख्य उदयनराजो विष्णुमा-
लिसमर्पितधीवरप्रतिमाऽन्येऽस्यगततीर्थातीतगंधारभाका-
पिनगुप्तिकाभक्तानो जातादुभुनकपायाः सुवर्णगुप्तिकाया
देवाधिदेवप्रतिमायुताया अपहृतांरं मालयेशचूपसंख्यं
अगडप्रोतराजं देवाधिदेवप्रतिमाश्रयात्मकपञ्चसप्तमात्रं
बद्धा पञ्चादागच्छन् दशपुरे बर्षासु तथैव, धार्पिकधर्षणं च
रूपयमुपवासं चक्रे । त्वाऽऽदृष्टव्यकारेण जेजनायं पुरेन च-
गडप्रोताने विपत्तिना आरुप्य ममाच्छापोवास इति प्रोक्ते धृ-
त्वाऽधर्मिकेऽप्यस्मिन्नकृमिने मम प्रतिक्रमणं न दृष्टुंतीति तत्स-
ख्यंस्मदानतस्तज्ज्ञेन मम दासोपतिरित्यङ्कुराऽऽच्छादयामास स्वमु-
कुटपट्टदानतश्च धीवदयनराजेन धीवचक्रप्रभोतः क्षमिनोऽत्र
भी उदयनरः जस्येनाराधकत्वं, तस्यैवपशान्तपत्न्या ।

क्षिप्रोमधोऽप्याराधकत्वं न तथार्ह-अपराधः कौशाभ्यां सुवै-
राममसौ स्वभिमानेन धीवीरं वाम्भूतं समागच्छन्तः स्मः चन्दना
च दक्षिणस्तसमयं विहाय स्वकीयस्थानं गता । मृगाधनी च सु-
खैकगमनात्मसि विस्तृते सान रात्रि विहाय भीना उपाभय-
मागमिष्योपयिक्तीं प्रतिक्रम्य मिद्वर्णां चन्दनां प्रवर्तिनीं कृ-
द्वर्णां ममापराध इत्युक्तवती । चक्षुराऽपि भवे । कुलीनाया-
स्तनवदशं न युक्तमित्युवाच । साऽप्येव-भूयो नेदशं कवित्वे,
इति पादयोः पतिता तावता प्रयतिन्या निद्रागता । तथा
च तथैव क्रममेव केशलं प्राप्ते, स्वपक्षोपाकारापसारणव्य-
तिकरेण प्रबोधिना । प्रवर्तिन्यपि कथं स्वपक्षोपाकाराणि वृ-
क्षन्ती तस्याः केशलं ज्ञात्वा मृगावतीं क्षमयती केशल-
माससाद । तेनेदशं मिथ्यादुष्कृतं देयं, न पुनः कुम्भकार-
रगुलकदृष्टमेव । तथाहि-केशलं वृक्षको मण्डानि का-
णीकुर्वन् कुम्भकारेण मिथारिता मिथ्यादुष्कृतं द्रवोऽपि न पुन-
स्तनां निवर्तते, ततः स कुम्भकारोऽपि कदरेः क्षुल्लकक-
र्णमोटनं कुर्वन्पुनः पुनः क्षुल्लेन पीडयेदमिदंकोऽपि मुधा-
मिथ्यादुष्कृतं ददौ ॥५६॥ कलप० ३ अर्थो ६ सण् । (विस्तरस्तु
'अहिगण' शब्दे प्रथममागे एवमेव पृष्ठे उक्तम्)

कथाया न कर्तव्या-इदं हि वाच विहारे । तेनैव चउकणि
कलेषां पुण्यं वक्ष्यिष्ये । जहा चउकणे कोहो चउकियो । कदग-
राइसमाणो, पुडविराइसमाणो, बाहुआराइसमाणो, पव्ववरा-
इसमाणो च । नि० लू० १० उ० ।

(२३) उपाभयाः-

वासवासे पञ्जोससियाणं कप्य निगंथाण वा नि-

६३

गंवीण वा तओ उवस्सया गिहिलए । तं जहा-वेउ-
विवा पन्सिहा, साइजिजा, पमउज्जा ॥ ६० ॥

"वासवासे पञ्जोससियाणं" इत्यादिनः "पमउज्जा ।" इति
वाच्यः । तत्र वर्षासु त्रय उपाभया प्राज्ञाः, जन्तुसंस्कारा-
दिभ्यामिति पदं तथैवार्थः । तत्र त्रिषु उपाभयेषु (वेउवि-
वा पन्सिहा ति) द्वौ पुनः पुनः प्रतिबोध्यो कलप्यौ इति भावः ।
(साइजिजा पमउज्जा ति) ' साइजिज ' भातुरास्वा-
दने । तत उपलब्धमानो य उपाभयस्तत्प्रतिबोध्यो प्रमाजना
कार्यो, यतो यस्मिन्नुपाभये साधयस्तिष्ठति तं प्रातः प्रमाज-
यन्ति, पुनर्मिक्षां गतेषु साधुषु, पुनस्तृतीयप्रहरान्ते कति वा-
रजयम् । ऋतुबले च बारहपम्, असंसेकस्यं विधिः, सं-
सेकं च पुनः पुनः प्रमाजयन्ति, श्योयोभयद्वयं तु प्रतिदिनं
दशा पश्यन्ति, कोऽपि तत्र ममत्वं भा कार्यादिनि, तुनीयति
च पादोऽच्छिन्नेन प्रमाजयन्तीति । सन कलम (वेउविवा प-
न्सिहा ति) ॥६०॥ कलप० । (आज्ञां शुद्धिवा मोचरचर्वा गन्त-
व्या इति 'गोचरचरवा' शब्दे तुनीयमागे १००४ पृष्ठे कलप्याम्)

(२४) योजनाप्यवग्रहः-

वासवासे पञ्जोससियाणं कप्य निगंथाण वा नि-
गंवीण वा मिद्वारुहेठं जाव चत्तारि पंच जेअण्णाइं
गंतुं पन्तिनियत्तए, अंतरे वि य मे कप्य वत्तव्वए, नो
से कप्य तं रएणि तत्थेव उवायणावित्तए ॥ ६२ ॥

" वासियादिन उवायणावित्तए ति " पयेन्मः । तत्र- (जावे-
त्यादि) वर्षाकलपचर्वाऽऽर्थे भानासाराऽऽर्थाय वा या-
वत्तव्वारि पञ्च बोझानि गत्वा प्रतिनिर्वर्तिनं कल्पने, न तु
तत्र स्नातुं कल्पते । स्वस्थानं प्राप्तुकृमक्षेत्रा तस्यानतराऽपि
वस्तुं कल्पते, न पुनन्तत्रैव । एवं हि बोधोऽऽचाराऽऽगधनं
रूपादिं यत्र दिने वर्षाकलपाऽऽदि लक्षं नितिरात्रि तत्रैव ना-
निकमयितुं कल्पते, कार्यं जाते सद्य एव बहिनित्येव तिष्ठेदे-
ति भावः ।

इत्थं संवच्छरिअं धेरकप्यं अट्ठासुत्तं अट्ठाकप्यं अट्ठा-
मगं अट्ठातत्तं सम्मं काएण फासित्ता पासित्ता सो-
निच्चा तीरत्ता किट्ठित्ता आराट्ठित्ता आणाए अणुपा-
लित्ता अत्यंगइया समणा निगंथा तेणव भवगहणए
सिज्झति, वुज्झति, मुच्चति, परिनिव्वयति, सव्वकुक्का-
णत्तं करिति, अत्यंगइया दुच्चणं भवगहणए सि-
ज्झति० जाव अंतं करिति । अत्यंगइया तट्ठएणं जग्गह-
णोणं जाव अंतं करिति, सत्तट्ठनवगहणार्हं पुण नाइ-
कमति ॥ ६३ ॥

(इत्थं संवच्छरिअं धेरकप्यं) इतिकप्यप्रदर्शने । तं पूर्वोप-
दिनं सौवसरिकं वर्षोपराधिकं स्थावरकलपः । (अट्ठासुत्तं)
यथा स्वैव भवितुं तथा, न तु सुत्रधिकम् । (अट्ठाकप्यं) य-
था अत्राक्तं तथा करणे कलपोऽयथा त्यक्त्व इति यथाक-
ल्पम् । (एतन्नुत्तमं अट्ठाप्रमाणं) ज्ञानाऽऽदिनयस्यणो मार्गे इति
यथामार्गम् । (अट्ठातत्तं) सत एव यथातथ्यं, स्वयमित्यर्थः ।

पञ्जसवणाकप

(सप्तमं) सप्तम्यं यथावस्थितम् (बाधणं) उपलक्षणत्वात्का-
याहमन्तवैः (फासिता) वृष्ट्या आसंध्यं (पालिता)
पालांपर्याया अतिचारंप्रयो रक्षयित्वा (मोक्षिता) शोभयित्वा
विचित्रकरणेन (तीरिता) तीरयित्वा बाधज्ज्ञातवम् आराध्यं
(किष्टिता) कीर्तयित्वा अग्नेश्च उपविश्य (आराधिता)
आराध्यं यथोक्तकरणेन (आषाढ अणुवाग्लिता) आषाढ्या
जिनेष्वेदेशेन यथा पूर्वैः पात्रितं तथा पश्चात् परिपादय (आ-
रथेयत्वा समया निमग्नता) सत्यंके वे असुप्तमया तदनुपाल-
नया धमना निमग्नताः (तेनैव सभगाहणं सज्जति) तस्मिन्-
नेव जवग्रहणेन भवेत्सिद्धयति कृतार्थो भवति । (भुञ्जति)
भुज्यन्ते केवसज्जानेन (मुञ्चति) मुच्यन्ते कर्मपञ्चगत् (प-
रितिश्रवांशति) परितिश्रितं कर्मकृतः सत्त्वापोपसमानात् शी-
नोभवति (सत्त्वमुच्यन्तेत्येतं करिंति) सत्यंकेऽन्तः शारी-
रमानसानामन्तं कुर्वन्ति (आरथेयत्वा दुष्कृतं जवग्रहणेनं
जाव अन्तं करिंति) सत्यंके वे उच्यते न तु तत्प्राप्तनया वि-
नियजवग्रहणे सिद्धयति बाधतु अन्तं कुर्वन्ति । (आरथेयत्वा
तद्वर्णं जवग्रहणेनं जाव अन्तं करिंति) सत्यंके ये स-
भयमया तत्प्राप्तनया तृतीयमवे बाधतु अन्तं कुर्वन्ति । (सत्-
त्वजवग्रहणैश्च पुनः तादृक्कर्मति) जवग्रहणार्थं एतद्वाराधनया
सत्तादृजवर्गस्तु पुनः नानाकामन्तैर्नाति भावः ॥ ६३ ॥

अथैवं पठ्यते स्वयच्छा न मोचयते, किन्तु जवग्रहणपदशपार-
सत्प्रत्येयत्वाद्-

तेनं काक्षेणं तेनं समपणं समणे जगवं पट्टावीरे रायमिह
नगरं गुणसिद्धे चैष्ट वृहणं समणाणं वृहणं समणां
वृहणं मावयाणं वृहणं सविमाणं वृहणं देवाणं वृहणं देवीणं
मज्जकणं वेव पवमादृक्कवे, एवं जगद एवं पवमदं, एवं
पव्वेद पवजोवसाणाकप्यो नाम अज्जणयं सअदं सहेल्लं
सकारणं समुत्तं सअत्तं सत्तयं सवागरणं जुज्जो जुज्जो
उवदंमेइ ति चेमि ॥ ६४ ॥

(तेनं काक्षेणं) तस्मिन् काले चतुर्थारकपर्यन्ते (तेनं सम-
पणं) तस्मिन् समये (समणे भगवं महावीरे) अमणो भ-
गवान् महावीरः (रायमिह नगरे) राजगृहनगरे सन्नयस-
रणावसरे (गुणसिद्धे चैष्ट) गुणशैले नाम क्षेत्रे (वृहणं स-
मणाणं) बृहतां धमणां (वृहणं समणां) बृहतां भमणी-
नाम् (वृहणं मावयाणं) बृहतां आवकाणाम् (वृहणं स-
विमाणं) बृहतां अविमाणाम् (वृहणं देवाणं) बृहतां दे-
वानाम् (वृहणं देवीणं) बृहतां देवीनाम् (मज्जकणं वेव)
मध्यमान एव, न तु कोणकं प्राविश्य प्रवृत्तयेत्येव जावः ।
(एवमादृक्कवे) एवमावयाति कथयति (एवं मासह) एवं
भावेन चार्यानेन (एवं पवमवे) एवं प्रज्ञापयति फलकथने-
न (एवं पव्वेद) एवं प्रकथयति दर्पणे इव श्रोतुहृदये स-
हकामयति । (पञ्जसवणाकप्यो नाम अज्जणयं) पञ्चपणा-
कप्यो नाम अश्वयनम् (सअदं) अथैवं प्रयोजनेन सादत्तं, न
तु निष्प्रयोजनम् (सहेल्लं) सहेल्लकं हेतवा निमित्तानि, य-
था शुक्लं पृष्ट्वा सर्वं कर्तव्यं, तत् केन हेतुना, यत आचा-
र्याः प्रत्यपायं जानन्तीत्याद्यो देववस्तेः सात्तय (सकार-
णं) कारणमवाधो यथा ' अंतरा वि से कप्ये ' इत्यादिः, ते-

न सहितम् (समुत्तं) स्वसहितम् (सअत्तं) अथैवसहितम्
(सत्तयं) उभयसहितं च (सवागरणं) व्याकरणं पृष्टा-
यकथनं तेन सहितं सव्याकरणम् (जुज्जो जुज्जो उवदं-
से ति चेमि) भूयो भूय उपदर्शयति इत्येदं श्रव्यमिति
श्रीमच्छाहुस्वामी स्वशृणुयात् प्रतीदुष्याचेति । कलरं ३
अधिः ३ कृण ।

(५५) सच्चित्तज्ञानः-

इयाणि सच्चित्तानि । जो पुराणो भावियसङ्को वा एने मोक्षं
सच्चित्तो सेसाण चित्ताण पव्वाविउज्जति, अह पव्वाधित
सेसदि आनो चउगुहं, आणानिथा य दांसा । वासासु प-
व्वाधितो मा होदि ति णिउम्मो, तेण ए पव्वाविउज्जति ।
कहं निउम्मो भवन्ति ? उच्यते-वासंसेमणीहि आउका-
इयविराड्णा भवति, तादे सो भणति-जइ एते जीवा तो
विस्समाभाणे कि अण्णं मेइह, विचारअमि वा मज्झह, कहं
वा तुज्जेहि सका साहवो य वासासु बल्लणे धोवन्ति, पावने-
इयाए णिउज्जति, तादे सो भणति, असुक्कं चिक्खं
महिउण पाय ए धोवन्ति, असुइयो एतो समसस्स य कज्जो
धम्मो । एवं विपरिणतो उ णिउक्खमति । अइवा सागारिं
काउं साहवो पाए धोवन्ति, ततो असमायारी, पाउसडो-
सो य, असमंजसं ति काउं ए सहुति, णिउम्मो भवति, भो-
वणं मोए य उहुहन्ति, वासे पदंने अभाविने सेहे वसहो-
तो अण्णिने जइ मेडलीए तुज्जेति तो उहुहं करेति, पा-
णाइवाए परोएरसंकदं तुज्जेति, अइ ए वेहि विहाइति, तादे
विपरिणमति, अहा मंसीए न तुज्जति, तादे अस्माया-
री समयाणं कता भवति, जति वा ते साहवो णिस्समाभाणे
मज्जपसु उच्चारापसवणाणि आयरंति, मो य त दट्ठु विप-
रिणामज्जा, उणिकव्वसं, उहुहं च कर्णे ! अह माहवो
सागारयं ति काउं धरंति, तो आयविराड्णा । अइणिममणे
वेव णिसरंति, ता संजमविगइणा । जइहा एवमादी होसा
तइहा वासासु पञ्जोसविने ए पव्वावेण्यो । पुराणे सङ्गु सवु-
ष्सा एने होत्ताण भवन्ति, तेण ते पव्वाविउज्जति कारणे पञ्जो-
सविने पञ्जोसविउज्जति अनिसनी जाणि काऊल जथ पुव्वुष्सा
दांसा णिथ ते पव्वावेति । अनिसन्तो वि अवाचिउ-
त्तिमाइकारोहि पव्वावेति, इमं च जयणं करेति, विचिचं
महति वसहि मेइहन्ति, आसक्कायजीववांसेण पुणविउज्जति,
असरीरो धम्मो णिथ ति काउं मेडली मोएसु जुंसे करेति,
अप्पाए वा वसहोए उज्जति, जलण य उवचरंति । सविसे ति
गये । इदं हि अचिचं दूरं । उरउगलमम्लमाहोणं गहणं,
वासाउव्वुक्कादिद्याण वोसरण, वरथातिपाण परण, उराउ-
याण जति ए मेइहन्ति तो मासज्जुहं, आयवे विणा गिलाणादि-
याण विगइणा, मायवे वि निरायिने लेवेण विग्गा, तइहा स-
त्ताविथारो गान्ठो पगको ण्ययो कज्जति, जति ए कज्जं त-
लिवादि तो वि गज्जति, अइ कज्जं ना हिनो उरपुज्जस्स म-
ज्जे उविउज्जति, पणवमादिस्संस्वज्जणपथाओ भयं काउं तइहा
उगलं च सज्जं गमिहेहन्ति, भवे संजोएसा अप्पाइउज्जमाण-
या ए हेट्ठा पुक्कं कीरात, जंणं य उ गुंविउज्जति, सइ मायगे-
ण पांसोइउज्जति, अहापरिउज्जमाणं मायणं णिथ, तादे मज्ज-
यं विपिणं ए पमिइरयं जरिउज्जति । एवं काणइ गहणं काणइ
वोसिरणं, काणइ गहणं धरणं । दव्वउवणा गता ।

इयाणि भावतयणा-

इरिएमभासाणं, मणवयसा कायप य दुक्खिरे ।

अट्टिकरणकासायाणं, संवच्छरिरे वि ओसमणं ॥४५८॥

इरियासमिनी, एसाणसमिती, भासासमिती । एतेषि गहणे भासाणणिकसमिती, पारिचावणिवासमिती य गहिवासा एसासु पंचविदसमितीसु वासासु समिपण भवियव्वं । एवं उक्ते बोदकाऽह-उदुक्खे किं असमितेण जवितव्वं, जेण वासासु पंचसु वि समितोसु वासाउवत्तं भवियव्वमिति भणसु ।

आचार्य आह-

कामं तु सव्वकालं, पंचसु समितीसु होति जतियव्वं ।

वासासु य अहिकारो, बहुपाणा मेदिणी जेणं ॥४५९॥

कामं तु काममनुमतार्थे । यथापि सव्वकालसमितां जवति तथा वि वासासु विस्सेसे अधिकारो करिरे, जं णं तदा बहुपाणा मेदिणी भावासमेति चि पुट्ठे । एवं ताव सव्वसि सामयणं भणियं ।

इयाणि एकेकार समितीए होसा जण्ठि-

जासणे ऐति वट्ठो, दुप्पेअणुदुप्पेअं ततियाए ।

इरिए चरिमासु दोमु य, अपह अपसज्जणे पाणा ॥४६०॥

(जासणे नि) वासमिती ते असमियस असमज्जं भासमानस्य भिक्षुणादिभयानिमासु मुदे पविसंताण वधो जवति । आदिगहणानां आउकायं कुत्सिा सज्जकपुत्रवरमां सज्जितवानो य मुहे पविमांत । नतिवाससमिती पडिक्कमण-उज्जयणे सुसा हिताणुक्कमेव वासासु सज्जस विरादणा, किं पुण अणुपवत्त-स, उउउउपुक्कमेवां च इयमसणा येहवत्तं इक्कं जाणति, किंअधकासमां दुक्खे दुक्खेः आउक्क-इक्कज्जेः परिणमांत, अविचीभवतीत्यर्थः । (इरिए नि) इरियासमितीयए अणुवउत्तो कुज्जीवणिकां विराहेति । (चरिमासु नि) आयाणे णिकसेवणासमिती, पारिचावणिवासमिती च । यता हो चरिमाओ ययासु अणुवउत्तो जह पडिहेइणपमउज्ज-जं करेति, दुप्पनिसेदियदुप्पमज्जियं करेति च । एयासु वि एवं कुज्जीवणिकायविरादणा भवति ।

पंचसमिओ आहणानां जहा आचरसए-

मणवयसकायगुत्तो, दुक्खरितासि च शेवमालोए ।

अट्टिकरणसु दुक्खग, पजोए चेव दमप य ॥ ४६१ ॥

मणेण वायाए कायण य जो गुणो गुणीणं उदाहरता जहा आचरसए । जं किंचि मूळगुणेपुत्तरगुणसु ममितीसु गुत्तिस्सु वा उदुक्खे वासासु उदुक्खरिरे त वासासु णिणं आलो-व्वं । नि० सु० १० व० ।

(२६) इमं च वासासु कायव्वं-

पच्छिजे बहुपाणा, कासो वल्लिओ चिरं वि ठायव्वं ।

सज्जायमंजमतवे, धणियं अप्पा निओयव्वो ॥४६२॥

अट्टसु उदुक्खिणसु मासेसु जं पच्छिजं सविषं णट्ठं नं वासासु उदुक्खं । किं कारणं नं वासासु उदुक्खं ? भण्णे-जेण वासासु बहु पाणा भवति, त दिदंतेहि वाहिज्जति, सीयाणुभावेण

च कालो वल्लितो, सुतं मथ पच्छिजं धोतुं सकृति, एयक्खेचे चिरं अविषयव्वं, तेण वासासु पच्छिजं उज्जति । अवि य-सीयव-गुणव पलिया इदियाइ भयति, तहण्णिरीहणुत्तं तवो कज्जान, पंचपमारसज्जाए उउज्जियव्वं, सत्तरमविहे य संजमे वारस-विहे य तवे अप्पा धणियं सुदुद्ध णिओयव्वो, णिणुज्जतव्व-मित्यर्थः ।

गाहा-

पुरिमचरिमाण कप्पो, उ मंगलं वक्कपाणित्थमि ।

तो परिकाट्टिया जिणपरि-कहिणं थेरावत्तो चेत्य ॥४६३॥

पुरिमा उल्लसत्तामिणो सिस्सा, चरिमां चरिममाणिणो । एतेसि एस कप्पो भव, जं वासासु पज्जोसविज्जति वासं पडव, मा वा । मज्जिमाणं पुण जणितं पज्जोसवेति वा, ण वा । जति होमां अस्थि तो पज्जोसवेति वा, ण वा । जति इहरहा णो मंगलं वक्कमा-यासामित्थं भवति, जण य मंगलं तेण सव्वजिणायं चरिमाहि कहिउज्जति, समोसरणाणि च । सुवम्मदिवायाण थेराणं आच-सिया कहिउज्जति ।

एय सुणणिव्वे य इमो कप्पो कहिउज्जति-

सुत्ते जहा निव्वेधो, गव्वारियजत्तपाणमगहणं ।

णाणट्टि तवस्सि अण-दियासि गव्वारिए गहणं ॥४६४॥

जो कयति (नगमयाण वाणिमंथीण वा गव्वारियवुट्टिकायांसि पादावतिकुलं वा भत्ताए वा पाणाए वा णिकसमिते वा पविंस सए वा । गव्वारियं गुाम-जं निण्णि वासं पदति, जय्य वा णिंसे वासकप्पो वा गहति, जय्य वा वासकप्पं मेत्तु णो कायं उल्लेति, एयं गव्वारियवासं चरिसे कयति भत्तपाणं धेणुं, सुत्ते जहा विव्वेधो तदा न कयतीत्यर्थः । अयधारिए पुण भत्तपाणमगहणं कावं कयति, से अणुवउत्तिकायांसि सत्त-कसरांस, सत्तरामिनि अंतरकप्पो, उत्तरामिनि वासकप्प-कसली । इमेहि कारण्णि विंतिपदरे गव्वारियवुट्टिकाए वि भत्तपाणमगहणं कउज्जति-णाणट्टो पउव्वं । (णाणट्टि नि) जहा कोति साहू भउज्जयणं सुत्तं संधमंगे वा अदिज्जति, गव्वारिय-वासं पदति, ताहे सो गव्वारिए वि दिइति । अइवा-इहासु अणुधियासो गव्वारिए हिइह । एने निण्णि गव्वारिते सत्तकसरा हिइति । सत्तकसराइय एयाथा पुउव्वत् । अइवा-इह सत्तरं हासनीए चउथमाही करेति, उत्तरमिति बाउसुचादिपण अरंति ।

गाहा-

संजयसेत्तनुपाणं, णाणट्टि तवस्सि अणदियासी य ।

आसज्ज निक्खकासं, उत्तरकरणेण जतियव्वं ॥ ४६५ ॥

संजयसेत्तनुपा व जे णाणट्टो तवस्सो अणदियासीया, जो-एते सव्वे भिक्षुकासे सत्तरकरणेण भिक्षुमगहणं करेति ।

के य पुण संजये जेतं-

ओषियवासाकपं, लाउयपातं च लज्जती जय्य ।

सज्जाएमणसोही, वरिसइ कासे य तं सेवं ॥ ४६६ ॥

जय्य केने उषियवासा कप्पा लज्जति, जय्य जलाउ-पाता चाउकासो य सुउज्जति, सज्जाओ जय्य य जलादीयं स-व्वं एसाणसु उज्जति, तदियं च धम्मसादोषवकरण जय्य

कर्मणि। कालवस्ति णाम-रातो वामह, ण दिवा। अहवा नि-
क्यावेत्ते, सखाभूमिगणवेत्ते ण मोयु थासत्त। अथवा-वाससु
वासिनि, णो उडुवेदे, म्कालावोरसाय य । संजमखेसंतानो
असिवादिकारणेहि सुता णाणद्धिन्वस्तिअधियास ति तिथि
वि पयगाहाय वक्खण्णिने।

गाहा-

पुव्ववादीयं णामति, एवंच वाताय ण पव्वसो पत्तुं ।

स्वमागम्य पारणए, चरती असहू व वातादी ॥१८७॥

सुमामिनुयस्स पारिवादि अकुञ्चतो पुव्ववादीयं णामति,
अतिणवंच वा सुत्तरयं छातो प्रदीतुमसमयो भवति, सम-
वपारणए वा वसति, वातादी असहू वा वा भंत असम-
स्या उववासं काठं, ताहि इमेण उत्तरकरणेण गच्छति ।

गाहा-

वालेसु य तेमडवती, कुड पत्ताम छत्तए य पाच्छिमए ।

णाणद्धिया तवस्सी, अणद्धियासि अह उत्तरविमेयो ॥१८८॥

चरितेने उववासो कायव्वो, अलहु कारणे वा (वालेसि) उ-
त्थियवासाकपेण पारतो अमति, उत्थियस्स अस्सि उट्टिण-
ए अमति, उट्टियास्सि कुलवेणं, जाहे य एयं पत्तामव-
ल्होदि वामदेण विणोत्तरयं कीरइ, तं सिरं काठं हिमति ।
तस्स उवसि विश्रममादिउत्तरणे हिंइति । एसो संजमखे-
सुत्तादिथाय वामसु वासंत उत्तरकरणेसिसेओ भजितो ।
सव्वो य एस पञ्जोसवणाविधो भजितो ।

वितियपदेण पञ्जोसवणाए ण पञ्जोसवेति, अपञ्जोसवणाए वा
पञ्जोसवेज्जा, इमेहि कारणेहि-

असिबे ओमोपरिए, रावण्डे भए व गेत्ताञ्ज ।

अद्वागरोहए ता, दासु वि सुत्तेयु अप्पवहू ॥ १८९ ॥

पञ्जोसवणाकासे पसे असिब इहाइति ति णो तेण प-
ञ्जोसविन्ता ओमएसु वि एवं अतिकंते वा पञ्जोसवेज्जा,
महज्झुणातो वा विरेण गिम्पया, तेण पञ्जोसवणाए पञ्जो-
सवेज्जा, बोहियभएण वा विमत्ता अतिकंता पञ्जोसवेति। ए-
वं दासु वि पसेसु अप्पवहू गाऊण पञ्जोसविति, अपञ्जो-
सवणाए वा पञ्जोसवेति । ति० सू० १० ३० ।

पयुपणाकण्डपामायारी-

जे निक्खु अस्सउत्थिएण वा गारत्थिएण वा पञ्जोसवेज्ज,
पञ्जोसवेतं वा साज्जइ ॥ १९० ॥

गाहा-

पञ्जोसवणाकण्डे, पञ्जोसवणा य जो तु कहेज्जा ।

गिहिअस्सित्थिएअस-समंजतीयं व आणदी ॥१९१॥

पञ्जोसवणा पुव्वं वसिन्ता, गिहस्थानं अस्सित्थियायं गिह-
स्थानं अस्सित्थिणीयं आसवणा य संजतीय य जो एने प-
ञ्जोसवेति । एयामप्रतः पयुपणाकण्डे पठनीत्यर्थः । तस्स
अवगुह्य, आणदिया य दोसा ।

गाहा-

गिहिअस्सित्थिएअस अ ङुगवेणुं हिडुणववेया ।

सम्मीववासंका-दिथो य दोसा समणिवग्गे ॥१९२॥
गिहस्था गिहस्थीसो एयं ङुगं, अहवा अस्सित्थियाया अण-
नित्थिणीओ। अहवा-ओसवणा, ओसवणीओ एते दुगा। संजमगु-
णेहि अणुववेया तेण तेसि पुरतो ण कट्ठिअतो। अहवा-ए-
तेहि सह समीववासे दोसा भवति, इथीसु व संकमा-
दिया दोसा भवति, संजतीओ जह संजमगुणेहि उववेयाओ
तथा वि समीववासादीओ, भंकादोसा य ।

गाहा-

दिवमतो न वेव कप्पति, खेवं पडुव सुणेज्जियं तेसि ।

अमती पदः तारसि, दंडगमादित्थियो कहे ॥१९३॥

पञ्जोसवणकण्डो दिवसतो कट्ठिउज्जति, तस्य वि साहू ण
कट्ठित, पासरथो कट्ठित, तं साहू सुणेज्जा, ण दोसो, पाम-
द्याण वा कट्ठमस अमेति किमिणेण वा अज्झादुओ, सहूहि
वा ताहि दिवसतो कट्ठित ।

(२७) पयुपणाकण्डकण्ठे सामासारी-

पञ्जोसवणकण्डकट्ठे इमा सामासारी-अपणो उवस्सए पा-
दांसिए अवस्सए कते कालं घेत्तुं कासे खुजे वा पडुवेत्ता
कट्ठिउज्जति । एवं वासु वि रातोसु । पञ्जोसवणरातो व पुण
कट्ठिए सव्वे साधु समप्यावणीयं काउस्समा करेति । पञ्जो-
सवणकण्डस्स समप्यावणी करेम काउस्समा जं खंखं जं
विग्राहयं जं एरियं सव्वो दंडो कट्ठिपञ्जो जाव वांसिए
मि ति "ओगमसुज्जोयकरं" विरेण उस्सारेत्ता पुणो "ओ-
यस्सुज्जोयकरं" कट्ठित। सव्वे साहूवो विमोभोति, जेम क-
ट्ठितो सो ताहि कास्सम पडिक्कमाने, ताहि वारसाकाउव-
खे उवज्जति । एसा विधो भोजना । कारणे गिहस्थअस्सित्-
त्थियपासथे य पञ्जोसवेति । कहे ? जगति ।

गाहा-

वितियं गिहिओमसा, कट्ठिउज्जतिमि रत्ति एज्जाहि ।

अमती अमंजतीणं, जयणाए दिवमतो कपे ॥ १९० ॥

संजतिनो कट्ठिउज्जति गिहस्था अस्सित्थिया ओमसां वा आमा-
खेज्जा तो वि ण उवेज्जा । एवं मेज्जियमादिहाथीसु वि संजतीतो
ति अप्पणो पदस्सए वेव रातो कट्ठित । जह पुण संजती-
ण संभोतियाण कट्ठितियाण होउज तो अहःणाणं कुत्ताण आ-
सवणपडुवदारे संतोए साहूणाय व अंदरे चित्तामि दाउ
दिवसतो कट्ठिउज्जति, पूव्वेव ।

जे निक्खु पदमममोसरणुदेसपत्ताइ चीवराई पदिमाहइ,
पदिमाहइतं वा साज्जइ ॥ १९१ ॥

वितियमोसरणं उटुवक्कं, तं पडुव वासावामोमहो पद-
ममोसरणं जगति । सेसा सुत्तपदा कंटा । तं वयपादा-
दिगहणं सेवमाणे आवज्जति प्राप्नोति चउमालेहि णिण्ण-
खचावम्मालियं अणुष्णानियं शुद्धं पावत ।

इमो सुत्तायो-

पडं ति समोसरणे, वरयं पायं व जे पदिमाहि ।

सो आणा अणवत्थं, मिच्छत्तविराहयं पावे ॥ १९२ ॥

जो गेहह सो आणाइक्कमं करेति, अणवत्था य तेण कता स-
यति, मिच्छत्तं च जयोति, न यथा वादिनस्सया कारणे इति
आविराहणं च पावत ।

पहमे सरणे उवही, ण कप्पती पुव्वगहियअतिरिच्छे ।

अप्पसाणं तु गहणं, उवहिस्सा सातिरेग्गस्स ॥३०५॥

अहं पदमसंगसंरक्षे कपयति उवधी घेत्तुं तो किं कायवन् ? उ-
वधते-पुव्वगहितो अतिरिच्छो उवधी परिमोक्षः । कथं पुन लो
अतिरिच्छो उवधी चेत्तवधो ? उवधते-अप्पसोहि नि केत्तकाले अप-
पत्तपेहि खउत्तंगो कायवधो । सो इमो चउत्तंगो-जेत्तमो नाभेगे प-
त्ता नो कात्तमो ? कात्तनो नाभेगे पत्ता न जेततो २, एगे जेततो
वि कात्तमो वि पत्ता ३, एगे गुं जेतमो को कात्तमो पत्ता ४, इमो
पदमंगो उवुवहितो चरिममासकणो जण्य कतो अण्यजेत्ता-
सनीए कारणतो वा, तत्थेय वालं काउमाणो जेतमो, इमो त-
नियमंगो-अ चरिमसंक्षेपं आसादपुत्थिमा जाता एते कात्तनो ए-
णा, जेतनो इमो तनियमंगो-अ वारस्वेत्तं आसादपुत्थिमाए
पत्तिट्ठाने उभयण वि पत्ता आसादपुत्थिमां अणयणं अतरे अ-
नाभे वट्टमाणाए एवे उभयण वि अणयणा चरिमंगो भव-
ति । नि० चू० १० उ० ।

(२८) अथ यस्मिन्काले वर्षावासे स्थानव्यं वायव्यं वा कालं
येन वा विधिना तदेतज्जपदश्यायि-

आमादपुत्थिमाए, वामामु य होति अतिगमणं ।

मग्गमिग्गबहुलदममी-उ जाव एक्कमि जेतम्मि ॥११०॥

आषाढपुर्णिमायां वर्षावासप्रायोगे क्लेशं गमनं प्रवेष्टाः कस्येवं
भवति । तत्र चाऽपवादान् तो मार्गशीर्षबहुलदशमीं यावदेकत्र क्षे-
पं वसेत्तमम् । एतच्च चिकण्डवर्षाऽऽदिकं वर्षप्रमाणं कारणमङ्गी-
कृत्योक्तम् । उत्तमगतस्तु कार्तिकपुर्णिमायां निगन्तव्यम् ।

इदमेव भावयति-

बाहिद्विप वमजेहि, खेत्तं गहिणु वामपाउग्गं ।

कप्पं कहिजु वक्को, सावणबहुलस्स वंचाहे ॥ १११ ॥

वर्षाऽऽषाढमासकल्पं कृतस्तेष्वप्यत्र वा प्रत्यासन्नमासं स्थिता
वर्षाक्षेत्रं वृषभैः साधुसामाधारी प्राद्वयन्ति, ते च वृषना वर्षा-
प्रायोगे संस्तराकलण्डगलक्लामल्लकाऽऽदि कमपुत्रि शुक्लानि,
तत्र आषाढपुर्णिमायां प्रविष्टाः प्रातरेव आरभ्य पञ्चविंशतजि-
नरैः पशुपणाकल्पं कथयित्वा आवणबहुलपञ्चम्यां वर्षाका-
लसामाख्यां स्थापनां कुर्वन्ति, पशुपणयन्तीत्यर्थः ।

एत्थ य अणजिग्गहियं, वंसितिराणं मवीणं ममं ।

तेण परमभिग्गहियं, गिहियाणं कित्तउं जाव ॥११२॥

अत्रेति आवणबहुलपञ्चम्याह आत्मना वसुधितेऽपि मनजि-
गृहीतमवधारितं शुद्धस्थानं पुरतः कथयम् । किमुक्तं भवति ?
यदि शुद्धस्था वृष्टेयुः प्रायो यूपमत्र स्थिता वा न केन एव पृष्टे
स्ति स्थिता वयमत्रेति सावधारणं न कर्तव्यं, किं तु साकारं, यथा-
नामापि कोऽपि निश्चयः, स्थिता अस्थिता वेति । इत्थमन-
भिगृहीतं कियन्तं कालं वक्तव्यम्, वक्तव्यं-यथानिश्चिन्ताऽस्ती
संवत्सरस्ततो विशतिराभिगृह्णीति । अथ चन्द्रोऽस्ती, ततः स-
विंशतिरात्र मासं यावदन्तमभिगृहीतं कर्तव्यं (नेण ति) विजि-
क्यमाणानः परं विशतिरात्रात् सविंशतिरात्रमासाहोऽक्षेयमभि-
गृहीतं निश्चितं कर्तव्यं, गृहीतातं च शुद्धस्थानं पञ्चम्यां स्थापना
कर्तव्या, यथा वयमत्र वर्षाकालं स्थिताः । एतच्च शुद्धज्ञान
कार्तिकमासं यावत् कर्तव्यम् । किं पुनः कारणमियति काले व्य-
तीत एव शुद्धज्ञानं कियते, नाशो गिति ? । अत्रोच्यते-

१५

असिबाह्कारणेहि, अहवा खा घासं सुद्ध आररक्कं ।

अजिचिह्वियमि बीसा, इपरसु सवीतीमामो ॥११३॥

कदाचित्तत्र क्षेत्रे अशिशं जवेत्तु, अशिशब्दात्, राजद्विष्टाऽऽ-
दिकं वा अयुपजायते, एवमादिनिः कारणैः । अथवा-तत्र क्षे-
त्रे न सुष्टु वर्षं वर्षितुमारब्धं, येन धान्यनिष्पत्तिकपजायते, तत्र-
क्षेत्रप्रथममेव स्थिता वर्षाभियुक्तं पञ्चादशवाऽऽभ्दकारणं तस्युप-
स्थिते यदि गच्छन्ति ततो लोको ह्यथा-अहो एते आत्मानं
सर्वेकपुत्रवत्वा स्थापयन्ति, परं न किमपि जानते, सूयावार्धं
वा भावन्ते-स्थिताः स्म इति जगिषत्वा संप्रति गच्छन्तीति
कृत्वा, अषादशिवाऽऽदिकारणेषु संजातेष्वपि तिष्ठन्ति, तत्र आ-
होऽऽद्यो होषाः । अपि च-स्थिता स्म तस्युक्तं गृहस्थाभिरन-
येयुः-अवश्यं वर्षं भविष्यति, येनैव वर्षारात्रं स्थिताः, ततो
धान्यं बिकीणीयुः, गृहं वा क्कानयेयुः, इत्ताऽऽद्विनि वा संस्था-
पयेयुः । यत एवमनोऽभिवर्तितवर्षं विशतिरात्रे गते, इत्येषु
च त्रिषु चन्द्रसंवत्सरेषु सविंशतिरात्रे मासे गते गृहज्ञाने
कुर्वन्ति ।

अत्थ उ पणमं कारणि-गं जाव सवीसनी मासो ।

सुद्धदमपीउयाण व, आमाढा पुत्थिमा सवणे ॥११४॥

अत्रेति आषाढपुर्णिमायां स्थिताः पञ्चादं यावद् द्विवा सं-
स्तराकडगलाऽऽदि शुक्लानि रात्रौ च पशुपणाकल्पं कथयन्ति,
ततः आवणबहुलपञ्चम्यां पशुपणं कुर्वन्ति । अथाऽऽषाढपु-
र्णिमायां क्षेत्रं न प्राप्तास्तत एवमेव पञ्चरात्रं वर्षावासप्रायो-
ग्यमुपपि गृहीत्वा पशुपणाकल्पं च कथयित्वा इत्यर्थं प-
शुपण्यवति । एवं कारणक राजादिवानां पञ्चकं पञ्चकं च
स्थिता तावदेव यावत् सविंशतिरात्रं मासः पूर्यः । अथवा-
आषाढपुर्ण्युद्धशमयमेव वर्षाक्षेत्रे स्थितस्ततस्तेषां पञ्चरात्रेण
रुग्गाऽऽद्वि गृहीतं पशुपणाकल्पं च कथितं आषाढपुर्णिमा-
यां समवसरणं पशुपणं जवति, एव उत्तरमं, शेषं कालं प-
शुपणमनुतिष्ठतां सर्वोऽपवाहः । अपवाहोऽपि सविंशतिरात्राद्
मासान् परतो नातिक्रमयन्तु कल्पते, यद्येतावतोऽपि गत-
वर्षाक्षेत्रं न सम्पद्यते ततो वृत्तमुनेऽपि पशुपण्यवतिष्ठम् ।

अथ पञ्चकवरिद्वाणमधिकृत्य येष्टकदवाचमद्रमणमाह-

इय सत्तरं जहन्ना, असनी छाउं दिउत्तरसयं च ।

जति बासनि मग्गसिनि, दम राधा तिप्पि उक्कोसा ॥११५॥

इतिकपप्रक्षेपेन, ये किंवाषाढपुर्णिमायां सविंशतिरात्रे मा-
से गते पशुपण्यवति, तथा सप्तमीदिनसति जवत्वा वर्षा-
वासवप्रदो भवति, भाद्रपदपञ्चम्यात् अतन्तरं कार्तिकपु-
र्णिमायां सप्तमिदिवसस्तद्भावात् । एवं ये भाद्रपदपञ्चम्यात् पञ्च-
म्यात् पशुपण्यवति तेषामशीर्वादिवत्सा मध्यमा वर्षाकालावप्रदः ।
आवणपुर्णिमायां नवातिदिवसाः आवणबहुलपञ्चम्यां दशो-
त्तरं दिवसशतं मध्यम एव वर्षाकालाऽऽवप्रदो भवति । शे-
वात्तरं दिवसपञ्चम्यात् माथायामनुक्रमणीयं वक्तव्यम्-
भाद्रपदपञ्चम्यायां पशुपण्ये क्रियमाणे पञ्चसप्तमिर्दिवसाः,
भाद्रपदबहुलपञ्चम्यां पञ्चाशीतिः, आवणबहुलपञ्चम्यां पञ्चनव-
तिः, आवणमासायां पञ्चोत्तरान्, आवणबहुलपञ्चम्यां पञ्च-
दशोत्तरं शतम्, आषाढपुर्णिमायां तु पशुपण्ये विशासुत्तरं दि-
वसशतं भवति । एवमेतेषां प्रकाराणामन्यतरां वा सममेक-
क्षेत्रे स्थित्वा कार्तिकचानुर्मासिकप्रतिपादं निगन्तव्यम् । अथ

मांशोपे वर्षे वर्षेति, कर्मजज्ञाऽऽकुलाऽऽप्यानाः, ततो-
ऽपवादेनैकं दशरात्रमवधिगच्छेत् । अथ तथापि वर्षे नोपरमते
ततो द्वितीयं दशरात्रं तथाऽऽसते, कथं वर्षा वर्षे न तिष्ठति, तत-
स्तृतीयमपि दशरात्रमासते । एवं त्रीणं दशरात्राणि तृष्-
वैतरुत्रं क्षेत्रं आसितव्यं, मांशोशिरःपुष्पमांसं वाद्यद्विषयः ।
तत ऊर्ध्वं यद्यपि कईमाऽऽकुलाः प्यानाः, वर्षे वा मादमनु-
परते वर्षति, यद्यपि च पार्श्वेः पूर्णमाणः तदानीं गच्छत, त-
न्माप्यवश्यं निर्गच्छन्त्यम् । एवं पाञ्चमासिको ज्येष्ठकल्पावप्रह-
संपन्नः ।

अथ तमेव वारमासिकमाह-

काळण्य मासकल्पं, तस्यैव उताणजीतमभिरे ।

मांशवणाण उम्मा-मिश्रा उ जिट्टोग्रहो हेति ॥५६६॥

यान्ति क्लेबे आवादमासकल्पाः कृतः तत्पञ्चास्योभ्यमन्यक्
तथाविधं क्षेत्रं तान्ति ततो मासकल्पं कृत्वा तत्रैव वर्षावासं
स्थानान् । ततश्चतुर्मासान्तरे कईमवर्षाऽऽदिभिः कारणेनानीने
मांशोशिरःपुष्पमांसं निर्गच्छन्ति सालम्बानामभेदविषाऽऽलम्बनसहि-
तानां वारमासिको ज्येष्ठकल्पावप्रहो जयति, एककृते अथस्थान-
मन्ययः ।

अह अस्थि पदविचारो, चउरस्त्रियमि हेति निगमणं ।

अहवा वि अतिताणं, आरोवण पुण्वनिदिडा ॥५६७॥

अथास्ति कईमवर्षाऽऽदिकरणमावापदविचारः, ततश्चतुर्मा-
सालानां पच्यते यावद् प्रतिपद्यताम् निर्गमनं कर्तव्यम् । अथ
ते पदप्रचारसंज्ञेऽपि निर्गच्छन्ति ततोऽतिगच्छन्तां पुनर्निर्दिष्टा
मासकल्पे प्रकृते प्रागाजिता चतुर्दिशुकाऽऽव्या आरोपणा
मन्तव्या । वृ० ३ उ० ।

(२५) अथ द्विचिपं पृथुवणाद्वारमाह-

पञ्जोसवणाकण्यो, हेति त्रितो अद्वितो य धेराणं ।

एमेव जिणाणं पि य, कपो जितमद्वितो हेति ॥५६८॥

पृथुवणाकल्पः स्वविरकल्पिकानां जिनकल्पिकानां च भवति ।
तत्र स्वाविराणं स्थितेऽस्थितश्च जयति, एवमेव जिनानामपि
स्थितोऽस्थितश्च पृथुवणाकल्पः प्रतिपत्तव्यः ।

इदमेव भावयति-

चाउम्मासकोसे, सचिर रादिधिया जहमणे ।

जितमद्वितममतरं, कारणं वच्चासितऽमयरे ॥५६९॥

अकर्षतः पृथुवणाकल्पश्चतुर्मासं, यावद्भवति, आवादपुष्पि-
मायाः कार्त्तिकपुष्पिमां यावद्विषयः । जयन्तः पुनः सप्तति-
रात्रिद्विषयः, माऊप्यशुक्लपञ्चमासः कार्त्तिकपुष्पिमां यावद्-
विषयः । एवंविधे पृथुवणाकल्पे पुनर्पञ्चमसावधः पुनरस्थि-
तास्ति हि यत्र वर्षारात्रो भवति तत एकत्र क्षेत्रे तिष्ठति,
अप्यथा तु विहरति । पुनर्पञ्चमा अथम्यतरस्मिन्नशिया-
ऽऽदौ कारणे समुत्पद्ये एकतरस्मिन् मानकल्पे पृथुवणाकल्पं वा
व्यत्यसितं विषयस्तमपि कुर्यात् । किमुक्तं भवति ?-अशिया-
ऽऽदिभिः कारणे श्रुतवदे मासस्तूनमधिकं वा तिष्ठेयुः, वर्षा-
स्वपि तत्रैव कारणीकृत्यमांसपुरायाऽपि निर्गच्छन्ति, परमा-
भात् तत्रैव क्षेत्रे तिष्ठति ।

इदमेवाऽऽह-

धेराण मत्तरी खलु, वामासु त्रितो वद्विमा मासा उ ।

वच्चासितो तु कज्जे, जिणाण नियपऽह चउरो य ॥५७०॥

स्थविराणां स्थविरकल्पिकानां प्रथमपञ्चमतीर्थकरसत्त्वानां
सप्ततिर्निर्वाण, खलु शब्दः जयन्त्यन इत्यस्य विशेषस्य पोत-
नाथं, वर्षासु पृथुवणाकल्पो भवति । तामेव श्रुतवदे मा-
समेकत्रायस्थानकपो मासकल्पः स्थितो भवति । कार्ये पुनर-
शियाऽऽदौ म्यासितो विषयस्तोऽपि भवति, हीनाधिकप्रमाण इ-
त्यर्थः । जिनानां तु प्रथमपञ्चमतीर्थकरसत्त्वजिनकल्पिकाना-
श्रुतवदे नियमाददौ मासकल्पाः, वर्षासु तु चत्वारो मासा
न्यूनान्धिकाः स्थिताः कल्पतया मन्तव्याः, निरपवादाऽनुष्ठान-
परत्वाविधमिति भावः ।

दासासति पञ्जिपणा, अत्यन्ती जाव पुण्वकोदौ वि ।

विश्रंति य वासासु वि, अकइमे पाणरुडिप य ॥५७१॥

जिर्षि पि मासकल्पं, करंति तण्णं पि कारणं पण्य ।

जिनकल्पिका वि एवं, एमेव मदाविदेहेसु ॥५७२॥

यसु मध्यमा अस्थितकल्पिकाः सावधने दोषाणामभौतिकप्र-
तिपत्त्याऽऽदौ नाममन्यमाव पुनर्कोटिमाप्यकत्र क्षेत्रं आसते, त-
था वर्षास्वाप अकइमे पुनः चिकित्सने प्राणरुदने वसुधानले
जाते सति विश्रान्तं विहरन्त, श्रुतवदेऽपि यद्यमानकल्पमा-
सनेव्योधातो वा भवेत्, तत एवमादिकं तनुकल्पि मुञ्च-
मपि करणं प्राप्य मासकल्पं मिश्रमपि कुर्वन्ति, सागुर्यव्या
निर्गच्छन्तीत्यर्थः । (जिनकल्पिका अपि मध्यमतीर्थकर्मकाः
एवमेव मासकल्पे पृथुवणाकल्पे वा स्थिताः प्रतिपत्तव्याः । ए-
वमेव मदाविदेहेसु ये स्थविरकल्पिकाः, जिनकल्पिकाश्च ते-
ऽप्यवस्थितकल्पिकाः प्रतिपत्तव्याः । मने पृथुवणाकल्पद्वारम् ।
वृ० ६ उ० । प्रव० । य० । प० । भाव० प० वृ० । पञ्चा० । जीत० ।

विषयगुची-

- (१) अपृथुवणायां पृथुवणे विचारः ।
- (२) पृथुवणे कार्यकानि ।
- (३) प्रथमं पृथुवणा कदा विधेया ।
- (४) पृथुवणास्थापना ।
- (५) आवाच्याऽऽद्यनुसाराद् वयमपि प्रकृतेः ।
- (६) सः कृपद्वयमीति विचारः । वर्षायाः अथ क्षेत्रप्रवेशश्च ।
- (७) वर्षासु सर्वांशं योजनमवप्रहः ।
- (८) क्षेत्रस्थापना ।
- (९) जिनाकोशम् ।
- (१०) नमरसविश्रान्तिनिषेधः ।
- (११) चउपस्थापना ।
- (१२) आहारस्थापनम् ।
- (१३) पानकार्त्तवियः ।
- (१४) दलिसंख्यया प्राणप्रदणम् ।
- (१५) सप्तशुद्धमन्ये निषेधः ।
- (१६) उदकादेव सन्निधयेन वा कायेनाऽऽशुनाऽऽदिकर-
णवियः ।
- (१७) भिक्षुरस्त्रेद् गृहपतिकुम्भम् ।

(१८) श्रुतुषट्काले संस्कारप्रवृत्तयविषयविचारः ।

(१९) उच्चारप्रवृत्तयः ।

(२०) मात्रकप्रवृत्तयः ।

(२१) लांघविचारः ।

(२२) अक्षिकप्रवृत्तयः ।

(२३) उपाध्यायः ।

(२४) बांजनाम्यवप्रवृत्तयः ।

(२५) सांख्यलक्षणः ।

(२६) वर्षासु यन्त्रकर्मण्यं तन्निष्कपणम् ।

(२७) पशुवर्णाकप्रवृत्तयः सामाचार्यः ।

(२८) यास्मिन् काले यथावाग्ने स्थानं यथावन्तं वा कालं येन वा विधित्वा तदुपदर्शयम् ।

(२९) द्विविधपशुवर्णाकारनिरूपणम् ।

पञ्जमवर्णाकम्प-पशुवर्णाकम्प-पुं० । वर्षाकासामाचार्याम्प-
पञ्जा १७ विधौ ।

पञ्जोदय-प्रद्योतित-पुं० । वह्निना उज्जालिते, सूत्र० १ श्रु० ५
अ० १ उ० ।

पञ्जोत-प्रद्योत-पुं० । प्रकाशे, स० १ समो प्र० सूत्र० दत्तम-
स्थाने बह्निर्नाराज, श्रेणिकर्मायाश्चेत्यल्लणाया भिनन्त्यादिश-
यायाः पार्थो, (आचर्यकनिर्मुक्तिरुपेक्षं मूलगाथायामियं कथा)

“ प्रद्योतनत्वेच्छास्ति, दिव्या रत्नचतुष्टयं (१८)

लोहजड्वा लोहहारी, अग्निमीदृशस्याय रथः ।

लोहजड्वा शिवा देवी, गजोऽनलग्निः पुनः ॥ १६ ॥

लोहजड्वाऽप्यदाऽगच्छत्, श्रुत्यकच्छं नृपालया ।

द्वयोर्तद्विशोऽहोभय, पञ्चविंशतिराजनीम् ॥ २० ॥ ”

आ० क० ४ अ० । आ० ग० । आ० दृ० । अ० । नि० पु० ।

आ० । (अर्णकशब्दं विस्तरः) (राजसुहृदपराऽपरोधो-
ऽभयकुसारेण तत्पराजयोऽप्यत्र)

पञ्जोयग्र-प्रद्योतकर-वि० । प्रद्योतं करोतीति प्रद्योतकरः ।
प्रकाशकरे, ज० १ श्रु० १ उ० ।

पञ्जोयगारि-प्रद्योतकारि (ण) -पुं० । धीरामशयनार्थं पूज्य-
मानवर्धमानप्रतिमायाम्, लो० ४३ कल्प ।

पञ्जोयण-प्रद्योतन-पुं० । चन्द्रलीने देवचरिणिश्चे, ग० ३
अधि० ।

पञ्जोयण-प्रवृत्तयमान-वि० । शब्दायमाने, जं० १ वक्त० ।

पञ्जर-प्रजर-पुं० । जलप्रवृत्तयमार्गविशेष, प्रज्ञा० २ पद ।

पञ्जरिअ-प्रजरित-वि० । पतिते, “ निद्रुवश्च विरिअं पिपिअं
अ नीसिंदश्च पञ्जरिअं ” पा० ना० ८० गाथा ।

पञ्ज्याय-प्रद्योतन-वि० । चिन्तिते, अनु० ।

पञ्जुत्त-प्रयुक्त-वि० । कचित्, “ वेअदिअं पञ्जुत्तं, क्वचित्
विअुत्तरिअं जदिअं ” पा० ना० ८० गाथा ।

पट्ट-पट्ट-पुं० । सुवर्णसूत्रे, (‘कलावर्ण’ इति भाषायाम्) स्या०
५ ग० ३ अ० । तत्पञ्चुरे वस्त्रे, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० । श्रु० । पट्ट-
सुवर्णय वस्त्रे, म० ११ श्रु० ११ अ० । शाकं, सूत्र० २० पाठु० ।

ज्ञा० । परिधानपट्टे, विपा० १ श्रु० ३ अ० । त्रयः पट्टाः । तथा-
संस्कारपट्टः, उचरपट्टः, चोलपट्टश्च । पि० । पं० श्रु० ।

पट्टो वि होइ इको, देहपमाणेण सो य जइयव्वे। (४०१)

पट्टोऽपि गणनैयको जवति, स च पर्यन्तभागवतिवाटक-
म्यवच्छः पशुवर्ण चतुरङ्गुलप्रमाणः समतिरिक्तो वा दक्षिण तु
स्त्रीकटीप्रमाणः, स च देहप्रमाणेन प्रकल्प्यः, पशुलकटीभागा-
या शीर्षः संकीर्णकटीभागायाम्पु ह्रस्व इत्यर्थः । (४०१) श्रु० ३
अ० । नि० श्रु० । ललाटाऽऽभरणे, विपा० १ श्रु० ६ अ० ।

पट्टद-देशी-चा० । पिबन्तीत्यर्थे, दं० ना० ६ वर्ग १४ गाथा ।

पट्टद्वय-पट्टवत्-पुं० । भूमिकरनिबन्धनपट्टोऽस्त्यस्य । प्राकृते म-
त्वर्थीय इक्ष्णुः प्रधानकृत्यके राज्ञां प्रकृतेः, जं० ३ वक्त० ।

पट्टकार-पट्टकार-पुं० । पट्टकचक्रविन्दे, प्रज्ञा० १ पद ।

पट्टण-पत्तन-न० । पतन्ति तस्मिन् समसदिग्धयो जना इति पत्त-
नम् । उत्त० ३० अ० । “ पट्टं वा ” उभयत्रापि प्राकृतत्वेन निर्दे-
शस्य समानत्वात् । प्रज्ञा० १ पद । जलस्थलनिर्गमप्रवेशे,
जलस्थलशोरमथनरेण पर्याहारप्रवेशे, आवा० २ श्रु० १ श्रु० १
अ० ३ अ० । कल्प० । विविधदेशाऽऽगतपशुवर्णान्, ज० १ श्रु०
१ अ० । विविधदेशपशुवर्णान्यास्य यत्र पतन्ति तादृशे नगर-
विशेषे, स० ४८ सम० । रत्नकोषायाम्, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।
रत्नक्षेत्री, उत्त० ३० अ० । ग० । स्या० । “ जलपट्टेण च पत्त-
पट्टेण च मये पुर्विदं । ” पत्तं द्विधा-जलपत्तन, स्थलपत्तनं च ।
यत्र जलपत्तने नावादिवाहनपट्टे जाग्रदुपैति तज्जलपत्तनं प-
था द्वीपे, यत्र तु स्थलपत्तने शकटाऽऽर्द्धा स्थापिते जाग्रदुपै-
याति तत् स्थलपत्तनं, यथा आनन्दपुरम् । श्रु० १ श्रु० २ अ० ।
नि० श्रु० । जलपत्तने यज्जलमप्यवर्ति, यथा काननद्वीपः ।
स्थलपत्तनं च निर्जलभूमिमागमि, यथा मधुका । उत्त० ३०
अ० । स्या० । आवा० । जलस्थलनिर्गमप्रवेशे, यथा श्रुत्य-
कच्छः । उत्त० च- “ पत्तनं शकटैर्गम्य, घोटकैर्नौजिरेव च । नीमि-
रेव तु यद् गम्य, पट्टेन तत्प्रचलते ॥ ११ ॥ ” अ० १ उ० । ओष्ठ० ।
प्रज्ञा० । जी० । आवा० । ह्यादनकांशक, औ० ।

पट्टवैध-पट्टवन्ध-पुं० । यस्य शिरसि पट्टो बद्धः तस्मिन्, प्रद्योत-
राज्ञाय बन्धोन्मुक्ताय उदायनराज्ञेन मस्तके पट्टो बद्धः । “ त-
त्पविर्हं पट्टवद्धा रायाणां, पुत्रं मउदवद्धा आसां । ” आ० म०
१ अ० । आ० श्रु० ।

पट्टसंस्थित-पट्टसंस्थित-वि० । पट्टवत् शिलापट्टकाऽऽविद्यत्, शि-
लापट्टकाऽऽकृतौ, “ पट्टसंस्थितपत्तस्थितस्थितिबुल्लसोणोऽयं । ”
पट्टवत् शिलापट्टकाऽऽविद्यत् संस्थिता पट्टसंस्थिता प्रशस्ता
प्रशस्तलक्षणोपेतत्वात् विस्तीर्णा कर्त्तव्याः पशुला दक्षिणात्त-
तः श्रोणिः कटेरप्रमाणा यामां ताः पट्टसंस्थितवस्तीर्णपशु-
लक्षणायः । जी० ३ प्रति० ४ उ० ।

पट्टसुत्त-पट्टसूत्र-न० । मलयकीटजे सूत्रे, आ० म० १ अ० अनु० ।

पट्टाकिट्-पट्टाऽऽकृति-वि० । पट्टसंस्थिते, स्या० ६ ना० ।

पट्टावलि-पट्टावलि-स्त्री० । पट्टपरम्परायाम्, ताभ्यानेकविधा
अनेकैरेनेकत्र दृशिताः, यथा मण्डाऽऽचारटीकाकृता विजयवि-
मलगाणिना गच्छाऽऽचारद्वयवृत्तौ ।

अथ प्रशस्तिर्लक्षयते-

प्रकटितजगदानन्दः, सुतरुमणिमुराजमहिमरमणीयः ।
प्रणते हितप्रणेतार, शासननेता जयति वीरः ॥ १ ॥
तत्पट्टोद्भवाभ्यान्-गौणी सुधर्म्या २ यथाधनामाऽनृतु ।
बोधितशरशतवीर्यः, श्रीजगन्केवली ३ चरमः ॥ २ ॥
श्रीमान् प्रभवस्वामी, ४ गणपथो गुणमणः सलिलनाथः ।
शब्दयन्त्रोपधि चरि-मणकविता ५ सज्जनिष्ठ ततः ५ ॥ ३ ॥
निजयतिनिजिनन्दन, कुनन्दः श्रीगणो यशोभद्रः ६ ।
तत्पट्ट श्रीमन्तौ, संतुष्टविजयसुमन्त्रादुगु ७ ॥ ४ ॥
भुजकेवलीह चरमः, स्थूलभद्रस्तथोविनयोऽनृतु ८ ।
शिष्योत्तमो लवीयो, सूरिमहामिरिखुदस्तिगु ९ ॥ ५ ॥
जिनकहरपरिकर्मप्रथमः, प्रथया चितः प्रथयति स्म ।
अधिकतः प्रति संप्रति-नृपे क्षिप्तिः स्म बोधयति ६ ॥ ६ ॥
तदनु च सुदृष्टिशिष्यो, कीदृक्काकन्दकावजायेनाम् ।
सुस्थितसुप्रतिष्ठा, कीदृक्काकन्दस्ततश्च समभूत् १० ॥ ७ ॥
तत्पट्टदिश्वर ११-भगवान् श्रीद्विसंज्ञकुरीन्द्रः १२ ।
तस्य पदे सिद्धिगिरि-गिरिरिवाऽप्यारो गिरि गम्भीरः १३ ॥ ८ ॥
समजनि यज्ञस्वामी, जुष्टकन्दवर्षितसुकुरिष्ठः ।
बाह्वेऽपि ज्ञानजाति-स्मृतिः प्रभुधरमदराणी १४ ॥ ९ ॥
श्रीयज्ञस्तेन संज्ञ-स्तत्पट्टपूर्वादिप्रतुलिकाऽऽदित्यः १५ ।
सूतं चापकुलस्या-जनि च तत्तन्त्रादसुरिगुः १६ ॥ १० ॥
पुनरागतभुजजनि-च-स्मन्मासात्मनजसुरिगुः १७ ।
श्रीमान् देवसुरि-स्तदीयपट्टोऽभवत् बुद्धः १८ ॥ ११ ॥
प्रधानमार्गिधानः १९, ततोऽपि देवताऽप्यवयवः २० ॥ १२ ॥
शान्तिस्तेन मारि, यो जह्मे देवताऽप्यवयवः २० ॥ १२ ॥
श्रीमानतुङ्गसुरिः, कर्त्ता भक्तारम्भ गणजतो २१ ।
श्रीमान् वीरः सुरिः २२, ततोऽपि जयदेवसुरिगुः २३ ॥ १३ ॥
श्रीदान-वगु २४-विक्रमसूरी २५ गुरुक्षेत्र नरिन्द्रः ।
बोधितद्विषयकः, २६ तपणकजता समुद्राऽथ २७ ॥ १४ ॥
हरिभद्रमिश्रमजय-स्तारः पुनरेव मानदेवगुरुः २८ ।
विभुयप्रमन्त्र सुरिः, २९ तस्मात्सूरिर्जयाऽनन्दः ३० ॥ १५ ॥
श्रीमद्राविप्रमगुरु ३१-गौरिमाळकुरगुचक्रो-देवः ३२ ।
सुधुमनः प्रमुष्मा-निधश्च सूरिस्ततोऽप्याभिव ३३ ॥ १६ ॥
विश्वतोपधानवाचय-प्रत्यस्तस्माच्च मानदेवाऽभवः ।
सुरिः समजनि नृत्यो, मानवदेवाभिनः सततम् ३४ ॥ १७ ॥
(केचिद्विदं सूरिजयमि न वदति)
तस्माच्च विमलचन्द्रः, सहस्रमिहबभूव सूरिबरः ३५ ।
उद्धृतोतनश्च सुरिः, दुरीकृतदुरिनाहुरव्युदः ३६ ॥ १८ ॥
अथ युगमनन्द ३६६ मिने, वपे विक्रमम् गदितक्रान्ते ।
पूयोभक्तो विहरन्, सोऽनुदसुरिगिरेः सावधमागात् ३७ ॥ १९ ॥
तत्र वटेलीकेटक-सोमाच्च निरस्यधरवटप्रायः ।
सुमुहूर्त्तं स्वपदेऽष्टौ, सूरिन् संस्थापयामास ३८ ॥ (युगमम)
स्वातन्त्रतो गणोऽयं, वटगच्छाङ्गोऽपि वृद्धगच्छ इति ।
अमवधश्च प्रथमः, सुरिः श्रीसूरिदेवाङ्गः ३९ ॥ २१ ॥
रूपशरित नृपति-प्रदक्षविक्रोऽथ देवसुरिभूम् ३८ ।
श्रीसर्वदेवसुरि-जह्मे पुनरेव गुरुचक्रः ३९ ॥ २२ ॥
ज्ञातौ तस्य विनेयो, सूरिं योजनछनोमन्त्राऽङ्गो ४० ।
ताभ्यां स्तुतीभ्यः श्रीमुनि-चक्रो भूयो गुरुः समभूत् ४१ ॥ २३ ॥
श्रीभ्रजितदेवसुरिः, प्राक्यस्तस्माद् बभूव शिष्यवरः ।

बादीनि देवसुरि-द्वितीयाशिक्षस्तदीय इह ४२ ॥ २४ ॥
तथाऽद्विमाद् बभामे, गुरुभिक्ष्यां सह इति मुनिपसितः ४३ ।
तस्याप्युभौ विनेयो, बभूवनुर्लभिविषयता ४४ ॥ २५ ॥
क्यातस्तत्र शताथैः, सोमशुनसुरिगुण्यः प्रथमः ।
श्रीमशिरनगणीभ्यो, गुणगणमार्गिनरिधिरन्यः ४५ ॥ २६ ॥
विश्या मशिरनगरी-स्ततो जगच्चक्रस्तथोऽनृतुम् ।
नूनलक्षितान नूनन्-वैराग्याऽऽवेगमाजते ४६ ॥
अधिवगणाभ्योऽपि, विधुपमाहैवभक्तगमिभ्याम् ।
उपसंपशाक्षरार्ण, विधिमा संवेगवन्म ४७ ॥
आचार्याऽऽक्यतपोऽग्नि-प्रदक्ता व्युत्पुष्टिस्तमलाः ।
शारकरितरणि-१२८५ वर्षे, क्यातस्तत इति तपामकः ४८ ॥ २६ ॥

(विशेषकम्)

१) तपामुनी विनेयो, देवसुरिगणीभ्यजयचक्राऽङ्गो ४९ ।
आदेवे-चगुरोरपि, शिष्यो द्वौ नूनलक्षयता ४९ ॥
अधिधानम्वगणी, प्रथमोऽप्यो धर्मबोधसुरिरिति ५० ॥
अथ सोमप्रमसुरिः ५१, तस्य विनेयस्तु चत्वारः ५२ ॥
आधिमप्रमसुरिः (१), श्रीपरमानन्दसुरिगुराजः (२) ।
श्रीपद्मलक्ष्मि (३)-गणतिलकः सोमलक्ष्मिगुः ५३ ॥
श्रीसोमप्रमसुरिः, पट्टे श्रीसोमलक्ष्मिगुराजः ५४ ॥
तेषां त्रयो विनेयो-स्तत्र श्रीभद्रशेखरः प्रथमः ५५ ॥
सुरिजयानन्दोऽप्य-स्तुतीयका देवसुन्दरा गुरुवः ।
श्रीसोमलक्ष्मिगुरे-स्त एव पट्टाभ्याऽऽदित्यः ५६ ॥ ३६ ॥
तेषां पञ्च च शिष्याः, प्रथमो श्रीज्ञानवागारा गुरुवः ।
कुलमगना द्वितीयाः, श्रीगुरुरन्ताभुनीयाचः ५७ ॥
तुल्यो अदायवोऽपि, गुरुवः श्रीसोमसुन्दरप्रमभः ।
प्राक्च पञ्चमा अपि, गुरुवः श्रीसागुरनाऽङ्गः ५८ ॥
श्रीदेवसुन्दरगुरोः, पट्टे श्रीसोमसुन्दरगणीभ्यः ।
नमवत् युगप्रधानः ५९, शिष्यास्तेषां च पञ्चेन ६० ॥
श्रीसुसुन्दरसुरिः, १, श्रीजयचन्द्रो गुरुगिरिधाम २ ।
श्रीभुवनसुन्दरगुरु ३-जिनसुन्दर ४ सूरिजनकीर्तिः ५ ॥
श्रीसोमसुन्दरगुरोः, पट्टे सुसुसुन्दरो युगप्रभः ६१ ॥
तत्पट्टमुकुटरनयः, रत्नशेखरो गुरुसंस्तः ६२ ॥
आह्वं बोधसुप्रवृत्ता-धनेकसङ्ग्रहनिमित्तविष्टिः ६३ ।
लक्ष्मीमागुरसुरि-स्तत्पट्टमशङ्कनमतिगिरिः ६४ ॥ ४० ॥
आसीत्तदीयपट्टे, गुरुगुणो सुमतिसूरीक्षः ६५ ।
अहंमविमलसुरि-स्तदीयपट्टे गुरुः समभूत् ६६ ॥ ४१ ॥
अथ दुःपमोऽथेवोपात्त, प्रमादयशचेतना ममवभूतः ।
अमवःसुनयः प्रायः, स्वाचार्याऽऽक्यतपोऽपि ६७ ॥
किञ्चिद्विद्विद्यायममकजसं तत् ।
शास्त्रार्थसुत्यैः प्रतिभोऽङ्गनेभ्यः ।
सुदृक्काऽऽद्यानदेवमात्मचक्रोऽ-
व्यपेरिवोक्चः वाततं प्रष्टुः ६८ ॥

इतश्च--

श्रीदेवविमलसुरि-दुरीकृतकलयः समसुरिगुणम् ।
ज्ञात्वा योऽयं नृपे, धर्मस्याऽऽनुदयसंक्षिप्तः ६९ ॥
सोमान्यमायसुयो संवेग-तरङ्गनीरगिरिनिधम् ।
आनन्दविमलसुरि, निजपट्टे स्थापयामास ५७ ॥ ४४ ॥ (युगमम)
धन्या नागरसंकाशा-स्तपोनिजिष्ठनरेश्वरम् ।
स्थूलभक्तोपमाः नवैः, प्रह्ला-चयंगुरीरपि ७० ॥

धीमदान्द्विमल-प्रत्ययः शास्त्रान्दुःशुभः ।
 शस्त्रं शुभं कियं कनु-मकुंतिधल मनः ॥४७॥ (युग्मम्)
 अथ कुमायवतजननोक्तौ, विनयभावमावाप्य सहायकम्,
 सविनय नयनिर्मलमानसं, मुदमयाक्षिणं शुभपुत्रवः ॥४८॥
 आवनभवायसंज्ञे, विह्वरः भुञ्जताः सहायैस्ते ।
 समतासहिता हित्वा, वञ्छाऽऽदिपात्रदे समताम् ॥ ४९ ॥
 आधिकमनुकसान्, भुजगशरशशि १५८२ मिते गते वर्षे ।
 अकुक्षरणाद्वरण, शरणं संवेगवगतमा ॥ ५० ॥ (युग्मम्)
 तदा च तेषां जगदुत्तमानां, संविभनासारसप्रसक्तः ।
 स्त्रानि गताऽपौह चरित्रधर्म-कहपदुमः पल्लविनो बभूव ॥५१॥
 स गुरुपरिमौहाय-द्वेषोऽऽदिगुणसवधिः ।
 निर्ममस्वः शरीरेऽपि, तपस्तेप सुदुस्तपम् ॥ ५२ ॥
 अथ तच्छ्रुयतां किञ्च-शालोच्य स्वरायकः ।

कृतवानुपवक्षाणा-मशीत्यभ्याधिकं शम्भु ॥ ५३ ॥
 अहंदादिपद्माय, विशातिस्थानकं तपः ।
 निधिकारककरिप, चरुः प्रत्यक्षचतुर्थिकः ॥ ५४ ॥
 अक् पुनस्त्वपस्तद्विपरिप्रेष्येः अनुवृत्तप्रामेतेः ।
 विशातपदानं तना, विहरतिजनं समाश्रितः ॥ ५५ ॥
 तोषाविषयार्थविमोः, पट्टानं नवेकलक्षणं २२६ मितानां ॥
 पांशुकुम्भेषु पयसु, पट्टानं बहानं व्यायानं ॥ ५६ ॥
 डांशानि प्रभुः पञ्च, वक्त्रे प्रथमकर्मणः ।
 तानि पञ्चास्तारस्य, नवेव दशमानं तु ॥ ५७ ॥
 दशनाऽऽपरगण्यापि, मोहनीयस्य कर्मणः ।
 अष्टाविशानिस्त्रयानि, विशिष्टाष्टमकानि च ॥ ५८ ॥ (युग्मम्)
 अष्टमदशमायेवं, येषां गात्रे तथाऽऽप्युपि बहूनि ।
 कानवान् नवपात्राङ्गान्, न च जङ्गलमण्डपान् तपः ॥ ५९ ॥
 तपार्थमेवं विदितनैके-रनुत्तरेः आंगुलकुञ्जराऽसौ ।
 येषु शृङ्गास्तलस्तलदोषाः, समं सप्रभेदितैः स्वकीयम् ॥ ६० ॥
 बहूनि तस्येति जना निराश्रयः,
 निरीहान्काननपरिकयाऽऽकृष्य ।
 अथातरत् सर्वगुणः किमिव-
 भीमान् जगच्च-कुपुर्किलीयः ॥ ६१ ॥
 मरुस्थलाः मालवयूत्राणां, सौगण्डमुख्येष्वपि मण्डलेषु ।
 हस्तमग्न्युदमपास्तदोषाः, स सुविभानुसंहराक्षराः ॥ ६२ ॥
 इतिनलमिलकः भीम-लवहमयावाहसंज्ञिते कच्छे ।
 विक्रममुपेतः समति-कस्ते रत्नवाताधिः ॥ ६३ ॥
 विचिन्ता विदितानुशानः, भीमानानान्द्विमलसुरिः ।
 ॥ ६४ ॥

किल गच्छतेन ।

आमानं स सुरिस्तु बभूव सप्त-
 निशा बृहद्गच्छपसर्वदेव ३७ ॥ ६५ ॥
 नयोऽभिधाऽऽदिस्त्रिपद पञ्चकल्या-
 रिशो ४५ जगच्च-द्रुमुनोच्छव्यः ।
 तनः क्रियोकारकतो मुनो-क्षा-
 सप्तोदशाः भीमुरयो बभूव ५६ ॥ ६६ ॥
 एवं भीवीरजिनः, सन्तिहृद् गच्छनायगुदगणने ।
 आनन्द्विमलशूरवः, भीमस्तः सप्तपञ्चाशाः ५७ ॥ ६७ ॥
 कासंस्तवीयपट्टे, प्रभवभीविजयदानसुरिभ्याः ।
 सर्वत्र विजयवन्तो, नवयन्तः समयवन्तश्च ५८ ॥ ६८ ॥

तेषां पट्टे संप्रति, विजयते सर्वसुरिपारीक्षाः ।
 सुविहानस धुमनवः, भीमस्तो होरविजयाऽऽज्ञाः ॥ ६९ ॥
 बीमाभ्यमनुत्तरं, भाग्यमसाधारणं सदा येषाम् ।
 वैराग्यमुत्तमं, चरित्रमुत्तरतमं च ॥ ७० ॥
 येषां दोषाश्च गुणान्, शक्तेः सप्तपञ्चनो न जायेताम् ।
 वर्णयितुमस्त्रावा-दप्रमत्तैर्भाप्य पुण्यानाम् ॥ ७१ ॥
 आविजयसंनसुरि-प्रमुखैर्नितुक्पुत्रैर्विगतदैविः ।
 संविनपदारविन्दः, आंगुरवस्ते जयन्ति तराम् ५२ ॥ ७२ ॥
 तेषां भीमसुरकणां, प्रमादमासाद्य सञ्जानन्दः ।
 वेदाङ्गिरस-कु १६३४ मिते, धिकमज्ञासतो वर्षे ॥ ७३ ॥
 शिष्याः शूरिगुणानां, युगोत्तमाऽऽनन्दविमलसुरिणाम् ।
 निर्मितवान् कृत्स्निमा-मुपकारहते विजयविमलः ॥ ७४ ॥
 (युग्मम्)

कोविद्विधाविमलाः, विधिकविमलानिधाय विद्वान् ।
 आनन्दविजयगणयोः, विविस्तयन्तो गुरौ त्रिकम् ॥ ७५ ॥
 शोधमलिखताऽऽदिप्रिया-वत्या वृत्त-अर्थयुः समुद्योगम् ।
 क्युं शब्दाद्वरणाः, उपनतकृत्यद्वक्तृताः ॥ ७६ ॥ (युग्मम्)
 प्रत्यक्षं गणनया, वृत्तमोर्न सव्यवकम् ।
 सख्याः पञ्चमाकोनि, शान्त्यष्टावनुष्ठानम् ॥ ७७ ॥
 यावन्महीतरे मेरु-यावच्चन्द्रावकादौ ।
 तावदुत्तरार्धं धीरि-वोच्यमाना भुता जयेत् ॥ ७८ ॥ ॥ ग० ४ ॥
 आधे ॥ अ० ॥

पट्टिजनं-पाटयमान-त्रि० । सिरिकललिकाऽऽदिवादनप्रका-
 रेण वाद्यमाने, आ० चू० १ अ० ।

पट्टिया-पाटिका-आ० । चतुर्थेष्टौ, कौ० । "सरसणपट्टिआ" ॥
 ज० ३ वक्त्रं । वंशानामुपरि कस्याध्यामीयेष्ये, जी० ३ प्रति०
 ४ उ० । रा० ।

पट्टिपंग-देशी-ककुदे, ताम्रम्याने, दे० ना० ६ वर्ग २३ गाथा ।

पट्टिम-पट्टिशा-गुं० । प्रहरणविशेषे, उत्त० १६ अ० । प्रश्न० ।

पट्टुहिअ-कृच-त्रि० । सकर्दमजलं, "खउरिअं सकिच-
 लयं पट्टुहिअं ज्ञान कलसजलं ।" पाठ० ना० ८५ गाथा ।

पट्ट-पुष्ट-त्रि० शरीरावयवविशेषे, ज्ञा० १ श्रु० ६ अ० । उपरि-
 तननामं, प्रश्न० ३ आश० द्वारा उपरिजनं, दूष० १ श्रु० ५
 अ० १ उ० । "तस्मिं पट्टे च तलं" पाठ० ना० १२३ गाथा ।

प्रष्टु-त्रि० । वार्धमानं, कुशलं, जी० ३ प्रति० ३ उ० । कार्याणां-
 भावलम्बितकारिणं, रा० । प्रधानं, ज्ञा० ३ अ० । अप्रसरे,
 कला० १ आध० ३ कृष्ण । अप्रमानिनि, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।
 प्रश्न० । पुं० । प्रश्ने, स्था० ।

प्रश्नविभागमाह-

उविदे पट्टे पाठते । तं जहा-संसयपट्टे, वृग्महपट्टे, अणु-
 जोगी, अणुलोमे, तद्विभाणे, अतद्विभाणे ।

(कृतिवहेरयादि) प्रच्छन्नं प्रश्नस्तत्र संशयः प्रश्नः कालिद्वयं सं-
 शये सति या विधीयते । यथा-"अहं तवसा आंदाणं, संजम-
 आंगो तवो ति ते कहणु । देवसं जति जई, मुकराह सं-
 रागसंजमआ ॥१॥" इति । अणुद्विभेण मिथ्याभिनिवेशनविषय-
 तिपरेष्वर्थैः परकद्वयार्थं याः कथितं प्रश्नः स अणुद्विभेणः ।

पथा—“ सामञ्जसो विलेखो, अज्ञानज्ञो ह्य होज जह अज्ञा ।
सो मणिय खपुक्कं वि य, गुणो सामञ्जमेव तयं ॥ १ ॥” इति ।
अनुयोगाति । अनुयोगो ध्यातृत्वात्, प्ररूपणोति यावत् । स यथा-
स्ति, तदर्थे यः क्रियते इति ज्ञायः । पथा—“ चउहि समएहि
कोसो ।” इत्यादि प्ररूपणाय “ कदाहि समएहि ” इत्यादि
प्रत्यकार एव प्रवृत्तयति । अनुलोमेऽनुलोमोन्नायमनुकूलकर-
णाय परस्परं यो विधीयते, यथा क्रम भवतामित्यादि । (तह
माणे णि) यथा प्रवृत्तुनीयाथै प्रपश्यस्य ज्ञानं तथैव प्रवृत्त-
स्यापि ज्ञानं यत्र प्रवृत्ते स तथाज्ञानं, ज्ञान-प्रश्न इत्यर्थः । स
च गौतमाऽऽदेयथा—“ केवहाकालेणं भंने । चमरं चत्ता रायहा-
णी । विरहिंया उववाएणं ।” इत्यादिरिति । एतद्विपरिणाम-
धाक्षिनेऽज्ञानप्रवृत्तेन इत्यर्थः । कंचिद् “ कुट्थिहं कट्ठं ” इति
पाठस्तत्र संशयाऽऽदिभिरप्यो विशेषणीय इति । इच्छां उ उ ।

पट्टवणा—प्रस्थापन—न० । प्रारम्भे, “ इमे पुण पठवणे पडुच्च । ”

इदं पुनः प्रवृत्तेन प्रस्थापने प्रारम्भे प्रतीत्यु आश्रित्य । अनु० ।

पट्टवणा—प्रस्थापना—त्वं० । प्रायश्चित्तदाने, “ पट्टवणा नाम दा-
य ति ।” इत्य० १ उ० । प्रस्थापनाभेदाः ।

प्रस्थापनाया भेदानाह—

दुविहा पट्टवणा खलु, एगमेसमा य होयऽगमा य ।
तवतिपपरिस्सत्तिणं, तेरस ऊ जाणिय पयाहि ॥

सा प्रायश्चित्तप्रस्थापना द्विविधा । तद्यथा—पथा, अनेका च ।
तथाऽसंवेचयिता सा त्वयमात्तु वासमात्मिकाप्येकविधा । सा-
ऽपि स्वभेदविध्यायां द्विधा—उद्यथा, अनुद्यथा च । अनेका
पुनरिति भवति—यामिण्यादि । तत्र पञ्चकाऽऽदिषु भिन्नमासांनपु
परिहारतपो न भवति, किं तु मासाऽऽदिषु, तत्र मासिकमेव
तपः स्थानकं क्रैमासिकाऽऽदि यावत्त्वानुमासिकमेतत् द्विती-
यं तपःस्थानम् । वाष्पमासिकं पयमासिकं च तृतीयं तपःका-
नम् । एतन्मपि प्रत्येकं द्विविधानि । तद्यथा—उद्यत्तानि, अ-
नुद्यत्तानि च । एतत्तपश्चिदं (परिस्सत्तिणं ति) प्रवृत्तपथा-
यस्य परावर्तस्तस्य त्रिकं पर्वतत्रिकम् । तच्च उद्यत्तकं, सुस-
त्रिकमेतद्व्याप्यत्रिकं च । हेतुः द्विधा—उद्यत्तः, अनुद्यत्तः वा ।
पाराधिक्यमेकमेतानि यानि त्रयोदश पदानि एवा पाराधि-
क्यज्ज्ञेयं अनेका प्रस्थापना । अधिनानि त्रयोदश पदानि प्रागेवा-
निदानी, किमर्थमिह पुनरुक्तं यत्नेऽ उच्यते—स्मरणार्थम् । अ-
थ वा—यदेतत्प्रस्थापितेऽपि प्रातिभवेत् तत्प्रवृत्तमनुग्रहकृत्स्नेन
निरनुग्रहकृत्स्नेन वा आश्रित्य, प्रावृत्तत्वे त्वनुग्रहकृत्स्नेनैव-
ऽऽश्रित्यप्रातिहापनायम् । इत्य० १ उ० ।

प्रस्थापनिकाऽऽदिनेद्वयपुत्रं व्याकथयति—

पट्टविनिथा वड्ढे, वेयविक्किया उविनिथा उ ।

कसिणा जामविहिया, जड्ढं जामो मा अकमिणा उ ॥

यदारापनं प्रायश्चित्तं वहति एवा प्रस्थापनिका आरोप-
णाया विद्यावृत्तकरणद्विविधपत्रः आचार्यप्रवृत्तौ वैशावृत्यं
कुर्वन् यथाप्रायश्चित्तमपश्रुत्स्वाऽऽरोपनमपि ते क्रियते, याव-
त् वैशावृत्यपरिस्मासिभवेत् । द्वौ योमाविककालं कर्तुं प्रसमर्थ
इति कृत्वा सा आरोपणा स्थापनिका । इत्य० १ उ० ।

प्रथमथा वेदमाररत्ते, पापकर्मप्रस्थापनः—

जीवा ए जंते । पावं कम्मं किं सपायं पड्विमु सपायं

णिड्विमुं ? । सपायं पड्विमु वि सपायं णिड्विमुं ? ।
विमपायं पड्विमु सपायं णिड्विमुं ? । विमपायं पड्विमु
विमपायं णिड्विमुं ? । गोयमा । अत्येगया सपायं पड्वि-
मु सपायं णिड्विमुं ज्ञातु अत्येगया विमपायं पड्विमु
विमपायं णिड्विमुं ? । मे केणहेणं जंते । एवं तुचचि-
अत्येगया सपायं पड्विमु सपायं तं चेव ? । गोयमा । जीवा
चत्तव्विहा पमत्ता । तं जहा—अत्येगया ममाउया समोव-
वणा, अत्येगया ममाउया विमोववणा, अत्येग-
या विमपाउया विमोववणा । तस्य णं जंते ममाउ-
या ममाववणा ते णं पावं कम्मं सपायं पड्विमु सपायं
णिड्विमुं; तस्य णं जंते ममाउया विमोववणा
ते णं पावं कम्मं सपायं पड्विमु विमपायं णिड्विमुं ।
तस्य णं जंते विमपाउया ममाववणा ते णं पावं कम्मं
विमपायं पड्विमु सपायं णिड्विमुं । तस्य णं जंते विम-
माउया विमोववणा ते णं पावं कम्मं विमपायं पड्विमु
विमपायं णिड्विमुं; से तेणहेणं गोयमा । तं चेव । मल-
स्सा णं भंते । जीवा पावं कम्मं एवं चेव । एवं मव्विहाणे-
मु विं जाव अणमारोववत्ता एते सव्वे वि पया पया-
ए वत्तव्वयाए जाणियत्ता । मारउयाणं भंते । पावं कम्मं
किं सपायं पड्विमु सपायं णिड्विमुं पृच्छा ? । गोयमा ।
अत्येगया सपायं पड्विमु, एवं जहेव जीवाणं तंहव भाणि-
यव्वे ज्ञाव अणमारोववत्ता । एवं ज्ञाव वेमाणिया जस-
जं अरियं तं एणं कमेणं जाणियव्वे, जहा पावेणं कम्मसं
दंदअं, एवं एणं कमेणं अट्ठसु वि कम्मपगहीसु अट्ठ
दंदगा भाणियव्वे, जीवादिंया वेमाणिया पजजवणा ॥

(जीवा णं जंते । पावं कम्मं) (सपायं ति) समकं वह-
या जीवा युगपदित्यर्थः । (पड्विमुं णि) प्रस्थापनवचनाः प्र-
थमतया वेदयितुमारभ्यवन्तः । तथा समकमेव (निधिमु
ति) निष्ठापितवन्तः निष्ठा मोचयन् इत्यर्थः । तथा समक
प्रस्थापितवन्तः (विस्म ति) विषये यथा भवति विषयत-
यायथा निष्ठापितवन्त इति द्वितीयः । एवमर्थः । द्वौ (कथं-
इया ममाउया इत्यादि) अनुनेह । तथा (ममाउ ति) ममा-
युग उद्यपेक्षया समकालाऽऽयुक्ता इत्यर्थः । (समोवव-
णा ति) विवृत्ताऽऽयुगः कथं समकमेव ज्ञानान्तर उपपन्नाः
समापपन्नकाः, ये चित्तोदयान्ते समकमेव प्रस्थापितवन्तः, स-
मकमेव च निष्ठापितवन्तः । नन्वायुः कर्मैवाऽऽश्रित्येवमुपपन्नं
भवति न तु पाप कर्म, तर्हि नाऽऽयुक्ता इत्यपेक्षं प्रस्थापनं, निष्ठा-
प्यते चेत् । नैयम् । यत्ने भवापेक्षः कमेणामुद्यः कथं चेत् । उ-
क्तञ्च—(उद्ययव्यवस्थयावसमं यथादि) अत एवाऽऽह—(तस्य णं
जंते सपायं) समोववणा ते णं पावं कम्मं सपायं पड्वि-
मु सपायं णिड्विमुं ति । प्रथमः । तथा (तस्य णं जंते विम-
माउया विमोववणा ति) समकालाऽऽयुक्ता इत्यर्थः । विमम-
या परमोववणा मरणाकालविषया । (ते सपायं पड्विमुं
ति) आयुष्कालविषयस्य सपायव्यापकमेव वेदयितुं शक्य

(विस्मयायं णिष्ठितुं सि) मरणवैषम्येण पापकर्मैवमविशेष्य विषममत्या निष्ठास्वभावोदिति द्वितीयः। तथा—(विस्मयाय) समोपवसाम (सि) विषयकालाऽऽप्युपकायः समकालमवसान्तरात्पत्यः (ते ण पापं कर्म) विस्मयाय पडवितु, समयाय निष्ठितुम (सि) तृतीयः। चतुर्थेऽप्यु काले पत्यः। इह वैतान्तरं जङ्गलात् प्राक्तनजङ्गलात्थाऽऽश्रित्य दुर्गैरुत्तम-

“पशुवक्षसप किह ए दु. समाउउव्वक्षसु वचजंगो ।
किह व समजिणणसप, गमणिज्जा अत्थमो भंगा ॥ १
पशुवक्षसप भंगा, पुच्छा भंगाएल्लोमभा वच्चा ।”

यथा पृच्छाभङ्गाः समकप्रस्थापनाऽऽद्यो न बाध्यन्ते, तथेह
समाऽऽयुक्ताऽऽद्योऽन्यत्र भव्यथा व्याख्याता अपि व्याख्येया
इत्यर्थः । ज० २ ए श० १ ७० ।

अग्रंतरोववसमां जंत ! एरइयाणं पावं कम्मं किं स-
मायं पडविंसु, समायं णिडविंसु पुच्छा ! गोयमा । अत्थेगइया
समायं पडविंसु समायं णिडविंसु, अत्थेगइया समायं पडविंसु
विममायं णिडविंसु । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुवइ-अत्थे-
गइया समायं पडविंसु तं चेव ! गोयमा । अग्रंतरोववसमां गे-
रइया वुविइा पसलता । तं जइह-अत्थेगइया समाउया समो
ववसमां, अत्थेगइया समाउया विममोववसमां । तत्थ णं जे
ते समाउया समाववसमां ते णं पावं कम्मं समायं पडविंसु,
समायं णिडविंसु । तत्थ णं जे ते समाउया विममोवव-
समां ते णं पावं कम्मं समायं पडविंसु, विममायं णिड-
विंसु, मे तेणट्ठेणं तं चेव । सत्तेसमां णं भंते ! अणंतरो-
ववसमां गेरइया पावं कम्मं एवं चेवओ जाव अणालारो-
ववत्ताए । एवं अमुरकुमां वि । एवंओ जाव वेमाणिया,
छावरं जे जस्म अत्थि तं तस्म भाणियव्वे । एवं लाणाव-
गिज्जेण वि डं कअ । एवं गिरवसेओ जाव अंतगए णं से
वं भंते ! जेतो जे जाव विहरइ । एवं एएणं गएणं न जेजे
बंधिमए उइसंगपत्तिवामी सए । एवं इइ वि एणियव्वा
ओ जाव अचरिमां सि । अणंतरोववसमां चउणइ वि एणाए
वत्तव्वया, संसाणं सत्तएणं एका वत्तव्वया ।

[illegible]

पठवय-प्रस्थापक-पुं० । प्रारम्भके, “पठवणओ अ दिवसो ।”

(९) प्रस्थापनकश्च प्रारम्भकश्च दिवसः । भाव० ६ अ० ।

पद्विषय-प्रस्थापित-न० । प्रवर्तिते, नि० न्यू० २० उ० । स्थि-
रीकृते, भ० १२ डा० ४ उ० । मनुष्यगतितपश्चिन्ध्यजातिप्रसथा-
द्वरपर्याप्तसुभगाऽऽद्यव्ययश कीर्तिनामसदोद्यत्वेन व्ययस्था-
पिते, प्रका० २१ पद० । भ० ।

पद्मविद्या-प्रस्थापिता-स्त्री० । बहुध्वारोपितेषु यन्मासगुणैर्दि-
 प्रायश्चित्तप्रस्थापयति वेदगुमारभते तद्वैकल्याप्तौ प्रस्थापिता ।
 आरोग्यगुणैर्दि, क्या० ५ टा० २ उ० । "जं वहति पञ्चिन् सा-
 पञ्चवितिका जघ्मति ।" नि० न्य० २० उ० ।

पट्टाविध-प्रस्थापित-त्रि० । "स्थष्टा-यक-विष्ट-निरुपाः"
॥ ८॥ ४ । १६ ॥ इति सूत्रेण स्यास्थाने ऽष्टादशः । प्रा० ४
पाद । प्रकर्षेण स्थापिते, सूत्र० २ भू० ६ अ० ।

पठि-पृष्ठि-स्त्री० ॥ "स्त्राणां स्त्राः प्रायोऽपञ्चरे" ॥ ८ ॥ ४ ॥
 ३३६ ॥ इति सूत्रेण श्रुतारस्य स्थानेऽकारः । प्रा० ४ पाठः ।
 आ० जू० ॥ "द्वितीयपुरुषयोःपरि पूर्वाः" ॥ ८ ॥ २ ॥ १० ॥ द्वि-
 तायतुयथाऽद्विष्टप्रसङ्गे उपरि पूर्वा भवतः, द्वितीयस्योपरि प्र-
 थमश्रुतस्योपरि तृतीय इत्यर्थः । इति तकारोपरि टकारः ।
 प्रा० २ पाठः । शक्तान्तात् पृष्ठसम्बन्धे पठिति" आदेशः ।
 "पाठ" इतिष्यते शरीरावयवे, लक्ष्म ३ ॥ १० ॥

पट्टिअ-प्रस्थित-त्रि० । “स्थः ठा-थक्-विष्ठ-निश्स्थाः” ॥८॥
 ४ । १६ ॥ इति स्थास्थाने द्वाः । प्रा० ४ पाद । प्रयाते, आ०
 म० १ अ० ।

पटित्नुन-पटित्त्वा-स्त्री० । "क्वः तून्ः" ॥ ७ । ४ । ३२२ ॥ इति
पैशाक्यां क्वाप्रत्ययस्य तूनाऽऽदेशः । अणिवेत्थर्थे, प्रा० ४ पाद ।
पुन-पुट-पुं० । ललरयिषत्वे, क्वा० १ अ० १६ अ० । वृषुलवत्वे,
क्वा० १ अ० १ अ० ।

पञ्चा-प्रत्यञ्चा-स्त्री० ! प्रत्यञ्चायाम्, “सिन्धु नदीवा गुणो
पञ्चा य ।” पाद० ना० १२२ माथा ।

पठन्-पतत्-त्रि० । भ्रश्यति, अनु० ।

परंतुरिय-पट्टकान्तर-न० । अस्मदिशेषान्तरे, तं० ।

पदंयु आ-प्रतिश्रुत्-स्त्री० । प्रतिक्रियं भूयते शु-क्लृप् । “पथि-
 पृथिवी-प्रतिभ्रुमृषिक-हरिडा-विभोनिक्तु क्लृप् ॥ ८ । १ ।
 ८ ॥ इति इकारस्यासम् । “भकाराऽप्रायान्तः” । ८ । १६ ।
 इत्यनुस्वारः । “सप्तमं लघ्वारभ्यन्ते” । ८ । २ । उपठ् इति
 लुक् । “शब्दोः सः” ॥ ८ । १ । २६० ॥ इति षष्ठ्य सः ।
 “स्त्रियामात्रविभक्त्युत्” । ८ । १ । १५ । इति तस्य आ । “प्रयाजी-
 तः” ॥ ८ । १ । २०६ । इति तस्य यः । प्रा० ङु० १ पाद ।
 ज्यायाम्, ङं ना० ङ् वगै र्दृष्टयाम् ।

परकार-पटकार-पुं० । तन्तुवाये, प्रश्न० २ आश्र० द्वार ।

पहल-देशी-प्रयासप्राये निरुपकाऽऽर्द्धा.वे० ना०६ वर्ग२९गाथा ।

पठन-वेणी-धसये तेषु ता० ६ अर्ग १ गाथा ।

मन्त्रं—वैष्णो-गिरिगङ्गे. दे० ला० ६ सर्ग ७ गाथा ।

५५५५५-देशी-चरगाऽऽद्याते, द्वे० ना० ६ षष्ठं ८ गाथा ।

पदरस-देशी-सुसंयमने, दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पदमुञ्जा-देशी-चरणाऽऽधत्ते, दे० ना० ६ वर्ग ८ गाथा ।

पदण-पतन-न० । पाले, नि० चू० १३० । " पडण लि वा उ-
रुण्ण लि वा एगट्टु । " नि० चू० ६३० । बाळदेः अङ्गच्छेदा-
ऽऽदिता पाले, तं० । वर्णाऽऽदिवसार्था, हा० ११५० । अ० । मर-
णमेवे, "पदणं तु उपासताम् ।" (५०६ गा० ।) सत्तुं उपासिता
ओ पडइ चत्थमवने छिन्दकवत्तुं पुण पदणं । " नि० चू०
११३० । ('बालमरण' शब्दे विस्तरा)

पदमंजव-पटमएदप-पु० । पटमये मधुवये, आ०क० १ अ० ।

पदमाण-पतन-वि० । पतितुकामे, हू० ६३० । आवा० ।

पदपाण्ण-पटनानक-त० । पर्याणस्याधो दीयमाने अश्वो-
पकरणे, हा० ११५० । १३० ।

पटल-पटल-न० । संये, सू० ३३० २ अ० । वुन्दे, अतु० ।
समानजातीयवृन्दे, आ० चू० ५ अ० । समूहे, हा० ११५०
१२ अ० । अ० । भिक्षाऽवसरे पात्रप्रच्छादकेषु, प्रश्न० ५ सम्य०
छार । यानि जिह्वां पथेट्ठमिः पात्रोपांगं स्यादवन्ते । हू० ३३० ।
नामि, दे० ना० ६ वर्ग ५ गाथा । पा० १० ना० ।

पटलकानां प्रमाणमाह-

तिविद्विम्मि काल्लेपे, विविद्धा पटल्ला तु होति पातस्म ।
गिम्हट्ठमिस्सवसासुं, उक्कोमिमाज्जिमज्जमा ॥२८०॥

शिविधे कालच्छेदे काव्यविभोगे त्रिविधानि पटलकानि पात्र-
रूप भवन्ति । इदमेव ध्यात्वाष्ट-श्रीधरादेश्वरवर्णमु प्रत्येकमुत्कृ-
ष्टानि मध्यमानि जघन्यानि च, तत्र यान्यवयववृद्धानि तानि ।

इदमेव भावयामि-

गिहट्ठामु तिप्पि पटल्ला, चउगे हेमंते पंच वामामु ।

उक्कोमगा उ एते, एत्तो वोच्छामि माज्जिमगा ॥२८१॥
प्राध्वेषु चतुर्थं मानेषु त्रीणि पटलानि ननन्ति, कालस्वा-
त्यन्तस्तिष्ठत्वात्, चत्वारि हेमन्ते, पञ्च वर्षाण्यु, पताम्युत्कृष्टानि
मन्तव्यानि, अत ऊर्ध्वे मध्यमानि वद्वे ।

प्रतिज्ञान्तमगाऽऽह-

गिम्हट्ठामु होति चउगे, पंच य हेमंते उच्च वामामु ।

माज्जिमगा खलु एते, एत्तो उ जट्ठवप वोच्छं ॥२८२॥

प्राध्वेषु चत्वारि पटलकानि, हेमन्ते पञ्च, वर्षाण्यु पट्ठ, मनाक
जीर्णतया प्रहृतनरागमेव स्वकार्यसाधनात्, एतानि खलु म-
ध्यमकानि मन्तव्यानि ।

अत ऊर्ध्वे जघन्यानि वद्वे-

गिम्हट्ठामु पंच पटल्ला, हेमंते उच्च सत्त वामामु ।

तिविद्विम्मि काल्लेपे, विविद्धा पटल्ला तु पातस्म ॥२८३॥

प्राध्वेषु पञ्च पटलकानि, हेमन्ते पट्ठ, वर्षाण्यु सत्त, एतानि ज-
घन्यानि । एवं त्रिविधकालक्षेपे त्रिविधानि पटलकानि पात्ररूप
भवन्ति । उक्तं पटलकानां गणनाप्रमाणम् ।

अथ प्रमाणप्रमाणं, तत्र च (विशेषचूर्णे)-"एत्थं निम्माया च-
उरस्ता पटल्ला तं ताण्ण मज्जिमपदेहा अट्ठ संगुत्ताहिं लेवांति, ग-

च्छासाणीं अ उभाहिप समाने चवहिं संगुत्ताहिं अंतुप न
पर्याति । अहवा-दाइसाण्ण अहाइउत्ताहिं छादरक्षणं दिव-
क्षां हेत्थो । " हू० ३३० । नि० चू० १ प्रव० । अ० । अ० ।
प० व० ।

पटलगा-पटलक-त० । पटलपुष्पाजने, स्या० ७ डा० ।

पटना-देशी-पटकुल्याम, दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पटमादय-पटल्लाटक-पु० । पटकयः शाटकः पटशाटकः ।
शाटको हि शाटनकारकोऽप्युच्यते, इति तद्वयवच्छेदार्थं पट-
प्रहणम् । अथवा-शाटको वस्त्रमात्रं, स च पृथुषः पटोऽभि-
धीयते पटशाटकात् । म० ६ श० ३३३० । परिधानं, हू० १
उ० २ प्रक० । पटश्च शाटकश्च द्वन्द्वः । उत्तरीयपरिधानवस्त्रयोः,
हा० ११५० २ अ० ।

पट्ट-पट्ट-पु० । आनोर्यविशेषः, प्रह्ला० ३३३ पत्र । आदम्बरं,
" डोल " इति स्याते, स्या० ७ डा० । न० । आ० म० । विशेषं ।
नायकपट्टे, "नगाड्डा" इति स्यात्, अ० १ म० । स च किञ्चि-
दायन उपयवश्च समप्रमाणाः । आ० म० १ अ० ।

पटगा-पताका-स्त्री० । "प्रयायौ डः" ॥२११॥ २६६ इति तस्य
डः । प्रा० १ पाद । "विधादे वंजयन्तीओ, पटगाया केउगा घया
हुमुया । " पा० ना० ६८ गाथा । चक्रविहाऽऽदिपट्टावृत्तानपे-
ते, म० ६ श० ३३३० । मरुत्तमिहाऽऽदार्पवृत्तमिहे, अ० १ । ध्वजल-
क्षणमहे, प्रायं हस्तिनामुपायं वदिमि (हा० ११५० ८ अ०)
निर्यकपट्टरूपं लोकप्रसिद्धं, रा० । प्रह्ला० । हा० । आ० म० ।
विपा० । मस्यमेदे, जी० १ प्रति० । हा० ।

पटगापटगा-पताकातिपताका-स्त्री० । मध्यमेदे, जी० १
प्रति० । " सपताकापटगापमिह । " सह पताकया चर्तन इति
सपताकं, तच्च तत्रैवं पताकामनिकस्य वा पताका सा अनि-
पताका, तया मर्तितं यत्नन्त्यो प्रह्ला० १ पट ।

पटानाहरण-पताकाहरण-न० । पताकायाश्चाश्विऽऽराधनवि-
जयन्या हरणे प्रह्लां पताकाहरणम् । चित्रगीयया पताकाप्र-
हणे, "यमा महवयसचकारणा पटानाहरणं ।" लोके हि मन्त-
युक्ताऽपिपु वस्त्रमाभरणे ऊच्ये वा ध्वजत्रये वधयेत्, तत्र यो मेन
युक्ताऽपिपुना गुणेन प्रकथयान् स रक्षमये पुनोऽप्युया युक्तानि
पताकां हरिष्युच्यन्ते । एवमत्रापि पात्रिकाऽऽदिपु महाप्रयो-
क्षारः समुपजातचारित्र्यवशुद्विप्रकयः मातुः प्रयत्नोत्तारा-
क्षारित्राऽऽराधनापताकाया हरणं करोति । पा० स्या० । अ० ।

पटायण-पर्याण-न० । "पर्याणे का वा" ॥ ८८॥ २६३३॥ प-
र्याणं रम्यं डा इत्यादेशो भवति वा । इति रम्यं विशिष्टम्य कः ।
"पहायणं । पल्लवा । " प्रा० १ पाद ।

पटाली-पटाला-स्त्री० । पटमसूत्रं, स्य० ।

मुत्तूणं मात्तूणं, तेषां महितां पटल्यम् ।

हेट्टा उवरिमि डित्तं, मोमम्मि पटालिवरहारा ॥२८४॥

साधूनामवकाशो मुख्यः तेन पुंयव्याप्तना शय्यनरणं वक्यिक-
स्य जाटकं युर्गितः, युर्गित्वा च योपयः, मास्सिपयिते अवलाट-
क्यिकस्य जागतकमुपागं प्राप्ते मात्तूणः अथवा-अवस्ताव शास्त्रायां
क्षिताः साधवः उपरि मासे वक्यिकस्य दक्षम्, एतामश्रममुख-

ते। एवमिधे स्त्रियानां यदा शास्त्रायां साधय उपरि मांशे वक्रयि-
कस्य आपन्नं तदा पडाशो गमनं भागमन्योपरीति न काचित्सा
भूतां क्षतिः । अथ वक्रायकस्य आपन्नमथस्त्राय शास्त्रायामुप-
रि मांशे निष्ठुति साधयः पडालीं च गमनं तदा वक्रायकक्षि-
न्तयति उपरि मांशे पडाशो गमनं, तत्र साधूनां कष्टं, मम तु भा-
गमनमथस्त्राय शास्त्रायां ततो विनश्यतीति एव चिन्तयित्वा प-
डालीं न जादयति, तत्र यद्यन्योऽपि कश्चित् न जादयति तदा एव
बहाराः कर्तव्यः, एवमहारेण जादयितव्य इति । ६५० ७ ३० । वृ० ।
पक्षी, दे० ना० ६ वग ६ माथा ।

पदि-प्रति अर्थः ० । "प्रत्याशः ०" ॥ ७ । १ । २०६ ॥ इति तस्य
हः । प्रतीये, प्रतिफलये भयः । आभिमुखये, अ० प्र० २० पाहु० ।
प्रतिपेक्षे, विशेष० । आचा० । बोधायाम्, आ० म० १ अ० ।
प्रतिपाद्यते, आ० चू० ४ अ० ।

पडिअ-देशी-विधा-देन, दे० ना० ६ वग १२ माथा ।

पडिअगम-अनुगमन-अ० । अनुगमने, "अनुगमनेः पडिअगमः"
॥ ८ । ४ । १०७ ॥ इति सूत्रेण 'पडिअगम' आदेशः 'पडिअगमइ'
अनुगमजति । प्रा० ४ पाठ ।

पडिअउज्जअ-देशी-उपाध्याये, दे० ना० ६ वग ३१ माथा ।

पडिअमित्त-प्रत्यमित्त-पुं० यः पूर्वमित्त भूत्वा पक्षादमित्तं
यातः तस्मिन् शब्दे, आ० चू० १ अ० । जी० ।

पडिअर-देशी-चुत्तुमूल, दे० ना० ६ वग १७ माथा ।

पडिअस्त्री-देशी-स्त्रीरति, दे० ना० ६ वग ७ माथा ।

पडिआगय-प्रत्यागमन-न० । प्रत्यागमने, आ० चू० १ अ० ।

पडिआयगय-प्रत्यागमनियत-त्रि० । आगमनमागमने प्र-
तियनियतफलस्य, २ क, ३ ० ११ ३ ० ।

पडिआर-प्रतीकार-पुं० । चिकित्सायाम्, आ० व० ४ अ० ।

पडिअत्तरण-प्रत्युत्तरण-न० । नातिक्रयाऽसकृत्तस्य, नि० चू०
१ ७० ।

पडिअल्लिअ-देशी-कृतार्थे, दे० ना० ६ वग ३२ माथा ।

पडिकला-प्रतिकर्तु-त्रि० । चिकित्सक, ६ ० १० ४ ० ४ ३० ।

पडिकरिय-परिकृत-त्रि० । कृतसंज्ञाऽऽदिनामप्राक्, विपा० १
श्रु० २ अ० । म० ।

पडिकस्य-परि (प्रति) कर्त्तु-न० । शुभाश्लोत्पादने, ६ ० १० ४ ० २ ३ ० ।
यस्मात्पात्राऽऽद्वेष्टद्वेष्टनत्वात्, ६ ० १० ४ ० २ ३ ० ।
सहजनाऽऽद्वेष्टे पाटीप्रसिक्ते, ६ ० १० ४ ० ३ ० । वसत्यादि-
स्वरूपे, ६ ० १० ४ ० ।

पडिकर्मविमुक्ति-परि (प्रति) कर्मविमुक्ति-स्त्री० । परि-
कर्मणा वसत्यादिसंस्कारात्कृत्वा कर्मणः क्रियमाणेन संवस्य विमु-
क्तौ, ६ ० १० ४ ० ।

पडिकर्मावधाय-परि (प्रति) कर्मावधान-पुं० । यस्मात्पात्राऽद्वे-
ष्टद्वेष्टनसंघनाऽऽदिनाऽकृतनायाम्, ६ ० १० ४ ० २ ३ ० ।

पडिकय-प्रतिकृत-न० । प्रत्युत्तरारे, ६ ० १० ४ ० ३ ० ।

पडिकिति-प्रतिकृति-स्त्री० । स्थापनायाम्, आचा० १ श्रु० २
अ० १ ३० । कृते कार्ये यः क्रियते विनयः स प्रतिकृतिरूपत्वा-
त् प्रतिकृतिः । औपचारिकविनयभेदे, ६ ५० १ ३० ।

पडिकुड-प्रतिकुष्ठ-त्रि० । निवारिते, पडा० ४ वि० ० । नि० चू० ।
स्था० । निराकृते, ६ ० ४ तस्य । पि० ।

पडिकुडकुड-प्रतिकुष्ठकुड-न० । हिरेनमाय निषिद्धकुलं, प्राति-
कुष्ठकुलं द्विविधम्-इत्यरं, यावत्कथिकं च । इत्यरं सूतकमुक्तम् ।
यावत्कथिकमभ्यासम् । ६ ० ४ अ० १ ३० ।

पडिकुडिल्लगदिअस-प्रतिकुष्टदिवस-पुं० । इत्यस्य प्राकृते स्वा-
ये प्रतिकुष्टा एव प्रतिकुष्टेष्टकाः, ते च ते प्रातिकुष्टेष्टकदिवसाः ।
प्रतिपिकृतिवत्संबु, "पडिकुडिल्लगदिवसे, पञ्जडा अहमि च नव-
मि च । उडि च चरति या-रति च होमि पि पक्कणां ॥ १ ॥"
६ ५० १ ३० । सेवाऽऽदित्याद् वा द्विविधम् । प्रा० २ पाठ ।

पडिकूलग-प्रतिकूलग-त्रि० । स्वयाऽद्विष्यात् वा द्विष्यम् । प्रा०
२ पाठ । प्रातिपत्ति-प्रति, प्रत्युत्तरं १ अ० ४ ० ४ ० । प्रत्युत्तरं, ६ ० ३
० ४ ० ४ ० । विपरीतवृत्तां, ६ ० ४ ० ३ ० ३ ० । अनामने, ६ ० २
अ० २ ४ ० १ ३ ० २ अ० २ ३ ० । द्विषति, आचा० १ श्रु० २
अ० ३ ३ ० ।

पडिकूलमामि (ण)-प्रतिकूलजापित्त-त्रि० । प्रतिकूलं प्राति-
लोमे मापने वक्तव्यंशीलः प्रतिकूलतार्यः । उक्त० १२ अ० ।
सम्मुखवादिनः, "अउक्क वधायं पडिकूलजासी, पनाससे किं
तु सगासि अउक्क ।" उक्त० १२ अ० ।

पडिकुल्लया-प्रतिकुल्लया-स्त्री० । विरोधितायाम्, ६ ० १४ ६ ० ।

पडिकृतयण-प्रतिकूलयचन-न० । प्रस्तुतस्य मधुपेयचोभिर्मा-
समर्जितपाथमानस्यरतिपुरभाषणं, ६ ० १४ तस्य ।

पडिकुलिय-प्रतिकूलित-त्रि० । प्रातिभाषितं, नि० १ श्रु० १
वग ६ अ० ।

पडिकृत-प्रतिकृत-त्रि० । निवृत्ते, आ० म० १ अ० । आ०
चू० । मर्वातिचारप्रतिनिवृत्ते, पा० ।

पडिकृतव-प्रतिकृतव-त्रि० । निवर्तितस्ये, मिथ्याजुहते
दातव्यं, आ० म० १ अ० ।

पडिकमण-प्रतिक्रमण-न० । प्रतीत्यगुपसरोः प्रतिपाद्ये वर्त-
ते । "कमु पादार्थकेपेस्य लुपुत्तस्य प्रायेः प्रातिकृत्येन वा क्रम-
णं प्रतिक्रमणम् । एतदुक्तं, जयति-शुभयोग्यांशुमात् संक्रा-
न्तस्य शुभेष्वेव प्रायेः प्रतिकूल वा प्रमणं प्रतिक्रमणमिति ।
उक्तं च-

"स्वस्थानाद्यत् परस्थानं, प्रमादस्य वशाद्गतः ।

तत्रैव क्रमणं नृपः, प्रातिक्रमणमुच्यते ॥ १ ॥

साथोपशमिकाट्टावा-दौर्गतिकस्य वशं गतः ।

तज्जाऽपि च स पवार्थः, प्रातिकृतं गमाम्भूतः ॥ २ ॥"

प्राति इति क्रमणं वा प्रतिक्रमणं, शुभयोगेषु प्रातिप्रतिफलमिष्य-
योः उक्तं कं, "प्रतिप्रतिचनेन वा, शुभेषु योगेषु मोक्षकं हेतु । नि-
शस्यस्य वनेये-तज्जा कृते प्रतिक्रमणम् ॥ १ ॥" शुभयोगेषु शुभा-
योगात्परं आनन्दस्य शुभेष्वेव योगेषु गमने, आ० ४ अ० । य० ।

प्रतिनिवृत्तौ, उक्तं २६ अ० । स्वाद्यं प्राणं मिथ्यादुष्कृतदाने, ग०
१ अथि० । स्वा० । पंच० । स्वा० । पञ्च० । प्रच० । अ० । प्रतिकाम-
कप्रतिक्रान्तव्यौ । प्रतिक्रामकव्याख्या—“यदमंग्रे” स्तुतिप्रथम् ।

(१) इह च यथा करणान् कर्मकर्त्रोः सिद्धिः तदवधानिरेकण
कारणत्वात्पुनरेव, एवं प्रतिक्रामादपि प्रतिक्रामकप्रतिक्रान्तव्य-
सिद्धिरित्यतस्तत्रयमवधानं धारुताह नित्यं ।

पडिकमणं पडिकमणो, पडिकमिअव्वं च आणुपुण्णीए ।

तीए पच्चुप्पवे, अणगाए चेव कात्तामि ॥ १ ॥

प्रतिक्रमणं (निरूपितशब्दाद्यर्थम्, तत्र प्रतिक्रमयतीति प्रतिक्राम-
कः कर्ता, प्रतिक्रामितव्यं च कर्म अशुभयोगलक्षणमातुपुण्यां
परिपाठ्या अनीने अनिक्रान्ते प्रत्युत्पन्ने वर्त्तमानेनागते चैव
एवमेव, काले प्रतिक्रमणाऽऽदि योऽयमीति वाक्यशेषः । आह-
प्रतिक्रमणमनीतिविषयम् । यत उक्तम्—“अनेने पडिकमामि प-
च्चुप्पवे संयोराम, अणगाय पच्चक्खामि ।” इति । तत्कथमिह का-
त्तव्ये योऽयमेव इति ? उच्यते—प्रतिक्रमणशब्दो हाशुभयोगवि-
निवृत्तिमाशयः सामान्यतस्तदः परिशुद्धत, तथा च सत्यतान-
विषये प्रतिक्रमणं निश्चिद्धारणाऽशुभयोगविनिवृत्तिरेव प्रत्युत्प-
न्नविषयमपि सेवरङ्गारेणाऽशुभयोगविनिवृत्तिरेव अनागतविषय-
मपि प्रत्याख्यातङ्गारेणाऽशुभयोगविनिवृत्तिरेवेति न दोष इति गा-
थाऽङ्कार्थः ॥ २ ॥

साम्प्रते प्रतिक्रामकल्लपमतिपादनायाऽऽह—

जीवो उ पडिकमणो, असुहणं पावकम्पयोगाणं ।

जाणपसत्था जोगा, जे तेन पडिकमे सारू ॥ २ ॥

जीवः प्राक्निरूपितशब्दाद्यर्थः । तत्र प्रतिक्रमणीति का-
मकः, तुष्टशब्दो विशेषणार्थः । न सर्व एव जीवः प्रतिक्राम-
कः किं तर्हि समग्रहृष्टिरप्युक्तः । केषां प्रतिक्रामकः १, अशु-
भानां पापयोगानामसुहृदराणां पापकर्मव्यापाराणामित्यर्थः ।
आह—पापकर्मयोगा अशुभा एव जवन्तीति विशेषणानर्थ-
क्यम्, न, स्वकृपाभ्याख्यातपरशब्दस्य, प्रशक्तौ च तौ योगी
ह भवान् च प्रशस्तयोगी च भवानप्रशस्तयोगा ये तानश्चि-
कृत्य न प्रतिक्रमेत न प्रतीये वर्त्तेत साधुः, अपि तु तान् सं-
वेत्त, प्रमोयोगप्राप्त्याप्यव्यापनार्थं पुनश्च भवानग्रहण, प्रशस्त-
योगीपादनात्का भवानमपि धर्मशुक्लनेदं प्रशस्तमवगमनमर्थम् ।
आह—“यथोद्देश निर्देशः” इति स्वायमुल्लङ्घ्य किमिति प्रतिक्र-
मणमननिर्धाय प्रतिक्रामक उक्तः । तथाऽऽद्यगाथागतमातुपुण्य-
प्रदत्तं चानिश्चित्य इति ? उच्यते—प्रतिक्रामकत्वाल्लपकत्वा-
त्तत्प्रधानत्वमवस्था क्रियाया इत्यवयवः । इत्यभेदोपस्थासः क-
स्मात् क्रियत इति चेत् १, प्रतिक्रमणाध्वनानामनिपन्नानिक्के-
पप्रधानत्वमवस्थावत् विस्मरणेण शायार्थः । उक्तः प्रतिक्रामकः
साम्प्रते प्रतिक्रमणव्यावसरस्तत्तद्वर्द्धयं पथयिष्यां चकवः सु-

राह—

पडिकमणं पडिचरणा, परिट्टरणा चारणा निअत्तो अ ।

निंदा गरिहा सोढो, पडिकमणं अट्ठहा होइ ॥ ३ ॥

प्रतिक्रमणं तत्पन्नां निरूपितमवाप्तुना ज्ञेयं निरूपयते, तन्-
पुनर्नामाऽऽदिभेदतः धोका जनिता । तथा चाऽऽह—

नामं उवणा द्धिण, खिचे कोडे तद्देव जावे अ ।

एमा पडिकमणस्य य, निक्खवे ठव्विहो होइ ॥ ४ ॥

तत्र नामस्थापने गतायेऽयं प्रतिक्रमणमातुपुण्यसमग्रहृष्ट-
प्रवादिनिमित्तं वा तपपुण्यस्य निहृष्टस्य पुस्तकाऽऽदिव्यक्तं वा ।
केचप्रतिक्रमणं याम्भन् केच व्यावर्धयते क्रियते वा, यतो वा प्रानि-
कम्यते खलाऽऽदेरिति । काश्चप्रतिक्रमणं हेत्वा ध्रुवम, अध्रुवं च ।
तत्र ध्रुव जरेरान्वेष्टेयुः प्रथमजर्मनीयकर्तो ध्रुवपराधा भव-
तु वा मा वा ध्रुवमुत्पत्तकालं प्रतिक्रमयते । प्रथमनीयकर्तोऽप्यु-
तु अध्रुवं कारणजाले प्रतिक्रमणमिति । सावप्रतिक्रमणं हेत्वा-प्र-
शस्त, चाप्रशस्तं च । अप्रशस्तं मिथ्यात्वाऽऽदेः, प्रशस्तं सत्यत्वा-
ऽऽदेरिति । अथवाचन एवोपपुण्यस्य समग्रहृष्टिरिति प्रशस्तेनाश्वा-
धिकारः । प्रतिक्रमणा व्याख्यायते—“ चर ” गतिभक्तुणोर्गतिस्थ-
स्य प्रतिपुष्टस्य सत्युत्पत्तस्य प्रतिक्रमणात् जवति, प्रतीतेषु तेष्व-
धेषु चरयं गमनं तेन तेनाऽऽमिवप्राप्रकारेणिति । आच ४ अ० ।
आ० म० । (प्रतिक्रमणाऽऽदीनां व्याख्या स्वचक्रस्थाने)

सम्प्रति विनेयानुग्रहाय प्रतिक्रमणाऽद्विपदानां यथाकर्म हष्टा-
न्नाह प्रतिपादयिष्याह—

अच्छाणे पामाण, दुष्काए विमनोअण तलाए ।

दो क्खामो पद्माणि—अयं य वरयं अ अग्रप अ ॥ १ ॥

अधानः प्रामादः दुष्कथायः निषतो जतनकाग द्वे कस्य प-
निमारका च वल्ले चागद्विअ । आच ४ अ० ।

तत्र प्रतिक्रमणं पद्महृष्टात्मनः—

“ पुरे काऽपि नृपः काऽपि, सीधं कर्तुमना वदितः ।

सुत्रमाचोदयिष्ये, दिने न्यास्य च रक्तकाशः ॥ १ ॥

ऊचै च यदि कोऽप्यतः, प्रविशे-मार्थ एव सः ।

अपमर्पयैत्येकै-सैरैव मोक्षः पुनर्लभः ॥ २ ॥

व्यासिमानां च निर्वा डौ, श्राव्योऽपि विप्रश्नतः ॥ ३ ॥

रक्तद्वेष्टरगद्वेष्टा-कुली तैः क्षिप्यासाज्जि ॥ ४ ॥

अरे ! प्रविष्टा किमिह, घृष्ट एकोऽप्यन्त्यतः ।

दोषः कोऽपि निर्विशे-नैश्वर्यस्तत्र इतः स तैः ॥ ५ ॥

जीतो द्वितीयस्तेष्वेव, पदेष्वप्यष्टाङ्गमात्रं तान् ।

अज्ञानं प्रविशं मा मा, हतस्वाऽऽदेशकारणम् ॥ ६ ॥

उत्त, स्तेर्यादं नरेव, पदेष्वप्यमर्पयैत्स ।

तस्मिन्नेत्येव भीतोऽस्ते, तथाऽऽपि दुर्मोक्षतैः ॥ ७ ॥

जोगमोर्गं स मज्जुः-जनायोगो च परोऽप्यन्तः ।

इयं डवप्रतिक्रान्ति-मोक्षे चोपनयः पुनः ॥ ८ ॥

राजा तीर्थकोऽप्यथा, च संशयो रस्य इत्यवक ।

प्राश्नेषणं व्यनिक्रान्तः, स एकेन कुमायुना ॥ ९ ॥

सुहते रक्तकं गाय-द्वेषाऽऽदेः सुविचि अवे ।

लक्ष्मणे दुर्मौलैर्म-मरणान पुनः पुनः ॥ १० ॥

यस्तु प्रमाददोषेण, जायन्तिक्कान्तस्ययमः ।

प्रतिक्रामति समार-भीकनैरेव दृग्दकैः ॥ १० ॥

स निषाणसुखाऽऽमोर्गो, जायते मुनिपुङ्गवः ।

अर्था प्रतिक्रमणायां, हृष्टान्तो दृष्टितोऽप्युता ॥ ११ ॥ ”

आ० ५ अ० ४ अ० ।

साम्प्रते प्रत्येदं यथा अमणनेयं शुद्धिः कर्तव्या तथा मालाका-
हृष्टान्तं चेतास निषाद्य प्रतिपादयिष्याह—

अज्ञोअणमाजुवण-विअभीकरणं च भावसेही अ ।

अलोऽभिम आरा-हणा अणालोहय भयणा ॥१९॥

अवलोकनमाशुञ्चने विकटिकरणं च ज्ञावशुद्धिश्च, यथेदं क-
श्चिन्नपुष्पमाश्राकारः स्वस्याऽऽयामस्य सदा तद्विषयमवलोकने
कराति- किं कुसुमानि सम्युत मेति दृष्ट्वा तेषामाशुञ्चने कराति,
प्रधानमियथः । ततो विकटिकरणं विकसितमुकुलानि कुसुम-
तानां जेदने विभजनामियथः । यशुद्वात् पश्चाद् ग्रन्थने
कराति, ततो प्रादहका शुद्धिः, ततोऽस्याभिलषिताथेताभो
प्रवति । भावशुद्धिश्च विस्तप्रसादलक्षण, अस्या एव विवक्ति-
तयात्, सम्पत्तुः विपरीतकारी मालाकारस्तस्य न भवति, एव
साधुरपि कृतापार्थम्ययुक्त्याऽऽद्वैत्यापारा वृक्षाराऽऽदिनुमिप्र-
त्ययपुत्र्या प्रातविरोधः कायास्तस्योऽनुप्रेक्षते, सूत्रं गुरौ तु स्थिते
द्वैतिकाऽऽवश्यकस्य मुख्यविक्षकाप्रत्ययपुत्र्याऽऽद्वैतः कायास्त-
सैनस्ववर्णकानं करोति, पश्चादाशुञ्चने स्पष्टवृक्षाऽपराधप्रवणं,
ततो विकटिकरणं मुकुलधूमामपराधानां विजयते, चशब्दा-
लोचने प्रतिनेचनामुलंभिते ग्रन्थने, ततो यशःकर्म गुरौमिदं
कराति, एवः कुर्वते भावशुद्धिपत्रायते, औदयिकभावात्
कायास्तस्यैकप्रकारमियथः । इत्यमुक्तं प्रकारेणाऽऽलोचने
गुरोपराधशान्ति निवेदिते आराधना मोक्षमार्गाऽऽस्वगृह्णा भवति,
अनालोचने आनिवेदिते भजना विकल्पना-कदाचिद् भवति,
कदाचिच्च भवति ।

तत्रैवं भवति-

" आश्लोयणापरिणमो, सम्मं संपट्टिमो गुरुमगासं ।
जह अत्रो र कालं, करेज्ज आराहमां तहं वि ॥ १६ ॥ "
एवं तु न भवति ।
" इहं ए मारयेणं, यदुत्तुयमवण वा वि डुक्कयिं ।
जा न कहं ड गुरुयं, न हं सु आरादमां भणिमां ॥ १७ ॥ "
इति गाथायः ।

इत्थं चाऽऽलोचनाऽऽदिना प्रकारेणोभयकालं नियमत एव प्र-
थमचरमनीयकरतोयं आनिचारणे निरनिचारेण वा साधुना
शुद्धिः कर्तव्या, मध्यतोयकरतोयं तु पुनर्वि किं तयाचारवत
एव शुद्धिः क्रियते । आश्व० ४ अ० ।

सपत्तिक्रमणो धम्मो, पुरिमस्स य पत्तिक्रमस्स य जिणस्स ।

मज्झिमपाणं जिणानं, कारणजाए पत्तिक्रमणं ॥ १८ ॥

सप्रतिक्रमणो धर्मः कर्तव्यः, क्रमश्च जिमस्य ततोयं सा-
धुना ईर्यापथ्यागतेन वृक्षाराऽऽद्वैत्येक वन्यकालं चापराधो
भवतु वा, मा वा, नियमतः प्रतिज्ञातव्यं, शतव्याप्रमादबहुल-
त्वाच्च । एतेष्वेव स्थानेषु मध्यमानां जिनानामजिनाऽऽदीनां पा-
श्वर्य्य-तानां कारणे जाते अपराध एवावपन्नं सति क्रमणं
तद्वै भवत्यशङ्क्यात्, प्रमादरहितत्वाच्च तस्य गाथायः ॥ १८ ॥

तथा चाऽऽद्वैतप्रकारः-

ओ जाहं आवमो, मो हु अन्नपरमि उणम्मि ।

मो ताहं पत्तिक्रमं, मज्झिमपाणं जिणवराणं ॥ १९ ॥

यः साधुरिति योगः यदा यमिककाले पूर्वाह्णऽऽदी आपणः
प्रसाभ्यतरस्मिन्स्थाने प्राणालिपानाऽऽदी स तद्वै तस्य स्थान-
स्य एककथेयं गुरुप्रसक्तं वा भित्तिमाति, मध्यमानां जिन-
वराणांमिति गाथायः । आश्व० ४ अ० । जीत० । कवच० ।
बु० । प्रव० ।

अथ प्रतिक्रमणद्वारमाद-

सपत्तिक्रमणो धम्मो, पुरिमस्स य पत्तिक्रमस्स य जिणस्स ।

मज्झिमपाणं जिणानं, कारणजाए पत्तिक्रमणं ॥ १९ ॥

सप्रतिक्रमणः वन्यकालं यद्विद्याऽऽवश्यककरणयुक्तो धर्मः पू-
र्व्वस्य पश्चिमस्य च जिनस्य तोयं भवति, ततोयं साधुनां प्र-
मादबहुलत्वात्, शतव्याच्च । मध्यमानां तु जिनानां तोयं का-
रणजाते तथापि अपराधे उत्पन्ने सति प्रतिक्रमणं भवति, त-
तोयं साधुनामशङ्क्यात्, प्रमादरहितत्वाच्च ।

अथाऽस्यामेव पूर्वाह्णं व्याचष्टे-

गमणाऽऽगमणविषये, सायं पात्रो य पुरिमचरिमाणं ।

नियमणं पत्तिक्रमणं, अतिवारां होह वा मा वा ॥ २० ॥

गमनाऽऽगमनेषु चैत्यवन्दनाऽऽद्वैकार्येषु प्रतिश्रयशान्तिगम्य हस्त्या-
तापवरतां गत्वा भूयः प्रयागमने (विषयं सि) हस्तशतमप्ये-
ष्युच्चारणाऽऽद्वैतः पट्टिपत्रे कृते नवा सायं संख्यायां प्रातश्च
ज्ञाने पूर्व्वचरणं साधुनामनिचारां भवतु वा, मा वा, तथापि
नियमनैतेषु प्रतिक्रमणं भवति ।

परः प्राऽऽद्वैत-

अतिचारस्स उ अमती, एणु होति गिरत्तयं पत्तिक्रमणं ।

ए भवति एवं चोदगं, तस्य इमं होति तातं तु ॥ २१ ॥

अतिचारस्याऽऽमत्यजाये न तु निरर्थकं प्रतिक्रमणं भवति ।
सुराहा-ए चोदगं । एवं त्वत्कं प्रतिक्रमणस्य निरर्थक्यं
न भवति न घटते, किं तु सार्थकं प्रतिक्रमणम् । तत्र च
सार्थक्ये इदं ज्ञानमुदाहरणं जयति ।

मति दोमे होअगदो, मति दोमो गत्थि तो गदो होति ।

वितियस्स हणात दोमे, ए गुणं दोसं व तदभावा ॥ २२ ॥

दोसं हंतुं गुणं, करोति गुणमेव दोसरहितं वि ।

ततियं तिगिच्छकरस्स उ, रमायणं दीक्खसुत्तस्स ॥ २३ ॥

जति दोसो तं उदिति, असेतदोसमि एिज्जरं कुणइ ।

कुसलतिगिच्छिरमायण-सुवर्णाधिर्मदं पत्तिक्रमणं ॥ २४ ॥

यमस्स रसो पुमो अहं वल्लो । नेण वि तयं अणाययं किं वि
तहाविदं रमायणं करायेमि जेण मे पुनस्स कयाहं रोगो न
हों सि येजा लहाविद्या । मम पुनस्स (तांगच्छं करेह) जेण नि-
होसं होह । ते भगिनि-करेमां । राया जणह-कोरसायि तह आ
सहाणि ? एवो मणह-मम ओत्तदोस्सं जहं रोगो अरिय तो च-
वसमिह, अहं तयि ते चैव जीवंतं मारेह । विहो मणह-मम
ओत्तहं जहं रोगो अरिय तो चवसमिह, अहं तयि तो न गुणं न
होस्स करेह । तहो जणह-जहं रोगो अरिय तो वल्लुज्जोव-
णलावसुणाव पांरणमह, अपुवोयं य रोगो न पाउधमल्ल । एवमा-
यणिकरक्षा तस्या वरजेण किरिया कारिया । एव मम पि पत्तिक्र-
मणं जह अशयारोदोसो अरिय तो तमि विमोहिं कराति । अहं
नरिय अशयारां तो चारिस्सं विमुत्तं करेह । अजिनयकम्मरा-
हस्स य आगमं निहंमह । अथाक्षरगमनिका-मध्यमवैश्वर्यो-
वत्तं सति दोषे रोगसंशये उपाययमाने अगदो तारोगो भ-
वति । यदि पुनर्दोषो नास्ति ततः प्रत्युत गदो रोगो भवति ।
द्वितीयस्य तु वैश्वर्य्यं रोगं हन्ति तदभावे दोषाभावे

शुणं म दोष करोति । तृतीयस्य तु दोष इत्या शुणं करोति, दोषरहितेऽपि च शुणमेव वर्णाऽऽदिपुष्टयभिनयराभावाऽभ्यक्तं करोति । तत्तत्तृतीयसमाधिकरस्य तृतीयस्य वैयस्य रसायनं क्षयकस्तुनस्य दोषोभमि कृत्वा राक्षा कारिभम् । एवं प्रतिकमणमपि यद्यनोचारसङ्गत्या दोषा भवन्ति ततस्ते जिनास्ति, आद्य नास्ति दोषः ततोऽस्ति दोषे मद्रां कर्मानन्तरं करोति; एवं कुशलांकारमस्य तृतीयवैयस्य रसायनेनोपनीतम् । पनयं प्रापितमिदं प्रतिकमणं मतमस्यम् । पनं प्रतिकमणद्वारम् । ५०६ उ० ।

(२) पञ्चविधप्रतिकमण-

पञ्चविधे पट्टिकमणे पद्यते । तं जहा-आमन्दारपट्टिकमणे, मिच्छतपट्टिकमणे, कसायपट्टिकमणे, जोगपट्टिकमणे, जात्रपट्टिकमणे ।

इदं च विषयमेवार्थवच्चयेति । तत्राऽऽश्रयद्वाराणि प्राणातिपा-
नाऽऽदीनि, तेषां प्रतिकमणं निवर्त्तनं, पुनरुत्पन्नमित्यर्थः । आ-
श्रयद्वारप्रतिकमणमनयमप्रतिकमणमिति हृदयम् । मिथ्यात्वप-
्रतिकमणं यदाभोगानामोपसहस्यकारिभिरिथ्यात्वयमनं तद्विपु-
ल्विरेवं कथाप्रतिकमणम् । योगप्रतिकमणं तु यमनोपसहस्य-
कथापाराणामशोभनायां व्यवर्त्तनमित्याश्रयद्वाराऽऽदिप्रतिक-
मणमेव विधत्स्वित्पशुषे भावप्रतिकमणमिति । आद्य च-

" मिच्छन्नाहं न गच्छे, न य गच्छावहं नापुञ्जाहम् ।

जं मणयइकाण्ठि, तं भाणय जावपट्टिकमणं " ॥ १ ॥ इति ।

विशेषविधत्तायां तृका पत्र कपारो ज्ञेयः । यदाह-

मिच्छन्नाहं न गच्छे, तद्वैव अम्यजमे पट्टिकमणं ।

कसायान पट्टिकमणं, जोगान च अयस्स्थानम् ॥ १ ॥ इति ।

स्था० ४ उ० ३ उ० ।

(३) पाहुणप्रतिकमण-

छविद्वे पट्टिकमणे पद्यते । तं जहा-उच्चारपट्टिकमणे, पासवपट्टिकमणे, इत्तरिप, आरकटिप, जं किंचि वि-
कृतासामणित्पि ।

(छविद्वे पट्टिकमणेऽप्यादि) । प्रतिकमणं द्वितीयप्रायश्चित्त-
प्रेक्षकणं मिथ्यादुष्कृतकरणमिति ज्ञायः । तत्रोच्चारोत्तरस्य
विधाय यदायोपायका प्रतिकमणं तद्विचारप्रतिकमणमेवं प्र-
क्षयविषयमपि । उक्तं च-

" इत्तवारं पासवणं, भूमीप बोसिरिणु उवउत्त ।

ओसरिणुं तत्तां, इरियावाहियं पट्टिकमणं ॥ १ ॥

बोसिरद मत्तगेज्जद, न पट्टिकमणं य मणम जो उ ।

साहु परिद्वेदं, तियमण पाडकमे सो उ ॥ २ ॥ इति ।

(इत्तरिप ति) । इत्तरं स्थकटयकारिणं द्वैवसिकरात्रि-
काऽऽदि (आरकटिप ति) । यावत्पक्षिकं यावज्जीविकं महा-
व्रतमत्तपरिहानाऽऽदिदप, प्रतिकमणायं चाऽप्य निवृत्तिप्रक्षणा-
स्वर्णयोगादिति । (जं किंचि मिच्छति) खेलमिषणावाधिवि-
नशोऽभोगानामोपसहस्यकाराऽऽद्यमयमस्वरूपं यतिकज्जि-
मया असम्बद्ध तद्विषये मिथ्येदमित्येवं प्रतिगतिपूर्वकं मिथ्या-
दुष्कृतकरणं यत् किञ्चिमिथ्याप्रतिकमणमिति । उक्तं च-

" संजमेज्जो अणु-द्विपस जं किंच तहयमायिरि ।

मिच्छ-पयेति दिपा-णिकण मिच्छन्नाहं कायस्य ॥ १ ॥ इति ।

स्था० ६ उ० ।

तथा-

खेलं सिषाणं वा, अणुमिलेहपमज्जितं तह य ।

बोसिरिय पट्टिकमण, तं पि य मिच्छाकर्दं इ ॥ १ ॥ इत्यादि ।

तथा- (बोमणतिप ति) स्वापमानिकं स्वयनस्य सुसि-
काया अमनऽवमाने अयं स्वापमानिकम् । सुसिस्थिता हि इयां
प्रतिकामिति साधय इति । अथवा-स्वप्नो भिन्नावरो चिकित्सा-
स्वरूपाऽस्ती विज्ञायाः स्वप्नस्तत्तव जयं स्वापमानिकम् । स्वप्न-
शेषे हि प्रतिकमणं कुर्वन्ति साधयः । यदाह-" गमणागमण-
विहारं, सुते वा सुमिणदमणे राओ । नाया मइसनारे, इति-
यावद्विषया पट्टिकमणं ॥ १ ॥ यतः-" आउलमाउतयाप सा-
खणवत्तियाप" इत्यादि प्रतिकमणमुच्यते । तथा स्वप्नप्रणायानि-
पानाऽऽदिव्ययमया प्रतिकमणद्वारा कायासर्गेलक्षणप्रतिकम-
णमेवमुक्तम्-" धानियइमुसावाप, अद्वस्मेहुणपुरवाहं खेव ।
सयमेग तु अणुणं, ऊतासाणं भवेउजाहि ॥ १ ॥" स्था० ६ उ० ।

(४) अणुना यज्जकं सप्रतिकमणं धमे इत्यादि तत्प्रतिकमणं
द्वैवतिकाऽऽदिभेदेन निरूपयथाह-

पट्टिकमणं देसिअ ग-इअं च उत्तरिअपावकटियं च ।

पवियअ चाउम्माभिअ-नंवरुद्धि उत्तमपे अ ॥ २ ॥

प्रतिकमणं प्राकृतिकपशुशङ्कायै वैयमिकं द्विवर्त्तमानं, रा-
त्रिकं रजनिनन्दनम्, इत्तरं स्वप्नकारिणं द्वैवतिकाऽऽद्यव-
त्पक्षिकं यावज्जीविकं यनाऽऽदिलक्षणं, पट्टिकं पञ्जातवार-
निवृत्तम् । द्वैवतिकायै शार्पितं सप्रत्यमिति पाटिकाऽऽदि-
कमणं ॥ इत्यनेन गृहदृष्टान्तोऽत्र-"जहं गं पट्टियदपि साहियं
नहं वि पक्कन्तथीप । मादिज्जो सविनन, पव इहं वि नाय-
व ॥ १ ॥" एव चानुमानिकं सप्रत्यमिति पनानि हि प्रतिता-
न्येव, उत्तमायं च भक्तप्रत्ययाने प्रतिकमणं भवन्ति, निवृ-
त्तिरूपवात्तत्वेति याथासमुदायः ॥ २ ॥ स्था० ७ उ० ।

यावत्पक्षिकं प्रतिकमण-

उच्चारं पासवणं, खेलं मिषाणप पट्टिकमणं ।

आजोगमणाजोगं, महमकारं पट्टिकमणं ॥ २४ ॥

उच्चारं पुरीये, प्रधनं मुखे, खेलं श्रेष्ठमाणं, सिद्धातकं ना-
सिकोद्भव श्रेष्ठमाणं द्युत्सृष्टे सति सामान्येन प्रतिकमणं भ-
वान्ति ॥ २४ ॥ स्था० ७ उ० ।

आजोगं जाणते-ण ओ अउआरं कओ पुणो तस्म ।

जायस्म उ अणुत्तरे, पट्टिकमणमनायासा इयरे ॥ २८ ॥

प्रत्युपेक्षनाऽऽदिविधिविधेयं तु न दृष्टान्ति, तथा आभोगं क-
नाभोगं सहस्यकारे सति योऽनित्यारस्तस्य प्रतिकमणम्-
"आजोगं जाणते-ण ओ अउआरं कओ पुणो तस्म । जातस्म
उ अणुत्तरे, पट्टिकमणमज्जगया इयरे ॥ २८ ॥ अनाजोगः
सहस्यकारो इयं लक्षणं पुष्ट्य अपासितं णं लुक्कं पादिसि ज
पुणो पास न य तरह, नियते तु पायं सहस्यकरणमेतं ॥ नसि-
का सति प्रतिकमणम् । अर्थं याथाऽङ्कुरार्थः । इदं पुनः प्राकरा-
कम्-"पट्टिकं हि ओ पमज्जिय भल्लपाणं च बोसिरिणुं वसदी-
करयवरमं च नियमेन पट्टिकमं साहु । इत्यमथा आगनु
च मुत्तुल्लं जहि जिउ । पये या पक्कतो, नदीसरतरे पट्टिक-
मणं ॥ १ ॥" स्था० ७ उ० ।

प्रतिक्रान्तव्यमुच्यते, तत्पुनरोद्यतः पञ्चाश भवतीत्याह
निबुद्धिकारः—

मिच्छन्नपरिक्रमणं, तदेव ऊर्ध्वमेव पत्रिकमणं ।

कसायाण पत्रिकमणं, जोगाण य अप्रपमत्थाणं ॥३२॥

संसारपत्रिकमणं, चतुर्विहं होऽ आणुपुत्रवै ।

भावपट्टिकमणं पुण, निविहं निविहण नेअव्वं ॥३३॥

मिथ्यात्वमोहनीयकर्मपुत्रसत्त्वावश्यविशेषादात्मपरिणामो मि-
थ्यात्वं तस्य प्रतिक्रमणं तत्प्रतिक्रान्तव्यं वनेते, यदा ज्ञो-
गानाभोगसहस्रकारिमिथ्यात्वं गतस्तस्य प्रतिक्रान्तव्यमित्य-
र्थः । तथैवास्वयमे अस्वयमविवर्ष्य प्रतिक्रमणम् । अस्वयमः प्रा-
णातिपाताऽऽदिक्रमणः प्रतिक्रान्तव्यो वनेते, कसायाणां प्राज्ञानक-
पिनशाद्विधानां काषाऽऽदिनां प्रतिक्रमणं, कसायाः प्रतिक्रान्त-
व्याः, योगानां च मनेवाकाशानामप्रशस्तानामशोभनायां प्रति-
क्रमणम्, ते च प्रतिक्रान्तव्या इति गाथायः ॥ ३२ ॥ संसरणं
संसारस्वयं हनारकामरभवानुभूतिवृत्ततास्तस्य प्रतिक्रमणं
चतुर्विधं चतुष्प्रकारं तत्रात्रानुपूर्व्यां परिपाठ्या । एतदुक्तं भव-
ति-नरकाऽऽणुयो ये हेतवो महाऽऽरकाऽऽदिवः तेषामभोगानां भा-
गसदृशकार्यं धृतिरन्वयथा वा प्रवर्तते तस्य प्रतिक्रान्तव्यम् ।
एवं तिर्यङ्गनारमरंश्च विधेयो, नवरं शुननारमराऽऽणुहेतुभ्यो
मायाऽऽयमास्वित्वाऽऽदिक्रमणश्च । निराशं मेवापस्योभिलाषि-
गोऽपि न प्रतिक्रान्तव्यम्—“भावपट्टिकमणं पुण, निविहं निवि-
हण नेअव्वं” । तदेतदन्तर्यामिन् भावप्रतिक्रमणं पुनश्च विधि-
विधेयैव नेतव्यं पुनः शुद्धैव प्रकाराद्यत्वात् । एतदुक्तं भवति-
“मिच्छन्नादि न गच्छति, न य गच्छायेति साणुजाणाति । जं
मणवयकादिह, तं भणियं भावपत्रिकमणं ॥ १ ॥” मनसा न
गच्छति न चिन्तयति यथा शोचति : शाक्याऽऽदिधर्मः, वाचा
नामयत्ते, कायेन न तैः सह निष्पद्योजनं संसर्गं करोति, त-
था न गच्छायेति, मनसा न चिन्तयति कथमेव तत्त्वनिर्काऽऽ-
दिः स्यात्, वाचा न प्रवर्तयति यथा तत्त्वनिर्काऽऽदिने च काये-
न न तत्त्वनिर्काऽऽदीनामपवर्ति । पाणुजाणाति कश्चित्कचनि-
काऽऽदिर्जवति, न तद् मनसाऽऽनुमद्व्याति, तूष्णीं त्वास्ते, वाचा
न सुपुत्रारब्धं कृतं चेति भणति, कायेन न तत्त्वनिर्काऽऽदि प्रय-
च्छति । एवमस्वयमाऽऽदिगणवि बिभाषा कायेति गाथायः ॥ ३३ ॥
इत्यविश्वरत्नाऽऽदिगोचरं भावप्रतिक्रमणमुक्तमिह च भवमुक्तः
कसायाः । तथा चोक्तम्—“कोहो य माणो य अण्णमिदं दया,
माया य शोभो य पण्डुमाणा । चसारे एए कसिणा कसाया, सिं-
सिं मूलाहं पुणभवस्सम्” ॥ १ ॥ मनः कसायप्रतिक्रमण एव उदा-
हरणमुच्यते—“कहं हं संजया संगारं काऊण देवलो गया इ-
ओ य एममि नयरे एमस्सं सोट्ठस्स भारिया पुत्तानिमे न नाग-
देवयाए उववामेण ठिया । ताए भाणियं होहिदि ने पुत्तो देवलो-
पयुओ स्ति । तेमिमेग चसत्ता ताए पुणे जाओ” “नागदत्तो” नि-
सं नाम कयं, नाहत्तरिकशाविसारो जाओ, गंधर्वं च स अति-
परिचर्यं, तेषां गंधर्वनागदत्तो भवज्ज । तयो सो मिच्छजणपरि-
चारिओ सोऽकमसणु जवति, देवो यणं बहुसो बहुसो पडिवा-
हति, सो न समुज्जति, ताहे सो देवो अमरत्तलिगणं न मज्जए,
जाइं स पववयस्यो जेण स रजोहरणाउभयरणं नरिय, स-
प्ये चसारे करद्वयद्वयो गहेकण तस्स उज्जाणियगयस्स अ-
दूरत्तामेने वीयावयति, मिच्छिह तस्स काहियं एस सपवसंभावो
६९

सि गतो तस्स मूलं, पुच्छइ-किमेत्थ ॥ देवो भणइ-सण्णो । गंध-
र्वनागदत्तो जणइ-रमाओ तुम मम वरदि, अहं न वचवपहि,
देवो तस्सप्यपहि रमइ, अहओ वि न मरइ । गंधर्वनागदत्तो
अमरिस्सिओ भणइ-अहं पि रमामि तव संतिपदि सप्यपि । दे-
वो जणति-मरास जइ मज्जसि, जाहे निबंधेण समो ताहे मं-
डलो अस्सिहियं देवेण, चउदिमि पि करद्वया ठविया, पच्छु
से सव्वं मिच्छसयणपरियणं मेलेऊणं तस्स सभक्कं इमं भणइ ।

गंधर्वनागदत्तो, इच्छइ सप्यपि खेसिठं इहयं ।

सो जइ कहिं हि खज्जइ, इत्थं हू दोसो न हायवो ॥ ३४ ॥

गंधर्वनागदत्त इति नाम इच्छत्यजिज्ञासते सर्पः सार्द्धं
क्षिनुमत्र स खल्वयं यदि कथाऽव्यक्तमित्रकारेण खल्वते भ-
क्ष्यते (एत्थं हू) अस्मिन्नुक्तास्ते दायां न कर्तव्यो मम भवद्-
भिरिति गाथायः ॥ ३४ ॥

यथा चतुस्त्वपि दिक्कृत्वापितानां, सर्वाणां माहात्म्यमसाव-
कथयत् तथा प्रतिपाद्यशाह—

तर्ह गीद्वारयनयाणां, विजुलुयाचंचसमाजीहाहो ।

घोरमहाविम दाहो उ-का इच पज्जिअरोमा ॥ ३५ ॥

तद्युग्दिवाकरवर्द्धनयोर्दिताऽऽदित्यवधयेन लोचने यस्य स
नरुणदिवाकरनयनो, रकाज्ज इत्यर्थः विपुल्वेत न चञ्चला जि-
ह्वा यस्य स विपुल्वताचञ्चलाप्रजिह्वा, घोरा रौद्रा महाविषाः
प्रधानविषयुक्ता इत्यादि आख्यां यस्य स घोरमहाविषयुक्ः । उ-
क्त्व नितान्तजालं प्रचलितो रोपो यस्य स तथोक्त्यत इति
गाथायः ॥ ३५ ॥

रुको जेण मणुस्सो, कयमकयं वा न जाणइ बहुं पि ।

अहिस्समाणवपच्चुं, कह गिज्जसि तं महानागं ॥ ३६ ॥

(रुको) दृष्टो येन सर्पेण मनुष्यः कृतं किञ्चिदकृतं वा न जानी-
ते स बहुविध अहवयमानोऽयं करण्डस्थो मृत्युवर्तेते मृत्युहेतु-
त्वाः मृत्युः यतश्चैवमनो कथं युहीष्यति त्वं महानागं प्रधानस-
र्पमिति गाथायः ॥ ३६ ॥

अयं च क्रोधसर्पः पुरुषेषु भोजना स्वयुद्धा कार्या, क्रोधस-
मन्विनस्तदगुद्विवाकरनयन एव जवतीत्यादि—

मेरुगिरितुंगसरिओ, अट्टकणां जमलवुअलजीहालो ।

दाहिणपासम्मि जिअ, माणेण विअइ नामो ॥ ३७ ॥

मेरुगिरिस्तुङ्गस्थित्कृतानि तेः सहस्रः मेरुगिरितुङ्गसदृशाः, अ-
च्छिन्न इत्यर्थः । अष्टौ कणा यस्याऽसौ भटकणाः, जालिकुल-
पत्रसाम्भुजिवास्तस्य ककुत्तानि चट्टयानि, तज्जनाः यमे मृत्युः
मृत्युहेतुत्वात् । ‘ता’ शब्दाने वमं जालीति आदित्येति यमस्य
युग्मा जिह्वा यस्य स यमलयुग्माजिह्वा । करसदकन्यासमंत्रक-
त्वाऽऽह—दक्षिणपाशे स्थितः दक्षिणादिद्वयासम्भूतं दाहिणप-
त्रं उपरोधयते । मानप्रकृतेरन पवाऽऽह—मानस हेतुभूतेन व्या-
वर्तते नागः सर्प इति गाथायः ॥ ३७ ॥

दको जेण मणुस्सो, यदो न गणेइ देवरायमपि ।

तं मेरुपवयनिमं, कह गिज्जसि तं महानागं ॥ ३८ ॥

(दको) दृष्टः येन सर्पेण मनुष्यः स्तब्धः सन्न गणयति देवराज-
मपि इन्द्रमपि, तस्मिन्भूते मेरुपर्वतमिव कथं दाहिष्यति त्वं
महानागं प्रधानसर्पमिति गाथायः ॥ ३८ ॥

अयं च मानसपदे-

सस्रसि अवेष्टहृद्गदये, सस्यश्लोङ्खणफणकविपदागा ।

मायामई अ नागी, निमदिकवचचण्डकुनडा ॥३९॥

सललितान् मृदुं वेष्टहृद्गद स्फोता गतिवस्थाः सा सललित-
वेष्टहृद्गदगतिः स्वस्विकलाङ्गनाङ्कितानाङ्किताना फणा पताका यस्याः
सा स्वस्विकलाङ्गनाङ्कितफणापताकेति वक्तव्ये गायानङ्गम-
याङ्गपथा पाठः । मायाऽऽसिका मागी निकृतिफणपदवञ्चनाकु-
मालाः निकृतिरात्रतो विकारः, कपटं वेपथरात्रितोऽङ्कि बाह्याः,
आचर्यां या यञ्जना तस्यां कुञ्जाला निपुणैति गायार्थः ॥ ३९ ॥

तं चऽपि वाङ्मयादी, अणोसहिषश्रो अ अपरिहृत्यो य ।

सा व चिरसंविचयिमा, गहणम्मि वणे वसई नाण ॥४०॥

इयमेवंच्युता नागी रोज्ञा, त्वं च इयाल्लगदी सप्रेमदण्डीलः,
अनोपविषहृद्गद औपविषहृद्गदहृद्गदः, अपरिहृतश्चादक्षशः, सा च
चिरसञ्चिन्विषया गहने सङ्कुले वने कार्यजाते वसति ना-
गीति गायार्थः ॥ ४० ॥

होरी ते विधिवाओ, तामे दाहंनरं उवगयस्स ।

अपरोमहिपेतवत्तो, न हु अप्पाणं विगिच्छिहिमि ॥४१॥

अवीष्यति ते विनिरातः तस्या दंष्ट्रान्तरमुपागमस्य मासस्य
अहवे स्नोकमोषधिमन्मन्त्रं वस्य सोऽहोयधिमन्मन्त्रः यतः
अवमतो नैवाऽऽप्तमानं चिक्रिसिप्यस्तीति गायार्थः ॥ ४१ ॥

इयं च मायानागी-

उत्तरमाणे सवर्णं, महाञ्जो पुष्पमहनिग्योसो ।

उत्तरपासम्मि ति ओ, लोभेण विअट्ठई नागो ॥४२॥

(उत्तरमाणे ति) अभिनवम् सर्ववस्तु, महानालयो यस्येति म-
हालयः, सवर्णनिवारितस्वात् पूषः पुष्कलावनमेष्वेव निर्घोषां
वस्य स तयोवते । करण्डक्यासमधिकृत्याह-उत्तरपा-
श्चस्थितः उत्तरदिग्यासस्तु सदांस्तरो भोज इति क्यापनाथः ।
अत एवाऽऽह-लोभेन हेतुभूतेन (विषहृति ति) इयावतेतं
कथयति वा नागः सप्रे इति गायार्थः ॥ ४२ ॥

दह्को जेण मणुस्सो, महमायग्इवातिनुत्तुरं ।

सवविस्समुदयं खलु, कह गेऊज्जमि तं महानागं ॥४३॥

दहो येन मनुष्यः भवति मद्रासागर इव स्वयंभूरमण इव
नुत्तुरस्तमिधंस्तु सर्वविषसमुदयं सर्वव्यसनेकाजपथं क-
थं प्रदीपयति त्वं महानागं प्रधानसंप्रतिमिति गायार्थः ॥ ४३ ॥

अयं च भोमसपे-

एत्ते पावाऽऽसी, चचारि वि कोहमाणमयालोहा ।

जोहँ सया संतपे, अरियमिव जगे कलकसे ॥४४॥

एते ते पावा अहयः पापसर्पाश्चाराऽपि कोषमानमायालो-
हाः, ये सदा संतपे सत् उचरितमिव जगत् उचने कलकला-
यने प्रवज्जलधौ कथनोति गायार्थः ॥ ४४ ॥

एण्हँ जो ठ खज्ज, चउहँ आसोविमहँ पावेहँ ।

अवसस्स नरयपणं, नत्थि से आहोवणं किंवि ॥४५॥

एतियं एव खण्डे अहयते चतुरिंशोविधेः खज्जैपापैरशो-
भनेस्तस्य बरास्य सतो नरकपतने भवति, नास्ति न विद्यते
(से) तस्य आहोवणं किञ्चिद् येन न पतन्तीति गायार्थः ॥ ४५ ॥

यथमभिधाय ते मुक्ताः-

एण्हँ अहँ सदाओ, चउहँ वि आमीविसिहं घोरिहँ ।

विमनिग्गपायहंठं, वरामि विविहँ तवोकम्मं ॥४६॥

सो अहस्यो पकिंशो मद्यो य, पच्छा देवो भणति-किह जाते न
जाति वारिज्जंते, पुव्वज्जालिया य तेल मिस्सा अगई लुहँति, ओ-
सहाणि य न किञ्चि शुणं करेति । पच्छा तस्य सवर्णो पापसु प-
किंशो जीवावेहंति । देवो भणति-यथे वेव अहं गे खहओ.अ-
हं एरिसं चरियमणुचरइ तो जीवति, जति गायुपासंति तो उ-
ज्जीवाविओ पुणो वि मरति, तं च चरियं गाहाई कदमि ।
एमिरहं (जाततो ति) भक्षितः चतुरिंशोविधैर्भुङ्गमणो-
दैर्दौर्घ्येतिधोतदंतु विधानघोतनमिस्ति अरामि अक्षयपा-
मि विविधे विचित्रं चतुर्थे षष्ठाऽष्टमाऽहमेवं तपःकर्म तप-
क्रियामिति गायार्थः ॥ ४६ ॥

मेवामि सेसकाणण-सुमाणसुपरक्कस्समूसां ।

पावाहीणा तेमिं, खणमवि न उवमि वीसेजं ॥४७॥

अच्चाहारो न सट्ठ, अइनिक्केण विसया उइज्जंति ।

जायामावाहारो, तं पि पगामं न इच्छामि ॥४८॥

ओसकपाहारो, अहुवा विगईविवज्जिआहारो ।

जे किञ्चि क्याहारो, उवउज्जिअ थोसमाहारो ॥४९॥

थोवाहारो थोवं, जणिओ अ जो होइ थोवनिहो अ ।

थोवावेडिउवगरणो, तस्म य देवा वि पणमपिं ॥५०॥

सिक्खे नमंमिज्जणं, संसारस्था य जे महाविज्जना ।

वुच्छामि दंदकिरिअं, सवविमनिवारणिं विज्जं ॥५१॥

सववं पाणउयायं, पच्चक्कत्वाहि ति अझिअवयणं च ।

सव्वमदिआदाणं, अव्वंजपरिमहँ साहा ॥५२॥

मेवामि अजामि शैलकाननमशानमप्यशुद्धकूलामि, शै-
लाः पर्वताः, काननानि दूरवर्तिवनानि, शैलाश्च का-
ननानि अय्यादिदृष्टः क्रियते । पापाहानां पापसर्पाणां
तेषां क्षणमपि नोपैमि न यामि विधममं विध्वास्मिनि
गाथामे ॥ ४७ ॥ अवाहारः प्रभूतऽऽहारः न सहनि प्रा-
कृतशैल्या न सहते न क्षमते, मम स्निधममहं च प्रोजने भ-
विष्यति इत्येतद्विनास्ति, यन अतिस्निग्धेन मृदुस्पर्शमप्यु-
रेण विषयाः शुद्धाऽऽदय उदीयते उदकावस्थां नीयन्ते, न तस्य
यात्रामात्राऽऽहारः यावता स्नेययात्रा सर्वेने तावत्तं अहयामि
तमपि, न प्रकमं पुनः पुनर्नेच्छामि इति गायार्थः ॥ ४८ ॥
उत्सवं प्रायशः अकृताहारोक्तामिनि क्रिया । अथथा-
विकृतामभोजित आहारो वस्य मम सोऽहं विकृतावजि-
ताहारः यकिञ्चिच्छेभनमशोभने वीदनाऽऽदि कृतमाहारो
येन मया सोऽहं तथाविधः । (उवउज्जिअ थोसमाहारो ति) ।
उवउज्जय स्तोकाः स्वल्प आहारो वस्य मम सोऽहं उपयु-
ज्य स्तोकाहार इति गायार्थः ॥ ४९ ॥ एवं क्रियायुक्तरय-
क्रियावतरयोगाच्च गुणानुपदृश्येति-स्तोकाऽऽहारः स्नो-
कमणितकयो जायति स्तोकादिदृष्ट स्तोकाप्युपकरणः
उपधिरेवोपकरणं तस्य केयंभूतस्व देवा अपि प्रणमन्तीति
गायार्थः ॥ ५० ॥ एवं अहं अणुपासंति तो उडंति
जलति परं, एवं पि ओवंतो पच्छामो पुव्वमिमहो जिओ

किरिषं पञ्चोत्तिजकामो देवो भणति-विके गाहा । सि-
कान्मुक्तकामस्कृत्य मंसारस्थाब्ध ये महाविद्या केवालयनु-
दशपुत्रविप्रमुत्तमः, तांश्च नमस्कृत्य, चषये द्वादशक्रियां
सधेविषयनवार्या विद्यामिति गाथायै ॥ ५१ ॥ सर्वे
सपुत्रे प्राणातिपातं प्रयास्यन्ति अथावधे एव महामेति,
अमृतवचने च, सर्वे चादत्ताऽऽदानम्, भग्नपरिमदं च
प्रत्यावधे स्वाहेति गाथायै ॥ ५२ ॥ एवं मणिप्रो उटिप्रो
अम्मापिचिह्ने से कथितं-न सहति पक्का पहाविप्रो पडिप्रो,
पुणो वि तदेष देवेष उठाविप्रो, पुणो वि पहाविप्रो, तो पडि-
प्रो, तस्याप वेलाए देवो नेव्जनि, पासाश्चो उठाविप्रो, पडि-
प्रोयं अम्मापियरं पुटिप्रो तेण समं पहाविप्रो, पगमि वग-
सने पुत्रमयं कदेति, रुकुंदा पलेयुंदा जागो । देवो वि
पडिप्रो । एवं सो ते कसाए सरीरकडिपे ऊठ्ठिण कसो वि
सचरिषं न देति, एवं सो भीरियस्स भावस्स अकरणायाए
अणुठ्ठिप्रो पडिप्रो होइ, हीहेण सामभवियाएणु सिजो । एवं
जावपडिप्रमयं ।

(४) प्रतिकमणिनिमित्तम्-

आह-किं निमित्तं पुणो एणो पडिकमिअइ, जहा मज्झिमाणं
तहा कोल न कजे पडिकमिअइ । आहरिय आह एत्थ वेजेण
इहुंत्वं । एगस्स रओ पुत्तो असीव पिअो, तेण चित्थि-मा स
रोगो भविस्सनि, किरिय करायेमि । तेण वेज्जा सहाविद्या, मय
पुत्तस्स निगिठ्ठ करेइ, जेण निरोगो होइ । ते भणति-करेमो ।
राया भानि-केरिवा तुक्क जोगा । एगो भणति-जइ रोगो अ-
रिथि ता ववसामेनि, जइ मरिथ तो वेव जीवितं मरिंति । त्विओ
भणति-जइ रोगो अरिथि उवसामेति, अजहा न गुणं न दोसं क-
रेति । त्विओ भणति-जइ रोगो अरिथि उवसामेति, अइ मरिथ
तो वज्जपजोइणहाववसाए परिणमेति । कतिओ विही
अणगयपरिणामे भाणियवो । नतिअए रवा कतिओ किरिया
एवमिमं पि पडिकमणं, जति होसा अरिथि ता विसोहिज्जति,
जइ मरिथ तो सोहिचरिस्स सुकापरिया भवइ । उक्कं सप्रस-
क्तं प्रतिकमणम् । अग्रान्तेर अश्वयनशब्दायौ निरूपणीयाः ।
स चाऽऽश्वयनं त्यक्तेन प्रकृपितसहोष्णकियते । गतो नार्मान-
वस्थां निक्षेपः । सामन्ते सुत्रालापकविप्रमयं मिलेपस्याव-
सरः, स च सुत्रे सति भवति, तृचं च मृगानाम् इत्यादिप्रपञ्चो
वक्तव्यः । अश्व ४ अ ० । ध ० । य ० ।

(६) प्रतिकमणविधिष्वैवं प्रतिकमणहेतुमार्गोऽप्युक्तः-
साधुना धावकेणापि अनुयोगद्वारागतं "तद्विषयकरणे"
इति पदस्य करणानि-तत्साधकसामानि देहरजोहरणमुज-
वत्सिकाऽऽदीनि, तत्सत्त्वेषाऽऽवश्यकं यथोचितव्यापारवि-
शेषकारिणानि नियुक्तानि येन स नर्पितकरणेः सम्पद्य य-
थाऽवस्थानान्यस्तोपकरण इत्यर्थे इति वृत्तिः । तथा "जो मुह-
कोविअं अपडिलोहिसा वध्दं हेइ तो मुठ्ठं नत्स पडिप्रुचं"
इति व्यवहारमुच्यते । "पोसहसालाए उठिउ उवणवारिचं मुहपु-
सिअं पमज्जा सीहो गिगहइ पोसहं ।" इति विवाहश्रुतिका,
"पावणं मोत्तुं, गिगहिसा मुहपोसिअं । वायकायविसुकीय,
करेइ पोसहाइअं" ॥१॥ इति च व्यवहारश्रुतिरित्येवमादिप्र-
त्यप्रामाण्यवाच्यं मुजवत्सिकाएजोहरणाऽऽविशुक्तेन विलस्यं वि-
धिना प्रमाजितोऽप्युक्ते रथा जे जातु तद्वामेयं पि सत्साक्षिकं कृत-
मनुष्ठानमर्थतः दृढं जायत इति मुहसाक्षिकं, तद्वामे च नम-

स्कारपूर्वं स्थापनाऽऽचार्ये स्थापयित्वा पञ्चाऽऽचारिभिरुच्यते
प्रतिकमणं विधेयम् । अत्र ऽऽह कश्चित्-(च०) तथा तत्रैव यद्-
परमुक्तम्-"वडोसं न मुगुं च कुपेवं प्रतीककमणं"
इत्यादि । तदपि न युक्तं भवेद् । यतश्चतुःशीर्षयं चन्द्रकदागु-
प्यनीकचक्रसङ्गात्रे सति भवति, न तु साक्षाद्भुवमांश्च स्थापना-
चार्यस्याऽऽनन्वयगमे च, एवं त्रिप्रवेशैकानिकमण्ये अपि दू-
रापास्ते एव, अत्रविभूतगुरोः स्थापनाऽऽचार्यस्य वाऽज्ञावात् ।
न च हृदयमय एव गुरुहस्तीनि वाक्यं, तथा सति प्रवे-
शनिगमयोरविषयत्वादिति । तस्मात् "अक्षलं वराडप वा,
कटे पुत्र्ये अ वित्तकम्मे अ । सञ्जावमसम्भारं, गुठनया इ-
त्ताऽऽनयकं ॥१॥" इतिवचनप्रमाणं वापुधावकाणां स्थाप-
नाऽऽचार्यत्वायनं समानमेवेति व्यवस्थितम् । पञ्चाऽऽचार्याश्च हा-
नदशानचारिकतपोवीर्याऽऽचार्या इति । नच सामाधिक्येन चारि-
त्राऽऽचार्यस्य श्रुतिः कियते, ननुविशान्तिस्त्वेन दशानऽऽचार-
स्य २, चन्द्रनकेन हानाऽऽचार्याणाम् ३, प्रतिमण्येन तेषा-
मनिचारापनयनकथा ४, प्रतिकमण्युनाश्रुजानां तद्विचाराणां
कार्यसंगेण ५, तेषाचार्यस्य प्रत्यावधानेन ६, वीर्याऽऽचार-
स्यैभिः सर्वैरपीति । यतश्चतुःशरणप्रकीर्णकं-चारिकस्स
विमोही, कीरइ सामाहण इह किरियं ।" इत्यादि गाथाः
प्रसिद्धाः । तत्र चाऽऽवश्यकाऽऽस्तरमेव अश्वयन्नाश्रिकारोक्ताऽऽ-
गमवचनप्रामाण्यत्वात्-

"जइ ममणागमगाहो, आओइम निविकुण मरहिता ।
डा उठ्ठमहिअ कयं, मिउओइकामिअ जणिसा ॥ १ ॥
तइ काउस्समेणं, तयणुवपडिप्रमणुचरिसा णं ।
जो आयहिअं चिरइ-इणाइ गुठिअ उववत्तो ॥ २ ॥
जवक्खणे पविस्सि, करेइ जइ काउ वज्जणुगुसुत्ति ।
जावक्खणं तु कुज्जा, तइ शरणाए विमलावत्तो ॥ ३ ॥
इत्यादियुक्तेषु पूर्वशीर्षाधिकीं प्रतिकमणि । प्रतिकामना च
तां मनसोपयोगं देवा बोद्ध वाराड पदःपासभूमिः प्रमाजनी-
या, एवं च तां प्रतिकम्य साधुः कृतसामाधिक्यं आश्रयक आ-
रौ श्रीदेवगुरुवन्दनं विधत्ते, सर्वमप्यनुष्ठानं श्रीदेवगुरुव-
न्दनविनयवहमुमानाऽऽह भक्तिपूर्वकं सफलं जयतीति ।

आइ च-

"विणयाहीआ विज्जा, इति फज्जं इह परे अ लोगमिम् ।
न कलति विणयहीणा, नस्सयाव च तोयहीणाणि ॥ १ ॥
जसीइ जियवरायं, छिज्जेनी पुव्वसंविज्जा कम्मा ।
आयिरअमुज्जारेण, यिज्जा मेता य सिज्जेता ॥ २ ॥"

इति हेतोः-

"पदमहिमारे वंहे, जावजिणे १ वीअए उ व्वजिणे २ ।
इनेवइअउवजिणे, तइवउपमि नवजिणे ३-४ ॥ १ ॥
तिहुअणउवजिणे पुण, पंचमए ५ विहरमाणजिण उठे ६ ।
सत्तमए सुभानां ७, अउमए सव्वासिअदु ८ ॥ २ ॥
सिथादिअदुरादुत्ति, नवम ए इममे अ उअवेतपुत्ति १० ।
अउवायइ इगदसि ११, सुदिउत्तुरसमरणा चरमे १२ ॥ ३ ॥
नमु १ जे अइअ २ अरिहं ३,
लोग ४ सव्व ५ पुक्क ६ तम ७ सिअ ८ जो देवा ९ ।
अउ १० चत्ता ११ वया-
वक्क १२ अउवापउमपया ॥ ४ ॥"
इति केववम्भनाप्यगाथावेज्जदशभिरिचकारे पूर्वक-

विधिना देवात् यन्त्रिणा चतुराङ्गिकमाधमणेः श्रीगुरुन् प-
न्दते । लोकऽपि हि राज्ञः प्रधानाऽऽदीनां च बहुमानाऽऽदिना
स्वसमाहितकार्यानिष्ठैर्भवति । अत्र राजधानीयाः श्रीतोषे-
कराः, प्रधानाऽऽदिभ्यानीया आचार्याऽऽद्य इति । आरुह्युत तत्र
“समस्तआचार्योर्वाहू” इति भगुति । ततः चारित्राऽऽचारऽऽदिशु-
क्तिं विविधपुस्तकिकमित्रदमागश्चाराऽऽचारऽऽद्याराधकात्
सम्पन्नं प्रथुपयानीचारनगरमित इवाचनकायार्थद्वेतिहि-
तशिराः सक्तुहानिचारवीजम्-“ तत्त्वम् विद्वांस्य” इत्यादि
सूत्रे भगिना मिथ्यादुष्टकृते दत्ते । इदं च सकलप्रतिक्रमणबी-
जकभूते वेद्यम् । अन्धवाऽपि च प्रस्थाऽऽदी आदी बीजस्य द-
शानात् । तत्र उपायं ज्ञानाऽऽदिपु चाग्रि गरिष्ठ, तस्य मुकेरनन्त-
कारणस्यात् । ज्ञानाऽऽदिस्तु परस्परकारणस्यात् । (४७०) इति
हेतोरादी चारित्राऽऽचारविशुद्धयर्थम्-“ करमि मेन ! सामा-
द-“ इत्यादिसूत्रयं पठित्वा बहुनो वपुषा ज्ञानतश्च शुचिप-
रिणामेनोऽनुनोच्यते । वध्यमाणश्चक्रेण कायोस्मिन् कुर्यात्, का-
योस्मिन् च सायुः प्रान्तस्वयन्तिलस्ययाः प्रभुतिं विवसान-
चारिभ्यस्तयति । यतः-“ पादाद्विषयपट्टिकमणान्तरमुहपुंसप-
मुहकजेतु । जाय इमो तस्मिन्ना, अस्मात् नाव जितेज्जा ॥१॥ ”
इति भनसा संयधारयेत्, “ सयणासणे ” इत्यादिगाथावन्त
ननः, (४७०) एतद्विचारविचननं मयना, संकलनं च
श्रीगुरुनमस्तुलां चार्थम्, सयथा तत्त्वस्यगु न स्यात् । लोक-
केऽपि हि राजाऽऽदीनां किमपि विद्यते ममसा संयधार्य, काय-
काऽऽदी लिखित्वा वा विज्ञायते इति । तत्रच नमस्तुलां चार्थं का-
योस्मिन् पारयित्वा चतुर्विंशतिभ्यं पठेत्, तदनु जातुपाश्चा-
त्यमार्गाराङ्गकाऽऽदि प्रमुन्योपायव्यय च श्रीगुरुणां वन्दनकदा-
नार्थं मुखवस्त्रिकां काय च द्वावाप प्रत्येकं पञ्चविंशतिना प्रति-
नित्यं पुष्पांकीधामा वन्दनके दधान्, पञ्चद्वन्दनं च कायो-
स्मिन् यथावितरिनीचाराऽऽद्योचनार्थं, ततश्च सयगवतनताः पूर्वं
कायोस्मिन् स्वमनोऽवधारितान्, देवासिंकार्ताचारान्-“ इ-
च्छाकारेण संक्षिप्तं भगवन् । देवसिंक्षं ज्ञानोपमि ” इत्या-
दिसूत्रं चारित्रविशुद्धिस्तुमुच्यते श्रीगुरुनमस्तुलां चेतुः ।
एवं देवासिंकार्ताचाराऽऽदीचनानन्तरं मनोवचनकायमकशा-
त् । चारसंप्राहकम्-“सयस्म विदेवसिंक्ष” इत्यादि पठेत्, “इ-
च्छाकारेण संक्षिप्तं भगवन्” इत्येतानां चारऽऽदीनां चारिचन-
प्रायश्चित्तं च मार्गयेत्, गुरुवश्च “पट्टिकमण” इति प्रतिक्र-
मणकपं द्वाविधमार्गवित्तं जितार्थं प्रायश्चित्तमुपदिशन्ति । त-
च्च मिथ्यादुष्टकृताऽऽदिदकम् । (४७०) प्रथमप्रायश्चित्तं त्वालो-
चनाकारं प्राक्तु क्रमयेत्, गुरुवः सखाऽऽदिना प्रायश्चित्तं ददते, तत्
“पट्टिकमण” इति नापस्ते इत्युक्तं दिनचर्यायां, तथा च तत्राद्या-“म-
भीरिमगुणनिहिता, मणयधकायादीं विविश्रत्तमनाम् । पट्टिक-
मणं स्मि ज अवर, त्रमो न पदे गुरु कृता ॥ १ ॥ ” इति इव जण-
नीयर्थः । ततो विधिनापविश्य समन्यासकथितेन सयगपुपु-
कमनसाऽनवकायप्रसङ्गमीतेन पदे पदे संयेगमापयमानेन दश-
मशकाऽऽदीहृद्देहऽपणयना आरुहेन सर्वे पञ्चपरमोष्ठनमस्कार-
पूर्वं कर्म कृतेऽपिमित्यादीं स पठ्यते, समन्यासयेत च
प्रतिक्रमितामरयनः सामयिकमुत्रं ज्ञापयेत, तदनन्तरं
देवसिंकाऽऽद्यानी चाराणामोऽऽद्योचनार्थम्-“ इच्छामि प-
ट्टिकमणं जो मे देवसिंक्षो अद्वयरो कस्रो ” इत्यादि
भगुयते, तदनु अन्धप्रतिक्रमणसूत्रं पठ्यते, यावत्-“ तस्म
अमरस ” इति । सायुस्तु सामायिकमृशानन्तरं मङ्गलाय

“ चतारि मंगलं ” इत्यादि भगुति, तत आद्योऽनीचाराऽऽ-
द्योचनार्थम्-“ इच्छामि पट्टिकमणं ” इत्यादि, विमामाऽऽद्यो-
चनार्थं तु तदनु ईर्ष्यापायिकां, ततश्च शोषाशुशुऽनीचारा-
निकमणार्थं मूलनायुनिकमणसूत्रं पठति, आचरणाऽऽदीदेव
चेयं जिज्ञातीः प्रतिक्रमणसूत्रं च तथा भगुनीयं, यथा
स्वरूपं पठतः शृण्वतां च परेऽयं संयेगमग्राह्यामो जवति ।
तदुक्तं दिनचर्यायां-“ पमणुति तदा सुखं, न केयत्रं तेसि
तह व अर्थसि । जह नयजलनवेणं, पप पप हुंति रोमचो
॥ १ ॥ ” इति । तदनु सकलाविचारनिशुशुऽपगनतद्भारा लघु-
भूत उल्लिखितं, एवं चतुर्वतो भावनश्रोण्याय “ अश्रुदुर्वा-
मि ” इत्यादिसूत्रं प्राप्ते यावत्पठति । ततः प्रतिक्रमिताः चारः
श्रीगुरुन् स्वकृतापराधकृमणां च वन्दनं कृत्वा, प्रतिक्रमणे
हि सामान्यतश्चचारि वन्दनकानि छिककृत्वाणं भुवु, तत्र प्र-
थमनालोचनवन्दनकपः १, द्वितीयं क्रमणवन्दनकपः २, तृती-
यमाचार्याऽऽदिसर्वसङ्गस्य तपणकपूर्वमाश्रयणाय ३, चतुर्थं प्र-
स्थावचनवन्दनकपः ४, इति । ततो गुरुन् कर्मपाणि रोमचो-
यिना, तत्र पञ्चक्रमरेतु उवेष्टुयेवैकम्, आचीर्णामप्रायेण-
वस्तुनम, अथवा तु गुरुमार्ति कृत्वा उवेष्टुनुकमेण स्वा-
क्ष्मकमेव, पञ्चपशुतिगु मरुत्वां गुरुमभूतीन् क्रमयेत्, इदं
च पञ्चनकम्-“ अज्ञमवगर्दयत् ” इत्युक्तं, आचार्याऽऽ-
दीनामश्रयणायैर्यथं इत्युक्तं पवचोऽज्ञावृत्तौ । ततश्च का-
योस्मिन्नाचार्याऽऽदी पट्टिकमणे १ मङ्गलाय २, काऽऽस्मसाय-
राह ३-४ पाहुण्य ५ “ इत्यादिवचनाकम्पनकानपुर्वकं पुमि
प्रभुय “ जो मे कद कस्या “ कथाशुशुस्वितं कथावचन-
पुयापतीये कमणमनुकृतिव पाश्चात्यपरेऽवप्रदाहतिः सय
“ आचारिद्वयवक्तव्य ” इत्यादि सूत्रं पठति । तत्राऽऽद्य-
चारित्रशुद्धये कायोस्मिन् विधीयते । चारिरे च कथावितरि-
णं शुद्ध जति, तदनावे तस्याऽऽद्याचारः । (४७०) तत-
श्च चारित्रकपयेते कथायांशमाय च “ आचारिद्वयवक्तव्य-
” इत्यादिगाथायै पठित्वा चारिवातचारणां “ पट्टि-
मणुत्वाणं ” इति वचनान्, प्रतिक्रमणेनाग्राहनां शुद्धि-
मितं कायोस्मिन् विधीयते-“ करमि मेन ! सामाद-“ इ-
त्यादिसूत्रयं च पठित्वा कायोस्मिन् कानि । सामायिकसूत्रे
च सर्वे यमोत्तुनां सवपापरिणामे स्थितस्य सकलम्, ज्ञान
प्रतिक्रमणकाऽऽदी मर्यादवसानं च पुनः पुनस्तस्मैत्यु-
द्यायामां गुणवृद्धये एव । आह च-

“ आरमकाऽमगने, पट्टिकमनां अ कादं सामाद-
तो कि कद कस्या, तदस्यं च पुगे वि उमगने ॥ १ ॥
समभावमि विप्रका, उमगने करि प्रो अ पट्टिकमण ।
एमेव य समनावे, त्रिप्रस नतर्षे पि उमगने ॥ २ ॥
समकायकणनवभो-सद्वेष्टु उवरपुष्टयुपायितु ।
सयगुणकणनपुय, त हुति पुणहदतोना च ॥ ३ ॥ ”
इति कायोस्मिन् च-“ वेदु निमनतुना ” इत्यर्थं चतुर्विंश-
तिन्मवद्वयं चारित्राचारविशुद्धये विनयति, पारयित्वा च
कायोस्मिन्, सयपदशुशुनस्य सयपदशुशुनहंतुत्वाऽज्ञानाज्ञानं ग-
रिष्ठम्, इति ज्ञानाचाराऽऽदी दृष्ट्याचाराविशुद्धये मरुत्वाऽऽद्य-
श्रवनालोचनपारिष्वास्त्रिच्छावनादिस्तुनिकं चतुर्विंशतिस्तथ-
म्, “सयवज्ञोप सारहंतवैराणां” इत्यादि सूत्रं च पठित्वा तद-
र्थमेव कायोस्मिन्मेकचतुर्विंशतिस्वचननकपं करोति । तं च
तथैव पारयित्वा सामायिककादिचतुर्विंशतपुर्वयेतपुणज्ञानाचार-

विशुद्धये "पुष्करवर्दीवते" इत्यादि सूत्रम् । "सुश्रवस भग-
वन्नो करेमि काउस्समं" इत्यादि च पठित्वैकचतुर्विंशति-
स्त्वपिस्मृत्यनुरूपं कायोत्सर्गं कुर्यात् । पारायस्या च न ज्ञान-
शून्यचारित्राचारनिराचारसमावश्यकफलभूतानां सिद्धान्तो
"सिद्धानं युक्तात्" इति सूत्रे पठति । इदं च चतुर्विंशतिस्त्व-
व्यवस्थितनरूपं चित्तीवश्वचारित्राचारविशुद्धिहेतुः कायोत्सर्गः ।
एकस्य चारित्राचारशुद्धितुल्यस्य दिवसान्तराचारचिन्तनार्थं प्राक्-
कृतमाणात् । आदुर्गपि "बुद्धिं अहं चरिते, ईश्वरनाथे अहं कि-
न्तो" इति वचनात् । असिंहश्च पुत्राकयुक्त्या चारित्राचारस्य ज्ञा-
नाद्याचारोपयो वैशिष्ट्यादिना चतुर्विंशतिस्त्वव्यवस्थितनं संज्ञा-
यते । नाप्रितनयोः तुनीयचतुर्थयोर्दशेनाचारज्ञानाचारविशुद्धि-
हेतुकपारिते स्थितम् । अथ सिद्धस्त्वपठनान्तरमासस्योपका-
रित्याह आर्वीरं वन्दते । ततो महानाथस्यादिनोज्ञपन्तालङ्करणं
ओनेमि, ततोऽपि चापराधनशील्योद्दिष्टभूतोनयनमस्कारक-
पाम् । "चत्तारि अउदस" इत्यादिगार्वा पठति । एवं चारित्रा-
चारमाणां शुद्धिं विधाय सफलचरमांनुष्ठानस्य भुवनेतुकत्वा-
त्तस्य समुद्भवम् । "सुश्रवदेवाए करेमि काउस्समं अश-
स्य" इत्यादि च पठित्वा भुनापिष्टतुर्देवतायाः स्मृतैः कर्म-
कूपदेवतयेन कथुनेदवतायाः कायोत्सर्गं कुर्यात्, नञ् च नमस्कार-
विमनसि । देवतापाराधनस्य स्वदेवयज्ञनाथनयनोद्देश्येनानामान
एवमपि कायोत्सर्गं इत्यादि हेतुः संज्ञायः । पारायस्या च न तस्याः
स्तुतिं पठति - "सुश्रवदेवा भगवर्द" इत्यादि, अयेन दीव-
मानां वा शृणोमि । एवं च केशवदेवताया अपि स्मृतिर्युक्तिरिति तस्याः
कायोत्सर्गानन्तरं तस्या एव स्तुतिं अयति । एवञ्च प्रत्यहं केशव-
देवतायाः स्मरणं, तन्तुनीयेनेमेऽनीकृष्णवप्रदयाचनाकुराभावनायाः
सम्प्राप्त्यर्थं संज्ञायते । ततः पञ्चमकर्मभजनपूर्वकं सर्वशकं
प्रभुत्वव्यवशति । ततो मुखवस्त्रिकां कायं च प्रतिलिख्य अंगु-
लीनां वन्दनं कृत्वा "इच्छामो अणुसमिदि" इति अन्तर्या-
जानुत्तवां स्थित्वा कृत्वाऽज्ञानलेनोऽहंस्तिहेति पूर्वकं स्तुतित्रयं
पठति, इदं च पूर्वोक्तवन्दनकथनं भीगुर्वाङ्मया कृतावश्यक-
स्य विनयेय मया युष्माकमाज्ञया प्रतिक्रान्तमिति विज्ञानार्थम् ।
लोकऽपि 'राजादीनामादेशं विधाय प्रणामपूर्वकं तेषामादेश-
करणं निगद्यते, एवमिहापि हेयम् । एतदर्थेभ्याम्-इच्छाम अ-
निज्ञायामः, अनुसमिदि गुणोत्तमं, प्रतिक्रमणं कायोत्सर्गं कर्ता, तां
च वयं कृतवन्तः स्वानिष्ठस्यपुत्रकं न तु राजवेष्टयादिना । इत्थं
संभावनां विधानं च "इच्छामो अणुसमिदि" इति ज्ञानानन्तरं
अंगुलनामादेशस्त्वेवावश्यात् । एवं च प्रतिक्रमणं संपूर्णं ज्ञानम् ।
तत्संपूर्णविषयनाम् संज्ञानिर्देशप्रमोदप्रसादकुलवर्द्धमान-
स्वरूपेण वर्यमानाकुरं तोर्धनयाकत्वात् भीवर्कमानस्य
काङ्क्षितत्रयं "नमोऽस्तु वर्यमानाय" इत्यादिकं, अंगुलनिरेक-
स्वार्थं स्तुतिं, पांसिकप्रतिक्रमणे तु अंगुलवर्षणोर्विशेषबहुमान-
सूचनायै तिलुप्यपि स्तुतिषु ज्ञप्तितासु सतीषु सर्वे साधवः
आकाञ्क्ष युगपदपठन्ति । "बालकमीमन्दसूक्तार्थो, गुणां चारित्र-
काङ्क्षितत्रयं । अनुप्रहार्थं सर्वज्ञः, सिद्धान्तः प्राकृतः कृतः" ॥१॥
इत्यादिपुनः स्तुतीं संस्कृतेऽन्धकारिस्त्वसुवन्मासाध्याय आदिका-
ञ्च नमोऽहंस्तिहेत्यादिसूत्रं न पठति, "नमोऽस्तु वर्यमानाय" इ-
त्यादिस्थाने संसाराद्वावन्तेत्यादि च पठति । रात्रिकप्रतिक्र-

मणे तु विशाललोचनेत्यादिसंज्ञानं केचित्पु स्तुतीं पूर्वाध्ययने-
ऽन्धकारित्याद, नमोऽस्तु वर्यमानेत्यादीनां च पूर्वोत्तरगात्रेन
संभाव्यमानवात्, न पठन्तीत्याहुः । यच्च अंगुलकथनावसरे
प्रतिस्तुतिप्रान्तम् - "नमो अणुसममणः" इति शुद्धनमस्कारः
साधुभावादिर्ममप्यते । तन्मुखाद्याप्रापेण प्रतिक्रान्तं प्रान्तं जी-
वेत्यादि भजनवत्, अंगुलवचः प्रतीक्यादिकं संज्ञायते ।
स्तुतित्रयपाठानन्तरं शकस्तपःपाठः । तत उद्धारस्वरैरेकैः ओजि-
नस्त्वर्थं कथयति, अपरे च सर्वे सावधानमनसः कृताऽज्ञलयः
शृण्वन्ति । स्तवमनस्युत्तमानन्तरं च सर्वोच्चनस्तुतिकूपं वरकन-
केत्यादि पठित्वा चतुर्भिः क्रमाधमणैः अंगुर्वादीनां वन्दते,
अथ च देवशुद्धवन्दनं नमोऽहंस्तिहेत्यादिपाराय चतुःक्रमा-
धमणप्रदानं यावत् हेयम् । आहस्य तु "ब्रह्माहं ज्ञेयम्" इत्यादि
जगन्नाथं हेयम् । इदं च देवशुद्धवन्दनं प्रतिक्रमणं प्रारम्भं
करोति च कृतम् । "आद्यनम्रदणे मायस्यापि ब्रह्मणम्" इति ग्या-
यात् सर्वत्राप्यववर्ततीति । यथा-शकस्तपस्यादायते "नमो"
इति भजनम् । ततोऽपि त्रिवेकस्तुतिः । इति ग्यायेन पूर्वै
चारित्राद्याचारशुद्धये कृतेष्वपि कायोत्सर्गेषु पुनः प्राणोतिपा-
तविरमणाद्यतचारकूपदेवसिकपायाभिसन्निधानार्थं चतुश्च-
तुर्विंशतिस्त्वविवर्तनरूपं कायोत्सर्गं कुरुते, अथ च कायो-
त्सर्गः सामाचारियशेन कैश्चरप्रतिक्रमणस्याऽऽह । कैश्चरमेवेति
क्रियते । तदनु तथैव पारयित्वा चतुर्विंशतिस्त्वव च मङ्गलार्थं
पठित्वा क्रमाधमणद्वयपूर्वं मानद्वयामुपविश्य सावधानमनसा
स्वाध्यायं कुरुते सूत्रविधिम् । पौरुषी यावत्संपूर्णा स्यात् ।
आवाह्यः परः-स्तुति प्रतिक्रमणं पञ्चाचारविशुद्धये प्रागुक्तम्,
अत्र तु ज्ञानशून्यचारित्राचारानामेव यथास्थानं शुद्धिकारि, न
च तपोवीर्याचारयोः, तथा च प्रतिक्रान्तानिरेति चेत् । मैत्रभू-
एतच्छुद्धिज्ञानाचारानामनरीयका इति प्रतिपादितेव । तथाहि-
सायं साधोः कृतचतुर्विंशहारप्रत्याख्यानस्य आहस्यादि कृता-
म्यनप्रत्याख्यानस्य तज्ज्ञानं । प्रातरपि वार्यमासिकप्रभृतिनम-
स्कारसहितान्तं प्रत्याख्यानं करोतीति स्फुटैव तप आचारस्यु-
क्तिः । यथाविध्यं यथाशक्ति च प्रतिक्रमणो वीर्याचारशुद्धिरपि
प्रतिनिवेति ।

अविधिना च कृते प्राथम्यसम् । तथाहि-कांते आव-
श्यकाऽकरणे चतुर्धनुः । मण्डवप्रतिक्रमणो कुरीतेः सह
प्रतिक्रमणो च चतुर्धनुः । निद्राप्रमादादिना प्रतिक्रमणे न
मिषितः, तत्रैकमन्त्रं कायोत्सर्गं मिश्रमासः । यथोक्तयुष्मा-
सः । त्रिषु युष्मासः । तथा युष्मन्नरपारिते कायोत्सर्गे
स्वयं पारणे युष्मासः । सर्वेष्वपि कायोत्सर्गेषु चतुर्धनुः ।
एवं वन्दनत्रयि योऽयमिति व्यवहारस्येव । तथा साधवः
प्रतिक्रमणानन्तरं तथैवात्तरमुद्धृतेमात्रमासने, कदाचित्कायां
अपूर्वा सामाचारोन्मेषमर्थं वा प्रकृष्येयुरित्युक्तमांशयुक्ति-
बुद्धौ । इति वैश्वसिकप्रतिक्रमणविधिः । ५० २ अधिप ।

(७) प्रतिक्रमणसूत्रम्-

नमो अरिहंताणं । १ । करेमि जेते । सामाहयं । २ ।
चत्तारि मंगलं-अरिहंता मंगलं, सिद्धा मंगलं, साह मंग-
लं, केवलिपण्णतो धम्मो मंगलं । चत्तारि लोगुत्तमा,
अरिहंता लोगुत्तमा, सिद्धा लोगुत्तमा, साह लोगुत्तमा,
केवलिपण्णतो धम्मो लोगुत्तमा । चत्तारि सरणं पवजामि-

* च आवश्यकस्यैवार्थादिभिर्वा कायोत्सर्गौ न अथ, केन-
चित्प्रतिपादित्यावश्यकदोषिकाभ्युत्थः ।
६८

अरिहते सरणं पवज्जामि, मिच्छे सरणं पवज्जामि, माहू-
सरणं पवज्जामि, केवलपिपासं धम्मं सरणं पवज्जामि । १ ।
(करेमि जेने,) सामादयं इत्यादि । जाव बोसिरामिस्ति) अस्य
व्याख्या । ननु कृतं चेद्दम् "संदिता च पदं वैव" इत्यादि । अ-
धिकृतसूत्रस्य व्याख्यानलक्षणया योजना सामायिकवद् दृष्टव्या ।
आहं स्वस्थान एव सामायिकाध्ययन उक्तं, सूत्र, पुनः किमभि-
धीयते ? । पुनरुक्तत्वाप्रसङ्गः । उच्यते-प्रतिपत्तिः उक्तवता-
विस्मयभावस्थितेनैव प्रतिपत्तिरव्यभिचि ज्ञापनार्थम् । अथवा-
यद्विषयतायां मन्त्रपदे न पुनरुक्तत्वावशेन, तद्व्याख्याविषयं
पुनरुक्तमनुष्ठेयमप्ययम् ।

रागविषयं चेद् यतश्च मङ्गलपूर्वं प्रतिपत्तिरव्ययम् । अतः सूत्र-
कार एव तदभिधिसूत्राह-

(वच्चारि मंगलं) मङ्गलं प्राकृतिकपितृशब्दाद्यर्थम् । तत्र चत्वारः
पदार्थाः मङ्गलमिति । क एते चत्वारः ? । तान् प्रदर्शयन्नाह-(अ-
रहता मंगलमित्यादि) अशोकपट्टमहाप्रतिपत्तिद्वारात्पु-
जाभेदोत्पत्तिहेतुत्वेऽनेनो मङ्गलम् । सितं ध्यानं येषां न सि-
कास्ते च सिद्धा मङ्गलम् । निषाणसाधकान् योगान् साध-
यन्ति साधवस्ते च मङ्गलम् । साधुप्रहाराचान्वास्याध्याया
शुद्धता एव हृष्टव्याः, यतो न हि तेन साधवः । धारयन्तीति धर्मः
केवलमेषां विद्यत इति कर्वालान्, कर्वालानिः स्वयैः प्रकृतः प्रक-
रितः कर्वालप्रकृतः, काटसी धर्मः भूतधर्मः, चारित्र्यमङ्गलं
मङ्गलम् । अनेन कपिज्ञादिप्रकृतधर्मव्यवच्छेदमाह । अर्हदादीनां
च मङ्गलता ।

नेत्रय एव हितमङ्गलात्सुखप्राप्तेः, अत एव च लोकालम्बत्वात्वा-
मिति, आह च-"वच्चारि लोमुल्लमा" । अथवा-कुपः पुनरर्हदा-
दीनां मङ्गलता । लोकोत्तमत्वात् । तथा चाऽऽह-"वच्चारि
लोमुल्लमा" चत्वारः स्वस्वन्तरोक्ता वक्ष्यमाणा वा लोकस्य
आवश्याकार्हेतुत्वात्, प्रधाना लोकोत्तमाः । क एते चत्वारः ? ।
ताम्प्रदर्शयन्नाह-(अरहता लोमुल्लमा इत्यादि) अर्हन्तः प्रा-
कृतिकपितृशब्दाद्याः । लोकस्य भावलोकास्य उत्तमाः प्रधानाः ।
तथा चोक्तम्-

" अरहता ताव नदि, तु उत्तमा हौति भावलोयस्स ।
कम्हा जं सव्वानि, कम्मपगग्गं सव्वथां । १ ।
अणुभावं तु पमुक्क, वेयणियाक य णामगोत्तरस्स ।
जावस्सोद्वयस्स, नियमा ते उत्तमा हौति । २ ।
एवं वेव य जूओ, उत्तरपगनीविनेसणविमिद्धं ।
अज्झ हू उरामत्तं, समसओ वे निमाग्गह । ३ ।
सायमणुयाह इओ, उ ताम इगनीसमा पसवथा य ।
मणुयगतिपणिदिज्जाइ-ओराणियनेयकम्मं च । ४ ।
ओराणियेयुग्गा, समचउरं स तद्ध सजाय ।
वओरसमसघयणं, यण्ण रसगघफासा य । ५ ।
अमुक्कलहु उवथार्यं, परछाउलासविहगमपिपसवथा ।
तसवयपरजलसग-पेयवयपिधारायं च । ६ ।
सुममुज्जोयं सुजग्गं, सुसरं चापउत्त नदं य जमकिओ ।
तसो णिमिन्नरथग-रणाम इगनीसमाहिं । ७ ।
तसो उक्कागोय, चोत्तोसोद सइ उदयमावधि ।
ते उत्तमा पढाणा, अणणुल्ला जनेवीह । ८ ।
उवसमिओ पुण भाओ, अरहंताणं न विउप सो हु ।
आह्मणायस्स दुणो, आवरणाणं दुपेअंति । ९ ।

तह मोहभंतरास्य-निस्सेसख्यं पडुक्क पतेसि ।
भावखर लोयस्स उ, इधेति ते उत्तमा नियमा । १० ।
हवइ पुण सज्जाव, उद्वयमावे हु जे भणिया ।
पुव्व अरहंताणं, जे भणिया खइया भावा । ११ ।
तइ सया जोगेणं, निणउज्झ मज्जावाओ जयो ।
तस्स वि य भावलोग-स्स उत्तमा हौति नियमेण । १२ । "

मिच्छाः प्राकृतिकपितृशब्दाद्याः एव, तेषां च क्षेत्रभाक्कस्य क्वा-
यिकभावलोकास्य चोत्तमाः प्रधाना लोकोत्तमाः ।

तथा चोक्तम्-

" लोउत्तमसि सिद्धा, ते उत्तमा हौति खललोयस्स ।
तेलोकमवयवथा, जं भणियं हौति ते नियमा । १ ।
निस्सेसकम्मपगती-ण वा वि जौ हौति खाइओ भाओ ।
तस्स वि हु उत्तमा ते, सव्वपयविउज्जिया जम्हा । २ । "

साधवः प्राकृतिकपितृशब्दाद्या एव, ते च दर्शनज्ञानचारित्र्य-
जावशोकास्य उत्तमाः प्रधाना लोकोत्तमाः । तथा चोक्तम्-

" लोमुल्लमात् साहु, पडुक्क ते भावलोयमेयं तु ।
वत्तमा-णि निजि जिणइज्जोणयाणि । १ । "

" केवलप्रकृतो धर्मः प्राकृतिकपितृशब्दाद्याः । स च ज्ञायापशामिकापशामिकज्ञा-
यिकभावशोकास्योत्तमाः प्रधाना लोकोत्तमाः तथा चोक्तम्-"ध-
म्मो सुयचनो य, दुहावि लोमुल्लमां ति तावयवो । स्वस्ववप-
मिभावसमिय-सव्व च पडुक्क लोंगे तु । " यत एव लोकोत्तमाः ।

अत एव सरवथाः । तथा चाह-"वच्चारि सरण पवज्जामि "

अथवा-कथं पुनः लोकोत्तमत्वम् ? । आध्वन्योपयत्नान् । आ-
ध्वन्यायवमुपदर्शयन्नाह-(वच्चारि सरणं पवज्जामि) चतु-

रः संसारनयपरित्राणाय शरणं प्रपद्ये, काश्चय गच्छामि । जेनेन
तानुपदर्शयन्नाह-(अरहन्तमित्यादि) अर्हन्तः शरणं प्रपद्ये स्त-
सारिकतुः स्वभावायार्हन्तः आश्रयं गच्छामि, तर्हि करोमिऽपद्येः ।
एव मिच्छा शरणं प्रपद्ये । साधुन् शरणं प्रपद्ये । कर्वालप्र-
कृतं धर्मं शरणं प्रपद्ये ।

इयं कृतमङ्गलोपचारः । प्रकृतं प्रतिपत्तिमन्त्रमाह-

इच्छामि पट्टिकमिद्धं, जो मे देवमिओ अइयागे
कओ, काइओ वाइओ माणमिओ, उस्सुओ उम्मग्गो
अकपो अकरणिज्जां पुक्काओ दुविचिंतिओ अणायारो
आणच्छिक्कवो अस्सपणपाउग्गो, नाणे दंमेणे चरिते सुप
मामाइण, तिहइं गुचीणं चउहइं कसायाणं पंचहइं महववयाणं
छाहं जीवनिकायाणं सत्ताहं विदेमणाणं अइहइं पयवण-
पाऊणं नवहइं वंचेचेरगुचीणं दमाहइं समणधम्मं समणाणं
जोगाणं जं खंदिं जं विराहिंयं मप मिच्छा मे पुक्कदं । ४ ।

" इच्छामि पट्टिकमिद्धं " इत्यादि यावत् तस्स मिच्छा
मे पुक्कदं नि " इच्छामि प्रतिपत्तिमुत्तं यो मया देवमिक्क
अतिचारः कुपः इत्येवं पदानि वक्तव्यानि । अथुता पदार्थः-इ-
च्छामि अतिव्यापामि, प्रतिपत्तिमुत्तं निर्वर्तिमुत्तं, कथं ? यः, इत्यति-
चारमाह-मयेत्यामनिर्देशो, विषयेन निर्वृत्तौ विषयपरिणामो
वा देवमिक्कः, अतिचरणमतिचारः, अतिक्रम्य गमनमित्यर्थः ।
हृता निर्वर्तिनस्तस्येति योगः, अनेन कियत्कालमाह-"मिच्छा-
मे पुक्कदं " अनेन तु निष्ठाकालमिति भावना । स पुनरतिचार
उपाधिनेत्यानेकाया नववत्त आह-कथंयं शरीरेण । निवृत्तः का-

विषयः, कायकृत इत्यर्थः । याचा निर्गुणो वाचिकः, प्राक्कृत इत्यर्थः । मनसा निगुणो मानसः, न एव (मानसि) सि मानसिको, मन-कृत इत्यर्थः । ऊर्द्धे मूत्रादुत्पन्नः, सूत्रयुक्त इत्यर्थः । मार्गः क्वाप्यौपशमिको जाय, ऊर्द्धे मार्गोऽुपमार्गः, क्वाप्यौपशमिक-आश्रयायौपशमिकजायसकम इत्यर्थः । कल्पन इति कल्पः, स्वरूपः कल्पो विधिदाचारश्चक्षणकरणव्यापारः न कल्पोऽकल्पः, अत्र रूप इत्यर्थः । करणीयः सामान्येन कर्तव्यः, न करणीयोऽकरणीयः । हेतुहेतुमत्त्वश्चात्र । यत एवमस्तुत्र अत एवमार्गः इत्यादिकस्तथाव्यापिको वाचिकश्च । अधुना मानसमाहः 'दुष्टे ध्यानां दुष्ट्यान्, आतरेरौष्ठकणः । एकाप्रचलितया, दुष्टो विचि-न्तितः दुर्विचिन्तितः, अग्रम एव चञ्चलिततया । यत एव अग्रमु-पेत एवमाचारः, आचरणीय आचारान् न आचार अनाचारः, साधूनामनाचरणीयः । यत एवमाचरणीय अत्र एवानुष्ठयः, मनागपि मनसापि न प्राथमीयः । यत एवेधेभूतोऽनेष्टव्य अत एवासवधमणप्रायोध्या न अमणप्रायोध्या अमणप्रायोध्या, तपस्यस्तुचित इत्यर्थः । किं विषयोऽयमनाचारः ? इत्याह च- (नाणे दम्भे चरिते) हानिर्द्वयनचारश्चिन्तयः । अधुना जनेन व्याचष्ट- (सुरात्) अन्विषयः, सूत्रग्रहणं मत्प्रादि-ज्ञानोपलक्षणं, तत्र विपरीतप्रकृपणा अकालस्वध्यायादिर-न्विचारः । (सामाहृत्ति) सामायिकविषयः, सामायिकप्रमाणस्य कथं सामायिकवार्त्तसामायिकग्रहणम् । तत्र स्वयम्कथनामायिकानन्विचारः, शङ्कादिः चारित्र्यसामायिकानन्विचारं तु भेदेनाह- " तिष्ठे शुक्लण " इत्यादि । निगुणो गुणीनो तत्र प्रविचाराप्रविचाररूपा गुणयः । वतुर्गो कथायां क्रोध-मानसायां । मार्गः । पञ्चानां प्रवचनानां प्राणातिशयान्तिगुणित-लक्षणानां यस्मां जीवनाकायां पुष्यार्थावकाशानां । सत्तानां परिदेवणानामसमुद्धानां । तावन्माः- " संसृजसंसृज " इत्यादि । (सप्त पिदैवगानां व्याख्या ' एलणा ' शब्दे तृतीयमार्गे ३१ पृष्ठे द्रष्टव्य) (आ३०) एव खलु समा-साध्यः । व्यासायस्तु ग्रन्थान्तरादवस्यः । सत्तानां पारिव-गानां, कैवल्पयन्ति, ता अपि चैवज्ञता एव, नवरम्-वतुर्थ्या नावास्त, तत्र ह्यायामसंविचारकादिनिर्लेपं विज्ञेयमिति । अग्रानां प्रवचनप्रमाणम् । तावन्माः प्रवचनमातरः, तिष्ठो गुणयः, तथा पञ्च समितयः । तत्र प्रविचाराप्रविचाररूपा गुणयः । समितयः प्रविचारा रूपा एव । तथा चोक्तं- " यमिको नियमा गुणो, गुणो समित्यलणमि भवत्यर्थः । कुमलं वष्ट मुदेरितो, जं च निगुणो समित्यो विज्ञेयम् । " नवानां प्रवचनयुग्मीनां वसतिक्थादीनाम्, आलां स्वकवमुपरिष्ठच्छ्यायामः । दशविधे दशप्रकारे, अमणधर्मे साधुधर्मे क्वाप्यवार्त्तिक, अस्यापि स्वकवमुपरिष्ठच्छ्यायामः । आभन्तु त्रिष्टुल्यादिषु ख ये आमणा योगाः, अमणानामेते आमणास्तेषां आमणानां, योगानां व्यापारणां स्वयम्कप्रति-षेधममणप्रकृपणालक्षणानां, यत्, अग्रित्तरे देशानां अम्भे, यद्विरा-धितं सुतानां अम्भे, त पुनरेकान्ततोऽसायमापादितं, तस्य अग्रद्वन-विराधितमन्तराऽऽयामस्य चारित्र्यातिचारस्यैव तद्विचारस्य ज्ञाना-दिगोचरस्य च द्वैतसंकीर्णप्रकृत्यायतना । क्वाकालसाह-तस्यैव- " मिच्छा मे दुक्कम् " नि । अनेन तु निष्ठकालसाह-मित्येति प्रतिक्रमामाति दुष्कृतमनस्कन्वयार्त्तिकमर्थः ।

अमेयं सूत्रपार्श्वका गाना-

पत्तिस्त्रिदाणं करणे, क्वाप्यणकपणे अ पत्तिकर्माण ।

अस्मच्छाये य तद्वा, विवरीयपकृपणाए य ।।

प्रतिषिद्धानां निवारितानामाभ्यासाध्यायदीनमतिचाराणां, करणे निषादने आसेवन इत्यर्थः । किं ? प्रतिक्रमणमिति योगाः प्र-त्तापं क्रमणं प्रतिक्रमणमिति व्युत्पत्तेः । कृत्यानामासेवनीयानां का-लस्वध्यायाध्यायानां योगानांमकरणेऽनिरादनेऽनासेवने प्रति-क्रमणम्, अग्रद्वाने च तथा कश्चिद्विषयानां पदार्थानां प्रतिक-रणमिति वर्तते, विपरीतप्रकृपणार्थं च अन्यथा पार्श्वकथनायां च प्रतिक्रमणमित्यर्थः । अनया च माधया यथायोगं सत्स्वजा-यतुगन्तव्यानि । तद्यथा-सामायिकस्य प्रतिषिद्धौ रागद्वेषौ तयोः कारणं, कृत्यस्तु तन्निग्रहः तस्याकारणं, सामायिकं मोक्ष-कारणमित्येवञ्चाने, 'अममनावलकृणे सामायिक' इति विप-रीतप्रकृपणार्थं च, प्रतिक्रमणमिति । एवं मङ्गलानिस्तुषेधव्या-योऽयम् । चत्वारो मङ्गलमित्यत्र प्रतिषिक्तोऽमङ्गलाध्वयसायस्त-त्करण इत्यादिना प्रकारेण । एवमेवातिचारस्य समासेन प्र-तिक्रमणमुक्तम् ।

(८) सौतन्त्रिकस्यैव विमर्शनेऽप्येतत्, तथापि गमनाऽऽगमना-निवारमपि चकृवाह- " छट्ठामि पत्तिकमिडं इरियावहियाए " इत्यादि । स्वयम्पत्तिक्रमणमुच्य- (द्वितीयजने ' इरियावहिया ' शब्दे ६३० पृष्ठे छट्ठयम्) इत्ये गमनाऽऽगमनानि चारप्रतिक-मणमुक्तम् । आच० ४ अ० । ४० ।

(९) अत्रैव प्रायश्चित्तम्-

इरियाए अग्रदिहोए जत्तनाण्डेयं आलोएज्जा पुरिम-हं । ममरक्खेहि पाएहि अप्पमज्जिएहि इरिअं पत्तिकमज्जा पुरिमहं । इरियं पत्तिकम्पे, पिच्छाकारां तिस्सि वाराओ वा । चत्तणगाणं हेट्ठिपं संमज्जागंण पमज्जेजा पिचिच्चिदं । क्खे-ट्टियाए वा, मुह्दण्तगेण वा, विणा इरियं पट्टिकं, पिच्छा-कम्, पुरिमहं वा । ममुदममंढलं ज्विजेऊणं दंका चुच्चणं च दविजेऊण इरियंण पत्तिकमज्जा पिचिच्चिदं । एवं इरियं पत्ति-क्केनेत्तु दिवमवसेसिधं ण संवेरेज्जा आयापं । पहा० १ चू० ।

प्रतिक्रमणे अग्रोच्चानान्तरं " ठणे कमणे " इत्यादि कथ-यित्वा गमनागमनानां चानादेशो मायेते । तत्र केचित्कथयन्ति न मायेते । तदार्थस्य यथा जवति तथा प्रसाद्यम्, तथा केचि-त्कथयन्ति इतश्चान्तरं द्वैतमेतेन गमनागमनां चोच्चानां मायेते, केचिच्चाप्रतिज्ज्ञानमगमे इत्येनार्थाध्यायापि यथाचिन्तं प्रवाच-मिति । अत्रोत्तरम्-प्रतिक्रमणे अग्रोच्चानान्तरं " ठणे कमणे " इत्यादि कथयित्वा गमनागमनानां चानादेशो मार्गणीयो ज्ञाय-ते । तथा पीयवचनस्य अग्रकलादिकार्ये वादिताया अगमना-नन्तरं गमनागमनानां चाने ज्ञायत इति ॥ ६२३ ॥ ही० ४८३१० ।

(१०) अग्रानां स्वयन्तन्त्रानि चारयातिक्रमणं प्रतिषाद्येनाह- इच्छामि पत्तिकमिडं पगाममिज्जाए निगाममिज्जाए उ-व्वट्ठाए परियट्ठाए आउंटेण ममारणाए उग्रइमंयट्ठा-याए कुए कक्काएण्णो जेभाइए आदोमि ममरक्खना-योमे आउलवाउत्ताए मोपणवात्तिपाए इत्थोविपरिसामि-याए दिट्ठिपरियरियासियाए मणविपरियासियाए पाण-जोयणविपरियासियाए जो मं देवसिअं अग्रियां कओ, तस्म मिच्छा मे दुक्कम् ।

इच्छामि प्रतिफलितं पुत्रवत्, कस्य ? इत्याह-प्रकामशयवया हेतुभूयया, यो मया देवशिक्षाऽतिचारः कृतश्चेत्यति योगः । अनेन किवाकालमाह- (मिच्छामि न कुक्कुटं नि) अनेन तु मिच्छाकालमेवेति ज्ञावता । एवं तदेव योजना कार्याति । (आव०) ('पगामसिञ्चाए' इति व्याख्या 'पगामसञ्जा' शब्दे सानुपपत्त्येव ।) तथा हेतुभूयया व्याख्यायाः अकारणकालातिचारः प्रातिदिवसं प्रकामशयव निष्कामशयवत्येते तथा हेतुभूयया, अत्राप्यतिचारः एवंवत् । उद्धनेन तत्राप्यमनया वामपाशेन सुप्तस्य हस्तिपाशेन चनेन मुद्धनेनम्, उद्धनेनमेवेत्युक्तं तथा । परिवर्तनं पुनर्वामपाशेनैव चनेन तद्वयं परिवर्तना तथा, अत्राप्यप्रसूय कुर्वन्ताऽतिचारः । आकुञ्चनं गात्रसङ्घननं च कृण्वन् तदेवाकुञ्चना तथा, प्रसारणमङ्गानां विक्षेपः तदेव प्रसारणा तथा, अत्र च कुक्कुटिदृष्टान्तप्रतिपादितद्विधिमकुर्वन्ताऽतिचारः ।

(११) तथा चोक्तम्- (कुक्कुटिदृष्टान्तः)

"कुक्कुटिपावपसारं, जड आगमे पुणो वि आरुडे ।
एव वमसि कृण्वं, आगमे पुणो वि आरुडे ॥ १ ॥
अतिकुट्टियात्ति तदि, जहिय पावस्स पण्डिया जति ।
तदियं पमाज्जकण, आगमेणं तु नेकणं ॥ २ ॥
पावं उणपु तदि, आगस एव पुणो वि आरुडे ।
एवं विहमकरंता, अतिआगम्य स हांति ॥ ३ ॥"

पट्टपदिकामां यूकानां सङ्कलनमविधिना स्पृशन् पट्टपदिकामङ्गलं तद्वयं पट्टपदिकाभेद्यद्विना तथा, तथा (कुक्कुटि) कृजिते सति योऽतिचारः, कृजितं कामिने तस्मात्सर्वविधा मुखवस्त्रिका कर्तव्या मुने ताऽप्याय कृत इत्यर्थः । विप्रमा धमवतीत्यादि शब्दाद्येवोच्चारणं कर्तव्यमित्युक्तये तस्मिन्सति योऽतिचारः, इह चात्यन्तानुज्ञातिचारः । मुने अविधिना कुट्टयेत्, ('आभोसे' 'सस्तरक्का' व्याख्या 'आभोस' शब्दे क्रियायोगे २६२ पुष्टे मना) एवं ज्ञानोति चारमेवमर्गमधिकृत्यात्मम् । अथुना तृप्तस्योक्तये- (आउडं सांयणं इधोवि० वनेनां व्याख्या २२ शब्दे दृष्टव्या) स पुनर्मूलगुणोत्तरगुणविवयो ज्ञायन्ते भेदेन तद्भाष्यकाल- (हर्षविपर्ययासिपाए स्ति) त्रिया विपर्ययः त्रिविधः विपर्ययः विपर्ययोऽत्रानेवने तस्मिन् अवास्तिविपर्ययस्य नया, स्त्रीवशानुसारानः तद्वद्वोक्तं हर्षविपर्ययः तस्मिन् ज्ञाया हर्षविपर्ययस्य नया, एवं मन्सा अथुवपानो मन्साविपर्ययः तस्मिन् अत्रा मन्साविपर्ययस्य नया, एवं पानभोजनपेपर्ययस्य नया रात्रौ पानभोजनपर्ययस्य एव तद्विपर्ययः अन्त्या हेतुभूयया, य इत्यतिचारमाह-मयेत्यादिमिदं, दिवसेन निवृत्तौ दिवसपरिमाणो वा देवसिकः, आन्तरणमतिचारः, अतिक्रम इत्यर्थः, कृतो निर्वर्तितः । (तस्मिन् मिच्छा मे कुक्कुटं नि) एवंवत् । आह-दिया शयनस्य निविशत्यादंभवपवास्यातिचारवय नापवादाविषयत्वादस्य ए, तथाह-अवास्तः सुपतत एव । दिवाधनान्नाहदादिवदमेव वचनं ह्यपकम् । आ- ४० ४० ।

(१२) अत्र च त्रिषष्ट्यधिकपञ्चशतीतितां जीवानामेवं विधायकुर्वन् दीयते, तद्देवाश्च-अष्टादश लताः चतुर्विंशतिशृङ्गाः एकं शतं विशतिशृङ्गा १८२४१२० भवन्ति । तद्यथा-प्रकामशयः पर्यासाऽपर्यासमेवेन १४, भुजलजलनवाचन-मन्तवनस्यनयाः पर्यासाऽपर्याससम्बन्धवद्वेदे २०, ग्रन्थकवन-रूपान्निविचतुर्विंशतिपञ्च पर्यासा अपयोस्तामोति ७, जलस्य-

लक्षवरा उरोभुजपरिसर्पाश्च संवयसंविपयोऽपर्यासमेवेद्वेद०, एवं त्रिषष्टिमेदाः ४४, कर्मभुवः १५, कर्मभुवः ३० अन्तरही-पाः ५६, वयम् १०१, एवां वर्गजानां पर्यासाऽपर्यासतया २०२, संसृजत्वेन पुनः ३०३ मनुष्यमेदाः, भवतपनया १०, स्वमर्याः १६, अस्मिन्मन्त्रविश्वयोऽतिचकाः १०, कल्पजवाः १२, ग्रन्थ-कमाः ६, अष्टलक्षोपपानिनः ५, लोकोक्तिनकाः ९, दिव्यविकाः ३, भस्मरावतवेताञ्जदशकस्थाः- "अत्र १ पाणो २, स्यणो ३, वयं ४, लोको ५, पुष्प ६, कल ७, विज्जा ८, बह्मकल ९, अविद्यतनुभा १०, जमगा दसविहा हुति ॥ १ ॥" ति । जुम्मेकाः १०, परमाध्यामिकाः १५, सर्वे पर्यासाऽपर्यासमेवेद्वे १६८ देवमेदाः । सर्वे मिलिताः ४६३ जीवमेदाः (चतुर्थमागं 'जीव' शब्दे १५३६ पुष्टेऽनुगुणितः "अनिहयेयान्ति" १० पदगुणिताः ५६३०, रामद्वयगुणिताः १२६६०, योगत्रयगुणिताः ३८७०, कृताकारिनामुमतिभिर्गुणिताः १०१३४० । एते च कालत्रयगुणिताः ३८७०२०, नेऽदिकं कलपुत्रेवार्थमात्मकाऽतिगुणिताः १८२४१२० जाताः । एतद्वर्गमिधायन्यो मायाः । यथा- "चउदस्यव अद्वचना, निगोदअतिनया सयं च अद्वनडयं । चउगइदस्यगुणमिद्वन्ना, वणसहसा लुप्तवतीसया ॥ १ ॥ मेरइया सत्ताविहा, पउजअपउजसंमण चउदसहा । अरुवत्ताइ संखा, तिरिनदेवाण पुण एयं ॥ २ ॥ भुदंमिगवाउणता, बीसे मसतकोविगअउटे । गमेमरपउजए, जल १ यल्ले, नहरे उरउभुमाधवीसं ॥ ३ ॥ एनरसतासज्जपेक्षा, कम्माउकम्मा नदंनहोवा । गमवपउजअउजता, मुक्कुअपउजता तिसयतिणि ॥ ४ ॥ मसणा परमा जेतय, वणयर दस एवम दस य संलमयं । अविपर्ययोदस दममे, किञ्चित्ति त्रिअ नव य सोमनां ॥ ५ ॥ कथा मेविज्जउणुवर, वारम नवण पउजअउजना । अरुनउससयं, अविद्व-वति प्रमाहोइ दमगुणसं ॥ ६ ॥"

एवं च-

अभिहवपयादस्यगुण, पणसहसा लुप्तवतीसया मेसा ।
ते रागद्वेषदुःखाना, इकारमर्थासया मणी ॥ ७ ॥
मणवयकाए गुणिना, निर्वासमहस्यसत्त्वमयऽस्त्रिआ ।
कयकारणाणुमइए, लक्ष्मसहससा निमयकासा ॥ ८ ॥
कालानिपणं गुणिना, तिलक्कचउदसमयसिअहिया य ।
कारहतिलक्कमाहू, देयकुपपमममणी ॥ ९ ॥
अद्वुसस अक्काइ, चउयोससदसमयसिअहिया ।
इरिया मिच्छा दूकद-पमाणमभं सुव अणिआ ॥ १० ॥"

अस्यां च विधामाएकालङ्कृतपदानां 'इच्छा-राम-पाण-को-सा, जमे एमिदिअमिदया तस्म । अरु संपवचसोसं, एवाह वस्राण सङ्कमयं ॥ १ ॥' ध० २ अत्रि० ।

(१३) एवं स्ववनेनस्थानातिचारप्रतिक्रमणमभिधायद्वानां गाचरातिचारप्रतिक्रमणं प्रतिपादनायाह-

पडिक्कामोमि गोयचरियाए जिस्साकरियाए उग्गाद-
क्कादग्गादगाए साणावच्छादारांसपट्टणाए भोदिया-
हुदियाए बलिपाहुमियाए उवणावहुदियाए संकिप-
सहमागरे अणेनणाए पाणुजोवणाए बोधोयणा-
ए हरियभोयणाए पच्छाकमियाए पुरेकमियाए अदि-
हद्वदए दगमंमहद्वदए रयमंसहद्वदए पारिसाद्वीयाए

परिहावणियाए आहासखजिक्खाए जं उगमेषं उपा-
यणेसगाए अपरिमुक्तं पद्मिकाहियं परिमुक्तं वा जं न प-
रिमुक्तियं तस्स पिडा मि तुकदं ।

प्रतिक्रमाभि निवर्तयामि, कस्यां ? गोचरवर्थायां योऽतिचार
इति गच्छते, तस्येति योगः । गोचरघरणं गोचरः चरणं चर्या
गोचर इव चर्या तस्यां गोचरवर्थायां, कस्यां भिक्षां चर्या
जिक्काचयां तस्यां, तथाहि-ज्ञाज्ञानाजिनियेकः खट्वदीन-
विज्जां मुनिरुत्तमाधमध्वमेषु कुल्लेपविद्यानिषेधे वस्तुषु राग-
द्वेषागमनेन भिक्षामटनीति । कथं पुनस्तव्यामतिचारः ? इत्याह-
(उगमादकथाहुयारुणाए) उगमादमत्तागिल्लमापस्यमिन्नं वा,
किं तु कपाटं तस्याद्वातेन सुनरां प्रेरणमुद्धाटकपाटोद्धाट-
नमिदमेधोद्धाटकपाटोद्धाटनं तथा हेतुनृत्या, इह व्याप्रमाजिता-
ऽऽदिज्जां उतिचारः । तथा श्वरसद्वारकसंघट्टयेति प्रकटाध्वं,
मण्डीप्रातृतिकया, वल्लभातृतिकया, रथापनाप्रातृतिकया, आसां
स्वरूपम्-

“ मंडोपाहुमिया सा-हुमि आगए अगमकर्मंडी य ।
अग्रंम भायणम्मि, काउं तो देह साहुस्स । १ ।
तस्य पवत्तणदीप्पो, न कपप तारिसाण सुविडियाण ।
सतिपाहुमिया अग्रह, चउडिल्लि काउं अवचणिये ॥ २ ॥
अभिपया म विजित्त, सिट्ठे तो देह साहुणो जिक्क ।
सा वि न कपप उवणा, जा भिजल्यराण उविया च ॥ ३ ॥ ”
आधाऽऽकर्मोदीनामुक्कमाऽऽदिहोवाणाम्भयमेन संकिते गृहीते
सति योऽतिचारः । सदसाकारे वा सत्यकपपणे गृहीत
इति अत्र च तदपरिचयजोऽविधिना वा परिचयजो भोतिचा-
रः, अनेन प्रकरणेनपणया हेतुनृत्या, तथा- (प्राणोपकरणे
सि) प्राणोने रसज्ञादयः, भोजने दग्धादनादौ, संघट्टयते
विराधयते व्यापारयते वा यस्यां प्रातृतिकयां सा प्राणि-
भोजना तथा, यस्यां च संघट्टनाऽऽदिशतुप्रातृतिकप्रभवं विक्षेप-
मन यवानिचारः । एवं (बीयोपगुणाए) प्राणिनं भोजने यस्यां
सा बीजभोजना तथा, एवं इरितभोजनाय, (पच्चाकस्मियाय,
पुरे कस्मियाय सि) पच्चाकर्म यस्यां पच्चाज्जलोज्जकर्म अवति,
पुरः कर्म यस्यामाद्विधिति, (अदिट्टुहकाए सि) अहाराऽऽहृतया अ-
हाराद्विपमिज्जपमानीतयस्यथः । तत्र च सप्रथमं घट्टनाऽऽदिनाऽति-
चारसंभवः । (द्गसंलट्टुहकाए सि) उद्कसंलट्टुहकाऽऽमिताया, इस्त-
मात्रगतोद्कसंलट्टुहका वा ज्ञाना । एवं रजःसंलट्टुहकाऽऽहृतया । न
वरम-रजःपृथिवीरजोऽभिगृह्यते, (वारिसाम्भोगाए सि) परि-
श्राट उज्जलसङ्कणः प्रतीत एव तस्मिन् जवा परिश्राटनिका तथा,
(पारिडावणियाए सि—(आवा०) अयोऽस्य ‘ पारिडावणिया’
शब्दे) (ओहासणजिक्खाए सि) विशिष्टद्वयवाचनं, समयपरि-
भाषया “ ओहासणं ति अग्रह ” तत्प्रधाना भिक्षा तथा, कियद्व
अणिप्यामो भेदानामेवंप्रकाराणि बहुवृत्तान्तं च सर्वेऽपि वस्मा-
द्धृतोपादानेनपणास्ववृत्तस्यत आह- (अं उगमेषं इत्यादि) यत्
किञ्चिद्विशनादि, वस्मैनाऽऽप्याकर्मोऽऽदिल्लसणेन, कपादनया
काऽवादिज्जुण्या, पणया, राहुऽऽदिल्लज्जुण्या, अपरिमुक्त-
ममुक्तिकं, प्रतिमुक्तीं वा, परिमुक्तं वा, यत्र राक्षापितं, कथ-
ञ्चिद्विप्रतिमुक्तीतमपि यमोक्तिं, परिमुक्तमपि च भावतोऽनुम-
क-रणाऽऽदिना प्रकारेण नोक्तिः, एकमेव प्रकारेण यो जातोऽति-
चारः, “ तस्स मिच्छामि तुकदं ” इति पूर्ववत् । आवा० ४ अ० ।

गोचरपरिमुक्तं कदं वा विकदं वा उभयकदं वा पत्या-
वेज्जा वा, उदीरेज्जा वा, कद्वेज्जा वा, निमावेज्जा वा कदं ।
गोयमा । गोभ्यो यत्तं वा, पाणं वा, भसज्जं वा, जं जेष
विचियं, जं जहा य विचियं, जहा य पडिमग्गियं, तं तथा-
सत्वं अणाऽऽसोएत्ता पुरिमदं । महा० १ च० ।

(१४) एवं गोचरातिचारप्रतिक्रममुक्तं, अमुना स्वाध्या-
याद्यतिचारप्रतिक्रमं प्रतिपादय आह-

पद्मिकामाभि चाउकासं मज्जायस्म अकरणयाए, उअओ
काळं जेओवगरणस्स अपरिलेहणाए दुप्पदिलेहणाए अ-
पमज्जायाए दुप्पमज्जायाए अउकमे शक्कमे अइयारे अणा-
यारे जो मे देवमिओ अइयारो कओ । तस्स मिच्छामि तुकदं ।

प्रतिक्रमाभि पूर्ववत् । कस्य चतुष्काशं, विवसरज्जनीप्रथमचर-
मयामेविकथ्यते । स्वाध्यायस्य स्वपरीक्षीतकृतस्याकरणया,
अनास्वेनया हेतुनृत्यस्यथः । यो मया देवासि कथितेचारः कृतः,
तस्येति योगः, तथा उभयकासं प्रथमपाश्चमपरीक्षीतस्य, जा-
य उपाकरणस्य वाच्यत्वादेः, अप्रत्युपेक्षणया दुःप्रत्युपेक्षणया ।
तत्राऽऽप्रत्युपेक्षणया मूलत एव चतुष्पाऽतिरीकणा, दुःप्रत्युपेक्षणया
तुमिरीकणा तथा, अग्रमाज्जना-दुःप्रमाज्जना-तत्राग्रमाज्जना-
मूलत एव रजोहरणाऽऽदिनाऽऽपेक्षना, दुःप्रमाज्जना तु-विधिना
प्रमाज्जेति, तथा-अतिक्रमे, ध्वनिक्रमे, अनिचारे, अनाचारे, यो
मया देवासि कथितेचारः कृतः, तस्य मिच्छा दुष्कृतमित्येतत्प्रा-
प्यत् । आवा० ४ अ० ४० । (अतिक्रमाऽऽशीनां स्वरूपे ‘ अश्रद्धा’
शब्दे गतम्)

(१५) अयं चानिचारः संक्षेपेन एकविधः विस्तरतस्तु हि-
विधास्त्रिविधो यावद्वसंभवेयविधः । संक्षेपविस्तरतो पुनर्हि वि-
धं प्रति संक्षेपः, एकविधं प्रति विस्तरः, इत्येवमन्यत्रापि यो-
ज्यम् । विस्तरतस्वन्तन्त्रविधस्यैकविधाऽऽदिभ्यः प्रतिक्रम-
स्य प्रतिपादनायाऽऽह-

पद्मिकामाभि एमविहे-असंजने । पद्मिकामाभि दोहिं वंप-
णेहि-रागवंपणेणं, दोसवंपणेणं । पद्मिकामाभि तिहिं दंहेहि-
मणदेणेणं, वयदेणेणं, कायदेणेणं । पद्मिकामाभि तिहिं गुनी-
हिं-मणगुत्तीए, वयगुत्तीए, कायगुत्तीए । पद्मिकामाभि तिहिं
सहोहिं-मायासंखेणं, गिणायसंखेणं, मिच्चादंसंखेणं । प-
द्मिकामाभि तिहिं मारवेहिं-इड्डीगारवेणं, रसमारवेणं, साया-
मारवेणं । पद्मिकामाभि तिहिं विराहणाहिं-नाणविराहणाए,
दंसखविराहणाए, चरितविराहणाए ।

(पडिक्क० एगवि०) प्रतिक्रमाभि पूर्ववत् । एकविधे एकप्रकारे
असंयमेऽविरतिल्लज्जे सति प्रतिपत्तकरणाऽऽदिना यो मया
देवासि कथितेचारः कृत इति गच्छते । तस्य मिच्छादुष्कृतमित्येति
संभवः । बहुवति च- (सउक्काए न सउकाहं तस्स मिच्छामि
तु कदं) एवमन्यत्रापि भोजना कार्या । आवा० ४ अ० ।
(एकविधाऽऽसंयमस्वरूपम्- असंजम ’ शब्दे प्रथमभागे
उ३१ पृष्ठे गतम् । असंयमस्य बहुधा भेदा अपि तैश्च प्रतिपा-
दिताः) (रागद्वेषजेनेन वन्धनद्विविधस्यम्- वंधन ’ शब्दे-
बहुवति । तत्र रागवन्धनद्वयुत्पत्तिः- रागवंधन ’ शब्दे कट्टया ।

लेख्यवन्धुपत्तिः- होसवन्धन' शब्दे वतुथभागे ३६४१ पृष्ठे गता) (ह्यनस्त्वकप- 'वण्ड' शब्दे वतुथभागे २४२० पृष्ठे विस्तरतः प्रतिपादितम् । तत्र मनोदयः- 'मण्ड' शब्दे वक्ष्यते । वक्षोदप- 'वण्ड' शब्दे, तत्रोदाहरणं चापि तत्रैव । कायदण्ड- 'कायद' शब्दे तृतीयभागे ४६२ पृष्ठे गतः) (गुप्तशब्दाः- 'गुप्ति' शब्दे तृतीयभागे ६३३ पृष्ठे गतः । तत्र मनोगुप्तिविशेषम्- 'जोग' शब्दे वतुथभागे १६२६ पृष्ठे गतम् । बागुप्ति- 'वडग' शब्दे सोदाहरणं व्याख्यायामि । कायगुप्ति- 'कायगुप्ति' शब्दे तृतीयभागे ४४९ पृष्ठे प्रतिपादितम्) (शब्दभेदाः तद्व्युत्पत्तिश्च- 'सङ्ग' शब्दे । तत्र मायाशब्दम्- 'मायासङ्ग' शब्दे । निदानशब्दम्- 'नियानसङ्ग' शब्दे वतुथभागे ३१०८ पृष्ठे गतम् । मिथ्याज्ञानशब्दम्- 'मिथ्याज्ञानसङ्ग' शब्दे वक्ष्यते) (गौरवस्त्वकप- 'गारव' शब्दे तृतीयभागे ८०० पृष्ठे गतम् । तत्र आदिगौरवव्युत्पत्तिः- 'हृदिगारव' शब्दे द्वितीयभागे ४८२ पृष्ठे गता । रत्नगौरवस्त्वकप- 'रत्नगारव' शब्दे । सातगौरवस्त्वकप- 'सातगारव' शब्दे वक्ष्यते) (विराधनास्त्वकप- 'विराधना' शब्दे वक्ष्यते । तत्र ज्ञानविराधना- 'ज्ञानविराधना' शब्दे वतुथभागे १६६३ पृष्ठे गता । वरानविराधना- 'वर्णविराधना' शब्दे वतुथभागे २४३५ पृष्ठे विशेषतोऽस्ति । आरित्रविराधना- 'विराधना' शब्दे)

पठिकमणि चर्चहि कसाएहि-कोइकसाएणं, माणकसाएणं, मायाकसाएणं, लोभकसाएणं । पठिकमणि चर्चहि सत्ताहि- अद्यादरसभाए, जयसभाए, मेहुणसभाए, परिगढसभाए । पठिकमणि चर्चहि सिगाहि-रत्नीकहाए, जचकहाए, दे-सकहाए, रायकहाए । पठिकमणि चर्चहि जाणेहि-अद्वेणं जाणेणं, रुवेणं जाणेणं, धमेणं भाणेणं, सुकेणं भाणेणं । (कायवस्त्वकप- 'तज्जेदाश्च' कसाय' शब्दे तृतीयभागे ३९४ पृष्ठे आरम्भगताः । तत्र क्रोचकसाय- 'कोइकसाय' शब्दे तृतीयभागे ६८५ पृष्ठे प्रतिपादितः । मानकसाय- 'माणकसाय' शब्दे वक्ष्यते । मायाकसाय- 'मायाकसाय' शब्दे ब्रह्मणः । लोभकसाय- 'लोभकसाय' शब्दे विस्तरतः प्रतिपादयिष्यामि) (संज्ञास्त्वकप- 'सणा' शब्दे । 'तन्नाऽऽहारसङ्गा' 'आदारसणा' शब्दे द्वितीयभागे ४२७ पृष्ठे गता । अवसङ्गा- 'अवसङ्गा' शब्दे छट्ठ्या । मेहुण- 'मेहुणसणा' शब्दे । परिगढसङ्गा- 'परिगढसणा' शब्दे । (विकारास्त्वकप- 'विगहा' शब्दे । तत्र स्त्रीविकारा- 'इ-रियकहा' शब्दे द्वितीयभागे ४८६ पृष्ठे छट्ठ्या, तज्जेदाश्चापि तत्रैव । अन्तिकया विस्तरतः- 'अन्तिकहा' शब्दे । देशिकया- 'देलकहा' शब्दे ३६२० पृष्ठे गता । राजविकया- 'रायकहा' शब्दे) (ध्यानशब्दार्थः तज्जेदाः स्त्वकप- 'जाण' शब्दे वतुथभागे १६६१ पृष्ठे गताः । तत्रास्त्वानस्य- 'अण्णकाण' शब्दे प्रथमभागे २३३ पृष्ठे गतम् । रौक्ष्यानस्य- 'रौक्षणाण' शब्दे धर्मध्यानस्य च- 'धम्मअणाण' शब्दे वतुथभागे २७१६ पृष्ठे गतम् । शुक्क्यानस्य- 'सुक्कणाण' शब्दे वक्ष्यते)

पठिकमणि पंचहि किरियाहिं० (आ०) पठिकमणि पंचहि कायगुणेहि-सरेणं, रुवेणं, रसेणं, गंधेणं, फासेणं । पठिकमणि पंचहि मडवणहिं-पाणाइवायाओ वेरमणं, सुपा-रायाओ वेरमणं, आदिआदायाओ वेरमणं, मेहुणाओ वेर-

मणं, परिगहाओ वेरमणं । पठिकमणि पंचहि समिहहिं- इरिआसमिहिए, भासासमिहिए, एसणासमिहिए, आयाण भंड-मचनिकलेवणासमिहिए, उभारपासवणलेखजल्लियाणपारि-ट्ठाणियासमिहिए । पठिकमणि व्हिं जीवकिपाहिं-पुडवी-काएणं, आउकाएणं, तेउकाएणं, राउकाएणं, वणस्स-इकाएणं, तसकाएणं । पठिकमणि व्हिं लेसाहिं-किणह-लेसाए, णंलेसाए, काउलेसाए, तेउलेसाए, पण्हे-साए, सुकलेसाए ।

(किरियाशब्दार्थः स्त्वकप- 'तज्जेदाश्च' 'किरिया' शब्दे तृतीयभागे ४३३ पृष्ठे, तन्मतिर्कमणं चाऽपि ४५० पृष्ठेऽस्ति । तत्र कायिकिरिया- 'कायिकी' शब्दे तृतीयभागे ४०४ पृष्ठे गता । अधिकारिकिरिया- 'अधिकारिकिरिया' शब्दे प्रथमभागे ८०५ पृष्ठे गता । आदिगिरिया- 'पाउसिबा' शब्दे । पारितापनिकिरिया- 'पारितापनिकिरिया' शब्दे वक्ष्यते । प्राणानिपतिकिरिया- 'पाणाइवायकिरिया' शब्दे । (कामगुणशब्दार्थः- 'कामगुण' शब्दे तृतीयभागे ४३४ पृष्ठे गतः । तत्र शब्दस्य- 'सह' शब्दे । रूपस्य- 'रूप' शब्दे । रसस्य 'रस' शब्दे । गन्धस्त्वकप- 'गन्ध' शब्दे तृतीयभागे ७३४ पृष्ठे गतम् । स्पर्शविस्तर- 'फास' शब्देऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यते) (पञ्चमहाप्रज्ञाशब्दार्थः- 'पंचम-हव्य' शब्दे । तत्र प्राणानिपतिविरमणस्य- 'पाणाइवा-यवेरमण' शब्देऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यते । सुपावाइविरम-णस्य- 'सुपावायवेरमण' शब्दे । अष्टादाणविरमणस्य- 'अष्टादाणववेरमण' शब्दे प्रथमभागे ४४० पृष्ठे गतम् । मेहुणविरमणस्य- 'मेहुणवेरमण' शब्दे । परिगढविरमणस्य- 'परिगढवेरमण' शब्देऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यते) (समितिशब्दार्थः- 'समिह' शब्दे । तत्रेयांसमितिसत्त्वकप- 'हियासमिह' शब्दे द्वितीयभागे ६३१ पृष्ठे गतम् । भाषासमितिव्युत्पत्तिस्तच्छब्दार्थस्तज्जेदाहरणं च- 'भासासमिह' शब्दे वक्ष्यते । एषणास-मितिविस्तर- 'एसणासमिह' शब्दे तृतीयभागे ७२ पृष्ठे गतः । आदानापदमात्रकनिकेपणासमितिव्याख्या- 'आदानमन्तस-थिकलेवणासमिह' शब्दे ८१० भा० २१६ पृष्ठेऽवलोकनीया । उ-भारप्रसन्नवलेखशिष्टाणजल्लपाट्टिपानिकासमितिव्याख्या- 'उ-भारपासवणलेखसिष्टाणजल्लपाट्टिपानियासमिह' शब्दे द्वि-तीयभागे ७३३ पृष्ठे विस्तरतः प्रतिपादिता) (वज्जुजीविकाया-व्याख्या- 'जीवणिमाय' शब्दे वतुथभागे १४२ पृष्ठे गता । तत्र पृथ्वीकायिकस्य- 'पुडवीकाय' शब्देऽस्मिन्नेव जा-गे वक्ष्यते । अण्णकायिकस्त्वकप- 'आउकाय' शब्दे द्वितीयभा-गे २० पृष्ठेऽस्ति । तत्र तेजस्वायिकविस्तर- 'तेउकाय' शब्दे वतुथभागे २३३ पृष्ठेऽस्ति । वायुकायिकशब्दाः- 'वाउ-काय' शब्दे छट्ठ्या । वनस्पतिकायिक- 'वणणक' शब्दे । वणणककाय' शब्दे च वक्ष्यते । जसकायिकशब्दार्थः- 'त-सकाय' शब्दे वतुथभागे २२१ पृष्ठे गतः ।) (ज्ञेयाविस्तर- 'लेसा' शब्दे । तत्र छणलेखाऽर्थः- 'किणलेसा' शब्दे । नीजलेखाव्याख्यानस्य- 'णीलेसा' शब्दे वतुथभागे २१५ पृष्ठे गतम् । कायांतलेखा च- 'काउलेसा' शब्दे तृतीयभागे ४२८ पृष्ठे गता । तज्जेलेखाऽर्थविस्तर- 'तेउलेसा' शब्दे । पणलेखा च- 'पण्हेलेसा' शब्दे । कुकलेखा च- 'सुक-लेसा' शब्दे) ।

पडिक्रमणि सत्ताहि भयङ्गाणेहि । अडहि मयङ्गाणेहि । नवीहि वंजवेरगुचीहि । दसविहे सयणधम्मे । इगारसहि उवासगपडिमाहि । बारसहि भिक्खुपडिमाहि । तेरसहि किआठाणेहि । चउदसहि जूअगामाहि । पक्करसहि प-
माहम्मिएहि । सोल्लसहि, गाहासोल्लसहि । सत्तरसविहे असंजमे । अटारसविहे अबंभे । एगुणवीसाए साय-
ज्जयणेहि । बीसाए असमाहिङ्गाणेहि । एगवीसाए सभ-
लेहि । वावीसाए परीसएहि । तेवीसाए सूअगज्जयणेहि ।
चठवीसाए देवेहि । पणवीसाए भावणाहि । ठव्वीसाए द-
साकपववहाराणं उदेसणकाझेहि । सत्तावीसाए अणगा-
रगुणेहि । अट्टावीसाए आचारपकणंहि । एगुणतीसाए पा-
वसुअपसंमेहि । तीसाए मोहणिट्ठाणेहि । एगतीसाए सि-
प्पाइगुणेहि । ववीसाए जोगसंगहेहि । तेवीसाए आमाय-
साए । अरिहंताणं आमायणाए० (आव०) सज्जाए प स-
ज्जाइयं तस्स मिच्छाभि दुक्कं । (आव० ४ अ०)

(सतययत्तानभेदाः-‘अयङ्गाण’ शब्दे वक्ष्यन्ते) (अष्टौ मव-
त्थानभेदाः-‘मयट्ठाण’ शब्दे द्रष्टव्याः) (नव प्रक्षालयंशुसयः-‘व-
भं-‘चेरगुण’ शब्दे द्रष्टव्याः) (दशविधश्च भजनधर्मः-‘सम-
णधम्म’ शब्दे द्रष्टव्यः) (एकादशोपाशुक्रप्रतिमानां भेदाः,
स्वरूपं च-‘उवासगपडिमा’ शब्दे द्वितीयनामे ०१६४ पृष्ठे
उद्धृतम्) (द्वादशभिन्नुप्रतिमानां विशेषः-‘भिक्खुपडिमा’ शब्दे
वक्ष्यन्ते) (त्रयोदश क्रियास्थानानि-‘किरारिवाट्ठाण’ शब्दे तृती-
यनामे ४४३ पृष्ठे गतानि) (चतुर्दश भूतप्राणाः-‘जुयगाम’ शब्दे
वक्ष्यन्ते) (पञ्चदश परमाध्यात्मिकनिरूपणम्-‘परमाहिम्मिय’
शब्दे छट्ठयम्) (षोडशभिः साध्यांशुद्वयैः सुवकृताङ्गचक्षुनक-
स्थाध्वयैः । तेषां स्वरूपम्-‘गाहासोल्लसण’ शब्दे तृतीयभा-
गे ८७४ पृष्ठे गतम्) (सप्तदशाऽसंयमभेदाः-‘असंजम’
शब्दे प्रथमनामे ८२३ पृष्ठे गताः) (अष्टादशविधप्रमह-‘अबंभ’
शब्दे प्रथमनामे ६७४ पृष्ठे गतम्) (एकोनविंशतीविधं
ज्ञाताध्वयनिविवरणम्-‘णायउक्कण’ शब्दे अतुर्थनामे १००३
पृष्ठे गतम्) (विंशतिरसमाधिरूपानां-‘असमाहिट्ठाण’
शब्दे प्रथमनामे ७४२ पृष्ठे द्रष्टव्याः) (एकविंशतिः शा-
बलपरिग्रहनामानि-‘सभले’ शब्दे अष्टयानि) (द्वाविंशतिपरिग्रहाः-‘परिग्रह’ शब्दे अस्मिन्नेव भागे वक्ष्यन्ते)
(त्रयोविंशतिः सुवृत्ताङ्गाप्ययननामानि-‘सुयगम’ शब्दे द्रष्ट-
व्यानि) (चतुर्विंशतिर्देवभेदाः-‘देव’ शब्दे अतुर्थनामे २६१३
पृष्ठे गताः) (एकविंशतिर्भोगाः-‘आवषा’ शब्दे द्रष्टव्याः)
(वद्विंशतिर्दशाकल्पवधगाहेशनकासाः-‘वहेसणकास’
शब्दे द्वितीयनामे ८२४ पृष्ठे गताः) (सप्तविंशतिरनमा-
रगुणाः-‘अणगारगुण’ शब्दे प्रथमनामे १७८ पृष्ठे गताः)
(अष्टाविंशतिविधमावाएप्रकलरस्वरूपम्-‘आचारपकण’
शब्दे द्वितीयनामे ३४६ पृष्ठे गतम्) (एकोनविंशजिह्वं पाप-
क्षुप्तपक्षम्-‘पावसुयपकण’ शब्दे अस्मिन्नेव भागे वक्ष्यन्ते)
(त्रिंशत्सोहनीयस्थानभेदाः-‘मोहणिज्झाण’ शब्दे द्रष्टव्याः)
(एकविंशतिस्त्वानामादिगुणाः-‘किट्ठाण’ शब्दे वक्ष्यन्ते)
(द्वाविंशद्योगसंग्रहाः-‘जोगसंगह’ शब्दे अतुर्थनामे १३५०

पृष्ठे गताः) (त्रयोविंशद्वाशतनाभेदाः-‘आसायणा’ शब्दे
द्वितीयनामे ४७१-४७२ पृष्ठे, अट्टावीसामाशतनाभेदकपे, त-
द्विचरणं च-‘तस्मिन्नेव शब्दे ४८३ पृष्ठे, तथा-‘सज्जाइए सज्जा-
इयं पाठोऽपि तस्मिन्नेव शब्देऽस्ति । विचरणं च-‘असज्जा-
इय’ शब्दे प्रथमनामे ८२७ पृष्ठेऽस्ति) तथा (सज्जाइए स-
सज्जाइयं ति) तथा-स्वाध्यायिकं अस्वाध्यायिकविषयं यत्कृते
न स्वाध्यायितं, इत्यमाशतनाया योऽतिवारः कृतः, तस्य
मिथ्यादुष्कृतमिति किया पूर्ववत् ।

“एवं सुत्ताणिषडं, अत्येणं भं विहोइ विमोक्षं ।
तं पुण अट्ठासोह-एवमोहको संवपक्खामि ॥ १२ ॥
तिलीसाए उवरि, चोलीसं बुक्कवयणंतिसेसा ।
पणवीसवयणंअइसय-ऊलीसं उसरज्जयणा ॥ १३ ॥
एवं जह समवाए, जा सयभिरिक्ख होइ सयतारं ।
(तथाचोक्रम्-‘सतभिसया णक्खले सतेगतारं तदेव पण्णे ।)
अ संखअसंखेहि, तह य अणंतेहि जाणेहि ॥ १४ ॥
संजममसंजमस्स य, पडिअिङ्गाइकरणंआइस्स ।
होइ पडिक्रमणं तं, नेलीसेहि तु ताई पुणे ॥ १५ ॥
अवत्ताहपदेहं तु, अंतगया होति थियम सव्वे वि ।
सव्वं वि अमारगणे, दुगसंजोगादिजं एस्सो ॥ १६ ॥
एगविहस्साऽसंजम-स्स इवइ इह होइ पज्जवसमुहो ।
एवीमआरविस्सहि, काउं कुणतो खमोक्कारं ॥ १७ ॥”
आव० ४ अ० ।

अथवा प्राक्तनाया अशुजाऽऽसेवनायाः प्रतिक्रान्त अपुनःकर-
णाया प्रतिक्रामन् नमस्कारपूर्वकं प्रतिक्रमणं प्रांतक्रामयन्काह ।
अत्र सूत्रम्-

नमो चठवीसाए तित्थयराणं उसजाइ-पडावीर-पज्जव-
साणाणं, इणमेव निगमं पावयणं-सव्वं, अणुत्तरं, केवलियं,
पडिपुणं, नेयाउयं, संसुक्कं, सल्लगतणं, सिद्धिमणं, मुत्तिमणं,
णिज्जाणमणं, निव्वानमणं, अजितह-पडिसेधि सव्ववु-
क्क-एपहीणमणं ॥

(नमो चठवीसाए तित्थयराणं उसमाहमहावीरपज्जवसाणा-
णं ति) नमश्चतुर्विंशतिनां श्रेष्ठैरेव अष्टनादिमहावीरपर्यवसा-
नेभ्यः, ‘प्राकृते पट्टो अतुट्ठयेयं एव भवति । तथा चोक्रम्-‘वहु
वयणेण तुव्वयणं, उट्ठिविअरीयं अमहं चउत्थी । जह इत्था तह
पाया, नमोत्तु दुवाहिदेवाणं ॥ १ ॥’ इत्यं नमस्करं प्रमुत्तुस्य गुण-
व्यावर्तेनायाऽऽह-‘इणमेव निगमं पावयणं सव्वं अणुत्तरमि-
त्थादि’ । इदमेवेति सामायिकाऽऽदिप्रत्याख्यानपर्यंतं द्वादशाङ्ग-
वा गणिपटकं, निम्नेथा बाह्याभ्यन्तरप्रणयनिर्गतः साधयः
निम्नेथाभिदं नैमयेयं, प्रावचनमिति प्रपञ्चकारांस्तुतिविधोच्य-
न्ते जीवादिषु । यस्मिन्स्तथावचनम् । इदमेव नैमयेयं प्रावचनं
किम्, अत आह-सतां हितं सत्यं, सन्तो मुनयो गुणाः पदायां
वा सवुज्जं वा सत्यमिति । नयदशनमपि स्वविषये सत्यं जय-
त्येव । अत आह-‘अणुत्तरं ति’ नास्त्यस्योत्तरं सत्तन्तं । यद्यन-
इत्यनुत्तरं, यथावस्थितसमस्तवस्तुप्रतिपादकत्वाद्बुद्धमस्मिन्-
थः । यदि नाभेदमित्यं जूनमप्यद्वयेवभूतं सविधनंति । अत
आह-‘केवलियं ति’ केवलमद्वितीयं, नापरमिजं जूनमित्यर्थः ।
यदि नाभेदमित्यं तत्तं तथाप्यवस्थाऽसंभवात्तथाप्यवसर्गमापके-
र्गुणैः प्रतिपूर्णा न जविधयतीति । अत आह-‘पडिपुणं ति’ प्रांत-

पांडिक्रमामि ति । कथयम् । इत्थं प्रतिक्रम्य पुनरकुशल-
प्रवृत्तिपरिहारायाऽऽप्तमानमालोच्यब्रूह- (समणोऽहं, संजय-
विषय-परिहृत्य-यत्कथंकाया-पावकस्मा, अपिथाया, दिष्टिसंपत्तौ,
मायामोसविषयिभ्यो ति) अमणोऽहं तत्रापि न चरकाऽऽदिः किं
तर्हि, संतप्तः, सामस्येन यतः, इदानीं विरतो निवृत्तः, अतीत-
स्यैषस्य च निम्न-संवरणद्वारेण । अत्र एवाऽऽह-प्रतिहत-प्रत्या-
क्यात-पापकर्म प्रतिहृतमिदानींमकरणयता, प्रत्याक्यातमतीत-
निन्दया, एषममकरणतयेति, प्रमाणोऽयं होय इति कृत्वा । तच्छ्रु-
यतामात्मनो जेदेन प्रतिपादयच्छाह- (अनिषाणो णि) निन्दानरहितः,
सकल गुणमूल नृनगुणयुक्तो दृश्यब्रूह-दृष्टिसंपन्नः, सम्यग्दृ-
श्ययुक्त इत्यर्थः । बहुयमाणकृत्तव्यवन्दनपरिहारायाऽह माया-
सृष्टाविषयजैकः, मायागर्भसृष्टावादापरिहारीत्युक्तं भवति ।

एवंतुः सन् किम्-अत्र सूत्रम्-

अद्वाऽजेयु दीव-ममुद्वेषु पणरससु कम्पन्युमीषु ।

जावंतं के वि साहू, रयहरण-गुच्छ-पदिमगृह्यारा ॥१॥

पंचमद्वेषधारा,

अद्वासरमहस्पतीलंगधारा ।

अद्वैतयाऽऽधार-चरिता,

ते सर्वे सिरसा मणसा मन्यन् एव वंदाभि ॥२॥

अद्वा० दीव० (व्याख्या ' अद्वाऽहं दीव ' शब्द प्रथमनामो २५०
पुष्ट) पणरस० (व्याख्या ' कम्पन्युमीष ' शब्दे तृतीयनामो २५० पुष्ट)
यावन्तः केचन साधयो रजोहरण-गोचरप्रतिप्रहाराणां । नि-
हृताऽऽदिष्वयच्छेदायाऽह-पञ्चमद्वेषधाराणि, पञ्चमद्वेषधा-
रिणी प्रतीनानि, अत्रस्नेदकाङ्क्षाविकलप्रत्येकबुद्धाऽऽदिसंप्रदाय
आह-अष्टादशालीङ्गसहस्रधारिणः । तथाहि काचिद्व्यगर्थता
रजोहरणाऽद्वैतधारिणां न भवन्त्यपि । तानि चाष्टादशालीङ्ग-
सहस्राणां दिव्य-मे-तत्रैव करणमाया-आजि करणे' इति गाथा-
(' अद्वासरसलीङ्गसहस्र ' शब्दे प्रथमभागे १५१ पुष्टे सटीका
गताऽस्ति) स्थापना नियम- (' गुहकुलवास ' शब्दे तृतीयभागे
ए५० पुष्टे समुपपद्यस्तास्ति) इत्येव तु भावना-

' मणेण ण करेह आदारसण्णविषयजठो सोऽद्वैतसंखुदो पुढवी-
कायसरक्खणभो खंतिसंपभो ' , एवं आउककायसरक्खणओ
खंतिसंपभो २, एवं तेज ३ वाउ-४ वणस्सह-५ वि-६ ति-७
चउ-८ पंजितिय-९ अजीवेसुस १० भेदा । एते खंतियममुयतेषु
लक्षा । एवं महाविदुषु वि शक्तिस् २ सम्मति, एवं सय १००,
एवं सोऽद्वैतियममुयतेषु लक्षा १०० । एवं चक्खुद्विधाविदुषु वि
शक्तिस्सयं । जाया पंचसया ५०० । एते वि आदारसणाप्रपरि-
भागेण लक्षा । अयादिसप्रादित्त वि पत्तेयं, एवं पंच २ सत्तं,
जाता दो सहस्सा २०००, एव (ए करेति) एतेण लक्षा । ण
कारयेति एतेण वि दो सहस्सा २००० । करंतं णाऽणुजाणति प-
तेण वि दो सहस्सा २०००, जाता ब्रह्मस्सा ६०००, एते मणेण
लक्षा, वाया, कायहि वि ब्रह्मस्स स (६०००) (६०००)
जाता आदारस सहस्स स १०००० । अद्वाऽऽधारचारवि-
णः अद्वाऽऽधार एव चारित्रम्, तान् सर्वान् गच्छगते-निर्ग-
ताऽऽदिनेद्वान् शिरसोसामाङ्गेन, मनसा अन्तःकरणेन, मस्तकेन
बन्ध इति वाचा ।

इत्थमभिषय साधून् पुनरोद्यतः सकलसर्वव्यामणमिति
प्रदर्शनायाऽह-

स्वाभेभि सच्चजीवे य, मच्च जीवा खन्तु मे ।

मिषी मे सच्चजृष्टु, बेरं मज्ज न केण ॥ १ ॥

निगदसिद्धा एवेयम् । नवरम्- (इति सटीका गाथा ' सामणा '
शब्दे तृतीयभागे ७३० पुष्टे गता) ' सच्च जीवा खन्तु मे सि '
मा नेपायमप्राप्तिप्रत्ययः कर्मबन्धो भवति तत्र कथयेदमाह ।
समासौ स्वकृपप्रदर्शनपुरस्सरं मङ्गलमाह-

एवमहं आह्रादय-निदियगराह्ययुगुयि सम्म ।

तिविट्टेण पदिकेतो, वंदाभि निणि चत्तवीर्यं ॥

निगदसिद्धा । एव वैवलिकं प्रतिक्रमणमुक्तम् । रात्रिक्रमप्ये-
वंभूतमेव । नवरम्-यत्रैव वैवलिकाऽतिचारोऽनिहितस्तत्र त-
स्मिन् रात्रिकातिचारो वक्तव्यः । आह-यथेव- ' इच्छामि
पदिमिदं गोयरचारियाय ' इत्यादिसूत्रं तत्रानर्थकं, रात्रा-
वश्यं सम्मत्तादिति । उच्यते-स्वभावाऽऽसंवादिप्रत्यक्षे इ-
त्युक्तोऽनुगमः । नयाः प्रावन्त । इति शिष्यहितार्था (कुत्रैव) प्रति-
क्रमणाप्ययनम् । आ५० ४ अ० । ४० । (वैवलिक-प्रतिक्रमण-
वेला च तत्परिसमाप्तिदर्शावकरणप्रत्युपेक्षणसमन्तरमावि-
स्योदयपरिमेषा । यतः ' आवस्सयस्स समप, णिहामुहं व्ययति
आयिरिआ । तद संकुण्णि जह दस, पदिमेहाणत्तरे सूरौ ॥१॥ '
इति । ४० ३ अर्थः ।

(१६) रात्रिक्रमप्रतिक्रमणविधियथा-

पाश्चात्यनिशायामे पौषचशास्त्रायां गत्या स्वस्थाने वा स्था-
पनाऽऽचार्यान् संस्थाप्य ईर्ष्यापाथकीप्रतिक्रमणपूर्वं सामायि-
कं कृत्वा क्रमाश्रमणपूर्वम्- ' कुतुमिणकुसुमिणसहदावलि-
भे राश्रयायिच्छुचिबिमोहणार्थं काउस्समं करेमि ' इत्यादि
प्रणित्वा चतुर्विंशतिस्त्वचतुष्कचित्तनकप शतकालावसानं,
स्त्रीसेवाऽऽदिद्वैतव्यपलभ्यते तु अष्टशतोच्चासमानं कायोत्सर्गं
कुर्यात् । रात्राऽऽदिमयः कृत्स्नः, द्वेवाऽऽदिमयो दुःस्वप्नः । एत-
द्विषितु-नमस्कारेणव्यवशेय इति प्रथमद्वार उक्त एव । इह
च-सर्वे आदियुक्त्वन्दनपूर्वं सकृत्तमिति वैश्यवन्दना विधाय
क्रमाश्रमणद्वयपूर्वं स्वाध्याय विधये, यावत्प्राज्ञातिक्रमप्रतिक्रमण-
वेला । नवतु चतुर्दाहिक्रमाश्रमणेः श्रीगुरुर्वाङ्मन्त्रिवा क्रमाश्र-
मणपूर्वम्- ' राश्रयाद्विहमणह डाउं ' इत्यादि भणित्वा भूति-
हितिशिराः- ' सवस्स वि राइम् ' इत्यादिस्फुं सतकालावसाना-
तिचारशीजकज्ञं पठित्वा शक्तस्तवं भवति । ' प्राक्तनं वैश्यव-
न्दनं तु स्वाध्यायाऽऽदिधर्मैकस्य प्रतिक्रमं, न तु रात्रिकाऽऽव-
श्यकस्यति ' एतद्वारमे मङ्गलार्थं पुनः शक्तस्तवेन संक्षेप-
देववन्दनं, ततो ह्येतत् प्रावन्तः (यावत्प्रा- ' करेमि भते । साम्रा-
अ ' इत्यादिसूत्रपाठपूर्वं चारित्र-दर्शन-ज्ञानातिचार्यावबुध्यध
कायोत्सर्गव्यं करोति । प्रथमे द्वितीये च कायोत्सर्गं चतुर्विंशति-
स्त्वमेकं चिन्तयति । ' साय सयं गोलकमिति ' वचनात् । तृती-
ये तु सायप्रतिक्रमणान्तोक्तवर्द्धयान्तस्तुतिपाठप्रभृति निशानि-
चारोऽस्मिन्त्ययति । ' यतः-दिवसावस्मयभन्ते, अंशुदितिअगन्ति-
साहस्रारे य जाव त्रिय उस्समं, चिन्तिउस्सु ताव स्रधारेति '
इह च पूर्वोक्तमुक्त्या चारित्राऽऽधारस्य ज्ञानाध्यापारज्यो वैशि-
ष्ट्यऽपि यदेकस्यैव चतुर्विंशतिस्त्वचतुष्कचित्तनकप शतकालावसा-
नपूर्वमुपविशति । अत्र च प्राभातिकप्रतिप्रमणे प्रादोषिकप्रतिक्र-
मणप्रथमं चारित्रातिचारविबुद्धिकायात्सर्गं निशानिचारवि-
स्तनं यत्र कृतं, तत्रिद्धामिन्तस्य सम्यग् स्मरणं न स्यादिति ।

तृतीयं कार्यात्मं च सावधानीभूतत्वात्स्मर्यग्न्यादिति । तत्र निशानिचारीचमननमिति हार्दगम् । यत्नं बलं समयविज्ञिः-“नि-
हामणे न सरह, अशारे मा य घटयं तुभे । किञ्चकरणे
दोषा वा, सोसारे तिष्ठि उलसमा ॥१॥” (पद्माग्याः काउस्स-
ग) शब्दे तृतीयभागे ४२१, ४२२ सटीकाऽस्ति) इति ततः पूर्ववत्-
मुख्यवर्त्तकप्रतिपक्षेणानुपूर्व्यं वन्दनाऽर्थावधिः, प्रतिक्रमणसूत्रा-
ऽनन्तरकार्यात्मं यावत्तु हेयः । एवं चारत्राद्याचारार्थां प्र-
त्येकं कुर्यात् पथक कार्यात्मार्थां कृतत्वेन संप्रति तेषां
समुद्भितानां प्रतिक्रमणनामधेयज्ञानां शोचनयाच्यं कार्यात्मगः
स्मरमाव्यते, अथ च कार्यात्मं श्रीवीरकृते पादमासिकं तपश्चि-
नयति-हे जीव ! श्रीवीरेण पादमासिकमुत्कृष्टं तपः कृतं, तत्त्वं
कुरुं शक्नोषि न वेत्यादि ? , जीवो वक्रिन् न शक्नोमि । तर्हि ए-
कदिनो न पादमासिकं कर्तुं शक्नोषि ? न शक्नोमि । एवं द्वि-
चतुःपञ्चादिकेनैकं पादमासिकं कर्तुं शक्नोषि ? , पुनर्वैकं न शक्नो-
मि । तर्हि षट्सप्ताष्टनवदशदिनो न पादमासिकं कर्तुं शक्नोषि ? ,
न शक्नोमि । एवमेकादशतः पञ्चपञ्चादित्युद्धा क्रमेणकोत्रा-
शदिनानि यावद्विचमनयति । एवं पञ्चमे, चतुर्थे, तृतीये, द्वितीये,
मासेऽपि । प्रथमे तु-रे जीव ! त्वमेकमासिकं कर्तुं शक्नोषि ? , न
शक्नोमि । तत एकदिनो न कर्तुं शक्नोषि ? , न शक्नोमि । एवं यावत्-
त्रयोदशदिनो न कर्तुं शक्नोषि ? , न शक्नोमि, तर्हि चतुर्विंशत्सप्त-
मं कर्तुं शक्नोषि ? , न शक्नोमि । द्वाविंशत्सप्तमं, त्रिंशत्सप्तमं, अष्टाविं-
शतितमं षट्विंशतितमं, चतुर्विंशतितमं, द्वाविंशतितमं, त्रिंशत्सप्त-
मं, अष्टादशं, योमश, चतुर्दशं, चादशं, दशमं, अष्टमं, षष्ठं, चतुर्थं,
कर्तुं शक्नोषीत्यदि विचिन्त्य यत्तपः कृतं स्वात्त करत्येवज्ञायां
करिष्य इति वक्ति । अथवा तु-शक्नोमि । परं नाष्टमं योमं वनेन
इति । एवमाचारानिर्वर्तिरुक्तैः कार्यात्मैर्दृष्टं यत्तमेना ज-
वति तत्त्वमिति निर्याय पारयिष्या च, कार्यात्मं मुख्यनैतिकप्र-
तिपक्षेणापूर्वं वन्दनके दत्त्वा मर्माध्यन्तिप्रत्यावधानं विचये ।
यत्नं उक्तं दिनचर्यायाम्-

“सामाह अल्लुसमास्त-पुस्सलङ्गवपुत्तिवेदण्यं ।

उल्लसमावित्तियतथो-विहाणमऽहं पवचक्काणं ॥ १ ॥

इगपेचाहदिणुणं, पण मासं चहत्तु नेह दिणइहं ।

अवतीसाहदिणुणं, वित्तवकासहिय जा ॥२॥” य०२ अवि० ।

(एषस्तपश्चिन्तनविधिः ‘काउस्सग’ शब्दे ४२१, ४२२ पृष्ठेऽवस्थितं)
तद्वत् “इच्छामे अणुवर्त्तति” प्रणिशोषविषयं स्तुतित्रया-
ऽऽर्पणवृत्त्यै चेत्यानि वन्दते । इदं च प्रतिक्रमणं मध्यस्वरेणैव
कुर्यात् । अथवाऽऽर्पणनामां जागरणेनाऽऽर्पणप्रवृत्तेः । ततश्च
साधुः, कृतपौषयः आचरं वा क्रमाभ्रमणद्वयेन भगवन् । “बहु-
वेले संदिस्सामे, बहुवेले करेमि” इति मणति । बहुवेलात्म-
वीलं चोद्धत्ताऽऽर्पणं कार्याणि ‘बहुवेले’ इत्युच्यन्ते । ततश्च
चतुर्भिः क्रमाभ्रमणैः श्रीगुर्वीरानु वन्दते । आदस्तु “अल्लुइत्तेसु”
इत्यादि च पठति । इति रात्रिकप्रतिक्रमणविधिः । य० २ अवि० ।

(१९) पाक्षिकाऽऽवित्तु प्रतिक्रमणम्-तथा चः आचरं नियमेन
प्रत्यहं प्रतिक्रमणं कुर्यात् । यवति तस्मात्कालवेलायां सं-
ध्याप्रतिक्रमणविषयस्यैव कियती रात्रिं यावत्तु चतुर्ध्वयती ? । अ-
त्रोत्तरम्-कारणविशेषं विस्मृती वा, रात्रिप्रहरद्वयं यावत्तु कर्तुं
शक्यतीति । १०० ४ प्रका० ।

अथ पाक्षिकाऽऽर्पणप्रतिक्रमणविधिः-

तानि च दैवसिक-रात्रिकार्यां शुक्री सत्यामपि सूक्ष्माभ्यादा-

निचाराज्जातस्य विशेषण शोचनार्थं युक्तमप्येव । यतः-“अहं
नेहं पइहियसं, पि सोहियं तह वि पक्खसधोसु सोहइउअइ
सविससे, एवं इहयं पि नायवयं ॥१॥” अथ पाक्षिकं पुनर्विचि-
सप्रतिक्रमणं प्रतिक्रमणसूत्रात्मं विचये । ततः क्रमाभ्रमणपूर्वमेव-
“वेवांसयं आओइम पडिक्कता इच्छाकारेण संदिस्सह भगवन् ।
“पाक्षीं मूढपत्तां पडिक्कह” इत्युक्त्वा तां कार्यं च प्रविशित्य भगवन्-
नके दत्त्वा संबुद्धान् श्रीगुर्वीरानु क्रमयितुं क्रमाप्रधानं च सर्वम-
मुद्धानं सफलमिति ज्ञापयितुम्-“अल्लुइत्तिसा मि संवुद्धास्सामणेणं
अभिनतरपक्खिअं खामेइ” इति जणित्वा “इच्छं खामेमि पक्खि-
अं पक्खसवहं दिवसाणं पक्खसवहं राहंयं, जं किंवि अपत्तिअं”
(एतत् क्रामणामुत्तमं तृतीयभागे ४२१ पृष्ठे गतमस्ति)
इत्यादिना गुरुभिः स्थापनाचार्यं क्रमिने, शिष्यः आक्षो वा श्रीगु-
र्वीरानु क्रमयति, श्रीन् पञ्च वा । यदि द्वौ शोयै, तत सध्याय
“इच्छाकारेण संदिस्सह जगवन् ! पक्खिअं आओपमि ? , इच्छं
खामेपि, जो मे पक्खिअं” इत्यादिस्मृतं भगवन् ! संक्षेपेण
विस्तरेण वा पाक्षिकानतीचाराणां शोचं “सवस्स वि प-
क्खिअं” इत्यादि जणितं, गुरुराह-“पक्खिमह” तत “इच्छं
ति” प्रणिश्या “अउवेण” इच्छादिना गुरुकृतमुपासादि-
रूपं प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यते । ततो वन्दनकदाचित्पुनरुत्तरं प्रत्येककृ-
मणकामि विधानं गुरुभ्यो वा उपेष्टः पुनमुपायोद्धत्स्विन एव
मणति-“वेवसिअं आओइमपडिक्कता, इच्छाकारेण संदिस्सह
जगवन् ! अल्लुइत्तोअं अभिनतरपक्खिअं खामेइ ‘इच्छं’ इच्छ-
कं कर्तुं न तपायं ! स अर्थात् ‘मणयितुं वेदां’ क्रमा-
भ्रमणपूर्वं । गुरुराह-“अमुंहुत्तं वि पक्खिअमामणेणं अभिनतर-
पक्खिअं खामेइ” सोऽपि “अहमवि खामेमि तुभं” ति
भगित्वा भूमिबिहितशिराः पुनर्मणति-“इच्छं खामेमि पक्खिअं,
पक्खसवहं दिवसाणं पक्खसवहं राहंयं” इत्यादि । गुरुकृत-
“पक्खसवहं” इत्यादि “उत्तमासमे स्वामासो” इति पङ्क्त्यवयवे
अस्ति, एवं सर्वेऽपि स्वायत्तः परस्परं क्रमयन्ति । तन्नुपायवना-
चार्येण अहं प्रतिक्रामनां साधुनां गेष्टः प्रथमं स्थापनाचार्यं क्रमा-
यति, ततः सर्वेऽपि सध्यात्वाधिकम् । गुर्वभावे तु स्वामासऽऽर्पण-
प्रथमं स्थापनाचार्यं क्रमयति, यावद् द्वौ शोयै । एवं भावका अपि ।
परं गुरुभावाक्तोऽमुकप्रमत्तमस्तथावकात् “वाहुं वाहु” इति
भगित्वा “अमुंहुत्तं मि प्रत्येकक्रामणेणं अभिनतरपक्खिअं
खामेइ” (जणितं) इतरे च अयमिति-“अहमवि खामेमि तुभं”
ततो गुरु इतरे चेति क्रमेणैव जणित-“पक्खसवहं दिव-
साणं पक्खसवहं राहंयं अर्थात् जगवन् ! मिच्छा मि तुक्कहं”
ततो वन्दनकदाचित्पुनर्वै “वेवांसयं आओइमपडिक्कता इच्छा-
कारेण संदिस्सह भगवन् ! पक्खिअं पडिक्कामिह” । गुरुम-
णति-“समं पडिक्कमह” ततः-“इच्छं ति” कथनपूर्वं सा-
मयिकमुच्यते-“इच्छां पडिक्कमिउ जो मे पक्खिअं”
इत्यादि भगित्वा । समाभ्रमणपूर्वम्-“इच्छाकारेण संदिस्सह
भगवन् ! पक्खिअसुत्तं कुरुमि” ति । उक्त्वा गुरुकदाऽऽर्पण-
ऽप्यो वा साधुः, सावधानमना व्यक्ताकरं नमस्कारात्रिकपू-
र्वं पाक्षिकसूत्रं कथयति, इतरे च क्रमाभ्रमणपूर्वं “सं-
व-लमि” जणित्वा यथाशक्ति कार्यात्मसंगोऽद्री स्मिन्वा गु-
णयति । पाक्षिकसूत्रमभ्यनानतरम्-“सुखदेवया जगवन्” इति
स्तुति आणवोपविश्य पूर्वविधिना पाक्षिकप्रतिक्रमणसूत्रं पठि-
त्वाऽप्याय च तच्छेषं कथयित्वा “करेमि जंते । सामाहं इ-
त्यादिसूत्रार्थं पठित्वा च प्रतिक्रमणसूत्राज्ञानातीचाराणां

विशुद्धार्थं द्वादशचतुर्विंशतिस्त्वचिन्तनरूपं कायोःसर्गं कुर्यात् ।
नतो मुखवस्त्रिकाप्रतिषेधनापूर्वं बन्धनं दृष्ट्वा क्लमाधमण-
पूर्वं " इच्छाकारेण संदिसह भगवन् । अम्बुद्विभो नि स-
मासत्तावधेयं अविनतरपक्षिभ्यं कामेऽं " इत्यादि जगि-
त्वा क्रमणं विधत्ते । अयं पूर्वो लोभाभ्येतो विश्वतन्त्र पा-
क्षिकाऽपराधे कस्मिन्ऽपि कायोःसर्गं विनास्यो गुरुरेकाग्रमा-
यमुपगमनां किञ्चिदपराधपरं स्मृतं भवेत्, तस्य क्लमणानिमित्तं
पुनरपि क्लमणकरणं युक्तमेव । तत उच्यते " इच्छाकारे-
ण संदिसह भगवन् । पाक्षीक्षामणो जातु ? इच्छं " ततः
साधवश्चतुर्मुखैः क्लमाधमणैः स्वत्वारि पाक्षिक्रमणानि कु-
र्वन्ति । तत्र च राजानं यथा माणवका रतिकान्ते माह्व-
कायं बहु मन्यते । यजुन अन्नादिरुतत्रकस्य ते भुङ्क्त पाक्षो
गतोऽप्योऽप्येवमेवोपरिस्थतः, एवं पाक्षिकं चित्तोपाचारः । " इ-
च्छामि क्लमणस्यो पियं स मे " इत्यादिप्रथमक्लमणमुत्प्रे-
तथास्थित एव कापुरुषाभ्येत्युच्यते । १ । ततो द्वितीये-दाम-
कं चैत्यमाह्वयं निवेदयितुःकामः " इच्छामि दामा-
समणो पुत्रि " इत्यादि जगति । २ । ततः तृतीये-राजानं गुरु-
न् निवेदयितुम् " इच्छामि क्लमणस्यो वस्तुद्विभो इं तुभ्य-
र्न " इत्यादि भगति । ३ । चतुर्थे तु-यस्मिन्नुक्तं प्राहितस्त्वमनु-
ग्रहं बहुमन्यमानः " इच्छामि क्लमणस्यो अहमवि पुत्राहं " इ-
त्यादि भक्ति । ४ । (पनाक्षतयः क्लमपना मूल-पातनः तृती-
यज्ञानं ४११-४२२ गृहे गताः मानं) येनार्थं चतुर्णां पाक्षिक्र-
मणकानां प्रत्यक्रमन्ते " इच्छामि समं १, अहमवि चंदांमि चेद-
माह २, आयरिअसंतिअं ३, निखरपरारवा होह इति ४, " (पनाक्षतयः क्लमपना गता तृतीययामागे ४२१ गृहे गताः)
अंगुली शिष्यः " इच्छंति " भगति । आदकाः पुनरेकैकं
नमस्कारं कुर्वन्ति । ततः " इच्छामो प्राप्नुवन्ति " नान्यथा
चन्दनद्वैवसिक्रमणकवन्नाऽऽपि देवसिद्धिः प्रतिक्रमणं कुर्यात् ।
अनन्वेवनायाः पाक्षिक्रमुत्प्रेतं स्मृतत्वेन तद्विने तत्कायोःसर्ग-
स्थाने भवतदेवनायाः कायोःसर्गः । क्षेत्रदेवतायाः प्रत्यहं स्मृ-
तो जवनस्य क्षेत्रान्तर्गतत्वेन तत्त्वतो अवनन्देना अपि स्मृतिः
कृतेव । तथाऽपि पर्यदिने तस्या अपि बहुदामाहर्त्तवाव कायो-
ःसर्गः साक्षात्कायते, स्तस्थाने च मङ्गलार्थमजितदानितस्त-
वपाठ इति । अत्राऽपि पाक्षिकप्रतिक्रमणं पञ्चविधाऽऽचारविबु-
द्धिस्तत्त्वानुसारेण स्वयमवयूयात् । सा चैवं समाधत्ते । हाना-
ऽदियुगवःप्रतिपक्षिपक्षवाह्यन्दनकानि संबुद्धक्रमणानि च हाना-
ऽऽचारव्यद्वादश " लोमस्स " कायोःसर्गानन्तरं प्रकटचतुर्विंश-
तिस्त्वचिन्तनरूपं द्वादशाऽऽचारव्य, अतिवाराऽऽचारजनप्रत्येकक्रम-
णकबुद्धयुपाक्षिकमुपक्रमणसमाप्तिपाक्षिक्रमणकाऽऽदिजिज्ञा-
रित्राऽऽचारव्य, चतुर्थतपःप्रभृति द्वादश " लोमस्स " कायोःसर्गो-
ऽऽदिगिज्ञाऽऽचारव्यतपश्चाचारव्य, सर्वैरप्येतेः सस्यगाराधिने-
र्धोऽऽचारव्य शुद्धिः क्रियते । एतदनुसारेण चातुर्मासिकताव-
सरिकप्रतिक्रमणार्थं संज्ञावधः । इति पाक्षिकप्रतिक्रमणक्रमः ।

(१८) चातुर्मासिकतावसरिकयोःरपि क्रम एव एव । नवरम्-
नाक्षि विशेयः । कायोःसर्गोऽपि चातुर्मासिकप्रतिक्रमणं विशति-
चतुर्विंशतिस्त्वचिन्तनं, साव्यवसरिकप्रतिक्रमणं च चारवारिशुक्ल-
विशतिस्त्वचाः, तद्वन् एको नमस्कारश्च चिन्त्यते । क्रमणकं च-
" चउहर्दं मासानि, अउहर्दं पक्षमाणि, इगवसवीसरादिब्राह्म " त-
था- " बारसहर्दं मासानि, चउवीसहर्दं पक्षमाणि, तिञ्जि सयस-
हर्दरादिप्राण " इत्यादि वक्ष्यम् । साधवश्च-पाक्षिक्रचतुर्मा-

सिक्रयोः पञ्चसाव्यवसरिके च सप्तगुणायाः क्रमः, यदि तौ
शौचौ तिष्ठत इति चातुर्मासिकतावसरिकप्रतिक्रमणक्रमः ।

(१९) एतद्विधिसंवाच्यत्वेनाः पूर्वोऽऽचार्यप्रणीतो गार्थाः-
पंचाहर्दऽऽचारविस्-किहर्दमाह साह सावयो वा वि ।
पाक्षिकमणं सह गुरुणा, गुरुविरहं कुणह इक्षो वि ॥ १ ॥
वांदिपु चंदराह, दाउं चउ राह अक्षालमण ।
भूनिहिसासरो स्वत्ता-ह-गमिअकानं देह ॥ २ ॥
साधमाहपुअमिअकानि ठाउं काउरस्यामिअचाह ।
सुतं जगिअ एअगिअ-मुअगुवरअविअपहिरणभो ॥ ३ ॥
सोउगमाहअरासे-हिं विराइअं तो करेह उस्सगं ।
मादिअहो आगुह, चउरंमुअठविअकानपक्षो ॥ ४ ॥
तस्य ए एरेह दियव, उहककमं दिनकअ अ अछारे ।
पारेणु नमो-कारेअं, एअह उअवीसययं पुं ॥ ५ ॥
अंरासे एमडिअ, उअविअ अक्षामिअयथाइउअो ।
मुहणतं च पारं, वेहए पंचवीसहं ॥ ६ ॥
उअराइअं कावलयं, विदिण गुरुणो करेह उस्सकमं ।
अरांसोराह-हिर, पणवोमावस्सगविअसुअं ॥ ७ ॥
अह सम्मवएयंगो, करउगविहअविअगुसरयदरणो ।
पारिअिअअअरासे, उहएकमं गुरुपुरं, विअहं ॥ ८ ॥
अह उअविअिनु सुत्तं, सामाअयमाअं पटिअअयवो ।
अभुअिओ रिह इच्छा-इ पडह उअो अिओ विहिणो ॥ ९ ॥
दाउण वंदणं तो, पणुअसुअ लअसु खामप तिअि ।
किहकमं एरिअरासिअ-माहमाहातिनं पडह ॥ १० ॥
अअ सामाअहअस-गगुअसुअरअिअ काउसमाअिओ ।
चित्तइ उअोअगुं, अरिअअअअसुअसुअिअ ॥ ११ ॥
विदिण पारिअसरास-पसुकिरेअं च पडह उअोअं ।
तदं रावलोअअरिअ-उअेअअराहगुअमयं ॥ १२ ॥
काउं उअोअगं, चित्तिअ पारेह सुअममसो ।
पुअकअरयवोअं, कअुर मुअसोअगुअिअमिअं ॥ १३ ॥
गुअपणवीसुराअं, उअसयं कुणइ पारए विदिण ।
तो रायउकुअजाकिअ-कसण सिअण पडह ययं ॥ १४ ॥
अह उअसगिअरेअं, सुअरेअो करेह उस्सगं ।
विनेअं नमोअारे, सुअइ व देह व तीह सुअं ॥ १५ ॥
ययं चित्तसुरीअ, उअसयं कुणइ सुअइ देह सुअं ।
पटिअण पंचमअ-सुअविअइ यमअ संदासं ॥ १६ ॥
पुअविअिअवे पदिअ, पुअि दाउण वंदणं गुरुणो ।
इअमो अगुअसुअिअिअमिअं जाउअिअिओ ॥ १७ ॥
गुरुअगुअइ पुअे ति-वि अअमाणअअरअसरो पडह ।
सअरयययं पटिअ, कुणइ च पटिअउअसयं ॥ १८ ॥
एवं ता वेअसिअं, राअअमवि एअमव नवरि तदि ।
पटमं दाउं मिअमिअ उअरं पडह सअययं ॥ १९ ॥
उअिअ करेह विहिण, उअसयं चितए अ उअोअं ।
अीअं उअणपुअीअ-चितए तस्य इममेव ॥ २० ॥
तए निसाअर, उअकमं चितिअण पारेह ।
सिअरययं पटिअ, यमअ उअोअसुअविअिअं ॥ २१ ॥
पुअं च पुअिअेअण-वंअमालोअसुअपडणं च ।
वंअमालोअवंअ-मादिनिअपणमुअमगं ॥ २२ ॥
तस्य य चितए संजम-ओगण न होह जेअ मे हाणं ।
तं पदिअअमिअ तवं, उअमसं ताउ काउमअं ॥ २३ ॥

पगाद्विगुणतीसृ-णयं पि न सहो न पंचमासमिव ।
 एवं चउ-ति-मुमासं, न समर्थो एगमासमिव ॥ १४ ॥
 जा तं पि तिरमुणं, चउतीसद्विगुणं बुधाणीय ।
 जा चउत्थं तो आर्य-बिलह जा पोरिसि नमो वा ॥ २५ ॥
 ज सकं तं दिअय, चरेण पारेइ पेइय पुसि ।
 दाहं बंदणससो, नं विअ पवकखण विहिणा ॥ २६ ॥
 इच्छामो अणुसुद्धिं नि भणिअ उअविअिअ पदइ तिअि पुई ।
 मिउसइणं सक्क-त्ययाइ तो वेइए वंदं ॥ २७ ॥
 अइ पक्खिअं चउह-स-दिणांम पुणं व तत्थ देवसिअं ।
 सुभंतं पक्किमिउ, तो सममिमं कंमं कुणइ ॥ २८ ॥
 मुण्णपी बंदणयं, संकुळा आमणं तहाऽसोए ।
 बंदणपणेअमम-णं च बंदणमह सुनं ॥ २९ ॥
 सुत्तं अणुत्ताणं, उस्समो पुसिबंदणं तह य ।
 पक्किअममणयं, तह चउरो ओअबंदणया ॥ ३० ॥
 पुण्णविहिणेव सव्वं, देवसिअं बंदणाइ तो कुणइ ।
 सेज्जसुरी उस्समो, सतिअयपट्ठणे अमो अ ॥ ३१ ॥
 एवं विअ चउमामे, वरिसे अ जइकमं विही णमो ।
 पक्खिअममसविसे-नु तवुरि नाममि नाणम ॥ ३२ ॥
 तह उस्सममुज्झा, बारम वासा ममंगलम चत्ता ।
 सेज्जुत्तामणं निपणत्तमाहुण जइमसं ॥ ३३ ॥ ४२ अथो०
 (२०) पक्काप्तादिपञ्चदशं प्रतिक्रमणं कतेष्वभिनि सकारणं
 सोदाहरणं च प्रदाशितम् ।

शिवशर्मैकनिमित्तं, विघ्नोद्यधधानि नं जितं नया ।
 बद्ध्यामि सुखाविबोधो, पाकिक्कमस्य क्षितिममो ॥ १ ॥
 एतच्छृणुयं नुसाराहु, प्रथाप्तादिचवरणानुसाराह ।
 प्रायो विवरणमेत-द्विधीयते मन्त्रमातनऽपि ॥ २ ॥

तत्र चादौ नृपयवतानुमासिषावः सकलपापमूलसाव-
 धयोगनिवृत्ता अपि सुविशुद्धमनाकायवृत्तयोऽप्यनाभोगप्र-
 मादादेः सकाशात्प्रतिपक्षकरणकृत्यकरणशुद्धिना समुत्पन्नस्य
 सूत्रोत्तरगुणोत्तरस्य बादरेतरातिचारजातस्य विशेषधनार्थं
 सदा दिवसनिशावसानेषु प्रातिक्रमणं विधयाना अपि पक्का-
 वतुर्मास-संवत्सरान्तेषु विशेषप्रतिक्रमणं कुर्वन्ति, उत्तरकर-
 णविधानाथम् । तथादि-यथा कश्चित्पुरुषस्तेजोमग्नजलादिभिः
 कृतशरीरसंस्कारोऽपि एतन्निमित्तमभ्युपगम्यत्वादिनिरुत्तरकर-
 णविधेः, एवं साधयोऽपि प्रातिपदप्रतिक्रमणेषु विमुक्तच-
 रणा अपि पाकिक्काऽऽदिषु विशेषप्रतिक्रमणोत्तरकरणं कुर्व-
 न्ति । श्लोकिविशेषं कुर्वन्तीत्यर्थः । किञ्च-“अह गेहं पर-
 दिवसे, पि सोदिथं तद पि पक्खन्धोत्ता । सोदिउज्जह
 सविसेसं, एवं इहव पि नाइव ॥ १ ॥” तथा-नि-
 त्यप्रतिक्रमणे सुद्धो बादरो वाऽतिचारोऽनाभोगादिना वि-
 स्मृतेन जनेषु । स्मृतौ वा जयगोविदादिना गुरुसमर्पकं न प्रतिक्रा-
 म्नः स्यात् । प्रातिक्रान्तेऽपि परिणाममाप्तादिस्मर्यकं प्रातिक्रा-
 म्नः स्यात् । अतः पाकिक्काऽऽदिषु विशेषप्रतिक्रमणं प्राति-
 क्रामन्ति । अथवा-पाकिक्काऽऽदिषु विशेषप्रतिक्रमणेषु प्राति-
 क्रामन्तो विस्मृतमप्यतिचारं स्मरन्ति प्रायशः । अथवा प्रथमचर-
 मतीर्थेकृपाणां काव्यविशेषनियतेऽर्थे विधिः, यदुत पाकिक्काऽऽदिषु
 विशेषेण प्रतिक्रमितेष्टम् । अथा-सुखाय-वीर्याय-प्रत्येकृणादीनि
 प्रतिनियतकालकर्तव्यान्पुनरुत्तानीति । अथवा-अतिचारोऽजा-
 दऽपि युक्तं पाकिक्काऽऽदिषु विशेषप्रतिक्रमणं, तृतीयधैर्योपक्रिया-

तुल्यत्वात् । यथा किल-धनधाम्यसमुच्चयजनसमाकुले विवि-
 धसौवराजोरमणीये प्रचुराकारसुरभन्दिरशुशरोरिवाजते किति-
 प्रतिष्ठिते नगरे, शौर्याद्विगुणरत्नसारस्य सदाऽऽलङ्घितनीतिवेला-
 वल्लयस्याऽस्ताधारणमाज्जयेशालिनोऽप्युपेक्षावधयभाजः पा-
 योनिधिरिव जितशत्रो राज्ञो, मनोरथशतोऽस्तो बहुविधोपया-
 चितविधिसिन्धः सकलान्तपुरकमलतन्वाजहंसिकाया इव धा-
 रिगोविन्द्या आत्मज्ञः स्वकीयितव्यादृष्टप्रतिप्रियः कुमारः सम-
 स्ति सः । तेन च राज्ञा, मा मम पुत्रस्य कष्टनाऽपि रोगो भ-
 विष्यति, ततोऽज्ञानमेव केनापि निवृत्ता क्रियां कारयामीति
 विचिन्त्य वैद्याः शक्तिताः, भणितश्च “मम पुत्रस्य यथा क्रियां
 कुरुत यथा न कदाचनाऽपि रोगलंनवो भवति” तैरप्युक्त-
 कर्मः । ततो राज्ञाऽभिहितं कथयत तर्हि, कस्य कोऽर्थः क्रियातः ।
 तत्रैकेनाऽभिहितम्-मद्वीर्योपधानि यद्यपि रोगो भवति, ततस्त-
 माशु शमयन्ति । अथ नास्ति, ततस्तत्र प्राणिनकाएक एव भार-
 यन्ति । ततो राज्ञानमल्लमेतैरीर्यैः स्वहन्तोऽपि प्रहन्तुं शक्य-
 योरथापनम्यायतुर्ह्ये । द्वितीयोक्तम्-यद्यस्ति रोगः ततस्त-
 नमुपशमयन्ति । अथ नास्ति ततः प्रयुक्तानि प्राणिनो न्नादौ, ना-
 ऽपि कञ्चन गुणं कुर्वन्तीति । राज्ञा चोक्तम्-यैरपि भस्माऽऽहुति-
 कर्तैः पर्येतम् । तृतीयेन च दैतन-मद्वीर्योपधानि यदि रोगे
 सति प्रयुज्यन्ते तदा तं रोगं निमूलकाय कथयन्ति । अथ न
 विद्यते रोगस्यापि तस्य दैहिकत्वात् प्रयुक्तानि ब्रह्मच-
 र्य-यौवन-लावण्ययुगा परिणमन्ति । अनागतव्यधिप्रतिष-
 न्धाय च जायन्ते । एवं चोपपन्न राज्ञा तृतीयमिषया स्वपु-
 त्रस्य क्रिया कारिता । ज्ञातश्च इयच्छ-वर्जो-पलित-खरुन्त्या-
 दिदोषवर्जितो निरामयकमनीयद्युतः प्रकृष्टवृक्षप्रशालो नव-
 नीरदोहारस्वरश्चेति । एवमिदमपि प्रातिक्रमणं यथातत्कारि-
 ष्याः सन्ति ततः तादृशोधयन्ति, यदि न सन्ति ततश्चा-
 रित्रं शुक्तर करोतीति । ततः स्थितिमिदमिति चारो भवन्तु
 वा, मा वा, तथापि प्रथमचरमनीर्थेदुरतीर्थेषु पक्काप्तादिषु
 प्रातिक्रमणं कतेष्वप्येवेति ।

(२१) आवाहयक-पाकिक्कपूर्वाभिप्रायेण पाकिक्कादिप्रातिक्र-
 मणविधिः ।

केन पुनर्निधयेति चेत् ? उच्यते-“इह किर साहुणां
 कपसयलवेषांलथकरणिजा सुरधमणवेल्लए सामायाइदु
 तं कट्ठिता दिवसाइयारावित्तणं काउस्समं करेति । तत्थ
 योमसुहणंनगाइयं अहिणयवेत्ता काउस्समणपज्जयसां दिव-
 साइयारं बित्ति । तथो नणोकारिण पासिजा चउवीमत्थयं पट्ठ-
 ति । तथो संकासे पडिलेहिता उक्कुपमिंवेत्ता ससोसोरियं
 कायं पमज्जेति । तथो परेण विणएण तित्तराणिवसुत्तं किक्क-
 म्मे करेति । एवं वेदिता उट्थाय वमयकरागहियरओइरण भ-
 ङ्गावणयकाया पुणपरिचित्तिप होसे जइरायणियाय संजयता-
 साए जइ गुरु सुगतिं तहा पवसुणमसंवेगा मायामयंविमुक्ता
 मप्यतो विमुक्किमिज्जमाओयति । जइ नहिअ अइयारो हा-
 हे सोसेणं संहिसहसि त्रणिए शुक्किं पकिक्कमसि त्रणि-
 यव्वे, अह अइयारो तो पायव्दिज्जं पुरिमहाइ दिति । तथो
 मुक्किंशूरुवसपायव्दिज्ज विहिणा निमिसहा समजायइ-
 या सम्ममुववत्ता अणवत्थपसंजयता पए पए संवेगाभाज-
 माणं संसमसाइ हेइ अगगेमाणा पयं पएण सामाइय-
 माणं पकिक्कमणसुत्तं अहुति । जाह तस्स धम्मससि पदं,
 तथो वड्ढाडिया अणुट्ठिओ मि आराहयाए इष्वाइयं जाह

'वंदामि जिणे चउत्थीस' ति भणिसा गुरु निविसंति । तत्रो
साहु वंदिता कर्मणि-इच्छामि समासमणे उवचिच्छो मि अ-
भिमतपक्षिण्यं सामेते । गुरु भणइ-अदमवि सामेति तुज्जे-
सि । तादे साहु भणति-"पणसरहं दिवसाण, पणसरहं रा-
इणं जे किंचि अपणितं परपणितं" इत्यादि । एवं जहणं
तिष्ठि वा, पंच वा, चारुमालिए संवच्छरणे य सत्त, उ-
क्कोसणं तिष्ठि वि उण्णुत्तो च्वेव सामेज्जि । एवं सवुद्धासा-
मणे राइणयस्स भणिये । पण कणिट्टेण जेठो सामेयवो
सि पुणं भवइ । तत्रो कयकिइकस्मा उच्छ्रिया पणयसामण
करंति । तथे य इमो विही-गुरु अणो वा जे गच्छमज्जे जे-
ठो पदममुट्टेऊण उच्छ्रिया च्वेव कणिटं भणइ-अमुत्तनामवेया ।
अभिमतपक्षिण्यं सामेते पणसरहं दिवसाण, पणसरहं
राइणं" इत्यादि । "इमो वि भूमिनिंदियज्जालोसरो कयज्जो
भणइ-भणयं । अदमवि सामेति तुज्जे पणसरहं" इत्यादि ।
सोमो पुच्छइ-किं गुरु उच्छेता सामेइ ? उच्छेता "संवज्ज-
जाणावणं जहा एस महुया मोपुमहंकारे जहा इव्वो अणुत्ति-
णो सामेइ, एवं नावो वि समुत्तिणो सामेउ सि । किं च-जे गुरु-
समोयाओ जहाइयहि उच्छमण, मा ते चित्तज्जा-एस नोयतरो,
अमहे उत्तम सि काउं पणयसिरो सामेइ । एवं ससा वि
अहारायणियाए सामेते जह दुचरिमो चरिमंति । ताहे
संवे कयकारकस्मा जण्यति-"देवासंये आलोएउं पकिंता
पक्षिण्यं पकिंमामो ? गुरु भणइ-समं पकिंमह ।" इति पा-
किंमुपनिषत्तयायः । आयस्यकासिप्रायस्स- गुरु उच्छेज्ज
जहारायणियाए उच्छ्रियो च्वेव सामेइ । इयरे वि जहाराय-
णियाए संवे वि अणयउत्तमेणा जण्यति-"देवासंये पकिंके
पाक्षिण्यं सामेते पणसरहं दिवसाण" इत्यादि । एवं से-
सा वि जहारायणियाए सामेति, पच्छा वंदिता जण्यति-दे-
वासंये पकिंके पक्षिण्यं पकिंमामेइ वि । तत्रो गुरु, गुरुस-
दिट्ठो वा पक्षिण्यं पकिंममणं कइइ । सेसगा जहासि
काउत्तमेणाइसिडिया धम्मउज्जाणवया सुणंति ।"

तथेइ सुत्रम-

तिथ्यंकरे य तित्थे, अतिथ्यमिदं य तित्थसिद्धे य ।

मिके जिणे रिंसी महे-रिंसी य न्नाणं च वंदामि ॥१॥पा०

(२८) पालिकं चतुर्दश्यामेव-

तत्रापि पालिकं च चतुर्दश्यामेव, यदि पुनः पञ्चदश्यां स्वा-
कदा चतुर्दश्यां पालिके कोपवासस्योक्त्यात् पालिकमात्रं
वष्टेन स्यात् । तथा च-"अट्टम-उच्छ-चउत्थं, संवच्छरणे उमासप-
कन्नासु ।" इत्याद्यामभिरोधः । तथा यत्र चतुर्दशी गृहीता न
तत्र पालिकं, यत्र च पालिकं न तत्र चतुर्दशी । तथाहि-"अट्टमी-
चउत्थसि उववासकरणं" इति पाक्षिकचूर्णौ । तथा-"सा-
गरचंदं कमलामेला वि सामिसगासे धम्मं सोऊण गहिआऽ-
पुच्छयाणि सावगाणि संभुताणि, तथो सागरचंदो अट्टमि-च-
वइत्तोसु सुखधरेसु मसाणसु पगराअं पडिमं ठाइ सि
सो अट्टमि-चउत्थसि उववासं करेइ" इति । "अट्टमिचउत्थसि
अरहेता साहुणो अ वंदेअवा ।" इति काऽवच्छयाचूर्णौ । तथा-
"संते वृत्तवारिअपुरिसक्कापरकमे अट्टमि-चउत्थसि-णाण-
पंचमी-पउजोसवण-चाउम्मासिए चउत्थउच्छ्रुट्टमे न करि-
उत्ता, पकिंउर ।" इति अट्टमिचउत्थसि प्रथमेऽप्ययमेव ।

इति पालिककृत्योपलक्षणचतुर्दशीशब्दप्रतिपादकाङ्गारणा ।
तथा-"चउत्थउच्छ्रुट्टमकरणे अट्टमिपक्षिण्यवउमासवरिंसु" ।
इति वयद्वहाराध्यायगुहाइयाकं च । तथा-"पक्षिण्यस
अट्टमी खलु, मासस्स य पक्षिण्यं मणेअव्वं ।" इत्या-
दिवाक्यायां चूर्णौ चूर्णौ च पालिकशब्देन चतुर्दश्या
व्याख्याता, नतश्चतुर्दशीपालिकयोरेक्यमिति निश्चयते, अन्यथा
तु कश्चिदुपपादानमपि स्वादेव । चातुर्मासिकत्वासंस्कार-
तु पुर्वं पुण्यमापञ्चम्योः क्रियमाणे अपि श्रीकालिकाऽऽचार्या-
ऽऽचरणतश्चतुर्दशीचतुर्थ्याः क्रियेते । प्रामाणिकं चेत्तत्, सर्वस्म-
त्तत्वाद् । उक्तं च कटपभाष्य-"असदेव समाइणं, जं कयइ
कणं असावज्जं । न निवारिअमशोहं, बहुजणमययमायारि-
अं ॥१॥" इति । तथा ध्रुवाध्रुवजेदादु द्विधा प्रतिक्रमणसु । तत्र
ध्रुवं जरतेरक्षतेषु प्रथमचरमांथंकरतोऽथे, अपराधो भवत्त मा
वा, परम उजयकालं प्रतिक्रमणं करेत्यम् । अश्रवं मध्यमतांथं-
करतोऽथे विदेहेषु च कारणे जाते प्रतिक्रमणम् । य दाह-"स-
पकिंमणे धम्मो, पुरिमस्स य पकिंमस्स य जियस्स । म-
उक्कमगाण जिणाण, कारणजाए पकिंमणं ॥१॥" ध०२८वि० ।
संमति नृतीयमधिकारपालिकविचारणं हकणं गाथात्रयेणाऽह-
पक्षपालिकमणकए, विवरेती केड नेय ज्ञाणंति ।

णियधम्मपणे अमहे, हारामो जजयत्ता जेण ॥ १ ॥

सत्थजणिये पि जे नो, आयरिये पुव्वसुरिपवरहेहि ।

ते नो जुज्ज काउं, अणवत्था जेण त्त्तरेण । २ ॥

जे पि णु पुव्वसुरी-हिं णिच्छिये तं पि धम्मनिरयाण ।

न हु णिच्छउं जुज्जइ, उउमत्थाणं विसेमेण ॥ ३ ॥

पक्षप्रतिक्रमणकृते परस्परं विवद्वन्ते । तथाहि-कश्चित् पालि-
कातिचारप्रतिक्रमणं पञ्चदश्यां विधीयते, अन्ये च चतु-
र्दश्याम्, अन्येषामपि सुमते, सूचोक्त्यात् । केऽपि न सर्वे, नैव
न च जानन्ति बुद्धये निजधर्मेण सवृक्षविषम् (अमहे
सि) वयं हारयाम उद्वृष्य कणतः स्फोटयामः, उभय-
या पञ्चदश्यपरिमहं चतुर्दशीग्रहणेन च । येन यस्मात् कार-
णान् शास्त्रजितमपि, आस्तामभितिमियपिशदार्थः शय-
निकगणाऽऽदिकं यत् (ननु) नैवाऽऽचरितं लेखितं पुर्वेस्मिन्नि-
रन्तनाऽऽचार्येन प्रतिक्रमणऽऽदिकं (नो) नैव कर्तुं युज्यते, ता-
दृशकरणे तु अनवस्था अप्रतिष्ठा, पदत्यदवस्थया करिष्यतीत्येवं
कृत्वा, येन यस्मात्करणे पृथक् ऽऽचार्यासां विवद्वन्ते, अम-
तीति क्रियाऽध्याहारो इयः । यदपि (न हु) नैव पुर्वेस्मिन्नि-
भुतचिरन्तनाऽऽचार्योन्निधत्तं तदपि न केवलं स्वधर्मोन्निधत्तं
न निश्चीयते इत्यर्थः । धर्मेनिरतानां प्रधानोपशमाभूततल-
क्षम्पटानां (न हु) नैव निश्चिनुमवधारयितुं युज्यते, उक्तस्याम-
तीतिज्ञानवार्जनाय, विशेषेणाऽऽदरेण । तथाहि-पञ्चदश्यां
पालिकं चतुर्दश्यां वा पालिकमिति निर्धार्ये नोक्तम्, पालिकं तु
श्रोकं सामान्येन तत्र दृशाभ्युनस्कन्धे तावद्विष्यम्-"पक्षिण्येषा
सहिपसु समाहिपणाणं क्रियामणं सवृष्येण ॥१॥" इदं सूत्रम् ।
चूर्णिरक्य-"पक्षो भवं पक्षिण्यं, पक्षिण्यं पोसहो पक्षिण्य-
पोसहो चाउत्थसिअट्टमी वा ।" समाहिपणाणं" ति नां इस्-
ज्ज चरिते समाहिपणाणं ति नां बहुमाणाणं क्रियावर्ता-
णां इमां दस चित्तसमाहिपणाणि असमुपपन्नवर्णाणि स-

मुपजज्ज्जा ।" अत्र पात्तिकं निजम्, चतुर्दशी अष्टमी च भिन्ने-
इति केचिद् व्याचक्षते । पौषघटशब्देन चतुर्दश्यष्टयोः संव-
न्धकरणात् "चाउहसिअष्टमीसु वा पोसह" इत्येवं व्या-
ख्याने पञ्चदश्यां पात्तिकम् । अत्र तु पात्तिकशब्देन संवन्ध-
करणात् चतुर्दश्यष्टयोः "चाउहसि अष्टमीसु वा पत्तिक-
यपोसहो" इति पात्तिकं चतुर्दशी काथयति परमत्र मते
चतुर्दशीप्रहणं निरर्थकं जवति, पात्तिकशब्देनैव चतुर्दश्या प्र-
हणान्त् "अट्टमीय वा" इत्येतदेव भागितव्यं स्यात् । पूर्व-
व्याख्याने तु पौषघटप्रस्तावाच्छतुर्दश्यष्टमीपौषघटमपि प्रतिपादि-
तमित्यनिष्टम्, व्यवहारेणैवं भागितम् । कारणेनाऽऽचार्यः पृथ-
शकाकां एकरात्रादिकं वसतीत्येतस्मिन् प्रस्तावे—

"विज्जानं परिवाडो, पव्वे पव्वे व देति आरयिया ।

मासज्जमासियसो, पव्वे पुज होइ मज्जे तु" १ ।"

पक्खा पव्वस्स वि मज्जे गाहा-

"पक्खस्स अट्टमी स्सलु, मासस्स य पत्तिकयं मुत्थेयव्वं ।

अंशे पि होइ पव्वे, उव्वारो चंदसुराणं" १ ।"

पक्खपव्वस्स मज्जे--अष्टमीबहुलाद्या मासं लि कावं मासस्स
मज्जे पत्तिकयं किण्हवउहसीय विज्जसाहणोवयारो ।"

आह--यथेयम्--"परायगदणं कायव्वं दुरायं तिरायं बति न
वसव्वं" अत उच्यते गाहा--"चाउहसिमाहो होइ कोइ अहवा
यि सोलसिमागदणं । वसे तु अणउज्जे, होइ दुरायं तिरायं वाहि ।"

इवं गाथा व्याख्यानाहो, परं न व्याख्याना, कण्ठेऽप्युक्तम् । स-
ंव्यवस्थितस्य किञ्चिद्व्याख्यानस्यापि पुनर्यः काथयतेः क-
थयते-विधानां देवनाऽऽध्यायिप्रतिपत्त्यानां परिपाटि परावर्तनं

पर्यन्तं पर्यन्तं विधानं वक्ष्यमाणज्ञानं, वकारोऽन्यधारणे, स च व्यवह-
तो योऽयं वक्ष्यते, अनेकाधेयव्याख्यानां कुर्वन्ति, आचार्याः सु-
खः । पर्वस्वरूपमाह--मासाज्जमासिकयोः पर्वं पुनरेवति मय्यं

वक्ष्यमाणम् । तुः एते । तदेवाऽऽह-पक्ख्यं प्रतीतस्य, अष्टमी
निधिलिङ्गात्, अलुरवधारणे स च जिनगता । मासस्य पुनः प्र-
तीतस्य पात्तिकमनिश्चितरूपम् यदि पुनरत्र चतुर्दशी पञ्चदशी वा

जगिष्यते ततो निश्चितः स्यात् । यत्तुं चूर्णिकृता पात्तिकव्या-
ख्याने कुवेतो--"मासस्स मज्जे पत्तिकयं किण्हपक्खस्स च उह-

सीय विज्जसाहणोवयारो" तच्च सप्रम्य नाऽवगम्यते । तथाहि-
यदि कृष्णचतुर्दशी परिपाटी पात्तिकमित्युच्यते ततो "विज्जसा-

हणोवयारो" अत्र उपचारशब्दो नावबुध्यते । न हि उपचार-
शब्देन परिपाटिभेदस्यैव स्वस्वमर्थशास्त्रिणः । किं च्याख्याने

शुक्लचतुर्दशीपात्तिकशब्दव्याख्यानां न स्यात्, भवत्येते च तन्मते
शुक्लचतुर्दश्येव पात्तिकम् । पुराणतु वदन्ति-उपचारशब्देन पूर्व-

सेवाश्च भवत्येते, ततः कृष्णचतुर्दश्यां पूर्वसेवा नूतनमन्त्रप्रहण-
जनककृत्वा क्रियते । पात्तिकं च पञ्चदशीशुक्लणे परिपाटिः पराव-
र्तनं विधीयते, इत्थं व्याख्याने पौर्णमास्यापि पात्तिकं भवति, परि-

पाटीव पठने शुक्लचतुर्दश्यां तु पूर्वसेवा न क्रियते इति सर्वजनप्र-
तीतिः । कृष्णचतुर्दश्यां चारुस्तुरो मन्त्रो भवत्यनस्तत्र पूर्वसेवा

न क्रियते इति द्वित्रात्राधकागाथाया अपि पृथग्व्याख्यानां चतुर्द-
श्यां कृष्णार्थां प्रहोऽभिनवविद्याप्रहयाऽऽदिक्रपो भवति जायते

कोऽप्यतिहिंस्रवामा, अथवा, अपिनि विक्रमार्थः । पौर्णमास्यं प्रती-
तायां, प्रहणं नृयोऽपि रागलक्षणं भवति लि संवध्यते । व्यक्तं स्पष्टं,

पञ्चदश्यां पौर्णमास्यं वा प्रहणं जातमित्युक्तवामानेऽनवबुध्यमाने
द्वित्रात्रं त्रिरात्रं वा भवति वसितव्यमाचार्यस्य । इत्थमभिप्रायः-

यदि कृष्णचतुर्दश्यां ततो प्रहणं न कृतं भवति, ततः पञ्चदशी-

पौर्णमास्यं दिनद्वयम् । कृते तु प्रहणे कृष्णचतुर्दशीसहितं तदेव
त्रयमज्ञातं जवति । ज्ञाते तु यदि कृष्णचतुर्दश्यां प्रहणं पूर्वसेवा

लक्षणं ततो दिनद्वयं, कृते त्वेकमेवेत्यादि प्रहणे तु ज्ञाते एकं
दिनमज्ञाते तु दिनद्वयम् । न हि शुक्लचतुर्दश्यां पूर्वसेवा भवति ।

ये तु चतुर्दश्यां पात्तिकं वदन्ति ते चन्द्रप्रहणदिनद्वयं पौर्णिमा-
प्रतिपद्युक्तमन्त्रान् त्वेकमेव, शुक्लपक्षे परिवर्तने नैतदुभयार्थं

मतत्वात् । आदित्यप्रहणे च ज्ञाते दिनद्वयमज्ञाते तु दिनत्रयं
भवति । किं च-यस्मते चतुर्दशीपात्तिकं तस्मते चतुर्दशाप्रहणं

"चाउहसिमाहो होइ कोइ" इत्यत्र तत्रिरर्थकं स्यात्, चतु-
र्दश्या व्यवस्थितत्वात् किं न प्रहणं । अन्यच्च प्रहो भवार्थं

वदन्ति-यदा सांस्वरिकं पञ्चम्यामासीत् तदा पात्तिकानि
पञ्चदश्यां सव्याप्यभूवन् । यतः--"इय सत्तरो जइसा" इत्येतत्

परमिथं घटते । तथाहि-नाऽप्यद्विनिनि द्वा, अश्वयुक्ताकार्ति-
कामासदिनपक्षा, मीलने च ससतिर्भवति । "आमिषावधुमि

षीसा, इयरमि ससीसत्रो मासो ।" एतदपि युज्यते, यतः आ-
वृत्तः परिपूर्णः, भाऽप्यद्विनिनि च विंशतिर्मीलिते च पञ्चमाशान् ।

एवमनामवर्तिनं, आमिषवर्तिनं तु विंशतिरेव आवृत्तदिनराहता ।
साध्यतं चतुष्टयी पुर्युषा, नतश्चतुर्दश्यां पात्तिकानि घटन्ते ।

यतो भाऽप्यद्विनिन्येकादश, अश्वयुक्तादिनि त्रिंशत्, कार्ति-
कदिनाम्येकोनत्रिंशत्, सव्येर्ध्वं मीलने ससतिः, सविंशतिमास-

श्च । एकमासादितनं, आवृत्तदिनानि त्रिंशत् । भाद्रपदस्य त्वेकान-
त्रिंशत्, मीलने च सविंशतिमासं भवति निश्चितं । "आमिषावधुमि

षीसा, इयरमि ससीसत्रो मासो ।" एतदपि युज्यते, यतः आ-
वृत्तः परिपूर्णः, भाऽप्यद्विनिनि च विंशतिर्मीलिते च पञ्चमाशान् ।

एवमनामवर्तिनं, आमिषवर्तिनं तु विंशतिरेव आवृत्तदिनराहता ।
साध्यतं चतुष्टयी पुर्युषा, नतश्चतुर्दश्यां पात्तिकानि घटन्ते ।

यतो भाऽप्यद्विनिन्येकादश, अश्वयुक्तादिनि त्रिंशत्, कार्ति-
कदिनाम्येकोनत्रिंशत्, सव्येर्ध्वं मीलने ससतिः, सविंशतिमास-

श्च । एकमासादितनं, आवृत्तदिनानि त्रिंशत् । भाद्रपदस्य त्वेकान-
त्रिंशत्, मीलने च सविंशतिमासं भवति निश्चितं । "आमिषावधुमि

षीसा, इयरमि ससीसत्रो मासो ।" एतदपि युज्यते, यतः आ-
वृत्तः परिपूर्णः, भाऽप्यद्विनिनि च विंशतिर्मीलिते च पञ्चमाशान् ।

एवमनामवर्तिनं, आमिषवर्तिनं तु विंशतिरेव आवृत्तदिनराहता ।
साध्यतं चतुष्टयी पुर्युषा, नतश्चतुर्दश्यां पात्तिकानि घटन्ते ।

यतो भाऽप्यद्विनिन्येकादश, अश्वयुक्तादिनि त्रिंशत्, कार्ति-
कदिनाम्येकोनत्रिंशत्, सव्येर्ध्वं मीलने ससतिः, सविंशतिमास-

श्च । एकमासादितनं, आवृत्तदिनानि त्रिंशत् । भाद्रपदस्य त्वेकान-
त्रिंशत्, मीलने च सविंशतिमासं भवति निश्चितं । "आमिषावधुमि

षीसा, इयरमि ससीसत्रो मासो ।" एतदपि युज्यते, यतः आ-
वृत्तः परिपूर्णः, भाऽप्यद्विनिनि च विंशतिर्मीलिते च पञ्चमाशान् ।

एवमनामवर्तिनं, आमिषवर्तिनं तु विंशतिरेव आवृत्तदिनराहता ।
साध्यतं चतुष्टयी पुर्युषा, नतश्चतुर्दश्यां पात्तिकानि घटन्ते ।

यतो भाऽप्यद्विनिन्येकादश, अश्वयुक्तादिनि त्रिंशत्, कार्ति-
कदिनाम्येकोनत्रिंशत्, सव्येर्ध्वं मीलने ससतिः, सविंशतिमास-

श्च । एकमासादितनं, आवृत्तदिनानि त्रिंशत् । भाद्रपदस्य त्वेकान-
त्रिंशत्, मीलने च सविंशतिमासं भवति निश्चितं । "आमिषावधुमि

षीसा, इयरमि ससीसत्रो मासो ।" एतदपि युज्यते, यतः आ-
वृत्तः परिपूर्णः, भाऽप्यद्विनिनि च विंशतिर्मीलिते च पञ्चमाशान् ।

एवमनामवर्तिनं, आमिषवर्तिनं तु विंशतिरेव आवृत्तदिनराहता ।
साध्यतं चतुष्टयी पुर्युषा, नतश्चतुर्दश्यां पात्तिकानि घटन्ते ।

यतो भाऽप्यद्विनिन्येकादश, अश्वयुक्तादिनि त्रिंशत्, कार्ति-
कदिनाम्येकोनत्रिंशत्, सव्येर्ध्वं मीलने ससतिः, सविंशतिमास-

श्च । एकमासादितनं, आवृत्तदिनानि त्रिंशत् । भाद्रपदस्य त्वेकान-
त्रिंशत्, मीलने च सविंशतिमासं भवति निश्चितं । "आमिषावधुमि

तद्व्यथा न क्रियते, तदाचरणाभावात्: कृते तु क्रियते । यथा बहुगुणं भवति तथा न एव जानते इति माथा-र्थः । समर्थितस्तृतीयः पालिकविचारणलक्षणोऽधिकारः । जीवाः ३ अधि० ।

जं य इमं गुणयशः-सायरमिवाहिउण निमसंसारा ।

ते मगलं करिता, अहमवि आराहणाभिमुहो ॥२॥

(जं य इमं इति) ये महामुनयः, चशब्दो मङ्गलान्तरसमुच्चयार्थः । इमं जैनशासनप्रसिद्धं (गुणयशसायरं ति) गुणा महाप्रताः-ऽऽयस्त एव रत्नानि विशिष्टफलहेतुवात्सर्ववस्तुसार-त्वाच्च गुणरत्नानि तान्येव बहुव्याप्ताग इव सागरः समुद्रो गुणरत्नसागरः, तम् । किमन्याह-अविवाय अहमउम-नुपाल्य, तीर्थसंसाग लङ्घितभयोद्धया जातास्तान् परमा-त्मनो मङ्गलं कृत्वा, शुभमनोवाकायगोचरं समानीयत्यर्थः । अ-हमपि, न केवलमुक्त्यायेनाऽऽपथकवान् ते तीर्थभवाणंवाः, किं न्वहमपि संसागण्यवलङ्घनार्थमेवाऽऽगधनायाः संपूर्ण-साम्प्रदायीनुपालनाया अभिमितः संमुखः, कृतीष्टम इत्यर्थः, आगधनाऽभिमुखः संज्ञान इति ॥ २ ॥

तथा-

मम मंगलमरिहता, सिद्धा साह सुयं च धर्म्मो य ।

वंती मुत्ती मुत्ती, अजवया मडवं चैव ॥३॥

(मम इति) मम मे, मङ्गलं धेयः कल्याणमिति यावत् । क एते ? इत्याह-(अरिहते सि) अशोकाऽऽयमहाप्रतिहा-र्थऽऽदिकार्यं पूजामहेन्त्याहन्तस्तीर्थेनायकाः । तथा-(सिद्धा सि) सिद्धे बद्धे कर्म धर्म्मा येन ते सिद्धाः, शुक्रव्याप्तान-लनिर्दधकमेन्धना मुक्तिपदभाजो जीवाः । तथा-(साह सि) निर्वाणसाधनान् योगान् साधयन्तीति साधवो मुनयस्त-ङ्गहणाच्च।ऽऽचार्योपाध्याया अपि गृहीता एव द्रष्टव्याः । य-तो न हिते न साधवः । तथा-(सुयं च सि) श्रूयत इति श्रुतम्, सामायिकाऽऽद्यागमः । चशब्दस्तद्वतभेदप्रदर्शनार्थः । तथा-(धर्म्मो य सि) धारयति दुर्गती प्रपतन्तमात्मानमिति धर्मध्वजप्रलक्षणः, चशब्दः स्वभेदप्रदर्शकः । तथा-ज्ञानिनः कोधपरित्यागो, गुप्तिः सेलौतना, मुक्तिर्निर्लोभता । कापि "अहिंसा खेती मुत्ती" इति पाठः स च सुगम एव । आ-र्जवता मायावर्जनं, मार्दवं मानस्यागः, चः भस्मचयः, एवशब्दः पूरणं, अनेनापि गाथाद्वयेन मङ्गलमुक्तम्, तत्प्रयोजनं च पराजितं । न चाऽत्र स्तोतव्यपदानां पीतकव्यचिन्ता कार्या, स्तुतिवचनेषु पुनरुक्तदोषानभ्युपगमात् । आह च-"सउभा-यउभाणतवो-महसु उवणससुधपयाणंसु । संतमुणकिस्-सासु य, न होति पुणरुक्त्वोसा उ ॥ २ ॥"

अथाऽऽराधनाङ्गभूतामैव महाप्रतोच्चारणं कर्तुकाम

इदमाह-

लोगम्मि संजया जं, करेति परमरिसिदेसियसुयारं ।

अहमवि उवडिओ तं, महवयउच्चारणं काउं ॥४॥

लोकं तिर्यग्लोकलक्षणे, सत्यग्यताः संयताः साधवः, यां म-हाप्रतोच्चारणं प्रत्यहमुभयकालं विशेषनस्तु पञ्चाताऽऽदिषु, कुपेति विदधति, किंविशिष्टं महाप्रतोच्चारणम्? अत आह-परमरिसिस्तीर्थकरणलक्षणेदेशिता कथिता परमरिदिशिता, तां

पुनः कथं भूताम् ? उदागं विशिष्टकर्मस्य कारणव्याख्यानाम्, अत एव चाऽऽराधियमेव प्रतिज्ञाता । अस्या धृतकीर्तनोऽऽदे-रस्य कर्तव्यमाणात्वात्, अहमपि न केवलमर्थ साधय इत्य-पिशब्दार्थः । उपस्थितः प्रभूतीभूतोऽभ्युद्यत इति यावत् । तां पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टां महान्ति वृष्टिं तानि च तानि य-नानि च नियमा महाप्रतानि, महत्त्वं चैतेषां सर्वजीवाऽऽदि-विषयेन महाविषयत्वात् । उक्तं च "पदमम्मि सत्त्वजीवा, वीणं चरिमे य सत्त्वद्वारा । मेत्ता महवया खलु, तदेकदे-सेण दव्वाणं" ॥ १ ॥ इति (तदेकदेसेणं ति) तेषां द्रव्याणा-मेकदेशेनत्यर्थः । तथा यावज्जीवं विविधं शिविवर्धनं प्रत्या-क्यानरूपत्वाच्च तेषामिति, देशविरतापेक्षा महतो वा गु-णितं वनानि महाप्रतानानि, तेषामुच्चारणा समुक्तानि महाप्रतोच्चारणा महद्वक्तोच्चारणा वा, तां कर्तुं विधातुमिति ।

(२३) महाप्रतोच्चारणा-

तद्वदमादिस्वप्नम्-

से किं नं महवयउच्चारणा ? महवयउच्चारणा पंचविहा पञ्चता रार्थोपगविरमणुङ्गा ॥ ४ ॥

अथास्य सूत्रस्य कः प्रस्ताव इत्युच्यते प्रसूचमिदं, एतत्वादावुपपत्त्यस्यसिद्धे आपर्याप्तं, पृच्छते मध्यस्थस्य बु-द्धिमत्ताऽर्थितो विनेयस्य भगवद्वदुपदिष्टस्वरूपणा का-र्या नान्यस्य । तथा चांक्तम्-"मध्यस्थां बुद्धिमानर्थी, श्रोता पात्रमिति स्मृतः" इति । पार्थमेवयऽऽदिकारि कोच्यते; तस्माद्दमव्यवयनं देवमिति । आह-यु माध्ययनप्रदानाधिकारि समभावव्यवस्थितानां सर्वत्र सत्यहिताय चोद्यतानां महापु-रुषाणां किं योग्यायोग्यविवर्माणनरीक्षणं, न हि परहितार्थ-मिह महाप्रतानांयता महीयानां तस्युपगमयेव शान्तिकार्यां प्रयत्नं देयालव इति । आश्चर्यं न-नु वत एव यु माध्ययन-प्रदानाधिकारि समभावव्यवस्थिताः सर्वसत्यहितोद्यताः महापुरुषाश्च गुरवोऽन एव योग्यायोग्यविभागनरी-क्षणं न्याय्यं, मा भूदयोग्यप्रदानं नित्यस्यसिद्धयोगात्तमार्थिज-नाऽनर्थ इति । न खलु तत्त्वतोऽनुचितप्रदानेन दुःखहेतुना विवेकिनमर्थिजनमनुयोजयन्तोऽप्यनवगतपरार्थसंपादनोपा-याः पुरुरा भवन्ति दयालव इत्यवधूय मिथ्याभिमानमालो-च्यतमितिर्दति । आह-क इवायोग्यप्रदाने दोष इति । उच्य-ते-म ह्यावमर्थिचिन्तामणि कल्पमन्त्रकवशतमहक्रोपात्तानि-ष्टुष्टाष्टकर्मराशिजनितदोषलक्षितद्वेष्टकमपीदमर्थगम्याद्-वाप्य न विधिबशासेवते, लांय वास्मात्सावापादयति, ततो विधिमासेवक इव कल्याणम् अविधिमासेवको महदक-ल्याणमासादयतीति । उक्तं च-

"अमि घडे निहते, जहा जले तं घडे विणसिह ।

इय मिहं नरहस्मं, अपाहारे विणसिह ॥ १ ॥"

ततोऽप्याय नुतप्रदाने दातुं कृत्यं वस्तुतस्तस्य तदकल्या-णमित्यले प्रसङ्गः । प्रकृते प्रस्तुतः-तत्र 'से' शब्दो मागध-देशीप्रसिद्धो निपातोऽथशब्दार्थं द्रष्टव्यः, स च वाक्योपग्या-साधोः, किमिति परप्रश्ने । ततश्चायं वाक्यार्थः-अथ किं तद्वस्तु महाप्रतोच्चारणा, प्राकृतंशेलाऽऽभिधेयवर्तिङ्गवचना-नि भवन्तीति न्यायादेवं द्रष्टव्यम् । अथ का सा महाप्रतो-च्चारणेति ? एवं सामान्येन केनविप्रश्ने कृते सति भगवा-न्मुक्तः शिष्यवचनानुतोद्येनाऽऽद्वयार्थं किञ्चिच्छिष्योऽं प्रत्यु-

स्वायंऽऽह-महाप्रतोच्छास्त्राऽभिहितस्वरूपा पञ्चविधा पञ्चप्रकरणिव प्रज्ञा प्रकृतिना, न चतुर्विधा, प्रथमपरिधिमतीर्थकरतीर्थयोः पञ्चानामेव महाप्रतानां भावान् । यदाह-“पंच जमा पदमनिस-जिज्ञासु संसारा चत्तारि ।” इति । अनेन चापुहानिशिष्याभिधानेन निर्वचनसूत्रेण तदाह-न सर्वमेव सूत्रं गणधरप्रज्ञतीर्थकरनिर्वचनरूपं, किं तर्हि ? किञ्चिदिव, यादुल्येन तु तदुच्यमेव । तथा चोक्तम्-“अन्ये भासाह अग्रहा, सुत्तं गंधेति गणधरा तिण्णं ।” इति । ततश्च यदा तीर्थकरगणधरा एव प्रश्नेनैव माहुरस्तदाऽयमर्थोऽवसेयोऽन्यैरपि तीर्थद्वाराणैः प्रकृतिरिति । यदा पुनरन्यः कश्चिदाचार्यस्तन्मतानुसारी प्रश्नेनैव प्राह-नदा तीर्थद्वाराणैरेव देशेनैवमर्थो द्रष्टव्यः । किं विशिष्टा सा? इत्याह-रात्रिभोजनविरमणं निशि जेमनयर्जनं पठे यस्यां सा रात्रिभोजनविरमणपट्टा ।

अथ रात्रिभोजनविरमणपट्टं पञ्चविधपदपदशयज्ञाह-तं जहा-सच्चाओ पाणाइवायाओ वेरमणं १, सच्चाओ मुसावायाओ वेरमणं २, सच्चाओ अदिन्नादाणाओ वेरमणं ३, सच्चाओ मेहुसाओ वेरमणं ४, सच्चाओ परिग्गहाओ वेरमणं ५, सच्चाओ गदिभोयसाओ वेरमणं ६ ।

तद्व्यर्थेषु पददर्शनार्थं । सर्वस्माप्तिरवशेषात्प्रसवस्थायस्वस्मदादभेदमिज्ञाकृतकारिणानुमतिभेदाच्चैवार्थः । अथवा-द्रव्यतः पट्टजीवनिकाव्यवस्थान्, क्षेत्रमिल्लोकसम्भवात्, कालतोऽतीताऽदे रात्र्यादिप्रभवत्वाद्, भावतो गणधरमनुस्थान् प्राणानामिन्द्रियोच्छ्वासऽऽपुगद्विमानिपान्, प्राणिनः सकाशादिभ्यः प्राणानिपानः, प्राणिप्राणवियोजनमित्यर्थः । तस्माद्विरमणं सम्यग्ज्ञानश्रद्धानुपूर्वकं निवर्तनमिति ॥ १ ॥ तथा-सर्वस्मान्नाह्वयमिति ॥ २ ॥ सच्चाओ द्वावनाऽर्थान्त-रंगिरेगहोभेदाकृताऽऽदिभेदाच्च, अथवा-द्रव्यतः सर्वधर्मोक्तिकायाऽऽदिद्रव्यविषयान्, क्षेत्रतः सर्वलोकालोक-लोचरान्, कालतोऽतीताऽदे रात्र्यादिवर्तिनो वा, भावतः कपायनोक्तिकायाऽऽदिप्रभवान्, कृताऽलीकं वदने वादो मृषावाद्स्तस्माद् विरमणं विरतिरिति ॥ २ ॥ तथा-सर्वस्मान्कृताऽऽदिभेदाह, अथवा-द्रव्यतः संचेतनान्वेतनद्रव्यविषयान्, क्षेत्रतो प्राप्तिगणधरगत्याऽऽदिसम्भवात् कालतोऽतीताऽदे रात्र्यादिप्रभवत्वाद्, भावतो रागद्वेषमोहसमुत्थात् अदं सत्वमिनाऽवित्तीर्णं तस्याऽऽदानं ब्रह्मसमदत्तदानं तस्माद्विरमणमिति ॥ ३ ॥ तथा-सर्वस्मान्कृतकारिणानुमतिभेदान्, अथवा-द्रव्यतो दिव्यमानुषतैरक्षभेदात् रूपरूपसहगतभेदाद्वा, क्षेत्रमिल्लोकसंभवात्, कालतोऽतीताऽदे रात्र्यादिप्रभवत्वाद्, भावतो रागद्वेषप्रभवान्, मिथुनं स्त्रीपुंसहन्त्रं, तस्य कर्म भेषुनं, तस्माद्विरमणमिति ॥ ४ ॥ तथा-सर्वस्मान् कृताऽऽदे, अथवा-द्रव्यतः सर्वद्रव्यविषयान्, क्षेत्रतो लोकसंभवात्, कालतोऽतीताऽदे रात्र्यादिप्रभवत्वाद्, भावतो गणधरविषयान् परिगृह्यते आदीयते परिग्रहणं वा परिग्रहस्तस्माद्विरमणमिति ॥ ५ ॥ तथा-सर्वस्मान्कृताऽऽदिरूपाहिवा गृहीतं दिवा भुक्तम् १ दिवा गृहीतं रात्रौ भुक्तम् २ रात्रौ गृहीतं दिवा भुक्तम् ३, रात्रौ गृहीतं रात्रौ भुक्तमिति ४ चतुर्भिरूपारूपैवत्यर्थः । अथवा-द्रव्यतः अतुर्विधाऽऽहारविषयान्, क्षेत्र-

तः समयक्षेत्रगोचराकालतो रात्र्यादिसंभवात्, भावतो रागद्वेषप्रभवान् रात्रिभोजनान् रजनीजमनाद्विरमणमिति ॥ ६ ॥ एवं सामान्येन व्रतपट्टकमभिहितम् ।

अथ विशेषतस्तत्स्वरूपनिर्णयपण्यार्थमाह-

तत्थ खलु पढेमे भेते ! महच्चए पाणाइवायाओ वेरमणं, सत्वं भेते ! पाणाइवायं पचक्खामि, से मुहमे वा वायरं वा तसे वा थावरं वा नेव सेयं पाणे अइवाएज्जा, नेवऽन्नेहि पाणे अइवायाविज्जा, पाणे अइवायेने वि अने न समणु-ज्जाणमि ।

तत्र तेषु पट्टसु व्रतेषु मध्ये, खलुशब्दादित्येषु च मध्यमतीर्थकरप्रणीतेषु चतुर्थामिषु, वाक्यान्तङ्काणामो वा खलुशब्दः, प्रथमं सूत्रकमप्राप्तयादाय, “भेते ति” गुरोरामन्वयम् । अस्य च साधारण्यमुक्तित्वाद्भूतम् ! भवान्, भवान् इति वा संस्कारो विधेयः, तत्र भदन्तः कल्याणः सुखश्चाख्यते, तद्वृत्तान्तं तु वाद्वेति, तथा-भवस्य संसारस्यान्तो विनाशस्तनाऽऽचार्येण समाश्रितसत्त्वानां कियत इति भवान्तकग्वान् भवान्, तथा-भयमिहपरलोकानाकस्मादशो-कातीविकामरखंभदान्स्मया यद्यमागलक्ष्णम्, एतस्य सत्त्वविषयस्य यमाचार्ये प्राप्यान्तो भवति स भयान् इति एतच्च गुर्वामन्त्रणं गुरुसात्त्विकं व्रतप्रतिपातः साध्वीति ज्ञापनार्थं सर्वेषुमानुष्ठानगुरुत्वेनानुष्ठानप्रतिपादनार्थं वेति । महच्च नद्वेत्तं च तस्मिन्महाव्रतं, महच्च वाप्य श्रावक-सम्बन्धयुक्तवताक्षेप्यति । अत्रान्तरं समचचार्यशिरद्विपरिप्रत्याख्यानभ्रंशनापिकाः, तच्छोपरिगृह्यताम् । प्राणा इन्द्रियाऽऽद्वयस्तथाप्रतिपातो विनाशः प्राणानिपातो जीवस्य महादुःखोत्पादनं, न तु जीवनिपात एव, तस्माद्विरमणं सम्यग्ज्ञानश्रद्धानुपूर्वकं सर्वथा निवर्तनम् । भगवन्तः क्रमिनिशेषः । यन्त्रेवमेव उपदिशन्तमिति विनिश्चयः सर्वे निरवशेषं, न तु परिस्फुरमेव, भदन्तेति गुर्वामन्त्रणं, प्रतिपदमनुवृत्तिज्ञापनार्थं च पुनरन्योपपन्नायः, प्राणानिपाते जीवनिपातान्, प्रत्याख्यामि परिचयज्यामीत्यर्थः । अथवा-प्रत्याचक्षे संवृताऽऽत्मा सामन्तमनागतप्रतिपत्तिरवा-ऽऽदरेणाभिधाने करोमीत्यर्थः । अनेन व्रताधेरिज्ञानाऽऽदिगुणयुक्तो व्रताह इत्यादिदयति । उक्तं च-

“पडिक्क कट्थिय अहिगय, परिहर उवडावण्णं कपो ति । लुक्कं तिहि विमुक्खे, परिहर नवण्ण भेण्ण ॥ १ ॥

पडपासाउग्गमाह, दिट्ठता हुंति वयसमारुहणे । जह मल्लिण्णसु होमा, सुज्जानसु नेयमिहहं पि ॥ २ ॥”

एवासि लेमओ विवरणं पडियाए सत्थपरिआए लुज्जीवणियाए वा, नीए च कटियाए गुरुणा वक्खमायाए, अहिगयाए, अन्यथा परिआयाए, समं परिहरतो उवडावण्णं कपो जोग्गो, परिहारमं वक्खमाण्ण- (लुक्कं ति) लुज्जीवणिकाए, तिहि मणवयकापहि, विमुक्खं परिहरह नवण्णं भेण्ण पत्तेयं मण्णिकयकारियाणुमहसक्केण, समं च परिक्खिउल्ल उवडुविज्जह नऽण्णहा, हेम य इत्थं दिट्ठता । मल्लो पडो न रंगिज्जह, संविओ चैव रंगिज्जह । असोहिण मूलपाए पासाओ न कीरह, सोहिण चैव कीरह । वण्णहो-हि असोहिण आउरे ओसहं न दिज्जह, सोहिण चैव दिज्जह ।

आहसहाओ असंठविए रयणे एडिबंधो न किज्जह, संठविए चेव किज्जह । एवं पडिक्कहियादाहिं असोहिए सी-से न बयावगेवणं किज्जह, सोहिए चेव किज्जह । असोहिए य करणे गुरुणे दोसो, सोहियापालणे सीसस्स दोसो । इति कृतं प्रसङ्गेन । प्रकृतमुच्यते-तत्र यदुक्तं सर्वं भद्रम् । प्राणानिपातं प्रत्याख्यामि तदेतद्विशेषितोऽभिधित्सुराह- (से सु-हम् वेत्यादि) 'से' शब्दो मागधदेशीप्रसिद्धोऽधश्चाद्यर्थः, स चोपन्यासः । तद्यथा-सुम्मा वा बादरं वा बसं वा स्थावरं वा । अत्र सुम्माऽल्पः परिगृह्यते न तु सुधमनामकर्मोदयात्सुधम्, तस्य कथेन व्यापादनात्संभवात्, बादरोऽपि स्थूलो, वाशब्दो परस्परपेक्षया समुच्चयः, स वैकौटो द्विधा-त्रयः, स्थावरश्च । तत्र सुधमस्यः कुन्धादिः, स्थावरो वनस्पत्यादिः, बादरस्तु त्रयो गवादिः, स्थावरः पृथिव्यादिः । अत्रापि वाशब्दो समुच्चयः । वतान् पृथोक्तान्, नैव स्यमान्मना प्राणिनो जिवान् (अश्वाएज्ज सि) विभक्तिव्यत्ययादतिपातयामि विनाशयामि, मायामीति यावत्, नैवाप्येवामव्यतिरिक्तजनेः प्राणिनोऽतिपातयामि, प्राणिनोऽतिपातयतोऽप्यन्यान् परात्र समनुजानाम्यनुमोदयामि । पा० । (विशेषतः प्राणानिपातस्वरूपं 'पालाहवाय' शब्दे वर्ण्यते)

कथमन्याह-

जावजीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न करोमि न कारोमि करंतं पि अन्नं न समज्जुगाणामि तस्स भंतं । पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं बोसिरामि । (जावजीवाए इत्यादि) " जावजीवाए सि " प्राकृतत्वाजीवनं जीवः प्राणधारणं यावज्जीवो यावज्जीवम् "यावदित्यस्य" ॥३१॥३२॥ (सिद्धहे०) इत्यनेनाव्ययीभावममासः । तत्रश्च यावज्जीवं प्राणधारणं यावत् । अथवा-अलाल्पिकवर्णलोपायावज्जीवं भावो यावज्जीवता, तथा यावज्जीवतया आ प्राणोपरमादित्यर्थः । परतस्तु न विधिर्नोपि प्रतिषेधो, विधावाशंसादोप-प्रसङ्गान्, प्रतिषेधे तु सुराऽऽदिषु अवरितेष्वप्यस्य अङ्गप्रसङ्गान् । किमित्याह-तिष्ठो विधा यस्य, प्राणानिपातस्याति गम्यते, असौ त्रिविधस्तं त्रिविधेन, एतदेव दर्शयति-मनसाऽस्मः करणेन, वाचा वचनेन, कथेन शरीरेण । अस्य च करणस्य कर्म उक्तलक्षणः प्राणानिपातः, तथापि वस्तुतो निराकार्यतया सूक्ष्मैव दर्शयन्नाह-न करोमि स्वयं, न कारयाम्यन्यैः कुर्वन्तमप्यन्ये न समनुजानामि नानुमन्येऽहमिति । अत्राऽऽह-किं पुनः कारणमुद्देशक्रमनिलक्ष्य व्यत्ययेन निर्वेशः कृतः । इति । अत्रोच्यते-करणाऽऽयत्ता कृताऽऽदिरूपा क्रिया प्रवर्तते इति दर्शनार्थम् । तथाहि-कृताऽदिरूपा क्रिया मनःप्रभृतिकरणवशा एव करणानां भावे क्रियाया अपि भावात् अभावे चाभावात्करणानामेव तथाक्रियारूपेण परिगृह्यतेति भावः । अपरस्तथाह-न करोमि न कारयामि कुर्वन्तं न समनुजानामीत्येतावता ग्रन्थेन गतेऽपि अग्रन्यमित्यतिरिच्यते, तथा चातिरिक्तेन सूत्रेण नार्थः इति । अत्रोच्यते-साभिप्रायकमिदमनुक्रूरस्याप्यर्थस्य संग्रहार्थं, यस्मात्संभवाद्यर्थोऽन्यमपिशब्द उभयपरमार्थस्य एतदविवर्धयति-यथा कुर्वन्तं नानुजानामि, एवं कारयन्तमप्यन्यमनुज्ञापयन्तमप्यन्यं न समनुजानामीति तथा यथा वसंमानकाले कुर्वन्तमन्यं न समनुजानामि, एवमपिशब्दादतीतकाले कृतवन्तमपि अनु-

वापितवन्तमपि, एवमनागतकालोऽपीति, तथा न क्रिया-क्रियावर्तोभेद एवातो न केवला क्रिया संभवतीति व्याप-नार्थमन्यग्रहणमिति । तथा तस्य त्रिकालभावितोऽधिकृत-प्राणतिपातस्य संघटितवन्ततीतमवयवः, न तु वसंमानमनागतं वा, अतीतस्यैव प्रतिक्रमणत्वात्, भदन्तेति सुबो-मन्त्रणं प्राग्वत्, प्रतिक्रमामि मिथ्यादुष्कृतं तत्र प्रयच्छामीत्युक्तं भवति, तच्च द्रव्यतो भावतश्च संभवति ।

तत्राऽऽह कुलालोदाहरणम्-

"किं पगया एगस्स कुंभगारस्स कुडीए साहुणो डिया । तथेगो चिज्जगो चयलत्तणेण तस्स कुंभगारस्स कोलालाणि अंगुलियधणुगएणं पाहाणेहिं विवेह । कुंभगारेण पडिज्जिग्गो दिट्ठो मणिओ-सुदुग्गो । कीस मे कोलालाणि काणेसि ? सुदुग्गो भणइ-मिच्छामि तुक्कं न पुणो विधिस्सं मणणं पमायं गब्भो मि सि । एवं सो पुणो वि केली-किलत्तणेण विधेऊण वोअओ मिच्छामि तु कुक्कं देइ । पच्छा कुंभकारेण सट्ठो सि नाऊण तस्स सुदुग्गस्य कप्पामोडओ दिओ । सो भणइ-दुक्खविओऽहं । कुंभकारो भणइ मिच्छामि तुक्कं । एवं सो पुणो पुणो कप्पामोडयं दाऊण मिच्छामि तु कुक्कं करंइ । पच्छा चिज्जओ भणइ-अहो सुंदरं मिच्छामि तु कुक्कं ति । कुंभकारो भणइ-तुम्ह पि परिसं चेव मिच्छामि तु कुक्कं ति । पच्छा डिओ विधेयव्वस्स " किं च- " जं तुक्कं ति मिच्छामि, तं चेव नितेवरे पुणो पावं । पच्च-क्खसुमावरे, मायानियडोपसंतां य ॥ १ ॥ " इदं द्रव्यप्रतिक्रमणम् ।

भावप्रतिक्रमणे तु मृगावन्तुदाहरणम्-

" भगवं वडमाणुसामी कोसंसीए ममोसरिओ । तथ चे-दुग्गो भगवओ वंदया सविमारा अज्जइत्ता तथ मिगावरे अज्जा उदयणमाया उ दिवसो सि काउं चिरं डिया । से-साओ साहुणीओ तिन्थगरं वन्दिऊण पडिगयाओ, चन्ध-सूरा वि सट्ठारणं पत्ता । तहिं सिग्गमेव वियालीहयं मिगावरे वि संपत्ता गया सोचस्सयं, साहुणीओ वि कयावस्सयाओ अर्थंति । तत्रो मिगावरे आलाएउं पवत्ता अज्जचंदणाए भणइ-कोस अज्ज चिरं डियासि ? जुत्तं नाम तुज्ज उत्तमकुलपण्याए एगामिणीए एचिबरे अर्थंउं ति । सा सम्भावेण मिच्छामि तु कुक्कं भगमाणी अज्जचंदणाए पाएतु निवडिया । अज्जचंदणाए वेतिविनाए बलाए संथारगयाए निहा आगया, मिगावरे वि नित्यसंवेगमावकाए पा-यवीडियाए चेव केवलनारं समुपणं । सणो य तणे मणेणं समागओ, अज्जचंदणाए संथारगओ हत्थो लवेइ । मिगावरे मा लज्जिहि ति सो हत्थो संथारणं चडाविओ । सा विबुद्धा भणइ-किमेयं ति, अज्ज वि तुमं अण्यसि सि ? मिच्छामि तु कुक्कं, निहापमाणं न उडुवियासि । मिगावरे भणइ-एस सणो मा मे साहिइ ति अओ हत्थो चडाविओ । भणइ-कहिं सो ? सा दाएइ । अज्जचन्दणा अपिच्छमाओ भणइ-अज्जे ! किं न अइसओ । सा भणइ-आमं । तो किं छाउमणिओ, केवलिओ सि । सा भणइ-केवलिओ सि । पच्छा अज्जचन्दणा मिगावरेण पाएतु पडिउं भणइ-मिच्छामि तु कुक्कं, केवली आसाइओ सि । " इदं भावप्रतिक्रमणम् ।

किञ्च- " जह य पडिक्कमियव्वं, अवरस्स काऊण पावयं कम्मं । तं चेव न कायव्वं, तो होइ एए पडिक्कंतो ॥ १ ॥ " तथा-

(निन्दां गरीहामीनि) अत्राऽऽत्मलक्षिकी निन्दा, परमा-
लक्षिकी गरीहो जुगुप्सोच्यते । निन्दाऽपि द्रव्यतो, भावतश्च
संभवति । तत्र द्रव्यनिन्दा विप्रकर्शदायिका इव-
“सा किर विचिन्तगदायिना ओषधयं पविषिऊणं कवाडाणि
पिडिऊणं विरालणं मणायणं चीराणि यं पुरश्चं काउं अण्णाणं
निन्दियायथा जहा-” तुमं विचिन्तगदायिना ! एयाणि ते पि-
इमंतिथ्याणि चेलाणि आभरणगणि यं, इमा पुणं पडंनु-
यरयसमाया रायभिरौ, अश्राश्रा य उअयकुलपसुयाश्रा
रायवधूयाश्रा मंतुं गया तुमं अणुयत्तरं ता मा गव्यं क-
रेसि ति । एसा इयमिदा ।”

भावनिन्दा-

“ साहुणा अण्णा भविष्यो-” जीव ! तए हिडनेण नारय-
निरियगईसु कह वि माणुनने सम्मननाणचरिणाणि लजा-
णि, जेसि यणाएण सव्वलेण माणणिज्जां पुयणिज्जां य, ता
मा गव्यं काहिसि-जहाऽहं बहुसुअसु, उत्तमचरिणो वंति ।
“ तथा-” हा दुइदु कयं हा दुइ-डु कारियं अणुमयं पि हा दु-
दुडु श्रंतो श्रंतो डउअह, सिगं व्व दुमो वणदवेणं ॥१॥ इति ।

गरीहोऽपि द्रव्यतो भावतश्च भवति-तत्र द्रव्यगरीहोयं मरु-
क-उदाहरणम्-

“ आणंदपुरे नयरे एगो मरुअो, सो सुहाए समं संया-
सें काऊण उवज्झायस्स कहंर, जहा-सुविणए सुहाए समं
सेवासं गअो मि ति ।” भावगरीहोयं तु सायुद्धादहरणम्-
“ गंतुणं गुरुसगसे, काऊण यं अंजलिं वियुयमूलं । जह
अण्णां तह परं, आणपयसा एम गरिहं ति ॥ २ ॥ ” किं
जुगुप्सा ? इत्याह-आत्मानमतीतप्राणानिपातक्रियाकारि-
णमरुताप्यम्, तथा व्युत्सजामीति विविधं विशेषणं वा
भूयो त्यजामि, अतीतप्राणानिपातमिति गम्यते । आह-य-
व्युत्सजनीतप्राणानिपातमक्रियमाणमात्रमस्य सूत्रयैदृश्यं, न
प्रत्युत्पन्नसंलग्नमनागतप्रत्यास्थानं चेति । नैतदेवम्-“सव्वं
भंतं ! पाणाइवायं पचन्नस्वामिं ॥” इत्यादिना तदुभयमिद्विरे-
ति । अपरस्त्वाह-ननु सर्वं भदन्त ! प्राणातिपातं प्रत्याख्या-
मीत्युक्तं प्राणातिपातनिवृत्तिरभिधीयते, तदनन्तरं च व्युत्स-
जामीनिशब्दप्रयोगेन वैपरिन्त्यमागम्यते । तत्र यस्मान्मांसा-
ऽऽदिविरमणक्रियाऽनन्तरं व्युत्सजामीनिप्रयुक्तं तद्विपक्षत्यागो
मांसभक्षणनिवृत्तिरभिधीयते । एवं प्राणातिपातविरम्य-
नन्तरमपि प्रयुक्तं व्युत्सजामीनिशब्दे तद्विपक्षत्यागोऽगम-
स्यत इति न कश्चिदोप इति । व्युत्सजोऽपि द्रव्यभावभेदाद्
द्विधा । तत्रोदाहरणं प्रसन्नचन्द्रो यथा-

“ निविपवट्टिए नयरे पयन्नचंदो राया । तत्थ य भगवं
महावीरो समोसदो । तअो राया धम्मं सोऊणं संजायसे-
वेगो पव्वइअो गीयअो जाअो । अअया जिणकणं पडिव-
ज्जिउकामो सत्तमावणए अण्णायं भावे । तेणं कालेणं तेणं
समण्णे रायगिहं मन्हाणे पडिमं पडिअो । तत्थ भगवं म-
हावीरो समोसदो । विरइयं देवेहिं समोसदो । लोणो य
वंदनां नीह, दुवे य वाणियगा मुसुह-दुम्मदनामाणो खि-
इपरइयनगराअो तथेय आगया । पयन्नचन्दं पडिमवट्टियं
पाप्मिऊणं सुसहेण भणिणं-एसां सो अअहाणं सामी जो त-
हाविहं रायलच्छि पच्छिअय तपसिणं पडिअो, अहो सं
अअया, अहो से कयपुअय ति । दुम्महेणं भणिणं-कुतो एयस्स

धअया?, जो अन्नंजायवलं पुत्तं रज्जे उव्विऊणं पव्वइअो, सो
तवस्मी दाइएहिं परिभाजिहो, नगरं च उत्तमं सयं प-
डिवअं, ता एवमणं बहुलोणो तुसं देविअो, ता स-
व्वहा अदुइअो एसां ति । तां ह नय रायरिणिणो कावो
जाअो, चितियं चाणंण-को मम पुत्तस्स अवकरं ति नू-
णमुगतां तां किं तेणं एयावअं गअं वि णं वावाण-
मि । माणसमंमाणं देहउआणं पव्वो । हत्थिणा हत्थि
आमिणं आसं वावाणं ति विमाना । इत्थंनरं सेलिअो भग-
वअो वंदिउं निगच्छइ, तेणं दिट्ठो वंदिअो य । तेणं ईसि पि
न जिआइअो । तअो सेलिणं चितियं-मुक्कज्झाणो-
वगअो भगवं ता ईदिसिम्मि भणं कालगयस्स का गरं भव-
इ ति भगवंतं पुच्छिस्सामि । तअो गअो वंदिऊणं पुच्छि-
अो-अण्णेण भगवं जमिं भणं डिअो मए वंदिअो पयस-
चेदो नमिं मयस्स कहिं उववाअो भवइ ? । भगवया भ-
णिणं-अहं सत्तमपुट्ठीय । तअो सेलिणं चितियं-हा किमं
यं ति । पुणो वि पुच्छिस्सं । एत्थंनरंमि पयसवेस्स माणं
संगामं पहाणनायणं सहावडियस्स अनिस्सल्लवककण-
णापमुहाई खयं गयाइं पहरणाइ, तअो तेणं सिगन्ताणं वा-
याएमि ति पगमुनियसुनमेणं जाव लोयं कयं पायमि तअो
संयममावयो अवंतविमुक्कमाणं गरिणमिणं अनाणं निदिउं
पयट्ठो समाहियमणेण पुणगवि मुक्कज्झाणं । एत्थंनरंमि से-
लिणं भगवं पुणो वि पुच्छिअो-जामिं भणं संपइ पयस-
चेदो वट्ठे तारिमे मयस्स कहिं उववाअो ? । भगवया भ-
णिणं-अणुनत्तसुरं । तअो सेलिणं भणिणं-देवो किमदत्ता
परुविं उयाऊ भया अअहाऽवहारिणं ति । भगवया भ-
णिणं-नत्तदा परुविं तावि तयं अअहाऽवययं । तअो सेलिणं
भणिणं-कदंभेयं । तअो भगवया सअो पुत्तो माहिरं ।
एत्थंनरंमि पयसवेदंमट्ठरिणिणो समं विट्ठो देवदुइ-
हिसणाहो महेतकलपलो अाडुइअो । तअो सेलिणं
भणिणं-भयवं ? किमं यं ति । भगवया भणिणं-तस्सव वि-
मुक्कमाणं गरिणामसं केवलनाणं समुत्तणं । तअो देवो
से मडिनं करंति ति । एवं प्रासन्नचन्द्रो द्रव्यव्युत्सर्गभा-
वव्युत्सर्गोऽक्रदाहरणं विप्रैव इति । पा० । (प्रत्याख्यानभेदाः
‘ पचन्नानां शब्देऽस्मिन्नेव भागे २६४ पृष्ठे गताः)

प्रकृतसूच्यते-इह च सूक्ष्मे वा वादं धन्यादिना द्रव्यप्राणा-
तिपातोऽनेन क्षेत्रप्रमाणं तजानीयप्रहणमिति न्यायाच्चनु-
विधेः प्राणातिपात उपलक्षित इत्यतस्त्वभिधानायाऽऽह-
मे पाणाइवाप चउञ्चिह पन्नं । न जहा-द्वयअो, वित्त-
अो, कालअो, भावअो । द्वयअो णं पाणाइवापं छुम जीव-
निकाएमु, खेतअो णं पाणाइवापं सव्वलोपं, कालअो णं
पाणाइवापं दिथा वा गअो वा, भावअो णं पाणाइवापं
रागेण वा दोमेण वा ।

(सं ति) स पूर्वोक्तः प्राणातिपातः प्राणिप्राणाययोगः,
चतुर्विधश्चतुःप्रकारः प्रज्ञां ज्ञेयमभिधानः । तथ्या-द्रव्य-
तो द्रव्यप्राणान्तर्मात्रवत्, क्षेत्रतः क्षेत्रमहोक्तव्य, कालतः
कालं प्रतीयन्, भावतः भावपुरुषोक्तव्य । एतान्वयं व्याचष्टे-द्र-
व्यत इति व्याख्येयवद्वयमर्थः, शांतिं चाक्यालङ्कृतं । प्रा-
णातिपातः पदमु पदमेव्यं पु जीवनिर्वाणं मुत्तमाऽऽदिमद्वि-

श्रेयु प्राणियग्रेषु, संभवतीति शेषः । क्षेत्रतो, शमिभ्यलक्ष्णैः प्राण्यतिपातः सर्वलोके निर्घणत्वाऽऽदिभेदभिन्नं भवन् भवतीति । कालतो, शमिति प्राग्बन्, प्राणातिपातो दिवा वामेन, रात्रि समुच्चये । रात्रौ रज्यां, वा समुच्चय एव स्यादिति । भावतो, शमिति प्राग्बेदव, प्राणातिपातो रमणे मांवाऽऽदिभक्त्याऽऽपिमायलक्षणैः, द्वेषण शत्रुहनाऽऽदिपरिणामस्वरूपेण, वाशब्दी समुच्चये, स्यादिति । द्रव्यभाषादसमुत्था चतुर्भङ्गिका वाच्य । तथा- द्रव्यतो हिंसा भावश्च १, तथा-द्रव्यतो न भावतः २, तथा-भावतो न द्रव्यतः ३, तथा-न द्रव्यतो न भावत इति ४ । तत्रार्थे भङ्गकभावार्थाः-द्रव्यतो, भावतश्चेति । ' जह केह पुरिमि मियवहाण, परिणते मियं पनित्ता आयप्रायहियकाद्वज्जिंसे सरं निस्सिरेज्जा, सं य मियं तेण सरेण विदे मण, मिया एसा दव्वञ्चा हिंसा, भावञ्चा वि । ' या पुनर्द्रव्यतो न भावतः सा सत्त्वरीयाऽऽदिस्मितस्य साधोः कारणं गच्छत इति ।

उक्तं च-

" उच्चालियम्म पाण, इत्थियम्मियस्स संकमट्टण । वावज्जेज्ज कुल्लिगी, मरेज्जे तं जोगमासज्ज ॥ १ ॥
न उ तस्स तीक्ष्णमित्तं, वेणं सुट्ठमां वि देमिञ्चं समण । अणवज्जेता उवञ्चोत्तं-णं मव्वभावेण सेा जम्हा ॥ २ ॥ " इत्यादि । या पुनर्भावतो न द्रव्यतः स्यम्-^१ जहा केह पुरिमि संदमद्वयान्ते पणत्ते संदये इमि वल्लवकायं रज्जुं पानित्ता एव अहि नि तथा हण्णपरिणामपरिणय निकट्टियात्तेपत्ते दुरं दुरं छिदिज्जा, एसा भावञ्चा हिंसा न दव्वञ्चा । " चरममहस्तु शन्य इति ।

एवं प्राण्यतिपाते भेदतोऽभिधायीऽथ तस्यैयानीतकाल-विहितस्य मयिशागनिन्द्याप्रतिपादकं सूत्रमाह-

जं मए इमम धम्मम केवलपञ्चनसम अहिंसा-
कवणस्स सञ्जाहिद्वियस्स विणयमूलस्स खंतिपहाणस्स अहिंसासोवन्नियमस्स उवसमपभवस्स नववंभेचरगुत्तस्स अपयमाणस्स भिक्खाविनिस्स कुक्खीसंवलस्स निरगि-
सरणस्स संपकवालिणस्स चत्तदोसस्स गुणगाहिणस्स निव्वियारस्स निव्विनीलकखणस्स पंचमहव्वयजुत्तस्स असं-
निहिमचयस्स अदिसंवाइयस्स संसारपागागामिस्स निव्वा-
णमपापज्जवसागाफलस्स पुट्ठे अपाणयाए असवण-
याए अरोहिण अण्णभिगमेणं अभिगमेण वा पमाएणं रा-
गदोसपडिबद्धयाए वालयाए मोहयाए भंदयाए किट्टयाए तिगारवगरयाए चउक्कसाओवगएणं पविदियओवसट्ठेणं पडुपन्नभारियाए सायासोक्कवमणुपालयनेणं इह वा भवे
अबेसु वा भवगाहणेसु पाणाइवाओ कओ वा कागविओ वा कीरंते वा परेहिं समणुण्णओ । तं निंदामि गरिहामि
निविहिं निविहेणं मणेणं वायाए काएणं ॥

अत्र च यो मयाऽस्य धर्मस्य कर्त्तव्यप्रवृत्त्याऽऽविहाविशतिवि-
शेषपरिप्रेषितस्य पूर्वमेवावतारऽऽदिभक्तिभूतुर्भिः प्रमादाऽऽदि-
भिश्चेकादशभिः कारणैः प्राण्यतिपातः कृतस्तं निन्दामीत्या-
दिनवन्धो द्रष्टव्यः (जं नि) विभक्तिव्यत्यायाः प्राण्यतिपात

इति योगः । भाषामात्रे वा यदिति पदं व्याख्येयम् । मयेति
प्रतिक्रामकमाधुर्यामाने निर्विशति । अस्य स्वहृदयः पक्ष-
स्य धर्मस्य प्रकामान्वेषचारित्राऽऽसकस्य, अत्र च-^१ " जं पि य मए इमस्स धम्मस्स " तथा " जं पि य इमं अस्सेहिं इ-
मस्स धम्मस्स " इत्यादि । पाठान्तराययुक्तानुगतानः स्य-
यं व्याख्येयानीति । किंविशिष्टस्य ? केवलप्रवृत्तस्य सर्व-
शेषादिष्टस्य । १ । तथा-अहिंसा प्राण्येवगृह्णं लक्षणं चिह्नं
यस्यासीति अहिंमालक्षणः सत्त्वातुक्कम्पानुमेयमेषव इत्यर्थस्त-
स्य । २ । तथा-सत्येनावितथभाषणेनाविहितः समाश्रितः
सत्यापिहितः सत्यवचनव्याप्त इत्यर्थस्तस्य । ३ ।
तथा-विनयो विनीतता मूलं कारणं यस्यासीति विनय-
मूलं विनयप्रभव इत्यर्थस्तस्य । ४ । तथा-ज्ञानिः क्षमा
प्रधाना सारभूता यस्यासीति ज्ञानिप्रधानस्तस्य । ५ ।
तथा हिरण्यं रजतं सौवर्णिकं सुवर्णमयं कनककलशाऽऽदि,
न विद्यते हिरण्यसौवर्णिकं यथाऽसौ अहिंसासौव-
र्णिकः, उपलक्षणव्यामर्शपरिग्रहहित इत्यर्थस्तस्य । ६ ।
तथापशम इन्द्रियतोऽन्द्रियजन्यसमाश्रययो जन्मोत्पत्तिर्य-
थासौ उपशमप्रभव इन्द्रियमतोनिग्रहलभ्य इत्यर्थस्तस्य ।
७ । तथा-नवब्रह्मचर्याणि गुणिश्रद्धापात्रं धमनिकयाऽऽ-
या नवब्रह्मचर्यगुणवस्तुभिर्गुणैः संरक्षितं नवब्रह्मचर्यगुण-
गुणस्तस्य । ८ । तथा-न विद्यते पचमानाः पाचका यथा-
सौ अपचमानाः, पाकक्रियायिनिवृत्तवज्जनेवित इत्यर्थः ।
अथवा-पचनं पचमानं, न पचमानोऽपचमानो धर्मः, धर्म-
धर्मिणोऽभेदोपवागन्, एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यम् । ९ । अतएव
भिक्षावृत्तभिक्षया भक्षाऽऽदिः परतो यावदेन वृत्तिर्वर्तते धर्म-
साधककायपालनं यथासौ भिक्षावृत्तिस्तस्य । १० । तथा-
कुत्तविव बहिः सञ्चयाभावाज्जटण एव शयनं पांथये य-
त्रासीति कुत्तशब्दलक्षणस्य । ११ । तथा-निर्गतमग्रेः पावका-
च्छरणं शतित्वाऽऽदिपरिवाणं यत्र । अथवा-निर्गतं स्वीकाराभा-
वाद्विशरणं वद्विभवने यत्रासीति निर्गमिणस्तस्य । १२ ।
तथा-मंशजालयति कर्मफलं शोधयतीत्येवंशालः समञ्जाल-
ली, तस्य, कप्रत्ययोपादानाद्वा सम्प्रज्ञालिकस्य, सम्प्रज्ञाल-
ितस्य वा सर्वदेवमलगरहितस्य । १३ । अथ-[तथा] त्यक्त्वा
हानिं नीता अभावमापाविता इति यावदोपा मिथ्यात्वा-
ज्ञानाऽऽदिदृष्टानि येनासीत्युक्तदोषः । अथवा-यत्को द्वेष-
ऽधीनिलक्षणो यस्मिन्नसीत्युक्तद्वेषस्तस्य । १४ । अत एव
गुणश्राहिणः गुणग्रहणशीलस्य, कप्रत्ययविधानाद् गुण्यव्या-
हिकस्य वा पाठान्तरम् । तथाहि-प्रकृतधर्मचारिणो गुणवह-
गुणोपावृंहणवग एव भवन्त्यन्यथा धर्मस्वेवाभासप्रसङ्गात् ।
यदाह-^१ " नो खलु अण्णरियडिण, निच्छयओ मइल्लि व स-
ममत्ते । होह तथो पणिमां, जुतेणुश्रव्हणइया ॥ १ ॥ " ।
१५ । तथा-निर्गता विकाराः कामेष्मादलक्षणा यस्मादसीति
निर्विकारस्तस्य । १६ । तथा-निवृत्तिलक्षणस्य सर्वेवावय-
योनापरमस्वभावस्य । १७ । तथा-पञ्चमहाव्रतगुरुभूतं
प्रतीतं, नवरम्-अहिमालक्षणस्येत्याद्यभिधानेऽप्यस्याभिधा-
नं महाप्रयत्नानां प्राधान्यव्यापनार्थमगुरुमहाव्रतमंत्रार्थं च ।
तथाहि- नात्वादत्ताऽऽदानं कस्यचिः केनापि विशेषणैर्नाभिहि-
तमतो न्युज्यते अस्य विशेषणव्योपन्यास इति । १८ । तथा-
न विद्यते संनिधिमोदकोदकवज्ज्वररुगीनकपार्थः पशुपित-

स्य सञ्चर्यो धारणे यथासावर्त्मनिधिसञ्चयस्तस्य । १६ ।
तथा-अविसंवादिनो दृष्टाविरोधिनः । पाठान्ते वा अविसं-
वादिनस्य सद्भूतप्रमाणत्वाधिसम्बन्धः । १७० तथा-संसा-
रपारं भवार्णवतरेण गमयति तदारूढप्राणिनः पौनवप्राप-
यतीति संसारपारगामी तस्य, कप्रत्ययोपादानान् संसा-
रपारगामिकस्य वा । ११ । तथा-निर्वाणगमने मुक्तिप्राप्तिः,
पर्यवसाने आनुपङ्क्तिसुरमजुजसुखायुभवपयन्ते, फले कार्यं
यस्यासी निर्वोणगमनपर्यवसानफलस्तस्य । १२ । एवंविधस्य
यस्यास्य पूर्वं प्रतिपत्तिकालात्प्राक् अज्ञानतया सामान्यतो-
ऽवगमाभावेन । १ । तथाऽध्वणतया प्रज्ञापकमुखादनाकर्ण-
नभावेन । २ । अधवा-अधवेऽपि [अर्वाहो एति] अर्वाध्या
अर्वाधेन यथावद्धर्मस्वरूपापरिज्ञानेन । ३ । अधवा-अधवहो-
रतः अध्वणावगमसद्भावेऽपि [अणुभिगमणे नि] अण-
भिगमेन, सम्यगप्रतिपत्त्यर्थः । अधवा- (अभिगमण
व ति) विभक्तिव्यत्यादाभिगमे वा सम्यगधर्मप्रतिपत्तौ वा
प्रभावेन मध्यविषयाऽऽदिलक्षणेन । १ । तथा-गणद्वेषप्रतिब-
धतया रागद्वेषाऽऽकुलतन्त्र्यर्थः । २ । तथा-शालतया शिशुतया
अग्रविदुततया वा । ३ । तथा-मोहतया विचिन्तया मोहनी-
यकर्मोऽऽपत्ततया वा । ४ । तथा-मन्दतया कायजडतया, अ-
लतन्त्र्यर्थः । ५ । तथा- (किट्टपा एति) कीडतया कैली-
किलतया, घृताऽऽदिकीडनपरतन्त्र्यर्थः । ६ । तथा-विगीरवगु-
कतया श्रुतिरससातलक्षणेनैवावोचकमारिकतया । ७ ।
तथा-चतुःकार्यापगमेन कोषाऽऽप्युद्यवशगमनेतन्त्र्यर्थः । ८ ।
तथा-पञ्चन्द्रियाणु स्योना- (किट्टपा एति) सामीप्येन वश
आयत्तना, वर्णलोपाप्यञ्चन्द्रियाणवशस्तेन यदास्मांसंध्याने,
विदुलतेतन्त्र्यर्थः । पञ्चन्द्रियाणवशस्तेन, येन । ९ । तथा- (पटुप्य-
भारिण एति) इह प्रत्युपग्रहं वर्त्तमानमुपग्रहं वोच्यते, तत-
श्च प्रत्युपग्रहानीं भारश्च, कर्मणाभिनि गम्यते । प्रत्युपग्र-
भारः, स विद्यते यस्यानीं प्रत्युपग्रहारी, तस्य भावः प्रत्यु-
पग्रभारिना तथा, कर्ममुक्तये-युक्तं भवति । पाठान्तरं
प्रतिपुष्कारितया, भावार्थं पूर्ववत् । १० । तथा-सातात्मा-
तवेदनीयकर्मणः सकाशात्सुखं शर्म सातनुत्पन्नं, अधवा-
सातं च तत्सुखं च सातसुखमनिशयसुखं तदनुपालयता-
ऽनुभवता, सुखाऽऽपन्नमननैतन्त्र्यर्थः । पाठान्तरं तु, सदा सर्व-
कालं सुखमनुपालयतेति व्यक्रमः । ११ । (इह व ति) विन्तु-
लोपात् इह वाऽस्मिन्ननुभूयमाने भये मनुष्यजन्मनि, अन्त्येषु
वा अस्माज्जन्मनोऽपरेषु भवग्रहेषु जन्मापादांषु प्राणाति-
पातः कृते वा स्वयं मिर्वात्तिनः, कारिणो वाऽप्यविधापितः,
क्रियमाना वा विधीयमानः परंपर्यः समनुज्ञानोऽनुसृष्टि-
तन्त्रे प्राणनिपातेन निन्दाभि स्वप्रत्यक्षमेव जुगुप्सं, तथा-
गर्हाभि गुरुसमक्षं जुगुप्सं, त्रिविधं कृतकारितानुमतिभेदा-
भिप्रकारं त्रिविधं त्रिप्रकारेण कारणेन । तदेवाऽऽह-

(२४) साम्प्रतं त्रिकालिकप्राणनिपातविरतिं प्रतिपादयन्नाह-
अद्वयं निन्दाभि, पटुपन्नं संवेदेषि, अणुगार्थं पचकवाभि
सर्वं पाशाद्वयार्थं ।

अतीतमतीतकालकृते निन्दाभि । तथा-प्रत्युपग्रहं वर्त्तमा-
नमव्ययमभिवर्धनं संवृत्तीभि, भवन्तं वाच्यामीत्यर्थः । तथा-
अनागतं भविष्यत्कालविषयं प्रत्याख्यामीति पूर्ववत् । किं

तदित्याह-सर्वं समस्तं न पुनः परिस्थूरमेव प्राणातिपातं
जीवितविनाशम् इदमनागतप्रत्याख्याने विशेषयन्नाह-
जावज्जीवा ए अणिमिस्रोहं नेव सयं पाणे अद्विषाण्जा
नेवब्रह्मि पाणे अद्विषायावेज्जा पाणे अद्विषायेते वि अक्षे न
समणुज्जाणामि ।

यावज्जीवं प्राणधारणं यावत् अनिधितोऽहम् इहपरलो-
काशमाविप्रमुक्तोऽहं ममेतो वतानुपालनात्किञ्चिदमगसुखं
वा भूयादित्याकाङ्क्षागहित इत्यर्थः । नैव स्वयं प्राणानमन्
(अद्विषाण्जा एति) उरुहन्तान्गतिपातयामि विनाशयामि,
नैवान्यः प्राणान् (अद्विषायावेज्जा एति) अतिपातयामि, प्राणा-
नतिपातयतोऽप्यन्याच्च समनुजानामि, कापि " नेव सयं "
इत्यादि पदानि न दृश्यन्ते । कतिमात्रात् पुनरिदं प्रत्या-
ख्यानमिति चेत्, उच्यते-अहंदादित्युक्तसाक्षिकम् ।

एतदेव दर्शयति-

तं जहा-अहंतमसिखयं सिद्धसिखयं साहुससिखयं
देवससिखयं अप्पससिखयं ।

तद्यथेयुपदर्शनार्थः, अहन्तस्मार्थिकरस्ते साक्षिणः समस्त-
भाववर्त्तिनो यत्र तन्, " शेषाद्वा " । ७ । ३ । १७५ । इति-
कप्रत्ययविधानादहन्तसाक्षिकं प्रत्याख्यानक्रियाविशेषणं ये-
तन्मु एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यम् । तथाहि-इहोत्तरवर्त्तिनोऽप्युत्तरव-
र्त्तिनो वा तीर्थंरुगः केवलवर्त्तमानप्रधानचक्षुरा ममेदं प्र-
त्याख्याने पश्यन्तीत्यतस्तत्साक्षिकमुच्यते, एवं विज्ञा मुक्ति-
पदं प्राप्ताः साक्षिणोऽदित्यज्ञानभावेन समस्तभाववर्त्तिनो यत्र त-
न्निवृत्तसाक्षिकम् । आह उभयप्रत्यक्षार्थं तेषां साक्षिकव्यवहा-
रो कृद्वा, न चात्र प्रत्याख्यानकर्तुः विज्ञाः प्रत्यक्षाः, अतीन्द्रि-
यज्ञानोच्चरन्त्यात्पार्थ, तत्कथं न तस्य साक्षिणः । उच्यते-
श्रुतवाचितमतेस्तत्स्वरूपप्रत्यक्षं तस्य नै भावकहयनया प्र-
त्यक्षा इवेति कथं न साक्षिण इति । तथा-साधवो मुनय-
स्ते मानिश्यज्ञानवन्त इतरे वा विरतिप्रतिपत्तिममयस-
मीपवर्त्तिनः साक्षिणो यत्र तस्यानुमांसिक्कम् । तथा-देवा भव-
नपत्यादयस्ते जिनभवताऽऽप्यधिष्ठातृवन्तिर्यलोक्तमञ्ज-
रिणां वा विरतिप्रतिपत्तिकर्मभावविशेषवन्दनाऽऽप्युपावा-
त्समीपमुपावताः स्वस्थानस्था वा कर्थाश्चैवऽपि समुद्रान् प्रति
प्रयुक्तावधयः साक्षिणो यत्र तदेवसाक्षिकम् । यदाह चू-
लिकारः- " विग्रहोऽद्विगतिकाले त्रिविधेण (राशेण) योगेन
अवस्ममहाभर्तनिहिया देव्या सन्नहागमिमा भवद अतो
देवसम्पत्तिर्यं भागियं । अहवा-अवगवज्जात्रास्वमाण-
या देवा सद्गुणान्या चैव अहापयन्नावहिता दीवं दीव-
पञ्जवेहं समुद्रं समुद्रपञ्जवेहं बहव नागर्यानिभ्यमणुय-
देव य विविहभावस्यपउत्ते पच्छुद्धमाणा साहुं पि पाणाइवा-
र्यावरेण पडिपज्जमाणं पेच्छुंति, विंसेसशो निरियजम्भगा
दियगशो दिमिविदिमासुं वरंति नि । " तथाऽऽस्मा स्वज्ञो-
वः न स्वस्यचित्तव्यतिविरतिपरिणामविरहितः साक्षी स्य त-
दान्मसाक्षिकम् । इह च समाख्यं कृतमनुष्ठानमन्यन्तदहं
जायत इति साक्षिणः प्रतिपादिताः । पुष्टयन्तेऽपि प्रतीत-
मेतद्यदुत साक्षिको व्यवहारी निश्चलो भवतीति ।

एवं च कृते यत्संपर्कते नदाह-

एवं हवइ भिक्खु वा भिक्खुणी वा संजयविरयपडिहयप-

वशेहि मुमे वायावेज्जा, मुमे वयंते वि अवेने न समणुजा-
णामि, जावज्जीवाए ति विहें ति विहेणं भणसें वायाए काए-
णं न केवेमि, न कावेमि, करंतेपि अवेने न समणुजाणा-
मि, तस्स भेते पडिक्कामि, निट्ठामि, गहिहामि, अप्पाणं
वांसिरामि ॥

अर्थानि प्रथममहायानानन्तरं अपरस्मिन्नन्यस्मिन् द्वितीयं
सूत्रकमप्रमाणयाद् द्विसङ्ख्यं, द्वितीयस्थानवर्तिनीत्यर्थः ।
भदन्त ! महावने, किमित्याह-मुपावादादलीकभाषणाद्वि-
मले सम्यग्ज्ञानध्रजानपूर्वकं सर्वथा निवर्तनं, भगवतां कर्मि-
नि वाक्यशेषः । स च मुपावाद्बन्धुविधेः । तथा सद्भावप्र-
तिपेक्षः १, असद्भावोद्भावयन् २, अर्थान्तराभिधानम् ३, ग-
होचनम् ४ । तत्र सद्भावप्रतिपेक्षो यथा- 'नास्त्यामा, ना-
स्ति पुण्यं पापं वेत्यादि ।' 'मुपाव्यं चास्याऽऽमाऽऽयमावे
दानध्यानाध्ययनाऽऽदिसर्वैक्यावैयर्थ्यसम्पन्नान् । जगद्धेवि-
ज्याभावप्रसङ्गाच्च । असद्भावोद्भावयन् यथा- 'श्यामाकनन्दुल-
माश्च आत्मा ललाटस्थः, हृदयं पदस्थः, सर्वगतो वेत्यादि ।'
अलीकता चास्य ध्वजम् । श्यामाकनन्दुलमात्रे ललाटस्थं हृद-
यस्थं वाऽऽस्मिन् सर्वेश्वरं सुखदुःखासुप्रदानुपपत्तिरि-
मंनि वस्तुनि वेदानाया अभावान्, सर्वजगद्वापि च सर्वत्र
शरीरानुपपत्तयः सुखदुःखासुप्रदानुपपत्तयः स्यात् सर्वं दृश्यं
तस्मादलीकतेति । अर्थान्तराभिधानम्- 'गामश्वं ब्रूयाण-
स्येवादि' । गहोचनं तु-काणं काणमिव वस्तुकाणमपि वा
काणमाह । एवमन्धकुञ्जद्वानाऽऽदिविधिं भावनीयम् । अय-
वा-परलोकाकङ्क्षीकृत्य गहोऽऽह- 'वचनं न वेदितव्यम् । तच्च-
'द-
स्यन्तो बलीवर्दाऽऽदयः, प्रदीयतां कल्याणं यत्यादि ।' यन्-
श्रवणमत उपदीयमानेति निमित्तध्वजं सर्वं सम्यक्तं भदन्त !
मुपावाद्बन्धुत्वयनं प्रत्याख्यामि । (स ति) तथा-क्रोधा-
द्वा कोपात्, लोभाद्वा अभिवृद्धान् । श्रयन्तप्रहणश्च मान-
मायापरिग्रहो वेदितव्यः । भयाद्वा भोते, हास्याद्वा हसना-
त्सकाशात्, अनेन तु प्रेमद्वेषकलहाभ्याख्यानाऽऽदिविग्रहः ।
वाशब्दाः समुच्चये । अस्माकिमित्याह- (नेव सयं मुमे व-
पुजं ति) नेव स्वयमात्मना, मुया मिथ्या, द्यामि वचिम्,
नैवान्यैः परैरमुषा विनश्वम्, (वायावेज्जं ति) वाद्यामि भा-
षयामि, मुपावदतोऽपि भाषमाणानाध्यायानपानं न ज-
व समनुजानामि अमुमेदर्यामि । कथमित्याह-यावज्जीवया,
वज्ज्यावगमम्, विविधैः कृतकारिणानामुपनिर्भेदात् । विप्रकारं
विविधेन मनःप्रभृतिना विप्रकारेण कारणेन । तदेवाऽऽह-म-
नसा, वाचा, कायेनेति । अस्य च कारणस्य कर्मोक्तल-
लाः । मुपावाद्बन्धुत्वमपि वस्तुनो निरकार्यतया सूत्रेणैव दर्शय-
द्वाह-न करोमि स्वयं, न कार्यास्पृश्यैः, कुर्वन्तमन्यन्ते न सम-
नुजानामि । तथा तस्य त्रिकलभावितोऽधिकृतमुपावाद्बन्धु-
संबन्धिनमतीतमवयवं भदन्त ! प्रतिक्कामां भूतामुपावादा-
विषयैऽहमित्युक्तं भवति । तस्माच्च निवृत्तिर्यदनुमते-
र्विरमणमिति । तथा निन्दामि गहोमीनि । अत्राऽऽसत्सालि-
किनिन्दा, परसालिंकि गहोः । आह च- 'मणसा मिच्छादुक्क-
करणे भावेण इह पडिक्कामि ।' सवर्गितपञ्चगुण्यं, निन्दा
गहिह गुरुसमकर्म ॥ १ ॥ 'सवर्गितस्य स्वप्रत्यक्षमेव प-
श्चात्तपो निन्देति । किं उगुमे, इत्याह-आमानमतीतमुपा-

वादभाषणं स्वं, तथा व्युत्पन्नजामि भूतमुपावाद् परित्यजा-
मि, इह च क्रोधाद्वा भयादित्यादिना भावना मुपावादोऽभि-
हितोऽनेन चैकग्रहणं तज्जानीयग्रहणमिति न्यायाच्चनुवि-
धौ मुपावाद् उपलक्षित इति । अतस्तदभिधानायाऽऽह-

से मुसावाए चउव्विह पक्कते । तं जहा-दव्वञ्चो, गित्त-
ञ्चो, कालञ्चो, भावञ्चो । दव्वञ्चो णं मुसावाए सव्वदव्वेसु,
खेतञ्चो णं मुसावाए लोए वा अलोए वा, कालञ्चो णं
मुसावाए दिया वा राञ्चो वा, भावञ्चो णं मुसावाए रा-
णं वा दांसणं वा ॥

(स ति) स पूर्वोक्तिरहोता मुपावाद्बन्धुविधेः प्रथमः । त-
पथा-द्वयतो द्वयप्रमाणमाश्रित्य १, क्षेत्रतः क्षेत्रमङ्गी-
कृत्य २, कालतः कालं प्रतीत्य ३, भावतो भावमङ्गीकृत्य ४ ।
द्वयतो, गमित्यलङ्कारं, मुपावाद्-सर्वद्वयेषु, अन्यथाप्रक-
रणतो धर्माधर्माऽऽदिसमस्तपदार्थेषु । १ । क्षेत्रतो, शमितं
सर्वत्रालङ्कारमात्रं मुपावाद्-लोकं वा लोकविषये, अलोकं
वा अलोकविषये । २ । कालतो, मुपावादा-दिवा या दिवं
अधिकरणभूतं विषयभूतं वा, रात्रौ वा रजस्यामाश्रमभू-
तायां वा । ३ । भावतो, मुपावादा-रागं वा मायाया लोभल-
ज्जेन वा, न मायाया अल्लान्तोऽपि ग्लान्तोऽहं ममानं
कार्यमिति वक्ति, मिच्छाऽऽनपरिजिहीर्षया वा पादप्रीडा ममे-
ति भाषते इत्यादि । लोभेन तु शोभनतराऽल्लान्ते सति प्रा-
प्तस्यैवगीर्ष्याद्व्यवस्थेनपणीयमिदमिति स्नेहं द्यादि । द्वेषेण वा
क्रोधमनास्वरूपेण, तत्र क्रोधेन वर्तितव्यं वाह इत्यादि । मा-
नेन तु अस्तुभुत एव यदुभूतं । इहमित्यादि । उपलक्षणज्या-
यहास्याऽऽदयोऽपीह द्रष्टव्याः । तत्र भयान्किञ्चित्पथं कृत्वा
प्रायश्चित्तमयात्र कृतमित्यादि भाषते । एवं हास्याऽऽदिविधि-
वाच्यमिति । ४ । द्रव्यभावपदप्रयोगाच्चनुमेदिका वा द्र-
व्या सा पुनरित्यम्- 'दव्वञ्चो नामेमे मुसावाए, नां भावञ्चो ।
भावञ्चो नामेमे मुसावाए, नां दव्वञ्चो । एते दव्वञ्चो हि, भा-
वञ्चो वि । एते नां दव्वञ्चो, नां भावञ्चो । तथा कंठं कंठिच्च-
मुज्जुञ्चो भणइ इयं तए, पमुमिगाइणं, वोलितना दिट्ठु ति ? ।
सो पुण दयाए दिट्ठुहि वि भणइ-न दिट्ठु ति । एते दव्वञ्चो
मुत्तवाञ्चो, न भावञ्चो । अवरं मुमे भण्णहामि ति परितुञ्चो
महत्वा सत्त्वं भणइ एते भावञ्चो, न दव्वञ्चो । अवरं मुमे
भिणहामि ति परितुञ्चो सुमे च्वं भणइ, एमे दव्वञ्चो हि,
भावञ्चो वि । चरिमभेणो पुण सुञ्चो ति " ॥

जे मए इमस्स धम्मस्स केवलपञ्चत्तम् अहिमालवगणस्स
सच्चातिट्ठिपस्स विण्णपमूलस्स संपतिपदाम्मस्स अहिगणो-
वत्तिपस्स उवमपणभवाम नववेवचेरगुत्तम् अपययाणस्स
भिकवाविचत्तम् कुक्खीयेवलस्स निग्गिसराणस्स मंपक्खा-
लियस्स चत्तदोमस्स गुणगहियस्स निविद्याणस्स निवि-
त्तलकवणस्स पंचमहव्वयजुत्तम् असंनिहिमंचयस्स अ-
विस्संवाइस्स संसारपारागामिस्स निव्वाणगमणपजवयाण-
कस्स पुब्बि अप्पासयाए अमवणयाए अवाहिए अण-
भिगमेणं अभिगमेणं वा पणएणं गगदोमपडिबद्धयाए वाल-
याए मोहयाए मंदयाए किट्ठयाए निगारगुरुकयाए चउ-

कसाञ्चोवगणं पंचिदिआवमट्ठेणं पट्ठपन्नभारियाए मा-
यामोक्खमणुपालयंतणं इहं वा भवे अन्नमु वा भवगहणे-
सु मुसावाओ भासिओ वा भासाविओ वा भासिज्जेनो
वा पेरहिं समणुत्ताओ तं निंदामि गरिहामि निविहं
निविहेणं मण्णेणं वायाए काण्णं अईयं निंदामि पट्ठ-
पन्ने संवेरमि अणागयं पचक्खामि सव्वं मुसावायं जाव-
जीवाए अणिस्मिअहं नेव मयं मुमं वणज्जा, नेव उन्नहिं
रुमं वायावेज्जा, मुमं वयंते वि अन्ने न समणुजाणामि ।
तं जहा अरहेतमक्खियं मिद्धमक्खियं माहुमक्खियं देव-
सक्खियं अप्पमक्खियं एवं हवइ भिक्खु वा भिक्खुणी वा
मंजय-विणय पट्ठिहय-पचक्खयावपावकम्मे दिया वा राओ
वा एगओ वा परिमाणओ वा गुत्ते वा जागरमाणे वा, एम
खलु मुसावायस्स वेरमणे हिणं सुहे खमे निस्सेमिणं आणु-
गामिणं सव्वेभिं पाणाणं सव्वेभिं भूयाणं सव्वेभिं जीवाणं
सव्वेभिं मत्ताणं अट्टकवखयाए अमोयखयाए अज्जरणयाए
अतिप्पणयाए अपीडणयाए अपरियावणयाए अणोद्वण-
याए महत्थे महागुणे महाणुभावे महापुग्गिमाणुत्तमे परम-
रिसिदेमिणं पमत्थे तं दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मोक्खा-
ए बोहिंलाभाए संसारुत्तराणाए ति कट्ठ उवमंपज्जिता णं
हिरामि । दोच्चे भंते ! महव्वण उवट्ठिओ मि सव्वाओ
मुसावायाओ वेरमणं ॥

एतत् सकलमपि सव्वं सुपायादाभिलाषेन प्राप्तुमस्मन्न-
यमिनः । नवर्गमह दंपाः सुपायमणिणां जिह्वाच्छेदाविश्राम-
सकृत्वाऽऽद्या वाच्याः । इदमुक्तं द्वितीयं महाव्रतम् ।

साम्प्रतं तृतीयमाह-

अहावरे तच्चे भंते ! महव्वण अदिन्नादाणाओ वेरमणं,
सव्वं भंते ! अदिन्नादाणं पचक्खामि, से गाभे वा नगरे वा
अरणे वा अण्यं वा वट्ठं वा अण्यं वा धूलं वा चित्तमंतं वा
आचित्तमंतं वा नेव मयं अदिणं गिरहेज्जा, नेव उन्नहिं अ-
दिणं गिरहावेज्जा, अदिणं गिरहेतं वि अन्ने न समणुजा-
णामि, जावजीवाए निविहं निविहेणं मण्णेणं वायाए का-
एणं न करेमि न कारवेमि, करंतं पि अन्ने न समणुजाणा-
मि । तस्म भंते ! पट्टिकमामि, निंदामि, गरिहामि, अप्पाणं
वोसिरामि ।

से अदिन्नादाणे चउट्ठिहे पणत्ते । तं जहा-द्ववओ, खे-
त्तओ, कालओ, भावओ । द्ववओ णं अदिन्नादाणं गहण-
धारणिज्जेसु दुव्वसु, ग्वित्तओ णं अदिन्नादाणे गाभे वा
नगरे वा अरणे वा, कालओ णं अदिन्नादाणे दिया वा
राओ वा, भावओ णं अदिन्नादाणे रागेण वा दोसेण वा ।
जं मण इयस्स धम्मस्स केवलपणत्तस्स अहिंयाल-

क्खस्स सच्चाहिद्वियस्स विणयमूलस्स खंतिप्पहाणस्स
अहिग्गसोवन्नियम्स उवसमपभवस्स नववंभचेरगुत्तस्स
अपयमाणस्स भिक्खावित्तिम्स कुक्खीसंवल्लस्स निर-
गिसरणस्स संपक्खालियम्स चत्तोसस्स गुणगाहियस्स
निव्वियारम्स निव्वित्तिलक्खणस्स पंचमहव्वयजुनस्स
अमंनिहमंचयम्स अविसंवाइयस्स संसारपारगामिस्स नि-
व्वाणगमणपज्जवमाणफलस्स पुत्तिं अन्नागयाए अमव-
णयाए अवाहिणं अणभिमंमणं अभिमंमणं वा पमाएणं
गगटोमपट्ठिद्वयाए वालयाए मोहयाए मंदयाए किड्ड-
याए तिमारवखययाए चउकसाञ्चोवगणं पंचिदियओव-
सट्ठणं पट्ठपन्नभारियाए मायामोक्खमणुपालयंतणं इहं वा
भवे अन्नमु वा भवगहणसु अदिन्नादाणं गहियं वा गाहा-
वियं वा पेपंतं वा पेरहिं समणुत्तायं तं निंदामि, गरिहामि,
निविहं निविहेणं मण्णेणं वायाए काण्णं अईयं निंदामि,
पट्ठपन्ने संवेरमि, अणागयं पचक्खामि, सव्वं अदिन्नादाणं
जावजीवाए अणिस्मिअहं नेव मयं अदिणं गिरहेज्जा,
नेव उन्नहिं अदिणं गिरहावेज्जा, अदिणं गिरहेतं वि अन्ने
न समणुजाणामि । तं जहा अरहेतमक्खियं मिद्धस-
क्खियं माहुमक्खियं देवसक्खियं अप्पसक्खियं एवं ह-
वइ भिक्खु वा भिक्खुणी वा मंजयविणयपट्ठिहयपचक्ख-
यावकम्मे दिया वा राओ वा एमओ वा परिमाणओ
वा गुत्ते वा जागरमाणे वा एम खलु अदिन्नादाणस्स
वेरमणे हिणं सुहे खमे निस्सेमिणं आणुगामिणं सव्वेभिं
पाणाणं सव्वेभिं भूयाणं सव्वेभिं जीवाणं सव्वेभिं मत्ताणं
अट्टकवखयाए अमोयणयाए अज्जरणयाए अतिप्पणयाए
अपीडणयाए अपरियावणयाए अणुद्वणयाए महत्थे म-
हागुणे महाणुभावे महापुरिसाणुत्तमे परमरिसिदेमिणं प-
मत्थे तं दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मोक्खाए बोहिं-
लाभाए संसारुत्तराणाए ति कट्ठ उवमंपज्जिता णं विह-
रामि । तच्चे भंते ! महव्वण उवट्ठिओ मि सव्वाओ अदि-
न्नादाणाओ वेरमणं । पा० ।

(अदत्ताऽऽदानविरमणव्याख्या 'अदत्तादाणवेरमण' श-
ब्द प्रथमभागे ५४० पृष्ठे गता)

अनुज्ञा चतुर्थमाह-

अहावरे चउत्थे भंते ! महव्वण मेहुणओ वेरमणं, सव्वं
भंते ! मेहुणं पचक्खामि, से दिव्वं वा माणुसं वा तिग्गिक्ख-
जाणियं वा नेव मयं मेहुणं सेविज्जा, नेव उन्नहिं मेहुणं सेवा-
वेज्जा, मेहुणं सेवेतं वि अन्ने न समणुजाणामि, जावजीवाए
निविहं निविहेणं मण्णेणं वायाए काण्णं न करेमि, न कार-
वेमि, करंतं पि अन्ने न समणुजाणामि तस्म भंते ! पट्टि-
कमामि, निंदामि, गरिहामि, अप्पाणं वोसिरामि ॥

अथापरस्मिन् चतुर्थे चतुःसहस्रे भवन्त । महावने मैथु-
नाद्विरमणे जिनैवाक्रमतः सर्वे भवन्त । मैथुनं मिथुनकमे
प्रत्याख्यामि । (से त्ति) तद्यथा-देवं वा मानुषं वा तैर्य-
थ्येनैवैत्येन द्रव्यपरिग्रहः । तत्र देवानामिदं, देवमप्यम-
राऽमरसंवेष्टीति भावः । मनुयाणामिदं मानुषं, स्त्रीपुरुष-
सकृन्मिथुः । तिर्यग्योनी भवं नैवेत्येन, वडवाभ्याऽदिप्रभ-
वमिथुः । (नैव सयमित्यादि) गतापेम् । अत्र च देवं वे-
त्यादिना द्रव्यतो मैथुनसूक्तम् । अनेन च चतुर्विधं मैथुनमु-
पल्लिनमित्यतस्तद्वहकाम आह-

मे मेहुणे चउच्चिहं पणने । तं जहा-द्व्यओ, खितओ, का-
लओ, भावओ ४ । द्व्यओ शं मेहुणे रुवेसु वा रुवसहगणसु
वा, खितओ शं मेहुणे उड्डुलोए वा अहोलोए वा तिरिय-
लोए वा, कालओ शं मेहुणे उड्डुलोए वा राओ, वा भावओ शं
मेहुणे रागेण वा दोसण वा ॥

तन्मेषु चतुर्विधं प्रथमतः । तद्यथा-द्रव्यतः १, क्षवतः २,
कालतः ३, भावतः ४ । तत्र द्रव्यतो मैथुनं रूपेषु वा
रूपसहगणेषु वा द्रव्येषु भवति, तत्र रूपाणि निर्जायानि
प्रतिमास्वरूपानुच्यन्ते, रूपसहगतानि तु सजीवानि पुरुषा-
ङ्गनाशरीरगण, भूयस्मदितानि तु रूपसहगतानि । क्षेत्रतो
मैथुनम्-ऊर्ध्वलोके वा भूयस्मद्वर्णसंयमेशानाऽऽदिषु संभ-
व्ये, अधोलोके वा अधोप्राथम्यवपनिभयनाऽऽदिषु, तिर्य-
ग्लोके वा क्षीयन्मुद्रान्ताऽऽदिषु । (पाठः) [ऊर्ध्वलोकप्रमा-
णं स्थितिश्च 'उड्डुलोए' शब्दे त्रितयीभागे ७३२ पृष्ठे प्रति-
पादिता] [अधोलोकप्रवृत्त्यना 'अहोलोए' शब्दे प्रथम-
भागे ६६२ पृष्ठे गता] [तिर्यग्लोकचतुर्ध्व-
ग' शब्दे चतुर्थभागे २६२२ पृष्ठे गतम्] प्रकृतमुच्यते-
कालतो मैथुनं दिवा वा रात्रौ वा स्यात् । भावतो मै-
थुनं-रागेण वा मायया लोभलक्षणं, द्वेषेण वा कापमानल-
क्षणं । तत्र मायया मैथुनमभये यथा- ' एणो साह एणाए
अगारीए संजायमेवंथा वाहुज्जाए गच्छस्म पीरयारणा-
विरहमहंतो नयडीए गुरुं विन्नेवड । जहा- भयव ! दु-
कखड मे गाहसुदरे, ता अणुजाणह जेण पच्चाप्पन्ननिहं
गन्तु अणपवत्तमिणा एयावेमि । गुरुणा वि अविन्नायपर-
मयेण विमज्जिओ । गन्तुण अगारि पडमेविचा समया-
ओ भणइ- ' उवयंता मे वेयण ति । '

लंभित तु मैथुनसम्भवाऽमुनेत्तादृशेन भावनीयः-

'ताराम नयरीए अहिंसितो नाम आर्यस्सो विहरइ । त-
स्त ए समीव दत्तो नाम वणिगयो भदाए भाग्याण पुत्त-
ण ए अरहन्तण सडि पच्चाओ । सो तं खुदुं न कयावि
भिक्षाए हिडांवर, पडमालियारहि पोमइ, एवं च सो सुकु-
मालो जाओ, साहुण ए अप्पत्तियं, जे सो भिक्षाडसु न
हिडइ, परं संतोवररोहेण न तर्गति किंवि भणुं । अन्ना-
या सो खत्तो कालगओ, तओ साहहि तस्स दो तिनिं दि-
वसे भत्तं दाउं भिक्षाए आयागिओ, सो सुकुमालसरीरो
गिम्ह उवरी हट्टा ए उड्ढंता पस्सयज्जलकिंलन्गणो
अनीय तएहाभिसुओ ज्ञायाए वीसमंतो एणाए पउथवडयाए
वणिगमहिलाए नियमवणहियाए दिट्ठो, आंगलसुकुमालस-
रीरो ति काउं तीस्सं तहि अणुगओ जाओ । तओ के-
डीए सदाविता पुच्छिओ- ' किं मग्गति ति । नेणत्तं- ' वि-

क्खंति । ' तओ अणुणए द्वाविद्या से य मोयगा । तओ पुणो
पुच्छिओ- ' किं निमित्तं तुमं धम्ममिं करेसि ? सो भणइ-
' सुहनिमित्तं । ' तओ तीए जीयियं- जइ एवं तो मए चव स-
माणे भोगं भुंजहि, मा हत्थायं सुहं परिचरइअण अण-
गयमदिदसुहासया अणायं किलेसइ ति । ' सो वि उरहेण
तज्जिओ उवसगिउज्जतो ए पडिमणो पच्छन्ते डिओ
भोगं भुज्जइ, साहहि ए मगिणय, न दिट्ठो, पच्छांसे
माया उम्मत्तिया जाया पुत्तसंगेण, नयनं भमंती अर-
हचयं विलयंती जं जहिं पासइ तं तहि सव्वं भणइ-अ-
रहचओ दिट्ठो ति । एवं विलवमणी भमइ, जावअया
तेणालोयणणए दिट्ठो, पच्चांमाया । तओ ताहं चव आ-
र्यत्ति पाणसु पडिओ । सा वि तं पच्छिऊण ताहं चव स-
त्थचित्ता जाया । ताए भवइ- ' पुत्तय ! पव्वयाहि' मा नि-
त्थयराण माणं विगहिय दंमइ जहिंति । ' सो भणइ- ' अ-
म्मा ! न तरांम वीहकालं संजमं परिवालिउं । जइ परं ग-
हियसंजमो मिथमणवणविहिण कालं करेमि । ' मायाए
भणियं- ' एवं करहि । ' मा पुत्तय ! अस्वजओ भविय
संसारमाणे भिमज्जाहि' यतः- ' वरं पवेदुं जलियं हुयास-
णं, न यावि भिगं विसंविचं वयं । वरं हि मच्छु सुवि-
डकम्मणो, न यावि सीलकथियस्म जीयियं । ' १ । ' इति ।
पच्छां सो गुरुसगामे आलोयिय पडिओ । समारंविपयं-
महव्वयमरो कयासमणो भविय ताहं चव तत्तल्लयाले
पाओवगमणं करइ, सुत्तेण सुकुमालसरीरो ति नवणंय-
पिंओ व्व उरहेण विलोणं ति ।

कापिन पुनर्यथा-

" एणो साह मांमतराओ, गुरुममीवसागच्छतो अंतरा परि-
व्वाहयं संसुहमिति पच्छिय एणाए, पव्वणपच्छया वयं भंजा-
मि ति पट्ठुविचो तथेव तं पडिमंविता गुरुसगाममागओ
कइइ । जहा- ' मए दुट्ठारिआइयाए वयं भयंति ।

माणिन पुनर्यथा-

एयमि गच्छे एणो नरुत्तसमणो मणोहरगिहं, तं ददुंम-
गा नरुगमहिला अओववसा चित्ते- ' अहो एहाणुय-
णाविमुसाविद्यारीययस्स वि इमस्स माहुस्म लावज्जसि-
रि ति । तओ सा तं वडुसो ओभामइ, न य सो तमभिल-
लवइ, तओ अत्रया तीए भाणियं, जहा- ' दुडुं तुमं पुनर्यतो
वि जो दहो सुत्तचित्तं मलहज्जाव्येण पि मे न मासेमि
तओ साहुणा वि संजायाहंकरिण सा दहं पडिमंविचि ति । "

इह च वेदोदप्रभवत्वान्मैथुनप्रवृत्तयेदं दयन्ता सर्वत्र
समवेत्येति । द्रव्यादिचतुर्मेहो पुनरियम्- ' द्व्यओ ना-
भोगे मेहुणं, नो भावओ । भावओ नाभोगे, नो द्व्यओ । एणे
द्व्यओ वि, भावओ वि । एणं नो द्व्यओ, नो भावओ । त-
न्थ अत्तदुट्ठए इतिथया वला परिमुज्जमारीए द्व्यओ मे-
हुणं, नो भावओ । मेहुणसत्तापरिणयस्स तदसंपत्तीए भा-
वओ नो द्व्यओ । एवं चैव संपत्तीए द्व्यओ वि, भावओ
वि । चउत्थो पुत्त सुओ ति ।

जं मए इमस्स धम्मस्स केवलपन्नतस्स आहिंसाकखण-
स्स सत्ताहिट्टेयस्स विणयमूलस्स सौतपहाणस्स अहिर-
त्तामोवविषयस्स उवसपपभवस्स नवमभवेगुत्तस्स अपय-
माणस्स भिक्षावित्तम् कुवसीसवलस्स निग्गिसरखणस्स

संपक्खालियस्स चत्तदोसस्स गुणगाहाडियस्स निव्वियार-
स्स निव्विचीलक्खणस्स पंचमहव्वयजुत्तस्स अस्सनिहिस्स-
चयस्स अविस्वाइस्स संसारपारगापिस्स निव्वाणगम-
णपज्जवसाणफलस्स पुत्तिं अस्साणयाए असवणयाए
अबोहिए अशभिगमेणं अभिगमेण वा पमाएणं राग-
दोसपडिबद्धयाए बालयाए मोहयाए मंदयाए किट्टयाए
तिगारवगरुयाए चउक्कसाओवगएणं पंचिदियवसट्टेणं
पट्टपन्नभाभारियाए सायासोकवमणुपालयंतेणं इहं वा भवे
अभेसु वा भवग्गहणेसु मेहुणं सेवियं वा सेवावियं वा से-
विज्जंतं वा पेरेहिं समणुन्नायं, तं निंदापि गरिहापि ति विहं
तिविहेणं मणेण वायाए काएणं अर्यं निंदापि, पट्टप्पन्नं
संवरेमि, अस्सागयं पक्खस्सामि, सर्वं मेहुणं जावज्जीवाए
अणिमिस्सोहं नेव सयं मेहुणं सेविज्जा, नेवञ्जेहिं मेहुणं
सेवाविज्जा, मेहुणं मवंते वि अन्ने न समणुजाणामि । तं
जहा अरहेतमक्खियं सिद्धमक्खियं साहुमक्खियं देव-
मक्खियं अपमक्खियं एवं हवइ भिक्खू वा भिक्खुणी
वा संजयविरयपडिडयपक्खयापवाक्कम्पे दिया वा
राओ वा एगओ वा परिसागओ वा मुत्ते वा जागर-
माणे वा एम खल्लु मेहुणस्स वेरमणे हिण सुहे खमे नि-
म्मसिए आणुगापिए पारगापिए मन्वेसि पाणाणं सव्वे-
मि भूयाणं मन्वेसि जीवाणं मन्वेसि मत्ताणं अट्टक्ख-
णयाए अस्याणयाए अज्जरणयाए अतिपणयाए अपी-
डगयाए अपरियावक्कयाए अशोहवक्कयाए महत्थे महागुणे
महाणुभावे महापुरिसाणुचिणे परमरिमिदेमिए पसन्थे तं
दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मोक्खाए बांहिलाभाए
संसारुत्ताणयाए नि कट्टु उवसंपाज्जिता खं विहरामि ।
चउत्थे भंते ! महव्वए उवट्ठिओ मि सव्वाओ मेहुणा-
ओ वेरमणं ॥

एतत्सकलमपि सूत्रं गतार्थम् : दंपाश्वेष्टाव्रतसेविनां वधन-
व्यनायशः कर्त्तव्यपङ्कत्यवस्थाविधेयत्वाऽऽद्या वाच्यः । इ-
त्युक्तं चतुर्थं महाजतम् ।

अश्रुता पञ्चममाह-

अथावरे पंचमे भंते ! महव्वए परिग्गहाओ वेरमणं, सर्वं
भंते ! परिग्गहं पक्खस्सामि, से अणं वा वडुं वा अणुं वा
धूलं वा चित्तमंतं वा अचित्तमंतं वा नेव सयं परिग्गहं प-
रिगिएहंजा, नेवञ्जेहिं परिग्गहं परिगिएहाविज्जा, परिग्गहं
परिगिएहंते वि अन्नं न समणुजाणामि, जावज्जीवाए ति-
विहं तिविहेणं मणेण वायाए काएणं न करेमि, न कारवेमि,
करंतं पि अन्नं न समणुजाण मि । तस्स भंते ! पटिकमामि,
निंदापि, गरिहापि, अप्पाणं वोसरामि ॥

अथापरस्मिन् पञ्चमे भदन्त ! महाजने, किम्विधाह-परि-
हान्ते स्वीक्रियन् इति परिग्रहो, धनधान्यहिरण्योऽऽदिः, तस्मा-
द्विरमर्थं अवघतोक्तमन्तः सर्वं भदन्त ! परिग्रहं प्रत्याख्यामि ।
(से सि) तद्यथा-अल्पं वा बहु वा अणु वा स्थूलं वा
चित्तचवत्ता अचित्तचवत्त्यनेन द्रव्यपरिग्रहः । व्याख्या तु पूर्व-
वत् । " नेव सयं " इत्याद्यपि पूर्ववदेव । अत्र चाप्यं वेत्या-
दिना द्रव्यपरिग्रह उक्तः, अन्ते चतुर्विधपरिग्रह उपलक्षि-
त इत्यतस्तदभिधानत्वात्ऽऽह-

से परिग्गहं चउत्तिहं पप्पत्त । तं जहा-द्वयओ, सिचत्तओ,
कालओ, भावओ । द्वयओ खं परिग्गहे सचित्ताचित्तमी-
सेसु दवेसु, सिचत्तओ खं परिग्गहे लोए वा अलोए वा, का-
लओ खं परिग्गहे दिया वा राओ वा, भावओ खं परिग्गहे
अण्णये वा महण्ये वा रागेण वा दोसेस वा ॥

स परिग्रहश्चतुर्विधः प्रथमः । तद्यथा-द्रव्यतः धा तत्र द्रव्यतः
सर्वद्रव्येषु आकाराऽऽदिसर्वपदार्थेषु । यदाह कुर्यात्कार-
मघरंणाइणसेसु ममीकरणओ आगामपरिग्रहो, चं-
क-मणपपमममीकारकण्णाओ धम्मद्वयपरिग्रहो, टाणुनिस्सी-
यणुयट्टणपपसममीकारकण्णाओ अधम्मपरिग्रहो, माया-
पिडमाहणसु जीचेसु ममनकण्णाओ जीवद्वयओ परिग्र-
हो, हिणसुवत्ताहणसु दवेसु ममनकण्णाओ पोमालद-
व्वपरिग्रहो, सीउहवरिसकालसु रिउक्खं वा अश्रयणसु-
क्खिउयस्स कावपरिग्रहो हि । " सिचत्तः परिग्रहो-लोके वा उल्लं-
कं वा लोकांलाकाऽऽकाशममन्वकरणुदिति भावः । " " सव्वलोए
सि " कविन्याटः सक्कतश्चायम् ग्रन्थान्तरेः सह संवादत् । काल-
तः परिग्रहो दिया वा रावो वा, दिनगव्यभिलापादित्यर्थः । प-
ठ्यते च- " रयणिममिसारियओ, चांग परदरिया य इच्छं-
ति । तालायरा सुभिक्वं, बहुधुआं केइ दुट्ठिमक्खं ॥ १ ॥ " दि-
नरात्र्यधिकरणावच्छया वा कालपरिग्रहो भावनीयः । भाव-
तः परिग्रहो उल्लंकां वा उल्लंकर्यं महाधं वा बहुमूल्ये द्रव्ये
रागेण वा उभिविज्जालक्षणं कृपेण वा अम्रीतिलक्षणं, अ-
न्यद्वेयेणऽर्थः । द्रव्याऽऽदितुर्भक्षी पुनरियम्- " द्वयओ ना-
मं परिग्गहं नो भावओ । भावओ नामेगे नो द्वयओ । एणं
द्वयओ वि भावओ वि । एणे नो द्वयओ नो भावओ । तन्थ
असत्तुट्टस्स धम्मोवगरणं द्वयओ परिग्गहो नो भावओ ।
सुच्छियस्स तदसंपत्तीए भावओ नो द्वयओ । एवं चेव
संपत्तीए द्वयओ वि भावओ वि । चरमभेगेण पुण सुओ । "

जं माए इयस्स धम्मस्स केवलपिअत्तस्स अहिंसालक्खण-
स्स सत्त्वाहिडियस्स विणयमूलस्स खंतिपहाणस्स अ-
हिरण्यसोवबियस्स उवसमपभवस्स नववभेवरुत्तस्स अ-
पयमाणस्स भिक्खुावित्तस्स कुक्खीवल्लस्स निरगिमा-
णस्स संपक्खालियस्स चत्तदोसस्स गुणगाहिस्स नि-
व्वियारस्स निव्विचीलक्खणस्स पंचमहव्वयजुत्तस्स अस्स-
निहिसंचयस्स अविस्वाइस्स संसारपारगापिस्स निव्वाण-
गमणपज्जवसाणफलस्स पुत्तिं अस्साणयाए असवणयाए
अबोहीए अशभिगमेणं अभिगमेण वा पमाएणं रागदो-
सपडिबद्धयाए बालयाए मोहयाए मंदयाए किट्टयाए

तिगारवगुर्याया चक्रमाश्रवणं पंचिदशोवसद्रेणं
पटुपञ्चभारियाया सायामोक्त्वमगुपालयंतेशं इहं वा भवे
अश्वेषु वा भवमाहोसु परिगहो गहिओ वा गहाविओ
वा पिपंतो वा परेहि समणुआओ, तं निंदापि । गरिहापि
तिविहं तिगिहेणं मणेशं वायाए काएणं अईयं निंदापि,
पटुपञ्चं संवेरेपि, अणुगणं पच्चक्खापि मव्वं परिगहं,
जावज्जीवाए अणुस्मिआओ हं नेव सयं परिगहं परिगि-
एहेजा, नेवजेहि परिगहं परिगिएहावेजा, परिगहं परि-
गिएहंतं वि अश्वे न समणुजाणामि । तं जहा-अरहत-
सक्खियं मिद्धसक्खियं साहुसक्खियं देवसक्खियं अप-
सक्खियं, एवं हवइ भिक्खू वा भिक्खुणी वा मंजय-
विरा-पडिइय-यच्चक्खायापावेकम्पे दिया वा गओ वा
एगओ वा परिगओ वा सुत्ते वा जागरमाणे वा एम
खलु परिगहस्स वेरमणे हिए सुहे खमे निम्मेसिए
आणुगामिए पागामिए सव्वेहिं पाणाणं सव्वेहिं भूयाणं
सव्वेहिं जीवाणं सव्वेहिं सत्ताणं अटुक्खणयाए अमो-
यणयाए अजूरणयाए अनिप्पणयाए अपीडणयाए अप-
रियावणयाए अणुइवणयाए महन्थे महागुणे महागुभाते
महापुसाणुविमेषे परमरिमिदेसिए पमन्थे तं टुक्खक्खयाए
कम्मक्खयाए मोक्खाए बोहिलाभाए मंसारारणाए ति-
कट्ट उवसंपज्जिता णं विहरामि । पंचमे भंते ! महव्वण उव-
ट्टिओ मि सत्त्वाओ परिगहाओ वेरमणं ॥

एतदपि सूत्रं पूर्ववद्वाच्यम् । दोषाश्चेह परिग्रहिणां कथय-
न्धनमारणदुःखितन्वनरकामनाऽऽद्यौ वाच्याः । इत्थुं
पञ्चमं महाव्रतम् ।

साम्प्रतं पठुं व्रतमाह-

अहावरे छट्ठे भंते ! एष राईभोग्याओ वेरमणं, मव्वं भंते !
राईभोग्यं पच्चक्खापि, से असशे वा पाणं वा खाइमं वा
साइमं वा नेव सयं राई भुंजेजा, नेवजेहि राई भुंजावेजा,
राई भुंजेते वि अश्वे न समणुजाणामि, जावज्जीवाए तिगिहं
तिविहेणं मणेशं वायाए काएणं न करेमि, न कारवेमि,
करंतं पि अश्वे न समणुजाणामि । तस्म भंते ! पडिक्रमापि,
निंदापि, गरिहापि, अपाणं वोसिगमि ।

अथापरस्मिन् पठे भदन् ! भंते, किमन्याह-रात्रिभोज-
नात्-रात्रौ शुक्लानि रात्रौ भुङ्क्ते, रात्रौ शुक्लानि दिवा भुङ्क्ते,
दिवा शुक्लानि रात्रौ भुङ्क्ते, दिवा शुक्लानि दिवा भुङ्क्ते संनि-
धिपरिभोगे, इत्येवंविधमङ्गलचतुष्कस्वरूपाधिराऽभ्यवहारा-
द्विरमणं भगवतोऽक्रमतः सर्वे भदन् ! रात्रिभोजनं प्रत्याख्या-
मि । तद्यथा-अशनं वा पानं वा खाद्यं वा स्वाद्यं वा, इत्यनेन
द्रव्यपरिग्रहः । तत्राप्येत इत्यशनमोदनाऽऽदि, पीयेत इति पानं
सूचिकापाताऽऽदि, खाद्यत इति खाद्यं खजेत्तऽऽदि, स्वाद्यत
इति स्वाद्यं ताम्बूलाऽऽदि । एतच्च नैव स्वयं रात्रौ भुंजेनैवा-

न्ये रात्रौ भोजयामि, रात्रौ भुज्जानान्यन्यान्न समनुजाना-
मोत्येनत् यावज्जीवमन्यादि च भावायंमधिकृत्य पूर्ववत् ।
अत्राशनं वन्यादिना द्रव्यतो रात्रिभोजनमुक्तम्, अने-
न च चतुर्विधं रात्रिभोजनमुपललितम्, इत्यतस्तदभि-
धातुमाह-

से राईभोग्ये चउज्जिहे पन्नं । तं जहा-द्ववओ, खि-
त्तओ, कालओ, भावओ ४ । द्ववओ णं राईभोग्ये असशे
वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा, खित्तओ णं राईभोग्ये
समयाविसत्ते, कालओ णं राईभोग्ये दिआ वा राओ वा,
भावओ णं राईभोग्ये तिसे वा कट्टए वा कमाए वा अं-
विले वा महेरे वा लवणे वा रागेण वा दोसेण वा ॥

तद्विभोजनं चतुर्विधं प्रथमम् । तद्यथा-द्रव्यतः, क्षेत्रतः,
कालतो, भावतश्च । तत्र द्रव्यतो रात्रिभोजनम-अशनं वा पानं
वा खाद्यं वा स्वाद्यं वा, क्षेत्रतो रात्रिभोजनं-समयेन कालीव-
शरणं उपललितं, क्षेत्रे समयक्षेत्रमर्द्धतृतीयर्द्धापर्यन्तमुल्लक्षणम् ।
तस्मिन् संभवति, न परतः । मनुष्यलोकाप्रसिद्धितरत्नय-
भावान् । कालतो रात्रिभोजनं-दिया वा, सर्वाधिराश्रितं
इत्यर्थः । रात्रौ वा रजस्यां वा, भावतो रात्रिभोजनं भवति, क-
त्याह-तिक्के वा विविंठिकाऽऽदी, कट्टके वा आट्टके किमनाऽऽदी,
कापयं वा वज्जाऽऽदी, अम्लं वा तक्राऽऽनालाऽऽदी, मधुरं वा
लौहद्रव्यादी, लवणं वा प्रकृतिसारं तथाविधजलशक्काऽऽदी,
लवणान्कटे वा अन्यस्मिन् द्रव्ये, रागेण वा भिज्जङ्गलसंगेन,
केपेण वा अतन्मिज्जङ्गलसंगेन । कापीदं पट्टयं न दृश्यत
एव । द्रव्याऽऽदिवचनं भूतिं पुनरियम्-“द्ववओ नामंसे राई
भुंजेतं मां भावओ । भावओ नामंसा नो द्ववओ । एतं द्ववओ
वि भावओ वि । एतं नो द्ववओ नो भावओ । तन्थ अणुगणं
सुरिए उगओ ति, अन्थमिणं वा अण्णन्थमिओ ति अर-
त्तदुट्ठस्म, कारणओ रयणीए वा भुंजमाणस्म द्ववओ राई
भोग्यं नो भावओ । राईए भुंजामि ति सुच्छियस्म तदसं-
पत्तीए भावओ नो द्ववओ । एवं चैव संपत्तीए द्ववओ वि
भावओ वि । चउज्जिभंतां सुओ ।”

जं मए इमस्म धम्मस्स केवलपन्नत्तस्म अहिंसालक्ख-
णस्स सत्ताहिडिपस्स विणयमूलस्स खतिपहाणस्स
अहिरन्नासोविजियस्स उवसमपणवत्तस्स नववंपंचरगुत्तस्स
अपयमाणस्स भिक्खावित्तिसं कुक्खीमंवलस्स निरगि-
मणस्स संपक्खालियस्स चत्तदोमस्स गुणगाहिस्स
निज्वियारस्स निजितीलक्खणस्स पंचमहव्वयुत्तस्स अ-
संनिहिमंचयस्स अविमंवाइस्स संसारपारागमिस्स निज्वा-
खमणपज्जवमाणफलस्स पुत्ति अज्जाणयाए अमवगणयाए
अवाहिए अण्णिमगमणं अगिमगणं वा पमाणं रागदो-
सपडिबद्धयाए बालयाए मोहयाए भंदयाए किट्ठयाए
तिगारवगुर्याया चक्रमाश्रवणं पंचिदशोवसद्रेणं
पटुपञ्चभारियाया सायामोक्त्वमगुपालयंतेशं इहं वा भवे
अश्वेषु वा भवमाहोसु राईभोग्यं भुंजियं वा भुंजवियं वा

भुञ्जते वा परंहि समगुणाय नं निंदामि, गरिहामि, तिविहं
तिविहंशे मणेशं वायाए काणं अर्यं निंदामि, पडप्पंशे
संवेरमि, अणामयं पच्चक्खामि सव्वं राईभोग्गं जाव-
जीवाए अणिसिम्मां हे नेव सयं राई भुञ्जेज्जा, नेवज्जेहि
राई भुञ्जावेज्जा, राई भुञ्जते वि अन्ने न समगुणाणामि ।
तं जहा-अरहंतमक्खियं मिद्धमक्खियं माहुमक्खियं दे-
वमक्खियं अप्पमक्खियं एवं हवइ भिक्खु वा भिक्खुणी
वा संजयविरयपडिहयपच्चक्खायपावकम्मे दिया वा राओ
वा एगओ वा परिमागओ वा मुत्ते वा जागरमाणे अ, एम
खलु राईभोग्गणस्स वेरमणे हिणं मुहे खंमं निस्सेमिण
आगुणामिणं सव्वेमि पाणाणं मव्वेसिं भूयाणं सव्वेमिं
जीवाणं सव्वेसिं सत्ताणं अदुक्खणयाए असोयणयाए
अजूरणयाए अतिण्णयाए अपीइणयाए अपरियावणयाए
अणुइवणयाए महत्थं महागुणे महाणुभावे महापुरिसाणु-
विन्नं परममिदिणं एसत्थं तं दुक्खल्लयाए कम्मस्सयाए
मोक्खाए बोहिंलाभाए संसारान्तराणां नि कइ उवसंपजि-
त्ता णं विहरामि । छडे भंते ! वए उवाडिओ मि सव्वाओ
राईभोग्गयाओ वेरमणं ॥

एतत्सर्वं सकलमपि प्राग्वत । एतच्च रात्रिभोजनव्रतं
प्रथमव्रतमतीर्थकरतीर्थयोः अनुजडवजडपुरुषापत्न्या मूल-
गुणवत्त्वापनार्थं महाव्रतपरि पठितं, मध्यमतीर्थकरतीर्थे
पुनः अनुप्राप्तपुण्यापत्त्ययोपसर्गणार्थं इति । दोषाश्चेह रात्रि-
भोजनानि पिपीलिकाशूलभाऽऽदिसचविनाशाऽऽद्यो वाच्याः।
इत्युक्ते पष्ठे व्रतम् ।

अथ समलक्षणाभ्युपगमव्यापनायाऽऽह-

इधेयाई पंचमहव्याई राईभोग्गवेरमणछंडाई अत्तहिय-
इयाए उवसंपजित्ता णं विहरामि ।

इत्येतान्यन्तरांगदितानि पञ्च महाव्रतानि रात्रिभोजनवि-
रमणपष्ठानि, किमत्याह- (अत्तहियदुयाए सि) आत्मेन जी-
वाय हितो मोक्षसद्वर्त्तमानादितानांय, अनेनाप्यार्थं तच्च-
तो व्रतभावमाह, तद्विभलापानुमत्या हिमाऽऽश्वयनुमत्या-
दिभाषाया । उप सामीप्येन संप्रयाङ्गीकृत्योपसम्यथा विहरामि
सुभाषुविहारंण वतंऽहं, तदभावेऽङ्गीकृतानामपि व्रताना-
मभावप्रसङ्गादिति कृता महाव्रतच्छावराणा ।

साम्प्रतं महाव्रतानामिव यथाक्रममनित्वारानुपवर्षयितुमाह-

अप्पमत्था य जे जोगा, परिणामा य दाक्ख्ता ।

पाणाइवायस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥१॥ रूपकम् ।

अथयस्ता हिंसाहेतुत्वाद्दुन्दरा, चशब्दो वक्ष्यमाणपदापे-
क्षया समुच्चयार्थः । य केवन येणा अयनवङ्कमणभाषणा-
ऽऽद्यो व्यापाराः, परिणामश्च भूतघाताप्यवसायाः, चःपूर्व-
पदापेक्षया समुच्चये, दाक्ख्ता रीन्द्राः, प्राणानिपातस्य प्राणि-
(प्राण) प्रहाणस्य, विरमणे निवृत्तापेयोऽयमुक्तं भगव-
द्भिः प्रतिपादितोऽनिकमोऽनित्यारः, इति मत्वा तान् परिह-
रेदिति भावः । एवमुत्तरत्रापि भावना कार्या ।

द्वितीयव्रतमधिकृत्याऽऽह-

तिव्वरागा य जा भासा, तिव्वदोमा तहेव य ।

मुसावायस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥ २ ॥

तीव्वरागा उक्तद्विवययानुवत्त्वा या काचिद्भाष्यत इति भा-
षा भारती, तीव्वदोमा उपमत्स्वरा, तथैव चेति समुच्चयपूरणा-
र्थान्यव्ययानि, मुसावादस्व चित्तव्यभारणस्य, विरमणे वि-
रतांवयोऽयम उक्ता जित्तमेदितोऽनिकमो देशभक्तः सर्वभ-
क्ता चेति भावः ।

तृतीयव्रतमाधिकृत्याऽऽह-

उमगेहं च अजाइत्ता, अविदिमि य उमगेह ।

अदिमाणास्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥ ३ ॥

अवगृह्यत इत्यवग्रह आश्रयः, तमयाचित्वा तस्मान् स्वा-
मिनः स्वामिन्देष्टाहा सकाशादननुकृत्या, तथैव यदवस्था-
नमिति गम्यते । तथा अविदस्स वाऽवग्रहस्वामिनाऽविती-
णेऽवग्रहे प्रतिनियताऽवग्रहमयोदाया बहिरित्यर्थः । यच्च-
एतमिति वाक्यशेषः । अदत्ताऽऽदानस्य विरमणे एव उक्ता-
ऽनिकमो विराधनेत्यर्थः ।

चतुर्थव्रतमङ्गीकृत्याऽऽह-

मदारुवारसारांशा-फासाणं पवियारणा ।

मेहुणस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥ ४ ॥

आकारस्थेहाऽभिमिकत्वानु शब्दाश्च प्रकमाहेणुवीणाकामि-
नीसमुत्थकलत्वनय, एवं रूपानि ललनाऽऽदिमन्तेहाराऽऽकृत-
यः रम्याश्च मधुराऽऽदिविशिष्टाऽऽस्वादाः, गन्धाश्च लक्ष्म्यन्-
दाऽऽदिविषयपरिणताः, स्पर्शाश्च सुदुर्लभोपिदृष्टाऽऽदि-
शोभन्ते तथा, तेषां प्रविचारणा रागात्मनिर्वचना, मैथुनस्या-
प्रभासंवनस्य, विरमणे एव उक्ताऽनिकमोऽनित्यारः, तस्माद-
त्ताव कुर्यादिति हृदयमिति ।

परिग्रहव्रतमुरगीकृत्याऽऽह-

इच्छा मुच्छा य गेही य, क्ख्ता लोभे य दाक्खे ।

परिग्गहस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥ ५ ॥

इच्छा मुच्छा च गृहिक्ष काङ्क्षा लोभश्च दाक्खे इत्येकार्थो-
नि अनुभवोपनयावोपपत्त्यानि । अथवा-इच्छा अनागताऽऽ-
न्तरार्थप्रार्थना, मुच्छा च हतातीतनपदार्थशोचना, गृ-
हिक्ष विद्यमानपारिग्रहप्रतिबन्धः, अग्रामविचारार्थप्रार्थना
काङ्क्षा, तद्वो लोभः काङ्क्षा लोभश्च, चशब्दाः समुच्चये, कि-
विशिष्टो ? दाक्खेस्तीवः, परिग्रहस्य विरमणे एव उक्ता-
ऽनिकम इति पूर्ववत् ।

पष्ठव्रतमुरगीकृत्याऽऽह-

अइमचे य आहार, मुस्सेचे य संकिए ।

राईभोग्गस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥ ६ ॥

साधूनां हि कवलापेक्षया भोजनमानमिदम् । यदुत-“यत्तीनां
किर कवला, आहारो कुच्छुपुत्रा भोग्गो । पुत्रिस्स म-
हिलियाए, आधवीनां भवे कवला ॥ १ ॥” पदभागकल्पितज-
डरपेक्षया विदु-“ अहं अयणस्स सव्वं, जणस्स कुज्जा
द्वस्स दो भागे । वाउपवियारणट्टा, छुभां उण्णं कुज्जा
॥ १ ॥” नतश्चास्माच्छुक्लीयमेतजप्रमाणद्विजोऽनिकम-

अथ पूर्ववद्वाहारां भोजनं, भुक्त इति गम्यते । दिवाऽपि हि सर्वाधिकभोजनं कृतं रात्रौ भुक्तानाग्रगन्धोद्वाहाः प्रजायन्ते, व-
मनं वा कदाचित्, तत्र च रात्रिभोजनदोषः, समुद्रिलितगलेन
च प्रसूतनरा दोगा इति । मूरस्याऽऽदित्यस्य जलम् उद्वास्त-
लक्षणं नभःखण्डं सूरक्षेत्रं, तस्मिंश्च शङ्कितं उदयलक्षणागतं
वा, न वा, अस्तदेशं प्राप्नोति वा, न वा दिनकर इत्येवमिति
आहाराः, भुक्त इति यत्नेन । रात्रिभोजनस्य विरमणे उक्तो-
ऽतिक्रम इति व्याख्यानमेव । दर्शिता महाव्रतपरिचाराः ।

साम्प्रतं यथा तान्येवानिचाररहितानि परिपालनानि भ-
षन्ति तथा दर्शयितुमाह-

दंसखनाखचरिते, अविवाहिता त्रिओ समणधम्मे ।

पढं वयमणुरक्खे, विरया मो पाणाइवायाओ ॥ १ ॥

दंसखनाखचरिते, अविवाहिता त्रिओ समणधम्मे ।

वीयं वयमणुरक्खे, विरया मो मुसावायाओ ॥ २ ॥

दंसखनाखचरिते, अविवाहिता त्रिओ समणधम्मे ।

तइयं वयमणुरक्खे, विरया मो अदिबद्धाणाओ ॥ ३ ॥

दंसखनाखचरिते, अविवाहिता त्रिओ समणधम्मे ।

चउत्थं वयमणुरक्खे, विरया मो मेहुणाओ य ॥ ४ ॥

दंसखनाखचरिते, अविवाहिता त्रिओ समणधम्मे ।

पंचमं वयमणुरक्खे, विरया मो परिगहाओ ॥ ५ ॥

दंसखनाखचरिते, अविवाहिता त्रिओ समणधम्मे ।

छट्ठं वयमणुरक्खे विरया मो राइभोगाओ ॥ ६ ॥

दर्शनं च सम्यग्दर्शनं, ज्ञानं चाऽऽभिनिर्वाचिकाऽऽदि, चा-
रित्रं च सामायिकाऽऽदि दर्शनज्ञानचारित्राणि कर्मेनाऽऽ-
पन्नानि, अविवाध्य अग्रगणितानि परिपाल्य, विराधना च
ज्ञानदर्शनयोः प्रत्यनं कताऽऽदिलक्षणं पञ्चविधा । यदाह-
" नाणपडिण्णानिन्दह-अच्चासायगतदंटरायं च । कुणमा-
णस्स इयारो, नाणविमंवायजोगं च ॥ १ ॥ " तत्र ज्ञान-
प्रत्यनीकता पञ्चविधज्ञाननिन्द्या । तद्यथा आभिनिर्वाचिक-
ज्ञानमशोभनं, यतस्तद्वर्गेन ज्ञानं कदाचिदन्यथेति, श्रुत-
ज्ञानमपि शीलविकल्पायिकजिह्वकन्वादर्शानमेव, अ-
वधिज्ञानमप्यपि द्वयव्योक्त्यग्राह्यसाधु, मनःपर्यायज्ञानम-
पि मनुष्यलोकावधिपरिच्छिन्नगोचरवशादशोभनं, केवलज्ञा-
नमपि समर्थभेदेन दर्शनज्ञानप्रवृत्तनैकसमये अकेवलत्वा-
दर्शोभनमिति । दर्शनप्रत्यनीकता तु सायिकदर्शनिनाऽपि
अशिकाऽऽद्यो नरकमुपगता इत्यतः किं दर्शनेनेति निन्द-
या । निहवो व्यपलापः स च ज्ञानस्यान्यस्यकारो अतीतम-
न्य व्यपदिशनां जायते, दर्शनामपि सम्मत्यादिवर्तनप्रभाव-
कशास्त्रार्थधिकृत्यैवमेव द्रष्टव्यम् । अथाशानता तु ज्ञानस्य
" काया वया य ते चिय, ते च वमाय अपमाया य ।
मोक्खाहिगारियाणं, जाइमजालीहि किं कज्जं ॥ १ ॥ " दर्श-
नस्य तु किमेति सम्मत्यादिभिः कलहशक्तेरिति । अन्तरायं
द्वयोरपि कलहास्त्राभ्याययिकाऽऽदिभिः करोति । ज्ञानविसं-
घादयोगोऽकालस्वाध्यायाऽऽदिना, दर्शनविसंघादयोगस्तु श-
ङ्काकाहन्ताऽऽदिनेति । चापि अविवाधना पुनः सावययोगानु-
मत्यादिलक्षणा विचित्रेति । एतान्यविग्राह्य, किमित्याह-

स्थितः समाकटः सन्, क्वेत्याह-धमणधमे धमणानां सा-
धूनां धर्मेः सान्ध्यादिलक्षणः समाचारः तस्मिन्, किं करो-
मीत्याह-प्रथममाद्यं वनं यमम् (अणुरक्खे चि) अणुर-
क्षामि सर्वातिचारविरहितं पालयामि, किंविशेष इत्याह-
(विरया मो चि) वचनस्य व्यत्ययाद्विरतोऽस्मि निवृत्तोऽहं,
कस्मात्प्राणानि पातान्जीववधादिति । एवमव्यवृत्तिं द्वितीया-
ऽऽदिप्रतामिलापि सूत्रपञ्चकमेतदनुसारं समवसंयमिति ।

अथ प्रकारान्तरं तापि महाव्रतवृत्तगर्भाध्यानुमाह-

आलयविहारसमिओ, गुत्तो गुत्तो त्रिओ समणधम्मे ।

पढं वयमणुरक्खे, विरया मो पाणाइवायाओ ॥ १ ॥

आलयविहारसमिओ, गुत्तो गुत्तो त्रिओ समणधम्मे ।

वीयं वयमणुरक्खे, विरया मो मुसावायाओ ॥ २ ॥

आलयविहारसमिओ, गुत्तो गुत्तो त्रिओ समणधम्मे ।

तइयं वयमणुरक्खे, विरया मो अदिबद्धाणाओ ॥ ३ ॥

आलयविहारसमिओ, गुत्तो गुत्तो त्रिओ समणधम्मे ।

चउत्थं वयमणुरक्खे, विरया मो मेहुणाओ ॥ ४ ॥

आलयविहारसमिओ, गुत्तो गुत्तो त्रिओ समणधम्मे ।

पंचमं वयमणुरक्खे, विरया मो परिगहाओ ॥ ५ ॥

आलयविहारसमिओ, गुत्तो गुत्तो त्रिओ समणधम्मे ।

छट्ठं वयमणुरक्खे, विरया मो राइभोगाओ ॥ ६ ॥

आलयविहारसमिओ, गुत्तो गुत्तो त्रिओ समणधम्मे ।

तिविहेण अपमत्तो, रक्खामि महव्वप पंच ॥ ७ ॥

(आलं चि) सूत्रकन्वाद्यालवर्तनं, सकलकलङ्काय कर्मानल-
यनिर्वाचयर्थः । (एवं विहारं चि) यथाकृताविहारं विहरन् ।
तथा-इयाऽऽदिभामिति पञ्चकं समिति । तथा-युक्तो नान्य-
स्नानभूय यनादस्तपवर्तशिखस्तुङ्गमुगडर्माभक्तः धमणमुत्तिप-
पासार्थोनाऽऽनयाऽऽदिसहजगुरुकुलवसनाऽऽदिलक्षणः श्र-
मणगुणैः सम्पन्नितः । तथा-गुतिवयेण गुप्तः, स्थितः व्यव-
स्थितः धमणधमे सान्ध्यादिकं यन्मुद्रान्, प्रथममाद्यं वनं य-
मम्, अणुरक्षामि स्वातिचारविरहितं पालयामि, (विरया
मो चि) वचनव्यत्ययाद्विरतोऽस्मि प्राणानि पातान् । इत्यं-
व शेषसूत्राण्यपि द्वितीयाऽऽदिप्रतामिलापेन नमन्वन्ति, नवरं
सममन्ववस्थातृगणं विशेषेण, यथा-त्रिविधेन मनोवाक्याल-
क्षणं कर्तव्यनामसतः सुप्रणयितः, रक्षामि स्वजीवमपि पातान्-
ऽऽदरेण पालयामि महाव्रतान्युक्तलक्षणानि पञ्चेति पञ्च-
संस्थानीति ।

इदानीमेकाऽऽधेकोत्तरवृद्धिकानां दशान्तानां शुभाशुभस्या-
नानां परिवर्जनाङ्गीकारकरणद्वारेण महाव्रतपरिचाराभि-
धानायाऽह-

सावज्जोगमेगं, भिच्छंते एगमेव अन्नाणं ।

परिवर्जतो गुत्तो, रक्खामि महव्वप पंच ॥ १ ॥

अवयं पापं, सहावयेन यो वनंते स सावयः, स चास्यो यो-
गश्च व्यापारः, तमेकमेकमेव सकलनित्यकर्म्मणां सावययता-
न्वाव्यभिचारिणिति । तथा-मिथ्या इत्येतस्य भाग्यं मिथ्या-
मोहनीयकर्म्मोदयजन्या विपर्यस्तपक्षवसायरूपा जीवपरि-
शयः, तांश्चिन्तल्लौकिकदेवताऽऽदिवन्दनाऽऽदिरूपा च त-

देकम् आभिप्रहिकानामिप्रहिकनिवेशिकानामोगिकसांशिक-
कभेदापञ्चविधमपि, उपाधिभेदतो बहुतरभेदमपि वा विप-
र्ययस्याप्यदेकप्रकारम् । तथा-(एव णि) अनुस्वारलोपादेवम्,
मिथ्याव्यवदेकविधमित्यर्थः । (अत्राणं णि) नमः कुन्ताय-
त्वात् कुत्सितं ज्ञानमहाते सेशयधिपरयानध्यवसायाऽऽत्मको
ज्ञानाऽऽवरणदर्शनाऽऽवरणकुर्मोदयप्रभयो जीवस्यावबोधपरि-
णामः, तत्प्रभवप्रथमविशेषाश्च तदप्युक्तक्रमेणानेकविधमप्य-
बोधसामान्यादेकविधमिति । किमित्याह-परिवर्जयन् परिह-
रन्, गुणो मनोपचनशरीरैः संवृतः सन् रक्षामि सुविशुद्धानि
परिपालयामि महाव्रतानुपुक्तलक्षणानि पञ्चेति पञ्चसङ्ख्या-
नीति ।

तथा-

अश्वजंगमोगेनं, सम्मत्तं एगमेव नाशं तु ।

उवसंपन्नो जुतो, रक्षामि महव्यप पंच ॥ २ ॥

अनवचयोगं कुरालानुष्ठानम्, एकं सकलकुरालानुष्ठानाना-
मनवचयोगव्याप्यमिचारोदेकप्रकारम् । तथा-सम्यक्त्वमिति ।
सम्यक्शब्दः प्रशंसाधेयः, सम्यगित्येतस्य भावः सम्यक्त्वं,
दर्शनमोहनीयस्यस्योपाशमोपशमाऽऽविर्भूतो जिनेकतत्त्व-
अज्ञानरूप आत्मपरिणामः, तच्चोपाधिभेदादेकप्रकारमपि
अज्ञानसामान्यादेकमेव एकप्रकारमेव, एकजीवस्य चैकदे-
कस्यैव भावादिति । तथा-(नाशं तु णि) तुशब्दस्या-
प्यर्थत्वात् ज्ञानमप्येकविधमेव, तत्र ज्ञान्यते परिच्छिद्यन्ते
अथो अनेनेति ज्ञानमावरणस्यस्योपाशमाऽऽदिसमुपपन्नो म-
निभूताऽऽदिकलहाऽऽत्मको जीवस्यावबोधपरिणामः, तन्नाश-
नसम्यक्त्वबोधसामान्यादेकमुपयोगोपेक्षा वा । तथाहि-ला-
भतो बहूनां बोधविशेषाणामेकदा संभवेऽप्युपयोगत एक ए-
व सम्भवत्येकप्रयोगव्याज्जीवानामिति । नववबोधसामा-
न्यान्सम्यक्त्वज्ञानयोः कः प्रतिविशेषः ? उच्यते-रक्षिः स-
म्यक्त्वः, रक्षिकारणं तु ज्ञानम् । यथोक्तम्-“ नागमवायधि-
ईश्वरं, दंसणमिदं जहांगहेहाश्वो । तह तत्तन्ने सम्मं, रोह-
ज्जह जेणुं तं नाणं ॥ १ ॥ ” एतन्किमित्याह-उपसम्पन्नः प्र-
तिपन्नो युक्तः धमणगुणैः रक्षामि पालयामि महाव्रतानि
अभित्तस्वरूपाणि पञ्चेति पञ्चसङ्ख्यापरिच्छिन्नानीति ।

तथा-

दो चैव रागदोमे, दुषि य भाणाइ अट्रोदाइ ।

परिवर्जतो गुत्तो, रक्षामि महव्यप पंच ॥ ३ ॥

हावय द्विसङ्ख्यावेव, काचित्याह-रागश्च द्वेषश्च रागद्वेषो,
तत्र अनभिप्यक्क्रमायातान्यलक्षणभेदस्वभावमाभिव्यङ्ग्यमात्रं
रागः, अनभिप्यक्क्रमोपमानलक्षणभेदस्वभावं प्रतिनिमात्रं
तु द्वेषः, तौ परिर्वर्जयन्ति योगः । तथा-द्वे च द्विसङ्ख्ये च
ध्यायन्ते सिन्ध्यन्ते वस्याभ्यामिति ध्याने, ध्याती वा ध्याने,
अन्तर्मुह्यमात्रकालमैकाग्रचित्ताध्यवसासि । यदाह-“ अतो-
मुहुत्तमिन्तं, चित्तावत्याणमेगवन्नुमि । छुमन्त्याणं भाणं,
जोगनिरादो जिण्णं तु ॥ १ ॥ ” ते एव नामप्राहमाह-आसं
च रौद्रं वाऽऽसरीद्रे, तत्र अजं दुलं तस्य निमित्तं तत्र वा
भयम्, अजं वा पीडिते प्राणिनि भवमार्सं, तन्नामनोज्ञानां
शब्दपरसगन्धस्पर्शलक्षणानां विषयाणां तदाध्ययभूतबाह्य-
साऽऽदिवस्तुनां वा समुपनतानां विषययोगप्रणिधानं, भावि-

नां वाऽऽसंप्रयोगचिन्तनम् १ । एवं शूलशिरोरोगाऽऽदिवेद-
नाया अपि विषययोगप्रायेणम् २ । इत्यशब्दाऽऽदिविषयाणां
सातवेदनायाश्चाविशयोगसंप्रयोगप्रायेणम् ३ । देवेन्द्रचक्रव-
र्त्यादिसम्बन्धुदिप्रधानं च ४ । शोकाऽऽक्रन्दनस्वेदहता-
डनविलपनाऽऽदिलक्षणलक्षणं तिर्यग्यतिगमनकारणं विज्ञे-
यम् । तथा-रोयवतीति वृद्ध आमेव, तस्य कर्म रौद्रं, तद-
पि सत्त्वेषु वषधेषुबन्धनदहनान्कनमारणाऽऽदिप्रणिधानम् १ ।
पेशुयासत्यासद्भूतभूतघाताऽऽदिवचनचिन्तनम् २ । तीव्र-
कोपलोभाऽऽकुलं भूतोपाघातपरायणं परलोकापायनिरपेक्षं प-
रद्वयहरणप्रणिधानम् ३ । सर्वोभिश्चकृतनपरं परोपाघात-
परायणं शब्दाऽऽदिविषयसाधकद्रव्यसंस्कारप्रणिधानम् ४ ।
उत्सन्नवधाऽऽदिगम्यं नरकगतगमनकारणं समवसेयम् । एते
च, किमित्याह-परिवर्जयन् गुणः सन् रक्षामि महाव्रतानि
पञ्चेति ।

तथा-

दुविहं चरितधम्मं, दुषि य भाणाइ धम्मसुक्काइ ।

उवसंपन्नो जुतो, रक्षामि महव्यप पंच ॥ ४ ॥

द्विषिषं देशसर्वचारित्रभेदाद् द्विप्रकारं, चर्यते सुमुष्मभिरासे-
व्यं तदिति, चर्यते वा गम्यन्तेऽनेन निर्वृताविति चरि-
षम् । अथवा-चर्यस्य कर्मणां रिक्तोच्चारणपरिचित्रं निर-
ह्मण्यादिनि चारित्रमोहनीयस्यवाऽऽद्याविर्भूत आत्मनो
विरतिरूपः परिणामस्तद्वत्तुो धर्मः श्रेयश्चारित्रधर्मेस्तं, द्वे
च द्विसंख्ये च ध्याने प्रणिधानं धर्म्यं शुक्लं च धर्म्यशुक्लं, तत्र
शुनचरणसम्पन्ननपेतं धर्म्यं, तच्च सर्वेषांऽऽज्ञाऽऽनुचिन्तनम्
१ । रागद्वेषकपयोन्द्रियचशजन्वपायाविचिन्तनम् २ । ज्ञाना-
ऽऽवरणाऽऽदिशुभाशुभकर्मविपाकसंस्मरणम् ३ । क्षितिवलय-
ह्रीपसमुद्रप्रभृतियस्तुसंस्थानाऽऽदिधर्मोऽऽलंचनाऽऽत्मकम् ४ ।
जिनपणंतिभावअज्ञानाऽऽदिविहङ्गम्यं देवगत्यादिकलसाधकं
ज्ञानव्ययम् । तथा-शोधयत्यप्रकारं कर्मलं शुचं वा शोकं
क्रमयत्यपनयनीति निरुद्धविधिना शुक्लम् । एतदपि पूर्वग-
तभूतानुसारिगनानानयमैतदेकद्रव्यगतां पत्तिस्थितिभङ्गाऽऽदि-
पर्यायानुस्मरणाऽऽदिस्वरूपम् अवधासंमोहाऽऽदिलिङ्गा-
म्यं मोक्षाऽऽदिकलप्रसाधकं विज्ञेयम् । शेषं प्राग्वहं ज्ञेयमिति ।

तथा-

किण्हा नीला काऊ, तिषि य लेमाउ अपसत्थाउ ।

परिवर्जतो गुत्तो, रक्षामि महव्यप पंच ॥ ५ ॥

(किण्हा णि) विभक्तिव्यव्यानाकृष्याम्, (एवं नील णि)
नीलाम् (काऊ णि) कापोर्नां ज्येत्यास्तिस्रसंख्यायां,
चशब्दो योजित एव, लिशयन्ते निवृष्यन्ते प्राणिनः कर्मणा
यकाभिस्ता लेश्याः कृष्णाऽऽदिद्रव्योपाधिका जीवपरिणाम-
विशेषाः । आह च-“ श्लेष इव वल्लवन्धस्य कर्मबन्धस्थि-
तिविधायः ॥ ” तथा-“ कृष्णाऽऽदिद्रव्यसाधिव्यात्, परिणामो
य आत्मनः । स्फटिकस्यैव तत्रायं, लेश्याशब्दः प्रयुज्यते ॥ १ ॥ ”
इति । ताः किञ्चिदिहा इत्याह-अप्रशस्ता अप्रशस्तस्वरूप-
त्वात् किण्हेकर्मबन्धहनुत्याश्चारित्राऽऽदिगुणलभविघातनिमित्त-
त्वाच्चाशुच्युत्तराः किमित्याह-परिवर्जयन्तिवादि पूर्ववदिति ।

तथा-

तेजः पम्हा सुक्का, तिषि य लेमा उ सुपसत्थाउ ।

उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वणं पंच ॥ ६ ॥

(नेत्र नि) तेजसीम् (पम्ह नि) पयाम् (सुक नि) शुक्रां वे-
त्येनास्त्वस्त्वस्त्वस्त्वस्याः सशयः प्राप्योति तपः । लेश्याः परि-
त्यामिषाः सुप्रशस्ताः, सुप्रशस्ताः, सुप्रशस्ताः शुभकर्मवन्धहेतु-
त्वाभिरित्याऽऽदिशुशुलाभकतराश्च । शुभगतिं निमित्तमाह ।
सुन्दरः । किमिच्छाह-उपसंपन्न इत्यादि पूर्ववदिति । तत्र
कामवर्षः । शिखिज्योतिषमन्त्रवलयव्यालभ्रमापञ्जनाऽऽदिशु-
मानवर्षः, रसतोः गन्धिर्गोविन्दमन्दकमुक्तऽऽदिमयि-
कतमरसैः, गन्धतः कुथितगोकुडवराऽऽदिमयिकतमगन्धैः
स्पर्शतोः कलञ्जऽऽदिमयिकतमस्पर्शैः, सकलतमैः प्रकृतिनि-
ष्यन्दभूतैः रूपशब्दव्यैर्जितनित्याकृष्णभिधाना । नीला तु वर्ण-
तो नीलाशः (कमुलककङ्कटैर्यदनीलं वापि पञ्च्यते)ऽऽदिमस्पर्शैः,
रसतो मरिचपिपुष्पीनागराऽऽदिमयिकतरसैः, गन्धतो
मृत्तुनगराशिराऽऽदिमयिकतरगन्धैः, स्पर्शतो गोक्षिप्ताऽऽ-
दिमयिकतरकरीरस्पर्शैः सकलकृतिनिमित्तमवर्षैर्नीलश-
ब्दव्यैर्जितनित्याभिधाना । काप्येतां तु वर्णतोऽन्यीकुसु-
मपापयतनित्यो धराफलनीकन्दलाऽऽदिषु चन्द्रव्युत्पलवर्षैः,
रसतो तरुणाश्रयाकपिरयाऽऽदिमयिकतरसैः, गन्धतोः कुपि-
तसनीशुशुलाऽऽदिमयिकतगन्धैः, स्पर्शतोः कजोरालवृक्षवा-
दिसमयिकस्पर्शैः सकलशब्दव्यैर्जितनित्याभिधाना । तत्र मन्त्र-
विषयश्रवणाकापोर्नी संज्ञा । तेजसी तु वर्णतो बह्निउत्तालशुमु-
क्षकैर्युक्तमरुकाहैर्युक्तकाऽऽदिमैर्द्विषयसमन्वयैः, रसतः
परिशुशुलाऽऽदिमयिकतगन्धैः, गन्धतोः शिव-
कृष्णपादमऽऽदिमयिकतगन्धैः, स्पर्शतोः शालमर्षकजलाऽऽ-
दिमयिकतस्पर्शैः तेजोः कर्पूः चन्द्रो नीलपञ्चवातेऽनीलं संज्ञा । पद्मा
तु-वर्णतो हरिद्रहरितालाऽऽदिपित्तपचयमवर्षैः, रसतो वर-
दाहणीमयादिसमयिकस्पर्शैः, गन्धतोः शतपत्रिकापुष्पाकमपाऽऽ-
दिमयिकतगन्धैः, स्पर्शतो नवमीतहनाऽऽदिमयि-
कतसुकुमारस्पर्शैः, पद्मगोऽऽदिमयिचन्द्रव्यैर्निषयश्रवणापद्माभि-
धाना । शुक्रा तु वर्णतः शङ्खहृदमुद्राशरिररजराऽऽदिमह-
शवर्षैः, रसतो गोमूलाशङ्खपुष्पाः शङ्खपुष्पाऽऽदिमयिकत-
मशुभरसैः, गन्धतः कर्पूरमासतो मास्यादिसमयिकतमसुर-
भिर्मन्त्रैः, स्पर्शतोः शिरीषपुष्पाऽऽदिमयिकतमसुकुमारस्पर्शैः
शुक्रद्वयैर्जितनित्याकृष्णभिधाना । पाशः (विश्वतो ल-
घ्यादिविस्तारः स्वयंस्वार्थान्)

मणसा मणसच्चविऊ, वायामञ्चण करणमञ्चण ।

तिविहेण वि सच्चविऊ, ग्वखामि महव्वए पंच ॥ ७ ॥

अस्य महावृत्तार्थमुपमारुक्ते ध्यातव्यम्-मनसा शुभस्वभावः
रूपेण चेतसा कारुण्येन रक्षामि महाप्रधानं पश्यति सर्वं
प्रयोगः। किञ्चिदस्य सन्निधाह- (मनसश्चाह । च) मनसः
सत्यमनःसत्यं, मनःसत्यम् इत्यर्थः । स चाकृष्टमनोनिरो-
धकृशालमनःप्रवेष्टव्यमनसः, तं यथा सध्यागम्यमानो ज्ञाना-
मोति मनःसत्यविज्ञानं, तथा-वाक्मनस्येन कृशशृङ्खलावच-
नोद्धारणानिरोधालक्षणं वाक्मनस्येन करणभूतं, तथा-करण-
सत्येन क्रियतत्वेन, कायस्यमेतन्मयः । स च सति कार्यं उप-
पद्यते गमनाऽऽगमनाऽऽदिभिर्न तदभासं तत्संतीककरण-
रणाऽऽवयवस्यवासाऽऽति यदिति । अनेन च जङ्गलवाग्भिमानेन
स्वर्धृष्टिदिकसंयोगमङ्गप्रयं सुचयति । तद्यथा-मनोवाक्मनस्ये-

न, मनःकायसत्येन, वाक्कायसत्येन चेति । तथा-(तिथिहेन
यि सख्यवित्तं) त्रिविधताऽपि मनोवाक्कायलक्षणं कर-
णेन सत्यावधानं संयमकः, बुद्धसंयमपात्रक इत्यर्थः । अनेन
च त्रिकसंयोगमकः प्रदर्शित इत्येवं सत्यावकलेपेन संयमेन
रक्षामि परिपालयामि, महाप्रवृत्तिं पश्येति ॥

तथा-

चत्तारि य दुहसेज्जा, चउरो सन्ना तहा कसाया य ।

परिवज्जंतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ८ ॥

चतस्रश्चतुःसङ्ख्याः, चशब्देऽप्युच्यते, शरन्ते आस्वाति श-
रन्ते, दुःखदाः शय्याः दुःखशय्याः, ताक्ष कव्यतोऽप्यावि-
धस्वकस्याः, भावतस्वः शय्याश्चतुर्धा दुःश्रमणतास्वभावाः
प्रयत्नाभ्रक्षानपरक्षान्प्रार्थयन्तकामाऽऽशंसन्तस्मानाऽऽदि-
प्रार्थयन्विश्रितया मन्तव्याः । (पा०) प्रथमा दुःखशय्या-प्रय-
त्नाभ्रक्षानता । तथा द्वितीया-परक्षानप्रार्थनकस्या । तथा
तृतीया-कामाऽऽशंसनकस्या । तथा चतुर्थी-स्मानाऽऽदिप्रार्थ-
यन्विश्रितया च । पा० । “दुःखसंज्ञा” शब्दे चतुर्थीमागं २६०३ पृष्ठ
गता । तथा-अनसृज्यतु मङ्गलकाः का इत्याह-संज्ञानानि संज्ञा
प्रदानवेदनीयमाहनीयकमादयज्जप्यक्षेतनानिचेश्याः । ताक्षि-
मा-प्राहारसंज्ञा १, अयसंज्ञा २, मेघुनसंज्ञा ३, परिप्रसंज्ञा ४
च ४ । (पा०) (आहारसंज्ञा) (आहारसमा) शब्दे द्वि-
तीयमागं ४२०३ पृष्ठ गता । (अयसंज्ञास्वकाम् “जयसंज्ञा”
शब्दे कृष्टयम्) (मेघुनसंज्ञा) (मेघुनसंज्ञा) शब्दे । (परिप्र-
संज्ञा “परिमादसंज्ञा” शब्दे वक्ष्यते) तथा-कषायार्थेचित ।
तेन चतुर्थ्यवप्रकारण कषायार्थं परिप्रसंज्ञायाम् । तत्र ह्य-
न्ति शिलिखन्ति कर्मक्षेत्रं सुखदुःखक वयोर्यं कलुषयन्ति वा जी-
वामिन् निरुक्तानिधाया कषायाः । उक्तं च-“सुहृदुकलुषवसुसंयं,
कर्मक्षेत्रं कर्मन्ते ते जग्दा । कलुषान्ति जं जौवन्, तेण कस्यय
जग्दन्ति ३ ॥” अथय कस्य हिमन्ति देहिन्ति इति कस्य
कर्म, भवेत् वा तस्याऽऽया लाभहेतुत्वात्कावय वा आययन्ति
गमयन्ति देहिन्ति इति कस्याऽऽया । उक्तं च-“कर्मं कस्त् भवेत्
वा, कसमाआसि जञ्जे कसया उ । कसमाययन्ति व जञ्जे,
गमयन्ति कस्त् कसया णि ॥१॥” ते केम, काश्र, मानो, माया,
लोकश्च । (पा०) (कोषकषायः “कसया” शब्दे तृतीयमागं
३६३ पृष्ठ गता) (मानकषायः “माणकषाय” शब्दे वक्ष्यते,
“माण” शब्दे च विस्तरः) (मायाकषायः “मायाकषाय”
शब्दे, “माया” शब्दे च वक्ष्यते) (लोककषायः “लोज” शब्दे
कृष्टयः) “परिवज्जतो” इत्यादि पूर्वचत् ॥ ८ ॥

तथा—

चत्वारि य सुहसिज्जा, चउन्विहं संवरं ममाहिं च ।

उवसंपन्नां जुत्तो, रक्खापि महव्वए पंच ॥ ६ ॥

चतस्रश्चतुःसंख्याः । चः समुच्चये । का इत्याह-सुख्याः श-
ख्याः सुखशय्याः । एतां दुःखशय्यांश्चरोतिताः प्रायः प्राणि-
यावन्मनुष्याः । (पा०) (चत्वारोऽपि सुखशय्याः 'सुहस्रिणि'
शब्दे चतुर्वचने) तथा-चतुर्विंशे चतुःप्रकाराः । क्रियाह-सं-
रं संयमम (पा०) (संव्रजस्य बहवो नेदाः 'संजम' शब्दे
'संवा' शब्दे च चतुर्वचने) तथा- (समादि चिते) समाचारं
समाचयः प्रशस्तोवाचरोपभ्रजणः, स च चतुर्लोकप्रसार-
त्रयिपथेनोत्सृज्युविचः, ईशानः उद्गतां समरतां वा आवाशे

इति कृत्वा तमुपसंपन्न इत्यादि पूर्ववदिति । (समाधि-
भेदाः ' समाधि ' शब्दे बह्व्यये)

पंचेव य कामगुणे, पंचेव य अग्रहेव महादोसे ।

परिवर्जतो गुप्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १० ॥

पञ्चैव मोक्षशब्दरूपरसगन्धस्पर्शभेदात्पञ्चसंख्या एव, चश-
ब्दाऽप्यन्तराजिधानसमुच्चयायाः क इत्याह-काम्यते रागाऽऽतुरः
प्राणिमरजिकाङ्गुष्ठान् इति कामा अभिलषणीयपदार्थाः, त
एवाऽऽप्तसंयमनैकहेतुत्वाद् गुणाः सूत्रतत्त्वतः, आत्मगुणोपधात-
कारणत्वाद्वा गुणाः कामगुणाः । अथवा-कामस्य मद्रवस्था-
निलापामाश्रय वा संपादका गुणा धर्माः पुद्गलानां काम-
गुणाः, ते चानर्थहेतवः । (पा०) (नेषामनघहेतुत्वं ' काम-
गुण ' शब्दे तृतीयभागे ३३४ पृष्ठे दृशितम्) तान् कामगुणान्
परिवर्जयन्निति यागः । तथा-पञ्चैव प्राणानि पात्रावाद्वात्सा-
ऽस्तानि तेष्वपरिग्रहेभेदात्पञ्चसंख्या एव, काम्यते । क इत्या-
ह-आस्तौत्यादौ के कर्म यैस्ते आश्रया आश्रया इत्ययस्तात्,
किंवाधर्मान्त्याह-महान्तश्च ते दोषाश्च महादोषाः, दारुणदुःख-
हेतुत्वात्प्रकटपृष्ठाणि तान् । शेषं पूर्ववदिति ।

तथा-

पंचिदियसंवरणं, तदेव पंचविहमेव सज्जायं ।

उपसंपन्नो गुप्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ११ ॥

तत्र इन्द्रादिन्द्रो जीवः सर्वविषयोपलब्धिप्रमाणज्ञकूपर-
मैश्वर्ययोगान्तरस्य द्विज्जिमाति इन्द्रियं श्रोत्राऽऽदि । तच्च द्विविध-
म-इन्द्रियेन्द्रियम्, भावो-इन्द्रियं च । (पा०) (इन्द्रियस्य सौ-
व्यधिकारः, तज्ज्वाह ' इन्द्रिय ' शब्दे द्वितीयभागे ५४८ पृष्ठे
मताः) पञ्च च तानिन्द्रियानि, तेषां संवरणं इष्टानिष्टविषये-
षु रागद्वेषादयो प्रवर्तमानानां निमग्नं पञ्चैन्द्रियसंवरणं तदु-
पसंपन्नः । (तदेव ' त ') तथैव तैरेव प्रकारं पञ्चविधमेव
वाचनाप्रकृतापरिवर्तनाऽनुपेक्षाधर्मकथामेदात्पञ्चप्रकारम-
पि, तत्र वक्ति शिष्यस्ते प्रति गुरोः प्रयोजकज्ञायां वाचना,
पाठनमित्यर्थः । गुरोतवाचनेनापि संशयाऽऽशुष्यपक्षौ पुनः प्रह-
र्यमिति त्र्यांशतस्तस्य सूत्राऽऽदि शङ्कित्वाऽऽदौ प्रश्नः प्रवर्त्तनति । प्र-
वृत्ताविशोधाहितस्य मा श्रुत्स्वरणमिति परित्यक्तेना, सूत्रस्य
गुणानमित्यर्थः । सूत्रवर्द्धयेति सम्भति विस्मरणमतः सोऽपि
परिभाषणीय इत्यनुपेक्षणमुपेक्षा, चित्तनिकटयर्थः । एवम-
वयस्यभूतेन धर्मकथा विधेयान् धर्मस्य भूतकथय कथा व्या-
ख्या धर्मकथति । एवं पञ्चविधं किंमप्याह-उपसंपन्नो गुप्तो
शान्तमामा मयादिवाऽऽययनेन अत्रत्याधिकमनुसरणं स्वाध्याय-
स्तमुपसंपन्न इत्यादि पूर्ववदिति ।

तथा-

छज्जीवनिकायवहं, छपि य भासाउ अण्यसत्थाउ ।

परिवर्जतो गुप्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १२ ॥

वज्जीवनिकायानां पुच्छीकायाऽऽकाशयनेजःकाशवायुकाशयनरूप-
निकायत्रसकायज्ञकृष्णवृद्धिप्रमाणगणानां यथा विनाशः परज्जी-
वनिकायवधयन्ते, तथा पक्षि च अल्लोकाऽऽविभेदात् पक्षसङ्ख्याः
आपि च । काः इत्याह-माधयन्ते माधयन्ते इति भाषाः, वचनामी-
त्यर्थः ताः किंविशिष्टा इत्याह-अप्रशस्तं गुरुकर्मबन्धहेतुत्वा-
दनुत्तराः । (पा०) [नाशभेदाः ' भासा ' शब्दे] शेषं प्राग्बदिति ।

तथा-

अविहमम्वित्तरपं, वज्जं पि य अविहं ततोक्कमं ।

उपसंपन्नो गुप्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १३ ॥

वृद्धिर्वा प्रायश्चित्तविनयवैद्यावृत्त्यस्वाध्यायध्यानोत्सर्गजदाऽपद-
प्रकारम् । (श्रमिन्नरपंति) लोकात्मजानिष्ठवृत्तशान्तप्रवृत्तयो-
श्च परमायितोऽज्ञानैव्यमानस्वाम्नां प्राणान्तरकृष्णाद्याऽऽयन्तर,
तदेवाऽऽयन्तरक, तप-कर्मति यागः । (पा०) (वज्जं पि य अ-
विहं ततो कम्ममिति) बाह्यमित्यासेव्यमानस्य लोकात्मकैरपि
तपस्तथा ज्ञायमानत्वात्प्रायो बहिः शरीरतापकत्वाद्वा तन्ना-
मपि चातिसमुच्चय, पञ्चधमनशानाऽधर्मोद्धारकावृत्तिरूपपर-
सपरित्यागकायकलेशप्रतिसेहीनतामेदात्पदप्रकारम् । किं तदि-
त्याह-तपात्तु नूनोति शरीरकर्मोपाति तपस्तस्य कम्मं क्रिया
तपःकम्मं, तपाऽनुष्ठापनमित्यर्थः । तत्रानशान्तमोजनमाहारस्याग
इत्यर्थः । (पा०) तपःकर्मविषये ' ततोक्कमं ' शब्दः चतुर्थेनागो
३२१ पृष्ठान्तगतो कट्टयः । " उपसंपन्नो " इत्यादि पूर्ववदिति ।

तथा-

सत्त भयट्ठाणां, सत्तविहं चेव नाणविवमं ।

परिवर्जतो गुप्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १४ ॥

सत्तहलोकाऽऽदिभ्येन्द्रास्तससंस्थानि, जवं मोक्षनीयप्रकृति-
समुत्पन्न आत्मपरिणामः तस्य स्थानायाध्याय भयस्थानानि ।
(पा०) (भयस्थानमेवद्वयव्यथा ' भयट्ठा ' शब्दे बह्व्यये)
तथा-सत्तविधमेव सत्तप्रकारमेव (नाणविवमंति) पूर्वापर-
निपातनाद्विमङ्गलान्, तत्र विकटो विनयो वा, अथवावस्तु-
विकटयो यस्मिन्मांज्जमङ्गं, तच्च तज्ज्वाह च साकारवर्णादि वि-
भङ्गलान्, मिश्रयासहितावर्णादित्यर्थः । (पा०) (विमङ्गलान-
वकथना ' विमंणण ' शब्दे) (परिवर्जतोति) विमङ्गला-
नांपञ्चवार्धप्रकरणो परिहरणित्यर्थः । " गुप्तो " इत्यादि पृ-
र्ववदिति ।

तथा-

पिंडेसण पाणेसण, उग्गह सत्तिकया महज्जयसा ।

उपसंपन्नो गुप्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १५ ॥

पिण्डः समथभाषया जन्तु, तत्स्थपणा ग्रहणप्रकारः पिण्डेयणाः
(पा०) (पिण्डेयणावित्तरः ' पिंडेयणा ' शब्दाद्व्यवह-
रः) पाणिशब्दा अन्वयेता एव, नवरं चतुर्थ्यां नातावत्, तत्र हा-
यामलोवीरकाऽऽदि निलेपं विज्ञेयमिति । (पाणिपाणविषयः ' पा-
णेसणा ' शब्दाद्व्यवहृत्यः) (उग्गह ' ति) सूचकात्वात्पञ्चमद्वयप्रति-
मा-अवगृह्यत इत्यवग्रहो वसतिः तत्प्रतिमा अजिग्रहा अवग्र-
हप्रतिमाः । (पा०) (सत्तिकया ' ति) सत्तिकया अचतुर्दशकत-
यैकनरत्नैकका अथयनविशेषा आचाराङ्कस्य द्वितीयभूतस्क-
न्धे द्वितीयचतुर्दशपाः, ते च समुद्रायतः सत्तानि कृत्वा सत्तिकका
अजिधीयन्ते, तेषामेकाऽपि सत्तिकका इति व्यपवादयन्, तथैव
नामवात् । (पा०) [सत्तिककानां वक्तव्यता ' सत्तिककय ' शब्दे
वक्तव्यं] [महज्जयसि] सूत्रकृताङ्कस्य द्वितीयभूतस्कन्धे
महान्ति प्रथमभूतस्कन्धाधयनेभ्यः सकाशाद् ग्रन्थता बृहत्त्य-
धयनानि (पा०) [अत्र विस्तरः ' सूयगट ' शब्दे]
" उपसंपन्नो गुप्तो " इत्यादि सूत्रं तु प्रमादिति ।

अद्द मयट्ठाणां, अद्द य कम्माई तेमि वंथे च ।

परिवर्जतो गुप्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १६ ॥

अष्टौ जातिकुलचलकपतपथैश्चतुस्त्रिंशद्भेदादष्टसंख्यानि म-
द्वक्षानानि मद्भेदाः, तत्र मातृकी विप्राऽऽदिका वा ज्ञानिः,
पितृकुमुपाऽऽदिक वा कुलं, शाकंभेदं, शरीरसौन्दर्यरूपम् । अ-
नशनाऽऽदि तपः, सख्यदः प्रभुत्वम् । ऐश्वर्यं, बहुशास्त्रज्ञाता भु-
क्तम्, भविष्यतिवस्तुप्रतिज्ञां । अत्र च द्वापः—“ जात्यादि-
भेदोन्मत्तः, पिशाचवज्रवति दुःखितश्चेह । जात्यादिहीनतो पर-
मत्र च निःसंशयं ज्ञानं ॥१॥ ” इति । अष्टौ च ज्ञानाऽऽवरणद-
र्शनाऽऽवरणभेदनीयमादनीयाऽऽयुष्कानामगोचान्तरायसूक्ष्मप्रकृति-
भेदादष्टसंख्यानि कर्माणि । [तेषां वचं च लि] तेषामष्टवि-
धकर्मणां बन्धोऽभिनवप्रवृत्तं तं च, तद्वर्जितं च तत्कृत्यपरिहारतः
स्वमन्त्रसंयं, परिवर्ज्यैक्यादि पूर्ववदाति । [मद्भेदानां विलसतः
‘ मयघाण ’ शब्दे वक्ष्यते]

तथा—

अष्टय पवयणमाया, दिष्टा अष्टविहनिष्टिरेष्टि ।

उत्संपन्नो जुतो, रक्तामि महव्यप पंच ॥ १७ ॥

अष्टौ चैषां सप्तित्यादिभेदादष्टसंख्या एव, का इत्याह—प्रवच-
नस्य द्वादशाङ्गस्य मातर इव तत्प्रसूतिहेतुत्वात्मातरं जनयः
प्रवचनमातरः । [पा०] [‘ पवयणमाया ’ शब्दे विस्तरः]
द्वष्टा उपसंध्याः, कैरित्याह—अष्टविधा अष्टप्रकारा निष्ठितानि कृप
गता कथाः प्रकमान् ज्ञानाऽऽवरणाऽऽद्विपदायां येषां ते तथा
तैरष्टविधानिष्ठानिर्गतिर्जनैरत्यर्थः । “ उत्संपन्नो जुता ” इत्यादि
पूर्ववदिति ।

नव पावनियाणाहं, संसारत्या य नवविष्टा जीवा ।

परिवर्जजतो गुत्तो, रक्तामि महव्यप पंच ॥ १८ ॥

तथा—(तत्र) नवसंख्यानि, पापानि पापनिवर्त्यमानि निहानानि
जोगाऽऽदिप्रार्थनालक्षणानि पापनिदानानि, नानि परिवर्ज्य-
क्षिति योगः । [पा०] तथा—संसारानि कर्मवशाद्विनः प्राणिनः
परिभ्रमन्ति यस्मिन्नि संसारः, तत्र निष्ठितानि संसारस्या-
द्यः समुच्चये, नवविधाः पृथग्व्यतेजोवायुधनस्पतिविश्रुतिः चतु-
पञ्चविध्यभेदाश्च नवसंख्याः, के इत्याह—जीवाः प्राणिनः, नात्र
परिवर्ज्यैक्यादि पूर्ववदाति । [पा०] शेषे पूर्ववदाति ।

नववर्गभेदरगुत्तो, दुनवर्गिहं वंभेदरगुत्तुद्धं ।

उत्संपन्नो जुतो, रक्तामि महव्यप पंच ॥ १९ ॥

[नववर्गभेदरगुत्ति] सूचकवाच्यप्रत्ययधर्मिभूतप्रत्यय-
धर्म्यमिधुनस्तस्य गुप्तयं रक्षाप्रकारः प्रत्ययधर्म्यगुप्तं, नव च
ता प्रत्ययधर्म्यगुप्तस्याभिप्रेतः सुप्तं नृत्तसंज्ञिति (पा०) [नव-
प्रत्ययधर्म्यगुप्तिवचनम् ‘ वंभेदरगुत्तुद्धं ’ शब्दे वक्ष्यते] तथा—
[दुनवर्गिहं वंभेदरपरिगुत्तुद्धं] चित्तविषयमष्टादशप्रका-
रमित्येषां, प्रत्ययधर्म्यमिधुनवर्गितं, पार्श्वद्वयं निर्दोषं, तत्त्वादा-
किचैक्यमिधुनस्य मनोवाक्याप्यः करणकारणानुमतवज्रज्ञा-
नायते । पा० ।

तथा—

उवपायं च दसविहं, अस्वरं तह य सकिंलेशं च ।

परिवर्जजतो गुत्तो, रक्तामि महव्यप पंच ॥ २० ॥

उपहननमुपघातस्तं च दशविषयसूक्ष्मोपघाताऽऽदिभेदादष्टा,
प्रकारं वक्ष्येद [पा०] [उपघातस्य भेदाः ‘ वयघाव ’ श-

ब्दे द्वितीयजगो ८८० पृष्ठे दक्षिताः] [अस्वरं तह य लि] सं-
वरणं संवरः, न संवरोऽसंवरः, तम् । [पा०] [संकिंलेशं च
लि] संकुशोऽसमाधिः, तं च दशावधं, परिवर्ज्यैक्यादि
पूर्ववत् । पा० । [अस्मादिभेदाः ‘ अस्मादि ’ शब्दे प्रथ-
मभागे ८८३ पृष्ठे गताः]

तथा—

सबसमाहिडाणा, दस चेव दसाउ समशधम्मं च ।

उत्संपन्नो जुतो, रक्तामि महव्यप पंच ॥ २१ ॥

सन्तः प्राणिनः पदार्थो मुनयो वा, तेषां हिंसं सत्यं, त-
दशाविधम् । (पा०) [सत्यस्य बहवो भेदाः, ते च ‘ सत्त्व ’
शब्दे दशोपपद्यते] (समाहिडाण लि) समाधिः रागाऽऽदिर-
हितचित्तसम्यक् स्थानान्वाध्यायः समाधिप्रधानानि, तत्प्रापि दश ।
(पा०) (समाधिप्रधानभेदाः ‘ समाहिट्टाण ’ शब्दे दशाविषयः)
कचित्तु—“ चित्तसमाहिट्टाण लि ” पाठः, तत्राप्यप्येवार्थो,
नवर सत्यदृशकं न व्याख्येयमिति । [दस च दसाओ लि]
दशैव दशसंख्या एव दशाविकाराभिधायकत्वाद्दश इति व-
दुच्यन्तान् ख्याल्लक्ष्णं शास्त्रस्यास्मिन्धानमिति । (पा०) [नाह
दशाः ‘ दसा ’ शब्दे चतुर्थभागे २८८८ पृष्ठे दक्षिताः] (सम-
शधम्मं च लि) आर्यसत्त्वानि अमणाः साधवः, तेषां धर्मः
ज्ञान्यादिसङ्गणः अमणधर्मस्तं च दशाविधम्, उपसंज्ञक इ-
त्यादि पूर्ववत् । [पा०] शेषे प्राग्वादिनि ।

(२५) अथाऽऽशाननावर्जनेतो महाप्रनलक्षणमाह—

आसापणं च मव्वं, तिगुणं एकारसं विवज्जेतो ।

उत्संपन्नो जुतो, रक्तामि महव्यप पंच ॥ २२ ॥

आय ज्ञानाऽऽदिकारं शानयथाज्ञातना, अष्टदशैववहेत्य-
र्थः । तां विवज्जेयज्ञातं योगः । किंविशष्टाम्—(सार्थं) समस्तं
सामान्येन, अथवा—(तिगुणं एकारसं ति) वशवदस्येदस्य-
व्याख्येयो गुणा गुणकारका यस्य स त्रिगुणस्तेनकादशो वैका-
दशाङ्कः, त्रयोविंशत्यस्यमाऽऽशानना इत्यर्थः । एकादशानां त्रि-
गुणानां त्रयोविंशत्यसंख्यापवसेरिति भावना । अथवा—वच-
नद्वयस्यात्र प्रकाश्याशाननाशब्दस्यैवव्याख्या त्रिगुणा एकादश
वाऽऽशाननाः कर्मेताऽऽपञ्चा विवज्जेयं पारहरन्, तेषां प-
संज्ञः प्रतिपक्षोऽनाशाननामिति सामर्थ्याद्भवत्येते । तथा—युक्तः
अमणगुणैः रक्तामि परिवर्तयामि महाप्रनानि पञ्चनि ! (पा०)
(आशाननाया वदना भेदाः ‘ आसापणा ’ शब्दे द्वितीयभागे
४७५ पृष्ठे दक्षिताः) एवमेकत्रयादिमाऽऽशाननाज्ञाकारव-
ज्जेनद्वारेण कृता महाप्रनोऽपञ्चापणा ।

साप्रनमनुकस्यानानिदेशनरुणां कनुमाह—

एवं तिदंडविश्रो, तिगणसुद्धो तिसल्लनीसद्धो ।

तिविहेश पट्टिकेतो, रक्तामि महव्यप पंच ॥ २३ ॥

एवं प्रागुक्तलेश्याऽऽदिकस्थानवज्रिद्वान्तरतो, दृष्टव्यं चात्रि-
द्वैध्यापवादरतो निःसारोक्षितं पर्याप्तमिति दृष्टास्तस्यैव ते
दृष्टयुक्तप्रज्ञावाक्याभेदाः त्रिसंख्याः दशवस्तुव्यो विरतो नि-
वृत्तस्त्रिगुणविरतः । उदाहरणानि चात्र भेदादष्ट कोट्याऽऽ-
यो—“ सो किं एषया महावाप धार्यते उद्धृष्टाणु अष्टासिरो
चित्ततो विद्वद् । साहुणो य अष्टो क्सेतो सुहृष्टाणोवगथा
लि वेदति, न य किंच पट्टिकेतो देह, जिगमसुव्यं दे-
वमारक्तो । सादृष्टं पुच्छितो—किमेक्षितं कादयेति ? सा भण-

फत,वीरजः यध्यमानकर्मगतितः, अथवा-नीरयः । निर्गतीन्तु-
कय, निःसङ्गः । पुत्रकलशमित्रचयनायहिरण्ययुक्ताऽऽदि-
सङ्कलसंवेकधकिलः । (मानमूर्यं ति) सर्वगवोहलनः । गुण-
रत्नसागरः । इति व्यक्तम् । तथा-अनन्तज्ञानाऽऽमकवादन-
नस्तस्याऽऽमत्रणम् अनन्तः । मकारः प्राकृतशीलोपभवः ।
अग्रमेयः । प्राकृतज्ञानापरिच्छेद्य, अग्रशीः । जीवस्वरूपस्य लु-
भाऽऽमत्रणं पुनश्चक्यवादिनि । तथा-नमो नमस्कारोऽस्तु
भवतु, कर्मैः ? ते तुभ्यम्, किंविशिष्टव्याह-महति गरीय-
सि, प्रकृतात् मोक्षं, कृतमते । इति गम्यते । पुनरपि किंवि-
शिष्टव्याह-विशेषेणरयति मोक्षं प्रति शच्छ्रुति गमयति वा
प्रणिनः प्रेरयति वा कर्मणि निराकरोति, वीर्ययति वा रा
गाऽऽदिशत्रुं प्रति पराक्रमते इति वीरः, निरुक्तिनता वा
वीरः । यदाह-“ विदारयति यकर्म, तपसा च विराजते ।
तपोवीर्येण युक्तश्च, तस्माद्वीर इति स्मृतः ॥ १ ॥ ” इतर-
वापेक्षया महाश्यामी वीरश्चेति महावीर्यस्त्व्याऽऽमत्रणं
हे महावीरः । पुनरपि किंविशिष्टः ? वर्धमान स्वकुलसमृद्धि-
हेतुतया पितृभ्यां कृतवर्धमानाभिधानः । कुनस्ते नमस्कार-
ोऽस्त्विव्याह- (सामिस्स स्ति) विभक्तिव्यव्यादिनिरु-
त्वेति प्रत्येकमभिमन्त्रणाच्च स्वासीति कृत्वा प्रमुगितिहेतोः,
तथा नमो नमस्कारोऽस्तु ते इति । कुन इत्याह- (अग्रहञ्चं
स्ति) उग्रहृत्प्राप्तशोकाऽऽपदमहाप्रातिहायोऽऽदिरूपां पुत्राम-
हन्तीत्यहन्, स इति कृत्वा नमोऽस्तु ते । कुन इत्याह- (भग-
वतो न्ति) भगवानिति कृत्वा भगवानिति हेतोः । तत्र भगः
समग्रश्रेष्ठयोऽदिलक्षणः । उक्तं च-“ पेश्वेभ्यस्य समग्रस्य रूपस्य
यशसः श्रियः । धर्मस्याथ प्रयत्नस्य, पाण्डां भग इतीहना
॥ १ ॥ ” स विद्यते यस्येति भगवानिति । अथवा-“ महदमह
ति ” रुदिवशादीनमहाहन्, स चासी वीरश्चेति महावीर्यः, स
चासी बर्धमानश्चेति महावीर्यवर्धमानः, स चासी स्वामी,
तस्मै । तथा-नमोऽस्तु तेऽहंते, तथा-नमोऽस्तु ते भगवते
इति कृत्वा इतिहेतोः यतस्त्वमुक्तविशेषणोऽस्तस्ते नमोऽस्त्व-
नि भावः । अथवा-कथं नमोऽस्त्विव्याह- (निकटदृत्तिं)
त्रिःकृतः त्रीन् चारुनिनि, प्रतिवाक्यं च नमस्त्वयाऽभिधानं
स्तुतिप्रस्तावाद्दुष्टमिति । यथा-महावज्राचार्यं कर्मक्षयाय
तथा धुनोत्कीर्तनमपि कर्मविलयायेति ।

महाप्रतोत्कीर्तने निगमयन् धुनोत्कीर्तने कर्तुंकाम इदमाह-
एसा खलु महव्यवउच्चारणा कया इच्छामो मुयक्तिक्तं
काउ ।

एषाऽनन्तरोक्षा, खलुर्वीर्यालङ्कारमात्रे, महावज्राचार्यणा
महाप्रतलेशध्वना, कृतोक्तव्यायेन विहिता, साम्यतम्
इच्छामोऽस्मिलपायः, धृतकीर्तनामागमप्रत्याभिधानसंश-
धनां, कर्तुं विधातुमिति । (पा०) (तच्च धृतम् ' सुव '
शब्दं वक्ष्यते)

तत्र नावदस्यकृत्यव्यादावयवकथुतसमुत्कीर्तनाय तदुप-
देशकनमस्कारपूर्वकं सूत्रमाह-

नमो तेसि खमासमणाय जेहि इमं वाडयं छविहमाय-
स्सयं भगवते ।

नमो नमस्कारोऽस्तिवति गम्यते, केभ्यः ? इत्याह-तेभ्यः क्ष-
माश्रयणेभ्यः क्षमाऽदितुगुणप्रधानमहातपस्विभ्यः स्वगुणैश्च

स्तीर्थैश्चगुणधराऽऽदिभ्यो वेति भावः । यैरिदं वक्ष्यमाणं वा-
च्यतम्, अस्मभ्यं प्रदत्तं, अथवा-वाच्यतं परिग्रापितं, सूत्रा-
धेतया विगञ्जितमित्यर्थः । पदविधेयं पदप्रकारमवश्यकरण-
दावश्यकं, गुणानां वाऽभिधेयिना वक्ष्यमात्मानं करोती-
त्यावश्यकं, किंविशिष्टम्, भगवन् सानिशयाभिधेयसमुद्भवा-
दिगुणयुक्कम् ।

पङ्क्तिधत्वमेवोपदर्शयन्नाह-

तं जहा-सामादयं, चतुर्वीसत्यञ्चो, तदंशयं, पडिकमणं, का-
उस्समो, पञ्चखाणं; सर्वेहो पि एयांमि ङ्खिहे आवस्स-
ए भगवते ससुत्ते सअत्ये सगवे सनिज्जुत्तिण ससंगहाणि-
ए जे गुणा वा भावा वा अरहतेहि भगवतेहि पञ्चत्ता
वा परुविया वा ते भावे सहामो, पत्तिायामो, रोएमो, फा-
सेमो, पालमो, अणुपालेमो ।

तद्यथा-युदाहरणं पदश्रवणार्थः, सामायिकं सावधयेगविरति-
प्रधानोऽध्ययनविशेषः १, चतुर्विंशतिस्तत्र ऋतुपाऽद्विजिनगु-
णोत्कीर्तनाधिकारवानध्ययनविशेषः २, वन्दनं गुणवप्र-
तिपत्तिप्रधानोऽध्ययनविशेष एव ३, प्रतिक्रमणं स्ववर्तिन-
न्दाप्रतिपादकोऽध्ययनविशेष एव ४, कार्यान्वयो धर्मकया-
निचारत्रणशोधकोऽध्ययनविशेष एव ५, प्रत्यागमने विर-
तिगुणकारकोऽध्ययनविशेष एव ६, सर्वस्मिन्नपि समस्तं
ऽध्ययनमिदमनन्तरं पङ्क्तिषु पङ्क्तिषु आवश्यकं भगिनस्य-
रूपं, भगवति समग्रश्रेष्ठयोऽद्विजिन, सह सृजेण धर्मकया-
पेण वर्तते इति सवर्तं, तस्मिन्महाप्रते तद्व्याख्यानरूपेण
वर्तते इति सार्थं तस्मिन्, सह प्रत्येन सूत्रार्थभिरूपेण
वर्तते इति समग्रं तस्मिन्, सह तदुक्त्या प्रतीनरूपया
वर्तते इति स निरुक्तिं तस्मिन्, सह सङ्ग्रहकया ति-
रुक्त्येव बह्वर्थमङ्गलरूपया वर्तते इति सत्वरुद्रहणिकम्,
तस्मिन्, ये केचन गुणा विरतिजनगुणोत्कीर्तनाऽद्वयो धर्माः,
वाशब्द उत्तपदार्थापेक्षया समुच्चयः, भावाः तार्थापशमिका-
ऽऽदिपदार्थो जीवाऽद्विपदार्था वा, वाशब्दः पूर्वपदार्थेनया स-
मुच्चय एव, अद्विद्विद्वद्वाऽद्विद्वत्तत्त्वयोर्द्विभेदयतिः समग्रेश्व-
योऽद्विद्विद्वद्वाऽद्विद्वत्तत्त्वयोर्द्विभेदयतिः । (पत्तिायामो नि)
विशेषण निर्दिष्टः । वाशब्दो द्वैवन् । तान भावानुपलक्षण-
त्वाद गुणाश्च (सहामो नि) अहमो नि । अहमोऽनन्तमेवे-
तन् इति धृत्वाविपरीकृष्टम् । (पत्तिायामो नि) प्रतिपद्यामहं
प्रतिकरणज्जगण, (रोएमो नि) अस्मिलपा-निर्देकं रोचया-
मः, अस्मिन्वाभिमुखतया निवर्त्ययमीकृष्टम् इत्यर्थः । न च
प्रतिनवीन भिदे यतः क्वचिद् दृष्ट्यादीं प्रतिसद्व्यवधिपि न
सर्वदा स्मृतिना विभिन्नताऽन्यथेति । (फासेमो नि) स्मृ-
शामः अस्मिन्वाङ्गणं लुपामः । (पालेमो नि) पादोऽप्यु-
द्वय लवयः, (अणुपालेमो नि) अनुपालयामः दोनः पुण्य-
करणेन । यदि पुनः प्रसिद्ध्यात् “ पालेमो नि ” पदमवश्यं
व्याख्येयं, तदा पालयामः दोनः पुण्यकरणेन स्नातः, एतच्च
कतिपयदिनपालनंऽपि स्यादतः-अनुपालयामः पालनादनु-
पश्चादाजन्मापीत्यर्थः पालयामोऽनुपालयामः ।

तथा-

ते भावे महहेति पत्तियेनाहि गंयतेहि फासेतिह पालनेति अ-
नुपालनेति अतो पञ्चमम ते वाडयं पडियं परिगट्टियं पुच्छिये

अणुपेहिंयं अणुपालियं तं दुक्कलखायाए कम्मकखयाए मो-
क्खाए बोहिलाभाए संसारुत्तरणाए तिकट्टु उवसंपाज्जिच्चा
यं विहरामि ।

तान् भावान् अहञ्चानैरेवमेवेतिदिनि सामान्येन प्रतीतिं कु-
र्वाणः, प्रतिपद्यमानैर्विशेषकारिणः कृत्यान् गम्यमानः, रात्रि-
याद्विरमितायाऽऽतिरेकं आस्यमानांमुमुक्षुतया कीचविययी-
कुर्वन्निवर्त्यः । स्पृशद्भिर्गानधनद्वारेण लुपद्भिः, पालयद्भि-
रेति पदमत्रापि न विद्या, तदङ्गीकारं च पूर्ववदर्थविशेषो वा-
च्यः । अनुपालयद्भिः पौनःपुन्यकृत्यान् रत्नयद्भिः, अन्तर्मध्ये
पक्षस्य चन्द्राभिधानार्द्धमासस्य, यत्किमीप, वाचितम्-अन्ये-
भ्यः प्रदत्तं, पठितं स्वयमधीनं, परिवर्तितं स्वतः गुणितं, पुष्टं
पूर्वाप्रीत्यै सुखाऽऽदिः शङ्किताऽऽदी प्रचलनं, विहितमित्यर्थः ।
अनुप्रलिनमर्थविस्मरणभयाऽऽदिना चिन्तितम्, अनुपालित-
म् एवमेव प्रकाशितमनुष्ठितं तद् दुःखस्तथाय शरीरमान-
मात्मानाच्छेदाय, कम्मसंज्ञाय ज्ञानाऽऽवरणाऽऽद्यप्रवृत्तिना-
शाय, संज्ञाय परमनिःश्रेयसाय, बोधिलाभाय प्रेत्य सङ्गम्या-
वाप्तये, संसारात्तारुणाय भवप्रसङ्गापरगमनाय, अस्माकं
भविष्यतीति गम्यते । इति कृत्वा इतिहेतोरुपसंघाङ्गीकृ-
त्य, विलसतीति चचनव्यत्ययादिहरामो भास्यकल्पाऽऽदिना
साधुविहारंण यत्तमेह इति ।

तथा -

अतो पक्खम्म जं न वाइयं न पडियं न परिउट्ठियं न
पुच्छियं नाणुपेहिंयं नाणुपालियं संते वले संते वीरिए संते
पुग्गिस्सकारपरकमे तम्म आलोएमो, पटिक्कमामो, निंदामो, ग-
रिहामो, विउट्ठेमो, विमोडेमो, अकरुणायए अण्डुट्ठेमो, अहारीहं
नवोकम्मं पापच्छित्तं पडिवज्जामो, तम्म मिच्छा मिदुकुटं ।
अत्र नवविशेषितपञ्चाश्रयं पूर्ववद्व्याख्येयानि, कस्मिन्
विद्यमानेऽपि वाचनाऽऽदि न कृतान्मत्याह-सर्वा विद्यमाने
वले शरीरं प्राणं, तथा सति विद्यमाने वीर्यं जीवप्रभवे
प्राणं एव, तथा सति पुरुषकारपरक्रमे, तत्र पुरुषकारः
पुरुषाभिमानः, स एव निष्पादितफलः पराक्रम इति, (तम्म
आलोएमो नि) विभक्तिव्यत्यासद्वयावयवाऽऽदिकमालोच-
यामो मुखे निवेदयामः, तथा (पटिक्कमो नि) प्रति-
क्रमामः प्रतिक्रमणं कुर्मः, तथा-(निंदामो नि) निन्दा-
मः स्वमनसो जुगुप्सामहे आह च-“सवरीत्तपच्छतायो
निंदंति” तथा-(गरहामो नि) गर्हामो शुभ्रमनसं जुगु-
प्सामहे आह च-“गरहा वि तहा जाहयमेव नवरं परण-
यासणं पत्ति” तथा-(विउट्ठेमो नि) व्यतिवर्तयामो विना-
दयामो, विकृष्टयामो वा अपाचनऽऽद्यनुकुर्यं व्यवच्छेदयाम
इत्यर्थः । (विमोडेमो नि) विशेषयामः प्रकृतदोषपङ्कमलि-
नमात्मानं विमलीकृर्म । तथा-अकरुणतया पुनरे कस्मिन्नाम
इत्येवमभ्युत्थितामाऽभ्युपगच्छाम इति, यथाहमपराधाऽऽ-
द्योक्षणा यथाञ्जितं तपःकर्म निर्विघ्नताकाऽऽदिकं, पापच्छे-
दकल्याणपारिच्छिन्नं, प्रायश्चित्तविशोधकत्वाद्वा प्रायश्चित्तं,
प्रतिपद्यामहे अभ्युपगच्छामः, तथा-तस्य यत्र वाचितमि-
त्यादिपराश्रयं मिथ्यादुक्तं स्वदोषप्रतिपत्तिर्गमं पश्चात्ता-
पादुसूचकं मिथ्यादुक्तमिति वाक्यं प्रयच्छाम इति । समु-
त्कीर्तितमावश्यकम् ।

इदानीं तद्वतिरिक्तव्याचरणः तदपि त्रिविधं प्रहसम् ।
तद्यथा-कालिकं, चोत्कालिकं च । यदिह दिवसनिशाप्रधमप-
श्चिमपौरुषीद्वय एवास्याध्यायिकाभावे पठयते तत्कालेन नि-
वृत्तं कालिकम्, (तच्च ‘कालियमुय’ शब्दे जि० भा० ४६६ पुष्टं
गतम्) यत्पुनः कालवलापश्चविधाश्वाध्यायिकवचनं पठयते
तदुत्कालिकम् । तत्र तावदुत्कालिकसमुत्कीर्तनायाऽह-

नमो तेसिं खमाममण्णाणं जेहिं इमं वाइयं अंगवाहिंरं
उकालियं भगवंतं । तं जहा-दसवेयालियं, कप्पियाकप्पियं,
तुल्लकप्पियुयं, महाकप्पियुयं, ओवाइयं, रायपसेणइयं, जी-
वाभिगमो, पक्खणा, महापक्खणा, नंदी, अनुओगदाराहं, दे-
विन्दइयओ, तंदुलवेयालियं, चेदाविज्जकयं, पमायप्पम्यायं, पेसि-
मिंमडलं, मंडलप्पवेमो, गणियाज्जा, विज्जाचरणुविशिच्छओ,
आणविपत्ती, मरणविपत्ती, आयविमोही, संलेहणासुयं,
वीथगामसुयं, विहारकप्पो, चरणविही, आउरपक्खणाणं,
महापक्खणाणं ।

‘नमो’ नमस्कारोऽस्मिन्वति गम्यते, तेभ्यः क्षमाप्रसेन्यः,
सुवाधदासुभ्य इत्यर्थः । जेहिं इत्येवमागं, वाचितमस्मभ्यं
प्रदत्तमह्मयाहं प्रवचनपुरुषाहंभ्यो यदिहमेवम्, उत्कालेन
निवृत्तमुत्कालिकं, भगवन् महादेवस्यसुहृद्विगुणवन् । त-
द्यथा-(दसवेयालियं नि) विनाशनापराहल्लग्नं नि-
वृत्तं वैकालिकं, दशाध्ययनविधानं च नंदैकालिकं च मध्य-
पदलोपाद दशवैकालिकम् : (पा०) (दशवैकालिकवचन्यना
‘दसवेयालिय’ शब्दे चतुर्थभागं २४०० पुष्टादाराभ्य द्रष्टव्या)
(कप्पियाकप्पियं नि) कल्याकल्याप्रतिपादकं कल्याकल्याम्
(‘कप्पियाकप्पिय’ शब्दस्य प्रथमविशेषप्रतिपादकत्वे ‘कप्पि-
याकप्पिय’ शब्दे तृतीयभागं २४० पुष्टं द्रष्टव्यम्) तथा-(तुल्ल-
कप्पियुयं महाकप्पियुयं नि) कलयते कलयः स्थितिरकल्पाऽऽदि-
स्तत्प्रातिपदिकं अन्ते कलयधुतम् । तत्पुनर्हि नंदमेकमलपन्न-
मलपार्थं च (अस्यैवैकालिकवृत्तप्रतिपादकत्वम्, ‘तुल्लकप्पि-
युय’ शब्दे तृतीयभागं ११६० पुष्टं द्रष्टव्यम्) द्वितीयं महाप्रत्यं,
महायं च । [“महाकप्पियुय” शब्दोऽस्य विशेषणं वच्यते]
तथा-[ओवाइयं नि] प्राकृतन्यायं वगैरेणं औपचा-
निकम्, उपगतनसुपगतं देवदारकान्तम्, मिज्जिममं च,
तमधिकृत्य कृतमध्ययनसौपपातकम् । [अस्य बहुविस्तरः
‘श्रीववाइय’ शब्दे द्वितीयभागं ६६ पुष्टं गतः] । [रायप-
सेणइयं नि] राज्ञः प्रशिक्षनास्तः प्रशानति तान्युपलज्जल-
भूतायधिकृत्य प्राज्ञप्रतिमध्ययनं राजप्रश्रीयमिदमप्युपाहं स्व-
कृताङ्गस्तेति । [विस्तरः ‘रायपसेणइय’ शब्दे वच्यते] तथा-
(जीवाभिगमो नि) जीवानासुपलज्जलत्वाद्जीवानां चाभिगमो
ज्ञानं यत्र स जीवाभिगमो ग्रन्थः । [पा०] (तद्वतीविशेषः
‘जीवाभिगम’ शब्दे तु० भागे १४३ पुष्टं गतः) तथा-[पण-
वणु नि] जीवाऽऽदीनां प्रज्ञापनं प्रज्ञापना [सर्वो वक्ष्यता
‘पणवणु’ शब्दे ऽस्मिन्नेव भागे वच्यते] वृहन्नरा प्रापना
महाप्रापना [अत्र विशेषः ‘महापणवणु’ शब्दे विलो-
कनीयः] एते च स्वमवायाङ्गस्यापाङ्गे इति । तथा-[नंदि
नि] नन्दनं नन्दी, नन्दन्यवधेति वा भव्यप्राणिन इति
नन्दी, पञ्चप्रकारज्ञानस्वरूपप्रतिपादकोऽध्ययनविशेष इति ।
[नन्दनंज्ञा, नन्दन्यरूपं च ‘नंदि’ शब्दे चतुर्थभागं १७११

पुष्टे प्रतिपादितम् । तथा- [अशुभ्रंगदाराहं नि] 'अनुयोगो व्याख्यानं, तस्य द्वाराण्युपक्रमाऽऽदीनि चत्वारि मुखान्यनुयोगाद्वाराणि तत्स्वरूपप्रतिपादकोऽप्यनविशेषः, अर्धेदोपचारादनुयोगद्वाराणां लुप्यन्ते । [अनुयोगद्वारवक्ष्यता 'अशुभ्रंगदारा' शब्दे प्रथमभागे ३४८ पुष्टे 'अशुभ्रंग' शब्दे ३४४ पुष्टे च गता । तथा- [देवित्थञ्चो णि] देवेन्द्राणां च भवैवैवोचनाऽऽन्तीनां स्वयं भवनस्थित्यादिवक्ष्यताऽऽदिवर्णनं यथास्वी देवेन्द्रस्तथ इति । [अत्र देवेन्द्रस्तथप्रत्ययो विलोकनीयः] तथा- [तन्दुलवैयालियं नि] तन्दुलानां वर्षशताऽऽद्युष्णकुरुपप्रतिदिनतोष्यानां संख्याविचारोपापलक्षितो ग्रन्थविशेषः तन्दुलवैचारिकमिति । (अत्र विस्तरः 'तन्दुलवैयालिय' शब्दे चतुर्थभागे २१६८ पुष्टे द्रष्टव्यः) । तथा- [चेदाविज्जयं नि] इह चन्द्रो वज्रपुत्रिकाऽलिगालको वृहन्ति, तथा-आ मर्यादा विषयं इति विषयः, तन्वाऽऽविध्यकं, चन्द्रलक्षणमाविध्यकं चन्द्राऽऽविध्यकम्, राधाविष इत्यर्थः । तदुपमानमरणाऽऽराधनाप्रतिपादको ग्रन्थविशेषश्चन्द्राऽऽविध्यकमिति । (अत्र विशेषविन्यायां 'चेदाविज्जय' शब्दस्तृतीयभागस्थः १०६७ पुष्टगतो विलोकनीयः) तथा- [सूरपक्षति ति] ('सूरपक्षति' शब्देऽत्र विशेषः) तथा- (पमायप्यमार्यं नि) प्रमादाप्रमादस्वरूपभेदकलविपाकप्रतिपादकमध्ययनं प्रमादाप्रमादम् । (तत्र प्रमादस्वरूपम् 'पमार्य' शब्दे वच्यते) प्रतिपक्षद्वारेणाप्रमादाऽऽदयो वाच्या इति (पा०) (पोरिणमंडलं नि) पुरुषः शङ्कुः शरीरं वा तस्मान्निष्पन्ना पीरुयी इत्यमर भावना-यदा मर्यादा वस्तुनः स्वप्रमाणा लक्ष्यते तदा पीरुयी, इत्येवम् पीरुयीमानमुच्यते, यस्मान्ने दक्षिणावताऽऽदि एकं दिनं भवति, तत ऊर्ध्वमङ्गुल्याऽष्टविंशतिभागा दक्षिणावत्ये, वर्धन्ते उत्तरावत्ये च इत्यन्तीति । एवं पीरुयी मण्डले २ अन्त्या २ प्रतिपाद्यन्ते, तदध्ययनं पीरुयीमण्डलमिति । (अत्र चूर्णिः 'पोरिणमंडल' शब्दे वच्यते) तथा- (मंडलप्यवेस इति) यत्रह चन्द्रमर्यादादक्षिणात्तरेषु मण्डलप्रवेशा वच्यन्ते तदध्ययनं मण्डलप्रवेश इति । (विलोकनीयश्चात्र 'मंडलप्यवेस' शब्दः) तथा- (गणिपिज्ज ति) गुणगणेऽप्यास्तीति गरी। स चाऽऽवार्यस्तस्य विद्या ज्ञानं गणिविद्या । (पा०)- (अस्मिन् विषये 'गणिपिज्ज' शब्दस्तृतीयभागस्थः २२७ पुष्टगतो विलोकनीयः) तथा- (विज्जाचरणविण्छुणो णि ति) अत्र 'विज्जाचरणविण्छुण' शब्दो विमोक्तनीयः । तथा- (भाणविमत्ति ति) ध्यानान्यानेध्यानाऽऽदीनि तेषां विभजनं यस्यां ग्रन्थपद्धतौ सा ध्यानविभक्तिः । (अस्यां कालिकथुनप्रतिपादकमुद्र- भाणविमत्ति' शब्दे चतुर्थभागे १६७६ पुष्टे गतम्) तथा- (मरणविमत्ति ति) मरणानि प्राणत्यागलक्षणानि (पा०) मरणानां विभक्तिविभजनं विचारणं यस्यां ग्रन्थपद्धतौ क्रियते सा मरणविभक्तिरिति । (अत्र विशेषः, अर्थात् 'मरण' शब्दे दर्शयिष्यन्ते) तथा- [आयविमोहि ति] आत्मनो जीवस्यालोचनाऽऽदिप्रत्यक्षप्रतिपत्त्यादिप्रकारेण विच्छुद्धिः कर्मविमलक्षणं प्रतिपाद्यत यत्र तदध्ययनमात्मविच्छुद्धिः । तथा- (संलेहणसुपं नि) द्रव्यभावमंलेखना प्रतिपाद्यत यत्र तदध्ययनं मंलेखनाद्युक्तम् । तत्र द्रव्यसंलेखनोन्मर्गः " चत्तारि विचिचारं, विगदं निज्जुद्धिया चत्तारि " इत्यादिका । भावमंलेखना तु क्रौंथाऽऽदि-

कषायप्रतिपक्षाभ्यास इति । तथा- (वीरययसुयं नि) स- रागव्यपेहेन वीतरागस्वरूपं प्रतिपाद्यत यत्राऽध्ययने त- ह्नीतरागधुनम् । तथा- (विहारकपा ति) विहरणं विहारी वर्तनं तस्य कल्पो व्यवस्था स्थविरकल्पाऽऽदीनामुच्यते यत्र ग्रन्थेऽसौ विहारकल्पः । (ग्रन्थविशेषप्रतिपादकत्वमस्येति 'विहारकल्प' शब्दे वच्यते) तथा- (चरणविहि ति) चरणं व्रताऽऽदि । यथाक्रमः " वयसमणुधम्मसंजम- वेया- वसं च वंभगुत्तीओ । नाणु । इति ये तवका हनिमग्गा इय च- रमयं ॥१॥ " एतत्प्रतिपादकमध्ययनं चरणविधिः । [अत्र बहु- विस्तरः 'चरणविहि' शब्दे तृतीयभागे ११२८ पुष्टे दर्शितः] तथा- [आउपचवक्खाणं नि] आनुरः क्रियाऽन्तीनां ग्लानस्त- स्य प्रत्याख्यानमातुरप्रत्याख्यानम्- [चूर्णिहतांको विधि- आऽत्र 'आउपचवक्खाण' शब्दे द्वितीयभागे ४१ पुष्टे दर्शितः] तथा- [महापक्वक्खाणं शब्दे मूहच्छ तत्प्रत्या- ख्यानं वेति समासः । [पा०] एतदपि पूर्ववक्ष्याव्येयम् : [पा०] [अत्र विस्तरः 'महापक्वक्खाण' शब्दे वच्यते]

मव्वहिं पि एयम्मि अंगवाहिरे उक्कालिण भगवन्ते समु- ते मअन्ये समगं मनिज्जुत्तिणं समंहाणिणं जे गुणा वा भावा वा अरहेतंहि भगवन्तेहि पक्खा वा परुविया वा ते भावे महहामो, पत्तियामो, रोएमो, कायमो पालोमो, अणु- पालोमो, ते भावे महहंतंहि पत्तियेतेहि रोयंतेहि कामन्तेहि पालन्तेहि अणुपालन्तेहि अंतो पक्खम्म जं वाडयं पडियं पीरयट्ठियं पुण्छयं अणुपेडियं अणुपालियं तं दुक्खक्कवाया कम्मक्कवाया, गुक्कवा, वोहिताभाए संसात्ताखणाय, निकट्ट उवमंपज्जिक्का णं विहरामि । अंतो पक्खम्म जं न वाडयं न पडियं न पीरयट्ठियं न पुण्छयं नाणुपेडियं ना- शुपालियं मंते बले संते वीरिण संते पुरिसयारपक्कमे त- स्स आलोएमो, पडिकामो, निंदांमो, गरिहांमो, विउट्टेमो, विमंदिमो, अक्कखणाय अम्भुट्टेमो, अहारिहं तवोक्कम्म पा- यत्तिउत्तं पडिवज्जामो, तस्स मिच्छा मि दुक्कटं ।

इदमपि सूत्रं प्राग्वत्समवसंयमिति । समुत्कर्त्तितमुत्त- कालिकम् ।

अथ कालिकोन्कीर्तनायाऽऽह-

सुमो तेमिं खुमासमण्णाणं जेहि उमं वाडयं अंगवाहिरे कालि- येहि भगवन्ते । तं जहा उत्तरअक्यणाहं, दमाओ, कप्पो, वव- हारो, इमिभासियाहं, निमिहं, महानिमीहं, जेद्वीवपक्खी, मुरपक्खी, चंदपक्खी, दीवसागरपक्खी, खुड्डियाविमाणप- विभसी, महास्त्रियाविमाणपविभसी, अंगचुलियाण, वंगजु- लियाण, विवाहचुलियाण, अरुणोववाण, वरुणोववाण, गरु- लोववाण, वेसमणोववाण, वेलंपरोववाण, देविंदोववाण, उट्टा- खसुण, समुट्टाखसुणं, नागपरिमावलिपाणं, निरयावलिपाणं, कपिपाणं, कप्पवडिसपाणं, पुप्फिपाणं, पुप्फचुलियाणं, व- णिहाणं, वणिहदमाणं, आमीविमभावणाणं, दिट्ठीविमभाव-

शां चारुणभावशां महासुमित्रभावशां तेवगनिस-
ग्माणं सर्व्वहं पि एयम्मि अंगवाहिरे कालिए भगवंते स-
सुचे सअन्त्ये समगं संनिज्जुत्तिए ससंगहणिए जे गुणा
वा भावा वा अरहंतेहि भगवंतेहि पन्त्ता वा, परुविया
वा, ते भावे सद्धामो, पत्तियामो, रोणमो, कासेमो, पालेमो,
अणुपालेमो, ते भावे सद्धंतेहि पत्तियंतेहि कासेतेहि पालि-
तेहि अणुपालितेहि अंनो पक्कवस्स जं वाइयं पडिय प-
रिपट्ठियं पुच्छियं अणुपेडियं अणुपालियं तं दुक्खकखयाए
कम्मकखयाए पुक्खाए बोहिलाभाए संसारुचाराणाए ति-
क्कहु उवसंपत्तिज्जां शे विहरमि । अतो पक्कवस्स जं न
वाइयं न पडियं न परिपट्ठियं न पुच्छियं नाणुपेडिय ना-
णुपालियं संते वले संते वीरिए मते पुरिसयागरपरकमे त-
स्स आलोएमो, पडिक्रमामो, निंदामो, गरिहामो, विउट्टेमो
विमोहमो, अक्रमणयाए अणुपट्टेमो, अहारिहं तवोक्कम्म पा-
यच्छिज्ज पडिवज्जामो, तस्स मिच्छा मि दुक्कह ॥

पतदीप पूर्व्ववद व्याख्येयम् । नवरम्—“ (उत्तरज्जमणालं ति)
उत्तराणि प्रधानाण्यध्ययनानि, कटिवशाद्विनयभूताऽऽदीन्येव
पदविनयानि प्रथमाहोपरि पाठाद्विनाशय्यनानि । पा०] अत्र
विशेषः “ उत्तरज्जमणलं ” शब्दे द्वितीयभागे ७६४ पृष्ठ प्र-
तिपादितः । [द्वासांशो ति] द्वासाध्ययनाऽऽमको ग्रन्थविशेष-
यो दशाः, दशाभ्यन्तस्कन्ध इति यः प्रतीत इति । [दशाभ्यन्त-
स्कन्धविषये “ द्वासाद्यकम्पेध ” शब्दश्चतुर्थभागे २४२४ पृष्ठ-
स्थोऽवलोकनीयः] (कथं ति) कथं साध्याचारः, स्थ-
वरकलाऽऽदिषां तद्वर्तितादिकमप्यनं कल्प इति [कल्पस्य
नयो विषयः “ कल्प ” शब्दे तृतीयभागे २२० पृष्ठ गतः ।
कल्पव्यवहारयोर्मैदः “ व्यवहार ” शब्दे वचनं] (व्यवहारो-
ति) प्रायश्चित्तगात्रव्यवहारप्रतिपादकमप्यनं व्यवहार-
इति । [व्यवहारविषये बहुवचन्यता, सा च “ व्यवहार ” श-
ब्दे दर्शयिष्यते । (इतिभाविशब्दं ति) इह श्रुतयः प्रत्येक-
बुद्धसाधवः [पा०] तर्माणिनाति पञ्चचत्वारिंशत्सहस्रान्य-
ध्ययनानि अथवाऽऽद्यधिकारवन्ति ऋषिभाषितानि । [पा०]
[बुजसंप्रदायश्चाऽत्र “ इतिभासिय ” शब्दे द्वितीयभागे
६३४ पृष्ठ गतः] (निर्व्विहं ति) निर्व्विधो मध्यगत्रिस्तद्व-
द्भोमो यदध्ययनं तद्विशीयम, आचारपञ्चमवैधेयम् । [निर्व्विधवक्तव्यता “ निर्व्विह ” शब्दे चतुर्थभागे २१४०
पृष्ठ गता] अस्मादेव ग्रन्थाध्यायं महत्तरं महानिर्व्विधम्
[महानिर्व्विधवक्तव्यता “ महानिर्व्विह ” शब्दे वचने] (जंबूद्वीप-
वन्तास्ति ति) जम्बूद्वीपाऽऽदिस्कन्धपरप्रधानं यस्यां ग्रन्थपद्धतौ
मा जम्बूद्वीपप्रक्रतिः । [स्योऽप्यस्या विषयः “ जंबूद्वीपपरण-
त्ति ” शब्दे चतुर्थभागे १३७६ पृष्ठ गतः] (सूरपणत्ति ति)
सूरचरितप्रधानं यस्यां सा सूरप्रक्रतिः, कैवलेनामुत्कालि-
कमप्येऽधीत्यन्ते । तदपि युक्तम् । नन्वाध्ययनेऽप्यस्या उक्ता-
लिकमप्येऽधीतत्वादिनि । [अत्रार्थे “ सूरपणत्ति ” शब्दो
विलोकनीयः] (चंदपणत्ति ति) चन्द्रचारविचारप्रतिपा-
दको ग्रन्थश्चन्द्रप्रक्रतिः । [चन्द्रप्रक्रतिविषये चन्द्रप्रक्रतिग्रन्थो
विलोकनीयः] (दीवमागारपन्नत्ति ति) द्वीपसागराणां

प्रधानं यस्यां ग्रन्थपद्धतौ सा द्वीपसागरप्रक्रतिः । [द्वीपसा-
गरप्रक्रतिविषयेऽपि द्वीपसागरप्रक्रतिग्रन्थो विलोकनीयः]
इह चाऽऽवलिक्तापटितेरभिधानप्रधानं यस्यां ग्रन्थपद्धतौ
सा विमानप्रविभक्तिः, सा चैकाऽप्यग्रन्थार्था, तथाऽप्य-
महाग्रन्थार्था, अतः कुलिका विमानप्रविभक्तिः, महती वि-
मानप्रविभक्तिः । [अङ्गुलिय ति] अङ्गुल्याचाराऽऽद्विचूलि-
का यथाऽऽचारस्यानकथिया । हलौकापुनरुक्तार्थसङ्ग्रहाऽऽ-
त्मिका चूलिका [“ अंगुलिया ” प्रथमभागे ३७ पृष्ठ व्या-
ख्याता] (वर्गाचूलिय ति) इह वर्गोऽध्ययनाऽऽदिसमूहः, य-
थाऽन्तरुहशास्वष्टो वर्गा इत्यादि, तस्य चूलिका वर्गचूलिका ।
[वर्गचूलिकापकल्प्यता “ गोद्विह ” शब्दे ६४० पृष्ठ गता]
(विवाहचूलिय ति) व्याख्या भगवती तस्याश्चूलिका व्या-
ख्याचूलिका [विशेषप्रचार “ विवाहपक्षत्ति ” शब्दे दर्श-
यिष्यते] [अरुणोववाए ति] इहाराणो नाम देवः तस्मा-
यनियद्धं ग्रन्थस्तदुपातंतुररुणोपातान् । (पा०) [अरुणोप-
पत्तीयशेषचिन्तायाम् “ अरुणोववाय ” शब्दे प्रथमभागे
७६६ पृष्ठस्थोऽवलोकनीयः] * एवं वरुणोपातान् [यत्रार्थे “ व-
रुणोववाय ” शब्दो विलोकनीयः] गणदोपातान् [अत्रार्थे
“ गरुडाववाय ” शब्दस्तृतीयभागे ८४२ पृष्ठस्थो द्रष्टव्यः] वैश्र-
मणोपातान् [वैश्रमणोपातविषये “ वेसमणोववाय ” शब्दो
द्रष्टव्यः] वल्लेधरोपातान् [वल्लेधरोपातार्थं “ वल्लेधरोववाय ”
शब्दे विलोकनीयः] देवेन्द्रोपातान् [अस्यान्तकालिकभूतमे-
दन्वम् “ देविदोववाय ” शब्दे चतुर्थभागे २६२७ पृष्ठ गतम्]
(उट्ठाणसुए ति) उट्ठाणभूतग्रन्थयनम् । [पा०] अत्र कर्णाः
“ उट्ठाणसुय ” शब्दे द्वितीयभागे ७४० पृष्ठ गता] [समुद्रा-
णसुए ति] समुद्राणभूतग्रन्थयनम् । “ तं पुन सप्तसकजे त-
स्मैव कुलस्व वा गामस्व वा जाय राघहाणीए यां चैव स-
मंशे कय सकूप्ये तुट्टे पसन्ने पसन्नेरस्से समसुहासणंथे
उवउत्ते समुद्राणसुयमज्जयणं परिपट्टेइ जां राघहाणी तिधि
वा चोरं, तहि मे कुले वा गामे वा जां राघहाणी वा
पहट्टुचित्ते सपसयमंगलकलयत्ते कुणमाणे मंशए गईए
सलीयं आगच्छंते समुद्राह, आवसइ ति बुत्तं भवइ । ”
इतः पट्टयन्तानि भुताभिरातानि इत्यन्तं, विभक्तिविपरि-
णामाग्रथमान्तानि व्याख्येयानि । अथवा—एताकास्यालङ्का-
राधेत्वाग्रथमान्तान्येवामूर्ति द्रष्टव्यानि । अथवा—प्रथमा-
न्तान्येवामूर्ति पठनीयानि, क्वापि तथैव दर्शनात् । नातप-
रिक्ता (नागत्ति) नागो नागकुमारस्तस्यमयनियवज्जध्ययनम् ।
“ तं ज्या समणे उवउत्ते परिपट्टेइ तथा अकयसंकापस्स
वि ते नागकुमार तन्ध्या चैव परिपणान्ति, वंसंति, न-
मंसंति, वट्ठमाणं च करेति, संघमाइयकजेसु य वग्दा
भवन्तीति । ” नागकुमारणो स्थितिः “ डिह ” शब्दे चतुर्थभागे
१७१६ पृष्ठ गता । (उच्छ्रासनिःश्वासकिया च “ आल ” शब्दे
द्वितीयभागे २०६ पृष्ठ दर्शितः) [आहारश्च “ आहार ” शब्दे द्वि-
तीयभागे ४०४ पृष्ठ दर्शितः] [एतापमासुगकुमारसमाहावः
“ सम ” शब्दे दर्शयिष्यते] [“ नागकुमार ” शब्दोऽप्यवलो-
कनीयः] (निरयावलिआश्रो ति) निरयावलिक्ता, यासु
“ आश्रयविपारिद्धा इये य निरया तन्माणिणो य नरनि-
रिया पसंगश्रो वविज्जंति । ” [निरयावलिक्तावक्तव्यता “ नि-

* एवं वरुणोपातान्मण्डोप वैश्रमणोप वैश्वरीप ० देवेन्द्रोपातान्वापि १४६ पृष्ठ ।

स्यावलिप्य' शब्दे चतुर्थभागे २०१६ पृष्ठे गता] [कल्पिया उ [ति] सौधयोऽदिकलहयानयक्रयनामोचराः प्रत्यपजतयः कल्पिका उच्यन्ते । [कल्पिकावक्रय्यता 'कल्पिया' शब्दे तृतीयभागे २५० पृष्ठे प्रतिपादिता] [कल्पवाडिस्याउ [ति] ' संतर्म्मसिवाणकणेषु जाणि कणयहाणाणि विमानाणि नाणि कणयडिस्याणि, तेसु य देवीशो जा जेण तयोवि- मेसेण उवयस्साओ, इहि च पनाओ, एवं जासु सविच्यं वसिउज्ज, ताओ ' कलयावतेसिकाः प्रोच्यन्ते इति । [अत्रा- र्थे तृतीयभागे २३५ पृष्ठस्थः ' कल्पवाडिसया' शब्दो वि- लोकीयः] [पुनिकयाओ [ति] इह यासु प्रत्यपजतिपु शुहवासमुकुलपरिग्यागेन प्राणिनः संयमभावपुणित्ताः सु- खिताः, पुनः संयमभावपरिग्यागतो दु ख्यासिमुकुलनेन मुकुलितः, पुनस्तत्परिग्यागादेव पुणित्ताः प्रतिपाद्यन्ते ताः पुणित्ता उच्यन्ते । [दशाध्ययनाऽऽसिका पुणिकेनि 'पुनिक- या' शब्दे प्रतिपादयित्वे] [पुनिकूलियाओ [ति] पूर्वो- काथेविशेषप्रतिपादिकाः पुणचूडा इति । [' पुनिकूलिया ' शब्देऽत्रापे विचारो निरूपयित्वे] [वणिहदसाओ [ति] वृष्ण्यन्धकवृष्ण्यनगाधिपः, तद्वक्रयनाविपया दशा वृष्ण्य दशा उच्यते इति । [अस्या विपये बह्वी यक्रयना 'वणिहद- सा' शब्दे] [आसीविसभावणाओ [ति] आस्यो दू- धास्तासु विपे येषां ते आशीविपाः । तं च द्विविधाः-जातिना, कर्मतश्च । [पा०] [आशीविपभावना ' आसीविसवा- षणा' शब्दे द्वितीयभागे ४८८ पृष्ठे गता] [दिट्ठीविसवा- षणाओ [ति] द्दो विपे येषां ते द्दोविपाः, तन्म्वरूप- प्रतिपादिका द्दोविपभावना इति । [अहग्याकालिकथुन- विशेषणम् ' दिट्ठीविसभावणा' शब्दे चतुर्थभागे २५१६ पृष्ठे गतम्] [चारणभावणाओ [ति] अनिशयवहुगमनाऽऽग- मनस्यकपाचवरगाचवारणाः सानिशयगमनाऽऽगमनलच्छि- सन्पन्नाः सासुविशेषाः, ते च द्विविधाः-विद्यावारणाः, जह्वा- चारणश्च । [पा०] [चारणभेदाः 'चारण' शब्दे तृतीय- भागे ११७३ पृष्ठे गताः] [महासमिगभावणाओ [ति] म- हास्वज्जानि गजवृषभसिंहाऽऽदीनि भाव्यन्ते यासु ता महा- स्वज्जभावना इति । [अत्र 'महामुमिगभावना' शब्दो वि- लोकीयः] [तयगनिसगाओ [ति] तैजसनिसगो वग्यते यासु ताम्नेजसनिसगो इति । अत्र चाऽऽशीविपभावनाऽऽदि- ग्रन्थपञ्चकस्वरूपे नामानुसारतो दर्शिते, विशेषसंप्रदायश्च न दृष्ट इति । एतान्पुण्य पदविशदध्ययनान्युल्लङ्घनयुतानि द्रष्टव्यानि, येन भगवतो वृषभस्वामिन आदितीर्थकस्य च- तुरशीतिवकीर्णकसहस्राणि तथा मध्यमानामिज्जिताऽऽदीनां पार्श्वपर्यन्तानां जिनवराणां संख्यानि प्रकीर्णकसहस्राणि, यस्य यावन्तः शिष्याभ्यस्य तावन्तीत्यर्थः । तथा चतुर्दश- प्रकीर्णकसहस्राणि भगवतो यदेमानस्यामिन् आसन् इति । उक्तं कालिकं, तदभिधानाचक्राऽऽवश्यकव्यतिरेकं, तदभग- नाचक्राङ्गवादां धृतमुक्तम् ।

साम्प्रतमङ्गप्रविष्टश्रुतसमुक्तीनिनायाऽऽह-

नयो तेसिं खयासमणाणं जेहि इमं वाइयं दुवालसंगं गणपिडंगं भगवंतं । तं जहा-आयागो, सूर्यगडो, ठाणं, सम्प- वाओ, विवाहपञ्चरी, नायाधम्मकहाओ, उवासगदसाओ,

अंतगदसाओ, अशुतगेवाइयदसाओ, पयहावागरणं, विवागमुयं, दिट्ठीवाओ । सर्वानपि एयमिं दुवालसंगं गणपिडंगं भगवंतं समुच्य सन्नयं समगं सनिज्जुति ए- संगहणिए जे गुणा वा भाता वा अहंतेतां भगवंतेहि प- खना वा, पखिया वा. ते भाये सदहाभो, पत्तियाभो, गे- एभो, फासेभो, पालेभो, अशुपालेभो ते भाये सदहेतेहि प- चियेतेहि रायेतेहि फासेतेहि पालेतेहि अशुपालेतेहि अतो पक्खम्म जं वाइयं पडियं परिगट्टियं पुच्छियं अशुपेडियं अशुपालियं तं दुक्खस्सयाए कम्मस्सयाए सुक्खाए बोहिलाभाए संसारुत्तराणाए तिकट्टु उवसेपजिता रां विहराभि, अतो पक्खम्म जं वाइयं न पडियं न परि- यट्टियं न पुच्छियं नाशुपेडियं नाशुपालियं संते बले संते वीगिए संते पुगिसपापपक्केय तस्स आलोपमो, पडिकामाभो, निंदाभो, गरिहाभो, विउडेभो, विसोडेभो, अकरणयाए अ- व्बुडेभो, अहरिहं तवोकम्मं पायच्छिज्जं पडिवज्जाभो, तम्म मिच्छा मिट्टुकड ।

एतच्च प्राग्वह व्याख्येयं, नवर्णगणितकम आचार्यस्याथे- सारप्रधानभाजनैर्मन्थ्यः । [आचार्यो [ति] आचर्यमाचा- र्य, आचर्येन इति वाऽऽचारः, शिष्टाऽऽचरितो ज्ञानाऽऽया- म्वत्तावधिगिर्यर्थः । तत्प्रतिपादको ग्रन्थोऽप्याचार एवा- उच्यते [आचारभेदाः ' आचार' शब्दे द्वितीयभागे ३५० पृष्ठे दर्शिताः] आचारप्रतिपादको ग्रन्थः (तन्म्वरूपम् ' आचारंग' शब्दे द्वितीयभागे ३५१ पृष्ठादभ्य दर्शि- तम्) [सूर्यगडो [ति] ' सूच' सूचयाम, सूचना- त्पत्रे, सूत्रेण कृते सूचकृते, स्वरणमयाऽऽदिसकलपदार्थसू- चकं यदित्यर्थः । [' सूर्यगड' वक्रयना ' सूर्यगड' शब्दे दर्शयित्वे] [ठाणं [ति] निष्ठुस्यासने वसन्ति यथावदभिधे- यतयेकत्वाऽऽदिविशेषिता आमाऽऽद्यः पदार्थो यस्मिन्ननु- स्थानम्, अथवा-स्थानशब्देनेहकाऽदिकः सङ्ख्याभेदोऽभिधी- यते, ततश्चाऽऽमाऽऽद्यर्थेपदानामेकाऽऽदिदशान्तानां स्था- नानामभिधायकत्वेन स्थानमाचारमभिधायकत्वाश्चाचरवि- ति [विशेषतः स्थानशब्दाभेदः तत्प्रतिपादकग्रन्थवक्रयना च ' ठाणं' शब्दे चतुर्थभागे १६१४ पृष्ठे दर्शिता] [समवायः [ति] समिति मय्यक अयेत्यधिक, अयः जीवाऽऽविर्पाच्छ्रेयः समवायः, तजेतुश्च ग्रन्थोऽपि समवाय इति । [समवायसङ्घाथः ' समवाय' शब्दे, तत्प्रतिपादकग्रन्थवक्रयनाऽपि नैवैव प्रतिपाद- यित्वे] [विवाहपण्यं [ति] विविधा वाहा अर्थेप्रवाहा- स्तत्वाथेविचारपद्धतय इत्यर्थः, तेषां प्रक्षितिः प्रक्षापने व्याख्या- ने यस्यां सा विवाहप्रक्षितिः । पुट्ट्यन्तेन नामान्तरतो भगव- तीत्यपीमुच्यते । [भगवत्या व्याख्या ' विवाहपण्यं [ति] शब्दे कल्पिते] [नायाधम्मकहाओ [ति] ज्ञानान्मुद्राह- णानि, तन्प्रधाना धर्मेकया ज्ञानाधर्मेकया । [तद्वक्रयना ' नायाधम्मकहा' शब्दे चतुर्थभागे २००६ पृष्ठे गता] [उवा- सगदसाओ [ति] उपासकाः आयाकास्तद्वक्तृकियाकलापप्र- तिवादा दशाध्ययनोपलक्षिता उपासकदशाः । [उपासकदशा-

ज्ञवक्ष्यता 'उवालगदमा' शब्दे द्वितीयभागे २०६४ पृष्ठे वि-
स्तरतो गता] [अन्तःपदवाशोक्तिं लि] अन्तो विनाशः, स
च कर्मणस्तत्फलभूतस्य वा संसारस्य कृतो येनैतं अन्त
कृतस्ते च तीर्थकराऽऽद्ययन्त्रेणां दशाः प्रथमवर्गे दशाध्व-
यनानीति नत्संख्योपपल्लिता अन्तःकृशा इति । [अन्त-
कृशाव्याख्या, तद्वक्ष्यता च 'अन्तःपदमा' शब्दे प्रथम-
भागे ६१ पृष्ठे दर्शिता] [अगुत्तरंगवाद्यदशाशोक्तिं लि]
उत्तरः प्रधानो नास्योत्तरां विद्यत इत्युत्तरः, उपपत्तनमु-
पपातां, जन्मेत्यर्थः, अनुत्तरं आत्मावुपपातं अत्यनुत्तरं उपपातः,
सोऽस्ति येषां तेऽनुत्तरं उपपातिकाः सर्वाधर्मस्त्रिभिर्मानप-
ञ्चकापपातिन इत्यर्थः, तद्वक्ष्यताप्रतिबद्धा दशा दशा-
ध्वयनोपपल्लिता अनुत्तरंगोपपातिकदशा इति । [अनुत्तरं-
पपातिकदशाविचारः 'अनुत्तरंगवाद्याय' शब्दे प्रथमभागे
२३ पृष्ठे वर्णितः] [पगहावागणं लि] प्रनाशश्च पुरुषः,
व्याकरणानि च निर्वचनानि, समाहारन्यायप्रश्नव्याकरणं,
उत्तरनिपादको ग्रन्थोऽपि प्रश्नव्याकरणमिति । [प्रश्नव्याकर-
णस्वरूपविवरणम् 'पगहावागण' शब्दे दर्शयित्वे] [वि-
यागसुर्यं लि] विपचनं विपाकः, शुभाशुभकर्मपणिनाम
इत्यर्थः, तत्प्रतिपादकं धृतं विपाकधृतम् । [विपाकधृतवक्र-
व्यता 'विपागसुर्य' शब्दे दर्शयित्वे] [दिष्टिवाशोक्तिं लि]
दृष्टयो दर्शयानि, वदन्ते वादः, दृष्टीनां वादो दृष्टिवादः, दृष्टीनां
वा पातो यत्रास्ति दृष्टिपातः, सर्वेनयदृष्टयो यत्राऽऽप्यायन्ते
समवतर्गन्ति चेति भावः । [सर्वोऽपि दृष्टिवादीविषयः 'दि-
ष्टिवाय' शब्दे चतुर्थभागे २५१३ पृष्ठे दर्शयित्वे] [अगुत्तरंगवाद्य-
विषये वर्णितः 'अगुत्तरंग' शब्दे प्रथमभागे २० पृष्ठे दर्शिता]

साम्प्रतं धृतदातृपालकभ्यां नमस्कारम्, आत्मीयप्रसाद-

विषये मित्यादुक्तं चाऽऽह-

नमो तेभिः समासमगाणां जैति इमे वादये दुवालसंगं ग-
णिपिडंगं भगवंतं, सम्यं काण्ड फासंति, पालंति, पूरंति,
तीरंति, विदंति, सम्यं आगण आगहंति, अहं च ना-
गहंति, तस्मिन् मिच्छा मि द्रुक्ते ।

(नमो) नमस्कारोऽस्तु, तेभ्यः क्षमाश्रमणभ्यः क्षमाऽऽदिगुण-
गणप्रधानमहासुनिभ्यः स्वगुणैः तीर्थकरगणधराऽद्विष्यो
वेति भावः, धर्मैर्दं प्रागुक्तं वाचिनं प्रदत्तं, पणिमायितं वा
सुवार्थतः प्रणीतमित्यर्थः, आदशार्थं आदशानामहानां समा-
हारं आदशज्ञम् । [आदशज्ञः वाः नित्यव्यय 'वाग्मंती' श-
ब्दे दर्शयित्वे] [विविशिएमित्याह—(गणिपिडंगं लि) गुण-
गणः साधुगणं वास्याऽस्तीति गणो आचार्यः, तस्य पिटक-
मिव गन्ताऽऽदिककण्डक इव पिटकं गणिपिटकं, सर्वाधर्म-
सागंकाशभूतमित्यर्थः । पुनरपि किंवोश्रम—(भयवन्ते लि)
भगः सर्वश्रेष्ठयोऽऽदिलक्षणः यदुक्तम्—'पेशवर्षस्य समग्रस्य,
रूपस्य यशसः श्रियः । धर्मेत्याद्य प्रयत्नस्य, पक्षां भग इती-
क्ष्णा ॥१॥' इक्ष्णा नाम, सा विद्याने यस्य तद्भगवत्, तत्रैव सम-
ग्रश्रेष्ठ्ये सानिशगभिधेयविभुतिः । यदावाचि—'सच्यनहं जा
हो जवालाया सच्यउदहिजे सजिलं । एत्तो वि अणंतगुणो अ-
थो एगस्स सुत्तस्स ॥१॥' रूपं च निर्दोषत्वमागच्छहेतुपु-
कत्याल उक्तं नत्वाऽऽदिगुणगणसंपायां यशश्च विश्वव्यापितं

कीर्तिः, श्रीश्च कमनीयता भुविहृदयाऽऽनन्ददायित्वेत्यर्थः, ध-
र्मश्चाभिधेयत्वेन सर्वोपाधिधेयशुद्धोऽहंसाऽऽदिकः, प्रयत्न-
श्चाभिधेयतया सर्वप्रमादवर्जनरूप उद्यमः, अथवा—प्रयत्नो
माहात्म्यः, प्रभावः सामर्थ्यमिति यावत् । सुप्रसिद्धतदागम-
स्वरूपवेदिनामिति । ये चंदे सम्यगधिपरीत्येन कायेन काय-
प्रवृत्त्या मनोमात्रेणेत्यर्थः, स्मृशानि ग्रहणकाले विविधा शु-
द्धिनि, पालयन्ति पुनः पुनर्भ्यासाकरेण रक्षन्ति, पूरयन्ति
मात्राविन्दुलगाऽऽदिभिर्गुणैर्दोषादपरिपूर्णं परिपूर्णं कु-
र्वन्ति नीरयन्ति अविस्मृतं जन्मपारं नयन्ति, कीर्तयन्ति
स्वनामभिः स्वाध्यायकरणतो वा संशुद्धयन्ति, सम्यगा-
ह्वया आगच्छयन्ति सम्यग्यथावत् आह्वया तदुक्ताधैर्यपया
गुनित्येगात्मात्मिका वा आगच्छयन्ति तदुक्तक्रियाकरण-
तः फलदं कुर्वन्तीत्यर्थः, तेभ्योऽपि नम इति प्रकम्भः । ('अ-
हं च नागहंति') यथाहं नाराध्यामि प्रमादतो नातृपालया-
मि, (तस्मिन् लि) पट्टोसमप्रयोगभेदात्तस्मिन्नागधनविषये
(मिच्छा मि द्रुक्ते लि) मिथ्या मे दृष्टान्तमिति स्वतुच्छरि-
तानुतापसूचकं स्वदेवप्रतिपत्तिस्मृचकं वा प्रतिक्रमणमिति
परिभाषितं वाच्यं प्रयच्छामीत्यर्थः ।

साम्प्रतं प्रस्तुतसूत्रपरिसमाप्ती धृतदेवतां विज्ञापयितुमाह-

सुयेदवया भगवदं, नागावरणीयकर्मसंपायां ।

तेमि खवेउ सययं, जेमि सुयसायरे भत्ती ॥ १ ॥

धृतमहत्प्रवचनं, धुनाधिष्ठार्त्री देवता धृतदेवता, संभवति
च धुनाधिष्ठातृदेवता । यदुक्तं कर्मण्ये—'सर्वं च लक्ष्म-
णोविषं, समहिर्दुति देवता । सुचं च लक्ष्मणोविषं, जेण सव-
णसुभानियं ॥ १ ॥' इति । भगवती पूज्या, ज्ञानाऽऽवरणीय-
कर्मसङ्गतां ज्ञानाऽऽशाननाया उद्भूतं [ज्ञानकं] कर्म-
निर्वहं तेषां प्राणिनां, क्षपयतु त्थं नयतु, सतनमनवचनं,
येनां किमित्याह—धृतमेवातिगम्भीरतया अतिशयगन्धप्रचुर-
तया च सागरः समुद्रः धृतसागरस्तस्मिन्, भक्तिर्देवमापो
विनयश्च, समस्तीति गम्यते । ननु धृतरूपदेवताया उक्तहो-
विज्ञापना युक्ता, धृतभक्तेः कर्मक्षेत्रकाण्येनैव सुप्रतीतत्वा-
त्, धुनाधिष्ठातृदेवतायाम्बु व्यनन्ताऽऽदिककाया न युक्ता,
तस्याः परकर्मक्षेत्रसमर्थत्वादिति । तत्र । धुनाधिष्ठातृदेव-
तागोचरगुणप्रमाणानुरूपं स्मृतं कर्मक्षेत्रहेतुवेनाभिहि-
तत्वात् । यदुक्तम्—'सुयदेवयं जीए, संभरणं कर्मलक्ष्यकं
भणियं । नत्थि न्ति अकज्जकरी व, एयमासायाग नीए ॥१॥'
इति । किञ्च—इहं दमव व्याख्यानं कर्तुमुचितं, येषां सततं धृत-
सागरं भक्तिर्नैवां धुनाधिष्ठातृदेवता ज्ञानाऽऽवरणीयकर्म-
सङ्गतां क्षपयन्ति वाक्साधोपपत्तः, व्याख्यातान्तरे तु धृत-
रूपदेवता धुने भक्तिमतो कर्म क्षपयन्ति सम्यगोपपद्यते,
धृतस्मृतेः प्रायश्चित्तोऽभिहितत्वाच्च । ततः स्थितिमिदमहं-
त्याक्षिणी धृतदेवतं गृह्यते इति । पा० ।

(२६) साम्प्रतं शेषप्रतिक्रमणविधिरुच्यते—'तन्नो उद्धृष्टप-
क्षपडिक्रमणसुत्तकिलणायमाणं विहिण्णा निमिद्धा 'करंमि
भंते । सामाइयं' इत्यादि सर्वं निर्विदुषाडिक्रमणं कहिन्ना उ-
द्धृष्टिया तस्स धम्मस्स उद्धृष्टो मि पि एयमायं' 'यंदाभि
त्रिणे चउत्तवीसं' इति आलावगपजजवलाणां सुत्तं कहेत्ति क-
हिण्ण ग 'करंमि भंते । सामाइयं' इच्छा काउत्तस्सगंउद्धृष्टा-

पनिष्कमण

पनिष्कमण

रणपुरस्सरं उक्तद्विधा चेव मूलस्तरगुणेषु जं खंडितं तस्स पायच्छित्तानिमित्तं उस्साससयतिगपरिमाणं काउस्सगं करे-
ति । तथा भारस् उज्जोगयरं चित्तेति । बउमासिणं पंचसउ-
स्सासमाणां उज्जोगयरं वीनं संबच्छुरिणं अउउत्तरसहस्सु-
स्सासमाणां उज्जोगयरं बालीनं नमोकारं चित्तेति, तत्रो
विहिण्णा पारित्ता बउवीमन्धयं पदेति । पच्छा उवबिद्धा सु-
हणेतगं कार्यं च पडिलहिंसा किरकम्मं करेति, तत्रो च-
रणिण्यल्लनिहियजाणुकरयल्लुत्तमं समगं भणेत-”

इच्छामि खमासमणो ! अन्धुडिओ मि अम्भितरपक्खियं
स्वामेउ पन्नमएहं दिवसाणां पन्नमएहं राईयं जं किंचि अप-
सियं परपसियं भत्ते पाणे विणए वेयावस्से आलावे संलावे
उज्जामणे समामणे अंतरभासाए उवरिभासाए जं किंचि म-
ज्जक विणयपरिहीणं सुद्धं वा बायं वा तुम्हे जाणह, अहं
न जानामि, तस्स मिच्छा मि दुक्कडं । अहमपि तुम्हे खामामि ।
अस्याय-इच्छाम्यमिलपामि, लभयितुमिति योगः । (ख-

मालमणे सि) हे लमाधमण ! ओकारान्तत्वं च प्राकृतन्या-
त । न केवलमिच्छाम्यय किं तु (पन्नमएहं राईयं जं) अभ्युत्थि-
ताःस्मि प्रारब्धाःस्म्यहम् । अनन्ताभिलाषमात्रव्यपेक्षितं ल-
भणक्रियायाः प्रारम्भमाह- (अम्भितरपक्खियं ति) पला-
भ्यन्तरसंबन्धमतिचारमिति गम्यते । लभयितुं मपयितुमिति
प्रयत्नः । लामणमवाऽऽह- (पन्नमएहं दिवसाणां ति)
पञ्चदशानां दिवसानां (पन्नमएहं) पञ्चदशानां [राईयं
ति] रात्रौलभ्यन्तरमिति शेषः । (जं किंचि सि) यकि-
ञ्चित्कामान्यन्ते निरवशं वा । (अपसियं ति) प्राकृतशैल्या
अतीकमप्रतिभासते । [परपसियं ति] प्रत्यक्षप्रतीतिः प-
न्नमयं वा परहेतुकमुपलक्षणव्याख्याऽऽमन्नमयं चेति द्र-
ष्टव्यम् । भवद्विषयं मम जानं वा, मया जितनर्तमिति शेषः ।
“तस्स मिच्छा मि दुक्कडमिति” संभवः । नमस्कृतं भोजनवि-
षये, पाने पानीकरणे, विनये अभ्युत्थानाऽऽदिरूपे, वैयावृत्त्ये
श्रीपद्मपथ्यदानाऽदिनोपष्टम्भकरणरूपे, आलापे मरुज्जले,
संलापे मिथःकथायाम् । “उज्जामणे समामणे चेति” व्यक्तः
मः (अंतरभासाए सि) अन्तर्भाषायांमागच्छस्य भाष-
माणस्यान्तरात्मभावणरूपायाम्, उपरि भाषणायामाख्यामा
पलाभ्यन्तरमेव तत्तदधिकभाषणरूपायाम् । इह समुच्चया-
र्थशब्दो लुप्तो द्रष्टव्यः । यत्किञ्चित्सममन्त्रं सामान्यतया वा
(प्रज्जक सि) मम विनयपरिणीतं शिष्टाचारियुत्तममन्यवि-
ध्यमित्यर्थः । संजानमिति शेषः । सामन्त्र्यं सामान्यरूपतां वा
विनयपरिहीणस्यैव दृश्यमाह-सुद्धं वा, बायं वा, वाश-
द्धौ द्वयेरपि मिथ्यादुक्तविषयतानुत्यक्ताद्भावनाधी, (तु-
म्हे जाणह ति) ययं जानीय, यत्किञ्चित्चित्ति वनेति । (अहं
न जानामि सि) अहं पुनर्न जानामि, मूढत्वात् । यत्कि-
ञ्चित्चित्ति वनेति, अप्रतीतिकविषये, विनयपरिहीणविषये च
(मिच्छा मि दुक्कडं ति) मिथ्या मे दुक्कडमिति । स्वदुःख-
रितानुतापमूलकं स्वदोषप्रतिपत्तिमूलकं वा प्रतिक्रमण-
मिति परिभाषितं वाक्यं प्रयच्छामीति वाक्यशेषः । अ-
थवा- [तस्स सि] विभक्तिपरिणामात्तदप्रतीतिकं, विनयपरि-
हीणं च मिथ्या मोक्षसाधनविषययुतं वनेति [मं] मम
तथा दुक्कटं पापमिति स्वदोषप्रतिपत्तिरूपमपर्याप्तमण-

मिति । अत्राऽऽचार्यो वृत्ते- [अहमपि कामेति तुम्हे सि]
प्रतीत्यर्थमेवेदमिति । अत्राऽहं कश्चित् “ननु पुत्रमेव साम-
न्न्यो विनयस्य” वि पक्षिकायावराहलामणं कयं, तां किं पुत्रो
इयाणि पक्षिणं कामेह ? ” उच्यते- “ काउस्सगद्विषाणां
सुभेगगभावयुगवयाणां किंचबराहपयं सुमतिर्यं होजा,
तस्म कामलानिमित्तं पुत्रो कामणं करोमो सि । अहवा-
सव्वहह पक्खिकम्मणपरिसम्मत्ति, तत्रो पुत्थिल्लामण-
गाणेतर्न जं किंचि पत्तियं वित्तहकिरियावराहणा समु-
त्पन्नं तमिह खामिज्जइ सि । अहवा विही चेव सो कम्म-
कल्यहंज्ज भयवया तइयवेज्जामहपअंगसरिस्सो दरिसि-
ओ, ता कायव्वमिन्थ वि खामणं न कोइ पज्जुज्जोगो
कायव्वो, आला चेवह भागवई पमाणं ति । ” ततो यथा
राजानं पुष्यमाणवा अनिकान्ते माङ्गल्यकार्यं बहु मन्यन्ते
यदुत अखण्डितवलस्य ते सुष्ठु कालां गीऽऽन्योऽप्येवम-
वोपस्थितः, एवं पालिकं विनयपरावर्तं द्वितीयलामणकस्-
त्रेण तथा स्थिता एव साधव आचार्यस्य कुर्वन्ति ।
तत्त्वैवम्-

इच्छामि खमासमणो ! पियं च मे जं भे हट्ठायां तुट्ठाणां
अप्यायंकाणं अभग्गजोगाणां सुमीलाणां सुव्वयाणां माय-
रियउवज्जकयाणां नाणेणां दंभसणे चरित्तेणां तवसा अ-
प्याणं भावमाणाणां बहुसुभेगां भे दिवसो पोसहो पक्खो
वड्ढेतो अत्रो अ भे कल्लणिणं पज्जुवट्ठिआ मिग्गमा
मणमा मन्थएण वंदामि ।

(इच्छामीत्यादि) तत्रेच्छामि अभिलषामि वक्ष्यमाणं वस्तु-
हे लमाधमण ! कुन्तेऽर्थां कारणद्विषयमपि किञ्चिद्विषय-
इत्याह-विषयमनमन्त्रं तथाहः समुत्तमं । मे मम, किं तदव्याह-
यदं भवतां हट्ठाणां गंगारहितानां तुट्ठाणां नांयवनाम् । अ-
थवेहं तयोनिभं कपतिपादनाथेमकाधिकारवृत्तयोपादानम्, अ-
न्ताऽऽनूतानामराशदस्याभाववचनव्यान् सव्योषातिगव्य-
जितानां सामान्येन वा नैरगमाणां स्तोत्रांगानां वा, स्वयंथा नि-
रजत्तव्याप्तमभवान् । (अभग्गजोगाणां ति) अभग्गस्यैवमयंयानां
[सुमीलाणां सुव्वयाणां ति] व्यक्तम् । माऽऽचार्योपाध्यायानाम्-
नुयाणाऽऽचार्याचार्योपाध्यायेपेतानां ज्ञानाऽऽदिता आत्मानं भव-
वयतां बहुशुभेन श्रव्यैधैव्याणां शेषकशुभेन वा, स्वयंथा शु-
भस्याप्तमभवान् । [अ इति] भो भगवन्तः ! दिवसो दिनं, कि-
ंचिः २, पौषाधः पर्वरूपः । तथा-पलाऽऽज्जमानकता व्यतिक्रा-
न्ताऽऽतिलङ्घितः । अथअ पज इति वनेति । [मं] भवतां कलाप-
णन शुभेन, युक्तं इति गम्यते । पयुंरपत्तनां, प्रकान्त इति ।
एवं पुण्यमाह इह मङ्गलवचनमभिधाय प्रमाणमाह-शिरम्मा
मनमेति व्यक्तवत्, चशदध्वंज समुच्चयपार्थो द्रष्टव्यः । [मन्थ-
एण वंदामि] नमस्कारयचनमभ्युत्पन्नं समयप्रतिबद्धमनः
शिरस्यमिथ्यायाऽपि यस्मत्संकल्पेनयुक्तं तददुष्टं, यथैवं बली-
वर्दानामेव गोस्वामीति गोस्वामिनश्चदस्य स्वात्मपर्याय-
तया लोके रुदन्त्यादिति ।

अत्राऽऽचार्य आह-

तुम्हेहिं सयं ति ।

युष्माभिः सर्वाः सर्वमेतत्संप्रदायमन्यर्थः ।

अथ चैत्यवस्थापनं, साधुवन्दापनं च निवेदयितुकामा भगवन्ति-
इच्छामि खमासमणो ! पुत्रिवे वेइयाहं वेदिता नमसिस्त-

तुम्भएहं पायमूले विहरमाणेणं जे केइ बहुदेवसिया सा-
हणुणे दिट्ठा समाणा वा वसमाणा वा गामागुणामे दूइज-
माणा वा रायणिया संपुच्छंति, ओमरायणिया वंदंति, अ-
ज्जया वंदंति, अजियाओ वंदंति, माया वा वंदंति, साविया-
ओ वंदंति, अहं पिनिस्सओ निक्कमाओ निकट्टु सिरसा
मणसा मन्थएण वंदामि, अहमवि वंदोवेमि चेइयाइ ।

इच्छामि खमासमणो । चैत्यवन्दनापनं साधुवन्दनापनं च, भवतां
निवेदयितुमिति वाक्यशेषः । [खमासमणो] इति व्यक्रम् ।
[पूर्व्वेति] पूर्वकाले विहारकालान् [चेइयाइति] जि-
नप्रतिमाभिः [वंदितंति] स्तुतिभिः [नमस्वित्ति] प्रणा-
मनः, संघसत्कचैत्यवन्दना हेतुदहं करोमीति प्रणिधानया-
गान् । क्व वन्दिचेत्याह- [तुम्भएहंति] युष्माकं [पाद-
मूलेति] चरणस्पर्शप्रार्थना, ततश्च [विहरमाणेणंति] प्रा-
मातुमामं संवरता मया [जे केइति] ये केचन सामान्य-
तः [बहुदेवसिया] बहुदेवसपर्यायाः (साहणुणे विट्ठा) इति
व्यक्रम् । किंविधास्त इत्याह- (समाणा व त्ति) जहायलप-
रिषयान् वृद्धवासिनया आश्रितक्षेत्रवादवहिवर्तिनो (वस-
माणा व त्ति) विहारवन्तो, विहारश्च तेषामनुबधे मासक-
ल्पेन, वर्षाकाले चतुर्मासकल्पेनेत्यत्र एवाऽऽह- (गामागुणामे
दूइजमाणा व त्ति) ग्रामश्च प्रतीतेऽप्युग्रामश्च तदनन्तर इति
आमातुग्रामं, तद्वद्वन्तो गच्छन्तः । अथवा-ग्रामाऽऽदिष्वेक-
रात्रिकं वसन्तः, आदिगण्डका इत्यर्थः । वाशब्दः समुच्चया-
र्थः । इह स्थानं तेषु मये इति वाक्यशेषो द्रष्टव्यः ।
[रायणियाति] शक्तिं का भावरत्नव्यवहारिणः, बृहत्पयो-
या आचार्या इत्यर्थः । [संपुच्छंति] मां प्रश्रयन्ति
मया वन्दिताः स्वन्तो भवतां शरीरकुशलाऽऽदिवार्तामीति
गम्यन्तः । [ओमरायणियाति] अवमरातिका भवन्तः । प्र-
तीत्य लघुतरपयाया आचार्या एव वन्दन्ते भवन्तः प्रणमन्ति ।
कुशलाऽऽदि तु । प्रश्रयन्त्येव, [अज्जया वंदंति] सामान्य-
माधवा वन्दन्ते, एवमार्यिकाऽऽदयोऽपि । तथाऽहमपि तान्
यथादृष्टमाधुनःशल्याऽऽदिविशेषणो वन्दे । शेषं प्राग्वत्, तथा-
(अहमवि वंदोवेमि चेइयाइति) तान् यथादृष्टमाधुनः
वन्द्यापयामि चेत्यानि, यथा अमुत्र नगरऽऽदी युष्मकृते च-
ेत्यानि वन्दितानि, तानि च युयं वन्दध्वमित्येवार्थमिति ।
एवं शिष्येणाहः स्वभाचार्याः प्रत्युत्तरयति ।

यथा-

मन्थएण वंदामि अहं पि तेसिंति ।

मस्तकेन वन्देऽहमपि तानिति । ये मम वार्तासंप्रच्छन्ताऽऽदि
कुवेन्तीति भावः । "अत्र भणंति-अहमवि वंदोवेमि" ।
तत आत्मानं गुरुणा निवेदयन्ति तृतीयतामणकसूत्रेण ।

तच्छेदध-

इच्छामि खमासमणो ! उवट्ठोमि तुम्भएहं संतिनं
अहाकर्णं वा वत्थं वा पडिग्गहं वा कंबलं वा पायपुच्छं
वा अक्खरं वा पवं वा गाहं वा सिलोवं वा अइं वा हेउं
वा पसिणं वा वागरणं वा तुम्भेहिं चियत्तेणं दिन्नं मए
अविणएण पडिच्छियं, तम्म मिच्छा मि दुक्कंति ।

७८

[इच्छामि खमासमणोति] इह स्थाने आत्मानं निवेदय-
तुमिति वाक्यशेषो दृश्यः । [उवट्ठोमि त्ति] उपस्थितो-
ऽस्मि, आत्मनिवेदनायति शेषः । (तुम्भएहं संतिनं)
युष्माकं सत्कं युष्मदीयमिदं सर्वं यदस्मत्परिभाष्यम् ।
किंभूतं किं तदित्याह- (अहाकर्णंति) यथाकल्पं क-
ल्पानतिक्रान्तं स्थविरकल्पेयिषिन् कल्पनीयं चेत्यर्थः । वस्त्रा-
ऽऽदि प्रतीतं, नवरं (पडिग्गहंति) पात्रम् (पायपुच्छंति)
पादप्राञ्चलं रजोहरणम् (अइं व त्ति) अर्थः स्वभाषिषेयः, प्रा-
कृतत्वाच्च नपुंसकनिर्देशः [पसिणं व त्ति] प्रश्नः, पण्डिता-
भिमानी परां भानमिप्रहाय यत्प्रश्नयति (वागरणंति) व्याक-
रणं, तथैव परेण प्रश्निते यदुत्तरं दीयते, वाशब्दः समुच्चया-
र्थः । एवं वस्त्राऽऽदिनिवेदनद्वारेणाऽऽत्मानं गुरुणां निवेदय
युष्माभिरंवेदं वस्त्राऽऽदिकं मे दत्तम् । इत्यावेदने तद्व्रह्मणं
च संभविनमविनयं क्षमयश्चिदमाह- (तुम्भेहिंति) (तु-
म्भेहिंति) युष्माभिः (चियत्तेणंति) प्रीत्या दत्तं, मया त्व-
विनयेन प्रतीतमित् । अत्र यदिति शेषो दृश्यः (नस्स त्ति) त-
त्र मिथ्यादुष्कृतमिति प्राग्वत् । एवमुक्ते आचार्यां ब्रूते-

आयरियसंतिनंति ।

पूर्वोऽऽचार्यसत्कमेतदिति किं ममात्रेति । अहङ्कारवर्जनाय,
गुरुषु भक्तिव्यापनार्थं चेतदिति ।

अथ यच्छिष्यां प्रतिहास्तमनुबधे बहु मन्यमाना आह-
इच्छामि अहमपुव्वोऽहं खमासमणो । कयाइं च मे किङ्क-
म्माइं आचार्यमंतरे विणयमंतरे सेहिओ मेहाविओ संगहिओ
ओ उवगहिओ मारिओ वारिओ चोओ पडिचोओ चि-
यत्ता मे पडिचोयणा उवट्ठोओऽहं तुम्भएहं तवमेयसिरीए
इमाओ चोउगंतंमारकंतागओ साहउ तु नित्थरिस्सामि
निकट्टु सिरसा मणसा मन्थएण वंदामि ।

(इच्छामि इत्यादि) इच्छामि अभिलषामि, अहमपूर्वो-
ग्यनागनकालीनानि, कृतिकर्म्मार्गानि योगः । कर्तुमिति वा-
क्यशेषः "खमासमणो" इति व्यक्तम् । तथा-कृतानि पूर्वकाले
च, समुच्चये (मे त्ति) मया कृतिकर्म्मार्गं वैषाकृपाविशेषाः,
भवन्तीति गम्यन्ते । तेषु च (आचार्यमंतरे त्ति) आचार्या-
न्तरे, क्वचित् जानाऽऽद्याचारविशेषं विषयभूतं आचारव्यव-
धानं वा स्मति, ज्ञानाऽऽदिक्रियाया अकरणे स्मार्तानि भावः ।
तथा- (विणयमंतरे त्ति) विनयान्तरे आत्मनदानाऽऽदिवि-
नयविशेषं विषयविभूतं विनयवच्छेदं वा, तदकरणं इत्यर्थः,
(सेहिओ त्ति) शिक्षितः स्वयमेव गुरुभिः शिलां प्रतिहित इ-
त्यर्थः, सेवित्रां निष्पादित आचारविशेषविनयविशेषेषु कुश-
लीकृत इत्यर्थः, (मेहाविओ त्ति) शिक्षापितः संधापितो वा
उपाध्यायाऽऽदिप्रयोगजननः, तथा -(संगहिओ त्ति) संगृहीतः
शिष्यत्वेनाऽऽधितः । तथा -(उवगहिओ त्ति) उपगृहीतः,
ज्ञानाऽऽदिमिवेक्षाऽऽदिभिर्भोग्येष्मिनः, तथा- (मारिओ
त्ति) सारितो हिते प्रवर्तितः, कृत्यं वा स्मारितः । (वारिओ
त्ति) अहिताविचारितः (चोओ त्ति) संयमयंगेषु स्थितिः
तत्रयुक्तमेतद्व्यावृत्तं विधातुमित्यादिवचनेन प्रेरितः ।
(पडिचोओ त्ति) तथैव पुनः पुनः प्रेरित एव (चियत्ता मे
पडिचोयणा त्ति) चियत्ता प्रीतिवियया, नवहृद्वारादप्रीतेति
(मे) मम प्रति प्रेरणा भवद्भिः क्रियमाणेति । उपलक्षणं चेत-

चिह्नताऽदेति । ततश्च (उपदिष्टाऽहं नि) उपस्थिताऽहमस्मि, प्रतीतिरन्तर्धर्मसंपादनविषये कृतार्थम इत्यर्थः । तथा— तुष्ण-ग्रहं नयनयस्वीण) युष्माकं तपस्तपःश्रिया भवदीया तपः प्रभावस्यैवा हेतुसूनया (इमांश्च) नि प्रत्यज्ञान् (चाउरतसं-सारकंतायाश्च नि) चतुरन्तं चतुर्विभागं नक्त्वाऽऽदिभेदेन, तदेव चातुरन्तं । तच्च तत्संसारकालान्तरं भवभारगण्यमिति समाप्तः । तस्मात् (साहट्टु नि) संहत्य कर्षाण्ड्रययोगाऽऽदिभिर्विस्तारोपमानं सौख्यव्यर्थः ॥ (निधिरस्मामि नि) लङ्घयिष्यामि (इति कट्टु) इति कृत्वा इतिहेताः । “मिरसा मणसा मन्थण वेदासि” प्रावत् । इह भगवन्तमिति धाव्यशेषः ।

इहाऽऽचार्यवचनम्—

निधारागपाराग हाह ।

निन्तारकाः संसारसमुद्रान् प्राणिनां प्रतिज्ञायाश्च पारगाः संसारसमुद्रतीरगाभिस्तो भवत व्युत्पत्तिर्याश्रयचनमिति । “पच्छा देवस्य पडिक्रमंति । तथ्य स्वाभ्यागानिमित्तं किदक-स्मं करेता भगति-इच्छुनि यस्मात्समणो । अमुदुशं मि अस्मि तग्देवस्यं स्वांसे, जं किचि अपत्तिर्याम्यादि । पच्छा साहु-दुगं स्वांमेति, तश्चो आरग्यस्मय अस्त्रियावणनिमित्तं किदकस्मं करेति, तश्चो दुगालंथं वा हांजा, दुपाडिकंते वा हांजा, अगाभेनाइया काण्णण, तश्चो पुणो वि कयसामाड-यासुसुआणया चारित्तियसोहणथंयं पंचासुस्मासपरिमाणं काउस्मगं करेति । तश्चो नमोकारंण पारिन्ता विसुडचरि-न्ता विसुडचरिन्तदेवयाणं देवणविसुडिनिमित्तं तामुकिच-रंणं करेति “लोगम्सुज्जायगरे” इत्यादि । तश्चो देवणविसु-डिनिमित्तं पणवीसुस्मासपरिमाणं काउस्मगं करेति । त-श्चो नमोकारंण पारिन्ता नागविसुडिनिमित्तं सुयनाण-थ-यं पदेति “पुक्कवग्गदीवहे” इत्यादि । तश्चो सुयनाणवि-सुडिनिमित्तं पणवीसुस्मासपरिमाणं काउस्मगं करेति, तश्चो नमोकारंण पारिन्ता मिड-थयं पदेति—“मिडणं तुडण-यं” इत्यादि । “तश्चो संजोदेवयाण, काउस्मगं करेति । तथ्य य सत्ताशंसुस्मासं पूरेति ।” इत्यावश्यककार्णः “आवरणञ्चो अट्टुनि, तश्चो चिह्निता निमिडत्ता मुहपात्तियं समीसावार्थं कायं च पडिलोहत्ता आरग्यस्मय वेदणयं करेति । तं च जहा रसो मणुसा आणत्तियाण, पेरिया णगागो काऊण गच्छु नि । तं च सुकयं काऊण पुणो पणामुपुव्वयं निवदेति । एवं साहुणो वि गुरुस्माहडा वेदणपुव्वयं चरिन्ताइविवोहि का-ऊण पुणो वि सुकयिकाइस्ममा सैता गुरुणो निवेदेति । भ-ययं कयं पमणं आर्यविमोहि कारागं ति नवेवणथं ति” तं च काऊण पुणो उड्डुहया आर्यर्यामिमुहा विमवग्गयंजाल-पुडा चिह्नुनि, जावययिया वडमाणोश्चो मणं जेहसा वा तिचि थुश्चो भगति । इमे वि अजलिमडलिगमहत्ता थुश्चो-क्काण समसीण, नमोकारं करेति ।” सवहुमानं शिरसा प्रण-मन्तीत्यर्थः । कचिद्व- “नमो स्वासमणणं नि भगति । पच्छा सेवसा वि तिचि थुश्चो तदेव भगति, तं रयणि नेव सुत्तप-रिन्तो नेव आथपारिन्तो यथथुश्चो भगति, जम्म जन्तियाश्चो इति ति । देवसिए पुण ताव चिह्नुनि जाव गुरुपुडगहनं करेति । तश्चो पडमथुइस्मसर्पीण थुं कहेति, विणयां नि, सेमाश्चो थोचि सहेव भगति । ” एव सुत्रोक्तः पारिजप्रीतक्रमण-विधिः ॥ चाउस्मामियंवेवच्छुरिण वि एम नेव चिहो । वि-

सेसो स्वाभगकाउस्मगेषु, सो पुण लायवथं देविशो चैवः तहा चाउस्मामियंवेवच्छुरिणसु मूलगुण उत्तरगुणाइयायां आलोयणं दाऊण पडिक्रमंति ति, वत्तदेवयाण वि उस्मगं क-रेति, केह पुण चाउस्मामियं मेज्जोदेवयाण वि उस्मगं क-रेति । तहा आरवस्मण कण निग्गयागा वि पंचकल्लणयं नेगहं-ति, पुव्वगहिण्य वि अग्निगहो निवेदेति । ते य स्ममं जह ना-रुपालिया तश्चो तव्विसुडिनिमित्तं उस्मगं करेति, पुणो वि अत्रे गेगहंति, निरभिग्गहाण य वट्टइ अथियं नि, सं-वच्छुरिण्य वि आरवस्मण, कण पज्जोसवणकाणो काहुज्जइ । तथ्य दिवसश्चो कट्टिउं चैय न कापर, नाथि मेज्जगिहत्थपास-न्याइणं पुरश्चो, जग्ग वि नेनं पडुचव कहिज्जइ । जहाऽऽनंदपुंर मूलवेदययं दिवसश्चो सव्वज्जणममकयं कट्टिज्जइ । तथ्य वि साह नेा कहइ, पात्थो कहइ, तं सह सुणंज्जा, न दोसं, पात्थान्ण वा कहइस्मय अपइ देडिंणं सहेदि वा अग्ग-विश्वो, ताह दिवसश्चो कट्टिउं । तथ्य इमो चिहो आभय-चेय पंचरत्तेण अयणो उवस्मण पाश्चांमिण आरवस्मण कण कालं येतुं कालं सुद्धं अमुड वा पट्टंन्ता कहिज्जइ । एवं च-उसु राइसु पज्जोसवणगाइण पुण कट्टिण सव्वे साहवे स-मपायविण्यं काउस्मगं करेति, पज्जोसवणकायस्म स-मपायविण्यं करेति काउस्मगं, जं मेडियं जं विगाहियं जं च न पडिपुरियं सव्वो देडुश्चो काहुवय्यो जाव वींसिगमि-स्सि । “लोगम्सुज्जायगरे” चित्तुऊण उस्मगंन्ता पुणो, “लोग-म्सुज्जायगरे” कहेता सव्वे साहवे निसीयंति, जण कट्टि-श्चो सो ताह कालस्म पडिक्रमइ, ताह वरिमाकालदुवणा टविज्जइ । तं जहा-ऊणोयंरिया कायव्वा, विगटतसपरि-च्चाश्चो कायव्वा, जम्मा निज्जा कालो, वट्टपाणा भेडणी, वि-ज्जोत्तयारह्य वि मण्णा निग्गइ, पौडकल्लाहोदेवयाणान् उच्चारपासवणयेलमज्जणाय य जयणाण परिमोयो काय-व्वा, निरुचं लोश्चो कायव्वा, भेडो न दिक्खियव्वा, अग्नि-गवो उवती न गहेयव्वा, दुगुणं वरिसेवगमोहवगमलं थंयव्वा, पुव्वगहायणं डारडगलंथं पारिच्चाश्चो काय-व्वा, इयंवि धारणं कायव्वं, पुव्वायणं मकोमज्जा-याश्चो पश्चो न गेतव्वं ।” इत्यादि । किं च— प-क्कवाउस्मामियंवेवच्छुरियपव्वेसु जहकमं चउथुपुडुमतवो वेदयवेदणपरिवाडो सट्ठणं धम्मकहाय कावव ति ॥ इयानि पमंयश्चो राइयवोहो भसइ-पडमं विद्य सामाइयं काट्टऊण चत्तिसविसुडिनिमित्तं पणवीसुस्मासपरिमाणं काउस्मगं करेति, तश्चो नमोकारंण पारिन्ता देवणविसुडि-निमित्तं चउथुसव्यर्थं पदेति, पणवीसुस्मासपरिमाणं का-उस्मगं करेति । तथ्य वि नमोकारंण पारिन्ता सुयनाण-वि-सुडिनिमित्तं सुयनाण-थयं कहेति । तथ्य य पाउरियथुइ-माइयं अहिययकाउस्मगपपत्तेनमइयारं चितेति । आह-किनिमित्तं पडमकाउस्मग एव राइयारं न चितेति ? किं वा पडममेव तिचि काउस्मगं करेति ? उच्यते-निदाभि-भूया न मेभरंति, सुट्टु अइयारं न चितेति, मा य अययारं वेदंताणं अयोचवट्ठणं, अययारं वा अदेवणाश्चो मेवदसा न मगं वेदुणो देति ति काउं पच्छुमे तडण निवयायारं चि-तेति, आहण्य तिचि काउस्मगा भवेति, न पुण पाश्चा-मिण जहा एकोज्जि, तश्चो चित्तुऊण-इयारं नमोकारंण पारिन्ता मिडण थुं काऊण पुव्वमणिण्ण चिह्निता वेदिन्ता अ-

लोभेति, तत्रां सामाहयपुत्र्यं पडिकमेति, तत्रां वेदेषुपुत्र्यं स्वामेति, तत्रां कयाकइकम्मा सामाहयपुत्र्यं काउस्ममं करेति, तत्रां चिंतेति-कस्मि नियोगं निउत्ता वयं गुरुहं तो जारिमं तवे पयवज्जामो जारिमं तस्म हाणां न भवइ । तत्रां चिंतोत-छम्मासं खवणे करेमा न सकेमा, एगदिवसं-ग उलं तहावि न सकेमा, एवं जाव एगूणत्तसाण उलं, एवं पंचमासे, तत्रां चलति । तत्रां निधि, तत्रां दांशि, तत्रां एके, तत्रां एमेग दिगेग उलं जाव चउदसहि उलं न सकेमा, तत्रां वत्तांसडं । तांसडं जाव उअथं, आयविलं एगटुलंयं एकासणंयं पुरिमहं तिअविगयं पायिमि नमाकार-सहियं व ति । एवं जे समन्था तवे काउं तमसदभावा हि-यण करेति, पच्छा वंचित्ता गुरुसदिक्खं पयवज्जेत, सव्वे य नमाकारचित्ता समनं उट्टेति, वोरिसरोवेति, निर्सायंति य । एवं पायिभमाइसु विभासा । तत्रां निजं थुइओ जहा पुवे, नवरमणपदं देति, जहा घरकोइलई सत्ता न उट्टेति । तत्रां देवे वेदेति, तत्रां यवुवेले संदिमावेति । तत्रां मुर-गेणतं पडिलेहिन्ता ग्यहरणं पडिलेहिनि । पुणां ओंहियं संदिमावेति, पडिलेहिनि य, तत्रां यस्सहि पमाज्जिय काले निवेदेति । अत्रे भणंति-थुसमणेनरं काले निवेणंति एवं च पडिकमणकाले तुलेति, जहा पडिकमेताणं थुरअवसाणं जेय पडिलहणवेला भवइ ति ।" पा० ।

(२७) धावकप्रतिक्रमणम्-

प्रतिक्रमणं तु सामान्यत इयापधिकप्रतिक्रमणमणनेव निजे, न च विवित्राभिप्रवहनां धावकाणां कथमेक प्र-तिक्रमणपत्रेण तदुपायत इति वाच्यम् । प्रतिपक्षवत-स्यानिचरणं प्रतिक्रमणं युक्तम्, अन्यस्य तु अथजानाऽऽदि-विषयस्यैव प्रतिक्रमणवसाधानस्य सुलभत्वात् । ननु साधु-प्रतिक्रमणादिभिर्यथा धावकप्रतिक्रमणसूत्रमयुक्तं, निर्युक्तिभाष्य-चुगय्यादिभिरनित्यत्वानापायत्वात् । नेम्यः । आशयकाऽऽ-दिदशशास्त्राव्यतिरेकेण निर्युक्तीनामभावेनापानातिकाऽऽनुपा-हानां च चुगय्यावितानापायप्रसङ्गात्, तत्राप्रतिक्रमणमप्य-ति नपायम् । (प्र०) तस्मात्साधुवच्छावकेणापि धर्मिषुभ-स्याप्यादिपरम्परऽऽयातविधिना प्रतिक्रमणं कार्यमित्यतः प्रसङ्गः । प्र० २ अथि० ।

(२८) धावकप्रतिक्रमणविधिः-

धावकप्रतिक्रमणस्यैदानीमवसरः, तत्र कृतसामाधिक्येन प्र-तिक्रमणमनुष्ठेयं, तस्य च सर्वानिचाराविशेषावकत्वेन विशि-ष्टश्रेयाभूतत्वान्मङ्गलाऽऽदिविधानार्थं प्रथमगाथासाह-

“ वंदितुं सर्वानिदे, धर्माचारिण, अस्वभाहृ अ ॥
इच्छुमि पडिकमिउं, सावगप्रमाहारासम् ।" ॥ ”

यन्निन्वा नत्वा, सर्वे वस्तु विदन्ति सर्वेभ्यो हिता वेति सर्वो-क्तीर्युक्तः, मिदयन्ति स्म सर्वकमेवधारिष्ठितार्थो भवन्ति स्मेति मिद्धाः, साचार्य मिद्धाश्च सार्वमिद्धास्तान् । तथा-धर्माऽऽचारान् धृतचारित्रधर्माऽऽचारसाधून्, धर्मदानुन् वा, चशब्दादुपाध्यायान् धृताध्यापकान् । तथा-सर्वेसाधूश्च स्थ-विर्कर्मणकाऽऽदिभेदभिरात्मनां सावकावकां सुमीन्, चः समु-ध्यं । एवं च विप्रज्ञानापशान्तये कृतपञ्चनमस्कार इदमाह-
(इच्छुमि) अभिलषामि प्रतिक्रमिषुं निर्युक्तिः, कस्मादित्या-

ह-धावकधर्मानिचाराह, जानाविकचवनं, पञ्चस्ये पट्टी, ततो जानाऽऽयाचापञ्चकस्य चतुर्विंशतमंख्याऽऽनिकरे-भ्यः प्रतिक्रमिषुमिच्छुमि । इति गाथाार्थः ॥ १ ॥

सामान्येन सर्वव्रतानिचाराप्रतिक्रमणार्थमाह-

“ जां मे वयाइओण, नाये नह देसणे चरिन्ति अ ।

सुहुमा ये वायरा वा, ते निंदे ते च गरिहामि ॥ २ ॥ ”

य इति सामान्येन, ‘मे’ प्रम सर्वव्रतानिचाराऽऽनुवृत्ताऽऽदि-मालिन्यरूपः पञ्चसमतिमस्यः संज्ञात इति शेषः । तथा-ज्ञाने जानाऽऽचारं कालाधनयाऽऽयष्टप्रकारं चित्ताऽऽचरणरूपः । तथा-दर्शने सम्यक्त्वे शङ्काऽऽदीनां पञ्चानामाभयनाहारणं, निःशङ्कताऽऽयष्टविधिं च दर्शनाऽऽचारं अनासेवनाहारणं, तथा-चरित्रे सामंतिगुणितलं ३ उपायानुरूपं अर्थाचारं, च-शब्दात्तपोवीर्याऽऽचार्योः संलक्षणां च । तत्र बाह्याऽऽय-न्तरभेदात्तपो इदशशार्थीयं मनोवाक्यचित्ताश्च, अतिचारता चानयोर्धर्मं सशक्तिगोपनात्, संलक्षणायास्तु पञ्चानिचाराः । एवं चतुर्विंशत्यविशतसंख्यानिचारमध्ये यः सूत्रो वाऽनु-पलप्य, बादरा वा व्यक्रः ते निन्दामि मनसा, पञ्चानां तेन ते च गते गुरुममत्तमिति ॥ २ ॥

प्रायाऽऽनुव्रतानिचारा अपि परिग्रहात्प्रादुर्भवन्ति, अतः सामान्येन तत्राप्रतिक्रमणयाऽऽह-

“ दूर्ध्वं परिग्गहमी, सावज्जे वहुविहं ये आरम्मं ।

कागवणे अ करणे, पडिककमे देसिअं सव्वे ॥ ३ ॥ ”

द्विविधं परिग्रहं सविन्याचित्तरूपं, सायथे सपापं, बहुविधं-अनेकप्रकारं, आरम्मं प्राणनिपातरूपं कारणं स्यैविशेषने, क-रणे स्वयं निवर्तते, चशब्दात् कविदनुमतावपि, यो मे अतिचा-रस्तमित्यनुवर्तते, ते निगवशरे (देसिअं नि) अपाव्याहृवमि-कथं, एवं राजिकापान्ति काऽऽयपि स्वस्वमतिक्रमणे, अशुभ-भावात्प्रातिक्लृपेन क्रमादि प्रतिक्रमामि । निवर्तेऽहमित्यर्थः । उक्तं च-“ स्वस्थानात् यपरस्थानं, प्रमादस्य वशाद्व्रतः । त-त्रैव क्रमणं भूयः, प्रतिक्रमणमुच्यते ॥ १ ॥ ” इति ।

अभूता जानानिचाराणिरन्धनायाऽऽह-

“ जे वद्धमिदिगहिं, चउहिं कसाणहिं अणस्येधेहिं ।

गणेण व दंसणं व, ते निंदे ते च गरिहामि ॥ ४ ॥ ”

यद्धं यत् कृतमशुभं कर्म, प्रस्तावाहिरतिनिवन्धका-प्रशस्तेन्द्रियकायवशगतां जानानिचाराभूतम् । यदुक्तम्-
“ तद ज्ञानमेव न भवति, र्यास्मनुदिने विभोति रागगणः । तमसः कुतोऽस्ति शक्ति दिनकरकिरणप्रतः स्थानुम् ॥ १ ॥ ” इन्द्रियैः स्पर्शान्दियाऽऽदिभिः स्पर्शाऽऽदिविषयसंबन्धभू-तस्य बुद्ध्यादिसंस्कार-प्राणप्रियकुमार-समुद्रावर्णक-सुभद्राश्च-ष्टिन्यादिवत् । तथा-चतुर्भिः कायैः कोशाऽऽदिनिग्रशस्ते-स्त्रीश्रीदयिकावयुगपतेनैगङ्गकल्पक-परशुराम-धनश्री-मम्मणाऽऽदिवत्, गणेण हट्टिगणाऽऽदिरूपेण गोविन्दश्चावको-त्तराभ्यामिव, द्वेपलाप्रतिरूपेण गोष्ठामाहिलाऽऽदिवत्, वा-शब्दे विकलार्थी (ते निंदे) इत्यादि प्राच्यन् ॥ ४ ॥

साग्रतं सम्यग्दर्शनस्य, चतुर्दशतम्यं च प्रतिक्रमणयाऽऽह-

“ आगमने निगगणे, ठाणे चकमणे अणाभोगं ।

अभिभ्रणं अनियोगं, पडिकमे देसिअं सव्वे ॥ ५ ॥ ”

आगमने विध्यारोपितयात्राऽऽदेः संदर्शनाथं कृत्तलना-ऽऽनमनाद्वसति, निर्गमनं च, यद्वद्धमित्यनुवर्तते । नरा-भ्यानि

मित्याहृदिदेवकुलाऽऽदावृष्यस्थाने, चहृष्यमणे च तत्रैवेतस्तनः
परिष्वक्कणे, क सतीत्याह-अनामोणे अनुपयोगे, अभियोगे
राजाभियोगाऽऽदिके, नियाणे धीष्टपदाऽऽदिके, शेषे पूर्ववत् ॥४॥

साम्प्रतं सम्यक्चातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

“संका १ कंस २ विगिह्वा ३, पसंस ४ तह संघयो कुलिगीसु ।
सम्मत्तस्सऽह्यारे, पडिकमे देसियं सव्वं ॥ ६ ॥”

तत्र तावद्दर्शनमोहनीयकर्मोपशमाऽऽदिसमुत्थोऽहं दुक्ततत्त्व-
ध्यानरूपः शुभ आत्मपरिणामः सम्यक्त्वं, तस्मिन् सम्य-
क्त्वे धर्मलोपासकेन शङ्काऽऽद्यः पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः न
समाचरितव्याः ॥ ५० ॥

इदानीं चारित्रातिचारप्रतिक्रमणमभिधित्तुः प्रथमं सामा-
न्येनाऽऽरम्भमन्विनार्यमाह-

“छुक्कायसमारंभे, पयणे य पयावणे य जं दोसा ।

अनट्ठा य परट्ठा, उभयट्ठा चैवं नं निदं ॥ ७ ॥”

पदकायानां भूदकाशियायुवतन्यनित्यस्मरणाणां, समारम्भे
परितापने, तुलादण्डन्यायात्, संरम्भाऽऽरम्भयोश्च-सङ्कल्पाप-
द्रावणलक्षणयोः, एतेषु सन्त्यु य दोषाः पापानि, न त्वर्नाचाराः,
अनङ्गीकृते मालिन्याभावान्, क सति १, पचने च पाचने च,
चशब्दादनुमते च । किमर्थमित्याह आत्मायै स्वमेवार्थं,
परार्थं प्राप्नुणेकाऽऽद्यर्थं, उभयोर् स्वपरार्थं, चशब्दोऽन्तर्धक-
पाऽऽदिकृतन्यामूचकः, एवकारः प्रकरयित्वाप्रदर्शकः । यद्वा-
आत्मायै सुखमनित्यान् साध्वर्धमशने कृते मम पुण्यं भ-
विष्यति, एवं परार्थोभयार्थोऽपि । अथवा-पदकायसमार-
म्भाऽऽदिष्वलेनापरिशुज्जलाऽऽदिना य दोषाः कृतास्तीत्येव
निन्दामीति ॥ ७ ॥

साम्प्रतं सामान्येन चारित्रातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

“पंचगहमणुवयाणे, गुणवयाणे च तिगहमइयारे ।

सिक्खाले च चउगहं, पडिकमे देसियं सव्वं ॥ ८ ॥”

कगच्छा, नवरम्, अनु सम्यक्त्वप्रतिपत्तेः पञ्चान्, अणुनि वा
महाप्रतापेक्षया लघूनि, वनानि अणुवनानि नानि पञ्चानि मू-
लगुणाः, तेषामेव विशेषगुणकारकाणि दिश्यताऽऽतीति त्रीणि
गुणवनानि, एतानि यावत्काथनानि, शिलावनानि पुनरित्य-
वकालिकानि, शिल्पकस्य विद्याप्रहणमिव पुनः पुनरभ्यस-
नीयानि चत्वारि सामार्यिकाऽऽतीति ॥ ८ ॥

अधुना प्रथममाह-

“पहमे अणुव्वयस्मी, धूलगपाणाइवायविरइओ ।

आरिययिअणसत्थे, इत्थ पमायपसंगेणं ॥ ९ ॥”

प्रथमं सर्वजनानां सारग्वदादिभे, अणुवत्तं जन्तोरुक्त्वस्वरूपे,
स्थूलकं बाह्यरूपवत्त्वाद्वादर्गं गत्यामत्यादिव्यक्रलङ्घि-
त्रिचतुःपञ्चन्द्रिययसंयन्त्रिणां प्राणानामिन्द्रियाऽऽदीनामा-
रुथाद्यधर्मनिपातो विनाशस्तस्य विगतिर्निवृत्तिस्तस्याः स-
काशादतिचरितमित्राप्तम्, एतच्च सर्वविरितसंक्रमेऽपि
स्यात् । न च तत्प्रतिक्रमणादहमे आह-अप्रशस्ते क्रोधाऽऽदि-
नीदृयिकभावे सति (इत्थं ति) अत्रैव प्राणानिपाते प्रमाद-
प्रसङ्गेन, प्रमादो मयाऽऽदिः पञ्चधा, तत्र प्रसज्जने प्रकरणे प्रव-
र्तने प्रसङ्गस्तेनः एकप्रहणे तज्जातीयप्रहणादकुत्थाऽऽधेरपि,
यद्वा-विरितमाश्रित्य यदाचरितं वक्ष्यमाणवधवन्धाऽऽदिक-
मसाध्वनुष्ठितमिति ॥ ९ ॥

तदेवाऽऽह-

“वह १ बंध २ छुविच्छेए ३, अइमणे ४ भत्तपाणवोच्छेए ॥
पढमवयस्सऽह्यारे, पडिकमे देसियं सव्वं ॥ १० ॥”

वधो द्विपदाऽऽदीनां निर्दयताङ्गेन, यन्धो रज्ज्वादिभिः संयमने,
छुविच्छेदः कर्णोऽऽदिच्छेदनम्, अतिमारः शक्यतपेक्षं गुरुमा-
राऽऽपणं, भ्रूपानव्यवच्छेदोऽप्रापननिरोधः, सर्वत्र क्रोधादि-
ति गम्यते । एतौ च प्रथममनातिचारानाश्रित्य यद्वहम्, शोषं
प्राप्यत् । वधाऽऽदीनामतीचारा वा प्रागतिचाराधिकारे भा-
विनेव, अनामोर्गातिक्रमाऽऽदिना वा सर्वत्रातिचाराणां ऽव-
सेया ॥ १० ॥

द्वितीयव्रतमाह-

“वपि अणुव्वयस्मी, परिधूलगअत्रियवयणविरइओ ।

आरिययिअणसत्थे, इत्थ पमायपसंगेणं ॥ ११ ॥”

द्वितीयं अणुवत्तं, परीत्यतिशयेन स्थूलकमर्त्यनीदिहेतुरली-
कचनेन कन्यालीकाऽऽदि पञ्चधा । तत्र छेपाऽऽदिभिरविपक-
न्यां विपकन्यामित्यादिवदतः कन्याऽलीकम् १ । एवमव्यलीगं
बहुलीगं गामित्यादिवदतो गवालीकम् २ । परमत्कां भ-
मिमांसमत्कां वदतो भ्रम्यलीकम् ३ । उपलक्षणानि चेतानि
सर्वे द्विपदचतुष्पदापदालीकानां, न्यासस्य धनधान्याऽऽदिस्था-
पनिकाया हरणमपलगां न्यासापहाराः ४ । अत्र पुन्यं चा-
दत्ताऽऽदानत्वं सत्यपि वचनस्यैव प्राधान्याविवक्षणात् स्या-
वात्त्वं, लभ्यदेयविये प्रमाणोक्तस्याकोचमन्यताऽऽश्रि-
भृतस्य कृतमातिदानान् कृतमालिम्बम् ५ । अनयोश्च द्विप-
दाऽऽद्यलीकान्तर्गतोऽपि लोकऽतिगतिर्निवृत्त्यायुष्मदादानम् ।
एतस्य पञ्चविधाऽलीकस्य यद्वहने भाषणं तस्य विगतेः ।
“आरियणं” इत्यादि प्राप्यन् ॥ ११ ॥

अस्यातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

“सहसा रहस्सदारे, मोमुगमं य कउहिये य ।

वीयवयस्सऽह्यारे, पडिकमे देसियं सव्वं ॥ १२ ॥”

तत्र (सहसं त्ति) सूचनानुवृत्तिमि सहसाभलात्तत्त्वाभ्याख्या-
ममसहोपाधिरीपणं वीरोऽप्यमित्यादिभ्यान् सहसाभ्या-
ख्यानाम् १ । रहस्यकान्ते मन्त्रयमाणान् वीर्यदेवं चेदे च राज-
घिरुडाऽऽदिकमेतं मन्त्रयन्ते इत्याद्यभ्याख्यान् रहोऽभ्या-
ख्यानाम् २ । स्वदाराणां विध्वंसप्रार्थितस्यान्यस्मै तन्ते स्व-
दारमन्त्रभेदः । ततो हृष्टं कृत्वा तस्मिन् ३ । अज्ञात-
मन्त्रोपधाऽऽनुपदेशने सुपदेशस्तस्मिन् ४, अन्यमुद्राऽ-
क्षरीवन्धादिना कृतस्याधेस्य लेखने कृतलवस्तस्मिन् ५, शेषं
प्राप्यन् ॥ १२ ॥

इदानीं तृतीयव्रतमाह-

“तइए अणुव्वयस्मि, धूलगपरद्वहणविरइओ ।

आरिययिअणसत्थे, इत्थ पमायपसंगेणं ॥ १३ ॥”

तृतीयं अणुवत्तं स्थूलकं राजनिग्रहाऽऽदिहेतुः परद्वहणं,
तस्य विगतिरित्यादि प्राप्यन् ।

अस्यातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

“तेनाहउणओणं, तण्हिरुचे विरुडगमणे य ।

कउतुलकुडमणे, पडिकमे देसियं सव्वं ॥ १४ ॥”

तेनाहोरास्तेराहन्ते देशान्तरादानीन् किञ्चित्कुक्कुमाऽदि तन्
समर्थमिति लोभाद्यन्तर्काणकयेण गृह्यते तन् तेनाऽऽहृतम् ।
(पञ्चांगि त्ति) सूचनान् नष्करप्रयोगः, तदेव कुर्वन्तीति त-

स्कराक्षौराः । तेषामुद्यतकदानाऽऽदिना हरणक्रियायां प्रेरणं प्रयोगः २ । (तप्यङ्किरुचि) तस्य प्रस्तुतकुक्कुमाऽऽदेः प्रतिकरूपं सदृशं कुमुम्भाऽऽदि, कृत्रिमकुक्कुमाऽऽदि वा तत् प्रलेपणं व्यवहारः । तत्प्रतिकरूपव्यवहारः ३ । विरुद्धनृत्याः राज्यं विरुद्धराज्यं, तत्र ताभ्यामनृत्यकानां वाणिज्यायैमतन्त्रमणं गमनं विरुद्धगमनम् ४ । कूटतुला कूटमानं, तद् न्यूनानधिकान्यां व्यवहरतः ५ । यदाह- 'उच्चियं मोक्षणं कले, दव्वाहकमागयं च उकरिस्सं । नियडियमवि जाल्लेतां, परस्स संतं न गिरिह-ज्जा ॥१॥' एतेषु क्रियमाणेषु यद् यद्विमत्यादि प्राग्वत् ॥१५॥

नृत्यव्रतमाह-

"चउथे अणुवयस्मी, निच्चं परदारगमणविरिओ ।
आयरियमप्यस्ये, इत्थं पमाण्यसंगेणं ॥ १४ ॥"

चतुर्थे अणुव्रते, नित्यं सदा, परं आत्मव्यतिरिक्ताः, तेषां दाराः परिणीतसंगुहीनवर्धभोजनानि कथञ्चाणि तेषु गमनमासेवनं तस्य विरतेत्यित्यादि प्राग्वत् ॥ १४ ॥

अस्यातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

"अपरिमादित्वा इत्तर, अण्णेग धोवाह लिच्चअणुगेण ।
चउथवयस्सइयारि, पडिक्कमं देसिअं सव्वं ॥ १६ ॥"

अपरिगृहीता विधया, तस्यां गमनमपरिगृहीतागमनम् । (इत्तर लि) इत्तरमल्पकालं भाटीप्रदानतः केनचित् स्ववशात्कालं वेश्या, तस्यां गमनम् इत्तरपरिगृहीतागमनम् । (अण्णेग लि) अण्णः कामस्तत्प्रधाना कीडाऽधरदशनाऽऽलिङ्गनाऽऽद्या, तां परदारेषु कुर्वन्ताऽहङ्करीणां, वास्यायनाऽऽयुक्तवतुरशीतिकरणासेवनं वा (धोवाह लि) परकीयापल्यानां स्नेहाऽऽदिना विवाहस्य कणं परविवाहकणं स्वापत्त्येषु सिन्ध्याऽभिप्रोक्षन्त्याः ४, (लिच्चअणुगेण लि) कामभोगीयानुगमः-कामेषु शब्दाऽऽदिषु भोगेषु रसाऽऽदिषु, तान्वातुरागोऽयन्तं तदप्यवसायः ५, स्वदारसन्तोषिणश्च त्रय एवान्त्या अतिचाराः, आद्यौ तु भद्राविवः स्त्रिया अणि तथैव, यद्वाऽनिकमाऽऽदिभिरतिचाराणां अवसेया, एतानांश्रव्य । यद् यद्विमत्यादि प्राग्वत् ॥ १६ ॥

पञ्चमश्रुव्रतमाह-

"इत्ता अणुव्वप पं-चमस्मि आयरियमप्यस्यमि ।
परिमाणपरिच्छेण, इत्थं पमाण्यसंगेणं ॥ १७ ॥"

इतस्तुर्यप्रदानानन्तरं, धनधान्याऽऽदिनवविधप्रतिग्रहप्रमाणलक्षणं पञ्चमं अणुव्रते पराचरितमग्रप्रस्थे भावे सति, क्व विषयं ?, परिमाणपरिच्छेदे परिग्रहप्रत्याख्यानकालगृहीतप्रमाणालङ्घने । अत्रेत्यादि प्राग्वत् ॥ १७ ॥

अस्यातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

"अणुअन्नलिखत्थं, कण्णसुवणे य कुवियपरिमा ।
दुण्ण चउण्ययस्मी, पडिक्कमं देसिअं सव्वं ॥ १८ ॥"

धनम्-गणिमाऽऽदि (ध०) धान्यं व्रीहादि (ध०) क्षेत्रम्-सन्तुकैतुभयाऽऽमकम् । (ध०) कण्यम्, रजतम् । सुवणम्-कनकम् (ध०) कुपितं स्थालकबांलाऽऽदि (ध०) द्विपदम्-गन्धीदास्यादि । चतुष्पदम्-गवाश्वनादि (ध०) श्रेयं प्राग्वत् ॥१८॥

साम्प्रतं त्रीणि श्रुण्वतानि, तत्राऽऽद्यप्रतिक्रमणयाऽऽह-
"गमणस्स य परिमाणे, दिसालु उद्धं अहे अतिरिअं च ।
७६

बुद्धिसहस्रतरङ्गा, पदमस्मि गुणव्वप निंदे ॥ १९ ॥"

अत्र गमनस्य च परिमाणं गतीर्यत्ताकरणं, चशब्दाद् यद्विनाकान्तं, क्व विषये ?, दिक्षु, तदेवाऽऽह- उद्धं लि । ऊर्ध्वम् [ध०] एवमधस्तिर्यग्दिशोः [ध०] [बुद्धि लि] क्षेत्रबुद्धिः, कोऽर्थः १, सर्वेषु दिक्षु [ध०] सहस्रतरङ्ग लि । स्मृत्यन्तर्को, स्मृत्यन्तर्ग इत्यर्थः । [ध०] प्रथमे [ध०] गुणाय व्रतं तस्मिन् यदतिचरितमित्यादि प्राग्वत् ॥ १९ ॥

साम्प्रतं द्वितीयं श्रुण्वतम् । तच्च द्विधा-भोगतः, कर्मतश्च । भोगोऽपि द्विधा-उपभोग-परिभोगभेदात् । तत्र उप इति स-कृतं भोग आहारमालयाऽऽद्वारासेवनमुपभोगः, परीत्यसकृद्भोगो भवनाह्वनाऽऽदीनामासेवनं परिभोगः । तत्र गाथामाह-
"मज्जमि य मंसस्मि य, पुण्णे य फले य गंधं मण्णे य ।
उवभोगपरीभोगं, वीर्यमि गुणव्वप निंदे ॥ २० ॥"

आवकंशे तावदुत्पन्नं प्रासुक्यगणिताऽऽहारिणां भाव्यम्, अस्मिन् सच्चित्तपरिहारीणां, तदस्मिन् बहुसाधकमथाऽऽदीन् वज्रित्या प्रत्येकमिथाऽऽदीनां कृतप्रमाणेन अभितव्यं, तत्र मयम्-भदिग, मांसम्-पिशितं, चशब्दाच्छेषाभयद्रव्याणां मनन्तकायाऽऽदीनां च ग्रहः । तानि च प्रागुक्तानि पञ्चोत्सव्यादीनि, पुष्पाणि-करीरमधुकाऽऽदि कुसुमानि, चशब्दात्त्रसंस्कृतपत्राऽऽदिपरिग्रहः । फलानि-जम्बूविलवादीनि, एषु च मथाऽऽदिषु राजव्यापाराऽऽदी वर्तमानेन यत्किञ्चित्काय-याऽऽदि कृतं तस्मिन्, एतेरन्तर्भोगः सचित्तः, बहिस्स्वयम्- [गंधं मण्णे लि] गन्धाः-वासनाः, मालयानि-पुष्पलज्जः, अत्रोपलक्षणव्याच्छेपभोग्यवस्तुपरिग्रहः । तस्मिन्नुक्तं रूपं, 'उपभोगपरिभोगं' 'भीमो भीमसेन' इति न्यायादुपभोगपरिभोगपरिमाणाऽऽख्ये 'द्वितीयं श्रुण्वते' अनाभोगाऽऽदिना यदतिनाकान्तं, तन्नन्दाभि ॥ २० ॥

अत्र भोगनेतिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

"सच्चिचे पडिबद्धं, अण्णाल दुण्णालि ए व आहारे ।
तुच्छोसहिसकलणया, पडिक्कमं देसिअं सव्वं ॥ २१ ॥"

कृतसच्चिचेप्रत्यक्षयानस्य, कृततत्परिमाणस्य वा सच्चित्तमतिरिक्तमनाभोगादिनाऽऽप्यवदरतः सच्चित्ताऽऽहारातिचारः १, एवं बुद्धिस्थं गुहाऽऽदि राजादनाऽऽदि वा साक्षिकफलं मुलेस्स-क्षिपनः सच्चित्तप्रतिषेधाऽऽहारे २, एवमपकस्याह्वानाभसेस्स-तस्यापरिगतकर्मणादेः पिष्टय भक्षणप्रकाशोपभक्षणतः ३, एवं दुष्टकस्य पशुकदिदुष्टेणोपभक्षणतः ४ । तुच्छं अतुसिह-तुवाद्भस्मारा, श्रोत्रपाथः कोमलमुद्ग्रांशोऽऽदिकाः, तां जङ्घयतस्तु-ज्जोऽपिभक्षणतः ५, एतद्विषये "वडिक्कमे" इत्यादि प्राग्वत् ॥२१॥
अत्र द्वे भोगोपभोगाभ्यादकानि बहुसाधकानि कर्मोत्पन्ना-कर्मोत्पन्नाऽऽदीनि पञ्चदश कर्मोत्पन्नानि तीक्ष्णकर्मोपादानानि आनकंशे ज्ञेयानि, न तु समाचरणोपायतत्संयु यदनाभोगाऽऽदिनाऽऽचरितं तत्प्रतिक्रमणया गाथाद्वयमाह-
"इगालोवणसाडी-मादीकोरीसु वज्जए कस्सं ।
वाणज्ज चव य दं-तलक्खरसकं सचित्तसिये ॥ २२ ॥
एवं खु ज्ञतपोण-कस्सं निद्धेणं च दवदानं ।
सरदहतलायसांस्, सव्वेपोसं च वज्जिजा ॥ २३ ॥"

कर्मशब्दः पूर्वाधे प्रत्येकं याज्यः, तेनाऽङ्कारकर्म, धनकर्म, शकटकर्म, भाटकर्म, स्फोटकर्म चेति पञ्च कर्माणि । (ध०)

सत्तराहैन पञ्चवाणिज्यायाह- [बाणिज्यं इत्यादि] विषयशब्दः प्रत्यक्षं बाण्यः, ततोऽस्मिन्विषय बाणिज्यं दन्तवाणिज्यम् । एवं लाक्षाऽऽदिस्थापि [ध०] पञ्चवाण्यं बाणिज्यम् [ध०] कर्म आषाका वज्रैर्दिति सट्टः । [जतपीलणं सि] यन्म-सत्तुल्लाहऽऽदि पीलन-धाम्मस्यकात्ताऽऽदि, तेन कर्म जीविका यन्म-पीलनकर्म, [निष्कण्डुं सि] निनरां लाङ्घनघ-अङ्गावयव-ज्जेइस्तेन कर्म जीविका ललाञ्छनकर्म । [दवधाणं सि] अरथेऽग्निप्रज्वालनम् (सरट्ठह इत्यादि) सरोज्जट्टनटाकशाथः सारणाकपणन, ततोऽ जलनिष्कासनमित्यर्थः, (अस्मईपासं सि) धुष्यथे दास्यादिदुःशीलजन्तुपापेण, लिङ्गमनसं, मूत्रं च एवं-सत्तुल्लाहः । मायापथेन सम्बन्धेन, तन्मन्त्रप्रकाराणि स्वरकमाणि गुणिलालाऽऽदिनि च, 'यु' निश्चयेन, सुआषाका वज्रैर्दिति ॥ २२ ॥ २३ ॥

सास्मनमनर्थदुःहाऽऽरुपं नूतीयं गुणघनम् । तत्रार्थो देहस्वजनाऽऽशीनां कार्यं, तन्नामोऽनर्थः, तत्रः प्राणिः प्रयोऽज्ञेन पुण्यधनापहारं दनञ्चयेन, पापकर्मणा विलुप्यते येन सांस्पृधनाऽऽ-चरिताऽऽदिक्षन्तुर्थांस्मधेयस्वस्तस्य मुहुनोऽऽदिकालाऽऽधिना निपेयोऽनर्थदुःखजनः, तत्र चापधनाऽऽचरितपापापदेशो जना-धिकारस्वधायनार्थादियास्येयौ । हिंस्रप्रमादप्रमादाऽऽचरितं तु बहुनामवधत्वात् साक्षात्स्वदुःखं हिंस्रयाऽऽह-

"सत्यमिमुसन्नजतन-तणकट्ठं मंतपूलमेसज्ज !

दिष्टे इवाविषया, पाट्टिकमे देसियं सव्वं ॥ २४ ॥

एहाणुपडुण्णवत्तम-विनेवणं सव्वकउत्तमसव्वः ।

वराधासनआमरणे, पाट्टिकमे देसियं सव्वं ॥ २५ ॥ "

शस्त्राग्निमुद्राग्निं प्रतीतानि, यन्त्रकम्-गायत्रि, तृणम् महार-जुकराणाऽऽदिदेतुर्माऽऽदि वा प्रमाणमंशोषनं बहुकरं वा, काष्ठ-छत-अष्टदृष्टव्यादि, 'मन्त्रः' विषापहाराऽऽदि, वर्गाकरणाऽऽदि-वा, गुल्मम्-नागदमन्वादि, उभराऽऽष्टपशानमूलका वा, यमेशा-तनाऽऽदि वा सूत्रकम्, भेषजम् सांयोगिकद्वयमुच्चाटनाऽऽदेहे-तुः, एतच्छाऽऽदिप्रभूतनृत्तसङ्गान्तघालेनतुभूते दातृकयाऽऽअ-ज्ञावधेयं यद् दत्तं दापितं वातप्रसृज्य'पट्टिकम्' इत्यादि प्राप्य-त् ॥ २६ ॥ स्नानम्-अभ्यङ्गपर्वकप्रकाशनं, तथायतनया व-सस्संस्वभूषणं स्वापानिमसव्वऽऽलं वाऽकाले यस्मात्पूजलेन यत्कृतम्, उद्धतनम्-संस्वकृष्णाऽऽदिः उद्धर्गनिकाश्च न ज-स्मिन् हितास्वतन्माः कोटिहाकालाः स्वाऽऽदिमिमेक्ष्यते, पाद-धौमृतेन, वर्णकः-कम्पूरिकाऽऽदिः विसर्पेन कुक्षुमन्दनाऽऽदि, एते च संपातिसमसव्वऽऽष्टयतनया कृते, शार्दू-धण्डुयीणाऽऽशीनां कौतुकन भूतः शार्दू वा निरुध्वाऽऽस्मरणं कृतम्नच, "आउज्जा-यणविणए" इत्याद्यधिकरणं यदभूत्, कृपाण-नाटकाऽऽदी । निरीक्षितानि, रमः-अभेयवर्माप तदुत्तुल्लहेतुवर्णनतः, एवम्-गन्थाऽऽदीर्घापि, अत्र विषयप्रदुहासज्ज्ञातयमथाऽऽदिप्रमादस्य पञ्चविधस्यापि प्रहः । यद्वा-आलस्येन तैलाऽऽदिनाजान्मध-गर्नं प्रमादाऽऽचरितं, नर्मिहच'पाट्टिकमे' इत्यादि प्राप्यत् ॥ २४ ॥

अत्रातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

"कंदेपु कुक्कुटप, मोहद्विअहिरण्यमोगअहिरत्त ।

द्वंइमि अणछाप, तथमिमं गुणव्वए निंदे ॥ २६ ॥ "

कंदर्पो माहोदीपः हास्यं १, कौकुट्यं त्रेत्राऽऽदिवाक्यागमै हास्यं तत्र चिद्विद्येत्यम २, मोहस्यम्-असंभववदुहापिबम् ३, (अधिकरणं सि) संयुक्ताधिकरणता तत्राधिकृत्ये नरकाऽऽ-

दिष्टवार्तामन्नेनयधिकरणं मुशलोदुल्लाऽऽदि संयुक्तमर्थक्या-यां प्रमुणीकृतं तच्च तदधिकरणं च तज्जावः संयुक्ताधिकरणता । इह विवाक्याः संयुक्तं गन्धाऽऽदि न चरणीयम्, तद् दृष्ट्वा जनो गृहस्थं निवारयितुं शक्यते, विसंयुक्ते तु स्वत एव निवारितः स्यात् ४, (आगअहिरत्तं सि) उपमांयपरिज्ञातागिरिकता, तदधिकरणकरणं हास्येऽपि तैलसामलकाऽऽदि याचिवात् स्नानाऽ-दौ प्रवर्तते (इदमि अणछाप सि) अनर्थदुःहाऽऽरुपे (तदु-ग्मि) इत्यादि प्राप्यत् ॥ २६ ॥

सास्मने शिक्षाप्रदानं, तत्र प्रथमं सामायिकं, तत्स्वरूपं च ए-वंमुक्तमेव, तस्यातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

"निवहे दुप्पणिधानं, अणवट्ठानं तद्धा सव्विहणुणे ।

सामाहस वित्तहकप, पढेमं सिक्कमावए निंदे ॥ २७ ॥ "

विधिवे विप्रकार 'दुप्पणिधानं' कृतसामायिकस्य मनोवाक्का-यानां दुष्प्रयुक्तता, तत्र प्रमत्ता गृहाऽऽदिद्यापारचितनम् १, वाचा सात्विकशब्दाऽऽदिनापणम् २, कायान्प्रयुक्तताप्रमा-जितस्थाण्डलाऽऽदी निपदनाऽऽदिविधानम् ३, अनवस्थानम्-सामायिककाज्ञावधेरपूरणं यथा कथंश्चिदाऽनाहनस्य करणसद, तथा-स्मृतिनिर्वाहाने निष्ठाऽऽदिप्रमादानं श्रवणतयाऽनुष्ठितम् ४, एतानांश्रय सामायिकं प्रथमं शिक्काप्रते विधातुकते सस्य-गननुपालिते योऽतिचारकृते निन्दंमानं ॥ २७ ॥

अधुना दशावकाशिकं वचनम्-तच्च एवं योजनशताऽऽदिना यावज्जीवं गृहीतदिग्धनस्य तथाऽनीएकालं गृहश्रयस्थानाऽऽ-दिः परतो गमननिषेधकप, सर्वजनसंज्ञकरूपरूपं वा । अस्यातिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

"आणवणे पेमवणे, सदे कवे य पुगलक्कवे ।

देमवमासियेस्मी, थोए सिक्कमावए निंदे ॥ २८ ॥ "

गृहाऽऽदि कृतदशावकाशिकस्य योऽष्टदृष्टव्यस्मात् केनचित् कांश्चिद्व्यनयन आनयनप्रयोगः १, एव प्रस्थापयतः प्रथ-प्रयोगः २, गृहाऽऽदिदोऽऽस्य कस्याचित् काशनाऽऽदिना का-यैकरणयंमामानं जापयतः शब्दाऽनुपातः ३, एवं स्वरूपं दशयतो मालाऽऽशवाकम् परकराणं वा प्रक्रमणस्य कानिपातः ४, निय-त्रितनृत्तद्विद्विध्यतस्य कस्याचित् स्नेह्यादिकृपणनं स्वकार्यं स्मारनः पुष्टलक्षणः ५, 'देमवमासियेस्मि' इत्यादि प्राप्यत् ॥ २८ ॥

अधुना पापयोपवासः-तत्र पापं पुष्टिं प्रक्रमारुमस्य धत्त इति पापध्या-अवश्यमष्टयादिपर्वदिनानुष्ठेयो ज्ञानशोधः, तत्रो-पवसनं पापयोपवासः । तज्जद्विपु पापप्रघ्ननं सत्तास्ततोऽव-सेयाः । अत्र चान्तिचारप्रतिक्रमणयाऽऽह-

"संधारुक्काविही-पमाय तह चेष तोयणाभोए ।

पोमहविहांविचरिणए, तहए सिक्कमावए निंदे ॥ २९ ॥ "

'सन्तारकः-कम्पलः'ऽऽदिमय, उपलक्षणवाच्यद्वारापुष्टल-ऽऽहादि च, (उच्चारं सि) उच्चारप्रश्रवणभूमयो द्वादश हादश विमूचस्थाण्डलानि, एतौ विधौ प्रमादः, कांशः १, श्रयान-योऽस्मिन्तारकं च क्षुण्णप्राश्रययुक्तितं दुष्प्रयुक्तितं धो-पवशनाऽऽदि कृतः प्रथमोऽतिचारः १, एवं रमोहः तद्वाराऽऽदिना अप्रमाजितं दुष्प्रमाजितं च द्वितीयः २, एवमुक्तावाऽऽदिदुर्मा-नामपि द्वावतिचरि, अतः प्राचयेन- (तह चेष सि) तथैव तव्यनातोऽनुपयुक्तायां सत्यामस्थितिचारचतुष्टयम् ४, तथा- पापविधिविधिवरः- 'पोपविधिवधुतविधिवर्याप वि-परतोऽनस्वकपालनरूपः, यथा-कुर्वापयस्य कुवाऽऽप्रान्तस्य

पौषप पूर्णं खः स्वाध्यासाहाराऽऽदि इत्यामन्थे कारयिष्ये इत्यादि
कथयतः पञ्चमोऽतिचारः । पात्रान्तरं वा- (ज्ञेयणाभोगे पञ्च)
भोजने-आहारं, उपलक्षणवन्तु देहस्कारमाऽऽदि आभोग-उप-
भोगः, कदा पौषपः पूर्णो भविष्यति येनाह ज्ञेय इत्या-
दि उत्तरतेति पञ्चमः ५ । एवं पञ्चानिर्वाचरः पौषपविधि-
विपरिने विपरिष्ये सति " तदप " इत्यादि प्राप्नुवत् ॥ २९ ॥
साम्प्रतमनिषिद्धिमाणाऽऽस्ये तृथे शिक्षाप्रतम । तत्र तिथि-
पत्रोऽऽदि शौकिकस्य वहास्यामाज्ञे जनकाशेषस्थाथी आवक-
स्पर्धानिषिः साधुकथयते । तस्य सङ्गता निर्दोषा न्यायाऽऽपनानां
कलानीयाश्रयानाऽऽति । इति कालाश्रद्धास्पर्धाकमयुक्तः प-
ञ्चास्कर्माऽऽदिदोषपरिहारणं विधिपूर्व भाग आमानुग्रहमुद्यम
दानमनानाथसंवितायाः । अत्र चायं विधिः-कृतपौषपेन श्रद्धेन
पाणकादाने साधुसङ्गत्वं स्वव्ययमतिषिद्धिमात्रमनमासेष्य
पाणितरुम्, अथवा रथिष्यति । यदाह- " एतमं जडं दारु-
ण " इत्यादि । अत्रानिचारप्रतिक्रमणाऽऽह-

"सन्निभे निक्षिप्तवर्णं, विरिणे ववपम मच्छरं च ।

कात्यास्कराग्रं, चउधे सिक्खावप निदे ॥ ३० ॥ "

देयस्करमाऽऽदेरदानमुद्यमऽतिक्रमाऽऽदिनिरामोमेन वा 'स-
न्निभे' पृथयादि निक्षिप्तः सर्वसन्निक्षेपनेति प्रथमोऽतिचारः
१, एवं सन्निभेन पिदधतः सन्निक्षिप्तान्तर २, स्वकीयमपि
परकीयमिदमित्यभिदधतः परस्परपक्षः ३, किमस्मादप्यहं न्यून
इति मात्स्याहृदनां मस्करिता ४, साधुभिक्ताविश्रामतिक्रम्य
निमग्नमाणस्य कालान्तराः ५ शेषं प्राप्नुवत् ॥ ३० ॥

साम्प्रतमत्र यद्यामाऽऽदिना दत्तं तत्प्रतिक्रमणाऽऽह-

"सुहृदस्य य दृष्टिपन्तु य, जा मे अस्मज्जस्य अमुकपा ।

रागेण व दासेषु च, त निदे न च गौराहाम ॥ ३१ ॥ "

साधुधर्मानि विशेषं गम्ये, संविभागजनप्रस्तावात्, नतः
साधुषु कौटुम्बे, सुपुत्रेन क्षान्ताऽऽदिद्वयं येषां तं मुदितास्ते-
षु पुत्रः कौटुम्बे । कुलितेषु रजा तपसा वा क्रान्तिषु प्राप्नोष-
यिषु वा, पुनः किंविशिष्टेषु । ' न ' स्थये स्वच्छन्देन यता
उद्यता अस्वयंतास्तेषु, गुर्वक्षया विहरत्सु इत्यर्थः । ' वा '
मया कृताऽमुकपा अत्राऽऽदेनरुपा क्रान्तिः, अमुकपाशब्दे-
नात्र भक्तिः सुविता । यथोक्तम्- " आर्यश्चाऽमुकपाप, गच्छा
अमुकपापत्रो महाभाग । गच्छाणुं कपणाय, अमुकपात्रं कया
निधे ॥ ३१ ॥ " रागेण पुत्राऽऽदेरक्षणान् तत् गुणवत्पुत्रद्वयं, तथा-
क्षेपण-दोषाऽत्र साधुनिष्ठाऽऽस्ये, यथा-अदृष्टान्दानधनधान्याऽऽ
दिनाऽऽह कृताऽऽहलसकलदेहाः क्षान्तिजनपरिचयकाः । कृताः
ऽऽतिः सर्वेया निगेनिका श्रीमि, अत उपपन्नानां क्षयेष्व निन्दा-
पूर्वकं याऽमुकपा साऽपि निम्नार्हा, अमुकपादोषाऽऽहलसकलदेहा-
त् । यदागम- " तहार्कये समग वा माहणं वा संजयावरयपाड-
हपचक्षुक्षापापकर्म इतिहास । सिंसिता सारह-
त्ता अवमज्जता अमगुणेषु अवोदकारगेण अससुपाणस्त्राह-
मसाधमेणं परिक्षातिना अमुकपादोषावयनाप कम्म पकरे ॥ "
यद्या-सुखितेषु वा असंयतेषु पात्रेभ्योऽऽदिपुत्रेण तथैव नवरं
' क्षेपण ' । द्रवपाणं पुष्पकृतं " इत्यादि तद्वन्तदोषदर्शनामस्त-
रेण, अथवा-अमयतेषु पक्षिभ्योऽतिवचकेषु कुलिङ्गेषु, रागेण
परप्रामोदयार्थादिप्रोत्सा, क्षेपण-प्रवचनप्रत्ययकताऽऽदिदर्शनो-
दधेन, तदर्थेविधिं दानं निन्दामि, गृहे च, यत् पुनरौचित्यदानं तज नि-
न्दाऽऽह जिमरप वापैकः दानं दर्शान्तरस्य दर्शितव्यात् ॥ ३१ ॥

सम्प्रति साधुषु यत्र दत्तं तत्प्रतिक्रमिष्येतिमुदाह-

" साहसु सुविभागं, न कदा त्वचरणकरणमुत्सेसु ।

स्ते फासुयदाणं, त निदे न च गरिहामि ॥ ३२ ॥ "

काष्ठ्या, नवर-तपश्चरणकरणमुत्सेष्यत्यत्र तपसः पृथगुपा-
दानमनेन निष्काचिना-यापि कर्माणि क्षीयन्ते इति प्राधान्य-
स्थापनाय ॥ ३२ ॥

सम्प्रति सलसलानिचारापरिजरीपुत्राह-

" इहलोप परलोप, जीविवमरणं य आसमपभोग ।

पचविहा अइयाया, मा मच्छा हुज मरणं न ॥ ३३ ॥ "

अत्राऽऽशसाप्रयोग इति सर्वत्र योऽयं, तत्र प्रतिक्रमकं प्रती-
त्यहोकाः नरकाकस्तथाऽऽशसा-राजा स्वाभिमत्या राजलप-
स्तस्याः प्रयोगो व्यापार इहलोकाऽऽशसाप्रयोगः १, एवं देवः
स्याभिमत्यादिवरलोकाशसाप्रयोगः २, तथा कश्चित्कृतान्तः
प्रभूतयो जनश्रान्तिविहितमहः महन्ततावलोकनात् प्रभुत्वम-
रु-द्वचन्दनसम्पददर्शनात् अस्माकविचिकित्साकम्पनकरो-
क-समाकर्णनात् पुरतः संभूय भूयो नृपः सकर्मिकजनविधेय-
मानोपबृंहणध्वनात् अनघममस्तमहं जनमप्यसमाश्चपुस्त-
कवाचनवस्त्रमायाऽऽदिसंस्कारनिरीक्षणैव मन्थने प्रतिपन्ना-
नशनस्युपायं मम जीवितमेव कुरुते श्रेयः, यत् एवंविधा
मनुदेशन विभूतिवर्नेन इति जीविताऽऽशसाप्रयोगः ३, तथा-क-
श्चित् ककशकृष कृतान्तः प्रागुक्तपुत्राऽऽशसावे कृपाऽऽशानो
वा चिन्तयति-किंमिति शोध न श्रियेऽर्हमिति मरणाऽऽशसाप्र-
योगः ४, तथा-कामलोकाऽऽशसाप्रयोगः, तत्र कामी शब्दकृपा,
भोगाः-गन्धस्पर्शस्वाः, यथा ममास्य तपसः प्रभावात् प्रत्य
सोनाम्याऽऽदि नृपादिति ५ । एव पञ्चविधोऽतिचारः । मा
मम नृपाद मरणान्ते यावच्छरमोच्छ्रान्त इति ॥ ३३ ॥
सर्वोऽप्यतिचारः योगत्रयसंभवात्तस्तमुद्दिश्यैव प्रति-
कामशाह-

" काण कायस्यस्मा, परिक्रम वाइयस्मा वायाप ।

मणसा माणसियस्मा, सर्वस्व वयाइभारक ॥ ३४ ॥ "

कायेन वयाऽऽदिकरिणा शरीरेण कृतः कायिकप्रत्यय, आष-
त्वाद्वाद्वाद्वा, कायेन तपःकायोत्सर्गाऽऽस्तमुत्पन्नपरेण देहेन, एवं
वाचा मरसाऽऽशसायनदानाऽऽदिकृपा कृतस्य वाचिकप्रत्यय
वाचि प्रत्ययात्पुष्कलकरणाऽऽदिलक्षणया, तथा-अमसा देवत-
त्वाऽऽदिषु शब्दाऽऽदिकृपापुत्तेन कृतो मानसिकप्रत्यय मन्सि-
हा छुट् कर्मास्त्यागामनिष्ठापरेण सर्वस्य दानानिचारस्य प्र-
तिक्रमामिति सामान्येन योगत्रयप्रतिक्रममुत्तम् ॥ ३४ ॥

सम्प्रति विशिष्टस्तदेवाऽऽह-

" वंदनवर्चसिक्वामा-रवेसु सक्षाकसायदेमसु ।

गुत्तौसु समिधेषु य, जा अइयाया तथ निदे ॥ ३५ ॥ "

चन्दनं चैत्यवन्दनम्, यत् (तद्विधिः-चयवन्दनशब्दे तृतीयतमे
१८६१ पृष्ठादिरभ्य दर्शितः, ' वंदन ' शब्दे च दर्शयिष्यते)
गुरुवन्दनं च (यत्) (गुरुवन्दनविधिः च' वंदन ' शब्दे दर्शयिष्य-
ति) दानानि स्थूलप्राणानिपाताऽऽदिनि वैरुण्यादिप्रत्ययान-
तया नित्यानि वा, शिक्षां प्रहणाऽऽमिवनरुपा विधिया, तत्र प्रद-
णशिक्षा सामायिकाऽऽदिमुत्राग्रप्रहरणरुपा । यदाह- " सायगमस्य
जडक्षेणं अट्टकवयममायाया, कर्मासिणं लुञ्जोर्वाणया सुतयो
वि अथयथा वि, पिरेमसज्जयणं न सुतयो, अथयथा पुण
लुञ्जोर्वाण सुणह वि । " आसिणशिक्षा तु-नमस्करणावयोध

इत्यादि दिनकृत्यलक्षणानि, गौरवाणि-जात्यादिमदस्थानानि, तानि प्रतीकानि, श्रुतकथादीनि वा, चन्दनं च व्रतानि चेत्यादि इत्युक्तेषु, तथा-संज्ञाः आहारः । नयः २ विपुलः ३ परिग्रहः ४ रुपा-
श्चतस्रः । तथा पराः पदसंज्ञाः-क्रोधः १ मानः २ माया ३ होमः ४
लोकः ५ शोषः ६ रुपाः मोलितवत् दश, पञ्चदश वा, तावत् आ-
हारः । ५ दि ६ क्रोधाः ५ दि ६ सुखदुःखमादिविनिगम्यांशकधर्मो-
पक्रपाः, आसु च लोकसंज्ञाभिस्तो वांशः तथा-कथः सं-
सारस्तस्याऽऽयो लाभो येषूपस्ते कथायाः क्रोधाः ५ दि ५, तथा-
इत्युक्ते धर्मधनप्राप्तेषु प्राणी येस्तेऽद्युभयनोवाकायकपा द-
रुमा, मिथ्यादर्शनमायानिदानशल्यकपा वा, तेषु तथा गुप्तपु अ-
द्युभयगतिरुपक्रपासु, तथा इयोऽपि पञ्चसु सामितेषु, च-
शब्दाद्दर्शनप्रतिमाऽऽयशेषधर्मैक्येषु च, निषेककरणाऽऽदि-
ना योऽतिचारस्तक निम्नामोति ॥ ३४ ॥

सम्प्रते सत्यवर्धनमाहात्म्योपदर्शनायाऽऽह-

"सम्पदिष्टी जीवा, जह वि हु पावं समायेह किंच ।

अप्यो सि होइ बंधो, जेन न निछंयसं कुणइ ॥ ३६ ॥"

सत्यवर्धनपतिना दृष्टिबोधो यस्य सत्यगृह्येर्जीवा यद्यपि
कथञ्चिद्विनिवर्द्ध पापं कृपाचारम्मे समाचरति, किञ्चित् स्तो-
कमयोगगतिरुपक्रपासु, तथा इयोऽपि पञ्चसु सामितेषु, च-
शब्दाद्दर्शनप्रतिमाऽऽयशेषधर्मैक्येषु च, निषेककरणाऽऽदि-
ना योऽतिचारस्तक निम्नामोति ॥ ३४ ॥

"तं पि हु सपडिकम्पणं, सत्परिचायं सत्तरगुणं च ।

स्त्रियं वचसामेह, बाहं व सन्निभस्त्रयो विज्जा ॥ ३७ ॥"

तदपि यत्सत्यकृद्भिना कृतमद्यं पापं सह प्रतिक्रमणं पद-
विधावश्यकं वर्तनं इति सप्रतिक्रमणं सपरितोषं पश्चात्तापा-
नुगतं, पकारस्य द्वितीयपरितोषं, मोक्षरगुणं च गुरुपदिष्टप्राय-
श्चित्तचरणमिवन्ते, किं प्रोक्ष्यपुण्यमयति निष्पन्नापं करोति कृ-
पयति वा आचकः, दुर्हितवस्यश्रियाधत्वात् निष्पन्नापं करारं वे-
त्यधेः, कमिह, इत्याह-व्यापारमिव साधरोपमिव सुशिक्षितो
घैह इति ॥ ३७ ॥

दृष्टान्तान्तरमाह-

"जहा विस्सं कुणयं, मनसुसंविस्साया ।

विज्जा हगंति मेनेदि, तो तं हवह निविस्सं ॥ ३८ ॥"

कण्ठ्या, नवरं (विज्जा इति) वैद्याः (ते नि) तत्पापं यद्यप्यसौ
विपाऽऽस्तस्तेषां मन्त्राक्षराणां न तथाविधमयमवबुध्यन्ते तथा-
ऽप्यविचरन्तां दि मणिमन्त्रोपयोगीनां प्रभाव इति तदक्षरध्वनः
पि गुणः संप्रमोपयन् ॥ ३८ ॥

दार्ष्टान्तिकमाह-

"एवं अद्यविहं कम्मं, रागदोसममज्जियं ।

आलोचंतां य निन्दंतां, स्त्रियं हणं हु सुसावज्जा ॥ ३९ ॥"

कण्ठ्या, नवरं सुशब्दः पूजायः स च "कथय कम्मो" इ-
त्यादिना पूर्वोक्तपदार्थानुगुणस्य भावश्चावकत्वस्य सूचकः,

एनमेवापि सर्वशेषमाह-

"कयपावो वि मणुस्सो, आलोचयनिदिशो गुरुसगासे ।

होइ अरहेगल्लुओ, ओहियिमरु व्व जारवहो ॥ ४० ॥"

सुबोधः । नवरं मनुष्यग्रहणमेतेषामिव प्रतिक्रमाहंत्वक्यापनायेसु,
(आलोचयनिदिशो ति) आलोचननिन्दितः सत्यकृत्ताऽऽलो-
चननिन्दाविधिरित्यर्थः, गुरुसगासे इत्यनेन चऽगुरोर्गोतायाः-
ऽऽदेरन्तिके आत्मनैव वा क्रियमाणया आलोचनायाः बुद्ध-
भावो दर्शितः, (आदिरअनरु व्व ति) अपहृतभार इवेति ॥ ४० ॥
संप्रति आचकस्य ब्रह्मभरतस्थापत्यवश्यकं दुःखान्तो, तथा-
वर्तानि दर्शयितुमाह-

"आवस्सपण एए-णु सावओ जह वि यदुरो होइ ।

डुक्खाणमंमंकिरियं, काही अचिरंण कांसेण ॥ ४१ ॥"

प्रावश्यकमेतन्नेति पङ्क्तिप्रभावाऽऽवश्यकरूपेण, न तु दन्तधाव-
नाऽऽदिना द्रव्याऽऽवश्यकं आचको यद्यपि ब रजा बहुव्य-
मानकम्मा बहुरुतो वा विविधसाध्याऽऽऽस्त्राऽऽस्त्रतो भवति
तथाऽऽवश्यकद्वाराद् दुःखानां शारीरमानसानाम् (अर्थात्कि-
यं) अन्तर्कथं विनाशं करिष्यत्यचरेण स्तोकेनैव कांसेण । अत्र
वाचनक्रियाया अनन्तरहेतुर्गथात्वात्तवारिष्ठं तथाऽपि परम्परा-
हेतुरिदमपि जायते सुदर्शनाऽऽदेरिवेति ॥ ४१ ॥ ४० । (सुदर्श-
नवृत्तम् 'काउस्समा' शब्दे तृतीयभागे २२७ पृष्ठे दर्शितम्)

संप्रति विष्णुनातिचारं प्रतिक्रमिषुमाह-

"आलोचया बहुविहा, न य संभरिया पडिकम्पणं कांसे ।

मूलगुणउत्तरगुणं, तं निदे तं च गरिहामि ॥ ४२ ॥"

कण्ठ्या, नवरं आलोचना गुरुत्वा निजप्रेषकधनम्, उपचा-
रात्कारणतृता प्रमादक्रियाऽप्यालोचना (पडिकम्पणं कांसे ति)
आलोचननिन्दागोऽऽवश्यं ॥ ४२ ॥

एव प्रतिक्रामको दुष्कृतनिन्दाऽऽदीन् विषया विनयमूलधर्मो-
ऽऽराधनाय कांथानुगुणितः । तस्म धर्मरूपं केवलपञ्च-
स्तम्भेति ॥ जगत्त्वा मङ्गलमभिमदमाह-

"अम्भुदिआ मि आरा-इगाह विरओ विराहणाए अ ।

तिविदेण पकिंते, वेदामि जिणं ववओसे ॥ ४३ ॥"

तस्य गुरुपात्रे प्रतिपञ्चस्य धर्मस्य आचकधर्मस्य केवल-
प्रज्ञतस्य अम्भुदिनाऽऽव्याराधनाय उद्यतोऽहं सत्यम् पा-
लनाय, विरतञ्च विराधनाया निवृत्तः स्मरनायाः श्रविधेन-
त्यादि सुगमम् ॥ ४३ ॥

एवं मार्वाजिनाश्रया सत्यकथशुचयं श्रिलोकगतत्वापनाह-

दृष्टान्तमाह-

"जावति चेइयादि, उहं अ अहं अ तिरिग्रलोप अ ।

सव्वाहं ताहं वेदं, इह संतो तथ संताहं ॥ ४४ ॥"

कण्ठ्या, नवरं (इह संतो ति) इह स्थितः ।

सम्प्रते सर्वसाधुवर्तनायाऽऽह-

"जावतं के वि साह, अरंरवप मडाविदेहं अ ।

सव्वेहं तेसि पणओ, तिचिहेण तिद्धइरियाणं ॥ ४५ ॥"

यावन्तः केचित्साधवो जिनस्त्विरकालिकाऽऽदिभेदभिन्नाः, उ-
त्कर्षतो नवकोटिसहस्रसंख्याः, जघन्यवस्तु क्रियादिसहस्रम-
प्रिताः, जरतैरावतमदाविदेहं, चशब्दात्सद्वर्णादिनाऽऽकम्प-
न्यादिषु च, सर्वेभ्यस्तेभ्यः प्रयुक्तस्त्रियेभ्येत्यादि सुगमम् ॥ ४५ ॥
एवमसौ प्रतिक्रामकः कृतसमस्तवैस्वयतिप्रणोतत्रैविध्यकः
लेपः पृष्ठे आभावमाशंसाह-

"चिरसंचिचयावपणा-सणीह भवसयसहस्समहणीप ।

चउवांसजिणविणिग्गय-कहाक् बोसंतु मे दिक्खहा ॥ ४६ ॥ "

कथञ्च, नवरं कथेया तस्माच्चचारणत्तुणोकातीनत्तच-
रितवपानाऽऽदिकया वचनपधत्वा, (योलंतु) च ज्ञान्तु ॥ ४६ ॥

संप्रति मङ्गलपूर्वकं जन्मान्तरं ऽपि समाधिबोध्याऽऽशस्तामाह-

" मम मंगलमरहंता, सिद्धा माह सुअ च धम्मो य ।
सम्महिद्धो देवा, दितुं समारब्धं च बोहि च ॥ ४७ ॥ "

मम मङ्गलमरहन्ता, सिद्धाः, साधवः, पुनः च अङ्गोपाङ्गाऽऽया-
गमाः, धर्मश्चापि प्राऽऽमकः, चशब्दाङ्गोक्तो समाश्च, शरणं चिते इति

रूपेष्टम् । " चत्तारि मंगलं " इत्यादी चत्वार्येव मङ्गलान्युक्तानि,
अत्र तु धर्मान्तर्गतत्वं ऽपि श्रुतस्य पृथग्प्रदणं कर्त्तव्यकार्यार्थं

समुद्दिताभ्यामेव मोक्ष इति ज्ञापनायम् । तथा-सम्यग्दृष्टयोर्हृ-
त्प्राप्तिका देवाश्च देव्यन्तरे कशपाद्वा वायुकाश्चाप्रभृतयो दद-

न्तु प्रवच्छन्तु, समाधिं चित्तस्वास्थ्यं, बोधिं प्रेत्य जितधर्म-
प्राप्तिकाम् । आह-ते देवाः समाधिर्वाते किं समर्थोः, न वा ?

, यश्च समर्थोऽस्मिन् तत्रार्थनस्य धैर्येष्टम् । यदि समर्थोऽस्मिन्

दूरजन्माभ्यर्थ्यः किं न प्रवच्छन्ति ? अथैवं मय्यनं-योग्यानामे-
व ते समर्थो नाऽयं भवान्, तर्हि योग्यतेव प्रमाणं, किं तेन-

जागृकस्मरणकर्तव्यः ? अत्रोच्यते-सर्वत्र योग्यतेव प्रमाणं, परं न
वयं विचारकस्मर्यान्ति वाताद्देवकान्तवादिनाः, किं तु जिनम-

नानुयायिनः । तच्च सर्वत्र मय्येव कशपाद्वा वायुकाश्चाप्रभृतयो दद-
न्तु, " सामग्रा ये जिनका " इति वचनान् । तथाहि-घट्टनिष्पत्तौ

सूत्रं योग्यतायामपि कुत्रात्र चकन्-वीरवद्वक्त्राऽऽदयोऽपि
तत्र महत्कारिकागणम् । एवमिहापि जीवयोभ्यन्तार्यां सत्य-
तत्त्वमहातथा प्रत्युत्तिराकारणं देवा अपि समाधिबोधादिनां

समर्थो भवन्ति, मेतायोऽऽदिर्येव्यन्तो न निरर्थका तत्-
प्रयेनेति ॥ ४७ ॥

ननु स्वीकृतप्रत्ययं प्रतिक्रमणं युक्तं त्ववगतिनां, त्रतासखेना-
र्त्तित्वाऽऽसम्भवादिनित्यं, भवम्; यतो नातचारस्वेव प्रतिक्र-

मणं, किं तु चतुर्षु स्थानेषु इति । येषु चतुर्षु स्थानेषु प्रतिक्र-
मणं भवति तद्वदुपदेशनायाह-

" पारिसङ्काणं करणं, किञ्चानमकरणे अ पडिक्रमणं ।

अस्सहृदणं न तद्वा, विचारीअपरुक्काणं य ॥ ४८ ॥ "

प्रतिपक्षानां सम्यक्त्वाद्युपेक्षाऽऽदमस्ति न्येतुशङ्कावधाऽऽदी-
नां करणं, कृत्यानां चाङ्गुलपूजाऽऽदित्ययमानामकरणं अत्रकालं

च निगोदाऽऽदिविचारवप्रत्यये, तथा-विपरीतप्रकरणायाम्-उ-
न्मार्गप्रश्रानाम्, इयं हि चतुर्षु स्थानेषु भवन्नमरहेतुमरीच्या-

देर्विच, तस्यां चानामोनाऽऽदना कृत्यानां प्रतिक्रमणं भवती-
ति ॥ ४८ ॥ घणं (आचकस्य भवेत्कथनं ऽप्यकारोऽस्ति ? , अथवा-

नान्तीति प्रश्नोत्तरम्- " धम्मकहा " शब्दे २७१४ पुष्टे ग-म् ।
साप्रत्यमनादिस्सारसागराऽऽवतन्ति गतानां सत्त्वानामन्याऽ-

प्यप्येव सज्जन्ता तत्क्रमणयाऽऽह-

" खाममं सर्वजोव, सर्वे जोवा खमन्ते मे ।
मिक्खं मे सर्वभूएस्सु, येरं मअकं न कण्णं ॥ ४९ ॥ "

क्रमयामि सर्वजीवानन्तर्गतपञ्चपञ्चालानामाऽऽवृत्तेन या तेषां
कृता पीडा तयोरपगमाद् ग्रसयामि, सर्वे जीवाः क्षाम्यन्ते मे तु-

ष्ठादितम्, अत्र हेतुमाह-अर्था मे सर्वभूतेषु, येरं मम न कनाचत्तु,
कार्यः ? मोक्षलाभहेतुमस्तान् सर्वान् स्वधर्माणां लभयामि, न

च केपाश्चिद्धप्रवृत्तामपि विधाते वेतस्सिद्धिना । वेरं हि भूरिजवप-
रम्पराऽनुयायि कमठरुद्वयादीनिवेति ॥ ४९ ॥

साम्प्रते प्रतिक्रमणाध्ययनमुपसंहरन्सवसानमङ्गलप्रदर्शना-
र्थमाह-

" एवमहं आलोच्य, निदिध गरीहय दुग्गुजितं स्सम् ।
निविहेण पमिकितो, वेदार्मा जिणे चउवांसं ॥ ५० ॥ "

कथञ्च । नवरं- (दुग्गुजितं) तुग्गुमस्त्वा-विश्रु मां पावकारि-
णामत्यादना, सम्यगिति च सर्वत्र योग्यम् । इत्येवमवपकस्य-
स्वबोधनाय आह-प्रतिक्रमणसुखसंज्ञकायाऽपि लिखितो, विस्त-

रायेष्टु बृहद्वृत्तन्तवर्णितश्चावसंयः ।

अत्र च प्रसङ्गोऽन्याय्यापि शेषमुत्रापि व्याख्यायन्ते-

" आचार्ये उवज्जाए, सस्से साहमिमए कुल्लं गणे य ।

जे मे केह कन्नाया, सर्वे निविहेण खाममि ॥ १ ॥ "

आचार्ये उपाध्याये शिष्ये साधर्मिकं कुल्लं गणे च ये (मे)
मया कर्त्तव्याः कृताः सन्ति, तान् सर्वान् अहं निविधेन

मनोवाक्काययोगेन क्रमयामि ॥ १ ॥

" सव्वस्स समणसंय-स्स भगवओ अज्जितं करिअ सस्से ।
सव्वे खमावइत्ता, खमामि सव्वस्स अहयं पि ॥ २ ॥ "

सर्वस्य भ्रमणसकषस्य भगवतः अज्जितं कृत्वा शीघ्रं सर्वं
क्रमयित्वा ताम्यामि सर्वस्य च आहमपि ॥ २ ॥

" सव्वस्स जीवरासि-स्स जावओ धम्मनिदिअनिअचित्तो ।
सव्वे खमावइत्ता, खमामि सव्वस्स अहयं पि ॥ ३ ॥ "

सर्वस्य जीवराशेर्जावतो भवेन्निहितं निजचित्तयेन स तथा ई-
दृशः सर्वे ताम्यामि ताम्यामि सर्वस्य अहमपि ॥ ३ ॥ अथो-

पलिकप्रतिक्रमणे स्मृकृतानामाऽऽदी कृतं " इच्छकारि सुहवासी
सुखतपशरीरान्तर्वाधासुखसंज्ञकयाशानिरवहो जे " इत्यादि-
वचनं कथनीयं न वा ? इति प्रश्नः, उत्तरम्-तथापि क्रमिकप्रतिक्रमणे

स्मृकृतानामाऽऽदी कृतं " इच्छकारि सुहवासी " इत्यादि-
नमाधकं संभाव्यते, सामाचार्यादावदर्शनान् ४२ । ६० । २

प्रका० । सहजपुत्रकुम्भकारकृतं प्रतिक्रमणमृशमिति प्रघोषः
सत्यानं वा, कस्य कृतिर्वा सा ? इति प्रश्नः, उत्तरम्-आह-प्रतिक्रम-

णमृशमिति प्रघोषाशङ्कालोकां प्रतिक्रमिन्, कुम्भकारकृतमिति
प्रघोषेष्टु तथ्यतर इति ज्ञायते ७८ । ६० । १ प्रका० । द्वयोः आ-

द्वयोः प्रतिक्रमणकरणसमये ऽध्या-नामागिकं कृतं सति एक-
स्य हस्तादपरेण चरवन्नके पानिते उभयोर्मध्ये कस्येयापिथी-

न्यामिति ? किमुत्तरापि प्रतिक्रमन्, एकं योनं प्रश्नः, उत्तरम्-
द्वयोः आद्वयोः प्रतिक्रमणकरणाऽऽदी सावधाननयकं चरव-

लका मृदानीं भवति, अथ यदि द्वितीयहस्तगतं हेतुना
पतात तदा तस्येयापिथी समायाति, यदि च मृदानीं ऽप्य-

सावधाननयेत्, तदा तस्येयापिथी समायातीति १ ॥
६० । ४ प्रका० ।

(२५) विराजनायां प्रायश्चिन्तानि-

जेणं पडिक्रमेनेह वा वेदंतेह वा सञ्जयं करंतेह वा परि-
भमितेह वा संचरेनेह वा गण्डे वा ठिण्डे वा पट्टलमेण्डे वा

उट्टियलमेण्डे वा तेउकाण्ण वा फुसियलमेण्डे वा, मे यं
आर्यविलं न संवेरंजा तयो चउथे (महा०) तेणं वा गि-

लामेणं वा जइ यं कदि वि केणइ कारणेणं जाणणं अमरे
मीयन्थुमुण्णो अणुगुआणणं सहमा कयादी पट्टपडिक्रम-

णं कयं हवेज्जा, तयो मामं जाव अवेदे चउमासं जाव नृणं

वयं च जेणं पदमाए पोरिसीए अश्रद्धेताए तद्याए पोरिसीए अश्रद्धेताए भवे वा पाणं वा पडिगाहेजा वा, परि-
श्रुजेजा वा, तस्स यं पुरिमहं । महा० १ चू० ।

“ सव्वसो चउत्थं ” सव्वसिस्सु प्रतिक्रमणे अकूते चतुर्थ-
म् । जी० १० । तथा प्रभातप्रतिक्रमणसमये प्रथमम् : “ कुसु-
मिणुसुमिणकाउस्समं काउस्समं ” चतुर्थोक्त्य मानं
करोति, तदा “ चंदेसु निम्मलयर ” इति यावत् “ सागर-
वरगंजीरा ” इति यावद्वेति । तथा-प्रभातप्रतिक्रमणे प्रथम-
तः “ कुसुमिणुसुमिणकाउस्समं, ” चैत्यवन्दनां च कृत्वा
चत्वारि क्लमाश्रमणानि ददाति, ततः स्वाध्यायं करोत्युत्त-
रमाध्यायं कृत्वा क्लमाश्रमणानि ददानीति प्रश्ने, उत्तरम्-प्रभात-
प्रतिक्रमणसमये प्रथमतः “ कुसुमिणदुसुमिणश्रोहडावणियं
काउस्समं ” चतुर्थोक्त्य मानं करोति, “ तदा चंदेसु नि-
म्मलयेरा ” इति यावत्सागरवरगंजीरीति यावद्वेति । अत्र
क्लमाश्रमेण “ चंदेसु निम्मलयर ” इति यावत्करोति, यदा
पुनः स्वप्नं तृप्यन्तानिचारे जातो भवति, तदा तमस्कार-
मेकमाश्रमे चिन्तयतीति ॥ २ ॥ तथा-प्रभातप्रतिक्रमणे प्रथ-
मतः “ कुसुमिणदुसुमिणकाउस्समं, ” चैत्यवन्दनां च कृत्वा
चत्वारि क्लमाश्रमणानि ददाति, ततः स्वाध्यायं करोत्युत्त-
रमाध्यायं कृत्वा क्लमाश्रमणानि ददानीति । अत्र प्रभातप्र-
तिक्रमणे प्रथमतः चतुर्थोक्त्य मानं कावोस्समं, चैत्यवन्दनां च
कृत्वा चत्वारि क्लमाश्रमणानि च दद्या क्लमाश्रमणयोगेन
स्वाध्यायं च कृत्वा प्रतिक्रमणं करोति । यत उक्तम्- “ इति-
या कुसुमिणुसुमं, जिणुमिणवन्दनं तदेव सव्वमाश्रं । सव्व-
स्स वि सक्कपय, निजि य उस्समा कायवा ॥ १ ॥ ” एषा
गाथा भीक्षोपमन्दुरविरुक्तस्वामाचारिण्यधे वर्तते, तथा भी-
क्षिजयदानसूर्योऽपौराधमव कृतवन्तस्संश्लिप्तवा च वधमपि
तथैव कुर्म इति स्वाध्यायानन्तरं चत्वारि क्लमाश्रमणानि द्या-
नीति विधिः क्वापि ग्रन्थे वर्तते, तस्यापि प्रतिषेधा नास्ति,
परं यथा वृद्धाः कृतवन्तस्तथैवदानीं कुर्म इति ॥ ३ ॥ ही०
४ प्रका० । वर्षमध्ये क्रियमानं प्रतिक्रमणानि-चतुर्थोक्त्य
पूर्णिमायाञ्चतुर्त्तदा प्रतिक्रमणानि पञ्चविंशतिरष्टविंशतिर्वा
बभूवुः, तथा तानि शास्त्राकुरवन्न विधीयमानानि परम्परातो
वा, शास्त्राकुरवन्नेन वेश्वा तदभिधाने नसायामिति प्रश्ने,
उत्तरम्-अत्र वर्षमध्ये प्रतिक्रमणानि पञ्चविंशतिरष्टविंश-
तिर्वेति क्वापि ज्ञानं नास्ति, शास्त्रमध्ये तु दैवासंस्कारात्रिका-
विक्रवातुर्मासिकसांस्कारात्रिकवृत्तानि पञ्च प्रतिक्रमणानि प्र-
तिपादितानि सन्तीति ॥ १५ ॥ ही० ४ प्रका० । रात्रौ ये
सुखनक्षिकां अकथयन्ति तेषां सान्ध्यप्रानात्मिकप्रतिक्रानिः
श्रुक्षिती, अन्यथा वा इति प्रश्ने, उत्तरम्-रात्रौ ये सुख-
नक्षिकां ज्ञयन्तीत्यत्र “ आवाहिकया वरमक्य, उत्सुय-
वयणे कहां गायथा । पायच्छिन्नं जम्हा, अकप गुरुलं कप
लहुमं ॥ १ ॥ ” इति प्रतिक्रमणहेतुगर्भमाथाऽनुसारेण प्रतिक्र-
मणकरणेव सुन्दरं प्रतिपादितं ॥ १२ ॥ ही० ३ प्रका० । पाक्षिक-
प्रतिक्रमणगताऽऽदिः क्लामणावसरे “ निरथारगपरमा होइ ”
इति कथ्यते तदा आकाऽऽदिमिर्या किं तदेव कथनीयमुत्त-
-“इच्छामो अणुसट्ठि” इति तत्र आकाऽऽदिमिः “इच्छामोअणु-
सट्ठि ” इत्येव कथनीयं, न तु “निरथारगपरमा होइ” इति
१ । तथा-पाक्षिकप्रतिक्रमणपथत्वे गार्थस्य सात्त्विकतया-

ऽऽदेमं ददति इत्यादि । अत्र पाक्षिकप्रतिक्रमणशालेः कथयित
अग्रतश्चतुर्थोक्त्य कावोस्समं च, तथाप्रकाटमेकं च कथयित
शालिं कथयति एतावन्नैव शुद्धानि, द्वितीयवारं “ एवं सव्वेस-
स्स काउस्समयस्स ” करणे विशयो ज्ञातो नास्तीति १ । ही० ४
प्रका० । तथा-तैल्लाऽऽदिप्रतिक्रमणशाले शुद्धानि, न वा १ ।
इति प्रश्ने, उत्तरम्-तथा-तैल्लाऽऽदिप्रतिक्रमणे प्रतिक्रमणाऽऽ-
दिप्रतिक्रमणं न सुविधित्वाऽऽचरितं, परं क्वापि तदभावे
जिनभवनाऽऽदिमिर्यादासंभवेन निवार्यतुप्रमथयामि २२ ।
ही० ३ प्रका० । पाक्षिकाऽऽदिप्रतिक्रमणमध्य चैत्यवन्द-
नादारभ्य किं सुत्रं यावत्पञ्चोदयच्छिन्नं निवार्यते ३४ ।
पाक्षिकाऽऽदिप्रतिक्रमणे क्रियमाणे जिज्ञासकत्वात् कुतः स्था-
नात्मिक स्थानं यावत्पुनः प्रतिक्रमणं क्रियते ३५ इति प्रश्ने, उत्त-
रम्-पाक्षिकाऽऽदिप्रतिक्रमणमध्य चैत्यवन्दनादारभ्य “ इच्छा-
मो अणुसट्ठि ” यावत्पञ्चोदयच्छिन्नं निवार्यमाणं परम्यथा
दहयते, परं व्यवकाशराणि नापलभ्यन्ते ३४ । पाक्षिकप्र-
तिक्रमणे पाक्षिकाविचाराऽऽलोचनादवांशु यद्दि क्लृप्ता जायन्ते
तदा सत्यवसरे चैत्यवन्दनाऽऽदि पुनः कर्तव्यमिति वृत्तसं-
दायः ॥ ३३ ॥ ही० ३ प्रका० ।

(३०) प्रतिक्रमणक्रम-

पट्टिकमणोऽं भेते ! जीव किं जलपय ? पट्टिकमणोऽं व-
यच्छिद्वाहं पेटे, पिहिषवयच्छिद्वा पुण जीवे निरुद्धामिव अ-
सवलचरिणे अट्ठमु पवयगमायासु उवउत्ते अयुहत्ते मुप्प-
णिहिण विहरइ ॥ ११ ॥

हे भदन् ! प्रतिक्रमणेन जीवः किं जनयति ? गुरुग्रह-हे शि-
ष्य ! प्रतिक्रमणेन अपराधेभ्यः पञ्चाशिवर्षानन्तरं वनच्छिद्वाणि
पिद्वयानि वनानां प्राणानि तापानि चरमणाऽऽनीनां छिद्वाणि अ-
नीचानां स्थगयति रुगारि, पिहितवनच्छिद्वाः सन् पुनर्जीवो
निरुद्धाऽऽश्वा भवति, निरुद्धाऽऽश्वाश्च पुनरुत्थलचरित्राऽ-
एषु प्रवचनमात्रेण उपयुक्तः सन् समितिगुमिणु मावधानः
सन् अप्रवृत्तः संयमयोगेभ्योऽभिन्नः सन् सुप्रणिहितो
विहरति, सुप्रणिहितानि असम्मानीयं निषेधं सम्मार्गे व्य-
वस्थापितानीन्द्रियाणि येन स सुप्रणिहितेन्द्रियैः सम्मार्गे-
स्थापितेन्द्रियैः साधुः स्वमार्गे विहरन्तीत्यर्थः ॥ ११ ॥ उक्तं २६
अ० प्रतिक्रमणाहं प्रायश्चित्तभेदे, व्य० ३० । अथवा । आ० ७० ।
आवश्यकान्तर्गतं स्मरलनीन्द्रियाप्रतिपादकं स्थितनिषेधं, पा०
(३१) आद्याः प्रतिक्रमणं कुर्वीणा वन्दनकदानावसरे किं मुख-
यक्षिकां शुद्धयन्ति, किमुत पादपुच्छनोपरि मुख-
यक्षिकां मुक्त्वा वन्दनकाऽऽदि ददतीति प्रश्ने, उत्तरम्-प्रति-
क्रमणे कुर्वीणा आद्या वन्दनकदानावसरे मुखयक्षिकां शुद्ध-
भूमौ रत्नोदरोपरि वा शुद्धानि । नात्यन्तं विधिरिति ६३ ।
प्र० । सन० १ उक्ता । तथा-युरुपादुकाऽऽदिप्रतिक्रमणाऽदिकं
शुद्धयति, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-केवलदेववन्दनं विना सर्वं प्र-
तिक्रमणाऽदिकं शुद्धनीति नवपादुकापुष्पाऽदिमिर्येन इ-
ति प्रतिक्रमणाऽदि न शुद्धनीति वाच्यं, पुष्पाऽऽदिमिर्येन जनप्र-
तिमानामश्रेष्ठे प्रतिक्रमणाऽदिक्रियायाः शुद्धमानत्वादिति ।
४५ प्र० । सन० २ उक्ता । तथा-पाक्षिकप्रतिक्रमणमुखयक्षिका-
प्रतिस्त्रिलानन्तरं पौषधिकं विना प्रतिक्रमणमुत्थाऽदिशो दत्ता
शुद्धयति, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-मुख्यवृत्त्या पीपक्षिकस्य दी-
यते, ईदृशं बुद्धयचोऽस्ति, परमेकान्तो ज्ञातो नास्तीति १२०

प्र० । सेन०२ उल्ला० । तथा-पाक्षिकप्रतिकमणं कृतं कदा विधायते इति प्रश्ने, उत्तरम्-चैत्यवन्दनः-इति श्राव्य शान्तिं यावत् क्षुधिवार्यते इति परम्पराऽस्ति । १२१ प्र० । सेन० २ उल्ला० । तथा-सन्ध्याप्रतिकमणं पञ्चावश्यकमन्त्राणि कानीति प्रश्ने, उत्तरम्-“ नमो अरिहंतारणे ” इत्यादि संप्रकर्मस्कारः, “ करमि भंते । सामादश्रं ” इत्यादि-“ अणारं वोमिरामि ” इत्यन्तं प्रथमं सामायिकाध्ययनम् १ । “ लोगस्सुज्जायगं ” इत्यादि-“ सिद्धा सिद्धि मम दितं-तु ” इत्यन्तं द्वितीयं चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनम् २ । “ इच्छामि खमाममणां । वंदितं जावणिज्जाए निविहीदश्रं अणु जाणइ मे मिउगहं ” इत्यादि तृतीयं वन्दनकाध्ययनम् ३ । “ वत्तागि मंगलं-इच्छामि पंडिकमिडे जो मे देवसिअं० ” “ इच्छामि प-डि० ” “ इगियावहिअए० ” “ इच्छामि पंडिक० ” “ पगा-मिज्जाए० ” इत्यादि चतुर्थं प्रतिकमणं अध्ययनम् ४ । “ इच्छामि ठाडे ठाऊम्मगं० ” “ तस्म उत्तरीकरणेणं० ” अश्वथ-ऊर्मनिगणं मच्चलंग अरिहंतचइअणं० ” “ पुक्खरवरदी-हं० ” “ मिज्जं तुज्जं० ” “ वेयावखगराणं० ” “ इच्छामि ख-माममणां । अमुदिश्रामि अस्मिन्निदेविअं वामेडे० ” “ इच्छामि खमाममणां । पिअं च मे जेअं ” इत्यादि पञ्चमं का-यात्मगंधययनम् ५ । “ उगाए सूरं ननुआरमसिहंअं पक्खवा-मि ” इत्यादिषां सर्वाण्यपि प्रत्याख्यानसूत्राणि षष्ठं प्रत्या-ख्यानार्थयने च ६ । इमांति प्रतिकमणं पञ्चावश्यकमन्त्राणि परम्परया ज्ञेयानीति ७१ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-प्रति-क्रमणहेतुगर्भे गतिकप्रतिकमणवर्षा गतिकप्रार्थितक-यात्मगन्धनतः चैत्यवन्दनं, ततः स्वाध्याय एव पश्चात्प्रतिकम-णऽद्दीनं चत्वारि क्षमाप्रमाणानि स्मरन्तीति, यत्तु न क्रि-यते, तत्किं वीजमिति प्रश्ने, उत्तरम्-यतिदिनवर्षाऽश्रौ स्वाध्या-यादनु चत्वारि क्षमाप्रमाणानि प्रोक्तानि, आद्यदिनकृत्य-वृत्तिवन्दनारुह्यादी तु स्वाध्यायादनु प्रतिकमणस्यापनमु-क्तं, ततस्मात्ति स्वाध्यायं कुर्यन् ब्राह्मणेऽथ च विधिः-परम्प-रया बाहुल्येन क्रियमाणां कुप्ति, सामाचारिविशेषेण बोधय-थाऽपि विरुद्धमिति । १६२ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-ऽऽ-न्मीयप्रतिकमणवर्षाः संपूर्णः कः भूलस्यऽस्तीति प्रश्ने, उत्तरम्-आवश्यकवृत्तिपञ्चावश्यकमणवर्षा कानीति, यत्तु विधिपर-भ्यते, कियान्तु सामाचार्यादाविति । २०१ प्र० । सेन० ३ उ-ल्ला० । तथा-संविस्मरिकाप्रतिकमणकार्यान्तर्गते चत्वा-रिंशत्कोट्याद्यंतिकरणं कथयित्वा तन्प्राप्ते एको नम-स्कारो वक्तव्यः, पश्चात्कार्यान्तर्गते पारुणीयाः कक्षाश्च, प्रा-न्तं नमस्कारं वक्तव्यं, न श्वेतेन किं प्रमाणमिति प्रश्ने, उ-त्तरम्-सांस्कृतिकप्रतिकमणं सनमस्काराश्चत्वारिंशत्को-ट्याद्यंतिकार्यान्तर्गते प्रतिकमणहेतुगर्भाऽऽदावुक्तोऽस्ति, पा-रुण्येणाऽपि तथैव क्रियते इति । २८४ प्र० । सेन० ३ उ-ल्ला० । तथा-पाश्चात्यराष्ट्री साधुसमीपे समागत्य यत् आ-जाः प्रतिकमणं कुर्वन्ता इत्यन्ते, तस्याश्चराणि कुत्र ग्रन्थ-स्मरनीति प्रश्ने, उत्तरम्-सामाचार्येनुसारं यथा वीषधकर-णाय पाश्चात्यराष्ट्री समीपसमागतं दृश्यते, तथा प्रतिकम-णाकृतेऽपि, तदयुक्तमदं ज्ञायते इति ३११ प्र० । सेन० ३ उ-ल्ला० । तथा-पाक्षिके प्रतिकमणी आर्यैरुच्यमानास्तपश्चारा-ऽऽधनीचाराः साधुभिः श्रूयन्ते केवलसाधयश्च प्रतिकान्ता-स्तान्तिचाराः कथयन्ति, न वा, सास्त्रं न च केचित्कथयन्ती-

ति प्रश्ने, उत्तरम्-केवलसाधुभिः पाक्षिकप्रतिकमणं क्रियमाणे तपश्चाराणांऽधनीचारा यथायानि तदा स्वयं कथनीयान्त-म्बुत्तरिणि दृष्टाऽस्तीति । ३३२ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-“ देवसिअराअपक्खिणं ति ” कार्यान्तर्गानि युक्तिगतचतुर्नव-नितमगाथार्थो हारिमद्वयां वृत्तौ व्याख्यातोऽस्ति, तत्रैक-स्मिन् प्रतिकमणं प्रयोगाः प्रतिपदिताः सन्ति, तं पञ्चस्यपि प्रतिकमणेषु यत् ल्याते यथा समासा गमा भवन्ति तथा व्यक्ताः प्रमादा इति प्रश्ने, उत्तरम्-देवसिकाऽद्विषु पञ्चानु प्रतिकमणेषु प्रारम्भानन्तरं यत्प्रथमम्-“ करमि भंते । ” इत्या-नुष्टाणं स प्रथममगप्रारम्भस्तदनु प्रतिकमणसूत्रपाठनावस-रे, यत्-“ करमि भंते ” इत्यानुष्टाणम् स द्वितीयमगप्रारम्भ-स्तस्योच्चारणद्वौक प्रथममगस्य समाप्तिः, तथा तृतीयवेलायां यत्-“ करमि भंते । ” इत्यानुष्टाणम् स तृतीयमगस्य प्रारम्भ-स्तस्य पूर्वं तु द्वितीयमगस्य समाप्तिः, तृतीयमगसमाप्तिस्तु तत्तत्पश्चात्प्रमाणसमाप्तिं यावदिति श्रीश्राव्यकवृहद्भूयनुसा-रेणावसीयते इति । ३३१ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-सं-ध्याप्रतिकमणवत्प्रातःप्रतिकमणं आद्यानां प्रतिकमणसूत्राऽऽ-देशो न दीयते, तत्र का हेतुर्निति प्रश्ने, उत्तरम्-प्रातःप्रति-क्रमणं वादस्वर्गण न कस्त्व्यमन्यागर्भया गीतिः, आद्यानामा-देशदाने तु ते प्रतिकमणसूत्रावधारणं वादस्वर्गण कथय-न्तीति तद्विज्ञापः स्यादिति प्रातःप्रतिकमणाऽऽदेशो न दीयते इति । ३६६ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-स्वाध्यायस्तनिकाऽऽदीनां प्रतिकमणकरणोदीरणा क्रियते, विचारं सामायिकाऽद्विदण्ड-कं बोधचार्यते न गृह्यतमयुक्तं वेति प्रश्ने, उत्तरम्-स्वाध्याय-स्तनिकाऽऽदीनां प्रतिकमणकरणे दीरणाकरणं न युक्तं, यदि च ते स्वयं प्रतिकमणं कुर्वन्ति तेषां तथाऽऽदिदण्डकं विचारमु-च्चरन्ति तदा द्रव्यत्वेन कालाभावानुसारं तां तुक्ताऽऽदिगुण-संबधः स्यात्तद्वोचयते, यस्माच्छुद्धिऽप्येवं दृश्यते-“ नमो मच्चालुआ, स्ववन्तिमहो अ पवयगे नथि ” इति । ४२१ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-स्वाध्यायगडयं प्रतिकमणं कुर्वन्ति तत्कथितं प्रतिकमणसूत्रं आद्यानां स्तवनाऽदिकं यतिनां च शुद्धयति, न वा, तथा-उपवन्ताऽऽदिप्रत्याख्याने ये कसल्लक-पानीयं पिबन्ति तेनामुपवन्ताऽऽदिकं कार्यते, न वेति प्रश्ने, उ-त्तरम्-द्रव्यत्वेन कालाभावानुसारं प्रतिकमणवदनुसंधेया इति ४२२ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-मोक्षनकस्यां परि स्थि-त्वा प्रतिकमणं कृतं शुद्धयति, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-तदु-परि कृतं न शुद्धयतीति प्रतिकमणसूत्राः दिकथनेवेलायां तु तत्रापेवपठयामि । ४८५ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा-पद-स्थं विना स्थापनां प्रतिकमणं क्रियते तदा क्षामणकविधिः कथमिति प्रश्ने, उत्तरम्-स्थापनां प्रतिकमणकरणं प्रथमं स्थापनाऽऽध्यायस्य पश्चाद्गृह्णानुक्रमेण यतिद्वयस्य चतुष्कस्य षट्कस्य च क्षामणं क्रियते, यतिं विना स्थापनाया एवेति । ४४ प्र० । सेन० ४ उल्ला० । तथा-आविशतितीर्थकरवारकं “ कारणजाए, पंडिकमणं ” इत्युक्तमस्ति तत्पश्चात् प्रतिकम-णाणां मध्ये किं नामकमिति प्रश्ने, उत्तरम्-“ कारणजाए, पंडि-कमणं ” एतत्प्राप्तिकाऽऽध्यायस्य आद्याऽऽध्यायकानि प्रतिकम-णं तु सर्वेषां भवतीति बोध्यम् । १३ प्र० । सेन० ४ उल्ला० । तथा-कालिकसूरिभिः पाक्षिकमणं चतुर्मासकमानीतं तत्र प्र-तिकमणां न्यूनाति भवन्ति न कथमिति प्रश्ने, उत्तरम्-प्र-तिकमणां न्यूनाति अधिकत्वे वा न कथिंशदंशो, यतः पूर्वोऽऽ-

चार्याणामाचार्यमेवात्र प्रमाणं, यथा कल्पसूत्रस्य धावर्गे आ-
जानां पूर्वोच्चार्योऽऽचरणस्यैव कियते इति । १११ प्र० । संत० ४
उल्लाः । संध्याप्रतिक्रमणं सामायिकाचारानन्तरं स्वाध्यायनम-
स्काराचर्यं कथयित्वा वन्दनकप्रत्याख्यानसुखवन्धिका प्रति-
लित्यन्ते, सा क्षमाधमणं दत्त्वा प्रतिलिख्यते, किं वा क्षमाधमणं
विना? तथा सा किं कथयित्वा प्रतिलिख्यते इति प्रश्ने, उत्तरम्-
सामायिकं कृत्या । “विमलं संदिमार्तुं” प्रमुखक्षमाधमण-
चतुष्टयं दत्त्वा नमस्काराचर्यं च कथयित्वा क्षमाधमणपूर्वकम्
“इच्छाकारेण संदिमद् भगवन्” मुहपति पडिलेहं” इत्यादिश
पूर्व सुखवन्धिकां प्रतिलिख्य वन्दनकद्वयं च दत्त्वा प्रत्याख्यातं
कर्त्तव्यमिति । १६१ प्र० । संत० ४ उल्लाः ।

विषयसूची-

- (१) प्रतिक्रमण-प्रतिक्रामक-प्रतिक्रामयितव्यमिच्छिः ।
- (२) आश्रवणार्थः मिथ्यान्व-कपाय-योग-भावभेदान् प्र-
तिक्रमणस्य पञ्चविधायम् ।
- (३) उच्चार-प्रत्यय-इत्यर-यावत्कथिकाऽऽदिभेदेन प-
द्विधायम् ।
- (४) देविकाऽऽदिभेदेन प्रतिक्रमणनिरूपणम् ।
- (५) प्रतिक्रमणनिमित्तम् ।
- (६) प्रतिक्रमणविधिप्रकारः ।
- (७) प्रतिक्रमणसूत्रम् ।
- (८) प्रतिक्रमणनिवेदनविभागनिवेदनम् ।
- (९) श्रवणं प्रायश्चित्तम् ।
- (१०) त्वगुर्वनेनस्थानानिवाचप्रतिक्रमणम् ।
- (११) तत्र कृच्छ्रिदधानम् ।
- (१२) त्रिपष्टयधिकपञ्चशतीमित्तजीवानां मिथ्या दुष्कृतं
हीयते, नन्देदित्तरूपणम् ।
- (१३) गान्धर्वाचारप्रतिक्रमणप्रतिपादनम् ।
- (१४) स्वाध्यायाऽऽद्यतीत्याप्रतिक्रमणरूपणम् ।
- (१५) तत्र प्रतिक्रमणभेदव्यापनम् ।
- (१६) गान्धर्वप्रतिक्रमणविधिः ।
- (१७) पालिकाऽऽदिषु प्रतिक्रमणम् ।
- (१८) चानुमीक्षिकस्वावस्विकप्रतिक्रमणकर्मः ।
- (१९) अत्र पूर्वोऽऽचार्यप्रणीतगाथाः ।
- (२०) पलान्ताऽऽदिषु प्रतिक्रमणं कर्त्तव्यम् ।
- (२१) श्रावश्यकचूर्णमिषायेण पालिकाऽऽदिप्रतिक्रमण
विधिप्रतिपादनम् ।
- (२२) पालिकं चतुर्दश्यामेव ।
- (२३) महाप्रतीक्षायाः ।
- (२४) वैकालिकप्राणानिपातविग्नप्रतिपादनम् ।
- (२५) आशान्तावर्जनतो भगवत्तलक्षणम् ।
- (२६) शेषप्रतिक्रमणविधिः ।
- (२७) श्रावकप्रतिक्रमणम् ।
- (२८) कृतसामायिकश्रावकप्रतिक्रमणविधिः ।
- (२९) विराधनायां प्रायश्चित्तानि ।
- (३०) प्रतिक्रमणकलम् ।
- (३१) प्रकीर्णकविषयाः ।

पडिकमणारिह-प्रतिक्रमणारिह-० । प्रतिक्रमणं मिथ्यादुष्कृतं

तदहम् । स्या० १० ठा० व्य०० प्रतिक्रमणं दोषात् प्रतिनिवर्त-
नमपुनःकरणतया मिथ्यादुष्कृतप्रदानमित्यर्थः । तदहं प्राय-
श्चित्तमपि प्रतिक्रमणम् । विमुक्तं भवति? -प्रायश्चित्तं मिथ्या-
दुष्कृतमात्रेणैव शुद्धिमाप्तादयति, न च गुरुस्मृतक्षमालोच्यते ।
यथा-सहसाऽनुपयोगतः ऋणः प्राप्ताऽऽदिप्रतिपादुपजानं प्राय-
श्चित्तम् । तथाहि-सहसाऽनुपयुक्तं यदि ऋणः प्राप्तिं
भवति । न च हिंसाऽऽदिकं दीपमापन्नमहं गुरुस्मृत-
क्षमालोचनामन्तरेणाऽपि मिथ्यादुष्कृतप्रदानमात्रेण शुद्धय-
ति । त्वप्रतिक्रमणारिहस्यान् प्रतिक्रमणम् । व्य० १ उ० ।
प्रय० । जीत० ।

इदानीं प्रतिक्रमणार्हमभिधिनुराह-

गुत्तीमु य मपितीमु य, पडिरूवजोभे० तथा पमन्थे य ।
वडिकम् अणाभोगे, पायिच्छन्ते पडिकमणं ॥ ६० ॥

गुप्तयस्मिन्त्रः । तथथा-मनोगुतिः, वचनगुतिः, कायगुतिः ।
तासु समितयः पञ्च । तथथा-ईर्यामितिः, आपारमितिः,
आदानभागइमात्रनिक्षेपणामितिः, उच्चारप्रश्नचरणेलावि-
डधानजलपाणिष्ठापनिकामितिश्च । एतासु च सहसा-
कारतोऽनाभोगतो वा कथमपि प्रमादं वर्त्तत वाक्यशेषः ।
प्रायश्चित्तं प्रतिक्रमणं मिथ्यादुष्कृतप्रदानतलक्षणम् । इयमत्र
भावना-सहसाकारतोऽनाभोगतो वा यदि मनसा दुश्चि-
न्तितं, तथा-चक्षसा दूषापितं, कार्येण दुष्परिदितं, तथा-
ईर्यायां यदि कथां कथयन् व्रजेत्, आपारामपि यदि गृह-
स्थभाषया दहुरस्वरेण वा भागेन, एषणया अरूपानग-
रणवेलायामनुपयुक्तो भागदोषकरणस्याऽदानं निक्षेपे वा
प्रमाजयिता प्रत्युपाक्षितं स्थगिहने उच्चारऽऽदीनां परिष्ठा-
पयिता च न हिंसादोषमापन्नः । उपलक्षणमन्तम्, तेन यदि
कृत्यो वा हावो वा स्वीकरोजजनपदकथा वा, तथा-
क्रोधमानमायालोभेषु गमनं, विषयेषु वा शब्दस्पर्शस्वरूप-
गन्धलक्षणेष्वनुपङ्गः, सहसाऽनाभोगतो वा कृतः स्यात्,
तत एनेषु सर्वेषु स्थानेषु मिथ्यादुष्कृतप्रदानतलक्षणं प्रायश्चित्त-
मिति । तथा-प्रतिक्रमणं प्रतिक्रमणविषयाऽऽत्मकं व्यापारं
तथा प्रशस्तं यो यत्र कर्त्तव्यो व्यापारः स तत्र प्रशस्तः,
“ इच्छामिच्छा ” इत्यादिस्वीकृत्यार्थं वा क्रियमाणं प्रायश्चित्त-
प्रतिक्रमणम् । इह प्रतिक्रमणं ज्ञानाऽऽदिविनयेपलक्ष-
णम् । ततोऽयमर्थः-ज्ञानदर्शनेचार्थप्रतिफलतलक्षणप्रकारेण
नयाकरणं “इच्छामिच्छा, तथाकारा”ऽऽदिप्रशस्तयोगाकर-
णं, उपलक्षणमन्तम्, आचार्याऽऽदिषु मनसा प्रज्ञाऽऽदिकर्म
वाचा अन्नगभाषाऽऽदिकृतौ कार्येण पुरांगमनाऽऽदी प्रतिक्रमणं
प्रायश्चित्तम् । तथा-उत्तरगुणप्रतिमनवायाम “वडिकम्” इति
मयीदाकथनं, तन्नातिक्रमे च प्राण्याख्यातस्वरूपं, तथा-अना-
भोगादुक्त्यप्रतिमयेन मिथ्यादुष्कृतप्रदानाऽऽत्मकं प्रतिक्र-
मणं प्रायश्चित्तम् । इति गाथासमाप्ताः ॥ ६० ॥

व्यामर्थं तु भाष्यकृष्णालिख्यारुः प्रथमतो “ गुत्तीमु य
मपितीमु य ” इति व्याख्यानयति-

केवलमेव अगुत्तो, सहसाऽनाभोगश्चैव अप्रहिंसा ।

तर्हि यं तु पडिकमणं, आउडि तवो न वा दाणं ॥ ६१ ॥

एवकारे भिन्नकर्मः, अगुत्त एव गुमिरहित एव, ‘केवलम्’

उपलक्षणमेतत्, तेन समिन्निहित एव केवलमित्यपि द्रष्टव्यम् । केवलग्रहणमगुप्तत्वमस्मितत्वं चैकं केवलं, न तु गुप्तत्वमस्मितत्वप्रत्ययं प्राप्तिव्यापादनमापन्न इति प्रतिपादनायम् । तथा चाऽह- (अर्थाहम्) अल्पशब्दाऽभाववाची । अल्पा भव काचन प्राणिनो हिंसा भवेदिति शेषः । कथमगुप्तोऽस्मितो वेत्यत आह- (सहसा) पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् सहसाकारोऽनाभोगतो वा । तत्र सहसाकारो नाम- "पुत्रं अपामिऽत्तं, हृद पाप कुलितं पापं । न य तरु नि यत्तं, जागं सहसाकरमयं ॥१॥" इत्येवंरूपः । अनाभोगो विस्मृतिः । (तर्हि यं तु पट्टिकमणमिति) तत्र सहसाकारतोऽनाभोगतो वा केवल एवागुप्तत्वं अस्मितत्वं च सति प्रायश्चित्तं 'पट्टिकमणं', यदि पुनः (आर्तदृष्टि) उपेत्य अगुप्तत्वमस्मितत्वं वा करोति तदा प्रायश्चित्तं तपोऽहं, न वा दानं, तपन इति गम्यते । कथमस्मितमिति भावत उच्यते- यदि स्थविरकल्पिका उपेत्यागुप्तत्वमस्मितत्वं वा मनसा समाप्राप्तस्तत्तपोऽहं प्रायश्चित्तं तपो न भवति; गच्छति- गतांतां तु मनसाऽप्यप्राप्तानां चतुर्गुरुकं प्रायश्चित्तमिति । तदेव गुप्तपु समिन्निपु वेति व्याख्यातम् ॥ ६१॥

ददानीं प्रतिक्रियागपदव्याख्यानाभिप्राय-
पट्टिकमणग्रहणं, विमोक्षोऽस्व मुदश्चो चउविगणो ।

नागे दंसगे चरगे, पट्टिकमणग्रहणं होति ॥ ६२ ॥
प्रतिरुपशब्दापादानेन चतुर्विकल्पः चतुष्प्रकारः खलु वि-
नयः सूचितः । चतुष्प्रकारानामेव दर्शयति- दानं क्षान्तिविषयः,
दर्शनं दर्शनविषयः, चरगे चरणविषयः, चतुर्थः प्रतिकरूपको
वितर्कः भवति । व्य० १ उ० ।

संप्रति "गुप्तायु य स्मिन्सु य" इत्यादिगाथायां यद्वक्तुम्-
" पसन्धे य " इति, तत्र प्रशस्तग्रहणव्यवच्छेदं दर्शयति-
तत्थ उ पसन्धग्रहणं, परिपिट्टमणैः जमाइ वारं ।
आसन्निगिहन्त्याग य, उड्डाणाइ य पुवुत्तो ॥६७॥

'जागं तदा पसन्धे य' इत्यत्र यप्रशस्तग्रहणं कृतं तत् अप्र-
शस्तयोग्यपरिपिट्टमणैः ५-दिकं वाग्यति निराकर्तान्, न त-
दकरणं प्रातिक्रमणं प्रायश्चित्तं भवतीति भावः । तस्या-प्रश-
स्तत्वेन तत्करणस्यैव प्रायश्चित्तविषयत्वात् । तथाय अयस-
प्रानाम-उपलक्षणमेतत्, पात्रेयधकुशिलोऽस्तीति च, तथा-गृ-
हस्थानां, पुष्पांका उध्यानाऽऽद्याः भुग्यानाञ्जल्यासनप्रदानाः
ऽऽद्यस्नानार्था वाग्यति, तेषामपि तान् प्रति अप्रशस्तन्वात् ।

अत्रैव प्रायश्चित्तयोगजनभाव-
जो जन्थ उ करणिजो, उड्डाणाइ उ अकरगे तम्स ।

होइ पट्टिकमियव्वं, एमेव य वाणं माणसिप ॥६८॥
यो योग उध्यानाऽऽदिरभुग्यानाञ्जलिप्रदानाऽऽदिको यत्र
आचार्याऽऽदिविषयं करणीय उरुस्तस्य तत्राकरणं प्रति-
क्रामितव्यं भवति, मिथ्यादुष्कृतं प्रायश्चित्तं भवतीति भावः ।
तदेव तत्कार्याधिकप्रतिकरूपयोगविषये उरुमेव, अनेनैव प्र-
कारेण वाचिकं मानसिकेऽपि योगे प्रतिकरूपं वक्तव्यम् । य-
था-वाचिको मानसिकोऽपि यः प्रतिकरूपयोगो यथा यत्र
करणीय उरुस्तस्य तथा तत्राकरणे मिथ्यादुष्कृतं प्राय-
श्चित्तमिति । चशब्दाऽनुकूलमुद्योगाः । तेन हेच्छामीत्यादि-
प्रशस्तयोगाकरणेऽपि मिथ्यादुष्कृतं द्रष्टव्यम् ।

संप्रति यद् मूलगाथायाम्-" अतिक्रम अणाभोगे " इत्यु-
पन्यस्तं, तद्याख्यानायआह-

अवरगे अतिक्रमणे, वडिकमे वेव तह अणाभोगा ।

भयमाणे य अकिञ्चं, पायच्छित्तं पट्टिकमणं ॥६६॥

अपराधं उत्तरगुणप्रतिसेवनरूपे अतिक्रमणे, तथा व्यति-
क्रमे च, तथा अनाभोगतोऽकृत्यमिति मूलान्तरगुणप्रति-
सेवनालक्षणे भजमाने प्रतिक्रमणं मिथ्यादुष्कृतं प्रायश्चित्तम् ।
तदेवमुक्तं प्रतिक्रमणाहं प्रायश्चित्तम् । व्य० १ उ० ।
स्था० ग० ।

पट्टिकमिउ-प्रतिक्रमितुम्-अव्य० । प्रतीपं क्रमितुमित्यर्थे, "ह-
च्छामि पट्टिकमिउं" ध० २ अथि० ।

पट्टिकमित्तए-प्रतिक्रान्तुम्-अव्य० । प्रतिक्रमणं कर्तुमित्यर्थे,
स्था० २ डा० १ उ० ।

पट्टिकमिता-प्रतिक्रम्य-अव्य० । प्रतिक्रमणं कृत्येत्यर्थे, आ-
चा० २ ध्रु० ३ उ० ।

पट्टिकमियव्वं-प्रतिक्रान्तव्यं-त्रि० । मिथ्यादुष्कृतदानेन पापा-
शिवितान्त्ये, आ० म० १ अ० ।

पट्टिकस्वर-देशी-पुं० । क्रूरं, दे० ना० ६ वर्ग २५ गाथा ।

पट्टिकस्वलण-प्रतिस्वलन-न० । स्थिरयुष्टम्भकाभावात् पतने,
आ० म० १ अ० ।

पट्टियंथ-देशी-पुं० । जलवहने, जलवाहं च । दे० ना० ६ वर्ग
२८ गाथा ।

पट्टिखंपी-देशी-स्त्री० । जलवहने, जलवाहं च । दे० ना० ६
वर्ग २८ गाथा ।

पट्टिमण-प्रतिगमन-न० । वतभज्जने, वतमोक्षे, व्य० १ उ० ।

पट्टिगय-प्रतिगत-त्रि० । यत् आगतस्तत्र गते, सू० प्र० १ पा-
हु० १ पाहु० पाहु० । रा० । स्वस्थानं गते, भ० १ श० १ उ० ।

पट्टिमह-पतद्रह-पुं० । आचलकाऽऽधारि, हे० । पतद् भक्तं
पानं वा युक्ताति इति पतद्रहः । लोहाऽऽदिवाद्यश्च प्रत्ययः ।

पात्रे, दशाः १० अ० । कलप० । भ० । प्रश० । पा० । आचा० ।
भाग०, डा० १ ध्रु० ५ अ० । ध्रु० । आ० । प्रव० । नि० ७० ।
हृदिवाद्यश्च निजध्रुगिकापारिकर्ममंद, स० १२ अ० । व्य० । (पा-
त्राधिकारः सर्वोऽपि 'पत्त' शब्दे वच्यते) पतद्रह इव

पतद्रहः । संक्रम्यमाणप्रकृत्याधारं, क० प्र० ।
परिमई जीमं ते, पण्डितैः पट्टिमहो एसा । (२)

यस्यां प्रकृतौ आधारभूतायां तत् प्रकृत्यन्तरस्थं दलिकं
पणिमयति आधारभूतप्रकृतिरूपतामापादयति, एषा प्रकृ-
तिराधारभूता पतद्रह इत्युच्यते ॥ २ ॥ क० प्र० २ प्रक० ।
पं० सं० ।
प्रतिग्रहं पुं० । प्रतिग्रहपतद्रहौ पर्यायी । हे० ।

पट्टिमहधारि (श्) प्रतिग्रहधारि-त्रि० । पात्रधारिणि
स्थविरकल्पिकाऽऽदी, कलप० ३ अथि० ६ क्षण । आचा० ।

पट्टिमहेत्ता परिगृह-अव्य० । स्वीकृत्येत्यर्थे, "पिंडवायं प-
ट्टिमहेत्ता" आचा० २ ध्रु० १ चू० १ अ० ३ उ० ।

परिधि

पडिय-प्रतिप-वि० । प्रतिहन्ते, अनु० ।

पडिवात-प्रतिधात-पुं० निराकर्ण्य, वृ० ३ उ० स्यात् प्रत्य० ।

पडिचंद-प्रतिचन्द्र-पुं० । उपात्ताऽऽदिभूचकं द्वितीयं चन्द्रं, अनु० । भ० । जी० ।

पडिचक्र-प्रतिचक्र-न० । अतुरूपं चक्रं, समुदायं, न० । प्रव० ।

पडिचरग-प्रतिचरग-पुं० । हासिकं, ये परराष्ट्राणि स्वयं प्र-
चक्रवर्त्तयन्ति वा गवयपान्ति । वृ० १ उ० ३ प्रक० ।पडिचरणा-प्रतिचरणा-स्त्री० । प्रतिचरणभेदः, आव० ४ अ० ।
(अस्याः सर्वा वनस्पता 'पडिचरणा' शब्दे वच्यते)पडिचरिय-प्रतिचर्य-अव्य० । विधित्वाऽऽशयत्यर्थः, "गुरुमह स-
ययं पडिचरियं सर्गात्, त्रिणमयनिउणं ।" दश० ६ अ० ३ उ० ।पडिचार-प्रतिचार-पुं० । चारो व्यतिश्चास्तद्विज्ञानं प्रति-
चारः । प्रतिकूलचारां प्रहाणां वक्रागमनाऽऽदिस्त्वप्यग्नान-
म् । अथवा-प्रतिचरणं प्रतिचारां गौण्यः । प्रतीकारकरणम् ।
ज० २ वक्र० । डिपत्रातकलास्वकोतपञ्चः शतमकलायाम्,
जा० १ ध्रु० १ अ० ।पडिचोअगा-प्रतिचोदना-स्त्री० । प्रतिकूला चोदना प्रोत्सा-
हना प्रतिचोदना । भ० १ श० १ उ० । पुनः पुनः स्मालितस्य
निष्ठुरं शिखारणे, व्य० ४ उ० । अतकः खालाऽऽदि । विज्ञ-
ते ज्ञान्यादिनिष्ठुरवाक्यमादितः प्रेरणापाम्, च० २ अवि० ।पडिचोदय-प्रतिचोदित-वि० । तथैव पुनः पुनः प्रेरितं, पा० ।
ध्रु० । पुनः पुनर्यं कुरियेवममीदृते, आचा० १ ध्रु० २ अ०
१ उ० ।

पडिचोपता-प्रतिचोदयितु-वि० । उपदिष्टरि, स्या० ३ डा० ३ उ० ।

पडिचद्र-देशी-पुं० । समयं, दे० ता० ६ वर्ग २६ गाथा ।

पडिचन्द्र-देशी-पुं० । सखं, दे० ता० ६ वर्ग २४ गाथा ।

पडिच्छा-प्रतीच्छक-वि० । गच्छन्तिरादागस्य सूत्रार्थस्य वा
प्रतीच्छन् प्रतीच्छा, तथा चरति प्रतीच्छकः । व्य० १ उ० । प-
रगणवर्तिनं सूत्रार्थेनदुभयप्रादकं, व्य० ३ उ० ।तं पुन पडिच्छभाणां, पडिच्छोता तस्म नो पुणो भूता ।
यिहदति एगंतरितां, पडिच्छगपडिच्छोता मो उ । ४३ ॥तेगम्, तेगन्तस्म वा जो पडिच्छति स पडिच्छोता । प-
डिच्छतस्म जो पुणो अथो पडिच्छति स पडिच्छगपडिच्छोता
भवति । इह संतरमव एगंतरं नश्च ति अत्र भवति । गिहदति ए-
गंतरं ति । तेगम् स पडिच्छ गणो । तेगन्तं पडिच्छ प्रा, पडे-
केण अंतरंता पडिच्छा भवन्तीत्यर्थः । नि० चू० ११ उ० ।पडिच्छणा-प्रतीच्छता-स्त्री० । अयगणं सूत्रार्थग्रहणे, नि० चू०
१६ उ० । (अन्तर्युधि गृहस्यपार्श्वेऽऽदिनां प्राति प्रतीच्छ-
ति इति 'अगण उण्यय' शब्दे प्र० भा० ४७३ पृष्ठ उक्तम्)पडिच्छण्य-प्रतिच्छन्-वि० । आच्छादितं, जा० १ ध्रु० ३
अ० । उपरि प्रावरणान्वितं, उक्त० १ अ० । सम्पातिमस्य-
जीवरसार्थं संवृत्तं, पार्श्वतः कटकुब्जाऽऽदिनाऽऽच्छादितं,
उक्त० १ अ० ।पडिच्छमाण-प्रतीच्छन्-वि० । गृहानि, कल्प० १ अधि० ४
क्षण । सवकाऽऽदिभिर्गोहयति, कल्प० १ अधि० ४ क्षण ।

पडिच्छयण-प्रतिच्छदन-न० । आच्छादनं, जा० १ ध्रु० १ अ० ।

पडिच्छयपडिच्छय-प्रतीच्छकप्रतीच्छक-पुं० । प्रतीच्छक-
स्यापि प्रतीच्छकं, नि० चू० ११ उ० । "पडिच्छगम्भ जो पुणो
अणो पडिच्छइ सो पडिच्छगपडिच्छगो भावति " नि० चू०
११ उ० । (अत्र व्याख्या 'पडिच्छग' शब्देऽनुपदमेव गता)पडिच्छायण-प्रतिच्छादन-न० । गृहप्रदेशस्य प्रच्छादनं, आ-
चा० १ ध्रु० २ अ० ३ उ० ।पडिच्छिआ-देशी-स्त्री० । प्रतीहासिणि, चिरप्रसनायामपि । दे०
ता० ६ वर्ग २१ गाथा ।पडिच्छिउण-प्रतीच्छय-अव्य० । गृहीत्वत्यर्थः, "मुने परि-
च्छिउणं अपरिच्छुरं ।" नि० चू० २० उ० ।पडिच्छिय-प्रतीष्ट-वि० । पुनः पुनरिष्टं भावनां वा प्रतिपन्नं,
भ० १ श० ४ उ० । पतयेव गृहीतं, कल्प० १ अधि० १ क्षण ।प्रतीप्तिन वि० । गृहीतं, " विमणेष पडिच्छियं ।" दश० ४
अ० १ उ० । " आर्थार्थो भवउ तदि पडिच्छिउं ।" आ०
म० १ अ० ।

प्रतीप्तिन-वि० । स्वीकृतं, व्य० ६ उ० ।

पडिजागर-प्रतिजागर-पुं० । अनुपालनं, आचा० १ ध्रु० २
अ० १ उ० । जागरस्य प्रतिनिधयः प्रत्येवक्षणाय गृहमंगल-
स्यानि नियोगं, वाच० ।पडिजागर-प्रतिजागरक-पुं० । " पित्रभूमो पित्रवादी, वि-
यागमो अणकोउल्लो य । अउं गिलतिगयं सलु पडिजगमान
एविवा सहा ॥ १ ॥" इत्येवंलज्जलौचिन् (वृ० ३ उ०) स्यात्-
विशेषः, स्या० ४ डा० ३ उ० । आ० म० ।पडिजागरण-प्रतिजागरण-न० । जागरणरूपेण, " पडिजाग-
रणं उभयकालमि ।" व्य० ६ उ० ।पडिजागरमाण-प्रतिजाग्रत-वि० । अनुपालयति, भ० १६ श०
१ उ० । स्त्रियाम् "पडिजागरमार्गां ।" भ० ११ श० ११ उ० ।पडिजाग्रण-प्रतिजाग्रता-स्त्री० । प्रातानां चायिभवन्तं, सूत्र०
१ ध्रु० ३ अ० १ उ० ।पडिणिअमण-देशी-नैशिके परिषेयवर्ग, दे० ता० ६ वर्ग
३६ गाथा ।पडिणिभ-प्रतिनिभ-वि० । सदृशः यत्रोपन्यासगत्यं वार्दिनो-
पन्यस्तवस्तुतः सदृशं तस्मिन्तत्प्रायोपनीयतं स प्रतिनि-
भः । हेतुभेदः स्यात् । " पडिनिभे ।" अस्य व्याख्या-
यत्रोपन्यासोपन्ये वार्दिनोपन्यास्तवस्तुतः सदृशं तस्मिन्त-
दानार्थोपनीयतं स प्रतिनिभः । यथा-कोऽपि प्रतिजानीते
यदुत यो मामपुत्रं धावयति तस्मै लक्षसुवर्गमिदं कोटिकं
दद्यामीति, स च धावितोऽपि तत्रापुत्रमिति प्रतिपाद्यते, तत
एकेन निष्ठपुत्रेणाऽपि-तुम्भु पिया सःभु पिअ, धावइ
अण्णयं सयसहज्जं । जइ सुयपुत्रं दिज्जइ, अहं न सुयं
स्वायं देहि ॥ १ ॥" इति प्रतिनिभना चाप्य सर्वस्मश्च-
प्युक्ते श्रुतपूर्वमेवैव संमत्येवमस्यैव यत्रो मुवाणस्य पण्य-

निग्रहाय-तव पिता मम पितृभार्ययति लज्जामत्येयैविधस्य द्वि-
पाशङ्गकुलपस्यान्यस्यैव वचन उपपन्नत्वादात । अस्य
सौपयतिमात्ररूपस्यायर्थोपापकतया ज्ञानत्रयमुक्तिमति । अ-
थवा यथा सन्निवृत्तं ज्ञानमेव । तथानि श्रवार्थं प्रयोगो नामय-
श्चतुर्थे किञ्चित् श्लोकाऽऽदि गान्धर्वमभिमागधनं श्मो व-
यम् । अस्मिन् तत्राधुनार्थे वचनं तव पिता मम पितृभो-
र्यन्यन्यूनं शतमन्तर्यामिनि यथेति तथा । स्यात् ४ टा ३
उ० । दशः ।

साम्प्रतं प्रतिनिधमक्षिं प्रसूराह-

तुष्कं पिपा मरुक् पिङ्गः । धारइ अगुणयं पठिर्नभं ते ।

तव पिता मम पितृभार्ययन्यूनं शतमन्तर्यामिनि यथेति म-
म्यते । प्रतिनिधमक्षिं द्वारेपलक्षणम् । अयमक्षिणः । भा-
वाधः कथनवादादर्थोपपत्तिः । तत्त्वज्ञानं । एवमिदं नगरं एवो
परिव्याप्यो सोपब्रह्मण्योपब्रह्मण्यं तदि हिंजितं । सो भणइ-जो
मम अस्मभ्युं समावेष्टं तस्मै एवं दक्षिं सोम्ये । तस्य एवो साव-
श्रो । तेन मणिरे- "तुष्कं पिपा मम पिङ्गः" धारइ अगुणयं
व्यवहर्म्म । जइ सुयपयं विजिउ. अतः न सुयं सोमरे देहि ।
इदं लोकिमम् । अतः च लोकोत्तमं मापं सुचितमवगन्तव्यम् ।
तव चरणकर्मण्युदासं यथा सवेष्टा हिवायामवमस्त्वया
तिपयनशतविपारेतेकविचित्रमहादामहिवायामवमस्त्वया
पठिर्नभं तव चरणं द्रव्यायुदासं पुनरुपुष्टं तव चरणं मम्यमानो
यः कोपश्रुतः श्रवणेन तव उपयव नदं किञ्चित् । तव चरण-
यधमिन् जितं एव नदी कुम्भऽऽदिनामव्यक्तिव्याजिपय-
प्रसूत इति तव प्रतिनिधम् । दश ० अ० ।

पठिणिमं प्रतिनिधमं पुं० । गाढादुदासं विशेष० ।

पठिणि (ति धातुः) प्रतिनिधुति स्त्री० । आगतं । स्यात् ४ टा ० ।

पठिणिहि प्रतिनिधि पुं० । प्रतिनिधरे, हे० ।

पठिणीय प्रत्यनीक-वि० । प्रतिकूलं, आतु० । स्यात् ० उ० ।
आन्ता० । प्रतिकूलवृत्ता । भा० १, शु० २ अ० पं० चू० नि० चू० ।
द्विद्वान्विपणिं जा० ३ प्रति० ४ उ० । उ० ० ।

प्रत्यनीकाः-

गयमिहं नगरे० जाय एवं नयामी गुरुं भंते । पटुच
कइ पाठिनीया परगता । । गोयमा । तत्रो पाठिणीया प-
गता । । तं जहा-आयपरिपाठिणीय, उवज्जायपठिणीय,
देवपठिणीय । गइ सं भंते । पटुच कइ पाठिणीयापगता । ।
गोयमा । तत्रो पाठिणीया पगता । । तं जहा इहलोगप-
ठिणीय, परलोगपठिणीय, दुहलोवपठिणीय । मवृहं सं
भंते । पटुच कइ पाठिणीयापगता । । गोयमा । तत्रो
पाठिणीयापगता । । तं जहा कुलपाठिणीय, गणपाठिणीय,
संवपाठिणीय । अगुणं पटुच भंते । कइ पाठिणीया पु-
च्छा । गोयमा । तत्रो पाठिणीयापगता । । तं जहा तव-
स्मिपठिणीय, गिलापठिणीय, मेहपठिणीय । मुअं सं
भंते । पटुच पुच्छा । गोयमा । तत्रो पाठिणीयापगता । । तं
जहा-मुत्तपठिणीय, अन्धपाठिणीय, तदुभयपाठिणीय ।

भावं सं भंते । पटुच पुच्छा । गोयमा । तत्रो पाठिणीया
पगता । । तं जहा-सागपठिणीय, टंमणपठिणीय, चरि-
त्तपठिणीय ॥

(गयमिहं पठि) तव (मुच सं भंते) गुरुं तव गणेशका-
र्यनीयाऽऽदिप्रत्यनीकमिव प्रतिनिधमिव प्राप्तिं कृतं तव
ये तं प्रत्यनीकाः । तत्राऽऽगार्येऽर्थव्याप्यता, उपाध्यायः
सूचना, र्थावगन्तुं ज्ञातिगुणपर्ययः । तत्र जाय्या पठि-
वर्षज्ञातः अन्तस्थविगः समवायम्, पर्यायार्थावगं विग-
तिवर्षार्थावः एतत्प्रत्यनीकता चेत्तव-

"जयाईहि अगुणं, विमन्तइ वट्टं नयायि उवज्जाय ।

अहिशो छिहणंती, पगार्याइ अगुणलोमा ॥ १ ॥

अथवा वि गण एव, उवज्जाय परमम इति एवं तु ।

दयविहयंयवयव, कायव्यं सयं न कुत्वांत ॥ २ ॥ "

(गं गयमिहं) यति मातृगुणवादिनो प्रतीत्य, तत्रेहलोकस्य
प्रत्यनीकं मातृगुणलक्षणं पर्याय प्रत्यनीकं इन्द्रियार्थवर्तिक-
लक्षणं त्वान पञ्चगितनपरिव्याप्यदिल्लोकप्रत्यनीकः, परलोका-
जन्मान्तरं, तत्प्रत्यनीकं इन्द्रियार्थवर्तनं, द्विपालोक्तप्रत्य-
नीकध्वं चोपार्थऽऽदिमिन्द्रियार्थवर्तनं तवगः (मज्जेतं गयमिह-
दि) समुहं सापेक्षमुदायं प्रतीत्य, तत्र कुलं चरुऽऽदिर्न ज-
न्मसूतो गणः, कोटिकाऽऽदिन्मसूतः सवयः, प्रत्यनीकता
धित्वामवगं गाढाऽऽदिनिर्गतिः । कुलाऽऽदिलक्षणं चरु-
म-

"तव कुलं विगणयं, गयार्थव्यस्य संनदं ज्ञायां ।

निगह कुलामिहो तुल, सवैकल्यं गणो हंइ ॥ १ ॥

सवो वि तवगंमण-चरणगुणं प्राप्तिं तवगणाय समगणं ।

समुदायो तुल सवो गणसमुदायं (तं काहणं ॥ २ ॥ "

(अगुणं प्रत्यनीकं) अ कुम्भस्य भक्त्याऽऽदिगणप्रम-
स्मां प्रतीत्य, तव तपस्वः दायकः, भक्त्या रोगाऽऽदिमण-
स्मां, श्लोकाऽदिनयमवाताऽऽदिनं तवगुणशोभां, सवति, त-
द्वरणकर्मण्यं च प्रत्यनीकं तं । गुरुं गयमिहं । शुने
सुवाऽऽदि तव स्वं व्याख्येयं, अर्थसद्व्याख्यां तं त्रिकुपा-
दि, तदुभयमेवद्वितयम् । तत्प्रत्यनीकता यं "कुपायाया
यने विद्य, तं चैव पमाय अयमायाय । मोक्षवाहितागणायं,
जोडमजोर्णादि किं कजे ॥ १ ॥ " इत्यादि दृष्ट्या द्वावगम । भा-
वमिहं (गइ) भावः पर्यायः, यव जीर्णार्जवम् । तत्र जीवस्य
प्रशस्तः अग्रशस्त्वश्च तव प्रशस्तः जीवकाऽऽदि, अग्रशस्त्व-
विचक्षार्थेति । क्षार्थकादिः पुनर्नित्यादिविषयऽन्तः भावाद्
ज्ञानाऽऽदिनं प्रति प्रत्यनीकत्वं विवक्षयत्तु पगता दृष्टान्त-
वा । यथा- " पायतुल्लनियदं, का वा जाणइ पर्यायदेवणं ।
किं वा सगणल्लं द्वाणं विगा उवज्जाय ॥ १ ॥ " एते
च प्रत्यनीका अतुल्यकर्मणाऽऽदिप्रत्यनीकाः पुनर्नित्या-
दि विवक्षयत्तु । अ० ० श० ० उ० स्यात् ० । (दव-
वदार्थस्तवयता- वयदायं शब्दं कर्मण्यं) प्राप्तिं कृतं
नी शिजऽऽदिपकूलयाल कर्मण्यं तव द्वापानीकं प्राप्तिं यत-
इति प्रत्यनीकाः । उ० ० अ० ० । (कजं याल कययां कलया-
लं शब्दं कर्तव्यमात्रं ६३६ पृष्ठे दक्षिणं)

पठिणीयता-प्रत्यनीकता-स्त्री० । कार्योपायतत्तायाम्, अ०
१२ श० ६ उ० । ज्ञानस्य विगणता ज्ञानस्य प्रत्यनीक-
तादिलक्षणा । उक्तं च- " नागपठिणीयं गिरयव " प्र-

त्यनीकता पञ्चविधा ज्ञानविषया । तद्यथा आभिनविबोधि-
कज्ञानमशोभनं, यतस्तद्वर्गगतं कदाचित्सा भवति, कदाचि-
दप्यर्थेति । ध्रुवज्ञानमपि शीलविकल्पस्याऽकिञ्चिद्व्यव-
शोभनमेव । अयमभिधानमप्यस्मिन्पट्टव्यामोचगवाद्भासायु ।
मनःपर्यायज्ञानमपि मनुष्यलोकायाविपरिनिष्ठजगत्तन्वाद्-
शोभनम् । केवलज्ञानमपि समर्थमेतदं दर्शनज्ञानप्रवृत्तंरु-
समये केवलत्वाद्शोभनमिति श्रावः ४ अ० ।

पडिणीयचरण-प्रत्यनीकत्व-न० । अनिष्टाऽचरणे, कर्मः १ कर्म० ।

पडिणीयवन्दग-प्रत्यनीकवन्दन-न० । " आहारस्म उ काले,
रहितारभ्यो य हाह पडिणीय ।" आहारस्य, लोहारस्य वा, उ-
भयस्य मूलपुरीपलक्षणस्य काले यव वन्दनं, तन् प्रत्यनी-
कम्, इति लक्षणलोचने सप्तमं वन्दनं, वृ० ३ उ० । घ० ।
आ० च० ।

पडिमात्र प्रतिज्ञा-वि० । वैद्यावृत्त्यकारणाऽऽद्यर्थे परैरुक्ते, आ-
ना० १ अ० ५ उ० ।

पडिमा प्रतिज्ञा-स्त्री० । ऐहिकाऽऽमुष्मिकरूपायां प्रतिज्ञायाम्,
सूत्र० १ अ० १० अ० प्रकरणे (कं) धैर्यं स्वयं प्रतिज्ञातं तदन्त्या-
च्युतेन शोचिष्यमिति, उरुं च- लङ् । युगोऽयजन्तं जन-
नमिष स्वा-मयन्तयुगद्वयामनुवर्तमानाम् । तेजस्विनः
सुखममूर्तिपि संयजन्तः, सत्यवतव्यसन्तिनो न पुनः प्रतिज्ञा-
म ॥ १ ॥ " आवा० १ अ० ५ उ० ।

पडितंतिमिद्धं-प्रतिनन्त्रमिद्वान-न० । स्वस्वशास्त्रमिद्धं
परन्तवाऽनित्यं विज्जन्तमिद्धं, वृ० ।

जो ग्लु सतंतमिद्धो, न य परन्तमे सो तु पडितो ।
निष्पमनिचं सत्वं, निष्पमनिचं च स्वाड ॥ १५ ॥

यः सत्त्वर्थः सत्यस्वामिजो, न च परन्तमेषु स प्रतिनन्त्रमिद्वान-
न्त । यथा-सन्तति नित्यं सांस्थानां, सर्वप्रमनित्यं लक्षणकवा-
दिनां, सत्वं नित्यानित्यमार्हतानामित्यादि । वृ० १ उ० १ प्रक० ।
यथा-सांस्थानां नाऽस्मत् आश्रयतामो, न च सतः सर्वथा
निनाश इति । सूत्र० १ अ० ११ अ० ।

पडितपण-प्रतिपण-न० । सर्वेदं तथ्यति अनुतपने,
व्य० ७ उ० ।

पडितपिय-प्रतिपित-वि० । भूकानप्रदानाऽऽदिना सोप-
स्मोक्तं, व्य० १ उ० । विनयाऽऽहतापथाऽऽदिनाः प्रत्युप-
गृहे, स० ३० सम० ।

पडितपियमाहु-प्रतिपितमायु-वि० । प्रतिपिता भूकान-
प्रदानाऽऽदिना सोपस्मोक्ताः साधवो येन सः । साधू-
पुष्पं कृतवानि, आ० ।

पडिति-पतिनि-स्त्री० । मरणे, व्य० ७ उ० ।

पडित्थ प्रतिस्मत्त्व-असंभे, उक्त० १२ अ० ।

पडित्थि-देशी-पुं० । सदृशे, दे० ना० ६ वर्गं २० गाथा ।

पडित्थिमा-प्रतिदिश-स्त्री० । विदिशि, स्था० ४ टा० ३ उ० ।

पडित्थुग्लय प्रतिगुपमक-वि० । अप्राप्तुकोदकपरिहारिणि,
सूत्र० १ अ० २ अ० २ उ० ।

पडित्थवार-प्रतिद्वार-न० । स्थूलद्वारापान्तगतवर्तिनि लघु-
द्वारं, प्रज्ञा० २ पृ० । स० । द्वारे द्वारं प्रतीत्यर्थे, प्रज्ञा० ३
आश्र० द्वारं, रा० ।

पडित्थवारदेसभाग-प्रतिद्वारदेशभाग-पुं० । द्वारदेशभागं प्र-
तीत्यर्थे, आ० । रा० ।

पडित्थ-प्रतिपथ-पुं० । प्रतिकूलत्वे, सूत्र० १ अ० १ उ० ।

पडित्थ-प्रतिपथ-पुं० । दृष्टान्तभूते पक्षे, स्था० ४ टा० १ उ० ।

पडित्थ-प्रतिपथ-पुं० । प्रतिकूलः पन्थाः प्रतिपथः । अत्रे-
नमार्गन्यागेन पञ्चान्तामं, उक्त० २४ अ० । आवा० । निरि-
क्षपथि, यथा सचिचपुथिप्यां गच्छति, नि० च० १ उ० ।

पडित्थ-प्रतिपाद-पुं० । मूलपादानां प्रतिविशिष्टोपपृष्ठ-
करणाय पादे, रा० ।

पडित्थिदिश-देशी-न० । प्रवृत्ते, दे० ना० ६ वर्गं ३४ गाथा ।

पडित्थुच्छ-प्रतिप्रच्छन-न० । शरीराऽऽदिवानांप्रपन्ने, स्था० १
अ० १ अ० । पूर्वार्थात्प्रच्छनस्य पुच्छायाम्, नि० च० १ उ० ।

पडित्थुच्छा-प्रतिपृच्छा-स्त्री० । पुच्छा प्रश्नस्तस्याः प्रति-
पृच्छनं प्रतिपृच्छा । वृ० ४ उ० । सूत्रार्थयोः शरीरवार्ताया वा
प्रतिप्रच्छनं, वृ० ४ उ० । उक्त० । स्था० ।

प्रतिपृच्छना-गुणः पुरतः सन्देहप्रच्छने, उक्त० २१ अ० ।
आ० । स्वाध्यायभेदे, उक्त० ।

अस्याः फलम्-अथ गृहीतवाच्येन पुनः संशयाऽऽदि पुनः
प्रच्छने प्रतिपृच्छति अतस्तत्पुनः प्रश्नपूर्वकमाह-

पडित्थुच्छगयाणं भवेत् जीवे किं जगद्यद । पडित्थुच्छ-
गयाणं गुं सन्त्यतदुभयादि विमोहेद्, कंवामोहगिजं कम्मे
मुच्छिदद् ॥ २० ॥

हे स्वांमिन् ! प्रतिप्रच्छनया पर्वार्थितस्य सूत्राऽऽदि पुनः
प्रच्छनेन जीवः किं जनयति ? प्रतिप्रच्छनया सूत्रार्थतदु-
भयादि विशेषयन्ति सूत्रार्थयोः संशये निवार्य निर्मलत्वं वि-
धत्ते । तथा काङ्क्षामोहनार्थं कमे व्युच्छिन्तन्ति काङ्क्षाशब्देन
सन्देहः, काङ्क्षया सन्देहेन मोहन काङ्क्षामोहनेन, तत्र
भवेत् काङ्क्षामोहनार्थम्, एतत्कमे विशेषेणाऽपनयनं-इदमि-
त्ये तत्त्वम्, अथवा इदमित्येनास्ति वा इदं मम अध्ययनाय
योग्यमित्यादि घटना काङ्क्षा वाञ्छा, तदपमेव मोहनार्थं
कमे अतभिप्रतिप्रच्छनमित्यारूपं तन् विनाशयति ॥ २० ॥ उक्त०
२१ अ० । गुरुनियोगादि पुनः प्रवृत्तिकाले गुणः प्रच्छना
प्रतिप्रच्छना । सकृदादिघटनापि कार्यकाले पुनर्गुणप्रतिपृच्छा-
रूपं सामान्यार्थभेदे, पञ्चा० ।

अथ प्रतिपृच्छामाह-

पडित्थुच्छा उ कजे, पुच्छिणोत्तमं करणकालमि ।
कजेतरादिहेतुं, सिद्धिदा समयकेऽर्ति ॥ ३० ॥

प्रतिपृच्छायाः करणं प्रतिप्रच्छना पुनः, नृशब्दः पुनर्थः,
कार्यं प्रयोजनं, पूर्वनिवृत्तस्य पूर्वकाले गुरुभित्थ्यागितस्य
सतः, निर्दिष्टनि योगः । कदेत्याह-करणकाले विधानाव-
सरे, कस्मादेतदर्थमित्याह-कार्यान्तरे प्रागुपदिष्टकार्यादित्यम्

कार्यं नदार्थस्य तत्रिषयाऽऽदेः स तथा, स एव हेतुनिमित्तं कार्यन्तराऽऽदिहेतुः, तस्मात् कार्यन्तराऽऽदिहेतोः, द्वितीयायाः पञ्चम्यर्थत्वात् । निदिष्टोपदिष्टा, समयकतुभिः प्रकाशकतया प्रयत्नचिह्नभूतैरिति गाथाः ॥ ३० ॥

कार्यान्तराऽऽदिहेतुमेव दर्शयन्नाह-

कज्जंतरे ण कज्जं, तेण कालंतरे व कज्जंति ।

अमो वा तं काहिपि, कयं व एमाद्या हेऊ ॥ ३१ ॥

प्रतिपृच्छां कुर्वतः शिष्यस्य गुरुः कदाचित्कार्यान्तरं प्रागादिप्रकार्यादपरकार्यम् । अथवा-न कार्यं नास्ति प्रयोजनं, तेन यत्कार्यमादिष्टमासीत् । कालान्तरं वाऽवसरान्तरं वा, नाऽप्युनैव कार्यं विधेयम् । वाशब्दो विकल्पार्थः । अन्यथा वा आदिष्टादपरः साधुः, नत्यागादिष्टं कार्यम्, कल्पयति, कृतं वा विहितं वा नदर्थमेतन् तस्मादस्त्वापदिशम् । एवमप्यप्यं प्रभृतयो गुरुविकल्पाः । आदिष्टादपरिद्विक्तकार्यस्यैव विशेषणं गृह्यते । हेतवः कारणाणि भवन्ति । प्रतिपृच्छायाः कारण इति शेषः । इति गाथाऽर्थः ॥ ३१ ॥

अहवा वि पविचम्मा, तिवारग्वल्लणं विहिपञ्चोणे वि ।

पडिपुच्छन्नं लि नया, तहिं गमणं सउल्लुट्ठीए ॥ ३२ ॥

अथवाऽपि प्रतिपृच्छायां हेतोः प्रकारान्तरत्वम्वचनायः । प्रवृत्तस्य विर्कीर्णिकार्यकरणस्य गमने व्यावृत्तस्य सतः सार्धेतिश्रयात्म्यलनायां जीनं धारान् यावत्तत्प्रतिहतौ सत्याम्, दुर्निमित्तादिदिष्टि गम्यम् । विधिप्रयोगेऽपि दुर्निमित्तप्रतिपादनविधिश्च प्रथमम्व्यलनायाम्-अष्टोत्तमप्रमाणः कार्यान्तराः, द्वितीयायां तु नद्विद्युत्सुगः, तृतीयायां संघाटक-उपेष्टकरणपञ्चाकरणमित्यादिलक्षण इति । प्रतिपृच्छना उक्तानि निरुद्धाः । इति एषा सामाचारि, वेद्याऽवसेया । विधेयतयेति शेषः । प्रतिपृच्छास्तरकाश्च (तहिं ति) विधेयस्तिक्तकार्यसिद्धस्थानं, गमनं गतिः, कार्यम् । शकुनवृद्धया सखि-मित्तचर्चनेन शुभशकुने सतीत्यर्थः । इति गाथाः ॥ ३२ ॥

प्रतिपृच्छायामेव मतान्तरमाह-

पुव्वणिंसिके अम, पडिपुच्छा किल उवट्ठिणं कजे ।

एवं पि नत्थि दोसां, उस्समादिहं धम्मट्ठिणं ॥ ३३ ॥

पूर्वनिर्णये प्राक्कालनिवारिते सुखसा कर्त्तव्यं च कीर्णिकार्यं विषयभूतं, अन्ये अपरे सूर्याः, प्रतिपृच्छा कार्यत्याह । किले-त्यामपवादसंस्वनार्थः । कदेल्याहः ? उरुस्थिते प्राप्तकरणावसरे, कार्यं पूर्वनिवारितप्रयोजने, प्रागु निवारितमपि कथञ्चिदनुजानीयादिति कृत्वा । ननु यत् पूर्वमनुचितत्वेन निर्णयं नद्वैध पुनरनुजानतः कथं न दोषोऽजोचित्यस्य नादवस्थादित्याशङ्क्याऽह-एवमप्यनेनापि प्रकारेण निषिद्धस्यानुज्ञास्तराणं, नास्ति न भवति दोषोऽनुचितानुज्ञास्तराणं । यत उरुमगोऽदिभिरुत्सर्गोपपादाभ्याम् । आदिशब्दः स्वगतभेदसंस्वक इति बहुवचनं व्याख्यातम् । धर्मस्तिप्रतिधेमेत्यवस्था । तथाहि-यदोस्त्वर्गतं निषिद्धं, नद्वैध तत्कालोत्पन्नकारणान्तराणं सत्याऽपवादतो विधेयं स्यात् । आह च-उपपद्यते हि साऽवस्था, देशकालमयान् प्रति । कार्यं यस्यामकार्यं स्यात्, कस्यैतं तु वजयेत् ॥ ३१ ॥ इति गाथाः ॥ ३३ ॥ उक्ता प्रतिपृच्छाः पञ्चा० १२ विधो लो आ० चू० ४० ५० ६० ७० ८० ९० ।

पडिपुच्छणीय-प्रतिपृच्छनीय-त्रि० । असकृत्पृच्छनीय, रा० ।

पडिपुच्छमाण-प्रतिपृच्छत्-त्रि० । पुनः पुनः पृच्छति, आचा० १ छू० ४ अ० २ उ० ।

पडिपुच्छा-प्रतिपृच्छा-स्त्री० । प्रति पुनरपि पृच्छा प्रागनयुक्तेन कार्यकरणकाले प्रागनयिहेतुन वा पुनः प्रयोजनार्थः कर्तुं कामेन गुरोः प्रच्छनं प्रतिपृच्छा । पञ्चा० १२ वि० । जीतो० भो० विशेष० । पृच्छा प्रयत्नस्तथा प्रतिवचनं प्रतिपृच्छा । ज्य० २ उ० । स्था० । आ० म० । आदिष्टस्य कार्यस्य करणकाले पुनः प्रच्छन्तं, वृ० १ उ० २ प्रक० । एष सामाचारिभेदः प्रतिपृच्छनाशब्देन दर्शितः । आ० म० १ अ० । शङ्कितस्य विस्मृतस्य गुरोः पुनः प्रतिपृच्छायाम्, एष स्वाध्यायभेदः । आ० चू० १ अ० ।

पडिपुष्प-प्रतिपूर्ण-त्रि० । अन्यूतं, ज्ञा० १ छू० १ अ० । रा० ।

स० । नि० । स्वप्रमाणेनाहंनेन, जी० ३ प्रति० ४ उ० । अन्यूनर्तारिक्तमाने, रा० । सयोऽवयवसंपन्ने, कल्प० १ अधि० ३ लण् । " पडिपुष्पपाणपायसुकुमालकामलनलं हि । " प्रतिपूर्णस्य पाणिपादस्य सुकुमारकामलानि अन्यन्तकामलानि तलानि येषां ते । कल्प० १ अधि० ३ लण् । अत्र किरणावलीकरणं प्रतिपूर्णाणां पाणिपादानाम् इति धीनो लिखितः । स तु चित्त्यः । " इन्द्रश्च प्राणित्युत्संनानाम् । " २ । ४ । २॥

इति सूत्राण्यर्थमेकवद्भावान् । सकलस्यांशयुक्ततयाप्यश्वत्थान् । भ० ६ श० ३१ उ० । स्वरूपतः पौर्णमासीचन्द्रवत् ।

स्था० ६ दा० । दशा० । श्री० । अंशेनार्पित स्वकीयं सममन्तकलंपते, उत्त० ११ अ० । षोडशकलामिदं, उत्त० ११ अ० ।

विययाऽदिभिरन्युने अर्धेनोऽप्याहाराऽऽकाङ्क्षाऽदिरहिते गुणवत्स्वम्, अनु० । अलपप्रत्यक्षाऽदिभिः प्रयत्नगुणं संयुज्जे मार्गे, श्री० ।

निर्वयवतया सर्वोपरत्याग्ये मांसगमनं कहेतौ, सूत्र० १ छू० ११ अ० । " पडिपुष्पसत्वमेगलभेअसमागमे । " प्रतिपूर्णा एव प्रतिपूर्णा न तु न्यूना एवविधायं सर्वमङ्गलभेदा मङ्गलप्रकाराः सकलकरणाप्रकाराः तेषां समागमः सङ्कतस्थानमिव, यथा सङ्कतस्थाने सङ्कतकारिणां जना अवश्यं प्राप्यन्ते, तथा तस्मिन् कलशे दृष्टे अवश्यं सर्वं मङ्गलभेदाः प्राप्यन्ते इति भावः । कल्प० १ अधि० ३ लण् ।

पडिपुष्पायां-प्रतिपूर्णपोष-न० । गुरुवत्सम्यगुद्गताऽऽदिघोषेरविकले, ग० २ अधि० । आ० म० । तथाविधे गुणवत्स्वे, पडिपुष्पाऽऽदिघोषे परावर्तनाऽऽदिकाले उच्चारयति । विशेष० । अनु० ।

पडिपुष्पामि (ण)-प्रतिपूर्णाभासिन्-त्रि० । अस्त्वलिता-हीनास्रार्थवादिनि, सूत्र० १ छू० १४ अ० ।

पडिपुष्पवीरिय-प्रतिपूर्णवीर्य-पुं० । वीर्यान्तरावस्य निःशयतः क्षयात् निःशेषवीर्याल्लिति तीर्थकृति, " सं वीरिणं पडिपुष्पवीरियं, सुदमं गे वा गुणवत्स्वं दुः । " (६) सूत्र० १ छू० ६ अ० ।

पडिपुष्पेदियया-प्रतिपुष्पेन्द्रियया-स्त्री० । अविपुष्पेन्द्रियया-
रूपं शरीरपुष्पेन्द्रिये, व्य० १० उ० । बहुपरिपुष्पेन्द्रियेति
नामन्तरमन्याः । दशा० ४ अ० ।

पडिपूय-प्रतिपूजित-वि० । चन्दनाऽऽदिचरिते, भा० १७ अ० ।

पडिपूय-प्रतिपूजक-वि० । पूजाकारिणि, स० ३० सम० ।

पडिपहिता-प्रतिपिपाय-अव्य० । स्थागन्त्येवार्थे, सूत्र० २ अ०
२ अ० । नावं सूक्तिकाऽऽदिना प्रतिपिपायति इति 'णईमेता-
र' शब्दे चतुर्थभागे १७५४ पृष्ठे उक्तम् ।

पडिपङ्क्ति (ण)-प्रतिस्पर्धित-वि० । " अतः समुद्रयादौ
वा " ॥ ११४॥ इति वा दीर्घः । 'पडिपङ्क्तिः' । 'पडिपङ्क्तिः'
परोक्षप्राप्तिकाङ्क्षित्वा शब्दो, प्रा० १ पाद ।

पडिपङ्क्तिश्च-प्रतिस्पर्धित-वि० । स्खलितः, " खलितं पङ्क्ति-
पङ्क्तिश्च " । पाठ० ना० २४४ गाथा ।

पडिविंध-प्रतिवन्ध-पुं० । प्रतिघातरूपे प्रमादे, नि० १ अ० ३
वर्गे ४ अ० । विधाने, भा० १ अ० १ अ० । आसङ्गे, आच०
३ अ० । शय्यातगाऽऽदिचरितु, पञ्चा० १७ विव० । अमिष-
ङ्गे, भा० १ अ० ४ अ० । प्रश्न० ।

नतिथिं तस्मै कथं पडिविंधे । मे पडिविंधे चउत्तिहे
पामने । तं जहा-अंडण्डे वा, पाण्डण्डे वा, उमाण्डे वा,
पमाण्डे वा । ते णे जे णे दिमे इच्छुं ते णे ते णे
दिसे अपडिविद्धे ।

(नतिथि इत्यादि । नतिथि तस्य भगवतो महापद्मस्यायं पक्षो
यदुत कुत्रापि प्रतिवन्धः स्यात् । भावित्यन्तीति । (अंडण्डे वा
नि) अण्डजो हन्ताऽऽदिर्ममायमित्युक्तेन वा प्रतिवन्धो भ-
वति । अथवा-अण्डकं सयुग्मीदीनामिदं रमणं कं मयुराऽऽदिः
काण्डमिति प्रतिवन्धः स्यादिति । अथवा-अण्डजं पटुवृ-
जमिति वा । पानजो हन्त्यादिग्यामिति वा प्रतिवन्धः स्यात् ।
अथवा-पानको बालक इति वा । अथवा-पानकं चक्षुमिति
वा प्रतिवन्धः स्यात् । आहारोऽपि च विशुद्धं स्वगायन्त्यव-
तः प्रतिवन्धः स्यादिति दर्शयति- (उमाण्डे वा नि) अथ-
गृहीतं पचिष्येणमित्युक्तेन, प्रगृहीतं ज्ञातार्थमुक्तेन-
मिति । अथवा-अथप्रतिकामित्यवग्रहोऽस्यास्तीति चरितपि-
ठकलाऽऽदि, औपप्रतिकं वा दण्डकाऽऽदिकमुपविज्ञात-
म् । तथा-प्रकरणं प्रहोऽस्यति प्रतिकर्मोपविज्ञात-
म् । अथवा-अण्डजं वा पानजं वेत्यादि व्या-
ख्येयम् । इकारस्वात्मिक इति । (जे जे नि) यो यो दिशो,
णामिति वाक्यालङ्कारः । नृणां वाऽयं तदर्थ एव इच्छति
तदा विहर्तुमिति शब्दः । तां तां दिशो विहर्तयन्तीति संवन्धः ।
स्या० ६ ठा० । कल्प० । सूत्र० । व्यासो । अविनाभावे, रत्ना०
६ परि० । वेष्टने, सूत्र० १ अ० ३ अ० ।

पडिविंध-प्रतिवन्ध-वि० । संवन्धे, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । व्य-
वस्थिते, पञ्चा० १३ विव० । संधा० ।

पडिवद्धया-प्रतिवद्धता-स्त्री० । माहसंवन्धे, तं० ।

पडिवद्धसरीर-प्रतिवद्धशरीर-वि० । दृढावयवकाये यूनि, सू-
त्र० २ अ० २ अ० ।

पडिवद्धसिद्धि-प्रतिवद्धशय्या-स्त्री० । द्रव्यतो, भावतश्च प्र-
तिवद्धे उपाधये, वृ० ।

नो कपडं निर्माश्यां पडिवद्धसेजाए वत्थए ॥ ३१ ॥

अस्य संवन्धमाह-

इति ओहविभागणे, सेजा सागारिका समकवाया ।

तं चेव य सागरियं, जस्स अदूरे स पडिवद्धो ॥ ४४५ ॥

[इति] एवमोपेन विभागेन च सागारिका सागारिक-
युक्ता शय्या प्रतिश्रयापरपर्याया समाख्यात, तदेव सागारि-
कं यस्यापाधयस्यादूरे आसंघं, स प्रांतवद्ध उच्यते ॥ ४४५ ॥
तत्र निग्रन्थानामवस्थानमनेन प्रतिपिच्यते अनेन संवन्धना-
ऽऽयानस्याऽस्य सूत्रस्य व्याख्यानां कल्पने निग्रन्थानां प्र-
तिवन्धशय्यायां द्रव्यतो, भावतश्च प्रतिवद्धे उपाधये वस्तु-
मिति सूत्रार्थः ।

अथ निर्दुर्गिचिस्तरः-

नामं ठवशा दणिण, भावोम्मि चउत्तिहो उ पडिवद्धो ।

दव्वम्मि पडिवद्धो, भावोम्मि चउत्तिहो भेदो ॥ ४४६ ॥

नामस्थापना द्रव्य-भावभेदाच्चतुर्विधः प्रतिवद्धः । तत्र ना-
मस्थापने गतायं । द्रव्यतः पुनर्यम-पृष्ठयेशो बलहरणं स
यथोपाधये गृहस्थगृहेण सह सम्बन्धः स द्रव्यप्रतिवद्ध उ-
च्यते । भावे तु चिन्त्यमाने चतुर्विधो भेदो भवति ।

तथया-

पासवगणारुवे, सहे चेव य हवति चत्तारि ।

द्रव्येण य भावेण य संजोणे होउ चउभंगो ॥ ४४७ ॥

प्रसवणे, स्थाने, रूपे शब्दे चेति चत्वारो भेदाः, तत्र यस्मि-
न साधुनां स्त्रीणां वा कायिका भूमिका सा प्रसवणप्रति-
वद्धा । यत्र पुनरकंमोपदेशनस्थानं स स्थानप्रतिवद्धः । यत्र
स्थितेर्भावाभूषणरहस्यशब्दाः श्रूयन्ते, स शब्दप्रतिवद्धः । तत्र
द्रव्येण च भावेन च संयोगे चतुर्भेदा भवति । तथया-
द्रव्यतो नामिकः प्रतिवद्धो, न भावतः १, भावतो नामिकः प्र-
तिवद्धो न द्रव्यतः २, एकतो न द्रव्यतो, न भावतः ३, एकतो
द्रव्यतोऽपि, भावतोऽपि ४ ।

एवं चतुर्भेदां विग्वितानां विधिमाह-

चतुत्थपदं तु विदिमिं, दवे लहणा य दोम आगादी ।

संवेदण विवुद्धे, अहिकरणं सुत्तरिहाणी ॥ ४४८ ॥

चतुर्थपदमेव वितीर्णमनुज्ञातं, चतुर्थमहवर्तिनि प्रतिश्रये
स्थानव्यमित्यर्थः । द्रव्यप्रतिवद्धे निष्ठानां चत्वारो लघुकाः,
आज्ञाऽऽद्यश्च दोषाः । साधुनां संवेद्यना आवश्यकानेपि-
कंप्रभृतिना संशन्देन विवुद्धेषु गृहस्थव्यधिकरणं भवति ।
अथाऽधिकरणमयाधिस्मन्चारास्तुर्णाकाऽऽऽसन्तः, ततः
सुत्रार्थपरिहासः ।

अथाऽधिकरणपदं व्याख्यानयति-

आऊ जोयण वणिण, अगणि कुटुंभी कुम्म कुम्मरिण ।

तेणे मालागारे, उष्माणो पणिए जेते ॥ ४४६ ॥

अस्या व्याख्या प्राग्वन्-साधुनां गृहस्थानां च मरुधं विना असंयुष्टशब्देन विबुद्धाः स्त्रियः (आउ ति) अकार्याऽऽहर्णार्थं वज्रजित् । (जायणं ति) स्थकाराभ्यः शुक्रदे गवादीन् योजयित्वा काष्ठोऽदिहेतोर्दृष्ट्या गच्छेयुः वणिजो धृतकुतुपोऽदिकं गृहीत्या ग्रामान्तरं वज्रजित् । (अगणिं ति) लाहकाराऽऽद्य उचिन्ता अग्रियज्वालाः । दिक कर्मणि लगन्ति । कुटुम्बिनो ह-लाऽऽदीन् गृहीत्या तत्राणि गच्छन्ति शुक्रमेणां मन्थमन्थं वासुरिकाभ्यो मन्थ्याऽऽद्यं गच्छन्ति । कुम्भितो मार्गार्थ-संश्वस्यानीय वेदनापादकृत्याऽन्त्या यो मार्गो मार्गं स विद्यते येषां ते कुमारिकाः । सौकरिका इत्यर्थः । तेऽपि स्वकर्मणि लगन्ति । स्तेनः प्रभातमिति कृत्वा पन्थानं धावन् गच्छन् । मालाकारः करगदं गृहीत्या आगमं गच्छति उष्माणः पादार्गिकः स लक्ष्यंकेत उदग्रामिकां गृहीत्या पलायन् । पथिको बुद्धः पथं प्रयतन् । यान्त्रिका विबुद्धाः सन्तो यन्त्राणि बाह-यन्ति । यस्मादेते दोगास्तस्मात्पुनर्व्यापि न स्थानव्यम् ।

अथाधिकरणमयात्पूर्णाकारित्वमुच्यते तत एते दोगाः-

आमज्ज निमीही वा. मरुधायं न करिति मा हू बुद्धंज्जा ।

तेगासंकालगण, मंजमआयाणं भागारी ॥४४७॥

मा गृहस्था विबुध्यन्तामिति कृत्वा " आमज्ज " इति शब्दे नोद्यगन्ति मामलघु, नैवेद्यही वा न कुर्वन्त पञ्चरात्रेन्द्रियाणि, स्वाध्यायं मन्त्राभ्यां न कुर्वन्ति मामलघु, अर्थप्रेमणी न कुर्वन्ति मातृगुरु, सूत्रं नाशयन्ति चतुर्लघु, अर्थं नाशयन्ति चतुर्लघु । एतेन तत्रपरिहाणगतिं पदं व्याख्यातम् । तथा-साधुनामावश्यकरीयदे, पदनिपातशब्दे वा श्रुत्वा ते गृहस्थाः स्तेनोऽधर्मव्याशङ्कया साधुना समं बुद्धाय लघुयुः ततश्च बुध्यमानयोः संप्रभाऽऽमज्जानां विरथनाऽऽद्यो दोगाः । यत एवमेतो द्रव्यप्रतिपक्षयोः वचनां न स्थानव्यम् ।

द्वितीयपदे तिष्ठपुण्य-

अद्दणनिग्गयादी, तिक्खुतो मग्गिउण अमर्हण ।

गौर्यत्वा जयगाण, वमति तो दवपडिवद्धे ॥४४९॥

अध्वनिगताऽऽद्यः विःकृत्यः शीनं वागन् द्रव्यतो भावतो वा प्रतिबद्धमुपाश्रये मार्गयित्वा यद्धि न लभन्ते ततो गो-तार्था यतनया द्रव्यप्रतिपक्षं वसन्ति ।

यतनामेवाऽह-

आपुच्छण आवामिय, आमज्ज निमीहि वा य जयगाण ।

वेरती आवम्मग जो जाहं चियण दुग्गमि ॥४४९॥

यदा कोऽपि साधुः कायिकमुर्मं गन्तुं गच्छति तदा द्वितीयं साधुमापृच्छ्य निवेद्यति । स च द्वितीयः स्पृष्टमात्र-वेद्यत्वात् दृष्टदृष्टस्तो ऽपि तिष्ठति यावदसौ प्रत्यागच्छति, एता अपृच्छ्यातना । आवश्यकीनां " आमज्ज " शब्दं, नैवेद्यही च यतनया यथा गृहस्था न शृण्वन्ति वैरागिकवलायामाप यः पूर्वमुत्थितस्तेन द्वितीयः साधु-यतनया हस्तेन स्पृष्ट्वा प्रतिबोधयितव्यः, स च स्पृष्टमात्र एव तुल्योपाधेनोत्तिष्ठति । ततो ऽवधि कालभूमी गत्वा वैरागिकं यतनया गृहीतः । यथा-पार्श्वस्थितोऽपि न शृणोति आवश्यकं यो यदा यत्र स्थितो विबुध्यते स तदा तत्र

स्थित एव करोति वन्दनं, स्तुतीश्च हृदयेनैव प्रयच्छति । यद्वा-यदा ते गृहस्थाः प्रभाते स्वयमेवेतिथ्याः तदा आवश्यकं कुर्वन्ति । (चिपण दुग्गमि ति) पणययतां यत्र सूत्रे अये वा रात्रौ शाङ्कितं तस्य चिदं तर्मान्नाशनकरम्-यथा श्रमकस्मिन्नश्नं श्रुतस्करं अथयने उद्देशक वा इदं शाङ्कितमस्तीति तन्मयं दिवा प्रश्रायित्वा निशाङ्कितं कुर्वन्ति । तथा-

जगगहिणं वुज्जाणे, जयगा भामाणं किमुप पडिवद्धे ।

दहतमरणजण्णेषी, न य मंयाडणं पणिवत्ते ॥४४९॥

यदा तावज्जनगहितेऽप्युद्यमानं वचनां रात्रौ भाषायां यतनामत्रं चतुर्लघुपक्षिणं गृहोऽऽद्यो जन्तवो विबुध्यन्ताम-निकृत्वा, ततः किं पुनर्द्रव्यप्रतिपक्षं प्रतिश्रेयः, तत्र सुतनां यतना कर्तव्यं भावः यस्तु दहतमरणात् गृहना शब्देन भाषणशीलः स वै रात्रिकं स्वाध्यायमनुप्रेषया करिति, मन्मथव्यर्थः । येऽपि च साधवो न दहतमरणास्तपि सहो-दकेन न पणिवर्तयन्ति, किं तु पृथग, मतः प्रथमो भङ्गः । अथ द्वितीयभङ्गभावतः प्रतिपक्षो न द्रव्यत इत्येवेलक्षणं निरूपयति-

भारमि उ पडिवद्धे, चउगं गुग्गा यदोस आणाऽऽदी ।

ते वि य पुरिमा दुविहा, धुनभोगी अभुत्ता य ॥४४९॥

भयं भावतः प्रतिपक्षं प्रतिश्रेयं निष्ठानं चतुर्लघुकम् आ-ज्ञाऽऽद्यश्च दोगाः । ये पुनस्ते भावप्रतिपक्षं वसन्ति ते पुनः पाः साधवो द्विविधाः । कोचद भुङ्क्तेभोगिनां ये स्त्रीभोगान् भुक्त्वा प्रवर्जिताः, कोचपु अमुष्मभोगिनः कुसाराप्रवर्जिताः । एता पुनान्तो गाथा ।

अथास्या एव व्याख्यानमाह-

भारमि उ पडिवद्धे, पन्नसमु पदेमु चउगुरु हांति ।

एक्काउ पयाओ, हवेति आणाइमा दासा ॥४४९॥

भावप्रतिपक्षं चतुर्भिः प्रथवणाऽऽदिभिः पदैः पांडश भङ्गा कर्तव्याः । तथा-प्रथवणप्रतिपक्षः, स्थानप्रतिपक्षः, रूपप्रतिपक्षः, शब्दप्रतिपक्षश्च । इत्यादि । अत्र प्रथमभङ्गादारभ्य पञ्चदशसु पदेषु च चतुर्लघवः प्रायश्चिन्तम् । अदंशान्तरं वा प्रथमं भङ्गं चत्वारः चतुर्लघवः, चतुर्लघाणि पदानां तत्राशुद्धयान् । द्वितीयं भङ्गं त्रयश्चतुर्लघवः, त्रयाणां पदानां तत्राशुद्धयान् । एवमनया दिशा यत्र भङ्गं यावन्ति पदानिपविशु-द्धानि तत्र भवेयुश्चतुर्लघवः एकैकस्माच्च पदाद्भङ्गादाह्लाऽऽ-द्यो दोगाः । यस्तु पांडशा भङ्गः स चतुर्विधि पदेषु शुद्ध इति न तत्र प्रायश्चिन्तम् ।

प्रथवणाऽऽदीनां मान्योऽन्यसंभवमाह-

ठाणे नियमा ख्वं, भागामदो य भूसणा भडओ ।

काइयणानं नत्थी, मदे ख्वे य भय मेम ॥४४९॥

यत्र साधूनां स्त्रीणां वैकरोपोऽवेशतस्मान् तत्र नियमान् परम्परं रूपमवलोक्यते भाषाशब्दश्च दृश्यते, भूयणशब्दस्तु भाष्यः सामरसात् स्त्रीणां भवति, इतरानां न भवतीत्यर्थः । कायिकी प्रवर्णा, तस्य स्थानं नास्ति, तां कतुर्लघु-तनया कायिकीभूमाधुपेक्षनाभावान् भाषाभूयणशब्दस्या-णि तु भवन्तीति भावः । शब्दरूपं च शास्त्राणि भजं विकल्पय ।

किमुक्तं भवति ?-शब्दे प्रथमवर्णस्थानरूपाणि भवन्ति वा, न वा, रूपेऽपि प्रथमवर्णस्थानशब्दा भवन्ति वा, न वेति ।

एतेष्वेव दोषानुपपदशयन्ति-

आयपरोभयदोसा, काश्यभीमा य इच्छन्ति च्छेते ।

संकाए गम्यते तू. वोच्छेद पदोसतो जे च ॥ ४५७ ॥

यत्र संयतनामाविरनिकानां चैका कायिकी भूमिस्तत्राऽन्तः-
परामयसमुत्था दोषाः । तत्र संयत एवाविरनिकां रहसि दृष्ट्वा
यदाऽऽत्मना क्षुब्धति एव आत्मसमुत्था दोषः । यस्तु सा स्त्री
तस्मिन् संयते क्षुब्धति न परसमुत्थः । यस्तु साधुविरनिकाया-
विरनिकाऽपि साधो लोभसमुपगच्छति स उभयसमुत्था दो-
षः । (इच्छन्ति च्छेत्ति) यदि स्त्रियाः प्रार्थितः साधुस्तं प्रति-
पत्तिमिच्छति ततो व्रतभङ्गः, अथ नच्छति ततः सा उद्वाहं
कुर्यात् । (संक लि) अविरनिका कायिकीभूमी प्रविष्टा पश्चा
त् संयतमपि तत्र गच्छन्ते दृष्ट्वा कोऽपि शङ्कां कुर्यात्, यदे-
वमल जायत्यत्र न्यतिरं प्रविष्टी तद् भयुत्तार्यमिति । तत
प्रत्ययान्तकयो वा साधूनां व्यवच्छेदं कुर्यात् (पदेऽसतो जं
च लि) तदीयाः पतिदेवराऽऽदयः प्रहृतयो यद् ग्रहणाऽऽक-
र्षणाऽऽदिकं करिष्यन्ति, तत्क्षणपत्रं प्रायश्चित्तम् ।

यऽत्राविरनिकानां साधूनां चैकमवोपवेशनस्थानं तदा-
पानाह-

दुःसुहाणं छुहं, तदस्यै भुक्तभोगिसदकरणं ।

वर्जित्यमाईसु य, पट्टिचक्रचयाऽऽसंका ॥ ४५८ ॥

हृद्गदानां दुष्पावृत्तानां स्त्रीणां यानि पञ्चभागानि गच्छन्तु कुबोराः-
प्रभृतिभिः, तेषां दर्शने भुक्तभोगिनां तु स्मृतिकरणं कौतुकमुप-
घत्ते, तथा वैरिण्यं वाताऽद्विदिक्षियाविशेषान्महाप्रमाणं सामा-
निकम्, अथवा-विकृतिरिति नाम महारूपविषये सामानिकं दृष्ट्वा
तत्र विगतकः प्रतिपत्ते, सा चाविरनिका तादृशज्ञानदानं प्र-
तिस्तिष्ठतिपूर्वो ततो वैरिण्यं विकृतिरिति वा । आदिप्रहणायातिरं
वा सामानिकं दृष्ट्वा सा स्त्री तत्र साधोः प्रतिवन्दं कुर्यात्, उद्-
ञ्जकं वा कश्चिदगतः कुर्यात् । आशङ्का वा लोकस्य भवति-
एते श्रमणका न सुन्दरा येनैव महलाभिः सममायते ।
सर्वेष्वपि प्रसवणाऽद्विस्थानेषु सामान्यत इमे दोषाः-
बन्धवयम् अगुनी, लज्जालासो य पीडपरिवृद्धी ।

माहु तवोवणवामा, निवारणं तत्र परिहास्यी ॥ ४५९ ॥

स्त्रीभिः सर्वैकत्र निष्ठतां साधूनां व्रतचर्यस्यागुनिलज्जाना-
शब्द भवति, परम्परमोक्षं संदर्शनाऽऽदिना प्रीतिपरिवृ-
द्धिप्रसाजयते, लोकशोषपहामोक्तिभङ्गवा वर्यान्ति आश-
मी साधवन्तयांयते वसन्ति । निवारणं च राजादयः कुर्व-
न्ति-मा एतेषां मध्ये कोऽपि प्रव्रज्यां गृह्णीत । ततश्च तथैव-
रिहासिः सौम्यस्य व्यवच्छेदो भवति ।

रूपप्रतिवन्दे दोषानाह-

चंक्रमियं टिय जेपिय, मोदिय विषेयियं च सविलामं ।

आगारे य बहुविहे, दददु बुधेयरे दोसा ॥ ४६० ॥

चङ्क्रमितं राजहंसवत् सलील पदस्यासः, स्थितं कटिस्त-
म्भेनोद्धृष्टस्थानं, मोदितं गात्रमोदतं विविधमर्थोक्तकटाक्षाऽ-
दिभिर्मतेः प्रोक्तं विप्रोक्तं, तत्र सविलामं सविषयसहितं
सयिस्मिन् सुखं च । एवमादीनांकागन्तु बहुविधान् दृष्ट्वा भु-
क्तानामितरेषां चाभुक्तानां स्मृतिकरणकौतुकाऽऽदयो दोषाः

अविरनिकानां पुनर्नानादेशीयान् साधून् दृष्ट्वा इत्यमभ्युप-
पत्ता भवेत्-

जल्लमलपकियाणि वि, लावन्नसिरी जेहोसं साहणं ।

सामन्नसि सल्ला, सयगुणिया आसि गिहवासे ॥ ४६१ ॥

जलं च कठिनीभूतं कफाऽऽदि मलः पुनरुद्भूतैः स्निग्ध-
च्छति, जलेन मलेन च पतितानामप्येषां साधूनां देहेषु अ-
भ्यङ्गादन्तस्मान्नाविरहितेष्वपि यथा लावण्यश्रीः शोभाल-
क्ष्मीः आमर्त्येपि सुरुपांलभ्यन्ते, तथा ह्यायन् नूनमसीयां
गृहस्थत्वे शतगुणिता लावण्यलक्ष्मीनामात् ।

शब्दप्रतिवन्दे दोषानाह-

गीयाणि य पट्टियाणि य, हसियाणि य मंजुलुद्धावा ।

भूषणमदे राह सिमए आ सोऊण जे दोसा ॥ ४६२ ॥

स्त्रीणां संबन्धीनां भाषाशब्दरूपाणि यानि गीतानि च प-
ठितानि च मञ्जुलक्ष्मा साधूनांऽऽदिगुणोत्तमा उल्लेखाः, ये
च वलयनपुराऽऽदीनां भूषणानां शब्दाः, ये च रहसि भवा
राहोन्वकाः पुरुषेण परिभूष्यमानायाः स्त्रियाः स्तनिताऽऽद-
यः शब्दा इत्यर्थः । तान् श्रुत्वा ये भूक्तसमुत्था दोषान्मन्त्रिण्य-
क्षमाचार्यः प्रार्थीयन्ते तत्र भवे प्रातर्वन्दे निष्ठुन् प्राप्नोति ।

अथ स्त्रियाः साधूनां स्वाध्यायशब्दं श्रुत्वा यद्विन्तयमुत्त-
हर्शयन्-

गंभीरमहर्षुद्विभ-यगाहआ गुम्मेरो मरो जह मियं ।

मञ्जायस्य मणहरो, गीयस्य गु कोमो आमी ॥ ४६३ ॥

गम्भीरो नाम यतः प्रतिशब्द उचितेन मधुरः कामलः रू-
ढो व्यक्ताक्षः, विषयव्राह्मणः श्रेयश्चरुच्छेदपटुः, सुस्वरो मा-
लयकोशिकादिस्वरानुरञ्जितः, एवमपि स्वरो यथा एषां
साधूनां संबन्धी स्वाध्यायस्य मनोहरः श्रूयते, यदा गृहवा-
से विद्युस्तः साधूनां विदितव्यस्तदानीं तस्य को-
दशो नाम शब्द आसीत्, किञ्चान्वयस्तदानीमभूवन्निति
भावः । उक्ताश्चतुर्णां प्रथमवर्णऽऽदिप्रतिवन्देषु दोषाः ।
अथ " ने पुण पुंसां दुविहा " इत्यादि पश्चाद्वै व्याख्यात-
यन्ति-

पुरिसा य भुत्तभोगी, अभुत्तभोगी य केद निखसंता ।

काऊहल मदकरणे, भवेहं दोसेहिंमं कुजा ॥ ४६४ ॥

ने पुनः सहानुपपत्ता द्विषयाः केनित् भुक्तभोगिनः केनित्
अभुक्तभोगिनो निष्कान्ताश्च ते च तत्रोपायस्य स्मृतिकरण-
कुन्तलहोदया दोषा ये उन्मथन्ते निषिद्धे कुर्यु-

पट्टिमगुमन्नतिथिय, मिद्धी मंजु सलिय हन्थो य ।

अट्टामगममावय-तेणेसु च भावपीडवन्दे ॥ ४६५ ॥

प्रतिगमनं नाम भूयाऽपि गृहवासं गच्छेत्, यदा काश्चित्पा-
श्वस्थाऽऽदियः समागतः स तेष्वेव व्रजन्, अन्यतीर्थिकेषु
वा गच्छेत् । निजपुत्रिकां वा संयतीं वा स्वांलक्ष्म्यतः प्र-
तिमयेत. हस्तकर्म वा कुर्यात् । यत एते दोषा अत्रो न भाव
प्रतिवन्दे स्यान्त्यर्थं भवेत् । आचरण्यं तत्राऽपि स्यान्त्यर्थं भ-
वति । किं पुनस्तदित्याह- (अज्जाल इत्यादि) अयंप्रतिप-
क्षास्ते साधवो नवां वसन्ति न लभन्ते, वर्षं वा निरन्तरे
पतन्ति चतुष्पदाः स्नेनाऽऽदयो ग्रामाऽऽदीं वदिदपद्रवन्ति
एतेः कारणतोऽप्रतिवन्दे निष्ठुन्ति ।

एतदेव व्याचष्टे-

विहनिगया य जउइ, कखे जइएडिबड उम्मे वा ।

ठापंति अह व वामं, माययेतेगाढ तो भावे ॥४६६॥

"विह ति" अथा. ततो निर्गता स्वयं प्रतिपत्ता वा निः कृत्या शुद्धाया वसन्तगन्धेयगाय यतिना वा यदि न लभन्ते ततो वृक्ष-
स्वाधस्तादा ज्योतिर्बुतायां द्रव्यप्रतिबद्धायां वा वसन्तो
निष्ठान्ति । (अह ति) अथ पुनर्बुत्तस्याधस्तात् (उम्मे व ति)
अवश्यायां वा, वर्षे वा निपतन्ति. स्वापदस्तेनाऽऽद्यां वा
तत्रोपद्रवन्ति, ततः (भावे) भावप्रतिबद्धायां वसन्ति ।

तत्र चेयं यतना-

भावमि ठायमाणे, पढमं ठाणे तु रूपप्रतिबडे ।

तहियं कूडय चिलिमिली, तम्पुऽस्मती टंति पासवणे ॥४६७॥

भावप्रतिबडे तिष्ठन्ति. प्रथमं स्थानं तु रूपप्रतिबडे, तत्र
चाऽपान्तगले कटकं चिलिमिलिकां वा प्रयच्छन्ति. तस्य
रूपप्रतिबद्धस्याभावे प्रस्ववणप्रतिबडेऽपि तिष्ठन्ति । तत्रा-
ऽपि कायिको मात्रके व्युत्पन्नान्यत्र पण्डितपर्यन्ति ।

अमई य मचगम्मा. निमिगणभूषाह वावि अयईए ।

वेदेशे वालकरण, तामिं वेले च वज्जति ॥ ४६८ ॥

मात्रकस्याऽनन्त्यभावे अन्यस्या वा कायिकानिर्जनभूमे-
रभावे वृन्देन विवृतः प्रवृत्तिना पुनर्हेन महता शब्देन वोलं
कुर्वन्तस्यामेव कायिकभूमौ प्रविशन्ति. तामां चागारी-
णां कायिकोऽनन्त्यजनवेलां वर्जयन्ति प्रस्ववण इति । व-
दस्याभावे शब्दाप्रतिबडेऽपि तिष्ठन्ति ।

तत्र-

भुसणभासागे, मज्झायज्झागानिचमुपओगो ।

उवगरणाय सयं वा, पेल्लण अन्नय वा ठाणे ॥४६९॥

प्रथमं भुसणशब्दप्रतिबडे, तदभावे भाषाशब्दप्रतिबडेऽ-
पि तिष्ठन्ति । तत्र चोभयत्राऽपि महता शब्देन समुदिताः
सन्तः स्वाध्यायं कुर्वन्ति । ध्यानलक्ष्यमन्तो वा ध्यानं शु-
द्धाऽऽदिभेदमिश्रं ध्यायन्ति. एतयोरेव स्वाध्यायध्यानयोर्नित्य-
मुपयोगः कर्तव्यः । भुसणभाषाशब्दप्रतिबद्धालाभे स्थान-
प्रतिबडे तिष्ठन्ति । तत्रोपकरणेन स्वयं वा विप्रकीर्णाः सन्तः
तथा मालयन्ति यथा तामां ग्रहेण भवतिः अवकाशो न
भवतीति भावः. 'अन्यत्र वा ध्याने गत्वा दिवसे तिष्ठन्ति,
स्थानप्रतिबद्धस्याभावे रहस्यशब्दप्रतिबडे तिष्ठन्ति ।

परियारमदजयशा, सईं वए चेव तिविह तिविहा य ।

उहाणपउथसाही गुभाइया जम्म जा गुरुगा ॥४७०॥

पुनरिण स्त्री पण्डित्यमाना यं शब्दं कर्माति स पण्डि-
तशब्द उच्यते. तत्र यतना स्वाध्यायगुणनाऽदिका कर्तव्या ।
(सई वए चेव तिविह ति) शब्दतो वयसा च सा स्त्री
त्रिविधा. तद्यथा-मन्दशब्दा. मध्यमशब्दा. तीव्रशब्दा च ।
वयसा तु-स्थिरा मय्यमा तरुणी च । (तिविहा य ति) पुनर-
कैका त्रिविधा-अपद्रावणिमर्तुका, प्रोपितमर्तुका, स्वाधीनमर्तु-
का चेति । तत्र पूर्वमपद्रावणमर्तुकायां स्थविरायां स्थानव्यम ।
तदसंभवे प्रोपितमर्तुकायां स्थविरायां, तदप्राप्तावपद्रावण-
प्रोपितमर्तुकायां च प्रथममध्यमयोस्तत्तदकारणयोरेव ति क-
मेण स्थानव्यम । ततः स्वाधीनमर्तुकायां स्थविरायां मन्दश-

८३

ब्दायां ततस्तस्यामेव मध्यमशब्दायां, ततस्तीव्रशब्दायां. त-
दभावे मध्यमतकथोर्गपि यथाक्रमं मन्दमध्यमतीव्रशब्दयोः
स्थानव्यम । अथवा- (जम्म जा गुरुग ति) यस्य साधो-
यो मन्ताऽऽदिकशब्दो गेचने तेन वा युक्ता सा तस्य गुरु-
गमहेतुवान् गुरुका तेन च सर्वप्रयत्नेन तथा गुरुकस्त्रिया
प्रतिबद्धः प्रतिध्वयः परिहर्तव्यः ।

अथवाऽयमपराः कम उच्यते-

उहाण पण्डिविया, पउथ कक्षा मभाइया चेव ।

धेरी मज्झिमतरुणी, मदकरी मंदमहा य ॥ ४७१ ॥

कन्याशब्दो वन्यानुलोम्यानमध्ये अभिहित आदौ कनेव्यः ।
ततः पूर्व कन्यायामपरिलीतायां, तदभावे अपद्रावणम-
र्तुकायां, ततो भर्तृगणपतितायां दौर्भाग्यापन्त्या पण्डित्या-
यां, तदलाभे प्रोपितमर्तुकायां स्थविरायां स्थानव्यं, तदप्रा-
प्तावपद्रावणमर्तुकायां मन्दशब्दा च । चशब्दान्मध्यमशब्दा. तीव्र-
शब्दा चेति त्रिविधा. तत्र पूर्व मन्दशब्दायां, ततो मध्यमश-
ब्दायां, ततस्तीव्रशब्दायामपि स्थानव्यम ।

"सईं वए चेव तिविह तिविह ति" व्याख्यानयति-

धेरी मज्झिम तरुणी, वणण तिविह ति तन्य एकेका ।

तिव्वकरी मज्झकरी, मंदकरी चेव महेणे ॥ ४७२ ॥

स्थविरा, मायसा. तरुणी, चेति वयसा त्रिविधा स्त्री. त-
त्रैकेका त्रिविधा-तीव्रशब्दकरी, मध्यमशब्दकरी, मन्दश-
ब्दकरी चेति शब्देन त्रिविधा ।

अथ प्रस्ववणप्रतिबद्धाऽऽदिषु चतुर्विधे वा भाष्यकृता स-
विस्तरं यतना प्रोक्ता. तामेव नियुक्तिरुद्धेकगाथया
संगृह्याऽऽह-

पासवणमत्तण्णं, ठाणे अन्नय चिलिमिलीरूवे ।

सज्झाए भाणे वा, आवरणे मदकरणे वा ॥ ४७३ ॥

कायिकीप्रतिबडे स्वाध्यायां, ध्यानं वा, आवरणं वा कर्ण-
योः स्थगनं विधेयम् । तथापि शब्दे ध्यमाणे शब्दकरणे त-
था शब्दः कर्तव्यो यथा तयोः शब्द उपशाम्यति ।

अथाऽस्याश्च पञ्चादौ व्याचष्टे-

वेग्गकरं जं वा-वि परिजियं वाहिरं च इयं वा ।

मो तं गुणइ साह, भागमलड्डी उ भाणुजा ॥४७४॥

वेगायकमुत्ताराध्ययनाऽदि यदाऽपि परिजितं स्वभ्यस्तं
परावर्तमानमस्वलितमगच्छतीति भावः । तच्चाङ्गवाहं
वा प्रज्ञापनाऽऽदि. इतरथा-अङ्गप्रविष्टम् आचाराऽऽदि यद् यस्य
साधो-रागच्छति स तत्त्वत् तथा गुणयति यथा परिचारग-
शब्दो न धृत्यतेः यस्य ध्यानलक्ष्यसंपन्नः स ध्यानं ध्यायति ।

दोसु वि अलड्ढि कणे, उवेइ तह वि सवणे करे सई ।

जह लजिया ॥ मोहो, नामइ जण्णंनकरणं वा ॥ ४७५ ॥

ह्योर्गपि स्वाध्यायध्यानयोः सापुगलक्षिकाः स्वकलीं स्व-
गयति, तथाऽपि शब्दध्रुवणं शब्दं तथा कुर्यात् यथा तयो-
र्लजितयोर्मोहो नश्यति किमेवं भो न पश्यसि त्वमस्मान-
त्र स्थितान्, यदेवं चेष्टितानि पुण्ये ? । यदेवमुक्तं
न तिष्ठति ततो जनकान्ते कुर्वन्ति-यथा पश्यत पश्य-
त भो इन्द्रजित् ! संप्रशमन् ! अर्धविगुप्त इयमस्माकं पु-
नोऽनाचारं भवन्ते. गतां द्वितीयमङ्गः ।

अथ तृतीयमङ्गमाह—

उभयोः पडिबद्धाए, भयशा पन्नमियाएँ कायव्वा ।

दव्वे पासवव्वसिम्पि य, ठाणे रुवे य मदे य ॥ ४७६ ॥

उभयतो—द्रव्यतो, भावतश्च या प्रतिबद्धा वसन्तिः तस्यां पञ्चदशिकायां भजना भङ्गकरचना कर्तव्या । तद्यथा—द्रव्यतः प्रतिबद्धा, भावे च प्रखवणस्थानरूपेः प्रतिबद्धा न शब्देन । द्रव्यतः प्रतिबद्धा, भावतः प्रखवणस्थानशब्देः प्रतिबद्धा, न-रूपेण । द्रव्यतः प्रतिबद्धा, भावे च प्रखवणस्थानाभ्यां प्रतिबद्धा । द्रव्यतः प्रतिबद्धा, भावतः प्रखवणरूपशब्दाभ्याम् । एते चत्वारो भङ्गाः स्नानप्रतिबद्ध इदानीं च लभ्यन्ते, ज्ञाता अष्टौ भङ्गाः । एते प्रखवणप्रतिबद्ध इदं लब्धाः । एवं प्रखवणप्रतिबद्धपदेऽप्यष्टौ लभ्यन्ते, ज्ञाताः पाँडश भङ्गाः ।

अत्र च पाँडशो भङ्गो द्रव्येण प्रतिबद्धः, भावतः पुनः प्रखवणाऽऽदिमिरित्येवैकल्लणो नाधिक्येनः उभयतः प्रतिबद्धाया अधिकारादत्र च भङ्गो भावतः प्रतिबद्धाया भावान् । ततो ये आद्या पञ्चदश भङ्गाः, तेषु निष्ठतो दोगानाह—

उभयोः पडिबद्धाए, ठाय्ते आणमाइणो दोसा ।

ते चव पुव्वभागिया, तं चेव य हाइ वितियपयेँ ॥ ४७७ ॥

उभयतः प्रतिबद्धायां वसन्तो निष्ठतामाह—ऽध्यक्ष दोगाः ये च प्रथमद्वितीयमङ्गयोः पूर्वे शब्दकरणः—ऽध्यक्ष आमपणेअयन-सुत्ताऽऽध्यक्ष दोगा भवन्तिः त एवाऽत्राऽपि समुदिता वक्तव्याः । यच्च प्रथमद्वितीयमङ्गयोर्द्वितीयपदमुक्तं तदवात्राऽपि ज्ञातव्यम् । वास्तवतया भङ्गाः चतुर्थेन भङ्गो न द्रव्यतः प्रतिबद्धो नापि भावतः इत्येकल्लणः स चाभयथाऽपि निर्दोष इति न काचित्परीया विवरणा ।

निर्ग्रन्थीनां प्रतिबद्धशब्दायां वासनियेषः—

“ नो कापइ निर्गोधीयं पडिबद्धसिञ्जाए वणय ॥ ”

अत्र भाष्यम्—

एमेव कपो नियमा, निर्गोधीयं पि नवगि चउलहुमा ।

मुत्तनिवाओ निदो-सपडिबद्धे अमइ उ सदांमे ॥ ४७८ ॥

एव एव क्रमा द्रव्यभावेभ्यः प्रतिबद्धव्याख्यापरिपाटिरूपे नियमाह निर्ग्रन्थीनामपि वक्तव्यः, नवरं प्रतिबद्धे निष्ठन्तीनां तासां वतुल्लुकाः । नोदकः प्राऽह—यद्येवं तर्हि सूत्रं निरर्थकम् ? आचार्यः प्राऽह—स्वनिपातो निर्दोषप्रतिश्रयं स्वी प्रत्यक्षत्वं सदोषप्रतिबद्धे द्रष्टव्यम् । अथ निर्दोषप्रतिबद्धो न प्राप्यतेऽतस्तस्यासन्त्यभावे सदोषप्रतिबद्धेऽपि स्थानव्यम् ।

आऊजोगमादी, दव्वसिम्पि तदेव संजईणं पि ।

नाणत्तं पुण इत्थी, नऽस्सामिणे न दूर य ॥ ४७९ ॥

द्रव्यप्रतिबद्धे संयतीनामप्यायशब्दोपपत्त्याऽऽयस्तथैव भवन्ति, परं तासां सागारिकनिश्रये निष्ठन्तीनां न दोगाः । (नाणत्तं पुण इत्थि सि) स पुनः प्रतिबद्धः स्त्रीभेदे वसन्तीभिर्हान्तव्यो, न पुरुषैः । एतन्निश्रयेभ्यो निर्ग्रन्थीनां नानात्वं, स च संयतीनां प्रतिश्रयः सागारिकगृहस्थ याऽन्यामत्र, न चाऽति-दूरं भवति ।

तद्यथा—

अज्जियमादी भगिणी, जा यन्न सगारोँ अब्भरहिआउ ।

विहरा वसंति सागा-रियस्स पासे अदूअसिम्पि ॥ ४८० ॥

आर्यिका पितामही वा, आदिशब्दाऽजनन्यादिपरिग्रहः । भगिनी प्रतीता, याश्चान्या अपि आहूजायाप्रभृतयः सागारिकस्य शय्यातरस्याभ्यर्हिताः पूर्वा विधवाः सागारिक-गृहस्थपार्श्वे अपरे वसन्ति, तानिर्द्रव्यतः प्रतिबद्धे प्रतिश्रयं वस्तव्यमिति ।

आह च—

एयारिसगेहम्मी, वसंति वइणीउ दव्वपडिबद्धे ।

पासवव्वादी य पया, ताहिँ समं हांति जयसाए ॥ ४८१ ॥

एतादृशे गेहे स्त्रीभिर्द्रव्यतः प्रतिबद्धे प्रतिन्यां वसन्ति, तत्र च स्थिताः प्रखवणाऽऽदीनि पदानि यतनया वारकग्रहणा-ऽऽदिकृपया ताभिः समं कुर्वन्ति, एतन्निश्रयोः द्रव्यप्रतिबद्ध-मुच्यते ।

नोदकः प्राऽह—यद्यत्राप्यप्यायशब्दोपपत्त्याऽऽदीन्यधिक-रणाभि भवन्ति ततः कथं निर्दोषं भवतीत्युच्यते—

कामं अहिरगसादी, दोसा वयणीण इणियामुं पि ।

ते पुण हवंति मज्झा, अणिस्मियाणं अमज्झा उ ॥ ४८२ ॥

काममनुमतमस्माकं यदधिकरणाऽऽदयो दोगा प्रतिन्यानां स्त्रीप्रतिबद्धे भवन्ति, परं ते पुनः दोगाः साध्याः “ आपुच्छण आवासिय आत्मज निस्सीहि वा य जयसाए । (४४८) ” इत्यादिगाथोरूपा यतनया तेषां परिहर्तुं शक्यत्वात् । ये तु तामास-नि श्रितानां तरुणाऽऽदिसमुत्थिता दोगा भवन्ति, ते असाध्या । असाध्यदोगपरिहारेण च साध्यदोगानां द्रव्यमाणां यत-नया च तत्परिहारं कुर्वन्तीनां न कश्चिदोषः । उक्तो द्रव्य-प्रतिबद्धे विधिः ।

अथ भावप्रतिबद्धे विधिमाह—

पासवव्वठाणरूव-सदा य पुमं ममसिया जे उ ।

भावनिबंशो तांमि, दोसा ते तं च विउयपदं ॥ ४८३ ॥

ये च प्रखवणस्थानरूपशब्दाः पुमानं पुरुषमाश्रितान्नः, प्र-तिबद्धा या शय्या तस्यां, तासां साध्वीनां भावनियन्त्राः, सा भावप्रतिबद्धेति भाव । अथ च दोगास्त एव पूर्वोक्ताः, द्वितीयपदमपि तदेव मन्तव्यम् ।

यस्तु विशेषस्तमुपदर्शयति—

विउयपयकारणम्मी, भावे चिट्ठिं पूलियखाए ।

ततो ठाणे रुवे, काइयमविकारमहे य ॥ ४८४ ॥

द्वितीयपदे कारणे अध्वनिगमनाऽदौ निर्दोषोपाश्रयस्याप्रा-प्तौ भावप्रतिबद्धे निष्ठन्त्यः प्रथमं पूर्णलक्षात्वादस्य व-क्ष्यमाणशब्दस्य प्रतिबद्धे निष्ठन्ति, ततस्तथैव स्था-नप्रतिबद्धे रूपप्रतिबद्धे कायिकया वायुकायस्य वाया-व्युत्पन्नजनः शब्दो भवति, तेन स्वविकारं सदोषं तथैव प्रखवणप्रतिबद्धे निष्ठन्ति ।

पूर्णलक्षात्वादकस्य स्वरूपमाह—

नउइ-मयाउओ वा, खट्ठामण्लो अन्नंगो पेरो ।

अन्नेण उड्ढावज्जइ, भोहज्जइ सो य अन्नेण ॥ ४८५ ॥

यः स्थवितो नवीनवर्षिको वा शताऽऽयुक्तो वा, संपन्नशत-वर्षे इत्यर्थः । खट्ठामण्लो नाम—प्रबलजराजर्जरितदेहतया यः खट्वाया उन्थातुं न शक्नोति, अत एवाऽऽपावज्जस्यः अन्त्येन

परिचारकाऽऽदिता उन्माध्यते, अन्येन वाऽप्यौ भोज्यते
भोजनं कार्यते, एष पूर्णालकाखादकः ।

अन्येव व्युत्पत्तिमाह -

पूर्वलिपं खायेतो, चत्तवमर्षो तु सो परं कुण्ड ।

एरिसओ वा सरो, जग्गिमओ पूर्वभक्षिस्सम् ॥४८६॥

पूर्वलिपं भक्षयन् दन्तानामभावाद्यस्मादसौ परं केवलं
चपत्तवमर्षं करोति, तेन पूर्णालकाखादकः । यादृशो वा
पूर्वभक्षिः शब्दो भवति ईदृशो यस्य भाषमाणस्य शब्दः
स पूर्णालकाखादकः ।

सो वि य कुहंतगितो, खाहु त्थु माह कुण्ड जत्तेणं ।

परिदेवइ किच्छा हिय-यऽवितकतो विगयभावो । ४८७॥

सोऽपि पूर्णालकाखादकः स्थविः संयतीप्रतिश्रयस्य कु-
ञ्जान्तरितो वनेमानः (साहु त्थुमाहति) काशिन-तिष्ठिबने,
ते दे अपि यन्नेन कष्टेन करोति, कुच्छाखासौ परिदेवते क-
रुति । विन केम कुजेन विगयभावो निरप्रितसिंहद्वयः,
सममसूनितादिगियाव्यङ्गवेतनाक (?) इत्यर्थः । ईदृशेन पूर्ण-
ालकाखादकशब्देन प्रतिबद्धं प्रथमं स्थानव्यम्, तदभावे तस्यैव
स्थानप्रतिबद्धं, ततो कप्रतिबद्धं, ततः प्रतिबद्धं बद्धेऽपि ।
आह-किमत्र पूर्णालकाखादकप्रतिबद्धं रागोद्भवो न भवति ?

उच्यते-

अवि होज विरागकरो, सरो रुवं च तस्स तदवन्थं च ।

ठायं च कुच्छाणिजं, किं पुण रागोन्भवो तस्मी ? ॥४८८॥

अपीत्यभ्युच्ये । यो भवेन पूर्णालकाखादकस्य संबन्धो का-
शिनपरिदेवनाऽऽदिकः शब्दो, यच्च तदवस्थं नस्यामवस्थायां
वनेमानं वलीपलिनाऽऽदिकं रूपं, यत् तस्य विगमूत्रकं-
यमाऽऽशुचिपटिलं कुन्त्यनीयं जुगुप्साऽऽस्पदं स्थानं, तानि
प्रत्युत विरागकरागयैव, कुतः पुनस्तत्र रागोद्भवो भवि-
ष्यति ? अथ पूर्णालकाखादकप्रतिबद्धं न कल्प्यते ततो यथा
निर्ग्रन्थानां कटकचिलिमिलिकाऽऽदिका यतना भविता, तथा
निर्ग्रन्थीनामपि द्रष्टव्या ।

अत्र परः प्राह-

एयगिमे पि रुवे, सदे वा सज्जइय जइऽणुमा ।

समखाण किं निमिप्तं, पडिसेहो तारिमे भक्षिओ ? ॥४८९॥

यद्यन्तदृशे पूर्णालकाखादकसंबन्धनि रूपे शब्दे वा संय-
तीनामनुज्ञा क्रियते तर्हि श्रमणानां किं निमित्तमिदं शब्द-
विरस्तीमंश्रिते रूपाऽऽदिप्रतिबद्धे प्रतिषेधो भविष्यति; तेषा-
मपि तत्र वस्तुं युक्तमिति भावः ।

सतिराह-

मोहोदण्ण जइ ता, जीवविउत्ते वि इन्दिदेहम्मि ।

दिट्ठा दोमपविची, किं पुण सजीवए देहे ॥४९०॥

यदि तावता मोहोदयेन जीवविशुद्धेऽपि स्वीदेहे पुरु-
षाणां प्रतिसेवनादौषप्रवृत्तिरेष्टा, तर्हि किं पुनः सजीवदेहे
स्थविश्रयां संबन्धनि, तत्र सुतत्रां भविष्यतीति भावः । अ-
तस्तेषां तत्रापि प्रतिषेधः कृतः, निर्ग्रन्थीनां तु पुरुषिका-
खादकप्रतिबद्धे स्वरूपे एव बोधः, अनिश्चितानां तु महाभिति ।
४९१ उ० ३ प्र०० । नि० ५० ।

पडिविब-प्रतिविम्ब-न० । लिकणपदायुषु विम्बाऽऽकृतिसंक्र-
मणं, आ० म० १ अ० सूत्र० । प्रतिमायाम्, "पडिमा पडिवि-
बं ।" पा० ना० २१७ गाथा ।

पडिबुद्धकमाण-प्रतिबुध्यमान-त्रि० । सावधानीभवति, क-
ल्प० १ अधि० ५ लक्ष ।

पडिबुद्ध-प्रतिबुद्ध-त्रि० । जागरिते, कल्प० १ अधि० ३ लक्ष ।
अनिद्रे, अप्रमादनि, उक्त० ४ अ० । मिथ्यावाद्धाननिद्राऽपग-
मे सम्यक्त्वविकारां प्राप्ते दृश० १ अ० । भावः कृतः । प्रतिबो-
धे, आत्मा० १ ध्रु० ४ अ० ५ उ० ।

पडिबुद्धजीवि (ख) -प्रतिबुद्धजीविन त्रि० । प्रमादनिद्रा-
हितजीविने, दृश० २ चू० । प्रतिबुद्धम् प्रतिबोधः, द्रव्यतां
जाग्रता, भावतस्तु-यथावस्थितवस्तुतयावगमः तेन जी-
विनो, प्राणान्, धर्तुं शीलमस्येति प्रतिबुद्धजीवी । यत्र वा-प्रति-
बुद्ध-द्विधाऽपि प्रतिबोधवान् जीवनीत्यवशीलः जीवी-प्रति-
बुद्धजीवी । कोऽभिप्रायः-द्विधा प्रसुतेष्वपि अविबंकिबु न ग-
तानुगतिकतया-यं स्वपिति, किं तु प्रतिबुद्ध एव यावज्जीवमा-
स्ते । (उक्त०) । तत्र च द्रव्यनिद्राप्रतिबोधे अगदत्तोदाह-
रणम् 'अगदत्त' शब्दे प्र० भा० १७३ पुष्टादारभ्य वतन १
भावसुषुप्तं तु तपस्विनः, ते हि मिथ्यान्वाऽऽदिमोहितेऽपि
जनेषु यथावदवगमपूर्वकमेव संज्ञमजीविनं धारयन्तीति ।
उक्त० ४ अ० । प्रतिबोधः प्रतिबुद्धमेतत् । प्रतिबुद्धं तेन
जीविनं शीलमस्येत्येतत्प्रतिबुद्धजीवी । प्रतिबोधितं जीवन-
शीलं, आत्मा० १ ध्रु० ४ अ० ५ उ० ।

पडिबुद्धराग-प्रतिबुद्धराग-पुं० । मल्लिनीधरेण सह प्रम-
जितं साकेतनिवासिनि हस्वाकुराजे, स्था० ७ ठा० । ज्ञा० ।
(येन च नागत्यैव स्वभार्यायाः पद्मावत्याः धीरादमग-
गडे विस्मितो मिथिलापतिपुत्र्या मल्ल्याः धीरादमगगड-
वर्णने ध्रुव्या तत्र इतः प्रपिनः, इति 'मल्ली' शब्दे वच्यते)

पडिबोहग-प्रतिबोधक-पुं० । प्रतिबोधयतीति प्रतिबोधकः ।
विशे० । गृहचिन्तकः, यो गृहं चिन्तयन् यो यत्र योग्यस्तं तत्र
व्यापयति । व्य० ३ उ० । प्रतिबोधयतीति प्रतिबोधकः ।
सुमस्यान्धापकः, सं० ।

पडिबोहिय-प्रतिबोधित-त्रि० । व्यरुचेतनावति, ज्ञा० १
ध्रु० १ अ० ।

पडिभजिउक्काम-प्रतिभवतुकाम-त्रि० । प्रतिपतितुकामे, व्य०
४ उ० ।

पडिभयकर-प्रतिभयकर-त्रि० । भयजनकः, सं० ११ अह ।

पडिभाग-प्रतिभाग-पुं० । प्रतिक्रिया भागः प्रतिभागः । प्र-
तिबिम्बं, आ० म० १ अ० । अंशः, अत्रु० ।

पडिभासंत-प्रतिभाषत्-त्रि० । भुवाणं, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ०
१ उ० ।

पडिभेअ-प्रतिभेद-पुं० । उपात्मन्नेन, पा० ना० २६६ गाथा ।

पडिमद्वाइ (ख) -प्रतिमास्यायिन-पुं० । प्रतिमया एकरावि-
क्यादिकया कार्यात्मगोविशेषैव निष्ठतीत्येवं शीतोः यः स

प्रतिमास्थावी, स्था० ४ डा० १ उ० । भिक्षुप्रतिमाका-
गिणि, स्था० ७ डा० १ उ० ।

पडिमंभी प्रतिमाङ्गी-स्त्री० चत्वार्यायाम्, जितप्रतिमानां सत्काऽ-
स्मिन्चत्वारि क्रियमाणा दृश्यन्ते, सा युक्तिमतीति चेति प्रश्ने, उत्तर-
मन्यदपि लोहितवस्त्रकते (काञ्चिदप्याविश्यं श्रूयन्तं तथाऽपि
नामप्रादे निषेधात्तन्मनुष्यपुलम्मादिदानीन्तनकाले स्थाने स्थाने
तथा प्रज्ञितदेशनाद् यद्वा नै पञ्जाकरणान्तराद्यप्रसङ्गाच्च सर्व-
था न निषेधः । १४ प्र० सेन० २ उल्ला० ।

पडिमा-प्रतिमा-स्त्री० । मद्रूपस्थापनायाम्, दश० १ अ० ।
तस्यै, आय० ३ अ० । " पडिमा पडिदिवं । " पाठ० ना०
२१७ गाथा । " त्रिगुणपडिमादसंगेण पडिबुद्धं । " दश० १
अ० । (जितप्रतिमाऽधिकारः सर्वोऽपि 'चेइय' शब्दे तु भा०
१२०७ पुष्टादागम्योक्तः) प्रतिपत्ता, ध्या० ।

दो पडिमाओ पणत्ताओ । तं जहा सुयसमाहिपडिमा
चेव, उवहाणपडिमा चेव । दो पडिमाओ पणत्ताओ । तं जहा-
विवेगपडिमा चेव, विउम्मसगपडिमा चेव । दो पडिमाओ
पणत्ताओ । तं जहा भदे चेव, मुभदे चेव । दो पडिमाओ
पणत्ताओ । तं जहा महाभदे चेव, मव्वोभदे चेव । दो
पडिमाओ पणत्ताओ । तं जहा खुट्ठिया चेव मोयपीडिमा,
महाल्लिया चेव मोयपडिमा । दो पडिमाओ पणत्ताओ । तं
जहा-तवमङ्गे चेव चंदपडिमा वट्टमङ्गे चेव चंदपडिमा ।
(दो पडिमा इत्यादि) प्रतिमा प्रति गीतः, प्रतिजति याचत ।
समाधाने समारः दशस्त्वनावलक्षणः, तस्य प्रतिमा समाधि-
प्रतिमा दशाभुतस्त्वनात्, आदिमाभुतवर्माधप्रतिमा, सामा-
निकाऽऽदिआदि वसर्माधप्रतिमा च उपधाने तपस्त्वनात्-
प्रतिमा उपधानप्रतिमा द्वादशभिक्षुप्रतिमा (भिक्षुपडिमा)
शब्देऽस्या व्याख्या) एकदशप्राप्तकप्रतिमाध्यायेयं रूपति ।

दिवेचने दिवेकस्यागः, स चाऽऽन्तरागमाणां कयायाऽर्शानां,
वायानां गणशक्तिमत्प्राप्ताऽर्शानामनुचितानां तत्रातिप,
सिधिविक्रमप्रतिमा, व्युत्पन्नप्रतिमा, कायेतत्त्वकरणमेवति ।
भद्रा एवोऽऽदिदिकृत्युष्टये प्रत्येकं प्रसक्त-तुष्टयकार्यात्मक-
रणरूपा आदोगात्रप्रधानाति । मुभद्राऽर्शये प्रकारेणैव समभा-
व्यते, अष्टादशैव तु लोकिनि महाभद्राऽर्शित नैवेद्यं, तत्त्वमहो-
गात्रकार्योत्पत्तिरुपा आदोगात्रप्रधानाति भवतेभद्रा तु क-
शु पडिमु प्रत्येकं दर्शयति तस्यैव उपायः आदोगात्रप्रधान-
प्रमाणेति (द्वादिका सर्वतोभद्रप्रतिमा ' खुट्ठयागवय्योभह-
पडिमा ' शब्दे तुर्तियवर्गा ७३ पुष्ट गता) मोकप्रतिमा प्र-
सन्नप्रतिमा, सा च कालमेव तु द्वादिकाः अन्यार्थः " खु-
ट्ठिया " शब्दे तुर्तियवर्गा ७३ पुष्ट गतः । महती च भव-
तीति यत् उक्तं व्यवहारोऽन्तर्दृष्ट्या नै गोपपडिमापडिवच-
स्त्व । " इत्यादि । इयं च इत्यतः पञ्चवर्णविषया, क्षुब्धता
भ्रमाऽर्शयेति, कालतः शगद निदाधे वा प्रतिपद्यन्ते,
अमुका चेत्तं प्रतिपद्यन्तं चतुर्देशभक्तं समाप्यन्ते, अमुकस्या तु
पांडशभक्तं, भावनम्, दिव्याऽऽनुपमसौमहन्तिमानि । एवं
महतीऽपि नवरं भुङ्क्ता चंप्रातपञ्चत पांडशभक्तं समाप्य-
ते, अन्यथा त्वष्टादशभक्तोनेति यवस्यैव मध्ये यस्याः सायव-
मध्या, चण्ड इव कलापुट्टिहानिभ्यां या प्रतिमा सा चन्द्रप्र-

तिमा । [स्था०] [यवमध्या चन्द्रप्रतिमा 'जवमङ्गवेदपडिमा'
शब्दे चतु० भा० १४३० पुष्ट व्याख्या] यस्यां तु कुण्डप्रतिप-
दि पञ्चदश भुक्त्या एकैकहान्या अमायास्थायमर्कः, शुक्रप्र-
तिपदि चैकमैव, ततः पुनर्कैकभुङ्क्ता पूर्णिमायां पञ्चदश
भुङ्क्ते, सा, चण्डस्यैव मध्ये यस्यास्तत्त्वव्यर्थः । सा वज्रमध्या
चन्द्रप्रतिमेति स्था० २ डा० ३ उ० । प्रतिप्राप्य, प्रव० ६३
द्वारः स्था० आग्निग्रहप्रकारे, यथा मासाऽऽया भिक्षुप्रतिमा ।
आय० स० दश० ७० स्था० आवा० ७ उल्ला० १० । व्य० ।

चत्तारि सेजपडिमाओ पणत्ताओ । चत्तारि वत्तपडिमा-
ओ पणत्ताओ । चत्तारि पापपडिमाओ पणत्ताओ । चत्तारि
ठागपडिमाओ पणत्ताओ ।

स्था० ४ डा० ३ उ० । (पुष्टक पुनर्गं व्याख्या)

तपामेदाऽऽर्मिकाः प्रतिमा आह-

पंच पडिमाओ पणत्ताओ । तं जहा भदा, मुभदा, महा-
भदा, मव्वओभदा, भदत्तगपडिमा ।

"पंच" इत्यादि व्यक्ते नवम-भद्रा-१, महाभद्रा-३, सर्वतोभद्रा
४ च द्विचतुर्दशभिर्दिनेः क्रमण भवति (पुष्टकं प्राक् । मुभद्रा
त्वष्टृत्वान् न लिखितं । सर्वतोभद्रा तु प्रकाशनेत्यात्मा-
व्युत्पन्ते । द्विचयम-ल्लिहा, महती च । तथाऽस्या चतुर्था
ऽर्शिता द्वादशत्वमात्रेण पञ्चमसर्वादिद्विप्रमाणेन तपसा भवति ।
अस्याः स्थापनोपायगाथा- " एवादि पंचेते, उचियं म-
ङ्गे तु आदिसम्युत्ति । उचियकमेण य मेवे, जाण लहे मव्व-
तेभदे ॥ १ ॥ " इति । पाण्य कदिनानि तु पञ्चविंशतिर्गति स्था-
पना । महती तु चतुर्थीऽर्शिता पांडशत्वमात्रेण पञ्चमव्यधिक-
द्विचतुर्दशमेव तपसा भवति । अस्या आद्ये स्थापनोपायगा-
था- " एवादि सन्ते, उचियं मङ्गे तु आदिसम्युत्ति । उचिय-
कमेण य मेवे, जाण महं मव्वओभदे ॥ २ ॥ " इति ।
पाण्य कदिनान्येकानपञ्चविंशतिर्दिने २ स्थापना । भद्रोत्तप्र-
तिमा द्विधा-ल्लिहा, महती च । तथाऽस्या द्वादशविंश-
तिविशान्तेन पञ्चमसम्यधिकऽर्शितप्रमाणेन तपसा भवति ।
अस्याः स्थापनोपायगाथा- " एवादि अ नवेते, उचियं मङ्गे
तु आदिसम्युत्ति । उचियकमेण य मेवे, जाण महं भदोत्त-
खुट्ठं ॥ ३ ॥ " इति । पाण्य कदिनानि पञ्चविंशतिर्गति ३ ।
महती तु द्वादशऽर्शिता चतुर्दशविंशतिविशान्तेन द्विचतुर्दश-
विंशतुत्तममेव तपसा भवति । तत्र य गाथा- " एवा-
दऽऽत्मासन्ते, उचियं मङ्गे तु आदिसम्युत्ति । उचियकमेण
य मेवे, महं भदेत्तं जाण ॥ १ ॥ " इति । पाण्य कदिनान्येकान-
पञ्चविंशतिर्दिने । उक्तं क्रमेणानिर्दिश्यन्तु स्तमांशः स्था०
४ डा० १ उ० । " एवा अदमपडिमा । " धर्मप्राप्तपल्लव-
रूपमैव, तद्विषया प्रतिमा प्रतिमा, अचर्मप्राप्तप्राप्तगा वा
अचर्मप्रतिमा, सा एका । (व्या०) " एवा अचर्मपडिमा । "
स्था० १ डा० १ संथा० । प्रव० १ आवा० ४० । (एकादशो-
पायमप्रतिमाः ' उवावगपडिमा ' शब्दे द्वि० भा० १०४७ पुष्ट
प्रपञ्चिताः) (प्रकीर्णक विषयः ' पडिमा ' शब्दे वदयन्ते)

अथ प्रतिमापालनरूपे जन्म संकथ्येह कृत्यं स्वातन्त्र्यगाऽह-

विधिना दर्शनाद् ध्यानात्, प्रतिमानां प्रपालनम् ।

यानु स्थितो गृहस्वोऽपि, विशुद्धनि विशुद्धः ॥ ७० ॥

(विधिना) दशाश्रुतस्कन्धाऽऽद्यागमप्रतिपादनेन दर्शनं, सम्यक्-
कर्म, तत्प्रधाना, नेनोपलक्षिता वा प्रतिमाऽपि दर्शने, सा
आद्या प्रथमा यामां प्रतिमानां ता दर्शनाऽऽद्यास्तासाम्,
एकादशसंख्यानमित्यर्थः । (प्रतिमानम्) अग्निग्रहविशेषा-
णाम् (प्रपालनम्) प्रकपेण पालनं, विशेषतो गृहियमो
भवतीति श्रव्यः । आसां पालने किं भवतीत्याह— (या-
स्वित्यादि) यामु प्रतिमासु (स्थितः) निष्ठः (गृहस्थोऽपि)
यतितामप्राप्तुवद्यपि, आसां कृतसर्वसङ्ख्यायोगेऽनगार इत्य-
पिशब्दाः । (विशेषतः) असंख्यगुणया गुणश्रेण्या (वि-
शुच्यति) क्षीणपापो भवति । अथ पुनः काः प्रतिमाः यासु
स्थितो गृहस्थोऽपि विशेषतः शुच्यति ? । उच्यते—

१ दंसण १ वय २ सामाहन्, ३,
पोनह ४ पडिमा ५ अचमं ६ सन्विचत् ७ ।
आरमं ८ पेस ९ उदिह—

तु १० वज्रप समणभूए अ १ ॥ ” इति ।

नञ् शङ्काऽदिदोषरहितं प्रथमाऽऽदिहर्हं स्थैर्याऽविभूयणं
मोक्षमार्गप्राप्तादपीठभूतं सम्यग्दर्शनं, भयलोभलज्जाऽदिविर-
प्यनिरन् मान्मानं सम्यक्त्वमनुपालयतीत्येषा प्रथमा प्र-
तिमा १ । द्वौ मासौ यावदक्षिणदिनान्यविगृहितानि च पूर्व-
प्रतिमाऽनुष्ठानमहितानि द्वादशाऽपि वनानि पालयतीति द्वि-
तीया २ । त्रीन् मासानुभयकालमप्रमत्तः पूर्वोक्तप्रतिमाऽनुष्ठान-
महितः सामायिकमनुपालयतीति तृतीया ३ । चतुरो मासां
भ्रतुपण्यो पूर्वप्रतिमाऽनुष्ठानमहितोऽवशिष्टं पौषं पाल-
यतीति चतुर्थी ४ । पञ्चमासोऽवतुपण्यो गृहे तद्वद्भारं
चतुष्येषा वा परीपहोपमगोऽदिनिष्कम्पकायोऽन्यः पूर्वोक्त-
प्रतिमाऽनुष्ठानं पालयन् सकलां रात्रिमासम् इति पञ्चमी ५ ।
एवं वक्ष्यमाणान्वापि प्रतिमासु पूर्वपूर्वप्रतिमाऽनुष्ठाननिष्ठ-
ताऽवसेया, नवरं परमासां प्रह्वारी भवतीति षष्ठी ६ ।
सप्तमासान् सञ्चित्ताऽहारां परिहरतीति सप्तमी ७ । अष्टौ
मासान् स्वयमाभ्यर्चनं न करोतीत्यष्टमी ८ । नवमासान् प्रप्यै-
रव्यारम्भं न कारयतीति नवमी ९ । दशमासानामर्थं नि-
ष्पन्नमाहारं न भुङ्क्ते इति दशमी १० । एकादशमासान्क्य-
कसङ्गां रजोहरणाऽदिमुनिवेषधारी कृतकेशाव्यातः स्वायत्त-
गु गोकुलाऽऽदिषु वसन् प्रतिमाप्रतिपद्य अवशेषापासकाय
भिज्ञां दत्त इति वदन् धर्मलभशब्देऽन्वारणरहितं सुसा-
धुव्यवसाचरतीत्येकादशी ११ । उक्तं च—

“ दंसणपडिमा नेया, सम्मत्तुअस्स सा हद्दं बुद्धी ।

कुग्गहकलंकरिहिया, मिच्छल्लसञ्चावत्समभावा ॥ १ ॥

विहया पडिमा णेया, सुद्धाणव्वयधारणं ।

सामाहन्पडिमा ऊ. सुदं सामाहन् पि अ २ ॥

अट्ठमीमाहपण्वेसु, सम्मं पोसहपालणं ।

नेसाणुद्वाणुत्तस्स, चउत्थी पडिमा इमा ॥ ३ ॥

निक्कणो काउसगं तु, पुब्बुत्तगुणसंजुओ ।

करेह पव्वगहंसु, पंचमी पडिवज्जओ ॥ ४ ॥

असिण्णणुधिअड्ढोई, मउलउडो विवसबंभयारी अ ।

रत्तिं परिमाणुकडो, पडिमावज्जसु विअणुत्त ॥ ५ ॥ ”

टीका— (मउलउड ति) अवदकल्लः ॥ ५ ॥

“ भायह पडिमाहडिओ, तिलोणपुडु जिणं जिअकसाए ।

णिअदोमपचवलीसं, अणोए वा पंच जा मासा ॥ ६ ॥

छुट्ठीए बंभयारी सो, कासुआऽऽहार सत्तमी ।

वज्जिजा वज्जमहारं, अट्ठमं पडिवज्जओ ॥ ७ ॥ ”

पष्ठ्यां पुनरयं विशेषः—

“ पुब्बोहअगुणुत्तो, विमसओ विजिअमोहेहिणो अ ।

वज्जइ अचंभमंगं-तओ अ गहं पि थिग्विच्चो ॥ ८ ॥

सिगारकहाविरओ, इत्थोयं विमं रहम्मि णो ठाह ।

चयइ अ अतिप्यसंगं, तहा विमसं व उक्कोसं ॥ ९ ॥

एवं जा छम्मासा, एसोऽहिगओ इहरहा विट्ठं ।

जावज्जोवं पि इमं, वज्जइ एअम्मि लोणम्मि ॥ १० ॥

अवरंए वि आरंभं, नवमीए नो करावए ।

दसमीए पुणो विट्ठं, फासुअं पि न भुंजए ॥ ११ ॥

णिम्मिन्नमरो पायं पुत्ताइसु अहव सेसपरिवारि ।

धोवममसो अ तहा, सव्वथ परिणओ नवरं ॥ १२ ॥

लोणववट्ठारीवरओ, बहुसो संवेगभाविअमई अ ।

पुव्वोहअगुणुत्तो, णव मासा जाव विहिणो उ ॥ १३ ॥ ”

दशम्यां पुनरयं विशेषोऽपि, यथा—

उदिहकडं भत्तं, विवज्जए किमुअ मेसमारंभं ।

से हार अ खुमंडं, मिहलिं वा धारईं काह ॥ १४ ॥

जं णिहिअमन्थजायं, पुट्ठो णिअणहिं णवरो सो तथ ।

जह जाणइ तो साहइ, अह णवि तो वइ ण वि जाण ॥ १५ ॥

जह पज्जुवापयणरो, सुट्ठमपयण्येसु णिच्चत्तंलिच्छो ।

पुव्वोहअगुणुत्तो, दम मासा कालमाणे ॥ १६ ॥

पगारसीसु निस्संगो, धेरं लिग पडिमाहं ।

कयलोओं सुसाहु व्व, पुव्वुत्तगुणसायरो ॥ १७ ॥

पुव्वोउत्तं कपय, पच्छोउत्तं तु ण वल्लु एअस्स ।

आयण्णिर्भालगुत्ता—इ सव्वमाहारजायं तु ॥ १८ ॥ ” इति ॥

आवश्यकचूर्णी नित्यम्—“ रात्रभतपरिण्णा पंचमी, सवि-
त्ताहारपरिण्णा ” इति षष्ठी, “दिशा बंभकारी, रात्रो परिमा-
णुकडे” ति सप्तमी “दिया वि रात्रो वि बंभकारी, असिण्णणु
वोसट्ठकसमंसुगोमनं” ति अष्टमी, “पेसारंभपरिण्णाए” ति
दशमी, “ उदिहभत्तविज्जए समणभूए ” ति एकादशीति

॥ ७० ॥ ७० २ अघि० । (अत्र बहुविस्तरः “ उवासगपडि-
मा ” शब्दे तृतीयभागस्थ १०६४ पुष्टेऽवगन्तव्यः)

“ उदिहट्ठोपल्लवेणय—उत्तिष्ठधम्मं चउत्थय होइ । ” उदिहपात्रं

प्रेक्षासंगतिकपात्रमुत्तिष्ठधर्मकं च चतुर्थमिति चतस्रः पा-
त्रावयणेषु प्रतिमाः । ७० १ उ० १ प्रक० । (वल्लस्य गवेषणं

प्रतिमा ‘वक्थ’ शब्दे) (प्रतिमाप्रतिपन्नस्योपाश्रयप्रत्युपेत्यं

(सविहल्लण’ शब्दे) (‘पमल्लविहारपडिमा’ स्वस्थानं उक्ता)

(सव्यभावनायां पञ्च प्रतिमा भवन्ति इति ‘सप्तभावण’ शब्दे)

मोकप्रतिमा—“ दो पडिमाओ * ” इत्यादि-

सूत्रद्वयम् । अस्य संवन्धमाह—

पडिमाहिंगारं पगते, इवंति मोयपडिमा इमा दोमि ।

ता पुण गणम्मि वुत्ताइमा उ बहिं पुरादीणं ॥ ८७ ॥

प्रतिमाधिकारः प्रकृतस्तन इमे अघि ए मोकप्रतिमे इह भव-

तः प्रतिमाप्रस्तावादिभे अपि प्रतिमं अत्रोपप्यस्ते इति भावः,

केवलमयं विशेषः—ता अनन्तरोदिताः प्रतिमा गणे स्थितस्यो-

क्ताः इमे पुनः पुनःऽऽदीनां बहिः स्थितस्येति संवन्धः अनेन सं-

वन्धेनाऽऽयास्यस्य (स्वस्य) व्याख्याः प्रतिमं प्रकृतं, पथया-

॥ ८७ ॥

॥ ८७ ॥

॥ ८७ ॥

॥ ८७ ॥

॥ ८७ ॥

॥ ८७ ॥

॥ ८७ ॥

॥ ८७ ॥

॥ ८७ ॥

॥ ८७ ॥

॥ ८७ ॥

॥ ८७ ॥

लुक्किं च मोकप्रतिमा, महती वा मोकप्रतिमा । मोकः कायि-
को तदव्युत्पन्नगप्रधाना प्रतिमा मोकप्रतिमा, तत्र लुक्किं नामि-
ति प्राप्तिम् । मोकप्रतिमां प्रपञ्चस्यानगरस्य कालने (सं) तस्य
प्रथमनिर्वाद्यकालमये वा, चरमनिर्वाद्यकालमये वा बहि-
र्धामस्य वा, यावत्कल्याणमगः ५५दिपराहः । गजाधान्यां वा
चने वा, एकजानीयदुर्मसंधानो घनं, चिदुर्गं नानाजानीयदुर्मसं-
धानं, एवं प्रतीतं, प्रयत्नचिदुर्गं अनेकपर्वतसंघातरूपं भुक्त्वा
यदि प्रतिमामागहति प्रतिपद्यते, तदा चतुर्दशेन भङ्गेन
पारयति समापयति, अथाभुक्त्वा आगहति तदा पौडशकेन
भङ्गेन पारयति, तेन च ज्ञाते मोकं कायिकी आघातव्याः
आगमने च दिवा आगच्छति, एवं महत्या आगं प्रतिमायाः
सूत्रं वाच्यं, विशेषोऽपि पाठस्तिष्ठ एव । व्य० ६ उ० ।

('मोयपडिमा' शब्दे विस्तरः)

यवमध्यचन्द्रप्रतिमा— 'हो पडिमाओ पक्षसाओ तं
जहा—जवमज्झा य, चन्द्रपडिमा' इत्यादि ।

अस्य संबन्धप्रतिपादनार्थमाह—

पगया अभिगंगा खलु, एम उ दमस्स होति संवेधो ।

संखा य मणुवत्तइ, आहारे वा वि अहिगारे ॥ १ ॥

प्रकृताः खलु नवमोदशके चरमसूत्रेभ्यमिग्रहाः, अत्रापि न
एकाभिग्रहाः प्रतिपाद्या इत्येव दशमस्य दशमोदशकाऽऽदिस्-
त्तस्य संबन्धः । अथवा नवमोदशके चरमानन्तरसूत्रे आहारं
या अभिहिना संखा सा अत्रायनुवर्तते - तत्र आहार-
विपर्ययेभ्यः प्रशस्ता वा दशमोदशकाऽऽदिस्त्वस्त्रयाधिकार-
प्रवृत्तिः, स्वात्तराणि मामान्यन्तः सुप्रतीतानि ।

विशेषं तु भाष्यकारे व्याख्यानयति—

जवमज्झं वदमज्झा, सोसट्ठ चित्तं ति विहं तीहि तु ।

दुविहे च सहइ मज्झं, अएणाओ तिथानिकेवो ॥२॥

यवमध्येति पदं, वज्रमध्येतिपदं, तथा व्युत्पृष्ट इति, त्यक्त
इति त्रिविधमुपसर्गं, त्रिभिर्मनोवाक्याः सम्यक् सहते, यदि वा
द्विविधान् उपनगान् अनुलेभिरूपां त्रिभिः सम्यक् सहते,
तथा—आज्ञातः तथैवेतिव इति व्याख्येयमगं द्वारगाथा-
संज्ञार्थः ।

सामंतमेतामेव विवरीतुः प्रथमतो यवमध्येति,

वज्रमध्येति च व्याख्यानयति—

उवमा नवंगं चंदे ण वावि जवमज्झं चंदपडिमाए ।

एमेव य विइयाए, वज्जं वदरे ति एगट्ठं ॥३॥

यवमध्यचन्द्रप्रतिमाया यवेनापमा, चन्द्रेणैव यवस्यैव
मध्यं यस्याः सा यवमध्या, चन्द्राऽऽकारा प्रतिमा
चन्द्रप्रतिमिति व्युत्पत्तेः । एवंयव द्वितीया अपि वक्तव्या
वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमाया वज्रेणोपमा चन्द्रेण च । वज्रस्यैव
मध्यं यस्याः सा वज्रमध्या, चन्द्राऽऽकारा प्रतिमा
चन्द्रप्रतिमा, प्राकृतमधिकृत्य वज्रशस्त्रस्य पर्यायेण व्या-
ख्यानमाह—(वज्जं वदरे ति एगट्ठं) इयमत्र भावना-
शुक्लपक्षस्य प्रतिपदि चन्द्रविमानस्य दृश्यपञ्चदशमा-
गीकृतस्य एका कला दृश्यते, द्वितीयायां द्वे कले, तृतीयायां
तिस्रः कलाः, एवं यावत् पञ्चदश्यां परिपूर्णाः पञ्चदश क-
लाः । ततो बहुलपक्षस्य प्रतिपदि एकैकया कलया ऊनो
दृश्यते चतुर्दशकला दृश्यन्ते, द्वितीयायां त्रयोदश, तृतीया-

स्यां द्वादश, यावद्भावास्यायामेकाऽपि न दृश्यते । तदेवम-
यं मास आदावूनो मध्ये संपूर्णोऽन्ते पुनरपि परिहीनो, य-
वोऽप्यादावन्ते चतुर्को मध्ये विभुलः । एवं साधुरपि
भिन्नां शुक्लानि शुक्लपक्षस्य प्रतिपदि एकां, द्वितीयायां द्वे, तृ-
तीयायां तिस्रः, यावत्पञ्चदश्यां पञ्चदशः । ततो बहुलपक्षस्य
प्रतिपदि पुनश्चतुर्दश द्वितीयायां त्रयोदश यावच्चतुर्दश्या-
मेकामावस्यायामुपातिष्यति । ततश्चन्द्राऽऽकारतया चन्द्रप्र-
तिमा आदावन्ते च भिन्नायास्तनुत्वात्मध्ये विपुलव्यात्
यवमध्योपमितमध्यभागा । तथाऽमुमेव यवमध्ये चन्द्रप्र-
तिमामधिकृत्यान्त्यबोहूम—“एकैकां वर्द्धयेत् भिन्नां शुक्ले कृष्णे
च हापयेत् । सुजीतं नाभवावस्यायां मेघं चान्द्रायणे विधिः ॥१॥”
वज्रमध्यायां चन्द्रेण प्रतिमायां बहुलपक्ष आदी क्रियते, तत
एवं भावना—बहुलपक्षस्य प्रतिपदि चन्द्रविमानस्य चतुर्द-
शकला दृश्यन्ते, द्वितीयायां त्रयोदश, यावच्चतुर्दश्यामेका अ-
भावास्यायामेकाऽपि न, ततः पुनरपि शुक्लपक्षस्य प्रति-
पदि चन्द्रविमानस्यैका कला दृश्यते, द्वितीयायां द्वे, याव-
त्पञ्चदश्यां पञ्चदशाऽपि, तदयं मास आदावन्ते च पृथुलो,
मध्ये तनुको, वज्रमध्यादावन्ते च विपुलं, मध्ये तनुकमेव
साधुरपि भिन्नां शुक्लानि बहुलपक्षस्य प्रतिपदि चतुर्दश, द्वि-
तीयायां त्रयोदश, यावच्चतुर्दश्यामेकामिव, अभावास्यायामुप-
सृजति । ततः पुनरपि शुक्लपक्षस्य यद्येकां भिन्नां शुक्लानि, द्वि-
तीयायां द्वे, यावत्पञ्चदश्यां पञ्चदशेति । तत एवाऽपि चन्द्रा-
ऽऽकारतया चन्द्रप्रतिमा आदावन्ते च विपुलतया मध्यं च
तनुतया, वज्रमध्यापर्यामितमध्यभागा वज्रमध्या ।

एतेनैव यवमध्यचन्द्रप्रतिमामधिकृत्य सूत्र्यग्राह—

पण्णामेव य काउं, भागं समिणं तु सूकपयवमे ।

जा बहुणं य दत्ती, हावइ ना चेव कालंगं ॥४॥

शशिने शशिविमाने पञ्चदश भागान् कृत्वा यथा शुक्लपक्ष-
स्याऽऽदिता आरभ्य कलाः प्रतिदिवसे च संपूर्णन्ते, एवं दत्त-
योऽपि प्रतिपदि आरभ्य पाचद्वयेत्येता एव कालेन कृष्णेन
पक्षेण क्रमेण हापयेत् । वृ० । (दत्तयन्तु दत्ति शब्दे चतुर्थभागे
२४६ पृष्ठे प्रतिपादिताः) एवं विपरीतक्रमेण वज्रमध्यचन्द्र-
प्रतिमायामपि द्रष्टव्यम् ।

भचट्ठी खवओ वा, इयरदिणे तासि होइ पट्टवओ ।

चरिमे अमद्वदं पुणं, होइ अभत्तट्टमज्जवणं ॥ ५ ॥

तथैवेत्यवयववज्रमध्यप्रतिमयोः प्रस्थापक आरम्भ इत-
रस्मिन्नारम्भदिवसान्ता पाश्चात्ये दिने यकार्या वा भवति । त-
पको वा चरमदिवसे पुनर्भूतवियगे अग्रज्ञावान् अग्रजमपि
न करोति । एतद् यवमध्यचन्द्रप्रतिमामधिकृत्योक्तं वेदिन-
तत्त्वम् । उदात्ताने पुनर्द्वयोऽपि प्रतिमयोऽरम्भार्थमवयवमेवम् ।

संघयणे परिआए, सुत्ते अन्थे य जो भवे वलियो ।

सो पडिमे पडिवज्जइ, जवमज्झं वदमज्झं च ॥ ६ ॥

संहनने आघातव्यान्त्यतमस्मिन्पर्याये जन्मतो जयस्येन ए-
कोनत्रिशद्वर्षेषु, उन्कर्षतो दशानांयां पूर्वैकांक्षां, प्रवज्जा-
पर्यायेण जयस्यतो त्रिशतो वर्षेषु, उन्कर्षतो दशानांयां पू-
र्वैकांक्षां, सूत्रमये च जयस्यतो नवमस्य पूर्वस्य तृतीयमा-
चारवस्तु, उन्कर्षतः किञ्चित्तनानि दशपूर्वाणि । एवं संहनने
पर्याये सति यः सूत्रे अर्थे न भवति वलिको यलीयात् स प्रति-

मां यवमध्यां, वज्रमध्यां च प्रतिपद्यते । तदेवं यवमध्य-वज्र-
मध्यानि गन्तम् । व्य० १० उ० । (व्युत्पद्यकायाऽऽदिपदानामर्थः
स्वस्वस्थानि, सप्तसप्तिका भिद्युयतिमा च स्वस्थानि) कायो-
त्सर्गं, आ० म० १ अ० । प्र० ० । ग० । शरीरे, हु० १ उ० ३ प्र० ० ।
(सामारिकोपाश्रये न स्थातव्यमिति सामारिकप्रकरणार्थां
प्रतिमाप्रकरणं वक्ष्ये शब्दे तथैवने) रक्तप्रतिमानां यथा
भूस्थानं कृष्णता क्रियते, तथैवोद्योः जिनप्रक्रियते, न वेति
प्रश्ने, उत्तरम्-शाश्वतप्रतिमानुसारेण भूस्थानं कृष्णताकर-
णवदोद्योः रक्तताकरणमविरुद्धमिति । १४ प्रश्न० । सेन०
२ उल्ला० ।

पडिमागिह-प्रतिमागृह-न० । चैत्यगृहं, नि० चू० १२ उ० ।

पडिमायुय-प्रतिमायुत-त्रि० । सागारिकसहिते, नि० चू० १
उ० । १७ ।

पडिमास-प्रतिमान-न० । प्रतिक्रिये सहस्रं मानम् । गुह्यज्ञाऽऽ-
दौ, प्रामाण्येन तद्वान् प्रतिमानं गुह्यज्ञाऽऽदिता मीयता अनु० ।

अथ प्रतिमानप्रमाणं निरूपयितुमाह-

मे किं तं पडिमाणे । पडिमाणे जं पडिमिण्डज्जइ तं ज-
हा-गुंजा, कागणी. निष्ठावो, कम्ममासओ, मंडलओ,
सुवणो । पंच गुंजाओ कम्ममासओ, कागएणंपेक्कया चत्ता-
पि कागणीओ कम्ममासओ, निमि निष्ठावा कम्म-
मासओ, एवं चउको कम्ममासओ, काकएणंपेक्कयेत्तयी-
। वागमकम्ममासया मंडलओ, एवं-अडयालीयं कागणी-
ओ मंडलओ, सोलमकम्ममासया सुवणो, एवं चउमाडिका-
गणीओ सुवणो. एणं पडिमाणपमासोणं किं पओअणं ।
एणं पडिमाणपमासोणं सुवणप्रजतमिणोप्पोत्तियसंसमि-
लपवालादीयं देव्वाणं पडिमाणपमानिन्विचिल्लसखं
भवइ । मे तं पडिमाणे ॥

(मे किं तं पडिमाणे इत्यादि) मीयने जनेति मानं मेयस्य
सुवणोऽऽदिः प्रतिक्रिये सहस्रं मानं प्रतिमानं गुह्यज्ञाऽऽदिः अथवा
प्रतिमयीने तद्वान् प्रतिमानं, तत्र गुह्यज्ञा चणोडया १, सपादा
गुह्यज्ञा काकणी २, स त्रिमागकाकिएया त्रिमागोतगुह्यज्ञेयन
वा निवृत्ता निष्ठावः ३, यो निष्ठावाः कम्ममासकः ४, त्र्यष्ट
कम्ममासकः एको मण्डलकः ५, षोडश कम्ममासकः एकः
सुवर्णः ६, अनुमेवार्थे किञ्चित् ७ उच्यते- (एवं गुह्यज्ञा इ-
त्यादि) पञ्च गुह्यज्ञा एकः कम्ममासकः । अथवा-चतस्रः
काकएण एकः कम्ममासकः अर्द्धि या-त्रयो निष्ठावाका एकः क-
म्ममासकः । इदमुक्तं त्रयति-अस्य प्रकारत्रयस्य मध्येगेन केन-
चित्प्रकारेण प्रतिनाति, तेन च का कम्ममासकं प्रकृत्यनु पुत्रोका-
नुसारेण न काश्चिदर्थभेद इति । एवम्- (चउका कम्ममासओ
इत्यादि) चतस्रिः काकणीभिश्चिण्णत्वाच्चतुष्टका यः
कम्ममासक इति स्वकप्रविशेषणमाश्रमे, ते त्र्यष्ट कम्म-
मासका एको मण्डलकः, एवमष्टवत्वारिंशकः काकणीभिर्मण्ड-
लको भवतीति शेषः । भावाद्यः पूर्ववदेव । षोडश कम्ममास-
काः सुवर्णः । अथवा-चतुःषष्टिः काकएण एकः सुवर्णो, भा-

वायः स एव । एतेन प्रतिमानप्रमाणेन किं प्रयोजनमित्यादि ग-
ताधर्मः नवरं रजते रूपं मणयश्चकान्ताऽऽद्यः तिला-
राजपट्टकः गन्धपट्ट इत्येव शेषे प्रतीतम् । यावच्चतुःप्रतिमान-
प्रमाणम् । अनु० । उल्ला० ।

पडिमाधर-प्रतिमाधर-पु० । प्रतिमां प्रतिपन्नं आद्ये, प्रतिमाधराः
आकाः एवेति स्वसवीषाणां, रात्रिकायोः सगोष्ठां स्वाध्यायसं-
भवे कथं कुर्वन्तीति रीतिः प्रभाव्येति प्रश्ने, उत्तरम्-अस्वा-
ध्यायसंज्ञे प्रतिमाधरआद्या मौनेन कावोः सगोष्ठां, वीषधाऽऽदि-
कं च कुर्वन्तीति वृत्तवाद् । १, ६४ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । प्रति-
माधरः आत्रकः आत्रिका वा चतुर्थीप्रतिमान आरभ्य चतुष्प-
र्वीषापथं करानि, तदा पात्रिकपूर्णिमापष्टकरणाभावे पात्रिक
वीषपथं विधायापवांसं करानि, पूर्णिमायां चैकाशनकं कृत्वा वी-
षपथं करानि, तदा मुखवृत्त्या पात्रिकपूर्णिमयोऽनुविधिऽऽहारः
पष्टएव कृता युज्यते, कदाचिच्च यदि तत्रधा शक्तिर्न भवति, तदा
पूर्णिमायां चास्ते निर्विकृतिकं वा क्रियते, एवंविधाकुराणं सा-
माचारीमन्थे सान्त्न, परमेकाशनकं शास्त्रे हृत् नान्तीति । ४२
प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।

पडिमापाडिमा-प्रतिमाप्रतिमा-त्रि० । प्रतिमा कायोः सगोः, सैव
प्रतिमा प्रतिमाप्रतिमा । पञ्जा० १० वि० । पञ्चस्यामुपास-
कप्रतिमायाम्, पञ्चमासोऽनुपचर्यते गृहे तद्द्वारे च चतुष्पथे वा
परिग्रहापसर्गोऽऽदिनिष्कल्पकायाः सगोः पृथक्प्रतिमागुच्छान्
पालयन् सकलरात्रिमास्ते इति पञ्चमी । ४० २ आध० ।
("उपासगपडिमा" भाष्ये त्रि० भा० ६६ पुष्टेऽप्याः स्वयंप्रमुक्तं)

पडिमापडिवाप-प्रतिमाप्रतिपन्न-पु० । प्रतिमा जिह्वप्रतिमा आ-
दशसमयप्रसक्तान्ताः प्रतिपन्नोऽभ्युपगतवान् । जिह्वप्रतिमां
प्रतिपन्नं, उल्ला० ४ प्र० १ उ० ।

पडिमापुयग-प्रतिमापुजन-न० । पौषाधिकः पष्टपट्टिकाभिर्जिह-
नप्रतिमां पुजयति, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-पौषाधिकः कार-
णं विना पट्टाऽऽदिकं न पुजयतीति हेतुमिति । २४० प्र० ।
सेन० ३ उल्ला० । आञ्जलिकप्रतिष्ठना प्रतिमा पुण्या, न वेति
प्रश्ने, उत्तरम्-आञ्जलिकप्रतिष्ठना अपि प्रतिमा द्व्यष्टशतस्य-
ट्टकानुसारेण शुकचक्षुनात् पुण्या एव । "तद्वा सध्वानुशा स्वध-
निसिद्धं पवण्ये नरिणः" इत्याद्युक्तिरत्रानुसरणीया । ३६८ प्र० ।
सेन० ३ उल्ला० । आद्यानां पुत्राऽऽवसरे अष्टपुटमुखकोशबन्धः
प्रोक्तोऽस्ति, स कया रीत्या बध्यते, वल्लद्वयाद्यै यदा भवति पु-
जकस्य शरीरे तदोत्तरीयाञ्चलवस्त्रेण मुखकाशबन्धः कर्तुं न
शक्यते, यदि तृतीयं वस्त्रं मुखकोशबन्धनिमित्तं भवति तदा
उत्तुक्तमुत्तरीयाञ्चलनेत्र वा बध्यते इति प्रश्ने, उत्तरम्-पुत्राव-
सरे आर्द्धैरष्टपुटमुखकोशबन्ध उत्तरीयाञ्चलेन कर्तव्यः, न तु
तृतीयवस्त्रेण, यतः आद्याविधौ देवपुत्राऽऽवसरे आद्यानां परिधा-
नोत्तरीयलक्षणं वल्लद्वयं, आर्द्धानां च कञ्चुकसहितं तत्रयमेवो-
क्तमस्ति, न तत्राधिकं, तथोत्तरीयमापि, तत्कारणेऽप्येवमिव वि-
धेयं, तेन न किमप्यशक्यमिति । ४० १ प्र० । सेन० ३ उल्ला० ।
आत्रिका जिनाऽऽल्लवः, गृहदेवावसरे च प्रतिमायाः प्रक्षालनं
करति, न वेति, तथा यौवनावस्थायां देवपुत्रां करति, न वेति
प्रश्ने, उत्तरम्-देवगृहं, देवावसरे च आत्रिका प्रतिमायाः प्र-
क्षालनं करोति, तथा-यौवनावस्थायां पुत्रांमापि करोतीति, य-
था-हाताधर्मकथाऽङ्के द्वौपद्या यौवनावस्थायां स्नपनपूजे च पूजा

कृतेन बोध्यम् । ४०५-४०६ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । (' दुर्ब ' शब्दे चतुर्थभागे २५०७ पुष्टे कौपरिकृत प्रतिमाचने विस्तरतः प्रतिपादितम्) यत्नवीर्याऽऽद्यः श्लाघा क्षान्तेर्या तौषकप्रतिमापूजने लातो, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-यदि शरीरस्य, तथा यस्याऽऽर्जोनां च पाण्डित्यस्यास्मादा निषेधा ज्ञातो नास्ति, परं तेषां प्रतिमापूजने ह्यभयवद् ज्ञातोऽस्तीति । ४०७ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । आचार्यापाययप्रज्ञाशपादुका जिनशुद्धे र्थापना सति, जिनप्रतिमापूजायमानातीश्वर्यमकरं सरपुष्पाऽऽदिष्यन्त्यासामाचनं क्रियते, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-मुखवृषयापाययप्रज्ञाशपादुकाकरणार्थाः परम्परया ज्ञातो नास्ति, स्वर्गप्राप्ताऽऽचार्यस्य पादुकाकरणविधिरस्ति, ततो जिनपूजार्थं श्रीस्वरसाऽऽदिमस्ति-त्यादुका न पूजयेत्, देवदृश्यत्वात् । तथा-श्रीस्वरगङ्गादिकं साधारणं भवति, तेनापि प्रतिमाः पूजयित्वा पादुका पूजयेत्, पर पादुकात्मकवैधवा प्रतिमा नाऽकृते, देवाऽऽज्ञातनाजयादिति । १३० प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।

पट्टिमावन्दन-प्रतिमावन्दन-न० । चैत्यवन्दने, पूर्वतन्पक्षे जिनशुद्धे कदाचित्किञ्चिद् जलया तावत्प्राप्तं द्रव्यसिद्धिद्वयेण कृतं, तत्र प्रतिमाः वन्दयन्ते, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-तत्र र्थाजिन-प्रतिमावन्दन इति ज्ञायते । ११२ प्र० । सेन० ४ उल्ला० । (म-बोऽपि प्रतिमावन्दनाधिकाः ' वेद्य ' शब्दे तृतीयाभागे १२१ पुष्टे द्रष्टव्यः) (बहवः प्रतिमाशब्दाः इति ' पाट्टिमा ' शब्देऽनुपदमेव समाधितम्) (वन्दनशब्दार्थः ' वन्दन ' शब्दे वक्ष्यते)

पट्टिमासयग-प्रतिमाशतक-न० । प्रतिमाविषयशक्तिकारिणासाथकं शतस्त्रीकोपरिमिते यशोविजयापाध्यायकृते ग्रन्थविशेषे, प्रति० ।

१. ' पेन्द्रश्रेणिप्रणत-श्रीवीर्यचोऽनमस्तिरयुनिभूतः । प्रतिमाशतकग्रन्थः, प्रथमं पुण्यानि अधिकानि स्युः ॥ १ ॥ पूर्व न्यायविशारदत्वविक्रद काड्यां प्रस्तुतं बुधे-र्यायाऽऽचार्यपदे ततः कृतशतग्रन्थस्य यस्यापि तत् । शिष्यप्रार्थनया नयाऽऽविजयप्राज्ञात्मनोऽं शिशुः साऽपि ग्रन्थमिमं यशोविजय इत्याख्याभूदास्वात्मवान् ॥ २ ॥ अस्य प्रतिमावपया नेकाऽऽशुकाऽऽपहारिणपुण्यस्य । सविज्ञसमुद्रस्य, प्रार्थनया तन्यते ग्रन्थः ॥ ३ ॥ व्याख्यानेऽस्मिन् गिरां देवि, विप्रमुद्रमपाकुरु । व्यास्येयं मङ्गलैरेव, मङ्गलाभ्यत्र जायते ॥ ४ ॥ " प्रति० । (अस्य सर्वोऽपि विषयः ' वेद्य ' शब्दे तृतीयाभागे १२०५ पुष्टा दारशान्ताः)

पट्टिमिजमाशः प्रतिमीयमान-त्रि० । परिगणयमाने, उद्यो० २ पादु० ।

पट्टिमुदना-प्रतिमुदना-त्री० । निषेधने, वृ० १ उ० २ प्रक० ।

बहुसो पुच्छिज्जना, इच्छाकारं न मे मप कर्ति ।

पट्टिमुदनाए दुक्खं, दुक्खं च सजाहिउं अप्पा ॥ १०४७ ॥

बहूनां भूयो भूयो पुच्छमाना अपि ते साधवः कदापि ममेच्छाकारं न कुर्वन्ति, अथवा-अहमभ्यगच्छितस्तत्र गतस्मिन् प्रतिमुदितोऽपि निषेधोऽपि यथा पूर्वं भवति चेत्प्रावृत्त-करणेनैव । एवं प्रतिमुदनया महमानसं दुष्कमुपयत । इत्यादि । वृ० १ उ० २ प्रक० ।

पट्टिमोग्य-प्रतिमोचक-त्रि० । यमेकधोपदेशद्वानाऽऽदिना सं-सारसामग्रासारके तौषककरणपराऽऽदौ, आवा० १ छु० २ अ० ६ उ० ।

पट्टिय-पतित-त्रि० । गते, आवा० ४ अ० । हस्तात् परिप्रेष्टे, वृ० ३ उ० । ज्ञा० । पतने, भावे च प्रत्ययविधानात् । ज्ञा० १ छु० १ अ० ।

पट्टियच-प्रतीत्य-अव्य० । परिप्रेष्टस्य सम्पदगवस्तुल्यस्य, " भ-क्षाणिगामां पट्टियच ज्ञां । " सूत्र० १ छु० २ अ० २ उ० ।

पट्टियपिडोवजीवि (श)-पतिपिडोपजीविन्-त्रि० । प्रा-मापण्डोल्काऽऽदिमदृशे जने, सप्त० १ छु० १ अ० ।

पट्टियग-प्रतिचरक-पु० । स्थानव्यापारकं, नि० चू० १ उ० । अपराधाऽऽपन्नस्य प्रायश्चित्ते दत्ते तपः कुर्वता ग्लायमानस्य वैधातुत्यकरे, सप्त० १ उ० ।

पट्टियरणा-प्रतिचरणा-त्री० । ' चर ' गतिप्रकृतयोः, इत्यस्य प्रतिपूर्वस्य व्युत्पन्नस्य प्रतिचरणा इति भवति । प्रतीतेषु मेध-येषु चरणं गमनं तेन नेताऽऽसंबन्धप्रकारेणैव प्रतिचरणा । प्रतिक्रमणे, आवा० ।

प्रतिचरणा परविधा । तथा चाऽऽह-

नामं ठवणा दविष, विने काले तहव भवे अ ।

एसो पट्टियरणाए, निक्खेनो छ्विदो होइ ॥१॥

तत्र नामस्थानेने गतायै । द्रव्यप्रतिचरणा-अनुपपन्नस्य स-म्यग्रदृष्टेः तेषु मेधयेषु चरणयोऽपि चरणं गमनं तेन तेषां प्रका-रेण यच्छयादिनिमित्तं वा उपपन्नस्य वा निरूपकं स्यात्तत्ताऽऽ-दिष्यमेवेति । क्रियप्रतिचरणा व्याख्यायते, क्रियस्य वा प्र-तिचरणा क्रियप्रतिचरणा, यथा शालिगोपिकाऽऽद्याः शालि-क्र-याऽऽदीनां प्रतिचरणा । आवयतिचरणा जेषा प्रशस्ता, अप्र-शस्ता च । मिथ्याव्याख्यानावरतिप्रतिचरणा अप्रशस्ता । सम्यग्-दर्शनज्ञानव्यारिप्रतिचरणा प्रशस्ता । अथवा-आद्यत एवोपपु-नसम्यग्रदृष्टिस्तयैहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः, यतः शुभयोगेषु प्रतिक्रमणं वर्तते प्रतिक्रमणमुत्तमं । प्रतिचरणाऽप्येव-र्तुतेव वस्तुतः । आवा० ४ अ० । अकार्यपरिहारः, कार्यप्र-वृत्तौ, च । आ० चू० ४ अ० ।

इयां पट्टियरणाए पासाएण दिट्ठतां भवति-

" पर्याप्तं नगरे अस्थसमिद्धौ वाण्ययसो, तस्स पासाओ रयण-अन्निओ । मां ते अज्जाए उयन्किन्नयिउणं दिसाजत्ताए शओ, सा अण्णं लमिया मरुणपमाएणं बाधइ । तस्स पासाय-स्स अवलोयणं करीतः । तसो तस्स पयं खमं पडिये । मा विनेतिकं पत्तियं करीहातिं त्ति । अज्जाए पिप्पलपायसो जा-ओ, कि एत्तमां कंदिहिं त्तायसोओ तोपेनेण वल्लुनए पासा-ओ समो वाण्ययसो आगओ, पेच्छुनि विण्णुं पामाये, तेण मा निच्छुहां अमो पासाओ कारिओ । अथा य नज्जा आणीया, अ-णिथा य-ज्ज एत्त पामाओ विणस्सति तो ते अइ नान्ध । एवं अण्णकणं दिसाजत्ताए गओ सांसे मडिल्ला त पामाया सन्नायरे-ण तिमं अं अन्नोएणि, जेतथ किंचि कट्ठकम्मं सप्यकम्मं चित्त-कम्मं पासाय वा तुडिथानि पामनि, त संवेयेत किंचि दाकण

नम्रो सो पामाओ तारिसो चेव अत्यति । बाणियपण आगपण
दिट्ठो, तुट्ठेण स्वस्सस्स सामिणी कया, विज्झांगमसमआगया
जाया । इत्थं अस्सुवसणरहिया अत्तंते दुक्खमाणि जाया ।
पसा इव्वपकिचरण । भावे दिट्ठनस्स उवणमा-वाणियगया-
णीयेषाऽऽपरिपणपासायथाणांओ सज्जमा पकिचरियव्वो सि ।
आणानां पणण सादुणा सायासोकस्सवहुलेण प परिचरिओ
सो बाणिगणीव ससारे दुक्खजायण जाओ, जेण परिचरिओ
अस्सलो संजमपासाओ पारिउं सो निव्वाणसुदमागो जाओ ।"
इति । आच० ४ अ० ।

पडियरिऊण-प्रतिचर्य-अव० । सेविस्वेयथे, " पडियरिऊण
जदाभूतं गानं । " नि० चू० १ उ० ।

पडिया-प्रतिज्ञा-प्र० उद्देशे, "साधुवडियाए ।" साधुपुडिये-
पथे । आचा० २ अ० १ चू० ५ अ० १ उ० ।

पडियाडिक्खिय-प्रत्याख्यात-प्र० । अतिस्थापिते, नि० चू० ६
उ० । निपिडे, नि० चू० १ उ० ।

पडियारुंद-प्रत्यानन्द-पुं० । चित्ताऽऽनन्दे, औ० । सुभ० ।

पडियार प्रतीकार-पुं० । प्रतिवधाने, विशेष० । आचा० । पूर्वा-
ऽऽवरितस्य कर्मणोऽनुभवे, स्व० १ श्रु० ३ अ० १ उ० ।

प्रतिचार-पुं० । अङ्गव्यापारे, आचा० १ श्रु० ८ अ० ८ उ० ।

पडियारकम्म-प्रतिचारकर्म (ग) -त० । प्रतिचारकत्वे, ज्ञा०
१ श्रु० १३ अ० ।

पडियारगत-प्रतीकारगत-वि० । प्रतीकारः पूर्वाऽऽवरितस्य
कर्मणोऽनुभवस्तत्र गताः प्राप्ताः । स्वकृतकर्ममोर्गताः, "पडि-
यारगता परे, ज एते एव जीविणो ।" स्व० १ श्रु० ३ अ० १ उ० ।

पडियारि (ग) -प्रतिचारित-वि० । प्रतिचारके, व्य० १ उ० ।

पडिरंजिअ-देशी-त० भग्ने, हे०ना० ६ कर्म ३२ गथा ।

पडिह प्रतिस्थ-अथ० । इथं रथं प्रतीत्यर्थे, प्र० ७ श० ६ उ० ।

पडिरूव-प्रतिरूप-वि० । प्रतिविशिष्टमसाधारणं रूपं यस्य
तत् प्रतिरूपम् । अथवा-प्रतिक्षणं तत्र तत्रमिव रूपं यस्य तत्
प्रतिरूपम् । जी० ३ प्रति० ४ अथि० । रुन्दरूपे, कल्प० १
अथि० ५ क्षणं तं० प्रज्ञा० १० । औ० । ज्ञा० । च०
प्र० । प्रति० । ज० । अ० । म० । जी० । उपा० । नि० । छट्ठारं
छट्ठारं प्रति रमणीयं, स० । औ० । ज्ञा० । स्थान० । विपा० ।
सू० । प्र० । प्रधानं रूपं, प्रति प्रतिविम्ब चिरन्तनमुनीनां वदं
तत्तथा । उक्त० १ अ० । सुविहितप्राचीनमुनीनां रूपे, उक्त० १
अ० । सुप्र० प्रतिविम्बे, प्रतिनिधौ, सम्य० ३ कापर० १० । अत-
स्यसदृशे, स्व० २ श्रु० ७ अ० । सदृशे, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।
उचिन्ते, म० १५ श० । "असुमपकिरूपकः ।" अज्ञानविलासि-
तमित्यर्थः । सुप्र० ५ श्रु० ६ अ० । यथोचिन्ते, ज्ञा० १ श्रु० १
अ० । उचिन्ते, दश० ६ अ० १ उ० । ज्ञा० । रा० । औत्तरादाणां
भूतानामांस्क, स्थान० २ टा० ३ उ० । प्रज्ञा० । विनयभेदे, व्य० ।

प्रतिप्रतिरूपान्वयप्रतिपादनाद्वय-वि० ।

पडिरूवो खलु विग्राओ, काय-वह्-मणे तहेव उवयारे ।

अट्ट चउव्हिह दुविहो, मत्तविह परल्लया तस्स ॥ ६६ ॥

प्रतिरूप उचितः खलु विनयश्चतुष्प्रकारः । तद्यथा-काये
कायनिमित्तः, पञ्चे वाचि वाचिकः । मनसि मानसिकः ।
तथा उपकारे औपचारिकः (अट्टचउव्हिहयादि) अत्र
यथामर्थ्ये पदघटना-कायको विनयोऽष्टविधः । वाचिकश्च-
तुविधः । मानसिको द्विविधः । औपचारिकः सप्तविधः । (प-
रुवणा तस्स च) तस्य कायिकाऽऽदिद्विभक्त्यस्य चतुष्प्र-
कारस्य प्रतिप्रतिवचनस्य प्रवृत्तता । व्य० १ उ० । भूतभेदे,
प्रज्ञा० १ पद ।

पडिमारुव-प्रतिमारूप-पुं० । प्रतिमारूपे आचक्षते, तज्जि-
नयल्लमसूरिकुतप्रकृताऽऽलापकपद्वीपाक्षिकाकल्पे लिखितम-
स्ति- " परिमारुवो सावगधम्मो बुद्धिजिस्सह । " इतिनेन तत्र-
त्यपुस्तकेऽयं पाठोऽस्ति, न वेति प्रश्ने । उत्तरम्-जिनवत्तमसू-
रिक्ताऽऽलापकपदो दीपालिकाकरो दृष्टो नास्ति, जिनप्रम-
सूरिकुतस्यवालापकपद एव वर्तते । तत्र च- " परिमारुवो
सावगधम्मो बुद्धिजिस्सह । " इत्यङ्गारणि न सन्तीति । ४६
प्रश्ना० । सन० १ उदत्ता० ।

पडिरूवो जोगुत्तण-प्रतिरूपयोगो जन० । प्रतिरूपः खलु
विनयः कायिकाऽऽदिभेदतश्चतुष्प्रकारोऽस्ति । तदनुगता योगा
मनोवाक्कायाः, तेषां योजनं व्यापारणमवश्यकारणमनभवाव-
भायो जन्म । व्य० ३ उ० । औपचारिकविनयभेदे, दश० ६
अ० १ उ० ।

पडिरूवया-प्रतिरूपता-स्त्री० । प्रतिः स्थविरकल्पिकमुनिम-
दृशं रूपं येषां यस्य स प्रतिरूपः, तस्य भावः प्रतिरूपता । स्थ-
विरकल्पिकसाधुयोऽर्थव्यवधारिते, उक्त० २९ अ० ।

अस्याः फलम्-

पडिरूवयाणं ये भेते जीवे किं जणयइ ? पडिरूवयाण-
णं लायव जणयइ, लहुधुएणं ये जीवे अप्पमत्ते पागडलिं
पमन्थलिंगे विमुदमत्ते सत्तममितिसम्भत्ते सव्वपाणभू-
यजीवसत्तेसु वीमसणिजस्सवे अप्पपिस्सिहे जिंदिदि वि-
पुलतवसमितिसमआगए आवि विहरइ ॥ ४२ ॥

हे भगवन् ! प्रतिरूपतया जीवः किं फलं जनयति ? प्रतिरूपतयाः
कोऽयं, प्रति इति स्थविरकल्पिकसदृशं रूपं यस्य स प्रतिरूपः,
तस्य ज्ञावः प्रतिरूपता, तया स्थविरकल्पिकसाधुव्यवधारित्वेन
जीवः किं जनयति, गुरुगृह-दे शिष्यः, प्रतिरूपतया जीवो ल-
घुत्वं जनयति, अधिकोपाधियाते लघुत्वमुपाजयतीत्यर्थः । इत्येत-
त्तत्पथादिपारिग्रहस्येन, ज्ञातवस्तु अप्रतिषेधविहारस्येन लघु-
भवंति, लघुपुत्रश्च जीवोऽप्रमत्तो भवति, तादृशः प्रकटलङ्कं प्र-
कटं स्थविरकल्पयाऽऽदिधेयणं मुकुटे लिङ्गं चिह्नं यस्य स प्रकट-
लिङ्गः, पुनः प्रशस्तलिङ्गाः प्रशस्तं समीचीनं राजाहरणमुखा-
लिकादिकं यस्य स प्रशस्तलिङ्गः, पुनर्विशुद्धस्यकेशां नि-
र्मलसस्यकेशां, पुनः स्वस्वमिति सत्तमाः सत्त्वं च सामं-
तस्यश्च सत्त्वमित्यस्तमाभिः सत्ताभिः सत्पुण्यां, धैर्यमिति युक्त-
इत्यर्थः । ततः पुनः सर्वप्राणजन्तुजीवसत्त्वेषु विहवसनीयः वि-
हवासाधो प्रवर्तते । पुनस्तादृशोऽष्टप्रतिलक्षः प्रतिलक्षं
प्रतिलक्षः, अष्टवः प्रतिलक्षो यस्य सोऽष्टप्रतिलक्षः, अष्टोपपद-
रण्यान्वा अप्रप्रतिलक्षनावाहः भवतीत्यर्थः । पुनः स जतिमिदं-

या भवति, पुनर्विपुलनपःसर्मासमन्वागतश्चापि विहरति । विपुलानि विस्मृतीनि तर्पांसं सार्मानयश्च विपुलनपस-
मिनयस्वानितरन्वागतः सहितः सन् विहरति, उडश्विषेन न-
पसा सर्मासिमुत्तिवहति नुस्वा ग्रामनगराऽऽदी विचरति ॥४२४
सू० २९ अ० ।

पडिरूपा-प्रतिरूपा-खं० । चतुर्थकुलकरस्यामिचन्द्रस्य भा-
यायाम्, आ० म० १ अ० । ख० । सू० । आ० सू० । (अति-
चन्द्रकुलकरवत्तया 'आमिचन्द्र' शब्दे प्र० भा० ६१४ पृष्ठे
गता) । अत्र विशेषवत्तया 'कुलगर' शब्दे तू० जा०
४६३ पृष्ठे गता)

पडिलेप-प्रतिलेप-पुं० । प्राप्ते, सू० २ अ० १ अ० ।

पडिलेभिय-प्रतिलेभ्य-अव० । अवाप्येत्यर्थे, सू० १ अ०
१३ अ० ।

पडिलमल-त० । देशी-वधर्मके, दं० ना० ६ वगे ३१ गाथा ।

पडिलाभ-प्रतिलाभ-पुं० । प्राप्ते, तुर्पयनप्रत्ययानिधौष्टविज-
यश्रावजययाः प्रतिलाभेन चतुरशीतिस्वस्वसाधुपित्तज्ञान-
पुष्येयं प्रवतीत्यकुराणं कास्मिन् प्रपन्धं सान्ति, कस्य तीर्थक-
रस्य वारकं द्वे तज्जानमिति व्यक्त्या प्रमादामिति प्रश्ने,
तस्मिन्-अयं स्वयं-प्रशोषेण श्रुतेऽस्ति, प्रकारेण त्वेवं यथा-
"वसन्तपुरे शिवकरश्रेष्ठे शोधमदाससुरिपाश्वे द्वयेण भणति-
मम लङ्कासार्थिकमोजनप्रदानं मनोरथोऽस्मिन्, परं किं करोमि
तथाविधं येन नास्ति ।" गुरुविरभाषे-अहं भुवुकके श्रीमुनि-
सुतारत्नविभक्तनार्थं गताः । तत्र जितदासाभिः अजयः, मायो मु-
दाहदेवी, तथा युना वल्लो जनाऽऽजलङ्काराण्यं तज्जानमनेन वक्तु-
माधर्मिकमोजनदानपुष्येयं सविधानं, अतस्तत्र तथा कुत, तदनु-
पुष्टं चतुष्वधे-मो जितदास । मुकुटा कटिशोऽस्मिन्, मर्त्या वा,
दास्ति को वा । लोकाः कथं गन्तुं नृणां तेषु तेषु सन्न्यासिणं गुरुमुखा-
त् शीतोदरेमालादयायां भुञ्ज्या एकास्मिन्नतल्लभ्यते प्रति-
पन्नम्, एवं सुहृदमदेष्याऽपि साध्वीपाश्वे एकास्मिन्नतल्लभ्यते
प्रतिपन्नं, तस्मिन्वयं शास्त्ररूपं पाणिग्रहणं जानाम । तथा य-
स्मिन् दिने जितशालस्य मुक्कन्नं तस्मिन् दिने सुहृदमदेष्या निय-
माः, यस्मिन् दिने तस्या मुक्कन्नं तस्मिन् दिने तस्यातिग्रहः । तदनु
शुरुमर्षो वाचजीयमेव प्रपन्नं प्रतिपत्तिमप्युपदेशशङ्कापि-
न्यानुसारेण उपदेशशङ्काकस्यानुसारेण च तत्प्रतिपत्तिमनेन व-
क्तुसाधर्मिकप्रतिपत्तिमप्युष्येयं भवति इत्यकुराणं सन्ति । ४७
प्र० । सन० ३ उल्ला० ।

पडिलाभिता-प्रतिलाभित-वि० । लाभवत्पुनः करणीत्येवंशब्दे,
स्वा० १ डा० १ उ० । अथम वा ब्रह्मण वा प्राप्नुक् प्रतिलाभ-
ज्च एकान्तो निजरायामासुक्च प्रतिलाभ्य बहुवचं निज-
रागलेयं पापकर्म करोति । म० उ श० ३ उ० । ("समणमाहणप-
डिजाने" शब्दः, 'आड' शब्दं द्वितीयभागे ३ पृष्ठे च समाधेयम्)

पडिलेहग-प्रतिलेखक-वि० । प्रतिलेखनीति प्रतिलेखकः । प्रवच-
नानुसारेण स्थानाऽऽदिनिर्गच्छकं साधो, अ० ।

पडिलेहणा-प्रतिलेखना-खं० । नाचराऽऽनयश्च शर्याऽऽदे-
अक्रुषा निर्गच्छे, आ० ६ अ० । प्रश्न० । आ० । सम्म० ।

प्रत्युपेक्षणा-खं० । प्रतिलेखनाशब्दार्थे, प्रतिलेखनाव्याख्या,
तत्रकारिकाणि । आ० १० ।

प्रतिलेखनाद्वारव्याख्यानायाऽऽह-

आभोगं भगवत् गवे-सणा य ईहा अपाहं पडिलेहा ।

पिक्खल निरक्खणा वि य, आलोय पलोयसंगट्ठा ॥१८॥

आभोगमभोगः, 'भुज' पालनाज्यवहारयोः, मर्त्यायाऽ-
मिर्वाभिना वाऽऽभोगमपालनमाभोगः प्रतिलेखना ज्ञाति ।
मागेषं मागणा, 'मृग' कल्पेण, अशेषवत्त्वाऽदीद्या च
यदन्वेषणं सा मागणंयुच्यते । गवेणं गवेषणा, अशेष-
दोषरहितवस्तुमागणं गवेषणंयुच्यते । ईहमर्माहा, 'ईह'
सप्रायाम्, शुकवस्त्वन्वेषणरूपा चेष्टा ईहेत्युच्यते, सा
च प्रतिलेखना ज्ञाति । अपोहनमपोहः, 'अपोह'
पृथगभाव उच्यते, तथा च कृपा निर्गच्छयति तत्र
सर्वसम्भवा ज्ञाति तत्र उद्धारं करोति सप्रायामप्यस्मान्
सन्ति, स चापोहः प्रतिलेखना ज्ञाति, प्रतिलेखनं प्रतिले-
खना, प्रति आगमानुसारेण निरूपणमित्यर्थः । सा च प्रति-
लेखना प्रकृण प्रकृणा, प्रकृयेण ईक्षुण दर्शने प्रक्षेपयुच्यते, सा च
निर्गच्छणं निर्गच्छणा, निर्गच्छये 'ईक्षु' दर्शने, अधिकं दर्शने
निर्गच्छणंयुच्यते । आदिशब्दादस्याप्यभोगां विधाति कर्ममवः ।
यथा-उपेक्षणेन । चशब्दादभोगऽऽदीनां ये पर्यायास्तेऽपि
प्रतिलेखनाद्वारस्य पर्यायशब्दाः । आलोचनमात्रेण, मर्त्याया-
र्जवाधिना वाऽऽभोगकर्ममित्यर्थः प्रलोचनं प्रलोचना, प्रकृयेणा-
ऽलोकनमित्यर्थः । (एषा १८) एकाधिकार्यमुनिः । अस्मिन्ना-
दिष्टानि ज्ञाति, पुंलिङ्गानां च शकृत्तल्लक्षणवशात् भवत्येव ।
यथा- 'जम्मा, तयो, मल्लो' इति नपुंसकान्वायेकः । मर्त्याया-
पुंलिङ्ग प्रयुज्यन्ते । एवमत्रापि । एव व्याख्याते मन्वाह
परः-प्रतिलेखनं नपुंसकम्, अत्र तु कार्त्ताचिदप्यस्यकारि,
कार्त्ताचित् स्त्रीलिङ्गानं, कार्त्ताचित्पुंलिङ्गानं । तत्र न-
पुंसकस्य नपुंसकाव्येव वाच्यता । तत्प्रतीतिः । अत्रोच्यते-
एव तावदाकृत्येनोन्मीलकृत्यं नपुंसकस्यापि स्त्रीलिङ्गत्वे ईहः
पर्यायानिधानमदुष्टं, तथाऽप्यत्र प्रयातनं संस्कृतं चिकित्स्य
शब्दस्य त्रयमपि भवति । यथा तट-तटी, तटमिति भेदेऽ
भिन्नलिङ्गाः, तयोः केन कारणेन प्रतीयशब्दा भवन्तीति । प्र-
तिलेखनावग्रहणेन किं मेव केवला शृण्वे, किमप्यदपि । अन्य-
दपि । किं तत् " पडिलेहय " इत्यादि । अथवा-का पुनरत्र
रूपेणिति ? तदर्थं ब्रवीति-

पडिलेहो अ पडिले-हणा य पडिलेहियवयं च ।

कुंभादीमु जह तिय, परुवणा एवमिहयं पि ॥ १९ ॥

प्रतिलेखनीति प्रतिलेखकः, प्रतिवचनानुसारेण स्थानाऽऽ-
दिनिर्गच्छकः साधुमित्यर्थः । चशब्दः सकारणाऽऽदिस्वगत-
भेदात् समुच्चायकः । प्रतिलेखनं प्रतिलेखना " कुंभादा ख-
लु पडिलेहणा " इत्यादिना ग्रन्थेन वक्ष्यमाणलक्षणा । चश-
ब्दा भेदस्युच्यते । प्रतिलेखन इति प्रतिलेखनमित्यर्थः, 'दाणे उ-
वगरणे' इत्यादिना वक्ष्यमाणम् । चशब्दः पूर्ववत्, एवकारोऽ-
वधारणे । नातन्त्रिकादिनिरुक्तमस्ति । आह-कथं पुनः प्रतिले-
खकप्रतिलेखितव्ययोरनुकुर्याः प्रहणमिति । दृग्दमध्यध्या-
न्यायात् । अथवा-ग्रन्थेनोच्यते, कृम्याऽदिपु, कुम्भो, घटः,
आदिशब्दान् कुटपटाऽदेऽहं यथा येन प्रकारेण त्रिकं त्रि-

तये, बीर्गोन्प्येः । (परचण लि) प्ररूपणा (एवंति) तथा
तान् प्रकाशन्, इहेति प्रतिलिखनानाम् । आपिशब्दः साधर्म्य-
द्वन्प्रतिनिपादनार्थः । यथा-कना कुलाल, कर्णं मृत्पिण्ड-
गुह्यऽऽदि, कार्यं घटः, परस्परपक्षितया नैकमंकनाऽपि वि-
भक्तिं तथा प्रतिलिखना क्रिया, सा च कर्तारं प्रतिलिखकम-
पेक्षते, प्रतिलिखितव्याभावे चामयोरभावः, तस्मान्न चालं-
यतां प्रतिलिखकः, प्रतिलिखना, प्रतिलिखितव्यं चेति ।

इह च ' यथादेशं निर्देशः ' इति न्यायमङ्गीकृत्य प्रतिलि-
खकः कर्तव्याप्रधानश्चेत्यतस्तद्व्याख्यानार्थमाह-

एगा व अनेगा वा दुविहा पडिलेहणा समामेणं ।

ते दुविहा नायव्या, निकारणिया य कारणिया ॥२०॥

सुतामा । नवरम्- (निकारणिया य लि) चरुव्दाहञ्जन्,
निष्ठुडिशरणे चाव द्रष्टव्यं इति । आश्रव । (प्रतिलिखक-
स्याश्रवाऽऽदिकारणमैकतावधि ' विदार ' शब्दं वचयते)

इदानीमेतान् ध्रमणानां संयोगं मध्ये ये शुद्धास्तथैव संवसन्
कराति, तैरंगवित्यमुमेवार्थं प्रतिपादयन्नाह-

जड मुद्धा संतामा, होइ अमुद्धाण दुविह पडिलेहा ।

आम्भनर बाहिरिया, दुविहा दव्वे य भावे य ॥ १६३ ॥

यदि शुद्धाः संतामाः शुद्धाः के आभिधीयन्ते ? प्रशस्तभूत-
मुणाः । तथा प्रशस्ताश्चान्मुणाश्च । तथैवविषयेषु संवासं
संवयन्ते कराति । " होइ अमुद्धाण दुविह पडिलेहा ।"
भवति अमुद्धाणां द्विविधा प्रत्युपलब्धा । नवाशुद्धा अप्र-
शस्तभूतमुणाः, तथा-अप्रशस्तभूतमुणा अशुद्धा अमि-
धीयन्ते, तद् द्विविधं प्रत्युपलब्धं भवति । कथम् ?- (आम्भ-
नरबाहिरिया) एका आभ्यन्तरप्रत्युपलब्धा, साभ्यन्तरैत्यर्थः ।
अपरा बाह्यप्रत्युपलब्धा । (दुविहा दव्वे य भावे य)
एकेका च प्रत्युपलब्धा द्विविधा- (दव्वे य भावे य) याऽ-
सौ अन्वन्तरा प्रत्युपलब्धा सा द्रव्यतो, भावतश्च भवति,
याऽपि बाह्या प्रत्युपलब्धा साऽपि द्रव्यतो भावतश्चेति
द्विविधः ।

इदानीं बाह्यां प्रत्युपलब्धां द्रव्यतः प्रतिपादयन्नाह-

घट्टाड तलिय दंडग पाउग संलग्गी अणुवओगो ।

दिमिपव्रगगामसुगिय-वितहं विच्छेलेणं दव्वे ॥ १६४ ॥

(घट्टाड लि) घट्टा जङ्गलात् दत्तलिनकाः, आदिशब्दात् मुद्धा-
ऽऽद्यां शुद्धान्ते, (तलिय लि) संपानत्का उपानदयुद्धादाः
[दंडग लि] ध्वलशरा, दण्डकः गृहीते । [पाउगलि] प्रावृ-
त्ते यथा संयत्यः प्रावृत्तवर्तिन इति कल्पं तथा तैः प्रावृत्तम् । (सं-
लग्गी लि) परस्परं दस्तावलम्बिकया व्रजन्ति । अथवा- (सं-
लग्गी लि) युगलिता व्रजन्ति (अणुवओगो लि) अत्र प्रयुक्ताः
व्रजन्ति इत्येवामनुपयुक्ताः । एवं बहिर्धुवं गच्छन्तः प्रत्युपलि-
ताः, इदानीं संज्ञाभूमिं प्राप्तोभूता संयतान् प्रत्युपलब्धं (दिमि
लि) आगमंरं दिग्विपर्यामनं पविशन्ति (पवण लि) पवन-
स्य प्रतिकूलसुपेधेयं, ते तु आनुकूल्येन पवनस्यापविशन्ति ।
[गाम लि] ग्रामस्याभिसुख्येनोपवेष्टव्यं ते तु पुष्टं दवापवि-
शन्ति [सुगिय लि] सुखस्याभिसुख्योपवेष्टव्यं, ते तु पुष्टं द-
वापविशन्ति । एवमकंनं प्रकारेण वितथं कुर्वन्ति [उच्छे-
लेणं लि] पुरीषमुत्तुज्य प्रभूतान् पयसा क्षालनं कुर्वन्ति
(दव्वे लि) द्वारपरामर्शः । इयं तावद् बाह्या द्रव्यतः प्रत्युप-
लब्धा, तत आह-अन्वन्तराधायामभ्यन्तरायाः प्रत्युपलब्धा-
याः प्रथममुपलब्धाः कृतः, एवं तावद् बाह्या प्रत्युपलब्धा भ-
वति । ततस्मादेव व्याख्यातुं युक्तं, न तु बाह्यामिदमुच्यते
प्रथमं तावद् बाह्यं प्रत्युपलब्धा भवति, पश्चादभ्यन्तरं,
अतो बाह्यं व्याख्यायते । आह-किमिति इयमेव नोपन्या-
सः कृतः । उच्यते आभ्यन्तरप्रत्युपलब्धायाः प्राधान्यव्याप-
नार्थमादावुपन्यासः कृतः एवं तावद् बाह्या प्रत्युपलब्धा द्र-
व्यतोऽभिहिता ।

इदानीं बाह्यां प्रत्युपलब्धां भावतः प्रतिपादयन्नाह-

विकहा हमिओगाइय, भिन्नकहा चक्कवाल वलियकहा ।

माणुमातिगियावाए, दालण आरयणया भावे ॥ १६५ ॥

विधा किरुपा कथा । अथवा-विक्थां स्त्रीभक्त्यैरजन-
पदकथां कुर्वन्तो व्रजन्ति । तथा हसन्त उदायन्तश्च व्रज-
न्ति [भिन्नकहा लि] मिथुनसंयुक्ता रासलिका कथा तां कु-
र्वन्तो व्रजन्ति [चक्कवाल लि] मण्डलवन्धनस्थिता व्रजन्ति
[वलियकहा लि] पदपदिका गथाः पठन्तो गच्छन्ति [माणु-
मातिगियावाए लि] मातुषाऽऽपाते निरयमापाते संज्ञां व्यु-
त्पन्नन्ति [दालण लि] परस्परस्याङ्गुल्या किमपि दर्शयन्ति ।
इयमेव आचरन्ता [भावे लि] द्वारपरामर्शः । इयं बाह्या
भावमङ्गीकृत्य प्रत्युपलब्धा, या अशुद्धानि सत्त्वं दृष्ट्वा प्रवि-
शन्ति, कदाचित्ते गुरंगतदेशेनैव एवं कुर्वन्ति ।

एतदेव प्रतिपादयन्नाह-

बाहिं जइ वि अमुद्धा, तह वि य गंतूण गुरुपरिक्खाओ ।

अहव विमुद्धा तह वि उअतो दुविहा उ पडिलेहा ॥ १६६ ॥

बाह्यां प्रत्युपलब्धामङ्गीकृत्य यद्यप्यशुद्धान्तथाऽपि प्रविश्य
गुराः परीक्षाः कर्तव्याः । अथवा-बाह्यप्रत्युपलब्धां विमुद्धा
एव भवन्ति, तथाऽपि तु अन्तरतः आभ्यन्तरतया प्रत्यु-
पलब्धामाश्रित्य द्विविधं प्रत्युपलब्धा भवति कर्तव्या द्रव्य-
तो, भावतश्च । इदानीमेतां आभ्यन्तरप्रत्युपलब्धामङ्गीकृत्य
द्रव्यतः परीक्षां कराति साधर्मिकाऽऽसम्पेषु भिन्नाचर्यायां
प्रविष्टः सन् ।

पविंसतो निमिनमगे-मणं च माहइण एगिमा समणा ।

अम्हं च ते कहन्ती, कुकुड खरियाडेटाणं च ॥ १६७ ॥

प्रविशन् भिन्नापि निमित्तं पृच्छत्येते गृहस्थेस्तत्र त कथय-
ति, अनेपणां क्रियमाणं गृहस्थेन निवारयति । ततः स गृह-
स्थः कथयति- (एण एगिमा समणा) तास्मदीया एवंविधाः ध्र-
मणा अस्माकं हिने निमित्तं कथयन्ति, अनेपणायामपि गृह-
स्थेन, एवमभिधीयते गृहस्थेन (कुकुड लि) कुकुडभाग-
ऽपमिति एवं तावत् भिन्नामदृता प्रत्युपलब्धा कृता । इदानीं
दृग्गन्ध एव उपाश्रयप्रत्युपलब्धां कराति [खरिया इत्यादि]
' खरिया ' द्रव्यक्षरिका, तन्मयीपं स्थानमुपाश्रयः । आदिश-
ब्दाभिरुक्तमपि वा । इयं तावद् द्रव्यतया बाह्या प्रत्युपलब्धा ।

इदानीमुपाश्रयाभ्यन्तरे द्रव्यप्रत्युपलब्धां कुर्वन्नाह-
द्वन्विमं ठाणफलए, मेजा संभार काय उभारे ।

द्रव्यमिति द्वारपरामर्शः [टाणकल त्ति] स्थानमवस्थितिः फलकानामवस्थितिं पश्यति, तानि हि वर्षाकाल एव गृहान्ते, न शेषकाले, स न प्रविष्टः शेषकालेऽपि फलकानि संगृह्णातानि पश्यति [सेज्जाउ त्ति] श्वेतोऽस्यामिति शब्दो आस्तरणं, तदास्तुतमेवाऽऽस्ते, संस्तराकस्तुणमयः प्रकीर्यते । अथ तृतीयानि स्वपाङ्क्तिः संस्तुतानि तत्र संस्तराकैः पश्यति [काय त्ति] कायिकीभूमिं गृहस्थसंबन्धां पश्यति, [उच्चार त्ति] गृहस्थेः सह पुरीषव्युत्सर्गे कुर्वन्ति । अथ चारु- [उच्चारं त्ति] संप्रभुः परिष्ठापनमङ्गलं कुर्वन्ति, एवं स साधुः पश्यति । इयमभ्यन्तरा द्रव्यप्रत्युपेक्षणा ।

इदानीमभ्यन्तरा भावप्रत्युपेक्षणां प्रतिपादयन्नाह-

कंदेषणीयविकहा, विगह किहू य भावमि ॥१६॥

[कंदेषणीयविकहा त्ति] कन्दर्पनीयविकथाः कुर्वन्ति । तथा- [विगह त्ति] विग्रहः कलहस्तं कुर्वन्ति । (कि-त्ति) पाशकपर्दकैः क्रीडन्ति [भावमि] भावविषया प्रत्युपेक्षणा । उक्ता अभ्यन्तरा भावप्रत्युपेक्षणा । श्रौष० ।

पथिप्रत्युपेक्षणम-

सो चेव य निगमणं, विही य जो वञ्चिओ उ एगस्त ।

दव्वे येने काले, भावे पंथं तु पडिलेह ॥ २१६ ॥

अ एव विधिष्ये एकस्य निर्गमने उक्तः, “ वासमण पउमे ” इत्येवमादिको विधिक्रमः । इदानीं पथि व्रजनां विधिरुच्यते, स चायम- [दव्वे सेसे काले भावे पंथं तु पडिलेहे त्ति] द्रव्यतः, सैनतः, कालतो, भावनञ्च मार्गं प्रत्युपेक्षत ।

इदानीमेतानेव द्रव्याऽऽदीन व्याख्यानयन्नाह-

कंटग तेणा बाला, पडणीया मावया य दव्वमि ।

समविसमउदयथेहिल-भिक्षवायिरिणंरा सेसे ॥२२०॥

तत्र कण्टकाः, स्तेनाः, व्यालाः, प्रत्यनीकाः, स्वापदनि, पतिपां पथि यत् प्रत्युपेक्षणां सा द्रव्यविषया प्रत्युपेक्षणा भवतीति द्वारम् । तथा-समविवमोदकस्थिरिक्तभिक्षाचर्वाऽऽदीनां याऽन्तरे प्रत्युपेक्षणा सा कृततः प्रत्युपेक्षणा ।

इदानीं बालप्रत्युपेक्षणां प्रतिपादयन्नाह-

दिय राउ पव्वाओ, य नाएई सुमपदुग्गे काले ।

भावे सपक्खपरप-क्खपेण्णग निन्हावाइया ॥२२१॥

दिया प्रत्युपायो, राओ वा प्रत्युपायो न कालप्रत्युपाय इत्यन्त-उज्जाति । तथा-दिवाऽयं पण्याः सुगमो दुर्गमो वा, राओ वा सुगमो, दुर्गमो वा । एवं सार्विकान्ते स कालतः प्रत्युपेक्षणा भावनः प्रत्युपेक्षणा इयं यदुत स विषयः स्वपेक्षणा परपेक्षणा वा आकाशतो व्याप्तः, कक्षास्यो स्वपेक्षः, परपेक्षञ्च अत आह- (निहवाइया) निहवकाऽऽदिः स्वपेक्षः, आदिप्रहणा-क्षरकपरिग्राजिकाऽऽदिः, परपक्ष पराभरनवरते प्राथम्यात् लोको न किञ्चिदात्मिकेति इत्येवं यद् निहवणं सा भावप्रत्युपेक्षणा । श्रौष० । (सायंप्रत्युपेक्षणा 'विहार' शब्दे) (व-सतिप्रत्युपेक्षणां वस्त्यां मागीतायाम् 'वमहि' शब्दे) (संस्तराका अवश्यं प्रत्युपेक्ष्याः इति 'सपाट' शब्दे वक्ष्यते)

प्रतिनेखनाद्वारमाह-

एचो पडिलेहा छउ-मत्थाणं चेव केवलीणं च ।

अस्मिन्तर बाहिरिया, दुविहा दव्वे य भावे य ॥४०६॥

द्विविधा प्रत्युपेक्षणा भवति, कनमे ते द्वैविध्यं इत्यत आह-उपस्थानां संबन्धिनी, केवलानां संबन्धिनी च । सा चैकैका द्विविधा-प्राभ्यन्तरा, बाह्या च । या छुदुपस्थानां साऽभ्यन्तरा बाह्या च, याऽपि केवलानां साऽपि बाह्याऽऽभ्यन्तरा च । (दव्वे भावे य त्ति) याऽसौ बाह्या प्रत्युपेक्षणा सा ह्यव्यवधया, याऽप्यसौ अभ्यन्तरा सा नाव्यवधया ।

तत्र केवलिनः प्रत्युपेक्षणां प्रतिपादयन्नाह-

पायेहि उ मेसत्ता, पडिलेहा होई केवलीणं तु ।

संसत्तमसंसत्ता, छउमत्थाणं च पडिलेहा ॥४०७॥

प्राणिभः संसक्त ह्येवं तद्विषया प्रत्युपेक्षणा भवति केवलिन-नाम् । (संसत्तमसंसत्त त्ति) संसक्तह्यव्यवधया, तथा-अम-सक्तद्रव्यविषया च छुदुपस्थानां प्रत्युपेक्षणा भवतीति । आह-“ यथा म्यामः तथा निर्दुशः ” इति म्यावान् प्रथमं छुदुपस्थानां व्याख्याने युक्तं, पश्चात् केवलानामिति । उच्यते-प्रधानम्यान् केवलानां प्रथमं व्याख्या कृता, पश्चाच्छेषस्थानामिति । आह-तत्कथं प्रथममेवमुपपाद्यते न कुतः ?, उच्यते-तत्पुत्रकाः के-वलिनो भवन्तीत्यस्यार्थस्य ज्ञापनाशेषः ।

अनेनेव कारणेन केवलानां प्रत्युपेक्षणां

कुर्वन्तीति प्रदर्शयन्नाह-

संसजई धुमेयं, ओपेहियं तेण पुव्वमेव केवलीणो ।

पडिलेहियं तु संम-जइ ति संसत्तमेव जिणा ॥४०८॥

संसज्जने प्राणिभः सः समंयमुपायान् ध्रुवमवयमनद्विधाऽऽदि अप्रत्युपेक्षितं सन्तत्तत्तत् पूर्वमेव केवलिनः प्रत्युपेक्षणां कुर्वन्ति, यदा तु पुनरेव मविच्छन्ते * इदमिदानीं वज्जःऽऽदि प्रत्यये-जितमपि उपजोगकाले संसज्जने, तथा संसत्तमेव (जिण त्ति) संसत्तमेव जिनाः केवलिनः प्रत्युपेक्षणे न स्वनागतामेव प-लिमन्धोपाह । सका केवलानां ह्यव्यवधयः प्रत्युपेक्षणा ।

इदानीं केवलिन एव भावप्रत्युपेक्षणां प्रतिपादयन्नाह-

नाऊण वेयणिज्ज, अदपहुयं थोवर्गं च ओदुइयं ।

कम्मं पडिलेहेउ, वच्चंति जिणा समुग्गायं ॥४०९॥

ज्ञात्वा वेदनीयं कर्म अनिप्रवृत्तम्-पुनरुक्तं च कृतां च कर्म प्रत्युपेक्ष्य ज्ञात्वा इत्यर्थः । इत्यत आह- (वेयणि जिणा समुग्गाय ति) जिनाः केवलिनः समुद्धानां व्रजन्ते, अत्र च जायः कर्मण उ-द्यः आदित्यो जाय इत्यर्थः । उक्ता केवलानां नाव्यवधयः प्रत्युपेक्षणा ।

इदानीं उपस्थच्छत्रप्रत्युपेक्षणायाह-

संसत्तमसंसत्ता, छउमत्थाणं तु होई पडिलेहा ।

चोदग पसायनमा। आरक्खा हिडगा चेव ॥४१०॥

(संसत्त त्ति) संसक्तह्यव्यवधया । (अमसत्त त्ति) अम-सक्तह्यव्यवधया च, उपस्थानां भवति प्रत्युपेक्षणा । अथ चोद-क आह-युते तावत्संसक्तवत्ताऽऽदिः प्रत्युपेक्षणां कर्तुम्, अम-सक्तस्य तु कस्याप्रत्युपेक्षणा कियते ? । आचार्य आह-यथा आरक्कहिपरकयोपयासहृथेन प्रसारितवशी संजाते । तथा अत्राऽपि छच्छ्रम्-“ तथ किञ्चि तगरं, तथा ता-तेण चोसितमादृशं आरक्खिया उव्वओ सो एमं दिवसं हि-रुति, एवं दिङ्खेओ चोसं न किञ्चि पासइ, ताहि उव्वो नि-

* भविष्ये इति व्याकरणविषयम् ।

विषयो, चोरहि आगमिये-जहा बोसस्थो जाओ आरक्षिओ, ताहे एगबिषय सव्वे गमरे मुछे ताहे एग गामरा उअछिया सुआओ। राया जगह-बाहरह आरक्षिख्ये त वाहरि सा पुअओ, कि तुम अउउ डिडिये गमरे ? ताहे सो मणह-ते डिडिया। तहे रुठे राया मणह-जह गाम एअए दिवसे चोरहि ग मुछे, सो ताणे चेर गुणो, ता एएग पमाये कथे तो अणग मुसाविये तओ सो निमाओ राणा। अओ उअओ, सो पुण जइ वि त दिक्कओ चोरे, तह वि रलि रलि सयल डिडानि अह तथे-गदियसे अंतरथाए गये ताऊज चोरहि खल खय, सो य गाम-रओ रायकुल उअओ, राणा पुअओ आरक्षिओ, जहा-हुमे कि डिडानि सो मणह-आम डिडाम। ताह राणा हांगो पुअओ। मणह-आम हिरुओ लि। ताहे सो जिहासो कीरह। एवं चेर रायगामीया तित्यरा, आरक्षिखुणीओ, साहू, बव-गरणे नगरगामीया कुपुकीरियथोणीया चोरा, नाणदसण चोरि-साणि हागियथोणीयाणि, सेसांग देसो। एवं केण वि आयरि-पडि भाणओ सोमो वि दिवे दिवे पडिलेहोह, जाव ण पेच्छह नाहण पडिलेहानि। एवं तस्म अपडिलेहंतस्म संसलो उवही, ण मक्का साहजे तने तेण तित्यगामाजसो कओ, ते चेर अपरिमेग जाय। एवं अओ ज्ञाणओ, तेण य मध्ये कथे तित्यगाराऽऽमा कथा, मध्ये च परिजोमे जाय। ”

अमुमेवाधमुपमहरसाह-

तित्यग रायाणो, साहू आरक्षि भंडंग च पुरं ।
तेगसरिमा य पाणा, हरिये तिमरयुं भवो देओ ॥४१॥

सुभामा । उक्ता छुअर्थवियया उअपयुपकृता ।

इदानी भावप्रत्युपेक्षणां प्रियापदप्रसाह-

किंय कि वा सेमं, कि करिणजं तवं न करेम ।
पुव्वावरत्तकाले, जागरओ भावपडिलेहा ॥४१॥

सुभामा । गवरं (पुव्वावरत्तकाले ति) पूर्वरात्रकाले रात्रि-प्रहरद्वयस्थान्तः, उपरिष्टादपररात्रकालं, तस्मिन् जा-ग्रतश्चित्तव्यतः । एवं उक्ता छुअर्थवियया भावप्रत्युपेक्षणा । आषाढ ।

देहप्रतिलिखनाः-

“ दिट्ठिपडिलेह एसा, पण्णोडा निअि निअि अंतरिआ ।
अन्धोडा पण्णोडा, नव नव मुहण्णि पण्णोमा ॥ १ ॥
पायाहिण्ण निअि निअि, वाहुसु सस्मि मुहं अ हिअर अ ।
पिट्ठिहं हुंति चउरो, छुणए देहं पण्णोमा ॥ २ ॥ ”
एताश्च देहप्रतिलिखनाः पञ्चविंशतिः पुण्यानाश्रित्य ज्ञेयाः, स्त्रीणां तु गोप्यावयवगोपनाय हस्तद्वयवदनपादद्वयानां प्रत्येकं लिखः लिखः प्रमाज्जा इति पञ्चदशेव भवन्तीति प्रव-क्षन्मार्गोद्धारयुक्ता । तथा-सुखवर्षिकाकायप्रतिलिखनायां सुमनसः स्थिरीकरणार्थमेवं विविच्यन्ते-

“ सुत्तन्धत्तदिट्ठो १, दंसणमोहत्तिगं च ४ रागतिमे ७ ।
देधानत्तत्तिगं १०, तह य अदेवाहनत्तिगं १३ ॥ १ ॥
न्याणत्तिगं १६, तह न-विगहणा १६ तिअिगुत्तिगं २२, दत्तिगं २४
इअ मुहण्णे नगपडिले-हणाह कमसो विविजिआ ॥ २ ॥
हासो ग्दं अ अग्दं ३, अयसंगणपुंइया य ६ पजिआ ।
अुअअुल्लं पेहंते, सीले अयस्यल्लेततिगं ६ ॥ ३ ॥
गार्वर्तिगं च वयण्णे २ उरि सल्लतिगं १२, कायउड पिट्ठि १६ ।

८६

पययुगि छुजीववहं २५, तयुपेहाए विजाणमिण्णं ॥ ४ ॥
जइ वि पडिलेहणाए, हेऊ जियरक्खणे जिआऽऽणा य ।
तह वि इमे मणमकड-नियंतणः यं सुणी विति ॥ ५ ॥ ”
अ० २ अवि० ।

त्रिकालप्रत्युपेक्षणा । अथ वित्तरार्थ प्रकटयिषुः “ यथो-
द्देशो निर्देशः ” इति वचनप्रामाण्याप्रथमतः प्रत्युपेक्षणा
प्राप्तमिषानुमाता इमां प्रतिहारगामाह-

पडिलेहणा उ काले, अपडिलेहदोसछसु वि काएसु ।

पडिगहनिकखेवणया, पडिलेहणया सपडिवक्खा ॥८२॥

प्रतिलिखना, तुल्यकारायां भिन्नक्रमश्च । काल एव कर्त-
व्या, नो अकाले । (अपडिलेह ति) अपडिलिखन्तं प्रायश्चित्त-
म्- (दोस ति) दोषा आरम्भोऽऽद्याः, तदुद्देशं प्रत्युपेक्षणां कु-
र्वन्तः प्रायश्चित्तम् । (छसु वि काएसु ति) पडिगपनिकायेषु
स्वयं प्रतिष्ठित उपधियां प्रतिष्ठित इति प्रतिग्रहनिषेधं व-
र्णासु विधेयः प्रतिलिखना स्वर्गनिषत्ता साऽऽपवादो भवन्तीत्ये-
तानि द्वाराणि वक्ष्यमानीति समासार्थः ॥८२॥

व्याप्तार्थं तु प्रतिहारमभिधत्तुग्राह-

सूग्गाए जिणायं, पडिलेहणियाए आदवणकालो ।

थेराणऽणुग्गयम्मो, उवहीणासो तुलेयव्णो ॥ ८३॥

स्ये उगतं सति जिनानां जिनकल्पिकानामेकग्रहणे त-
ज्जानीयग्रहणमितिवचनादपेक्षामपि गच्छन्निर्गतानां प्र-
तिलिखनाया आरम्भणकालो, मन्त्रव्यः । स्थविराणां स्थवि-
रकल्पिकानामनुदगतं स्ये प्रत्युपेक्षणाया आरम्भकालः, स
चोपदिना तालयितव्यः । कथमिति चेत् ? उच्यते-इह प्रामा-
निकप्रतिलिखनायां भूयांसः आदेशाः सन्ति, अतस्तन्मतिपा-
दकः पञ्चवस्तुकव्युत्थो ब्रह्मसंघादयो लिख्यन्ते-“ को पडि-
लेहणाकालो, एगो भणइ-जया वायसा वार्मंति तया पडि-
लिउ तं, पट्ठिया अ साहजउ । अओ भणइ-अण्णे उट्ठिए ।
अवरो भणइ-जाहे पणामं जायं । अओ पुण-जाहे पडिस्सए
पणोणं पव्वइयया दीमेति । अअ भण्ति-जाहे हःपंहाओ
दीमेति । आयरिया भण्ति-एए सव्वे वि अणएसा, अपरि-
जान्तवात् । अओ अंधकारे पडिस्सए हःपंहाओ उट्ठिए वि
मूं न दीमेति, वायसाहआणंसु य अंधकारं ति पडिलेहणा
न सुअह । तस्मा इमां पडिलेहणाकालो आवस्यक-ए, कि-
धुरहिं दितियाहिं जहा पडिलेहणाकालो भवर तहा आ-
सयं कायव्वे, इमेहिं पडिलेहणिए जहा सरो उट्ठिए-

“ मुहपसो ग्यहरणं, कुअि निमिज्जा य चोलपट्ठो य ।
सोअक्तण्णपट्ठो, तिअि विकपा मुण्णयव्व ॥ १ ॥
जीवदयट्ठं पहा, एसा कालो इमीह ता सओ ।
आवस्समा पुअरअंते, दम्पहा उगए मूं ॥ २ ॥ ”
क्षिण्णकृत पुअरअ-यथाऽऽवश्यकं कृते एकद्वित्रिकोक्तस्तु-
तिश्रयं गृहीतं एकादशभिः प्रतिलिखितैरादित्य उत्पिष्टं स
प्रारम्भकालः प्रतिलिखनिकायाः । कर्तरे पुनरकादश-“ एवं
अह ओजना, तिअि विकपा, तेषि मयो उअिओ, दो सुत्तिया ।
संधारपट्ठो, उत्तरपट्ठो, दंडओ एगारसमो ति । ” गते प्रतिलि-
खनाकाल इति हारम् । अ० १ उ० ३ प्रक० । “अल्ल भण्ति-
एकारसमो दंडओ, सेमं वसहिमादि उदंते सुए पडिले-
हंति । नमो सःआयं पट्ठेति । ” नि० चू० २ उ० ।

इमो भागपडिलहणकालो-

चतुभागवसेसाए, पदमाए पोरीसीएँ भागदुगं ॥
पडिलेहणधारुता, भणिता चरिमाएँ णिकववणे ॥६३१॥
पदमपरमपोरीसीहं, पडिलेहणयाएँ कालेसो ॥

पदमपदमचउभावावसेसा य चरिम ति भरणति, तन्ध काले भागदुगं पडिलेहज्जति, सो भनद्धी. इतरो वा । जति भनद्धी नो अणिकिव्वन्ति चैव पढति सुणति वा । अहाऽभनद्धी नो णिकिव्वन्ति, एस भयणा, एस उदुवहे वामासु वा चिहो । अरणे भणति-वाससु दो वि णिकिव्वन्ति. चरिमपोरिमीए पुण उग्गहो, तीए चैव पडिलेहउँ णिकिव्वन्ति, ततो सेसोचकरणे, ततो सउभायं पटुवन्ति । पदमगाहा-एस चरमपोरीसीसु कालो । काले सि दारं गनं । नि० चू० २ उ० ।

आह-वेलायां न्यूनाधिकार्यां प्रत्युपेक्षणायां क्रियमाणायां दोष उक्तः, कस्यां पुनः वेलायां प्रत्युपेक्षणा कर्तव्या ? तत्र केचन आह-

अरुणाऽऽवस्सगपुव्वं, परोपरं पाणिपडिलेहा ॥४३२॥

[अरुणावस्सगपुव्वं] अरुणाऽऽवावाधयकं पूर्वमेव कृत्वा ततः अरुणोद्गमसमये प्रभास्फुटनवेलायां प्रत्युपेक्षणा क्रियते । अपरं त्वाहुः-अरुणे उद्गते सति प्रभायां स्फुटितायां सत्याम्, द्वावधयकं प्रथमं पुँव कृत्वा ततः प्रत्युपेक्षणा क्रियते । अन्यं त्वाहुः- [परोपरं ति] परस्परं यदा मुस्मानि विभाव्यन्ते, तदा प्रत्युपेक्षणा क्रियते । अन्यं त्वाहुः "पाणिपडिलेहा " यस्यां वेलायां पाणिगत्याः दृश्यन्ते, तस्यां वेलायां प्रत्युपेक्षणा क्रियते ॥४३२॥ [४३२ आध०] । वेलायां च न्यूनायामधिकार्यां वा प्रत्युपेक्षणा न कार्यति भावः । काले त्वहं कृत्य- " कुकुडअरुणपगामं । " इत्यादिना गाथार्थमाह । अत्र वृद्धसंप्रदायः- " कालेण उणो जे पडिलेहणाकालो, ततो उणं पडिलेहइ, तन्ध भणइ-कं पडिलेहणाकालो । तह एगो भणइ-जहं कुकुडो वानइ पडिकमिना तह पडिलेहावउ. तो पटुवन्ता पडिलेहउ । अणो भणइ-अरुणे सरीरं भवइ । अणो-जहं पगामेनो पहाकुडणवेला । अरो भणइ-परोपरं अणोणो सुहाणि दीमेति । अणो भणइ-जय हथंरहाओ दीसंति ति । एतेषां विधौ निमित्तमाह- " देवनिआ पडिलेहा, जे चरिमाए ति विधमो एवो । कुकुडाऽऽदेविसमा, तहचयारं ति तो सेसा ॥ १६ ॥ " देवनिओ प्रत्युपेक्षणा वञ्चाऽऽदेः यस्माच्चरमायां तदनु एव स्वाध्याय इति एषा आतिनः । कस्य ? कुकुडाऽऽशिनओद-कस्य, तत्राज्यकारमिति कृत्वा । ततः शेषा आनदिशाः । ध० ३ अधि० ।

एह उ अणाएमा, ओरो उग्गए वि हु ण दीमे ।

मुह रय णिसिज चोले, कप्पतिअ दुपट्ठ थुइ खरो ॥४३३॥

एते सर्वे एवमनादेशा अमपेक्षाः, यतः [ओंघार उग्गते वि हु ण दीमे] अन्धकारं उद्गतेऽपि मूये एव वा न दृश्यते, तस्मात्सत्यज्ञोऽयं, शेषं पक्षवयं साम्प्रकारिवाद् दुषितमेव द्रष्टव्यम् । तत्कस्यां पुनर्वेलायां प्रत्युपेक्षणा कर्तव्या इति ? अत्र आह- [" मुहरयणिसिजचोले कप्पतिअ दुपट्ठथुइसूरो] ।

[मुह इति] मुखवल्बिका [रय इति] रजोहरणम्, " शिसे-ज्जा " रजोहरणस्य उपरितनपट्टः [चोले ति] चोलेपट्ट-कः । [कप्पतिअ ति] एक आणिकः, दो सूचिकः [दुपट्ठ ति] संस्कारकपट्टः, उत्तरपट्टकश्च [थुति ति] प्रतिफ-मणसमानी ज्ञानदर्शनचरित्रार्थं स्तुतिवये दत्तं सति एतेषां मुखवल्बिकाऽदीनां प्रत्युपेक्षणासामान्यनन्तरं यथा सूर्य उद्गच्छेद्येव प्रत्युपेक्षणा काल इति । औष० । " एवं आयरिआ भणति सव्वे वि अणादिता सच्छंदा ओंघयारं पडिस्सए हथंरहाओ उग्गए वि सूरं य दीमेति, इमो पडिलेहणाकालो आवस्सए कए तिहं थुरेहि दिविआहि तहा पडिलेहणाकालो जहा एएहि दसहि पडिलेहएहि [जहा] सूरं उट्ठे, " मुहपेत्तीरयहरणं [?] " इत्यादि काऽनुपदगता गाथा ।

तस्याः फलितमाह-

" जीवद्वय्वा पंहा, एसो कालो इमीह तो श्रेओ ।

आवस्सगाह ओंते, दसपंहा उट्ठे सूरं ॥ ३६ ॥ "

सुगमा । ध० ३ अधि० ।

गाथा-

तत्तिवरीओ उ पुणो, शो होज्जा होति तु अकाले ॥६३२॥

तत्तिवरीते अकालो-पडिलेहण-जति पुण अद्वलं वा अणुण वा वाया य कारेण पदमारुण पडिलेहियं ताह अकाले वि पडिलेहति जाव चउथं ण उग्गाहति ताव पडिलेहियं । जति वा पडिलेहियमेतं चैव चउथं उग्गाहति तह वि पडिलेहियव्वं । अकाले ति दारं गनं । नि० चू० २ उ० ।

अयं प्रत्युपेक्षणादोषद्वारं चित्रांति-

लहुगा लहुगो पणमं, उक्काऽदुवहि अपडिलेहाए ।

दोमेहि उ पेहेते, लहुओ भिओ य पणमं च ॥८२४॥

उक्काऽऽऽपधीनामप्रत्युपेक्षणं प्रायश्चित्तं लघुकाः लघुक-पञ्चकं चेति । उक्कप्रमुपधि न प्रत्युपेक्षत चत्वारं लघुकाः, मध्यमे न प्रत्युपेक्षेन मासलु जवयं न प्रत्युपेक्षते पञ्चकम् ।

अयं पदम् कार्यत्वेति पदं व्याचष्टे-

काएम् अणणा वा उवही च पशुओऽप्य चउमंगो ।

मीमसचित्तअणंतरं-परोपरपडाहए चैव ॥ ८२५ ॥

प्रत्युपेक्षणा. यदनु कार्यतु आसता प्रतिष्ठित उपधिचो नेतु प्रतिष्ठित इत्यर्थः, चतुर्वेदोः । तद्यथा-स्वयं कार्यतु प्रतिष्ठिता नोतिवः, उपायः प्रतिष्ठितो न स्वयम्. स्वयमपि प्रतिष्ठित उपधिचरि प्रतिष्ठितः. स्वयमप्यप्रतिष्ठित उपधिचर्यप्रतिष्ठित इति। एते च यद आपा मिआ वा भवेतुः सविज्ञा वा, एतेतु मासुलपधिवो अनन्तरं वा पम्परं वा प्रतिष्ठितो भवे-न। अत्र च प्रायश्चित्तं " छद्वायवउतु लहुगा । " इत्यादिमा-याऽनुपेक्षणावगमनव्यम् । यस्तु छद्वायामप्यप्रतिष्ठितः स शुद्ध इति ।

अयं दोषद्वारस्य वक्रव्यताशेः, प्रतिप्रहनिक्षेपणार्थं च

व्याख्यानयति-

आयरि ए पणिआ, गिलाख मरिसवमए य चतुमुका ।

उडु वंवे मासलुओओ, वंथणउरणे य वासामु ॥८२६॥

[आयरि य ति] पधीनमप्योरार्थं प्रत्येददावार्थस्य

[परिश्रंति] मन्वर्ष्यप्रत्ययलोपात् परिश्रा तपः कृतमक्रप्र-
प्रत्याख्यानस्य [गिलाखसरिसखयति] ग्लानस्य ग्लान-
सदृशश्च यः क्षपको विरुद्रनयस्वी, तस्य पतेनो चतुर्णामुपधि
यदि प्रत्युपेक्षते तदा चत्वारो गुरुः । चशब्दाप्रापूर्णाकस्थ-
विरशयाणामस्मान्नापमस्य च क्षपकस्यापधिमप्रत्युपेक्षमाण-
नां चतुर्लेखः [उरु इत्यादि पञ्चार्द्धम्] यदा सर्वाण्यपि
वर्णाश्च प्रत्युपेक्षिते भवन्ति तदा यात्यनिरुक्तिरिति भावः
नानि तानि प्रत्युपेक्षन्ते, प्रतिग्रहमात्रकं च यदि तदानीमेव
प्रत्युपेक्षते तदा मासलबु, अनामाचारानिष्यन्नमिति भावः ।
अतः सूत्रपूर्या कृत्वा चतुर्मागावशेषायां पौरुषां प्रत्युपेक्ष्य
त्रे अशुभदे काले धारण्यायेन निक्षेप्य । अथ अशुभ-
दे प्रतिग्रहं मात्रकं वा न धारयति उपकरणं वा दवरकेन
न वर्ध्नाति तदा मासलबु । अग्नि-स्नेह-द्विराक-लोभा-
ऽऽद्यश्च ओषधिर्युक्तिप्रतिपादित्वा दोषाः । बर्षासु पुन-
रुपि न वर्ध्नाति प्रतिग्रहमात्रकं च प्रत्युपेक्ष्य लिखति, अथोपधि
वर्ध्नाति भाजने वा धारयति तदा मासलबु ।
विश्वतश्चूर्णिकृता त्वस्या एकमाथायाः स्थाने माथाद्वयं
लिखितं यथा-

गुरु पचकत्वाया लहु, गिलाख सरिसखमय चउरुगा ।
पाहुणगा सह बाले, बुद्धे खमय चउलहुगा ॥८२७॥
चउभागवसेसाए, पडिमाहं पच्युपेक्षे न धरंइ ।
उडुवद्धे मासलहु, वासासु धरंति मासलहुं ॥ ८२८ ॥
इदं च गाथाद्वयं भावितार्यमेव ।

अथ प्रतिलेखनिका समन्तिपेक्षेति पदं भावयति-

अग्निवे ओमांयारिण, सागारमय य रायगेलेने ।
जो जम्मि जया जुज्जइ, पडिबक्खे तं जहा जोए ॥८२९॥

प्रतिपक्षा नाम द्वितीयपदम्, अशिव अशिवशूहीतः सन्न श-
कनोति प्रत्युपेक्षितुमवमोदये तु प्रत्युप एव भिक्षां हिगिडुं
प्राप्यवन्तः, अतो नास्ति प्रत्युपेक्षणायाः कालः, सागारिको
वा प्रेक्षमाणो मा तं सागमुपधिमद्रालीदिति कृत्वा, भयं
वा बोधिकस्तेनाऽऽदिसंबन्धिनि सागेपकरणहरणयाश्च
प्रत्युपेक्षन्ते, राजा वा प्रत्युपेक्षन्तदाहनिशमप्यनि वहन्तो
न प्रत्युपेक्षन्ते ग्लानत्ये वा वर्तमाने एकाको नित्यश्च प्रत्युपे-
क्षन् । पतेः कारणेन वा प्रत्युपेक्षेत्, अनामान्ऽतीतं वा कालं
प्रत्युपेक्षन्, त्वरमाणेषां अत्रजडाऽऽदिभिर्वा दोषैर्दृष्टां प्रत्यु-
पेक्षणां न कुर्वन्, अत्रमर्थो वा युवादीनामभ्युपधि न प्रत्यु-
पेक्षन्, पते यो यश्च शिवाऽऽदी यदा यस्मिन्नवन्तरं प्रतिपक्षे
प्रत्युपेक्षणाकालं प्रत्युपेक्षणाऽऽदिको बुध्यते तं तथा तत्र
योजयेदिति ।

अथ पदसु कायेषु प्रत्युपेक्षमाणस्य प्रायश्चित्तं भवतीत्यर्थः,
तत्र प्रत्युपेक्षणा न कर्तव्येति यदुक्तं, तदेव द्योयति-

तसरीयरक्खण्ठा, काएगु वि होज्ज कारणे पेहा ।
नदिहरख-पुल्लनायं, तण्ण य थूरे य पुत्तम्मि ॥ ८३० ॥

ब्रह्माक्ष द्वीन्द्रियाऽऽद्यः, बीजानि च शल्याऽऽदीनि, नेपा-
मस्थिरसंहननां रक्षां च कायेष्वपि पृथङ्गपिदितु इदम-
हननेऽनु कारणतः प्रत्युपेक्षणा भवति । न च प्रायश्चित्तम् ।

आह-तेषु निष्ठतः प्रत्युपेक्षणां कुर्वन् संघटनाऽऽविधानान्त
कथं न दोषमात्रं भवतीति ? उच्यते-नदीद्वाराण्यलक्षितं पुत्र-
धानमत्र भवति । कथमिदं- (तण्ण य थूरे य पुत्तम्मि ति)
यथा कस्यचित्पुरुषस्य द्वौ पुत्रौ तयोरेकस्तनुकः कृशशरीरः,
द्वितीयस्तु स्थूलोऽतीव पौरुषगात्रः स चान्यदा ताभ्यां स-
द्भिः कश्चित्प्राप्तं गच्छपान्नराले एकामपारगम्भीरां नदी-
मघनींषावान् स च नदीं प्लवनतया सुखंनैव स्वयं तां तरीतुं
शक्तः, परं पुत्रावघापि नरखलतायामकोविदाधिति कृत्वा
तनुके स्थूलं च पुत्रे उभयेऽपि तारयितुं प्रसि सति स किं
करोतीत्याह-

जइ से हविज्ज ताओ, तारिज्ज तओ दुवग्गे वि ।

शूरो पुण तणुअतरं, अवलंबतो वि बोल्ह ॥ ८३१ ॥

यदि (से) तस्य पितुः शक्तिः सामर्थ्यं भवेत् ततो (दुवग्गे
वि ति) देशावचनत्वान् द्वावपि पुत्रावुत्तारयन्, नैकमभ्यु-
पेक्षेत् । अथ नास्ति तस्य तथाधिषे सामर्थ्यं, ततो यस्तयोः
कृशशरीरस्ते तारयति, लघुभूतशरीरतया तस्य सुखेनैव
तारणीयत्वान् । यस्तु स्थूराशरीरो जडः स तनुकतरं स्तोक-
मात्रमप्यवलम्बमानो निजशरीरभारिकर्तव्यताऽऽप्तानं तं च
नयां बालयति अतस्तमुपेक्षेत् । एष दृष्टान्तः । अत्रमर्थो-
पनयः-पितृस्थानियः सातुः पुत्रद्वयस्थानियाः स्थिरशरी-
रसंहननः पृथिवीकायाऽऽद्यः । ततः सातुना प्रथमतो
निर्विशेषं परकायाः स्थिरसंहननश्च रक्षणीयाः । अप्रा-
प्यन्तरयां विराधनामन्तरण्यध्वगमनाऽऽदिषु प्रत्युपेक्षणा-
ऽदीनां प्रवृत्तिर्नैव न घटामश्नति, ततः स्थिरसंहननिनां
पृथिव्यादीनां विराधनामभ्युपेत्यास्थिरसंहननखलाऽऽद्यो
रक्षणीया इति ।

अस्यैवाधर्म्यं समर्थनाय द्वितीयं दृष्टान्तमाह-

अंगारखड्डपडियं, दड्डण सुयं सुयं विडयमन्नं ।

पवलिते नीणिंतो, किं पुने ण य कुणइ पाये ॥८३२॥

यथा नाम कश्चित्पुरुषस्तस्य पुत्रद्वयम्, अन्यदा च राज्ञा तद-
गृहे प्रदीपनकं लग्नं, तद्भायदिकः पुत्रः पलायमानः सहसं-
वाङ्कारभुतायां गर्तायां निपतति, स च शृष्टपतिर्द्वितीयं
पुत्रमादाय गृहाभिर्गतां यावदभ्रयति पुनतः सुप्रभमङ्गार-
गतीयां पतितं पश्यति, तं सुते तथाभूतं दृष्ट्वा । द्वितीयम-
न्यं सुते (पवलिते नीणिंतो ति) पञ्चम्यधे समीपे प्रदीमा-
द् दृष्ट्वाभिष्कारायन निजपाणिनामिकमन्या विचार्य परिक्रु-
द्वकुशलः सन् किमङ्गारगतीयां निपतितपूर्वं पुत्रं पादं न
करोति, अपि तु करोत्येव, कृत्वा च तदुपरि पादं सुखेनैव
तां लङ्घयतीति भावः ।

अथ तदुपरि पादं न दद्यात् स्वपुत्रं कथं पादेनाऽऽकामाभि-
निरुद्धा, ततः को दोषः स्यादित्याह-

तं वा अण्णकंमता, चयइ सुयं तं च अण्णं चेव ।

निष्ठिओ हुंतं पि हु, पुत्तं तारिज्ज जो पडितो ॥८३३॥

वाशब्दः पाननायां, सा च हनैव, ततो गर्तानिपतितं तं पुत्रं
पादेनानाक्रामन् स पित्ता त्यजति पुत्रं तं च, स्वहस्तशूहीत-
मात्मानं च, अथोरप्यङ्गारगतीयां पतितं विनाशयद्वावान् ।
अपि च स स्वयं निष्करोतिः सन् कदाचित्सर्मापुत्रं तारयि-
तः पूर्वं गर्तायां पतित इति । एष द्वितीयो दृष्टान्तः ।

उपनययोजना तु प्रागुक्तोपनययोजनानुसारेण कर्तव्येति ।
गतं प्रत्युपेक्षणाद्व्याप्तम् ॥ ४०१३० ॥

इदानीं प्रत्युपेक्षणस्युच्यते, तत्प्रतिपादनायाऽऽह-

ठाणो उवगरणो वा, धेडिले' अवयंथ भग-पडिलेहा ।

किं आदी पडिलेहा, पुव्वरहे चेव अवररहे ॥ ४१२ ॥

स्थानं कायोन्सगाऽऽदि त्रिविधं वर्णयति । तथा-उपकरणं पा-
त्रकाऽऽदि, स्थगिल्लं यत्र कायिकयादि क्रियते, अवयम्भ-अ-
वयम्भेन, तत्प्रत्युपेक्षणा, भागः वर्गः, यदन्तर्यकमुपपत्त्यस्तं,
एतद्विषया प्रत्युपेक्षणा भवति । किं आदी पडिलेहा पुव्वरहे)
किमादिका प्रत्युपेक्षणा पूर्वाङ्गं मुखवस्त्रिकाऽऽदिकेति, अ-
पराङ्गं किमादिका, तत्रापि मुखवस्त्रिकाऽऽदिकेति द्वार-
गाथेयम् ।

इदानीं भाष्यकारः प्रतिपदं व्याख्यानयति । तत्र सामान्येन
सर्वाणि च द्वाराणि व्याख्यानयन्नाह-

ठाणसिनीयतुयइण-उवगरणाइण गहगानिस्सवे ।

पुविं पडिलेहे च-क्खुणा उ पच्छा पमज्जेज्जा ॥४१४॥

स्थानं कायोन्सगाः, तं कुर्वन् चक्षुषा प्रथमं प्रत्युपेक्षते, प-
श्चात् प्रमाजयति । तथा-निर्वादनमुपविशते, त्यक्त्वा नतं व्य-
पन्नम्, तथा-उपकरणऽऽदीनां ग्रहणनिर्लेपं च । आदिग्रह-
णान् स्थगिल्लमवयम्भश्च गृह्णाते । एतानि सर्वाण्येव पूर्वं
चक्षुषा प्रत्युपेक्ष्य, पश्चाद् द्वारद्वारेणैव प्रमुञ्च्यते । अथैव ।
(स्थानाद्वारम् 'काउस्सगा' शब्दे तृतीयभागे ४१५ पृष्ठे
विबुधम्)

इदानीमुपकरणप्राप्तप्रतिपादनायाऽऽह-

उवगरणादीयाणं, गट्ठो निरिक्खवणं य संक्रमणे ।

ठाण निरिक्ख पमज्जेण, काउं पडिलेहण उवाँ ॥४२०॥

उपकरणाऽऽदीनां ग्रहणे आदानं यत् स्थानं तद् निरीक्ष्य
निरूप्य प्रमुञ्च्य च, उपधिः प्रत्युपेक्षणस्य इत्यत्र संवन्धः ।
तथा-उपकरणाऽऽदीनां निर्लेपणं च यत् स्थानं तद् निरीक्ष्य
प्रमुञ्च्य च उपधिः प्रत्युपेक्षणस्य । तथा उपकरणऽऽदीनामेव
यत् संक्रमणं स्थानान्तरसंक्रमणं तस्मिन् यत् स्थानान्तरं
निरीक्ष्य प्रमाजने कृत्वा उपधिः, प्रत्युपेक्षेन याऽयमादिशब्दः
एव उपधिप्रकारप्रतिपादकः, उपकरणऽऽदिः गृह्णानिर्लेपण-
संक्रमणेषु यत् स्थानं तत्स्थाननिरीक्षणं प्रमाजनेमुक्तम् ।

इदानीमुपकरणप्रत्युपेक्षणप्रतिपादनायाऽऽह-

उवगरणं वत्थ पायं, वत्थे पडिलेहणं तु वोच्छाडिम् ।

पुव्वरहे अवररहे, मुहणंलगमादिपडिलेहा ॥ ४२१ ॥

उपकरणप्रत्युपेक्षणा द्विविधा- (वत्थ पाणंति) वस्त्रविषया,
पात्रविषया च प्रत्युपेक्षणा उच्यते, यतः प्रवर्जितस्य प्रथमं
वस्त्रोपकरणमव दीयते, न पात्रोपकरणम्, सा च वस्त्रप्रत्यु-
पेक्षणा । सा च कस्मिन्काले भवतीत्यत्र आह- (पुव्वरहे अवर-
रहे) पूर्वाङ्गं वस्त्रप्रत्युपेक्षणा भवत्यपराङ्गं च । किमादिका पुनः
प्रत्युपेक्षणा भवतीत्यत्र आह- मुहणंलगमादिपडिलेहा ति ।
मुखवस्त्रिका आदी यस्याः प्रत्युपेक्षणयाः सा मुखवस्त्रिका-
ऽऽदिकानां प्रत्युपेक्षणं, कदा पूर्वाङ्गं, अपराङ्गं चेति ।

तत्र मुखवस्त्रिकाऽऽदिकवस्त्रप्रत्युपेक्षणायामयं विधिः-

उड्डं थिरं अतुरियं, सव्वं वा वत्थ पुव्व पडिलेहे ।

तो वितियं पफोडे, तदयं च पुणो पमज्जेज्जा ॥४२२॥

तत्र वस्त्राङ्गं कायाङ्गं च आचार्यायेनैव भाष्ययति, चोद-
कमन्तत्र च वक्ष्यमाणम्, तत्र वस्त्राङ्गं कायाङ्गं च यद्वा भवे-
ति तथा प्रत्युपेक्षेन [थिरं ति] स्थिरं सुगृहीतं कृत्वा प्रत्युपे-
क्षेन । [अतुरियं ति] अचरितं स्मितं प्रत्युपेक्षेन नि-
रीक्षेन [सव्वं ति] सर्वं कृच्छ्रं वस्त्रं तावत् पूर्वं प्रथमं प्रत्यु-
पेक्षेन चक्षुषा निरीक्षेन, एवं तावद्वर्गभागः परभागाऽपि
परावृत्त्य एवमेव चक्षुषा निरीक्षेन [तो वितियं पफोडि
ति] ततः द्वितीयायां वागयां प्रस्फोटयत् वस्त्रं प्रस्फो-
टिमा कर्तव्या इत्यर्थः [तदयं च पुणो पमज्जेज्जा ति] तृती-
यायां वागयां हस्तगतान् प्राणान् प्रमाजयदिति ।

इदानीमेनामेव गाथां भाष्यकारो व्याख्यानयन्नाह-

वत्थे काए तम्मि य, परवयणं ठिओ गहाय दमियंते ।

तं न भवइ उकुटुओ, नितियं पेहे जह विलिते ॥ ४२३ ॥

तत्राद्यं द्विविधा वस्त्रार्थं कायाङ्गं, चेत्यते, तस्मिन्नुक्तं
[परवयणं ति] परशोदकस्तस्य वचनम् । किं तद्व्याह-
[ठिओ गहाय दमियंते ति] निधनस्य ऊर्ध्वस्य गृहीत्वा द-
शान्तं वस्त्रं प्रस्फोटयति वस्त्राङ्गं कायाङ्गं चेति भवति ।
एवमुक्तं सति आचार्य आह-[तं न भवति ति] तदेतन्न भव-
ति यच्चोदकनाभिर्हतम् । कुतः ? यस्मान् । उकुटुओ नितियं
पेहे) उकुटुकः स्थितः नित्यं प्रमाजयत् वस्त्रं प्रत्युपेक्षेन, एत-
देव वचनं वस्त्राङ्गं कायाङ्गं वा नाभ्यन् । यथा चन्द्रनाऽऽदिना
धितिमार्गः परस्परमहानि न लभ्यते, एवं साऽपि प्रत्युपे-
क्षेन तत्रैवेवम् उकुटुकस्य कायाङ्गं भवतीति, नित्यं प्रमा-
जितम् वस्त्रस्य वस्त्राङ्गं भवतीति "उड्डं ति" (४२२) अभिगम्यत ।

इदानीं स्थिराऽऽदीनि एदानीं भाष्यकार

एव व्याख्यानयन्नाह-

येनुं थिरं अतुरियं, तिभागवुड्डियं वक्खमुणा पेहे ।

तो वितियं पफोडे, तदयं च पुणो पमज्जेज्जा ॥४२४॥

गृहीत्वा च स्थिरं निरीक्षे एतं वस्त्रं ततः प्रत्युपेक्षेन अ-
न्त्यानं निर्मितमुड्डं वस्त्रं ततः प्रत्युपेक्षेन अपि भावः ।
(तिभागवुड्डियं ति) भागवत्पुड्डेयर्थं चक्षुषा प्रत्युपेक्षेन ।
ततः द्वितीयवागयां प्रस्फोटयत्, तृतीयवागयां प्रमाजयत्
पूर्ववत् ।

इदानीं प्रत्युपेक्षणां कुर्वता इदं कर्तव्यम्-

अणवाविथं अचलियं, अणायुवंधिं अमोमलिं चेव ।

छप्पुरिमा एव खोडा, पाणी पाणं पमज्जगया ॥४२५॥

तत्र प्रत्युपेक्षणां कुर्वता वस्त्रमात्रमा या न नर्तयितव्यं,
तथाऽचलितं वस्त्रं शरीरं च कर्तव्यम् । (अणायुवंधिं ति) अनु-
वन्धः, साऽस्मिन्नस्तस्मिन् अनुवन्धिः न अनुवन्धिः अननुवन्धिः,
तत्प्रत्युपेक्षणा न अनवर्तते प्रस्फोटनाऽऽदि कर्तव्यं, किं नहि
सान्तरं सविच्छेद इत्यर्थः । (अमोमलिं ति) न मोशलं, क्रिया
यस्मिन् प्रत्युपेक्षणे तदमोशलं प्रत्युपेक्षणे, यथा मुशलं
कुट्टितं ऊर्ध्वं लगति, अधस्तिर्यक्, एवं न प्रत्युपेक्षणा
कर्तव्या । किन्तु यथा प्रत्युपेक्षणास्य ऊर्ध्वं पीठिपु न

तश्च-[भाषणं च] तेनोत्तुकेन चालितेन सता प्रदीपनकं
संज्ञानं, ततश्च संयमाऽऽप्तमविराधना जातंति । अधोपयुक्तः
प्रयुपेक्षणां करति, तत एतेषामेव परणां जीवविकाया-
नामाराधका भवति ।

एतदेवाऽऽह-

पुदवीआउकाए-तेउवाउवगममूतमार्गं ।

पडिलेहणमावन्नो, छुहं आराहओ होइ ॥ ४४१ ॥

सुगमा, गवर्न आराधकोऽविगवको भवति, न केवलं
प्रत्युपेक्षणा, अन्योऽपि यः काश्चायापारां भगवन्मते सम्यक्
युज्यते, स एव दुःखत्याग्य भवति ।

तदेवाऽऽह-

जोगं जोगं जिगसा सणम्मि दुक्खखयाएँ पउज्जेते ।

अन्नोन्नमवाहाए, अमवतो होइ कायवो ॥ ४४२ ॥

योगं योगं इति वीक्षता, ततश्च व्यापारः जिनशान्तं दुःख-
क्षयाय प्रयुज्यमानः । कथं?, अन्येभ्योवाधया परस्परमपी-
डया । एतदुक्तं भवति-यथा क्रिया क्रियमाणा अन्येन क्रि-
यान्तरं न वाध्यते एवमन्येभ्योवाधया प्रयुज्यमानः अलग-
न्तोऽविमर्द्धो भवति कर्तव्य इति ।

इदानीं फले प्रदर्शयन्नाह-

जोगं जों जिगसा-सणम्मि दुक्खखयाएँ पउज्जेते ।

एकंक्रमि अण्णता, वट्ठता केवली जाया ॥ ४४३ ॥

सुगमा । नवरम-एकंकास्मिन् योगं व्यापारं धर्माभावा अत-
न्ना केवलतां जाना इति ।

एवं पडिलेहता, अहंअकाले अण्णतगा सिद्धा ।

चोगवयणं सययं, पडिलेहामो जओ सिद्धा ॥ ४४४ ॥

एवं प्रत्युपेक्षणां कुर्वन्तः-अतीतकाले अनन्ताः सिद्धाः । ए-
वमानापरिणामा इति (चोदगवयणं) अत्र चोदकवचनं चो-
दकपक्षः किं तदेत्याह-[सययं पडिलेहामो] यथेवं प्रत्यु-
पेक्षणाप्रमायादनन्ताः सिद्धाः, ततः सततमेव प्रत्युपेक्षणांमेव
कुर्मः, किमन्येन योगानाउत्तिष्ठेन, यतस्तत एव सिद्धिर्भवति ।

आचार्य आह-

सेमेसु अवट्ठतो, पडिलेहंतो वि देसमागहो ।

जइ पुण सव्वाराहणं भिच्छमि तणं निमागंहि ॥ ४४५ ॥

श्रेयं योऽपि अवर्तमानः सम्यक् शास्त्रोक्तं न्यायेन प्र-
त्युपेक्षणां कुर्वन्नापि देशत आगच्छत एवाऽतीतं, न तु सर्व-
मागार्थितं भवति । तेन यदि पुनः तेषांऽऽगच्छनाभिच्छृत्वा
त्यादि सुगमम् । अत्र ० ।

गाथा-

पडिलेहणा तु तस्मा-ष्काले सद्दोसं गिहोसा ।

हीणउत्तिरिक्ता य तद्वा, उक्कमकमतो य शायव्वा ॥ ४४६ ॥

इदं हिणउत्तिरिक्तेति सि दारं पडिलेहणमाह । (पडिलेहण
पक्काङ्गण-पमज्जणा यत्ति) ततो अहीणउत्तिरिक्ता कायव्वा ।
हीणउत्तिरिक्ते दारं गते । उक्कमकमतो सि दारं-उचधिपरिमे-
तिमु । उचधिपरिमे पच्छुंसे पुवं मुहणीसी, ततो रयहरणं ।
ततो निमज्जा, ततो धादिहरणसेज्जा, चोलपटो, कण्ठं, उत्तर-
पटं, संघारं, पतं, दंडो य एस कमा । अण्णहा उक्कमो पुत्ति-

सेसु पुवं आयरियस्स पक्का पणियीनो गिलाखुसेहाहि-
या । अण्णहा उक्कमो । उक्कमं पडिलेहणाय पच्छुंसे ।

इदं हिण पडिलेहणदारं गाथा-

पडिलेहण पक्काङ्गण, पमज्जणा चेव जा जहिं कमति ।

तिविहिम्मिं वि उवहिम्मिं, तमहं वोळ्ळं समासेण ॥ ४४७ ॥

चपक्खणा पडिलेहणा उक्काङ्गणपदायं । पक्काङ्गणा मुहपो-
त्तिवयहरणगोच्छुगं हि पमज्जणा । एताश्चो तिविहोपकरणे
जहणमभिकमुकोसे जा जंथ संभवति तं समासतो भण्णामि ।

गाथा-

पडिलेहणा य वन्थे, पाए य भवति दोसा तु ।

पडिलेहणा पमज्जणा, पातादीयाण दोसया होति ॥ ४४८ ॥

वन्थे पडिलेहणपक्काङ्गणाश्चो दोसा भवति पाणिनि हन्थां,
तथ पडिलेहणपमज्जणाश्चो दोसा भवति अहं निपांडीति
सि पक्काङ्गणा, सा अविधि सि काऊण भवति । पाते दण्डगे,
आदिमहातो पीठकलगमंथातगसेज्जाए य पडिलेहणपम-
ज्जणा दोसा भवति ।

पायवन्थमु पक्काङ्गणप्रदर्शनार्थमाह-

राचिं पमज्जणं पुण, भण्णिता पडिलेहणा य श्णथि ति ।

पडिलेहणा केति आयरिया भण्णति-पडिलेहए पाते जमंयु-
त्तीहि आदिइति सा पक्काङ्गणा, पडलवन्थे-मु । गोच्छुक्रपदेसं
सरियाहिं णियमा पमज्जणा संभवति, न केपाश्चिमतमित्य-
र्थः । इदं हिण पडिलेहणपमज्जणपक्काङ्गणदिवसतो का कथं
संभवति सि भण्णति-(पडिलेहोमाहा ०) पादादिप उवकरणे
जहा संभवति इवमतो तिणिण वि संभवति । राशो य पपो-
ङ्गणपमज्जणा य दोसा भवति पडिलेहणाए संभवति अ-
चक्खुंविस्सयाओ । पडिलेह सि दारं गते । नि० चू० २ उ० ।

गाथा-

चाउम्मासुकोसे, मासिय मज्जे य पंच य जहमे ।

तिविहिम्मिं वि उवहिम्मिं, तिविधा अरोक्खणा भण्णिता ६३७

उक्कंति चाउम्मासो । मज्जिमे मासो, जहमे परणं । ति-
विधा जहणमभिकमुकोसा ।

गाथा-

इचरिओ पुण उवपी, जहमओ मज्जिमो य श्णतवो ।

मुत्तणिवातो मज्जिमो, तमपडिलेहंति य आण्णदी ॥ ४४९ ॥

इत्तगण्णतो जहणमभिकमे मुत्तणिवाओ । मज्जिमं तम-
पडिलेहंतस्स आण्णदी दोसा इमे संजमदोसा ।

गाथा-

घणसंताणपणणे, घरकोहिलयादिपसवणं वा वि ।

हितणट्ठ जाणणट्ठा, विच्छुयतहं सेट्ठकारी य ॥ ४५० ॥

घणसंताणमिति । अण्णहए लुत्तापुडं संवज्जानं, पणगो उ-
ल्लो अण्णंते भवति । गिहिकोहला पसवति । हियणट्ठं वा
संभारियं भवति, गिहं विच्छुगमप्यादिद्या पविसेति । अप-
हिने नेहिं वि आण्णहारहणा भवति । सेट्ठयारिया धणा-
रियारिहं करेज्जा । जम्हा एते दोसा तम्हा सव्वावदी दुसंके
पडिलेहियव्वो ।

० सार्वेदाया पुत्तंके गालि ।

कारणे पुण अपेहंतो वि अदोसो । इमे य ते कारणा-
असिबे ओमोरपरि, गेलसंद्दायसभेम भए वा ।
तेण्यपउरं सागार-संजमहेतु न वितियपए ॥६४०॥

असिबगहितो ए तर्नति, तपांडियग्मा वा वाउलनणओ, अ-
धमे य एषिय आगढा हिडिउं पडिलेहणए गणिय का-
सो, गिलासो ए तर्नति, एगानी अगानी सन्धवसो ए पेडे,
अगिणमदिंसंभमा ए पेडे, मोहिनादिभए वा, ए पेडे तेण्य
पउरे सारोवही य मा पेहिसाहिनि ए पेडे, कसिणोवहि नि
सागारिण ए पेडेनि, पावबंजगण वा अगगतो ए पेडेनि, सं-
जमहेउं वा महियाभिरणसासवचित्तए वितियपदेण अ-
पेहिंतो वि सुद्धो इति । नि० चू० २ उ० ।

धुवं च पडिलेहिजा, जोगे सापापकंबलं ।

मिज्जापुत्तारभूमिं च, संधारं अदुनाऽऽसखं ॥ १७ ॥

तथा-धवं च नित्यं च यो यस्य काल उक्ताऽनागते
परिभागे च तस्मिन् प्रत्युपपन्नं सिद्धान्तविधिना, योगे स्म-
तिं सति सामर्थ्ये, अन्वृत्तातिरिक्तम् । किं नदित्याह-पात्रक-
भ्यन्त, पात्रप्रहणादलातुदात्मयाऽऽदिप्रग्रहः । कञ्चलप्रहणा-
दुण्यसूत्रस्यपरिग्रहः । तथा-शून्यां वसति द्विकालं त्रिका-
लं च उच्चारणं चानापातवददि धागुलं, तथा-संस्कार-
कं तुल्यमाऽऽदिरूपम् । अथवा-असन्नमपचादगृहीते पीड-
काऽऽदि प्रत्युपपन्नं । इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥

उच्चारं पासवणं, खलं सिंघाण जल्लियं ।

फासुयं पडिलेहिना, परिठाविज्ज संजए ॥१८॥

उच्चारं, प्रस्रवणं, श्लेष्मसिंघाणजल्लमिति प्रतीतानि ।
एतानि प्रासुक्तं प्रत्युपपन्नं, अगिउलमिति वाक्यशेषः । प-
रिठापयन्त्युत्पन्नं संयत इति सूत्रार्थः । दश० ८ अ० ।
प्राप्तप्रत्युपपन्नार्थां कथं स चाऽऽगत्यको भवत्यत आह-
पंचिदिहं गुत्तो, मसमाहि विहकरणमाउत्तो ।
तवनियमसंयममि, गुत्तो आराहगो होइ । ४४६॥

पञ्चभिर्हन्त्रियंशुसः मानसाऽऽदिना त्रिविधेन कर्णैर्नाऽऽ-
युक्तः यत्नवान्, तपसा द्वादशविधेन युक्तः, नियम इन्द्रियनिय-
मो, नांद्रियनियमश्च, तेन युक्तः, संयमः समदशप्रकारः-“पुद-
विकाशओ, आउकाओ, आउकाओ, वणस्सइकाओ, वेरं-
दिय-तेइदिय-चउरिदिय-अजीवकायसंगमो पंडेउ पेहा पम-
ऊणं परिट्ठावणं वणस्सइकाए ।” अत्र यः संयतः स मोक्षस्य
आराधको भवति, प्रप्रण्याया वा आगच्छकः । हाग्याथा इयम् ।
इदानीं भाष्यकार एतां गार्थां प्रतिपदं व्याख्यानयति-तत्र
“पंचिदिहं गुत्तो” इति प्रथमावयवं व्याख्यानयति-
इन्द्रियविसयनिरोधो, पचेतु य रागदोशनिगदहं ।

अकुसलजोगनिरोधो, कुसलोदय एगभावो वा ॥४४७॥

इन्द्रस्याऽऽसुनि इन्द्रियाणि तेषां विषयाः शब्दाऽऽद्यः-तेषां
यो निरोधः सः पञ्चन्द्रियगुप्तिरभिधीयते । अयमप्राप्तानां श-
ब्दाऽऽदिविषयाणां निरोधः । तथा-(पचेतु य रागदोशनिगद-
हं ति) तथा-प्राप्ते गोचरमागतेष्वपि शब्दाऽऽदिषु विषयेषु
रागद्वेषयोनिग्रहणं मनसा पञ्चन्द्रियगुप्तम् । तत्र शब्दाऽऽदि-

विषयप्राप्तौ रागं न गच्छति, अतिउपशब्दाऽऽदिविषयप्राप्तौ द्वेषं
न गच्छति । भणित्वा पञ्चन्द्रियगुप्तम् । इदानीं “मसमादिति-
विहकरणमाउत्ता भवति ।” तत्राऽऽह-(अकुसलजोगनिरो-
धो) अकुशलानामशोभनानां मनोवाक्काययोगानां व्यापाराणां
निरोधः-अकुशलयोगनिरोधः सः त्रिविधकरणगुप्तम् ।
तथा (कुसलोदय ति) कुशलानां प्रशस्तानां मनोवा-
क्कायव्यापाराणां उदयः सः त्रिविधकरणगुप्तम् । तथा
(एगभावां च ति) न कुशलेषु योगेषु प्रवृत्तिर्नाऽऽयुक्-
तुल्येषु योगेषु प्रवृत्तियां मर्यादस्थता सा च त्रिविधकरण-
गुप्तानां भणित्वा । त्रिविधकरणगुप्त इदानीं भवति ।

अन्धितर-चाहिरिअं, तवोवहाणं दुवालसविहं पि ।

इंदियओ पुणत्तो, नियमो कोहाइओ वीओ ॥ ४४८ ॥

अन्धन्तरं, बाह्यं च तप उपधानं तप उपधानीत्युपधानम्,
उपकरोतीत्यर्थः । तत्र उपधानं द्वादशविधमपि तप उच्यते ।
“तवो गतो” नियमो भणइ ति । स च त्रिविधः इन्द्रियनियमः,
नांद्रियनियमश्च । तत्र इन्द्रियतः इन्द्रियाण्युहीकृत्य पूर्वोक्ता
नियमः कोहाइऽदिकः । आदिग्रहणान्मानमायालोभा गृह्य-
न्ते एतेनां नियमो निरोधः । “नियमं सि ययम् ।”

इदानीं “संजमो भणइ” स च समदशप्रकारः । तत्राऽऽह-

पुदवि दअ, अगणि मारुय, वणम्मइ वितिचउकपंचिंदी ।

अज्जीवपात्थाइमु, गहिण अस्संजमो जेणं ॥४४९॥

“पुदवीदगअगणिमारुयवणम्मइइंदियंइंदियचउरिदि-
यपंचेदिना” तथा (अजीव ति) अज्जीवेषु पनकसंस्कृष्ट-
काऽऽदिषु गृहीतेषु असंयमो भवति । यतः तत्र प्राह्यम्, आदि-
शब्दान् “दृष्टपणं तेषुपणसा, चम्मपणं” । एतेषु परिगृही-
तेषु असंयमः, परिहृतेषु च संयमः ।

तथा-

पेहिता संजमो वुत्तो, उपेहिता वि संजमो ।

पमज्जेत्ता संजमो वी, परिठावित्ता वि संजमो ॥ ४५० ॥

प्रेक्ष्य संयमचक्षुषा यत्किरूपेण तत्रैवं पूर्वं चक्षुषा निरूपय-
तः प्रेक्षासंयम उक्तः (उपेहिता वि संजमो ति) उपेक्षा छि-
प्रकारा, तां कुर्वतः संयम उक्तः । तां च वर्धयति । (पमज्जे-
त्ता संजमो ति) प्रमाज्जेयतः संजम उक्तः (परिठावित्ता
वि संजमो ति) परिष्ठापयतः परिष्कृत्यज्जोऽपि पानकानि-
रुक्तः संयम उक्तः । एवमेतं चतुर्दश मनोवाक्कायसंयमश्च त्रि-
विधः उक्त एव दृष्टव्यः । इदानीं भाष्यकृत् व्याख्यानयति-प्रम-
सगाथादाहोयं-एकाकि(कांशिक)गमनयतनायां उक्तः, अजीव-
पुस्तकाऽऽदिसंयमोऽपि अचित्तवन्नस्पतिगमनयतनायां व्या-
ख्यात एव दृष्टव्यः ।

इदानीं यदुपपन्नम्-“अपेहिता वि संजमं” इत्यादि, तत्
न कचिह व्याख्यानमिति व्याख्यानयति-आह-

ठागाइ जग चेते, पुवं पडिलेहिऊण चेइजा ।

संजयगिहियेयणा उ, चोयण वातार उपेहा ॥४५१॥

स्थानमूर्ध्वस्थानं कार्योऽसौऽपि, आविग्रहणशेषीदसंस्थानं
च गृह्यते । ततः स्थानाऽऽदि चेतयते “चित्ता” संज्ञाने,
जानाति, चेदन्ते, करोति, कर्तुमभिलषतीत्यर्थः । तत् पूर्वं प्र-
थमं प्रत्युपपन्नं चक्षुषा निर्गच्छते, ततश्चेतयते, स्थानं का-

यत्तत्सर्गाऽऽदि । अयं प्रज्ञासंयमः । इदानीमुपेक्षासंयम उच्यते-
सा चोपेक्षा द्विविधा-कथम् ? संयतव्यापारोपेक्षा, गृहस्थव्या-
पारोपेक्षा च । तत्र यथासंख्यं चोदता-चोदनविषयसंयतस्य
चोदनविषया व्यापारोपेक्षा । एतदुक्तं भवतीति-साधुं विपरीद-
न्तं दृष्ट्वा संयमव्यापारेण चोदयतः संयमव्यापारोपेक्षा । उपे-
क्षाशब्दश्चात्र-ईत्सं दर्शने । उप सामीप्येन ईत्सा उपेक्षा, गृह-
स्थस्य च व्यापारोपेक्षा-गृहस्थस्य चोदकव्यापारेण प्रवृ-
त्तं दृष्ट्वा अधिकरणव्यापारेण प्रवृत्तं चोदयतः गृहस्थव्या-
पारोपेक्षाच्यते । उपेक्षाशब्दश्चात्र अवधारणायां वर्तते इति ।

इदानीं 'परिट्टुविता वि संजमो' व्याख्यायते, तत्राऽऽह-

उवगरंश्च अरंरं, पाण्डि वाऽवहदु संजमणा ।

सागारियअपमज्जण-मंजमो सेसे पमज्जणया ॥ ४५२ ॥

उपकरणं वत्साऽऽदि यदतिरिक्तं गृहीतं, तथा-[पाण्डि वा]
तथा पातकाऽऽदि वा यदतिरिक्तं गृहीतं तन् [अवहदु त्ति]
परित्यज्य, किम् ? [संजमण] संयमो भवतीति । अदिग्रहणा-
द्भक्तं वा परित्यक्तं, परित्यज्य संयमः । इदानीं 'पमज्जता वि
संजमो' व्याख्यायते-[सागारियअपमज्जणसंजमो] सागारि-
काणामप्रतः पादाप्रमाजेनम्, असाविव संयमः । [सेसे पमज्ज-
णयि त्ति] शेषं सागारिकाऽऽद्यभावेण प्रमाज्जेन च संयमः ।

इदानीं योगत्रयसंयमप्रतिपादनायाऽऽह-

जोगतिग पुचभणिंयं, समतपडिलेहणाए मज्झाओ ।

चरिमाण पोरिसिण, ताहे पडिलेह पत्तदुगे ॥ ४५३ ॥

योगत्रयं पूर्वमेव व्याख्यातम्-'मणसाहितविहकरणमाउ-
त्तो' इत्यस्मिन् प्रत्ये, अत्रापि तथैव द्रष्टव्यम् । उक्तः सप्तदश-
प्रकाः संयमः । तत्प्रतिपादनाय उक्ताऽऽद्य वक्ष्यप्रत्युपेक्ष-
णा । तन्वमामो च किं कर्मेयमित्यत आह-([समतपडिले-
हणाए मज्झाओ] समासायां प्रत्युपेक्षणायां स्वाध्यायः क-
र्तव्यः, सूत्रपौरुषीत्यर्थः, पादोनग्रहं यावत् । इदानीं पात्रप्र-
त्युपेक्षणाग्रह-([चरिमाण] चरिमायां पादोनपौरुष्यां प्रत्युपे-
क्षन् [ताहे त्ति] नदा तस्मिन् काले स्वाध्यायानन्तरं पात्र-
कक्षितित्यम् ।

इदानीमिवमुक्तं चरमपौरुष्यां पात्रकक्षितयं प्रत्युपेक्षणायां
तत्र पौरुष्येन च ज्ञायते, किं मणसा ? तत्प्रतिपादनायाऽऽह-
पोरिसिपमाणाकालो, निच्छयववहारिओ जिणक्खाओ ।
निच्छयओ करणजुओ, ववहारमथो परं वोच्छं ॥ ४५४ ॥
पौरुष्याः प्रमाणकालो द्विविधः-निश्चयतो, व्यवहारतश्च
ज्ञातव्यः ।

तत्र निश्चयपौरुष्यप्रमाणकालप्रतिपादनायाऽऽह-
अयथातीपदिपणसे, अहुणुणगटिभाए लद्धं ।
उत्तरदाहिणमादी, पोरिसिपयसेदि पक्खेओ ॥ ४५५ ॥
अथ । ('पोरुसी' शब्दे व्याख्यास्यते)
प्रतस्यां चरमपौरुष्यां पात्रकाणि प्रतिलेखयन्ते, स च पात्र-
कः प्रत्युपेक्षणमये पूर्वमेव व्यापारं करोति, अत आह-
उवउंजिजण पुवं, तल्लेओ जइ करे उवओणं ।
सोएण चक्खुणा पा-णएण नीहाए फासेण ॥ ४५६ ॥
उवयुज्य उपयोगं इत्था पूर्वमेव यदुत सर्वव्ययसां वेलायां
प्र

पात्रकाणि प्रत्युपेक्षणीयानीत्येवमुपयुज्य पुनः तल्लेख्य एव
प्रत्युपेक्षणाभिमुख एव यतिः प्रवर्जितः पात्रसमीपे उपविश्य
उपयोगं करोति मतिं व्यापारयति । कथम् ? श्रोत्रेन्द्रियेण पा-
त्रके उपयोगं करोति, कदाचित्तत्र भ्रमराऽऽदि गुञ्जति पुनस्तं
यतनयाऽऽपनीय तन् पात्रकं प्रत्युपेक्षते, तत्र वा चक्षुषा उपयोगं
ददाति, कदाचित्तत्र स्पर्शकोक्तीर्णाऽऽदि रजो भवति तत-
स्तद् यतनया अपनयति, घ्राणेन्द्रियेण चोपयोगं करोति, क-
दाचित्तत्र सुरुडविकाऽऽदिर्मदितो भवति, पुनश्च घ्राणेन्द्रियेण
ज्ञान्वा यतनया अपनयति, जिह्वा रसं च ज्ञान्वा यत्र ग-
न्धस्तत्र रसोऽपि, गन्धपुद्गलेगन्धा यदा घ्रातो भवति तदा
जिह्वायां रसं जानातीति, रसोर्गान्द्रियेण चोपयोगं करोति,
कदाचित्तत्र स्पर्शिकाऽऽदिः प्रविष्टः तस्मिन् श्वासावायुश्च शरीरे
लगति, ततश्चैवमुपयोगं दत्त्वा पात्रकाणि प्रत्युपेक्षते ।

इदानीं भाष्यकृतं किञ्चिद् व्याख्यानवशाह-

पडिलेहणियाकाले, पिडिए कल्लाणं तु पच्छिंसे ।

पायस्स पासवेढे, सोयादुवउत तल्लेस्सा ॥ ४५६ ॥

प्रत्युपेक्षणाकाले [पिडिए] अतिक्रान्तं, एककल्याणं यतः
प्रत्युपेक्षं भवति, अतः पूर्वमुपयोगं प्रत्युपेक्षणावश्यं क-
रोति । किञ्चिदप्युपेक्षा उपयोगं करणीत्यत आह-[पाय-
स्स पासवेढे] पात्रकस्य पात्रं उपविष्टः श्रोत्राऽऽदिभिर्निरूप-
युक्तः तल्लेख्यः तत्त्वतो भवतीति ।

कथं पुनः पात्रप्रत्युपेक्षणां करोतीत्यत आह-

मुहणंतएण गोच्छं, गोच्छगगटियं गुलीहिं पस्लाई ।

उकुडुयभाणक्खाया, पलिमंथादीमु नेण भवे ॥ ४५६ ॥

रजोहरणमुत्पलवत्तिका गोच्छं कथं पात्रकस्य लक्षणं प्रमाज्ये-
ति, पुनः तद्वद गोच्छकमङ्गुलीभिर्गृहीत्वा पटलानि प्रमाज्ये-
यति । अत्राऽऽहः परः-[उकुडुयभाणक्खाया] उकुडुकस्य भा-
जनवत्खाणि गोलाकाऽऽदीनि प्रत्युपेक्षयन् ततो वक्ष्यप्रत्युपेक्ष-
णा उकुडुकेनैव कर्तव्या । आचार्य आह-[पलिमंथादीमु नेण
भवे] तदन्तं भवति यच्चोदकेनोक्तं, यतः पलिमन्यः सूत्रार्थयो-
र्भवति कथम् ? प्रथममसौ पादपुच्छने निरीदति, पश्चात् पात्र-
कवक्ष्यप्रत्युपेक्षणायां उकुडुको भवति, पुनः पात्रकप्रतिला-
यां पादपुच्छने निरीदत, अतस्तस्य साक्षादभ्यन्तयनः स्वा-
र्थयोः पलिमन्यो भवति, यतः अतः पादपुच्छने निरणेनेव
पात्रकवक्ष्यप्रत्युपेक्षणा कर्तव्या इति ।

ततः किं करोतीत्यत आह-

चउकोणभाणकं, पमज पायकेमरिय तितुं नु ।

भाणस्स पुण्णपधे, इमहिं कर्जेहिं पडिलेहा ॥ ४५६ ॥

पटलानि प्रत्युपेक्ष्य पुनः गोच्छकं वामहस्तानामिकाङ्गुल्या गृ-
ह्णाति, ततः पात्रककेमरिकां पात्रमुत्पलवत्तिकां पात्रकस्यामेव
गृह्णाति, [चउकोण त्ति] चतुःपात्रवत्तिकां तान् सत उप-
रिस्थापितान् प्रमाज्येयति, पुनर्भोजनस्य कर्तमपि प्रमाज्येयति,
पुनश्च पात्रकं केमरिकामेव जिगृह्य तिष्ठ एव वारा बाधतः,
अभ्यन्तरतश्च तिष्ठ एव वारा प्रमाज्येयति ततः आण्डस्य पा-
त्रकस्य पुष्पकं बुध्नं तत एतानि वक्ष्यमाणलक्षणानि कार्याणि
यदि न भवन्ति ततः प्रथमं बुध्नगन्धं पात्रकस्य प्रत्युपेक्षते ।

कानि पुनस्तानि कार्याणि, अत्र आह—
मूमियरयउके रे, वण संताणए ति य ।

उद्ए मट्टिया चेव, एमेव पडिउत्तिओ ॥४६४॥
कदाचित्तत्र मूयिकोकीणो ग्लो लसं भवति. तत्तत्तद् यतनया-
ऽपनीयते । तथा—(संताणए ति) कदाचित्तथा पुनः सन्तानको
वा “ कोलियतनुयं लसं होति ” तत् यतनयाऽ-
पनीयते । तथा—(उद्ए ति) कदाचिदुदकं लसं भवति,
साद्राया भूमेरुन्मज्ज्य लगति, तत्र यतनां वधपति (मट्टिया
चेव) तथा कदाचित् मृत्तिका लगति, तत्र यतनां
वधपति । एवंमताः प्रतिपत्तयः प्रकारा भेदा यदि न
भवन्ति, ततः बुध्नं प्रत्युपेक्षते ।

कृतः पुनरुत्कीर्णोऽऽदिसंभव, इत्यत्र आह—
तवगपवेसे दूरा, उक्केरो मूमगेहिँ उक्किओ ।
निद्धमाहिरतणु वा, ठाणं भेत्तणु पविसे य ॥४६५॥

(यवग ति) नयकप्रवेशे यत्र ग्रामाऽऽदीने साधव आवा-
सिताः स नव. आसिभवो निवेशः कदाचिद्भवति, तत्र न पा-
त्रकसमीपे मूयिकोकीणोत्तेन रजसा पात्रकं गुण्डयते । “ मू-
सगरयउक्किणु ति भावय ” (गुण्डमाहिरतणु व ति) तथा
अग्न्यायां साद्रायां भुवि (हरतणु व ति) सलिलविन्द्व
उन्मज्ज्य लगति, ततो भुव उन्मज्जपात्रकं स्थानकं भिन्ना प्र-
विश्येत्, स लसो भवेत्, तथान्तं वध्यति—“उद्ए ति गये”
इह कस्मादुदकमस्या एवोक्तम् ? उच्यते—पृथिवीकायस्य
घनसन्तानस्य च तुल्ययतनाप्रतिपादनार्थम् ।

तथा—

कोत्थलगारिय धरणे—घणसंतासाइया व लगेओ ।
उक्केरं सट्टाण, हरतणु चिट्ठिज जा मुक्खे ॥४६६॥

कोत्थलकारिका गृहकं लगति गृहिका गृहकं मूमयं
कराति । तत्र यतनां वध्यति “ मट्टिए ति मणिन् । ”
घनसन्तानिका च कदाचित्तन्नाति आदिशद्वातु दगड-
काऽऽदिः । इदानीं सर्वेषामेव तेषां यतनाप्रतिपादनाया-
ऽऽह—(उक्केरं सट्टाण) मूयिकोकीणैः स्वस्थानमुच्यते,
यतनया मूयिकोकीणैः मध्य एव स्थान्यते । (हरतणु) अथ
हरतनु अथस्तान्सलिलविन्द्व उन्मज्ज्य लग्नस्तन्मनाव-
धप्रतिपादयति—यावदेते शोणमुपचक्षन्ति. ततः पश्चात्पात्रं
प्रत्युपेक्षते । “ उद्ए ति ” गतम् ।

इयेरेमु पोसिसिगिणं, संवेक्खावेत्तु तत्तियं छुडे ।

सवं वावि विगिंचद, पोराणं मट्टियं ताहे ॥४६७॥

(इयेरेमु ति) “कोत्थलकारियावणनेताणमादियणं” (पो-
सिसिगिणं संवेक्खावेत्तु ति) प्रहरण्य यावत्पात्रकं (सं-
वेक्खावेत्तु) प्रतिपादय यदि तावत्पात्राणि वेलाया नापे-
ति ततः पात्रस्थापनाऽऽदेः तालम्भावे स्थित्वा परित्यज्यते ।
(सवं वावि विगिंचद) अन्त्ययां वा पात्रस्थापनाऽदीनां सट्टा-
ये सर्वमेव तत् पात्रस्थापनाऽऽदि परित्यजति (पोराणं म-
ट्टियं ताहे ति) अथ तत्कोत्थलकारिगृहकं न सचेतनया
मृत्तिकाया कृतं, किंतु पुराणमृत्तिकाया, ततस्तां पुराण-
मृत्तिकाया । (ताहे ति) तस्मिन्नेव प्रतिलिखनाकाले अपन-
यति, यदि तत्र न मृत्तिका प्रवेशिता इति ।

एत्तं पमजिउः, अंतो वाहिं सत्तु पफ्फोडे ।

केड पुण तिभि वारे, चउरंगुलभूमिपडणभया ॥४६८॥
इदानीं तत्पात्रं केसरिकाया पात्रकमुखवन्निक्रया तिलो
वाग बाह्याः प्रसृत्य संपूर्य, ततो हन्ते स्थापित्वा अन्त्य-
न्तरं निष्ठा वाराः पुनः समस्तं प्रसृत्यन्ते, ततः [सत्तु
पफ्फोडे ति] सट्टेकां वागमयः कृत्वा बुध्नं प्रस्फोटयन्,
एवं केचिदाचार्याः प्राप्नुवन्ते । केचित्पुनराचार्या एवं भण-
न्ति—यदुत त्रया वाराः प्रस्फोटनीयम् । एतदुक्तं भवति—
एकां वारां प्रसृत्य पश्चाद्भोममुखं प्रस्फोटयन्ते, पुनरपि प्र-
सृत्य प्रस्फोटयन्ते । एवमेताः त्रया वाराः प्रस्फोटनीयम् ।
तत्र पात्रकं भुव उपरि कियद्दूरं प्रत्युपेक्षणीयमिति ? अत-
त आह—[चउरंगुलभूमि ति] चतुर्विंशतगुलं उपरि
धारयित्वा प्रत्युपेक्षणीयं मा पतनभङ्गमयं स्यादिति । एवं
तावत्प्रत्युपेक्ष वस्त्रपात्रप्रत्युपेक्षया उक्ता ।

इदानीमुपधिपत्रकं च प्रत्युपेक्ष किमुपधेः कर्तव्यं, क्व च
पात्रकं स्थापनीयमित्यत्र आह—
वेडियवंधण धरणे, अगणित्तेणे य दंडियक्खोभे ।

उत्तवद्धरणवंधण, वासासु अवंधणा ठवणा ॥४६९॥
उपधेविगिटिकानां वन्धनं कर्तव्यम् (धरणे ति) पात्र
कस्याऽऽत्मसमीपे आत्मोन्मज्ज धरणं कार्यमन्तितामित्यर्थः ।
किमर्थं पुनरुत्तदेवं क्रियते यद्यधिकं बाह्यातः पात्रकर्मन-
स्तिर्न क्रियते इत्युच्यते—आग्निभाष्यप्रदीपनकभयान्, स्तनक-
भयान्, दग्दिङ्कसोभाधनदेवं क्रियते । कस्मिन् पुनः
काले एतदेवं क्रियते, कस्मिन् पुनरुत्तदेवं न क्रियते ?,
इत्यत्र आह—(उउयज्ज ति) अतुयज्ज उच्यते—शीत-
काले उष्णकाले च तस्मिन् पात्रकं धरणमुपधेवन्धनं
कर्तव्यम् (वासासु ति) वर्षाकाले (अवंधण ति) उप-
धेवन्धनं कर्तव्यम् उपधिर्न वध्यते (ठवण ति) पात्रकं
च निक्षिप्यते एकदेशे स्थाप्यते, प्रयाजने उपधेवन्धनं
निक्षेपणं पात्रकस्य च वक्ष्यति ।

इदानीं भाष्यकारो व्याख्यानयथाह—

रयताण भासुधरणं, उडुवद्धे निक्खवेज्ज वासासु ।

अगणीतेणभएण व, रायक्खोभे विराहणया ॥४७०॥

रजस्त्राणस्य, भाजनस्य च धरणमनिक्षेपणं कर्तव्यं, कदा ?, अतु-
वद्धे शीतोष्णकालयोर्वेदासु पुनर्भाजने निक्षिप्य एकात्मं,
किमर्थं पुनर्भाजनस्य उन्मज्ज धरणं क्रियते ?, अत आह—अग-
णी) अग्निभयेन स्तनभयेन वा राजजोभिण वा मा भूदाकुल-
स्यागृहगतः पल्लिमन्धेन आत्मविग्राधना, संयमविग्राधना च ।

परिगणभाणी गेहं ज्ज इहण भेदो तेहव छकाया ।

गुणो व सयं डउम्मे, हेरिज्ज व जे च तेण विणा ॥४७१॥

अग्न्यादिशोभं सति उपधियावद्ध गृहकं, (भेदो इति) आकु-
लस्य निर्गच्छतः अनशनं पात्रकं गृहकं भेदो वा विनाशो भ-
वेत्, ततश्च पदकायस्याऽपि विग्राधना भवति । (गुणो व सयं
डउम्मे) समूहो वा उपधियात्रकप्रहरणं स्वयं दहातु. स्तनकसं-
क्षोभं वा सति उपधियात्रकप्रहरणव्यापेक्षेण स्तनकसंक्षोभ-
ह्रियते (जे च तेण विण ति) यच्च तेन उपधियात्रकाऽऽदिना
भवति आत्मविग्राधना, संयमविग्राधना च, तन्वदस्थमेवेति ।

आह-किं पुनः कारणं वर्यासु उपधिर्न बध्यते, पात्रकाणि वा नित्यन्यन्ते ? । उच्यते-

वाससु नतिश्च अगशीःशेष य तेषां वि दंडिया सत्या ।
तस्य अव्यंशेण ठवशा । एवं पडिलेहणा पाप ॥ ४७२ ॥

वर्यासु नामस्यभिधेयं, नाऽपि च स्तेनभयं, स्तेनाश्चात्र पक्षीप-
निकाऽऽद्या द्रष्टव्या, यतस्त एव वर्यासु प्रत्ययिना नाऽऽग-
च्छन्तीति । दृगिदन्तश्च गगानः वर्यासु स्वस्थस्तिष्ठन्ति, वि-
प्रदस्य तस्मिन्कालेऽभावान् । अतस्तेन कारणेन (अव्यंशेण
ति) अव्यन्धनमुपधेः (ठवशे ति) पात्रकं च पार्श्वनिधिर्न
न द्वियते, अपि तु स्थाप्यते मुच्यते । एवं प्रत्युपेक्षणा पात्रवि-
धया प्रतिपादिता । श्रौम० ।

मार्गप्रत्युपेक्षणा । इदानीं मार्गद्वारं प्रतिपादयन्नाह-

पंथे तु वक्षमाणो, जुगंतरं चक्रमुणा उ पडिलेह ।
अद्भुतचक्रमुपामे, मुहुर्मतिरिच्छागणै र्ण पेठे य ॥ ४१२ ॥
पंथं वज्रज युगान्तरं चतुर्हस्तप्रमाणं तन्मात्रान्तरं च चक्र-
मुपा प्रत्युपेक्षते, किं कारणम् ? यतः अनिदृशचक्रुणा प्रक्षिप्तं स-
न्नि सुवमानं निर्यगागतान् प्राणुनः न (पेठे) न पश्यति, दृग्-
प्रतिष्ठितः स्वाद्युप ।

अचामन्ननिरोधे, दुक्खं ददुं पि पादसादरणं ।

लुक्कायविऊरमणं, सरिं तह भनराणं य ॥ ४१३ ॥

अथ अयान्तरे (निरोधे ति) निरोधं चक्रुणः सतः ददुः
प्राणनं दुःखेन (पादसादरणं) पादप्रणिनिपतनं, धारयन्ती-
त्यर्थः । अनित्यलुक्कायचक्रुणः (लुक्कायविऊरमणं ति)
षट्कार्याविगणधनां करंति, शरीरविगणधनां, तथा भूपाप-
विगणधनां च करोति ।

इदानींमस्या एव बाधायाः पश्चाद्धं व्याख्यातयन्नाह-

उड्डुमूहो कहरसो, अवपक्खेनो विअक्खमाणो य ।

बायरकाए वडए, तसेतरे मंजेमे दोसा ॥ ४१४ ॥

उड्डुमूहो वज्रज कथामु च रक्तः सकृः [अवपक्खन्तो ति]
वृष्टतोऽभिसम्यक् निरूपयन् [विअक्खमाण ति] विविधं
स्वर्वासु विभु पश्यन् । स एवविधः वादरकायानपि व्यापा-
क्यन्, अनन्तराश्च पृथिव्यादीनि स्वावरकायाऽऽदीन्, ततश्च
संयमे संयमविधया एते द्वौषा भवन्ति ।

इदानीं शरीरविगणधनाप्रतिपादनायाऽह-

निरवेक्खो वच्चंतो, आवाडिओ साखुकंउविसेमुसु ।

पंचएह इंदियाणं, अन्नयरं सो विराहेज्जा ॥ ४१५ ॥

निरपेक्षो वज्रज आपतितः सन् स्थानुकागट्कविषमेषु, वि-
षमस्तु गतः, तेष्वापतितः पश्चात्तामिन्द्रियाणां चक्रुगदीना-
मन्यतरन् स विगणयेत् ।

इदानीम्-" भनराणं य ति " अवयवं व्याख्यातयन्नाह-

भते वा पाणं वा, आवाडिवाडिस्स भिन्न भाणं वा ।

लुक्कायविऊरमणं, उड्डाहो अप्पणो हासी ॥ ४१६ ॥

आपतितश्चासौ पतितश्च तस्य साधोभंसे भिन्न पात्रके
सति पत्रके वा, भक्ते, पात्रके, ततः षट्कार्यावरमणं भ-
वति, उड्डाहश्च भवत्यात्मनश्च हानिः सुवाधाधनं भवति ।

कथं पुनः षट्कार्यावरमणम्, उड्डाहश्च-

दहि घय तक्कं पयमं बिलं च सत्थं तसेतःण्ण भवे ।

लुक्कम्मिय जण्णाओ, बहुफोडा जं च परिहासी ॥ ४१७ ॥

नानि गृहान्त्वा कदाचित् वर्षाप्रवृत्ततत्त्वपयःकाञ्चिकान् भवन्ति,
ततश्च नानि शब्दं, केपाम्, त्रयानामितरं वा पृथिव्यादीनां
भवेत् षट्कर्मणि प्रचुरं तस्मिन् भक्ते लोकेन हृष्टं सन्ति
जनापयादो भवन्ति [बहुफोडा ति] बहुभक्तका एते इति ।
या च आत्मपरितापनाऽऽदिका हानिः, सा च भवति ।

तथा पात्रविगणधनायां याचनादीनां प्रदर्शयन्नाह-

पायं च मग्गमाणं, हवेज्ज पंथे विराहणा दुविहा ।

दुविहा य भवे तेषां, पडिकमे सुत्तपरिहासी ॥ ४१८ ॥

पात्रं च अन्वेषन्ति सन्ति ग्रामाऽधो भवेत् पथि विराधना द्वि-
विधा-आत्मविगणधना, संयमविगणधना चेति । पथि स्तेनाश्च
द्विविधा भवन्ति-उपधिस्तेनाः, शरीरस्तेनाश्च । लब्धं
कृच्छ्रात्पात्रं तत्परिकर्मयतः तद्व्यापारं लग्नस्य स्वार्थप-
रिहातिः ।

एष पडिलेहणविही, कहिया भे धीरपुरिसपन्नता ।

संनमगुणहट्ठाणं, निर्गमयाणं महरीणी ॥ ४१९ ॥

अयं च प्रत्युपेक्षणाविधिः कथितः (भे) भवताम् किंविशि-
ष्टा ? धीरपुरुषैः प्रज्ञतो गल्यर्थैः प्रकृपितः संयमगुणैरग्राह्यतां
निर्गमयानां महरीणां कथित इति ।

तथा-

एयं पडिलेहणविही, जुंउंता चरणकरुणमाउता ।

साहू खमतिं कम्मे, अण्णमभवसंचियमणुं ॥ ४२० ॥

एतं प्रत्युपेक्षणाविधिं युज्जन्तः कुर्वन्तः चरणकरुणयोग-
युक्ताः सन्तः साधवः क्षययन्ति कर्म, किंविशिष्टम् ? अनेकमव-
संचितमुपात्तम् । (अण्णं) अनन्तकर्मपुद्गलनिवृत्तत्वादानन्तम्,
अनन्तानां वा भवानां हेतुन्यतनन्तं क्षययन्तीति । श्रौघ० ।

आलोचनान्तरम्-

आलोचना सर्वं, सीसं सपाडिग्गहं पमज्जिता ।

उड्डुमहं तिरियमिं य, पडिलेहं मन्वओ सव्वं ॥ ७१२ ॥

एवमया मानसो आलोचनावाचिको वाऽऽलोचना उक्ता ।
श्रौघ० ।

संज्ञाया आगत्य चरमपौरुष्यं प्रत्युपेक्ष्य, इदानीं सामा-
चारीति व्याख्यायन्-

सन्नाउ आगओ चरि-मपोरिसिं जाणिऊण ओगाहं ।

पडिलेहिय अण्णत्तं, णाऊण करं मज्झायं ॥ ४२३ ॥

एवं साधुः संज्ञां व्युत्सृज्य आगतः पुनश्चरमपौरुष्यं चतुर्थप्र-
हरं ज्ञात्वा अवगादभवतीति । ततः किं करोतीत्यत आह-
प्रत्युपेक्षणां करोति । अथाऽऽनी चरमपौरुष्यामपि भवति
ततः अग्रतः चरमपौरुष्यं ज्ञात्वा स्वाध्याये तावत्कर्तारं
यावच्चतुर्थी पौरुषी प्राप्ता ।

पुण्डुहिडो य विही, इहं पडिलेहणाइ सो चेव ।

जं एत्थं नाणत्तं, तमहं वोच्छं समासेणं ॥ ४२४ ॥

अत्र च प्रत्युपेक्षणायां पूर्वोद्दिष्ट एव विधिः सुखवञ्चिको-

पथिप्रत्युपेक्षणा, एवमदि । तथा पात्रस्याऽपि सा वाऽर्हता ।
“व्यउत्तनज्ञेया” इत्यमदि । इहाऽपि स एव प्रत्युपेक्षणा-
यां विधिद्वयः । यद्वा नानाव्ये योऽतिरिक्तो विधिर्भवति,
तं विधिर्हं वक्ष्ये समासिन संक्षेपम् ।

पडिलेखना उ द्विधा, भक्तद्विष्य एवरा य गायत्र्या ।

दोहद्वि वि य आऽपडिले-इत्या उ मुहुर्यंतयसकायं ॥३३६॥

तत्र ये तत्प्रत्युपेक्षणास्तं द्विविधा-प्रकारिका भुक्ताः, (ए
तरा य) इतरं च उपवायिकाश्च ज्ञातव्याः । तयोरेव भक्ता-
यिकाभक्ताधिकारयोरादौ प्रथमं प्रत्युपेक्षणा तुल्या इयं चैव
वेदितव्या (मुहुर्यंतयसकायं लि) मुखवत्सिकायां प्रत्युपेक्षन्ते,
ततः कार्यं शरीरं प्रत्युपेक्षन्ते मुखवत्सिकायां चैव, इयं ताव-
द्भूताधिकारभक्ताधिकारयोः तुल्या ।

प्रत्युपेक्षणाविधिं प्रदर्शयति-

ततो गुरु परिवा, गिलाण सहाऽऽहं ज अभत्तदौ ।

संदिसह पायमुवहं, च अपणो पटुं चरिमं ॥३३७॥

ततः मुखवत्सिकाप्रत्युपेक्षणान्नरं [गुरु लि] गुणेः संव-
न्धिनीप्रवाधं प्रत्युपेक्षन्ते [परिवा लि] परिवा प्रत्याख्यानम् ।
ज्ञातव्य एतदुक्तं भवति-अतश्च तस्य संवन्धिनीमर्यादं प्र-
त्युपेक्षन्ते । तथा-शित्तकोऽभिभवप्रवर्जितः शित्तणाधमपि-
नस्नदीयामुपधि तस्यैवाग्रतः प्रत्युपेक्षन्ते । आदिग्रहणाद् वृ-
ज्जाऽऽहः संवन्धिनीमुपधि प्रत्युपेक्षन्ते, ये अभक्ताधिकारिनस्तन्म-
न एवमनेन क्रमेण कुर्वन्ते प्रत्युपेक्षणम् । ततः गुरुं संदिशाप-
यित्वा “संदिसह इच्छाकारणं उवाहं पडिलेहामि ।” एवं
भवित्वा पात्रं पत्तद्वहं प्रत्युपेक्षन्ते, ततश्च सकलामुपधिं
प्रत्युपेक्षन्ते तावदाविधौलपटुं चरामम्, भूमिर्माप प्रत्युपेक्ष-
न्ते-“एव ताव अभत्तद्विद्याण पडिलेहविहं ।” आद्यं ०
पं० व० । ध० । प्रति० । स्था ।

प्रतिमाप्रतिपन्नानुपासकानां प्रत्युपेक्षणा-

पडिमापडिवत्सस् गे अणगारस्स कपंति तत्रो उवस्स-
मं पडिलेहित्वा । तं जहा-अहे आगमणमिहंमि वा, अहे
विपडिगिहंमि वा, अहे रुक्खमूलागहंमि वा । एवमणुजवेत्तण,
उवागिणत्तण । पडिमापडिवत्सस् गे अणगारस्स कपंति त-
त्रो मंथारगा पडिलेहित्वा । तं जहा-पुढावमिला, कट्टिमिला,
अहासंपट्टेव । एवमणुजवेत्तण, उवागिणत्तण ।

प्रतिमां मानसक्यादिकां भित्तुप्रतिष्ठाविशेषलक्षणं प्रतिप-
क्ताऽऽनुपगतवान्, यः स तथा । स्थानगायस्य कल्पन्ते पुन्य-
म्ने, अथ उपाधीयन्ते भज्यन्ते शिनाऽऽदिवाणार्थं ये ते उ-
पाध्रया वसन्तयः प्रत्युपेक्षितमुपस्यवार्थाय निर्गन्तिनुमिति
[अहे लि] आध्रयः । आध्रयद्वन्द्वह पदस्येऽपि त्रयाणाम-
प्याध्रयाणां प्रतिमां प्रतिपन्नस्य साधोः कलानीयतया तुल्यता-
प्रतिपादनार्थः । वा विकलार्थाः, पथिऽऽदीनामागमनेनेप-
तं तदर्थं वा गृहमागमनगृहं समाप्राप्ताऽऽदि । यदाह-“आगं
तुतो रयजसो जहिं तु, संठाहं जं वा गमणम्मि तेमि ।
तं आगमं किं तु विहं वयंति, समापवादेउलमाहं ये वा ॥
१ ॥” इति । तस्मिन्नुपाध्रये यस्तदर्थकदेशभूतः, प्रत्युपेक्षितुं क-
ल्पत इति प्रक्रमः । तथा-[विजयं लि] विवृतमनावृतं, तच्च
द्विधा-अध्रयः, ऊर्ध्वं च । तत्र पाश्चैत एकाऽऽदिदिव्यनावृतमधो

विवृतमनाच्छदितममालगृहं चोर्ध्वं विवृतं, तदेव गृहं विवृत-
गृहम् । ऊर्ध्वम्-“अनाउडे जं तु चउहिमि पि, विस्सामहो
निमि दुवे य एका । अहे भवे नं विजयं गिहं तु, उहं अमा-
लं च अतिच्छदं च ॥ १ ॥” इति । तस्मिन्वा । वृत्तस्य करी-
राऽऽदिर्निर्गलस्य मूलमधोभागस्तदेव गृहं वृत्तमूलगृहम् ।
तस्मिन्वयं, प्रत्युपेक्षणा चोपाध्रये गृहे गृहस्थं प्रति तद-
नुज्ञापनं भवतीत्यनुज्ञापनासूत्रम् । (एवमिति) एतदेव “प-
डिमापडिवत्त” इत्यानुचचारणीयं, तवरं प्रत्युपेक्षणास्थानं
अनुज्ञापनं वाच्यमिति । अनुज्ञानं च गृहिणा तस्योपादान-
मित्युपादानमर्थं तदर्थव्यवहारेण । (उवागिणत्तण लि)
उपादानं गृहीतुं, प्रवेष्टुमित्यर्थः । एवं संस्कारकसूत्रत्रयमपि ।
तवरं पृथिवीशिला यः प्रविज्ज । काष्ठजाली शिलाऽऽद्य-
निविस्तराभ्यां शिला । सा चेति काष्ठशिला । यथा संस्तु-
तमेवेति यन्तृणाऽऽदि यथापयोगाद् भवति, तथैव यत्त-
भ्यत इति । स्था० ३ उ० ४ उ० ।

भुक्त्वा स्थण्डिलप्रत्युपेक्षणम् । इदानीं
भुक्तानां विधिं प्रतिपादयामाह-

पट्टम मत्तण सयमो-गहाऽऽहं गुरुमाया अणुववणा ।

तो सेस भाणवत्थे, पायपुच्छणं च भत्तदौ ॥३३८॥

मुखवत्सिकां प्रत्युपेक्ष्य तथैव कार्यं प्रत्युपेक्षन्, ततः (पटुं
लि) चोलपटुं प्रत्युपेक्षन्ते । पुनश्च गोलको यः पत्रकस्योपरि
धीयते । “पच्छा पडिलेहयां पत्तावत्तपडिलाहं रयणं च
पत्तं चैव जइ मत्तसो अरिक्को तो सो चैव पटुं नित्तिवप-
ति ।” पुनश्च मात्रकं नित्तिव स्वकीयमवग्रहं पत्तद्वहं प्रत्युपे-
क्षन्ते, ततो गुरुप्रभृतीनाम् एका उपध्रयः प्रत्युपेक्षन्ते । अर्हा-
यिकं (अणुगणवण लि) ततो गुरुमुपज्ञापयन्ति, यदुत-
“संदिसह अवधि पडिलेहामि ।” ततः शेषानि गच्छ-
साधारणानि पत्रकानि वत्तानि च अपरिभागाणि यानि
तानि प्रत्युपेक्षन्ते । ततः स्वकार्यं पादपुच्छतर्क रजोहरणं च
प्रत्युपेक्षन्ते । अर्हायिका एवमनेन क्रमेण प्रत्युपेक्षणां कुर्वन्ति ।

जस्स जहा पडिलेहा, हाइ कया मो तहा पडइ साह ।

परियट्टं च पयओ, करइ वा अन्नवातारं ॥३३९॥

पुनश्च यस्य साधोः यथैव प्रत्युपेक्षणा भवति कृता परि-
निष्ठिता स तथैव पठति परिचर्यायति वा गुरुति, पूर्वप-
ठितप्रत्यन्तेन तत्करोति वा अन्यः साधुना अन्यथितः सन्
व्यापारं किञ्चिदिति कर्म प्रयोगं वा । यदि वा-अन्यथा
व्यापारं नृणां वाऽऽदि करोति ।

चउभागवत्तमाए, चरिमाए पडिकमित्तु कालस्स ।

उवारं पायवणे, ठाणे चउवीसये पेहे ॥ ३४० ॥

एवं स्वाध्यायाऽऽदि कृत्वा पुनश्च उर्भागावशेषायां चरमपौ-
रुषां प्रतिक्रम्य कालस्य ततः स्थण्डिलानि प्रत्युपेक्षन्ते । कि-
मर्थम्?, उच्चारणं तथा प्रवचनार्थं च स्थानानां चतुर्विंशति-
परिमाणानि प्रत्युपेक्षन्ते ।

इदानीं च ताः स्थण्डिलभूयसः प्रत्युपेक्षणीया इत्यत आह-

आहियासियाउ अंतो, आससे मज्झ दू तिनि भवे ।

तिभेव अखहियासी, अंतो छ चउव वाहिरओ ॥३४१॥

अधिकांसिका भूमयः संभाव्येनानुप्रादितः सुखेनैव गन्तुं शक्नोति, ता एवंविधा अन्तर्मध्ये अङ्गणस्य निष्ठः प्रत्युपेक्षणीयाः कथम? एका स्थगिडलभूमिवसन्तासत्ता अन्या मध्ये अन्या दूरः एवंमेतास्तिष्ठः स्थगिडलभूमयो भवन्ति । तथा अन्या-तिष्ठ एव तस्मिन्निवाङ्गणं आसन्ननरं भवन्ति । अनधिकारिणाः संभाव्येनानुप्रादितः सन् याति, ता अपि निष्ठ एव भवन्ति, का वसन्तासन्ननरं प्रदेशः अन्या मध्ये अन्या दूरः । एवंमेव अन्तर्मध्ये अङ्गणस्य एव भवन्ति, तथा पद च बाह्यत इति अङ्गणस्य बहिः पडंमेव भवन्ति ।

एमेव य पासवणे, वारम चउवीसयं तु पेहत्ता ।

कालस्स य तिष्ठि भवे, अहं सुरो अत्थपुवयाय ॥६४२॥
एवंमेव प्रवर्तणं कायिकायां द्वादश भूमयः प्रत्युपेक्ष्यन्ते, पड-
ङ्गणमध्ये, पडङ्गणबाह्यतो भवन्ति । एवंमेताः सर्वा एव उ-
च्चारं कायिका भूमयश्चतुर्विंशतिः, ताः प्रत्युपेक्ष्य पुनश्च काल-
स्यापि ग्रहणं निष्ठ एव भूमयः प्रत्युपेक्षणीया भवन्ति ।
नाश्च कालभूमयो जयन्त्येन हस्तान्तरिताः प्रत्युपेक्ष्यन्ते । ए-
वमेव प्रकरणं कृतेन अय-यथा सूर्यः-अस्तमुपयाति तथा
कन्ययाः । आ० ० । बु० ।

उच्चारप्रवर्तणभूमिनां प्रत्युपेक्षणास्त्वम्-

जे भिक्खु माणुप्पाए उच्चारपासवणभूमिं ण पडिलेहेइ,
ण पडिलेहेइ वा साइज्जइ ॥ १३८ ॥

माणुप्पाओ णाम्-च उच्चारपासवणचरिमाए उच्चारपासवण-
भूमिओ पडिलेहयवाओ ति, ततो कालस्स पडिलेहेति प-
स माणुप्पाओ, जति ण पडिलेहेति ता मासलहुं, आणा-
दिया दोन्ना ।

गाहा-

पासवणुच्चारं जो, भूमि य अणुप्पेइ ण पडिलेह ।

सो आणा अणुवत्थं, भिच्छत्तविराधणं पावे ॥२६०॥

अपडिलेहेति इमे दोन्ना-

उक्कायाण विराधण, अहिविच्छुअखाणमुत्तमादीसु ।

वोसिरणशिरोधेयं, दोमालू संजमा यापि ॥ २६१ ॥

अपडिलेहेति जति वोसिरति ततो द्वयओ लुकायवि-
राहणा संभवति । भावतो पुण विराधित्ता एस्स संजमवि-
राहणा । अपडिलेहेति-अहिविच्छुगादीसा खजति आ-
र्यविराहणा । अपडिलेहेति मुत्तण वा, पुग्गिमेण वा,
अदिसिद्धान्तो वंत्तपत्तादिणा पायं लेवाउज्ज, ततो उव-
कणविगासो वा, मेहविपरिणासो वा । अपडिलेहियं वा थं-
डिलं ति गिग्गेहं करंति, ज वोसिरति । एवं च-"मुत्तगिग्गेहं
वत्तुं, वत्तुगिग्गेहं य जीविणं चयइ ।" एत्थ वि अयवि-
राहणा ।

जम्हा एते दोन्ना तम्हा-

अतुभागवत्संसाए, चरिमाए पोसिणीं तम्हा तु ।

पयतो पडिलेहिजा, पासवणुच्चारमादीणं ॥ २६२ ॥

चरिमा पच्छिमा, पयतो प्रयन्ताव भवे ।

कारणे ण पडिलेहेजा वि-

गेलेमं रा दुहे, अद्धाने संभमे भणतरे ।

गामगुणाम वियाले, अणुपते वा ण पडिलेहे ॥२६३॥
गिलासो ण पडिलेहति । मासकप्पविहारं गामाओ गच्छतो
अगो अणुकुलो गामो गामाणुगामो, तं वियाले अणुपतो
ण पडिलेह । एतेहि कारणेहि अपडिलेहेतो सुद्धो ।

स्वत्रम-

जे भिक्खु तओ उच्चारपासवणभूमिओ न पडिलेहेइ, न
पडिलेहेतं वा साइज्जइ ॥ १३९ ॥

तओ तयः स्वमान्स्वमिति द्वादशविकल्पप्रदर्शितार्थं त्रयो प्र-
हणम्-अपडिलेहेतस्स मासलहुं, आणादिया य दोन्ना । पासव-
णुच्चारगाहा (२६०) अतो शिवसणस्स काइयभूमिओ, बहि
शिवसणस्स । एवं चैव लुकाइयभूमिओ, एवं पासवणे वारस्
सण्णाभूमिओ, एवं च ता सण्णाओ चउव्वीमं, जो एया
ण पडिलेहति, तस्स आणादिया दोन्ना । सो आणा गा-
हा- (२६०) लुकायगाहा (२६१) कि णिमिन्नं तिभि
तिणिण पडिलेहिज्जति?, कयाति एक्कस्स वायानो भवति,
ततो वित्तियाऽदिसु परिदुव्विज्जति, पासवणे तपो अपहरणे
चैल्लगाओ विदुतो माणियवो, अणुधियासिकाणं कावि
अनीव उवाहितो जाव दूरं यच्चति ताव आयविराहणा
भवे, तेण आसरणं पेहे । वित्तियपेहे गेलरणगाहा (२६३) "
नि० चू० ४ उ० ।

कालग्रहणम्-

पडिलेहेइ पमत्ते, अवइज्जइ पावकवलं ।

पडिलेहणाअणुउत्ते, पावसमणे चि वुवइ ॥६॥

पडिलेहइ पमत्ते, किंचि दु निमामिआ ।

गुहं परिभावे निष्ठं, पावसमणे चि वुवइ ॥ १० ॥
उत्त० १७ अ० । (इति 'पावसमणं' शब्दे व्याख्यास्यते)

अविधिप्रत्युपेक्षणं प्रायश्चित्तम्-

दिया तुयैज्जा दुवालसं पडिक्कणं काउं गुरुपायमूलं
वमहिं संदिस्सावेज्जा, ताण ण पच्चुप्पेहइ, चउत्थं वसहिं
पच्चुप्पेहिउणं ण संपेवएजा, छट्ठं वसहिं अमंपवित्ता णं
रयहरणं पच्चुप्पेहिजा, पुग्गिमुट्ठं रयहरणविहीए पच्चुप्पेहि-
त्ता णं गुरुपायमूलं सुहणंतं पच्चुप्पेहिउ उवहिं संदि-
सावेज्जा, पुग्गिमुट्ठं सुहणंतं णं अपच्चुप्पेहिउणं उव-
हिं संदिस्सावेज्जा पुग्गिमुट्ठं अमंदिताविणं उवहिं पच्चु-
प्पेहिजा, पुग्गिमुट्ठं अणुवउत्ता वमहिं वा पच्चुप्पेहिजा,
दुवालसं अविहीए वसहिं वा अन्नयरं वा भंडमत्तोव-
गरणमायं किंचि अणुवउत्तमपमत्तो पच्चुप्पेहिजा,
दुवालसं वसहिं वा उवहिं वा भंडमत्तोवगरणं च अप-
डिलेहियं वा दुप्पाडिलेहियं वा परिउत्तेज्जा, दुवालसं वस-
हिं वा उवहिं वा भंडमत्तोवगरणं वा ण पच्चुप्पेहिजा, उव-
द्वावरं एवं वमहिं उवहिं पच्चुप्पेहिजा णं जम्मि पपमे सं-
धारयं जम्मि उ पपमे उवहिं पच्चुप्पेहिउ कयं, तं था-
मं निउयं लहुयलहुयं तं दंढांयुल्लेण वा रयहरणेण वा
साहरेत्ता णं तं च कयवरं पच्चुप्पेहिउं छप्पइयाओ ण प-

पडिलेहणा

डिगाहिया दुवालसं छप्पइयाओ पडिगाहिता णं तं च क-
यवरं परिट्टवेऊणं इरियं णं पडिकमेजा, चउत्थं अपचुप्पे
हियं कयवरं परिट्टवेजा उवट्ठावणं जइ णं छप्पयाओ हवे-
जा, अहा णं नत्थि तओ दुवासं । एवं वमहिं उवहिं पचु-
प्पेहिऊणं समाहिं खट्ठोन्नं च णं परिट्टवेजा, चतुत्थं अ-
गुणए दुरिए समाहिं वा खयरोन्नं वा परिट्टवेजा, आ-
यंवल्लं इरियकायसंततेइ वा वीयकायसंततेइ वा त-
सकायंवडिद्याहोहं वा संतते थंडिले समाहिं वा
खट्ठोन्नं वा परिट्टवेजा, अक्षयरं वा उच्चारइयं वामिरि-
जा, पुरिमंठुं एकासणगायं विलमहकमेणं जइ णं णो उवव-
णं संभवेजा, अहा णं उववणा संभाविए तओ खमणं तं
च थंडिलं पुणरवि जागरिऊणं नीमकं काऊण पुणरवि
आलोएणां जे जहाजोणं पायच्छिळं णं पडिगेहेजा तओ
उवट्ठाणं समाहिं परिट्टवेमाणे मागारिएणं मंचिक्खीए
संचिक्खियमाणो वा परिट्टवेजा, खवरं अपचुप्पेहिय थंडिल्लं
जे किंचि वामिरेजा, तथोवट्ठावणं । एवं वमहिं उवहिं
पचुप्पेहिता णं समाही, खट्ठोन्नं च परिट्टवेजा णं ए-
गममणसो आउत्तो विहीए सुत्तयमणुमंरमाणो इरियं
न पडिकमेजा, एकासणं मुहसंतमेणं विणा इरियं पडि-
कमेजा, वंदणपडिकमेणं वा करेजा, जेभाउज वा, स-
ज्झायं वा करेजा वायणादी मच्चय पुरिमंठुं, एवं च
इरियं पडिकमेता णं मुकुमालपम्हलअवोपडअविक्किट्ठं
अविद्धदेणं देंडापुंछुणगेणं वमहिं णं पमज्जे एकामणं
वाहिरियाए वा वमहिमोहारिजा, उवट्ठावणं वमहीए दे-
ंडापुंछुणं दाऊणं कयवरं णं परिट्टवेजा, चउत्थं अप-
चुप्पेहियं कयवरं परिट्टवेजा दुवालसं जइ णं छप्पयाओ
णं हवेजा, अहा णं हवेजा तओ णं उवट्ठावणं वमहीसं-
नियं कयवरं पचुप्पेहमाणे जाओ छप्पयाओ, तथ्य अ-
न्नेमित्तं अपमित्तं ममुक्खिय ममुक्खिय पडिगा-
हिया ताओ जइ णं णं मच्चयं भिक्खुं संविभाविऊ-
णं देजा तओ एकामणं, जइ सयमेव अतगा ताओ
छप्पयाओ पडिगेहेजा, अह णं णं संविभावित्तं
दिजा, णं य अत्तणो पडिगाहेजा, तओ पारंविणं, एवं
वमहिं देंडापुंछुणगेणं विहीए य पमज्जिऊणं क-
यवरं पचुप्पेहइणं छप्पयाओ संविभावित्तं वयं च
कयवरं णं परिट्टवेजा, परिट्टविता णं दमपं विहीए
अच्चोतवउवा एगमणं से परंपणं तु सुत्तयोभयं
सरमाणे जे णं भिक्खुं इरियं पडिकमेजा तस्य य
आयं विलखमाणं पच्छित्तं निदिमिजा । महां १ चू० ।
प्रतिलेखनाविस्मरणं विस्मयं प्रतिलेखनां गुरुणामनि-
वेदने प्रवेत्त जअप्पय, मच्चयस्य, उच्छृष्टस्य च सर्वस्मि-

आपथो विच्युत्तलब्धे विस्मारितप्रतिलेखने प्रतिलेखन इति
गुरुणामनिवेदने चाऽऽचामाम्लम् । इदं च सुखवन्निष्का-
रजोहरस्यव्यतिरिक्तस्यापथः प्रायश्चित्तं क्षयम् । जीत० । मा-
त्रकस्य भिक्षापात्रकस्य प्रमादनाप्रतिलेखने पञ्चकल्याणकं
प्रायश्चित्तम् । जीत० । यथाछुदः " अहाछुदं " शब्दे प्रथम-
भागे २५४ पृष्ठे प्रतिलेखनाविषयं शङ्कामकरात् । संन्या-
प्रतिलेखनायां पश्चादर्थम्वजप्रतिलेखने विधीयते, प्रभत-
प्रतिलेखनायां च पूर्वं, तत्र को हेतुर्निति प्रश्ने, उत्तरम्-आय-
नियुक्तियतिदिनचर्याऽदियु तथाक्किरेव हेतुर्निति । ८० प्र० ।
सन० १ उल्ला० । आचकैः पाषाणधामनाऽऽदियु संन्याप्रति-
लेखनायां क्रियमाणयां " पडिलेहणा पडिलेहावउ " इ-
त्यादेशमार्गणानन्तरं यनिकाजकांङ्कारं उपधिमुखपांसिकत्त
प्रतिलेखनानन्तरं उपधिप्रतिलेखने कृते तत्काजकांङ्कारः
कृतां विलोक्यते, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-पूर्वं काजकांङ्कारं कृते-
ऽप्युपधिप्रतिलेखनानन्तरं तत्काजकांङ्कारः कृतां विलोक्यते
इति । १२२ प्र० । सन० २ उल्ला० । व्याख्यानवेलायां कृतस्मा-
मायिकः धाद आदेशमार्गणापूर्वकं प्रतिलेखनां करोति,
अन्याथा वेति प्रश्ने, उत्तरम्-सामायिकमध्यं प्रतिलेखनाऽऽदेश-
मार्गेणं यौक्तिकमिति । १६४ प्र० । सन० २ उल्ला० । सुत्तलः
धादः स्थापनाप्रतिलेखनां करोति, तथा-" पडिलेहणा प-
डिलेहावउ " इत्यादेशं मार्गायित्वा प्रतिलेखनान्यथा वेति प्रश्ने,
उत्तरम्-सुत्तलः धादः प्रतिलेखनाऽऽदेशं मार्गायित्वा सुख-
वन्निष्कां प्रतिलेख्य परिधानवस्त्रं पण्डित्य च स्थापनाः
प्रतिलेखनं, परं पाषाणधामनायिकं विना " पडिलेहणा प-
डिलेहावउ " इत्यादेशं न मार्गायतीति परम्पराऽस्तीति । ४४
प्र० । सन० ३ उल्ला० ।

पडिलेहणामील प्रत्युपेक्षणीली-त्रि० । प्रमाजनाशीलं, क-
इय० ३ अधि० ६ क्षण ।

पडिलेहणिया-प्रतिलेखनिका-स्त्री० । प्रतिपूर्वकस्य " लिख "
अक्षरविन्यासं, इत्यस्य भावं व्युत्पत्तय प्रयोगः । " उप-
गैण धान्वथो, यलादन्यत्र नीयते " इति न्यायादागमानुस-
रेण स्त्रवाऽऽदेर्निरूपणायाम्, ४० ३ अधि० ।

पडिलेहत्तए-प्रत्युपेक्षितुम्-अव्य० । निरीक्षितुमित्यर्थे, स्था०
३ ठा० ३ उ० ।

पडिलेहत्त-प्रत्युपेक्ष-अव्य० । दृष्ट्वा यथावदुपलभ्येत्यर्थे,
आवा० १ ध्रु० ३ अ० ७ उ० । पर्यालोच्य आभ्यंत्यर्थे, आवा०
१ ध्रु० ३ अ० ३ उ० । सूत्र० । चक्षुषा प्रमुज्येत्यर्थे, दश० ५
अ० १ उ० । गौतःपुन्येन सम्यक् प्रमुज्येत्यर्थे, दश० ५ अ० १
उ० । चक्षुषा प्रमुज्येत्यर्थे, दश० ५ अ० १ उ० । आवा० ।
पडिलेहिय-प्रत्युपेक्षितुम्-त्रि० । पर्यालोचनं, आवा० १ ध्रु०
५ अ० २ उ० ।

पडिलेहियव-प्रतिलेखितव्य-त्रि० । परिहर्तव्यतया विचा-
रणीये, कल्प० १ अधि० ५ क्षण ।

पडिलोम-प्रतिलोम-त्रि० । प्रतिकूले, व्य० २ उ० । सूत्र० । प-
श्चान्मुखे विशे० । उक्तविपरीतः, उत्तः १ अ० । इन्द्रियमनसोर-
नाह्लादकत्वात्, अमुकुलगन्धाऽदित्वात् विपरीतगन्धाऽदौ,
आवा० २ ध्रु० १ चू० २ अ० २ उ० । स्था० । यत्र प्रातिकू-

लपमुपदिश्यते तादृश आहरणतद्देशभेदः, यथा—“शठं प्रति शठो भूयात् । स्या० ४ डा० ३ उ० ।

अनुना प्रतिलोमद्वारावयवार्थव्याचिख्यामयाऽऽह—

पडिशोमे जह अभञ्जो, पञ्जोयं हरइ अवहिशो संतो ।

गोविन्दवायगो वि य, जह परपक्खं नियत्तेइ ॥८॥

प्रतिलोमे उदाहरणदोषे यथा अभयोऽभयकुमारः प्रचोतं राजानं हतवान्, अपहृतः सन्निवृत्तं शापकमिह च त्रिका-
लगोचरसूत्रप्रदर्शनार्थं वर्तमाननिर्देश इत्युत्तरार्थः भावार्थः
कथानकादवस्यः । नञ् यथाऽऽवश्यं कृतितायां तथैव द्रष्टव्य-
मिति । एवं तावत्सांस्कृतिकं प्रतिलोमम् । लोकांतरं तु द्रव्यानुयौ-
गमधिकृत्य सूचयसाह—गोविन्दव्यादिगाथादालम् । अनन्त च
चरणकर्णानुयौगमप्राधिकृत्य सूचितमवगन्तव्यम् । आ-
द्यन्तग्रहणं तन्मध्यपतितस्य तद्ग्रहणेनैव ग्रहणान्तरं च-
रणकरणे ॥ “सो किंचि वि पडिक्खं, कातव्वं भवभण्णं मञ्जे
नि । अविर्णान्तिक्कवणाल उ, जयणार्ण जहांचियं कुज्जा ॥१॥”
द्रव्यानुयौगं तु गोपेन्द्रवाचकाऽपि च यथा परपत्तं निवर्तय-
न्तीत्यर्थः । “सो य किर तव्वंलिअंओ आसि, विण्णाम्णानिमित्तं
पव्वश्रां । पच्छा भावो जाओ ॥” महावादी जान इत्यर्थः ।
सूचकमिदमत्र—

“दव्वड्डियस्स पज्जव-गणयित्तमंयं तु होइ पडिलोमं ।

सुहदुक्कवाइ अभव्ये, इतंगणियस्स वंहाइजा ॥१॥

अत्र उ विदुषादि—स्मि किंचि वृथा उ किल पडिक्खं ।
दोरात्तिपदश्राप, तिञ्जि जहापुच्छ पडिंसहो ॥२॥”

उदाहरणदीपना त्वस्य प्रथमपत्तं माध्यामीमज्जे, द्विती-
यपत्तं तु शास्त्रविरुद्धभाषणदिव भावनीयार्थं गाथायः । दृश०
६ अ० । अपवादः, आद्य० ।

पडिलोमइवा—प्रतिलोममित्वा—अव्य० । प्रतिलोमान् कृत्वा
विवादाध्यक्षान् प्रतिपत्तिना वा सर्वथा सामर्थ्येऽस्मिन् प्रति-
लोमं कृत्वा विधीयमानं विवादभेदः, स्या० ६ डा० ।

पडिलोमपरुक्का प्रतिलोमपरुक्का—खी० । पञ्चादानुपुर्व्या
प्ररूपणायाम्, नि० चू० १ उ० ।

पडिर्वसय—प्रतिवंशक पुं० । लघुवंशः, “लोहियक्खपडिवं-
सगा ॥” रा० ।

पडिवक्ख—प्रतिपत्तं पुं० । प्रतिक्कलः पत्तः प्रतिपत्तः । विरो-
धितः, स्या० । यथाऽबहुभूतस्य बहुभूतः प्रतिपत्तः । नि०
चू० १ उ० अत्यशब्दाय, व्य० ७ उ० । अमिहितार्थविपरि-
ययं, आ० म० १ अ० । तुल्यपत्तं, आद्य० । द्वितीयपदेः चू०
१ उ०२ उ०० द्वितीयपत्तद्विद्वान्भूतः, स्या० ४ डा० १ उ० ।
शत्रौ, “सत् अग्री अमिन्तो, रिउ अग्रीय पडिवक्खं” पाह०
ना० ३५ गाथा ।

पडिवक्खदुग्गं—प्रतिपत्तनुमुप्ता—खी० । मिथ्यात्वप्राप्ति-
वधाऽऽनुद्वेगं, पञ्चा० १ विव० ।

पडिवक्खपय—प्रतिपत्तपद—न० । विवक्षितवस्तुधर्मस्य वि-
परीतो धर्मो विपरीतपक्षतद्वाचकं पदं विवक्षितपदम् ।
विरुद्धार्थकं पदे, अनु० ।

से किं तं पडिवक्खपणं ? । पडिवक्खपणं नवेसु गा-
मागरणगरखेडकव्वडमडवदोणमुहपट्टणाममसंवाहसिनिवे-
सेसु मंनिविसमाणेसु असिवा सिवा अग्गी सीअलो विसं
महुरं कल्लालपरमु अंविंलं साउअं जे रत्तप से अलत्तप
जे लाउप से अलाउप जे सुंमण से कुमुंमण अलवेंते
विवलीअभासप । से तं पडिवक्खपणं ।

विवक्षितवस्तुधर्मस्य विपरीतो धर्मो विपत्तः तद्वाचकं पदं
विपत्तपदं, तच्चिपत्तं किञ्चिन्नाम भवति, यथा शृगाली अशि-
वाऽप्यमाङ्गलिकशब्दपरिहारार्थं शिवा भगवते । किं सर्वदा ?,
नेत्याह—(‘नवेसु’ इत्यादि) नञ् प्रसन्तं बुद्ध्यादीन् गुणानि
ति ग्रामः प्रतीतः, आकाशं—लोहाद्युपलक्षितस्थानं, नगरं—क-
रहितं, खेडं—धूलौमयप्रकारं पतनं, कपटं कुनगरं, मडम्बं स-
र्वतो दूरवातिं सन्निवेशान्तरं, द्रोणमुखं—जलपथस्थलपथोपपत्तं,
पत्तनं नानादेशाऽऽगतपथस्थानम् । तच्च द्विधा—जलपत्तनं,
स्थलपत्तनं च । रत्नमुमिरित्यर्थः । आश्रमः—नापनाऽऽदिस्था-
नं, संवाधः—अतिवृष्टप्रकारलोकासङ्कीर्णस्थानविशेषः, सन्निवे-
शो—दीपाऽऽदिः । अथवा ग्रामाऽऽदीनां द्वन्द्वे ते च ते स-
न्निवेशाश्चैतरे योऽन्येन, तनस्तेषु ग्रामाऽऽदिषु नूतनेषु निवे-
श्यमानेष्वशिवाऽपि सा मङ्गलार्थं शिवकुच्यन्ते, अन्यथा त्व-
नियमः, तथा—काऽपि कदाचित् केनाऽपि कारणवशांताः
शीतो, विषं मधुरमित्याद्यावच्छेदं, तथा—कल्पपालयुद्धे पुरीला-
ऽऽमलशब्दे समुच्चरितं सुरा विनश्यति । अतोऽतिप्रशब्द-
परिहारार्थमेतन्त्वं स्वादुच्यते, तदर्थंमनानि शिवाऽऽदीनि विशे-
षविषयार्थं दर्शितानि, मास्मन्तं त्वविशेषतो यानि सर्वदा
प्रवर्तन्ते ताव्याह—(जो अलत्तप इत्यादि) यो रक्को ला-
क्षारसेन, प्राकृतशैल्या कन्प्रत्ययः, स एव रश्मिर्नैश्वर्या
अलक्कक उच्यते, तथा—यदेव लानि आदत्ते भर्गति प्रसिन्तिं
जलाऽऽदि वस्तु इति निगृह्णैलां तु तदेव अलातु तुष्यकमभि-
धीयते, य एव, च सुम्भरः शुभवर्णकारी स एव कुर्व्वकः,
(अलवेंते ति) आलपन्—अर्थे लपश्रमज्जमिति ग-
म्यते, स किमित्याह (विवर्तयमासप ति) भाषकाद्
विपरीतो विपरीतभाषक इति राजद्वन्ताऽऽदिवत् समासः ।
अभाषक इत्यर्थः । तथा हि—सुयजसंयजं प्रलपन्तं कश्चिद्
हृत्पलांके वक्त्रो भवन्ति—अभाषक एवाऽयं द्रष्टव्योऽसा-
व्यवचनत्वादिभिः । प्रतिपत्तनामना यथायोगं सर्वत्र भावनी-
या । ननु च नागोणादिदं न भिद्यते इति चेत्, नैतदेवं,
तस्य कुन्ताऽऽदिप्रवृत्तिर्निमित्ताभावमावर्णयोक्तव्याद्, अस्य
तु प्रतिपत्तवर्मवैकान्यत्वापेक्षयाद् इति विशेषः । अनु० ।
अपवादः, यथा शृगाली अशिवाऽप्यमाङ्गलिकशब्दपरिहारार्थं
शिवा भगवते, किं सर्वदा?, नेत्याह—“नवेसु” इत्यादि । आद्य० ।
पडिवक्खवयण प्रतिपत्तवचन—न० उत्तरवचनं, जी० १ प्रति० ।
पडिवक्खवाय—प्रतिपत्तवात पुं० । शीतोष्णाऽऽदिकं वातः,
आवा० १ ध्रु० १ अ० ७ उ० ।
पडिवज्जमाण—प्रतिपद्यमान—वि० । अङ्गीकुर्वति, आवा० १
ध्रु० १ अ० ७ उ० ।
पडिवाञ्जिकाम—प्रतिपुक्ताप—वि० । अभ्युपगन्तुमनमि, प-
ञ्चा० १८ विव० ।

पडिवजिजुण-प्रतिपद्य-अव्य० । अह्नीकृत्यैथे, आ० ८१० ।
सुहोत्रैथे, आचा० २ श्रु० १ चू० २ अ० १ उ० ।

पडिवजिजुण-प्रतिपद्युम्-अव्य० । अभ्युपगन्तुमिन्त्ये, स्था०
२ डा० १ उ० ।

पडिवजिजुण-प्रतिपद्युव-वि० । अह्नीकृत्ये, उत्त० ३२ अ० ।

पडिवज-प्रतिपद्य-वि० । आधिते, स्था० ७ डा० । समाधिते,
सूत्र० २ श्रु० १ अ० । आ० । स्था० । जं० । आचा० । अभ्युप-
गन्तवति, स्था० ४ डा० १ उ० ।

पडिवजि-प्रतिपति-स्त्री० । प्रतिपदने प्रतिपतिः । परिच्छिन्ना,
आ० म० १ अ० । प्रकृत्याऽपि प्रतिपत्तिहेतुत्वात्प्रतिप-
त्त्य इत्युच्यते, प्रतिपत्ये यथावद्वगमस्ये आभिहितं प्र-
तिपत्यः । "लाभाऽऽदिभ्यः" इति कस्ये क्लिप्रत्ययः । आ०
म० १ अ० । परमतक्य (सू० प्र० १ पाहु० चं० प्र०) द्रव्याऽऽ-
दिपदार्थाभ्युपगमे, नं० । पञ्चा० । प्रति० । स० । सम्प्रकृति-
भ्युपगमप्रतिपादने, विशेष० । गत्यादिद्वागणामन्यतैर्कर्पा-
पूर्णगत्यादिद्वारिण जीवाऽऽदिमार्गणायाम्, कर्म० १ कर्म० ।
प्रारम्भे, अह्नीकारे, दश० ४ अ० । ल० । प्रतिवचनप्रदाने, चू०
३ उ० । नि० चू० । परिप्राप्त्याम्, आच० ४ अ० । भेदे, प्र-
कारे, आ० चू० १ अ० । "निच्छेदस्थपडिवजि अववांति ।"
आ० चू० १ अ० ।

पडिवजिमतम-प्रतिपत्तिमतम-पुं० । प्रतिपत्तिद्वाग्या-
ऽऽदिमार्गणायाम्, कर्म० १ कर्म० ।

पडिवज्युवमा-प्रतिवज्युवमा-स्त्री० । दृष्टान्तेऽपि यत्किञ्चि-
त्प्रामाण्ये आश्रयतामुपहानो व्यज्यते तदव्यञ्जकेऽलङ्कारे,
स्त्री० । (न च 'ध्वज' शब्दे तु आ० १२१३ पृष्ठे "का-
क" इत्यादिना ओंकारे दर्शितः)

पडिवज-प्रतिपद्य-वि० । अभ्युपगन्तु, "पडिवजं अभ्युपगन्तुं"
पाहं ना० १२२२ गाथा ।

पडिवज्यण-प्रतिवज्यण-न० । आदेशे, विशेष० । "देहि मे पडि-
वज्यणे नं तस्म वज्यणे ।" आ० म० १ अ० ।

पडिवज्यमाण-प्रतिपद्यन् वि० । उच्चैर्गत्या पुनः पतति, आचा०
१ श्रु० ६ अ० ४ उ० ।

प्रतिपद्यमान-वि० । प्रथमं प्राप्नुवति, "पडिवज्यमाणो
नाम जो तत्पदमतान् आभिहितो महियण्णो पडिवज्जति ।"
आ० चू० १ अ० ।

पडिवज्या-प्रतिपद्य-स्त्री० । पक्षस्य प्रथमतया, सू० प्र० १०
पाहु० । चं० प्र० ।

पडिवा-प्रतिपद्य-स्त्री० । कृष्णप्रथमतया, आ० क० १ अ० ।
चं० प्र० ।

पडिवाइ (शृ)-प्रतिपातिन्-वि० । प्रतिपन्नशालं प्रतिपा-
ति । उत्कर्षेण लोकाविवर्धनं भूत्वा प्रतिपत्ति, स्था० ६ डा० ।
प्रतिपत्तनशालं, नं० । विशेष० । स्था० । आ० म० । प्रतिपा-
तिमध्यदर्शनमप्यशमिकं क्षायोपशमिकमित्येतन्मध्यदर्श-
नमेव । (व्याख्या 'हंसण' शब्दे चतुर्थभागे २४२६ पृष्ठे ग-
ता) कियन्तमपि काले स्थित्वा तनां च्यन्तमनस्यभावे,

आ० म० १ अ० । प्रदीप इव निर्मूलमेककालमुपगच्छति अ-
वधिज्ञानभेदे, कर्म० १ कर्म० । आ० म० ।

से किं तं पडिवाइ ओहिनाणं ? । पडिवाइ ओहिनाणं जं
णं जहणेणं अंगुलस्स असंखिजयभाणं वा संखिजय-
भाणं वा बालगं वा बालगपुहुत्तं वा लिक्खं वा
लिक्खपुहुत्तं वा ज्यं वा ज्यपुहुत्तं वा जवं वा जव-
पुहुत्तं वा अंगुलं वा अंगुलपुहुत्तं वा पाउं वा पा-
उपुहुत्तं वा विहात्थि वा विहात्थिपुहुत्तं वा रयणं वा रय-
णपुहुत्तं वा कुच्छि वा कुच्छिपुहुत्तं वा धणुं वा धणुपुहुत्तं
वा गाउयं वा गाउयपुहुत्तं वा जोयणं वा जोयणपुहुत्तं
वा जोयणमयं वा जोयणमयपुहुत्तं वा जोयणसह-
स्सं वा जोयणसहस्सपुहुत्तं वा जोयणलक्खं वा जो-
यणलक्खपुहुत्तं वा जोयणकोडिं वा जोयणकोडिपु-
हुत्तं वा जोयणकोडाकोडिं वा जोयणकोडाकोडिपुहुत्तं
वा उक्कोमणं लोणं वा पामित्ता णं पडिवज्जना । स तं
पडिवाइ ओहिणाणं ॥ ५ ॥

('से किं तं' इत्यादि) अथ किं तन्प्रतिपाति अवधिज्ञानम् ? ।
संखिज-प्रतिपात्यवधिज्ञानं यत् अर्थार्थज्ञानं जगत्तत्त-
सर्वस्त्वाकनया अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रं वा संख्यमाग-
मात्रं वा बालाऽयं वा बालाप्रपृथक्त्वं वा लिजं वा बालाप्र-
पृक्प्रमाणां लिखापृथक्त्वं वा युकां वा लिखापृक्प्रमाणां यू-
कापृथक्त्वं वा यवं वा युकापृक्प्रमाणां वा यवपृथक्त्वं
वाऽङ्गुलं वा अङ्गुलपृथक्त्वं वा, एतावदुत्कर्षेण सर्वप्रच्यु-
तथा लोके दृष्टा उपलभ्य प्रतिपद्यन् प्रदीप इव नाशसुपया-
यान्, तस्य तथाविधक्षयोपशमजन्यत्वात् । तदन्तं प्रतिपा-
त्यवधिज्ञानं, शेषं सुगमम् । नयेन कुच्छिर्हिस्तप्रमाणा, धनु-
श्चतुर्हस्तप्रमाणम् "पृथक्त्वं, सर्वत्रापि द्विप्रभृति नयस्य"
इति लक्षान्तिक्या परिभाषया द्रष्टव्यम् । न० ।

पडिवाइ-प्रतिपादिन्-वि० । प्रवेदिने, प्रकर्षिन्, आचा० १
श्रु० २ अ० ३ उ० । तीर्थकरणधरः कर्षितं, आच० ४ अ० ।

पडिवाय-प्रतिपात-पुं० । च्यते, आ० म० १ अ० । विशेषः ।
अवगाते, "जह उवस्सकमाओ, तहइ अण्णे पण्णं वि प-
डिवायं ।" म० २ श० १ उ० ।

प्रतिवाइ-पुं० । उत्तरपक्षे अष्ट० ४ अष्ट० । परोपम्यस्तपक्ष-
प्रतिवचने, डा० २३ डा० ।

प्रतिपात-पुं० । आप्रायकविवक्षितपुरुषाणां प्रत्यभिमुखधायी,
आ० म० १ अ० ।

पडिवाल-प्रतिपाल-धा० । धानवाऽर्थान्तरेऽपि इति । प्रतील-
क्षे, रक्षणे च । पडिवालइ । 'प्रतीक्षे, रक्षति वा । प्रा० ४
पाद ।

पडिवासुदेव-प्रतिवासुदेव-पुं० । वासुदेवानां प्रतिसृजु
तिलकाऽऽदिपु, ति० ।

एण्णि मे नवरहं वासुदेवाणं नव पडिसत्तु होत्था, नं
जहा आमगेवो जाव जरासंधो जाव स चक्रेहिं । म० ।

तथा-

“अस्सग्गीवे तारपे, मेरपे महुकट्टेये निवुंभे य ।
बलि पहिराप तह रा-वणे । य नवमे जरापेमे ॥ १ ॥ इति ।

एए खलु पडिससु, किस्सीपुरिसाण वासुदेवाणं ।
मन्वे वि चक्रजोही,मन्वे विहया मन्वेकाहे ॥२॥” इति । म०

आ० म० । ति० । आ० ख० । प्रतिवासुदेवमाता कानि
स्वप्नान् पश्यतीति प्रश्ने, उत्तरम्-ना श्रीन् स्वप्नान् प-

श्यतीति । यदुक्तमस्तिविहस्त्रिकृतशान्तिवर्तिने पद्यप्रस्तावे-
“प्रत्ययिबिकण्ठे । श्रीश्चा-न्येपासु तमज्जनिताम् । एकैकमन्वि-

काः स्वप्नं पश्यन्त्येषां हि मथ्यतः ॥१६॥” इति । तथा-सप्तनि-
शतस्थानकेऽपि । किं च-तान् गज २ कुम्भ २ वृषभा ३ऽऽभ्यान्

पश्यतीति परस्परया ज्ञेयम्- ८१ प्र० । सेन० ३ उक्ता० । प्रति-
वासुदेवस्य किंपितृ कानि च रत्नानि स्युरिति प्रश्ने, उ-

त्तरम्-प्रतिवासुदेवस्य रत्नवेष्टयायां रत्नानां तु नियमः शा-
स्त्रे दृष्टो नास्ति, तेन चकाऽऽदीनि तानि यथासंभवं भवि-

ष्यतीति संभाष्यत इति । ३२६ प्र० । सेन० ३ उक्ता० ।
पडिविस्तरविधि-प्रतिविस्तरविधि-पुं० । परिकरूपे परिग्रहे,

सूत्र० २ ध्रु० २ अ० ।
पडिविद्वंसण-प्रतिविद्वंसन-न० । विनाशने, सूत्र० २ ध्रु०

२ अ० ।
पडिविरय-प्रतिविरत-त्रि० । सावयवेयंभ्यां निवृत्ते प्रविज-
ते, म० ३० म० । सूत्र० । “एगवाश्रो अवमसमरंमाश्रो

पडिविश्वा” श्री० ।
पडिविहाण प्रतिविधान-न० । प्रतीकारे, विशेषे । आक्षेप-

निराकरणे, विशेषे ।
पडिवृद्ध-प्रतिवृद्ध-पुं० । तत्प्रतिवृद्धिना तत्प्रतिभयंगोपाय-
प्रवृत्तानां व्युत्पे । ज० २ वज० । कलाभेदे, श्री० ।

पडिवेश-प्रतिवेश-पुं० । प्रत्यामचगृहे, वृ० १ उ० २ प्रक० ।
प्रतिवेशि कनरेन्द्राः सीमातटवर्तिनः प्रत्यस्तराजानः । व्य०

४ उ० । विलोपे, दे० ना० ६ वर्ग २१ माथा ।
पडिसंखयि-प्रतिसंखिप-अव्य० । मुष्टिग्रहणेषु संतत्ये-

त्यर्थे, भ० १४ श० ३ उ० ।
पडिमत्वा-प्रतिसेरुया-स्त्री० । व्यपदेशे, आत्मा० १ ध्रु० ४

अ० ६ उ० ।
पडिमंजल-प्रतिमञ्जलन-न० । कौशाम्बिनाऽऽत्मन उद्दी-

पने, आवा० १ ध्रु० ४ अ० ४ उ० ।
पडिमंत-प्रतिश्रान्त-त्रि० । विश्रान्ते, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

निविकृते, दे० ना० ६ वर्ग १८ माथा ।
पडिसंथाय-प्रतिसंथाय-अव्य० । सह गन्तुमावेनाऽऽसुक्त्वन्

प्रतिपद्येत्यर्थे, सू० २ ध्रु० २ अ० ।
पडिसंलीण-प्रतिसेलीन-पुं० । कौशाऽऽदिकं वस्तु वस्तु प्रति

सम्पन्नीने निरोधवन्ति, स्था० ।
चत्तारि पडिसंलीणा पम्पता । तं जहा-कोहपडिसंलीये,

माणपडिसंलीये,मायापडिसंलीये लोभपडिसंलीये । स्था० ।

६०

चत्तारि पडिसंलीणा पम्पता । तं जहा-माणपडिसंलीये,
वडपडिसंलीये, कायपडिसंलीये, इंदियपडिसंलीये ।

कौशाऽऽदिकं वस्तु वस्तु प्रति सम्पन्नीनी निरो-

धवन्तः प्रतिसेलीनाः । तत्र कौशे प्रति उभयनिरोधेनो-

दयप्राप्तविकलीकरणेन प्रतिसेलीनः कौशप्रतिसेलीनः । उक्तं

च-“ उदयस्सेव निरोहो, उदयं पत्ताण वाऽकलीकरणं ।

जं एत्थ कसायाणं, कसायसेलीणया पम्पता ॥ १ ॥ ”

इति । कुशलमनउदीरणकुशलमनोनिरोधेन च मनः प्र-

तिसेलीने यस्य सः,मनसा वा प्रतिसेलीनो मनःप्रतिसेलीनः ।

एवं वाकायन्द्रियेष्वपि, नवर्गं शब्दाऽऽदिषु मनोह्लाऽमनंतेषु

रागद्वयपरिहारी इन्द्रियप्रतिसेलीन इति । स्था० ४ उ० २ उ० ।

पंच पडिसंलीणा पम्पता । तं जहा-सोऽइंदियपडिसंलीये,

० जाव फासिंदियपडिसंलीये ।

प्रतिसेलीनेतरस्त्रयः । पुरुषो धर्मा उक्ताः,संवरेतरस्त्रयास्तु

धर्मे पंचेति । स्था० ४ उ० २ उ० ।

पडिसंलीणया प्रतिसेलीनता-स्त्री० । इन्द्रियकाययोगविष-

यायां गुप्तनायाम्, विविक्रशयनाऽऽशनतायां च । स्था० ६

उ० । पा० ।

प्रतिसेलीनताभेदाः-

से किं तं पडिसंलीणता । पडिसंलीणता चउज्विहा पम्पता ।

तं जहा-इंदियपडिसंलीणता,कसायपडिसंलीणता,जोगपडि-

संलीणता,विचिचमयणासमखेयणया । मे किं तं इंदियपडि-

संलीणता । इंदियपडिसंलीणया पंचविहा पम्पता । तं जहा-

सोऽइंदियविसयप्यप्याराणिरोहा वा सोऽइंदियविसयप्यन्तेषु वा

अन्येषु रागदोसविशिण्णगोहा चस्किंदियविसय० एवं जाव

फासिंदियप्यप्याराणिरोहा वा फासिंदियविसयप्यन्तेषु वा अन्ये-

सु रागदोसविशिण्णगोहा । से तं इंदियपडिसंलीणया । से किं तं

कसायपडिसंलीणया । कसायपडिसंलीणया चउज्विहा प-

म्पता । तं जहा-कोहोदयगिरोहा वा उदयप्यत्तम वा कोहस्स

विकलीकरणं,एवं जाव लोभोदयगिरोहा वा उदयप्यत्तस्स

लोभस्स विकलीकरणं । से तं कसायपडिसंलीणया । मे किं तं

जोगपडिसंलीणया । जोगपडिसंलीणया निविहा प-

म्पता । तं जहा-अकुसलमणगिरोहा वा कुसलमणउदीरणं

वा मणस्स वा एगवीभावकरणं । से किं तं वडपडिसंलीण-

या । वडपडिसंलीणया निविहा पम्पता । तं जहा-अकु-

सलवडगिरोहा वा कुसलवडउदीरणं वा वडए वा एगवी-

भावकरणं । से किं तं कायपडिसंलीणया । कायपडिसं-

लीणया जेषं सुसमाहितपसंतसाहरियपाणिपदे कुम्भो उव

गुत्तिंदिए अलीणपलीये चिद्ध । से तं कायपडिसंलीणया ।

से तं जोगपडिसंलीणया ।

श्रीश्रिन्द्रियस्य वा विषयविष्टानिष्टशब्दे प्रचारः अयण-

लक्षणा प्रवृत्तिः । तस्य यो निरोधो निरोधः स तथा, शब्दभूतं

असंख्यजनेमित्यर्थः । (सोऽइंदियविसयेत्यादि) धोऽश्रिन्द्रिय-

विषयप्राप्तेषु चाऽप्येव इष्टानिष्टाशब्देषु रागोद्वर्णवर्तनग्रहो राग-
द्वर्णनोपशब्दः । (भगवन् वा एतौभावकरणं) मतस्या वा (एग-
सि सि) विशिष्टकाश्र्वेन एकता तद्वप्य भावस्य करणं एक-
ताभावकरणम्, आत्मता वा संहकतानिगलम्बनत्वे तदेषा
भावस्तस्य करणं यत्तत्तथा । (वश वा एतौभावकरणं ति)
आवर्तितकामत्वेन एकताकपभावकरणमिति । (सु-
स्माहियपमंतसाहयिपाणिपाणि ति) सुपुं स्वमधिप्राप्तो व-
दिष्ठुत्या स चास्या प्रशान्तध्यानवृत्त्या यः स तथा । संह-
तमविलिप्ततया धृतं पाणिपादं येन स तथा । ततः कर्म-
धार्यः । (कस्मा इव गुमिदिप सि) गुमेन्द्रिया गुम इत्य-
र्थः । क इव । कस्मा इव । कस्याश्चिदवस्थायामिति । अत ए-
वाऽऽह- (अज्ञाणपक्षोऽपि सि) आलीन ईपक्षानः पूर्वं प्रलीनः
पञ्चाप्यवस्थं लीनः । ततः कर्मधार्यः । भ० २५ श० ७ उ० ।
नि० चू० ।

पडिसेवयण-प्रतिसेवेदन-न० । अनुभवे, सूत्र० १ श्रु० ७
अ० । आत्मा० ।

पडिमंसाहगणा-प्रतिमंसाधनता-स्त्री० । अनुप्रजनं, भ० १४
श० ३ उ० ।

पडिमंसार-प्रतिमंसार-पुं० । निवर्तनं, सूत्र० १ श्रु० ७ अ० ।
निर्गन्धः, स्था० ३ डा० १ उ० ।

पडिमन्-प्रतिशब्द-पुं० । प्रतिकूल शत्रौ, "एष मनु पडिमन्,
किञ्च, पुमिन्वा वामुदंवाणं" स० ।

पडिमन्थ-प्रतिमन्थ-पुं० । प्रतिकूलमार्थे, मार्थप्रतिकूलं, नि०
अ० ११ उ० ।

पडिमदय-प्रतिशब्दक-पुं० । सेवके, सूत्र० १ श्रु० ७ अ० ।

पडिमरंमुपगुण-प्रतिमरंमोचन-न० । कष्टकणविमोचनं, अ०
२ अत्रि० । पञ्चा० ।

पडिमलागा-प्रतिशलाका-स्त्री० । शलाकामहाशलाकामध्य-
शलाकयाम्, प्रतिशलाकामिन्त्यश्र्वत्वात् पर्याऽपि प्रतिश-
लाकेति । पर्यापमपरिज्ञातार्थपर्ययं, कर्म० ४ कर्म० ।

पडिमा-शम्-धा० । उपशमः, "शमः पडिमा-पडिमासौ" ॥८॥
आ१६, ७१ इति शप्तधर्तः पडिमाऽऽदेशः । "पडिमा इव सः" ।
शमयन्तं, प्रा० ४ पाद ।

नश-धा० । अदर्थनं, " नशगिगिगाम-गिगिगाम-प-
डिमा-मेहावहरः" ॥८॥ ४, १७८८ इति नशः पडिमाऽऽदेशः ।
" पडिमाह ।" नश्यति । प्रा० ४ पाद ।

पडिमाश्र-देशी-प्रघोषकण्डं, दे० ना० ६ वर्ग १७ गाथा ।

पडिमाडणा-परिशटना-स्त्री० । "शटं रज्जायाम्, परिपूर्वं । प-
निशटति परिश्रष्टति तमस्यः प्रयुक्तं, पूर्ववत् निच । परि-
श्राव्यते इति परिशटना ।" "गिगिगाम" ॥१३११११॥ इत्या-
दिना अन्तप्रत्यये, आप । चयनं, प्रकर्मणं, "चयनं ति गंवर्णति
य पक्रणं पडिमवगा य एगट्ठा ।" व्य० १ उ० ।

पडिमाश-शम्-धा० । शान्तः, "शमः पडिमा-पडिमासौ" ॥
८॥ ४, १६७७ इत्येव पडिमाऽऽदेशः । " पडिमासह ।"
शमयति । प्रा० ४ पाद ।

पडिसार-देशी पट्टनायाम्, पटाविव्ययं, दे० ना० ६ वर्ग
१६ गाथा ।

पडिसारिअ-देशी-स्मृत्याम्, दे० ना० ६ वर्ग ३३ गाथा ।

पडिसाहण-प्रतिमाधन-न० । प्रतिकथनं, सूत्र० १ श्रु० १ अ० ।

पडिमाहगणा-प्रतिसेम्परणा-स्त्री० । तन्मनःप्रतिकूलतया
विस्मृत्यार्थस्मरणं, व्यासः, भ० १४ श० ।

पडिमाहयि-प्रतिसेहृत्य-अव्य० । विकीर्णनालान्, बाहुना
संगृह्यत्यर्थे, भ० १४ श० ७ उ० ।

पडिमिद्ध-प्रतिपिद्ध-त्रि० । निवारितं, नि० चू० १ उ० ।

" पडिमिद्धा वारिअ ।" पाठ० ना० २६३ गाथा । पञ्चा० ।
आय० । जी० । निधयतया निवारितं, पञ्चा० ६ विव० ।
निगट्टनं, पं० व० २ ङार ।

पडिमुद्-प्रतिश्रुति-पुं० । भग्नज्ञेयं द्वितीयकुलकं, जं० २
वृत्त० । भविष्यति पर्यन्तवर्जं कुलकभेदः, नि० म० ।

पडिमुगणा-स्त्री० । प्रतिश्रवण-न० । अर्हाकरणे, कल्प० ३
अत्रि० ६ ङण । आत्मा० । आध्यात्मिकमन्त्रव्याख्यानं प्रतिश्र-
यन् अभ्युपगम्यते यत् साधकमिदं नन् प्रतिश्रवणम् । प्राकृत-
न्यान्स्त्रीत्वम् । दोषभेदः, पि० ।

संप्रति प्रतिश्रवणस्य स्वरूपमाह -

उवओगमि य लाभे, कम्मगाहिस्स चित्तरक्खट्ठा ।

आलोएण मुलद्धे, भणइ भणेतम्म पडिमुगणा ॥१११६॥

इह यो गुरुस्वयं गुरुगंधलायां कर्मप्राहण आध्यात्मिक-
ग्रहणाय प्रवृत्तस्य शिष्यस्य शिष्यस्य शिष्यस्य मताऽन्यथाप्रवर्त-
नार्थं दक्षिणतया श्रुयन्तां लाभं भणति लाभं इति शब्दमु-
च्चारयति । तथा-आध्यात्मिकं गुरुस्वयं गुरुदानीय आलो-
चितं ध्यादि संयदे कर्माटिकया दत्तमभियर्थं निवेदिने (मुल-
द्धे) शोभने जाते यत् त्वयं देवत्वमिति भणति । तस्य
गुरुगन्धं भणतः प्रतिश्रवणं नाम दोषः । यत्र तु स्त्रीत्व-
निर्देशः प्राकृतव्याप्तः । प्राकृतं हि लिङ्गं व्यभिचारि । यदाह
पाणिनिः स्वप्राकृतलक्षणं "लिङ्गं व्यभिचार्यपीति ।" प्रतिश्र-
वणं च नामाभ्युपगमः । पि० । वाचनां प्रयच्छतां गुरुः सूत्र-
ग्रहणं, " पडिमुगणा एवकारं ।" गुरुं वाचनां प्रय-
च्छति सति सूत्रं श्रुतमात्रं तथाकारः कार्य इत्यर्थः ।
अ० ३ अत्रि० । आ० म० ।

पडिमुगमातण-प्रतिश्रवण-त्रि० । अभ्युपगच्छति, " आहा-
कं पणिमातणं पडिमुगमातणं अतिक्रमो होइ ।" व्य० १ उ० ।
आ० म० । आ० । आ० ।

पडिमुनी-देशी-प्रतिकूलं, दे० ना० ६ वर्ग १८ गाथा ।

पडिमुय-प्रतिश्रुत-न० । गुरुवाक्यार्हाकारं, उत्त० २६ अ० ।
जम्बूद्वीपं भग्नं वपं भविष्यति सप्तमं कुलकं, स्था० १ डा० ।

पडिमुया-प्रतिश्रुता-स्त्री० । प्रवज्याभेदः, पं० मा० ।

चतुरो तु गोगपाला, सन्था हीणं जतिं तु अटवीण ।

पडिहोति पट्टा, दोहं दुग्गुआइयं नटियं ॥

दियलोगमता ततो, चइनु दुगुंखी दसबे दामत् ।
 ततो भिगा य हंसा, सांवागा विचसा भूता ॥
 अदुगुंखी नित्ययरे, पुच्छति किं सुलभदुलहबोहिऽम्हे ।
 नित्यकर आह विषयं, अस्मापितगे करंहेति ॥
 तो ओहिणा य याणसि, माहणपुत्तचणगमुमुगारे ।
 सो माहणे अपुतो, पुच्छति सुमिन्तिए य भवे ॥
 ते काउ समयरुवे, उमुगारपुरम्मि आगता कहए ।
 चहुजणतातादीगं, तो पुच्छे माहणो ते उ ॥
 होज्जऽम्हे किंचऽवच्चे, पचाह भूया दिया तु होहिंति ।
 दो जमलदारगा तु, कुमारगा पव्वइस्संति ॥
 मा तेमि करेजामी, विषयवस्सं च तेमि पव्वज्जा ।
 होहिंति वांजुण गता, चइनु उवणगजानेसु ॥
 बालचे अस्मपियगे, भणंति समणणं सगित्तवेणं ।
 रक्खम माणुसमवायग, भवंति ददुदण ते पुत्ता ! ॥
 मा तेमि अल्लिएज्जह, दूरं दुरेण परिहरिज्जाहि ।
 मा भक्खेज्जा ते भे, ते वि य तेमि पडिमुण्णेति ॥
 गत्थादि जन्थ पामे ति संजने ते तओ पलायति ।
 अह अन्नया गगारवाहि, चेइ पासंति वंदंते ॥
 गेति ते अस्मापियगे, दिट्ठाऽम्हे चेइ वंदमाणा तु ।
 न वि मयगरुवक्खं स भक्खंति य चेइ रूपारं ॥
 चिंते तस्मापितगे, अतिवीरसत्था इमे उ जायंति ।
 मा पव्वएज्ज इहं, अल्लियमाणा तु ममणंणं ।
 मउवज्झाया एते, वइये निज्जंतु तन्थऽहिज्जंतु ।
 इय मंचितउणं, वउये गीता ततो तेहि ॥
 वउयापै ममीवमी, मणोभिगमो तु अन्थि वडरुक्खो ।
 अह अपट्टा कयाई, ते तु रयंते गता तहिये ।
 सत्था हीणा य जती, तिमियकिलंता तु आगता तहिये ॥
 एत्थं करंमो सिकखं, वडहेट्ठं पट्टिया ततो ।
 तो ते भयाभिभूता, चेइविलग्गा तमव ॥
 जतिणो वि य तस्माहा, ठांतुं पविंति भिक्खट्ठा ।
 वीरियं वचेति गुरु, तहिये अज्झयण लल्लिगुम्म ति ।
 तो ते सरंति जानं, गुरुभिन्थं वंदिंतु वेति ।
 अस्मापियगे पुच्छिय, पव्वज्जे अन्नपेपे ममे तु ।
 जह उमुगारज्झयणे, वक्खानं सुत्तआलावे ।
 एसा पडिमुता खलु, पव्वज्जा ॥ पं०भा०१ करप. पं०बु० ।
 पडिमुयासयमहरसंकुल प्रतिश्रुतशतसहस्रसंकुल—वि० ।
 प्रतिशब्दकलसंकुल. भ० ६ श० ३३ उ० ।
 पडिमुयग—प्रतिमुचक—पुं० । नगराज्यसमीपेऽवस्थयापारत्वे-
 नाऽवतिष्ठमाने, व्य० १ उ० ।
 पडिमुय—प्रतिमुच्य—पुं० । इन्द्र-उपि, जी० ३ प्रति०४ अवि० ।
 अनु० । प्रतिकुले, दे० ना० ६ वसं १६ माथा ।

पडिसेज्जा प्रदिशय्या-की० । उत्तरशय्यायाम्, भ० १६ श०
 ११ उ० ।

पडिमेषम-प्रतिमेषक—पुं० । संयमप्रतिवृत्तायेभ्य संज्वलन-
 कपायाद्यव्यात् सेवकः प्रतिमेषकः । संयमविवाधकं. भ०
 २४ श० ६ उ० । ख० । " गिकागणे वि भिक्खु, कायं प-
 डिमेषवे य पंचा उ । " प्रतिमेषको नाम-यो भिक्षुः
 निष्कारणंऽपि कारणाभावेऽपि पञ्चकाऽऽदीनि प्रायश्चित्त-
 स्थानानि प्रतिमेषवेति । व्य० ३ उ० । प्रतिमेषं मेषंते इ-
 ति प्रतिमेषकः । प्रतिमेषवकारिणि, व्य० १ उ० ।

प्रतिमेषकद्वारम्—

पडिमेषओ उ माधु, पडिमेषम मूल उत्तरगुणा य ।

पडिमेषविवर्ण्यं खलु, दव्वादि चतुर्विधं होति ॥७६॥

तन्थ पडिमेषगो ति दारं । पडिमेषगं पडिमेषा पडिमेषव-
 नंति पडिमेषगो. सो य साह. तुमहा अत्रधारणं । पुरमे
 वा । तस्म पडिमेषगान्तिमे भेदा-पुरिमा. गपुंसगा. इत्थीअं ।

तन्थ पुरिमे तव भणति—

पुरिमा उकोम मज्झिम-जहणया ते चउविधा होति ।

कपट्ठिता परिगता, कउजोगी चेव तरमाणा ॥ ७७ ॥

एसा भदराट्टमासिकता गाहा-पडिमेषवगुणिमा निविहा-
 उकोम-मज्झिम-जहणया । एते वक्खमाणवक्ख जे उको-
 मादि ते चेव चउविधा होति । कहंते, उच्छयं-भंगविगपणग ।

सा य भंगवयणगाहा इमा-

संघयणे संपणा, धितिसंपणा य होति तरमाणा ।

सेमेनु होति भयणा, संघयणधितो य इतरा य ॥ ७८ ॥

संघयणसंपण्णा, धितिसंपण्णा य होति. एसा पदमभंगो ।
 तरमाणा गतिसंपण्णा विषयं विट्ठु भणित्ता उ० जमणंते न्यसं
 होति पदमभंगो भणितो. भेसा निखि भंगा, तेमु भयणा ।
 भयणा गाम-संघयं किं पुण ते भजे संघयणं धितियसंघे
 संघयणं भयधितिवज्जियं कुल सो य इमो संघयण-
 संपणो, जो धितिसंपणो । विनिययंति नियमंघो धिति
 भज्जा, जो संघयणभज्जा । सो य इमो जो संघयणसंपणो
 धितिसंपणो । इतरं ति । इतरा गाम-संघयणधिति-
 रहिता । सो चउत्थो भंगो इमो—जो संघयणसंपणो,
 जो धितिसंपणो । एते एते भंगा रहिता । चेइमाह ज-
 ति उकोमाऽऽदि पुरिसतिगं तो भंगविगपणया चउरो ग
 भवंति. अह चउरो, तिसं ग भवंति पणवगाह, जे इम
 भंगविगपणया चउरो, एते चेव तओ भगणंति ।

कहं ?, भगणति—

पुरिसा निविहा संघय-ग धितिजुया तन्थ होति उकोमा ।

एगतरजुत मज्झा, दोहिं विजुता जहमा उ ॥७९॥

उकोमास तु दुविहा, कप पकट्ठिता व होज्जाहि ।

कपट्ठिता तु गियमा, परिगता कउजोगी तरमाणा ॥८०॥

पदमभंगगा उकोमां. सनं पुव्वज्झम कंठं । एगतरजुता
 गाम-धितियधितियभंगा, ते दोहिं मज्झा भवंति दोहिं वि वि-
 जुता गाम-संघयणं धितो य । एसा चउत्थो भंगो । एए जह-
 णा भवंति । एए चउरो वि तओ भवंति । जे ते भंगविग-

णिया चउरो पुरिसा, ते अण्णेष पच्चउभिमिणेष चउवि-
कण्णेष चितियय्वा । कण्णट्ठिना गाम-जहाभिहिण कण्णे डि-
ता, ते य जित्थकण्णिया । तण्णडियक्कवा कण्णट्ठिना । एकण्णया
एकण्णो, भेदेत्यर्थः । ते संदिता एकण्णट्ठिना, अववाद्दसहिते कण्णे
डिय ति मणियं भवति । परिणता गाम-सुत्तेण वण्ण य वत्ता ।
तण्णडियक्कवा गाम-अपरितता । कडजोगी गाम-चउत्थादि-
त्वं कडजोगी, तण्णडियक्कवा अकडजोगी, तरमाणा गाम
जे जं तयोक्कम्म आदव्वंति तं नित्थरंति, तण्णडियक्कवा
अतरमाणा, पच्चउत्तमकव्वं यक्कवार्थं । इयाणि चउभेगविग-
णिया पुरिसा कण्ण कण्णट्ठिना वा होञ्जा । कण्णपकण्ण पुव्व-
वक्कवा एव । इयाणि तरमाणा सगणानियं पवं समाया-
गिज्जति-कण्णे एकण्णं वा डिता पदमभेगिज्जा णियमा तर-
माणा वयक्किच्चं पवं । इदाणि कण्णपकण्णट्ठिना पत्तेगमो
चिन्तिज्जति, कण्णट्ठिना जिण्णकण्णिया, तुमहो पत्तेयणि-
यमधारणं । परिणया सुत्तेणं वयन्ना य, णियमा कडजो-
गिणा तव्वं णियमा तरमाणा ते णियमा कण्णट्ठिना गता,
पकण्णट्ठिना भएणति ।

अथो भएणति-

जे पुण्ण डिया एकण्णे, परिणत कडजोगी वावि ते भइया ।
तरमाणा पुण्ण णियमा, जेणेउभाण्ण ते वलिया ॥८१॥
जे इति णिंदस्से । पुण्ण इति पादपुण्णे । एकण्णं धेरकण्णं,
परिणयकडजोगिने भइया, भयमहो पत्तेयं । कदं भइया ?,
जेणं धेरकण्णिया गीता आगीता य संति, वयन्ना सोलस-
वाससगं पत्तेना य संति, तस्सा ते भइजा, तरमाणा पुण्ण
णियमा । कस्सा ? उक्कते-जेणेउ उभेयण ते वलियाअंभयं
णाम-संघयणधित्तमाम्माअं य जं तयोक्कम्म आदव्वंति,
तं नित्थरंति । गते पदमभेगो ।

इयाणि मज्झिमपुरिसा विनियमंजिज्जा भएणति-

मज्झा वितीय ततिया, नियम एकण्णट्ठिना तु गायव्वा ।
वितीया परिणत कडजो-गिताए भइया तेर किंचि ॥८२॥
(मज्झ ति) मज्झिमपुरिसा (विनिय ति) विनियमंगो
(ततिय ति) ततियमंगो (णियमा इति) अवस्सं णियम-
सहाअं जिण्ण कण्णट्ठिना, एकपायधारणं एकण्णो धेरकण्णो,
णियमं बोधव्वमिति । तु अयधारणं किमवधारयति
इमं देहाद्वि वि मज्झिमंगोणं सामणमभिहितं । विनयसो भ-
भति-(विनया इति) विनियमंजिज्जा परिणयत्तेण कडजोगी
ति भइया पूर्ववत् । (तेर किंचि ति) तर्गत शक्ताति किञ्चि-
दिति स्वहयत्तमिति ।

भएणति-

संघयणेण तु जुत्तो अद्विधेति गं खलु सव्वमोज्जति ।
देहस्सेव तु समुणे-ण भज्जते जेण अप्पणं ॥ ८३ ॥
संघयणेण य जुत्तो, संघण इत्यर्थः । अद्विधेति धित्तिपरिह-
तः । ण इति पडिसेवे । गलु अवधारणं । सव्वगो सर्वपरिणत
अतरः अन्तर्गतेः द्विप्रतिपद्यः प्रकृति गमयति, तन्त्ये-
त्यर्थः । कदं धित्तिपरिहर्तव्यवरो भएणति, देहस्सेव उ
सगुणो देहं सर्वं गुणा उयगारो पडिसेवे भज्जति वि-
सायसुवगच्छति । जेण यस्मान् कारणान् अप्पणं स्तोक्ते-
त्यर्थः । गतो विनियमङ्गो ।

इयाणि ततिओ-

ततिओ धित्तिसंपगो, पडिणय कडजोगी वावि सेवए भइतो ।
एणे पुण्ण तरमाणं, तमाहु मूलं धित्ती जम्हा ॥८४॥

(ततिउ ति) ततियमंगो धित्तिसंपगणा धित्तिसंयुक्तः संघ-
यणविगटितः अविवहा किंचि तर्गत । धित्तिसंपगणस्वात् ।
पुव्वउत्तमसं कट्ठो । (एणे ति) एणे आयरिया पुण्ण विनियेण
(तरमाणं ति) समर्थं, तदिति तदयमंगिज्जा, आहुतिगते उल्ल-
यन्तः । कस्मा कारण तरमाणं भणति-भवस्य मूलं धित्ती
जम्हा । कदं पुण्ण दुविहसंघयणुत्तयो भवति ।

भएणति-

खामुदया संघयणे, धित्ती तु मांस्स उवसमे होति ।
तह वि मती संघयणा, जा हाति धित्ती गं साहीणे ॥८५॥

णाम इति लुट्ठी मूलकम्मपगडी तस्म वायालीसुत्तरभएणसु
अट्ठमो संघयणमंशो णाम, तस्म पुव्वखलुदया पुव्वखलसरीरस-
हयणं भवति । (धित्ति ति) धित्तिसंघयणे, माहो णाम-चउत्थो
मूलकम्मपगडी, तस्म खल्लोवसमा धित्ती भवति । विनियमंशो
चरित्तमोहक्कव्वोवसमा । तत्थ विनियमंशो गा कलाय-
चित्तमोहक्कव्वोवसमा, तत्थ विनियमंशो अग्रमाणगो
कज्जति । जह वि विगणासुत्तलो कारणानि, तथा वि मति
संघयणे सति विज्जमाणं संघयणे (जा इति) जगिस्सि
होति धित्ती ण सा संघयणटीणं भवति । तस्मा तदयमंगो अ-
तरमाणगो, कइमणेण पुणो तरमाण एव । गअं ततिओ मंगो ।

इयाणि चउत्थो-

चरिमो परिणतकडजो-गिताए भइउण्ण सव्वमो अतरो ।
रातीभवविउज्जण-पोरिसिमादीहि जं तरति ॥८६॥

चरिमो चउत्थमंगो, मंस पुव्वकम्म कट्ठो जा धित्तिसरीरसंघ-
यणविद्विणो कत पुण्ण सव्वमो अतरो ण भवति ? उक्कते- (राती-
भवत्येति) जं वस्साकारणात् एवमाद प्रत्यावयानं तर्गत,
तस्मा ण सव्वमो अतरा । गअं चउत्थो मंगो । गअो पुंर-
सपरिसेवगो ।

इदाणि ण पुंसविगियणियसेवया भएणति-

पुसिमणपुंसा एमे-व होति एमेव होति इत्थीओ ।

खवरे पुण्ण कण्णट्ठिना, इत्थीवगेण कण्णट्ठिना ॥८७॥

णपुंसमा दुविहा-अस्थिणपुंसमा य, पुंसिपुंसमा य । इस्थिण-
पुंसमा अपक्कावणिज्जा, जं ते पुसिमणपुंसमा अप्पाहंसे-
विणो । उज्जणाविद्विणियमंगो माहउयहना इमिस्समा । देव-
सत्ता । एते जहा पुंसमा उक्कस्समा विउत्तमु मंगेसु कण्णट्ठिना-
दियक्कपादि चित्तिता तहव चित्तनेयउवा । इमिधयाओ वि एव
ववणवर्जित्तमांसेवया इत्थी ग जवोति । वग्गो नाम खल्लो पक्को ।
पामिसेवगो ति दारं गय नि० खू० १८० ।

यडाचार्येण वक्कय तदाह-

वेयकण्णं पमाणं, न होइ न इमज्जणं नल्लेकारो ।

साडजिण्णसेवी, अगणुपण्णं असेवी उ ॥३०१॥

३०० उ ३०१ । (वयं माया ' ओहावग ' शब्दं तुनायनाम
३३० पृष्ठे ३४, ३५ : १)

पडिसेवणा-प्रतिसेवना-॥३०॥ प्रतिसेवने इति प्रतिसेवना । आधाकर्मप्राप्तनदेतुविशेषः, पि० । तत्र प्रथमतः प्रतिसेवना-स्वरूपं चक्ष्म्य, तत्राऽपि च आधाकर्म स्वयमानीय लुक् स आधाकर्मप्रतिसेवा प्रतीत एव । केवलमिह ये परंपरापनातमा-धाकर्म मुञ्चानत्य न कश्चिद्वा इति मय्यने तन्मताविकृत्यार्थे परंपरापनातम्याऽऽधाकर्मयोगे । ओजने प्रातिसेवनावापमाह-

अश्लेषाऽऽहाकर्म, उवशीयं असह चोदथा भण्ड ।

परहतेयेणारे, कथुतो जह न डम्भइ ॥१११४॥

एवं खु अहं मुद्धो, दोसो दैतस्स कूडउवमाए ।

समयत्थमजाअतो, मूढो पडिसेवणं कुणइ ॥१११५॥

अथेत साधुना भनाऽऽहिकमाधाकर्म उनीतो वृद्धपृष्टादा-नीय समापत्तिः, तद् योऽप्राप्त स प्रतिसेवनां करणीति संश-यः । स चाधाकर्म मुञ्चानः कनाप्यपरेण साधुना यिमादो महे यच्च भवान् विज्ञाति संयतोऽप्याधाकर्म मुञ्चतोति चोद-नां शिक्षां. सन् प्रयुत्तरं भणत-यथा न मे कश्चिदोप-स्वयं प्रदहस्यानावात् । यो हि नाम स्वयमाधाकर्म मुद्धोत्वा लुक् तस्य दोषा, यस्तु परंपरापनातं लुक् तस्य न कश्चित् । तथा चाऽत्र वृष्टा-नां यथा-परहतेयेणाहारात् कथं यश्च दहते, एवमहमप्याऽऽधाक-र्मनाजो, (खु) निश्चितं युद्ध एव, यथाः पुनर्दहते, यथा परस्व-वृद्धमेनाहाराणां करणः, एवं कूटया उपमया, अलीकन व-ष्टान्तेन, समयायं भगवत्स्वयनेनापि पदम् ॥ उन्मत्ता आरं भो, पाणिबद्धो दारु तस्म नियमेण । पाणिबद्धे वयमंगो, वयमं-मे दुग्धोहं च ॥११॥ इत्यादिक्रमप्रज्ञानातोऽन एव मुद्धः प्रतिसे-वने कुण्ठे । तदेवमुक्तं प्रतिसेवनेस्य स्वरूपम् । पि० । प्रतीप-सेवना प्रतिसेवना । स्वयमानुष्ठानात् प्रतीपसेवमानुष्ठानं, श्री-यः । प्रतीपदस्य सेवना प्रतिसेवना । अकलसमाखण्डं, ७७-१ उ० । चारियेअनायमा, ७०-१ उ० ३ प्र० ।

प्रतिसेवनाभेदाः-

पडिसेवयो^१ य पडिसे-वणा य पडिसेवियव्ययं च ।

एपमि तु पयामं, पत्तेयपरुवणं वृच्छं ॥ ३७ ॥

प्रतिपिपे सेवने इति प्रतिपेवकः, प्रातपेवत कयाकारः । चः स तु चयः । प्रति-सेवना अकलयसमाचरणम् । प्रतिसेवितव्यम-कलयनीयम् । एतेन त्रयाणामपि पदानां प्रत्येकं प्रकृषणं वक्ष्ये ।

प्रातपेवतमेव निवर्तयति-

पडिसेवयो^२ सर्वतो, पडिसेवण मूल उत्तरगुणे य ।

पडिसेवियव दन्त्यं, रुवि च सिया अरुवि च ॥३८॥

प्रतिपेवको नामाकलयं सेवमानः, प्रतिपेवता अकलयसमाच-रणम् । सा च द्विधा - (मूल उत्तरगुणे य इति) गुणशब्दः प्रत्ये-कमापि संशयने । मूलगुणविषया, उत्तरगुणविषया च । यच्च कार्य-समाचर्यमाणं मूलगुणप्रतिष्ठानं, उत्तरगुणप्रतिष्ठानं च । तत्प्रति-ष्ठानतयम् । तच्च द्रव्यं, पयोथा वा । तत्र पयोथा द्रव्य एवान्तर्जु-ता विविक्तता, भेदाभावाद्वा न द्रव्यं द्रव्यम् । तथा चाऽऽद्रव्य-सम्भ-र्यात् कदाचिदपि आधाकर्मोऽप्योद्भवाऽऽहिक्या विकल्पे, अक्रांय वा आकाशाऽऽहिक्यादपि हि स्थावादाऽऽद्रव्यविषयतया प्रवर्त कदाचिदप्यन्तर्भवतीत्यर्थः । इह प्रातिसेवनामन्तरणं प्राति-सेवकस्य तिराकाः, नापि प्रातिसेवनीयस्य ।

६१

ततः प्रातिसेवनाया विशेषतः प्रकृषणमाह-

पडिसेवणा उ भावो, सो पुण कुसलो य होज्जकुसलो वा ।

कुसलेण होइ कप्पो, अकुसलपरिणामो दप्पो ॥३९॥

प्रातिसेवना द्विविधा-उप्यकृपा, भावकृपा च । प्रातिसेवनाकि-यायाः कर्तृकर्मगन्तव्यत्वात् तत्र या तस्य वस्तुनः प्रातिसेवयमानता सा द्रव्यकृपा प्रातिसेवना । यस्तु अतीत्यस्य तथा प्रातिसेवकत्वपरि-णामः सा भावकृपा प्रातिसेवना, निव चहं प्राह्या, परिणामानु-पतः प्रायश्चित्तविधिप्रवृत्तेः । तथा चाऽऽह- (प्रातिसेवणा उ ना-वो) प्रातिसेवना नाम, तुरेवकारायां भिन्नक्रमश्च, भाव एव जीव-स्याप्यवसाय एव ताव्या । स च भावो द्विधा-कुशलोऽऽशुल-श्च । तत्र कुशलो ज्ञानाऽऽहिक्याऽऽकुशलोऽप्यवस्थाद्विषयः, तत्र या कुशलेन परिणामेन बाह्यमस्तुप्रातिसेवना, सा कृपाः, पैदैकदश-एव समुदायां चारितकदशपरिचित्यना, कतिपया इति भावः । या गुणकुशलपरिणामतः प्रातिसेवना, सा द्यः-वपंप्रातिसेव-ना, द्यपिका कल्प्यते ।

आह-किमपि त्रयाणामपि परस्परमेकात्म्यं, अन्यत्वे याः । उच्यते-उभयमपि । कथामित्वा आह-

नाशी न विद्या खाणं, नेयं पुण तेसज्जन्मने च ।

इय दोएहमनात्तं, भदयं पुण मेवियव्वेण ॥४०॥

यथा ज्ञाने विना अन्तरेण ज्ञानो न जवति, ज्ञानपरिणामप-रिणतनयैव ज्ञान-व्यपदेशमायादिति । तयोर्ज्ञानज्ञानिनोरैक-त्वम् । (इय दोएहमनात्तं) इति एवं ज्ञानिज्ञानगतेन प्रकारेण द्वयोः प्रतिपेवकप्रतिपेवयोरनानात्वमकाव्यं, प्रतिपेवकत्वान्तरेण प्रातिपेवकस्याऽप्यत्रावात् प्रातिसेवनापरिणामपरिणतात्वे च प्रतिपेवकत्वव्यपदेशप्रवृत्तेः । (नेयं पुण ते सज्जन्मने च इति) पुनः शब्दा विशेषयानेन । स चासौ विशेष योनयति न ज्ञानज्ञा-निनोः परस्परमाविकृत्यार्थां स्वरथा एकाव्यं, किं तु कथं, यथाज्ञान-ज्ञानिनोरनन्तः । तथाहि-यदा ज्ञानो आत्माऽस्तस्यैवज्ञानपरिण-मपरिणतस्तदा ज्ञानज्ञानिनोरैकत्वं, यदा चाऽन्यमव्यतिरिक्तघटा-द्यासक्यज्ञानपरिणामपरिणतस्तदा ज्ञान्यभासमज्ञा घटाऽऽदीनाम-व्यवत्वात्, ज्ञानमाप यदाऽऽनिर्वाच्योऽहिक्यादिसक्यपाऽऽसक्यं तदा ज्ञानज्ञेययोरैकत्वम्, यदा तु स्वव्यतिरिक्तघटाऽऽद्यासक्यं तदाऽ-न्यत्वे घटाऽऽदीनां ज्ञानात् मूलांशुत्वे तथा पृथग् देशाऽऽदितया च निश्चयात् । (नयं पुण मेवियव्वेण इति) आध्यापि इतीत्युच्यते । इति उक्तेन प्रकारेण प्रतिपेवकप्रतिपेवयोरनानात्वमकाव्यं भवं । किं-द्वित्वं पुनर्नानात्वमेवित्वेन प्रतिपेवित्वेन, कदाचिदनामाव्यं, कदाचिदनामाव्यमित्यर्थः । तथाहि-यदा प्रतिपेवको हस्तकर्मो-ऽहिक्या प्रतिपेवते तदा प्रतिपेवकप्रतिपेवित्वव्यपदेशकत्वमित्यर्थः, यदा पुनः प्रथमतया कतिपयादिसक्यव्यवत्वाद्वाऽऽहिक्या प्रतिपेवते तदा नानात्वमेव कतिपयादिसक्यत्वानो माध्याः पृथग्यन्तर्भावप्रतिभे-धनात् । यदा प्रतिपेवकप्रज्ञाना तदा सा प्रतिपेवित्वव्यपदेशकत्वमित्यर्थः । प्रातिसेवनाप्रातिपेवित्वव्यपदेशकत्वनामाव्यत्वानो नापद्यते । अथ प्रातिसेवनाप्रातिपेवकस्याप्यवसायः, स तर्हि यदाऽन्यथाप्रात-विषयस्तदा प्रातिसेवकत्वं, यदा तु बाह्यक्यादपि प्रातिसेवनावि-षयः तदा नानात्वम्, स्वार्थः प्रातिपेवकादप्यव्ययान् ।

संप्रति यासक मूले, तन्मूलविषयतया प्रातिसेवनाया द्विविध-

मूले तद्विभाषायपराह-

मूलगुण उत्तरगुणे, दुविधा पडिसेवणा समसेणं ।

मूलगुणे पंचविहा, पिंडविसेहाऽऽइया इयार ॥ ४१ ॥

प्रतिसेवना समामेन संक्षेपेण द्विविधा । तद्यथा-मूलगुणविषय-
या, उत्तरगुणविषयया । तत्र मूलगुणविषया पञ्चाविधा-प्राणाति-
पातमुत्पादाद्विषयाऽऽदानमनुपातरग्रहक्या । इतरा उत्तरगुण-
विषया पिण्डविशुद्ध्यादिविषया अनेकाविधा । अथाऽऽइत्युक्त्वा-
स्वस्मित्यादपरिग्रहः । किमुक्तं ज्ञानं ।-मूलगुणेषु प्राणातिपात-
विषयादिषु, उत्तरगुणेषु पिण्डविशुद्ध्यादिषु यथाक्रमं प्रतिसे-
वना प्राणातिपाताऽऽइत्युक्त्वा पञ्चाविधा । आधाऽऽइत्युक्त्वा-
याऽऽइत्युक्त्वा अनन्तविधेः । तत्र मूलगुणप्रतिसेवना संरम्भे-
याऽऽइत्युक्त्वा, उत्तरगुणप्रतिसेवना स्वतः क्रमाऽऽइत्युक्त्वा ।

तथा वाऽऽइ-

सा पुण्य अद्वैतं वर-कमे य अद्वैतं तह अद्यायारे ।

सारं समारम्भे, आरंभे रागदोसाऽऽदी ॥ ४२ ॥

सा उत्तरगुणप्रतिसेवना पुरातरिकमे, व्युत्क्रमे, अनीकारं, तथा
ज्ञानाकारं भवति । एतदुक्तं भवति-सर्वोऽप्युत्तरगुणप्रतिसेवना
अनिक्रमाऽऽइत्युक्त्वा अनुपातरग्रहक्या । मूलगुणप्रतिसेवना संरम्भे,
समारम्भेन, आरम्भे च संरम्भाऽऽइत्युक्त्वा स्वतः क्रमादिति भावार्थः ।
ने च संरम्भाऽऽइत्युक्त्वा रागदोसाऽऽइत्युक्त्वा । रागदो, द्वेषनः, स्वादि-
शब्दाद्विज्ञानतत्त्व । तत्र रागदो यथा चित्तानीषु प्रथमं सुसुमायव-
येनो यथा स्वयं कृपायनव्यापकत्वं । अज्ञानतोऽपि प्रमाणऽऽइ-
त्युक्त्वा याऽऽइत्युक्त्वा । ननु "यथोद्देशस्तथा निर्देश इति" प्रथ-
मो मूलगुणप्रतिसेवना व्यापकगुणविना, पञ्चाऽऽइत्युक्त्वा प्र-
तिसेवना । अत्र तु विषयस्य इति कथम् । उच्यते-इह प्रायः प्रथम-
मः किलाऽऽइत्युक्त्वा प्रथमः स उत्तरगुणप्रतिसेवनायां कुर्वते ।
पञ्चाद्वैतमिच्छाप्रथमसायाः मूलगुणप्रतिसेवनामिति श्रवणार्थं
विषययोगोपपत्त्या इत्युक्त्वा । ४२० १ ३० १ प्रक० । मूलगुण
पञ्च प्रतिसेवनाः, अनावारे चतुर्मासप्रभु । मूलगुण पञ्चाविधा
प्रतिसेवनाति यदुक्तं, तत्र पञ्चाविधावं दर्शयति-

पाणिग्रह मुसावाप, अद्वैतं मेहुण परिगमे चेव ।

मूलगुणे पंचविहा, परुवणा तस्मिमा होइ ॥ ४३ ॥

४२० १ ३० १ प्रक० । ('मूलगुणप्रतिसेवना' शब्दे व्याख्या)

साधनप्रतिसाधिव " सा पुण्य अनिक्रमस्यादिकार्या गाथायां
४३ मूलगुणप्रतिसेवनायां विषययोगोपपत्त्याऽप्यनन्तमकारि, तत्र
कारणमात्रेण पुरस्तरमुपपत्त्यस्य शब्दः-

चोएइ किमुत्तरगुणा, पुर्वं बहु अ थो लह्यं च ।

अतिसंकिलिहमायां, मूलगुणे सेविते पञ्चा ॥ ४४ ॥

चोयति प्रहर्षयति शिष्टयोः यथा-किमुत्तरगुणा उत्तरगुणप्र-
तिसेवना पूर्वमुक्ता । "यथोद्देशं निर्देशः" इति व्यापकं पुर्वं मू-
लगुण प्रतिसेवना वक्तुमर्हति ज्ञायः । अत्रोत्तरमाह-बहुव उ-
त्तरगुणाः, स्तनाका सुगुणाः, तथा बहुश्रुतिप्रभु, उत्तरगुणानां सेव-
कः प्रतिसेवकः, ततोऽनन्तकृतिभावः । तत्र पञ्चात् मूलगुणप्रति-
सेवने प्रतिसेवने इति श्रवणार्थं विषययोगोपपत्त्याऽह प्रायाश्च-
र्यं मुखवृत्त्या विरोधः, तथा चाऽऽइत्युक्त्वा विरोधविशुद्धमनसो
शुक्लमनसं वदन्त-भगवत्सुक्यापराधस्य प्रवक्ष्यन् प्रायाश्च-
र्यं प्रति, कृद्विचित्रं नऽप्युत्तरगुणावामादिविषयं तथाऽप्यवि-
कृते वक्तारो भवन्ति-समापितमस्माकमेष प्रायश्चित्तमिति ।

तत्र यथोपचारतः प्रतिसेवनाप्रायश्चित्तमुच्यते,
तथोपचारकाह-

पडिसेवियमि दिइय, पच्छिन्नं इहरहा उ पडिसेहो ।

तेषु पडिसेवण विषय, पच्छिन्नं तं चिर्मं दसहा ॥ ४५ ॥

प्रतिसेविते प्रतिपिच्छन्विते यस्मात् प्रायश्चित्तं दीयते, इत-
रथा प्रतिपिच्छन्वितमन्तरं प्रतिपिच्छः प्रायश्चित्तस्य । ततः
प्रतिसेवना प्रायश्चित्तस्य निमित्तमिति कारणे कार्योपचारात्
प्रतिसेवनेन प्रायश्चित्तस्य । ४५० १ ३० १ प्रक० ।

तत्र प्रातिसेवनाप्रायश्चित्तार्थमाह-

मूलुत्तर पडिसेवा, मूले पंचविह उचरे दसहा ।

एकेका वि य दुविहा, दप्ये कप्ये य नायन्ता ॥ ४६ ॥

प्रतिसेवना नाम प्रतिसेवना, सा च द्विधा (मूलोत्तराणि)
"यदेकदेशे पदसमुदायोपचारात्" मूलगुणानिवासरप्रतिसेवना,
उत्तरगुणानिवासरप्रतिसेवना च । तत्र (मूलं पंचविहं हि) मूलं
मूलगुणानिवासरप्रतिसेवना पञ्चाविधा पञ्चप्रकारा, मूलगुणानिवा-
राणां प्राणतिपाताऽऽदीनां पञ्चविधेष्वन्तः । उत्तरे उत्तरगुणानि-
वासरप्रतिसेवना दशधा दशप्रकारा, उत्तरगुणानां दशविधतया
तद्विवासावामपि दशविधतया । ते च दशविधा उत्तरगुणा द-
शविधं प्रत्याख्यातम् । तद्यथा-ज्ञानागतमनिक्रमं कंठासाहित
नियमितम् । साकारमनाकारं, परिमाणकं निरवशं सां-
क्यिकमकप्रत्याख्यातं च । अथवा-इमे दशविधा उत्तरगुणाः ।
तद्यथा-पिण्डविशोऽन्तरक उत्तरगुणाः, पञ्च समिनयः । पञ्च उ-
त्तरगुणाः । एवं तयोवाहो पठे भर्तुं सतम उत्तरगुणाः, अथप्यन-
रप्यप्रजमष्टमः, मिथुप्रतिमा ह्यदश नवमः, अभिग्रहऽऽइत्युक्त्वा
राला नाथनेर्दशविह दशमः । एतेषु दशविधेषु उत्तरगुणेषु याऽनि-
वासरप्रतिसेवना विधये तद्विधायी पुनः कारणे सा कल्पका ।
अत्र विष्टाः पृच्छन्ति-

किं भिक्खु जयमाणो, आवज्झं मासियं तु परिहारं ।

कंटापवे च छलणा, भिक्खु वि तहा विहरमाणो ॥ ४६ ॥

केन प्रकारेण मिथुर्धनमानः सुखोक्तोऽप्यप्रत्ययपरे मासिकं
परिहारं प्रायश्चित्तस्थानमापद्यते । नैवाऽऽइत्युक्त्वा सर्वो, यत-
नया सर्वत्र प्रवृत्तेरिति भावः । आचार्य आह (कंटेन्यादि)
कण्टकाऽऽइत्युक्त्वा पन्थाः कण्टकपथस्तस्मात्प्रवृत्तयतनयाऽपि व-
र्तमानस्य छलना ज्ञातं, ततोऽपि भ्रूयते तथा विहरं यतमानो
मासिकमापद्यते प्रायश्चित्तस्थानमिति ।

अथ हृष्टानामाह-

तिक्खमि उदग्गेवे, विसममि विजलमि वच्चेतो ।

कुलमाणो वि पयवं, अवसो जह पावए पदणं ॥ ४७ ॥

तौक्त्युत्तिप्रवृत्तौ शोभि उ उदग्गेवे उदकरये यदि वा विषय
अतिदुर्गमे विजले सकर्मसंयतं जगत् पृथुः कुर्वन्ति प्रय-
त्नमवशं यथा प्राप्नोति पतनम् ।

इह समणसुविहियारं, सव्वपयेत्थे वी जयंताणं ।

कम्मोदयपवइया, विराहणा कस्स इ हवेज्जा ॥ ४८ ॥

इह अमना जिह्मावधारिणोऽपि अवयवहृदयन्तं, शाक्याऽऽ-
इत्युक्त्वा । तत्तत्तदवयवच्छेदार्थं सुविश्रुतप्रदणं, शोभनं वि-
हितमनुष्ठानं येषां ते सुविहाराः, ते च अमण इत्येनं सह
विशेषणमात्रम् । तथा-प्रागुक्तदृष्टान्तकारेण अमणसुवि-

हितानां सर्वप्रधानेन सर्वोऽऽप्तना स्वशक्त्यनतिक्रमेण । अपि
शब्दो भिन्नकर्मः स वैयं याजनीया-यनमानानामपि मध्ये कस्या-
न कर्मोद्देश्यप्रयोजका कर्मोद्देश्यहेतुका विराजिता भवेत् ।
आह-कर्मोद्देश्येनैव प्रतिसेवना कर्मोद्देश्यप्रत्ययिका, उतान्योऽ-
पि काश्चात्प्रकारः प्रातिसेवनाया आस्ती? उच्यते-अस्तीति श्रूयः ।

तथा चाऽऽह-

अथा विदुः पडिसेवा, सा उ न कर्मोद्देश्य जा जयतो ।

सा कर्मकल्पकरणी, दप्पाऽजयकम्मजणी उ ॥४२॥

कर्मोद्देश्यहेतुका या प्रातिसेवना सा तावत्काऽऽस्येव, किं त्व-
न्याऽपि कर्मोद्देश्यहेतुकाया ध्यातिरिकाऽपि प्रातिसेवा प्राति-
सेवनाऽस्ती । (सा उ न कर्मोद्देश्ये नि) तुशुभोऽवयस्ये-
नानाकथेनात् हेतो । नतोऽवयस्ये-यनः साऽऽया प्रातिसेवना
न कर्मोद्देश्येन कर्मोद्देश्यहेतुका, कर्मोद्देश्यहेतुकस्येव अ-यथा यो-
नात् । सा च कारणं, तत्राऽपि यतनया कृष्टया । तत्र या
कारणे (जयतो ति) यतमानस्य प्रातिसेवना सा कर्मकल्प-
करणी-कर्मकृताः कियतेऽनयानि कर्मकृत्यकारिणी, करणे आदौ ।
सा हि नापश्या मतः कर्मोद्देश्यहेतुका, किं तु स्वोक्तनी-
त्या कारणे यतनया यतमानस्य ततस्तत्राऽऽर्थावरोधनात्
सा कर्मकृत्यकारिणी । या पुनः प्रातिसेवना द्वौष, या च क-
ल्पोऽवयतनया सा कर्मजननी । तथा चाऽऽह-(न्या जयक-
म्मजणायो उ)या द्वौषे कारणेऽपि वायतमानस्य प्रातिसेवा क-
र्म जप्येन अनया कर्मजनी । नदेवं यतो द्वौषे कल्पेऽपि वा-
यतनया प्रातिसेवना कर्मजननी । तत इदं सिद्धम्-

पडिसेवणा उ कम्मो-दण्ण कम्मपपि तन्निमित्तान् ।

अन्नान्नदण्डिसिद्धी, केसि वीर्यकुराणं ॥ ४२ ॥

प्रातिसेवना कर्मोद्देश्येन । किमुक्तं भवति? प्रातिसेवनाया हेतुः
कर्मोद्देश्यः कर्मोऽपि न तन्निमित्तक प्रातिसेवनातिमित्तकम्, क-
र्मणोऽपि हेतुः प्रातिसेवना इति ज्ञायः । एवं तेषां प्रातिसेव-
ना कर्मणामन्योन्यं परस्परं हेतुभिन्नः हेतुमावर्त्तितः ।
कथामिव परस्परं हेतुमावर्त्तितिरित्यत आह-बीजाङ्कुरयो-
रिव, माध्यायं द्विषेऽपि बहुवचनं प्राकृत्यात् । तथा
बीजाङ्कुरस्य हेतुः कुराणोऽपि च बीजस्य हेतुरित्यनयाः
परस्परं हेतुमायः, तथा कर्मप्रातिसेवनयोरापि ।

दिष्टा खलु पडिसेवा, सा उ कर्हं हुज पुच्छिण एव ।

भण्डं अंतोवस्सरे, बाहिं व विपामादीत्सु ॥ ४४ ॥

परस्य चक्षुरादिप्रत्यक्षतः स्वस्य स्वस्य वदनप्रत्यक्षेण दृष्टा
खलु प्रातिसेवा सा तु केवतः क भवेत् इति परममुना प्रका-
रेण पुष्टं सति भगवते उचरं दायते । अन्तः मध्ये उपाध्ये
उपाध्यस्य, बाहिर्बाह्योपाधौऽपि विचारोऽऽदिनिमित्तं ब-
हिर्निर्गतस्य उपलक्षणमेतत् । तेन कालतः प्रश्ने दिवा रात्रौ वा,
प्रातः प्रश्ने द्वौषे कल्पेन इत्यपि वक्तव्यमिति ।

पडिसेविणं दण्णेण, कण्णेण वा विअजयाण ए उ ।

न विअजइ वाधातो, कं वेलं होज जीवस्स ॥ ४४ ॥

द्वौषेण कल्पेनाप्ययतनया प्रातिसेवितं मासिकाऽऽदिनिमित्तानी-
चरं प्राप्तेन संबन्धमुपगच्छन्ना आलोचन्ता प्रयोक्तव्या । एतच्च वि-
स्तारमर्थं, साऽपि वैयं ज्ञायते-कां वेलां कथतो कथतो वेलायां उपा-
धातो, 'वीव' प्राणधारणे, जीवने जीवन्तस्य, जीवितस्येत्यर्थः ।

व्याधानो भवेत् । अनालोचितं यद् द्विवचनं ततो द्वौषेसंन-
दी भवति ।

तत एव तदु अग्रथेन-

तं न खमं खु पमातो, सुद्धसमाव आसिउं ससद्धेणं ।

आपारिपादमूले, गंतुसु समुद्धरे सद्धं ॥ ४६ ॥

यस्माच्चिन्तिनः पतति जीविनस्य इच्छावानः, अनालोचिने च
खुनस्य द्वौषेसंवारिता, तस्मात् (पमातो) अत्र दकार-
स्य खोपः प्राकृतस्यात् । प्रमादवशेन मन्दाद्वेनानीचारश-
ब्दयुक्तेन सुद्धेनमप्यासितं न क्रमम् । खलु निश्चितं कृत्वा-
ऽऽचार्यपादमूले गत्वा आलोचनविधानेन प्रापश्चित्यप्रतिप-
त्या शब्दमानीचारकपं समुद्धरेत् विशेषयेत् ।

यस्मात्-

न हु सुम्भइ ससद्धो, जइ भणियं सासये जिणवराणं ।

उदरियसव्वसद्धो, सुम्भइ जीवो धुपयिलेसो ॥४७॥

यथा भणितं जिनवराणां जगवतामर्हतां शान्ते तथा हा-
यते, जिनवचनतो ज्ञायते इत्यर्थः । (न हु) नैव, सशब्दोऽ-
तीचारशब्दपरिकल्पितस्त्वप्यवरोधनाऽऽदिर्कं प्रचूनयति कुवेन्नु-
च्यति । " भविसुद्धस्स न बहुइ, गुणमर्हो तस्सिवा डाइ " इति
ज्ञातं यचनात् । किं तदु? उद्धृतसर्वमन्त्रस्य सन् तप्यवरोधनाऽऽदि
भावतो धुनिक्रशोऽपगमितसमस्तकर्मजालो जीवः शुद्धयति सु-
क्ताऽऽस्मा भवतीति । ४७० र ७० २ प्रक० ।

प्रातिसेवकस्य प्रायश्चित्तम्-मौलो पुच्छति-एषं, पुण
पाच्छन्ति किं पुण पद्मिसेविणो, अपारिसेविणो जइ पद्मि-
सेविणो तो जुलं, अइ अपारिसेविणो तो सव्वे साहु
सपायच्छिन्ता, सपायच्छिन्ता यं चरणमजुलं, चरण-
सुद्धाभो य अमोक्का, विक्खादि णिरत्थया ।

शुक्र भणइ-

तं अप्रसंगदोसा, शितेवतो होति थु तु असेविसं ।

पडिसेवणं य सिद्धे, कत्तादि व सिद्धए तितयं ॥७२॥

तद्विहितं पूर्वप्रकृतपञ्चं अति अग्रयः । प्रसङ्गो नाम-
भवशक्त्यानिष्टप्रतिः । जस्स अपरिसेवितस्स पच्छिन्तं
तस्सेसो अतिपसंगदोसो जयति । वयं पुण शिते-
वतो इच्छामा णो अणिसेवसं ॥ अहवा-तं पच्छिन्नं,
अति अचचर्ये, पसंगो पाणादिवायाऽऽदिसु, दूतिसिद्धिं जेण स
होसो, अनिपसंग एव होसो अनिपसंगदोसो, तेण अ-
निपसंगदोसेण उद्धे णिसवति ति, आकर्तव्येऽर्थः ।
इति जयति, प्रायश्चित्तमिति वाक्यशेषः । न पडिसेह, तु
अवधारणे, असेविसं अणचरतः, सुलहोऽवधारणे अपरिसे-
वितो न भवत्येव, परिसेविणो विप्याच्छुवं भवति जा ब
सो पडिसेवति सो य परिसेवणो, नमस्स सिद्धं पडिसेवणा,
परिसेविनसं च सिद्धं भवति । स्थापयतिः कर्हं पुण पद्मि-
सेविसिद्धां पडिसेवणा पडिसेविषयशा, ख मिद्धी, ख पि-
च्छो भणति-कत्तादि व सिद्धन्ते ति तिनयं जां करति सां क-
त्ता, कत्ता आदौ जितं ताणिमाणं कत्ताणि । ताणं य क-
रणकजाणि जइ कत्तरं सिद्धे कत्ता करणं कजाणि सि-
द्धाणि जयति । कर्हं?, उच्यते-स कत्ता तत्करणेहि पयसं कुवा-
णो तदर्थं कज्जाजिण्णपायति, इव श्रौयम्, एवं जहा प-
डिसेवणा पडिसेविषयस्येण य पडिसेवणो जयति, तस्स-

कीर्त्तौ नास्ति वि सिद्धास्ति । एवं सिद्धये तितथेति । तितथेति नाम परिमेषणाऽऽदी ।

तत्र चिम-

परिमेषवतो नु पडिमे-वशा य पडिसेवियव्ययं चेव ।

एतेसि तिरहं वी, पतेय परुवण वोच्छं ॥ ७३ ॥

उत्तरयामिते-पुढा पुढा भगारमण कण पकवणं, स्वकपकथ-
मात्मस्थः । सेस कठं । नि० नु० १, ७० ।

परिमेषवता भणयते-

एवं परिमेषणीत्यर्थो पडिसेवगपरिमेषवियवशा वि-
निहो । एवं नितु वि सिक्के चोदक आद-भगव । जहा
घमाऽऽदिव्यवर्तितकाले कक्षाकरणकज्जाममखने भिम्भ-
ना हीसति, किंमिदं पडिसेवगपरिमेषवगपरिमेषवियवशा
जिक्का भवति । पछवग आद-सिया एगत्तं, मिय मखत्तं ।
कहं भवति-

शाशीण विशा गार्णं, सेयं पुण तेसज्जणमममं वा ।

इय दोहद अशाणनं, भत्तं पुण सेवितव्वेत्तं ॥ ७४ ॥

ज्ञानमस्यास्तेति ज्ञानं, एत इति परिमेष, चिन्ता श्रद्धा, अनाया-
दित्यर्थः । ज्ञायते अनेनेति ज्ञान, ज्ञानी ज्ञानमन्त्रेण न भवत्येव-
त्यर्थः । ज्ञायते इति ज्ञय, ज्ञानात्यर्थे इत्यर्थः । पुण विसेमणं । किं
विसेमयति ? इमे तेसज्जणमममं वा तेपामितं ज्ञानिज्ञानयोः अ-
शाण, अस्मि, अपुयमित्यर्थः । अस्मि जित्तण, पुयमित्यर्थः, वा
पुण्णे, समुपये वा । चायम आह-कहं ? उच्यते-जय गाणी गा-
णेण गाणादिनामं एउत्ता एविमत्तं, तदा निगह वि एगत्तं य-
स्मऽऽदिव्यवर्तितकाले प्रसक्तं । अहवा भिम्भ वा णय उव-
उत्तस्म उव्वोया अयमं णेयं, अणुवउत्तस्म अम । एव दू-
ष्टास्म इत्यादि नियोजना-इय एवं (दोहदं) पाडिसेवगपाडि-
सेवगणं गाणासाय गाणत्तं, न गाणत्तं अणाणत्तं, एगत्तमि-
ति युत्त भवति । मइयं जत्तं-सेय एगत्तं, मिय अणत्तं नि-
युत्त भवति । पुण सि सहेऽऽधारणत्थे, भावयत्तं गा-
म-त्तं उउत्तमि, तेण य सइ पारिमेषमपरिमेषवणा य
एगत्त भवति । कहं ? उच्यते-जहा ककस्मं करेति तदा
निगह वि एगत्तं, जहा कडिक्कवपु पत्तंवान परिमेषवान्
तदा अणत्तं । अदया ज परिमेषवान् पत्तंवारणत्तं
एगत्तं, जं पुण गो मवति तस्मि अवाणितत्तं अणत्तं ।
समाप्तनोऽमित्यर्थे पडिसेवगादि ततियसरुवम्भ विव्थारण-
मितं एि कथेयसाविण्णासा कज्जति । नि० नु० १ उ० । (दश-
विधा दर्शयित्तं, तद्विधा विव्थारणत्तं अविवाकप्रतिमेषवता-
'ववहार' शब्दे वच्यते)

इदानीं पडिसेवगति दार-

दपे मकारणम्मि य, दुविधा पडिसेवणा समासेणं ।

एकेहा वि य दुविधा, भूजगुणे उत्तरगुणे य ॥ ८८ ॥

तन्त्र वयणं- 'पाडिसेवग भूल-उत्तरगुणे य सि' । सा पडि-
सेवणा दुविहा-दणं. मकारणम्मि य । दप इति ज्ञा अणंग-
वायामज्जणं वग्गणादिकिरियं करेति शिक्षारणे स दप्यो ।
(मकारणम्मि य सि) गणत्तं-तन्नाणि आहिकिच्चत्तमादिज्ञो-
मसु य अस्मरमाणेनु पडिसेवति सा कथो । (समाप्तं) संखे-
ति । एकेहा वि सि घोत्ता । दपिया दुविहा कणिया बुभेया,

दप्येयं जं पडिसेवति नं भूलगुणा वा उत्तरगुणा वा, कारणे
वि जं पडिसेवति तं पडिसेवियव्यं । नं चिमं गाहापच्छदेण
गहियं । नि० नु० १ उ० । (पूर्वगताऽऽदि तन्निपिडियस्सुं सा-
घोर्धद्विधा प्रतिसेवा भवति तद्विधा प्रतिसेवा 'महमकारण-
डिसेवणा' शब्दे वच्यते) । (भूलगुणप्रतिमेषवताः सर्वोऽपि
विषयः 'भूलगुणपडिसेवणा' शब्दे वच्यते)

इदानीं उत्तरगुणपडिसेवणा भणयति त उत्तरगुणा पिंड-
विसेवाहादि अणंगविहा, तथ पिंडे ताव दपियं, कणियं च
पडिसेवणं भणयति ।

तथ दपिया इमेहि दारेहि अणुगंनव्वा-

पिंडे उगम उप्पा-यण्णेसण संजोयणा पमाणे य ।

इंगालधूमकारणं, अट्टविहा पिंडशिज्जुत्ती ॥ ४४६ ॥

एताए गाहाए वक्काणं विदेसणमित्तं भणयति ।

पिंडस्म परुवणता, पच्छत्तं चेव जत्तं जं होति ।

आहारावपिसेजा, एक्के अट्ट ठागाई ॥ ४४७ ॥

पिंडस्म परुवणा असेमा जहा पिंडशिज्जुत्तीए तदा का-
यव्वा, पच्छत्तं च जथ जत्तं अयगंहे जं जं जहा कपपेदि-
याए वक्कमाणं तदा दट्टव्वा । आहाराणि ॥ १ ॥
एवं अट्टहि दारेहि वक्काणित्तं, एवं उव्वीए सेज्जाए
एक्के अट्ट उग्गमादिदग्ग दट्टव्वा ।

" उव्वहिणं उगम उप्पा-यण्णेसण संजोयणा पमाणे य ।

इंगालधूमकारणं, अट्टविहा उव्वीए शिज्जुत्ती ॥ १ ॥

सः आणं उगम उप्पा-यण्णेसण संजोयणा पमाणे य ।

इंगालधूमकारणं, अट्टविहा सेज्जाए शिज्जुत्ती ॥ २ ॥ "

एस्म दपियापडिसेवणा गता ।

इदानीं कणिया भणयति-

असिंवे ओमादुरिण, गयदट्टे भण व गेलत्तं ।

अच्छाण गेपण वा, कपिय तीमू वि जयणाए ॥ ४४८ ॥

असिंवे उहायण अस्मिदट्टं, ओमं दुग्गिक्कं, गय वा
दट्टे, बोहिगदिअण्णा वा गट्टा, गिलाणम्म वा. अट्टाए-
पडिसेवणा वा, गगगादिउव्वेहे वा टित्ता, (तीमू वि ति-
आहार उव्वहिस्सज्जाम् (जयणाए इति) एगगहाणीए जाव च उ-
गमण वि मेगहमाणाए कणिया पडिसेवणा भवतीत्यर्थः ।
चोदग आह-भूलगुण उत्तरगुणेनु पुत्तं पडिसेवा भणितो,
ततो पच्छा कारण पडिसेवस्मय अणुगा भणितो, तो जा
अणुगा सा किमं तेण सेवणिज्जा उत नेति ।

आयण्य आह-

कारणं पडिसेवा वि य, मावजा गिच्छए अकरणिज्जा ।

बहुसो विचारज्जा, अघारणिजेसु अन्धेसु ॥ ४४९ ॥

कारणं अस्मिवाऽऽदी. तस्मि अस्मिवाऽऽदिकारणं पत्तं जा
कारणपडिसेवा सा मावजा साम बंधात्मिका सा गिच्छएए
अकरणिज्जा, गिच्छएओ गाम परमार्थः परमार्थो अकरणाया
सा, अविशय्यात् किमं । पुण अकरणपडिसेवणं जं आय-
ण्य भिहिण । चोदग आह-जा सा अणुगा पडिसेवा गिच्छ-
एए अकरणिज्जा तो तौए अणुसं प्रति तेरधेयं प्राप्नोति ।
आचार्ये आह-गुनेरधेयं । कहं ? भवति यदुक्तं पच्छदं । बहु-
सो अणुगसो विचारज्जा विचारज्ज अणवदुत्तं. अवा-
शिज्जुसु अणुसु प्रवर्तितव्यमित्यर्थः । अहवा धारिज्जतीति

धारणिजा । के ते ? भवति-आथा, ते य शाखदंसणवरिणा, तेसु अधारणिजेसु पत्तेसु अप्पबहुजं बहुसो विचारइत्ता प्रवर्तितव्यमित्यर्थः । पुनरप्याह चोदकः-शाखकप्पियाए पडिसेवं अणुप्पाय अनेवंतस्स आणभंगो भवति ।
आचार्य आह-

जति वि य समणुष्माता, तव वि दोसो ख वज्जेण दिट्ठो ।
दृढधम्मता हु एवें, शाभिकलणसेव सिद्ध्यता ॥४६०॥

जह वि अकप्पियपडिसेवणा अणुष्माता, तद्वा वि वज्जेण आणभंगदोसो न भवतीत्यर्थः । अणुप्पाय अपडिसेवंतस्स जं चान्यो गुणो दृढधम्मया पच्छुद्धं । ए य अभिकलणिवेण-दोसा भवति, ए य जीवेसु सिद्ध्यता भवति, तस्मा कप्पियपडिसेवा वि सहसा नेव सा पडिसेवजा । सा पुण कम्मसु पडिसेवियवत्तं कप्पिया पडिसेवणा भवति ? भवति-
गाहा-

जे सुत्ते अवराहा, पडिकुट्ठा ओहओ य सुत्तये ।
कप्पति कप्पियपदे, मूलगुणे उत्तरगुणे य ॥४६१॥

"जे सुत्ते अवराहा पडिकुट्ठा" अस्य व्याख्या-
इत्यादि वायगंतं, सुत्तं ओहो तु पेटिया होति ।
विधिसुत्तं वा ओहो, जे वा ओहो समोतरति ॥ ४६२ ॥

"जे भिक्खु इत्थकम्मं करेति, करेत्तं वा सतिज्जति ।" एयं इत्थकम्मसुत्तं भवति । एयं सुत्तं आदि काउ जाव ए-गुणदीप्पमम्मस अंतं वायगामुत्तं, एतसु सुत्तसु जं पडि-मिद्ध । "ओहो य सुत्तये ति ।" अस्य व्याख्या ओहो वा-दिया होति । ओहो णिनीहंपडिया, तथ जे गाहासुत्तं वा आथेण वा आथा पडिमहेति । अहवा-विहिस्सं ओहो भव-ति, ते च सामइयादि विधिसुत्तं भवति । तथ जे आथा पडि-मिद्ध । अहवा-जं वा ओहो समोतरत्तं सो ओहो भवति । उ-स्सगो ओहो ति वुत्तं भवति । तथ सत्वं कालियसुत्तं ओथेण जं सत्वं ओहो भवति । एयमि ओहो जे आथा सु-त्तं वा आथेण वा पडिकुट्ठा णिवान्ति इत्यर्थः । ते कप्पति कप्पियापदे, अववायपदे इत्यर्थः । अथवा अववायपदेण ते मूलगुणा वा उत्तरगुणा वा । द्यकपपडिसेवणं ममासन्नं वक्कल्लं भवति ।

इदानीं संभया भरणंति । तथ द्यो ताव भणमि-

दप अकप खिरालं-व विपत्ते अप्पसत्थे" वीमत्थे ।

अपरिच्छि अकडजेगी, अणुगुतादी य णिससंके ॥४६३॥

एवं गाहा समेयिज्जति । अहवाऽयं प्रकारेण वातारः-द-पिया कप्पिया पडिसेवणा भवति । अहव-अणु प्रकारेण द्य-कपपवक्कल्लविभागो भवति । नि०७० १ उ० । ("वायम" ४६४ इत्यादि का दृषियया माया 'व्य' शब्दे चतुर्थे भागे २४४ पृष्ठे गता) अकप्यो ति दारं-कायापच्छुद्धं । काय ति पुट्ठवादी, ते अ-परिच्छिणं गहणं करेति, तेषां वा कायदि इत्थमसत्तादी संस-द्धा, तेषां इत्थमसत्तादि अपरिच्छिणं भिक्खुं गेहइति, जहा-उ-दइत्ता समसिद्धा स नरुक्खेयादि, एत कप्यो भवति । जं वा अणीयत्थेण आहारउवाहोवज्जदी उपपादियं तं परिमुजं-तस्स अकप्यो भवति । अकप्यो गहो ।

"खिरालं भवति ।" अस्य व्याख्या-सालम्बसेवणापरिच्छिणं सति
६२

निरालम्बसेवणाऽवबोधो भवतीति कृत्वा सालम्बसेवा पूर्व व्याख्यायते-

संसारगडुपडितो, शाणाइ अवलंबितं समारुहति ।

मोक्ख तडं जण पुरिसो, वल्लिवितारणेण विस्माओ ॥४६४॥

संसारो चउग्गतिआ, गडु खड्डा दब्बे अगडादिभावं, सं-सार एव गडु संसारगडु, ताए पडितो शाणा अवलंबितं समुत्तरति । आदिगहणतो दंसणवरिणा समारुहति, तडं उत्तरतीत्यर्थः । (मोक्खो ति) कृत्स्नकम्मलयात् मोक्षः, तडं तीरं जहा जेण पगारंण (वाल्ल नि) कोसंववाल्लमादी, वियाणं णाम-अणुगणं संघातो । अहवा-वल्लिवे वियाणं, वित-एणत इति वियाणं, तेण वल्लिवितारणेण जहा पुरिसो विस-माओ सत्वं समुत्तरति, तद्वा शाणादि संसारगडुतो मोक्ख-तडं उत्तरतीत्यर्थः ।

तणि शाणादीणि अवलंबितं अकप्पियं पडिसेवति, जतो भवति-

शाणादी परिउट्ठो, ए भविससिनि मे असेवतो वितियं ।

तेसं पमंभणुट्ठा, सालंबणिसेवणा एसा ॥४६५॥

शाखादंसणवारत्ताण दुट्ठा फानी ए भविससिनि मे तां तल्ल शाणादीणं मंभणुट्ठा, मंभणु णाम गहणं गुणं, अतो संवतादित्यर्थः । वितियं अववायपदे, तं सेवति । एसा साल-बसेवना भवतीत्यर्थः ।

णिक्कारणपडिसेवा, अपसत्थालंबणा य जा सेवा ।

अमुगेण वि आयरियं, को दोसो वा खिरालंवा ॥४६७॥

अकारणं जेव पडिसेवति एसा निरालंबा । अपसत्थं वा अलंबणं काउ पडिसेवति, एसा वि खिरालंवा । किं पुण ते अगत्यं अलंबणं ? भवति, अतुंगेण वि आयरि-यं, अहं आयरिणि को दोसो ति वायणिज्जण आनवति जहा गंडं पिलां वा परिपलंज मुट्ठत्तं, एवं विण्णवणिथीसु दोसा । तथ कतो निरा, एवमादीया णिालंबसेवत्यर्थः ।
"णिालंबसेवणं ति यानं ।"

इदानीं वियत्तं ति दारं-

जं मेवितं तु वितियं, गेलप्पाइसु असंयरेत्तं ।

हट्ठा वि पुणो नं चिय, वियत्तकिओ णिसेवतो ॥४६८॥

जं वितियपदंण द्रववायपदंण णिवितं गिलाणां भिक्का-रणेण अनर्थं वा पुणं । तं जेव हट्ठा समन्यो विउणं सेवंतो वियत्तकिओ भवति । किं करणं जं, त्यक्तं कृत्यं येन स भ-वति त्यक्कृत्यं, त्यक्कारिण इत्यर्थः "वियत्तं ति गतं ।"

"इयानि अत्रत्ये" ति दारं । अपसत्थमावेण पडिसे-वति ति वुत्तं भवति, जहा-

वल्लवत्तुवेहेतुं, फामुयभोइ वि होइ अपसत्थो ।

किं पुण जो अविमुद्धं, णिसेवंतं वप्पमादिट्ठा ॥ ४६९ ॥

वल्लं मम भविससिनि ति मंत्रममादि आहवेति, सीर-स वा वणो भविससिनीति य तानि पाणं करेति, वल्ल-वणं किं कवं भवतीति एतायेवाऽऽहयति । हेतु कारण फा-सुगं गयजीवियं अवि अथनमावेण, किं संभावति ?, एतो वि ताव फासुगमोइ अपसत्थमावेणो भवति, किं पुण प-

कञ्जं । असिमुञ्जे आहारं कम्मादीं ऋणो, आदिगहणातो
कवचश्राद्धो धेयन्ति । अयमन्धेति गते ।

इदानीं धीमन्धेति दारं-

सेवंतो तु अकिञ्च, लोए लोउत्तरम्मि वि विरुद्धं ।

परपक्खे सपक्खे वा, वीमत्या सेवणमलज्जे ॥४७०॥

सेवंतो प्रतिसेवंतो अकिञ्च पाणाऽऽदि वायाऽऽदि । अइवा-
अकिञ्चं जं लोकालोउत्तगविरुद्धं, तं पडिसेवंतो सपक्खपर-
पक्खतो ए लज्जति, सपक्खो सावणाऽऽदि, परपक्खो मि-
थ्यादृष्टयः । एसा धीमन्धेवणा इत्यर्थः । धीमन्धेति गते ।

इदानीं अपरिच्छिद्यं ति दारं-

अपरिस्सुउमाय वए, शिसेवमाए तु होति अपरिच्छं ।

तिगुणं जोगमकातुं, वितियासेवी अरुइजोगी ॥४७१॥

अपरिस्सिद्ध उ पुव्वजं । अपरिस्सिद्धं अनालोच्य आयां ला-
भः, प्रतिस्तिरित्यर्थः । व्ययो लउत्तरं प्रणयः । ते य आयउवर
अनालोचिते पडिसेवमाणस्य अपरिस्सिद्धपडिसेवणा भवती-
त्यर्थः । "अपरिच्छं ति" गते । अरुइजोगि ति दारं-तिगुणं
पच्छज्जे । तिस्सि संभा तिस्सि गुणाग्रं तिगुणं, अनेधरातीनु
तिस्सि वारा एसीगंथे संगिणित उ जाना, नतियवागए वि
ए लम्भति तदा चउत्तरगिवाडीए अणेमणिगं धेतव्वं : एवं
तिगुणं जोगं काऊए, जोगो व्यापागः, विनियवागए जेव
अणमणीयं पेरइति जो सो अरुइजोगी भवति । "अरुइ-
जोगि ति" गये । (अणानुत्तवि वि दारं अणानुत्तवि (ग)
शब्दे प्रथ० भा० ३०६ पृष्ठ गमय)

शिसंकेति दारं-

करोणे भए य संका करोणे कुव्वं स संकइ कुतो वि ।

इहलोगस्स ए भायइ, परलोए वा भए एसा ॥४७२॥

संकलं संका अनित्यपक्षाध्यवसायेत्यर्थः । शिगयसेको
निस्संको, निरपेक्षेत्यर्थः । सा य निस्संका दुविहा-करणे
भए य । स्वग आह-करणे क्रिया ते कारणेति शिसंको । भयं
शाम-अपायोद्वेगित्वं । संक ति : इह छुदोमंगभया शिगा-
रलोवा दृष्टयः । कारणशिसंकेतार वक्त्राणं कारणं । करोणे
कुव्वं ए संकेति कुतो वि ति । कुतो वि न कस्य विदुर्ज्ञे संके-
त्यर्थः । भयशिसंकार वक्त्राणं कारणं । इहलोगस्स पच्छ-
ज्जे भए एव ति । एसा भय शिसंकेता इत्यर्थः । सेवं कंउं
इदानीं एतासु दससु वि असुदमपडिसेवणानु पच्छितं भगव-
मूलं दससु असुदं-सु जान सोधि च दससु सुदुदं ।

सुदमसुद्वदको,

(दससु असुदं-सु ति) दससु वि एतेसु पदेसु दण्णादिपसु अ-
सुदयपसु मूलं भवतीत्यर्थः । अयवा-मूलं दससु, दससु दण्णा-
दिपसु मूलं भवतीत्यर्थः । असुदं-सु एतेसु दण्णादिपसु दससु
असुदयपदेसु पडिसेवजिज्जमणसु चारित्रमसुदं भवतीत्यर्थः ।
एतेसु जेव दससु दण्णादिपसु सुदं-सु यारित्रिगुणं जानीहि ।
कथं पुनरेतं सुदसुदं भवतीति ? उच्यते-वर्तमानावन्ते-
मानयोरीत्यर्थः । सुदमसुदं इति के ति । किं सुदं, किं वि
असुदं । तेति सुदसुदं-सुदं मेलनो धनिकतो भगणति ।

एत्थ वक्त्राणमाहा-

सालंबो सावजं, शिसंवेने शासुत्तपणे पच्छ ।

जं वा पमायसिद्धो, एसा मीसा तु पडिसेवा ॥४७३॥

शाणादियं आलंबणं अवलंबमाणं । सालंबो भरणति, तं प-
सन्धमांलंबणं अवलंबमाणं । सालंबो भरणति । तं पसन्धमा-
लंबणं आलंबिऊण सावजं शिसंविऊण शासुत्तपणति पच्छ ।
सालंबपदं सुदं, सालंबिवत्त्वा अणानुत्तयो पदं असुदं, अपच्छा-
सापित्वान्, एवं अशाए वि पदानं सुदसुदं-सुदं मीसा पडि-
सेवा भवतीत्यर्थः । जं वा अत्रतरपमाएण पडिसेवितं तं
पच्छाणुतावजुसस्य असुदमुदं भवति एसा मीसा पडिसे-
वा भवतीत्यर्थः ।

एसाए मीसाए पडिसेवणाए का आगेवणा ? भगणति-

पमट्टं विट् तु अएणत्ते ॥ ४७४ ॥

पमट्टविऊ उ अन्नत्ते । एण ति वा एणवण ति वा वि-
न्नवण ति वा पक्खण ति वा पणट्टं । अट्टं णाम-मीसियाए प-
डिसेवणाए पच्छितं । विट् नाम-बाती । अएणत्ते ति मीसप-
डिसेवणा वि कण्ठेति, मीसपडिसेवणाए जं विट् ते पाय-
च्छितं एवमेवेतीत्यर्थः ।

अथवा दसगहं वि पदानं इमं पच्छितं-

दपेण होति लहुया, मेसा कोइमि परिणत्ते लहुओ ।

तम्भावपरिणतो पुण, जं मेवाति तं समाउत्ते ॥४७५॥

दपेण धावणसी को मि ति परिणत्तं चउलहुया भवति । मे-
सा अरुणादिया धेयन्ति ते कर्मणि तं परिणत्तं मापल्लु भव-
ति । एते परिणामाणि कण्ठे जने । पुण तम्भावपरिणता भव-
ति । तस्य भावस्तद्भावः, दण्णादिश्रान अण्यं क्वयं प्रव-
नमित्यर्थः । पुनर्विशेषणं, पुनर्विहितप्रायश्चित्तादयं विशेषः ।
आयसं जमपवयणविगहणाण कस्य पच्छितं दट्टवर्जितं ।

अहवा-मीसा पडिसेवणा इमा दसविहा भगणत्त-

दपपमादउणभोगा, आतुरे आवतीनु तह चव ।

तिनिणे सहसकारे, भय-पदोसा य वीरमा ॥४७६॥

दपपमादुणभोगा, मदमकारो य पुव्वपरिणताओ ।

सेसाणं छएहं पी, इमा विभासा तु विसेया ॥४७७॥

दण्णो, पमादो, अणुभोगो, सहसकारो य, एते इहेव आदीए
पुव्वं वल्लिया भांणया, तं सेसाणं विभासा अर्थकयन्तम् ।

"आतुरं ति" अयं व्याख्या-

पदमवितियदुते वा धितो वा जं नेवे आतुरा एसा ।

दण्णादिअलोभे पुण, चउत्तिवा आवतीं होति ॥४७८॥

पदमो नुतापरिसहो, विनिओ पिवासापरिसहो, बाधिनेता
जग्गादिगो, एत्थ जयणाए पडिसेवमाणस्य मुद्धा परिसे-
वणा । अजयणाए तांएणत्तं पच्छितं भवति । "आवती-
सु य" । अयं व्याख्या-दण्णादिपच्छितं । दण्णादि, आदिमहा-
तो सेवकालभावा धेयन्ति । दण्णतो कासुमं दण्णं गु लब्ध-
ति, सेवसा आद्राण पडिसेवणाएण आवती, कालतो दुश्चि-
क्कदिपसु आवती, भावतो पुण गिलाणस्स आवती, एत्थ
जेण एयाए चउत्तिहाए आवतीए पडिसेवति तेण एसा
मुद्धा पडिसेवणा, अजयणाए तांएणत्तं पच्छितं भवति ।
"आवतीसु ति" गते दारं ।

"तिनिणे ति" अयं व्याख्या-

दण्णे भावे तिनिण, भयमभिओणेण मीहमादी उ ।

कोहादी तु पदोसा, वीरमा सहमादीणं ॥४८०॥

पाप निनिशो दुविदो-द्वयं भावे य । द्वयं ते वक्यद्वार्यं अ-
गमिमादिषं निडितं हेति । भावे आहारादितु अलम्भमाणं तु
निडितं हेति । अमरिसे वा द्वयं लब्धं निडितं हेति । तिति-
शियन्तं पश्य कर्मण्यस्म पच्छिन्नं । कारणं यथाहसु सुद्धो ।
"निनिशेति गते ।" "अपत्ति ।" अस्य व्याख्या-भयमभियोग-
ण सीहमादी द्वितीयपादः । अभिधानां साम-केश इ रायादि-
णा अभिउत्तो पंथे दमेति, तद्वयाहशयति सीहमयाद्वा वृक्ष-
मारुहः पथ सुद्धो अशासुताविनेषण पच्छिन्नं भवति । "पदो-
मत्ति ।" अस्य व्याख्या-कोहादी उ पञ्चासे तृतीयः पादः ।
कोषादिपठि कसाएण पदोमेण पडिसेवमाणस्म असुद्धो
भवति, मूलं से पच्छिन्नं कसायणिएणं वा । "पदोसे त्ति
गते ।" धर्मसा सहमादीणं त्ति चतुर्थः पादः । धर्मसा प-
रीक्षा, सहं परिक्रमाशेण सच्चित्तगमसादिकिरिया कया
होञ्ज, किं सहहति, ए सहहति तो सुद्धो ।

अहवा इमे मीनियपडिसेवणापगारा-
देसच्चाई सव्वचाई, दुविधा पडिसेवणा मुणेणव्वा ।
अणुवीई अणुगुवीती, सई च दुक्खुत्त बहुतो वा ॥४८॥
चारित्तस्व देसं चयनीं देसचानां, सव्वं चयनीं स-
व्वचाई, एसा दुविदा पडिसेवणा समांण एणव्वा ।
अणुवीई चित्तं गुणदेसं मेवांति, अणुगुवीई सहसा एव
पांडित्येति । सति ति । एगस्वि, दुक्खुत्तं दांवाग, बहुतो
त्रिप्रभुति बहुत्वम् ।

"देसच्चाई त्ति" अस्य व्याख्या-
जेण ए पावति मूलं, गाणादीणं च जहि धरति किंचि ।
उत्तगुणाववादे, देसच्चापंतरा सव्वा ॥ ४८॥

जेण अदराहेण पडिसेवति तेण मूलं पच्छिन्नं ए पावति,
सा देसच्चाणी पडिसेवणा । जेण वा अदराहेण पडिसे-
वित्तेण एण देसच्चावरिणा किंचि धरति सा हि देसच्चा-
णी पडिसेवणा । उत्तरगुणपडिसेवा वा देसच्चाई पडिसेव-
णा । (इतरा सव्वं त्ति) इतरा साम जाए मूलं पावति, एणा-
दीणं वा ए किंचि धरति, सा हि देसच्चाणी पडिसेवणा ।
मूलगुणपडिसेवा वा एसा देसम्बन्धवाणी पडिसेवणा
भवतीत्यर्थः ।

"अणुगुवीई त्ति" अस्य व्याख्या-
जा तु अकारणसेवी, सा मग्धा अणुगुवीडो होति ।
अणुवीई पुण शियमा, अपपञ्चे कारणा सेवा ॥४८॥
पुब्बं जा अकारणतो पडिसेवा गुणदेसि अचित्तेऊण सा
अणुगुवीती, पडिसेवापमाणतो एकांसि दो निधि वा पर
अं वा पडिसेवति । "अणुवीई त्ति" अस्य व्याख्या-अणुगु-
वीई पुण पच्छिन्नं । अभिवादीकारणे आत्मचराः अपरायत्ते-
त्यर्थः । सां पुण गुणदेसे विचित्तं ऊण जं जयणाए पडि-
वति । एस भ अणुगुवीती पडिसेवा भवतीत्यर्थः । भणिया-
मीसिया पडिसेवणा ।

इदं हि कल्पियापडिसेवणाभिया भवति-
दंसणयाणचरिते, तवपयणसमितिगुच्छेदेतुं वा ।
साभिमयवच्छेदे-ण वावि जयले गणस्सेव ॥४८॥
संघसाऽऽगरियस्स व, असुद्धस्स मिलाण बालुद्धस्स ।

उदयमिगचोरसावय-कंताए वा सती वसणे ॥ ४८॥
एताञ्चां दो दारगाहाञ्चां ।

दंसणयाणचरणा निधि वि एगगाहाए वक्खाणेति-
दंसणपभावगणं, सत्थाऽऽहृष्टे सेवती जं तु ।

खानामुत्तथाणं, चरणेसण इथिदोसा य ॥ ४८॥

दंसणपभावगणीण सत्थाणं सिद्धिविणिच्छिप्यसमिति-
मादि गेहंते अन्धरमाणं जं अकपियं पडिसेवति ज-
यणाए तत्थ सो सुद्धो । चरणे त्ति । जत्थ खेले एसणादो-
सा इथिदोसा वा ततो खेताञ्चां चारित्र्यादिना निर्गन्त-
व्यं, ततो निग्गच्छमाणं जं किंचि अकपियं पडिसेवति जय-
णाए तत्थ सुद्धो ।

तवपयणे दो वि दारा एगगाहाए वक्खाणेति-

खेहो त्ति तवं काहं, कते विक्किंते व लायतरणादी ।

अभिवादाऽऽदि पयण, विरुद्धस्स विउव्वाया चैव ॥४८॥

तवं काहामि त्ति प्रनाऽऽदि गेहं पियेज्ज, कते वा विक्किंते व-
पेण लायतरणादीए पियेज्ज । लाया नाम-वीटिया तम्मि-
उ भट्टे भुजिज्जा नाण नंदुलेमु पेज्जा कज्जति, नं लायत-
रणं भस्सति । नं विक्किंते वपारणाए आहारकमियं पियेज्ज,
मा अगणेण दोमेण दव्वादिणा गंगां भवेज्ज । आदिग्गहणातो
आमलगमकरादयो शुश्रूषन्, जयणाए सुद्धं । "तवयणे त्ति"
अस्य व्याख्या-अभिवादाए पयणं । पयणं दुनाए किंचि प-
डिसेवतो सुद्धो, जहा कोति राया भवेज्ज, जहा धिज्जा-
तीयाणं अभिवायणं करेह, आदिग्गहणातो अतो वा मे वि-
सयाञ्चां सोहहा । एत्थ पयणं हिउव्वाए पडिसेवतो सुद्धो ।
जहा विन्दु अणगारो, तेण कवि रण लज्जोपपन्नं वि-
गुत्थियं कवः, लवणां किल आलोडितीं वलणेण तेण । अ-
हवा-जहा एणेण राहणा सायवो भणिता-धिज्जाइयाण
पाएसु पड्ड, सो य अणुसट्ठिमादीहं ण ठाति, ताहं संघस-
मवातो कतो । तत्थ भणियं जम्ब काह पयणुत्तमावणस-
नी अथि, सो नं सावज्जं वा आतावज्जं वा पडंज्ज ।
तत्थेणेण साहुणा भणियं-अहं प्रयुज्जामि, गतो संघो राह-
णां समीवं, भणितां य राया, जति धिज्जाइयाणं अन्तेहि
पाएसु पडियव्वं तेसि मम वाने देहि, तेति सयणहं अहं
पायेसु पडामो, णो य एगेगम्म, तेण रग्गा तेण ताहं कय-
संघो एगपासे तिनां, सो अ अतिसयमाह कणवीरलयं
गहंतेण अभिमंतेऊण य तेनि धिज्जातीयाणं सुहायणद्वारेणं
तं कणवीरलयं वेदणाऽऽगमंणं भमांडति, तम्कणदिव
तेसि सव्वेति धिज्जातीयाणं जिगाणं शिवादिपाणि,
ततो सो साहु कट्टा रायाणं अंतियं अणति, दुग्गमन् !
जति सट्ठिस्स तो एवं ते सत्त्वयादये चुरणंति, सो राया
भीतो संघस्स पाएसु पडितो उव्वंतेना य । अग्रेण भणुनि-
जहा सोति राया तत्थेव चुराणतो । एवं पयणत्थं पडिसे-
वतो वि सुद्धो ।

"समिति त्ति" अस्य व्याख्या-

इरियं ए सोधइस्सं, चक्खुत्थितं किरिया तु इरियाए ।

खिवा वितिया ततिया, कपेणऽऽहुरेयिसंकाए ॥४८॥

विकलवक्षिणी इत्येवं न सोहिद्विषासीति काउं चक्खुत्थि-

मित्रं किरियं करेज्जा । किया नाम-वैद्योपदेशात् औषधपानमित्यर्थः । एष पडिसेवणा इरियासमितिनिमित्तं । खित्ति-त्तादिश्रां होउं यितियाए भासासमितीए अलमसां तत्पसम-सुदुताए किंकि श्रोसदपायं पडिसेवज्ज । नतिय ति पससा समिती, ताए अणेसणेज्जं पडिसेवज्ज, अज्जाणपडिवणं वा अज्जाणकणं वा पडिसेवज्ज । एसणोसेसु वा दमसु संकटिएसु गेयेहेज्ज ।

आदाणे चलहत्यो, पंचमिए काइभूपाऽऽदी ।

विगडाइ पणअगुणे, वइ काए खित्तिचित्ताऽऽदी । ४८६॥

आयाणं ति आयाणएणिक्वेवसमिती गहिता, ताए चलहत्यो होउं किंकि पडिसेवज्ज । चलहत्यो णाम-कएण वाउणा गहितां, सो अणतो पमज्जति, अणतो खिक्वेवं करानि । एसा पडिसेवणा तत्पसमसुदुता वा श्रोसदपायं पडिसेवज्ज । पंचमिए ति परिदुवणासमिती गहिता । ताए किंकि कानियभूमिए वच-माणो विराहेज्ज । आदिगहणतां सखाभूमिए वा संठविज्ज " नीए गुत्तिहेउं व ति " अस्य व्याख्या-विगडाइ पणअगुणे । विगडं भज्जं, तं काण्णे पडिसेवियेत्तण पडिसेविएण सण्णा अगुत्तो भवेज्ज, वायाए वा अगुत्तो हेउंज्ज कायगुणिए वा अगुत्तो खित्तिचित्ताया हवेउज्ज ।

भाहाभियवच्छेदुल्लार अणं बालवहुपज्जवसाणा णवणं दा-राणं एस गाहाए वक्कमाणं कंति-

वच्छेदुल्ले असियमुंडो, अभिचारणिमित्तमादि कजेसु ।

आयरे ऽसाहु गिलाख, जेण समाधी जुयलए य ॥४८७॥ साहाभियवच्छेदुल्लारं पदुख किंकि अकणं पडिसेवज्ज, जहा-अज्जवरसामिणा अनियमुंडो गिथारिणो नयः किं अकणियं ? अपणित्तं-तदेवमज्जं धीनं" लिमांणो" (कजेसु ति) कुलगणसंयकक्रमेण समुपसंखु अभिचारकं कायव्यं, अभिचारकं णाम-वसीकरणं, उचारणं वा गणो वसीकरणमे-तेण होमं कायव्यं । निमित्तमादाणेण वा पउत्तवा । आ-दिग्रहणानो जुगजेणा आयरियस्स अमहागं गिलाखमय जेण समाधी तत्कतेर्यमिति वाक्यशेषम् । जुयलं वा जुयलं णाम-बालवहुता, ताणं वि जेण समाधी, तत्कतेर्यमिति । सीमां पुरच्छति-कां अमह, कमे वा जुयलं पडिनिज्जं दि-क्खयं तस्मिं वा जेण समाधी तं काए जुयलो घेत्तुं दायव्य-मिति आयरिअं भवति-

मियदिक्खिताऽऽदि असह, जुयलं पुण कज्जदिक्खतं ।

पणगादी पुण जतणा, पाओमहाए सवेरंमि ॥४८८॥

णिंवा राया, आदिवहानं जुवगयनेहअमखपुराहिया य, एतं अतह पुग्गिमा भवति । ने कीय असह ? अहं-अंतपनादीहं अभावित्त्वान् । जुयलं बालवहुता, ने य कारणं दिक्खिया होज्जा । जहा वहराम्मां अज्जदिक्खियपयाय । जेण तस्मिं समाधी भवति तं पाणगादि जयणए घेत्यं । प्रायेण्यं नाय-समाधिकारकं द्रव्यम् । स्वयंति ति आयरिय-अनहुमिलानसवुवुहाणं ति भविये भवति । जयणए अलभ-माणं पच्छा जाय आताकमेण विस्माधानं कतंयमित्यर्थः । इदंति उदयादील वसणपज्जवसाणां अदुसं दानाणं एसागाहाए वक्कमाणं कंति-

उदयगित्तेणसावय-भणसु थंभणि पलाउं रुक्वं वा ।

कंतारे पलंवादी, वसणं पुण वाइ गीताऽऽदी ॥४८९॥

उदकवाहो पानीयसंबन्धः । अग्नि ति, द्वाग्निरसमच्छ-नीत्यर्थः । चोरा दुविहा-उवकारणतन्त्रेण । सावणं वा उ-धितो सीहवग्धादिणा, अयं बोधिमाण समीपानो उपसं । एतेति अमनं काण्णे उपसं इमे कारणं पडिसेवणं क-रेज्जा थंभणिज्जं मंतउ, थंभंज । विज्जाभावे वा पलायति, रोडन नश्यतीत्यर्थः । पलाउं वा अममथो अणतो वा सचित्तं रुक्वं दुग्धहेज्जा इत्यर्थः । चोरसावबोधिणाणं वा उवणं रोसं करेज्ज । तथा रोसंण अणनं पतिताणुदिदि-वणं पडिसेवज्ज, तथाऽप्यदेव इत्यर्थः । "कंतारे ति" अस्य व्याख्या-कंतारं पलंवादी । कंतारं नाम-अधानं, जथ भ-त्तपाणं लब्धति, तथ जयणए कपलगाभादी पलंवा मे-रहेज्ज । आदिमहाश्रो उदगादी वा, आवादी चउत्थिवा दय-खेत्तकालमावावती, चउरखनराए किंकि अकणियं पडि-सेवज्ज तथ विमुदो । "वसणं ति ।" अस्य व्याख्या-वसणं पुण वाइगीतादी । वसणं णाम तस्मिं घमतीति वसणं तस्मं वा वसं वट्ठीतीति वसणं, सुअमथो वा अममथोवादाणं भणति, पुण अयथाणं । वादयो णाम-मज्जेतं कीरि पुद्वमा-वितां धरेउं ण मज्जति, तस्म तं जयणए अणंउं दिज्जति । गीता इति । काइ चाण्णऽऽदि दिक्खितो वा जणो गोशो-णारं करेज्जा । आदिमहानो पुद्वमावितां कीरि पकट्ठन-पत्तादि मुहं पक्खवेज्जा ।

एतस्मत्तराऽऽगाहे, सदेगो णाणचग्गमालंयो ।

पडिमेवितुं कडाई, होइ समथो पमयेसु ॥ ४८९ ॥

एतदिति यदेतद्याख्यानं दंसणाऽऽदि जाय वसणं । एतंति अयतनं आदिआकाणं उपसं पडिसेवनेता ए मयंसणा भवति । सह दंसणं सदेगं । कहे ? यथा-अउत्थानत्वात् । अया णाणचग्गणाण सह देवणेण आलेखं काउं पडिसेवनेता । कहे पडिसेवनेता ? उचंति (कडाईति) कडाई नाम-कृतयांगी । निक्खुनो कश्चो यंगो अलभं पणगाहीनोते मेगहति, ने एयं पणगाहीणए जयणाए पडिसेवउं होति भवति, सम-थो ति पणु ति वुत्तं भवति । सो य पणु गीतार्थाव्यातं भवति, केसु ? उच्यते-पमयेसु, पमया नित्यहराणुण ग जे कार-णा, प्रत्युत्पादिका इत्यर्थः । अया-होति सम-था पमयेसु । गीयसणं तां समाधो भवति । समाधो वसन्थाणं भवति पमयेसु, ति-धकारणुत्ता, तंवाचयः ।

एसा उदयिया क-पिया य पडिमेवणा ममासेणं ।

कहिया मुत्तथो पे-दियाए देओन वा कस्स ॥४९०॥

एसा इयिया कपिया पडिसेवणा ममासेणं सेवेवज्जं कहिता इत्यर्थः निव चू० १ उ० । (मासिकाऽऽदिप्रायश्च-त्तरथानं प्रतिवेव्याऽऽलोचयेत् इत्यादि प्रागश्चनत्वाभावं पच्छित्तं शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३३६ पृष्ठे गतान्) ।

साप्रतं प्रतिवेवनास्वरूपं चतुर्थमेवं व्याख्येयासुगार्था-त्तरादेमाह-

आमेवदि विरभावो, आयंकुवमममंणे नि (३६६)

अनिवर्त, सम्यक् भवेति पापपालयति स्थिरभातो नि प्रक्रम-मना, आतङ्गो उवरा दिरेण, उपसर्गो दिव्यमानुषैर्येनो-निकाः सम्यग्दनीयभेदाच्चतुर्भेदाः । च० १००, अ० १०१, लु० १०१

पडिसेवणाकल्प-प्रतिसेवनाकल्प-पुं० । शुद्धाशुद्धप्रतिसेवना-
सामाचार्य्याम्; पं० भा० ।

इयस्मिं पडिसेवणाकल्पो, तत्थ गहा-

बोच्छं पडिसेवणाए कपं तु ।

जारिसयं सेविज्जति, सुद्धममुद्धं समासेण ॥

गहण-पडिसेवणाए, शिन्वापाते तदेव बापाते ।

बापाते दुयगहणं, शिन्वापाते तियगहणं ॥

पडिसेवणा उ दुविहा, गहणे परिभुंजणे य शायव्वा ।

एकेका वि य दुविहा, शिन्वापाते य बापाते ॥

बापानिमं च सुद्धं, गेहहति असुद्धं च एतदुयगहणं ।

परिभुंजती वि एवं, शिन्वापातास्मि बोच्छामि ॥

उगमादीं सुद्धं गेहहति, परिभुंजती य तियमेत्तं ।

अह को पुण बापातो ? एरुवणा तस्सिमा होति ॥

अस्मिने, ओमोदरिपे, रायदुद्धे, भए च आगोद ।

छ्कायदुग्गमुवादा-य बापाते शिन्वापाते य ॥

सुद्धममुद्धं वा जहिं, अहवा सच्चिचमीसगं वा वि ।

एत्तंस दोएहं तु, बापाते गहण-भोगो य ॥

निन्वायाए ढणह वि, अच्चिताणं तु गहणं ।

कायाणं गहयस्स य, परिभोगो तस्स होति कायव्वो ॥

परिभोगं बापातो, गहिते पच्छा तु होज्ज तं शातं ।

जह अहाकम्मं ती, ताहे य तयं न परिभुंजे ॥

बापाते सेवेतो, अकिच्चमेयं ति चिंतए साह ।

होति तहा शिज्जरओ, नो पुण इणमो समायरति ॥

पूजारमपडिबद्धो, ओसमाणं च अणुयत्तीए ।

चरणकरणं शिगुहति, तं जाण अणुणियं समणं ॥

पूजारसेहेउं वा, वेत्ती जह किच्चमेव एयं तु ।

मासेण देहिन्ति पुणो, जह एसो अकिच्चकारि चि ॥

अहवा उससाणं, तु आणुयत्ती य पेत्तिको दोसो ।

आहाकम्मादीसुं, शवरं या कीरतु सयं तु ॥

तो गृहति चरणादी, एवं तुच्छं खु तस्स सामणं ।

तमा तु य स्वेज्जा, सुद्धं मगं तुपकिंचरणं ॥

शिस्साए पदं पीहति, अरण्यथ विहरतं य रोएति ।

तं जाण मंदधम्मं, इहलोगगवेसणं समणं ॥

अहवा उम्मगो खलु, निस्साणं तं तु पीहए जो तु ।

तस्स तु च्छेदसुत्तयं, य कहे दोसा एमे तहियं ॥

पंचमहव्वय (त) भेदो, अक्कायवहो य तेणऽणुणाओ ।

सुहसीलवियत्ताणं, कहे य जो पयसरहस्सं ॥

पडिसेवकए एसो ॥ पं० भा० ५ कएप ।

'गहणपडिसेवणा' पडिसेवणा पुण दुविहा गहणे य भवह,
परिभुंजणे य पडिसेवणा भवह; एकेका दुविहा-निन्वायाए य,
बापाए य । बापाए दुविहं पि गेहहन्ति अस्तिवाहस्मि सुद्धं च

असुद्धं च । निन्वायाए निविहं पि सुद्धं गेहहन्ति आहाराह ।
उगमादीहिं तिहिं असुद्धं पि कयाह गेहहन्ति । को य पुण
बापाओ ज्ञथ असुद्धं वेप्पह ? । गाहा—' अस्मिने ओमो-
दरिपे' अस्तिवाहसु कारणेसु छ्काओ उप्पायणं पि करह, किमु-
कनं भवति—छ्कायमुप्पायणं ति । सच्चिचमीसयाणं वा वा-
घाए गहणं । निन्वायाए पुण अचित्ताणं ढणहं पि कायाणं
गहणं जंशिय पाहुडियाहसु कुल-गणहकज्जेणं, न पुण पडि-
सेवनेण करिज्जे करेमि ति चित्तेयव्वं । कुल-गण-सेव-वेहय-
विणासाहसु कारणेसु, नाण-दरिसण-चरिसद्धा वा पडिसेव-
माणा सुद्धा जयणाए । गाहा—'पुय-रस्स' कोह मंदधम्मो
पूयासकारहेउं किच्चमेयं ति भासह, रस्सेहेउं वा मासे पुणो
न दाहेति, अहवा उससाण अणुयत्ती पमएह-को दातो ?
आहाकम्मासु उम्मगपडिबद्धो ति सो दृढव्वो, उम्मगो ना-
म नाणवहस्सो चरणाह निगुहह । गाहा—' निस्साणपयं,
सिद्धमेव । पंचमहव्वयभंओ छ्कायवहो य तेणऽणुणाओ ।
गाहा । एव पडिसेवणाकल्पो । पं० वृ० ५ कएप ।

पडिसेवणाकुसील-प्रतिसेवनाकुसील-पुं० । "सम्यगाराधन-
विपरिता प्रनिगता वाऽऽसेवना प्रतिसेवना, सा पञ्चसु
क्षानादिषु येषां ते प्रतिसेवनाकुसीलाः ।" स्था० ५ डा० ३
उ० । असम्यगाराधनाकुसीलं, भ० २५ श० ६ उ० ।

पडिसेवणापायच्छित्त-प्रतिसेवनाप्रायश्चित्त-न० । प्रायश्चित्त-
भेदे, स्था० ५ डा० १ उ० । (प्रतिसेवनाप्रायश्चित्तं 'पच्छि-
त्त' शब्दऽस्मिन्नेव भागे १३५ पृष्ठे गतम्)

पडिसेवणिज्ज-प्रतिसेवनीय-त्रि० । प्रतिसेवनाविषये, तच्च
अनपदकादीन्यष्टादश स्थानानि । तद्यथा—'वयच्छकं कायवृ-
द्धं, अकल्पां गिहभायणं । पलियं-क-रिस्सिज्जा य, सिखाणं
साहवज्जणं' जीत० ।

पडिसेवा-प्रतिसेवा-स्त्री० । प्रतिसेवनं प्रतिसेवा-संयमानुष्ठा-
नविरुद्धाचरणं, ध० ३ अधि० ।

पडिमेवि-प्रतिसेविन्-त्रि० । अत्रयं प्रतिसेवकं, श० २ अ-
धि० । (मूलगुणप्रतिसेवया चारित्र्यभंश इति मूलगुणप्रतिसे-
वा न वज्ज इति कृतिकर्मधिकारो, कृतिकर्मधिकारअ-
वृत्तीयभागे ४०६-४२५ पृष्ठे गतः)

पडिसेविता-प्रतिसेवितु-त्रि० । सावयप्रतिसेवके, स्था० ७ डा० ।

पडिसेविय-प्रतिसेवित-त्रि० । मेधुनादी प्रतिसेवाकर्मणि, क-
ल्प० १ अधि० ६ क्षण ।

पडिसेवियव्व-प्रतिसेवितव्व-त्रि० । प्रतिसेवनाकर्मणि, द्य०
१ उ० । (तच्चतुर्विधं 'पडिसेवणा' शब्दे दृष्टितम्)

पडिसेह-प्रतिपेय-पुं० । निराकरणं, सूत्र० २ शु० ५ अ० । वृ०
पं० वृ० । निवर्तने, हा० १ शु० ८ अ० ।

पडिसेहम्मि तु छकं (५) ॥

प्रतिपेये प्रतिपेयविषयं पदकं नाम-स्थापना-द्रव्य-क्षेत्र-
काल-भाव-वक्ष्यणं निक्षेपणीयम् । तत्र नाक्षः प्रतिपेयो-न
वक्ष्य्यममुकं नामेतिलक्षणः । यथा—

"अज्जए य पज्जए वा, वि (व ?) प्पो खुल्लपिउ सि य ।

माउला भायण्डज सि, पुला ननुणिय सि य ॥ १ ॥

हे हो हल सि अजे सि, मडा सामि य गमियः ।

हेल्लो लवसु म ? सि, पुरिस्सं ते च मा लवे ॥ २ ॥ ”

इत्यादि । स्थापना, आकारो, मूर्तिरिति पर्यायाः । तस्याः प्रतिषेधो यथा—“ विनहं पि तहा सुचं, जो तहा भासए नरो । सो वि ता पुढो पावे—क णि पुण जो मुस्स वए ॥ ” द्रव्यप्रतिषेधो—अशरीर-अभ्यशरीरव्यतिरिक्तः पुनरयम्—“ नो कप्पइ निग्गंथाए वा, निग्गंथाए वा आमे, ताल-पलंवे, अभिसे पडिगाहिसए ” सि । क्षेत्रप्रतिषेधो यथा—“ नो कप्पइ निग्गंथाए वा निग्गंथाए वा अद्दालुगमए एत्तए ” कालप्रतिषेधो यथा—“ अत्थं गयमि आरुवे, पुरन्था व अलुगए आहारमयं सव्वं मणसा वि न पाथए ” भावप्रतिषेधः—औ-दयिकभावतिवारणरूपो यथा—“ कोहं माणं च मायं च, लोमं च पाववहणं, वमे चत्तारि दांसे उ इच्छंते हिय-मण्णो ” इत्यादि वृ० १ उ० २ प्रक० । विपक्षप्रतिषेध-अनुमानवाक्यस्य दशमेऽवयवे, दश० १ अ० ।

प्रतिषेधं प्रकटयन्ति—

प्रतिषेधोऽमर्शः ॥ ५७ ॥

तादृशस्यैव वस्तुनो योऽयमसदृशोऽभावस्वभावः, स प्रतिषेध इति गीयते ॥ ५७ ॥

अस्यैव प्रकारानाहुः—

स चतुर्भा-प्रभाभावः, प्रध्वंसाभावः, इतरेतराभावः, अत्यन्ताभावश्च ॥ ५८ ॥

प्राक् पूर्वं वस्तुपक्षेतरभावः, प्रध्वंसश्चासावभावश्च, इतरेतरस्मिन्नभावः, अत्यन्तं सर्वदाऽभावः । विधिप्रकारान्तु प्राक्तेनैवोच्यते, अतः सूत्रकृद्भिरपि नमिदधिये, रत्ना० ३ परि० । प्रतिषेध्यतेऽनेनेति प्रतिषेधः । वणं ।

पडिसेहे उ अकारो, मकारो नो अ तह नकारो ।

अतन्भावदुविहकाले, देसे संजोगमाइसु अ ॥ ११ ॥

प्रतिषिध्यतेऽनेनेति प्रतिषेधः, कां ? वणं; स चतुर्धा-अकारः, मकारः, नकारः, तथा नकारश्च । तत्र अकारस्तद्भावप्रतिषेधं करोति, मकारः पुनरुक्तिविधकालविषयं प्रतिषेधम्, तथाया-प्रत्युत्पन्नविषयम्, अनागतविषयं च । नकारो देशप्रतिषेधम् । नकारः पुनः संयोगादिव संयोग-समवाय-सामान्य-विशेषवस्तुष्वयमप्रतिषेधं करोति । वृ० १ उ० २ प्रक० । वितथावरणे अ० वृ० १ अ० । उत्सर्गावस्थायामाज्ञायाम्, “ पडिसेहो शास जा अण्णउसमावत्थावण्णं च सूत्रमित्यर्थः ” नि० वृ० २० उ० ।

पडिसोयमणया-प्रतिश्रोतोगमनता-स्त्री० । प्रतिश्रोतमा गमनं प्रतिश्रोतोगमनं तद्भाववत्तया । प्रबाहप्रतिकूल्ये, म० ६ श० ३३ उ० ।

पडिसोयवारि-प्रतिश्रोतवारिन्-त्रि० । दूरादारभ्य प्रतिश्रवायि-मुखचारिणि, स्था० ६ डा० ३ उ० । नद्यादिप्रवाहविपरीतगामिनि, स्था० ६ डा० ४ उ० ।

पडिमोयाणुग-प्रतिश्रोतोऽनुग-त्रि० । प्रतिश्रोतोऽनुगच्छति यः स प्रतिश्रोतोऽनुगः । प्रतिलोभगामिनि, डा० १४ डा० ।

पडिस्सय-प्रतिश्रय-पुं० । प्रतिधीयते साधुमिरिति प्रतिश्रयः । वसन्तौ, वृ० २ उ० । “ पडिस्सए ठाऊण पच्छा आगतो ” आ० म० १ अ० ।

पडिस्सुय-प्रतिश्रुत-त्रि० । अश्रुपगतो, स्था० ४ डा० ३ उ० । प्रतिज्ञाते, स्था० १० डा० । प्रतिशब्दे, ज्ञा० १ ध्रु० ५ अ० । नि० वृ० ।

पडिस्सुया-प्रतिश्रुता-स्त्री० । प्रतिश्रुतात् प्रतिज्ञाता य सा प्रतिश्रुता, शालिभद्रभगिनीपतिधन्यकस्येव । प्रमज्याभेदे, स्था० १० डा० ।

पडिहत्थ-त्रि० देशी-प्रतिपूर्यं, जी० ३ प्रति० ४ अथि० । अतिरेकिते अतिप्रभूते, “ पडिहत्था अतिरेकितता अतिप्रभूता ” इत्यर्थः । जी० ३ प्रति० ४ अथि० । दे० ना० ।

पडिहय-प्रतिहत-त्रि० । तिराकते, औ० । प्रतिस्फालिते, आ० म० १ अ० । प्रस्वलिते, औ० । म० । प्रतिस्वलिते, सूत्र० २ ध्रु० ४ अ० । प्रतिपंथिते, ज्ञा० १ ध्रु० १६ अ० । अनु० । विप्रित-सूत्र० २ ध्रु० ४ अ० ।

पडिहयपच्चक्वायपापकम्म-प्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मन्-त्रि० । “ प्रतिहन् स्थिति-नास्तौ प्रथिभेदेन, प्रत्याख्यातं हे-त्वभावनः पुनर्बुद्ध्यभावेन, पापं ज्ञानावरणयादि धेन स तथाविधः ” । पापकर्मप्रत्याख्यानवति, दश० ४ अ० । पा० ।

पडिहरन् प्रतिहरन्-त्रि० । धातुनामधेयान्तरंऽपि वृत्तेः पुनः पूर्वमात्र इत्यर्थः, प्रा० ४ पा० ।

पडिहा-प्रतिभा-स्त्री० । नवनवोन्मेषशालिन्यां प्रज्ञायाम्, “ प्र-ज्ञा नवनवोन्मेषशालिनी प्रतिभा मता ” वाच० ।

पडिहाणव-प्रतिभानवत्-त्रि० । प्रतिभानमौपनिषद्यादिवुद्धि-गुणमन्वितत्वेनोत्पन्नप्रतिभन्वं विद्यते यस्याऽस्ती प्रतिभानवात् । अपरेणाऽऽक्षिप्तत्वेऽन्तरमुत्तरदानसमर्थं, सूत्र० १ ध्रु० १३ अ० । उत्पन्नप्रतिभं, सूत्र० १ ध्रु० १४ अ० । उत्पन्नबुद्धौ, सूत्र० १ ध्रु० १४ अ० ।

पडिहार-प्रतिहार-पुं० । नियुक्तपुरुषे, प्रतिहार इव प्रतिहारः । सुरपतिनियुक्ते देवे, प्रव० ३८ डा० ।

पडिहारय-प्रतिहारक-त्रि० । सर्वदेशविप्रमुक्ते, “ अयं दे जाव संताणं लदुयं पडिहारयं णं अहावदं ” आचा० २ ध्रु० १ वृ० २ अ० ३ उ० ।

पडिहारी-प्रतिहारी-स्त्री० । प्रतिहारोऽप्रहारो दण्डकहस्ता तिष्ठति या सा तथा । द्वारपालिकायाम्, वृ० १ उ० ३ प्रक० । आ० म० ।

पडीण-प्रतीचीन-त्रि० । अपरविभानो, आचा० १ ध्रु० १ वृ० १ अ० २ उ० । पक्षिमत् इत्यर्थः, “ पडीणपडीणायय ” प्राचीनं पूर्वतः, प्रतीचीनं पश्चिमतः, आयता दीर्घा प्राचीनप्रतीचीनयता । स० ६००० सम० ।

पडीणवाय प्रतीचीनवात-पुं० । वायुकायभेदे, स्था० ७ डा० ।

पट्ट (अ)-पट्ट (क)-त्रि० वृत्ते, स्था० ८ डा० । रा० । सूत्र० । पं० व० । “ पट्टपयणादयच्चलियच्चलियपागदतरंगं तर्भग्लोकाग्रभाणसोभनमित्तमलुङ्कडउम्मीसहसंभंधावमाणावचयितसमासुरतराभिरामं ” कल्प० १ अथि० ३ सूत्र ।

पटुच्च

पटुच्च-प्रतीत्य-अर्थः । आश्रित्य इत्यर्थे, सूत्रं १ ध्रु० ७ अ० । सम्म० । दशा० । स्था० । सूत्रं । पटुच्च सि पप्य सि वा, अश्रित्य सि वा एगडा । आ० चू० १ अ० । आवा० । स्था० । उत्त० । अतु० । प्रतीत्य प्रकृत्य आश्रित्य इत्यर्थे, अतु० ।

पटुच्चकरण-प्रतीत्यकरण-न० । किञ्चित्प्रतीत्य किञ्चित्करणे, “ एतेष्व कमां नियमा, छुञ्जे लेवे य भूमिकम्मे य । ते-सालचाउसाल, पटुच्च करणं जह निस्सा ॥ ” “ यथा विशालगृहं कर्तुकामः साधून् प्रतीत्य चतुःशालं करोति । ” सू० १ उ० २ प्रक० ।

पटुच्चभविष्य-प्रतीत्यप्रसूत-न० । अङ्गुल्या गृहीत्वा तैलेन वा, घृतेन प्रक्षिते, पं० व० २ द्वार ।

पटुच्चवयस्य-प्रतीत्यवचन-न० । समीक्षितार्थवचने, “ प्रतीत्यवचने समीक्षितार्थवचने सर्वश्ववचनमित्यर्थः ” सम्म० ३ कागड ।

पटुच्चसत्त्व-प्रतीत्यसत्य-न० । प्रतीत्याऽऽश्रित्य वस्त्वन्तरं सत्यं प्रतीत्यसत्यम् । सत्यभेदे, प्रश्ना० ११ पद । यथा अनामिका कनिष्ठिकां प्रतीत्य दीर्घेयुच्यते; सैव मध्यमां प्रतीत्य ऋच्येति । प्रश्न० २ सम्म० द्वार ।

सत्त्वा एं भेते । भासापञ्जतिया कतिविडा पमत्ता ? । गायमा । दसविहा पमत्ता, तं जहा—जणवयसत्त्वा, स-मुदितसत्त्वा, ठवसासत्त्वा, नामसत्त्वा, रुवसत्त्वा, पटुच्चसत्त्वा, ववहागसत्त्वा, भावसत्त्वा, जोगसत्त्वा, उवमसत्त्वा ।

(‘ पटुच्चसत्त्वे ’ ति । प्रतीत्याऽऽश्रित्य वस्त्वन्तरं सत्या प्रतीत्यसत्या । यथा अनामिकायाः कनिष्ठामधिकृत्य दीर्घत्वम्, मध्यमामधिकृत्य ऋत्वत्वम् । न च बाध्यं कथमेकस्या ऋत्वत्वं दीर्घत्वं च तत्त्विकं परस्परविरोधादिति । यतो (?) भिन्नमित्यत्वे परस्परविरोधाभास एव । यदि कनिष्ठां मध्यमां वा एकामङ्गुलिमङ्गुलिकृत्य ऋत्वत्वं दीर्घत्वं च प्रतिपाद्येन ततो विरोधः संभवेत्, एकनिमित्तपरस्परविरोधकार्यद्वयासंभवात् । यदा त्वेकाधिकृत्य ऋत्वत्वम्, अपराप्रधिकृत्य दीर्घत्वं, तदा सत्त्वाऽसत्यवयोरपि भिन्नमित्यत्वापरस्परमार्घिरोधः । अथ यदि तान्विकं ऋत्व-दीर्घत्वं, तत् श्रुतुव्य-वक्तव्ये इव कस्मात्ते परनिरपेक्षे न प्रतिपास्येते ? । तस्मात्परोपाधिकत्वात् काल्पनिकं हेम इति । तदुक्तम् । द्विविधा हि वस्तुनां धर्मोः सहकारिव्यङ्ग्यरूपाः, इतरे च । तत्र ये सहकारिव्यङ्ग्यरूपास्ते सहकारिसम्पर्कवशात्प्रतीतिपथमायान्ति, यथा पृथिव्यां जलसम्पर्कतो गन्धः । इतरे त्वेवमेवापि, यथा कर्पूरादिगन्धः ? । ऋत्वत्व-दीर्घत्वे अपि च सहकारिव्यङ्ग्यरूपे, ततस्ते न सहकारिण्यमासह्याभिव्यक्तिसमायात इत्यदोषः, प्रश्ना० ११ पद ।

पटुपट्टहाइय-पटुपट्टहादित-न० । पटुपट्टहस्य महति शब्दे, कल० १ अधि० १ क्षण० ।

पटुपवसाइय-पटुपवसाइत-त्रि० । अमन्देन पवनेनाऽऽस्फालिते, कल० १ अधि० ३ क्षण ।

पटुपपञ्च-प्रत्युपपञ्च-त्रि० । प्रति साम्प्रतमुपपञ्चं प्रत्युपपञ्चम् । वसमाने, आ० म० १ अ० । पा० । स्था० । वसमानकालभाविनि, आवा० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० । भ० । जं० । अतु० । वर्तमानकालीने, भ० ८ श० ४ उ० । वार्त्तमानिके, स्था० १ उ० ।

पटुपपण्यगंधि-प्रत्युपपण्यनन्दि (न्)-पुं० । प्रत्युपपण्येन लब्धेन वस्त्र-शिल्पादिना, प्रत्युपपण्यो वा जातः सन् शिल्पाऽऽचार्यादिरूपेण नन्दति यः स प्रत्युपपण्यनन्दी, नन्दनं नन्दिरानन्दः, प्रत्युपपण्येन नन्दिर्यस्य स प्रत्युपपण्यनन्दिः । वसमाननन्दिके, स्था० ४ डा० २ उ० ।

पटुपपण्यदोस प्रत्युपपण्यदोष-त्रि० । प्रत्युपपण्यो वार्त्तमानिको भूतपूर्वे इत्यर्थः, दोषो गुणेश्वरः, स चार्त्तनातिदेशोसामान्यपेक्षया विशेषः, अथवा प्रत्युपपण्य सर्वथा वस्तुत्यभ्युपगते विशेषो दोषोऽकृताभ्यागम-कृतविप्रगारादिः, स दोषः सामान्यापेक्षया विशेष इति । विशेषभेदे, स्था० १ डा० ।

पटुपपण्यभारिया प्रत्युपपण्यभारिता-स्त्री० । प्रत्युपपण्यं वसमानमुपपञ्चं वार्यते, ततश्च प्रत्युपपण्यधामौ भारश्च कर्मणामिति गम्यते प्रत्युपपण्यभारः, स विद्यते यस्याऽसौ प्रत्युपपण्यभारी, तस्य भावः प्रत्युपपण्यभारिता । कर्मगुरुकतायाप्, पा० ।

पटुपपण्यवयस्य-प्रत्युपपण्यवचन-न० । वसमानवचने, यथा—“ पटुपपण्यवयस्यं ” वसमानवचनं करोति । आवा० २ ध्रु० १ सू० ४ अ० १ उ० । प्रश्ना० ।

पटुपपण्यविशास-प्रत्युपपण्यविनाश-पुं० । प्रत्युपपण्यस्य वस्तुनो विनाशो विनाशनेन तस्मिन्निति समासः । उदाहरणभेदे, दश० । अथुना प्रत्युपपण्यविनाशश्चामभिधानुक्रम आह ।

होति य पटुपपण्यविशास-ससामि गंधविद्या उदाहरणं ।

मीसो वि कथ्ये जइ, अन्धोवजिज्ज नो गुरुणा ॥ ६ ॥

अवसित प्रत्युपपण्यविनाशो विचार्यो गान्धर्विका उदाहरणं लौकिकमिति । तत्र प्रत्युपपण्यस्य वस्तुनो विनाशनेन प्रत्युपपण्यविनाशनम्, तस्मिन्निति समासः । गान्धर्विका उदाहरणं, मिति यदुक्तं तदिदम्—“ जहा एगस्मि नगरं एतो वणिण्यथो, तस्स बहुयाओ भयणोओ, भादण्डिज्जा य, तस्स धरस्स समीवे राउल्ला गंधवीया संगीयं कर्मेति । दिवसत्त तत्रि वारे ताओ वणिण्यमहिल्लाओ तेण संगीयसहेण तेसु गंधविण्येसु अन्धोववमाओ किपि कमदाणं न कर्मेति । पच्छा तेण वणिण्यण्ण वित्तिर्यं जहा-विण्डा एताउ ति । को उवाओ ढोउज्जा, न विणस्सेति सि काउं मिनस्स कत्तिर्यं । तेण भण्णति-अण्णो धरस्समीवे वारणमंतरं करावेहि । तेण कयं । ताहे पाउडियाण्ण रुक्क दाउं वायावेहि । जाहे गंधविद्या संगीययं आदवेति तायेति य । ताहे तस्मिं गंधविद्याण्ण विण्यो जाओ, पडहसहेण य ए सुवन्ति मीयसहो । तओ ते राउले उडडिता । वणिण्यो सहाविओ । किं विण्यं करे ? ति । भण्ति-मम घरे वेओ, अहं तस्स तिषि वेला पडहे द्वावेमि । ताहे ते भणिण्य-जहा अन्नय गावह । किं वेवस्स विवे दिवे अंतराण्यं कज्जति । एवं आयणिएण वि सीसेसु अगारीसु अन्धोववज्जमाणेसु तारिसो उवाओ कायव्यो जहा तेसि दोसस्स

तस्स एवारखा इवति । मा ते चित्तादिपार्हि एत्यपडण-
दिण अवाए पावेहिदि ।

उक्तं च-

“ विनेह, ददुभिमच्छ, दीहं एतिसह, तह जणे. दाहो ।

भत्ताऽगोअग, मुच्छु, उम्मत्तो, गु याणइ, मरुणं ॥ १ ॥

पढमे सोयह वेगं, ददुत्तं तं गच्छइ विनियवेगे ।

नीससइ तहयवेगे, आरुहइ जरा चउत्थमि ॥ २ ॥

उम्मइ पंचमवेगे, वुंउ भत्तं न रोएए वेगं ।

सत्तमियम्मि य मुच्छु, अदुमए होइ उम्मत्तो ॥ ३ ॥

एवमे गु याणइ किंवि, दसमे पाणहि मुच्चइ मणुसो ।

एतेसिमवायाणं, सतिस्सि रक्कंति आयरिया ॥ ४ ॥

परलोइया अवाया, भग्गपइएणा पडंति नरएसु ।

ए लहेति पुणो बोहि, हिडति य भवममुहम्मि ॥ ५ ॥ ”

अमुमेवार्थं चेतस्सारांख्याऽऽह शिष्योऽपि विनेयोऽपि क्व-
चिद्विल्लास्यौ । यदीत्यभ्युपगमदर्शने । अभ्युपपद्यत अभिव्यङ्गं
कुर्यादित्यर्थः । तत्र गुरुणा आचार्येण ।

किं च-

वारेयवु उवाएण, जइ वा वातुलिओ वदेज्जाहि ।

सज्वे वि नत्थि भावा, किं पुण जीवो स जोत्तव्वां ॥ ६ ॥

वारयवन्त्यो निषेद्धव्यः, किं यथा कर्मचिन्त ? नित्याहऽउपा-
येन प्रवचनप्रतिपादितेन यथाऽस्मी सम्पन्न वर्तन इति भा-
वार्थः । एवं तावद्भौतिकं चरणकरणाभ्युपगं चाऽधिकृत्य
व्याख्यातं प्रत्युत्पन्नविनाशकारम् । अयुना द्रव्याभ्युपगमवि-
कल्पाह-यदि वा वातुलिको नास्मिको वदेत् किं सर्वेऽपि
घट-पटादयः (एत्थि ति) प्राकृतशैलान् न सन्ति भावाः
पदार्थाः । किं पुनर्जीवः सुतरां नास्तीत्यभिप्रायः, स वचनव्यः
सोऽभिधातव्यः ।

किमित्याह-

जं भणसि नत्थि भावा, वयणंयं अत्थि नत्थि जइ अत्थि ।

एवं पद्मनाहाणी, असत्ता एणु निसंहेण को सु ॥ ७ ॥

यद्गुणानि यद्गुणीयं न सन्ति भावाः न विद्यन्ते पदार्था
इति । वचनमिदं भावप्रतिषेधकरम् । अस्ति-नास्तीति विकल्पः ।
किं चातः ? यद्यस्ति एवं प्रतिज्ञाहानिः-अतिप्रतिषेधनस्याऽपि
भावव्याप्तस्य च सत्त्वादिनि भावार्थः । द्वितीयं विक-
ल्पमधिकृत्याह- (असतो गु ति) अथाऽसन् निषेधते, को
नु निषेधकः ? वचनस्यैवासत्त्वादित्ययमभिप्रायः । इति गा-
थात्रयार्थः ।

यदुक्तं किं पुनर्जीवः ? इत्यत्रापि प्रत्युत्पन्नविनाशमधि-

कृत्याऽऽह-

सो य विवक्खापुव्वो, सटोऽज्जीवुव्वमो गुणेयव्वो ।

न य मा वि अजीवस्स उ. सिद्धो पडिसेहओ जीवो ॥ ७ ॥

चशब्दस्यैवकारणार्थत्वेनाऽवधारणार्थत्वाच्च नैव विवक्षा-
पूर्वो विवक्षाकारण इच्छादित्युक्त्यर्थः । शब्दो ध्वनिः, अजी-
वोद्भवोऽजीवप्रभव इत्यर्थः । विवक्षापूर्वकश्च जीवनिषेधकः
शब्द इति मा भूद्विधत्वाया एव जीवधर्मः चास्तिर्हितव्यत
आह-न च नैव, साऽपि विवक्षा यद्यस्मात्कारणादजीवस्य,
घटादिव्यदर्शनात् । किंतु मनस्वरूपिणतान्वितद्रव्यसावि-

व्यनो जीवस्यैव । यतश्चैवमतः सिद्धः प्रतिष्ठितः प्रतिषेधध्व-
निः, नास्ति जीव इति प्रतिषेधशब्दादेवेत्यर्थः । ततस्तस्मा-
ज्जीवः, आमेत्यत्र बहु वचनव्यं, तस्य नोच्यते ग्रन्थविस्तर-
भयान् । इति गाथाार्थः ॥ ७ ॥ व्याख्यातं प्रत्युत्पन्नविनाशकार-
म् । दश० १ अ० ।

पटुप्पमाविणासि-प्रत्युत्पन्नविनाशिन-वि० । प्रत्युत्पन्नं वि-
नाशयतीत्येवंशीलं प्रत्युत्पन्नविनाश । अन्तरायकर्मभेदे,
स्था० २ टा० ४ उ० ।

पटुप्पामसेवि-प्रत्युत्पन्नसेविन्-वि० । प्रत्युत्पन्नं यथालब्धं
सर्वतः भजते नानुचितं विवेचयतीति प्रत्युत्पन्नसेवी, यथा-
लब्धसेवकं, पुरुषज्ञानं स्था० ४ टा० २ उ० ।

पटुप्पामम प्रत्युत्पन्नज्ञ-वि० । वर्तमानाश्चार्थायकं ।

पटुप्पवाइय-पटुप्रवादित-वि० । पटुना दत्तपुरुषेण प्रवादि-
तः । ग० । स्था० । निपुणपुरुषप्रवादितं, सू० प्र० १६ पाठु० ।
प्रज्ञा० ।

पटुप्पाममास प्रत्युत्पाद्यमान-वि० । सुगममानं, जी० ३
प्रति० ४ अवि० ।

पटुह-सुभ-धा० । संचलनं, “ जुमं खउत्तपडुहो ” ॥ ८ । ४ ।
१४३ ॥ इत्यनेन जुमधानां पटुहार्दशः । पटुहइ । जुम्यति ।
प्रा० ४ पाद ।

पटोयार-प्रत्यवतार-पुं० । प्रति सर्वतः सामर्थ्यानाऽवतीर्यन्ते
व्याप्यन्ते यस्ते प्रत्यवताराः । वनोदप्यादितलयेपु प्रज्ञा० ३०
पद । अवतरणं, जी० २ वत्त० ।

प्रत्युपचार-पुं० । प्रतिकूल उपचारं, भ० १४ श० ।

प्रत्युपकार-पुं० । उपकारं प्रत्युपकारं, पि० ।

पटोयारेउ-प्रत्युपचारयितुम्-अव्य० । प्रत्युपचारं करोतु, इत्यर्थः,

प्रत्युपकारयितुम्-अव्य० । प्रत्युपकारार्थवित्यर्थः, “ धम्मिएण
पटोयारेणं पटोयारेउ गोसांलणं मेस्सलितुणं ” भ० १४ श० ।

पटोल-पटोल-पुं० । स्त्री० । वर्त्तमानेः प्रज्ञा० १ पद । अच्चा० ।
ल० प्र० ।

पट्टिया-पट्टिका-स्त्री० । अभिनवप्रसूतायां गवि, महिष्यां
च । व्य० ३ उ० ।

पट्टी-स्त्री० । देशी-प्रथमप्रसूतायाम्, “ पट्टी पढमपसूआ ”
द० ना० ६ वगं १ गाथा ।

पट-पट-धा० । भणने, “ जे ढ ” ॥ ८ । १ । १६६ ॥ इति ठस्य
ढः । पटइ । पठति । प्रा० १ पाद ।

पट(ट्ट)म-प्रथम-वि० । “ अथि-शित्थि-शित्थिल-प्रथमे थस्य
ढः ” ८ । १ । १२५ ॥ इति थस्य ढः । प्रा० १ पाद । आचं,
प्रथ० २ आश्र० द्वार । अटु० । विपा० । “ पढमे ति पहाणं,
अहव पंचरहं पढमे पहाणत्तरं च मेणलं पुव्वभणित्यर्थः ” ।
विश० । जीवादीनामर्थानां प्रथमाऽऽथमन्वयविवक्षापरत्यये
व्याख्याप्रसङ्गस्य अष्टादशशतकप्रथमोद्देशः ।

तत्रत्या वक्तव्यता वैषम्य-तत्र प्रथमोद्देशकार्यमतिपाद-
नार्थमाह-

“ तेणं कालेणं, तेणं समपणं रायागिरे० जाव एवं व-
यासी-जीवेणं भंते ! जीवभावेणं किं पदमे, अपदमे ? ।
गोयमा ! शो पदमे, अपदमे । एवं शेरइए जाव वेमाणिए ।
सिद्धेणं भंते ! सिद्धभावेणं किं पदमे, अपदमे ? । गोयमा !
पदमे, शो अपदमे । जीवा शं भंते ! जीवभावेणं किं प-
दमा, अपदमा ? । गोयमा ! शो पदमा, अपदमा । एवं जा-
व वेमाणिया । सिद्धाणं पुच्छा, गोयमा ! पदमा, शो
अपदमा ।

('तेणं' इत्यादि) उद्देशकद्वारसंग्रहणी केयं गाथा क्वचिद्
दृश्यते-“जीवा-ऽआहार-भव-सारीण-सेत्ता-दिद्वीयं य संजय-
कसाए । नारेण जोगु-वओगे, वेए य सरीर-पज्जत्ती ” ॥ १ ॥
अस्याआर्य उद्देशकार्याधिगममाधिगम्यः । तत्र प्रथमद्वाराभि-
धानायाऽऽह-('जीवेणं भंते !' इत्यादि) जीवो भदन्त ! जी-
वभावेन जीवत्वेन, किं प्रथमः प्रथमतोऽर्थमयुक्तः ? । अयमर्थः-
किं जीववमसन् प्रथमतया प्राप्तम्, उत ('अपदमे' 'सि')
अप्रथमोऽनाद्यवस्थितजीवत्वः ? इत्यर्थः । अत्रोत्तरम्-('नो
पदमे, अपदमे' 'सि') इह च प्रथमतया-प्रथममवयवोत्पत्तौ-
गाथा-“जो जेण पत्तपुवो, पावइ सो तेण पदमो उ ॥ १ ॥” सि ।
('एवं नरेण' 'सि') नारकोऽप्यप्रथमः, अनादिसंसारे नार-
कत्वस्य अनन्तरः प्राप्तपूर्वत्वादिति । ('सिद्धेणं भंते !')
इत्यादौ ('पदमे' 'सि') सिद्धेन सिद्धत्वस्य अप्राप्तपूर्वस्य प्राप्-
त्वान्-तेनाऽसौ प्रथम इति । बहुत्वेऽप्येवमेवेति ।

आहारकद्वारे-

आहारएणं भंते ! जीवे आहारभावेणं किं पदमे, अ-
पदमे ? । गोयमा ! शो पदमे, अपदमे । एवं जाव वेमाणि-
ए । पोहाएणं वि एवं चेव । अणाहारएणं भंते ! जीवे अ-
णाहारभावेणं पुच्छा, गोयमा ! सिय पदमे, सिय अपदमे ।
शेरइए जाव वेमाणिए शो पदमे, अपदमे । सिद्धे पदमे, शो
अपदमे । अणाहारगा शं भंते ! जीवा अणाहारगा पुच्छा,
गोयमा ! पदमा वि, अपदमा वि । शेरइया जाव वेमाणि-
या शो पदमा, अपदमा । सिद्धा पदमा, शो अपदमा । ए-
केके पुच्छा भाणिपव्वा ।

('आहारएणं' इत्यादि) आहारकत्वेन नो प्रथमः, अनादिभवे
अनन्तरः प्राप्तपूर्वत्वाद् आहारकत्वस्य । एवं नारकादिरपि ।
सिद्धस्तु आहारकत्वेन न पुच्छ्यते, अनाहारकत्वात् तस्येति ।
('अणाहारएणं') इत्यादौ ('सिय पदमे' 'सि') स्यादिति
कश्चिज्जीवोऽनाहारकत्वेन प्रथमः, यथा-सिद्धः । कश्चिच्चा-
ऽप्रथमः, यथा संसारी. संसारिणो विग्रहगततावनाहारक-
त्वस्य अनन्तरशो भूतपूर्वत्वादिति । ('एकेके पुच्छा भाणि
पव्व' 'सि') यत्र किल पृच्छावाक्यमलक्षितं तत्र एकैक-
सिन् 'पदे' पृच्छावाक्यं वाच्यमित्यर्थः ।

भयद्वारे-

भवसिद्धिए एगत्त-पुहत्तेणं जहा आहारए । एवं अभव-

सिद्धिए वि । शोभवसिद्धिअणोअभवसिद्धिएणं भंते !
जीवे शोभव० पुच्छा, गोयमा ! पदमे, शो अपदमे । शो-
भवसिद्धिअणोअभवसिद्धिएणं भंते ! सिद्धे शोभव०, एवं
पुहत्तेणं वि दोहए वि ।

('भवसिद्धि' इत्यादि) भवसिद्धि एकत्वेन, बहुत्वेन
च यथा आहारकोऽभिहित एवं वाच्यः-अप्रथम इत्यर्थः ।
यतो भवस्य भव्यत्वमनादिसिद्धम्, अतोऽसौ भव्यत्वेन
न प्रथमः । एवमभवसिद्धिकोऽपि । ('नोभवसिद्धिअणोअ-
भवसिद्धिएणं' इत्यादि) इह च जीवपदम्, सिद्धपदं च प-
द्विशतिदण्डकमध्यात् संभवति, न तु नारकादीनि. नोभ-
वसिद्धिकनोअभवसिद्धिकपदेन सिद्धस्येवाऽभिधानात् । त-
योश्चैकत्वे, पृथक्त्वे च प्रथमं वाच्यम् ।

संज्ञिद्वारे-

ससणीणं भंते ! जीवे ससिणभावेणं किं पदमे ? पुच्छा,
गोयमा ! शो पदमे, अपदमे । एवं विगलिंदियवज्जं जाव
वेमाणिए । एवं पुहत्तेणं वि । अससणी एवं चेव एगत्त-
पुहत्तेणं, श्वरं-जाव दाणमंतरा । शोससणीणोअससणी जीवे,
मणुस्से, सिद्धे पदमे, शो अपदमे । एवं पुहत्तेणं वि ।

('ससणी' 'सं' इत्यादि) संबी जीवः संज्ञिभावेन अप्रथमः,
अनन्तरः संज्ञित्वलभात् । ('विगलिंदियवज्जं जाव वेमा-
णि' 'सि') एक द्वि-त्रि-चतुरिन्त्यन्यत्वं वर्जयित्वा शेषा नार-
कादिवैमानिकान्तः संज्ञिनोऽप्रथमतया वाच्या इत्यर्थः ।
एवमसंज्ञिपि । ('नवरं-जाव दाणमंतर' 'सि') असंज्ञित्व-
विशेषितानि जीव-नारकादीनि व्यवन्तरान्तानि पदानि अप्र-
थमतया वाच्यानि, तेषु हि संज्ञित्वपि भूतपूर्वगत्याऽसंज्ञि-
त्वं लभ्यते, असंज्ञिनामुत्पादात् । पृथिव्यादयस्त्वसंज्ञिन एव,
तेषां चाऽप्रथमत्वम्, अनन्तरस्तत्त्वाभादिति । उभयनिरपेक्ष-
कपदे च जीव-मनुष्य-सिद्धेषु लभ्यते, तत्र च प्रथमत्वं
वाच्यम्, अत एवाकनम्-('नोसणं' इत्यादि)

लेस्याद्वारे-

सलेस्सेणं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! जहा आहारए, एवं
पुहत्तेणं वि । कइहलेस्से जाव मुक्केस्से एवं चेव । श्वरं
जस्स जा लेस्सा अत्थि । अलेस्सेणं जीवा, मणु-
स्सा, सिद्धा, नोसणीणोअसणी ॥

('सलेस्से' 'सं' इत्यादि) ('जहा आहारए' 'सि') अ-
प्रथम इत्यर्थः, अनादित्वात् सलेस्यत्वस्य इति । ('श्वरं
जस्स जा लेस्सा अत्थि' 'सि') यस्य नारकादेयो कृष्णादि-
लेस्याऽस्ति, सा तस्य वाच्या । इदं च प्रतीतमेव । अलं-
श्यपदे तु जीव-मनुष्य-सिद्धेऽस्ति, तेषां च प्रथमत्वं वाच्यं
नोसंज्ञिनोअसंज्ञिनामिवेति । एतदेवाऽऽह-('अलेस्से' 'सं'
इत्यादि) ।

द्विद्वारे-

सम्मदिहीणं भंते ! जीवे सम्मदिहिभावेणं किं पदमे ?
पुच्छा, गोयमा ! सिय पदमे, सिय अपदमे । एवं एगिदि-
यवज्जं जाव वेमाणिए । सिद्धे पदमे, शो अपदमे । पुहाचि-

या जीवा पठमा वि, अपठमा वि, एवं जाव वेमाशिया । सिद्धा पठमा, शो अपठमा । मिच्छादिद्वीए एगत्त-पुहत्ते-
णं जहा आहारग । सम्मामिच्छादिद्वीए एगत्त-पुहत्तेणं
जहा सम्मदिद्वी । खवरं-जस्स अत्थि सम्मामिच्छत्ते ।
('सम्मदिद्वीए णं' इत्यादि) ('सिय पठमं, सिय अप-
ठमं' सि) कश्चिन् सम्यग्दृष्टिजीवः सम्यग्दृष्टितया प्रथ-
मः, यस्य तत्प्रथमतया सम्यग्दर्शनलाभः । कश्चिच्चाऽप्रथ-
मः, येन प्रतिपत्तिर्न सम्यग्दर्शनं पुनर्लेख्यमिति । (एवं ए-
गिदियवज्जंति) एकैन्द्रियाणां सम्यक्त्वं नास्ति, ततो ना-
रकादिदण्डकचिन्तायामेकैन्द्रियात् वज्जंयित्वा शेषः स्यात्
प्रथमः, स्याद् अप्रथम इत्येवं वाच्यः, प्रथमसम्यक्त्वला-
भापेक्षया प्रथमः, द्वितीयादिलाभापेक्षया त्वप्रथमः । सिद्ध-
स्यु प्रथम एव, सिद्धत्वाऽनुगतस्य सम्यक्त्वस्य तदानीमेव
भावात् । ('मिच्छादिद्वी' इत्यादि) (जहा आहारग 'सि)
एकत्वे, पृथक्त्वे च मिथ्यादृष्टीनामप्रथमत्वमित्यर्थः, अना-
दित्वाद् मिथ्यादर्शनस्येति । ('सम्मामिच्छादिद्वी' इत्यादि)
(जहा सम्मदिद्वी 'सि) स्यात् प्रथमः, स्याद् अप्रथमः प्र-
थम-तरसम्यग्मिथ्यादर्शनलाभापेक्षया इति भावः । (' न-
वरं-जस्स अत्थि सम्मामिच्छत्ते ' सि) दण्डकचिन्तायां य-
स्य नारकादेर्मिश्रदर्शनमस्ति स एवेह प्रथमाऽप्रथमचि-
न्तायामधिकतेष्वः ।

संयतद्वारे-

संयते जीवे, मणुस्से य एगत्त-पुहत्तेणं जहा सम्मदिद्वी ।
असंजए जहा आहारए । संजयाऽसंजए जीवे पंचिदिय-
तिरिक्खजोणिय-मणुस्से एगत्त पुहत्तेणं जहा सम्मदि-
द्वी । शोसंजए, शोअसंजए, शोसंजयाऽसंजए जीवे,
सिद्धे य एगत्त-पुहत्तेणं पठमे, शो अपठमे ।

('संजए' इत्यादि) इह च जीवपदे मनुष्यपदे च-एते द्वे एव
स्तः-तयोश्चैकत्वादिना यथा सम्यग्दृष्टिकनः, तथाऽसौ
वाच्यः-स्यात् प्रथमः, स्यादप्रथम इत्यर्थः । एतच्च संयम-
स्य प्रथमे-तरलाभापेक्षयाऽसंयत्येति । ('असंजए जहा आ-
हारए ' सि) अप्रथम इत्यर्थः, असंयत-चस्य अनादित्वात् ।
('संजयाऽसंजए' इत्यादि) संयताऽसंयता जीवपदे,
पञ्चैन्द्रियनिर्यकपदे, मनुष्यपदे च भवति, इत्थन एतेषु एक-
त्वादिना सम्यग्दृष्टिर्वा वाच्यः-स्यात् प्रथमः, स्यादप्रथम
इत्यर्थः । प्रथमाऽप्रथमत्वं च प्रथमे-तरदर्शविगतिलाभापेक्ष-
येति । ('शोसंजए, शोअसंजए' इत्यादि) निषिद्धसंयमाऽसं-
यम-मिश्रभावो जीवः, सिद्धश्च स्यात् स च प्रथम एवेति ।

कपायद्वारे-

मकसायी कोहकसायी० जाव लोभकसायी एगत्तेणं, पु-
हत्तेणं जहा आहारए । अकसायी जीवे सिय पठमे, सिय
अपठमे । एवं मणुस्से वि । सिद्धे पठमे, शो अपठमे ।
पुहत्तेणं जीवा, मणुस्सा पठमा वि, अपठमा वि । सिद्धा
पठमा, शो अपठमा ।

('मकसायी' इत्यादि) कपायिण आहारकवदप्रथमाः
अनादित्वात्, कपायिण्येति । ('अकसायी' इत्यादि)

अकपायो जीवः स्यात् प्रथमः, यथाख्यातवारिचस्य प्रथम-
लाभेः स्याद् अप्रथमः, द्वितीयादिलाभे । एवं मनुष्योऽपि ।
सिद्धस्य प्रथम एव सिद्धत्वाऽनुगतस्यऽकपायभावस्य प्रथ-
मत्वादिति ।

ज्ञानद्वारे-

खासी एगत्त-पुहत्तेणं जहा सम्मदिद्वी । आभिणिवो-
हियखासी जाव मणपज्जवनासी एगत्त-पुहत्तेणं एवं चेव ।
खवरं जस्स जं अत्थि । केवलखासी जीवे, मणुस्से, सिद्धे
य एगत्त-पुहत्तेणं पठमा, शो अपठमा । अएणासी मइ-
अएणासी, सुअअएणासी, विभंगखासी एगत्त-पुहत्तेणं
जहा आहारए ।

('खासी' इत्यादि) ('जहा सम्मदिद्वी' सि) स्यात्
प्रथमः, स्याद् अप्रथम इत्यर्थः । तत्र केवली प्रथमः, अकं-
वली तु प्रथमज्ञानलाभे प्रथमः, अन्यथा त्वप्रथम इति । ('नवरं-
जं जस्स अत्थि' सि) जीवादिदण्डकचिन्तायां यद् भवि-
ज्ञानादियस्य जीव-नारकादिरस्ति तत् तस्य वाच्यमिति ।
तच्च प्रतीतमेव । ('केवलनासी' इत्यादि) व्यक्तम् ।
['अखासी इत्यादि जहा आहारए ' सि] अप्रथम इत्यर्थः,
अनादित्वेन अनन्तशोऽज्ञानस्य सभेदस्य लाभार्दिति ।

योगद्वारे-

सजोगी, मणजोगी, वइजोगी, कायजोगी एगत्त-पुह-
त्तेणं जहा आहारए । खवरं-जस्स जो जोगो अत्थि ।
अजोगी जीव-मणुस्सा सिद्धा एगत्त-पुहत्तेणं पठमा, शो
अपठमा ।

('सजोगी' इत्यादि) एतद् अत्र आहारकवद् अप्रथम-
मित्यर्थः । ('जस्स जो जोगो अत्थि' सि) जीव-नारका-
दिदण्डकचिन्तायां यस्य जीवादेशो भवेतांसादिगन्ति, स
तस्य वाच्यः, स च प्रतीत एवेति । ('अजोगी' इत्यादि)
जीवो मनुष्यः सिद्धश्च अयंगी भवति, स च प्रथम एवेति ।

उपयोगद्वारे-

सागारोवउत्ता, असागारोवउत्ता एगत्त-पुहत्तेणं जहा
अणुहाणए ।

('सागार' इत्यादि) ('जहा अणुहाणए' सि) साका-
रोपयुकाः, अनाकारोपयुकाश्च यथाऽनाहारकाऽमिहितस्त-
था वाच्याः, ते च जीवपदे स्यात् प्रथमाः, अनादित्यात्
तज्ज्ञापस्य । सिद्धपदे तु प्रथमाः, नो अप्रथमाः, साकारा-
नाकारोपयोगविशेषितस्य सिद्धत्वस्य प्रथमत एव भा-
वादिति ।

वेदद्वारे-

सवेदगो जाव खणुंसवेदगो एगत्त-पुहत्तेणं जहा आहा-
रए । खवरं जस्स जो वेदो अत्थि । अवेदओ एगत्त-पुहत्ते-
णं तिसु वि पदेसु जहा अकसाई ।

('सवेदग इत्यादि जहा आहारए ' सि) अप्रथम
एवेत्यर्थः । ('नवरं-जस्स जो वेदो अत्थि' सि) जीवादि-
दण्डकचिन्तायां यस्य नारकादेशो ननुसकादिवेदोऽस्ति स

पदमसमय-प्रथमसमय-वि० । प्रथमः समयः प्रातो यस्य स तथा । उत्पत्तिप्रथमसमये, स्था० ८ टा० १ नं० ।

पदमसमयउववसग-प्रथमसमयोपपन्नक-वि० । प्रथमः समय उपपन्नानां येषां ते प्रथमसमयोपपन्नकाः । प्रथमसमयोपपत्ति-कैकु, स्था० २ टा० १ उ० । ('अपदमसमयउववसग' शब्दे प्रथमभागे ४६६ पृष्ठे अस्य दण्डक उक्तः)

पदमसमयपुगिदिय-प्रथमसमयैकेन्द्रियनिर्वर्तित-वि० । प्रथमः समयो येषामेकेन्द्रियत्वस्य ते प्रथमसमयाः, ते च ते एकेन्द्रिया-श्चेति विग्रहः । एकेन्द्रियत्वप्रथमसमयवर्तिनि प्राणिनि, स्था० १० टा० ।

पदमसमयपुगिदियखिवलित्य-प्रथमसमयैकेन्द्रियनिर्वर्तित-पुं० । प्रथमः समयो येषामेकेन्द्रियत्वस्य ते तथा, ते च ते एकेन्द्रियाश्चेति प्रथमसमयैकेन्द्रियास्तैः सन्निधेयै निर्वर्तिताः कर्मतयाऽऽपादिता आविशेयतो गृहीतास्तं तथा । प्रथमसमयैकेन्द्रियैः कर्मतामापादितेषु पुण्यगलेषु, स्था० १० टा० ।

पदमसमयचउरिंदिय-प्रथमसमयचतुरिन्द्रिय-वि० । चतुरिन्द्रियत्वस्य प्रथमसमये वर्तमानं प्राणिनि, स्था० १० टा० ।

पदमसमयजिण-प्रथमसमयजिन-पुं० । प्रथमः समयो यस्य स तथा, स चाऽसौ जितश्च सयोगिकेवलो प्रथमसमयजिनः । प्रथमसमयकेवलनि, स्था० ४ टा० १ उ० ।

पदमसमयखेरुय-प्रथमसमयनैरायिक-वि० । नैरायिकत्वस्य प्रथमसमये वर्तमानं प्राणिनि, स्था० १० टा० ।

पदमसमयतेइंदिय-प्रथमसमयत्रैन्द्रिय-वि० । त्रैन्द्रियत्वप्रथमसमयवर्तिनि जीवि, स्था० १० टा० ।

पदमसमयसजोगिभवक्यकेवलनाण-प्रथमसमयसयोगिभव-स्थकेवलज्ञान-न० । प्रथमसमये (वर्तमानः) सयोगी चासौ भवस्थश्च प्रथमसमयसयोगिभवस्थः, नस्य केवलज्ञानम्, प्रथमसमयवर्तिसयोगिभवस्थसंबन्धिकेवलज्ञानं, स्था० २ टा० १ उ० ।

पदमसमयसिद्ध-प्रथमसमयसिद्ध-वि० । सिद्धत्वस्य प्रथमसमये वर्तमानं आत्मनि, स्था० ४ टा० १ उ० । " पदमसमय-सिद्धस्तं यं चचारि कम्मसा जुगयं सिज्जंति । तं जहा-वेय-सिज्जत्, आउयं, खानं, गोयं " स्था० ४ टा० १ उ० ।

पदमसमयसरण-प्रथमसमयसरण-न० । वर्षाकालं, " वितियस-मोसरणं उतुवज्जं, तं पडुच्च वासावासोमगो पदमसमो-सरणं भणत्ति " । (द्वितीयसमयसरणमुत्तुवज्जं, तत् प्रती-त्य वर्षावासावग्रहः प्रथमसमयसरणं भणयते) नि० जू० १ उ० । जू० । (प्रथमसमयसरणे वत्खण्डेयं ' वय्य' शब्दे) " पदमसमयसरणं, ठवण, जेट्टमगो चि एते एगट्टिया " नि० जू० १० उ० ।

पदमसरयकालसमय-प्रथमसरयकालसमय-पुं० । मार्गशीर्षे, समयमावया मार्गशीर्ष-पौषा शरद् अर्भीषीयते, तत्र मार्ग-शीर्षस्य प्रथमत्वात् । भ० १५ श० ।

पदमा-प्रथमा-स्त्री० । प्रतिपदसंख्यायां त्रियो, बं-प्र० १३ पाठः ।

सं० प्र० । ' सि (हु)-ओ-जस ' इति वचनत्रयात्मिकायां प्रथमाविभक्ती । " सिद्धेस पदमा होइ " अनु० । स्था० ।

पदमाणुओग-प्रथमानुयोग-पुं० । तीर्थकरादिपूर्वभवादिष्व्या-ख्यानग्रन्थे, स्था० १० टा० ।

पदमालिया-प्रथमालिका-स्त्री० । सर्वेभ्यः साधुभ्यः प्रथममेव किञ्चिद् भोजनं, ध० ३ अथि० । विशुद्धपिण्डं गृहीत्वा निमिः कारणस्तत्र बहिराप प्रथममालिकां करोतीत्याह । कारणाणि च-उण्णकालः, संघाटकोऽसहिष्णुः, लपकश्चेति । यतः- " पुरिसं, कालं, खवगे, पदमालिश्च तंसु ठाणसु " ति । तत्र चायं विधिः-अप्रासायां भिक्षावलायां पर्युपितानं गृहीत्वा जघन्यतस्त्रिभिः, उत्कर्तयतश्च पञ्चभिः कर्बलभिक्षा-भिर्वा अन्यपात्रे, एककरे वा कृत्यैकान्तं प्रथममालयति । गु-वंथं तु एकस्मिन् मावके भक्तसः द्वितीयं च संसक्तपान-कं पूर्वमेव पृथक्कुर्यादिति । तत्राऽपि क्षेत्राद्यतिरान्तादि-दृष्ये गृहितमेव भोक्तव्यस्य, न पुनस्तद्दोषसहितसः तस्य यतीनामकल्याणत्वात् । तदुक्तस-

" जमगुणए गविम्म अ, ताव खित्तिम्म गहिअअसण्ण । कण्णइ न तसुवसुणं विताइअं ति समअं ति ॥ १ ॥ अमणइअं कण्णइ, कोसदुगण्णेतराउ अण्णेतं । पअओ आण्णिअं, मग्गाइअं ति तमकण्णं ॥ २ ॥ पदमपडराणीयं, असण्णइ जईण कण्णए भुणुं । जाय तिजामं उडं, तमकण्णं कालइकां ॥ ३ ॥ इति । ध० ३ अथि० । पुं० । ओप० ।

पदमावलिया-प्रथमावलिका-स्त्री० । आद्यावलिकायास- " प-दमाऽऽवलियाए एतमियाए " प्रथमा उक्तं भगवावलिकापेक्षया आद्याश्चनन्त्र आर्वलिका यस्मिन् न प्रथमावलिकाकः, तत्रः अथवा प्रथमाइ मूलभूताए विमानन्दकाइ आरभ्य या चावलिका विमानानुपूर्वी, अथवा उभरांतरावलिकापेक्षया एकैकस्यां दिशि या प्रथमा आद्या आवलिका । तस्यास, सं० ६२ सम० ।

पदमिल्लुग-प्रथमे (मि) हलुक-वि० । प्रथममेव प्रथमेल्लु-क्य, देशीवचनत्वान्, विशेषः । आये, आय० ५ अ० । उक्त० । संधा० । पं० व० । " पदमिल्लुगम्म ठाणे, वंदिहि विल्लुगा " वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

पदमहलुगसंधयण-प्रथमसंहनन-वि० । वज्रश्चपभनाराचसं-हननोपने, पं० व ४ दार० ।

पटिइ पटित्वा-अव्य० । " क्व इअ-दूणो " ॥ ८ । ४ । २७१ ॥ इत्यनेन क्वाप्रत्ययस्य शौरसंन्यामिश्रादेशः । ' भणित्वा ' इत्यथे, शौरसंनोसन्कोऽयं शब्दः । प्रा० ४ पाठः ।

पटित्ता-पटित्वा-अव्य० । ' भणित्वा ' इत्यथे, ' पटित्वा ' इ-त्यतः संस्कृतरूपादेव निष्पद्यते । ८ । ४ । २७१ ॥ सूत्र-चाऽस्य निर्देशः । प्रा० ४ पाठः ।

पटिदू-पटित्वा-अव्य० । " क्व इअ-दूणो " ॥ ८ । ४ । २७१ ॥ इत्यनेन क्वाप्रत्ययस्य दूणादेशः । ' भणित्वा ' इत्य-र्थे, प्रा० ४ पाठः ।

पटिमा-प्रतिमा-स्त्री० । “ कूलिकापैशाचिकं तृतीय-सुर्ययोरा-
द्य-द्वितीयौ ” ॥ ८ । ४ । ३२५ ॥ इति सूत्रे निर्दिष्टो-
ऽयं शब्दः । विम्बे, प्रा० ४ पाद । अभिप्रहविशेषः, “ तत्सं-
श्रितप्रतिष्ठितं जिनविम्बं वन्द्यं तर्हि ते कथं न वन्द्याः ?
इति प्रश्ने, उत्तरम्-“ वास्तव्यो उत्सवो कुसुलसंसृज्य अ-
होर्द्धो । दुग्दुग्दुग्गेण निविहा, अवंदंजिजा जिलमयमिम ”
॥ १ ॥ इत्यादिवचनात्तयामवन्द्यत्वम्, प्रतिमानां त्वन्यनी-
यिकपरिगृहीतप्रतिमाव्यतिरेकात्त्यासां वन्द्यत्वमस्तीति ।
१३० प्र० । सेन० २ उल्ला० । अभिनिवेशमिथ्यादृक्प्रतिष्ठि-
तं जिनविम्बं वन्द्यानां प्राप्तं तत्र किं बीजम् ? इति प्रश्ने, उत्त-
रम्-आत्मपूर्वमूर्तिभित्तद्वन्द्वनादौ अनिवारणमेष बीजम्, किं-
च शास्त्रे अभिनिवेशमिथ्यादृष्टिर्न निवृत्तवानां प्रोक्तम्, सांप्र-
त्यन्तं यत्कर्ममतीतो दिग्भ्रमरं विहाय निवृत्ता इति न व्यवन्निह-
यन्ते, तथैव गुर्वार्दीनामाज्ञासङ्गादिति । १३१ प्र० । सेन०
२ उल्ला० । अप्रतिष्ठितजिनविम्बमर्थवतः, पादादिनाऽऽशान-
यनां वा लामालामी न वा ? इति । लामाश्चेत्तर्हि प्रतिष्ठार्या किं
प्रयोजनम् ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-अप्रतिष्ठितप्रतिमानां वन्दनं
व्यवहारो नास्तीति कथं लाभः ? आशानतकारणं तु प्रत्यया-
यो भवत्येव, तासु तीर्थकराकारोपलम्भादिति । १३३ प्र० ।
सेन० २ उल्ला० । आद्यविधिपूर्वकं प्रतिमायाः सृष्ट्या नवाङ्ग-
निलकापदमुक्तं तत्र प्रथमं किं वामपादं तत्कृतव्यम्, अथया
दक्षिणपादं ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-इत्यभिधानमायाः पूजाकरण-
वग्नरं नवाङ्गेषु तिलकानि दक्षिणचरणादाभ्याङ्गसृष्ट्या
निधयानीति २१३ प्र० । सेन० २ उल्ला० । आचार्यादीनां प्रतिमा-
स्तूपप्रतिष्ठाऽङ्गाराणि कुत्र ग्रन्थे सन्ति ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-
आचार्यमूर्ति स्तूपयोः स्थापनमन्त्रो यथा-“ उन्नमो आर्यरिवा-
णं, भगवंताणं, नाणीणं, पंचविधापारासुद्विगाणं, इह भगवंतां
आर्यरिआ अवयर्तु, साहुःसाहुणीःसावयःसाविआपुणं प-
डिच्छंजु, सव्वसिद्धिं दिसंतु स्वाहा ” अनेन मन्त्रेण वायुशे-
पः । उपाध्याय-मूर्तिस्तूपयोः “ उन्नमो उवाःआपराणं, भगवंता-
णं, वारसंगपटणं रादगाणं, सुअदगाणं, सउआयःआणं सणणं,
इह उवज्जाया भगवंतो अवयर्तु, साहुःसाहुणी सावय सा-
विआपुणं पडिच्छंजु, सव्वसिद्धिं दिसंतु ” अनेन मन्त्रेण वा-
रशेपः सायुःसाध्वीमूर्ति स्तूपयोः-“ उन्नमो सव्वसाहुणं, भ-
गवंताणं, पंचमहज्जयधराणं, पंचसमियाणं, तिगुणाणं, तव-
नियम सणणं वंसणं तुवाणं, मुअससादगाणं, साहुणां भगवंतो
इह अवयर्तु भगवईउ साहुणीउ इह अवयर्तु, साहुःसा-
हुणी सावय साविआपुणं पडिच्छंजु, सव्वसिद्धिं दिसंतु
स्वाहा ” अनेन मन्त्रेण लामाशेप इत्याचार्यदिनकरे धीवर्ध-
मानसुरिकृते, इत्यादिग्रन्थानुसारेण आचार्यादीनां प्रतिमा-
स्तूपप्रतिष्ठानाद्वाराणि कथयतीति । ७ प्र० । सेन० ३ उल्ला० ।
विक्रयकारिसमुच्छेदितनाम लाड्डुनानां प्रतिष्ठितार्हत्प्रति-
मानां पुरुषैवमादिकरणं शुद्धयति न वा ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-
तासामभिधानं लवमादिकरणं प्रायेण न शुद्धयति, कदाचित्का-
रणे यथावश्यकं कर्तव्यं स्यात् तदा तदभिधानमन्तरं प्रतिष्ठि-
तवासलेपादिना शुद्धिर्भवतीति श्रीभगवत्पादानामनुशिष्टि-
ति । २५ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । प्रतिमापदो यत्किंचिदपि परीय-
हाविना न भुज्यति तदाऽयविज्ञानादि प्राप्नोति, यदि च भुज्य-
ति तदोन्मत्ततोमासङ्गादि प्राप्नुयात् परं स कथं भुज्यति ?

यतः स्वयं पूर्वधरस्ततः पूर्वं दत्तोपायोगो भविष्यति, पूर्वधरा-
ऽऽख्या च प्रतिमां प्रतिपन्नोऽस्तीति प्रश्ने उत्तरम्-यथा प्रति-
माप्रतिपन्नः स्वयं पूर्वधरत्वम्, तथाऽऽज्ञादुत्पत्तिः, तथाऽपि त-
योश्चक्षुषस्यैव तस्मिन्समये धृतोपायोगाभावोऽपि भविष्यति तेष-
स कथं भुज्यति इत्याशङ्कानिरवकाशः इति । १४२ प्र० । सेन० ३
उल्ला० । पञ्चशततन्त्रोपमाणायाः प्रतिमायाः पूजनं कया युक्त्या
दैवविधीयते, किंच कुप्यादुत्पत्त्युक्त्य वा ? तत्र राजप्रसन्नयममेष-
महत्परिमाणुशरीरं सूर्याभयं धृतोपायुक्तम्, उत्पत्त्युक्तं तु
न शोभते, यथा भयति तथा प्रसाधमिति प्रश्ने, उत्तरम्-
प्रतिमानुसारं देवाः शरीरं कृत्वा पूजां कुर्वन्ति, अनभिधा-
नं त्वविषयैव बीजमिति संभाव्यते । १८३ प्र० । सेन० ३ उल्ला० ।
जिनालये क्षेत्रपालप्रतिमाया मानने, पूजने, सिन्दूरचढापने च
सम्यक्त्वस्य दूषणं लगति न वा ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-क्षेत्रपालप्र-
तिमायाः क्षेत्रपालाकर्त्तव्येन सिन्दूर-सैलचढापने दूषणं न लग-
ति, मानने तु सम्यक्त्वस्य दूषणं लगतीति । २१७ प्र० । सेन० ३
उल्ला० । पञ्चम्यां प्रतिमायां कच्छदिक्यालनं निषिद्धं, तत्र
सच्चित्तपुपादिभिः पूजां करोति न वा ? इति प्रश्ने उत्तरम्-तत्र
पूजां करोति परं प्रयोगं सच्चित्तपुपादिभिः कारयति, परं तत्र
स्वयं सच्चित्तपुपादिभिः पूजां न करोतीति । २२६ प्र० । सेन० ३
उल्ला० । पञ्चम्यां प्रतिमायां कच्छदिक्यालनं निषिद्धं, तत्र
दाश्रित्य कच्छदिक्यालनं चतुर्दिक्षु कार्यात्समं एव कच्छदिका-
नं बालनीयाऽप्यदा सर्वकालं कच्छदिका बालनीयैव तदाश्रि-
त्य कथमस्ति ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-पञ्चमीप्रतिमानो बद्धकच्छ-
दिक्यैव ग्रन्थे दृष्टमस्तीति कार्यत्वेककाल एव कच्छदिका मो-
च्येति यो वक्ति स एवं प्रष्टव्यः-एवंविधाभ्यासगति क सन्ति ?
इति । ३०० प्र० । सेन० ३ उल्ला० । चन्दनवस्त्रप्रतिमानां कस्तूरीलेपः
क्रियते न्वेति प्रश्ने, उत्तरम्-जिनप्रतिमानां कस्तूरीलेपो न क्रि-
यत इत्युक्तं न सन्ति, प्रत्युत सामान्यान्तत्कारणानुसारेण
आढविध्यादौ सन्ति, यत्कर्तव्यमव्यगता तु कस्तूरी सांप्र-
तमपि जिनावने व्यापार्यमाणं दृश्यते इति । ३६४ प्र० । सेन०
३ उल्ला० । प्रतिष्ठितजिनप्रतिमाविक्रयकारिभिः समुच्छेदित-
नाम-लक्षणः-आर्हद्व्यवस्थेयं गृहीताः सन्ति, तेन तन्नामोच्चा-
रावसरं कस्य जिनस्येयं प्रतिमिति वक्तुं कथं शक्यते ? ततो
यदि लवमादिकरणं निषिद्धं न तर्हि तथा प्रसाधमिति प्रश्ने,
उत्तरम्-प्रतिष्ठितजिनप्रतिमानमिधान-लक्षणं इति प्रायस्तु
न कस्यैव पुनः प्रतिष्ठाकर्त्तव्यताः यादिकारणं यथावश्यकं
कर्तव्यं भवति तदा तद्विधाय प्रतिष्ठितवासलेपादिना शुद्धि-
र्भवतीति ज्ञायते इति । ४१ प्र० । सेन० ४ उल्ला० । आ-
वकः, आबिका वा चतुर्धापौषधप्रतिमां बहते, तस्य सा-
माचार्येनुरारेण चतुर्विधाहारोपायः कस्यैव कथितोऽस्ति,
तथा समवायाङ्गद्वयनुरारेण तु त्रिविधाहारः संभवति,
तस्मात्त्रिविधाहारोपायं विहाय चतुर्थीं प्रतिमां बहते, किं वा
न ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-प्रवचनसारोद्धारादिग्रन्थे आर्हचतुर्थे-
प्रतिमायां तदनुषङ्गीदिने परिपूर्णं अनुष्कारोपायः कथितो-
ऽस्ति, तदनुसारेण ऽष्टप्रहरपौषधशतविधाहारोपायः क-
र्त्तव्यो युज्यते, परं सामाचार्येनुरारेणैतावान् विशेषो ज्ञायते-
यत्पक्षिकायां यत्कृष्णशक्तिर्न भवति तदा पूर्णिमाया-
वमास्यायां त्रिविधाहारोपायस्तदाऽऽज्ञातः तत्रापि
निर्विकृतिकमपि कर्त्तव्यम्, तत्र प्रथमोपायस्तु शास्त्रानुसा-
रेण चतुर्विधाहारोपायः कर्त्तव्य इति ज्ञायते । समवायाङ्ग-

वृत्त्यनुसारेण तु शिविधाहारोपधामः कर्त्तव्य इति व्यक्तिर्न
ज्ञायते । ४८ प्र० । सेन० ४ उल्ला० । अष्टमप्रतिमानवमप्र-
तिमयोरात्मवर्जनेन, दशमप्रतिमायां सावधारवर्जनेन च
क्रियते, अन्यथा वा ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-अष्टमप्रतिमायामार-
म्भोऽष्टमासांन, यावत् स्वकायेन त्यज्यते, नवम्यामप्यारम्भो
नवमासांन, यावत्परेण न कार्यते, दशम्यां च दशमासांन या-
वत्स्वार्थेनपञ्चाऽऽहार-पानीयादिवस्तु न गृह्णाति, परार्थेन
पञ्चाऽऽहारदिकं तु गृह्णाति इति । १३२ प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।
परपक्षिणं प्रतिमास्थापनादिकं प्रतिष्ठा अर्प्यते न वा ? इति
प्रश्ने, उत्तरम्-यदि नतस्तदाशानना न भवति तदा तत्र
निष्ठाप्यते न कार्यो बाधेति । १३६ प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।
प्रथमन्-पुं० । पृथुष्वे ।

पट्टि-पटित-वि० । अशीते, पञ्चा० १६ विव० ।

पट्टिपव-पटितव्य-वि० । अन्वास्थानार्वाचनान् अर्प्यतव्ये, पं०
सू० १ सूत्र ।

पण-पण-न० । आननादिषु विमानभेदे, स० १६ सम० ।

पञ्च-पञ्चसंख्यायाम् ।

पणञ-पनक-पुं० । देशी-पङ्के, दे० ना० ६ वर्गे ७ गाथा ।

पणञ्जिञ-देशी-प्रकटिते, दे० ना० ६ वर्गे ३० गाथा ।

पणञ्ज-पञ्चाशत्-वि० । पंचावण 'शब्दार्थे, (अस्मिन्नेव
आगे ४४ पुष्टे अस्म्य साधना दृश्या)

पणइ-प्रसायिन्-वि० । क्लृप्तपुनः, " रमणो कंतो पणइ, पा-
णसमो पियसमो दश्रॉ " पाठ० ना० ६१ गाथा ।

पण्ण-पञ्च-न० । पञ्चावयवे समुदाये । पञ्चरूपकमूल्ये,
वृ० ३ उ० । 'पण्ण' ति समयमाणावन्तु पञ्चक-दशक-
प्रभृतिना क्रमेण प्रायश्चित्तवृद्धिर्वर्धनं यथा यथा विकटयती-
ति प्रकृतम्, इह च लघावऽतीचारे पञ्चकं नाम प्रायश्चित्त-
म् । ध० २ अधि० ।

पनक-पुं० । आगन्तुकप्रतनुद्रवरूपकर्म, वृ० ६ उ० । "आ-
गंतुपयपयञ्जो, दुञ्जो पणञ्जो " आगन्तुकप्रतनुको हुनञ्च प-
नकः, वृ० ६ उ० । स्था० । प्रतले कर्मविशेषः, भ० ७ श० ६
उ० । प्रञ्ज० । पञ्चवर्गे सारङ्कुरे, अनङ्कुरे वा अनन्तवन्त-
स्वतिविशेषः, वृ० ४ उ० । नि० जू० । काष्ठार्दी उल्लिखितेषु,
आ० १ ध्रु० १ श्र० २ उ० । आव० । कलप० । आ० जू० ।
पनक उल्लिरिति वनस्पतिविशेषः । दश० ८ अ० । नि०
जू० । पि० । प्रज्ञा० । दशा० ।

पण्णजीव-पनकजीव-पुं० । पनकश्चास्ती जीवश्च पनकजीवः,
नं० । वनस्पतिविशेषः, विशे० । (तस्य शरीरमानमनिसूच-
स, पनञ्च 'आहि' शब्दे प्रथममागं १४६ पुष्टेऽदृशि) ।

पण्णमट्टिया-पनकमृत्तिका-स्त्री० । पृथ्वीकायभेदः, स च नद्या-
दिपूरसाधिनदेशे नद्यादिपूरऽपगते यः भूमौ रुद्धेणमुद्ररूपो
जलमलाऽपगपर्यायः पङ्कः स पनकमृत्तिकाः, नदीनाम्का जीवा
अपि अभेदोपचरन्तां पनकमृत्तिकाः । जी० १ प्रति० । प्रज्ञा० ।

पण्णमुद्र-पनकमुद्र-न० । पनक उल्लिखिते, स च प्रायः प्रावृष्ट-
काले भूमिकाष्ठादिषु पञ्चवर्णैस्तद्द्रव्यलीनो भवति स एव
सूक्ष्मसु । स्था० ८ डा० । सूक्ष्मभेदः, कल्प० ।

से किं तं पण्णमुद्रम् ? । पण्णमुद्रम् पंचवर्हे पण्णसे । तं
जहा-किण्डे, नीले, लोहिण्, हालिदे, मुक्किं । अस्थि
पण्णमुद्रम् द्वञ्चसमागवामे नाम पण्णसे । ते छउमत्थेण
वा निग्गंथेण वा, धिम्मंथीए जा जाव पडिलेहियवमे भवेइ ।
से सं पण्ण-मुद्रम् ।

('से किं तं पण्णमुद्रम्') नत् कः सूक्ष्मः पनकः गुरुगह-('प-
ण्णमुद्रम् पंचवर्हे पण्णसे') सूक्ष्मपनकः पञ्चविधः प्रज्ञतः ।
('तं जहा') तद्यथा-('किण्डे जाव 'मुक्किं') कृष्णः यावत् शु-
क्लः ('अस्थि पण्णमुद्रम् तद्वत्स्वसामाणवर्णः नाम पञ्चने') अ-
स्ति सूक्ष्मः पनकः, यत्रोत्पद्यते तद्वद्रव्यसमानवर्णः प्रसि-
द्धः प्रज्ञतः । ('जे छउमत्थेण निग्गंथेण वा, निग्गंथीए वा
जाव पडिलेहिअवमे भवेइ') यश्छुद्रस्थेन साधुना, साध्या
यावत् प्रतिनिक्षितव्यः भवति । पनक उल्लिखितः स च प्रायः
प्रावृष्टि भूकाष्ठादिषु जायते; यत्रोत्पद्यते तद्वद्रव्यसमवर्ण-
श्च ('नामे पञ्चने') इत्यत्र नाम प्रतिज्ञां ('से सं पण्णमुद्रम्')
स सूक्ष्मपनकः । कल्प० ३ अधि० ६ क्षण ।

पण्णगा-पञ्चकादि-न० । समयमाणावन्तु पञ्चक-दशकप्र-
भृतां प्रायश्चित्तं, पञ्चा० १४ विव० ।

पण्ण-प्रनष्ट-वि० । प्रकर्षेण नष्टो दृष्टयगोचरतां गतः । उत्त०
४ अ० । अदृश्यतां गते, अवगते, सूत्र० १ ध्रु० १ श्र० २ उ० ।

पण्णजन्मणवत्त-प्रनष्टजन्मनवत्त-न० । अज्ञानजन्मभे, त-
स्मिन्निज्ञानभेप्रतनशब्दे । ज्यो० २० पाठु० ।

पण्णदीव-प्रनष्टदीव-वि० । प्रतद्वत्स्वकल्पे, उत्त० ४ अ० ।

पण्णट्टवर-प्रनष्टवर-न० । क्षयपूर्वेषु, ज्यो० ।

तत्रैवम्-अभावस्या धार्मिकमार्गप्रतिपादकैकानविशतितमा-
न् प्राभूतारनन्तरं प्रनष्टपूर्वप्रतिपादकं विशतितमे यथानु-
पूर्व्या क्रमेण वच्यमाने, प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयानि-
नइ कोइ पुच्छिजा, मुं उड्डितियम्मि अभियम्म ।

एका कला, पडिपुञ्जा किं पव्वं का तिरी होइ ? ।

कोऽपि शिष्यः पृच्छति यदि सूर्ये उज्जितिति उद्यमाने अ-
भिज्ञिते नक्षत्रस्य एका परिपूर्णा कला समर्थाऽयमारूपा
चन्द्रमसा प्रतिपञ्चा भूकृता भवति तदा तस्मिन् दिवसे किं
पत्रं वर्तते, का वा तिथिः ? एवं शिष्येण प्रश्ने कृते सति सूर्यः
शेवन्तक्षत्रशरीरानि विचित्रितं नष्टेषु जानीयादिति ।

नदिपये करुणमात्रः-

नस्य ताउ अभिजि-मुपाटाय संविचेऊण ।

इच्छिअकलूणकालम्मि, इगमो भवे करणं इसिप्ता ॥

नक्षत्रानु पूर्वमभिज्ञितमुपादाय याः कला(रूपा एकत्र सं-
क्षिप्तं मूलं) ततो या [रविता] विवाहताः कला(रूपा-
भिरुने काले सति इदं वक्ष्यमाणं भवति करणम् ।

तदेवाह-

छेऊण इच्छियं तेममिहि तिनउड्डपडितं तु ।

संगुणए अट्टारम-हि सएहि नीमिहि भट्टया ॥

तस्मिन् एगमडीउ, विभजे जं लद्धा ते य होति पक्खेवा ।

पन्नरसभागलद्धा, पञ्चगा अंसगा य तिठी ॥

छिष्या अपनीय, छिदमस्मिन्नकलारूपं यत् शेषं लभ्यते तत्र त्रयोदशभिः शतैश्चिन्नवत्यधिकैर्भोगैः, भक्तं च सति यत् शेषमवतिष्ठते तदप्रतिग्राह्यते, प्रतिग्राह्यं च तस्मिन्ने कपटप्राप्रविभक्तं च सति यत्कथ्यते ते प्रसिद्धाः प्रलेप-
शोभा राशयो ज्ञानव्याः, नेपु च प्रतिक्षिप्तेषु प्रतिग्राह्यौ, तस्य पञ्चदशभिर्भोगैः कृते यत्कथ्यते तानि पर्याणि द्रष्टव्यानि, अशास्तु तिथयः एवं करणगाथास्तथाः संप्रति भावना क्रि-
यते-तत्र यत्पुष्टम् उदयति सूर्ये अभिजित एका कला चन्द्र-
मसा भुक्ता म्यान् नक्षत्रिन् दिवसे किं एवं वर्तते, का वा तिथिः ? इति । तत्र सा एका कला त्रयोदशभिः शतैश्चिन्नव-
तिअधिकैःसुगुणैः, ज्ञानानि त्रयोदश शतानि त्रिनवत्यधिकानि १३६३ । तेषामष्टादशभिः शतैश्चिन्नवत्यधिकैर्भोगां न लभ्यते इति शेषः करणविधिप्रयोगेन । तत्र त्रयोदश शतानि त्रि-
नवत्यधिकानि प्रतिग्राह्यते, प्रतिग्राह्यं च मूलग्राह्यप-
ट्ठा भागां हित्यते, लब्धा द्वाविंशतिः २२ सा प्रतिग्राह्यौ प्रति-
क्षिप्यते, ज्ञानः प्रतिग्राह्यश्चतुर्दश शतानि पञ्चदशोत्तराणि १४२५ । तेषां षट् दशभिर्भोगां हित्यते, लब्धाः चतुर्नवेतिः ६४
शेषास्तिष्ठन्ति पञ्च, आगते च पुनर्नयन्ति तमे पर्याणि पञ्च-
म्यामुदयति सूर्ये अभिजितः कला चन्द्रमसा प्रतिपक्षा भव-
ति तदा किं एवं वर्तते का वा तिथिरिति । तत्रार्भिजितः कला एकविंशतिः अथवनक्षत्रस्य समपटिः, धनिप्राया एका क-
लानि । सर्वसंकलनेन ज्ञाना एकोननवतिः ८६ इति हस्मिन्ना धान्द्रास्तका एका शोष्यते, तिथ्या पञ्चाष्टाष्टाशतिः ८८ एवं राशि त्रयोदशभिः शतैश्चिन्नवत्यधिकैर्भोगैःसुगुणैः ज्ञानमकं लक्षं त्रयोविंशतिभिरुत्तराणि नव शतानि सत्यत्यधिकानि १२३६७७ तेषामष्टादशभिः शतैर्भोगां हित्यते, लब्धे व्यज्यते, स्थितानि शेषाणि त्रयोदश शतानि सप्तपट्टशक्तिनि १३६७ तानि प्रतिग्राह्यते १३६७ तत आदिमस्य राशेःकपटप्रा भागराशे लब्धा द्वाविंशतिः सा प्रतिग्राह्यौ च प्रक्षिप्यते ज्ञानानि त्रयो-
दश शतानि तस्याऽऽत्यधिकानि १३८६ तेषां पञ्चदशभिर्भोगां हित्यते, लब्धा द्विनवतिः, शेषास्तिष्ठन्ति १३९७ तत आगते च पुनर्नयन्ति तमे पर्याणि पञ्चम्यामुदयति सूर्ये धनिप्राया एका क-
ला चन्द्रमसा प्रतिपक्षेति, एवं सर्वत्रापि भावना भावनीया ।

सम्प्रति प्रनष्टजन्मनक्षत्रपरिज्ञानार्थकरणाभाह—

समश्चिच्छिणु वासेसु, कोऽपि पुंज्ज जन्मनक्षत्रं ।
जायस्स वरिससंय पञ्चाणि, तिहिं व ठाविज्जा छित्तूण ॥
वरिसमंवे पंचसु, ससाणि कुणसु पञ्चाणि ।
ततो उ वट्ठमाणं, सोहज्जा एवं तिहिरासि ॥
अवमेसं साहितो, संपयकालमि आणुए व सव्वं ।
जे जं इच्छमि किंवि, अशाणयं वा वि खेवेणं ॥

('समश्चिच्छिणु') समयनिकान्तेषु वर्षेषु कोऽपि स्वकीयं जन्मनक्षत्रं पृच्छन्, यथा किं मम जन्मकाले नक्षत्रमासीत् ? इति । एवं पृष्टं सति ज्ञानस्य सततस्य या वर्षसंख्या अति-
कान्ता तां पर्याणि, तिथीश्च स्थापयेत्, वायपयिन्वा च वर्ष-
संख्यां पञ्चविषयां छिन्नात्, किमुक्तं भवति-पञ्चवर्षरूपा संख्या छेदं सहने तावतीं लुप्तात्, छित्त्वा च शेषाणि या-
नि वर्षाणि तिष्ठन्ति तानि पर्याणि कुरु, कृत्वा च पूर्वराशि-

मानः पूर्वपुरुषः संप्रदायात् चतुर्गशितिसंख्यां वर्तमानः समस्तेऽपि एकव मीहयते, ततो वर्तमानं पूर्वराशिम्, तिथि-
राशिपट्टकम्, इत्यभूतं च वर्तमानं पूर्वराशि तिथिराशि च शोधयित्वा ये अवशिष्टराशि च प्रक्षिप्य प्रक्षिप्य वाधिक-
कपूर्वराशियुगपूर्वराशि शोधयित्वा शेषं पूर्वोपदेशत कुर्यात् एव करणगाथा, लक्षार्थः । भावना विषय-कस्यापि ज्ञानस्य नव वर्षाणि, त्रयो मासाः, एकः पक्षः, पञ्च दिवसाः एव जा-
तस्य कालः । अत्र किं चन्द्रनक्षत्रम्, सूर्यनक्षत्रं वा ? अत्र स्थापना प्रथमतः सर्वोपनि नव वर्षां ध्रियन्ते, तेषाम-
धस्तात् ये मासाः, तेषां वाऽधस्तात् पञ्चमी । अत्र वर्षराशिः पञ्चसंखितेन युगेन भागां ह्रियते, स्थितानि शेषाणि च-
त्वारि, तानि पर्याणि कर्तव्यानि, तत्र वर्षं चतुर्विंशतिः प-
र्याणि, नतश्चत्वारः चतुर्विंशत्या गुणने जाता परलवतिः, विपु मांससु षट् पर्याणि, तान्यपि तत्र प्रक्षिप्यन्ते, चतुर्षु वर्षपैकोऽधिकः मासः सन्तुत्स्न च द्वे वर्षेभ्यो, ते अपि प्रक्षिपेति यदि चेत्कं एवं, नदीप तत्र प्रक्षिप्यते, ज्ञानं सर्वसंख्यया पञ्च-
संखितं एवं वंशतः । अत्रां वर्तमानानि चतुर्गशितिपर्याणि शोधयन्ते, स्थितानि शेषाणि एकविंशतिः पर्याणि, पञ्चनतेऽ-
ष्टौ न शुष्यन्ति तत् एकविंशतेर्नैकं रूपमात्रेण पञ्चदश भागाः क्रियन्ते, ते च पञ्चदश पञ्चसु मध्ये प्रक्षिप्ता जाता विंशतिस्ततोऽष्टौ युद्धाः स्थिता द्वादश, आगते युगाऽऽदी विंशतेः पूर्वसु गतेषु द्वादश्यां चन्द्रगते सूर्यगते वा यत् नक्ष-
त्रं तत् तस्य नक्षत्रमवलयस । यथायोगमन्यस्याऽपि जन्मन-
क्षत्रमानेत्यस, एवमनावतमपि जन्मनक्षत्रमानेत्यमि-
ति ॥ इति श्रीमलयमिनिगिरिकितायां उपातिः करणद्विकटीका-
यां नष्टपूर्वप्रतिपादकं विंशतितमं प्राभुतं समाप्तम् । त्र्यो-
२० पाठम् ।

पण्डुवावाह-मनपृथ्यावाध-त्रि० । प्रकपेण नष्टाः क्षीणा व्या-
वाधा येषां ते तथा-सर्वव्यावाधयजितेपु, पं० सू० १ सूत्र ।

पण्डुसन्धि-प्रनष्टसन्धि-त्रि० । सर्वथाऽपुनलवयमात्रपञ्चद्वि-
यसन्धौ, प्रव० ४ द्वार । प्रज्ञा० ।

पण्नीस-पञ्चविंशत्-स्त्री० । पञ्चाधिकैर्ब्रह्मसंख्यायाम्, स०
६८ सम० ।

पण्डु प्रज्ञाद्व-त्रि० । परिगते, श्री० ।

पण्डुपत्रि-पञ्चप्रज्ञात्-पुं० । व्यन्तरभेदे, प्रव० १६४ द्वार ।

पण्डुवै-पण्डुवै-पुं० । प्रतिज्ञावन्धे, आ० क० १ अ० । [पण-
वन्धोदाहरणम् 'उप्यन्धिया' शब्दे द्वितीयमागं ८२७ पृष्ठ
उदाहरणम्] ग्लहे (होड) नियमविशेषपत्रेन, यदि भवा-
निदं कुर्यात् तर्हि इदमहं भवते दास्यामीति समयकरणं
पणवन्धः । वाच० ।

पण्मीउगा प्रण्डु-अज्य० । प्रकपेण भावपूर्वकं मनोवाका-
येनैत्यर्थे, घ० १ अ० । आ० ।

पण्मीच्छ-पञ्चमिष्यात्-न० । पञ्चप्रकारं मिष्यात्, कर्म०
४ कर्म० ।

पण्मिय-प्रणमित-त्रि० । ननुमात्रेण प्रशदस्यादिकर्मार्थवा-
त् । आ० । श० । जं० ।

पणमुत्ति-पणमुत्ति-स्त्री० । राजकुले व्यवहारविशेषे, आ० म० १ अ० ।

पण्य-प्रण्य-त्रि० । निक्षे, रा० । जं० । प्रहीभूते, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० ३ उ० । आचा० । प्राप्ते, सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० । खर्वे, स्था० ४ ठा० १ उ० । [अत्र चतुर्भेदी 'पुरिसजाय' शब्दे वक्ष्यते]

प्रण्य-पुं० । केहे, आ० १ ध्रु० ६ अ० ।

पण्यवेदय-प्रण्यवेदित-न० । प्रण्यरंगणे, आ० १ ध्रु० ६ अ० ।

पण्यभंग-प्रण्यभङ्ग-पुं० । प्रार्थनाभङ्गे, वृ० ३ उ० ।

पण्यासण-प्रण्यासन-न० । निष्ठासने, जी० ३ प्रति० ४ अ-पि० । रा० । जं० ।

पण्व-पण्व-पुं० । भारङपटहे, लघुपटहे च । जं० ३ वत्त० । रा० । प्रभ० । भ० । कल्प० । आ० । पण्वो भारङपटहो लघुपटह इत्यन्ये । श्री० । नं० ।

पणस-पनम-पुं० । [कटहर] वृक्षभेदं, आचा० २ ध्रु० २ कू० १३ अ० ।

पणसुन्न-पञ्चशूत-न० । 'पंचसुगण' शब्दाथे, प्रच० ३३ हा० ।

पणाम-प्रणाम-पुं० । नमस्कारे, आनु० । विनये, आव० २ अ० ।

प्रणिपाने, स चान्द्रघटनः पञ्चाङ्गा ज्ञातव्यः । संघा० १ अधि० १ प्रस्ता० । " निञ्जि चव पणामा " संघा० १ अधि० १ प्र-स्ता० । [पणामविक्रम 'चैश्यवंदण' शब्दे तृतीयभागे १३१८ पृष्ठे व्याख्यातः]

अपि-धा० । " अपेगल्लिवचं दुण्यणामाः " ॥= । ४ । ३६॥ इति अंगरंगवन्त्य पणामादेशः । पणामइ । अप्रयति । प्रा० ४ पाद ।

पणामय-प्रणामय-त्रि० । प्रणामयन्ति प्रापयन्ति, दुर्गतिमि-ति प्रणामकाः । शब्दादिचिपयेषु, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।

पणामहज-प्रणामहाये-त्रि० । उपलक्षण-यान् प्रणामदानादि-नाऽऽचर्जनीये, पि० ।

प्रणामिअ-प्रणामित-त्रि० । नमस्कृतं, " पणामिअं दिस्समुव-र्णअं " पाठ० ना० १८४ गाथा ।

पणायग-प्रणायक-त्रि० । प्रकर्षेण सनन्त्रतया नायके, व्य० १ उ० ।

पणालिया-प्रणालिका-स्त्री० । पागम्पये, सूत्र० १ ध्रु० १३ अ० ।

पण्णास-प्रणाश-पुं० । अपनयने, आ० म० १ अ० । आव० । उच्छेदं, विशेष ।

पणिअ-देशी त्रि० । प्रकटे, दं० ना० ६ वर्गं ७ गाथा ।

पण्णिदि-पञ्चद्वि-पुं० । पञ्चास्त्रेवपर्यातिपर्याप्तं, कर्म० २ क-र्म० । प्रभ० ।

पणिजत-पणीयमान-त्रि० । वश्ये, अभीने, कृतलौकिकसंस्कारे च, वाच० ।

पणिय-पणित-न० । भारङ्गे, आ० १ ध्रु० १ अ० । विक्रये व-स्तुनि, रा० । द्वाष्टादिके व्यवहारे, आ० १ ध्रु० ३ अ० ।

पणियगिह-परपयह-न० । पणयागणे, आचा० २ ध्रु० १ कू० २ अ० २ उ० । " जय भारङ्गे अञ्जति तं पणियगिहं " नि० कू० १२ उ० ।

पणियघर-परपयह-न० । 'पणियगिह' शब्दाथे, आचा० २ ध्रु० १ कू० २ अ० २ उ० ।

पणियड्ड-पणितार्थ-पुं० । पणयवस्तुनि, दश० ७ अ० । प्राणि-घृतप्रयोजने, दश० ७ अ० ।

पणियभेड-पणितभारङ्ग-न० । पणितं व्यवहारस्तदर्थे भारङ्ग-म् पणितं वा कयणकं तदर्थे भारङ्गं न तु भाजनमिति पणि-तभारङ्गम् । पणितार्थेभारङ्गं, भ० १५ श० ।

पणियभूमि-पणितभूमि स्त्री० । भारङ्गविधामणस्थाने, भ० १५ श० । वज्रभूम्याख्याऽनार्यदेशे, कल्प० १ अधि० ६ क्षण । तत्र हि वीरस्वामिनामेकं चातुर्मास्यं जातम् ।

तएवं अहं गोयमा । गोसालेणं मंखलीपुत्तेणं सद्धि प-णियभूमिपए उवासाइं लाभं, अलाभं, सुदं, दुक्कं, सकारं, असकारं पच्चणुभवमाणं अणिच्चजागरियं विहरिस्था ।

पणितभूमेरारभ्य प्रणीतभूमौ विद्वत्त्वानिति योगः । भ० १५ श० ।

प्रणीतभूमि-स्त्री० । मनोऽभूमिः । भ० १५ श० ।

पणियमाला-प (शित) रयशाला-स्त्री० । हठे, आचा० १ ध्रु० ६ अ० २ उ० । " पणियमाला जय भायमाणं वि-कति वणिय कुम्भकारं वा एमा पणियमाला । नि० कू० १६ उ० । आचा० । वरुणशालायास, दश० १० अ० ।

कोणालियाणां खलु, पणियमाला

कोणालिकाः कुलालकृयविकारिणस्तेषां आपणः पणितशा-ला मन्तव्याः । किमुक्तं भवति-यत्र कुम्भकारा भाजनां वि-कीरुते, वणिजा वा कुम्भकारकस्त्वाभाजनां कोत्या यत्रा-पणं विक्रीणन्ति सा पणितशाला । वृ० २ उ० ।

पणिविद्य-प्रणिपति-त्रि० । नमस्कृतं, नं० ।

पणिवद्य-प्रणिपात-पुं० । प्रणमनं, पञ्चाङ्गः प्रणिपातः । द-श० १ तत्त्व । संघा० ।

पञ्चाङ्गप्रणिपातार्दीनां व्याख्यानायाऽऽह-

दो जाणु दोमि करा, पंचमंगं होइ उतिमंगं तु ।

राम्मे संपणियाओ शेओ पंचगणियाओ । १८ ॥

इं जानुनी अघीयलैत । ठौ करौ हकौता, पच्चममेव पच्च-मकं भवति यनेतः उत्तमाङ्गे तु शिर एव इत्यनेन पञ्चाङ्ग इति व्याख्यातम् । अथ प्रणिपातव्याख्यानायाऽऽह-पतरेव प-ञ्चमिङ्गः सम्यग् भक्तिता भूत्वायतः यः स प्रणिपातः प्र-णासोऽस्तीत्येवो ज्ञातव्यः । पञ्चाङ्गप्रणिपातः पूर्वोक्तानि-र्वचन इति गाथाथः । पञ्चा० ३ विद्य० ।

पणिवायद्वय-प्रणिपातद्वयक-पुं० । " नमोऽप्युधं अहं-ताणं भगवंताणं " इत्यादिके सूत्रे, पुं० २ अधि० । (अत्राऽऽस्ता-पकाः सम्पदश्च 'चैश्यवंदण' शब्दे तृतीयभागे १३१८ पृष्ठे व्याख्याताः)

पणिहाण-प्रणिधान-न० । घेतःस्वार्थे, व्य० १ उ० । ग० ।

उत्त० । दश० । प्रच० । ऐकाग्र्ये, द्वा० ५ हा० । प्रशस्तावधा-नं, द्वा० २२ हा० । विरोपयोगे, पञ्चा० ३ विद्य० । पं० सू० ।

हडाप्यवसाये, आश्व० ४ अ० । अन्तःकरणवृत्ते, सूत्र० २ अ० २ अ० । पणिहाणं ति वा, अज्जकपसाणं ति वा, चिट्ठं ति वा पण्डा । ति० सू० १ उ० । प्रणिहितः प्रणिधानम् । एकाग्रतायासः, स्या० ।

विधा प्रणिधानं प्रतिपादयति-

तिविहे पणिहाणे पणत्ते । तं जहा-मणपणिहाणे, वयप-णिहाणे, कायपणिहाणे । एवं पंचेदियाणं जाव वेमाणि-याणं । तिविहे सुपणिहाणे पणत्ते, तं जहा-मणसुपणिहा-णे, वयसुपणिहाणे, कायसुपणिहाणे ।

प्रणिहितः प्रणिधानमेकाग्रता, तच्च मनःप्रभृतिसम्बन्धि-भेदान् विविधेति । तत्र मनसः प्रणिधानं मनःप्रणिधानश्च, एवमितरे । तच्च चतुर्विंशतिदण्डकं सर्वेषां पञ्चेन्द्रियाणां भवति, तद्व्येषां तु नास्ति, योगानां सामर्थ्येनाऽभावादिति । अत एवोक्तम्-(एवं पंचेदिया-इत्यादीति) । प्रणिधानं हि शुभाशुभभेदश्च । अथ शुभमाह-('तिविहे' इत्यादि) सामान्य-सूत्रम् । विश्वमाश्रित्य चतुर्विंशतिदण्डकविन्तायां मनुष्या-णामेव, न त्राऽपि संयतानामेव भवति, चास्तिपरिणामरू-पत्वाद्दृश्येति । (सुप्रणिधान-दुष्प्रणिधानस्वरूपं स्वस्व-स्थाने) स्या० ३ उ० १ उ० ।

चतुर्धा प्रणिधानस-

चउन्विहे पणिहाणे पणत्ते । तं जहा-मणपणिहाणे, व-यपणिहाणे, कायपणिहाणे, उवगरणपणिहाणे । एवं नेरइ-याणं । पंचेदियाणं जाव वेमाणि-याणं ।

प्रणिधिः प्रणिधानं प्रयोगः, तत्र मनसः प्रणिधानमार्तं-रौ-द्रधर्मोदिकपनया प्रयोगो मनःप्रणिधानश्च । एवं वाक्काययो-रपि । उपकरणस्य लौकिक-लोकोत्तररूपस्य यत्न-पात्रादेः संयमाऽसंयमोपकाराय प्रणिधानं प्रयोग उपकरणप्रणिधान-सः । (एवमिति) यथा सामान्यतस्तथा नैरयिकाणामिति । तथा चतुर्विंशतिदण्डकपठितानां मध्ये ये पञ्चेन्द्रियास्तेषा-मपि वैमानिकान्तानामेवमेवेति । स्या० ४ डा० १ उ० । द-श० । प्रयोगे, आश्व० ६ अ० ।

कइविहा णं भंते । पणिहाणे पणत्ते । गोयमा । तिविहे पणिहाणे पणत्ते । तं जहा-मणपणिहाणे, वपणिहाणे, कायपणिहाणे । खेरइयाणं भंते । कइविहे पणिहाणे पण-त्ते । एवं चेव । एवं जाव वणियकुमारा । पुडवीकाइयाणं पुच्छा, गोयमा । एगे कायपणिहाणे पणत्ते, एवं जाव व-यस्सइकाइयाणं वेइदियाणं पुच्छा, गोयमा । दुविहे पणि-हाणे पणत्ते । तं जहा-वपणिहाणे य, कायपणिहाणे य । एवं जाव चउरदियाणं । सेसाणं तिविहे जाव वेमाणि-याणं । म० १८ श० ७ उ० ।

(प्रणिधानलक्षणम् 'धम्म' शब्दे चतुर्थभागे २६०० पृष्ठे गतस्) ('जय वीरस्य' । जगमुद । होउ ममं' इत्यादि प्रणिधानसूत्रं 'वेइयवन्द' शब्दे तृतीयभागे १३२० पृष्ठे व्याख्यातम्) ('शि-धाण' शब्दे चतुर्थभागे २१०५ निदानकरणद्वेषविचार उक्तः)

पणिहाणं-प्रणिधानवत्-त्रि० । एकाग्रमनसि, उक्त० १६ अ० । " संकाशाण्यि सव्वाणि वज्जेज्जा पणिहाणं " उक्त० १६ अ० ।

पणिहाणं जोगजुच-प्रणिधानयोगयुक्त-त्रि० । प्रणिधानं चेतः-स्वास्थ्यस्य, तत्प्रधाना योगा व्यापारास्तेषु युक्तः समन्वितः प्रणिधानयोगयुक्तः । व्य० १ उ० । दश० । प्रणिधानं मन-सः शुभमैकाग्र्यं तदुपस्तत्प्रधानो वा योगो व्यापारस्तेन युक्तोऽन्वितः । अथवा-योगो मनोनिरोधस्ततश्च प्रणि-धान-योगाभ्यां युक्तो यः स तथा । पञ्चा० १५ विव० । प्र-णिधानरूपयोगैः, प्रणिधान-योगाभ्यां वा युक्तं । " पणि-हाणं जोगजुचो, पंचविहं समीतीहि तीहिं गुत्तीहि " पंचा० १५ विव० । सम्म० ।

पणिहाणपुरस्सर-प्रणिधानपुरस्सर-पुं० । प्रणिधानमेकाग्र्यं तत्पुरस्सरम् । उपयोगप्रधाने, यो० ६ विव० ।

पणिहाय-प्रणिधाय-अव्य० । आश्रित्येत्यर्थः, म० १५ श० । अ-पेक्षेत्यर्थः, आ० १ अ० १० अ० ।

पणिहि-प्रणिधि-पुं० । प्रणिधाने, मनसो विशिष्टैकाग्र्ये, प्रश्न० ५ सम्ब० द्वार० । आ० ७० । प्रणिधानमवधानं चरञ्च । हे० । दश० ।

प्रणिधिनियेयः-

जो पुविह उडिहो, आयागो सो अहीणमइरितो ।

दुविहो य होइ पणिही, दुवे, भावे य नायवो ॥५६॥

यः पूर्वं शुल्लकाचारकथायामुद्दिष्टः आचारः सोऽहीनतिरि-क्तस्तदवस्थं पवेहापि हटव्यः इति वाक्यशेषः । शुल्लक-श्राम-स्थापने आचारस्य प्रणिधिर्मभिहित्वाऽऽह-द्विविधश्च भवति प्रणिधिः । कथम् ? इत्याह-द्रव्य इति द्रव्यविषयः । भाव इति भावविषयश्च ज्ञानव्यः । इति गार्थार्थः ॥५६॥

तत्र-

दवे निहाणमाइ, मायपउताणि चेव दव्वाणि ।

भावैदिय-नोइन्दिय, दुविहो उ पसत्थ अपसत्थो ॥६०॥

द्रव्य इति द्रव्यविषयः प्रणिधिर्निधानादिः प्रणिहितं नि-धानं निक्षिप्तमित्यर्थः । आदिशब्दः स्वभेदप्रख्यापकः । माया-प्रयुक्तानि चेह द्रव्याणि, द्रव्यप्रणिधिः पुरुषस्य स्वीवेषेण प्रलयनादिकरणम् । श्रिया वा पुरुषवेषेण चेत्यादि । तथा भाव इति । भावप्रणिधिर्निधिविधः-इन्द्रियप्रणिधिः, मोहइन्द्र-ियप्रणिधिश्च । तत्र इन्द्रियप्रणिधिर्निधिविधः प्रशस्तोऽप्रशस्त-श्च । इति गार्थार्थः ॥ ६० ॥

प्रशस्तमिन्द्रियप्रणिधिमहाः-

सवेसु य रुवेसु य, गंवेसु रसेसु, तह फासेसु ।

न विरज्जं न वि दुस्सइ, एसा खलु इंदियण्णी ॥६१॥

शब्देषु च, रूपेषु च, गन्धेषु, रसेषु, तथा च स्पर्शेषु पतेवि-न्द्रियार्थेष्विहाऽनिष्टेषु चक्षुरादिभिरिन्द्रियैर्नाऽपि रज्यते, नाऽपि क्षियते । एष खलु माध्यस्थ्यलक्षणः इन्द्रियप्रणिधिः प्रशस्तः । इति गार्थार्थः ॥

अन्यथा त्वप्रशस्तः, तत्र दोषमाह-

सोइंदियअस्सीहि उ, मुक्काहिं सदमुच्छिओ जीवो ।

आइयइ अणाउतो, सहगुणसमुद्दिष्ट दोमे ॥६२॥

धोत्रेन्द्रियरश्मिभिः धोत्रेन्द्रियरज्जुभिः मुक्ताभिरुद्ध-
ह्लाभिः । किमत्याह शब्दमुच्छ्रितः शब्दशब्दो जीवः, आ-
दत्ते शुद्धाति अनुपयुक्तः सन्, कायः ? इत्याह-शब्दगुणसमु-
त्थितान् दोषान्-शब्द एवेन्द्रियगुणस्तन्मुत्थितान् दोषान्
बन्ध-बन्धादीन् धोत्रेन्द्रियरज्जुभिरादत्त इति गाथार्थः ।

शेयेन्द्रियानिदेशमाह-

जह एसो सहेसु, एसेव कपो उ मेसएहिं पि ।

सउहिं पि इंदिएहिं, रुवे, गंधे, रसे, फासे ॥ ६३ ॥

यथैव शब्देषु शब्दविषयः धोत्रेन्द्रियमधिकृत्य दोष उक्तः,
एष एव कपोः शेषेऽपि चक्षुरादिभिश्चतुर्भिर्पोन्द्रियदोषा-
भिधानि दृष्टव्यस्तद्यथा-“ कश्चिद्विद्यारम्भीति उ ” इत्यादि ।
अत एवाऽऽह-कपे, गंधे, रसे, स्पर्शे, रूपादिविषयः । इति
गाथार्थः ।

अमुमेवार्थे दृष्टान्ताभिधानेनाऽऽह-

जस्स खलु दुप्पण्हिया-पिदियाइं तवं चरंतस्स ।

सो हीरह असहीगेहिं सारही वा तुरंगेहिं ॥ ६४ ॥

यस्य क्लृप्ति-यस्याऽपि दुष्प्रणिहितानीन्द्रियाणि
विधोतानामात्मिनि, तपस्वरत्न इति तपोऽपि कुर्वन् ।
स तथाभूतो न्हियते अपनीयते, इन्द्रियैरेव निर्वाणहेतो-
ः अरणा । दृष्टान्तामाह-अस्वाधीनैरस्ववशैः, सारधिरिव न्य-
नेतेव, तुरङ्गमैरश्वैरिति गाथार्थः । उक्त इन्द्रियप्रणिधिः ।

नोइन्द्रियप्रणिधिमाह-

कोहं, माणं, मायं, लोभं, च महम्मयाणे चत्तारि ।

जो रुंइ सुदुप्पा, एसो नोइंद्रिअण्हिही ॥ ६५ ॥

कोधम्, मानम्, मायाम्, लोभं चित्तिः, एषां स्वरूपमन्तानु-
बन्ध्यादिभेदभिन्नं पूर्ववत् । एत एव महाभयानि चत्वारि,
सम्यग्दर्शनविप्रतिबन्धरूपत्वान् । एतानि यो रुणद्धि शुद्धा-
त्मा उदयनिरोधयित्वाः एष निरोद्धा कोधादिनिरोधपरि-
शामानव्यत्वाद् नोइन्द्रियप्रणिधिः कुशलपरिणामत्वात् ।
इति गाथार्थः ।

एतदनिरोधे दोषमाह-

जस्स वि य दुप्पण्हिअ, होति कसाया तवं चरंतस्स ।

सो बालतवस्सी विव, गयएहाणपरिस्समं कुणइ ॥६६॥

यस्याऽपि कस्यचिद्व्यवहारतपस्विनः, दुष्प्रणिहिता अनि-
रुद्धा भवन्ति कयायाः कोधादयस्तपश्धरन्तः तपः कुर्वन् इत्य-
र्थः । स बालतपस्वी उपवासपारुण्यकप्रभूतगरम्भको जी-
वो गजज्ज्ञानपरिधमं करोतिः चतुर्षु-पट्टादिनिमित्ताऽभिधा-
नतः प्रभूततरकर्मबन्धोपपत्तेः । इति गाथार्थः ।

अमुमेवार्थे स्पष्टतमाह-

सामसमणुचरंत-स्स कसाया जस्स उक्कडा होति ।

मक्कापि उच्छुफुल्लं, व निष्फलं तस्स सामसं ॥ ६७ ॥

अमण्यमनुचरतः अमण्यभावमपि द्रव्यतः पालयतः इत्य-
र्थः, कयाया यस्याः (कटा भवन्ति कोधाऽऽह)ः, मन्थे इत्थु-
पन्निच निष्फलं निर्जपफलमधिकृत्य तस्य धामण्यम् ।
इति गाथार्थः ।

उपसंहरन्नाह-

एसो दुविहो पणिही, सुदो जइ दोसु तस्स तेसिं च ।

एत्थो पसत्थपसत्थ-लक्षणासङ्गमपनिष्कलं ॥ ६८ ॥

एषोऽन्तरोदितो द्विविधः प्रणिधिः इन्द्रिय-नोइन्द्रिय-
लक्षणः शुद्ध इति निर्दोषो भवति । यदि ह्ययोर्बाह्याभ्य-
न्तरचेष्टयोः तस्येन्द्रिय-कषाययतस्तेषां चेन्द्रिय कषायाणां
सम्यग् योगो भवति । एतदुक्तं भवति-यदि बाह्यचेष्टाया-
मभ्यन्तरचेष्टायां च तस्य प्रणिधिमतः इन्द्रियाणां कषा-
याणां च निग्रहो भवति, ततः शुद्धः प्रणिधिः, इतरथा त्व-
शुद्धः एवमपि तत्त्वनीत्याभ्यन्तरैव चेष्टेह गरीयसी इत्याह-
अत एवमपि तस्य प्रशस्तं वाह, तथाऽप्रशस्तमवाकलक्षणं
प्रणिधेरध्यात्मनिष्पन्नमध्यवसानोद्दिष्टम् । इति गाथार्थः ।

एतदेवाऽऽह-

माया-गारवसहिओ, इंदिय-नोइंदिएहिं अपसत्थो ।

धम्मन्था अ पसत्थो, इदिअ-नोइंदिएअण्हिही ॥ ६९ ॥

माया गौरवसहितः मातृस्थानयुक्तः, श्रद्धाविश्रोग्ययुक्तः
धेन्द्रिय-नोइन्द्रिययोनैर्ग्रहं करोतिः मातृस्थानतः ईर्ष्यादिप्रभु-
पेक्षया द्रव्यत्वात्माद्यामेवमसः तथा-श्रद्धाविश्रोग्यबाह्यप्र-
शस्त इत्ययमप्रशस्तः प्रणिधिः । तथा धर्माद्यैर्ग्रहस्त इति मा-
या-गौरवसहितो धर्मोपेक्षेन्द्रिय-नोइन्द्रियनिग्रहं करोति
यः स तदभेदोपचारान् प्रशस्तः सुन्दरः इन्द्रियनोइन्द्रिय-
प्रणिधिनैर्जगत्कल्याह इति गाथार्थः ।

साम्प्रतमप्रशस्ते-तरप्रणिधेर्दोष-गुणावाह-

अट्टविहं कम्मरयं, बंधइ अपसत्थपणिहिमाउतो ।

तं चेव खवेइ पुणो, पसत्थपणिहीसमाउतो ॥ ७० ॥

अष्टविधं ज्ञानाद्यन्तरोध्यादिप्रदानकमेतज्ज्ञो बभूविति आह ।
कः ? इत्याह-अप्रशस्तप्रणिधिसमायुक्तः अप्रशस्त-प्रणिधौ
व्यवस्थित इत्यर्थः । तदेवाष्टविधं कमेतज्ज्ञः जपयति पुनः ।
कदा ? इत्याह-प्रशस्तप्रणिधिसमायुक्त इति गाथार्थः ।

संयमाद्यर्थं च प्रणिधिः प्रयोक्तव्य इत्याह-

दंसण-नाण-चरिताणि संजमो तस्स साहण्डार ।

पणिही पउंजिअन्वो, अणायायणाइं च वज्जाइं ॥७१॥

दर्शन-ज्ञान-चरित्राणि संयमः सम्यग्ज्ञः । तस्य सम्यक्संयम-
स्य साधनार्थं प्रणिधिः प्रशस्तः प्रयोक्तव्यः । तथा अनाय-
तनानि च विरुद्धस्थानानि वञ्चेनीयानि । इति गाथार्थः ।

एवमकरणे दोषमाह-

दुप्पण्हिअन्नोगी, पुण लोच्छिज्जाइं संजमं अयाणेतो ।

विड्ढो निसट्ठंगो-व्व केट्ठेज्जे जह पढेतो ॥७२॥

दुष्प्रणिहितयोगी पुनः सुप्रणिधिरहितः प्रवर्जित इत्यर्थः ।
लञ्छयन्ते व्यग्रइयन्ते संयममज्ञानानः-संयतं पवेति । दृष्टान्तमा-
ह-विष्टयो निरुष्टाऽस्तथा अप्रत्यक्षः कण्टकवति श्रद्धाद्वे-
यथा पतन् कश्चिल्लञ्छयन्ते तद्वत्सौ संयमे । इति गाथार्थः ।

व्यतिरेकमाह-

सुप्पण्हिअन्नोगी पुण, न लिप्पइ पुव्वअणिअदोसेहिं ।

निदहइ अ कम्माइं, मुक्कतणाइं जहा अग्गी ॥७३॥

सुप्रसिंहितयोगी पुनः सुप्रसिंहितः प्रयजितो न लिप्यते
पृथ्वेऽभितनयेः कर्मवन्धादिभिः संवृताध्वहारव्यात् । नि-
हेहति च कर्माणि प्राक्तनानि तपःप्रणिधिभावेन । दृष्टान्त-
माह-शुक्लदण्डि यथा अस्मिन्निहेहति तद्वदिति गद्यायेः ।

तद्वाहो अपसत्पं, पणिहासं उज्जिज्जस्य समर्थेण ।

पणिहासमि पसत्पे, भणिओ आचारपणिहि चि ॥७४॥

यस्मादेवमप्रशस्तप्रणिधिर्दुःखदः, इतरस्तु सुखदः । तस्मा-
दप्रशस्तं प्रणिधानमप्रशस्तं प्रणिधिमुक्तिं वा परित्यज्य, अ-
भयेन साधुना, प्रणिधानं प्रणिधा, प्रशस्ते कल्याणे यत्नः
कार्य इति चाक्यशेषः । निगमयद्वाहभित्त आचारप्रणि-
धिरिति गद्यायेः । दश० अ० ॥ (आचारप्रणिधिः 'आचारप-
णिहि' शब्दे द्वितीयभागे ३५८ पृष्ठे उक्तः)

व्यवस्थापने, उक्त० २३ अ० । प्रायायाम्, सा च द्विधा-द्रव्य-
प्रणिधिः, भावप्रणिधिश्च ।

तत्र द्रव्यप्रणिधौ उदाहरणश्च—

भरुअच्छे जिशदेवो, भयंतमिच कुणालभिक्वू अ ।

पट्टाण सालवाहण, गुगुल भगवे च नहवाणे ॥ २०३ ॥

भरुअच्छपुरेऽथाऽऽसौहः भूपतिनेवाहनः ।
स समुद्रयाऽऽसकौशल्य, भोदमय्यवमन्यते ॥ १ ॥

इतः प्रतिष्ठानपुरे, पार्थिवः शालवाहनः ।

वल्लेनाऽपि समुद्रः स, करेण नगवाहनम् ॥ २ ॥

अनयन्यगिर्वाणि, यस्तस्याऽऽसमहर्दिकः ।

लक्षं यिपलं तलस्य, नित्यं निघ्नन्ति तद्वटाः ॥ ३ ॥

हा । तस्याऽपि भटाः कथाऽऽ-नित्युः सोऽत्राक्ष किंचन ।

सोऽथ लोणजलो नन्दू, पुनरंति समारंत ॥ ४ ॥

पुनर्नन्दू तथैवति, नायूरुद्रहणस्यम् ।

अथैको मायया हालं, सचिवां निखास्यत ॥ ५ ॥

स परंपरयाऽक्षानी-द्रुकरच्छनरपिचः ।

अपास्तोऽलयापराधोऽपि, निजामान्यस्ततः कृतः ॥ ६ ॥

हात्वा विश्वस्तं सोऽत्रक तं, राज्यं पुण्येन लभ्यते ।

तदन्त्यस्य भवस्याथ, पाथयं कुरु पार्थिवः ॥ ७ ॥

धर्मस्थानविधानार्थ-द्रव्यमव्याययतनः ।

आगान्मन्त्रिगिरि हालः पार्थिवोऽथाऽऽ मन्त्रिणम् ॥ ८ ॥

मिलितोऽसि किमस्य, त्वं सोऽवदक्ष मिलायद्दम् ।

अयान्तःपुरभूवादिविधैस्तेन तदाऽक्षिपत् ॥ ९ ॥

हालेऽथ पुनरायते, निद्रैव्यवाचनश सः ।

नगरं जगृहे हालो, द्रव्यप्रणथिरेपिका ॥ १० ॥

आचार्यो जिनदेवोऽभूद्वैव भृगुपसने ।

वादिनौ आतरौ भिक्, भदन्तक कुणालको ॥ ११ ॥

वादिनः पटहस्ताभ्यां, जिनदेवमुकस्तदा ।

गतोऽभूद्विन्दुं चैत्यं, श्रुत्वा तेन स वारितः ॥ १२ ॥

जानो राजकुलं वाद-स्तौ द्वाविच विमिक्षितौ ।

दध्युतस्तावमीषां न, सिद्धान्तावगमं विना ॥ १३ ॥

उत्तरं शक्यते दातुं, शास्त्रादौविन्यवततः ।

व्रतं जगृहतुः पश्चा-न्यठतो भावतोऽभवत् ॥ १४ ॥ आक० ४

अ० ॥ आ० कू० । आवा० । मायाशब्दे, तत्र कार्यमिति योग-
संप्रहृत्यमस्य । स० ३२ स० ० । दश० ।

पणिहिय-प्रसिंहित-त्रि० । संवृते, प्रश० ५ सम्ब० द्वार । व्य-
वस्थिते, आवा० ४ अ० ।

पणीय-प्रणीत-त्रि० । प्रकृतिने, अनु० । आख्याते, आवा० ४
अ० । सूत्र० । प्रक्षते, आवा० ३ अ० । अर्थकथनद्वारां, प्रकृति-
ने, न० । सत्यगाधीर्णे सूत्र० १ श्रु० ११ अ० । शुभतया

प्रकृष्टे, भ० ५ श्रु० ४ उ० । स्निग्ध, श्री० । गलत्स्नेहविन्दुकं
भोक्तव्यं, प्रणि० आवा० ४ अ० । दश० १० । प्रणीतं नाम गू-
ढस्नेहं घृतपूरादिकमाद्रैखज्जकम्, यथा बहिः स्नेहेन अ-
क्षितमण्डकादि, अपरं वा स्नेहावगाढं कृशराऽऽदि प्रणीत-
मुच्यते । तथा वाह-“गुढसिणहं उल्लं तु खज्जगं मक्षिख्यं च
जं बाहिः । नेहागाढं कुसरं तु एवमाहं पणीयं तु” ॥ कृ० ५ उ० ।

पणीयभत-प्रणीतभवत-न० । घृतदुग्धादिकं, कृ० ५ उ० ।

पणीयभोयस्य-प्रणीतभोजन-न० । गलत्स्नेहभोजनं, “जं पुण
गलत्तेनहं, पणीयमिति तं बुहा वेति” यत्पुनर्गलत्स्नेहं भो-
जनं तत्प्रणीतं बुधास्त्रीयैकदादयां भुवते । पि० ।

पणीयमाहार-प्रणीताहार-पुं० । गलत्स्नेहे आहार्यवस्तुनि,
“आहार उच्यते पुण, पणीयमाहारभोयसा हीति । वाईकर-
णाहरं, कल्लाणपुणहउज्जाणे” उदाहरणमिदं ‘हन्थकम्म’
शब्दे वक्ष्यते । नि० कृ० १ उ० ।

पणीयरसपरिच्छाद-प्रणीतरसपरित्यागिन्-त्रि० । गलदघृत-
दुग्धादिविन्दुभक्तपरित्यागाभिप्राहिणि, श्री० ।

पणीयरसभोद-प्रणीतरसभोगिन्-त्रि० । गलत्स्नेहविन्दुभो-
क्तारि, स्था० ६ डा० । “पणे पणीअरसभोहं सिया” इति
चतुर्थे ब्रह्मचर्ये, आवा० २ श्रु० ३ कृ० १ अ० ।

प्रणीतरसभोगिन्-त्रि० । गलत्स्नेहविन्दुभोक्तारि, स्था० ६ डा० ।

पणीयरसभोयस्य-प्रणीतरसभोजन-न० । गलत्स्नेहसाम्यव-
हारि, “विभूसा इण्थीलेसग्गो, पणीअं रसभोअणं । नरस्स-
उत्तगवसिस्स, विसं तालउडं जहा ॥७॥” द० ८ अ० ।

पणुल्ल-प्रक्षिप-धा० । प्रकर्षणे लैपणे, “क्षिपेगलत्थाऽऽङ्कव-
सोल्लपेक्ष लोल्ल-लुह-लुल्ल-परीघसाः” ॥ ८ । १४३ ॥ इत्य-
नेन क्षिपेणोल्लदेशः । पणुल्लह । पणोल्लह । पणुल्लिअ । पणुलि-
स्सह । पणुल्लिओ । पणुल्लिअं । प्रा० ४ पाद । “कम्माहं पणुल्लया-
मो” प्रकर्षणे स्फोटयामः । उक्त० १२ अ० ।

पणुज्जय-प्रणीयक-पुं० । चन्द्रं गृह्णतो राहोरेकादशकल्से,
कृष्णपुद्गले, च० २० पाद० ।

पणोल्ल-प्रक्षिप्य-अव्य० । ‘प्रेर्ये’ इत्यर्थे, सूत्र० १ श्रु० ८ अ० ।

पणुल्ल-अव्य० । ‘प्रेर्ये’ इत्यर्थे, सूत्र० १ श्रु० ८ अ० ।

पणोल्लगण-प्रक्षेपणगति-स्त्री० । बाणालीनामि परंपरेणाद्
गतौ, स्था० ८ डा० ।

पणोद्वनगति-स्त्री० । बाणालीनामि परंपरेणाद् गतौ,
स्था० ८ डा० ।

पणोल्लय-प्रक्षेपक-त्रि० । प्रेरके, “परिसहाणं पणोल्लय”
आवा० १ श्रु० ५ अ० २ उ० ।

प्रसोदक-त्रि० । प्रेक्ते, आवा० १ भू० ५ अ० २ उ० ।

पयोस्त्रि-प्रसोदिन्-पुं० । प्राजनकदण्डे, प्रभ० ३ आभ० द्वा० ।

पराण-प्रभ-त्रि० । प्रकथेय जननीति प्रभः । ज्ञानप्रभया धेष्ट, सूत्र० १ भू० ६ अ० । निर्मलावबोधे, उत्त० ८ अ० । प्रकथेय कैवलज्ञानित्वाद् जानानीति प्रभः । स एव प्राभः । सूत्र० १ भू० ६ अ० । केवलज्ञानिनि, उत्त० ८ अ० । तीर्थकरे, स्था० ५ डा० ३ उ० । गणधरे, नं० । अनु० । परिहरे, द्वा० १७ डा० । सर्वबोधयुते, स्था० ७ डा० । अनु० ।

प्राज्ञ-त्रि० । निर्मलावबोधे, सूत्र० १ भू० ६ अ० । प्रभस्येदं प्राभम्, गीतयेंतोपात्ते सूत्र० २ भू० १ अ० ।

पर्ये-न० । दले, परे, स्था० १० डा० ।

पार्ये-त्रि० । पर्याद् जाते, पर्येण्विधनि वा अन्यादौ, आवा० १ भू० १ अ० ४ उ० ।

पञ्च-त्रि० । पद्धानांः क्तप्रत्यये रूपम् । गते, वाच० ।

पर्य-न० । भार्ये, ज्ञा० १ भू० ६ अ० ।

परणग-पन्नग-पुं० । सपे, जं० १ वल्० ।

पन्नगति-पन्नकति-पुं० । दुर्गन्धितले, व्य० १ उ० ।

पणगद-पन्नगद-न० । पन्नगस्य संप्रस्यऽङ्के, जी० ३ प्र-त्रि० ४ अ० । 'अह पन्नगदकवा पन्नगसंदाष्टसंदिवा' जी० ३ प्रति० ४ अ० । ग० ।

पणगदकृत्-पन्नगदकृत्-त्रि० । संपादकृते, यादृशं पन्न-गस्त्येवच्छिन्नस्य पुच्छं ऊर्ध्वकृतमर्धमधोविस्तीर्णमुप्यु-परि चानिच्छन् भवतीत्येवरूपं येषां तानि तथा । भ० १४ श० ।

पणगभूय-पन्नगभूत-त्रि० । नागकल्पे, विपा० १ भू० ७ अ० । भ० ।

पणगारिउ-पन्नगारिपु-पुं० । गरुडे, पक्षिराजे, वाच० । हे० ।

पणगा-पन्नगा-स्त्री० । धीधर्मज्ञस्य शासनदेव्याम्, धी-धर्मस्य पन्नगा देवी । मतान्तरं कन्दर्पो, गौरवणां, मन्स्य-बाहना, चतुर्भुजा, उत्पला-ऽहङ्कशयुक्तदक्षिणपाणिद्वया, पद्मा-भययुक्तवामपाणिद्वया च । प्र० २७ द्वा० ।

पाप-प्रज्ञ-त्रि० । प्रकृतिने, तीर्थकर-गणधरेः प्रकृतिने, नं० ।

प्रज्ञाऽऽ-त्रि० । प्रज्ञा बुद्धितयाऽऽत्ते संप्रानं तीर्थकरगण-धरेः । स्वप्रज्ञा प्राप्ते, नं० ।

प्रज्ञाऽऽ-त्रि० । प्राज्ञानीर्थकरादामं गणधरेः । तीर्थकरोप-देशादामं, नं० । भ० । प्रणीते, आ० म० १ अ० । समुपादेय-तया प्रकाशिते, ज्ञा० १ भू० १ अ० । स्था० । पा० । सूत्र० ।

प्रज्ञेयैकैरामं प्राज्ञासम् । छेकपुरुषपरिकर्मिने, रा० । विशे० । पञ्चा० । योगीकृते, 'लट्पञ्चसंज्ञस्तीमा' योगीकृता बीजवपनस्य संतुस्तीमा यस्याः सा । श्री० ।

प्रज्ञपित-त्रि० । कथितं, रा० । श्री० ।

परणत्तगङ्गविशेषोय-प्रज्ञाऽऽगणहविष्योक्त-त्रि० । प्रहया विशिष्टपरिकर्मविययया बुद्ध्याऽऽत्ते प्राप्ते अतीव सुदु-परिक-र्मिने इति भावः । गणदोषधानंके, यत्र तन्मा । चं० प्र० १० पादु० । उपरि कर्मितगणदोषधाने, भ० ११ श० ११ उ० ।

पमात्त-प्रज्ञप्ति-स्त्री० । प्रहयन्ते प्रकथेय बोध्यन्ते अर्था या-सु ताः प्रहस्यः । सूर्यप्रहस्यविशु, स्था० ।

प्रहस्यः-

तथो पन्नतीशो कालेश्च अहिज्जति-चंदपन्नती, सूर-पन्नती, दीवसागरपन्नती ॥

(तथो इत्यादि) कालेन प्रथमपञ्चमपौरुषीलक्षणेन हे-तुसूतेनाऽधीयन्ते । व्याख्याप्रहसिर्जम्बूद्वीपप्रहसिश्च न विव-क्षिता, विश्वानकानुरोधादिति । स्था० ३ डा० १ उ० ।

अङ्गवाहप्रहस्यः-

चत्वारि परणतीशो अंगवाहिरियाशो पमात्ताशो, तं जहा-चंदपमाती, सूरपमाती, जेवुदीवपरणती, दीवसागरपरणती ।

अङ्गान्यावादादीनि तेन्यो बाह्या अङ्गबाह्याः । व्याख्याप्रहसि-रस्ति पञ्चमी, केवलं साऽङ्गप्रविष्टेति एताश्चतस्र उक्ताः । स्था० ४ डा० १ उ० ।

नामादिभिक्षुपे-

प्रहसिगिणि नामादिभिक्षुनुर्द्धा, तत्र प्रहसिगिणि नाम, यथा—प्रहसिर्विधादेवी । स्थापनाप्रहसि—प्रहसिश्चा-धेक्षसाध्यादिः । द्रव्यप्रहसिर्हिंथा—आगमनः, नो-आग-मनश्च । तत्राऽऽगमनः-तदर्थज्ञानानुपयुक्तः । नो-आगम-तस्तु ज्ञासीर-भयरासीर-भयव्यातिरिक्तद्रव्यप्रहसिर्भेदा-न्विधा । तत्राशो भेदो भुवोचौ, उभयव्यातिरिक्ता द्रव्यप्रह-सिर्हिंथा-लौकिकी, लौकिकश्च । एकैकाऽपि त्रिविधा-स-चित्त-मिश्र-द्रव्यविषयभेदान् । तत्राऽऽया यथा-प्रियामांस्-पस्य मन्दुपसमानोतहयज्ञानान् । द्वितीया—तस्यैव स्थि-पानम्, तृतीया—तस्यैव पर्याणदिपरिगृह्यज्ञानपनम्, रथ-स्य वाऽऽवादिपुक्तस्य ज्ञापनम् । लौकिकता तु सर्वविध-पया, यथा—प्रवाजनाचार्यस्य नवप्रज्ञा, तं प्रति शाल्या-दिमवित्तज्ञापनम्, सैव द्वितीया—शब्दपरिगृह्यज्ञानादिज्ञा-पनम्, सैव तृतीया—दुष्पक्वशाह्यादिज्ञापनं चेति । अथ भावप्रहसिर्गिणि हिंथा—आगमनः, नो-आगमनश्च । तत्राऽऽग-मतस्तदर्थज्ञानानुपयुक्तः । नो-आगमनस्तु भावप्रहसिर्हिंथा—प्रशस्ता-ऽप्रशस्तभावप्रहसिर्भेदान् । तत्र अप्रशस्तभावप्रह-सिर्विधा—प्राज्ञाययाः स्वतुताः प्रति जामातृभावनियेदनम्, प्रशस्तभावप्रहसिर्वियमेव—अप्येताऽर्हतां गणधरां प्रति, सूत्रतां गणधराणां स्वस्थान् प्रति । जं० १ वल्० । नि० चू० । चं० प्र० । भगवतीन्त्रे, प्रति० । प्रहसिलक्षणां महा-विधायिषु, आ० चू० १ कल्प० । आ० म० । संशयापन्न-स्य मधुवचनेः प्रहस्यने, दश० ३ अ० । ध० । स्वसमय पर-समयप्रकरणायाम्, व्य० ३ उ० ।

पमातिकुसल-प्रज्ञप्तिकुशल-पुं० । कथाकुशले, व्य० ।

संप्रति प्रहसिकुशलमाह-

लोणे, वेप, ससमप, तिवग्म-सुत्त-ऽन्यादिपेयालो ।

धम्म ऽन्य कापमीसग-कहामु कहस्यित्थरसमत्थो । १४३ ।

जीवानेवं वेपे, मोक्षं गतिरागतं सुहं दूकवं ।

पञ्चतीकुसलीउ-परिकादिदुर्दसणे महणो । १४४ ॥

लोकं, वेदे समये वाऽऽसीय प्रवचने याति शास्त्राणि तेषु स्वाध्यायेरुहीनं पेयालं परिमाणं येन स स्वार्थ-

गृहीतपेयालः । सम्यगुपनिश्चितनृपार्थ इति तात्पर्यार्थः । तथा धर्मकथासु, अर्थकथासु च द्वित्रिसंयोगात् धर्मो ऽर्थ-कामकथासु कथयितव्यासु ('कथयविधाय' सि) विस्तरेण कथने समर्थः-धर्मो ऽर्थ-काममिश्रकथासु विस्तरकथाकथनसमर्थः । तथा जीवस, अजीवस, धर्मस, मोक्षस, गति-स, आगतिस, सुखस, दुःखमपिगम्य प्रज्ञातो कुशलः । कुतः ? इत्याह-यतो विद् विद्वान् , एतदुक्तं भवति-यतो लोक-वेद-समया ऽऽचाराणां सम्यग्वेत्ता ततो जीवानां नारकादीनास, अजीवानां धर्मास्तिकायादीनास, बन्धस्य मिथ्यात्वा-ऽविर-ति-प्रमाद-कपाय-योगप्रत्ययकस्य, मोक्षस्य सकलकर्माशा-ऽप-गमरूपस्य, ज्ञान-दर्शन-चारित्र्यतुल्यस्य, तथा येन येन कर्म-णा कृतेन तत्तत्-निर्युक्त-देवभवेयूपसिर्भयति तदुपाया गतेः, येन च कर्मणा कृतेन मनुष्यभवे समुत्पत्तिस्तदुपाया आगतेः, तथा सुखं यथा प्राणिनामुपजायते तथाभूतस्य, यथा दुःखं तथा दुःस्य प्ररूपणायां कुशलः । तथा पञ्चादिनो यत् कुदर्शनं तस्मिन्मयनः, किमुक्तं भवति-परचादिनः प्रथमे भाषने यथा युष्माभिः कुदर्शनमब्राहि, ततस्ते न सहमाना विप्रतिपद्यन्ते, तौश्च विप्रतिपद्यमानाश्च युक्तिभिस्तथा म-न्मानि यथा स्वदर्शनपरित्यागं कुर्वन्तीति । एष इत्यभूतः प्रसन्निकुशलः ।

साम्प्रतमथैव दृष्टान्तमाह-

पप्पसीकुसलो खलु, जह सुडुगणी मुर्न्दरायस्स ।
पुटो कह न वि देवा, गयं पि कालं न यासिंति ॥१४५॥
तो उ-तो गणिवगे, राया वि य उडितो ससंभेनो ।
अह खीरासवलदी, कहेति सो सुडुगगणी तो ॥१४६॥
जाहे य पहरमेनं, कहियं न य मुणइ कालमह राया ।
तो बेति सुडुगगणी, रायाणं एव जाणाहि ॥१४७॥
जह उडिण्ण वि तुमे, न विन्नाओ एचिओ इमो कालो ।
इय गीयवादियविमा- हिया उ देवा न यासिंति ॥१४८॥
अब्भुवगयं च ररेणा, कहणीए परिमो भवे कुसलो ।
ससमयपरुवणाए, महेति सो कुसमए चेव ॥१४९॥

प्रसन्निकुशलो यथा जुल्लकाचार्यो मुरगहराजस्य, तथा चान्यदा तेन राज्ञा पृष्टः जुल्लकगणी-कथं नु देवा गनमपि कालं न जानन्ति ? । ततः एवं पृष्टः सन् गणिवरः सहसा आसन्न-दुःखितः । तमुत्थितं दृष्ट्वा राजा ऽपि ससंभान्तः सममुत्थितः । ततो ऽप्याउत्तरेण स जुल्लकगणी क्षीरमिवाऽऽध्वजं कथयन् यस्या लब्धः सा क्षीराध्वजा, सा लब्धिर्यस्या ऽस्ती क्षीराध्वज-लब्धिः । स इत्यभूतः स्वसमयाउगतं किमपि कथयति ('जाहे य' इत्यादि) यदा च प्रहरमात्रं कालं यावत् कथितम्, अथ च तावन् कालं राजा गनमपि न जानाति । ततो राजानं श्रुते जुल्लकगणी-एवमेनेन प्रकारेण वयमप्यपि जानी-हि । तदेवाऽऽहः ('जह उडिण्ण वि' इत्यादि) यथा उत्थि-तेनाऽपि त्वया न विद्वानोऽप्यमेतावान् कालो गतः कथा-रसप्रयुक्तेति । एवमेनेन प्रकारेण गीत-वादित्रविमोहिता देवाः प्रभूतमपि गतं कालं न जानन्ति । एतच्च राज्ञा तथैवाऽऽयुगतम् । जाना महती प्रतिपत्तिः ईदृशः खलु कथायाः कथनीयतायाः प्रहमेः कुशलः, स च तथाभूतः स्वसम-

यप्ररूपणात् नियमतः कुसमयान्मग्रात्येव, उक्तः प्रसन्निकु-शलः । व्य० ३ उ० ।

पञ्चतिवेवणी-प्रज्ञातिवेवणी-ली० । कथाभेदे, (व्याख्या ' अ-क्खेवणी' शब्दे प्रथमभागे १२२ पृष्ठे गता) स्था० ४ डा० २ उ० ।
पण्णत्तिपक्खेवणी-प्रज्ञातिपक्खेवणी-ली० । कथाभेदे, (अस्याः वक्तव्यता ' अक्खेवणी' शब्दे प्रथमभागे १२२ पृष्ठे गता)
पण्णत्तिपा-प्रज्ञातिपा-ली० । आत्यरेणोशाश्रित्येगतेत्योह-गणस्य शास्त्रायाम्, कल्प० २ अधि० ८ क्षण ।

पण्ण-प्रज्ञाप्य-त्रि० । प्रज्ञापनीये, प्रति० ।

पण्णरस-पञ्चदशान-त्रि० । पञ्चाधिकेषु दशसु, सू० प्र० १ पाठ० ।

पण्णरसी-पञ्चदशी-ली० । पौर्णमास्याम्-चं० २ पाठ० । जं० ।
['पुष्पमासी' शब्दे वक्तव्यता] ।

पण्णर-पञ्चदशान-त्रि० । पञ्चाधिकेषु दशसु, पञ्चदशशब्दे
"पञ्चदशान्-पञ्चदशान्" ॥ ८२ । ४३ ॥ इत्यनेन इव इत्य-
स्य णत्वे " दश-पापाणं हः " ॥ ८१ । २६२ ॥ इत्यनेन श
इत्यस्य हत्वे " संहया-गर्हदेरः " ॥ ८१ । २१६ ॥ इत्यनेन
द्व इत्यस्य णत्वे च ' पण्णरह' रूपनिष्पत्तिः ॥ प्रा० २ पाठ ।

पण्णवं-प्रज्ञावन्-त्रि० । प्राज्ञे, बुद्धिमति, दश० ७ अ० ।
" दुम्भर बुडण वा वि नेवं भासिञ्ज एन्नवं " प्रज्ञा हेयो-पादे-
यविवेचनामिका मतिस्तद्वान् । विवेचके, उक्त० २ अ० ।
पण्णवग-प्रज्ञापक-पुं० । यथाविस्थितं स्वार्थं प्रज्ञापयतीति
प्रज्ञापकः । युट्, नं० । विश० । आनायं, सूत्र० २ कु० ४ अ० ।
भेदभूतनतो बंधके, म० ६ श० ३१ उ० । प्रज्ञापयति स्वार्थं
प्ररूपयति शिष्यस्य इति प्रज्ञापकः । व्याख्यातरि, आ० म०
१ अ० । विश० । अनु० ।

पण्णवगदिसा-प्रज्ञापकदिशा-ली० । प्रज्ञापको व्याख्या-
ता, तदाश्रयेण या दिक् प्रज्ञापकदिक् । " एषवतो जयमिमुहो
सा पुञ्जा मेनिग पयाहिल्लं । तस्सवऽणुगंतव्वा अग्गे-
इया दिवा नियमा " इत्युक्तलक्षणे दिग्भेदे, प्रज्ञापको यस्या
दिशोऽभिमुखस्तित्तिना सा पूर्वा, शेषास्त्यागं व्यादिक् दि-
शो नियमात् तस्यैव प्रज्ञापकस्य प्रदक्षिणायाः प्रदक्षिणेनाग-
गन्तव्याः इति गार्थाय । आ० म० १ अ० । विश० । आवा०
(प्रज्ञापकविभेदाः, तवामानि, तत्संख्या, तत्स्थितिश्च ' दिसा'
शब्दे चतुर्थभागे २४२३ पृष्ठे विस्तरतः प्रतिपादिता । ज्ञान-
संपत्तीच्छायां तस्याः प्रधानत्वात्)

पण्णवगपरुवग-प्रज्ञापकपरुपक-त्रि० । प्रज्ञापयतीति प्रज्ञापकः
प्रज्ञापकक्षालीं प्ररूपकक्षेत्रे विग्रहः । अवबोधकप्ररूपके, द-
श० ३ अ० ।

पण्णवणा-प्रज्ञापना-ली० । सामान्यविशेषरूपतः प्रज्ञापने
स्था० १० डा० । ज्ञा० । यथाविस्थिताधेप्ररूपणायाम्, सूत्र०
१ कु० ३ अ० १ उ० अत्रु० । भेदेन कथने, प्रज्ञा० ।

तिविद्वा पण्णवणा पप्पता, तं जहा-णासपन्नवणा,
दंससपन्नवणा, चरितपन्नवणा ।

(तिबिहा इत्यादि) परं प्रहापनाभेदाद्यभिधानम् । तत्र ज्ञानप्रहापना अभिनिबोधिकादिपञ्चधा ज्ञानम् । एवं दर्शनं ज्ञापिकादि त्रिधा इत्यादि । स्था० ३ ठा० ४ उ० सूत्र० ॥ "पञ्चानि वा, पक्षवशांति वा, विषयि वा, परकृत्यंति वा पण्डितः ।" ति० ७० १ उ० । प्र० । ति० । न० । कलकथने, कल्प० ३ अ० १० ६ क्षण । नि० दर्शनाभाष्यं, सम्म० १ काण्ड ४ । प्रकथेण निःशेषकृतीतितीर्थकरासायेन यथावस्थितस्वरूपनिरूपणलक्षणं ज्ञान्यन्ते शिष्यबुद्ध्यावाऽऽरोप्यन्ते जीवाऽऽजीवाद्यः पदार्था अनयन्ति प्रहापना हिताऽहितप्रवृत्ति निवृत्त्युपदेशयथावस्थितजीवादिपदार्थाप्रहापनाप्रहापना । प्रहा० १ पद । अनु० ।

"जयति नमदमरमुकुट-प्रतिविम्बच्छत्रविहितबधुरूपः ।
उद्धतमिव समस्तं, विश्वं भवपङ्कतो वीरः ॥ १ ॥
जिनवचनामृतजलधि, वन्दे यद्विन्दुमात्रमादाय ।
अभयनूनं सत्त्वा, जन्मजराव्याधिपरिक्षणा ॥ २ ॥
प्रथमतः गुरुपदपङ्कज—मधुरीकृतममघेनु-कल्पलतम् ।
यदुपास्तिवशांतिरूपम-भयनुवेन ब्रह्म तनुभाजः ॥ ३ ॥
जडमतिरपि गुरुवरणा-पास्तिस्समुत्पन्नविपुलमतिविभवः ।
समयानुसारतोऽहं, विदधे प्रहापनाविवृतिम् ॥ ४ ॥

अथ प्रहापनेति क. शब्दार्थः ? उच्यते- प्रकथेण निःशेषकृतीतितीर्थकराऽसाध्येन यथावस्थितस्वरूपनिरूपणलक्षणं ज्ञान्यन्ते शिष्यबुद्ध्यावाऽऽरोप्यन्ते जीवाऽऽजीवाद्यः पदार्था अनयन्ति प्रहापना । इयं च समवायावस्थस्य वनुत्पत्तिरूपार्हा तदुक्तार्थप्रतिपादनाय । उक्तप्रतिपादनमनर्थकमिति चेत्, न, उक्तानामपि विस्तरणा अभिधानस्य मन्मथनिविनेयजानानुप्राधर्षणया सार्धं कन्यात । इयं चोपाक्रमपि प्रायः सकलजीवाऽऽजीवादिपदार्थासात्मनात् शास्त्रस्य, शास्त्रस्य चादौ प्रेक्षावतां प्रवृत्त्यर्थमवश्यं प्रयोजनार्थितव्यम्, महलं च वक्तव्यम् । उक्तं च— "प्रेक्षावतां प्रवृत्त्यर्थं, फलाद्विनिर्गमं स्फुटम्, महलं चैव शास्त्रादौ, वाच्यमिष्टार्थसिद्धये ॥ १ ॥ " इति । प्रहा० ।

वगवज्जरमरणभूष, सिद्धे अभिर्वेदिऊय निविहेण ।
वंदामि जिणवरिंदं, तेलोकगुरुं महावीरं ॥ १ ॥
सुयरयणनिहारं जिण-वरेणं भविष्यणणिवुद्धिकरेणं ।
उवदेसिया भगवया, पन्नवणा सवभावाणं ॥ २ ॥
वायगवरंसाओ, तेवीइदमेण पीरपुरिसेणं ।
दुद्धरपरेण सुणिणा, पुव्वसपसामिद्वुद्धीण ॥ ३ ॥
सुयसागरा विणेऊ-ण जेण सुयरयणयुत्तमं दिणं ।
सीसगणस्स भगवओ, तस्स शमो अज्जसाप्पस् ॥ ४ ॥
अज्जकयणमिणं चित्तं, सुयरयणं दिट्ठिवायणीसंदं ।
जह बणिणयं भगवया, अहमपि तह वणणइस्सामि ॥ ५ ॥

सिद्धाक्ष नामादिभेदाऽऽनेकधा, ततो यथाकस्मिन्नभिनिपत्यर्थं विशेषणमाह व्यपगतजरावरणभयात् । जरा यथाहानिलक्षणा, मरणं प्राणत्यागरूपस्य, भयमिहलोकान्निभेदात्सम्प्रकारस्य, उक्तं च— "इह-परलोकाऽऽशाण-मकम्हा आजीव-मरण मसिलोणं " इति । विशेषतोऽपुनर्भावकृतया अपगतानि भ्रष्टानि जरावरणभयाति येभ्यस्ते तथा ताव, वि-

विधेन मनसा, वाचा, कायेन, अनेन योगत्रयव्यापारविकलं द्रव्यवन्दनमित्याह । अभिबन्ध अभिमुखं बन्दित्रा प्रणुम्भित्यर्थः । अनेन समानकर्तृकतया पूर्वकालं च कत्वाप्रत्ययस्थि-धानाद् नित्यानिर्त्यकान्तपक्षव्यवच्छेदमाह, एकात्मनित्या-नित्यपक्षे कत्वाप्रत्ययस्याऽऽसम्भवात् । तथाहि अप्रच्युताऽनु-त्यक्षस्यैककस्त्वभावं नित्यस्य, तस्य कथं भिन्नकालक्रियाद्य-कर्तृत्वापत्तिः ? आकालमेककस्त्वभावेनैकस्या एव कस्याश्चित् क्रियायाः सदा भावप्रसङ्गात् । अनित्यमपि प्रकृत्यैकक्षणस्थितिधर्मकस्य, ततस्तस्याऽपि भिन्नकालक्रियाद्य-कर्तृत्वाऽयोगः, अवस्थानाभावादित्यलं विस्तरणं, अन्यत्र सुचरितवत् । कत्वाप्रत्ययस्योत्तरक्रियासापेक्षत्वात्तदुत्तर-क्रियामाह (वंदामि जिणवरिंदं इत्यादि) 'शूर' वीर' विक्रान्तौ । वीरयति स्म कपायादिशब्दं प्रति विक्रामति स्मेति वीर । महाशत्रौ वीरश्च महावीरः । इदं च महावीर इति नाम्न यादृच्छिकस्य, किंतु यथावस्थितमनस्यवाचाराणं पति-पहापमार्गादिविषयं वीरत्वमपेक्ष्य सुगुरुकुलस्य, उक्तं च— "अयले भयभरवाणं, स्मेतिवसे परीसहोत्तमसागां देवहि कए महावीरं " इति । अनेनाऽप्यापगमातिशयो ध्वन्यते । न कथं भूतस्य ? इत्याह जिनवरंद्रस-जयति रागादिशब्दनामम-वन्ति जिनास्ते च वनुत्तिशब्दनामा-भ्रतजिनाः, अवधिजिनाः, मनःपर्यायजिनाः, केवलजिनाः । तत्र केवलजिनत्वप्र-तिपत्तये च प्रहृष्टम् । जिनानां वरा उत्तमा भूत भवदुःप्रार्थि-भावस्वभावभावभातिरेक्यलक्षणकलितनित्याद जितवरः । न चाऽनर्थकरा अपि सन्तः सामान्यकेवलिनो भवन्ति, ततस्तीर्थकृत्यप्रतिपत्त्यर्थमिन्द्रप्रहणम् । जिनवराणां मिन्द्रा जिनवरंद्रः प्रहृष्टगुणकस्त्वध्वरपरिचरनामकर्मादृशार्थ-कर इत्यर्थः । अनेन ज्ञानातिशयः, पूजातिशयं चाह । ज्ञानातिशयप्रवर्णय जितेनु मध्ये उच्चमप्य, पूजाति-शयमन्तरेण जिनवराणांमपि मध्ये इन्द्रत्वस्याऽयोगान् । न पुनः किम्भूतम् ? इत्याह—तेलोकगुरु-पुण्णाति यथावस्थितं प्रवचनायैमिति शुद्धः तेलोकस्य गुरुत्वेलाक्यगुरुः, तथा च भगवान्, अघोलांकनिवाग्निभवनपतिर्देव्यः, त्रि-लोकनिवासिध्वनन्तर-पशु-विषयधर-न्योत्पत्तिरूपः, ऊर्ध्व-लोकातिवासिध्वमनिर्कंद्वभ्यक्षार्थं दिदेश, तम्, अनेन वाग-निशयमाह । एते वाऽप्यापगमातिशयादयश्चत्वारऽऽजीव-शया देहभोग्यादीनामतिशयानामुपलक्षणम्, तानन्तरेण-तेनामसम्भवात् । ततश्चतुर्विंशतिशयैरेते भगवन्ते महावी-रं वन्दे इत्युक्तं दृष्टव्यम् । आह—ननु अयमार्जुनं वदुदस्य कि-मर्थं भगवतो महावीरस्य वन्दनम् ? उच्यते वसेमाननीश-धिपतिवत्त्वाऽऽसंश्लेषकमित्याह । तदेव आत्मोपकारित्वं द-शेयति (सुयरयणं इत्यादि) अत्र प्रहापनेति विशेषम् । शयं सामानाधिकरण्यात्, वैयधिकरण्येन च विशेषम् ॥ [जिणवर-णं] जिनाः सामान्यकेवलितस्तेनामपि वर उत्तमस्तीर्थक-त्वात् जिनवरस्तेन सामर्थ्याद् महावीरेण अत्यस्य वसेमाननी-शधिपतिवत्त्वाभावात् । इह सुमध्यस्तीर्णमेहजिनापेक्षया सा-मान्यकेवलिनोऽपि जिनवरा उच्यन्ते, ततस्तत्कार्यं वा ज्ञा-स्तीर्णनियज्ज इति तीर्थकृत्यप्रतिपत्तये विशेषणान्तरमाह-भगवताः भगः समग्रशयार्थिकरूपः । उक्तं च— "तेभ्यस्स स-मस्य, रूपस्य यशस्य धियाः । धमेस्थाऽधमेयस्य, पणणां भन इतीकना ॥ १ ॥ भगोऽस्याऽऽस्तीर्णे भगवान्, अतिशयं

चतुःप्रत्ययः । अतिशायी च भगो वर्द्धमानस्यामिनः शेषप्राणि-
गणपेक्षया श्रेष्ठोऽप्यविपत्तिव्यात् । तेन भगवता परमाह-
न्यमाहंमोपेतितेत्यर्थः । पुनः कथंभूतेन ? इत्याह भव्यजननि-
वृत्तिकरेण भव्यस्तथापिधाऽनृतिप्राणिसमिकमावात् सिद्धि-
गमनयोग्याः स चाऽसी जज्ञश्च भव्यजनः, निवृत्तिनिवर्णो नृक-
लकर्ममलापगमनेन स्वस्वरूपलाभतः परमस्वास्थ्यम्, तदेतुः
सम्यग्दर्शनाद्यपि "कारणे कार्यापचारात्" निवृत्तिस्तत्करण-
शीलो निवृत्तिकरः, भव्यजनस्य निवृत्तिकरो भव्यजननिवृत्ति-
करस्तेन । आह-भव्यग्रहणमव्ययवच्छेदापेक्षम्, अन्यथा तस्य
नैरर्थक्यप्रसङ्गान् । तत इदमापत्तिर्न भव्यानामिह सम्य-
ग्दर्शनाविकं करोति, नाऽभव्यानाम् । न केनतुपपन्नं भगव-
तो वीतरागत्वेन पक्षपातासम्भवात् । नैतत्सर्वं सम्यग्यस्तु-
तत्त्वाऽपरिज्ञानात् । भगवान् हि सर्वत्रैव प्रकाशविशिष्टेषु
प्रवचनार्थमात्रेणोक्तिः, केवलमभव्यानां तथास्वाभाव्यादेव ता-
मस्वगकुलानामिव सूत्रप्रकाशो न प्रवचनार्थं उपदिश्यमा-
नोऽपि उपकाराय प्रभवति । तथा आह वारिमुच्यते- "सर्द्ध-
मोत्वपानाघकीराशस्य, यज्ञोक्तवाधव । तवाऽपि क्लान्त्य-
भूयन् । तन्नादभुतं सगकुलं विह तामसेतु, सूर्यशवं । मयुक्-
तीन्गणवसानाः ॥१॥ ततो भव्यानामेव भगवत्प्रवचनादुपका-
रां जायते इति भव्यजननिवृत्तिकरेणैवयुक्तम् । किम ? इत्याह
" उवर्द्धनियं " नि । उप सामीप्येन यथा धोतुणां कृतिरिय-
थावस्थितवस्तुतत्त्वावयवांश्च भवति तथा स्फुटवचनैरित्यर्थः ।
दर्शिता भ्रष्टागमोचरं नीता उपदिष्टा इत्यर्थः । काऽतो ? प्रज्ञा-
पाना, प्रज्ञाप्यन्ते प्रकल्पन्ते जीवाद्यां भावा अनया शब्द-
संहत्या इति प्रज्ञापना, किमिति ? इत्यत आह-भुतरत्ननि-
धानस्य, इह रत्नानि द्विविधानि भवन्ति, तथ्या-द्रव्यरत्नानि,
भावरत्नानि । तत्र द्रव्यरत्नानि वैद्यैर्भक्तैर्नृकीलादीनि,
भावरत्नानि भूत-जनादीनि । तत्र द्रव्यरत्नानि न तात्त्विका-
नीति भावरत्नैर्निर्दिष्टाऽधिकारः, तत एव समाप्तः भुतान्वय-
रत्नानि भुतरत्नानि, न तु भूतानि च रत्नानि च, नाऽपि
भूतानि रत्नानीवेति, कुतः ? इति चेत् उच्यते-प्रथमपक्षे
भुतव्यतिरिक्तैर्द्रव्यरत्नैर्निर्दिष्टाधिकारमात्रात् । द्वितीयपक्षे तु
भूतानामेव तात्त्विकरत्नत्वात् । शवरत्नैर्ह्यप्याया अयं गान्-
निधानमिव निधानं भुतरत्नानां निधानं भुतरत्ननिधानम् ।
केषां प्रज्ञापना ? इत्यत आह-सर्वभाषाणां, सर्वे च ते भा-
षाश्च सर्वभाषा जीवाऽजीवाः-ऽऽश्व-घन्ध-संवर-
निर्जरा-मोक्षाः । तथाहि-अस्यां प्रज्ञापनायां पदविशेष-
द्वानिः तत्र प्रज्ञापना-यदुपपन्न-विशेष-चरम-परिणाम-
संक्षेपपञ्चसु पदेषु जीवाऽजीवानां प्रज्ञापना । प्रथमपदे क्रि-
यापदे चाऽऽश्वस्य "काय वाक्-सनःकर्मयोग आश्वसः " इ-
ति वचनात् । कर्मप्रवृत्तिपदे वधस्य प्रज्ञापना । सनुद्वात-
पदे केवलसिद्धादतत्प्रकरणार्थां संवर निर्जरा-मोक्षाणां च
याणाम्, शेषेषु तु स्थानादिषु पदेषु क्वचित् कस्यचिदिति ।
अथवा-सर्वभाषानामिति द्रव्य-संघ काल-भाषाणां । एत-
द्व्यतिरेकेणाऽऽश्वस्य प्रज्ञापरिषयऽभावात् । तत्र प्रज्ञापना-
पदे जीवाऽजीवद्रव्याणां प्रज्ञापना । स्थानपदे जीवाऽऽश्व-
स्य संज्ञया । स्थितिपदे नागकादिस्थितिनिषेधणात् कालस्य ।
शेषपदेषु संख्या-ज्ञानादियपर्याय-चक्रान्तर-चक्रासादीनां भा-
षानामिति । अस्याश्च गाथाः " आऽऽश्वरुमिदं विभं " इ-
त्यनया साहायित्वम् । केवलं येनैव सवस्तुग्रहाय भूत-

सागराद्भूता अवावत्यासखनरोपकारित्वाद्भस्मद्विधानां न-
मस्काराह इति तत्रमस्कारविषयमिदमपान्तराल एवान्यक-
र्तृकं गाथाद्वयम्- (वायगवत्सर्वसाश्रो इत्यादि) वायकाः
पूर्वविदः । वायकाश्च न वराश्च वायकवराः वायकप्रधानाः,
तेषां वंशः प्रवाहो वायकवत्वंशस्तस्मिन्, सूत्रं च पञ्चमी-
निर्देशः सवस्तुनिर्देशः । प्राहुः हि सवस्तुविनिर्दिष्टत्वात्
सर्वो विमर्कयो यथायं प्रवर्तन्ते । तथा आह-पाणि-
निः स्वप्राकृतव्याकरणे- " ध्वन्योऽप्यासास " इति । तयो-
र्विशतितमन तथा च सुवर्मेस्वामिन आरभ्य भगवानार्य-
श्यामश्वयोविशतितम एव, किमनन ? धीर्गुहण, धीवृ-
क्षितया राजन इति धीर्गः, धीर्गश्वानो गुरुपश्च धीर्गु-
रुपस्तेन, तथा दुर्द्धराणि प्राणसिपातादिनिबुलितव्यानि
पञ्च महावतानि धारयन्तीनि दुर्द्धररस्तेन, तथा मन्वते
जगत्त्रिकादिकथांमिति सुनिस्तेन, विशिष्टनिबुलितव्यानि
नेतेत्यर्थः । पुनः कथंभूतेन ? इत्याह-पूर्वभूतसमृद्धबुद्धिना-
पूर्वाणि च नत् भूतं च पूर्वभूतम्, तेन समृद्धा बुद्धिसुपगता
बुद्धिरस्य स पूर्वभूतसमृद्धबुद्धिस्तेन । आह-यो वायकवत्वं-
शान्तमेतः स पूर्वभूतसमृद्धबुद्धिश्च भवति, ततः किमनन धी-
शरणेन ? सत्यमनन । किन्तु पूर्वविदोऽपि पदस्थानकपतिता
भवन्ति, तथा च चतुर्दश पूर्वमदमाणि मतिमयिष्ठस्य पद-
स्थानकं ववति । तत आर्यिष्यप्रदश्वनार्थमिदं विशयगमित्य-
दोषः समिद्धबुद्धिण इत्यर्थः । या शब्दस्य षडस्वत्वम्, " हिं वा-
ध्यस्य च दीवै वा आर्यवान् " तथा भूतमनर्वाङ्मारात्वात् न सुभा-
पितस्त्वयुक्त-वाच्य सागर-वत् भूतनागाः " व्याघ्रादिभिर्गी-
मिस्त्वदगुणात्तुक्तेः " इति ममामः । नरपान्- " वीणजल " ति ।
देशीवचनमेतत् । सामान्यकालोत्पत्तिर्येषां वीणजल-
यर्थः । येनैव प्रज्ञापनारूपं भूतस्त्वमुत्तमं प्रधानम्, प्राधान्यं च
न शेषभूतरत्नपक्षेणा किन्तु स्वरूपतः । क्वं शिष्यगणस्य
तस्मै भगवंतं ज्ञानैर्ध्वयमोदिमते, आगन्तु सर्वहृदयधे-
यो यातः प्राप्ते गुणैर्गम्याये, स वामी श्यामश्च आर्य-
श्यामस्तस्मै, सूत्रं च पटी वतुर्ध्वये द्रष्टव्या- " छुद्विभर्त्ता
महर्च उर्ध्वी " इति वचनात् । अतुनोक्तमेवमर्थेयं गाथाः ।
(अऽऽश्वस्य इत्यादि) अत्यनमिदं प्रज्ञापनारम्भम्, ननु यदी-
यमर्थ्यनं किमियस्यऽऽश्वस्युपेयादिद्वारंरत्नानां न कि-
यते ? उच्यते-नारं नियमो यद्वत्प्रमथ्यतदापुनरुपकमा-
द्युपगमासः कियत इति । अनियमोऽपि कुतोऽसर्वार्थे ? इति
चेत् उच्यते-नमथ्यध्वन्यादिव्यदर्शनात् । तथा चित्रार्थवि-
कारानुक्तत्वाच्चिद्वयं, भूतमेव रत्नं भूतरत्नस्य, दृष्टिवादस्य
ह्लादश्रवणस्य नित्यम् इव दृष्टिवादनिःस्पन्दः, सूत्रं ननु-
सकनानिर्देशः प्राहुःनत्वात् । यथा वर्णिने भगवता श्रीम-
न्महावीर्यवर्द्धनान्वात्मिना इन्द्रभूतिप्रभृतीनामव्ययनार्येषु
वर्णिनत्वात् । अव्ययं वर्णिने इन्द्रभूतस्य । अहमपि तथा वर्णि-
यिष्यामि । आह कथमस्य छत्रस्थस्य तथा वर्णिष्यतीं शक्तिः ?
नैव दोषः । सामान्यनारिमेधयपदार्थवर्णनमात्रमात्रवर्णनप्रति-
धानात् । तथा च अहमपि तथा वर्णिष्यामीति । किमुक्तं
भवति-तत्तुसत्तरेण वर्णयिष्यामि, न स्वमनोपेक्षयति ।

पदविशेष-पदानि-

पञ्चमः १ ठाणो २,
बहुवचनं ३ ठि ४ तिसैसा य ५ ।

पञ्चरात्रा

वर्कती ६ उस्सासो ७-

सप्ता ८ जोशी ९ चोरिमाई १० ॥ १ ॥

भासा ११ सरीर १२ परिशाम १३,

कसाया १४ इंदिय १५ पयवेगे १६ ।

लेसा १७ कायडिडिया १८,

सम्मले १९ अंतिकिरिया २० ॥ २ ॥

ओगाहणसंठाणा २१,

किरिया २२ कम्म इयावरं २३ ।

(कम्मस्स) वण्ण २४ (कम्मस्स) वेप (ए) २५ वेयस्स,

वंधए २६ वेयवेयए २७ ॥ ३ ॥

आहारे २८ उवओगे २९,

पासणया ३० सारिण ३१ सजमे ३२ वेव ।

आही ३३ पवियाण ३४ वे-

यणा ३५ यतनो समुपाण ३६ ॥ ४ ॥

अस्यां च प्रज्ञापनायां पदविशेषादनि भवन्ति; पदस्य प्र-
करणस्य अर्थोपेक्षा इति पर्यायाः । तानि च पदान्यमनि-
('पञ्चवणा' इत्यादि) गार्थावमुपयमः । तत्र प्रथमं पदं प्र-
ज्ञापनविषयं प्रश्नार्थकृत्य प्रवृत्तत्वात् प्रज्ञापना । १ । एवं
द्वितीयं स्थानानि । २ । तृतीयं यद्व्युत्पन्नस्य । ३ । चतुर्थं
स्थितिः । ४ । पञ्चमं विशेषः । ५ । षष्ठं व्युत्पत्तिः । व्युत्पत्ति-
लक्षणार्थिकार्युत्पन्नत्वात् । ६ । सप्तममुपायः । ७ । अष्ट-
मं सप्तताः । ८ । नवमं योनिः । ९ । दशमं वर्णमार्गः, चर-
मार्गानि प्रश्नमुद्दिष्टं प्रवृत्तत्वात् । १० । एकदशं भाषा । ११ ।
द्वादशं शरीरम् । १२ । त्रयोदशं परिशामः । १३ । चतुर्दशं
कायाः । १४ । पञ्चदशमिन्द्रियः । १५ । षोडशं प्रयोगः । १६ ।
सप्तदशं लेखाः । १७ । अष्टादशं कार्यस्थितिः । १८ । एकोन-
विंशतितमं सम्यक्त्वस्य । १९ । विंशतितममन्तकिया । २० । एक-
विंशतितममवगाहनाभ्यासः । २१ । द्वाविंशतितमं क्रिया । २२ ।
त्रयोविंशतितमं कर्म । २३ । चतुर्विंशतितमं कर्मणां वन्ध-
कः, तस्मिन् हि यथा जीवः कर्मणा वन्धको भवति तथा
प्रकृत्यत इति तत् तथा नाम । २४ । एवं पञ्चविंशतितमं क-
र्मवदः । २५ । पदविंशतितमं संयोगः । २६ । षड्विंश-
तितमवर्तनीति वेदस्तस्य वन्ध एव वन्धकः, किमुक्तं भवति-
कति प्रकृतीवेद्यमानस्य कतिप्रकृतीनां वन्धो भवति ? इति
तत्र निरूप्यते तत्तत्संदेहस्य वन्ध इति नाम । २७ । एवं चो-
क्तं वेद्यमानः कति प्रकृतीवेद्यत इत्यर्थप्रतिपादकं वेद-
वदको नाम सप्तविंशतितमम् । २८ । अष्टाविंशतितममाहार-
प्रतिपादकजादाहारः । २९ । एवमेकोनविंशतितमसुपयोगः ।
२९ । त्रिंशतितमं 'पावण्य' इति दर्शनता । ३० । एकत्रिंश-
तितमं सत्ता । ३१ । द्वात्रिंशतितमं संयोगः । ३२ । त्रयोविंश-
तितमवधिः । ३३ । चतुर्विंशतितमं प्रविचारणा । ३४ । प-
ञ्चविंशतितमं वेदना । ३५ । पदविंशतितमं समुद्घातः । ३६ । त-
द्व्युत्पन्न्यस्तानि पदानि ॥

साभ्यन्तं यथाक्रमं पदगतानि सूत्राणि वक्तव्यानि, तत्र
प्रथमपदगतमिदमादिमं सूत्रम्-

सं किं तं पमावणा । पणवणा दुविहा पमासा । तं जहा-
जीवपणवणा य, अजीवपणवणा य ।

['सं किं तं पणवणा ?' इति] अथाऽस्य सूत्रस्य कः
प्रस्तावः ? उच्यते. प्रश्नसूत्रमिदम् । एतच्चादावुपस्थितमिदं ज्ञा-
पयति-पृच्छन्तो मध्यस्थबुद्धिमतोऽर्थिनो भगवद्वद्व्यापिष्टत-
त्त्वरूपणा कार्या, न शेषस्य । तथा चांकनम्- "मध्यस्थो बु-
द्धिमान्तर्यो, श्रोता पात्रमिति स्मृतः" । तत्र-संशयो
मागधदेशीप्रसिद्धो निपातस्तत्र-शब्दार्थः । अथवा अथ-
शब्दार्थः, स च वाक्योपाण्यासाधः । किं इति परप्रश्ने, (तं ति)
तावदिनि द्रष्टव्यम्, तत्र क्रमोद्घोतनम् । तत एव समुदायार्थ-
निष्ठन्तु स्थानादीनि पदानि प्रष्टव्यानि वाचः क्रमयन्तिन्वात्,
प्रज्ञापनाऽनन्तरं च तेषामुपस्थितत्वात् । तत्र तावदेतावत्
पृच्छामि-किं प्रज्ञापना ? इति । अथवा प्राकृतशेषा अभिधे-
ययल्लिङ्गवचनानि योजनीयानि इति न्यायादेव द्रष्टव्यम्-तत्र
का तावत्प्रज्ञापना ? इति । एवं सामर्थ्येन केनचिदप्रश्ने कृतं
सति भगवान् गुरुः शिष्यवचनानुगोपेनाऽऽरम्भ्य किञ्चि-
च्छिष्याकृतं प्रत्युच्चार्योऽऽह- (पञ्चवणा दुविहा पमासा इति)
अनेन चाशुदीर्घतत्प्राथम्यानेन निर्वचनसूत्रेण तदाद्येन
सर्वमेव सूत्रं गणधर्मप्रश्नार्थिकरतिर्वचनरूपम्, किंतु कि-
ञ्चिदन्वयाऽपि, वाक्येन तु तथाकृतम् । यत उक्तम् "अथ
भासद् अर्थाद्वा, सुखं मेधेति गणहारा निदर्शनं" इत्यादि ।
तत्र प्रज्ञापना इति पुर्ययत् । द्विविधा द्विप्रकारा, प्रज्ञा प्र-
पिता । यदा तीर्थेकरा एव निर्वक्तव्यस्तदाऽऽरम्भोऽन्वयो-अ-
न्वयार्थं तीर्थेकरः । यदा पुनरन्यः कश्चिदन्वायस्तन्मतानुसारी
तदा तीर्थेकर-गणधर्मरतिः । द्विविधमेवोपश्रवणं- (तं जहा-
जीवपणवणा य, अजीवपणवणा य) । तत्र तथा इति वक्ष्यमाण-
वदधर्मप्रकाशनाथः । जीवयति प्राणान् प्राणयन्तीति जीवः ।
प्राणाएव द्विधा-द्रव्यप्राणाः, भावप्राणाश्च । तत्र द्रव्यप्राणा
इन्द्रियादयः, भावप्राणा ज्ञानादीनि । द्रव्यप्राणैर्गर्भं प्राणिनः
संवात्स्यमापन्ना नास्मादयः । केवलभावप्राणैः प्राणिनो व्यप-
नसमस्तकर्मसङ्गाः सिद्धाः । जीवानां प्रज्ञापना जीवप्रज्ञापना ।
न जीवा अजीवा जीवविपरिणतस्वरूपाः, ते च धर्माऽधर्मा-
ऽऽकाशा बुद्धलान्तिकायाऽऽनात्मयस्याः, तेषां प्रज्ञापना अ-
जीवप्रज्ञापना । नकारो ह्येवार्गि प्राधान्यव्यापनार्थी ।
न खल्विहाऽन्यतरस्याः प्रज्ञापनाया गुणभावः, एवं सर्वत्रायत्त-
रगमनिका कार्या । (जीवाजीवप्रज्ञापनयोर्मेदा जीवाजीवमे-
दानां प्रकृणयता गताः इति) । प्रज्ञा १ पद ।

एतद्विद्वत्कारणः-

नमत नयमहकलितं, प्रमाणवद्गुलं विशुद्धाद्वेषः ।
जिनवचनमन्यतीर्थिकं कुमतनिर्गमिकदुर्गलितसः ॥ १ ॥
जयति हरिमदम्बु-दीकादुर्ध्ववृत्तविषममावाधः ।
यद्वचनवशाद्वदमपि जातं भ्रंशेन विवृत्तकिम् ॥ २ ॥
कृत्वा प्रज्ञापनादीनां, पुर्ययं यदवाप मलधर्मनिर्गम्यम् ।
तेन समस्तोऽपि जनों, लभनो जिनवचनसङ्गेष्वम् ॥ ३ ॥
प्रज्ञा ३६ पद । ('सुय' शब्दं निक्षेपः)

पञ्चवणाजोम-प्रज्ञापनायोग्य-वि० । प्रज्ञापतीर्थे अभिलष्ये,
आ० म० १ अ० ।

पञ्चविंशजि-प्रज्ञापनीय-वि० । प्रज्ञायन्ते प्रकृत्यन्ते इति प्र-
ज्ञापनीयाः । वचनपर्यायत्वेन श्रुतज्ञानमेव, विज्ञाः । अभिला-
ष्ये विशेषः । सुखवर्षाद्ये ध० २ अ० ३० । तद्व्यां हि स्था-
प्रदाद्व्युत्पत्तिपर्यायवर्षाद्येति न शक्यते इति आलोचना-

प्रदानयोग्ये, पञ्चा० ११ वि० । कथंचिदनाभोगादन्यथा प्र-
वृत्तौ तथाऽपि गीतायै न संयोगयितुं शक्ये, पञ्चा० ३ वि० ।
पापवशी-प्रज्ञापनी-स्त्री० । प्रज्ञायतेऽर्थोऽनर्थेति प्रज्ञापनी ।
अर्थकथन्यां वक्तव्यायां भाषायाम्, भ० १० श० ३ उ० ।
चिन्तितविनयजनस्योपदेशदाने, ध० ३ अधि० । भ० । प्रज्ञा० ।
प्रज्ञापनी यथा हिंसादिप्रवृत्तौ दुःखितादिभयति । दश० ७
अ० । शिष्यस्योपदेशे हेतुरूपा भाषा संया० ।

पापवि-प्रज्ञापित-त्रि० । सामान्य विशेषणार्थव्यक्तीकरणे-
न प्रकटीकृते, उक्त० २६ अ० । सामान्यतो विनेयेभ्य कथि-
ते, अनु० । प्रश्न० । ग० । नि० ७० ।

परणवेत्ता-प्रज्ञापयितु-त्रि० । प्रज्ञापकः, " इमे सावज्जं ति प-
णणवेत्ता पडिसेवेत्ता भवइ " स्या० ७ डा० ।

परणवेत्ता-प्रज्ञापयत्-त्रि० । बोधयति, औ० ।

पणममत्त-प्रज्ञासमाप्त-त्रि० । प्रज्ञायां समाप्तः प्रज्ञासमाप्तः,
पट्टप्रज्ञं, सूत्र० ५०२ अ० २ उ० ।

पणमममाय-प्रज्ञासमन्वित-त्रि० । औपनिषद्यादिबुद्ध्या स-
मन्वितं, सूत्र० १५० ५ अ० १ उ० ।

परणारह पञ्चदश-त्रि० । पञ्चदश शब्दाश्च ।

पण-प्रज्ञा-स्त्री० । प्रज्ञानं प्रज्ञा, विशिष्टज्ञापणमज्ञानायां प्र-
भुतवस्तुज्ञानयथार्थस्थितधर्माऽलोकनरूपायां संविनि, ह्ये चा-
भिनिर्येष्टिकज्ञानविशेष एव । न० । आ० भ० प्र० । विश० ।
स्वयं विमर्शपूर्वकं वस्तुपरिच्छेदं, मर्तज्ञानविशेषं, स० २२
मन्त्र० । उक्त० । स्वबुद्ध्यापेक्षितं, सूत्र० २ ५ अ० ४
अ० । मर्त, सूत्र० २ ५ अ० १ अ० । मृत्तार्थविषया-
यां मर्त, भ० १६ श० ३ उ० । स्या० । ज्ञाने, सूत्र०
१ ५ अ० १२ अ० । स (रण) च ति वा, सइ ति वा, मति
ति वा, पत्ति ति वा एगदा । नि० ७० १ उ० । आ० ७० ।
सूत्र० । विशिष्टपरिष्कारविषयायां बुद्धौ, कं प्र० २० पाठ० ।
सूत्र० । प्रज्ञायतेऽनया वस्तुतत्त्वमिति प्रज्ञा, हेत्यापादेयविषे-
यिकायां बुद्धौ, उक्त० ७ अ० । सूत्र० । बुद्धयतिशये आच० ४
अ० । श्रियामहितं ज्ञाने, उक्त० ७ अ० । सम्यक्ब्रह्मज्ञौ,
आचा० १ ५ अ० ४ अ० १ उ० । नीचणबुद्धौ, सूत्र० १ ५ अ० ३ अ० ।
मे पणया अस्वयं सागरे वा, मोहोदो वा वि अणेतपारं ।

अस्मा भगवान्, प्रज्ञायतेऽनर्थेति प्रज्ञा, नया अज्ञया न
तस्य ज्ञानव्येऽर्थे बुद्धिः प्रतिज्ञायते, प्रतिहन्यते वा, तस्य
हि बुद्धिः केवलज्ञानाख्या, स्या च साधारण्यवस्तुना कालतः,
द्रव्य-क्षेत्र भाग्यग्यतन्ता । सूत्र० १ ५ अ० ६ अ० । केवलज्ञा-
ने, सूत्र० १ ५ अ० ६ अ० १ उ० । प्रज्ञा बुद्धिरीप्सितार्थसंपाद-
नविषया कुटुम्बकाभिबुद्धिद्विषया च, तथोपाद दशाऽपि
प्रज्ञा, प्रकर्षेण ज्ञानार्तिति प्रज्ञा दशदशानां पञ्चम्यां दशा
याम्, स्या० ६० डा० । न० । " पंचमी उ दसं पत्तो आरुपु-
ज्जीए, जो नरो । इच्छिणार्थे विचिन्तेति, कुटुम्बे वाऽभिकल-
ति ५५ । " दश० १ अ० । (अस्या माधया अर्थे ' दसा '
शब्दे चतुर्थभागे २५४६ वृष्टं मूलगाथायां प्रतिपादितः) प्रकर्षे
ण ज्ञायते उन्मगोऽपवाद्यतन्मनस्येति छेदश्रुतगर्भायां रह-
स्यवचनपरज्ज्ञौ, सू० १ उ० १ प्रक० ।

पणार-प्रज्ञान-न० । प्रकृष्टं ज्ञानं प्रज्ञानम् । जीवाजीवपदार्थ-
परिच्छेदति ज्ञाने, आचा० १ ५ अ० ४ अ० ४ उ० । सदसद्विवे-
के, आचा० १ ५ अ० ४ अ० १ उ० । स० । बोधे, सूत्र० १ ५ अ०
१ अ० २ उ० । प्रज्ञायते येन तत्प्रज्ञानम्, यथार्थस्थितवस्तु-
प्राप्तिं ज्ञाने, आचा० १ ५ अ० १ अ० ७ उ० । पदार्थोऽविमर्श-
वके, आचा० १ ५ अ० ६ अ० ३ उ० । प्रकर्षेण ज्ञायतेऽनेनेति
प्रज्ञानम् । स्वपरावभासकत्वादागमे, आचा० १ ५ अ० ४ अ० ५
उ० । श्रुतज्ञाने, आचा० १ ५ अ० ६ अ० ४ उ० । मत्यादिज्ञाने
च, आचा० १ ५ अ० ६ अ० १ उ० ।

पणारणवे-प्रज्ञानवत्-त्रि० । प्रकर्षेण ज्ञायतेऽनेनेति प्रज्ञानं
स्वपरावभासकत्वादागमः तद्वन्तः प्रज्ञानवन्तः आगमस्य वे-
त्तरि, आचा० १ ५ अ० ४ अ० ५ उ० । सधुक्तिके, आचा० १
५ अ० ६ अ० २ उ० । प्रकृष्टं ज्ञानं जीवाजीवपरिच्छेदु, तद् वि-
चये यस्याऽनौ प्रज्ञानवान् । आचा० १ ५ अ० ४ अ० ४ उ० ।
ज्ञानिनि, आचा० १ ५ अ० ६ अ० ४ उ० ।

परणापरिमह-प्रज्ञापरिमह-पुं० । प्रज्ञायतेऽनया वस्तुतत्त्वमि-
ति प्रज्ञा बुद्धयतिशयः स एव परीपहः प्रज्ञापरिपहः ।
प्र० ८० डा० । प्रज्ञया सर्वोऽकरणे, प्रज्ञाया अभावो उद्वेगा-
ऽकरणं, भ० ८ श० ८ उ० । मनोव्यप्राप्ताभावाप्राप्ता, नो
गर्भमुद्धहन् । प्रज्ञापतिपत्तेनाऽन्यदुद्धिक्त्वेन परीपहो भव-
ति नाहं किञ्चिज्ज्ञाने, सूत्रोऽहं सर्वैः परिपृष्ट इत्येवं परि-
तापमुवागतस्य कर्मविषाकोऽयमिति मत्या तदकरणान् प-
रीपहजयः । प्र० ८६ डा० । " प्रज्ञां प्रज्ञावतो पश्यन्, आ-
त्मन्यऽप्रज्ञां विदन् । न विपरीदं वा मायित्, प्रज्ञाकर्तृमुपा-
गतः ॥ २० ॥ " ध० ३ अधि० ।

साप्रतमनन्तरेकपरिपहान् जयतोऽपि कस्यचिद् ज्ञानाय-
रणापगमाप्यज्ञाया उत्कर्षे, अपरस्य तु तदुदयादपकर्षे उत्स्-
क-वेक्ष्यगर्भव इति प्रज्ञापरिपहमाह-

स नृणं मप पुर्वं, कम्माऽपारणफला कडा ।

जेणाऽहं नाभिजाणामि, पुटो केणइ करुहुइ ॥ ४० ॥

अहं पञ्चा उद्ज्जति, कम्माऽपारणफला कडा ।

एवमासामि अपारणं, एत्त्वा कम्मविवागयं ॥ ४१ ॥

" स " शब्दो मागधप्रसिद्धया अथऽशब्दाश्च उपपत्त्ये,
नूनं निश्चितम्, " मया " इत्यात्मनिर्देशः । पुर्वं प्राक्,
क्रियन्त इति कर्माणि, तानि च मोहनीयार्थान्यपि
संभवस्त्यत आह-आज्ञानमनवर्थापस्तफलानि ज्ञानाव-
रणरूपाण्यर्थः । कृतानि ज्ञाननिष्ठादिभिरुपाजितानि ।
यदुक्तम्-" ज्ञानस्य ज्ञानिनां चैव, निम्ना प्रद्वेज मत्सर्वैः ।
उपधानंश्च विद्विज, ज्ञानमं कर्म वय्यते ॥ १ ॥ " मया '
इत्यभिधानं च स्वयमकृतमुपभोगोऽनभवान् । उक्तं च-
" शुभाऽशुभासि कर्माणि, स्वयं कुर्वन्ति देहिनः । स्वयमे-
वोपमुज्ज्यन्ते, दुःखानि च सुखानि च ॥ १ ॥ " कुन एतत् ?
इत्याह येन हेतुना अहं नाभिजाणामि नाभिमुख्येनावबु-
ध्यं वृष्टः केनचित्स्वयमज्ञानता, जानता वा (कण्ठं सि)
सूत्रवाक्यसिद्धिमुत्पादौ, वस्तुनि वा प्रयुगेऽपीत्याभ्यासः,
न हि स्वयं स्वच्छुष्कस्फटिकवद्विनिर्मलस्य प्रकाशरूपस्या-
ऽऽमनोऽप्रकाशकत्वम्, किंतु ज्ञानावृत्तिवशात् एव । उक्तं
हि " तत्र ज्ञानावृत्त्यायां, नाम कर्म भवति येनाऽस्य । तत्

पञ्चविंशं ज्ञान-मावृते रविणि मेधेस्तथा ॥ १ ॥ ” अथवा (न खुरं ति) ‘ से ’ शब्दः प्रतिवचनवाचिनोऽप्यशब्द-स्याऽर्थः । स हि केनचित्कचित्पर्यन्तयुक्तस्तथाविधविमर्शो-भावेन स्वयमज्ञानं कुत एतन्मयाऽज्ञानमिति चिन्तयन् शब्दवचनयुक्त्याऽऽमानामनैव प्रविशति । (न इति) अथ नूनं निश्चितमेतत् । शेषं प्रायत्तम् । आह-यति पूर्वं कृतानि कर्माणि किं न तदेव वेदितानि ? उच्यते, अर्पितं वक्तव्या-न्तरोपन्यासे, पञ्चादवाधोक्तकामुदीर्यन्ते विपच्यन्ते कर्मा-ण्यज्ञानफलानि कृतान्तर्गतं * सूचिकविषयिकारवत्, तथा-विधप्रत्ययसाचिव्यादेव तेषां विपाकदानान् । ततस्तद्विघाता-यैव यन्तो विधेयः न तु विपादः । एवममुना प्रकारेणऽऽम्बा-स्य स्वस्थीकुर, कम् ? आत्मानम्, मा वैकल्यं कृत्वा इत्य-र्थः । उक्तमेव हेतुं निगमयब्राह्म-ज्ञान्वा कर्माविपाकं कर्मणां कुन्तिस्तविपाकम् इत्यर्थे प्रश्नाऽपकर्माभित्य स्रष्टव्यं व्याख्या-तम् । एतदेव तदुत्कर्षपक्ष एवं व्याख्यायते-प्रज्ञाकर्षवर्तनं विपश्चिन्तितं ‘ से ’ इत्युपन्यासे, नूनं मया पुनर्वर्त्तमान-पनुष्ठानानि ज्ञानप्रशानादीनि, ज्ञानमिह विमर्शपूर्वकां बोधः, तत्फलानि कृतानि, यन्ताऽहं ना, अपिशब्दस्य लभनिर्दिष्ट्या-च्चाऽपि पुरुषोऽप्यभिज्ञानमिति, पृष्ठः पर्यनुयुक्तः, कन्ताऽप्य-विपश्चिन्तितं शेषेण सवेक्षापीन्यते । कस्मिपिच यत्र तत्रा-ऽपि वस्तुनि । अथ इत्युक्तार्थानन्तरम् (अप-थ ति) अपथ्या-नि आर्यानि कटुकानि कर्माण्यज्ञानफलानि (‘ उद्विजंति ’ ति) सूत्रन्यात् तिष्ठत्यस्येव उद्विजन्ति “ वर्तमानसामान्य-वर्तमानयदा ” ॥ ३१. ३. १३३ ॥ (पाणि) इत्यनेन वर्तमानवा-सीये वा लटि उदीर्यन्ते स्मरिहन्तकाल एवोद्विजन्तीत्यर्थः । अयं वाऽऽशयः-उत्तमेका हि ज्ञानावरणकारणस्य अवश्यवेद्यं च तत्, तदुदये च कुतो ज्ञानम् ? अनियते वाऽस्मिन् क उत्तरेकः ? इत्येवमालम्ब्यशाश्वतस्य-प्रज्ञावैषयिवावुलुपेनवेन-मात्मानं स्वस्थीकुरु, ज्ञान्वा कर्मविपाकम् । इह च तन्त्रन्या-येन युगपदर्थद्वयसंभवः । तन्त्रं च ‘ दर्शप्रमाणान्तरान्तवः, तन्ता यथा तदेकम् अनेकस्य तिरस्त्रीनस्य तन्ताः संप्राहि, तथा यदेकं अनेकार्थस्याऽभिधानं स तन्त्रन्याय इति सूत्र-द्वयायः ॥ ४०-४१ ॥ उक्तं पाहटी २ ॥ अ० ।

अस्मिञ्च प्रस्तुतसूत्रसूचितमुदाहरणमाह-

उज्जेली कालवमणा, सागरवमणा मुवरणभूमीए ।

ईदो आउयसेसं, पुच्छइ सादिव्करणं च ॥ १२० ॥

(‘ उज्जेली ’ उज्जयनी, कालक्षपणा, सागरक्षपणा, सुवर्णभूमी इन्द्र आयुष्कशेषं पृच्छति सादिव्करणं चेति माध्याक्षरायः ॥ १२० ॥ भावार्थस्तु वृद्धसम्प्रदायाव ज्ञा-तव्यः । उक्तं पाहटी २ अ० च (‘ अज्जरक्किय ’ शब्दे प्रथमभागे २१५ पृष्ठे आर्यरत्नकथावदत्त भावनीयः) अत्र प्रश्नाऽपकर्षोपरि कालिकाचार्य-सागरचन्द्रयोः कथा-उज्जयनीतः कालिकाचार्याः प्रमादिनः स्वशिष्यान् मुकुन्वा सुवर्णकुले स्वशिष्यासागरचन्द्रस्य समीपं प्राप्ताः । सागरच-न्द्रस्तु तत्तत्तत्कालिनः समायातान् नोपलक्षयति । कालिका-चार्या अपि न किञ्चित्स्वरूपलक्षणं दर्शयति । अन्य-दा सागरचन्द्रेण पर्यदि सिद्धान्तव्याख्याने प्रारब्धस्य चम-कृता लोकाः सागरचन्द्रव्याख्याने प्रशंसन्ति । कालिकाचार्या-

* अलर्षः उन्मत्तः भ्वा ।

णां सागरचन्द्रेण पृष्ठस-मद्व्याख्याने कौटशम् ? तैरुक्तम्-भयम् । तेन च आचार्यैः समं तर्कवादः प्रारब्धः । परं तुल्यतया वक्तुं न शक्नोति । भृशं चमकृतः । अथ शि-ष्यास्ततः श्रव्यातरेण तिरस्कृताः त्रयां प्राप्ताः स्वगुरुं ग-वेषयन्तश्चलिताः ‘ कालिकाचार्याः समायाति ’ इति प्र-सिद्धिं कुर्वाणाः सुवर्णभूमीं प्राप्ताः । सागरचन्द्रः ‘ कालि-काचार्याः समायाति ’ इति वृद्धस्य पुरः प्रोक्तवान् । वृ-द्धः प्राह-मयाऽपि धृतमस्ति । सागरचन्द्रस्तेषां सम्मुख-मायात । तस्य ते, पृष्ठम-किमत्र कालिकाचार्याः समाया-तास्मिन् न वा ? तेनोक्तम्-एकाऽत्र वृद्धस्ममायाताऽस्ति, नापरः कोऽपीति । तेषुपुत्राध्यायतः समायाता उपलक्षि-ताः कालिकाचार्याः, प्रस्तास्ते, सागरचन्द्रेण पञ्चादुपलक्ष्य तेषां शिष्यावुक्तं दत्तम् हा । मया धृतलवगवोऽऽम्भा-तेन धृतनिधयो युयमाशानिता इति च कथितम् । कालिका-चार्यैरुक्तस्य-यम् । धृतगवो न कार्यः, यथा सागरचन्द्रेण धृतमदः कृतस्तथाऽऽर्पेन धृतमदः कार्यः । उक्तं २ अ० ।

पण्णापरिसहविजय-प्रज्ञापरिपहविजय-पुं० । अहं-पाह-पूर्व-प्रकीर्णकविशारदस्य तर्को-ऽध्यात्मनिपुणस्य मम पुरस्ता-दस्य सर्वेऽपि भास्कस्य पुरः स्वीयता इव तिष्ठता इति ज्ञा-नानन्दस्य निरसनं, आव० १ अ० ।

पण्णामय-प्रज्ञामद-पुं० । तीक्ष्णबुद्ध्या जन्यं मदं, ‘ पण्णा-मयं चैव तत्रोभयं च, निशामणं गोपमयं च भिक्षुं ” म्, च० १ श्रु० १३ अ० ।

पण्णापरिगुप्त-प्रज्ञापरिगुप्त-पुं० । स्वनामधेयानि दार्शनिके, वि-दुषि, नं० ।

पण्णावतं-प्रज्ञावत्-त्रि० । कियामहितज्ञानयुक्तं, उक्तं ७ अ० ।

पण्णास-पञ्चाशत्-स्त्री० । पञ्चाऽऽवृत्त्यां दशसंख्यायाम्, त्रि० ।

पण्णासग-पञ्चाशत्क-त्रि० । पञ्चाशदवर्षजनं, ‘ पण्णासग-म्म चक्कुं हायह ” नं० ।

पण्णासा-पञ्चाशत्-स्त्री० । ‘ पञ्चाशत्पञ्चाशद्देवो ” ॥ २ । ४३ ॥ इति संयुक्तस्य णं पण्णासा । ‘ पण्णासा ’ इत्यर्थे, प्रा० २ पाद ।

पणी-पनी-स्त्री० । यज्ञसवन्धिन्यां भाव्योयाम्, सामान्य-भावायाम्, उक्तं २२ अ० ।

पण्ड-प्र-पुं० । प्रह-नहं । ‘ सुदम शन-पुन-ह-ह-ल्लणां गह. ” ॥ २ । २. ७५ ॥ इति अस्य गहः । प्रा० २ पाद । पृच्छयाम्, आगमेकतरीन्योपस्थितस्य साधुविराजकथनं, ४० ३ अर्थि० । अङ्गमुष्टः बाहु-प्रश्नादिकासु मन्त्रविधासु, स० १० अङ्ग ।

पण्ड-प्र-प्र-पुं० । स्तनस्तन्ये “ आगयपण्डया ” पुत्र-स्तनहेन स्तनागतस्तन्या । अन्न० १ श्रु० ३ वर्गं ८ अ० ।

पण्डावहाण-प्रउन्नहन्क-न० । स्वविगमस्यित्पुत्रपुत्रवृद्धा-भ्यां निर्गतस्य कौटिकगणस्य चतुर्थे कुले, कर० २ अर्थि० ८ क्षण । ‘ मितिपण्डावहाण कुलसम्भूतः । हरिसउरीयगच्छालंका-रभूषा अभयदेवस्य । ” तौ ३८ कलप ।

पण्डसमन्थ-प्रउन्नमर्थे-त्रि० । प्रन्तिविषये प्रत्युत्तरदानसमर्थे, स्व० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

पराहावागर्णः प्रश्नव्याकरणम्-न० । प्रश्नाश्च पृच्छाः, व्याकरणाणि च निवेचनानि समाहास्यान्नाप्रश्न व्याकरणम् । तन्प्रतिपादको ग्रन्थोऽपि प्रश्न व्याकरणम् । पा० । प्रश्नाः अद्भुतादिप्रश्नविधास्ता व्याक्रियन्ते अभिधीयन्तेऽस्मिन्प्रति प्रश्नव्याकरणम् । प्रवचनपुरुषस्य दशमेऽङ्कः । अयं च व्युत्पत्त्यर्थोऽस्य पूर्वकालेऽभूत् । इदानीं त्वाप्रवचपञ्चकसंवरपञ्चकव्याकृतिर्येहापलभ्यते । अतिशयानां पूर्वार्धपरिदंशुगीनानां पुष्टालम्बनप्रतिनिधिवपुरुषपक्षयोन्नारित्वादिनि । अस्य च श्रीमन्महावीरवर्द्धमानस्वामिसंवरधी पञ्चमगणनायकः शुभमस्वाधी मुन्नतो जम्बुत्वामिने प्रति प्रलयने विकीषुः संवरधाऽभिधेय-प्रयोजनप्रतिपादनपरम् "जम्बु" इत्यसौ अलङ्कार्य संवरधर्माणाञ्जुयं पययणस्स । निस्सन्दं बोद्धव्यामि । निच्छयः सुभासित्यर्थं महत्सहि । " प्रश्न० १ आश्र० ङार । स० ।

प्रश्नव्याकरणदशा-

से किं तं पराहावागर्णः ? पराहावागर्णस्य णं अद्भुतं परिसणमयं, अद्भुतं अपरिसणमयं, अद्भुतं परिसणापमिसणमयं । तं जहा-अंगुष्ठपसिणाई, बाहुपसिणाई, अहागपसिणाई; अत्रे वि चित्ता दिव्या विज्ञाउसया, नागमुवर्णाई सद्दि दिव्या संवाया आपविज्जंति । पराहावागर्णणां परिता वायणा, संविज्जा अणुआगदारा, संविज्जा वेदा, संविज्जा मिलोगा, संविज्जाओ निज्जुत्तीउ, संविज्जाओ संगहणीउ, संविज्जाउ पडिवती-उ, से णं अंगदयाए दसमे अंगे, एगे मुवकवंधे, पणया-लीसं अञ्जयणा, पणयालीसं उडसणकाला, पणयालीसं समुद्धमणकाला, संविज्जाई पयसहस्साई पयमेणं, संसेज्जा अक्खरा, अणैता गमा, अणैता पज्जवा, परिता तसा, अणैता थावरा, सासयकडनिवद्धनिकाईया जिण-पञ्चा भावा आपविज्जंति, पन्नविज्जंति, पुरुविज्जंति, दंसिज्जंति, निर्दंसिज्जंति, उवदंसिज्जंति, से एवं आया, एवं नाया, एवं विन्नाया, एवं चण्णकणपरुवणा आपविज्ज । से तं पराहावागर्णः । १० ।

अथ कानि प्रश्नव्याकरणानि ? प्रश्नाः प्रतीतिः, तद्विषयं निवेचनं व्याकरणम्, नाभि च बहूनि ताना बहुवचनान्तता, तेषु प्रश्नव्याकरणेषु अष्टोत्तरं प्रश्नशतम्, या विद्याः, मन्ता वा विधिना जयमानाः पृष्टा एव सन्तः शुभाऽशुभं कथयन्ति ते प्रश्नाः, तेषामष्टोत्तरं शतम् । याः पुनर्विधाः, मन्ता वा विधिना जयमाना अष्टपृष्ट एव शुभाऽशुभं कथयन्ति तेऽप्रश्नाः, तेषामष्टोत्तरं शतम् । तथा ये पृष्टा, अष्टपृष्टश्च कथयन्ति ते प्रश्नाऽप्रश्नाः, तेषामष्टोत्तरं शतमाख्यायते । तथाऽस्येऽपि च विविधा विद्यानिशयाः कथ्यन्ते, तथा नागकुमारैः सुपणकुमारैः, अन्यैश्च भवनपतिभिः सह साधूनां दिव्याः संवादा जलविषयः कथ्यन्ते-यथा भवन्ति तथा कथ्यन्ते इत्यर्थः । शेषं निगदसिद्धम् । नवरम्-संस्थेयानि पदसहस्राणि द्विनवतिलक्का, षोडशसहस्रा इत्यर्थः न० । स० । अनु० ।

पराहावागर्णे णं एगे मुयकवंधे, दस अञ्जयणा एक-सरगा, दससु चेव दिवसेसु उदिमिज्जंति, एकंतरसु आपविलेसु निरुद्धेसु आउत्तभत्तपाणुणं अंग जहा आपारस्स ।

इति श्रीप्रश्नव्याकरणं दशमाङ्कं समाप्तम् ।
“ नमः श्रीवर्द्धमानाय, श्रीपार्श्वप्रभवे नमः ।
नमः श्रीसरस्वत्यै, सहायैभ्यो, नमो नमः ॥ १ ॥
इह हि गमनिकार्थं यन्मयाऽभ्युहयाम्कं,
किमपि समयहीनं तद्विशिष्टं सुधीभिः ।
न हि भवति विधेया सर्वथाऽस्मिन्मुपेक्षा,
दयितजिनमतानां तापिनां चाऽङ्गिर्वी ॥ २ ॥
परेयां दुर्लभा भवति हि विधेया स्फुटमिदं,
विशयाऽद्वैतानामूलवचनज्ञानमहासाध ।
निगमनायाऽधीभिः पुनरतिनगं मादशज्जन-
स्तनः शास्त्रार्थं मे वचनमनवं दुर्लभमिह ॥ ३ ॥
ततः निज्जान्ततत्त्वैः, स्वयमूयं स्वयन्तनः ।
न पुनरस्मदाख्यात एव प्राप्ता नियोगतः ॥ ४ ॥
तथैव माऽस्तु मे पापं, संवमप्युपजीवनात् ।
बुद्धन्यायानुसारित्वा-दिताथं च प्रवृत्तिनः ॥ ५ ॥
या जैनाभिमतं प्रमाणप्रनयं व्युत्पादयामसिवात्, प्रस्थानविधिधर्म्मस्य निमित्तं बोधादिसम्पन्नं तत् ।
नानाश्रुतिकथाः कथापथमनिकान्तं च चक्रे तपः, निःसम्बन्धविहारमप्रतिहतं शास्त्रानुसारतया ॥ ६ ॥
तस्याऽऽचार्यजिनश्वरस्य, मदबद्ध विप्रतिस्पर्द्धिन-
स्तद्वन्धोर्गणि बुद्धिसागर इति ख्यातस्य सूरैर्भुवि ।
छन्दाबद्धनिबद्धवपुरुषवच शब्दादिसल्लवमणः ।
धीमन्विनिबहिराग्रेः धुतनिधिराजिबुद्धामरे ॥ ७ ॥
शिष्येणाऽभयदेवात्-सूरिणा विवृतिः कृता ।
प्रश्नव्याकरणान्कस्य, धुतभक्त्या समाप्ततः ॥ ८ ॥
निर्बुनिककुलतमस्तलवन्द-द्रोणकथ्यसुरिमुख्यतः ।
पण्डितगणने गुणवर्तिप्रयेण संशोधिता चयम् ॥ ९ ॥
प्रश्न० ४ सम्ब० ङार ।

पराहावागर्णदसा-प्रश्नव्याकरणदशा-कवी० । प्रश्नानां विधाविशेषाणां यानि व्याकरणानि तेषां प्रतिपादनपरा दशा वशाध्ययप्रतिबद्धा ग्रन्थपदतय इति प्रश्नव्याकरणदशा । प्रश्न० १ आश्र० ङार० । दशमे अङ्कः, पा० ।

पराहावागर्णदसाणं दस अञ्जयणा पणयत्ता । तं जहा-उवमा, संवा, इसिभासियाई, आपयिभासियाई, महा-वीरभासियाई, सोमपपासियाई, कोमलपसियाई, अहागपसियाई, अंगुष्ठपसियाई, बाहुपसियाई ॥

प्रश्नव्याकरणदशा इहाकनकया न, दृश्यमाना तु पञ्चाश्व पञ्चसंवरात्मिका । इतीहाकनानां तूपनदीनामभ्ययनानामसृगार्थः प्रतीयमान एवेति । नवरम्-(पसिणां इति) प्रश्नविधयाकाभिः सौमकादिषु देवतावातराः क्रियन्त इति । तत्र सौमकं वरम् (आदित्यं) आदित्यः, अद्भुतो हस्तापयवः, बाहवो भुजा इति । म्या० १० डा० ।

पण्हा प्रउन-पुं० । स्त्री० । पृच्छयात्, "वेमाऽन्त्यायाः स्त्रियाम्" ॥ ८॥ १। ३५ ॥ इत्यनेन अन्त्यादिपाठान् वा स्त्रीत्वम् । प्रा० १ पाद ।

पण्हुय-प्रस्तुत-त्रि० । स्तनविशिलप्रपयसि, "सुदम-स्तन-स्न-हृरह-वर्णां गहः" ॥ ८॥ १। ७५ ॥ इत्यनेन रहन्त्वम्, प्रा० २ पाद ।
पण्हु-पतन-न० । तिपति, प्रा० १। ४० १ अ० ।

पनणतसायंत-प्रतणतसायमान-त्रि० । प्रकपेण तणतण लि शब्दं कुवाणें, गत्रेति ग० १४ श० । ग० ।

पनणु (अ) प्रतनु (क)-त्रि० । अलं "पट्टो खलु चिकिष-ज्ञाः आगंतुग पनणुग्रा द्वो पण्णो" स्था० ५ टा० २ उ० ।

पनणुकरण-प्रतनुकरण-पुं० । संसारत्यकारकं, आ० म० २ अ० । "पनणुकरणे संसारं पण्णिमेण तण्णं करेति" आ० चू० २ अ० ।

पताका-पताका-स्त्री० । "तदोस्तः" ॥ ८॥ १। ३०७ ॥ इत्यनेन पेशाख्यां तकारस्य तकारादियानामर्थ्यान् तकारस्याऽऽदेशान्तरम् । ध्वजायै । प्रा० ४ पाद ।

पतिट्टा-प्रतिष्ठा-स्त्री० । देवस्वापनायाम्, प्रतिष्ठायां प्रतिमायां नेत्रास्मीलितः श्रुत मनु लिप्यते नवा? इति प्रश्ने, उक्तम्-सोपयते प्रतिष्ठायासमर्जनं, मनुशब्देन शर्तुगोभिर्धीयत इति स्वयं प्रलियते । ३१६ प्र० । मेत० ३ उल्ला० । (अत्र विस्तरः 'पट्टा' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १ पृष्ठे गतः । प्रतिष्ठाविशिष्ट 'चैव' शब्दे तुलीयभागे १२६६ पृष्ठे गतः । आचारदिनरु-रादित्रये प्रतिष्ठालक्षणं लभ्यन्ते, तानि च 'पट्टिमा' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३७७ पृष्ठे गताः । प्रतिष्ठां कुर्यात् प्रतिमाः चण्डीयाः, अस्मिन् विरच्यते । 'पट्टिमा' शब्दां विलो-कनीयः ।)

पतिट्टाण-प्रतिष्ठान-न० । त्रिसोपानमूलप्रदेश, ग० । आणकार-णे, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । (अत्र विस्तरः 'पट्टाण' शब्देऽस्मिन्नेव भागे २ पृष्ठे गतः)

पतिष्ठ-प्रतीक्ष-त्रि० । निरुक्तेः आजन्मपरिपालितं, प्रश्न० १ गम्ब० द्वार ।

पति-पति-पुं० । पतिः स्तनीति पतिः-भगवै, ति० चू० ४ उ० ।

पणु-प्रतु-न० । यत्कलतनुनिष्पन्नं, आचा० २। ५० १ चू० ४ अ० १ उ० ।

पणु प्रतु-न० । 'पणु' शब्दार्थे, आचा० २। ४० १ चू० ४ अ० १ उ० ।

पनेरसवाम प्रयोदशवर्ष-न० । प्रकपेण त्रयोदश वर्षे,

एण्दिं सुणी सयण्दिं समणे आमि पनेरसवामे ।

राई दिवं पि जयमाणे अपपत्तं समाहिण् भाइ ॥ ४ ॥

'पतेपु' पूर्वोक्तपु शयनेपु वमत्पु स मुनिः' जगत्त्र-यवेसा ऋतुवर्षेपु वर्णापु वा 'अमणः' तपस्युत्तुक्तः स-मना वाऽऽसीत् निश्चलमना इत्यर्थः कियन्तं कालं यावत्? इति द्रष्टव्येति- 'पनेरसवामे' ति । प्रकपेण त्रयोदश वर्षे यावत्समस्तां रात्रिं दिनमपि यतमानः स्यमापुष्टान उ-

पुक्तवान्, तथाऽप्रमत्तो निद्रादिप्रमादरहितः 'समाहित-मनाः' विबोधनसिकारहितो धर्मेध्याने शुक्लध्याने वा ध्या-यतीति ॥ ४ ॥ आचा० १। ४० ६ अ० १ उ० ।

पनेरसवाम-प्रयोदशवर्ष-न० । 'पनेरसवास' शब्दार्थे, आचा० १। ४० ६ अ० १ उ० ।

पनेस-प्रदेश-पुं० । "तदोस्तः" ॥ ८॥ १। ३०७ ॥ पेशाख्या-मिति सूत्रेण दकारस्य तकारः । प्रट्टावयवे, प्रा० ४ पाद । (अत्र विस्तरः 'पण्' शब्देऽस्मिन्नेव भागे २२२-२६ पृष्ठे गतः ।)

पतोदय-पतुदय-न० । पतितपताकं स्थानं, म० ३ श० ४ उ० ।

पत्-पत्र-न० । पत्रं, स्था० ४ टा० ३ उ० निम्बा-ऽन्वयादिप-बजाने, ग० । प्रश्न० । दले, म० १ श० १ उ० । दुमपत्तं पं-डुरप जहा, निवडि गडगालाचवण् । उक्त० १० अ० । डारः । जी० । विशेषः । दश० । लिखनाधार, वाच० पतन्ति ग-च्छन्ति तेनेति पत्रम् । पत्रपुटे, सूत्र० १। ४० १४ अ० । बाहन-मात्रे, वाच० । पत्रस्य चतुर्विधो निष्ठायां इत्यस्यैवेति त्रयः । उक्त० १० अ० । (कस्य घनस्वपतेः पत्रं कियःजीवम् ? इति 'अणेतजीव' शब्दे प्रथमभागे २६२-२६४ पृष्ठे गतः । 'प-त्तयजीव' शब्दे च वक्ष्यते)

प्राप्-त्रि० । प्राप्तं, अधिगते, वाच० ।

पात्र-न० । पट्टहादिभाजने, उक्त० ६ अ० । प्रश्न० ।

अथ पात्रस्य सर्वोऽधिकारः । पात्रनिक्षेपः तच्च पात्रं चतुर्विधम् । तद्यथा-

नामं ठवणा द्विष, भावमि चड्विहं भवे पायं ।

पतो खलु पायस्स, निक्खेवो चड्विहो होइ ॥ ६१५ ॥

नामपात्रम्, स्थापनापात्रम्, द्रव्यपात्रम्, भावपात्रमिति चतुर्विधं पात्रम् । एष खलु पात्रस्य निष्ठा/अनुविधो भवति । तत्र नाम-स्थापने सुमम-वादान्तव्य द्रव्य-भावपात्रे प्रति-पातर्यातः-

द्वे विविहं णिं दिविगलं पांचिदिर्णां निष्पन्ने ।

भावे आया पत्ते, जो सीलोगाण आहारो ॥ ६१५ ॥

द्रव्यविषये द्विविधं पात्रम् । तद्यथा-एकंन्द्रियनिष्पन्नम् वि-कलैन्द्रियनिष्पन्नं च । एकैन्द्रियनिष्पन्नमपि अनानुकादि, वि-कलैन्द्रियनिष्पन्नं शुक्ति-शस्त्रादि, पञ्चेन्द्रियनिष्पन्नं कृतप-दन्त-शृङ्गापात्रादि । भावे भावविषये पात्रम् आत्मा । किं सर्वे एव एवम् ? इत्याद्य-यः पूर्वोक्तानामष्टादशवर्षसंख्यानां शालाऽङ्गानामाधार आधयः स आत्मा नापुनो सम्बन्धी भावपात्रम् भाजकम्, आधार इति पर्यायवचनन्यात् । चू० १ उ० १ प्रक० । आचा० ।

कारणे पात्रप्रकरणम्-

अतरेतवाल्लुक्का, मेहाऽऽदेसा गुरु असहवणो ।

साहागणोमहासल्ल-द्धिकारणा पायगहणं तु ॥ १ ॥

(अतरेत नि) म्लानाः आदेशाः प्राप्पूर्णाः (असहृ लि) सु-कुमारं गजपुत्रादिः प्रजातिः, साधारणावप्रहास्यमान्याप-एम्भायसं, अलब्धिकायै वेति । स्था० ३ टा० ३ उ० । आचा० ।

कापड निर्माणार्थं वा, निर्माणार्थं वा, तत्रो पायाई प्रा-

रित्तए वा, परिहरित्तए वा । तं जहा-लाउयपाए वा, दाह-
पाए वा, मट्टिपापाए वा । स्थानं ३ ठानं ३ उ० ।

अत्र पुनर्भवपात्रपर्यायिना द्रव्यपात्रेणाधिकारः, तदपि
त्रिविधम्-

लाउय दाहय महिय, तिबिहं उकोस-मविक्रम-जहसं ।

एकेकं पुण तिबिहं, अहागइउयं मपरिकम्मं ॥६५७॥

अलाउमयम्, दाहमयम्, मृत्तिकायम् च । पुनर्रकं त्रिवि-
धम्-उत्कृष्टम्, मध्यमम्, जघन्यं वा । उत्कृष्टं प्रतिग्रहः,
मध्यमं मात्रकम्, जघन्यं टोपारिकाऽऽदि । एकैकं पुनस्त्रिधा-
यथाकृतम्, अल्पपरिकर्म, स्परिकर्म च । ६०१३० १ प्रक० ।

(२) पात्रस्य गणना-प्रमालाऽऽदीनि द्वाराणि पात्रियणा-
एणं पायं जित्तक-पियपाण येणसु भत्तओ वीओ ।

एयं गणसुपमाणं, पमाणपमाणं अओ वोच्छं ॥१०००॥

एकमेव पात्रकं जिनकालिकानां भवति, स्थविरकालि-
कानां तु मात्रको द्वितीयो भवति । इदं तावदेकव्यादिकं
गणनाप्रमाणम्, इत ऊच्ये प्रमाणप्रमाणं वच्ये ।

तत्र पात्रकस्य प्रमाणप्रमाणं प्रतिपादयन्नाह-

तिन्नि वित्तथी चउरं-गुलं तु भाणस्स मविक्रमपमाणं ।

इतो हीग जहसं, अइरगयंरं तु उकोसं ॥१००१॥

स्मवउरं तं वट्टं दारणसु मविक्रम-तिरिच्छयं उहमहो य ।
सो दाराओ तिन्नि वित्तथी चउरारं अंगुलाणि जह होइ
नओ । एयं भाणस्स मविक्रमं पमाणं । इतः अस्मात्प्रमाणान्
यज्जं तं तद् जघन्यं प्रमाणं भवति, अथातिरिक्तं प्रमाणं म-
ध्यमप्रमाणद्वयानि तदुत्कृष्टम्, उत्कृष्टप्रमाणमित्यर्थः ।

तथा-इदमपरं प्रकारान्तरेण पात्रकस्य प्रमाणं भवति-
इगमसं तु पमाणं, नियगाहागउ होइ निष्कम् ।

कालप्पमाणमिदं, उदरप्पमाणेण य वयंति ॥१००२॥

इदमन्यप्रमाणं निजनाऽऽहारं निष्कं चेदितव्यम् । एत-
दुक्तं भवति-काश्चित्काऽऽदिद्रव्याणितस्य चतुर्भिर्गुलेन्यतं
पात्रकम्, तत्पात्रोभेक्षयतः यत्परिगणितं तत् तादृग्वि-
धं मध्यमप्रमाणं पात्रम्, तथैवविधं कालप्रमाणेन वीप्प-
कालप्रमाणानिदं पात्रकं भणन्ति, उदरप्रमाणेन च निष्कम् ।
तदिदं कालप्रमाणानिदं पात्रकम्, उदरप्रमाणानिदं च
वदन्ति प्रतिपादयन्ति ।

कालप्रमाणानिदं पात्रकम्, उदरप्रमाणानिदं च पात्रकं प्र-
तिपादयन्नाह-

उकोमत्तिसामासं, दुगाउमद्दालमागओ माह ।

चउरंगुलूणभरियं, जं पज्जतं तु माहुस्स ॥१००३॥

उत्कृष्टा तु पिपासा यस्मिन् काले स उत्कृष्टतृणमासः
कालः, तस्मिन्नुत्कृष्टतृणमासकाले द्विगव्युतमात्राद्यमतः
साधुश्चतुर्भिर्गुलेन्यतं भूतं यत् सत् पर्याप्तं साधोभवेति
तदिदं कालप्रमाणानिदरप्रमाणानिदं पात्रकं मध्यमं भवति ।

एयं चैव प्रमाणं, सविसेसअरं अगुगाहपवतं ।

कंतरं दुबिभक्खं, रोहामाईसु भद्वयं ॥१००४॥

एतेद्वयं पूर्वोक्तं प्रमाणं यदा मविशेयतरम् अतिरिक्ततरं
भवति, तदा तदनुग्रहाय प्रवृत्तं भवति-वृहत्तरं पात्रेण

अन्येभ्यो दानेनानुग्रह आत्मना क्रियते । तच्च कान्तरे
महतीमटवीमुत्तीर्य अन्येभ्योऽन्यधमनुग्रहाय भवति, येन
बहूनां भवति । तथा दुर्भिक्षे अलभ्यमानायां भित्तायां बहु
अद्विवा घालाऽऽदिभ्यो ददाति । तस्मात्तमात्रं भाजने
सति भवति दानम् । तथा रोषके कोटोपरोधे जाते सति
कश्चिद्भोजनं श्रद्धया दद्यात् तत्र नत् नीयते, येन बहूनां
भवति । एतेषु भजनीयं सेवनीयं तदनिर्माणं पात्रकम् ।

इदानीमेतद्वयं भाष्यकारो व्याख्यानयन्नाह-

वेयावच्चकरो वा, नंदीभाणं धरे उवगाहिंयं ।

सो खलु तस्म विसेमो, पमाणजुतं तु मेसाणं ॥१००५॥

ओषणं (अत्र नन्दिभाजनमत्का सर्वो वक्रव्यता 'गुंदिभाषण'
शब्दे चतुर्थभागे १७७ पृष्ठे गता)

(३) अथ पात्रविययं तमेवाऽस्मिन्सुराह-

द्वप्पमाणं अतिरे-गे हीणं दोसा तवेव अववाए ।

लक्खसुखमलक्खसं वा, तिबिहं वुच्छय आसाऽऽदी ॥३१॥

को पारुसी य कालो, आगर चाउल जहमजयणाए ।

चोदग असती अमिव-प्पमाणउवओगळ्ळयसु मुह या३११॥

द्रव्यमिह पात्रं, तस्य यद्वयप्रमाणं प्रमाणम् १ । अतिरिक्तं,
हीनं च पात्रं दोषा वक्रव्यताः । तथेवाऽपवादं कारणं हीनाऽ-
तिरिक्तपात्रगलत्तणं २ । पात्रस्य किं लक्षणम्, किं वा अल-
क्षणम् ३ । त्रिविधं उत्कृष्टाऽऽदिभेदाद्, तथा कृताऽऽदिभेदाद्
वा त्रिप्रकारं उपर्यप्यथा वृहत्तरं ४ । यथोक्तमात्रं विपर्यस्तं-
न ग्रहणं प्रायश्चित्तम्, आशाऽऽद्वयश्च दोषाः ५ ॥ ३१३ ॥

तथा-(को चि) कः पात्रं वृहत्तारि ६ । (पारिस्ति ति) बहु-
वचनवज्जं पात्रं धारयता सूत्रा-ऽप्येवोक्त्या हे अपि हाप-
यित्वा अग्रं पात्रं गवेषणीयम् ७ । (काले ति) तस्य च
गवेषणा मुक्तिक्रियाकाल इति वा आकरः कुत्रिकापणाऽऽदि,
यत्र पात्रं गवेष्यमाणं लभ्यते ८ । चाउल ति) तन्मुलधावनन,
उपलक्षणस्यादुल्लेखः (टकाऽऽदिना भावितं किं कल्पते, न वा इति
१० । जहमजयण ति) जघन्यं पञ्चकप्रायश्चित्तम्, जघ-
न्यानि वा सर्पणाऽऽदीनि, तदुक्तमपि पात्रं यतनया प्रहीत-
व्यम् ११ । चोदकः प्ररयति-कथं वीजभ्रूतमपि पात्रमनुशा-
यते १२ । मूरिगाह-यंदनद्वीजयुक्तपात्रग्रहणमनुष्ठानं तद-
सत्तायां पात्रकस्याभावे, यत्र वा भाजनानि लभ्यते

तदाऽपान्तरालं वा अश्वयम् १३ । (पमाणउवओगळ्ळयण
ति) यदि प्रमाणयुक्तं पात्रं न लभ्यते तत उपर्य-
गपुर्वकं पात्रस्य छंदं विधाय प्रमाणं विधेयम् १४ ।
(मुहं य ति) अल्पपरिकर्मकर्यामुखकरणं भवति, न यथा-
कृते १५ । एवमेतानि द्वाराणि प्ररूपणीयानि । इति दार-
शापाद्वयसंक्षेपार्थः ।

मास्मत्तमेतद्वयं विचरीपुराह-

पमाणऽतिरेगधरं, चउरो मासा हवोति उग्याया ।

आसाऽऽद्वयो य दोसा, विराहणा संजमाऽऽयाए ॥३१५॥

प्रमाणऽतिरिक्तपात्रस्य धारणं चत्वारो मासा उद्यानि-
का भवन्ति, आशाऽऽद्वयश्च दोषाः, विराधना च संयमा-
ऽऽस्मिन्विषया ।

इदमेव भावयति-

गणशाणैः पमाणेण य, गणशाणैः समस्तयोः पडिगहश्चो ।
पलिमंथ भरुवहरा, अतिपमाशे इमे दोसा ॥ ३१६ ॥
गणनया, प्रमाणं च, पात्रस्य प्रमाणं द्विविधम्-तत्र
गणनयायां समात्रको मात्रकत्वाहेतुः प्रतिग्रहो मन्तव्यः ।
अथत ऊर्ध्वं नृतीयाऽऽदिकं पात्रं धारयति, ततः कर्मणि रङ्ग-
नाऽऽदी, प्र-यु-क्तानाऽऽदिषु च महान् परिग्रहो भवति ।
अर्थात् बहूनि पात्राणि वहनमानस्य भारः, बहुपकरणयो
द्वहको जनोंपहास्यो भवति-अहं । भारवाहकः यमिति ।
तत्र चार्थितप्रमाणं प्रमाणद्वयानिर्दिष्टं पात्रं एते दोषाः ।

तद्यथा-

भोरण वेयशा वा, अभिहणमाई ण पेहए दोसा ।
इरियादि संजमभिय य, छकाया भाणभेओ य ॥ ३१७ ॥
प्रभूतपात्रवहने भारणाऽऽक्रान्तस्य वेदना (अभिहण चि)ह-
स्तिनुरङ्गमाऽऽदिनि अभिधानं प्रहारे प्रयच्छन्ति, तं न पश्य-
ति, आदिशब्दात् स्वाकृष्टकाऽऽदीनि न प्रेक्षते, एवमात्म-
विग्राहनायामार्याऽऽदिकं न शोधयति, ततश्च पटकायाविग्रा-
धना । अनुपयुक्तो वा प्रस्थालिनां भाजनभेदमपि विदु-
ष्यान्, एते गणनातिरिक्तं दोषा उक्ताः ।

प्रमाणातिरिक्ते तु पात्रे इमे दोषाः-

भाणऽपमासगहरो, भुंजगे गेलाणऽभुंज उरम्मिमा ।
एससपेपल्ल भेद, हाणि अटते दुविह दोसा ॥ ३१८ ॥
(भाणऽपमाण चि) अक्रान्तप्रदेशावप्रमाणस्याऽतिबृहत्त-
रप्रमाणस्य भाजनस्य ग्रहण इमे दोषाः, तदतिबृहत्तरं भा-
जनं पात्रपूर्णेमापि भूत्वा यदि सर्वमापि भुङ्क्ते तदा जगऽऽदि-
कं न्तातयं भवेत्, अथ न भुङ्क्ते, तत उद्धामिका भव-
ति । अतिबृहत्तरं च पात्रं यदा युधिष्ठाऽपि न पूर्यते तदा
पणपात्रग्रहणम् । पीडने, कृत्वाऽपि विश्रयान्, भर्ति वाऽति-
भारं प्रतिस्वल्पं भेदमुपगच्छेत्, ततो भाजनेन विरहिते
आत्मनः कार्यपरिहाणि, तत्रिणपक्षे प्रायश्चित्तम् । गुरुत्वेन
वाऽऽसमस्यमविग्राधनालक्षणः । दोषा भवन्ति । त-
थाऽपि आत्माविग्राधना इर्या पट्टेऽतिभारं कटीस्क-
स्थाऽऽदिकं परिताप्यते, संयमविग्राधनायामार्यामशोधयन्
पटकायान् विचारयेत् । गतमविग्राधनायाम् ।

(४) अथ हीनहाणमाह-

हीणपमाणधरणं, चउगे मामा हवति उताया ।
आणऽऽदिणो य दोसा, विगहाणा मेजमाऽऽताण ॥ ३१९ ॥
यप्रतिग्रहस्य, मात्रकस्य वा प्रमाणं वक्ष्यते, ततो हीने
यदि धारयति तदा चत्वारो मामा उदायितामा भवन्ति ।
एतच्च प्रतिग्रह मन्तव्यम्, मात्रकं तु मासल्लु । आह च
निशीयत्तुं हन्- " पडिगहस्ये चउल्लु मन्तं मासल्लु " ।
आहऽऽदयश्च दोषाः, विग्राधना च संयमाऽऽसमप्रायम् ।

इदमेव भावयति-

ऊण्ण न पूरिमं, आकंठा तेण गिहए उभयं ।
मा लेवकडं ति पुणो, तयुवओगो न भूमिण ॥ ३२० ॥
ऊनेन प्रमाणहीनेन, भोजनोऽभर्तिनाऽऽग्रमात्मानं पूरय-
न्, तत आकण्डास्य भाजेन उभयमपि कूरं, कुलशं च यु-

हानि, ततो मा पात्रवन्धो लेपकृतो भवेत्, तत्रैव पात्रकच-
स्थलस्थाने उपयोगो भवति, न पुनर्भूमौ ।

अनुपयुक्तस्य चेमे दोषा-

खाणुकेटगविममे, अभिहणमादी ण पेहए दोसा ।
इरियाए गलियतेणम-भायणभेय य छकाया ॥ ३२१ ॥
इर्यायामनुपयुक्तः स्थायुता करटकेन वा विच्यते, विचये
वा भूमिं निपेतं, गवादिभूतानिषातनाऽऽदीश्च दोषश्च प्र-
कृते, इयमात्माविग्राधना । संयमविग्राधना त्वेवम्-अनुपयुक्त
इर्या न शोधयेत्, भाजनाश्च अकृतं पालकं वा परिगलन्, तच्च
प्रगलितं विलोक्य स्तेनाः परिपूर्णं भूतमिदं भाजनमस्तीति
परिमाद्य प्रहरेयु । अथ कुत्रापि प्रखलितस्ततो भाजनभेदः,
पटकायविग्राधना वा भवेत् ।

गुरुमाहुणखमदुच्छले, वाले बुद्धे गिलाणे सहे य ।

लाभालाभऽहाण, अणुकं पा लाभोच्छेदो ॥ ३२२ ॥

प्रमाणहीनं भाजनं धारयता गुरुमापूर्णेकत्वापकद्वयलाः,
वालः, बुद्धः, गलाः, शैलश्च परिचयता मन्तव्याः । तथा ले-
क-अनुपयुक्तार्थं प्रतिपत्तेनाऽऽर्यायमा भाजनेन कथं लाभो-
ऽलामपि कर्तुं । अर्थात् प्रपञ्चानां संख्यादभवेत्, तत्र
पर्याप्तं लभ्यमानं लभो भाजेन हि नाम गृह्णान् विचयनाऽप्य-
ति वा कश्चित् दानश्रद्धालुः अनुकम्पया प्रायच्छदुपस्थाप्यते
तन्नाभाजेन भवति । तत्र गच्छतावागर्णं भाजनमुपस्थाप-
यित-यम् । हीनभाजेन पुनरुपस्थाप्यमाने तस्य लाभस्य द्य-
वच्छेदो भवति, निजगयाश्च लाभो न भवतीति संग्रहग-
थातमात्राः ॥ ३२२ ॥

अथेतमिध विचरिषुः प्रथमतः प्रायश्चित्तमाह-

गुरुणा य गुर्गुगलाण, पाहुणखमय य चउल्लु हौति ।
महम्म हौं गुरुका, दुच्छल्लुगाले य मासल्लु ॥ ३२३ ॥

गुरुणा, गलास्य चोपट्टममकुर्वतश्च गुर्गुगलाः, प्रावृण-
कस्य, लवकस्य चोपट्टममाऽऽकरणं चउल्लु इर्या भवति, शै-
लस्याऽऽर्धेन मासगुरुकः, दुर्गल्लुगालस्य च याल्लुल्लक्षण-
स्याऽर्धेन मासल्लुः ॥ ३२३ ॥

अपारपरिवाओ, गुरुमाईण अदिर्तदित्तम् ।

अपरिच्छिन्नं य दोसा, वाच्छेओ निजगलाभे ॥ ३२४ ॥

ल्लुतुतभाजेन गृहीतं सुवर्दीनां यदि दद्यात् तत आत्मप-
रित्याः अथ स्वकर्मिणं कृत्वा न दद्यात् ततो सुवर्दीनां
पूर्वोपरित्यागः कृतो भवति । तथा प्रमाणहीनं भाजनं
गृहीत्वा लेकप्रयुक्तार्थं मन्तः कथं लाभोऽलामं परिज-
ते ? तत्राऽऽर्जितं क्षेत्रे दोषमन्तं मन्दार्जितं मन्त-
व्याः । अर्थात् प्रपञ्चानां च संख्यादभवेत् । दानश्रद्धा
वा कश्चिदनुकम्पया प्रभूतं भक्षणं दद्यात् । यद्वा-स्वभवा-
नेऽपि युनाऽऽदिवाराण्यर्थं लभते, तत्र लभोऽलामं परिज-
ते । निजगलाश्च व्यवच्छेदो भवति ॥ ३२४ ॥

अथ लवकनाजनेस्य दोषान्तराभिधानमाह-

लेवकडं वाण्डे, सुवये तमेय य कोडिते मिदरे ।

एण हवति दोसा, उदरे भागे य उड्डोह ॥ ३२५ ॥

तत्राऽऽदिना तद्वज्रमात्रं भाजनमाकडमापूर्ति, ततः
(वासंहुति) प्रलुडितं तत्रैव नष्टं लवकं किरितं, अथ

पात्रलेपनमयात् तत्र शुष्कमेव भक्षते शुक्लानि, ततस्तद्भक्षं
भुञ्जानस्य गलकं, उदरे वा लग्ने, लग्ने च तत्राऽजीर्णं भ-
वेत् (कोडियं ति) गाढं चर्यते चर्यमानं वा पात्रकं
भक्ष्यते, शिखरं वा पात्रस्योपरि भक्ष्य स्यात् कुर्वन्तं द-
ष्ट्वा लोको हृष्यात्-अतो अन्तर्गुहा बहुमलका जमी, एव-
मुद्गहो भवेत् । एते उदरे भाजन्ते दोषाः ॥ ३२५ ॥

अर्थनामैव भावयति-

शुक्ला-शुक्ले दोषा, वोसद्वेते य काय आयुमिणे ।

मुके लग्नाऽजीर्णे, कोडियं सिद्धे य उद्गहो ॥ ३२६ ॥

अतिभुतत्वेन तत्कालीनमाऽऽर्तिं प्रलेढयते । यत्पात्रकं ले-
पकृतं, तस्य भावनाऽभावयतोऽभयोरपि दोषाः । तत्र भावने
प्लावनाऽऽद्यः, अभावने तु गात्रिभोजनमवतर्हः । (वोसद्वेते
य ति) परिगलति भक्षयति एषां कायानां विराधना । अ-
थवा-तेनोप्येन परिगलता दृग्दर्शयस्याऽभयविधना । शु-
ष्के च भक्षे अतिमात्रं भुज्यमाने गलके उदरे वा लग्ने अ-
जीर्णं भवेत् । तत्र च ग्लानाऽऽरेपणः । कोडितं गाढं चर्यते
सन् पात्रकं भक्ष्यते, शिखरं च भक्ष्योपरि शिलायां विधी-
यमानायामुद्गहो भवति । यत एवमादयो दोषाः, ततः प्रमा-
णपुत्रकमेव प्रदीतः ॥ ३२६ ॥

किदंशं पुनस्तत्प्रमाणम् ? इत्याशङ्क्य प्रमाणमाह-

निक्षिपित्वा चउरे गुलं च भाणस्म मडिभपपमाणा ।

एतो हीण जहन्ते, आरिगयरे तु उकोसं ॥ ३२७ ॥

पात्रस्य परिधिं दृक्कण मीयन्ते, यदा स मानदृक्कणस्ति तदा
वितस्तस्य अन्तर्गुहा अरुगुलानि च भवन्ति, तदा भाजनस्य
पात्रकस्य तद् मध्यमप्रमाणम् । इतो मध्यमप्रमाणं हीनं यत्
पात्रे तद् जडयन्त्यम् । अतिरिक्ततरे तु मध्यमप्रमाणं हृ-
दन्तमुत्कृष्टम् ॥ ३२७ ॥

अथवा-

उकोसतिप्रामाणे, दृगाउअदृगाणमागओ साहु ।

चउरंगुलवज्जं भ-त्ताराणजित्तयं हेद्दा ॥ ३२८ ॥

उत्कृष्टमुद्गहोतः स उच्यते याम्भक्षतोऽथ प्रबला पिपासा
समुज्ज्वलति, स च जडः, आराहो वा । तस्मिन्काले द्विग-
व्यूतप्रमाणोऽप्येन आगतो यः साधुः । तस्य ईदृशकाला-
ध्यवित्तस्य यच्चतुरंगुलवज्जमपरिगन्तव्यमुत्कृष्टमुल्लेख-
मधस्ताद् भक्षयानस्य भुजं सन्ध्यासं भवति, तद्विज्युतं
पात्रकस्य प्रमाणं मन्तव्यम् ॥ ३२८ ॥

एयं चेव प्रमाणं, सविमेशयरे अगुगहपवन्तं ।

कंतारे दुग्भिरेखे, गेहमाईमु भडयव्वं ॥ ३२९ ॥

एतेनैव प्रमाणं सविशेषतरे समधिकतरे यस्य भाजनस्य
भवति तदनुग्रहप्रवृत्तं गच्छत्या तु प्र-र्था प्रवर्तते । कथम् ?
इत्याह-(कंतारे) महत्यामटय्यां चनेमास्य, तदुत्तीर्णस्य
वा गच्छत्यानुग्रहाय तद् गृहीत्वा वैयावुत्यकरः पर्यटति ।
दुग्भिरेखेऽप्यलभ्यमानायां भिक्षायां तद् गृहीत्वा चिरमटि-
त्या दाताऽऽर्क्ष्यो ददाति एवं नागस्य रोधके संजाते,
आदिस्येन्द्रा अपरेषु वा भयविशेषेषु कश्चिदभक्षकालयोव-
देकस्मिन् भाजने माति, तावत्प्रचुरमपि भक्षयानं दद्यात्,
तत्र तदतिरिक्तभाजनं भक्ष्यं भवतीत्यम् ॥ ३२९ ॥

* एता निबुलिताना औष निबुल्या मिलन्ति ३६३ पृष्ठ ।

अथाऽपवादद्वारमभिधित्युच्यते-कारणरधिकं हीनं वा धार-
यति तानि तावद् दर्शयति-

अन्नाणे गावे लु-द्धे असंपत्तीए धारओ चेव ।

लहुओ लहुओ गुग्गा, चउत्थो मुद्धो उ जाणओ ॥ ३३० ॥

यद्यन्नाने हीनाधिकप्रमाणं भाजनं धारयति ततो ल-
घुमानः, गौरवेन धारयतश्चत्वारो लघवः । लोभने- लु-
ब्धे, लोभ इत्यर्थः । तेन धारयतश्चत्वारो गुरवः । अने
प्रामिनाम-प्रमाणयुक्तस्य पात्रस्याऽप्रतिस्तस्यां यो हीनाऽ-
तिरिक्तं धारयति स चतुर्थोऽप्रामिधारकः शुद्धः । तथा शायको
नाम-पात्रलक्षणाऽलक्षणवद्दी स लक्षणयुक्तो हीनाधिकप्रमा-
णमपि धारयति, ततः शुद्ध इति द्वारश्लोकसमासायः ॥ ३३० ॥

अर्थनामैव विवृणोति-

हीणाऽतिरेगदोमे, अजाणओ सो धरिज हीणऽरिह्यं ।

पगईए थोवभोई, मति लोभे वा करे तोसं ॥ ३३१ ॥

पात्रस्य ये हीनाऽतिरिक्तविषया दोषाः पूर्वमुक्तास्तान् यो
यतिनं ज्ञानीति स हीनाधिकप्रमाणं धारयेत् । तथा कश्चिद्
शुद्धिर्गौरवयुक्तः सत्यपि भक्षयानलानि प्रकृत्यैव स्नोकोमोजी
स्वल्पाहारेऽप्यं महान्मेतिव्यापनार्थमचमं हीनप्रमाणं भाजनं
कराति, सति पर्याप्तं लाभं मेतां य वा कुर्यात् ॥ ३३१ ॥

(किं पुनस्तस्य शुद्धिर्गौरवम् ? इत्याह-

ईसरनिकवन्तो वा, आपरिओ वा वि एम उहरेणं ।

इति गारेवेण ओमं, अतिपमाणं विमोहं तु ॥ ३३२ ॥

ईश्वरनिष्कान्तो वा राजाऽऽदिमहर्षिकः प्रवर्जितः, आचार्यो
वा एष साधुः, यदेवं उहरेण लघुना भाजनेन भिक्षां पर्यटति,
इत्येवं गौरवेण यथाऽप्रवादलक्षणाऽलक्षणाऽप्यमं भाजनं करे-
ति । अतिप्रमाणं पुनः पात्रममुना कारणेन कराति ॥ ३३२ ॥

अग्निगृहियबलविरिओ, वैयावच्चं करेति अह समणो ।

मम तुल्ला न य कोई, पसेसकामी महल्लो ॥ ३३३ ॥

अग्निगृहियबलविरिओ, अतो अयं धर्मणः पुरयाऽन्मा अतिगृहित-
बलवीर्यो महता भाजनेन सकलस्याऽपि गच्छत्यैव वैयावच्चं
करेति, एवं प्रसेनाकामी नास्ति कोऽपि मम वाहुवलम-
ङ्गीकृत्य गुरुयः सदृश इति व्यापनार्थेनतिरिक्तं भाजनं क-
रेति ॥ ३३३ ॥

अथ लुब्धपदं व्याचष्ट-

अने न होइ देयं, थोवामी एम देह मे मुद्धं ।

उक्कोसस्स व लोभे, कटि पन्थं महल्लालोभेणं ॥ ३३४ ॥

लुब्धकभाजनेन मुद्गाङ्गणस्थितं साधुं दृष्ट्वा गृहस्वामी भ्रान-
ति-स्तोकाऽऽशी स्तोकाऽऽहारेऽपि मुनिः, अतोऽस्य अ-
न्तप्रान्तभक्षनं न देयम् । किं तु शुजमुत्कृष्टं द्रव्यम् अथ्य-
यच्छु, य एवं विविक्तस्य लुब्धपत्या हीनप्रमाणं कराति । तथा
उत्कृष्टस्य शालिमुत्कृष्टस्योद्विष्टस्य प्रभूतस्य लाभे सति
चिन्तयति-अनेन प्रमाणापेक्षभाजनेन पूर्वं सामान्यभक्ष्य-
भुजने पश्चादुत्कृष्टद्रव्यं लभ्यमानं कुल ग्रहीत्यातीति वि-
चिन्त्य लोभेन महतरं भाजनं मुक्कति ॥ ३३४ ॥

अथामेप्रामिनायकपदे व्याख्याति-

जुचपमाणस्सत्तो, हीणऽतिरिक्तं चउत्थे धारेति ।

लक्षणाशुर्ग्रीहणऽहियं, नंदी गच्छद्वा चरिषो ॥३३५॥
युक्तप्रमाणं यथोक्तप्रमाणेन तदनेकशः संवेद्यमाणमपि
न प्राप्यते, अतस्तस्याऽप्राप्ये हीनं वा आंतरिकत्वं वा पात्रं च-
तुर्थः संग्रहयोगोक्तकप्रमाणप्राप्त्यादसंप्रतिमानं धारयति । त-
था यत्नलक्षणयुक्तं लक्षणऽलक्षणयुक्ती हीनाधिकप्रमाणमपि
ज्ञानाऽऽदिबुद्धिनिमित्तं धारयति । तथा गच्छन्त्यापग्रहकरं
यश्चन्द्राभाजनं तद् गच्छत्ये चरमश्चमहारवर्ती ज्ञायकां धा-
रयति ॥३३५॥ गतमपवादहारम् ।

(५) अथ लक्षणहारमाह-

वटं समचउरंसे, होइ थिरं यावरं च वझ्ठुं ।

हुंडे वायाइदं, भिजे व अथारणिजाई ॥ ३३६ ॥

वृत्तं वल्लभम्, तदीयं समचतुरक्षं बुधपरिधिता, कुंक्षप-
रिधिता च तुर्यं, स्थिरं सुप्रतिष्ठानं वटं वा, स्थावरमप्राति-
हारिकम्, वर्णाच्छं स्तिथयवर्णयितम् । पात्रान्तरं - 'धनं च
ति' । 'एतेरुल्लेखं' धनं ज्ञातिविधिता वहनमित्यर्थः । एवंवि-
धं लक्षणयुक्तमुच्यते । तथा हुण्डं विषमस्थितिं कविदुश्च-
रमविद्वततमित्यर्थः । वाताऽऽविदं निष्पत्ति कालमन्तर-
राऽवगोपि शुक्लम्, अत एव संकुचितं बलिभूतं च संज्ञा-
तम् । भिन्नं नाम-सच्छिद्रं, राजियुक्तं वा । एतान्यलक्षण-
तथा अथावगोपयति ॥ ३३६ ॥

अथ लक्षणऽलक्षणयुक्तयोरिव गुणदोषानाह-

संठियम्मि भवे लाभो, पतिट्ठा सुपतिट्ठिए ।

निव्वणे कित्तमारंगे, वमण्डु नाणसेपया ॥३३७॥

हुंडे चरितभेओ, सवल्लमि य चित्तविभमं ।

दुप्पुण खीलसंठाण, नत्थि ठाणं ति निदिसे ॥३३८॥

पउमपले अकुसले, सवणे वणमाइम ।

ओता बाहिं च दड्डु उ, मरणं तत्थ निदिसे ॥३३९॥

संस्थिते वृत्तसमचतुरक्षे पात्रे धार्यमाणे विपुला भक्त-
पानाऽऽदिलोभा भवति । सुप्रतिष्ठितं स्थिरं पात्रं चार्त्त्रि-
गणे आचार्याऽऽदिपदं वा प्रतिष्ठा स्थिरता संज्ञायते । नि-
र्भेण प्रणविकले कीर्तिरारोग्यं च भवति । वर्णाच्छं स्तिथय-
वर्णयितं ज्ञानसेवन् प्रस्तुतसंज्ञयन्नामकता भवति । हुण्डं
विषमसंस्थिते चारित्र्यभेदे, सल्लक्षणगुणविषयाश्चात्रा-
तिवारा इत्यर्थः । शबले विविचयवर्णनं, तत्र विचित्रं लि-
खितसत्ताऽऽदिकपलम्भवंतं जानीयात् "दुपुयं" नाम-बुद्ध-
कमले प्रतीष्ठितं, कालकलंस्थानं तु कृपराऽऽकारं काल-
कदीधम्, ईदृशे पात्रे गणे वर्णने वा स्थानं नाम्नीति निर्दि-
शेत् । पण्योपलेऽथ पण्योपलेऽऽकारपुण्ययुक्तं साधूना-
मकुशलं भवति । सत्रणे व्रणमादिशेत्, पात्रकस्यामितो
व्रणो भवतीति भावः । अन्तर्वेदिवो दग्धे सति पात्रकं मर-
णं निर्दिशेत् ॥ ३३९ ॥

अथैव प्रायश्चित्तमाह-

दड्डु पुण्णभिणे, पउमुपले सवणे य चउरुणा ।

सेसगभिणे लहुणा, हुंडाद्यापु मासलह ॥ ३४० ॥

अन्तर्वेदिवो दग्धे पात्रे, तथा पुण्यं पात्रकस्य नाभिः, तत्र
दड्डुं तांसम्, तथा पण्योपलेऽऽकारपुण्ययुक्ते, स-

व्रणे च प्रत्येकं चतुर्युक्तः । शेषेषु पुण्यकृत्यतिरिक्तेषु कु-
ह्यादिस्थानेषु भिन्ने चतुर्लुकाः । हुण्डे, आदिशब्दाद्वाता-
ऽऽनायदे, हुण्डे, कालकलंस्थाने, अवर्णाऽऽयश्च, शबले च
मासलघु ॥ ३४० ॥ गतं लक्षणऽलक्षणहारम् ।

(६) अथ त्रिविधोपधिहारमाह-

तिविहं च होइ पायं, अथाकं अप्प सपरिकम्मं च ।

पुव्वमहाकडगहणं, तस्साऽऽसति कमेण दोसियरे ॥३४१॥

त्रिविधं च भवति पात्रम्-अलाभयुग्मम्, दारुणयुग्मम्, मृत्ति-
कामयुग्मम् । पुनरेकं त्रिविधम्-यथाकृतम्, अल्पपरिकम्मं,
सपरिकम्मं च । पुनं यथाकृतस्य ग्रहणम्, तस्याभावे क्रमेण
इतरे द्वे पात्रके प्रहीतव्ये । प्रथममल्पपरिकम्मं, तदप्राप्तिं
बहुपरिकम्मोऽपीत्यर्थः ॥ ३४१ ॥

विषयस्तद्वारमाह-

तिविहे पव्वियम्मि, वोचन्त्ये गहणे लहुण आणाऽऽदी ।

छेदसुभेदणकरणे, जा जहि आनेवणा भणित्ता ॥३४२॥

यथाकृताऽदिभेदात् त्रिविधं पात्रं प्ररूपितं सति, ततो विषय-
स्तग्रहे चतुर्लुकाऽऽयं प्रायश्चित्तम्, आह्वाऽऽदयश्च दंप्या
वक्तव्याः । तत्र यथाकृताऽऽदिप्रकरणेना तावद्विधीयते-यथा-
कृतं नाम-पुर्व्वकृतमुषं प्रदत्तलेपं च सर्वथा परिकम्मं गृह्णितम् ।
अल्पपरिकम्मं तु पात्रं तदुच्यते यद्वर्द्धं ज्ञेयं यावत् विद्युतं,
अर्द्धाङ्गुलात्परतः क्षिप्रमानं बहुपरिकम्मम् । पुनरेकं त्रि-
धा-उत्कृष्टमध्यमजघन्यभेदात् । तत्रोत्कृष्टस्य यथाकृतस्या-
न्यादनाय निर्गन्तव्यस्य योगमकृत्वाऽल्पपरिकम्मं शृङ्गाति तदा
चतुर्लवः । तथा यथाकृतं योगं कृतंऽपि न प्राप्यते तदाऽ-
ल्पपरिकम्मं, अल्पपरिकम्मं योगमकृत्वा बहुपरिकम्मं ग्रहणं
चतुर्लवः । आह्वाऽऽदयश्च दोषाः । एवं मध्यम-जघन्ययो-
रपि भायना कर्तव्या । नवरं मध्यमस्य विषयोऽन्तं ग्रहणं मास-
लघु, जघन्यविषयोऽन्तं ग्रहणं पञ्चकम् । अपि च-सपरिकम्मं
पात्रं छेदन-भेदनाऽऽदि कृत्या या यत्राऽऽनेपणा पीडाकृत्यां
पात्रकलिकङ्कारं भणित्ता, भवेदाऽपि मन्तव्या ॥ ३४२ ॥

अथ 'क' इति द्वारं विद्युर्गतं-

को गिणहति गीयस्सो, अमतीण पायकपिओ जो उ ।

उममाऽऽवाणहिए, कडिज्जी पायमहणं से ॥ ३४३ ॥

कः संयतः पात्रं शृङ्गाति ? । मूर्तिग-गोताथः परिश्र-
मकलच्छेदसुभेदार्थः पात्रं शृङ्गाति । अथ नास्ति गीताथ-
स्ततो यः पात्रकलिको शृङ्गातिर्वापणमात्रायाः स शृङ्गाति ।
तस्याप्यभावे यो मेधावी तस्य पात्रग्रहणमुन्मत्तः, अप-
वादतश्च कथ्यते, ततोऽप्यो पात्रं शृङ्गायात् ॥ ३४३ ॥

अथ पौरुषीहारमाह-

हुंडाऽऽदि एकवेषं, सुत्तये कान्ते मगमां कुज्जा ।

दुगतिगवेषं सुच, निरहुवारे दो वि वजेज्जा ॥ ३४४ ॥

यत्राऽऽ हुण्डम्, आदिशब्दाद्बुधपुण्यम्, कालकलंस्थानम्,
शबले च यद्वा एकवन्धम् एतानि परिभुञ्जानः सूत्रार्थपौरु-
ष्यो द्वे अपि कुर्वन् यथाकृताऽऽद्रेः पात्रस्य मार्गणं कुर्यात् ।
द्विविधं त्रिविधं वा पात्रं परिभुञ्जमानमस्ति ततस्त्रयं पौ-
रुष्यं कृताऽऽपेक्षारूपं हापयित्वा मांयति । अथ त्रयाणां
बन्धानामुपरि चतुःप्रभृतिस्थानेषु तत्पात्रं नद्धमस्ति, ततः

स्त्रायपांरुच्यौ द्वे अपि वर्जयेत्, स्योपादास्त्रयैवाऽपरं
पात्रकं मार्गयतीति ॥ ३४४ ॥

(७) अथ कालद्वारमाह-

चत्वारि अहाकडण, दो मासा होति अपपरिक्रमे ।

तेषु पर भगियमिय य, असती गहणं सपरिक्रमे ॥ ३४५ ॥

द्वगडशवलता ऽप्यपलस्य पुक्तं पात्रं धारयता चतुरो मासान्
यथाकृतं मार्गयितव्यम्, चतुषु मासेषु पूर्णेष्वपि यदा य-
थाकृतं न प्राप्यन्ते तदा द्वौ मासावलपरिक्रमेगंधपणं
भवतः, ततः परं मार्गिणऽप्यल्पपरिक्रमेणैव प्राप्ते परमास्यां
पूर्णयां सपरिक्रमेणो ग्रहणं करोति ॥ ३४५ ॥

तच्च कियन्ते कालं गंधपणियम्, इत्याह-

पणयालीसं दिवसे, भगिन्ता जो न लम्पेव ततियं ।

तेषु परेषु न गिएद, मा तं पक्खेण रजेजा ॥ ३४६ ॥

पञ्चवारिंशते दिवसान् तृतीयं बहुपरिक्रमे मार्गयित्वा
यदि न लभ्यते, ततः किम् ? इत्याह- (तेषु परं लि) प्रा-
कृतव्यान् पञ्चम्यर्थं तृतीया, ततः पञ्चवारिंशते दिव-
सेभ्यः परं बहुपरिक्रमे गृह्णाति. कुत इति चेत् ? इत्युच्यते-
यथाकृतगंधपणकालादभ्यः सार्द्धमसम् मासेषु गतेषु प-
ञ्चदशभिर्दिवसेष्वेवैवाग्रां भवति । तेन च पञ्चमाशेष काल-
न मा तत्प्राप्तकं सज्यते, मा लिमं सन् प्रगुणमिवेत् । कि-
मुक्तं भवति ?-वर्षाकाले पात्रस्य परिक्रमे कर्तुं न तथ्यते, बहु-
परिक्रमेण च पात्रं छेदनेदनाऽऽदि प्रभूते परिक्रमे विधेयम् ।
तच्च पञ्चमाशेष न कर्तुं पार्थनं. अतः पञ्चवारिंशदिवसे-
भ्यः परतो न ग्रहीतव्यमिति ॥ ३४६ ॥ गतं कालद्वारम् ।

(८) अथाऽऽकरद्वारमाह-

कुतियनिद्वगनिद्वयं पंचचरीटमाउवागमाईसु ।

कुतियवज्जं वितियं, आगरमाईसु वा दो वि ॥ ३४७ ॥

यथाकृतं पात्रकं कुत्रिकाऽऽपणे मार्गयितुं निज्जपुलकस्य वा,
निहवस्य वा, प्रपञ्चभ्रमणस्य वा, एकादशीं प्रतिमां पुरयि-
त्वा वा भ्रमणापासको गृहं प्रत्यागतस्तदादेवौ पार्थं य-
थाकृतं पात्रं प्राप्यते. कुत्रिकाऽऽपणवज्जं शेरुषु निज्जपुत्रका-
ऽदिषु द्वितीयमलपरिक्रमे प्राप्यते । अथवा-आकराऽऽदिषु
हि अल्पपरिक्रमेणो प्राप्यते ॥ ३४७ ॥

तद्यथा-

आगर नई कुट्ठे, बाहे तेणे य भिक्ख जंत विही ।

कय कारियं च कीतं, जइ कण्ठं पोषितं अज्जो ॥ ३४८ ॥

आकरो भिक्षुपल्लयादिष्वेवाऽलावृत्तिं प्राप्यन्ते, नवौ, या-
स्तुम्बकेस्तेतिष्ठन्ते, कुट्ठं नाम-यत्र च खण्डतुम्बकानि क्षा-
यन्ते । (बाहे तेषु लि) व्यापपल्लयां, स्तेनपल्लयां वाऽ-
लावृत्तिं लभ्यन्ते । (भिक्खु लि) ये भिक्षाचरा अलावु-
कार्तिं गृहीत्वा भिक्षां पर्यटन्ति । (जंत लि) यन्त्रशाला-
सु गृहाऽऽदीनामसंवेधानार्थमलावृत्तिं धार्यन्ते । एतेषु स्थानेषु
(विहि लि) विधिना पात्रकं ग्रहीतव्यम् । कः पुनर्विधि-
रिति चेत् ? उच्यते-तत्राऽऽकराऽऽदिषु गत्वा च भाषणं
कृतं दायकेन दर्शितं प्रष्टव्यम्-कस्यार्थमेतत् कृतम् ? त-
त्स्वर्गमिदं च-युष्माकमर्थं कृतम्, कारितम्, क्रीतं वा, यदि
कल्पते ततः आर्य ! गृह्णताम् । एवमुक्तं सति न गृह्णातीति
संप्रदायापासमासार्थः ॥ ३४८ ॥

अयेनामेव गाथाद्वयेन विवृणोति-

आगर पल्लीमाई, निचुदुदग नदी कुट्ठेपुम्सरणं ।

बाहे तेणे भिक्खे, जंत परिभोग संसत्ते ॥ ३४९ ॥

तुन्हऽट्ठेणै कयमिणं, अलमऽट्ठेणै अहवण सयत्ता ।

जो वेण्डे च तदट्ठा, एवेव य कीयपामिच्चे ॥ ३५० ॥

आकरो नाम-भिक्षुः, भिक्षुकोटं वा तत्र प्रायाऽलावृत्तिं
प्रभूतानि प्राप्यन्ते । तथा नित्योदका अगाधजला महा-
नद्यां यत्र ग्रामाऽऽदी अलावृत्तिस्तीर्यन्ते, तत्र पात्राणि प्राप्य-
न्ते । कुट्ठं तुम्बकहनम्, तत्र तुम्बिकानामुत्सर्गणं वापनं
कियते. यथा तासामेव नदीनां कुलेषु ये वृक्षकुट्टास्तेषु
तुम्बिका अवाप्यन्ते । व्यापपल्लयां, स्तेनपल्लयां च तुम्बकेषु
काञ्जिकपानीयाऽऽदिनि प्राप्तयन्ते, तत्र कौलालभाजनाभा-
वान् । भिक्षाचरा भिक्षुपल्लयावृत्तिं गृह्णाति यत्र शालाऽऽ-
दिषु च गुडालेननांतिंगलावृत्तिं गृह्णाति । एतेष्वप्यकराऽदि-
षु यस्य प्राप्तिदिवसे परिभोगः कियमाणो विद्यते, तत्प्राप्तकं
जन्तुभिरसंनतं, भवतीति कृत्वा ग्रहीतव्यम् ॥ ३४९ ॥ पात्रं च
दर्शितं कस्यार्थमेतत् कृतम् ? इति प्रष्टो दाना ग्रहण-
युष्माकमर्थं कर्तुमिदम् कारितं वा । अथवा-अयेनां
सात्रनामार्थं कृतम्. " अद्वयण लि " निपातः यथार्थं स्वा-
र्थमासनोऽर्थाय कर्तुमिदम् मातिः । यदा-य एव भिक्षाचरो
ग्रहीष्यति तस्यार्थाय कर्तुमिदं यावदतिक्रमियर्थः. एवंमेव च
कीतप्रायमित्यादिकमपि वक्तव्यम् । यथाऽऽपार्थं कृताऽऽदि-
कं तत्कलने, आध्यात्मिकमिदं तत्तु न कलने ॥ ३५० ॥
गतमाकरद्वारम् ।

(९) अथ चाउलद्वारमाह-

चाउल एउदोदग तू यरे य कुसणे तवेव तके य ।

जं होइ भावियं तं, कपति भयवज्जं मेसे ॥ ३५१ ॥

एउदजलभाविणं तं, अरिणो मीअदोदोण गेएदिनि ।

मज्जवसतेल्लवणी मयुमादी भाविणं भनियं ॥ ३५२ ॥

(चाउले लि) तन्दुलवाहनम्, उष्णोदकं प्रतीतम्, तुलवं
कुसुमोदकाऽऽदिकम्, कुसणे मुग्धादाल्यादि, तस्य यदुदकं
तदपि कुसुमम्, तत्कं प्रतीतम् । एतेर्यद्वाचितं तत्कलने । शय-
मेतद्विपरीतजलभाविनं य-पात्रम्, तद्विपरीतेऽपानिते शति-
दकेन गृह्णाति । मज्जा-वसतल्लवणीमध्यादिमस्तु भाविनं
भक्तं विकलितम् । तथाह-यदि तेनां मज्जाऽऽदीनामवयवा
निःशरा अयपयन्तुं शक्यन्ते, ततो गृह्यते । अथवा-वि-
कटाऽऽदिभाविनं यत्र युगपदुज्झितं तत्र न गृह्यते, अ-
नुज्झितं तु गृह्यते ॥ ३५२ ॥

पात्रग्रहण एवं विधिमाह-

ओभासणा य पुच्छा, दिदी रिक्के सुदं वड्ढे त य ।

संसट्ठ निमिखत्ते, सुक्खे य पगोसे दह्ढ ॥ ३५३ ॥

ओसत्थ पाणमाई, पुच्छा मूलगुण-उत्तरगुणे य ।

विट्ठणे तिकलत्ते, मुट्ठो सतिणिद्वमादीसु ॥ ३५४ ॥

दाहिणकरोण कोणं, येत्तु भाणण वाम माणवणे ।

घट्टेइ तिक्कि वारे, तिक्कि तले तिक्कि भूमीए ॥ ३५५ ॥

तेसं वायम्पि वि दिष्टे, न गेएहती गेएहती तु अदिष्टे ।
गहणम्मि उ परिमुद्धे, कपति दिष्टोहे वी बहुहिं ॥३५६॥
एताश्चतस्रोऽपि गा. १: पांडिकायाः सविस्तरं या याता
इति नेह भूयो व्याख्यायन्ते । गतं चाउलङ्कारम् ।

(१०) अथ जघन्यतनाङ्गारमाह-

पञ्चिउत्तपण जहामं, तेण उ तवुद्धि ए जयणण ।
जहन्ना व सस्सवादी, तोहे उ जयणपर कलादी ॥३५७॥
जघन्यं प्राप्यक्षिपपञ्चकं तेन यतना जघन्ययतना । कथम ?
इत्याह-ने वृद्धाः पञ्चकाः दिवृद्धिरूपया यतनया पात्रका स-
त्तार्या यतन्ते । अथवा-सर्पयाऽऽदीनि बीजानि जघन्यानि स्त-
वमार्णान्यथेः । तेनैव पात्रकं वक्ष्यमाणं या पञ्चभागकवृद्धयत-
नया युज्यन्ति, इतराणि तु यादराणि बीजानि कला(या)श्चण-
कास्तदादीनि, आदिशः शब्दं मन्त्राऽऽदीनि च ॥३५७॥

अनुमेवार्थ विवरीपुराह-

छन्नागकते हत्थे, सुहेमपु पठमण्ये पणमं तु ।
दस विनि ए रायदिशा, अणुलिमूलसु पञ्चमः ॥३५८॥
इति हस्तः पञ्चभागः कियते, तत्र प्रथमपर्वशो भागः,
द्वितीयपर्वशे द्वितीयः, अणुलिमूलानि तृतीयः, आनुप-
रेखा चतुर्थः अणुगुष्ठपञ्चः पञ्चमः अणुगुष्ठमात्रकस्य शतः स-
वोऽपि पञ्च भागः । एवं पञ्चमांशो हस्तं प्रथमपर्वमात्र
सूचयति, पञ्चकं पञ्चगार्श्वान्वादिनि प्रायश्चित्तम् । द्वितीय-
पर्वमात्रेण दश रात्रिभ्यानि प्रायश्चित्तम्, अणुलिमूलप-
पञ्च दश रात्रिभ्यानि प्रायश्चित्तम् ॥३५८॥

वीमं तु आउलहा, अणुद्धं य होति पणवीमा ।
पसहम्मि होइ मामो, चाउन्मामो भवे चउम ॥३५९॥
आयून्मामादिषु विशान्तगार्श्वान्वादिनि, अणुष्ठान्तमादिषु पञ्च-
विंशती रात्रिभ्यानि, प्रत्यभिप्रायेण तु मानवपु, चतुष्षष्टि-
प्रमाणेपु चत्वारि मामा लखः । एवं सूचयतीजपु प्रायश्चित्तम-
क्रम ॥३५९॥

अथ वादरथीजपु तंवाऽर्जिदिशराह-
एमेव कमा नियमा, मूलसु विविपपरमारोहो ।
अंनलिचउक लहुगा, तच्चिप लहुगा अर्णेतु ॥३६०॥
एष एव क्रमा नियमाऽमूलवधि चण हाः दिविजपु मन्त्रव्यः ।
नवम-द्वितीयपर्वोवाहो कृत्वाऽत्र प्रायश्चित्तकमः प्रा-
भ्यन्ते-द्वितीयपर्वमात्रेण वादरथीजपु पञ्चकम्, अणुलिमूल-
मात्रेण दशतम्, आयून्मामादिषु पञ्चदशकम्, अणुगुष्ठमूल-
मात्रेण विंशतिः, प्रत्यभिप्रायेण भिन्नमात्रः, अणुलिमात्रेण
मानवपु अत्रिलियनुकपांरमाणेपु चतुर्लपु । एतत्प्रत्येकबी-
जविषये भिन्नम् । अन्तर्नवीजपु सूचकस्थलेपु यथाक्रमेणा
न्येय प्रायश्चित्तानि मुक्तकानि कल्पयन्त ॥३६०॥

निकारणम्मि एण, पण्डिता वविषा उ धौएम ।
नायवशा आणुपुवी, एमेव उ कारणे जयणा ॥३६१॥
एतानि प्रायश्चित्तानि निकारणं वीजेषु बीजपुके पात्र गृ-
ह्यमाणे वसितानि, कारणे तु पात्रकस्याऽनन्तत्वात्, ये आनुपू-
र्व्याऽथमपर्वो दिव्या एवैव पञ्चकाऽऽदिका यतना कन्ते-
व्या । अथ यथाकृते प्रथमपर्वप्रमाणानि बीजानि, अलपरिकर्म-
कं च युद्धं प्राप्यते, अनपेक्षिततन् गृहीतमव्यन्ते, यथाकृतं
प्राहम्, नाऽलपरिकर्म । एवं द्वितीयपर्वो दिव्येषु वक्ष्य्या,
यावद्बीजराकण्डभूमिपु यथाकृतं प्राहम् ॥३६१॥

तथा चाऽऽह-

वोसटं पि हु कण्ह, बीयादिं अङ्गादं पायं ।

न य अप्पसपरिकम्मा, तहव अप्प पपरिकम्मा ॥३६२॥

आगन्तुकानां बीजाऽऽदीनां (वोसट्टमपि) आकण्डभूमिपु
यथाकृतं पात्रं कल्पते, न चाऽलपरिकर्मं शुद्धमपि, तथैवमे-
वालपरिकर्मकमागन्तुकबीजानां भूतमपि कल्पते, न च सप-
रिकर्मकं शुद्धमपि ॥३६२॥

अथैवैदम्पर्यमाह-

धूला वा सुहमा वा, अवहेते वा असंथरंतिम्मि ।

आगंतुअ संकापिय, अप्पवहु असंथरंतिम्मि ॥३६३॥

यथाकृतं स्थूलानि वा चणकाऽऽदीनि बीजानि भवन्तु,
सूक्ष्माणि वा सर्पयाऽऽदीनि, यदि तस्य प्राकृतं भाजते,
नवरं गत्वा तदवहमानकं तेन वा भाजनेन न संस्तरति, संवेधा
वा भाजते तस्य नास्ति । एवमसंस्तरतोऽप्येव बहुव्यं तोला-
यित्वा बहुगुणकरमिति कृत्वा यथाकृतमागन्तुकबीजानां भूत-
मपि बीजानि यतनयाऽन्यत्र संकामय्य ब्रह्मीतुं कल्पते ॥३६३॥
गतं जघन्यतनाङ्कारम् ।

अथ "असट्", "अनव लि" ङारङ्गमाह-

धूलमुद्धेमु वुत्ते, पण्डितं तेसु चैव भगिओ वि ।

जे कण्हं लि भणियं, ग जुज्जे पुव्वमवरेणं ॥३६४॥

स्थूलसूक्ष्मेषु बीजेषु पृथं सप्रपञ्चं प्रायश्चित्तमुक्रमं संप्रति
तेरेव बीजभूतेषुऽपि यथाकृतवतिप्रहो ब्रह्मीतुं कल्पते, इत्येवं
यद्धागते, तदेतद् युष्माकं पूर्वमाणं न नुज्यते ॥३६४॥

गुम्हाह-

चांयग ! दुविधा असट्, संताऽसंता य संतं अमिवाऽऽदी ।

इयग उ अमिताऽऽदी, संते भणियाउ मा सोही ॥३६५॥

हे नोदक ! द्विविधा अतः-सद्वता, अनद्वता च । तत्र
सत्ता नाम-यत्र श्रामं तस्य वा भाजनानि सन्ति तत्राऽपान्त-
राले वा अश्रयस्वग्रामे वा येषु कुलेषु लभ्यन्ते तेषु अश्रयम्,
आदिशब्दाद्वयमैदर्याऽऽदीनि तत्राऽपान्तराले, वा विद्यन्ते,
अथ चाऽस्ति भाजने, परं नवरं गत्वा न तावद्वति- यद्वा-
तद्भाजनमिति वृत्तरमते न नतं संस्मर्यते । इतरा-अन-
द्वता । सा पुनः श्रय-पात्रं धामनि प्रदीपनकं दग्धम्,
आदिशब्दात् स्मरन्वीऽपहते, धामने वा । एतौचयोरन्य-
सत्तयैविधाकृतमागन्तुकबीजानां भूतमपि कल्पते, न पुनः
शुद्धमलपरिकर्म, यत्पुनरस्माभिः शांते प्रायश्चित्तमुद्धम्,
सा द्विविधाया अन्तया अत्रांयं मांन पात्रं यो गृह्णाति,
तद्विषया मन्त्रव्या ॥३६५॥

किं च-

जो उ गुणो दोसकरो, ग सो गुणो दोसमेव नं जाणे ।

अगुणो वि होति उ गुणो, विणिगळ्ळओ सुंदरो जम्म ॥३६६॥

यस्तु यः पुनः गुणो दोषकर आत्मोपवाताऽदिदोषजनकः,
स परमार्थतो गुण एव न भवति, किन्तु दोषमेव नं जानी-
यान्, दोषकारणवान् । यस्य तु विविधयः सुन्दरः,
स कथाञ्जदगुणोऽपि परिणाममुद्धनया गुण एव भवति,
गुणकारणवान् । एतस्मिन्हापि यथाकृतं यस्यापिनात्यामा-
नुकबीजानि यतनयाऽन्यत्र संकामयतः स्वल्पसेवहतदो-

च, न तत्र सूत्राऽर्थयोः परिमन्थः, न च छेदनेभेदनाऽऽ-
दिनाऽऽसंपातानः अपि च-तद्गुहीनि सन् तस्यामेव चे-
त्त्यायं भूतपानग्रहणं उपपुज्यते, एवं स्वदीपमापि तद् बहु-
गुणम् अपरिपरिमाऽऽसीत् अपरिपरिम्यमाणं सूत्रार्थपरिमन्थः,
छेदनाऽऽदिनाऽऽसंपातानः इत्यादयो बहुवो दोषाः ॥३६६॥
(११) अथ सगुणमपि तावद्बहुदीपवत्तन् "अपमाण उक्त्वो-
गच्छत्येव त्वि" द्वारमाह-

असद् तिगे पुण जुते, जोगे ओदोवही उवगहिण ।

छेयणभेयणकरणे. मुद्रो जं निजरा विउला ॥ ३६७ ॥
यथाकृतं श्रीन धारगन् मगितं परं न लब्धम्, ततो वा-
रिचिं यंगे व्यापारे युक्ते कृतेऽपि यथाकृतस्याऽप्राप्ते, पुनः-
शब्दाऽवधारणे स चेतद्वधारयति-वारवयात्परतोऽपर-
परिकर्मकेव ग्रहीतव्यम् । अथ तदपि न प्राप्यते, ततो ब-
हुपरिकर्माऽपि ग्राह्यम् । एष अंगोपपौ च सर्वस्मिन्नपि वि-
धिरवसानतः । एवं च क्रमाऽऽनन्तरपरिकर्माऽऽदि गुही-
त्वा तत्रोपपुो यः छेदने भेदने कर्तव्यः, स शुद्धः, न प्रायश्चि-
त्तमात्रः । कुतः ? इत्याह-यस्यस्माद्यथाक्रमगतं विधिं विद्-
धानस्य निजरा विपुला भवति ॥३६७॥

ननु चालपरिकर्माऽदि छेदनाऽऽदिपरिकर्मत्वमवधानस्य-
मात्रायाऽन भवति, नतः कथं नस्य ग्रहणं नुभावयति ? उच्यते-

चायम् । एताए विप, असईए अठाकडम् दो इयेर ।

कपति य छेयणे पुण, उक्त्वो गं मा दूजे दोसा ॥३६८॥
हे नोदक ! या पुर्व विविधा अनन्ता प्रकृतिः, एतेष्वेव
यथाकृतस्याऽवलया द्वे इतरे अलपरिकर्म-सपरिकर्मणी क-
र्तव्यं प्रतिग्रहीतुम्. परं तयोः छेदनाऽऽसीद् महता प्रयत्नेन य
उपयोगं कर्तानि स द्वौ संयमाऽऽसंवायनालक्षणौ दीपौ
मा नृतामिति कृत्वा ॥ ३६८ ॥

अहवा वि क्त्वोऽंशगं, उक्त्वो तेन चेय लम्बनी पदम् ।

हीणाधिकं च लम्बति, सपमाणे तेण दो इयेर ॥३६९॥
अथवा कृताऽनन्त मातुना उपयोगो मातंगव्यापारः, परं
न लभ्यते प्रथमं यथाकृतं पात्रम् । अथवा लम्बने, परं
स्वप्रमाणतो हीनाधिकम् तेन कारणेन द्वे इतरे अलपरि-
कर्मसपरिकर्मणी यथाकर्मं युक्ताति ॥ ३६९ ॥

कुतः ? इति चेदुच्यते-

जह सपरिकर्मलम्बे, मगितं अठाकडे भवे विपुला ।

निजगंभवलम्बे, वितिपसिसये भवे विउला ॥ ३७० ॥
यथा सपरिकर्मणोऽलपरिकर्मपात्रकस्य लम्बेऽपि यथा-
कृतं मातंगयतो विपुला निजरा भवति, तथा यथाकृताऽ-
लम्बे इतरस्मिन् बहुपरिकर्मणि लम्बमानेऽपि द्वितीयस्या-
ऽलपरिकर्मणः, उपलक्षणव्यापारिकर्मणोऽन्यलाभे बहुपात्र-
कर्ममार्गस्य विपुलं निजरा द्रष्टव्या ॥ ३७० ॥

अथवा-

असिबे ओमोदरिण, रायदुडे भए व गेलेने ।

सेहं चरित्त सावय-भए य ततीयं पि गिरिइज्जा ॥३७१॥

यथ यथाकृतमलपरिकर्म वा भाजनं प्राप्यते, तत्राऽपान्तर-
ले वा शिवमयमैवैवै. राजद्विष्ट भवे वा बाधिकात्तेनाऽदिनमु-
त्थं वर्तते, स्थानत्वं वा तस्य साधोः संजातं, तत्पतिबन्धेन न

शक्यते तत्र गन्तुम् । शैलस्य वा तत्र सागारिकाचारिणस्य
वा चोरिकाऽऽशुपसर्गेसमुत्थो भवेत्. श्यापदाः सिंहाऽऽश्वस्येतेषां
वा भयम्, एवमादिभिः कारणैः तृतीयमपि बहुपरिकर्म पात्रं
स्वस्थानि गुहीयात् ॥ ३७१ ॥

उक्रमेवायं सिंहावलोकितेनाऽह-

आगंतुगाणि य जम्भो, चिरपरिकर्मे य सुचपरिहाणी ।

एण्ण कारणेणं, अठाकडे होति गहणं तु ॥ ३७२ ॥

यथाकृते यानि बीजानि तान्यागन्तुकानि, चिरकालपरि-
कर्मणं च क्रियमाणं सूत्राऽर्थपरिहाणः । एतेन कारणेन
यथाकृतस्य ग्रहणं कार्यम्. नाऽलपरिकर्माऽऽद्वे ॥३७२॥

(१२) अथ मुखद्वारमाह-

विद्यं-तदण्णु नियमा, मुहकरणं होज तस्सिमं माणं ।

तं चिय तिविहं पायं, करंडगं दीह वडं च ॥ ३७३ ॥

द्वितीयतृतीययोगलपरिकर्म-सपरिकर्मणां नियमानु मुख-
करणं भवेत्. तस्य च मुखस्य इदं वक्ष्यमाणं मानय-तत्र
यस्य मुखं विचारयितव्यं तन् त्रिविधं करण्डकं करण्डका-
ऽऽकारम्-बहुपृथुत्वमदशेच्छयम्, दीवमलपृथुत्वं बहुच्छ-
यम्, वृत्तं चतुस्त्रयम् ॥३७३॥

एतेषां मुखप्रमाणमाह-

अकरंडम्भी भाणे, हत्थो उड्डं नडा ण घट्टेति ।

एयं जहण्णमुडं, वत्तु पप्पा विमालतरं ॥ ३७४ ॥

अकरण्डकं करण्डकाऽऽकाररहितं दीप्यं, समचतुस्त्रं वा
भाजनं हस्तः प्रविशत् निर्मच्छत् वा यथा ऊर्वं कर्णे न
घट्टयते न स्पृशति, एतन्मूर्धं जघनं मुखप्रमाणम्, अतः
परं वस्तु बहुस्तरपात्राऽदिकं प्राप्य प्रतीत्य विशालतरं मुखं
क्रियते. यः पुनः करण्डकाऽकारं पात्रं तस्य विशालं मुखं
कर्तव्यम्. अन्यथा तद् दुष्पठ्युत्तं भवति ॥३७४॥ एष प्रति-
ग्रहविधिकृतः, वृ० ३ उ० ।

से भिक्षु वा अभिकर्त्तव्ये जा पायं एमित्तए, से जं पुण
पायं जाणुजा । तं जहा-अलाउपायं वा, दासुपायं वा,
मट्टियापायं वा, तहण्णारं पायं ने निगमं तरुणं जाव
थिरमंयणसे, से एणं पायं धारिजा, नो विश्यं ॥

स भिक्षुविधिकाकृते पात्रमर्थम्, तत्पुनः ज्ञानीयात् ।
तद्यथा-अलाउपायऽधिकम् । तत्र च यः स्थिरसंहरनाऽऽशुपेन
एकमेव पात्रं विधुयात्, न द्वितीयम्, स च जिनकल्पिकाऽदिः ।
इतरस्तु मात्रकमद्वितीयं पात्रं धारयन्. तत्र संवायके स-
त्यकस्मिन् भद्र द्वितीयं पात्रं पातकं. मायकं व्याचाराऽदिप्रा-
योग्यकृतेऽशुद्धस्य वीतं । आत्रा० २ श्रु० १ चू० ६ श्रु० २ उ० ।

(१३) अलाउपात्रं युक्ताति-

जे भिक्षु लाउपायं वा, दासुपायं वा, मट्टियापायं वा
सयमेव परिघट्टे वा, संठवे वा, जमति वा, परिघट्टं
वा संठवं वा जमवियं वा साउज्जदं ॥२४॥

इत्यादि । आर्थं यथा प्रथमोद्देशके तथाऽत्र पि ।

लाउएं दासुं पाए, मट्टियापाए य तिविधमेकैके ।

बहुअण्णपरिकर्मे, एकेकं तं भवे कमसो ॥१६२॥

अदंश १ पुत्र २ निगण वि ३ उक्कोस ४ तं चैव ५ मत्त
६ चट्ट ७ पत्तिवट्ट ८ पट्टमा ९ एता माहा नव ।

पट्टित संतवियाणं पुत्रं जनिताणं हेतु गहणं तु ।

अमती पुत्रकृताणं, कपति ताहं सयं करणं ॥ १६३ ॥

तत्र परकरणं प्रतिपद्यन्, इह तु स्वयं करणं प्रतिपद्यते ।
नि० चू० २ उ० ।

नायकमनायकं वा पात्रं याचते—

जे भिक्खू मणायगं वा, अणायगं वा, उवासगं वा,
अणुउवासगं वा गार्मतरंमि वा, गापपहंतरंमि वा पडिगाहं
आभासिय आभासिय जायद, जायतं वा साइज्जइ ॥ ४७ ॥

इमे सुत्तयोः । गहा—

जे भिक्खू णायगाई, पडिगापे अंतरा पडिपे वा ।

आभासज्जा पायं, सो पावति आणमादीणि ॥ १६३ ॥

नायगो पुरन्तुतो, पच्छा संयुओ वा । पुत्तसंयुतां-मान-
पितिवारंदिगो, पच्छा संयुओ सात्तससुगंदिगो, असेयुओ
एयव्वरिन्तो, सणायमो अणायमो सव्वो वि एसा उवा
सगो, अणुवासगो ति ।

अस्य वशाया—

सायु उवासमाणो, उवासओ सो वती व अवी वा ।

सो य सगायन इतेरो, एवमुवासे वि दो भंगा ॥ १६४ ॥

सायु अणाय वा पं, यद उवासेना उवासनो भवति, त्व उवा-
सगो, पुणो दिवसे-अवी, अवी वा । अणुअवया जण गीदया
सावनी, ना इतण नायगो वा अवीना, ना सणायमो इयएति
सगायः । तं वि अणु सगायं सो य सगायरो, अणायमो वा,
एते दो भंगा ।

पडिग्गामे अंतरा पडिपेयस्स य इमे वक्कमाणे । गहा—

पडिगागो पडिपसमो, सो तं दोण्ड मच्च खेतदी ।

गापपहो पुण मणो, जय्य व अणय्य गिहवज्जं ॥ १६५ ॥

पडिपसमो अंतरा पडिपे वा अमो वा पडिग्गामो भणति,
दोण्डे गामाणे अंतरं मच्च खेतं चला वा पहे प्रति पडि-
पहो भणति । उक्कमाः दि गतस्स वा अभिमुहो पहे मिल-
जा, एव पडिपहो वा, वासदाआ गिहं वज्जता अणय्य
वा जय्य पत्तिसाग्ग्याऽऽदिमु मग्गइ, एवमादिभु ठाणतु ज-
ति तं सणायगदिपायं आभासजा, तो अण्णाऽऽदिया दो-
सा, चउलहु च पच्छिन्नं ।

इमे य भटपत्तदोसा भवन्ति—

असनी य भटथो पुण, उगमदोमं करंज सव्वेहं ।

पत्तो पेलवगडणं, अट्ठाणे भासितो कुज्जा ॥ १६६ ॥

भो चित्तेति-एयस्स सायुस्स अतीव आदरा दीसति,
जेण अट्ठाणाय भासित भासियं, से कितं कज्ज । सो भटगो
असति पायस्स सोलमणो उगमदोसाणं अभातरंण दोसण
करसा देज्जा, सव्वेहं वा उगमदोसेहं वट्ठपाण करंसा देज्ज ।
एवपाणसु सव्वुग्गमदोसा ग संसज्जतीत्यर्थः । पत्तो पुण

अदंश आच्छा कतो, ममंथ पायं ति पेलवग्गहणं करंज्ज ।
अणालोइयपुत्ताऽवक्कवरिणो पेलवा एण ति य देज्ज, अ-
हवा अट्ठाणदो कट्ठा संते पि य दिज्जा ।

गहा—

अतिआतुरो सि दीसति, अट्ठाणायं पि जेण मग्गति ।

भटमदोसा एए, इतेरो संतप्पि पुण देज्जा ॥ १६७ ॥

इयरो ति पत्तो । ससं गताथेम ।

जग्हा एयमादी दोसा भवन्ति । गहा—

तन्हा गट्ठाणायं, नाउरं पुत्तिल्लउण आभासे ।

विनियपदे अमिवादी, पित्तसाऽऽदीसु जयणाए ॥ १६८ ॥

सट्ठाणं यरे टियं साउरं ति अथि एयरस पायं दिट्ठं वा,
तं पुत्तलुनं-करंजं ति । अणय्य कटियं असुगस्स । ताहं
आभासियव्वं, अणाय अणुच्छिन्नं वा पुत्तुता दोसा भवन्ति ।
विनियपदेण अट्ठाणायं ए जयणाए आभासज्ज । जय्य जट्ठ-
नण विविणा पाया तत्तमंति तय्य जति अमिवाऽऽदिकार-
ण । ताहं तत्तय्य पडिपसमासु अट्ठाणायं पि जयणाए
आभासज्ज ।

का जयणा १, इग —

विष्पभिति यरादिट्ठे, गाहं वा विकसुणे तट्ठि दट्ठं ।

विंते यरेण दिट्ठो, मे किं कारण ताहं दीप्ति ॥ १६९ ॥

जाहे णायं-निस्संकिंय एयस्स अथि पायं दिट्ठं वा ताहं
अथि ति गते आभासज्जा जइ ताहं दिग्गं तो कज्जं । अह
सो भणज्ज-वरपत्ती जाणति । ताहं सो गणदोसा आभास-
ज्ज ति । अह ण ताहं ताहं यरे भणति-अहं-ज्ज
तस्स, जहा तुअक समो पयसआ अणाय ति । पुणो वि-
नियदिग्गं एयं, तांरं वि एयं, ततो वा यरे आदिट्ठे, अह-
वा यरे दिट्ठो, तस्स पुण गाहं दिट्ठयुणोति । ताहं
घरकयव्वताए अतीव अस्माभिरो वि गते, ण मग्गितो
ति । अहवा गाहं विकसुणं ति साट्ठक संवसज्जति । गाहं
अतीव विष्पभिति विष्पभिति, जाहे अतीव साह विस्सरन्ती-
त्यर्थः । ताह अणय्य वि अट्ठाणदिनं दट्ठं मग्गति अहं तु-
अह सगामे अमता यरे य तस्सा वागं गीयट्ठो अतीव,
ताहं सो भणज्ज-किं कज्जं ? । ताहं साट्ठो तस्स कारणं
दीप्ति । तुअ पायं अथि-तं दीप्ति ।

गहा—

ताहं वि जति गंतुं, ददाति दिट्ठं च भणति एज्जाह ।

तो कपनी चिरेण वि, अदिट्ठे तु उग्गमकरं ॥ १७० ॥

जति तेहं साहति तं पायं दिट्ठं आत, तो जति दो-
सा ता ताहं विज्य तेहं साहति सहरं गंतुं देति तदा
कपति, अह भणति-पुणो पयसज्ज, तो उग्गमदोसकर-
णाऽऽपेकाए ण कर्पाणं पच्छा अह तं साहति दिट्ठं पत्तं
आत, जति भणज्ज-पुणा एज्जह, तो तं चैव पातं सुचरेण
वि देतस्स कपति, अणय्य ण कपति ।

सुनं—

जे भिक्खू णायगं वा अणायगं वा उवासं वा अ-
णुउवासं वा परिसा मज्जा ओवट्ठिता पडिगाहं आभा-
सिय आभासिय जीयद, जीयंतं वा साइज्ज ॥ ४८ ॥

गाहा-

जे भिक्षू खायागाई, परिसामञ्जाउ उडविता थें ।
ओभामेजा पायं, सो पावति आगमादीणि ॥२०१॥
कंठा चउलहुं पच्छिन्तं. आखाऽऽदिया य दासा ।

इमे अरण्ये य दासा -

दुपद-चउपदहरणे, डहणे वा सज्जणघरखलखेले ।
तस्स अरी भित्ताण व, संकेतरे उभयतो वा ॥२०२॥
जे सो परिसामञ्जातो उट्ठितो, तस्स जे अरी. अरीण
वा जे भित्ता, तेनि तद्विषयं चैव अहाममावत्तीए दुपद-दा-
सो, दासी वा. चउपद वा अथादिणद्वं हरियं वा अडाडाण,
तेनि वा कोइ सयणा उडविता, घरं, खलथानं वा दहं,
खितं वा खयं, ते संकेज, कल्ले पव्वइणं असुंगा परि-
सामञ्जातो आमादिणि नि, तेनि एतत्तरं संकेज-साहुं उ-
चयानं उस्मारितं । अथवा उभयं पि संकेज । तथा संकाए
अउयुत्तं, निमसकिण मूलं, जे वा ते म्हा डहणहरणवासा-
ऽऽदी कोरेज. ते निःकल्ले पावज्जा । जम्हा एवमादी दासा.
तम्हा परिसामञ्जाउ खायागाई थें. कण्ठाने उस्मारितं ।
कारणे पुण कल्पति ।

ने च इमं कारणं-

असिसे ओमोयणि, रायदुट्ठ भए व गेलासे ।
मेहे चरित्त सावय-भए व जयणाएँ ओभामे ॥२०३॥
कंठा. गुजरं जयणाएँ ओभामेति ।

अस्य व्याख्या-

परिसाए मञ्जन्मि वि, अट्ठणोभासणे दुविह दोसा ।
निष्पत्तिनिगिहादिहे, दीवणता उच्चसेधे ॥२०४॥
जय व होज्जा मेहा, मेहेज्जजणाउ जे वयणपंतो ।
सो पडियइय तुरिओ, अरण्ये व उट्ठाने ॥२०५॥

जे अट्ठणभासणे दुविधा भदपंतदोसा भणिया, ते चैव
परिसामञ्जातो वि उट्ठविज्जं दोसा भवोतं । अह आगाद
विकल्लं ताह भयणनि-निष्पत्तिनिगिहादिहे इवाणि तुःक
सगायं आगता । कि कज्जं ? ताहे साय भणति-इहव
भणमां. कि वा एतं भणमां । तेण अअयुगणा, तथं व
भणज्जा. एतं डोमा, ताह एतं ओमाणिज्जति । तथा वा
साह दहज्जल्लमञ्ज मणोतं ते ताते । तथा सो साहुं ते पडि-
माहमासिं स्वयंभव उट्ठितं पडियइ वि, पडिक्कवि नि वुत्तं
भवति । अह त्वरितं । अरण्ये परिसामञ्जातो उट्ठवावेति,
एव जयणा । ति० सू० १४ उ० ।

(१४) महाप्रमणि अयःपात्राऽऽदिनि-

से भिक्षू वा भिक्षुणी वा से जाई पुण पायाई जा-
णेजा विरुवरूवाई महद्वण्डुल्लाई । तं जहा-अयपायाणि
वा, तउपायाणि वा, तंवपायाणि वा, सीमपायाणि वा,
दिसपायाणि वा, मोवम्पायाणि वा. रीरिअयायाणि वा,
हारपुडपायाणि वा, मणि-काय कंसपायाणि वा. संख-
सिंगपायाणि वा, दंतपायाणि वा, चेलपायाणि वा. सेल-
पायाणि वा, चम्मपायाणि वा अमरपायाणि वा तहणग-

१०१

राई विरुवरूवाई महद्वण्डुल्लाई पायाई अफामुयाई० जाव
णा पादिमहज्जा ।

“से भिक्षू वा” इत्यादीनि सूत्राणि सुगमनि, याव-
न्महार्थमूल्यानि पात्राणि लाभ सन्त्यऽयानुकानं न प्रति-
गृहीयादति, नवरम्भ-(हारपुडपाय नि) लाहपात्रांमातं,
एवमयोक्त्वाऽऽदिमूत्रमपि सुगमम् । आत्मा० २.४० १
सू० ६ अ० १ उ० ।

जे भिक्षू अयपायाणि वा, तंवपायाणि वा, तउपाया-
णि वा, सीमपायाणि वा, कंसपायाणि वा, रूपपायाणि
वा, मोवम्पायाणि वा, जायरूपपायाणि वा, मणिपाया-
णि वा, दंतपायाणि वा, कणयपायाणि वा, सिंगपायाणि
वा, चम्मपायाणि वा, चेलपायाणि वा, सेलपायाणि वा,
कणयपायाणि वा, सिंगपायाणि वा, अंक्रपायाणि वा, सं-
खपायाणि वा, वहरपायाणि वा कोइ, करंतं वा साइज्ज ।
१ । जे भिक्षू अयपायाणि वा० जाव वहरपायाणि धरेइ,
धरंतं वा साइज्ज । २ । जे भिक्षू अयपायाणि वा० जाव
वहरपायाणि वा परिभुंजइ, परिभुंजंतं वा साइज्ज । ३ । जे
भिक्षू अयवंधणाणि कोइ, करंतं वा साइज्ज । ४ । जे भिक्षू
अयवंधणाणि वा धरेइ, धरंतं वा साइज्ज । ५ । जे
भिक्षू तउयवंधणाणि वा भुंजइ, भुंजंतं वा साइज्ज । ६ ।
जे भिक्षू सीमवंधणाणि कोइ, करंतं वा साइज्ज । ७ ।
जे भिक्षू सीमवंधणाणि धरेइ, धरंतं वा साइज्ज । ८ ।
जे भिक्षू सीमवंधणाणि वा भुंजइ, भुंजंतं वा साइज्ज ।
९ । जे भिक्षू कंसवंधणाणि वा कोइ, करंतं वा साइ-
ज्ज । १० । एवं धरेइ, धरंतं वा साइज्ज । ११ । एवं
भुजइ, भुंजंतं वा साइज्ज । १२ । जे भिक्षू रूपवंधणा-
णि वा कोइ, करंतं वा साइज्ज । १३ । एवं धरेइ, धरंतं
वा साइज्ज । १४ । एवं भुजइ, भुंजंतं वा साइज्ज । १५ ।
जे भिक्षू मोवणवंधणाणि वा कोइ, कां वा साइज्ज ।
१६ । एवं धरेइ, धरंतं वा साइज्ज । १७ । एवं भुंजइ,
भुंजंतं वा साइज्ज । १८ । जे भिक्षू जायरूपवंधणाणि
वा कोइ, करंतं वा साइज्ज । १९ । एवं धरेइ, धरंतं वा
साइज्ज । २० । एवं भुंजइ, भुंजंतं वा साइज्ज । २१ ।
जे भिक्षू मणिवंधणाणि वा कोइ, करंतं वा साइज्ज ।
२२ । जे भिक्षू मणिवंधणाणि वा धरेइ, धरंतं वा साइ-
ज्ज । २३ । जे भिक्षू मणिबंधणाणि वा भुंजइ, भुंजंतं
वा साइज्ज । २४ । जे भिक्षू कणवंधणाणि वा
कोइ, करंतं वा साइज्ज । २५ । जे भिक्षू कणवंधणा-
णि वा धरेइ, धरंतं वा साइज्ज । २६ । जे भिक्षू कणव-
बंधणाणि वा भुंजइ, भुंजंतं वा साइज्ज । २७ । जे
भिक्षू दंतबंधणाणि वा कोइ, करंतं वा साइज्ज । २८ ।

जे भिक्षू दंतबंधणाणि वा धरेइ, धरंत वा साइजइ । ६ ।
जे भिक्षू दंतबंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेत वा साइजइ । २० ।
जे भिक्षू सिंगबंधणाणि वा करेइ, करंत वा साइजइ । ३१ ।
जे भिक्षू सिंगबंधणाणि वा धरेइ, धरंत वा साइजइ । ३२ ।
जे भिक्षू सिंगबंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेत वा साइजइ । ३३ ।
जे भिक्षू चम्मबंधणाणि वा करेइ, करंत वा साइजइ । ३४ ।
जे भिक्षू चम्मबंधणाणि वा धरेइ, धरंत वा साइजइ । ३५ ।
जे भिक्षू चम्मबंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेत वा साइजइ । ३६ ।
जे भिक्षू चेलबंधणाणि वा करेइ, करंत वा साइजइ । ३७ ।
जे भिक्षू चेलबंधणाणि वा धरेइ, धरंत वा साइजइ । ३८ ।
जे भिक्षू चेलबंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेत वा साइजइ । ३९ ।
जे भिक्षू मितबंधणाणि वा करेइ, करंत वा साइजइ । ४० ।
जे भिक्षू मितबंधणाणि वा धरेइ, धरंत वा साइजइ । ४१ ।
जे भिक्षू मितबंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेत वा साइजइ । ४२ ।
जे भिक्षू अंकबंधणाणि वा करेइ, करंत वा साइजइ । ४३ ।
जे भिक्षू अंकबंधणाणि वा धरेइ, धरंत वा साइजइ । ४४ ।
जे भिक्षू अंकबंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेत वा साइजइ । ४५ ।
जे भिक्षू संखबंधणाणि वा करेइ, करंत वा साइजइ । ४६ ।
जे भिक्षू संखबंधणाणि वा धरेइ, धरंत वा साइजइ । ४७ ।
जे भिक्षू संखबंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेत वा साइजइ । ४८ ।
जे भिक्षू वडबंधणाणि वा करेइ, करंत वा साइजइ । ४९ ।
जे भिक्षू वडबंधणाणि वा धरेइ, धरंत वा साइजइ । ५० ।
जे भिक्षू वडबंधणाणि वा धुंजइ, धुंजेत वा साइजइ । ५१ ।

अयमादिषा कंठा । हागुट्टे नाम-अयमाद्याः पात्रविशेषाः । मूर्तिफलतामिरपश्याम्येता मयमादिषा कण्ठा । मुक्ताश्लेषमये चेलमये वा । मण्डा लालिने वा पुडियाकारं कण्ठा । अथमखं स्वयमेव करणे कण्ठा । इतिवस्तुत्र अयमकृत्य धरणात् । तृतीयमुत्र अयमादिभिः स्वयमेव बन्धं करंति । चतुर्थमुत्र अथैव अयमादिभिर्वेष्टं धारयन्ति ।

गाढा-

अयमादि पाया खलु, जलियमेत्ताउ आदिहा मुत्ते ।

तदबंधनं वा, नाणि धरे तन्नि आगादी । २ ।

कण्ठधरणे आणःअणवर्थमिच्छन्तविगहणा य भवइ, चतुसुत्तं च मे पिच्छन्ते ।

इमे य भावपडिन्हे भवन्ति-

तिवऽष्टागम वीमा, मतमट्टाञ्ज पंच य मयाणि ।

सहस्रं च दस दश्या, पण्णाम तद्वा सयमहम्मा । ३॥

मासा लहुआ गुन्ना, चउपासा होंनि लहुय गुरुणा य ।

अम्मासा लहु गुन्ना, छेदा मूलं तद्वा दुगं च । ४ ॥

पणादिया० जव तिजि कहावथा जस्स मुल्लं, एयं धरंतस्स मामलहुं । चउगादिया० जाव अट्टागकहावथाजस्स मोल्लं, एयं धरंतस्स मामसुं । वीमाए चउलहुं इक्कवीमा० जाव सर्वं पुत्तं, पण्य चतुसुत्ता । एणुत्तगदियमाउ० जाव अट्टाहजा सया, पण्य छुल्लहमं । पदुवणि एणुत्तगदुल्लहण० जाव पंचमया, पण्य छुगुग्गा । एवं सहस्से छेदा । दससहस्सेसु मुल्लं । पञ्चासाण सहस्सेसु असुवट्ठा । सयसहस्से पारंथियं । एकेके ठाणे आणहया दांसा ।

इमे-अयमेन्द्रमविगहना दांसा-

भागे भय परितावणं । मारण अधिकरण अहियकसिगम्भि ।

पडिलेऽऽणाए लोवा, मणसंतावा उवादाणि । ५ ॥

पमाणानिनिजे भागं भवन्ति, अथवा-भागभागा य विहरन्ति । भण्ण वा ण विहरइ-मा मे एयं उक्तां पत्ते हीजि भागेण वा परिताविजइ । नेणगते वा विट्ठा गदिआ परिताविजइ, मास चावजे कइइ ति नेणगा वा मारंज, नेणगति य गहिण पाए अहकण्ठं, अथवा अरुत्तिं अतुपयंतिवन्त आधिकरणं, एते मण्णानिनिजे, पमाणानिनिजे, मल्लानिनिजे दांसा भविता । मल्लमण्णकण्ठिण च जइ पडिलेति ने नेणगा पदुवा य ति, तर्हि य ने, अथवा पडिलेति ए उवादिण कण्ठं मेन्द्रमविगहणा य दण्णगा इति जइ पडिलेइ ने मुत्त भण्णसंतावा, अपाडिलेति ए उवादिण कण्ठं मेन्द्रमविगहणा य अर्निगममहणा अण्डिलेहणा, आणालोवा कइआ भवति । कण्ठिणऽऽणगदे मणसंतावा भवइ-एयं तास्मिं मण्ण पायं आनि जे, वत्तादिण भवे कण्ठं च । सहस्सट्ठ गिदिस्सवउकायस्स उवादाणं भवइ । जम्मा एते दांसा मट्ठा मट्ठजण्णालोवा पायाइ ण धरे, किं तु अपादि ।

गाथा-

विनियपदे गेलणे, अमनीणं अभाधिते व गच्छस्मि ।

अभिवादी परलिंगे, परिकवण्डा निवेगे वा । ६॥

अगदो महमंजो, ते पि य रजतादि अथ वज्जेडा ।

मल्लमभाधितस्मी, पडिणि दलभे व रयमादी । ७॥

अगदमाहवा, ते वेज्जुवेदेण गिलाणस्स अलंते उविज्जति, माहमंजो वा वेज्जुवा धेण्डा । राया रायमयो वा पच्चावउं निन्या, तस्म य कणगमाइया उवाडियस्स केमभायणे मा छेदा । गेलजे वा भेजे, नेण कणगादि धेजे । अमर्हन्ति लाउयमादिषाऽपि अयमादिषं गेहिइ । तथैव अणुल्लं, गच्छे वा अर्थावया अर्थे, नेभि अट्टाग मल्लं गिदिउं, मल्लं य पनीदिणं अलंते दलभे वा रयतादिषं गेहिइ ।

गाथा-

गच्छे च करोडादी, पतावगट्ठा गिलाणमादीणि ।

अमिगे मपकवपत्ते, रायट्टे च परलिंगे । ८ ॥

उवगहट्ठा वा करोडागारं गच्छे धरंजितं, गिलाणस्स

वा किंचि श्रमाहं ह्येदं उच्ये पर्यायज्ज्ञः । आदिगणः श्रमा
श्रमापराधदुष्टादिभ्यः कर्मण्ये वा पाठान्तरं करिता येन ॥ ३॥

गाथा-

भुञ्जन्तं वा चि मेहो, परिक्रमण्डा व गेहह कन्मादी ।
विसरिमेमनिमित्तं, होज्ज व पंडादिपञ्चह ॥ ६ ॥
मेहस्त वा पाण्डवण्यनिमित्तं पांडिहारिण्यं वेपथेज्जा,
अहवा-कोह अवाभिज्जा कारणेण पञ्चाविश्रा, तस्त य
विमत्तिस्मा वेसा कायव्या, कारणे संयते तस्त विवेगे का-
यव्या । नि० चू० ११ उ० ।

(१४) परमवैस्यं पात्रं धर्त-

जे भिक्षु परमवैस्यं पडिगहकं धरेद, धरंतं वा सा-
इज्ज ॥ २७ ॥

(जे भिक्षु परमवैस्य्यादि) परः अस्वजनः, भद्रवतु-
ष्काऽऽदि, शरं पूर्वस्ववत् द्रष्टव्यम् ।

गाथा-

संजतपरे गिहिए, उभयपरे चैव होति बोधये ।
एते निमि विकप्पा, खापरा होति तु परमि ॥१६६॥
लज्जाए गारेण व, काऊल समूहपेच्छित्तो वाति ।
मिनेहो दावितो वा, सिस्सो लुद्धो भिमं कुज्जा ॥२००॥
अमिं ओमादिगि, रायदुद्धे भय व गेलएणे ।
सेह चरित साव भय व जयणा गेसंज ॥२०१॥
संतामेतमनीए, गवेसणं पुचमपणो कुज्जा ।
तो पच्छा तु परेणं, जतणाए गवेसणं करे ॥२०२॥
पुचं भट्टपल्ले, गिणं परं वा वि पट्टेत्तणं ।
पच्छा गंतुं जार्या, जमगुणं वि यिही वि ॥२०३॥

सुत्त-

जे भिक्षु वरं वेपिं पडिगहकं धरेद, धरंतं वा साइज्ज ॥२०॥

“ जे भिक्षु वरगविट्ठयादि ” ।

द्वयशब्दप्रतिपादनाधेमाह-

जो जय अतिता खलु, पमाणपुरिसा व होइ जो जय ।
जन्मी वरमहो खलु, से गामण रट्ठिऽऽदी तु ॥२०४॥
जो पुण्णो जय गाम लणगऽऽदिभ्यः अरंते अरितो वा,
खलुशब्दः अवधारणः । गामणगरादिभ्यः कर्मण्ये तु पमाण-
कतां, नित्यं वा गामादिभ्यः धनकुलादिना पहणां पणितं पु-
ण्णिं वरशब्दप्रयोगः, सा य इमे हवेज्ज (गामर ति) गाम-
महतत्वाः (रट्ठि ति) रट्टमहतत्वाः, आदिशब्दना बोधपुण्यो
वा, शरं पूर्ववत् । एता (१६०) पच्छा (१६२) आनय (१६४)
इत्यादि गाथाः ।

संतामेतमनीए, गवेसणं पुचमपणो कुज्जा ।

तो पच्छा जतणाण, परं गिट्ठं वि कारेज्जा ॥२०५॥

सुत्त-

जे भिक्षु वलं वेपिं पडिगहकं धरेद, धरंतं वा सा-
इज्ज ॥ २६ ॥

(जे भिक्षु वलगविट्ठयादि) वलं नारीः, धनजनपञ्चादि वा ।

गाथा-

जो जस्तुवरे य पभु, बलिपवरो वा भिजस्तो उवरी ।

एसो वलं भणितो, सो गवति सामि तेहाऽऽदी ॥२०६॥
(जो लि) यः पुरुषः यस्य पुरुषस्यापारं प्रभुवं करोति सो
वलवं भरणति, अहवा-अप्रभुं वि जो वलवं सो वि दलवं भ-
रणति, सो पुण गृहपातः, गामस्वामिगो वा, निसुगादि वा ।
शरं पूर्ववत् । एता (१६०) पच्छा (१६२) अमिच (१६४)
मिधे (१६४) इच्छादि गाथाः ।

संतामेतमनीए, गवेसणं पुचमपणो कुज्जा ।

पच्छा तु वलं, जतणाए गवेसणं करे ॥ २०७ ॥

सुत्त-

जे भिक्षु लवगवेसियं पडिगहकं धरेद, धरंतं वा
साइज्ज ॥ ३० ॥

(जे भिक्षु लवगविट्ठयादि) दाणफलं लविजणं पडिगहं
मग्गति ।

दाणफलं लविजणं, लावावेह गिहिएमातिरीहि ।

जो पायं उप्पाण, लवगविट्ठं तु सो होति ॥२०८॥

दाणफलं अयणा कहति, गिहिएमातिरिथिएहि वा कहावे-
त्ता जो पायं उप्पादिनि, एयं लवगविट्ठं मग्गति । नि० चू० २३० ।
(१६) निजगवतिनं पात्रम्-

जे भिक्षु गिणियगवेसियं पडिगहकं धरेद, धरंतं वा
साइज्ज ॥ २६ ॥ इत्यादि ।

नियगः स्वजनः स साधुवचनाइ गवेपति, तेनाऽऽविष्टं या-
चितं, तं गवेसितं गृहहतात्यये ॥ २६ ॥ उदया वारस
पेच्छ (१७६) अरंते (१६२) जे पुट्ठो (१६२) पडम (१६६)
चिणिय (२०३) घट्ठो (२००) पच्छा (२०२) (नि० चू० ३०)
एताश्च चैव गाथाः । एतं सुत्तं ।

अधुना निर्युक्तिव्यवस्था-

संजतणि गिहिएण, उभयणि चैव होइ वोधये ।

एते निमि विकप्पा, गिणियय्मी होति नायव्वा ॥२०९॥

जे गिहिएणां पायं गवेसितं जतिं सो निजव्येनाऽऽविष्टं, सा-
धयेस्य च तत्पात्रमस्ति घट्टिणः संजतणि एषो गिहिएण,
एवं दाणकर्मण च उभयो कायव्या, चतुरोः श्रयः, नतियमंगे
जइ वि संजतस्य गिहिए, नहा वि गिहिएणा मग्गवर्षति इमे-
हि कारणेति-

आममरो भयमा-ऽऽयति उवरोवकारिता चैव ।

इति मीयायारवं वी, सीएण गवेसए कोइ ॥२१०॥

स्वजनव्येनाऽऽलक्षितं भजतु, इतरो वा, आर्यान् वा स
यस्य करोति, उपकारप्रत्युपकरणं वा प्रतिपद्यः इति कारणो-
पदेशः । पराशब्द एष्यस्वरूपार्थेन आद्यत्रयस्य प्रदर्शनाथः ।

गाथा-

एता एमतरं, गितिएणं जो गवेसणं करे ।

भिक्षु पडिगहम्मी, सो पावति आममादीणि ॥२१०॥

निर्गदं भेगाणं एमतरं गडि जो पडिगहं गवेसद, सो पा-
वति आममादीणि ।

दातुमप्रियं, तथाऽप्येवं दादति-

लजाए गारेण व, काऊल समूहपेच्छित्तो वा वि ।

मिनेहो दावितो वा, सिस्सो लुद्धो भिमं कुज्जा ॥२११॥

बुद्ध जमके मग्गितो लज्ज वदति, जेण मग्गितो त-

स्म गार्ग्येण देति, बहुजगत्सम्भूतं ममिगच्छां, बहुजगत्सु
बुधो देति मित्तल पुत्रा ममिगच्छां, मित्तं हि भण्यच्छां देति,
निस्मो दग्धो, नमिष वा भायये लुब्धो इमे कुञ्जा ।

पच्छाकम्पपवहणे, अचिन्त्या संखडे पदोमे य ।

एतत्पर उभयतो वा, कुञ्जा पच्छातो जो वि ॥१६२॥

तं दाउं अप्पणो विस्संते अस्सम भायस्स मुहक-
रणं करेति, पच्छाकम्पे वा करेति, अग्गं वा अप्पभोगं
पवाहेजा, संजण गिहत्थे वा अविचयनं करेज्ज, अविचयेण
जहासंभवे विनिवाच्छुद्धे करेज्ज, साहुणा गिहत्थेण वा
सद्धिं दो विउच्चित्तो अ संखडे करेज्ज । साहुस्स, गिहत्थ-
स्स वा अग्गं वा पच्छाज्ज, पच्छाज्जो वा अस्ससाहणे
पट्टेज्ज, पत्थाग्गो वा उहण-चाय-मार्गणाऽऽदि स्वयं क-
रेज्ज, कात्थे व ।

कारणेषु पण गिहिया मग्गावेउं कप्पेज्ज-

संतामंतमनीण, थिर अपजज लब्धमाणे वा ।

पडिमधेसमाणेज्ज, अविवाऽऽदी संतओ अमती ॥१६३॥

संतं विचमानं, अस्सेनं अविचमानं, संतसु चेच विस्सन्ति,
असंतसु वा विस्सन्ति । तथा संतामंतो इमा-आग्गं हुंउं
अपजजं वा, अग्गं वा गिहकुलसुण लब्धेति, रायादणा वा
पडिमधियेण लब्धेति । अविवादीहि संतामंतो अमती ।

अविवादी इमे-

अमिषे ओमोदरिए, रायदुट्टे भण व गेलणे ।

अमती दुल्लह पडिसे वओ य गहणे भवे पाण ॥१६४॥
भागधुमिर अंतवा वा अविचं, एवे अमि रायदुट्टे भण
वा भिलाणां ए सद्धिं पायभूमिं गंतुं, दुल्लहपत्ते वा देने
राहणा वा पडिउज्जा, एस्सिए संतामंतोण गिहियाविट्ठ-
स्स गहणे भवे ।

अवंतासंतो इमा-

भिगे व भासिते वा, पडिणीए साणतेणमादीसु ।

एण्हं काग्गोहिं, रायाव्व असंतओ अमती ॥१६५॥

भिगं, भासियं दह पडिणीयसाणतणमादीहि हडे, अग्गं
वा पत्थि, एवं अततो अवंतासंतो गया ।

दुविहासंतोण इमे विधि कुञ्जा-

संतामंतमनीण, गवेस्सणं पुव्वमपणो कुञ्जा ।

तो पच्छा जतणाण, राणीण गवेस्सणं कोरे ॥१६६॥

दुविहासंतोण पुव्वं अप्पणो कुञ्जा, सयमलम्भमाणे पच्छा
जयणा सिधेण गवेस्सावव ।

अहवा गविट्ठे अल्ले इमा विही-

पुव्वं भट्टमल्ले, गियं परं वा वि पट्टेत्तुणं ।

पच्छा गंतुं जायति, सयणुव्वदेति य गिही वि ॥१६७॥

पुव्वं संजण गायदुं ए लद्धे, तांहे संजतो गियं परं वा
पुव्वं तथा पट्टेति, गच्छ तुमं तो पच्छा अग्गे गमिस्सामो,
नुक्क य पुत्तो तं माग्गस्सामो, तुमं उववूहेजासि, जतणे
भलदाणेण महंतो पुण खंवा वज्झति उववूहेति जति ए
लब्धेति पच्छा संजजापु वि देहि ति । एवं पदोतादयो संता
परिहिया भवति । नि० चू० २ उ० ।

(१७) अयं वचनऽऽदिनि-

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा से जाइं पुण पायाइं जाये-
जा रिक्खुवाइं महद्दणवंधणाइं । तं जहा-अयबंधणाणि
वा० जाव चम्मबंधणाणि वा अन्नपराइं तहप्पगाराइं मह-
द्दणबंधणाइं अफामुयाइं णो पडिग्गं जा ॥२॥

आवा० २ चू० २ चू० ६ अ० १ उ० ।

सूत्रं-

जे भिक्खु पायं एगेणं वंधेण वंधति, वंधंतं वा साइ-
जइ ॥ ४५ ॥

(जे भिक्खु पायं एगेण इत्यादि) उत्सर्गणं ताव अवं-
धणे पावं वतव्वं, एगबंधनमपि करेतस्स ते ष्व आदिणो
दोपाः, शेषं सभाष्यं पूर्ववत् ।

जे भिक्खु पायं परं तिण्हं बंधाणे वंधति, वंधंतं वा सा-
इजइ ॥ ४६ ॥

(जे भिक्खु पायं परं तिण्हं इत्यादि) उववाओः पमिग्यं मुत्तं,
दोपा ते ष्व, मातगुत्तं च ष्व पच्छिन्नं ।

तिण्हं तू बंधाणे, परेण जे भिक्खु बंधती पायं ।

वि हिया वाऽविधिमा वा, सो पावति आगमाइंणे ॥२४१॥

मंतामंतमनीण, अधिगच्छपज्जललम्भमाणे वा ।

पडिमधेसमाणेज्ज, अविवादी संतओ अमती ॥२४२॥

अविच ॥२४३॥ संता ॥२४४॥ भिक्खु वा ॥२४५॥ इत्यादि पूर्ववत् ।

मंतामंतमनीण, परेण तिण्हं ण वंधियव्वं तु ।

एवंविधे असंते, परेण तिण्हं पि वंधिजा ॥ २४६ ॥

एवं ताव दिट्ठं अतिरंगबंधनं, ते पुण कर्त्तव्यं कालं अल-
ल्लवणं धंयव्वं । नि० चू० १ उ० । ग० ।

जे भिक्खु अतिरंगबंधनं पायं दिवट्ठुओ मासाओ परेणं
धंयइ, धरंतं वा साइजइ ॥ ४७ ॥

(जे भिक्खु अतिरंगेत्यदि) दिवट्ठमासानो परं धरंतस्स
आणदिना दोसा, मातगुत्तं च ष्व पच्छिन्नं, ण केवलमति-
रंगबंधनल्लवणं दिवट्ठतो परेण धंयव्वं, एगबंधना-
ऽपि अल्लवणं न धंयव्वं ।

अल्लवणगेगबंधं, दुर्गतिगच्छतिरंगबंधनं वा वि ।

जो पायं परिट्ठुइ, परं दिवट्ठुओ मासाओ ॥२४७॥
कंठा ।

जो एगबंधनादि धंयति, तस्स हंम दोसा-

सो आणा अल्लवणं, भिच्छुताविगधणं तथा दुविधं ।

पावति जन्हा तेणं, अग्गे पायं वि मगेज्ज ॥ २४८ ॥

तिग्गधारणं आणामेगो, अमवन्था एगेण धारितं अग्गे
वि धरेति, भिच्छंतं-ए जहा वाहणां तथा कारिणां, आय-
संजमविगहाणा वक्कवाणमाहाहिं अतिरंगबंधणमल्लव-
णेण अग्गे वि सूत्ता अल्लवणं ।

हुंउं सवत्तं वाता-इद्धं दुप्पक्तं खीलसंतिनं चेव ।

पउमपणं च सवणं, अल्लवणं दट्ठ दुक्कणं ॥ २४९ ॥

समवउत्तं जं ए भवति तं हुंउं, कुणाऽऽदिचित्तलानि ज-

स्म तं सवलं, अणिक्कं वाताइइं टोण्डयं नि बुच्चि ।
जं ठविज्जं उइं ठायति, वालियं पुण पलाइति, तं दुक्कं ।
जं ठविज्जं न ठाति तं खीलमंति । जस्म अहो णाभी
पउमार्गान्, उण्णलार्गान् वा तं पउमुण्णं । कंठगाऽऽदिक्खं
सव्वणं । एताणि अलक्खणाणि, दहदुव्वखाणि य-दहं अ-
ग्गिणा. पंचवग्गावयं दुव्वसं, एकस्मिन्नाय न पतनीत्य-
र्थः । अहवा-प्रवाला, पूरसंनिभं सुवण्णं, सेसा सव्वं दु-
व्वमा, अनिष्टा इत्यर्थः । अहवाऽलक्खणं एवार्धधाऽऽदि, जं
वा एयवज्जं आगमं अणिक्कं ।

इमा चरित्तविगहणा-

हुंइं चरित्तभेदो, सव्वे चित्तविग्रहो ।

दुप्पत्तं खीलमंठाणे, गणे व चरणे व णो ठाणं ॥ २५० ॥

पउमुण्णले अकुमलं, सव्वणे वग्गमादिसे ।

अंते वहिं च दह्हु, मग्गं तत्थ गिदिसे ॥ २५१ ॥

दुव्वरगग्गि य पाण, सत्थि गागस्स आगो ।

तम्हा एते थ धारंज्जा, मग्गो य विभी इमे ॥ २५२ ॥

चरणविणासो गाग-दंसग-चरित्तविगहणा, मरीरस्म
जं पांडाभवणं तं सव्वमकुमलं भवति, सस्स कंठं ।

अवलक्खणंगवंधे, सुत्थं कुरेत्तो मग्गं कुज्जा ।

दुगतिगवंधं मुत्तं, निरुह्वारं दो वि वज्जेज्जा ॥ २५३ ॥

हुंइदिक्खणंगवंधपेण गहिण्ण सुत्तथोर्गिस्सिओ क-
रेत्तो जहा भत्तपाणं गयंसां तहा सलक्खणमग्गिं वा पा-
यं उपाणति, दुगतिगवंधेण सुत्तथोर्गिस्सि काउं अत्थपा-
रिस्संवेलाए मिग्गति, भिक्खं च हिउंतां निगहं जे पंग
यज्जे. अंते वहिं वा दह्हु. गाभिविग्गं वा एत्तसु सुत्तथ-
पांरिस्सिओ वज्जेति. सुग्गमाओ अहत्तां जाव भिक्खं पि
हिउंतां मग्गति. केरिस्स पायं ?, केण वा कमेण तं केत्तिं वा
कालं मिग्गियंवे ? ।

चत्तारि अहाकण, दो मामा होति अप्पपरिक्कमे ।

तिग्गिण परं मग्गेज्जा, दिवदुमसं सपरिक्कमे ॥ २५४ ॥

चत्तारि मात्ता अहाकण पायं मग्गियंवे, जाहे तं चउहिं
वि ग लउं, तदुपरि दो मात्ता अप्पपरिक्कमे मग्गियंवे,
जाहे तं पि ग लउं तहा वदुपरिक्कमे दिवदुमसं मग्गे-
ज्जा । किं कारणं ? जाव तं अस्सामेण परिकम्मज्जति ता-
व चात्ताकालो लगति, तस्मि परिकम्मणा सत्थि ।

एवं वि मग्गमाणे, जति पायं तग्गिं ग वि लभेज्जा ।

तं चेवऽणुकहुंज्जा, जाय य सो लभती पायं ॥ २५५ ॥

जतिस्स आगमं भणियं सलक्खणं, जति तग्गिं स लभे-
ज्जा तं चेव अणुकहुंज्जा । भणिया परिकम्मणा उत्सग्ग-
ण, अववांतेण य । ति० चू० १ उ० ।

(१८) धर्तिमापात्रग्रहणे-

अह भिक्खु जाणेज्जा चउहिं पडिमाहिं पायं एस्सित्ठ, तत्थ
खलु इमा पडिमा पडिमा मे भिक्खु वा भिक्खुणी वा उदि-
सिय २ पायं जाण्ज्जा । तं जहा अलाउयपायं वा, दारुपायं
वा, मट्ठियापायं वा, तहण्णारं पायं सयं वा णं जाण्ज्जा ० जाव

पडिग्गेज्जा, पडिमा पडिमा १ । अहावरा दोच्चा पडिमा-से
भिक्खु वा भिक्खुणी वा पेदाए पायं जाण्ज्जा । तं जहा-
गाहावई वा० जाव कम्मकरिं वा, से पुब्बापेव आ-
लोएज्जा, आउमो ति वा भइणी ति वा दाहिमि मे
एत्तो अप्पपरं पायं । तं जहा-अलाउपायं वा दारुपायं वा
मट्ठियापायं वा तहण्णारं पायं सयं वा णं जाण्ज्जा ० जाव
पडिग्गेज्जा, दोच्चा पडिमा । २ । अहावरा तच्चा पडिमा-
से भिक्खु वा भिक्खु ० वा मे जं पुण पायं जाण्ज्जा
तं जहा-संगतिं वा वेजयंतिं वा तहण्णारं पायं सयं वा
० जाव पडिग्गेज्जा, तच्चा पडिमा । ३ । अहावरा चउत्था
पडिमा-से भिक्खु वा भिक्खुणी वा उड्ढियस्सिं पायं
जाण्ज्जा, जावऽणं वहं सग्गमा माहा० ० जाव
विणीममा गाऽवकंवेति, तहण्णारं पायं सयं वा जाण्ज्जा
० जाव पडिग्गेज्जा, चउत्था पडिमा । इवेइयाणं चउरहं
पडिमाणं अप्पपरं पडिमे, जहा पिडेसणाए ।

तथा प्रतिमाचतुष्टयस्त्रागर्थि वज्रयणावर्तयान्ति, त-
वग्म-तूर्तीयप्रतिमायां (संगदयं ति) दानुः स्वाहिकं
परिभुक्त्रायम । (वज्रयंतिं ति) द्वित्रि पात्रतु
पर्यायेण (पञ्चम्यमं पात्रं याचते । आत्रा० २ श्रु० २ चू०
६ अ० २ उ० ७ ॥)

(१६) अथ कतिंमः प्रतिमाभिः पात्रं गवयर्णीयम् ? उच्यते-
उहिट्ट पेक्ख मग्ग, उड्ढियस्समे चउत्था होइ ।

सव्वे जहन्न एको, उस्समगिं जयं पुच्छे ॥ ६५६ ॥

उहिट्टपात्रम्, प्रतापात्रम्, संगतिकरात्रम्, उड्ढियवर्षकं
च चतुर्थीमेति चतस्रः पात्रगवयणायां प्रतिमाः, गच्छव्रा-
त्यन्ति प्रतिमाचतुष्टयं ताऽपि पात्रं युक्त्वन्ति, जिनकल्पिकानाम-
धस्तनाभ्यां द्वाभ्यामग्रहणम्-उपरितनयोर्द्वयोरिकतन्त्र्याम-
नियतः । अथ गौतमभ्यादिनिदिशसाह- (सव्वे जहन्न एको
ति) यत्तस्य जालन्त वत्तम् इत्यारभ्य सव्वं वा गीताती निश्चा
वा जपन्त्यन एका गीताथो निश्चा वा इतिपर्यन्तं यथा वत्त-
विषयं भावितं तथा पात्रंऽपि सव्वं तदवस्थेयव भावनीयम् ।
नवग्म-पात्राऽभिलाषः कस्यचिः । (उस्समगिह ति) कायो-
न्मर्गाऽऽदिक्कम् ॥ "आवाप्तमेतिह अखलं तन्मग्ग उस्सग्ग" ।
इत्यादि गाथाकं प्रायश्चित्तं तथैव वक्तव्यं (जयं पुच्छे ति)
यतः मानद्वयोक्तो यतनो कुर्वन् पुच्छेत् । किमुक्तं भव-
ति ?-आवकेण नावभाषितव्यम्, किं तदि भाषितकुलेषु,
तत्राऽपि पात्रं दर्शितं कस्येदम् ? किमासीत्, किं भविष्यति
इति पुच्छावतुष्टयं तथैव कस्येदम्, किं वहुना य एव वत्त-
स्य विधि - " एतं तु गविट्ठेत्तुं, आर्याग्गिा दिंति जस्स जं न-
त्थि । समभागेसु कएसु व, जह रायणिंयो भवे विहइ ॥ १॥ " ।
इति पर्यन्तः प्रायः स एव पात्रकथाऽपि द्रष्टव्या, यस्तु विशेषः
स उपरिद्रष्टव्योच्यते ।

संप्रति मासचतुष्कं विभावयिषुगह-

उहिट्ट तिग्गेयारं, पेदा पुण दह्हु एरिस्स भणइ ।

दोएग्गयारं संगइ, वाहअई वारएणं तु ॥ ६६० ॥

त्रिकस्य जघन्याऽऽदिवाच्यैककनरे यद् गुरुत्वमसं प्रतिज्ञानं तद्वै याच्यमानमुद्दिष्टपात्रमिति प्रथमा, प्रेक्षापात्रं पुनर्दृष्ट्वा अवलोक्य यदीदृशं प्रयच्छति भवति तत्प्रेक्षापूर्वकं याच्यमानत्वात् प्रेक्षापात्रमिति द्वितीया । अथ तृतीया-तस्याश्च स्वरूपमात्रागद् द्वितीयध्वनिकत्वे पश्चात्पत्यने प्रथमादेशकं इत्यमरमिहितम्—“अत्रावगतत्वा पटिमान्भिकसू वा भिकसुणी वा न जं धूम पाये जाणं जातं जहा-संगडयं वा वेत्रयंतं वा ।” अथ किमिदं सहजतर्कः किं वा वेत्रयन्तिकमित्याह—(दोहहंगयगंनयादि) इह कस्यचिद्वाराणिणो ङे पात्रे स च तथैकैकतरादने २ वाक्येन वाहयति, तत्र यस्मिन् त्रिव स्य यहासने तत् संगतिरुक्तमधीयते, इतरत्न वेत्रयन्तिकं, तथैकैकतरं यद्विभक्त्यर्थेण गव्येत्ये, सा तृतीया प्रतिमा ।

चतुर्थी प्रतिपादयति—

दृष्ट्वाऽऽह दृक्वहीणा हियं तु अग्रुणं च मे न पेत्यं ।

द्रोहि नि भावनिमिद्धं, तमुद्भिक्तं भट्ट गोभट्टं ॥६६१॥

उद्भिक्तं चतुर्दश-दिव्यसौचकालमात्रं भिन्नभेदात् । तत्र द्रव्योद्भिक्तं यथा-देनविध्वंसिणा प्रतिज्ञातम्-इत्यप्रसङ्गात् हीनाधिकं पात्रमनुते वा कमटानिधना अधिकं पात्रं भग्नं न गृहीतव्यं, तद्वै पत्रात्तदुत्पत्तिं तत् प्राप्नुतुक्यता अभ्यासात् भावना निरूप्य तद्वै भाषितमनवभाषणं वा ईदृशान्ते द्रव्योद्भिक्तम् ।

सौवीरिभाषाट—

अमुद्रचक्रं न धारे, उतसीरे न च केणैड तस्म ।

जे तुडभं भरही, सदेस बहुनन्दमे वा ॥ ६६२ ॥

अमुद्रचक्रोद्भवे पात्रं न धारयामि, तद्वै च केनवि-दपरीते तदुभयभाषि पयोःकेतेनः पौरव्यके क्षेति-भिन्नत्वं, यद्वा—पात्रमुद्रके भुजिताऽऽह्यः, भग्नो न दः । अदिशस्वास्वाग्णाऽऽह्यऽह्यः । स्वःशो गताः भग्नता बहुपात्रदेशे वा, तद्वै पत्रोद्भिक्तम् ।

कालोद्भिक्तमाट—

दग्दोह्रिमाऽऽह जं पुं व्वकालचुणो तद्वहिर उड्के ।

होहि तहेमऽह काले, अजेगययमागयं उड्के ॥६६३॥

“होहि” तु ध्वन्यं दृक्कस्य जलस्य यदाभ्यन्ते तुल्यके तदा-दिशब्दात्कलनः काऽऽदिकं च यद्वहिरुभयं शिष्या-दी काले योयं तद्वर्त्यस्मिन् योऽकालाऽऽह्युद्भिक्तं भवितव्यं वा ग-प्यति कालोऽवेग्यमेतेऽनागतमेव यद्वहिरु, तदुभयथाऽपि कालोद्भिक्तं जातव्यम् ।

भाष्योद्भिक्तमाट—

लट्पुण्य अणाणा, स देउ अक्कम कम्मड निदि वि ।

सो वि अनिच्छिड ताई, भाउकिप एवमायं ॥६६४॥

लट्पुण्य अणाणा-अणभनयति वासयति पणणाति स्व गुरुः अण-स्य कस्यचिद्वहिरु, आये च तानि दीयमानानि यदाभ्यन्तरे तदा एवमादिशं भावोद्भिक्तं द्रष्टव्यम् । वृ० १ उ० १ प्रक० । (२०) तस्य पात्रं च लक्षणार्थं प्राणं, नालक्षणार्थं पत्त-द्वेवाऽह—

पायस्म लक्षणपल वणयं च भुजो ठं यियाणिता ।

लक्खणुत्तं ग मुणा, दीप्ता य अलक्खण-समे ॥१००७॥

पात्रस्य लक्षणं ज्ञात्वा विज्ञाय अलक्षणं च बुद्ध्वा भुयः पुनः लक्षणार्थं प्राणं, यदा लक्षणार्थं तस्याऽसी मुणाः, अलक्षण-स्य चैवं दीप्ता वदयमाणा भवति, तस्मात्लक्षणार्थं प्राणम् ।

तत्रेदम्

वट्टं ममचउरुंमं, होइ थिंरं थारं च वणं च ।

हुंउं वाताइदं, भिंरं च अथागिण्णो ॥१००८॥

वृत्तं वरुलं, तत्र वृत्तमापि कदाचित्समवतुरन्तं न भवती-त्यत आह-समवतुरन्तं सर्वतः, तथा स्थिरं च यद्भवति सुवर्तिष्ठानं तत् शुभं नान्यत्, तथा स्थावरं च यद्भवति न परकीयं परवत् याचितं कान्तपयस्विनस्थायि, तथा वणं क्षिप्रवर्तमानं यद्भवति तद्वाह्यं, नेतरत् । उक्तं लक्षणार्थम् । इदानीं लक्षणार्थं पितृमुच्यते हुण्डं कर्चिष्ठम् कान्तदुर्जनं यत् तद्वाराणीयम् (वाताइडं) अकारोत्तयं शुभं संकुचितं बलिभूतं तद्वाराणीयं, तथा भिंरं ग-अनुक्तं संछिद्रं वा, एतानि न धार्यन्ते, परित्यज्यन्ते इत्यर्थः ।

इदानीं लक्षणगुरुस्य फले प्रदर्शयन्नाह—

गोडिम्मि भवे लोभां, पट्टा सुपरट्टिण ।

निवणे कित्तिपक्कम्, वट्टं नागमंयया ॥ १००९ ॥

भीत्यन्ते पात्रं कुलपुत्रस्य इत्यग्रे लोभो, कर्षति प्रति-ष्ठाम् गच्छे बर्षति सुदानास्थितं इत्यग्रे पक्कं, धिक्के जनाऽऽदिशति कानिः आलोभ्यं भवति, वर्णाद्वै धानमेषद्ववति ।

इदानीं लक्षणगुरुफलवर्धनात्पाऽह—

हुंउं चरिन्धेओ, यद्वहिरि य तिरादिमये जणे ।

दुक्कम्, खीतांठाणे, गणे च चरणे च गेतां ठाणं ॥१०१०॥

हुण्डं चरिन्धेओ इदं दिवाजो भवति । शवले निवले विभो विचरिन्धेओ निववति, वणाय अनेमाग आलसिठि प्रतिष्ठेण प्रतिष्ठापयति, तथा कोलयेन पात्रं कीलकं दीप्यमुं यत् तस्मिन् पयोऽपि गणे स्ववच्छु चरणं तस्यैव वा न प्रतिष्ठानं भवति ।

पट्टमुणले अटुमलं, मण्वणे वणमाटम् ।

यो विहं व दट्टे, मरणं तस्य निहिमे ॥१०११॥

पट्टमुणलेद्वै स्यात्पणाय पात्रं अत्रालं भवति, मण्वणे जगतां पणकस्ययितः । तथा अन्तः अन्त्यन्तं, वति-वो दम्भे सति मरणं तस्य निदिशेत् ।

इदानीं मुखलक्षणं प्रतिपादयन्नाह—

अकण्डगमि भागे, हत्थो उट्टं जहा न पेट्टे ।

एयं जहन्नयपुट्टे, वण्यं पणा विमालं तु ॥१०१२॥

कण्डकः यत्नप्रस्थितः स्मृतलः कण्डकः कण्डकयत्नाऽकारेण गम्य तत्कण्डकं उक्तं, न कण्डकमकण्डकं तुल्यमात्रवत्—कर्णलक्षः । तस्मिन् कण्डके भवति पात्रं मुनः किय-स्मात्तस्मिन् शिवात् आह-तस्मत् प्रशिशु उट्टं कण्डकं यथा न वदयति न स्पृशति एतज्जगत्पुण्यं पात्रं चोऽपि वण्यं प्रा-प्य वस्त्राधिरूपं मुनयेव गृहस्था ददति इत्येवमायाध्वं निशालनं मुनो कियत इति । आह—

हाता वणं नेलाऽऽदिता छवन्तं—

मे गं एणाण वणमाण एवमायं पाणिता पणं वड्डता-आ-

उसंतो समणा ! एअमि नुमं मोमेश वा जहा वन्थेमसाण,
सं शे परं गेता वदेज्जा आउसो चि वा भइणीति वा
आहारेयं पायं तेल्लेण वा पण्ण वा शक्खीण्ण वा वसाण
वा अन्धेगला वा तंहेर मिणारणाइ तहेर मीतादगादिं कं-
दादिं तहेर, सं शे परं गेता वदेज्जा आउसंतो समणा !
सुद्धत्तं जाव अत्थाहि ताव अम्हे अमणं वा पाणं
वा खाइयं वा साइयं वा उक्खेयं वा उक्खेयं वा तो ते
वयं आउसो ! सपाणं सभायणं पडिग्गं दाहामो, तुच्छाणं
पडिग्गहणं दिणो मयसम्म गो सट्ठं माहं भवइ ।

(सं इत्यादि) एतथाऽन्तरंगक्रिया पञ्चपणया पञ्चमन्येपितं
साधुं प्रेक्ष्य परं द्रव्याङ्गित्यादिकं, यथा तैलः ५५ दिनाऽप्यन्य
साधनं दृढमन्येयादि सुगममिति । आत्रा २ ध्रु० १ चू० ६
अ० १ उ० ।

(२१) पात्रप्रयोजनम् । आह-कस्माद्भाजनग्रहणं क्रियते ?
आचार्यस्त्व्याह-

नृकायस्वस्वभावाद्वा, पायसाद्वयं जिर्णं पातत्तं ।

ॐ य गुणा भेभेगे, हवन्ति ते पायनहणे वि । १०१३॥

पादकथञ्जलार्थं पादकण्ठिनः साधुः भोजनार्थं पर्वतं
कामाय व्यासादयन्ति परमसत्त्वपादप्रदो ज्ञानः प्रथमं प्रद-
दितमप्यवश्याः भगवन्निर्भोमे व्यापरीकता भवन्ति तस्य
गुणः पादकप्रदोऽपि भवति न अत्रो प्राज्ञो पादमिव ।

क न गणः ॥ इत्यत आह—

अतर्गन्वालिपुद्वा, गेला एस्या गुरु अतर्गन्वा ।

साधारणगणः द्विकारणा पायस्वर्गं तु ॥१०१४॥

मन्त्राचार्याणां योगशास्त्राणां बुद्ध्याचार्याणां शिष्टाचार्याणां
प्राचुर्य-कल्याणात् मुक्त्याचार्याणां अविद्यया राजपुत्राः कश्चित्
अज्ञानात्पद्माचार्याणां साक्षात्पद्माः अथवाः अनेन पात्रेण
दिव्यदेवतायां सर्वेभ्यः साक्षात्पद्माचार्याणां अन्विष्य
कश्चिद्भूयान्, तस्याः सौम्यं देवं पश्य पात्रेण विना दानं
न शक्यते, अस्याचार्याणां पद्माचार्याणां भवति। उक्तं पात्र-
कल्याणम्। अतः। प्र०। प०। प्र०। प्र०।

आधाकर्मिकाः प्रियाः १५५-

मे पुत्रांय आलोण्ज्जा-आउतो ति वा भइशीति वा सो।
खलु मे कण्वइ आयाकस्मिण असये वा पाणे वा स्वादे वा
राहमे वा भुत्त वा पायण वा मा उवक्खेहि मा उवक्खेहि
अभिक्कामि मे दाउं एव व दलयाहि मे मेवं वयंत्तस्स परो
अयस्ये वा पाणे वा स्वादे वा माउं वा उवक्खेया उवक्ख-
हेत्ता सपाणे सम्भोगेण पडिग्गहं दलयात्ता, तहपायात्तं पडि-
ग्गहं अकालुयेत्ता सो मा पडिग्गहात्ता, भिया मे परो उव-
गिन्ता पडिग्गहं गिन्नेत्ता, मे पुत्रांय आलोण्ज्जा-आ-
उतो ति वा भइशी ति वा तुजं चैव मे मंतिं पडिग्गहं अ-
तो अयेणं पडिल्लिहस्सामि कलली कुर्या आपासयेवं अतो
पाउग्गहमेण पामाणे वा नीयाण वा हरिपाण वा, अह
भिक्ख मे पटोउदिट्ठा पतिप्पा, जं पुत्रांय पडि-

मगधं श्रुतो अनेनं पडिलेहिजा,सम्रडादिं सव्ने आलावगा
भासियव्वा,जहा बन्धेमसाए साणचनं तेल्लरा वा प्रणरा वा
शवशीणए वा वसाए वा मिंगासादि०जात्र अपयगरंमि वा
तहप्पारांमि थंडिलंमि पडिलेहिय पडिलेहिय पमजिय प-
मज्जिय तत्रो संजयामेव आमज्जजा,एवं खलु तम्म भि-
कवुम्म भिक्षुणीए वा सामगियं सव्वेह्दिं सीहेतिहं स-
या जणज्जा नि वेमि ॥ १५२ ॥

(तथा मे गामित्यादि) स नेता मे माधुमेयं ह्यान्-तथाऽ-
निर्विकलं पात्रं दातुं न चनेन इति सङ्कटकं तिष्ठ त्वं, याव-
दग्रहाऽऽदिकं कृत्वा पात्रकं भुत्वा ददामीत्युक्तं कुर्वन् न नि-
पथ्यर्थास्त्रिजिह्वादिषु कृत्वा कुंशान् : पात्रं न गृह्णीयात् ।
यथा दीयमानं गृह्णीयात्तथाऽऽह- (मे इत्यादि) नेन दात्रा-
दीयमानं पात्रमन्तेपात्रेन प्रत्युपेतोत्तयादि वस्त्रवर्षादि-
न्येतान्यर्थे भित्तोः सामर्थ्यानि । आचा० २ श्रु० १ खू०
६ श्रु० १ उ० ।

यदि पात्रार्थं योजनान्तरं गच्छति-

जे भिक्षु परं अद्रुजोयगमेण पायवडिपाण मच्छइ, ग-
च्छे वा मारुजइ ॥ ११० ॥

मूलवचनगामाश्रयो ज्ञात्वा ब्रह्मज्ञेयम् इति मेवा भवति, अद्व-
जान्येणाश्रयो पश्यो जह जह, पादग्राह्यं कर्मेति तां आणादया
य दास्य भवेति ।

गङ्गा-

परमद्वन्द्वयणाच्चो, संश्रयमाणेषु शत्रुषु श्वेतैः ।

जे भिक्षु पायं खलु, सर्वमर्ता आणमादीणि ॥ १० ॥

उम्हर्गणं जाय उम्हामगम्भन्तं, तस्मि पायं गवेभियव्वं, प-
ग्गतां आणादिया दोम्हा, तम्हा गां परतां उप्पाण्डजा ।

गाथा--

भिक्षुः व्रमहीमत्वहे, गवम् तह चव पायवन्थादी ।

जायगमले चउगुरु, अहृद्वेदिं भवे चरिणं ॥ ११ ॥

अंतर्गच्छी लहगा, पगनो खल अद्धनायणे गुरुगा ।

तलियाणं गवेसिज्जा, इतराहिं अट्ठहिं मपदं ॥ १२ ॥

उद्गुहः श्रद्धा मायवेत्सु, वासावेत्सु य एतसु गवसु
वेत्सु जुह्वन् अथ अत्रायमुपायः तथा पायश्चादियं वि. जह
पुनः भक्ष्यते परतो श्रद्धावेत्सुगाथा अस्मिन्. तो एव प-
ठितुम्. जह अत्रपश्चिगाथा अस्मिन् तो चउलगाथा अत्रय-
क्षिदाः त्रु पर्यन्तं अत्राश्रयमन्तरा मूलं. सर्वमायमात्मा नै-
व जेतव्यं, चय चउमुत्तमा. मेवचित जेतव्यं छुल्लुं दि-
वहं ह्युत्तमं, वेतते प्रेता. श्रद्धावेत्सु मूलं. विरि अणवदो
अद्भुतं पार्तव्यं. आणहया य दीना दुष्टिया विगा-
गा. तस्य आर्यपराहमा केशवस्युपायः. संजम क-
कायादिता. तथा मेवयथेहि गमसिगयः मेतातो अल-
जेताणमभ्येत गमिमेतो कालतो सृज्यपार्तव्यं काटे तया-
य पार्तव्यं गमयेद. जह इत्येहि गमयेद तो अत्रस्मन्मा-
य चउलगाथा. श्रद्धा या. एत पार्तव्यं गमयेद. अत्रस्मन्मे-
अलभ्यमाणं विद्वन्ते वेव भायणपार्तव्यं गतव्यं.

गाढा-

वितियपदं गेलेसे, वसही भिक्खुमेतरे ।

सञ्ज्ञाय गुरुजोणे, सुण्णये वत्तणाइणो ॥ १३ ॥

गेलसाइयाण इमा व्याख्या । गाढा-

दुहओ गेलसम्मि, वसही भिक्खु व दुल्लभं उभए ।

अंतर विगिट्ट सञ्ज्ञा-उ नत्थि गुरुणं च पाउमं ॥ १४ ॥

दुहतो गेलसं-अण्यथा, परस्म वा । अहवा-अण्यगाढं गाढ-
सि । दुहतो सि । वत्तकालं रञ्जितकर्म करेति, गिलाणकारण-
ण सयं गिलाणो गिलाणवावडो वा ए तत्रति गंतुं जन्थ भा-
यणा उप्यज्जंति तांहे दुरातो वि भायणा, अंतरपणियामु आ-
णिज्जंति, अन्तरपेरिसीए वा गेहेज्जा । अथवा-भायणादांसा,
भिक्खं दुल्लभं, वसही वा दुल्लभा, उभयं वा दुल्लभं । अहवा उ-
भये गिलाणस्स य भिक्खा, वसही य दुल्लभं । अहवा उभए
सुत्तप्यपरिसीतो वि अकाउं पादमगहं करेति । अहवा-वा-
लदुहा उभयं, तेहि आउतां गच्छं । सैकामेउं ए सक्कितामं-
तराणि चाविगिट्ठाणि । अहवा तस्मि भायणादेसे सञ्ज्ञातो न
सुज्जति, गुरुण वा भस्सणाणदीयं पायसं नत्थि, आगाढं
जोगं वा वहंति ।

अणुअणो गाढा-अणुअणो पट्टविउ त्ति अन्थं सुण-
ति त्ति बुत्तं भवति, अभिगवधानिं वा सुत्तन्थं ए
वत्तेति, भायणभूमिए वा मासकणपाउमगा वेत्ता अया, ग-
च्छस्य आधारभूता न भवतीत्यर्थः । सवालदुहस्स वा ग-
च्छस्स वत्तपाअमं नत्थि ।

गाढा-

एएहिं कारणेहिं, गच्छं आमज्ज निन्नि चतुरो वा ।

गच्छंति निन्धयं भा-भूमिं वमहादिण सुलहे ॥ १५ ॥

एवमादिपहिं कारणेहिं भायणभूमिं गच्छा ए गच्छति, ग-
च्छमासज्जति, तिचउणे वा साह णिन्धयं भाणभूमिं गच्छंति,
ते य गीयन्था वमभा वत्तंति, तेनि अप्पाणं सुलभं भत्तपाणय-
सहिमादी भवति, गणनाप्रमाणान्तिरिक्कमापि ग्रहीतव्यं, कुतः ?-

गाढा-

अलंबणे विमुद्धं, दुगुणं तिगुणं चउमुणं वा वि ।

खेत्ताकालादींSSओ, ममणुसाओ य कप्पमि ॥ १६ ॥

विमुद्ध अलंबणे दुगुणो तिगुणो वा चउमुणो वा पादपट्टो य
घेतव्यो, अविस्वहानो वत्ताद्ओ वि क्लेशान्तीओ अद्वितीय-
यानो परतो, कालान्तीनो वासासु गहणं करेति, दुमानं वा पू-
रेत्ता गहणं करेति, रानो वा, एतं स्वयं कारणं विमुद्धं अणु-
सायं, अण्ये पक्कयो गच्छवामो, अहवा णिमादज्जकणं । नि०
सू० ११ उ० ।

(२२) यादशं पात्रमादाय भित्तार्थं गच्छेत्-

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा गाढावडकुलं पिंडवायपडिया-
ए पविट्ठं समाणे पुव्वामेव पेहाए पडिगहगं अवहट्ठु पाणे
पमज्जिय रयं तओ संजयामेव गाढावडकुलं पिंडवायपडि-
याए शिक्खमेज वा, पविसेज वा । केवली वृया-आउमो !
अंतो पडिगहगंसि पाणे वा वीए वा एए वा परिया-
वजेज्जा, अह भिक्खु यो पुव्वोवदिदा पतिष्ठा जं पुव्वामे

मेव पेहाए पडिगहं अवहट्ठु पाणे पमज्जिय रयं ततो संज-
यामेव गाढावडकुलं पिंडवायपडियाए पविसेज वा, शि-
क्खमेज वा ॥

(से इत्यादि) स भिक्षुः पण्डितकुलं पण्डितप्राप्तित्तया
प्रविशन् पूर्वमेव श्रुतं प्रत्युपेक्ष्य पतद्ग्रहं, तत्र च यदि
प्राणिनः पर्येतन्तस्तानाहृत्य, निष्कृत्य स्वकल्पितार्थः । तथा-
प्रमुन्य च रजस्ततः संयत एव गृहपतिकुलं प्रविशद्वा,
निष्कामेद्वैत्येषोऽपि पात्रविधेरेव, यतोऽत्रापि पूर्व पात्रं स-
म्यक् प्रत्युपेक्ष्य प्रमुन्य च पण्डितं ब्राह्म इति पात्रगतेव
चिन्तयेति किमिति पात्रं प्रत्युपेक्ष्य पण्डितं ब्राह्म इति ? अ-
प्रत्युपेक्षिते तु कर्मवत्त्वा भवतीत्याह-केवली वृयाद्यथा-क-
र्मोपादानमेतन्, यथा च कर्मोपादानं तथा दृश्यन्ति-अन्नः
मध्यं पतद्ग्रहकस्य प्राणिनो ह्रींदिवाऽऽद्यः, तथा-बीजानि
रजो वा पर्यायंरन् भवेयुः, तथाभूते च पात्रे पण्डितं गृ-
ह्णतः कर्मोपादानं भवतीत्यर्थः । साधूनां पूर्वोपदिष्टमेतन्प्रा-
प्ताऽदिकं यन्पूर्वमेव पात्रप्रत्युपेक्षणं कृत्या तद्वत्प्राणिनो र-
जश्चापनीय गृहपतिकुलं प्रवेशो निष्कमणं वा कार्यमिति ।
आवा० २ शु० १ सू० ६ अ० २ उ० । (अभिहृतव्याख्या
' अभिहट्ठं शब्दे प्रथमभागे ७३३ पुष्टे गता)

किञ्च पात्रे शीतं दकदि-

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा गाढावडकुलं जाव समाणे
सिया से परो आहट्ठु अंतो पडिगहगंसि सीआदगं परि-
भाण्ता णिहट्ठु दलएज्जा, तहपपारं पडिगहगं परहथंमि
वा परपादंमि वा अफासुयं जाव शो पडिगहजेज्जा, से य
आहच्च पडिगहए सिया सिप्पामेव उदगंमि साहेज्जा,
से पडिगहमायाए पाणं परिट्ठेज्जा, समणिद्वाए वा भूमिए
णियंमेज्जा; से भिक्खु वा भिक्खुणी वा उउउल्लं वा सम-
णिद्धं वा पडिगहे शो आमजेज्जा वा० जाव पयावेज्ज वा ।
अह पुण एवं जाणेज्जा-विपडादए से पडिगहए छिमपि-
णहे तहपपारं पडिगहं, ततो संजयामेव आमजेज्जा वा० जाव
पयावेज्ज वा; मे भिक्खु वा भिक्खुणी वा गाढावडकुलं पवि-
मिउकामे सपडिगहमायाए गाढावडकुलं पिंडवायपडियाए
पविसेज वा, शिक्खमेज वा; एवं ग्रहिया विचारभूमिं वा
विहारभूमिं वा गापाणुगामां दूडेज्जा, तिव्वेदसियाए
जहा-वीडियाए वत्थेसमाए, शव्वं-पत्थ पडिगह, एवं खुलु
तस्स भिक्खुस्स भिक्खुणीए वा सामगियं ॥ १५४ ॥

(से इत्यादि) स भिक्षुः पण्डितकुलं पण्डितप्राप्तित्तया
प्रविष्टः सन् पात्रं यत्नतः, तस्य च स्थानकदाचित्
स परो गृहस्थोऽनामगेन प्रयत्नीकृतया तथाऽनुकम्पया
विमर्षतया वा गृहान्तः मध्यं एवापरिस्मृतं पतद्ग्रहं स्व-
कीयं भाजने आहृत्य शीतं दकं परिभाज्य विभागकृत्य
(णिहट्ठं त्ति) निस्सारं दद्यात्, स साधुः तथाप्रकारं शी-
तं दकं परहस्तगतं परपात्रगतं वा अप्राप्तुकमिति मत्स्या
न प्रतिगृह्णीयात् । तथाचा-अकामेन विमर्ष-केन वा प्रतिगृहीते
स्याततः छिप्रमेव तद्वैव दातुम्वक्तभाजने प्रक्षिपेत्, अति-

च्छन्तः कृपाऽदौ समानजातीयोदके प्रतिष्ठापनविधिना प्रति-
ष्ठापनं कुर्यात्, तदभावेऽप्यत्र वा ज्ञायमानोऽदौ प्रतिपत्स्यति
चात्यस्मिन् भाजने तत्समाजजनमेव निरुपगोधिनि स्थाने मु-
ञ्चेदिति । तथा—(से इत्यादि)स विष्णुसूक्तोऽदौऽद्वेः पतद्ग्रह-
स्य मार्जनाऽदौ न कुर्यादपिच्छुक्कस्य तु कुर्यादिति पितृहार्थः ।
किञ्च—(से इत्यादि)स भिक्षुः कर्त्तव्यं गृहपातकुलाऽदौ गच्छन्
स्वपतद्ग्रह एव गच्छेदित्यादि सुगमं, यावदन्तस्य भिक्षोः
सामर्थ्यामिति आचा २. २. १०० ६ अ. २ उ० ।

(२३) प्रतिग्रहनिश्चयाऽनुवृत्तं वसति—

जे भिक्षुः पडिगहणिस्याऽऽनुवृत्तं वसद्, वसन्तं वा साइ-
ज्जद् ॥ ४६ ॥ जे भिक्षुः पडिगहणिस्याऽऽनुवृत्तं वासावामं
वसद्, वसन्तं वा साइज्जद् ॥ ४० ॥

अथ मासकल्पवासाऽन्तर्गता वसा, ते मासु एव पाए लभि-
स्सामो ति जे वसन्ति, एव पायणिस्सा भवति ।

एताए पायणिस्साए माहा—

उडवडे मासवामं, वासावामं तहं चउमामं ।

पताऽऽमाए भिक्षुः सो पावति आलुमाहीण ॥२०६॥

इह वि उडुवडे मासं वसति, वसिमावाले य चउमामं,
तहा वि पाताऽऽमाए, कालातिनकमं अकरन्तस्य वि आणऽऽ-
दिया दोसा. चउलहुं च मे पाच्छुंमं ।

अहवा ते उडुवडं वासावामं वा पायणिस्साए

वसन्तो गिहियं पुत्तो इमं भणति—

पायणिमिन् वमिमा, इहं वं मा आगया तुदुद्दाए ।

इति कथयन्ते सुत्तं, अथ तीते तासि तिय दोसा ॥२०७॥

आगह हं मावगं । अहं पायणिमिन् वमामा, इहं वा आ-
गया वरं पाए लभिस्सामो, एवं कहेन्तस्स चउलहुं पुत्तणि-
वानां ति. अथ मासकल्पान्तेन वसति. वासावामं वा वसति,
तो मासलह. चउलहुं य, जे गिहियं दोसा वमिमा ते स्वदे
आवजांत, तम्हा ए वसेज्जा । भयकारणत्तए पायणिस्साए
वि वसेज्जा ।

माहा—

अमिन् ओमोरियए, रायहेट्टे भए व गेलोम ।

अद्वाण राहए वा, जयणाए तथ निवसेज्जा ॥ २०८ ॥

कंटा । रावर् वसियेव ।

इमा जयणा माहा—

गेलाम मुत्त जोए, इति लक्षणेणं गिही परिविण्णंति ।

जा उब्धिणा पाया, एतं पडिबंभमवसेति ॥२०९॥

उडुवडं वासाकालं वा अनिरिक्तं वसन्ता गिलाणलक्ष-
ण वसन्तं. सुत्तमाहीण वा. इह सुत्तपादो सरति गाढाणा-
माग्रजोणीय वा, इह जोणो सुउक्कि, इति उववंसेण, एव-
मादीहि लक्षणेहि नि प्रशस्तभावमायाकरणमित्यर्थः । गिही
परिविण्णंति, जनि पाया अवि गिहीणं तेषि समाणं परि-
चयं करेति. जाय ते पाया उब्धिज्जति, निष्करणेणं अप्रणो-
वीयणिमिन् उब्धिं कुर्वन्तीत्यर्थः. ण य तेषि गिहस्थाने क-
हिनि, जहा—इह अहं पायणिमिन् ठिता नैतत्पानिवचं
कथयन्ति । नि० चू० १४ उ० ।

प्रतिग्रहनिश्चयाऽनुवृत्तं वसति—

जे भिक्षुः अरेणं पडिगाहं गायं उहिसिय गणिं सधु-

१०३

हिसिय गणियं अणामितिय अपमममस्सेरिय परिहवियरद्,
परिहवियरन्तं वा साइज्जद् ॥४॥

अतिरेकज्ञापनार्थमिदमुच्यते—

दो पायाऽनुगुमाना, अनिरं तदर्थं पमाणाता ।

छिणेसु व परिमाण्या. मयं च नेहरेहि ना नेगमा ॥४१॥

दो पायाणि ति. यकण्ठेहि अखुण्णताणि—पडिगमहो. मत-
मा य । जति ततियं पायं गेहहति तो अनिरं भवति । अहया
जे पमाणं मणियं ततो जति वहुतरं गेहहति, एवं अनि-
रं भवति. अहवा इमेण प्रकारेण अनिरं हवज्जा—ते साह
पायाणि मग्गामो ति संपादुता आयरिएणं मणिता छिएणा
मंदिदुणां, जहा—वीरं आणह. अन्ते वसन्ता अन्तरा स-
भोदयत्ताहुं पायमिन्, तदि पुच्छिता कन्ता संपादुता ।
तदि कहियं—आयरिएणं पयदियामो वीरं पाए आणहि ति ।
तदि ते मणियं जावनिया तुक्कं मंदिदुं तावतिगहि गहि-
एहि जह अणायि लंसेज्जहो तो गेहहति, अहं आयरियं अखु-
ण्णनिस्सामो, एवं होउ ति ते गता, लज्जा य. अनिरगतज्जा
गहिया य. एवं अनिरं नास्मिहो हुज्जा. अथा छियेसु चव
पायमाणि लभंति ति काउं वहुणि गहियाणि अण-
वरेणं अणिरंदिदुं वि अनिरं पमिग्गो होज्जा । नि० चू०
१४ उ० ।

(२४) अनिरिकपात्रन—

कपड निग्गंथाण वा निग्गंथीस वा अनिरं पडिगहयं
अमममस्स अद्वाण दूरमवि अद्वाणं परिवट्ठित्त वा, धा-
रित्त वा परिगट्ठित्त वा सो वा मं धारस्सद्, अहं वा सो
धारस्सामि, अने वा मं धारस्सद्, सो स कपडं त अणुपा-
च्छिय अणमनिय अणुमपणियं दाउं वा अणुपदाउं वा,
कर्पाति स तं आपुच्छिय आमनिय अणमपण्येसिं दाउं
वा अणुपदाउं वा ॥ ११ ॥

अस्य संयन्धप्रतिपादनार्थमाह—

उवही दूरद्वाण, माहम्मियंतेसारकवसे चव ।

अणवत्तन्ते उ इमं, अनिरं पडिगहो सुत्ते ॥ २१० ॥

अन्तर्गतस्त्वे इदमुक्तं विस्मरणतः पतित उपधिर्दूरद्वाण-
ध्वन आनेतस्य इत्युपदेशः कृतेऽन्तेयं च विस्मरन्तः पति-
न्ते शुहीत्वा ह्युपवि येषां सक्तः तेषां दूरद्वाण्यया दाने वा-
धर्मिकाचोक्तिका स्यात्. तन् उपधी. दूरद्वाणि साधर्मिकसं-
न्यस्तान् अनुवर्त्तमाने इदमप्युच्यते सूत्रमनिरं कपटद्वयाव-
पयं दूरद्वाण्युक्तं विहितमित्येव सूत्रार्थः ॥२१०॥ अनेउ से व-
न्धऽन्नायातस्यास्याऽऽनुवृत्त्य व्याख्या—कल्पने निर्द्वैतानां
वा निर्द्वैतानां वा अनिरं कर्मचरिणं पतद्वहम् अन्त्यस्य औ-
य. इदमविशेषतः वचनं साधर्मिकस्यार्थयानं द्रष्टव्यम् । धार-
यितुं वा स्वयं वा परिग्रहीतुं स वा धारयित्वान् इदं विशेषतः
वचनम् अस्य को गर्णी. वाचको स्या वा विशेषनिर्देशः साधुः
तस्य भविष्यतीति भावः । अहं वा एतं धारयित्वाभि ममे-
व भविष्यतीति भावः । अतो वा एतमिति सर्वत्र वाक्या-
लक्षणेन, धारयित्वान् यस्याऽऽहं वास्यामि. न च (भे)
तस्य कल्पने, यस्य विशेषतः निर्दिष्टभाक्कस्य दातव्यं, त

मनापुच्छः अनामन्य वा अन्ध्यां यद्वच्छा दानुं वा अन्तु-
प्रानुं वा करणे (से) तस्य तान् आपुच्छः आमन्य च
अन्ध्यां दानुं वा अन्तुप्रदानुं वा एष सूत्रज्ञानेस्कारः ॥२१०॥
अनुनासापहृत्यमात्रायां श्रवणजन्यप्राद्वहनिर्देशयोः
स्वरूपमाह—

साहस्रिय उद्गमो, निर्देशो होः इति पुरिसाणं ।

गणि वायव उद्गमो, अमुय गणी वायवोऽयुगे ॥२११॥
साधर्मिक इत्युद्गमो भवति स्त्रीणां पुत्राणां वाऽभिधान-
मिति निर्देशः । अथवा-गणी वाचक इत्युद्गमोः अमुको ग-
णी, अमुको वाचक इति तरे निर्देशः ।

गम्पति निर्युक्तिवस्तरः—

ऊलानिरितधरणे, चउगे मासा इवेति उम्भाया ।

आशाहयो य दोसा, भेषट्टणमादि पलिभयो ॥२१२॥

गणनया प्राणेन च उतस्यानिरिक्तस्य वा उपकरणस्य
धरणे प्रायश्चित्तं चत्वारो मासा इत्याना लयेव; आशाऽऽ-
द्यश्च दोषाः । तथा पात्रपरिकर्मणां कुर्वन् तज्ज्ञानान्
प्रत्युत्पन्नं वृद्धगति, अदिशः प्रगतिनापयति. अत्रावयानं
वा, तत्स्वांश्रीमलमपि तस्य प्रायश्चित्तम् । तथा प्राच-
ित्तसमुपयुक्तं पात्राणि अन्यथाऽनिरिक्तमुपकरणं प्रत्युप-
लब्धतस्य परिमन्थः सूत्रार्थव्यापारः, तस्मान्न गणनया प्र-
मत्तुन सूत्राङ्गमुपकरणं धारयितव्यम् ।

तत्र पात्रमिच्छायातिरेकं व्याख्यानयति—
दो पायाऽणुमाया, अतिगं नउपयं पमाणानो ।

धारितं पणवृद्धण, भारं पाडेल्ल पडिपयो ॥२१३॥

ते पात्रं तीर्थकरस्तुवाने, तत्रात्र-पात्रममन्त्रं च । तत्र यदि
हर्तव्यं शुद्धति तदा गणनया निर्देशो भवति, यच्च तमन्त्रं पा-
त्रमन्त्रं, ततो यदि वृद्धतं शुद्धति तदा प्रमाणानोऽ-
तिरेकम् । तत्र गणनया प्रमाणेन चार्थनिरिक्तं पात्रं धारयति
कर्मणा त. तत्रावयानं भेषट्टणम् । उल्लङ्घनमेव-प्रमाणानो
परिहातमपद्रावन् च । तथा-अन्धनि तद्वदेव भारः, उभय-
कालं प्रतिदिनं प्रतिलब्धेन परिमन्थः ।

अत्र पर प्रश्नपदशीर्षयति—

चोदेती अनिगे, जह दोसा तो भेउ ओमं तु ।

एकं वृहण कपडं, हिंदेतु य चक्रवालणे ॥२१४॥

अत्र परश्चादयति-यथानिरिक्तं पात्रं शुद्धमाणेऽन्तर्गो-
ष्ठ्यालनेऽयमेव गणनया हीनं वा धारयन्तु, यथा यथा श्र-
वणपरिज्ञा तथा वृद्धपुत्रगुणसंयवान् । कथं तथा हीनं
धारयन्त्याह-एकं वृहणं पञ्चानां करणे, ते च पञ्चत-
नाश्रकवाचन एकस्मिन् दिने एको द्वितीय इत्यदिरूपेण
दिगङ्घनाम् ।

एतदेव रूपधयति—

पंचरहमेगपायं, दमंसा एक एको पाउ ।

भेषट्टणऽऽदि एदेन होति दुविहं च आमिभि ॥२१५॥

पञ्चानां जनानामेकं पात्रं भवतु, तेषां च मध्ये एकैककर्म-
स्रकदात्मलक्षणं दृष्टमेव पात्रयुक्तमिन् दिनेन पात्र-
कं स्मरः । शुद्धीया दिगङ्घनामेव च तेषां परिपाया दश-

मदशमातिक्रमे दिवसे वारको भवति । एवं च संवहनाऽऽ-
द्यो दोषा न भवन्ति । किं च-तेषां यद् द्विविधमवममममार्थं
पञ्चानामेकस्य पात्रस्य भवेत्तद्वर्गार्थं च दशमदशमाति-
क्रमेण वारसात् तद् गुणो भवति ।

एतदेवाऽऽह—

आहारे उवगरणे, दुविहं ओमं च होति तेमिं तु ।

मुत्ताभिहित्य च कयं, वेदारियलसुखं चैव ॥२१६॥

प्रिविधं द्रव्यभावभेदतो द्विप्रकारमवमं भवति, तन्नामाहारे
उपकरणे च आहारविषये भावसुपकरणविषये द्रव्यावम-
मित्यर्थः । सूत्रं चाभिहितं वैद्यार्थिकलक्षणं गच्छुतामहर्षा-
परिज्ञाऽऽपराहणता च प्रकृतं भवति ।

एतदेवाऽऽह—

वेदारियाण ममे, जह मिं जलेण मडलिपं अंगं ।

मडला य चोलपट्टा, एगे पायं च मन्वेमिं ॥२१७॥

मन्वे यथाऽमीषां वैद्यार्थिणां जज्ञेन शरीरसंछेदेन म-
लिनमङ्गं, यथा च मलिनाश्चोलपट्टास्तथा संवेयामेकं पात्रं
भवति । न एकापत्रग्रहणे विद्यार्थिकलक्षणं कृतं भवति ।

अत्राऽऽचार्य आह—

जेमि एमुवदेसो, निर्यगारणं तु कोविया आणा ।

चउगे य अमुग्याया, गेगे दोसा इमे होति ॥२१८॥

येषामप उपदेशस्तेस्त्रीयकरणाभासा कथिता, तीर्थकरः
पात्रव्यस्य प्रत्येकमनुष्ठानान्, तेषां च प्रार्थित्वं चत्वारो मा-
सा अनुष्ठाना गुह्यः, यत इमे वक्ष्यमाणा अनन्तं दोषा
भवन्ति ।

तानवाऽऽह—

अट्टाणे गेलवे, अपपर वयई भिन्नमागिये ।

आदेमवाल, ह्वा, मेहा खमया य परिपत्ता ॥२१९॥

अन्धनि ग्लानयेन च आत्मा परश्च तेभ्यःकः । इयमत्र
भावना-ये अन्धनिगता विस्मरणतः पतितोपधयः स्तेनोपह-
तोपधये वा भिन्नपाया वा तादृश्ये आत्मा एते वा व्यक्ता
भवन्ति, यदि तेषां पात्रं दद्यात् तदा आत्मा व्यक्ता, पात्रा-
भावे भिन्नाऽऽनानुभवत्वात् । अत्र न दद्यात् अन्धनिगताभ्य-
स्या अंगं वृहतामणं पात्रमिच्छुः तत्र एकं पात्रं य-
दानोत्तं न तेन वदताऽन्धनिगताः संस्तरयुः, तथा ग्लान-
विषयेऽप्यात्मा एते वा व्यक्ताः स्यान् तथाहि-यदि ग्लानस्य
दद्यात् तन्नात्रं तदात्मा व्यक्ताऽथ न दद्यात् तदा एते ग्लान
हन्ति, अन्यस्यान्धनिगतानां ग्लानस्य वा तन्नाऽऽपणे स्वयं
कुलालभाण्डं यार्थनिकं रपात्तत्वाऽनीनं, यदि कथमपि भिन्नं
तदा तन्मुखदार्थ्यं कलःऽऽद्यो वा दोषाः स्युः । (ययई ति)
प्रतान्धयि च परिग्यक्तानि स्युर्यतः प्रत्येकपात्रग्रहणे एकत्र
भेदकं भक्तानां ना गुरीत्या प्रत्युपेक्षान्यत्र प्रतिपत्ति, वृहतां
त्येकपात्राभ्यनुष्ठाने शीतोष्णानि संस्कारांसंस्कारानि शुद्धतः
प्राणानां विगधना । तथा च वतानि परिग्यक्तानि, (भिन्न ति)
एकं पात्रं कद्विद्वि भिन्नं स्यात् तदा कुनो न्यस्तकालं लब्ध-
न्यत्र मायतः स एव पलिमन्थद्वारां कुलालभाण्डग्रहणे
च प्रायुक्ता दोषास्तथा एकापत्रपरिविदो आचार्या आदिशः प्रा-
चूर्णका पालपुडाः शैतकाः क्षापकाश्च परिग्यक्ताः, यत ए-

कपात्राऽऽतीतमेकस्यात्मनो भवति, आचार्याऽऽदीनां किं ददातु, कुत्र च तेषां प्रायोग्यं गृह्णातु ततस्त एव परित्यक्ताः ।

अत्र पूर्वोक्तव्याख्यानाथमाह-

देते तेसि अप्याजदो आद्राणे तं जदो त्रं च ।

कुजा कुलालगहणं, वया जदो पागमगहणम् ॥२२०॥

तेषामध्वनिर्गतानां ग्लानानां च ददति आत्मा परित्यक्ता भवति, अद्राणे ते अध्वनिर्गताऽऽध्यः परित्यक्ताः, यच्च तेषां पात्रं दत्वा स्वयं कुलालपादग्रहणं कुर्यात् तत्राध्यनेकं दोषाः, तं च प्रागेव भाषिताः, व्रतानि परित्यक्तानि भवन्ति । पान-ग्रहणे, पानग्रहणं भक्षोपलक्षणं, संक्रान्तभक्षपानग्रहणं इत्यर्थः । भाषयता सर्वत्र प्रागेव कृतम् ।

पुनरपि परः प्रश्नयति-

जइ होति दोम एवं. तम्हा एकेक धारए पत्तं ।

मुत्ते य एगभिसियं, मत्तयउवेदसखा चेहिं ॥२२१॥

दिशऽजरीकखण्णि, दसपुनरगमसि उच्छुधरगमो ।

वासामासाउतेहिं, गुणनिष्फत्ती बहु नाउं ॥२२२॥

एवमुक्तप्रकारेण वहनामेकपात्राभ्यनुज्ञायां भवन्ति दोषाः, तस्मात् एकैकः एकं पात्रं धारयन् तत्र मात्रकं युक्तं पात्रमनुज्ञानम् । तथा चोक्तम्—“ जे निग्गंथे तरुणे यलवं से एगं पायं धरेज्ज, ता पीयं ” इति । ततो ज्ञायते नानुज्ञानं तीर्थ-कर्मात्मकग्रहणं केवलमिदानीमायंरक्षितेनार्चायार्थेदशपुरतनगर इत्थुगृहनास्मि उद्याने वर्षावासस्थितेवर्द्धी गुणानिष्पत्तिं ज्ञात्वा मात्रकस्यापदेशना दत्ता कृता ।

मा च येः कारणैः कृताः नान्युपदेशयति-

दूरे चिक्खल्लो वु-ट्ठिकायसउभयभाणपलिमंथो ।

ता तंहि एम दिन्ना, एम भणंतस्स चउ गुम्हा ॥२२३॥

ते आर्यरक्षिता आचार्या दशपुरतनगरात् दूर इत्थुगृहनास्मि उद्याने वर्षागात्रे स्थिताः, मागे च कदमेऽतिप्रभृता वृष्टि-वर्षः, तद्व्यतिशयेन प्रवृत्ते पतति, ततः प्रायेण आचार्याऽऽदीनां लभ्यमानं यदि न गृह्यन्त तदा ते परित्यक्ता भवन्ति । अथ गृह्यन्त तर्हि कुत्र पायीयं भिक्षं वा गृह्यताम् । अथ नीत्वा प्रत्यागम्यन्त तदा कात्यानामप्याहरितकात्यानां विग्राधना स्वाध्यायस्थानानां च परिमार्थं व्याधातः, तत्संस्मरेतः कारणेन मात्रकस्यापदेशः दत्तः । स्मरिगह-यथैककारणवशादायंरक्षित-रेव मात्रकानुज्ञानं न तीर्थकर्तारिति । एवं भणतो वदन्तस्तु प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः तीर्थकर्तार्यनुज्ञानान् । एतच्चाऽत्र दर्शयितुं । यदपि चोक्तम्—“ जे निग्गंथे तरुणे यलवं से एगं पायं धरेज्ज, ता पीयं ” इत्यादि सूत्रं, तदपि मच्छुनिर्गतवि-पर्यन्त स्थविरकल्पाऽऽश्रितं, न च तेन कारणे ज्ञानेनाऽऽर्य-क्षितिर्मात्रकानामुक्ता कृता, तद्वैकं केवलं, किं त्वन्यदपि मात्र-कानुज्ञायां कारणकदम्बकमित्ति ।

तदेवाऽऽह-

पाणदयखमणकरणं, मंघाडासतिविकुपपरिहारी ।

खमणासहृ एगामी, गणहति ऊ मत्तए भनं ॥२२४॥

थेराणेस्स विदिस्सो, ओहोवहिमत्तगो जिणवेरहिं ।

आयरियादीगुणऽऽ, तस्सुवभागे न इहरा उ ॥२२५॥

प्राणदयानिमित्तं कोऽपि साधुः ज्ञायं कुर्यात्, तस्य यः संघाटकः ख क्षणं कर्तुं न शक्नोति, न च तस्याऽप्यः संघाट-

कः विद्यते, ततो यदि त्रयो जनाः संभूय भिक्षासदृष्टिं तदा जनानां विकल्पो भवति, तस्य परिहरणाय एका-की हिरडने, सन्नितीयस्य संघाटकवतः साधोः प्राणिदया-यं क्षणकरणे संघाटभावे विकल्पपरिहारी क्षणकरणाय-मर्थो भिक्षाकेकाकी हिरडमानः पतङ्गहे पानकं गृह्णाति, मात्रकं भक्षन् । अनेन कारणेन स्थविराणामोषाधिप्रकारो मा-त्रको जिनवैरवितर्कितोऽनुज्ञातः, आधनियुक्तो तथाऽभिधाना-त् । एतेन यदुक्तं तीर्थकर्तारानुज्ञानां मात्रक इति तन्मिथ्येत्या-विदितम्, अत एव तस्यैव ब्रुवन्त्यनुशुक्तं प्रायश्चित्तम् । तथा त-स्य मात्रकस्यापभागे आचार्याऽऽदीनामाचार्यग्लानप्राधुन्यकवा-लबुद्धाऽऽदीनामर्थाय तन्प्रायोग्यग्रहणाय, उपलक्षणमेतत्-सं-मरुभक्षपानशोधिकरणाय च प्रागुक्तकारणव्यतिरेकेण प्राये-णानुज्ञातः, इतरथा तृकतकारणव्यतिरेकेण नानुज्ञातः, एतच्च परिभाष्य तत्र आर्यरक्षितैश्चिन्तितं प्रायः प्राणरक्षणाय संस्-क्रमकपानविशोधिकरणाय च मात्रक एकपरिभागेऽनुज्ञातः, शेषकालं त्वलभाऽऽध्यसन्ननिवारणाय प्रतिपिद्धः ।

तथाऽऽह-

गुणनिष्फत्ती बहुगी, दग्गमासे होहिति त्ति वियरंति ।

लोभे पसज्जमाणे, वारंति ततो पुणो मत्तं ॥२२६॥

गुणनिष्पत्तिवर्द्धी दृक्कामे वर्षागात्रे भवित्यनीतिं तन्प्राग्म-समये भगवन् आर्यरक्षिता मात्रकपरिभागेवन्त आर्यरक्षि-ता मात्रकपरिभागे वितरन्त्यानुज्ञानानि, अतुबद्धे तु काले आचार्याऽऽदिप्रायोग्यग्रहणलक्षणं कारणमतिरिच्यन्त्यकार-णे न समस्ति, केवलं लोभ एव प्रसज्जते । तथाहि-यन् यन् उत्कृष्टं तत्तत् लोभेन मात्रकं गृह्णाति, तत इत्थं लोभे प्रसज्जति तत्रिवागम्याऽऽचार्याऽऽदिप्रायोग्यग्रहणाभावे पुनर्मात्रकं तदा वाच्यमिति ।

एवं सिद्धं गहणं, आयरियादिण कारणे भोगो ।

पाणदयक्षुपभागे, वित्तोओ पुण रक्खिअज्जाओ ॥२२७॥

एवमुक्तप्रकारेण मात्रकस्य ग्रहणं सिद्धं, यतः सूत्रे आधनियु-क्त्यादा आचार्याऽऽदीनां कारणे आचार्याऽऽदिप्रायोग्यग्रहण-लक्षणं मात्रकस्यापभागेऽनुज्ञातः, द्वितीयः पुनरप्यपभागे आर्यरक्षितानां प्राणदयाऽर्थं प्रवृत्तः । कारणभावे तु मात्रक-परिभागे प्रायश्चित्तम् ।

तदेवाऽऽह-

जत्तियमिस्सा वारा, दिसेण आणेइ तत्तिया लहुगा ।

अट्ठीहं दिसेहिं सपयं, निक्कारेणं मत्तपरिभोगे ॥२२८॥

निष्कारणे कारणेऽभावे मात्रकस्य परिभागे यावन्मात्रान् वारान् दिवसेनैकेन तेन मात्रकेऽऽनयति भावतो लघुका-मास्तास्तस्य प्रायश्चित्तमष्टभिर्दिनेः स्वयं पुनर्व्रताऽऽरंभाय, मूललक्षणमष्टमं प्रायश्चित्तमिति भावः ।

जे वेति न पेतव्वो, मत्तओ जे वा य तं न धरंति ।

चउगुम्हा तेसि भवे, आणाऽऽदिविराहणा वेव ॥२२९॥

जे ब्रुवन्ते न ग्रहीतव्यो मात्रकाः, ये च तन्मात्रकं न धार-यन्ति, तेषां प्रत्येकं प्रायश्चित्तं भवति चत्वारो गुरुकाः, आह्वाऽऽध्यख दोषाः, प्राणविवेकः संयमविग्राधना वा ।

अन्यथा-

लोए होइ दुगुआ, वियारपडिगणेह उट्ठोहो ।

आयरियाई चत्ता, वारत्तलीएँ दिहँतो ॥२३०॥

यदि येनैव पतङ्गहेतुं भिन्नामटति तन्नैव विचारो विचार-
भूमौ गच्छति, तर्हि लोकं जुगुप्सया जायते तथा च सति
भवति प्रवचनस्योद्वाहः, आचार्याऽऽद्यश्च मात्राकारिभ्यो
त्यक्ताः । अत्रापि वादवस्थया दृष्टान्तः ।

उपसंहारमाह-

तस्मा उ धरेयन्तो, मत्तो य पडिगहो य दोषेते ।

गणसाएँ पमाणेण य, एवं दोसा न होते ॥२३१॥

यत एवं पात्रस्य मात्रकस्य वाऽधारेण दोषास्तस्मान्मा-
त्रकं पतङ्गहश्च द्वावेत्येता धारयितव्याः । कथमन्याह-गणना-
मधिकृत्य एकैकः प्रमाणत आधनिर्युक्त्यभिहितप्रमाणेन एवं
वेति अनन्तरोदिता दीया न भवन्ति ।

(२५) नवपुराणपात्रग्रहणम्-

जइ दोहए चैव गहणें, अइरेगपरिगहो न संभवति ।

अह देइ तथ एणं, हाणी उद्वाहमादीया ॥२३२॥

यदि द्वयोरैव पात्रकमात्रकयोर्महणें ततोऽतिरिक्तः पतङ्ग-
हो न संभवति, तदभावाच्च कथमन्यनिर्गताऽऽदीनां पतङ्गह-
द्वयानि, देयस्याभावात् । अथाऽऽस्मीयं तमकं पतङ्गहमध्वगा-
दीनां प्रयच्छति, स्वयं तु केवलेन मात्रकेण स्वारयति । तत्र
आह-अथ तयोः पात्रकमात्रकयोर्मध्ये एकं पतङ्गहं द्वादि, तदा
द्वितीयस्य हानिरिति, येनैव भिन्नामटति तन्नैव विचारभूमा-
वधि गच्छतीति लोके जुगुप्सया प्रसङ्गतः प्रवचनस्योद्वाहः, आ-
दिशब्दादीनांऽऽद्यश्च तन्न पणित्युक्त इति परिग्रहः । त-
स्मादफलं सूत्रमनवकाशादिनि । आचार्यो ब्रवीति-सूत्रनि-
पातः स्वतथैव कारणकः ।

किं तत्कारणमिति चेदन् आह-

अतिरेग दुविह कारण, अभिनवगहणें पुराणग्रहणे य ।

अभिखणगहणे दुविह, वावाएँ अपच्छन्दे य ॥२३३॥

द्विविधेन प्रकारेण द्विधा कारणान्यामन्तं कस्यापि रिकस्य
पतङ्गग्रहण्य संभवः । तद्यथा-अभिनवग्रहणेन पुराणग्रहणेन च ।
तत्र यत्तदभिनवग्रहणेन तत् द्विविधं द्विकारणम् । तद्यथा-व्यापा-
रिकाश्च गृह्णाति, आत्मरूपश्च वा । गाथायां सप्तमी तुनीयाश्च,
प्राकृतलोकः ।

तच्च द्विविधमन्यतः प्रव्रहणमनः कारणमेवात-

भिने व भासिए वा, पडिणीए तेणमाणमादिहइ ।

सेहोवसंपयासु य, अभिनवगहणें तु पायसम् ॥२३४॥

प्रमादतो निभे वाऽग्रन्तं पात्रमन्यता वा ध्यामन्तं दृश्यं
प्रत्यकीकृतं हतमानिभं वा स्मरेत् । अथऽऽदिभिरां ह्यः, आदिभिर-
श्चेताश्च गृयात्ताऽऽदिपारमार्शैकका वा किंचिदुपपन्नानेषु जा-
जयति दान्त्यानि, एतेः कारणैरानेनचत्र पात्रस्य ग्रहणं भवति ।
देसे सववुवदिम्मि य, अभिगहो तथ होति सच्छदा ।

तेसिं सति निज्जोए, जा जोग्गा दुविह उवदिम्मि ॥२३५॥

तत्र तेषां व्यापारितानां स्वच्छन्दानां च मध्ये स्वच्छन्दस्यो ज-
यति अभिप्रादिण अभिप्रादिकास्ते वा अभिप्रादिका द्विविधा
भवन्ति । तद्यथा-देशे सर्वस्मिन्क्षेपावाबुधायक किमुक्तं त्वन्तर्नि-
एक एवमभिप्रादं मानिन्नाः, यथा उरार्थदेशः, गात्राऽऽदिकं च-
मुत्पादियवामाः अपरे चैवं प्रतिपक्षाः-सर्वमुत्पादियमुत्पादियवा-

मः । ते चाभिप्रादिका जाजनेः कार्यमन्येन बोधयिः कार्यमिति
कृत्वा तदुत्पादाय अध्यापारिता एव गच्छन्ति, अत एव ते
आत्मरूपस्य उच्यन्ते, आत्मनैव परंपरणाभावेनैव उपधेराभय-
नाय तदोऽभिप्रायो विद्यते येषां ते आत्मरूपस्य इति व्युत्पत्तेः,
तेषामसत्यत्वावे योभ्याः समर्था द्विविध आधिक आध्याप-
के बोधयिष्यते, तनाचार्यो नियुक्तं व्यापारयति ।

दुविहा द्विभमाद्विभा, भणति लघुको य पडिसुणेंते य ।

गुरुयण दूरे तथ तु, गहते गहणे य जं वुत्ते ॥२३६॥

अतिप्रदिहा अपि आचार्यमापुच्छय पात्राणामानयनाय
गच्छन्ति । ये वा नियुक्ताः ते द्विविधाः । तद्यथा-विज्ञाभावि-
भ्याः विज्ञा नाम-ये आचार्येण संदेश्य यथा विशतिः पात्राव्या-
नेनव्यति । अविज्ञा येषां न परिणामनिराधः, तत्र ये तान्प्रियु-
क्तान्तेषां विज्ञानां विधिरुच्यते-तत्र द्विष्यते त्रिभिः प्रकारैरान-
रिक्तपतङ्गहसंभवः, तन्नाऽऽद्यैष्यते प्रकारैः प्रकाशः । तद्यथा-
एकः साधुः विज्ञानां संदेशं श्रुत्वा तत्रैव समकृमाचार्येण श्रु-
तमाश्रमणाः । अनुत्तमीनं गुप्ताकं योगेनपु परिपूर्णेषु पतङ्गहेषु
लब्धेषु यद्यन्यथा ज्ञेयं तत्तन्मात्रमपि मम योग्यानि गृह्णा-
तु एवं श्रुताः श्रुत्वा आचार्यं तत्रैव न पुनः श्रुत्वा, किं स्वभाव-
व्रजना ज्ञे, तर्हि तान्मन्त्रेण भणति प्राविशन्ते लघुका मानः, ते
चैव व्रजन्तः प्रतिगृह्णाति गृह्णीतया इति तदा तेषामपि प्रा-
विशित्वं प्रत्येकं लघुका मानः, द्वितीया व्रजन्तान् संज्ञा-
कान् दृष्ट्वा त्रिविधः कथं मप्रतिस्थानास्मरवाचि-पात्राणामानय-
नायाऽऽचार्येण प्रवृत्तानां तन्मात्रस्य ज्ञेय-व्याप्तिं गुप्ताकं स्वा-
द्यानि तावत्सु परिपूर्णेषु यद्यन्यं तं येषु लभ्यते तनाऽस्माकं का-
रणेन तन्मपि प्रतिगृह्णाति एव भणति प्राविशित्वं लघुको मानः,
तेऽपि यदि प्रातःगृह्णाति तदा तेषामपि प्रत्येकं प्राविशित्वं
लघुका मानः । तृतीया लज्जालुनया न शक्नोति स्वयमा-
चार्यान् विज्ञापयतुम् । अथवा काऽपि शत्रुस्येन अन्येन ज्ञाण-
यति । यथा-देन प्रपन्नं, तदा ज्ञानं-सूयमाचार्यान् भणन यु-
ष्माकं परिपूर्णेषु लब्धेषु यद्यन्यथा-याप लभ्यते तदा मम कार-
णेन प्रातःगृह्णाति, एव भणति तन्मपि प्राविशित्वं लघुको
मानः । साऽपि याइ शत्रुस्येन ज्ञाणयति तस्य यदीच्छति
तर्हि तेषां प्राविशित्वं मानलघु, तस्मात् तेनैवदृश्यं, यथा
न ज्ञाणीति लज्जालुनयेन पुनराचार्या भणन्ति तत्र
यदा तन्मसकृमाचार्यो भणितः, आचार्येण च समगृह्णातं,
तदा यदुच्यते अनिरक्तं लक्षणं युक्तयुक्तं वा तत्त-
स्यैव दान्त्यम् । द्वि विप्रकारमाह-(गुरुयणत्यादि) काऽपि
पश्चि गच्छति दृष्ट्वा ज्ञे, यथा-मापि योग्यानि आज्ञानाति
गृह्णाति, तत्र यदि प्रमादप्रच्छन्ददा तद्वचनं प्रातिप्राशम् । किमु-
क्तं जयति ?-आत्मरूपेण प्रातिनिधये गुरुः पृच्छति यो-यथा
अयुक्तः साधुरेव ब्रवीति-ममाप्यधोय जाजयति प्रातिगृह्णाति ।
अथवा-तमेव प्रयथान्त, त्वमेवोऽऽचार्यं विप्रपय, एव कुवन्तु तपु
प्राविशित्वं लघुको मानः । अथ दूरे गताः स्नातुः सांयोगिकान्
दृष्ट्वा क्षुरस्माकमपि योग्यानि आज्ञानाति गृह्णाति । ते दृष्ट्वा प्र-
तिगृह्णीतयाः परं तत्र प्रमाणं गुरुवचः । तथा वाऽऽह-तत्र दृष्ट्वा-
गतानां प्राथमे सति गृहीते च तद्यथाये पात्रे गुरुः प्रमाणीकृत-
व्याः । तृतीया विंशतर्थावकं लक्षणयुक्तं पात्रं दृष्ट्वा स्वयं गृ-
ह्णात, एव स्वयं ग्रहणयदुक्तस्यै तत्सन्तवति, आचारिकं पात्रं
सम्भवतीति गाथायाः ।

साङ्गप्रनमेनामेव विचरीषुराह-

गिरहद वीसं पाते, तिषि पागाराउ तत्थ अतिरेगे ।

तत्थेव भणइ एगो, पम्भ वि गेरेइ जहा अजो ॥२३७॥

शुद्धीन विधानिः पाज्ञान इत्युक्तं तत्रानिरेके त्रयः प्रकारा भवन्ति, एकस्मिन्वाऽऽचार्यसमुदायं धूने-ममापि योग्यान्वायं भा-जानानि शुद्धीन ।

आयरिणं भणहि तुमं, लज्जालुसस न भणति आयरिण ।

नाऊण व सदभावे, नेच्छतिहरा भवे लहुगो ॥ २३८ ॥

अपराङ्मयं धूने-स्वमाचार्यान् भण, यथा-अस्मि आचार्येण-नृणां अभिजात्यपि जाजनानि प्रतिशुद्धीन, तत्र यो ल-ज्जालुनया आचार्यान् विहापयितुं न शक्नोति, तस्य कारणे-न भणन्ति वाऽऽचार्यान्, यदि च शङ्कभावं तस्य ज्ञान्वा-ऽऽचार्यान् विहापयितुं नेच्छति, इतरथा शङ्कभावे विहति यदि विहापयति तद्युक्तो मानः ।

जइ पुण आयरिण्हि, सयमेव पडिस्सुयं भवति तस्स ।

लक्खणमलक्खणुयुयं, अनिरेगं जंतु तं तस्स ॥२३९॥

यदि पुनस्तस्य अज्ञानोः कारणेनाऽऽचार्यान्तस्य समक्षं वि-ज्ञप्तः आचार्यश्च स्वयमेव तस्य लज्जालोरतिरिक्तपात्रप्रदर्शनं प्रातिश्रुतमङ्गीकृतं, तदा यत्नश्च्यते आतिरेकं पात्रं लक्षणयुक्तम-लक्षणयुक्तं वा तस्यैव दानव्ययम् । गत एकः प्रकारः ।

द्वितीयप्रकारमाह—

धितिओ पंवे भण्ती, आसन्नागं तु विवर्त्तति गुरुं ।

तं चेव पेसवती, दूरगयाणं इया मेरा ॥ २४० ॥

द्वितीयस्तान् पथं दृष्ट्वा भणन्ति-ममापि योग्यानां भाजनानि प्रातिशुद्धीन । यथा आसन्नस्य गुरुं विहापयन्ति । यथा-तमेव सा-धुमन्त्र्येमानं प्रेषयन्ति, यथा-त्वमाचार्यं विहापयेति तेषामेवं कृत्वा तदा तेषां प्रायश्चित्तं मासशुचि, दूरगतानां पुनरित्यं वक्ष्यमाणं मर्यादा सामाजिकी ।

तस्मिन्वाऽऽह—

गोएहामो अतिरेगं, तत्थ पुण वियाणगा गुरु अम्ह ।

तदे तित्तवसं वा, साहारखमेव ठावैत्ति ॥२४१॥

दूरगताद् नामांगिकः साधुः स्वलोकात् धूने-अस्माकमपि योग्यं पात्रमाह्वयन्, तत्सैनैव न दूयम्-अतिरेकं पात्रं प्रदीपयाम-स्तत्र पुनर्विहायका अस्माकं गुरुभस्तेद्वं वा अनितरेकं पात्रं दास्यामि, अन्यथा को जानानि, कदाचिदतिरिक्तं पात्रं सुन्दर-मितं कृत्वा स्वयं प्रातिशुद्धीन, यस्य वा दृष्टं तस्मिन् ददति, एवं साधारणं स्थापयन्ति । अहो द्वितीयः प्रकारः ।

तृतीयमाह—

तद्वो लक्खणयुत्तं, अहिणं वीसाएँ ते सयं गेरेइ ।

एए तिषि विगप्पा, हँतिविरेगस्स नायव्वा ॥२४२॥

तृतीयः प्रकारः पुनरवयव-ने प्रेषितः साधवो विश्वेतरधिकं पात्रं स्वयमेव शुद्धीन । एते त्रयो विकहरा आतिरेकस्य पा-त्रस्य संसन्धाय ज्ञानव्यापि । तद्वं व्यापारितानां विज्ञानि गतानि ।

साङ्गप्रनमाभिप्रादिकायां विज्ञानि प्रातिपादयितुमाह-

सच्छेदं पडिक्खया, गहिदे गहणे य तारिसं भणियं ।

अलथिरिषुवधारिण्यं, सो वा अमो वणं धरए ॥२४३॥

१०४

स्वच्छन्द्या नाम-अभिप्राहिकान्ते अव्यापारिता एवाऽऽचार्या-नापृच्छय गतास्ते यदि विज्ञाः संदिग्धास्तन्मतेपात्रापि सैव सा-माजिकी या प्राक् व्यापारितानां विज्ञानामुक्ता । (पडिक्खण चि) प्रतिज्ञापना नाम-विधिना पात्राऽऽर्जानां प्राप्तायाः कर्तव्य-स्युपदेशदानम्, उक्तमाऽऽह शुद्धीन पात्राऽऽर्जानि प्रातिपादयामो-स्युपदेशानामिति भावः । तदा शुद्धीन ग्रहणे च यादृशं कटपा-ध्ययनपण्डिकायां भणितं तादृशं कर्तव्यं, तत्र यावन्ति सद्-ष्ट्याव्याचारेण तावन्ति शुद्धीनानि, यदि न केनचित् भणितपूर्वं, यथा ममापि योग्यं पात्रं प्राप्नुमिति तदा अस्मि स्वयं स्थिरं दृष्टं भूयं विश्वकालावस्थाय पात्रं धारणीयमिति न्यायमनुसृत्य, ते खिन्त्यन्ति-प्रायोग्यमेतन्मात्रं तस्मात् शुद्धीनां शुद्धीन स एव प्रा-दृक्छिन्नयन्ति-अहमाचार्यानुज्ञानं धारयिष्यामि, यदि वा स एवाऽऽचार्या धारयिष्यति, अन्यो वा साधुधारयिष्यति, एवम-तिरिक्तपत्रद्वयसम्भवः ।

सम्प्रति ग्रहणे शुद्धीनं च यद्गणनं कथपण्डिकायां

तद्वं विनयेजनानुपहाय दर्शयति ।

ओमंथणमादीरं, गहणे उ विहिं तत पडंजति ।

गहिणं य पागामुहे, करेति पडिलह दो कोले ॥२४४॥

अवमन्थनसमोमुखं कृत्वा प्राणाऽऽर्जानां सादनेन भूमौ वन-जयां पातयन्ति । अस्मि विधिं तत्र ग्रहणे प्रयुज्जन्ति । शुद्धीनं च तानि पात्राणि प्रकाशमुखानि करोति, तथा ह्यै कालां प्रात-रपराह्नं च प्रत्युपेक्षन्ते ।

सम्प्रति तेषु पात्रेभ्योनामेव विधिमाह—

आसीतेसु उ गुरुणा, दोसं गहिणसु गया जहवुद्धं ।

गेरेहि त उगगे खलु, ओमादी मच सेसेवं ॥२४५॥

आनामेव तु भाजनेषु आचार्येण प्रधानं सुखकृणं पात्रं मावकं च परिग्रहीतव्यं ततो गुरुणा द्वयोःशुद्धीनयोः शयाणि भाजनानि या-वत्प्रादुर्भवन्ति तावन्तो भागाः क्रियन्ते, ततो ये शक्तस्ते यथावत् यथास्माधिकतया पनद्वग्रहात् शुद्धीनं, तदनन्तरं ये शक्तानामेवा-वमन्थनार्थकान्ते यथास्माधिकतया माश्रकाणि शुद्धीनं, तदनन्त-रं ये पनद्वग्रहा न शुद्धीनास्ते अवमन्थनार्थकाः, शयाश्च साधवो यथास्माधिकतया पनद्वग्रहात् मातकाणि च शुद्धीनं । तद्वं व्यापारितानां स्वच्छन्द्या च विज्ञानि ।

साङ्गप्रनमेनामेव द्वयानामाच्छन्नि विधानि पुरिदमाह-

एमेव अल्लिसेसु वि, गहिणं गहणे य मोनु अतिरेगं ।

एतो पुराणगहणं, वोच्छमि इमेहि उ पदेहि ॥२४६॥

एवमेव पूर्वोक्तं तत्र प्रकारेणाग्निषु आग्निं ग्रहीतव्येष्टु शुद्धीनं च ग्रहणे च विधिरनुसरणीया, मुष्का अतिरेकं भवति । अतिरे-कः पनद्वग्रह एव न सम्भवति, परिमाणकारणात् । तेन तस्मिन्-विधिनि यत्तव्यः । सम्प्रति पुराणग्रहणमेभिर्नियममाणैः पदे-द्वयमिति ।

तान्येव पदान्याह-

आगमगमकालगते, दुद्वभ तहिं कारेहिं एएहि ।

दुविहा एगमयेगा, अण्णेग सिदिद्वडनिदिद्धा ॥ २४७ ॥

आगमद्वारं गमद्वारं, कालगमद्वारं उल्लंघनद्वारमिति कारणेन च गच्छे पुराणग्रहणसम्भवः । तत्र ये पात्राणि ददाति ते द्विविधाः एकौ वा, अनेकं वा । येषामपि ददाति तेऽपि द्विविधा-एकौ

वा, अनेके वा, दानं च निर्देशपूर्वकं, यथा अमुकस्य दास्या-
मि, तत्र यदा एकस्यापि वृद्धानि तदा तन्निर्दिशन्-अमुक-
स्य दास्यामि । वे स्वनेके ऽनिर्दिष्टा वा, अपरिमितसंख्याकतया
निर्देशकरणात् । एव द्वारमायासंकेपायः ।

सांप्रतमेतामेव व्याचिह्नयान्तुः प्रथमत आगमकारमाह-
भायणदेसा एंतो, पाए धेत्तूण एति दाहं ति ।
वाऊणऽवरो गच्छइ, भायणदेसं तर्हि धेत्तुं ॥ २४८ ॥

भाजनं देशात् यथैस्मिन् देशे भाजानि संनयन्ति तस्मात्
 देशान्तरं येषु ऽऽद्यागच्छन् श्रामन्तुकामः पूजकानि सुश्रु-
 त्वा समागच्छन्ति, साधुभ्यो दास्यमानि वृक्षान् । गतमागम-
 ह्वारम् । अमुषा गमनरमह-अपरः साधुरान्तरं येषु ऽऽदिकात्
 देशान्तरं जायतेतेषु गन्तुकामस्तत्रावस्थ्यपि पात्राणि ग्रहाध्या-
 नि, सुश्रुतव्यवहिति पुराणानि पात्राणि दत्त्वा गच्छन्ति । गन्त-
 मह्वारम् ।

इदानीं काव्यप्रारम्भः-

कालगयाम्मि सदाए, भग्गे वऽस्मस्स होइ अतिरेगं ।

पत्तो लंबतिरेगे, दुल्लभपाण् विमे पंच ॥ २४६ ॥

कस्यापि साधोः महायः कालगतः, प्रतिभतो वा, तत्तन्-
स्य प्राप्तमतिरिक्तं लब्ध्वन, इत्यस्यैव द्वितीयस्य साधोर्गति-
रिति पुराणं प्राप्तं भवति। गते कालगतत्वरमाश्रुना दुर्ध-
मत्वाद्महान्दुर्भागानि वक्ष्यामि यस्मिन् देशे स दुर्धमप्राप्तः
ऋषिपति इमानि वज्रमायाणानि पञ्च ज्ञातवानि वायस्यः। दे-
शं पातानि दुर्धमानि, तन्मायातीरिकाणि ध्रियन्ते। त-
द्याथा-नन्दिपद्मद्वर्धः १, विपतद्वर्धः २, कामदत्त ३,
विमात्रक ४, प्रथममात्रक ५ च। तत्कार्यप्रकृषणा चैवं
काया-नन्दिपद्मद्वर्धोऽतिशयितः महान् तद्वर्धस्य वायस्य-
नि श्रममदीये एवक्तावरोधे च प्रयोजनम्। तथा च काश्चिन्
हृत्वा-रिने (तन युष्माकमहमेकं प्राप्तं जरिष्यामि, तत्तन्त्र-
जिपद्मं प्राप्तं धार्यते, एतेन कारणेन सत्त्वप्राप्तमिति धार्यते।
विपतद्वर्धः पान्दुरहोकिञ्चिदुतः। मयैव धार्यते, कदा-
चित्पद्मद्वर्धो भिद्यते, अथवा भोजनं वासिन् देशं दुष्टते, त-
त एतेन कार्यं भविष्यति। कमरुकः सामारिककृष्णाय ध्रियन्ते च,
तथा कदाचिदेकाका ज्ञायते, तत्र च तत्तं पान्दुरहो युष्टते, पा-
नीयं वायके, यत्र च राज्ञनकराण्येवयवोर्गन्तव्यं सामारिकमा-
नो यैव सुहृत्सु तत्र च वसानमहर्षिः। नैरित्युगुत्ता। कथितं, त-
त्तत्तद्वर्धाय कमरुकं भोजनं करोति। तथा विमात्रकं मात्र-
कान् मताकं समर्थक ऊनरां वा, तत्र मात्रकः कदाचित्
भियन्ताऽऽप्यधदेशं भोजनं दुष्टते, तत एतेन प्रयाजनं भविष्यती-
ति भविष्यते। प्रथममात्रकादपि सामारिककथेन यत्नकर-
णाय ग्मानस्याऽऽचार्याणां वाऽपि ध्रियन्ते। एषा कथनप्रकारः

संप्रति “ दुर्विदा एगमेणेगा ” इत्यादिव्याख्या तार्थमाह-

एगो निहिस एगं, एगे रेगा अखेग एगं वा ।

शेमाऽशेने ते पुण, गणि वसभे भित्मुखे ॥२७॥
 ये पात्राणि प्रयच्छन्त ते द्वित्रिधाः । तथ्या-एको वा स्याद-
 षेके वा, यत्रोपश्रि द्दानं पात्राणि तेऽपि द्वित्रिधाः-एको वा स्या-
 त्तके वा, तत्रैको नियमनोऽनेके यिकलितवा निर्देश भवन्ति ।
 प्रथमं चतुर्भुजका-एको दाना एकं संपदानं निर्दिशति । आ-
 धार्यस्यानुक य वृषमसुर भिक्षोः क्षुल्लकस्थ वा दास्यामि । एष

प्रथमां जङ्गमः एकोऽनेकांश्चिदंशानिति द्वितीयः । अनेक एकमिति तृतीयः । अनेक अनेकानिति चतुर्थः । ते पुनर्निर्देशाः । कः कः त्यद-गणी, वृषभो, निकुः, कुल्लकश्च । गणो द्विविध आचार्य उपाध्यायश्चा एवमने पदत्रयवन्ति यः अपि त्रिषु निर्देशांत तां आप्य पदत्रयं तथया-प्रवर्त्तिनी, आनसेव्या, निकुका, र्थावरा, कुल्लका च ।

तथा च। ५५ह-

एमेव इतिवग्गे, पंच गमा अहव निदिसति मीसे ।

दाउं वच्चति पेमे, ति वावि नीते पुण विभेसो ॥२५१॥

एवमथ अनेनैव सञ्चानमनेन प्रकारेण स्वीयं निर्दिश्यमानं पञ्चमया जगति । अथवा-यवानिर्दिष्टं निर्दिशति तत्र मिथान् निर्दिशति-सञ्चानावि निर्दिशति, सञ्चानावि । लुप्तद्वारागमकः ।
 उभाभ्याम् । सञ्चानं गम्यद्वारे चकल्पं, तथापि तत्रैव नष्टं दृश्यं
 द्रष्टव्यं प्रेषयति च, अत्र सन्तः, नीते पुनर्निर्दिशतः । सचाऽयम-ना-
 तानां सञ्चानानां सञ्चानं निर्दिशति, अयमनां च । सञ्चनस्य स-
 मानो वाचः । सञ्चानां अमनाः सञ्चानाः । अथ च एत एव
 चत्वारो लक्षाः । तत्पक्ष-सञ्चनः सञ्चनं निर्दिशति, सञ्चनः सञ्च-
 नस्य, सञ्चनः सञ्चयत्, सञ्चनः सञ्चयत् । एव समानं निर्दिश-
 चत्वारो गच्छाः । एवमथमनानिर्दिशति ऋष्ट्याः । तत्पक्षा-नेन च-
 सञ्चानं निर्दिशति, सञ्चनः सञ्चनः । २, सञ्चनः सञ्चनी ३, सञ्चनः
 सञ्चनी ४, एव कावचनं प्रान्तये च । सञ्चनस्य दुष्टेन च ऋष्ट्ययम् ।

सच्छ्रद्धमणिदिष्टे, दात्रेण निदिष्टमंतरा दैति ।

चतुलङ्घ आदेमां वा, लङ्गा य इमेसि अद्धारणे ॥२५२॥

नत यदि न निदिष्टमनुकम्पामुक्तां वा दातव्यमिति तदा
स्वच्छमर्थो यस्मै राजने तस्मै दद्यात्, यदि पुनर्निदिष्टं ततो वा
धर्मादिना एकमनेकास्मिन्प्राप्त्यर्थं दातव्यम् । एतन्निरुद्धं प्रा-
च्यते । अथ यत्र निदिष्टं सोऽप्यत्र प्राप्त्या प्राप्त्यर्थं अत्र-
स्य दद्यात् तदा तस्मिन् अप्यस्मै दद्यात् प्रार्थयन्नने वा-
त्स्योऽनुकम्पः, आदिशो वा अत्र विद्यतः, मतानुसंगपरस्मि-
न्निदिष्टः । निदिष्टं कर्माश्रमनिदेशा-वयव शाने तदनुवर्थादर्थे तेषां
प्राप्यचित्तमिति । अमोघो यत्र कामाजानान्मानने तद्वशाद् अयवः ।

के.पी.मन्याड-

अद्धारण वालवुद्धे, गेलने जुंगिण्, सर्गिणं ।

पायऽच्छिन्नामकरक-न्नसंजर्तणं पि एमेव ॥२५३॥

अध्वनि वर्तमानानामध्यनिर्गतानामित्यर्थः उपलक्षणमेतत्-
तेन न्यायमर्थनिर्गतानामध्वनिर्गतानामनन्तरादिक्रमगतः
पनिर्वापधीना तथा बालस्य शरीरेण बुद्धितस्य हीनस्य केना-
ङ्गेन हीनस्येत्यत्र आह-पादेन ईक्षणं, नासया करेण, कर्णेन वा,
एवमेव संयतीनामप्यद्वानि प्रायश्चित्तम, एष द्वारगाथासंज्ञेपार्थः ।

संप्रति तामेव विवरीपुगाह-

अद्वाण आम असिबं, उद्वाणं वि न दंति जं पाए ।

बालस्मऽज्भुववातो, थेरस्मऽमतीए जं कुआ ॥२५४॥

अथानिगेनानामभयमिदंनिगेनानामशिशिनगेनानामरुहा-
नामलगा विस्मरन्तः पतितस्तेनापहृतापथीनां यदि न द-
द्यानि तदा प्रायश्चित्तं चत्वारो लवयः । यश्च भाजने-
विनामाप्राप्त्यन्ति तन्नोभयमर्ताप तस्य प्रायश्चित्तम् ।
तथा यालस्य उल्कष्टमात्रकं दृष्ट्वा तद्विषयं सद्युपगत उ-
ल्कष्टोऽभिलाषो भवति, ततः मात्रकं याज्यते सद्युपा याज्यते

तत् तस्य दातव्यम्, अक्षणे चत्वारो लघुकाः । यतस्तस्मिन्-
दीपमाने रोदिनि, अष्टव्या च महती परितापनोपजायते,
ततः श्वयम्बिन्ने भवति, भूतेन चाप्रत्य ने वृद्धस्या-
प्यक्षणे चत्वारो लघुकाः । स हि भाजनानि याचितुं न शक्नो-
ति, ततोऽज्ञानेन च अष्टव्या प्राप्नोति तस्मिन्प्रमपि तस्य
प्रायश्चित्तमापद्यते । गते बालद्वारे, वृद्धद्वारे च ।

संप्रति ग्लानद्वारमाह-

अतरेतस्स अद्वेते, तपदियरगम्स वावि जा हासी ।

जुगितो पुचनिसिद्धो, जातिविदेसरोर पच्छा ॥२५॥

अतरेतो ग्लानप्रतिवाङ्मस्य च यदि न वृद्धानि, तदा प्रायश्चि-
त्तं त एव चत्वारो लघवः । तथा जा जनपुत्रे प्रतिचारं वा विना
ग्लानस्य हातिस्तस्मिन्प्रमपि प्रायश्चित्तम् । गते बालद्वारम् ।
जुङ्गिनद्वारमाह-जुङ्गितो द्विविधो-जात्या शरीरेण च । जात्या
अन्तर्भाषिक इतरिच्छुन्नपादो गतावकम् इत्यादि । एष द्विवि-
धोऽपि पूर्वमेव प्रतिपद्यो यथा प्रमाजित्युत्तं न कल्पते, केवलं
यो जातिजुङ्गितः स विदेशे कथमप्यज्ञाततया प्रमाजितः,
इतरः शरीरेण जुङ्गितः प्रमाजितः स न पश्चान्न स्यात् ।

जातीए जुगितो पुण, जत्य न नजई तहिं तु सें अत्ये ।

अमुगानिमिचं विगलो, इयरो जाहं नजई तहिं तु ॥२५६॥

यो जात्या जुङ्गितो विदेशे कथमप्यज्ञायते तत्र तिष्ठति,
इतरः प्रमाजनानन्तरं पश्चान्न शरीरेण जुङ्गितो यन्मासुक-
निमित्तमपि विकलो जात इति ज्ञायते तत्र तिष्ठति, अन्यत्र
तिष्ठतो लोकानामप्रत्ययो भवति । किंचिदेवं मन्यन्ते-पादा-
जिह्वाऽऽदिभिर्गणपथेः प्रमाजितो जुङ्गित इति ।

किं हिंइता काय-वईति जे बिय कारिते उट्ठाहं ।

किं तु हू गिहिसामभे, विजुगितो लोकसंज्ञा उ ॥२५७॥

जे जुङ्गिता द्विजडमानाः पादाऽऽदिविकलतया कायान् पृथि-
वीकायप्रभृतीन् प्रलिनयेऽपि च दृश्यमानाश्छिन्ननासिकाऽऽ-
द्यः प्रबलनस्याहं कुर्वन्ति, यांश्च दृष्ट्वा लोकस्य शङ्कोपजाय-
ते यथा किं-तु हू निश्चितम् । युद्धिसामान्ये च गता अमी इति
तेषां भाजनानि दातव्यानि, अक्षणे चत्वारो लघवः । तथा
द्विजडमाना यन् कायान् प्रलिन, यश्च प्रबलनस्याहंकरणे
तस्मिन्प्रमपि तस्य प्रायश्चित्तम् ।

तथा-

पायऽच्छिन्नासकरक-अजुगिते जातिजुगिते चेव ।

वाक्वामे चउलहुगा, सरिसे पुव्वं तु समणीणीं ॥२५८॥

शरीरे जुङ्गिताः पञ्च । तद्यथा-छिन्नपादः, अलिकाणो वा,
छिन्ननासः, छिन्नकरः, छिन्नकणः, पटो जातिजुङ्गितः । तत्र
यदि पडपि जुङ्गिताः, भाजनानि च दातव्यानि विद्यन्ते,
तदा सर्वेषामपि दातव्यानि । अथ सर्वेषामपि भाजनानि न
पुर्वन्ते तर्हि यावतां पुर्वन्ते तावतामुपन्यस्तक्रमेण दातव्या-
नि । विपरीते उल्लङ्घन्यन्त्यासेन दाते प्रायश्चित्तं चत्वारो
लघवः । अथ संयता संवत्यश्च जुङ्गिताः सन्ति तत्र भाजनस-

म्भवे सर्वेषामवशेषेण दातव्यम् । अथ तावन्ति भाजनानि न
पुर्वन्ते, ततः संयतीसमुदाये छिन्नपादाऽऽदिक्रमेण दातव्यम् ।
अथ संयतोऽपि छिन्नपादः, संवत्यपि छिन्नपादा, एवं सर्वे च
विभाया कर्तव्याः । तत्राऽऽह-सदरो जुङ्गितये पूर्व भ्रमणीनां
दातव्यम् पश्चात्सन्ति सम्भवे संयतानाम्, अन्यथा विपरीते
त एव चत्वारो लघवः ।

(२६) सम्प्रति निर्दिष्टस्य दाते विधिमाह-

अह एते उ न हुज्जा, ताहे निहिट्ट पायमूलं तु ।

गंतुण इच्छकारं, काउं तो तं निवेदेति ॥२५९॥

अथ एते अचर्चिर्गताऽऽद्यः प्रायुक्ता न स्युस्ततो यस्य
निर्दिष्टं तस्य पादमूलं गत्वा इदं पात्रं मया युष्मन्निमि-
त्तमानीमच्छाकारेण युद्धीत, एवमिच्छाकारं कृत्वा
निवेदयति समर्पयति ।

आहिट्टे पुण तहियं, पासे अहवा वि तस्य अप्पाहे ।

अह उ न नजई ताहे, आसरणे संतिमु विमगे ॥२६०॥

अथ स न दृष्टो यस्य निर्दिष्टं ततोऽप्यस्य हस्ते कृत्वा
तत्र प्रेषयति, अथवा साधुं आचकं वा तत्र व्रजतं संदे-
शयति, यथा-तव योग्यं पात्रं मयाऽस्मीतम्, इच्छाकारेणाऽऽ-
गस्य युद्धीत, प्रेषयत वा कमपि यो नयतीति । अथ पुनः स न
ज्ञायते कापि तिष्ठतीति ततस्तेषु लुल्लकेषु समवसरणेषु
सूयतेन । इयमत्र भावना-अज्ञायमाने समवसरणेषु साधुमे-
लापकरूपं गत्वा पृच्छति, यथा अमुकः कुत्र विद्यते, तत्र
यदि स्वरूपेण न दृष्टो नापि वार्तयोपलब्धस्तथा द्वितीये
समवसरणेषु पृच्छयते, तत्राप्यदृष्टे अनुपलब्धे वा तृतीये पृच्छ-
यते । एवं त्रिषु लुल्लकेषु समवसरणेषु मध्ये यत्र कतरस्मिन्
दृष्टस्तत्र तथैव समर्पयति । अथ न दृष्टः केवलमुपलब्धवा-
सया यथा अमुकस्थाने स तिष्ठतीति स तत्र स्वयं वा न-
यति, अन्यस्य वा हस्ते प्रेषयति ।

अथ त्रिविधं समवसरणेषु न दृष्टो

नात्युपलब्धस्तदाऽऽह-

एगे बि महंतमि उ, उग्योमेरुण नाउ तेहि तहिं ।

अह नत्थि पवती मे, ताहे इच्छा विवेगो वा ॥२६१॥

महति समवसरणे पुनरेकस्मिन्प्रापि कुत्रासुक इत्युद्वाप-
णां कृत्वा यदि स्वयं दृष्टस्तत्र इच्छाकारपुरस्सरं तथैव
समर्पयति, अथ वार्तयोपलब्धस्तर्हि तत्र स्वयं नयति अ-
न्यस्य वा प्रेषयति, संदेशयति वा । अथ नत्राऽपि न दृष्टो ना-
त्युपलब्धस्ततो द्वितीये वारं महत् समवसरणं न गच्छति,
किं तु इच्छया स्वयं तत्पात्रं धारयति, अन्यस्मै वा ददाति ।

(विवर्गो वेति) परिष्ठापयति वा । अथ येषां दत्तमेकस्थाने
केषां वा सकाशात् प्रहीतव्यं ते किं सांभाषिका उताऽसां-
भाषिकाः एवं प्रश्ने । कुत्र प्रथमतः एकानेकप्रकरणमाह-

एगे व पुव्वभाणि, कारणं निकारणे दुविहभेदो ।

आहिडगा ओहासे, दुविहा ते हौति एकका ॥ २६२ ॥

एक एकको द्विविधभेदः पूर्वभाषयितुं यो भवति । तद्य-
था-कारणे निष्कारणे च । पुनः साधयो द्विविधाः-अहि-
रुद्धका अवधावने च । ते एकैकं द्विविधा भवन्ति वक्ष्यमाण-
भेदेनेति गाथासमासाधेः ।

साम्प्रतमेनामेव विवरणीः प्रथमतः कारणैकप्रतिपादना-
धर्माह-

असिवादीकारणिया, निकारणिया य चकधूभाऽऽदी ।

उवएस अणुवएस, दुविहा आहिडगा हुंति ॥२६३॥

अशिवाऽऽदिबिरादिशब्दावधमाद्वेरोपजडेषाऽऽदिपरिग्रहः । का-
रणैकाकिनः कारणिकाः, चकस्त्वाऽऽदी आदिशब्दात्प्रतिमा-

निष्क्रमणाऽऽदिपरिग्रहः । तेषां वन्दनाय गच्छन्त एककिनः निष्कारणिका ये आदिग्रहकास्ते द्विविधा भवन्ति । तद्यथा- उपदेशतोऽनुपदेशतश्च । तत्रोपदेशन ये ते द्वादश संवत्सराणि स्वर्गं गृहीत्वा द्वादश संवत्सराणि तस्यैव सुखस्यार्थं गृहीत्वा य आचार्यकं कर्तुकामः स द्वादश संवत्सराणि देशदर्शनेन करोति, तस्य व्रजतो जन्मनो न संघाटको दातव्य उत्कण्ठेणनियताः साधवो, ये अनुपदेशेन देशदर्शनेन कुर्वन्ति, ते चैत्यानि वन्दित्वा मह इत्यविधिं कृत्वा व्रजन्ति ।

आहोर्वेता दुविहा, लिगे विहारो य हौति नायव्या ।

एगागी छपते, विहारो तर्हि दोसु समशुभा ॥२६४॥

अवधायिनो द्विविधाः-लिङ्गेन, विहारेण च । लिङ्गेनोत्पन्नजि-
नुकामा विहारेण पार्श्वं विहारेण विहङ्गेकामा भवन्ति ज्ञात-
व्याः । षड्यन्ते कारणिकाः १. निष्कारणिकाः २. उपदेशिकाः ३. अनुपदेशिकाः ४. लिङ्गेनावधायिनः ५. विहारेण अवधायिनश्च ६ । प्रायश्चित्ते एकानि विहरन्ति, गच्छन्ति च, उपदेशिका यद्यपि नियमताः सप्तदश्यास्तथापि येन गच्छाभिर्गतास्तेन एकानि न भवन्ति । इतरेऽपि षड् यद्यपि वृन्देन हिण्डने नथापि गच्छाभिर्गता एकानि. रोच्यन्ते । तन उक्तं षड्यन्ते विहारिणः एककिनः (तर्हि सि) तेपु पदसु मध्ये द्वयोः समनुवातयोः सामौगिकाः । तद्यथा-अशिवऽऽदिकारणिका उपदेशा दिष्टकाश्च, तैरानीतानि भाजनानि प्रदीनव्यानि, शेषैरानीतानां भजना, कारणं गृह्यन्ते निष्कारणिकाः ।

निष्कारिणेषु तुवदे-मिष य आप्नुच्छिऊण वचने ।

अशुसासंति उ तादे, वसडा उ तर्हि इमेहि तु ॥२६५॥

निष्कारणिकः अनौपदेशिकश्च यथाचार्यमापुच्छ्य व्रजति तदा तत्र व्रजते एविवधमाणैर्वचनैर्बुधभा अनुशासति ।

कैर्वचनैरित्याह-

एसेव चेय्याणं, भत्तिगतो जो तवमि उज्जती ।

इइ अशुसट्टे चिट्ठइ, असंभोगाचार्यं तं तु ॥ २६६ ॥

एष एव चैत्यानां भक्तिगतो भक्तिमुपनतो यस्तपसि द्वा-
दशप्रकारो यथाशक्ति उचच्छति, एवमनुश्रियमाणे यदि ति-
ष्ठति ततः सुन्दरम्, अथ न तिष्ठति यत्नस्य साम्भोगिकमुप-
करणं तत्रिवर्त्यते. इतरद्साम्भोगिकमाचार्यभाणं समर्थते ।

अथ कथमसाम्भोगिकमाचार्यभाणमुपजातमत आह-

खमुद्देशोवहयं, अमशुणे सागयसस वा जं तु ।

असंभोगियउवगारणं, इहरा गच्छे तर्गं नत्थि ॥ २६७ ॥

यन उपकरणं खमुद्देशोपहतं. यदि वा यत अमनोब्रह्मोऽ-
साम्भोगिकेभ्य आगतस्त्योपसंपन्नस्य संबन्धि तत आसा-
म्भोगिकमुपकरणमाचार्यभाण्डमित्यथा प्रकारद्वयव्यतिरिक्ता-
नान्येन प्रकारेण तत्तत् अत्रासाम्भोगिकमुपकरणं गच्छे ना-
स्ति न सम्भवति ।

तिष्ठण्ये संवेगो, सावेकसो नियत्ते दिवसमुदो ।

मा सो रुड विवेचणं, तं चेवऽशुसट्टिमादीणि ॥ २६८ ॥

तस्य गच्छाभिर्गतेन तस्य कदाचित् विधिः स्थानैः संवेगः स्यात्-
माध्यायां सप्तमी प्राकृतत्वात्, एकवचनेन सप्ताहत्वात् । तद्यथा
ज्ञानेन, दर्शनेन, चारित्र्येण च । ततः संवेगसमापन्नः सापेक्षः

प्रतिनिवर्त्तते, स च यदि तस्मिन्नेव विषये गच्छे प्रत्यागतस्तर्हि
रहितस्तदा तदेव तदुपकरणस्य विवेचनेन प्रायश्चित्तदानमनु-
श्रित्यादीनि च क्रियन्ते, आदिशब्दादुपपुद्गलाऽऽदिप्रधानः ।

संयति स्थातत्रयेण संवेगभावनामाह-

अज्वेव पाडिपुच्छं, को दाहिइ संकियसस मे उभए ।

दंसणकं उववुहे, कं थिर करे कसस वच्छुल्लं ॥२६९॥

सारेहिति सीयंतं, चरणे सोहि च काहिती का मे ।

एव नियत्तुलोमं, शाउं उवहिं च तं देंति ॥२७०॥

अथैव उभयस्मिन् सूत्रे अर्थे च शङ्कितस्य कः प्रतिपृच्छां
दास्यति, एषा हानि विन्ता । दर्शकमहमिदानीमुपपुद्गिष्यामि,
कं वा स्थिरं करिष्यामि, कस्य वा वात्सल्यमधुना करिष्यामि,
चारित्र्ये विन्ता, सा चरणे सीदन्तमिदानीं कः सारयिष्यति,
को वा मे प्रायश्चित्तस्थानमापन्नस्य शोधि करिष्यति । एवं
चिन्तयन्संवेगमापन्नः स्मरति निवर्त्तते, तस्य प्रतिनिवृ-
त्तस्य गच्छं प्रत्यागतस्यानुलोमता कर्त्तव्या धन्योऽसि त्वं
यनाऽऽयमा प्रत्यभिज्ञानः, एवमनुलोमतां कृत्वा तस्य तमे-
वोपधिं प्रयच्छन्ति ।

संप्रत्यविधाधिनमधिकृत्य प्रतिनिपादयिषुमाह-

दुविहा इहावि वसभा, सारंति भयाणि वा सि साहेति ।

अट्टारस टाण्णइ, इयरस्सिगयेकुसिनाभाइ ॥ २७१ ॥

द्विविधमप्यवधायिनमाचार्यमापुच्छ्य व्रजन्ते बुधभाः सा-
रयन्ति, शिष्यन्ति, भयानि वा (सं) तस्य साधयन्ति कथ-
यन्ति, रतिवाक्यचूचिकतिमहितानि अष्टादशस्थानरूपाणि
इयरस्सिगजाङ्कुशानिभानि । एतया अनुश्रित्या अनुशासितो
यदि तिष्ठति ततः सुन्दरम्, अथ न तिष्ठति नहि यत् ख-
मुद्देशोपहताचार्यभाणं, यद्वा असाम्भोगिकेभ्यः समागत-
स्त्योपसंपन्नस्य संबन्धि तस्य दीयते, अव्रतने तु साम्भोगि-
कमुपकरणं निवर्त्यते ।

संविगमसंविगो, सारुवियसिद्धुपपणुसट्टे ।

आगमणं आणयणं, तं वा येतुं न इच्छति ॥ २७२ ॥

संविगः साम्भोगिका असाम्भोगिका वा, उद्यन्तवह्निर्गणः
असंविगः पार्श्वस्थावसन्नकुशीलसंस्कार्याच्छुद्धाः, सारु-
पिकसिद्धुतो नाम-सुगिडतशस्त्रको रजोहरणहृत्तोऽला-
बुपात्रेण भिक्षामटनं सभायोऽभायो वा एतैरनुश्रितस्य य-
दि आगमनं तत उपहतोपकरणस्य अनुपहतोपकरणस्य
वा प्रायश्चित्तदानम् । ते वा संविगऽऽद्यो गृहीत्वा तस्या-
ऽऽनयेन कुर्वन्ति, अथ स आनयने नच्छति तदा वषयमाणां
विधिः । एष माध्यामसंस्कार्यः ।

साम्प्रतमेनामेव व्याचिख्यासुराह-

संविगारणं सगासे वुत्थो तेहि अशुसासियनियवो ।

लहुओ न चेव इम्मति, इयं लहुगा उवहतो या ॥२७३॥

यदि संविगानां समीपे उपितः तैश्चानुश्रितः प्रतिनिवृत्तो
भवति समागतः तदा तस्य प्रायश्चित्तं लघुको मायः ।
न च तस्योपधिरूपहन्त्यते, यं जानता लभते. शुद्धाति चोपधि
सोऽपि नोपहन्त्यते, संविगानां समीपे उपितः संविगैः सहा-
गमनाच्च, इतरे नाम असंविगैः पार्श्वस्थाऽऽद्यः सारूपि-
कलघुपुत्राश्च, तेषां समीपे यदुपितास्तैश्चानुश्रितः प्रतिनिवृ-

नस्तस्याऽऽगतस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो लघवः । उपकरणं च
तस्योपहृत्यते यदा ह्यन्दस्य सकाशे उषितस्य चतुर्गुणकम् ।

साम्प्रतमागमनद्वारमाह-

संविग्धाऽऽदृष्टुमिच्छो, तद्विषयं नियतो जइ वि न मिलेज्जा ।
न य सज्जइ वडयादिस्सु, चिरेण विहु तो न उवहम्मि । २७४ ।

संविनैः आदिशब्दादमंविनैश्चानुशिष्टां यदि तत्र नोपिति,
किं तु तस्मिन्नेव दिने न मिलति, न च व्रजिकाऽऽदिषु सज्ज-
ति, तन्निश्चिंणाप्यागच्छन्तां (हु) निश्चितं तस्यापकरणं नो-
पहन्त्यते, आनीयमानस्य तृपहन्त्यते ।

एतदंवाऽऽह-

एगागियस्स सुविणे, मासो उवहम्मते य से उवही ।

तेण परं चउलद्गुगो, आवज्जइ जं च तं सव्वं ॥२७५॥

बलादानीयमान एकाकी समागच्छन् यदि रात्रौ स्वपिति,
तदा तस्यैकाकिनः स्वप्ने प्रायश्चित्तं लघुको मासः, उपशि-
श्च तस्योपहन्यते। अथ तस्मादिवसात्परमपि लगति, तदा
तस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो लघुकाः। अथ व्रजिकाऽऽदिष्वपा-
नत्रालं मज्जति, यच्च तत्र प्रानोति, तन्निष्पन्नं सर्वं तस्य प्रा-
यश्चित्तमापद्यते।

सम्प्रति " न वा श्रेतुं नेच्छन्तीति " द्वाग्व्याख्यानार्थमाह-

मंविग्गंणमिट्ठां, भणञ्ज जह् अहं इहेव अत्थामि ।

भाषति न आपुच्छसु, अणिच्छ तेसि निवेयंति ॥२७६॥

सो पुण पडिच्छतो वा, सीमे वा तस्स निगतो हुआ ।

मीमं सभणुन्नायं, गेहंतियरम्मि भयणा उ ॥२७७॥

मन्विनैर्गनुशिष्टा यदि दूते-अहमिहैव युष्माकं समीपे ति-
ष्ठामि, तदा स प्रष्टव्यः, येषां सम्पातान् त्वमागतस्मरस्य-
शेषणं वा च भवति, प्राप्तीच्छिको वा ? । तत्र यदि शिष्यः
नैव भ्रष्टः भवति नतु श्रामपातान् श्रावयान् प्रोच्छस्व, स-
कलापय। अथ स श्रापच्छुने नैच्छुति, तर्हि तेषां निवेदय-
न्ति । यथा-शैष्वाकीरुस्याःस्माकं पार्श्वे समागतो वर्तते, स
बहुधागनुशिष्टः परं प्रातिनिधयितुं नैच्छुति, किं तु दूते-अहं
युष्माकं पार्श्वे श्याम्यामि, एवं निवेदयन् दूते यदि ते समनु-
ज्ञान्वितः प्रतः प्रोच्छुन्ति, अथ ननु ज्ञान्वितः ततो न प्र-
तीच्छन्ति । इतरो नाम-प्रतीच्छिकस्तांस्त्रिभञ्ज ।

तामैव प्रतिपादयति-

उद्दिष्टमणद्दिष्टे, उद्दिष्ट समाणियम्भि पेसंति ।

वायंति समणनायं, कडे पडिच्छंति उ पडिच्छं ॥२७८॥

तस्य प्रतीत्यङ्कस्य प्रथमतः प्रश्नेन परिभाष्यते-किमेतस्य भुतस्फन्धाऽऽदिक्पुष्टिर्ह्यस्ति, किं वा नेति । तत्र यद्युष्टिं नदीपे वा परिस्मापितं तदा न प्रतीत्यङ्कः, किं तु ते-
षामेव समीपे प्रेषयन्ति । तत्र यदि समुत्तजानिनि द्यूमेष-
मतेषु वाच्यत तदा नैः समुत्तजानां वाचयन्ति,अथवा न प्रती-
त्यङ्कः । अथोष्टिं भुतस्फन्धाऽऽदिपं कृतं समातिं नीतं,
तदा कृते भुतस्फन्धाऽऽदिं प्रतीत्यङ्कं प्रतीत्यङ्कः । अथ न
किमप्युष्टिर्ह्यस्ति तदाऽऽपि तमागतं प्रतीत्यङ्कः । एष
विद्विषयविषयिणी भणितः ।

संग्रति लिङ्गावधारिणमाह-

एवं ताव विहारे, लिंगोहावी वि द्योइ एमेव ।

सो किमु संकमसंकी, संकि विहारे य एगगमो ॥२७६॥

पथयुक्तं प्रकाशं विहासं विहागवाधायी उक्तं। लिङ्गाधायी
अथ्योऽयमेव भवति, न पुनर्लिङ्गाधायी द्विधा-शङ्की-
अशङ्की च। शङ्की नाम-यस्यैव संकल्पः यदि मम स्वजना जी-
विष्यन्ति, यदि वा तन्साधारणधनमभिनष्टं स्यात्, यदि च
मां न बद्धिष्यन्ति, उर्जिष्कामिन्, तदा उर्जिष्कामिन्। यदि पुन-
स्तं स्वजना मृता भवेयुस्तदा साधारणं विनष्टं न वा कश्चिन्मां
वदेत् उर्जिष्कामिन्, तदा पाप्येष्टाऽऽदिविहागमभ्युत्पाद्या-
मि, एवं सङ्कल्पे कुर्वन् शङ्की। एवं रूपसङ्कल्पविकलौऽशङ्की।
तत्र शङ्किन् लिङ्गाधायिनि विहासं विहागवाधाविनि
कृष्ट एव यमः। किमुक्तं भवति-यन् शङ्कादवाधायिव्युक्तं
तत् लिङ्गाधवाधिरूपं शङ्किन् यद्यप्यमिति।

संविग्गमसंविग्गे, संकमसंकीएँ परिणइ विवेगो ।

पडिलेहण निखिवणं, अप्पणो अट्टाए अन्नेसि ॥२८०॥

मशक्री अशक्री वा पथि अनुशिष्यमाणो यदि सर्वत्र
 क्षमस्वित्वा पातिष्ठतो भवति, वर्मान् वा, तदा तस्यापि
 रक्षणमुपहतमिति तस्य विवेकः कार्यः । अथ समर्थ-
 न्मिति—एतदुक्तं यत् तेषामिव दास्यते, ग्रम वा भविष्यति,
 तदा निष्कामतो वा उक्त्यकालं प्रतिनित्यतया यतनया
 विनिर्दिष्टं तदुक्तं यत् नोपहन्यते, प्रत्यागच्छन्पुनर्दिष्टं ब्रजि-
 काऽदिपुं सर्वान् तत् उपहन्यते, अथ न सज्जति नोपहन्यते ।
 इति गायामन्त्रार्थः ।

संप्रत्यस्या एव विवरणमाह-

घेत्तूणऽगारलिंगं, वती व श्रवती व जो उ ओदावी ।

तस्मै कडिपट्टदाणं, वत्थुं वाऽऽसज्जं जं जोगं ॥२८१॥

यो लिङ्गनायथायी स द्विधा अग्रागलिङ्गं वा गृहीत्वा व्रज-
ति, स्थलिकमिति वा अत्र याऽग्रागलिङ्गं गृहीत्वा अवध्राव-
ति तथैव विधिः । पथि व्रजन् केनाप्यनुष्ठेयं यादं निर्वने-
त, उपतिष्ठते वा, मां प्रमादयति तदा तस्य मूलं दीपने,
स पुनराग्रागलिङ्गं गृहीत्वा संप्रस्थितो व्रती वा स्याद्व्रती
वा । अणुव्रतानि वा गृहीत्वा व्रजति, अव्रती वा सन् इ-
त्यर्थः । तस्योभयस्यापि कटीपट्टके । दातव्यं वस्तु वाऽऽमाद्य
यथायं तदातव्यम् । किमुक्तं भवति ? मा प्रवेष्टं यायान् वारुण-
स्वभावा वा, तत उर्ध्वं प्राचरन्सर्मा दीपते । अथवा राजा-
ऽऽदिः प्रव्रजतिस्तस्य सुमुखं द्वे वस्त्रे दातव्यं । तदेवमग्रा-
लिङ्गाधारी भर्षति ।

सम्प्रति स्वातिक्तावधाविनमधिकृत्याऽऽह-

जड जीविर्हन्ति जडं वा, वित्तं धनं धरति जडं न वोच्छति ।

लिंगं मोच्छति संका, पविट्ट वुच्छे व उवहम्ममे ॥७८॥

स्वलिङ्गेन योऽवधारयति स मिथ्या-शङ्को, अशङ्को च । तत्र शङ्को एवं सङ्गृहयति-यदि मम न स्वयत्ना जीविष्यति, यदि वापि तत्त्वाधार्यं चनें धर्यते, विद्यते न, मां व्यवसिति लिङ्गं मुञ्चेति, उच्छिन्नः प्रेति, तदा उच्छिन्नकर्मिण्यामि इत्येवं शङ्कामान् पथि केनाण्डमुपशिष्टः सन्न संविद्यालामसंविद्यानां वा उपायस्य प्रविशति तदा तस्योपकरणमुपद्रश्यते, तद्वै सङ्गृह्णीतिज्ञावाच्यो उक्तः ।

सम्प्रति निःशङ्कलिङ्गावधायी भवति । नि शङ्को नाम य एवं स-
ङ्कल्पयति-अवश्यतया उपक्षिप्तमित्यर्थमिति । तस्य विधिमाह-

समुद्राण्यचारिणां वा, भीतो गिहिरततकराणं वा ।

नेउवर्षि सो तेणो, पविट्ट वुच्छे वि न विहम्मं ॥२८३॥

समुद्रानं भैक्षं, तस्य भयनं । किमुक्तं भवति ?-यद्यहमिदानीं
लिहं मोक्षयामि ततो न कोऽपि मर्हं भिक्षां दास्यति, किं तु
आमुषमजितुं हृष्टा मध्येऽतितीना भविष्यन्ति, ततः समुद्रा-
नभयेन, चारिकास्तेषां वा भयेन अन्तरा गृहस्थमान्ताः
संयतभद्रकाः स्तेनास्तेषां वा भयेन, उपधि नीत्वा तेनोपधिना
युक्तः संविनानामसंविनानामुपाधये उपविष्ट उपिता
वा, तथापि प्रत्यातच्छ्रुतं भ्योऽपि नोपहन्त्यते तेनाप्युपधिना
समन्वितः स भावतो गृहस्थ इति कृत्वा ।

नीसको वज्जुसिद्धो, नेहुविहमहे अहं नु ओढामि ।

संविग्गाण य गहण, इयरोहिं विजाणगा गेहे ॥ २८४ ॥

याशब्दो विकल्पान्तरः, निःशङ्को ब्रजनं संविग्मेरसंविग्मेवो
अनुशिष्टो, यथा-यदि त्वमु निष्कामिष्यमि, किमुपधि नयमि ?
ततः स वृत्त-असमुपधि तेषां समीपं नयत, अहं (खु) निश्चि-
तमवधाविष्यामि तत्र यदि संविनानां हस्ते प्रेषयान् तदा ने-
रानीतस्य ग्रहणम् । अथागीताधानां हस्ते प्रेषयान् तदा नेरि-
तैरानीतं, यदि सर्वे गीताधास्तेनो गृह्णन्ति, परिमुञ्जते च ।
अथागीतार्थमिष्टास्तदा कारणाकानामेकानि ब्रजतां दद-
ति परिष्ठापयन्ति वा ।

नीसकितो वि गंतु-ख दोहि वगेहि चोदितो एति ।

तक्खलं नित न हम्मं, तहि परिणय वत्तु उवहम्मं ॥२८५॥

निःशङ्कितोऽपि गत्वा यदि ब्राह्म्यां वर्गाभ्यां, संविग्मेरसंवि-
ग्मेवो इत्यर्थः । चोदितोऽनुशिष्टः सन् तेषामुपाधयान् य-
दि तत्क्षणमेव निष्कच्छति, तदा तस्योपधिनोपहन्त्यते । अथ
तत्क्षणं न निष्कच्छति, वसति वा तदा उपहन्त्यते । अथवा-य-
दि तस्यैव परिणामो जायते-अत्रैव निष्ठासि । तदापि
तस्योपधेयानां, ततस्तस्योपधिः कथमप्यागत इति कृत्वा-
परिष्ठाप्यते ।

सम्प्रति "पडिलहणनिष्कलवणमण्योऽट्टाण अर्धोमि" इत्यस्य
व्याख्यानमाह-

अच्छ परद्धा वा, पडिलीहय रक्खितो वि उ न हम्मं ।

पावेत्तस्स उ नवरं, पेमे वडपासु वा भयसा ॥२८६॥

स गतः सन् यदि चिन्तयति तेषामेवमुपकरणं दास्यते ।
अथवा-मम भविष्यति, एवमात्मार्थं वा उभयकालं प्रत्युपे-
क्षितो निरुपद्रवस्थाननिर्देशणं च रक्षितोऽपिशब्दः प्रयुक्तोपि-
क्षया समुच्चये, तुरवधारणे, भिक्षाकमाश्रयः । नैव हन्त्यते, नवरं
केवलं प्रत्यागच्छन्तो यजिकाऽऽदिषु प्रवेशनजनाः, किमुक्तं भ-
वति ? स प्रत्यागच्छन् यदि यजिकाऽऽदिषु सजति तदोपह-
न्त्यते । अथ न सजति नोपहन्त्यते ।

अह पुण तेणुजजीवी, तो सारुवियसिद्धपुत्तलिगीणं ।

केड भणंनुवहम्ममिति, चरणाभावे तु तस्य भवे ॥२८७॥

अथ सोऽनुशिष्टोऽपि न प्रतिलिखतः किन्तु तेन लिङ्गेनोप-
जीविति निष्ठाऽऽदिकमित्येवं शलमुपजीवी, सारूपिकत्वेन,

सिद्धपुत्रत्वेन वा स्थित इत्यर्थः । सारूपिको शिरोमुण्डो-
जोहरचुरहितोऽन्धबुधोऽथ भिक्षामटति, समार्योऽमार्यो वा
सिद्धपुत्रे नाम सकेरो भिक्षामटति वा, न, वाराटकैविल-
कं करोति, यष्टि धारयति, तस्य प्रत्युत्थितस्य यः पूर्वं-
उपधिर्यच्च सारूपिकत्वेन सिद्धपुत्रत्वेन वा तिष्ठतः
यदुत्पादितं, तदुपहन्त्यते, न वा ? । तत आह कश्चि-
द्भूतः, सारूपिकसिद्धपुत्रलिङ्गानुपकरणमुपहन्त्यते, तत्र
भवति । कुत इत्याह-चरणभावावुपहननमनुपहननं वा चर-
णवतामुपधिर्न च सारूपिकसिद्धपुत्रलिङ्गानुपकरणवतः ।

सो पुण पच्छुद्धितो जह्, तस्स उवहयं तु उवगरणं ।

असती य वती अन्नं, उगारितेति गीयत्थो ॥२८८॥

स पुनः प्रत्युत्थितो यदि तस्योपकरणमुपहनतम् । अथवा-
नास्ति तर्हि गीतार्थोऽन्यमुपधिमुद्रमयन् एति आगच्छति ।

कुत्र कुत्र स्थाने उत्पादयन् आगच्छतीत्याह-

मंनयभाविण्येवेत्ते, तस्स अमतीए उ वसुवोतिहयं ।

तस्सऽसति वेत्तलहण, उणाएतो तु सो एह ॥२८९॥

संयमभावितां स्तेनं नाम-यत्र स्तेने संयतत्वेन स्थितस्त-
स्मिन्संयतभावितास्तेन उत्पादयन्, तस्यासत्यभावे वसुवोति-
हते हृष्ट्या परिचितं, तस्याप्यभावे विरटलहते । विरटलहते
नाम-यत्र पूर्वं विरटलैराहारोपधिर्यथा उत्पादितस्तस्मिन्
उत्पादयन्, गच्छति ।

जाणंति एसणं वा, सावग दिट्ठी उ पुव्वभुसिया वा ।

विटलभाविय तेहिह, किं धम्मो न होइ गेहेज्जा ॥२९०॥

स च उत्पादयति उत्पादनैषणदोषविशुद्ध, तांश्च दोषान्
तेभ्यः कथयति । यदि वा-यत्र संयतत्वेन विहृतो, हृष्ट्या
वा पूर्वं भुजिताः परिचिन्तास्ते भावकाः, ते च स्वत एव दो-
षान् जानन्ति, ततो दोषविशुद्धं प्रयच्छन्ति । यच्च विरट-
लक्षणे तत्र गीतार्थो यदि उत्पादयति तदाऽऽदितः प्रतिवृत्त-
नाहमिदानीं वेरटलं करिष्यामि, यद्येवमेव दृष्ट्वे ततः प्र-
तिवृत्त्यामि, एवमुक्ते यदि ते वृथते-किं पुण्याकं मुधा दत्ते-
न भवति, तत्कार्त्तम इति दृष्टस्ततो गृह्णाति ।

एवं उत्पादयन्, इयं च विगिचिउण तो एति ।

असतीए जहालामं, विगिचमाणे इमा जयसा ॥२९१॥

वच्यमाना यतना कर्तव्या । किमुक्तं भवति ?-यन् यन् सां-
भोगिकं लभ्यते तस्य यत्सदृशमसांभोगिकं तत्परिष्ठाप्यते ।

पतद्वेसाऽह-

उवहयउमगल्लेभे, उग्गहण विविचं मत्तए भत्तं ।

अपज्जेते तत्थ दवे, उग्गहभत्तं गिहिदवेण ॥२९२॥

अपहृत्ते काले, दुष्प्रभद्वभाविता व स्वस्तिम् ।

मत्तगदवेण धोवद, मत्तगल्लेभे वि एमेव ॥२९३॥

उपहनस्य असांभोगिकस्यावग्रहणस्य अवग्रहलाभे विवे-
कनं परिष्ठापनं कर्तव्यम् । एवं च तस्य पतद्भः सांभोगिको,
मात्रकमसांभोगिकः, तत्र यदसांभोगिकं तस्मिन् यच्च सांभोगिकं तत्र पानीयं, ततो मात्रकं तेन भक्तं प्राणं पतद्-
ग्रहणीयेन तस्य कल्पो दातव्यः, यदि मात्रकं गृहीतेन

भस्मेन संस्तरणं तत्र मात्रके द्रवं शुद्धाति, अथग्रहे पतवृग्रहे भस्मं, तत्र शुक्लया गृहस्थभाजनेन पानीयपानीय पतवृग्रहस्य कल्पो वेद्यः । अथ यावता कालेन गृहस्थान्पानीयमानीयते तावान् कालो न प्राप्यते दुर्लेभं तत्र द्रवं, न तेनेयतस्ततो गृहस्थे-भ्यो द्रवं लभ्यते । यदि वा-तत् क्षेत्रमभाविनं संयतैरतो गृहस्थान् न ददाति भाजनं, यत्र पानीयं शुद्धते तदा मात्रक-गृहोत्तेनैव पानीयेन पतवृग्रहो ध्याव्यते प्रक्षाल्यते, तथाऽपि स मापहन्त्यते एवमेव अननैव प्रकरेण मात्रकस्यापि सांभो-गिकस्य लाभे असांभोगिकस्य परिष्ठाप्यते, पतवृग्रहे वा सांभोगिके विभाषा कर्तव्या । न तथा-पतवृग्रहे भस्मं प्राज्ञं, मात्रके पानीयम् । अथ मात्रके संस्तरं भस्मं पानं वा गृहीतमा-चार्योऽऽदिप्रायोग्यं वा पतवृग्रहे च पानीयं तदा गृहस्थभाजनेन पानीयमात्रकस्य प्रक्षालनं कर्तव्यम् । अथ कालो न प्राप्यते दुर्लेभं वा द्रवमभाविनं वा तत् स्वेन, तदा पतवृग्रहपानीये-नैव मात्रकं प्रक्षाल्यते नोपहन्त्यते, इति ।

अन परः प्रश्नाग्रह-

चोण्ड सुद्ध सुद्धे, संफासेण तु तं तु उवहम्मे ।

भग्ग संफासेणं, जेसुवहम्मे न सिं सोही ॥२६४॥

परश्चोदयति-तत् शुद्धं भस्मं पानीयं वा अशुद्धे मात्रके, पतवृग्रहे वा प्रक्षितं संस्पर्शेनोपहन्त्यते, ततः कथं शुद्धिरिति ? आचार्य आह-अप्यते उत्तरं दीयते । येषां संस्पर्शेनोपहन्त्यते तेषां न कदाचनपि शोधिः ।

एतद्वैव भावयति-

लेवाडहत्थल्लिके, सहस अण्णाभोगतो व पक्खित्ते ।

अविमुद्धगाहणम्मि वि, अमुद्ध मुद्धेज इयरं वा ॥२६५॥

यदि तव मर्तनैवमुपघातस्तर्हि असांभोगिके भाजने यद् शुद्धीतं भस्मं पानं वा, तेन लिताभ्यां यत्सांभोगिकं भाजनं स्पृश्यते, तदप्यसांभोगिकं जातं, तत्संस्पर्शतोऽप्यन्यपि, न च तत्कालं सर्वोपर्यपि परिष्ठापयितुं शक्यन्ते । न चान्यानि ता-वन्ति लभ्यन्ते, ततो न कदाचनपि शुद्धिः, तथा सहसा नाम-यस्वरमाणोऽसांभोगिकात् सांभोगिकः प्रक्षिपति तदप्यसांभोगिकमुपजायते । अनाभोगो नाम-एकान्तविस्मरणं, तेनाप्य-सांभोगिकं जायते । (अविमुद्धंति) कथञ्चिदनाभोगतोऽवि-शुद्धस्योदामाऽऽद्यतमवशेषदुष्टस्य ग्रहणे तद् भाजनमशुद्धं स्यात्, न च तद्विध्यते, तस्मान्न संस्पर्शमात्रेणोपहनम् । अन्य-थ यथाऽशुद्धेन संस्पर्शतोऽशुद्धं भवति, तथा इतरदृष्ट्यां शुद्धेन संस्पर्शतः शुद्धयेन शुद्धीभूयात् । न्यायस्योपपत्त्यापि समान-त्वात् । न चैतदस्ति, तस्मात् यत्किञ्चिदेतत् । व्य० ८ उ० ।

(२७) प्रतिग्रहमनलमस्तिरं धारयते-

जे भिक्खु पढिमाहणं अणलं अथिरं अथुवं अधारणिज्जं धरेद्, धरंतं वा साइज्जइ ॥ ८ ॥

जे भिक्खु पढिगहं अलं थिरं पुवं धारणिज्जं थ धरेद्, थ धरंतं वा साइज्जइ ॥६॥

इतो सुत्तथो

अणलमपजजं खलु, अधिरमदद्धं तु होति थायव्वं ।

अथुवं च पाडिहारियं, अलकखण्णमहारणिज्जं तु ॥१४२॥ कंठा ।

अणलं अधिरं अथुवं अधारणिज्जं-

एतेसि तु पदार्णं, भयणा पसरसिया तु कायव्वा ।

एतो एगतरेणं, गेहंताऽऽण्णादिया दोसा ॥ १४३ ॥

एतेसि चउएणं पदार्णं भंगा सोलस कायव्वा । अंतिमो सु-द्धो, सेला पसरस, तेसि पसरसएहं अण्णतरेण वि गेहंतास्तस आणदिया दोसा ।

तेसु पण्णरससु अमुद्धेसु इमे पण्णित्तं-

पदमे भंगे चउरो, लहुगा सेसेसु होति भयणा तु ।

जो पसरसो भंगो, एतेसुत्तंतिमो मुद्धो ॥ १४४ ॥

पदमभंगे चत्तारि वि पदा असुद्धा सेसपदेसु भयणं ति । अथ भंगपदे जति पदा असुद्धा तस्य तसिया चउलहु दायव्वा । प-दमभंगतो आरम्भ जाव एणरसमो भंगो, एतेसु सुत्तणि-वातो अंतिमो पुण हुद्धसणतो अपण्णित्तो ।

अणलादियाणं इमे दोसा-

अट्ठाणादी अनले, अदेंत देंतस उमयथो हाणी ।

अथिरते मग्गते सुत्तथे बंधणे चरणं ॥ १४५ ॥

अट्ठाणपडिबरणोऽऽदियाण अणलपादं अण्णज्जं भस्ममिति काउंख देउज अह देति नो अण्णो हाणी, एवं अणले उमयहा-वि दोसा । अधिरं अदं तस्मि भग्गे अणं भग्गेतस्तस सुत्त-त्थाणं हाणी । अलमंते वा एसणावातं करेज्ज अथुवं पाडि-हारियं तस्मि गहिते अणं भग्गेतस्तस सुत्तथाहाणी, अलभेतो वा एसणावातं करेज्ज, अह भग्गं बंधति, एगुगतिगबंधणे केरणभेदो भवति ।

पुणरवि अथुवे दोसो भणति-

अथुवम्मि भिक्खकाले, गहियागहितम्मि मग्गणे जं तु ।

दुविहा विराहणा पुण, अधारणिज्जाम्म पुव्वुत्ता ॥१४६॥

अथुवं पाडिहारियं, ते चेत्तुं भिक्खाकाले भिक्खंते तथ भिक्खाए गहियाए अगहिताए वा पुव्वसामिणा मग्गितं, तस्स तं देति, तो अण्णो परिहाणी, अह ण देति, तो पुव्व-सामी कसति, कट्ठो य जं तु काहितं, वसहीतो दिवा रातो वा आसियावेज्जा, तस्स वा दव्वस्स अण्णस्स वा वोच्छेद्दं करेज्ज, अलमवययेहिं वा आर्योवेज्जे, अधारणिज्जं अल-क्खणकुत्तं, तस्मि धरिज्जेते दुविहा विराहणा भवति आर्य-संजमेसु । सा य पुव्वुत्ता ओहणिज्जुत्तीए-"हुंहे चरित्तभेदो, सवलम्मि य विस्सविग्गमं । दुपत्ते खल्लसंठुणे, ण्णियं ठाणं तु णिहिसे ॥१॥" (हुं ३ उ० ३३८ माथा) जम्हा एवमादी दोसा तह्हा अलं थिरं पुवं धारणिज्जं धारियव्वं ।

अववादतो अणलादिया वि धरेयव्वं-

असिवे ओमोपरिये, रायहुट्टे भए व गेलणे ।

सेहे चरित सावय-भए य जयणाए गेहेहेजा ॥ १४७ ॥

एते असिवाऽऽदिया भायणभूमि ए होज्ज, अंतरा वा, जय-णाए गेहिहज्जति । का जयणा ?, इमा-चत्तारि मासे अहाकडं गवेहेज्जा, दोमासे अण्णपरिकम्मं, बहुपरिकम्मं दिव्वं ति ।

वर्णमन्पात्रमवर्णं करोति-

जे भिक्षू वषमनं पडिग्गहं विवसं करेइ, करंतं वा साइज्जइ ॥१०॥ जे भिक्षू विवसं पडिग्गहं वरणमनं करेइ, करंतं वा साइज्जइ ॥११॥ जे भिक्षू खवणं मे पडिग्गहं लब्धे ति कटु तेज्जेण वा घण्ण वा खवणीएण वा वसाएज्ज वा, मंखेज्ज वा, भिलिगेज्ज वा, मंखंतं वा भिलिगंतं वा साइज्जइ ॥१२॥ जे भिक्षू खवणं मे पडिग्गहं लब्धे ति कटु लोद्वेण वा कक्केण वा रहारेण वा वुमणं वा वमणं वा उल्लोलज्ज वा, उच्छोल्लेज्ज वा, उल्लोलंतं वा उच्छोल्लंतं वा साइज्जइ ॥१३॥

इमो सुत्तत्थो-

पंचणहं वषाणं, अन्नपरं जं तु पात दुच्चरणं ।

दुव्वसं च सुवसं, जो कुज्जा आणमादीणि ॥१४॥

सुमवसं दुव्वसं करोति, दुव्वसं पातं सुवसं करोति, जो एवं करोति तस्स आणादिद्या दोसा भवति ।

गाथा-

वमविवक्षासं पुण, आलेवे पायधोखाऽऽदीणि ।

दुग्गधं च सुग्गधं, जो कुज्जा आणमादीणि ॥१५॥

पडमपादेण वर्णाविवक्षामनुसं गहियं, वितियपादेण सो खणं पादं लज्जमिनि धोवणादी कज्ज, एवं सुसं गहियं, तत्तियपादेण सो सुधिमग्गं पादं लज्जमिनि सोतोदगादीहि धोवह, एवं सुत्तगहियं । एसा भववाहुसामिकया गाथा । एताए तिणिण वि सुत्ता पानियव्वा । कटं पुण वरणविवक्षासो ? भस्खनि-उरहो तु उरगोद्वेण पुणो पुणो । धोव्वमाणं छुण्णादीहि य आल्लप्पमाणं विवरणं भवति, तेज्जविद्या मंखज्जंतं खद्विग्गयककक्षादीहि य पुणो पुणो । धोव्वमाणं मंखज्ज य धूमद्वेण कज्जति । एवमादिपदि विवरणस्स वरणं भवति ।

कासं पुण वरणहं विवरणं करोति ? भरणइ-

मा खं परो हरिस्सति, तेनाहडगं च सामि मा जाणे ।

वम कुणाति विवसं, इरणे नवरि संभवो सण्ठि ॥१६०॥

वणखुज्जलं मा मे परो हरीहि ति तेण विवसं करोति । अहवा तं पानं तेणाहडं, मा मे एवं पुव्वसामी जाणिस्सति, तेण वा विवरणं करोति । विवरणं पि तेणाहडं ति काउं सो पुव्वसामी जाणिस्सह, तेण वषहं करोति । अहवा-वषहं करोति राणेण चउगुहं, धिवसकरणे हरणसंभवो णांथ ।

णिग्गधं परिकम्मणं इमे दोसा-

पंसणे आनुवधानो, तदुव्ववाऽऽगंतु संजमे पाणा ।

धुवणं संपातिमवहो, उप्पीण चैव भूमिगतं ॥१६१॥

धोवणे कक्षादिणा य आधंसणे आनेवधानो हथकंडगं भवति, परिस्समा वा । किं च-तदुव्ववा वा पाणा, आगंतुगा वा पाणा विराड्ज्जति, एस संजमविगहणा । संपातिमा य विवज्जति, अतिउच्छोल्लणधोवणं जे भूमिगता पाणा तेह उप्पीलाविज्जति ।

जम्हा एवमादिद्या दोसा-

तम्हा तु अपरिकम्मं, पातमहालद परिहे भिक्षू ।

परिभोगपपाओगं, सपरिकम्मं य वितियपदं ॥१६२॥

उत्सग्गेण अपरिकम्मं पायं घेतव्वं, जहालदस्स य पादस्स परिहारोऽतिपरिमो भिक्षुणा कायव्वा । इमं वितियपदं-(परीभोगपपाओगं ति) विवणं वा गरणं वा मज्जेण भावियंतस्स धोवणादी कज्ज, छुणमद्वियादीहि वा णि-रवारज्ज । अहवा-अप्यवहुपरिकम्मं लदं, तस्स णियमा धोवणं घंतणादि कायव्वं ।

गाथा-

वणखुज्जमि य पायं, मा हरिही तस्सऽवमकरणे य ।

जे तुस्सगे दोसा, कारणे ते चैव जयणाए ॥१६३॥

वषविवक्षावकरणे जे उत्सग्गे दोसा भणिता, कारणहि-यं वषहं मा हरिह ति विवरणं करोतो जयणाए सुद्धो ।

अथवा-

कारिणे हंसित मा सिं-गणा तु मुच्छा च उज्जते जत्थ ।

तन्ध विवसयकरणं, अज्झोवाए य बालस्स ॥१६४॥

नं वरणहं पायं तलक्कणं णाणगच्छुपुट्ठिणिमिंसं हंसितं ति हडमिन्त्यर्थः । मा तस्स पुव्वसामी रिगणं करिस्सति ति, अतो तस्स वरणविवज्जयं करोति । अथवा-नं वरणहं दट्टं पुणं पुणं मुच्छा उपपज्जति, तन्ध वा विवगणं कज्जानं, अणपज्झाः सदि वा अज्जानेता कज्जता, बालस्स वा अधिकं अज्झोवयानो, वरणहं कीरति ति, एवं कीरज्ज ।

नवप्रतिग्रहमुच्छालयन्-

जे भिक्षू खवणं मे पडिग्गहे लदं ति कटु सीओदगवि-यडेण वा उमिणादगविपडेण वा उच्छोल्लेज्ज वा, पधोएज्ज वा, उच्छोल्लंतं वा पधोवंतं वा साइज्जइ ॥ १४ ॥ जे भिक्षू खवणं मे पडिग्गहे लदं ति कटु बहुदिवसीएणं ते-ल्लेण वा घण्ण वा खवणीएण वा वसाए वा मंखेज्ज वा, भिलिगेज्ज वा, मंखंतं वा भिलिगंतं वा साइज्जइ ॥ १४ ॥ जे भिक्षू खवणं मे पडिग्गहे लदे ति कटु बहुदिवसीएण लोद्वेण वा कक्केण वा रहारेण वा पाउमवुमण वा वमण वा उल्लोलज्ज वा, उव्वट्टेज्ज वा, उल्लोलंतं वा उव्वट्टंतं वा साइज्जइ ॥ १६ ॥ जे भिक्षू खवणं मे पडिग्गहे लदे ति कटु बहुदिवसीएण सीओदगविपडेण वा उमिसोदगविपडेण वा उच्छोल्लेज्ज वा, पधोवज्ज वा उच्छोल्लंतं वा पधोवंतं वा साइज्जइ ॥ १७ ॥ जे भिक्षू सुधिमग्गं पडिग्गहे लदे ति कटु दुधिमग्गं करेइ करंतं वा साइज्जइ ॥ १८ ॥ जे भिक्षू दुधिमग्गं पडिग्गहे लदे ति कटु सुधिमग्गं करेइ, करंतं वा साइज्जइ ॥ १९ ॥ जे भिक्षू सुधिमग्गं पडिग्गहे लदे ति कटु तेज्जेण वा घण्ण वा खवणीएण वा वसाए वा मंखेज्ज वा, भिलिगेज्ज वा, मंखंतं वा भिलिगंतं वा साइज्जइ ॥ २० ॥

जे भिक्खु सुब्बिगंधे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु लोद्रेण वा क-
केण वा एहाणेष वा चुरेणेष वा वणेष वा उल्लोलैज्ज
वा, उव्वहेज्ज वा, उल्लोलंतं वा उव्वटंतं वा साइज्ज ॥ १७ ॥
जे भिक्खु सुब्बिगंधे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु सीआदगवि-
येण वा उसिणोदगवियेण वा उच्छोलैज्ज वा, पधो-
वेज्ज वा, उच्छोलंतं वा पधोवंतं वा साइज्ज ॥ २२ ॥
जे भिक्खु सुब्बिगंधे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु बहुदिवसिएणं
तेल्लेण वा घएण वा खवणीएण वा वसाए वा मंखेज्ज वा,
भिलिंगेज्ज वा, मंखंतं वा भिलिंगंतं वा साइज्ज ॥ २३ ॥
जे भिक्खु सुब्बिगंधे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु बहुदिवसिएणं लो-
द्रेण वा ककेण वा एहाणेष वा चुरेणेष वा वणेष वा उ-
ल्लोलैज्ज वा, उव्वहेज्ज वा, उल्लोलंतं वा उव्वटंतं वा साइज्ज
॥ २४ ॥ जे भिक्खु गंधे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु बहुदि-
वसिएण मीआदगवियेण वा उसिणोदगवियेण वा उ-
च्छोलैज्ज वा, पधोवेज्ज वा, उच्छोलंतं वा पधोवंतं वा सा-
इज्ज ॥ २५ ॥ जे भिक्खु दुब्बिगंधे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु
तेल्लेण वा घएण वा खवणीएण वा वसाए वा मंखेज्ज वा,
भिलिंगेज्ज वा, मंखंतं वा भिलिंगंतं वा साइज्ज ॥ २६ ॥ जे भि-
क्खु दुब्बिगंधे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु लोद्रेण वा ककेण वा
एहाणेष वा चुरेणेष वा वणेष वा उल्लोलैज्ज वा, उव्वहेज्ज वा,
उल्लोलंतं उव्वटंतं वा साइज्ज ॥ २७ ॥ जे भिक्खु दुब्बि-
गंधे पडिग्गहे लद्धे ति कट्ठु सीआदगवियेण वा उसिणा-
दगवियेण उच्छोलैज्ज वा, पधोवेज्ज वा, उच्छोलंतं वा प-
धोवंतं वा साइज्ज ॥ २८ ॥ जे भिक्खु दुब्बिगंधे पडिग्गहे ल-
द्धे ति कट्ठु बहुदिवसिएणं तेल्लेण वा घएण वा खवणीएण
वा वसाए वा मंखेज्ज वा भिलिंगेज्ज वा, मंखंतं वा भिलिंगंतं
वा साइज्ज ॥ २९ ॥ जे भिक्खु दुब्बिगंधे पडिग्गहे लद्धे ति
कट्ठु बहुदिवसिएणं लोद्रेण वा ककेण वा एहाणेष वा
पउमचुरेणेष वा उल्लोलैज्ज वा, उव्वहेज्ज वा, उल्लोलंतं
वा उव्वटंतं वा साइज्ज ॥ ३० ॥ जे भिक्खु दुब्बिगंधे पडि-
ग्गहे लद्धे ति कट्ठु बहुदिवसिएणं सीआ दगवियेण वा उ-
सिणोदगवियेण वा उच्छोलैज्ज वा, पधोवेज्ज वा, उच्छो-
लंतं वा पधोवंतं वा साइज्ज ॥ ३१ ॥

इमो सुत्तयो-

एमेव य अण्वेवो. वियेव बहुदेसि कक बहुदेसी ।

सुत्ता चउरो एए, एमेव य चउरो दुग्गे ॥ १६५ ॥

यो खं अण्वं जुअं, सीयदगं सीतादगं अतो वि य विअइ
ति अण्वणज्जो उसिणं ति भाविनं, तं चैव खवणज्जो एका-
दि धोवणं पुणो पुणो पधोवणं । वितियसुत्तं एतेवन्थो, ख-
वरं बहुदिवसेहि सीआदगोसिणोदगहि वक्खं । तनिय-
सुत्तं कको, मो दव्यं संजोगेण वा अमंजोगेण वा भवति,
१०६

लोहो कको, तरुणं कुल्लो लोहं भवति । यथो पुण हिगुणगा-
दी तेल्लमोदतो, चुरेणो पुण गंमुखिगाऽऽदिकला बुद्धीकता ।
एतेहि एकस्मि आधंसणं, पुणो पुणो पधंसण । चउत्थसुत्ते
ककादिपहि चैव बहुदिवसिएहि, येसं नं चैव, एयस्स पुण
अणवस्स पातस्स एते धोवणादिया पगारा करंतं, वरं मे
णवाकारं भविससति ति जडा अणवपाते चउरो सुत्ता
भणिता तन्हा दुग्गंयं वि चउरो सुत्ता भासिएऽता, खवरं
तन्थ दुग्गंयं मे पाते सुग्गेयं भविससति ति धोवणादिपगारे
करति ति ।

गाहा-

उच्छोल दोमु आयं-सं दोमु आणादि होति दोमा तु ।

किं पुण बहुदेसीयं, भासति इणमो निसामेहि ॥ १६६ ॥

अण्वपाए जे चउरो सुत्ता, तेसु जे आदिह्मा दो सुत्ता, एसु
उच्छोलैज्ज पधोवणा अण्वणंति । पच्छिमा पुण दो सुत्ता, तेसु
आधंसणपवंसणऽऽदि भण्वणंति । सेसं कटं ।

गाहा-

दगककादीहि नवंहि, बहुदेवसिनेहि तु जे पातं ।

एमेव य दुग्गंयं, खुवण्वटंत आणादी ॥ १६७ ॥

दोमा नामं पसती, तिप्पभिति परेण वा वि बहुदोमा ।

ककादि अणाहारे ण वा वि बहुदिवसनुत्थेण ॥ १६८ ॥

सुत्ते पातो बहुदिवसिनेण वा एका पसती, दो वा
तिग्गिण वा पसती, तां दोना भण्वणंति, तेगहं परेण बहु-
दोमा भण्वणंति, अणवाहारोद ककेण वा संवासिनेण पत्थप-
गरदिमंवासासिने, तं पि बहुदिवसिनेयं भण्वे । अणवाहारियेणहं
अणवाहारिमे चउलद्धं, आहारिमे पुण चउगुं भवति ।

इमे दोमा-

धंसणे आतुवपातो, तदुभवाऽऽगंतु संजमे पाणे ।

धुवणं संपातिमवधो, उप्पीलेणं चैव भूमिगे ॥ १६९ ॥

पूर्ववत् वक्ख्या ।

जम्हा एते दोमा-

तम्हा उ अपरिकम्मं, पादग्गहा लद्धं धारए भिक्खु ।

परिभोगमपरिभोगे, पाआगं जं मपरिकम्मं ॥ १७० ॥

पूर्ववत् कयडा ।

इमो बहुदेवसियस्स अववातं वितियपदं-

अभिआमो विमकए वा, बहुरए मज्जादिदुब्बिगंधे वा ।

ककादीहि देवेण व. कुज्जा बहुदेसिएणं पि ॥ १७१ ॥

पातं वसीकरणजोगेण भाविनं, विसेण वा भाविनं,
बहुरएण वा घट्टं, अअन्थं मलिनमित्थेः । मज्जादि दु-
ग्गंधद्व्येण वा भाविनं, दुग्गंयं नं एवमादिपहि कार-
णेहि बहुदिवसिनेयं देवेण वा ककेण वा धावातं वा,
आधंसिज्जति वा, मा मज्जाऽऽदिमंभण उट्ठाहा भावि-
स्सनीत्यर्थः ।

(२८) पृथिक्यां प्रतिग्रहमनापयेत्-

जे भिक्खु अणंतरहियाए पुट्टीए पडिग्गहं आयावेज्ज
वा, पयावेज्ज वा, आयावंतं वा पयावंतं वा साइज्ज

॥ ३२ ॥ जे भिक्खु सरक्खाए पुटवीए पडिगहणं आ
यावेज्ज वा, पयावेज्ज वा, आयावंतं वा पयावंतं वा सा-
इज्जइ ॥ ३३ ॥ जे भिक्खु ससणिद्वाए पुटवीए पडि-
गहणं आयावेज्ज वा, पयावेज्ज वा, आयावंतं वा पया-
वंतं वा साइज्जइ ॥ ३४ ॥ जे भिक्खु चित्तमताए सिलाए
चित्तमताए लेलुए कालोवामंसि दारुणं जाव पइट्टि स-
अइ सयाणं सवीए सदरिणं मउसमसउत्तिगपणगदग-
मट्टियमकडासंताणए पडिगहणं आयावेज्ज वा, पयावे-
ज्ज वा, आयावंतं वा पयावंतं वा साइज्जइ ॥ ३५ ॥ जे
भिक्खु धूणंसि वा गिदलेलुयंसि वा उसकालंसि वा का-
मनालंसि वा पडिगहणं आयावेज्ज वा, पयावेज्ज वा, आ-
यावंतं वा पयावंतं वा साइज्जइ ॥ ३६ ॥ जे भिक्खु कु-
लियंसि वा भित्तिसि वा सेलंसि वा लेलुंसि वा अंतरि-
क्खजायंसि वा जे आयावेज्ज वा, पयावेज्ज वा, आयाव-
तं वा पयावंतं वा साइज्जइ ॥ ३७ ॥ जे भिक्खु खट्ठंसि वा
थंभंसि वा मंचंसि वा मालंसि वा पासायंसि वा हम्मिय-
तलंसि वा अम्मयरीं वा अंतरिक्खजायंसि वा दुवदे
पनिक्खित्ते पडिगहणं आयावेज्ज वा, पयावेज्ज वा, आया-
वंतं वा पयावंतं वा साइज्जइ ॥ ३८ ॥ जे भिक्खु खंघं-
सि वा थंभंसि वा मंचंसि वा मालंसि वा पासायंसि वा
हम्मियतलंसि वा अंतरिक्खजायंसि वा सपाडिगहणं आ-
यावेज्ज वा, पयावेज्ज वा, आयावंतं वा पयावंतं वा साइ-
ज्जइ ॥ ३९ ॥

जे एतं सुत्तपदा जहा नेग्गमं उहंमये तहा वक्कमाणं प-
व्वा सुववं तथ्य ठाणादी भणिया, इह पुण पातस्व आत्ताव-
णाऽऽदी वत्तया ।

इमा सुत्तफाणिता गाहा-

पुटवीमादी धूणा-दीएँ मुक्कलियादिखंयमादीसु ।

जो पानं आतावे, मो पावति आगमादीणि ॥ १७२ ॥

पुटवीमादीएणुं, विराहणा शयवि संयमं होति ।

संजयं आतविराहणा, पातस्मि य मेसमपदेसु ॥ १७३ ॥

अणुं नराहताऽऽदिणसु जाव संताणए नि, एतसु पानं आता-
वेतस्म पाओ संजमविराहणाए भवति, भस्मा जे धूणादिंया
पदा तसु पायवेत्तस्व आयाविराहणा, संजमविराहणा, पाय-
विराहणा य भवति संजमविराहणा पुटवादिनु कायणिक्क-
णं जत्थ आयाविराहणा तत्थ चउगुदं, पातविराहणा चउलहुं ।

धूणादंसु इमे दोसा-

धूणादि दुिणुं, हंभेते लट्टि रज्जुदुव्वदे ।

पनये भवंति दोसा, भूमिण कूडमादीसु ॥ १७४ ॥

धूणादिसु दुट्टिणसु रज्जुव्वेव्वहमादिसु वा दुव्वेज्जसु च लट्टि-
यसुत्त अ संयतस्म उतातस्म य भेदो पायस्म भवति, उ-
व्वहइति अ हमसंताणं जे मालंइइ दोसा भाणता ते

इह पयावणे भवंति । भूमिण कूडमुहादिसु वा ठविजंते ते
दोसा ए भवंतीत्यर्थः ।

सत्थेसु सुत्तपदेसु इमं गाहा-

वितियपदमणपज्जे, आतंवि विकोविने व अप्पज्जे ।

पच्चाने उ वा से, असती आगाहं जाणमवि ॥ १७५ ॥

पुव्वदं कंठं भूमिण जइ ठविज्जति तो गोंगमादिपणि प-
चवानां भवति, समभूमिण वा अवगासां शब्ध, आगाहं
वा रायदुट्टानिगो अपागडो अत्थंनो जाणंनो वि धूणादि-
सु विलज्जा ।

गोणे गाहा-

गोणेषा साणमादी, कप्पट्टमहरणं खेलणट्टाए ।

समाणिदु हरितपाणा-दिणसु पालंभ जयणाए ॥ १७६ ॥

समभूमिण ठविनं गोंगणं भज्जति, साणां वा हरति । कप्प-
ट्टमणं व हरिज्जजा सावात्मगभूमि, कप्पट्टमाणं खेलणट्टा-
णं मा वामभूमि आउक्कायस्मणिजा हरिया वा उट्टुता
कुंयुमादिपणि वा पाणोहि संयत्ता, एवमादिपणि कारणाहं ज-
हा आयसंजमपायविराहणा ए भवति तहा जयणाए आ-
गाहिय पणं विहासं लेवंति ।

तस्मपाणजानादि-

जे भिक्खु पडिगहणो तसंपाणजायं सीहरइ, सीहरग-
वेइ, सीहरियमाहट्टु दिज्जमाणं पडिगहणं पडिगहणं वा
साइज्जइ ॥ ४५ ॥

अतिशयपातमगहणं तस्मपाणजायं जो सीहरित्ता गेगहनं,
तस्म चउलहुं, तस्मपाणा वेइदियादिगो चउत्तिवधा भवंति ।

अहवा-तस्मा दुव्वेदा-

आगंतुग तज्जाता, दुविधा पाणा हवंति पातस्मि ।

आगंतुगपपवेमो, परपओमा मयं वा वि ॥ १७६ ॥

आगंतुगा पिपीलियाऽऽदी, तत्थेव जाव तज्जाया, ते य धु-
णकुंयुमादी, आगंतुगाणं पवेमो सयं वा भवति, परणं वा
पवेसिता ।

गाहा-

एणमापमणरं, तसपाणे तिविह जोगकरणेणं ।

जे भिक्खु सीहट्टु, पडिच्छए आणमादीणो ॥ १७७ ॥

तिविधजोगकरणं, जोगो तिविधो मणमादि, सयं करणोदि,
करणं यि तिविधं, तत्थ चरणविकीरं एव भेदा, तसु खि-
हजिजमाणेषु सेवट्टणादिआवसु सट्टाणपाडिच्छंते विच्छुगा-
दिणा वा आयाविराहणा, परणं वा णोहट्टु दिज्जमाणं जो प-
डिच्छति तस्म आणादी दोसा ।

इमं वितियपदं-

असिवे ओमोयारिण, रायदुडे भए व गेलणो ॥

आगंतुका उ दुविहा, सुहमा धूला य नायव्वा ॥ १७८ ॥

एते अस्मिन्वाऽऽदिगा भायणदंस वा, अनेरं वा, तत्थ अगच्छं-
नो इहेव जाणिय तत्तपाणजाइ सीहट्टु लम्भंति, ताणिय गिरहे-
नो सुखो, गदिते वा पच्छा दिट्ठो ते नीहरंतो सुखो ।

सुत्त-

जे भिक्खु पडिग्गहाओ ओसहवीयाइं खीहरइ, खीहरावेइ, खीहरियमाहट्टु दिजमाणं पडिग्गहेइ, पडिग्गहंतं वा सा-
इजइ ॥ ४२ ॥

आगंतु गाढा (१७६) आगंतुगा सस्मिन्वादी, तदुत्था त-
स्मिन् कल्याण, पुण्या आगंतुगा सुविधा-सहहा, धूला य। सहहा
सस्मिन्वादी मुग्गिमादी, धूला यदर्शणकावादी।
सीमा पुच्छति-काओ आगन्हीओ, का वा वीय त्ति अतो
भयानि-

सुखसत्तरसा धम्मा, ओसहिगहणेण होति गहिताओ ।
वीयगहणम्मि करणे, एते च व विराधणसमत्था ॥ १७८ ॥
जयगोष्ठममालिणीहिकोद्वगलगतानिलसुगमामसअयसीच-
णगादिणिष्ठावमस्त्तचलतनुविरकुलत्था, सणा सत्तरस-
मा । मसं कंठं ।

गाहा-

एणमामणत्तरं, जो वीयं निविहजोगकण्णेणं ।
खीहरिजण पडिच्छन्ति, सो पावति आणमादीणि ॥ १७९ ॥
पूर्ववत्कण्ठा ।

इमं वितियपदं-

अमिसे अमोयणिए, रायइट्टे भए व गेलामे ।
सीहे चरितसावय, पुव्वागहिण य जयणाए ॥ १८० ॥
कंठा खवरं (पुव्वागहिण त्ति) गहणकालं सुद्धं, जर प-
च्छ। परिकम्मणकालं वितिया दीसंति तो इमा जयणा-
गाहा-

जति पुण पुवं सुद्धे, कारिजंतम्मि वितिय ततिए वा ।
तिय पंच सत्त वीया, दीसंति तहा वि तं सुद्धं ॥ १८१ ॥
वितियं अपरिकम्मं, ततियं बहुपरिकम्मं तेषु जति विप-
रिकम्मणकालं तिणिण वा वीया, पंच वा, सत्त वा वीय-
कणा दीसंति, तहा वि तं सुद्धं चैव विहगहणातो ।
चोदगाऽऽह-गहणकालातो पच्छा वीएसु दिट्ठेसु कहं सुद्धं
भवति ? आचर्याऽऽह-

जह भत्ते आइच्चति, पाणाऽऽदिजुत्तम्मि भोगणे गहिते ।
दस वितिए रातिदियाण, अंगुलिमूलेसु पणखरसा ॥ १८२ ॥
जहा भत्तं पाणं वा सुयविहितविहाणेषु उवउत्तेण गहि-
यं आइच्चति सहसा तुरियगहणं, एवं पाणादिजुत्तं गहिण
भत्तपाणं आलोगति, भायण पडियमेत्तो चैव आलोगितो,
निरीक्षित इत्यर्थः । तत्थ गहणकालातो पच्छा तसवीयादि-
ट्ठा, ते य जह थिसोद्धंतं सक्कंति, तो थिसोद्धिता तं भत्तपाणं
अजति, ए दासो । अह ते पाणेषु थिसोद्धंतं य सक्कंति, तहि
तं भत्तपाणं विगिंचंति । जहा भत्ते, तहा पाणे वि दट्ठव्यं, ए
दाय इत्यर्थः । एस तदुत्थेसु विधी भणिणो ।

इमा आगंतुगेसु-“तत्थ पुण” गाहा-अं अहाकडं पायं तत्थ
जर गिहोहिं आगंतुगा वीया अहाभावेषु बूढा होज्ज, तं
तारिस् वीयसहियं लम्भति, अयं च अपपरिकम्मं स-

● इयं गाथा पूर्वमप्ये विज्ञेय्या ।

व्वदोसविरहियं सुद्धं लम्भति, कययं गेहहनु, उस्सग्गओ
सुद्धं लम्भति, अपपरिकम्मं गेहहनि, अह थिक्कारेण आ-
गंतुगवीयसहितं गेहहति तत्थ पच्छिस्तमगाथा ।

कमा इमा-“लुम्भाण ३” गाहा-अंगुलीणं अण्णपव्वा पदमा
भागो, वितिया मज्झवारे भागो, ततितं अंगुलिमूले भागो ।
आउरेहाए चउत्थो भागो, अंगुलुगस्स अमंनरकादीए
पंचमो भागो, सेसो छट्ठो भागो । एवं लुम्भाणसु कण्ठेसु
जति थिक्कारेण पदमपारपमाणमेत्तसु पादं वीममाणसु ग-
हहनि तो पंचराहदियाणि पच्छिस्ते, वितियपव्वमेत्तसु दस-
राहदिया, ततियपव्वमेत्तं पन्नरस राहदिया ।

गाहा-

वीसं तु आउलेहा, अंगुलुत्ते तु होति पणुवीसा ।
संतम्मि होति मासो, चाउम्मासो भवे चतुसु ॥ १८३ ॥
चउत्थ आउलेहपमाणमेत्तसु वीसं राहदिया, पंचमे अंगु-
लुमूलपमाणमेत्तसु भिक्खमासो, छट्ठेण भागेण पत्तनी चैव
पुरति, पत्तनिमेत्तं मासलहुं, वितियपत्तनीए वितिया मासो,
ततियपत्तनीए ततियमामो, चउत्थपत्तनीए चउत्थमासो,
एवं चउलहुं जानं, अतो परं दुग्गुणेषु पारं चियं पावियव्वं,
सुहुमेसु पच्छिन्तं भणियं ।

इदणि धूलादि गाहा-

एसेव गमो नियमा, धूलेसु वितियपव्वमारदो ।
अंजलि चउक लहुगा, ते थिय गुरुगा अण्णेतसु ॥ १८४ ॥
धूलवेयाणं वितियपव्वमेत्तसु पणं, अंगुलिधूले दस,
आउरेहाए पणस्स अंगुलं वीसं, पत्तनीए भिक्खमासो, अं-
जनीत्यर्थः । वितियं जलीए वितिया मासो, ततियाए ततिओ,
चउत्थं जलीए चउत्थो मासो । एवं चउत्थं लहुजानं । अतो
परं दुग्गुणबुद्धीए पारं चितं पावियव्वं । अयं भणति-तो दो छ-
प्पाए विवहंति, वारससु मासलहुं कायव्वं, स एवांजलि-
रविरुद्ध इत्यर्थः । चउसु अंजलीसु चउलहुं । एवं पण्ठेसु प-
च्छिन्तं अण्णेतसु वि एतेण चैव, करलुम्भाणकमेण एते चैव
पणगादिया पच्छिन्ता, खवरं गुरुगा कायव्वा ।

गाहा-

थिक्कारणम्मि पाए, पच्छिन्ता वसिया य वीएसु ।
नायव्व आणुपुव्वी, एसेव तु कारणे जयणा ॥ १८५ ॥
पुव्वकं कंठं, कारणे पुण पत्ते जया आगंतुगवीयसहितं
गेहहति तदा एतेण चैव पणगा वि पच्छिन्ताखुल्लंभण गे-
हहंतो सुद्धं, जयणा, एसेव पणगादिगा इत्यर्थः । अह कारणे
वि पणगादिभेदतो बोधन्थं गेहहइ, तो चउलहुं भवति ।
जहा कारणे कच्छुम्भागादिएसु वीएसु दिट्ठेसु विकल्पं तहा
इमं गाहा-

बोसट्ठं पि हु कप्पति, वीयाऽऽदीणं अहाकडं पायं ।
ए य अपपरिकम्ममा, बहु वा अपं सपरिकम्ममा ॥ १८६ ॥
बोसट्ठं भरितं जति अहाकडं पादं भरियं वीयाणं
लम्भति, तहा वि तं चैव अहाकडं वेत्तव्वं, ए य बहुपरि-
कम्मं सुद्धं, अपपरिकम्मसस अनति बहुपरिकम्ममेव
बोसट्ठं पि बीए अवरुत्ता गेहहतीत्यर्थः ।

चोदगो भणति-पुवं सोही मति कयं भणिऊण इदणि

● इयं गाथा पूर्वमप्ये विज्ञेय्या ।

भणह वोसदं पि कण्ठे ति पुब्बावरविरुद्धं ? । आवा-
र्याऽऽह-इमे कारणे अवलंबेता ण दोतो-कामिपसु, सं-
तासंतसतीए वा बालबुद्धेसु सदांतेसु जाव ते अप्यबहुप-
रिक्कमा परिकम्मिज्झिहंति नो बहुपरिहाणी. अहाकई पुण
तक्खणादेव परिभुज्जति अवि य वीएसु संघट्ठणं थेव केवलं,
दोसो वि जो बहुट्ठणो स धित्तव्यां गुणो वि जो बहुट्ठोसो स
परित्याज्य इत्यर्थः ।

सुचं-

जे भिक्खू पडिग्गहाओ कंदाणि वा मूलाणि वा पत्ता-
णि वा पुप्फाणि वा फलाणि वा वीयाणि वा हरियाणि
वा खीहरइ, खीहरावेइ, खीहरियमाहट्टु दिज्जमाणं पडि-
ग्गहेइ, पडिग्गहंतं वा साइज्जइ ॥४३॥

जं भूमीए अयगादंतस्स जाव मूलं कुट्टति ताव कंदो
भणति, भूमीओ उर्वरि जाव डाली ण कुट्टति ताव खेधो
भणति, सा डाली भणति, सालानो जं कुट्टति तं पवालं
भणति । सेत्ता पदा कंठा ।

सुचं-

जे भिक्खू पडिग्गहाओ पुदवीकायं खीहरइ, खीहरावेइ,
खीहरियमाहट्टु दिज्जमाणं वा पडिग्गहेइ, पडिग्गहंतं वा
साइज्जइ ॥४४॥ जे भिक्खू पडिग्गहाओ आउकायं खी-
हरति, खीहरावेइ, खीहरियमाहट्टु दिज्जमाणं पडिग्गहेइ, प-
डिग्गहंतं वा साइज्जइ ॥४५॥ जे भिक्खू पडिग्गहाओ
तेउकायं खीहरइ, खीहरावेइ, खीहरियमाहट्टु दिज्जमाणं
पडिग्गहेइ, पडिग्गहंतं वा साइज्जइ ॥४६॥

एतेसि सुत्ताणं इमे अथो-

वीएसुं जो उ गमो, नियमा कंदाऽऽदिप्पसु सो चेव ।

पुदवीमादीएसुं, पुब्बे अवरम्मि य पदम्मि ॥ १८७ ॥

खवरं अणंतसु कंदाऽऽदिपसु गुरुगं पच्छिन्नं भाणियच्चं ।
सेलं सव्वं उम्मग्गऽववातेणं जहा वीएसु तहा भाणियच्चं ।
निं चू० १४ उ० । (पात्रस्य निष्कारणम्- 'निष्कारणम्'
शब्दे चतु० भा० २०२२ पृष्ठे गतम्) । (निरन्ध्रया अपात्र-
कया न भवितव्यमिति 'अपात्रया' शब्दे प्रथ० भा० ६०५
पृष्ठे उक्तम्) । (पात्रस्य लेपकरणम् 'लेव' शब्दे वक्ष्यते)
(पात्रसीवनार्थं सूचीपाचनव 'सुई' शब्दे) योग्ये पारि-
णामकं, व्य० १० उ० । अधिकारिणि, 'पक्षं नि या जोग्यो नि
वा एगट्ठं' दशा० ४ अ० । आ० चू० । पक्षं नाम-सुलभं तदुभय-
स्स गहणधारणशक्तिर्यथैः नि० चू० १ उ० । अए० । विपा० ।

(२६) पारिणामिकाः पारिणामिकानि पारिणामिकभेदान्त्र-
विधं पायम् । थ० २० ३ अधि० २ लक्ष० । साधुभिः, पौष-
धिकश्राद्धैश्च मात्रकाणि पात्रकाणीव द्विः प्रतिलेख्यान्त्युत
व्यापारणावमरे एव व्यापारणीयानीति प्रश्ने, उत्तरम् सा-
धुभिः, पौषधिकश्राद्धैश्च मुख्यतः मात्रकार्यपि पात्राणि इव
द्विः प्रतिलेख्यानि, व्यापारणावमरे च प्रमुन्य व्यापार-
णीयानीति । २५ प्र० । सेन० २ उक्ता । विहृतपात्रकाणि पु-
नर्लेपितानि चतुर्भासके विहृतानि कल्पन्ते, न वेति प्रश्ने,

उत्तरम्-पूर्वविहृतपात्रकाणि पुनर्लेपितानि चतुर्भासके वि-
हृतानि कल्पन्ते इति । ७५ प्र० । सेन० २ उक्ता० ।

प्राप्तं-त्रि० । उपगते. झा० २ श्रु० १ खगं १ अ० । उपार्जि-
ते, प्राप्तिसुपगते, विपा० २ श्रु० १ अ० । गृहीते. भ० ५ श्रु०
५ उ० । परिच्छेदे, भ० ५ श्रु० ५ उ० । लब्धे, " पक्षभक्ष-
वतीरं । " प्राप्ता लब्धो भवः संसारोऽर्णवः समुद्रो भवार्ण-
वस्तस्य तीरं पर्यन्तो येन तम् । दृशे० १ त्वम् ।

विषयसूची-

- (१) पात्रनिक्षेपे पात्रस्य चतुर्विध्याऽऽदि निरूपणे
"नामं ठवणा" (६१४) इत्यादिगाथा ।
- (२) पात्रस्य गणनाप्रमाणाऽऽदीनि ह्यगणि ।
- (३) अथ पात्रविषयं तमेवाऽभिधत्तुराह ।
- (४) अथ हीनहारम् ।
- (५) अथ लक्षणहारम् ।
- (६) अथ त्रिविधोपधिहारम् ।
- (७) अथ कालहारम् ।
- (८) अथाऽऽकरहारम् ।
- (९) अथ 'चाउलं' हारम् ।
- (१०) अथ जघन्ययतनाहारम् ।
- (११) अथ सगुणमपि तावद्दुदोषांतरम् " अप्रमाण-
वश्रोगच्छेयणंति " हारम् ।
- (१२) अथ मुखहारम् ।
- (१३) अलातुपात्रं गृह्णाति ।
- (१४) महाभानानि अथःपात्राऽऽदीनि ।
- (१५) पग्वेयपिं पात्रं धरति ।
- (१६) निजग्वेयपिं पात्रम् ।
- (१७) अयं वन्धनार्दीनि ।
- (१८) प्रतिमाः पात्रग्रहणं ।
- (१९) अथ कतिभिः प्रतिमाभिः पात्रं गवेयणीयम् ।
- (२०) तच्च पात्रकं लक्षणं पितं प्राप्ते, नालक्षणं पितम् ।
- (२१) पात्रप्रयोजनम् ।
- (२२) यादृशं पात्रमादाय भिक्षार्थं गच्छेत् ।
- (२३) प्रतिग्रहनिकाया ऋणुयच्चं वसति ।
- (२४) पारितोषपात्रम् ।
- (२५) नवपुराणपात्रग्रहणम् ।
- (२६) संप्रति निर्दिष्टस्य द्वानि विधिः ।
- (२७) प्रतिग्रहप्रनलमस्थिरं धारयते ।
- (२८) पृथिव्यां प्रतिग्रहमात्रपथेन ।
- (२९) पारिणामिकाऽपारिणामिकाऽपारिणामिकभेदा-
न्त्रिविधं पात्रम् ।

पसइय-पत्रकितं-त्रि० संजातकुन्तिनालपत्र, झा० १ श्रु० ७ अ० ।

पक्षकपिय-पत्रकल्पिक-पुं० । पात्रग्रहणादिसामाचारी, झे,
चू० १ उ० ।

सम्पति पात्रमिति । पात्रकल्पिकहारम्-

अप्यत्ते अकहिता, अखहिगया परिच्छेणे य चतुर्गुणा ।

दाहिं गुरु तवगुणा, कालगुरु दाहिं वी लहूगा ॥७४६॥

इयं गाथा तथैव द्रष्टव्या नवरमिह सूत्रमाचारान्तर्गतं पा-
त्रपञ्चाध्यायनं, तस्याप्राप्ते यदि पात्राऽऽनयनाय प्रेषयति तदा

प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः । द्वाभ्यामपि गुरुवः-तपसा, कालेन च । अथ सूत्रं प्राप्तं परं नाद्यापि तस्यार्थः कथितः तदा चत्वारो लघुकाः, तपसा गुरुवः । अथ कथितोऽर्थः परं नाद्यापि सम्यगधिगतः तदाऽपि चत्वारो लघुकाः, कालेन गुरुवः । अथाऽप्यधिगतोऽर्थः-अज्ञानविपर्ययीकृतश्च, परं नाद्यापि परीक्षितः तदाऽपि चतुर्लघवः, तपसा कालेन च लघुकाः । अथः सूत्रं पाठयित्वा तस्यार्थं कथयित्वा सम्यगधिगतं चाप्ये पात्राय परीक्ष्य प्रेषयत्येव इति । बृ० १ उ० । (पात्रनिक्षेपः ' पत्त ' शब्देऽनुपदमेव गतः)

अथ वैपरीत्यकरणे प्रायश्चित्तकाम-

वोचते चउ लहुआ, आणाहिविराहणा य दविहा उ ।
छेयखभेयकरणे, जा जहिं आरेवेणा भणिया ॥६६२॥

विपर्यस्तेन ग्रहणे करणे वा चतुर्लघुकाः, उपलक्षणत्वात्-लघुमासर्गादिद्विपञ्चकं अपि । अत्रोक्तं भवति-उक्तस्य यथाकृतस्यापार्थे पात्रस्योत्पादनाय निर्गतेः, तस्य योगमकृत्वाऽल्पपरिकर्मोऽकृतमेव गृह्णाति चतुर्लघु, परिकर्म वा प्रथमतया । यद्गृह्णाति चतुर्लघुयदा यथाकृतं योगं कृतेऽपि न लभ्यते तदाऽल्पपरिकर्मं यत्वेनोपयुज्यते, तस्योत्पादनाय निर्गतेः प्रथमत एव स्वपरिकर्मं गृह्णाति चतुर्लघु शनं श्रीणि चतुर्लघुकर्तानि । एषं मध्यमस्यापि त्रिषु स्थितिषु श्रीणि मासि कानि । तत्रमध्यमं स्थानकत्रयेऽपि श्रीणि रात्रिर्द्विपञ्चकानि । यथा यथाकृताऽद्विपर्यस्तग्रहणे प्रायश्चित्तमुक्तं तदाऽकृताऽद्विनामपि परम्परं विपर्यस्तग्रहणे प्रायश्चित्तमेव लानयम् । तथा-उक्तस्य प्रतिपत्त्यर्थं निर्गतेः प्रथमं भावकं गृह्णाति मासिकं, जत्रयं दोषपरिकाऽऽदि गृह्णाति पञ्चकं, मध्यमस्य निर्गते दृष्टेऽपि गृह्णाति चतुर्लघु जत्रयं गृह्णाति पञ्चकं, जत्रयस्य निर्गते उक्तं गृह्णाति चतुर्लघु, मध्यमं गृह्णाति मासिकम् । तदेवं विपर्यस्तग्रहणे प्रायश्चित्तमुक्तम् ।

सऽपि विपर्यस्तग्रहणेऽभिधीयते-उक्तं भङ्गत्वा मध्यमं करोति पञ्चकं, मध्यं भेदाऽप्योक्तं करोति चतुर्लघु, तदेव भङ्गत्वा जत्रयं करोति पञ्चकं, जत्रयं भेदाऽप्योक्तं करोति चतुर्लघु, मध्यमं करोति मासिकम् । आहोऽद्वयश्च दोषाः, विराधना च । विराधना च द्विविधा-संयमे, आत्मनि च । तथा चाऽऽप्यत्रयं छेदने भेदेन वा कुर्वन् आत्माविराधना परितः पमहादुःखाऽदिका, संयमविराधना तु तद्वत्तं घुणऽद्वयं । विनाशश्च युज्यते, ततो या यस्यां संयमविराधना सामान्यविराधनायां वा आत्मव्यपराधना भणिया वा नस्यामभियान्तव्या, तत्रात्मविराधनायां वा सामान्यतश्च उक्तं, संयमविराधनायां च । लुप्तावउत्पल्लव्या इत्यादिका कार्यानिपन्ना । यत एव ततो न विपर्यय विपर्यस्तकरणम् । बृ० १ उ० १ प्र० ० ।

अथ पात्रस्यैव विशेषविधिं विमर्शपुराह-

आभासणा य पुच्छा, दिट्ठे रिचे सुहे वहंते य ।
संमट्ठे उक्खिते, सुके अ पमास दट्ठणे ॥६६३॥

पात्रस्योत्पादनायामवभागेन कर्त्तव्यं, तत्र पुच्छुनि शिष्याः किं हरे पात्रं प्रशस्तमुत्पादयम् ? एवं रिक्तं, अरिक्तं वा ? कृतमुषमकृतमुषं वा ? वहमानकमवहमानकं वा ? संलुप्तम-संलुप्तं वा ? उक्लितं निक्षिप्तं वा ? शुष्कमादं वा ? प्रकाशमुष-

मप्रकाशमुषं वा ? इत्येते पुच्छाः । आसां निर्वचनं स्वयमेव स्मरिभिधास्यति । तथा-(द्वदशेति) दृष्ट्वा चक्षुरा निरीक्ष्य पात्रं यदि निर्गते तदा गृह्णाति ।

अथेनामेव गाथां विचरीषुः प्रथमद्विती-
यपुच्छयेयेकरगाथया परिहारमाह-

दिट्ठमदिट्ठे दिट्ठे, खमतममियरे न दीसए काया ।
दहिमादिहिं अरिक्तं, वरे तु इयरे मिया पाणा ॥६६६॥

दृष्टादृष्टयोः पात्रयामेवे हरे क्षमतेर क्षमशब्द इह युक्ताः-यः, ततश्च क्षमतममहृष्टादितशयनं गृहीतुं युक्तम् । कुत इत्याह-इतर्गस्मिन्नहृष्टे (न दीसयति) प्राकृतस्यादेवचनम्, न हयन्ते, कायाः पृथिवीकायाऽऽदयः, तथा दृष्ट्यादिभिरित्यादिग्रहणो-न्मोदकाऽद्विपरिग्रहः । नैतन्निर्गते पूर्णं वर्गम् इतर्गस्मिन् रिक्ते स्युर्भवसुः कदाचित् प्राणाः कुण्डप्रभृतया जीवाः । यदि पुनरे तत्र प्राणसंभवस्तदाऽपि सम्यगुपयुज्य गृह्णातं न दीयः ।

अथ कृतमुष्वाऽकृतमुषयोः किं कृतमुषं
प्राहमुत्पाकृतमुषम् ? । उच्यते-

अकयसुहे दुणप्पमा, बीयाइ छेयणाऽऽ दोसा वा ।
कुंममादवहेते, पासुवहेते अओ पण्णे ॥ ६६७ ॥

अकृतमुषं भाजने दुर्दृश्या अमृतपुष्टिवा बीजाः । अयो जीवाः, तत्र बीजाणि तत् दुष्प्राणि, आदिशब्दात्प्रमाऽद्विपरिग्रहः । छेदने भवत्येवोपा दोषास्तत्र भवेयुः, यत एव ततोऽकृतमुषं परिह-नेयम् । अथ वहमानकावहमानकयोः कतरं अहोमत्याह-कुम्भवादयः सस्या अहमानकं प्रायः सम्भवति, अतः प्रा-सुकैव वस्याऽदिना वहमानकं व्याप्रियमाणं यत्तत्पार्थं यतया हितमिति धन्यं, संयमत्रोपकारकमित्यर्थः ।

अथ संसृष्टाऽऽदिपुच्छादये प्रतिनिक्षेप-

एमेव य संमट्ठे, पासुएण पमत्थ नाह पडिहुट्ठे ।
उक्खिते च स्वमत्तरे, जे चोळ्ळे फासुगदवेण ॥ ६६८ ॥

एवमेव यथा वहमानकं तथा संसृष्टमपि यत्प्रासुकैव भङ्गाऽदिना संसृष्टं खरिणितं तत्प्रशस्यमप्राशुकैव पुनः संसृष्टं प्रति-कुष्टं निक्षिप्तम्, उक्लितमोत्पल्लव्यामेवे यदा प्रयोगेण गृह्णात । पात्रमुक्लितं तत्रोक्लितमात्रं क्षमतं युक्ततरम् । यथादि प्राशुकं द्रव्येण तत्राऽदिना तत्पार्थं अयः, अर्थादापन्नमप्राशुकैव परिहार्यम् ।

अथ किं प्रकाशमुषं गृह्णतामप्रकाशमुषं वा-

जे होइ पमासमुहे, जोगपरं ते न अप्पमासा तु ।
तसवीयाइ अट्ठुं, इम तु जयणं पुंसा कुणइ ॥६६९॥

यद्भवति प्रकाशमुषम्, तत्तु योग्यतरं, संयमाऽऽमविराध-नाया अभावादिद्विशेषेण योग्यमप्रकाशमुषमात्रज्ञानं, इत्थं पा-त्रस्य प्रशस्त्यप्रशस्त्यरूपतामुपगम्य तस्यैव विशिष्टवर्माभि-धातुमुपक्रमते-“तसवीया” इत्यादि पञ्चाङ्गे । तत्पार्थं चक्षुरा प्रत्युपेक्ष्य यदि असजीवाऽऽदिकं जन्तुजातं किञ्चित् न पश्यति तद् दृष्ट्वा इमां वक्ष्यमाणं यतनां पुनः करोति ।

तामवाऽह-

ओमथपाणमार्इ, पुच्छा मूलपुण उतरगुणे य ।

निष्ठाने निस्सुतो, सुदो ससिणिद्वयसि ॥६५०॥

(आभयं ति) तत्प्राप्तमवाकमुच्यं कृत्वा त्रीणि स्थानानि समाह्वानानि त्रिस्थानं मणिवधहन्तलमुमिकालक्षणं, तत्र त्रिःकृत्यः त्रीन् चारान् प्रत्येकं प्रस्फोटयेत्, ततः प्राणात्स्वयाः, आदिशब्दाद्वाजीजानि वा दृष्ट्वा न गृह्णाति, पुच्छं मूलगुणो-
त्तरगुणं । यद्दिशिष्यः पुच्छति-के मूलगुणाः, के चोत्तर-
गुणाः ? अत्र निर्वचनमत्र वक्ष्यते । (सुत्रं) स्मिन्निष्ठमाहरेत्सु
ति यत्वाकायः प्रसिध्यमाण आस्मीत् तदधुनाऽपनीनाष्का-
यनया कदाचित् माक्ष्णं भवेत्, तच्च यदि विःकृत्यः प्रस्फो-
टनाऽऽदिविधिं कुर्वता न परिभाविनं तथाऽपि धृतज्ञानप्रा-
माग्यबलेन शुद्धः आदिशब्दाद्वाजीकायपरिग्रहः ।

एतदेव भावयति-

दाहिणकरेण कोणं, घेचुतायेण वाम मणिवधे ।

फोडे तिभिचारं, तिभि तले तिभि भूपीए ॥६७१॥

दक्षिणेन करेणोत्तानेन पाऽस्य कोणं कसं गृहीत्वा पात्रम-
वाकमुच्यं कृत्वा वामहस्तस्य मणिवधे त्रीन् चारान् प्रस्फोट-
यति, ततश्चीनं चारान् हस्ततले, चीन् भूमिकायामिति ।

तसवीयाइ तु दिष्टे, न गिरहइ गिरहती य अदिष्टे ।

गहणमि उ परिमुदे, कणइ दिष्टेहि नि वहरि ॥६७२॥

नपकृत्यः प्रस्फोटितं सति त्रयवीजाऽऽदिष्टजन्तुजानं नं
यदि दृष्टं तदा न गृह्णाति, अथ न दृष्टं तदा गृह्णाति । अ-
थ महताऽपि प्रयत्नेन त्रयुपेक्षमाणांति तदा बीजाऽऽदीनि
सन्त्यपि सुपरिगृह्णात् दृष्टानि, ततः परिशुद्धं निर्दोषमिति
भवा पात्रस्य ग्रहणं कृतं, ततः उपाध्यमानं तत्त्वानि दृष्टानि
ततः को विधिविग्राह-कल्पने बहुमणिं वीजाऽऽदिभिः
पश्चात् दृष्टमिति । किमुक्ते भवति ?-तत्प्राप्तमवाकमुच्यं कति म-
न्या न भूयोऽगारिणः प्रत्यर्थेन न वा परिग्राह्येन धृतप्रामा-
त्येन गृहीतव्यात्, किं त्वेकान्तं बहुप्रासुके प्रवेशं तानि वी-
जानि यतनया परिग्राहयेत् ।

अथ "पुच्छा मूलउत्तरगुणे ति" अस्मि निर्वचनमाह-

मुहकरेण मूलगुणा, पाए निकोरं च इयेरे उ ।

गुरुगा गुरुगा लहुगा, विमेमिया चरिमए मुदो ॥६७३॥

पात्रस्य यन् मुखकरं तन्मूलगुणाः, यत्पुनमुखकरालान-
न्तरं तदव्यन्तयेतिनां गिरहयेतिपात्रेण तत्रैवपात्रगमित्य-
विधीयते, तदिदं उत्तरगुणाः । अत्र चतुर्मेढ्रां संयतार्थं कृ-
तमुखं संयतार्थमेव चोत्कीर्णमिति प्रथमा भङ्गः । संयतार्थं
कृतमुखं स्वार्थमुत्कीर्णमिति द्वितीयः । स्वार्थं कृतमुखं संयतार्-
थमेवोत्कीर्णमिति तृतीयः । स्वार्थं कृतमुखं स्वार्थमेवोत्कीर्ण-
मिति चतुर्थः । अत्र त्रिषु भङ्गेषु प्राप्यअनम् । तद्यथा-प्रथमे
भङ्गे चत्वारो गुरुकाः, तपमा कालेन च गुरवः, द्वितीयेऽपि
चतुर्गुरुकाः, तपमा गुरवः, कालेन लघवः । तृतीये च-
तुर्गुरुकाः, कालेन गुरवः, तपमा लघवः । चरमे चतुर्थे
भङ्गे शुद्धः उभयस्यापि स्वार्थोवादिनि । व्याख्यातः पात्र-
कल्पकः । ६७० १ उ० १ प्र० ।

पत्तकपवर पत्रकपवर-पुं० । पशायथे कचवरः । पत्रस्वलोपे
कचवरे, जं० २ वत्त० ।

पत्तकारि (ण)-प्राप्तकारिन्-त्रि० । प्राप्यकारिणि, स्पष्टार्थ-
ग्राहिणि, विरो० । (शब्दार्थाणां प्राप्याऽप्राप्यकारित्वम् ' इ-

दिय' शब्दे द्वितीयाभागे १५७ पृष्ठे उक्तम्) स्वनामस्थाने प्रा-
प्ते, यत्र वीरः प्रतिमया स्थितः, तत्रैव शब्दगारे स्कन्दो नाम
प्राप्तकृतपुत्रो दास्या सह रेमे । आ० म० १ अ० । आ०चू० ।
आलम्बिकाया नगर्या बहिःस्थे चैत्ये, "तथ जे से पंचमे
पट्टुनहारे, से जे आलम्बियाए रायरीए बाहिया पत्तकालंति
चेइयसि रोहस्स सरीरगे विण्णजहामि ।" म० १५ श० ।

पत्तग-पात्रक-न० । पिठरिकापिशंसे, भ० १५ श० ।

पत्रक-न० । लेले, वृ० १ उ० १ प्र० ।

पत्तगधुवण-पात्रकधावन-न० । पात्रमलाऽऽदिप्रक्षालने, पं०
व० २ द्वार ।

पत्तचारण-पात्रचारण-पुं० । नानाहमफलान्मुपादाय फला-
ऽऽध्यप्रागप्यविरोधेन फलतले पादोत्तपानिलेपकुशलं, ग०
२ अधि० ।

पत्तच्छम पत्रच्छम-त्रि० । पत्रच्छोस, ग० ।

पत्तच्छेज-पत्रच्छेज-न० । अष्टोत्तरशतपत्राणां मध्ये विवक्षित-
तन्मल्याकपत्रच्छेदने हस्तलाघवे, जं० २ वत्त० । आ० । फ-
लाभेदे, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० । कल्प० ।

पत्तच्छेजकम्म (ण)-पत्रच्छेजकर्मन्-न० । पत्रच्छेजनिष्पा-
दितं वस्तुनि, आचा० २ ध्रु० २ चू० २ अ० ।

पत्तट-प्राप्ताथ-त्रि० । अधिकृतकर्मणि निष्ठाङ्गने, भ० १४ श०
१ उ० । बहुशक्तिने, मुन्दरे च । दे० ना० ६ वर्ग ६८ गाथा ।
अनु० । "चडगा निउणा कुमला, जेआ पिउसा नुथा य प-
त्तट्ठा ।" पाठ० ना० ६० गाथा । कृतप्रयोजनं, उपा० ७ अ० ।

पत्तण-पत्तन-न० । नानादेशाऽऽगतपरगस्थाने, अनु० । बाण-
कल्पगुरुत्वाः, दे० ना० ६ वर्ग ६४ गाथा । ('पट्टण' शब्देऽ-
स्मिन्नेव भागे २४७ पृष्ठे सर्वमुक्तम्)

पत्तणा-प्रापणा-स्त्री० । स्वस्थापरिवर्तनायाम्, पं० चू० ४
कल्प ।

पत्तणिव्वाण-प्राप्तनिर्वाण-त्रि० । प्राप्तं कपत्याऽऽदिशमेनेन
निर्वाणं शीतोत्तमाद्येन स प्राप्तनिर्वाणः । उपशान्तकपायं,
उत्त० २४ अ० ।

पत्तनिलपेडमपाडिया-पात्रनिलभाण्डकशक्तिका-स्त्री० ।
पात्रपुक्तनिलानां भाण्डकानां च मृगमयभाजनानां धृतायां
गन्ध्याम्, भ० २ श० ५ उ० ।

पत्तपाडिमा-पात्रप्रतिमा-स्त्री० । पायपाडिमा' शब्दार्थे, म्या० ४
ठा० १ उ० ।

पत्तपल्लव-पत्रपल्लव-पुं० । अत्यन्तवपत्रमुच्छे, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० ।

पत्तभार-पत्रभार-पुं० । दलवये, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० । "नवरु-
हविमिभंतपत्रभारंशकारगम्यत्तरिखिजा ।" ग० १ आ० ।

पत्तय-पत्रक-न० । तलतालयादिमर्मविज्ञाने, (अनु०) ग-
न्धद्रव्यविशेषे, आचा० १ ध्रु० १ अ० ५ उ० । मेयभेदे,
स्था० ४ ठा० ४ उ० ।

पत्तरह-पत्ररथ-पुं० । पक्षिविशेषे, "सडगा लगा सउता,
पत्तरहा भंडया विहंगा य ।" पाठ० ना० ४१ गाथा ।

पत्तल-पत्रल-न० । “विशुन्पत्रपीतान्धाहः” ८ । १ । १७३ ।
इति स्वायं लः । प्रा० २ पाद । पत्रशब्दायै, पत्रसमुद्धे । त्रि० ।
“पत्तलमिद्धं” स्कन्धपत्रलमिति वचनान् । रा० । पद्मव-
निः । ज० २ वक्त० । ज० प्र० । आ० म० । “ससुपत्तलछाया-
बहुल-कुल्लह जाम्ब कयम्” प्रा० ४ पाद । तीक्ष्ण, “पत्तलमि-
द्धं पत्तल” । पाद० ना १३६ गाथा । दे० ना० ।

पत्तविच्छुपा-पत्रवृत्तिक-पुं० । चतुरिन्द्रियजीवभेदे, जी० १
प्रति० । प्रज्ञा० ।

पत्तवैटिय-पत्रवृत्तक-पुं० । त्रीन्द्रियजीवभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

पत्तसगडिया-पात्रशकटिका-स्त्री० । पलाशाऽऽदिभूतायां ग-
न्याम्, भ० २ श १ उ० ।

पत्तसमिद्ध-पत्रसमृद्ध-त्रि० । “पत्तलमिद्धं पत्तल” । पाद०
ना० १४० गा० ।

पत्तसमुग-पात्रसमुद्ग-पुं० । पात्रभूतसमुद्गे, जी० ३ प्रति०
४ अधि० ।

पत्तहार-पत्रहार-पुं० । त्रीन्द्रियजीवभेदे, प्रज्ञा० १ पद । जी० ।

पत्ताबंध पात्रबन्ध-पुं० । त्रीन्द्रिकोपधिभेदे, येन वस्त्रखण्डेन
चतुरस्रग पात्रकं धार्यते । सू० ३ उ० । औ० । घ० । प० व० ।

अथ पात्रकबन्धऽऽदीनां प्रमाणनिरूपणायऽऽह-

पत्ताबंधपमाणां, भागपमाणेषु होइ कायव्वं ।

चतुरगुलं कर्माना, पत्ताबंधम कोणा उ ॥

पात्रकबन्धप्रमाणं भाजनप्रमाणेन कर्तव्यं भवति । यदि
मध्यमे जघन्यं वा पात्रं भवति तदा पात्रकबन्धोऽपि तद-
नुमारेण करणीयः । अथोक्तं प्रमाणं पात्रं तदा सोऽपि
गुणतः कार्यः किं बहना? यथा प्रमाणां कृते सति पात्रकस्य
बन्धस्य कोणाश्चतुरगुलमूर्त्वं कामन्तो भवन्ति प्रत्येकनिरि-
क्तश्चतुरगुला अञ्जला यथा भवन्तीति भावः, तथा पात्रक-
बन्धमार्थावधेयम् ।

रयताणस्स पमाणं, भागपमाणेषु होइ कायव्वं ।

पायाहिणं करितं, मज्जे चतुरगुलं कमति ॥

रजस्वाणस्य प्रमाणं भाजनप्रमाणेन कर्तव्यं भवति । कथ-
मित्याहः प्रादक्षिण्येन वेष्टनं कुर्वन् पात्रस्य मध्ये यं चतुरगु-
लं चत्वार्यङ्गुलानि रजस्वाणमतिक्रामति तथा रजस्वाणप्र-
माणं विधिपूर्वम् । सू० ३ उ० । “पत्ताबंधस्स एव गंटी उच्छो-
डिजाण साहेजा चउत्थं” महा० १ चू० ।

पत्तामांड-पत्राऽऽमोड-पुं० । तरुशालामोटितपत्रे, नि० १ ध्रु०
३ वर्ग ३ अ० । म० ।

पत्तासव-पत्राऽऽसव-पुं० । धातकीपत्ररससारे आसवे, जी०
३ प्रति० ४ अधि० । प्रज्ञा० ।

पत्ताहार पत्राऽऽहार-पुं० । पत्रकाऽऽहारे वानप्रस्थे, स्त्री० ।

पत्ति(शु)-पत्रिन्-पुं० । पत्रं पत्तः अस्त्यस्य इति । पत्तिण, शरे,
श्रेते, रथिनि, पर्वते, ताले च पर्णयुते, त्रि० । वाच० ।

पाप्पि-स्त्री० । लाभे, भृ० । सूत्र० । आ० चू० ।

पाप्पि-स्त्री० । जलाऽऽद्याधारे भोजनयोग्ये अमत्रे, वाच० ।

ज० २ वक्त० ।

पत्तिय-प्रीतिक-त्रि० । प्रीतिरेव प्रीतिकं, स्वार्थिककप्रत्ययो-
पादानिऽपि रुडेनपुंसकतेति । प्रीती, स्था० ४ ठा० ३ उ० ।
प्रीतिसमुपादेः वचने, उत्त० १ उ० । प्रीतिकरे, कल्प० ३
अधि० ६ लृक् ।

प्रीति-त्रि० । उपप्रीतिभिः प्रीति, स्था० ६ ठा० ।

पत्रित-त्रि० । संजातपत्रे, भा० १ ध्रु० ७ अ० ।

प्रातीतिक-न० । प्रतीतिः प्रयोजनमस्येति प्रातीतिकम् । प्रा-
कृतत्वात्पनिष्पत्तिः । शपथाऽऽदी, उत्त० १ अ० ।

पत्तियमाण-प्रीतिमान-त्रि० । रोचयति, “तं सद्ममाणेहि प-
त्तियमाणेहि रोयमाणेहि” । एकार्थाश्चेति । आवा० २ ध्रु०
१ चू० २ अ० २ उ० ।

पत्तिया-पत्रिका-स्त्री० । सुरभिपत्रे, आवा० १ ध्रु० १ अ०
४ उ० ।

पत्तिसमिद्ध-देरी-न० । तीक्ष्णायै, दे० ना० ६ वर्ग १४ गाथा ।

पत्ती-पत्नी-स्त्री० । भार्यायाम्, “जाया पत्नी दारा, धरिणी
भज्जा पुत्रेयी य” । पाद० ना० ५६ गाथा ।

पत्तेय-प्रत्येक-न० । एकं प्रति प्रत्येकम् । अत्राऽऽमिसुख्ये प्र-
तिशब्दात् न वीष्मायाम् । एकं प्रतीयर्थे, “पत्तेयं पत्तेयं वणसं-
उपरिक्खित्तास्रो” । जी० ३ प्रति० ४ अधि० । वीष्मायामव्य-
यीभावः । एकमेकं प्रतीयर्थे, आवा० १ ध्रु० ४ अ० २ उ० ।
पाद० ना० । एकैकस्मिन्, आवा० १ ध्रु० १ अ० ६ उ० । प्र-
ज्ञा० । पृथक्पृथगित्यर्थे, दश० १ चू० । विशेषः । पत्तेयं पुढो
पुढो । नि० चू० १ उ० । प्रश्न० । सूत्र० । औ० । आवा० ।

पत्तेयजीव-प्रत्येकजीव-त्रि० । प्रत्येको जीवो येषां ते तथा ।
असाधारणशरीरेषु, आवा० १ ध्रु० ४ अ० ५ उ० । (‘व-
णःकह’ शब्दे विवेकः)

पत्तेयगाम(शु)-प्रत्येकनामान्-न० । नामकभेदे, कर्म० ।

पत्तेय तण् पत्ते-उदण्णं दंतअट्ठिमाइ थिरं ॥४६॥

प्रत्येकाद्येन प्रत्येकनामकमाद्ययशः(जन्मनां) प्रत्येकं तनुः
पृथक् पृथक् शरीरं भवति । यदुदादिकैस्स जन्तोरैक-
कं शरीरमौदारिकं, वैकियं वा भवति, तत्प्रत्येकनामित्यर्थः ।
कर्म० १ कर्म० । प० सं० । “पत्तेयथिरं सुभं च नायव्वं (८)” ।
यदुदाजीवं जीवं प्रति भिन्नं शरीरमुपजायते तत् प्रत्ये-
कनाम, तस्यैव तस्यैकशरीरिणो, प्रत्येकशरीरिणश्च नार-
कामरमुच्यते त्रीन्द्रियाऽऽद्यः पृथिव्यादयः कथित्याऽऽदितरव-
श्च । ननु यदि प्रत्येकनाम्न उदयः कथित्याऽऽदिभूताऽऽदीना-
मित्यन्ते तर्हि तेषां जीवं जीवं प्रति भिन्नं शरीरं भवेत्, न
च तद् भवति, यतः कथित्याभ्युपगम्यते तदुदादीनां मूल-
स्कन्धवत्कक्षाऽऽद्यः प्रत्येकसंस्थेयजीवा इत्यन्ते । यत उक्तं
प्रज्ञापनायामेकास्थिकबहुवीजवृत्तपरूपणाऽवसरे-“एयमि
मूला असंलिज्जाजीविया कंदा वि खंदा वि तथा वि साला वि
पवाला वि पत्ता पत्तेयजीविया” । इत्यादि मूलाऽऽद्यश्च फल-
पर्यन्ताः सर्वेऽप्येकशरीराऽऽकारा उपलभ्यन्ते, देवदत्तशरीर-
वत्, यथाहि देवदत्तशरीरमखण्डमेककणमुपलभ्यते, तद्वद् मू-
लाऽऽद्योऽपि, तत् एकशरीराऽऽत्मकाः कथित्याऽऽद्यस्ते चास्-

स्थेयजीवास्ततः कथं ते प्रत्येकशरीरिणः ? उच्यते-प्रत्येकशरीरिण एव ते, तेषां मूलाऽऽदिष्वसंख्येयानामपि जीवानां भिन्नभिन्नशरीरसम्भवात्, केवलं श्लेषद्रव्यविभिन्नतः सकलसर्वेष्वनैरिव प्रबलरागद्वेषोपचिततथारूपप्रत्येकनामक-मपुद्गलोदयनस्ते, तथा परस्परविभिन्नशरीरा जायन्ते । तथा चाहं प्रज्ञापनायामेव-

“ जह सगलसगिस्वबाणं, सिलेममिस्माण वट्ठिया वट्ठी ।

पत्तेयसरीराणं, तह हौंति सरीरसंघाया ॥ १ ॥

जह वा तिलपप्पडिया, बहुपहिं तिलेहिं मीसिया सेती ।

पत्तेयसरीराणं, तह हौंति सरीरसंघाया ॥ २ ॥ ”

माधाद्वयस्याप्ययमन्तराधेः-यथा सकलसर्वेषाणां श्लेषद्रव्येण मिथीकृतनां वर्तित्वा चलित्वा वर्ति, यथा वा बहु-मिस्तिर्लेविभिन्ना सती तिलपप्टिका भवति, तथा प्रत्येकशरीराणां शरीरसंघाताः । इयमत्र भावना-यथा तस्यां वर्तौ सकलसर्वेषाः परस्परं भिन्नाः नान्योन्यानुबोधभाज-स्तथा अदृशान्, अन एव सकलप्रहणं, येन स्पष्टमेवात्यन्त्यानुबोधभावाः प्रतीयन्ते । एवं वृत्ताऽऽदावपि सत्ताऽऽदिषु प्रत्येकमसंख्येया अपि जीवाः परस्परं विभिन्नशरीराः, यथा च ते सर्वेषाः श्लेषद्रव्यसंपर्कमाहात्म्यात्परस्परं विभिन्ना जानास्तथा प्रत्येकशरीरिणोऽपि प्रत्येकनामकमपुद्गलोदयनः परस्परमेतदा जाना इति । पं० सं० ३ द्वार ।

पत्तेयदुक्ख-प्रत्येकैकदुःख-वि० । प्रत्येकैकं दुःखं प्रत्येकैक-दुःखान् । एकैकस्यानाधारमात्रादुःखं, “पत्तेयदुक्ख जीवाणं,” प्रत्येकैकदुःखं जीवानां, स्वकृतकर्मफलमंगित्वान् । स्था० १ डा० ।

पत्तेयवुद्ध-प्रत्येकवुद्ध-पुं० । प्रतीत्येकं किञ्चित् बुध्माऽदिकम-नित्यताऽदिभावनाकारणं यस्तु बुद्धाः बुद्धवन्तः परमार्थमिति प्रत्येकबुद्धाः । प्रत्येकपरमार्थवस्तु तेषु, (करुणद्वारादीनां कथा करुणद्वारादिशब्देषु) (रागि) शब्दे चतुषेर्भागे १=० बुद्धि (मूलकः) स्वयंबुद्धप्रत्येकबुद्धानां च बोध्यपथिधृतलिङ्गकृतां विशेषः । तथाहि-स्वयंबुद्धानां बाह्यनिमित्तमन्तराधिवेधैः, प्रत्येकबुद्धानां तु तद्वेद्यता करुणद्वारादीनामिवेति उच्यते । स्वयंबुद्धानां पादाऽऽदि द्वादशविधाः । (स्था० १ डा०) प्रत्येकबुद्धानां तु नवविधः परागणवदे ईति । स्वयंबुद्धानां पूर्वाधीन धृतं अग्नियमः, प्रत्येकबुद्धानां तु नियमनी भवत्येव लिङ्गप्रति-पत्तिः । स्वयंबुद्धानामाचार्यमन्त्रिणाचार्य भवति, प्रत्येकबुद्धानां तु देवता प्रयच्छतीति । स्था० १ डा० । नं० अत्र ० चू० । गुरुमन्त्रिणौ वा गत्वा (लिङ्गं) प्रतिनयन्ते, यदा च एकाकी चरणमस्ये, इच्छा च तस्य तथारूपा जायते, तत एकाकी विहरति, अन्यथा गच्छति अत्रतिष्ठते । अथ पूर्वोधीनं धुनं तस्य न भवति नहि गच्छेत् चाऽऽवश्यं न मुञ्चति । तथा कोचं पूर्णौ- पुण्यादीयं सुखं मे दत्तव वा, जह मे नन्धि तौ लिगं नियमा गुरुमन्त्रिणं पडिवज्जह, गच्छेत् विहरइ इति । अह पुण्यादीयसुखसम्भवा अग्निय, तौ से लिगं देवता पयच्छइ, गुरुमन्त्रिणं वा पडिवज्जह, जह य एगविहागविहरण-सामर्थ्यो, इच्छा च से तौ एकाकेव विहरइ, अथदा गच्छेत् विहरइ ” इति । प्रत्येकबुद्धानां तु पूर्वोधीनं धुनं नियमनी भवति । तथा जपयन्त एकादशाङ्गानि, उत्कर्षतः किञ्चित्कृतानि दशपूर्वाणि, तथा लिङ्गं तस्मै देवता प्रयच्छति, लिङ्गद्विती

वा कदाचिद् भवति । तथा बोद्धम्-“पत्तेयबुद्धानां पुण्यादीयं सुखं नियमा दत्तव, जहस्यं एकादश अंगा, उकोसेणं मिष्ठा-वसपुव्वी, लिगं च से देवता पयच्छइ, लिगवज्जिओ वा भवइ, जतो भयिणं-“रुणं पत्तेयबुद्धा इति ।” स्था० १ डा० । पत्तेयबुद्धसिद्ध-प्रत्येकबुद्धसिद्ध-पुं० । प्रत्येकबुद्धस्य सिद्धे, स्था० १ डा० । पा० । ये हि प्रत्येकबुद्धाः सन्तः सिद्धाः । ध० २ अधि० । प्रज्ञा० ।

पत्तेयरस-प्रत्येकरस-पुं० । एकैकं प्रति भिन्नो रसो येषां ते प्रत्येकरसाः । अतुल्यरसे, “चत्तारि समुदा पत्तेयरसा पञ्चत्ता । तं जहा-लवणं दण, वारुणं दण, खीरोदण, अश्रोदण, ” स्था० ४ डा० ४ डा० ।

पत्तेयसरीर-प्रत्येकशरीर-पुं० । प्रत्येकनामकमोदये वर्त्तमाने, न च नारकाऽमरमनुष्यद्वीन्द्रियाऽऽदयः पृथिव्यादयः कथित्याऽऽदितरवश्च व्याख्याताः । पं० सं० ३ द्वार (वगुण्णइ शब्दे व्याख्या) ।

सम्प्रति प्रत्येकचनस्पतिजीवप्रमाणमाह-

पत्तेया पञ्जता, पयसरस असंखभागमिप्ताओ ।

लोगा असंख अपज-त्तयाण साहरणमगंता ॥ २ ३ ॥

पर्याप्ताः प्रत्येकचनस्पतिजीवाः धनीकृतस्य लोकस्य सम्बन्धिनाः प्रतरस्य असङ्ख्यतमे भागे यावत् आकाशपरीक्षास्ता-व्यमणा भवन्ति । अपर्याप्तानां पुनः प्रसक्तकृत्जीवानामसङ्ख्येया लोकाः परिमाणं, पर्याप्तपर्याप्तानां च साधारणजी-वानामनन्तरालोकाः । प्रश्ना० १ पद ।

द्वीन्द्रियाऽऽदीनां प्रत्येकशरीरवचनम्-

“वेद्वीदियमाणामं, पाणवह उचप य परमाणू ।

अंतरवेधे भूमी, चारण सोवकमा जीवा ॥ १ ॥ ”

रागिण्डे० जाव एवं वयामी-मिय भंते ! जाव चत्तारि पंच वेद्वीदिया एगयओ साहणसरीरं वंथंति, वंथंतिता तत्रो पच्छा आहारंति वा, परिणामंति वा, मरीर वा वंथंति ? शो इण्टे ममंठ, वेद्वीदिया गे पत्तेयाहाग पत्तेयपरिणामा पत्तेयसरीर वंथंति, वंथंतिता तत्रो पच्छा आहारंति वा, परिणामंति वा, मरीरं वा वंथंति । तेमि गे भंते ! जीवा-खे कइ लेस्साओ पमात्ताओ ? गोयमा ! तत्रो लेस्साओ पमात्ताओ । तं जहा-कइहेलेस्सा, शीललेस्सा, काउलेस्सा । एवं जहा एगुण्वीमहेमे सए तेउकाइयाखे० जाव उव्वंहीत, खवरं सम्महिट्ठी वि, मिच्छिहिट्ठी वि, शोमम्मायि, दा शाणा, दो अमाणा, शियमे, शो मणजेगी, वडजो-गी वि, कायजेगी वि, आहारो गियमं छ्हिहिं । तेमि गे भंते ! जीवाखे एवं ममाइ वा, पमाइ वा, ममंइ वा, वड्ढि वा, अम्मे शे इाणिट्ठे रसे, इट्ठाणिट्ठे फासे, पडिमंवेदोमा ? शो इण्टे ममंठ, पडिमंवेदंति पुण ते, टिड्ढे जहमणं अंतोमुहुत्तं, उकोमेणं वारम मंवच्छरां, मेमं तं चेव । एवं तद्वीदियाणं वि, एवं चउगंदिद्याणं वि शाखात्तं इंदियसु ठिनीए य, मेमं तं चेव, ठिनी जहा पमावणाए । मिय

भंते ! जाव चत्तारि पंच पंचिदिया, एगयओ साहारखसरीरं, एवं जहा बेइदियाणं, खबरं छ जेस्सा तिबिहा दिट्ठी चत्तारि खाणा तिभि झामणा भयणाए तिबिहा जोगा । तेसि खं भंते ! जीवाणं एवं सम्माइ वा पम्माइ वा० जाव वईइ वा अम्मे खं आहारमाहारोमो ? गोयमा ! अत्थेगइयाणं एवं सम्माइ वा पम्माइ वा मणेइ वा वईइ वा अम्मे खं आहारमाहारोमो, अत्थेगइयाणं खो एवं सम्माइ वा० जाव वईइ वा अम्मे खं आहारमाहारोमो, आहारंति पुण ते । तेसि खं भंते ! जीवाणं एवं सप्पाइ वा० जाव वईइ वा अम्मे खं इट्ठाणिट्ठे सप्पे इट्ठाणिट्ठे रुवे इट्ठाणिट्ठे गंधे इट्ठाणिट्ठे रसे इट्ठाणिट्ठे फासे पडिसंवेदोमो ? गोयमा ! अत्थेगइयाणं एवं सम्माइ वा० जाव वईइ वा अम्मे खं इट्ठाणिट्ठे सहे० जाव इट्ठाणिट्ठे फासे पडिसंवेदोमो, अत्थेगइयाणं खो एवं सम्माति वा पम्माति वा० जाव वईइ वा, अम्मे खं इट्ठाणिट्ठे सहे० जाव इट्ठाणिट्ठे फासे पडिसंवेदोमो, पडिसंवेदंति पुण ते । तेणं भंते ! जीवा किं पाणाइवाए उक्खवाइज्जंति पुच्छा ? गोयमा ! अत्थेगइया पाणाइवाए उक्खवाइज्जंति० जाव मिच्छादंससमस्रे वि उक्खवाइज्जंति, अत्थेगइया खो पाणाइवाए उक्खवाइज्जंति, खो सुमावाए उक्खवाइज्जंति० जाव खो मिच्छादंससमस्रे उक्खवाइज्जंति । जेमि पि य खं जीवाणं ते जीवा एवमाहिज्जंति तेसि पि खं जीवाणं अत्थेगइयाणं विएखाते खाण्ते, अत्थेगइयाणं खो विणाए खाण्ते, उववाओ सव्वओ० जाव सव्वट्ठसिद्धाओ, टिठी जहणेणं अंतोमुट्ठं, उक्कोसेणं तेत्तीसं मागरोवमाई, छ सउग्घाया केवलवजा, उव्वट्ठणा सव्वत्थ गच्छंति० जाव सव्वसिद्धं चि, सेमं जहा बेइदियाणं ।

(रायगिहंन्यादि) । सिय ति) स्यात्कदाचिन्न सर्वदा (एगयओ) एकत एकीभूय, संयुज्येत्यर्थः । (साहारखसरीरं) भंपंति ति) साधारणशरीरमेकजीवसामान्यं यध्नन्ति प्रथमतया तत्राभ्यांयुपुल्लग्रहणतः । (डिई जहा पणवणाए ति) तत्र श्रीन्द्रियाणामुत्कृष्टा एकानपञ्चाशद्रात्रिन्द्रिवानि, चतुर्दिन्द्रियाणां तु परमासा जघन्या कुम्भेयामप्यन्तमुत्तमं चत्तारि नाण ति) पञ्चेन्द्रियाणां चत्वारि भव्यादीनि ज्ञानानि भवन्ति, केवलं त्वनिन्द्रियाणामेवेति । (अत्थेगइयाए ति) संज्ञिनामित्यर्थः । (अत्थेगइया पाणाइवाए उक्खवाइज्जंति ति) असंयताः (अत्थेगइया नो पाणाइवाए उक्खवाइज्जंति ति) संयताः (जेति पि णं जीवाणमित्यादि) येयामपि जीवानां सम्पन्निना प्राणानिपाताऽदिना ते पञ्चेन्द्रिया जीवा एवमाख्यायन्ते—यथा प्राणानिपाताऽदिमन्त एत इति तेपामपि जीवानाम् अस्ययमर्थो यदुत्तेकां संज्ञिनामित्यर्थो विज्ञातं नानात्वं भेदो यदुत्तेन वयं बध्नादयः, एते तु बध्काऽऽन्य इति, अस्यैकपामसंज्ञिनामित्यर्थः, नो विज्ञातं नानात्वमुक्कुरूपमेति ॥ भ० २० श० ३ उ० ।

पत्तयसरीरिद्वयवग्गणा—प्रत्येकशरीरिद्वयवर्गणा—त्वी० । प्रत्येकशरीरिणां यथासंभवमौदारिकवैक्रियाहारकंतेजसकामेणु शरीरनामकमसु प्रत्येकं विवस्मापरिणामेनोपचयमापन्नेषु सर्वजीवानन्तगुणेषु पुण्यलेषु, पं० सं० ।

“ पत्तय वग्गणा इह, पत्तयाणं तु उल्लमाईणं ।

पंचरइसरीराणं, तणु रुम्मपएसगा जे उ ॥ १ ॥

नत्थे क्कपएने, वीमसपरिणाम उवविद्या होति ।

सव्वजिजाऽणंतगुणा, पत्तया वग्गणा ताओ ॥ २ ॥ ”

नत एकपरमाणवधिकस्कन्धरूपा द्वितीया प्रत्येकशरीरिद्वयवर्गणा, एवमेकैकं परमाणवधिकस्कन्धरूपाः प्रत्येकशरीरिद्वयवर्गणस्तावद्वक्त्रया यावदुत्कृष्टप्रत्येकशरीरिद्वयवर्गणाः । पं० सं० ४ द्वार ।

पत्तोवग्ग—पत्तोपग्ग—वि० । पत्ताएयुगच्छतीति पत्तोपग्गः । बहलपव, प्था० ४ डा० ३ उ० । पत्रप्राप्ते, प्था० ३ डा० १ उ० । पत्रपेने, आवा० २ धु० २ चू० ३ अ० ।

पत्थ—पत्थ—न० । पथि मांतामतिं हितं पत्थय । क्षपकधेरया गुणत्रये, “ पत्थं मेयं शिखुई शिखाणं निवकरं चैव ” इत्येते एकार्थः । सूत्र० १ धु० ११ अ० । प्था० । रोगोपशमहेतोः, भ० १ श० ३ उ० । हिते, संथा० । जी० । भ० । आरोग्यकरं, ज्ञा० १ धु० १२ अ० । आवा० ।

प्रस्थ—पुं० । कुडवचतुष्टयपरिमितं मागधनुलामानं, “ चत्तारि चैव कुडवा, पत्थो पुण मागहो ईह । ” चत्तारि कुडवा एकत्र परिणता एकः प्रस्था मागधो भवति, सोऽपि च धर्मप्रमाणविन्यासं सार्थानि द्वादशपदान्यवयवान्तव्यः । यो० २ पाहु० । “ मा अयं ईओ पमई, दो पमईओ सइया, चत्तारि सइया कुडओ, चत्तारि कुडवा पत्थो, चत्तारि पत्था आदोमं । ” (दोर सवईओ पमई इत्यादि) पान्यश्रुताऽवाकमुखीकृता हस्ताऽनन्तायुच्यते । द्वाभ्यामसनीभ्यां प्रस्तुतिः । द्वाभ्यां प्रस्तुतिभ्यां संतिक्ता भवति । चतसृभिः संतिक्ताभिः कुडवः । चतुर्भिः कुडवैः प्रस्थः । चतुर्भिः प्रस्थैकदक इति क्रमः । वृ० ३ उ० । औ० । अतु० । सूत्र० ।

प्रार्थे—पुं० । भवि शिज्जन्ताद्वृत्त्ययः । प्रार्थने, रा० ।

पत्थकामुय—पत्थकामुक्क—वि० । पत्थमिच पत्थमानन्दकारणं वस्तु । भ० १४ शः । पत्थं दुःखत्वात् तत्कामयने यः स तथा । कृपा परेषां सुखदुःखप्राप्तिपरिहारच्छेदो, भ० १४ श० । प्रति० ।

पत्थग—प्रश्नक—पुं० । काष्ठघटिते मगधदेशरमित्ते धान्यमानविशेषे, अतु० । विशे० । ज्ञा० । (‘ णय ’ शब्दे चतुर्थमात्रे १=७६ पृष्ठ प्रस्थ कट्टयान्तप्रकरणे कृता)

प्रस्थकामाम्—

दुव्वलीए कंडियाणं बलियाए ईडियाणं खयरमुसलपच्चाहयाणं वग्गयतुसकियाणं अखंडियाणं अफुडियाणं प—लगसरिसमाणं एकिकवीयाणं अद्वेतरसपलियाणं पत्थए खी । से वि य खं पत्थए मागहए, कल्लं पत्थो १, सायं पत्थो १, चउसट्ठिमाहसीओ मागहओ पत्थो ।

दुर्बलिकया स्त्रिया कण्टितानां बलवत्पराक्रमवत्या छुटितानां मूर्ध्नाऽदिता खदिरसशलप्रत्यास्तानां व्यपगतनुपकाणिकानामखण्डानां संपूर्णव्ययवानामस्फुटितानां राजिरहितानां (फलसम्पत्त्यग्राणां) फलकवानितानां कर्कराऽदिकर्षणैः पृथक्कृतवानां धीनतां धृष्टक २ कृतानामित्यर्थः, एवंविधानां साङ्गैर्हृद्वाद्यपलानां तन्मुलानां प्रस्थकां भवति णं वाक्यालङ्कृते । पलाऽऽदिमानं यथा पञ्चमिगुञ्जामिमांसाः । पौडशमायः कर्षः, अश्रानिगुञ्जप्रमाण इत्यर्थः । स यदि कनकस्य तदा सुवर्णमेभ्रः, नान्यस्य रज्जनाऽऽदिति । चतुर्भिः कर्षैः पलमिति, विशालीधकशतत्रयगुञ्जप्रमाणमित्यर्थः ३२० । साऽपि च प्रस्थकः मनश्च भवेत् मागध इत्युच्यते । (कल्लं ति) स्वः प्रातःकाल इत्यर्थः । प्रस्था भवति भोजनार्थेन (सार्यमिति) संध्यायां प्रस्था भोजनार्थेन २ । एकस्मिन्मागधप्रस्थकं कति तन्मुला भवन्ति ? इत्याह—(सउसंत्ति लि) चतुःपटिनदुलसाहस्रिका मागधप्रस्था भवत्येकः । तं । "पथगा जे पुग आसी, हीगमागा उ नेऽपुसा । माणभंडाणि चक्राणि, सां हि जाण तहं य ॥ १ ॥ ध्य० १ उ० । पट्यं, वि० ॥

पार्थक—वि० । समीहकं, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।

पन्थगद्—प्रस्थकर्तृ—न० । कुडवद्वयमितमगधंशप्रसिद्धे धान्यमानविशेषे, ग० ।

पन्थइ—प्रस्तट—पुं० । प्रस्तं, ग० । प्रस्तां, जी० ३ प्रति० ४ अ० । रचनाविशेषपदसमूहे, स्या० ३ डा० ४ उ० । सू० प्र० । प्रतं, स० । भवनानामपान्नरत्नं, प्रज्ञा० २ पद । विमानप्रस्तटा अन्यच्च । स० ६२ स० ॥

पन्थोदथ प्रस्तुतोदक—वि० । लमजले, भ० ६ श० ८ उ० ।

पन्थण—प्रार्थन—न० । अभिलाषतस्य चिन्तनं, उक्त० ३२ अ० ।

अनुमना, सूत्र० १ ध्रु० ७ अ० ।

पत्थशया—प्रार्थनता—स्त्री० । स्वायं तल । पत्ं प्रति हृष्टार्थयाः क्षयायाम्, भ० १२ श० ४ उ० ।

पत्थशा—प्रार्थना—स्त्री० । अभिलाषे, आच० ४ अ० । पं० सू० । आशंतायाम्, पञ्चा० ४ धिव० । ("तिन्धयग मे पर्वयंतु" इति मंत्रार्थेनावकाशानि "वेद्यवर्दण" शब्दे तृतीयमात्रे १३१६ पृष्ठ व्याख्यानानि) ("शांतां योहिहलहं समाह्वयः सुत्तमं दिनु ।" इति "गिरियाण" शब्दे चतुर्थमात्रे २१०६ पृष्ठ व्याख्यानम्)

पत्थशाम्य प्रार्थनाऽऽत्मक—वि० । याचनार्थमे, "देविद—चक्रवर्ति—तन्नाशुगण्डिपत्थशाम्यं ।" आच० ४ अ० ।

पत्थयण पत्थदून—न० । शम्बले, संथा० । बा० । " पत्थयणं संबलं च पाहिज्जे ।" पाइ० ना० १५४ गाथा ।

पत्थर—पत्थर—पुं० । "स्तस्य थाऽसमस्तस्तस्ये ।" ॥ ना० १५४ ॥ इति स्तस्य थः । प्रा० २ पाद । प्रतं, बा० १ ध्रु० १ अ० । पापाणं व्य० १ उ० । आ० म० ।

पत्थरंर—प्रस्थरान्तर—न० । पापानान्तरं, स्या० ४ डा० १ उ० ।

पत्थरण—पत्थरण—न० । आन्तरं, (विज्ञानं) "पत्थरणं तथ वा फलगा धेपन्ति ।" नि० सू० २ उ० ।

पत्थरमलिअ—देशी—कालालकरणे, ३० ना० ६ वर्ग ३६ गाथा ।

पत्थरसीया प्रस्तरसीता—स्त्री० । प्रस्तराऽऽकुले क्षेप, वृ० १ उ० १ प्रक० ।

पत्थरिअ—प्रस्तुत—वि० । विस्तृतं, "पत्थरिअं अत्थुअं ।" पाइ० ना० २१४ गाथा ।

पत्थरंता प्रस्तीये—अव्य० । प्रस्तुतान् विधायेत्यर्थः । स्या० ६ डा० ।

पत्थर—प्रस्ताव—पुं० । प्र—स्तु—घञ् । "घञ्बुद्धेर्वी" ॥ ८ । १ । ६ ॥ इति सूत्रेण वैकल्पिकाऽऽकारः । प्रा० १ पाद । अवस्मरे, देशः प्रस्तावोऽवस्मरे विभागः पर्याय इत्यनर्थान्तरम् । आ० म० १ अ० । दश० । वि० ॥

पत्था—प्र स्था—धा० । प्रस्थाने, अवस्थितौ, नि० १ ध्रु० ३ वर्ग ३ अ० ।

पत्थाण—प्रस्थान—न० । प्रयाणे, "एणसुं अत्थाणं, पत्थाणं टा—ण्यं च कायस्यं ।" द० प० । परलोकनाधनमार्गे, नि० १ ध्रु० ३ वर्ग ३ अ० । म० ।

पत्थार—प्रन्तार—पुं० । स्थापनायाम्, अनु० । प्रायश्चित्तरच—नाविशेर्ग, वृ० ।

पद कल्पस्य प्रस्तागः । सूत्रम—

छ कल्पस्य पत्थाग पाप्ता । तं जहा—पाणाइवायस्म वा—यं वयमाणे १, मुसावायस्म वायं वयमाणे, २ अदिवादाण—स्म वायं वयमाणे ३, अविगदयावायं वयमाणे ४, अपु—मिवायं वयमाणे ५, दामवायं वयमाणे ६, इच्चं कल्पस्य छ पत्थां पत्थरंता मम्म अपदिपूरमाणे तद्वाणपते सिया ॥ २ ॥

अस्य सूत्रस्य सन्ध्यामाह—

तुल्लहिकारो मंगा, तुल्लहिगारो वि वाइओ दोमो ।

अहसा अयमधिगारो, सा आवसी इहं दाणं ॥ ६६ ॥

इयंग्यनन्तरप्रस्तुतसूत्रयोस्तुल्याधिकरणमसंस्थानमालः पदसंख्यालक्षणोऽधिकार इत्यर्थः । यद्वाचिकां द्वापः तुल्या—धिकारः, उभयोरपि सूत्रयोर्वचनदोषोऽधिकृत इति भावः । अथवा अयमपराधिकार उच्यते—सा पूर्वसूत्रोक्तो शोधितपत्तिपु या, इह तु तस्या पत्र शोधितोनाधीकपते । अनेन संवन्धेनाऽऽगतम्यास्य (२ सूत्रस्य) व्याख्या—कल्पः साधुसमाचारः, तस्य सर्वेन्धनस्त्वद्विशुद्धिकारणव्याप्रस्तागः प्रायश्चित्तरचनाविशेषाः, पद प्रज्ञाः, तथथा—प्राणानिपातस्य वार्दं यान्ति वाचं च वदति साधोः प्रायश्चित्प्रस्तागोऽधिकार उच्यते एकः । पर्वे मुपावादास्य वार्दं वदति द्वितीयः । अदन्ता—दानस्य वार्दं वदति तृतीयः । अविगर्तवने, यद्वा—न विद्यते विगर्तम्याः सा अविगर्तिका स्त्री, तद्वाद् वदति चतुर्थः । अपुरुषो न पुंसकस्तद्वाद् वदति पञ्चमः । दामवाद् वदति षष्ठः । इतीत्युपदर्शनं, एवंप्रकारेणेतान् पद कल्पस्य प्रस्तागान् प्रायश्चित्तरचनाविशेषान् प्रस्तीये अभ्युपगतम् आत्मनि प्रस्तुताः स्वधिया प्रस्तारयिता अभ्याख्यानदाना साधुः सम्यगप्रतिपूरयन् अभ्याख्येयार्थस्यासम्भूतनाया अभ्याख्या नसमर्थनं कर्तुमशक्नुवन् तस्यैव प्राणानिपाताऽऽदिकर्तुरित्य स्थानं प्राते तत्स्थानप्राप्तः स्यात्, प्राणानिपाताऽऽदिकार—

री च दृग्दन्तीया भवति भावः । अथवा प्रस्तारान् प्र-
स्तीयं विरक्तनस्याचाऽऽर्थेणाभ्याख्यानदाना अभ्यन्तपूर्यन्
अपरापराप्रत्ययवचने समर्थं सत्यमकुर्वन् तत्स्थानप्राप्तः, क-
र्तव्य इति शेषः । यत्र प्रायश्चित्तपदं विवदमानोऽर्वातृष्टनं, न
यदीतरमाभतं, तत्पदं प्रापणीय इति भावः । एष सूत्रार्थः ।

अथ भाष्यकारो विषमपदव्याख्यामाह-

पट्यारो उ विरचणा, स जेतिसिद्धदराणितपच्छिन्ने ।

पच्छिन्नेण तु पगयं, तस्म तु भेदा बहुविगण्या ॥७०॥

प्रस्तारो नाम-विरचना, स्थापना इत्यर्थः । स च चतुर्हा-
स्यानिपप्रस्तारः, छन्दःप्रस्तारो, गणितप्रस्तारः, प्रायश्चि-
त्तप्रस्तारश्चेति । अत्र प्रायश्चित्तप्रस्तारं प्रकृतं, तस्य च प्रा-
यश्चित्तस्यामी बहुविकल्पा अनेकप्रकारा भेदा भवन्ति ।

तद्यथा-

उद्घातमणुग्घाते, मीमे य पमंगि अप्पमंगी य ।

आवज्जणदागार्ह, पडुच्च वत्तुं दुपक्खे वि ॥ ७१ ॥

इह प्रायश्चित्तं द्विधा-उद्घातम्, अनुद्घातं वा । उद्घातं
लघुकं, तथा लघुमात्माऽऽदि । अनुद्घातं गुरुकं, तथा गुरु-
मात्माऽऽदि । तदुभयमपि द्विधा-मिश्रं, चशब्दादिमिश्रं च ।
मिश्रं नाम-लघुमात्माऽऽदिकं, तपःकालयोरङ्गत्वेनाहं द्वाभ्यां
वा गुरुकं, गुरुमात्माऽऽदिकं वा, तपसा कालेन वा
द्वाभ्यां वा लघुकम् । अमिश्रं तु लघुमात्माऽऽदिकं तपः-
कालाभ्यां द्वाभ्यामपि लघुकं गुरुमात्माऽऽदिकम्, द्वाभ्याम-
पि गुरुकम् । उभयमपि च तपःकालविशेषरहितं पुनरपि
द्विधा-प्रमज्झि, अमज्झि च । प्रमज्झि नाम-यद्भीक्ष्णप्रतिसेवा-
रूपेण शक्तुर्भोजिकाघाटिकाऽऽदिपरम्परकेण वा प्रसङ्गेन
युक्तम् । तद्विपरीतममज्झि । भूयां-प्येतदेकैकं द्विधा-आपलि-
प्रायश्चित्तं, दातप्रायश्चित्तं च । एतत्सर्वमपि प्रायश्चित्तं च द्वि-
पक्षेऽपि-अथवपक्षे, अमर्णापक्षे च वस्तु प्रतीय मन्तव्यः ।
वस्तु नाम-आचार्याऽऽदिकं, प्रवर्तिनीप्रभृतिषु च । ततो यस्य
वस्तुनो यत्प्रायश्चित्तं यांयं तत्तस्य भवतीति भावः । ए-
ष प्रायश्चित्तप्रस्तार उच्यते ।

“ सम्मं अपडिपूग्माणे नि ” एवं व्याचष्टे-

जारिमण्णऽभिमसो, म चाधिकारी ण तस्म सगणस्म ।

सम्मं अपूरयंतो, पच्चंगिरमपणां कुणति ॥ ७२ ॥

यादृशेन दूर्ध्वमार्गणाऽऽदिना अभ्याख्यानं स साधुर-
निशमोऽभ्याख्यानः स तस्य स्थानस्य नाधिकारी न योग्यः,
अग्रमन्तव्यः । अतोऽभ्याख्यानं दत्त्वा सम्यगग्र-
प्रतिपूरयन् अनिवार्यम् आत्मनः प्रत्यङ्गिरं करोति, तं
दोषमात्मनो लगयतीत्यर्थः । कृता विषमपदव्याख्या भा-
ष्यकृता ।

सम्प्रति निर्युक्तिविस्तरः-

छन्नेन य पट्यार, पाणवहे सुसे अदत्तदाणे अ ।

अविरति अपुरिसवादे, दासे वादं व वदमाणे ॥७३॥

पडेव प्रस्तार भवन्ति । तद्यथा-प्राणवधवाद्, सुपावादवाद्-
मदनाऽऽदानवाद्-मयिरीतकावाद्-मयुरुषवाद्, दासवाद् च
वर्धयति । इति ।

तत्र प्राणवधवाद् प्रस्तारं तावदभिमिसुराह-

ददुद्दर सुणए सपे, भूमग पासातिवाडुदाहरणा ।

एतेसि पट्यारं, वोच्छामि अहाणुपुञ्जी ॥७४॥

प्राणानिपाने पतान्युदाहरणानि निदर्शनात् भवन्ति-इ-
दुर्गः शुनकः, सर्पो, भूपकश्चेति । एतयमित्थद्वयमित्यर्थः ।
प्रस्तारं प्रायश्चित्तचरणाविशेषं यथातुपूर्व्यां वदयामि ।

तत्र दूर्ध्वविषयं तावदाह-

ओमो चोदिञ्जतो, दुपहियाऽऽदीसु संपमारोति ।

अहमवि णं चोदिस्सं, ण य लम्भाति तारिस्सं छिद्दि ॥७५॥

अवमोऽवमरालिको रालिकेन दुःप्रत्युपपत्तिनाऽऽदिषु स्वलि-
तेषु भूयो भूयो बोधमानः संपसारयति मनसि पर्यलोचयति ।
(अहमवि णं) एवं रालिकं नादयिष्यामि, एवं पर्यलोच्य
प्रयत्नेन गवेयतेऽपि तादृशं छिद्दि रालिकस्य न लभते ।

अब्रेण घातिए द-दुरम्मि ददु चलेणं कर्तं ओमो ।

उद्वितो एम तुमे-ण वचि वितियं पि तेणत्थि ॥७६॥

अन्यदा च भिलाऽऽदिपर्यटने अन्येन केनाऽपि दूर्ध्वं घाति-
ते रालिकेन तस्यापरि चरणं पादं कृतं दृष्ट्वा अवमो
वर्तीति-एष दूर्ध्वस्त्वया अपद्राविः । रालिको वल्लि-न म-
या अपद्राविनं, द्वितीयमपि सुपावादत्र न ते वच नास्ति ।
एवं भग्नस्तस्मै प्रायश्चित्तचरणा-

वचति भणति आलो-य निकाए पुच्छित्ते णिसिद्धे य ।

साहु गिहि मिलिय सव्वे, पट्यारो जाव वयमाणो ॥७७॥

मासो लहुओ गुरुओ, चउरो लहुगा य हांति गुरुगा य ।

छम्मासा लहु गुरुगा, छेदो मूलं तह दुगं च ॥७८॥

स एव मुक्त्वा ततो निवृत्त्याऽऽचार्यसकाशं व्रजति मास-
लघु, आगत्य भणति-यथा तेन दूर्ध्वं मारितः, एवं भण-
तो मासगुरु । याऽवमाभ्याख्याना स गुरुणां सकाशमागतः,
आचार्यैश्चोक्तम्—(आलोय ति) सम्यगालोचय किमयं
भवता दूर्ध्वो मारितः । स प्राह-न मारयामि । एवमुक्त्वा प्र-
त्याख्यानदानुश्चतुर्लघु (निकाय ति) इतरो निकाचयति । रा-
लिकस्तु भूयोऽपि तावदेव भणति, तदा चतुर्गुरु । अथमरा-
निको भणति-यदि न प्रत्ययस्तनः तत्र गृहस्थाः सन्ति, ते
पृच्छयन्तां, ततो वृषभा गत्वा पृच्छन्ति, पृष्टे च सन्ति पद-
लघु । गृहस्थाः पृष्टाः सन्तः(निसिद्धे ति) निषेधं कुर्वन्ति, ना-
स्माभिर्दूर्ध्वपर्यगोपणं कुर्वन् दृष्ट इति पदगुरु । (साहु ति)
ते साधवः समागताः आलोचयन्ति नापद्राविन इति तदा
च्छेदः । (गिहि ति) अथेवमाभ्याख्यानदाना भणति-गृह-
स्था अन्येना यत्प्रतिनाम चैतदलंकीं सम्यं वा
ब्रुवते, एवं भणतो मूलम् । अथामो भणति (मिलिय
ति) गृहस्थाश्च युर्यं चैकव मिलिता अहं पुनरेक इति
ब्रुवते अनवस्थाप्यम् । सर्वेऽपि युर्यं प्रवचनस्य बाह्या इति भ-
णतः पारंगच्छन्तः । एवमुक्त्वा तत्र वदतः पारंगच्छं याव-
त्प्रायश्चित्तप्राप्तरो भवति ।

अथेदमेव भावयति-

किं आगओउसि णाहं, अटायि पाणवहकारिणा सद्धि ।

सम्मं आलोएत्थि य, जा तिणि तमेव विउडेति ॥७९॥

रानिकं विना स एकाकी समायातः । गुम्भिरुहः-किमे-
ककीन्वमागतोऽस्ति । स प्राऽऽह-नाहं प्राणव्यकारिणां सार्द्ध-
मटामि । एषमुक्ते रानिकं आगतः । गुम्भिरुहः-सम्यगालोचय
कोऽपि प्राणी न्वया व्यपरोपितो न वेति । स प्राह-न व्यपरो-
पितः । एवं मीनं वागन् यावदालोचाप्यते, यदि विष्वपि वा-
रेषु तदेव विकटयति आलोचयति, तदा पस्फुटमिव
कथ्यते ।

तुम ए किर ददुरओ, हओ चि सो वि य भणाति श म ए नि ।
तेण परं तु पसंगो, धावति एके य विनि ए वा ॥८०॥

किलेति द्वितीयस्य सार्धोर्मुखादस्माभिः धृतं न्वया ददुरो
हतो विनाशितः । स प्राऽऽह-न मया हत इति । ततः परमेवम
णानानन्तरं प्रह्वः प्रायश्चित्तबुद्धिरूप एकस्मिन् रानिकं
द्वितीये वा अवमरात्मिकं धावति । किमुक्तं भवति-यदि तेन
रानिकेन सत्यमेव ददुरो व्यपरोपितस्ततो यदि सम्यगा
लोचयति भयमानो भूयो भूयो निहते तदा तस्य प्राय-
श्चित्तबुद्धिः । अथ तेन न व्यपरोपितस्तत इतरस्याभ्याख्यानं
निकाचयतः प्रायश्चित्तं यद्वेति ।

इदमेव भावयति-

एकस्स सुमावादो, काउं निहाइसो दुवे दोमा ।

तत्थ वि य अप्पसंगी, भवति एको व अओ वा ॥८१॥

एकस्याभ्याख्यानदातुरं क एव सुमावादलक्षणं दोषः, यस्तु
ददुरवर्षं कृत्वा निहते तस्य द्वा दोषौ । एकः प्राणीतिपातदो-
षः, द्वितीयो सुमावादोऽपि । तत्राऽपि प्राणाभ्याख्यानं, प्रा-
णातिपातं च कृतेऽप्येकाभ्यो वाऽवमरात्मिको यद्यपसंगी भ-
वति तदा न प्रायश्चित्तबुद्धिः । किमुक्तं भवति-यद्यवमरात्मि-
कोऽभ्याख्यानं दत्त्वा न निकाचयति, यो वा अभ्याख्यानः
सोऽपि न रूप्यति, तदा न प्रायश्चित्तबुद्धिः । अथाभ्याख्यानां
भूयो भूयः समर्थयति, इतरंऽपि भूयो रूप्यति, तदा प्राय-
श्चित्तबुद्धिः । एवं ददुरविषयः प्रस्तारो भवति । शुनकस्यै-
भूयकविषया अपि प्रस्तारा एवमेव भावनीयाः । गतः प्राणा-
तिपातप्रस्तारः ।

सम्प्रति सुमावादाऽज्ञाऽऽदानयो प्रस्तारमाह-

मोसम्मि संखडीए, मोयगगहणं अदत्ताणम्मि ।

आरोयणपत्थागो, तं चेव इमं तु शाणुत्तं ॥ ८२ ॥

सुमावादं संखडीविषयं दर्शनम्, अदत्तादाने मादकग्रहण-
म्, एतयोर्द्वेयोरप्यारोपणार्थाः प्रायश्चित्तस्य प्रस्तारः स
एव मन्तव्यः । इदं तु नानावर्षं विशेषः-

दीणकलुंगहि जायति, पढिमिदो विसति एसणं ववति ।

जंपति मुहप्पियाणि य, जोगमिगिच्चाणिमिहा ॥८३॥

कस्यापि संखड्यामकालवाप्तनिमित्तः साधु अन्यत्र गतेः,
ततो मुहूर्तान्तरं रत्नाधिकेनोक्तम्-व्रजामः संखड्यामिदानीं
भोजनकालः सम्भाव्यते । अवमो भणति-प्रतिपिडाऽहं न
व्रजामि । ततोऽस्मी निवृत्ताऽऽचार्योऽयमालोचयति-यथाऽयं
दीनकरुणवचनैर्याचते, प्रतिपिडाऽपि च प्रविशति, एषणां
वद्वति प्रेरयति । अथवा एष शुद्धं प्रावष्टो मुषप्रियाणि

योगाचिकित्सानिमित्तानि उदयति । एवंविधसुमावादाद्वाहं वद-
तः प्रायश्चित्तप्रस्तारो भवति ।

स चाऽयम्-

वच्चइ भाणइ आलो-यय शिकाए पुच्छिए शिसिद्धे य ।

साहु गिहिम्मि य सव्वे, पत्थारो जाव वदमाणे ॥८४॥

मासो लहुओ गुरुओ, चउरो लहुगा य होति गुरुगा य ।

छम्मासा लहु गुरुगा, वेदो मूलं तह दुगं च ॥८५॥

गाथाद्ययमाप गतायस ।

अथादत्ताऽऽदाने मादकग्रहणदृष्टान्तं भावयति-

जा कुमति भाणमगो, वितिओ अमत्थ लहुए ताव ।

लद्धेण यीति इयरो, तदिस्स इमं कुणति कोइ ॥८६॥

एकत्र शुद्धं जित्वा वस्त्रा, साऽन्तेन शुद्धाता, यावदर्था एका-
ऽवमरात्मिका भाजनं स्पृशति सम्प्रदाविष्टः तावत् ततोऽन्यो
रन्नाधिकोऽप्यत्र संखड्यां लहुकाव लक्ष्म्यश्च च निगच्छति, इ-
तरः पुनरवमस्तात् मादकः दृष्ट्वा कश्चिदोष्णालुरिदं करानि-
"वच्चइ" गाढा (८४) "मासां लहुओ" गाढा (८५) (वच्चइ) स
संनिवृत्त्य गुरुसकाशं व्रजति, आगम्य च भणति आलोचयति,
रत्नाधिकेनादत्ता मादकां शुद्धाता इति । होप प्राव्वत ।

अथाऽविरनिवादे प्रस्तारमाह-

रानिणिययातिनेणं, खलियमिलियेपल्लएण उदएणं ।

देवउले मेहुणम्मि य, अक्खाणं वा कुडंणे वा ॥८७॥

कश्चिदवमरात्मिको रत्नाधिकेनाभिर्दणं शिष्यमाणाः चिन्त्यति-
एष रत्नाधिकचानेन रत्नाधिकोऽहमिति गर्वेण मां दशविधच-
क्रवालसामाचार्यामस्त्वलिखमपि कथायोदयेन तज्यति । यथा
हे दुष्ट ! शिष्यक ! स्मृतिनोऽस्मिन् तथा मां निश्चिन्तयमपि पदं
पदेन विचिन्तयन् वृक्षमुखाययते । दृष्टुं शैलं किमिति मित्तिमुखा-
ययति तज्यति । तथा (पिबुण्ण) सि) अग्नेः साधुभ्यां योऽपि
पि कथायोदयेन मां हस्तेन प्रत्यति । अथवेया सामाचारी-र-
त्नाधिकस्य सर्वं कृतवर्थाति, नतस्मदा कराधिषेय मरुत-
पुको भवति, ततोऽप्यदा द्वावपि जिज्ञाचार्थे गतौ तुपनौ
वुभुक्नौ चेत्थेयं चिन्तयन्मो यदस्मिन्नायोरेवकुलं कुरुत
वा वृक्षविषये प्रथमालिकां कृत्वा पानीयं पास्याम इति । एवं
चिन्तयन्वा तौ सुखं सिध्यते । अत्रान्तरे अवमरात्मिकः
परिवाजकामो तदभिमुखमागच्छन्मो दृष्ट्वा स्मिता, तस्य एव
इदानीमिति चिन्त्यित्वा तं रत्नाधिकं वदति-अहो ज्येष्ठाऽयं !
कुरु त्वं प्रथमालिकां पानीयं वा, अहं पुनः संज्ञां व्युत्सृज्यामि ।
एवमुक्त्वा त्वारितं वसतावगम्य मेघुने अथाख्यातुं वातुं य-
थाऽऽलोचयति, तथा ददोयति-

जेडुअण अकज्जं, सज्जं अजाधरे कयं अज्जं ।

उवजीविनोऽस्य भेंट !, मय एव संसद्गुणोऽस्य ॥८८॥

ज्येष्ठाऽऽप्याय सद्य इदानीमाद्योऽहं कृतमकार्यं मेघुनसेवा-
क्रमं, तथा यद्यत्र नमस्समेतो मयाऽपि संसद्गुणो मेघुन-
प्रतिसेवनेऽस्मिन् प्रकाये उपज्जीविनः । अत्राऽप्ययं प्रायश्चित्त-
प्रस्तारः-("वच्चइ भणाति गाढा" (८४) ("मासां ल-
हुओ गाढा" (८५) अवमरात्मिको निवृत्त्य गुरुसकाशं व्रज-
ति लक्ष्म्याः । आगम्य च (शुक्लण) सि) ज्येष्ठाऽऽप्येन मया
चाऽकृत्यमासेवितमनो मम तावमाहमत्ताभ्यारोपयत, एवं रत्ना-

धिकस्य लघुत्वनाभि प्रायेण भणतो गुरुमास्ततोऽधिक आगतः । सूरिणा भणितः-किं त्वया संसृष्टकस्य आसेवितः ? स प्राऽऽह-नाऽऽनवितः, ततश्चतुर्लु, इतरो निकाचयति चतुर्लु, इत्यादि प्राग्बुद्धप्रथमम् । गतोऽवतरितकावाहः ।

अथापुरुषवाद्माह-

तइत्तु किं कथं जायसि, दिट्ठा खियया से तेहि मे वुत्तो ।

वट्टति तनिओ तुक्कं, पत्तावेत्तु मम वि संका ॥८६॥

दीप्तमि य पाडिरुव, थितचकपितसरीभासाहं ।

बहुमो अपुरिमवयणे, सवितरयाऽऽरोषणं कुजा ॥८७॥

कोऽपि सधुस्त्वर्थव किट्ठावेवो भिक्षानो निवृत्त्य रत्नाधिकपुण्ड्रियाऽऽचार्य भणति-एव साधुस्त्वनीयस्तेराशिकः आचार्यः प्राऽऽह-कथं जानासि ? प्राऽऽह-मयत्तस्य निजका दृष्टाऽनैरहस्युक्तः-वर्त्तन युष्माकं तृतीयः प्रजाजितुम् । तना ममाऽपि हृदय शङ्का जाता । अपि च-अस्य साधोः प्रतिकुपं नपुंसकाऽनुकुर्यं स्थितचकपितशरीरमायाऽऽदिभिलंकृतेहृदयेन, एवं बहुश. अपुरुषवचने नपुंसकवादि वसेनानस्य सवितरयामारोषणां कुर्यात् । तद्यथा-“वच्छति जणानि गाहा” (८४) “मासो लहुओ गाहा” (८५) । न निवृत्त्य एकाकी प्रान्तर्यं व्रजानं लघु-मामः, आगतो गुरुन् भणति एव साधुस्त्वैराशिक एतदेव स-ज्ञानकरुणः, अतो गुरुमासः । शेषं प्राग्बुद्धम् ।

अथ दासवादमाह-

खरउत्त किं कहं जाणमि, देहाऽऽयारा कथेति से हंटी ।

छिकावण दुम्भेओ, खीयाऽऽसी दासुणमभावो ॥८९॥

कोऽपि साधुस्त्वर्थव रत्नाधिकपुण्ड्रियाऽऽचार्य जणनि-अयं सधु. खरकां दास इति आचार्य आह-कथं जानामि ? इतरः प्राऽऽह-एतदीयनिजकमेव काथयतम् । तथा देहाऽऽकाराः कुब्ज-ताऽऽदयः (अन्तर्य, हृद्) अपुण्ड्रशरीरं । दासस्य कथयन्ति । तथा (छिकावणानि) प्र. ग. क. व. ता. अयम् । “दुम्भेओ” नाम-अस्मन्वृत्तपरिधानाऽऽदि, नाचाऽऽनी नोचनेन आसने उपवेशनशालः, दा-रुणत्वभाव इति प्रकटार्थः ।

“अथ देहाऽऽकारं सि” पदं व्याख्याति-

देहेण वा विरुवो, खुओ वडमो य बाहिरप्पाओ ।

फुडमेव मे आयारा, कथेति जह एस खरउत्त ॥८९॥

स प्राऽऽह-देहेनाप्ययं विरुपा । तद्यथा-कुञ्जो, वडमो, बाह्यः । देहा । एवमादयस्त्वयाऽऽकाराः स्फुटमेव कथयन्ति यथा खरकां दास इति ।

अथाऽऽचार्य माह-

केइ सुख दुख्वा, खुजा वडमा य बाहिरप्पाया ।

न हु ते परिमवियन्वा, वयणं च अण्णायियं वोत्तुं ॥९३॥

इह नामकमोदयर्थोच्यतेनः काचकाचकुलोत्पन्ना अपि दासाऽऽदयः सुखाय भवन्ति; केचित्तु राजकुलोत्पन्ना अपि दुःखाय कुञ्जा वडमा बाह्यादा अपि जवन्ति; अतो (न हु) नैव ते परिमवियन्वा, अन्तर्यं च वचनं दामोऽयमित्यादिक वक्तुं न योग्यः । अत्रापि प्राथम्येन प्रस्तारः-“वच्छति भणानि गाहा” (८४) “मासो लहुओ” गाहा (८५) । गतो दासवादः ।

अथ चिन्तियपदमाह-

विदियपयमणाभोगे, सहसा वोत्तूण वा समाट्ठो ।

१०६

जाणंतो वावि पुणो, विविचण्णवा वेदे जाहि ॥ ९४ ॥

चिन्तियपदं अनाभोगेन सहसा वा प्राणवयाऽऽदियपयं वाद-मुक्त्वा युयः समावर्त्तिते प्रत्यावर्त्तिन मिथ्यादुष्कृते न पुनः करुण द्यादित्यर्थः । अथवा-जानशीय पुनः शब्दो वशवसः । स चैतन्निश्चयनाप-याऽऽपेयः स हि प्रजाजितस्तस्य विवेचनार्थं प्राणानिपानाऽऽदियादमपि चदेत्, यतमा बुद्धं जिनां गणं निर्पेच्छति (?) । बुद्धं ६ उ० । स्थानं । सम्राट्ऽऽदि-के नगराशौ, प्रस्तार्येन येनेति प्रस्तारः । समग्रः १ काक । “नित्ययवययणसंगहयिमेसमूलवागराणां” । “विस्तारं, नि० चू० १ उ० । प्रस्तार्येन इति प्रस्तारः । कट्टे, बुद्धं १ उ० ३ प्रक० । “पथारां अनां बाहिं, अनां बायाहिं” विज्ञापितं उच्यते । “[२०१] इत्यादि गाथा “वसहिं” शब्दं) कट्टकमदं, बुद्धं १ उ० ३ प्रक० ।

पत्थारपमंग-प्रस्तारप्रसङ्ग-पुं० । प्रस्तारः प्रस्तरणं, प्रसङ्ग सत्त-

रात्तरुः सखस्तव इत्यर्थः । प्रस्तारप्रसङ्गेन, नि० चू० ४ उ० ।

पत्थारी-देशा-खीणनिकरे, प्रस्तारं च । दे० ना० ६ वग ६६ गाथा ।

सम्पारके, “पत्थारां सथरायां” पाद० ना० १५ ३ गाथा ।

पत्थाव-प्रस्ताव-पुं० । समयः, पाद० ना० ६७ गाथा ।

पत्थावाय-पत्थावात्-पुं० । वनस्पत्यादिहेतु वायौ, ज० ५

शो २ उ० ।

पत्थिअ-प्राथित-पुं० । प्राथने प्राथो, पिजनादयः । प्राथः संजा-

तोऽस्मिन्निन प्राथितः । अगिलायाऽऽमके (जी० १ प्रति० ४

अधि० । नि० । प्राथनाकुर्ये, विपा० १ बुद्धं १ अ० । म० ।

जगवदुत्तरप्राथनाविषये, विपा० १ बुद्धं १ अ० । अजिलपिते,

दशा० १ अ० । कट्टाणं हाओ वय्थु पाडुक्के, म० १ श० ३ उ० ।

लघुमाशजिते, ज्ञा० १ बुद्धं १ अ० । चिन्तिने, औ० । “चिन्ति

कल्पेय पत्थिअ मणाप सत्तये” । एकाधोः । विपा० १ बुद्धं

१ अ० ।

प्रस्थित-त्रि० । “स्था-धक्क-चिट्ट-निरप्पा” ॥ ८ । ४ । १६ ॥

इति बाहुव्रक्तव्यस्य ट्त्वम् । प्रा० ४ पादः । प्रवृत्ते, “पत्थाये प-

त्थियं” । (पत्थाम् । स) प्रस्थानं परलोकाधनमार्गे प्रस्थिते

प्रवृत्ते फलाऽऽयाहारार्थं, गमनं वा प्रवृत्तम् । न० ११ श० ९

उ० । शीघ्र इत्यर्थे, दे० ना० ६ वग १० गाथा ।

पत्थिया-प्रस्थिका-खी० । पिडक, यथेयमाजितविशेषे, विपा०

१ बुद्धं ३ उ० ।

पत्थिव-पार्थिव-त्रि० । पृथिवीविकारेऽप्येव, यथा पार्थिवशब्द पृ-

थिवीविकारनिवर्त्तकं शब्दम् । खू० १ बुद्धं ८ अ० । पृथिवीभ्ये

राजानं, ज० ।

३६ नृपमुणाः पट्टिशनाऽधिकप्रशस्तेः पार्थिवगुणैर्युक्तः ।

ते चमे-

“अव्यङ्गं लक्षणपुणं २-रूपसंपत्ति ३ भूतनृपः ।

अमदो ४ जगदोज्ज्वली ५, वशशी ६ च क्षपास्तुद्ध ७ ॥ १ ॥

कलास्तु कृतकमो न च, शुद्धराजकुलोद्भवः ८ ।

पुष्टानुग १० स्त्रिशक्ति ११ अ, प्रजागमी १२ प्रजागुरु १३ ॥ २ ॥

समर्थनः पुमर्थावा, ब्रवाणां सममाश्रया १४ ।

कोशवान् १५ सत्यं वंचय १६, चरए १७ दूरमन्दए १८ ॥ ३ ॥

असिद्धकर्मयोगो १६ च. प्रयोगः शब्द २० शास्त्रयोः २१ ।
निप्रदा १२ अनुप्रदपरा २३. निनञ्जो छुष्टाश्रयः २४ ॥ ४ ॥
वपायजितराज्यश्च २५-दानशोभनो २६ ध्रुव जयी २७ ।
न्यायप्रियो २८ न्यायवेत्ता २९. व्यवसनात् ३० पाम्बकः ३० ॥ ५ ॥
अज्ञायां यो ३१ गान्धारी ३२-राय ३३ चानुर्यम्पनः ३४ ।
प्रणामाधिककोप ३५-स्वात्किचः स्वात्किचो ३६ नृपः ३६ ॥
पते पाठमिच्छायाः ३७ जं ३ अक्ष० ॥ "नरनाहो पाथयो नि-
षो राया १" पाठो नां १०० माथा ।

पत्थीश-देश-लो स्थूलवस्त्रे, दे० ना० ६ वर्ग ११ माथा ।

पत्थुय-प्रस्तुत-त्रि० । अचिकुरे, पञ्चा० १८ विध० । अच० ।
अनु० । विश० । मृध० ।

पत्थेमाण-प्रार्थयमान-त्रि० । अभिनयति, "अत्र पि य से
नामं, कामा रोम ति पंथिया विनि । कामे पत्थेमाणे, रोमे पत्थे
अनु जन्तु ॥ १ ॥" दश० २ अ० ।

पद-पद-त० । पयते इति पदम् । अर्थपरिसरमाभियुक्ते शब्दे,
पं० चू० १ कल्प । "अथुवलदी जन्तु, तं होनि पदं ति ।"
पं० आ० १ कल्प । अ० । ('पय' प्रकरणे विस्तरं वक्ष्यामि) ।

पदअ-गम्-धा० । गर्ता. 'गमेरई-अइच्छाणुवजावज-
सोकुमाकुन-पञ्चद-पदुद्धं लिम्मह-गी-गीण-गीलुक्-पद-
अरम्भ-परिअल्ल-वाल-गिअल-गिणिगा-ग-गवहाव-नेहाव-
हराः" ॥ ८ । ४ । १६२ ॥ इति सूत्रेण गमधानाः 'पदअ'
आदेशः । पदअइ गच्छति । प्रा० ४ पाद ।

पदग-पदक-पुं० । पिशाचभेदः, प्रा० १ पद ।

पदग-पदग्न-त० । पदानामगं पदाग्नम् । पदपरिमाणं. नि०
चू० १ उ० । स० । पदपरमाणं. आशा० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

पदद्ववणा-पदस्थापना-स्त्री० । गणिवाचनाऽऽवार्थाऽऽदिप-
दप्रतिष्ठापने, ध० २ अधि० ।

पदवद्ध-पदवद्ध-त० । गेयपदेनिबद्धे. स्था० ७ डा० ।

पदमग-पदमार्गी-पुं० । पदानां मार्गे स्थापने, पदमार्गे संका-
सनि, "जे भिक्खु पदमग्गे वा संकमं वा अवलंवेणं वा अर-
उत्थिएण वा गार्गीथिएण वा काणिं, कायं वा साहज्ज" ।
११ । नि० चू० १ उ० । ('अगणउत्थिए' शब्दे प्रथमभागे
ध० ८ पृष्ठे व्याख्यानमिदम् ११ सूत्रम्)

पदविगह-पदविग्रह-पुं० । पदपृथक्करणे. प्रा० म० १ अ० ।

पदसम-पदसम-त० । पदे गेयपदे नामिकाऽऽदिकमन्यतरव-
न्धनेन बद्धं यत्र स्वरैऽनुयायि भवति तत्तत्तैव यत्र गीते
गीयते तादृशे गेयगुणे, स्था० ७ डा० ।

पदान-प्रदान-त० । वितरणे. आच० ४ अ० ।

पदाहिण-प्रदक्षिण-पुं० । प्रकर्षेण दक्षिणे, जी० ३ प्रति० ४
अधि० ।

पदाहिणावट्ट-प्रदक्षिणावर्त्त-पुं० । प्रकर्षेण सर्वान् दिक्षु विदि-
क्षु च परिभ्रमतां चन्द्रादीनां दक्षिणामेव मेरुमूर्ध्वति यस्मिन्ना-
वर्त्तमण्डलपरिभ्रमरूपे स प्रदक्षिणः, प्रदक्षिण आचवत्तो

येषां मण्डलानां तानि प्रदक्षिणाऽऽवर्त्तानि । मेरुदक्षिण आ-
चवत्ते, जी० ३ प्रति ४ अधि० ।

पदिन-प्रदीप्त-त्रि० । प्रकर्षेण दीप्तः प्रदीप्तः । अन्यन्तदीप्ते,
भा० १ श्रु० १ अ० । अस्त० ।

पदिमा-प्रदिश-स्त्री० । प्रगता दिक् प्रदिक् । विदिशि, आचा०
१ श्रु० १ अ० ६ उ० ।

पदिस्म-प्रदृश्य-अव्य० । प्रकर्षेण हर्षदृश्ये, "पदिस्सा य
दिस्सा वयमाणा ।" म० १८ श० ८ उ० ।

पदीव-प्रदीप-पुं० । प्रदीपयतीति प्रदीपः । विश० । ज्वलि-
तोऽज्वले, प्रभ० २ आश्र० ढार । दीपे प्रकाशवत्यर्थे, विश० ।

पदीविय-प्रदीपित-त्रि० । उज्ज्वालिते, का० ।

पदुक्खेव-प्रनुत्थेप-पुं० । मुरजकंसिकाधातोऽन्यथान्वयेन,
स्था० ७ डा० ।

प्रतिक्षेप-पुं० । मुरजकंसिकाधातोऽन्यथान्वयेन, स्था० ७ डा० ।

पदुह-प्रदुष्ट-त्रि० । प्रष्टेयमाप्ते, वृ० ३ उ० । प्रष्टेयं गते,
उत्त० ३२ अ० ।

पदुभेय-पदीभेदक-त० । पदविभागपदार्थमात्रकथनपरे
पारायेण, व्य० ३ उ० ।

पदमिय-प्रदुन-त्रि० । प्रकर्षेण क्लेशिते, वृ० ३ उ० ।

पदेम-प्रदेश-पुं० । धर्मास्ति कायाऽऽदीनां परमानुदृष्टेऽशे, उ-
त्त० १ अ० ।

पदेसयत-प्रदेशयन्-त्रि० । प्ररूपयति, विश० ।

पदेसमंजोग-प्रदेशसंयोग-पुं० । प्रदेशानामितरेतरसंयोगा-
ऽऽस्य संयोगभेदे, उत्त० १ अ० । ('संजोग' शब्दे विवृतिः)

पदोम-प्रद्वेप-पुं० । अतिमाने, नि० चू० १ उ० । "पदंमिण
पडिसवमाणस्य अमुद्धो भवति ।" नि० चू० १ उ० । मृत्र० ।

प्रदीप-पुं० । दिवसाऽवसाने, पञ्चा० २ विध० ।

पह-पट्ट-त० । लघुग्रामं, "गामहडे खड्डयं पहं ।" पाठ०
ना० १७२ माथा । ग्रामस्थाने, दे० ना० ६ वर्ग १ माथा ।

पडुह-पद्वति-स्त्री० । प्रक्रियायाम्, प्रति० । पडुहो, स्था०
२ डा० ४ उ० । परिपाठ्याम्, आ० म० १ अ० ।

पडुसमाव-प्रध्वंमाभाव-पुं० । नाशऽपरिपूर्वायसंस्पर्गाभावे,
रत्ना० ।

प्रध्वंमाभावं प्राऽऽहुः-

यदुत्पत्तौ कार्यस्यान्ये विपत्तिः सोऽस्य प्रध्वंमा-
भावः ॥ ६१ ॥

यस्य पदार्थस्यापत्तेः सत्यां प्रागुत्पन्नकार्यस्यावश्यं नि-
यमेन अन्यथाऽतिप्रसङ्गात्, विपत्तिविषयतम्, सोऽस्य का-
र्यस्य प्रध्वंमाभावाऽभिधीयते ॥ ६१ ॥

उदाहरणं-

यथा कपालकदम्बकोत्पत्तौ नियमो विपद्यमानस्य क-
लशस्य कपालकदम्बकम् ॥ ६२ ॥ रत्ना० २ परि० ।

पट्टर-देशी-भूजो, दे० ना० ६ वर्ग १ माथा ।

पङ्कार-देशी छिन्नलाङ्गुले, दे० ना० ६ वर्ग १३ माथा ।

पञ्चाविय-प्रधावित-त्रि० । इतस्ततः प्रकर्षेण गते, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार । विगतगतौ, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

पञ्चविय-प्रधूपित-त्रि० । पूषाऽऽदिना धूपिते, आवा० २ शु० १ चू० २ अ० १ उ० ।

पञ्चवश-प्रधावन-न० । प्रकर्षेण हस्ताऽऽवेधावने, आवा० २ शु० १ चू० १ अ० ६ उ० । शीतोदकाऽऽदिना पुनः पुनर्धावने, नि० चू० १ उ० । (अङ्गादानं धावनीति ' अङ्गादाय ' शब्दे प्रथमभागे ४० पृष्ठे उक्तम्) (पादानामुच्छालना-प्राधानम् ' अणायार ' शब्दे प्रथमभागे ३१४ पृष्ठे उक्तम्) (अणयउत्थिय ' शब्दे प्रथमभागे ४८० पृष्ठे तैर्यह-स्थेय पदानां प्राधानमुक्तम्)

पञ्च-पथि-पुं० । " वयंऽन्या वा " ॥ ८१ । ३० ॥ इति सूत्रेणातुस्वारस्य नकारः । मार्गे, प्रा० १ पाद ।

पञ्चव-वाञ्चव-पुं० । स्वायर्थे अण । " चूलिकपिशाचिके तृतीयतुर्ययोगार्थाद्वर्तनीये " ॥ ८१ । ३२५ ॥ इति वस्य प-कारः । आन्तरि, प्रा० ४ पाद ।

पञ्चय-पञ्चय-पुं० । सयै, " उरञ्चो अही भुवंगो, भुवंगमां पञ्चञ्चो पञ्चि भुञ्चञ्चो । " पाद० ना० २६ माथा ।

पञ्चयिउ-पञ्चयारिपु-पुं० । गन्डे, " विण्यसुशो खयराश्रो, नक्कां पञ्चयिउ गन्तां । " पाद० ना० २४ माथा ।

पञ्चाड-मृद्-धा० । क्षोड, " मृदो मलमद-परिहट्ट-बहु-चट्टु-भट्टु-पञ्चाडाः " ॥ ८१ । ४ । १२६ ॥ इति सूत्रेण ' पञ्चाड ' आदिशः । ' पञ्चाडः ' मुदनाति । प्रा० ४ पाद ।

पञ्चाडिय-मर्दित-त्रि० । चूर्णिते, " पञ्चाडियं परिहट्टि-ञ्च । " पाद० ना० १७ उ० माथा ।

पण्णामह-प्रपितामह-पुं० । ब्रह्मणि, आ० म० १ अ० ।

पणोच-प्रपौत्र-पुं० । पुत्रपुत्रे, विश० ।

पण्य-प्राप्य-अव्य० । आश्रित्येत्यर्थे, म० १६ श० ८ उ० । आ-साश्रित्यर्थे, श० ३ अ० । " पण्यं न्ति न पण्यं ति वा अति-क्रियं न्ति वा एतद्वा । " आ० चू० १ अ० ।

पण्य-पर्यक्त-पुं० । वतस्यातिवशेषे, सूत्र० २ शु० २ अ० । न-चतुर्थे मृदे, वाच० ।

पण्य-पर्यट-पुं० । पर्य-अटन् । मुद्राव्रणकाऽऽदिपिष्टकृते वृ-त्ताऽऽकृतौ अग्नितापमहकृतभक्ष्ययागं 'पाण्ड' इति व्याने पदार्थे, प्रश्न० ३७ द्वार । नि० चू० । प्रश्ना० । सौरा-ष्ट्रवृत्तिकायाम्, उत्तरदेशमन्वे सुगन्धद्रव्ये च । स्त्री० । गौ० जी० । वाच० । जं० २ वक्त० । पर्यटाऽऽकृतौ शुष्कसुन्व-गडे, " पण्डगो क्षाममणिया ए उभयतडसु पाणिपण जरे-लिया भूमी, मा तस्मि पाणे आहट्टमाणं तौरया होउ उरहे-ण छिन्ना पण्यडी भवति । " नि० चू० १ उ० । जं० ।

पण्यदिया-पर्यटिका-स्त्री० । शकुलिकायाम्, " तिलपण्यदि-या । " तिलशकुलिका । प्रश्ना० १ पद ।

पण्यी-देशी पुं० । नातके, दे० ना० ६ वर्ग १२ माथा ।

पण्य-प्रणुत-त्रि० । जलादे, " पण्यलोयणा ओससिय-रोमकुवा । " (आ० म० १ अ० । ज्ञा० । प्रश्न० १) प्रणुतलो-चना पुत्रदशेनप्रवर्तितानन्दजलेन । म० ६ श० ३३ उ० ।

पण्फदण-प्रपण्दन्-न० । प्रचलने, सूत्र० १ शु० १ अ० १ उ० ।

पण्फाडा-देशी-अश्विभेदे, दे० ना० ६ वर्ग ६ माथा

पण्फिडिअ देशी-न० । प्रनिफलिते, दे० ना० ६ वर्ग २२ माथा ।

पण्फुअ-देशी-न० । दीर्घेऽङ्गीयमाने च । दे० ना० ६ वर्ग ६४ माथा ।

पण्फुल्ल-प्रफुल्ल-त्रि० । विकसिते, " पण्फुल्लकंसरोवधिया । " प्र-फुल्लविकसितेः कंसरेरिति, केमरोपलक्षितेरुपचिता । उप-चितशोभाके, जी० ३ प्रति० ४ उ० ।

पण्फोडण-प्रस्फोटन-न० । प्रकर्षेण स्फोटनं प्रस्फोटनम् । क्राटने, ध० ३ अथि० । उक्त० । प्रश्न० । स्था० । आस्फोटने, सखदीपद् वा स्फोटनम्, अतोऽप्यप्रस्फोटनम् । दश० ४ अ० । प्रश्न० । प्रकर्षेण नेणुगुणितस्यैव वस्त्रस्य धूतने, स्था० ६ ठा० । (आचार्यपादप्रस्फोटनम् ' अहसंस ' शब्दे प्रथमभागे १२ पृष्ठे उक्तम्)

पण्फोडिअ-प्रस्फोटित-त्रि० । ' पण्फोडिय ' शब्दार्थे, " प-ण्फोडियं च पक्खोडिअं । " पाद० ना० २४३ माथा ।

पण्फोडिय-प्रस्फोटित-त्रि० । प्रकर्षेण विदारिते, ध० २ अ-थि० । निष्काटिते, चूर्णिते, दे० ना० २७ माथा । ज्ञा० म० ।

पण्फोडियमोहाजाल-प्रस्फोटितमोहाजाल-पुं० । प्रकर्षेण स्फो-टितं मोहाजालं मिथ्यावाऽऽदि येन सः । ध० २ अथि० ।

संथा० । विवेकिनां मोहाजालविलयाऽऽपादके श्रुतधर्मे, ल० ।

पण्फोडिमाण-प्रस्फोटयत्-त्रि० । प्रस्फोटने कारयति भाटयति, " पण्फोडिमाणे वा पमजेमाणे वा शादक्रमह । " स्था० ६ ठा० ।

पवंध-प्रवन्ध-पुं० । प्रकृष्टोऽन्यवन्धेभ्यो विलक्षणः पूर्वोव-स्थापरित्यगेनांतरांतरावस्थारूपतया परिणामेन यो वन्धः स प्रवन्धः । अनेकलक्षणेषु एकद्रव्यानाऽऽपादके वन्धे, अने० १ अथि० । उपाङ्गाक्रमप्रवन्धतरे वन्धे, नि० १ शु० ३ वर्ग १ अ० । पवंध-प्रवन्ध-न० । प्रवन्धेन करणे, " कहाए अ पवंध-णे । " स० १२ सम० ।

पवंधविनि-प्रवन्धवृत्ति-त्रि० । प्रकृष्टोऽन्यवन्धेभ्यो विलक्षणः पूर्वोवस्थापरित्यगेनांतरांतरावस्थारूपतया परिणामेन यो वन्धः स प्रवन्ध इत्युच्यते । तेन वृत्तिवर्तने स्वभावलोभा यः पदार्थानां सर्वलक्षणेण एकद्रव्यानुवृत्तौ । शिकलकांटी-स्पर्शिन्यां नित्यतायाम्, अने० १ अथि० ।

पवाल-प्रवाल-पुं० । नवाङ्कुरे, स्था० ४ ठा० ४ उ० । ईषदुग्मी-लितपत्रमन्वे पल्लवे, प्रवालाः ईषदुग्मीलितपत्रमन्वाः । जी० ३ प्रति० ४ अथि० । जं० । विह्वल, ज्ञा० १ शु० १७ अ० । रा० प्रश्न० । जी० । प्रश्ना० । स्था० । भ० । रत्नविशेषे, आ० म० १ अ० ।

पवालकुर-प्रवालाङ्कुर-पुं० । रत्नविशेषस्य प्रवालाभिधान-स्याङ्कुरे, आ० म० १ अ० ।

पवालमंत-प्रवालवत्-त्रि० । विशिष्टप्रवालाङ्कुरोपेते, ज्ञा० १ शु० १ अ० ।

पवालि (शृ)-पवालिन-पुं० । प्रवालवैशिष्ट्यशालिनि वृ-
क्षे, स्था० ५ टा० ३ उ० ।

पवाह-प्रवाध-पुं० । प्रकृष्टायां पीडायाम्, विपा० १ श्रु० १
अ० ॥ हा० ।

पवुद्ध-प्रवुद्ध-त्रि० । प्रकर्षेण यथैव तीर्थकृदाह तथैवावगत-
नयं, आचा० १ श्रु० ४ अ० ५ उ० ।

पवोधण-प्रवोधन-न० । विवर्त्ता, प्रकर्षेण बोधने, विशेष० ।

पवोहण-प्रवोधन-न० । 'पवोधण' शब्दाद्यै, विशेष० ।

पवभट्ट-प्रभट्ट-त्रि० । प्रकर्षेण स्थलिते, सूत्र० १ श्रु० ४ अ०
१ उ० । आवा० । प्रश्न० । "पिप्रभमट्टवगोरडी ।" प्रा० ४ पाद ।

पवभार-प्रगभार-पुं० । ईपदवनतपर्वतभागे, हा० १ श्रु० १
अ० । ईपदवनते गिरिदेशे, भ० ४ श० ४ उ० । ईप-
दवनते वस्तुमात्रे, स्था० १० टा० । अनु० । हा० ।
तं० । भ० । यत्कटसुगिरि कुञ्जाप्रवत् कुञ्जे तन्प्रगभारम् । यद्
धा-यत्पर्वतस्थोपरि इस्ति कुम्भाऽऽकृति कुञ्जे विनिर्गतं
तन्प्रगभारम् । न० । पुद्गलनिचये, हा० । समूहे, गि-
रिगुहायां च । दे० ना० ६ वर्ग ६६ गाथा ।

पवभाराग-प्रागभारागि-स्त्री० । द्रव्यान्तराऽऽकान्तस्य गति-
भेदे, यथा नावादेरधोगतिः । स्था० ० टा० ।

पवभारा-प्रागभारा-स्त्री० । प्रागभारमीपदवनतमुच्यते । तदेवं-
भूतं गावं यस्यां भवति सा प्रागभारा । पुरुषस्य सप्तनिर्वाद्-
ध्वमशीतिवर्षपर्यन्तं दशवयोऽस्मिकायां दशायाम्, "संकुचि-
वयलियचम्मा, संपत्ता अद्दुमि दमं । नारीणमणभियंआ, ज-
राए परिणामिआं ॥ १ ॥" स्था० १० टा० । न० । दश० ।

पवभोअ-देशी-भोगे, दे० ना० ६ वर्ग १० गाथा ।

पव-प्रभ-पुं० । हरिकान्तहरिनिहयौर्भवनपतीन्द्रयोः प्रथमे
लोकपाले, स्था० ४ टा० १ उ० । स्वनामख्याते विप्रकरे,
आ० चू० ४ अ० । द्वीपसमुद्रविशेषाधिपती देवे, द्वी० ।

पमंकर-प्रमङ्कर-पुं० । समतितमे महाग्रहे, "दे पमंकरा ।"
स्था० २ टा० ३ उ० । च० प्र० । कल्प० । सू० प्र० । सौधमदे-
वलोक्तस्यविमानभेदे, स० ३ सम० । पञ्चमंदवलोक्तस्यविमा-
नभेदे, स० ३ सम० । दक्षिणयोः कृष्णरात्र्यामेव्यं शुभङ्करा-
परपर्यालोकास्तिकविमानं, स्था० ० टा० ।

पमंकरा-प्रमङ्करा-स्त्री० । चन्द्रस्य सूर्यस्य च वनुर्यामप्रम-
क्षिण्याम्, भ० १० श० ५ उ० । जी० ज० । सू० प्र० । हा० ।
स्था० । (अनयोः पूर्वोत्तरभवकथा 'अगमहिप्पी' शब्दे
प्रथमभागे १७२ पृष्ठ उक्ता ।) वन्तकावतीविजयक्षेत्रयुगल-
राजधानीयुगले, "दे पमंकराआं ।" स्था० २ टा० ३ उ० ।
"चच्छगावईविजय पमंकरा गयहाणां, पमत्तजला गई ।" ज०
४ वत्त० ।

पमंकरावई-प्रमङ्करावती-स्त्री० । वन्तकावतीविजयराजधा-
न्याम्, यत्र श्रुपभस्वाभी पूर्वमेव केशवा नाम जातः । प्रमङ्क-
रैव प्रमङ्करावती । आ० चू० १ अ० ।

पमंगुर-प्रमङ्गुर-त्रि० । प्रकृष्टविजयशालि, आचा० १
श्रु० ० अ० ३ उ० ।

पमंजण-प्रभञ्जन-पुं० । श्रुपभेदवस्य शततमे पुत्रे, कल्प० १ अ-
धि० ७ क्षण । मातृपोत्तरपर्वतस्य प्रभञ्जनकूटाधिपतिदेवे, द्वी० ।
औत्तराहाणां वायुकुमाराणामिन्द्रे, स्था० २ टा० ३ उ० ।
प्रज्ञा० । भ० । "पमंजणस्स णं वाउकुमारिदस्स वायालीसं
भवणावाससयसहस्सा ।" स० ४६ सम० । लवणसमुद्रे
ईश्वराऽऽख्यमहापातालाधिपतिदेवे, स्था० ४ टा० २ उ० ।

पमंकंत-प्रभकान्त-पुं० । विष्णु कुमारैन्द्र्यार्हहरिकान्तहरिस्मि-
हयोलोकपाले, स्था० ४ टा० १ उ० ।

पमव-प्रमव-पुं० । पराक्रमे, है० । प्रभवन् प्रभवः । प्र-
सूतौ, उद्यमे, पञ्चा० १३ विव० । उत्पत्तौ, स्था० ६ टा० ।
"पमवो पस् इति एगट्ठा ।" पं० भा० ५ कल्प ।
उत्त० । विशेष० । सम्भवे, आवा० ५ अ० । प्रभवति
सर्वाणि शाखाणि अस्मादिनि प्रभवः । प्रथमे उत्पत्ति-
कारणे, न० । विशेष० । नि० चू० । आर्यजम्बूनाम्नः काश्य-
पगोत्रस्य प्रभवनामशिष्ये, कल्प० २ अधि० ८ क्षण । (स
च चौत्तरपत्तिवे पूर्व जम्बूस्वामिना प्रतिबोधित इति 'जंयु'
शब्दे चतुर्थभागे १३७१ पृष्ठ उक्तम्) "सुहम्मं आग्निव-
साणं, जंबुनामं च कासवं । पमवं कषायणं वंदे, वच्छेत् सि-
ज्जमवं तथा ॥ १ ॥" न० ।

पमवसिरी-प्रभवक्षी-पुं० । श्रीवीरजिनास्तस्यपञ्चाशदानन्-
विमलगुरोः शिष्ये, ग० ३ अधि० ।

पभा-प्रभा-स्त्री० । प्रकाशने, स्वकणेषुलस्थाने, अनु० ।
कान्ती, रा० । आ० । न० । प्रकाशे, स० । दीप्ती, आ० ।
स० । प्रज्ञा० । अर्काऽऽभायाम्, हा० २० हा० । (व्या-
ख्यातेषां 'जोगर्दिष्टि' शब्दे चतुर्थभागे १६३६ पृष्ठ)
वर्णे, अन्त० १ श्रु० ३ वर्ग ८ अ० । आत्मानुभवे, हा०
२४ हा० ।

पभागर-प्रभाकर-पुं० । श्रीश्रुपभेदवस्यैकोनसप्ततितमे पुत्रे,
कल्प० १ अधि० ७ क्षण ।

पभाचंदसुरि-प्रभाचन्द्रसुरि-पुं० । चान्द्रकुलीये चन्द्रप्रभस्मि-
शिष्ये, येन प्रभावकचरित्रनामा ग्रन्था रचितः । स च वैक-
माय सं० १३३४ मिते विद्यमान आसीत् । ज० १० ।

पभाय-प्रभात-पुं० । उपःकाले, आ० । स्था० । अनु० ।

पभायनारगा-प्रभातनारगा-स्त्री० । प्रभातसमयले, "पभा-
यनारगा नि वा एवमेव धसस्स लेणया ।" प्रभातसमये तार-
का ज्योतिः, श्रुत्तमित्यर्थः, सा हि स्नोक्तनेजोमयी भवती-
ति तथा लोचनमुपमितमिति । अणु० ३ वर्ग १ अ० ।

पभाव-प्रभाव-पुं० । माहात्म्ये, पञ्चा० ४ विव० । हा० । साम-
र्थ्ये, च० २ अधि० । प्रश्न० । पठ्यां गौणानुज्ञायाम्, न० ।

पभावई-प्रभावती-स्त्री० । चेटकमहाराजद्विहतिरि वीरभ-
यनगरराजोदायनभार्यायाम्, आ० चू० ४ अ० । आवा० । आ०
क० । नि० चू० । ग० । भ० । ('उदायण' शब्दे द्वितीयभागे
७८६ पृष्ठ वक्ष्यता) पार्श्वनाथभार्यायां कुशस्थलश्र-
मेनजिन्तृपुत्र्याम्, कल्प० १ अधि० ७ क्षण । मांजि-
नमातरि कुम्भकराजभार्यायाम्, नी० १८ कल्प । हा० ।
स० । ति० । प्रव० । स्था० । धलदेवपुत्रस्य निषधस्य

भाष्यायाम्, आ० सू० १ अ० । सागरचन्द्रमार्गि, आ० १ अ० हस्तिनापुरनगरराशौ बलस्य भाष्यायां महाबलकुमारस्य भाष्ये, अ० ११ श० ११ उ० । (कथा ' उदायण ' शब्दे द्वितीयभागे ७८८ पृष्ठे । ' इन्डर ' शब्दे चतुर्थभागे २४७७ पृष्ठे च गता)

पभावग-प्रभावक-पुं० । दर्शनेप्रभावकः, प्रब० । " अट्ट पभावग ति " विवरीपुराह-

पावयसी धम्मकदी, वाई नेमिलिओ तवस्सी य ।

विज्जा सिद्धो य कवी, अट्टेय पभावगा भणिया ॥६४८॥

प्रवचनं द्वादशाङ्गं तदस्यास्यतिशयवदिनि प्रावचनी युगप्रधानाऽऽगमः, धर्मकथा प्रशस्याऽस्याऽस्तीति धर्मकथी, यः स्त्रीणां श्रवाऽऽदिलिधिसंपन्नः स जलजलपरध्वानातुकारिया नदिनाऽऽनेषणीविषेणशिवेगजननीनिवैदनीलक्षणं चतुर्विधां जलितजनमनःप्रमोदप्रथां धर्मकथां कथयति, वादिप्रतिवादिस्वभ्यसभापनिरूपयां चतुरङ्गायां परिपदि प्रतिपत्तप्रतिपत्तपूर्वकं स्वपस्थापनार्थमवश्यं वदतीति वादी, निरुपमवाद्दलिधिसंपन्नत्वेन वाद्यकवादिबुद्धारकमुद्देश्यमन्दोक्तवाग्विभव इति भावः । निमित्तं वैकालिकलाभाभाप्रतिपादकं शास्त्रं, तद्वैषयीत वा स नैमित्तिकः, सुनिश्चिनानीताऽऽदिनिमित्तवैध्यायः । विप्रकृष्टमष्टमश्रुतिकं दुस्तप नपोऽन्यान्तीति तपस्वी । (विज्जा ति) मनुप्रत्ययलोपात् विद्यावान्, विद्याः प्रख्यादयः शास्त्रेद्वान्ताः सहायकं यस्य स विद्यावान्, वक्षस्वामिवन् । अत्रनापद्लपलिकगुट्टाकासकलभूताऽऽपञ्चयैक्यन्यप्रभृतयः विद्ययः ताभिः निवृत्तयति स्मेति निवृत्तः । " कवने नवनवमहैविदग्धपरिधेः पाकतिरंकरमनीयरमहस्याऽऽवादिभृतिरतहृदयहृदयाऽऽत्मेतिः शेषभावावधारणवैध्यायैवैषयप्रचयनैवैषेणं करोतीति कविः । एते प्रवचन्यायेऽष्टौ प्रभावयति स्वतःप्रकाशकस्यभावेन वैशालाऽऽध्यायित्वेन सहायकरणाप्रवचने प्रकाशपन्तीति प्रभावकाः कथिताः, तेषां च कस्मै प्रभावना, सा च सम्पत्कवे निर्मलीकरोतीति । अन्यत्र पुनरन्यथाऽष्टौ प्रभावका उक्ताः तथाहि-

" अहमेव ईदृ १ धम्मकहि, २

वाई ३ आपरिय ४ सवग ५ नेमिली ६ ।

विज्जा ७ य रायगसण्-

मया य न तिर्ये पभावति ॥ १ ॥ "

अन्य व्याख्या-तत्र अतिशया अवधिमनःपर्यायज्ञानाऽऽमर्षोपवाध्याऽऽतिशयास्तेस्तेषु अद्वैतस्यासीत् अतिशेवजिः, राजसेमता नृपजलनाः, गणसेमता महाजनाऽऽविबहुमता इति ॥ ६४८ ॥ प्रब० २३ द्वार । जीवो० । सं० । ध० ।

अहमेसद्वि धम्मकहि, वादी आयरिय सवग रोमिली ।

विज्जा रायागसण्-मता य तिर्ये पभावति ॥ ३३ ॥

(अहमेव ति) अतिशयसेपण्यो, सो य अतिशयो मणेहि-अहमया अहमया य । (इद्वि ति) इद्विदिक्खिता रायाऽऽमर्षपुराहिनादि । (धम्मकहि ति) अकस्वेवणिकेवेलिण्णव्येयणि पंपयजिण्ण धम्ममानिकवन्ति । वादी-वाय-जलेपण्यो । अज्जो । आयरिओ सपसिदंतेपकवणो । सवगो भागियाऽऽदि । नेमिली अट्टेणामसनेपण्यो । विज्जासिद्धो जहा-अज्ज उडो । रायसमंता रायजल्लेयः । गणा पुरबाउ-

विज्जादि, तेसि सम्मत्तो । एते अट्ट वि पुरिसा तिर्ये पाम-मंति, परपक्खे ओभावेति । भणिया दिट्ठा । नि० सू० १ उ० । (अत्र प्रभावजनमकुर्वन्तं प्रायश्चित्तं ' दंसणायागानि-यागपायाच्छिन्न ' शब्दे चतुर्थभागे २४३७ पृष्ठे प्रतिपादितम्)

दर्शनप्रभावकाऽऽचार्येतिह-

केण वि गुणेण दंसण-पभावगं पिच्छिळुण आयरियं ।

केई कसायनडिया, तं पि हु हीलंति मूढमई ॥ ७५ ॥

केनाऽपि अनिर्दिष्टनाम्ना गुणं जीवस्य निर्मलीकरणस्वभावेन दर्शनप्रभावकः, सर्वज्ञशास्त्रप्रकाशकं प्रध्याऽऽचार्यसूरि केऽपि, न सत्त्वे, कपायनटिताः क्रोधाऽऽद्यभ्रमनास्तमपि दर्शनकवलमित्यपिश्रुत्वाः । हीलयन्ति तिरस्कुर्वन्ति मूढमनयः कुषांघ्नवाऽऽदिवाधतधिषणा इति गाथायः । अहमेवार्थे सिद्धान्तभाष्या निवारयजिदमाह-

कप्पमि वि भणियमिणं, सूरिणाऽऽसायगा इमे भणिया ।

जे सयलनखसमक्खं, भणंति एवं अहमसाही ॥ ७६ ॥

कलेऽपि छेदप्रत्ये न केवलं शेषशास्त्रेन इत्यपिश्रुत्वाः । अखितमुक्तमिदं पूर्वोक्तम् । कथमित्याह-सूरिणामाचार्याणां (माशानका अवज्ञाकारका इमे वधयमाणा भगिताः प्रतिपादिताः, ये अनिर्दिष्टनामानः साध्यादयः सकलजनसमक्षे समस्तलोकप्रकटं भणन्ति वादन्येव वधयमाणनीत्या, अहमा-निन आमान्तेक्खि इति गाथायः ।

कल्याणमेवाऽऽह-

इहिरसमायगक्या, परोवणमुज्जया जहा मंखा ।

अत्तइयोमसग्या, पोमंति दिया व अप्पाणं ॥ ७७ ॥

परोपदेशाद्यता अन्यधर्मकथननियुक्ता मक्खा इव विचित्रकप्रतिनिवेशा इव, यथाशब्द उपमानार्थः, स च योजितः, परोममिप्राया-मक्खा इति ऐश्वर्ये कथयति, स्वयं च न करोत्येवमेतेऽपि आन्मार्थे घोषणरताः स्वकार्यप्रतिपादनासङ्गाः, पोपयन्ति उपपन्नवन्ति द्विजा इव ब्राह्मणा इवाऽऽमानं स्वयमेव वदन्त आचार्याऽऽशानका इति हृदयमिति कल्पमाधार्थः ।

अत्रेवार्थे सूत्रेणैव सवैवन्नां किञ्चिद्व्युत्पन्नां गाथामाह-

अन्ने च एत्थ दोमां, लोयविरुद्धं हविज इय वयणं ।

रीदा जणपुज्जाणं, वयसाउ

अन्यधर्म्य-अनुचये । अत्राऽऽचार्याणैववादकरणे दोमां दूषणं लोकविरुद्धं जननिर्घ्नं भवेज्जायंति वचनमेवं प्रतिपादनम् । कस्मान् ? रीदा अज्जा जणपुज्ज्यानां लोकमान्यानां वचनान् पञ्चाशकभजनान् । तत्र हि लोकविरुद्धानि प्रतिपादयता भणितम्- " बहुधम्मवर्णहसणं, रीदा जणपुज्ज्याणं । " इति किञ्चिद्विनाशार्थः ॥ ४ ॥

एवं स्थिते जीवोपदेशं साधिकगायया प्राह-

..... ता तुये जीव ॥ ७८ ॥

मा मा कुणसु अवमो, सया वि खलु तेसि कमाय नडिओ वि ।

जेण भवपज्जजो, मुससि निस्ससणं क ति ॥ ७९ ॥

तस्मात्तं जीव ॥ ७८ ॥ मा कुः अत्राक्षं सदाऽपि नेपां दर्शनप्रभावकाऽऽचार्याणां कपायनटिताऽपि, येन भवपञ्चान्तां मुच्यन्ते निस्संख्यं कतितीति गाथाः सप्तार्थः । दर्शनप्रभावकाऽऽचार्येति-

न्विचारवर्णनस्योद्देशोऽधिकारः । जीवा० १३ अधि० ।
दश० । ति० सू० । संघ० । ४० ।

पभावना प्रभावना-स्त्री० । जिनशासनोद्भावनायाम्, पञ्चा०
६ वि० ० । स्वतीर्थोन्नतिकरणे, उत्त० २८ अ० । धर्मकथाऽऽ-
दिभिस्तीर्थेष्वापनायाम्, ४० १ अधि० । प्रभाव्यते विशेष-
पतः प्रकाशयते इति प्रभावनाव्युत्पत्तेः सिद्धिः । " एवासध-
न्यो॥३ ॥३॥ १०७ ॥ इत्यादिना (पाणि०) भावेऽनप्रत्ययः ।
स चार्थाप्रवचनस्य । व्य० १ उ० । ४० । प्रभावना धर्मक-
था प्रतिवादिनिजैयुत्कर्तृपञ्चरणाऽऽदिभिर्जिनवचनप्रका-
शने, यद्यपि च प्रवचने शाश्वतत्वातीर्थकरभाषितत्वाद्वा
सुरासुरमनस्कृतवाद्वा स्वयमेव दीप्यते, तथाऽपि दर्शन-
शुद्धिमात्मनोऽभीक्षुर्वी येन गुणेनाधिकः स तेन तत्प्रवचनं
प्रभावयति ; यथा भगवद्वाच्यवचनस्वामिप्रभृतिरिति ।
प्रव० ६ द्वार । जिनशासनस्यासंपर्षकरणे, ४० ३ अधि० ।
प्रभवति जैनतन् शासनं, तस्य प्रभवतः प्रयोजकत्वे, ४० २
अधि० । धर्मकथाऽऽदिभिर्धर्मव्यापनायाम्, " पभावणए उ-
दाहरणं ते चैव अज्जवहरा जहा तेहि अग्निगिहाद्वा सुह-
मकाह्याइं अणुऊण सामएस्स उम्भावणा कना, एवम-
कखाणं जहा आबस्सए तहा कहेयव्वं । " (तच्चाऽऽख्यानकम्
' अज्जवहर ' शब्दे प्रथमभागे २१८ पृष्ठे विस्तरत उक्तम्)
' एवं साहसुणा वि मव्वयपणं सामणं उम्भावियेव्वं ' दश०
३ अ० । ग० । संथा० । जित० । ति० सू० ।

" चोद्गम आह-णसु जिणएणं पवयणं सभावसिद्धं ए इयाणि
साहियव्वं ? गुरु भणइ-

कामं सभावसिद्धं, तु पवयणं दिप्पते सयं चैव ।

तह वि य जो जेणऽहिमो, सो तेण पभावए तंतु ॥३१॥

कामतदोऽभिप्रायित्वे, अणुमयत्वे वा । इह तु अणुमयत्वे
वृद्धत्वे । सो भावी सभावा सहजभावः, आदित्यतेजो-
वज्र परकृत्येत्यर्थः । तेन स्वभावेन निर्दोषं प्रस्थानं, प्र-
थिममित्यर्थः । तुः पुरणं । ' प्र ' इत्ययमुपसर्गः । बुच्यति जं तं व-
यणं, पावयणं पवयणं, पहाणं वा वयणं पवयणं, पगतं वा
वयणं, पमयं वा वयणं पवयणं, दीप्यते भासते सोमंते इति
भट्टिणो भवति । सयमिति अणुमयत्वं, चसहो अथाणुकारि-
सणे । एवमहो अवहारणं । (तह वि य नि) जह वि य एवम-
हेणवधारितं पवयणं सयं पविद्धं तह वि य पभावणा भ-
रणति, चशब्दो जहासम्भवो योजनं, जोगारेण अग्निहिद्वो पु-
रिस्तो, जेण ति अग्निहिद्वेण अतिपयणं अग्निंको प्रवर्त्तः । जो-
गामहिद्वेस्स संगारेण शिद्धंते, तंगारे वि जेगारस्स शिद्ध-
स्ते । प्रव्यापयति तदिदं प्रवचनम् । अस्मदिद्विउववृत्ति-
रीकरणवच्छृङ्खलपभावणारं सव्वया भणित्वा । ति० सू० १ उ० ।
तीर्थपभावनानिमित्तं प्रतिवर्षमैकदेशोऽपि गुरुप्रवेशोन्मयः
संघपरिषदापनिका प्रभावनाऽऽदि च कार्यम् । ४० २ अधि० ।
धर्माधिना भावशुद्धिर्धर्मव्युत्पन्नप्रमादच्छृङ्खला शासन-
मालिन्यं सर्वथा रक्षणीयम् । अन्यथा महानर्थ इति द-
शयआह-

यः शासनस्य मालिन्ये-ऽनाभोगेनाऽपि वर्तते ।

स तन्मिथ्यावहेतुत्वा-दन्येषां प्राणिनां ध्रुवम् ॥१॥

बध्नात्यपि तदेवालं, परं संसारकारणम् ।

विपाकदास्यं घोरं, सर्वानर्थविवर्धनम् ॥२॥

यः कोऽपि धमणाऽऽदिः शासनस्य जिनप्रवचनस्य मालि-
न्ये लोकविरुद्धाऽऽवरणेनोपयतो । आह व " छुक्कावदयार्थ-
नो, वि संजतो बुल्लमं कुणइ बोहिं । आहरे भाहारि, पुंनुंछिए
पिंङ्गहणे अ ॥ १ ॥ " अनामोंगेनापि अन्नानेनापि, किं पुनरा-
भोगेनाऽपि, व्याप्रियते स प्राणी तेन जिनशासनमालिन्येन
करणभूतेन मिथ्यात्वहेतुर्विपर्ययोऽयं जनकस्तन्मिथ्यात्वहेतुः,
तद्भावस्तत्त्वम् । अथवा-तस्मिन् जिनशासनविषये मिथ्या-
त्वहेतुत्वं मिथ्यात्वभावजनकत्वम्-तन्मिथ्यात्वहेतुत्वं, तस्मा-
त्तन्मिथ्यात्वहेतुत्वात्, केपां मिथ्यात्वहेतुत्वादित्याह-अन्ये-
षामात्मव्यतिरिक्तानां, ये हि तस्यासदाचारं जिनशासनं
हीलयन्ति तेषां प्राणिनां जीवानां, धूममवश्यन्त्या, बध्ना-
त्यपि स्वात्मप्रदेशं तु संबन्धयत्यपि न केवलं तेषां तज्जनयति,
तदेव मिथ्यात्वमोहनीयकमेव यदन्यप्राणिनां जनितं न त्वस्य-
क्षुभं कर्मानन्तरम्, अलमर्थं निकाषनाऽऽदिरूपेण, एवं प्रकृष्टं,
संसारकारणं भवहेतुं, विपाकदास्यं दाहणविपाकं, घोरं भ-
यानकं, सर्वानर्थविवर्धनम्-निखिलप्रवृत्तहेतुम् । न तु सम्यग्-
हृदिने मिथ्यात्वं बध्नाति, मिथ्यात्वहेतुत्वात्तन्मिथ्यात्वप्र-
कृतेः । अत्राप्येत-शासनमालिन्यापादनाऽप्यनेन मिथ्यावो-
दयात् मिथ्याहृदिरेवाऽनावतो मिथ्यात्ववन्ध इति ॥ १ ॥ २ ॥

ऊरुविपर्यये गुणप्रतिपादनायाऽऽह-

यस्तुभ्रतो यथाशक्ति, सोऽपि सम्यक्त्वहेतुताम् ।

अन्येषां प्रतिपयेह, तदेवाऽऽन्योन्यतुत्तरम् । ३॥

यस्तु यः पुनः प्राणी, उन्नतौ प्रभावनायां, शासनस्य इति
वर्तते । यथाशक्ति नामधेयानुरूपं, वर्तते इत्युत वर्तते ।
तत्र साधुः प्रावचनिकत्वाऽऽदिना शासनोन्नतौ वर्तते । यदा-
ह- " पावयणी धम्मकही. " (४४८ गाथा प्र० २३ द्वार
' पभावण ' शब्दे सार्थां दृष्टिता) आबकस्तु कार्यएण-
रिहारनो विधिमतना जिनविम्बस्थापनयात्राकरणेन जिनभव-
नगमनजिनपूजनाऽऽदिना साधुसार्थमैकपुणऽऽशुचित्क-
रणपुरस्सरभोजना वेति । संऽपि शासनप्रभावकः प्राणी, न
केवलं शासनमालिन्यकारी स्वव्यापाराणुरूपं कलमवानो-
दति, शासनप्रभावकोऽपि स्वव्यापाराणुरूपमेव कलमवानो-
दीत्यपिशब्दार्थः । सम्यक्त्वहेतुतां शासनांन्नतिकरणेन सम्य-
ग्दर्शनलाभस्य निमित्तभावम्, अन्येषामात्मव्यतिरिक्तप्राणिनां
मनुपज्जितशासनपक्षपातानां, प्रतिपद्य स्वीकृत्य, हरेन्त्यसि-
न् जन्मनि, तदेव सम्यक्त्वं, न तु मिथ्यात्वम्, आनोत्वा-
सादयति, अनुत्तरम्-सर्वोत्तमसात्त्विकमित्यर्थ इति ॥ ३ ॥

सम्यक्त्वस्वरूपमाह-

प्रवीणतीव्रमंज्ञेशं, प्रशमाऽऽदिगुणान्वितम् ।

निमित्तं सर्वसौख्यानां, तथा सिद्धिसुखाऽऽवहम् ॥ ४ ॥

प्रवीणो निःसत्ताकतां गतस्तीव्र उन्कटः संज्ञेशऽऽनन्ता-
ऽनुबन्धिकायां दयलत्वा यस्मिंस्तथा । यतोऽनन्तानु-
बन्धुद्वये तत्र भवतीति । यदाह- " पदमिल्लुयाण
उदए, नियमा संजोयण कसायाणं । सम्महंसणल्लं, भव-
सिद्धो यावि न लईति ॥ १ ॥ " प्रशमाऽऽदिगुणान्वितं प्रशम-

संवेगनिर्देशानुकम्पाःस्तिक्यलक्षणगुणसंगतम् । यदाह- "उ-
चसम संवेगो वि य निवेष्टा नत य होर अयुक्ता अस्थिरं
वीर्यराप भवति सम्मत्तलिगाहं ॥१॥" भवति सम्य-
गृहेः स्रोतधनमर्थान् प्रशमाः युगाः, विशिष्टकोषा-
ऽऽदीनामभावात् । आह च- "तत्रास्य विषयवृत्त्या प्रभवत्युच्चैर्न
दृष्टिसंयोगः अस्तिर्न धर्मपथे न च पापकोपकदृष्टिः ॥१॥
आदिश्रद्धान्ध्यामपि जिनशासनकुशलताः दिगुणानां परि-
ग्रहः । तथाहि- "जिणुमात्तु कुलला, पभावणा य जयसे-
वणा धिया । अस्ती य गुणा सम्म-सतीविगा उत्तमा पव ॥१॥"
इति । तथा निमित्तं कारणं सर्वसौख्यानां समस्तनगरमभवत्-
भवाऽन्त्यविंशत्याम् । आह च- "सम्पत्तमि उल्लेखे, उच्यते
नरयतिरियदादाहं । दिव्वाणि माणु माणि य, मांफल्लमुहार्हं स-
हीणार्हं ॥१॥" तथेति समुच्चये । सिद्धिमुल्लेखार्हं निर्वाणसौ-
ख्यप्रापकम् । ननु मोक्षमुत्तमं न सम्यक्त्वमात्राद्भवत्यपि तु स-
म्यग्दर्शनोऽविद्यता । यदाह- "सम्यग्दर्शनं ज्ञानाचारिणाणि
मोक्षमार्गः ॥" ततः कथं सम्यक्त्वं सिद्धिमुल्लेखऽवहमिति । अ-
त्रोच्यते-सप्तहास्यस्य सम्यग्दर्शनस्य सिद्धिमुल्लेखस्य कस्यान्
सामान्यनर्भवेन तदावहता न विरुद्धा, बीजाऽऽसिद्धासम्य-
न्तर्भावितो वर्णस्यैवाङ्गद्वेतनेति ॥४॥

अथ पूर्वोक्तस्य प्रयत्नमालिन्त्यस्य
वर्जनमुपदिशन्नाह-

अतः सर्वप्रवर्जनं, मालिन्त्यं शासनस्य तु ।

प्रेक्षावता न कर्तव्यं, प्रधानं पापसाधनम् ॥ ५ ॥

अनाभोगविहितमपि शासनमालिन्त्यं घोरसंसारकारणमि-
ष्ट्यात्यक्कर्मविषयनं भवति । अत एवस्मान् कारणात् सर्वप्र-
वर्जनेन सर्वोऽऽदृशं मालिन्त्यं दूर्यते, शासनस्य प्रवचनस्य, गुरु-
वर्णधारणस्यः तस्य च प्रधानं दर्शयिष्यामः । प्रेक्षावता कु-
डिमता, न कर्तव्यम् नैव विद्यातव्यम् । कुत इत्याह-प्रधानमु-
रुद्धं, पापसाधनमसुखकर्मनिरवन्नेन, यत इति गम्यमिति ॥५॥
कुत एतद्विरोधोऽयम्-

अस्माच्छासनमालिन्त्या-ज्ञातो जातो विगर्हितम् ।

प्रधानभावः दातृत्वं, सदा दुरीकरात्पलम् ॥ ६ ॥

अस्मादन्तर्गतं, दिव्यमिष्टावयवकलाच्छुःसामालिन्त्याप्रव-
चनाऽपेक्षाजनान्, ज्ञातो जातो भवे भवे, वीर्यसाधनेन मालि-
न्त्यकारिणोऽनन्तं भवत्पन्नानं दर्शयति । विगर्हितं जात्यदिही-
नत्वोत्पत्तिसंविशेषेण निम्नितम् । आत्मानमिति योगः । प्रधान-
भावाप्रभुत्वादात्मानं स्व, सदा सर्वकालं, दुरीकराति अनासक्तं
विदधानि, अत्रासक्तप्रभुत्वं करोतीत्यर्थः । अलमिति शयेनेति ।
शासनस्य मालिन्त्यं वर्जनीयमित्युपदिश । तस्यैव यद्विधेयं
तदुपदिशन्नाह-

कर्तव्या चोन्नतिः सत्यां, शक्राविह नियोगतः ।

अनर्थ्यं कारणं श्लेषा, तत्पतः सर्वसंपदा ॥७॥

न केवलं शासनस्य मालिन्त्यं वर्जनीयं, कर्तव्या च
विधेया चोन्नतिः प्रभाषना, सत्यां विद्यमानायां शक्यी
सामर्थ्यं, इहेति प्रकान्ते जिनशासने, निवारितो नियमेन,
कस्मादेवमित्याह-अनर्थ्यं फलसाधकं बीजमिव कारणम्,
एषा शासनप्रभाषना, हि यस्मात्कारणात्पतः परमा-
र्थतः, सर्वसंपदां समस्तभ्रियमिति ॥ ७ ॥

कथमित्याह-

अत उन्नतिमाप्नोति, जातो जातो हितोदयम् ।

क्षयं नयति मालिन्त्यं, नियमात्सर्ववस्तुषु ॥८॥

अत एवस्माज्जिनशासनेनोन्नतिकरणादुन्नते जातिकुलरूप-
विभवाऽऽदिगुणैर्ब्रह्मचित्त्वमाप्नोत्यासाद्यति, जातो जातो भवे
भवे, हिनः शुभानुबन्ध उदय उदगमो यस्याः सा तथा तां
हितोदयां, कल्याणानुबन्धनोर्मित्यर्थः । एतेनार्थेप्राप्तकारि-
त्वमुक्तम् । शासनोन्नतिकरणस्याधानार्थं प्रतिपादनकवमाह-
क्ष-यमपुनर्भवेन विनाशं नयति प्रापयति, मालिन्त्यं दूषणमाव-
मानेन इति गम्यते । नियमादवश्ययन्तया, सर्ववस्तुषु जाति-
कुलवृद्ध्यादिसमस्तभावविषयं, अतः कर्तव्योन्नतिरिति ॥८॥
हा० २३ अष्ट० ।

अन्ये तु चतुर्थाऽऽदीनां श्लोकानां स्थाने स्वपञ्चश्लोकान्
पठन्ति । यः शासनस्यापन्नतो प्रवर्तते सोऽन्येषां जीवानां स-
म्यक्त्वहेतुतां प्रतिपद्य तदेव सम्यक्त्वमनुत्तरमवाप्तोतीति
तृतीश्लोकोऽभिहितमथ यथाऽसौ सम्यक्त्वहेतुतां प्रतिपद्यते
तथा दर्शयन्नाह-

तत्तथा शोभनं दृष्ट्वा, साधु शासनमित्यदः ।

प्रतिपद्यन्ते तदेवैकं, बीजमन्येऽस्य शोभनम् ॥ ९ ॥

तद्विनि प्रवचनोन्नतिहेतुमुत्तं पूजाऽप्यनुष्ठानं, तथा तेन
विशिष्टोदयाऽऽदिना प्रकरणं, शोभनं शासनान्तरासंभवि-
त्वेन प्रधानं, दृष्ट्वा अवलोक्य, साधु प्रधानं, शासनमार्तप्रव-
चनं यथैवंविधमन्युद्गारमनत्रयमनुष्ठानम्, इति एवं प्रस्तुतवि-
धादित्यर्थः । अत एतदन्तरश्लोकोपासं सम्यक्त्वं प्रतिपद्यन्ते
समाधायन्ते, तदेव तस्मिन्नेव काले यदा जिनशासनं प्रति प-
क्षपात उत्पद्यते, एके केचन मत्वाः पीडां यत्र पीडां कारणं शा-
सनपक्षपातस्य प्रतिपद्यन्ते एवम् । अत एव सम्यग्दर्शनं प्रतिपद्य-
तुभ्योऽऽदृश्य सम्यग्दर्शनस्य, शोभनमन्यर्थं, कालान्तरे
अवश्यं सम्यग्दर्शनफलजननमिति ॥ ९ ॥

अथ सम्यक्त्वबीजस्य हेतुतां प्रतिपद्यमानः कथं सम्य-
क्त्वहेतुतां प्रतिपद्यते इत्यभिधीयते इति । अत्रोच्यते-बीज-
स्य कालान्तरे सम्यक्त्वजननादन्तदेवाह-

सामान्येनापि नियमाद्, वृक्षोदादत्र शासनं ।

कालान्तरेण सम्यक्त्व-हेतुतां प्रतिपद्यते ॥ ५ ॥

सामान्येनाऽपि अविशेषेणाऽपि, जिनशासनमपि साध्वित्व-
वर्णितम् । आस्तां पुनर्विशेष्य, जिनशासनमेव साध्वित्वव्यं-
शासनान्तरव्यपोंहेनाऽपि, नियमादवश्यंभावेन, वर्णवादः
श्लोका, सम्यग्दर्शनबीजमित्यर्थः । अत्रेति प्रत्यक्षं प्रत्यामित्र
जेन इत्यर्थः । लोको वा शासनं प्रवर्तते, कालान्तरेण वर्णवा-
दकरणकालादन्यः कालः कालान्तरं तेन, कियताऽप्यनामि-
कालित्वेनार्थः । सम्यक्त्वहेतुतां सम्यग्दर्शननिमित्ततां, प्रति-
पद्यते अजते, सम्यक्त्वं जनयतीत्यर्थः ॥ ५ ॥

एतदेव दृष्टान्तेन भाषयन्नाह-

चौरोदाहरणादेवं, प्रतिपत्तव्यमित्यदः ।

कौशाम्यां स वणिक् भूत्वा, बुद्ध एकोऽपरो न तु ॥६॥

चौरोदाहरणात् स्तेनयोर्ज्ञातात्, एवमेव प्रकरणे का-
लान्तरसम्यक्त्वहेतुतात्पक्षेन, प्रतिपत्तव्यं प्रत्येतव्यम्,
इतिशब्दो दाह्यप्राप्तसमाप्ता, वक्ष्यमाणान्तरां दत्तता-
यां वा । अथ एतद्वर्णं गार्हज्यवीर्यसत्वरूपं चौरोदाहरणं भा-
षयन्नाह-कौशाम्यां नगर्यां, स शासनं गार्हज्यवीर्यः ।
वणिक् वणिजको, भूत्वा उत्पद्य, बुद्धो बोधिं प्राप एकः अ-
परोऽन्यो, न तु नैवेत्युक्तार्थः । भावादेः कालान्तराः । त

धेदम्-कीशाम्भ्यां नगर्यां धनयज्ञाऽभिधानधीष्ठनो धर्म-
पाल-वनकुलालाऽभिधानावन्योऽन्यमनस्नेहवन्ती स्नेहयशा-
देव प्रायः समीचनौ समशीलौ समधनौ सुताश्रमवताम् ।
अन्यदा धीमन्महावीरवर्द्धमानस्वामी तत्र विहारभाजगाम ।
ततोऽसावभरवर्गवितर्नितस्य रत्नाः दिग्भाण्डलविपुलजल-
मध्यगतस्य विचित्रपत्रपङ्क्तित्रयपंतमहत्त्वलोपमस्य रज-
तनूपनीयमयिर्मयविशालशालवलयत्रयस्य मध्यगतः केश-
रनिकराऽऽकारकायो मधुकनरनिकरकलाशोकानोकहनिक-
रुद्रगगनाऽऽभोगः गगनतलोपनिपतन्कलहंसयुगलकलरोपमी-
यमाननिर्मलधवलचामरगुणो मयमधुकनरनिकरः कङ्कटारवर-
भ्यतममहाध्वनिः जगज्जननिन्यत्रयमोहवरभाटत्रोट-
नपटीयांस्तं सुरनिवहसंकुलसंसदि सख्यौकुण्डकुठारमुपदि-
शति स्म ततः तत्रत्यां नरपतिः समवगतपावगताऽऽगमन-
वार्तोऽन्तःपुरपुरजनाऽदिपरिवृतो भक्तिभरावऽर्जितमानसो
जितान्तिकमाजगाम । तावपि जैगमनायकनयनौ भक्ति-
कौतुकाभ्यां तत्राऽऽगतौ । ततो भगवताऽभिहिते जन्तुसन्मान-
स्य कर्मवृत्तेर्हता, वर्णिते सुकिकारणे, दृष्टिते भवनेर्गुण्ये, प्र-
कटिते निर्वाससुखानन्त्ये, मोहनिद्राविद्रावणेन दिनकर-
कारनिकरैर्मलभोजराजयो भगवद्वचनेः प्रतिबुद्धा भूयांसो
भयजन्तवः, ततस्त्योरापि वणिगवरनन्दनयोर्ल्येष्टस्य संप-
दा वीथिद्वितीयास्य तु वज्रतन्तुलस्यैव दुर्दैवत्वेन वीथिनो-
भवत् । ततो ल्येष्टस्य हर्षोऽजनि-अहो धन्योऽहं येन मयाऽ-
नर्वाण्यतामवजलनिधिनमनस्रेन सङ्गमनायकप्राश्नर्वाधमया-
सम् इतरस्य तु क्लिष्टकर्मणा मापश्यम्यमेवभवत् । ततः प-
रस्वरस्याभिप्रायमवगतवन्ती-यथाऽप्यायौ प्रेमपरिणतिविशेष
भवेद्भूत । ततो त्र्येष्टो भगवन्तं पश्यञ्च । यदुत-भगवन्तुल्य-
स्नेहयोग्यवस्तुनुरप्येव विभूतिकारणिनयोः दिव्येन्द्रोऽभव-
द्, अमुना पुनर्मुक्तफलकलरनिकरकलपमस्यकविविभूतिप्राता-
वतुल्यता जाता मम मित्रस्य तद्विकल्पवान्ता, तन्दिम
ह कारणम् ? । ततो भगवानुवाच-भो भद्र ! भवन्तौ ज-
म्मान्तरं ग्राममहत्तरसुतावभूताम् । ततो व्यसनोपहर्ता ज्य-
र्यपरायणपवभवताम् । अन्यदा ग्रामान्तरं गत्वा गाः अय-
हृतवन्तौ । ततस्तः स्वस्थाने नयन्तौ दृष्टिपाशिकान पञ्चा-
ङ्गान्नः विहाय तद्भयात् पलायमानौ मित्रेगद्वे प्राविशताम् ।
शैलगुहायां चाऽऽतापयन्तं महानपत्यवनमपश्यताम् । त-
तस्त्वं संवसामागतोऽवोच-यथा सुलभमस्य जन्म योऽयं
परित्यक्तमकलपुत्रकलरमित्राऽऽदिमन्वयः सन्तोऽप्युत्सवा-
गवायतादौ धर्मान्तरचित्तं विपर्यवतः स्वगोपवर्गसंमर्गा-
य तपस्यसि । माहशास्त्रवत्या उभयलोकागदितमनर्थकलं,
फलशङ्कुफलं च चौर्यमार्जिता इत्येवंविधा साधुप्रशंसा
भवन्तौ वीथिबीजमजनि, इतरस्य तु रथितृपेता वीथिबी-
जदर्हा ज्ञेयान्तः । इदं भवतेऽयं प्रोवाभायकारणमिति ॥ ६ ॥

उपमंहरन्नाह —

इति सर्वप्रयत्नेन, मालिन्यं शासनस्य तु ।

प्रेक्षावता न कर्तव्य-भात्मनो हितमिच्छता ॥ ७ ॥

स्पष्टः ॥ ६ ॥

कर्तव्यं च किमिच्छाह —

कर्तव्या चोन्नतिः * मर्यादा, शक्राविह नियोगतः ।

प्रधानं कारणं शेषा, तीर्थकृन्नामकर्मणः ॥ ८ ॥

हा० २३ अष्ट० । संवत्सरवासरे पूर्णीफलमहितनायकप्र-
भावनां लान्ति, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-पूर्णीफलाऽदिसंहितां त-
या रहितां वा प्रभावनां लान्ति, पञ्चाष्टयस्मिन् प्राप्ते वा रीति-
स्तदुत्तराणं प्रवर्तितव्यमिति ॥ १५२ प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।

पभावाल-प्रभावाल-पुं० । तद्विशेषे, जं० २ वक्त० ।

पभाव-प्रभाव-पुं० । श्रीवीरजिनस्यैकादशे गणधरे, कल्प०
१ अधि० ६ क्षण । आ० चू० । स च निबोधविषयसंदेहयुते
वीरान्तिकमागत्य क्षिप्रसंशयः प्रवभाज गणधरो जात ।
('गणहर' शब्दे लुनीयभागे ८१, ७—८२ पृष्ठे तन्मातापि-
त्रादयो दृष्टिताः) ('खिन्वा' शब्दे वतुर्धभागे २१, २ पृष्ठे
वक्ष्यन्ता) " एकदशो गणधरः, श्रीवीरस्य गणेश्वरः ।
प्रभासो नाम पावित्र्यं, यस्य चक्रे स्वजन्मना ॥ २४ ॥ "
नी० १० कल्प । वैभागरिरेः परस्परवतवर्षायविकटाऽऽशुष्ये-
ताक्ष्यपर्वतराजदेव, स्वा० ४ डा० ३ उ० । "दो पमाता ॥" स्वा०
२ डा० ३ उ० । साकितराजस्य महाबलस्य चित्रकरे, आ०
४ अ० । धीप्रभनृगोपदेशके साधुगुरौ, ख० ३ अधि० । स्वना-
मख्याते भरतवर्षस्य पश्चिमदिग्गमास्ये तीर्थभेद, नी० ४१ क-
ल्प । आ० क० । भरते हि पुर्वोदिकमेण "मागह वरदाय पभासे
ति " वीणि तीर्थानां । जं० ६ वक्त० । संधा० । स्वा० आ०
म० । वृ० । तच्च पाण्डववर्षशरजपुत्रयोर्मनिसुमन्योः प्रवहणं
अन्त्यातिकेन भावयमानं स्कन्दरुद्राः । दिव्यस्मरनेनानुशुभा-
न्ती सुस्थितेन लवणार्पणेन महिमन् कृतं तत्र तीर्थत्वेन जातम् ।
इति धृतिमर्तित्वेन उदाहृतम् । आ० ४ अ० । आ० चू० ।

पभावचित्तनगर-प्रभावचित्तनगर-पुं० । स्वनामन्याते चित्रकं-

नत्कथा-

" विलयंतनागपुंनो-गन्धर्वे पुरमिहऽथि साण्ये ।

कालावनिहर्गमहरं, व किं तु यद्वृक्षरचलहरं ॥ १ ॥

गया महाबलो गिउ-रक्कमान महाबलु एवं तन्धऽथि ।

सो आधायुर्वोयद्वो, अरार्दिण पुच्छग दृयं ॥ २ ॥

भो मम रायेतरसा-विगयलीलावते न किं इत्थि ।

सो भगइ सार्मि । सत्वं, पि अथि मुत्तुग चित्तनरं ॥ ३ ॥

नयणमणीहागिचिचि-चित्तचित्तचलोलयगेण रायागो ।

किं नीप वि कुडि, कुणंति चंकमलालाशो ॥ ४ ॥

इय आयन्निय स्या, महलकोहल्लपूरियमंगेण ।

आइट्टो वरमेती, तुरियं कारंसु चित्तसहं ॥ ५ ॥

वीहर्गचिमलमाला, यदुत्तउगालोकिया मुहच्छाया ।

उज्जानमोहं एवं लहं, महामहा तेण निममंयया ॥ ६ ॥

आइया नरयत्तया, चित्तयग चित्तकम्मयककुरमा ।

विमलपहाम्ममहाणा, ततो तुरियं पुरपहाणा ॥ ७ ॥

अदद्धविभागेण, विभइना अपिया सदा तेमि ।

दावितु अंतरा जच णियं च बुत्ता निवेणये ॥ ८ ॥

भो तुत्थमिह कम्मं, कया वि न ह पिच्छियवच्चन्नुत्तं ।

नियनियमइह निउणं, इह चित्तं चित्तियव्यं च ॥ ९ ॥

विही न मथियव्या, जहविशाणं काहिइ पयभाओ ।

अहमहमिगाइ तत्ता, सग्गे कम्मं कुणंति इमे ॥ १० ॥

जाव गया छम्माता, नो पुट्टा उत्सुपणं ते रत्ता ।

विमलेण तन्नो भणियं, निष्कम्भो देव ! मह भागो ॥ ११ ॥
मेरुं च तयं भागं, सुवक्त्रहरं विजितभूभागं ।
पिपिच्छतु निवो तुष्टो, महापसायं कुण्ड तस्य ॥ १२ ॥
पुष्टो भण्ड पहासो, चित्ताऽऽरंभं पि देव ! न करोमि ।
अं भज वि मे विहियं, भूमिप चेव परिकम्भं ॥ १३ ॥
तं भूकम्भं ननु के-रिस्संति भूषण अवाणया जवणी ।
ताय सविस्सरम्भं, सुचित्तकम्भं तदिदं ॥ १४ ॥
तो भणिसो सो रक्षा, रे ! किं अहं वि विष्णुपारेसि ।
अन्नो वि न वंविज्जहि, किं पुण सामि सि सो आह ॥ १५ ॥
पडिबिषसेकमां दे-व ! एस इय भणिय तेण पयिचच्छो ।
दिशान्नो निवेणं, सा विट्ठा केवला भूमि ॥ १६ ॥
अहं विट्ठिएण रक्षा, पुट्टं कंहर किमेरिसा भूमि ? ।
सो भणह देव ! परिस-महीयं विस्सं हवह सुधियं ॥ १७ ॥
यत्ताण कुरह कंती, अहियं सोहं धरति रुवाहं ।
पिच्छेताण जणाणं, भातुल्लोसो निस्सं होह ॥ १८ ॥
तं सुणिउं तस्म विधे-नराहणऽऽहणा पडिठ्ठेण ।
निउणो कम्भो पमासो, सपसायं पमभियं च हम् ॥ १९ ॥
यमेव हम् विट्ठु, चित्तसहा मे चलेत्तचित्तजुया ।
होउ अपवपमिजि, सि एस पुण उवणन्नो इय ॥ २० ॥
साययं संसारा, राया सूरि महा य मल्लयगहं ।
चित्तवरो भवियंजिज्जो, चित्तसहाभसमो अण्णा ॥ २१ ॥
सरात्किम्मसु गुणा, चित्तं धम्मो वयाहं रुवाहं ।
वन्नसमा इह नियमा जियविजियं भावऽल्लोसो ॥ २२ ॥
एवं प्रभामाभिधविज्जकृत्, कार्याऽऽभसमिजिधैविज्जुदा ।
धेनाज्जवलां धर्मावविज्जविज्जा, शोभामनयप्रतिमां धर्मा ॥ २३ ॥
इति प्रभामकथा (३१ गाथा) च २० १ अक्षि ० ।

पभासण प्रभासन-न० । प्रकटण चोतनं, रथा० २ डा० २ उ० ।
प्रभासनं च चन्द्राणामिव "चंद्राय पभासितु" चन्द्राणां सौ-
म्यदर्शनिकत्वात् यस्तु प्रभासनमुक्रमदित्यानां तु खरश्चरिमावा-
त् । रथा० ४ डा० २ उ० ।

पभासतिथ-प्रभासतीर्थ-न० । त्वनामण्याते भारतवर्षस्य प-
श्चिमदिक्तीर्थे, यत्र निम्नुदीनि समुद्रं प्रविशति । तत्र भरत-
विजयपराक्रान्तां तु, "उत्तरपच्छिमिद्धं दिशि पभासतिथा-
मिसुंते पयाते थायि होथा" । जं ३ वल्ल० । आ० चू० ।

पभासतिथकुमार-प्रभासतीर्थकुमार-पुं० । प्रभासतीर्थदेवे,
आ० चू० १ अ० ।

पभासमाश-प्रभासमान-जि० । दीप्यमाने, कल्प० १ अक्षि०
२ लक्ष् ।

पभासयत्-प्रभासयत्-न० । लोकप्रसिद्धस्याऽऽकाशस्यापि
शिवं स्वकात्त्या शोभयन्तमियर्थः, कल्प० १ अक्षि० ३ लक्ष् ।

पभासा-प्रभासा-स्त्री० । प्रभासतिबन्धनवादेकैनापठितमगौ-
र्हाहिकायाम्, प्रश्न० १ संभ० द्वार ।

पभासिय-प्रभापित-जि० । प्रकटण भाषिते, "वहजोणेण
पभासिय-प्रमणजोगंधराण साहणं" । (१६) प्रकटण
भाषितः प्रभाषितः । गणधराणाम् । सूत्र० १ भु० १ अ०
१ उ० ।

पभासेमाश-प्रभासयत्-जि० । सूत्रवस्तुपदार्थनतः (रथा०
८ डा०) शोभयति, भ० २ श० ५ उ० । जी० श्रो० ।

पभिह-प्रभुति-अय० । आदौ, रथा० ६ डा० । ओ० चं० प्र० ।
उत्त० । अत्रु० ।

पभीय-प्रभीत-जि० । प्रकर्षेण वस्ते, उत्त० ५ अ० ।

पभु-प्रभु-जि० । समर्थे, रथा० ४ डा० ४ उ० । भ० । प्रमवि-
ण्यां, भ० १५ श० । वशेन्द्रियं, सूत्र० १ शु० ११ अ० । शक्रः,
भ० १ श० १ उ० । सूत्र० । स्वामिनि, आ० म० १ अ० । उ-
पाश्र्वस्वामिनि, वृ० २ उ० । स्वगृहमात्रनायकं, प्रव० ६७
द्वार गृहपती, नि० चू० २ उ० । राज्ञी, "पभू राया, अणु-
पभू जुवराया ।" नि० चू० २ उ० । "पभु सि वा जोग्गा सि
वा एगट्ठा ।" नि० चू० २ उ० ।

पभुत्त-प्रभुत्त-न० । सामर्थ्ये, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

पभूतर्दासि (ण)-प्रभूतर्दाशिन्-जि० । प्रभूतं प्रमादविपाकाऽऽ-
दिकमर्तानामागतवर्षमाने वा कर्मयोगात् द्रष्टुं शीलमस्ये-
ति प्रभूतदर्शी । साम्प्रतस्तिवतया । न यत्किञ्चनकारिण आ-
वा० १ भु० ५ अ० ४ उ० ।

पभूतपरिमाण-प्रभूतपरिज्ञान-जि० । प्रभूतं स्वस्वरक्षणोपा-
यपरिज्ञानं संनारमेतन्नायकपरिज्ञानं वा यस्य स प्रभूतप-
रिज्ञानः । यथाऽऽश्विदेव नेवारस्वरूपदर्शिनि, आवा० १ भु०
५ अ० ४ उ० ।

पभूतमभार-प्रभूतमभार-पुं० । प्रभूतवरसमाश्रयम्, "पभू-
तमभारमंत्रिता पांलामासनीमलयजोत्तुनिता ।" जी० ३
प्रति० ४ अक्षि० ।

पभूय-प्रभूय-जि० । अतिप्रचुरे, आ० म० १ अ० । रा० ।
प्रचुरे, शा० १ भु० १ अ० । उत्त० । रथा० । बहुशब्दाथे,
रथा० ४ डा० २ उ० । अतकशब्दाथे अत्रु० ।

पभूयग प्रभूताग्र-न० । कस्याविदपेक्षया प्रभूते, यथा-"जी-
वा पोमालत्वमा दृश्या य पज्जसा देव ।" आवा० २
भु० १ चू० १ अ० १ उ० ।

पभूयतरय-प्रभूयतरक-न० । बहुतरके, आ० म० १ अ० ।

पभूययण-प्रभूतर-जि० । प्रभूतानि रत्नानि मरकताऽर्थानि
प्रवरगजाऽऽदिकरूपाणि वा यस्यासौ प्रभूतरत्नः । उत्त० ४
अ० । प्रचुरप्रयानज्जाऽभमणिप्रसम्बन्धाथेयारिणि, उत्त०
४ अ० ।

पपकलण-प्रमृलण-न० । अभ्यजने, भ० ११ श० ११ उ० ।

पपजण-प्रमाज्जन-न० । प्रतिलेखनं चक्षुषा निरीक्षणम्, प्रमा-
ज्जनं च रजोहरणाऽऽदिभिः । ध० ३ अक्षि० पुनः पुनर्माज्जने,
नि० चू० ३ उ० । भूमिखण्डो, पञ्च० ६ वि० । प्रकटण शो-
धने, आवा० २ श० १ चू० १ अ० ६ उ० । संमाज्जने, नि० चू०
५ उ० । पं० व० । (आचार्ययाज्ञप्रमाज्जनम् "अस्मय" शब्दे
प्रथमभागे ३ पुष्टे ३० पुष्टं च उत्तमं) (वर्णसु उपाश्रयः
प्रमाज्जनीयाः पज्जुपवणकण्यं शब्दे स्मिन्नय भागे २४६ पुष्टं
उक्तम्) शरीराहाणां हस्तयादाः शोभामाज्जनेप्रमाज्जने "अ-
णायार" शब्दे प्रथमभागे ३५४ पुष्टे, अणुपणुणित्यां शब्द-
ध० ५ पुष्टे च उक्ते । मूलत एव रजोहरणाः दिनाऽप्यणयापा-

मू. ध० ३ अधि० । रजोहरणाऽऽदिध्यापारूपे, प्रश्न० १ संव० द्वार ।

प्रमाज्जविधि-वसन्ति प्रमाज्जेतुं । यदुक्तं पञ्चवस्तुके-
“ पडिलेहणु वसहिं, गोन्मि पमज्जणा उ वसही ।
अवरणहे पुण पढमे, पमज्जणा पच्छ पडिलहा ॥१॥ ”

यतिदिनचर्यायामभि-

“ सिज्जा पमज्जिअग्वा, पमायमयम्मि सव्वञ्चां पच्छा ।
पुत्तीतल्लुपिडेलहा, समणेरग्गेव मज्झग्गे ॥१॥ ”
इत्थं च जीवसंसर्गदिनार्थमायमि वसन्तां ऋतुयजे वार-
ह्यं, वर्षासु च वारत्रयं, जीवसंसर्गौ च वहुशोऽपि वसन्ति
प्रमाज्जैरित्यवसंयम्, तथापि बहुजीवोपमदं त्यजेदपि तदुक्तं
दिनचर्यायाम्-“ दुस्सि पडिलेहणुञ्चां, उउमि वासासु तइअ
मज्झग्गे । वसहिं वहुसो पमज्ज, अउसंघेदं न (उअ) हि
गच्छे ॥१॥ ” वसन्तिप्रमाज्जं च यननानिभित्तं, सा चान्य-
कारे न, स्यादित्युपदिशन्ति लेखनाऽन्तर्गते प्रातस्तच्छब्दे ।
तदुक्तं नत्रैव-“ को हेउ ?, जिणञ्चाणा, एसा जयणा निमि-
त्तमहना वि । रविकयहयंययानं, वसहीह पमज्जणं सञ्चं
॥१॥ ” इति । तच्चऽप्याक्षिप्तं तपोपयुक्तेन च गीतार्थेन विधेयं,
न तु विपर्येतेन, अविध्यादिशोयान् । यदुक्तं पञ्चवस्तुके-
“ वसही पमज्जिअग्वा विस्सवेवियाज्जणए मीएणं । उव-
उत्तए विवक्खे, लायञ्चां होइ अविही उ ॥१॥ ” इति ।
तेनापि सदा पदमलेन मुद्रुता प्रमाणेनानाविज्जदण्डकेन
च दण्डप्रमाज्जं प्रमाज्जैरिति वसन्ति, न तु कचवशो-
धनाऽऽदिना । यनसंनत्रैव-“ सइ पडिलेहण मिजणा, चोपड-
माइरहिणए जुत्तणं । आविज्जदंउमोणं, दंउणपुच्छुण णऽ-
एणणं ॥१॥ ” इति । यतना च वसन्ति प्रमाज्जं पिण्डो-
भूतस्योपज्जसुद्धं, तत्र धैर्यं विधिधर्तान्दिनचर्यायाम्-

“ अइ उगयम्मि सुं, वसहिं सुपमज्जिऊ जयणाए ।
ऊद्धरिअ रंणुपुंजं, छुयाए विज्जिक्खेऊणं ॥१॥
संगहिअ छुपयाआं, पञ्चाए कीडण लहइ ना सेंवे ।
पुव्वं च लइ भूरे, वेविनिअ नवं च गिरहंति ॥२॥
जो तं पुंजं छुइइ, इरिआविहअ हवइ निअग्गेणं ।
संसत्तवमहीए, तह हवइ पमज्जमाणसु ॥३॥ ”

अत्र च आभिप्रष्टिकोऽनाभिप्रष्टिको वा माधुदेगडान्
प्रमाज्जैर्यु, ततस्तदुपगितनभूमि च । यतः-“ आभिग्गाहिञ्चां
अणमिग-हिञ्चां व दंउ पमज्ज, साहु । पडिलेहणइ कमसो,
दंडां कुट्टीरविं भूमि ॥१॥ ” प्रतिनिवन्तं चक्षुषा निरीक्षणं,
प्रमाज्जं च रजोहरणाऽऽदिभिर्गिति विवेकः । यतस्तत्रैव-“ व-
कवुहि निरिक्खिअइ, जं किं पडिलेहणा भवे एसा । रयहर-
णमाइरहिं, पमज्जणं विंति मीअग्वा ॥१॥ ” ध० ३ अधि० ।

पमज्जणया-प्रमाज्जैरिता-न्धी० । मूलत एव रजोहरणाऽऽदिना
स्पर्शनायाम्, ध० ३ अधि० ।

पमज्जणिया-प्रमाज्जैरिका-न्धी० । शलाकाऽऽदीनां दवरके,
जा० १ ध्रु० ३ अ० ।

पमज्जणी-प्रमाज्जैरिता-न्धी० । वपनदंशकपुच्छेन, पं० व० ३
द्वार । वसतेः शुद्धिकरण्याम्, ध्रु० ३ अधि० । आत्मा० ।

पमज्जेमाण-प्रमाज्जैर्यु-न्धी० । प्रमाज्जं कारयति, स्या० ३ अ० ।

पमत्त-प्रमत्त-पुं० । प्रमाद्यन्ति स्म मोहनीयाऽऽदिमोदयप्रभा-
वनः संज्वलनकपायनिद्राऽऽद्यन्यतमप्रमादयोगतः संयमयो-
गेषु सीदन्ति स्मन्ति प्रमत्ताः, कसौहि क्लृप्तप्रत्ययः । न० । पञ्चानां
प्रमादानामन्यतरं प्रमादं युक्तं, व्य० ३ उ० । आत्मा० ।
विषयमूर्च्छितेषु, आत्मा० १ ध्रु० १ अ० ५ उ० । ‘ पार्-
विय ’ शब्दे व्याख्यास्यामि । विकथाऽऽदिप्रमादसहितं, जा०
१६ द्वा० । आत्मा० । सूत्र० । स्थान० । द्वा० । मद्याऽऽदि-
प्रमादवति, आत्मा० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ० । विषयाऽऽदिभिः
प्रमादिशब्देभ्यो व्यवस्थितं, आत्मा० १ ध्रु० ५ अ० २ उ० ।
प्रमदं प्रमत्तं प्रमादः, स च मदिगविषयकपायनिद्रावि-
कथानामन्यतमे सर्वथा प्रमत्तमस्यास्तीति प्रमत्तः । प्रमा-
दवति, कर्म० २ कर्म० ।

पमत्तभाव-प्रमत्तभाव-पुं० । प्रकर्षेण मत्तभावः । उन्मत्तभा-
वे, न० ।

पमत्तमंजय-प्रमत्तमंजय-पुं० । संयच्छति स्म सत्यगुपरमति स्म
संयतः । ‘ गत्यर्थकर्म ’ ॥४१॥१॥ (हेम०) इति क्लृप्ताः प्रमाद्यन्ति
स्म संयमयोगेषु सीदन्ति स्म, प्राग्वत् कर्तारो क्लृप्ताः प्रमाः । यद्वा-
प्रमदं प्रमादः, स च मदिगविषयकपायनिद्राविकथानामन्य-
तमः । सर्वथा प्रमत्तमस्यास्तीति प्रमत्तः प्रमादवान् । ‘ अत्रा-
दिभ्यः ’ ॥४२॥४६॥ (हेम०) इत्यप्रत्ययः । प्रमत्तश्चायं संय-
तश्च प्रमत्तमंजयः । कर्म० २ कर्म० । पं० सं० । दश० । किञ्चि-
त्यमदवति सर्ववर्तिनः, स० १४ सम० । पष्ठगुणस्थानवर्तिनि,
पञ्चा० १६ वि० ।

पमत्तमंजयम्म सं भंते ! पमत्तमंजये वट्टमाणस्य सव्वा
वि यं पमत्तद्धा कालाओ केव चिरं होइ ? । मंडिया ! एगे
जीवं पडुव जणणेणं एक्कं समपं, उकोमेणं देम्मा पु-
व्वकोट्टी, शाणाजीवे पडुव च मव्वद्धा ।

(पमत्तत्वादि) (सव्वा वि यं पमत्तद्धा नि) सर्वोऽपि च
सर्वकालसम्भवाऽऽपि च प्रमत्तत्वा प्रमत्तगुणस्थानककालः
कालतः प्रमत्तत्वा समूहत्वेन कालमात्रस्य कियंश्च
कियन्तं कालं यावद्भवतीति प्रश्नः । ननु कालत इति न वा-
च्यम्, कियञ्चिद्वरामित्यनेव गतायेत्यात्, त्वं जत इत्य-
स्य व्यवच्छेदार्थेऽपि । भवति हि क्षेपनः कियञ्चिद्वरामित्य-
पि प्रश्ना यथावविज्ञानं क्षेपनः कियञ्चिद्वरं भवति, त्रयस्त्रिं-
शत्सामग्रीपमाणं, कालतस्तु सान्तिरेका पट्टापरिणतं । (ए-
क्कं समपं ति) कथम् ? । उच्यते-प्रमत्तसंयमप्रतिपातमम-
यममन्तरमेव मारुणान् । (देम्मा पुव्वकोटि ति) किल
प्रत्येकमन्तर्मुहूर्तप्रमाणं एव प्रमत्तप्रमत्तगुणस्थानकं, ते च
पर्यायेण जायमानं देशानपुर्वकोटि यावत् उक्तपर्यं भवतः ।
संयमवर्णा हि पूर्वकोटिरेव परमाणुः, स च संयममष्टाशु
वर्षेषु गतेष्वेव लभतः । महात्नि आप्रमत्तान्तर्मुहूर्तपरिणतया
प्रमत्तान्तर्मुहूर्तानि कल्पन्ते । एवं चान्तर्मुहूर्तप्रमाणानां प्र-
मत्तत्वात् सर्वानां मीलनं देशानां पूर्वकोटि कालमानं
भवति । अर्थे त्याह-अष्टवर्षानां पूर्वकोटि यावदुत्कर्षतः
प्रमत्तसंयतना स्यादिति । भ० ३ श० ३ उ० ।

पमत्तसंजयगुह्याण-प्रमत्तसंयतगुणस्थान-न० । प्रमत्तसंयत-
स्य गुणस्थानम् । पठं गुणस्थानं, कर्म० । विगुह्यविगुह्य-

प्रकर्षप्रकर्षकृतः स्वरूपभेदः । तथाहि—देशविरतिगुणपिक्तया एतद्गुणानां विशुद्धिकर्षोऽविशुद्धयप्रकर्षश्च । अग्रमत्तसंज्ञयापिक्तया तु विपर्ययः । एवमन्येवपि गुणस्थानेषु पूर्वोत्तरापेक्षया विशुद्धयविशुद्धिकर्षोप्रकर्षयोर्ज्ञानां द्रष्टव्या । कर्म० २ कर्म० । प्रथ० । पं० सं० ।

पमद्-प्रमद्-पुं० । संमदे, परस्परसंघर्षे, “चंद्रेण सह जोयं जोयंति ।” चन्द्रेण सह प्रमदरूपं योगं युञ्जति । सू० प्र० १० पाठ० ११ पाठ० पाठ० । चन्द्रेण सार्द्धं प्रमदे चन्द्रो मध्येन तेषां गच्छतीत्येवंलक्षणं योगं संबन्धं योजयन्ति । सं० सम० ।

पमद्-प्रमद्-न० । कठिनस्याऽपि वस्तुनश्चूर्णनकरणे, गी० जी० ।

पमद्माणी-प्रमद्मनी-स्त्री० । कृतं कगभ्यां पौनःपुन्येन विरलं कुर्वन्त्याम्, “पमद्माली य ।” (१७४ गाथा) पि० ।

पमयवत्-प्रमद्वन-न० । हस्तिनापुरनगरे मलदत्तकुमारस्वामिके उद्याने, शां० १ ध्रु० ८ अ० । आ० म० । तेनलिपुरनगराद्यानि, “तेनलिपुरं नाम नगरं, पमयवत्ते उज्जालं ।” शां० १ ध्रु० १३ अ० । आ० म० ।

पमया-प्रमदा-स्त्री० । त्रिषाम्, वृ० ४ उ० ।

पमयाकम्मकरण-प्रमदाकर्मकरण-पुं० । प्रमदाः स्थियस्तासां यत्कर्म तत्स्यमेव करंतीति प्रमदाकर्मकरणः । “कृत् बहुलम्” इति वचनात्कर्त्तृति अनटप्रत्ययः । स्त्रीणां कण्डनदलनपुष्पियणोदकाऽऽहस्यप्रमाजनाऽऽदिकरणशोले नपुंसके, धृ० ४ उ० ।

पमह-प्रमय-पुं० । शिवमेवच, पाठ० ना० २६६ गाथा । *

पमाड-प्रमाह-पुं० । प्रमाकर्तृ, रत्ना० ।

तल्लक्षणम्—तदर्थं प्रमाणनयनत्वं व्यवस्थाय संप्रति तेषां तत्र कथाश्चर्यपञ्चमावेनावस्थितरेखिप्रमाणनयानां व्यापकं प्रमातरं स्वरूपतेन व्यवस्थापयन्ति—

प्रमाता प्रत्यक्षाऽऽदिप्रसिद्धा आत्मा ॥ ५५ ॥

प्रमिणोतीति प्रमाता । किञ्चतः क इत्याह—प्रत्यक्षाऽऽदिप्रसिद्धः प्रत्यक्षपराङ्मस्यप्रमाणप्रतीतिः, अनन्यपरापरपर्यायान् भवतं गच्छतीत्यात्मा जीवः । रत्ना० ७ पं० । (प्रमातृतिव्यवभिदिः “आता” शब्दे द्वितीयभागे १६४ पृष्ठादारभ्य द्भिदिः)

प्रमादिन-पुं० । विकथामयाऽऽदिप्रमादवति, आचा० १ ध्रु० ३ अ० १ उ० । द्वा० ।

पमाण-प्रमाण-न० । प्रकर्षेण संशयाऽऽद्यभावस्वभावेन मीयते परिच्छिद्यते वस्तु येन तत्प्रमाणम् । रत्ना० १ पं० । आ० म० । विशेष० । उच० । प्रमितिः प्रमाणम् । हेयोपादेयप्रवृत्तिनिवृत्तिरूपतया पदार्थपरिच्छिलिकरणं, सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । शां० ।

(१) अथ प्रमाणस्याऽऽदौ लक्षणं व्याचक्षते—

स्वपरव्यवसाये ज्ञानं प्रमाणम् ॥ २ ॥

अत्र चादृशप्रदहनन्यायेन यावदप्राप्तं तावद्विधेयम् इति विप्रतिपक्षानाश्रित्य स्वपरव्यवसायिकम्, अत्युत्पन्नान् प्रति प्रमाणम् । प्रमाणप्रमेयापलापिनस्तुद्दिश्य द्वयमपि विधेयम् । शेषं पुनरनुयायम् । तत्र प्रमाणमिति प्राग्बत् । स्वमाया क्षानस्य

स्वरूपम् । परः स्वस्वमादन्यः, अर्थे इति यावत् । तौ विशेषेण यथाऽवस्थितस्वरूपेण, अवस्थिति निश्चानातीत्येवंशीलं यन् नन् स्वपरव्यवसाये । ह्यायते प्राधान्येन विशेषेण गृह्यतेऽनेनेति ज्ञानम् । एतच्च विशेषणम्—अज्ञानरूपस्य व्यवहारपुराधारोपायानामनादधानस्य सन्मात्रावासरस्य स्वसमयप्रसिद्धस्य दर्शनस्य, सन्निकर्षोऽऽदृष्टाऽऽनेनस्य नेयायिकाऽऽदिकल्पितस्य प्रामाण्यपराकरणाथम् । तस्याऽपि च प्रत्यक्षरूपस्य शास्त्र्यनिर्विकल्पकतया प्रामाण्येन जल्पितस्य, संशयविपर्ययानध्यवसायानां च प्रमाणव्यवच्छेदार्थं व्यवसायीति । स्पष्टेतिष्टङ्क्यमानपारमार्थिकपदार्थसार्थलुपटा—कक्षानाद्वैताऽऽदिवादिमनमन्यमिन्तुं परेति । नित्यपरोक्षबुद्धिः चादिनां मीमांसकानाम्, एकाऽऽसमसमाधिज्ञानान्तरप्रत्यक्षज्ञानवादिनां योगानाम्, अनेनक्षानवादिनां काविलानां च कदाग्रहग्रहं निग्रहीतुं स्वेति । समप्रलक्षणवाक्यं तु परपरिकल्पितस्याप्यपलक्षितहेतुत्वाऽऽदेः प्रमाणलक्षणत्वप्रतिज्ञापार्थम् । तथाहि—अर्थोपलब्धेरनन्तरहेतुः, परम्पराहेतुर्वा विषयाद्धकः । परम्पराहेतुश्चेत् । तर्हि, इन्द्रियवद्वैतनाऽऽदेरपि प्रामाण्यप्रसङ्गः । अथाऽनन्तरहेतुर्गुण्द्रियमेव प्रमाणम्, तन् किं द्रव्येन्द्रियम् भावेन्द्रियं वा ? । द्रव्येन्द्रियमण्युपकरणरूपम्, निर्वृत्तिरूपं वा ? न प्रथमम्, तस्य निर्वृत्तौ तस्य विधौपाद्यम्भावे चरितार्थत्वात् । नाऽपि द्वितीयम्, तस्य भावेन्द्रियेणाऽर्थोपलब्धौ व्यवधानादानन्तर्योऽस्तिदेः । भावेन्द्रियमपि लक्ष्यलक्षणम्, उपयोगलक्षणं वा ? । न पारस्पर्यम् ; तस्याध्रग्रहणस्य (किरूपस्याध्रग्रहणं व्यापाररूपेण तेन व्यवधानात् । उदीचीनस्य तु प्रमाणत्वेऽस्मन्नक्षितिमेव लक्षणमस्मान्तरंगत्यानेन स्यात् । न च नास्यैवामूढशमिन्द्रियमिति भौतिकमेव तन् तत्रानन्तरं हेतुरिति वक्ष्यम्, व्यापारमन्तराणाऽऽत्मनः स्वाधेर्भेदविफलस्यानुपपत्तेः । न हाव्यावृत्त आत्मा स्पर्शोऽऽदिप्रकाशकः, सुषुप्त्यवस्थायामपि प्रकाशप्रसङ्गान् । न च तदानीमिन्द्रियं नास्ति, यतस्तदभावः स्यात् । अथ नेन्द्रियं सत्तामात्रेण तज्जेतुः किन्तु मनसाऽधेन च सन्निकृष्टमिति चेत् । ननु सुषुप्त्यवस्थायामपि तत्तादृशमस्यैव, मनसः शरीरव्यापितः स्पर्शनाऽऽदीन्द्रियेण, स्पर्शनाऽऽदृष्टत्वात् । शां० १ ध्रु० १२ अ० । न चाऽनुपरिमाणत्वाद् मनसः शरीरव्यापित्वमिन्द्रियमिति वाच्यम्, तत्र तस्य प्रमाणेन प्रतिहतत्वात् । तथाहि—मनोऽनुपरिमाणं न भवति, इन्द्रियवत्त्वाद् नयनवत् । न च शरीरव्यापित्वं युगपत्क्षानात्प्रतिपत्तिसङ्गः, तादृक्षलक्षणपराशमविशेषेणैव तस्य कृतान्तरत्वात् । इति नेतव्यमाणलक्षणमचूणम् । आचक्षमहि च मतपरीक्षापञ्चाशति—

“अर्थस्य प्रमिति प्रमाचनपटु प्रोचुः प्रमाणं परे, तेनामञ्जनसो जनाऽऽद्यापि भवेद वस्तु प्रमाणं स्फुटम् । अत्राचक्ष्य तु मानता यदि तदा संवेदनस्यैव सा स्वादिन्द्रियधनुजङ्गरजगमवत् नीर्यैः श्रिते त्वमनम् ॥१॥” इति । “अनाधगतार्थोऽभिगन्त प्रमाणम्” इत्यपि प्रमाणलक्षणं न मीमांसकस्य मीमांसामानलतां सूचयति, प्रत्यभिज्ञानस्याप्रामाण्यमसङ्गान् । अथात्रपूर्वोऽध्ययः प्रथमे, इदानीन्तनमस्तिवत्, न हि पूर्वविधया गमम् ।” इति चेत् । इदमन्यत्रापि तुल्यम्, उत्तरलक्षणस्यैव प्राक्लक्षणवर्तिनसंवेदनेनाऽवेदनात् । पूर्वोक्तलक्षणयोः सखस्यैक्यात् कथं तेन तस्याऽऽवेदम् ॥ १,

इति चेत् । प्रत्यभिज्ञागोचरेऽपि तुल्यमेतत्, “ रजतं शुद्ध-
माणं हि, विरस्यपीति गृह्यते ।” इति वचनान्, प्रथिव तद्व-
द्वे च तद्विदानीमास्ति ? न वा ? कीदृक् वाऽस्ति ? इति तत्-
नन्तरं न कोऽपि सिद्धिर्होतुः । ततोऽपार्थक्यमवधिगतोति
विशेषणम्, व्यवच्छेदाभावात् ।

न चाऽव्यापकत्वद्वारेणः प्रकृतलक्षणं, प्रत्यक्षपरोक्षलक्षण्य-
क्रियापकत्वात् । नात्यन्तिकाशकत्वकङ्कः, संशयाऽऽग्रमा-
णविशेषेष्ववसन्नता । नात्यन्तसम्भवसम्भवः, प्रमाणं स्वपरव्य-
वसायि ज्ञानम्, प्रमाण-वाक्यथाऽनुपपत्तेः, इत्यतस्तत्र स्वपर-
व्यवसायिज्ञान-वतिद्वेः ।

अत्र चायं कष्टकोटारप्रकारः । तथाहि—न तावद् न प्र-
तिषेधश्च तदोपपत्तेश्च । अयं हि भवन् किं प्रतीतसाध्य-
धर्मविशेषणम्, अनभोपिततसाध्यधर्मविशेषणता निराकृ-
तसाध्यधर्मविशेषणम् वा भवेत् ? इति भेदवर्गी निवर्तीव
तरलाक्षणेऽनुमीलति । तत्र न तावत् प्रतीतसाध्यधर्मविशे-
षणत्वमत्राऽऽख्यायमानं संशयावतानं स्यात्तये, यतः प्रतिषेधमेव
साध्यं साधयतामेतदुन्मज्जति, आपो द्रवा इत्यादिवत् ; न चै-
तत् प्रमाणलक्षणमथापि परेण प्रसादिकोदिमाटीकिष्ट ।
नाऽव्यापकप्रतीतिनसाध्यधर्मविशेषणता भाषणीया, सा हि
स्वातन्त्र्येन साध्यं साधयतामभोपत्तौ भाषयति; शोद्धिदतस्य
नित्यत्वसाधनवत्, न चाऽऽस्तानामेतन् प्रमाणलक्षणमना-
काङ्क्षितम् । नाऽपि निराकृतसाध्यधर्मविशेषणत्वमत्रापान्-
पक्षनिप्रतिषेधश्च न द्याति, न हि प्रत्यक्षेणाऽनुमाजितः भवेत्तया
साध्यस्य निराकृतत्वात् भवेत् । न चैतदनुपपत्तेर्जोऽवयवी,
नाऽस्ति सर्वतो, जैवेन रजनिमोजनं भवनीयमित्यादिवत्
प्रत्यक्षऽनुमानाऽभ्यासाऽऽदिनिर्वाच्यस्यैव युयं दधानमोद-
ते । न त्वात्रात्र दोषः पक्षेव स्वधोऽनुपपत्तिं तु पायेत् ।

नाऽपि हेतुः न त्वरति न तादृशकता, व्यभिचारे वा भवेत् ।
यदि तावदां न तदाऽपि किमन्तरात्मिकः, उभयार्थ-
द्विर्धो भवेत् । अत्र रागादिद्विधेः तदाऽपि यदि वादिनः प्रतिवा-
दिनो वाऽन्तरात्म्यमोदिकः स्यात् । यदि वादिनः, तदा किं
स्वरूपद्वारेण आश्रयद्वारेण निवर्तयितुं तादृशेण, पक्षे तदे-
शद्वारेण, प्रतिषेधे तद्वारेण वाऽपि स्यात् ? । स्वरूपद्वार-
ेण चेत् । तर्हि हेतुस्वरूपं विधायकम्, अप्रतिपक्षः, संदे-
हात् । न प्रायः प्रकारः सारः, प्रमाण-वाऽऽग्रमाणां स्वरूपं
समस्तप्रमाणिकप्रतिपक्षमानविवादात् । नापि द्वितीयः प्रमा-
णस्वरूपप्रतिपक्षमानस्य वादिनोऽप्रामाणिकप्रतिपक्षज्ञात् ।
नापि तृतीयः, सर्वधर्मानिर्णयप्रमाणस्वरूपस्य प्रतिपक्षलक्ष-
संदेहादुपपत्तिः, न कस्य समलक्षणात्मना कलितस्यानुपपत्त्य-
स्थानं वपुःपक्षेणैव संदेहः कस्याऽपि संपद्यतं, तत्स्व-
रूपप्रतिपक्षो वा कश्चिदर्थः सध्या प्रमाणस्वरूपं संशयः
स्यात् । आश्रयानिर्णयधिकराणां लिखितुं वादिनो जैवस्य
दोषावेव न समतौ, अस्ति सर्वैः सुनिश्चितासंभवदाय-
कप्रमाणं वा । उद्वेग्यात शकटं कृतिकोदयात्, इत्यादिगम-
कश्चिन् स्वीकृतव्यात् । समर्थे वा न तथैव स्वकाशशङ्का-
शङ्कसंशयाऽप्रमाणस्य धर्मिनः सकलशान्तिमाविवादाऽऽस्प-
दव्यात्, प्रमाणव्यवधानं वृत्तिमिथो गतः । पक्षे तदेव शान्ति-
ताऽपि नात्र साधयितुं द्याति, सा हि संश्लेषणाव्या-
पक्ये सति संभविनी, सचेतनास्त्वचः स्थाणात्, इत्या-

दिवत् न चैतद्विवादास्ति । नाऽऽनन्तव्यः शङ्कोऽनित्यत्वाऽऽदि-
त्यादिवत् प्रतिज्ञाऽर्थकदेशसिद्धताऽभिधानीया, तस्यास्त्व-
तः स्वरूपासिद्धिरुपवाद्, अन्यथा धर्मिणोऽपि हेतु-
तत्प्रसङ्गात् । स्वरूपासिद्धिश्चात्र न यथा स्थेमानमास्ति-
श्रुते, तथाऽनन्तरमेव न्यरूपः, इति न वादिनः साधनम-
सिद्धमेतत् । नापि प्रतिवादिनः, तत्राद्येवंप्रकारः प्रका-
रकल्पनाप्रवचनस्य प्रायः समानत्वात् । अत एव वादि-
प्रतिवाद्युभयस्याऽपि नासिद्धिमिदम् । एवं च कथमिदं
साधनमसिद्धसंबन्धं वर्धते ? नापि विरुद्धतावन्धको-
संपर्ककलङ्कितमेतत् ; विपक्षाद् व्यावृत्तत्वात् । नापि व्यभिचा-
रशिवाचसंचारदुःसंचरं, यतो निर्णीतविपक्षवृत्तिं धेन, सिद्धि-
मविपक्षवृत्तिं वेन वात्र व्यभिचारः प्रोच्यते । न ताव-
दायेन, अनित्यः शब्दः प्रमेयवादितादिविषयिष्ये वृत्तिनिर्ण-
याभावात्, स्वपरव्यवसायिज्ञानस्य हि विपक्षः संशयाऽऽदि-
धेताऽऽदिद्विधः, न च तत्र कदाचन प्रमाणता वरिचार्ति । नापि हि-
तयेन विवादाः पक्षः पक्षान् सर्वत्र न भवति, वक्तृवाद्, इत्या-
दिविषयिष्ये वृत्तिरसिद्धस्यासंभवात्, संशयवृत्ताऽऽदिद्विधः प्रमा-
णः व्यववृत्तिर्निर्णीतत्वात् । तत्रैककालिकत्वलक्षणमपि दु-
ष्प्रमाणप्रपौकते । इति न हेतोरपि कलङ्ककालिकापि शोभनीय-
ति । निदर्शनं पुननोपदिशितमेवाऽत्र, इति न तद्वाप्यद्वारसं-
भमः भवतु वा तद्विपर्ययितेरूपं संशयवृत्ताऽऽदिन चात्र
कश्चिद् दूरगणः । स खल्वेति न तत्राद्यर्थान्तिकः, अनि-
साधनव्यतिरेकः, अनिश्चयः शङ्कितः, संदिग्धसाध्यव्यतिरे-
कः, संदिग्धसाध्यव्यतिरेकः, संदिग्धसाध्यव्यतिरेकः, अन्य-
तिरेकः, अत्रादिनव्यतिरेकः, विपरीतव्यतिरेकः वा स्यात् ? ।
तत्र न तावदायाः पक्षः, घटाऽऽदि साध्यसाधनव्यतिरेकस्य
स्पष्टिपङ्कनात् । नाऽपि सप्तमः, व्याख्याऽत्र व्यतिरेकनि-
र्णयात् । नाऽव्यपन्नमवर्गः, यत्र न स्वपरव्यवसायिज्ञानात्
न तत्र प्रमाणत्वमिति व्यतिरेकोपपत्तिर्यात्, इत्यनो नि-
कलङ्कदुपमानासंलक्षणनिर्णयनवधिमिदं लक्षणम् ॥३॥

(२) अथात्रैव ज्ञानमिति विशेषणं समर्थयन्त-

अभिमतानभिमतवस्तुस्वीकारानिरस्कारक्षमं हि प्रमाणम्,
अतो ज्ञानमेवेदम् ॥ ३ ॥

अभिमतमुपपदेयम्, अनिमनं हेयम् । तद् द्वयमपि द्वेष-
मुख्यं गौणं च । तत्र सुखम-सुखं, दुःखं च । गौणं पुन-
तयोः कारणं कुसुमकुङ्कुमकायिकोदकाऽऽदिर्क, खलकलङ्क-
कालकूटकएङ्काऽऽदिर्क च । एवंविधयोगाभिमतानां मतव-
स्तुनोप्यै स्वोकारानिरस्कारो प्रातिपक्षिहारी, तथाः क्षमं
समर्थः प्रायः परिहारकं धैर्यः । इत्येवमपि, यस्मादभि-
मतमुपमानावस्थामपि उपलभ्यतेऽव्याप्यं लक्षणं तदयः ।
रागोचरः खलसिमता, द्वेषयिष्योऽनभिमतः, रागद्वेष-
द्विधनालक्षणं तु तृणाऽऽदिर्कलक्षणं । तस्य चोपलक्षं प्र-
माणं ननुपेक्षायां समर्थमयथे । हिर्षसाधेयः यस्मादभि-
मतानाममतवस्तुस्वीकारानिरस्कारक्षमं प्रमाणम्, अत्र ह-
द्वानमेव भवितुमर्हति । नाऽनारूपं सन्निकर्षाऽदिकम् । प्रयो-
गश्च-प्रमाणं ज्ञानमेव, अभिमतानां मतवस्तुस्वीकारानिर-
स्कारक्षमत्वात्, यत् न तदेवं, यथा तस्मिन्, तथा चेदम्,
तसात्तया ॥ ३ ॥

उपपत्त्यन्तरं प्रकटयन्ति-

न वै सन्निकर्षाऽऽदेरज्ञानस्य प्रामात्यमुपपन्नम्, तस्याधी-
न्तरस्यैव स्वार्थव्यवसितौ साधकतमन्वानुपपत्तेः ॥ ४ ॥

अयमर्थः-यथा सम्प्रतिपन्नस्य पटाऽऽदेर्यन्त्रान्नस्याज्ञानरूप-
स्य स्वार्थव्यवसितौ साधकतमन्वाभावात् प्रामात्यं नोप-
पत्तिश्चिन्त्यमश्रियम्, तथा सन्निकर्षाऽऽदेरपि । प्रयोगः-सं-
निकर्षाऽऽदिनं प्रमाणव्यवहारमात्रं स्वार्थव्यवसितावसाध-
कतमन्वात्, यदेवं तदेवम्, यथा-पटा, तथा चायम्, तस्मा-
त्तथा ॥ ४ ॥

(३) [सन्निकर्षोपरि विचारः] अथाऽस्य साधनस्या-
सिद्धिसम्बन्धवैयर्थ्यं व्यञ्जयन्तः सूत्रद्वयं ध्रुवते-

न खन्वस्य स्वनिरिणीतौ करणत्वं, स्तम्भाऽऽदेरिवाऽच्-
तनत्वात्, नाऽप्यर्थनिश्चितौ, स्वनिश्चितावकरणस्य कुम्भा-
ऽऽदेरिव तत्राऽप्यकरणत्वात् ॥ ४ ॥

अप्येति सन्निकर्षाऽदेः, करणत्वं साधकतमत्वम् । नाऽप्यर्थ-
निश्चिताविति, अस्य करणत्वमिति योगः । तत्राऽपीति, अ-
र्थनिश्चितावपीत्यर्थः । शेषमशेषमुक्तानार्थम् । प्रयोगौ तु-सन्न-
िकर्षाऽऽदिः स्वनिरिणीति करणं न भवति, अचेतनत्वात्, य इत्थं
न इत्थम्, यथा स्तम्भः, तथा चायम्, तस्यान्तया । सन्निकर्षा-
ऽऽदिर्निरिश्चितावकरणं न भवति, स्वनिश्चितावकरणत्वात्,
य एवं स एवम्, यथा स्तम्भः, यथाऽज्ञानानसम्पन्नश्चायम्,
तस्याधर्माज्ञात्वात् ।

अत्र केचिद्वीणाः संनिरगन्ते-

“सन्निकर्षाऽऽदिनं प्रमाणव्यवहारमात्रं” इत्यादि यदादि, तत्रा-
ऽऽदिशब्दमन्वितकारकत्वात् कस्याऽदेः काममन्वितमात्रमस्तु, स-
न्निकर्षस्य तु प्रामात्यापाकयोः नोऽप्रत्येकसिद्धये, तस्याधीप-
त्यर्थौ साधकतमन्वाभावात् तत्र स्वाधीन्यवसितावसाधकतम-
त्वादित्यत्र हेतुवेकदेशस्य सिद्धेः । यत् तस्मिन्साधनमधुनै-
वाभ्युपैतः, तद्व्याधीनः । प्रदीपेन व्यभिचारान्, तस्य स्वनि-
श्चितावकरणस्याप्यर्थनिश्चितावकरणत्वादिति । तदेतन् प्रपा-
पात्रम्, अधोपलब्धौ सन्निकर्षस्य साधकतमत्वासिद्धेः । यत्र
हि प्रमाणा व्यापारिते सत्यवश्यं कार्यस्यापत्तिः, अन्यथा पु-
नरनुवृत्तिरिव, तत्र च साधकतमत्वम् । यत्र किंवायां दाबम्,
न च नमसि नयनसन्निकर्षसम्बन्धेऽपि प्रमापत्तिः । रूपस्य
सहकारिणोऽभावात् तत्र तदनुपपत्तिरिति चेत् । कथम-
सौ रूपेऽपि स्यात् ? न हि रूपे रूपमस्ति, निर्गुणत्वाद्
गुणानाम् । नाऽपि तदाधारभूते द्रव्ये रूपाऽन्तरमस्ति, या-
वच्चद्रव्यमावितजातीयगुणद्वयस्य युगपदेकत्वं त्वयाऽत-
भ्युपगमात् । अवयवगत रूपमवयविरूपोपलब्धौ सह-
कारि सत्यस्येवेति चेत् । कथं द्रव्यरूपाऽवयविरूपोपलब्धौ
भवेत् ? न हि द्रव्यरूपकत्वाऽवयववत्त्ववर्त्तरूपमुपलभ्यते,
यतः सहकारी स्यात् । अनुपलभ्यमानमपि तत्र सह-
कारीति चेत्, तर्हि कथं न तत्प्राधान्ये पावकोपलब्धसं-
भवः ? तदवयवेष्वनुपलभ्यमानस्य रूपस्य भावात् । य-
दि च रूपं सहकारी कल्पते, तदा समाकलितसकल-
नेत्रमोलकस्य दूराऽऽसन्नसिद्धिरित्येवमपि कथं नोप-
लब्धिः ? अथाऽत्यन्ताऽऽसन्नप्राप्त्याऽपि सहकारी, न चा-
ऽसौ निमित्तेऽस्तीति चेत् । नन्विदमसत्तत्तामपि पल्लवा, श-

रीरापेक्षया, लोचनापेक्षया, तदीयप्रधानापेक्षया वा विषय-
वक्त्रे प्रेक्षापेक्षया ? आद्ये कल्पे, कथं कस्याऽपि पदार्थ-
स्योपलब्धिः ? व्यापकस्याऽऽत्मनः सर्वभावेन सत्तिसम्भ-
वात् । द्वितीये, कथं करतलतुलितमानुलिङ्गाऽऽदृक्पलम्भः ?
तृतीये, कथं क्वाऽपि चाक्षुषप्रत्यक्षमुपलब्धेः, चक्षुषः प्राप्य-
कारित्वकक्षीकारेण सर्वत्र स्वगोचरेणऽऽसत्तिसम्भवात् ।
तुरीये, कथं मधिष्ठानसंयुक्ताऽज्ञानशलाकायाः समुपलब्धिः ?
अथ येनांशेन तस्यास्तत्र संसर्गः स नोपलभ्यत एव ।
नैवम्, अवयवितो निरश्वेन स्वीकारात् । अपि च-कथ-
मुदीचीं प्रति व्यापारितनेत्रस्य प्रमाणं काञ्चन काञ्चनाव-
लोलप्लिग्ममनुभवामः ? । न च दृवीयस्त्वाच्च तत्र नेत्र-
रश्मयः प्रसृतौ शक्ताः, तेषां शराङ्गोऽपि प्रसरणाभावाऽऽपत्तेः ।
अथ तदालोकमिति तान्ते वदन्ते, तर्हि खरतरकान्तिकरि-
न्तराऽऽपूरितविष्टपोदरे मरीचिमालिनि सति सुतरां सुरा-
द्रिमभिसन्ताने तेषां वृद्धिर्भवेत् । न च दिनकरमरीचीनां नि-
तरां कठोर्गन्धेन तैस्तेषां प्रतिघातः, तदाऽऽलोककलापाऽऽक-
लितकलशकुलशिखिऽदिपदार्थानामप्यनुपलम्भाऽऽपत्तेः । ततो
न सन्निकर्षसमुद्भावेऽप्यवश्यं संवेदोदयोऽस्ति । नापि तद-
भावेऽभाव एव । प्रतिभप्रत्यक्षाणामार्थसंवेदनविशेषाणां च त-
त्कालाविद्यमानवस्तुविषयतया सन्निकर्षोभावेऽपि समुद्भावा-
त् । तत्र सन्निकर्षस्य साधकतमत्वं साधुत्ववैधाप्यामर्थ-
मार्जितम् । यं च प्रदीपेन व्यभिचारमुद्वीचिरः, सोऽपि न
चतुर्ध्वत्तमन्वाकारचञ्चुः । प्रदीपस्य मुख्यवृत्त्या कारणत्वा-
नुपपत्तेः, नेत्रसहकारितया कारणव्यापारान् । यथा चो-
पचारानुपपत्त्यवसितौ करणमते, तर्हि स्वव्यवसितावकरणः न
हि प्रदीपोपलम्भं प्रदीपान्तरान्वेषणमस्ति । किं त्वान्वेनैवा-
ऽऽमानमर्थं प्रकाशयतीति क्व व्यभिचारः ? । तत्र सन्निक-
र्षस्याधीन्यवसितावसाधकतमत्वमनिवृद्धम् । अनर्थव दिशा
कारकसकलस्याऽऽदेर्यथैव्यवसितावसाधकतमत्वं समर्थ-
नीयम् । इति न हेतुवेकदेशासिद्धिः । रत्ना ० १ परि ० ।

(४) नायनरश्मिविचारः-

अथ यद्यपि नायना रश्मयोऽप्यज्ञतो न प्रतीयन्ते, तथाऽ-
प्यनुमानतः प्रतीयन्ते । अनुमानं च तेजोरश्मियत् चक्षुः, रूपा-
ऽऽदीनां मध्ये रूपस्यैव प्रकाशकत्वात्, प्रदीपकलिकादिनि
तद्रश्मिसत्यप्रतिपादकं नैवं भास्करकरसत्त्वप्रतिपादकं क्षपा-
यामनुमानमस्ति, न निशायां बहुलान्धकारायां वृषदंशच-
क्षुःशोभाऽऽलोकसत्यपेक्षम्, अप्रकाशकचाक्षुषत्वात्, दिवा पुरुष-
क्षुर्वेदित्वस्याऽनुमानस्य राशौ तन्मयप्रतिपादकस्य भावा-
त् । अथ वृषदंशऽऽदृष्टाक्षुषं तेजोऽस्तीत्यर्थसिद्धेर्न किञ्चित्
भास्करव्यापितया अनुदृष्टतरूपेण कल्पितेन, तर्हि मनुष्या-
ऽऽदीनामापि तदस्तीति किमुदृष्टतरूपेण यावन्नोपपत्तिः तेषां क-
त्यम् ? अथ यद्यथा दृश्यते न तस्याऽभ्युपगम्यत इति तु दिवा
नायनं सौम्यं भवेदेवं यदि तथा दृशेन स्यात् यावता यथा रा-
शौ भास्करकराऽदृश्येन तथा दिवा चाक्षुषरश्म्यदृश्येन, यथा वा
दिवा भास्करावभासनेन तथा चक्षुषां वृषदंशेन लोकावलोक-
नम् । विशेषरूपस्यम्-एकदा भास्कररश्मयोऽप्यदा नायनार-
ऽनुमेया इति । अथान्धकारावच्छेद्यनिशोऽधिनित्यमर्थेऽपि भा-
स्करकरसंभवे नक्षत्राणांमिव रूपदृश्येन स्यात्, न, संतोऽपि

तदा तत्करा न नराणां रूपदर्शनजननप्रकृताः यथा त एव चा-
मरं उल्लाङ्गऽऽदीनाम्, भावशक्तीनां विचित्रत्वात्, तस्मादनुप-
लब्धानुपलयायां यथा न भास्करकान्तानां नायना रश्म्याऽ-
न्यदेति स्थितम् । यदपि परेण प्रोक्तम्-दृग्स्थितकुञ्जऽऽविप्र-
तिकलितानामन्तरगतं गच्छन् प्रदीपशमीनां सनामप्यनुपल-
म्बदर्शनाच्चानुपलब्धानु तदभावनिमिद्विगिति तदप्यनैव निर-
स्तम् । रश्मिशीतार्मापि लयायामभावासिद्धिप्रसङ्गः । किं च-
योगिन आत्ममन संयोगो यदा मदसङ्गऽऽलम्बनमेकं ज्ञानं
जनयति तदा सकलमदसङ्गः तस्य चेन्महकापी तत्सर्वेष्वनु-
प्रमाणमित्यत्राथः सहकारी, यस्य विशिष्टप्रतिभा प्रमातृप्रमे-
याभ्यामर्थान्तरं तदर्थव्यवमाणमिति विरुध्यते । सहकारी चे-
द्दसौ देशऽऽद्यन्तरितोऽपि तर्हि ननुकुञ्जऽऽदेः प्रभासुरत-
थोत्पत्तौ प्रदीपां देशव्यवहितोऽपि सहकारिणो नान्तर्गततद्व-
र्तिर्नान्दः । ततो न तैरनुपलम्बमव्यभिचारः अत एव ताव्य-
मानमुदकं तेज उच्चाऽऽदिश्वयहितमप्युष्णस्पर्शं जनयित्यती-
ति नांदके उष्णस्पर्शोत्पलम्भादनुद्भूतं तत्तत्सकृत्तस्य तेजस नि-
दिः । यदपि चक्षुः स्वशिमसं वज्रविप्रकाशं तेजसत्वात् प्रदी-
पवादित्यनुमानम्, अनेन किं चक्षुषो रश्मयः साध्यन्ते, उक्तव्य-
तः सितज्ञानं प्राप्ताथैवंमधुस्तेनोपा साध्यत इति ? आथै पले
तस्मन्नारीनयनानां दुग्धवलज्जनया भासुरशिमरहिताना-
मप्युक्ततः प्रतीतिरप्यत्रजायति तन्मिदं तद्विज्ञानं तत्रप्रयुक्तं न काल-
साव्याप्यपदिष्टो हेतुः । अथ यद्वत्प्रवहणं योग्यताध्वमप्युक्त
एव तत्र नोपलभ्यते तत्र तत्रापः कर्मणः । यथा-अनुष्णोऽ-
ग्निः सत्प्रादिति, न चाप्युक्तवहणं योग्यता नायना रश्मयः, सदा
तेषामदृश्यत्वात्, न । पुष्पिष्ठादिद्रव्येऽप्येवं साध्यप्रसङ्गः (?)
तथाहि-रश्मिवक्ता भूष्यादयः, सत्त्वाग्रदीपवादित्यवयवानु
शक्यत्वात् । यथैव हि तेजसस्य प्रदीप रश्मिवत्तया व्या-
प्तिमुपलब्धं, तथा सम्यक्त्वस्यान्याऽपि सम्भवेन तेजस-
स्वस्यांन कुतो विभागः ? । अथ भूष्यादिरूपतयाऽप्युक्तव्य-
धः । न । दुग्धवलज्जालालंयनानामपि तत्साधनं ताद्वरेणः
समानः । अथ वृषदर्शचक्षुषोऽप्युक्तानां वीर्यवर्धनं रश्मय इति
कथं ताद्वरेणः ? । ननु यादं तत्र इतनेऽप्य न किमायाम्, त
एवाव्यत्र तत्साधनं हेमि पीतव्यप्रतीति रजनं पीतव्यप्रसङ्गः ।
प्रमाणसाधनमयस्य नुत्यम् । अथ तत्र तत्प्रतीत्यने नाव्यत्र
सत्त्वेन ते साध्यन्ते, अपि च अनुमानतस्तत्तु दृष्टानमात्रम्, न
नव्यतेजस्वादिनि यद्विहेतुः, तेजसव्यादित्यस्याऽऽनेतृत्वम् ।
अत एव प्रकृतोत्पत्तिरप्युक्तवाधा चात्रापि तदव्याप्येव, ते-
जसव्यादित्यस्य हेतुत्वं प्रदीपदृष्टान्तंनार्थान्निदः वृषदर्शनव-
निदर्शनमनर्थकम्, न च तस्य तेजसस्य प्रतिनिधिमिति तत्सा-
धनविकल्पनात्, तदपेक्षया दृष्टान्तदोषः । न च रश्मिवत्तादि-
छाललोचनस्य तेजसस्य निदं मण्यदीनामपि तत्प्रसङ्गः । न
च रश्मिवत्तामण्यदीनामपि तेजसस्य उष्णप्रभाया एव ते-
जसत्वात् । अन्यथा तस्मत्तत्किंशलायानामपि तेजसस्य स्यात्
न च नारीनयनानां तेजसस्य दृष्टान्तदोषः । अथदोषप्रसङ्गः निदं
भास्वरप्रभासस्य तेजसव्यामिदं नतत्र भास्वरप्रभासस्य च त-
न्निदिगिति कथं नतत्र त्राश्वदोषः । अथ तेजसस्य चक्षुषः,
रूपाऽऽदीनां मध्ये रूपस्यैव प्रकाशकत्वात्प्रदीपवदित्यतोऽनु-
मानात् तेजसव्यतिर्लङ्घनंनतराऽऽश्वदोषः । नव्यत्र भास्-

ररूपोष्णस्पर्शतेजोद्रव्यसमवेतगोलकस्य भावकार्यद्वयं यदि
शब्दवाच्यं तदा तस्य तेजसव्यवसाधनं अत्युच्चैरेवेति न-
द्विपरीतरूपस्पर्शोऽऽधाररूपतया अत्युक्ततः प्रतिपत्तेः ।
तथा हि-अथलोपावतयलोचनोऽऽदीनां चक्षुषो धवस-
लोहितनीलरूपतयाऽऽश्वदोषविकल्पतया वाऽऽप्युक्ततः प्रति-
पत्तिः सिद्धेव । न च गोलकव्यतिरिक्तं चक्षुः तदुपग्राहकप्र-
माणभावात् निदंमित्याश्रयाभिद्विः स्वरूपासिद्धिरूप-
स्यैव प्रकाशकत्वादिति हेतुर्नैकान्तिकश्च । तुहितकारनि-
करणे तस्य रूपस्यैव प्रकाशकत्वेऽप्यतजसत्वात् । न । त-
स्यापि पक्षीकारणानुदोषः व्यभिचारविषयस्य पक्षीकारणादि-
कान्तिकत्वे सर्वप्रतीतिकान्तिकहेतुभावप्रसङ्गः । न धैव, ज-
लानलयोः विषयगुणशङ्कद्वयनिदं । न च तत्किंकारनि-
र्गतं तेजस्तत्रापि रूपप्रकाशकमिति न व्यभिचारः, प्रदीप-
प्यस्य सदनर्गतस्य तत्प्रकाशकस्य प्रकल्पनात् दृष्टान्ता-
भिद्विप्रसङ्गः । प्रत्यक्षवाधोभयस्य च रूपसम्बन्धेन रूपस्यैव प्र-
काशकेन च व्यभिचारः, न चाऽयं रम्याऽऽदेः प्रकाशक
इन्द्रियान्तरपुष्पिकल्पनाविफलप्रसङ्गः । रूपप्रकाशकत्वं च रू-
पज्ञानकत्वं, तच्च नीलरूपं विद्यते, अन्यथाऽर्थव्यप्रमाणमित्य-
त्राधनहेतुगिर्ये तस्य न स्यादिति तेन व्यभिचारः । अथ द्र-
व्यत्वं सति विषयत्वं कल्पय चक्षुषो रूपदीनां मध्ये रूपस्यै-
व प्रकाशकत्वादिनि विशेषणार्थ रूपप्रकाशरूपाऽऽमानतमने-
कान्तः । ननु यथा सत्यरूपाऽऽदेः दृष्टान्तदोषं न जनयत्य रूपज्ञा-
नजननं तथा चक्षुषोऽपि किं स्यात्, न चादृशोपादित्युत्तरं
समर्थम्, दर्शनं निवृत्ते त्विषयकाप्रदीपवदिति दृष्टान-
स्याऽपि रूपप्रकाशकत्वाभिद्विः साधनविकल्पना दृष्टान्तस्य ।
न च प्रदीपं सति प्रतिनियमप्रमाणानां रूपदर्शनसम्भवात्तस्य
रूपप्रकाशकत्वमजमानाऽऽदिस्मृकृतचक्षुषां तदभावेऽपि रू-
पदर्शनसङ्काशात्, न च यदनेनोपापि यद भवति न तत्का-
र्यमितरन् तत्कारणम्, अन्यव्यतिरिक्तनियन्तत्वात् तद्व्या-
वस्य । अथ प्रदीपं सति यद दर्शनं तत्तत्प्रभावे न भवति यत्तु
तदभावं भवति न तत्तत्ताऽपि तत्प्रदर्शम्, न चाप्यस्य च व्य-
भिचारः अन्यस्यानो अतिप्रसङ्गान् । अनेनैतन् यतो न आलोकेष्व
रूपदर्शनमालोकं स्मृकृतचक्षुषा तदभावेऽपि तादृशमेव तन्,
भेदानवधारणात् । तथाहि-तद्देहकल्पनं किञ्चिन् कस्य-
चिद्वस्तुनः सदृशमिति संज्ञानमानानुपवेशः स्यात्, रूपप्रदी-
पयोधः सहोत्पत्तयोऽनुपवेशेन प्रदीपवद्विषयाऽपि प्रदीपप्र-
काशकत्वात् रूपं तेनैव भवेत्, अन्यथा न प्रदीपोऽपि तेजसः
स्यात्, तज्जनकत्वाविशेषात्तयोः । न चान्यथा प्रकाशकत्वापल-
ब्धिभिद्वि एव तदपि प्रकाशकः अन्यथाऽप्युक्तताऽऽदिस्मृकृत-
चक्षुषां तदभावेऽपि रूपदर्शनसङ्काशात् तस्य तत्प्रकाशक-
त्वाभिद्विः अथ तस्मिन् सति कदाचित्कस्यचिद्विषयदर्शनस्य
तत्प्रदर्शकत्वं नहि नल्लङ्घ्यगणो नैतमने रूपदर्शनात्, तदभावं
तदभावात् हेतुकलभावस्य सर्वत्र तत्विषयत्वनवात् ततोऽपि
रूपप्रकाशत्वात्प्रदीपवद्विषयं भवेत्, अन्यथा हेतोरनैव व्य-
भिचारः स्यात् । आलोकाभाव एव तम इति चेत्, न आलोका-
स्याऽपि ततोऽभावरूपताप्रसङ्गः आलोकास्य तत्तत्तादिकरूप-
तयापलम्भात् नभावरूपतेति चेत्, न, तमप्यवश्यं समानात्ता
त यथा चाऽलोकः प्रतिभासविविधस्या ताद्विषयः । न चा-
ऽलोकप्रतिभासोभावे एव तमः प्रतिभासः, इतरथावश्य स-
मानत्वात् न च चक्षुष्यामण्यमावेऽपि तत्रातिभाससंबन्धनात् ।

लोकप्रतिभासाभाव एव तमःप्रतिभासः, प्रतिनियतसामग्री-
भविष्यविज्ञानावभासित्वान् प्रतिनियतभाषाणां तमसः तदतन्त्र-
भविष्यविज्ञानावभासित्वान्, अलोकस्य च तद्विधयेयान्। यथाऽऽ-
ऽलोकस्यतावच्छुद्धे सत्यप्रत्यक्षज्ञाने प्रतिभाससामग्रीभा-
नाभावरूपता भवेत्। अथाऽऽलोकस्य रूपप्रतिपत्तौ हेतुभा-
षाभाव रूपता तर्हि तमसाऽपि नरुद्धरूपप्रतिपत्तौ
हेतुभाषाये तमसि इति नाभावरूपता भवेत्, तद्व्यभालोकस्य
यस्तुतु ये तमसाऽपि तदस्त्विति तेन द्वैतव्यभिचारः। भवतु
याऽऽलोकाभाव एव तमः, तथाऽपि न व्यभिचारपरिहारः, त-
द्भावस्य नैजस्यापि तन्प्रकाशकत्वात्। अथ तमोऽभावेऽपि रू-
पदर्शनाच्च तस्य तत्प्रकाशक्यं, तर्हि नरुद्धराणामालोकाभा-
वेऽपि रूपदर्शनादालोकस्यैव न तन्प्रकाशक्यं भवेत्। अ-
थासदादीनां किमालोकाभावे रूपदर्शनं न भवति, भव-
न्त्येव, कथमन्याऽन्यकार्त्वात्तत्प्रकाशकम्। घटरूपदर्शनं किं नि-
ति चेत्, यदहततमोव्यवधानान्तः, तत्राऽऽलोकतरोहिताहार-
रूपत्वं, प्रहलन्तपादान् तं तस्य व्यवेक्षुष्टेयम्। अत एवाय-
त्राक्रमः” तमोनिर्गन्धं वीर्ययन्ते, तमसाःनाशुर्त्तं परम्। घटा-
न्निमित्तिनाम्”। प्रदीपस्य च घटरूपस्यवधायकतमोऽपनेत्यु-
त्तेजसं चतुः रूपाऽऽदीनां मध्ये रूपस्यैव प्रकाशकत्वात्, प्रदी-
पवर्धितं साधनार्थकत्वात् दृष्टान्तस्य निरस्तं दृष्टव्यम्।
न चाप्यत एव तस्य रम्यसः निजज्ञाः, केवलमनेन प्रामार्थ-
प्रकाशकत्वे तेषां साध्यत इति वक्तव्यम्, तन्तद्भावप्रतिपा-
दकस्य प्रमाणत्वाभावात्। अथ यद्यप्रधानैप्रकाशकं चतुर्-
विशेषं मयै प्रकाशयन्, तत्र, अर्थानां नियतप्रकाशकं, य-
नां य एव तत्र यार्थः स एव तत्प्रकाशयति, अन्यथा संयु-
क्तमवधारणविशेषावच्छुर्यथा कुवलयरूपं प्रकाशयान् तथा त-
दुगमपात्रं प्रकाशयन्, तथा वेन्दियान्तरवैकल्यात्। अथ यो-
ग्यताःभाषाश्च तदुगमपात्रमालस्यती नन्वे योग्यताभावात्
प्राप्यभावंऽपि नातिव्यवहितमिति सन्निरुद्धं या तदृप्-
प्रकाशयतीति सर्वत्र योग्यतेनैवाऽऽभ्यर्णुया नापसंयन्ध-
प्रकाशनेन कृत्यम्, रम्ययो वा कुतो न लोकातरमुपयान्तीति
प्रेरणयां प्रेणुयायोग्यतेन तत्रन्तरं तु योग्यता प्रति-
विधानत्वेन वक्तव्यः। तथा यस्य कारणात् भिन्नमेव कार्ये
तस्य भेदाविशेशान् सर्वं सर्वस्यान्तः कुतो नाप्यधत इति
चांय योग्यतानां नापमुत्तरमिति नैवाभावाच्चुपगमनी-
या। किं च—यदि प्राप्यप्रेषप्रकाशकं, चतुः स्फटिकाऽऽधन्तरि
घन्यप्रकाशकं न स्यात्, तदर्थमनां विषये प्रतिकं गच्छान् स्फ-
टिकाऽऽदिना प्रतिवन्धान्। न च तैस्तस्य ध्वस्तत्वाद्यर्थं न दीपः,
तद्वहितदृशतमस्यैव स्फटिकाऽऽदिव्यवधायकस्यादर्शनप्रस-
ङ्गात्, तदुपनि व्यवस्थापितस्या चाऽऽधारणवशात्पातप्रस-
ङ्गात् न हि परमाणो दृष्ट्या कस्यचिदाधारसूता वा, अवय-
विकल्पनाविधेयार्थप्रसङ्गः, अन्यस्यावयवनिःसारणस्यैव प्रसङ्गः,
न, तदा तद्व्यवहितस्यादर्शनप्रसङ्गः। तथा च यदा व्यवधा-
यदर्शनं न तदा व्यविहितदर्शनं, यदा व्यविहितदर्शनं
न तदा व्यवधायदर्शनमिति प्रसज्येत, न वैद्यम्, युगपत्
द्वयोर्दर्शनात्। आश्रयत्वेनैव तद्व्यवहितप्रतिपत्तिविधिर-
मः, तर्हि तद्भावस्याऽपि आश्रयत्वेनैव तद्व्यवहितप्रतिपत्तिविधिर-
मः न भवेत्, भावप्राप्त्यै बलीयस्यादिति चेन्न, भावाभावेऽपि
पश्यत्प्रसङ्गकार्यकत्वात्। किं च—लोकजलाऽऽधा-
तुत्प्रत्यार्थं किं न ते प्रकाशकाः, स्फटिकाऽऽदिवैव जलाऽऽधा-

रापे भेदे तेषां सामर्थ्यप्रतिपादनात्, न जलेन ते प्रतिहन्यन्ते । स्वच्छजलेनाऽपि तेषां प्रतिपादनात्, तद्व्यवहितस्याऽव्यप्यक्राशप्रसङ्गान्, अथ तेषां तत्र प्रकाशनायतना तर्हि तत्र पतेऽप्राप्तमर्थं प्रकाशयित्वापि व्यर्थं संयुक्तमभावाऽऽदिमन्निकर्षप्रकल्पनम् । अपि च-समवायसंबन्धनिषेधे चक्षुषो घटस्पर्शे संयुक्तममवायप्रतिबन्धस्याऽभावात् तदप्राप्तप्रकाशकत्वात् कथं नाऽसिद्धं हेतुः, पटाऽङ्गीनां मध्ये कस्त्वैव प्रकाशकत्वादिनि । अथ ह्येतन्तुपुः रूपे इति बुद्धिः संबन्धनिबन्धनत्वादिह कुण्डे दधीति बुद्धिवादित्यतोऽनुमानत् समवायसिद्धेः न, संयुक्तममवायसंबन्धाभावः नेह बुद्ध्या संबन्धमात्रसाधने, घटतदपुषोः कथञ्चिन्नादात्म्यसंबन्धाभ्युपगमात्, सिद्धसाध्यताप्रसङ्गान् । अथ कथञ्चिन्नादात्म्यसंबन्धः तद्वुद्धिनिमित्तमिदं प्रतिपन्न इति कथञ्चिन्नादात्म्यसंबन्धे विरोधो नैष्यते, तर्हि भावाभावयोः कथञ्चिन्नादात्म्यभावसमवायाऽद्वैतसंभावसेवसंघः स्यात् । तथा भावावे न अन्तर्णां सन्निकर्षभावाद् नाऽतत्तत्प्रतिपत्तिः स्यात्, विशेषणविशेष्यभावस्याभावाऽभावयोः संबन्धस्य भावात् नाऽयं दोष इति चेत् । न । भावाऽभावाभ्यां नत्यानर्थान्तरत्वे तावेव न एव वा स्यात्, अर्थान्तरत्वे भावाभावयोः तद्भावेऽपि न विशेषणविशेष्यरूपता, नाभ्यां संबन्धसंबन्धात्, संबन्धे वाऽस्यां तस्य परेषां संबन्धनिमित्तं विशेषणविशेष्यभावेन भवितव्यं, तस्याऽपि संबन्धनिमित्तत्वापरेण नेत्यनस्या भवेत्, न त्सात्कञ्चिन्नित्यं । तादात्म्यमभ्युपगमनव्यम् । अन्यथा भावस्याव्युत्पन्नमात्रप्राप्ताने न भवेत्, तदेवं समवायासिद्धेर्नास्तस्य रूपेण संबन्ध इति न तेन तस्य प्रहर्षे परपक्षे भवेदिति चक्षुषो घटेन संयोग एव, अयुनिमित्तत्वात्, द्रव्यममवेतानां गुणाऽङ्गीनां संयुक्तममवाय एवेत्यादिगोदाः सन्निकर्षप्रतिपादनमयुक्तम् । संयुक्तममवायविशेषणविशेष्यभावप्रतिपादनामभावेन तदनुपपत्तेः संयोगाऽद्वैत्तभावाः प्रतिपादितो यथाऽवसरमिति न पुनः प्रतिपाद्यते । अथवा-अस्माकं चक्षुः प्राप्ताधेप्रकाशकत्वं, प्रमाणाऽभावाच्च निन्दे, तथा भवतोऽव्यप्यप्रकाशकशक्तत्वं तस्य तत्र एव न निन्देमिति कथं “रूपं पुण्यपासारं अमुदुत्तुं” इत्यभिधानं युक्तिसङ्गतम् । न, तस्याप्रानार्थप्रकाशने अनुमानसङ्कावात् । तथाहि-अप्रानार्थप्रकाशकं चक्षुरित्यासत्ताधी-प्रकाशकत्वात्, यत्पुनः प्रानार्थप्रकाशकं तदत्यासन्नप्रकाशकमुपलभ्य, यथा श्रोत्रमत्यासत्तद्विऽप्रकाशकं च चक्षुस्तत्प्राप्तार्थप्रकाशकमिति व्यतिरेको हेतुः । न चायमनिन्दे हेतुर्गोतकस्थस्य कामलाऽद्वैतः परमपुष्टगतस्य चाङ्गनाऽद्वैतेनाप्रकाशनात्, कथमनया दूषणाऽद्वैतः परमेयशेषे वा तत्प्रतिपत्तिरन्यथमुपादानं भवेत् । अथ नाऽसिद्धिः नियमेन तत् निवर्त्तमानस्यासत्ताधीप्रकाशकत्वं नियमेन व्यावर्तते, चक्षुष इव तस्याप्यत्यासत्ताधीप्रकाशकत्वाल्लो नापे व्यतिरेको हेतुः, न कर्णेश्चक्षुर्लीप्रविष्टप्रशक्षाऽद्विशिष्टस्य तत्र प्रकाशनात् । स्पशतोऽद्वैतव्यावृत्त एव, चक्षुःश्रोत्रमनमात्राप्रार्थकान्तव्यमिति च नाऽप्रानार्थप्रकाशकं श्रोत्रमिति न साध्यनिवृत्तौ साधननिवृत्तिल्लद नापे व्यतिरेको हेतुर्गिति सैतान् । यथा सर्वगतताऽऽत्मपक्षे साऽऽत्मकं जीवच्छरीरं, प्राणाऽद्विमत्वाविदहेतुः, न, प्रातकारिषे श्रोत्रस्य चक्षुरेवास्यासन्नविषयप्रकाशकत्वं न स्यादिति मशकान्दिदृश्यस्य प्राप्तप्रवृत्तः

प्रकाशकत्वेन प्रतीयमानस्याप्राप्त्यर्थप्रकाशकत्वं तस्याप्यल्ल-
बाधितम्, अज्ञावनुष्णत्वयत् । अथ द्वे शब्दौ निकटे शब्द इति
प्रतीतिः प्राप्तार्थप्रकाशकं शोभयित्येवं, न सदेतत्, यतः साका-
रज्ञानपक्षेऽनाकारज्ञानपक्षे वाध्यमभ्युपगम इति वाच्यम् । न
तावत्तथैवमः पक्षः शब्दाऽऽकारस्य ज्ञानगतस्याज्ञानावमसि
दूरनिकटव्यवहारानुपपत्तेः । अन्यथा स्वसंवेदनाऽऽकारेऽपि
तत्प्रसङ्गिर्भवेदिति सर्वत्राऽऽसन्नदूरव्यवहारे घटमानं
व्यावर्त्यः कः स्यात् । आकाराऽऽधायकस्याऽऽसन्नाऽऽ-
दिन्यात् तद्व्यवहारस्तादृशं परपक्षेऽप्येतदुत्तरं समानं भवे-
दिति किं तत्प्रतिज्ञेयं, सख्यं हि परिणामेभ्येवमभि-
धानं, करणशुक्ल्यनुप्रविष्टस्य शब्दस्य ग्रहणंऽपि तत्-
ज्ञानमकारणस्य दूरत्वात् दूरव्यवहारे, विपर्ययाच्च विपर्यय
इति । द्वितीयपक्षस्तु न युक्तः, सैगतस्यानभिमतत्वात् । अथ प-
रापक्षेवा प्राप्तार्थप्रकाशकं शोभयित्यभिधीयते दूराऽऽदिव्यव-
हारात् ते तद्विषये चतुर्वेदिति नैवं परसिद्धेनानुमानेन प्रमा-
णतया सामान्यव्यवस्थाऽऽद्वैतव्यवहारोपपत्त्याऽऽदिना
सुखाऽऽद्वैतचेतनत्वप्रसाधनं साकल्यस्य घातिपक्षे भवेत् । वा-
द्भाभ्युपगतेनानुमानेनेतत्पस्यादिना च तेनापि स्वाभिमतसाध्य
स्य साधयितुं शक्यत्वात् । यच्च वाताऽऽद्वैतगतस्य ग्रहणंऽपि
दूरादप्यव्यवहारं प्रतिपाद्ये न परः कः कत एव त्वदीयं
साध्यं प्रतिपद्येत । यदि च स्वोत्पत्तिदेशस्य एव धेत्रिण
गृह्येन नाऽमान्यता हि कथमुपजाते शब्दस्य तद्देशोत्पत्तिक-
स्यैव अर्थणं, शब्दाविनाशे अतुक्लवाते अर्थणं, मन्दावतं
मनाकं अर्थणं भवेत् न च प्रतिकूलवाते शब्दस्य नाशितत्वात्
शोभस्य घातिप्रतिवाद्य अर्थणं, शब्दाविनाशे अतुक्लवान-
स्वस्यापि तथा अवयवप्रसङ्गः, शब्दस्य विनष्टवाद्यवहितदेश-
स्य च तस्य धेत्रिभिधानहेतुत्वात्तुपपत्तेः, अन्यथा भस्माऽऽ-
दिव्यवस्थितस्यापि तस्य तदुपजातकत्वं स्यादतुक्लवातेन
नस्य तत्प्रतिग्रहणं न तन्धवणं प्राप्तः शब्दः श्रूयत इ-
ति प्राप्ते, तथाऽपि तत्र दूराऽऽदिव्यवहारे धोत्रमप्राप्तप्रकाश-
कमनः सिद्धतीति कथं न व्यतिरेकी हेतुः न च चक्षुःश-
ब्देन नायनगम्यभिधानादत्यामसप्रकाशकत्वाच्च नेपामऽ-
त्यामप्रकाशकत्वादिनि हेतुसिद्धः, नेपां प्रत्यक्षाऽऽदिप्रमा-
णाविषयत्वेन सद्भाषामिद्वेदिति प्रतिपादनात् तद्विसृजताऽऽ-
दिदोषवैकल्याच्च हेतोरप्राप्तार्थप्रकाशकत्वं चक्षुः सिद्ध-
मिति "कपं पुण पार्सदं अष्टुं तु" इति न युक्तिविकले यत्र,
तदेवमिन्द्रियार्थसन्निकर्षात्पक्षे प्रत्यक्षसिद्धम् । यद्यपि
तवतः करणन्द्रियमन्वयस्य सुखाऽऽदिज्ञानात्पञ्चावयवमभवे-
न तस्याव्यापकत्वादभिधानमिति, न त्वयमन्वयम् । यथाही-
न्द्रियार्थसन्निकर्षो यथाज्ञान्ययन कपिज्ञानोत्पत्तिं न संभ-
वीति न प्रत्यक्षलक्षणं तथाऽन्तःकरणन्द्रियमन्वयऽप्यन्तः-
करणस्य परिकल्पितस्यासिद्धत्वात्तत्संबन्धस्य दूरापास्त-
त्वात् । यथा चान्तःकरणस्यासिद्धिः तथा स्वनिर्णये ज्ञानस्य-
साध्ययिद्धिः प्रदर्शितम् । यदयमर्थविभागऽऽदिकार्यविशेषो-
पादानमन्तरेण सन्निकर्षस्य साधुत्वं जातु न शक्यत इति अ-
भिधानं, न त्वयमन्वयम् । परपक्षे अव्यभिचारऽद्विधर्मोपेतस्य
ज्ञानकार्यस्यैवासिद्धिः कथं ततः सन्निकर्षस्य साधुत्वावगमः,
कार्यत्वानवगमश्च । स्वसंविदित्वानभ्युपगमे ज्ञानान्तर-
प्रत्यक्षसामान्यवस्थाऽऽदिदोषोपपत्तेः प्राक् प्रतिपादनात् । य-

च्चार्यग्रहणं स्तुतिफलसन्निकर्षनिवृत्त्यर्थमित्युक्तम् । न त्वयमन्व-
यम् । स्तुतिवत् ज्ञानस्याप्यर्थजन्यत्वासिद्धेस्तज्ज्ञान्यत्वात्
तस्य तद्व्यापकत्वं समये चिरातीतानागतार्थव्यापकत्वं तस्य
न स्यात्, तथास्यैवस्यार्थस्य तत्त्वस्ययज्ञकत्वात्, तथा च स-
र्वज्ञज्ञानं सकलपदार्थव्यापकं न भवेदिति प्राक् प्रतिपादितम् ।
यद्यपि ज्ञानग्रहणं सुखाऽऽदिविषयस्यमिति प्रतिपादितम् । न त्व-
यमन्वयम् । सुखाऽऽद्वैतज्ञानरूपत्वाननिकमात् । अन्यथा-
ह्लादाऽऽद्यनुभवो न स्यात्, तत्तद्भाह्वस्याद्वैतस्यानुभव-
स्यानवस्थाऽऽदिदोषोपातो निषिद्धत्वात् । यद्यपि भिन्नहे-
तुकत्वं सुखाऽऽद्वैतः प्रतिपादितं, तद्यपि सुखाऽऽद्वैतः
सामान्यस्यासिद्धिरसङ्गतम् । यच्च प्रत्यक्षविरोधः प्रति-
पादिता ज्ञानमन्वयस्यैव ज्ञानमर्थव्यापकत्वात्, तथाऽऽदि-
कमाह्लादाऽऽदिव्यवस्थां ततो भिन्नमव्यक्तताऽनुभूयत इति ।
साऽप्यनुपायः । यतः स्वावबोध एव विज्ञानं अव्यभिचारि-
तमस्मरणऽद्वैतज्ञानरूपतायाव्यवधारणरूपताया अभा-
वात् । एतच्चार्थपक्षध्वनिचिति विशेषणमुपादयता प्रमाणं
परंणायभ्युपगमे च स्वावबोधरूपताऽनुज्ञानाव्यभिचारिता
सुखाऽऽदावप्यस्ति । अन्यथा तस्याऽनुभव एव न स्यादिति
प्रतिपादितम् । न तच्चानुग्राहऽद्वैतज्ञानार्थं कथमव्यक्त-
विरोधः, अतएवविरोधप्रभवत्वेन च सुखाऽऽद्वैतं सुकृपहानस्य
विरूपज्ञानान् ज्ञानरूपताया भेदो भवेत्, अतएवविशेषजन्यताया
अविशेषात् । न तच्च सुखाऽदिव्यवच्छेदाद्यं ज्ञानपदोपादानं युक्तम् ।
अव्यवच्छेदपदोपादानमन्वयमर्थकम् । व्यवच्छेदाभावात् ।
अर्थोभयजं ज्ञानं व्यवच्छेदयितुं चेत् । न । तस्याव्यक्ततायां
दोषाभावात् । अथ शब्दजन्यत्वात्तस्य शब्देऽन्तर्भावः, न त्व-
ज्वादाध्यक्षे किमिति नान्तर्भावः । शब्दस्य तत्र प्राधान्या-
च्छब्दे तदिति चेत् । न । अथतत्त्वज्ञानिकान्त एव शब्दस्य
प्राधान्येन व्यापारोपगमात् । अर्थोभयजं ज्ञानविवयवस्थापि त-
द्विज्ञानतत्त्वं तद्व्यवच्छेदपदोपादानमन्तरेणापि शब्द एव
तस्यान्तर्भावो भविष्यतीति तद्व्यवच्छेदार्थमव्यवच्छेदपदोपा-
दानमन्वयकम् । अर्थोभयजत्वात्स्य प्रमाणान्तरत्वं स्यादन्-
त्यव्यवच्छेदपदोपादानप्रमाणस्य प्रत्ययत्वात्, शब्दप्राधान्येन तु शा-
ब्दतीति कथं प्रमाणान्तरता । न चोभयार्थोप प्राधान्यं, साम-
ान्यमिदमेव साधकमन्वत्त्वात्तैव च व्यपदेशप्राप्तेः । यद्यपि
व्यभिचारज्ञाननिवृत्त्यर्थमव्यभिचारिपदमुपायम् । न त्वयमु-
क्तम् । तत्प्रतिपाद्यार्थस्यैव परमतेनानुज्ञेयः तथाहि-अष्टदुष्ट-
करणप्रभवत्वं बाधारहितत्वं वा अव्यभिचारित्वं प्रवृत्तिसाम-
र्थ्यावगमव्यतिरेकेण न जातुं शक्यमिति सत्यः प्रामाण्य-
निराकरणप्रस्ताव प्रतिपादितमिति प्रवृत्तिसामर्थ्यमव्याव-
भिचारित्वं, तच्च विपर्ययाया विज्ञानस्याव्यभिचारित्वं
ज्ञायमानं किं प्रतिभातोऽव्यवस्थाऽवगम्यते, आहोऽसिद्ध-
प्रतिभातविपर्ययाऽऽद्वैतः, तदोदकज्ञानं किमुदकावयवी प्रतिभा-
तः प्राप्यते, उत तत्सामान्यमाहोऽसिद्धमयमिति पक्षाः तत्र
यद्यवयवी प्रतिभातः प्राप्यत इति पक्षः, स न युक्तः, अवय-
विनाऽनस्य प्रतिभातं प्रति विपर्ययाऽऽगम्यताम्, सर्वेऽपि
न तस्य पराभ्युपगमेन प्रतिभातस्य प्राप्तिः, कृप्यादिविषयता-
भिधानोपादानावयवव्यतिरेकाऽद्विकर्मण ध्वंससम्भवान् अथा-
वस्थितव्युद्देशव्यवहारऽद्वैतस्य तस्य तज्जातीयताया प्रतिभा-
तस्यैव प्राप्तिः, न त्वेवमव्यवस्थाः प्रतिभातोऽन्यच्च प्राप्यत इति क-
थं तदव्यभिचिति ज्ञानस्याव्यभिचारिता । न ह्यन्यप्रतिभासत्वे-

न्यत्र प्राप्तावव्यभिचारिता । अन्यथा मरीचिकाजलप्रतिभासे
 दैवान् सत्यजलप्रतीतिं तदव्यभिचिनस्तस्याव्यभिचारिता भवेत् । न च तद्देशजलप्रापकस्याव्यभिचारिता नार्ये नोप, यतो देशस्यापि भारस्करानुपवेष्टाऽऽदिनाऽव्यवक्रियाक-
 मणं नाशान् तत्त्वानुपपत्तिः, न चैवं व्यभिचारिणादिनः चन्द्रा-
 कोऽऽदिज्ञानं विनाऽस्य तदव्यवस्थापदार्थोपादितव्यात् त-
 दव्यभिचारि भवेत् । अथ प्रतिभातोदकसामान्यतदव्यभि-
 चारिती पक्षः । सोऽप्ययुक्तः । एकान्ततो व्यक्तितो वि-
 श्रस्य वा सामान्यस्यासत्त्वेन प्रतिभासप्राप्त्यालम्बनव्यायो-
 गान्, सत्त्वेऽपि तस्य नित्यतया स्वप्रतिभासज्ञानजनकत्वा-
 योगाद्, अजनकस्य च परेण ज्ञानविषयज्ञानभ्युपगमात्, ज्ञा-
 नविषयत्वेन तस्य पानावगाहनाऽऽद्यवर्षक्रियानिवर्षकत्वाद्या-
 वक्रियाधितानं तद्वहानाद् जज्ञाऽऽद्युपादानार्थं प्रवृत्तिर्भवेत् । न च समवायात्सामान्यवर्गमपि व्यक्ता व्यकत्यर्थज्ञानार्थिनो
 प्रवृत्तिः, अन्यप्रतिभासे अन्यत्र प्रवृत्तियोगान्, योगं वाऽतिप्र-
 वृत्त्ययोगान्, योगं वाऽतिप्रसङ्गान् । न च समवायस्यातिसूक्ष्म-
 तया ज्ञानिव्यक्त्यर्थकलोलीभावेन जातिप्रतिपत्तावपि भ्रा-
 न्या व्यक्तौ प्रवृत्तिः, तत्ज्ञानस्यास्तिसूक्ष्मरूपरूपतया भा-
 निरूपत्वादव्यभिचारित्वयोगान् । न च समवायेऽपि ज्ञाने-
 र्वर्था सम्प्रवृत्तिः, सम्प्रवेऽपि तस्य व्यापितया सर्वत्रे-
 कस्य प्रतिनियनव्यक्तिनिमित्तवानुपपत्तिः । न च नित्यस्य
 तस्य ज्ञानजनकत्वमपि सम्प्रतीति स्मर्पादिति ज्ञाने अप्र-
 तिभासमानस्य कथं भ्रान्तिहेतुताऽपि तस्य सम्भवति,
 प्रतिभासनेऽपि स्वरूपेण प्रतिभासमाना कथं भ्रान्तिनि-
 मित्तता ? न च सामान्यस्य प्रतिपत्तौ सामान्यसा-
 ध्यावक्रियाधितया तदर्थिनो प्रवृत्तिः, ज्ञानाभिधान-
 लक्षणायास्तदर्थक्रियायास्तद्वैचित्र्यः व्यापकत्वाच्च सा-
 मान्यस्य न प्रतिनियतदेशकालस्थानस्थानिषिद्धिप्रवृत्ति-
 भावान् तत्सामर्थ्यं तदभावात् न तदवभासितो ज्ञानस्या-
 व्यभिचारिताऽवगतिः । अथ प्रतिभाततदव्यवस्थाया तद-
 व्यभिचारित्वमिति पक्षः, सोऽप्यसंगतः । अवयवविषयसामान्ययो-
 रभावे तद्वत् पक्षस्य दूरापास्तत्वात् । अथ प्रतिभातार्थप्राप्त्या
 व्यभिचारिता, न, अवयवानामपि ह्यणुकं यावदवयवित्वान्
 परमाणुनां चार्वागुद्देशेने अप्रतिभासनाच्च कथं प्रप्रतिभाता-
 र्थप्राप्त्या ज्ञानस्याव्यभिचारित्वासम्भ- । किं च-वृत्तिसाम-
 र्थ्येनाव्यभिचारिता पूर्वोदितज्ञानस्य किं लिङ्गभूतेन जायते,
 उताप्यक्षरपेण ? । यथाद्यः पक्षः, स न युक्तः । तेन सह संब-
 न्धानवगतः, अवगतौ वा न प्रवृत्तिसामर्थ्येन प्रयोजनम् । अथ
 द्वितीयः, सोऽपि न युक्तः । च्छत्सेन पूर्वज्ञानेन सह इन्द्रियस्य
 सन्निकर्षाभावात्तद्विषयज्ञानस्याप्यक्षरकलातात्तुपपत्तेः कलाण्डु-
 काऽऽदिज्ञानवचनस्य निरालम्बनत्वाच्च कायव्यभिचारिता-
 व्यवस्थापकत्वम् । न चाविद्यमानस्य कथञ्चिदविषयभावः स-
 म्भवति, जनकत्वाकार्थकत्वमहत्त्वाऽऽदिधर्मपेितत्वसहोत्त-
 पादसत्त्वं पात्राऽऽदीनां विषयेहेतुत्वेन परिकल्पितानामसति
 सर्वेषामभावात् । अथास्मात्स्तःकरणसम्प्रथिनं व्यभिचारिता-
 विशिष्टं ज्ञानमुत्पन्नं गृह्यत इति तदव्यभिचारिताऽभ्यासः । नन्व-
 ब्राह्मणव्यभिचारित्वं किं, ज्ञानधर्मं उत तत्सकरूपं ? यदि तद्व-
 र्मस्तदा न निषयसामान्यरूपेण नापादितत्वात्, अनित्योऽपि
 यदि ज्ञानात् प्रागुत्पन्नस्तदा न तद्वर्मा, धर्मिणमन्तरेण तस्य
 तदवर्मेत्वात् सहोपादेयि तादात्म्यासदुत्पत्तिसमवायाऽऽदि-

संबन्धाभावे तस्य धर्म इति व्यपदेशानुपपत्तिः पश्चादुत्पादे पृथ-
 व्यभिचारित्वं तद्भावं स्यात् । किं वा व्यभिचारिताऽद्विको धर्मो
 ज्ञानाद् व्यतिरिक्तोऽव्यतिरिक्तो वा ? यदि व्यतिरिक्तस्तदा तस्य
 ज्ञानेन सह संबन्धो वाच्यः, स न समवायलक्षणः, तस्याऽभि-
 नन्दः मित्रावपि ज्ञानस्य धर्मतया अव्यभिचारिताऽद्विधर्मोऽधि-
 करणयोगात्, धर्मोणां धर्मोधिकरणता निश्चयत एव ।
 अन्यथा ज्ञानं व्यभिचारित्वाद्व्यपदेशानुपपत्तिर्भवेत्,
 न ह्यव्यभिचारिताऽऽदीनामपि धर्मोणां सार्वप्रमेयत्व-
 त्वेयत्वाऽऽद्यनकधर्मोधिकरणतया धर्मिरूपतैव प्रसङ्गि-
 नि कस्यचिदमस्यापरधर्मस्यानधिकरणस्याभावात्, धर्मो-
 भाविनो धर्मिणोऽप्यभावप्रसङ्गः । नाऽपि विशेषणविशेष्य-
 भावलक्षणेऽसौ, तस्याप्यपरसंबन्धकहणतया सत्यन्वि-
 त्वेऽनवस्थाप्रसङ्गः, असंबन्धत्वं तत्सम्बन्धा इति व्यपदेशा-
 नुपपत्तेः । नाऽप्यसंबन्धकार्यसमवायः, आत्मन्येवाव्यभिचा-
 रिताऽऽद्यो धर्मोऽधीनस्वरूपप्रसङ्गः । न च समवायाभावे
 एकार्थसमवायः सम्भवी, न चान्यः सम्बन्धो न परैरनुपप-
 न्यते । किञ्च-यदि अव्यभिचारिताऽऽद्यो धर्मो अर्थान्तरभू-
 ता ज्ञानस्य विशेषणत्वेनोपेत्य, तदैकविशेषणवच्छिन्नज्ञान-
 प्रतिपत्तिकाले परविशेषणवच्छिन्नस्य तस्य प्रतिपत्तिरित्य-
 शेषविशेषणानवच्छिन्नं तत्सामग्र्या व्यवच्छेदकं भवेद्, अप-
 रविशेषणवच्छिन्नतत्प्रतिपत्तिकाले ज्ञानस्य ज्ञानान्तरविशे-
 षितया तस्याऽसत्त्वात् । अथ निर्विकल्पकयुगपदनेकविशेष-
 णवच्छिन्नस्य तस्य प्रतिभासनाद्यर्थे दार्यः, तर्हि व्यवसाया-
 ऽऽत्मकमिति पदमप्यक्षरलक्षणेनाप्यपेयम्, अनिश्चयाऽऽत्मक-
 स्याप्यप्यक्षरलक्षणेनाभ्युपगमात् । अथ विशेषजनितं व्यव-
 सायाऽऽत्मकम्, नन्वेवं सामान्यजनितं विशेषणं ज्ञानमप्यक्ष-
 रं न भवेत्, यदि वाऽनेकविशेषवच्छिन्नैकज्ञानाभिधानिकं
 ज्ञानं, कथमकालेनैककल्पस्तुनाऽऽद्युपपन्नं भवेत् । अथाव्यतिरि-
 क्तस्ति ज्ञानमेव नाव्यभिचारिताऽऽदि, तद्वै वा तद्वहानमि-
 न्यन्तरविषयसात् तत्सामग्रीव्यवच्छेदस्ततो भवेत् । अथ व्य-
 भिचारिताऽद्विज्ञानस्वरूपमेव, तदा विषयेष्वज्ञानऽप्यव्यभिचा-
 रिताप्रसङ्गः । अथ विशेषं ज्ञानमव्यभिचारिताऽद्विज्ञानमिव ।
 ननु विशेषणमन्तरेण विशिष्टता कथमनुपपत्तिमती, विशेषण-
 स्य वैकान्ततो भेदे सैव संबन्धासिद्धेरभेदेन विशिष्टता, कथ-
 ञ्छिन्ने परपक्षसिद्धिः । तत्राव्यभिचारितापदापादानमर्थवत्
 इतोऽप्यपार्थक्यम् । इन्द्रियार्थसंस्पर्शवच्छेदतद्भावेनैवोपादि-
 तवत्, तथा मरीच्युदकज्ञानव्यवच्छेदाद्याव्यभिचारिपदापादा-
 नं, तत्तद्भावेन उदकं प्रतिभाति । न च मरिच्यसम्बन्धः, आवि-
 यमानेन सह संबन्धानुपपत्तेः । विद्यमानत्वे वा न तद्विषयज्ञान-
 स्य व्यभिचारिता, विद्यमानार्थेज्ञानवत् । अथ प्रतिभासमानोद-
 कसम्बन्धाभावेऽपि मरीचिभिः सम्बन्धादिन्द्रियस्य तत्स-
 न्निकर्षप्रभवं तत् । अत एव मरीचीनां तदालम्बनत्वं, तस्य
 तदाव्यव्यतिरेकानुविधानात्, तदर्थे प्रान प्रवृत्तेऽत्र, मित्या-
 त्वमपि तत् ज्ञानस्येत्पादालयव्यवस्थानुपपत्तिरिति कृत्वा, नन्व-
 प्रतिभासमानं कथमालम्बनम् । यदि ज्ञानजनकत्वाद्विन्द्रि-
 याऽदेरप्यालम्बनवत्प्रसङ्गस्यापकत्वम्, तदधिकरणत्वादिकं
 स्वालम्बनं स्वपरस्याभिमतम्, तत्साप्तद्वभासित्येव आलम्ब-
 नत्वं च मरीच्युदकज्ञाने मरीचयः प्रतिभासते अथादकाऽऽका-
 रतया ता एव तत्र प्रतिभासन्ति ननु तान्युदकाऽऽकारता यद्यप्य-
 तिरिक्ता, परमार्थतन्तौ च तदा प्रतिपत्तेन व्यभिचारित्वम् । अ-
 धापरमार्थसती, तदा तावामप्यपरमार्थत्वमवगतिः किं च-

पारमार्थिकोदकनादाभ्ये मरीचीनां तदुदकज्ञानवत् मरी-
चिज्ञानमपि वितर्य भवेत् । न च उदकाऽऽकारएकस्मिन् प्र-
तीयमाने मरीचयः प्रतीयन्त इति वक्तुं शक्यम् । अतिप्रसङ्गात् ।
अथ व्यतिरिक्ता ताभ्य उदकाऽऽकारता, तर्हि तत्प्रतिपत्तौ
कथं मरीचयः प्रतिभासन्तः । अथ प्रतिभासनेऽप्यन्वप्रतिभासा-
भ्युपगमेऽतिप्रसङ्गात् । किञ्च-केशोदुकज्ञाने किमालम्बनं किं
वा प्रतिभासनीति वक्तव्यम् । अथ केशोदुकाऽऽदिक्मेवाऽलम्ब-
नं, प्रतिभासि च तदेव तत्र, तर्हि मरीच्युदकज्ञानेऽपि तदेवाऽल-
म्बनं, तदेव प्रतिभासनीति किं न भवेत् । न च तद्विज्ञानस्य प्रती-
यमानाभ्यालम्बनत्वे मिथ्यात्वम्, अपि तु प्रतिभासमानस्या-
सत्यत्वेन, अन्यथा केशोदुकज्ञानस्य मिथ्यात्वं न भवेत्, न मरी-
चिचिदर्थं प्रति प्रवृत्तिः । मरीचिज्यालम्बनत्वं तद्विशेष्येवमा-
लम्बनत्वप्रसङ्गः । न च प्रतिभासमानस्याप्यन्वसंश्लेषकपत्रजत्वं
तद्विज्ञानस्य सत्योदकज्ञाने अस्यादृष्टेः । न वा प्रतीयमानस-
ंश्लेषकपत्रजत्वस्य तस्य तज्जन्यमभ्युपगमं युक्तम्, अन्यथा-
ऽनुमेयदहनज्ञानस्याऽपीन्द्रियार्थसंश्लेषकपत्रजत्वं स्यात् । अथ
मन एव तत्रेन्द्रियं, तस्य च दहनं सत् प्रतीयमानेन ना-
स्ति सम्बन्धः । इहापि तर्हि प्रतीयमानेनोदकेन न सम्ब-
न्धः, चक्षुषो मरीचीनां तु न प्रतीयमानत्वमिति तामि-
रपि कथं तस्य सम्बन्धः ? यच्च सामान्योपक्रमे विशेषपर्य-
वसानमिदमुदकमित्येकं ज्ञानं, तस्य सामान्यवासर्गः स्मृत्यु-
पस्थापितविशेषापेक्षो जनकः तिरस्कृतत्वाऽऽकारस्य परिग्र-
हीताऽऽकारान्तरस्य सामान्यविशिष्टस्य वस्तुनो जनकत्वं
तथाविधस्येन्द्रियस्य सम्बन्धोपपत्तेः । इन्द्रियार्थसंश्लेषकपत्र-
जविषय इति तद्विज्ञानसम्बन्धे, पराभ्युपगमनादस्याऽनुपप-
त्तेः । तथाहि-सामान्योपक्रममिति यदि सामान्यविषय-
मिति ज्ञानं तथा मरीच्युदकयोः साधारणमेकं सा-
मान्यमिदमिति ज्ञानस्य विषयो वक्तव्यः । न चैकान्त-
तो व्यतिभिन्नमभिर्भवं वा सामान्यं संभवति, सम्बन्धेऽपि
सत्यद्रव्यव्यव्यतिरिक्तस्य मरीच्युदकसाधारणस्य तस्य न
सद्भावाः, सत्यद्रव्यत्वाऽऽद्वैतत्वे ज्वलनाऽऽदावपि सद्भाव इति
न मरीच्युदकसाधारणत्वस्य, तान्तरङ्गापमाणत्वं भयसाधा-
रणं सामान्यं पराभ्युपगमेन न संभवत्येव, सत्त्वेऽपि न
तस्य तदुभयनियतत्वम्, अन्यथाऽपि सद्भावावपत्तेः । वि-
शेषपर्यवसानमित्येतदीपं यदि विशेषप्राप्तिकं तदा सा-
मान्यप्राहकानुपपत्तिः । न हीदमित्येतस्य ज्ञानस्य विशेष-
प्राप्तिताऽनुभूयते, तत्वेवं सामान्यविषयो भिन्नस्वरूपत्वात्
कथं सामान्यप्राप्तिता अस्य ? अथोदकमिति ज्ञानविशेषप्रा-
प्ति, तर्हि भिन्नावभासमिदमुदकमिति ज्ञानद्वयं प्रसङ्गः, प्र-
तिभासमेदस्याऽन्यत्रापि भेदनिवन्धनत्वात्, तस्य चात्रापि
भासात्, ज्ञानद्वयं भेदमिति सामान्यवभासि सत्यार्थविषयं
संश्लेषकपत्रजत्वम्, उदकमिति त्वविद्यमानविशेषावभासि
न तत्संश्लेषकपत्रजत्वं, यदसत्यार्थं न तत् व्यभिचारिपदोपादान-
नव्यवच्छेदः, युक्तसंश्लेषकपत्रजपदोपादानत्वात् । यच्च
संश्लेषकपत्रं सामान्यज्ञानं तद्व्यभिचारि न भवतीति नाव्य-
भिचारिपदव्यवच्छेदः । अथैवमुदकमित्युक्तवत्तदुदकमेकज्ञा-
नं, तर्हि सामान्ये तत्प्रत्यक्षे प्रमाणं च विशेषे अनव्यक्त-
प्रमाणं चेति कथमेकं ज्ञानमध्यक्षानव्यक्तपत्रप्रमाणोऽप्र-
माणकत्वं न नाभ्युपगतं भवेत् ? अथ सामान्येऽप्यव्यक्तं प्रमाणं
वेदमभ्युपगमे, तर्हीन्द्रियार्थसंश्लेषकपत्रजत्वाभावादस्य ना-

व्यभिचारिपदोपादानादपि विशेषेऽप्यस्य प्रमाणेऽप्यव्यक्तत्वे वाऽ-
व्यभिचारिपदमपार्थक्यम् । अथोहाभावात् । यदि च-सामान्य-
वानर्थः स्मृत्युपस्थापितविशेषापेक्षोऽस्य जनकः कथमस्य
विषयस्ततः, विद्यमानविशेषविषयत्वात् । अथ स्मृत्युप-
स्थापितविशेषस्य, अविद्यमानविशेषाभ्ये विषयतया तस्य
विषयस्ततः, न तु तत्राऽविद्यमानः स्मृत्युपस्थापितो विशेषः
कथं तज्जनको, येन सामान्यवानर्थस्तद्विषयस्तज्जनकः परिगी-
येत, तथाऽपि तज्जनकत्वं इन्द्रियस्य स्वदेशकालासंश्लिष्टता-
यापेक्षस्य ज्ञानजनकत्वात्तत्रेव संश्लेषकपत्रजनकत्वं तस्य प्रमा-
णस्य चार्थवत्त्वकल्पना निशीर्येत । तथा चेन्द्रियार्थसंश्लेष-
कपत्रजत्वमित्यर्थेवंप्रमाणमिति च न वक्तव्यं स्यात् । अथ ज-
नकस्य तत्र न प्रतिभास इति स्मृत्युपस्थापितस्य तस्य न
जनकता, तर्हि विद्यमानस्य न जनकत्वमिति विद्यमानविशे-
षविषयत्वेन तद्विज्ञानस्याऽपि पर्यस्तत्वं तद्व्यवच्छेदार्थमेव
भिचारिपदोपादानमपार्थक्यं भवेत् । सामान्ययनार्थस्य के-
वलस्य तज्जनकत्वं तस्यैव तत्र प्रतिभासः स्यात् । यदपि
तिरस्कृतत्वाऽऽकारस्य परिग्रहीताऽऽकारान्तरस्य तस्य
तज्जनकत्वं तत्राऽपि वस्तुनः स्यात् । अकारान्तरस्कारं वस्तुत्व-
मेव न स्यादिति कथं तस्य सामान्यविशिष्टता । तथाहि-मरी-
चीनां मरीच्याकारतापरित्यागे वस्तुत्वमेव परित्यक्तं भवेत्,
स्याऽऽकारलक्षणत्वाद्वास्तुनः । न च वाऽऽकारान्तरस्य परिग्रहः
सम्भवति, वस्तुवन्तरस्य वस्तुवन्तगाऽऽपत्तिरूपत्वात् । तदाप-
त्तिरूपत्वं वा मरीचय उदकरूपतामापन्ना इति तत्प्रतिभा-
सज्ञानं सत्योदकज्ञानवद्विषयसंस्पर्शमिति तद्व्यवच्छेदार्थम-
व्यभिचारिपदोपादानमपार्थक्यं भवेत्, सामान्यविशिष्टस्य
च वस्तुन इन्द्रियसंश्लेषविषयज्ञानजनकत्वं यत्रासि तस्येन्द्रि-
यसम्बन्धोपादायत्वं तत्राव्यक्तता, प्रमाणता चाप्यत्र तद्वि-
षयं इत्येकज्ञानमध्यक्षं प्रमाणं, तद्विषयरूपं च भवेदित्यु-
क्तम् । यदपि यत्संश्लेषयने यो दृष्ट इत्यादि । तद्व्यवच्छेदः । शब्दा-
वच्छेदोदोदकमिति ज्ञानस्यानुपपत्तेः । न ह पुदकवच्छेदोऽप्यत्र
ज्ञानं विशेषपशुभूतो प्राज्ञतया प्रतिभासि, तथा प्रतीतिरभा-
वात् । शब्दविशिष्टोदकप्रतिभासाभ्युपगमेऽपि यदि शब्दस्मर-
णाद्यन्तरेण नार्थनिश्चयस्तदाऽनव्यक्तोपादानप्रतिपादान् न तत्-
त्वं निश्चिन्तयिष्येत् । अथ शब्दस्मरणेऽऽद्यन्तरेणाऽऽपुदकाऽऽद्वै-
तविषयस्तदा जननतानुपवेशादोपादासंश्लेषः काचित् । एवं संश-
यज्ञानव्यवच्छेदार्थं व्यवसायाऽऽपक्रमपदोपादानमपि न कर्तव्य-
म्-इन्द्रियार्थसंश्लेषकपत्रपदमेतत् तस्यापि निरन्तरत्वात् । न
हि पराभ्युपगमेन स्यात्पुनो पुनो येन संशयज्ञानमेकमुभयो-
र्ज्ञानेन्द्रियार्थसंश्लेषकपत्रं सम्भवति, असम्भवप्रकाराच्च पूर्व-
वदुक्तत्वात् अपि वक्तव्यः, संश्लेषकपत्राद्यप्यत्राधानप्रकाराच्च-
कालासापेक्षपत्ते न सम्भवत्येव । यः प्राप जनको बुद्धिरित्य-
दुक्तस्य तत्रापि जलितस्वरूपत्वात् । यथा वा क्षणिकेकान्तं
सहकार्यपेक्षा न सम्भवति भावानां, तथा प्राक् प्रतिपादि-
तमिति न पुनरुच्यते । यदपि संशयज्ञानव्यवच्छेदार्थं व्यव-
सायाऽऽपक्रमपदमित्यभिधानम्, तत्र सामान्यप्रत्यक्षाद्विशे-
षात्प्रत्यक्षाद्विशेषस्तत्त्वं किञ्चिदित्यनवधारणाऽऽपक्रमः
प्रत्ययसन्देहो व्यवच्छेद्यतयाऽभिमतः । तत्र च किं प्रति-
भासि-धर्मिभावः, धर्मो वा ? यदि धर्मो वस्तु सन् प्रति-
भासि, तदा नास्यापनेयता सत्यस्य ज्ञानत्वात् । अपावयस्य सन्
सर्वत्र प्रतिभासि, तदाऽव्यभिचारिपदव्यापनं तत्त्वाच्च त-

द्यावन्तान्य व्यवसायपदोपादानमर्थवत् असन् धर्मः प्रतिभाति । तदाऽपि यत्कथं, किमसौ स्थाण्वपुरुषत्वयोरन्यतरः, उभयं वा? यदि स्थाणुत्वलक्षणं वस्तु सत्कथमस्य ज्ञानस्य व्यवच्छेदकः सम्यग् ज्ञानव्यतिदिनि । अथाऽपरमाथिकोऽसौ तत्र प्रतिभाति, तथाप्यव्यभिचारिपदापोहानैव, मिथ्याज्ञानत्वात् । एवं पुनरुपलक्षणप्रतिभासेऽप्येतदेव दूषणं वाच्यम् । उभयस्याऽपि तात्त्विकस्य प्रतिभासेन तत्ज्ञानस्य सन्देहरूपनेति नाऽपोहाना, उभयस्याप्यन्तात्त्विकस्य प्रतिभासे तद्विषयज्ञानस्य विषयरूपता न संदेहाऽभ्यक्तत्वेत्यव्यभिचारिपदापोहानैव । अर्थकस्य धर्मस्य तात्त्विकत्वमपरस्य तत्त्विकत्वमेवमपि तात्त्विकधर्मावभासित्याल्लानमव्यभिचारितात्त्विकधर्मावभासित्वाच्च तदेव व्यभिचारिणि एकमेव ज्ञानं प्रमाणप्रमाणप्रसङ्गम् । न च संदिग्धाऽऽकारप्रतिभासित्वात् सन्देहज्ञानमिति वाच्यम्, यतो यदि संदिग्धाऽऽकारता परमाथेतोऽर्थं विद्यते, तथा वाधिपदशुद्ध्यतिरूपकस्य सन्देहज्ञानता, सत्यार्थज्ञानवत् । अथ न विद्यते तदा अव्यभिचारिपदेन तद्वाहिज्ञानस्यापवादित्वद्वयसायप्रग्रहं तद्व्यवच्छेदायां पदीयमानं निरर्थकम् । अथ न किञ्चिदपि तत्र प्रतिभाति, न तर्हि तस्यैन्द्रियार्थमतिक्रमजन्यमिति न तद्व्यवच्छेदाय व्यवसायाऽऽभ्यक्तपदोपादानमर्थवत् । तन्म । तदपि प्रत्यक्षलक्षणे उपादयम् । यदपि स्वकलस्य रूपसामग्रीविशेषणत्वेनासम्भवात् नन्दे लक्षणमिति । तदनुक्रमपरमाभिधानम् । अस्य पक्षत्रयेऽप्यवष्टमानत्वात् । यदपि यत इत्याध्याहारकलविशेषणत्वाऽऽश्रयस्य तदत्यन्तज्ञतम् । यतोऽपरिच्छेदस्वरूपमप्यलक्ष्यप्रमाणान्वार्याश्रयप्रतीतजनकं तत्कृत्यप्रत्यक्षमिति विशेषणान् प्रमाणमप्यतिरिक्तस्य प्रमाणतासाक्षिकयोऽऽदिप्रमाणत्वाभिमतस्यतिरिक्तस्य तज्जनकस्य प्रमाणत्वेत्यापि वक्तुं शक्यं भवान् । न च सामान्यस्य, साक्षिकस्य वा साधकतमत्वात् प्रमाणता, साधकतमत्वस्य प्रमाणसामान्यलक्षणप्रस्तावे निरस्तत्वात् । यदपीन्द्रियाऽऽदरेव तन्मस्य प्रमाणत्वं प्रतिपादितम् । तदप्यतिप्रसङ्गेनऽवष्टमानकम् । यदि ज्ञानसङ्गवेन काचित् सङ्ख्या विषयाधिगतिः, अत्राऽऽदिसङ्ख्यावे तु विषयाऽधिगतिसङ्ख्याज्ञाने इत्यज्ञाऽऽदरेवाधिगतिजनकस्य प्रमाणत्वेति । तदप्यसमीक्षिताभिधानम् । ज्ञानस्यैव यथास्थितायाधिगतिसम्भावनाया प्रमाणत्वात्, परिणामकलाभेदाविरोधस्य च प्रतिपादितत्वात् । प्रत्यक्षाऽऽदिसङ्ख्यावे तु विषयाधिगतिसङ्ख्यात्वात् । तथाहि-व्यापारवद्भाऽदिसङ्ख्यावेऽपि व्यामर्शवत्तया न विषयाधिगतितिः सत्यमवस्थानं त्वत्ताऽदिस्योपापारमावेऽपि यथावस्थिताधिगतिरुपलभ्यत इति न साऽज्ञाऽदिकार्यो, नवासावभिमतः, अस्माकार्यपरिपरिकल्पितमोऽज्ञस्य प्रगोचरि निश्चिद्वत्ता । अत एव चक्षुषाऽधिगतमिति तस्य साधकतमत्वाभिमानो न साधकतमतत्वावस्थापकः । तद्भावेऽपि विषयाधिगतिसङ्ख्यात्वात् । ज्ञाननाधिगत इत्यभिमानस्तु ज्ञानस्य साधकतमतत्वावस्थापक एव, ज्ञानाभावे तदधिगतेरभावात्, परस्परया दूषणनिर्मर्थाधिगतौ साधकतमत्वमज्ञाऽदरेन प्रतिपिष्यते, अस्मादिप्रत्यक्षस्य साक्षात्स्वाध्याधिगतित्वभावावस्थायाऽदिसम्भवत्वात् । तदिन्द्रियानिन्द्रियनिमित्तमिति वचनात् । एतेन प्रतिमस्यालक्ष्यप्रत्यक्षस्य अपि स्वाधीनगतिरूपस्य विशदयताऽप्यन्तप्रमाणता प्रतिपादिता द्रष्टव्या । तेन यन्नेन्द्रियार्थात्किञ्चिज्ज्ञात्वाभावप्रतिपादनेन मीमांसकैः

दूषणमव्यधाधि, यच्च नैया विक्रमेनोऽज्ञार्थज्ञत्वसमर्थनोत्तरं प्रतिपादितम् । तदुभयमप्यनुकृतया व्यवस्थिते । शेषं त्वत्र यथास्थानं प्रतिविहितव्याप्य तत् प्रत्युच्चाये दृष्टते । नैकैकान्तवादिप्रकल्पितमप्यलक्षणजननवधम् । किं पुनस्तदनवधम् । “स्वार्थसंवेदनं स्पष्टमप्यज्ञं मुख्यगौरवतः” इत्येतत् । अत्र च मुनीन्द्रियज्ञानमंशपरिविशयाऽऽत्मनमप्यलक्ष्यसर्ववैश्वसिद्धौ प्रतिपादितम्, गौणं तु संव्यवहारनिमित्तमसर्वपर्यापद्रव्यविषयमिन्द्रियानिन्द्रियप्रमथमस्मादऽप्यलक्ष्यं विज्ञानमुच्यते । अस्य च स्वार्थयोऽर्थः स्वार्थः, तस्य संवेदनं विशदयता निर्णयम्यरूपं, तेन संशयविषयानध्यवसायलक्षणस्याज्ञानस्य संव्यवहारनिमित्तस्य नाध्यक्षताप्रसङ्गः । नाऽप्यज्ञानरूपस्यैन्द्रियाऽदरेविकल्पजाऽसौ, परिकल्पितस्यैन्द्रियजमानसर्वाविज्ञानस्य संवेदनरूपस्य स्य चार्थश्च स्वार्थो, तयोः संवेदनं स्वार्थसंवेदनमित्यस्यापि सामानाऽऽश्रयत्वात्संवेदनस्यैव जैमिनीयवैशेषिकाऽदिपरिकल्पितस्य परोक्षस्य तदंकार्थसमवतानन्तरज्ञानप्राज्ञात्सर्वोपादानत्वात्तत्त्वानुदासः । विज्ञानवादिपरिकल्पितस्य च स्वरूपमालाप्रहकस्य प्रमाणप्रमेयस्वरूपस्य च सकलस्य क्रमाक्रमोपपन्नधर्मोऽऽज्ञानस्यैकरूपस्य वस्तुनः सङ्गावेऽप्यलक्ष्यप्रमाणस्यैकस्य क्रमवर्त्तिपर्यायवशात् तथाप्यपदेशमासादयत्तत्त्वानुदास्यप्रहङ्गावायधारणरूपनयोपपक्षम् । तत्र विषयविषयसिन्धितातानन्तरमाद्यं प्रहणमवग्रहः । विषयस्य द्रव्यपर्यायाऽऽत्मनोऽर्थस्य विषयिणश्च निवृत्त्युपकरणलक्षणस्य द्रव्येन्द्रियस्य लक्ष्युपयोगानुसृत्य चार्थेन्द्रियस्य विशिष्टद्रव्यस्य परिणामिकपस्याधेग्रहणयोग्यतात्वभावस्य च यथाक्रमं सन्निरातो योऽर्थोऽज्ञावस्थानं, तदनन्तरोद्भूतं सत्तामात्रदर्शनस्वभावं दर्शनमुत्तरपरिणामं स्वविषयव्यवस्थापनविकल्पस्य प्रतिपाद्यम् । अत्रप्रहः पुनरनुशीलविषयाकाङ्क्षणम् । ईहा तदनन्तरे तदीहितविशेषनिर्णयः । वार्थोऽन्वेतनिविषयस्मृतिहेतुः । तदनन्तरे धारणा अत्र च पूर्वपूर्वस्य प्रमाणताऽलक्षणात्तस्य प्रमाणफलनेत्येकस्यापि मतिज्ञानस्य चातुर्विध्यम्, कथञ्चिप्रमाणभेदश्चाप्यत्र । समम २ काण्ड ।

(५) निर्विकल्पकज्ञानप्रमाणव्यादिनः प्रतिपादनम् । अथ व्यवसायीनि विशेषणसमर्थनार्थमाहः—

तद् व्यवसायस्वभावं, समारोपपरिपन्थित्वान्, प्रमाणत्वाद्वा । १६ । तत्प्रमाणत्वेन समं ज्ञानं, व्यवसायस्वभावं निश्चयाऽऽभ्यक्तमित्यर्थः, समारोपः संशयविषयानध्यवसायस्वरूपोऽनन्तरमेव निरूपयिष्यमाणः । तत्परिपन्थित्वं तद्विकल्पः, यथाऽवस्थानवस्तुप्राहकत्वमिति यावत् । प्रमाणत्वाद्वा तत्प्राधाविधं । वाराद्धौ विकल्पाय, तेन प्रत्येकमेवाहुं तत्प्रमाणत्वाभिमतज्ञानस्य व्यवसायस्वभाववर्त्तमानौ समर्थवित्यर्थः । प्रयोगौ तु—प्रमाणत्वाभिमतं ज्ञानं व्यवसायस्वभावं, समारोपपरिपन्थित्वान्, प्रमाणत्वाद्वा, यत् पुनर्नैव न तदेवं, यथा-घटः, प्रोक्षसाधनद्वयाधिकरणं चेदं, तस्माद् व्यवसायस्वभावमिति ।

अत्रैकदेशेन पक्षस्य प्रत्यक्षप्रतिक्षेपमाचूते भिन्नव । तथा-सिंहैककलविकल्पावस्थायां नीलाऽविदर्शनस्य व्यवसायव्यवस्थैवास्तु कल्पान्तरं पक्षीकप्रमाणकंदशस्य प्रत्यक्षस्य व्यवसायस्वभाववसाधनमसाधीयः । तत्साधितम् । यतः केन प्रत्यक्षेण तादृक्षस्य तस्यानुभवोऽभिधीयते २, ऐन्द्रियेण,

मानमेत, योगिसत्केन, स्वसंवेदनेन वा ? । नाऽऽनेन, तत्रेन्द्रियकुटुम्बकस्य व्यापारपरिग्रहस्यत्वात् । न च द्वितीयेन, तस्येन्द्रियज्ञानपरिच्छिन्नपदार्थानन्तरत्वात् साक्षात्कारादन्तत्वात् । न तृतीयेन, असादृशां योगिप्रत्यक्षसंप्रतिशयत्वात् । योगी तु तथा जानानीति कौशाराप्रत्ययानीयम् । नापि नृपेण, यतः—तत्स्वरूपोपदर्शनदेव प्रमाणं स्यात्, अनुरूपविकल्पोपादकत्वाद्वा । अपि पक्षे, प्रत्यक्षं क्षणक्षयस्वर्गापणशक्याऽऽदायपि प्रमाणतामास्कन्देत द्वितीयपक्षोऽप्यक्तमः, संहतमकलविकल्पावस्थाभाविनीलाऽऽदिदर्शनानन्तरं नीलाऽऽदिरयमित्यर्थोल्लेखशेषस्यैव विकल्पस्य प्रायेणानुभवात् । यत्राऽपि नीलाऽऽदिज्ञानसंभोगप्रतिमानं ज्ञानोल्लेखी विकल्पः, तत्राऽपि ज्ञानमात्रोल्लेखिवादस्य तत्रैव दर्शनस्य प्रामाण्यं स्यात्, न तु तादृगविकल्पकत्वं । अपि च, विकल्पस्यापि कथं सिद्धिः ? स्वसंवेदनप्रत्यक्षमिति चेत् तस्याऽपि स्वस्वरूपोपदर्शनमात्रात् प्रामाण्यं तद्वत् प्रथमम् । विकल्पान्तरां प्रजननात् पुनरनवस्था । तथा च—कथं स्वसंवेदनस्य प्रामाण्यमिति ? यतस्तेन बाधा पक्षेति स्यात् । अथ यत्र निर्विकल्पकं तत्रैव विकल्पेन सहोपपद्यते, यथा—विकल्पो विकल्पाभ्यन्तरेण, विकल्पेनाऽपि सहोपपद्यते च प्रत्यक्षम् । न चेदं न निषेधमाधनं । गन्धवैविकल्पदशायामपि गोसाक्षात्कारेण, अन्यथा समयान्तरं तत्स्मरणानुत्पत्तिप्रसङ्गात्, इत्यनुमानाधानः पक्षेकदेश इति चेत् । तदपि कालानि कालानि आगमसङ्ख्यात् व्यवसायाऽऽत्मकस्यैव प्रत्यक्षस्य प्रसिद्धिर्निर्विकल्पकस्य संस्काराकारान्वितोपाधान्, क्षणिकत्वाऽऽदिवत् । अथाऽऽध्यात्मप्रकरणवृद्धिपाठवार्थित्वेभ्यो निर्विकल्पकादपि प्रत्यक्षात्, गवादी संस्काराः स्मर्यां च समर्गलः । न तु क्षणकत्वाऽऽदी, तदभावादि चेत् । तदप्यलरीयः । भूयोदर्शनलक्षणस्याभासस्य क्षणकत्वाऽऽदायकौदीयसः सद्भावात् । पुनः पुनर्विकल्पोपादकस्य बाध्यासस्य परं प्रत्यक्षमिदंत्वात्, तत्रैव विवक्षितम् । क्षणभेदलिमभावाभिधानवेलायां क्षणिकप्रकरणस्याऽपि भावात् । वृद्धिपाठस्य क्षणिकत्वाऽऽदी नीलाऽऽदी च समानत्वात्, तत्प्रत्यक्षस्य निरंशत्वेन कर्त्तृकारात्, अन्यथा जिज्ञास्यमांशानेन तस्य भेदाऽऽपत्तेः । आर्थव्यवस्थाऽपि जिज्ञासित्यद्वाक्यस्य क्षणिकवादिनः क्षणिकत्वं सूत्रां सद्भावाधीनाऽऽदिवत् । अभिलपितव्यवस्थास्य तु तस्य व्यवसायजननं प्रत्यनिमित्तत्वाद्, अनभिलपितेऽपि वस्तुनि कस्यापि व्यवसायसम्भवात् । ततो नाशयवस्तुवादिनः क्वचित्देव स्मरणं समगंसन् । तथाच—यद्यवसायशून्यं ज्ञानं न तत् स्मृतिहेतुः, यथा क्षणिकत्वाऽऽदिदर्शने, तथा चाऽऽविकल्पकाले गोदर्शनमिति प्रसङ्गः, तथा च तत् स्मृतिहेतुर्न स्यात्, भवति च पुनर्विकल्पकस्य तत्तदनुस्मरणं, तन्मासद्वयवसायाऽऽत्मकमिति प्रसङ्गविपर्ययः । एवं च स्मरणक्षतस्य व्यवसायाऽऽत्मकस्यैव सिद्धिर्यवसायस्य च व्यवसायान्तरं समानकालव्याभावादिक्लेशेनाऽपि सहोपपद्यमानत्वादिन हेतुरसिद्धिवन्धकीसम्बन्धवाधिति इति सिद्धम् । अथ न व्यवसायस्वभावत्वेन समागारपरिग्रहप्रमाणत्वव्यवस्थोपसिद्धिरूपाऽपि, तदभावेऽपि व्यवसायजनकत्वमात्रेण तयोः क्वचिद्भावावितोपाधान् । अनुमानं हि व्यवसायस्वभावं सत्वमारांशपरिग्रहः प्रमाणं च, प्रत्यक्षं तु व्यवसायजनक-

मिति की विरोधः ? इति चेत्, इह तावत् प्रमाणत्वहेतोः व्यभिचरपदस्येते—प्रमाणं स्वव्यवसायकत्वमात्रादिषुः सौगतानः, अविसंवाक्यत्वं चाऽऽप्रापकत्वेन व्याप्तम्, आऽप्रापकस्याविसंवादि-व्याभावात् निर्विषयज्ञानवत्, तदपि प्रवर्त्तकत्वं न व्यापि, अप्रवर्त्तकस्याऽप्रापकत्वात्, तद्वदेव । तदपि विषयोपदर्शनकत्वेन व्याप्तः, स्वविषयमुपदर्शयतः प्रवर्त्तकत्वव्यवहारविषयत्वसिद्धेः, न हि पुरुषं हस्तं गृहीत्या ज्ञानं प्रवर्त्तयति, स्वविषयं तुपदर्शयत् प्रवर्त्तकमुच्यतेऽप्रापकं चेति ।

तत्रेदं चर्चते—किं दर्शनस्य व्यवसायोपपत्तौ सत्यां विषयोपदर्शकत्वं संजायते ? समुपपन्नाप्रत्ययैव स संभवन् ? प्राचिकल्पकत्वे, विकल्पकाले दर्शनस्यैव विनाशश्च नाम विषयोपदर्शकत्वं व्यवतिष्ठेत् ? द्वितीयकल्पनायां पुनः किमेतन् कृतकौनस्यपरिज्ञाप्रायेण पश्चात् प्रोक्षसता नीलाऽऽदिविकल्पेनोपहितेन कस्येव ?, तन्मन्त्रेणाऽपि विषयोपदर्शकत्वस्य सिद्धत्वात् । तथा च—“यैव जनेदेनां, तत्रैवाव्य प्रमाणता ।” इति राजान्तविरोधः, व्यवसायं विनैव विषयोपदर्शकत्वसद्भावे प्रामाण्यस्यापि न विनैव भावात्, तन्मात्रनिमित्तत्वात्तस्य । कथं यैव क्षणक्षयस्वर्गप्रापणशक्यादायपि दर्शनस्य विषयोपदर्शकत्वं न प्रसज्यते ? अथाध्यवसानपर्यवसानो व्यापारो दर्शनस्य, इत्यध्यवसायव्यापारवत् एवाऽस्य विषयोपदर्शकत्वमवतिष्ठेत्, न पुनस्तन्मन्त्रेणैव चेत् तदप्यल्पम्, निर्विकल्पककार्येणैव व्यवसायस्य ततो भिन्नकालव्याप्तं तस्य व्यापारव्यवसायोपपत्तेः । अस्तु चैतत्, तथाऽपि तदव्यापारभूतोऽसौ व्यवसायो दर्शनगोचरस्योपदर्शकः, अनुपदर्शको वा स्यात् ? । यद्युपदर्शकः, तदा स एव तत्र प्रवर्त्तकः, प्रापकश्च स्यात्, ततोऽपि संवाक्यत्वात्प्रमाणं, न पुनस्तत्कारणीभूतप्रमाणं दर्शनम् । अथानुपदर्शकः, कथं दर्शनं, तज्जननात् स्वविषयोपदर्शकम्, अनिप्रसङ्गात्—संशयविषयकारणस्याऽपि तस्य स्वविषयोपदर्शकत्वाऽपत्तेः । दर्शनविषयसामान्यव्यवसायित्वादिक्लेशस्य तज्जनकं दर्शनं स्वविषयोपदर्शकं, नेतव्यमिति चेत्, तदशस्य, दर्शनविषयसामान्यायोहलक्षणव्यवस्तुत्वात्, तद्विषयव्यवसायजनकस्य वस्तुपदर्शकत्वाविरोधात् । अथ इयविकल्पयोरंगीकारणात् वस्तुपदर्शक एव व्यवसाय इति चेत्, नव्यकीर्णमन्त्रकल्पनाऽऽपत्तौ, क्वचिद्व्यवसाया वा ? प्राचि पक्षेऽन्यतरस्यैव स तत्त्वं स्यात् । द्वितीयं तु उपचरितमेवायोरंगीकार्यं, तथा च कथमेव व्यवसायो विषयोपदर्शकः स्यात् ?, न हि पण्डितः कुण्डोष्ठीत्वेनाप्यन्तःततोऽपि पयसा पाशं पृथयति । किंच तद्व्यवसायवसायो दर्शनेन विकल्पेन, ज्ञानान्तरं वा भवेत् ? । नाऽऽनेन, दर्शनश्रीविषयस्याध्यवसायशक्यात्मस्पर्शासंभवात्, न च तस्य विकल्पे विषयतामिति । न द्वितीयं, विकल्पकालस्य दृश्यविषयविषयविषयतामिति । नापि तृतीयेन, निर्विकल्पकत्वमविकल्पकविकल्प-युगलान्तिकमेण दृश्यविकल्पद्वयविषयविविधोपाधान् । न च तदुभयागोचरं ज्ञानं तदुभयैक्यमाकलयितुं कौशलमालम्ब्यते । तथापि—यद्यप्य गोचरयति न तदर्थैक्यमाकलयितुं कुशलम्, यथा—कलशज्ञानं वृत्तान्तिशयापन्नयोः, तथा प्रकृतमिति । तत्र व्यवसायजननान् प्रत्यक्षं प्रामाण्यमुपपादकम् । कथं चैतत् क्षणक्षयस्वर्गप्रापणशक्यादाव-

[illegible][illegible]

कार्ये यथावस्थिताथेपरिकरेणलक्षणे, स्वज्ञाने च । विज्ञानो-
त्पादकसामग्रीव्यतिरिक्तगुणाऽऽदिसामग्र्यन्तर-प्रमाणान्तरस्व-
सेवदनप्रधानाऽनेवसेवात् । अपेक्षाव्यतिरिक्तं च प्रमाणं स्वतः
उच्यते । अथ च प्रमाणः-ये यद्वाच्यं प्रत्ययप्राप्ते तत्स्वरू-
पानवता, यथाऽविक्रमा कारणसामग्र्यगुणात्प्राप्ते, अनपेक्ष-
्यं च प्रमाणेषुमुपैत्, स्वकार्ये, इतीति चेत् ।

अथ परतः प्रमाणव्यतिरिक्तः प्रवेचन-अनपेक्षत्वमसिद्धम् ।
तथाहि- स्वकार्यं तावत्प्रमाणं विज्ञानोत्पादककारणव्यतिरिक्त-
गुणाऽऽदिकारणान्तरसापेक्षम्, तदव्यवस्थितिरिक्तानुविधायित्वा-
त् । तथा च प्रमाणः-यच्चतुर्गुणव्यतिरिक्तमाभावाविविध-
यि, तत्सम्प्रापेक्षम्, यथाऽवामाद्यं, चतुर्गुणव्यतिरिक्तमाभावा-
विविधयि च प्रमाणायमिति स्वभावहेतुः, तस्मादुपपद्यते परतः ।
तथा स्वकार्यं नैव सापेक्षत्ववन्तः । तथाहि-ये प्रतीकित-
प्रत्ययान्तराद्या न तै स्वानो व्यवस्थितधर्मेकाः, यथाऽप्रा-
माण्याऽऽद्यः । प्रतीकितप्रत्ययान्तराद्यं च प्रमाणं तत्रैति
विरुद्धमाप्तोपलब्धिः । तथा इतीति च सापेक्षत्वापरतः । त-
थाहि-ये संज्ञाविविधयावस्थिततन्त्रने परतो विविचनयथा-
वस्थितस्वरूपाः, यथाऽवामाद्यः, तथा च संज्ञाविविधया-
वस्थितस्वरूपां केषाञ्चिप्रत्ययानां प्रामाण्यामिति स्वभावहेतुः ।
अथ यत्तावदुक्तम्-प्रमाणं विज्ञानोत्पादककारणव्य-
तिरिक्तगुणाऽऽदिकारणव्यवस्थितगुणसौ, तदसन्, तेषामस-
त्वात् । तदसत् च प्रमाणतोऽनुपपद्यते । तथाहि-
न तावत् प्रत्यक्षं चतुर्गुणव्यतिरिक्तगुणान् प्रतीतुं समर्थ-
म् । अतोऽद्विगुणव्यतिरिक्तगुणानाम्, तद्विगुणानामपि प्रतिपन्नम-
शक्तं । अथाऽनुमानमिन्द्रियगुणान् प्रतिपद्यते । तदव्यवस्थित-
अनुमानस्य प्रतिपद्यते निश्चयवन्तोऽप्यवश्यमुपगमात् । प्र-
तिपन्नमथ किं प्रत्यक्षगोचरियगुणैः सह युज्यते लिङ्गस्य,
अर्थात्तदनुमानेनेति वक्तव्यम् । तत्र यदि प्रत्यक्षमिन्द्रियाऽऽ-
श्रितगुणैः सह लिङ्गसम्बन्धग्राहकप्रत्युपगम्यते । तद्वि-
क्तम् । इन्द्रियगुणानामप्रत्यक्षत्वं तद्वानुसम्बन्धस्याऽप्यप्रत्यक्ष-
त्वात् । "छिद्यते यथमिति नैककपप्रवेदनात्" इति वचना-
त् । अथानुमानेन प्रकृतसम्बन्धः प्रतीयते । तदव्युक्तम् ।
यत्कनव्यनुमानं किं युहीतसम्बन्धलिङ्गमवयव, उताऽयुहीत-
सम्बन्धलिङ्गसमुत्थम् । तत्र यद्ययुहीतसम्बन्धलिङ्गप्रजनवं, तदा
किं प्रमाणम्, उताऽप्रमाणम् । यद्यप्रमाणं, नातः सेव्यप्र-
तीतिः । अथ प्रमाणम्, तदपि न सम्यक्, अनुमानस्य बा-
ह्याभावयथेन प्रत्यक्षत्वानभ्युपगमात्, प्रत्यक्षपक्षोक्तदोषाच्च ।
किं तु अनुमानं, तच्चानवगतसम्बन्धेन न प्रचलति इत्यादि वक्त-
व्यम् । अथाऽवगतसम्बन्धम्, तस्याऽपि सेव्यः किं तेनैवा-
नुमानेन युज्यते, उताऽन्येन ? यदि तेनैव युज्यते इत्यनुपगमः ।
न न युक्तः । इतरेतराऽऽश्रयदोषप्रसङ्गात् । तथाहि-युहीतप्रति-
बन्धं तत्स्वसाधवप्रतिबन्धप्रधानाय प्रयत्ने, तत्प्रवृत्तौ च
स्वात्पादकप्रतिबन्धप्रधान इत्यर्थोऽयासेव्य इत्यतः । अथाऽन्येन
नानुमानेन प्रतिबन्धप्रधानाभ्युपगमः । सोऽपि न युक्तः । अन-
वस्थाप्रसङ्गात् । तथाहि-तद्व्यनुमानमनुमानप्रतिबन्धग्राहक-
मनुमानान्तराद्युहीतप्रतिबन्धमुत्पत्त्यासाधयति, तदव्यवस्थि-
तोऽनुमानाद्युहीतप्रतिबन्धमिष्यनवस्था । किं च-तद्व्यनुमानं
स्वभावहेतुप्रमाणितं, कार्यहेतुसमुत्थम्, अनुपपत्तिखलिङ्गप्र-
मत्तं वा प्रतिबन्धग्राहकं स्यात् । अथवसाधयनिश्चयकारणेन
सौम्येतरभ्युपगमात् । तदुक्तम्- "विक्रपादि च औपेयं च वि-

ज्ञानि, अनुपपत्तिः, स्वभावः, कार्यं च ।" इति । "विक्रपादि-
लिङ्गविक्रमानुमानम् ।" इति च । तत्र स्वभावहेतुः प्रत्य-
क्षगुहीतेऽर्थे व्यवहारमात्रप्रवर्तनफलः, यथा शिशुपायाऽऽदि-
लिङ्गाऽऽदिव्यवहारप्रवर्तनफलः । न चाऽऽश्रितगुणलिङ्गसम्-
बन्धः प्रत्यक्षतः प्रतिपन्नो, येन स्वभावहेतुप्रजनव्यनुमानं तत्सम्-
बन्धव्यवहारमात्रव्यतिरिक्तं नापि कार्यहेतुसमुत्थम्, अताऽऽश्रित-
गुणलिङ्गसम्बन्धग्राहकत्वेन तत्प्रभवति । कार्यहेतोः, लिङ्ग कार्य-
कारणभावे, कारणप्रतिपत्तिहेतुवैनाभ्युपगमात् । कार्यकारण-
भावस्य च लिङ्गः प्रत्यक्षानुपपत्तिप्रमाणस्योपाया । न च लोचना-
ऽऽदिकतगुणाऽऽश्रितलिङ्गसम्बन्धग्राहकत्वेन प्रत्यक्षप्रवृत्तिः, येन
तत्कार्यत्वेन कस्यचिद्विङ्गस्य प्रत्यक्षतः प्रतिपत्तिः स्यात् । तत्र
कार्यहेतोरपि प्रतिबन्धप्रतिपत्तिः । अनुपपत्त्यर्थस्त्वेवंविधे विषये-
प्रवृत्तिरेव न सम्भवति, तस्या अनावसाधकत्वेन स्यापारा-
भ्युपगमात् । न चाप्यङ्गिकमनुपपत्त्यवस्थित इत्युक्तम् । न च प्र-
त्यक्षानुमानव्यतिरिक्तं प्रमाणान्तरमिति नैर्घट्यगमगुणप्रतिप-
त्तिः । यत्र क्वचिदपि प्रमाणेन प्रतिभाति, न तत्सम्ब-
न्धवहावतात्, यथा शशशङ्कम्, न प्रतिभाति च क्वचि-
दपि प्रमाणेनाऽनोच्यतेऽप्यनुमानात् भवदभ्युपगमात् इति कुत-
स्तेषां विज्ञानोत्पादककारणव्यतिरिक्तानां प्रामाण्यात्पादक-
त्वम् । अथ कार्येण यथाव्यवस्थितव्यवस्थेन तेषामधिगमः ।
तदव्युक्तम् । यथावस्थितयथावस्थं विहाय यदि कार्यस्य रूप-
तत्त्वावस्थाव्यवस्थं निश्चितं भवेत्, तदा यथावस्थितव्यवस्थः का-
र्यस्य विशेषः पूर्वस्मात्कारणव्यवस्थानुपपत्त्यानां गुणाऽऽश्रय-
स्वात्पक्षो कारणान्तरं परिकल्पयति । यदा तु यथावस्थितव्यव-
स्थिः स्वात्पादककारणव्यवस्थानुपपत्त्यानां, तदा कथमुत्पादक-
व्यतिरिक्तगुणसम्बन्धः । अथयथावस्थं तदव्यवस्थेः कार्यस्य वि-
शेषः पूर्वस्मात्कारणव्यवस्थानुपपत्त्यानां गुणानुपपत्त्यानां स्वात्पक्षो साम-
ान्यन्तरं कल्पयति; अत एव परतोऽगमाद्यनुपपत्त्येन, तस्याव्य-
सौ दोषापेक्षत्वात् । न चेन्द्रियमैतदाऽऽदिव्यवस्थेन वक्तुं श-
क्यम् । नैवेत्येव हि तत्स्वरूपकल्पः, न पुनरीपाद्यकं गुणः ।
तथाव्यवस्थेऽनुपपत्तिः दोषानावनिबन्धनः । तथाहि-कामलाऽऽदि-
दोषासम्बन्धमिन्द्रियमुत्पत्त्येन, तत्स्वस्य स्वदोषः मनसोऽ-
पि मित्राऽऽवयवः स्वरूपम्, तत्सम्बन्धवन्तु दोषः । विषयस्यापि
निश्चलस्वाऽऽदिव्यवस्थः, चलात्वाऽऽदिव्यवस्थेन प्रतीतिः । प्रामु-
रपि ध्रुवाद्यजावः स्वरूपम्, तत्सम्बन्धवन्तु दोषः । तदुक्तम्-
"इयतो च सामग्री प्रमाणोत्पादिका ।" ननुप्रमाणमपि प्रमा-
णं स्वात्पादककारणव्यतिरिक्तगुणानुपपत्तिवत् इत्येव उच्यते ।
नान्यन्तरकल्पः, तज्जनाकां स्वरूपमयथावस्थितव्यवस्था सम-
धिगतं, यथावस्थं तु पुर्वस्मात्कारणव्यवस्थाकारकस्वरूपादिनि-
ष्पद्यमानं किमिति गुणाऽऽश्रयं सामान्यन्तरं न कल्पयति । प्रमा-
णाया विषयवेद्याऽपि कल्पयितुं शक्यत्वात् । यतो न लोकाः
प्रायशो विषयव्यवस्थास्वरूपस्य कारणाव्यवस्थेन विहाय कार्य-
सम्बन्धगुणानात् । नचापि च कारकानुमानेऽशक्यप्रतिपेक्षा पु-
र्वोक्तप्रक्रिया । नाऽपि तुतीयं यथावस्थितव्यवस्थाव्यतिरिक्तं कार्य-
मस्तीत्युक्तम् । अपि च-अथेताजावप्रकाशनरूपं प्रामाण्यम्,
तस्य चक्रादिकारणसामग्र्यो विज्ञानोत्पादकव्यवस्थितव्यवस्थानु-
पगमे विज्ञानस्य किं स्वरूपं भवद्विपरमभ्युपगम्यत इति व-
क्तव्यम् ? न च तद्व्यवस्थितव्यवस्थेन विज्ञानस्वरूपं जन्मनेन सं-
भवति, येन प्रामाण्यं तत्र विज्ञानोत्पादकव्यवस्थितव्यवस्थानु-
पगमे तत्रैवापि तद्व्यवस्थितव्यवस्थेन, निवाविच विषयम् । किं च-यदि

स्वसामग्रीनो विज्ञानोत्पत्त्यापि न प्रमाणस्य समुपपत्तेः । किं तु तदर्थान्तरिकसामग्रीतः पक्षाद्भवति, तदा विरुद्धधर्माध्यासात् । कारणमेवाह जेदः स्यात् । अन्वया-“अथमेव जेदो भेदहेतुश्च, यदुत विरुद्धधर्माध्यासः, कारणभेदश्च, स चेन्न भेदको विरुद्धमेकं स्यात्” इति वचः परिपुष्टेन । तस्मात्त एव गुणविकलसामग्रीनङ्कणकारणाद्विज्ञानमुपपत्तेः तत एव प्रामाण्यमपीति गुणवच्छ्रुतांशवानुविधाधित्वादिस्थानिको हेतुः । अत एवेत्येतां सामान्यन्तरानपेक्षत्वं नास्ति कम् । अनपेक्षत्वाविरुद्धस्य सापेक्षवस्य विपक्षं सङ्गत्वात् । ततो व्यावर्तमानो हेतुः स्वसाध्यतया व्याप्यते इति विरुद्धैकान्तिकतत्त्वस्येव-भाव इति भवत्यनो हेतोः स्वसाध्यात्मिकः । अथैनयाव्यपेक्षे-रुक्पा वशुक्तिः प्रामाण्यम् । शक्यश्च स्वसंज्ञावान् स्वत एव जयति, नोत्पादकारणकलापार्थानां न तुल्यम् । “स्वतः सर्वप्रमाणानां प्रामाण्यमिति गम्यताम् । न हि स्वतोऽस्मिन् शान्तिः कर्तुमर्ह्येन पश्यते ॥ १ ॥” एतच्च नैव स्वकार्येन तदसंज्ञाप्रधाना-र्थाधीयते, किं तु यः कार्यधर्मः कारणकलापेऽस्ति स एव कारणकलापानुपजायमाने कार्ये तत एवेत्ययमासादयति; यथा स्तिपान्ते विद्यमाना क्वाऽऽद्यो, घटेऽपि स्तिपान्तेऽनुपजायमाने स्तिपान्ते क्वाऽऽदिरणोपजायते । ये तुतः कार्यधर्मोः कारणे विद्यमाना न ते कारणस्यः कार्ये उदयप्रामादय-न्त, न तत एव प्रादुर्भवति, किं तु स्वतः यथा घटस्यै-षोदकाऽऽदिरणशक्तिः, तथा विज्ञानेऽप्यथेनयाव्यपेक्षेदे-शुक्तिः चक्षुरादियु विज्ञानकारणत्वाविद्यमाना न तत एव भवति, किं तु स्वत एव प्रादुर्भवति । किं चोक्तम्—“आत्मलाने हि भावानां कारणपेक्षिता जनेत् । अन्वयाऽऽस्मां स्वकार्येण, प्रवृत्तः स्वमेव तु ॥ १ ॥” तथाहि—“स्तिपान्तेऽनुपजायकाऽऽदि, घटो जन्मवपेक्षते । उदकाऽऽदिरणे तस्य, तदपेक्षा न वि-द्यते ॥ १ ॥” इति । अथ चक्षुराद्यां विज्ञानकारणानुपजायमान-त्वाप्रामाण्ये परत उपजायत इति यद्यभिधीयते, तदनुप-पत्त्य एव । प्रेरणाबुद्धेरपि अर्थाध्यायानुपजायप्रभवायाः प्रामाण्योपपत्त्यनुपगमात् । तथाऽस्मानुपक्रियेति श्रुतीर्तापिना-भावाभ्यासपेक्षाऽनुपजायमाना तत एव श्रुतीप्रामाण्योप-जायत इति सर्वत्र विज्ञानकारणकलापव्यतिरिक्तकारणान्तर-ानपेक्षमुपजायमानं प्रमाणस्यैव स्वत उपपत्त इति नोपपत्तिः परतः प्रामाण्यम् ॥ नापि स्वकार्येऽप्येनयाव्यपेक्षेद्विरुद्ध-क-रणं प्रवर्त्तमानं प्रमाणं स्वोत्पादकारणव्यतिरिक्तानभिस्तापे-क्षं प्रवर्त्तत इत्यभिधातुं शक्यम् । यतस्नाश्रिमान्तरभेदस्य स्वकार्यं प्रवर्त्तमानं किं संवादप्रत्ययभेदस्य प्रवर्त्तनं, आहो-स्वित्स्वोत्पादकारणगुणानपेक्ष्य प्रवर्त्तते, इति विकल्पद्वय-म् । तत्र यथाशो विकल्पोऽनुपपद्यते, तथा चक्रकक्षक-द्वयमापनति । तथाहि—प्रमाणस्य स्वकार्यं प्रवृत्तौ सत्याम-शिक्षाधिर्ना प्रवृत्तः, प्रवृत्तौ बाधकियाज्ञानोपचितलक्षणः संवादः, तं च संवादमपेक्ष्य प्रमाणं स्वकार्येऽप्येनयाव्यपे-क्षेद्विरुद्धकणे प्रवर्त्तत इति यावत्प्रमाणस्य स्वकार्यं न प्रवृ-त्तिर्न तावदर्थकियाधिर्ना प्रवृत्तः, तामन्तरं नाधकियाज्ञान-संवादः, तत्सङ्गा- विना प्रमाणस्य तदपेक्ष्य स्वकार्यं न प्रवृत्तिरिति रूपं चक्रकक्षक-द्वयमापनं । न च भाविनं संवादप्रत्ययमपेक्ष्य प्रमाणं स्वकार्यं प्रवर्त्तत इति शक्यमा-ध्यातुम् । भाविनोऽसत्त्वेन विज्ञानस्य स्वकार्यं प्रवर्त्तमानस्य सहकारित्वासम्भवात् । अथ द्वितीयः तत्रापि किं श्रुतीनाः

स्वोत्पादकारणगुणाः सन्तः प्रमाणस्य स्वकार्यं प्रवर्त्तमा-नस्य सहकारित्वं प्रपद्यन्ते, आहोस्वित्श्रुतीना इत्यपिऽपि विकल्पद्वयम् । तत्र यद्यश्रुतीना इति पक्षः स न युक्तः । अश्रुतीनामां सर्वस्वैवास्तिष्ठेः सहकारित्वं प्रोत्सारितमेव । अथ द्वितीयः । सोऽपि न युक्तः, अनवस्थाप्रसङ्गात् । तथा हि—श्रुतीनस्वकारणगुणापेक्षं प्रमाणं स्वकार्यं प्रवर्त्तते, स्वका-रणगुणगुणज्ञानस्य स्वकार्यं प्रवर्त्तते, प्रमाणकारणगुणपरि-च्छेदलक्षणं स्वकार्यं प्रवर्त्तते, तदापि स्वकारणगुणज्ञानापेक्ष-मित्यनवस्थानसम्भवतो दुर्निवार इति । अथ प्रमाणकारणगुण-ज्ञानं स्वकारणगुणज्ञानापेक्षमेव प्रमाणकारणगुणपरिच्छेदल-क्षणं स्वकार्यं प्रवर्त्तते, तर्हि प्रमाणमपि स्वकारणगुणज्ञानापेक्ष-कमेव परिच्छेदलक्षणं स्वकार्यं प्रवर्त्तयत इति पक्षे प्रमा-णस्य स्वकारणगुणज्ञानापेक्षकमिते न स्वकार्यं प्रवर्त्तमानं प्रमा-णमप्यपेक्षम् । न तुल्यम्—

“जानेऽपि यदि विज्ञाने, तावथाशोऽप्यपेक्षे ।
यावत्कारणमुपपद्यते, त प्रमाणान्तरादुपपत्तम् ॥ १ ॥
तत्र ज्ञानान्तरोत्पादः, प्रतीक्ष्यः कारणात्तरात् ।
यावत्किं न परिच्छेदया, शुक्तिस्तावदसत्समा ॥ २ ॥
तस्याऽपि कारणशुक्ते-न ज्ञानस्य प्रमाणता ॥
तस्याप्येवमिति कर्तव्यम्, न कथञ्चिद्व्यतिष्ठते ॥ ३ ॥” इति ।

तेन “वे प्रतीक्षितप्रत्ययान्तराद्याः” इति प्रयोगो हेतोर्नास्ति, तस्मात्प्रमाणमिति उपजायमानं प्रमाणमर्थयाश्रयपरिच्छे-दशुक्तिरुक्तमेवोपजायत इति स्वकार्येऽपि प्रवृत्तिः कृत इ-ति स्थितिः । नापि प्रमाणं प्रामाण्यविशेषेऽप्यपेक्षम् । त-द्विरुद्धमात्रं किं स्वकारणगुणानपेक्षते, आहोस्वित्स्वोत्पादा-दि विकल्पद्वयम् । तत्र यदि स्वकारणगुणानपेक्षते इति पक्षः कर्त्तव्यः । सोऽपि न युक्तः । स्वकारणगुणानां प्रत्यक्ष-तदनुक्तानुमानाभावात्प्रतीक्षेनानवश्यं प्रागेव प्रतिपादितम् । अ-थाधीयते—यो यः कार्यधर्मः स स गुणवत्कारणवि-शेषवर्त्तते, यथा प्रासादाऽऽदिविशेषः । कार्यविशेषश्च यथा-वस्थितार्थपरिच्छेद इति स्वभावहेतुरिति । एतदभेदकम् । परिच्छेदस्य यथावस्थितार्थपरिच्छेद-वासिष्ठेः । तथाहि—प-रिच्छेदस्य यथावस्थितपरिच्छेदस्य किं शुद्धकारकजन्मत्वेन, उत स्वादिष्टिनादोषविद्याधारितत्वेन, उतस्वदधेतयाव-नेति विशेषः । तत्र यदि गुणवत्कारणजन्मत्वेन पक्षः । स न युक्तः । इनेतराऽऽद्यमपेक्षप्रसङ्गात् । तथाहि—गुणव-त्कारणजन्मत्वेन परिच्छेदस्य यथावस्थितार्थपरिच्छेदस्य, त-त्परिच्छेदस्य गुणवत्कारणजन्मत्वमिति परिच्छेदभूतेतरा-ऽऽद्यमपेक्षम् । अथ स्वादिष्टित्वे ज्ञानस्य यथावस्थितार्थपरि-च्छेदस्य विज्ञानेन । एतदप्येव च । चक्रकक्षकस्यापि पक्षे दु-र्निवारत्वात् । तथाहि—न यावद्विज्ञानस्य यथावस्थितार्थपरि-च्छेदलक्षणो विशेषः स्थितिः, न तावत्तत्पुष्टिका प्रवृ-त्तिः, संवादधितो यावच्च न प्रवृत्तते तावदर्थकियासंवा-दः, यावच्च न संवादो न तावच्चिज्ञानस्य यथावस्थितार्थ-परिच्छेदवासिष्ठिरिति चक्रकक्षकः प्रागेव प्रतिपादितः ॥ अथ बाधाराहित्येन विज्ञानस्य यथावस्थितपरिच्छेदस्यमध्यवसी-यते । तदप्यसङ्गत्तम् । स्वाद्युपगमविरोधात् । तदनुपगम-विरोधश्च बाधाविरुद्धस्य तुच्छस्वभावस्य सर्वत्र, कदाचित् बाधनशक्तिरभात् । पशुशसृगुषा तदप्यज्ञानलक्षणस्य तु विज्ञा-नपरिच्छेदविशेषाविवक्ष्येन तदप्यवस्थापकत्वात्तुल्यपक्षः ॥ अथा-धीयतेनाथेन यथावस्थितार्थपरिच्छेदलक्षणो विशेषो विज्ञानस्य

स्यवस्थापयेत् । सोऽपि न युक्तः । इतरेतराऽऽश्रयदोषप्रसङ्गात् । तथा हि- निष्कऽप्येताभावे तद्विज्ञानमप्यर्थतयाभावपरिच्छेदः । यस्मिन्-
 ऽहोऽन्तर्निष्ठोऽपि तथाभावाभावात्किञ्चित् पारिस्फुटमितरेतराऽऽ-
 श्रयत्वम् । तत्र कारणगुणोपेक्षा प्रामाण्यव्यतिः । अथ संवा-
 दोपपत्तिः प्रामाण्यविनिश्चयः । सोऽपि न युक्तः । यतः सं-
 वादकं ज्ञानं किं समानजातीयमभ्युपगम्यते, आहोस्त्विद्वि-
 ज्ञजातीयमिति पुनर्गोप चिकल्पद्वयम् ? । तत्र यदि समान-
 जातीयं संवादकमभ्युपगम्यते, तदाऽत्रापि वक्तव्यम् । कि-
 मेकसन्तानप्रभवं, भिन्नसन्तानप्रभवं वा ? । यदि भिन्न-
 सन्तानप्रभवं समानजातीयं ज्ञानान्तरं संवादकमि-
 त्यभ्युपगमः । अयमप्यनुपपन्नः, अतिप्रसङ्गात् । अतिप्रसङ्गश्च
 देवदत्तघटविज्ञाने प्रति यद्दत्तघटान्तरविज्ञानस्याऽपि संवा-
 दकत्वप्रसङ्गः । अथ समानसन्तानप्रभवं समानजातीयं ज्ञा-
 नान्तरं संवादकमभ्युपगम्यते, तदाऽत्रापि वक्तव्यम्- किं
 तन् पूर्वप्रमाणोभित्तविज्ञानरूढीनार्थविषयम्, उत भिन्नवि-
 षयमिति ? । तत्र यथोक्तार्थविषयमिति पक्षः । सोऽनुपपन्नः ।
 एकार्थविषयत्वं संवाचसंवादकयोरविशेषान् । तथा हि-एक-
 सन्तानस्य सति यथा प्राक्तनमुत्तरकालभाविनो विज्ञानस्यैक-
 सन्तानप्रभवस्य समानजातीयस्य न संवादकम्, तथोत्तर-
 कालभाव्यपि न स्यात् । किं च-तदुत्तरकालभाविनो समान-
 जातीयमेकविषयं कुतः प्रमाणमेव निवेदं, येन प्रथमस्य
 प्रमाणत्वं निश्चाययति । तदुत्तरकालभाविनोऽप्यस्यात्तथा-
 विषादोपेक्षितं चेत्, तर्हि तस्याप्यन्यस्मात्तथाविषादोपेक्षित-
 नवस्था । अथात्तरकालभाविनस्तथाविषयस्य प्रथमप्रमाण-
 त्वप्राप्त्यनिश्चयः, तर्हि प्रथमस्यात्तरकालभाविनः प्रमाण-
 काश्चिदपि, उत्तरकालभाविनोऽपि प्रथमप्रमाणोदिति तद-
 येतरेतराऽऽश्रयत्वम् । अथ प्रथमोत्तरयोरेकविषयत्वसमान-
 जातीयस्यैकसन्तानत्वाविशेषोऽप्यस्यन्यथाविशेषः, यतो वि-
 शेष्टादुत्तरं प्रथमस्य प्रामाण्यं निश्चाययति, न पुनः प्रथ-
 ममुत्तरम् । स च विशेष उत्तरस्य कारणशुद्धिपरिज्ञानान्तर-
 भावित्वम् । ननु कारणशुद्धिपरिज्ञानमर्थकियापारिज्ञानमन्त-
 रेण न सम्भवति, तत्र च चक्रकदोषः प्राक् प्रतिपादित
 इति नार्थक्रियाज्ञानसंभवः । संभवे वा तत एव प्रामाण्य-
 निश्चयस्य संज्ञातत्वात् व्यर्थमुत्तरकालभाविनः कारण-
 शुद्धिज्ञानविशेषत्वमन्वितस्य पूर्वप्रामाण्यावगमहेतुत्वकल्प-
 नम् । तत्र समानजातीयमेकसन्तानप्रभवं कार्यमुत्तरज्ञानं
 पूर्वज्ञानप्रामाण्यनिश्चायकम् । अथ भिन्नार्थं तन् ज्ञानं पूर्व-
 ज्ञानप्रामाण्यनिश्चायकम् । तदप्युक्तम् । एवं सति शुक्ति-
 कायां रजनज्ञानस्य तथाभूतं शुक्तिकान्ते प्रामाण्यनिश्चायकं
 स्यात् । तत्र समानजातीयमुत्तरज्ञानं पूर्वज्ञानस्य प्रामाण्य-
 निश्चायकम् । अथ भिन्नजातीयं प्रामाण्यनिश्चायकमिति
 पक्षः । तत्रापि वक्तव्यम् । किमर्थक्रियाज्ञानमुत्तरम् ? । तत्रा-
 न्यदिति न वक्तव्यम् । घटज्ञानस्यापि पटज्ञानप्रामाण्यनि-
 श्चायकत्वप्रसङ्गात् । अथार्थक्रियाज्ञानं संवादकमित्यभ्युपग-
 मः । अयमपि न युक्तः । अर्थक्रियाज्ञानस्यैव प्रामाण्यनिश्चायाभा-
 वे प्रवृत्त्याद्यभावतश्चक्रकदोषोपेक्षासंभवात् । अथ प्रामाण्यनिश्चा-
 यभावेऽपि संशयादपि प्रवृत्तिसंभवाभावात्क्रियाज्ञानस्यास-
 म्भवः तर्हि प्रामाण्यनिश्चयो व्यर्थः । तथाहि-प्रामा-
 ण्यनिश्चयमन्तरेण प्रवृत्तौ विवेकादभाक् सा भूविशि-
 र्थक्रियार्थी प्रामाण्यनिश्चयमन्वयेते, सा च प्रवृत्ति-

स्तत्रिश्चयमन्तरेणापि संज्ञातमिति व्यर्थः प्रामाण्यनिश्चयप्रत्य-
 सः । किं च-अर्थक्रियाज्ञानस्यापि प्रामाण्यनिश्चायकत्वेनाऽ-
 भ्युपगम्यमानस्य कुतः प्रामाण्यनिश्चयः ? । तदुत्तरार्थक्रियाज्ञा-
 नमिति चेत्, अतवस्था । पूर्वप्रमाणोदिति चेदप्यन्याऽऽश्रय-
 दोषः प्राक् प्रदर्शितोऽत्रापि । अथार्थक्रियाज्ञानस्य स्वत एव
 प्रामाण्यनिश्चयः । प्रथमस्य तथाभावे द्वंद्वः किंनवन्धनः ? ।
 तदुक्तम्-

“ यथैव प्रथमं ज्ञानं, तत्संवादमपेक्षते ।

संवादेनापि संवादः, पुनर्मय्यस्तैव हि ॥ १ ॥

कस्यचित्तु यदीत्येतत्, स्वत एव प्रमाणता ।

प्रथमस्य तथाभावे, द्वंद्वः केन हेतुना ॥ २ ॥

संवादस्याऽप्यप्येव, संवादित्वात्प्रामाण्यता ।

अन्योऽन्योऽऽश्रयभावेन न प्रामाण्यं प्रकल्पते ॥ ३ ॥ ” इति ।

अथार्थक्रियाज्ञानमर्थभावेन न दृष्टमिति न तत्त्वप्रा-
 माण्यनिश्चयोऽप्यपेक्षितः साधनज्ञानं नार्थभावेऽपि दृष्टमिति
 तस्याप्राण्यनिश्चयोऽर्थक्रियाज्ञानापेक्षमिति । एतदुक्तमज्ञानम् ।
 अर्थक्रियाज्ञानस्याप्यर्थमन्तरेण स्वप्रदर्शनायां दर्शनात्, न च
 स्वप्रजाप्रदर्शनापेक्षयाः कश्चिद्विशेषः प्रतिपादयितुं शक्यः ।
 अथार्थक्रियाज्ञानं फलवातिरूपत्वाच्च स्वप्राण्यनिश्चयोऽप्य-
 पेक्षितः, साधनविनिश्चयसिद्धिं पुनर्ज्ञानं नार्थक्रियाऽवतिरूपं भवति
 न-स्वप्राण्यनिश्चयोऽप्यपेक्षितः । तथाहि-जलाद्यभासिनि ज्ञा-
 ने तदुत्तरं पानावगाऽऽहनाद्यर्थिनः किमेतन् ज्ञानविभासि जल-
 नभिमतकलं नापयिष्यति, उत नेति ज्ञानाऽऽश्रयत्वात्तस्या-
 माण्यविचारः प्रत्याद्रियन्ते । पानावगाहनाधीनात्तज्ञाने तु
 समुत्पन्नेऽवगतकलत्वाच्च तस्याप्राण्यनिश्चयकारणाय मनः प्रतु-
 द्यति । नैतस्याम् । अत्राप्रकलत्वादित्यस्यानुत्तरत्वात् ।
 तथाहि-यथा ते विचारकत्वाज्जलज्ञानावभासिनो जलस्य
 किं सव्यमुत्तात्त्वमिति विचारणाय प्रवृत्तास्तथा जलज्ञा-
 ननिर्भासिनोऽप्यर्थस्य सत्त्वान्तरविचारणाय प्रवर्तन्ते । अ-
 न्यथा तदप्रवृत्तौ तदवभासिनोऽर्थस्यान्तरत्वाऽऽश्रयत्वात् तज्ज्ञान-
 स्यादवस्तुविषयत्वेनाप्रमाणतया शङ्क्यमानस्य न तज्ज्ञाना-
 वभासिप्रवर्तकज्ञानप्रामाण्यव्यवस्थापकत्वम् । ततश्चान्य-
 स्य तत्समानरूपतया प्रामाण्यनिश्चयाभावात्कथमर्थक्रिया-
 र्थो प्रवृत्तिनिश्चयप्रामाण्यता ज्ञानादित्यभ्युपगमः शोभनः ।
 किं च-भिन्नजातीयं संवादकज्ञानं पूर्वस्य प्रामाण्यनिश्चाय-
 कमभ्युपगम्यमानमेकार्थं, भिन्नार्थं वा । यथेकार्थमित्यभ्युप-
 गमः । स न युक्तः । भवन्मनेनावदमानत्वात् । तथाहि-रूप-
 ज्ञानाद्विज्ञानजातीयं स्पर्शाऽऽदिज्ञानं, तत्र च स्पर्शाऽऽदिकमाभा-
 सितं न रूपम्, रूपज्ञाने तु रूपं, न स्पर्शाऽऽदिकमाभासिः रूप-
 स्पर्शयोश्च रूपस्पर्शं भेदः, न चावयवो रूपस्पर्शज्ञानयोरंको
 विषयतयाऽभ्युपगम्यते, येनैकविषयं भिन्नजातीयं पूर्वज्ञानप्रा-
 माण्यव्यवस्थापकं भवेत् । अपि च-एकविषयत्वेऽपि किं येन
 स्वरूपेण व्यवस्थाप्ये ज्ञाने मोऽर्थः प्रतिभाति, किमेव व्यव-
 स्थापके, उतात्यन्तं ? । तत्र यदि तैवेत्यभ्युपगमः । स न युक्तः ।
 व्यवस्थापकस्य तावद्धर्माधीनविषयत्वेन स्मृतिवदप्रमाणत्वेन
 व्यवस्थापकत्वासंभवात् । अथ रूपान्तरेण मो र्थतत्र वि-
 ज्ञाने प्रतिभाति । नन्वेवं संवाचसंवादकयोरैकविषयत्वं न स्या-
 दिति द्वितीयं एव पक्षोऽभ्युपगतः स्यात् । स चाऽयुक्तः । पूर्व-
 स्याऽपि भिन्नविषयस्यैकसन्तानप्रभवस्य विज्ञातीयस्य प्रामा-

सङ्गतम् । यतो यदि लोकव्यवहारसमाश्रयेण प्रामाण्या-
प्रामाण्ये व्यवस्थाप्यते, तदा प्रामाण्यव्यवस्थामाश्रयमपि पर-
तो व्यवस्थापनीयम् । तथाहि-लोकं यथा मिथ्याज्ञानं दो-
षवच्चक्षुरादिप्रभवमभिधाति, तथा सत्यज्ञानमपि गुण-
वच्चक्षुरादिसमुत्थमिति तदभिप्रायात्प्रामाण्यव्यवस्थामाश्रय-
मप्युक्तौ परतः कथं न स्यात् । तथाहि-तिमिराऽद्विदोषावष्ट-
वचक्षुष्को विशिष्टीयार्थोपयोगावासाक्षिन्मैर्मल्यगुणः केनचि-
न्मुहुदा कीदृशे भवतो लोचने वसन्ते इति पृष्टः सन् प्राऽह-
प्राक् सदीपे अभूतामिदानीं समासादिनगुणं संजाने इति ।
न च नैर्मल्यं दोषाभावमेव लोकं व्यपदिशतीति शक्य-
मभिधातुम्, तिमिराऽद्वेदपि गुणाभावरूपव्यपदेशप्राप्तः ।
तथा चाप्रामाण्यमपि प्रामाण्यवन्स्वतः स्यात् । यद-
व्यभ्यास्य, "न च तृतीयं कार्यमिति" । तदव्यसम्भ्य-
तृतीयकार्याभावेऽपि पूर्वोक्तन्यायेन प्रामाण्यव्योक्तौ परतः
सिद्धत्वात् । यच्च "अपि चाऽर्थतथाभाव्यकारणलक्षणं
प्रामाण्यम्" इत्यादि, "विश्वमेकं स्यादिति वचः परिलेखेन"
इति पर्यवसानमभिहितम् । तदपि अविदितप्राप्तप्रमाण-
प्रामाण्यम् । यतो न परस्पर्यभयमभ्युपगमो विज्ञानस्य चक्षुरादिसामग्रीत
उपपत्तावत्यर्थतथाभावप्रकाशनलक्षणस्य प्रामाण्यस्य नैर्-
मल्याऽद्विसामग्र्यन्तगन्धगन्धादुपपत्तिः, किन्तु गुणवच्चक्षुरादि-
सम्यग्प्रतीत उपजायमानं विज्ञानमागृहीतप्रामाण्यस्वरूपमेवो-
पजायते इति ज्ञानवस्तुत्वतिरिक्तस्वभावं प्रामाण्यमपि
परत इति गुणवच्चक्षुरादिसामग्र्यन्तगन्धादुपपत्तौ प्रामा-
ण्यस्यानपेक्षान्वलक्षणस्वभावहेतुर्नृसिद्धोऽनपेक्षस्वरूप इति
"तस्मात्त एव गुणविकल्पासामग्रीतज्ञात्" इत्या-
द्युक्तमभिहितम् । "अर्थतथावपरिच्छेदरूपा च शक्तिः प्रा-
माण्यं, शक्तिश्च सर्वभाषानां स्वन एव भवन्ति" इत्यादि यद-
भिधानम् । तदव्यसमीचीनम् । एवमभिधाने अयथावस्थिता-
र्थपरिच्छेदशक्तिरूप्यप्रामाण्यरूपा अस्त्याः केनचित्-
कुमशक्तस्तदपि स्वतः स्यात् । यदपि "एतच्च नैव सत्का-
र्यप्रदर्शनसमाश्रयणदभिधीयते" इत्यादि "तदपेक्षा न
विद्यते" इति पर्यन्तमभिहितम् । तदपि प्रलापमात्रम् ।
यतोऽनेन न्यायिनाप्रामाण्यमपि प्रामाण्यवत् स्वत एव
स्यात् । तदपि हि विपरीतार्थपरिच्छेदशक्तिरूपेण न तिमि-
राऽद्विदोषसङ्गतिमन्तु लोचनोऽद्विदुः सन्तीति । अपि च ज्ञा-
नरूपतामाम्यसमीचीनमाविर्भावयन्तीन्द्रियाऽद्वयो न पुनर्य-
थावस्थितार्थपरिच्छेदशक्तिमिति न किञ्चित्सिद्धमुत्पन्न-
मः । कुतश्चेतदर्थं शक्तिभिः प्राप्तम्, यत इमाः स्वन
एवादर्थं प्रत्यासादितमाहात्म्या न पुनस्तदाधाराभिमाना
भावविशेषा इति । न च तास्तेभ्यः प्राप्तव्यतिरेकाः । यतः
स्याऽधाराभिमतभावकारणभ्यो भावव्योपपत्तावि, न तेभ्य
एवान्पत्तिमभवयुः, व्यतिरेके, स्वाधर्थ्यस्ततोऽभवन्त्यो न
संन्यमानुपुः । भिन्नानां कार्यकारणभावव्यतिरेकेणापस्य
संबन्धस्याभावादाध्याऽधर्षिसंबन्धस्यापि जन्यजनकभाव-
भावेऽतिप्रसङ्गतौ निषेधस्यानवत्वात् । धर्मेत्याच्छुद्धाराधय
इत्यव्युत्तम् । असति पातन्त्ये, परमार्थतस्तदयोगात् ।
पातन्त्यमपि न सतः सर्वविरागम् । सत्त्वात् । असतो-
ऽपि व्योमकुसुमस्यैव, तत्पादेव । अतिभिन्नाधेमा न
देशकारणव्यनियमं प्रतिपद्यन्ति । तद्विकिञ्चित् कवचिदु-
पलपितं, न वा ? यच्च कथञ्चिदपत्तमनयत् दा । सर्वत्र

प्रतिबन्धविवेकित्यच्छेच्छुक्त्यो नेमाः कस्यचिन्काद्विद्विरे-
युरिति प्रतिनियतशक्तियोगिना भावानां प्रमात्रप्रामिता न
स्यात् । व्यतिरेकाव्यतिरेकपक्षस्तु शक्तीनां विरोधानवस्थोभ-
यसौक्यद्वयोऽऽदिपरिहाराद् विनाऽनुद्धातः । अनुभयपक्षस्तु
न युक्तः । परस्परपरिहारस्थितकृपाणामेकनिषेधस्यापरि-
धानानन्तरीयकत्वात् । न च विद्विन्स्य पुनस्तस्यैव निषेधः ।
विधिप्रतिषेधयोरेकत्र विरोधान् । ये स्वाहुः-उत्तकालभा-
विनः संवादप्रत्यक्षा जन्म प्रतिपद्यते शक्तिरूपेण प्रामा-
ण्यमिति स्वत उच्यते, न पुनर्विज्ञानकारणागोपजायत
इति । तेऽपि न सत्यम् प्रवक्षते । मिदसाध्यतादोषात् ।
अप्रामाण्यमपि वैवं स्वतः स्यात्, न हि तदव्युत्पत्ते ज्ञा-
ने विमंवादप्रत्ययादुत्तरकालभाविनः तत्रोपपद्यत इति क-
स्यचिदभ्युपगमः । यदा च गुणवत्कारणजन्यता प्रामाण्य-
स्य शक्तिरूपस्य प्राक्तनस्यायादवस्थिता, तदा कथमौत्सर्गि-
कत्वम् । तस्य दुष्टकारणप्रभवेव मिथ्याप्रत्ययेष्वभावात् । पर-
स्परव्यवच्छेदरूपाणि कश्चासम्भवात् । तस्मात् गुणेश्वो दो-
षाणामभावस्तदभावादप्रामाण्यव्यवस्थान्वेनोऽनपेक्षित
एवाऽऽस्त इति वचः परिलुप्तप्राप्तम् । इतश्चेत्तद्वचोऽयुक्त-
म् । विपर्ययेणाव्यस्योदोषावयन्तुं शक्यत्वात् । तथाहि-दो-
षेभ्यो गुणानामभावस्तदभावात्प्रामाण्यव्यवस्थान्वेनाप्रामा-
ण्यमौत्सर्गिकमास्त इति भ्रुवतो न वक्तव्यं वजीभवति । कि
च-गुणेश्वो दोषाणामभाव इति न तुच्छरूपो दोषाभावो
गुणव्यापारनिपाद्यः । तत्र व्यतिरिक्तव्यतिरिक्तविकल्पाद्वि-
रेख कारकव्यापारस्यानंभवात्, भवद्विन्नभ्युपगमात् । तु-
च्छाभावव्यवस्थामेव वा-भावावर्तनमितिमुक्तं, भावोऽजात-
लम्भवत् । अभावः सम्मतस्य, हेतोः किं समुद्भवः ? ॥१॥"
इति वचो न शोभते । तस्मात्पुनरुदात्तव्युत्पा प्रतियोगिगु-
णाऽऽत्मक एव दोषाभावोऽभिप्रेतस्तत्र च गुणेश्वो दोषाभाव
इति भ्रुवता गुणेश्वो गुणा उपयुक्तं भवति । न च गुणेश्वो
गुणाः कारणात्मासम्भवात् उपजायन्त इति । स्वात्मनि कि-
याविरोधान्, स्वकारणेश्वो गुणोत्पत्तिस्त्वेवाव । तदभावाद-
प्रामाण्यव्यवस्थामपि प्रामाण्यमभिधीयते । ततश्च गुणेश्वः
प्रामाण्यमुत्पद्यत इति अभ्युपगमात् परतः प्रामाण्यमुत्पद्यत
इति प्राप्तम् । ततश्च स्वार्थवर्वाधशक्तिरूपप्रामाण्याऽऽत्मलाभं
चेत्तकारणपेक्षा, काऽन्या स्वकार्यं प्रवृत्तियोः स्वयमेव स्यात् ।
तेनाप्युक्तम् । "लब्धाऽऽत्मनो स्वकार्येषु, प्रवृत्तिः स्वयमेव
तु" इति । घटस्य जलोद्वहस्यापारापारपूर्वं कारणात्पक्षे-
तोऽनपेक्षेयुक्तं भ्रुवद्विरेकारणनिर्गन्तस्य स्वकार्यं प्रवृत्तिरित्यन्तो
विसदृशमुदाहरणम् । उपपत्त्यन्तरमेव च विज्ञानस्य नाशोप-
गमात्कुतो लब्धाऽऽत्मनः प्रवृत्तिः स्वयमेव । तदुक्तम्-
"न हि तत्तुल्यमन्यास्त, जायते वा प्रमाऽऽत्मनः ।
येनार्थप्रवृत्ते पश्चाद्, व्याप्रियेतेन्द्रियाऽद्विवत् ॥ १ ॥
तेन जन्मैव विषय, बुद्धव्यापार उच्यते ।
तदेव च प्रमारूपं, तद्वती करणं च धीः ॥ २ ॥" इति ।
तस्माज्जन्मव्यतिरेकेण बुद्धव्यापाराभावान्न च ज्ञानानां
सगुणेषु कारणेष्वपेक्षावचनात्कुतः स्वातन्त्र्येण प्रवृत्तिरि-
ति किं तज्ज्ञानस्य कार्यं ? यत्तलब्धाऽऽत्मनः प्रवृत्तिः
स्वयमेवेत्युच्यते । स्वार्थपरिच्छेदश्चेत् । ज्ञानपर्यायत्वात्
तस्याऽऽत्मनमेव कारणोत्पत्तिः स्यात् । तच्चोपयुक्तम् ।
प्रमाणमेतदित्यनन्तरं निश्चयश्चेत् । अन्तिकारणसङ्गति

कचिदनिश्चयाद्विपर्ययदर्शनाच्च । तस्माज्जन्मापेक्षया गुणवच-
नुरादिकारणप्रभवं प्रामाण्यं परतः सिद्धमिति “अथ वचु-
रदिज्ञानकारण” इत्याद्ययुक्ततया स्थितम् । अपौरुषेयवि-
धिव्याप्यप्रभावास्तु बुद्धेः स्वतः प्रामाण्योपपत्त्यभ्युपगमो
न युक्तः । अपौरुषेयत्वस्य प्रतिपादयित्वाभावात्तद्व्याप्यप्रमा-
णाविपर्ययेनान्वयत्वात् । सर्वेऽपि भवन्तीत्या तस्यैव गुणत्वा-
त् । तथाभूतप्रमाणप्रभावाया बुद्धेः कथं न परतः प्रामाण्यम् ?
किं च-अपौरुषेयत्वं प्रेरणावचनौ, गुणवत्पुरुषप्रणीतौ-
किंवाप्येषु तत्त्वेन निश्चितप्रामाण्यं गुणाऽऽश्रयपुरुषप्रणी-
तत्वव्याप्यत्वा तत्सन्न न स्यात् । तथा च-

“प्रेरणाजनिता बुद्धिः, प्रमाणं दोषवर्जिततः ।

कारणैर्जन्यमानया-क्षिप्ताऽऽमोक्षास्तु बुद्धिस्त ॥१॥” इति ।

अयं श्लोक एवं पठितव्यः-

“प्रेरणाजनिता बुद्धि-रप्रमा गुणवर्जिता ।

कारणैर्जन्यमानया-क्षिप्ताऽऽमोक्षास्तु बुद्धिस्त ॥ १ ॥”

अथ प्रेरणावाच्यस्यापौरुषेयत्वं पुरुषप्रणीतत्वाऽऽश्रया यथा
गुणा व्याप्यत्वात्तथा तद्विश्रिता दोषा अपि । नतश्च तद्व्या-
प्यत्वात्प्रामाण्यस्याऽपि प्रेरणया व्याप्यत्वात्स्वतः सिद्धमु-
त्पत्तौ प्रामाण्यम् ॥ नन्वेवं सति गुणदोषाऽऽश्रयपुरुषप्रणीत-
व्याप्यत्वात् प्रेरणया प्रामाण्यात्प्रामाण्यव्याप्यत्वात्प्रेरणा-
जनिता बुद्धिः प्रामाण्यात्प्रामाण्यरहिता प्राप्नोति । ततश्च-

“प्रेरणाजनिता बुद्धि-र्न प्रमाणं न चाऽप्रमा ।

गुणदोषविनिर्मुक्त-कारणैश्चः समुद्भवात् ॥ २ ॥”

इत्येवमपि प्राक्तनः श्लोकः पठितव्यः, अत एव यथा-

“दोषाः सन्ति न सम्नीति, पौरुषेयेषु चिन्त्येति ।

वेदे कर्तुरभावात्, दोषाऽऽशङ्क्ये नान्ति नः ॥ १ ॥”

इत्ययं श्लोक एवं पठितः । तथैवमपि पठनीयः-

“गुणाः सन्ति न सम्नीति, पौरुषेयेषु चिन्त्येति ।

वेदे कर्तुरभावात्, गुणाऽऽशङ्क्ये नान्ति नः ॥ १ ॥

न च यत्रापि गुणाः प्रामाण्यहेतुत्वेनाऽऽशङ्क्यन्ते तत्राऽपि
गुणैर्भ्यां दोषाभाव इत्यादि वक्ष्यम् । विहितोक्तत्वात् । अ-
पि च-अपौरुषेयत्वेऽपि प्रेरणया न स्वतः स्वविपर्ययप्रतीतिजन-
कव्यापारः । सदा सप्तिहितत्वेन ततोऽनवरतप्रतीतिप्रसङ्गात् ।
किं तु पुरुषाभिव्यक्ताधेप्रतिपादकसमयाऽऽविर्भूतविशेष-
स्कारसंयत्प्रज्ञायाः । न च कुर्याः त्वेवं गमाऽऽदिदोषाभिभूता
एव भवताऽभ्युपगताः । तत्कृतश्च संस्कारो न यथार्थः । अ-
न्यथा पौरुषेयमपि वचो यथार्थं स्यात् । अतोऽपौरुषेयत्वा-
भ्युपगमोऽपि समयकर्तृपुरुषदोषरुक्ताऽप्रामाण्यमद्भावात् प्रे-
रणायापौरुषेयत्वाभ्युपगमो गजज्ञानमनुकरोति । तदुक्त-
म्-“असंस्कार्यतया पुंभिः, सर्वेषां स्थाप्यतेना । संस्कारो
पगमं व्यक्तं गजज्ञानमिदं भवत् ॥ १ ॥” यद्यप्यभि-“तथा-
ऽनुमानवृत्तिरपि शुद्धीनाविनाभावानव्याप्यता” इत्यादि ।
तद्व्याचनः । अविनाभाविनश्चयस्यैव गुणत्वात् । तद्विशि-
ष्टस्य विपर्ययनिश्चयस्य च दोषत्वात् । तदेवमुत्पत्तौ प्रामा-
ण्यं गुणोपेतत्वापरत इति स्थितम् । यदप्युत्पत्तौ-“नापि स्वका-
र्यं प्रवर्तमानं प्रमाणं निमित्तान्तरावेवम् ॥” इति । तद्व्यसङ्क-
तम् । यतो यदि कार्योपादानसामग्रीव्यनिरिकृतिनिमित्तानपेक्षं
प्रमाणमित्युच्यते, तदा सिद्धसाधनम् । अथ सामर्थ्यकदेशल-

क्षणं प्रमाणं निमित्तान्तरानपेक्षम् । तद्व्याचनः । एकस्य जन-
कत्वासेम्भवात् । “न ह्येकं किञ्चिज्जनकं, सामग्री वै जनिका” इति
न्यायस्यान्यत्र व्यवस्थापितत्वात् । किं च-नार्थपरिच्छेदमात्रं
प्रमाणकार्यम् । अप्रामाण्येऽपि तस्य भावान् । किं तर्हि ? अथेत-
द्यावत्परिच्छेदः । स च ज्ञानस्वरूपकार्यो, आन्तर्ज्ञानेऽपि
स्वरूपस्य भावान्, तत्रापि सत्यशेषपरिच्छेदः स्यात् । अथ
स्वरूपविशेषकार्यो यथाऽऽविस्थितार्थपरिच्छेद इति नातिप्रस-
ङ्गः । तर्हि स स्वरूपविशेषो वक्ष्यः-किमपूर्वाधिविज्ञान-
त्वम्, उत निश्चितत्वम्, आहोस्विद बाधाग्रहितत्वम्, उत-
स्विददुष्टकारणाऽऽरब्धत्वम्, किं वा संवादिव्यमिति ? । त-
त्र यद्यपूर्वाधिविज्ञानत्वं विशेषः । स न युक्तः । नैमित्तिक-
ज्ञानेऽपि तस्य भावान् । अथ निश्चितत्वम् । सोऽप्यु-
क्तः । परोक्षज्ञानवादिनो भवतोऽभिप्रायेत्यासम्भवात् । अथ
बाधाग्रहितत्वं विशेषः । सोऽपि न युक्तः । यतो बाधावि-
शिष्टस्तत्कालभावी विशेषः, उत्तरकालभावी वा ? न ताव-
त्तत्कालभावी । मिथ्याज्ञानेऽपि तत्कालभाविनो बाधाविरह-
स्य भावान् । अथोत्तरकालभावी । तत्राऽपि वक्ष्यम्-किं ज्ञानः
न विशेषः, उनाज्ञानः । न तत्राज्ञानः । अज्ञानस्य तथेनान्य-
सिद्धत्वात् । अथ ज्ञानोऽसौ विशेषः । तत्रापि वक्ष्यम्-
उत्तरकालभावी बाधाविरहः किं पूर्वज्ञाने न ज्ञायते, आ-
होस्विदुत्तरकालभाविना । तत्र न तावत्पूर्वज्ञानेनोत्तरकाल-
भावी बाधाविरहो जातु शक्यः । तर्हि स्वसमानकालं-
सन्निहितं नीलाऽऽदिमवभासयतु, न पुनरुत्तरकालमप्यत्र
बाधकप्रत्यया न प्रचलित्यत इत्यवगमयितुं शक्नोति पूर्व-
मनुपपन्नबाधकानामप्युत्तरकालवाच्यत्वदर्शनात् । अथोत्तर-
ज्ञानं ज्ञायते । ज्ञायताम् । किं तूत्तरकालभावी बाधाविर-
हः कथं पूर्वज्ञानस्य विनष्टस्य विशेषः । भिन्नकालस्य वि-
नष्टं प्रति विशेषव्यायोगात् । किं च-ज्ञायमानत्वेऽपि केशीगण-
दोऽऽदिरसत्यवदर्शनात्, बाधाभावस्य ज्ञायमानत्वेऽपि कथं
सत्यत्वम् ? । तज्ज्ञानस्य सत्यत्वादि चेत्तस्य कृतः स-
त्यत्वम् ? । तन्प्रमेयसत्यत्वाद्, इतरतराऽऽश्रयदोषप्रसङ्गात् ।
अपरबाधाभावज्ञानादिति चेत्, तत्राप्यपरबाधाभावज्ञाना-
दित्यनवस्था । अथ संवादादुत्तरकालभावी बाधाविरहः स-
त्यत्वेन ज्ञायते, तर्हि संवादादस्याप्यपरसंवादाज्ञानासत्य-
त्वसिद्धिः, तस्यापरसंवादाज्ञानादित्यनवस्था । किं च-यदि
संवादादप्रत्ययादुत्तरकालभावी बाधाभावा ज्ञायमानो वि-
शेषः पूर्वज्ञानस्याभ्युपगम्यते, तर्हि ज्ञायमानस्य विशेषा-
त् प्रमाणं स्वकार्यं यथाऽऽविस्थितार्थपरिच्छेदलक्षणं प्रव-
र्तते इति कथमपेक्षत्याज्यत इत्यतः प्रामाण्यम् ? । अपि च-
बाधाविरहस्य भवदभ्युपगमेन पृष्ठेदानवृत्त्या संवादरूप-
त्वम् । बाधावर्जितं च ज्ञानं स्वकार्यं आन्यतः प्रवर्त-
ते इति भुवना संवादापेक्षं तत्र प्रवर्तते इत्युक्तं भवति ।
किं च-किं विज्ञानस्य स्वकार्यं बाध्यते, आहोस्विदप्रमेयम्, उ-
नार्थेकित्येति विकल्पत्रयम् ? । तत्र यदि विज्ञानस्य स्वरूपं
बाध्यत इति पक्षः, स न युक्तः, विकल्पद्वयानतिवृत्तेः । न-
बाधि-विज्ञानं बाध्यमानं किं स्वसमाकालं बाध्यते, उत
उत्तरकालम् ? । तत्र यदि स्वसमाकालं बाध्यत इति पक्षः ।
स न युक्तः । तदा विज्ञानस्य परिस्फुटरूपेण प्रतिभास्यत ।
न च विज्ञानस्य परिस्फुटप्रतिभासिनोऽभावस्तद्वेति वक्तुं
शक्यम् । सत्याभिमतविज्ञानस्याभावप्रसङ्गात् । अथोत्तर-

कालं बाध्यत इति पक्षः । सोऽपि न युक्तः । उत्तरकालं तस्य स्मृत एव नाशान्भुपगमाश्च तत्र बाधकत्वापात्रः सफलः, वैयर्थ्या हि किञ्चुकाः । अथ प्रमेयं बाध्यते इत्यभ्युपगमः । सोऽप्युक्तः । यतः प्रमेयं बाध्यमानं किं प्रतिभासमानं रूपेण बाध्यते, उताऽप्रतिभासमानरूपमहाचरिणा स्पर्शाऽऽसितक्षणं नति विकटयताद्वयम् । तत्र यदि प्रतिभासमानं रूपेण बाध्यते इति मतम् । तदुक्तम् । प्रतिभासमानस्य रूपस्यासम्भवात् । अतथा स्वयमज्ञानावभासिनोऽप्यन्वयप्रसङ्गः । अथाप्रतिभासमानेन रूपेण बाध्यते इति मतम् । तदुक्तम् । अप्रतिभासमानस्य रूपस्य प्रतिभासमानरूपादन्यत्वात् । न चान्यस्याभावेऽप्यस्याभावायः । अतिप्रसङ्गात् । अथार्थकिया बाध्यते । ननु साऽपि किमुपपन्ना बाध्यते, उतानुपपन्ना । यद्युपपन्ना, न तर्हि बाध्यते तस्याः सत्त्वात् । अथानुपपन्ना । नापि न बाध्या । अनुपपन्नादेव । किञ्च-अर्थकियाऽपि पदार्थादन्या । ततश्च तस्या अभावे कथमन्यत्वात्त्वम् । अतिप्रसङ्गात् । स्वयच्छेदात्मन्येव च बाधार्थजितमिति विशेषणस्याप्युक्तत्वात् । न बाधचिरहोऽपि विज्ञानस्य विशेषः । अथादुष्टकारणाऽऽप्यन्वयं विशेषः । सोऽपि न युक्तः । यतस्तस्याप्यज्ञानस्य विशेषत्वमनिष्टम् । ज्ञानत्वे वा कुतोऽदुष्टकारणाऽऽप्यन्वयं ज्ञानेन । अन्यस्मादुष्टकारणाः स्वार्थाद्विज्ञानादिति चेत्, अनवस्था । संवादादिति चेत् । ननु संवादप्रत्ययस्याप्यदुष्टकारणाऽऽप्यन्वयं विशेषाज्यस्मादुष्टकारणाऽऽप्यन्वयं संवादप्रत्ययाद्विज्ञापन इति संवादनवस्था भवति । तथा कारणदोषाभावाः पूर्वमुपपन्ना भवदतिप्रायेण गुणः । ततश्चादुष्टकारणाऽऽप्यन्वयमिति वदता गुणवत्कारणाऽऽप्यन्वयमित्युक्तं भवति । कारणगुणाश्च प्रमाणेन स्वकार्यं प्रवर्तमानेनाप्यप्रमाणनिश्चायकप्रमाणापेक्षा अस्ति चेत्, तदपि प्रमाणं स्वकारणगुणनिश्चायकं स्वकारणगुणनिश्चायपक्षे स्वकार्यं प्रवर्तते इत्यनवस्थादुष्टपूर्णं । ज्ञानेऽपि यदि विज्ञाने, तावत्तार्थोऽवधार्यते । इत्यादिना ग्रन्थेन परपक्षे आनञ्जयमानं स्ववधाया कृत्योत्थापनं भवतः प्रसङ्गम् । अथादुष्टकारणजितान्वनिश्चायमन्तुगुणऽपि ज्ञानं स्वार्थानिर्णयं स्वकार्यं प्रवर्तते । तदन्तः । संवादाऽऽप्यन्वयः । तत्र प्रमाणस्य स्वार्थनिश्चायकत्वात्संभवात् । अन्यथाऽप्रमाणस्यापि स्वाधीनिश्चायकत्वं स्यात् । तत्रादुष्टकारणाऽऽप्यन्वयमात्रेण विशेषेण व्यवर्तिता संभवति । अथ संवादविषयं विशेषः । सोऽभ्युपगम्यत एव । किं तु संवादप्रत्ययार्थनिश्चायमन्तुगुणं स न ज्ञातुं शक्यत इति प्रतिपादयिष्यमाणत्वात्, तदपेक्षं प्रमाणं स्वकार्यं प्रवर्तते इति तत्र च परतः स्यात् । अत एव निरपेक्षत्वस्यानिश्चयः । पूर्वोक्तमर्थेन " यं प्रतिज्ञितप्रत्ययान्तरोदधाः " इति प्रयोगनिमित्तं हेतुः । एतेनैव चकुरुक्तम् " तत्रापूर्वार्थविज्ञाने, निश्चये वाच्येति । अदुष्टकारणाऽऽप्यन्वयं, प्रमाणं लोकसम्मतम् ॥ १ ॥ " इति । तदपि निरस्तम् । यद्येकम्-यादं संवादपक्षे प्रमाणं स्वकार्यं प्रवर्तते तदा चकुरुक्तम् । तदसङ्गम् । यथार्थनिश्चयपरिच्छेदस्वभावमेतत्प्रमाणमित्येव निश्चयलक्षणं स्वकार्यं यथा संवादपक्षे प्रमाणं प्रवर्तते, न च चक्रकारणः, तथा प्रतिपादयिष्यमाणत्वात् । यदपि " अथ गृहीताः कारणगुणाः " इत्यादिनिवा-

नम् । तदपि परममयानभिज्ञानं भवतः स्यापयति । कारणगुणप्रवृत्तापेक्षं प्रमाणं स्वकार्यं प्रवर्तते इति परस्यानभ्युपगमात् । यद्येकम्- " उपजायमानं प्रमाणं-मर्थपरिच्छेदशक्तिर्युक्तम्, " इति । तत्राविमोक्षादिव्यमेव अर्थतथात्वपरिच्छेदशक्तिः, तस्य परतो ज्ञानेन, तदपेक्षं प्रमाणं स्वकार्यं प्रवर्तते इति तत्र च परतः स्थितम् । " नापि प्रामाण्यं स्वनिश्चयेऽप्यपेक्षम् " इत्युक्तं यत् । तदप्यस्य । यतो निश्चयस्तत्र भवतः किं निमित्तम्, उत स्निग्धमिति कलनाद्वयम् । तत्र न तावत्प्रतिनिमित्तः । प्रतिनियतदेशकालस्य भावाभावप्रसङ्गात् । स्निग्धमित्येवऽपि किं स्वनिमित्तः, उत स्वव्यतिरिक्तनिमित्तः । न तावत्स्वनिमित्तः । स्वनिमित्तं विदितप्रमाणान्भुपगमात् सीमासंकल्पः । अथ स्वव्यतिरिक्तनिमित्तः । तत्रापि वक्तव्यम्-तन्निमित्तं किं प्रत्यक्षम्, उतानुमानम् । अन्यस्य तन्निश्चायकत्वात्संभवात् । तत्र यदि प्रत्यक्षम् । तदुक्तम् । प्रत्यक्षस्य तत्र व्यापारायोगात् । तर्हिन्द्रियसंयुक्तं विषयं तद्व्यापारादुपपन्नमासादवश्यं प्रत्यक्षपदं लभते । न चेन्द्रियाणामपरोक्षतालक्षणेन फलेन तत्तत्त्वद्वयरूपेण वा संप्रदायाः, येन तदर्थे यथा-व्यवस्थाभावात् प्रामाण्यनिश्चयव्यापारजननेन प्रत्यक्षेण निश्चयते । नापि मनोव्यापारजन प्रत्यक्षेण । एवंविधस्यानुभवस्याभावात् । नापि तदर्थरूपादकस्य ज्ञानव्यापाराऽऽप्यन्वयस्य यथार्थत्वनिश्चायकत्वं प्रामाण्यं वास्तुनिश्चयजन्यं मनोजन्येन वा प्रत्यक्षेण निश्चयते । नेन स्वदेशेन्द्रियाणां संबन्धमावात् । न चेन्द्रियासंबन्धे विषये ज्ञानमुपजायमानं प्रत्यक्षपदं प्रमाणमासादयतीत्युक्तम् । नाऽप्यनुमानतः प्रामाण्यनिश्चयः । पूर्वोक्तस्य फलश्रवणं यथावस्थितार्थवत्त्वत्वात् प्रामाण्यनिश्चयं लिताभावात् । आद्यव्यापारस्य तु पूर्वोक्तफलश्रवणमात्रावस्थावत्त्वमित्युक्तम् । न यथार्थनिश्चायकत्वलक्षणमासादयति निश्चायकत्वम् । यतस्तत्त्वज्ञं संवदताऽऽप्यन्वयः यथार्थव्यतिरिक्तं तन्निश्चये व्यापियेत, निर्विशेषणं वा । प्रथमपक्षे तस्य यथार्थव्यतिरिक्तप्रवृत्तेः प्रमाणं वक्तव्यम्, तत्र न संभवतीति प्रतिपादयतः । निर्विशेषणस्य फलस्य प्रामाण्यप्रतिपादकत्वं, मिथ्याज्ञानं फलमपि प्रामाण्यनिश्चायकं स्यादित्यतिप्रसङ्गः । तत्रैतस्यात् पूर्वोक्तं फलश्रवणमन्वयेदन्तः प्रकटतालक्षणम्, अनुपपन्ननिश्चयं यथा तस्य स्वतः पूर्वोक्तस्वरूपनिश्चयः, तथा यथार्थव्यवस्थाऽपि । यथा हि तत्संबन्धमानं नीलं संबन्धनतया संबन्धते, तथा यथार्थव्यवस्थाऽप्येव तस्य संबन्धितः । न हि नीलसंबन्धनादप्यथा यथार्थव्यवस्थाः । यथैव श्रुतिकार्यं रत्नज्ञानेऽपि अर्थव्यवदन्तस्वभाववाच्यार्थव्यवस्थाः । स्मृतिप्रमाणस्य च स्तुतिपरिचयः इति नानुमानादिति प्रामाण्यनिश्चयः किञ्च-प्रवृत्तानुमानतयाः प्रामाण्यनिश्चयनिमित्तं येऽभ्युपगम्यमानः, स्वतः प्रामाण्यनिश्चयस्यातिप्रसङ्गः, तत्रान्यान्वयऽपि प्रामाण्यनिश्चयः । यदुक्तम्- " नापि प्रामाण्यं स्वनिश्चयेऽप्यपेक्षं, तद्व्यपेक्षमाणं किं कारणगुणानपेक्षते " इत्यादि । तदन्भ्युपगमात्प्रमाणमात्रम् । न हासदभ्युपगमः, यदुत स्वकारणगुणानां प्रामाण्यं विज्ञायते । कारणगुणानां संवादप्रत्ययमन्तुगुणं ज्ञातुमशक्यत्वात् संवादप्रत्ययानुकारणगुणपरिज्ञानान्भुपगमं, तत एव प्रामाण्यनिश्चयस्याऽपि निश्चयत्वात् वश्यं गुणनिश्चयपरिचयः । प्रामाण्यनिश्चयेऽन्तरकाले

पद्याण

गुणज्ञानस्य भाषातन्त्रिश्चयस्य प्रामाण्यनिश्चयेऽनुपयोगाच्च । नाप्येकदा संवादाद् गुणाभिरिव । अन्यदा संवादमन्तरंगाऽपि गुणनिश्चयादेव न त्वमन्तरङ्ग ज्ञानस्य प्रामाण्यनिश्चय इति यत्कं शक्यम् । अत्यन्तपरोक्षेषु चक्षुरादिषु कालान्तराऽपि निश्चयेप्रामाण्यस्य कार्यदर्शनमन्तरङ्ग गुणानुबृत्तिनिश्चयमशक्यत्वात् । न च क्षणक्षिपु भावेषु गुणानुबृत्तिरूपैव संभ्रिति । अपरापरसहकारिभेदेन भिन्नरूपत्वात् । संवादप्रत्ययाच्चार्यक्रियाज्ञानलक्षणत्वात् प्रामाण्यनिश्चयऽप्युपपन्न इव । "प्रमाणमविसंवादिज्ञानम्" इति प्रमाणलक्षणमभिधानात् । न च संवादिश्रवणक्षणे प्रामाण्यं स्वत एव ज्ञापयेत् इति शक्यमभिधानम् । यतः संवादित्वं संवादप्रत्ययजननशक्तिः प्रमाणस्य न च कार्यदर्शनमन्तरङ्ग कारणशक्तनिश्चयेऽपि शक्या । यदाह- "न ज्ञापयितुं कार्यं कारणमावगतिः" इति । तस्मात्संवादप्रत्ययापूर्वत्वं प्रामाण्यं व्यवस्थाप्यते । न च संवादप्रत्ययापूर्वस्य प्रामाण्यवगमं संवादप्रत्ययस्याप्यपरसंवादात् प्रामाण्यवगम इत्यत्र त्रयाप्रवृत्तात् । प्रामाण्यवगमाभावे इति यद्वक्तुं युक्तम् । संवादप्रत्ययस्य संवादरूपत्वेनापरसंवादापेक्षाभावोऽतन्वत्त्वाऽतन्वातागतः । न च प्रथमस्याऽपि संवातापेक्षा मा भूदिति वक्तव्यम् । यतस्तस्य संवादजनकत्वं तत्र प्रामाण्यं । तदभावे तस्य तदेव न स्यात् । अर्थक्रियाज्ञानं तु तात्प्रादिविसंवादि । अर्थक्रियाऽऽत्मन्यन्वात् तस्य स्वविषयं संवेदनसंयं प्रामाण्यम् । तस्य स्वतः निश्चितमिति नाप्यपेक्षा । तत्र "कस्म्यचित्पु यदीत्येत" इत्यादि परस्य प्रत्याभावाच्च । न चार्थक्रियाज्ञानस्याप्यवस्तुवृत्तिशरत्कायामन्यप्रमाणान्विताऽतन्वत्त्वाऽतन्वाता इति वक्तव्यम् । अर्थक्रियाज्ञानस्यार्थक्रियाऽनुभवस्यभाववैभवाभ्यां क्रियामात्राभ्यां मिश्रार्थक्रियातः परमज्ञानमुपपन्नम् । उत तद्वयं तिर्यकेण्यव्यभिचारापरिवर्तनाया निष्पत्त्याऽन्वात् । तथाहि-यथाऽर्थक्रिया किमवयवव्यभिचारेकतावयवविनाऽप्येव निष्पत्तिरिति, उतावयवतिरिक्तम् । आहोस्त्विदमुपयुक्तम्, अथाऽनुभवरूपेण किं वा त्रिगुणाऽऽत्मकेन परमाणुनसूक्ष्मात्मकेन वा, अथ ज्ञानरूपेण आहोस्त्विदमवितिर्यकेणेत्यादि-विन्ताऽर्थक्रियामात्राभ्यां निष्पत्त्याजना, निष्पत्त्याद्वाङ्मिश्रफलस्य, तथैवमपि किं वस्तुन्ययमर्थक्रियायां तत्संवेदनमात्रमुपजायते, आहोस्त्विदमवस्तुन्ययमिति । तुहदाहविच्छेदाऽदिकं हि फलमभिवाञ्छितम् । तच्चाभिनिर्णयं तद्विषयगज्ञानस्य स्वसंवेदितास्त्वयैवेति इति तच्चिन्ताया निष्फलत्वम्, अवस्तुनि ज्ञानद्वयसंभवाच्च । यत्र हि साधनज्ञानपूर्वकमर्थक्रियाज्ञानमुपयुक्तं तदाऽस्तुतुङ्गा नैवास्ति । न ज्ञानभावनिज्ञानं सर्वज्ञं प्रवृत्तस्य दाहकाऽऽऽपत्तिरिति तत्राप्रदर्शनायैव हत्यागोपालाज्ञानप्रतिवेदनम् । न च स्वमार्थक्रियाज्ञानमर्थक्रियाऽतन्वत्त्वाऽपि दृष्टमिति । जाग्रदर्थक्रियाज्ञानमात्रं तथाऽऽशुक्लविषयः । तस्य तद्विषयगतत्वम् । तथाहि-स्वमार्थक्रियाज्ञानम्, अमवृत्तिपूर्वकं व्याकुलमर्थम् च तद्विषयनिः तत्राप्रदर्शनायैव, कुतस्तेन व्यभिचारः ? यदि चार्थक्रियाज्ञानमन्यमन्तरङ्ग जाग्रदशायां भवेत्, करदण्डशालमार्थव्यभिचारेति स्यात्, यद्वलेनार्थव्यवस्थाकियेन । परन्तु प्रामाण्यवादिनां वादस्य प्रतिपक्षमाचारमीत्यभिप्राययता तस्या युक्तमेवाऽऽचितम् । न हि निरात्मकताः सर्वे प्रत्ययाः प्रत्ययत्वात् स्वप्रत्ययवधित्वभ्युपगच्छत्येव । भवता तु जाग्रदशास्वप्रदर्शनाभेदे प्रतिपाद्यता तस्मादाह्यमेवाऽऽजितम् । न हि तद्वयतिरि-

क्तः प्रत्ययोऽस्ति यस्याप्यसंलग्नः । न चावस्थाद्वयस्यतत्प्राप्तिपादनं त्वया क्रियमात्रं प्रकृतोपयोगि । तथाहि-सत्यवहाग्निकस्य प्रमाणस्य लक्षणमिदमभिधीयते- "प्रमाणमविसंवादिज्ञानम्" इति । तच्च सत्यवहाग्निकं जाग्रदशाज्ञानमेव । तत्रैव सर्वव्यवहाराणां लोके परमार्थः सिद्धत्वात् । स्वज्ञप्रत्ययानां तु निर्विषयतया, लोके प्रतिज्ञानां प्रमाणतया, व्यवहाराभावात् किं स्वतः प्रामाण्यमुत परत इति विन्ताया अनवसम्भवात् । तच्च जाग्रद्विज्ञानं द्वितीयदर्शनानि प्रमाणं, किं वाऽऽप्रमाणम् । तथा किं स्वतः प्रमाणं, किं वा परत इति विन्तायाः । पूर्वोक्तलक्षणे जाग्रदप्रत्ययस्य सतीति विशेषणमभिधानं स्वप्रत्ययस्य व्यभिचारचोदने प्रस्तावानभिज्ञानं परस्य सूचयति । अपि च-अर्थक्रियाऽभिगमनिलक्षणफलविशेषदेवतुल्यं प्रमाणमिति लक्षणं, तत्फलं नैवं प्रमाणलक्षणादुत्तममिति कथं तस्यापि प्रामाण्यमवधीयत इति चोदानुपपत्तिः । यथाऽऽङ्कुरेऽदन्तुर्जीवमिति बीजलक्षणे नाङ्कुरस्यापि बीजरूपताप्रसङ्गः ततो न विदुषामिव प्रश्नः, कथमुत्तं बीजरूपता निश्चीयते इति । यथा चाङ्कुरदर्शनादीनामपि बीजरूपता निश्चीयते, तत्रार्थक्रियाज्ञानलक्षणस्य साधनज्ञानज्ञानस्य प्रामाण्यनिश्चयः । न चार्थक्रियाज्ञानस्याप्यन्यतः प्रामाण्यनिश्चयान्नवस्था । अर्थक्रियाज्ञानस्य तद्वयतया स्वत एव निश्चितत्वात् । तदुक्तम्- "तस्य स्वस्य स्वतो गतिः" इति । न च स्वस्वरूपज्ञानस्य आन्तर्यः संभवति । स्वस्याभावे स्वसंवेदनस्य भवेत्तन्मात्रमनङ्गात् । व्यतिरिक्तविषयस्य हि प्रमाणमर्थक्रियाज्ञानम् । "प्रमाणमविसंवादि-ज्ञानमर्थक्रियास्थितिः" । अत्रिसंवादतन्वत्त्वात् । तथा- "प्रामाण्यं व्यवहारेण-अर्थक्रियालक्षणेन च" इति च । तस्मात्प्रमाणस्याऽऽत्मभूतमर्थक्रियालक्षणगुणार्थमभिधानं फलं, यदर्थोऽयं प्रस्तावनां प्रयासः । तेन स्वतः निश्चेत फलान्तरं प्रत्ययनङ्कुरसाधनज्ञानाऽऽत्मतया "प्रमाणमविसंवादिज्ञानम्" इति प्रमाणलक्षणपरिग्रहेणा साधननिर्भाविज्ञानस्यानुत्पन्नरूपफलप्रमाणशक्तिरूपस्य प्रामाण्यविषयमेतन्वत्त्वात् । अर्थक्रियाज्ञानस्य स्वत एव प्रामाण्यं । यदुक्तम्- अस्मिन्प्रामाण्यादपि साधनज्ञानाद्वृत्तवर्धकक्रियाज्ञानेत्पत्तावयवफलता अपि प्रस्तावनां यथा साधनज्ञानप्रामाण्यविचारणायामनः प्रणिदधति । अन्यथा तन्मनासापराधनाप्रमाणप्रामाण्यनिष्पत्त्यविरुद्धाऽऽपत्तिः प्रवृत्तिर्न स्यात् । तथाऽर्थक्रियाज्ञानस्यापि प्रामाण्यविचारणायामं प्रस्तावत्येव ते आह्वयन्ते, अन्यथाऽनिरुद्धप्रामाण्यादर्थक्रियाज्ञानापूर्वस्य प्रामाण्यनिश्चय एव न स्यादित्यवयवकल्पमनर्थकमिति । तद्व्ययुक्तम् । अर्थक्रियाज्ञानस्य स्वत एव प्रामाण्यं, साधनस्य तु तज्जनकत्वेन प्रावर्ण्यमिति प्रतिपादितव्यात् । यद्व्यवहारि-यदि संवादपूर्वस्य प्रामाण्यं निश्चीयते तदा- "धोवर्धनीप्रमाणं स्था-नर्तगमिरसंभवेनः" इति । तद्व्ययुक्तम् । गीताऽऽदिप्रियायाः धोवर्धन्यर्थक्रियाऽनुभवरूपत्वेन स्वत एव प्रामाण्यनिश्चयः । तथा विवगत-बुद्धेर्गपि स्वत एव प्रामाण्यनिश्चयः । अर्थक्रियाऽनुभवरूपत्वात् । गन्धरस्योऽनुबुद्धीनां त्वर्थक्रियाऽनुभवरूपत्वं सुप्रनिश्चयम् । यदुक्तम्- किमपि त्वं, मिश्रविषयं वा संवादिज्ञानं पूर्वेण प्रामाण्यनिश्चयकमित्यादि । तत्रैकसंघातवर्तिनो विषयद्वयस्य स्वरूपऽऽदिलक्षणस्यैकतामश्व-

धीनतया परस्परमध्यविचारान्, स्पर्शाऽऽदिज्ञानं जाप्रद्व-
 स्यामाभिधायिबन्धितस्पर्शाऽऽदिच्यवित्तेकेणसंभवेद्विज्ञविषय-
 मिति स्वविषयाभावेऽप्याशङ्क्यमानरूपज्ञानस्य प्रामाण्यं नि-
 श्चाययतीति न तन्मङ्गलमेवम् । अत एव रूपाऽऽद्यधोविना-
 भाविष्याद् ध्वनीनां तद्विशेषशङ्कायां क्वचिद्विशेषाद्विरूपप्र-
 तिवर्त्तनी तद्विशेषशङ्कायास्तु तत्तद्विरूपदर्शनसंवादादिपि प्रामा-
 ण्यनिश्चयः मिश्रो भवति । यच्चोक्तम्—किं संवाद्ज्ञानं साध-
 नज्ञानविषयं तस्य प्रामाण्यं व्यवस्थापयति, उत भिन्न-
 विषयमित्यादि । तद्व्यविदिनपरिमात्रस्याऽभिधानम् ।
 न हि संवाद्ज्ञानं तद्व्यापकत्वेन, तस्य प्रामाण्यं व्यवस्था-
 पयति, किं तु तत्कार्यविशेषत्वेन, यथा धूमोऽग्निमिति
 प्रामाण्यम् । यच्च संवाद्ज्ञानात्साधनज्ञानप्रामाण्यनि-
 श्चयं चककद्वयमभ्यधाति । तदप्यसङ्गतम् । यदि हि प्र-
 थममेव संवाद्ज्ञानान् साधनस्य प्रामाण्यं तिष्ठित्य प्र-
 यत्नैतं तदा स्यात्तदप्येव, यदा तु वद्विरूपदर्शने सत्यं कदा
 शनैतत्तदाऽप्येव तद्विरूपदर्शनस्य तत्त्वप्रतिभासं मुच्यते, कु-
 पालुता वा केतचित्तद्वयं यद्विरूपदर्शनं, तदाऽऽनौ वद्विरूप-
 दर्शनस्य दर्शनज्ञानयोः संपन्धमवगच्छति, एवंस्वरूपा भाव-
 एवंभूतप्रयोजननिर्वर्तक इति । संवाद्गगनसंबन्धोऽप्यदाऽन-
 वयसदशायामनुमानप्रामाण्यं रूपप्रतिभासंऽभिमतार्थक्रि-
 यामाधनः, एयरूपप्रतिभासत्वात्, पूर्वोक्तशैवेरूपप्रतिभा-
 सत्वात्, इत्यस्यानाधननिर्वासिज्ञानस्य प्रामाण्यं निश्चयः प्र-
 यत्नं इति, कुतश्चककत्वाद्यवतः । अत्रासदशायामपि
 साधनज्ञानस्यानुमानप्रामाण्यं निश्चयः प्रयत्नं इत्येकं ।
 न च तदशायामन्यव्यतिरेकव्यापारस्यासंवेदनाज्ञानुमा-
 नव्यापार इतिप्रधानं शयम् । अनुपलक्ष्यप्रामाण्यस्यापि त-
 द्वाप्राप्त्याप्यऽनुपगमनीयत्वात् । अकस्मात्प्रदर्शनान्तर-
 काक्षिप्रतिपातिव । अन्वया गृहीतविसृष्टप्रतिपक्षेन
 तद्विशेषादकस्मात् प्रतिपत्तिः स्यात् । न चाध्यात्मैव साधनस्य
 कलसाधनशक्तिरिति कथमप्येतदनुमानप्रवृत्तिरिति चोद्य-
 म । दृश्यमानप्रदेशवर्गेणाऽग्निमङ्गलमिति तज्जननशङ्कप्रत्य-
 क्षत्वेन, अनुमानप्रवृत्तिमन्तरं निश्चितस्यास्यत्वात् । तदु-
 क्तम्—“ तद्वदृष्टावय दृष्टेषु, संविन्नामर्थाभाविनः । स्मरणा-
 दभिलाषेण, व्यवहारः प्रचलति ॥ १ ॥ ” इति । अपरे तु म-
 न्यन्ते—अभ्यासावस्थायांनुमानमन्तरेणापि प्रवृत्तिः संभव-
 ति । अथानुमाने सति प्रवृत्तिर्दृष्टा, तदभावे न दृष्टेयनुमान-
 कार्यं सा । नन्वेवं सत्यभ्यासदृष्टायां विकल्पस्वरूपानुमान-
 व्यतिरेकेणऽपि प्रत्यक्षा तत्प्रवृत्तिरित्येते इति तदा तत्कार्यो
 मा कसाधन भवति ? तथाहि—प्रतिपादोद्धारं न विकल्परूपा-
 नुमानव्यापारः संवेद्यते, अथ च पुरः प्रतिभासमिति वस्तुनि
 प्रवृत्तिः संपद्यत इति । अथाऽऽद्यनुमानाप्रवृत्तिरेति तत्-
 स्मरणे सा पश्चात्कर्तुं भवति ? नन्वेवमादौ पर्यालोचनाद्यव-
 हारो दृष्टः, पश्चात्पर्यालोचनमन्तरं कथं पुरःस्थितवस्तुदर्श-
 नमात्राद्भवतीति वाच्यम् । यदि पुनरनुमानव्यतिरेकेण सवे-
 दा प्रवृत्तिर्भवतीति प्रवर्त्तकमनुमानमेवेत्यनुपगमः तथा
 सति प्रत्यक्षेण लिहप्रहणाभावात्तत्त्वानुमानमेव तद्विष-
 यव्यवहारकारणं, तद्व्यपरीतज्ञानविषयव्यतिरेकेण नोद्वि-
 यमानावर्तव्यवस्थाप्रसङ्गोऽनुमानयैवावश्यकैः कवित्प-
 र्वतिलक्षणां व्यवहार इत्यभ्यासावस्थायां प्रत्यक्षं स्वत एव
 व्यवहारकत्वं अभ्युपेयम् । अनुमानं तु तादात्म्यतदुत्पत्तिप्रति-

बन्धलिङ्गनिश्चयत्वेन स्वसाध्यानुपजायमानवादेव तत्प्राप-
 णशक्तिरुक्तं संवाद्प्रत्ययोदयाग्रागेय प्रमाणाऽऽसत्त्विकेन
 निश्चीयतेऽतः स्वत एव । तथाहि—यद्यत उपजायते न तत्प्रा-
 पणशक्तियुक्तम् । तथाचा—प्रत्यक्षं स्वाधेयम् । अनुपेयादुत्पत्त्ये-
 चेदं प्रतिबद्धलिङ्गदर्शनद्वाराऽभ्याते लिङ्गिज्ञानमिति तत्प्राप-
 णशक्तिरुक्तं निश्चीयत इति मूढं प्रति विषयदर्शनेन विषयी
 व्यवहारोऽत्र साध्यते । सङ्केतविषयव्यापनेन समये प्रवर्त्त-
 नान् । तथाहि—प्रत्यक्षोऽप्यविचारनिबन्धन एवानेन प्रामा-
 ण्यव्यवहारः प्रतिपन्नः । अव्यभिचारश्च नान्यस्तदु-
 त्तमः । मैत्र च ज्ञानस्य प्रापणशक्तिरुच्यते । तदुक्तम्—
 “ अर्थस्यासंभवेऽभावा—प्रत्यक्षेऽपि प्रमाणता । प्रतिबद्ध-
 स्वभावस्य, तद्विषये समं द्वयम् ॥ १ ॥ ” इति । तस्मा-
 त् मूढं प्रति पतेतः प्रामाण्यव्यवहारः साध्यते । अनु-
 माने प्रामाण्यस्य प्रतिबद्धलिङ्गनिश्चयानन्तरं स्वसाध्यव्य-
 भिचारलक्षणस्य तत्र उपपत्त्येन प्रत्यक्षसिद्धत्वात्, न पर-
 तः प्रामाण्यनिश्चये चककत्वावस्थापनाः । प्रत्यक्षं तु संवा-
 दाप्रागर्थानुपत्तिरशक्यनिश्चयेति संवादापेक्षेयानभ्यासद-
 र्शायां तस्य प्रामाण्यव्यवस्थितिरुक्ता । अत उत्यन्तौ, स्वकार्ये,
 प्रमेयं च सांप्रदायस्य प्रतिपादितत्वात् “यं यद्वाच्यं प्रत्यनये-
 क्षाः ” इति प्रयोगे हेतोरतिरिक्तिः । यतश्च संदेहविषयविषय-
 यप्रत्ययप्रामाण्यस्य परतो निश्चये व्यवस्थितोऽनौ “यं संदे-
 हविषययाध्यानितनवनः ” इति प्रयोगे न ध्याप्यसिद्धिः । य-
 दनुपक्रम—मद्वैतप्रवृत्तं प्रामाण्यं प्रति संदेहविषययाभावाद्वा-
 सिद्धो हेतुरित्यादि । तदप्यस्य । यतः प्रेक्षापूर्वकारण्यः प्रमा-
 णाऽप्रमाणविचिन्तायामधिक्रियते नेतरे । ते च कासांज्ञिन्
 ज्ञानव्यक्तीनां विमर्शदृष्टानुमानाऽऽशङ्का न ज्ञानमात्रविषये-
 वामयम् इति निश्चिन्नवन्ति, नापि तदज्ञानस्य प्रामाण्यमध्यव-
 स्थितिः । अन्वयेति प्रेक्षावत्तय ह्येति इति संदेहविषये कथं
 न संदेहः । तथा कामलाः—विद्विप्रप्रभे ज्ञाने विषयैरूपता-
 प्यस्तीति तदुल्लिखितैर्यकल्पनाऽप्यज्ञानेऽपि संगतैवेति प्र-
 कृते प्रयोगे नासिद्धो हेतुरिति भवत्यनौ हेतवः परतः प्रामा-
 ण्यसिद्धिः । यदपि प्रमाणतदाभासयोस्तुष्टेः कर्मविद्याधा-
 शङ्क्याऽप्रमाणे अपश्यंभावी बाधकप्रत्ययः, कारणदोषज्ञानं
 च इत्यादिमा परिहृतम् । तदपि न चारु । यतो बाधककारणदो-
 षज्ञानं मिथ्याप्रत्ययेऽवश्यंभावि, सम्यक्प्रत्यये तदभावी विरोधः
 प्रदर्शितः । अतु किं बाधकप्रत्ययः, तदभावनिश्चयः वा ?
 पूर्वस्मिन् पक्षे आनन्दशक्तदृष्टाऽपि तद्वग्रहणं दृष्टं कश्चि-
 न्कालम्, एवमत्रापि तद्वग्रहणं स्यात् । तत्रैतत् स्याद् आनन्दश-
 किंज्ञानकालं तद्वग्रहऽपि कालान्तरे बाधकग्रहणम् । सत्य-
 गृहदृष्टौ तु कालान्तरेऽपि तद्वग्रहः । नन्वेतत्संबन्धितं विषयो
 नानागदृशां व्यवहारिणामस्मादशम् । बाधकाभावनिश्च-
 योऽपि सम्यग्ज्ञाने किं प्रवृत्तेः प्राक् भवति, उत प्रवृ-
 त्त्युत्तरकालम् ? । यदि पूर्वः पक्षः । स न युक्तः । ध्यान-
 ज्ञानेऽपि तस्य सम्भवता प्रमाणव्यवसिद्धिः स्यात् । अथ
 प्रवृत्त्युत्तरकालं बाधकाभावनिश्चयः । सोऽपि न युक्तः ।
 बाधकाभावनिश्चयमन्तरंैव प्रवृत्तरूपध्वनं तद्विषय-
 स्वाधिक्रियकरत्वात् । न च बाधकाभावनिश्चये प्रवृत्त्युत्तरका-
 लभाविनि किंज्ञिपरिममसति । अनुपलब्धिनिमित्तमिति चे-
 न्न । तस्या अमम्यत्वात् । तथाहि—बाधकानुपलब्धिः किं प्र-
 वृत्तेः प्रामाण्येन बाधकाभावनिश्चयस्य प्रवृत्त्युत्तरकाल-

भाविना निमित्तम् । अथ प्रभुयुत्तरकालभाविनीति विकल्पश्चम् ? । तत्र यदि एवैः पक्षः स न युक्तः । पूर्वकालाया बाधकानुपलब्धेः प्रभुयुत्तरकालभाविनिश्चयनिमित्तत्वात्सम्भवात् । न ह्यन्यकालानुपलब्धिरन्यकालभाविनिश्चयं विदधाति । अतिप्रसङ्गान् । नापि प्रभुयुत्तरकालभाविनी बाधकानुपलब्धित्वात् निश्चयनिमित्तम् । प्राक् प्रवृत्त्युत्तरकालसं बाधकानुपलब्धेः प्रविपत्नीत्यर्थोऽर्थान्ति निश्चयमुपशम्यन्ते, तस्या अनिष्टत्वात् । नापि प्रभुयुत्तरकालभाविन्यनुपलब्धित्वेन निश्चयमाना तत्कालभाविबाधकाभाविनिश्चयस्य निमित्तं प्रविपत्नीतिं वक्तुं शक्यम् । तत्कालभाविनी निश्चयस्याऽकिञ्चित्कल्पप्रतिपादनात् । किं च-बाधकानुपलब्धिः सर्वसंबन्धिनीतिं किं तन्निश्चयहेतुः । उताऽऽत्मसंबन्धिनीतिं पुनरपि पक्षश्चम् ? यदि सर्वसंबन्धिनीतिं पक्षः । स न युक्तः । तस्या अनिष्टत्वात् । न हि सर्वे प्रमातरा बाधकं नापलभन्त इति सर्वोऽर्थान्तिना निश्चयं शक्यम् । अथाऽऽत्मसंबन्धिनीत्यर्थमभ्युपगमः । सोऽयमुक्तः । आत्मसंबन्धिस्था अनुपलब्धेः परचेतानुचितविशेषकान्तिकान्तकालावन्त बाधकाभाविनिश्चयऽनुपलब्धिनिमित्तं, नापि संवादा निमित्तम् । भवद्भ्युपगमनात्तत्कालावन्तस्य प्रतिपादितत्वात् । न च बाधाऽभावे विशेषः सम्यक्प्रत्ययस्य सम्भवेति प्रतिपादितम् । कारणदोषाभावेऽप्यस्य संवादावच्छेद इति तात्पर्यं तस्य विशेषः । किं च-कारणदोषावच्छेदाभावेऽपि संवादावच्छेदः कारणगुणसंवादावच्छेदप्रत्ययरूपस्य प्रतिपादनात् । तन्निश्चये तस्य विशेषऽऽभ्युपगमनात् पक्षः प्रामाण्यनिश्चयऽभ्युपगम एव स्यात् । न च सोऽपि युक्तः । अतएव संवादावच्छेदः भवद्भ्युपगमेण प्राक् प्रतिपादितत्वात् । यद्वक्तुम्-“ एवं त्रिचतुरङ्गान् ” इत्यादि । तत्रैकस्य प्रातस्य प्रातः, पुनराप्रातः, पुनः प्रामाण्यं, इत्येव संवादावच्छेदनाद्वैधार्थकं, तद्वाधकाऽऽर्था वाऽवच्छेदत्रयमाशङ्कमानस्य कथं परीक्षकस्य नापरीक्षा, येनानवस्था न स्यात् । यद्वक्तुम्-“ अप्रज्ञातः ” इत्यादि । तदप्यसङ्गतम् । यतो नाऽऽऽल्लव्यवकाः प्रस्तुताः, येन कतिपयप्रत्ययमात्रं निरूप्यते । न हि प्रमाणमन्तरं बाधकाऽऽशङ्कानिबृतिः । न चाऽऽशङ्कान्वाधवर्तकं प्रमाणं भवद्भ्युपगमेण संभवति-युक्तम् । तथा कारणदोषावच्छेदऽपि पूर्वमेव जाताऽऽशङ्क्य कारणदोषावच्छेदान्नपेक्षायां कथमनवस्थानिबृतिः ? कारणदोषावच्छेदस्य तत्कारणदोषावच्छेदज्ञानाभावाभावेन प्रमाणत्वाभावाऽनवस्था । यदाह-“ यदा स्वतः प्रमाणत्वं, तदाऽऽशङ्क्यं सुस्थेन । निश्चयेन हि मिथ्यात्वं, दोषाज्ञानादयतनः ” ॥ १ ॥ ” इति । एतच्चानुदोष्यम् । प्रागेव विदितोक्तमस्यात् । न च दोषाज्ञानादोषाभावे । सत्यपि दोषो न तदभासस्य संभवात् । सम्यग्ज्ञानोत्पादनशक्तिरपिगम्येन मिथ्याप्रत्ययं वादयत्येवं हि रूपं निमित्तगोऽऽतिनिमित्तमिन्द्रियदोषः । स नानिन्द्रियत्वात्तत्रापि नापलभते । न च दोषाज्ञानेन व्यापारः, येन तत्रिदृश्या निर्वर्तयन् । दोषाभावाज्ञानं तु संवादाऽऽधेयत्वायां सैवा-नवस्था प्राक् प्रतिपादिता । एतेनैतदपि निराकृतम् । यदुक्तं भट्टेन-

“ तस्मात्स्वतः प्रमाणत्वं, सर्ववैयर्थ्यात्किञ्चिदस्थितम् ।

बाधकारणदुष्टव-ज्ञानाभ्यां तदोपपत्तेः ॥ १ ॥

पराधीनेऽपि चैतस्मिन्-ज्ञानवशात् प्रसज्यते ।

प्रमाणार्थीनेतन्मार्गः, स्वतस्मिन् प्रतिष्ठितम् ॥ २ ॥

प्रमाणं हि प्रमाणेन, यथा नान्येन साध्यते ।

न निश्चयप्रमाणान्व-मप्रमाणान्वेव हि । इति स्यान्मतम् ।

यदप्यन्यानेपक्षप्रतिभावा बाधकप्रत्ययः, तथाऽप्यबाधकतया प्रमाणप्रमाणत्वात्प्रमाणत्वात् । ततो नान्यर्थेति ।

सोऽयमदोषः । यतः-

“ बाधकप्रत्ययत्वाव-दर्थान्त्वत्वावधारणम् ।

सोऽनेपक्षप्रमाणत्वात्, पूर्वज्ञानमपादितम् ॥ १ ॥

तत्राऽपि त्वपवादस्य, स्यादपेक्षा क्वचित्पुनः ।

ज्ञानाऽऽशङ्कस्य पूर्वमेव, साऽप्यन्येन नियतं ॥ २ ॥

बाधकान्तरस्यार्थं, यस्यान्वितत्वेनाऽप्यम् ।

ततो मध्यमवाचिनः, पूर्वस्यैव प्रमाणता ॥ ३ ॥

अवाप्यदृश्यतेन, सम्यगन्येपक्षे कृते ।

सुलभावाध विज्ञाने, भवेद् बाधकवाधनम् ॥ ४ ॥

ततो निरपवादत्वात्-तेनैवाऽऽपि वर्णयत्वा ।

वाच्यं तेन तस्यैव, प्रमाण-वमपादितम् ॥ ५ ॥

एवं परीक्षकज्ञान-त्रितयं नातिवर्तते ।

नतश्चाज्ञानवाधेन, नाऽऽप्युक्तं बाधकं पुनः ॥ ६ ॥ ” इति ।

तथाहि-एतेन त्रयेणैव ग्रन्थेन स्वतः प्रामाण्यत्वा-

हतिः परिहृता, परीक्षकज्ञानत्रितयार्थिककज्ञानपक्षता-नव-

स्था च । एतद् द्वितयमात्रं परंपरं प्रदर्शितं प्राहतरयादेन ।

यत्त्वान्यत् पूर्वपक्ष परतः प्रामाण्यं पूर्वमेव निश्चितम्, त-

त्वाऽनभ्युपगमेन निरकृतमिति न प्रतिपादयित्वा कृप्यत ।

प्रमाणदुष्टेन प्रामाण्यं न सत्यवर्तिनीतिं प्रत्यक्षस्य सं-

वादावच्छेदः नवस्थाभावात् । नाप्यर्थान्तिना निश्चयव-

ल-तत्पत्त्यादुपज्ञानमात्रादुपपन्नस्यैव । किं च-प्रेरणाप्र-

भवसा चेतसः प्रामाण्यनिश्चयः स्वतः प्रामाण्यप्रभावेन

प्रामाण्यं भवतिम् । चेदं प्रागप्रभवस्य च ज्ञानस्य न केव-

लं प्रामाण्यं न निश्चयं, किं त्वप्रागप्रभवनिश्चयोऽपि न च

न्यायेन संपद्यते । तथाहि-यद् दुष्टकारणमिति ज्ञाते, न त-

त्प्रमाणम् यथा निमित्तगोऽप्युपद्वेषावच्छेदप्रमाणं ज्ञानं

दोषव-प्रेरणाभावावच्छेदितं च-“ अनेनज्ञावं जुहुयाद् ” इत्या-

दिवाक्यप्रभवत् ज्ञानमिति कारणान्वाधोपलब्धेः । न चा-

भिज्ञो हेतुः । भवद्भ्युपगमेण प्रमाणं गणनां वक्तृभावेन,

तत्तुल्यनिर्गच्छदोषावच्छेदप्रमाणवत् प्रमाणत्वात् किं नि-

श्चत्वात् । अथ स्यादप्यं दोषो यदि वक्तृगुणैव प्रामाण्यवा-

दावच्छेदोपायं निराकरणमभ्युपगम्यते । यद्यपि वस्तुभा-

वेनाऽपि निराकृत्यायां दोषावच्छेदप्रमाणत्वात्ऽभ्युपगम्यते एव ।

तदुक्तम्-

“ शब्दे दोषो द्रवस्तावद्, वक्तृधीन इति स्थितम् ।

तदभावेः कचित्तानद्, गुणवत्कृतकतः ॥ १ ॥

तदुक्तं परंपरायां, शब्दे संकल्पसम्भवात् ।

यदा वक्तृभावेन न स्पृष्टोपायं निराध्यातः ॥ २ ॥ ” इति ।

भवदप्येवं, यद्यप्यन्येपक्षे कृतान्वाधप्रमाणनिश्चयं स्यात् ।

तच्च न निश्चयम् । तस्मिन्निपादकप्रमाणस्य निरप्यमानत्वात् ।

अत एव वेदमप्यनुदोष्यम्-“ तत्राववादिनसंवि-वेद्य-

भावाज्ञादीत्यसि । वेदं तत्राप्रमाणत्वं, नाऽऽशङ्कामपि गच्छति

॥ १ ॥ ” तेन गुणवता वक्तृरनुपगमाद्वैधार्थः, अपरान्व-

यमायुयुक्तः । सर्वमेवविधिनोऽनुपलम्भस्याऽपिज्ञेयवान् । अथ दृश्यानुपलम्भस्तन्निश्चयक इति पक्षः । सोऽप्यसङ्गतः । यतो दृश्यानुपलम्भश्चतुर्धा व्यवस्थितः—स्वभावानुपलम्भः, कारणानुपलम्भो, व्यापकानुपलम्भो, विरुद्धविपरिवर्तः । तत्र यदि स्वभावानुपलम्भस्तन्निश्चयकत्वेनाभिमतः । स न युक्तः स्वभावानुपलम्भस्यैवविधे विपर्ये व्यापारान्मन्मन्वान् । तथाहि—एकज्ञानसंसर्गिणस्तुल्ययोग्यतास्वरूपस्य भावान्तरस्याभावव्यवहारसाधकत्वेन पृथुदायकृत्या तदन्यज्ञानस्वभावाऽऽतायभ्युपगम्यते । न च प्रकृतस्य साध्यस्य केनचित्सहैकज्ञानसंसर्गित्वे सम्भवतीति नाऽत्र स्वभावानुपलम्भस्य व्यापारः । नाऽपि कारणानुपलम्भः प्रकृतसाध्याभावनिश्चयकः । यतः—विदे कार्यकारणभावे कारणानुपलम्भः कार्यभावादिनिश्चयकत्वेन प्रवर्तते । न च प्रकृतस्य साध्यस्य केनचित्सह कार्यत्वं निश्चितवन्तम् । तस्याऽदृश्यत्वेन प्रागेव प्रतिपादनात् । प्रत्यक्षानुपलम्भनिश्चयश्च कार्यकारणभाव इति कारणानुपलम्भोऽपि न निश्चयकः । व्यापकानुपलम्भस्तु निश्चे व्याप्यव्यापकभावे व्याप्याभावसाधकोऽभ्युपगम्यते । न च प्रकृतसाध्यव्यापकत्वेन कार्यव्यपदार्थो निश्चितुं शक्यः । प्रकृतसाध्यस्यादृश्यत्वप्रतिपादनात् । तत्र व्यापकानुपलम्भोऽपि निश्चयकः । विरुद्धोपलब्धिपर्यव्यय विपर्ये न प्रवर्तते । तथाहि—एकौ विरोधोऽधिकलक्षणस्य भवेत्तस्यभावेऽभावाऽस्यज्ञानवस्थानलक्षणो निश्चयवैतः, योऽतौष्योतिर्य । विद्योऽत्र प्रत्यक्षात् । न च प्रकृतं साध्यमविकलकारणं कस्यचिद्विधे निवर्त्तमानमुपलभते । तस्यादृश्यत्वादेव । द्वितीयस्तु परस्परपरिहारस्थितिस्तल्लक्षणः । सोऽपि तल्लक्षणस्य स्वरूपव्यवस्थापकधर्मरूपस्य दृश्यत्वाभ्युपगमनिष्ठः । दृश्यत्वाभ्युपगमनिष्ठमभिमतमभिमतवचनं न प्रकृतसाध्यविपर्ये संवर्तते । तत्र ततोऽपि प्रस्तुतविद्धिः । तत्र साध्यस्याभावनिश्चयोऽनुपलम्भनिश्चयः । साधनाभावनिश्चयोऽपि नादृश्यानुपलम्भनिमित्तः । उक्तदोषत्वात् । दृश्यानुपलम्भनिमित्तत्वेऽपि, न स्वभावानुपलम्भनिमित्तमिति । उद्दिष्टविपर्येयभावव्यवहारसाधकत्वेन तस्य व्यापारभ्युपगमान् । अनुद्दिष्टविपर्येयत्वेऽपि, यत्र यत्र साध्याभावस्तत्र तत्र साधनाभाव इति, एवं न ततः साधनाभावनिश्चयः । तन्निश्चयश्च निश्चयनिश्चयहेतुर्न तन् स्वभावानुपलम्भोऽपि तन्निश्चयमहेतुः । नापि कारणानुपलम्भः । यतः कारणं ज्ञातव्यापार एवाधिप्रकृततल्लक्षणस्य हेतोर्भवेत्तस्यभ्युपगम्यते । न चाऽसौ प्रयत्नपरिणाम इति कुतश्चर्य सम्प्रति कारणव्यावगम इति न कारणानुपलम्भोऽपि तदभावनिश्चयहेतुः । व्यापकानुपलम्भोऽप्येवमेव न्यायः । यतो व्यापकत्वमपि पृथोक्तहेतुं प्रति ज्ञातव्यापारस्यैवाभ्युपगमनव्यम् । अथवाऽप्यस्य व्यापकत्वं साध्याविपक्षोद् व्यापकनिवृत्तिद्वारेण निवर्त्तमानमपि साधने न साध्यनियतं स्यात् । अथ यथा सत्यतल्लक्षणं हेतुः क्षणिकत्वतल्लक्षणसाध्यव्यतिरिक्तकर्मयोग्यस्वरूपपदार्थान्तरव्यापकनिवृत्तिद्वारेण, अज्ञातकलत्रादिपक्षाऽप्यवर्त्तमानः स्वसाध्यनियतः, तथा प्रकृतोऽपि हेतुर्मेवैष्यति । असम्यगेनान् । यतस्तथापि यद्यत्तल्लक्षणसत्यव्यापकं कर्मयोग्यपदे कुतश्चर्यमाणा—सदे भवेत्तन्मा तन्निवृत्तिद्वारेण विपक्षान् व्यापकत्वतल्लक्षणं हेतुः स्वसाध्यनियतः स्यात् । अ-

न्याया तत्र व्यापकवृत्त्यनिश्चये राशयन्तरे क्षणिकाक्षयिकरूपे तस्याऽऽशङ्क्यमानत्वेन तदव्याप्यस्याऽपि नैकान्ततः क्षणिकनियतनिश्चयः । न च प्रकृतसाध्योऽयं न्यायः । तस्यात्यन्तपरोक्षत्वेन हेतुव्यापकभावान्तराधिकरणव्याप्तिहेतुः । तत्र व्यापकानुपलम्भनिमित्तोऽपि विपक्षे साधनाभावनिश्चयः । नाऽपि विरुद्धोपलब्धिनिमित्तः । प्रकृतसाध्यस्यात्यन्तपरोक्षत्वेन तदप्रतिपक्षे तदभावनियतविपक्षस्याप्यप्रतिपक्षितत्वेन सहाधेयप्रकाशतल्लक्षणस्य हेतोः सहाधनवस्थानतल्लक्षणविरोधाऽपिनिष्ठः । परस्परपरिहारस्थिततल्लक्षणस्तु विरोधोऽप्यन्यव्यवच्छेदरूपयोरधेयप्रकाशनाप्रकाशनयोः सम्भवति, न पुनार्थप्रकाशनज्ञातव्यापारयोः अन्योऽन्यव्यवच्छेदरूपव्याभावान् । नापि ज्ञातव्यापारनियतत्वाधेयप्रकाशनस्य साध्यविपक्षेण विरोध इति शक्यमभिधानम् । अन्यथाऽऽधेयदोषप्रसक्तः । तथाहि—निष्ठेयनित्यत्वे तद्विपक्षविरोधमिदं नित्यमिदं तन्निश्चयनित्यमिदं विरुद्धोपलब्धिनिमित्तोऽपि विपक्षे साधनाभावनिश्चयः । अधादेशंशब्देनाभावाऽऽख्ये प्रमाणं व्यतिरेकनिश्चयनिमित्तमभिधीयते । तदप्यनुपपन्नम् । तस्य तन्निमित्तनियमेभवान् । तथाहि निष्पद्यविपर्ययप्रमाणपञ्चकस्वरूपतया ऽभ्योऽपिनिष्ठमप्येव ना तदभ्युपगम्यते, तदन्यवस्तुविपर्ययज्ञानरूपं वा ? गत्यन्तरमावान् । तदुक्तम्—प्रत्यक्षाऽदृश्यानुपलब्धिः, यमागभाव उच्यते । साऽभ्योऽपिनिष्ठमप्येव विज्ञाने वाऽन्यवस्तुनिष्ठः । तत्र यदि निष्पद्यविपर्ययप्रमाणपञ्चकस्वरूपतया ऽभ्योऽपिनिष्ठमप्येव ना तदभ्युपगम्यते, साधनाभावनिश्चयनित्यसाध्याभावस्वरूपव्यतिरेकनिश्चयनिमित्तमित्यभ्युपगमः । स न युक्तः । तस्य समुद्देशकालपरिमाणान्तर्गतान्तिकत्वात् । अथान्यवस्तुविपर्ययज्ञानस्वरूपमाभावाऽऽख्ये प्रमाणं व्यतिरेकान्तर्गतनिमित्तमिति प्रतिपादनात् । सोऽपि न युक्तः । विरुद्धहेतुपक्षेः । तथाहि—एकं तत्साध्यावयनसाधनस्वरूपपदव्यङ्ग्यं, यद्विपर्ये ज्ञाने तदन्यज्ञानमित्युच्यते ? यदि यथोक्तसाधनस्वरूपव्यतिरेकं पदार्थान्तरं, तदा यद्व्यङ्ग्यमन्तर्देकज्ञानसंसर्गि, साधनेन सह, उताप्येति ? यदि यथोक्तसाधनेनैकज्ञानसंसर्गि तदा तद्विपर्ययज्ञानादिव्यतिरेकं, यथोक्तसाधनसाध्याभावनिश्चयः प्रतिनियतविपर्ये । किं तु यत्र यत्र साध्याभावस्तत्र तत्राधेयत्वेन साधनस्याव्यापक इत्येवभूतो व्यतिरेकनिश्चयो न ततः सिद्धेति । सर्वोपमहारेण साधनाभावनियतसाध्याभावनिश्चयस्य हेतोः साध्यनिश्चयतल्लक्षणनियमो निश्चापक इति नैकज्ञानसंसर्गिपदार्थान्तरांगपलम्भादभावाऽऽख्यप्रमाणान्तराधिकारनिश्चयः । अथ तदसंसर्गि पदार्थान्तरांगपलम्भस्वरूपमाभावाऽऽख्ये प्रमाणं, साध्याभाव साधनाभावनिश्चयशोभितम् । तदन्यमेवम् । अतिप्रवहान् । न हि पदार्थान्तरांगपलम्भमात्रादन्यस्य तदनुल्लेखयोग्यत्वरूपस्य तन् सदैकज्ञानासंसर्गिणः पदार्थान्तरस्याभावनिश्चयः । अथवा सहापलम्भाद्विपर्ययसाध्याभावनिश्चयः स्यात् । अथ तयाभूतसाधनपदव्यङ्ग्यमायः, तद्विपर्ये ज्ञाने तदन्यज्ञानं, तद्विपक्षे साधनाभावनिश्चयनिमित्तम् । ननु तद्विपर्ये ज्ञाने किं यत्र यत्र साध्याभावस्तत्र तत्र साधनाभाव इत्येव प्रवर्तते, उत कश्चिदेव साध्याभावे साधनाभाव इत्येवम् ? तत्र यथायः कलः । स न युक्तः । यथोक्तसाधनव्यतिरेकसर्वप्रदेशकालप्रत्यक्षीकरणमन्तरं एवमन्तरज्ञानोपपत्त्यसंभवात् ।

सर्वदेशप्रत्यक्षीकरणे च कालाऽदिविप्रकृष्टान्तप्रदेशप्रत्यक्षीकरणवत्त्वभावाऽदिव्यवहितसर्वपदार्थासाक्षात्करणत्वे एव सर्वदेशी स्यादित्यनुमाऽनाध्ययः । सर्वज्ञाभावप्रसाधनं वा नुपपन्नम् । अथ द्वितीयपक्षाभ्युपगमः, तदा भवति ततः प्रतिनियते प्रदेशे साध्याभावे साधनाभावनिश्चयः, घटविविक्तप्रत्यक्षप्रदेश इव घटाभावनिश्चयः, किं तु तथाभूता-साध्याभावे साधनाभावनिश्चयाद्य व्यतिरेको निश्चिता भवति । साधनाभावनिश्चयसाध्याभावस्य सर्वोपसंहारेण निश्चये, व्यतिरेको निश्चिता भवति । अन्यथा यथैव साध्याभावे साधनाभावां न भवति तत्रैव साधनसद्भावेऽपि न साध्यमिति, न साधनं साध्यनियतं स्यादिति व्यतिरेकानध्ययनिमित्तो न हेतोः साध्यनियमानिश्चयः स्यात् । तत्र द्वितीयोऽपि पक्षः । अथ न प्रकृतसाधनाभावज्ञानं तद्विविक्तमस्तप्रदेशोपलम्भनिमित्तं, येन पूर्वोक्तो दोषः, किं तु तद्विषयप्रमाणपञ्चकनिवृत्तिनिमित्तम् । तदुक्तम्—“प्रमाणपञ्चकं यत्र, वस्तुरूपे न जायते । वस्तुवस्तुऽवबोधार्थं, तत्राऽभावप्रमाणता ॥१॥” नन्वत्राऽपि वक्तव्यम्—किं सर्वदेशकालावस्थितसमस्तप्रमातृसंविधिनौ तन्निवृत्तिः तथाभूतसाधनाभावज्ञाननिमित्तम् ; उन प्रतिनियतदेशकालावस्थिताः कसमर्थध्विनौति कल्पनाद्वयम् । तत्र यथाया कल्पना । सा न युक्ता । तथाभूतायास्तन्निवृत्तेरसिद्धत्वात् । न चानिद्धावापि तथाभूतज्ञाननिमित्तम् । अतिप्रसङ्गान् । सर्वस्यापि तथाभूतज्ञाननिमित्तं स्यात् । केनचित्कश्च प्रत्यासर्गविवेकपरिभावात्, अनभ्युपगमाच्च । न हि परेषाऽपि प्रमाणपञ्चकनिवृत्तेरसिद्धाया अभावज्ञाननिमित्तताऽभ्युपगता । कृतयजस्यैव प्रमाणपञ्चकनिवृत्तेरभावसाधनत्वप्रतिपादनात् । “गत्या गत्वा तु तान् देशान्, यद्यथो नोपलभ्यते । तदा न्यकाराभावाऽनसंश्लिष्यत्ययते ॥१॥” इत्यभिधानात् । न चेन्द्रियाऽऽदिव्यज्ञानाऽपि प्रमाणपञ्चकनिवृत्तिरभावज्ञानं जनयिष्यतीति शक्यमभिधानम् । प्रमाणपञ्चकनिवृत्तन्तुच्छरूपत्वात् । न च तुच्छरूपाया जनकत्वम् । भावकृताप्रसङ्गे । एवंलक्षणस्य भावत्वात् । तत्र सर्वसंबन्धिनौ प्रमाणपञ्चकनिवृत्तिर्विषये साधनाभावनिश्चयनिश्चयनम् । नाऽप्यामसंबन्धिनौ तृश्चिन्तम् । यतः साऽपि किं तादात्विकी, अतीतागतकालमभावा इति न पूर्वा । तस्या गङ्गुपुलिनरेणुपरिसंख्यानेति काल्पनिकत्वात् । नोत्तरा । तादात्विकस्याऽऽमनस्तत्त्वसंज्ञात्तरसंज्ञात्, असिद्धत्वाच्च । तत्र आरम्भसंबन्धिन्यपि प्रमाणपञ्चकनिवृत्तिस्तत्त्वज्ञानोपत्तिनिमित्तम् । तत्र अन्यवस्तुविज्ञानवत्त्वमप्यभावाऽऽख्यं प्रमाणं व्यतिरेकनिश्चयनिमित्तम् । यच्च—“शृणीवा वस्तुसद्भावं, स्मृत्वा च प्रतियोगिनम् । मानसं नास्तिताज्ञानं, जायतेऽज्ञानं पक्ष्या ॥१॥” इत्यभावप्रमाणोत्पत्तौ निमित्तप्रतिपादनम् । तत्र किं वस्तुस्वरूपस्य प्रतियोगिसंस्पर्धस्य ग्रहणम्, आहोस्त्वित् अस्-संस्पर्धस्य । तत्र यथायः पक्षः । स न युक्तः । प्रतियोगिसंस्पर्धवस्तुस्वरूपस्य प्रत्यक्षेण ग्रहणे, प्रतियोगिनः प्रत्यक्षेण वस्तुस्वरूपे ग्रहणात्, नाभावाऽऽख्यप्रमाणस्य तत्र तदभावप्रादुर्भावप्रवृत्तिः । प्रवृत्तौ वा प्रतियोगिसत्त्वेऽपि तदभावप्रादुर्भावेन प्रवृत्तेर्विपर्ययः । तन्नात्र प्रमाणस्यम् । अथ प्रतियोग्यसंस्पर्धवस्तुस्वरूपग्रहणम्, तत्र प्रत्यक्षेण प्रतियो-

ग्यभावस्य शृहीतत्वात्तत्राभावाऽऽख्यं प्रमाणं प्रवर्तमानं व्यर्थम् । अथ प्रतियोग्यसंस्पर्धताऽवगमौ वस्तुस्वरूपस्याभावप्रमाणसंपाद्यः । तर्हि तदप्यभावाख्यं प्रमाणं प्रतियोग्यसंस्पर्धवस्तुस्वरूपग्रहणे सति प्रवर्तते । तदसंस्पर्धताऽवगमस्य पुनरप्यभावप्रमाणसंपाद्य इत्यनवस्था । तथा प्रतियोगिनोऽपि स्पर्धे किं वस्तुस्वरूपसंस्पर्धस्य, अथाऽसंस्पर्धस्य । यदि संस्पर्धस्य, तदा नाभावप्रमाणप्रवृत्तिरिति पूर्ववद्भाष्यम् । अथासंस्पर्धस्य स्पर्धम् । ननु प्रत्यक्षेण वस्तुस्वरूपसंस्पर्धस्य प्रतियोगिनो ग्रहणे, तथाभूतस्य तस्य स्पर्धे, नान्यथा । प्रत्यक्षेण च पूर्वप्रवृत्तेन वस्तुस्वरूपसंस्पर्धप्रतियोगिग्रहणे पुनरप्यभावप्रमाणपरिकल्पनं व्यर्थम् । “वस्तुवस्तुस्पर्धसिद्धिश्च, तत्त्वाभावमप्यमप्राप्त्या ॥” इत्यभिधानात्तदर्थं तस्य परिकल्पनम् । तच्च प्रत्यक्षेणैव कृतमिति तस्य व्यर्थता । अथाभावप्यभावप्रमाणसंपाद्यः प्रतियोगिनो वस्तुस्वरूपसंस्पर्धताऽवगमः, तर्हि तथाभूतप्रतियोगिग्रहणे तथाभूतस्य स्पर्धे, तत्सद्भावे चाभावप्रमाणप्रवृत्तिः, तत्प्रवृत्तौ च तस्यासंस्पर्धताऽग्रहः, तद्वदे च स्मरणमित्येवं चक्रकचोर्वा भवन्तमुपपन्नानि । नाऽपि वस्तुमात्रस्य प्रत्यक्षेण ग्रहणमित्यभिधानोत्पत्त्यर्थम् । तथाऽभ्युपगमे, तस्य वस्तुवस्तुत्वसिद्धिश्च, प्रतियोगिनोऽपि प्रतियोगित्वस्येति न प्रतियोगिनो नियनरूपस्य स्मरणमिति सुतरामभावप्रमाणोत्पत्त्यर्थः । किं च—यदि, अभावाऽऽख्यं प्रमाणमभावप्रादुर्भावमभ्युपगम्यते; तदा तमेव प्रतिनियन्तुः प्रतियोगितन्तुः निवृत्तिः कथं तेन प्रतिपादिता स्यात् । अथाऽभावप्रतिपत्तौ तन्निवृत्तिप्रतिपत्तिः । ननु साऽपि निवृत्तिः प्रतियोगित्वरूपा संस्पृशिनौ, ततश्च तत्रप्रतिपत्तौ, पुनरपि कथं प्रतियोगिनिवृत्तिसिद्धिः । तन्निवृत्तिसिद्धेरपरतन्निवृत्तिसिद्धिरित्यनवस्था । किं च—अभावप्रतिपत्तौ प्रतियोगित्वस्वरूपं किमुत्पत्तये, व्यावर्तने वा । अनुवृत्तौ, कथं प्रतियोगिनोऽभावः । व्यावृत्तौ, कथं प्रतिषेधः प्रतिपादयितुं शक्यः । तद्विविक्तप्रतिपत्तेस्तत्रप्रतिषेध इति चेन्न । तदप्रतिभासनं तद्विविक्तताया एव प्रतिपद्युक्तशङ्के । प्रतियोगिप्रतिभासात् नार्थं द्रष्टुं इति चेत्, क्व तर्हि विज्ञाने तस्य प्रतिभासः । यदि प्रत्यक्षेण । न युक्तः । तत्सद्भावेसिद्धावा तन्निवृत्त्यसिद्धेः । स्पर्धे नस्य प्रतिपत्तिरिति चेन्न । तत्राऽपि येन रूपेण प्रतिभाति, न तेनाभावः येन न प्रतिभाति न तेन निषेधः तदेवं यदि प्रतियोगिस्वरूपादप्योऽभावः, तथाऽपि तत्प्रतिपत्तौ न तद्विवृत्तिसिद्धिः । अन्त्यत्वेऽपि तत्प्रतिपत्तौ प्रतियोगिनः प्रतिपत्तत्वात् न निषेधः । अपि च—तदभावाऽऽख्यं प्रमाणं निश्चितं सन्, प्रकृताभावनिश्चयनिमित्तत्वेनाभ्युपगम्यते, आहोस्त्वित् अस्ति निश्चयमिति विकल्पद्वयम् । यथानिश्चयमिति पक्षः । स न युक्तः । स्वयमर्थव्यभिक्तस्य त्वरियोगाऽऽदेरिव अन्यनिश्चायकत्वायोगात् । इन्द्रियाऽऽदेरन्यनिश्चितस्यापि रूपाऽद्विज्ञानं प्रति कारणत्वात् निश्चायकत्वं युक्तम्, न पुनरभावप्रमाणस्य । तस्यापरज्ञानं प्रति कारणत्वात्सम्भवात् । तत्रसम्भवश्च, प्रमाणोऽभावमऽऽकृत्यावस्तुत्वात् । वस्तुत्वेऽपि, तस्यैव प्रमेयाभावनिश्चयरूपत्वेनाभ्युपगमाहोस्त्वित्वात् । नाऽपि द्वितीयः पक्षः । यतस्तत्त्वज्ञातोऽन्यसाक्षात्भावाऽऽख्यात्प्रमाणोऽभ्युपगम्यते, प्रमेयाभावाद्वा । तत्र यदि प्रथमः

सम्भाव्यते । अथ व्यापारस्य व्यापारस्वरूपव्यापारव्यापार-
पेक्षः कारकाणां व्यव्यापारकत्वात्तदपेक्षा । का पुनरिय व्या-
पारस्य व्यापारस्वरूपता । यदि फलजनकत्वः तद्विहित-
प्रतीतिक्रियम् । अथ कारकाऽऽश्रितत्वम् । तदपि भिन्नस्य,
तज्जन्यस्य विहाय, न संभवतीत्युक्तम् । अथ कारकपरम-
न्यत्वम् । तदपि न । अनुपपन्नस्याऽनवज्ञात् । नाऽनुपपन्नस्य । अ-
न्यत्वपेक्षायाः । तथाऽपि तत्परमन्यत्वं, कारकाणामपि व्या-
पारपरमन्यता स्यात् । अथैवं पर्यनुयागः सर्वभावप्रतिनिय-
तस्वभावव्यावर्तक इत्युक्तः । तथाहि-एवमपि पर्यनुयागः
सम्भवति; वह्नेरोहकस्वभावस्य आकाशस्याऽपि स स्यात् ।
इतरथा वह्नेरपि स न स्यादिति । स्यादेतच्छब्दं प्रत्यक्षसि-
द्धौ व्यापारस्वभावे भवेत् ; स च न तथैति प्रतिपादितम् ।
तत्र एवमुक्तम्-“स्वभावोऽप्यतः सिद्धः, यदि पर्यनुपपन्नः ।
तत्रोत्तरादहं युक्तं, न ह्यनुपपन्नता ॥ १ ॥” तत्र तत्र व्या-
पारं नाम कश्चिद् व्यापारऽनुपपन्नः परः । आधुनाप्रज्ञाया-
स्यायं दोषः ; अत एवाध्यात्मिकमविगम्यता तस्याऽनुप-
पत्ता । ननु ह्यः श्रुता वाऽर्थोऽप्यथा नोपपद्यत इत्यहंक-
रत्वादायोपायः ; तत्र कः पुनरस्मै ज्ञातो व्यापारव्यतिरेकेण
नोपपद्यते, यो व्यापारं कल्पयति ? अर्थ इति चेत् प्रा-
रूप्य तेन विनाऽनुपपद्यमानता । नोपायः ; स्वहेतुतत्त-
व्याः ज्ञात्वा । किं च-असाध्यः किमकङ्क्षाव्यापारमन्तरेण
नोपपद्यमानस्तं कल्पयति, उत सर्वकङ्क्षाव्यापारमन्तरेण-
ति वक्तुम् ? तत्र यदि सकलकङ्क्षाव्यापारमन्तरेणैव
पद्यते । तद्व्यापारमात्रं स्यात् ; तद्व्यापारमन्तरेणानोभावात्
सर्वज्ञताप्रसङ्गः । अथकङ्क्षाव्यापारमन्तरेणानुपपत्तिः तद्वि-
हायवद्व्यवहारावस्तस्यावश्यकतामिति सुताऽऽधभावः । अथा-
र्थमर्थोऽर्थप्रकाशनालङ्कारो व्यापारमन्तरेणानुपपद्यमानस्त-
कल्पयति । ननु साऽप्यर्थप्रकाशनाऽर्थधर्मो, यद्यप्येवमदार्थ-
पेक्षायां दोषः । अथ तद्व्यातिरिक्तः । तदा तस्य स्वरूपं वक्त-
व्यम् । तस्याऽनुपपद्यमानता सा इति चेत् न । पर्यायमात्रमेतत्-
न तत्स्वरूपप्रतिपात्तः, इति स एव प्रश्नः । किं च-प्रकाशोऽ-
नुभवश्च ज्ञानमेव ; तद्वनवगमं तत्कर्मतायाः सुखरामनवगम-
इत्यर्थप्रकाशनाऽऽनुपपद्यमानत्वं स्वरूपगतवगते, कथं ज्ञानव्या-
पारपरिकल्पितः । किं च-अर्थप्रकाशनालङ्कारोऽर्थधर्मोऽप्य-
थाऽनुपपत्तिस्तन्निश्चितस्तं कल्पयति, अर्थोऽर्थधर्माद्वि-
ति । तत्र यथायः कल्पः । स न युक्तः । अतिप्रसङ्गात् । तथाहि-
यथानिश्चिताऽपि तथात्वेन स तं परिकल्पयति, तथा येन वि-
नाऽपि स उपपद्यते तमापि स न कल्पयति । विशेषमा-
वात् । अथाऽनिश्चितोऽपि स न विनाऽनुपपद्यमानत्वेन निश्चितः
स तं परिकल्पयति, तर्हि लिङ्गस्याऽपि नियतत्वेनानि-
श्चितस्याऽपि स्वावयवमात्रकत्वं स्यात् । तथा चाध्यात्मिकस्यैव
वरोक्त्यानिश्चायिका, नाऽनुमानमिति पदप्रमाणवादाऽनुपपत्ता-
वात् । अथान्वयाऽनुपपद्यमानत्वेन निश्चितः स धर्मस्तं पर-
िकल्पयति, तदा वक्तव्यम्-क तस्याऽप्यथाऽनुपपन्नत्वनिश्च-
यः ? याह ह्यतन्तर्धर्माण, तदा लिङ्गस्याऽपि तत्र नियतत्वनि-
श्चायाऽस्तीत्यनुमानमवधार्योपातः स्यात् । एवं चाध्यात्मिकानु-
पपत्तिर्नैति पुनरपि प्रमाणपदकाऽनुपपत्तामर्थोपातः । अथ सा-
धयमिति, तन्निश्चय इत्यनुमानाऽनुपपत्तामर्थोपातः । तदाऽत्रापि
वक्तव्यम्-कृतः प्रमाणस्तस्य तज्जन्यः ? यदि विपक्षोऽनुप-
पत्तमात्रं । तत्र युक्तम् । सर्वसंबन्धिनोऽनुपपन्नस्यासत्कल्प-
११६

निपादनात् ; आत्मसंबन्धिनस्तु, अस्माकानि कत्वादिति ताऽप्य-
थाऽनुपपद्यमानत्वनिश्चयः । किं च-अर्थोपपत्त्यापेक्षयाध्या-
नुपमानतालङ्कारार्थधर्मस्य एव स्वरूपकत्वाध्यापेक्षयाऽप्य-
न्याऽनुपपद्यमानत्वनिश्चयः, स एव स्वरूपकत्वार्थसङ्गाय ए-
वापेक्षयामानत्वनिश्चय इत्यप्युपपत्त्यापेक्षयाध्यापेक्ष-
स्यानुमानापेक्ष्य च लिङ्गस्य, न कश्चिद्विशेष इत्यनुमानानि-
रासऽध्यापेक्षानिगराः कृत एवैति तथोपायः । ज्ञान-
व्यापारलक्षणप्रमाणनिश्चयापेक्ष्यम् । यदि संविश्वस्य फलं
ज्ञानव्यापारसङ्गाय सामान्यता ह्ये लिङ्गमाहः । तन्मतमप्यस-
ङ्गम् । यतः संवेदनाऽऽपेक्ष्य लिङ्गस्य किमर्थप्रतिभासस्वजा-
वत्त्वम्, उत तात्पर्यगतामिति कल्पनाद्वयम् । तत्राऽध्यापि-
भासस्वभावपेक्षेऽपि, किमपरेण ज्ञानव्यापारेण कथितेन, इति
वक्तव्यम् । तदुपपत्तिर्न विना न सम्भवतीति चेत् । इ-
न्द्रियाऽऽश्रित्युपादकस्य सङ्गावाऽप्यर्थे तत्परिकरमनम् ।
किमन्तरेण कारकतावापेक्षाऽनुपपत्तिः तत्कल्पते चेत् ।
नान्विन्द्रियाऽऽदिस्वामान्यस्य कव्यापार इति वक्तव्यम् । क्रियो-
त्पत्ताविति चेत् । साऽपि क्रिया, क्रियात्परमन्तरेण कथं कार-
कतावापेक्षया इति पुनरपि तद्वै चाद्यम् । क्रियात्पर-
कल्पनेऽतवत्त्वा प्राक् प्रतिपादितेन । तत्रापि प्रतिभासस्वभाव-
त्वेऽप्यव्यापारः कल्पनीयः । निष्पद्योक्तत्वाद् । अथ हि-
ताया कल्पनाऽनुपपद्यते । साऽपि न युक्ता । यतोऽर्थस्य
संवेदने तद्व्यवहाराव्यापारलिङ्गात् समासादयति । ना च तद-
संवेदनस्वभावस्य कथं सङ्गातः । इति तु पूर्वमेव निर्णयि-
मिति न पुनरुच्यते । किं च-अर्थप्रतिभासस्वभावो संवेदने
ज्ञाने, ज्ञानात्, तद्व्यापारश्च बोधाऽऽत्मकः । नैतन्नित्यं क च-
द्वि प्रतिभाति । अथ घटमार्जनामिति प्रतिपत्तिरस्ति, न
वेद्या निहन्ति शक्या, नाऽप्यस्याः किंलिङ्गाद्यकमुपपन्नस्य;
तत्कथं न त्रितयमज्ज्ञः ? । तथाहि-अहोमिति ज्ञानुः प्रति-
भासा, जानामास संवेदनस्य, घटमिति प्रत्यक्षस्याथस्य, व्या-
पारस्य त्वपरस्य प्रमाणान्तरतः प्रतिपत्तिरित्युपपन्नः ।
अयुक्तमेतत् । यतः कल्पेनोद्वेगतशब्दमात्रमेतत्, न पुनरेव
वस्तुव्यवर्तनात् । अत एवोक्तमाचार्येण-“एकमेवद्वै संवि-
द्वयं ह्यविवादाऽऽश्रितेकाऽऽकारोऽर्थतः समुपपत्त्यास्तत्र यथेष्ट-
सङ्गाः क्रियन्तः ॥” किं च-व्यापारनिश्चितं कारकमेव वि-
कल्पय-“कृत् पूर्वं व्यापारः, पश्चात् संवेदः ; उत पूर्व संवे-
दः, पश्चाद्व्यापारः । पुरोऽस्मि पक्षे न व्यापारार्थः स्वभावः ।
पुरोमेव व्यापारसङ्गातात् । उत्तरास्मि, पुनर्धिकारोऽप्यमेव-
संवेदं सात किं परस्वरूपार्थार्थोऽव्यापारकत्वम्, उत
निरपेक्षार्थार्थः । मापेक्षे स्वव्यापारकत्वोऽनुपपत्तिः । अन्त-
कज्यत्वात्तस्य । निरपेक्षत्वे किं मानमेतः ततश्च समर्था-
वस्थायापि स्वव्यापारकत्वादनिरपत्तता नहि । न तैत्त-
दर्थमप्येव । तत्र युक्तं व्यापारस्याप्रतीयमानस्य कल्पनेन ।
काऽप्यथा सार्थानि फलऽपरीत्यमानकल्पनेनाऽऽमानमाया-
सयाति । अन्यथा सतवद्वैचित्र्याऽऽप्युपपत्तिरुक्तस्य प्रा-
गेव दर्शितः । इन्द्रियाऽऽश्रितस्वभावमुपपन्नोऽनुपपत्तिः । इतोऽपि
संवेदनाऽऽश्रित फलमपेक्षो व्यापारऽनुपपत्तापेक्षयाऽप्युक्त-
व्यापारसङ्गातः । तथाहि-ज्वता शब्दवादिपरमप्रामाण्यप्रस-
क्तितयात् स्मृतिप्रमाणोऽनुपपत्तः । निरपत्तत्वात्, तथावद्वै-
भावित्यात् । तथाहि-तस्यामप्यवद्वैकाऽऽपेक्षेऽहंशकालयो-
रस्य प्रतिभाति । न च तद्वैचित्र्याऽऽप्युपपत्तिरसत्कल्प-
११७

उत्पत्तिमात्रे कश्चिद्विशेषः । यथाऽन्यद्देशऽऽश्वासितमा-
कारं कुतश्चिद् भ्रममिति सत्यं ज्ञानं दर्शयति, तथाऽविद्यावशा-
दवस्थानासन्नमपि किञ्च दर्शयति ? तथा च कथं शून्यवादा-
भ्रुक्तिः ? । तथा परतः प्रामाण्यमपि मिथ्यात्वाऽऽशङ्क्यो कस्य-
चित् ज्ञानस्य बाधकाभावात्प्रमाणोक्तकथम् । तदन्वयेण च बा-
धेकत्वे प्रमाणानामपरिहार्यं विपरीतभावौ । ततो न कस्याचि-
त् ज्ञानस्य मिथ्यात्वः तदज्ञावाशम्यद्देशकाकाराद्यप्रतिभासो,
नाऽपि बाधकाभावात्कालः । भ्रान्तिनाशितेन तु तथा व्यपदेशः,
स्मृतिप्रमाणान् । तथाहि-इदं रजतमिति प्रतीताविदमिति पुरो
व्यवस्थितार्थप्रतिज्ञात्, रजतमिति पुरो वगतत्तत्तत्स्मरणं, सा-
दृश्याऽऽदेः कुतोश्चास्मितात्, तच्च स्मरणमपि, स्वकृतेण नाऽ-
वभासते इति स्मृतिप्रमाणं उच्यते । यत्र स्मरामोनिप्रत्ययस्वर-
स्मृतिरप्रमाणः, यत्र स्मृतिरप्येव स्मरामोनि रूपाव्येदनं कुतोश्चिद्
कारणान्, स्मृतिप्रमाणोऽभिधीयते । अस्मिन्मन्त्रे रजतमिति यत्क-
लसंवेदनं, तद्विकं प्रत्यक्षफलस्य सन्तः, किं वा स्मृतेः ? । अहं
प्रत्यक्षफलस्य, तदा यद्येदमिति प्रत्यक्षकृतं प्रतिज्ञाति, तथा
रजतमित्यपि तत्तच्च तुर्ये प्रतिभासे, एकं प्रत्यक्षम्, अपरं
स्मरणमिति किं कुतो विशेयः ? । अयं किं स्मरणस्याऽपि सतत्त्वं
ज्ञानवगमात्तेनाऽऽकारणवगमः । तद्विकं रजतमित्यत्राप्रतिप-
त्तिर्यत्र, तस्या वाऽऽनुगम्यमाणानां कथं स्मृतिप्रमाणः ? । अ-
न्यथा सूक्ष्माद्यवस्थावामपि स्यात् । अथेदमिति तत्र प्रत्ययाभा-
वात्कालऽसौ । तन्निवृत्तिरप्यत्रापि वक्तव्यः । किमाभाति ? । पुरोऽज-
स्थितं शुक्तिशकलमिति चेत्, ननु किं प्रतिज्ञासमानत्वेन तत्तत्र
प्रतिभाति, उत सखिहिनस्येन ? । प्रतिज्ञासमानत्वेन तथाऽभ्युपगमे,
न स्मृतिप्रमाणः । शुक्तिशकलत्वे हि स्वगतधर्मोर्वाशे प्रतिभा-
समाने, कुतो रजतस्मरणसंभावना ? । न हि घटप्रत्यये पटस्म-
रणसंभवः । अथ शुक्तिरजतयोः सादृश्यात् शुक्तिप्रतिभासे
रजतस्मरणम् । न । तस्य विशेषानन्वयेऽप्येकशक्तिरुक्तत्वात् ।
यदाह्यतारणधर्मोऽभ्यासितं शुक्तिस्वरूपं प्रतिभाति, तदा
कथं सदृशवस्तुस्मरणम् ? । अन्यथा संवेद स्यात् । सामान्य-
मात्रग्रहणे हि तत्कदाचिद्भवेदपि; नासाधारणस्वरूपप्रति-
ज्ञात् । तत्तदमित्यत्र शुक्तिशकलस्य प्रतिभासनात्तथाव्यव-
धानात् । सखिहितत्वेनाप्रतिज्ञासमानस्याऽपि तद्विषयत्वा-
दभ्युपगमे, इन्द्रियसंबन्धानां तद्गोचरित्वात्प्रवर्तनामपि प्रति-
ज्ञाः स्यात् । न चाऽऽतिप्रज्ञासमानाभिहित्याऽऽतीतामिव
प्रतीतिजनकानामपि तद्विषयता सङ्गच्छते । तत्तदमित्यत्र
शुक्तिशकलप्रतिज्ञासः नापि रजतमित्यत्र स्मृतिरन्वेषि त-
दाः स्वकृतेणावगममात्रमपि इत्यभ्युपगमो युक्तः । अथ
स्मृतिरप्यनुभवत्वेन प्रतिभाति तत्प्रमाणोऽभ्युपगमश्चेन । नन्वे-
व 'सर्वं शून्यवादपरतः प्रामाण्यवभावादननुगम्यमाणानां विपरी-
तव्यतिरापत्तिना । न चात्राऽतिपत्तिरिव । रजतमित्येवं स्मर-
णस्यानुभवस्य वा प्रतिज्ञासनात् । इदमप्येदं शब्द-अर्थसं-
वेदनमपरोक्षं सामान्यतो दृष्टं लिङ्गं यदि ज्ञानुपधापानु-
मापकमभ्युपगमश्चेन, तदा स्मृतिप्रमाणं रजतमित्यत्र संवेद-
नम्, उतासंवेदनम् ? । प्रतिज्ञासापेक्षेः संवेदेनऽपि, रजत-
मदभ्युपगमनाय न संवेदेन । स्मृतिप्रमाणोऽभावात्प्रसङ्गात् । ना-
ऽपि स्मर्यमाणतया । प्रमाणानुगम्यात् । विपरीतस्मृताति-
स्तु नाभ्युपगम्यते । तत्तत्तत्तत्तत्तत् संवेदनस्यापरोक्षत्वाभ्यु-
पगमेऽपि, प्रतिज्ञासाधारः प्रसक्तः । किं च-स्मृतिप्रमाणः
पूर्वोक्तदोषव्यवभावादननुगम्यतः तच्च तदभ्युपगमेऽपि समानम् ।

तथाहि-सम्यग्ज्ञानप्रतिभासेऽपि आशङ्क्यतया-किमिव स्मृ-
तावापि स्मृतिप्रमाणः, उत सम्यगनुभव इति सापेक्षत्वादा-
यकाव्येण परतः प्रमाणम् ? । तत्र च अत्यन्तेनातन्वयात् प्रद-
ष्टितेनैव । यत्र हि स्मृतिप्रमाणवस्तुसोत्तरकालभावो बाधकप्रत्ययो,
यत्र तु तदभावस्तत्र स्मृतिप्रमाणसंभव इति कथं न बाध-
काभावापेक्षायां परतः प्रामाण्यस्योपभयस्यावकाशः ? । शून्य-
वाद्देश्यतयमपि स्मृतिप्रमाणानुगममेव सर्वथाभावं । तथा हि-
ध्वस्तभीहृषोऽऽकारोऽनुपपन्नज्ञानवशात्कालाकारश्च ज्ञानेयः
प्रतिभाति, साऽऽशङ्कं ज्ञानरहितोऽस्यप्रतिभाति । रजताऽऽदि-
स्मृतेरप्यधिकहितरजतऽऽकारप्रतिज्ञासम्बन्धाव्यासतुस्यैव न-
दुपपत्तावसिद्धिर्न नोपपुत्रत इति असद्वर्थावयवत्वे ज्ञान-
स्य, कथं शून्यवादप्रवादो भवतः स्मृतिप्रमाणवशात्तेन मुक्तिः ? ।
तत्र स्मृतिप्रमाणः कश्चायं स्मृतिप्रमाणः-किं स्मृतेरभावः, उता-
न्यावभासः, आदौस्मृत्यं अन्यथाऽऽकारवेदिश्यामिति विकल्पाः ? ।
तत्र नामो स्मृतेरज्ञातः । प्रतिभासाभावप्रसङ्गात् । अथाव्याव-
भासोऽसौ । तथाऽऽपि वक्तव्यम्-किं तत्कालोऽस्यावभासो-
ऽसौ, यतोत्तरकालताया ? । यदि तत्कालभावो व्यावभासः
स्मृतेः प्रमाणः, तदा घटाऽऽदिज्ञाने तत्कालतावत् तस्याः प्रमाणः
स्यात् । यतोत्तरकालतावशात् तस्याः प्रमाणः । तदप्ययुक्तम् ।
अतिप्रसङ्गात् । कश्चाऽसौ तद्विकं तत्कालमवभासः मुक्तिः ? ।
पुनर्ज्ञानस्य स्मृतिप्रमाणत्वेनाभ्युपगमस्य, तत्रैव किमायातम् ? ।
अन्यथा सर्वस्य पुनर्ज्ञानस्य स्मृतिप्रमाणव्यवसङ्गः । अथाप्या-
ऽऽकारवेदिश्यां तस्या अस्मै विपरीतस्याति स्यात्-न
स्मृतिप्रमाणः । कश्चाऽसौ तद्विकं तत्काल आकारस्तथा ? । यदि
स्फुटार्थावभासित्वं, तदाऽसौ प्रत्यक्षत्वाऽऽकारः, कथं स्मृति-
संबन्धी ? । तस्यैव न्यवेन वा तस्याः प्रत्यक्षकृतेन भ्यात्, न
स्मृतिरुपत्ता । अत एव शुक्तिरप्यो रजतप्रतिभासस्य न स्मृ-
तिरुपत्ता तत्प्रतिज्ञात्वेन व्यवस्थाप्यते । तस्य प्रत्यक्षकृतेन तदा प्र-
तिभासत्वात् । नाऽपि बाधकप्रत्ययेन तस्याः स्मृतिरुपत्ता व्यव-
स्थाप्यते ; यतो बाधकप्रत्ययः तत्प्रतिज्ञातस्याऽवस्थासङ्गत्वमा-
वधानात् । न पुनस्तद्विकलस्य स्मृतिरुपत्ताम् । तथाहि-काष्ठ-
कप्रत्यय एवं प्रसक्तो-नेदं रजतं, न पुनरजतप्रतिभासः
प्रकृतः स्मृतिरिति । तत्र स्मृतिप्रमाणरुपत्ता ज्ञानेदं शास्त्र-
परास्तु युक्ता । अतो नायमपि सत्यः । तस्मात्संवेदनस्यैव
प्रत्ययार्थं सामान्यतो दृष्टं लिङ्गं प्रमाद्वैभ्युपगम्य-
मानं, ज्ञानुपधापानुमापकप्रमाणम्, नृमापकप्रमाणं,
प्रमाणस्यैवाऽऽलक्ष्यार्थकं यथावस्थितार्थपरिकच्छेदशक्ति-
भावस्य प्रमाद्वैभ्युपगमस्य स्वतः सिद्धिः ? । न हि धर्मिणोऽसिद्धौ
तत्त्वस्यैव प्रमाणोऽप्युक्तः, अतो न सर्वत्र स्वतः प्रमाद्वैभ्युपगम-
स्थितम् । सम्म० ? कारक । (साऽऽकारं ज्ञानं प्रमाणम् । निरा-
काराज्ञानवार्ता । 'णाव' शब्दे चतुर्थनामे । १६५६ पृष्ठे विरक्तः)
(मांमोक्तकानां ज्ञानुपधापारः प्रमाणश्च इति 'णाव' शब्दे च-
तुर्थनामे । १६५६ पृष्ठे उक्तम्) । (अत्राधर्माध्यात्म्यं प्रमा-
णम्, इति 'णाव' शब्दे चतुर्थनामे । १६५६ पृष्ठे दर्शितम्) । (संवा-
दिकानां प्रमाणम् सीगतानामिति 'णाव' शब्दे चतुर्थनामे । १६५६
पृष्ठे उक्तम्) । (अथावभावावशिष्टार्थोपलक्षणतया सा-
मर्थी प्रमाणश्च, इति 'णाव' शब्दे चतुर्थनामे । १६५६ पृष्ठे उक्तम्)
(८) कथ्यादि चतुर्थिं प्रमाणम्-

से किं तं पमाणेयं ? । पमाणेयं च जगिहे पण्यते । तं

जहा-नामप्यमाणे, उवणप्यमाणे, दव्वप्यमाणे, भावप्यमाणे ॥

(पमाणे अट्टविहरे इत्यादि) प्रमीयते परिकिञ्चने वस्तु निष्कार्यतेऽनेनेति प्रमाणम् । नाम-स्थापना-हव्य-भावस्वरूपं चतुर्थभेदः । अनु० । (नामप्रमाणवाक्या ' नामपमाणे ' शब्दे-चतुर्थभागे २००१ पृष्ठे गता) (स्थापनाप्रमाण-वाक्या ' उवणपमाणे, शब्दे-चतुर्थभागे १६७३ पृष्ठे सप्तुका)

से किं तं दव्वप्यमाणे ? । दव्वप्यमाणे छिप्पिहे पसुत्ते । तं जहा-धम्मत्थिकाए० जाव अद्दासमए । से तं दव्वप्यमाणे ।

अयमत्र भावार्थः-धर्मास्तिकायाऽधर्मास्तिकाय इत्यादीनि षड् द्रव्यविषयाणि नामानि ह्यस्मैव प्रमाणं तेन निष्पन्नानि त्रयप्रमाणानामानि, धर्मास्तिकायाऽऽदिद्रव्यं विहाय न कदाचिदव्यय वर्तते इति तत्तुक्तान्मुच्यमान इति तात्पर्यम् । अनादिसत्त्वानामभेदेनैवेतानि प्रागुक्तानीति चेत्, उच्यतां, को होव ? । अस्मत्तत्त्वमाऽऽत्मक वस्तुनि तत्त्वज्ञानोपपत्त्याऽनेकव्यपदेशात्वा अमुष्णत्वात्, एवमव्ययत्वाय यथास्मभवं वाच्यमिति । अनु० । (धर्मास्तिकायवाक्या तत्रैकार्थिकानि च ' धर्मास्तिकाय ' शब्दे-चतुर्थभागे २७२ पृष्ठे व्याख्यातानि) (अयमस्तिकायवाक्या ' अयमव्ययत्वाय ' शब्दे प्रथमभागे ५६७ पृष्ठे गता) । (अद्दासमव्ययत्वाय ' अद्दासमय ' शब्दे प्रथमभागे ५६५ पृष्ठे गता)

से किं तं पमाणे ? । पमाणे चउविहरे पसुत्ते । तं जहा-दव्वप्यमाणे, खेतप्यमाणे, कालप्यमाणे, भावप्यमाणे ॥ २३॥ अनु० ।

तत्र प्रमितिः प्रमीयते वा परिकिञ्चने येनाद्येष्टतत्त्वमात्रं, तत्र द्रव्यभेदप्रमाणं द्वाह्याऽऽदिद्रव्येण वा धनुरादिना शरीराऽऽदिद्रव्यैर्वा द्वाह्यस्तादृक्षाऽऽदिद्रव्यैश्च वा, जीवाऽऽदिद्रव्याणां वा, जीवधर्माधर्माऽऽदीनां, ह्येवं वा परमावधार्य पदार्थाणां ह्येषु वा तेष्वेव तेषामेव प्रमाणं ह्यव्यप्रमाणम् । एवं यथायोगं स्वैवं विप्रश्ने कार्यः । तत्र ह्यव्यप्रमाणं त्रेधा-प्रदेशनिष्पन्नं, विभागनिष्पन्नं च । तत्राऽऽयं परमावधारणप्रदेशनिकायं विभागनिष्पन्नं पञ्चधा मानाऽऽदि । तत्र मानं धाम्यमानं सत्तिकाऽऽदि । रसमानं कर्माऽऽदि १, उन्मानं तुल्यकर्माऽऽदि २, अयमानं ह्यनाऽऽदि ३, गणितमात्राऽऽदि ४, प्रतिमानं गुणवत्तनाऽऽदि ५ । क्षेत्रमाकाशं तस्य प्रमाणं त्रिधा प्रदेशनिष्पन्नाऽऽदि । तत्र प्रदेशान्तरक्षेत्रप्रदेशावगादाऽऽदि अस्वस्थव्यप्रदेशावगादाऽऽदि । विभागनिष्पन्नममुखाऽऽदि, कालः समयसम्मानं त्रिधा-प्रदेशान्तरक्षेत्रसमयान्तरादि क्षणकल्पसमयस्थायित्वम् । विभागनिष्पन्नं समवायान्निकेयाऽऽदि । क्षेत्रकालयोर्ह्यस्यैव सत्त्वादि भेदनिर्देशो जीवाऽऽदिद्रव्यविशेषकत्वेनाल्लोकापार्थक्यताऽनीति ह्यवगाहिशृङ्खलावधानार्थः । जाव एव भाषाणां वा प्रमाणं तत्र प्रमाणं गुणनयनस्याभेदादि क्षणकल्पसमयस्थायित्वम् । ज्ञानदर्शनत्वादिप्राणि । तत्र ज्ञानं प्रत्यक्षानुमानोपमानाऽऽयमरूपं प्रमाणमिति यथा नैगमाऽऽयः, स्वस्था एकाऽऽदि केति । स्था० ४ त्वा० १ उ० । ज्ञाव० । दर्श० । नि० । सू० । सूत्र० । भा० । प्र० । व्य० । विष्टे० । उच० । (' से किं तं पमाणे ' इत्यादि) प्रमीयते-परिकिञ्चने धाम्यह्यवाऽऽद्येनेनेति प्रमाणम्-असतिप्रसूत्या-

दि, अथवा इदं चेद् च स्वकल्पस्य अन्तर्भावेषु प्रतिनियतस्व-रूपतया प्रत्येकं प्रमीयते-परिकिञ्चने यत्तत्प्रमाणं-यथाक्रमेण, यदि वा धाम्यह्यवाऽऽदिरेव प्रमितिः-परिकिञ्चने स्वकल्पावगमः प्रमाणम्, अत्र पक्षेऽसतिप्रसूत्याऽऽदिरेव तत्तत्प्रमाणता, तस्य प्रमाणं द्रव्याऽऽदिप्रमेयवशाच्चतुर्थभेदः । तस्य धाम्य-विषयं प्रमाणं द्रव्यप्रमाणम् । अनु० ।

से किं तं दव्वप्यमाणे ? । दव्वप्यमाणे दुविहे पसुत्ते । तं जहा-पएसनिष्पत्ते अ, विभागनिष्पत्ते अ । से किं तं पएसनिष्पत्ते ? । पएसनिष्पत्ते अग्रेणविहे पसुत्ते । तं जहा-परमाणुपोंमाले दुपएसिए० जाव दसपएसिए संखिजपएसिए असंखिजपएसिए अर्णेतपएसिए । से तं पएसनिष्पत्ते । से किं तं विभागनिष्पत्ते ? । विभागनिष्पत्ते पंचविहे पसुत्ते । तं जहा-माये, उम्माये, अवमाये, गणिमे, पडिमाये ।

तत्र ह्यव्यप्रमाणं त्रिविधम्-प्रदेशनिष्पन्नं विभागनिष्पन्नं च । तत्र प्रदेशा-एकदिशाक्षणवस्तेनिष्पन्नं प्रदेशनिष्पन्नं, तत्रैक-प्रदेशनिष्पन्नं परमाणुः, द्विप्रदेशनिष्पत्ते द्विप्रदेशिका, प्रदेश-त्रयव्यतिरिक्तप्रदेशिका, एवं यावदन्तर्गते प्रदेशैः सप्तश्रोऽनन्तप्रदेशिकाः । तन्निवृत्तं परमाणुवादि कमनन्तप्रदेशिककल्पव्यर्थेन द्रव्यमेव, न तत्तत्तस्य प्रमेयत्वात् प्रमाणता न युक्तेति चेत्, नैवस्य, प्रमेयस्यापि ह्यवाऽऽदिः प्रमाणतया कटारत्वात् । तथाहि-प्रस्थकाऽऽदिप्रमाणं मित्रा पुञ्जकृतं धाम्याऽऽदि ह्यस्मात्तादृशलोके वक्तारो भवन्ति-प्रस्थकाऽऽदिरेव पुञ्जकृतस्तस्मिन्मिति, तत्तत्क्षेत्राद्व्यादिप्रदेशनिष्पन्नत्वलक्षणं स्वस्वरूपमेव प्रमीयमाण्वापरमावधारिह्यव्यवस्थापि कर्मसाधनप्रमाणशब्दाव्यवस्थाऽऽदिरेव, कारणमाधनत्वे त्वेकार्थव्यादिप्रदेशनिष्पन्नत्वलक्षणं स्वरूपमेव मुख्यतया प्रमाणमुच्यते, ह्येवं तु तत्स्वरूपयोगाद्दुपचारतः, भावमाधनतया तु प्रमितिः प्रमाणप्रमेयाधीनत्वादुपचारादेव प्रमाणप्रमेययोः प्रमाणताऽवगतयथा, तदेवं कर्मसाधनपक्षे परमाणुवादि ह्येव मुख्यतया प्रमाणमुच्यते, कारणमाधनपक्षोपपत्त्योस्तूपचारत इत्यर्थः । इदं च यद्योत्तरमन्यायस्वरूपोपेतं स्वार्थेनैव प्रदेशनिष्पन्नत्वात् प्रदेशनिष्पन्नमुक्तं, चिन्तयेत् तु स्वगतप्रदेशाद्विहायार्थं विविधो विविष्टो वा भागो जङ्गो विकटः प्रकार इति यावत्स्व निष्पन्नं विभागनिष्पन्नम् । तथाहि न धाम्यमानाऽऽदिः स्वगतप्रदेशाऽऽद्यपयणस्वरूपं निरूपयित्यते । अपि तु- " को अस्मैश्चो एतद् " इत्यादिको यो विशिष्टः प्रकारस्तेनेति । तच्च पञ्चविधं, त्रयधा-मानम्, उन्मानम्, अयमानं, गणितं, प्रतिमानम् । अनु० । (परमाणुपुञ्जकल्पवाक्या ' परमाणुपोंमाले ' शब्दे वक्ष्यते) (मानस्वरूपं ' मान ' शब्दे वक्ष्यते) । उन्मानवाक्या ' उन्मान ' शब्दे (हृत्नीयभागे ८५७ पृष्ठे गता) । अयमानवाक्या ' अयमान ' शब्दे तृतीयभागे ९० पृष्ठे गता । (गणितवाक्या ' गणित ' शब्दे तृतीयभागे ८२४ पृष्ठे प्रतिपादिता ।) (प्रतिमानवाक्या ' पडिमाण ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३३५ पृष्ठे गता) (क्षेत्रप्रमाणवाक्या ' खेतपमाणे ' शब्दे तृतीयभागे ७७० पृष्ठे गता)

से किं तं कालप्यमाणे ? । कालप्यमाणे दुविहे पसुत्ते । तं जहा-पएसनिष्पत्ते, विभागनिष्पत्ते अ ॥ २३॥

गताधेयम् ॥ १३५ ॥

से किं तं पयसिण्यफणे ? पयसिण्यफणे एगसम-
यडिईए, दुसमयडिईए, तिसमयडिईए जाव दसमयडि-
ईए, अस्सिजसमयडिईए । से तं पयसिण्यफणे ॥ १३६ ॥

नवरमिह प्रवेशः काश्रव्य निर्विभागा भागाः, तैरिष्यच प्र-
वेशनिष्यच, तत्रकसमयधिकितः परमाणुः एकस्य वा एके-
न कालप्रदेशान निष्यचो, द्विसमयस्थितिकस्तु द्वाभ्याम्, एवं
यावदसङ्ख्येयसमयस्थितिकोऽनङ्ख्येयैः कालप्रदेशैर्निर्मुक्तः, प-
रस्वर्केन रूपेण पुद्गलाणां स्थितिरत्र नास्ति, प्रमाणात् च-
ह प्रदेशनिष्यचप्रमाणवद्भावनीया ॥ १३६ ॥

से किं तं विभागनिष्फणे ? विभागनिष्फणे-अणुगविहे
पमत्ते । तं जहा-

“समयावीलअमुहुत्ता, दिवसअहोरत्तपक्खमाया य ।
संवच्छरुणपत्तिआ, सागरओसिपपरिअट्टा ” ॥ १३७ ॥

विभागनिष्फणं तु समययाऽऽति । तथा चाऽऽह-समयाऽऽव-
सिययाहा ॥ १३७ ॥ अनु० ।

ज्ञावप्रमाणम्-

से किं तं भावप्रमाणे ? भावप्रमाणे तिविहे पमत्ते । तं
जहा-गुणप्रमाणे, नयप्रमाणे, संखप्रमाणे ॥ १४६ ॥

भवन् भावा वस्तुनः परिणामो ज्ञानाऽऽर्धवाऽऽर्धकः प्र-
मितः प्रमायेन अनेन प्रमायेते स वा इति प्रमाणम्, भाव
एव प्रमाणं भावप्रमाणम् । भावस्वाधनपेके प्रमितिः वस्तु-
परिच्छेदस्वरूपे तुत्वाद्भावस्य प्रमाणाऽऽवनेया । तच्च ज्ञावप्र-
माणं त्रिविधं प्रज्ञप्तम् । तद्यथा-१ गुणप्रमाणमित्यादि । २ गुणो
ज्ञानाऽऽर्धः, स एव प्रमाणं गुणप्रमाणं, प्रमायेते च गुणप्र-
म्यं, गुणाश्च गुणरूपतया प्रमायेतेऽनः प्रमाणात् ॥ १४६ ॥
अनु० । (तद्यप्रमाणस्वरूपम्) 'णय' शब्दे चतुर्थभागे
१=७७ पृष्ठे उक्तम् । संस्थानं संख्या, सैव प्रमाणं संख्याप्रमा-
णम् । अनु० ।

से किं तं गुणप्रमाणे ? गुणप्रमाणे द्रुविहे पमत्ते । तं
जहा-जीवगुणप्रमाणे, अजीवगुणप्रमाणे य ॥

तत्र गुणप्रमाणं द्विधा-जीवगुणप्रमाणं च, अजीवगुण-
प्रमाणं च ।

तत्राऽऽपचकटपवादे जीवगुणप्रमाणमेव तावदाह-

से किं तं अजीवगुणप्रमाणे ? अजीवगुणप्रमाणे पंचविहे
पमत्ते । तं जहा-वसणगुणप्रमाणे, गंधगुणप्रमाणे, रसगु-
णप्रमाणे, फासगुणप्रमाणे, संडासगुणप्रमाणे ।

(से किं तं अजीवगुणप्रमाणे ? इत्यादि) एतत्स्वयंप्रति-
पाठसिद्धम् ।

से किं तं वणगुणप्रमाणे ? वणगुणप्रमाणे पंचवि-
हे पमत्ते । तं जहा-कालवणगुणप्रमाणे जाव मुक्किल्लवण
गुणप्रमाणे । ये तं वणगुणप्रमाणे । से किं तं गंध-
गुणप्रमाणे ? गंधगुणप्रमाणे द्रुविहे पमत्ते । तं जहा-
सुरभिगंधगुणप्रमाणे, दुरभिगंधगुणप्रमाणे य । से तं गं-
धगुणप्रमाणे । से किं तं रसगुणप्रमाणे ? रसगुण-

प्रमाणे पंचविहे पमत्ते । तं जहा-तितरमगुणप्रमाणे जा-
व महुररसगुणप्रमाणे । से तं रसगुणप्रमाणे । मे किं तं
फासगुणप्रमाणे ? फासगुणप्रमाणे अट्टविहे पमत्ते । तं
जहा-कक्कवडफासगुणप्रमाणे जाव लुक्खफासगुणप्रमा-
णे । मे तं फासगुणप्रमाणे । मे किं तं संडासगुणप्रमा-
णां ? संडासगुणप्रमाणे पंचविहे पमत्ते । तं जहा-प-
रिमंडलसंडासगुणप्रमाणे, वट्टसंडासगुणप्रमाणे, तंस-
संडासगुणप्रमाणे, चउरसंसंडासगुणप्रमाणे, आयसंडा-
सगुणप्रमाणे । मे तं संडासगुणप्रमाणे । से तं अजीव-
गुणप्रमाणे ।

(परिमंडलेति) नवरं परिमण्डलसंस्थानं वज्रयाऽऽदिवत्,
वृत्तमयंगोलकवत्, इत्यत्र त्रिकोणं शृङ्गाटकफलवत्, चतु-
रस्र समचतुष्कोणम्, आयतं-दोर्घमात्रम् ।

मे किं तं जीवगुणप्रमाणे ? जीवगुणप्रमाणे तिविहे पम-
त्ते । तं जहा-साणगुणप्रमाणे, दंसगुणप्रमाणे, चरि-
तगुणप्रमाणे ॥

जीवस्य गुणा ज्ञानाऽऽदयस्त्वनृपं प्रमाणं जीवगुणप्रमाणं, त-
च्च ज्ञानदर्शनचारिवगुणभेदाद्विधा ।

मे किं तं साणगुणप्रमाणे ? साणगुणप्रमाणे चउर्विहे
पमत्ते । तं जहा-पच्चवे, अणुमाणि, आवरम्म, आगमं ॥

तत्र ज्ञानरूपो यो गुणस्त्वनृपं प्रमाणं चतुर्विधम् । तद्यथा-प्र-
त्यक्षम्, अनुमानम्, उपमानम्, आगमम् । तत्र 'अणु' इत्यादि
इत्यस्य ध्यानारम्भे-ज्ञानाऽऽत्मना अणोर्वा ध्यानात्मानं अर्था
जीवः । 'अणु' भोजने इत्यस्य वा अश्वात्त-भुक्तं प्राप्तयति
वा सर्वार्थानित्ययो- जीव एव । प्रतिगननम्-आश्रितमर्कः प्रत्य-
क्षमिति, "अथादयः कान्ताऽऽद्ये हितायथा" (का०क०४:३०)
इति समासः । जीवस्वाध्यायात्तत्कार्त्तवेन यद् ज्ञानं वर्तते
तत्प्रत्यक्षमित्यर्थः, अन्यं त्यक्तमर्कं प्रति वर्तते इत्यप्येषाभा-
वसमाप्ते विदधति, तच्च न युज्यते. अदर्याभावात्स तनु-
सकलिङ्गत्वात् प्रत्यक्षशब्दस्य विनिङ्गत्वा न क्त्वान्, दृश्य-
ते चेयं, प्रत्यक्षा बुद्धिः, प्रत्यक्षा बोधाः, प्रत्यक्षा ज्ञानमिति दर्श-
नात्, ततो यथादेशितस्वरूपेण पचायम् । अनु० । (प्रत्य-
क्षप्रमाणम् 'पक्कसव' शब्देऽस्मिन्नेव भागे विस्तरतो गतम्)
(अनुमानगुणप्रमाणम्स्वरूपम् 'अणुमाणि' शब्दे प्रथमभागे
४७३ पृष्ठे गतम्) अथ (उप) मानप्रमाणम्स्वरूपान्वयम्
'आगमं' शब्दे तृतीयभागे १० पृष्ठे दर्शितम्) (आगमप्रमा-
णनिरूपणम् 'आगम' शब्दे द्वितीयभागे ४२ पृष्ठे कृतम्)
(दर्शनगुणप्रमाणम् 'दंसगुणप्रमाणम्' शब्दे चतुर्थभागे २४-
२५ पृष्ठे दर्शितम्) (चरितगुणप्रमाणम् 'चरितगुणप्रमाणम्'
शब्दे तृतीयभागे १४७ पृष्ठे दर्शितम्) यथायदिमाऽऽदयनिर्दे-
कमव सासन्तम् । अ० ४ श्लो ४ उ० ।

(६) अनन्तर वादा उक्तास्तेषां च मध्ये मुख्यतया धर्मवाद
एव विधेय इति तद्विषयमुपदेशश्चाह-

विषयो धर्मवादस्य, तत्तत्तन्त्रव्यपेक्षया ।
प्रस्तुतायोपयोग्येव, धर्मसाधनलक्षः ॥ १ ॥

विषयो गोचरो. धर्मेसाधनवक्रगुण इति योगः। कस्य ?-धर्मवा-
दस्यैकलक्षणस्य, कथमित्याह-तस्य तस्येति बोधनायार्थं द्वि-
त्यन्तम्। नन्वस्य शास्त्रस्य पाठेनत्वाऽऽहविशिष्टायेकत्वं। नित्या
तत्त्वतस्तत्त्ववैकल्यात्, तथा यदाश्चर्यं प्रति वाह्यं। समाश्रित्यन्तत्त्व-
वैकल्येऽर्थः। कस्य तस्यैकस्यभूयुक्तप्रतिपक्षार्थोऽतिशयोक्तिः तद-
वैकल्याऽर्थे। धर्मवादविषयः ? नैवमित्याह प्रस्तुतार्थं मुमुक्षुर्मा-
मोक्षाद्यै एव। तत्राप्रयोगः प्रयोजनभावात् यस्याऽऽस्तेन प्रस्तुता-
योध्यायां, स एव तस्योऽतिशयोक्तिः धर्मवादविषयः। कक्षासाधित्या-
ह-धर्मस्य कर्तुं। तत्कर्तुं। नित्यजन्मलक्षणस्य साधनानि हन्त्या-
हसि। तस्याऽऽद्विती, तत्कर्तुं लक्षणं स्वभावात् कस्य स तथेति ॥ १ ॥

धर्मसाधनान्येवाऽऽह-

पञ्चैतानि पवित्राणि, सर्वेषां धर्मचारिणाम् ।

अहिंसा सत्यमस्तेयं, त्यागो मेधुनवर्जनम् ॥२॥

[illegible]

अहिंसा सत्यव्रजन-मनैर्न्यं चाप्यकल्पना ।

ब्रह्म चर्यं तथाऽक्रोधो, ह्यजं शौचमेव च ॥ १ ॥

संतापं गुरुशुश्रूषा, इत्येते दश कर्माणि ।”

माय प्रतेस्तु वनशभेतेक्षपन्ते-यशदुस्ते-“पञ्चव्रतानि पञ्चो-
पव्रतानि।” तत्र व्रतानि-धर्माः। उपव्रतानि तु-नित्यमायाः यैः
मुमुक्षूनां कुशलधर्मा उक्ताः। यददुस्ते-“दशकुशत्रानि।” या-
तत्र “द्विंश स्तेन्याऽयथाकामं, पशुन्यं पुरुषजुतं।

संज्ञिज्ञाऽऽत्तावं व्यापाद-मभिध्यां दृग्विषयम् ॥ १ ॥

यायं कमेति दृष्ट्या, कायवाह्यान्तर्भक्ष्यजेत् । ”
अथ च “अचाप्यथाकामं” पारदायम्, भोजिन्नाऽलापोऽन्व-
भावाय, इथा इति परप्रीतिचिन्तनम्, अजिन्था अथाऽपि पश्य-
नान्, परिश्रु इति तारययम् । द्विपदार्थयोः मिथ्याभिमतिदेशः,
साहित्यप्राप्त्याश्च दश कुशलवर्मा जयन्तानि । “यदि केरुत्तु ब्रह्मश-
नैतारम्यामिहानांति ॥२॥

यद्येतेषां पञ्चिन्नाणि ततः किमिति यादृ-

क खल्वेतानि युज्यन्ते, मुख्यवृत्त्या क वा न हि ।

तन्त्रे तत्तन्त्रनीत्यैव, विचार्य तत्त्वतो ह्यदः ॥ ३ ॥

धर्मार्थिभिः प्रमाणाऽऽदे-लक्षणं न तु यत्किमत ।

प्रयोजनाऽऽद्यभावेन, तथा चाऽऽह महामतिः ॥ ४ ॥

क कस्मिन्तन्त्रे श्रितयोगः । सत्युपाङ्गकालङ्कारः । एतान्यन्त-
रुद्दिष्टातया हि साऽऽश्रितं, युज्यन्ते घटन्ते, सुखवृष्ट्याऽनुप्रसारणं,
वा वा कस्मिन्तन्त्रे (न हि) नैव युज्यन्ते इत्यनुवृत्तिः । तन्त्रे
वाद्वादिदिसिक्तान्, कथयुज्यन्ते कथं वा न युज्यन्त इत्याह-तन्त्रैव
वाद्वादिस्वस्वशस्त्रस्य नीतिरामादिदिशार्थानां सदासाव-

नित्यानिर्णयार्थिका इत्यवस्था तत्तत्प्रतीतिः, नैवेद्यं न तु शास्त्र-
निरन्तरित्या, एकशास्त्रोत्पत्तिकारणार्थाहामिमाऽऽदीनामन्यथाऽस्या-
न्यथायुग्मादानतायाः स्फुटमयं प्रतीयमानत्वादिभिः। किमर्थं। हि-
दृष्टादस्यैवकाराधपश्यत आद्य एव, एतदेवानन्तरां किं-
चायं विचारणीयं, तद्वत्तुः परमाद्यैतन्, वस्तुमन्त्रविचारणं धर्म-
वादाभासप्रसङ्गात्। किंचिवाद्यैवकाराध-धर्मादिधियासिक्तेः।
उक्तविशेषमाह-प्रमाणम् अस्याऽऽदिः, आदिशब्दादप्रमेयस्य
आद्याऽऽदिः लक्षणं तदस्यैवव्यवच्छेदकं मन्त्रकृत्। यथा-स्वयं-
वर्मानि ज्ञानं प्रमाणम्॥ इत्यादि तु यद्वत्तुः पुनरर्थः नैवेद्यं, युक्ति-
मन्त्र उपपन्नपुष्टं, विचार्यमाणमिति शेषः। केन हेतुनैवेद्याह-प्र-
योजनां फलं तद्विद्विषयोपायाऽऽदिः प्रयोजनाऽऽदित्त्वा-
ऽभावाऽऽत्मना प्रयोजनाऽऽदिमात्रधनेन, प्रमाणलक्षणाविचार-
णस्य प्रयोजनाऽऽद्यत्रायेन हेतुनैवेद्यः प्रयोगाग्राह्यैवम-प्रमाणा-
ऽदित्त्वलक्षणाविचारणं न युक्तिमन्त्रप्रयोजनाऽऽदिमात्रात्, यथा-
प्रयोजनाऽऽदिहिनं तत्तत्प्रवृत्तिविवक्षामन्त्र, प्रयोजनाऽऽदिहिनं
तत्प्रमाणादित्त्वलक्षणविचारणमितं तत्र युक्तिमन्त्रात्। न चायम-
मिदं हेतुः, मिदमेतन्निवृत्तवचनप्रतिष्ठितत्वादस्य। एतदेवाह-
तथाचाऽऽदिमात्राति-नया च नैवेद्यप्रकरणं तिथयोजनस्यैव,
‘आदि’ शब्द, इह तत्कालापरिको वृत्तमात्रनिर्देशः कोऽस्याविवक्षित-
‘मात्राति’-अतिशयव्युत्पन्नः मिदसेताऽऽदि इत्यर्थः॥ ३३॥

एतद्व्याऽऽह-

प्रसिद्धानि प्रमाणानि, व्यवहारश्च तत्कृतः ।

प्रमाणलक्षणस्योक्तौ, ज्ञायते न प्रयोजनम् ॥ ५

प्रसिक्तानि श्लोकैश्चन एव कदाचि ननु प्रमाणलक्षणप्रमाण-
वचनप्रसाधनार्थान् प्रमाणाणि प्रत्यक्काऽऽदिनि तथा-स्थवह-
र इव्यवहारः स्नातान्दान्दृष्टदण्वाचनाऽऽदिका क्रियाः। अष्टा-
ष्टः प्रामाण्यसमुपधायाः। तत्कृतः प्रमाणप्रकारः, प्रमाण-
लक्षणप्रयोगानामपि योग्याल्लक्षणानिऽऽनि तथादयवहदृश-
नान्। तन्मध्यमनि प्रमाणलक्षणस्य विस्वादिदृष्टान् प्रमाणमि-
त्यादृ उच्यते। प्राणपादने, ज्ञायने उत्तरलक्ष्यते। (त) नैय, प्रथाजने
फलसु, उपलब्धमिदं सन् यज्ञोपलब्धयेन तन्मत्तान्प्रथाजप्रयायः।
इह वा नान्ताणि मुखवृत्त्या यज्ञोपलब्धयेन तन्मत्तान्प्रथाजने ननु-
प्रमाणार्थानि तद्वान् प्रमाणवाक्यपरिहारायार्थं यन् ॥४॥

यत्नं भावन् प्रमाणलक्षणप्रतिपादने प्रयोजनभावे उक्तोऽथ
तन्मैत्रेयोपायान्नाथप्रतिपादनायाःऽऽह-

प्रमाणेन विनिश्चित्य, तदुच्येत न वा ननु ।

अलक्षितात कथं यक्ता, न्यायतोऽस्य विनिश्चितिः ॥६॥

[illegible]

पमाण

स्तत्कणनिश्चयः किं तेनैव, उक्तमर्थः । यदि तेनैव, तदा पूर्ववदि-
तरतराऽऽश्रयः । अथ प्रमाणान्तरम्, तदा तदपि निश्चयलक्षणम्,
शून्यथा वयनवत् । तत्र निश्चयलक्षणमिति पक्षः । नाप्यनि-
श्चितलक्षणमिति वाच्यम् । यत आह—अलक्षितानिर्णयितल-
क्षणप्रमाणलक्षणनिश्चयकप्रमाणान्तरं, कथं केन प्रकरणेन,
कथं निश्चिद्यर्थः । युक्ता सङ्गता, न्यायता नीत्याऽप्य प्रमाण-
लक्षणस्य, चिन्तिश्चिन्तिनिर्णयः । अयमभिप्रायः—निश्चयलक्ष-
णेन प्रमाणेन चिन्तिश्चिन्त्य प्रमाणलक्षणं यद्वच्यं भवतीति
न्यायः । न च चिकीर्षितं प्रमाणव्युत्पादकशब्दे विना प्र-
माणलक्षणविनिश्चयकप्रमाणस्य लक्षणनिश्चयः, न तन्वा-
निश्चितलक्षणमेव तदित्यलक्षितान् प्रमाणाञ्च युक्ता तल्लक्ष-
णविनिश्चितिरिति ॥ ६ ॥

अपानिश्चयलक्षादपि प्रमाणाप्रमाणलक्षणनिश्चिन्ति-
भविष्यन्तरपरमाणाङ्क्यामाह—

सत्यां चास्यां तदुक्त्या किं, तद्विधेयनिश्चिते ।

तत एवाविनिश्चित्य, तत्प्राप्तिर्धर्म्यमेव हि ॥ ७ ॥

नन्यां भवत्यां चशब्दः पुनरर्थः । अस्यामतन्तराङ्कायाम् अ-
निर्णयितलक्षणप्रमाणाप्रमाणलक्षणनिश्चिन्ति, तदुक्त्या प्रमा-
णलक्षणप्रतिपादनं किं ? न किञ्चिदप्रयोजनमित्यर्थः । कुत इ-
त्याह—तद्वत्प्रमाणलक्षणवर्तिष्ठप्रमाणनिश्चय प्रमेयपरिच्छेदान् ।
यथाहि—अनिर्णयितलक्षणं प्रति प्रमाणेन प्रमाणलक्षणं निश्चि-
यते, एवं चिकीर्षितलक्षणेन प्रमाणेन प्रमेयस्यापि निश्चिन्ति-
प्रसङ्गादर्थे प्रमाणलक्षणप्रमेयनमिति भावः । तदर्थं प्रमाणेन
चिन्तिश्चिन्त्य तदुक्त्येतेन पत्रो निराकृतः । अपानिश्चित्याप-
क्षस्य ह्युपगमाऽऽह—नत एवेति, यत एव प्रमाणनिर्वा-
नश्चिन्त्य प्रमाणलक्षणप्रतिपादनमुक्तयुक्त्या मोहादप्य वनेन. तत्र
पत्राविनिश्चित्य प्रमाणनिर्वाचिनिर्णय तदुक्तिः प्रमाणलक्षणप्र-
तिपादनम् । किंमन्याह—यिया बुद्धेर्गन्धमन्त्र्यं संमोहा
ध्वान्तं तदव वनेन. प्रमाणलक्षणप्रतिपादयतुर्भूतैव, नि-
ष्कलाऽस्यामन्यवन्धन-वात्तस्या इति भावना । दिशद्यो य-
स्यादर्थः । तस्याधोकार्त्तुकिं तस्मादित्यनेन संयन्त्र इति ॥ ७ ॥
एवं प्रमाणलक्षणविचारस्य निष्प्रयोजनतामनुपायतां चाप-
क्षयोपसंहारतः प्रक्रान्तां धर्मवादस्यैव विधेयतां

दृश्यमाह—

तस्माद्यथोदितं वस्तु, विचार्ये रागवर्जितः ।

धर्माधिभिः प्रयत्नेन, तत दृष्टार्थमिद्विदितः ॥ ८ ॥

यस्मात्प्रमाणऽऽदिलक्षणविचारः प्रयोजनाऽदिविहितस्त-
स्मादेतयोपार्थितं पूर्वोक्तवस्तुनाऽनित्यवृत्तं क मन्वेतानि बु-
द्धयन्त इत्यादिभिरप्य, वस्तु धर्मभावनामन्वकपमर्थज्ञानं, विचार्ये
शिवेवतीये किंचिदः कीदृश्याह—रागवर्जितः स्वदेशेनपक्ष-
पातवहितः उपलक्षणव्याचक्षाभ्य परदृश्येनद्विषयबुद्धेर्नित्यपि
दृश्यम् । धर्माधिभिर्धर्मप्रयोजनमिति, तद्वस्तुव्यवस्थन्तरमपि
विचारणायै स्यादिति विशेषणकल्पः । कथम् ? प्रयत्नेनाऽऽ-
दरेण । किमित्येवमन्याह तत्र धर्मभावनाविषयविचारात्. इ-
ष्टार्थसिद्धिं न भवतल्लक्षणव्याचक्षार्थमात्रेः कारणमिति ॥ ८ ॥
हा० १३ अष्ट० ।

(१०) प्रमाणसंज्ञा । एवं प्रमाणस्य स्वरूपं प्रतिपाद्य
संख्यांममाख्याति—

तत् द्विभेदम्—प्रत्यक्षं पराक्षं, चेति ॥ १ ॥

रत्ना० २ परि० । (अस्य सूत्रस्य व्याख्या ' पक्षकल ' शब्दे
ऽस्मिन्नेव भागे गता)

से किं तं पमाणे ? पमाणो चोद्विहे पमले । तं जहा—पक्ष-
कम्, अणुमाणे, आवये, आगमे जहा अणुआपदारे तहा
शेषवत् पमाणं जाव तेण परं शो अन्ताऽऽगमे, शो अ-
णंतरागमे, परंपरागमे । भ० ४ श० ४ उ० ।

ननु कथमेतत् द्वैतमुपपद्यते ? यावता प्रत्यक्षमेवैकं प्रमाणमि-
ति चार्थको. वाच्यं, अपरं तु प्रत्यक्षानुमानाऽभ्यामापमानार्थो-
पपत्तभावमेवैतिहाप्रतिभस्वभावान् भूयसां भेदान् प्रमाण-
स्य प्रोक्तुः, तत्कथमेतत्, इति चेत् । उच्यते—समर्थयिष्यमा-
णप्रमाणमवितानुमानेन तावच्चार्थकस्तिरस्करणीयः ।

अपरं तु सम्प्रत्यक्षमाणभावानामप्रेक्षणान्मतेन बोध-
नीयाः । तत्राऽनुमानागमो परेतत्प्रकारावेव व्याख्या-
न्यते, उपमानं तु न्यायिकमते तावत् कश्चिदप्यः प्र-
भुणा प्रेषवाचकं गवयमान्यति । स गवयश्चद्वाचार्य-
मजानतः कञ्च वनेचरं पुन्यमप्राप्तं कौटम् गवय
इति ? स प्राऽऽह—यादृशं चान्तादृशं गवय इति । तत्त-
स्तस्य प्रेषपुरुषस्यापरायतां प्राप्तस्याऽऽनतिदृश्याप्यार्थ-
स्मरणमहकारि गोमदृशगवयपिण्डज्ञानम् 'अपे स गवयश्च-
द्वाचार्यऽपे' इति प्रतिपत्तिं कलमुपपादयन्प्रमाणमि-
ति । मीमांसकमते तु यत् प्रतिपत्त्या गौरुपलब्धेन गव-
यो, न वाऽतिदृश्याकपे' गौरिण गवयः इति भूते. तस्य
विकटाटचोपपत्तलपटस्य गवयदर्शनं प्रथमं समुपदेष्टे स-
ति यत् परेतत् गोम सादृश्यकलमुपपादयन्प्रमाणमि-
ति अन्तं तदृशः स गो' इति, 'तस्य गौरनेन सादृश्यम्' इति वा तदु-
पमानम् 'तस्माद्यत प्रमेयं तस्या—वाटपतेन विशेषितम् ।
प्रमेयमुपमानस्य, सादृश्यं वा तद्विधेयम् ॥ १ ॥' इति व-
चनादिति । तदुक्तं—एतन्न परेतत्तत्कलमुपपादयन्प्रमाण-
मेवान्मोर्वयिष्यते अर्थोपरिगति—'प्रमाणतद्विज्ञानो,
यथाप्योऽन्यथाभवत् । अष्टे कलवद्वयं, साध्याप-
त्तिरुदाहृता ॥ १ ॥' इत्येवंतल्लक्षणमुदात्तान्मतेनैव । त-
थाहि—अर्थोपगमापकाऽर्थोऽप्यथाऽनुपपद्यमानत्वेनातन्वग-
तः, अयमते वा दृष्टार्थंकरतान्मतेनैव न्यात् ? ।
न तावदनवगतः, अनिप्रसङ्गात् । अथायगतः, तल्लक्षण-
मुपपद्यमानत्वायामाऽर्थोपपत्त्यप्रमाणमन्याह । तत्राप-
कारं परस्मरऽऽश्रयः । तथाहि—अप्यथाऽनुपपद्यमानत्वेन
प्रतिपक्षादर्थोपपत्तिप्रवृत्तिः, तन्वृत्तत्तत्साध्यात् यानुपप-
द्यमानस्यप्रतिपत्तिरिति । प्रमाणान्तरं तु भूयोदर्शनं, विपक्ष-
ऽनुपलम्बी वा ? । भूयोदर्शनमा साध्यधर्मिण, दृष्टान-
धर्मिण वा ? । यदि साध्यधर्मिण, तदा भूयोदर्शनेनैव
साध्यस्यापि प्रतिपक्षत्वादर्थापत्तिरित्यर्थः । अथ दृष्टानध-
र्मिण, तर्हि तत्र प्रवृत्ते भूयोदर्शने साध्यधर्मिणस्य-
थाऽनुपपद्यमानत्वं निश्चायति, तत्रैव वा ? । तत्रोक्तः प-
क्षोऽयन, न खलु दृष्टानधर्मिण निश्चितान्यथाऽनुपपद्य-
मानत्वाऽर्थः साध्यधर्मिण तथात्वेनानिश्चितः स्वमायं ग-
मयति, अतिप्रसङ्गात् । प्रथमपक्षे तु लिङ्गाध्यापयुत्पापका-
र्थोपभेदाभावः । विपक्षेऽनुपलम्बान् तदवगम इति चेत् । न-
न्वसाधनुपलम्बप्रमाथरूपोऽनिश्चितो, निश्चितो वा तदव-
गमयेत् ? । प्रथमपक्षे, तन्वृत्तत्वाऽऽदरेण गमकाऽऽपत्तिः ।
निश्चितश्चेत्, तल्लक्षणप्रमाणान्तरात्, निश्चिन्त्याऽऽ-

नुपपत्तेरनुमानरूपत्वात् । न च सपक्षसम्भावासङ्गाव-
रुताऽनुमानार्थोपपत्तिर्भेदः, पक्षधर्मतासहितादनुमानात्-
द्रष्टितस्य प्रमाणान्तरत्वाद्युपपत्तात् । न च पक्षधर्मत्वव-
न्ध्यमनुमानमेव नास्तीति वाच्यम्—“ पित्रोश्च ब्राह्मणं च
न, पुत्रब्राह्मणत्वाऽनुमा । सर्वलोकप्रसिद्धा न, पक्षधर्ममे-
क्षते ॥१॥ ” इति भेदेन स्वयमेवाभिधानात् । रत्ना० २ परि० ।
भगवतोपपन्नमशतके चत्वारि प्रमाणान्युक्ताणि, रत्नावतारिका-
यां तु द्वे कथम् ? इति प्रश्ने उत्तरम्—रत्नावतारिकायां तु
परोक्षप्रमाणेऽनुमानोपमानाऽऽमलक्षणेप्रमाणवयस्यन्तर्भा-
वविवक्षया प्रमाणद्वयमुक्तमस्तीति बोध्यम् ॥१॥ ॥१॥ ॥२॥ ॥३॥ ॥४॥

प्रत्यक्षानन्तरं परोक्षं लक्षयन्ति—

अस्पष्टं परोक्षम् ॥ १ ॥

प्राकृत्यन्तस्पर्ष्टत्वाभावाज्जिष्णु यत् प्रमाणं तत्परोक्षं
लक्षयितव्यम् ।

अथेतत् प्रकारः प्रकटयन्ति—

स्मरणप्रत्यभिज्ञानतर्कानुमानागमभेदेनस्तत्तत्प्रश्नप्रकारम् ॥२॥
स्पष्टम् ॥ २ ॥ रत्ना० ३ परि० । सम्म० । सूत्र० ।

(११) प्रमाणफलम्—एवं प्रमाणस्य लक्षणसंख्याविषयानां
ख्याय फलं स्फुटयन्ति—

यत्प्रमाणेन माध्येते तदस्य फलम् ॥ १ ॥

यत् वक्ष्यमाणमज्ञाननिवृत्त्यादिकं प्रत्यक्षाऽऽदिना प्रमाणेन
साधकमेवेन साधयेत्, तदस्य प्रमाणस्य फलमवगम्यते ॥१॥

अथेतत्प्रकारेण दर्शयन्ति—

तद् द्विविधम्—आनन्तर्येण, पारम्पर्येण च ॥ २ ॥

तत्राऽऽद्यभेदमादर्शयन्ति—

तत्राऽऽनन्तर्येण सर्वप्रमाणानामज्ञाननिवृत्तिः फलम् ॥३॥

अज्ञानस्य विपर्ययाऽऽदेर्निवृत्तिः प्रध्वंसः स्वरूपव्यवसिति-
रूप फलं बोद्धव्यम् ॥ ३ ॥

अथापरप्रकारं प्रकाशयन्ति—

पारम्पर्येण केवलज्ञानस्य तावत्फलमौदामीन्यम् ॥ ४ ॥

आंदाशान्यं साक्षात्समस्तार्थानुभवेऽपि हानोपादाने-
च्छादितवद्गमाध्यस्थमुपेक्ष्यते । कुत इति चेत् । उच्यते—
सिद्धप्रयोजनत्वात् केवलज्ञानं सर्ववैद्यादीन्यमेव भवति,
तस्यैव संसारतत्कारणस्य हानादुपादेयस्य मोक्षतत्कारण-
स्योपादानात् सिद्धप्रयोजनत्वं नासिद्धं भगवताम् ॥ ४ ॥

अथ केवलव्यतिरिक्तप्रमाणानां परम्पराफलं प्रकटयन्ति—
शेषप्रमाणानां पुनरुपादानहानेनेपेक्षाद्वयः ॥ ५ ॥

पारम्पर्येण फलमिति संबन्धीयम् । नत उपादेये कुङ्कुमका-
मिनिकर्तृत्वात् ॥ ५ ॥ अथैवं प्रहणबुद्धिः, हेतु-हिममकराङ्गराऽऽदौ प-
रित्यागबुद्धिः, उपेक्षायां योऽर्थोऽपि प्रसाधकत्वेनोपादानहाना-
नर्हं जरन्तुणादौ वस्तुन्युपेक्षाबुद्धिः पारम्पर्येण फलमिति ॥५॥
प्रमाणात्फलस्य भेदाभेदकान्तवादिना यौगलौगताभिराक-
तुं स्वमतं च व्यवस्थापयितुं प्रमाणयन्ति—

तत्प्रमाणतः स्यात् भिन्नमभिन्नं च प्रमाणफलत्वान्य-
थाऽनुपपत्तेः ॥ ६ ॥

तदिति प्रकृतं फलं परामुच्यते ॥ ६ ॥

अथात्राऽऽशङ्कस्य व्यभिचारपरमसारयन्ति—

उपादानबुद्ध्यादिना प्रमाणाङ्गिणेन व्यवहितफलेन हेतो-
र्व्यभिचार इति न विभावनीयम् ॥ ७ ॥

प्रमाणफलं च भविष्यति, प्रमाणात् सर्वथा भिन्नं च भ-
विष्यति, यथोपादानबुद्ध्यादिकमिति न परामर्शनीयं यैर्ग-
रित्यर्थः ॥ ७ ॥

अत्र हेतुः—

तस्यैकप्रमातृतादात्म्येन प्रमाणादभेदव्यवस्थितेः ॥८॥

एकप्रमातृतादात्म्यमपि कुतः सिद्धमित्याशङ्क्याऽऽहुः—

प्रमाणात्तथा परिणतस्यैवाऽऽत्मनः फलतया परिणतिम-
तीतेः ॥ ९ ॥

यस्यैवाऽऽत्मनः प्रमाणाऽऽकारेण परित्यक्तिरुत्तस्यैव फलरू-
पतया परिणाम इत्येकप्रमात्रपेक्षया प्रमाणफलपरोक्षभेदः ॥९॥

एतदेव भावयन्ति—

यः प्रमिमीते स एवोपादत्ते परित्यज्युपेक्षते चेति सर्व-
संयवहारिभिरस्खलितमनुभवात् ॥ १० ॥

न नृदयस्यः प्रमाता प्रमाणपर्यायतया परिणमतेऽन्यच्छो-
पादानहानेनेपेक्षाबुद्धिपर्यायस्वभावतयेति कस्याऽपि सचेत-
त्वाऽनुभवः सप्तस्तीत्यर्थः ॥ १० ॥

यथोक्तार्थानिभ्युपगमे दूषणमाहुः—

इतरथा स्वपरयोः प्रमाणफलव्यवस्थाविज्ञावः प्रसज्येत ॥११॥

इतरयत्येकस्यैव प्रमातुः प्रमाणफलतादात्म्यानङ्गीकारे हेमे
प्रमाणफले स्वकीयं, हेमे च परकीयं इति नैयत्यं न स्यादिति
भावः । तद्विध्यमुपादानाऽऽदौ व्यवहितं फलं प्रमाणादभेदस्या-
ऽपि प्रसिद्धे नैनं प्रकृतद्वन्द्वव्यभिचार इति सिद्धम् ॥ ११ ॥

अथ व्यभिचारान्तरं पराकुर्वन्ति—

अज्ञाननिवृत्तिस्वरूपेण प्रमाणादभिन्नेन साक्षात्फलेन
साधनस्यानकान्त इति नाऽऽशङ्कनीयम् ॥ १२ ॥

प्रमाणफलं च स्यात्, प्रमाणात् सर्वथाऽप्यभिन्नं च स्याद्य-
थाऽज्ञाननिवृत्तिरित्यनयैकान्तिकत्वं प्रमाणफलत्वान्यथा-
ऽनुपपत्तेर्हेतोरिति न शङ्कनीयं शास्त्रैः ॥ १२ ॥

कुत इत्याह—

कथञ्चित्तस्याऽपि प्रमाणाङ्गेदेन व्यवस्थानात् ॥ १३ ॥

कथञ्चिदिति व्यवसायेन प्रकारेण ॥ १३ ॥

तमेव प्रकारं प्रकाशयन्ति—

साध्यसाधनभावेन प्रमाणफलयोः प्रतीयमानत्वात् ॥१४॥

ये हि साध्यसाधनभावेन प्रतीयन्ते । ते परस्परं भिद्यन्ते,
यथा कुडारच्छिद्रे, साध्यसाधनभावेन प्रतीयन्ते च प्रमाणाऽ-
ज्ञाननिवृत्त्यारूपफले ॥ १४ ॥

अथैव हेतोरसिद्धतां परिजिहीर्षवः प्रमाणस्य साधनतां
तावत्समर्थयन्ते—

प्रमाणं हि करुणाऽऽख्यं साधनं, स्वरूपव्यवसितौ साध-
कमत्वात् ॥ १५ ॥

यत् खलु क्रियायां साधकतमं, तत्करुणाऽऽख्यं साधनं, यथा
परश्चयः, साधकतमं च स्वरूपव्यवसितौ प्रमाणमिति ॥१५॥

अथ फलस्य साध्यत्वं समर्थयन्ते-

स्वपरव्यवसितिक्रियारूपाऽज्ञाननिवृत्त्याख्यं फलं तु सा-
ध्यं प्रमाणनिष्पाद्यत्वात् ॥ १६ ॥

यन्प्रमाणनिष्पाद्यं, तन्साध्यम्, यथोपादानबुद्ध्यादिकं, प्रमाण-
निष्पाद्यं च प्रकृतं फलमिति । तत्र प्रमाणादकान्तेन फलस्या-
भेदः साधीयात् । सर्वथा तादात्म्ये हि प्रमाणफलयोर्न व्यव-
स्था, तद्भावविरोधान् । न हि साध्यत्वस्य प्रमाणम्, अभिधा-
तिः फलमिति सर्वथा तादात्म्ये सिध्यति, अतिप्रसङ्गः । ननु
प्रमाणस्यासारूप्यव्यावृत्तिः साध्यत्वम्, धनविधयानिव्यावृत्ति-
रधिगतिरिति व्यावृत्तिभेदादिकस्याऽपि प्रमाणफलव्यवस्थे-
ति चेत् । नैवम् । स्वभावभेदमन्तराण्यव्यावृत्तिभेदस्याव्य-
नुपपत्तेः । कथं च प्रमाणस्याप्रमाणफलव्यावृत्त्या प्रमाण-
फलव्यवस्थाव्यप्रमाणात्तरफलमन्तरव्यावृत्त्या अप्रमाणत्वस्या-
ऽफलत्वस्य च व्यवस्था न स्यात् ? इति ॥ १६ ॥

अथ प्रसङ्गः कर्तुरपि सकाशात्प्रस्तुतफलस्य
भेदं समर्थयन्ते-

प्रमातुरपि स्वपरव्यवसितिक्रियायाः कथञ्चिद् भेदः ॥ १७ ॥

कर्तुरागतः किं पुनः प्रमाणादित्यपिशार्द्धा ॥ १७ ॥

अथ हेतुमाहुः-

कर्तृक्रियायाः साध्यसाधकभावैर्नोपलभ्मात् ॥ १८ ॥

ये साध्यसाधकभावैर्नोपलभ्यन्ते, ते भिन्नं, यथा देवदत्तदा-
रुच्छिदिक्रिये, साधसाधकभावैर्नोपलभ्यन्ते च प्रमातृस्वपर-
व्यवस्थानितलक्षणक्रिये ॥ १८ ॥

एतद्वैयर्थ्यसिद्धतां प्रतिपद्यन्ति-

कर्त्ता हि साधकः, स्वतन्त्रत्वात्; क्रिया तु साध्या, कर्तृ-
निर्वर्त्यत्वात् ॥ १९ ॥

स्वस्वमा तन्त्रं प्रधानमस्येति स्वतन्त्रस्वरूपावस्थां न तस्मा-
त् । यः क्रियायां स्वतन्त्रः स साधको, यथा दारुच्छिदायां
ब्रह्मणः, स्वतन्त्रश्च स्वपरव्यवस्थानितक्रियायां प्रमानेति । स्व-
तन्त्रस्य कर्तुः कुतः सिद्धम् ? इति चेत् । क्रियासिद्धावपरा-
यत्तया प्राधान्येन विवक्षितव्यात् । स्वपरव्यवस्थानितल-
क्षणा क्रिया पुनः साध्या, कर्तृनिर्वर्त्यत्वात्, या कर्तृनिर्वर्त्या
क्रिया, सा साध्येनित्यवहागरूपस्या, यथा सम्प्रतिपन्ना,
तथा च स्वपरव्यवस्थानितक्रियेति । तदेवं कर्तृक्रियायाः सा-
ध्यसाधकभावेन प्रतिपमानत्वादुपपन्नः कथञ्चिद्भेदः ॥ १९ ॥

एतन्मेवायं द्रष्टव्यम्-

न च क्रिया क्रियायातः सकाशादभिन्नैव, भिन्नैव वा,
प्रतिनियतत्रिक्रियायावद्भावभङ्गप्रसङ्गात् ॥ २० ॥

अभिधैवैत्यनेन सौगतस्वीकृतमयंभेदः, भिन्नैवैत्यनेन तु
वैशेषिकाऽऽद्यभिमतं भेदकान्ते प्रतिपद्यन्ति-क्रियायाः क्रि-
यावत् एकान्तेनाभेदे हि क्रियावत्त्वाभावेव तात्त्विकं स्यात्, न तु
द्वयम्, अभेदप्रतिज्ञाविरोधश्च । एकान्तेनाभेदे तु क्रिया-
क्रियावत्त्वैर्विवक्षितपदार्थस्यैवैव क्रियेति सम्बन्धावधारणं
न स्यात् । भेदाविशेषावशेषवस्तुनामप्यसौ किं न भवेत् ? ।
न च समवायोऽत्र नियामकतया वक्तुं युक्तः, तस्याऽपि

व्यापकत्वेन तन्मियामकतायामप्यपीमत्वात् । तस्माद्भेदा-
भेदकान्तपक्षयोः प्रतिनियतक्रियावद्भावभङ्गप्रसङ्गः सु-
व्यक्त इति कथञ्चिद्वैयर्थ्यमूतैव क्रिया क्रियावत्तः सकाशा-
दङ्गोक्तमुचिता ॥ २० ॥

कश्चिद्भेदः-कल्पनशित्यनिमित्ता सर्वाऽपि प्रमाणफलव्यव-
हतिर्गतिरिति विकल्प एवायं प्रमाणफलाऽऽलम्बनः स्याद्वादिनां
भेदाभिदप्रतिष्ठोपक्रम इति तन्मन्त्रिदानीमपाकुर्वन्ति-

संवृत्या प्रमाणफलव्यवहार इत्यप्रामाणिकप्रलापाः, पर-
मार्थतः स्वाभिमतसिद्धिविरोधान् ॥ २१ ॥

अयमर्थः-सांवृतप्रमाणफलव्यवहारवादिनाऽपि सांवृतत्वं
प्रमाणफलयोः परमार्थवृत्त्या तावदेष्टव्यम् । तच्चऽऽपि
प्रमाणादभिमत्यनेन, अप्रमाणाद्वा, न तावदप्रमाणात्, तस्या-
किञ्चिद्व्यकत्वात् । अथ यमाणात् । तत्र । यतः सांवृतत्वमा-
हकं प्रमाणं सांवृतम्, असांवृतं वा स्यात् ? । यदि सांवृतम् ।
कथं न सादापरमार्थिकतापरमार्थिकस्य सकलप्रमाणव्यवहा-
रसांवृतत्वस्य सिद्धिः ? । तथा च पारमार्थिक एव समस्तो-
ऽपि प्रमाणफलव्यवहारः प्राप्तः । अथ प्रमाणफलसां-
वृतत्वप्राहकं प्रमाणं स्वयमसांवृतमिष्यते, तर्हि क्षीणा स-
कलप्रमाणफलव्यवहारसांवृतत्वप्रतिपा, अनेनैव व्यभिचा-
गात् । तदेवं सांवृतसकलप्रमाणफलव्यवहारवादिनां व्यक्तं
एव परमार्थतः स्वाभिमतसिद्धिविरोध इति ॥ २१ ॥

प्रस्तुतमेवायं निगमयन्ति-

ततः पारमार्थिक एव प्रमाणफलव्यवहारः सकलपुरुषा-
र्थसिद्धिहेतुः स्वीकर्त्तव्यः ॥ २२ ॥ स्मृता ० ६ परि ० । स्यात् ० ।

(२२) इदानीं य प्रमाणादकान्तेनाभिन्नं प्रमाणफलमाहुः, ये
च वार्थप्रतिपत्तेषु ज्ञानाद्वैतमेवास्तीति ब्रुवन्तः, तन्मतस्य
विचार्यमाणत्वं विशगरुतामाहुः-

न तुल्यकालः फलहेतुभावो, हेतौ विलीने न फलस्य भावः ।
न भेदविद्वद्भयपथेऽर्थमेव-द्विलूनशोणं सुगतेन्द्रजालम् ॥ १६ ॥

वैद्याः किल प्रमाणात्फलमेकान्तेनाऽभिन्नं मन्यन्ते । तथा
च तत्सिद्धन्तः-“उभयत्र तदेव ज्ञानं प्रमाणफलमयिसमक-
ल्यात् ।” अस्य व्याख्या- (उभयत्रांत) प्रत्यक्षेऽनुमाने च,
तदेव ज्ञानं प्रत्यक्षाऽनुमानलक्षणे फले कार्यम् । कुतः ? अभि-
गमरूपव्यादिति परिच्छेदकल्यात् । तथाहि-परिच्छेदरू-
पमेव ज्ञानमुपपद्यते । न च परिच्छेदादनेऽप्यत्र ज्ञानफलम्,
अभिज्ञाऽधिकारकल्यात् । इति सर्वथा न प्रत्यक्षानुमानाभ्यां
भिन्ने फलमस्तीति । एतच्च न समीचीनम् । यतो यद्यस्मादे-
कान्तेनाऽभिन्नं, तनेन स्वेवेत्यप्यतः, यथा घटने घटव्यम् ।
तत्र प्रमाणफलयोः कार्यकारणभावोऽभ्युपगम्यते-प्रमाणं
कारणं, फलं कार्यमिति । स वैकान्तेनाभेदं न घटते । न हि
युगपदुपपद्यमानयोस्तयोः स्वेवेतरगीविषयाद्योरिव कार्यका-
रणभावो युक्तः नियतप्राज्ञालभाविन्याकारणस्य, नियतान-
स्कालभाविन्याकारणस्य । एतदेवाऽह-“न तुल्यकालः फल-
हेतुभावः” इति । फले कार्यं, हेतुः कारणम्, तयोर्भावः
स्वरूपः, कार्यकारणभावः स तुल्यकालः समानकालो न
युज्यत इत्यर्थः । अथ ज्ञानान्तरितत्वात्तयोः क्रमभाविन्यं
भाविन्यतीत्याहुः-“हेतौ विलीने न फलस्य भावः”

इति । हेनौ कारणं प्रमाणलक्षणे विलीने क्षणिकत्वाद्भूष-
धनस्तत्प्रभाव निरन्तर्यं विनष्टं फलस्य प्रमाणकार्यस्य न
भावः संभावः निर्मूलत्वान् । विद्यमाने हि फलहेतावस्थेदे
फलमिति प्रतीयते । नाप्यथा. अतिप्रसङ्गात् । किं च-हेतुफल-
भावः संवन्धः, स च द्विष्ट एव स्यात् । न चाऽनयोः क्षण-
क्षणीकालितो भवान् संवन्धः क्षमन् । ततः कथमयं हेतुरि-
दं फलमिति प्रतिनितया प्रतीतिः, एकस्य प्रमाणेऽप्यन्य-
स्याग्रहणे तदसम्भवान् ? " द्विष्टसंवन्धमिति नैकरूपप्र-
वेदवान् । द्वयोः स्वरूपग्रहणं, सति संवन्धवेदनम् ॥ १ ॥ "

इति वचनान् । यद्यपि धर्मोत्तरं- " अर्थसामान्यस्य प्र-
माणं तद्व्यवसायप्रतीतिभिर्देः " इति न्यायविन्दुसूत्रं वि-
बुध्यता भवितुम्- " नीलनिर्भासं हि विशानं, यतः तस्मा-
न्नीलस्य प्रतीतिरवस्यति । येभ्यो हि चक्षुरादिभ्यो ज्ञान-
मुत्पद्यते, न तद्वशात् तत् ज्ञानं नीलस्य संवेदने शक्यते-
ऽवस्थापयितुं, नीलमदृशं त्वनुभूयमानं नीलस्य संवेदनमव-
स्थाप्यते । न चाऽत्र ज्ञानजनकभावनिवन्धनः साध्यसाधन-
भावाः येनैकस्मिन् वस्तुनि विरोधाः स्यान्, अपि तु व्यव-
स्थाप्यव्यवस्थापकभावेन, तत एकस्य वस्तुनः किञ्चिद्-
प्रमाणं किञ्चित्प्रमाणफलं न विरुध्यत, व्यवस्थापनहे-
तुर्हि सारूप्यं तस्य ज्ञानस्य व्यवस्थाप्यं च नीलसंवेदनरू-
पम् " इत्यादि । तद्व्यापारम्, एकस्य निरन्तरस्य ज्ञानल-
क्षणस्य व्यवस्थाप्यव्यवस्थापकव्यवस्थाप्यत्वस्य भावद्वयायोगात्,
व्यवस्थाप्यव्यवस्थापकभावस्यापि च संवन्धत्वेन द्वि-
ष्टत्वादेकस्मिन् सम्भवान् । किं च-अर्थसामान्यमर्थाऽऽ-
कारता । तच्च निश्चयरूपमनिश्चयरूपं वा ? निश्चयरूपं ज-
त्तदेव व्यवस्थापकमस्तु, किमुभयकल्पनया ? अनिश्चितं ज-
त्, न्ययमन्यद्विषयं कथं नीलाऽऽदिर्संवेदनव्यवस्थाप्यं स-
मर्थम् ? अपि च-कथमर्थाऽकारता ? किमर्थग्रहणपरिणामः,
आहोस्वदर्थोऽकारणान्यम् । ताभ्याः सिद्धसाधनान् । द्वि-
तीयस्तु ज्ञानस्य प्रमेयाऽकारणमुत्कर्णन् जडत्वापपत्त्यादिदे-
याऽऽगतः । तत्र प्रमाणादिकान्तेन फलस्याभेदः सार्धीयान् ।
सर्वथा तादात्म्यं हि प्रमाणफलयोरेव व्यवस्था, तद्भाववि-
रोधान् । न हि सामान्यस्य प्रमाणमधिगतः फलमिति
सर्वथा तादात्म्यं सिद्धयति, अतिप्रसङ्गात् । ननु प्रमाण-
स्यानास्यत्वाद्भुतिः सारूप्यम्, अनधिगतिव्याहुतिरधिग-
तिरिति व्याहुतिभेदादिकस्यापि प्रमाणफलव्यवस्थेति चेत् ।
नैवम् । स्वभावभेदमन्तराणां स्यव्याहुतिभेदस्यानुपपत्तेः । क-
थं च प्रमाणस्य फलस्य चाऽप्रमाणाफलव्यावृत्त्याऽप्रमाण-
फलव्यवस्थावत् प्रमाणान्तरफलान्तरव्यावृत्त्याऽप्यप्रमाण-
त्वस्याऽफलत्वस्य च व्यवस्था न स्यात्, विज्ञातीयादिव
सजानीयादपि व्यावृत्तत्वाद्भस्मनः ? । तस्मात्प्रमाणात्
फलं कथञ्चित्प्रभेदमप्येष्टव्यं, साध्यसाधनभावेन प्रतीयमान-
त्वान् । ये हि साध्यसाधनभावेन प्रतीयन्ते ते परस्परं भि-
द्येते, यथा-कुडाराच्छिद्रिचि इति । एवं योगाभिप्रेतः
प्रमाणाफलस्यैकान्तभेदोऽपि निराकरव्यः, तस्यैकप्रमाणा-
त्तादात्म्येन प्रमाणात् कथञ्चित् भेदव्यवस्थितः, प्रमाणतया
परिणतस्यैवाऽऽत्मनः फलतया परिणतिप्रतीतिः, यः प्रमेयीते
स एवोपादर्शनं, परित्यज्युपेक्षते चेति सर्वव्यवहारभिर-
स्थलितमनुभवान् । इतरथा स्वपरयोः प्रमाणफलव्यवस्था-
विवलः प्रसज्यते इत्यलम् ।

अथवा पूर्वादिमिदमन्यथा व्याख्येयम्-मीमाताः किलेत्थे
प्रमाणयन्ति-सर्वे यन्तु सांग्रहे, यतः सर्वे तावन् घटाऽऽदिकं
वस्तु मुहुराऽदिसन्निधौ नाशं गच्छन्तु दृश्यन्ते । तत्र येन स्वरू-
पेणाऽन्यथावस्थायां घटाऽऽदिकं विनश्यति तत्रैव स्वरूप-
मुत्पन्नमात्रस्य धियते तदानीमुत्पादानन्तरमेव तं विनष्ट-
व्यमिति व्यक्रमस्य क्षणिकत्वम् । स्यात् । सम्भो । स्था ।
समस्तनवविपर्ययि कृतानेकान्तवस्तुग्राहकत्वेन प्रकृष्टं मानं
प्रमाणम् । इतराश्च तद्व्यपेक्षत्वांशप्राप्तिं नये, सम्भो ।
काण्ड । भद्रपानाभ्यवहारां पश्चादेर्नियोजनं, सन् १२ अङ्ग ।
मानमतीतकल्पित्यर्थं, यत् ३ अङ्गं । पं० व० । पञ्चा० ।
" पमाणारहितं च उल्लङ्घं । " पं० व० । द्वाग । पुरुषस्या-
ष्टोत्तरशताङ्गमुल्लङ्घ्य, " माशुमाणपमाणपत्ते । " विपा०
१ श्रु० २ अ० । नि० जं० । न० । ग० । कल० । ज्ञा० ।
प्रव० । श्री० । प्र० । युक्ता, स्व० २ श्रु० २ अ० । प्र-
कृष्टं मानं प्रमाणम् । सूक्ष्मांशं, यत् ५ श० ६ उ० । ती-
र्थकृत्यम्मानं सर्वेषां प्रमाणम् । व्योम ३० । " परमह-
स्वमिमीनं, सम्मतमार्गान् विदुर्भारग्वसाराणं । परिणामियं
पमाणं, शिष्टव्यवमलव्यमाणान् ॥ १ ॥ " भ० ६ श० ३ उ० ।
प्रमत्तपट्टगुणस्थानकवर्तिसाधूनां " मज्जे विमयकमाया " इति
गाथोक्तः पञ्चविधः प्रमादः कथं संभवतीति प्रश्नः उत्तरम्-प्र-
मत्तपट्टगुणस्थानकवर्तिसाधूनां " मज्जे विमयकमाया " इ-
त्यादिनाथांशः पञ्चविधः प्रमादो मध्यस्थः संवेदाभवेत्येवनाऽक-
ल्यत्यादौ संभवतीति । १३३ । प्र० । सन० ४ उल्ला० ।

विषयसूची-

- (१) अथ प्रमाणस्याऽऽदौ लक्षणं व्याचक्षते ।
- (२) अथात्रैव शान्तमिति विशेषणं समर्थयन्ते ।
- (३) सन्निकर्षोपरि विचारः ।
- (४) नायनरश्मिविचारः ।
- (५) निर्विकलपक्षज्ञानप्राप्त्यवस्थादिनः प्रतिपादनम् । अथ
व्यवसायार्ति विशेषणसमर्थनम् ।
- (६) ज्ञानस्य प्रमाणं स्वतः, परन्तु प्रमाणमप्ययम् । अथान्य-
त्तां स्पष्टिष्ये च ज्ञानात् स्वत एव प्रमाणमप्ययम्, अप्रा-
माण्ये तु परत एव यज्जमेति या जगुः तन्निराकरणम् ।
- (७) विशेषणं मीमांसकमन्तराकरणम् ।
- (८) द्रव्यादि चतुर्विधं प्रमाणम् ।
- (९) अनन्तरं वादा उक्तास्तेषां च मध्ये मुख्यवृत्त्या धर्म-
वाद एव विधेयः ।
- (१०) प्रमाणसंख्या । एवं प्रमाणस्य स्वरूपं प्रतिपाद्यं सं-
ख्यांसमाख्यातम् ।
- (११) प्रमाणफलम् ।
- (१२) प्रमाणादिकान्तेनाभिन्नं प्रमाणफलमाहुस्तन्मतनिरा-
करणम् ।

पमाणगुल-प्रमाणाङ्गुल-न० । सहस्रगुणितादुन्धेयाङ्गुलं-
प्रमाणाङ्गुलं प्रमाणाङ्गुलम् । अथवा-परमप्रकर्षरूपं प्रमाणं
प्राप्तमङ्गुलं प्रमाणाङ्गुलम् । अङ्गुलप्रमाणं भेदः अत्र ० । (" अं-
गुल " शब्दे प्रथमभागं ४४ पृष्टे स्वरूपमुक्तम्)

पमाणकाल-प्रमाणकाल-पुं० । प्रमेयते परिच्छिद्यते येन
वर्षे शताऽऽदि तत्प्रमाणम् । स चासौ कालश्चेति प्रमाण-

कालः । प्रमाणं वा परिच्छेदने । ययोऽऽदिस्त्वप्रधानं नदर्थो वा कालः प्रमाणकालः । कालभेदः भ० ।

तन्म्यरूपम्—

मे किं न पमाणकाले ? पमाणकाले द्विवेदो पणने । तं जहा—दिवसपमाणकाले य, रत्नियमाणकाले य । चउपो-रिसीए दिवसे, चउपोरिसीए राई भवइ । उकोसिया अद्वपंचममुहुत्ता दिवसस्म वा, राईए वा पोरिसी भवइ । जहापिया निमुहुत्ता दिवसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ । जया गं भंते ! उकोसिया अद्वपंचममुहुत्ता दिवसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ, तया गं कइभागमुहुत्तभागणे परिहायमाणी परिहायमाणी जहापिया निमुहुत्ता दिवसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ । जया गं जहापिया निमुहुत्ता दिवसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ, तदा गं कइभाग-मुहुत्तभागणे परिवट्टमाणी परिवट्टमाणी उकोसिया अद्व-पंचममुहुत्ता दिवसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ ? सुदस-णा ! जदा गं उकोसिया अद्वपंचममुहुत्ता दिवसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ, तदा गं वावीमसयभागमुहुत्तभा-गेणं परिहायमाणी परिहायमाणी जहापिया निमुहुत्ता दि-वसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ । जया गं जहापिया निमुहुत्ता दिवसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ, तदा गं वावीमसयभागमुहुत्तभागणं परिवट्टमाणी परिवट्टमाणी उकोसिया अद्वपंचममुहुत्ता दिवसस्म वा राईए वा पोरि-सी भवइ । कया गं भंते ! उकोसिया अद्वपंचममुहुत्ता दि-वसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ, कदा गं जहापिया निमुहुत्ता दिवसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ ? सुदस-णा ! जया गं उकोसिए अद्वारममुहुत्ते दिवसे भवइ ज-हापिया दुवालसमुहुत्ता राई भवइ, तया गं उकोसिया अद्वपंचममुहुत्ता दिवसस्म वा पोरिसी भवइ, जहापिया निमुहुत्ता राईए पोरिसी भवइ । जया वा उकोसिया अद्वार-समुहुत्ता राई भवइ, जहापिए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ, तया गं उकोसिया अद्वपंचममुहुत्ता राईए पोरिसी भवइ, जहापिया निमुहुत्ता दिवसस्म पोरिसी भवइ । कया गं भंते ! उकोसिए अद्वारममुहुत्ते दिवसे भवइ, जहापिया दुवालसमुहुत्ता राई भवइ, कया वा उकोसिया अद्वारम-मुहुत्ता राई भवइ, जहापिए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ ? सुदसणा ! आमादपुणिमाण गं उकोसिए अद्वारसमुहुत्ते दिवसे भवइ, जहापिया दुवालसमुहुत्ता राई भवइ । पोसपु-णिमाण गं उकोसिया अद्वारसमुहुत्ता राई भवइ, जहापिए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ । अथि गं भंते ! दिवसा य राईओ य समा चैव भवति ? । हंता अथि । कया गं भंते !

दिवसा य, राईओ य समा चैव भवति ? । सुद-सणा ! चितासांयपुणिमासु गं दिवसा य राईओ य समा चैव भवति, पणरसमुहुत्ते दिवसे पणरस-मुहुत्ता राई भवइ, चउभागमुहुत्तभागणा चउमुहु-त्ता दिवसस्म वा राईए वा पोरिसी भवइ । से तं पमाणकाले ।

अनन्तरं चतुःपौरुषीकां दिवसश्चतुःपौरुषीका च रा-विभवंतीत्युक्तम् । अथ पौरुषीमेव प्रकथयन्नाह—(उको-सियत्यादि) (अद्वपंचममुहुत्त नि) अष्टादशमुहुत्त-स्य दिवसस्य रात्रिर्वा, चतुर्था भागा यस्मावर्ज्यक्षम-मुहुत्ता, नवघटिका इत्यर्थः । ततोऽर्ज्यक्षमा मुहुत्ता य-स्याः सा तथा । (निमुहुत्त नि) ङादशमुहुत्तस्य दिवसाऽऽ-द्वैशतृती भागस्त्रिमुहुत्ता भवति । अतस्त्रयो मुहुत्ताः पट-घटिका यस्यां सा तथा । (कइभागमुहुत्तभागणे नि) कतिभागः कतिभागमास्त्रयो मुहुत्तभागः कतिभागमुहु-त्तभागस्तेन कतिथेन मुहुत्तंशंनयर्थः । (वावीमसयभा-गमुहुत्तभागणे नि) इह अर्ज्यक्षमानां त्रयाणां च मुहुत्तानां विशेषः साऽको मुहुत्तः । स च त्रयोर्थाधिकेन दिवसश-तेन वर्ज्येन दीयते च, स च साऽको मुहुत्तः त्रयोर्थाधिक-शतभागतया व्यवस्थाप्यते, तत्र च मुहुत्तं ङाविंश-यधिकं भागशतं भवत्यतोऽभिधीयते—(वावीम इत्यादि) ङावि-शत्यधिकशततमभागरूपेण मुहुत्तभागोत्तयर्थः । आमा-दपुणिमाण इत्यादि) इहाऽऽष्टादशपौर्णमास्यामितं यदुक्तं तत्पक्षान्वित्युक्तमुक्तस्यान्तिमवर्षोपनिषाऽवश्यं, यतस्त्र-याऽऽष्टादशपौर्णमास्यामष्टादशमुहुत्तां दिवसां अथर्वर्ज्यक्ष-ममुहुत्तां च तत्पौरुषी भवति, वर्गान्तरे तु यत्र दिवसे कक-सेक्रान्तिर्जायते तत्रैवाऽस्मां भवतीति सम्यक्चेयमिति । एवं पौरुषीपौर्णमास्यामर्थावश्येन याच्यमिति । अनन्तर रा-त्रिदिवसयोर्विषयमर्थादितमथ तयोरेव समतां दर्शयन्नाह—(अथि णमित्यादि) इह च (चितासांयपुणिमासुण-मित्यादि) यदुक्तेन तद्यवहारनयापेक्षं, निश्चयतस्तु कक-सेक्रान्तिर्दिनादप्यथ यद्विजयन्तमहोरात्रं तस्या-ङ्गं समा दिनरात्रिप्रमाणतेति । तत्र च पञ्चदशमुहुत्तं दिने रात्रौ या, पौरुषीप्रमाणं त्रयो मुहुत्तांनयस्य मुहुत्तचतुर्भागा भवन्ति, दिनचतुर्भागरूपत्वाच्चयः । एतदेवाऽह—(चउभागे-त्यादि) चतुर्भागेरुपो या मुहुत्तभागस्तेनोता चतुर्भागमह-त्तभागोता क्वावरां मुहुत्तां यस्यां पौरुष्यां सा तर्पति । भ० ११ श० ११ उ० । आ० च० । आ० म० । विशेषः ।

पमाणजुत्त—प्रमाणयुक्त—१३० । स्वप्रमाणोपेतं, औ० ।

पमाणगत्यत्त—प्रमाणनयनक—न० । प्रकथेण संशयाऽऽद्यभा-स्वभावेन मीयते परिच्छेदने वस्तु येन तत्प्रमाणम् । नी-यते गम्यते अतःप्रमाणपर्याप्त्युपार्थिकदेशोऽनेनेति तया । ततो ह्ययंग्रि हन्ते वहस्वयं अपि प्रमाणस्याभ्यहितस्त्वेन “ लक्षणहेत्वो—” इत्यादिवद्व्याचनतदपि नयशब्दाभासो-पादानम् । ततः प्रमाणनययोगस्तत्त्वम् । प्रमाणनययोगस्थाप-रणस्वरूपे, स्वा० ११ परि० ।

पमाणदोस प्रमाणदोष पुं० । ङाविंशकत्वप्रमाणातिरिक्त-

माहारमाहारयतः प्रामैपण्दाये, आत्मा ० २ शु० १ कु० १
अ० ६ उ० । यावता यस्यादरं पूर्वेतं तावद् वा प्रमाणं तदति-
रिक्तमोजनदोषः जीत० ।

पमाणपक्ष-प्रमाणपक्ष-पुं० । वर्षमासाऽऽदिप्रमाणकारिणि
शुक्ले छप्णे वा पक्षे, कल्प० । [पमाणपक्षंतगायलेहं
ति ।] प्रमाणपक्षो वर्षमासाऽऽदिमानकारिणो यो पक्षो शु-
क्लक्षणपक्षो, तयोः (अत इति) अन्तमध्ये पूर्णिमाया-
मित्यर्थः । तत्र (गाय ति) गजज्यः शोभमानाः (लेहं ति)
लेखाः कलाः यस्य स तथा । कल्प० १ अधि० ३ क्षण ।

पमाणपक्ष-प्रमाणप्राप्त-त्रि० । अन्यूनतिरिक्तं, कल्प० १
अधि० ६ क्षण । द्वित्रिशतकचलमात्राऽऽहारिणि, भ० १० वृत्तान्तं
कुक्राडिश्चङ्गण्यमाणमेतं कचलं आहारमाहारमाणं पमाणप-
क्षं । भ० ४ श० ७ उ० ।

पमाणसंवच्छर-प्रमाणसंवच्छर-पुं० । प्रमाणं परिमाणं दिव-
साऽऽदीनां, तेषांपलक्षितो नक्षत्रसंवच्छराऽऽदिः प्रमाणसंव-
च्छरः । संवच्छरभेदः स्था० ।

पमाणसंवच्छरे पंचविधे पमते । तं जहा-शंखच १,
चंद्र २, उ३ ३, आइधे ४, अभिविद्विण ५ ॥

प्रमाणसंवच्छरः पञ्चविधः । तत्र नक्षत्र इति नक्षत्रसंव-
च्छरः, स च उल्लक्षणः, केवलं तत्र नक्षत्रमण्डलस्य च-
न्द्रभागमात्रं विवर्जितमिह तु दिनभागाऽऽदिप्रमाणमिति ।
तथा चन्द्राभिवर्द्धितावप्युल्लक्षणविव किं तु तत्र युगाव-
यवतामात्रमिह तु प्रमाणमिति विशेषः । (उ३ इति)
अतुसंवच्छरश्चिह्नद्वाराप्रमाणं ह्यंशभिक्षुतुमांसं स्या-
नमात्रमेवमासपर्यायिनिपक्षः पञ्चपञ्चिकाहाराप्रशतत्रयमा-
न इति ३६० । (आऽर्धेति) आदित्यसंवच्छरः, स च त्रि-
शहान्तर्जं चतुर्विधमासद्वाराप्रशकनिष्पन्नः पदपञ्चपि-
काहाराप्रशतत्रयमान इति ३६६ । स्था० ४ डा० ३ उ० ।
जं० स्तु० प्र० । चं० प्र० ।

पमाणसंभित-प्रमाणशोभमान-त्रि० । यथोक्तमानेन शोभमा-
नं, कल्प० १ अधि० २ क्षण ।

पमाणभाव-प्रमाणभाव-पुं० । प्रमाणानुपत्तौ, "प्रत्यक्षाऽऽ-
देतुपत्तिः, प्रमाणभाव उच्यते ।" सम्य० २ कण्ड ।

पमाणभास-प्रमाणाऽऽभास-पुं० । प्रमाणस्य स्वरूपाऽऽभा-
सं, ग्ना० ।

प्रमाणस्य स्वरूपाऽऽदिचतुष्टयाद्विपरितं तदाभासम् ॥ २३ ॥

पूर्वपरिच्छेदप्रतिपादिताप्रमाणसंबन्धिनः स्वरूपाऽऽदिचतु-
ष्टयाभ्यस्यपसंख्याविषयफलक्षणद्विपरीतमपरं स्वरूपाऽऽ-
दिचतुष्टयाऽऽभासं स्वरूपाऽऽभासं संख्याऽऽभासं विख्याऽऽभा-
सं, कलाऽऽभासं चेत्यर्थः । तद्वदाभास इति कृत्वा ॥ २३ ॥
तत्र स्वरूपाऽऽभासं तावदाहुः-

अज्ञानाऽऽभ्यकानात्मप्रकाशकस्वभावावभासकानिविकल्प-
कसमारोपाः प्रमाणस्य स्वरूपाभासाः ॥ २४ ॥

अज्ञानाऽऽभ्यकं च, अनात्मप्रकाशकं च, स्वभावावभासकं
च, निर्विकल्पकं च, समारोपश्चेति प्रमाणसंबन्धिनः स्वरू-
पाऽऽभासाः प्रमाणाऽऽभासाः प्रत्येयाः ॥ २४ ॥

अथ कमेण दृष्टान्तमात्रक्षणे-

यथा सन्निकर्षीयस्वमंविदितपरानवभासकज्ञानदर्शनावि-
पर्ययेसंशयान्धवसायाः ॥ २५ ॥

अत्र सन्निकर्षोऽदिकमज्ञानाऽऽभ्यकस्य दृष्टान्तः, अन्वयमंवि-
दितज्ञानमनात्मप्रकाशकस्य, परानवभासकज्ञानं बाह्यार्थाऽऽ-
पत्तापिज्ञानस्य, दर्शनं निर्विकल्पकस्य, विपर्ययाऽऽभ्यस्तु
समारोपस्यति ॥ २५ ॥

कथमेतत् तन्स्वरूपाऽऽभासता ? इत्यत्र हेतुमाहुः-

तेन्यः स्वपरव्यवसायस्यानुपपत्तेः ॥ २६ ॥

यथा चेतन्यः स्वपरव्यवसाये नापपद्यते, तथा प्रागुप-
दर्शितंभव ॥ २६ ॥ ग्ना० ६ परि० ।

पमाणीकय-प्रमाणीकृत-त्रि० । प्रमाणत्वेनाभ्युपगमे, प्रति० ।

पमाय-प्रमाद-पुं० । प्रकर्षेण माद्यन्त्यनेनेति प्रमादः । उ-
त्त० ४ अ० । सूत्र० । प्रमादतायाम्, स्था० । विषयक्री-
डाभिवृद्धे, आत्मा ० १, शु० २ अ० ३ उ० । प्रमादोऽप्यन्त
इति, आरब्धेऽप्यनुष्ठानशीलता । डा० १६ डा० । उत्त० ।
प्रचुरकमेन्द्रनप्रभवनिगन्तगविभाशनशीरगमानमानेकदुः--
खदुतवहज्वालाकलापपरीतमंशपंभव संसारवासरुहे पश्यं-
स्तन्मध्यवर्त्येति स्वीत च तन्निर्गमनोपाये वीतरामप्रणीत-
धर्मचिन्तामणौ यतो चित्चक्रमूर्द्धन्यासोऽप्यजितान्य-
रिणांमविशवापदपश्यन्नव तदुभयमविगतस्य विशिष्टप्रमो-
काकार्याविमुख एवाऽऽस्ते जीवः स खलु प्रमादः । तस्य च
प्रमादस्य ये हेतवः मयाऽऽप्यस्मैऽपि प्रमादाः । तत्कारण-
ता० उक्तं च--"मज्जे विषयकसाया, निहा विनाश पंचमी
भगिण्या । एण पंच पमाया, जीवं पाडोत्तं संसारे ॥ ११ ॥"
एतस्य च पञ्चप्रकारस्योप प्रमादस्य कलं दागुणा विपाकः ।

उक्तं च-

"अथो विषमप्रमादं, तमं भवेत् क्रीडितं हुताशेन ।

संसारवन्धनगतं-न तु प्रमादं क्षमः कलुम् ॥ १ ॥

अस्यमिव हि ज्ञातो, नरमुपहृष्टाद्विप्रे हुताशो वा ।

अर्धमिवतः प्रमादो, हन्याउज्जमान्तरशतानि ॥ २ ॥

यत्र प्रयान्ति पुरुषाः, स्वर्गं यत्र प्रयान्ति विनिपातम् ।

तत्र निमित्तमनार्यः, प्रमाद इति निश्चितमिदं मे ॥ ३ ॥

संसारवन्धनगतो, ज्ञातिजगत्याधिमरगदुःखालः ।

यत्रोद्विजते स्वयः, सोऽप्यपराधः प्रमादस्य ॥ ४ ॥

आश्वास्यते यदवश-स्तुल्येदंरपार्थिणपादवन्दन ।

कर्म च करोति यदुद्विष-मेतदपि फलं प्रमादस्य ॥ ५ ॥

इह हि प्रसक्तमनसः, सोऽमादवदनिभुनेन्द्रियाश्चपलाः ।

यत्कृत्यं तदकृत्वा, सततमकार्येष्वभिपन्यते ॥ ६ ॥

नेपामभिपरितनाना-मुत्पन्नानां प्रमत्तद्वयानाम् ।

वर्द्धन्ते मय दयायाः, वनतवश्चाभ्युमेकनं ॥ ७ ॥

हृद्वाऽऽयालाकं नैव विधेयितव्यं,

नीरं नीता आभ्यन्ते वायुना नौः ।

लब्ध्वा वेगस्यं अष्टयौगप्रमादोऽपि,

भूयो भूयः संसृतौ बभ्रमन्ति ॥ ८ ॥ इति ।

नं० । आत्मा० । आत्मा० । उत्त० । सूत्र० । पा० । ध० ।

पञ्च० । जीवा० । द्वी० । आतु० । आलस्यं, द्वी० ।

स्थापनायाम्, प्रश्न० १ संख० द्वार । प्रमदं प्रमादः । प्रमत्तनायाम्, सदुपयोगमात्रे, स्था० ।

छविहो वपाय पमते । तं जहा-मज्जपमाय, शिहापमाय, विसयपमाय, कमायपमाय, ज्यपमाय, पडिलेहणापमाय । पडिविधः पदप्रकारः प्रमदं प्रमादः, प्रमत्तता सदुपयोगाभाव इत्यर्थः । प्रमत्तः । तद्यथा-मयं मुराऽऽदित्वेदं प्रमादकारणत्वात् प्रमादो मयप्रमादः । स्था० । (तद्वापः ' मज्ज शब्दे दर्शयिष्यते) निद्रा प्रतीता । (तद्वापश्च ' शिहापमाय ' शब्दे चतुर्थभागे २०५२ पुष्टे दर्शितः) विषयाः शब्दाऽऽदयस्तेषां चैवं प्रमादता (नाम् ' विसयपमाय ' शब्दे वयमाभिः) कपायाः कौथाऽऽदयः, तेषामप्येवं प्रमादता " चित्तममपेक्षित-मान्तरं धनमुच्यते । यस्य नमुपितं दौषे-त्सस्य शिष्टा विपत्तयः ॥ १ ॥ " इति । श्रुतं प्रतीतं, तदपि प्रमाद एव । (तद्वापः ' ज्यपमाय ' शब्दे चतुर्थभागे १५८४ पुष्टे दर्शितः) तथा-प्रत्युपेक्षणां प्रत्युपेक्षणा, सा च द्रव्यतत्त्वकलाभावेदानीं । तत्र द्रव्य-प्रत्युपेक्षणा-वस्तुपत्राऽऽपुनरुक्तानामाशयानां व्यापारणां चतुर्निर्गुणरूपा । तत्र प्रत्युपेक्षणा-कायात्स्वनिर्गुणनशयनस्थानस्य स्थगिडलां मार्गस्य विहागलेवस्थ च निरूपणा । कालप्रत्युपेक्षणा धर्मजगत्परिकाऽऽदिरूपा । यथा- " किं कय किं वा मर्मं, किं कर्गजं नवं च न करेमि । पुत्रावचरकाले, जागरञ्चो भावपडिलेहा ॥ ४१२ ॥ " इति । (अस्या गाथाया अर्थः ' पडिलेहणा ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३४१ पुष्टे गतः) तत्र प्रत्युपेक्षणायां प्रमादः शैथिल्यमात्राऽनिकमा वा प्रत्युपेक्षणाप्रमादः अत्र न च प्रमाजितामितालयाऽऽदिव इच्छाकार्यमथ्याकाराऽऽदिव च दर्शयिष्यामाचारिणरूपव्यापारं यः प्रमादोऽस्मादुपलक्षितः, तस्याऽपि सामाचारिणतत्वेन पष्ठप्रमादलक्षणव्यभिचारिवादिनि । स्था० ६ डा० ।

अष्ट प्रमादाः-स्मयति " अट्टहा पमाय नि " स्मत्तलद्विष्टतनं द्वारमाह-

पमाञ्चो य मुणिदोह, भणित्थो अट्टभेयञ्चो ।

अन्नाणं १ संसका चव०, मिच्छान्नाणं २ तदेव य ॥ १२२२ ॥

रामो ६ दोसो ५ मड्ढेसो ६, धम्मम्मि य अणायागो ७ ।

जोगाणं दुप्पणीहाणं ८, अट्टहा वजियवच्चो ॥ १२२३ ॥

प्रमाद्यति मोजमार्गं प्रति शिथिलतायाम् अवयनेन प्रमादिति प्रमादः । स च मुनिदोहः तीर्थहृदिमणिः प्रतिपादितं भवत्यष्टमेधाऽष्टप्रकारः । तद्यथा-अज्ञानं मूढता, संशयः किमर्तदेवं स्यादुताम्यर्थेति संशयः, मिथ्याज्ञानं विषयस्तन-प्रतिपत्तिः, रामाऽस्मिन्नहं, हेपाऽमीनिः, स्मृतिश्रंशो विस्मरणशीलता, धर्मं चाहर्षणंति जादराऽनुचयः, योगानां मनोवाक्यानां दुष्प्रमाणं दुष्टाकारण्य, अर्थं चाष्टविधाऽपि प्रमादः कर्मवर्धनमुपादंयितव्यः परिहरेत्य इति । प्रव० २०७ द्वार । उक्त० । प्र० पञ्चा० । ' मा उण्ह पमायं ' ' अमानेनाः प्रतिपेध ' मा कुर्वीथाः कपाययोगाऽऽदिभिः प्रमादम् । प० बू० २ कटव ।

अप्रमादश्चनित्तपमभिधानुमाह-

निसखेवो अपमाय, चउविहो दुविहो य होइ दवम्मि ।

आगम नोआगमतो, नो आगमतो य सो तिविहो ॥ ५०४ ॥
जाणमसरीरमणि, तवइतिरिचे अमत्तमाइसु ।

भावे अज्ञाणअसं-वराइसु होइ गावन्तो ॥ ५०५ ॥

(अमत्तमाइसु त्ति) अमिताः शत्रवः । आदिशब्दाद्यालाऽऽद्विपरिग्रहः । तेषु योऽप्रमादः सः तर्हीर्नरकोऽप्रमाद उच्यते । द्रव्यत्वं चाऽस्य तथाविधप्रमादकार्याप्रसाधकत्वात् । द्रव्य-विषयत्वाद्वा (भावे इति) भावे विचार्य अज्ञानं मिथ्याज्ञान-मत्वंवेगोऽनिरुद्धाऽभवता, आदिशब्दात्कपायाऽद्विपरिग्रहः । एतेषु प्रमादप्रमादः-पतञ्जयं प्रति सदा सावधानताकृपां भवति ज्ञानव्यः । उक्त० २६ अ० । " निहापमायमाइ-सु तसं तु वलियस्म सारणा होइ । तेषु कडियं तं पमाया मा सीयसु तेषु जाणंतां ॥ ४६६ ॥ " बू० १ उ० २ प्रक० ।

तं तह दुल्लहलभं, विज्जुलयाचंचलं मणुस्सत्तं ।

लद्धं ज्ञो पमायइ, सो कापुरिसो न मणुगिस्सो ॥

तत् मानुष्यं तथा पूर्वोक्तकारणं दुर्लभलभं दुष्प्रापलभं विज्ञानाचञ्चलं लब्धाय प्रमाद्यति प्रमादं कर्णात् स कापुरिणो, न सन्तुष्टः । आ० प्र० १ अ० । उक्त० ।

प्रमादस्यैव विशेषतोऽप्यर्हन्तुतामाह-

पवज्जं विज्जं पिव, साहेतो होइ ज्ञो पमाइहो ।

तस्स न सिद्धइ एमा, कुरेद गरुय च अवागारं ॥ १११ ॥

प्रज्यां जिनदीक्षां विचारयिष्ये त्वदीयताऽर्थाद्विनामयं साधयनं भवति यः (पमाइहो त्ति) प्रमादयति, " आनिः लोलाल-वंत-प्रमेनेर-मणा मतेः ॥ ८ ॥ १६६ इति वचनात् । तस्य प्रमादयतो न सिद्धयति न फलदाय संपादनं, एषा पारमर्थादीनां विषयः । चकारस्य निष्कारमवान्, कर्णात् च गुरुं महान्तमपकारमत्यर्थमिति । भावार्थः पुनरयम-यथा अत्र प्रमादयतः साधकस्य विद्या फलदा न भवति, ग्रहवैकल्याऽऽदिकमनर्थं च संपादयति, तथा शीतलविहारिणां जिनदीक्षापि न कथं सुगतिमपत्तयं न भवति, किं तु दुर्गतिर्दायिभ्यश्चमणपायं च विदधानि, आर्यमङ्गादि । उक्तं च-

" सीयलविहारञ्चो मलु, भगवंताऽऽसायणाणिञ्चोणं ।

पत्तो भवो सुदीहो, किलेनवहुला जञ्चो भणियं ॥ १ ॥

निथयपवयत्तस्य, आर्यस्य गणहं माहइयं ।

आसायंतो वहुमा, अगंतंमेसागिञ्चो भणित्थो ॥ २ ॥ " इति ।

तस्मादप्रमादिना साधुता भवितव्यमिति । प्र० २०३ अ-पि० ४ लत० । (आर्यमरुगुक्था ' अज्जमेगु ' शब्दे प्रथमभागे २११ पुष्टे गतः)

प्रमादस्यैव युक्त्यन्तरं निरूपमाह-

पडिलेहणइ चिडा, छकायविपाइणी पमत्तस ।

भणिया मुवम्मि तम्हा, अपमाइ मुविहिओ हुजा ॥ ११२ ॥

प्रत्युपेक्षणा प्रतिषेधना, आदिशब्दाद्विनामयऽद्विपरिग्रहः । जे-ष्टा क्रिया व्यापार इत्येकार्थाः । पट्टाविवर्तनो प्रमत्तस्य साधोर्भाषितोक्ता धुने सिद्धान्ते । तद्यथा-

" पडिलेहणं कुणेतो, मिहिकहं कुणइ जणयवकहं वा ।

इह च पञ्चकलाणं, वाणइ सयं पडिच्छइ वा ॥ ४३६ ॥

पुदवीआउक्काए तेऊवाऊवणस्सइतमाणां ।
पाइल्लहणापमत्तो, छुराए वि पिण्डाओ हाइ ॥ ४३६ ॥
घडागएपलुट्टणया, मही अगणी य कुंयुव्याई ।
उदगगया य तसेयर-उम्मुयसंपड्ढभावणया ॥ ४४० ॥ ”
(ओषण० । आमां गाथानामथोऽस्मिन्नेव भागे ' पाइल्लह-
णा ' शब्दे ३४६ पुष्टे गतः)

“ इय दूवओ वि छुम्हं, विगदओ भायओ इहगहा वि ।
उवउत्तो पुण साह, संपत्तो अयदओ उ ॥१॥ ” इत्यादि ।
तस्मात्सर्वव्यापारपञ्चप्रमादी सुविहितः शोभने विहितमनु-
ष्ठाने यस्य स सुविहितो भवेत्ज्ञापयति ।

अथ कीदृक् प्रमादी स्थापित्याह—

रखवइ वणसु खलियं, उवउत्तो होइ ममिइगुत्तीगु ।
वज्जइ अयज्जेउं, पमायचरियं सुधिरिचत्तो ॥ ११३ ॥
रत्तयकगणवुज्जया परिहरति व्रतपु विषयभूतेषु स्खलि-
तमतिचारे, तत्र प्राणतिपातोवर्गनो बलस्थावरजन्तूनां सं-
घटनपरिपापनोपद्रावणानि न करोति सुखावादिर्विना स्-
वममनाभंगाऽऽदिता वादने वचनाभिर्निधना लोके न भाषते,
अदन्ताऽऽतविगते मृतमं स्थानाऽऽयतनुवाच्य न करो-
ति, वादने लीधेङ्गुरुमिग्ननुवातां ताऽऽदत्ते, नापि पां-
भुक्ते चतुर्थमेतन् । “ वमहि १ कट २ निर्माजि ३ दिप ४ कुट्टे-
तर ५ पुव्वकीलिय ६ पणीए ७ । अपमायाऽऽहार न विस्स-
णाई ६ नव वंममुत्तोत्तो ॥ १ ॥ ” इति नवगुणितयनार्थं ब्रह्म-
हर्षं प्रतिपादयति । पञ्चममेतन्-सूच्यं बाला-दिममत्वं न क-
रोति, वादनेभवेणियाऽऽहार-ऽदि न गृह्यति, “ परिगहो-
त्तेणामगहणे ” इत्याप्तवचनात् । उपकरणं वा न सूक्ष्मया स-
मायकं धारयति, “ मुच्छा पमिहो कुत्तो ” इति वचनात् ।
गात्रभक्तवर्गित-सूच्यं शुल्कमर्जायमपि न रजति, वादने
तु—“ दिवा गहियं दिवा भुत्ते १ । दिवा गहियं रात्रा भुत्ते
२ । रात्रा गहियं दिवा भुत्ते ३ । रात्रा गहियं रात्रा भुत्ते ४ ।
इति चतुर्विधमपि गात्रभुक्ते न करोति । एतं सूच्यमेतनु स्ख-
लितं रजति । तथोपपुक्ता दत्तावधाना भवति स्मार्तिनु
प्रतीचाररूपासु । उक्ते च—

“ समिओ नियमा मुत्ते, मुत्ते न्निमत्तणमि भरयव्वे ।
कुमलवइमुत्तेनो, जे वइमुत्ते वि समिओ वि ॥१॥ ” इति ।
गुणितप्रतीचाररूपासु उपपुक्ता चासु प्रवचनमात्राध्यवना-
ह्वयितया चिक्षया । किं बहुना-वर्जयत्यवयवतुं परिहरति पा-
पकारणं, प्रमादवर्धितं सुभार्यचित इति स्पष्टार्थमेवति ॥१३॥
तथा—

कालमि अणुणसिहियं, किरियंतरविगदित्थो जहा मुत्ते ।
आयरइ सव्वकिरियं, अपमाइ जा इह चरिती ॥११४॥
कालेअवर यो यस्याः प्रपुणेल्लाऽऽदिकथायाः प्रस्तावत-
स्मिन्नित्यर्थः । कालमन्तरेण कृत्वाद्यदोऽपि नेष्टनिक्षेपे स्फु-
रित्यतः काले, सर्व कारीरिती योतः । कर्तव्यतामन्युताधि-
कां—प्रमादनिशयादूनां, नापि श्रेयचित्ततया समयाकां,
करोति । अयसलतप्रवहान् । यदाहुः धीमदस्वामिदा—
“ आचस्मयाहयाइ, न करं अदया वि हीणमहिदाइ । गुणवय-
सवलाइ तहा, अणुओ एसां भु ओत्तानो ॥१॥ ” तथा-क्रियान-
वरिहित इति-एकस्याः क्रियाया द्वितीया क्रिया क्रियात्तरं,
१२१

तेन विरहितः प्रत्युपेक्षयाऽऽदिकुर्वेष्ट स्वाध्यायं करोति, स्वा-
ध्यायं कुर्वेष्ट वस्त्रपात्राऽऽदिरपिकमेव गमनाऽऽदि वेति । अत्र
एवाकुरामे—“ इदियन्थे विमाजित्ता, सञ्जायं जेव पंखा ।
तम्मुत्ती तण्णुक्कारं, उवउत्तेरियं गिए ॥ १ ॥ ” तथा—
यथासुत्रमिति सूत्रस्यानांतकमेव यथाहं न तु पुनः—
“ सुत्ते गणहण्णइयं, तदेव पत्तवुत्तरइयं च । मुयकंवल-
या रइयं, अमिददलपुत्तिवा रइयं ॥ १ ॥ ” इत्यर्थं च नि-
श्चयतः सम्यगदृष्टवन्तं सद्भूतार्थवादिवाद्यप्रथितमपि
तदनुयायि प्रमाणमेव—न पुनः शयमिति । आचरति सर्व-
क्रियाम्, अप्रमादी य इह चान्वीर्यान्तं सुगममेवेति । इत्युक्तं
क्रियास्यप्रमाद इति । अ० २० ३ आ० ५ ल० ३ । रमया-
दिप्राप्त्यर्थमेव सर्वोऽऽऽस्मेषु प्रवर्तनकः अंतर्मातकामभेदे,
प्रव० १६६ आ० १ दश० ।

पमायकय-प्रमादकृत-वि० । प्रमादजनितः दश० ३ अ० ।

पमायकखलियं प्रमादस्खलित-वि० । प्रमादन्मकशाहं दु-
श्चिन्तितं, प० ४ १ आ० ।

पमायट्टाण-प्रमादस्मान-त० । ट्टाविशे उत्तराध्ययनं, स० २
अ० ।

नामनिष्पन्नविशेषाभिधानायाऽऽह निर्युक्तिरुत्त-
निकलेषो उ पमाए, चउल्लिवो दुविहो य होइ दूवमि ।
आगम नोआगमनो, नोआगमनो य सो निविहो ॥५१६॥
जाणगसरीरभविण, तव्वद्विन्ने अ मज्झमाइसु ।
निदाविककहमाया, विमणसु भावओ पमाओ ॥१२०॥
नामं उवणा दविण, विचिद्धा उट्ठ उवरइ वसही ।
मंजमपमहजोहे, अयल्लगणगमंभेयमा भावे ॥१२१॥

“ लि कनेवो ” इत्यादिगाथास्तित्वाः सुगमा एव त्वरं (मज्ज-
माइसु ति) मकारोऽल्लक्षणः । मध्यगीति मयं—काष्टपिष्ट-
निष्पन्नम, आदिशब्दादाम्बाऽदिरितिहः । एतानि, मुपवत्य-
याच्च प्रथमायं स्वमतीभावप्रमादहेतुत्वाद् द्रव्यप्रमादः, ‘नि-
द्राविकथाकपायाः’ उक्तृत्वाः (विमणसु ति) प्राग्बहि-
पयाश्च भावतः । भावमात्रित्वं प्रमादः । तथा स्थाननिक्षेपे
प्रस्तावास्थानशब्दो नामाऽऽदित्येकं योच्यते, तत्र च द्र-
व्यस्थानं—नोआगमनो इति शरीरभयशरीरगन्त्यतिरिक्तं यन्मवि-
त्ताऽदिरद्रव्याणां साध्यः । ते कथानि—भरताऽदित्ते समुत्तेलो-
काऽदि वा यत्र वा क्षेत्रस्थाने विचार्यते। अज्जा कालां, खि-
रिण्णोपिगदित्थं स्थानमज्जास्थानम्, तत्र पृथिव्यादीनां भव-
स्थित्यादि समयावलि ताऽदि वा । ऊर्ध्वस्थानं—कायोत्तमोऽऽ-
दि । उपरितः—विगतिस्तत्स्थानं यत्ततो गृह्यते । वसतिः—उपा-
ध् यस्तत्स्थानं प्रामाऽऽगमाऽऽदि । संयमा—समायमिताऽदित्त-
स्य स्थानं प्रकरोपकर्षवदध्यवसायकूपं यत्र संयमस्यावस्थानं,
तच्चासंख्ययभेदभिन्नम् । तथाहि—सामायिकच्छेदोपस्थापनीय-
पहिणविशदिकानां प्रत्येकमसंख्ययलोकाऽऽकाशमदेशपरि-
मार्गाणि संयमस्थानानि सूक्ष्मसम्पर्ययस्थानमिहैतल्लक्ष-
नसूक्ष्मैस्समपारमार्गाणि तत्स्थानानि, यथास्थानसंयमसू-
त्रप्रर्णोपकर्षरहित एकैकप एवेत्येकमेव तत्स्थानम् । एवं च
सामायिकाऽदीनामसंख्ययभेदस्यात्ममुद्रायाऽऽत्मकस्य संय-
मस्थानस्याऽऽसंख्ययभेदता, केवलमिह बृहत्तमसंख्ययं पृ-

हते । अस्यान्यानामसंख्यातभेदत्वात् । प्रग्रहस्थानं तु प्र-
कपेण गृह्यतेऽस्य वचनमिति प्रग्रहः-उपादेयवाक्याधीन-
त्वेन स्थापितः, स च लौकिका, लोकोत्तराश्च तस्य स्थानम् । त-
त्र लौकिकं पञ्चाश-राजगुह्यराजमहात्मात्यकुमारभेदात् ।
लौकिकानि पञ्चभेदा-आज्ञायाप्याध्यापयवुस्तिथिवर्गणा-
यच्छुद्धिर्भेदात् । योध्रस्थानम् आलीढाऽऽदि । अबलस्थानं
निच्छलस्थितिर्नृत्त, नृत्त सादिसपर्यवर्तिताऽऽदि परमागवादी-
नम् । गणनास्थानम्-एककऽऽदि । स्थानतस्थानम्-द्रव्यत-
कम्प्युक्तऽऽदिगतम् । भावस्थानम्-आद्यध्यातुऽऽदिको भाव-
स्तिष्ठुश्च जनयति कृत्वंति गाथात्रयाधि ।

सम्प्रति येनात्र प्रकृतं तदुपदर्शयन्नुपदेशमर्थम्बमाह-

भावप्पमायपगयं, संस्त्राजुत्ते अ भावटाणम्मि ।

चहङ्गा इय पमायं, जइयब्बं अप्पमायम्मि ॥ ५२२ ॥

भावप्रमादिन उक्तैरण्य प्रकृमन्-अधिकारः, तथा (सर्वेति) म-
द्वयथास्थानं, नृपुत्रेन, चम्य भियकमयाद्वात्स्थानं च। कोऽर्थः
? संख्यास्थानेन भावस्थानं च, सर्वेषु उपस्थान्येन सममी।
अन हि गुरुभृदमयाऽर्थविधानात्, प्रकाशमोक्षेऽऽदिनि-
पेक्षतुः प्रमादमया विद्वाऽऽर्थेऽर्थतर्पणसंज्ञेयत्वेत्येकच्यते,
न चेकाऽऽदिर्नसंख्यायामेन श्रौद्धयकभावव्यपाशेति सातः
त्यक्त्वा विद्याय इतरेति वेष्टयात् प्रमादम्। किमप्येह-- "यान-
त्ययं" यन्तां हिनिया, कः ? अथमादं प्रमादं विद्यायतानं,
धर्म प्रवृथन इति वाच्यः ?

अस्यैवार्थस्य दृढीकरणार्थमुत्तमनिदर्शनमाह-

वासमहसं उगं, तवमाङ्गरम् आयरंतम् ।

जो किर पमायकालो, अहो गतं तु मंकलिअं ॥५२३॥

बारसबासे आण्णि, तवं चरंतस्स वद्धमागम्म ।

जो फिर पमायकालो, अंतमुहुर्तु तु संकीलत्र ॥२४॥
 वर्षमहस्रमिति कालात्यन्तसंयोगे द्वितीया । नतश्च वर्षम-
 हस्रप्रमाणं काले यावत् उपत्य उक्तं । तप अग्रयाऽऽ-
 ति । आदिक्रमस्य अष्टपद्मानां भगवत् आचरन्ती यः कि-
 लेति पराज्ञाऽऽसवादप्रमाणं ॥ प्रमादकालः । यत्र प्रमादोऽ-
 भूत्, यत्तदार्भक्षेनस्थान्त्वा सोऽज्ञातत्र । तु, अत्रधारणे ।
 नतोऽज्ञातप्रपञ्च, किमप्येककालव्याप्ताविति प्रमादस्य काल-
 उतामप्येयाशङ्काऽऽह-सङ्कलित । किमुक्तं भवति ?-अप्रमा-
 दगुणस्थानयानमोर्हैकिकलेनानेकशो । पि प्रमादप्रमाणं नव-
 स्थितविषयभूतस्थान्तमुर्हक्षस्यासंख्येयभेदव्यापेदप्रमाणमतिस्वप्न-
 तया सर्वकालकृतापानमप्योक्तानमेवाभूत् । तथा द्वादश-
 योरेण्यपि स्थिति तपश्चरन्ती यद्वैप्रमाणतयः । किल प्रमाद-
 कालः प्राग्वन्तोऽन्त्यमुर्हक्षस्य सन्धिरत्, इहात्यन्तमुर्हक्षो-
 नामसंख्येयभेदव्यात् । प्रमादस्थितिविषयान्तमुर्हक्षान्तो-
 स्वप्नत्, सङ्कलितगर्भहृत्सत्य व वृक्षरन्तमिति भावनीय ।
 अन्ये त्वेतदनुपगमनिकीया निद्राप्रमाद एवायं विवाञ्जित इति
 व्याचक्षत इति गाथाद्वितीया ।

इत्थमुत्तमनिदर्शनेनाप्रमादानुष्ठाने दार्ढ्यमापाद्य विपर्यये
दोषदर्शनद्वारेण पुनस्तद्व्याऽऽपादयितुमिदमाह-

जेसिं तु पमाएणां, गच्छइ कालो निरत्थओ धम्मो ।

ते संमार्गमणंतं, हिंडन्ति पमायदोसेणं ॥ ५२५ ॥

‘येषां’ प्राणिनां, ‘तुः’ पुरगे, प्रमादेनोपलक्षितानां ‘ग-
च्छन्ति’ व्रजन्ति, कालः ‘निरर्थकः’ निष्प्रयोजनः, क्व ?-
‘धर्मे’ धर्मविषये, धर्मप्रयोजनरहित इत्यर्थः । प्रमादतो हि
नश्यत्येव धर्मप्रयोजनानि । ते. किमित्याह-मंसारम् ‘अ-
नन्त्यम्’ अप्रयोजनं, ‘हियडन्ते’ आस्थान्ति, ‘प्रमादं’
‘पेषु’ हतुनन्ति गाथायः ।

यतश्चैवं ततः किं कर्त्तव्यमित्याह-

तम्हा खलु प्यमायं, चङ्कणं पंडिणं पुरिसेणं ।

दंमणनाणचरित्तं, कायव्वो अप्पमाओ उ ॥ ५२६ ॥

तस्मान्न 'स्वतु' निश्चयेन, प्रमादं त्यक्त्या, 'पण्डितेन'
 बुद्धिमता पुनर्विण, उपलक्षणव्यात् स्यादित्ता च । दर्शने च
 ज्ञाने च चार्थिं चानि समाहारत्वात्स्मिन् मुक्तिमार्गितया प्रा-
 गभिहिते, 'कण्ठ्यः' विधेयः । अग्रमादः 'उद्यमः', 'तुः'
 अवधारणार्थं इत्यप्रमाद एव न तु कदाचित्प्रमादः, तस्यै-
 वे दोषदुष्टव्यादिति गाथायै । इत्यवसितो नामनिष्पन्न-
 निष्पत्तिः ।

सम्प्रति मन्वानुगमे सत्रमुच्चाग्नियम् तथेदम्-

अर्जुनकालस्य समुत्थस्य,

मन्त्रस्य दुःखस्य उ ज्ञां पमोक्त्वो ।

तं भामस्यो मे पडिपुन्नचित्ता,

सुगेह एगगाहियं द्वियत्थं ॥ १ ॥

अन्नमतिक्रान्ताऽप्यन्ते। वस्तुनश्च हावन्ती-आरम्भलक्षणं, समाप्तलक्षणं। तथा चार्थरूपवृत्तये- प्रययान्ता परि-
च्छिन्ना वस्तुमत्ता निरपेक्षेति। तत्रैवाऽऽरम्भलक्षणा-
न्तेः परिग्रहान्, तथा चारम्भः अत्रादौ कालो यम्य
सोऽप्रमथ्यतकालमनस्य, सह मूलतः कारणाऽऽदिवर्ति-
रूपेण वर्तत इति समूलकः प्राप्तिवस्तु। उक्तं हि-
“मूलं संसारस्य स, हुंनि कलाया अस्मिन्नीय।” सर्व-
स्य निर्वचशेषस्य, दुःखघटीनि दुःखं संसारस्तस्य, अ-
मानं चैव दुःखं शुद्धतः, अथ च पते मूलं रगाद्वेषा यः
प्रमोदः कालयति-मोक्षयन्तीति प्रमोक्षः-आप्तमोक्षो दुःखाप-
गमहेतुः, पुंश्च नृशब्दस्यावधारणालोचने मेवन्त्यात् प्रमोक्ष-
एव। तं भागमागम्य प्रतिपादयतः, यदि वा-प्रमोक्षः
अगमस्तत्र भागमागम्येति। कांश्चि- २-यथाऽनो भवति
तथा ब्रह्मणः (मे) मम प्रतिपक्षं विषयान्तरागम-
ननाशयिदन्तं विलं विन्ता वा यथां तं प्रतिपक्षो विन्ता,
प्रतिपक्षविन्ता वा। शृणुत आकाशेयतः, एकाग्रस्य एका-
ऽऽनतःप्रत्यक्षेणोपेत्यो भाव एकाग्रं ध्यातः, तच्च प्रमा-
ख्यस्यऽऽदित्यस्यै हितमेकाग्रपठितः। शास्त्रान्तरे एकान्तहितं
वा, हितः तत्पतेः मोक्ष एव, नर्थमानी मृच्छाः।

यथा प्रतिज्ञातमाह-

शाण्ड्यम् सव्यम् पगासणाण.

अन्नाणमोहस्य विवर्जनात् ।

रागस्म दोसस्म य मंग्वणं,
एगंतसुक्खं समुवेइ मांक्खं ॥ ३ ॥

ज्ञानस्य आभिनिबोधिकाऽदेः सर्वस्य निरवशेषस्य, पाठान्तर-
रतः-‘सत्यस्य वा, अविनयस्य, ‘यकारमेवा’ इति । प्रमास-
नया, निर्मलीकरणेनेत्यर्थः । अनेन ज्ञानाऽऽत्मका मोक्षहेतुकः ।
तथा-अज्ञानं-मयज्ञानाऽऽदि, मोक्षो-दर्शनमोहनीयम् । अनयोः
समाहारोऽज्ञानमोहो-तस्य विवर्जना परिहारो, मिथ्याश्रुतश्रव-
णकुट्टितसङ्कपरित्यागाऽऽदिना तथा, अनेन स एव सम्यग्दर्श-
नाऽऽत्मकोऽभिहितः । तथा ‘रागस्य द्वेषस्य च’ उक्त्यरूपस्य,
‘संक्षेपेण’ विनाशेन, एतेन तस्यैव चारित्र्याऽऽत्मकस्याभि-
धानम् । रागद्वेषयोरैव कपायरूपत्वेन तदुपघातकत्वाभिधा-
नात् । तत्तद्व्यायमर्थे-‘सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्र्यैः एकान्तसौख्यं’
दुःखलेशकलङ्कितमुच्यते, समुपैति ‘मोक्षम्’ अपवर्गम् । अ-
यं च दुःखप्रमोक्षाविनाभाववीत्यतः स एवोपलब्धति इति
सूत्रार्थः ।

नन्वस्तु ज्ञानाऽऽदिभिर्दुःखप्रमोक्षः, अमीषां तु कः प्राप्तिहे-
तुः ? उच्यते-

तस्मैव मग्गो गुरुयिद्धसेया,

विवज्जणा बालजणस्स दूरा ।

सज्झायपणंतनिवमंसा य,

सुत्तथ्यमंचित्तणया णिई य ॥ ३ ॥

तस्यैव याऽऽयमनन्तरमोक्षोपाय उक्तः ‘एवः’ अनन्तर-
वचनमात्रः ‘मार्गः’ पन्थाः प्राप्तिहेतुः, यदुत गुरुबो-यथाव-
च्छुद्धानभिधायकाः बुद्धाश्च श्रुतपर्यायाऽऽदिबुद्धाः, तेषां सं-
घा पशुपामना गुरुबुद्धसंघा, इयं च गुरुकुलवासोपलक्षणं,
तत्र च सुप्राप्त्यर्थं ज्ञानाऽऽदीनि । यदुक्तम्-‘सागस्स होह
भागी, थियपरञ्चा दंसणे चरित्तं य । यस्मा आचकहाण, गुरुकु-
लवासं न मुंचेति ॥ १ ॥’ इति । सत्यपि च गुरुकुलवासं
कुर्वन्मगो न स्यादेव तन्मात्रमित्याह-‘विवज्जणा’ विशेषेण
परिहारः ‘बालजनस्य’ पार्श्वस्थाऽऽदिः ‘दूरात्’ दूरेण, त-
न्मङ्गलस्थालीयसोऽपि महार्हापनिवन्धनत्वेनाभिहितत्वात् ।
तत्परिहारोऽपि च न स्वाध्यायतत्परतां विना ज्ञानाऽऽद्यवा-
नितिन्याह-‘स्वाध्यायं-उक्त्यर्थः, एकान्तेन-इतरस्यासङ्गपरिहा-
राऽऽत्मकं निवेशना-स्थापना स्वाध्यायिकान्तनिवेशना । सा
च मनोवाक्कायानामिति गम्यते । पठन्ति च-‘सज्झायपणंत-
णिसंघणा य’ इति । स्वाध्यायस्यैकान्तनिवेशना-निश्चयनानु-
ष्ठानं स्वाध्यायैकान्तनिवेशना, सा च तत्रापि ‘बुधा धूत-
मचिन्तितम्’ इति कृत्वा अनुभूतैव प्रधानन्यामप्रायेणाऽऽह-
सूत्रस्थाप्यो-अभिधायः सूत्रार्थस्तस्य (संचित्तणयं ति) सूत्रत्वा-
त् संचिन्तना सूत्रार्थसंचिन्तना, अस्यामपि न वित्तस्वास्थ्यं
विना ज्ञानाऽऽदिलक्ष्यम इत्याह-‘धृतिश्च’ वित्तस्वास्थ्यमनु-
द्विप्रवृत्तमित्यर्थ इति सूत्रार्थः ।

यतश्चैवंविधो ज्ञानाऽऽदिमार्गस्तत एतान्यभिलषता प्राक्
किंचिद्वैयमित्याह-

आहारमिच्छे मियमेसिज्जं,

सहायमिच्छे निउण्णयबुद्धिं ।

निकेयमिच्छिज्ज विवेगजोगं,

समाहिकामे समणे तवस्सी ॥ ४ ॥

‘आहारम्’ अशनाऽऽदिकम् । इच्छेत् ‘अभिलषेत्, मितमेव-

णीयम्, अपरेषाम्यमानत्वादिच्छेदयेवंविधमेव, आदानभोजने
तु दूरोत्सारिते एव, अनेनैवंविधस्य एवंविधाहार एव हानन्त-
रोक्तं गुरुबुद्धसंघाऽऽदि ज्ञानाऽऽदिकारणमाराधयितुं क्षमः ।
तथा-‘सहायं’ सहचरमिच्छेद्वच्छान्तवर्ती सन्निति गम्यते,
निपुणा-कुशला, अप्रेषु-जीवाऽऽदिषु बुद्धिः मतिरस्येति नि-
पुणार्थबुद्धिस्तम् । पठ्यते च-‘(शिणोहबुद्धिः) तत्र निपुणा-
सुनिरूपिता, ईहा-चेष्टा बुद्धिश्च यस्य स तथा । अनीदृशो हि
सहायः स्वाच्छन्दोपदेशाऽऽदिना ज्ञानाऽऽदिकारणगुरुबुद्धसं-
घाऽऽदिभ्रंशमेव कुर्यादिति । तथा-‘निकेतम्’ आश्रयमिच्छेत्
विवेकः पृथग्भावः, कथादिंसंसारभाव इति यावत् । तस्यै योग्य-
म् उच्यते, तदापाताऽऽद्यसम्भवेन विवेकयोग्यम् । अविचक्षा-
ऽऽद्ये हि कथादिंसंसारोचितविशयोत्पत्ती कुतो गुरुबुद्धसंघा-
ऽऽदि ज्ञानाऽऽदिकारणं सम्भवत् ? समाधिं कामयते-अभिल-
षति समाधिकामः, अत्र च समाधिर्द्रव्यभावभेदाद् द्विभेदः, त-
त्र द्रव्यसमाधिः सौमशकंराऽऽदिद्रव्यार्ण परस्परमविरोधना-
वस्थानम् । भावसमाधिस्तु ज्ञानाऽऽदीनां परस्परमबाधयाव-
स्थानं तद्वन्मन्यत्वाच्च ज्ञानाऽऽदीनाम्, अयमेवेह गृह्यते । तथा च
ज्ञानाऽऽद्यवाप्तुकाम इत्युक्तं भवति, अमण्यत्परस्वीति प्रा-
प्तादिति सूत्रार्थः ।

कालाऽऽदिद्वेषेण एवंविधसहायाप्राप्तौ यत्कृत्यं तदाह-

न वा लभिज्जा निउण्णे सहाये,

गुणाहिणं वा गुणुओ ममं वा ।

एको वि पावाइं विवज्जयंतो,

विहरंज काममु असज्झमाणो ॥ ५ ॥

‘न’ निषेधे, वाशब्दश्चेत्यर्थः, ततश्च न चेत् ‘लभेत्’ प्रा-
प्नुयात् ‘निपुणम्’ इति निपुणबुद्धिः ‘सहायं’ गुणः
ज्ञानाऽऽदिभिर्गधिकम्-अगलं गुणाधिकं वा ‘गुणन’ इति
ज्ञानाऽऽदिगुणानाश्रित्य ‘समं वा’ तुल्यसुमयज्ञाऽऽत्मन इति
गम्यते । ‘वेति’ विकल्पे । ततः ‘एकोऽपि’
असहायोऽपि ‘पापानि’ पापहेतुभूतान्यनुष्ठानानि, ‘वि-
वर्जयेत्’ विशेषेण परिहरन् । पठ्यते च-‘अशायरंतो
ति ।’ ‘अनाचरन् ।’ ‘विहरंज’ संयमाध्यनि यायात्, ‘का-
मेपु’ विषयेषु ‘असज्जं’ प्रतिबन्धमकुर्वन्, तथावि-
धगीतार्थयनित्विषयं चैतत्, अन्यथैकाकिविहारस्याऽऽगमे
निषिद्धत्वात् । पठन्तिभिधाने च-‘मध्यप्रहणे आद्यन्तयोर-
पि प्रहणं भवति’ इति न्यायाद्विहारवमनित्विययोऽप्यप-
वाद उक्त एव भवतीति मन्तव्यम् । इत्थं प्रसङ्गं ज्ञाना-
ऽऽदीनां दुःखप्रमोक्षोपायत्वमुक्तम् ।

इदानीं तेषामपि मोहाऽऽदित्ययनिवन्धनवान्तत्ययस्यैव प्रा-
धान्येन दुःखप्रमोक्षहेतुत्वस्थापनार्थम्, यथा तेषां संभवो यथा
दुःखहेतुत्वं यथा च दुःखस्य प्रसङ्गतत्वेनापि चाभावस्तथा-
ऽभिधातुमाह-

जहा य अंडप्पभवा बलागा,

अंडे बलागापभवं जहा य ।

एमेव मोहाऽऽयतणं गु तुएहं,

मोहं च तएहाऽऽयतणं वयंति ॥ ६ ॥

यथा चेति यैव प्रकारेण, अण्डे-प्रतीतिः, ततः प्रभव उत्प-
त्तिर्यस्याः साऽण्डप्रभवा, ‘बलाका’ पक्षिविशेषः, अण्डे च-

लाकानः प्रभवन्तीति बलाकाप्रभवम् यथा च किमुक्कं भवति? यथाऽनयोः परस्परमुपनिस्थानतः 'एवमेव' अनेनैव प्रकरणे, मोहयति-मुहतां नयत्यान्मानमिति मोहः अज्ञानम्। तच्चेह मिथ्यात्वदीपदुष्टे ज्ञानमेव युक्तम्। उक्ते हि- "जह दुव्वयणमवययं" इत्यादि आचरन्तम् उपनिस्थानं यस्याः सा मोहाऽऽयतना तां, 'खुः' अवधानेन, ततो मोहाऽऽयतनामेव (तर्हं हि) तुण्यां, वदन्तीति सम्भवः। यथोक्तमोहाभावे हवश्यम्भावी तुण्याक्षय इति। मोहं च तुण्याऽऽयतनं यस्यासां तुण्यायतनसत् वदन्ति। तुण्या हि सती मूर्च्छा, सा चात्यन्तदुश्चजा रागप्रधाना, तत्तस्याः राग उपलक्षिते सति च तत्र द्वेषोऽपि संभवतीति सोऽयनर्थो वाऽऽक्षिप्यते। तन्मृत्पापग्रहणेन राग-द्वेषयुक्तौ, एतयोश्चानन्तानुयन्धिकरायरूपयोः सत्तायामवश्यम्भावी मिथ्यात्वोदयः, अत एव पाशन्तकपायवीन-रागस्याऽपि मिथ्यात्वगमनम्। तत्र च सिद्ध एवाज्ञानरूपो मोहः, एतेन च परस्परं हेतुहेतुमद्भावाभिधानेन यथा रागाऽऽदीनां सम्भवस्तथात्तम् ॥ ६ ॥

सम्प्रति यथेतेषां बु बहेतुवं तथा वरुमाह-

रागो य दोमो वि य कम्मवीर्यं,

कम्मं च मोहप्पभवं वयेति ।

कम्मं च जाईमरणस्स भूयंति ,

दुस्सं च जाईमरणं वयेति ॥ ७ ॥

'रागश्च' मायालोभाऽऽत्मकः 'द्वेषोऽपि च, कोषमालाऽऽत्मकः कर्म ज्ञानो-वृत्त्याऽऽदि तस्य वीजं कारणं कर्मवीजम्, कर्म, अथ मित्रकर्ममहाप्रभवमवतीति मोहप्रभवं च-मोहकारणं वदन्ति । 'यः' सर्वथ सङ्ख्येयं 'कर्म च' इति कर्म पुनः जातयश्च मरणानि च जातिमरणं तस्य 'मूलं' कारणम् 'दुस्सं' संसारम्, अज्ञानपक्षे तु दुःखयतीति दुःखं, कोऽर्थः? -दुःखहेतुः, चम्य पुनरर्थस्य मित्रकर्मत्वात् जातिमरणं पुनर्वदन्ति, तीर्थधराऽऽद्य इति गम्यते। जातिमरणस्यैवातिशयदुःखेत्वात्कथ्यात्। उक्ते हि- "मग्गमासस्स जं दुःखं, जायमासस्स जंतणे"। तेन दुःखस्य संतप्तं, न स्वर्गं जातिमरणयोः ॥ १ ॥ " ॥ ७ ॥

यतश्चैवमतः किं स्थितमित्याह-

दुक्कयं हर्यं जस्स न होइ मोहो,

मोहो हओ जस्स न होइ तपहा ।

तपहा हया जस्स न होइ लोभो,

लोभो हओ जस्स न किंचसाइ ॥ ८ ॥

'दुःखम्' उक्तरूपं, हतमिव हते, केतव्याह-यस्य 'न प्रवर्तते' न विद्यते, कोऽर्थो? -मोहः, अर्थेव तन्मूलकारणत्वात्। ततो हि कर्म कर्मणश्च दुःखमित्यन्तरमेवोक्तं, हतमिव हतामिति च व्याख्यातं, तत्तुल्योऽपि नाराकाऽऽदिगतौ स्वतस्त्वभावात्परस्पर्याप कियतेऽपि दुःखस्य सम्भवः, यदि दुःखहननं मोहाभावात्, अज्ञानोपि कुत इत्याह-मोहो हतो यस्य न भवति तुण्या। कोऽर्थः? -तुण्याया अभावाभ्योहाभावः, तदायतनत्वेन तस्या अभिधानात्। तुण्याया अपि कुतो हननमिह गह-तुण्या हता यस्य न भवति

लोभः। किमुक्कं भवति? लोभाभावात्तुण्याभावः, तुण्याग्रहणेनोक्तनीत्या रागद्वेषयोरुक्तत्वात्तयोश्च लोभस्यैव सर्वथैवाभावान्, अत एव प्राधान्याल्लोभस्य रागान्तरेतत्वेऽपि पृथगुपादानम्। इत्थेन हि प्रधानस्य सामान्योक्तावपि विशेषोऽभिधानं यथा ब्राह्मणा आर्यानाः वसिष्ठोऽप्यायान इति। स तर्हि केन हत इत्याह-लोभो हतो यस्य न किञ्चनानिद्रयाणि सन्तीति गम्यते। सत्पु हि तेषु संभवत्यभिकाह्लात्। तदप एव च लोभः। यत्तु तन्मद्भावेऽपि लोभहननं भग्नाऽऽदीनां तत्कादाचित्कमिष्यविवर्तितमेव, पञ्चते च-यस्य न किञ्चनास्ति-न किञ्चिद्विद्यते, प्रत्याऽऽदिकामिति गम्यते इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥

सन्तवै दुःखस्य मोहाऽऽदयो हेतयोः हननोपायास्तथां किमयमेव, उतनयोऽप्यान्तः, इत्याह-दुःखं सविस्तरं तदुन्मूलनोपायं विवर्द्धितुः प्रस्तावमाचरयति-

रागं च दोमं च तहेव मोहं,

उद्धुक्कामेण समूलजालं ।

जे जे उवाया पडिवजियव्वा,

ते कित्तिस्सामि अहाणुपुत्ति ॥ ९ ॥

स्पष्टम्। नवरं यदिह रागस्य प्रथममुपादानं पूर्वं तु मोहस्य, तन् मोहस्य रागोऽप्ययाश्च परस्परं व्यस्तत्वेन पृथोपरभावस्यानियमात्, तथा उद्धुक्कामेण इति उन्मूलयितुमिच्छता, सह मूलानामिव मूलानां-तीव्रकरायादयोऽऽदीनां माहप्रकृतीनां, जालेन-वसुदेन, वनेन इति समूलजालस्यम्, एतच्च रागाऽऽदीनां प्रत्येकं विशेषणम्, उपायाः तदुद्धरण-हेतवः, प्रतिपत्तयः, अर्द्धाकतयः, कर्तुमानि गम्यन्ते। पश्यन्ते च- 'अपाया परिवजियव्वा' इति। 'अपायाः' तदुद्धरणप्रवृत्तानां विघ्नकारिणोऽप्योः 'परिवजियव्वाः' परिवर्त्तय्या इति सूत्रावधार्यः।

यथाप्रतिज्ञानमेवाऽह-

रमा पणामं न हु सेवियव्वा,

पायं रमा दिचिकरा नगरां ।

दिचं च कापा समभिधवंति,

दुमं जहा मातुकले च पक्खी ॥ १० ॥

'रत्नाः' लीगाऽऽदिविहृतयः 'प्रकामम्' अन्यर्थं 'न निषेधितव्याः' नोपभोग्यव्या, प्रकामग्रहणं तु वाना-अदितेभनिवारणाय रमा अपि निषेधितव्या एव, निषेधकारणनिषेधणस्य तु निषेध इति व्यापनार्थम्। उक्ते च- 'अरुवाहारां न सहइ, अतिनिद्वेण विमया उदिज्जेति। जयात्मायाहारां, ते पि पणामं ण भुंजामि ॥ १ ॥' किमिदं-वसपादिरयते, इत्याह- 'प्रायः' वादुक्तेन रमाः निषेध्यमाणा इति गम्यते। हांभ-भानुद्विकस्तरागशाला इति कराराः, हम्-करा वा पाठान्तरम्। इह च भावे क्रमस्य इति दृष्टं उच्यते। इत्थेन एवं हि कुवन्तां हतस्त्वमीमां प्राणिनामिति। यदि वा र्थेन दीपनं, मोहान्तज्वलनमित्यर्थः तत्करागशाला दीप्तकराः केपायः-तेरागः। उपलक्षणत्वात् रुपादीनां च, उदी-रयन्ति इति उपभुक्तान्तां माहान्तमिति। उक्ते हि- 'विम-

इं परिणहधम्मो मोहा जमुदिज्जए उद्विगणे य । सुदु वि वि-
त्तजयपेत्ता कद्धं अकज्जे ण वीहोहो ? ॥ १॥ ” एवं च को
दांप्यः ? इत्याह- हन्मं यदि वा दीप्तं, नगमितं प्रकम्भः । चः
‘पुनरप्ये, जानीविचजया च बहुवचनप्रकम्भे-त्येकवचनं, कामा-
विपयाः ’ समभिद्वचन्ति ’ अभिभवन्ति, तथाविधस्य
रूपाध्यात्मलप्यस्यासुखासुखामिवाचनोपवाचनं भावः । काम-
व क इत्येताह-दुग्धं घृत्तं, यथैवाप्ये, ’ स्वादुफलं ’ मधु-
रफलान्वितं, च इति भिन्नप्रकम्भः । ततश्च (पक्खिं लि)
पक्षिण इव । इह च द्वयोपमः पुरुषाऽऽदिः, स्वादुफलानुलये
च हन्मन्, दीप्तये वा, पक्षिमदशाब्धं कामा इति । अनेन रस-
प्रकामभोजनं दांप्य उक्तः ।

सम्प्रति सामान्येनैव प्रकामभोजने दांप्यमाह-

जहा दुग्गी पडसिण्णे वणे,

सपारुओ नोवसपे उवेइ ॥

एविद्वियग्गी वि पगामभोज्जो,

न वंभयास्सि हियाय कम्मइ ॥ ११ ॥

यथा द्वाग्निः दावानलः, प्रचुरेण्येन ’ वने ’ अग्नये, एतदु-
पादानं च वसन्तं, कश्चाद्विध्यापकाऽपि स्यादिति । ’ स-
माकृतः ’ सवायुः ’ नोपसमं ’ न उपशमं विध्यापनम्,
’ उर्ध्वान् ’ प्रसारितं, ’ एवम् ’ इति द्वावशिवत् नोपशमभाग भ-
वति । (इद्वियग्गी) इन्द्रियार्थेन्द्रियजनितं राग ए-
वाहः, तस्यैवात्यन्तदुःखमेव चिन्त्यमानत्वात् । सांज्ञिरिव
धर्मेधनदाहकत्वाद् इन्द्रियाग्निः, सोऽपि ’ प्रकामभोजनः
’ अतिमात्राऽऽहारः, प्रकामभोजनस्य एवमप्रत्ययान्तात्वात् त-
दुद्दिगकत्वाद्, अतश्चाप्ये न ब्रह्मचारिणः ’ हिताय ’ हित-
निमित्तं, ब्रह्मचर्यविधायकत्वेन कर्त्तव्यं अतिमुत्सवतसाऽ-
पि, तदनेन प्रकामभोजनस्य काका परिहार्यत्वमुक्तम् ।

इत्थं रागमुद्वर्ज्यकामिनं यत्परिहर्तव्यं तद्-

निधाय यदनित्यलेन कर्त्तव्यं तदाह-

विचित्तिमिज्जाऽऽसमन्नंतिद्याणं,

ओमासणाणं दमिइदियाणं,

न रागसत्त्वं धमिइ चित्तं,

पराद्वो वादिशेसहेहि ॥ १२ ॥

विकल्पा स्यादिविकला शय्या-वसतिः, तस्यामासनम्
अवस्थानम्, तेन यन्निवृत्ता नियन्त्रिता विविक्लशय्याऽऽसनय-
न्त्रितास्तपानम् ’ अवमाशनानाम् ’ न्यूनभोजनानाम् । पठन्ति
च- (ओमासणाणं ति) अवमं-न्यूनमशनम्-आहारो
येषां तस्मा अवमाशनास्तद्वाचोऽवमाशना-अवमोदये-
रूपा, तथा, दमितानि वशीकृतानि इन्द्रियाणि यैस्ते तथा
तेषां दमितेन्द्रियाणां, पश्यन्ते च- ” ओमासणादिदमिइ-
दियाणां ति । ” अवममशनं यत्र तपसि तदवमाशने त-
दादिमस्तपसिर्दमितानीन्द्रियाणि यैस्ते तथा तेषां,
न नैव रागः शत्रुगिवाभिभवहेतुतया रागशत्रुः । ’ धर्मेयति ’
परमभवति, किं तत् ?-चित्तं, किं तु स एवमेव पराबुध्य
त इति भावः । क इव ?-पराजितः । पराभूतः ’ व्याधि-
रिव ’ कुष्ठऽऽदिः ’ औषधेः ’ मुहुर्यादिविनिर्देहमति गम्यते ।
अनेनापि विविक्लशय्याऽऽसनाऽऽदौ काका विषयस्वरूपम् ।

इदानीं तु विविक्लशयनाऽऽसने यत्ताऽऽधानाय विषयेयं दो-
षमाह-

जहा विरालाऽऽवमहस्स मूले,

न भूसाणां वग्गी पमत्था ।

एवेव इत्थीनिलयस्य मग्गं,

न वंभयास्सि खमो निवासां ॥ १३ ॥

यथा विडाला मार्जालस्तपामावसथा-आध्याया विडाला-
ऽऽवसथस्तस्य ’ मूलं ’ समीपे न मूत्रकाणां वसतिः ’ प्रश-
स्ता ’ शोभना, अवश्यं तत्र तद्पापयसम्भवात्, एवमेव
स्त्रीणां युवतीनां, पराङ्मयाऽऽनुपलक्षणमेतत् । निलया-निवासः
स्त्रीनिलयस्तस्य ’ मध्ये ’ अन्तर्न ब्रह्मचारिणः ’ क्षमः ’
युक्तः, कांऽसौ ?-निवासः-वसतिः, तत्र ब्रह्मचर्यवाधाम-
म्भवदिति भावः ।

विविक्लशय्याऽवस्थितायपि कदाचित्स्त्रीसंपाते यत्कर्तव्यं
तदाह-

न रूपलावणीविलासहासं,

न जेषिये इमिय पेहियं वा ।

इत्थीण चित्तं निवेमइत्ता,

दट्ठं ववस्से मणे तवम्मी ॥ १४ ॥

’ न ’ नैव रूपं-सुमंस्थानता, लावण्यं-नयनमनसामाहाद-
कां गुणी, विलासा विशिष्टपथ्यरचनऽऽद्यताः हासः-कपा-
लचिकाशऽऽदिव्यां समाहारं रूपलावण्यविलासहासं, न ज-
ल्पितं-मन्मथोल्लापाऽऽदि (इमियं लि) विन्दुलोपाद्, इति-
नम् ’ अक्षुभ्वाऽऽदि ’ वीर्यिन् ’ कटाक्षवीर्यिताऽऽदि, ’ वा ’ स-
मुच्चये । स्त्रीणां सख्यि (’ चित्तं लि) ’ चित्ते ’
मनसि ’ निवेश्य-’ अहो ! सुन्दरमिदं ’ चेति विकल्पतः
स्थापयित्वा, ’ दट्ठम् ’ इन्द्रियाविषयतां नेतुं ’ व्यवस्थेयं ’ अ-
ध्यययेत्, अमरुस्तपस्वीति प्रवृत्तम् । चित्ते निवेश्यत्वेन च
रागाऽऽद्यमिसन्धिं विनोदहरणमपि न देयायेति स्थापयेत् ।
उक्तं हि- ” न मक्के रुचमहदट्ठं ” इत्यादि, निवेशयति च समा-
नकालेनैवैव कृत्वाप्रत्ययः, अस्तिणी निर्माल्य हस्ती-
त्यादिवत् ।

किमिद्वयमुपरिश्यते ? इत्याह-

अदंमणे चेव अपरंथणे च,

अचित्तणे चेव अचित्तणे च ।

इत्थीजणस्सारियभाजजुग्गं,

हियं सया वंभवण रयाणं ॥ १५ ॥

’ अदंशनम् ’ इन्द्रियाविषयिकरणं, ’ चः ’ समुच्चये । ’ ए-
व ’ अवधारणं, अदंशनमेव च ’ अपरंथने च ’ अनभिलष-
णम् ’ अचिन्तने चैव ’ रूपाऽऽद्यपरिभावनम् ’ अकीर्तने च ’
अमंशत्वेन, तच्च नामनां गुणत्वां वा स्त्रीजनस्य, आर्यध्याने-
धर्माऽऽदि, तस्य योग्यं-तज्जन्तुत्वेनचित्तमायेध्यानयोग्यं, हिने
’ पथ्यं, ’ सदा ’ सर्वकालं, ब्रह्मवते । पाठान्तरतो ब्रह्मचर्यं-
तानाम् । आसक्तानाम् । ततः स्थितमेतत्-आणां रूपाऽऽदि
मनसि निवेश्य द्रष्टुं व्यवस्थेयम् ।

ननु ” विकारहेतौ सति विविच्यन्ते, येषां न चेतांसि त ए-

पमायट्टाण

व धीराः । " तस्मिन्निमित्तं रागमुज्जुङ्गमानं विविक्लशयनाऽऽ-
सन्नता विधेयं पुण्यम् ? इत्याशङ्क्याऽऽह-

कामं तु देवीहि वि भूमियाहि,

न चाइया मोमइउ तिगुत्ता ।

तथा वि एतेतहिपं ति नञा,

विचित्तवासो मुणिणं पमत्थो ॥ १६ ॥

(कामं तु ति) अनुमतमेवैतद् यदुत (देवादिं वि ति)
' देवीभिर्गणैः ' अन्तर्गताभिर्गणैः आनुपीर्वाभिर्गणैः पश्या-
न्तः । ' भूपिताभिः ' अलङ्कृतानिभिः (न) नैव (चाइय ति)
शक्यताः । ' मोमिपयुत्तं ' चालायुत्तं, संयमादानं गम्यन् । ' ति-
गुत्तिभिः ' मनोऽनुगतादिगुत्तिभिर्गणैः, आर्थोन्मयः । ' तथाऽ-
पि ' यदर्थव्यविधाश्चालयितुं न शक्यन्ते तदर्थकाल्पित-
भेदादिति शास्त्रम् । किमुक्तं भवति ?-सम्भवति हि कचिद्-
अर्थस्यैवागिनाऽपि ये तत्प्रकृतः कुर्वन्ति, चेति न कुर्वन्ति,
तेऽपि स्वीयसकृत्ततिवान् ' स्यादु तथैवगवानो ' इत्याद्य-
वर्णाऽऽदिद्वीपभाजो मंत्रयुतिरिति परिभाष्य ' विविक्लवासो
विविक्लशयाऽऽसन्नताऽऽमर्को मूर्तानां प्रशस्ते इत्यन्तर्भावित
एवमेतया ' प्रशोभितः ' गणधराऽऽदिभिः श्लाघित इत्यर्थः
अतः स एवाऽऽश्रयणीय इति भावः ।

एतन्ममर्धनार्थमेव, स्त्रीणां दुर्तिक्रमत्वमाह-

मुण्णस्वामिकंविस्म वि माणवम्,

संसारमीरुस्म टियम्प धम्मे ।

नेयामिं दुत्तरणीयं लोण,

नहाट्टिआ बालमणाहारा ॥ १७ ॥

' मालात्मिकाङ्गुलीऽपि ' सकृत्तयिलाविणोऽपि मानवरूप
संसारगत-चतुर्वेतिरुपाद्वयनशलां मौसः संसारमौसः आ-
पेरिहापि सम्यक्वतान्तदसाऽपि-तथा स्वीयतयाऽपि ' धम्मं
अनवमोऽऽह (न) नैव ' एतादृशान् ' ईदृशान्, दुस्तरं-दुर्-
तिक्रमम्, ' अस्मिन् ' विद्यन्ते । ' लोके ' जगति यथा ' भि-
द्यः ' युवतयः ' बालमनोहराः ' निर्विकचिन्ताऽऽलपिगदो
वस्तवः । दुस्तरमेव च बालमनोहरमेव हेतुः अतश्चातिदु-
स्तरग्राह्यानां परिहायेवेव विविक्लशय्याऽऽसन्नमेव ध्येय इति
भावः ।

तन्त्रेव स्त्रीसङ्गातिक्रमार्थमयमुपाय उपदिष्टमथा शेषम्.
ज्ञातिक्रमार्थमपि किं न कथ्यतेऽपि उपदिश्यते ? इत्याह-
यदि वा स्त्रीसङ्गातिक्रमं गुणमाह-

एण य मंगा समइकिन्ना,

मुहुत्तरा वेव हवति मेमा ।

जहा महासामगुत्तरिन्ना,

नइ भवे अवि गंगासमाणा ॥ १८ ॥

एताश्च ' सङ्गान् ' सम्बन्धान्, यस्मान् स्त्रीविषयान्, ' स-
मतिक्रम्य ' उल्लङ्घ्य ' मुहुत्तराश्चैव ' अलङ्कृत्यल्लङ्घ्याश्चैव
भवन्ति ' शेषाः ' प्रथ्याऽऽदिमङ्गानां, सर्वसङ्गानां रागरूपत्वे
समानेऽपि स्त्रीसङ्गानामेवैतेषु प्रधानत्वादिति भावः । उ-
पान्तमाह-यथा ' महासामगुत्तरिन्ना ' स्वयम्भूमगुत्तरिन्ना ' नदी'
स्मिन् ' भवेत् ' म्यान्, लोत्तरंवेति प्रकम् । वीर्यातिशय-

योगत इति भावः । (अवि गंगासमानेति) गङ्गा किल म-
हानदी, तन्त्रमाणाऽपि-तन्त्रदृशाऽपि, आस्त्राभितरा-सुप्र-
नदीरशीपशब्दार्थः ।

यदुक्तम्-" विचित्तमेज्जाऽऽसन्नजंनियणं " इत्यत्र विचित्ता-
वस्थमर्थतो व्याख्याय " आमासणायं धर्मिर्वास्यानं " इ-
त्यत्रावमाशान्त्र्यमन्तरंगमेव प्रकाममाज्जननिर्वाधेन समर्थिते,
दमितन्निद्रयत्वं तूत्तरं चयत्त इत्युभयमुपेक्ष्य ' न रागस्-
त्वं धर्मिर्वाचित्तं " इत्यत्र किमिति रागपराजये प्रत्येवमुप-
दिश्यते ? इत्याशङ्क्य रागस्य दुःखहेतुत्वं दर्शयितुमाह-

कामागुगिद्विपभवे सु दुक्खे,

सव्वस्म लोणस्म मदेवगम्प ।

जे काइयं माणमिपं च किंचि,

तम्मंतयं गच्छइ वीवरगा ॥ १९ ॥

कामा-विषयस्तेष्वनुगृहीत-मताभिर्माङ्गानां, अनुभावा-
नुगृह्य इत्यदिपक्षतोः सात्त्विकेऽपि दर्शयान् । तस्याः प्रभवो
यस्य तत्कामानुगृहिप्रभवम् (खुति) खुत्तद्व्यावधाना-
र्थत्वात्कामानुगृहिप्रभवमेव, किं तत् ?-दुःखम् ' अस्मान्,
सर्वस्य लोकस्य-प्राणिगणस्य, कदाचिदेवानां विशिष्टान्-
भावचक्षुर्धेयं न स्यादत आह- ' सदेवकस्य ' देवैः समन्वि-
तस्य, कतरन्तद् दुःखमस्याऽ-यत् ' काप्येकं ' नेमाऽऽदि,
' मानसिकं च ' इत्यदिवाताः इति ज्ञेयं ' किञ्चित् ' स्वरूपमपि,
कदाचिदेतदभावोऽप्येतस्यादु अत आह-तस्य इति शब्दा-
ऽपि दुःखस्यान्वयमेव अत्र-तत्पर्यन्ते गच्छति ' वीतरगाः '
विगतकामानुगृहिनिर्वाधः ।

ननु कामाः सुखरूपत्वेवानुभूयन्ते तत्कथं कामानुगृहि-

प्रभवमेव दुःखम् ? उच्यते-

जहा य किपाफलमागोमा,

रमेण वणेण य भुज्जमाणा ।

ते खुदणं मीरिणं पचमाणा,

एअवमा कामगुणा विवागे ॥ २० ॥

' यथा च ' इति यथैव, किम्पाको-वृक्षादिशयस्सङ्क-
लानि, अगोमस्यमानवत्वात् ' मनोऽमागवपि ' हृदयद्वयमा-
न्यापि, रमेण ' आग्नेयं, वणेन च ' लीवरङ्गाऽऽदिना,
चशब्दाद् गन्धाऽऽदिना च ' भुज्जमानानि ' उपभुज्यमा-
नानि (न) इति ' तानि ' लोकप्रसृतानि, बोद्धवितुम् अर्थ-
यत्तानाऽऽदिविरूपक्रमकारणैर्विनाशयितुं शक्यन् इति कुदं,
तदेतदुक्तम्यतया बुद्धकं, सापेक्षमाम्यर्थः, तस्मिन्, जी-
विते-आयुषि पच्यमानानि-विपाकाऽवस्थाप्राप्तानि । मरणा-
न्तदुःखादीनीति शेषः । प्राग्बुद्धिः लिङ्गव्यत्ययः । पचन्ते च-
' ते जीवित्यं खुत्तिं पचमाणा ' इति ' तानि किम्पाकफला-
नि, जीवितमा आयुः ' खुत्तिं ' आग्नेयान् ' बोद्धवितुं '
विनाशयन्ति, विपच्यमानानि ' एतदुपमाः ' किम्पाकफलतु-
ल्यः कामगुणाः ' विपाके ' फलप्रदानकाले । किमुक्तं भव-
ति ?-यथा किम्पाकफलानुपभुज्यमानानि मनोरमाणि, वि-
पाकावस्थायां तु सापेक्षमाऽयुषां मरणहेतुतया-तिदाराणाम्,
एवं कामगुणा अपि उपभुज्यमाना मनोरमाः, विपाकावस्था-
यां तु नरकाऽदिदुर्गतेषुऽवस्थायितयाऽप्यन्तःस्थाना एव, ततः

सुखरूपतया प्रतिभासने सुखहेतुत्वेनैकान्तिकमेव किम्पा-
कफलानां मनोरमत्वेन सुखप्रतिभासेऽप्यन्यथाभावादिति ।

इयं बहुसंख्यगुणस्थानादुत्पायित्वेन रागस्य प्राधान्यात्केव-
लस्यैवोद्भवात्तथायमभिधाय सध्वनि तस्यैव द्वेषसहितस्य
तन्मागंधरसुखदिनोद्विग्नस्य च सिद्धावलाकितन्यायाऽऽश्रय-
शेन व्याचिख्यासुरिदमाह-

जे इंदियाणां विमया मणुएणा,

न तेसु भायं निगिरे कयाड।

न यामणुबंसु मणं पि कुज्जा,

ममाहंकाप समणं तवस्सी ॥ २१ ॥

ये 'इन्द्रियाणां' चक्षुर्गर्दीनां 'विषयाः' रूपाऽऽद्यः 'मनो-
भा' मनोरमाः न 'तेषु विषयेषु' भावम् 'अभिलक्षिष्य' अपेक्ष-
यमानस्तद्भावमपि प्रस्तावादिन्द्रियाणि प्रवर्त्तयितुं, किं पुन-
स्तत्प्रवर्त्तयितव्यं विषयाः, 'निष्ठुं' कुर्यात् 'कदा-
चित्' कस्मिंश्चित्काले, 'न च' नैव 'अमनोह्रिषु' अमनो-
रमेषु 'मनाऽपि' चित्तमापि, अत्रापिन्द्रियाणि प्रवर्त्तयितुम्
आविशद्वाग्धंश्च प्राप्तवन् । 'कुर्यात्' विद्वद्भावात्, अनेन वा-
क्यद्वयेनापीन्द्रियदम् उक्तः, समाधाय चित्तैकान्त्यं, स च रा-
गद्वेषभाव एवेति, स एवेतिनैपल्यवर्त्तनं, ततस्तत्कामां राग-
द्वेषोद्भवाभिलाषी, ध्रमणस्तत्प्रवर्त्तयितुं च प्राप्तवन् । नन्वेवमभ-
यद्वरणहेतुत्वेनेन्द्रियदमस्य किमिति रागाद्वरणहेतुत्वविशि-
ष्टम्, उच्यते, हेतुप्रकामान्, न चोभयोरद्वयहेतुत्वैक्योद्भ-
वहेतुता विरुध्यते, यदिवा-तत्राऽपि रागस्य द्वेषोपलक्षण-
त्वादुभयोद्भवात्तथाप्येवैव विचलितता, किं तु तत्र विविक्कास्थान-
मात्रात्प्रवर्त्तकान्तस्यापि गृह्यते, नदयस्थानस्य च प्रवर्त्तनैव त-
दुद्भवात्तथापि, एवं प्रकामोक्तिरपि एव द्वेनोद्भवेन प्रवर्त्तयितुं सूच्यते । इ-
त्येव रागद्वेषोद्भवाभिलाषी विषयस्यो निवर्त्तनमिन्द्रियाणां सु-
गदिष्टम् ।

अधुना त्वेतेषु तत्प्रवर्त्तने रागद्वेषानुद्भवे च यो दोषस्तं
प्रत्यक्षमिन्द्रियाणि तत्प्रमद्वर्त्तनं मनश्चाऽऽश्रित्य दर्शयितुमाह-

चक्षुस्म रुवं गहणं वयंति,

तं रागहेतुं तु मणुब्रमाहु ।

नं दोमहेतुं अमणुब्रमाहु,

समा उ जो तेसु य बीरगगो ॥ २२ ॥

'चक्षुः' 'चक्षुर्गिन्द्रियस्य', रूप्यत इति रूपं वर्णः,
संज्ञानं वा, गृह्यतेऽनेनेति ग्रहणं, रूप्यत-श्रालवकं,
विशिष्टत हि रूपण चक्षुर्गालिष्यते । तद् 'वदन्ति'
'अभिदधन्ति', तीर्थकृदादय इति गम्यते । ततः किमित्याह-
'तद्' इति रूपं, रागः-अभिव्यक्तरूपहेतु-तदुत्पादकं 'तुः'
पूरणं, मनोब्रमाहुः तथा-'तद्' इति रूपमेव दोषो द्वेष-
स्तत्तुं मनोमनोब्रमाहुः । ततस्तयोश्चक्षुःप्रवर्त्तने रागद्वेषसम्भ-
वात्तद्विग्नवाशक्लेशलणो दोष इति भावः । आह-एवं
न कश्चिद्वा सति रूपे धीतरागः स्यादत आह-
अरुहद्विष्टता तुल्यः पुनर्यः 'तयोः' मनोवैतररूपयोः सः,

'धीतराग' इति । तथापिधरागभावयोः धीतरागतत्वादे-
नाभाविष्याद् द्वेषस्य, तथैव धीतरद्वेषश्च । इदमाकृतम्-यस्यैव
रागद्वेषो स्तम्भस्यैव तदुद्दीकत्वेनानागत्यस्तज्जनकत्वमुच्यते,
न तु यः सम एव, तथा च न तावच्चक्षुस्तयोः प्रवर्त्तयत्,
कर्थाश्चित् प्रवर्त्तने वा समतामेवाऽऽलम्बतेत्युक्तं भवति ।
ननु यथैवं रूपमेव रागद्वेषजनकं ततस्तदुद्भवागन्धिनस्तद्व-
र्त्तनं चिन्ताऽस्तु, रूपं चक्षुर्न प्रवर्त्तयतिद्वयं तु न युक्तं च-
क्षुश्चिन्ताऽस्तु, इत्याह इक्याऽऽह-

रुवस्म चक्षु गहणं वयंति,

चक्षुस्म रुवं गहणं वयंति ॥

रागस्म हेतुं समणुब्रमाहु,

दोमस्म हेतुं अमणुब्रमाहु ॥ २३ ॥

रूपस्य चक्षुः गृह्यतेति ग्रहणं, बहुलवचनात्कस्मिन् ह्युद्,
तद्वदन्ति, तथा चक्षुषा रूपं गृह्यत इति प्राग्वल्लुपटि ग्रहणं
प्राहं तद्वदन्ति, अनेन रूपचक्षुषोर्गोमांशप्राहकभाव उक्तः, तथा
च न प्राहकं विना प्राह्यत्वं नापि प्राहं विना प्राहकत्व-
मित्यनयोः परस्परसुपर्यायकारकभाव उक्तो भवति । एतेन
त्वनयोः रागद्वेषजनकं सहाकार्यभावः कथ्यते । तथा च
यथा रूपं रागद्वेषकारणं तथा चक्षुर्गपि अत्र एवाऽऽह-रागस्य
हेतु-कारणं, प्रकामाच्छुः सह मनोऽनेन प्राहणं रूपण वस्ते
इति समनोऽहं, मनोऽहं रूपवर्त्तयितुं भवति । 'आहुः'
ब्रूयंत, यत्र तु 'हेतुं तमणुब्रूयंत' इति पाठः । तत्र (तं ति)
तच्चक्षुर्मनोऽहं मनोऽहं रूपवर्त्तयितुं ततो दोषो द्वेषः । उक्तं
हि-'ईषां रोपो द्वेषः' इत्यादि । तस्य हेतुमनो-
मम अमनोऽहं रूपम् । पाठान्तरमत्राह हेतुं तदमनोऽहमाहुः,
उभयप्रकर्मणि चक्षुष एव विशेषण्येनोपदेशेन रूपस्य पू-
र्वसुब्रूयत् । एवं च रूपचक्षुषोः सन्धितयैरेव रागद्वेषजन-
त्वाद् युक्तम् । तावच्चक्षुर्गोमांशो रूपं चक्षुर्न प्रवर्त्तयत्, यदा तु
प्राधान्यपादक्यं पूर्वेवत पश्यते तदा पूर्वेव चक्षुषो रू-
पग्रहणं-प्राहमिति व्याख्येयम् । ततश्चद्वेषापि प्राहप्राहक-
भाव उक्तः, तत्र चोक्त एवाभिप्रायः, तथा यदि चक्षुः रा-
गद्वेषकारणं न कश्चिद्धीतरागः स्यादत आह-समभेदयादि,
ज्ञेयं सुगमम् ।

आह-अन्वयं रागद्वेषोद्भवाभिलाषी, एतदनुद्भवे च को
दोषः ? येन तदुद्भवाभिलाषीमिदमुद्गदिश्यत इत्याह-

रुवसु जो गदिमुवेड तिर्वं,

आकालियं पावड सो विगामं ।

रागाऽऽउरे सं जह वा पयगं,

आलोअलोलो मणुवेड मच्चुं ॥ २४ ॥

रूपेण यो 'गृह्ण' गार्थः, रागाभिलष्यः । उक्तं हि वाच-
कैः-'इच्छा मूच्छा कामः, स्नेहो गार्थः ममत्वमभिनन्दः' ।
अभिलाष इत्यनेका-नि रागपर्यायवचनानि ॥ १ ॥ 'उ-
पति' गच्छति 'तीराम्' उकटां गृह्णतिविशेषणं, स कि-
मित्याह-अकालं भवम् आकालिकं-यथास्थित्या गुरुप्रका-
र्यगिव प्राप्नोति स 'विनाश' प्रातः, पाठान्तरतः 'कलेरी
वा' मर्यान्तबाधाऽऽत्मकं रागेणाऽऽतुरो-विह्वलो रागाऽऽतुरः
सज् (से) इति स लोकरप्रतीतिः, 'यथा वा' इति वाश-

यस्यैवकारार्थं वाचु 'यथैव' यथैव प्रकृतेषु 'पतङ्गः' शलभः, आलाकाः-अतिस्निग्धर्दीपशिखाऽऽदिदर्शनं, तस्मिन् लोलं तस्मै आलाकलोलः समुपेतं 'सुव्यु' प्राणव्यागं, तस्यापि युष्ठाऽऽलाकलोलं गग एवेति भावः ।

जे यावि दांसं सुव्युहं निवै,
तंसि क्वणं से उ उवै दुक्खे ।
दुहंतदोमेण सणं जंतुं,
न किंचि रुवं अवरउम्हं से ॥ २५ ॥

'यश्च' इति यस्तु, अपीति च तस्मिन्प्राण्यनेन योचयते । 'दांसं' हेपं (समुवहं सि) वचनव्यत्ययात् 'समुपेतं' समुपगच्छति, रूपं पितृ प्रक्रमः । 'निवै' सदा, न तु कदाचिन्, स किमियाह-तस्मिन्प्राण्य 'क्वणं' प्रस्तावे यस्मिन् हेप उत्पन्नः 'से' इति सः 'तुः' पूरणं उपेतं 'दुक्खं' शारीराऽदि, द्विष्टो हि किमिदमपि मया दृष्टमिति मनसा व्याकुलमिवति, परिणत्येन च देहेन, न तु यथायागमुपगच्छेत्तत्काले मनोहविषयावलोकनजनितं सुखमपि मन्यते, उत्तरकालमेव तु दुःखमिति । पठन्ति च- 'समुपेति सव्यं' इति । स्पष्टम् । यदि वा रूपदर्शनाद् हेपमुपगच्छन् दुःखमुपति नतस्तथाविधरूपदर्पणैवायम् दुःखावर्तिरिति प्राप्तमिष्टाशङ्कयाऽह-दुष्टं दमनं दुर्दान्तं, तच्च प्रकमाच्चक्षुः पस्तदेव दांसा दुर्दान्तदीपस्तन, 'स्यक्तं' आर्मायते । जन्तुः प्राणी, न 'किञ्चित्' स्वल्पमपि, रूपं प्रकमाद्मनोहम्, 'अपराधयति' 'बुध्ति' (मे) नश्य, यदि हि रूपमेषाग्राह्यं कस्यचिद् द्वेषाभावः स्यात्, तथा च मुख्यभावाद्दया दांसा इति भावः ।

एवं रागद्वेषयोर्द्वेषोऽप्यनेन हेतुत्वमुक्तमिदानीं तु हेपस्यापि रागहेतुकत्वात् एव महानर्थमूलमिति दर्शयन्त्यस्य विशेषतः परिहर्तव्यतां व्यापयितुमाह-

एगंतगतो रुद्धंमिं रुवे,
अतालिमं से कुणइ पयोअं ।
दुक्खस्स संपीलमुवै बाले,
न लिप्यते तेण सुणी विरागं ॥ २६ ॥

'एकान्तगता' यो न कथञ्चिद्भ्रमं याति, 'रुद्धं' मनोरमं रूपं, किमियाह-(अतालिमं मे) मागधर्शनापया 'अतादृशे' अथादृशे । तथा च तल्लगं-रशयोल्लं मागधिकायां (मे इति) स कोर्गातं 'प्रदेशं' हेपं, सुन्दरीनन्द इव सुवसुन्दरीरागतः सुन्दर्यो, तथा च दुःखस्य 'संपीडं' संप्राप्तं, यद्वा-समिति भ्रष्टं, पीडा दुःखकृता वाधा संपीडा, तासुपेति 'बालः' अज्ञः । उक्तमवयवं व्यतिरेकसुखेनाह-न लिप्यते इव लिप्यते, निश्चय इत्यर्थः, 'तेन' हेपकृतदुःखेन, मुनिः 'विरागः' रागविरहितः, तस्यैव मन्मूलव्यतिरिति भावः ।

सम्यग्नि रागस्यैव पापकर्मोपचयलक्षणमहानर्थहेतुतां व्यापयितुं हिंसाऽऽद्याश्रयनिमित्तां पुनरिदं तद्वद्वारुणं दुःखजनकत्वं च सूत्रपट्टेनाऽह-
रुवाणुआसाऽणुणं य जीव,
चराचरे हिंसदणुणं रुवे ।

चित्तेहि ते परियावै बाले,
पीलै अचट्टगुरु किलिट्टे ॥ २७ ॥

रूपं प्रस्तावामनोहमनुगच्छति रूपानुगा, सा चामावाशा च रूपानुगाऽऽशा, रूपविषयऽस्मिताप इति योऽर्थः, तदनुगतश्च जीवः । पठन्ति च- 'रुवाणुआयाणुणं य जीव' इति । तत्र रूपानां-मनोहानामुपायः-उपाजनं हेतुभिरनुगतां युक्त उपायानुगतः, स च प्राणी जीवान् 'चराचरान्' तस्यैवधारणान् 'हिंसन्' विनाशयति 'अनकरूपान्' जात्यादिभेदतोऽनेकविधान्, कांश्चिन् 'चित्ते' अनकप्रकाशं, स्वकायपरकायशब्दाऽऽदिभिरुपायैरिति गम्यते । मुख्यव्याप्यं यथास्मिन् भवेति चेत्तु वा । तानि च-चराचरजीवान्, परति सर्वेन स्तापयति दुःखयति परितापयति, बाल इव बालः-विवेकविकलनयाऽपराध पीडयति, एकदेशदुःखाव्यादननाऽऽस्माधे गुरुः स्वप्रयोजननिष्ठः 'क्रिष्टः' रागवर्धितः ।

अन्यथा-

रुवाणुआणं परिगहेण,
उपायणं रक्खसुमंतिअग्रेण ।
वणं विअग्रेण य कं सुहं मे,
संभोगकाले य अतिचल्लोभं ॥ २८ ॥

रूपानुगतो-रूपविषयोऽनुगतः अनुगमनमनुगता इति यावत् । निमित्तं सति 'परिग्रहेण' सूच्छाऽऽमेकन हेतुना, 'उपादत्ते' उपादेते, रक्तं च-अपायविनिवारणं, संतापयोगश्च स्वप्राप्त्यर्जनं पस्य व्यापारणं, रक्तसंनिधौ तस्मिन् (वणं) व्यये विनाशे 'विअग्रे' विग्रेहे मनोऽन्येनैकार्गजनिते, सर्वत्र रूपस्यैति प्रक्रमः । कः सुहं ? न कश्चित्, किं तु सर्वत्र दुःखमवति भावः । (मे इति) तस्य जन्तोः । इयमेव भावना-रूपसिद्धिना हि रूपवत्कस्मिन्नुद्भूतकलाऽऽनामस्मादन्तरगतार्थं तेषु तेषु केशहेतुप्राप्यं जन्तुः प्रवर्तते, तथा नित्याद्यापि तथाविधप्रयोजनोत्पत्तां रूपवत्कलाऽदि तदपायशङ्कया पुनः पुनः परिणत्यते एवेति मिर्द्धमवास्यानादन्तरगतार्थोत्पत्तिरिति दुःखम् । एवं व्यर्थचयोग्यं गपि भावनीयम् । अन्यं तु पठन्ति- 'रुवाणुआणं परिग्रहेण' इति । तत्र रूपानुगमणं हेतुना यः परिग्रहस्तन, शेषं प्रायत्त । स्पष्टं तन् मा भूदुपादत्ताऽदिपु रूपस्य सुखं, संभोगकाले तु भविष्यति तदुद्भूतऽह-न संभोगकाले च' उपभोगप्रस्तावे च (अतन्तलोभं सि) तपयं तुमे, तुमिति यावत् । तस्य लाभः प्राप्तिस्तन्तलोभं न तथाऽऽनुतामः । किमुक्तं भवति ?-वदुःशापि रूपदर्शने रागिणां न तुमस्ति यतोऽर्थः, रण्युक्तम्- 'न जानु कामः कामता-सुपभोगेन शास्सति । हविषा कुण्यमेव भूय गवाभिवर्द्ध ॥ १॥' तथा 'यथाऽऽप्यामे विवर्द्धन्ते, विषयाः केशिजालि च । इन्द्रियाणाम्' इति । तस्मिन् सति कः सुखमिति सम्भवः । उत्तरे संच्छया हि परिणत्यते एव जन्तुगति । पठन्ति च-अतन्तलोभं (मे) तु भिन्नाप्यभावा

आह-एवं परिग्रहं दुःखमुपभवतस्तद्वैकृतया ततो निष्पत्तिर्द्वान्तगतास्मभं वा किमस्य सम्भवतीत्यशङ्कयाऽह-
रुवं आतंते अपारिमाहंस्मि,
सत्तोवसत्तो न उवै तुहं ॥

अतुद्धिदोमेण दूही परस्स -

लोभाऽऽविले आययई अदत्ते ॥ २६ ॥

रूपेऽतुष्टस्य, परिग्रहे च तद्विषयसूक्ष्माऽऽत्मकं सक्तः-सामा-
म्भेनावऽऽसक्तिमान्. उपसक्तश्च-गाढमासक्तः, ततः सक्तश्च पू-
र्वमुपसक्तस्य पश्चात् सक्तोपासक्तः, 'नोपेति' नोपगच्छति,
'तुष्टि' परित्राणं, सन्तोषमिति यावत्. तथा चातुष्टिरेव
दोषोऽतुष्टिदोषस्तन्तु दुःखी-यदि ममदिमं च रूपवद्वस्तु
स्यादित्याकाङ्क्षानोऽतिशयदुःखवान्, स किं कुरुते?, इत्याह-
'परस्य' अन्यस्य, सम्बन्धि रूपवद्वस्त्विति गम्यते. 'लो-
भाऽऽविलः' 'लोभकलुषः, यद्वा-परिणो स्वं पारस्वं, प्रकृमात्
यदपवद्वस्तु, तस्मिन् लोभा-मार्थे, तेनाऽऽविलः परस्वल्लोभा-
ऽऽविलः, 'आवृत्ते' श्रृण्वति, 'अदत्तम्' अनिमृष्टं परकीय-
मेव, रूपवद्वस्त्विति गम्यते. 'अनेन रागस्यातिदुष्टतां क्वाप-
यितुं' परिग्रहादोपदर्शनेऽपि विशेषतस्तत्राऽऽसक्तिदोषान्तरा-
राऽऽरम्भणं चाभिहितम् ।

तन्किमस्यैवावनेव दोष उतान्याऽपि ? इत्याह-
इत्थोक्रदोषानुवादनेव दोषान्तरमन्याह—

तएहाऽभिभूयस्स अदत्तहारिणो,

रुवे अतिचत्तस्स परिगमे य ॥

मायामुमं वट्ठो लोभदोमा,

तत्थावि दुव्वत्ता न विमुच्चइ से ॥ ३० ॥

'तुष्णाभिभूतस्य' लोभाभिभूतस्य, तत एवादत्तं हरति
शृङ्खलानियवेश्यलोऽदत्तहारि तस्य, तथा रूप-रूपविषया यः
परिग्रहस्तस्मिन्निर्जितं योगः । चस्य भिन्नक्रमत्वात्, अतुष्टस्य च
तत्राऽऽत्मगुणस्य. मायाप्रधानं (मांसं) 'सुषा' लोकाभाषणं
मायामुषा, 'वट्ठे' वृद्धिं याति कुतः पुनरिदमित्थमि-
त्याह-'लोभदोषान्' लोभापराधान्, लुप्ता हि परस्वमा-
दत्ते, आदाय च तद्गोपनपरो मायामुषा चरि, तदनेन लोभ
एव सर्वोऽऽश्रवाणामपि सुष्ठो हेतुस्त्रियुक्तः, तथा रागप्रक्रमे-
ऽपि सर्वत्र लोभाऽभिधानं रागेऽपि लोभांशस्यैवानिदुष्टता-
ऽऽवृत्तार्थम् । तत्राऽपि का दोषः?, इत्याह-'तत्रापि' 'सुषा-
भाषणोऽपि' 'दुःखान्' 'अनात्ता' न विमुच्यन्ते 'न विमु-
क्तिमर्हन्ति सः, किं तु दुःखभाजनमेव भवन्तीति भाषार्थः ॥

दुःखाविमुक्तिमिव भावयति—

मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य,

पओगकाले य दूही दुरंते ॥

एवं अदत्ताणि समायञ्चतो,

रुवे अतिनो दुहिओ अग्निस्से ॥ ३१ ॥

(मोसस्स स्ति) सुषा, काऽर्थः ?-अनुतभाषणस्य. पश्चाच्च
पुरस्ताच्च, 'प्रयोगकाले च' तद्वापराप्रस्तावे च, दुःखी
सन्, तत्र-पश्चादिदमिदं च न मया सुसंस्थापितसूक्ष्मेति
पश्चात्तापनः. पुरस्ताच्च कथमेवं मया वञ्चनीय इति विन्ता-
व्याकुलत्वेन. प्रयोगकाले च-नाऽलो ममालोकाभाषितां
लक्षयिष्यतीति लोभतः, तथा बुद्धेऽन्तः-पर्यवसानं तज्ज-
मन्यनेकविडम्बनानो विनाशेन, तत्र यज्जमनि च नरका-
ऽऽविप्राप्त्या यस्याऽलो दुरन्तो भवति. जन्तुर्गति गम्यते ।

तत्रैवं सुषाद्वारंयादत्ताऽऽदानस्य दुःखहेतुत्वसूक्ष्मम् । यदा च
(मोसस्स स्ति) 'मोषस्य' स्नेयस्येति व्याख्या, तदा
सालादेव तस्य दुःखहेतुत्वाभिधानम् । उपसंहारमाह—
'एवम्' असुनोक्तप्रकरणोदत्तानि 'मगददानः' शृङ्खल,
रूपेऽतुष्टः सन् दुःखितो भवति । कीदृशः सन्?, इत्याह-
'अतिश्र' 'दोषवन्तया सर्वजनोपलेशाय इति कष्टवन्ति-
म्बन्धिनाऽवष्टम्भत रहितः, मेधुनरूपाऽऽश्रवोपलक्षणं चेतद-
तिप्रसिद्धत्वाच्च रागिणां तस्य साज्ञादनभिधानम् । यद्वा-
रूपसम्भोगोऽपि मिथुनकर्मकत्वात्, देवानामिव मेधुनमेव,
तथा च रागिवचनम्—'आलोप' श्रिय सा ते-ण पिपमा-
णह निचरमणं । आत्मानियच्च श्रवण-हियच्च रमियच्च
पीयच्च ॥ १ ॥' इति । स च प्रकलन्तः, एवमुत्तरत्वाऽपि
स्वीगतशब्दाऽऽदिसम्भोगानां मेधुनत्वं सम्भावनीयम् ।

उत्क्रमेणार्थं निगमयितुमाह—

रुवागुणत्तम्म नरम्म एवं,

कत्तो मुहं हुज्ज कयाइ किंचि ? ।

तत्थोवोभोगेऽपि किलेयदुक्खं,

निव्वत्तइ जस्स कए ण दुक्खं ॥ ३२ ॥

रूपानुरक्तस्य नरस्य 'एवम्' अनन्तरसूत्रकदम्बकोक्रम-
कारेण, कुतः सुखं भवेत् ? कदाचित्किञ्चित्, सर्वदा दुः-
खमेवेति भावः । किमित्येवं?, यतः 'तत्र' रूपानुरागं 'उ-
पभोगोऽपि' उपभोगावस्थायामपि 'क्रेशदुःखम्' अतुष्टला-
भनालक्षणवाधाजनितसमानम्. उपभोगमेव विशिनष्टि—
निर्वन्तयति' उपादयति, यस्य इत्युपभोगस्य कृतं यदर्थं,
'णं' इति वाक्यलक्षणं, 'दुःखं' कृच्छ्रमात्मन इति ग-
म्यते । उपभोगार्थं हि जन्तुः क्रेशयति, तत्र स्यादिति
यदा च तदपि दुःखं तदा कुतोऽन्यदा सुखसम्भव
इति भावः ।

इत्थं रागन्यानर्थहेतुतामभिधाय द्वेषस्याऽपि तामर्तिदः-

पटुमाह—

एमेव रुवम्मि गओ पओमं,

उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।

पटुइविचो अ चिणाइ कम्मं,

जे मे पुणो हाइ दुहं विवागे ॥ ३३ ॥

'एवमेव' यथाऽनुरक्तन्तश्च रूपं गतः प्रदोष-द्वेषम्,
'उपेति' प्राप्नोति. इहैवेति शेषः । 'दुःखोद्यपमग्गः' उ-
त्तरांतर्गदुःखसमूहरूपाः, तथा प्रदुष्टे प्रकपेण द्विष्टे चित्तं
यस्य स तथाविधः, चस्य भिन्नक्रमत्वात् 'चिन्तेति च' व-
ज्जानि कम्मं, तन् शुभमपि सम्भवत्यत आह-यन् (से)
तस्य पुनर्भवति 'दुःखं' दुःखहेतुः 'विपाके' अनुभवका-
लः, इह परत्र चेति भावः । पुनर्भवेणमैहिकदुःखापेक्षम्, अ-
शुभकर्मोपचयश्च हिमाऽऽद्याधवावनाभावीति तदेतदुत्तमन-
नाऽऽस्तिव्यते ।

इत्थं रागद्वेषपराक्रमग्राहनां स्थापयितुं तदुत्तरणं

दोषमभिधाय तदुत्तरणं गुणमाह—

रुवे विरत्तो मसुओ विमोगो,

एएण दुक्खोहपरंपरेण ।

न लिण् भवमज्जेऽपि संतो,
जलेण वा पुक्खरिणीपलासे ॥ ३४ ॥

रूपे विरक्कः, उपलक्षणत्वाद्विष्टम्भ 'मनुजः' मनुष्यः 'विशो-
कः' शोकग्रहेनः संस्तान्नवन्धनयोः रागद्वयपयागभावान् । 'ए-
तेन' अन्तरमुपदर्शितेन (दुष्खोदपरंपरं तं) दुःखा-
नाम-अस्तानानामायाः सङ्घातान्तेनां परम्परा-सन्ततिर्दुः-
खौघपरम्परा, तथा, 'न लिण्यते' न स्पृश्यते, भवमध्येऽपि
'सन्' भवेत्, संसारान्तरवर्त्यपीत्यर्थः । इष्टान्तमाह 'जलेनेव,
वाशाश्रयोपमाधेयान्, पुष्करिणीपलासे' पद्मिनीपत्रं, जलम-
ध्यऽपि सदिति शेषः ॥ ३४ ॥ इत्थं चक्षुर्माध्वय त्रयोदश म्-
ब्रह्मणि व्याख्यातानि । एतदनुसारेणैव श्रेयस्त्रिधायां मन-
सश्च स्वविषयप्रवृत्तौ रागद्वयानुद्वरणदोषाभिधायकानि त्र-
योदश सूत्राणि ध्याव्ययायानि ।

सोयस्स सदे गहणं वयंति,
तं रागेहेउं तु मणुब्बमाहु ।
तं दोसहेउं अमणुब्बमाहु,
समो अ जो तेसु म वीयरगो ॥ ३५ ॥
सदस्स सोयं गहणं वयंति,
सोयस्स सदे गहणं वयंति ॥
रागस्स हेउं तु मणुब्बमाहु,
दोसस्स हेउं अमणुब्बमाहु ॥ ३६ ॥
सदेसु जो गिद्धिमुवेइं तिब्बं,
अकालियं पावइं से विणासे ।
रागाउरे हरिणामिउं व्व सुद्धे,
सदे अतिसे म वेइं मच्चु ॥ ३७ ॥
जे यावि दोसं समुवेइं तिब्बं,
तंसि वखणे से उ उवेइं दुक्खं ।
दुईतदोमेष मएण जंतु,
न किंचि सदे अवरज्जइं से ॥ ३८ ॥
एगंतरसे रुइंसि सदे,
अतालसे से कुणइं पओसं ।
दुक्खस्स संपीलमुवेइं वाले,
न लिण्हे तेण मुणी विरागो ॥ ३९ ॥
सदाशुणाऽऽसाशुणए य जीव,
चराचरे णिसइंयेगखुवे ।
चित्तेहं ते परितावेइं वाले,
पीलेइं अत्तइं गुरु किलिटे ॥ ४० ॥
सदाशुणाएण परिगहेख,
उप्पायणे रक्खणमविओगे ।
वए विओगे य कइं सुहं से,
संभोगकाले य अतिचलाभे ॥ ४१ ॥
मदे अचित्ते य परिग्गहे य,

मत्तोवमत्तो न उवेइं दुद्धिं ।
अतुड्ढिदोमेष दुही परस्स,
लोभाऽऽविले आययइं अदत्तं ॥ ४२ ॥
तखहाऽभिभूयस्स अदत्तहारिणो,
सदे अनितस्स परिगहे य ।
मायामुसं वड्ढइं लोभदोसा,
तथावि दुक्खा न विमुच्चइं से ॥ ४३ ॥
मोमस्स पच्छा य पुरत्थओ य,
पओगकाले य दुही तुरंते ।
एवं अदत्ताणि समापयेत्ता,
सदे अतितो दुद्धिओ अणुस्सो ॥ ४४ ॥
सदाशुतरत्तस्स नरस्स एवं,
कतो सुहं होज कयाइं किंचि ? ।
तत्तोवभोगे वि किलेमदुक्खं,
निव्वत्तइं जस्म कएण दुक्ख ॥ ४५ ॥
एमेव सदिम्म गओ पओमं,
उवेइं दुक्खाहपरंपराओ ।
पटुट्ठचित्तो य चिणाइं कम्मं,
जं मे पुणो होइं दुहं विवागे ॥ ४६ ॥
सदे रिक्तो मणुओ विसोमो,
एएण दुक्खाहपरंपरं ।
न लिण्हे भवमज्जे वि संतो,
जलेण वा पोक्खरिणीपलासे ॥ ४७ ॥
घाणस्स गंधं गहणं वयंति,
तं रागेहेउं तु मणुब्बमाहु ।
तं दोसहेउं अमणुब्बमाहु,
समो य जो तेसु म वीयरगो ॥ ४८ ॥
गंधं म पाणं गहणं वयंति,
घाणस्स गंधं गहणं वयंति ।
रागस्स हेउं तु मणुब्बमाहु,
दोमस्स हेउं अमणुब्बमाहु ॥ ४९ ॥
गंधं जो गिद्धिमुवेइं तिब्बं,
अकालियं पावइं से विणासे ।
रागाउरे आमहिगंधगिद्धे,
सप्पे विलाओ विव निक्खमंते ॥ ५० ॥
जे यावि दोसं समुवेइं तिब्बं,
तंसि वखणे से उ उवेइं दुक्खं ।
दुईतदोमेष सएण जंतु,
न किंचि गंधं अवरज्जइं से ॥ ५१ ॥
एगंतरसे रुइंसि गंधे,

अतालिसे से कुण्डे पओसं ।
 दुक्खस्स संपीलमुवेइ बाले,
 न लिप्पेइ तेण सुणी विरागो ॥ ५२ ॥
 गंधाणुगाऽऽसाऽणुगए य जीवे,
 चराचरे हिंसइऽणेरुवे ।
 चित्तेहिं ते परितावेइ बाले,
 पीलेइ अत्तइ गुरू किलिहे ॥ ५३ ॥
 गंधाणुवाएण परिग्गहेण,
 उप्पायणे रक्खणसन्निओगे ।
 वए विओगे य कहं सुहं से,
 संभोगकाले य अतिचलाभे ॥ ५४ ॥
 गंधे अतिचे य परिग्गहे य,
 सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं ।
 अतुट्ठिदोसेण दुही परस्स,
 लोभाऽऽविले आययई अदत्तं ॥ ५५ ॥
 तएहाऽऽभिभूयस्स अदत्तहारियो,
 गंधे अतिचत्तस्स परिग्गहे य ।
 मायामुसं वड्डइ लोभदोसा,
 तत्थावि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ५६ ॥
 मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य,
 पओगकाले य दुही दुरंते ।
 एवं अदत्ताणि समाययंतो,
 गंधे अतिचो दुहिओ अणिस्सो ॥ ५७ ॥
 गंधाणुरत्तस्स नरस्स एव,
 कत्तो सुहं होज कयाइ किंचि ॥
 तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं,
 निव्वत्तई जस्स कए ण दुक्खं ॥ ५८ ॥
 एमेव गंधम्मि गओ पओसं,
 उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
 पटुच्चित्तो य चिण्णइ कम्मं,
 जं से पुणो होइ दुहं विरागे ॥ ५९ ॥
 गंधे चित्तो मणुओ विसांगो,
 एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
 न लिप्पेइ भवमज्जे वि संतो,
 जलेण वा पोक्खविणीपलासं ॥ ६० ॥
 जीहाए रसं गहणं वयंति,
 तं रागहेउं तु मणुबमाहु ।
 तं दोसहेउं अमणुबमाहु,
 समो य जो तेसु स वीयरगो ॥ ६१ ॥
 रसस्स जीहं गहणं वयंति,

जीहाए रसं गहणं वयंति ।
 रागस्स हेउं समणुबमाहु,
 दोसस्स हेउं अमणुबमाहु ॥ ६२ ॥
 रसेसु जो गिद्धिमुवेइ तिच्चं,
 अकालियं पावइ से विखासं ।
 रागाउरे वड्डिसविभिक्काए,
 मच्छे जहा आभिसभोगगिद्धे ॥ ६३ ॥
 जे यावि दोसं समुवेइ तिच्चं,
 तंसि कखणे से उ उवेइ दुक्खं ।
 दुइंतदोसेण सएण जंतु,
 न किंचि रसं अवरउई से ॥ ६४ ॥
 एंगतरत्ते रुइरंसि रसें,
 अतालिसे से कुण्डे पओसं ।
 दुक्खस्स संपीलमुवेइ बाले,
 न लिप्पेइ तेण सुणी विरागो ॥ ६५ ॥
 रसाणुगाऽऽसाऽणुगए य जीवे,
 चराचरे हिंसइ ञ्जेणरुवे ।
 चित्तेहिं ते परितावेइ बाले,
 पीलेइ अत्तइ गुरू किलिहे ॥ ६६ ॥
 रसाणुवाएण परिग्गहेण,
 उप्पायणे रक्खणसन्निओगे ।
 वए विओगे य कहं सुहं से,
 संभोगकाले य अतिचलाभे ॥ ६७ ॥
 रसे अतिचे य परिग्गहे य,
 सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं ।
 अतुट्ठिदोसेण दुही परस्स,
 लोभाऽऽविले आययई अदत्तं ॥ ६८ ॥
 तएहाऽऽभिभूयस्स अदत्तहारियो,
 रसे अतिचत्तस्स परिग्गहे य ।
 मयामुसं वड्डइ लोभदोसा,
 तत्थावि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ६९ ॥
 मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य,
 पओगकाले य दुही दुरंते ।
 एवं अदत्ताणि समाययंतो,
 रसे अतिचो दुहिओ अणिस्सो ॥ ७० ॥
 रसाणुरत्तस्स नरस्स एवं,
 कत्तो सुहं होज कयाइ किंचि ॥
 तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं,
 निव्वत्तई जस्स कए ण दुक्खं ॥ ७१ ॥
 रसम्मि एमेव गओ पओसं,

उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
 पटुच्चित्तो य चिणाइ कम्मं,
 जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ७२ ॥
 रमे विरत्तो मणुओ विसंगो,
 एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
 न लिप्पइ भवमज्जे वि संतो,
 जलेण वा पोक्खग्गिणीपलासं ॥ ७३ ॥
 कायस्स फासं गहणं वयंति,
 तं रागहेउं तु मणुज्जमाहु ।
 तं दोसहेउं अमणुज्जमाहु,
 समो य जो तमु स वीयरगो ॥ ७४ ॥
 फासस्स कायं गहणं वयंति,
 कायस्स फासं गहणं वयंति ।
 रागस्स हेउं समणुज्जमाहु,
 दोसस्स हेउं अमणुज्जमाहु ॥ ७५ ॥
 फासंजो जो गिद्धियुवेइ तिब्बं,
 अकालियं पावइ मे विणासं ।
 रागाउरं सीयजलावमंजं,
 गाहग्गहीए महिमे वररजे ॥ ७६ ॥
 जं यावि दोसं समुवेइ तिब्बं,
 तंसि क्खणं से उ उवेइ दुक्खं ।
 दुहंतदोमिण सपण जंतु,
 न किंचि फासं अवरज्जई से ॥ ७७ ॥
 एगंतरत्ते रुइरंमि फासे,
 अतालिसं से क्खणं पआमं ।
 दुक्खस्स संपीलमुवेइ बाले,
 न लिप्पइ तंण मुणी विरागो ॥ ७८ ॥
 फासाणुगाऽऽमाऽणुगं य जीवे,
 चराचरं हिमइऽणुगरूवं ।
 चित्तोइं ते परितावेइ बाले,
 पीलेइ अचच्च गुरु किलिइ ॥ ७९ ॥
 फासाणुवाएण परिगहेण,
 उप्पायणे रक्खणसन्निआगे ।
 वए विआगे य कहे सुहं से,
 संभोगकाले य अतित्ताभं ? ॥ ८० ॥
 फासे अतित्ते य परिगहे य,
 सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठि ।
 अतुट्ठिदोसेण दुही परस्स,
 लोभाऽऽविले आययई अदत्तं ॥ ८१ ॥
 तट्ठाऽभिभूयस्स अदत्तहारिणो,

फासे अतित्तस्स परिगहे य ।
 मायासुसं बट्टइ लोभदोमा,
 तत्थावि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ८२ ॥
 मासस्स पच्चा य पुरन्थओ य,
 पआगकाले य दुही दुरंत ।
 एवं अदत्ताणि समाययेतो,
 फासे अतित्तो दुट्ठिओ अणिस्सो ॥ ८३ ॥
 फासाणुरत्तस्स नरस्स एवं,
 कत्तो सुहं होज कयाइ किंचि ? ।
 तत्थावभागे वि किलेसदुक्खं,
 निव्वत्तई जस्स कए ण दुक्खं ॥ ८४ ॥
 एमं व फासम्मि गत्ता पआमं,
 उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
 पटुच्चित्तो य चिणाइ कम्मं,
 जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ८५ ॥
 फासे विरत्तो मणुओ विसंगो,
 एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
 न लिप्पइ भवमज्जे वि संतो,
 जलेण वा पोक्खग्गिणीपलासं ॥ ८६ ॥
 मगम्म भावं गहणं वयंति,
 तं रागहेउं तु मणुज्जमाहु ।
 तं दोसहेउं अमणुज्जमाहु,
 समो य जो तमु स वीयरगो ॥ ८७ ॥
 भावस्स मणं गहणं वयंति,
 मगम्म भावं गहणं वयंति ।
 रागस्स हेउं समणुज्जमाहु,
 दोसस्स हेउं अमणुज्जमाहु ॥ ८८ ॥
 भावसु जो गिद्धियुवेइ तिब्बं,
 अकालियं पावइ मे विणासं ।
 रागाउरं कामगुणसु गिद्धे,
 करणुमग्गावाहए व्व नागे ॥ ८९ ॥
 जं यावि दोसं समुवेइ तिब्बं,
 तंसि क्खणं से उ उवेइ दुक्खं ।
 दुहंतदोमिण सपण जंतु,
 न किंचि भावं अवरज्जई से ॥ ९० ॥
 एगंतरत्ते रुइरंमि भावे,
 अतालिसं से क्खणं पआमं ।
 दुक्खस्स संपीलमुवेइ बाले,
 न लिप्पइ तंण मुणी विरागो ॥ ९१ ॥
 भावाणुगाऽऽमाऽणुगं य जीवे,

चराचरे हिंस्रऽणोरुवे ।
चित्तेहि ते परितोवेद् बाले,
पीलेद् अचट् गुरु किलिडे ॥ ६२ ॥
भावायुनाएण परिगह्ये,
उपायणे रक्खणसन्निओगे ।
वण विओगे य कहे सुहे से,
संभोगकाले य अतित्ताभे ॥ ६३ ॥
भावे अतित्ते य परिगहे य,
सत्तोवसत्तो न उवेह तुट्ठि ।
अतुट्ठिदोमिण वुढी परस्स,
लोभाऽविले आययई अदत्तं ॥ ६४ ॥
तएहाऽभिभूयस्स अदत्तहारिणो,
भावे अतित्तप्प परिगहे य ।
मायाभूसं वड्डुह लोभदोसा,
तत्थावि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ६५ ॥
मोसस्स पच्छा य पुरस्सो य,
पओगकाले य दुढी दुग्गे ।
एवं अदत्ताणि समाययेतो,
भावे अतित्तो दुहिओ अणिस्सो ॥ ६६ ॥
भावायुरत्तस्स नरस्स एवं,
कत्तो मुहे होज कयाई किंवि ।
तत्थोवभोगे वि किलेमदुक्खे,
निव्वत्तई जस्स कए ण दुक्खं ॥ ६७ ॥
एमेव भावम्मि गओ पओनं,
उवेद् दुक्खोहपरंपराओ ।
पटुट्ठचित्तो य चिणाह कम्मं,
जे से पुणो होइ दुहे विवागे ॥ ६८ ॥
भावे विरत्तो मणुओ विसांगो,
एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
न लिण्णई भवमग्गे वि संतो,
जलेण वा पोक्खरिणीपलासं ॥ ६९ ॥

नवरं 'धोऽजस्यति' धोऽरिन्द्रियस्य, शब्दश्च इति शब्दोऽध्वनि-
स्ते, 'मनोह' कालगीतऽऽदि, 'अमनोह' खरकर्मकाऽऽदि,
तथा (हरिणमिय एव मुद्धेति) सुगः सर्वोऽपि पशुकच्यते,
यदुक्कम्- 'सुगशीर्षं हस्तिजातौ, सुगः पशुकुलजयोः ।' इति ।
हरिणस्तु कुरङ्ग एवेति तेन विशेष्यते, हरिणश्चासौ सुगश्च
हरिणसुगः, 'सुगयः' 'अनभिहः सन्, 'शब्दे' गौरिगीताऽऽ-
न्मकेऽनुस-तदाकएवित्ततया तत्तातुमिमां । 'घ्राणस्य'
इति । घ्राणन्द्रियस्य, गन्धं ते प्रायत इति गन्धस्ते 'मनोह'
सुरभिम्, 'अमनोहम्' अतुट्ठिमिन्, तथोपधयो-नामदमन्या-
दिक्तास्तां गन्धस्तत्र गृहो-गृहिमानैरधिगन्धगृहः सन्
(सन्धे विलाओ विव ति) इवशब्दस्य भिन्नकमन्यासपे
इव विलाभिन्नामन्, स ह्यत्यन्तप्रियतया नद्वन्द्वं

सोऽहमशकुवन् विलाभिन्नामनि ३ । जिह्वायाः 'जिह्वेन्द्रि-
यस्य, रस्यते आस्वाद्यत इति रसस्ते' मनोह' मधुराऽऽदि,
'अमनोह' कटुकाऽऽदि, तथा बडिश्च शान्तन्यस्ताऽऽमियो
लोहकालकस्तेन विभिन्नकाया-विदारितशरीरो बडिश्चवि-
भिन्नकायः, 'मत्स्यः' मीनो यथाऽऽमिपस्य मांसाऽऽवेमोगः
अन्यवहारस्तत्र गृह आमिपमोगगृहः ४ । काय इह स्पर्श-
नेन्द्रियं, सर्वशरीरगतत्वकव्यापनाय वाऽऽस्यैवमुहं, तस्य, स्पृ-
श्यत इति स्पर्शस्ते' 'मनोह' मृदुप्रभृति, 'अमनोह' 'क-
काऽऽदि, शीतं शीतस्पर्शवज्जलं-पानीयं, तथावसन्नः अयमन्नः
शीतजलावसन्नो, ग्रही-जलवर्गविशेषगृहीतो-कोडीकृतं ।
ग्राहगृहीतो महीप इवारण्य, वसन्तो हि कदाचित्केनचित् कु-
न्मोच्येतापीत्यरण्यग्रहणम् ५ । 'मनसः' जेतवो भावः अ-
भिप्रायः, स चेह स्मृतिगतावरत्तं, 'ग्रहणं' ग्राह्यं वदन्तीन्द्रि-
याविषयतात्पर्यम् । 'मनोह' मनोहकरूपाऽऽदिविषयम् 'अमनो-
हं' नाद्विगीतविषयम् । एवमुत्तरग्रन्थाऽपि भावविषयकपा-
ऽऽद्येपत्तया व्याख्येयः । यद्वा स्वप्रकामदशाऽऽदिषु भावोपस्था-
पितो रूपाऽऽदिरपि भाव उहः स मनसा ग्राह्यः स्वप्रकामद-
शाऽऽदिषु हि मनस एव केवलस्य व्यापार इति 'कामगुणेषु'
मनोहकरूपाऽऽदिषु 'गृहः' 'आसन्नः' (करेणुमगावहिण, य
शामे इति) इवारण्यस्य चस्य भिन्नकमन्यान् करेणवा करि-
ण्या, मांसेण-निजपथेनापहृतः आकृष्टः करेणुमागोपहृतः,
'नाग इव' हस्तीव । स हि मदान्धोऽप्यद्वरवर्तिनीं करेणुसु-
पदर्श्य तद्वाऽऽदिमोहितस्तन्मागोनुगामितया च गृह्यते, सं-
ग्रामाऽऽदिषु च प्रवेश्यते तथा च यिनाशमांसीनीं दृष्टान्त-
त्वेनोहः । ग्राह-एवं चक्षुषादीन्द्रियवशादेव गजस्य प्रवृत्ति-
रिति कथमस्याऽत्र दृष्टान्तत्वेनाभिधानम् ? । उच्यते, एवमे-
तन्, मनःप्रधान्यविवक्षया 'त्वेन'वेयम् । यदि वा-तथाविधका-
मदशायां चक्षुषादीन्द्रियव्यापाराभावेऽपि मनसः प्रवृत्तिरिति
न दोषः । इह चानानुपूर्व्येति निर्देशाङ्कमतीन्द्रियालाम्बित्यमुप-
न्यास इत्यष्टममनिसूत्रावयवार्थः ।

उक्तमेवाथ सहस्रपत्र उपमेहाख्यजिनाऽऽह-

एविन्दियत्था य मणस्स अत्था,
दुक्खस्स हेउं मणुपस्स राणिगो ।
ते चेव थोरे पि कयाइ दुक्खं,

न वीयरगमस्स कंरिति किंचि ॥ १०० ॥

एवम् उक्त्यान्तरं, 'इन्द्रियार्थो' चक्षुषादिविषया रूपाऽऽद्व-
यः, चक्षुष्यो भिन्नकमः । ततो मनसोऽर्थाश्च-उहकरूपाः, उपल-
क्षणवादिन्द्रियमनानि च दुःखस्य (हेउंति) हेतवो मनुज-
स्य राणिगः, उपलक्षणत्वाद् द्वेषिणश्च । विषयेयं गुणमाह-
'ते चैव' इन्द्रियमनोऽर्थाः 'स्वाकमाय' स्वल्पमाय, क-
दाचिद् दुःखं (न) तैव वीतरागस्य, उपलक्षणवादिनोद्वेप-
स्य, कुर्वन्ति 'कोऽज्जिते' शरीरं मानवं चोत सूत्रार्थः ।
ननु न कश्चन काममोगेषु मनुषु वीतरागः संभवति,
तत्कथमस्य दुःखाभावः ? उच्यते-

न काममोगा समयं उर्विति,

न यावि भोगा विगई उर्विति ।

जे तण्णोसी य परिगहो य,

सो तेसु मोहा विगई उवेइ ॥ १०१ ॥

(न) नैव 'कामभोगाः' उक्तृरूपाः, 'समतां' रागद्वेषाभावरूपाः 'उपयगिनः' उपगच्छन्ति, हेतुत्वेनेति गम्यते । तदेतुत्वे हि तेषां न कश्चिद्वागद्वेषयान् भवेत् । न चाऽपि 'भोगाः' भुज्यमानतया सामान्येन शब्दाऽव्य- 'विकृति' कोषाऽऽदिप्रमाणम्, इहापि हेतुत्वेनाप्यन्तान्यप्यथा न कश्चन रागद्वेषरहितः स्यात् । कोऽप्युक्तर्हि हेतुः ? इत्याह-यः तत्प्रद्वेषी च 'तेषु विषयेषु प्रद्वेषवान्' परिग्रही च 'परिग्रहबुद्धिमान्', तेष्वेव रागीयुक्तं भवति, स 'तेषु' विषयेषु, मोहान् 'रागद्वेषा'त्मकान् मोहनीयान् विकृतिमुपैति, रागद्वेषरहितस्तु समतामित्यर्थोऽुक्तम् । उक्तं हि पूर्व- सतोरेव रागद्वेषयोस्तदीरकत्वेन शब्दाऽव्यो हेतवः 'इति । आह- 'समो य जो तेषु स वीरगमो' इत्येतैरेव गतार्थमेतत्, सत्यं, तस्यैव त्वयं प्रपञ्चः । उक्तं हि- 'त एव विषयः सुसंयु- हीता भवन्ति येषां लक्षणं प्रपञ्चश्चोच्यते ।' इति सूत्रार्थः ।

किंरूपा पुनरस्मी विकृतिर्यां रागद्वेषवशादुपैतीत्याह-

कोहं च मायं च तद्वै मायं,

लोभं दुर्गच्छं अरिं रं च ।

हासं भयं सोगपुमिथिवेयं,

नपुंसकं विविधं य भावे ॥ १०२ ॥

आवर्जं एवमसंगं रूपे,

एवंविधे कामगुणसु मतो ।

अन्ने य एष्यपयवे विमेल,

कारुण्ये हिमिरे वदस्मो ॥ १०३ ॥

कोषार्थं च मानं च तथैव मायां लोभं-चतुष्टयमप्युक्तं, 'जुगुप्सा' 'विवेकिता' 'अगतं' 'अवास्यं', 'पानं च' विषयाऽऽमल्लक्षणं, 'हासं च' वक्त्रविशालक्षणं, 'भयं' साध्वनं, शोकपुंस्त्रीवृत्तिमिति समाहारनिर्देशः । ततः शोकं-प्रियविषयोऽं मनोऽन्नाऽऽमल्लक्षणं, पुंस्त्री-स्त्रीविषयाभिलाषं, स्त्री-वेदं-पुंस्त्रीभिवर्जं, (नपुंसकं विविधं) नपुंसकवेदम्-उभयाभिलाषं, 'विविधांश्च' नातां विषयान् भावान् 'हर्षविषयाऽऽदीनि विषयाऽऽदीनि' आपयन् प्राप्नोति, 'एवम्' असुता रागद्वेषवशात् लक्षणं प्रकाशयन् 'समं करूपाः' बहुभेदानन्तानुबन्धादिभेदेन तात्पर्यभेदेन च 'एवंविधान्' उक्त-प्रकारान्, विकारानिति गम्यते, 'कामगुणेषु' शब्दाऽऽदिषु 'सक्तः' अभिष्वङ्गवाच्यः, उपलक्षणत्वाद् द्विष्टश्च, अन्यांश्च 'गन्तव्यमात्रं' कोषाऽऽदिजनितान् विषयान् 'परितापदुर्मे-तिपाता'दीन्, कीदृशः सन् ? इत्याह-कारुण्याऽऽस्पर्शीभूतो दीनः कारुण्यदीनः, मध्यपदलोपीमामयः आत्यन्तदीन इत्यर्थः । (हिरिमेलि) 'हीवान्' लज्जवान्, कांपाऽऽयापयो हि प्री-तिप्रतिपादः । 'दिकमिद्वेषानुभवन् परत्र च तद्विषयकमतिकटुकं विभावयन् प्राप्नोति, क्षिप्तं लज्जां च भजते, तथा 'वहसि' 'आर्पे'वात् 'क्षिप्तः' 'तच्छोषदुष्टवासवसर्वस्याप्रीतिभा-जनमिति सूत्रव्याप्यः ।

यत्तत्तद्वै रागद्वेषावैव दुःखमूलप्रतः प्रकाशनेनराऽपि तयोर्दुःखरक्षणीयाभिधानार्थं तद्विषयं दोषदर्शनार्थं चेदमाह-

कल्पं न इच्छिच्छ म्हायलिच्छु,

पच्छाणुतावे य तवपभावे ।

एवं विकारे अभियप्यारे,

आवर्जं इंदियवोरवस्ते ॥ १०४ ॥

कल्पेन स्वाध्यायाऽऽदिक्रियासु समर्थो भवतीति कल्पो-याम्यस्त्वम्, अपेक्षाम्यमानत्वात्कल्पमपि, किं पुनरकल्पम् ? , शिष्याऽऽदीनि गम्यते, 'नेच्छन्' 'नाभिलषन्' (सहायलिच्छु-ति) विन्दंगलानां कल्पात् 'सहायं' लभन्तुः 'ममाऽसौ शरीरसंवाचनाऽऽदि साहाय्यं करिष्यतीत्यभिलाषुकः सन् तथा पश्चादिति प्रस्तावाद् व्रतस्य तपसो वाऽङ्गीकारा-दुत्तरकालमनुतापः-किंमतावन्मया कष्टमङ्गीकृतमिति चित्त-वाधाऽऽमका यस्य स तथाविधः च शब्दादप्यादृशश्च सम्भू-तयति चद् भवान्तरं भोगस्पृहायुः, तपःप्रभावं, प्रकामि-च्छन्, यथा न शक्यमङ्गीकृतं त्यक्तं, परं यद्यस्य व्रतस्य तप-सो वा फलमस्ति तत् एतस्मादिदं वचनमर्थोपस्थादिलिच्छि-स्तु, तदप्यादृशावयुता तु भवान्तरं शक्यक्रियभूत्यादि भू-यादिति किमेवं निरूप्यते ? इत्याह- 'एवम्' असुता प्रका-रेण, 'विकारान्' दोषान्, 'आमन्तप्रकारान्' अपरिमित-भेदान् 'आपयते प्राप्नोति, इन्द्रियाणि चौरा इव धर्मसर्व-स्वापहरणाद् इन्द्रियचौराः, तद्वशः तदायन्त । उक्तविशेष-णविशिष्टस्य हि कल्पतपःप्रभावाद्वाङ्मार्गस्य स्पृशताऽऽदी-न्द्रियवश्यता अवश्यमेवाभिधीते, ततश्चोत्तरं तद्विशेषानभि-लपनः संयमं प्रति चित्तविभक्त्युत्पत्त्यवधानाऽऽदिदोषा अपि सम्भवन्त्येवेति । एवं च युवतोऽप्यमाशयः-तत्तु प्रहवद्वेदा कल्पं, पुष्टाऽऽलम्बनेन च तपःप्रभावं च वाङ्मत्तं तापं न दोषः । अ-थवा-कल्पमुक्तं च नेच्छन्महायलिच्छं यदि कथञ्चनामी मम धर्ममहाया भवन्तीत्येवमभिलाषुकमपि, आत्मात्मन्यर्थाभि-भावः, जिनकील्यकार्पणं येन तत्, एतेन च रागस्य हेतुयु-परिहरणमद्वयं (पाय उक्तः, उपलक्षणं येन तदीदृशामन्यथा-मपि रागहेतुना च परिहारास्य नतः मिदं द्रव्याप्युद्ध-र्णापायानां तद्विषयं च दोषाणामभिभवान्नामिति सूत्रार्थः ॥

अनन्तरं रागद्वेषाद्वर्गाणां पापविषयं यो दोष

उक्तस्तत्रैव दोषान्तरं हेतुताऽभिधा-

नद्वारेण समर्थेयमुदाह-

तत्रां से' जायति पञ्चोऽग्राहं,

निमज्जिं मोहमहस्रं वसि ।

सुदोषमिो दुक्कविमोयणद्वी,

तप्पच्चया उज्जमए अ रागी ॥ १०५ ॥

'ततः' इति विकाराऽऽपनेनानन्तरं (सं) तस्य 'जायन्ते' उत्पद्यन्ते 'प्रयोजनानि' विषयसंयमप्राप्तिरहितताऽऽदीनि, 'निमज्जन्ते' इत्यन्तर्भावितवर्षाव्याजमज्जतिर्यमिव नि-मज्जति, प्रकामन्तमेव जन्तुः मोहो महाण्य इवातिदु-स्तरतया मोहमहाणं वस्तस्मिन् । किमुक्तं भवति ? यैर्मो-हमहाणं वस्तस्मिन् इव जन्तुः क्रियते, स ह्यनुपपन्नविकारतया मूढ एवाऽऽसीत् । विषयाऽऽसंचनाऽऽदिभिश्च प्रयोजनैः सुतर्गं मुच्यतीति । कीदृशस्य पुनरस्य किमर्थं जैवेविषयप्रयोजनानि जायन्ते ? इत्याह- 'सुखेविषयः' 'सुखाभिलषणशीलस्य दुःखाविनाशार्थं' दुःखपरिहाराय, पाटानन्तानां-दुःखाविमोचनार्थं

वा, सुकैषितायां हि दुःखपरिहाय विषयत्वेनादिप्रयोजनसम्भव इति भावः । कदाचिदेवाविषयप्रयोजनोत्पत्तावपि तत्रायमुदासीन एव स्यात् ? अत्रोच्यते " तत्प्रत्ययम् " उक्तं रूपप्रयोजनमित्यस्य पाठान्तरतः-तत्प्रत्ययाद्युपचक्षुति, चशब्दस्यैवकारणत्वेवाद्युपचक्षुत्येव, कोऽर्थः ? तत्प्रवृत्तायुरसद्वत एव. रागी ' रागवान्, उपलक्षणत्वाद् द्वेषी च सन्, रागद्वेषयोरैव सकलान्येपरम्पराकारण्येवादिनि सूत्रार्थः ॥

किमिति रागद्वेषवत एव सकलाऽऽप्यन्तर्—
परम्परारोच्यते ? इत्याशङ्क्याऽऽह—

विरजमायस्य य इदित्यथा,

सदाश्या तावद्व्यपगमा ।

न तस्स सव्वे वि मणुष्ये वा,

निव्वज्जयंती अमणुष्य वा ॥ १०६ ॥

विरज्यमानस्येति उपलक्षणत्वाद् द्विरतश्च, ' च ' पुनरर्थे, ततो विरज्यमानस्य द्विरतश्च पुनः, ' इन्द्रियाणी ' शब्दाऽऽदिकाः । पाठान्तरतो वणोऽदिका वा । तावन्त इति यावन्तो लोके प्रतीताः प्रकाराः खरमचुराऽऽदिभेदा येयां न तावत्प्रकाराः बहुप्रभेदा इत्यर्थः । न ' तस्य ' इति मनुजस्य, ' सर्वेऽपि ' समस्ता अपि, मनोज्ञां वा ' निर्वर्णयन्ति ' जनयन्त्यननोज्ञां वा निर्वर्णयन्ति । किन्तु रागद्वेषवत एव स्वकथनं हि रूपाऽऽप्येव न मनाज्ञानमनोज्ञता वा कथमाश्रितः कृपा, किं तु स्वस्वविषयव्यवसायवशान् । उच्यते आर्येणा— " पवित्राकामुकयुवा-मेकस्यां प्रमदात्मनो । कुण्ये कामीनो नृकुपामनि निम्बे विकल्पनाः ॥ १ ॥ " ततो वीतरागस्य तत्राश्रितेनहृदभावात् कथममि मनोज्ञतामनोज्ञतां वा निर्वर्णयेत् ? तदभावे च कथं विषयमेवमाऽऽकाशदानाऽऽदिप्रयोजनोत्पत्तिः, इति पूर्वं सति मनोज्ञत्वेऽमनोज्ञत्वे च समस्य रूपाऽऽदीनामाकाङ्क्षाकारत्वमुक्तम्, इह तु मनोज्ञत्वामनोज्ञत्वे अपि तादृशस्य न भवत एवेत्युच्यते इति पूर्वस्माच्छेष इति सूत्रमर्थः ।

तदर्थं यदा " जे जे उपाया पाड्डिकजियेवा " इति प्रतिकृता तदा रागद्वेषयोर्मोहस्य च परस्परऽऽपनतस्येति रागद्वेषयोरनिवृत्त्युपायमोहस्य च तदायनन्यासङ्कारणोत्तरणायायाऽप्रतिपत्त्युपायकल्प्य, यदा तु " जे जे अवाया पारवज्जिया " इति पाठः तदा रसान्वेषेणाऽऽदीनपायातुल्यत्वात्तदभिधायापसंहाराह—

एवं संसकप्यविकल्पासु,

संजायई समययुवाट्टियेसु ।

अत्ये च संसकप्यओ तओ से,

पहीएय कामगुणेषु तसहा ॥ १०७ ॥

' एवम् ' उक्तप्रकारेण, स्वस्य-आत्मनः, सङ्ख्या-पञ्चमाद्या-गद्वेषमोहकृपाव्यवसायाः, तेषां विकल्पना-सकलद्वेषमूलना-ऽऽदिप्रतिभावनाः स्वसङ्ख्याविकल्पनाः नास्त्यस्थितस्य-उदात्तस्येति सारमर्थः । ' किमित्याह— ' संजायते ' समुपपद्यते, (समर्थं) आर्येणात् ' ममनां ' माधव्यवम्, अर्थो-इन्द्रियाणी-न्, रूपाऽऽदीन् च त्रिकल्पना-सङ्ख्याव्यवसायान् तेषां तैरेव-ऽपायहेतवः, किं तु रागाऽऽद्य एवमुक्तौत्या अन्ततश्च, यदि-

वा समता-परस्परमध्यवसायतुल्यता, मा चाऽनित्यताद्वर-सम्भवाद्युपस्थान एव, एतद्विनिर्मुक्तं हि बहुतामप्येक-प एवाध्यवसाय इत्यनेनैवदुर्लभ्यते । तथा- ' अर्थान् ' जीवाऽऽदीन् ' सङ्ख्याव्यवसाय ' युतत्वानविवेकयत्नाऽप्यवस्थानः, ' ततः ' इति समतायाः (न) तस्य ज्ञानोः (साधोः) ' प्रहीयते ' प्रकर्षेण हानि याति, कऽप्यै ? ' कामगुणेषु ' रूपाऽऽदियु ' तुष्णा ' अतितायां, लोभ इति यावत् । समतायां हि ह्यावसायमपि प्राप्तायामुत्तरेण्युपस्थानावाप्या कृत्यत एव लोभ इति । अथवा- ' एवम् ' उक्तप्रकारेण, ' समकम् ' एककालम्, ' उपास्थितस्य ' उच्छ्रयत, रागाऽऽद्युत्तरणोपायेष्वपि प्रकम् । यदि वा- ' समयम् ' एतद्विधायकम्, सिद्धांते प्रति इति शेषः । ' अपस्थितस्य ' तदुक्तायोनुष्ठानाद्यत-स्थित्यर्थः । किमित्याह-स्वसङ्ख्यानामा आत्मसम्बन्धिनां रागा-द्वेषव्यवसायानां, विकल्पना-विशेषणं छेदने स्वसङ्ख्याविकल्पना, इत्यनेन हि सुखादप्येकशोभदः । यथाकम्— " सामर्थ्यं वर्णना-यां च, छेदने करणे तथा । औपम्ये चाऽऽवसाये च, कलशशब्दं विदुषुक्तः ॥ १ ॥ " आसु नि) ' आसु ' शोभं संजायते भवति । एतान्— " समकपयविकल्पणामो " इति । तथा " अग्रे अ-सकपायतो " इति । तत्र च स्वस्य-आत्मनः संकथनः आध-वसायस्वस्य विकल्पना-रागाऽऽदयो भेदास्तेषां नाशः क्षमावः स्वसङ्ख्याविकल्पनाशः, तथा च को गुणः ? इत्याह— ' अर्थान् ' रूपाऽऽदीन् सङ्ख्याव्यवसायः रागाऽऽदिविवेकयत्नाऽनध्यवस्थतः ' ततः ' इति स्वसङ्ख्याविकल्पनाः स्वसकपयविकल्पनायाऽह (सं) तस्य प्रहीयते कामगुणेषु तुष्णेति सूत्रार्थः ।

ततः स कोटः सन् किं विचरे ? इत्याह—

सो वीयरारो कयमवकिञ्चो,

सव्वेइ नायाऽऽवरणं खणेयो ।

तहें जें दंसणमावेइ,

जे चंतरायं पकरोइ कम्मं ॥ १०८ ॥

' स ' इति द्विनृष्णो ' वीतरागः ' वीतरागद्वेषो भवति, नृष्णा हि लोभाः, तत्रापि च क्रीणकपायगुणस्थानावतिरिति, तथा च सर्वकृत्य इव कुतर्कवैकृत्यः, प्राप्तवायव्य-दमेत मुक्तः । ' कपयति ' कृत्यं नयति ' क्षानाऽऽवरणं ' वक्ष्यमाणस्वरूपं ' जणेन ' समयेन, तथैव यद् ' दशने ' चक्रे-क्षानाऽऽदि ' आधुना ' इति स्मरणयति, दशनाऽऽवरणमित्यर्थः, यच्च ' अन्तरायं ' क्षानाऽऽदिताद्वेषविघने प्रकोरति ' कर्म ' अन्तरा-यनामकार्माद्युक्तं भवति, स हि कृपितमोहनीयस्तर्कमहा-सामर इव अमपेक्षतो विप्रश्रयान्तमुद्धनं तद् द्विकर्मसमये निज-प्रचले वेवगत्यादिनामप्रकृतौ च कृपयति, चरमसमये च क्षानाऽऽवरणादिव्ययमिति सूत्रार्थः ।

मनु तद्व्याख्या के गुणमवापेक्षेति ? इत्याह—

सर्वं तओ जायइ पासई य,

अमोहणो होइ निरंतराए ।

अणसवे भाणसमाहिजुतो,

आउखए मुखयुवेइ सुद्धे ॥ १०९ ॥

' सर्व ' निरवशेषं, ' ततः ' क्षानाऽऽवरणाऽऽवकाशत्वात् ' जाना-ति ' विशेषकृत्यपाऽऽवकाशकृत, तथैव च सामान्यकृतया, ' च ' समुच्चयार्थः, तत एतन् भेदविषयत्वात् समुच्चयस्य

पृथगुपयोगाव्यवसरोः सूचयते । तत्रैव यदुक्तं गुणपदुपयोगाव-
दिना-“मनुपपञ्जयणां नेपाणस्स य दमणस्स य विसस्सो ।
केवलणाणं पुण ह-मणं ति नाणं दि य समाणं ॥१॥” इति ।
निष्क्रान्तं जयति । तथा च अहव्यामभिहितम्-“जं समयं
जाणंति गो नें समये पासंति” तथा-“केवलीं गो येन । दम-
रणणवपमं पुदरिय आगारेदि पमाणोहि देकहिं सठाणहिं प-
रिचारेहि जं समय जाणइ, नो नें समये पासंति ? । देना
गोयमा । केवलीं गो ” इत्यादि । न चात्र केवलशब्देन उच्य-
ते एव भुतकथनार्थविवेकान्ति शब्दश्च, यत् इहाऽऽथा-
सूत्रं स्मात्तत् एव प्रस्तुतः, स च धातुकर्मकृपादेय भवती-
ति न तस्य उच्यतेत्याशयः । द्वितीयं तु परमाणुद-
शम्य प्रकाशं, तस्य च केवल इति परमाणुसंज्ञां वा कि-
ञ्चित्पुनश्चैव सन्ततः, तत्र च तौ व्यवच्छेदनायित्ति केवल
मेवावशिष्यते । उक्तं च एतत्-“ते होवि विवसेउ, अलो
उसमय केवली को सो ? । जो पासइ परमाणु, गहणमिदं
जइस होजाइ ॥ १ ॥” न चैवमप्यास्मिन् विशेषयति सूत्रे
परवक्तव्यैवमित्युपगन्तुमुचितम् । उक्तं हि-“एवं विम-
सियमिं वि, परमयमेगेन गोयमां ति । ण पुण उमसोअ-
ओगो, परवत्तस्य ति का बुद्धि ? ॥ १ ॥” इत्यादि कृतं प्रस-
ङ्गः । प्रकृतमुच्यते-तथा चाऽऽमोदम-मोदगहनौ भवति, तथा
निष्क्रान्तोऽनरावान् निरन्तरायः, अनाशयः प्राग्भू, भवान्
भुक्तपानं, नेन समाधिः परमव्याम्यः, नेन युक्तः सहितः
ध्यानसमाधिपुक्तः, आगुपय, उपसत्तणव्याप्राप्तमोदपेद्यानां च
क्षय आगुःक्षयसास्त्रं सति मांसम ‘उपांन’ प्रामेति,
‘बुद्धः’ विगतकर्ममत्त इति सूत्रार्थः ।

मोक्षगतश्च यादृशा भवति तदाह-

सो तस्स सण्वस्स दुक्खस्स मुक्को, ति वाहेइ सययं जंतुमेयं ।
दीहामपिण्वप्सुको पसत्थो, तो होइ अचंतसुद्धी कयत्थो ॥ १०
‘सः’ इति मोक्षप्रती जन्तुः ‘तस्मान्’ इति जातिजरा-
रणरूपेण प्रतिपादितात् ‘सदेस्मान्’ निरवशेषाद् बुद्ध्यात्
सर्वत्र सुखव्यत्ययेन पृष्टं । ‘मुक्तः’ पृथग्नूतः । यत् कीदृशव्या-
ह-‘यद्’ दुःखं ‘बाधने’ पीरयति, ‘सतना’ असवरत्न,
‘जन्तु’ प्राणिनम्, ‘एने’ प्रायस्कृत्युपयोगोपशान्तिमेतत्, दा-
याणि याति, स्थितिः प्रकाशकर्मणि, तावामया इव रोमा
इव विविधबाधाविधाधितया दीधे मयाः, तत्रेये विप्रमुक्तो दी-
र्घाऽऽमयविप्रमुक्तः, अत एव ‘प्रशन्नः’ प्रसन्नः । ततः कि-
मिष्याह-‘(तो) इति ‘ततः’ दीर्घाऽऽमयाविप्रमुक्ताद् भवति
जायते इत्येतन्-प्रतिक्रान्तपश्यते, सुखं शर्म, तदव्याप्तीत्यस्य
स्तसुखी, तत एव च ‘कुतार्थः’ कृतसकलकार्य इति सूत्रार्थः ।

सकलाप्ययार्थ निगमयितुमाह-

अणाइकालप्पभवस्स एसो,
सण्वस्स दुक्खस्स पमुक्खमणो ।
वियाहिअो ने सयुवेज सत्ता,
कमेण अचंतसुद्धी भवंति ॥ १११ ॥ ति वेमि ॥
अनादिकालप्रभवस्य अनादिकालोत्पन्नस्य, ‘एव’ अनन्त-
रोक्तः, सचेत्य दुःखस्य ‘प्रमोक्षमणः’ प्रमोक्षोपायः, यादा-
मरतश्च-संसारवैकल्य विमोक्षमार्गो, व्याख्यातः, या, कीदृ-
शः १, इत्याह-‘यं’ दुःखप्रमोक्षमार्गं समुपेत्य सत्यक य-

निपद्य, ‘सत्त्वाः’ प्राणिनः, ‘कमेण’ उत्तरोत्तरगुणप्रतिपत्ति-
रूपेणात्यन्तसुखिनो भवन्तीति सूत्रार्थः । इतिः परिसमाप्ता,
अशिमिति पूर्ववत् । अत्रासिनोऽनुगमां, नयश्च प्राप्तवत् ।
उत्त० पादौ ३२ अ० ।

पमायपचइय-प्रमादप्रत्यय-पुं० । प्रमादकणकारणे, अ० न
रा० ए ३० ।

पमायपडिलेहा-प्रमादप्रत्ययपेक्षणा-स्त्री० शेषव्येनाऽऽकाऽति-
कमलकृतेन वा प्रमादेन प्रयुज्यकृपायाश्च, स्था० ।

छविहा पमायपडिलेहा पसत्ता । तं जहा-‘(स्था०)-

‘आरभडा संमहा, वजयेव्वा य मोसलो तह्या ।

पफोइशा चउत्थी, विविक्खा वेइया छट्ठी, ॥ ४२७ ॥’ ओष० ।

(अस्या गाथाया विशेषता व्याख्या ‘पाडलंदगा’ शब्दऽ-
स्मिन्नेन भागे ३४४ पृष्ठे गतः) यद्वा प्रमादप्रत्ययकृतेति प्रकमः ।
इह गाथे-

‘वितहकरणमि तुयियं, अमं अमं च गेणइ आरभडा ।

अने इव होइज कोणा, विविक्खा नयेव ममहा ॥ ४२८ ॥

मोसलो पुव्वु हेइडा, पफो इण रणमुइय चव ।

विवक्खे तुक्खेइ, वेइयपणा च वेइया ॥ ४२९ ॥’ इति ।

(ओष०) स्था० दे टा० । (आन्ते गाथानामर्थः ‘पाडलंद-
गा’ शब्दऽस्मिन्नेन भागे ३४४ पृष्ठे गतः)

पमायपडिसवणा-प्रमादप्रतिस्वर्णा-स्त्री० । परिहासविकथा-
ऽऽदीभवात्सवनायाश्च, स्था० १० टा० । प्रमादप्रतिस्वनायाः
सर्वो विषयः ‘मूलगुणपाडमेवणा’ शब्दे वक्तव्यः)

पमायपर-प्रमादपर-‘अ० । प्रमादपर-‘अ० ।

पमायपरिहार-प्रमादपरिहार-पुं० । प्रागुक्ताष्टविधप्रमादव्यामं,
ध० ४ अ० । “प्रमादपरिहाराय, महात्मासमर्थसमयः । कुत-
ार्थानां निरपेक्षो, यानधर्माऽतिमुत्तरे ॥ १ ॥” ध० ४ अ० ।

पमायप्पमाय-प्रमादापमाद-न० । प्रागुक्तप्रमादाप्रमादस्वरूप-
जेदकभावपाकप्राप्तपादकेऽप्ययने, तन्नाटकालिकम् । न० । पा० ।

पमायमद्रागत्थ-प्रमादमदिराप्रत्त-‘अ० । प्रमादो निष्क्रान्तिक-
थाऽऽऽरूपः, स एव मद्राग वादुलो प्रमादमदिरा, तथा प्रस्तः ।
तथाविधतत्त्वज्ञानगहनं, ग० १ अ० ।

पमायवमम-प्रमादवशाण-‘अ० । प्रमादपरवशे, ग० १ अ० ।

पमायसेग-प्रमादसङ्ग-‘अ० । मर्चाविषयाऽऽदिके, सूत्र० १ बु०
१४ अ० ।

पमायसुत्त-प्रमादसूत्र-न० । प्रमादप्रतिपादके मूले, आचा० १
बु० ६ अ० २ उ० ।

पमायापरिय-प्रमादाऽऽचरित-न० । प्रमादां मर्चाविषयपाय-
निद्राविकथालक्षणः, नेन तस्य चाऽऽचरितमनुष्ठानं प्रमा-
दाऽऽचरितम् । मर्चाऽऽदिना कृपाप्रवृत्तये, आत्तर्यायदेतकृत्यं,
‘पमायाऽऽपरिहृतिं सपण्याणपाचोवसे अ ॥’ (-३ गाथा) इह
कृद्देशकज्ञानयात् ‘पमायाऽऽपरिहृतिं’ इत्युक्तम् । पञ्च० । अयं
चातयेदमजेदः तस्य च-अस्योक्तशब्दाद्विधेरेण स्वयुद्धः ह-
इत्यम् । अथवा-प्रमादाऽऽचरितमालिङ्गोपहतकृत्यम् । तन्नास्मिन्
नैवभ्रतुतज्ञानधारणादर्भं सपण्याणानहनुत्तमानि । पञ्च०
१ वि० । उपा० । ध० । आच० ।

पमायायरण-प्रमादाऽऽस्वरूप-१० । प्रमादेन प्रमादस्य वाऽऽस्वरणे,
ध० २ अ० ५ । (प्रमादश्च पञ्चविधः 'पमाय' शब्देऽनुपदम्बय गत)

पमा-प्रमा-पु० । मुञ्जोविशेषं मार्गस्थाने, स्थो ७ ङा ० १
उ० । मरणक्रियाप्रारम्भे, अ० १ प्र १० ।

प्रमारणा-प्रमारणा-खी० । कुमारगमरणायाम्, अ० ३ उ० ।

पमिड-प्रमिति-खी० । प्रमाणकत्वे, अ्या० ।

पमिलाय-प्रम्लान-वि० । वर्षाभेदेना हानि, अ्या० ३ उ० ० ३० ।

पमिल्लत-प्रमीलत्-त्रि० । " प्राऽऽऽर्मितः " ॥ ८ । ४ । २३२ ॥

ईति लाङ्गितम् । प्रसङ्गवृत्तान्, प्रा० ४ पाद ।

पमुदय-प्रमुदित-त्रि० । प्रमादकारणवस्तुतां सङ्गात्वात् (ङा० १
अ० १ अ०) हृष्य गते, जं० २ य० ० । ङा० । प्रा० द्यानि, म० प्र०
१ पाठु० । रा० । न० । म० । नि० । सुमित्राऽऽदिता हृष्टे, क० १०
१ अ० ० ४ कृष्ण । अ्या० ।

पमुदयजयजाणवया-प्रमुदितजनजानपदा-खी० । नगरीविशेष-
य, प्रमुदताः प्रमादवर्गः, नश्च प्रमादेहेतुवस्तुतान्दृष्टान् । जना-
नगरीवास्तव्या लोकाः, जानपदा अनपदेऽनुवाक्येन प्रयोज-
न-श्रद्धायाः सम्यगेव स्यात् प्रमुदितजनजानपदा । रा० अ्या० ।

पमुदयपकौलिया-प्रमुदितप्रकौडिता-खी० । प्रमुदितजनयामा-
प्रमुदितानां, प्रकृतिजनयामाप्रमुदितानां, ततः कर्मधारयः । प्रमु-
दितप्रकौडिता । म० ११ श० २१ उ० । प्रमुदितानां तेषां पवन-
प्रकृतिनाम्ब प्रकृष्टकाः । प्रमुदितप्रकौडिताः । न० १ श० ८ उ० ।

पमुदयवतुर्गमसिहवर्गद्विचकटी-प्रमुदितवतुर्गमसिहवर्गवर्ति-
तकटी-खी० । प्रमादतो रागशोकाऽऽपु-च्छानाबेन पुष्टौ यो-
यन प्राप्त इति गम्यते । यतः प्रधाना यतुर्गमाऽऽश्च, सिहव-
र्गप्रधानसिहः तद्वत् वर्तिता कटी । नितम्बप्रदेशो यासां ताः । प्र-
मत्तकट्यां स्त्रियाम्, जं० २ प्रा० ४ अ० ५ ।

पमुच-प्रमुच-त्रि० । क्विपति, " जालामहस्तादे पमुच-
माणाह । " अ्या० ८ उ० ।

पमुक्-प्रमुक्-त्रि० । प्रकर्षण मुक्तः । " समाने वा " ॥ ८ । १ ।
६७ । इति कस्य द्विवचम् । प्रा० २ पाद । नि.सङ्ग, निरि-
कृत, मूल० १ अ० १० अ० ।

पमुह-प्रमुह-पु० । प्रगतं मुख यस्य स तथा । आचा० १ अ० ५
अ० ३ उ० । अ्या० । पञ्चाशत्तम महाप्रहे, " वा पमुहा " ।
अ्या० २ उ० ३ उ० । क० १० । जं० प्र० । आपति, " आ-
वा-वां पमुहं वरा " । पाठ० ना० १६२ गाथा ।

पमुहत्-देशी वृत्तिः दे० ना० ६ वगे १७ गाथा ।

पमेज-प्रमय । षा० परिच्छेदः, वृ० १०, अ्या० । प्रमेयमपि नै-आ-
मशानिनिन्द्याशेषवृत्तमन्तःप्रवृत्तौ शेषव्यमायकाऽऽख्याऽप्यम-
नेशद्वद्वादेशयिचतुर्कम् । तद्यम ससम्भृत् । यतः शरीरेण्डुलुकि-
मनःप्रवृत्तदेवपक्षवृत्त्यानामामयेवात्यभोको युक्तः, समारि-
णश्च आरम्भेः कथाश्चतुर्दशवर्णचतुर्त्वात् । आत्मा च प्रमेय-
स्य न ज्ञातः, तस्य प्रमातृत्वात् । शिष्टपञ्चकिमनसि तु
करणव्याप्तमेयव्याप्तावः । दोषान्तु राग-द्वेष-मोहाः, ते च
प्रवृत्तेन पृथग्भावितुमर्हन्ति । यच्च मनःकायवशात्परस्य सुमाऽपु-
न्रक्तस्य विशानिनिन्द्यस्य तन्मते प्रवृत्तश्च शब्दाव्यवसावः रागा-
ऽऽदीनाणां च मनोवशात्प्राऽऽमकत्वात् । दुःस्वप्न, शब्दा-

ऽऽदीनामात्मन्याभ्यां च कस्य एवात्यन्तौघः । " प्रवृत्तौ दौषजनि-
त सुखदुःखाऽऽमकं सुखं पश्य, तन्मायानं तु गौणम् । " इति-
जपन्त्वचनान् । प्रमेयतावाऽऽत्मनोऽपि पुनरात्मन एव परिणा-
मात्प्राऽऽमकत्वात्वाद्यव्यवस्थामनःसङ्काशविचलितत्वे
द्वादेशाव्यवस्थेयमात्रं वस्तुवन्तरमायम् । " इत्यप्यप्याऽऽम-
कं वस्तु प्रमेयम् " इति तु समीचीनं कृत्तव्यम् ; सर्वसङ्काश-
त्वात् । एवं संशयाऽऽदीनामापि तस्याऽऽमकत्वात् प्रकाशज-
प्रज्ञायाम् ; अतः तु प्रतातत्वाद्भ्यर्थगौरवभाषणं न प्रपञ्चितम् ।
(१० कठो०) अ्या० । सूत्र० । विशेष ।

पमेज्जरयणकोश-प्रमेयरत्नकोश-पु० । स्वनामक्यते प्रमाण-
स्य, जं० ८० ।

पमेज्जरयणमंजूसा-प्रमेयरत्नमंजूसा-खी० । विजयदेवस्यार-
चाचक्रविगचनजम्बूडापत्रकटिटाकायाम्, जं० ।

" जयति जितः सिद्धयः, सिद्धयिन्तरकृतनो विजयी ।

अनपहतज्ञानवचाः, सुरेन्द्रशान्तस्यमातां यः ॥ १ ॥

सर्वप्रयागामिच्छान्, वृद्धाणि प्राण धनं मांसमङ्गलम् ।

प्रयत्नक श्रान्तकान्धनं, मूर्ति श्रोग्रस्यहस्तिमङ्गलम् ॥ २ ॥

यत्प्रज्ञावृत्तिमन्त्रयज्जगतीजनाऽऽगमरहस्यरसनिवहः ।

सद्यतापमपहति, जयति स सत्यो मलयगिरिः ॥ ३ ॥

श्रामदुष्टोपि विजयदानमहस्त्रिजनां,

सिद्धस्तथासंश्रयात् सवसावर्तिताः ।

यो युष्माकं ज्ञानज्ञानमयान्तरां,

प्राणाशयज्जनचुमिगन्तं निश्चिन्तम् ॥ ४ ॥

हाप, स रत्नमय एव परानपेतं,

प्रीतिपयस्वि विशदयन् स्वपदं स्वजानिः ।

गौरिमुनिह निश्चितपुष्पमुरिः,

श्रीमूर्तिहारविजयो विजयाय वोऽनुत्तम् ॥ ५ ॥

यत्प्रमावाट्टमनोऽपि, मम बाणी रसोऽनघत् ।

ते श्रीमत्सर्ववत्ताऽऽख्याः, ज्ञायामूर्तिवत्ताऽऽमताः ॥ ६ ॥

जम्बूद्वीपऽऽदिप्रकृति-दृष्टशास्त्रमुत्तारतः ।

प्रमेयरत्नमंजूसा-नाम्ना वृत्तिविधायिने ॥ ७ ॥

इह तावद्विजयदेवशब्देऽप्येतत्प्रमाणानि शारीराऽऽप्यनेक-
खादिना देहा अकार्यानि जरायोयगः स्रज्जलकटाक्षयवन्तजि-
हान्मया मकलकर्मपञ्चकृष्णं परमपदमाकाङ्क्षान्तरं परमपु-
रुषाध्वेन सस्यश्रद्धाऽऽदिनप्रयगोत्तररामपुरुषकारोपाजे-
नायम्, स चेष्टमायान्तजानीयकान्तजयः, तथाऽऽमोपदेशमू-
कम्, आश्रय परमः कवचः । ऽऽमोहावलोकां कनकां कालोक्तिकां-
रणवर्णपकारैकप्रवृत्तपुष्पमयमार्तान्तिष्ठकामकमां पुरुष एव, त-
दुपदेशश्च गणधरस्थविर् ऽऽदीनरत्नोपाङ्गाऽऽदिशास्त्रं प्रप-
ञ्चितः । जं० । (कस्याङ्क्य किमुपाङ्कमिति 'उप' शब्दो कति-
यमां ८६७ पुष्टे गम्यः) अत्र बोधाङ्क्यत्वात्माचार्यादौ क-
हि वज्रेऽऽप्येति । अङ्कनां च मये च आद्य अङ्कश्रीलाङ्का-
ऽऽचार्याऽपि स्तः, शेषाण्यन्वाङ्गान् श्रीअनयदेवस्यार-
पादेयिष्यतां सन्ति । दृष्टिमादरेऽपि श्रीवारिनिष्ठाणां पपमह-
न्त्यव्यवच्छिन्न इति न ताद्विषयप्रयो जनमः । जं० । (उपाङ्कानि केन
विश्रुतानीति 'उप' शब्दं द्वितीयभागे ८६६ पुष्टे गम्यते) तत्र
प्रवृत्तनापाङ्क्य वृत्तिः श्रीमत्तयागिरिहताऽपि संप्रान् कालव-
पेण व्यवच्छिन्ना, अर्धं च गमनीयार्थतयाऽऽमवगमे, तेनाऽन्यथा-
राहं मुञ्जितराजकं यकमनीयकोशमुत्तारतं न तदर्थं विना ह-

न्यमङ्गलं तु " समणे जगरे महावीरे मिदिहाए णगरीए । " इत्यादिनिगमनम् श्रीमहायोगीनामप्रहणमिति । तस्यैव शिष्यः प्रशिष्टोऽऽदिपरकरया अयवकञ्जुहायेम्, तान्त्रिक सत्यगुहान्कपत्वेन निज्जराधेयान्, अग्रथा- " जं जं पमयमत्थं, पुक्कुरं नदमं अथसंयत्तां । " इति तस्मिन् प्राक्कालीयमुखाभिधानप्रदणस्य परममङ्गलत्वेन निवेदनादस्य ज्ञायप्रकृत्याऽऽमन्त्रकालात् स्वयमेव सौऽऽमन्ता मङ्गलं, किं तु मङ्गलामभायेन प्रयुक्तानाम् । अस्या तद्विषयकद्वयैतस्मिन्नाऽऽदिनां निम्नोक्तताऽऽगतात् । इहाऽप्यशास्त्रस्य कथाऽऽदि निरूपिते, तदनुयोगस्य ऊष्टयम्, तयोः कथञ्चिद् भेदगदिते । शैः अग्रधानीं सपुद्गायाधिष्ठान्यने- तत्र मन्त्रायाः साम्प्रतः शास्त्रमप्रहणाय पिण्डस्तुत्राऽप्यो व- त्तव्याः किमुक्तं भयान ?-अवयवविज्ञाननिरूपकतया शास्त्रगत- प्रत्येकप्रकटीयते, तच्च वदेमानाऽऽदिवक्ष्यार्थेनामनो भवति, तत्रैव समुदायाध्यायममासे, न तु पलाशाऽऽदिवक्ष्यार्थनाम- मनः, किंवाऽऽदिवक्ष्यार्थनामनश्च प्रस्तुते च जम्बूद्वीपप्रकाश- मिति नास्ति कः शङ्कायः ? इत्युक्तवन्-जम्बाः सुदेशमापरना- म्पाऽऽमहावन्देनाऽऽवास्तुयथाप्रकाशिता ज्ञायो जम्बूद्वीपः (जं) (अने) अत्र " जम्बूद्वीपप्रकाशिते " शब्दे वस्तुधामागे १७६ वृष्टे उ- त्तमः) अथवा जम्बूद्वीपं प्राप्तिं प्रयति स्म स्थितोऽपि ज- म्बूद्वीपप्रकाशिताः पिण्डायां वसितः, अत एवाजिज्ञेयश्रयता- माकलयन्तः शास्त्रा अत्र प्रवृत्ता मा मन्त्राध्यायमिच्छन्ति प्रयु- च्वाऽने कुरेव । नामानिर्द्धारयन्ना तु जिहाषकुलेगोशेजनायां करिष्यत इति समुदायाधेः । ४ ॥ जं १ वक्कं । इति साऽ- निशयधर्मदेशनारसमुत्पत्तिस्त्विच्छिन्नात्पदेऽप्युपानेनगर्भाध्यायान- च्च रुजने पमाने- श्रीः अक्षरानुसाराजं नवागमानि कलत्रेजना- ताऽऽनयप्रदानशुद्धेजनाऽऽदि करमो वनरकुलमानप्रदानप्रस्तुति- बहूनास्तु तज्जनापमाने- नाऽऽनय-विजयमानश्रीसत्पागच्छा- विराज-श्रीहो-विजयपुत्रीशब्द-पदवर्षाणां गान्नाप्रवणमहोपा- ध्याय-श्रीसत्पागच्छागण-शिष्यायाध्यायश्रीशान्तिचक्र-ग- मिविरोचनायां जम्बूद्वीपप्रकाशितुती रत्नजम्बूनामभ्यां उयो- निषकाऽऽधिकारवर्णनो नाम सप्तमो वक्ककारः समाप्तः, नाममासी च सप्तमो श्रीः जम्बूद्वीप-प्रहणपुत्राङ्गुलिः ।

" अथः श्रीप्रतिपन्नप्रस्तनपसा यो मोहराजं विपुं, वक्ष्यसे सहसाऽऽश्रितं गतमल्लोचनं च यः केवलम् । यो जुष्टश्च सदा विविष्टपदोऽङ्गुलिस्तथा तत्पत्राङ्क, यस्तेषां अंशवर्तिः श्रिय स वक्ता श्रीवरादेवः सताम् ॥ १ ॥ अद्वैतस्वभाव निजितेषु गणानिषिषु, मानयेधेय इव यो विदितो जगत्पाम । अदेयनाम दशद्वैतलविषयाम, श्रीगौतमोऽस्तु मम पुरितसिद्धिकामः ॥ २ ॥ यं पञ्चमं प्रथमतोऽपि रत्नां परमे, श्रीवीरपट्ट-पट्ट-लक्ष्मि-सरोरुहाः । रुद्राऽङ्गो गणधुस्तु सुधर्मनामा ।

भूयादयं सुतगर्भानिषिष्टिस्त्विष्ये ॥ ३ ॥ तस्य प्रमोः स्थितिरुत्पन्नपरमपरायां, ततोऽनिलसत्कुलगणाऽऽश्रितसज्जनायाम् । ज्ञानः कथाऽऽनयः सत्तयावस्थितः, श्रीमत्सत्पागण इति प्रयितः पुष्टिध्याम् ॥ ४ ॥ पञ्चावतीचवनतोऽप्युत्पद्यं विभाष्य, यत्सुखिभ्यस्तयनममशर्मा स्वकीयाम् । सूरजिनप्रज उपपदे ? प्रधाये, सौऽप सतां तपगणो न कथं प्रशस्यः ? ॥ ५ ॥ तत्राऽनेकं च वृष्टुः सुवर्हितगुरवः श्रीजगन्नुत्पत्त्याः, दोषायां या त्रया वा सर्वसिद्धिस्तथा स्वकीयाऽनेकभाषाः । आदिर्काद्वैरिवाशीं वृत्तिनभ्रगताः सुप्रमादवामना, येरुद्ध विनष्टैः स्वपरहितकृते सत्क्रियासत्क्रियाऽऽहोः । ६ ॥ अद्वयं वेदुष्य चरणगुणैर्नृपसिद्धिदं, प्रमादाहेमुष्य प्रवचनविधेः सत्यकथना । गुणीयां यन्वेध न क्लृप्तुः क्लृप्तुर्वाक्यविषयः, क्रमादासोऽस्मिन् परमगुरुरानन्दविमलः ॥ ७ ॥ अन्तर्भावमिति जिहासां कुमतेऽऽवातान् स्वागतं, निःशब्देस्तु यथाशयप्रकटितं विवक्ष्यतेऽस्य प्रमोः । बाह्यान्वितविभेदिनां दिनमणैः साम्ये न रम्यं न वा, ध्वान्तद्वैतविशोऽपि मिद्वरमणैः सत्प्रयत्नेऽधस्तमः ॥ ८ ॥ स्वगच्छं स्वस्मिन् प्रयथनितरं स प्रथमत- स्तथा साधोभ्यां ध्रुवसमय एव प्रस्तुतरमे । यथा सैतत्पट्टाऽपिपतिपुष्टे संयतगणैः, क्रमापूर्वीं गुर्वी प्रज्जितयशसः तु वदुते (?) ॥ ९ ॥ तत्पट्ट-भूषणमणैः सुगुह्यतपसा- वीज-प्रवर्द्धन-पट्टभरतलमायाः । सूरिभ्यो विजयदानगुरुर्धुष्य, के वादिनो विजयदा न वभूवुरस्य ॥ १० ॥ नालोक्तनीर-निषि-निर्जेर-मिच्छ-सत्तां, चक्रुश्चतुर्धुष्य-चतुर्मुखचन्द्रचूडाः । यस्य प्रताप-परिताप-भूतो न भोता एते जडाऽऽश्रयिण इत्यपवादानोऽपि ॥ ११ ॥ तत्पट्टं गुरुवर्धोद्विजययो विभ्राजयामसिवात्, जाम्बूद्वयनिर्वाचः प्रियाऽऽगमविधिआरिणिणां वाऽवधिः । यं संभाष्य जगत्त्रयैकसुखं मुक्ता मिथो मत्सरः, श्रीवाराभ्यामिव दीर्घकालजनितो ज्ञानक्रियाभ्यामिव ॥ १२ ॥ सौभाग्यं यस्य नाम्नां नृपसद्विगुणिव्वादिनायां प्रसिद्धेः, सौभाग्यं देशनाया अक्षरवर्धुनिः पादयेः पादुकाऽर्थाः । सौभाग्यं यस्य पाणेरुपपद्विजयः सैनसूरिभ्योऽसौ सौभाग्यं दर्शनस्य त्वहमहमिकया स्वाग्नेलोकोपापातः ॥ १३ ॥ इदानीं तत्पट्टं गुरुः सुविद्यसेनो विजयते, कलौ काले सूरैः सुविहितजनाऽऽवगतिनियः । विरेजे राजन्वाच शशधरगणो येन विभुना, गुणप्रामो यस्माद् भवति विनयेनैव सुभगः ॥ १४ ॥ कलास्तेजोराशि चरणगुण-राशि सुविहिताः, विनयाभिप्राशि प्रतिवचन-राशि कुप्रतिनः । कविः कीर्त्तये राशि वर-विनय-राशि च गुरुवो, विदुः स्थाने जाने शुचिसुहृतराशि पुनरुत्तमः ॥ १५ ॥ गुरोरस्य भूत्वा भवणमगुरं चारुवर्तितं,

स्वगन्धर्वोद्गीतं स्त्रियुगुणगेषु (पार्जनमयम् ।
 चमत्कारोक्तपातुं समलिलसदृशऽतिमिषदृक्-
 पटङ्गेदङ्गेषु सुबहुं सततं निर्वसहनः ॥ १६ ॥
 तेषां गणे गुणवतां भुवि गणयमानाः,
 श्रीवाचकः सकलवन्द्यगुरुवैभवं ।
 मेधाविषु प्रथमतः प्रमाणकर्मिणः,
 स्फूर्तिर्देवीयशुभकर्मणो सुप्रसिद्धा ॥ १७ ॥
 पुनः पुनः संस्मृतिमीयुषीणां,
 प्रतिनिधयेयं यदुपक्रियाराम् ।
 पुनः पुनर्लौचनसाद्विभावः,
 पुनः पुनर्निःस्वनस्वभावाः ॥ १८ ॥
 तेषां शिष्याऽणुनेयं गुरुजन-विहिताऽनुग्रहादेव जम्बु-
 द्वीपप्रभातिवृत्तिः स्व-पर-हितकृते शान्तिवन्द्रेण वक्तुं ।
 वषे श्रीविक्रमाकोटिबुध-शर-शर-भू-वक्रधारा प्रमाणं,
 राज्ये प्राप्ये त्रिया श्रीशक्रवन्दनैः पुण्यकारुण्यसिन्धोः ॥ १९ ॥
 ब्रह्मापाह्वय गाढर्षीर्यन्मर्देयमस्मिन्मन्यतः ।
 संप्रदायव्यपायावचः, पूर्ववृत्तिनिवृत्तिः ॥ २० ॥
 विरुद्धमागमाऽऽदिभ्यां, यदत्र लिखितं मया ।
 धौलीवैरुतदालोच्य, शोच्ये साऽनुग्रहमेभि ॥ २१ ॥
 नृपत्यन्त साधवः संवे मां रूप्यन्तु खला मयि ।
 नमस्करोमि निःशेषान् प्रोत्या भीत्या क्रमादिमान् ॥ २२ ॥
 गम्भीरमिदमुग्राहं यथामति विष्णुवताऽविशदमतितान् ।
 यद्वापि मया कुशलं, कुशप्रमनयो भवन्तु जनाः ॥ २३ ॥
 अथे यावत्कीर्तिक्रान्तमस्मिन् ननु इदमुप-
 ब्रजं राहः श्यामाऽभिगमसमयं भूतिनगरम् ।
 शुजाकारः सूर्यः कवचदुर्गणोपनयान्,
 भूजं नावद्वयादियमखिललोकेः परिभवेत् ॥ २४ ॥
 अथ शोभनसमयानां, पुनोऽनुमन्त्रयिते प्रशस्तिरियम् ।
 नृपगणनाम्नाज्यगमां, अयति श्रीवज्रयन्त्रेनगुणैः ॥ २५ ॥
 यत्सौभाग्यमनुत्तरं गुणगणां येषां ववीरावता-
 नीनः कोऽप्यभव पुराऽपि विनयाऽऽधारः सतां भूतिजः ।
 हिन्या येन पतिवरावदवराग यानेव सच्चानुर्ग-
 युक्ताऽऽवापेपदःपुद्गलचितान् सौवार्थ्यैऽऽशिष्यन् ॥ २६ ॥
 यदपे मर्ते सदा विमर्ते निम्मानं रम्यश्रिया,
 यन्कीर्तिश्च पदानिकं विनदुते काम्या निशानायकम् ।
 चित्रं संविदुते च वेताव सतां यदशनायाक सुधा,
 देशश शानत दीर्घेह सत्तपा यदशानमप्यभुतम् ॥ २७ ॥
 ते श्रीशक्रवन्दनमहाधरदत्तमान-
 विख्यातमहिजयलेनगणप्रधानाः ।
 नन्दन्ति पट्टपुत्रराजपदं प्रधानाः,
 श्रीसूर्या विजयदेवर्षाप्रधानाः ॥ २८ ॥
 श्रीविजयलेनमूर्ति-श्वरगतयायकनिदेश करणवराः ।
 अन्वाराऽऽरा वृत्तः, शुद्धिं हन्ते मंगता निगुणाः ॥ २९ ॥
 नथाहि-
 श्रीमूर्तेर्विजयाऽऽदिदानमुग्राहः श्रीवीरसूर्येण,
 प्राप्ता बाह्वयतयमभुतनरं ये संप्रदायाऽऽगतम् ।
 ये जैताऽऽगम सन्तुष्टान्गणयौ सत्कणधारायिताः,
 ये कथानाः क्षितिमण्डलं च गणितप्रपञ्चैरेखाभूतः ॥ ३० ॥
 लुम्पाक-सूय-कुम्भैकतमःप्रपञ्च
 रोचिष्णुवराइरुचयः प्रतिभासमानाः ।
 श्रीवाचका विमलहर्षैवऽऽभिधाना-

स्तेऽत्राऽदिमा गुणगणेषु कृताःवधानाः ॥ ३१ ॥
 ये संविनधुरन्धराः समभवन्नाथालोकादीप,
 प्रभावात्स्वपि ये च बन्धुरतराः प्रापुः प्रतिनिधि पराम् ।
 श्रीधनैगणधारागौतम इव श्रीहर्गसुरे सुगै,
 ये राजद्विनायास्तदाननसुधाभासां पुण्यैकसुधाम् ॥ ३२ ॥
 सत्कलसुखविशालाजिनाऽऽमाऽऽदि-
 शास्त्रा वगाहनकलाकुशलाऽऽतिनीयाः ।
 श्रीसामगुणविजयवाचकनामधेयाः,
 ते सद्गुणैरपि परैर्भूवप्रमयेयाः ॥ ३३ ॥

किञ्च-

ये वैगङ्गिकताऽऽदिकैर्यगुणैः संप्राप्तमन्त्रैर्गत्याः,
 सर्वाऽऽद्यागारः कलावाप युगे सामान्यजनाऽऽगमाः ।
 जङ्गः श्रीवरागणपिबुधुधास्तद्विषयमुपलक्ष्य ये,
 ते तन्मूर्तिरिवाऽऽप्यममतास्तेनैर्गुणैर्धामनाम् ॥ ३४ ॥
 प्रशागुणगुणैर्हं परिभाषयन्ति शास्त्रगन्तवाः ।
 श्रीभानन्दविजयबुध-पुद्गवन्तं वै नृतीयास्तु ॥ ३५ ॥

अपि च-

यद्वैतस्तुतयः कुशाऽऽभीधयताः सख्यलगाऽऽभीधयः,
 कुन्दोऽलङ्कृतिकाव्यवाङ्मयमहाभयान् भूशं विभुता ।
 सिद्धान्तोपनिषत्प्रकाशतपरा विशावन्तैर्यायिता-
 स्तत्तन्मननशस्त्रशुद्धिकरणं पारिणतो भोऽन्तः ॥ ३६ ॥
 श्रीकलपगणधियवय-वाचकशिष्येषु मुख्यतः प्राप्ताः ।
 श्रीलामविजयविष्णु-सन्तं तुर्यं हत बहुश्रुतः ॥ ३७ ॥
 एतेषां प्रतिभाविशेषविलसन्तीषु प्रधानाणां,
 नानाशास्त्रविचारसारसिलोऽऽप्ये स्तुतगणैर्मयि ।
 ननुऽत्राक-वाच्यद्वयममलादु मुक्ता सुदुर्गणाऽऽजिता ।
 सत्यधीर्जनिष्ट शिष्टजन्तुसमाधेयं वृत्तः कृताः ॥ ३८ ॥
 श्रीमहात्मकभूषणैऽऽम्यवगुणदामास्ते इवाज्ञादार्ग्य-
 प्राणशार्ङ्गकृतवन्तरेऽतिकर्षणे पुण्यैर्भूवाचरे ।
 राधे शुजातयो तथा रमसिने श्रीराजप्रभये सुरे,
 पाञ्च श्रीविजयाऽऽदिनेन गुरुणैः शुद्धा समसाभवन् ॥ ३९ ॥
 श्रीशान्तिचन्द्राऽभिधया चन्द्र-
 शिष्यप्वनैकषु मणायमानाः ।
 ध्वन्ताऽनन्तरध्वान्तजिनेन्द्रचन्द्रा,
 राक्षान्तरम्यस्तुतिलिखमानाः ॥ ४० ॥
 आनामन्तकशा लिख-नशुद्धिगणनाऽऽदिविधिषु साहाय्यम् ।
 गुरुभक्ताः कृतवन्तः, श्रीमन्मन्त्रेनचन्द्रगुणाः ॥ ४१ ॥
 देवादिन्द्राऽभिधितो, मन्त्रिपदं वृत्तिवृत्तं प्रापुः ।
 तन्मन्त्रिनिजमनीया-विशेषां सव चांसन्तं व्यक्रमां ॥ ४२ ॥
 तेषां प्रवर्तनपदा-मालवशाश्वसमुदायमुख्यतः दधानाम् ।
 सुनकार्यं पुण्याणां, पण्डितवर्गनचन्द्राणाम् ॥ ४३ ॥
 श्रीनृपगणपुर्वैर्गिरिम्, श्रीविजयलेनसूर्यैः ।
 निजहस्तेन विनीतां, प्रवर्तनाय प्रसादयैः ॥ ४४ ॥
 बहुभिः स्वसमयेभ्यः कृता तदा विदितसमयनव्याधेः ।
 श्रीविजयदेवसुनि श्रीवाचकमुख्यगीर्तनैः ॥ ४५ ॥
 रत्नाभय प्रमथयि, नानाशास्त्रवर्तनीति जेन ।
 भूयानि लिखन्तो यूर्यं, विस्मरन्त्यगणिवराः ॥ ४६ ॥
 श्रीजम्बुद्वीपपञ्चन-रुपाङ्गस्य सविस्तरा ।
 प्रमथयन्तमञ्जुषा वृत्तिग्या तद्व्यनताम् ॥ ४७ ॥
 श्रीशान्तिचन्द्रवाचक-शिष्यवरो विष्णुवरचन्द्रगणिः ।

अस्या बह्मादर्शानलिखद् द्विदि भक्तियुक्तमनाः ॥ ४८ ॥
 आन्यमानाः श्रूयमाणः। गोतापः आवकोत्तमः।
 शोधयमाना लक्षयमाना, जीयासुन्ने चिगद् बुवि ॥ ४९ ॥
 नन्दिष्यो धनचन्द्रः, कुशाऽप्रधीलिंपिकलावहयुक्तः।
 अकुरात प्रथमाऽऽदर्शं स्वार्थाविवेचने चतुरः ॥ ५० ॥
 इति श्रीशान्तिवन्द्यागिवाचकावरवितायाः श्रीजम्बूद्वीप-
 प्रहसितुत्तः प्रशस्तः । जं० ७ वृत्तः ।

पमेयल-प्रमेदस्विन्-वि० । प्रकपेय मेदः संपन्नं, दश० ७ अ० ।

पमेह-प्रमेह-पुं० । रोगभेदः, नि० चू० १ उ० । प्रमेहाणां वि-
 शतिर्भेदाः, तत्राऽऽद्याऽताध्यवेनोपन्यासः, तत्र सर्व एव
 प्रमेहाः प्रायशः सर्वदाग्नाःधास्तथाऽपि वाताऽऽयुक्तभेदा
 द्विशतिर्भेदा भवन्ति, तत्र कदाह्य, पट पित्त, वातजा-
 ष्टवार इति । सर्वेऽपि चैतऽताध्याऽवस्थायां मधुमेहःवसु
 पयातीति । उक्तञ्च " सर्व एव प्रमेहास्तु, कालेनाऽप्रतिका-
 रिणः । मधुमेहवमापितः, तदाऽऽद्या भवन्ति ते ॥ १ ॥ "
 आवा० १ श्रु० ६ अ० २ उ० ।

पमेहकणिया-प्रमेहकणिका-स्त्री० । सरजस्काधिराजं, व्य० ।

पमेहकणियातो य, सरस्व्यं पाहुं सुराओ ।

सो उ दोमकरो वृत्तो, तं च कर्जं न साहय ॥ ६५ ॥

प्रमेयकणिहाः सरजस्के, पदेकशे पदमुदायापवाग-
 न्मरजस्काऽधिराजं प्राऽऽहुः सूरयः, स च सरजस्काधिराज
 आर्यायमानो दीरकर उक्तः, तत्र कार्यं रोगविमुक्तिक्षणं न
 साधयति, ततः स्त्रीऽपि न पीयते ।

बहुभी होइ मत्ताओ, आह्लेसु दिगेसु उ ।

कणेण हीयमाणोओ, ओतिमे होइ न वा ॥ ६६ ॥

आह्लेसु दिगेसु कायकी मागानां बहु भवति, ततः क-
 मेण हीयताः आह्लेसु दिगेसु मरति वा, न वा ।

पडिभीयऽमुकया वा, सोयं वडिंते गुग्गुभं केइ ।

दीयाऽऽदिजुयं तं वा, विवरीयं उउम्हं मवें ॥ ६७ ॥

प्रत्यनीका अतुक्कम्पन्त इत्यनुकम्पया वा कैवित गुग्गुके
 मोहं कायकी बर्द्धयति, यद्वा, दीयाऽऽदिपु तं कुर्वन्त-
 सर्वेनतम् ग्यामविकं न भवति, किन्तु विपरीतम् अतस्त्य-
 जति । व्य० ६ उ० ।

पमातो-प्रमादतः-अप्य० । दकारस्य लोपः प्राकृतवान् ।

प्रमादयथेत्यर्थः, व्य० १ उ० ।

पमावल्-प्रमोवल्-पुं० । प्रकल्लापुनर्वाचनं कर्मवन्धनात्मकः

प्रमलः । रीरवण, स्था० १ सू० ।

पमोय प्रमोद्-पुं० । हर्षे, न० । आ० म० । नमनप्रवादाऽऽदि-

भिर्गुणैः वा कः जीमिष्यम्यामानमैकावतुरागं, व्य० १ अथि० ।
 " आराताऽऽद्य रादागं, वस्तुनवाऽवलोकिनाम् । गुणु प-
 क्षरातो यः स प्रमोदः प्रकीर्तितः ॥ १ ॥ " अष्ट० १६
 अष्ट० । मालेविधानं कलपुत्तं, " आमोएसु य वजं,
 महाविदाओः पमोएसु ॥ " नि० ।

पमोयमात-प्रमोदमास-पुं० । प्रमोदहेतुमातः प्रमोदमासः ।

यस्मिन् माले शुद्धीतनाऽऽदिद्रव्याखितः शुद्धः सन प्रमोदं
 कृत्वा सज्जतेः सह बुद्धिः परिहारिक वा समातपरिहारः
 सावुभिः सदैकत्र बुद्धिं नमिषत् व्य० २ उ० ।

पम्ह-पद्म-न० । " पद्म-श्म-पद्म-स्म-ह्यः स्मः " ॥ ८१ ॥

७४ ॥ इति स्त्रुण मकाराऽऽकान्ता हकाराऽऽदेशः । प्रा० २
 पाद । पा० । पद्मगमे, " कणगपुलगतिघसपद्मगमे । " विपा०
 १ श्रु० १ अ० । ज्ञा० । केसरे, भ० १ श० १ उ० जं० । ग्रह लो-
 कस्थविमानभेदे, स० ६ सम० । जम्बूद्वीप मन्दरस्य पश्चिमे
 शान्तादाया महानद्या दक्षिणे चक्रवर्त्तिविजयं, स्था० ८ डा० ।

पद्म-न० । शतपत्रसहस्रपद्मप्रतिमगोत्रं, चं० प्र० २ पाहु० ।

दीपदेशानां दशमाध्ययनोक्तप्रतिपद्यवक्रव्यताकं पुरुषं, तत्क-
 था सम्प्रदायाभावादिदानीमप्रकटा । स्था० ६ डा० । " भं-
 णीओ पम्हाइ । " पाह० ना० २५० गाथा ।

पम्हतर-पद्मान्तर-न० । विशिष्टाकुमार्याऽऽदिभिः पद्मगो-
 ऽन्तरे, स्था० ६ डा० ।

पम्हकूड-पद्मकूट-पुं० । जम्बूद्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पूर्वशी-

ताया महानद्या उत्तरकूले चत्वारकारपर्वतः, स्था० ८ डा० ।

जम्बूद्वीपे विगुप्तनयनोक्तप्रतिपद्यवक्रव्यताकं पुरुषं कूटं, स्था० ६

डा० । केपाश्चिदीपविनाड्यपर्वतानां द्वितीयकूटं, स्था० ६
 डा० । जं० ।

पम्हगंध-पद्मगन्ध-पुं० । पद्ममगन्धौ सुषमसुषमामुप्ये,

भ० ६ श० ७ उ० । जं० ।

पम्हावर्द्ध-पद्मावर्ती-स्त्री० । विजयपुरनगरीप्रतिपद्यविजय-

क्षेत्रगुर्गले, " पम्हावर्द्ध विजय, विजयपुर रायदाणी, अमे-

आ महागर्द्ध " पद्मावर्ती विजयो । विजयपुरी राजधानी,

शनिस्त्रोता महानदी । जं० ४ दत्त० । " दं पम्हावर्द्ध । "

अथा० २ डा० ३ उ० ।

पम्हगौर-पद्मगौर-वि० । पद्मगर्भवर्द्धादर्थे, भ० १ श० ३

उ० । विपा० ।

पम्हट्ट प्रस्फुत्-वि० । विस्फुत्, ह० ३ उ० । प्रश्न० । ज्ञा० ।

नि० चू० । पतिने, " पम्हट्ट नि वा परिदुर्धं नि वा पम्हट्ट । "

व्य० १ उ० ।

पम्हय पद्मज-न० । हस्तगर्भाऽऽर्द्धा कार्पासाऽऽर्द्धा वा स्त्रिं,

" पम्हयहंनम्माइ, अहवा कप्पात्ताइं मुण्येव्वं । " पं० भा०

१ कल्प । पं० चू० ।

पम्हर-देशी-शपसृथो, दे० ना० ६ वर्ग ३ गाथा ।

पम्हल-पद्म-वि० । पद्मवर्त्तन, श्री० । ज्ञा० । " पम्हलसुकुमा-

लाप । " पद्मवर्त्तना सुकुमालतया चत्वर्यः । भ० ६ श० ३३

उ० । किङ्कलं, दे० ना० ६ वर्ग १३ गाथा पं० व० ।

पम्हलय-पद्मल-न० । रंगमेष, पाह० ना० २५६ गाथा ।

पम्हवष-पद्मवर्णी-न० । ब्रह्मलोकस्थ विमानभेदे स० ६ सम० ।

" एवं जे देवा पम्ह सुपम्हं पम्हावंतं पम्हप्यं पम्हकंते

पम्हदणं पम्हलस्सं पम्हअयं पम्हमिगं पम्हमिजं पम्ह-

कूडं पम्हलगावडंमं । " इत्येते ब्रह्मलोकविमानावशेषा-

चकाः । स० ६ सम० ।

पम्हविषहाम पद्मविकटनाभ-वि० । पद्मवर्त्तस्तीर्णनाभौ,

जी० ३ प्रति० ४ अथि० प्रश्न० ।

पम्हृ

पम्हृ स्मृ-धा० । आस्थाने अधिनयविषयकं संस्कारज्ञाने ।
"संस्कार-भूत-अयम-भल-लह-विग्रह-सुध-पय-पम्हृ-
हाः" ॥ ८४ ७३ ॥ इति सूत्रेण 'पम्हृ' अदिशः । पम्हृह ।
स्मरति । प्रा० ४ पाद ।

पम्हा-पक्षा-स्त्री० । पक्षलयायाम् । उक्तं ३४ अ० । अश्व-
राऽऽक्ष्य पुरीगुलविभूतये विजयजत्रगुले । 'दो पम्हाअं' ।
स्था० २ डा० ३ उ० ।

पम्हा-देशी-अयमृया-दे० ना० ६ वार्त्ता ३ गाथा ।

पम्हावर्-पचमायनी-स्त्री० शनिदाया महानया दक्षिणे तटे
चक्रवर्तिविजयराजपायाम् । स्था० ८ डा० ॥ 'दो पम्हावर्' ।
स्था० २ डा० ३ उ० । रम्पकाऽऽक्ष्य विजयजत्रवर्तिपुरीगुले,
स्था० २ डा० ३ उ० ।

पम्हृ-प्रस्मृत-वि० । "क्रैवाण्कुमाऽऽक्ष्यः" ॥ ८ । ४ । २५ ॥
इति नियान्तम् । प्रा० ४ पाद । विस्मृतः । 'पम्हृदुदिसाम्' ।
ज्ञा० १ ध्रु० १८ अ० ।
प्रमृष्ट-वि० । स्वच्छे पाद० ना० १६० गाथा ।

पम्हृ-विस्मृ-धा० । तथार्थं विस्मृता इदं वादं दुष्टार्थवि-
गतं । "विस्मृतः पम्हृत् विस्मृत-वाचकः" ॥ ८ । ४ । ७५ ॥
इति सूत्रेण । पम्हृत् इत्येव स्मृतांते । पम्हृत् वाऽऽक्ष्यः । पम्हृत्वा ।
विस्मरति । प्रा० ४ पाद ।

पम्हृ-धा० । प्रसूते । "प्राप्तायुः प्रसूतः" ॥ ८ । ४ । ८४ ॥
इति सूत्रेण पम्हृत्वा अदिशः । पम्हृत् । प्रसूतः । प्रा० ४ पाद ।
प्रसू-धा० । प्रमाय । प्रमुण्णति । प्रा० ४ पाद ।

पय-पद-त० । पयते शब्देऽर्थोऽन्तेति पदा । विशेषः ।
अभिधाने, आवा० १ ध्रु० ४ अ० ६ उ० । पयिच्छुद्वाचके
शब्दे, ति० चू० १ उ० । रत्ना० ।

वर्णीतामन्याविज्ञाणां निरपेक्षा संज्ञाः पदं, पादानां
तु वाक्यमिति ॥ १० ॥

वर्णी क वर्णाख्येयकृपाद वस्त्रमम्बोधने क इत्यादी इ-
योः, संज्ञायाः । वर्णा क वर्णाव्याख्यानविज्ञाणां प-
दार्थे प्रतिपत्ति कर्तव्या । पदस्यैव सहाकारणया
स्थिताताम् । निरपेक्षा, पदस्वरचित्येणान्वर्तिना-
पकारणवस्तुसौ, संज्ञाः । मेतकः । पदमभिव्यञ्जक, पयते
गर्भये स्वयंयथाऽर्थोऽन्तेति व्युत्पत्तः । प्रायः कस्याच वर्ण-
ख्याऽऽक्षेय पदस्यैव लक्षणम् । यावत् प्राप्तायुः स कालरा-
काराऽऽक्षिकमप्येव पदान्तरवर्तिनयेति तेषां प्राप्तायुः कालस्य-
स्वरूपेण निर्गन्तव्यलक्षणम् पदस्यैव लक्षणं द्रष्टव्यम् । पदा-
नां पुनः स्वोचितवाक्यार्थगत्यार्थेन विधेयस्यैव्यतिभिन्-
नैककामतुल्यतां वाक्यान्तरस्थवशाऽऽवधारिता संज्ञा-
वर्क्यमभिव्यञ्जक, उच्यते स्वस्वमुक्तिऽर्थोऽन्तेति व्युत्प-
त्तेः । रत्ना० ४ पद० ।

पदावयवमधिकृत्याऽऽक्ष-

शामपयं उक्तापयं, दुवययं चैव होइ भावपयं ।

एकेके पिय एत्ता-ऽसागविहं होइ नापयं ॥ १७२ ॥

नामपदं, स्थोपनापदं, द्रव्यपदं चैव भवति भावपदम्, एकैक-
मपि चाऽन एतेभ्योऽनैकावयवं भवति आतव्यमिति भाषास-
मासार्थः ।

अवयवार्थं तु नामस्थापने कुर्यात्वादा-
ह्यत्र द्रव्यपदमभिव्यक्तगद-

आकुट्टिप उकिम्, उमेजे पोलिमं च रं पं च ।

गंथिय वेदिमपूरिम-वादिम संघारमं छेजे ॥ १७३ ॥

"आकुट्टिमं जहा क्वथां देद्वी वि उवां पि मुहं काऊल
आउट्टिजानि" उक्तीणं शिलाऽदिपु नामकाः । "तथा च-
उलाऽऽदिपु" फसंठाणां चिकचस्यमयपांडविगवाणं काउं
पक्षंति, तथा तेषु वधवारिना मयणं बुध्मान, तथा मयणमया
पुष्पा हवति । "एतदुपनेयम् । पीडानय संवांष्टवयमभङ्गा-
वलीरूपम् । "रत्नावययच्छायावांचत्तव्यं नं । " चः समुच्चय ।
अर्थितं मालाऽदि । वापुमं पुण्यमयमुकुटरूपम् । चिकचस्यमयं
कुण्डिकारूपम् अलंछांछं पुष्पधामं पूरिमम् । वातव्यं कु-
वन्देयं स्थापितमिति मतम् आऽदि । संघारं कश्चुकाऽदि छेजे
पञ्चच्छेदाऽदि । पदता चाऽस्य पयतेऽन्तेत्यर्थयोगात्, द्र-
व्यता च तद्वत्त्वादिनि गाथाऽर्थः । उक्तं द्रव्यपदम् ।

अधुना भावपदमाह-

भावपयं पिय दूविहं, अवरगपयं च नो य अवरहं ।

गोअवगहं दूविहं, माउग नोमाउमं चैव ॥ १४ ॥

भाषापदमपि च द्विवचनं । कावयपयम दश रति- अराधनेतु-
भूतेन पदम् अवरगपयमिन्द्रियाऽदि वस्तु चशब्दः स्वगतऽ-
नेकमेवमस्यार्थः । (गो अवरहं ति) चशब्दस्व व्यवलि-
तोपस्थावासाअवगपयम । च, पूर्वपत्तः । (गोअवगपयं ति)
गोअवगपयदं द्विवचनं । (माउअ गोमाउअं चैव ति) माउ-
कापदं, नामाउकापदं च । तत्र माउकापदं माउकाऽऽक्षगाणं,
माउकाभूतं वा पदं माउकापदं, यथा दृष्टव्यं उपरानं वे-
त्यादि । नामाउकापदं स्वस्वरगाथा वधवर्तीनि गाथाऽर्थः ।

नोमाउमं पि दूविहं, गहियं च पद्वनं च बोधध्वं ।

गहियं चउपयारं, पद्वनं होइ उमेगीवहं ॥ १७४ ॥

(गो माउयं पि ति) नामाउकापदमपि द्विवचनं । कथाम-
न्याह-प्रापये च प्रकीर्णकं च वाच्यम् । अर्थितं, सर्वानं वक-
मित्यर्थान्तरम् । अन्तोऽन्यत्र प्रकीर्णं तं प्रकीर्णं, कथोपयोगि-
ज्ञानपदमित्यर्थः । अर्थितं चतु प्रकारं गप्याऽदिभेदान् । प्रकीर्ण-
कं भवत्यनयनियम उल्लङ्घनवर्तिवैति गाथा-र्थः । दृश ७ अ० ।
(गप्यपदम् 'गज' शब्दे तृतीयभागे २२२ पृष्ठ व्याख्या-
तम्) (पयपदम् 'पज्ज' शब्देऽस्मिन्नेव भागे २२० पृष्ठ गतेम्)
(पयपदव्याख्या 'पय' शब्दे तृतीयभागे २४८ पृष्ठ गता) (यी-
गप्यपदव्याख्या 'चुण' शब्दे तृतीयभागे ११६५ पृष्ठ गता)
उक्तं अर्थितपदम् । प्रकीर्णरूपं लताद्वयवचनम् । उक्तं नो-
अवगपयपदम् । दृश २ अ० । (अवगपयपदम् 'अवगहपय'
शब्दे प्रथमभागे ७६८ पृष्ठ व्याख्यानम्)

नामनिवाउवगमं, अक्काइय मिस्सयं च नायव्वं ।

पंचविहं होइ पयं, लक्खणकोरिहं निहिट्टं ॥ ३२६ ॥

पञ्चविधं पञ्चप्रकारं पदं लक्षणकारिः पदलक्षणयाऽभिहितं
व्याख्यातम् । तथा आश्च इति नामिकम् । स्थापितं नैपा-
तिकम्, परीत्योपमार्गिकम्, पञ्चनीत्युपस्थानिकम् । संयत
इति मिश्रम् । ध्रु० १ उ० १६०० । विशेषः । आ० म० ।
आ० चू० । पा० । नामाऽऽक्ष्यतानिपातेऽपमं । द्वितितमास-

नियपदहंतृयैमिकौणः॥५॥दिक्रियाविधानधनुस्वरविमक्रिणं
युक्तम् । प्रश्न० २ संव० द्वार । सूत्र० । पदं द्विविधं भवत्य-
र्थस्य वाचकं, द्योतकं च । दिशं० ।

पयमथवायर्गं जो-यर्गं च तं नामिदाई पंचविहै ।

कारगममासतद्विय निरुत्तवचो वि य पयत्यो ॥१००३॥

पदं द्विविधं भवति-अर्थस्य वाचकं द्योतकं च । तत्र वृत्तः
तिष्ठतीत्यादि वाचकम् । प्रादिकं, वादिकं च द्योतकम् । तथा
पुनरपि पदं नामाग्येन पञ्चविधम्-नामिकाऽऽदि । तत्र अर्थः
इति नामिकं, स्वल्पितं नामात्कं, पर्यायौपम्यमिकम्, धा-
वतीत्याख्यातिकं, संयत इति मिश्रम् । एवम्भूतानां पदानां
विच्छेदो द्वितीयं व्याख्यानादहम् । विशेष० । पञ्चा० । आवा० ।
पयते ज्ञायते-योऽनेनानि पदम् । सूत्रे, उक्तं १८ अ० । शास्त्रे,
सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० । श्री० । स्वायत्तये, कर्म० । पदं तु अर्थपरि-
समाप्तिः पर्यायार्थानुक्तिपञ्चावधिपयने केनचित्पदेनाद्यादृशप
दमहत्वाऽपि प्रमाणं । आवागऽऽदिप्रमत्ता गीत्यन्ते तद्वद् गृ-
ह्यते । तस्यैव आदृशक्युतपरिमाणेऽधिकृतत्वात् । भूतमेवा-
नामिधेयं प्र-तुन्यात् । तस्य च पदस्य तथाविधा-स्याया-
भावाः प्रमाणं न जायते, तत्रकं पदं पदमुच्यते ॥ ५ ॥ (७
गाथा) कर्म० १ कर्म० । माथादिचतुर्थांशे अणु० " सुमिहन्तं
पदप " ॥ १४ । १४ ॥ इति प्रतिपादितं सूत्रं न निवृत्तं, सूत्र०
१ ध्रु० ६ अ० । तामिनं काण्ड आवा० १ ध्रु० ५ अ० १ उ० ।
पयते गगयतेऽर्थोऽनेनानि पदम् । संख्यास्थाने स्था० ४ डा०
२ उ० । स्थानं आवा० २ ध्रु० ४ चू० उक्तं । प्रति० । सूत्र० ।
पयम्-न० जलं पाई० ना० २३ गाथा । दुग्धं पाई० ना० २३ गाथा
पाद० पुं० । " वाऽऽशयान्त्वाना० दावदातः " ॥ ८ । १ । ६७ ॥

इति आकाशस्याऽऽकारः । प्रा० १ पाद० । चरन्ते ज्ञा० १
ध्रु० १७ अ० । प्रथम० । एकोनविंशतीणां युक्तायाम्, न० ।

पयश्च-प्रयत्न-त्रि० । प्रकटितं यतः प्रयत्नः । आवा० ५ अ० ।
प्रयत्नयति, उक्तं ११ अ० । आ० चू० ।

पयइ प्रवृत्ति-स्त्री० । स्वभावः । आ० । अणु० । अष्टसु
कर्मप्रवृत्तिषु, आवा० १ अ० ।

पर्यग-पतङ्ग-पुं० । शलभे, उक्तं ३ अ० । चतुर्गिन्द्रियजीव-
विशेषः । उक्तं ३२ अ० । प्रश्ना० । " मुचिच्छुतो पर्यगो । " आ०
म० १ अ० । सूत्रे, " आर्द्रा तरणी मिमां, ममेदा दिक्षमणी
पर्यगो य । आहमयर्गं पच्यूता, दियनयर्गं श्रुतमाली य
॥ ४ ॥ " पाइ० ना० ४ गाथा । शलभं, " पर्यगो सलहो " ।
पाइ० ना० १३२ गाथा । आवा० । व्यन्तरभेदः, प्रश्ना० २ पद० ।
प्रच० । दालिगात्यानां पतङ्गनामिभेदः, स्था० २ डा० ३ उ० ।

पर्यगवीथिया-पतङ्गवीथिका-स्त्री० । पतङ्गः शलभस्तस्य वी-
थिका उड्यनं पतङ्गवीथिका तन्तुपरी गोचरभूमिका ।
ध्रु० ३ अर्थि० । स्था० । दृश० । गोचरचर्य्याय शलभयद् ग-
मनेन अर्ज्वितदे, पञ्चा० १८ विव० । " पर्यगवीथिया आण-
थया पंगुटुण्णारिसा । " पं० व० २ द्वार । यस्यां तु विचनुग-
ऽऽदीनि गृहाण विमुच्याप्रतः पर्यटति सा पतङ्गवीथिका ।
पतङ्गः शलभस्तस्यैव या वीथिका पर्यटनमार्गः सा पतङ्ग-
वीथिका । पतङ्गो हि गच्छन्नुत्पल्लुं नियतया गत्या गच्छ-
ति, एवं गोचरभूमिपरि या पतङ्गोड्यनाऽऽकारा सा पत-
ङ्गवीथिहेति । ध्रु० १ उ० २ प्रक० । ध्रु० ग० ।

पर्यगसेणा-पतङ्गसेना-स्त्री० । शलभसमूहे, उक्तं १२ अ० ।

पर्यजलि-पतङ्गजलि-पुं० । खनमस्यातं सर्वप्रधानं योगा-
ऽऽवायं, द्वा० २३ द्वा० ।

पर्यड-प्रचण्ड-त्रि० । रौद्रे, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । तीव्र-
शेषे, द्वा० १ उ० ।

प्रकाण्ड-त्रि० । उक्ते, स० । " पर्यडदं ड्यप्यारा " । प्रचण्डः
प्रकाण्डो वा दुःसायसाधकत्वाद्वाहणप्रचारः सैन्यविवरणं,
दण्डप्रकारो वा आज्ञावशेषो धेपां तं तथा । प्रश्न० ४ आश्र०
द्वार । " पर्यडवोर्वीहणमदाग्न्यात् " । प्रचण्डाः शीघ्रं शरी-
रव्यापिकाः, प्रचण्डाऽपरिवर्तितत्वात् प्रचण्डा घोराभिवि-
ति जीवितनयकारिण्यु आदार्कचर्ता परिजीवितानपेक्षा वा
ये तं, तथा घोरास्तप्रवृत्तित्वात् । प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पर्यडचंड-प्रकाण्डचण्ड-त्रि० । अत्यर्थे रौद्रे, स० ११ अ० ।

पर्यत-पचत्-त्रि० । विरक्तियुक्तव्यापारजनककृतिमति, " न
पयइ न पर्याडि पर्यते नाणु ज्ञाणइ, पर्यतो पर्यायेतो, एतेसु
सत्त्वेसु पर्यते संवचञ्जा " । महा० १ चू० । स्था० । " अवरं व
कथइ पर्यते " । कविप्रदेशे अस्वरमाकाशं पचत्तमिवाञ्ज-
लिहत्वेन आकाशपचनसमर्थमवन्त्यर्थः । कल्प० १ अर्थि०
३ जण ।

पर्याय-पदकाय-पुं० । पदसमूहे, पदसंघाते आवा० ५ अ० ।

पर्यक्तेन-पदत्वेन-न० । शिवे " कुड्यइ सो पर्यक्तेनमप्यणो " ।
(६ गाथा) दृश० ६ अ० ४ उ० ।

पर्यग-पतग-पुं० । व्यन्तरभेदः, तपामिन्द्रे च । स्था० २ डा०
३ उ० ।

पर्यगइ-पतगपति-स्त्री० । पतगव्यन्तराणामिन्द्रे, स्था० २
डा० ३ उ० ।

पर्यग-पदाग्र-न० । पदपरिमाणे, न० ।

पर्यचतुल्ल-पुं० । मन्थवन्धनविशेषः विशेष० ।

पर्यच्छङ्गण-प्रदाय-अव्य० । द्वाव्यर्थे स० ११ अ० । सूत्र० ।

पर्यड-प्रवृत्ति-पुं० । कृतप्रवृत्तिकं, " भरहो सव्विहिण भगवतं
पदमां पयइ " । आ० म० १ अ० ।

पर्यटचक्र-प्रवृत्तचक्र-पुं० । प्रवृत्ताज्यनुष्ठानसमूहे, " पर्याविध-
मिह विचं, भवति प्रायः प्रवृत्तचक्रवत् " । पौ० १४ विव० ।

पर्यटणी-देशी-प्रतिहामिष्याम्, आहट्टो, माहट्टो च । वे०
ना० ६ वर्ग ७२ गाथा ।

पर्यटमाश-प्रवर्तमान-त्रि० । व्याप्रियमाणे, पञ्चा० २ विव० ।

पर्यटप-प्रवृत्तचक्र-त्रि० । चलिते, पाइ० ना० २३६ गाथा ।

पर्यटिष्य-प्रवर्तितव्य-न० । विधयानां प्रवृत्तौ, पौ० १६ वि-
व० । प्रवर्तितव्ये, पञ्चा० ६ विव० ।

पर्यड-प्रकट-त्रि० । प्रकाशे, " एता य परा आणा, पयडा जं
मुत्तकुलं ग मोत्तव्वं " । एषा पयसमाणा परा प्रकृष्टा प्रकृष्टा-
थेता यनेनपर्यायसं कृत्वात् प्रकटा प्रकाशा यद् गुरुकुलं न
मोक्तव्यम् । पञ्चा० ११ विव० । व्यक्षाय, पञ्चा० २ विव० ।
" विक्खाओ विस्सुओ पयडो " । पाइ० ना० १०८ गाथा ।

पयडत्थ-प्रकटा १-त्रि० । स्फुटाभिधेये, पञ्चा० ८ विव०
पयडहरिभद्रसुखियस्य प्रकटहरिभद्रसुखिचन-न० प्रकटाथे-
हमिभ्राभिधानाऽऽचार्यभणन, जी० १३ प्रति० ।

पयडि-प्रकृति-ली० । भेद, विश० । पं० सं० । यथा कर्मणः
ज्ञानाऽऽवरणीयाऽऽद्यः, तेषां भिन्नाज्ञानाऽऽवरणाऽऽद्यश्च
पञ्चा० २३ पद० । आ० म० । कर्मणां ज्ञानाऽऽवरकत्वाऽऽदिल-
क्षणं स्वाभावः, पं० सं० ३ द्वार ।

पयडिणिकलेव-प्रकृतिभिद-पुं० । मूलप्रकृत्यादिरूपे कर्मणि,
उत्त० ३३ अ० ।

पयडिभेय-प्रकृतिभेद-पुं० । ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदीनां भेदेषु,
कर्म० ५ कर्म० ।

पयड्भुअ प्रकृषक-त्रि० । प्रवर्तके, प्रश्न० १ आथ० द्वार ।

पयलु पचन-न० । पाके, प्रश्न० १ आथ० द्वार । आहारऽऽ-
दियाके, उत्त० १२ अ० । आहारनिष्पादने, उत्त० १२ अ० ।
भक्षस्थेय शरीरस्य वचनरूपे दण्डे, प्रश्न० १ आथ० द्वार ।
अधिकरणे लुट्, कडिल्लकाऽऽहुतिभाण्डे, सूत्र० १ ध्रु० ५
अ० १ उ० ।

पयलुसाला पचनशाला-ली० । पाकस्थाने, यत्र पाक-
स्थाने वर्तमाना भोजनानि पच्यन्ते वृ० २ उ० ।

पयलु-प्रतनु-वि० । अलं, पं० वृ० २ कहर । अतिमन्दभित्ते,
“पयलुकोहमाणमायामोहा” प्रतनवः अतिमन्दभूता क्री-
धमासमायानामा येषां ते तथा । जं० २ वृत्त० । “पयलु-
मंससंस्तरिण” अ० ३ श० ४ उ० ।

पयत-प्रयत्त-वि० । प्रकृष्टवैयमुक्तं, रथा० ४ ठा० ३ उ० ।
प्रयत्नवति प्रमादगतिने, हा० १ श्रु० १ अ० ५ अ० ।

पयत्त-प्रयत्त पुं० । प्रयत्नते प्रयत्नः । सर्वेष्वपि विहितानुष्ठानि-
ष्वप्रमाणं, विशे० । आदरे, जी० १ प्रति० । पार० ना० । समुद्य-
मे, पञ्चा० १६ विव० । तालव्यादिव्यापारविषये यन्त्रे, विशे० ।
सम्पत्कथनप्रहर्षात्तरकालं तदनुस्मरणाऽऽदी अन्त० १ ध्रु०
८ वर्ग १ अ० ।

प्रात्त-त्रि० । प्रमुह्यति, “पयत्तस्य पयगदिपणं कक्षाणेषु ।”
अन्त० १ ध्रु० ८ वर्ग १ अ० ।

प्रदत्त-त्रि० । शुभभिरनुज्ञाने, अणु० ३ वर्ग १ अ० ।

पयत्तकड-प्रयत्नकृत-त्रि० । प्रयत्नपूर्वके निष्पादिते, “मावज्ज-
कडं त्ति वा पयत्तकडं त्ति वा भइयं भइरं त्ति वा ऊमदं ऊमदं
त्ति वा रासये रसिणं त्ति वा मल्लं मं मल्लं त्ति वा तहप्पगारं भा-
सं असाज्जवं जाव भासिज्जा” आचा० २ ध्रु० १ वृ० ४ अ० २ उ० ।

पयत्तपक्कं प्रयत्नपक्कं-त्रि० । यत्नपूर्वकत्वे, “पयत्तपक्कं ति
य पक्कमालं, पयसद्धिं ति य द्धिज्जमालं ।” (४२ गा-
था) दश ७ अ० ।

पयत्थ-पदार्थे-पुं० । ६ त० । पदार्थेऽप्ये विशे० । भावे,
“भावे वत्थु पयत्था” पाठ० ना० १५५ गाथा ।

“भावे वत्थु पयत्था” पयत्ते ॥ १००३ ॥

परवोहहिओ वट्थो, किरियाकारगविहाणओ वच्चो ।
पञ्जायवयणओ वि य, तह भूयत्थाभिहाणेषु ॥ १००४ ॥
पच्चकक्खओ इहा सो-ऽमुमाणओ लेसओ च सुचत्त ।

वच्चो व जहासंभव-मागमओ हेउओ चेव ॥ १००५ ॥

तृतीयं तु व्याख्यानाङ्गे पदार्थः । स च कारकवाक्याऽऽदिभे-
दाच्चतुर्विधः । तत्र कारकवाक्येन हात कारकवाक्यः, कार-
कविषये इत्यर्थः । यथा-“पवतीति पावकः” इत्यादि ।
समानेनाच्यत समानवाच्यः, “राक्षः पुण्या रात्रिकृषः”
इत्यादि । तादृकेनेच्यत तद्विज्ञवाच्यः, “वसुधैव कुटुम्बकः”
इत्यादि । निरुक्तेनाच्यत निरुक्कवाच्यः-अस्मीति
च रीति च अस्मरः” इत्यादि । तद्वै पदार्थस्य चानुविध्य-
मुक्तम् ॥ १००३ ॥ अथ प्रकाशान्तरस्य विविधाऽप्येव स-
म्भवतीति दर्शयति-“परबोहत्यादि” वा इत्यथवा, प-
रेणां श्रोतॄणां वाचः परवाचः तत्र कर्तव्यं हितां योऽर्थे-
पदार्थे, स विविधोऽपि वाच्यः । तद्यथा-क्रियाकारकविधान-
तः पर्यायवचनतः भूतार्थाऽभिधानात् स च तत्र क्रियाकार-
कभेदेन यथा “घट” वेष्टायाम्, घटतऽनातिरिति घटः ।
पर्यायवचनेऽपि-घटः, कुटुम्बः, कलश इत्यादि । भू-
तः सद्गुणः यथावांस्त्वयोऽर्थस्त्वन्नांशधाततस्तत्प्रकरणेन
च पदार्थो वाच्यः । तद्यथा य ऊर्जः कुरङ्गलोह आयतनु-
त्तर्पितः पृथुपुत्रोदग्ः स घट उच्यत इत्यादि ।

अथवा-पदार्थः स परार्थोऽनातिरिति वाच्यः । तद्यथा-प्र-
त्यक्षतः, अङ्गमानतः, लेशतः । अत्र प्रत्यक्षतया यादृशं पु-
स्तकं दितलवितमुपलभ्यते गुप्तपुस्तका यादृशं श्रवणं ता-
दृशमेव साक्षाद्यत्र प्रत्यक्षतः, स प्रत्यक्षतः पदार्थ उच्यत ।
यथा-“सम्पन्नदर्शनज्ञानवार्तिपाण मेतत्तर्पितः” इति गुप्तमु-
खाद् देः श्रवणः । “दिप्रत्यक्षे गालव-यस्य मन्त्रश्रेष्ठोऽर्थादीनां सं-
ज्ञार्थवैयं प्रकृष्यति” । अङ्गमानतः पदार्थाऽपि तादृशं सूत्रतः, त-
स्यामप्यथवा गुप्तपदार्थादीनां निरुक्तस्य साक्षात्पदार्था गुप्तपदार्थ-
नान्वान् । तत्र प्रत्यक्षतया पदार्था यथाऽपि निरुक्तस्य प्रथ-
यति तं नुमानतः पदार्थ उच्यत, यथा कथं तादृशं मिश्रपदार्थ-
नां दीनं पुनर्मोक्षमात्रेण न भवतीत्यथादत्तं भावयति । तथा-
लेशतः पदार्थो भवति, तत्र “लेश” अल्पतया लेशः केशः ।
निष्ठे समस्तमिति यावत् । तद्विज्ञेन पदार्थो सम्पन्न-य-
था-सम्पन्नदर्शनात्तादृशं लेश इति तत्रापि पदार्थो समस्तत-
नां निष्ठेऽपि नुमानतः नापि मेतत्तर्पितः, मेतत्तर्पित इति वा-
च्यते । ततःऽनाति लेशा २००० लेशा इति लेशतः पदार्थोऽभि-
धीयते तद्वैयं प्रकाशान्तरस्य ऽप्युक्तवाच्यः पदार्थः ।

अथवा यथान्वयमागमनो, हेतुपक्ष इति वाच्यः पदार्थो वा-
च्यः तत्र भवत्याऽन्यत्रनिवादाभिप्रेतिपादकपदानामागमन
आज्ञाभावेनैवायः प्रतीयते । न हि भवत्याऽन्यत्राऽऽदि-
भावप्रकरण आगमे विविध प्रायः प्रमाणान्तरं प्रवर्तते ।
अतो यमागमनः पदार्थ उच्यते । यत्र च हेतुः सम्भवति,
तत्र हेतुतः पदार्थोऽभिधीयते । यथा-कायप्रमाण आगमात्, न
सर्वगतः, कदल्यात्, कुलत्वादिवा, इत्यादि । ननु मूलं आ-
त्मा कर्तव्यात्कुलत्वादिवा, इत्येव सतिमात्रमागमनोऽन्यतः
हेतुना निश्चितोति चेत् सत्यम् । अथवा पदार्थोऽभिधीयते
सूत्रेणमपि न किञ्चन सूत्रे । इति हेतुतोऽप्ये पदार्थोऽभि-
धीयते । तद्वैयं “अणुमात्रेण” अथवा, आणवैयं च नो
कथ्येयम् । दिष्टोत्तरादिहेतुना कथंयतिविहिताया इहत्ता
॥ १ ॥ इत्ययमर्थः सर्वमर्थो भवतीति । तद्वैयमुक्तं विस्तरतः
पदार्थः ॥ १००३ ॥ १०-४११००५ ॥ विशे० । द्रव्याऽदि चतुर्थो ।

अधुना पदार्थद्वारमाह-

होह पयस्यो चउत्थो, सामासि तद्विभो उ धाउकओ ।

नेरुत्तिओ चउत्थो, तिहह पयाणं पुरिल्लाणं ॥ ३३० ॥

पयाणां पूर्वोक्तं पदानां नामनिपातोपसर्गिकाणां चतुर्विधः पदार्थो भवति । तद्यथा-सामासिकः, तद्विभो, धातुकृतो, नेरुत्तश्च चतुर्ये ।

तत्र सामासिकः सप्तधा-

द्वे ये बहुव्रीहौ, कम्मधारय दिगू य श्वेव ।

तत्पुरिस अन्वईभा-व एगसेसे य सत्तमए ॥ ३३१ ॥

तत्र द्वयोः यथा-दन्ताश्च अष्टौ च दन्तोष्टम् । बहुव्रीहयोः यथा-"कुल्ला इमस्मि गिरिस्मि कुडयकयंभो सो इमो गिरि कुल्ला कुडयकयंभो ।" कम्मधारयः-श्वेतपटः । दिगुः-दीर्घ मधुराणि । मधुरम् । तत्पुरुषः-वने हस्ती वनहस्ती । अश्वयोभावाः-गङ्गायाः समीपम् उपगङ्गम् । एकशोयो यथा-पुरुषश्च पुरुषश्च पुरुषश्च पुरुषाः । एवं-वृत्ता इत्यादि । उक्तः सामासिकः ।

संप्रति तद्विभो उच्यते, संऽष्टप्रकारः । उक्तं च-

कम्मे मिप्पे मिलोगे, संजोगे भमीवओ य संजुहे ।

ईसमियाऽवसेण य, तद्वियअत्थो तु अट्ठविहो ॥ ३३२ ॥

तत्र कथंता यथा-नृणामकः । शिरःता यथा-तन्तुवायः । श्लोकतः स्थावराणां यथा-श्रमणः, संयत इत्यादि । संयोगतो यथा-राक्षः श्वशुरः । संभोगे यथा-गिरिजमीपे नगरम् । संयुक्तो यथा-सलपचर्माकाग इत्यादि । पेश्वर्ततो यथा-राज्ञां युवराज इत्यादि । अपत्यतः-नैषि कर्मज्ञता, चक्रवर्तिमान्ता इत्यादि । उक्तस्तद्विभो । सम्प्रति धातुकृत उच्यते-भू सत्तमो परस्मैभावो इत्यादि । पैल्लो-महो इति मरिच इत्यादि आद्यानां त्रयाणां पदानामेव पदार्थः ।

सम्प्रत्याख्यातिकपदस्य, मिस्सपदस्य च पदार्थमाह-

कारागकओ चउत्थे, मिस्सपदे मिस्सओ चउत्थो उ ।

सामासिओ सत्तविहो, हवइ पयस्यो उ नायव्वो ॥ ३३३ ॥

चतुर्थे आख्यातिकपदे पदार्थः कारककृतः क्रियाकृतः । मिस्सपदे मिस्सपदार्थः, तत्र यः सामासिकः स पदार्थः सप्तविधो ज्ञातव्यः । स च प्रविधौपदर्शितः । बृ० १ उ० १ प्रक० । अ-
नु० । आ० म० । तथाहि-नैययिकदर्थेन तावत्प्रमाणप्रभय-
संशयप्रधेजनहृष्टान्तिज्ञानावयवतर्कनिर्णयवाजलपय-
वद्विहामासल्लजानिनामशब्धानामानिनेषो पेश्वर पदार्थो
अभिहितः । सू० ११ भू० १२ अ० । आ० म० (कथं पु-
नश्चतुर्विधवागिंशं शतं पृच्छाणां भवति इति प्रश्ने, तेराभिय-
हइ चतुर्थेयमां २३६४ पृष्ठे पदार्थनिरूपणपरा " भूजल० "
 (२४६०) इत्यादिना उक्ताः ।

तथाहि-द्रव्यगुणकर्मसामान्यविशेषसमवायाऽऽख्याः पडेव
पदार्थाः, न्यूनाधिकप्रतिपदार्थादिकप्रमाणभावे परस्परविक्र-
म्यसहपदपदार्थव्यवस्थापकप्रमाणविषयत्वात् । उभयविक्र-
मसहपदऽसिद्धपदार्थवत् । (द्रव्यस्वरूपं 'दव्व' शब्दे चतु-
र्थ्यमाने २४६६ पृष्ठे उक्तम् गुणस्वरूपं 'गुण' शब्दे तृतीयमा-
ने २०६ पृष्ठे विवृतम्) न चैवं उक्तपक्षाऽऽदीनि पञ्चक-
मणि, परापरभेदाभेदं विविधं सामान्यम् अगुणज्ञानकारणं,
निरपेक्षव्यवस्थायो विविधं विरोधाऽऽन्यव्यवस्थावृद्धिहेतवः,
अनुत्तिजानां कार्याऽऽधारभूतानामिहेतिप्रत्ययहेतुर्यः सव-

न्धः समवायो व्यापकश्च । अत्र च पदार्थपटके द्रव्याणि पुरा-
श्च केष्विभिन्या एव, कर्मनिमित्त्येव, सामान्यविशेषसमवायास्तु
निरथा एवेति पदार्थव्यवस्था । ततश्चेतनत्वात्तत्र तत्रापि मिथ्या-
त्वम्, तन्मदशितपदार्थे गृहकस्य प्रमाणवाधितत्वात् । यतश्चतु-
संख्यं पुथिस्थितिं द्रव्यं परमाणुरूपं विशिष्यमुपवर्णितम्, तद्वत्-
गतम् । एकान्ताज्ञानेन कस्यैकमर्थगोपयमावार्थक्रियाविरोधात् ।
तल्लक्षणं सर्वं ततो व्यावर्तते, ततश्चातस्यमेव तस्य ।
यदि च स्थूलकार्यद्रव्यकारणभूतानामणुनां तज्जनकैकस्वभा-
वता तदा तत्कार्याणां सहृदय सर्वेषामुत्पत्तिप्रसङ्गः, अवि-
कल कारणत्वात् । तथा च प्रयोगः-यऽविकलकारणत्वेन स-
कृदेवात्पन्नं, यथा समानोपपादा बहुवोऽङ्कुराः, अवि-
कल कारणत्वाच्च परमाणुकार्यत्वेनाभिमतभावा इति न्याय-
हेतुः । अविकलकारणस्याप्युत्पत्तेरस्यैव अतुत्पत्तिप्रसङ्गः,
विशयाभावादिना पर्याये बाधकं प्रमाणं स्यात् । एतन्तु समवा-
य्यसमवायिनां समभेदात् निषेधे कारणम् । यत्र हि कार्य-
समयेति तत् समवायिकारणं यथा ङ्गुलस्याणुद्रव्यम्, यच्च का-
र्यकार्यसमवेतं कार्यं कारणकार्यसमवेतं वा कार्यसुत्पद्यति
तत् समवायिकारणं यथा पटावयवित्पट्याऽऽरम्भे तन्तुसंयोगः,
पटसमयं तद्वत्पटा धारमेव पटोपपादकं तन्तुत्पत्तिः । इति च श-
र्यं नृपादकं निमित्तकारणं यथा-पटोपादकः काशदि । तत्र संयोगा-
ऽऽदरपक्षयोर्मन्यत्वाच्चैव विकलकारणत्वमनिवृत्तम् । अतद-
न्तु संयोगादिना नाधयानिशयश्चाप्रित्ययथा अणुनां तद-
पेक्षत्वायोगात् । न च तन्तुकारणादीनां कार्याणां सकृत्प्रादु-
र्भावं उपलभ्येत तस्माद्विपर्ययः । तथा च प्रयोगः ये कर्मवत्का-
र्यहेतवस्तत्तत्तथाः यथा कर्मवत्कुराः दीनं वसंतिकावांजाव-
यवत्तथा परमाणुव इति स्वभावेहेतुः । यद्यप्यविकलकारणं हि
मणुनां नियमसाधकं प्रमाणं परमाणुपादकार्यमात्रं भिन्नमात्रं
समर्थोपेतं न भवति सत्यप्रतिपादकप्रमाणविषयत्वात्, शश-
शृङ्गवादिनि, तत्र कुम्भिऽऽऽरणुऽऽदककारणस्य सत्यप्रति-
पादकप्रमाणविषयत्वाद्विनिर्दिष्टं हेतुः । यथा च पटाऽऽदयः पर-
माणुत्वात्तथाः कुम्भेऽप्येव्याद्यन्तथा प्रदर्थेष्वपि यामाः । देशकाल-
स्वभावेविकलकारणं च भावानां सवृषलभकप्रमाणानुवृत्ताव-
पि सत्त्वाविरोधात् अनेकान्तिकश्च हेतुः, ततो नाएवमित्यव-
प्रसाधकाऽऽनुमानप्रतिज्ञाया अमुमानत्वात् । न च यत एव प्र-
माणाः परमाणुवः प्रतिज्ञातत एव नित्यत्वमेवोपात्ता अपि त
इति तद्वत्प्रादकप्रमाणवाधितत्वात्तदन्त्यत्वप्रसाधकानुमान
स्यानुमानं प्रमाणानुमानेऽप्रतिज्ञो चाणुत्पत्तिप्रसाधकत्वात् त-
दिति वाच्यं, सर्वस्य प्रमाणविषयस्यानित्यत्वप्रमेपतस्यैव
तद्विषयत्वात् । अन्यथाभूतस्य तद्विषयत्वात् तद्विषयत्वात्
पपत्तेः नाकारणं विषय इति प्रसाधितत्वात् । नित्यस्य
चाकारणत्वाच्च चतुःसंख्यं परमाणुत्वमकं नित्यद्रव्यं स-
म्भवति, नापि तदाऽऽध्यमवयवित्पट्यं सम्भवति, गुणवयव-
व्यतिरिक्तस्य तस्यानलम्भः । न हि शुक्लाऽऽदिगुणेष्वन्त्य-
स्वभाववयवेष्वप्यर्थार्थान्तरेण तत्पटाऽऽदि द्रव्यं चतुर्गदशाने अ-
वभासते, न चावयवित्पटा ङ्गुलाऽऽदिगुणसम्भवे परमाणुनां वि-
विकलस्वरूपाणामुपलम्भविषयत्वात् प्रतिभासाभावप्रसङ्ग-
श्चासिद्धत्वाया वयव्यादिनिषेधकं प्रसङ्गासम्भवात्तथाऽनुप-
पत्तिरिति वक्तव्यम्, परमाणुत्वमेव विशिष्टाऽऽकारणतयोपपत्तिनां
प्रतिभासाविषयत्वात्तथाऽऽध्यातऽऽनुपपत्तेर्न प्रयोगानुपप-

तिः। एवं च यत्पुलच्छिलक्षणप्रानं सन् यच्च नोपलभ्यते तत्त-
न्न नास्ति । यथा कविः प्रदर्शयिष्ये पद्यऽऽदिगुणपलम्बविषयः
गुणविषयार्थान्तरभूतं गुणप्रययवीय दृश्यत्वेनाभिमतः नोप-
लभ्यते च तत्रैव देशे हानं स्वभावावुपलब्धः । न च हेतोर्विश-
षणं मिलत्ते । महद्वन्तं कद्रव्यवाद्वाऽऽदिमप्यान्तं चोपलच्छि-
ति च यत्नान् । तथा हि दृश्यत्वेनाभ्युपगमात् । ननु गुणव्यापिका
गुणुपलभ्यत एव तद्वाऽऽदिगुणाग्रहणोऽपि तस्य ग्रहणान् ।
तथाहि—मन्दमन्दप्रकाशं तद्वत्तशितऽऽदिगुणपुलम्बेऽप्युपल-
भ्यते । बलाकाऽऽदिव्यगन्तुः कुरुणाग्रहणोऽपि च तर्थाहं तोपया-
नायथानायां गुह्यत स्फाटिकापलः । तथा प्रदीपनकम्बुकावच्छ-
प्रशरीरपुंसां तद्वत्तशितमामोऽऽदिगुणप्रतिभासोऽपि पुमानिति
प्रतिभासोऽपि प्रतिभास्ये कुकुमाऽऽदिगुणो च यत्नः । तद्प्रक-
शं, स्वकृपणाभिस्तस्याप्रकाशोऽपि प्रकाशनं एव । यस्मिन्मिति
प्रत्ययोत्पत्त्यर्थेन एव गुणगुणिर्भेदः सिद्धः । तथाऽनुमा-
नतोऽपि तयोर्भेदः । तथाहि—यद्वा व्यवच्छेदकमुपलभ्यते प्रतीयते त-
त् ततो भिन्नं, यथा देवदत्ताऽऽदेशश्च गुणव्यवच्छेदकत्वेन प्रती-
यते नोतीत्यलस्य रूपऽऽदेश इति । तथा पृथिव्युत्पत्तिं ज्ञायावो
द्रव्याणि रूपरसगन्धस्पर्शभ्यो भिन्नाः । एकचयनबहुच-
यनविषयप्रत्ययः । यथाऽऽद्वैततत्त्वाणि, तथा च पृथिवीत्येक-
चयनं, रूपरसगन्धस्पर्शं बहुचयनमुपलभ्यत इति तयोर्भेदः ।
अथावयवावयवितोऽप्यनुमानतः सिद्धो भेदः । तथाहि—
तन्तुवायाधिकरणेभ्यस्तन्तुभ्यो भिन्नः पटः भिन्नकलकन्यान्,
घटाऽऽदिगुणः, भिन्नशक्तिः कन्याया विषा, हस्तगुणः पृथोत्तरकालमा
विन्याह्रा वितापुत्रवत् । विभिन्नरिममाणन्याह्रा कुशलवित्त्व-
द्यदिति विरुद्धधर्माभ्यामनवयवत्वेन ह्यभ्युपगमि मावानां भेदः,
स चाऽत्राऽऽप्यस्तीति न कथं न भेदः ? यद्यपि चावयवेभ्यो भिन्नो
न भवेत् स्थलप्रतिभासो न स्थानं, परमाणुनां सूक्ष्मत्वात् । न
चान्याहगुणतः प्रतिभासोऽस्यावगमार्थव्यवस्थापकः, अतिप्रस-
ङ्गात् । न च स्थूलो भावः परमाणुनिमित्तं विषयदेशोऽपि सम्भवः,
स्थूलपेक्षित्वाद्गुणव्यवस्थेयुद्धयोनं कराऽऽद्यः । अत्र प्रतिविधी-
यते यद्वक्तुं स्वगतगुणानुपलम्बेऽपि यत्नात्कफटिकाऽऽद्यः उ-
पलभ्यन्त इति । तद्वत्तद्वत्तान् । तज्ज्ञानस्याप्यार्थस्य उद्भूतान्त-
या निर्विषयत्वात् । तथाहि—बलाकाऽऽद्यः शुक्लाः सन्तः श्यामाः
ऽऽदिगुणयोपलभ्यन्ते । न च तेषां तद्वत् तार्थिकमस्ति । तद्वा-
ग्रहणोऽपि तेषां ग्रहणमित्यभ्युपगमप्रसङ्गः । न च तदा श्यामाः
ऽऽदिगुणात् व्यतिरिक्ताः परस्परफटिकाऽऽदिस्त्वभाव उपलभ्यते,
श्यामाऽऽदिगुणवैष्यापलम्बान् । न चातद्वा अपि यत्नात् बलाकाऽऽ-
द्याः श्यामाऽऽदिगुणयोपलभ्यन्ते, यत आकाशस्य प्रतिनिय-
नार्थज्ञानस्य व्यवस्था अन्याकारस्याऽपि तस्यान्यार्थतायां रूप-
ज्ञानस्यापि रसविषयतामसङ्गेरविशेषान् । न चान्याऽऽकारव्या-
व्यवस्थव्यवस्थापकत्वे पित्तस्य परस्परप्रतिविद्धिः । यतः शुक्लाऽऽ-
द्य एव श्यामाऽऽदिगुणं प्रतिभासन्त, तज्ज्ञानस्य अन्तःस्थात्र
पुनस्त व्यतिरिक्तस्य गुणतस्मिन् निर्दिष्टमेव । यच्च कम्बुका-
वच्छिन्ने पुंसि पुमानिति ज्ञानमध्यतमव्यवस्थेयव्यापकमुद्बुधम् ।
तद्वत्त्वमेव न भवति । शुद्धाद्वैतव्यादृशस्याऽऽकारत्वसङ्गः ।
अपि तु रूपानि तेषां दामलक्षणं तुल्यविषयमनुमानमेतदिति
नातोऽप्यवयवितोऽपि । तथाहि—रूपाऽऽदिप्रत्ययाऽऽमरकपुरुषहे-
तुः कम्बुकलत्रिदेशः उपलभ्यमानस्वरकारणमुपगमयति,
धूम इत्यादि । यच्च कुकुमाऽऽदिगुणं स्व तद्वापि तत्तावपि व-
क्ष्यमिति ज्ञानं तद्वाग्रहणं शुक्लरूपविनाशो सामग्र्यन्तरोपजा-

तत्प्राप्तनस्याप्युपलक्ष्ये ग्रहणं सत्युत्तरकालतन्तुप्रभाविषयम-
यवशाद्वक्ष्यमिति समुपगमविषयं साधुतरमप्यर्थतो निर्विषय-
मेव प्रत्ययमशोभानमित्यासङ्गमस्य प्रत्यक्षत्वे, न चेत्तद्वनु-
मेन, पूर्वोपलक्ष्यहेतोर्विषयत्वात् आलोङ्कयत्वात् । समुपग-
मविषयं साधुतरमप्यर्थतो निर्विषयमेव । न चाभिभू-
तवस्तुरूपस्य तद्वत्स्वायामभावो, भोतवत्स्वायस्यायां पुनः
शुक्लरूपानुपलब्धिः स्यादिति वक्ष्यम । यतोऽस्यादा-
सामग्रीप्रादुर्भूतं भास्वरूपस्य लाहाऽऽदेः पुनः श्यामाऽऽदि-
रूपान्तरोरुपासत्वं तत्रापि सामग्र्यन्तरात् शुक्लरू-
पोत्पत्तिर्विरोधान् । न च प्रकृतेमेव रूपमभिभूतत्वात् त-
त्रानुपलब्धं, पश्चादभाववशाभावाद्युपलभ्यत इत्यस्य प्रतिषेधेन
प्राप्तनर्मेव प्राक्तनरूपविनाशोऽपि प्राप्तनमत्रोपलभ्यत इति भ-
वतोऽपि किं प्रमात्यमितिवक्ष्यम, अनुमानस्य सङ्गावात् ।
तथाहि—यदपित्वत्वाभिभूतत्वाभावं तस्य न परेणापि भेदः,
यथा पूर्वोपलब्ध्यां तत्त्वोपापत्त्यस्यः न हि भूतत्वा-यं भेदासं-
भवावस्थायां रूपमिति व्यापकविच्छेदपलम्बः । पितृत्वज्ञानं
भिसूतस्वभावत्वाभ्युपगमं पि सिद्धस्यान्यत्वं स्वभावभेदस्य
भावभेदलक्षणत्वात्, अन्यथाऽतिप्रसङ्गात् । न च स्वतन्त्रेच्छा-
भावभाविनपट्टीवचनभेदादिव बालवस्तुगतनभेदाद्यभिचारि-
त्वं येन ततो गुणगुणितो भेदः सिद्धः स्यात्, तेन यद्वद्व-
च्छिन्नमित्यादिप्रमाणानुपपत्तिर्द्वि न वस्तुतमेवमस्यत्वं प-
ष्ठ्यादिबुक्तिर्न भवेत्, न स्वव्यभावः, पश्चां पदार्थानामस्ति-
त्वं, दाराः शिकता इत्यादी पृष्ठप्रादुर्भूतत्वं स्यात्प्रादुर्भूत-
व्यतिरिक्तमेव भावे पश्चात्तन्निवचनसगमावात् । अथ सत्पलम्ब-
कप्रमाणविषयत्वं धर्मोत्तरं पश्चात्तन्निमित्तमित्यतः हानं न हेतो-
र्व्यभिचारः । सप्तमपदार्थप्रसङ्गः पद्यप्रादुर्भूतप्राप्तं, हीयते,
अथ पद्यप्रादुर्भूतनिरिकानामपि पश्चात्तन्नुपगमाभावं शोचः,
तेषां च पदार्थप्रवेशकं ग्रन्थ एव धर्मैर्विना धर्मिणासुहेतुः कृत-
इति । अतद्वन्तः । तेनैतेषां संभवानुपपत्तेः । न तद्वन्तः च धर्म-
धर्मिभावयोर्गताः । अन्यथाऽतिप्रसङ्गात् । न च संयोगलक्षणो-
न्त्यसंभवः, संयोगस्य गुणत्वेन दृष्टेयत्वेन भावात् तापि समवा-
यस्वरूपः, समवायस्य सर्वत्रैकराभ्युपगमात्, समवायेन च
सह समवायसंवेधे द्वितीयसमवायाभ्युपगमः स्यात् । न तत्र
चानवस्था । न च पद्यमिः पदार्थैर्मौलैः स्फुराद्वन्तः तेषां च हि
व्यपदेशः, तथाभ्युपगमे वदराऽऽद्योऽपि कुण्डलाऽऽदिस्त्वान्य-
नस्तथैव स्फुराति संयोगसमवायाऽऽमरकव्यवस्थानरूपवता-
वैधव्यप्रसङ्गिभवेत्तु वा पश्चात्तत्त्वं धर्मोत्तरं, तथा पि व्यभि-
चार एव, नदस्तिन्तः अत्रातिरिक्ताऽऽमरकव्यवस्थेऽपि तदस्ति-
व्यातिरिक्तप्रमेयत्वाभिधेयत्वातीति पद्यप्रादुर्भूतत्वं अथ तत्रा-
पि परातिव्याभ्युपगमः, तदाऽमरकव्यवस्थेः न चेत्प्रादुर्भूतः,
संयोगमप्युत्तरोरुत्तरधर्मोऽप्यत्रात्वाद् धर्मिस्त्वप्रसङ्गः पदेव व-
र्षिणः प्रोक्ताः, इत्येतद्वानुपपत्तिः, पद्यप्रादुर्भूतव्यतिरिक्तानामभ्य-
पामपि वा धर्मिणामस्तित्वाऽऽदीनां विशिष्टप्रमाऽऽप्रागर्णां सं-
भावत्वं । न च धर्मिरूपा एव येन एव पद्यकतावयवता इति व-
क्ष्यं गुणाऽऽदीनामपि निर्देशप्रसङ्गात् न हि गुणाऽऽदीनां धर्मि-
रूपत्वेन, किन्तु द्रव्याश्रितत्वाद् धर्मैकपरम् । यस्मात्—सदुपल-
म्बप्रमाणमप्यत्वं पश्चात्तत्त्वं नमिधीयते, तच्च पद्यप्रादुर्भूत-
व्यवस्थानं तस्मिन्मिति सदिष्टं व्यवहारकमुनेः एव ज्ञानवर्तमानं ज्ञा-
नं ज्ञेयवर्तमानं ज्ञानजनितमपि यत्पर्याप्तमेव व्यतिरेकनिबधना
पट्टी विद्धा । न चाऽनवस्था न च पद्यप्रादुर्भूतव्यतिरिक्तप्रादुर्भूत-

मन्तरप्रसङ्गः। ज्ञानस्य गुणपदार्थोऽन्तर्भावान्। सोऽव्ययब्रह्मादी। एवमव्ययस्त्वित्वाऽऽदेः पदपदार्थाः व्यतिरेके व्यभिचारस्य तद्वत्स्थलत्वाच्च व्यतिरेके सप्तमपदार्थप्रसङ्गः। व्याप्यमात्रत्वात्। किं च यदि येषां पदार्थानामन्तरक्रियासमर्थपदार्थस्वरूपं स्वतन्त्रं न स्यात् तदा शशशुक्ररूपता तेषां भवेत्। अर्थाः क्रियासामाख्यान्तरक्रियासमर्थं रूपं तेषां विद्यते। तदा ते तद्वत् एव, भेदान्तरप्रतिपक्षमात्राज्ज्ञासायां तेषामस्त्वमित्येवं यदि व्ययदेशव्यतिरेकविमर्शक्या समासादयन्ति तदा न कश्चिद्विरोधः। न हि तदव्यतिरिक्तमपि स्वरूपं बुद्ध्याऽपकृष्य ततो व्यतिरिक्तमिवामिर्धीयमानं विरोधभागं भवति, इच्छामात्रावुपविधायित्वाद्वा च उत्पाद्यकथास्वायान्ति, सुन्दरपदार्थवचनवत्। सम्म० ३ काण्ड । आवा० । स्वा० । जीवादीनि नव तत्त्वानीति । स्वा० ।

पयथदोस-पदार्थदोष-पुं० । स्रष्टव्येभ्ये, यत्र वस्तुपर्यायोऽपि नन् पदार्थान्तरत्वेन कल्प्यते, यथा सतो भावः सत्ता इति कृत्वा वस्तुपर्याय एव सत्ता, सा च वैशिष्ट्यैः बहसु पदार्थेषु मध्ये पदार्थान्तरत्वेन कल्प्यते । एतन्नायुक्तम् । वस्तुनामन्तरपर्यायत्वेन पदार्थान्तरप्रसङ्गादिति । विशे० ।

पयथरसिग-पदार्थरसिक-पुं० । आगमोक्तदेवतवस्तुगतत्वाऽऽत्मन्यवजीवाऽऽदिभावप्रतीत्युक्ते, पञ्चा० २ विव० ।

पयदोस-पदार्थदोष-पुं० । तथाविधे सूत्रेभ्यः, यत्र स्याऽऽद्यन्ते ति, वाऽऽद्यन्ते ति वाऽऽद्यन्ते स्याद्यन्तं करोति । १०१ उ० १ प्रक० ।

पयवद्-पदवद्-न० । एकाकाराऽऽदिवद्बदे भेदे, जं० १ वल० । जी० । रा० ।

पयभूमि-पदभूमि-स्त्री० । निजचरणन्यासभूमौ, “एवं भूमिपमज्जं च निकम्बुसो ।” संघा० १ अवि० १ प्रस्ता० ।

पयमग-पदमार्ग-पुं० । प्रचारे, ज्ञा० १ श्रु० १८ अ० ।

पयय-प्रयत-त्रि० । प्रयत्नपरे, नं० । व्य० । अनिशमित्यर्थे, दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा । प्रकृष्टयत्नवति, अश्रु० ३ वर्ग १ अ० । अतिशयप्रयत्नवति, दश० २ चू० । पं० व० । व्यन्तरभेदे, स्था० २ डा० ३ उ० ।

पययमग-प्रयतमनस्-न० । आदरपूर्वचेतसि, स० ११ अङ्ग ।

पयर-रशु-पा० । चिन्तायाम्, “स्मर्येः क्रूर-क्रूर-भर-भल-लद-विम्हर-सुमर-पयर-पम्बुहाः” ॥ ८। ४। ७४ ॥ इति सूत्रेण स्मृताः पयराऽऽदेशः । “पयर” स्मरति । प्रा० धपाद । प्रकूर-पुं० । शरैः प्रदूरशब्दभवे, दे० ना० ६ वर्ग १४ गाथा । ससृहे, कल० १ अवि० १ लक्ष । पय० ना० । प्रतर-पुं० । अग्रवे, “पतरा” इति लोके, स्था० १ डा० । लोकाऽऽकाशप्रतराः । कर्म० ५ कर्म० ।

अधुना प्रतरं प्रकृष्यतुमाह-प्रतरश्च । प्रतरः पुनः क इत्याह-तद्वर्गः, तस्याः शुचिस्वरूपायाः श्रेणवर्गः शुच्याः शुचिगुणनलक्षणस्तद्वर्गः । कोऽर्थः ?-शुच्या श्रेणवर्गं प्रतर उच्यते । तद्यथा-इहासंख्येययोजन-कोटीकोटीदीर्घाऽपि श्रेणारसरूपनया त्रिप्रदेशप्रमाणा द्रष्टव्याः । तस्याश्च तथैव शुचिं प्रतरो नयप्रदेशाऽऽत्मकं भवति । स्वापन-इति । (६७ गाथा) कर्म० १ कर्म० । अयं तु त्रिपयस्य प्रतरं कुर्वन्ति । तसामधिकश्च

कार्मेण काययोगो भवति अथ प्रतरमिति कोऽर्थः ?-प्रतरमिव प्रतरकम् उपमानार्थं यथा-घननिखतनिरन्तरप्रवृत्तावयवसोऽद्यत्तापरिवृत्तस्थलकफलेकं लोकेः प्रतरमित्युच्यते । तथाऽऽकाशमात्रे परस्परप्रदेशसगोचिच्छेदपरिवृत्तपर्यायनावस्थितं प्रतरमिति प्रतिज्ञम् । अथ तृतीयसमये प्रतरपूरकाणां को विधिरिति प्रश्ने । प्रतिश्रुमेह ततो द्वितीयसमये निर्गीताऽऽत्मप्रदेशसकाशात् योऽसंख्येयभागो विधिष्टोऽवतिष्ठत इत्युक्तम् असावपि बुद्ध्या पुनरसंख्येयभागाः कृताः । ततः तृतीयसमये प्रतरकाणामसंख्येयभागाद् निःकामन्ति असंख्येयभागाऽवतिष्ठते । तैरसंख्येयैर्मैर्गनिर्गनैरेतैः प्रतरं पूरयन्ति । तत्र ये निष्कान्ताऽऽत्मप्रदेशसकाशात् संख्येयगुणहीनाः ततश्चतुर्थसमये कार्मेण काययोगस्थान एव आकाशप्रदेशाज्जिह्वुतसंस्थानसंस्थितान् लोकव्यपदेशभागः पुरितान् पूरयन्तीति लोकपूर्काः । आ० चू० १ अ० । विश० । (‘कर्वालसमुग्राय’ शब्दे तृतीयभागे ६५६ पृष्ठादारभ्य व्याख्यातम्) (‘सुखमुपयर’ शब्दे तृतीयभागे ७४६ पृष्ठे कृष्णकप्रतरः समाधितः) वृत्तप्रतरे, स्वर्णाऽऽदिमये पत्रिकाऽऽभिधाने आभरणविशेषे, श्री० । ज्ञा० । जं० । “पयरमर्गडिया” । सुवर्णप्रतरकमिद्वतानि । जी० ३ प्रति० ४ अवि० ।

पयरश्च-प्रतरश्च-न० । प्रथमदातव्यमिज्ञायाम्, १०१ उ० ३ प्रक० । नि० चू० ।

पयरश्चपथ-प्रकरश्चवचन-न० । अर्थावीनसाधुविरचितवचनं जीवा० २५ अवि० ।

पयरतव-प्रतरनपम्-न० । श्रेणुरेव श्रेण्या शुणिता प्रतरः, तदुपलक्षितं तयः प्रतरतयः । तयोर्भेदः इह सुबोधार्थं चतुर्थेः पष्ठाष्टमशमाख्यपदवत्तुष्टयाऽऽत्मिका श्रेणुविवक्षिता । सा च चतुर्थिर्मुणिता योऽडशवदाऽऽत्मकं प्रतराऽऽद्यं तयो भवति, तत् प्रतरतयः योऽडशवदाऽऽत्मकमेव । उक्त० ३० अ० ।

पयरभेय-प्रतरभेद-पुं० । अत्रपदलभ्युत्पन्नाऽऽदिवत् द्रव्यभेदे, प्रज्ञा० ११ पद० स्था० ।

पयरवद्-प्रतरवत्-न० । घनभिन्ने वृत्तसंस्थानि, भ० २१० उ० ।

पयल-देर्शी-नोडे, दे० ना० ६ वर्ग ७ गाथा ।

पयलमात्र-प्रचलापमान-त्रि० । ईशस्वपति, आय० ५ अ० ।

“पवडेज वा भे तय पयलमाणे वा पयडमाणे वा हत्यं वा पायं वा ।” आवा० १ श्रु० १ चू० २ अ० ३ उ० ।

पयला-प्रचला-स्त्री० । प्रचलति पूरण्यति यस्यां स्वापावस्थायां सा प्रचला । प्रज्ञा० २३ पद० उक्त० । पं० सं० कर्म० ।

प्रचलायमानस्य स्वापावस्थाभेदे, प्रव० २१६ द्वा० स्था० । नि० चू० । प्रज्ञा० । सा च स्थितस्थोऽर्थस्थानेन उपविष्टस्याऽऽतीतस्य भवति । कर्म० १ कर्म० । निद्राप्रचलरोस्तत्रयं विशेवः “सुतपाडेवोहागिहा, हुहाडिवोहा य पयला होह ।”

सुखप्रबोधा स्वापावस्था निद्रा, उन्धस्थितस्थापि, या पुनश्चतन्यमस्फुटीकुर्वती समुपजायते निद्रा सा प्रचला । जी० ३ प्रति० १ अवि० १ उ० । पञ्चा० । १० । “द्वगतीर” शब्दे चतुर्थभागे २४४२ पृष्ठे प्रचला निविडा । तद्विपाकवेद्यायां कर्मप्रकृतौ, स० ६ स० ।

पयलाइया-प्रचलापिका-खी० । शुजपारिस्तर्दिशभिरे, सूच० २ अ० ३ अ० ।

पयलापयला-प्रचलाप्रचला-खी० । प्रचलातोऽतिशयिन्यां स्वापयस्थायाम्, स्था० ६ डा० । "पयलापयला य चकम-ओ । ओ पुण गतिपरिणओ शिदा से भवति सा य पय-लापयला भवति ।" नि० सू० १ उ० । चरुक्रमतश्चरुक्रमणमपि कुर्वन्ते जन्तोरुपतिष्ठन्ते, अतः स्थानरिधत्तस्य प्रचलामपेक्ष्यतिशयिनी-वमस्थाः । तद्विषयकवैधायी कर्म-प्रकृतौ च । कर्म० १ कर्म० । उत्त० । पं० सं० । स० ।

पयलाय-प्रचलाय-न० । धा० । प्रचलावस्थेन भवन्ते, व्यर्थ-विधत्तानां निद्राऽऽदिभ्यो धर्माणि, क्यप् 'पयलायद्' । प्रचलायते प्रचलायमानो भवति । जी० ३ प्रति० १ अर्थि० १ उ० ।

पयलायत-प्रचलायमान-वि० । ईफस्वपति, आच० ५ अ० ।

पयलायसु-प्रचलायन-१० । निपक्षस्य सुलजागरावस्थाया-म्, सू० ३ उ० ।

पयलापभत्ता-देशी मसूर, दे० ना० ६ वर्ग ३६ गाथा ।

पयलिय-प्रचलित-त्र० । प्रचलिते, आनु० । किणुकिणाय-माने, औ० । "पयलियवरकडगनुडियेकऊरमउडकुंले ।" प्रचलितानि वरगाणि कटकानि कलाविकाऽऽमरणानि उडितानि बाहुलकाः केयुराणि बाहामरणविषयकपाणि मुकुटा मालिनीयम् कुण्डले कर्णाऽऽमरणे यस्य स प्रचलितवरकटकऽङ्गितिकेयुमुकुटकुण्डलः । रा० । प्रचलितऽऽस्फोटितः । कलय० १ अर्थि० ३ क्षण ।

पयलियसप्ता-प्रचलितसंज्ञा-खी० । प्रचलिता प्रचलितानि विषयकपायाऽदिसन्मार्गात्परिच्छा संज्ञा बुद्धियेयां ते प्रचलितसंज्ञाः । आनु० ।

पयल्ल-प्रमुत्त-धा० । प्रसन्ने, "प्रसन्नेः पयल्लविह्ला" ॥ ८ । ४ । ७७ । इति सूत्रेण प्रपूर्वकस्य सन्नेः पयल्लऽदेशः । "पयल्लह" । प्रा० ४ पाद० विस्तुते, पाद० ना० १८६ गाथा ।

कु-धा० । शोधितकरणे, लम्बनकरणे च । "शोधित्यलम्बने पयल्ल" ॥ ८ । ४ । ७७ । इति शोधित्यविषयस्य लम्बनविषयस्य च कुगः 'पयल्ल' इत्यादेशः । 'पयल्लह' करोति । शिथिलीकरोति वा । प्रा० ४ पाद० ।

पयवई-देशी-सेनायाम्, दे० ना० ६ वर्ग १६ गाथा ।

पयविगह-पदविग्रह-पुं० । अनेकपदानामेकत्वाऽऽपादनविषयसमाने, यथा सामाधिकसूत्रे भयस्यान्तो भयान्तः । आनु० । विशे० ।

अथ पदविग्रहमाह-

पायं पयवईओ, समासभित्तो तयवनिपमर्थ ।
पयविगहो ति भण्ड, सो मुद्राप न संभवद् ॥ १००६ ॥
इह प्रणिण यः समासविषयः पदवाः पदानां वा अनेकार्थसंभवस्तदीष्टपदार्थे नियमाय विच्छेदः कियन्ते स पदविग्रहः । यथा-राज्ञः पुरुषो राजपुत्रः, श्वेतः पटोऽप्येति श्वेतपटः, मला बद्धो मातङ्गः यावन्ने तन्म तद्बुधमात्रं वनमित्या-

दि । स च शब्द एकस्मिन्पदे न संभवति, अतः पदयोः, पदानां वेत्युच्यते । इह कश्चिदप्यविच्छेदोऽपि समासविषयो न भवति, कचित्समासनिषेधात् । यथा व्यासः पाराशर्यः, रामो जामदग्न्य इत्यादि । अतः प्रायोग्रहणमिति । १००६ ॥ विशे० ।

पयविभागसामाचारी-पदविभागसामाचारी-खी० । पदयोः-त्सर्गापवादयोर्विभागो यथास्थानं निवेशस्तेन युक्ता सामाचारी छन्दसूत्ररूपा पदविभागसामाचारी । घ० ३ आधे० । कल्पव्यवहाररूपायां सामाचार्याम्, घ० ।

भेदः पदविभागस्तु, स्थादुत्सर्गापवादयोः ॥ ३४ ॥

पदविभागसामाचार्याः प्रस्तावः । सा च कल्पव्यवहाररूपा बहुवित्तरा, स्वरूपमानं तु प्रदर्शने-'' भेदः " इत्यादि स्तुतिस्तर्गास्तर्गम-उत्सर्गापवादयोः कलत्रणयेत्यर्थः भेदः स पदविभागः स्थानं, पदयोः-त्सर्गापवादयोर्विभागो विभजनमिति व्युत्पत्तेः । तुविंशत्तर्गार्थः । तद्विंशकश्च कल्पव्यवहाराऽऽदौ प्रसिद्ध इति तत एव लेखः । इह च सम्प्रगुर्वागपवादभेद-नियोगरूपा पदविभागसामाचार्यार्थः । तन्निमित्तमालोचना शुद्धाऽदिकं चापस्थापनाधिकारात्मनः प्रदर्शयित्व इति । (३४ गाथा) घ० ३ आधे० ।

"सामाचार्यो निवेदिता, आह दत्तः पयविभागे ॥ ६६५ ॥" पदविभागसामाचारी छन्दसंज्ञाज्ञानं । (आच०) पदविभागसामाचार्याणं छन्दसंज्ञाज्ञानमपूर्ववत् इति सूत्रम् । आच० १ अ० । कुत इयं त्रिपुटी । पदविभागसामाचार्यां छन्दसंज्ञाज्ञानसूत्ररूपा नवमपूर्ववत् निवेदिता । विशः ।

पयवी-पदवी-खी० । "मगो पंथा सग्गो, अज्जं वनिणो पदो पयवी" । पाद० ना० ५२ गाथा ।

पयसनास-पदसमास-पुं० । द्वयादिपदसमुदाये कर्म० १ कर्म० ।

पयसमूह-पदसमूह-पुं० । पदसमूहानि, आच० ५ अ० ।

पयहीण-पदहीन-वि० । त्यक्त्वापदे, घ० ३ अर्थि० । पादं वैव हीनि, आच० ४ अ० ।

पया-प्रजा-खी० । प्रजायन्त इति प्रजाः । स्थावरजङ्गमेषु जन्तुषु, सूत्र० १ श्रु० १४ अ० । आचा० । प्राणिषु, आचा० १ श्रु० ५ अ० ३ उ० । उत्त० । पं० व० । लाकं जन्तं, न० । स्था० । प्रजायन्तऽप्यभिनि प्रजा । अपयवय्यां क्षियाम्, आचा० १ श्रु० ३ अ० २ उ० । सूत्रः । चुल्लरां च । व्य० ६ उ० ।

पयाग-प्रयाग-पुं० । गङ्गायसनामङ्गमस्थाने, आ० क० ।

तदुत्पात्तः-

"मृत्वाऽगाद्वनौ पृथ्वासुदायौ पाथिवोऽजनि ।
तस्याधुनिरभूदत्र, नमो मन्विताऽभवत् ॥ ६४ ॥
ततो यत्रमरं कर्तुं, तज्जेः स्थानं व्यनार्थवत् ।
तदा व्याससुखरायः प्रैक्षितः पाटलोत्तरैः ॥ ६५ ॥
प्राविशच्च सुखे तस्य सत्यमेत्येव कीटकम् ।
उच्यते पाटलोत्तर-मभवत्समुद्रादयम् ॥ ६६ ॥
दक्षिणा चोत्तरा चेति, ततोऽगाद्विष्णोर्गताम् ।
दक्षिणायाम् मधुगयां, व्यवहृतुं महर्षिकः ॥ ६७ ॥

शेष्ठैकेन तस्याभू-लभ्य मैत्र्यमथाप्यदा ।
भुज्जिनैरुहै तस्य, गृहीतयजनाः पुर ॥ १८ ॥
आपादमस्तकं तेन, दृष्ट तस्य स्वसाऽपिवा ।
तद्रोऽमार्गयानं स, तान्युच्येति निष्ठान् ॥ १९ ॥
अपत्यजन्म यावत्-दृष्टः स स्वीचकार तन् ।
उद्धृष्टा सा स्थितस्तथाऽऽपश्यत्स्वाऽथ साऽभवन् ॥ २० ॥
आधान्यादा पितुलम्-स्वस्याऽऽप्याऽपिवाच्य तम् ।
मुञ्चश्चक्षुषि पृष्टः स, कान्तयाऽऽप्यत्र किञ्चन ॥ २१ ॥
साऽथ स्वयं तदादाय, वाचयामास तद्यथा ।
तयाऽऽर्शनतोऽस्माक-मानर्थं जगं श्रुमिदंशोः ॥ २२ ॥
जीयन्तां प्रसन्नं चेष्टां, तदेयाः लेखदंशान् ।
तद् ज्ञातवानमथा च सा, सा स्म प्राणेशः । लिखयाः ॥ २३ ॥
तया स्वपिशाखाशानं, नाप्यां स सप्रियाऽप्यथ ।
विशृष्टोऽङ्गेषां यानं, स्नेहं स्म सुतमन्विता ॥ २४ ॥
दास्यतः पितरौ नाम युष्मोऽस्मात्पित्राकामुतः ।
यानानां तत्र कालिनाऽद्यानांऽतन्नाम तावपि ॥ २५ ॥
शैशवानिक्रमं सोऽथ, त्यक्तभोगोऽग्रहीकृतम् ।
पार्श्वकं विहरन् गङ्गा-तटंऽभ्यान् सपरिच्छदः ॥ २६ ॥
पुण्यमद्रुपंऽध्यानी-रुप्यकं बुद्ध तत्र रागम् ।
तस्य पुण्यवती भार्याऽपत्ययुग्मं च युग्मजम् ॥ २७ ॥
पुण्यचूलः पुण्यचूला, चाप्यन्याऽन्युरागमाव् ।
दृष्ट्वा राजा वियोगो हि, मृत्युः स्यादन्तयोन्मत्तः ॥ २८ ॥
मित्रा विवाहयाधेता-चित्पि पत्रच्छु नागरान् ।
यद्ब्रूतान्पयने रगन्, तदृशे कस्य जायेत ? ॥ २९ ॥
ऊचुस्ते त्वदृशे देव !, पुण्यकं तुस्ततो मिथः ।
राक्ष्या निविध्यमानोऽपि, परिणामस्तस्मै तौ ॥ ३० ॥
दृष्ट्वा निवेदितस्नस्मा-प्रपश्यन् विदितं ययौ ।
सुतं रात्रिं तयागवा-भद्रादयं पुण्यचूलयाः ॥ ३१ ॥
मातृदेवः सुतां ज्ञात्वा-धिकस्नेहो मिथऽप्यथः ।
सा गात्ररक्षणेति, स्वदान्तस्तानदर्शयन् ॥ ३२ ॥
मीना साऽकथयद्रात्र-स्नेहं पापविद्वान्ऽभिलाः ।
पृष्टाः प्रभाते नरक-स्वरूपं ते न्यवेदयन् ॥ ३३ ॥
तेषां सर्वं विमर्षाद्य-ध्यानिकापुत्रमूरयः ।
तत्पृष्टाश्चकानात्यन्तं, सोऽपि स्वमाऽथ वाऽप्यसून् ॥ ३४ ॥
जिनापदेशमादृष्टं-ऽप्यदा सा स्वर्गमेति ययौ ।
तमप्यन्यऽन्यथा चरन्-र्यथायत्ने तु मूरयः ॥ ३५ ॥
सोऽपि प्राप्याः कथममी, न गतिर्नरकं कथम् ? ।
सा बुधर्ममथाऽऽप्यसन्, साऽथ बुद्धाऽवदन्पुत्रम् ॥ ३६ ॥
व्रतं गृह्णामि सो वादी द्रवस्था मद्भेदऽश्रुतम् ।
वेददान्य तदाऽऽदत्त्वा, प्राजाजीतः प्रपद्य सा ॥ ३७ ॥
जह्वावलपरिक्लिता-स्तथाऽऽर्च्यतेऽथ मूरयः ।
कृत्वाऽऽचार्यं गणोऽप्यत्र, विहृतौ प्रेषितोऽस्थिलः ॥ ३८ ॥
सरजो साऽऽनयत्तेषां, भिक्षामनन्तःपुगलनः ।
अन्यदा सा शुभम्याना-त्केवलज्ञानमासदत् ॥ ३९ ॥
पूर्वं प्रवृत्तं चित्तं, केवली न भनक्ति यत् ।
तद्विष्टं भक्षमानिन्येऽ-वपत्यन्यदाऽऽमुदे ॥ ४० ॥
तेऽप्यधुः कथमानीय, यथेयायं त्वयाऽश्रुतम् ।
सोऽपि चित्तं जलं यत्नाः पतन्तेसाध्यानाऽऽपमम् ॥ ४१ ॥
शुरूचं कथं वदितं ?, वेष्टि क्षयिकमसिंदा ।

तां ततोऽन्तमयच्चक्रे, खदे च परमं गुरुः ॥ ४२ ॥
ज्ञानयुक्ते मा स्म स्त्रियध्वं, केवलं वोऽप्यदुर्गमः ।
गङ्गासुचरतां भावि, तच्छ्रुत्वाऽऽश्रुतिः प्रभुः ॥ ४३ ॥
गङ्गाया नायमारूढो, यत्र यत्राकृतं स्थितम् ।
तनस्तनो मज्जति नौ-मर्थे सर्वोऽपि मज्जति ॥ ४४ ॥
लोकं सोऽथाऽस्मात् क्षित-स्तस्य कोऽप्यमरस्तदा ।
तत्राऽऽनीयगमवाऽगतिः, स प्रश्लममथा दृष्टो ॥ ४५ ॥
तद्विज्ञो विषहन् पीडां, केवलं प्राप्य निवृत्तः ।
देवैश्च महिमा लब्धः, गङ्गाऽथ प्राप तीर्थनाम् ॥ ४६ ॥
आ० क० ४ अ० । आ० । संया० । आ०चू० । (अत्र विशेषः
'अग्निरयाउत्त' शब्दे प्रथमभागे ४६६ पृष्ठ गतः)
पयाग-प्रतान-पुं० । प्रतननं प्रतानः । विस्तारः, तद्वै याथा-
तथ्यं तद्विमान वा स्वयं. भा० १६ शृ० ६ उ० ।
प्रदान-त० । प्रवितरणं, प्रदानलक्षणमिदम्- "यः सम्प्राप्तो
धनंरत्नमै, उत्तमाधममध्यमः । प्रतिदानं तथा तस्य, गृही-
तस्याऽनुमोदनम् ॥ १ ॥ " स्था० ३ उ० ३ उ० । आ० । उपा० ।
प्रायाग-त० । गमनं. भा० १ शृ० ३ अ० ।
पयागकाल-प्रदानकाल-पुं० । साधुदानावसर्गः, प्रज्ञा० १३ विव० ।
प्रायागकाल-पुं० । अन्तसमयः. याच० ।
पयागुर्केपि (स) -प्रज्ञाऽनुस्मिन्-वि० । प्रज्ञापनं इति प्रज्ञाः
जन्तवस्तदुत्तमपि । जन्तां संसारं पर्यटतामनुकल्पतशीलं,
सूत्र० २ शृ० ६ अ० ।
पयागुर्मासि [ग] -पदानुमासिन्-पुं० । पदेन म्त्रावययैके-
नापलब्धेन तदनुकूलानि पदशान्तानुसरन्तीति पदानुमा-
सि । आ० । ये गुरुमुखादिकस्वपदमन्त्रव्य शेषमपि भूयस्त्वं
रपदनिर्गुरुस्वमवगाहन्ते तेषु, वृ० १ उ० १ प्रक० ।
जो सुतपण्यं वदं, मुयमगुधावदं पयागुसारी सो । (१५१७)
योऽध्यापकादिकेनापि म्त्रपदेनार्थानि यदपि सूत्रं स्वप्र-
याऽभ्युद्य तद्वत्त्वमेव गृह्णति, स पदानुमासि लब्धिमान् ।
(१५१७ गाथा) प्रव० २७० द्वार । पा० । आ० । नं० । ग० ।
(पदानुमासिणि । " लडि " शब्दे दर्शयिष्यन्ते) " पयागु-
सारी नमस्मि " इति गाथा ' अजवहर ' शब्दे प्रथमभागे
२१८ पृष्ठ गता)
पयागुसारीणी-पदानुमासिणी-स्त्री० । बुद्धिभेदः, या पुनरेकम-
पि स्वतपदमवधार्य शेषमभ्युत्तमपि तदवस्थमेव भुजमवगाहन्ते
सा पदानुमासिणी । प्रज्ञा० २१ पद । नं० ।
पयाम-देशी-आनुपप्यं. दे० ना० ६ धर्म ६ गाथा । पा० १०० ।
पयार्यत-प्रजायमान-त० । प्रसवे कुवांश, तं० ।
पयायसालः प्रजातसाल-वि० । प्रजातशास्त्रे उपपन्नडाले, दश०
७ अ० ।
पयार-प्रकार-पुं० । भेदः. भा० १ शृ० १ अ० । अनु० ।
प्रचार-पुं० । प्रकर्षगमनं. दश० १ अ० ।
पयारित प्रचारित वि० । दलितं, पा० १०० १८७ गाथा ।

पयाद

पयाल-पलाल-पुं० । धान्यतुषे, “किं तार पट्टियाप, पयाल-भूयारं पुव्वकाडीर । जत्थित्तियं लुण्णं, परस्स पीडा न कायस्वा ॥ १ ॥” सूत्र० १ श्रु० १ अ० ।

पयावह-प्रजापति-पुं० । प्रथमवानुदेवपितरि. आच० १ अ० । स च स्वदुहितरि विप्रपुत्रं नाम वानुदेवमजो जनत् । अतो वेदेऽयुक्तम्-“प्रजापतिः स्वां दुहितरमकामयत् ।” अत एव च प्रजाया दुहितुः पातन्वाः प्रजापातिरिति नाम ऽस्य प्रप-ये । आ० म० १ अ० । आच० आ० सू० । स० । “पुत्तो पयावहस्सा, मियावहकुल्लि नमवो भयवं । नमिणु तिविट्ठु ति ।” ति० । “दो पयावह ।” स्था० २ टा० ३ उ० । ब्रह्म-नामके देवे रोहिणिनक्षत्राधिपे, अनु० । ती० । जं० । उग-जियन्तरि, दश० १ अ० । पौराणिकसंमतेषु दत्ताऽऽदिषु कुल-करकरेषु पुन्येषु, सूत्र० १ श्रु० १ अ० ३ उ० । राजनि च । आ० क० १ अ० । ब्रह्मणि, पाद० ना० २ गाथा ।

पयावत्तप-प्रतापयितुम्-अव्य० । पुनः पुनरात्तपं दानुमित्य-ये, कल्प० १ अधि० ५ क्षण ।

पयावृक्ष-पाचन-त० । आदनाऽऽदेर्विकृतायादाने, प्रश्न० १ आश्र० द्वार उक्त० । आचा० ।

प्रतापन-त० । अनकृदनीपदवतापने, दश० ४ अ० । आ-चा० । शरीराऽऽयवयव्य वानाऽऽयवनयार्थे प्रहृष्टे तापने, आचा० १ श्रु० १ अ० ४ उ० ।

पयावरुह-प्रतापरुह-पुं० । स्वनामण्याते काकतीयै राजनि, ती० ४६ कल्प ।

पयावर्तमि-प्रतापमन्धि-पुं० । प्रहृष्टस्ताप ऊष्मा येषु एवंविधाः स्फूर्ध्या यस्य तत्प्रतापमन्धिः । सांख्यनानिषु, प्रव० ४ द्वार ।

पयास-प्रयास-पुं० । प्रयत्ने, प्रश्न० ६ विव० ।

प्रकाश-पुं० । उद्द्योते, “चंद्राऽऽरब्धगहाणं, पहा पयासेह परिमयं खेत्तः केवलियनाल्लंभो, लंयाल्लंयं पयासेह ॥१॥” जै० ना० । पाद० ना० ।

पयासकखेत्त-प्रकाशक्षेत्र-त० । तापक्षेत्रे, मण्ड० ।

पयासय-प्रकाशन-त० । प्रकाशकरणे, उद्द्योतकरणे, आचा० १ श्रु० १ अ० ४ उ० ।

पयासाला-प्रपाशाला-खी० । पानदानशालायाम्, “पयासालाह वा विडिममालाह वा ।” आचा० १ श्रु० १ श्रु० ४ अ० २ उ० ।

पयाहिण-प्रदक्षिण-पुं० । परितो आभ्यतो दक्षिणे, भ० १ श्रु० १ उ० । आ० म० । उक्त० ।

पयाहिणा-प्रदक्षिणा-खी० । प्रकर्षेण नर्वासु दिक्षु विदिक्षु च परिभ्रमतां दक्षिणमात्रतो दक्षिणाङ्गमागवर्तिसुलविम्बज्ञा-नाऽऽदित्रयाऽऽनुकूलं गच्छन् यत्र प्रतिपाते तस्याम्, संघा० १ अधि० १ प्रस्ता० ।

पयाहिणावह-प्रदक्षिणाऽऽवर्त-पुं० । यस्य हि प्रदक्षिणा आवर्तः तस्मिन्, “पयाहिणावहमुद्धामयत् ।” प्रदक्षिणाऽऽव-र्ताश्च प्रतीना मूर्धनि मस्तके शिरोजा बाला यस्य सः । औ० । भ० । व्य० ।

पयाहिय-प्रजाहित-त० । प्रजाऽर्थे “निशि वि पयाहियाप उव-दिसइ ॥” प्रजाहिताय भगवानुपदिशति स्म । कहर० १ अ-धि० ७ क्षण ।

पर-पर-त्रि० । प्रकृष्टे, भा० १ श्रु० २ अ० । सूत्र० । प्रकर्षप्राप्ते, विशेष० । सूत्र० । स० । आचा० । भ० । पो० । प्रकर्षणत्याप-क्षे, आचा० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० । प्रधाने, आचा० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० । आच० । विशेष० । सूत्र० । “नाऽऽहृतः परमो देवो, न सुक्रेः परमं पदम् । न श्रीशुक्लयातीर्थे, श्रीकल्याण परं श्रुतम् ॥ १ ॥” कहर० १ अधि० १ क्षण । उक्त० । आत्म-व्यतिरिक्ते, उक्त० १ अ० । सूत्र० । रत्ना० । अस्वजने, नि० सू० २ उ० । शयौ, विशेष० । उक्त० । सूत्र० । आ० म० । स्या० । दूरे, आरतः परतश्चेति लौकिकी युक्तिः-“उरं परं ।” इति । सू-त्र० १ श्रु० २ अ० । आचा० । “तेषु परं नि ।” ततश्चतुर्थे-कल्याण-परतः । परशब्दोऽत्र आरवाची । वि० सू० १ उ० ।

परनिक्षेपः-

नामं ठवशा दक्षिण, खेत्ते काले तदन्नमन्ने य ।

आएसंमवहुपहा-लुभावश्चो परां होइ ॥ ३८२ ॥

नामपरः स्थापनापरो द्रव्यपरः क्षेत्रपरः कालपरः एते च द्र-व्यपराऽऽद्यः प्रत्येकं द्विविधाः । नचधा- (तदन्नमन्ने य ति) तद्द्रव्यपरश्च तद्द्रव्यपराऽऽद्यद्रव्यपरश्च यः । एवं तत्रै-व परोऽप्येव परश्च । तत्कालपरोऽप्यकालपरश्च । तथा आ-देशपरः रूपपरो बहुपरः प्रजातपरः भावपरश्चेति दश या मूल-भेदांगतया परावृत्तं भवतीति विदुर्निपायनामार्थः । अथास्या एव गार्थाया भाष्यकारो व्यासः कृतकामो नाम-स्थापनं लक्ष्यं वादानादस्य अशीरमव्यशः परव्यापितं द्रव्यपरं तावदाह-

परमाणुपुगलो खलु, तद्व्यपरो भवे अणुस्मेव ।

अन्नद्रव्यपरा खलु, द्रव्यमित्यमाहसो तस्स ॥ ३८३ ॥

द्रव्यपरा द्विधा । नचधा-तद्द्रव्यपरोऽप्यद्रव्यपरश्च । त-त्राऽर्थः परमाणुपुगलद्वारापरः, परमाणुपुगल परतया वि-न्यमानस्त्वद्रव्यपरः, तद्वैव परमाणुपुगलस्य द्विपदेशि-काऽऽद्यः स्कन्धाः परतया विन्यमाना अभ्यद्रव्यपराः ।

एमेव य खंधाणु वि, तद्व्यपरा उ तुल्लसंधाया ।

जे तु अतुल्लपणासा, अणुया सव्वअद्वपरा ॥ ३८४ ॥

एवमेव अणुक्रमुत्तीर्णां स्कन्धानामोप ये तुल्यसंधाताः परस्परं समानप्रदेशवर्णकाः स्कन्धास्तं तद्द्रव्यपराः ये पु-नरतुल्यप्रदेशाः (दिवदशप्रदेशवर्णकाः स्कन्धाः अणुवक्ष्य ए-काणु ताः ते सर्वेऽप्येकद्रव्यपरा भवन्ति । नचधा-द्रव्यणुकस्क-न्धाः द्व्यणुकस्कन्धस्य तद्द्रव्यपरस्य, द्व्यणुकाऽऽद्यस्तु स्क-न्धाः परमाणुवक्ष्य त्रयाश्च तद्द्रव्यपराः । एवं व्यणुकाऽऽद्योऽ-प्यनन्ताणु कर्षण्येनाः स्कन्धाः परस्परं तुल्यप्रदेशवर्णकास्त-तुद्रव्यपराः विस्वदशप्रदेशवर्णकास्तु अभ्यद्रव्यपरा मन्त-व्याः, यावत्तत्तच्छ्रुणुको महास्कन्धः ।

अथ क्षेत्रकालपरौ प्रतिपादयति-

एगपसोगामा, खेत्ते एमेव ता असंखेजा ।

एगसपयादिदेशो, कालस्मि वि जा असंखेजा ॥ ३८५ ॥

केन क्षेत्रविषयेऽपि परद्वारे त्रिन्यमाने एवमेव तत्क्षेत्रपरा-
व्यक्षेत्रभेदेन एकप्रदेशावगाढाऽऽद्येऽसंख्येयप्रदेशावगाढं
यावत् द्रष्टव्याः । तद्यथा-एकप्रदेशावगाढः परमाणुः स्कन्धो वा
एकप्रदेशावगाढः स्यात् तत्क्षेत्रपरः । द्विप्रदेशावगाढादयः
पुनः स्थानक्षेत्रपराः । तथाहि-प्रदेशावगाढस्य स्कन्धस्य तत्
क्षेत्रपरकस्या एकः त्रिप्रदेशावगाढस्तु तस्याव्यक्तैः परः ।
एवं चिह्नरेणु सर्वोवगाहना द्रष्टव्याः । कालेऽप्येकसमयाऽऽ-
दिभित्तयः पुद्गला यावत्संख्येयसमयस्थितयस्तावत् काल-
परान्त्यकालपरभेदाद्वक्तव्याः तत्रैकसमयस्थितिकानां पुद्गला-
नाम् एकसमयस्थितिकास्तत्कालपराः, द्विप्रदेशसमयस्थित-
िकानां पुनरन्यकालपराः । एवं यावत्संख्येयोत्सर्गिण्यवस-
र्गिणीमानानां संख्येयसमयस्थितिकानां पुद्गलानां तावत्संख्ये-
यसमयस्थितिका एव तत्कालपराः । शास्त्रेण एकसमयस्थि-
तिकाऽऽद्यः सर्वेऽप्यन्यकालपरा अस्मादव्याः ।

अथाऽऽक्षरं व्याचष्टे-

भोअणपमणुमादी-सु एगल्लच्छंति तु न पच्छा ।
आदिसं भुज कुणुसु प, आएत्तरो हव एं ॥३८॥
भोजनं प्रतीतं प्रेषणं व्यापारं तदादिषु कारणेषु यं कञ्च
न पुरुषमवसिन क्षेत्र स्थितं विपश्चात्पथेन आदिशतं,
यथा-त्वं भोजनं वेदिषि कुरु वा कृष्यादि कर्म, एष आदिश-
परो भवति, आदिश आ.क्षणं, तदाभित्य परः पाश्चात्य आदि-
शपर इति व्युत्पत्तेः ।

अथ क्रमपरमाह-

द्वग्वाहकमो चवहा, द्वे परमाणुमाइ जाउणंत् ।
एगुत्तरुद्धीए, वद्धीयाणं परं होइ ॥ ३९ ॥

क्रमः परिपाटित्वेकाऽर्थः । तमाश्रित्य परः क्रमपरः, स
तु चतुर्थो द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदान् । तत्र द्रव्यतः परमा-
णुमादी कृत्वा अतन्मप्रांश्चि कस्करन्धं यावेदोक्तप्रदेश इ-
त्यथा वर्धितानां पुद्गलद्रव्याणां यो यदपेक्षया परः तस्माद्र-
व्यपरात् क्रमपरो भवति । तद्यथा-परमाणुपुद्गलात् द्विप्र-
देशकस्करन्धो, द्विप्रदेशि कस्करन्धात् त्रिप्रदेशकस्करन्धः, एवं
यावत्संख्येयप्रदेशावगाढात् द्विप्रदेशावगाढः द्विप्रदेशा-
वगाढात्, त्रिप्रदेशावगाढः । एवं यावत् संख्येयप्रदेशाव-
गाढादसंख्येयप्रदेशावगाढः क्षेत्रक्रमपरः । कालक्रमपरस्त्वे-
वम्-एकसमयस्थितिकात् द्विसमयस्थितिको, द्विसमयस्थि-
तिकात् त्रिसमयस्थितिकः, एवं यावत् संख्येयसमयस्थिति-
कादसंख्येयसमयस्थितिकः कालक्रमपरः । यावत्क्रमपरः पु-
नरेवम्-एकगुणकालात् द्विगुणकालको, द्विगुणकालकात्
त्रिगुणकालकः, एवं यावत्संख्येयगुणकालादनन्तगुणकाल-
को भावक्रमपरः, एवं काललहितहारिद्रष्टृक्षेत्रगुणं शेषेष्वपि
चतुर्षु वेषेषु सुरमितुर्गल्लक्षणं च गन्धद्रव्यं तिष्ठ कटुकपारा-
म्लमधुराऽऽमरकरसपञ्चके गुल्लगुम्फुकटिनिग्न्यकलशी-
तोष्णक्षण्ये च अपरः श्वके यथाक्रमं भावपरता भावनीया ।

अथ बहुपरं भावयति-

जीवा १ पोगला २ समया ३,
द्व ४ पपसा य ५ पजवा चेव ६ ।
थोवाऽण्णता १-२ ण्णता ३,
विसेसमहिया ५ द्वुवेऽण्णता ५-६ ॥३८॥

इह पूर्वादिपञ्चादयानां यथाक्रमं योजना कार्या । तद्यथा-
जीवाः सांसारिकसूक्ष्मभेदभिन्नाः, ते सर्वस्तोकाः, जीवेभ्यः
पुद्गला अनन्तगुणाः, पुद्गलेभ्यः समया अनन्तगुणाः, समये-
भ्यो द्रव्याण्य विशयाभिकानि, द्रव्येभ्यः प्रदेशा अनन्तगुणाः
प्रदेशेभ्यः पर्याया अनन्तगुणाः । उक्तं च व्याख्याप्रसंगेऽपि
संभते ! जायानं पोगलाणं अद्वासमयं सर्वद्रव्याणं
सर्ववपसाणं सर्वपज्जवाणं य कयं कयरेहितां अप्पा वा
बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सर्वयोवा
पोगला अणंनगुणा अद्वासमया अणंनगुणः सर्वद्रव्या वि-
सेसाहिया सर्ववपसा अणंनगुणा सर्वपज्जवा अणंनगुणा ॥
अत्रामीयामित्यप्रत्ययवहुव्यं हेतुभावात् भगवतीटोकार्या वृद्धे-
रुपस्थितान्ते, अत्रस्तद्विनि सत्रावलोकनीया ।

अथ प्रधानपरमाह-

द्वे सचित्तमादी, सचित्तदुपपु होइ तिपपरो ।

सीहो चउपपणुं, अपपपहाणा वहुविहा उ ॥ ३८६ ॥

प्रधान एव परः प्रधानपराः, स च द्रव्यतो भावतश्च । तत्र
द्रव्ये द्रव्यतो ज्ञेया-सचित्ताऽऽदिः आदिश द्वाप्रसंगो चित्त-
श्च । तत्र सचित्तप्रधाना ज्ञेया-द्विपदचतुष्टयप्रदेभदात् । तत्र
उपपेदे तु तीर्थे हरः प्रधानो भवति, चतुपपेदे तु निहाः अपपेदे
यहुविहाः सुदृशो गान्धवान् जम्बूद्विपमूलपायः पनसाऽऽद्या-
ऽप्रधाना । प्रधानपरोऽनरुद्धाः तद्यथा-पानुषु सुवर्णं वस्त्रं
चीनांशुं न गन्धद्रव्येषु गोशर्पांश्चरन्तमियादि । मिश्रप्रधा-
नपराणां तु सुवर्णं कटाकाऽयल्लहृतिविप्राणि तीर्थेकरा-
ऽऽदि द्रव्याण्येव द्रव्यज्यानि ।

भावप्रधानपरमाह-

व रसगंधकासे सु उत्तमा जे उ भूदाणसेसु ।

मल्लि डीरोदपमादि, पुष्पकलादी य रुक्तेसु ॥ ३८७ ॥

(वल्लग्नसंगंधकासु चित्ति) उतियाः यैः सती । वल्लेन
रत्नं गन्धं स्पर्शा वा ये भूदहवन्तु पृथिवीकायाका-
यवस्पर्शकियेप तमास्ते भावप्रधानपराः । तानेव पञ्चाङ्गे-
नोदाहरति- (मल्लिङ्गीरोदग इत्यादि) पृथिवीकायेषु पश्चा-
दगवज्रवैडूर्याऽऽदिमणयः प्रधानाः, अकायेषु लोरींरका-
ऽदिपानीयानि, वृत्तेषु पुष्पकलाऽऽदिनि । गतः प्रधानपरः ।

हृ १ उ ३ प्रक ० । आवा ० ।

अमू-धा ० । अमण, 'अ' टितिङ्गि-इङ्गुल्ल-इणल्ल च-

क्रम-भम्मड भम्मड-भमाड तलअड-अएऽ-क्रम-भुम-
भुम-कुम कुव-कुम-कुव-परी-रर ॥ ८ ॥ ४ । १६ । इति
स्त्रेण अमधानेः 'पर' आदेशः । 'पर' 'अमते' मा ४ पाद ।

पर-देशीः धा ० । अमतीत्यर्थे, ३० ना ० ६ वर्ध ४ माथा ।

परउत्थिय-परयू-कि-पुं ० । शाक्यपरिवाजकाऽऽदी, हृ ० १

उ ० २ प्रक ० ।

परओवेइ (ख)-परतोवेदिन-पुं ० । गणधराऽऽदिक् स्वतो-

वेदिर्निर्यहृदुद्देशेन ज्ञातरि, सू ४ १ धृ ० १२ अ ० ।

परंतकर-परतन्त्रकर-पुं ० । परस्य भवान् करोति मार्यप्रवर्त्त-

नेन परातन्त्रः । मोचके, स्था ० ४ डा ० २ उ ० ।

परंतंतकर-परतन्त्रकर-पुं ० । परतन्त्रः सन्कार्यणि करोतीति

परतन्त्रकरः । भिल्लो, स हि आचार्योऽऽदितन्त्र एव कार्य-
णि करोति । स्था ० ४ डा ० २ उ ० ।

परंतम-परतम-पुं० । परं शिष्याऽऽदिकं तमयतीति परतमः ।
प्राकृतवाद्यदुस्वारः । परस्मिन् तमोऽज्ञाने क्रीडो वा यस्य
सः । परस्मादिकं पुरुषजाते, स्था० ४ डा० २ उ० ।

परंदम-परन्दम-पुं० । परं दमयति शमयन्ते करोति शिष्यति
वा परन्दमः । शिष्यस्याऽऽवाऽऽदयो दमकं, स्था० ४ डा० २
उ० । परान्तमयं दमयन्ति न्यक्त्याभिमनरुपेण प्रवर्तयन्ती-
ति परन्दमाः । उक्त० पाठ० ४ अ० । परपीडाकारकं, आत्मा-
र्थपरजीवोपादानकं, उक्त० ४ अ० ।

परंपर-परम्पर-त्रि० । परं च परं चेति वीथ्यायाम्-“पृषोदरा-
ऽऽदयः” ॥ ८ । ४ । ६३ ॥ (हिमं) इति परम्परशब्दनिष्पत्तिः ।
परंपु परंपु, न० ।

परंपरखेत्तवागाढ-परम्परखेत्तवागाढ-पुं० । आत्मखेत्तवान्तर-
शब्दो यपरं खेत्तं तवागाढं जैरयिकाऽऽदी वैमानिकपर्यन्ते,
अ० ६ श० १० उ० ।

परंपरखेदोववन्नग-परम्परखेदोववन्नग-पुं० । द्विवादिसमयता-
वेदोववन्नग उपादां येषां ते परम्परखेदोववन्नगाः । वेदप्रधा-
नोपनिषद्भिर्नीत्याऽऽदिसमयवर्तिषु जैरयिकाऽऽदिषु, अ० १४
श० १ उ० ।

परंपरय-परम्परय-पुं० । परम्परया ज्ञानदर्शनचरित्ररू-
पया मिथ्यादृष्टिनाम्नादनन्तरमिथ्यादृष्टचरित्रत्वस्य-
रहोद्भवताविरतप्रमत्तनिर्गुणवादप्रवृत्तौपशान्तलोकमोहा-
संशययोगिगुणस्थानवेदमित्रया गता मोक्षं प्राप्ताः । त० ।
पुरुषवीजतमस्यरुच्यभाजनयग्नकमात्रितपयुगलयपुरुषेभ्यः नि-
क्षिपु, श्रौ० । श्रा० म० । मिथ्यादृष्ट्याद्विगुणस्थानकानां मनु-
ष्याऽऽदिगुणानां च परम्पर्येण भवाभ्याधिपारं प्राप्ते, अ०
२ श० १ उ० ।

परंपरपञ्जत-परम्परापयोधि-पुं० । ब्राह्मिसमयपर्याप्तकं, स्था०
१० डा० ।

परंपरय-परम्परक-न० । पारम्पर्यं, श्रा० म० १ अ० । परम्पर-
का द्विधा-द्रव्यतां भावतश्च । द्रव्यपरम्परक इष्टकानां पृ-
रूपपारम्पर्येणाऽऽनयनम् । (श्राव०) भावपरम्परका नित्यमे-
व उपोपादाननिर्गुणैरिव । (श्राव०) ननु द्रव्यस्य इष्टकालत-
त्त्वस्य गुरुं पारम्पर्यं आगमनं, भावस्य तु श्रुतपर्यायत्वात्
वस्तुत्वसंक्रमणभावात् । पारम्पर्येणः आगमनात्तुपरिहित-
ति । न च तद्दीजभूतस्य अहंरूपवशश्चस्याऽऽगमनमस्ति, त-
स्य श्रुत्यन्तरमवोपागमदिति । अवेच्छते-उपचातद्विदोः
यथा कार्यापणाद् गुणमागमनं, घटाऽऽदिवा वा रुपाऽद्विचि-
ह्नानिति । (उ० पाठ०) श्राव० १ अ० ।

तत्र द्रव्यपरम्परक इदमुदाहरणम्-

“साकेयं नाम नगरं, तस्मै उत्तरपुर्निष्ठमे दिक्षीमाणे सुर-
पिशां नामगो जकलो तस्माययणः सो य सुरपिशां जकलो
सर्षाहयपांडिहरो, सो वरिसे वरिसे-वर्तिज्जह, महो य से
परमो किज्जह, सो य विलितो समागो तं च विसगरं
मारेह, अहं न वितिज्जह तो पसयपणमार्गं करेह, ततो
विसगरा सव्ये पलाहो एमराज । पच्छा रगणा नायं-जह
सव्ये पलाहोसमिं तो मज्ज जकयो अविजिज्जतो अहह
वहाण भविस्सह । ततो तेण विलकरा सव्ये संकलियवडा

पाहुडिपहिं कया, तेमि सव्वोसि नामाहं पत्तए लिडिऊण व-
डए वूडाणि । ततो वरिसे वरिसे जस्स नामं बालएण
अथाणमाणे कडिऊमाणं निगारुद्धं तेण विसिखेवो । ए-
वं कालो वव्हइ । अन्नया कयाह कोसंबिअओ चित्तकरदा-
रको घरातो पलाउं तत्थाऽऽगतो सिक्खसो, सो भमंतो
सागेयस्स चित्तगस्स घरं अल्लिंगो, सो वि एगपुत्तगो
धेरीपुत्तगो, सो मे सिस्सो जातो । एवं तस्स ताव अन्थं-
तस्म कालो वव्हइ । अहं तस्मि वरिसे तस्म धेरीपुत्तस्स वार-
ओ जातो, पच्छा सा धेरी बहुणगारं करुणे कयइ, तं कयमा-
णि धेरी दृढण कानवको जातकरुणे भणइ-कि अम्मो !
कयिं ? ताहं कहियं-जहा पुत्तस्स वारओ जातो । सो
भणइ-मा कयइ, अहे एयं जक्कं चित्तस्सामि । ताहे मा
भणइ-तुमं मे पुत्तां किं न होहिमि ? तेण भणियं-सव्वं
तव पुत्ताऽहं, तहा वि अहं विज्जेमि, अन्थह तुमे अयो-
गाओ । ततो तेण वूडुमत्तं काऊण अहं नं बधुजुलं प-
रिहिता अट्टगुणए पोत्तीए मुहे वंअउण चोक्खेण पय-
नेण सुअभण नवणहिं कलमहिं गहाविता नवगेहिं कु-
वोहिं नवगेहिं मल्लसंपुअहिं अलस्सेहिं वंधहिं चित्तिउ-
ण पादवडिओ भणइ-समह मए जमवज्जं । ततो तुट्ठो
जक्को भणइ-वंहि वरं । सो भणइ-नयं जेव मम
वरं देहि मा लेमं मारेह । जक्को भणइ-अयं ताव
डियमेव जं तुमं न मारीओ, एवमथो वि न मारीमि । अत्तं
भण । सो भणइ-जस्स एगंदस्सवि पान्नामि दुयस्स
वा, चउयस्स वा, आयस्स वा, तस्म तदगुरुवं रुं
निव्वत्तेमि । एवं होउ ति दिक्षो वरो । ततो सो तल्लवरो
रणा सक्कारितो समागो गतो कोमंवि नमार्हि । तथ सया-
खितो नाम राया, सो अन्नया कयाह सुहासगगतो दूयं
पुत्तुद्धं-कि मम नन्थि, जे अन्नरासं अन्थि ? तेण भणियं-
चित्तमसा नन्थि, “मणया देवाणं वायाए पत्थिवाणं ति” त-
क्कसगमत्तमेव आणसा चित्तगरा, तेहिं सभाओ वाया विव-
इता पवित्तिथा । तस्म वरदिन्नगस्म जो रणो अंतउरं वि-
हुपदेसो सो दिक्षो । तेण तथ तयागुरुवेमु निर्म्मणसु
कयाह मियावईए जालकडंगेनेण पायं पट्ठतो दिट्ठो, उव-
माणेण नायं, जहा-एसा मियावई । तेण पायंगुट्ठयागुत्ता-
रेण देवीए रुवं निव्वत्तिथिं, तस्मिं चक्खुस्मि उस्मिंस्सिजेतं प-
गो मस्मिंविट्ठ उक्खंतं पडित्तो तेण कूनिओ पुत्तां वि जातो,
एवं निन्ति वारा; पच्छा तेण नायं-एणए एयं होयवद्धं ।
ततो चित्तमसा निर्म्मया । ततो राया चित्तमरुवं पले-
यंतो तं एणसं पत्तां जण्य सः देवी, तेण सो वि-
ट्ठ दिट्ठो, तं दृढण रट्ठो, एणए मम पत्ता धरनि-
या इति काऊण । ततो वज्जो आणसो । चित्तगरसेणी उ-
ट्ठिया-सामि । एस वरलडो ति । ततो मे खुजाए मुहं
दारयं, तेण तयागुरुवं निव्वत्तिथिं, तहावि तेण संडासगो
छिदाविनो निव्विसओ आणसो । सो पुणो जक्कस्म
उववासिण डित्तो, भणित्तो य-चोमए चित्तिहिंमि सया-
णीयस्स पदोसं गतो । तेण चित्तिथि-पज्जोतो एयस्म अयोपं
ठवेज्जा । ततोऽण्णए मियावनीए चित्तफलए रुवं धिनेउण
पज्जोयस्स उवाडियं, तेण दिट्ठं, पुट्ठित्तो य.तेण कहियं सवि-
स्सं, ततो पज्जाएण सयाणीयस्स दूतो पेमिओ, मियावई
देविं सिग्घं पट्ठवहे, जहं न पट्ठवेहि ततो सव्वसासमगीए

पदादि । गतो दूतो, तेषु अग्रकारिणो निजमणेषु निच्छ-
दो । तेषु कथियं पञ्जोतस्व । पञ्जोतो वि य द्रुवयणेषु आ-
सुस्ते । अस्मिन् कथयेत् कोसं वि एतं । आगच्छन्तं सोऽंतं सया-
शीघ्रं आगवले । चित्ते खुहितो अतिसारेण पंचसमुच्च-
नो । तां हि मिगावतीं विनित्यं मा सो वाला मम पुत्रो
विणिस्मिहति । एव खरेण न मकण, पच्छा दूतो पट्टवि-
नो, भिन्ना य-एव कुमारा वाला श्रद्धां गच्छति । मा
सोमंतराणा कण्ड अक्षेण पिबिज्जिह्वि । सो भण्ड-को
मम धर्माण पबिह्वि । मा भण्ड ओसीसए सणां जा-
यणसए विज्जो कि कीर्णहं ति नगरे दंठं करेह । सो
भण्ड-आमं करेमि । मा भण्ड उज्जणीए इट्टागाओ वलिया-
ओ तापोहं कीरुनु । आमे ति । तस्म य चउहस राइया व-
सवनिणो । तेषु ते सबला डाविया । पुरिसपरंपरए तं हि
इट्टागा आणीया, तो कयं नगरं दंठं । तां हि ताए भण्ड-इया-
णि धरस्स भरेहि नगरे । ततो नय भरिया । जां हि नगरी
रां गगअमउक्का जाया तां हि सा विसंवरया । चितियं च
शाए-धराणं ते मामागरनगरपट्टमंडेयसिधेवसा जय
मामी विहरं । पवज्जामि जइ सामी एज्ज । ततो भगवं
समोसदो । तथ सव्वंवरण एवमंति । मिगावती निगया । ध-
मं कहिज्जमाणे एतो पुरिसो एव सव्वन्तु ति काउं प-
च्छं मणसा पच्छइ । ततो सामिमा भणितो-वायाए पु-
च्छ देवाणपिया ! वरं वहेव मणा संवुज्जंति ति एवमवि
भाणं तेषु भणियं-अयं ! जा मा सा मा ? । तथ भगवया
आमे ति भणितो । ततो गोनमसामिणा भणियं-अयं !
कि एणण जा मा मा न नि भणियं ? । तथ तं वि उट्टा-
गारियावणियं सव्वं भगवं पिकहेइ-ततो कालेणं तेषु
समएणं चंपा नामे नगरी होथ्या । तथ एतो सुखसागरी
इथीलोत्ता, सो पंच पंच सुवयणपत्ताणि दाऊण जा पहण
कजा ते परिणइ । एवं तेषु पंचसया पिडिया । एककाए नि-
लगचोहसणं अलेकारं करेइ, जइवसं जाण समं भंगे भुजइ
तइवमं देइ अलेकारं, संवकालं न देइ । सोइस्सालुगो ते
घरं न कयाइ सुयइ, न चा अजस्स अलिपायं देइ । सो अज-
या भित्त्स्स पगते भित्तण वारिहो अणिच्छंते वि बला
जमंते नीतो । सो तं हि गउ ति नाऊण तां हि चितियं-कि
अमं एणं सुवपसएणं ति ? । अज परिकं गहामं, म-
मालभामं, आचिधामं । गहायाओ परिकामं जयवयवि-
हीए निलगवोहसभेण अलेकारं अलेकरेऊण अहामं ग-
हाय पेहमाणओ चिद्विंति । सो य ततो आगतो तं दट्टण
आसुस्ते तेषु एका महिला ता पिडिया जाव मय ति ।
ततो अयाओ भणित-एवं अमं वि एकेका निहंतव्या,
तथा एवं एव अहामपुंजं करेमां । तथ एणं हि पंचं हि
महिलासपट्ठि पंच एणं अहामसयाहं जमगसमं प-
विस्सह । तथ सो अहामपुंजो जातो । अज्जा पुणो पि
नानि पच्छतावो जातो-का गदे अमं परमारियाणं न-
विस्सइ ? । सो ए उडंसणओ सधिपच्चाओ । तां हि तां हि
घणकवाडारं निगंतेरं निच्छिहारे दारां उवेऊण अमी
विओ सव्वओ समंताओ तेषु पच्छाणु नावेण सासुकां-
याए य ताए अकामानिजाराए मणुस्सु उववणा पंच वि-
सया चोरा जाया, एवमि पवए परिवसंति । सो वि सुव-
गारो कालसुवगतो तिरिक्खेसु उववओ । तथ जा सा पट-

मं मारिया सा एकं भवं तिग्गिणसु, पच्छा एकमि बंधणकुले
बेडो आयातो । सो य पंचवरिसो जातो । सो य सुवसगा-
जीवो तिरिक्खेसु उव्वहिऊण तंमि कुले दागिया जाया । सो
बेडो तीसं वालगाहो । मा य निबंमव गंयइ । तेषु उद-
पाण्यं करेण कइ वि जांणिहारे हयंण अहया तहा
बेव दिया रोइइ । तेषु नायं-सदो मए उवाउ ति । एवं
सो निच्चकालं करेइ । सो तं हि मायापिहिं नातो । तां हि
हणिऊण धाडिओ । मा वि अ पट्टपसा बेव कामा उरेण
विणट्टा । सो बेडो पलायमाणो चिन्नगरविणट्टकुरसीलायां
जातो । गतो एणं चोणपहिं, जय नाणि एणुणाणि पंच चो-
रसयाणि परिवसंति । मा वि विणट्टसीला परिकं हि-
डंती एणं गांमया । सो मामो तं हि चोरेहिं पबिज्जो । सा
अण्हि गहिया । मा तं हि पंचहिं वि चोणसपहिं परिभुत्ता ।
तं वि चिंता जाया-अदो ! इमा वगामी एतियाण सुखदणं
सहर, जइ अथा स विदजिया लभेजा तो स विस्समाओ
होजा । ततो तं हि अथया कया तीसं विरिजिया आणीया,
जं बेव दिवसं आणिया तहिवसं तीसं छिहाणि सा मग्गइ,
कण उवाएण मांज्जा ? ति य अथया धाडि वेणुं पहारिया ।
ताए मा भणिया-पच्छ कुवे पि दीमइ ? सा इट्टमारज्जा ।
ताए तथं व हूढा ते आगया पुच्छंति । ताए भणइ-अण्णेओ
महिलं कीम न सारंवेह । तं हि नायं जहा एयाए मारिया,
ततो तस्स बंधणवेडगस्स डिणए टियं-जहा एसा मम
पायकम्मा भणिति ति । सुवइ य जहा भयवं महावीरं
सव्वन्मा सव्वदरिसी य । ततो एस सोमंमणं पुच्छइ ।
ततो सामी भणइ-सा बेव सा नव भणिणी । एवं कहि-
सो संवगमावसो पव्वइओ । एवं सोऊण सव्या सा पस्सा
पयसुजा जाया । ततो मिगावो जेणव मणं भवं महा-
वीरं तेषु उवागच्छइ उवागच्छता समणं भगवं महावीरं
वंइइ, नमंसइ, वंतिता नमंतिता एवं बयासी-जं नवरं पञ्जो-
यं आपुच्छामि, तथो तुज्जं मणमं पव्वयामि ति भणिऊण
पञ्जोयं आपुच्छइ । ततो पञ्जोतो तीस महमहालिपाए, स-
देवमणुयासुराए पस्साए लज्जाए तइ वारेउ तां हि वि-
सज्जइ । ततो मिगावो पञ्जोयस्स उदयं कुमारे निक्खि-
गनिक्खवं काऊणं पव्वइया । पञ्जोयस्स वि अट्ट अगमवइ-
पमुडाओ देयओ पव्वइयाओ । तां हि पंच चोणसयाणि
तेणं गंतुणं संवोदाययाणं । एवं पमंणं भाणं । पथइट्टागा-
परंपरं गहामां । एव इवपरंपरां । (२३ वाथा आव)
आ० म० १ अ० । आ० चू० ।

परंपरमाण-परंपरमान- न० । इतिवादस्य सूत्रं भेद, स०
१२ अहं ।

परंपरसमुदायकिरिया-परंपरसमुदानक्रिया-स्त्री० । क्रिया-
भेद, स्या० । (अर्थस्तु 'समुदायकिरिया' शब्दं वदते)

परंपरसिद्ध परम्परसिद्ध-पुं० । परम्परं च ते सिद्धाश्च पर-
म्परसिद्धाः । निजस्वसमयाद् दद्यात्सिद्धमवयतिपु, ब्रह्म० ।

अथ का सा परम्परसिद्धा संसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना ? ,
सूरिगाऽऽह-

सं किं तं परंपरसिद्धा संसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना ? । परं-

परसिद्ध असंसारसमावृत्तजीवपमवशा अणोपविहा पमत्ता ।
तं जहा-अपढमसमयसिद्धा, दुसमयसिद्धा, तिसमयसिद्धा,
चउसमयसिद्धा० जाव संखेजसमयसिद्धा, असंखेजसमय-
सिद्धा, अणंतसमयसिद्धा । सेतं परंपरसिद्ध असंसारसमाव-
ृत्तजीवपमवशा ।

परम्परसिद्धान्तारसमापन्नजीवप्रशापना अनेकविधा प्रक-
ता, परम्परसिद्धान्तारमनेकविधत्वात् । तदेवाऽऽनेकविधत्वमा-
ह-(तं जहत्यादि) तद्यथेत्यनेकविधव्यापदर्शने, अप्रथमसम-
यसिद्धा इत-न प्रथमसमयसिद्धा अप्रथमसमयसिद्धाः,
परम्परसिद्धाविशेषणप्रथमसमयवर्तिनः सिद्धत्वसमयाद् द्वि-
तीयासमयवर्तिन इत्यर्थः । इत्यादिपु तु समवेपु द्वितीयासमय-
सिद्धाऽऽद्य उच्यन्ते । यद्वा-सामान्यतः प्रथमसमयासिद्धा इ-
त्युक्तम्, तत एतद्विशेषतो व्याचष्टे-द्विसमयसिद्धाद्विसमय-
सिद्धाअनुःसमयसिद्धा इत्यादि, यावच्छब्दप्रकरणान् पञ्चस-
मयसिद्धाऽऽद्यः परिच्छन्ते । प्रश्ना० १ पद ।

परंपरसिद्धाण्यं दुविह पमत्ते । तं जहा-एकपरंपरसिद्ध-
नाणे चेत, अणोकेपरंपरसिद्धाण्यं चेत । स्था० २ डा०
१ उ० ।

परंपरा-परम्परा-स्त्री० । प्रवाह, हा० १ शु० १ अ० । निरन्तर-
तायाम्, भ० ६ श० १ उ० ।

परंपरागम-परम्पराऽऽगम-पुं० । गणचरश्रित्याणामागमे, आ-
त्माऽऽगमेति निधेयकृताम्, अनन्तराऽऽगमे गणचराणाम् ।
परम्पराऽऽगमस्तच्छ्रित्याणाम् । सूत्र० १ शु० १ अ० १ उ० ।

परंपराया-परम्परायात-पुं० । परम्परा निरन्तरता, तत्प्रधा-
नो घातस्ताडने परम्पराघातः । उपर्युपरि घाते, भ० ६ श०
१ उ० ।

परंपराहारग-परम्पराऽऽहारक-पुं० । ये पूर्वव्यवहितान् सतः
पुत्रगलान् स्वश्वेतब्रामागताहारयन्ति तेषु नैरयिकाऽऽदिधै-
मानिकपर्यन्तेषु, स्था० १० डा० ।

परंपरोगाह-परम्परावगाह-पुं० । द्वितीयाऽऽदिसमयावगाहे
नैरयिकाऽऽदी वैमानिकपर्यन्ते, स्था० १० डा० ।

परंपरोपविहा-परम्परोपविधा-स्त्री० । परम्परा उपनिष्ठा
मार्गश्च परम्परोपविधा । परम्पराऽऽलपबहुव्याऽऽदिमार्गणं,
क० प्र० १ प्रक० १ पं० सं० ।

परंपरोपपन्नक-परम्परोपपन्नक-पुं० । परम्परा उपपन्नकाः
परम्परोपपन्नकाः । "शुद्धया दुविहा पमत्ता । तं जहा-अणु-
तरोवसुखा चेय, परंपरोपपन्नका चेव० जाव वेमाणिष्या ।"
स्था० २ डा० २ उ० । उपलिसमयापेक्षया द्वाधादिसमयेषु व-
र्त्तमानेषु, भ० १३ श० १ उ० ।

परंपरि-परम्परि-पुं० । परं विमर्त्तानं परम्परिः । परादपर-
क, स्था० ४ डा० ३ उ० ।

परमुह-पराह्मुख-त्रि० । पृष्ठतो मुख, दश० ६ अ० ३ उ० ।

परकट-परकृत-त्रि० । परेण रुद्धिणाऽऽमाऽर्थे परार्थे वा कृतं
निर्वर्तिनं परकृतम् । उच्य० १ अ० । पार्ष्णिष्ठेन, सूत्र० १
शु० १ अ० ४ उ० । गृहस्थः पक्षः, वि० चू० १ उ० ।

परकायणवेस-परकायप्रवेश-पुं० । तथाविधसंयमाजीवतो
मृतस्य वा शरीरं प्रवेशे, हा० ।

बन्धकारणशैथिल्यात्, प्रचारस्य च वेदनात् ।

चित्तस्य स्यात्परपुर-प्रवेशो योगसेविनः ॥ १२ ॥

(बन्धेति) व्यापकत्वादात्मविलयोनित्यतकर्मवशादेव शरीरा-
न्तर्गतयोर्भोग्यमापकभावेन यन्मवेदनमुपजायते स शरीरब-
न्ध इत्युच्यते । ततो बन्धस्य शरीरबन्धस्य यत्कारणं धर्मा-
धर्माऽऽख्यं कर्म, तस्य शैथिल्यात् तानवात् । प्रचारस्य च चि-
त्तस्य हृदयप्रदेशादिद्विभूयद्वारं विषयाऽऽभिमुख्येन प्रसरस्य च
वेदनात् ज्ञानात् । "इयं चित्तवहा नाडी, अथवा चित्तं बहति, इयं
रसमाणाऽऽदिबहोभ्यां विल्लगा ।" इति स्वप्नशरीरसंस्कारप-
रिच्छेदादित्यर्थः । योगसेविनो योगा-प्राप्तकस्य चित्तस्य पर-
पुरं मृतं जीयति वा परकीयशरीरं प्रवेशः स्थान् । चित्तं च पर-
शरीरं प्रवेशदिश्रित्यायतनुवर्त्तन्ते, मधुकुराजमिव मत्सिकाः ।
ततः परशरीरं प्रविष्टो योगी ईश्वरचरितं व्यवहरति, यतो व्या-
पकयोश्चित्तपुरुषयोर्भोग्यमापककारणं कर्मोभूत्, तन्बन्धमा-
धिना क्षिप्तं तदा स्वातन्त्र्यात् सर्वत्रैव भोगानिष्पत्तिरिति त-
दुक्तम्-"बन्धकारणशैथिल्यात् प्रचारसंवेदनाच्च
परशरीराऽऽवेष्ट इति ।" (३-३८) ॥१२॥ हा० २६ डा० ।

परकिरिया-पराक्रिया-स्त्री० । परंपां सम्बन्धिण्यां क्रियायाम्,
परः क्रियमाणायां सेवायाम्, आचा० ।

तत्र परशब्दस्य पक्षिधं निक्षेपं दर्शयितुं
निर्युक्तिकारां गाथाऽऽहमाह-

छकं परइकिं, त-द्व-मापसकमवतु पहाणं ॥ (३३५) ॥

पक्षे 'पर' इति परशब्दविषये नामाऽऽदिः पक्षिधो निक्षेपः,
तत्र नामस्थानेन क्षुण्णं, द्रव्याऽऽदिपरमैकं पक्षिधं भवतीति
दर्शयति । तद्यथा-तत्परम् १, अन्तरपरम् २, आदेशपरम् ३,
क्रमपरं ४, बहुपरं ५, प्रधानपरमिति ६ । तत्र द्रव्यपरं ताव-
त्तदपत्यैव वृत्तमानं-परमन्यत्परं यथा परमाणुः परः पर-
माणु १, अन्यपरं न्यम्यरूपतया परमन्यत्, यथा एकाऽणुका-
त् द्वाणुकव्ययुकाऽऽदि, एवं द्वाणुकादेकाऽणुकव्ययुकाऽऽदि
२, 'आदेशपरम्' आदिश्रयते-आशाव्यत इत्यादेशः-यः क-
स्याङ्गित्कियायां निधेय्यते कर्मकराऽऽदिः स चार्था परम्मा-
ऽऽदेशपर इति ३ । क्रमपरं तु द्रव्याऽऽदि चतुर्धा । तत्र द्रव्यतः
क्रमपरमैकप्रदेशिकद्रव्यात् द्विप्रदेशिकद्रव्यम्, एवं द्वाणुकात्
व्ययुकमित्यादि । क्षेत्रतः एकप्रदेशावगाढात् द्विप्रदेशावगा-
मित्यादि । कालतः एकसमयस्थितिकात् द्विसमयस्थितिक-
मित्यादि । आवतः क्रमपरमैकगुणकृष्णात् द्विगुणकृष्णमि-
त्यादि ४ । बहुपरं बहुत्वेन परं बहुपरं यच्चस्माद्दृष्टं, तद्बहुपरम् ।
तद्यथा-"जीवा पुणाल समया, दम्ब परमा य पञ्जवा चव ।
योवाऽणुताऽणुता विमिस्रअदिया दुवेऽणुता ॥१॥" अस्या-
व्याख्या-"तत्र जीवाः स्तोकाः, तेषुः पुणला अनन्तगुणा
इत्यादि ५ । प्रधानपरं तु प्रधानत्वेन परः, द्विपदानां तीर्थकरः,
चतुष्पदानां सिंहाऽऽदिः अपदानामर्जुनसुवर्णपनमाऽऽदिः, ६ ।
एवं क्षेत्रकालमावपरगणयति तत्पराऽऽदिपक्षिधत्वेन क्षेत्रा-
ऽऽदिप्राधान्यतया पूर्ववत्स्थितिया योऽप्यनिति, सामान्येन तु
जम्बुद्वीपसैत्राणुकराऽऽदिकं क्षेत्रं परं, कावपरं तु प्रातृदका-

साच्छरत्कालः, भावपरमैदविकादौपशमिकाऽऽदिः । साम्प्रतं
सूत्रानुगमे सूत्रमुच्चारणीयम् ।

तच्छेदम्—

परकिरियं अन्वभित्यं संसेसियं शो तं सायए शो तं शिय-
मे, से सिया परो पाए आमजेज वा, पमजेज वा, शो तं साय-
ए शो तं शियमे । से सिया परो पायाई संवाहेज वा, पलिमहेज
वा, शो तं सायए शो तं शियमे । से सिया परो पायाई कुसि-
ज वा रइज वा नो तं सायए, नो तं शियमे । से सिया परो पा-
दाई तेलेण वा घणए वा वसाए वा मंखेज वा, भिलिगेज
वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो पायाई लोदेण
वा ककेण वा चुमेण वा वमेण वा उल्लोलेज वा, उवलेज
वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो पादाई सीतो-
दगवियडेण वा उसिखोदगवियडेण वा उच्छोलेज वा, प-
धोएज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो पादाई
अमयरेण विलेवणजातेण आलिपेज वा, विलिपेज वा, शो
तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो पादाई अमयरेण
धुवणजाएण धुवेज वा, पाधुवेज वा शो तं सातिए शो तं
शियमे । से सिया परो पादाओ खानु वा कंठयं वा खीहरेज
वा, विमोहेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से सिया
परो पादाओ पूयं वा सोशियं वा खीहरेज वा, विसोहेज
वा, शो तं सातिए शो तं शियमे (६७२) से सिया परो कार्य
आमजेज वा, पमजेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से
सिया परो कार्य लोदेण वा संवाहेज वा, पलिमहेज वा, शो
तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो कार्य तेलेण वा घ-
णए वा वसाए वा मंखेज वा, अन्वभेज वा, शो तं सातिए
शो तं शियमे । से सिया परो कार्य लोदेण वा ककेण वा चु-
मेण वा वमेण वा उल्लोलेज वा, उवलेज वा, शो तं सा-
तिए शो तं शियमे । से सिया परो कार्य सीओदगवियडेण
वा उसिखोदगवियडेण वा, उच्छोलेज वा पधोएज वा, शो
तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो कार्य अमयरेण
विलेवणजातेण आलिपेज वा, विलिपेज वा, शो तं सातिए
शो तं शियमे । से सिया परो कार्य अमयरेण धुवणजातेण
धुवेज वा, पाधुवेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे (६७३)
से सिया परो कार्यसि वणं आमजेज वा, पमजेज वा शो
तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो कार्यसि वणं संवा-
हेज वा, पलिमहेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से
सिया परो कार्यसि वणं तेलेण वा घणए वा वसाए वा मं-
खेज वा भिलिगेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से
सिया परो कार्यसि वणं लोदेण वा ककेण वा चुमेण वा
वमेण वा उल्लोलेज वा, उवलेज वा, शो तं सातिए शो तं
शियमे । से सिया परो कार्यसि वणं सीतोदगवियडेण वा

उसिखोदगवियडेण वा उच्छोलेज वा, पधोएज वा, शो तं
सातिए शो तं शियमे । से सिया परो कार्यसि वणं वा गंडं
वा अरई वा पुलयं वा भगंदलं वा अमयरेण सन्धजातेण अ-
च्छिदेज वा, विच्छिदेज वा शो तं सातिए शो तं शियमे ।
से सिया परो अमयरेण सन्धजातेण अच्छिदिता वा वि-
च्छिदिता पूयं वा सोशियं वा खीहरेज वा, विसोहेज
वा शो तं सातिए शो तं शियमे (६७४) से सिया परो
कार्यसि गंडं वा अरतिं वा पुलयं वा भगंदलं वा आमजेज
वा, पमजेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से सिया
परो कार्यसि वणं गंडं वा अरतिं वा पुलयं वा भगंदलं वा
संवाहेज वा, पलिमहेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे ।
से सिया परो कार्यसि गंडं वा ० जाव भगंदलं वा तेलेण वा
घणए वा वसाए वा मंखेज वा, भिलिगेज वा, शो तं सातिए
शो तं शियमे । से सिया परो कार्यसि वणं गंडं वा ० जाव
भगंदलं वा तेलेण वा घणए वा वसाए वा मंखेज वा,
भिलिगेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे । से सिया परो
कार्यसि वणं गंडं वा ० जाव भगंदलं वा लोदेण वा ककेण वा
चुमेण वा वमेण वा उल्लोलेज वा, उवलेज वा, शो तं
सातिए शो तं शियमे । से सिया परो कार्यसि वणं गंडं वा ०
जाव भगंदलं वा सीतोदगवियडेण वा उसिखोदगवियडेण वा
उच्छोलेज वा, पधोएज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे ।
से सिया परो कार्यसि वणं गंडं वा ० जाव भगंदलं वा अमय-
रेण सन्धजातेण अच्छिदेज वा, विच्छिदेज वा, अ-
मयरेण सन्धजातेण अच्छिदिता वा विच्छिदिता वा पूयं
वा सोशियं वा खीहरेज वा, विसोहेज वा, शो तं सा-
तिए शो तं शियमे (६७५) से सिया परो कार्याओ सेयं वा
जलं वा खीहरेज वा, विसोहेज वा, शो तं सातिए शो तं शि-
यमे (६७६) से सिया परो अच्छिपलं वा कम्मलं वा दंतमलं
वा खडमलं वा खीहरेज वा, विसोहेज वा, शो तं सातिए शो
तं शियमे (६७७) से सिया परो दीहाई वालाई दीहाई
रोमाई दीहाई भुमाई दीहाई कक्खरोमाई दीहाई वत्थिरो-
माई कण्ठेज वा, मंठेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे
(६७८) से सिया परो सीसाओ लिक्खं वा जूयं वा
खीहरेज वा, विसोहेज वा, शो तं सातिए शो तं शियमे
(६७९) से सिया परो अकंसि वा पलियंसि वा तुयहावेज
वा, पादाई आमजेज वा, पमजेज वा, एवं हंदिमो गमो
पायादि भाणियच्चो । से सिया परो अकंसि वा पलियंकंसि
वा तुयहावेज वा हारं वा अट्टाहारं वा उरुयं वा गेवेयं वा मउडं
वा पालवं वा सुवसुसुचं वा आविषेज वा पिण्णियेज वा,
शो तं सातिए शो तं शियमे (६८०) से सिया परो आ-

रामसि वा उज्ज्यासि वा शिहरिता वा विमोहिता वा पापाई
 आमजेज वा, पमजेज वा, यो तं साति ए सो तं शियमे
 (६८१) एवं येतव्वा आमममकिरिया वि (६८२) से मिया
 परो मुद्रेण वा अमुद्रेण वा वनिवलेण तेद्वच्छ आउटे मे मिया
 परो अमुद्रेण वदवलेण तेद्वच्छ आउटे मे मिया परो गिलाण-
 स्स सच्चिआई कंदाणि वा मूलाणि वा तयाणि वा हरियाणि
 वा खण्णु वा कड्डु वा कड्डवेचु वा तेद्वच्छ आउट्टाविजा
 यो तं साति ए सो तं शियमे (६८३) कड्डवेयणा पाण-
 भूतजीवसत्ता वेयणं वेदेति (६८४) एवं खलु तस्म
 भिक्खुस्स वा भिक्खुणीए वा सामगियं जे सव्वहंदि सहेते
 सचिते सदा जए मेयमियं सोपज्झाभि ति वेमि । (६८५)
 (परकिरियमियादि) पर-आत्मनो व्यतिक्रान्त्यस्त-
 स्य क्रिया चेष्टा कायव्यापाररूपा तां परक्रियाय । 'आध्या-
 त्मिकीम्' आत्मनि क्रियमाणां. पुनरपि विशिनष्टि- 'सांके-
 यिकी' कर्मसंश्लेषजननीं (नो) वैच, 'आत्माद्वयं' अभिलपेत्.
 मनसा न तत्राऽभिलापं कुर्यादित्यर्थः । तथा न तां परक्रियां
 'नियमयेत्' कार्येष्वावा. नाऽपि कार्येनेति । तां च परक्रियां
 विशेषतो दर्शयति- (मे) तस्य साधोनिष्पत्तिकर्मशरीरस्य
 सः 'परः' अर्थो धर्मधृत्वा पादो रजोऽवगुणितोऽस्त्यु-
 त्कर्षटाऽऽदिना. वाशब्दस्तत्परत्वात्पात्ताः. तथाऽऽस्वाद्व्याऽपि
 नियमयेदिति । एवं स साधुस्ते परं पादो संवाधयन्ते मय्यन्तं
 वा स्थायन्ते-रजयन्तम्. तथा-तेनऽऽदिना चलयन्तमप्यज-
 यन्तं वा. तथा-लोभाऽऽदिना उद्वन्ताऽऽदि कुर्वन्ते. तथा-शी-
 तोदकाऽऽदिना उच्छ्वलनाऽऽदि कुर्वाणं. तथाऽऽयन्तंरग. सुम-
 न्निद्रव्येष्वात्मिगन्ते. तथा-वाशिष्टपुत्रेण धूपयन्ते. तथा-पादा-
 ल्करटाऽऽदिकमुत्तरन्तम्. एवं शोणितोऽऽदिर्क निम्नारयन्ते
 'नाऽऽस्वाद्वयन्ते' मनसा नाभिलपेष्टाऽपि नियमयेत्-कार्येष्वा-
 वा कार्येनेति । शेषाणि कायव्रणमनाऽऽदिनि अगमयवेशनि-
 श्कमणप्रमांसनसुत्रं यावदुत्तानार्थानि । एवममुमेवार्थमुत्तर-
 सप्तकेऽपि तुल्यव्यात् संवत्पर्ययः सूत्रकारोऽतिदिशति-
 (एयमिति) याः पुष्पोक्ताः क्रियाः-रजःप्रमांसनाऽऽदिकाः
 ताः 'अस्याऽस्य' परस्परतः साधुना कृतयतिविक्रिया न वि-
 धिया इत्येवं नतत्वाऽऽपेक्षश्रीकृत्यानेमकक इति । किञ्च-
 (मे) तस्य साधोः स परः शुजेताशुनेन या, वायथलेत
 मन्त्राऽऽदिमामथ्येति. चिकित्सां कर्तुमभिलपेत् । तच्च नाऽऽस्वा-
 द्वयेत् नामभिलपेनमना. एतच्च भावयेत्-इह पूर्वकृतकर्म-
 फलेष्वरा जीवाः कर्मविपाककृतकड्डवेदनाः कृत्वा परेषां
 शरीरमानसा येदनाः स्वतः प्राणिभूतजीववत्वात्तत्कर्मवि-
 पाकजां वेदनामनुभवन्तीति । उक्तं च- 'पुनरपि सवर्गो दु-
 खपाकस्तथाऽर्थः, न खलु भवति नाशः कर्माणां सञ्चिता-
 नाम्' इति सह गणावस्था यद्यदायाति सम्यक्. सवर्गदि-
 ति विवेकोऽस्यैव भूयः कुतस्ते ॥ ११ ॥ 'येषामुक्ताये याव-
 द्ध्ययनपरितमार्गमिति । आया० २ थु० ६ थु० ६ थु० ।

जे भिक्खु अप्पणो पाए तिद्वेण वा एण्ण वा वण्णेष

वा वसाण्ण वा खण्णीण्ण वा मंखेज वा, भिल्लिगेज वा,
 मंखंतं वा भिल्लिगंतं वा साइज्ज ॥ १७ ॥ जे भिक्खु
 अप्पणो पाए सीओद्दगवियेदण वा उमिसोद्दगविये-
 दण वा उच्छोल्लेज वा, पधोवेज वा, उच्छोल्लंतं वा पधो-
 वंतं वा साइज्ज ॥ १८ ॥

सीतमुदगं सीतादगं, वियद स्ति व्यपगतजीवं, उमिणमुदगं
 उमिणादगं, तेण अप्पणो पादे एकाम उच्छोल्लणा, पुणो पुणो
 पधोवणा, एवं सव्वं सुत्ता उच्चरियव्वा । अश्मंगां धावेण, पट्ट-
 खा मक्खणं, अहवा-एकस्मि, बहुमां वा ।

सुत्रम्-

जे भिक्खु अप्पणो पाए लोदण वा ककेण वा पोउ-
 मचुण्ण वा उल्लोल्लेज वा, उव्वट्टेज वा, उल्लोल्लंतं वा उव्व-
 ट्टंतं वा साइज्ज ॥ १९ ॥

कक्रानि प्रथमदशक अगदागमणं णयं ।

सुत्रम्-

जे भिक्खु अप्पणो पाए फूमज वा, रएज वा, मंखेज
 वा, फूमंतं वा रयंतं वा मंखंतं वा साइज्ज ॥ २० ॥

अलत्तयगं पादमु लणउं पच्छा। फुमानं, तं जो रयणि वा
 फुमानं वा ।

पतनि पंचगहं सुत्तानं संगहगाहा-

संवाहगा पधोयण, कक्कादीगुव्वलण मंखे वा ।

फुमणं व राइणं वा, जो कुज्जा अप्पणो पादे ॥ ५७ ॥

संवाहणं वि विस्सामणं तं सीताद्गहाणा पधोयणं कक्का-
 इणा उव्वलणं, तल्लइणा मक्खणं, अलत्तगइणा रंतणं करं-
 ति. तस्स आणाइया दोमा ।

गाहा-

एतेमि पढमपदा, सउं तु विनिया तु बहुमां वा ।

बहुणा संवाहणां तु, चतुषा फूमंतं राणो सो ॥ ५८ ॥

एतमि सुत्तानं पढमपदा संवाहणाऽदि सकृत्कारणं द्र-
 ष्टव्याः विनियपदा परिमहणादि गृहवारगगणं, बहुणा वा
 करणं वृद्धव्या । संवाहणन उद्विहा उक्ता । अलत्तकरणां फुमि-
 ज्जतां लग्यानि ।

गाहा-

मो आणा अणवत्थं, मिच्छंत विरापणं तहा दुवियं ।

पावति मग्गो तम्हा, एतेमु पदे विवज्जं ॥ ५९ ॥

सव्यसु जहासंमयं विगहणा भाणियव्वा, गाहसंवाहणा
 पंचमं अणवत्त, अट्टिणं च करेज्ज, एवं उव्वलणं वि,
 पधोयणं एवं च व उणियलदयो । सा य अच्येण वि मच्चुद्गहा-
 निसेपातिमववो ।

गाहा-

आतपरमोद्दुरीरण, पाउमदोसा य सुत्तपरिहाणी ।

सेपातिमादिदोनां, विवज्जयो लोवपरिवाओ ॥ ६० ॥

रंगे पधोवणाऽऽदिस्तु य आत्यपरमोद्दुरीरणं करेति. पाउम-
 दोसा य भवति, सुत्तस्याणं च परिहाणां भवति । साधुकि-
 यायाः, साधुरूपस्य वा विषयेया विपरितता भवति । साधु-

आयकं, मिथ्यादृष्टिलोकं वा परिवादे, पादाभ्यङ्गकरणेन परित्यायते, न साधुरिति ।

कारणतो करेज्-

वित्तियपदं गेलएणे, अद्वाणुवानवायवामामुं ।

आदी पंचपदा ऊ, मोहनिगिच्छाएं दोषितरे ॥ ६१ ॥

गिलाणस्पद अद्वाण वाउवायस्स वा तंग्व मडियस्स चात्माणु वा । (आइ ति) गिलाणपयं तस्मि संपाहादी पंच वि पया पउमव्वाओ । वज्जायदेसण पायतलरेगिणो । ममदेति-यादिनेण अण्ण रंगो कायव्वो । मेत्तेसु अद्वाणदियु-जहासंभवं मोहनिगिच्छाए रयणं फूमजं वादो वि कायव्वो । अद्वा-संपाहादियाण पंचगह पदानं आदिता चउरो पदा गिलाणाइसु संभवंति । दो फूमणयणपदा मोहनिगिच्छाए संभवंति । चोदगाऽऽह-णसु फूमणयण मोहनुदी भवति ? आयरियाऽऽह-सानिअववेदेण जस्स तटा कज्जे य उय-समां भवति तस्म कज्जति । कितिमादिआसवण वा अ-द्वाणसंपाहाणाऽऽदी जहासंभवं । एवे वांति वि संपाहस्यअ-व्वेगलांति । चात्मासु कइपालिअ ओवेणति अगुंलिमेतरा य कुटिया कोइवपलालुंमेण रज्जंति ।

सुखम्-

जे भिक्खू अपणो कायं आमजेज्ज वा, पमजेज्ज वा, आमज्जेतं वा पमज्जेतं वा साइज्ज ॥ २१ ॥

एवं कायाभिलाषेण छु सुत्ता भागियव्वा ।

सुखम्-

जे भिक्खू अपणो कायं संवाहेज्ज वा, परिमहेज्ज वा, संवाहेतं वा पलिमहेतं वा साइज्ज ॥ २२ ॥ जे भिक्खू अपणो कायं तिल्लेण वा घण्ण वा वेषण वा वसाएण वा खवणीएण वा मंखेज्ज वा, भिल्लिगेज्ज वा मंखंतं वा भिल्लिगंतं वा साइज्ज ॥ २३ ॥ जे भिक्खू अपणो कायं लोहेण वा ककेण वा पोउमयुणेण वा उल्लोलेज्ज वा, उव्वहेज्ज वा, उल्लोलंतं वा उव्वहेतं वा साइज्ज ॥ २४ ॥ जे भिक्खू अपणो कायं मीथादग्निवियेण वा उतिशोद-ग्नियेण वा उच्छोल्लेज्ज वा, पथोएज्ज वा, उच्छोल्लंतं वा पथोवंतं वा साइज्ज ॥ २५ ॥ जे भिक्खू अपणो कायं फूमज्ज वा, रएज्ज वा, मंखेज्ज वा, फूमंतं वा रयंतं वा मंखंतं वा साइज्ज ॥ २६ ॥

एण छु सुत्ता पुवेवत् ।

इमो अदहेसंगो-

पादेसुं नो तु गमो, शियमा कायम्मि होति सञ्चेव ।

शायव्वो तु मतिमता, पुवे अवरम्मि य पदम्मि ॥ ६२ ॥

जे पायसुंवेसु गमो कायसुंवेसु वि छुसु सो चेव दट्ठव्वो । केषु नायव्वो ? मतिमता मतिरस्यास्तीति मतिमान् । पुवं उरसगपदं, अवरं अववातपदं ।

सुत्राणि-

जे भिक्खू अपणो कायंसि वणं आमजेज्ज वा, पमजेज्ज वा, आमज्जेतं वा पमज्जेतं वा साइज्ज ॥ २७ ॥ जे भिक्खू

अपणो कायंसि वणं संवाहेज्ज वा, पलिमहेज्ज वा, संवाहेतं वा पलिमहेतं वा साइज्ज ॥ २८ ॥ जे भिक्खू अपणो कायंसि वणं तिल्लेण वा घण्ण वा वेषण वा वसाए वा खवणीएण वा मंखेज्ज वा, भिल्लिगेज्ज वा, मंखंतं वा भिल्लि-गंतं वा साइज्ज ॥ २९ ॥ जे भिक्खू अपणो कायंसि वणं लोहेण वा ककेण वा उल्लोलेज्ज वा, उव्वहेज्ज वा, सीतोदग-वियेण वा उतिशोदग्नियेण वा उच्छोल्लेज्ज वा, पथो-एज्ज वा, उच्छोल्लंतं वा पथोवंतं वा साइज्ज ॥ ३० ॥ जे भिक्खू अपणो कायंसि वणं फूमज्ज वा, रएज्ज वा, मंखेज्ज वा, फूमंतं वा रयंतं वा मंखंतं वा साइज्ज ॥ ३१ ॥

एवं वणभिलाषेण ते च छु सुत्ता वत्तव्वा ।

गाथा-

दुविधं कायम्मि वणो, तदुव्वमाऽऽजंतु पणुणा तच्चो ।

तदोमाऽऽदि तदुव्वमो, सत्थादांगंतुओ भण्णो ॥ ६३ ॥

कायवणो दुविधो-तत्थेव काए उव्वमो जस्स सो तदुव्वमो । आंगतुण सत्थादिण कओ जो सो आंगंतुगो । इमो तदुव्वमो तदोमा कटुं किडिभं वदुं विवाणिका पा-मा गंडादिया य । आंगंतुगो सत्थेण खमातिण केटकेण वा खाएतो वा सिम्वेधा वा दीहेण वा सुणहउओ था ।

गाथा-

एतसामसतरं, जो तु वसं मीसयं करे भिक्खू ।

मज्जणमादी तु पदे, सो पावति आणमादीणि ॥ ६४ ॥

एतानि अखनंरण जो पमज्जणादिपदे करेज्ज, तस्स आणदी दोमा, मासलहुं च पच्छिक्तं ।

सोस आह-वेयणहेण किं कायव्वं ? आयरिय आह-

अच्छनुपइतं दुक्खं, अभिभूतो वेयणाएं तिप्पाए ।

अदीणो अव्विभितो, तं दुक्खंऽहियासए सम्मं ॥ ६५ ॥

(गच्छति) ज्ञात्वा । किं ज्ञात्वा ? । दुःखमुत्पन्नं, वेधन इति वेदना, तिप्पाए वेयणाए मव्वं स्वरां व्याप्तमित्यर्थः । ए दीणो अदीणो, पमज्जणमगं, स्वभावमव्व इत्यर्थः । यदा ओहयम-समकपं अहवा-दा माते ! दा पने ! एवमादि न भावन्ते जे सो अदीणो । जे वेयणहो अपणो निमगकुट्टणादि करन्ते । अथवा णवेयणाहो विनेति-अपारो सररिंति । तं दुक्खं पत्तं सम्मं शहिआनेयव्वं इत्यर्थः ।

कारणं पुण आमज्जणाऽऽदि करेज्-

अव्वोच्छित्तिणिमिच्छं, जीयट्ठी वा समाहिहेतुं वा ।

मज्जणमादी तु पदे, जयणाएं समायरे भिक्खू ॥ ६६ ॥

सुत्तन्धाणं अव्वोच्छित्तिं करिस्सामिंति, जीविनट्ठी वा जीवन्तो भंजं करिस्सामो, चउत्थाइणा वा तंग्व अपणं भावेस्सामि, शाण्देसणचरिस्समहाविहाणट्ठा वा । अथवा-समाहिहमगणं वा मरिस्सामिंति आमज्जणादिपदे जयणा-ए समायरेज्ज । जयणा जहा जीवोवधानं ए भयन्तित्यर्थः ।

सुत्राणि-

जे भिक्खू अपणो कायं सि गंडं वा पलियं वा अरियं

वा अंसियं वा भगदलं वा अग्रपरण वा तिकखेण वा स-
त्यजाएण अच्छिदेज वा, विच्छिदेज वा, अच्छिदंतं वा
विच्छिदंतं वा साइजइ ॥ ३२ ॥ जे भिक्खु अप्पणो का-
यंसि गंडं वा पलियं वा अरियं वा अंसियं वा भगदलं वा
अग्रपरण वा तिकखेण सत्यजाएण अच्छिदेज वा वि-
च्छिदेज वा, पूयं वा सोणियं वा नीहरज वा, विसाहेज
वा, नीहरंतं वा विसाहतं वा साइजइ ॥ ३३ ॥

गरुत्तीति गंडने गंडमाला, जं व अरणं सुपादगं नं गंडं,
अरती तं जं जण पञ्चति, अस्सी आरत्ताऽऽदी य अहीणत्तासाए
वणेशु वा भवति । पलिया वियलिया, भगदंर अप्पणत्तासा
अधिष्ठानं जतं किमियजालसंपपं भवति । बहुसन्धसंभवे अ-
ग्रपरण तिकखं संहिए वारम्, ज्ञानमिति प्रकारप्रदर्शनार्थः । प-
क्खसि ईपद्धा अच्छिदणं, बहुवारं सुटुडु वा छिदणं विच्छिदणं ।

गाहा-

गंडं व अरइयंसि, विगलं व भगदलं व कायंसि ।

सत्येणऽग्रपरणं, जो तं अच्छिदए भिक्खु ॥ ६७ ॥

गताया । पुव्वसुत्तं सत्वं उच्चारणं इमे अहरिता आला-
वणा । पुव्वं वा पक्कं सोणियं पुव्वं भणति । न्विरं सभाव-
स्थं सोणियं भणति । शीहरति खाम एण्गालनि, अवसेसा-
वया कइणविसाहणं भणति ।

सूत्रम्-

जे भिक्खु अप्पणो कायंसि गंडं वा पलियं वा अरियं
वा अंसियं वा भगदलं वा अग्रपरण वा तिकखेण स-
त्यजाएण अच्छिदिता वा पूयं वा सोणियं वा शीहरिता
वा विसोहिता वा सीओदगवियडेण वा उमिणोदगवियडे-
ण वा उच्छोलेल वा, पधोवेज वा, उच्छोलंतं वा पधोवंतं
वा साइजइ ॥ ३४ ॥

जे भिक्खु द्वा वि पुव्वसुत्तअलावणे भणितं इमे तइयसुत्त-
आलावणा । सीओदगवियडं गताधर्मः ।

सूत्रम्-

जे भिक्खु अप्पणो कायंसि गंडं वा पलियं वा अरियं वा
अंसियं वा भगदलं वा अग्रपरण वा तिकखेण सत्यजाए-
ण अच्छिदिता वा विच्छिदिता वा पूयं वा सोणियं वा
शीहरज वा, विसाहेज वा, अवयरेण वा आलेवणजाएण
आलिपेज्ज वा, विलिपेज वा, आलिपंतं वा विलिपंतं वा
साइजइ ॥ ३५ ॥

जे भिक्खु तिहए वि सुत्तामालावणं वानुं चउत्थसुत्ताह-
त्ता इमे आलावणा । यहु आलितवंभवे अग्रपरणं गहणं
आलिप्यतेऽनेनेत्थालावः । ज्ञानप्रदं प्रकारप्रदर्शनार्थः । सो
आलावो निविधो-वेदनाप्रशमकारी, पाककारी, वणाऽऽदि-
शीहरणकारी ।

सूत्रम्-

जे भिक्खु अप्पणो कायंसि गंडं वा पलियं वा अरियं वा
अंसियं वा भगदलं वा अग्रपरण वा तिकखेण सत्यजाएणं

आच्छिदिता वा विसोहिता वा अग्रपरण वा आलेवणजाएणं
अग्निगेज वा, मंखेज वा, अग्निगतं वा मंखंतं वा साइ-
जइ ॥ ३६ ॥

चउतो वि सुत्तालावणे वानुं इमे पंचमसुत्ताहत्ता आलाव-
णा । तंखेण वा गताधर्मः ।

सूत्रम्-

जे भिक्खु अप्पणो कायंसि गंडं वा पलियं वा अंसियं
वा भगदलं वा अग्रपरण वा तिकखेण सत्यजाएणं
छिदिता वा० जाव विसोहिता वा धूवणजाएण धूपज
वा, पधुवेज वा, धूवंतं वा पधुवंतं वा साइजइ ॥ ३७ ॥

जे भिक्खु अप्पणो कायंसि गंडं वा जो अच्छिदिता पू-
अं वा सोणियं वा शीहरिता विसोधिता सीतोदगं० जाव
पधोविता अग्रपरण वा आलेवणजाएण० जाव विलिपिता
तंखेण० जाव मंखिता अग्रपरणं० जाव धूवंतं वा सातिज्जति
छटं सुत्तं ।

पतेसि इमा संगहणिगाहा-

शीखेज्ज पूयस्मिदं, उच्छोलं सीनवीयडउमिणं ।

लेवणं व आलिपति, मंखे धूवे व आणादी ॥ ६८ ॥

शीखेज्ज पूयानीना उच्छोलंति, तनां आलिपति, तनां मं-
खेति, तनां धूवेति । एवं जो करंति सो आणादिदांसं पाव-
ति, आयविराहणसु थाती भवति, संजमे आउक्कायादि-
विगहणा । एवं ना जिणकपे, सच्छुवाम्माणं वि जिणकारणं
एवं चेव ।

जनां भगणि-

शिकारणा ख कपपति, गंडादीणु छेय धूवणादी ।

आमज कारणं पुण, सो चेव गमो हवति तत्थ ॥ ६९ ॥

पुव्वरं कंठे; कारणं पुण आमज एवेव कमे सत्थादिण ।
अच्छिदि, जइ ए परणप्पइ. ना पूयादिणांहागंति । एवं अप्प-
णप्यंते उत्तरोत्तरपयकरणं एवचप्पइयं गाहा-अव्यांगाहा ।
सूत्राणि-

जे भिक्खु अप्पणो पालुकिमियं वा कुच्छिकिमियं वा
अप्पणो अंगुलीए निवेमिय शिवेसिय शीहरइ, शीहरंतं
वा साइजइ ॥ ३८ ॥

पालु अपानं, नमिस् किमिया समुच्छंति, कुक्कीए कि-
मिया कुक्खिकिमिया, ते पज्जमा भवन्ति, ते जति सरणं
वांसिरउ पाणच्चंतरे भेक्कज्जेने ते पालुकिमिए अंगु-
लिये गिंमिय प्रवेश्य, अप्पणो शीहरति, परित्यज्यनान्तर्यः ।
इमा णिज्जुत्ती-

गंडादिणसु किमिए, पालुकिमिए व कुच्छिकिमिए वा ।

जो भिक्खु शीहरती, सो पावति आसमादीणि ॥ ७० ॥
गंडादिणसु वंशेषु पालुआ वा कुच्छिकिमिए वा जो भि-
क्खु शीहरति सो अणाऽऽदिदांसं पावति ।

शीहरणकप्योवदरिसल्लं भगणि-

शिकारणे सकारणं, अवधी विधे कडमादिगा अविधी ।
अंगुलमादीउ विधी, कारणं अविधी तु सुत्तं तु ॥ ७१ ॥

शिक्कारणे अविधीए निक्कारणे विहीए, कारणे अविधीए कारणे विधीए, कट्टमादिपिहिं जति णीहरति तो अविधी, अकगुल्लिमादिपिहिं विधी अवति । तत्तियमंगे सुखं, चरिमो सुखो, दोषु आइल्लेखु चउल्लं । उस्समंगे विधीए अविधीए वा ण णीहरियव्वा, तेसु विरादिज्जनेसु संजमविराहणा, खंसे आयविराहणा, तत्थ गिलाणादिअरौवणा, तम्हा अ-धियासेयज्वं ।

गाहा-

णच्छुप्पहतं दुक्खं, अभिभूतो वेयणाएँ तिप्पाए ।

अदीणो अन्विभितो, तं दुक्खं उहिंयासए मम्मं ॥७२॥

अव्वोच्छित्तिणिमित्तं, जीवद्वाए समाधिहेतुं वा ।

मंडादीसुं किमिए, जतराए णीहेरे भिक्खू ॥ ७३ ॥

तेसि णीहरणे का जयला ? , पोमे पउमं वा अल्लवम्म वा । संसे पूर्ववत् ।

सूत्रम्-

जे भिक्खू अप्पणो दीहाओ णहसिहाओ कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ३६ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाओ णहसिहाओ कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४० ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं जंघारोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४१ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं कक्खरोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४२ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं सममूरोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४३ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं कक्खरोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४४ ॥ एवं नासिकारोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४५ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं चक्खूरोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४६ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं मंमूरोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ४७ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दंतं आधंसेज्ज वा, पधंसेज्ज वा, आधंसंतं वा पधंसंतं वा साइज्ज ॥ ४८ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दंतं सीओदगवियडेण वा उस्सिओदगवियडेण वा उच्छोल्लेज्ज वा, पधोवेज्ज वा, उच्छोल्लंतं वा पधोवंतं वा साइज्ज ॥ ४९ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दंतं फूमेज्ज वा, रएज्ज वा, फूमंतं वा रयंतं वा साइज्ज ॥ ५० ॥ जे भिक्खू अप्पणो उडे आमज्जेज्ज वा, पमज्जेज्ज वा, आमज्जंतं वा पमज्जंतं वा साइज्ज ॥ ५१ ॥ जे भिक्खू अप्पणो उडे संवाहेज्ज वा, पल्लिमहेज्ज वा, संवाहंतं वा पल्लिमहंतं वा साइज्ज ॥ ५२ ॥ जे भिक्खू अप्पणो उडे तिल्लेण वा घएण वा वप्पेण वा वसाए वा खवणीएण वा मंखेज्ज वा, भिल्लिगेज्ज वा, मं-

खंतं वा भिल्लिगंतं वा साइज्ज ॥ ५३ ॥ जे भिक्खू अप्पणो उडे कक्केण वा लोहेण वा उल्लोल्लेज्ज वा, उव्व-हेज्ज वा, उल्लोल्लंतं वा उव्वहंतं वा साइज्ज ॥ ५४ ॥ जे भिक्खू अप्पणो उडे सीतोदगवियडेण वा उस्सिओदगवियडेण वा उच्छोल्लेज्ज वा, पधोएज्ज वा, उच्छोल्लंतं वा पधोवंतं वा साइज्ज ॥ ५५ ॥ जे भिक्खू अप्पणो उडे फूमेज्ज वा, रएज्ज वा, मंखेज्ज वा, फूमंतं वा रयंतं वा मंखंतं वा साइज्ज ॥ ५६ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं उच्चरउद्धाई कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ५७ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं अच्छिपत्ताई कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ५८ ॥ जे भिक्खू अप्पणो अ-च्छिणी आमज्जेज्ज वा, पमज्जेज्ज वा, आमज्जंतं वा पमज्जंतं वा साइज्ज ॥ ५९ ॥ जे भिक्खू अप्पणो अ-च्छिणी संवाहिज्ज वा, पल्लिमहेज्ज वा, संवाहंतं वा पल्लिमहंतं वा साइज्ज ॥ ६० ॥ जे भिक्खू अप्पणो अ-च्छिणी तेल्लेण वा घएण वा वप्पेण वा वसाए वा खवणीएण वा मंखेज्ज वा, भिल्लिगेज्ज वा, मंखंतं वा भिल्लिगंतं वा साइज्ज ॥ ६१ ॥ जे भिक्खू अप्पणो अच्छिणी कक्केण वा लोहेण वा उल्लोल्लेज्ज वा, उव्वहेज्ज वा, उल्लोल्लंतं वा उव्वहंतं वा साइज्ज ॥ ६२ ॥ जे भिक्खू अप्पणो अच्छिणी सीओदगवियडेण वा उस्सिओदगवियडेण वा उच्छोल्लिज्ज वा, पधोएज्ज वा, उच्छोल्लंतं वा पधोवंतं वा साइज्ज ॥ ६३ ॥ जे भिक्खू अप्पणो अच्छिणी फूमेज्ज वा, रएज्ज वा, मंखेज्ज वा, फूमंतं वा रयंतं वा मंखंतं वा साइज्ज ॥ ६४ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं भुमगरोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ६५ ॥ जे भिक्खू अप्पणो दीहाइं वत्थिरोमाइं कपेज्ज वा, संठवेज्ज वा, कपंतं वा संठवंतं वा साइज्ज ॥ ६६ ॥ जे भिक्खू अप्पणो अच्छिमलं वा कप्पमलं वा दंतमलं वा णीहरेज्ज वा, विसोहेज्ज वा, णीहरंतं वा विसोहंतं वा साइज्ज ॥ ६७ ॥

नेरस सुत्ता उच्चारियव्वा, सुत्तयो एण्डुत्ती य लाघवन्थं जुगवं वक्खत्ताएज्जति ।

गाहा-

जे भिक्खू णहसिहाओ, कपेज्जो अथव संठवेज्जो वा ।

दीहं च रोमराइं, मंमूकेसु तु उच्चरोट्ठे वा ॥ ७४ ॥

णहाणं सिहा णहसिहा, नत्वा इत्थेः । कल्पयति छिद्रिनि, संठवेति तीक्ष्णं करोति, चन्द्राणं मुकुटं वा करोति, रोमराइं पोट्ठे अवति, जे दीहं कल्पति, संठवेति-सुविहिते अथासुहे ओल्लिहति, मंमूक्विषुं जंघासु गुच्छदेते वा छिद्र-

ति, संठवेति । कस्य ति मिरत्रादि छिदति, संठवेति वा, उ-
त्तरादुत्तराया दादियाधो, ता छिदति । संठवेति वा ।

गाढा-

भमुहाउ दंतसोभण, अर्चोण पमजणइगई वा ।

सो आणा अणवन्थं, मिरुत्तविवाधणं पवे ॥ ७५ ॥

एवं शासिकाभसुगरोमे वि दंतसु अङ्गलीण, मरुदामज्जणं
पुणो पमज्जणं दंतधावणं । दंतं कट्टे अविसे सुत्तं एव एक-
दिगं आधेसणं, दिगं दिगं पधेसणं, दंतं कूमनि स्यति वा
पादसुत्रवन् । अर्चोणि वा आमज्जति नाम अस्मिन्पत्तरं-
मे संठवेति, पुणो पुणो कर्नेतस्म पमज्जणा । अहवा-वीय-
कणगादीण सहन् अवगयणे आमज्जणा, पुणो पुणो पम-
ज्जणा । आदिमहातो अर्चोणि पधोवति उप्पसाहणा प-
उंछुति याम अंजणं अंजति, अर्चोणि कूमगयणा पृ-
थेवन् । विशेषे कणगादिसु फुवणं संभवति । एवं कर्नेतस्स
आणाविवाहणादिया दोसा ।

गाढा-

आमज्जण मइ असई, पमज्जणं धोवणं तुङ्गेणविधिं ।

पादादीण पमज्जण, कूमणपमईज्जणं रागो ॥ ७६ ॥

उक्तार्था । पमयमिनि पमते चुलुगो भणति, दव्यसंभार-
कयं तं चुलुगे छेलुं तस्य गिरुद्धे अर्चिष्ठ भवेति, ततो उच्छु-
द्धं कूमनि, रागो लगति, अंजयं वा कूमनि, रागो लगति ।
अहवा-विषयमिति बोद्धिं निदि टाणपरेहि अर्चिष्ठ धोवति,
ततो अंजति, ततो कूमनि रागो लगति ।

इमे दोसा-

आतपरमोद्दारीण, पाउन्दोसा य सुत्तपरिहाणी ।

संपातिमादिधानं, विवज्जते लोगपरिहायो ॥ ७७ ॥
पृथेवन् ।

गाढा-

वितियपदं सामणं, मव्वेसु पदेसु होज्जणाभोगो ।

मोहतिगिच्छापु, पुणो तु विममियं वोच्छे ॥ ७८ ॥

गृहनिपादि ततो मव्वे सुत्तपरिहाज्जे अथ्य अणामो-
नो करेज्ज, मोहं तिगिच्छापु वा करेज्ज अतो परं तन्मप-
याण वइससियं चितियपदं भणति ।

गाढा-

चकम्मममावडगो, लेवो देहवत् अमुद गाक्खेसु ।

वणमंडरता ओमय, भगंल्लासु गोमाई ॥ ७९ ॥

चकम्मतो पायगुहा उपले मगुगादिसु अ फिदंति पडले-
सो वा भज्जति, हथण्डा वा भणणत्तवं विणामति, देहं
शरीरं, तस्य खयं करेज्ज ततो लोगो भणज्ज-एव कारो, अ-
विस्साय, से गृहपया दिसणति, पण्डासंविहरणत्थं छिदंता
मुद्धो, संठवेति ओमनादिशा यन्तं लोगो य भणति-दी-
हणत्तंय सत्ता विट्ठति, अमुद्धो यते । आत्रय पायणत्तेसु ही-
हेसु अतस्संवे रेणु छिदति । तीणं चकम् उवस्समि वणमंडं
अत्रयंति भगंल्लासिसु रोसा उवययं करंति, लयं वा अं-
तर्गति, अतो छिदंति, संठवेति वा ।

गाढा-

दंतोऽस्मय दंतसु, शयशाणं आमया तु शण्णेसु ।

भुमया आच्छिणिमित्तं, केसा पुण पव्वयंतस्स ॥ ८० ॥

दंतसु दंतामया दंतरोगे, तस्य दंतवशादिशा आधेसं-
ति, एवं शयणामप विखयं धोवति, स्यति, कूमनि वा, भुम-
गरोमा वा अतिदीहा अदमहत्सणेण य अर्चोसु पडंते छि-
दति, संठवेति वा, पव्वयंतस्म अतिदीहा केसा लोयं काउं
ण सकाति, सिग्गंरिगो वा केस कज्जति ।

मृत्तम-

जे भिक्खु अप्पणो कायाओ मेयं वा जल्लं वा पंके वा म-
ल्लं वा शीहरेज्ज वा, विसेहेज्ज वा, शीहरंतं वा विमोहंतं
वा साइज्ज ॥ ८१ ॥

संयो प्रव्वेदः, स्वच्छमलच्छिगलं जल्लो भणति, स एव
प्रव्वेदः पंको भणति, अण्णो वा जो कदमो लग्गो, मलो
पुण उत्तरमाणा अर्चो रेणु वा सट्ठ उवट्ठयं, पुणो पुणो
पव्वट्ठयं ककाइया वा ।

मृत्तम-

जे भिक्खु अप्पणो आच्छिम्मलं वा कण्णमलं वा दंतमलं
वा शीहरेज्ज वा, विसेहेज्ज वा, शीहरंतं वा विमोहंतं वा
साइज्ज ॥ ८२ ॥

अच्छिम्मलो दूमिकवि, कण्णमलो कण्णपयाधि, दंतक्रिया
दंतमलो, गट्ठमलो गहविच्छंणं गहति, अयंति असं-
विसंहंणं ।

गाढा-

मेयं वा जल्लं वा, जे भिक्खु शीहरेज्ज कायातो ।

कणच्छिदंतगट्ठमल, सो पावति आणमादीणि ॥ ८३ ॥

पटमसत्तथा पव्वहेज्ज, चितियसुत्तथा पच्छहेज्ज, आणा-
दिया दोसा । अयविगहणा । पंतययता जल्लं ज्ज, अप्पस्सो-
प वा पाउन्दोसा भवन्ति, सुत्तसु य पलिधयो ।

गाढा-

जल्लं तु शानि कमदं, मलो तु हयादिपटितो मडति ।

पंको पुण मडल्लो, विक्खेरो वा वि जो लग्गा ॥ ८४ ॥

खरंटा उ जो मलो तं कमदं भणति, तस्सं कंठे ।

गाढा-

वितियपदमणुपप्पे, शयसुवणे सोमप्राणं चेव ।

मोहतिगिच्छापु, पुण, शीहरमाणो गतिक्कमति ॥ ८५ ॥

अणुपप्पेका विवत्तविचादि, मव्वे उव्वट्ठानिपदे करेज्ज,
णयणं वा दूमिआवडो अर्चिष्ठ रोगेण वा किंचि अर्चोधा-
उत्तरियव्वं, सर्वं वा पुणो, तस्स अ सायं मल्लोदि पोडि-
ज्जति, मा तेण वणो दाज्जिहति । अठया मज्ज दददृ कीउमं
अणो वा कोचि ओम, आन आनहेदि उव्वट्ठिज्जति, मल्लतिगि-
च्छाप वा पुणो विममियं अणुपप्पे मोहो रोचयामति ति । एवं
विशेषं इति एवं कर्णेता धम्मपारंशरणं वा सातिक्कमति । नि०
७०३ उ० (अस्यार्थकगत्यन्तः न पादप्रमाज्जना कर्तव्यता 'अ-
माउत्थिय' शब्दे प्रथमवाक्ये ४६६ पृष्ठे 'आमपणान्तिवा' शब्दे
च तस्मिन्नेव भागे ४८० पृष्ठे उक्ता) ('कटयाउत्तरण' शब्दे
तुर्नामभागे १६६ पृष्ठे निश्चयानां कण्ठकौटिल्यं व्याख्यातम्)
सुविशुद्धतये, 'महावी, परकिरियं, च वज्रप नार्था, मण-

सा वयसा काण्ण ।" (२१ गाथा) । मेधावी मर्यादावर्ती, परस्मै रुधादिपदार्थो क्रिया परक्रिया, तां च ज्ञानी विदित-वेद्यो, धर्जयेत् परिहरेत् । एतदुक्तं भवति-विषयोपभोगोपाधिना नान्यस्य किमपि कुर्वांसाऽप्यात्मनः त्रिष्या पादधावनाऽऽदिकमपि कारयेत् । एतच्च परक्रियावर्जनं मनसा चचसा कायेन वर्जयेत् । तथाहि-श्रौतारिककामयोगार्थं मनसा न गच्छति, नान्यं गमयति, गच्छन्तमपरं नानुजानीति । एवं वाचा, कायेन च सर्वेऽप्यौदारिकं नव नव भेदाः । एवं दिव्येऽपि । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० । परसत्कस्य ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदिकमणि, पि० ।

परकिरियासात्क्रिय-परक्रियामुक्तक-पुं० । परक्रियाप्रतिपादकं आचारादस्य द्वितीयश्रुतस्कन्धे सप्तकालानां पष्ठे एकः ऽध्ययने, स्या० ७ डा० ।

परक-पराक्य-त्रि० । परकाये, विशे० । "हे वाससी प्रवरयो-पिदपायशुद्धा, शय्याऽऽसने कतिवरस्तुतंगो रथो वा । काले भिषह् निमिनाऽऽननमानमात्रा, राज्ञः पराक्यमिव सर्वम-र्थाह शेषम् ॥ १ ॥" आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

परकत-पराकान्त-न० । तपोऽध्ययनयमनियमाऽऽदावनुष्ठिते, सूत्र० १ श्रु० २ अ० ।

परकम्-पराकम्-पुं० । परंपरामाक्रमः पराक्रमः । परंपराजये, पराचन्द्र, आ० म० १ अ० । ते च परं कपायाऽऽद्यः । आ० चू० ६ अ० । आचा० । परंपरां केषांसाऽऽदिशब्दानां क्रमणं विज्ञे-पणं पराक्रमः । विशे० । वीर्यं, "वीर्यं ति वा बलं ति वा सामर्थ्यं ति वा परकमां ति वा यामो ति वा पराद्धा ।" ति चू० १ उ० । योगः, पराक्रमः, स्याम हत्येते एकार्थाः । पं० म० ३ द्वार । विशे० । सूत्र० । सामर्थ्यं, उन्माह, चेष्टा-याम्, "उच्छाह परकमां तथा चेद्धा सत्ती सामर्थ्यं ति य जोगम्स हर्षति पञ्जाया ।" आ० चू० १ अ० । आ० म० । आचा० । साधितस्वाभिमतप्रयोजने पुरुषकारे, सू० प्र० २० पाठु० । निर्यादितस्वविषये अभिमानविशेषं बलवीर्ययाव्यो-पाणं, स्या० ३ डा० ३ उ० । परंपरां वा शृङ्गामाक्रमणं, तत्तत्प्रयोजनत्वमप्रतिहतत्वेन शोभनविषयत्वेन चेति उन्नत-विषयः । सर्वत्र प्रयुक्तत्वभावनीत्यं, स्या० ४ डा० १ उ० । ज्ञा० । विपा० । नि० चू० । बलं शरीरं सामर्थ्यं, वीर्यं जीव-शक्तिः, तदुभयमपि दर्शनस्य कलं पराक्रमः । वृ० ६ उ० । शत्रु-विनाशनशक्ती, जं० ३ वृत्त० । संयमानुष्ठाने उपांगे, आचा० १ श्रु० ३ अ० १ उ० । सामर्थ्यं विवक्षितदेशगमने, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

परकमणु-पराकमणु-त्रि० । विवक्षितदेशगमनहे, सामर्थ्यहे, आत्महे, सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।

परकममाण-पराकममाण-त्रि० । परानिन्द्रियकर्मरिपुं आक्रममाणं, आचा० १ श्रु० ६ अ० १ उ० । नि० ।

परकमिष्य-पराकान्तव्य-न० । शक्तिव्यं ऽपि तत्पालने, विषये उत्साहातिरेके, स्या० ८ डा० । कर्तव्ये सिद्धिकले, पुरुष-त्वाभिमाने, म० ६ श० ३३ उ० ।

परकम्-पराकम्-अव्य० । समीपमागत्य शीलस्मनयोय-
१३१

तापस्याऽभिभूयत्यर्थे, सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० । आसेव्ये-त्यर्थे वृश० ८ अ० ।

परग-परग-न० । तुल्यवनस्पतिभेदे, सूत्र० २ श्रु० २ अ० । आचा० । येन तुल्यविशेषणं पुष्पाग्राणि ग्रथ्यन्ते । आचा० १ श्रु० १ चू० २ अ० ३ उ० ।

परगणिचिया-परगणीया-स्त्री० । परगणसत्कार्या निरर्थक्या-म, स्या० ४ डा० २ उ० । परगणं या साधूँ सा परमस्मिणी परगच्छे सातव्या परगणिचिया । नि० चू० ८ उ० ।

परगरिहंभाह-परगर्हाध्यान-न० । परस्य गर्हा परसमलं दौ-पादहनं, नस्या ध्यानम् । संयममलं दुर्बालकापुष्पमिव गह-माणस्य गोष्ठामाहिलस्यैव दुर्धनं, आनु० ।

परगरिहा-परगर्हा-स्त्री० । ६ न० । परममलं शोषोदहनं, आनु० ।

परगेह-परगेह-न० । शुद्धस्थगृहे, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ।

परग्रण्यवेस-परग्रहप्रवेश-पुं० । गृहान्तरप्रवेशं, ध००० ।

तत्र प्रवेशनिषयमाह-

संप्रति द्वितीयं परग्रहप्रवेशवज्जैरुपे भेदमभिधितुर्गोथो-
लराजमाह-

परगिहगमणं पि कलं कपंकमूलं सुमीलाणं । (३६)

परग्रहगमनमप्यमन्दिरगमनम्, अग्रिपशब्द उपरि योद्यते, कलङ्काऽभ्याख्यायाम् । स एव शुद्धस्वरूपस्य पुरुषस्य म-लितत्वात्पादकत्वात्पङ्कः कर्मम्, तस्य मूलं निवन्धनम्-कलङ्कपङ्कमूलम्, अत्रात्मनान्तरात्मिन्त्वमित्यर्थः । सुशीलानाम-पि सुदृढशीलानामपि, धनमित्रस्यैव । इत्थं सामायारी-"सा-वगो जइ वि विषयते तेउपरग्रण्यवेसो बसिउजइ, तहावि तेण एगागिणा अतहाएण परगिहं न पविसियव्वं, कज्ज वि एणियवव्वो महाश्रा घितव्वे सि ।" ध००० २ अग्रि० २ लत० । (अत्र धर्माभेदादाहरणम्, 'धर्माभित' शब्दं चतु-र्थमागे २६५४ पृष्ठे गतम्)

परचक्र-परचक्र-न० । अपरस्यैव, आचा० २ श्रु० १ चू० ३ अ० २ उ० । आवा० ।

परचक्रज-परचक्रराज्य-न० । अपरस्यैव्यनुपतौ, ज्ञा० १ श्रु० ६ अ० ।

परचित्तशरण-परचित्तज्ञान-न० । परचित्तसात्कारणं, "प्र-त्यये परचित्तम्ः ।" प्रत्यये परकीयचित्तं केनचित्मुखरागाऽऽ-दिता लिङ्गेन श्रुतीन परचित्तं चोर्ध्ववर्ति, तथा संयमवान् स-रागस्य चित्तं वीतरागं चेति परचित्तगतान् सर्वानेव धर्मान् जानानीत्यर्थः । तदुक्तम्-"प्रत्ययस्य परचित्तज्ञानम् ।" (३-२६) "न च मालम्बने, तस्याविषयीभूतत्वादिति । (३२) लिङ्गाचित्तमात्रमवगतं, न तु नीलविषयं पीतविषयं वा त-दिति, अज्ञातं अज्ञातव्ये संयमस्य कलमशक्यत्वात्तदवगा-तिः । सात्वत्यनचित्तप्राणानां तस्यैव तु तदवगतिरपि भवत्यर्थेति भोजः । ज्ञा० २६ ज्ञा० ।

परचन्द्र-परचन्द्र-त्रि० । पराभिप्राये, स्या० ४ डा० ४ उ० । परार्जने, पार० ना० १८ गाथा ।

परच्छेदागुणसिद्धि-परच्छेदः। सुवृत्तिक-न० । परच्छेदस्य परमिषाद्यस्यानुवृत्तिरनुवर्तना यत् तत्परच्छेदानुवृत्तिकम् । परमिषाद्यजनकः, स्था० ४ डा० ४ उ० ।

परच्छेदागुणसिद्धि-परच्छेदानुवर्तिन्य-न० । परम्याऽऽग्राह्यस्य छन्दोऽभिप्रायस्समनुवर्त्येतीत्यर्थः शीलः परानुवर्ती, तद्भावः परच्छेदानुवर्तिन्यम् । भ० २५ श० ७ उ० । परानिप्रायानुवर्तिन्यः, स्था० ७ डा० ।

परजोड (स)-परज्योतिष-न० । आत्मरूपे तत्त्वं, डा० २४ डा० ।

परजम्-देशी-परवंश, रागद्वेषग्रहप्रत्यमानसः, उत्त० ४ अ० ।

परवशीकृतं, ह० ४ उ० । परन्तन्त्रनायाम्, स्था० १० डा० ।

परदृ-परावृत्ते-पुं० । पुरुषालपरावृत्ते, कर्म० १ कर्म० ।

परदृ-परार्थे-पुं० । परोपकारः, परंपरापुद्गेशदानेन सम्यक्त्वादिगुणप्रापणे, ध० ३ अ० (वि०) परनिमित्तं, दश० ६ अ० । आचा० ।

परदृकरण-परार्थकरण-न० । परार्थः परोपकारः परंपरासुपदेशदानेन सम्यक्त्वाऽऽदिगुणप्रापणमित्यर्थः, तस्य करणं सम्प्रादानम् । परंपरासुपदेशः, "सांप्रत्ययतिश्रमाऽर्थः, परार्थकरणाऽऽदिना । तीर्थप्रवृत्तिर्ननुत्वाद्, वरिणः शिवसौख्यदः ॥१॥" ध० ३ अ० (वि०) ।

परदूरमिय-परार्थसिद्धि-पुं० । परोपकारव्यवस्थिते, डा० १५ डा० । धो० वि० ।

परद्व्यान्तर-परस्थानान्तर-न० । परमाद्योपेयपरस्थाने द्यगुहाऽऽवावन्तर्भूतस्वरूपान्तरं चलनव्यवधानं तत्परस्थानान्तरम् । अन्यस्थानाऽन्तर्भूतत्वेन क्रियायाम्, भ० २५ श० ४ उ० ।

परद्व्यागुणमिष्टिगाम परस्थानमात्रिरूपे-पुं० । विज्ञानीययोगाऽऽध्यायणे, भ० २५ श० ६ उ० ।

परदुजय-परार्थयुत-वि० । परहितकरणीयमयति, हा० ३१ अष्ट० ।

परदृष्ट-परदृष्ट-न० । दृशगुणितमध्ये, कल० १ अ० (वि०) ७ लण् ।

परदा-देशी-सर्पविशेषः, दे० ना० ६ वर्गे ५ गाथा ।

परशिद्धीकाण-परनिन्दाध्यान-न० । परस्य निन्दा परनिन्दा, तत्त्वा ध्यानात् । कृपाकुर्वन्ति क्रि० कृपाकांक्षित्वं दुष्टानं, आनु० ।

परशिद्धीऽपुष्पकमिविपुलुतत्त-परनिन्दाऽऽस्मात्कर्मविप्रयुक्तत्वं-न० । पराहाऽऽमपशोसाहाय्यरूपं सत्यवचनानिश्चयः, स० ३५ सम० १० ।

परशिद्धा-परनिन्दा-लृ० । परेयां गहणे, सूत्र० ।

साश्रयं परनिन्दाशोभापयितुं याऽऽह-

जे परिभवई परं जम्, संसारं परिवर्द्धई महे ।

अदु इक्षिषिया उ पातिया, इति संखाय मूली ण मज्झई । ११ । (जे परिभवई इत्यादि) यः काश्चिद्विचको परिभवव्यवहयति, परं जनमर्थं लोकमात्मव्यतिरिक्तम्, स तत्कुलेन कर्मणा संसारं क्षुण्णमितिरूपे भयोदयावच्छेदघटीयायेन परिवर्तने प्रमति, महद्व्यर्थः, महान्तं वा कालम् । कश्चित् चिरमिति पाठः । (अदुति) अग्रशब्दो निपातः, निपातानामनेकाधोवात्

अत इत्यवस्थां वर्तते । यतः परपरिजवादादयत्निकः संसारः अतः (इक्षिषिया) परनिन्दा । तुशब्दस्यैवकारणार्थमात् पापिकै-न दोषवत्त्वम् । अथवा स्वस्थानादधमस्थाने पानिका । तत्रेह जन्मानि मुक्तां दृष्टान्तः । परशोकं धृतिं पुराहितस्यापि श्वाऽऽदि-बृ-पातिः, (इतिरांत) ज्ञेयं सत्यं परनिन्दां दोषवतीं ज्ञात्वा मुनिजोत्यादिभिर्न्याऽहं विशिष्टकुलोद्भूतः अतश्चानु तत्पत्त्या भवति मन्त्रा हीन इति न मायाति ॥२॥ सूत्र० १ श्रु० २ श्रु० २ उ० ।

परिगुणाय-परनिपात-पुं० । परस्मिन् देशे स्थापनं, परनिपातपूर्वानिपातशब्दां इवाकरणं प्रायः उपलक्ष्यते । आचा० १ श्रु० ५ अ० ३ उ० ।

परन्त-परतन्त्र-वि० । पराधीनवृत्तौ, विशेष० । पराऽऽवृत्ते पराभिप्रायगने, व्य० १ उ० ।

परतत्त्व-परतत्त्व-न० । परब्रह्मणि परमाऽऽत्मनि, धो० ।

अथ योऽशकम् । किं पुनस्तत्र ध्याने ध्येयमित्याह-

सर्वजगद्धितमनुपम-मतिशयमन्दोहमद्धिसंयुक्तम् ।

ध्येयं जितेन्द्ररूपं, सदसि गदत्तपरं चैव ॥ १ ॥

(संयत्तादि) सर्वजगत्प्राणिनामोऽभिधीयते, तस्मै हितं, हितकारिण्यात् । हितकारित्वं च सद्गुणेशदानात् । न विद्यते उपमा शरीरमात्रेणैव संन्याऽऽदिभिर्युक्तैश्च तदनुपमम्, अतिशयानु संयुक्तं प्रत्ययानि यत्तद्विनिश्चयसंदोहम् । यद्वा-अतिशयसमूहसंयत्ताभिनि यावत् । शब्दसंयुक्तम्, शब्दार्थानां नाशकारा आभायोपपादयो अवयवस्माभिः संयुतं, समन्वितं, ध्येयध्यानार्थं, जितेन्द्ररूपं जितेन्द्ररूपं, सदात्मना मन्त्रार्थं समवसरणं, गदत्तं व्याकुलार्थं सर्वभरस्वरूपतापारिणागिभ्यां भावया, तत्परं चैव तस्मात्कुलकृपाजितेन्द्ररूपान्तरं युक्तैश्च धर्मकायावस्थानन्तरमात्रं तत्पत्त्यावस्थापकभावः, चैव ध्येयं सत्यं ॥१॥

तथाऽऽह जितेन्द्ररूपमविहृत्य कादृश तज्ज्ञेयमित्याह-

मिहाऽऽस्मानोपनिष्टं, छत्रत्रयकल्पपादपस्यायः ।

सत्त्वार्थमप्रवृत्तं, देशनया कान्तमन्यन्तम् ॥ २ ॥

(मिहासंन्यायादि) सिहोपलङ्कितमासने मिहाऽऽस्मन् देवनिर्मितं, तत्रोपनिष्टं, निहस्य स्थापयित्वा रासमवस्थानविशेषरूपम् । जितमालाङ्ग च, तेषां प्रयुष्टमिति वा । आनप-क्षितिं छत्रं, तेषां त्रयमुपुषं प्रेरितं, कल्पपादयः कदम्बः, जलत्रयं च कल्पपादश्रु, तस्याऽऽयोऽऽस्मान्, सत्त्वाः प्राणिनस्तेषामर्थं उपकारस्त्वस्मिन्, सत्यं प्रवृत्तं स्वयन्परिभ्रमपरिहारणं, देशनया धर्मकथया कान्तं कर्मनीयं मनोहस्यन्तमिति शयेन ध्येयमिति संबन्धः ॥ २ ॥

पुनरापि कादृश तद्वृत्तिमित्याह-

आधीनां परमोपध-मव्याहतमालिखत्संपदो वीजम् ।

चक्राऽऽदिलक्षणाद्युतं, सर्वोत्तमपुण्यनिर्मोक्षम् ॥ ३ ॥

(आधीनानाम्यादि) आधीनां शारीरमानसानां पराजने-शोषाणि, परमोपध-प्रधानोपचक्रं, तद्वृत्तिर्युगादवाहनमुपपन्नम्, अस्मिन् संपदो सर्वसंपत्तानां, वीजं कारणं, चक्राऽऽदित्वा नि लक्षणाणि चक्राश्चितकमलकुंभशऽऽदीनि, नैवैतं समन्वितं, सर्वोत्तमं च तत् पुण्यं च निर्मोक्षोऽनेनेति निर्माणं सर्वोत्तमं पुण्यनिर्माणं यस्यां सर्वोत्तमपुण्यनिर्मितमित्यर्थः ॥३॥

तदेष विशुद्धि-
निर्वाणसाधनं भुवि, भव्यानामप्यमृतलयाहात्म्यम् ।
सुरसिद्धयोगिन्यं, वरपशुशब्दाभिधेयं च ॥ ४ ॥

(निर्वाणेत्यादि) निर्वाणसाधनं परमपदार्थाय सुखसाधनं वा भुवि पृथिव्या, भव्यानां योग्यानामप्यं प्रधानम्, अमृतलयाहा-
त्म्यमसाधारणप्रभावं, सुरा देवाः साक्षात् विद्यामन्त्रासक्तोऽद्वयो
योगिनो योगबलसंपन्नाः, तैर्वैद्य वन्दनीयं स्तुत्यं, वरपशुशब्द-
नाभिधेयं वाच्यं वरपशुशब्दाभिधेयं च, जितेन्द्रकूपं ध्येयमि-
त्याभिधेयत्वे ॥ ४ ॥

एवमाद्य साक्ष्यभनयानमभिधाय तत्फलमभिधेयसुराह-

परिणत एतस्मिन् सति, मद्भयाने चीयत्किन्विषो जीवः ।
निर्वाणपदाऽऽसन्नः, शुक्लाऽऽभोगो विगतमोहः ॥ ५ ॥
(परिणत इत्यादि) परिणते सामान्ते एतास्मन् सति प्र-
स्तुते, सद्बुद्ध्या शोभनस्थाने, कौणिकसिन्धुः कौणिकपापं, जीव
आत्मा, निर्वाणपदार्थाऽऽसन्नः प्रत्यासत्तिमान्, शुक्लाऽऽभोगः
शुक्लजातीययोगी, विगतमोहोऽभनयानमभिधेयः ॥ ५ ॥

चरमावञ्चकयोगो-त्यानिभसंज्ञातत्त्वसंहृष्टिः ।

इदमपरं तत्त्वं तद्, यद्भूतस्त्वस्त्यतोऽप्यन्यत् ॥ ६ ॥

(चरमावञ्चकयोगो-) चरमावञ्चकयोगान् फलावञ्चकयोगान्
प्रागुक्तान् प्रातिना मतिस्त्वं त्वं प्रातिन, प्रातिमेव वा प्रातिन,
तेन सज्जाना तत्त्वसंहृष्टिस्तत्त्वसंज्ञानं यस्य स प्रातिभवेज्ञा-
नतत्त्वसंहृष्टिः, परिणत एतस्मिन् जयनीत्यवसेयम् । इहमिति प्र-
त्यकीकृतं साक्ष्यभनयानमभिधाय जितेन्द्रकूपम्, अपरमावञ्चकाग-
ध्यानि चरमावञ्चकं, तत्त्वं परमावञ्चकं, ध्येयं तद्वर्गं । यद्यस्तु
यद्भूतं, यन्मावञ्चकं परतत्त्वसामर्थ्यादित्यर्थः । अस्ति भ-
वत्यतोऽप्यपरतत्त्वाद्यन्यपरतत्त्वं मुक्तिष्यम् । इदमुक्तं भवति भ-
वत्यस्य ऽपि भवितपरस्य योगिनोऽपरतत्त्ववशात्पर तत्त्वमभिधेय-
मतीति ॥ ६ ॥

कस्मात्पुनः परं तत्त्वमेवं संस्तूयत इत्याह-

तस्मिन् दृष्टे दृष्टे, तद्भूतं तत्परं यत् ब्रह्म ।

तथोगादस्याऽपि, श्रेया त्रैलोक्यसुन्दरता ॥ ७ ॥

(तस्मात्त्रैलोक्य-) तस्मिन्परतत्त्वे सिद्धस्वरूपे, दृष्टे समुपलब्धे,
दृष्ट सत्त्वं वस्तु भवति, ज्ञावाऽऽद्यमन्त्रवशात्त्वमनस्य बोध-
स्य सर्वविषयत्वात् । तद्भूतं तद्दृष्टं सिद्धस्वरूपं भूतं सत्त्वं स-
त्सारिणीस्वरूपकपय ज्ञानाऽऽवर्णाऽऽदिकर्मोऽऽद्युत्तमं सद्भू-
तत्त्वविशेषयोगात् । कर्ममलमालिनस्य आत्मनो न भूतं रूपमुपल-
ब्धते, तद्विकाररूपवर्माणान्, सिद्धस्वरूपस्य तु निरुपलब्धत्वा-
त् भूतमेव स्वरूपं सर्वज्ञं समुपलब्धते, नेतरन्तद्देव परमात्म-
स्वरूपं, परं प्रकृष्टं मतमतिप्रेतं, ब्रह्म महत्, बुद्धसत्त्वं न ततोऽप्य-
द्विजितं, तथोगात् परतत्त्वयोगान्, अस्याऽपि हि परतत्त्वविष-
यध्यानिब्रशेषयानालम्बनयोगस्य, एषा लोके लोकोत्तरे च
प्राप्तिसा, त्रैलोक्यसुन्दरता त्रैलोक्यं सर्वस्मिन्प्रापि जगति वि-
शेषवस्तुन्यः सुन्दरता शोभनता ॥ ७ ॥

कः पुनर्लालम्बनयोगः कियन्तं काष्ठं भवनीत्याह-
सामर्थ्ययोगतो या, तत्र दिद्वैतपदद्वयशक्याद्या ।
साञ्जालम्बनयोगः, प्रोक्तस्तद्दर्शनं यावत् ॥ ८ ॥

सामर्थ्ययोगतः शास्त्रोक्तत्वात् कृपाकषेत्रादिनीत्याऽप्युक्त-
णमात्रिनः स्वकाशान् । सामर्थ्ययोगस्वरूपं चेदम्- शास्त्रस-
म्बन्धिनीत्याय-स्तद्वैतिकास्तगावराः । शक्यमुक्तकादिशेषण, सा-
मर्थ्याऽऽख्याऽयमुक्तम् ॥ ११ ॥ " या तत्र परतत्त्वं कष्टमुक्तिञ्चा दि-
द्वैता, इत्येवंस्वरूपाऽऽख्या चाऽयो शक्तिश्च निरभिधेयऽऽनव-
रतमवृत्तिस्तयाऽऽख्या परिपूर्णा दिद्वैता । सा परमाऽऽमविषय-
दर्शनरक्ता, अनालम्बनयोगः प्राक्तस्तद्वैदिमनस्य परतत्त्वस्य
दर्शनमुपलभ्यन्ते स्थावत् । परमात्मस्वरूपदर्शनं तु केवलज्ञानेन
अनालम्बनयोगो न प्रवर्तते, तस्य तद्दालम्बनवशात् ॥ ८ ॥

कथं पुनरालम्बनयोगोऽयमवस्थाह-

तत्राऽप्रतिष्ठितोऽर्थः, यतः प्रकृत्य तत्त्वतस्तत्र ।

सर्वोचमातुनः खलु, नेनानालम्बनो गीतः ॥ ९ ॥

तत्र परतत्त्वदर्शात्प्रतिष्ठितोऽन्तर्भवति, अयमनालम्बनो, यतो य-
स्मात्प्रवृत्तश्च ध्यातव्येण तत्त्वतो वस्तुतस्तत्र परतत्त्व, सर्वोच-
मातुनः खलु सर्वोचमस्य योगस्यानुजः प्रागनन्तरवर्त्ति, तेन
कारणेनानालम्बनो, यतः कथितः ॥ ९ ॥

किं पुनरालम्बनान्नवनीत्याह-

द्रागस्मात्तद्दर्शनं-मिषुपातज्ञातमात्रो ज्ञेयम् ।

एतच्च केवलं तज्ज्ञानं यत्परं ज्योतिः ॥ १० ॥

(द्रागित्यादि) द्राक् शोभनमात्रस्तुतादनालम्बनाव, तद्दर्श-
नं परतत्त्वदर्शनमिषोः यास्तद्विषयं ज्ञानमुदाहरणं तन्मात्रादि-
पुपातज्ञानमात्रतो, ज्ञेयं दर्शनम् । एतच्च परतत्त्वदर्शनं, केवलं
संपूर्णं, तदिति तत्प्रसिद्धिज्ञानं केवलज्ञानमित्यर्थः । यत्परकव-
ज्ञानं, परं प्रकृष्टं, ज्योतिः प्रकाशरूपम् । इषुपातोदाहरणं च, य-
था-केवलं धनुर्धरेण ब्रह्मविष्णुश्च यावत् तद्विषयत्वादिनि प्र-
कल्पिते यावत्स्वरूपेण स्य न विमोचनं तावत्तद्विषयगुणानामाग-
तद्विषयवादिनेन च समाप्तोऽनालम्बनो योगो, यदा तु तस्य
वागस्य विमोचनं लक्ष्याविमोचादिपतनमात्रादेव लक्ष्यवचकं
तदाऽऽलम्बनोत्तरकाशभावात् तत्प्राप्तकृत्यः साक्ष्यभनः केवलज्ञा-
नप्राक्का इत्यनयोः साधयेमहोदयं भिद्वैतम् ॥ १० ॥

कीदृशं पुनस्तत्केवलज्ञानमित्याह-

आत्यस्यं त्रैलोक्य-प्रकाशकं निष्क्रियं परानन्दम् ।

तीताऽऽदिपरिच्छेदक-मलं ध्रुवं चेति समयज्ञाः ॥ ११ ॥

(आत्यस्यमित्यादि) आत्यमितं तिष्ठतोऽप्यत्यस्यं जीवार्थं
सर्व त्रैलोक्यस्य त्रैलोक्यविषयस्थितस्य ज्ञेयस्य जीवाजी-
वस्वरूपस्य, प्रकाशकमवबोधकमात्मनः परयोः स पदार्थोऽयं
स्वरूपज्ञापकं वा, निष्क्रियं यमनाऽऽदिक्रियावहितं, पर आ-
नन्दोऽस्माभित परानन्दम् । पादान्तरं वा-परैरानन्दमभिनन्द-
नीयं तत्प्राप्त्यर्थिभिः कृष्णधनीयं, शोभनीयमितं यावत् । तीताऽऽ-
दिपरिच्छेदक- अनातगद्वैतयोऽनोद ६ ॥ वसेत्, सिद्ध-
विनिश्चयाऽऽदिप्रश्नेषु दर्शनात् । इतोऽऽदिपरिच्छेदकं वादन्तं य-
तमतिक्रान्तम्, अतीतवर्त्तमानागतानां कालत्रयविषयार्थं व-
दार्थानां परिच्छेदकं परिच्छेदकं, कृत्वृत्तनाम, अत्र समर्थं, ध्रुवं चे-
ति शाब्दत्वं चेति, समयज्ञा आगतज्ञा इत्यभिनन्दनार्थं । कथं पुनर-
तीताऽऽदिपरिच्छेदकं केवलज्ञानस्य वाचनात्तीतानागतवर्त्त-
व्यापमानार्थवस्तुत्वमेव न पदोऽप्राप्ति, विनष्टानुपपन्नानस-
त्वात्सतश्च ज्ञानविषयव्यतिरोधादिनि । अत्रोच्यते न वसमान-
काविवर्त्यकपार्थव्यतिरोधकस्वभावो वस्तुतस्य ज्ञानमात्रवृत्तित्वा-

परम्यकामोपभोगि (ग)-परम्यकामोपभोगिन्-वि० । विर-
कथाऽस्वार्थं काममोगपु प्रवृत्तिर्मान, ५० १० ।

समन्ति परम्यकामोपभोगिनि षोडश मेदमाभिसुगहः-

संसारविरतमणो, भोग्यभोगो न तिच्छेदति ।

नाडे पराणुराहो, पतन्त कामभोगेसु ॥ ७५ ॥

संसारोऽनेकदुःखाऽऽश्रयोऽयम् यतः-

" दुःखं त्वाकुक्षिमयं प्रथममेव भवे गम्यमाने तन्मार्गः,
वास्तवं चापि दुःखं मत्तुलिततनुं त्वीयपानमिश्रम् ।

तादृश्यं चापि दुःखं गवति विरहजे तुल्यं तावोऽप्यसारः,

संसारं रे समुद्रा । वदत याद सुखं स्वल्पमप्यास्ति किञ्चित् ॥१॥

इति । तस्माद्विरक्तमनाः । अमी भोगाः- " सः भुञ्जति स्ति भोगो,
सो पुण आहारपुण्यमात्रो । उवभोगा य पुणो पुण, उवभुञ्जति

अवर्णान्तयाद ॥ १ ॥ " इत्येवमागमप्रतीतिनास्ते न तु महत्तवो

भवन्ति प्राणिनामिति ज्ञात्वाऽप्यारो पराणुरादित्यजनदा-

श्रियाऽऽदिता प्रवर्तते कामेषु शब्देषु नेषु गम्यमानेष्व-

शेषु माध्यावकाः, पृथिवीचन्द्रनरेऽप्यते । ५० १० ११ आधो ६

लङ् । (तत्कथा " पुनर्वीर्य " शब्दं वक्ष्यते)

परम्यकारि (ग)-परम्यकारिन्-वि० । परम्यकारकणैकशो-
भे, ५० १३ वि० ।

परम्यशियय-परम्यनियत-वि० । परम्यकारानियतवृत्तौ, ५०
१४ वि० ।

परदत्तभोद (ग)-परदत्तभोजिन-पु० । परम्यभोग्यमाधं
निर्दिष्टमाहारजातं तैर्दत्तं मातु शीलमस्य परदत्तभोजो ।
सूत्र० १ सु० १६ अ० १० यतः पवनवाचनाऽऽदिताः परम्यभोग्य-
सु गृह्यते स्वार्थं निषाद्य दत्तस्याऽऽहारमस्य भोजिनः, सूत्र०
२ सु० २ अ० । आचानं ।

परद्वय-परद्वय-० । परकीयद्वयं, प्रश्न० २ आश्रमचारानुव० ।

परद्वय-परद्वय-पु० । परम्यभोग्यद्वयकारे चोरे, प्र-
श्न० ३ आश्रम द्वार ।

परदार-परदार-पु० । " परदारमस्य यः " (१५ माया) परे आत्म-
व्यतिरिक्ताः पुरुषास्तथा मनुष्यजात्येभ्यः देशाभ्यामप्युद्वे-
नेषां द्वाराः पराणीतमंशुदीनमदानि कलत्राणि देव्यः तिर-
श्चर्यश्चेति परदाराः । परकलत्रेषु, यथापि अपरिगृहीतदेव्यस्ति-
रश्चर्यश्च काश्चित्प्रकटनीतुः परिगृह्यतामद्य द् वेदयाकटवा
प्रवर्ति, तथाऽपि प्रायः परजानीयतावत्परदारः एव ताः ।
पञ्च० १ वि० । आनु० ।

परदारगमण-परदारगमन-० । आत्मव्यतिरिक्तो योऽप्यः स
परः, तस्य द्वाराः कथमस्य परदारगमनं गमनम् । परकलत्राऽऽ-
स्त्रावायाम्, आनु० ।

परदारगमणं समर्थावागम्यो पञ्चवाहः, सदारमतेनो वा
पटिवज्रः । स अ परदारगमणं द्रुविहं पन्नते । ते जहा-ओ-
रालिअपरदारगमणं, वेडन्विअपरदारगमणं अ ।

आत्मव्यतिरिक्तो योऽप्यः स परः, तस्य द्वाराः-कलत्रं पर-
दाराः, तत्र गमने परदारगमनं, गमनमासेवमरूपतया उच्य-

यम् । स धर्मगोपायकः, प्रयाग्यतीति पूर्ववत् । स्वकीया
द्वाराः स्वकलत्राभ्यामर्थः । तेषु वा स्वतोपः स्वद्वारसंगोचरं
वा प्रतिपद्यते । इयमत्र सावना-परदारगमनप्रयाग्यता या-
स्वय परदारगमनः प्रवर्तते तस्य स्वयत्तने, स्वद्वार-
सन्तुष्टस्वकानेकस्वदारव्यतिरिक्ताः स्वार्थ एवेति । ' से'
शब्दः पूर्ववत्, तच्च परदारगमनं द्विविधं प्रथमं, तदर्थेति
पूर्ववत्, औदारिकपरदारगमनं रुपादिगमनं, वैयर्थ्यपर-
दारगमनं देवाङ्गनागमनम् । " तस्य चउर्थे अणुवप साम-
श्रण अनियत्तस्य दोषा मातरमपि गच्छेज्जा । उदाहरणं-
गिरिगुरे निशि वयंनियथा, ताशो उज्जने गयाशो, चो-
रदि गहिताशो, नेतुं पारसकुले विक्रियाशो, ताण पुत्ता
उहरया घेसु उच्छिगया, ते वि मिता जाया, माउलि-
गुहण वाणजणं गया पारसकुले, ताशो य गणियाशो स-
हदेगियाशो चि मादि देति, ते वि संपत्तीए सया-
दि गया, एगो सावगो ताहि अणुपणियाहि मानमा-
नियाहि समं चुच्छा । सहा नेच्छति, माहत्ता अणिच्छने
नाडे तुणिहत्ता अणुह । सहो भणइ कश्चो तुम्हं आणिया ?
ताए सहुं । तेण भणिये-अम्हं चेव ते तुम्ह पुत्ता, इय-
रेसि विहुं, माहया पव्वरया । एते अणियात्ताणं दोसा ।
विश्यं पूयाए वि समं वयंज्जा । जहा गुण्विणीए भजाए
संदिमावने पणिया, जहा ते पूया जाया, सो जाव
यवहरइ ताव जोवणं एत्ता, अन्ननगरे दिशा, सो न यागइ
जहा दिश ति, सो पडिणेतो तस्मि नगं मा भंटे विणिग्गि-
हति ति वस्मिन्नने दिशो । तस्म ताए पूयाए समं पडिणं,
तह वि न याणइ, वत्ते वात्तासे पत्तो सनगरं, पूयागमणं
ददट्ठण विनियाणि य । ताए अण्णा मणिश्रो । इयरो
एवदश्रो । नितियं गोदुण्णं समं वेडा अणुह, तस्म माता
हिइइ । सुगटा से नियगपणणा साहइ-पत्तो, से न
पात्तियइ । सा तस्म माता देवकुले डिगहि चुर्नहि गच्छे-
ती विद्दा, तेहि परिभुत्ता, माया पुत्ताणं पोत्ताणि परिययि-
याणि । ताए अणुह महिलाए-कस्म एयं उवगिणं पोत्ते गहि-
ये ? हा पाव ! किं ते कयं ? सो तद्दो पव्वश्रो । चउर्थे-ज-
मलाणि गणियाए उच्छिगयाणि, एतेयं मिनेहि गणियाणि
वहंति, तस्मि पुव्वमंशुश्रो संजोगो कश्चो । अन्नया सो
दारगो ताए गणियाए पुव्वमायाए सह लग्गो, सा गणि-
या धम्मं सोडे पव्वरया, आहिलाणं समुपण्णे, गणिया घरे
गया, तेण गणियाए पुणे जाश्रो, अज्जा गहाय परियदइ
कहं पुत्ताऽस्मि मे भानिजाऽस्मि मे दारगद्वरों सि मे भा-
यरो नि मे, जो तुम्ह पिया सो मज्ज पिया, पत्ती य सणु-
रो य भाया य मे, जा तुम्ह माया सा मे माया भाउज्जा-
इया सा वतिणी सान् य । एवं ताउणं दोमं वज्जेयव्वं ।
एए इह लोगे दोसा । परलेमं पुण नेणयत्तवत्तुवत्तियवि-
पय्यामा-दिद्या दोसा इयंति, नियत्तस्य इहलोए परलेण य
सुया, इहलोए कच्छे कुलपुत्ताणि सहज्जाणि, आत्तदंणुं एरो
य धिज्जाइश्रो दिग्दो, सो सलेमरे उववासेण वरं मग्गइ ।
को वरो ? वाउयंज्ज-अत्तस्य सोल्लं देहि, जा पुत्तं कीरहि । तेण
वाणमंतेण भणितं-कच्छे सावगाणि कुलपुत्ताणि अज्जण-
याणि, एताणं भन्तं कीरहि, ते मे महत्तलं होइह, दोसि वारे
भणिश्रो, गश्चो कच्छे, दिशं दाणं सावयाणं भन्तं दक्खिणं च,
अणइ साहइ किं तुम्हं तववरणं, जेण तुम्हं देवस्स पुज्जाणि ?

तेहि भणियं-अन्हे बालभावे एगंतरं मेहुणं पक्ककलायं, अन्नया अम्हाणं कइ खि संजोगा जाओ, तं च विवरीयं समावडियं, यहिवसं एगम्भ बंधभेगगोसहो तहिवसं दीयस्स पाण्णं, एवं अन्हे जरं गयाण्णि चेव कुमाराणाणि चेव । थिज्जाह-आ सेवुजो । एए इहलोए गुणा, परलोए पहाणपुरिसत्तं, देखे पहाणाओ अच्छराओ, मणुयत्तं पहाणाओ माणु-सीओ, विउला य पंचलकवला भोगा य पियसंपन्नो ग य, आनसणसिद्धिगमणं चेति । " इदं चातिचाररहितमनुपालनीयम् ॥ ३ ॥

तथा चाऽऽह-

सदारसंतोसस्स समसोवासएणं देमे पंच अइयारा जाशि-यव्वा, ण समायरियव्वा । तं जहा-इत्तरियपरिग्गहिया-गमणे १, अपरिग्गहियागमणं २, अणंगकीडा ३, परवीवा-हकरणे ४, कामभोगतिव्वाभिलासे ५ ॥ ४ ॥
स्वदारसंतोसस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः, न समाचरितव्याः । तद्यथा-इत्तरपरिगृहीतागमनं १, अपरिगृहीतागमनं २, अनङ्गकीडा ३, परविवाहकरणम् ४, कामभोगतीव्राभिलासः । शाव० ६ अ० । पञ्चा० ४ विव० । आ० ५० । ५० । (अपरिगृहीतागमनम् ' अपरिग्गहियागमण' शब्दे प्रथमभागे ६०० पृष्ठे गतम्) इत्तरपरिगृहीतागमनम् ' इत्तरपरिग्गहियागमण' शब्दे द्वितीयाभागे ५८४ पृष्ठे व्याख्यातम् । (अनङ्गकीडावर्जनम् ' अणंगकीडा' शब्दे प्रथमभागे २४६ पृष्ठे दर्शितम्) (परविवाहकरणस्य रूपं, नङ्गर्जनं च ' परविवाहकरण' शब्दादवगन्तव्यम्) (" कामभोगतिव्याभिलास" शब्दे तृतीयाभागे ४४३ पृष्ठे तत्पदव्याख्यानं गतम्)

मैत्रुण्यमुक्त्वाऽऽह-

नारिमो विशिविचंसो, परदारस्स जइ करे ।
सावगधम्मं च पालेइ, गई पावेइ मज्झिम्मं ॥
भयवं ! सदारसंतोसे, जइ भवे मज्झिम्मं गई ।
ता सरीरे वि होमंतो, कीस सुद्धि ख पावइ ? ॥
सदारं परदारं वा, इत्थी पुरिसो व गोयमा ! ।
रसंतो बंधए पावे, शांणं भवइ अवंधगे ॥
सावगधम्मं जहुत्तं जो, पाले परदारं चए ।
जावजीवं तिविहणं, तमणुभावेण सा गई ॥
णवरं नियमविहणस्स, परदारगमणस्स उ ।
अणियत्तस्स भवे बंध, शिवितीए महाफले ॥
घेत्ता णं पि निविंति, जो मणसा वि विराहए ।
सो मओ दुगई गच्छे, मेयमाला जहऽज्जिया ॥
मेयमालाऽज्जिया नाहं, जाणिमो भवणबंधव ! ।
मणसा वि अणुनिविंति जा, खंडितं दुगई गया ॥
बासुपुज्जस्स तित्थिम्म, भोलाकालगच्छे वि ।
मेयमालाऽज्जिया आसी, गोयमा ! मणुदुव्वला ॥
सा नियमा सपक्खं, दातुं तिकखा य निग्गया ।

अन्नओ णत्थि नीसारं, मंदिरंवरि संडिया ॥
आसन्नमंदिरं अन्नं, लंघिता मंतुमिच्छुमा ।
मणसा पि तहव जा-ता व पज्जलिया दुवे ॥
नियमभंगतिर्यं सुद्धं, तीए तत्थ ण निंदियं ।
तन्नियमभंगोदेसेणं, दुब्बेत्ता पदमियं गया ॥
एवं नायं सुद्धं पि, नियमं मा विराहिह ।
जं छिज्जा अक्खवं सोक्खं, अणुत्तं च अणोवमं ॥
तवसंजमे वणुत्तं च, नियमा दंदमागया ।
तमेव खंडमाणस्स. ण वए णोवसंजमे ।
आजम्मणं तु जं पावं, बंधिज्जा मिच्छुबंधगा ।
वयभंगं काउमाणस्स, तं चेवऽट्टगुणं सुणे ॥
सयसहसं सलदीए, जोवसमित्तु निक्खमे ।
वयतियमखंडेतो, जं सो तं पुण्णमज्जणे ॥
पविनी य नियत्ती य, गारत्थीसंजमे तवे ।
जमणुट्ठिया तयं लावं, जाव दिक्खा ण गिहिहया ॥
ताव साहुणिवग्गेणं, विस्सायव्वमिह गोयमा ! ।
जेमिं मोत्तुण ऊसासं, नीसासं नाणुणाणियं ॥
तमवि जयणाए ण सव्वहा-
अजयणाए ऊससंतस्स, कओ धम्मो कओ तवो ॥
भयवं ! जावइयं दिदं. तावइयं कइ णु पालिया ।
जे भवे अविइयपरमत्थे, किञ्चाकिच्चमयाणगे ।
एगंतोयं हियं वयणं, गोयम ! दिस्सति केवली ।
शो बलवोडीइ कारंति, हत्थे घेत्तु ख जंतुगो ॥
तिथयरभासिण वयणे, जे तइ त्ति अणुवालिता ।
संदा देवगणा तम्म, पाएहि य णमंति हरिसिया ॥
जे अविइयपरमत्थे, किञ्चाकिच्चमयाणगे ।
अंधो अंधीए तेसि समं, जलथलंगइहिकुरं (?) ॥
गीयत्थो य विहारो, वीओ गीयत्थमीसओ ।
समणुत्ताओ मुसाहुणं, नत्थि तइयं टियप्पणं ॥
गीयत्थे जे सुसंविग्गे, अणालसी ददव्वए ।
असलियचारिते सययं, रागदोसविवाजिण ॥
निट्ठविय अट्टमयट्ठाणे, समयकसाए जिइदिण ।
विहरिआ तेसि साद्धि तु, ते छट्ठमत्थे वि केवली ॥
सुहुमस्स पुढविजीवस्स, जत्थेगस्स किलाणसा ।
अणारंभं तयं विंति, गोयमा ! सव्वकेवली ॥
सुहुमस्स पुढविजीवस्स, वाक्की जत्थ संभवे ।
महारंभं तयं विंति, गोयमा ! सव्वकेवली ॥
पुढविकाइयं एक्कं, दरमले तस्स गोयमा ! ।
आसाय कम्मबंधं, दुहुव्विमोक्खे समुल्लिण ॥
एवं च आउ तेउ, वाऊ तइ वणस्सई ।

तसकायं मेहुणे तह य, विकणं चिण्ड पावणं ॥
तम्हा मेहुणसंककं, पुढवादीण विराहणं ।
जावजीवं दुरंतफलं, तिविहं तिविहणं वजिण ॥
ता जे अविदिपरमत्थे, गोयमा ! शो गं मुणे ।
तम्हा ते विवज्जेजा, दोगण्दंधदायणं ॥ भ्र० ६ अ० ।
(गीतायैवचनमेव कर्तव्यं नान्यतिक्रम्येति गीत्यर्थः) शब्दे
तृतीयभाग ६०२ पृष्ठे गतम्)

परदारवेरमण-परदारविरमण-न० । परदारगमनविरती, चतु-
र्थेऽध्यायते, ध० २ अधि० ।

परदूषण-परदूषण-न० । परस्यानपराधिनोऽप्यात्मकृतदो-
षव्यवधाने, आतु० ।

परदूषणऽभाण-परदूषणऽपान-न० । परस्यानपराधिनोऽप्या-
त्मकृतदोषव्यवधाने परदूषणम् । अहर्चायं प्रति ज्योतिर्यशा
अनेन हता इति स्वदोषं व्यवधानेन रुद्रकस्येव दुष्यते, आतु० ।
परदोषित्य-परदेशिकत्व-न० । परंपां मार्गोपदेशकत्वे, धृ० ।

अथ परदेशकत्वद्वारमाह-

आयपरममुत्तारो, आशा वच्छल दीवशा भनी ।
होति परदेशियते, अव्योच्छिनी य नित्यसा ॥३७१॥
पठितः सन् परंपां देशकत्वं मार्गदेशकत्वं करोति, तन्मिन्
आत्मनः परस्थं च समुत्तारो भवति । तथाहि-स साधुगन्धी-
तसाधुनाध्यापयन्नात्मनो ज्ञानाऽऽवर्णय कर्मोपहर्ति, ते च
साधवो ज्ञानोपदेशना चिरादुपागमसंगमासमोहादधेरुत्तरगतिः ।
एवं च कुर्वता तीर्थकृतामाज्ञा, अथात्मनः साधुनां च वात्स-
ल्यं, तथा दीपना प्रभावना, भोक्तृश्च परमेश्वरप्रयत्नस्य
पतति कृतानि भवन्ति, तीर्थस्थं चात्यर्वाच्छिस्तमस्मृतिना
अवति, एते शुभाः परदेशकृते भवन्तीति । गर्तं परदेशिक-
त्वद्वारम् । धृ० १ उ० २ प्रक० । (परदेशिकत्वद्वारं वर्णिताः-
आत्मसमुत्तारः, परसमुत्तारः, तीर्थकृतामाज्ञा, तस्याऽऽज्ञा-
या भेदाः 'आणा' शब्दे द्वितीयभाग ११५ पृष्ठादाय्य वि-
स्तरतो दर्शिताः) । (तथा वात्सल्यस्वरूपं 'वच्छल' शब्दे
व्यवते) तथा-दीपना प्रभावना (सा च 'प्रभावणा' शब्देऽ-
स्मिन्नेव भागे ४३८ पृष्ठे गता) तथा-(भक्तिः 'भक्ति' शब्दादव-
गम्यता) (तथा-अत्यर्वाच्छिस्तश्च 'अव्योच्छिस्त' शब्दे
प्रथमभागे २८८ पृष्ठे गता)

परदोस-परदोष-पुं० । परस्य दुषणे, प्रश्न० ३ संब० द्वार ।

परदूष-पुं० । पराऽपीती, प्रश्न० ३ संब० द्वार ।

परदोसपणसय-परदोषप्रकाशक-त्रि० । अन्यदोषप्रकटका-
रकं, तं० ।

परदोसवत्तिय-परदोषप्रत्ययिक-न० । परदोषान् वृत्त्याऽऽ-
त्मसमुत्कर्षनिबन्धने मानप्रत्ययिकाऽपरनामकं नवमं क्रिया-
स्थानं, सूत्र० २ धृ० २ अ० ।

परद्व-त्रि० । पीडितं, पाह० ना० १६० गाथा । पतितं,
भीरी च । ३० ना० ६ वर्गं ७० गाथा ।

परधण-परधन-न० । परद्रव्ये, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

" परधणम्मि मेही " परधने गृहिः । सप्तमं गौणादन्ताऽऽ-
दानम् । प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

परधणपरिवञ्जण-परधनपरिवर्जन-न० । परे आत्मव्यतिरि-
कृज्जनास्तेषां धनं वित्तं परधनम्, तस्य परि समन्ताद् वर्जनं
परिव्रजणं परधनपरिवर्जनम् । परदत्ताऽऽदानविरती, दर्श०
२ तत्त्व ।

परपद्विभ्र-परप्रतिष्ठित-त्रि० । कोधभेदे, स्थ० २ टा० २ उ० ।
('कोह' शब्दे तृतीयभाग ६८३ पृष्ठे व्याख्या)

परपओग-परप्रयोग-पुं० । स्वव्यतिरिक्तजनव्यापारे, प्रश्न०
१ आश्र० द्वार ।

परपओगोदीरणा-परप्रयोगोदीरणा-त्की० । स्वव्यतिरिक्तज-
नव्यापारदुःखान्नादानायाम्, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

परपंडिय-परपण्डित-पुं० । परः प्रकृष्टः पण्डितः परपण्डितः ।
बहुशास्त्रज्ञे, परे वा मित्राऽऽदिः पण्डितो यस्य स तथा । प-
ण्डितमित्रे, स निपुणसेलान्निपुणां भवति वैयकृष्णकवदि-
ति नेपुणिकत्वं तस्य । स्थ० ६ टा० ।

परपक्ख-परपक्ष-पुं० । वैधर्मिकलोके, ध० २ अधि० । मिथ्या-
ष्टौ, नि० सू० १ उ० । चरकपरिभाषकाऽऽदिषु, धृ० १ उ० २ प्रक० ।

परपक्खिय-परपाक्षिक-पुं० । वैधर्मिकपक्षसमाश्रितं, ही० । महो-
पाध्यायश्रीविमलिंगगणिकृतप्रश्नः-परपाक्षिकसंपादितस्तो-
त्राऽऽदिकं मानहस्तकसंपादितरसवतीवदनादेयमेव, क-
श्चिद्विशेषो वा ? इति प्रश्नः उत्तरम् परपाक्षिकसंपादितस्तो-
त्राऽऽतीनां मानहस्तककाऽऽदिसंपादितरसवन्मुपमानं सनां
वक्तुमेवानुचितमिति किं प्रतिवचनं ॥१३॥ ही० १ प्रक० ।
परपक्खिकारण-परप्रत्ययकारण-न० । परंपां प्रत्ययोपादानं,
व्य० ४ उ० ।

परपज्ज-परपर्याय-पुं० । वर्त्तमानपर्यायव्यतिरिक्तभूतभवि-
ष्यपर्यायेषु, सम्म० ३ कारण ।

परपत्त-परपात्र-न० । परपत्तद्वये, सूत्र० १ धृ० ६ अ० ।

परपत्तिय-परप्रत्यय-त्रि० । परहेतुके, ध० २ अधि० ।

परपरिगहिय-परपरिगृहीत-त्रि० । अन्यवशाद्विर्यसिद्धितेषु,
धृ० १ उ० १ प्रक० ।

परपरिभवकारण-परपरिभवकारण-न० । अपमाननाहृतौ,
प्रश्न० २ संब० द्वार ।

परपरिवाइय-परपरिवादिक-त्रि० । परंपां परिवादोऽस्ति ये-
षां ते परपरिवादिकाः । परदोषवधिकथकयु, श्रौ० ।

परपरिवाय-परपरिवाद-पुं० । काला परदेयाऽऽपादने, सूत्र० १
धृ० १६ अ० विकथनं, " एते परिपरिवादः " स्थ० १ टा० ।
प्रश्न० । प्रव० । परदोषपरिकोचने, स्थ० ४ टा० ४ उ० । वि-
प्रकीर्णपरकीयगुणदोषप्रकटने, कल्प० १ अधि० ६ क्षण ।
दर्शा० । परंपासमवदने, भ० १२ श० ४ उ० । परंपां सवगुण-
नाशने, पं० सू० ।

परपरिपात-पुं० । परंपां गुणैः परिपातने, भ० १२ श० ४
उ० । मानकपायभेदे, स० ४१ सम० ।

परपरिवायभाण-परपरिवादऽप्याण-न० । परं प्रत्यसम्बन्धतद्वा-
याऽविष्करणं परपरिवादः । तस्य ध्यानं, सुभद्रां प्रति तच्छु-
धननाम्नामिव परदोषध्यानं, आतु० ।

परपरिवायपिय-परपरिवादप्रिय-वि० । इष्टान्यदृष्टाभिधानं,
प्रश्न ० २ अधो० द्वार ।

परपासंड-परपासंड-पुं० । सर्वज्ञप्रणीतपाखण्डव्यतिरिक्ते,
आखण्ड ० द्वार० ।

परपाखण्डानां-सर्वज्ञप्रणीतपाखण्डव्यतिरिक्तानाम् (आ-
खण्ड ०) आघतस्त्रीणि शतानि त्रिपद्यधिकानि भवन्ति ।
यत उक्तम्-

“ अनिहमयं किरियाणं, अकिरियार्हणं होह चुलसीति ।
अरण्यणिषं सल्लू, वेणइयाणं च वसीसं ॥ १ ॥ ”

इयमपि गाथा विनयजनानुग्रहार्थं ग्रन्थान्तरप्रतिबद्धाऽपि
लेशतो व्याख्यायते- (अनिहमयं किरियाणं ति) अशी-
त्युत्तरं शते क्रियावादिनां, तत्र न कर्तारं विना क्रिया
कर्मभवति, तामाःससवायिर्नि वदन्ति ये तच्छृत्वाश्च ते
क्रियावादिनः । न पुनरामाऽऽद्यन्तव्यप्रतिपत्तिलक्षणा अने-
नोपायनाशीत्यधिकशतसङ्ख्या विधेया-जीवाजीवाऽऽश्व-
बन्धसर्वजनिजगत्पुण्यापुण्यमोक्षाऽऽख्या नव पदार्थान् वि-
चर्य परिपाटया जीयपदार्थस्यायः स्वपरभेदादुपन्यसनी-
यो, नतारमो नित्यानित्यभेदा, तयोऽप्यधः कालभरणऽऽम-
नियतिस्वभावभेदाः पञ्च न्यसनीयाः । पुनश्चेत्यं विकल्पाः
कर्त्तव्याः-नास्ति जीवः स्वतो नित्यः काल इत्येको वि-
कल्पः । विकल्पार्थध्यायम्-विद्यते खल्वयमात्रा स्वेन रूपेण
नित्यश्च कालतः कालवादिनः, उक्तैरवमिलानेन द्वितीयो
विकल्प इदंशवादिनः, तृतीयो विकल्प आत्मवादिनः
“ पुरुष एवेदं सर्वम् ” इत्यादि, नियतिवादिनश्चतुर्थो वि-
कल्पः, पञ्चमविकल्पः स्वभावावादिनः, एवं स्वेन इत्य-
त्यजना लक्ष्याः पञ्च विकल्पाः । परत इत्येताऽपि पञ्चैव
लभ्यन्ते । निरपत्ताऽपरित्यागश्चेत दश विकल्पाः । एवम-
नित्यत्वाऽपि दर्शय, एकत्र विशतिर्जीवपदार्थेन लक्ष्याः,
अतीवाऽऽदिष्वप्यष्टस्वेवमेव प्रतिपदं विशतिर्विकल्पानामेतां
विशतिर्नवगुणा शतमशीत्युत्तरं क्रियावादिनामिति । (अ-
किरियाणं च भवति चुलसीति ति) आक्रियावादिनां च
भवति चतुरशीतिभेदा इति । न हि कस्यचिदवस्थितस्य प-
दार्थस्य क्रिया समाप्ति, तद्वाव एवावस्थितं तन्भावार्थित्यं
वादिनाऽक्रियावादिनः । तथा चाऽऽहुःक- “ क्षणिकाः सर्व-
संस्काराः, अस्थितानां कुतः क्रिया ? । भूतिर्नयेन क्रिया
वैयर्थ्यात् संव चोच्यते ॥ १ ॥ ” इत्यादि । एते चाऽऽमा-
ऽऽदिनास्तिव्यप्रतिपत्तिलक्षणा श्रमनोपायेन चतुरशीतिर्दृष्ट-
व्याः, एतेषां हि, पुण्यापुण्यार्जितपदार्थसंस्कारासस्तथैव
जीवस्यायः स्वपरविकल्पभेदद्वयोपपत्त्याः, असत्त्वादिम-
नं नित्यानित्यभेदेन न स्तः, कालाऽऽदीनां तु पञ्चानां पट्टी
यदृच्छा न्यस्यन्, पञ्चाद्विकल्पभेदाभिलाषः, नास्ति जी-
वः स्वतः कालत इत्येको विकल्पः । एवमभवत्तऽऽदिभिर्पि
यदृच्छावन्तः सर्वे च पञ्च विकल्पाः तथा नास्ति जीवः प-
दतः कालत इति पंचव विकल्पाः, एकत्र द्वादश । एवमजीवा-
ऽऽदिष्वपि पदम् प्रतिपदं द्वादश विकल्पाः एकत्र सम द्वाद-
शगुणाश्चतुरशीतिर्विकल्पा नास्ति कालाभिनि । (अयथावि-
धैसंति हि ति) अज्ञानिकानां सत्तापिभेदा इति । तत्र कु-
न्तिर्त ज्ञानमज्ञानं, तदभिमर्शेति अज्ञानिकाः । नन्वेवं लघु-
न्यात् प्रक्रमस्य प्राक् बहुमीहिणा भवितव्यं, तन्मज्ञाना इ-

ति स्यात् नैप दोषः, ज्ञानान्तरमेवाज्ञानं, मिथ्यादर्शनेसह-
चारित्वान्, ततश्च ज्ञातिशब्दान् गौरवरवदरपमिन्यादि-
वद्भासिकत्वमिति । अथवा-अज्ञानेन चरन्ति तत्तत्प्रायेजना वा
अज्ञानिकाः-अस्मिन्विष्य कृतविकल्पाः-विप्रतिपत्तिलक्षणा अ-
मुनोपायेन सत्तापिभेदाऽऽदिनाः । तत्र जीवाऽऽदिनवपदार्थान् पृ-
थक् व्यवस्थाप्य पर्यन्ते चोत्पत्तिमुपन्यस्यायः सम सत्ताप्य
उपन्यसनीयाः, सखमसखं, सद्सखम्, अवाच्यत्वं, सद्वाच्य-
त्वम्, असद्वाच्यत्वं, सद्सद्वाच्यत्वमिति वैकैकस्य जी-
वाऽऽदिः सम सम विकल्पाः, एते नव सत्ताकाः त्रिपट्टिः, उत्प-
त्तेस्तु चत्वार एवाऽऽद्या विकल्पाः । तथा सखमसखं, सद्-
सखम्, अवाच्यत्वं चेति त्रिपट्टिमध्ये क्षिप्ताः सत्तापिभेदाऽऽदिनाः,
को जानाति जीवः सखित्येको विकल्पः, ज्ञानेन वा किम् ।
एवमसद्वाद्योऽपि वाच्याः । उत्पत्तिगपि किं सतोऽसतः, स-
दसतोऽवाच्यत्वमिति को जानाति ? । एतन्न कृतवर्थाभि-
प्रायः । (वेणइयाणं च वसीसं ति) वैयर्थिकाणां च द्वात्रिं-
शद्भेदाः विनयेन चरन्ति विनयो वा प्रयोजनमेवामिति वै-
यर्थिकाः, एते जानवचुल्लिङ्गाचारशास्त्रा विनयप्रतिपत्तिल-
क्षणा श्रमनोपायेन द्वात्रिंशद्व्यवगतव्याः-सुरगुपतिपतिना-
तिस्थविगधममानुपितृणां प्रत्येकं कायेन वचसा मनसा श-
नेन च देशकालोपपन्नेन विनयः कार्यः, इत्येते चत्वारो भेदाः
सुराऽऽदिष्वष्टसु स्थानकेषु, एकत्र मिलिता द्वाविंशदिनि, न-
वेमसङ्ख्या पुनरेतेषां त्रीणि शतानि त्रिपट्टिधिकानि । न वै-
तत् स्वमनीयिकाव्याख्यानम् । यस्याद्वैत्यरूप्युक्तम्-

“ अस्तिकमतमात्राः षाः, नित्यानिन्यात्मका नव पदार्थाः ।
कालवर्तिनस्वभावे-अवराऽऽमकृतकाः स्वरसंस्थाः ॥१॥
कालवर्त्यनित्यवर्ती-स्वरसंस्थावामाऽऽमश्चतुरशीतिः ।
नास्ति कवाद्विगुणमते, न सति भावाः स्वरसंस्थाः ॥ २ ॥
अज्ञानिकवादिमते, नव जीवाऽऽदीन् सदादिसमविधात् ।
भाषोपनि न्यस्य-द्वैतावात्यं च को धेहि ॥ ३ ॥
वैयर्थिकमते विनयश्चेतावाक्कायदानतः कार्यः ।
सुरगुपतिर्नयतिज्ञाति-स्थविगधममानुपितृषु सदा ॥ ४ ॥ ”
इत्येते प्रसङ्गेन । आखण्ड ० द्वार० ।

परपासंडपडिमा- परपाखण्डप्रतिमा-स्त्री० । परपाखण्डलिङ्गं,
व्य० १ उ० । (परपाखण्डप्रतिमाकारणम् ” उवमंषया ” शब्दे
द्वितीयमागं १००४ पृष्ठे गतम्)

परपासंडपमंसा-परपाखण्डप्रशंसा-स्त्री० । परपाखण्डानां स-
र्वज्ञप्रणीतपाखण्डव्यतिरिक्तानां प्रशंसा, प्रशंसनं प्रशंसा,
स्तुतिरित्यर्थः । आखण्ड ० द्वार० । परदर्शनीनां गुणोक्तानि,
उत्त० २ अधो० ।

परपासंडपमंसा, सकाद्विगमिह वक्ष्यामो उ ॥ (८८)
परपाखण्डानां सर्वज्ञप्रणीतव्यतिरिक्तानां प्रशंसेन समा-
सः । प्रशंसनं प्रशंसा, स्तुतिरित्यर्थः । तथा चाऽऽह-
शाक्याऽऽदीनामिह वर्णयादस्तु । शाक्या रक्षभित्तवः,
आदिशब्दप्राज्ञाऽऽदिपरिग्रहः । वर्णवादः प्रशंसा-
व्यते-पुण्यमाज एते, सुलब्धमभिर्मानुषं जन्म व्यालव
एत इत्यादि । (८८ अधो०) अत्र चोदाहरणम्- “ पा-
डालपुत्रं चागक्रो, चंदगुत्तणं भिक्षुपुणं विपरी ह-
मिना, ते नत्स चम्मं कुंति, यत्था त्पति, चाणं
सांएति, लय पसेंसति, सु देति, नेण चागक्रमजा ओ-

परपासंडपमेसा

लविगता, सीए सौ करणं गाहितो, नेदिं कथितं भणितं
नेण सुभायियं नि । रक्खा तं अयं च दिणं, विनियद्वित्तं चा-
णको रायाणं भयति-कोणं दिशं ? । राया भणइ-तुं भणितं प-
संतिनं । सो भणइ-खं मे पसंतिनं, अहो पव्वरं पविता
कहं सीणं पवितासिनिं नि । पच्छा टिटो, कत्तिया एरि-
सा, तम्हा ण कायव्वा ।" आय० ६ अ० ।

तथा य जे भिक्खु वा भिक्खुणी वा पामडीणं पसंमे क-
रेज्जा, जे यावि गं निरुहमाणं पसंमे करेज्जा, जे खं गि-
रुहमाणं अणुकूलं भासेज्जा, जे खं गिरुहमाणं आययणं
पविसिज्जा, जे खं निरुहमाणं गंधमत्थपयस्सर वा परुवे-
ज्जा, जे खं निरुहमाणं संतिणं कायकिलेसाइ तवेइ वा,
संजमेइ वा, जाणइ वा, विभासेइ वा, सुणइ वा, पडिसेइ वा,
आमिषुहमुद्रपरिसामज्जणिणं सलाहेज्जा, सं वि खं परमा-
हम्मिपमु उववज्जेज्जा, जहा सुमती । महा० ४ अ० ।

परपासंडपमेथव-परपाखरंडे संस्तन-पुं० । परपाखरंडेः सह सं-
वासज्जतिने पचिच्ये. आय० ६ अ० ।

परपासंडपमेसा, सकाडिगमिह वणवाओ उ ।

तेहिं सह पचिच्यो जो, स मय्यओ होइ नापव्वो ॥८८॥

(गाथापुर्वोद्धं 'परपासंडपमेसा' शब्दं ४२६ पृष्ठे व्या-
ख्यातम्) तैः परपाखरंडेनन्तरादितैः सह पचिच्यो यः
संस्तवो भवति ज्ञानव्यसं, परपाखरंडसंस्तव इत्यर्थः ।
संस्तव इह संवामज्जितने पचिच्ये संवसनभोजनाऽऽला-
पाऽऽजिल्लण्ये परिगृह्यते, न स्त्वरूपः, तथा च लोकि प्र-
तीत एव संपूर्वः स्तौतिः पचिच्य इति । "अपेस्सुते पु प्रसमे
अयं ।" (किण० ३ सर्गे) इत्यादि इति ॥८८॥ (आ०)-
अयमपि च न समाचरणीयः । तथाह-एकत्र संवाने न त-
प्रक्रियाऽऽश्रयान्, न तु कस्यचिदर्थेनाद्य तस्या पदद्वयस्य तत्वा-
द्वयसहकारिगणान् मिथ्यावाच्यतेनो दार्ष्टिक्येः संज्ञायते,
अतोऽनिवारहेतुवाद्य समाचरणीयस्यायमिति । आय० ६ अ० ।
अत्र बोधाहरणम्- "सोऽहमुद्धां पुत्रवर्णिता । सो दु-
भिक्षवं भिक्खुवर्णि समं पड्ढो, भरेः स देहि अन्नया विम्-
ह्वाए मन्नो, वीररंणं पच्छाओ, अविमुद्धाहेत्ता पामणे
भिक्खुणाणं, बाहाए आहारदाणे, यावगाणे विव्वा, जुणप
हाणणं कहणे विवादिद्वगुणं नि अलोचयेणं नमाक्कपडहणे,
पडिबोहो, कत्तिया एरिंसे नि ।" ८८ गाथा । आ० ।

परपासंडि (ख) -परपाखरिडुन्-पुं० । मिथ्यादृष्टी, परपाखरिडु-
लक्षणम्- "जो आणाणं मिच्छुत्तं कुप्पेत्ता कुत्तिपण वा गति
जिणवयणं य गच्छुइ, सो परपासंडी । जो पुणं मिती अ-
भात्तिव्धिआ वा हम्मिमा ।" नि० चू० १६ उ० ।

परपुट्ट-परपुट्ट-पुं० । कालिक स्या० १० ठा० जी० जं० । रा०

परपुर-परपुर-न० । शृङ्गारं, आव० ४ अ० ।

परपवाइ (ग) -परप्रवादिन्-पुं० । परनीतिंके, सूत्र० १ अ०
१ अ० १ उ० ।

परपवित्तिदोस-परप्रवृत्तिदोष-पुं० । सूत्रदोषभेद, यत्र सुवृह-
मर्थ्ये वर्ययिवा निदर्शनं करोति । चु० १ उ० १ प्रक० ।

परवेभ-परव्रजन्-न० । हानामृतमसुरूपे परमात्मनि, अष्ट०
२ अष्ट० ।

परभव-परभव-पुं० । जन्मान्तरे, दशा० १० अ० । सूत्र० ।
आ० म० । (आत्मनः 'आता' शब्दे द्वितीयभागे १७६ पृष्ठे
परलोकायाविश्वमभिहितम्)

वालविज्ञानस्य विज्ञानान्तरपूर्वकत्वसाधनेन परभव-
सिद्धिः-

दिग्माणंतरपुच्छं, वालमागमिह नाणभावाओ ।

जह वालनाणपुच्छं, जुवनाणं तं च देहदिशं ॥१६६१॥

अन्यविज्ञानपूर्वकमिदं वालविज्ञानम्, विज्ञानव्यान् । इह
यद् विज्ञानं तदन्यविज्ञानपूर्वकं दृष्टम्, यथा-वालविज्ञान-
पूर्वकं युवविज्ञानम्, यद्विज्ञानपूर्वकं वदे वालविज्ञानं त-
च्छरीरादिव्यवह, पूर्वशरीराव्याप्योऽपीह्याविज्ञानकारणव्यान्,
तस्य च विज्ञानस्य गुण्येन गुणिनमात्मानमन्तरंगासंभ-
वान्, तच्छरीराव्यातिरिक्तमात्मानं व्यवस्थाम्, न तु शरीर-
मेवाऽऽमेति । विज्ञानव्यादिति प्रतिज्ञार्थिकदेशव्यादिभेदे
हेतुरिति चेत् । न । विशेषस्य पूर्वाकृतवान् । भवति च
विशेषे पतीकृते सामान्यं हेतुः, यथाऽनित्यो घणऽन्यकः
शब्दः, शब्दव्यान्, भवशब्दवन् । एवमिहापि वालविज्ञा-
नमन्यविज्ञानपूर्वकमिति विशेषः पूर्वाकृतः, न तु सामान्य-
विज्ञानमन्यविज्ञानपूर्वकमिति पूर्वाकृतः, येन विज्ञानव्यादि-
ति प्रतिज्ञार्थिकदेशः स्यात्, यथाऽनित्यः शब्दः शब्दव्या-
दित्यादि ॥ १६६१ ॥

अथान्यदनुमानम्-

पदमो थगाहिलामो, अमाऽऽहाराहिलामपुच्छोऽयं ।

जह संपयाहिलामो-ऽणुभूतयो मां य देहादिशो १६६८॥

गौतम ! आयः स्तनाभिलाषो वालस्यायमन्याभिलाषपूर्वकः,
अनुभूतेः-अनुभवाऽऽमरुत्वात्, साधनाभिलाषवदिति ।
अथ वा-अभिलाषवत् इत्ययमनुक्तोऽपि हेतुद्वेष्यः । इह
योऽभिलाषः संऽन्याभिलाषपूर्वको दृष्टः यथा साधनाऽभि-
लाषः, यदभिलाषपूर्वकश्चायमायः स्तनाभिलाषः स शरीरा-
दव्य गव, पूर्वशरीराव्याप्योऽपीह्याभिलाषकारणव्यान् ।
ज्ञानगुण्येनानिलापो न गुणिनमन्तरंगा संभवति । अतो
यस्त्वस्याऽऽश्रयभूता गुणा स शरीरानतिरिक्त आमेति ।

आह-नन्येनवान्तिकेऽयम्, सर्वस्याऽऽभिलाषपूर्वकव्या-
नुपपत्तिः । न हि मोक्षाभिलाषो मोक्षाभिलाषपूर्वको घटति ।
तदनुक्तम् । अनिप्रायपरिज्ञानान्, यो हि स्तनाभिलाष स
सामान्येनवाभिलाषपूर्वक इत्येववास्मादुच्यते, न पुन-
विशेषेण द्रुमः- स्तनाभिलाषोऽन्यस्तनाभिलाषपूर्वकः
इति । एवं च सामान्योऽपि मोक्षाभिलाषपूर्वकोऽपि घटति
एव, मोक्षाभिलाषस्याऽपि सामान्येनाऽन्याभिलाषपूर्वकव्या-
दिति ॥ १६६२ ॥

अनुमानान्तरमाह-

वालमरीरं देहं-तत्पुच्छं इदियादमत्ताओ ।

जुवेदो शरीरादिच, ज जम्म देहो स देहि ति ॥१६६३॥

वालशरीरं शरीरान्तरपूर्वकम्, इन्द्रियाऽऽदिदमात्मा, इह य-
दिन्द्रियाः-दिमन्, तदन्यदेहपूर्वकं दृष्टम्, यथा युवशरीरं वा-

संदेहपूर्वकम्, यत्पूर्वकं चेदं बालशरीरं तदस्मान् शरीरादधो-
न्तरम्, तदव्ययेऽपीहव्यशरीरापादानात्, यस्य च तच्छरीरं
स भवान्तरप्रायी शरीरादधोन्तरभूतां देहधातुस्यात्मा, न
पुनः शरीरमेवाऽऽमेति भिन्नमिति ॥ १६६३ ॥

अनुमानान्तरमाह—

अमसुहदुस्वपुर्वं, मुहाइ बालस्स संपेइसुहं च ।

अणुभूयत्तणओ, अणुभूयमओ य जीवोति ॥ १६६४ ॥

अन्यसुखपूर्वकमिदमायं बालसुखम्, अनुभवात्मकत्वात्,
सास्मत्सुखवत्, यत्सुखपूर्वकं चन्द्रमायं सुखम्, तच्छरीरा-
दव्ययेव, तदव्ययेऽपीहवत्सुखकारणत्वात् । गुणआयम्, स
च गुणमन्तरण न संभवति, अतो यस्तस्याऽऽधयभूतो
गुणो स देहादधोन्तरम्, इति सुखानुभूतिमयो जीव इति
भिन्नम् । एवं दुःख-राम-हेय-भय-शोकाऽऽद्योऽप्यायांज-
नीया इति ॥ १६६४ ॥

अथ प्राग जीवकर्मिज्जापुक्रान्त्यन्यनुमानान्यत्वाऽपि जीव-
मिज्जिप्रन्तावाट् मन्दस्सुत्तुप्रहाइ पुनरप्याह—

मेताणोऽगाइ उ, पराणं हेउ-हेउभावाओ ।

देहम्म य कम्मम्म य, गोयम ! वीयेऽकुगणं च ॥ १६६५ ॥

यदि नाम देह-कर्मणांरतादिः सन्तानः, तर्हि जीवमिज्जो
किमायानम् ? इत्याह—

तो कम्म-मरीगणं, कत्तारं करण-कज्जभावाओ ।

पटिवज्ज तद्वीहोअं, दँह-पहाणं कुलालं व ॥ १६६६ ॥

अत्रिय मरीविहाया, पडिनियगाराओ धम्ममेव ।

अकवाणं च करणओ, दँहाइणं कुलालो व ॥ १६६७ ॥

अन्धियविमयाणं, आयाणाऽऽदेयभावओऽस्मत्तम् ।

कम्पार इवादाया, लाए मंडाम-लोहाणं ॥ १६६८ ॥

भोला देहाइणं, भोज्जत्तणओ नरो व्व भत्तस्स ।

संयायाइत्तणओ, अत्रिय य अत्थी परमेव ॥ १६६९ ॥

जो कत्ताइ म जीवां, मज्जविरुद्धो ति ते मई होज्जा ।

मुत्ताइपसंगाओ, तं नो संसारिणो दोसो ॥ १६७० ॥

आत्मा व्याख्या पूर्ववदेवेति ॥ १६६६ ॥ १६६७ ॥ १६६८ ॥
१६६९ ॥ १६७० ॥

अथ सुतमानुसारी कश्चिदाह—ननु सर्वपदार्थानां क्षण-
नश्वरत्वाज्जीवस्याऽपि क्षणिकतया शरीणं महैव विनष्ट-
त्वाद् वस्तुतः शरीरान् तत्स्थानधर्मान्नैव, इति किं तद्व्य-
तिरिक्त्वस्थानधर्मास्येन ? इत्याहऽह—

जाइम्मरो न विगओ, सरखाओ बालजाइमरणो व्व ।

जह वा सदेसवत्तं, नरो सरंणो विदेसम्मि ॥ १६७१ ॥

इह यो जानिम्मरो जीवः स प्रागभिविकशरीरविगमेऽपि
सति न विगम इति प्रतिज्ञा । (सरण्णो ज्जि) स्मरणान्ति-
ति हेतुः । यथा—बालजानो बालजन्मनि वृत्तं स्मरन्तीति
बालजानिस्मरणो वृद्ध इति दृष्टान्तः । यथा वा—स्वदेशे
मालयकमध्यदेशांशं वृत्तं विदेशेऽपि गतो नरः स्मरन् न
विगतः । इदमुक्तं भवति—योऽप्येदंशलाऽयत्तुभूतमर्थं स्म-
रति सोऽविनष्टो दृष्टः, यथा बालकालानुभूतानामर्थानाम-

नुस्मरणं वृद्धाऽऽद्यवस्थायां देवदत्तः । यस्तु विनष्टो मासो
किञ्चिदनुस्मरति, यथा जन्मानन्तरमेवापरतः । न च पूर्वं
पुर्वक्षणाणुभूतमाहितस्मकारा उत्तमसंक्षणाः स्मरन्तीति
वक्तव्यम्, पूर्वपूर्वक्षणाणां निरन्तरविनाशेन सर्वथा विन-
ष्टत्वात्, उत्तरात्तरक्षणाणां सर्वथाऽस्तत्वात् । न चाप्यनु-
भूतमन्योऽनुस्मरति, देवदत्तानुभूतस्य यद्वदत्तानुस्मरण-
प्रसङ्गादिति ॥ १६७१ ॥

अथ परमिप्रायमाशङ्क्य प्रतिविधानमाह—

अह मज्झसि खण्णिओ विहु, सुमरइ विज्झाणंसेतइगुणाओ ।

तह वि सरीरादएणो, सिद्धो विग्गणसेनणो ॥ १६७२ ॥

अथैवं मन्यसे त्वम्—क्षणिकोऽपि क्षणमहुरोऽपि जीवः
पूर्ववृत्तान्तं स्मरत्येव । कुतः ? इत्याह—विज्ञानानां विज्ञान-
क्षणाणां सन्नतिः सन्तानस्तस्या गुणस्तरतामव्यकृष्टस्मा-
दिति, क्षणसन्तानस्यावस्थितत्वात् क्षणनभरोऽपि स्मरन्ती-
त्यर्थः । अत्रोत्तरमाह—ननु तथाऽप्येयमपि सति ज्ञानलक्ष-
णसन्तानस्याप्रेतनशरीरसंकानेर्बलान्तरमङ्गावः सिद्धयति,
सर्वशरीरेभ्यश्च विज्ञानसन्तानस्येयमर्थान्तरना साधिता भ-
वति, अविच्छिन्नविज्ञानसन्तानाऽऽत्मकश्चैव शरीरावधोन्तर-
भूत आत्मा भिन्नो भवतीति । तद्वै परमवमङ्गीकृत्याविनष्ट-
स्मरणमविदितम् ॥ १६७२ ॥ विशेषः ।

अदृष्टपूर्वकपरलोकमिज्जिः । तथाहि—नास्तिकस्तावन्नादृष्ट-
मिष्टान् । स प्रष्टव्यः—किमाश्रयस्य परलोकितोऽभावात्, अश्र-
यत्त्वान्, विचारऽस्तमत्वात्, साधकाभावाद्वाऽदृष्टाभावो भ-
वेत् ? । न तावत्प्रथमान्, परलोकः प्राक् प्रसाधितत्वात् ।
नाप्यप्रत्यक्षत्वात्, यत्तस्याऽप्रत्यक्षं ननु, त्वयिप्रमाणायां वा ? । प्र-
थमपक्षे त्वन्तितामहाऽधेरन्यभावा भवेद्विचारऽतीतत्वेन तस्य
तवाप्रत्यक्षत्वात्, तदभावे भवतोऽन्यभावा भवेद्विचारऽतीत-
नवीना वादधेरन्यथा । द्वितीयपक्षेऽप्यस्वीयान्, सर्वप्रमा-
तृ-प्रत्यक्षमदृष्टनिष्ठकनित्यानां न भवतीति वादिना प्रत्ये-
तुमशङ्कः, प्रतिवादिना तु तदाऽकलतकुशलः केयली कर्त्तु-
कृत एव । विचारास्तममव्यक्तम्, केशरतर्कस्तर्कमणस्य
तस्य घटनान् । ननु कथं घटतं ? । तथाहि—तद्विमिश्रं,
सन्निमित्तं वा भवेत् ? । न तावद्विमिश्रं, सदा सत्यास-
त्त्वयोः प्रसङ्गान् । “ नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वा, हेतोरेकान्तपे-
क्षणात् ” यदि पुनः सन्निमित्तं, तदाऽपि तन्निमित्तमदृष्टा-
न्तरमेव गणहोऽदिक्रियाय-कालुष्य-हिंसाऽदिक्रिया वा ।
प्रथमे पक्षेऽनवस्थाव्यवस्था । द्वितीये तु न कदाऽपि क्रियायि
कर्माभावा भवेत् । तज्जेतोः गणहोऽदिक्रियाय-कालुष्यस्य
सर्वमेव सागिणां भावान् । तृतीयपक्षोऽव्यसृपाद, पाप-पुण्य हे-
तुः सत्त्वमहिंसाऽद्वैतत्वाऽदिक्रियाय-विचारऽद्वैतान्-
कृपाण-पशुपरमराप्राणप्राणकारिणां कष्टघटना-पटोय-
सां पितृमाह-मिश्रपुत्राऽद्विद्वेदहिंसायि केषाश्चिद्व्यपलवा-
रुचामर-वेताऽप्यपत्र-पात्रपायिष्यधीर्दशानां । जिनपति-पद्-
पङ्कज-पुत्रा-परायणानां निखिलप्राणिपरम्परारूपारकृष्ण-
कुपागणामपि केषाश्चिदेवोपापवद्विद्वद्व-मुद्राऽकान्तत्वा-
ऽलोकनादिति । अथ ब्रूम—पक्षत्रयमप्येतत्कर्त्तव्यमित्यत एव ।
प्राच्याऽदृष्टान्तरवशमां हि प्राणां राम-हेपाऽदिना प्राण-
व्यपरोपणाऽऽदिकृपाणां कर्मणां व्यर्थते । न च प्रथमपक्षेऽन-
वस्था दौर्लभ्याय मूलकारणत्वाभावात्, योजाऽकुराऽदिस-

स्तानवन् तत्त्वन्तानस्याऽनादिर्वेनेष्टवान् । द्वितीयेऽपि यदि कस्यापि कस्मोऽभावा न भवेत्ता भूत्सिद्धं तावददृष्टम् । मुक्तिवादे तदभावाऽपि प्रमाथयिष्यते । द्वितीये तु या हिंसा-पुत्राऽपि समुत्पत्तिः, अर्धपूजावर्गोऽपि द्वावित्राऽऽसिः, सा क्रमेण प्रापुपास्तस्य पापाः पुनर्विषयेः पुनस्य, पुनयाऽनुबन्धिनः पापस्य च फलम् । तत्किंयापस्तं तु कर्म जन्मान्तेरः फलस्येति नात्र नियतकार्यकारणभाष्यभिलाषः । साधकाभावादपि नादृष्टाभावाः, प्राक् प्रसाधितप्रमाणय-योगात्माऽनुमानयोल्लङ्घनायकयोर्भावात् । तथा च शुभः पुनस्यस्याऽशुभः पापस्येत्यागमः । अनुमानं तु नुत्यमाधना-नां कार्यं विशेषः संतुष्टः, कार्यत्वात् कुम्भवत् । “ दृष्ट साध्वीसुतयो-न्यमयास्तुत्यजन्मनोः । विशेषो वीर्यविज्ञान-वैराग्याऽऽन्यस्यैवदा ॥ १ ॥ ” न चायं विशेषो विशिष्ट-मदृष्टकारणमन्तरं । यदुक्तं जैनमद्राणिस्तमाभ्रमणिमिधाः-“ जो मुञ्जसाहस्राणं, फले विषये न संजाता भवन्तः । कज्जलश्रो गोयम । यद् व ह्येक य म कम् ॥ १ ॥ ” अथ यथेकदेशमन्मवानामपि वरककण्टकानां काटिल्याऽऽज-याऽऽविशेषः, यथा वैकुण्ठस्मीमन्भूतानामपि पङ्कजानां नील-धवल-पाटल-पीत-शतपत्र-महस्वपत्राऽऽदिभेदः, तथा शरीरिणामपि स्वभावादेवाऽयं विशेषो भावपरि-तः । तदशस्यम् । कण्टकपङ्कजानाऽऽदीमपि प्राणिनेन परमां प्र-सिद्धेस्तद्वदृष्टान्ताऽवष्टभस्य दृष्टव्यान्, आहार-क्षतगद-दोहदाऽऽदीनां वनस्पतीनामपि प्राणिन्येन हि प्रमाधनात् । अथ गान्धर्वपरिवरे प्रकर-कपितुङ्गकुरङ्गकुङ्कुमाऽऽङ्गाऽऽ-धाकाराननकप्रकाशं विभ्रत्यश्राणि, च न तान्यपि चेत-नायाः संमतानि । तद्वन्तुभाजोऽपि राखरुऽऽयः स-न्तिवति चेत् । तदस्तु । नेनामपि जगददृष्टयशोदेव देवपदवी-परितरे विवर्तनां विवर्तनाऽऽकारस्वीकारात् । कश्चायं स्व-भावा यथयाऽजगद्वैविध्यमुच्यते ? किं निर्दोषकृत्यं, स्वा-ऽऽमहानुकृत्यं, वस्तुधर्मा, वस्तुविशेषो वा ? आद्यं पले सदा सत्त्वस्याऽऽसत्त्वस्य वा प्रत्यक्षः । द्वितीय-आत्माऽऽश्रयत्वं दो-षः, अविद्यमानो हि भावाऽऽस्माकथं हेतुः स्यात् ? विद्य-मानोऽपि विद्यमानादेव कथं स्वोपायाः स्यात् ? वस्तु-धर्मोऽपि दृश्यः कश्चिददृश्यो वा ? दृश्यस्तावदनुपलम्भवा-धितः । अदृश्यस्तु कथं सन्धेन वक्तुं शक्यः ? अनुमानात् तत्क्षणेऽदृष्टानुमानसंभवः श्रेयः । वस्तुविशेषेन स्वभावा भूताऽऽतिनिर्गुणः, भूतस्वरूपो वा ? प्रथमं मूर्तोऽमूर्तो वा ? मूर्-तोऽपि दृश्योऽदृश्यो वा ? दृश्यस्तावददृश्योऽनुपलम्भवा-धितः । अदृश्यस्त्वदमेव स्वभावभाष्या वभाषे । अमूर्तः पुनः परः परलोकिनः को नामास्तु ? न चादृष्टविराट्-न-स्य तस्य परलोकस्वीकारः, इत्यन्तऽऽदृष्टे स्पष्टं निष्टकृत्येन । भूतस्वरूपस्तु स्वभावा नरन्ददृष्टिनाऽऽदिवैतददृश्यभाजो-यमलजायान्तरादकस्तुल्यं एव चित्तकृत्येन, इति कौतस्कु-तस्त्येति विशेषः स्यात् ? तदशोनात्राऽदृष्टभूतविशेषाऽनुमा-नेन नामान्तरतिरोहितमदृष्टभावाः नृमतिरिचिदं दृष्टम्, इतो-ऽपि बालशरीरं शरीरान्तरपूर्वकमिन्द्रियाऽऽदिमत्वासरुण-शरीरवत् । न च प्राचीनमवतारान्तनुपूर्वकवेदेदं, तस्य तद्वत्त्वाऽवसानं एव पटु पवनाऽऽतिनातिनीमवता ज्वलन-ज्वालाकलापपटुदृष्टया भस्मना द्वायादान्तरालगतभावमा-वेन तत्पूर्वकत्वाऽनुपपत्तेः । न चाशरीरिणो नियत-गर्भ-

देश-स्थान-प्राप्तिपूर्वकः शरीरग्रहो युज्यते, नियामककारणा-भावात् । स्वभावस्य तु नियामकत्वं प्रगोच्य व्यापान्तम् । ततो यच्छरीरपूर्वकं बालशरीरं तत्कर्मप्रयत्नि । पौष्टिकीं चेदम-दृष्टमदृष्ट्यम्, आत्मनः पारतन्त्र्यमिति तत्त्वाभिज्ञाऽऽदिवत् । कौशाऽऽदिना व्यभिचार इति चेन्न, तस्याऽऽत्मपरिणामरूप-स्य पारतन्त्र्य-स्वभावत्वात्, तन्निमित्तभूतस्य तु कर्मणः पौ-ष्टिकीकत्वात् । एवं सीधुस्वादानाद्वैविध्यकृत्यमपि पारत-न्त्र्यमेव, तद्वैतस्तु सीधु पौष्टिकीकमेवति नैनेनाऽपि व्यभि-चारः । ततो यथैवैगत्माविशेषगुणलक्षणं, कापिलः प्रकृति-विकारस्वरूपं, सैगत्वंवासास्वभावं, ब्रह्मादिमिरविद्यास्व-रूपं, चाऽदृष्टमदृष्टवत् । तदुपास्तम् । विशेषतः पुनर्मोषां निषेधो विस्तराय स्यादिति न कृतः । रत्ना ७ परि ७ ।

विस्तरतश्चेतस्सम्मतित्थं प्रतिपादितम्-

अत्र बृहत्सन्निधनाऽनुसरिणः स्वभावसंनिवृत्तज्ञानाऽऽदिध-मेकलापार्थात्तन्तस्य स्थानेऽभावप्रतिपादनं जैनान् कुर्वता-ऽस्माकं साहाय्यमनुष्ठितानि भवन्ताः प्राहुः । युक्तमुक्तं यत् स्वभावसंनिवृत्तज्ञानाऽऽदिसंप्रत्ययमन्वितस्यैवभस्याभा-वः । नारक-तिथेयुगनाऽऽमर-रूपपरिणामितस्वभावतया उत्पद्य-न्ते प्राणिनोऽस्मिन्नित्येतच्च युक्तमिति हतम् । परलोकमदृष्टेयं प्रमाणभावात् । तथाहि-परलोकमदृष्टाऽऽदेकं प्रमाणं प्रत्यक्षम्, अनुमानम्, आगमां वा जेनाभ्युपगमनीयः । अन्य-स्य प्रमाणत्वेन तेनाऽनित्यः । न चार्थतद्वक्तव्यम् । भवतोऽपि किं तत्प्रतिज्ञेयं प्रमाणम्, यतो नाऽस्माभ्यस्तत्प्रतिज्ञेयप्र-माणान्तरादयः प्रतिपाद्यते, किं तु परंपर्यस्तत्प्रमाणपथेनो-गमावमेव क्रियते । अत एव ‘सर्वत्र पर्यनुयोगप्रायेव स्-वार्थां गृहस्पतेः’ इति चार्थोक्तिरिति हतम् । न च परंपर्यस्त-प्रमाणपथेनोयोगः, तदभ्युपगमस्य प्रस्ताऽऽदिद्वारेण विचार-णा, न पुनः स्वविजयप्रमाणोपपत्त्याः । येनार्थान्तराद्यर्थप्रतिज्ञे-यकत्वेन प्रवर्तेमानं प्रमाणमाध्यात्मिजत्वाऽऽदिद्वारेणदुष्टत्वेन कथं प्रवर्तेन इत्यस्मान्प्रति भवताऽपि पर्यनुयोगः क्रियते । अत एव परलोकप्रमाथकप्रमाणोऽभ्युपगमं परेण ब्रह्म-त्वा तदभ्युपगमस्याऽनेन प्रकाशं विचारः क्रियते । तत्र न तावत्परलोकप्रतिपादकत्वेन चत्तुर्गदृष्ट्यापारमत्तामा-दिनाऽऽस्माकं सविहितप्रतिनियतरूपाऽऽदिधर्मपयव्याप्र-त्यक्षं प्रवर्तेन । नाप्यर्थाद्वयेन यैमिप्रत्यक्षं तत्र प्रवर्तेन इति वक्तुं शक्यम् । परलोकऽऽदिवत्प्रमाणव्यभिज्ञः । नाप्यनुमानं प्रत्यक्षपूर्वकं तत्र प्रवृत्तिमासादयति । प्रत्यक्षाप्रवृत्तौ नाप्य-व्यक्त्याऽनुमानं तापि तत्राप्रवृत्तेन । अथ यथा तत्र प्रवृत्ता-वगतप्रतिबन्धलिङ्गप्रभवमनुमानं न तत्र प्रवर्तेन, तथाऽपि सामान्यता दृष्टे तत्र प्रवर्तिष्यते । तदपि न युक्तम् । अतस्तदपि सामान्यता दृष्टमवगतप्रतिबन्धलिङ्गप्रभवम् । आ-होस्त्वदं अतवगतप्रतिबन्धलिङ्गप्रभवमुच्यते । यथतवगतप्रति-बन्धलिङ्गद्वैविध्यमिति पक्षः । स न युक्तः । तथाऽनुवृत्ति-प्रभवस्य स्वयिपयस्यभिलाषिणश्च दृश्यतात्परं दृष्टुं ग-ज्यावामिदिकलपस्यैवप्रमाणत्वात् । अथ प्रतिपक्षमव-लिङ्गप्रभवं तत्र प्रवर्तेन इति पक्षः । सोऽपि न युक्तः । प्र-तिबन्धावगमस्यैव तत्र लिङ्गस्याभिनिमित्तता । तथाहि प्रत्यक्ष-स्य तत्र लिङ्गसंवेद्यावगमनिमित्तताभावानुमानं लिङ्ग-संवेद्याप्राहकमभ्युपगमन्तव्यम् । तत्र यदि तदपि परलोकस-

यद् प्रत्यक्षम् । नदुयुक्तम् । प्रत्यक्षस्याऽविचारकत्वेन पर्यनुयोग-
स्वरूपावधारणवत्ताऽवतुष्टव्यात् । न च प्रत्यक्षस्यापि प्रमाणत्वं
युक्तम् । भवदभ्युपगमेन तल्लक्षणऽस्मेभवान् । न तस्मैभ्यश्च,
स्वरूपव्यवस्थापकभ्यश्च तत्त्वगत्यात् । तत्र प्रत्यक्षस्य प्रामा-
ण्यत्वपदव्यवस्थापको धर्मोऽविसेवादित्वलक्षणोऽभ्युपगम-
व्यः । नञ्चाऽविसेवादित्वं प्रत्यक्षप्रामाण्येनाऽविनाश्रुतमभ्यु-
पगम्यम् । अस्याध्यासनातः प्रत्यक्षप्रामाण्याऽभिज्ञः नि-
र्द्धो या यतः कुनाश्रयार्थकश्चिदर्थोऽभिमन्यते । पितृव्यादित्वनि-
प्रसङ्गः । स चाऽविनाश्रयत्वस्य कुनाश्रयप्रामाण्यादिवगत्यव्यः ।
अनवगतप्रतिवन्धार्थोऽनवगतप्रतिपत्तौ नाल्लक्षणहीनत्वमितो-
ऽप्यनवगतप्रतिवन्धान् धूमान् धूमस्वत्रातिपातितः स्यात् । अ-
विनाभावपदमभ्यासिलदेशकालव्यवस्था प्रमाणतोऽभ्युपग-
मनीयः । अस्याया यस्यामेव प्रत्यक्षत्वं संवादित्वप्रामा-
ण्ययोऽभाववगतत्वस्याभिमतार्थसंवादित्वपरिपक्वत्वेन न व्य-
कल्प्यते । तत्र नस्यानवगमात् । न चावगतत्वव्यलक्ष-
णसंस्था व्यक्लिदेशकालान्तरमनुवर्त्तते । तस्याः प्रत्यक्ष-
हेतुर्देव ध्वेवान् । व्यकल्पनाननुगमात् । अनुगमे वा
व्यक्लिष्यताविहोऽनुगतस्य सामान्यरूपवत्त्वान् । तस्य च
भवताऽनभ्युपगमात् । अभ्युपगमे वा न सामान्यत्वलक्षणो-
ऽनुगतविययाऽभावप्रतिपादनेन तत्प्रतिज्ञेयं युक्तः । स च
प्रमाणतः प्रत्यक्षं लक्ष्यलक्षणयोर्व्यतिथ्याऽविनाभावपदमभ्या-
सविययप्रतीकालममात्र एव भवता व्यापारोऽभ्युपगमात् ।
अथैकत्र यद्वा प्रत्यक्षेण तथैवार्थसंवादित्वप्रामाण्ययोग्य-
नाभावपदमभ्यासव्यवस्थाऽप्येवंभूतं प्रत्यक्षं प्रमाणमिति प्रत्य-
क्षेणऽपि लक्ष्यलक्षणयोर्व्यतिथ्याऽप्रतिपत्त्याऽवगमः । तदा-
न्यथाऽप्येवंभूतं ज्ञानलक्षणं कार्यमेवंभूतज्ञानकार्यप्रभवमि-
ति तत्रैव कथं न सर्वोपसंहारेण कार्यलक्षणं प्रतीतः स्वना-
ध्याऽविनाभावपदमभ्यासः ? येनाऽनुमानमप्रमाणमविनाभाव-
सम्बन्धस्य व्याख्या प्रतीतमशक्यत्वादिति दुषणननुमानवा-
दितं प्रति भवता सत्यमानं शोभते । किञ्च अविसेवादि-
त्वलक्षणो धर्मः प्रत्यक्षप्रामाण्यत्वव्यवस्थापकः प्रत्यक्षप्र-
तिवन्धत्वेन निश्चयः । अस्या तत्रैव ततः प्रामाण्यत्वलक्षण-
व्यवस्था न स्यात् । अमेवदस्य केचित्समस्त प्रत्यावर्त्ति-
विप्रकारोऽस्मावान् । तदस्याऽपि तत्सम्यक्त्वस्याप्रसङ्गः ।
तथाऽभ्युपगमे च यथा संवादित्वलक्षणो धर्मो लक्ष्यत्व-
गमेऽपि प्रत्यक्षधर्मसंवादिभ्येनाऽवगम्यते, तथा धूमोऽपि
पर्वतैकदेशे अनलानलगतवापि प्रदेशेनैवनिधनयाऽवगम्यते
इति कथं समुदायः साधयः । तद्वत्तथा च पक्षधर्मत्वं हेतोर्व-
गमनव्यम् । न च पक्षधर्मत्वाऽप्रतिपत्तौ साधयधर्मत्वनिर्वाह-
घनप्रदेशप्रतिपत्तिः । प्रतिपत्तौ वा पक्षधर्मत्वाऽव्यनुसरणं
व्यर्थम् । तत्प्रतिपत्तेः प्राग्व तदुपपत्तिः । समुदायस्य साधय-
लोपपन्नार्थैकदेशधर्मत्वधर्मत्वगमेऽपि पक्षधर्मत्वाऽवगमा-
द्वारेण उपचरितं पक्षधर्मत्वं हेतोः स्वादित्यनुमानस्य गौण-
त्वाऽपत्तेः प्रमाणस्याऽप्येवमादनुमानावर्धनार्थेना दुर्लभ इति
चोद्यवसरः । प्रत्यक्षप्रामाण्यत्वलक्षणोऽपि क्रियमाणोऽस्य स-
र्वेष्व समानत्वेन प्रतिपादितव्यात् । यथा अविसेवादित्वत्व-
लक्षणप्रत्यक्षप्रामाण्यत्वव्यवस्थाऽपि सर्वोपसंहारेण व्याप्तिरभ्युपग-
म्यते; अविसेवादित्वत्वलक्षणं प्रामाण्यव्यवस्थापको धर्म-

स्तथाशक्तीक्रियते पूर्वोक्तस्यायेन तदा कथमनुमानं नाऽभ्युपग-
म्यते प्रमाणतया ? । तथाहि—यत्किञ्चिद्दृष्टं, तस्य यथाऽ-
विनाभावस्तद्विदस्तस्य तद्वत्तत् तत्रैवतावमात्रमेवाऽनुमा-
नस्याऽपि लक्षणम् । तच्च प्रत्यक्षप्रामाण्यत्वलक्षणमभ्युपग-
माऽभ्युपगम्यते देवानां प्रियेण । तथा—प्रामाण्यमनुमान-
स्याभ्युपगतमेव; यतो यदेवाविसेवादित्वलक्षणं प्रत्यक्षस्य
प्रामाण्यं, अनुमानस्याऽपि तद्वत् । तदुक्तम्—“अर्थस्याऽ-
सम्भवेऽभावान्, प्रत्यक्षेऽपि प्रमाणता । प्रतिवन्धस्वभावस्य,
तद्वत्तुत्रैव समं द्वयम् ॥ १ ॥” इति । अर्थोऽस्मेभवेऽभावः
प्रत्यक्षस्य संवादित्वभावः प्रामाण्यनिमित्तम् । स च सा-
ध्याऽर्थोऽभावोऽभावितो लिङ्गादुपजायमानस्यानुमानस्यापि
समान इति कथं न तस्यापि प्रामाण्याऽभ्युपगमः । किञ्च—
अयं चार्थोऽपि प्रत्यक्षकप्रमाणवारी यदि परेभ्यः प्रत्यक्ष-
लक्षणमनववृत्त्यमानस्यस्तत्प्रतिपादयति, तदा तेषां ज्ञान-
संवादिभ्यः कुतः प्रमाणादिवगच्छति ? न तावत्प्रत्यक्षान्, प-
रत्वेनावृत्तीनां प्रत्यक्षतो ज्ञानुपपत्त्यस्यात् । किं तर्हि स्वाऽ-
मतिं ज्ञानपूर्वको व्यापारव्याहारे प्रमाणतो निश्चिद्य परे-
र्वापि तथाभूतानदृष्टानात्संवादिभ्यस्तत्प्रमाणमववृत्त्यते, तत-
स्तेभ्यस्तत्प्रतिपादयति । तथाऽभ्युपगमे च व्यापारव्या-
हाराऽऽदिलिङ्गस्य ज्ञानसंवादिभ्यस्तत्प्रमाणत्वस्याऽप्यविनाश-
रिक्तं पदधर्मत्वं वाऽभ्युपगमे भवतीति कथमनुमानेनाऽथा-
पकस्याऽर्थस्य वैरूप्यमभिज्ञे, येन नाऽस्माभिरनुमानप्र-
तिज्ञापः क्रियते, किन्तु त्रिलक्षणं यदनुमानवादिनिर्लक्ष्य-
भ्युपगमे, तच्च लक्षणसामर्थ्यात् प्रतिपाद्यते इति वचः
शोभानुभवति । प्रत्यक्षलक्षणप्रतिपादनार्थं परत्वेनावृत्ति-
परिज्ञातोऽभ्युपगमे त्रिलक्षणोऽभ्युपगमस्यऽप्यर्थभावव्यव-
प्रतिपादनात् । अथ नाऽस्माभिः प्रत्यक्षमपि प्रमाणयन्ता-
ऽभ्युपगम्यते; येन तल्लक्षणप्रत्यक्षपदार्थमाद्यनुमान-
प्रामा-
ण्याऽभ्युपगम इत्यस्मात्प्रति भवोद्भिः प्रतिपाद्यते । यत्तु
प्रत्यक्षमेवैकं प्रमाणमिति वचनं तत्तार्थक्यत्वलक्षणालोचन-
लोकात्मकव्यवहारिप्रत्यक्षाऽप्येतया । अत एव लक्षणलक्षणप्रत्य-
क्षपूर्वकोऽनुमानस्य, अनुमानमप्रमाणत्वस्यादिव्यवस्थाऽ-
प्रामाण्यप्रतिपादनं विधीयते; न पुनर्गोपालाऽऽद्यप्रलोकव्य-
वहारिचत्वाच्चतुस्तस्य धूमदर्शनमात्राऽपि भूतेनाऽनलप्रतिपत्ति-
कस्याऽनैतज्ज्ञानं तस्यापि महातयाऽदिदृष्टान्त—धर्मिप्रवृत्त-
प्रमाणः । वगतस्वसाध्यप्रतिवन्धनिश्चिन्तितसाधयधर्मत्वव्यव-
लोचनत्वेन तार्थिकत्वलक्षणालोचनस्यैव पूर्वकत्वस्य वस्तुतः
प्रदर्शितव्यात् । एतत्प्रत्यक्षधर्मत्वमेव चाऽस्य धूमस्य व्यतीर्णा-
नि साङ्केति कथ्यवदस्य गोपालाऽऽदिस्मृतेजालाऽनमर्भाव-
नोऽकीञ्चित्कृतव्यात् । प्रत्यक्षस्य चाऽविसेवादित्वोऽपि प्रामाण्य-
त्वलक्षणं तथा स्मर्यति, तथा परतः प्रामाण्यं व्यवस्था-
पयद्भिः “निर्द्धे” इत्येतत्पदव्याख्यायां दर्शितं, न पुनर-
न्यते । नन् स्थितमन्तश्च प्रत्यक्षस्य भवदर्थमप्रायेण प्रामा-
ण्यव्यवस्थापकत्वलक्षणमेव; । तद्वया चाऽनुमानस्यापि
प्रामाण्यप्रतिपत्तिरिति न प्रत्यक्षं पर्यनुयोगविरथापि नायनु-
मानाऽऽदिकं पर्यनुयोगकारि । अनुमानाऽऽदेः प्रमाणत्वेनाऽ-
नभ्युपगम्यते अथाऽविसेवाद्यनुमानाऽऽदिकं न प्रमाणत-
याऽभ्युपगम्यते, तथापि परेण तत्प्रमाणतयाऽभ्युपगम्यते
तत्प्रसिद्धेन तेन परस्य पर्यनुयोगो विधीयते । ननु परस्य

नत्प्रमाणतः प्रामाण्याऽभ्युपगमविषयः अथाऽप्रमाणतः ? य
दि प्रमाणतः, तदा भवतीऽपि प्रमाणविषयस्तत्स्थाना । न हि
प्रमाणतःऽभ्युपगमः कस्यचित्त्वचनः कस्यचित्त्वचनं युक्तम् । अ-
थाऽप्रमाणतोऽनुमानाऽदिकं प्रमाणतयाऽभ्युपगम्यते परेण,
तदाऽप्रमाणेन न तेन पर्यनुयोगो युक्तः । अप्रमाणस्य परलोक-
साधनवत्त्वसाधकप्रमाणपर्यनुयोगोऽप्यसामर्थ्यात् । अथ तेन
प्रमाणवत्त्वाऽपरिज्ञानात्प्रामाण्यमुपगमयति तत्सिद्धि-
मेव तेन परलोकाः । दिसाधनाभिमतप्रमाणपर्यनुयोगः क्रियते ।
नन्वज्ञानात्परस्य प्रमाणत्वेनाऽभिमतः न वाऽज्ञानादन्य-
थाधेनाऽभिमतमन्यते वस्तु तस्माध्यामर्थक्यां निर्वस्यति ।
अन्यथा विपत्त्येनाऽभिमन्यमानं महापथाऽदिकमपि तान्मात्र-
पितृकामेन दीयमानं स्वकार्यकरणसमं स्यात् । अथ नाऽस्मा-
दिः परलोकप्रसाधकप्रमाणपर्यनुयोगोऽनुमानाऽदिना स्वत-
न्त्रप्रसिद्धप्रामाण्येन, पराभ्युपगमावगतप्रामाण्येन वा क्रियतेः
किं तर्हि यदि परलोकाऽऽदिकोऽनीन्द्रियार्थः परेणाभ्युपगम्य-
ते, तदा तदप्रतिपादकं प्रमाणं वक्तव्यम् । प्रमाणनिबन्धना हि
प्रमेयव्यवस्थितः । तस्य च प्रमाणस्य तत्त्वज्ञानाऽऽप्यसम्भवेन
तद्विषयाभिमतस्याप्यभाव इतिः एवं विचारणालक्षणः पर्यनु-
योगः क्रियते इति न स्वतन्त्रम् । नुमानोपन्यासपक्षधर्मसिद्ध्या-
दिलक्षणदोषाऽवकाशाः वृहस्पतिमताऽनुसारिणाम् । नन्वेवम-
प्यनया अकस्या भवता परलोकाऽऽनीन्द्रियप्रसाधकप्र-
माणपर्यनुयोगं प्रसङ्गसाधनाऽऽप्यमनुमानं, तद्विपर्ययस्वरू-
पं च स्वार्थैव प्रतिपादितं भवति । तथाहि-प्रमाणनिबन्धना
प्रमेयव्यवस्थिततिरिति एवं वदता प्रमेयव्यवस्था प्रमाणनिमि-
त्तैव प्रतिपादिता भवति । एतच्च प्रसङ्गसाधनम् । तच्च व्या-
ख्यापकमिति सिद्धे यत्र व्याख्याऽभ्युपगमो व्यापकभ्युप-
गमनाकनगीकृतः प्रदर्श्यते तत्सर्वलक्षणम् । तेन प्रमेयव्यवस्था
प्रमाणप्रवृत्त्या व्याप्ता प्रमाणतो भवता प्रदर्शनीया । अन्यथा
प्रमाणप्रवृत्तिमन्तरंगादि प्रमेयव्यवस्था स्यात् । ततश्च कथं
परलोकाऽदिसाधकप्रमाणपर्यनुयोगोऽपि परलोकव्यवस्था न
भवती ? व्याख्यापकभावप्राहकप्रमाणऽभ्युपगमं च कथं
कार्यहेतोः स्वभावेनानां परलोकाऽद्विप्रमाणकत्वेन प्रवर्त-
मानस्य प्रतिक्षेपः ? व्याप्तिप्रसाधकप्रमाणसद्विऽनुमान-
प्रवृत्तनतायानिजज्ञान्वात् । प्रामाण्याव तन्निबन्धनायाः प्र-
मेयव्यवस्थया अप्रत्याय इति प्रमादिपरिचयः । स च व्याप-
काऽभावो व्याप्यस्याप्यभाव इति एवम्भूतव्यापकाऽनुपल-
ब्धिसमुद्भूताऽनुमानस्वरूपम् । एतदपि प्रसङ्गविपर्ययरूपम-
नुमानं प्रमाणतो व्याप्यव्यापकसिद्धौ प्रवर्तते इति व्याप्ति-
प्रमाणकस्य प्रमाणस्य तत्त्वसाधकप्रमाणऽभ्युपगमं च प्रा-
माण्यं स्वयत्वेन भवता दत्तः स्वहस्त इति तानुमानाऽद्वि-
प्रमाणपर्यनुपादौनऽस्माभिः प्रपश्यते । अतो यत्कम् । स-
र्वत्र पर्यनुयोगपरायणं सूत्राणि वृहस्पतेः । इति । तदभिधे-
यशब्दमिव लक्ष्यत । उक्तस्याथात् । यत्कम्-प्रत्यक्षं सखिदि
तविपर्यवेन चक्षुःआदिप्रभवं परलोकाऽद्विप्राहकत्वेन न प्रव-
र्तते । तत्र निजसाधनम् । यत्कोकम्-नाप्यतीन्द्रियं योनि-
प्रत्यक्षं, परलोकव्यवस्थाऽसिद्धेति । तद्विचारणीयलक्ष्य भ-
वतो वचनम् । अतीन्द्रियार्थप्रवृत्तिप्रवणस्य योनिप्रत्यक्षस्य
नन्तरमेव प्रतिपादितवान् । यत् पुनरिदमुच्यते-नाऽपि
प्रत्यक्षपूर्वकमनुमानं तदभावं प्रवर्तते । तदप्रवृत्तम् । प्रत्यक्षेण
हि संबन्धग्रहणपूर्वं परेणैव पायकाऽऽपि यथाऽनुमानं प्रवर्त-

मानमुपलभ्यते, स एव न्यायः परलोकसाधनेऽप्यनुमान-
स्य किमन्यदृष्टो, दृष्टो वा ? । तथाहि-यत्कार्यं तत्कारणानि-
रुद्धं, यथा पटाऽदिलक्षणं कार्यं, कार्यं चेदं जन्म इति
अवश्यतो हेतोः परलोकसिद्धिः । तथाहि-“ नित्यं स्वयम-
सत्त्वं वा, हेतोःरस्याऽनपेक्षणात् । अपेक्षानो हि भावानां,
कादाचित्कत्वसम्भवः ॥ १ ॥ ” इति न तावदावश्यमिवहि-
र्यतो न सिद्धे । अकार्यत्वं हेतुनिरपेक्षस्य नित्यं सत्त्वा-
ऽस्वप्नप्रसङ्गात् । अथ स्वभावत एव कादाचित्कत्वं पदार्थानां
भविष्यति । न हि कार्यस्य कारणभावपूर्वकत्वं प्रत्यक्षत उप-
लब्धं, येन तदऽभावाश्रित्येन, प्रत्यक्षतः कार्यकारणभाव-
स्यैवाऽसिद्धेः । यथैव बाह्याध्यायत सह कार्यकारणभाव-
स्याऽसिद्धेः, स्वसंबन्धमात्रत्वे सत्यद्वैतं, विचारतस्तस्या-
ऽप्यभावे सर्वेऽश्रयत्वमिति सकलव्यवहारेऽच्छेदप्रसङ्गः । त-
स्मादथा प्रत्यक्षेण बाह्याध्यायतित्वमवगमनः प्रतीयते, अ-
न्यथैल्लोकाऽप्यप्रतिज्ञेः, प्रत्यक्षतस्तज्जन्मस्वभावसाध-
नम् नस्य तद्व्याहकत्वाऽसंभवात्, तथा वैल्लोकासाधना-
र्थमर्हकत्वेन प्रत्यक्षं स्वार्थेनाऽऽत्मनः प्रतिबन्धसाधकम्,
तथा परलोकसाधनार्थमेव तद्वै साधनमिति सिद्धेः पर-
लोकाऽनुमानतः । यथा च बाह्याध्यायतत्वं प्रत्यक्षस्य
कादाचित्कत्वेन साध्यते, धूमस्यापि वस्त्रप्रतिबद्धत्वम् ; तथै-
हजन्मनाऽपि कादाचित्कत्वेन जन्माभ्यन्तरप्रतिबद्धत्वमपि ।
ततोऽनलबाह्याध्यायपरलोकाऽपि निजजन्मप्रत्यक्षः । अथैहज-
न्माऽदिभूतमात्राणि नुमानाऽऽप्यनुमानाऽप्यनुमानाऽपि
युक्तमैवैहजन्मतः । नन्वेवं प्रदेशमन्तरप्रत्ययमात्रसामग्री-
विशेषाद्वै धूमप्रत्यक्षसंबन्धतः कादाचित्कत्वमिति न सि-
द्धयति वस्त्रबाह्याध्यायतित्वमिति सकलव्यवहाराऽभावः । अ-
थाऽऽकार्यशरीरादिवानस्यात्यन्तमवितोऽनलबाह्याध्यायतित्वेः,
तर्हि इहजन्मनोऽपि प्रमाभेनाऽऽध्यायकारविशेषत एव मानाणि
तुल्यातिरिक्तनिजजन्माभ्यन्तरसिद्धिः । तथा-यथाऽऽकार्यविशेष
एवाऽयं तैमिरिकाऽद्विज्ञानव्यावृत्तः प्रत्यक्षस्य बाह्याध्यायत-
रेण न भवतीति निश्चित्यते, अन्यथा बाह्याध्यायतित्वेऽऽसि-
मतसंबन्धनाऽहेतुमेवेति पुनरपि व्यवहाराऽभावः ; तथैहजन्मा-
ऽद्विभूतप्रमाविशेषाऽद्विजन्मविशेषाऽऽकार्यो निजजन्माभ्य-
न्तरप्रतिबद्ध इति निश्चित्यतानुमानतः । अथ प्रत्यक्षमेव सवि-
करकं परमार्थतः प्रतिपुः । ततः परं पुनर्वैतुधर्मः । इत्या-
दि मौलिककाऽद्विप्रसिद्धं साधकं वस्त्रबाह्याध्यायपूर्वकत्वस्य धू-
मजात्रपुर्वावृत्तिसिद्ध्याऽद्विप्रत्ययस्याऽऽभ्युपगमे, परलोक-
वादिनः क्षपणमनयासिद्धमेव मन्यते । “ न हि दृष्टेऽनुपपन्न-
म् ” इति न्यायात् । यथैव हि निश्चयरूपा मातृपितृजन्मप्रतिब-
द्धत्वसिद्धिः ; तथैवैहजन्मसंस्कारव्यावृत्ताऽद्विजन्मप्रमाऽऽध्या-
यकार्यविशेषाद्विजन्माभ्यन्तरप्रतिबद्धत्वसिद्धिरपि प्रत्यक्षनिश्चि-
ता स्यादिति न परलोकाद्विज्ञानेन न च निश्चयप्रत्ययोऽनवस्य-
दशायानुमानात्तानात्मकमिति, “ पूर्वकृपासाधर्म्यसंज्ञाया-
प्रसाधितं नाऽनुमेयतामितिपतति ” इतिन्यायात् । अन्यथायति-
रेकपक्षधर्मेताऽनुसरणस्याऽनवस्यदशायामुपलब्धेः । अभ्या-
सदृशायां च पक्षधर्मेताऽऽनुसरणस्याऽप्यनुपपन्नसंबन्ध-
नः, सिद्धमनुमानप्रतीतत्वं परलोकस्य । अथैतन्तराऽऽध्या-
यदोषादनुमानं नास्त्येवंविधे विषयस्तुल्यते । नन्वेवं सति
सर्वभेदाभावातो व्यवहारेऽच्छेद इति तदुच्छेदमनभ्युपगच्छता
व्यवहारार्थिनाऽवश्यमनुमानमभ्युपगन्तव्यम् । एतेन प्रत्यक्ष-

पूर्वकत्वाभावेऽप्यनुमानस्य प्रमाणेषु प्रतिपादितम् । न चानुमानपूर्वकत्वेऽतीतन्तराऽऽश्रयदोषानुपपन्नः । तस्यैवेतन्तराऽऽश्रयदोषस्य व्यवहारप्रवृत्तिर्नो निराकरणम् । यद्युक्तम्-अनुमानपूर्वकत्वेऽनवस्थाप्रसङ्गाच्चानुमानप्रवृत्तिरिति । तदप्यसङ्गतम् । एवं हि सति प्रत्यक्षगृहीतेऽप्येवं विप्रतिपत्तिविषयेऽनुमानप्रवृत्तिरन्तर्गता तत्रिस्तथापि हि योऽप्येवं प्रत्यक्षमाध्यापारात्पुनरप्यद्वेताऽऽपत्तेः शून्यताऽऽपत्तेर्वा व्यवहारोच्छेद इति व्यवहारयत्नात्संबन्धवशा एव नियत इत्यभ्युपगमवादेन चेत दुर्लभम् । अन्यथा बाह्यार्थव्यवस्थापनाय प्रत्यक्षं प्रवर्त्तते, तथा प्रवृत्तिर्हेताव्याप्तिप्रसाधनार्थं केवास्मिन्नेन निर्विकल्पकम्, अन्येषां तु सविकल्पकं चतुर्गदिकरणव्यापारजन्यम् । अपर्याप्त्या मानसं; केवास्मिन्नेन प्रवृत्तिर्गोपयोगी जानते, अन्येषां प्रत्यक्षानुपलम्भयत्नात्तद्वैतान्तिज्ञोऽप्येवं परांते प्रमाणं तत्र व्याप्तिवत् इति कथमनुमानेन प्रतिबन्धग्रहेणऽनवस्थेतरन्तराऽऽश्रयदोषप्रसङ्गः परलोकवादिनः प्रति भवता प्रयेत ? यद्युक्तम्-सर्वमप्यनुमानमस्मात्प्रति प्रमाणत्वेनाविज्ञमि-त्यादि । तदप्यसङ्गतम् । यतः किमनुमानमात्रस्याप्रामाण्यं भवता प्रतिपादयितुमभिप्रेतम्, अनुमानमप्रामाण्यमिच्छादिप्र-त्यक्षेन; अथ तान्त्रिकलक्षणैर्नाऽतीन्द्रियार्थानुमानप्रतिपत्तेर्वा वा ? न तावदनुमानमात्रप्रतिपत्तेर्वा युक्तं । लोकव्यवहारोच्छे-दमप्यङ्गम् । यतः प्रतीयन्ते कर्मादिः कस्यचिदर्थस्य दर्शनं नियमतः किञ्चिदर्थान्तरं, न तु सर्वमस्मात्सर्वव्यापकम् । उक्तं चान्येन-“ सगृहानिर्गते भूयो, न तदाऽऽनुमतेति ।” अतः किञ्चित्पटुता कस्यचिद्वचनं निमित्तं कल्पनीयम् । तच्च नियतसाहचर्यमविनाभावशब्दाच्च नैवाधिकऽऽदिनः प-रिक्लिप्तम् । तद्वचनमथ प्रत्यक्षानुपलम्भमहायमानमप्रत्यक्ष-तः प्रतीयते । सामान्यदृष्टिणं प्रतिबन्धव्यापकमादिशऽऽदिप्राप्ति-चारे न बाधकः । नाऽपि व्यङ्गयान्यम् । उभयत्रापि सामा-न्यस्यैकत्वात् । सामान्याऽऽकृष्टादृष्टादृष्टिप्रतिपत्तिर्वा मानसं प्रत्यक्षं यथा शतसंख्याऽवच्छेदं शतमिति प्रत्यये विशेष-पणाऽऽकृष्टानां पूर्वगृहीतानां शतसंख्याविषयपदार्थानाम् । तथाहि-एते शतमिति प्रत्ययो भवत्येव । सामान्यस्य च सर्वमनुमानाऽऽश्रयितप्रत्ययविषयत्वेन व्यवस्थापितं, तदेवं नियतसाहचर्यमर्थमर्थान्तरं प्रतिपादयदुपलब्धं सत्य-निपादयति । उपलम्भाश्चावश्यं किञ्चित्प्रत्ययः सैव पक्ष-धर्माः । ततः सम्बन्धानुसृतौ ततः साध्यावयवः । यस्तु प्रतिप्रत्ययं नोपैति, तस्याऽपि कथं न सर्वस्मात्सर्वप्रतिपात्तः । अस्त्युपगमे चाऽप्रतिपत्तेऽपि संकल्पे प्रतिपत्तिप्रसङ्गः । प्रमा-तृसंस्कारकाकाकाणां पूर्वदर्शनानामभाववित्यनुसरम् । संव-त्ताप्रतिपत्तिः प्रमातृसंस्कारानुपपत्तेः । दर्शनाः संवत्-तारोऽयनभिन्नकः सत्तामात्रेण न प्रतिपद्युपयोगी । न च स्मृतिस्मरणं तन्तत्वावोऽपि । न चानुभवप्रवृत्तिरनवस्था-ना स्मृतिः । किञ्चिदप्येवं संस्कारमन्तरं तदनुपपत्तेः प्रवृत्-तस्य च निर्हेतुकतासंबन्धात् । यत्राप्यन्यत्वे विषये वस्त्व-न्तरदर्शनादव्यवधानेन वस्त्वन्तरप्रतिपत्तिः, तत्रापि प्राकृत-कमाऽऽश्रयणेन वस्त्वन्तरव्यापकः । इयान्तु विशेषः-एकत्रा-मन्यत्वादातन्तरात् स्मृतिर्निवृत्तम्, अन्यत्राऽऽन्यत्वादाद्विधा-नाया अप्रत्यक्षविविधः । केचित्तु योग्यप्रत्यक्षं संवत्प्रसङ्गकमा-तृः व्याप्तिः सकलाऽऽपत्तेर्वा व्यापकत्वात् । तथा च यत्र यत्रेति दे-

शकालवित्तिसानां व्यङ्गीनामनवभासेऽनुपपत्तिः । अत एकत्र-ल्लेण योग्यत्वं प्रतिबन्धप्रादिह्यः, एतद्वैत्तस्माद्विशिष्टं, तद्धो-कः अर्थान्तरदर्शनात् । अर्थान्तरानुद्वेष्टनीतिः तान्त्रिकाणां निमित्तचित्तानां पक्षधर्मत्वाऽऽश्रयिधानम्, अतो न तान्त्रिक-लक्षणप्रतिपत्तेर्वाऽपि । उत्पन्नप्रतीतीनामस्तु प्रमाणव्यम् । उत्पा-द्यप्रतीतीनां तु अतीन्द्रियादृष्टपरलोकसंबन्धाऽऽश्रयमानानां प्र-तिपत्तेः इति चेत् । तदसम् । ययनवगतसंबन्धानं प्रतिपक्षीत-धिकृत्येतदुच्यते, तदा धृमाऽऽदिष्वपि तुल्यम् । अथ गृहीतावि-नाभावानामप्यतीन्द्रियपरलोकऽऽदिप्रतिपत्तिनामुपलब्धमनु-च्यते । तदसम् । ये हि कार्यविशेषस्य तद्विशेषणं गृहीतावि-नाभावानां तत्सापरलोकऽऽश्रयवच्छून्येव । अतो न ज्ञापने-केन विशेषणान्तीन्द्रियाध्यानुमानप्रतिपत्तेः । साहचर्यविशेषोऽ-पि व्याप्यता नियतता प्रयाजित्वा न व्यापकता । अतः स-मव्याप्तिकानामपि व्याप्यसंबन्धेन प्रतिपत्तिः नियतताऽवग-मे चार्थान्तरप्रतिपत्तेर्वा न बाधाः न प्रतिबन्धः । एकस्य रूप-भेदानुपपत्तेः, ततो न विशेषपरिवृत्तसम्भवः, नाऽपि विरुद्धा-व्याप्त्यवधिः । यदुक्तम्-विरुद्धाऽनुमानविशेष्यतः सर्वत्र-सम्भवान्, कविचक्र विरुद्धाव्यभिचारिण इति । एतदप्य-पास्तम् । अविनाभावसंबन्धस्य गृहीतुमशक्यत्वात् । अत्र-व्यादेशकालऽऽदिभेदादिव्यादेशे पूर्वनीत्याऽनुमानप्रमाणत्वं-ऽनुपपत्तिः । परलोकस्थस्य सामान्याऽऽकारणस्यतः प्रति-पत्तेः लोकप्रतीत्यां वैद्वेष्टु कार्यकारणमात्राऽऽदिलक्षणः प्रतिबन्धस्तत्संज्ञासं-वेन कालेनः । तदुक्तम्-

“ कार्यकारणमात्राद्वा, स्वमात्राद्वा नियमात् ।

अविनाभावान्वयमेतः दर्शनाज न दर्शनात् ॥ १ ॥ ” इत्यादि ।

तथा-

“ अवश्यंभाविनयमः, कः परम्यान्वधा परैः ।

अर्थान्तरनिमित्तं वाऽधर्मो वासति रागवत् ॥ १ ॥ ” इति च । तथाहि-कविपर्वताऽऽदिदेशे धूम उपलभ्यमाना यद्यनिम-न्तरेणैव स्थानदा पावकधर्मोऽनुवृत्तिरन्त्यत्वात्कार्यत्वं यत्र-स्थितं विशिष्टप्रत्यक्षाऽनुपलम्भायां तदेव न स्यादित्येहेता-स्तस्याऽनुपपत्तिः कविदप्युपलम्भो न स्यात्, सर्वदा सर्वत्र-सर्वोऽऽकारणं बोधलम्भः स्यात् । अद्वेताः सर्वदा सत्त्वात् । स्वभावश्च यदि भावव्यतिरेकः स्यात्, ततो भावस्य नि-स्स्वाभावत्वाऽपत्तेः स्वभावस्याप्यभावाऽपत्तिः । तत्रापि च-साधकं च प्रमाणं कार्यहेतौ विशिष्टप्रत्यक्षानुपलम्भशब्दाच्च-प्रत्यक्षमेव, सर्वत्रसाधकहेतुप्रतिबन्धनिश्चयप्रमावै प्रदर्शयति । स्वभावहेतौ नस्तु कस्यचिदप्यर्थे बाधकं प्रमाणं व्यापकानु-पलब्धस्वरूपे, कस्यचित् विशिष्टे प्रत्यक्षमभ्युपगमात् । स-व-था सामान्यदृष्टिणं व्यतीतानामतद्व्यापकस्यैकत्वेन वा तासां प्रतिबन्धोऽभ्युपगम्यतः । अन्यथा प्रतिबन्धव्यतिरेकाऽ-न्यप्रतिपत्तावतिप्रसङ्गात् । प्रतिबन्धप्रमाणकं च प्रमाणमव-श्यमभ्युपगमनीयम् । अन्यथाऽऽगृहीतप्रतिबन्धव्याप्यताऽ-न्यप्रतिपत्तावति प्रसङ्गस्तदवश्यं एव यत्र । गृहीतप्रतिबन्धोऽ-सावर्थे उपलभ्यमानः साध्यमिदं विदधाति, तद्वदेता-तस्य पक्षधर्मस्वरूपः । तद्व्यापकं च प्रमाणं प्रत्यक्षमनु-मानं वा ? तदुक्तं धर्मकौत्तिना-“ पक्षधर्मनिश्चयः प्रत्यक्ष-तोऽनुमानतो वा ” अतो लोकप्रसिद्धतान्त्रिकलक्षणसंज्ञा-

तानुमानयोर्भेदाभावात्तन्निन्द्रियपरलोकाऽऽद्यधर्माद्यन्वयमपि तस्यैवेति तत्प्रामाण्याऽनभ्युपगमे इहलोकस्यापि अभ्युपगमाभावात्प्रसङ्गः । न च किमत्र निर्विकल्पकं मानसं योनिप्रत्यक्षमुद्दो वा प्रतिबन्धनिश्चयकं, प्रतिबन्धोऽपि नियत-साधकत्वस्यैव, कार्यकारणभावाऽऽदिर्वैति चित्ताऽप्योपा-सिनी । धूमादग्निप्रतिपत्तिवत्प्रज्ञाभावाऽऽदिविज्ञानकार्यविशेषा-भिज्ञजन्मान्तरविज्ञानस्वभावापरलोकाप्रतिपत्तिवैधेः । अतो-ऽनुमानाऽप्रामाण्यप्रतिपादनाय पूर्वपक्षवादिना यथुक्तिज्ञान-मुपन्यस्तं, तन्निरस्तं द्रष्टव्यम् । प्रतिपदमुच्चार्य न वृण्यते, ग्रन्थगौरवमभ्यात् । यद्युक्तम्-परलोके प्रत्यक्षस्याप्रवृत्तगर्थाऽऽपत्तिर्येवमिह जन्मान्मयाऽनुपपत्त्या परलोकास्तद्वन् इति । तदपि न सम्यक् । पूर्वानुसारेण सर्वस्य नियतप्रत्ययस्य प्र-वृत्तेरनुमानवत्प्रतिपादनात् । अविनाभावसम्बन्धस्य ग्रहीतु-मशक्यत्वात्तानुमानमिति चेत् ; नन्वेवं तदेवाहेतुं शक्य-त्वं वा कस्य केन दोषाऽभिधानम् । तस्मान्नैव्यवहारकारि-प्रत्यक्षेहेतुः वा प्रतिवर्ण्यमिहैतरेति कथं नानुमाना-न्परलोकास्मिन्निः ? यद्युक्तम्-मातापितृनामप्रमाणेहेतुजन्म-सम्भवात् तज्जन्मव्यतिरिक्तसुतपरलोकासाम्पन्नं युक्तमिति । तदपि प्रतिविहितमेव । समनन्तरप्रत्यक्षस्य भावान् । स्वमा-दपि प्रत्ययवत् प्रत्यक्षात् बाह्यार्थमिति रूपाणि बौद्धाभिमत-पक्षमिह प्रसङ्गः । अनस्तत्त्वान् । यदपि प्रतिपादितम्-सञ्चि-हितमात्रविषयवान् प्रत्यक्षस्य देशकालव्याप्या प्रतिबन्ध-हित्वाऽनामर्थमिति । तदपि न किञ्चिद् । एवं सति अनि-विहितविषयत्वेन प्रत्यक्षस्य स्वकारणमात्र एव प्रवृत्तिप्रसङ्ग-इति तत्र बौद्धाऽऽभिमतं स्वसंवेदनमात्रं सर्वव्यवहारोच्छे-दकारि प्रसक्तमिति प्रतिपादितवान् । तस्मात्तत्कथ्यवहाग्रप्र-तेनसम्भविक्तलोकप्रत्यक्षत्वाद्वाऽऽभ्युपगमाद्वा देशकाल-व्याप्या यथोक्तलक्षणस्य हेतोः प्रतिबन्धग्रहणं प्रवृत्तिरनुमा-नस्येति न स्यादिति । ग्रहणस्येति । एतदपि निरस्तम् । केचित्प्र-ज्ञाऽऽस्य इति इत्यदि । न च प्रज्ञाभिधाऽऽस्यः शरीरस्वभावा-न्तगता इत्यदि चोर्थं युक्तम् । तदन्तर्गतत्वेऽपि परिहारसम्भ-वाद्यन्वयव्यतिरेकाभ्यां तेषां मातापितॄः पितृशरीरजन्यत्वस्य पितृशरीरं तद्विहेतुभेदात् भेदाः मातापितृशरीरादप्यप्रज्ञाऽऽ-दीनाम् । अयमपरा वृहस्पतिमतऽनुसारेण त्वं हर्षोपाऽस्तु, यः कार्यभेदेऽपि कारणभेदं नच्छति । अस्माकं तु हर्षविपादाऽऽ-द्य-भेकविहङ्गधर्माऽऽकात्मन्य विज्ञानस्याननुभावाऽऽकारनया वे-दास्य रूपसंगन्धस्पर्शाऽऽदिगुणपञ्चाधिवालकुमार्यावनव-ज्ञावस्थाऽऽयनककमभाविषिद्वधर्माध्यापिततच्छरीराऽऽ-देयार्थोद्भूतप्रभवविज्ञानसमधिगमस्याद्भेदः सिद्ध एव । विहङ्ग-धर्माध्यायः, कारणभेदश्च पदार्थां भेदकः । स च जलाऽनल-योर्विशरीरविज्ञानयोर्विद्यत एवेति कथं न तयोर्भेदः ? तद्वे-दाद्यथैवं प्रज्ञाहितवादाऽऽपक्षेस्तद्वत्त्वस्य एव पृथिव्यादितथ-लपुष्टिभावाऽऽपत्त्या व्यवहारोच्छेदः । अथवा मातापितृ-वैजन्म्येकनामजीव्यधर्मकार्यम् । एतत् न दोषो व्यतिरिक्त-वत्तदपि विज्ञानशरीरयोः । पूर्वमप्युक्तं विलक्षणद्वयव्य-यव्यतिरेकाभ्यां मातापितृशरीराद्विज्ञानमुपजायतां, न हि कारणऽऽकारमेव सकर्षं कार्यमिति । तदुपपत्त्यत् । यतो न हि कारणविलक्षणं कार्यं न भवति (तु व्यन्यते, अपि तु तन्व-यव्यतिरेकाऽनुविधानात्) तत्कार्यम् । तथाहि-यत् यत् वि-कारान्वयव्यतिरेकाऽनुविधानं तत् तत् कार्यमिति व्यवस्था-

प्यते । यथाऽऽयुक्तपूरोपाऽदिद्विद्वद्वाहकपावकगतसुरभिग-न्धाऽऽयव्यव्यतिरेकानुविधानो धूमस्तत्कार्यतया व्यतिस्थ- । एकसन्तत्यनुपनिर्तनाभ्यन्तराऽऽदिस्तेष्टतत्प्रकृत-विज्ञानधर्मोन्वयव्यतिरेकाऽनुविधानात् च प्रज्ञाभिधाऽऽयुक्त्वा-विज्ञानमिति कथं न तत्कार्यमभ्युपगम्यते ? तद्वन्भ्युपगमं धूमाऽऽदेरपि प्रत्यक्षवहवादि कार्यस्य तत्कार्यत्वावर्तिनैवे-ति पुनरपि सकलव्यवहारोच्छेदः । तस्माद्यस्यैव संस्कारं, नियमनाऽनुवर्त्तते । तन्नास्तीत्यर्थं चित्त-मनश्चित्तमाश्रि-तम् ॥१॥ प्रतिपादितश्च प्रमाणतः प्रतिनियतः कार्यकारण-भावः सर्वज्ञमात्रेण " कुसमयविभासनं " इति पदव्याख्यां कुर्वेद्विर्न पुनरिदोच्यते । योऽपि शालूकदृष्टान्तेन व्यभि-चारः । यथा गोमयादपि शालूकः, कश्चित्समानजानीया-दपि शालूकत्वेन नया कचित्समप्रमाणेऽऽद्यस्तदभ्यासान् ; कांचचु रमायनोपयोगात् ; अपरं मानापितृशरीराणिनित्य-शरीरादिति । सोऽपि न सम्यक् । तत्रापि समानजानीयू-वाऽभ्याससम्भवात् । अन्यथा समानेऽपि रमायनाऽऽनुपयोगे-यमलकयोः कस्यचित् काऽपि प्रज्ञाभिधाऽऽदिकमिति प्रतिनि-यमो न स्यात् । रमायनाऽऽनुपयोगस्य साधारण्यव्यादिति । न च प्रज्ञाऽऽदीनां जन्माऽऽदेः, रमायनाभ्यासं च विशेषतः शालू-कगोमयजन्यस्य तु शालूकाऽऽस्तद्व्यवस्थादिशेषो दृश्यते, क-चिज्जानिस्मरणं च दर्शनमिति न युक्तम् । दृष्टकारणत्वे माता-पितृशरीरात्प्रज्ञाभिधाऽऽदिकार्यविशेषोत्पत्तिः । न च गोमय-शालूकाऽऽद्व्यभिचारविषयत्वेन प्रतिपादितस्याप्यन्तर्बल-यम् । रूपसंगन्धस्पर्शयन्तुपुल्लपिणामात्रेण द्वयोरपि अयल-क्षणत्वात् । विज्ञानशरीरयोऽभ्यानवैधित्वात् । आकारविज्ञानस्याव-तया स्वपरसंवेदयतया स्वसंवेदनबाह्यकरणऽऽदिजन्यप्रत्यया-ऽभ्युपगमानतया च परस्परऽऽननुपपत्तिरपि तद्विहङ्गधर्मोत्पत्ति-नैत्यन्तर्बलक्षणस्य प्रतिपादितवान् । नोपादानोपादेयभा-धो युक्तः शरीरगुणद्विधैतन्ययुक्त्यादिलक्षण उपादानोपा-देयभावधर्मोत्पत्तिः प्रतिपद्यते । अतो महाकायस्यापि मात-ज्ञाजगताऽऽद्वैतन्यापत्तेन व्यभिचारिणी न न ज्ञायसाधकः । यस्तु शरीरार्वाकाश्चित्तन्यापि कारोपलम्भलक्षणस्तद्वैभावः प्रतिपाद्यते । अत्रापि स्यादिकसंशयानामन्यगतचित्तानां वा छे-दाऽदिलक्षणशरीरार्वाकास्तद्वत्तदपि तन्धर्त्तविकारगुणपल-ध्वरनिः । दृश्यते च सहकारिविशेषादापि जलभूया-दिलक्षणद्विजोपादानस्याङ्गऽऽद्वैतस्य इति सहकारि-कारणत्वं अपि शरीराऽऽद्वैतस्यैवऽऽहाराऽऽनुपयोगाऽऽ-दी । यौवनवत्त्वायां वा शालूकाऽऽद्वैतसंस्कारोपात्तविशेष-पूर्वज्ञानोपादानस्य विज्ञानरूप विवृद्धिलक्षणं विशेषं ता-ऽनैवम् । यद्युक्तम्-अनादिमातापितृगुणप्रत्ययां तथा-भूतस्यापि योगस्य व्यवहितमातापितृगुणस्य सङ्गा-वाचतां वाचनायोधेन युक्त एव प्रज्ञाभिधाऽऽद्वैतस्यैव संभव इति । तदप्युक्तम् । अनन्तरस्यापि मातापितृपाणि-न्यस्य प्रायः प्रबोधसंभवात् । ततश्चतूरादिकरण जननस्य स्व-रूपसंवेदनस्य चतूराद्विज्ञानस्य वा युगपत्कर्मण चोत्पत्ति-मयैवोपलब्धमेतदिति प्रत्यभिज्ञानं सन्तानान्तरतदप्यवस्था-नानामपि स्यात् । न च मातापितृज्ञानोपलब्धेः तदपत्त्याऽऽ-देः कस्यचिप्रत्यभिज्ञानमुपलभ्यते । अनेकेकमात्रप्रमाणः प्र-जोत्पत्तिः प्रयुक्ता । एकप्रभववत् हि सर्वोपाणिनां परस्परं प्र-त्यभिज्ञापवत्तः । एकसन्तानादभूतदर्शनस्पर्शनप्रत्ययो-

विं । सम्म० १ काशड । (अत्रे 'परलोम' शब्दो बोध्यः)
(यादृश एवहलोकं तादृश एव परलोकं, अन्यथा विति ' इह-
भव ' शब्दे द्वितीयभागे ६४७ पृष्ठे गतम्)

परमत्रविशिष्य-परमत्रविनिपात-पुं० । परमत्रभवसंपर्क-
प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

परमत्रवर्गकमकारश्च-परमत्रवर्गकमकार-पुं० । प्राणतिपाते-
आणवियोजितस्यैव परमत्रे संकान्तसदभावात् । प्रश्न० १
आश्र० द्वार ।

परमत्रियाउय-परमत्रिकाऽऽयुष-न० । परमत्रो विद्यते यस्मिन्
स्वप्न-विक्रमः । तत्र तदायुष्येति परमत्रिकाऽऽयुः स्था० ।
शरद्व्या ऋम्मासावसमाऽया परमत्रियाउयं पारंति ।
एवमश्वरकुमारा वि० जाव यशियकुमारा । अस्मैज्जवासा-
उया मन्त्रिर्चैदित्यतिरिक्त्वमोक्षिया गियपं ऋम्मासावसे-
साउया परमत्रियाउयं पारंति । अस्मैज्जवासाउया म-
न्त्रियसुम्मा गियपं० जाव पारंति । वाणमंतरजोमिया वेमा-
क्षिया जहा शरद्व्या ।

(नियमं नि) अत्रार्थसाधनद्वयार्थः । (ऋम्मासावसेसाउयं नि)
परमात्मा अ-शेषा अवशिष्टा यस्य तत्तथा तदायुष्यं न प-
रमात्मावशिष्टाऽऽयुष्यः । परमत्रो विद्यते यस्मिन्स्वप्नपरमत्रिकं,
तत्र तदायुष्येति परमत्रिकाऽयुः, प्रकृतिर्वाच्यनि । अस्मै-
ज्जवासावसमाऽयुष्यं न तथा, न च तं संज्ञितश्च स्वग-
न्तः । पञ्चैन्द्रियनिर्योगोक्तिकाधेत्यसंख्येयवर्षाऽऽयुःकमेक्षिप-
ञ्चैन्द्रियनिर्योगोक्तिकाः । इह च संज्ञितग्रहणमसंख्येयवर्षाऽऽयुः-
पञ्चमंज्ञित एव भवन्तीति नियमदर्शनार्थः । त्वसंख्येयवर्षाऽ-
पायुसमंज्ञिताम्, व्ययच्छेदार्थं तेषामसंभवादिनि इह च गार्थः-
“ निरहं नृग अस्मैत्वाङ्, निरि मणुया सतए उ ऋम्मान् ।
इग विगला निवद्वकम, निरि मणुया आउयतिगाम् ॥ १ ॥
अयपेत्सा सांवकम, निभागतवभागमत्तवीम इम ।

वर्धेति परमत्राशं, निययभले सच्चजीवायं ॥ २ ॥ ” इति ।
इदमेवास्मैन्द्रियसुकृतिह-निर्यगमनुष्या आत्मीयाः युपस्तृती-
यत्रिभागे परमत्राऽयुषो वन्धयोग्या भवन्ति । देवनातकाः पु-
नः परमागं श्रेष्ठं, तत्र नियमनुर्ययेति तृतीयत्रिभागे आयुने-
यदं, ततः पुनः तृतीयत्रिभागस्य तृतीयत्रिभागे श्रेष्ठं वक्ष-
न्ति । एवं तावत् संज्ञितान्यायुषावन्धवैयर्थ्यस्य आयुर्वन्ध-
कालः, उत्तरकालश्च श्रेष्ठमिच्छति । इह नियमननुष्या आयु-
र्वन्धेति अर्थं वा संज्ञेकाल उच्यते । तथा देवैरगि-
कैरप यदि परमागं श्रेष्ठं आयुने वदं तत आत्मीयस्याऽऽ-
युषः परमागश्रेष्ठं तावत्संज्ञिपानि यावत्संज्ञितस्य आयुर्वन्ध-
काल उत्तरकालश्चावशेषोऽयानिच्छते, इह परमत्राऽयुद्वे-
नैरयिका वन्धनीत्ययमसंज्ञेकालः । स्था० ६ डा० । पूर्व-
वदं परमत्रायांन्यं आयुषि, परमत्रायांन्यं यद् वतंमा-
नभवं निवदं तच्च परमत्रं गतो यदाविदर्यति तदा व्यपदि-
श्यते । भ० ५ श्र० ३ उ० ।

परमाश्र-देशी-सुरने, दे० ना० ६ वर्ग २७ गथा ।

परमावर्गकण्या-परमावर्गकृन्ता-स्त्री० । परमावस्य वृद्धता
वक्षन्तया या कूटलेखकरणाऽदिभिः सा परमावर्गकृन्ता । कू-

टलेखकरणाऽदिता परवक्षन्ते, मायाप्रत्ययिकयाः क्रियाया भेदे,
“ तं तं भावमाययद्, जेष परे वंजिद्ध कूटलेखकरणादि-
दि ” इति वृद्धव्याख्यानात् स्था० २ डा० १ उ० ।

परमायय-परमायन-न० । पराऽऽहारे, सूत्र० १ ध्रु० ७ अ० ।

परम परम-वि० उच्छेद-डा० १७ डा० । प्रकृष्टे, पञ्चा० १८ वि-
व० । सूत्र० । उक्त० । जीत० । प्रधानं, दश० १ अ० आचा० ।
विश० । प्रधानसूने मोक्षे, संयमे च । सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ।
परमत्रे परमउलं, परमाययणं ति परमकणो ति ।
परमुत्तमतिवयरो, परमगई परमसिद्धि ति ॥ १७ ॥

परमार्थे मोक्षे परं प्रकृष्टमनुलं तुलनाऽनिकान्तं सांसारि-
कलक्षणं कारणं (परमाययणं ति) परममायननं स्थानं ज्ञाना-
ऽऽदीनामेतदित्यर्थः । (परमकणो ति) स्थविराऽऽदीनामेव
प्रधानकलाः पर्यन्तव्यर्थार्थः संस्तरक इत्यर्थः । (परमुत्तम-
नित्ययरो परमगई परमसिद्धि ति) पूर्ववत् ॥ १७ ॥ संथा० ।

परमो-परमाङ्ग-न० । मानुष्यधर्मप्रज्ञा-यमेतुनिर्वेगलक्षण-
पु मोक्षाङ्गपु, ध० २० १ आश्र० १८ गुण । (‘ चउरन ’ शब्दे
तृतीयभागे ६४७ पृष्ठे व्याख्याऽपि)

परमगुण-परमगुण-पुं० । प्रधानं गुणं, पं० व० १ डा० ।

परमगुण-परमगुण-पुं० । तीर्थहृति, पं० व० ४ डा० ।

परमगामुर-परमाग्रशूर-पुं० । दानसंश्रमशरपक्षया प्रधान-
शूरं जितेन्द्रियं, दश० ६ अ० ३ उ० ।

परमवोर परमवोर-न० । कर्त्तव्येदुर्गुचरं, संथा० ।

परमचक्रसु-परमचक्रपु-न० । परमं ज्ञानं चक्रव्यवस्थाऽती पर-
मज्ञः । मोक्षकृष्टो, आचा० १ ध्रु० ५ अ० २ उ० ।

परमचक्रसुपुरि-परमचक्रसुपुरं पुं० । प्रधानचात्रिलक्षण-
नरं पञ्चा० १६ विव० ।

परमट्ट-परमार्थ-पुं० । मद्भूतार्थे अष्टौत्तमपदार्थे, पा० ।

“ परमट्टिगट्टिश्चा ” । परमार्थेन न कल्पयामात्रेण निष्ठिता
अर्था येषां न तथा । ध० २ आश्र० । मोतं, उक्त० २१ अ० ।
मोर, आचा० ४ अ० । मल्लोय, आ० म० १ अ० ।

परमट्टव्य परमार्थपद-न० । परमार्थस्य मोक्षस्य पदानि स्था-
नानि परमार्थपदानि । ज्ञानदर्शनचार्त्तवैपु, उक्त० १८ अ० ।

परमट्टवैयग-परमार्थभेदक-वि० । मोक्षप्रतिपातकं, प्रश्न० ३
आश्र० द्वार ।

परमट्टसंयव परमार्थसंस्तव-पुं० । परमार्था जीवाऽऽदयस्तेषां
संस्तवः परिचयः । ध० १ आश्र० । जीवाऽऽदिमायानां स्व-
रूपज्ञादुपपन्नपरिचयं, उक्त० २८ अ० ।

परमट्टाणुगामिय-परमार्थानुगामिक-पुं० । परमः प्रधानभूतो
मोक्षः संयमे वा तमनुगच्छन्ति तच्छीलश्च परमार्थानु-
गामिकः । सम्यग्दर्शिताऽऽदी, सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ।

परमट्टि (ण)-परमार्थिन-वि० । कल्याणकटकनगरगजे, “ पु-
ष्टं किर कल्याणकट नयं परमट्टी नाम राया रज्जं करेह ।
तण जियभनेण तत्थ पात्ताण चंदकंतमणिविं सोऊण

चित्ति-अहमेयं बिम्बं नियमने आशिऊय देववाचसंर पूर-
स्सामि ।" ती० २७ कल्प ।

परमणाशि (शू)-परमज्ञानिन्-पुं० । सर्वेभ्योऽधिकज्ञाने,
यस्मात्परो ज्ञानी नास्ति । सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ।

परमणिरुद्ध-परमनिरुद्ध-त्रि० । परमानिरुद्धे, ज्यो० १ पाठ० ।

परमात्र-परमात्र-न० । पायसे, जी० ३ प्रति० ४ अथि० । प-
ञ्चा० । आ० म० । क्षैत्र्य्याम्, म० १५ श० ।

परमतिलोगग्राह-परमत्रिलोकनाथ-पुं० । परमाश्च ते दुर्ग-
नियमसंरक्षणेन त्रिलोकनाथाश्च । अत्र त्रिलोकावामिनो दे-
वाऽऽद्यः परिगृह्यन्ते, तत्रायाश्च उपदेशदानेन तीर्थकृत्य-
प० सं० १ हार ।

परमथ-परमार्थ-न० । तथ्ये, पाठ० ना० २६० गाथा ।

परमदसंथव-परमार्थसंस्तव-पुं० । 'परमदुसंथव' शब्दाथे,
प० १ अथि० ।

परमदर्शि (शू)-परमदर्शित-पुं० । परमो मोक्षस्तत्कारणं वा
संयमस्ते द्रष्टुं शीलमन्यति परमदर्शी । मोक्षकारणद्रष्टरि,
आवा० १ श्रु० ३ अ० २ उ० ।

परमदुश्चरिय-परमदुश्चरि-त्रि० । अत्यन्तदुष्करे, दश० ६ अ० ।

परमपद-परमपद-न० । मोक्षे, पं० व० १ हार । पाठ० ना० ।
आवा० ।

मोक्ष पदान्यः परमपदसंख्याऽभिहित इति तल्लक्षणमाह-
यन्न दुःखेन संभिन्ने, न च अष्टमन्तरम् ।

अभिलापापनीतं च, तज्ज्ञेयं परमं पदम् ॥ २ ॥

यन् पदं नैव दुःखेनावुत्तमं संभिन्नं व्यामिश्रं, न च नैव
च अष्टं बीजम्, अनन्तरमुत्पत्तिलक्षणानन्तरम् । अथवा-अन-
न्तरमव्यवच्छिन्नम् । तथा-अभिलाषेभ्यो विविधवाञ्छा-
भ्योऽपनीतमपेतमभिलाषापानीतं यन् पदं तदिति तदेव ज्ञे-
यं ज्ञातव्यं परमं सर्वोत्तमं पदमास्पदं सर्वगुणानामिति ग-
म्यम् ॥ २० ३२ अष्ट० ।

परमपयवीय-परमपदवीज-न० । निर्वाणहेतौ, पञ्चा० १४ विव० ।

परमपमाह-परमप्रमाधक-त्रि० । मुक्तिनिर्वर्तकं, पञ्चा० ४
विव० ।

परमपय-परमाऽऽत्मन्-पुं० । केवलज्ञानभाजिनि ध्यानभाव्ये
वा आत्मानि, द्वा० २० ह० ।

परमफल-परमफल-न० । प्रकृष्टफले, पं० ७ विव० ।

परमबन्धु-परमबन्धु-पुं० । परमोपकारिणि, आवा० २ अ० ।
"जो बंधह सुपेतं, सो तरुन जगो परमबन्धु ।" सूत्र० १
श्रु० १४ अ० ।

परमवल्लभ-परमवल्लभ-पुं० । सर्वार्थसंप्राप्तिकारके, तं० ।

परमभाव-परमभाव-पुं० । ज्ञानाऽऽदिपरमत्वभावे, द्रव्या० २
अध्या० ।

परमभूषणतव-परमभूषणतपस-न० । परमायुष्मानि भूष-
णत्वाभरणानि यतोऽसौ परमभूषणः । पञ्चा० १६ विव० ।

स वाऽसौ तपश्चेति । जिनाय तिलाकाऽऽद्याभरणदानसारे
जिवनपाति । पञ्चा० १६ विव० । प्रव० ।

परमभूषणतपः प्राऽऽह-

सो परमभूषणो हो-१ जमि आयविलाशि वसीसं ।

अंतरपारयुगार्ह, भूषणदार्णं च देवस्स ॥ १५६ ॥

परमाणि शक्रचक्रवर्थाशुचितानि प्रकृष्टानि हारकेयूरकु-
ण्डलाऽदीनि भूषणान्याभरणानि यस्मादसौ परमभूषणः त-
स्मिन् द्वात्रिंशदाचाम्भानि पारयुक्तान्तरितानि शक्तिसद्भा-
वे निरन्तराणि वा करोति तत्समाप्तौ च देवस्य मुकुटनिल-
काऽऽद्याभरणवितरणं यथाशक्ति यतिदानाऽऽदिकं च कर्त्त-
व्यमिति ॥ १५६ ॥ प्रव० २७१ हार ।

परममंगल-परममङ्गल-न० । प्रधानमङ्गले, दश० १ अ० ।

परममुत्ति-परममुक्ति-स्त्री० । सकलकर्मोशप्रहाणौ, पञ्चा० २
विव० ।

परमहस्स-परमहस्य-न० । प्रधानतथ्ये, "परमहस्समि-
त्ताणं, संमत्त गणियापिङ्गतत्साराणं । परिणामियं पमानं,
निच्छयमवलम्ब्यमाणं ॥ ८१ ॥" जी० १४ अथि० ।

परमरिपि-परमरिपि-पुं० । तीर्थकरे, गणपंच० च । पा० ।

परमरिसिदेमिय-परमरिपिदेशित-पुं० । परमरिपिभस्तीर्थकराऽऽ-
दिभिरेव देशिने भय्योपकाराय कथितम् । पा० । तीर्थकरा-
ऽऽदिकथिते, "इमस्स धम्मस्स परमरिसिदेमियस्स ।" ध०
३ अथि० ।

परमरुद्ध-परमरुद्ध-त्रि० । अत्यर्थदारुणे, प्रथ० ३ आध० हार ।

परमवच्छल्ल-परमवात्सल्य-न० । प्रधानवीर्ये, पञ्चा० ८ विव० ।

परमसिद्धि-परमसिद्धि-स्त्री० । अणिमाऽऽदिसिद्धयपेक्षया प्र-
धाना पुरुषार्थनिर्णालः । निर्वाणं, पञ्चा० ३ विव० । संथा० ।

परममुद्भूय-परमशुचिभूत-त्रि० । अत्यन्तं शुचिभूते, विपा०
१ श्रु० ६ अ० । औ० । अ० । अत्यर्थं शुचीकृते, औ० । रा० ।

परममुक्ति-परमशौक्लिक-न० । परमशुक्लप्रधानध्याने,
संथा० ।

परममुद्गसाह-परममुवसाधक-त्रि० । पारम्पर्येण निर्वाणा-
ऽऽवहं, पं० सू० १ सूत्र० ।

परमसौमस्यसिय-परमसौमनस्यित-त्रि० । शौमने मनो
यस्य सुमनस्तस्य भावः सौमनस्यं, परमं च सौमनस्यं च
परमसौमनस्यम् । तत्तत्ज्ञातमस्येति परमसौमनस्यितः ।
रा० । कल्प० ।

परमसौमनस्यिक-त्रि० । परमसौमनस्यं तद्वाऽप्येति परम-
सौमनस्यिकः । औ० । म० । दशा० । सन्तुष्टचित्तानां गते, कल्प०
१ अथि० १ ज्ञान ।

परमहेस-परमहेस-पुं० । वानप्रस्थभेदे, ये नदीपुलिन-
समन्तमप्रदेशेषु वसन्ति वीरकौपीनकुशाश्च त्यक्त्वा प्रा-
णान् परित्यजन्ति । औ० ।

परमहम्म परमधर्म-त्रि० । परमं सुखं तद्धर्मो । सुखधर्मणि
सुखाभिलाषिणि, दश० ४ अ० ।

परमाउ-परमायुष्-न०। संपूर्णाऽऽयुषि, "अह्नाहज्जाइं वासस-
याइं परमाउयं पालइत्ता।" विपा० १ ध्रु० १ अ०।

परमाणुद-परमाऽऽनन्द-पुं० । प्रकृष्टाऽऽह्वादि-“ परमाऽऽनन्दरूपं तत् शीयतेऽस्यैविचक्षणैः ।” प्रकृष्टाऽऽह्वादिस्वभावं तदिति मोक्षसुखं शीयतेऽभिधीयते अर्थपरार्हतिः परंविचक्षणैः परिज्ञते । हा० ३२ अष्ट० । हा० । “ परमाऽऽनन्द इति या-माहुः ” यां समरसापत्तिं परमाऽऽनन्द इत्यनेन शब्देन भुवते येदादुक्तयदिन । पा० १५ वि० ।

परमाणंदकंदधू-परमाऽऽनन्दकन्दधू-स्त्री० । परमाऽऽनन्दरू-
पस्य कन्दस्योत्पत्तिस्थाने, छा० ८ द्वा० ।

परमागंदचर्चा-परमाऽऽनन्दचर्चा-स्त्री० । महोदयमीमां-
सायाम्, द्वा० ३२ द्वा० ।

परमाणंदमुहसंगय-परमाऽऽनन्दसुखसङ्गत-न० । परम आ
नन्दो यस्मिन् सुखं तेन सङ्गतं युक्तम् । निर्वाणं, पौ० १५ विव० ।

परमाण्दमूरि-परमानन्दमूरि-पुं० । विक्रमसंवत्सराणां प्र-
योदशशतकं जातं सोमप्रभमूरिशिष्ये, ग०३ अधि० । परमा-
नन्दमूरिरभयदेवमूरिशिष्या गङ्गाचार्यकृतकर्मविपाकटीका-
कृत् । जै० ६० ।

परमाणु-परमाणु-पुं० । परमश्चास्वायान्यिकोऽणुश्च सद्धमः
परमाणुः । अणुकाऽऽदिगन्धधानां कारणभूतं श्रद्धदेशे पुद्गलः ।
“ एते परमाणवः ” परमाणुः स्वकृपत एक एवाऽन्यास्य पर-
माणुत्वंनास्ति न र्थादिति । अथवा-मयेकएकत्वानामर्थ प-
त्येकपापेश्वैकत्वम् । तथा० । प्रधावा-मयेकएकत्वानाऽदिके सं-
बन्धात्परमाणौत्येकता असंगतत्वाद् इ हा वाऽन्यायः-“ पट-
केन युग्मपरमाणु-त्वरमाणोः पडेषता । ” सम्म० । काण्ड ।
परमाणुः । पद्यार्थः-सद्धमः । व्याघ्रादिक कक्ष-

से किं तं परमाणू ? परमाणू द्विविधे पश्यते । तं जहा-सु-

हुमे अ, ववहारिए अ । तत्थं शे जे मे सुहुमे से ठप्पे, तत्थं शे जे से ववहारिए से शे अण्णताण्णतां सुहुमपोमगल्लाणे सुसुद्धयर्माभितसमागमणे ववहारिए परमाहुपोमगल्ले निफज्ज । से शे भंते ! अविचारं वा सुवधारं वा आग्गाहेज्जा ? । हंता आग्गाहेज्जा । से शे तत्थं छिज्ज वा, भिजेज्ज वा ? । शे इण्णे समधे, नो खलु तत्थं सत्थं कमइ । से शे भंते ! अगणिकायस्स मज्जं मज्जेणं वीइवएज्जा ? । हंता वीइवएज्जा । से शे भंते ! तत्थं डहेज्जा ? । शे इण्णं समधे, शे खलु तत्थं सत्थं कमइ । से शे भंते ! पुक्खरसंवट्ठगस्स महापट्ठस्स मज्जं मज्जेणं वीइवएज्जा ? । हंता वीइवएज्जा । से शे तत्थं उदउल्ले सिआ ? । नो इण्णे समधे, शे खलु तत्थं सत्थं कमइ । से शे भंते ! गंगाए महाणदीए पडिमोयं हव्वमागच्छेज्जा ? । हंता हव्वमागच्छेज्जा । से शे तत्थं विणिपायमावजेज्जा ? । नो इण्णे समधे, शे खलु तत्थं सत्थं कमइ । से शे भंते ! उदगावत्तं वा उदगविट्ठं वा आग्गाहेज्जा ? । हंता आग्गाहेज्जा,

से शं तत्थ कुच्छेज वा, परियावजेज वा ?। शो इण्ढे समद्वे, नो खलु तत्थ सत्थं कमद, सत्थेण सुत्तिकखेण वि छित्तुं भेत्तुं च जं किर न सका तं परमाणुं सिद्धा वयंति ।

परमाणुद्वित्रियः प्रकृतः सूक्ष्मः, व्यावहारिकश्च । तत्र सूक्ष्मस्वरूपस्याऽऽप्यानेन स्तिर स्थाप्यः, अत्रनिष्कृतः इत्यर्थः । (सं किं नं ववहारिण इत्यादि) तत्र नियुक्तिः सूक्ष्मैकव्यधिकपरमाणुभिरंको व्यावहारिकः परमाणुनिष्पद्यते ? अत्रोत्तरम्—(अत्राणुमानिष्पद्यते) अन्ननामां सूक्ष्मपरमाणुपुद्गलां संवर्धयन्ते यं समुदायः कृद्वादिस्मरुदायाभ्याकानां वृद्धानि तेषां याः समितयो बहूनि मीलनानि तासां समागमः—संयोग एवैकभूतसं समुद्यत्समितिनामागमः, तेन व्यावहारिकपरमाणुपुद्गल एको निष्पद्यते । इदमुक्तं भवति निश्चयतः—“ कारगमव तन्मयं, सूक्ष्मां नित्यञ्च भवति परमाणुः । एकरसवर्गगन्धो, द्विरस्यैः कार्यल्लिङ्गश्च ॥ १ ॥ ” इत्यादिस्तत्तुण्डिर्न निर्दिष्टभागमेव परमाणुमिच्छति । यस्त्वेतैर्नर्नकोजोयते ते सांश्रवत् स्फुटमेव व्यपदिशति, व्यवहारस्तु तद्वद्वक्तानिष्पन्नोऽपि यः शब्दच्छंदादिवाहाऽद्वित्रियः न भवति तद्यथापि तथाविधस्थूलताप्रतिपत्तेः परमाणुत्वेन व्यवहरति, तन्नामो निश्चयतः स्फुटोऽपि व्यवहारान्नभवन्तं व्यवहरतिः परमाणुस्फुटः, न च यक्षस्तु—अयं तर्हि शब्दच्छंदाद्वित्रिययो भवति, यत्तत्तत्तत्तायाधर्मैश्च सुमुत्पादयति—(सं ऐं भंते । इत्यादि) स भवन् । व्यावहारिकः परमाणुः कदाचिदसिः सङ्गं, तज्जगं वा, तुरां नापित्पकस्य तज्जगं वा अग्राहेतु आकामते ? अत्रोत्तरम्—(हेतावग्राहेतुं) हन्ति कामलाऽस्मरन्ते । अत्रुपगमयतेतं वा । (अवग्राहेतुं) शिष्यपुष्टाधेस्याभ्युपगमवचनम् । पुनः पुच्छति—न तथागतादः सांस्कृत्यं वा हिंसाद्वित्रियः भिद्यतं वा—अनेकधा विद्यतेत—सूत्र्यादिना यस्माऽद्विष्टा सांस्कृत्यः कियते ? उत्तरमाह—नामधेयः समर्थः, नेतृर्दयमिति भावः । अत्रेवार्पणमाह—न खलु तत्र शब्दं क्रामति । इदमुक्तं भवति—यद्यप्यन्तः परमाणुभिर्निष्पन्नाः काष्टाऽऽदेशः शब्दच्छंदाद्वित्रियया दृष्टालाऽप्यन्तकस्थानन्ते—द्व्यात्तावप्यमाणेन परमाणुमन्वेज्जेन निष्पन्नोऽपि व्यावहारिकः परमाणुगोशो यावद्यमाणेन निष्पन्नोऽप्यापि सूक्ष्मया शब्दच्छंदाद्वित्रियतामासादयतीति भावः । पुनरप्याह—स भवन् । अत्रिकावस्य वहेमंयं मथेनान्तं व्यतिगतेद्वेच्छन् ? । हन्तेऽप्यन्तं पूर्ववत्, नवरं शब्दमिहादिशब्दं ग्राह्यम् । पुनः पुच्छति—(सं ऐं भंते । पुक्खरंत्यादि) इदमपि सूत्रं पूर्ववच्चरणीयं, नवरं पुक्खरंमन्वेज्जेन मत्तायस्यैव प्रकृत्या—इहमात्मिण्यामिदं कथितयिष्येसहकामनेन दुःपमदुःपमालक्षणे प्रथमाग्रेऽनितकाने द्वित्रियस्याऽऽदी सकलजगत्स्यामुद्युदार्थं कर्मणामी पञ्च महिमायः प्रादुर्भवेत्युच्यते, तज्जगत्—पुक्खरसंबन्धेन उद्भूतसः प्रथमः द्वित्रियः सौरादः, तृतीयो धृतादः, चतुर्थोऽधृतादः, पञ्चमो क्षेयः । तत्र पुक्खरंमन्वेज्जेन अस्तत्तत्रपुक्खरं पुक्खरं प्रथममपि सर्वेषु मातुषाभूमीरुक्तनादाहाऽद्विर्कं प्रशस्तंवेदन्तं संवर्धयति नाशयति । एवं शेवमेवशशपारोऽपि प्रथमायुगादवगम्यन्वः, (उदए उदरे स्थितः) उदकेनाऽऽदीः स्यादित्यर्थः । शब्दना चात्रादृक्स्वासेयः । (सं ऐं भंते । गंगाए इत्यादि)

गङ्गाया महानद्याः प्रतिक्रान्ताः, 'हृत्त्व' शीघ्रमागच्छन्ते, पूर्वाऽ-
रामिमुखे गङ्गाप्रवाहे बहति स्मति पश्चिमाऽऽयमिमुखः स
आगच्छन्ते तन्मध्येनेति भावः । (विष्णुहायमित्यादि) वि-
निघातः-तच्छ्रोतसि प्रतिस्खलनं, तमापन्नं प्राप्नुयान् शेषं
पूर्ववात् । (ते शं भंते । उद्गावत्तमित्यादि) उद्गाऽऽयतोद-
कमित्तामैष्ये अगमाद्ध निष्ठेदित्यर्थः । स च तयोदकसंपर्कात्
कुण्ठयेद्वा-पुनर्भावं यायात् पर्यापयेत् वा जलरूपेणया परिण-
मेदित्यर्थः शेषं तथैव । पूर्वोक्तमैष्ये संक्षेपतः प्राह-“सत्येण
गाढा ।” गतायां, तवरं लक्षणमवास्थेयं दमभिधीयते, न पुनस्ते
कोऽपि क्षुत्तं भन्तुमारभते इत्येतदिकलशब्देन सूचयान्,
(लिङ्गं लि) हानां लिङ्गाः केलिलो न तु मिङ्गाः मिङ्गि-
ताः, तेषां वदनस्यासम्भवादिनि । अतु० जी० ३१० । प्रव० ।
स्था० । “कारणमेव तदस्य, सूत्रमो नित्यश्च भवति परमा-
णुः । एकरसचर्माण्यो, द्विरस्योः कार्यलिङ्गश्च ॥ १ ॥ ”
स्था० १ डा० जी० । भ० । उत्त० । विश० । (परमाणुतां
चलनम् “चर्ममं” शब्दे तृतीयभागे १५० पृष्ठे गतम्)
गमनसामर्थ्ये परमाणौ स्तथास्वभावत्वाद् मन्तव्यमिति ।
भ० १६ श० ८ उ० । आचा० । परमाणुतां प्रत्यक्षविषयत्वम्-
न च चक्षुषादिविज्ञाने परमाणवे नाधभासन्ते, तेषां तु-
ल्यतुल्यरूपत्वान्, तुल्यरूपस्य च चक्षुषादिविज्ञानं प्रति-
भासनात्, न च तुल्यं रूपं नास्त्येव, तदभावं स्वदेकरपर-
माणुत्वात् तत्केलित्वेन्यामणुत्वाभावात्प्रसङ्गात् । न च तदस्य-
व्यावृत्तिमात्रं परिकल्पितमेव, स्वरूपाभावंऽप्यव्यावृत्तिमात्र-
नात् तस्य स्वपुण्यकलय-चमप्रसङ्गात्, तथा चाशेषवार्धध्या-
वृत्तमपि स्वपुण्यं स्वरूपाभावात् सत्तां धारयति, न च तदप-
मेव सज्जानीतरासाधारणं तदव्यव्यावृत्तिः, तस्य तेभ्यः स्व-
भावंभेदेन व्यावृत्तेः, स्वभावमभेदाभ्युपगमे च सज्जानीय-
तरासाधारणतः, सज्जानीयैकान्तव्यावृत्ती च विजानीयव्या-
वृत्तनायनणुवदणुत्वाभावात्प्रसङ्गः, भावे च तुल्यरूपसिद्धिर-
ति न चैयमतिमिता तुररयुद्धिः, देशाऽऽदित्यिमनोतरवत्तेः, न
च स्वप्रमुदुद्धा व्यभिचारः, तस्या अर्थनकार्वाचीनीमत्तव-
लेनेव भावना । आह च भाष्यकारः-“अणुभूय दिदु क्षिति-
यः सुय पयइवियार देवयाणुश । सुमिणस्व नमिन्नाइ पुजं पावं
च नाभावे ॥१॥ ” ॥६१२॥ आच० १ अ० । उत्त० । आ० क० ।
(मातृपुत्र्यदीर्घस्य परमाणुदण्डान्ते माणुवन्तं शब्दे द्रष्टव्यः)

परमाणुयोगल परमाणुपुद्गल-पुं० । परमाश्च तेऽणुवदय पर-
माणवः निर्दिष्टागद्रूपत्वात् । न च पुद्गलश्च परमाणुपुद्ग-
लाः । हस्तव्यवभावमनापत्रे तु केवलं तु परमाणुतु, प्रज्ञा० १
पद । स्था० । भ० । सूत्र० ।

कश्चिदंशं भंते ! परमाणुयोगले पणत्ते ! । गोयमा !
चउव्विहे परमाणुयोगले पणत्ते । तं जहा-द्ववरपमाणु
खेतपरमाणु कालपरमाणु भावरपमाणु ४ । द्ववरपमा-
णु शं भंते ! कश्चिदं पणत्ते ? । गोयमा ! चउ-
व्विहे पणत्ते । तं जहा-अच्छेज्ज, अमंजे, अउज्जे, अगेज्जे ।
खेतपरमाणु शं भंते ! कश्चिदं पणत्ते ? । गोयमा ! चउ-
व्विहे पणत्ते । तं जहा-अणुद्धे, अमंजे, अपण्मे,
अविभागे । कालपरमाणु पुच्छा ! । गोयमा ! चउव्विहे

पणत्ते । तं जहा-अवमे, अगंवे, अरसे, अफामे । भावपरमा-
णु शं भंते ! कश्चिदं पणत्ते ! । गोयमा ! चउव्विहे पण-
त्ते । तं जहा-वसमंते, गंधमंते, रसमंते, फासमंते ।

(कइ इत्यादि) तत्र द्रव्यरूपः परमाणुद्रव्यपरमाणुरेकोऽ-
णुर्वर्णाऽऽदिभावानामविवक्षणात् द्रव्यवत्स्यैव च विवक्षणा-
दिनि । एवं क्षेत्रपरमाणुकाशप्रदेशः कालपरमाणुः समयः,
भावपरमाणुः परमाणुः, वर्णाऽऽदिभावानां प्राधान्यविवक्ष-
णात्सर्वज्ञान्यकालत्वाऽऽदिर्वा (चउव्विहे ति) एकोऽपि द्र-
व्यपरमाणुविवक्षया चतुःस्वभावः । (अच्छेज्जं ति) इदं
शब्दाऽऽदिना लताऽऽदित्युत्, तत्रिषेधादच्छेयः । (अमेज्जं ति)
भेदः सूच्यादिना चर्मवत्तत्रिषेधादभेदः । (अउज्जे ति) अदा-
होऽग्निना सूत्रमत्वात्, अत एवाप्राहो हस्ताऽऽदिना । (अणुद्धे
ति) समसंख्याऽव्यवभावात् (अमंजे ति) विषमसं-
ख्याऽव्यवभावात् (अपण्मे ति) निरंशऽव्यवभावात् ।
(अविभागे ति) अविभाजनं निर्वृत्तं । (अउज्जे ति) एक-
रूप इत्यर्थः विभाज्यनुमशस्येति । भ० २० श० ५ उ० ।
(“चलमाणं चलिर ” इति ‘कम्म’ शब्दे चिन्तितम् । अणु-
उत्पत्तिः शब्दे प्रथमभागे ५५० पृष्ठे तद्विप्रतिपत्तिरग्राह्यः)

परमाणुवृत्ता-परमाणुवर्गा-रूपा-रूपा । अमंस्थानानामनन्ता-
नां च परमाणुनां मसुद्धां, क० प्र० १ प्रक० । पं० सं० ।

परमाणुमंजोग-परमाणुमंजोग-पुं० । परमाणुनामिनेतरसं-
योगं, उत्त० १ अ० । (‘संजोग’ शब्देऽस्य व्याख्या दर्शयि-
ष्यते)

परमार-परमार-पुं० । क्षत्रियजानिविशेषे, “महादेस्य ने-
तारः, परमारन्तरेभ्यः । पुदि चन्द्रावती तेषां राजधानी नि-
धिः धियाम् ॥ १ ॥ ” ती० ७ कल्प ।

परमाराम-परमाऽऽगम-पुं० । आगमयतीत्यारामः, परमश्चा-
सावगमश्च परमाऽऽगमः । ज्ञानतत्त्वस्य जनन्य हासार्वाला-
सापाह्ननिरीक्षणाऽऽदिभिर्विवांकेमोहकं क्षीजते, प्रज्ञाऽऽनन्दे
च । आचा० १ ध्रु० ४ अ० ५ उ० ।

परमाहमिय-परमाधार्मिक-पुं० । परमाश्च ते अधार्मिकाश्च
संक्लिष्टाणिमात्रान् परमाधार्मिकाः असुरविशेषेषु च नि-
सृष्टुं पृथिवीषु नास्त्यन् कदर्थयन्ति । स० १५ सम० । भ० ।

तेमि वा जपकाइयाणं देवाणं सकस्स जमस्स इमं देवा
अहावच्चा अभिमाया होत्था । तं जहा-

“अवे १ अंवारमे चव २, सामे ३ सवले ति यावरे ४ ।
रुहे ५ वरुहं ६ काले य ७, महाकाले ति यावरे ८ ॥”
असिपत्ते ६ धणु १० कुम्भे ११, बालुया १२ वेयरणी ति
य १३ । खरस्सरे १४ महाघासे १५, एम पसरसाहिया ॥२॥

अथ इत्यादिः पञ्चादशाऽसुरनिकायतन्त्रैः परमाः
धार्मिकनिकायाः, तव यो देवा नारकान्म्वरवत्तं नीत्वा वि-
मुञ्चत्यसावथ इत्यभिधीयते । (एम पसरसाहिय
ति) एषमुक्त्यायमेव एते यमापत्यदेवाः पञ्चदश आ-
ख्याता इति । भ० ३ श० ७ उ० । प्रव० । उत्त० । आचा० ।

न परलोकागमनादिभिः, तस्याऽऽत्मनः सर्वेषु गोमनुष्या-
ऽऽदिपिण्डेषु सर्वगतत्वेन निष्कियत्वेन च संस्मरणभावात्,
व्योमवर्द्धति ॥ १६४४ ॥

इतोऽपि च परलोकाऽऽशङ्का, कुतः ?, इत्याह—

इहलोगाग्रो य परो, सुरादिलोको न सो वि पचवसो ।

एवं पि न परलोगो, सुव्यदय मुंसु तो संका ॥ १६४५ ॥

अथवा—इहलोकपितृया सुरनारकाऽऽदिभ्यः परलोक उच्य-
ते, स च न प्रत्यक्षा दृश्यते, अत एवमपि न परलोकः सिद्ध्य-
ति, श्रूयते चाऽसौ श्रुतिषु शास्त्रेषु, ततस्तच्छङ्का—किमस्ति,
नास्ति वा ? इति दर्शितः पूर्वपक्षः ॥ १६४५ ॥

अथ प्रतिविधीयते—यदुक्तम्—भूतधर्मश्चेतन्यं, तत्राऽऽह—

भूद्विद्याइरित्—स्स चेयशा सो य द्व्यओ निबो ।

जाइस्सरगाइहि, पडिवज्जसु वाउभूइ व्व ॥ १६४६ ॥

इह भूतन्द्रियातिरिक्तस्य पूर्वोन्निहानुमानाऽऽदिप्रमाण-
निष्ठस्याऽऽत्मन एव सेवनिधनं चेतना मन्तव्या, न तु भू-
तधर्मः । स चाऽऽत्मा जातिस्मरणाऽऽदिहेतुद्वैव्यतां नित्य
इति वायुभूतिवि प्रतपद्यम्य, अनेनैकानानित्यत्वपञ्चोक्तौ
बाधः, पर्यायत एवास्याऽऽनित्यत्वादिति भावः ॥ १६४६ ॥

अर्थकः सर्वगतां निष्कियञ्चाऽऽत्मा कस्मादप्यने ? इत्याह—

न य एगो सव्वगओ, निक्किरिओ लक्खणाइभेअओ ।

कुंभादउ व्व वहयो, पडिवज्ज तमिदभूइ व्व ॥ १६४७ ॥

न वास्माभिरेक आत्मा इत्यने, किं तु वहयोऽनन्ताः ।
कुतः ?—लक्षणभेदान् उपयोगलक्षणौ हि जीवः, स चो-
पगतः राऽऽङ्गपर्यायविषयाऽऽवयवसायाऽऽदिभिर्भियमान
उपाधिभेदादान्त्यं प्रतिपद्यत इत्यनन्ता जीवाः, लक्षणभे-
दान्, घटाऽऽदिर्वादिनि । तथा—न सर्वगत आत्मा, किं तु
शरीरमात्रव्यापकः, तत्रैव तदुत्पत्त्यपलब्धेरित्यादिश्रद्धापात्ता
हेतुः, स्पष्टतर्वादिनि दृष्टान्तश्च । एवं न निष्किय आत्मा, भो-
क्तृत्वादिदत्तचरिति । तदेतदिन्द्रभूतिप्रथममणधरवत्प्रति-
पद्यस्येति ॥ १६४७ ॥

यदुक्तम्—“देवनारकाणां प्रत्यक्षाऽविषयव्याप्तसिद्धिः पर-
लोकः” इति । तदुक्तम्, मौर्याऽऽकम्पितयादयोदेवनार-
काणां माधिदत्तत्वात्, इति दृश्यञ्चाह—

इहलोगाग्रो य परो, सोम्मः सुरा नारगा य परलोओ ।

पडिवज्ज मौरियाऽऽकं—पिउ व्व विहिणपमाणाओ ॥ १६४८ ॥

गतार्थाः ॥ १६४८ ॥

अथ प्रेरकः प्राह—

जीवो विमाराणमओ, तं चाशिच्चं ति तो न परलोगो ।

अह विमारादाग्गं, तो अशभिग्गं जहाऽऽगासं ॥ १६४९ ॥

इतो निचय न स कता, भोता अ अओ वि नत्थि परलोगो ।

जं च न संसारी सो, अपाणाऽऽमुत्तिओ खं व ॥ १६५० ॥

जीवो विज्ञानमयस्तावद्युष्माभिरिष्यते, विज्ञानादभिज्ञ इत्य-
र्थः । तत्र विज्ञानमनित्यं विनश्वरम्, अतस्तदभिज्ञस्य जिव-
स्याऽपि विनश्वरत्वाच्च भवान्तरगमनलक्षणः परलोकः । अथ
विज्ञानादन्यो जीवस्ततोऽनित्ये विज्ञाने जीवादिश्च सति स्वयं

नित्योऽस्माविति न परलोकाभावः । यद्येवं, तर्हि अनभिज्ञो
जीवः, विज्ञानादन्यत्वाद्, आकाशवत्, काष्ठाऽऽदिष्वह्ना अत
एव च नित्यत्वाद्वाऽसौ जीवो न कता, नाऽपि भोक्ता नित्यस्य
कर्तृत्वाऽऽद्यभ्युपगमं हि सर्वदेव तदभावाप्रसङ्गः, तस्य संदे-
वरूपत्वात् । कर्तृत्वाभावः च न परलोकः, अकृतस्य तस्या-
ऽभ्युपगमं सिद्धानामपि तत्प्रसङ्गात्, भोक्तृत्वत्वाभावाऽपि न
परलोकः, अभोक्तः परलोकहेतुभूतकर्मभोगायोगात् । इतो-
ऽपि च न परलोकः । कुतः ?, इत्याह—(जं चेत्यादि) यस्माच्च
नाऽसौ संसारी, नाऽस्य ज्ञानाद्विज्ञस्य जीवस्य भवाद्भवा-
न्तरगमनलक्षणं संस्मरणमस्तीत्यर्थः । कुतः ?, इत्याह—स्वयम-
ज्ञानत्वात्काष्ठस्यदवत् । तथा—अमूल्यत्वाद्, आकाशवदिति
॥ १६४९ ॥ १६५० ॥

अत्रोत्तरमाह—

मन्नामि विणासि चेओ, उप्पत्तिमदादिओ जहा कुंभो ।

ननु एवं चिय साहण—मविणासिते वि से सोम्म ॥ १६५१ ॥

ननु “जीवो विष्णुत्पन्नश्च तं चाशिवच्च” इति ब्रह्मणो
नूनं त्वमेवं मन्मसे—विनाशि विनश्वरं चेतश्चेतना चेतन्यं
विज्ञानमिति यावत् । उत्पत्तिमयादिनि हेतुः । यथा कुम्भ-
इति दृष्टान्तः । आदिशब्दार्थव्यापत्वाद् इत्यादिकोऽपि हेतुर्व-
क्तव्यः । यो हि पर्यायः स सर्वोऽनित्यः, यथा स्मस्याऽऽदीनां
नवपुराणाऽऽदिपर्यायः । तत्र अत्राऽनित्यचित्त्यादिभिरस्यै-
व जीवस्यानित्यत्वत्परलोकाभाव इति तत्राऽभिप्रायः । न
चाऽयं युक्तः, यतो हन्त नैकान्तेन विज्ञानमनित्यं, यतोऽवि-
नाशिवेऽपि (जे) तस्य विज्ञानस्य एतदेव सौम्य । त्वदुक्तं
साधनं प्रमाणं वर्तते । ततो नैकान्तिकस्यवृत्तौ हेतुर्गति
भावः । इदमुक्तमवति—उपादय्ययधोऽप्याऽऽत्माकं वस्तु । त-
तश्च यथात्पत्तिमयाहिनानाशिवं निश्चयति, तथा धोऽप्याऽऽ-
त्माकत्वाद्हेतुनः कर्थाश्चिन्तित्यवमपि निश्चयति । ततश्चेदमपि
शक्यते वक्तुम्—नित्यं विज्ञानम्, उत्पत्तिमत्त्वाद्, घटवत् ।
ततश्च कर्थाश्चिन्तित्याद् विज्ञानादभिज्ञस्य जीवस्य नित्यत्वाच्च
परलोकाभाव इति ॥ १६५१ ॥

अथवा—विकल्पाभिर्याप्यव्युत्पत्तिमत्वरूपो

हेतुः, प्रत्यनुमानसम्भावान् । हेतु-
स्तत्प्रत्यनुमानम् ? इत्याह—

अहवा वरुत्तुशओ, विणासि चेओ न होइ कुंभो व्व ।

उप्पत्तिमदादिने, कहमविणासी घटो बुद्धिः ॥ १६५२ ॥

एकान्तेन विनाशि विनश्वरं चेतो विज्ञानं न भवति, व-
स्तुत्वात्, कुम्भवत् । ततोऽस्य प्रत्यनुमानस्योपस्थानादि-
कल्पाभिर्याप्यव्युत्पत्तिमत्वरूपलक्षणः हेतुः । यदुक्तम्—“ननु एवं
चिय साहणमविवर्णनं वि” इत्यादि, तत्र परस्परं बुद्धिः
स्यात् । कथंभूता बुद्धिरित्याह—कथमुत्पत्तिमत्त्वात् दृष्टा-
न्त्वन्वोपपन्न्यस्तो घटोऽविनाशी निश्चयति ?—न कथाश्चिन्त-
यति, घटस्य विनाशित्वेन सुप्रतीतत्वात् । ततश्च दृष्टान्तं अवि-
नाशिवस्यासिद्धेर्दोषान्तिकं विज्ञाने तत्र सिद्ध्यतीति पर-
स्याऽभिप्राय इति ॥ १६५२ ॥

अत्रोत्तरमाह—

रुवरसंगफासा, संखा संहादव्वसत्तीओ ।

कुंभो ति जमो ताओ, पड्विदिच्छित्तिधुवधम्मा ॥ १६५३ ॥

इह रूपरसगन्धस्पर्शलक्षणैः शुलसमुदायः, एकलक्षणा संख्या, पृथुष्णोदराऽऽधारालक्षणं संस्थानं, सुदृढ्यं, जलाऽऽहरणाऽऽदिशक्तिश्चेत्येतानि समुदितानि यतः कुम्भ इत्युच्यते, तावद् रूपरसगन्धस्पर्शसंख्यासंस्थानद्रव्यशक्तयः प्रभृतिविच्छिन्निर्धोषधर्मिण्य उपादव्ययधोषस्वरूपास्तत उत्पत्तिमवादाविनाशयि घटः सिद्धयतीति ॥ १६६३ ॥

एतदेव विस्तरतो भावयन्ब्राह्म-

इह पिंडो पिंदाऽऽग्रा-रसतिपञ्जायविलयसमकालं ।

उत्पज्जि कुम्भाऽऽग्रा-रसतिपञ्जायरूपेण ॥ १६६४ ॥

रूपाई द्रव्याए, न जाइ न य वेइ तेण सो निचो ।

एवं उपायव्वय-पुवस्सहावं मयं सर्वं ॥ १६६५ ॥

इह मृत्पिण्डः कर्तो । योऽयं वृत्तसंस्थारूपः स्वकीयो मृत्पिण्डाऽऽकारः, शक्तिश्च या काचिदासीया, एतदुभयलक्षणो यः पर्यायः तस्य यो विलयो विनाशस्तत्समकालमेवाऽऽसादुत्पद्यते, मृत्पिण्डः । केन ? इत्याह-पृथुष्णोदराऽऽदिको यः कुम्भाऽऽकारः, तच्छक्तिश्च या जलाऽऽहरणाऽऽदिपिपया, एतदुभयलक्षणो यः पर्यायस्तेनोच्यते । रूपरसगन्धस्पर्शरूपतया सुदृढ्यरूपतया चाऽऽनो मृत्पिण्डो न जायते, नाऽपि ध्वनिति विनश्यति । ततस्तद्गततया नित्योऽयमुच्यते, तेन रूपेण तस्य सर्वथावस्थितस्यान् । तदेवं मृत्पिण्डो निजोऽऽकारस्पर्शरूपतया विनश्यति, घटाऽऽकारतच्छक्तिरूपतया तन्मूर्तया, रूपाऽऽदिभावेन सुदृढ्यरूपतया चावतिष्ठते, इत्युपादव्ययधोषस्वभावोऽयमुच्यते । एवं घटोऽपि पूर्वपर्यायेण विनश्यति, घटाऽऽकारतया नृश्यते, रूपाऽऽदिभवेन सुदृढ्यतया चावतिष्ठते इत्यावाः पुन्यादव्ययधोषस्वभावः । एवमन्यदपि यदस्ति वस्तु तत्सर्वमपुन्यादव्ययधोषस्वभावमेवाभिमतं तीर्थहृताम् । ततश्च यथाऽपि तत्त्वविनाशिनश्चिन्ति घटे निश्चयति तथा अविनाशिनश्चर्मि । तथा च सति साध्यधर्मिणि चैतन्येऽपि तत्पिण्डिगिति । तदेवं चैतन्यादव्ययनिष्क्रो जीवः कथञ्चिन्नित्य एव ॥ १६६४ ॥ १६६५ ॥

ततश्च न परलोकाभाव इति दर्शयन्ब्राह्म-

घटचेयणया नासो, पडचेयणया समुभयो समयं ।

संताणेषणावत्ता, तद्दहपरलोयजीवायं ॥ १६६६ ॥

मसुणहलोगानासो, मुगइपरलोगसंभेवो समयं ।

जीवतयाऽवत्त्याणं, नेहभयो नेय परलोओ ॥ १६६७ ॥

घटवियये विज्ञानं घटचेतनतत्त्वेन, पटवियये तु विज्ञानं पटचेतना । यदा च घटविज्ञानानन्तरं पटविज्ञानमुपजायते जीवस्य, तदा पटचेतनया घटविज्ञानरूपेण तस्य नाश उच्यते, पटचेतनया तु पटविज्ञानरूपेण (समयं) युगपदेव समुद्भव उत्पन्नः, अनादिकालप्रवृत्तेन तु चेतनासन्तानेन निर्विशेषणेन जीवत्वमात्रेण त्वत्सामिति । एवं च यथैकमेवऽपि निष्ठो जीवस्येत्पादव्ययधोषस्वभाववयं दर्शितं, तथा परलोकं गता जीवाः परलोकजीवतत्पामप्येतत्स्वभाववयं द्रष्टव्यम् ; तद् यथा-यदा मनुष्यां मृत्वा सुरलोकऽऽकारावुत्पद्यते तदा मनुष्यरूप इहलोको मनुष्यहलोकस्तस्य नाशस्तत्समकालमेव च सुराऽऽदिपरलोकस्य संभव उत्पन्नः, जीवतया त्ववस्थानम् । तस्यां च जीवत्वावस्थायां विवक्षितार्थां नेहभयो विवच्यते, नापि सुराऽऽदिपरलोको विवच्यते, किं तु निष्पर्यायं जीवद्र-

व्यमात्रमेव विवच्यते । तदेवमुत्पादव्ययधोषस्वभावत्वे औ-वस्य न परलोकाभाव इति ॥ १६६६ ॥ १६६७ ॥

आह-ननु कथं सर्वस्याऽपि वस्तुन इयं तिस्रभावता ? इ-त्यत्र युक्तिमाह-

अमओ नतिय पवई, होज व जइ होउ खरविसाणस्स ।

न य सब्बा विणासो, मवुच्छेयपसंगाओ ॥ १६६८ ॥

तोऽवतिथयस्स केण वि, विलओ धम्मए भवणमभेण ।

सवुच्छेओ न मओ, संववहारोवरोहाओ ॥ १६६९ ॥

इहैकान्तेन सर्वथाऽसतो वस्तुनः प्रभृतिरुपात्तान्ति न घटते । अथ भवति, तदिह खरविपाणन्यापि भवतु, असत्त्वाविशेषान् । तस्मादेतानि रूपेण संदोषावन्ति । न च सतः सर्वथा विनाशः, क्रमशः सर्वस्याऽपि नाशकनिर्यादौ च प्रसङ्गात् । ततस्तस्मात्सत्त्वाविस्थितस्य जीवाऽऽदिरिति केनपि मनुष्याऽऽदिभूये विलयो विनाशः, अन्येन तु सुराऽऽदिकेषु भवनमुत्पादः, सर्वोच्छेदस्तु न मतस्तीर्थहृतां, संव्यवहारोपरोधाद्, अन्यथा व्यवहारोच्छेदप्रसङ्गादित्यर्थः । तथाहि-राजपुत्र्याः क्रीडाहेतुभूतं सौवर्णकलशं भङ्गस्त्वा राजतनयस्य क्रीडाधर्मैव कन्दुको घटितः, ततो राजपुत्र्याः शोकः, कुमारस्य तु हर्षः, सुवर्णस्यामिनश्च नृपतंदासीन्यं, सुवर्णस्यो-भयावस्थायामवस्थितपुत्र्या, इत्यादिको योऽनो लोकव्यवहारस्तस्य सर्वस्याप्युत्पादव्ययधोषाऽऽत्मकवस्त्वनभ्युपगमे समुच्छेदः स्यात् । तस्मात्कथञ्चिदवस्थितस्य जीवस्य न परलोकाभाव इति ॥ १६६८ ॥ १६६९ ॥

किं च-स्वर्गाऽऽदिपरलोकाभवेऽस्मिन्नेह त्रदानाऽऽङ्गनामानर्थक्यं स्यादिति दर्शयन्ब्राह्म-

अमइ व परमि लोए, जमगिहोताइं सगकावम्म ।

तदसंवद्धं सब्बं, दाणाइफलं च लोयम्मि ॥ १६७० ॥

गताथां ॥ १६७० ॥

तदेवं लिङ्गस्तस्यापि संशयः । ततः किं कृतवानसौ ? इत्याह-

लिङ्गमि संसयम्मि, जिणेष जमणवविप्पमुक्केण ।

सो सणणो पवइओ, तिहि आसह खंडियसएहिं ॥ १६७१ ॥

अर्थः स एव । जिणो । ध० । सू० । आ० म० । (' उन्नम ' शब्दे द्वितीयभागे ११३३ पृष्ठादयस्य पूर्वमवस्थायाऽवसरं ध्यायितेन स्ववपरमगम्यणावसरं स्वयंबुद्धनंदादित्येवो-

ऽर्थः साधितः) स्वर्गाऽऽङ्गो, आवा० २ श्रु० ४ सू० १ अ० ।

" संदिग्धं परलोकोऽपि, त्याज्यमेवायुधं बुधैः । यदि नास्ति ततः किं स्यादस्ति चेन्नस्ति कदा हतः " ॥ १ ॥

आवा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

परलोमगिणियास-परलोकिनिष्पास-लि० । जन्मान्तरतिराकाङ्क्षे, प्रश्न० २ आश्र० द्वार ।

परलोमपडिबद्ध-परलोकप्रतिबद्ध-लि० स्या० ३ डा० २ उ० ।

(अर्थस्तु ' पवइजा ' शब्दे)

परलोमभय-परलोकभय-न० । विज्ञानीयादस्य सान्निध्यदेवाऽऽदेः सकाशात्तन्मुत्पादऽङ्गीनां भये, स्या० ७ डा० । आवा० । यथा मनुजाऽऽङ्गीनां सिद्धाऽऽदिभ्यः । दर्श० १ तय । स० । स्या० ।

परलोगमग्न-परलोकमार्ग-पुं० । स्वर्गाऽऽदिवीथ्याम्, जीवा०
१ अधि० ।

परलोगविरुद्ध-परलोकविरुद्ध-न०। खरकर्मऽदौ, तद्यथा-
 “बहुधा खरकर्मिभ्यं, सौख्यपतिभ्यं च शुक्लपालत्वम्। विरतिं
 विनाऽपि सुकृती, कर्ताऽ नैवंप्रकारमकार्यम् ॥ १ ॥” घ०
 २० १ अधि० ४ गुणः।

परलोगवेरि (ग्)-परलोकवेरिन्-पुं० । अन्यजन्मशत्रौ, पं०
च० ३ द्वार ।

परलोकसमावय - परलोकसमापन्न-त्रि० । समापन्ने, प्रश्न० ३
आश्च० द्वार ।

परलोगद्वय-परलोकहित-न० । जन्मान्तराय प्रधानजन्मने
वा पथं, पञ्चा० १ वि० ।

परलोकासंसापत्राग-परलोकाऽऽशंसाप्रयोग-पुं० । देवोऽहं
स्यामित्यादिरूपे परलोकाविषयकाऽऽशंसात्तन्ने अपरश्चिम-
मात्राणां नित्यं स्यात् । अत्राधनाजोपसृतिर्चांग, उपा० १
अ० । आ० । आ० ।

परवर्षण-परवञ्जन-न० । परच्छलने, ध० । तद्वर्ष्यता चैवम-
कृतमुलमान-न्यूनाधिकवाणिज्य-रमसेला-चनमुलमानुवर्ष-
मूलवृद्धयुच्युतकलान्तरप्रद्वगलञ्जप्रदानप्रद्वगकृत्कर्षण-
कृत्कट्टणनाकाऽऽवयवपरकीयवयविकयवञ्जनप्रकीयप्र-
हकचुम्बुऽऽवयवकालान्तरप्रदानमानास्थानवस्त्राऽऽदि-
वर्षणस्यमयीभेदाऽऽदिभिः संस्था पञ्चञ्जनं वज्र्यम् । यतः-
“विधाप मायां विविधैरुपार्थैः, परम्य ये वञ्जन्तमाचरन्ति । ते
वञ्चयन्ति विविधापणने नुसाम्यहो मोहविशुम्भनान् ॥१॥”
ध० २ श्रौत० ।

परवक्-न० । दर्शी अल्यचेंटमि, दे० ना० ६ धर्म = गाथा ।

परवक्त्र-परपत्त-पुं० । अपरवर्गं भिक्षाचारे, आन्ना० २ शु० १
च० १ अ० १ उ० ।

परवडिया-परप्रतिज्ञा-स्त्री० । पराऽऽनीतस्याशनाऽऽदर्शना-
प्रतिज्ञायाम्, "संघं चैव सं परवडियाय आंगिऽङ्गिय आंगि-
ङ्गिय उचयिमेतज्जा ।" आत्मा० २ ध्रु० १ चू० ७ अ० १ उ० ।

परवन्थ-परवन्त्र-न० । साध्वपक्ष्या गृहस्थस्य वस्त्रे, सूत्र० ?
ध० ६ अ० । प्रधानवस्त्रे, आचा० १ ध्रु० ६ अ० १ उ० ।

परवयण-परवचन-न० । परश्चादकस्तस्य वचनम् । प्रच्छकव
चने, नि० च० २ उ० ।

परवणस-परव्यादेश-पुं० । परव्याऽऽमव्यतिक्तस्य व्यप-
देशः-परकायमिदमज्ञाऽदिकामित्येवमदिन्वाभावः साधुसम-
भरणः परव्यादेशः । पञ्जा १ विव० । जानन्तु साधवो यथे-
तद् भक्षाऽदिकं भवेत् तदा कथमस्मभ्यं न दद्यादिति सा-
धुसंप्रत्ययाथ परकायमेतन्ननं साधुभ्यां न दीयते इति सा-
धुसमं भरणं, अथमाहानाममाऽज्ञाऽज्ञाऽऽपुण्यमस्त्विति
ज्ञा १ भ० । ध० । द्राव० ।

परवस-परवश-त्रि० । पराऽऽयत्ते, "परवशो न च तत्र गुणो-
 ऽस्ति ते ।" उत्त० १ अ० । अस्वतन्त्रे, प्रश्न० २ आश्र० द्वार ।
 १३७

परवाइपमदण-परवादिप्रमर्दन-त्रि० । वादिनां मतप्रमर्दनात्
ध्वंसने, औ० ।

परनागरण-परव्याकरण-न० । परस्तीर्थकृतस्य तेन वा व्याकरणं यथाऽवस्थितार्थप्रक्षापनमागमः परव्याकरणम् । सर्वज्ञ-प्रवचनं, आचा० १ अ० ५ अ० ६ उ० ।

परवाचिवयण-परवादिचयन-न० । मिथ्यादृष्टिनां परंपरां वादि-
नामुक्तौ, तच्च सूत्ररूपाकप्रथमश्रुतस्कन्धे तृतीयाध्यायने तु-
तीयांदेशे द्वितीयायांऽधिकारव्यवहारात् । सूत्रं १ श्रु० ३
श्रु० १ उ० ।

इदानीं पञ्चादिवचनं द्वितीयमर्थाधिकारमाधिकृत्याऽऽह-

तमेगं परिभासंति, भिक्खुयं साहज्जविणं ।

जे एवं परिभासन्ति, अंतए ते समाहिण् ॥ ८ ॥

(तमेव ह्यव्यादि) तस्मिन् साधुमु, एकै ये परस्परंगपकार-
रहितं दर्शनमापन्ना अयंशलाकाकल्याः, ते च गोशालका-
मनानुसारं आर्जोऽपका दिग्भयं वा, त एवं वयम-
पान्, पति-समन्ताद्वाग्नेः, तं भित्तुं साध्याश्चार्त्तः साधु-
शान्तं पश्यन्तकार्यदृष्टं जीविषुं शलमस्य स साधुर्जीविन-
मिति, 'ये' तदुपुष्टयर्णीणः (एवं) वदमानं 'परिभा-
षयन्ते' साध्यान्तान्तरं विदधानः, त एवम्भूता अन्नक प-
चन्तं दूरे 'समापते' मोक्षोऽप्यव्याप्तमव्य ध्यातव्यमदनुष्ठा-
नान् त वयं नन्त इति ॥ ८ ॥

यत्तं प्रभाषन्तं तद्दर्शयितुमाह-

संवत्सममकष्या उ, अन्नमन्नेषु मुच्छ्रिया ।

पिंडवायं गिलाणस्स, जं सोरह दलाह य ॥ ६ ॥

‘नमः’ एकीभावेन परस्परपकारार्थोपकारितया च ‘यद्वाः’

पुत्रकलायाऽऽस्ति न हारीषः संवहाः-शुद्धस्वार्थः समः तु-
ल्यः कलाऽप्यवहारऽऽपुत्रान् येषां तं संवहकलायाः
शुद्धस्यानुत्तुल्यपुत्रानां इत्यर्थः । तथाहि-यथा शुद्धस्याः
परस्परपुत्रकरणं माना तु पुत्राऽपि मात्रादावित्यर्थे मू-
च्छिन्ना अन्वुपपन्नाः, एवं भवन्तेऽप्यन्वयार्थे परस्परतः शि-
ष्याऽऽस्त्वान्पुत्रपुत्रकलायाः कलायां मूच्छिन्नाः । तथा-
हि-शुद्धस्यानायं न्यायः यदुत-परम्परे दानाऽऽदनापक-
रतिः न तु यतीनां, कथमप्यर्थे सूचिन्ना इति दर्शयित-
‘पिण्डप्राप्तं’ भैद्यं, ग्लानस्य अवरस्य परिणामः स्यात् ।
यन्-यस्मान् (सोढांश्च) अस्त्वप्यन्ते । तथा- (दलाहय-
नि) ग्लानिन्यायमाहात्मन्येषु तदुपकारार्थं दृढं च-
शुद्धस्याऽऽपुत्रपुत्रकलायाऽऽपुत्रपुत्रकरणं वसन्ते,
ततो गृहस्थमकला इति ॥ ६ ॥

माध्यममुपसंहारव्याजेन दोषदर्शनायाऽऽह-

एवं तुभे सरागत्था, अन्नमन्नमणुव्वसा ।

नदृसप्पहमभावा, संसारस्य अपारगा ॥ १० ॥

(एषमितिवादि) (एषं) परस्परपेक्षायाऽऽदिता ययं गृह-
स्था इव सरागस्थाः-सह रागेण वर्तन्ते इति सरागः-स-
भावस्थस्मिन् तिष्ठन्तीति ते तथा, 'अन्याऽन्यं' परस्परत्वा-
वशमुपगताः-परस्पराऽऽयत्ताः, यतयो हि निःसङ्गतया न
कस्यचिदायत्ता भवन्ति, यतो गृहस्थानामयं व्याप्य इति। त-

था नष्टः-अपगतः, सन्तः-सद्भाव-सन्तर्गतः परमार्थो ये-
भयस्ते तथा । एवंभूताश्च युयं 'मोक्षारम्भ' चतुर्गतिभ्र-
मणलक्षणस्य 'अपारम्भः' अस्तीत्यामिन इति ॥ १० ॥

अयं तावत् पुण्यस्तः, अरूप च दृग्गतायाऽऽह-

अह ते परिभाषेजा, भिक्वु मौक्त्याविमाण ।

एवं तुल्ये पद्मासता, दुपक्षे चैव सेवह ॥ ११ ॥

('अह ते परिभाषेजा इत्यादि) 'अथ' अन्तर्गतं 'ताम्'
एवं प्रतिकूलत्वेनोपांश्वान् भिक्तुः 'परिभाषित' इयान्,
किमुतः ?- 'मोक्षविशारदः'- 'मोक्षमार्गस्य-सम्यग्ज्ञानदर्शन-
चारित्र्यरूपस्य प्ररूपकः, 'एवम्' अन्तर्गतं च युयं प्रभाषमाणः
सन्तः दुष्टः पला दुष्पलाऽनर्थाऽऽपुन्यगमः तमेव सेवयं
युयम् । यदि वा-रागद्वेषाऽऽमर्क पक्षयः सेवयं युयम् ।
तथाहि-सदोपस्थाप्यारमीयगतस्य समर्थेनाद्वानो, निष्कल-
ङ्कस्याप्यसदभ्युपगमस्य दृग्गता इत्येवः अर्थेव पक्षयः से-
वयं युयम् । तथया-वचनमागतीरा वीजोदकादिदृक्कृतभो-
जिनाऽऽह इत्यादिः योऽनिलहाभ्युपगमादिल प्रभाषिताश्चैव
पक्षद्वयाऽऽनयनं भवतीति । यदि वा-त्वतोऽननुष्ठा-
नमपरं च सदनुष्ठानिनां निन्दार्थमिति भावः ॥ ११ ॥

आजीविकाऽऽदीनां पत्नीधिकानां दि-भ्रगणां वा
सहाजाननरूपतायाऽऽह-

तुल्ये भुंज पाप्सु, भिलागो अभिहडिम्बि य ।

तं च वीआदयो भोया, तनु डिम्मादि जं कडं ॥ १२ ॥

(तुल्ये भुंज इत्यादि) किल वयमपरिग्रहताया निष्कञ्च-
ना पद्मपद्मपद्मं कृत्वा युयं भुङ्क्ष्वे 'पाप्सु' कांस्या-
प्यादिव गृहभ्रमाजगु, तत्परिग्रहाद्य-
शेषादि, तथा-आहारोऽदिव मूर्ध्ना कुक्ष्यनितः कार्यं
निष्परिग्रहाभ्युपगमो भवतामकलङ्क इति । अप्य-ग्लान-
स्य भिलाऽऽनं कतुमसमर्थस्य यदपरिग्रहस्थान्याह- कार्यं
भवद्भिः, येनगनयनाधिकारमावाह गृहस्थाऽऽनयनं च यो
दोषमद्भावः स भवतामवश्यंतीर्षानि तमेव दर्शयान-यद्य
गृहस्थवीजोदकाऽऽपुन्यमर्दनाऽऽपानितमाहारं भुङ्क्वा तं ग्लान-
तमुद्दिश्येदित्याऽऽह 'य-कृतं' योऽप्यादितं तदवश्यं युष्मत्
परिभोगायावतिष्ठते । तदेवं गृहस्थभृष्टं तज्जातनाऽदिव भु-
जान्माया ग्लानस्य च गृहस्थैव वैयव्यं कार्ययन्ता
युयमवश्यं वीजोदकाऽऽदीनांजिन उद्दिशकाऽऽदिकृतभो-
जिनश्चेति ॥ १२ ॥

किञ्चाप्यन्त-

लिता निष्ठाभितरणं, उक्तिभ्या अममाहिवा ।

नातिकेदुदयं मेयं, अरूपस्मावरञ्जती ॥ १३ ॥

योऽर्थः पद्मजीविकायविराजयतिदृष्टमोजित्वेनामगृहीत-
मिथ्यावृत्तयश्च सातुपांगमापणत च तत्रोऽभिपत्ताय-कर्म-
व्यवहारसंनोपलिता-संनोपलितयथा (उक्तिपत्ति) सङ्घ-
वेकशृङ्गा भिलापात्रा-दिन्यागात्परगृहभोजनयोदशकाऽऽ
दिमोजिवान् । तथा- 'अममाहिता' शुभाभिवसागदित्ताः
सन्ताभुषणद्वेषित्यात् । साम्प्रतं दृष्टान्तद्वारा पुनरपि तदोपा-
भिधित्वयाऽऽह-यथा 'अमनः' द्रव्यस्यातिकृद्भूयितं नयै-
विलिखनं न श्रेयो-न शोभनं भवति, अपि त्वपराध्यति-

तत्कृद्भूयनं द्रव्यस्य दोषभाववृत्ति, एवं भवन्तोऽपि सङ्घि-
वेकगदित्ता वयं किल निष्कञ्चना इत्येव निष्परिग्रहताया
पद्मजीविकायविराजयते भिलापात्राऽऽदिकमपि संयमोपक-
र्यां परिहृतवन्तः, तद्भावाभावावश्यभावा अशुद्धाऽऽहार-
परिभोग इत्येवं द्रव्यलक्षणकालमाधानवपल्लन नातिकेदुदयितं
श्रेयो भवतीति भावः ॥ १३ ॥

अपि च-

तत्तेण अणुसिद्धा ते, अपदिमण जाणया ।

ण स एणियण मग्गे, अमभिक्षा वती कित्ति ॥ १४ ॥

'तत्त्वेन' परमार्थेन मानीन्द्रभिप्रायेण यथावस्थितार्थप्र-
रूपणया ते मोक्षालकमतानुसारिण आजीविकाऽऽदयः, वा-
टिका वा 'अनुशान्तिताः' तदभ्युपगमदोषदर्शनहरिण शि-
क्षां प्रादित्ताः, केन ? 'अप्रतिष्ठन' नास्य मेयदमसदपि
समर्थेनीयमित्येवं प्रतिज्ञा विद्यते इत्यप्रतिज्ञो-रागद्वेषपर-
हितः साधुस्तेन 'जानता' हेयोपादियपदार्थपरिच्छेदकेन-
न्यर्थः, कथमनुशान्तिता इत्याह योऽयं भवद्भिःभ्युपगतो
मार्गो यथा यतीनां निष्कञ्चनतयापकरणामावात् परस्पर-
गत उपकार्योपकारकभाव इत्येव न नियतो न निश्चितो न
युक्तिमद्भूतः, अतो धर्मं वाग यथा-यं पिण्डपातं ग्लानस्था-
ऽऽनीय ददति ते गृहस्थकला इत्येव अममीदृश्यादित्ता-
अप्यतोऽर्थोऽपि, तथा 'कृतिः' कर्णमपि भवदीयमम-
मोक्षितमेव, यथा चाऽप्येतोऽनित्यकरणता भवति भवद-
नुष्ठानस्य तथा नातिकेदुदयितं श्रेय इत्येव प्राप्त्यन्तः
प्रतिपादितं, पुनरपि सहधानं तदेव प्रतिपादयति ॥ १४ ॥

यथाप्रतिपादमाह-

एस्मा जावई एमा, अगवेणु व्व करिसिता ।

गिस्सिमा अपिहई मेयं, भुंजिउं ते न तु भिक्षुण्णं ॥ १५ ॥

येयमीदृशा वाक्क यथा यतीना ग्लानस्थाऽऽनीय न देय-
मित्येवा अप्र वेणुवत्-वेशयवृत्तिता तन्वी युष्मत्कृतमन्त्रान्
द्वेलेत्यर्थः । तामेव वाचं दर्शयति- 'गृहिणाम्' 'गृहस्थानां
यदभ्याहृतं तयनेभोर्ह' इत्येव 'अयस्कनः' न तु भिक्षुणां
सेवयतीति, अप्र तनुल्ये चास्या वाच एवं द्रष्टव्यम-यथा
गृहस्थाभ्याहृतं जीवोपमर्दनं भवति, यतीनां नृहमाऽऽदीना-
परिहर्तमिति ॥ १५ ॥

किञ्च-

धम्मपञ्चवणा ना मा, सांभा ण विमोहिआ ।

ण उ एयाहिं दिट्ठाहिं, पुच्चमामि पणपियं ॥ १६ ॥

धर्मस्य प्रज्ञापनं देशना यथा-यतीनां दानाऽऽदिनोपकर्त-
व्यमित्येवभूता या सा 'सांभामणां' गृहस्थानां विशेषा-
धिका, यतस्सु स्वातुष्ठानेव विद्युष्यन्ति, न तु तेषां
दानाधिकारोऽस्तीत्येतत् दृष्टान्तं प्रकरोते- 'न तु' नैवेद्याभियं-
या गृहस्थैवेव पिण्डदानाऽऽदिना यतीनांताऽऽनयस्थाया-
मुपकर्तव्यम्, न तु यतीभिरेव परस्परमित्येवभूताभियु-
ष्मदीयाभिः 'दृष्टिभिः' धर्मप्रज्ञापनाऽऽदिभिः 'पुच्ये' आदौ
सर्वेभः 'प्रकल्पितं' प्रकल्पितं प्रज्ञापनपरमार्थोऽऽदिति, यतो न
हि सर्वेभा एवभूते परिकल्पनुप्रायमर्थं प्ररूपयन्ति यथा-संय-
तैरेणान्-अनुपपत्तिग्लानां-धर्मव्यावृत्तं विधेयं, न तुपुष्केन
संयतेनेति । अपि च भवद्भिरेव ग्लानोपकारोऽभ्युपगत ए-

व, गृहस्थप्रेरणादनुमोदनाच्च, ततो भवन्तस्तत्कारिणस्त-
त्प्रद्वेषणश्चेत्यापक्षमिति ॥ १६ ॥

अथ च-

सर्वाहिं अणुसूचीदं, अचयंता जवित्त ।

ततो वायं गिराकिञ्च, ते भुञ्जे वि पगम्भया ॥ १७ ॥

ने गोशालकमननुवागणं, दिग्गवरा वा स्यान्निस्थानुगता-
जिगुक्तिमः, सर्वेय हेतुदृष्टान्तेः प्रमाणतुल्यशक्तुवन्तः स्व-
पक्षे आत्मानं यापायन्ते स्मस्यापयितुं 'ततः' तस्य घातजः
प्रातिपादयितुं सामर्थ्याभावात् 'वाद्' निराकृत्य 'सम्यग्हेतुदृ-
ष्टान्तेषां वाद्' जटपस्तं परित्यज्य ने तीर्थिका भूयः पुनरपि
वाङ्परित्यागे स्यापि प्रगल्भता दृष्टतां गता इहमुचुः, तद्य-
था- "पुराणं मानवो धर्मः, स्वाज्ञां वेदाश्चक्रिन्मनुष्यः । आज्ञा-
न्मिहान् चत्वारि, न हन्तव्यान् हेतुभिः ॥ १ ॥" अथ च-कि-
मनया बहिरङ्गया युक्तयाऽनुमानाऽऽदिकथाऽत्र धर्मपरीक्षण-
वचने कर्मधर्मिनः, यतः प्रत्येक एव बहुजनसमन्वयेन राजा-
ऽऽद्याश्चरणाद्याधर्मव्याख्यानिप्ररोधः धर्मः श्रयाकापर इत्येव वि-
धदन्, तेनाभिदसुलभम्-न ह्यत्र तानाऽऽदिनारहितेन बहुना-
ऽपि प्रयोजनमस्तीति ।

तर्क च-

"एरुमकडरामी, जहा य गोमाम्बंदनपलम्ब ।
मोक्षं न दोज्ज मरिणो, किंलियमसा गाणउज्जेता ॥ १ ॥
तद वि गणणात्तरंगां, जह रामो सो न चंदनसकिज्जेता ।
तह नावसाणमहा-जणा वि मोक्षे विमवयान् ॥ २ ॥
एज्जा मच्चक्खुमां जह, येधत्तयाणं मर्याहं वदुएहि ।
हाइ वरं वदुएहि, न तु ने वदुमा अपरेज्जेता ॥ ३ ॥
एव वदुमा वि मुहा, ण ममाण जे गण पाणति ।
संमरामसगुचलं, णिउणस्स य वेधमोक्खस्स ॥ ४ ॥"
इत्यादि ।

अथ च-

रागदोमाभिभूयणा, मिच्छन्ते अभिदृता ।

आउस्से सरणं जति, टंकणा इव पव्वये ॥ १८ ॥

रागश्च मोक्षलक्षणः, द्वेषश्च-तद्विपरीतलक्षणः, ताव्यामभिभूत-
आत्मा येषां परनाथिकानां ते अत्र, 'मित्र्यायेन', विषये-
स्नायवेधनात्तदाऽप्यधर्मायत्वेण 'न भिद्यतां' : व्यासाः सत्यु-
क्तिमिवाहं कतुमसमर्थाः क्रोधानुताः 'आक्रोशान्' असंयव-
नरूपस्तथा दसमुच्छ्यादिभिश्च हनन्त्यापारं 'यान्तं' आश्रय-
न्ते । आसिद्धेवाधे प्रतिपाद्य दृष्टान्तमाह यथा 'टंकणाः' इलच्छ-
विशेषा दुःखेया यदा परेण बलिता स्वानीकाऽऽदिनाऽभिद्वयन्ते
तदा न तानापिधैर्यायुधैर्भेदुमसमर्थाः सन्तः पवन् शरणमा-
श्रयन्ति, एवं 'तेऽपि' कुनीर्थिका वाङ्पर्याजनाः क्रोधाऽऽमुप-
हनन्त्यश्च आक्रोशाऽऽदिकं शरणमाश्रयन्ते, न च ते इदमाकल-
य प्रत्याक्राष्टव्याः, तद्यथा- "अक्रोमहणणमारण-धम्ममंसा-
ण बालसुलभानं । लानं मज्झं धारो, जडुत्तराणं अनावसिम्भ-
॥ १ ॥" ॥ १८ ॥

किञ्चान्यत्र-

बहुगुणपगप्पादं, कुजा असमाहिण ।

जेयुऽधे थो विरुज्जेज्जा, तेण तं तं समायेरे ॥ १९ ॥

'बहुवो गुणाः' स्वपक्षमिच्छपरपक्षदोषोद्भावनाऽऽदया मा-
ध्यस्थ्यऽऽदयो वा प्रकृष्टान्ते-प्रादुर्भूयन्त्यात्मनि येष्वनुष्ठानेषु
नानि बहुगुणपक्षराशि-प्रतिष्ठाहेतुदृष्टान्तेपनयनिगमनाऽऽदी-
नि माध्यस्थ्यवचनप्रकाराणि वा अनुष्ठानानि साधुवैतकाले
अवदा वा 'कुर्यात्' विदध्यात्, स एवं (वांशधन-आत्मनः
समाधिश्चिन्त्यास्थेयं यस्य स भवत्ययमसमाधिकः । एतदुक्तं
जयन्-येन येनोपस्थेयने हेतुदृष्टान्ताऽऽनि आत्मसमाधिः स्वप-
क्षासंकलक्षणा माध्यस्थ्यवचनाऽऽदिना वा परानुष्ठानात्तद्विषयः
समुत्पद्यते तत् तत् कुर्यादिति, तथा येनाऽनुष्ठान वा ज्ञापि-
तेन वा, अत्यनाथिका धर्मश्रवणाऽऽदी वाऽन्यः प्रवृत्तो 'न वि-
रुध्येत' न विरोधं गच्छन्, तेन परावरोधकरणेन तत्तद्विरु-
द्धमनुष्ठाने वचनं वा 'समावरेत' कुर्यादिति ॥ १९ ॥

तदेवं परमं निराकृत्योपन्याहारद्वारेण स्वमतस्थापनायाऽऽह-

इमं च धम्ममादाय, कासवेण पेवेइयं ।

कुजा भिक्खुं गिलाणस्स, अगिलाए समाहिण ॥ २० ॥

(इमं चत्यादि) इमंमति वक्ष्यमाणं दुर्गमधारणाकर्म,
'आदाय' उपादाय आचार्योपदेशन गृहीत्वा, काहयेन
आत्ममहावीर्यवैमानस्वामित्वप्रादुर्ध्वशानेन सदेवमुक्ता-
यां पर्यादं प्रकटय-यथाऽऽस्थानाऽधनकणधारणं चदिने
प्रवेदिने, अशब्दापरमं च निराकृत्य, निरुणशोला भिज्जु-
मानस्य अटोपरस्य भिक्खुव्यावृत्त्याऽऽदिकं कुर्यात्, कथं
कुर्यादेतदेव (वांशधन-स्वताऽऽप्यनानया यथाशक्ति) समा-
हितः 'समाविषे' पात इति । इदमुक्तं भवति-यथा यथाऽऽत्मनः
समाधिकस्याद्येन न नृकरणेन अपादयमभवत् योगा विधी-
र्यानि, तथा यथा तस्य च ज्ञानस्य समाधिरेवत्ये त-
था-विस्मृतायाऽऽदिकं विवेचयामि ॥ २० ॥

किं कुर्वतां द्वैयमिति दर्शयामाह-

संखाय पेसलं धम्मं, दिट्ठिं परिनिवुडे ।

उवसग्गे नियाभिता, आमोक्खए परिवए ॥ २१ ॥

(संखाय इत्यादि) संख्याय-ज्ञाया, कं ?- 'धर्मं' सर्वज्ञ-
जीनं श्रुतार्थाऽऽऽयमद्विज्ञं 'पेशलम्' इति सुन्दरं
प्राणिनामहिमाऽऽदिप्रवृत्ता प्रोत्तिकारणं, किमुनामिति दर्श-
यान्-दर्शने दृष्टिः सन्तुष्टपदार्थगतं सत्यवर्धनमित्यर्थः,
सा विद्यते यस्याऽन्ये दृष्टमाने यथावन्धनपदार्थपरिकृ-
द्वातिव्यर्थः, तथा-परिनिवृत्तिं । रागद्वेषिरहाक्रोधानामुत्पत्त्य-
देवं धर्मं पेशलं पारमस्यया दृष्टमानं परिनिवृत्तं उपम-
नानुक्कलप्राप्तकृत्याज्यस्य सयस्य सोढा, तोपमनोरुपमणि-
तोऽन्मज्जन्तं (वदध्यादित्येवम्) 'आमोक्खए' अशपकर्मक-
यथासि यावत्, परि-समन्तान् अज्ञसंयमनुष्ठानोक्तोक्तं भवेत्,
परिज्जेत् ॥ २१ ॥ सूत्रं १ श्रुं ३ श्रुं ३ ३ ३ ३ ।

परवाय परवाद-पुं । मिथ्यादृष्टीनां मतवादे, आचां १
श्रुं ४ श्रुं ३ ३ ३ ।

परविम्हावन-परविस्मापक-पुं । परविचार्य अमकारकं, श्रुं ।

अथ परविस्मापकमाह-

सुरजालमाइहिण, तु विम्भियं कुणइ तव्विहजस्स ।

तेमु न विम्भयइ सयं, आहट्ठुहेडहि वा ॥ २०३ ॥

सुरजालमिच्छजालम्, अविशदशब्दपरकालुकारिप्रदः, तै-
स्नया आदनाः प्रदेष्टिकाः, कुट्टकाः वक्रांकावशेषरूपाः, तैश्च
तथाविधजनस्य तादृशस्य बालिशप्रायलांक्षस्य विस्मयं वि-
श्विभ्रमं करोति, स्वयं पुनस्तेषु न विस्मयते। एष परविस्मा-
पकः। पृ० १, उ० २ प्र० १।

परिव्यालण-परविचालन-न० । परविषयोत्कनने, सम्म० १
काण्ड ।

[illegible]

परविषय-परविषय-पुं० । परदेशे, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

परवेयावच्चकर-परवेयावृत्त्यकर-पुं० । स्वार्थान्तरपङ्क्त परेषां
 वेयावृत्त्यकर, स्वा० ४ उ० ३ उ० ।

परमसिंह-परमस्क-जि०। परकीये, “ परमसिंयाभिज्जाशोभमृत्तं
कालविमयमसिं। ” परमस्कं धने योऽभिधायलाभो ग्राह्याला-
भित्वा मूर्त्ता, म मूर्त्तं नियम्भनं यस्याऽऽत्ताऽऽदानस्य तत्तथा
तथेति कर्मधारयः। अश्र० ३ आश्र० द्वार।

परसंसद्व-परसंसद्व-न० । गृहस्थाऽऽदिपरिवेषणानिमित्ते हस्ते,
मात्रके वा । गृ० १ उ० ३ प्रक० ।

परममय-परममय-पु०। कपिशः॥ अभिप्रायानुवर्तिप्रत्यक्षे, उत्त०
१ अ०। परतीर्थिकमिच्छान्ते, विशेष०। स्या०। अपरिशिद्ध-

यथादे, "जावइया वयणपहा, तावइया चैव हौति गयवा-
या । जावइया गयवाया, तावइया चैव परसमया ॥१॥" स-
म्भ० ३ काण्ड ।

[illegible]

परसमुत्तार-परसमुत्तार-३०। परस्य मोक्षप्रापकत्वे, वृ० १
सू० ३ प्रक०। (व्याख्या 'परदेसियत्' शब्दे ५३=प्राप्य गत्या)

परसमुत्तय-परसमुत्तय-त्रि० । परम्माज्जानं, आव० ४ अ० ।

परसरीग-परशरीर-न० । परकीयशरीरे, मृतकशरीरे च ।
स्थान ४ ठा० २ न० ।

परसररिअणवकखवत्तिया-परशरीरानवकाङ्गाप्रत्यया - खी० ।
परशरीरज्ञानिकरागि कुंवत्याम्, स्था० - ठ० १ स० ।

परसामान्य-परसामान्य-न० । महासामान्य सत्तायाम्, व्यवस्था-
ऽऽवधानतरसामान्यापेक्षया महाविषयत्वात् सत्तायाः । इत्या० ।

परसु-परशु-पुं० । कुगारे, ङा० ? श्रु० २, अ० । वृ० । अनु० ।

“ परसुं गहाय दंतमोक्षियगदं संतपमाणा ।” आ० म०
१. अ० ।

परमुणियत्त-परशुनिकृत्त-त्रि० । परमुच्छिन्ने, ज० ६ श०
३३ उ० ।

परसुराम-परशुराम-पुं० । यमदग्निमुने पशुधातके, स ख
यमदग्ने, रक्षुनाया ज्ञातः खेचरापशुविद्यां प्राप्य स्वगोदार-
कस्य कृतवर्षस्य वधं कृत्वा ततः स्वापतृहन्नाथ कान्तवर्ष्य
इत्या महाक्रोधपरीतः त्रिःसप्तकुर्वानिःक्रान्तिप्रथं पृथिवीं द्यधा-
त् । आ० क० ४ अ० । आ० म० । आ० नृ० ।

परसहृत्-देशो-पुं० । वृक्ते, ६ वगं ३६ गाथा ।

परस्पर-पराशर-प०। गयेन, 'गैडा' इति कथाने (प्रश्ना० ११ पद।
जं०।) आटपजः विविधेषु, प्रश्ना० १ पद। जं०। भ०। सि-
याम्-“परस्पर।” प्रश्ना० ११ पद।

परहत्थ-परहस्त-पुं० । बातृहस्तं, आत्मा० २ ध्रु० १ चू० १
अ० १ उ० ।

परदत्थपारियावर्णिष्या-परहस्तपारितापनिका-खं० । परदत्त-
न नयेद् ननु क एव नः परदत्त तस्मात्तपनिका । नक्षत्रात्, स्यात्
२ भा० १ उ० ।

परद्वि-परद्वि-न० । परंपकारे, ध० २, अधि० पञ्चा० ।

“ तत्तावत्कालः परार्थघटकाः स्वार्थस्य नाशेन ये,
स्वामान्यास्तु परार्थमुद्यताश्च स्वार्थाविरोधेन ये ।
तेऽत्र मनुष्याकुलाः परकृतयैः-यते स्वार्थतो,
ये निवृत्तं निरर्थकं परकृतं ते कं न जानामहे ? ॥ १ ॥ ”
सङ्का०१ आध० १ प्रस्ता० ।

परहित्यट्टकारि (ख) - परहितार्थकारिन् - पुं० । परेषामन्येषां
हितानर्थान् प्रप्राप्त्यनानि कर्तुं शालि यस्य स परहितार्थकारी ।
स्वत एव परप्रयोजनप्रदानधनप्रवणे, द० २-स्य । ध० ।
ध० २० । प्रव० । गुणवत्कृत् वक्ते, ध० २० ।

तत्कृतम् । संप्रति विज्ञातमनुगुणः परहितार्थकारी, नरस्वरूपं
नामत एव सुगमम्, नस्य धर्मप्राप्तौ कृतमाह-

परिहयानिरञ्जो धनो, सम्मं विन्नायधम्मसब्भावो ।

अने वि ठवइ मग्गे, निरीदचित्तो महासत्ता ॥ ७७ ॥

या हि प्रकृत्यवयवपर्यायैर्दृक्कृत्यवयवितरेण गन्तमनोवयवप्रयत्न-
धर्मप्रसाहत्यात्वात् सत्ययुक्तसङ्घातप्रसङ्गायां यथावच्छेदप्रसङ्गमन-
या, गीतायांभूत सत्यं यथावच्छेदं । अनेनाऽगीताधर्म्यत्वात् प्रसङ्गमपि
विवक्षितवस्तुद्वयसंयमाह । तथा याऽऽगमः—“किं चत्तां कटुवर,
जं सम्यग्मना । समयसन्नायाः । अन्नं कुंलसाण, कटयरागांम
पाके ॥१॥” इति । अस्यानपि अविज्ञातधर्मात् सद्गुरुणा-

अथ नामाकाणामस्मिन्मन्त्रेन जन्मनामपञ्चः स्यादेषान् प्रवृत्त्यां
ज्ञानयामि अत्र सांदिताः स्थिरिकरोति नाम शुद्धयम् । भय-
मात्रावत् । अनेन यतिशब्दाच्चाधारणेन पराजितगुणधर्मावयव-
पदेन साधारण्यं श्रावकस्वादिष्वस्वभूमिकाऽनुसारेण देशता-
या व्यापितमममस्यानुसारेण । तथा चोक्तं श्रीअष्टमाङ्कान्ति-
यशस्तकप्रमाणेन्द्रोक्तं^५ तद्वाक्येण मने । ममवा माह्वेन वा
पञ्चकसामपन्नस किं फलं पञ्चवायवा^६ । गाम्याः । मृग-
न

फला । से णं भने ! सवणे किं फलं ? । नाणफलं । से णं भने !
नाणे किं फले ? । विद्याणफलं । से णं भने ! विद्याणं किं फले ? ।
पक्खणफलं । से णं भने ! पक्खणं किं फले ? । संजमफलं ।
से णं भने ! संजमे किं फले ? । अणपहयफलं । एव अणपहय न-
वफलं, तवे बोधाणफलं, वादाणं अकिंवायाफलं । से णं भने !
अकिंवाया किं फला ? । सिद्धिणज्जवसाणफला पज्जना गोयमा ! ।
रादा- " सवणे नाणं व विद्याणं, पक्खणं वा । से संजमे । अ-
णपहय तवे चव, बोधाणं अकिंवाया चव ॥ १ ॥ "
अस्य सूत्रस्य वृत्तिः--(नदाकवे इत्यादि) तथाकथमुच्यते स्वनावं,
कञ्चनं पुरुषं श्रयणं वा नयेयुः क्व, उच्यते कृणवादिभ्योऽस्य सुगव-
न्नामस्यार्थः । माहने वा स्वार्थं हनन्निशुक्लान् चरे प्रति माहनेति
यादिनम्, उपलक्षणस्यादेव सूत्रमुपयुक्तमिति प्राच्यः । बाह्याभ्यांऽपि
समुच्चये । अथवा श्रयणः साधुः, माहनेऽभावकः, अवयवफल-
ति सिद्धान्तश्च वयं फलाः- नाणफलं (ति) धुनङ्गणफलं, अवयव-
ादि श्रुतज्ञानमावाप्यते । (विषयाणफलं (ति) विशिष्टाणफल-
फला, धुनङ्गणालि हेतोर्वापदेवविश्वेकारि विज्ञानमुपपद्यते एव ।
(पक्खणफलं (ति) विनिर्वाणफलं, विशिष्टाणालि हि पापं प्रत्या-
ख्याति । (संजमफलं (ति) कृतमयावयवस्य हि संयमे जय-
त्येव । अणपहयफलं (ति) अनाश्रयः कृतः संयमवान् (किल न-
व कर्म नोपायं । (तदफलं (ति) अनाश्रयः हि लघुकर्मणा-
त्पयमानः । (बोधाणफलं (ति) व्ययदानं कर्मानुसरणं, तपसा
हि पुरातनं कर्म निरंतर्याति । (अकिंवायाफलं (ति) योगनिरो-
धफलं, कर्मनिजगतां हि योगनिरोधं कुरुते । (सिद्धिणज्जव-
साणफलं (ति) सिद्धिरूपं पदेवमानफलं, सकलफलपथं न-
वोक्तिं यस्याः सा तथा । (माहं (ति) सप्रहशा । एतत्स-
ङ्गणमुपयुक्तमपराधं केषां हि हृदयं शास्त्रप्रवर्तमानं । धीय-
मैदास्यमाणेषु चैकदशमालाभाप्रयुक्तम्--"वदहं पमिदुःखं प-
ज्जुतासप सा गुणे व सत्यमेव । एदं सुणं गुणं हय, जणस्स
अयमं पमिदं ॥ १ ॥ " इति ।

किंविशेषः साक्षर्याह--निर्वाहचिन्ता निरुत्तुहमनाः, स-
स्पृहां हि शुक्लमागोपदेव ऽपि न प्रशस्यते । तथा चां-
नाम्--" परलोकाग्निं भाम, तपः धुनयित्ठं वयम् ।
तदेवार्थं वनिस्सुं-साहं तुणलवासे ॥ १ ॥ " किम-
त्येवमिध इत्याह--महासख इति वृत्त्या, भयः सखयतामसो गु-
णाः संतर्पयन् । तथाहि--"वरोपकारि कर्त्तनिर्गहता, विनीतता
सत्यमतुल्लवचित्ता । विद्याविनीतः ऽमुदिनं न हजित्ता, गुणा
इमे सखयतां भवन्ति ॥ १ ॥ " अ० १० २ अधि० २० सुख । (भी-
मकमारकथा 'जिमिकुमार' शब्दे चर्यते)

परहियणिरय-परहितनिरत-वि० । परोपकारानिरतं, बो० ५
वि० २० ।

परहियरय-परहितरत-वि० । परे आत्मस्वतन्त्रिता जीवास्तेषां
। इदं सम्प्रकृत्याऽऽह गुणाऽऽहानं, तत्र रतत्वाऽऽहवक्तः । परो-
पदेशाऽऽहवक्तः, जी० १ प्रति० १ अधि० १ ।

परदुश्च-परभुत-३० । परेण स्वा-तुष्ट्यातिरिक्तं भुतः पोषितः ।
" उहत्वाधं " ॥ ८ । १ । १३१ ॥ इति प्रहृष्टाकारः । प्रा०
१ पादः । अर्थः हः । कां कले, कल्पः । अवि० ३ क्षण ।
पाद० ना० । ज्ञा० । ज० ।

परा-परा-स्त्री० । योगार्थभेदे, ज्ञा० ।

समाधिनिष्ठा तु परा, तदासङ्गविवर्जिता ।

सात्पीकृतप्रवृत्तिश्च, तदुत्तीर्णाऽऽशयेति च ॥ २६ ॥

(समाधीनि) परा तु इतिः समाधीनिष्ठा बहुयमाणलक्षणम-
माध्यात्मिका, तदासङ्गं समाध्यासङ्गं विवर्जिता, साम्योक्त-
तत्प्रवृत्तिश्च सर्वोक्तिं कल्पार्थगतप्रवृत्तिश्च, चन्दनगन्धव्याधित ।
तदुत्तीर्णाऽऽशयेति च सर्वथा विशुद्धा प्रवृत्तिवात्मकचित्ता-
ज्ञानेन ॥ २६ ॥ ज्ञा० २६ पा० ।

पराश्र-पराग-३० । राज्ञि, " रेणुं पंखं रमे परामेय । "
पाद० ना० १३७ माथा ।

पराहय-पराजित-वि० । पराभयं, संघा० । ज्ञा० म० । सुच० ।
निराकृतं, स्था० १० ठा० ।

पराइयसु-पराजितशत्रु-वि० । पराभयशत्रौ, यद्धिधविजयव-
रत्नं (स्था० १ ठा०) तादृशराज्योपाजने कृतसम्भवायान-
ङ्गान् शस्त्रकृतं । श्री० । सुच० । रा० ।

परागम-पराऽऽगम-पुं० । उक्त्याऽऽगमे, जैनशास्त्रं, पराकथं
कापिज्ञाऽऽदिशब्दश्च । अष्ट० १६ अष्ट० ।

परागार-परागार-न० । पराष्टुं, दश० ८ अ० ।

पराधाय-पराऽऽघात-पुं० । पराधायऽऽदिशब्दसमुच्चैः कुलं, स्था०
७ उ० ।

पराधायणाम् (ण)-पराधातनाम्-न० । नामकर्मभेदे, य-
दुद्दयान् परेधायुघातको सर्वान् जीवः । स० ४२ सम० ।
प्रब० । उत्त० । " परधाउदवा पाणी, परेनं वलिणं पि होह
कुडिस्सं । (४३) " परानादित्थं परिमवन्ति, परेयानं ह-
न्त्ये नानिनुयेने इति पराधानं, नाशकम्बः । नाम पराधातना-
म् । ततः पराधातोऽयत्पराधातनामकमात्रपाकाप्राणो जन्तुः
परेधायन्येषां कालनामायं कलनामायं, आरुणां दुर्बलानाम-
त्वापराधः । भवति ज्ञायतं दुर्बलाऽऽनिमयनीयमृत्तिः ।
अवमये-यदुद्दयान्परेधायं दुर्बलेषां महौजस्वी देशनमात्रेण वा-
क्येनोद्भवना महाभूतत्वनामायं गतः स्रष्टयानामपि कालमा-
पादधानं, प्रतिपक्षप्रतिज्ञाप्रतिघातं च करोति तत्पराधातनामे-
त्यर्थः । कर्म० १ कर्म० १० उ० । आ० ।

पराजय-पराजय-पुं० । अग्रिमं, विजये, भा० १० १ भु० २
अ० १ उ० । नि० । विश० ।

पराजिणिच-पराजित्व-प्रत्य० । परानाभविभुतमित्यर्थः, अ०
७ श० ए उ० ।

पराजिणिचा-पराजित्य-अव्य० । भुतां जिमेत्यर्थे, परिमङ्ग-
प्राप्त्यर्थे च । स्था० २ ज्ञा० २ उ० । आ० म० । पराजित्वे-
गुणतादृ जयमानं, स्था० ४ उ० । अ० ।

पराजित-पराजित-वि० । पराभिधूये, तत्त० १३ अ० । वशी-
कृतं, आवा० १ भु० २ अ० ४ उ० । सुच० । अन्नाधाय प्रथ-
ममिक्षाशयकं, ज्ञा० म० १ अ० । अपराजित इति नाम स-
जायते । स० ।

परासिद्ध-पराऽऽनन्द-न० । पर आनन्देऽऽसिद्धिं पराऽऽनन्द-
म् । परमलक्षणं, पा० १३ वि० १ ।

पराऽऽनन्द-न० । परेदानन्दमतिनन्दनीयं तत्प्राप्तिः । अ० ४
नीयं, रोचनीयमिति यावत् । परमलक्षणं, पा० १३ वि० १ ।

पराधीन

पराणीय-परानीक-न० । शत्रुभिन्ये, तं० ।

पराणुकंपय-पराणुकम्पक-पुं० । निष्ठुनायंतया परमात्रानुक
म्पकं नीर्यकरे, आत्मानपेक्षे च । स्या० ४ उ० ४ उ० ।

पराणुपत्ति-परानुवृत्ति-छा० । आत्मव्यतिरिक्तप्रधानाऽऽवृत्तौ,
नश० ६ अ० १, ४० ।

पराभय-पराभव-पु० । पराजये, अनादरे, निपा० १ ध्रु०
१ अ० ।

पराभिभिक्त-पराभिपिक्त-पुं०। पणे पित्रादिना राज्येऽभिभि-
 क्ते राजान, यथा भरतेनाभिभिक्त आदित्ययशः। व्य० ५ उ०।

परामरिस-परामर्श-पु० । " शंपतमयस्त्रे वा" ॥ ७ । २ । १०५॥
 इति सत्रेण शपथामकारः । विचारे, प्रा० ५ पाद ।

परामृष्ट-परामृष्ट-त्रि० । "उद्गात्रि०" ॥ ८ । १ । २३ ॥ इति
 ऋतारभ्योक्तः । प्रा० १ पा० १ गृहीतः, प्रश्न० ३ आश्र० ३ ।
 "अग्रेण पापाणां परामृष्टः" आ० म० १ अ० । विषयानि-
 सायाविषयतया ऋष्टः, आचा० १ अ० २ अ० ५ उ० ।

परामुसित्र-परामृष्ट-अत्र० । आश्रितं, “आश्रितं आश्रितं,
ब्रह्माश्रितं परामुसित्रं ।” पाठो ना० ए० गाथा ।

परायण-परकीय-वि० । परमस्थ. स्थिति. "सयं मंडं अणुगन्ते-
मंड । तो परायण मंडं अणुगन्तेसयड ।" म० ८ श० ५ उ० ।

परायण-परायण -वि० । अर्धमध्यानतपर, उत्त० १४ अ० ।
अर्ध० निघे. उत्त० १४ अ० । उदयक, आव० ४ अ० ।

परायत्त-पराऽऽयत्त-त्रि०। सन्वाधीन, आद्या० १ श्रु० ३ अ०
१ नः।

परारि-परारि-अव्य० । विगमवर्षे, आत्मा०? शु० २ अ० ३ उ० ।
 गवत्प्रमाणा-परावर्त्तमाना-त्री० । याः प्रकृतयोऽन्त्यस्थाः

प्रकृतेर्बन्धनमुपमय ना विनिवार्य स्वकीय बन्धमुद्यमुपमय
वा दर्शयन्ति तन्मासु कर्मप्रकृतिषु, कर्म० ५ कर्म०।

स्वाश्रयं परावर्त्तमानप्रकृतीराह-

तगअद्द वेय दुनुयल, कमाय उज्जोगोयदुग निदा ।

तसर्वासा उ परिता, वित्त विवागाणुपुन्वीश्रो ॥ १६ ॥

(तन्मयप्रकृष्टायाः ' तन्मयप्रकृष्ट ' शब्दः चतुर्थभागे २१७८ पृष्ठे
गता) यदाः स्त्रागुतपुष्पकरास्त्राः, द्वियुगल हास्त्रास्त्रा-
दिभ्यः । तन्मयः तन्मयः (तन्मयभाष्यद्वयं) द्विक-

निशेकरूपम्, कवायाः पादशः, (उज्जोयायवेति) द्विक-
शब्दस्य प्रत्येकं स्वयं शुद्धोत्पन्नम् " उज्जोयायवेति " वच-
नान्त्योत्पत्तयः । (द्विषोत्रव्याख्या ' दुगाय ' शब्दे)

चतुर्थभाग २५३४ पृष्ठं गता) निष्पन्नं, त्रयविंशति-
स्त्रिंशदशकस्थावदशककाः , अष्टाविंशत्येता ए-

कृतवानि प्रकृतयः । (पश्चिंत्ति । प्रकृत्याप्यः प्रकृतः पञ्च-
सप्तम्याः भवन्ति । तेषां पञ्चम्याः, निद्रापञ्चम्याः ।
पञ्चम्याः भवन्ति । तेषां पञ्चम्याः, निद्रापञ्चम्याः ।

यद्यप्येता एकाविंशतिप्रकृत्या भूतवाच्येवादि बन्धुप्रान् प-
रोपरोधं न कुर्यान्ति, तथाऽपि स्वादय स्वजातीयप्रकृत्युदय-
विरोधात्परावर्त्तमाना ज्ञानानि । स्थिराभास्थिराजुमप्रकृतय-

अथ यद्यप्युदयं प्रति न विरुद्धास्तथापि बन्धं प्रतिपराव-
समानाः, शेषाश्च गतिवस्तुक्जानपश्चकर्शार्थिकाः पाङ्गव-

कसंस्यानपदं रुचंजननपदं $\$ \$$ उपूर्वोचनपदं $\$ \$$ उपोद्शोताय-

हायोगनिष्ठिक्रमः। ऽऽदिपञ्चशतं चिकित्सास्यारण्यराशिः कृ-
तद्वयमात्रासात्तात्पर्याच्चा ऽऽप्युक्तपृथक्कणाः। बर्हस्पतिः प्रकृतयो-
ग्योपायद्वयमात्रं परस्परं चिकित्वा अतः परावर्त्तमाना ऽप्यु-
क्ताः। कर्म० ५ कर्म०।

पराववाद-परापवाद-पुं०। परेषां दोषोद्भासने, नि० चू० ११
उ०। अन्तनामथ दोषाणामुद्घोषणे परापवादः, न च वस्तुस्व-

रूपाऽऽवर्तमाने परापवादः, “कुक्षानकुक्षानकुमार्गकुर्वाष्टिदान,
सम्यग् विचारयति कोऽत्र परापवादः ?” मृत्र० २ अ० ५ अ०

परावेक्षा-परापेक्षा-स्त्रा० । स्थानिनि कहेत्यपेक्षायाम्, डा० १७
डा० । प-। ५५ अयनायाम्, परार्थानतायाम्, अष्ट० १७ अष्ट० ।

परामर-परासर-पुं० । शम्भे, आट्टयपशुवशेपे. भ० इ श० ए
उ० । ज्ञा० । आत्मा० । स्वनामख्यातं ब्राह्मणपरिभाषकं,

परासु-परासु-त्रि० । मृते, आ० क० १ अ० । ज्ञा० ।

पराहिगरणि (न्)-पराधकारिणन्-पु० । किन्तु पर्यायमाधिक-
रणे प्रयत्नेन नाधिकरण । पराधकारिणी । पर्यायमाधिकरणप्रवृत्त-
के अ० १६ अ० १ ल० ।

पराधीन-परार्थीन-त्रि० । गुर्वाच्चायत्ते, विशेष० ।
पराधन-पराधन-त्रि० । अन्यतां मुखे, पं० व० २ द्वार ।

अथ० । अ० म० । सूत्र० ।
परमहंस पराभूत—अ० । अनिभूते, "परिहृतं अहितं परा-

परि-परि-अथ० । सामर्थ्ये, रा० । सर्वतो भावे, आ० म० १ ।

अ० ॥ ३५० ॥ स्वर्गसाधने, सूत्र० १, श्रु० ६ अ० ॥ आवा० ॥
आवा० ॥ स्वर्गप्रकारे, उक्त० १ अ० ॥ सध्यावृत्तौ, आवा० ॥

अ० । सर्वत्र स्थितं, चक्षुः, वायुः, शब्दः, कश्चित् प्रकार प्रा-
प्तः, निगमन्ते, पुत्रायाम्, भूषणं, उपक्रम, शाकं, सन्तोषमा-

परिश्रुत-१० । दश-रजः, दे० ना० ६ वर्ग १५ गाथा ।

परिश्रद्धालिङ्ग-दशा-पञ्चमस्कन्ध, दे० ना० ६ वर्ग ३६ गाथा ।
परिश्रद्धा-दशा-वृत्तमूर्धन्योऽन्त, दे० ना० ६ वर्ग ३३ गाथा ।

परिग्रहः ॥ ८ ॥ ४ ॥ १६० ॥ इति शिल्पः परिग्रहाऽऽदि

परिअत्तशा-परिवर्त्तना-अ० । मृत्रः ॥ ५९ ॥ विष्णुस्मृत्येन

परिअद्वय-परिवर्द्धक-त्रि०। वृत्तकारां०, "समणगविदपरि-

परि-कृपक-त्रि० । अग्रे गामिनि, श्री० ।
— नैमी-नांवे दे० ना० ६ वृगं २४ गाथा ।

परिग्रह-दश-लानि, दश-नानि दश-नानि दश-नानि ।
परिग्रह-परिकर-पुं० । त्रिंशद्विंशपरिग्रहानाम्, अनु० ।
परिग्रह-परिकर-पुं० । त्रिंशद्विंशपरिग्रहानाम्, अनु० ।

परिअल (ल)-गम्-धा० । गतो, " गमः अइ-अञ्जोत्प्लु-वञ्जो
जासं कुनाकुन-पञ्चदृ-पञ्चउन्-गिमह णो-णो-णो-मुक-पद

अ-रुद्र-परिभक्त-वाल-परिभक्त-गणारणस-विषयसहित

अधिः । भित्तिः । परिधौ, नगरपरिक्षाऽदी च । अनु० । संक्षेपे, आचा० १ ध्रु० ८ अ० २ उ० ।

अथ परिक्षेपपदं निक्षेपआह-

नामं उवणा दक्षिण, स्थिते काले तदेव भावे य ।

एसो उ परिक्षेपे, निक्षेपेो ब्रह्मविहो होइ ॥ ३१६ ॥

नामपरिक्षेपः, स्थापनापरिक्षेपः, द्रव्यपरिक्षेपः, क्षेत्रपरिक्षेपः, कालपरिक्षेपः, भावपरिक्षेपः । एष परिक्षेपे निक्षेपः षड्विधो भवति, तत्र नामस्थापने गताये ।

द्रव्यपरिक्षेपे प्रतिपादयति-

सच्चिदाऽऽदी दग्ने, सच्चितो दुपयमादिगो तिविहो ।

मीसो देसविताऽऽदी, अचितो होइयो तत्थ ॥ ३१७ ॥

द्रव्यपरिक्षेपस्त्रिविधः सच्चिदाऽदिः-सवित्तः, अचित्तो, मिश्रक्षेत्रयोः । सवित्तसच्चिद्विधो-द्विपदचतुष्पदपदभेदान् । तत्र ग्रामनगराऽऽद्वयं नमुन्यैः परिवर्धितं स द्विपदपरिक्षेपः, यत्र तुरङ्गमहत्त्वादिभिः स चतुष्पदपरिक्षेपः । यत्पुनर्गुणैः सोऽपदपरिक्षेपः । मिश्रोऽप्येवमेव त्रिविधः । परं (देसविताऽऽदि नि) देशे एकदेशे उपचितः संचितनः, आदिशब्दाहं-शे अपचितो व्यपगतचैतन्यः । किमुक्तं भवति ? यथेकं मनुष्याहं इत्यादयो जीवन्ति, अपरे तु मृताः, परं ग्रामाऽऽदिकं परित्यज्य व्यवस्थिताः । स मिश्रपरिक्षेपस्यैव भवति ।

नमेषाह-

पासाणिष्टगमाद्वि-खोडगकडगकटिगा भवे दवे ।

खाद्यसरनङ्गगडा, पवयदुग्गाणि खेत्तन्मि ॥३१८॥

पाषाणमयः प्राकारो यथा द्वारिकायाः, इट्टकायः प्राकारो यथा नन्दपुरे, मुक्तिकायः यथा सुभनःसुभननगरं (?) (खोड किं) काष्ठमयः प्राकारः कस्यापि नगराद्भवेति, कटका वंशवलाऽऽदिमयः काष्ठका वस्तुलाऽऽदिमवस्थित्यः, तन्मयो वा परिक्षेपो ग्रामाऽऽदिभवेति एष सर्वोऽपि द्रव्यपरिक्षेपः, तथा क्षान्तिका वा सरो वा नदी वा गर्वा वा पर्वतो वा दुर्गाणि वा जलदुर्गाऽऽदीनि, पर्वता एव दुर्गाणि वा । एतानि नगराऽऽदिकं परिक्षिप्य व. वस्थितानि तत्रपरिक्षेप उच्यते ।

कालपरिक्षेपमाह-

वासारते अद्वा-णिण्यं ति गिरहं अपाणिण्यं नचा ।

कालेन परिक्षिप्तं, तेण तमणे परिहरति ॥ ६१६ ॥

वर्षादौ च अनिपानीयमिति कृत्वा, प्रीमे उष्णकाले अपानीयमिति कृत्वा गङ्गे न शक्यते इति ज्ञात्वा तेन कारणेन तत्र गरादिकमन्ये परराष्ट्रराजानः परिहरन्ति तत्कालपरिक्षिप्तम् ।

भावपरिक्षेपमाह-

नचा नरवद्गो स-त्सारबुद्धीपरकमविसेसे ।

भावेषु परिक्षिप्तं, तेण तमणे परिहरति ॥ ६२० ॥

सत्वं धर्मः सारो द्विधा-बाह्यः, आभ्यन्तरश्च । बाह्यो बलवाहनाऽऽदिः, आभ्यन्तरो रत्नसुवेषाऽऽदिः । बुद्धिर्नृपतिभ्यः विभेदाच्चतुर्विधा, यथा अभयकुमारस्य पराक्रमः औरस-बलाऽऽत्मकः । एतान् सर्वसत्तारबुद्धिपरकमविशेषान्, वि-वक्षितनरपतेः संयन्त्रिणो ज्ञात्वा, यथेनेन सार्द्धं विग्रहमार-प्यमाह तत उत्तमनियन्त्रे सुपुत्रगोपायामस्माकमेनेन कन्दा

इति परिभाष्य तदीयं नगरं यदन्ये राजानः परिहरन्ति तत्तदीयेन सत्त्वसत्ताराऽऽदिना भावेन परिक्षिप्तं प्रतिपत्त्यम् । व्याख्यातं परिक्षेपपदम् । बु० १ उ० २ प्र० ।

परिगमण-परिगमन-न० । परि समस्ताद् गमनम् । गृहभावग-मने, नि० बु० ३ उ० ।

परिगय-परिगत-त्रि० । व्याप्ते, उत्त० २ अ० । परिवर्धिते, औ० ।

परिगलंत-परिगलत-त्रि० । कुरति, " परिगलंतस्तथा " । आ-चा० १ ध्रु० ५ अ० ५ उ० ।

परिगालण-परिगालन-न० । द्युक्तिशङ्कमस्याऽऽदिग्रहणार्थं जलनिःसारणे, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

परिगिञ्जक्य-परिगृह-अव्य० । अङ्गीकृत्यर्थे, उत्त० ५ अ० ।

परिगिलायमाण-परिगलायत-त्रि० । ग्लायति, आचा० १ ध्रु० ८ अ० ३ उ० ।

परिगुर्वत-परिगुप्यत-त्रि० । व्याकुलीभवति सततं भ्रमति, परि-गु-यत् । ' शुङ् ' जाताः शब्दार्थत्वात् । संशय्मने, स्था० १० डा० ।

परिग्रह-परिग्रह-पुं० । परिगृह्यते आर्दायतेऽस्मादिति परि-ग्रहः । परिग्रहणं वा परिग्रहः । प्रय० ६३ द्वार । धनधान्याऽऽदिभ्योकारि, औ० प्रश्न० । सूत्र० द्विपदचतुष्पदधनधान्याऽऽदिकं, सूत्र० २ ध्रु० ६ अ० आन्तरममरूपकैः, सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० । धन्यधान्याऽऽदिद्विपदचतुष्पदाऽऽदिमं ग्रहः, सूत्र० १ ध्रु० ५ अ० । साधुमार्गाऽऽतिक्रमणं ग्रहे, आ-चू० ४ अ० । न च बाह्याऽऽभ्यन्तरभेदाद् द्विधा । तत्र बाह्यो धर्मसाधन्यन्ति-कधनधान्यभेदादनेकधा आभ्यन्तरस्तु मिथ्याविरक्तिका-यप्रसादाऽऽदिकनेकधा । परिग्रहणं वा परिग्रहो, सूक्ष्मेत्यर्थः । स्था० १ डा० । प्रश्न० । उत्त० । आचा० १ ध्रु० । धर्मसाध-न्यन्तिरेकं धनधान्याऽऽदी, स्था० २ डा० १ उ० । पं० ७० । आचा० । सूत्र० । परिगृह्यते इति परिग्रहः, तस्य, कीदृशम् ? कृत्स्नस्य, नवविधस्येत्यर्थः । स चायम-धनं १, धान्यं २, क्षेत्रं ३, वास्तु ४, रूप्यं ५, सुवर्णं ६, कुप्यं ७, द्विपदः ८, चतुष्पदश्च इति अतिव्यापिकां व्याख्यास्यमानः । धर्मद्रवाद्भूत्वाभिरुतदश्वकालिकमियुक्तौ तु-गृहिणामर्थप-त्रिग्रहो धान्यं १-रत्न २-स्वायत् ३-द्विपद ४-चतुष्पद ५-कूप्यं ६-भेदान् सामान्येन षड्विधोऽपि नत् प्रभेदेभ्यः-व-द्विविधः प्रोक्तः । (ध०) (धान्यानि चतुर्विधानिः ' धरण्य ' शब्दे चतुर्विभागे २६५६ पृष्ठे गतानि)

रत्नानि चतुर्विधशितिर्यथा-

" रथणाँ च उव्वीसं,

सुवन्नं १ तउ २ तं ३ रथयं ४ लोहाँ ५ ।

सीसम ६ हिरण्यं ७ पासा-

णं ८ वहरं ९ मणिं १० मोल्लिअं ११ पवालं १२ ॥ १ ॥

संखो १३ तिलिप्पा १४ सुगु १५ सं-

दण्णाणि १६ वण्णा १७ उमिल्लाणि कट्ठाँ १८ ।

तह चम्म २० वृत्तं २१ वाला २२,

गंधा २३ वण्णसहाँ २४ च २५ ॥ २ ॥ "

प्रसिद्धान्यमूनि, नवरं रजतं रूप्यं, हिरण्यं रूपकाऽऽदि, पाषाणा विजातिरत्नानि, मथयो जात्यानि, तिनिसो बुद्धि-

शेषः । अमिलान्यूनां च आश्रयः काष्ठानि श्रीपण्डोऽपि फलकाऽऽ-
दीनां चर्मण्यं विहाऽऽदीनां दग्धा गजाऽऽदीनां, बालाश्चर्मयो-
दीनां द्रुशोपयानि पितृवदादीनि । (स्थावरम् 'धावर' शब्दे
चतुर्थभागे २४०० पृष्ठ गतम् । (त्रिपदं 'दुपय' शब्दे चतुर्थ-
भागे २४६० पृष्ठ द्रष्टव्यम् ।) (चतुर्वर्गम् 'चउप्यद' शब्दे
तृतीयभागे १०५० पृष्ठ गतम् ।) (कुप्यस्वरूपम् 'कुप्य'
शब्दे तृतीयभागे ४२६ पृष्ठ गतम् ।) नानाविधमपि कुप्यमे-
कमेव, यथा- 'नाशापि हावगरणं, शृगाविहं कुप्यलक्षणं हो-
इ । एतेऽपि भण्डिभ्यो, छत्रिवह चउतद्रिभ्यो उ ॥ १ ॥'
चतुःपट्टिभेदोऽप्येव नययिष परिग्रहोऽन्तर्भवति । अ० २ अ० १० ।
प्रव० । न० । आनु० । आचा० । वृ० । (परिमहं अममाय-
सि) परिगृह्यत इति परिग्रहः-संयमातिरिक्तमुपकरणेऽऽ-
दाते, तस्मामीकृतेन अस्वीकृत्यन्तसाध्यनादान इति या-
यत् । स एवेति धो भिन्नः कालज्ञो घलज्ञो मात्रज्ञः क्षेत्रज्ञः,
क्षेत्रज्ञः, क्षत्रज्ञः, विनयज्ञः, स्वयम्भो, भावज्ञः, परिग्रहसममी-
कुर्वाणश्च । आचा० १ ध्रु० २ अ० ५ उ० । 'बहुं पि लभ्युं
गुणं देति ।' (६० सूत्र ।) (वहुं पि) बहूपि लभ्या
(न निहंति) न स्थापयेन्न सन्निधिं कुर्यात्, स्नातं ता-
वत् सन्निधीयत एव, बहुभि न सन्निध्यादिन्यसिद्ध्यर्थः-
न केवलमाहारनन्निधि न कुर्यात्, अपरमपि वस्त्रपात्राऽऽ-
दिकं संयमापकरणानि विरुद्धं न विधुष्यादित्याह-परिगृह्यत
इति परिग्रहो धर्मापकरणार्थातिरिक्तमुपकरणं, तस्मादानान-
नमप्यपेक्षदपस्येत्, अथवा-संयमापकरणमपि मूर्च्छया
परिग्रहो भवति, 'सुखं परिग्रहः ।' (तथाच अ० सूत्र०)
इति चचनात्, तत आत्मानं परिग्रहादप्यप्यन्तुपकरणं तु-
रगवत् सुखं न कुर्यात् । आचा० १ ध्रु० ५ अ० ५ उ० ।
(धर्मापकरणं न परिग्रहे शूनीतमिति 'धर्मापकरण' शब्दे
चतुर्थभागे २७६३ पृष्ठ गतम्)

कर्मशरीरभाण्डपरिग्रहाः-

कश्चिदे शो भते ! परिग्रहे ? गोयमा ! तिचिदे परिग्रहं
पश्यत । तं जहा-कम्मपरिग्रहे, सरीरपरिग्रहे, बाहिरभंडम-
त्तोवगरणपरिग्रहे । शूर्यमाणं भते ! एवं जहा उवहिणा दो
दंढा भणिया तवह परिग्रहेण वि दो दंढा भाणियव्वा ।

(परिमहं ति) परिगृह्यत इति परिग्रहः । अर्थतस्योपधे-
क्ष को भेदः ? उच्यते-उपकारकः, उपधिममन्त्यबुद्धया परि-
गृह्यमाणस्तु परिग्रह इति । अ० १ ध्रु० ७ उ० ।

तिचिदे परिग्रहं पश्यते । तं जहा-कम्मपरिग्रहे, सरीरपरि-
ग्रहे, बाहिरभंडमत्तपरिग्रहे । एवमसुक्कुमारणं । एवं ए-
गिदियनेरुपवज्जं जाव वेमाणियाणं । अहवा-तिचिदे परि-
ग्रहं पश्यते । तं जहा-सच्चित्ते, अच्चित्ते, मीसए । एवं नेरद-
याणं निरंतरं जाव वेमाणियाणं ।

परिगृह्यते स्वीकृत्यत इति परिग्रहो सुखं विषय इति । इह
श्रियासमिति व्यपदेशभाषां भाषाः । स च नारैकेन्द्रियाणां
कर्मोद्विरेष संभवति, न भाण्डाऽऽदिति । स्या० ३ डा० १
उ० । दश० । द्रुशः । इह चतुर्थियपरिग्रहेषु जन्मव्यतोऽतिचारे
सत्येकाशनम्, मध्ये आचारसत्त्व-उत्कृष्टलक्षणम् । जीत० 'वि-
भूसावतिषण्य वा परिग्रहं सुखं वा, वायदं वा । नन्ध सुखं
१३३

कम्मद्वगरेषण्यसत्त्वयो, वायदं हिरण्यमादीशु गहणे धारणे
वा ।' प्रवृत्तः चरित्रकुशलो भवति । महा० ३ अ० । 'अन्ध
य अज्ञालजं पटिगदमादीनि विवह उवगरणं । परिगृह्ये सा-
हृदि, तं गोयमा ! केरिस्सं गच्छं ? ॥१॥' महा० ४ अ० ।

परिग्रहः-

अत्येगे गोयमा ! पाणी, जे शो चयइ परिग्रहं ।

जावइयं गोयमा ! तस्स, सच्चित्ताचित्थमीसं ॥

पभूयं वागुजीवस्स. भवेज्जा उ परिग्रहं ।

तावइएणं तु सो पाणी, ससंगो सुक्खसाहणं ॥

शाणातिगं थ आरोहं, तन्हा वजे परिग्रहं ।

अत्येगे गोयमा ! पाणी, जे य हित्ताए परिग्रहं ॥

आरंभं नो विवजेज्जा, जैति य भवसरं । महा० २ अ० ।

जंत्तु ! एतो परिग्रहे पंचमो नियमा शाणामणिक-

णगरयणमहीरपरिमलसपुत्तदारपीरजगुदासीदासभयणपे-
सहयपगोमाहिसउत्तरअयगवेलगसिवासगडरइजाणजु-
गमंदसयपयाऽऽसत्ताराहणकुवियपयययसाभोयणआ-
च्छायाणमंभलभायणभवणाविहे चत्र बहुविहियं भरहं न-
गनगरनिगमनययपुत्ररदोणमुहवडकवडमडंससाहपड-
यसहस्समंडियं थिमियमेयणीयं एगच्छुत्तं ससागरं छे-
जिऊण वतुहं अपरिभियमगततएमगुणपमहिच्छासार-
निरयमूलो लोभकलिकसायमहाव्यं वित्ताऽऽयासनिचि-
यत्तिपुसालो गारपरिवरेल्लियमाविडो नियडितया पा-
त्तपल्लयथरो बुष्पफलं जस्स कामधोआ आयासविमुत्तका-
लहपकपिथमासिहो नरवडमं पूजिआ बहुजणस्स हियय-
दइओ इमस्स मोक्खवरमुत्तिमगस्स फलिहभूओ चरिमं
अहन्मदारं ॥

(जंत्तु ! इत्यादि) जम्बुरिनि शिऱ्याऽऽमन्नणम् । (एतो सि)
इतच्चतुर्थोऽऽवधारणनन्तरं परिग्रहणं परिगृह्यत इति परि-
ग्रहः । इह च परिग्रहशब्दोपादानेऽपि वक्ष्यमाणविशेषा-
ऽप्यथाऽनुपपत्त्या परिग्रहनन्तरं ति द्रष्टव्यम् । अमुकस्तु पञ्च-
मः पुनराश्रयो भवतीति गम्यते । पञ्चमव्यं चाऽस्य तत्र
क्रमाऽऽप्यणत्तु नियमाभिधेयते नामः पञ्चमव्यमाश्रयाणां
लभते, मध्ये कथम्भूतोऽनाविद्याह- (नानामणो यादं)
तत्र नानामणपदविधेः भारते वसुधां च भूक्याऽपि या
अपरिभितानन्तवृणा अनुगता च भेदेच्छा । एव सलं य-
स्य परिग्रहः । स तथेति सत्यन्धः । तत्र नानविधा ये
मणयः चन्द्रकान्ताऽऽद्याः कृतकं च सुवर्णरत्नाणि च कर्तृ-
नाऽऽदिति । महा० परिमलाः महा० उग्वद्वद्वयाऽऽमोदा ये सपु-
त्रदाराः सुतपुत्रकलभारिण, ते च परिजतश्च पारिवारः दारि-
दासाश्च चेदीजिडाः, सुतकाश्वराः, प्रेयाश्च प्रयोजनतु प्रे-
पर्णियाः इत्येवज्जातिमहियां पुत्रराजगवेलकाश्च प्रतीताः । शि-
विकाश्च कुटाऽऽच्छादेतज्जपानविशेषाः शकटानि च गम्यन्-
रथाश्च प्रतीताः, यानानि च गम्यन्विशेषाः, पुण्यानि च
वाहनानि गोलेऽऽग्रनिजज्जपानविशेषा वा । स्वयन्दाश्च र-
थविशेषा । शयनाऽऽसनानि च प्रतीतानि, वाहनानि यानपा-

अणि (कुत्रिय सि) कुप्यति च गृहेऽपस्काराः सदा दृष्टा-
ऽव्यः, अनाति च गणितोऽर्थेति, धान्यपानभोजनोऽऽ-
च्छन्नगन्धमाल्यभाजनम् नामि च प्रतीतिरिति द्रष्टव्यः ।
तत्सत्त्वादिभिः कार्यसाधयिनि तत्पुरुषाः । अतस्तं चैव बहु-
विधिकर्मैकप्रकारं, तथा भरतं क्षेत्रविशेषं, नगाः पर्वताः,
नगराणि कर्तव्यंति । निगमा बलिनां स्थानानि, जनप-
दा देशाः, पुरवराणि नगरकदेशभूतानि, द्रोणमुद्यानि जल-
स्थलपथोपेतानि, वेष्टानि धूर्त्तप्राकारोपेतानि, कर्षटानि कु-
नगराणि, मङ्गशानि दूरस्थितसीमन्तराणि, संवाहाः स्था-
पयः पत्तनानि जलस्थलपथयोर्म्यतरमुक्तानि, तेषां यानि
सहस्राणि तैर्मण्डितं यत्तत्तथा, स्तिमितमेतिनीकं तिम्रं
मेदिनीनिवासिजनम्, एकच्छत्रम् एकाजकमित्यर्थः । ससा-
गरं समुद्रानामित्यर्थः । युक्त्या परिभुज्य, तथा वसुधां पृ-
थ्वीं भरतकदेशभूतानं च मुक्त्या, एतद्भोगेऽर्थात्तर्थाः । (अ-
पवित्राणि नरैरुपभोग्यमादिच्छासारान्नियमोक्तानि)
अपवित्रानन्ता अत्यन्तानन्ता तृष्णा प्राप्तायं संरक्षणरूपा
या चागता सती महती चेच्छा अग्रास्तायामिलापरूपा
ते एव साराणि अक्षय्याणि निरया निगन्धमफलानि मू-
लानि जटा यस्य परिरुद्धतोः अथवा-अपवित्रा अन-
न्ततृष्णाया या अगुप्ता मेदिच्छालारा निरया च नर-
कहेतुविशिष्टेया वा चैव मूलं यस्य स तथा । इह च प्र-
कारी प्राकृत्यैर्लोभप्रयी चैवोपपन्नमासन्धेति लोभः प्र-
तीतः, कोऽसंशयः, कारायेऽवमानमाया एत एव महान्
रुक्मो यस्य स तथा । इह च कपायग्रहणं अपि यत्नमग्र-
हणं तत्तस्य प्रधानत्वापेक्षम् । तथा विन्ताश्च चिन्तनानि आ-
यासाश्च मनःप्रभृतीनां वेदाः न एव । पादगन्तेषु-विन्ता-
शतान्येव विनिविता निरन्तरा विपुला विस्तीर्णा शाला
शाखा यस्य स तथा । तथा (गण्यंति) गौरमात्रं ऋद्धि-
दिनाऽऽदिकरणानि, तान्येव (पविरेक्ष्यंति) विस्तार-
वत् अप्रविष्टं शाखामध्यभागान् विस्तारं श्रोत्रा यस्य स
तथा । पाठान्तरे गौरवप्रविरेक्षिताप्रशिक्षणः । तथा (निय-
डियतया पत्तपक्षधरा) निरुद्धतयाऽभ्युपचारकयेन यत्त-
नानि मायाकर्मोऽच्छन्नार्थानि वा मायाऽन्तराणि ता एव
त्यक्त्वपक्षवास्तान् धारयति यः स तथा पक्षये स्नेहकोमलं
पत्रम् । तथा पुष्पं फलं यस्य (कामभोगंति) प्रतीतमेव ।
तथा (आयासविशेषं कलहपक्षपिपयगान्तिहो) आया-
सः शरीरखेदः, विनुराया वित्तखेदः, कलहो वचनभण्ड-
नम् । एत एव प्रकटिपत्तं प्रकम्पनामप्रशिक्षणं शिखराग्रं
यस्य स तथा । नरयतिर्नृपूजना, बहुजनस्य हृदयव-
धित इति प्रतीतम् । अथ प्रत्यक्षस्य मोक्षवरस्य भाव-
मोक्षस्य मुक्तिर्य निर्लोभनैव मार्ग उपायो मोक्षपरमुक्तिमा-
र्गस्तस्य परिघोपमो । विद्यात इति यावत् । चरममधर्म-
हारम्, इति व्यङ्ग्यम् । अनेन च यादृश इति द्वारमुक्तम् ।

यथाभियुच्यते-

तस्य य नामाणि इमाणि गोत्राणि हुंति तीसं । तं जहा-
परिगृहो १ संवयो २ चयो ३ उवचयो ४ निदाहं ५ सं-
भारो ६ संक्रो ७ एवं आचारो ८ विंशो ९ दन्वसारो
१० तहा महिच्छा ११ कर्षवभो १२ स्नेह्या १३ य-

हिदी १४ उवकरणं १५ संरक्खणा य १६ भारो १७
संपापुणायको १८ कलिकरं १९ पवित्यरो २० अ-
खतो २१ संघो २२ अगुत्ती २३ आयासो २४ अ-
क्रिणो २५ अगुत्ती २६ तहा २७ अखत्पको २८
आसती २९ असतोसे ति वि य ३० । तस्य एयाणि
एवमादीनि नामभेदाणि हुंति तीसं ॥

तस्य च नामानि गौलानि भवन्ति विशन् । तद्यथा-परि-
गृह्यत इति परिग्रहः शरीरोपध्यादिः, परिग्रहणं वा परिग्रहः
स्वीकारः १, संवीर्यत इति संश्रयः २, एवं चयः ३, उपचयो
४, निधानं ५, संश्रित्यत धार्यते सम्भर्यं वा धारयं संभारः
६, सङ्कीर्यते सम्पिण्ड्यत संकरयं वा साम्पण्डनं वा सं-
करः ७, एवमादरः ८, परिदः पिण्डनीयं पिण्डनं वा ९,
द्रव्यलक्षणः सारः । तथा महच्छा अपवित्रितवाञ्छा ११, प्र-
तिवन्धोऽभिषेद्यः १२, लोभाऽऽत्मा लोभस्वभावः १३, मह-
ती इच्छा । अत्रचित् " महिदी " इति पाठस्तत्र " अहं " ग-
तौ याचने चेति वचनादर्थिव्याख्या महती ज्ञानोपध्माऽदि-
कारणविकलवादिपरिमाणा अर्धमर्हादिः १४, उपकरणम्
उपधिः १५, संरक्खणाचमिष्यङ्कशाणं क्षुरीणाऽऽदिरक्षणं १६,
भारो गृहनाकारणं १७, संपातनात्मनश्चामीलकानामुत्पादकः
सम्पातोत्पादकः १८ कल्लोनां कलहानां कण्ड इव भाज-
नविशेष इव कालहरणं १९, प्रविस्त्रो धनयान्ताऽऽदि-
प्रविस्त्राः २०, अर्थोऽप्यर्थतृप्त्या २१, संस्तवः परेचयः,
स चाऽऽस्त्यङ्गलक्षणां परिग्रहः २२, अगुत्तिरिच्छया अ-
नोपगतं २३, आयातः खेदः तदेव त्वारादिग्रहोऽवयात उ-
क्तः । अहं च- " वदं वज्रमाहृणमाह । " २४, अपिवायो ध-
नाऽऽदिरत्यजनम् २५, अस्तिः सत्त्वोत्पत्ता २६, तृष्णा धनाऽऽ-
याकाश्लः २७, अनर्थकः परमार्थोऽव्याय निरर्थकः २८, आश-
क्रियेताऽऽश्रयात्मकः २९, अन्त्योपः ३०, इत्यपि च, तस्य
परिग्रहस्य एतानि प्रत्यङ्गानि एवमादीनि उक्तप्रकारवर्गेण
नामभेदानि भवन्ति विशादिनि ।

अथ ये परिग्रहं कुर्वन्ते, तानाह-

तं च पुण परिगृहं समायति लोभयस्या भवखर-
विमाणावासिणो परिगृहर्हं परिगृहे विविहकरणवृद्धी
देशनिकाया य असुरभुगणगल्लिज्जुजलखदीचउददिदि-
सि वल्लथिअअण रंभिपणपणि वडंसिवाहंयभुपुवाडयकं-
दिपमहाकेदिपकुडंउपगंदेश पिपायभूपजक्खरक्खसार्क-
नरकिंउरिममशोरगंणव्वा य तिरियवासी पंचविहा जो-
इतिश य देश बहस्सती चंदसुरसुक्खणिच्छुरा राहू
भूपकेज बुवा य अंगाराका य तत्तवणिजक्खणवगा
जे य गहा जोइसियन्मि चारं चरंति, केज य गतिर-
तिया अट्ठावीसतिविहा य नक्खत्तदेवण्णा शाणासं-
ठाणसंउियाओ य ताराओ ठिबलेस्सा चारिणो य
अविस्सामपंढलगती उवरिचरा उड्डुलोगवासी दुविहा ने-
माणिया य देवा सोहम्मिसाखसणं कुमारयाहिदंबलो-
गलंतकमदामुक्कसहसराअणयपाणयआरहण्णुवा कप्प-

वरिमाषवासिणो सुरगणा मेवेजा अगुतरा य दु-
विहा कप्पातीया विमाषवासी महिङ्गीया उच्चा सुर-
वरा एव चेते चउगिहा सपरिता वि देवा ममायं-
ति भवणवाहणजाणविमाषासपयासणाणि य खाणावि-
हवत्थभूतसाणि य पवरहरणाणि य शाणामणिपंच-
वसाध्वं च भायणविहं नाणाविहकामरूवेवउजियअ-
च्छरणसंघाए दीनसमुदे दिसाओ चेद्याणि य व-
णसंघे पवते गामनगराणि य आरामुज्जाणकाणणाणि य
कूवसरत्ता य वाविदीहा य देवकुलसभपवावसहिमाइयां
बहुयां किच्छाणि य पणिगिहचा परिगहं विपुलदन्व-
सारं देवा वि सिद्धंगा न तां न तुडिं उवलम्भंति अच-
तविपुललोभाभिभूयासभा वासरहरइकुमारवट्टपव्यकु-
डलरुयववरमाणसुचरकालोदधिलवणसलिलदहपतिरतिक-
रअजयकसेलदहिसुउवउपायकंचयणकविचित्तजमकवर-
सिहरिहूडवासी वक्खारअरुम्भपीमु सुविभक्तभागदेसासु
कम्भपीमु जे वि य नरा चाउरंतचकवट्टो वासुदेवा ब-
लदेवा मंडलिपा इस्सरा तलवरा सेणावई इम्भा सेटो-
या पुरोहिद्या कुमारा दंडणायागा मादेविद्या सत्थवाहा
कुडविद्या अमबा एए अणं य एवमादी परिगहं संचि-
णति अणंतमसरणं वरंतं अयुवमणिचं असासयं पाव-
कम्मेनेमं अवकिरियवं विणासमूलं बहंघपरिकिलेसव-
हुलमणंतसंकिलेसकरं ते तं धणकणगरयणनिचयपिंडि-
या चव लोभमत्या रूसारं अतिवयंति सब्बदुक्खसंनि-
लयणं परिगहस्सेव य अट्टाए सिप्पसं सिकखाए बहुजणो
कलाओ य वाचचारिसु निपुणाओ लेहादिपाओ सउणर-
यापसाणाओ गणियप्पहाणाओ चउसहिं च महिलागुणे
रतिजण्ये सिप्पसेवं असिमसिफिसिवाणिजं ववहारं अ-
त्थसत्थं हउत्तसत्थं च्छरुप्पगयं विविहाओ य जोगजुंजणाओ
य अणं सु य एवमादिपसु बहुकारणसपसु जावजीवं न-
डिआए संचिणंति मंदवुद्धी परिगहस्सेव य अट्टाए करेति
पाणाण्य बहकरं अलि यनिपाडिसातिसपओगे परदवअ-
भिज्जा। सारदारगमणमेवणाए आयासनिव्वरणं कलहभंड-
णवेराणि य अवमाणविमाणणाओ इच्छमहिच्छपिवास-
सतततिसिया तएहेगिलोमयत्ता अचाएअनिग्गहिपा
करेति कोहमाणमायालोभं अकिच्छाजे परिगहे चव
हुंति नियमः सुखा दंडा य गारवा य कसाया स ॥ य का-
मगुणअएहगा य इंदियलेसाओ सयणंतपओगा सचिचा-
चित्तमीसगाइं दव्वाइं अणंतकाइं इच्छंति परिवेत्तुं सदेवमणु-
यापुरिमि लोए लोभपरिगहो जिणवेरहिं भायओ नत्थि
एरेतो पाओ पडिदंवा अत्थि सब्बजीवाण्य सब्बलोए पर-

लोगमि य नट्टा तपविता मइया मोहमोहियमती तमिंस-
धकारे तसयावरसुदुमवापरेसु पजतमपजतणं जाव परि-
पट्टेति दीहमदं जीवा लोभवससन्निविडा एसो सो प-
रिगहस्स फलविवागो इहलोओ परलोओ अप्सुहो
बहुदुक्खो महम्मओ बहुरयप्पाओ दासणो ककसो अ-
साओ वाससहस्सोइं सुचती न य अवेदयिता अत्थि दु-
मोक्खो चि एवमाहुं सु नायकुलनंदणो महप्पा जिणो वर-
वीरनामयेज्जो कहेसी य परिगहस्स फलविवागं एसो सो
परिगहो पंचमो नियमा शाणामणिकणगरयणमहारेहं
जाव इमस्स मोक्खवरसुत्तिमग्गस्स फलिहभूयो चरिंमं अ-
हम्मदारं सम्मत्तं ।

“एएहिं पंचहिं अत्तं वरोहिं” रयमाचिणुत्तु अणुसमयं ।
चउविहगतिवेरंतं, अणुपरिपट्टेति संसारं ॥ १ ॥
सव्वगीतीपक्खं, काहंति अणंगे अकपपुष्पा ।
जे य न सुणंतं धम्मं, सो ऊण य जे पमापेति ॥ २ ॥
अणुसिद्धिं वि बहुविहं, पिच्छदिट्ठिया जे नरा अनुद्धीया ।
बद्धनिकाइयकम्मा, सुणाति धम्मं न य करेति ॥ ३ ॥
किं सक्का काउं जे, जे नेच्छइ ओसइं पुरा पाउं ।
जिणवयणं गुणमभुरं, विरेयणं सब्बदुक्खाणं ॥ ४ ॥
पंचेय य उम्भि ऊणं, पंचेय य रत्तिजु ऊण भावेयिं ।
कम्मरयविपपुष्पा, सिद्धिवरमणु परं जेति ॥ ५ ॥

पदमात्रार्थदर्शितेति टीकायोजना । “ किं सक्का गा-
हा ”-किं शक्यं कर्तुं न शक्यमपेक्षितं । ज इति पद-
पुरेण । यत् यत्सावेच्छय नेत्सय औषधं सुखा प्रत्युपका-
रानपेक्षितया, दीयमानांतेन सम्पत् । पातुम तातुम् । किं क-
मिच्छाह-जितवचनं गुणं वरुं, विरेजनं त्यागकारि सर्वदुःखा-
नाम् ॥ ५ ॥ “ पंचेय य गाइ ”-पञ्चैव प्राणानि वा १५५ वा अ-
हाराणि उम्भित्वा त्यक्त्वा पञ्चैव प्राणानि वा १५५ वा १५५-
दिवं वरान् रक्षित्वा पालयित्वा भावेनान्तःकरणं दुःखा कर्मे-
रजोविमकुला इति प्रतीतम् । सिद्धानां मध्ये वरा लिखित्वा,
सकल कर्मात्मभावावतिष्ठितित्यर्थः । तान्, अत एव अ-
नुत्तरां सर्वोत्तमां याति गच्छन्नेति । प्र० ५ अत्र अत्र ।
बहुपरिग्रहो गच्छः । अथ साध्यान्वेषणं हिरण्यवसुवर्णोऽ-
द्यष्टिहृत्य प्रस्तुतमेव द्रव्ययति-

जस्य हिरण्यसुवर्षे, धनधने कसंतवफलहाणं ।
सयखाण आसखाण य, कुसिराणं चैव परिभोगो ॥ ८८ ॥
जस्य य वारिदियाणं, तच्चिदिपाणं च तह य परिभोगो ।
मुत्तुं सुकिलवत्तं, का मेरा तस्य गच्छन्नि ॥ ८९ ॥
अनयोऽपि-यत्र गणे (हिरण्यवसुवर्षे ति) विभक्तिय-
त्यपात् हिरण्यसुवर्षे तैः, तत्र हिरण्यं रूपम्, अवटितसुवर्षे
वा, सुवर्षे च साधारणेन खण्डे, घटितस्य वा । तथा विभ-
क्तियत्ययोर्यत्र घनधातयोर्यत्र अन्तं नाण्यकमाणिक्याऽऽदि ।
धात्यं सचित्तं यवाऽऽदि चतुर्विधतया (ग-) (धा-
न्यानि “ धरण ” शब्दे चतुर्विधानि २६५४ पृष्ठे गतानि)

तथा कांस्यं च स्थालकञ्चोलकाऽऽदिकं, तान् च कमण्डलु-
कलशैः काऽदिकैः, स्कटिकरत्नमयाजनाऽदीनि ब्रह्मः, ते-
षामुपलक्षणान् कावकपरिकादन्ताऽविषाणां काष्ठपात्रे-
ऽपि चित्तलाऽऽदिभक्षानां च । (ग०) अथशब्दात् तथावि-
धानां तुलिकागुप्तवरकरीषिषिधानीगल्लमसुरिकाचकलक-
गहिकाऽदीनां परिग्रहः । परिभोगो व्यापारणं, क्रियन् इति
शेषः । तथा यत्र च गच्छे (यारोड्याणं ति) रक्तवस्त्राणाम्
(तत्तद्विषाणं ति) नीलपीताऽदिराजितवस्त्राणां च परिभोगः
क्रियते, किं कृतेत्याह सुकृता परित्यज्य, किम् ? सुकलवस्त्रं
यतियोगं चरामन्यथैः, तत्र (का मेर ति) का मर्यादा न
काचिद्वीति ॥ ८८ ॥ ८९ ॥

वस्त्राऽऽदिभ्यः स्वर्णाऽऽदिकं बद्धनर्थे-

कारित्यस्तद्विधेशयब्राह्म-

जत्र हिरण्यसुवर्णं, हथेण पराणं पि नो ह्यपि ।

कारणसमिपये पि हु, निभिसखण्डे पि तं गच्छे ॥ ९० ॥

यत्र गच्छे हिरण्यसुवर्णं (पराणं पि न) अपरेवकार-
धेत्वात् परकीये एव न त्वामीये, यतेस्तथैरत्नम्भवान् । कथ-
म्भूते (कारणसमिपये पि हु ति) हु निश्चिनं, कारणं स्था-
नव्यविषयस्तस्याऽऽदिकेनापि नागारिणा समर्थिते अपि, किं
पुनरसमर्थित इत्यपि शब्दार्थः । अस्ति च साधारणं कारणं
हिरण्यसुवर्णयोर्महणसम्भवेः यत् उक्तं निशीथपठे परि-
ग्रहप्रतिनवनाऽधिकारे-“ यथा गिलाणमंगीकञ्च वेजदुपाय
हिरण्यं पि मेरदेज, उरालस्यापवाऽ-“ विले कण्ठगतं ”
वियग्रस्तस्य कनकं सुवर्णं तं घेसुं घटिऊण विसणिग्यायणट्टा
तस्य पाणं दिज्जति, अतो गिलाणट्टा आरालियगहणं भवेज्ज
त्ति, एवंविधे अपि ते साधुः, (निमित्तसखण्डं पि पि) निमेषस्य
क्षणं ऽस्यतो घेतति यायत् । तस्यादौ निमेषसखण्डं, निमेष
सखण्डं निमेषवेलाद्धैमित्यर्थः । तदपि यावत्कार्यकण्ठगतान्तरं
कौतुकमेवाऽऽदिना हस्तेन करेण न स्पृशेत् । (नं गच्छे ति)
हे गौतम ! गच्छेः शब्दोऽस्ति । ग० २ अ० ७० । (परिग्रह-
विषया द्रविका कलिरका च प्रसिन्धना 'मूलगुण पण्डितव-
णा' शब्दे वक्ष्यते) अस्मिन्नाभ्यामनवत्तं अनुप उपोष्य-
ति-“ कोऽहमासं, कोहशः, किं कार्यकारी ” इति जिज्ञासा-
यां सर्वमेव सम्यग् जानानीत्यर्थः । न केवलं भोगसाधनपरि-
ग्रह एव परिग्रहः, किं तु आत्मानः शरीरपरिग्रहोऽपि तथा,
भोगसाधनवाञ्छुरिगस्य तस्मिन् साने रगातुयथाद् बहिर्षु
स्वायमेव प्रवृत्तौ न तस्मिन् कालान्नादुर्भावः । यदा पुनः शरी-
राऽद्विपरिग्रहनेत्येवमेव माध्यस्थ्यमलम्बनं तदा मध्यस्थ-
स्य रागाऽद्विद्यागात् सम्यग्गानाहेतुर्भवेत्येव पूर्वोपरजन्म-
संयोग इति । तदाह-“ अपापरग्रहस्थेय-जन्मकथान्तासंयोग
इति । (२-३६) ॥ ६॥ ६० ॥ २ द्वा० । न हेहिकसुखैविणां दास्योदा-
सधनधान्याऽद्विपरिग्रहवतां धर्मध्यानं भवतीति । तथा चो-
क्तम्-“ भ्रामक्षेत्रगृहाऽऽदीनां गृहक्षेत्रजनस्य च । यस्मिन्परि-
ग्रहो ह्येव, ध्यानं तत्र कुतः शुभम् ? ॥ ११ ॥ ” सूत्र० १ ध्रु० ११ अ०
इत्याहुः सत्ते य पुढो य बाले, परिग्रहोऽनेव पकुवमाणे (८)
'क्षीर' रमणीय आसक्तं अच्युपयसः पृथक् पृथक् तद्वा-
प्तिहन्तिविक्रयकारशरीरावयवेधियति । बालवत् ' बालः ' अ.
कः स्वस्यदिशेव विकलस्तदवसरुतया च मान्यथा-द्रव्यम-

न्तरेण तत्सम्प्राप्तिर्भवतीत्यतो येन केनचिदुपायभूतं परिग्र-
हमेव प्रकथेयं कुर्वाणः पापं कर्म समुच्चिनोतीति । सूत्र०
१ ध्रु० १० अ० ।

परिग्रहग्रह एव परमार्थतोऽन्तर्धमूलं भवति । तथा
चाक्रम-

“ ममाहमिति चैष यावद्विमानदाहज्वरः,

कृतान्तमुखमेव तावदिति न प्रशान्तजुलयः ।

यशःसुखापिपासितैरियमसावनयोरुत्तरैः,

परैरपसदः कुतोऽपि कथमप्यपाहृत्यते ” ॥ १ ॥

तथा च-

“ द्वेषस्याऽऽयतनं धृतेरपचयः, क्षान्तेः प्रतीपो विधि-
र्याज्ञापस्य सुहृन्मन्त्रस्य भवनं ध्यानस्य कष्टो रिपुः ।

दुःखस्य प्रभवः सुखस्य निधनं, पापस्य वासो निजः,

प्राज्ञस्याऽपि परिग्रहो ग्रह इव क्लेशाय नाशाय च ॥ २ ॥ ”

सूत्र० १ ध्रु० १ अ० १ उ० । (परिग्रहदोषा अन्यत्रात्यन्त-
धिकनिन्दाऽऽवसरं) ।

परिग्रहत्यागाष्टकम्-

न परावर्तते राशे-वर्कतां जातु नोऽभति ।

परिग्रहो ग्रहः कोऽयं, विद्वन्वितजगत्त्रयः ? ॥ १ ॥

परिग्रहग्रहाऽऽवेसाद्, दुर्भाति, त्रयःकिराः ।

श्रूयन्ते विद्वताः किञ्च, प्रलापा लिङ्गिनामपि ? ॥ २ ॥

यस्यकृत्वा तृणवद्वाह-मान्तरं च परिग्रहम् ।

उदास्ते तत्पराधोर्जं, पृथ्वास्ते जगत्त्रयी ॥ ३ ॥

चित्तेऽन्तर्ग्रन्थगहने, बहिर्निर्ग्रन्थता वृथा ।

त्यागात् कञ्चुकमात्रस्य, भुजगो न हि निर्विणः ॥ ४ ॥

त्यक्ते परिग्रहे साधोः, प्रयाति सकलं रजः ।

पालित्यागे क्षणादेव, मरसः मलितं यथा ॥ ५ ॥

त्यक्त्वा पुत्रकलत्रस्य, मूर्च्छामुक्तस्य योगिनः ।

चिन्मात्रमतिवन्धस्य, का पुद्गलानियन्त्रणा ? ॥ ६ ॥

चिन्मन्त्रदीपो गच्छेत्, निर्वातस्थानसन्निभः ।

निःपरिग्रहतास्यैव, धर्मोपकरणैरपि ॥ ७ ॥

मूर्च्छाङ्गिभिर्यां सर्वे, जगदेव परिग्रहः ।

मूर्च्छया रहितानां तु, जगदेवाऽपरिग्रहः ॥ ८ ॥

अष्ट० २५ अष्ट० ।

(नोटिकाः किं साऽऽरम्भाः सपरिग्रहा इति 'आरम्भ' शब्दे द्वितीयभागे ३६३ पृष्ठे उक्तम्)

परिग्रहकिरिया-परिग्रहक्रिया-न० । परिग्रहक्रियां क्रियाम्
आ० सू० ४ अ० ।

परिग्रहक्रिया-परिग्रहध्यान-न० । परिग्रहो धनधान्याऽऽदि-
रूपस्तस्य ध्यानम् । गतचिन्मयस्य विभवायै चारुदन्तस्यैव

मुनिपतिमुनिरुन्मयकुञ्जिकस्यैव दुर्ध्यानं, आत्मा । (चारुद-
न्तकथा ' चारुदन्त ' शब्दे द्वितीयभागे ११७६ पृष्ठे गता)

परिग्रहविधि-परिग्रहनिर्वाह-वि० । परिग्रहसमन्ताद् गृह्यते इति
परिग्रहो द्विपदचतुष्पदधनधान्यहिरण्यसुवर्णाऽद्विदु म-

मीकारः, तत्र निविष्टः । परिग्रहेषु ममत्वाभिनिविष्टे, सूत्रं
१ छु० १ अ० ।

परिग्रहस्य परिग्रहविधि-वि० । परिग्रहो रोक्षते यस्य सः । प-
रिग्रहं वेषयकस्त्रिधासिद्धिः, प्रथमं १ सम्भ-द्वार ।

परिग्रहविद-परिग्रहविरति-वि० । परिग्रहाद् विरमणे, “प-
रिग्रहविरतए पञ्चिदियनिग्राहं विहिता उज्जिमयम् ।” म-
हा० १ सू० ।

परिग्रहविरयाविरय-परिग्रहविरताविरत-पुं० । अनन्तात्परि-
ग्रहाद् विरते यावत् आकारस्ततोऽविरते, आ० सू० ६ अ० ।

परिग्रहवेगम-परिग्रहविरमण-न० । परिग्रहाद् विरतौ,
परिग्रहस्य अपरिग्रहात् ज्ञानेन प्रत्याख्यानपरिग्रहात् त्यागे,
तत्प्राप्तमहद्वेगेन द्विविधम् । तत्र-अस्य आपकाणाम् इच्छा-
परिमाणोऽऽक्यम् । पं० ब० ४ द्वार । (“इच्छापरिमाणं” शब्दे
द्विविधभागे ४७७ पुष्पादारभ्य सातिचारं व्याख्यानम्)
“एगे परिग्रहवेगमणे ।” स्या० १ डा० । आ० सू० । ख० २० ।
आ० । आ० ।

तथाऽण्यतरं च खं इच्छापरिमाणं करेद्, हिरण्यमुषखविहि-
परिमाणं करेद् । खऽस्य चर्तहि हिरण्यकोडीहं शिहाण्यप-
त्ताहि, चर्तहि बुद्धिं पत्ताहि, चर्तहि विट्पत्ताहि पत्ताहि, अव-
सेसं सर्वं हिरण्यमुषखविहिं पञ्चक्षामि । तथाऽण्यतरं च
खं चउपयवीहिपरिमाणं करेद् । खऽस्य चर्तहि एहि
दसगोसाहसिपणं वणं अवसेसं सर्वं चउपयविहिं
पञ्चक्षामि । तथाऽण्यतरं च खं खंचवत्परिमाणं करेद्
खऽस्य पंचहि हलसर्पहि शियत्तणसएहि हलेण अवसेसं
सर्वं खंचवत्यु पञ्चक्षामि । तथाऽण्यतरं च खं सगदीविहिं
परिमाणं करेद् । खऽस्य पंचहि सगडसर्पहि दिसाजत्तिएहि
पंचहि सगडीसर्पहि संवहणिएहि अवसेसं सर्वं सगड-
विहिं पञ्चक्षामि । तथाऽण्यतरं च खं वाहणविहिपरिमाणं
करेद् । खऽस्य चर्तहि वाहणेहि दिसाजत्तिएहि चर्तहि
वाहणेहि संवाहणिएहि अवसेसं सर्वं वाहणविहिं पच-
क्षामि । डपा० १ अ० ।

महन्महाप्रतिनां साधूनां सर्वस्वात् परिग्रहाद् विरमणम् ।
स्या० १० डा० । “परिग्रहस्य सर्वस्य, स्वर्था परिचयेन-
म् । आकिञ्चन्यत्र मोक्ष-महद्भिर्हितकाक्षितिभिः ॥ १ ॥”
ख० २ अधि० । दश० । पा० ।

अस्य प्रपञ्चाकरणोक्तदशानां पञ्चमेऽध्याये तथं
प्रतिपादनम्-

अंभू ! अपरिग्रहं संवुडे य समणे आरंभपरिग्रहाओ
विहते, विरते कोहमाशुभायालोभा ।

अन्मूर्तिरामन्त्रेण, अपरिग्रहो धर्मोपकरणवर्जपरिग्रहा-
वस्तुधर्मोपकरणमूर्च्छापरिग्रहः, तथा संवृतभेदियक-
थायसम्बरयेः यः स तथा स च अमणो भवति । वका-
राद् ब्रह्मवयोऽदिगुणयुक्तमेति । एतदेव प्रपञ्चपञ्चाह-
आरम्भः पुष्टिगुणयुग्मार्हः । परिग्रहो द्विधा-बाह्यः, आन्तर-
१७०

अ । तत्र बाह्यो-धर्मसाधनवर्ज्यो, धर्मोपकरणमूर्च्छा च ।
आन्तरस्तु-मिथ्याभावविरतिकथायप्रमाददुष्टयोगरूपः । आह
च-“पुष्टवारसु आरम्भो, परिग्रहो धम्मसाहसं मेतुं ।
मुच्छा य तत्प वक्तो, इयरो मिच्छुक्तमार्हो ॥ १ ॥” इ-
ति । अनयोश्च समाहारद्वन्द्वः । अतः तस्माद्भरतो निवृत्तो यः
सः, अमण इति वर्तते । तथा विरतो निवृत्तः कोऽमानमा-
यालोभात् । इह समाहारद्वन्द्ववादेकवचनम् ।

अथ मिथ्यात्वलक्षणाऽऽन्तरपरिग्रहविरतत्वं प्रपञ्चपञ्चाह-

एगे असंजमे, दो चेव रागदोसा, तिभि य द्वा, गारवा
य, गुतीओ तिप्पि, तिप्पि य विराहणाओ, चत्तारि क-
त्ताया, आणसणा विगहा तथा य हुंति चउरो, पंच कि-
रियाओ, सभित्तिदियमहवयाई य ५, छज्जीवनिकाया छज्ज
लेसाओ, सत्त भया, अट्ट मया, नव चेव य वंभचरगुत्ती,
दसपकारे य समणधम्मे, एकारस उवासगा णं, वारस
य भिक्खुपटिमा, तेरस किरियाद्वाणाए, चउदस भूयाणा
१४, पन्नरस परमाधम्मिया १५, सोलस गाहासोलसा य
१६, असंजम १७ अवंम १८ णाय १९ असमाहिद्वाणा
२० सवला य २१ परीसहा य २२ सूयगडज्जणया २३
देव २४ भावणा २५ उदेस २६ गुण २७ कप्प २८
पावसुय २९ मोहणिये ३० सिद्धातिगुणा य ३१ जोगसंगह
३२ तीसीसाऽऽतायणा ३३ सुदिदा, आदि एकाई करे-
त्ता एकुत्तरियाए बुद्धिएसु तीसाओ जाव य भवे तिकाहिका
विरतीपण्हिसु य अविरीसु य अण्णेषु य एवमादिएसु
बहुसु ठाणेषु जिणपसत्थेषु अविनेहेसु सासयमावेसु अ-
वट्टिएसु संके कंखं निराकरिता सद्वीति सासणं भगवतो
अणिदाये अगारवे अलद्धे अमूढे मणवयणकायगुते ।

अपरिग्रहसंज्ञः अमण इत्युक्तः । अनुनाऽपरिग्रहसंज्ञेव
प्रकान्ताध्ययनाभिधेयं वयस्यपञ्चाह-

जो सो वीरवरयणविरनिवाविथरबहुविहपगारो सम्मत-
विमुद्धवद्धमूलो धितिकदो विणयवेइओ निग्गय-
तेल्लोविपुलजसत्तिचियरीणीपीवरसुजापखंओ पंचमहवय-
विसालसालो भावणातयंतत्काणसुभगजोगणाएपल्लवरं-
कुरवरो बहुगुणसुमसमिद्धो सीलसुगंधो अण्णहवकलो
पुणो य भोक्खवरवीयसारो मंदरीगिरिसिद्धचूलिया इव
इमस्स भोक्खवरसुत्तिमगस्स सिद्धरभूओ संवरवरपायवो
चरिमे संवरदरं ।

(जो सो ति) योऽयं वषयमाणविशेषणः सम्बरवरपादपः,
वरमसंवरद्वारमिति योगः । किंतुतः सम्बरवरपादपः ? इ-
त्याह वीरवरस्य भीममहावीरस्य यद्वचनमाहा ततः स-
काशात् या विरतिः परिग्रहाश्रित्युक्तिः । सैव प्रविस्तारो यस्य
सम्बरपादपस्य स तथा, बहुविधोऽनेकप्रकारः स्वरूपविशेष-
यो यस्य स तथा, तत्र सम्बरपक्षे बहुविधप्रकारत्वं विधि-

परिग्रहवेगमश

अविषयपरिग्रहात्प्रोक्तमशः परिग्रहात् अत्राप्यपक्षे च मूलक-
न्वाऽद्विधिशेषादपेक्षेति । ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः । सम्य-
कत्वमेव सम्यग्दर्शनमेव विद्युत् विदेशं वरुं मूलं कन्दस्याऽ-
धोवाते यस्य स तथा । धृतिः बिजलाख्यं सैव कन्दः रुद्रा-
धोभागरूपो यस्य स तथा । विनय एव वेदिका पार्श्वतः
परिकररूपा यस्य स तथा । (निरूपितलोकांति) प्राकृत-
स्वास्त्यलोकांति निर्गतेन वैलोकायनिगतेन भुवनत्रयव्यापकमत एव
विपुलं विस्तारं यद्यथाः स्थानिस्तदेव निवर्तितं निविष्टः
पीनं स्थूलं पीवरो महान् सुजातः सुनिष्पन्नः रुद्रयो यस्य
स तथा । पञ्चमहाभान्तरे विशालाः विस्तीर्णाः शालाः श-
क्षा यस्य स तथा । भायनैवानित्यन्वाऽद्विजनिता त्वक् वलकलं
यस्य चावनान्तरे-भायनैव त्वगन्ता वलकलाव नानं यस्य स
तथा । ध्यानं च धर्मध्यानाऽद्वि शुभयोगाश्च सख्यापारा ज्ञानं
च बोधविशेषः तान्येव पञ्चवर्णद्वाराः प्रवालप्रवर्गद्वाराः
तानि धारयति यः स तथा । नतः पदद्वयस्य कर्मधारयः ।
बह्वो वे गुणा उत्तरगुणाः शुभकलरूपाः त एव कुसुमानि तैः
सम्बद्धौ जातिसन्निधिर्यस्य स तथा । शीलमैवेहि रुक्मान्ये
सम्बद्धौ स्वनमाधानमेव वा सुगन्धाः सन्तुष्टौ यत्र स
तथा । (अणुपद्वयलोकांति) अनाश्रयो नव तन्मिदुप-
दानः स एव फलं यस्य स तथा । पुनश्च पुनरपि मातृ
एव वर्याजलसरो मित्राललायः सारो यस्य स तथा । मन्त्र-
रगिरिशिखरे मेघधराधराशिरवे या चूलिका चूडा सा
तथा सा इव । अस्य प्रत्यक्षत्व, मोक्षरे धरमेले भावमोक्ष
सफलकर्मलक्षणं गन्तव्यं, मुक्तिरेव निलोभतेव मार्गः प-
न्था मोक्षवरमुक्तामार्गान्तस्य शिखरभूतः शिखररूपाः ।
ऽनाविस्वाह-सम्भर एवाऽऽध्ययनिर्यथा एव वरपादयः प्रधान-
नहुमः सम्भरवरपादयः पञ्चप्रकारस्यापि संवत्स्य उक्तारूपे
सत्यपि प्रकृताध्ययनमनुसरन्नाह-चरमे पञ्चमं सम्भरद्वारम् ।
आध्वनिर्यथापुनश्चामिति पुनर्विशेषप्रकाशः ।

जस्य न कपडं गामाऽऽग्नयः पर्यवेदकवपुऽमन्वेदोऽणुमह-
दृणाऽऽसमगयं वा किंचि अप्यं वा बहु वा अणुं वा थूलं वा त-
स्यधारकायद्वन्नायं मणसा वि परिच्युत्तुं हिरस्य तुषले-
त्तरूपं न दासीदासभयकपेसहयगयवेलेगं वा शृणुषुप-
सपणालसाई न छत्तकं न कोटिका न उवाण्डं, न पेटुशरीय-
शतालिप्यंटाका श यावि अयतउयनंवेसीसंसेरपयनायक-
मशियुक्त/धारपुडकसंस्वतमशिसंगसेलका ववरपेलचम्मप-
चाई महारिहाई परस्व अज्मोवशायलोभजणसाई पारिय-
द्विं (१) ।

यत्र चरमसंवरद्वारे परिग्रहविरमणलक्षणे सति, न कल्पने न
युज्यते, परिग्रहीतुमिति सम्बन्धः । किं तद्विस्वाह-प्रामाऽ-
करणरखेटककवैदमडम्बद्वेणमुषलपत्ताऽधमगतं वा । प्रा-
माऽऽद्विषयान्नं पृथगेव । वाऽऽध उत्तरपत्तयेत्या विकटरा-
शेः किञ्चिद्विदगान्द्विष्टस्वरूपं सामान्यं, सर्वमेवेत्यर्थः । अल्पं वा
स्वल्पतः बहु वा मूलतः । एवं (अणुं वा) स्तोत्रं प्रमाणतः,
स्थूलं वा महत्प्रमाणतः । (तस्यधारकायद्वयज्यांति) वस-
त्यारूपं शङ्खाऽद्वि स्वतन्त्रमेवेतन् । एवं स्यधारकायकूपं र-
जाऽद्वि द्रव्यजातं वस्तुनामान्यं मनसा विषेतत्वाऽपि आस्तां
कायेन, परिग्रहीतुं स्वीकृतुं । एतदेव विशेषणमऽऽह-न हिरस्य-

सुवर्णैश्चैत्रवस्तु, परिकल्पने परिग्रहीतुमिति प्रकमः । न दासी-
दाससूतकर्मप्रथमयगजवेलेकं वा । दास्यादयः प्रतीतानां न य-
नयुष्यशयनाऽऽसनाति, यानं रथाऽदिकं, युष्यं बाहलमार्गं, गो-
हृददेशप्रसिद्धो वा जपानविशेषः । न ह्यत्रकमातृपार्श्वार्थं, न
कुण्डिका कसण्डलं, नोपानदी प्रतीतो, न पेटुश्रव्यज्जनात-
लचूतकानि, पेटुर्गं समूरपिच्छं, व्यजनं वंशाऽऽद्विर्मयं ताल-
चूतकं व्यजनविशेष एव न चापि च अयो लोहं वपुक्तं वरुं,
ताम्रं शुद्धं सीसकं नागं, कांश्यं वपुक्तताम्रसंयोगजं, रजतं क-
प्यं, जातरूपं सुवर्णं, मणयश्चन्द्रकान्ताऽऽध्याः, मुक्ताऽध्यापुट-
शुक्तिसंपुटं, शकलः कम्पः, दन्तमणिः प्रधानदन्तो हस्तिप्रभ-
तीनां, दन्तजो वा मणिः, शुद्धं विषाणं, शैलः पाषाणः । पात्रा-
न्तरेण-“ लेस ति ” तत्र श्लेषः श्लेषद्वयं, काचवः प्रधान-
काचः, विलं वरुनं, चर्मोजिनमेतेषां इन्द्रः । तत एषां सङ्ग्रहि-
यानि पात्राणि भाजनीनि तानि तथा महाहोत्रं महाधनि,
बहुमूल्यानीत्यर्थः परस्यान्यस्यायुपपातं च प्रहर्षे काप्रचि-
त्तां लोभं च मूर्च्छां जनयान्ति यानि तानि अच्युपपातलो-
भजननि (परिग्रहितंति) परिग्रहितंति वा, परिपालयितु-
मित्यर्थः । न कल्पत इति योगः (१) ।

गुणवन्नो न यावि पुष्पफलकंदमूलाऽऽद्विकाई सणसत्त-
रसाई सगुणपाई तिहिं वि जोगोहिं परिच्येत्तुं ओसहभसज्ज-
भोयसद्वयाय संज्ञणं (२) ।

किं कारणं अपरिभिषणणं संज्ञणोहिं सीलगुण-
विशयतवज्जमनायकेहिं तित्थकोहिं सवज्जगजीव-
च्छेलेहिं तिलोयमहिणं जिणवर्देहिं एस जोशी जंग-
माणं दिट्ठा, न कपडं जोशीसुच्छेदो चि तेण वज्जंति
सणससीहा, न पि य ओदणकुम्मासंगंतपणमं युद्धंजिय-
पल्लसपसकुलिंवा, भवरसंखुषकोसगपिंसिहरशीवहग-
मोदकलीरद्विस्मिपनवशीयतेपुण्डुसद्वेडमच्छेडितमज-
मसखज्जकंजंशविट्ठाहाकेहिं पणितं उवस्सए परयेव वसरसे
न कपडं तं पि संनिहिं काऊण सुविहिण्णां (३) ।

(गुणवत्तुं) गुणवतो मूलगुणाः विस्मयप्रसेतयर्थः । न चा-
ऽपि पुष्पफलकन्दमूलाऽद्विकानि सणः सवदशो येनां व्रीक्षा-
दीनां तानि तथा सणुपनदशकानि, सर्वधावत्तुः । तद्विपरि-
योगः भनः प्रभृतिभिः परिग्रहीतुं कलन्ते शत प्राकृतमेव । किम-
र्थमित्याह-औषधविषयभोजनार्थाय-तन्नैषाधमेकाई, भेषज्यं
द्रव्यसंयोगरूपं, भोजनं प्रतीतमेव । (संज्ञणंति नि) विभक्ति-
पारिणामात् संयतस्य साधोः (२) । किं कारणं हेतुविक-
ल्पनं ? उच्यते-अपरिमितज्ञानदर्शनधरेः सर्वविद्धिः शीले स-
माधानं, गुणाः सुलगुणाऽद्वयो, विनयोऽभ्युध्यानाऽद्विकः, त-
पः-संयमौ प्रतीतो, ताम्रयान्तं वृद्धिं प्रापयन्ति ये ते तथा, तै-
स्तीर्थकरैः शासनप्रचलकैः, सर्वेज्जोवचस्सलेः सर्वैले-
लोकायमहिंतेनाश्लुषस्थवीतरागाः तेषां वराः केवलिन-
स्त्वार्थामन्द्रास्तीर्थकरनामकमौदयवर्तिनोऽप्ये ते तथा, तैः,
एषा पुष्पफलधान्यरूपा, योनिरुपतिस्थानं जगतां
जङ्गमानां, अस्मानमित्यर्थः । दृष्टोपलब्धा केवलज्ञानेन, त-
तश्च न कल्पते न सङ्गच्छते, योनिं समुच्छेदो योनिध्वं-
सः, कर्तुमिति गम्यते । पारंप्रदे औषधऽऽयुपयोगे च तेषां

सोऽवश्यं भवतीति । इति शब्द उपदर्शने येनैवं तेन बर्जयन्ति परिहरन्ति, वृषपक्षधाम्यग्रहणमात्राऽऽदिकम् । के ? भ्रम-
खसिद्धा मुनिपुङ्गवाः । यदपि च ओद्गताऽऽदि तदपि न कलसे
संनिधौ कर्तुं सुविहिततामिति सम्बन्धः । तत्र ओद्गताः कूट-
कुहया मायाः । इत्यत्र चिह्नं सुहृद्वाऽप्य इत्यर्थः । (गंज नि) मो-
ज्यविशेषः तर्पणाः शक्यः (मंजु त्त) वदराऽऽदिचूर्णः (भुंजि-
य त्ति) धानाः (पल्लव त्ति) तिलादिषु स्फोमुद्राऽऽदिविकारः
शक्यतां तिलपर्यटिका, वेष्टिमा च प्रतीता । वरराज्ञापि चूर्णं
कोशकानि च रुद्रिगम्यानि । पिण्डा गुडपिण्डाः । शिखारक्षी
शुद्धमिधं दधि, वट्पात्रं घनोभूतं ताम्रं ताम्रं लहृट्पात्राः ।
क्षोरं दधि च व्यक्रम् । सपिः घृतं नवनोरं प्रसृणम् तल्लं गुडं,
क्षरदं च कंठ्यानि । अस्यापि इका अरुणोदशेषः । मधुमयमांसा-
नि प्रतीतानि, साधकानि प्रतीतानि व्यञ्जनानि तन्काऽऽदीनि ।
शालकानि वा तथा ये विधयः प्रकारास्तथाग्रामेन कव्यजनार्थ-
व्यवस्तत एतेषामोद्गताऽऽदीनि द्रव्यः । तत एते आर्यस्य
तत्तथा । प्रणीतं प्रापितं उपाश्रये, वस्तुतः, पररुद्धे वा, अरण्ये
अटव्यां, न कलसे न सङ्गच्छन्ते तदपि सन्निधौ कर्तुं स-
ञ्चयार्थं सुविहितानां परिग्रहपरिवर्जनेन शोभनानुष्ठाना-
नां, सुसाधुतामिर्यर्थः । आह च । विहमुत्कं (?) इमं सौख्यं,
तेजं सौख्यं च फाणियं । एते संनिहितमिच्छन्ति, नायपुलक्य-
रथा ॥ १ ॥ इति । (३) ।

जं पि य उद्दिष्टविपरचितकपञ्जाजतपक्षिष्याउत्तरण-
पामिचं मीसं कीयकं पाहुडं वा दाण्डं पुष्पगः सम-
खयणीगद्वारा एव कर्षं पञ्जाकर्म पुरेकर्म नितिक-
सुदकमिच्छं अरितं मोरं सगं गाह्यादं मष्टिओ-
बलितं अन्तिज्जं चैव अण्डिसिद्धं जं तं तिसिद्ध जसेषु उ-
स्सेवेसु य अंतो वा बर्हिं वा होज समखद्वारा एव ठवियं
हिंसासावजसंपउत्तं न कप्यं जं पि य परिधेजुं (४) ।

यदपि बोदिष्टाऽऽदिकमुपमादनाऽऽदि न कलसे तदपि च प्र-
हीनुमिति सम्बन्धः । उद्दिष्टं-यावदधिकान् पाषाण्डनः धम
शान्द साधुनुदिश्य बुभिक्षोपगमाऽऽदी यद्विज्ञावितरणं तदी
देशिकसिद्धम् । आह च- " उद्दिश्य साधुमारं, ओमे चिय
भिक्षविवरणं जं च " इति । स्थापितं-प्रयोजने याचितं शुद्ध
स्थेन च तदर्थं स्थापितं यत् साधुपतम् । आह च- " सो हो-
दी लियखीरा-इठावणं ठवख साधुशुद्धाए । " रचितकं-भोद-
कल्पोऽपि साधुपथे प्रताप्य पुनर्मोदकाऽऽदि-तया विरजि-
तम् । आदिशिकभेदो यं कर्मभिधान उक्तम् । पर्थवजातं पर्थवो-
जस्थानतरं जातो यत्र तत्पर्थवजातं, कूपाऽऽदिकमुद्धरितं द-
ध्यादिना विमिश्रितं करुणाऽऽदि कं पथोयान्तरमापादितमि-
त्यर्थः । अयमप्युद्दिष्टो भवेदुक्तताभिधान उक्तम् । प्रकीर्णं-विहितं
विच्छेदितं, परिस्ताटयर्थः । अनेन नवच्छेदितताभिधान एषणा-
दोष उक्तः । (पाउकरं त्ति) प्रादुःकियते अन्धकारावपवर-
काऽऽदिः साध्वर्थं बहिष्करणेन दीपमयवादिधरणेन वा प्रका-
श्यते यत्तत्प्रादुःकरणमशनाऽऽदि । आह च- " लीयद्वारां-
घारे, य गवकलकरणा पाउह करणं तु । " (पामिचं त्ति) अ-
पमित्यकम् उत्पन्नकमुच्छिन्नमित्यर्थः । आह च- " पामिचं जं
साह-एऽऽ उच्छिदितं वि पाविति । " इति । एषां च समा-
हारोद्गताः (मीलक त्ति) मिश्रजातं साध्वर्थं शुद्धस्थायी वाऽऽ-

दित उपस्कृतम् । आह च- " पदमं चिय गिहिलंजय-मीसो-
बण्डाह मीसं तु । " (कोयगड त्ति) कीतेन क्रयेण कृतं
साधुदानाय कीतकृतम् । आह च- " दव्वाएपडुवहिं
किण्णं साण्णद्वारे कोयं तु पाहुडं वा । " प्रासुतिरेत्यर्थः ।
तल्लजं चैवम्- " सुवुमेयरसुलक्षणं भवत्तमण सो य पाहु-
दिया । " ततः पदत्रयस्य समाहारोद्गताः । चराश्रः पूर्ववा-
क्येषु य विरुद्धार्थः । दानमर्थो यस्य तद्दानार्थं पुण्यार्थं
प्रकृतं साधितं पुण्यप्रकृतम् । पदत्रयस्य उद्गताः । तथा भ्रमणाः
पञ्चविधाः- " गिंयनुत्तापल-मेदय-आजीव पंढा स-
मणा । " वनीपकाश्च तर्ककास्त एवार्थः प्रयोजनं यस्य त-
त्तथा तद्भावस्तथा तथा । वा चिकलार्थः । वा चिकलार्थः ।
इह कश्चिद्वाता दानमेवाऽऽदि तत्पत्ते दानतर्पं मयात । अय-
स्तु पुण्यं मम भूयादित्येव अन्यस्तु भ्रमणान् अन्यस्तु वनी-
पकानिति चत्वारोऽपि आदिशिकस्य भेदा एते उक्ता इति ।
(पञ्जाकर्मं त्ति) पञ्चादानानन्तरं कर्म आजनधावनाऽऽदि
यत्राशनाऽऽदी तत्पञ्चाकर्म (पुरेकर्मं त्ति) पुरो दानात्
तु कर्म हस्त्यावनाऽऽदि यत् तत्पुरेकर्म (पिण्णं त्ति)
नैत्यकं सार्वदिकमवस्थितं मनुष्यपोषाऽऽदिप्रमाणम् । (उ-
क्कमिच्छं त्ति) उक्ताऽऽदिना संसृष्टम् । पदाह- " मक्षि-
यमुद्राणां उ जं जुजं । " अयमेवसाधोप उक्तः । (अ-
तिरिचं त्ति) " वत्तीसं किर कल्ला, आरातो कुण्डिपूरओ
मणिओ । पुरितस्स महिलेयाए, अट्ठावीतं भवे कल्ला
॥ १ ॥ " एतत्प्रमाणान्ति कात्तरिदिकम् । अयं च मयहंती-
य उक्तः । (मोहरे त्ति) मौल्येण पूर्व संस्तवः पञ्चात् सं-
स्तवाऽऽदिना बहुमात्रिधेन यत्पठ्यते तन्मौल्यम् । अय-
त्तादनादोप उक्तः । (सयं गाहं त्ति) स्वयमारतना दत्तं शु-
द्धं यत् नत्त स्वयं प्रादम् । अयमपरिणताऽभिधानोप उ-
क्तः, दायकस्य दाने अपरिणतत्वादिति । (आहं त्ति) स्वप्रा-
माऽऽदिः साध्वर्थमातीतमाहृतम् । आह च- " सत्तामपररगाम-
माणियं, आहं तं होह । " (महिउवलितं त्ति) उपलक्ष-
णत्वात्तुति काद्रहस्यं मुत्तिकाजतुगोमायाऽऽदिना उपलितं
सत्तं यदुद्भिद्य द्वाते तं स्तुतिर्कोपलितम्, उद्भिन्नमित्यर्थः ।
आह- " छणाणां वलितं, उर्वमिदिय जं तनुमेजं । " (अ-
च्छिज्जं चैव त्ति) अच्छिजं यदाच्छिज्य भूयाऽऽदियः स्वो-
मी द्वाति । आह च- " अच्छिजं अच्छिदितं, जं सातो
भिच्छमारहं । " अनित्यं बहुसाधारणं सत्तं यदेक एव द-
दाति । आह च- " अण्ण उट्ठं सामन्नं, सोट्टियं ताह ददं पग-
स्स । " एतेषुद्विष्टाऽऽदिषु यत् प्राप्य उद्धमदोषा उक्ताः । तत्रायाः
नियततिथिषु मदनवयोद्वयादिषु यथेव नागाः । विज्ञास्त्व-
धेवु च शकतोऽवाऽऽदिषु अन्तर्दिष्टो उपाश्रयात् भवेत्तु अ-
मणार्थं स्थापितं दानायोगस्यापि हिंतालक्षणं यत् सा-
ध्वं तत्सम्पुत्तं न कलसे तदपि च परिग्रहीतुम् (५) ।

अह केरिसयं पुण्यो तं कप्यो ? । जं तं एकारतापंडवाय-
सुद्धं किण्णसहणपयणकयकारियाणं मोयखनवको-
ब्धिहं सुपीसुद्धं दसहिय दोसोहं निपमुत्तं उगमउपाय-
णसणाए सुद्धं ववगयउपचदयचत्तदं च फासुयं च
ववगयसंनोगमार्थगालं विगयपूवं छुड्ढाणानिमं छुड्ढाप-
रिरखण्डा दिण्णे दिण्णे फासुकुण्ण भिक्खण्ण विण्णव्वं (५) ।

अथेति परमरते । कीदृशं किंचिदं (पुणो इति) पुनः तत् कल्पने संगच्छते परिरुद्धात्मोदनाऽर्थाति प्रकृतम् । उच्यते- यस्यैकादशपिण्डपातशुद्धम्-आवादाङ्गस्य द्वितीयशुद्धस्फु-
म्भप्रथमाभ्यनस्यैकादशसिः पिण्डपाताभिधापिकैकैकी-
शुद्धं तदुक्तदोषविमुक्तं यत्तत्तथा । तथा कथं मूल्येन ग्रहणं,
इत्यनेन विनाशने, एवमेव चाग्निना पाकः इति द्रष्टव्यः । एषां यानि
कृतकारितामुदोनानि स्वयंकरणकारणानुमतयः तानि
तथा, ता एव नवकोटयो विभागा इति समासः; तानिः सु-
परिशुद्धं निर्दोषम् । दशभिश्च दोषैर्विमुक्तम्, ते च शङ्किताऽऽ-
स्य एषणादायाः । उद्धम आध्यात्मोऽपिदोषादशविधः, उरपादना
धाव्यादयोऽशविधेयः एतत् द्वयम्, एषणा गवेयणाभिधाना,
उद्धमोत्पादनपणा, तथा शुद्धम् । (वषणयुच्यवैयकैकपदेव
व सि) व्यपगतमोक्षतत्वेतानापर्यायपदेतत्तत्त्वं प्राप्तं, च्युतं जी-
यनाः-निरिक्रियायो अर्थे, च्यापितं तेभ्य एव आरुः-लयेण अंशि-
तः, त्यक्तदेवै च त्यक्तजीवसंसर्गसमुत्पत्तिः, किञ्चित्ताऽऽहाराऽऽ-
विपरिणामप्रभवापचयं यत्तत्तथा, चः समुच्चये, प्रासुक्तं च
निर्गोविन्दित्यैतत्पृथक्स्थेय व्याख्यानम् । कल्पने प्रहीतुमिति
प्रक्रमः । तथा व्यपगतसंयोगेनान्तरं विगतधुमं चेति पूर्व-
वत् । पद प्रधानकानि निमित्तं यस्य वैषयवसंसंनस्य तत्तथा ।
तानि चास्मिन्- वैयक्ये १ वैयक्यच्ये, २ रश्मिद्वारे व ३ संज्ञम-
द्वारे व । तह पाणवसित्याय ४. कृष्टं पुण धम्मवित्त्याय ॥१॥
इति । पटकापरिरक्षणार्थमिति व्यक्रमः (दिशे दिशे सि) अ-
हति २, प्रताद्वनं, संघेदाऽप्यर्थः । प्रासुकेन वैयक्ये विदा-
ससूत्रेन, वर्तितव्यं वृत्तिः कार्यो (४) ।

जं पि य समणस्स सुविहियस्स उ रोगाऽऽस्यंके बहुणगा-
रम्मि समुप्पये वायाहिकविचसिंभअग्रित्तुविनयतहसंमि-
वायजाते तह उदयपणे उज्जलवलविउलकक्खः पगादटुकखे
अमुहकट्टपफुसचंडफलाविवागे महम्मए जीविंयंतकरणे
सव्वसरीरपरितावणकरणे न कण्णं तारित्ते वि तह अप्पणो
परस्स व ओसहभेसज्जभवाणं च तं पि सप्पिहिकर्यं (६) ।

तथा-यदपि च औपधाऽऽदि, तन्पि संनिहितं न कलरत
इत्यक्षरघटना । कस्य न कल्पने ? इत्याह-अमणस्य साधोः
सुविहिनस्य पार्थ्व्याऽऽदिः, तुवीक्यालङ्कितः । कस्मिन् सती-
त्याह-रोगाऽऽनङ्को रोगोऽवराऽदिः, च वासावातङ्कख कृच्छ्र-
जीवितकारी रोगाऽऽतुल्यः, तत्र, बहुप्रकारे विविधे, समुत्पन्न
जाते, तथा (वायाहिक सि) वाताऽऽधिक्यम् (रिस्ति-
भाहिरकुविद्यं पि) पित्तसिंभयोर्मातृकृष्णणैरतिरिक्त-
पित्तमीर्यककोपः पित्तसिंभानिहिरकुपित्तम् । तथेति तथाप्र-
कार औपधाऽऽदिविषयो यः सखिपानो वाताऽऽदिविषयवो-
गः, जातः स तथा । ततः पदवचस्य द्रष्टव्यं कथम् । ततस्तत्र वा
सति । अनेन च रोगाऽऽनङ्कानेदानुमुक्तम् । तथा उदयप्राते उ-
चिते सति । कैत्याह-उज्ज्वलं सुखलेशमलवजितं बलं बलव-
त् कटोपक्रमणीयं विपुलं विपुलकालवेद्यं, त्रितुलं वा त्रीन्
मनःप्रभृतीन् तुल्यति तुल्यमात्रेणयति कदाचस्यां करोती-
ति त्रितुलं-कर्कशं कर्कशद्रव्यमिवानिदं, प्रगाढं प्रकवर्तय यत्
दुःखमसुखं तत्तथा तत्र । किन्तु २, इत्याह-अमुमः असुखो
वा कटुकः, कटुकद्रव्यमिवानिदः, पक्वः पक्वपक्वद्रव्यमि-
वानिदः, एवं चण्डो दारुणः फलविपाकः कार्यनिष्ठो दुः-

खानुबन्धलक्षणो यस्य तत्तथा तत्र, महद्भयं यस्मात्सम-
हामयं तत्र, जीवितान्तकरणेः, सर्वशरीरपरितापनकरणे, न क-
ल्पने न वृज्यते, तादृशेऽपि रोगाऽऽतुल्यऽऽदिः, यादृशो न सोढुं
शक्यते (तह सि) तेन प्रकारेण पुद्गाऽऽलम्बनम्, विनाशाऽऽ-
लम्बनस्य पुनः कल्पत एव । यतः- काहिं अतिरिति, अतुवा
अहीहं, (?) तथोपहायेषु य उज्जिमितः । गणं च नीरप उ
सारविस्सं, सालंबसेयी समुपेह माक्कं ॥ १ ॥ " आरमे
परस्मै वा निमित्तम्, औपधं भेषजं, भक्षं पानं च, तदपि सखि-
धिकृतं सख्यीकृतम्, परिग्रहविरतत्वात् (६) ।

जं पि य समणस्स सुविहियस्स तु पडिग्गहापरिस्स भवइ
भायखभेदोविहउवक, रणपडिग्गहो पायवंधणपायकैसरीया-
पायद्वन्धं च पडलाइ तिषि च रयथां गोच्छओ तिषि य
पच्छगा रओहरणचोपपट्टकमुण्णंतकमादीयं (७) ।
एयं पि य संजमस्स उवविंहरणद्वयाए वायाऽऽतवदसमसण-
सीयपरिरक्खणद्वयाए उवगरयं रागदोसरहियं परिवहियव्वं
संजएण णिणं (८) ।

यदपि च अमणस्य सुविहितस्य, तुशब्दो भाषामात्रे, एतत्-
प्रधारिणः संपात्रस्य सम्भवति, भाजनं च पात्रं, भाहं सुम्भ-
यं तदेव, उपशिक्ष औपधकः, उपकरणं चोपग्रहिकम् । अथवा-
भाजनं च भाहं चोपशिक्षेयवैकपमुपकरणं भाजनभाहो-
पपुपुपकरणम्, तदेवाऽह-एतद्वद्भाहं पात्रं, पात्रवचनं पात्रव-
न्धः, पात्रकेशरिया पादप्रमाज्जवैपसिका, पात्रस्थापनं ध्व क-
म्पलसण्डे पानं निर्धियते, पटलासि भित्ता-वसने पात्रप्रवृत्ता-
कानि वखखएजातिनि । तानि च यदि सर्वसंक्रामकानि तदा औप-
धवन्ति अन्यथा पञ्च सप्त वेति । राजत्वायं च पात्रवेद्यं जीवरं,
गोच्छकः पात्रवक्षप्रमाज्जवैतुः कम्पलसण्डकलकपः, भय एव
प्रच्छुरा द्वौ सौविहिकौ, रुमीय औपिणिकः, रजोहरणं प्रतीतः, गो-
लटुकः परिधानवस्त्रं, सुखातन्त्रकं सुखवस्त्रिका । एषां द्रव्यः ।
तत एतान्यादिभ्यं तत्तथा (७) । एतदपि च संयमस्यं-
पुंढणार्थमुपपट्टमात्रं, न परिग्रहसंज्ञया । आह च " जं पि व-
न्धं च पाथं वा, केवलं पायपुच्छं । तं पि संजमलज्जा, चा-
रंती परिहरंति य ॥ १ ॥ " परिमुञ्जत इत्यर्थः । " न य सो प-
रिग्गहो वुत्तो, नापुत्तण ताहणा । मुच्छा परिग्गहो वुत्तो,
इह वुत्तं महीनणा ॥ १ ॥ " अन्मृत्पुच्छेयर्थः । तथा वाता-
ऽऽनपदेशमत्तकशीतपरिरक्खणार्थं तथा उपकरणं रजोहरण-
ऽऽदिकं रागद्वेषरहितं तथा भवतीत्येवं परिचोदयं पत्तो-
क्त्यं संयमेन निरूप्य (८) ।

पडिलहणपणोडणमज्जणए अहो य राओ य अप्पम-
नेणं हुंति सययं निस्सिखिवियव्वं च गिहियव्वं च भाय-
यणभेदोविह उवकरणं । एवं से संजए विमुक्ते निस्सं-
निपरिग्गहव्वं इन्मयं निस्सिनेहव्वंयेणं सव्वपावविधुरे वासी-
चंदणसमाणकप्पो समतिणमिषुमुत्तलेदुत्तकं चणसमे संये य
माणावमाणए समियरए समियरागदोसे समिते समि-
इसु सम्मदिद्वी संये य जे सव्वपाणपुसु से ह्नु समणे सुय-
धारए उज्जुए संजए सुसाह् सणं सव्वभूयाणं सव्वजग-
वच्छले सत्थमासके य संसारंते विंते य संसारसमुच्छिद्धे

सयम् मरणात् पारए पारके य सवर्षे संसयाणं पवय-
णमापाहि अद्दि अद्दुक्कमपटीविमोयेक अद्दुत्तमइये स-
समपकुसले य भवइ (६) ।

एवमपरिप्रवृत्ताऽएव भवति । आह च-“अभक्तवित्तोद्धीपः
उपकरणं बाहिरे परिहरति । अग्रिगणहोति मि भिन्ने । जज्ञ-
हि” नैलोद्धसीहि ॥१॥” तथा-प्रत्युत्तयं चतुरा जितिसंगं,
प्रसोदतनम् आसोदतनम् आभ्यां सह या प्रमाजना रजोहरणा-
ध्वदिक्रिया सा तथा तस्याम् । (अहो य राभो य त्ति) राभिन्दि-
यम् अप्रमत्तनाप्रमादिना भवति सततं निस्तव्यं च मोक्ष्यं,
प्रदीतव्यं वेति । किं तद्विराहः-“भायणमंडोहोद उपकरणं ।”
एवमेतन् न्यायेन संयतः संयमी । विमुक्त्यवस्थायाऽऽदिनिःस-
ङ्गोऽसिन्धुवर्जितः, निर्गता परिग्रहतावयस्य स तथा । निर्-
ममो ममेतच्छब्दवर्जी, निःस्नेहवर्जितश्च यः स तथा, सर्व-
पापविरतः, वास्तव्यपराधविशेषं चमर्दयं चकारकं समान-
स्तुल्यः समाचारो विकलेशो वा यस्य स तथा, द्वेषरागविर-
हित इत्यर्थः । समा उपलब्धायित्वेन तुल्यराश्यायित्वमुक्ता यस्य
स तथा, लोभो च काञ्चने च सम उपलब्धत्वेन तुल्यो यः स
तथा ततः कर्मवारयः समश्च दुर्दैव्याभावान्मानेन पूजया
सहायमानता न्यरकारो मानापमानता तस्यां शमितमुपशमितं
रजः पापं ततं वा रात्रौ, पर्येषु न्यो वीरतुक्परे येन स शमित-
रजः शमितनग्यो वा शमितनगराद्यैः समितः सामंतपुपञ्च तु,
सम्यग्दर्शनं सम्यग्दर्शनी, समश्च यः सर्वप्रधानं भूतेषु तत्र प्रा-
णोद्दिष्ट्याऽऽदिना भूतानि स्थावारः (न तु समगतिः) स
एव धर्मण इति वाक्यमिष्टम् । किन्तु नोत्सावित्याह-गुतधारकाः,
श्च तुल्योऽवक्र, उद्यतो बाजलान्, संयतः संयमी, सुसायुः
सुपटुनिष्ठाण रावतगणः शत्रवं आनं सर्वप्रधानं धृतिव्यादीनां
रक्षणोऽऽदिना, सर्वजगद्वरतलो वात्सरकता इति इत्यर्थः ।
सम्यग्भावश्च संसात्तनं स्थितश्च (संसागममुच्छिन्ने त्ति)
समुच्छिन्नसंसारः सततं सदा मरणानां पापगः सर्वदैव त-
स्य न बालाऽदिमरणानि भविष्यन्तीत्यर्थः । पारगश्च सर्वेषां
संशयानां, छुद्रक इत्यर्थः । प्रवचनमातृभिरष्टभिः समिति रात्र-
कमुत्तिवयकपाभिः करणभूताभिरष्टकैरूपो या अस्थिर-
स्या विमोक्तोऽष्टमदमथनोऽष्टमदस्थानाशकः, स्वसमय
कुशलश्च रगिन्द्रजन्तविपुलश्च भवति (६) ।

सुहृद्गुहनिर्घिसेसे अर्धितरवारिहमि सदा तत्रोवाहन-
म्मि य सुहृज्जुए खेतं दत्ते य दिवनिरे इरियासमि ए भा-
सासमि ए सखासमि ए आयाखभंऽमचिनिखेवखासमि ए
उचारपासवखलेसिंयाखज्जगराद्रिवखिपासमि ए मखगु-
त्ते इग्गुत्ते कायगुत्ते गुत्तिंदिए गुत्तवंभयारी वार्दे लज्ज-
धप्पो तवस्सो खेतिल्लमे जिंदिए सोहि ए अणियाणे
अवहिलेस्से अममे अर्कंचेणे छिन्नपंथे निखलेवे सुनि-
मलवरकंसभायणं चेव भुक्तोए संखे विव निरंजणे विग-
यरागदोसमोहो कुम्भो इव इंदिएसु गुत्ते जचकण्णं व जा-
परुत्ते पुत्तखरपत्तं व निखलेवे चंदो इव सोम्माभावयाए
सूरो व दित्तनेए अवले जह मंदरे गिरिरेरे अवलोभे
सागरो व विभिणे पुत्तवी वि य सवंपासविसिसे वस्साइ य
१४१

भासरासिद्धमेव जातेए जलियहुयासणो विव तेयसा
जलंते गोसीसचंदणं पि व सीयले सुगंधी य इदए विव
सथियभावे उगसियसुनिम्मले आर्यसमंदलतल व पा-
गदभावेण सुस्सभावे सोंहीरो कुंजरो व वसमो व जाय-
यामे सीहो व जहा भिगाहिंवे इ होइ दुप्पपरिसे (१०) ।

सुखदुःखनिर्दिशेपो, हर्षोऽद्विगहित इत्यर्थः । (अभिन्तरवा-
हिरे त्ति) आभ्यन्तरस्यैव शरीरस्य कामेणलक्षणस्य तापक-
त्वाद्यभ्यन्तरं प्राग्विज्ञाऽऽदिपदविधे, बाह्यस्याप्यौदारिकल-
क्षणस्य शरीरस्य तापकत्वाद्बाह्यमशनाऽऽदि पदविधेऽन-
योश्च इन्द्रः तत आभ्यन्तरवाहो सदा नित्यं तप एव उप-
धानश्च गुणोपपद्यमानः तप उपधानं तत्र च सुहृदुक्तः अ-
तिशयोक्तान्तः, क्षान्तः क्षमाश्रुतः क्षान्तश्च इन्द्रियदमेन (दि-
वान्नरे त्ति) आत्मानः परेषां च हितकामित्वस्य । पाठान्ते-
धूमनिरतः “इरिये” इत्यादीनि दश पदानि पूर्वोक्तार्थ-
पञ्चरूपाणि प्रतीतायांन्येव तथा त्यागी सर्वसह्यागमात्,
संविज्ञमनेनाज्ञासाधुदानाद्वा (लज्जु त्ति) रज्जुवि रज्जु, सर-
लवान् धर्मो धनलभयोरग्राहवान्, तपस्वी प्रश्नतपसायुक्त-
वान् । क्षान्त्या क्षमते न स्वसामर्थ्यादिति क्षान्तिक्षमः,
जितेन्द्रिय इति व्यक्तरः । शोभिनो गुणयोगान्, शोभिषो वा
शुद्धकारि, सुहृद वा सर्वप्राणिभिरम् । अनिदानो निदानपरि-
हारी संयमाश्च द्वादहिल्लेयाऽननःकरणमुत्तिथस्य सोऽवधि-
श्रयः, अममो भमकारवर्जितः, अकिञ्चनो निर्द्वयः, छिन्नप्रण्यः
कुटितस्नेहः । पाठान्तर-“छिन्नसोयं त्ति” छिन्नशोको
अथवा छिन्नप्रताः, तत्र शोको द्विविधम्-द्रव्यशोको, भाव-
शोकोश्च । तत्र द्रव्यशोको न्यादिप्रसाहः । भावशोकोऽपि
संसारसमुद्रपादशुभो लोकाव्ययहागः, स छिन्नो येन स
तथा । निरुपलपोऽविद्यमानकमोत्तुलपः, एतच्च विशेषणं भा-
विनि भूतवदुपचारमास्थित्यर्थः । सुविमलशरकस्थभाजन-
मिव चिकुक्तोऽयः, धमण्योऽस्ते तेऽयमिव तोयं सम्यग्भवेतुः स्ने-
हः (संखे विव त्ति) राह इव निरञ्जनः, साधुपले रज्जवं जीवस्व-
रूपोपरञ्जनकारि रागाऽऽदिकं वस्तु अत एवाऽऽ-वहीतराग-
द्वेषमेहः, कुर्म इव इन्द्रियेषु गुणैः यथाहि कच्छुपः प्रीयापञ्च-
भिन्नमुनिः पदेः कदाचित् गुणं भवतीत्यर्थं साधुरपीन्द्रिय-
ध्विन्द्रियाण्यश्रित्यर्थः । जात्यकाञ्चनमिव जातरूपः रागाः
ऽऽदिछुद्रव्यपेदाक्षान्तस्वरूप इत्यर्थः, पुष्करपत्रमिव पद्म-
दलमिव निरुपलपो भोगशुल्लेखलपक्ष्याचन्द्र इव सौम्यतया,
पाठान्ते-श-सौम्यभावतया सौम्यपरिणामेन अनुपनापकत-
या, सूर इव दीप्तज्वाला, तपस्तेजः प्रदीप, अवलो निश्चलः
परिग्रहोऽऽदिभिः, यथा मन्दरो गिरिवरो, मेरुतिर्यर्थः । अ-
क्षोभः क्षोभवर्जितः, सागर इव स्तिमितः भावकल्लोलरहितः ।
तथा-पू, धृषीय सर्वे, पशुविपदः, शुभाशुभस्पर्शेषु समचित्त
इत्यर्थः । (तवसा इव त्ति) तपस एव हेतुभूतेन भस्मराशि-
सुख इव जातंतेजा यद्भिभावनेह यथा भस्मच्छुद्धो बहिरन्त-
र्जलति बहिरन्तो भवतीत्यर्थं धमण्यः शरीरमाश्रित्य तप-
सा श्लान्तो भवति, अन्तस्तु शुभलक्षण्या दीप्यत इति ज्वलि-
तदुताशन इव नेजसा ज्वलन्, साधुपले-नेजो क्षान्, भावत-
मोविनाशकत्वात्, गोशोर्ध्वचन्दनमिव शीतलो मनःसन्ता-
पोऽशमनात्, सुगन्धश्च शालवीगन्धत्वात्, हृदक इव नद इव

सम एव समिकः समभावो यस्य स तथा । यथाहि वाताभा-
वे इवः समो भवति अनिमनोव्रतजलोपरिभाग इत्यर्थः ।
तथा-साधुः सत्कारण्यकारण्योः अनुव्रतानिमनभावतया स-
मा भवतामिति । उवृष्यसुनिर्मलमियाऽऽश्रमण्डलत्वं, प्रकट-
भावेन निर्मायितया अनिवृद्धितभावेन सुस्वभावः शोभनस्व-
रूपः, शुद्धभावे वेति । शीघ्रशरीरऽऽश्रमटः कुञ्जर इव परीष-
हसिन्यापेक्षया वृषभ इव जातस्थामा अङ्गीकृतमहाव्रतभारोद्-
हने जातसामर्थ्यः, सिंह इव यथा सुगाधिपः, इति - वरूप-
विशेषणं भवति, वृषप्रभुः अपरिभवनीयो सुगाणामेवं सा-
धुः परीषहाणामिति ॥१०॥

सारयसलिलं व सुद्रविय ए भारं चेव अप्रपन्ने स्वगमि-
सायं व एगजाए खाण विव उक्कुए सुएणागारे व्व अ-
प्पडिक्कमे सुखागाराऽऽवयस्संतो निवापररखण्णदीवज्जा-
णमिव निपक्के जहा सुरे चेव एगधारे जहा अही चेव
एगदिही आगासं विव गिरालंवे विहगे विव सव्वओ वि-
प्पुक्के कयपरनिल ए जहा चेव उरए अपडिबद्धो अनि-
लो व्व जीवो व्व अपडिहय्वाई गामे गामे य एगरायं नगरे
शगरे पंचरायं दूज्जंते य (१?) ।

शारयसलिलमिव शुद्धद्रव्यो, यथा शारदजलं शुद्धं भवती
त्येवमयं शुद्धद्रव्य इति भावना भारण्ड इव अममत्तः, य-
था भारण्डाभिधानः पक्षी अममत्तश्चित्ते भवतीत्येवमय-
मपीति क्वचित् आटव्यः चतुष्पदविशेषः, स ह्येकशृङ्गो भवती-
त्युच्यते, क्वचित् विप्राणामिवैकजानो रागाऽऽदिहयवकहयाद्-
कीभूत इत्यर्थः । स्थायिर्योऽङ्कवाः कायोरत्नमङ्काले, श्रम्यागा-
रमिवाप्रतिर्कमा इति व्यक्त्वं (सुखागाराऽऽवयस्संतो ति)
श्रम्यागारस्य श्रम्या-ऽऽवयस्य चान्तमध्ये वर्त्तमानः । किमिव-
किमिव इत्याह-निर्वातः शरणप्रदापथ्यानमिव वातव-
जितवृद्धीपञ्चलनमिव निःप्रकम्पो दिव्याऽऽगुपसर्गसं-
सिद्धि शुभध्याननिष्पन्नः (जहा खुरे चेव एगधारे ति) वे-
द्यशब्दः समुच्चयः यथा क्षुर एकधार एवं साधुत्सर्गलक्ष-
णैकधारः (जहा अही चेव एगदिही ति) यथा अद्विरेकदृष्टि-
बद्धलक्ष, एवं साधुमोक्षलक्षणैकदृष्टिः । (आगासे चेव गिरा-
लंवे ति) आकाशमिव निरालम्बो, यथाऽऽकाशमन्तलम्बनं
नथा साधुः न किञ्चिदालम्बते, एवं साधुमोक्षशुक्लाऽऽद्या-
लम्बनरहित इत्यर्थः । विहगे इव सर्वतो विप्रमुक्तः, निःपरिग्र-
ह इत्यर्थः । तथा परकुतो निलो व वसतिव्यस्य स परकुतनि-
लयो, यथोरगः सर्पः, तथाऽऽप्रतिबद्धः प्रतिबन्धरहितोऽनिल
इव धातुनिः, जीव इव अप्रतिहतगतिः अप्रतिहतविहार इ-
त्यर्थः । अग्निं प्राप्ते चैकरात्रिं यावत्, नगरे नगरे व पञ्चरात्रिम् ।
(दूज्जंते इति) विहङ्गोऽत्यर्थः एतच्च भिक्षुप्रतिमाप्रतिपक्षसा-
ध्वपेक्षया सूत्रमवगन्तव्यम् (१?) ।

कुत एवंविधोऽप्यावित्याह-

जिह्दि ए जियपरिते जमे निम्भए विउ सच्चिचाचित्त-
मीसकेहिं दव्वेहिं विरागयं गए संचयतो विरए मुचे लहुके-
निरवकंल्ले जीवियमरणाऽऽसाविप्पपुक्के निरसंयं निवणं व-
रिचं धीरे काएण फासयंते समयं अज्झप्पज्झाणुचे नि-

हुके ए चरेज धम्मं । इमं च परिगहवेरमणपरिकल्प-
द्वयाए पावयणं भगवया सुकहियं अत्तहियं पेष्वाभाविक्कं
आगमेसि भइं सुद्धं नेयाउयं अकुडिलं अणुत्तरं सव्वदुक्ख-
पावाणं विउसमणं (१२) ।

जितेन्द्रियो जितपरिव्रद्धो यत इति निर्भयो भयरहितः (वि-
उ ति) विडाउ गीतार्थः । पाठान्तरेण-विशुद्धो निरनिवारः ।
सच्चिचाचित्तमिश्रकेतु द्रव्येषु विरागतां गतः, संचयाद्विरतः,
मुक्त इव मुक्तः, लघुकः गौरवत्रयत्यागान्, निरवकाहस्तः आ-
काङ्क्षावर्जितः, जीवितमरणयोराशया वाञ्छया विप्रमुक्तो यः
स तथा, निःसन्धि चारित्रपरिणामव्यवच्छेदाभावेन निःस-
न्धियानं निर्भयं निरनिवारं चारित्र्यं संयमः, धीरो बुद्धिमान्,
अज्ञो वा, कायेन कार्याकियया, न मनोरथमात्रेण स्पृष्टान्,
सततमनवरतमध्यात्मना शुभममसा ध्यानं यत्तेन शुद्धो यः
स तथा, नियत उपशान्तः, एको रागाऽऽद्विहत्याभावात्,
चरेदनुपालयेद्धम्मं चारित्रलक्षणमिति ॥१२॥

भावना-

तस्स इमा पंच भावणाओ चरिमस्स वयस्स हुंति (अ) परि-
गहवेरमणरक्खण्णद्वयाए । पदमं सोह्दि एण सोच्चा सहाई म-
णुपमहागाई, किं ते वरमुत्तममुद्रगयवदुत्तरकच्छमिवीराणि-
पंचिवल्लमिवदीसकमुयोसंघदीमूरगरिआदिशिंखंसतूणकप-
वायतंतीनलतालतुडियनिगोसगीयवाइयाई खण्डणजगज्ज-
मल्लमुडि कनेलवककइकपवकलासआइक्खकलंखलंतूणहल्ल-
तुवदीशिंखितालापरपकरणाणि य बहूणि महूरसरगी-
यसुसरगाई कंभीमहलाकलावापगतकपरंकरायजालक-
पांटीपांखिगिरियसोरुजालयल्लुहियते उरवल्लमालियक-
खगनियलजालकभूयससहाई लीलाचंक्रममाणाणुदी-
रियाई तरुणीजखहसियमणियकलरिभियमंजुलाई गुणवय-
णाणि य बहूणि महूरजखभासियाई असेसु य एवमाइयसु
संदेसु मणुसमभयसु न तेसु समणेष सजियव्वं न रजि-
यव्वं न गज्जियव्वं न मुच्छियव्वं न विनिघायं आच-
जियव्वं न खुलियव्वं न तुसियव्वं न हसियव्वं न सति
च मतिं च तत्थ कुजा । पुणरवि य सोह्दि एण सोच्चा स-
हाई अमणुसरावकाई, किं ते १, अकोसफरुसलिसणअवभा-
खलतज्जाणनिम्भपथ्यादिचवयथतासउक्कजियरुपरडियकं-
दियनिगुट्टरिसियकलुणविल्लियाई अणसु य एवमाइयसु
संदेसु अमणुसरावयसु न तेसु समणेष रसियव्वं न ही-
लियव्वं न निंदियव्वं न खिसियव्वं न छिंदियव्वं न भिं-
दियव्वं न वहेयव्वं न दुगुञ्जावतिया वि लम्भा उपाएउं ।
एवं सोह्दि एणभावणाभाविओ भवइ अंतरप्पा मणुसाणमु-
णेष सुनिग्गुम्भिरागदोसे पायिदियप्पा साह मखवयणका-
यगुते संवुडे पडिह्दि ए चरेज धम्मं १ (१३) ।

(इमा पंचादि) “ रक्खणद्वयाए ” इत्येतदन्तं सुवमम्,

नवरम् अपरिग्रहकं विरमणं यत्तथा (पदमं ति) पञ्च-
नां मध्ये प्रथमं भावनायस्तु शब्दनिस्तुह्यं नाम । तच्चैव
श्रोत्रेन्द्रियेण श्रुत्या शब्दात् मनोऽन्तः सन्तो ये भद्रकाले
मनोऽभद्रकालान् । (किं ते ति तद्यथा-वरमुरजा महाम-
हता, मृदङ्गा मरीचा एव, पणवा लघुपटलाः, तद्गुरुरसि)
द्वन्द्वैः चमोबनदमुखः कलराः, कण्ठवी वाग्रविशेषः, वी-
णा विपञ्ची, वल्लकी च वीणाविशेषा । यद्वीराणां वाद्यविशेष
एव, सुधेया च घट्टाविशेषः । नन्दी ह्यष्टदूर्ध्वनिर्घोषः । तानि
चास्मिन्-“ भंसा मउद मल्ल, हुडुक तिजिला, य करड कंसा-
ला । काहल वीणा बंसे, संखो पणवो य बारसमो ॥ १ ॥ ”
तथा-सुतरपरिचादिनी वीणाविशेष एव, बंशो वेणुः । तृणको
वाद्यविशेषः, पवाकोऽप्येवम्, तन्मी वीणाविशेष एव, तला
हस्ताः, ताला कंसिकाः, तलताला वा हस्तनालाः । पनाप्येव
तृणाणि वाद्यानि । एषां यो निर्घोषो नादः, तथा गीतं गेयं,
वाचिनं च वाद्यं सामान्यमिति द्वन्द्वः । ततः श्रुत्येति योगान्
द्वितीया । तथा नटनं तत्कज्जलमल्लमैहिकविडम्बककथकलव-
कलाराहाऽऽप्यायकलहमहत्तृणदङ्गलघुवीणा कलाबंदेः पूर्वं
व्याप्यतेः प्रक्रियन्ते विधीयन्ते यानि तानि नटाऽऽदिप्र-
करणानि तानि च । कानि तानि एषाह-बहुनि अने कानि, म-
धुरस्वरानां कलपञ्चमीनां गायकानां यानि गीतानि सुख-
स्वरानि, तानि श्रुत्वा तेषु धर्मेण वा हस्तप्यामिति सम्ब-
न्धः । तथा काञ्ची कटवाग्रविशेषः, मेखलाऽपि तद्विशेष
एव, कलापको वीवाऽऽमरणं, प्रतरकाणि प्रतरकाऽऽमरण-
विशेषः । पादजालं च पादाऽऽमरणं, वरिष्ठं च प्रतीगा, किं-
चिदः सुन्दरदिष्टास्तस्य वातम्, (रथसि) रत्नसम्ब-
न्धि ऊर्ध्वेऽर्ध्वं जङ्घयोर्जालं यत्तथा । (सुद्वेषे ति) सुदिहाऽ-
ऽमरणविशेषः, नूपुरं पादाऽऽमरणं, चलनमालिकाऽपि त-
थैव, कनकनिगडानि जालं च पाऽऽमरणविशेषः । एता-
प्येव भूषणानि तेषां ये शब्दास्ते तथा । (निमृतानीत्या-
ह-ललाचक्रकम्पमाणां हलवा कुटिलाननं कुर्वाणा-
नामुदीरितान् संजातान्, ललाचसंचलनसंजातितानीत्यर्थः ।
तथा तदणुजनस्य यानि हतितानि भणिरानि च कला-
नि माधुर्यविशिष्टपयनिविशेषरूपाणि त्रिसिन्धानि स्वरधा-
नानामित्यभिप्रेत्युल्लानि च मधुराणि तानि तथा, गुणव-
मानि च स्तुतिवादाश्च, बहुनि प्रहुराणि मधुरजनना-
तान्यस्तरलोककमिणानि ध्रुवा । किंचिदाह-तेजिन्व-
स्तरस्येह संबन्धात् तेषु अल्पेषु चैवमादिहोत्तरकारणेषु
शब्देषु मनोऽभद्रकेषु न तेष्विति योजनमेव, धर्मणे ।
न सङ्ख्यमिति सम्बन्धः । काऽपि न रक्त्यं न रागः कार्यः, न
मद्विस्तम्बम् अग्रतस्त्वाकाङ्क्षा न कार्यो, न मोहितम्बं त-
द्विष्टाकपयलोचनायां न मूढेन भाव्यम्, न विनिर्वातं तद्वे-
माप्रमनः परेषां वा विनिर्वातम् आपतव्यं प्राप्तव्यं, न लो-
ब्धव्यं सामान्येन लोभो न विधेयः, न तोष्टव्यं प्राप्ते न
तोषो विधेयः, न हतितव्यं प्राप्ते विस्मयेन हासो न विधे-
यः, न स्मृतिं वा स्मरणं मतिं वा तद्विषयं ज्ञानं (तत्त-
सि) तेषु शब्देषु कुर्यात् । पुनरपि चेति शब्दगतं प्रकार-
स्तरं पुनरप्यपि बोध्यत इत्यर्थः । श्रोत्रेन्द्रियेण श्रुत्या श-
ब्दान् अमनोऽन्तः सन्तो ये पापकाले अमनोऽभद्रकालाः ता-
(किं ते ति) तद्यथा-आक्रोशो अघ्रस्वेत्यादि चवनं, वचनं

रे सुहृद् । इत्यादि । किंसन् निम्नावचनम् अश्लीलोऽस्त्वावित्ता-
दिकम्, अपमाननम्पूजावचनं-सूयामित्यादि वाच्ये त्वमि-
त्यादि, तथा तर्जनं ह्यास्यति रे । इत्यादि चवनं, निर्भर-
नम् अपसर रे इति मार्गादित्याऽऽदिकं, वीतवचनं कुपित-
वचनं, वासनं केकाराऽऽदिकं मयकारे, उरुकृतम् अव्य-
क्तमहाप्रातेकरणं, कदितम् अङ्गुलिमोवनम् च शब्दितं, रटि-
तमराटीरूपं, कभित्तमाकाङ्क्षः इष्टवियोगाऽऽदाविव, निर्वृष्टं
निर्घोषरूपं, रसितं शूकराऽऽदिशब्दितमिव, करणं, करुणं एवा-
यं, विलपितमार्तम्स्वरूपमिति । एषां द्वन्द्वः । ततस्तानि-
त्वा, तेष्विति सम्बन्धात् तथाऽऽक्रोशाऽऽदिशब्देषु अन्येषु चैवमा-
दिषु शब्देष्वमनोऽभद्रापाकेषु न तेष्विति योजितमेव, धर्मणेन
रोषितव्यं, न ह्रीक्षितव्यं नाऽऽवा कार्या, न निम्नितव्यं नाऽऽ-
न कार्या, न किसितव्यं लोकसमक्षं निम्ना न कार्या न ह्येवमप्यम्
अमनोऽहेतुतो द्वयस्य द्वेदो न कार्यः, न भेदतव्यं तस्यैव भे-
दो न विधेयः । (न वहेदव्यं ति) न वधो विधेयः, न लघु-
प्या वृत्तिकां वा लघुप्यावर्चनं, लभ्या उचितोपायव्यति-
जनयितुं स्वस्य परतः वा । प्रथमभावनानिगमनार्थमाह-एव-
मुक्तनीत्या श्रोत्रेन्द्रियविषया भावना श्रोत्रेन्द्रियं निरोद्धव्यम्-
न्यथाऽन्ये इत्येवंरूपा परिभाषना आलोचना, तथा भावितो
वासितो, भावति जायतेऽन्तरात्मा, तन्मन्मनोहाऽमनोऽ-
न्तर्मायां ये (सुमिदुग्मि ति) शुभाऽऽशुभाः । शब्दा इति ग-
म्यते, तेषु क्रमेण यो रागद्वेषो तयोर्विषये प्राणित्वेनः संवृ-
त आत्मा यस्य स तथा, साधुनिर्वाणसाधनपरः, मनोवचनका-
पयुग्मः संवृताः संवरवान्, चित्तेन्द्रियो निरुद्धहृत्कीर्णः, प्रणि-
हितेन्द्रियो वा तयोभूतः सन्, खरेदुचुरेदुचुरालयवर्द्धं वा-
रिजम् । प्रवतः ५ संसं ह्यार ।

अहावरं पंचमं भंते । महद्वयं सत्त्वं परिगहं पञ्चकला-
मि, से अर्प्यं वा बहुं वा अग्र्यं वा धूलं वा चित्तमतम-
चित्तं वा खेव सयं परिगहं गिएजा, खेवऽसौहं परिगहं
गिएहावेजा, अस्मि परिगहं गेहर्हेतं श समगुजावेजा०
जाव वीसिरामि, तस्मिमाओ पंच भावणाओ भवन्ति, तस्यि-
वा पदमा भावणा-सोयओ यं जीवे मगुसाऽमगुसाई सहाई
सुयेहं, मगुसामगुसोहं सहाई हं सजजा, शो रजेजा,
शो गिजेजा, शो मुजेजा, शो अज्जोववजेजा, शो वि-
शिग्यायमावजेजा, केवली ब्या-शिगंये शं मगुसामगुसे-
हं सहाई सजमागं रजमागे० जाव विशिग्यायमावजमा-
ये संति भेया संति विभंगा संति केवलपसत्ताओ धम्माओ
भेसजा, “श सका ये सोउ सहा, सोपविसयमागया । रा-
गहोसा उजं तत्थ, ते भिक्खु पडि बज्जए ॥ १ ॥ ” सोयओ
जीवे मगुसामगुसाऽहं सहाई सुयेति पदमा भावणा ॥ १ ॥
आचा० २ ० ३ ० ।

विषयं चक्षुर्दृष्टिर्दृष्टं पातिय रूपाणि मगुसमहाई
सचिचित्तचित्तसिहाई, कंठे पोये य चित्तकम्मे लेप्पकम्मे
सले य दंतकम्मे पंचहिं बसोहिं अशोभसंठाणसंतिवाइ गं-
भिमवेदिमपूरितसधायाणि मज्जाइं बहुविहाइ य अहिं

नयमसुहृकरादि वयसं देववपु य मामाऽऽगमः राशि य
कुडियपुखरखिवीदीहियगुजालियसरसरंतितागरवि-
लपतियखातियनदीसरतलागवपीणि कुल्लुपलपउमपरि-
मडियाभिरामे अयणसउयिगणसिमिदुगविचरिते वरमंडवि-
विभवमखोरेश्व वेदयंदकुलसमापवाऽऽसहमुकयसयथा-
ऽऽसयसीयरहसगडजाणमुगसदयननरागीणये सोन्य-
पडिरुवदरिसिण्णं अलंक्रियविभूषिण पुवकयतवपभा-
वसोहगसंपउत्ते नहनडगजल्लमल्लपुट्टवेलेवककहकपवग-
लासगझइजगलंखंखडुण्डुल्लुववीणियतालायवपर-
याणिय वहुणि सुहरणाणि अमेसु य एवमाइसु रु-
वेसु मणुसमइएउ न तेसु समणेष सजियवं, न रजि-
यवं, न गिज्झयवं, न मुज्झयवं, न विनिग्गाय-
मावजिज्झयवं, न लुभिययं, न हसिययं, न हसिययं, न
सतिं च मांतिं च तथ कुजा । पुणरवि चकिमंदिएण
पामिय रुणाणि अणुरणुणरावकाइकिं ते ? गंडिकाडिकु-
णिउदरिफकुल्लःल्लकुजपुल्लवामणअंधिगणगवक्खुवि-
णिठयसपिमल्लगवादिगंगीलिपिं विगताणिय मतकलेव-
राणि सकिमिणकुडियं च दव्वरासि अमेसु य एवमाइसु
अमणुरणुणपावएसु न तेसु समणेष हसिययं जाव न दु-
गुल्लारुचिया वि लब्भा उपाएउं, एवं च चक्खिदियभा-
वणापानां भवइ अंतरया मणुसणामणुमेसु मुग्घिदुग्घि-
गदोसरणिण्डिअपा साहुमणवययकायगुत्ते सुवुडे पणि-
हिंदिए चरेज धम्मं (१४) ।

(विदंयं ति) द्वितीयं भावनावस्तु चक्षुस्त्रिदयसंवेगे नाम ।
तथैवम्-चक्षुस्त्रिदयसंवेगः इति । कपाणि नरयुग्माऽर्थाणि मनो-
भद्राणां सविजातिचक्षुःश्रवणं । केत्याह-काष्ठ फलकाऽऽ-
दी, पुले च चक्षे, विवकर्मणि प्रतीति, लेयं मूर्ति काऽऽविशिष्टे,
शैले च पाषाणं दन्तकर्मणि च गजविषाणविषयायां रूपनिर्मा-
णदियायां, पञ्चभिर्देवैर्दुर्गातीति गम्यते । तथा अनेकसंस्था-
नसंस्थितानि प्रत्येकं प्रत्येकं निषण्णं मालावत्, वेष्टिं वेष्ट-
नेन निर्दुलं पुष्पगण्डकवत्, पूर्वम् पूर्वगतं निवृत्तं पुष्पपूरित-
वर्णशृङ्गाररूपशृङ्गारकवत्, संघातिनं सङ्घातिनं निषण्णम् इ-
तरेतरेनिर्वाणतजालुपुष्पमालावत्, एषां द्रष्टुः कानि चेतानी-
त्याह-मालयानि मालानु साधूनि, पुष्पाणीत्यर्थः । बहुविधानि
चाऽऽधिकमर्थं नयनमतसां सुलकराणि यानि तानि तथा ।
तथा वनव्रजान् पर्वतान् आश्रमं करनगराणि च प्रतीतानि ।
सुद्धि का जलाऽऽशयविशयः पुष्करिणी पुष्करवती वडुला वा,
वापी चतुष्काणा, दीर्घिका श्रुतुमाराणा, गुजालिका चकसा-
रणी, सत्पट्टिका यवकलान् सयकसांन्यासिन अयस्मान्-
न्यत्र सञ्चारकाटकेनोदकं सञ्चरानि सा सरसरपट्टिका,
सागरः समुद्रो, विलासिका चातुर्वर्णिकद्विजः । साहय-
यतिं सातवयं, नदी निम्गावा, सरः स्वभावजो जलाऽऽशयवि-
शयः, तडवाः कुतकः । (वाणकण) कंदाराः पर्वताः इन्द्रः ।
ततस्तान्, बहुलं प्रकृतम् । किंभूतान् पुष्करिणिकसिद्धेहस्तेन-

लोतलाः विभिः पक्षैः सामान्यपुण्डरीकाः विभिः परिमणित-
ता ये आभिरामाश्च रम्यास्त न तथा तान् अनेकशकुनिगणानां
मिथुनानि विचरन्तानि सञ्चरन्तानि येषु ते तथा तान् । तथा
चरमण्डपा प्रतीताः विविधानि भवनानि गृहाणि तंरुणानि
प्रतीतानि, चेत्यादि प्रतीताः देवकुलानि प्रतीतानि, सभा बहु-
जनोपवेशन्यानि प्रया जलदानस्थानम् आवसथः परिव्राजक-
वसतिः सुकुतानि शयनानि शयथा आशानि च तंहाऽऽसना-
ऽऽनि शिबिका जम्पानविशेष पार्श्वेता वेदिका उपरि च कू-
टाऽऽकानि, रथः प्रतीताः, शकटे गन्त्रो, यानं गन्त्रोविशेष
एव, युग्यं बाहनं, गोह्वयशोमदं वा जम्पानं, स्पन्दनो
रथविशेषः, नरनारीगणध्यात इन्द्रस्तांश्चः किम्भूतान् ?,
सौम्या अरीद्राः, प्रतिरूपा द्रष्टारं प्रांत रूपं येषां ते,
दशीयाश्च मनोहा ये ते तथा तान्, अलकृष्टनविशयितान्
कमेण मुकुटाऽऽदिभिर्वेष्ठाऽऽदिव्येषु, पूर्वहनस्य तपसः
प्रभावेन यत् सौभाग्यं जनाऽऽदिव्येषु तेन सम्युक्तान् ये ते
तथा तान्, तथा नटनसैक्यमल्लमैष्टिकविडम्बककथ-
कप्रकलासकाः, रथायकल, ह्रमह्मनृणां, त्रिगुणवर्णां कलाका-
रैः पूर्वव्याख्यातैः प्रक्रियन्ते यानि तानि तथा । तानि च का-
नैत्याह-बहुनि सुकराणां शोभनकर्मणि, दृष्टुंति प्रकृ-
तन्, तन्वितां सम्भवन्ति तु अणुपु चवमादिकेन रूपेण म-
नोज्ञमद्रुकं न अमणेन सङ्गमं, न रम्यं, यावत्कण्ठाव-
नं चित्तव्यतिर्वातिनं पटवद्वादि दृष्टानि, न दृष्टानि वा प्रति
वा तत्र तेषु रूपेषु कुर्यात् । पुनरपि चक्षुर्गन्धेण दृष्टा
रूपाणि अमनोहाराकानि (किंतिं सि) तद्यथा- (गंडा-
ल्यादि) वातपित्तश्लेष्मजत्रिजातजं चतुर्धा गण्डं, तदस्या
स्तीति गण्डे गण्डमालावान् । कथमप्यदशभेदमस्मान्प्रतीति
कुर्वीत । तत्र सप्त महाकुष्ठानि । तद्यथा- अणुः-१, दुष्करः २,
निश्चिज्जः ३, काकपालः ४, काकनः ५, पौरहरीकः ६, द्रुः ७,
कुष्ठानीति । महन्त्येषां सर्वथावस्तुपदेशादसाध्यव्युत्थिताः ।
एकादश कुष्ठानि । तद्यथा-स्थूला, माकमहाकुष्ठककुष्टा ३,
चर्मद्विपरिपरिपरिपरि ६, विचर्विका ४, निधमः ६, कटिपदः ६,
पामा १०, शुनारुक ११, संज्ञानीति । सर्वस्यपञ्चादश सामा-
न्यतः । कुष्ठं सर्वसंज्ञिपानजमापि वाताऽऽदिदोषांकुटल्या
भेदभागभवतीति । (कुलिं सि) पामाऽऽधानदोषान्, हस्ते-
कपादो न्यूनेकपाणिर्वा कुलिं कुराट इत्यर्थः । (उद्विं सि) ज-
लोदरी तथाशुद्धराणि तेषां मध्ये जलं, दमताध्वमिति
तद्विदं निर्दिष्टम् । शेषाणि त्वविगेषानि साध्यानि, तानि चा-
ऽऽशयव पृथक् पृथक् स्वस्वविष्टमालाः चा निलाऽऽधाऽऽशोनीर-
वद्वद्वदं तथैव आगन्तुकं सनमममं जलोदरं वेति भव-
न्ति यानि (कच्छुल्ल सि) कण्डूतिमान्, (पल्ल सि) पादं श्लोपदं,
पादादौ काटिग्यम्, यदुक्तम्-प्रकुर्यात् वातपित्तश्लेष्माऽऽधा-
प्रपञ्चा वं जलोदजल्लास्वविष्टमालाः कालावरेण पादमार्शि-
त्य शनैः शनैः शो कमुपजनयन्ति यत् तत् श्लोपदमाचक्षते ।
“ पुराणां द्रुमवृष्टिः, सर्वेभ्यो च शीतलः ।
ये देशेऽस्तेषु जायन्ते श्लोपदानि विशेषतः ॥ १ ॥
पादयोर्द्वेऽस्याऽऽधि, जायन्ते श्लोपदं नृणाम् ।
कर्णोष्ठमास्वास्वपि च, कर्चिर्बिच्छुति तद्विदः ॥ २ ॥ ”

कुष्ठः पृष्ठाऽऽधो कुष्ठमृगानां पृष्ठलुः पृष्ठः च इकमणुसम-
क्षः, वामनः श्वेतराः । एते च मातापितृशरीरान्शकुनोपेक्ष
नमस्य दौर्बोद्धवान् कुष्ठवामनकाऽऽद्या भवन्ति । उक्तं च-

“गर्भे वातप्रकोपेण शैवेदे वा पमानिते । मयेरकुञ्जः कुणिः पङ्क्तु-भूको ममन एव वा ॥१॥” (अथैल्लग ति) अथ एवाग्नि-
ल्लको जात्यन्धः, (एगवक्नु ति) काणः । एतच्च द्वापद्वयं गर्भ-
गतस्थित्यथाने, जातस्थ च तत्र गर्भस्थस्य द्वापद्वयमागम्यतपश्च
तेजो ज्ञान्यन्धश्च करोति । तदेवाऽऽज्ञितं च काणस्थं विचक्षते,
तदेव ऋत्याऽनुगतं रक्षाति । पिशाऽनुगतं पिशाहः । श्लेषमाऽनु-
गतं शुक्लास्त्रमिति । (विधिद्वय ति) विनिहतचक्षुरन्त्यर्थः ।
तत्र पथा तस्य चक्षुर्विनिहतेनान्धकथं काणस्थं वा तद-
नेन दर्शितमिति । (सपिमल्लग ति) सह पिमल्लगेन पिशा
चकेन चक्षते यत्स तथा, प्रहप्रहीत इत्यर्थः । अथवा-सपेतीति
सति । स च गर्भदेशात्तत्कर्मदेशाद्वा भवति स किल पाणिगु-
हीतकाष्ठः सपेतीति शतरक्षः शतरवान्, शूलऽऽदिशस्त्रभि-
क्ष इत्यर्थः । व्याधिना विशिष्टविचक्षणीयया, चिरस्थायिगदेन
चा, रोगेण कज्या, सद्योपनिगतेन वा पीतदोषः स तथा ।
ततो गरुष्यादिपदानामेकवचनद्वयः । तद् द्रष्टुं प्रकृतम् । वि-
कृतानि च मृतककडवराणि (सकिमिण कडियं व ति) सह
कृमिभिः कुंथितश्च स तथा । तं वा द्रव्यराशिं पुरीषाऽऽदि-
द्रव्यममृतं, द्रुतिं प्रकृतम् । तेष्वानि सन्वन्ध्यात् तेषु गरुष्या-
दिषु रूपेषु अमनोज्ञपापकेषु न भ्रमणेन रीतिर्यः । याचरकर-
णश्च हील ज्यमित्यादीनि पदपदानि दृष्टानि । न जुगुप्सा-
शुनिका आं प लभ्या उज्जता योत्येत्यर्थः । उवादादितुं निग-
मयग्राह-एवं चक्षुरिन्द्रियभावनाभावितो भवति अन्तरात्मे-
स्यादिव्यहमेव प्रश्नः ५ संवः ४२ ।

अहारा दोबा भावणा चक्षुओ जीवो मणुषामणुमाई
रूवाइ पासर, मणुषामणुमोहिं रूवाइं सज्जमाणं रजभाणं
जाव विणिघायमावज्जाणे सति भेयां जाव भंमेजा-
“ शा सका रूवमदं, चक्षुविमग्गमागं । रागदोसा उ जे
तत्थ, ते भिक्खु परिवज्जए ॥ १ ॥ ” चक्षुओ जीवा म-
णुएणामणुएणाइं रूवाइं पासति, दोबा भावणा । आचां
५ धुं ३ चूं ।

तदयं घातिदिण्ण अग्वाइय गंधाई मणुएणभदगाई, किं
ते !-जलयत्नपत्तरसपुष्फकृपाणभोषयकाङ्कनगरवत्तचो-
पदमणुकमयएलारसपकवीसिगोसीससरसंचंदणकणूलव-
गभगरकुमुककोलउसीरसियचंदणसुगंधसासंगजुचिवरधुव-
बामेसु उउयपिंडिमणीहारिमगंधेसु अण्णेषु य एवमाइएसु
गंधेषु मणुएणभदएसु न तेषु समणेषु सजियव्वं जाव न
सति च मतिं च तत्थ कुज्जा, पुणरवि घातिदिण्ण अग्वाइ-
य गंधाणो अमणुएणपावकाई, किं ते ? अडिपडआसमदह-
त्थिमदगोमदडिगसुखगसियालमणुः मज्जारसीहीदीविमयकु-
हियविण्हकिमिण्वहुदुरमिगंधेषु अमेसु य एवमाइएसु
अमणुएणपावएसु न तेषु समणेषु रुसियव्वं न हीलियव्वं
जाव पण्हियपंपिंदिए चरेज धम्मं ।

(तत्थं ति) वृत्तीय भावनावरसु सुगन्धसंबूतत्वम् । तच्छे-
द्य-आत्येन्द्रियेणाऽऽप्राय गन्धान् मनोज्ञमद्रकात् (किं ते
ति) तद्यथा-जलजस्थलजनरसपुष्पाणि फलपानभोजनानि
१५२

प्रतीतानि, कृष्टपुस्तककुष्ठं (तगर ति) गन्धद्रव्यविशेषः, पर्ण
तमालपत्राऽऽदि, (वीय ति) गन्धद्रव्यविशेषः, दमनकः पु-
ष्पजातिविशेषः, मरुकः प्रतीतः, एलारसः सुगन्धिफलविशे-
परसः । (पकमंति ति) पक्का संस्कृता भाषीति गन्धद्रव्य-
विशेषः, गोशीर्षोऽभिधानं सरसं यच्चन्दनं तत्तथा, कर्पूरो
घनसारः, लवङ्गति फलविशेषः । अग्रुह्वादिविशेषः, कुडुमं
कापीरजः, कर्कालानि फलाविशेषाः । उशीरं धारणीसलं श्वेत-
चन्दनं श्रीखण्डं, श्वेदो वा स्यन्दश्चन्दनं मलयजं । सुगन्धा-
नां सद्रूपानां साराङ्गानां प्रधानदलानां युक्त्योजनं येषु
वरधूपवासेषु तत्तथा, त च ते वरधूपवासोऽर्थात् समाः ।
तत्तद्वानाम्राय तेष्विति योगात्तेषु । (उउयपिंडिमनीहारि-
मंथिणसु ति) आनुजः कालोचित इति भावः । पिरिडमो
बहलः, तद्दीर्घमो दूरनित्योऽपि, यो गन्धः स विद्यते येषु ते
तथा, तेषु । अग्र्यु उर्वमादिकेषु गन्धेषु मनोज्ञमद्रकेषु न
भ्रमणेन सद्रूपमिति यादि “ किं ते ” इत्येतदन्तं पूर्ववत् ।
तथा-अद्रिभूतऽऽदीन्येकादश प्रतीतानि । नवरं वृक्ष ईहासुगः,
हीपी विज्जक, एयां चाऽऽदिभूतकाऽऽदीनां वृक्षाः । द्वितीया-
बहुवचनं दृष्टं, तत्र आघ्रायंति किंया योजनीया । तस्ते-
ष्वानि योगात्तेषु किम्यधेष्विष्ययाह-मृतानि जीवविमृकानि
कुंथितानि कांथमुपगतानि विनष्टानि पुराऽऽकारविनाशेन
(किमिण ति) ह्रियन्ति बहु दूरभिगन्धानि चाप्यन्ताम-
नोज्ञगन्धानि यानि तानि तथा तेषु । अग्र्येषु वैश्वमादिकेषु
गन्धेषु अमनोज्ञपापकेषु न भ्रमणेन रीतिरव्यमिति यादि पूर्व-
वत् । प्रश्नः ५ संवः ४२ ।

अहारा तच्चा भावणा चक्षुओ जीवो मणुषामणुमाई
गंधाई ऋग्वाइ, मणुषामणुमोहिं गंधाई यो सजेजा, शा
रजेजां जाव शा विणिघायमावज्जेजा । केवली बूया-मणु-
षामणुमोहिं गंधाई सज्जमाणं जाव विणिघायमावज्जमा-
णे सति भेदा सति विभेगां जाव भंमेजा “ शा सका गं-
धमग्गाउं, शासाविसयमागं । रागदोसा उ जे तत्थ, ते
भिक्खु परिवज्जए ॥ १ ॥ ” घाणओ जीवो मणुषामणु-
माई गंधाई अग्वायइ ति तच्चा भावणा । आचां २
धुं ३ चूं ।

(चतुर्थजिह्वेन्द्रियसंवरविपर्ययं प्रख्याकरणमूलं ‘ जि-
ह्विदियसंवर ’ शब्दे चतुर्थभागे ११० पृष्ठे गतम्) तत्त्व-
लव्याख्या त्रिहोच्यते (सउत्थं ति) चतुर्थं भावनावरसु
जिह्वेन्द्रियसम्बरः । तत्त्वैवम्-जिह्वेन्द्रियेणाऽऽस्वाद्य रसाश्च
प्रनोज्ञमद्रकात् (किं भूते ति) तद्यथा-अवगाहः स्नेहवेले-
नं, तेन पाकनं निर्वृत्तमवगाहं पक्वानं आदनाऽऽदि शुड-
विधिं पानं द्राक्षापानकाऽऽदि, भोजनं आदनाऽऽदि शुड-
कृतं शुडसंस्कृतं, अष्टकृतं नगदसंस्कृतं, लवङ्काऽऽदि, तत्र-
घृतकृतपूराऽऽदि आस्वाद्येति प्रकृतम्, तेष्विति सन्वन्ध्यात्
तेषु भवेयुः शङ्कुलिकाप्रवृत्तिषु बहुविधेषु विविचयुः लमण-
रससंयुक्तेषु तथा मधुमांसं प्रतीतं बहुप्रकारा मज्जिका, निष्ठा-
नकं प्रकृष्टमूल्यनिष्पादितम् । यथाह-“ शिष्टाणं जा सयलह-
स्सं । ” दालिकाभस्मिदृष्टिकाऽऽदि, सन्वन्ध्यात् सन्वन्धानांऽऽ-
भस्मिकृतमामलकाऽऽदि, दुग्धं दधि च प्रतीते, सरको शुड-

शतकीविन्दं मघं, वरवाहणी मादिरा, सांभुकापिशायने
मघांशयै तथा शाकमघादंश यथाऽऽहारं स शाकाष्टाऽऽ-
वशः । ततः एषां द्वन्द्वः ततस्ते च त बहुप्रकाराश्चेति कर्मधा-
रयः, तत्तरेषु । शाकाष्टादंशतां चैवमाहारस्य-

“ खणो १-दणो २ य जावण ३.

तिजि य मंसाई ६ गंग्मो ७ ज्मो ८ ।

भक्खो ६ गुल्लवारणया १०.

मूलकला ११ हरितयं १२ डागो १३ ॥ १ ॥

होइ रमात्तु य १४ तहा.

पाणं १५ पाणीयं २ पाणं ३ चैव ।

अऽासमो सागो.

निरुवहअं लोऽओ पिंढो ॥ २ ॥ ” इति ।

अनयानाययोऽप्यस्या-

(तिजि य मंसाई ति) जलचराऽऽदिसकानि ज्मो ति)
मुत्रतन्मुलजीरककुम्भाएडाऽऽदिरमः (भक्ख ति) कण्ड-
काद्यानि (गुल्लवारणय ति) गुलपट्टिका लोकप्रसिद्धा शु-
द्धाणा वा । मूलफलान्येकमेव पदम् । (हरितयं ति) जीरकाऽऽ-
दिहरितं (डागो ति) वस्तुलाऽऽदिभोजिका ॥ १ ॥ (रमात्तु ति)
मल्लिका (पाणं ति) मयं (पाणीयं ति) जलम् (पाणं ति) द्रा-
क्षापाकनाऽऽदि (सागो ति) तक्षमिश्रका इति ॥ २ ॥
नथा भोजनेषु च विविधेषु शालनेषु मनोज्ञवर्णगन्धरसप-
र्शानि च तानि बहुद्रव्यैः भूतानि चापस्कृतानि तानि नथा
तेषु अन्तेषु चैवमादिकेषु रतेषु मनोज्ञमद्रकेषु अमश्वेत न
रक्तव्यभिः यादि पृथ्वत् । नथा पुनरपि जिह्विन्द्रियेणाऽऽ-
स्वाद्य रसान् अमनोज्ञपापकान् (किं तं ति) तथा अर-
सानि अविद्यमानाऽऽहारसन्निहिताऽऽदिरसानि हिक्कुवादिभिरसंस्कृतानी-
त्यर्थः । विरसानि पुराणजत्वेन विगतरसानि शीतानि अनी-
चिथिन शीतलानि, कृष्णानि निम्नानि, (निज्जं पत्ति ति) नि-
र्योपानि च नियन्त्रकारकाणि निर्दलानीत्यर्थः । यानि पान-
भोजनानि तानि तथा (दोसोणं ति) दोषाश्च राक्षिपयु-
पितं व्यापश्च विनष्टवर्णं कुपितं बाधवत् पूतिकमपवित्रं कु-
पितपूतिकं वाऽऽत्यन्तकुपितम्, अत एवामोक्षमनुन्दं विन-
ष्टमभ्यन्तचिह्नताऽप्यस्याप्राप्तं ततः प्रसृतं बहुदुरभिमन्थं येन
तत्तथा तत एतेषां द्वन्द्वोऽस्तीति । तथा निरुक्ते च निम्नवत्,
कटुकं च शुष्कव्यादिवत् कपायं च विमीतकवत् आभ्रलसं च
तक्रवत् । लदं च सशैथिल्यगुणजलवत्, नीरमं च विगतरस-
मिति द्वन्द्वः । अतस्त्वानि आस्वाद्य, नैव्यनि योगालम्ब्येषु
चैव मादिकेषु रतेष्वमनोज्ञपापेषु न अमश्वेत रागितव्याम-
स्यादि पृथ्वत् प्रत्ययऽ संवाहः ।

अहारा चउत्था भावणा जिम्माओ जीवो मणुष्माणु-
छाई रसाई अस्सादेनि, मणुष्माणुखेहि रसेहि शो सजे-
अं ० जाव शो विविधायमावज्जेजा, केवली क्या-खिमंये
शो मणुष्माणुखेहि रसेहि सज्जमाए ० जाव विवि-
धायमावज्जमाए संति भेदो ० जाव भंजेजा-“ शो सका-
रसमसातुं, जीहाविसयमागतं । रागदोसा उ जे तत्थ, ते
भिकव् परिज्जय ॥ १ ॥ ” जीहाओ जीवो मणुष्माणु-
खेहि रसाई अस्सादेहि ति चउत्था भावणा । आवां २
श्रुं ३ चू ० ।

पंचमं फासिदिणं फासिय फासाई मणुष्माणुभक्षार्हं,
किं ते ?-दृग्भेदवहारसंयुक्तदृश्यसीयलविमलनलविहङ्कुसु-
मन्तयरउसीरगुचिगुणुशालदोसिणा पेहुणउक्खेवततलियं-
टवीयखणजणियसु सीयले य ववणे गिम्हकाले सुहफासाणि
य बहुश्रि सयसाणि य पाउरणगुणे य सिसिरकाले अं-
गारपतावथा य आयर्जनद्वमयसीयउसिणलहुया य
जे उउमुहफासा अंगमुहनिम्बिति करा से अणणेषु य ए-
वमाइएसु फासमु मणुष्माणुभक्षेषु न तेषु समयेषु
सजियव्वं न रज्जियव्वं न गिच्छियव्वं न मुच्छियव्वं
न विनिग्यायमावजियव्वं न लुभियव्वं न तुसियव्वं न
हसियव्वं न सतिं च मतिं च तत्थ कुजा, पुणरपि फा-
सिदिणं फासिय फासाई अमणुष्माणुभक्षार्हं, किं ते ? अण-
गवंधवहतालशाकस्यअभाराहोहणअंगभंजणमुनिखपवस-
गायपच्छारलक्खसारसखारेतल्लकलकलतउयसीसककाल-
लोहसिंचणइडीबंधणरउज्जुसिगलसंकलहत्यं दुयं कुंभिपागद-
हणसीहपुच्छणउव्वंधणमूलभेगयचलणमलखकरचरण-
अनासाट्टसीसच्छेयणजिम्हच्छेयणविसिखनयणहिययंती-
तभजणजोचलयकसप्पहारपादपीएइजाणुवत् उरनिवायी-
लणकविकच्छुअगणिविच्छुयकवायाऽऽतवदमसकालि-
वाए वु खिसज्जदुब्बिसोहिया ककउडगुसीयउसिण-
लुक्खेसु बहुविकेसु असेसु य एवमाइएसु फासमु
अमणुष्माणुभक्षेषु न तेषु समयेषु सजियव्वं न हीलिय-
व्वं न सिंदियव्वं न खिसियव्वं न छिंदियव्वं न भिंदि-
यव्वं न व्हियव्वं न दुग्गुअवचियव्वं लब्धा उपाएई, एवं
फासिदिणभावणाभाविआ भवई अंतरणा मणुष्माणुभ-
सुवपिदुवभिरागदोसपणहियपा साह मणवयणकायगुणे
संबुदे पाणिहिंदीए चरेज धम्मं ॥ ५ ॥

(पंचमं ति) पञ्चमकं भावनावस्तु स्पर्शनिन्द्रियसंवरः ।
तच्चैवम-स्पर्शनिन्द्रियेण स्पृष्टा स्पर्शान् अमनोज्ञमद्रकान् (किं
ते ति) तद्यथा— (दृग्भेदव ति) उदकमण्डपा उदक-
क्षारगुण्डा द्वाराः प्रतीताः, श्वेतचन्दनं धौलएई शीतलं वि-
मलं च उलं पानीयं विविधाः कुसुमानां अस्तराः शयनानि
उशीरं धौलं, मूलं, मौक्तिकानि मुक्ताफलानि, चापूरं पञ्च-
नालं (दोसिण ति) उपाङ्गा देति द्वन्द्वोऽतस्त्वान् । तथा पे-
हुणानां मणुराज्ञानां य उल्लेपकः सन् नालवृन्तं वीजनकं
चैतानि वाऽऽदिकानि वस्तूनि, तेज्जितानि सुखाः सुखहेतवः
शीतलाश्च शीता ये ते तथा तांश्च पवनन् चापूरं, कः । धौ-
लकाले, तथा सुखस्पर्शानि च बहूनि शयनानि आसनानि
च प्रावरणगुणानि शीताऽपहारकत्वात्, शिशिरकाले शी-
तकाले वाहारेषु प्रतापना शरीरस्याहारप्रतापनाश्च, आत-
पः सूर्यतापः, स्निग्धसुदुशीतोष्णलघुकाश्च ये अणुसुखा
हेमन्ताऽदिकालविशेषेषु सुलकराः स्पर्शाः, अणुसुखं च नि-
र्दुतिं च मनःस्वाद्यं कुर्वन्ति ये ते तथा । (से ति) तान्

स्पृष्टा इति प्रकृतं, तेष्विति सम्बन्धात्, तेषु अन्येषु चैव पादिकेषु स्पृष्टेषु मन्त्राभ्यन्तरेषु न भवेत्तत् सङ्गम्यमित्यादि पूर्ववत् । तथा पुनरपि स्पृष्टान्तरयेषु स्पृष्टान् स्पृष्टान् अमनो ज्ञापयकात् (किं ते तत्) तदथा-अनेको बहुविधो बन्धो रज्ज्वादिभिः संयमनं, यथा विनाशः, ताडनं चपेटाऽऽदिना, अङ्गनं तत्ताऽऽशलाक्याऽङ्गकण्ठम्, अतिभारऽऽदोहणम्, अङ्गभञ्जनं शरीरगवयचर्मोदनं शूचीनां नलेषु प्रवेशा यः स तथा, गात्रस्य शरीरस्य प्रक्षालनं चोरणं गात्रप्रक्षालनं, तथा लक्ष्मणसेन क्षारतेलेन तथा (कलकल ति) कलकलशब्दं करोति यत्कलकलम्, अतितप्तमित्यर्थः । तेन त्रयुक्ता संसर्जनं काललोहेन च यत्संजनमभियेजनं तत्तथा, हृडीवन्धनं खोटकजेषः, रज्ज्वा निगडैः सङ्कलनं हस्तादुक्तेन च यानि धन्यनानि तानि तच्छूत्रेचक्रानि, तथा कुम्भ्यां भाजनविशेषः पाकः पचनं दहनमग्निना सिंहपुच्छं नेपथ्यमन्त्रम्, उद्धृत्यमुद्धमन्धनं शूचीनां, शूलकाप्रपतनं गजचरणमलनं, करचरणकण्ठोत्तलौघशोषं च्छुनं प्रतीतम्, जिह्वाक्षुनं जिह्वाकर्षणं ब्रुवणुनयनहृदयान्द्रवन्तानां यद्भञ्जनमामर्दनं तत्तथा, योक्त्रं दृष्टे ब्रुवभसंयमनं, लताकं च कशा बन्धः, एषां ये प्रहारास्ते तथा । पदपाणि जातु अष्टौघ्र प्रस्तराः पाषाणा एषां दं निपातः पतनं स तथा पीडनं यन्त्रपीडनं, कपिकच्छूनीप्रकण्डकृतिकारकः कलविशेषः, अग्निर्येहिः (विन्धुपडक ति) बुद्धि कर्दशः, वाताऽऽतपस्त्रिमशकनिपातश्चान्नं द्रवः । तत्तस्मात् स्पृष्टा दुष्टनिपद्या दुरासनानि दुर्निषधिका कष्टस्याध्यायभूमीः स्पृष्टा, तेष्विति सम्बन्धात् तेषु कर्कशगुणशोषोष्णरूपेषु बहुविधेषु अन्येषु भेष्यमादिकेषु रसयोग्यमनाहकेषु न तेषु भ्रमणं रोपितव्यमित्यादि पञ्चमभावनानिगमनं पूर्ववत् । इह पञ्चमसंवेदं शब्दाः । दिषु रागद्विपरिदोषनं यज्ञावनाद्वनोक्तं तत्तेषु तदानीमेधो परिग्रहः स्यादिति मन्त्रव्ययं तद्विरत एव चाऽपरिग्रहो भवतीति आह च-“ जे सहकपरसंगंधमाग फास ए य संपप्य मणुख राव ए गेहीए आनन्नं करेज पांडि ए स होति दूने विरए आकंच ए तं ” प्र० ५ संब० द्वार ।

अथावरा पंचमा भावणा फासओ जीवो मणुखामणुखाई फासाई पडिसंवेदेति, मणुखामणुखाई फासाई शो सज्जेजा, शो रजेजा शो जिक्केजा, शो मुच्छेजा, शो अङ्गो-वज्जेजा, शो विणिघायमावज्जेजा । केवली बूया-णिगंये शं मणुखामणुखाई फासाई सज्जमाणे० जाव विणिघाय-मावज्जमाणे संति भेदा संति विमंगा संति केवलपिण्डताओ धम्माओ भंसेजा-“ शो सक्का फासमवेउं, फासविसय मागंय । रा. होसा उ जे तत्थ, ते भिक्खु परिवज्जे ॥१॥ ” फासओ जीवो मणुखामणुखाई फासाई पडिसंवेदेति पंचमा भावणा एतावया पचमे महवन्ते सम्मं अवहिते आण्णाए आराधिते यावि भवति, पंचमं भंते ! महवन्तं । इषेएहि पंचमहवपहिं पणवी.।।हि य भावणाहिं संपेषे अणुगारे अहामुयं अहाकुरं अहामगं सम्म फाएण फासिचा पालिचा तीरिचा किञ्चिं आण्णाए आराहिचा यावि भवति । आचा० २ श्रु० ३ च० ।

निगमनम्-

एवमिह संवरस्त दारं सम्मं संवरिपं होति सप्पिण्ण-हियं इमेहि पंचहि वि कारणेहि मणुवणुण्णायारिक्खि-एहि थिचं आमारणं तं च एत जोगो नेपव्णे धितिनया पतिमया अण्णासो अकुतो अन्दिद्धो अरिस्तहि अ-संकीलो सुद्धो सवगमिणमणुखाओ । एवं पंचमं संर-दारं फासं पालियं सोदंयं तिरियं किञ्चिं अण्णुगजियं आण्णाए आराधियं भवति । एवं नायमुणिणा भगवया पण-वियं पक्खियं पडिदं सिद्धवरसासण्णिमिं आयवियं सुदेसियं पसत्थं । पंचमं संवरदारं सम्मचं ति वेमि ॥२०॥ (एवमिण्णभिआदि) पञ्चमं संवराध्ययननिगमनं पूर्ववदिति । प्र० ५ संब० द्वार ।

परिग्रहसंज्ञा-परिग्रहसंज्ञा-की० । लोभोदयाग्रधानभवकारणाभिष्वङ्गपूर्विका सचित्तैतरद्रव्योपादानकियैव संज्ञायतेतन्नेत्येत परिग्रहसंज्ञा । प्र० ७ श्रु० ३ उ० स्या० प्र० । तत्रिलो-भोदयारिग्रहाभिलाषे, च० ३ अ० । लोभविषाकोदयसमु-त्पत्त्युत्पत्तिरिष्यते, जी० १ प्र० । आचा० । अ० च० । चारि-त्रमोहादयजनितपरिग्रहाभिलाषे, स्या० ४ डा० ४ उ० ।

चर्गाह ठाणोहि परिग्रहसंज्ञा समुपपज्ज । तं जहा-अवि-सुचयाए लोभवेपयिज्जस्स कम्मस्स उदएणं भईए तद्वदो-वभोगेणं ।

अविसुक्कतया सपरिग्रहतया मत्या सचेतनाऽऽदिपरिग्रह-शेनाऽऽदिजनितसुखदा, तदर्थोपयोगिण परिग्रहाजुचिन्तनेने-ति । स्या० ४ डा० ४ उ० । आच० ।

परिग्रहावैत परिग्रहवृत्-वि० । परिग्रहयुक्ते, आचा० ।

अचिरतवादी परिग्रहवानिति यदुक्तं तत्परिपाद्यब्रह्म-आवृत्ती केयावृत्ती लोमांसि परिग्रहावृत्ती, से अण्यं वा बह्वं वा अणुं वा घलं वा चित्तमंतं वा अचित्तमंतं वा एतेसु परिग्रहावृत्ती, एतदेव एणांसं महकम्यं भवति, लोमांसि च शं उवेहाए, एए संगे अविजाणुओ ॥ १४६ ॥

(आवांतीत्यादि) याचन्तः केचन लोके परिग्रहवन्तः प-रिग्रहयुक्ताः स्वस्तत्र, एवंभूतपरिग्रहसङ्क्रान्तादित्याह-। से अण्यं वा इत्यादि) तत् द्रव्यं यत्परिग्रह्यते तदल्पं वा स्तोकं वा स्यात्कर्पूकाऽऽदि, बहु वा स्यात् धनधान्यादिरूपं धान-जचपदाऽऽदि, अणु वा स्यात् सूलयस्तृणकाष्ठाऽऽदि, प्रमा-णानो वज्राऽऽदि, स्थूलं वा स्यात् सूलयः प्रमाणतश्च इ-त्यध्याऽऽदि । एतच्च चित्तवद्वा स्यादचित्तवद्वाते । एतेन च परिग्रहेषु परिग्रहवन्तः सन्त एतेष्वेव परिग्रहवत्सु शुद्धस्थे-ष्वन्तर्वातेनां क्रितेनाऽपि स्युः, यदि धेतव्येव पटल जीव-निकायेषु विषयभूतेष्वहोराऽऽदिषु वा द्रव्येषु सृष्टौ कुर्वन्तः परिग्रहवन्तो भवन्ति, तथा चाविरातो विरतिवार्दं बन्ध-हारादपि परिग्रहात् परिग्रहवान् भवन्ति, एवं शेषेष्वपि क्रते-ष्वव्याप्यम् । एकदेशापरिपाद्यादि सर्वोपपत्तिप्रसम्भवा, अ-तिवारिताऽऽभवत् । यद्येवमन्येनापि परिग्रहेषु परिग्रह-

व्ययमतः पाणिपुटभोजिनो दिगम्बरः सरजरक्तवाटिका' व-
योऽपरिग्रहाः स्तुः, तेषां तद्भावात्, नैनदास्त तद्भावादि-
सिद्धां हेतुः । तथाहि-सरजरक्तानामस्यादिपरिग्रहादिति
कानामपि पिच्छेत्ताऽऽदिपरिग्रहादन्ततश्च शरीराऽऽहा-
ऽऽदिपरिग्रहसङ्गावात्, धर्मोपश्रम्भकत्वाद्वाप्येव इति चेत् त-
दितरत्राऽपि समानं, किं दिगम्बराऽऽग्रहग्रहेण । एतच्चा-
स्याऽऽदिपरिग्रहेण परिग्रहव्ययपरिग्रहाभिमानिनो वाऽऽ-
हारशरीराऽऽदिकं ग्रहेण अन्तर्ध्यायितं दृश्यञ्चाह-(एतदेवेत्या-
दि) एतदेव-अग्रहवद्वत्त्वाऽऽदिपरिग्रहेण परिग्रहव्ययमेकेषां
परिग्रहवतां नरकाऽऽदिगमनहेतुत्वात् सर्वस्याविश्वानकार-
णाद्वा महाभयं भवति, प्रकृतिरियं परिग्रहस्य, यदुत तद्वा-
न सर्वसमाश्च कानि, यदि वेतदेव शरीराऽऽहाराऽऽदिकमपरस्या
व्यस्यापि पात्रवत्तत्राण्येदेर्धर्मोपकरणस्याभावात् गृहीत-
हे सम्प्रगुपायाभावादिविधिनाऽऽद्यमादायाऽऽदिकं भुञ्जान-
स्य कर्मबन्धजनितमदाभवेदुत्पन्नं महाभयं, तथैतन् धर्मश-
रीरं यमस्ताऽऽच्छेदनाभावाद्यभयं परंपरां महाभयं, तत्रि-
रवधविधिपालनाभावाच्च महाभयमिति । यतः परिग्रहो म-
हाभयमताऽऽदिदृश्यते-(लोमं इत्यादि) लोकास्याभयतलोक-
स्य वित्तं द्रव्यमहयाऽऽदिविशेषणविशिष्टः चशब्दः पुनः श-
ब्दार्थे, गुणमिति, वाक्यालङ्कारः, लोकवित्तं लोकवृत्तं वा आह
रभयमेधुनपरिग्रहाः कटन्तः आऽऽमकं महत भयाय पुनर्ग्रह-
त्वात्वा जपरिग्रहया ह्यात्वा, प्रत्याख्यानपरिग्रहया परिहर्तुं । तत्र-
परिहर्तुं च यस्यात्तदाह-(एष संस्त्यादि) एतान् अस्माऽऽदि-
द्रव्यपरिग्रहसङ्गान् शरीराऽऽहाराऽऽदिगमनज्ञानं वा आवजान-
तोऽनुबोधस्य वा तत्परिग्रहजनितं महाभयं न स्यात् ।

किञ्च—

से सुपीडवद्धं स्ववर्णीयं ति गृह्णा पुरिसा परमचक्रं विप-
रिक्ता, एतसु चैव बन्धनं ति वेमि, से मुपं च मे अज्जकथ-
यं च मे-बन्धपमोक्खो इज्जकथयेव, एत्थ दिरंत अरुणोरे
दीहरायं तितिकसप, पमत्तं बहिया पास, अपमत्तो परिक्खए,
एतं मोणी सम्मं अणुवामिज्जासि चि वेमि ॥ १५० ॥

(सं.) तस्य परिग्रहपरिहर्तुः सुपुत्रं प्रतिवद्धं सुप्रानवद्धं, सुपू-
रणीनं सुपनीनं ज्ञानाऽऽदि इत्येतत् ज्ञात्वा हे पुरुष ! हे मा-
नव ! परमं ज्ञानं चक्षुष्यस्याऽने परमचक्षुर्मोक्षकदृष्टिर्मां मन-
विधिषं ततोऽनुष्ठानार्थविधिना संयमे कर्मण वा पराक्रमेण-
ति । अथ किमर्थं पराक्रमणोपदेश इत्यत आह-(एतेन च
व इत्यादि) य इमे परिग्रहावयवताः परमचक्षुष्येनैवेव प-
रमार्थतो ब्रह्मचर्यं नाऽप्येषु, नवविधप्रह्लाचर्येणुश्रुत्याभावात्, य-
दि वा ब्रह्मचर्याऽऽप्येषां भूतनरकस्थः एतद्वाच्यमपि ब्रह्मचर्यं
तदेतत्तत्रैवापरिग्रहवत्सु, इतिरथकारपरिसमाप्ती, प्रवीर्यहम,
यदुक्तं वच्यमाणं च सर्वज्ञापदेशादित्याह-“ से सुपुत्रं च
मे ” इत्यादि, तद्यन् कथितं यच्च कथयिष्यामि तच्छ्रुतं च
मया तीर्थकरसकाशात्, तथा आत्मन्याप्य अत्राप्यामं मैमै-
तच्छ्रुतेति व्यवस्थितं, किं तद्व्याप्यमिति स्थितमिति दृश-
यति-बन्धनरक्तशास्त्रमोक्षः बन्धप्रमोक्षस्तथा ‘अत्राप्याम-
येव’ ब्रह्मचर्यं व्यवस्थितत्वेति । किं च-‘इत्थ’ इत्या-
दि, ‘अज’ असिद्ध परिग्रहे जिज्ञासिते विरतः, कोऽतौ ?-
नास्त्यागारं गृहं विद्यत इत्यन्ताराः स पदमन्तो दीवैरा-
र्णं खमज्जीवं परिग्रहाभावात् यत् सुविपासाऽऽदिकमा-

गच्छति तत् ‘तितिक्षेत’ सहेत । पुनरप्युपदेशद्वानायाऽऽह-
‘पमत्तं’ इत्यादि, प्रमत्तान्-विषयाऽऽदिभिः प्रमादिवैदि-
र्धर्मोद्यवस्थितान् पश्य गृहस्थतीर्थकाऽऽदीन् । हृष्टा च किं
कुर्वीतुं दृश्यन्ति-अग्रमत्तः सन् संयमाऽनुष्ठानं परिग्रहे-
दिति । किं च-‘एष’ भित्त्यादि, ‘एतत्’ पूर्वोक्तं संयमा-
ऽष्टानं मुनेरिदं मौनं-सर्वज्ञाकं सत्यम् ‘अनुवासेयः’ प्र-
निपालयेः’ इति ‘अधिकारपरिममामो, प्रवीणीति पूर्ववत् ।
आचाः १ श्रु० ५ अ० ३ उ० ।

परिग्राहि (श्रु) परिग्रहीन्-वि० । परिग्रहयुक्ते, सूत्र० १ श्रु०
६ अ० ।

परिग्राहिय-परिगृहीत-वि० । परिचरिते, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।
स्वीकृते, सूत्र० २ श्रु० १ अ० । आस्ते, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।

रा० ३० नि० चू० (परिगृहीते ग्रहणम् ‘पक्षेय’ शब्दे वदन्तु-
परिग्राह्या-परिग्रहिका-स्त्री०) परिग्रहो धर्मोपकरणजैवस्तु-

स्वीकारो, धर्मोपकरणमुद्धो च, स प्रयोजनं यस्याः सा पा-
रिग्रहिकी अ० १ श्रु० २ उ० । इथा० । क्रियाभेदे, सा च
“ जीव परिग्रहहृद अजीव परिग्रहहृद । ” आ० चू० १
अ० । नि० चू० ।

परिग्रहण-परिग्रहण-न० । बहिरन्तो वा निमार्णे, नि० चू०
१ उ० ।

परिग्रह्या-परिग्रह्या-स्त्री० । संस्पृष्टायां (पीणायाम्) जी०
प्रति० ४ आ० ३ ।

परिग्रह परिग्रह-वि० । खरद्याणयेव पापाणामनामवत् कृत-
परिग्रहं, ग० । जी० ।

परिग्राह परिग्राह-पुं० । निर्घातने, प्रव० ६५ द्वार ।

परिग्राहिय-परिग्राहित-वि० । कृतपरिग्रहं, आचा० २ श्रु० १
चू० १ अ० ३ उ० ।

परिग्राहये-परिग्राहयितुम्-अव्य० । साधुभोजनार्थं, आचा०
१ श्रु० ८ अ० २ उ० ।

परिग्रहव परिग्राह-वि० । परिग्रहीतव्ये, आचा० १ श्रु० ४
अ० १ उ० ।

परिग्रहण-परिग्रहण-न० । विचारे, नं० । आ० ८० ।

परिग्रहमेला-परिग्रहण-वि० । परिग्रहमति, नं० ।

परिचत-परित्यक्त-वि० । परिहृते, पञ्चा० १० विय० । विसृक्ते,
पञ्चा० ११ विय० । ओ० । “ तज य परिचलेण संजमोवहि-

द्या ” नि० चू० ११ उ० । “ परिचलित्तरील कुसीला । ”
निःशीला गृहस्थाः कुशीलास्त्वन्यतीर्थिकाः पात्रेभ्यः आऽऽप्यो
वा ने परिचर्या येन साधुना स परित्यक्तः शीलकुशीलः ।
सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

परिचितिय-परिचिन्तित-पुं० । मनसेषिते, विशेषे ।

परिचिय परिचित-वि० । अभ्यस्ते, पञ्चा० २ आ० ३ द्वार ।

साहृतिकं, स्था० ४ टा० ३ उ० । व्य० । आवा० । अभ्यस्ते,
व्य० १ उ० । पुनः पुनः कृतं, श्री० । “ जो उ गंधर्वं च स
अतिपराचर्यं ” आवा० ४ अ० । “ सगनां मे परिचियं, उच्च-

म कमनो बहुहि वि गदेहि ।" यस्य पुत्रम् उत्कमतः कमेण
च तथा क्रमेण उत्कमेण वा " एकैकदा सावनेन " इत्यादि-
भिराप बहुभिर्गमैः स्वनाम स्वभिधानादिव परिवर्तितं स प-
रिवियः । व्य० १० उ० । आ० म० ।

परिवियपुत्रपुत्र-परिवियपुत्रपुत्र-पुं० । परिवर्तितं पूर्वस्मिन्
पूर्ववर्त्ये पुंनं यस्य स परिवर्तितपूर्वपुत्रः । यदि वा-
प्रत्याख्यातगतस्यापि स्वभिधानामेव परिवर्तितं पूर्वपुत्रं
पूर्वपठितं यस्य स तथा । ततः पूर्वपदं विशेषणत-
मातः । अभ्यस्तपूर्वपठितं व्य० ३ उ० ।

परिवियसुतः परिवर्तितसूत-वि० । उत्कमकमवाचनाऽऽदिभिः
स्थान्त्वनं, उत्त० १ अ० दशा० ।

परिवियसुनया-परिवर्तितसूता-स्त्री० । उत्कमकमवाचनाऽ
दिभिः स्थिरसूतायाम्, उत्त० १ अ० । धृतसंप्रभेदे,
व्य० १ उ० ।

परिवियसुय-परिवर्तितसुत-पुं० । परिवर्तितमरन्तामभ्यतं
स्थोष्ठं हुतं येन स परिवर्तितसुतः । अभ्यस्तपुते,
व्य० १ उ० ।

परिविडङ्ग-परित्यज्य-अव्य० । परित्यागं कृतेत्यर्थः । " लो-
गतार्थेण परिविडङ्ग पश्यताम् " दश० २ अ० ।

परिविज-परित्यज्य-अव्य० । परित्यागं कृतेत्यर्थः, ' हासं प-
रिविज्य अलीणगता परिविज्य ' आचा० १ अ० ३ उ० ।

परिवर्त्यतः परित्यज्य-वि० । अनादृष्टतः, आचा० १ अ० २
अ० ४ उ० ।

परिवाय-परित्याग-पुं० । दाने, अनु० । विमोचने, पञ्चा०
११ वि० । उत्त० । संयमे, आचा० २ अ० १ अ० १ अ०
१ उ० ।

परिच्छन्न-परिच्छन्न-पुं० । परिवर्तितं, व्य० ४ उ० । परि-
च्छन्नः द्रव्यपरिच्छेदोपेतः, परिवारसहित इत्यर्थः । भाव-
परिच्छेदेन पुनश्चयोगेन परिच्छेदोऽस्ति । शिव्याऽऽचार्येण,
(व३० ४ उ०) नैयत्येन व्यवस्थापिते, विशेषे । आच्छा-
दिने रा० ।

परिच्छद-परिच्छद-पुं० । शिव्याऽऽदिपरिवारे, व्य० ३ उ० ।
उपकरणे, आ० १ अ० ४ अ० । दक्षिणेश्वरे, स्त्री० ।

परिच्छिद्य-परिच्छिद्य-प्रत्य० । हारित्यर्थः, आचा० १ अ० २
अ० ३ उ० ।

परिच्छिद्य-परिच्छिद्य-वि० । गृहीते, आ० म० १ अ० ।
ज्ञाने, आचा० ४ अ० ।

परिच्छिद्य-परिच्छिद्य-स्त्री० । विज्ञेता, विशेषः ।

परिच्छिद्य-देश-उत्तिष्ठते, वे० ना० ६ वर्गं २५ गाय ।

परिच्छिद्य-परिच्छिद्य-न० । परिच्छिद्यव्यवहारे, आ० । यत्पुण
तः परिच्छिद्यते परिच्छिद्यते, यथा-बलमस्यादि । आ० १ अ० २
अ० । आ० चू० ।

परिच्छिद्य-परिच्छिद्य-वि० । लघुनि, स्त्री० । आ० । ज्ञानधर्मे,
आ० म० १ अ० । ग्रहणप्रकारे, आ० चू० १ अ० । आ० ।

परिजण-परिजन-पुं० । हासीद्वानादिद्वन्द्वविभा० १ अ० ३
अ० । नि० चू० । दाताऽऽदिपरिकरे, स्त्री० । प्र० । शि-य-

दने. स्या० ८ डा० । " मया परिवर्तितस्यर्थे, कृतं कर्म
सुदृक्कृतम् ।" सूत्र० १ अ० ४ अ० १ उ० । आ० ।

परिजविय-परिजन्त्य-अव्य० । पंखं सार्द्धं भृशमुष्णं कृ-
त्येत्यर्थः, आचा० १ अ० १ अ० ३ अ० ३ उ० । नि० चू० ।

परिविच्य-अव्य० । पृथक् कृत्येत्यर्थः, " परिविच्य परिविच-
य कृताः जाय उपस्थाहता भवन् ।" सूत्र० २ अ० २ अ० ।

परिजार्थतः-परिजान्त-वि० । अनुभवति प्र० १ आ० ४ अ० ।

परिजिय-परिजित-न० । परिसम्पत्तात्त्विककारिजेन परिजि-
तम् । परावर्तनं कुर्वन् । यत्कमेणोत्कमेण वा समागच्छति
तदृशे आवश्यकाऽऽदी, अनु० । विशेषे । आ० म० पं० चू० ।
आ० चू० ।

परिजुस-परिजीर्ण-वि० । असारे, व्य० ।

सम्प्रति परिजीर्णशब्दार्थमाह-

परिजुसो उ द्रिदो, द्रव्यं धरायणसारपरिहीणो ।

भावे नाप्याऽऽदीर्ह, परिजुसो एस लोमो उ ॥ ३ ॥

परिजीर्णोऽपि चतुर्विधः । तद्यथा-नामपरिजीर्णः स्थापना-
परिजीर्णो द्रव्यपरिजीर्णो, भावपरिजीर्णश्च । तत्र नामस्था-
पनाऽतीतं । द्रव्यं द्रव्यतः परिजीर्णो नोऽस्ति । अनामनो ह्यर्थपरिज-
शीर्षः । द्रव्यपरिजीर्णो धनरत्नसारपरिहीनो द्रिदः । भावे भावतः
परिजीर्णो ज्ञानाऽऽदि परिहीतः, एष समस्तोऽपि लोकाः
व्य० ४ उ० । स्फटितवस्त्रं " परिजुसं मे वधि ।" आचा० १
अ० ६ अ० ३ उ० । उत्त० । दाति द्रव्ये, स्या० १० डा० । अपरिद-
ले निःशारे, " ऊहे लोप परिजुसं ।" आचा० १ अ० २ उ० ।
परि न-प० । असारे, व्य० । (एतत्सम्प्रतपरिजुन-
शब्दार्थः " पुदवीकाय शब्दे वदयते)

परिजुणा परि न-स्त्री० । परिजुनाह दारिद्र्यात्काष्टाऽऽहार-
कस्येव या सा परिजुनाः । प्रवृत्त्यापेदे, स्या० १० डा० । " प-
रिजुर्णाह सा भगिना ।" पं० भा० १ कल्प । पं० चू० ।
परिजुणाह स दमश्चो सावण्य पचायश्च धर्मं सुगृह सा-
हृण सगासे भरायाने दीर्घतः " पं० चू० १ कल्प ।

परिजुञ्ज-परिजीर्ण-वि० । परिपक्वः, " परिजुञ्जपरिपक्व-
लतविट् ।" परिजीर्णं पक्वं स्वपरिपाकत एव प्रचलत् । हुतं
दृष्टात्पतद् भक्ष्यत् प्रसववन्धनं यस्य तत् पक्वम् । अनु० ।

परिजुम्भिय-परिजुम्भित-वि० । कृशीकृतं कृतप्रभाभ्रंशे,
नि० चू० १ उ० ।

परिजुम्भितसंपन्न-पर्युपितसंपन्न-पुं० । पर्युपेतं रात्रिपरिवस-
नं तेन संपन्नः पर्युपितसंपन्नः । इष्टिकाऽऽदी आहारभेदे ता
हि पर्युपितकलनीकृता आत्मरसाः मयानि आरमनास्थिर-
ताऽऽप्रफलाऽऽदि वेति । स्या० ४ डा० २ उ० ।

परिजुम्भिय-परिजुम्भित-वि० । संवितः प्राते च । " परिजु-
म्भियकामभोगसंपन्नोऽप्युपेतः ।" जुषो । प्रातिसवनयोर-
ति वचनात् सावतः प्राता वा यः कामभाग शब्दाऽऽदिभो-
गा मन्त्रसंवा वा नरसंप्रयोगसंयुक्तः । अ० २५ अ० ७ उ० ।
निषेचितः स्या० ४ डा० ३ उ० ।

पर्युपित-न० । रात्रिपरिवसने, स्या० ४ डा० २ उ० ।

परिदृष्टाना-परिष्ठापना-आ० । परि सर्वैः प्रकृतेः स्थापनं परिष्ठापना । अनुग्रहद्वयतया न्यासे, आ० ५ अ० । परित्यागे, आ० २ अ० १ सू० १ अ० १ उ० ।

(" उच्चारं १८ " इत्यादि दृश० ८ अ०) गाथा ' पङ्क्ति-हारा ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३४८ पृष्ठ व्याख्यातः)

(१ . परिष्ठापनाविधि -

पारिष्ठापनविधिर्नि, नोच्छासी धीरुपुनिसपलत्तं ।

जे खाऊख सुविहाया, पवयणसारं उवलहंत ॥१॥

परितः सर्वैः प्रकृतेः स्थापनं परिस्थापनम् अनुग्रह-द्वयतया न्यास इत्यर्थः । नेन निर्वृता पारिस्थापनका, तस्या त्वायः प्रकाः पारिस्थापनकावायः, नं ' वच्ये ' अभिधास्ये । किं स्वयुद्धोऽहं, निन्दाह- ' धीरुपुनिसपलत्तम् ' अर्थान्वाभ्यां तीर्थकगणधरप्रकृतिपरितः । तत्रैकान्तो वीर्यनिर्वापगमादिरुपुनः-तीर्थकरो गणधर-स्तु धीः बुद्धिस्तया राजत इति धीरः । आह-वच्यं पारिस्थापनकाविधिर्धीरुपुनिसपलत्तं प्रकृति एव, किमर्थं प्रतिपादन इति ? । उच्यते-धीरुपुनिसपलत्तं प्रपञ्चनं प्रशस्तः, स एव संक्षेपवित्तुप्रदायेह संक्षेपान्तर इत्यर्थः किं-विशिष्टं विधिमत आह-यं ' जाया ' विज्ञाय ' सुविहितः ' शोभनं विहितम् अनुष्ठानं येषां ते सुविहिताः, साधव इत्यर्थः । किं ? प्रवचनस्य सारः प्रवचनसंग्रहस्तम्, ' उपलभ्यते ' जानन्तीत्यर्थः ।

सा पुनः पारिस्थापनकयोवत एकेन्द्रियनोपेन्द्रियपरि-स्थाप्यवस्तुभेदनं द्विधा भवति आह-

एगिदिय नोएगिं दियपरिडाशणियममासओ दुविहा ।

एएसिं तु पयाणं, पसेय पकवणं वोच्छं ॥२॥

एकेन्द्रियाः दृष्टिव्यादयः, नोपेन्द्रियाः-ब्रह्माऽऽद्यः, तेषां पारिस्थापनिकी एकान्द्रियनोपेन्द्रियपारिस्थापनिकी, समस्ततः संक्षेपेण ' द्विधा ' द्विप्रकारा प्रबोद्धा अननैव प्रकृति-ण, " एएसिं तु पयाणं, पसेय पकवणं वोच्छं " । अनयोः पदयोरेकेन्द्रियनोपेन्द्रियत्वमणुयाः ' प्रत्येकं ' पृथक् पृथक् ' प्रकृपणां ' स्वकृपकथनां, वच्ये- अभिधास्ये, इति गाथायः ॥२॥

तत्रैकेन्द्रियपारिस्थापनिकप्रतिपिपादयिषया तत्स्वरूपमेवाऽऽसी प्रतिपादयन्नाह-

पुडवी आउकाए, तेऊ वाऊ बणसई चेव ।

एगंदिय पंचविहा, तज्जाय य तहा अउज्जाया ॥३॥

प्राध्वयक्यायस्तेजा वायुयनस्तपश्चैव, एवमेकान्द्रियाः पञ्चविधाः एकं त्वागिन्द्रियं येषां ते एकेन्द्रियाः ' पञ्चविधाः पञ्चप्रकाराः, एतेषां चैकेन्द्रियाणां पारिस्थापनिकी द्विविधा भवति । कथमित्याह- " तज्जाय तहा अउज्जाया " तज्जा, तत्पारिस्थापनिकी, अतउज्जातपारिस्थापनिकी च । अनयोर्भावार्थस्यपरिष्ठापनवतीति गाथायः ॥३॥

आह-सति ग्रहणं तत्प्रत्येकितरेकस्य परिस्थापनं भवति, तत्र पृथिव्यादीनां कथं ग्रहणमित्यत आह-

दुविहं च होइ गहणं आयसमुत्तं च परसमुत्तं च ।

एकेकं पि य दुविहं, आभोगे तह आभाभोगे ॥४॥

' द्विविधं तु ' द्विप्रकारं च भवति ' ग्रहणं ' पृथिव्यादीनां,

कथं ? ' आयसमुत्तं परसमुत्तं च ' । ' आयसमुत्तं च स्वयमेव युद्धतः परसमुत्तं परसार् युद्धतः । पुनरैकैकमपि द्विविधं भवति, कथमित्याह- ' आभाए तह आभाभोगे । " आभाभोगम् आभाभोगः, उपयोगविशेष इत्यर्थः, तस्मिन्नाभाभोगे स्ति, तथाऽनाभाभोगे, अनुपयोग इत्यर्थः, अयं गाथाऽस्मारायः ॥४॥

अयं पुनर्भावार्थो वर्तते-

" तथ तव आयसमुत्तं कथं च आभाभोग होज ? । साह, आहणा बहन्ना, विसं सो बहयं, वलत्फोडिया वा उडिया, तथ जो आचिओ पुढचिकाओ कणह आण्णीओ सो माग-ज्जह, एणिय आण्णज्जहा ताहे अण्णवा वि आण्णज्जह तथ्य वि ए हाज आचिओ ताहे मोसो अतो हलबण्णकुडुमाईसु आण्णज्जह, ण होज ताहे अडवीओ पंथ वम्मए वा इव-द्वए वा ए हाज पच्छा सोवेत्तो वि घणए आसुकारि वा कज्ज होज्जा, जो लज्जा सो आण्णज्जह, एवं सोणं पि जाणतो अण्णामोएणयु लोणं मगगए लोचंते न जाण्णो ताव स-वित्तदेनमदिया लाणं वा कज्जनिमित्तेण एण्णं, मगिणए अण्णामोएण खंडे मगिणं लोणं देज्ज, तस्येव दायस्यं, नेच्छेज्ज, ताहे पुच्छिज्जह-कअओ तुम्हेहि आण्णोयं ? । जण्य साहइ तथ विगिण्विज्जह, न जाण्णो न जाण्णो नि वा भण-ज्जा ताहे उवल स्वेयस्यं वल्लणंरमफावेहि, तथ आगरे परिदुविज्जह, नथि आगरे, पंथ वा वट्ठि, विगालो वा जा-अओ, ताहे सुकणं महुसं कपए मगिज्जह, ण हाज कयए, ताहे वट्ठपत्ते विण्णलरत्ते वा काऊण परिदुविज्जह ॥५॥ आउकाए दुविहं गहणं-आयाए पायं अण्णयं च । एवं परेण वि पायं, अण्णयं च । आयाए जाणंत्तस विसकुम्भो हणियस्वे, विमफोडिया वा मित्रियव्या विमं वा खयं सुच्छाए वा पाडिआ, मिलाणं वा, एवमाइसु कज्जनु पुव्वमविमं पच्छा मोले, अहुला धोयं ते दुलाइयाह आउरे कज्जे सज्जितं पि, कए कज्जे मेमं तथ्येव परिदुवज्जह न देज्ज ताहे पुच्छि-ज्जह कअओ आण्णयं ? । जह साहेह, तथ परिदेवयस्व आ-गरे, न सादेज्ज न वा जाण्ज्जा, पच्छा वण्णोहिं उवल-क्खेउं तथ परिदुवेह । अण्णामोना कौकणेषु पाणिनं अचिलं च एगय वेइयाए अथह, अविहया मगिया अण्णह, एवमो दिगहाहि, तेण अचिलं ति पाणयं गडियं, एण तथ्येव बुभेज्जा, अह ण देह ताहे आगरे, एवं अण्णामोना आयसमुत्तं, परसमुत्तं जाणोति अण्णुंणाय देह, ए एते भगवतो पाणियस्स रत्ते जाणोति, इदंदिगं दिज्जा, पडि-णीयणय वा देज्जा, एयाणं ते वयाणं भज्जनु सि एण तथ्येव साहणियस्व न देज्ज अज्जा आण्णयं ते ठाणं पुच्छि-ज्जह, तथ्ये नेउं परिदुविज्जह, न जाण्ज्जा, बल्लोहिं ल-फिवज्जह, ताहे णपाणयं एणिय विगिंवेज्जा, एवं तलगा-पाणयं तलगा, अगडवावित्तमाइसु सट्ठणेषु विगिंविज्जह, जह सुकं तडागपाणिं वट्ठपत्ते विण्णलरत्ते वा अडेऊण सणियं विगिंवेह, जह उज्जरा न जायंति, पत्ताणं अतरे भायणस्स कअ जाव हेड्डा सणियं उदयं अज्जियाविज्जह ताहे विगिंविज्जह, अह कूओदयं ताहे जह कूवतडा उज्जा

तथ साधुं निवर्तय, अणुजलिभ्यो मुकुन्दं होजा उल्लगं च ठाणं नाथ, नाह भाणं तनयपण आडिज्ज, मूल दोरो ब.भर, उसकावड पाणियं इतिमसंपत्तं मूलदोरो उचिक्क प्पर, ताह पल्लइर, न.त्य कूषा, दूरे वा, तेसतावयभयं होज्जा, ताह सीयलर मडुरकण्ठवन वा हेड्डा सपाडंगहं बोसिरर, न होज्ज पायं, न होज्ज पायं, उल्लगं पुढियकायं मग्गिन्ना तेस पारदुवर, असइ सुकुं पि उएहोवरण उल्लता पच्छा पारदुविज्जइ निव्यावाय विक्कल्लं खण्डं वाय ऊण पत्तपणा लेण विग्गिचर, सांदि च करेति, एसा विद्दी, जं पडिअनय-काए आउकाएण मीलेउं दिणें तं विग्गिह, जं संजयस्स पुव्वगहिए पाणिए आउकाअं अणभोगेण दिणें जइ परिणुअं पुंजइ, न वि णिणमइ जेण कालेण धांडिल पावइ विग्गिचियव्यं, जय हरतखुया पडेज्जा तं कालं पडिच्छि ता विग्गिज्जइ ॥२॥ तउकाअं तहव अणयसमुत्ता आहिएण सं जयस्स अणुज्जाएण कज्जं जायं-आहडको वा डोमिज्जइ, कोडिया वा वायगंटी वा अणवुचिअं, वसहीए दाहज्जा-अं पविट्ठा, पाट्ठसं वा तावियव्यं, एवमार्हं आणिए कज्जं कर तन्येय पडिच्छुभइ ण तेहि ता ताहं कडुहिं जो अणुली तज्जाअं तन्येय विग्गिचिज्जइ, न हाज्ज, सांवि न देज्ज वा, ताहं तज्जाएण छुरेण उच्छाज्जइ, पच्छा अणुज्जाएण वि, दीवण्णु तेलं गालिज्जइ वत्तो य निष्पा-लिज्जइ, मल्लगंसुडए कीर, पच्छा अडाअं पालेइ भतप-बन्धन्यायान्म मल्लगंसुडए काऊण अयत्ति, सारक्कि-उज्ज, कए कज्ज तहव विवेगो अणभोगेण वेलमल्लां ता-यः छायां विसु तहव परो अणभोगेण छाणं रिज्ज वसहीए अणोए जोडणं वा करेज्ज, तहव विवेगो अणभोगेण वि, पए २३ पुट्ठसं वा सगं गालं देज्जा, तहव विवेगो ॥ ३ ॥ वाउकाए आयसमुत्तं आभोगण, कहं ? यधिया दिइएण वा कज्जं, सां कयाह रुचिं अविचो वा मीलो वा भवर । कालं दुविहं-निडो, लुक्को य । शिद्धा निविहो-उडोला ३ । लुक्को य निविहो-उडोला ५ उडोसए सीए जाहं धंते भवर ताह जाय पदमपारिधी ताव अविचो जांतया मीनं, तांतयाए सविचो, मज्झिअर सीए वि-तिपाए आरडो, चउत्थिए सविचो भवर मंदरीए तह-याए आरडो पंचमाए पोरीसीए सावत्तां उएउकाले म-हउएहं म.भ उकोमे दिवसा नवरि हो तिथि पंच यः पंच दमिस्स दूरस्स पुव्वदंतस्स एसेव कालविभागो, जो पुण ताहं वेव धमिता पाणियं उत्तरिज्जइ, तस्स य पद-म इत्थएण अविचो, विविध मीनं, तहए सविचो, काल-विभागो नयि, जेग पाणियं पगतीए सीवलं, पुव्वं अ-विचो मग्गिज्जइ, पच्छा मीलो, पच्छा सविचो ति । अणभोगेण एस आचत्तां त मीलनदविचता गहिया, परो वि एव चय जाणतो वा देज्जा, अजाणतो वा, णए तस्सेव अणिच्छंते उव्वरं सकवाडं पविसिता सणियं मुंचइ, प-च्छा सलाए वि, पच्छा वणणियं मुंचइ, पच्छा संवा-डियाअं वि जयणाए, एयं दूरस्स वि, सविचो वा अ-विचता वा मीलो वा होउ सव्यस्स वि एस विद्दी, मा अचं विराहेहि ति ॥ ४ ॥ वणस्सइकायस्स वि आयसमुत्तं आभोगेण गिलत्ताइकज्ज भूराणं गणणं होज्जा, अणभो-एण गहियं भत्ते वा लोहो पडिअो, पिट्ठं वा कुकुला वा,

सो वेव पोरिविचिभागो उकुट्ठिअो चिरं पि होज्जा, परो अणुगण मितियं वल्लगमीसियाणि वा पीलुणि कूक्को-डियार वा अंरो कोल्लं करमएहि वा समं कज्जिअो अणयरो वीयकाअं पडिअो होज्जा, तिलाए वा एवं गह-यं होज्जा, निवं तिलमासु होज्जा, जर आभोगाहयं आभोगेण वा दिअं विवेगो, अणभोगाहिए अणभोग-दिअं वा जर तए विग्गिचिउं पदमं परपाए, सपाए, सं-धाए लुणो वा पणुअो हवेज्जा, ताह उएउं सीयं व णा-ऊण विग्गिचला एसो वि वणस्सइकाअो पच्छा अंतो-काए एसं विग्गिचलाविद्दी, अणुगं अणुगलेच, सेसाणि आनरे, असइ आगरस्स निव्यावाय मडुराए भूमीए अंतो वा कप्परे वा पत्ते वा एस विहि ति । ”

अत्र तज्जातातज्जातपारिस्थापनिकी प्रत्येकं पृथिव्यादीनां प्रदर्शितैव भाष्यकारः सामान्येन तल्लक्षणं प्रतिपादनायाः ५६-तज्जापपरिवणा, आगरमांसु होइ बोद्धवा ।

अतज्जापपरिवणा, कप्परमांसु बोद्धवा ॥२०॥

तज्जाते तुल्यजातये पारिस्थापनिका २. सा आकराऽऽदिषु पारिस्थापनं कुर्वतो भवतो ज्ञातव्या, आकराः-गृध्रव्याधा-कराः प्रदर्शिता एव, अत्रज्जातीयं-मित्रजातये पारिस्थाप-निका २. सा पुनः कर्पराऽदिषु यथायोगं पारिस्थापनं कुर्वतो बोध्यति गाथाऽर्थः । गतेकान्द्रियपारिस्थापनिका ।

अधुना नोपेकान्द्रियपारिस्थापनिकां प्रतिपादयन्नाह-

शोपणंदिएहि जा सा, सा दुविहा होइ आणुपुव्वीए । तसपाणेहि सुविहिया ॥, नाय्वा नोतसेहि च ॥ ५ ॥

एकान्द्रिया न भवन्तीति नोपेकान्द्रियाः प्रसाऽऽद्यस्तैः कर-णभूतेरिति तृतीया । अथवा-तेषु स-सु, तद्विषया वेति सप्त-मी । एवमन्यत्रापि योज्यम् । यास्तौ पारिस्थापनिका सा द्वि-विधा द्विप्रकारा भवति 'आनुपूर्व्या' परिपाठ्या । द्वैविध्य-मेव दर्शयति (तसपाणेहि) सुविहिया यावय्वा शोतसेहि च) असन्तीति प्रसाः । प्रसाश्च ते प्राणिनश्चानि समासतैः कर-णभूतैः सविहितैति सुविहियाऽऽमन्वयम् । अनन कुशिव्याय न देयमिति दर्शयति, ज्ञातव्या विवेक्या (नोतसेहि च) प्रसा न भवन्तीति नोत्रसा आहाराऽध्यस्तैः करणभूतेरिति गाथाऽऽर्थः ॥ ५ ॥

तसपाणेहि जा सा, सा दुविहा होइ आणुपुव्वीए ।

विगलिदियतसेहि, जाणं पंचिदिएहि च ॥ ६ ॥

अत्रप्राणिभिर्योऽन्तो सा द्विविधा भवति आनुपूर्व्या, 'वि-कलेन्द्रियाः' द्वौन्द्रियाऽऽद्यश्च उरिन्द्रियपर्यन्तास्तेऽन्तेश्च, (जाणं ति) जानीहि पञ्चेन्द्रियेभ्योति गाथाऽर्थः ॥ ६ ॥

विगलिदिएहि जा सा, सा तिविहा होइ आणुपुव्वीए ।

विपतियचउरो यावि य, तज्जाया तह अउजाया ॥७॥

विकलेन्द्रियैर्योऽन्तो सा त्रिविधा भवति आनुपूर्व्या, (वि-यतियचउरो यावि य) द्वौन्द्रियधीन्द्रियचतुरिन्द्रियाश्च-धिहृत्य, सा च प्रत्येकं द्विविधा, तथा काऽऽह- (तज्जाया त-हा अउजाया) तज्जाते तुल्यजातये वा क्रियते सा तज्जा-ता, तथा अतज्जाता-अतज्जाते वा क्रियत इति गाथाऽर्थः ॥७॥

भावार्थस्वयम्-

“धैर्यविरागं आयससुभं जलंगा गंडारसु कज्जसु गहिरा तं धेव विभिन्निज्जर, सत्तुपा वा आलेदणनिमिषं ऊर-
णियासंसका गहिया विसोहिका आवरं विणिधेति. अ-
सस आररसत्तुपहंति समं निव्वायाणं. संसत्तवेषं वा
कण्ठ्य होज्ज अण्णाभंगगहणं तं देवं धेव न गंतव्यं. अ-
निवाहंदि गमंज्जा जत्थ सत्तुपा तथ कूटं मग्गहं न लहइ
तदेवियणं सत्तुप मग्गह, अन्दीय विनिप ज्ञाव तनिप,
अस पडिल्लिहंति प. रिहइ. वेणा वा अक्कमं, अद्याणं वा,
संक्रिया वा मसे धेपंति बाहं उज्जाणं देदले पडिसपहइ
वा बाहं रयत्तां प.थरिउणं उवरि एक्कं धसुमावणं पडल
तथ पुण्णंज्जंति निजि ऊणंयपडिल्लिहं,अं नत्थ ज्ञं
तत्थ पण्णं पाडेल्लिहंतां तिणिण सुद्धिआं गायज्ज हं सुहा
परिमुज्जंति. एवमिमां दिंदु पुआं वि मूल.अं पडिल्लिहंजति,
जे जत्थ पाणा ते मग्गह सत्तुपहंति समं ठविउज्जति, आया-
णसु विणिगह, नत्थ पियरिहणसु विणिगह, एवं जत्थ पा-
णसु वि भोगाय पडिल्लिहता उमाविहणं बुद्धम, संसत्तं
जायं रसरहि ताइ सपाडिग्गहं वोनिरउ. नत्थ पायं ताइ
अंविल पाडिवाटिणं मगाउ, अं लहेज सुक्यं अंविल
उल्लंउणं अत्तर अण्णमिप, अं अंविलभीयाणं कूट्ठण वि-
णिगह, नत्थ भोगादमपसु विणिगह, पच्छा पाटससु वि-
दिहामिप वा अपाडिवाटिणं वा तिकालं पाडेल्लेह दिण
दिण, जत्थ परिणुपं तका विभिन्नं, मायणं प डिअण्ण-
उज्ज, नत्थ मायणं तथ अड्वीय अण्णमग्गहं ल्हइ.
जो विण्णल्लो नत्थ खं खं उणं, ति. निच्छं लिप्पिा पत्त
खल्लेणं जयणय बुद्धम. एकल पिपाणयं ममाडेर, तं पि
तथय बुद्धम, एवं तिज्ज वां, पच्छा कपेइ सरककुद्धे
य मालं कंतिनं चिदल्लेणं लिण. कंउरुयणं प उच्छ.पण,
हेण य भासुणं न्निदल्लेणं य लयइ. अयत्तायणं कू-
णं य भादिज्ज एवं धेो तिणिण वा दिवसे. संसत्तं च
पाणय असंसत्तं च पगो न धं. महेण विमंलिज्जइ. संसत्तं
च गहाय न हिजिज्ज. विगहणा होज्ज. संसत्तं गहाय न
रसुद्धिउज्जइ, जइ परिमत्तां जं हिडंति न तिज्ज. जे
य पाणु दिट्ठा न मया हेज्जा. पणेण पडिल्लेयं बीणप
तनिपणं सुखं परिमुज्जंति. एवं धेव मांदयस्स वि गांल
दुहियस्स तनियपयस्स का वही । महीए पमा उट्ठी
होइइ. तत्थ तत्थ दीमांति. अर मयिस्स का
विही । मारसधोवणं. पच्छा उगहोदयं निवयलविज्जइ. प-
च्छा महुदे वाउल्लेणं. तेसु सुखं पांमुज्जइ, अउउ तहं
वेधो वहीउज्जइ. पच्छा अउया उयत्ता निपसे पडिल्लिहंज.
वीराय सुत्तसु वि एव विही तथ आमेयणाभोगाय ना
णि दिज्जा । तेहंययाण गहणं सत्तुपापाणं पुय्यप्रणिओ
विही तिलकीडया वि तदेव दियं वा गत्ता तदेव क्षामात्त-
मिअं वि तदेव धंसारगो वा गहियं पुण्णणा याए तहंय
तारेस कट्ठे संकामिअं, उदोहियं गाहोए पात्तं अर्यति
सत्तं विणिगहया, ताहे तेवि वि लोहाडइ तत्थ अर्यति
लोए. क्षुण्णवाउ विलाभिज्जंति सत्तविधेव, कारणगमणं
ताइ सीयलर निव्वायाए. एवमारीं तदेव आने निव्वा-
याए विवंगा कीडियाहि संससे पाणं उर जजंति तिण्यं
पालिज्ज, अहे पडिया लवादेणं च इत्थेण उडरंज्जया, क्षले

पञ्चयं चैव पाणयं होह. एवं मन्त्रिक्रया वि. संघाडरण पुष
पयो भन्तं मेहदह. मा चैव बुध्मह वीश्रा पाणयं. हत्या अ-
लवाडशो चैव. जइ वि कोडवाड मध्याड तह वि गालिजं वि
ति इहहोहो नह उवहणति. मांछुहोहो वमी हवइ जइ तं-
दुलोयगमाइसु पुयरअं तांह पगाते भाणयं बुद्धिआ पोत-
दहसो कोरह. तांह कोतणयं सोरण पा उकाहजइ यो-
वय पाणय पाणय सभं विगिगोहज्जइ आडकायं गमिना कण-
गहाय उदणय डोहजइ. तांह अण्युआ चय तय पडइ. पय-
माह नहदियाणं पूयालया कीडियाहं संसलिया होजा.
सुकुओ पा कुसो. तांह सुजिरे विगिगोहज्जइ नहव तय
ताभ्रा पिपुसोति. मुहुत्तय न रमिहजइ जाव विणयतिया-
आ। चउरोतियाणं आलमन्त्रिक्रया अक्रिआमम अक्रुआ उ
कडिज्जइ ति वेणइ. परहये भते पाणय वा जइ मन्त्रिक्रया
तं अणेवर्ताजं संजयहत्थ उडरिज्जइ. नहो पाडिआ छुरिछ
गुंजिजइ. कोयलपाणय पा व छुयं पाय वा परं कडिआ
सव्यविणंगो. अयइ छिदिता अह अणय पा यरण संकामि-
ज्जति. संधारण संकुलणं पुण्यगहिइ तदेव धेयमाण पाय
पुछुणं वा जइ तिअर घेलाड पडिहलिहंजेते दिवसे र संस-
जइ. तांह तारिणमहि चैव कडिहं संकामिज्जइ. तदेव एवं
चैव भगवत्तय वि नहो विवंगो सभइर सभइर विवंगो.
पूतयस्स र पुव्वभंगिअः विवंगो एवमइ जहामंयं विवंगो-
सा कायवत्ता। गता तं कलामिद्वययनपरिअसापतिआ आ. ०
४ अ. १। शब्द त्रयस्य गृहीतस्याऽऽहारस्य पाण्डुराण्यो माय-
वाराया। शब्द त्रयस्योपमा ६६६ पुष्ट उरूपः।

(२) उदकं न सक्लृप्स्यः हागस्य परिष्ठापनिका । तत्र सूत्रप-

निर्गम्यस्त य गाढावकुलं पिंड्यावपिंड्याए अणुपवि-
 ष्टस्त अतो पडिगमंसि दगे वा दगरए वा दगकुमिए वा
 परिवाएज्जा, से य उमिणे भोयएज्जा ने भोत्तवे सिया,
 से य सीए भोयएज्जा, तं नो अप्पणा भुंजेज्जा, नो अ-
 वेसि अणुपवेज्जा, एमं ने बहुकुएए थंडिल पडिलेत्ति,
 पमज्जिता परिट्ठिदये सिया ॥ १२ ॥

अस्य संबन्धमाह-

आहारविधी वृत्तो, अयमामो पाण्डगस्त्य आरंभो ।

कायचउकाऽऽहारे, कायचउकं च पाणान्मि ॥ २१७ ॥

आहारोर्विधः पूर्वमुच्यते उक्तः। अयं पुनरन्यः पातकहरः विधिः
प्रतिपादनाय सूत्राभ्यः कियन्ते। तथा आहारो नमस्त्वस्ते
प्राणग्रहणं न वसतः। बीजग्रहणं न वनस्पतिकार्यं, अथ ग्रहणं न
मृगयंत्रिकाकार्यं शितोक्तं न तुष्कम्। इहापि पातककार्यव-
तुष्कमुच्यते-तत्र शितोक्तद्वयम्, उष्णोक्तद्वयम्। ना-
लिकोपातकाः। विं वनस्पतिकार्यं, वृक्षं प्रसक्तः। पयं चावा-
रोप्य किं काया अवापि संभवन्तीति। अनेन संवेदनेनाऽऽवा-
स्यास्य वाक्प्राप्त-निर्गमश्च गृहपतिकृते विराड्वापारप्रतिब्रह्मा
प्रविष्टस्यान्तः प्रतिमहो भूपावनप्रपञ्चकं वा प्रभुतापाकास्य-
पञ्चकजो वा, उक्ते विन्दुकर शरं वा। उदर्यां हताः पर्य-
पतेयुः। नद्योष्णं भोजनञ्च ततो भोक्तव्यम्। अथ शीतं न तु
भोजनञ्च न तत्सम्प्राप्तना भोजितं नाप्यति स्वादाति स्वादाति। एक-
स्ते बहुपातके प्रवेष्टोऽपिष्टाभियुज्यते स्वादाति स्वादाति।

अथ भाष्यम्-

परिभाषे शास्त्रं, दगदिदु दगरं वियाणाह ।

सीभरमो दगकुसितं, सेसं तु दगं दव खरं वा ॥२१८॥

दकरजःप्रभृतीनां परिभाषाकृतं नानात्वम् । तथाहि-यस्ताव-
हकविन्दुस्तं दकरजो विजानीह । ये तु सीभराः पानीये अ-
स्व्यत्र क्षिप्यमाणे उदकशीकरा आगत्य प्रपतन्ति ते दकस्प-
शितम् । शेषं तु यःप्रभृतमुदकं तदकमिति भययते । तच्च द्रवं
वा, खरं वा भयनीति विषयपदव्याख्यानं भाष्यकृता कृतम् ।

सम्प्रति निर्युक्तिविस्तरः-

एमेव वितियसुते, पलोगख गिएहखे य गहिते य ।

अखभोगा अणुकंपा, पंतथा वा दगं देजा ॥ २१९ ॥

अथस्तनाऽऽहारस्वनादिषु द्वितीयसूत्रमुच्यते । तत्र द्वितीय-
सूत्रेऽप्येवमेव विधिर्द्वैष्टव्यः । प्रहणे, प्रहीने च, पानके प्रलोका-
ना प्रत्युपेक्षणा पितृउपेयव मन्यव्या । तन्मोदकं त्रिभिः कारणै-
र्दृष्टम् । तद्यथा- (अणभोगा इत्यादि) अनाभोगेन काचिद्
गारी एकैवैव काञ्चित् पानीयं नास्तौनितुःवा काञ्चित्
दास्यामीति बुद्ध्याऽपि स्मृतियशस्तु शीतलं जलं दद्यात् ।
अनुकल्पया वा प्रीत्यसमये तुपाऽऽकान्तं साधुं दद्यात् शीतलं
जलं पिबेदिति बुद्धया काचिदुदकं दद्यात् । प्रान्ततया प्रत्य-
नीकतया वा काचित् मिथुनाऽऽशुपासिका पतेनामुदकं न
कल्पते, अतो व्रतभङ्गं करोमीति बुद्ध्या साधूनामुदकं दद्यात् ।

अथात्रैव विधिमाह-

सुद्धमि य गहियम्मी, पच्छा खाते विगिंचए विहिशा ।

मीसे प्रसुविते उ-एहसीसंतजोमं चउभंगो ॥ २२० ॥

यदि तदुदकं शुद्धे रिक्ते पतिग्रहे शुहीने पश्चाद्भावा अहणा-
नन्तरं भानं-यथादकमिदं, ततो विधिमन्त्रेयमाणेन विविच्यन्
परिष्ठापयेत् । (मीसे सि) यत्र प्रतिग्रहे पूर्वमन्यद्रव्यं

शुहीने पश्चात् तु पानीयं पतितम्, एतन्मिअसुच्यते । तत्र

मिअं उच्छाशीतल्यंगेन चतुर्भङ्गयाः प्रकृषणा करीष्या ।

तत्र रिक्ते प्रतिग्रहे यद् शुहीने तस्याऽयं परिष्ठापनविधिः-

तत्वेव भायखम्मी, अलम्भमाणे व आगरसमीवे ।

सपडिगहं विगिंचइ, अपरिससैए उल्लभाणे वा ॥२२१॥

यतो भाजनादविरगितकया दत्तं तत्रैवमुदकं प्रक्षिपति ।

अथ सा तत्र प्रक्षेप्तुं न ददाति, तत एवमलम्भमाने सा

पृच्छते-कुतस्त्वेवदमानीतम् ? ततो यस्मात् कृपसरःप्रयुने-

राकरसमीपात् नीतं तस्य समीपे गत्वा परिष्ठापनकारिण्युक्तिं

भणितेन विधिना परिष्ठापयेत् । अथवा-सम्प्रतिग्रहमपि

स्वीरुहस्य ज्ञाययामेकान्तं स्थापयति । अथ प्रतिग्रहोऽ-

न्यो न विधत्ते ततो यदपरिष्ठापि घट्यादिकमाद्रजलभाविनं

तत्र प्रक्षिपति ।

अथ पूर्वमन्यद्रव्ये शुहीने पतितं तत इयं चतुर्भङ्गी-

दव्यं तु एहसीतं, सीतुणं चैव दो वि उण्हाइ ।

दोएहि वि सीताइ चा-उलोद तह चंदखयते य ॥२२२॥

इह द्रव्यं चतुर्भङ्गी । तद्यथा-किञ्चिदुष्णं शीतपरिणामं १, अपरं

शीतमुष्णपरिणामम् २, अम्यदुष्णमुष्णपरिणामम् ३, अपरं

शीतशीतपरिणामम् ४ । अथाऽऽस्तव्यत्वात्प्रथमं चतुर्थभङ्गं

व्याख्याति- (चाउलोदक इत्यादि) तन्मुदोदकं बन्दनघृता-
ऽऽदीनि द्वेष्याणि शीतानि शीतपरिणामानि ।

तृतीयभङ्गमाह-

आचामंश्चकंजिय, जति उसिखालुसिखे तो विवागे वी ।

उसिखालोदगपेक्षाऽऽसी, उसिखा वि तखु गुता सीता ॥२२३॥

आचामाऽऽस्तकाञ्चित्काऽऽदीनि द्वेष्याणि यदुष्णानि ततो
विवाके परिणामेऽपि तान्युष्णान्येव भवन्तीति कृत्वा तृतीया
भङ्गाः । यानि पुनरुष्णोदकपेयाऽऽदीनि द्वेष्याणि तान्युष्णान्य-
पि तनुं शरीरं गतानि शीतानि भवन्तीत्येतेन प्रथमो भङ्गो
व्याख्यातः ।

अथ द्वितीयभङ्गं व्याचष्टे-

सुचाऽऽह अंभ कंजिय, घसादीसी तेल्लोखालुगुलभादी ।

सीता वि हौति उसिखा, दुहोवा एहहा व ते हौति ॥२२४॥

सुखं मदिराखालो. देशविशेषप्रसिद्धो वा कश्चित् द्वय-
विशेषः, तदादीनि यानि द्वेष्याणि, यथाऽऽस्तं काञ्चित् म-
स्ता च घनविहृतिरस्ते चोदश्चित्तकं यच्च तैलं लवणं शु-
द्धो वा. एवमादीनि द्वेष्याणि शीतान्यपि परिणामेन उष्णानि
भवन्तीति द्वितीयभङ्गं अचरन्ति । अथ तान्युष्णानि, तत्र
उष्णान्युष्णपरिणामानीति तृतीयं भङ्गं प्रतिपन्नव्यानीति ।

आह कतिविधः पुनः परिणाम इति ? उच्यते-

परिणामो खलु द्विविधः, कायगता बाहिरो यददृश्यं ।

सीतसिगुसयं पि य, आगतं तदुत्तमं तेसि ॥ २२५ ॥

उच्यमाणं परिणामो द्विविधः-कायगतो बाह्यगतश्च । तत्र का-
येन शरीरेणऽऽहारान्तरात् उष्णानां च शीतानां द्विविधः परिणा-
मः स कायगतः । पुनर्बाह्यगतो स बाह्यः परिणामः शी-
तो वा स्थानेषु वा; तदपि च शीतोष्णत्वं च तेषां उष्णानां
द्विविधः-आगतमुक्तं, तदुद्भवं च ।

उभयत्रापि व्याचष्टे-

साभाविषा च परिणा-मिया च सीनाऽऽद्वो तु द्व्यामं ।

असरिससामगमेख उ,सियमा परिणापओ तेसि ॥२२६॥

स्वाभाधिका वा परिणामिका वा शी-ऽऽद्वयः पर्यायाः द्वेष्या-
णां जवन्ति । तत्र स्वाभाधिका यथा हिमं स्वजायशीतलम्, ना-
पादकं स्वभावादवोष्णम् । पारिणामिकास्तु पर्याया उष्णान-
राऽऽदिबाह्यकारणजनितः । तथा चाऽऽह- (असरिस इत्यादि)
असदृशेन वस्तुना सह यः समागमो मोक्षकस्तेन नियमोक्तं
द्वेष्याणां परिणामः पर्यायास्तरगमनं जवति । यथाऽऽहऽऽ-
शीतलस्त्वाऽऽभिज्ञताः पेनऽऽदित्यरश्मिनां वा उष्णतागतमम् ।

नक्षेव सुव्यक्तमाह-

सीया वि हौति उसिखा, उसिखा वि य सीयगं पुण्ण्वेति ।

दव्वंतरसजोगे, कालसभावं व आसज ॥ २२७ ॥

द्वेष्यास्तरगमिजलाऽऽदीनां संयोगं संघट्टे, कालस्य च प्री-
त्यमेवमन्ताऽऽद्वेः स्वभावमासाद्य, शीतान्यपि द्वेष्याण्युष्णानि ज-
वन्ति, उष्णान्यपि च सीततां पुनरुपयन्ति । अथमागतमुक्तप-
रिणामो मन्तव्यः ।

अयं पुनस्तदुद्भवं-

तावोदगं तु उसिखं, सीया मीसे य सेसगा आवो ।

एमेव सेसगाइ, रूदीदव्वाइ सव्वाइ ॥ २२८ ॥

नागेश्वर स्वनायदेवोऽपि, शेषा आपोऽप्येकाग्रव्याधि शीतानि, मिश्राणि वा शीतोष्णानि स्वभावानि मन्तव्यानि । एवमेव शेषाण्यप्यकाग्रविरहितानि यानि यानि सर्वत्रैवपि रूपितव्यानि तानि कानिचिदुष्णानि, यथाऽग्निः, कानिचित् शीतानि, यथा हिमः, कानिचित् शीतोष्णानि, यथा पृथिवी ।

एषण सुत्त न गतं, जो कायगताण होइ परिणामो ।

सीतोदगमिसिन्धुमि उ, दन्वमि उ मगणा होति । २२६ ।
य एष कायगतानामाहस्तिनां ब्रह्मणां पारथम्य उक्ता, ते-
नेन सूत्रं गतं, किं तु शीतोदकमिश्रणेन स्वचिन्तादकमिश्रण
ब्रह्मणेहाधिकारः ।

तत्र ज्ञेयं मार्गणा भवति-

दुहत्तो थोवं एके-कण्ण अंतम्मि दोहि वी बहुगं ।

भावुगमभावुगं पि य, फासाऽऽदिविसेसितं जाण ॥२३०॥

इह पुर्युष्टोतिं ज्ञेयं यथा शीतोष्णं पतति तदयं चतुर्भुजः
(दुर्गो गो वायिनं) स्नातं पतितमिति प्रथमः भुजः। (एक-
पतितं) सौम्यं चतुर्गं पतितमिति द्वितीयः। बहुदं केव-
लपतितमिति तृतीयः। (आंशमं शीतं वा बहुदं पतितं) बहुदं वा-
चु पतितमिति चतुर्थः। यद् उपर्यं पतति यत्र वा पतति तद्वा-
चु पतितमिति त्वं वा यस्याऽऽन्विशिवर्णं ज्ञातोयति। तस्मात्
अर्थः। यस्याऽऽन्विशिवर्णं तद्वत्पतति यदपरांश उदाहृतः। यस्याः
ऽऽन्विः भावयानं पतिमायानं तद्वाचुकं, तांशुपरीतमभा-
वमुच्यते। यः स्तोत्रोपदेशोऽर्थोऽयं यस्यां तस्मात् कृतान्तपुत्रस्य-
कस्योक्तं। यस्याः उदाहृतः भवति-उपान्वितो पतितस्तु, उग्रो शीत-
पतितं २, शान्तं उग्र पतितं ३, शान् शान् पतितं ४।

एतेषु विधिमाह -

चरिमे विगिंविष्वं, दोणु तु मज्झिमपडिरे भयणा उ ।

खिप्यं विगोचिष्यं, मायत्रिमुक्तेण समणं ॥ २३१ ॥

[illegible]

अथ मध्यमभक्तद्वयजजनामाह-

थोवं बहुमि पडियं, उसिणे सीतोदकं ण उज्झन्ती ।

हंदि हु जाव विधि वनि, भावेजनि तावती तेणं ॥२३२॥

बहुक पुत्रपुत्रीने स्नोक पतिनामव्यव यशस्य बहुक शांतायाम्
स्नोकं पतिनं तथा नोर्जुनि कुत इत्यादि-हर्षाभ्युपगमनं, यावत्
तद्विधिमन्त्रि नावत्तत् स्नोकं शांतायाम् ~~स्नोकं~~ बहुकनोपपन्न
भाषयते परिणमितं क्रियते, ततः परिभोक्तव्यं तत्रिणि भावः।

जं पुण्यं दुःहतो आसिषे, समप्रतिरेगं च तत्कल्याणं वेद ।

मज्झिमाङ्गलसुं, चिरं पि चिट्ठे बहं कूढं ॥ २३३ ॥

यत्पुनर्निर्धाऽप्युच्यते, उच्यते उच्यते पान्तमित्यर्थः । तत्पारणा-
मनः परस्परं समं तुल्यं नवेत् । आन्तरिकं वा द्व्यारंजनम-
धिकतरं, तत्रापि तत्कृपादिव, सच्चिन्माया तापगच्छन्तानि
वाक्यशेषः । यौ तु मध्यमा द्वौ भङ्गावुच्यते शानं पान्तं, शान्तिं वा
उच्यते पान्तनिर्मातृ सत्तायो, तयोः स्नांनं बद्धं प्राकृतं चिरमापि
सच्चिन्मिच्छन्तु, ततस्तदपि क्रियं चिरंण वा विषेचननियमः ।

अथोदकस्यैव परिणामतत्त्वकणामाह-

वरणारसगंधफासा,महदब्धे जम्भि उक्कडा होंति ।

तह तह चिरं न चिद्वह, असुभेसु सुभेसु कालेणं ॥२३४॥

यस्मिन् ह्रस्वे यथा वर्णगणधरात्मकशोऽङ्कटतरा भवन्ति,
तथा तथा तेन द्रव्येण सङ्ग मिश्रितमूढकं चिरं न तिष्ठति, किं
किप्रतंरं परिणमतीति भावः । किमावशेषणयाह-यं अशुभा
वर्णाऽऽद्य उङ्कटस्तेष्वेव किं परिणमति, ये तु शुभा वर्णाऽऽ-
द्यस्तेष्वङ्कटेषु कालेन परिणमति, चिरादित्यर्थः ।

अध्वेदं निदर्शनम्-

जो चंदण कडुरसो, संसट्टजले य दूमणा जा तु ।

सा खलु दगस्स सत्थं, फासो उ उवग्गहं कुणति २३५॥

इह तद्भुतादिक चित्रेन कथाऽपि मिश्रित, तत्र चन्द्रनक्षत्रः
कटुको रसः स तद्भुतादिकस्य शास्त्रं, परं यस्मदीयः कर्षाः
शीतलः स जलस्योद्गमं करोतीति कथा चित्रेण परिणामान्,
एवं संसृष्टजनस्याऽपि या दूषणा अस्मरन्मता, सा उदकस्य शास्त्रं,
कर्षणेषु शीतलस्यादुपपन्नकारि, अतश्चित्रेण पारह्यमान ।

घगकिट्टविस्सगंधो, दग्मत्थं मधुरसीतलं ण घतं ।

कालंतरमप्पुत्ता, अंबिलया चाउलोदगस्स ॥ २३६ ॥

धृतस्य संस्थायाः । कटुस्तेन यश्च विश्रामोऽप्यन्तः । वृक्षस्य
शस्त्रं, यत्तु स्तेनं मधुरं स्पर्शनं च शोभनं धृतं, तद्वृक्षादेः क-
रांतीति शस्त्रं न भवति । अर्वाश्चरात्पारणमानं, तथा कुकुत्स-
रनिगुहैकस्तेनोत्प्लावकस्योष्णता याः कालान्तरणोत्पन्ना साऽप्यु-
वक्ष्य स्य शस्त्रं भवति ।

अव्युक्तं जति चा-उलोदए ह्युज्झते जलं आसं ।

दोषी वि चिरपरिणामा, भवति एवम सैसा वि ॥२३७॥
 अयुक्तान्ते अपरिणामं तदुक्तान्ते यद्यप्यदपर सांख्य ज-
 ले प्राकृत्यते, ततो द्वे अयुक्तं चिरपरिणामं प्रथमं, शेष-
 ण्यपि यानि संसृष्टवान्ते (?) पानकाऽऽति निष्ठायां सांख्य-
 स्तादिकं यदि प्राकृत्यते, तत एवमेव तावद्य चिरादपरिण-
 मस्तीति ॥

अथ द्वितीयपदमाह-

थंडिल्लस्स अलंभे, अद्वाणोमअसिवे गिलाणे य ।

सुद्धा अविचिता आ-उट्टिया गेहमाणा वा ॥२३८॥

स्वात्मिकस्यात्माने अविर्णतपानकमपरिष्ठापयन्तोऽपि शुद्धाः ।
अध्वमाशियन्ताऽपरिकारणेषु पानकस्य दुर्ध्वमनायामार्वांग-
न्यन्तोऽपरिष्ठापयन्त आकुट्टिकया वा जानन्तोऽपि गृह्यन्तः
शुद्धाः । ४० & ३० ।

अधुना पञ्चोऽयत्रसपरिस्थापितिकां विवृण्वन्नाह-

पंचिदिणहि जा सा, सा दुविहा होइ आगुपुन्सिए ।

मणुएहिं च सुविहिया !, नायव्वा नोय मणुएहिं ॥ ८ ॥
पञ्च पञ्चोऽऽधीनोऽन्धिकाणि येयां ते पञ्चोऽन्धियाः मनुष्याऽऽश्व-
स्तः करणनैस्तपु वा सन्तु नटिपयाऽऽमो पारिस्थापनिका सा
द्विविधा भवत्यानुपूर्व्या-मनुष्यस्तु रुपांहताः । ज्ञातव्या, 'नाम-
नुष्येभ्यः' नियम्भिः, अश्वस्तस्य व्यवहितः सख्यमहा इति गाथा-
ऽङ्कराधेः ॥ ८ ॥ भावार्थे त्वपरिग्रहकृत्यामः ।

मणुएहिं खलु जा सा, सा दुविहा होइ आणुपुव्वीए ।
संजयमणुएहिं तह, नायव्वाऽसंजयएहिं व ॥ ९ ॥

मनुष्यैः खलु याऽमो सा द्विविधा भवति आनुपूर्व्या-संयत-
मनुष्यैः, तथा ज्ञातव्याऽसंयतैश्चात गाथाऽधेः ॥ ९ ॥ भावार्थे त्व-
परिग्रहकृत्यामः ।

संजयमणुएहिं जा सा, सा दुविहा होइ आणुपुव्वीए ।
सचिचोहिं सुविहिया !, अचिचोहिं च नायव्वा ॥ १० ॥

'संयतमनुष्यैः' साधुभिः करणभूतैर्वाऽमो पारिस्थापनिका
सा द्विविधा भवत्यनुपूर्व्या-सह चिचन वतस्त इति सचि-
चोहिं, जावज्जिरित्यर्थः । सुविहितेति पूर्ववत् । 'अचिचोहिं च
नायववत्' । 'अविद्यमानचित्तैश्च, सृष्टिरित्यर्थः । ज्ञातव्या बिहो-
येति गाथाऽङ्कराधेः ॥ १० ॥

इत्थं तावदुद्देशः कृतः । अथवा भावार्थः प्रतिपाद्यते, तत्र यथा
सचिचनमनानां ग्रहणपरिस्थापनिकासम्भवत्तथा प्रतिपाद्य-
आह -

अणभोग कारणेण व, ननुसमाईसु होइ सचिचा ।
वोसिरणं तु नपुमे, सेत कालं पडिखिज्जा ॥ ११ ॥

आभोगमभोगाः उपयोगविशेषः, न आभोग आभोगस्तेन,
'कारणेन वा' आश्रयाऽऽदिसङ्केतः, 'ननुसमाईसु' दीक्षितेषु
सन्तु, भवति 'सचिचि' इति व्यवहारतः सचिचमनुष्यसंय-
यनपरिस्थापनिकेति भावना । आदिश्रवणजङ्घाऽऽदिपरिग्रहः । तत्र
चायं विधिः बोऽनाभोगेन दीक्षितः स आभोगस्येति सति मनुष्य-
सुश्रुते, तथा चाऽऽह - 'वोसिरणं तु नपुमे' । 'स्युसुज्जेन
परिग्रहागुणं नपुमके, कर्तव्यमिति आश्रयशेषः । तुश्रुष्टोऽना-
भागदीक्षित इति विशेषयति, 'सेत कालं पडिखिज्जा' । 'शेषः
कारणदीक्षितो, जङ्घाऽऽदिर्वा, तत्र 'कांसे' । यावता
काक्षेन कारणत्वमाप्तिमन्वयेतावतां कालं जङ्घाऽऽदि वक्ष्यमाणं
व प्रतीक्यते, न तावत् स्युसुज्जेत् । इति गाथाऽङ्कराधेः ॥ ११ ॥

अथ किं तत्कारणं येनास्मी दोहवत् इति । तस्मात्कमेहं
कारणमुपदेशयिष्याह -

आसिवे ओमोरिए, रायवुडे भए व आगाडे ।
मेल्ले उल्लिमडे, नाणे तवदेसणचरिते ॥ १२ ॥

'आशिवे' व्यन्त्रकृतं व्यवसनम्, 'अवमोदयं' दुर्जिह्वं, 'रा-
जपुष्टं' राजा छिष्ट इति, 'भयं' प्रत्ययकथयः, 'आगाडे' भु-
शम. अयं आगाडशब्दः प्रत्येकमजिनमेवधत्ते आश्रयाऽऽदिषु ।
'नाना' 'आनामावः' 'उत्तमायः' 'कालधर्मः' ज्ञानं अनाऽऽ-
दि, तथा 'इदानीं' तत्प्रभावकाश्चालनकृतां, 'चारित्र्यं' प्रतीतम्,
वन्धवित्पाऽऽदिष्वैककुत्र यां नपुंसकाऽऽदिस्त्री दीक्ष्यते इति ।

उक्तं च -

"रायवुडनरुत्तं, ताण्ड विवस्स वाऽऽभिगमणहु ।

वेज्जो व सये तस्स व, तप्पिस्सह वा गित्ताणुस्स ॥ १ ॥

शुकणां व अथवा वा, गाणां गिरदमाणि तप्पिहिं ।

कच्चरणेसा गिते, तप्पे आमासिसोहिं वा ॥ २ ॥

एषां हि कारणेहिं, आगादेहिं तु ज्ञं व पव्यायं ।

पमां सोऽस्ययं, कए उ कउजे विगिखणया ॥ ३ ॥ "

ज्ञो सो आसवाहकाराणि पव्याविज्जह नपुंसगो सो तुवि-
हो-ज्ञाणश्रो य, अज्ञाणश्रो य, जाणश्रो जाणह जह साहणं
न वट्टह नपुंसश्रो पव्यावेउं, अयाणश्रो न जाणाह, तथ्य जा-
णश्रो पव्याविज्जह-जहण वट्टह तुज्जे पव्याजा, गाणाइमभा-
विगणहा ते अयिस्सह, ता चण्णो चव साहणं वट्टसु, तां ते
विठला निउज्जा अयिस्सह, जह इस्सह लुहं, अह न इस्सह,
तो तस्स, अयाणवस्स व कारणे पव्याविज्जमाणां इमा
जयणा कोरह -

कडिपहए य किहली, कतरिया भंडु लोय पावे य ।

धम्मकहसभिराउल, ववहारविक्किचयं कुजा ॥ १३ ॥

कडिपट्टकं चास्य कुर्यात्, गिर्ला वानिच्छतः कतरिकया
केशापनवनं (भंडु ति) मुपनने वा, सोचं वा, पादं च विप-
रीतां धर्मेकर्यां संज्ञितः कथयेत्, राजकुलं व्यवहारम्, इत्थं वि-
गिखने कुर्यादिति गाथाऽङ्कराधेः ॥ १३ ॥ भावार्थेऽयमर्थः - 'पव्या-
यनस्स कर्मपट्टमां से कोरह, मणह य-अग्रहाण पव्यवता-
ण एवं चेव कयं, निहस्रो नाम लिहा, सा न मुंजिह, सो-
ओ ण कोरह, कत्तरीय से केसा कट्पज्जति, छुण वा सु-
जिह्वह, नेच्छमाणे लोओ वि कोरह, जो नज्जह जणेण ज-
हा एस नपुंसगो, अनउज्जेने वि एवं चेव कोरह जणपव्य-
(निमित्तं, वरं जणो जाणतो जहा एस मिहाओ चेव । पाद-
महणेण छुविहा सिक्खा-गहणसिक्खा, आसवणसिक्खा
य, तथ्य गहणसिक्खाय सिक्खामुदये मयाहं सिक्खविज्जं-
ति, अगिच्छमाणे जाणं ससमए परतिथियमयाहं ताणि
पाडिज्जति, न पि अजिच्छंते ससमयवत्तवथाय वि अस्मानि-
हाणेहि अयविसंवादाणां पाडिज्जति, अहवा कमेण उल्ल-
स्यपट्टया से आलावया विउज्जति, एस गहणसिक्खा,
आसवणसिक्खाय चरणकरणं ण गादिउज्जह, कि तु -

"वीयारगोयेथेय-संजुओ रील्लं हूरे नरणणं ।

गाहे इमे पि तथो, थेरा गाहिंति जसेणं ॥ १ ॥

वेरमाकहा विसया-ण य गिहा उट्ठणिसियेण मुत्ता ।

मुक्कल्लिए य वहुत्तो, सरोसमिभ नज्जए तरुणा ॥ २ ॥ "

सरोसं तडिउज्जह वरं विष्णुपरमेश्वरो - धम्मकहा पाडिहि
य, कयकउजा वा से धम्ममक्खति । मा हए परं पि लोयं,
आणुस्सया दिक्खणो तुज्जे ॥ १ ॥ " सज्जिंति दां । एवं प्र-
विश्यां जाहे नेच्छह, ताहे - "सज्जिखरकम्मिया वा, भेसिंति
कहां इहेसं सन्निमो ॥ । निवसते वा विक्खिज्जां, एषां
अन्नाये पाडिमेहो ॥ १ ॥ " ससी-सायओ खरकेमिओ अह
जहओ वा पुव्वगमिओ तं भेवेह-कओ एस तुज्जे मव्जे
नपुंसगो ? सिग्गं नालह, मा ओ यवरोवेहामो ति, साहुणां वि
ते नपुंसगं वयति-हरे । एस अणारिओ सा ववरोविज्जहिं वि,
सिग्गं नस्ससु, जह नटो लहं, अह कयाह सो रायउलं
चवट्टावेज्जा-एय ममे दिक्खिउण भावति एवं, सो य वष-
हारं करेज्जा 'अन्नाय' इति जह रायउलं ण गाओ ए-
एहिं चव दिक्खिओ भवे वा जायेतया गतिं ताहे अ,

अह-न यस समयो, पेच्छह से नेवथं चोलापट्टकाऽऽह, किं अह एरिंसे नेवथं ति ? अह तेण पुवं चैव तांण नेच्छ-
याणि तांहे भरणह-एवम सव गहीनलित्ति । तांहे सो भरणह-
अध्माविओ मि ए-हि चेव पडिसेहो किं च ही तेनो ।

छलियकहाइ कट्ठु, कत्य जई कत्य छलियाई ॥ १४ ॥

पुज्जावरसंजुत्तं, वेरगकरं सतंतमविरुद्धं ।

पोराणमद्वसागह-भासानिययं हवइ सुचं ॥ १५ ॥

जे सुचगुया वुत्ता, तन्निवरीयाये गाएए पुज्जि ।

निच्छिपकारणां, सा चेव विगिंचये जयया ॥ १६ ॥

गाथात्रयं सूत्रमिदं, अह कयाइ सो बहुसयणां रायवज्जहो
न सक्कह विंमिंचेइ, तस्य इमा जयणा-

कावालिए सरस्वे, तत्त्वमियवसहलिरुक्तेयं ।

वेडुवगपण्डइए, कायव्व विहीए वोसिरणं ॥ १७ ॥

(कावालि ए) वृथामानीत्यर्थः । कावालि कङ्कपणे ते-
न सह भवति, (सरस्वा) सरजस्वाहङ्कपण, भौत-
लिङ्कपणेत्यर्थः । (तद्वसि ए) रक्पट्टलिङ्कपणे इयं
(वेडुवगपण्डइए) मरेऽऽऽविशिएकुलाङ्गनां वेडुमयणां
अपयते, तस्मिन् प्रजाजने सति कर्त्तव्यं 'विधिना' उक्त-
सङ्क्रमेण वृत्तसूत्रं पारित्याग इति गाथाऽयः ॥ १७ ॥

भाषार्थस्त्वयम-

निववन्नभवहुक्कस्समि वावि-तरुणवसहामिणं वेति ।

भिक्कहाओ भट्टा-एण घडइ इह वव परतित्थी ॥ ८ ॥

तुणए समयं आर्यं ति निगमाओ भिक्कमाइलक्खिणं ।

नासइ भिक्खुकमाइसु, छोइण तओ वि विपलाइ ॥ १६ ॥

गाथाद्वयं निगदक्षिका । एसा नुसुणंविगिचया भजिया ।

(जहुमंदाः ' जहु' शब्दे चतुर्थनामं १३०३ पृष्ठे गताः)

(३) जहुं वांकाऽनहः-

एसो वि न दिक्खिज्जइ, उस्समंगसमह दिक्खिओ होज्जा ।

कारणपणए केयइ, तस्य विहि उवरि वोच्छामि ॥ २८ ॥

गाथा निगदक्षिका ।

तस्य जा सो मम्मणो, सो एव्वाविज्जइ । तस्य विही
भरणह-

मात्तुं गिलाणकज्जं, दुम्मेइं पडियइ जाव छम्मासा ।

एकके छम्मासा, जस्स व द्दुत्तं विगिंचणया ॥ २६ ॥

एकके कुले गणे संधे छम्मासा पाडवारज्जइ, जस्स व द्दु-
त्तं विगिंचणया जहुक्कस्स जवइ, तस्सेव सो । अहवा जस्सेव
वदन् लट्ठो जवइ तस्स सो होइ, न हाइ तसो विगिंचणया । स-
रीरज्जो जावज्जि न पि परिचरज्जइ ।

जो पुण करणे जट्ठो, उकोसं तस्स होति छम्मासा ।

कुलगणसंधनिवेयण, एवं तु विहिं तर्हि कुज्जा ॥ ३० ॥

इयं प्रकटयिष्ये, एसा संचलनसुखसज्जविगिचनया ।
इवाणि अविस्सज्जयानं पाणिपावणं वहीं अयइ, ते पुण एवं
हाउता-

आसुकार गिलायो, पक्कसाए व आणुपुक्कीए ।

अविस्सज्जयायं, वोच्छामि विहीइ वोसिरणं ॥ ३१ ॥

करणं कारः, अविस्सकरणं शुद्धेन, आशु शोभं कार आशु-
कारः, तस्मैतुत्पादइ विधावशुचिवाऽऽहयो शुद्धं, नैयो अहवाच-
सोभूतः । (गिलाणे ति) ग्लानः मन्दश्च सन् य इति । प्रत्या-
वयते वाऽनुपूर्व्या कारणशरीरपरिक्रमकरणावुक्रमेण भवे
वा प्रत्यावयाने सति बोऽस्मिन्नोभूत इति ज्ञापार्थः यत्तेषामवि-
स्सज्जयानां, ' वृत्त्ये' अभियान्ये, ' विधिना' ज्ञानोक्तं प्र-
करणं, ' वृत्तसूत्रे' पारित्यागमिति गाथाऽयः ॥ ३१ ॥

एव य कालगयम्मी, सुणिणा सुत्तत्थगहियसारिणं ।

न हु कायव्व विसाओ, कायव्व विहीए वोसिरणं ॥ ३२ ॥

एवं च एतेन प्रकारेण, ' कात्रगे' साधो सन् सति, ' सुनि-
ना' अभ्यन साधुना, किम्भूतेन, ' सुधाये' शुद्धीतमारेण, गीता-
धेत्यर्थः । ' नहु' नेव, कनेवः ' विधावः' अहऽऽदिसमुत्थः
सम्भोह इत्यर्थः कर्त्तव्यं किन्तु ' विधिना' प्रवचनोक्तं प्रकारेण
' वृत्तसूत्रं' पारित्यागकर्मणि गाथाऽयः ॥ ३२ ॥ आवा ७४० ।

(४) कालगतसाधुपरिष्ठापानका-

भिक्खू य राओ वा वियाल वा आहव वीसुंभिजा, तं च
सरीरां केइ येवावबको भिक्खू इच्छिज्जा एगेन बहुकासुए थं-
डिले परिद्विचिए, अत्थि याइ केइ सागारियसेतिए उवगरण-
जाए अचित्ते परिहरणाहिरे, कपडं से सागारिकइ गढाय
तं सरीरां एगेत बहुकासुए एगेन परिद्विचिता तत्थेव उव-
निक्खियव्वे सिया ॥ २४ ॥

अथ संवचमम-

निहं कारोएइं आं, आपरियं उरिसिज तर्हि दुमि ।

सुत्तुं तदए परगं, वीसुंभयसुत्तजोगोस्यं ॥ ४६७ ॥

(आं) कारणेवसज्जनऽऽश्रित्तिरन्वयमात्राद्युद्देशादनुक्तं, त-
थाऽऽयं हे अथमात्रावचितलक्षणे मुख्यः । तृतीयं कालगतक-
रणे कारणेन प्रकृतं, तद्विषया विधिरितनामिष्यत इति भावः ।
एव विवस्वतभवन्मुखस्य योगः संवचः ।

अहवा संमज्जीविय-भवगइहे जीविया उ विगए वा ।

अरखुहेसो वुत्तो, इमं तु सुत्तं भवचाए ॥ ४६८ ॥

अथवा सम्यज्जीविनभवनप्रणे, जीविताह्वा विगते, अन्यस्याऽऽ-
वायेसोऽहोः पुत्रस्य सक्तः, इह तु मृतं जवस्व जीवितस्य प-
रित्यागोवषयभवाभ्यन्ते ।

अनेन संवचनेऽऽऽयातस्यास्य (४६ सूत्रस्य) व्याख्या-
भिः । अहवाऽहोऽहोऽहोऽहोऽहो चराचरी वा, विकले वा (आह-
व) कदाचिद्वचनस्य जीवः शरीरात् पृथगजायमान्वाद्,
अनेन इत्यर्थः । तत्र सरीरकं कश्चिदेवावुर्यकरो निष्पु-
रुषकदेकान्ते चित्तिक बहुप्राशुकं कोटिकाऽऽदिसंस्मरहिने प्रवे-
ष्टे परिष्ठापयितुम् । अस्ति चात्र किञ्चित्सागारिकसकमाचलस-
जीवं परिद्विचिणं परिमाणायोऽयमुपकरणज्ञानं, वहनकष्ट-
मित्यर्थः । कल्पने (से) तस्य भिक्षोः सागारिक-
कृतं, सागारिकस्यैव सत्कामिन् सास्माकमित्येव शुद्ध्यति तन्
सरीरमेकान्तं बहुप्राशुकं प्रवेष्टे परिष्ठापयितुं, तत्र परिष्ठाप्य-
ते शुद्धीतस्य कष्टं तत्रैवापातित्वेनैव स्थापयितुं साध्याः ।

मम्यन निर्मुक्तिवितरः-

पुवं दत्त्वाऽऽलोयथा, नियमा गच्छे उवक्कमनिमित्तं ।

भक्तं परिभोगेल, पुष्पगर्हो षडलिससेव ॥ ५६६ ॥

यत्र स्वाध्यासो मासकथं वर्षावामं वा कर्तुं कामस्तत्र पुष्पमेव तिष्ठतो ह्यवश्यं बहन्काष्ठऽऽत्रेऽवलोकोनं नियमाकञ्जवामिनः कुञ्जिना । किमप्याह-उपक्रमा मरण, तत्कस्यऽपि स्यतस्य ज-विषयबन्धः । तत्र मरणं कर्माच्च भक्तपरिहाननो भवेत्, कर्माच्चिनु स्यात् । उपवर्णनमिदम्-तेनाऽऽष्टाकारं वा मरणं भवेत् । ततः पुष्पमेव महाभ्यासलभ्य, बहन्काष्ठऽऽत्रेऽभ्यासतः प्रत्युपक्रम विधेयम् ।

अधुनाऽधिकृतविधिप्रतिपादनाय त्रियुक्तिकारो द्वारगा-
धात्रयमाह-

पडिलेहणा दिता य-तए य काले दिया य रातो य ।
जग्गळ बंधण छेदण, एतं तु विधिं तर्हि कुजा ॥ ६०० ॥
कुसपडिमाए शियतण-मत्तण मीसे तणाई उक्करणे ।
काउसग्गपदाहिण, अक्खुट्ठाणे य बाहरणा ॥ ६०१ ॥
काउसग्गं य सज्जा-ए य खमयस्स मग्गणा होति ।
बंसिरणे ओलोयण-सुभासुमं ठावती निमित्तदा ॥ ६०२ ॥

(दिस्सि) दिग्भागो निरुपधीयः । (णनपयत्ति) औपग्रहिकान-
मक मृतकदेशार्थं गच्छेत् सदैव धारणीयम् । जातिप्रधानक्षायं
निहन्तः, ततो जघन्यतोऽपि प्राणिं वस्त्राणि धारणीयानि । (काले
दिया य रातो अत्रि) दिवा रात्रौ वा कालगतं विधातो न विधि-
यः रात्रौ च स्वाध्यासमेव मृतके जागरणं बन्धनं छेदनं च कर्त-
व्यम् । तदपि विधिं तत्र कुर्वीत । तथा-नक्षत्रं विनाशेन कुश-
ल-निर्माणा प्रत्येकं ध्यायां करणमकरणं वा । (नियतणं ति)
यथा प्रमाणं गता न तेनैव पश्चात् निरुत्तरीयम् । मासकं पानकं
गृहीत्वा पुरत एकेन साधुना गन्तव्यं, यस्मात् दिशि प्रामस्त-
तः दीपि कर्तव्यं, तृणानि समानि प्रस्तरणीयानि, उपकरणं
रजोहरणाऽऽदिकं तस्य पार्श्वे धारणीयम्, अविधिपरिष्ठापना-
याः कार्यास्तथाः स्थापकलं स्थितेन कर्तव्यः । निवृत्तमितिः प्रा-
वृत्तिर्न विधेयम् । शवस्य चाभ्युत्थानेन वसत्यादिकं प-
रित्यजनीयम् । यस्य च संयतस्य स्वाहरणं नामग्रहणं स क-
र्त्तव्यं तस्य भोचः कर्तव्यः, गुरुकाशमागतैः कार्यास्तथा
विधेयः, स्वाध्यायिकस्य च मार्गणा कर्तव्या । उभाराऽऽदिमा-
त्रकाराणि ध्युभजने कर्तव्यम्, अपरे अङ्गि तस्यावलोकनं, शु-
भाशुभनिमित्तानि निमित्तप्रहणाय च विधेयमिति द्वारगा-
धात्रयसमासायः ।

अथैतमेव विधिरावुराह-

जं द्दवं घणमसियं, वावारजुयमवभाणए बलिये ।
वेणुमय दासं वा, तं बहण्डा पलोयेति ॥ ६०३ ॥

यद् द्रव्यं वेणुमयं शार्कं वा घनमसृणं दबावायुक्तमवहमानकं
बलाया उदन्तं सागरिकस्य रुद्रे निष्ठान् तत्कालगतस्य बह-
मार्थं प्रथममेव प्रलोकयितुं, महास्थपिष्ठं च प्रत्युपकृणीयम् ।
अथ न प्रत्युपक्रमे तत इमे दोषाः-

अत्येडिल्लिम्भि काया, पवणवाय्वा य होह आससे ।

छुद्वये गहणार्ह, परग्गहं तेण पेडिआ ॥ ६०४ ॥

अस्त्रापरुलं परिष्ठापयत् पदकालान् विराजयति, यच्च वनघातञ्च
जामाऽऽदिसंज्ञं परिष्ठापयतो भवति, परावग्रहं च परिष्ठापयत-
वृद्धावपि भवेत् । उद-पते नाम ते वृद्धादिषा माधुपाश्वर्यवशजुनं
शब्दं परित्यजेयुः, ततो द्रवणाऽऽकृष्याऽऽसृज्यो भवेयुः । ततो
महास्त्रीरुतलमवश्यं प्रागेव प्रत्युपक्रमे । गतं प्रत्युपक्रमे द्वारम् ।

१५५

(५) अथ दिग्भागमाह-

दिति अवरदक्षिणा दक्षिणा य अवरा य दक्षिणा पुष्वा ।

अवरुत्तरा य पुष्वा, उत्तर पुवुत्तरा चव ॥ ६०५ ॥

प्रथमपरवृत्तिः नैऋत्या दिशु निरीकणीया, तद्भावं दक्षिणा,
तस्या अग्रांश्च अवरा दिक्, तदग्रतः दक्षिणपुर्वो आग्नेयो, तद्भा-
वं अवरुत्तरा वा । एवं तस्या अग्रंश्च पूर्वः, तद्भावं उत्तरा,
तद्भावं उत्तरपुर्वः ।

सम्प्रति प्रथमायां दिशि सर्वां शेषादिकुपरिष्ठापने शोभावाह-
समाही न भत्तपाणे, उक्करणे तुमंत्तमा य कलहो य ।

भेदो गेलभो वा, चरिमा पुण कटए अञ्ज ॥ ६०६ ॥

प्रथमायां दिशि शवस्य परिष्ठापने चतुरास्त्रपानवस्त्रापला-
भनः समधिभवति; तस्यां सर्वां यदि दक्षिणस्यां परि-
ष्ठापयति तदा जलपानं न भवति; अपरस्यामुपकरणं न प्रा-
प्नुवति, दक्षिणपुर्वस्यां 'तुमंत्तमा' परस्परं साधनां भवति ।
अपरोक्षस्यां कलहः संयतस्य स्वाध्यायार्थः । सप्तं भवति;
पुर्वस्यां गणभेदश्चाग्नित्रयो वा भवेत्; उत्तरस्यां शान्तादहो-
रमा पुर्वोत्तरा, मा कृतमृत्कपरिष्ठापना अर्थं साधुमाकर्षति,
मारयतीत्यर्थः ।

आसन्नमज्जदेरे, वाचातट्टा, तु धंहिले तिणिहा ।

रुचुदग्गहोयपाशा-शिपिदुभादो वचोभाए ॥ ६०७ ॥

प्रथमायामपि दिशि शीघ्रं स्थापितवान् प्रत्ययकृणीयानि, द्वा-
माऽऽत्रासंज्ञं सप्तं दूरे वा । किमर्थं पुनरङ्गीणं प्रत्ययकृते ? इ-
त्याह-व्याघ्रानाथं, व्याघ्रात् कदाचिद्द्वेष्टादयोः स चादस-कं
तत्र प्रवेष्टुं कष्टम्, उक्तेन वा भाविनं, त्रिचकावाहृ वा ज्ञातं,
अस्त्राणिनिधौ संसृज्य समजनि, प्राप्तां वा निवेष्टुः, कदाचिद्ग्रहेण
स्वाध्यायं वा आवाहितः, पञ्चमादिको व्याघ्रानो व्याघ्रसंज्ञं कर्त्तुं
भवति, तदा भावे परिष्ठापयति, तदापि व्याघ्रात् दूरे परिष्ठा-
पयति, अथ प्रथमायां दिशि विद्यमानायां द्वितीयायां तु-
तीयायां वा प्रत्ययकृते तत्तच्छतुर्दशकाः ।

एते च दोषाः-

एसण पेण्ण जोगा-ण व हाथी भिण्ण मासकपो वा ।

अचोवधी अभावे, इति दोसा तेण एदमि ॥ ६०८ ॥

भक्तपानलोमाडुपरेस्त्रमादु वा प्रेरणं कुर्वे । अथैवार्थं न ये-
ष्येयुस्ततो योमानामावश्यकव्यापारार्थं हानिः, अग्रं वा क्षेत्रं
गच्छतां मासकथो जिभो या जयेत् । एवमादयो दोषा जल-
पथादेरजावे जनन्ति, ततः प्रथमे दिग्भागे महास्थपिष्ठं
प्रत्ययकृणीयम् ।

एवं ससियासु वि, तुमंत्तमा कलह भेदमरणं वा ।

जे पावति शेवहिवा, गणोहिबो पाव तिहिहं तु ॥ ६०९ ॥

यथा द्वितीयायां तृतीयायां च दोषा उक्ताः, एवं त्रयो-
चतुर्थ्यादिषुः यत्तुमंत्तमा कलहं गणभेदं मरणं वा सुविधानाः
प्रत्युपवित्, तद्विधानेषुः सर्वेषां प्राप्तेरिति अथ प्रथमायां व्या-
घ्र-तत्ततो द्वितीयायामपि प्रत्ययकृणीयं, तस्यां च स एव जल-
पानलक्षणे शुभो भवति यः प्रथमायामुक्तः । अथ द्वितीया-
स्यां विद्यमानायां तृतीयायां प्रत्ययकृते । ततः स एव आशु-
को दोषः । एवमर्थो दिश्यं यावत्तदवश्यं । द्वितीयस्यां व्याघ्रान-
स्तनः तृतीयायां प्रत्ययकृणीयं, तस्यां च स एव शुभो भ-
वति । एवमस्ततो तददिशोऽपि जावनीयम् । गतं दिक्ष्वारम् ।

(६) अथ णेन कट्टारमाह-

वित्रयाऽऽप्यामेषे, जे वत्थं लम्पनी समतिरेणं ।
चोक्खं सुचिणं च सेते, उक्कमट्ठा परेयव्वं ॥ ६१० ॥

विमनारेण, आयामेन च यत्तत्प्रमाणम् अर्कतुलीयद्वयमाह-
कं तुलीयोद्दृश्यकं भाणेत, नतो यत्तत्सं समतिरेकं लक्षयेत्, कथ-
म्भनम् । (चोक्खं) धवलिः शुचिक नाम सुगन्धः, श्वेत पाण्डु-
रम् । एवमेव जिवनोपकरणार्थं गच्छे चारयनवयम् ।

रागनाप्रमाणेन तु नानि भाणं भवन्ति । नचया-

अत्रयमट्ठा एते, विदये छाँड उवरि पणं बेपे ।

उक्किट्ठरं उवरि, बंधाऽऽदिच्छादणट्ठाए ॥ ६११ ॥

एक तस्य स्तुत्रव्याय वास्तरणां, द्वितीय पुनः प्रक्षिप्योपरि घनं
वर्षायाः । किमुक्तं भवान् ।-द्वितीयेन तु स्तुतं प्रक्षिप्योपरि द्रव-
रक्षणं सत्तं भवति । तु नियमुक्तुनरमनीवेदसत्तं बंधाऽऽदिच्छा-
दनाय मट्ठपरि स्थापनीयम् । एवं जघन्यनख्खोणं वस्त्राणं प्रदी-
तः शानि, उत्कपेनस्तु गच्छे ज्ञाया वहुरपि गृह्यते ।

एतेसि अवगहणे, चउगुरु दिवसमि वणिग्या दोसा ।

रतिं व पडिच्छंते, गुरुणा उट्ठाणमादीया ॥ ६१२ ॥

एतेषामेवविधानां त्रयाणां यन्त्राणामधमद्वयं चतुर्गुरु प्राय-
चित्तं, भित्तवस्त्रावुत्तं च तस्मिन् पयसी नीयमाने दोषा
अगणयाऽऽऽश्च्यो योनिनाः । अर्धतदोपयमाद्याः परिष्ठा-
पयिष्यामीनं बुद्ध्या स्तुतं प्रतोषापयति ततश्चतुर्गुरुकाः, उ-
पस्थानाऽऽश्च्ये च दायाः ।

कथं पुनरवगमादाऽऽश्च्यो दोषाः ? इत्याह-

उट्ठाइए अवगणे, दुविह गियत्ती य मडलवसणाणं ।

तम्हा तु अहतमिणं, परेति पक्कसम पडिलेहा ॥ ६१३ ॥

(उट्ठाइए) मलिनकुचं न तस्मिन्प्रमाणे अवगो ज्ञात-
अर्धं अमो वराका स्तुता अपि सोमं न ज्ञमन्ते । मलिनवस्त्राणां च
दोषेन विविधा निवृत्तिर्नयति । स्वयं कपः प्रवर्त्तते च गृही-
तुकामाः प्रतियेतेने । शुचि इव न वस्त्रदर्शने तु लोकाः प्रशं-
सन्ति-अर्धो होतवो धमे रतिः । यत्त एव तस्मादहतमव-
शिष्टं, कुक्कं प्रमाणतः प्रतियुषं वस्त्रात्रिकं धारणीयम् । प-
क्कम्यन्ते तस्य प्रत्यवेक्षणं कर्तव्या । इत्येते इत्येते प्रायवेक्षणां
हि मलिनो भवेत् । गते गन्तकट्टारम् । वृ- ४ उ० ।

(७) इयणि णोमणुयवनिट्ठवणया जल्ल-

ओमणुणुहि जा सा, तिरिएहिं सा य होइ दुविहा उ ।

सच्चिंहे सुविहिया । अच्चिंहेहिं च नायव्वा ॥ ६१४ ॥

(नयदासडा ।

दुविहं पि एमगाहा । भरण-

चाउलोयपमाहिं, जलचरमईण होइ सच्चिा ।

जलथलखदकालए, अच्चिंहे विणिचणं कुजा ॥ ७७ ॥

लोय वक्खण-ओमणुम्मा दुविहा-सच्चिा अचिना य । स-
च्चिा नाउलोदयमः सल्ल, चाउलोदयगहणे त्वा आधनिजुली-
ए तस्य निवृत्तम् । आसि मडकम् मंडुकलिया वाते घेण्ण
खोखण पाणिणए मड निज्ज, पाणिमडक पाणिमं दट्ठण
उट्ठे, मडकम् भन्ता बुद्धम, अहमाहणेन संसट्ठपाणए
वा मोलकडए वा तल्लमायणे वा एवे सच्चिा । अच्चिा-

अथिमिसो केण्ड आणोसो पक्खिणा पदिणीएण वा, धम्म-
या उट्ठरो घरकोइलो एवमाहे, खहचरो हंसवायसमयूताऽहे,
जस्य सदासं तस्य विवोसो अपसमागिए चोक्कणं वा, निहोसो
जोइ रुद्धे ताहे विगिचडे । तस्यपापरिष्ठाश्रया गया ।

इयणि णोमणुयवनिट्ठवणिया भरण-

ओतसगोहिं जा, सा दुविहा होइ आणुणुवीए ।

आहारमि सुविहिया !, नायव्वा तो अ आहारे ॥ ७१॥

(णोम) निगमिच्छा, नवरं लोआहारे उवगरणाऽ, तस्य-

आहारमि उ जा सा, सा दुविहा होइ आणुणुवीए ।

जाया चेव सुविहिया !, नायव्वा तह अजाया य ॥ ७२ ॥

'आहारे' आहारविषये याऽन्ता परिस्थापनका सा । 'वि-
विवा' द्विप्रकारा ज्ञानं 'आणुणुवा' परिपक्वा, 'चावच' व-
क्ष्यति, 'जा या चेव सुविहिया !' नायव्वा तह अजाया य ।
'तव दोषान् परित्यागाहोऽऽहारविषया या सा ज्ञाता, ततश्च
ज्ञाता चेव 'सुविहिता !' इत्यामन्त्र्य प्राच्यते, ज्ञानव्या, तथा-
ऽज्ञाता च, तन्नाशितान्ननिवर्थाऽऽहारपरित्यागविषयाऽज्ञातो-
च्यते इति याथाऽर्थः ॥ ७२ ॥

तत्र ज्ञातां स्वयमेव प्रतिपादयन्नाह-

आदाकम्मे य तहा, लोहाविमे आभिओगिए गहिए ।

एएण होइ जाया, वोच्छं से विहीए वोसिरणं ॥ ७३ ॥

आधाकर्म प्रतीतं, ताम्रप्रजायाकर्मणि च तथा । (लोहाविमे
आभिओगिए गहिए) लोहाद् गृहीतं (विहेति)
विषकृते गृहीते (आभिओगिए नि) वशीकरणाय मन्त्रा-
भित्तं कृते गृहीते सति कथं न्यमस्मिन्कादारापातयेत् । अन्यथा-
त्वाऽऽदिल्लेखनश्च ज्ञाने सति 'एतेन' आधाकर्मोऽऽदिता-
होणं भवति 'ज्ञाता' पारित्यागपत्तिका दोषापरित्यागा-
होऽऽहारविषयव्यर्थः । (वोच्छं से विहीए वोसिरणं नि)
वदयऽस्या विधिना जितोक्तं व्युत्पन्नं परित्यागमित्यर्थः ।

एतन्मन्त्राण, अच्चिंहे धीहेले गुरुवड्ढे ।

छारेण अकमिता, तिट्ठाणं सावणं कुज्जा ॥ ७४ ॥

एकान्ते 'अनापाने' रुयाद्यापातरहिते 'अवतने' चेत-
नाविकले 'स्थगिउल्ले' भूमागे 'गुरुपदिष्टे' गुरुणा व्या-
ख्याते, अनेताविधिनेन परित्यागेन न कार्यमिति दर्शयति-
(छारेण अकमिता) भस्मना समिधश्च (तिट्ठाणं सा-
वणं कुज्ज नि) सामान्येन निवेद्य वागः आसरेण कुप्या-
अमुकदोषदुष्टमिदं व्युत्पन्नमि एवं, विशेषतस्तु विषकृता-
भियांगकाऽऽहारेणापाकारकस्य विधिः न स्वाधाकर्मोऽऽहे,
तदने प्रसङ्गेनैव भविष्याम इति याथाऽर्थः ॥ ७४ ॥

अज्ञातपरित्यागपत्तिकी प्रतिपादयन्नाह-

आपरिए य गिलाणे, पाहुणुए दुल्लहे सदहत्ताहे ।

एसा खलु अजाया, वोच्छं से विहीए वोसिरणं ॥ ७५ ॥

आचार्ये मन्त्राधिकं गृहीतं किञ्चिद्, एवं ग्लाने प्रादुर्ण्ये
दुर्लभे वा विशेषद्वये सति सहनत्वाभे-विशेषस्य कथ-
श्चाज्ञाभे सति आभिरुक्प्रवृत्तत्वं भवति, तस्य च या परि-
स्थापनका एता खलु 'अज्ञाता' अनुवाधिकाऽऽहारपरित्या-
गविषयव्यर्थः । (वोच्छं से विहीए वोसिरणं) प्राच्यदिति
याथाऽर्थः ॥ ७५ ॥

परिचयः

पर्वतप्रभावाप, अचिन्ते धंडिले गुरुवर्द्धे ।

आलोते तिष्ठि पुंजे, त्रिद्वार्ये सावर्षे कुञ्ज ॥ ७६ ॥

पूर्वाह्ने प्राक्वत् । (आलोत्पत्ति) प्रकाशे धीन पुञ्जान् कुञ्जान् । अत एव मूलगुणद्वये त्वेकमुत्तरगुणद्वये तु द्वैवि-
ति प्रसङ्गः । तथा (त्रिद्वार्ये सावर्षे कुञ्ज नि) पूर्ववर्षे गा-
थाः ७६ ॥ गता आहारपरिस्थापिका । आव०४ अ०१

(२) अथ दिवा रात्रौ कालगत इति द्वारमाह-

आमुकार गिलाण्ये, पक्वत्वाप व आमुपुञ्जीए ।

दिवस्स व रत्तीइ उ, एवतरे होज्जवकम्मणं ॥ ६१४ ॥

आमु शीघ्रं जीवस्य निर्जीवकरणश्चादिविषयिष्णुशिक्षाः-
५०ऽप्यामुकारा उच्यन्ते । तैरपकर्मणं मरणं कस्याऽपि भ-
वेत्, ग्लान्त्येन वा मान्येन कोऽपि जियते, आमुपुञ्जो वा
शरीरपरिकर्माणां कर्मण्य भवेत् प्रत्यावर्त्यते सति कश्चित्काल-
धर्मं गच्छेत् । एवं दिवसरज्ज्योरेकतरस्मिन् काले जीवि-
तापकर्मण्य भवेत् ।

एवं कालगयम्मी, मुणिणा सुत्तत्थगहितसारेण ।

न दुमंतवो विसाओ, कायवो विहीए नोसिरणं ॥ ६१५ ॥

एवमेतत् प्रकरणे कालगते सति साञ्चौ सुशार्थगृही-
तसारेण मुनिना न विषादो मन्तव्यः, किं तु कलेशं तस्य
कालगतस्य विधिभावगुरुसंज्ञम् ।

कथमित्याह-

आपग्गिओ मीने वा, जो व कडाइ तहिं भवे साह ।

कायवो अविहविही, न तु सोगभवा व सीदेजा ॥ ६१६ ॥

यत्स्वाहाऽऽचार्योऽपरो वा मीतार्थो वो वा अर्गतार्थोऽपि क-
ताऽऽदिरीदृशे कार्ये कृतकथाः, आदिशुश्रूषितोऽपि शुश्रूषितेन
साजुर्भवति, तेनाश्लेषोऽपि विधिः कलेश्यः, न पुनः शोका-
द् भयाद्वा तत्र स्तिष्ठेत् यथोक्तविधिधिधाने प्रमादं न कुर्यात् ।

किमालम्ब्य शोकभयौ न कर्तव्यौ? इत्याह-

मग्गे वि मरणम्ममा, संसारी तेण कासि मा सोगं ।

जं चऽप्यसो वि होहिदि, किं तत्थ भयं परमयम्मि? ॥ ६१७ ॥
सर्वेऽपि संसारिणो जीवा मरणधर्माणं इत्यालम्ब्य शोकं
मा कर्षीः । यच्च मरणमात्मनोऽपि कालकमेण भविष्यति, तत्र
परस्य वने परस्य संज्ञाने किं नाम भयं विधीयते, न किञ्चि-
दिरूपेण गतं दिवा रात्रौ चेति द्वारम् ।

(६) अथ जागरणबन्धनच्छेदनद्वारमाह-

जं वेलं कालगतो, निकारण कारणा भवे निरोधो य ।

जग्गाय वंथण छे-दण एतं तु विहिं तहिं कुञ्ज ॥ ६१८ ॥

दिवा रज्ज्यां वा यस्यां वेलायां कालगतस्त्वयमिव वेलायां
निकारणीयः । एवं निकारण उक्तम् । कारणे तु निरोधो नाम
क्रियतमपि कालं प्रतीच्यते । तत्र च जागरणे, बन्धनं, छे-
दनम्, एतमेवमादकं विधिं वक्ष्यमाणायां कुर्यात् ।

कैः पुनः कारणैः स प्रतीच्यते? इत्याह-

हिमतेणसावयभया, पिहित्तारो महाणिण्णादो वा ।

उवणाणिण्णा व तहिं, आपरिय मत्तावस्सी वा ॥ ६१९ ॥

रात्रौ दुर्घटितहं हिमं पतति, स्तेनभयात् स्वापदभयाद्वा
न निर्गतुं शक्नते, नगरद्वाराणि वा तदानीं पिहितानि, महा-

निनापो महाजनजातः, शब्दः तत्र प्राप्तिनगरे वा, स्थापना वा
तत्र प्रामाऽऽवाचीदृशी व्यवस्था । यथा रात्रौ मृतकं न निष्काश-
नीयः, निजका वा स्वभातिकास्तत्र सन्ति ते अश्रुति-अस्माक-
मनापुच्छया न निष्काशनीयः; आचार्यो वा स तत्र नगरे
अनीवलांकाविवर्णाः, महातपस्वी वा प्रभूतकालपालित-
नशनो, रागाऽऽदिसुपको वा, पदैः कारणैः रज्ज्यां प्रतीच्यते,
दिवा पुनरैतैः कारणैः प्रतीकापयेत् ।

यंतग असती राया, व नीति संतेउरो पुरवती तु ।

शीति व जण्णिवहेणं, दाराणिह्दवाणि थिसि तेणं ॥ ६२० ॥

शान्तकानां श्रुतिव्यवस्थायामभवे । दिवा न निष्काश्यते,
राजा वा सान्तः पुरः पुरपतिवो नगरमतिर्याति प्रविशति ज-
ननिवहेन वा महता नरतेलिकाऽऽदिपुन्येन नगराभिगम्यच्छति,
तद्दारातो निष्कान्ति तेन निशि न निष्काश्यते । एवं दिवाऽपि
प्रतीकापयं भवेत् ।

अथ वाऽयं विधिः-

वातेण अण्णकंते, अभिणवमुक्कस्स इत्थपादे उ ।

कुब्बंति ते पणिहिते, सुहणयथाणं च संपुदणं ॥ ६२१ ॥

वातेन यावद्वापि शरीरकमाकान्तं स्वप्नं न भवति ताव-
दभिभवजीवितमुक्त्य हस्तपादान् यथाप्रणिहितान् प्रशुष्य-
तयाऽलम्बमानान् कुर्वन्ति, सुखनयनानां च संपुटनं सं-
भ्रान्तं कुर्वन्ति ।

जागराऽऽदिविधिमाह-

जितथिदुवाकुसला, ओरस्सवली य सत्तजुत्ता य ।

कतकरण अपमादी, अभीरुगा जागरंति ॥ ६२२ ॥

जितनिद्राः, यथाकुशलाः, औत्सव्यवर्ति महापराक्रमाः,
सत्ययुक्ताः धैर्यसंपन्नाः, कतकरणा अप्रमादिनः अभीरुकाश्च
ये साधवन्ते तत्र तदा जाग्रति ।

जागरणद्वारे तहिं, असोसिं वा वि तत्थ धम्मकहा ।

मुचं धम्मकहं वा, मणुरगिरो उच्चसदेणं ॥ ६२३ ॥

जागरणार्थं तत्र तैरन्योऽन्यमन्येषां वा आह्वाऽऽदीनां च-
म्मकथा कर्तव्या । स्वयं वा स्वयं धमेकथां वा धमेप्रतिव-
ज्जामाख्यायिकां मधुरीनार उच्चशब्देन गुरुर्याति ।

बन्धनच्छेदनपदे व्याख्याति-

करपायंऽमुद्वे दो-रकेण वंथिउ पुत्तीमुहं आप ।

अक्खयदेहे खण्णं, अंगुलिविचेण बाहिरिओ ॥ ६२४ ॥

करपादाङ्गुष्ठान् कराङ्गुष्ठद्वयान् पादाङ्गुष्ठद्वयं च ववर-
केण बद्ध्वा मुलपोतिकया मुलं छादयेद्वन्धनमुच्यते ।
नथा अक्षतदेहे तस्मिन् । (अंगुलीविच्छेदः) अङ्गुलिमध्ये
वीरकं खननम् एतत्फलनं क्रियते, न बाह्यातः एतच्छेदनं
मलम्ब्यम् ।

असाङ्गसरीरे, पंता वा देव तत्थ उडिज्जा ।

परिणापि डब्बहत्थे-खं बुज्जं गुज्जं व मा मुज्जं ॥ ६२५ ॥

एवमपि क्रियमाणे यद्यन्याऽऽविद्वशीराः सामान्येन व्यक्त्-
राधिष्ठितदेहः, प्राप्ता वा प्रयतीका काचिद्वताऽभावसरे
तत्कलेवरमनुप्रविश्योनिष्ठः, ततः परिधामिनीं कायिकीम्
(इच्छाव्यवस्था) वा महस्तेन, सुहृत्वा तत्कलेवरं सौमरीयं,

इदं च बह्वच्यम्-बुध्यस्व बुध्यस्व गृह्यक ! मा सुह्य मा प्रमादीः
संस्तराकाम्मिच्छिष्टेति भावः ।

वितासेज रसेज व, भीमं वा अट्टहास मुचेजा ।

अभिपण्य सुविहरणं, कायव्य विधौषं वोसरणं ॥६२६॥
अन्यापितं तत्कण्डेवरं विनासयेत् विरालरूपं दर्श-
यित्वा भापयेत् रतेद्रा आरटि मुञ्चेत्, भीमं वा रोमहर्षज-
नकमट्टहासं मुञ्चेत्, तथाऽपि तत्राऽभीतेन सुविहितेन वि-
धित्वा पूर्वोक्तेन व्यवसायेन च व्युत्सर्जनं कर्तव्यम् । गतं जा-
गरणंऽऽदिह्यारम् ।

(१०) अथ कुशप्रतिमाद्वारमाह-

दोषि जदि सङ्कलेत्, दन्धमया पुतगा तु कायव्या ।

समलेत्तस्मि य एको, अवबु अचिरेण कायव्यो ॥६२७॥

कालगते सति संयते नक्षत्रं विलोकयति तत्तन्मुहूर्तं,
ततो नक्षत्रं विलोकिते यदि साक्षरेण तदानीं नक्षत्रं, सा-
क्षरेण नाम-पञ्चवत्वारिंशन्मुहूर्तसंयोगं, साक्षरे, दिनसंयोग-
मिति यावत् । तदा दूर्ध्वमयो हो पुत्तलको कर्तव्यः, यदि न कर-
ति तदाऽऽश्वपरे साधुद्वयमाकर्षति, तानि च साक्षरेन वा-
णि नक्षत्राणि पदं भवन्ति । तद्यथा-उत्तराफाल्गुन्यः, उत्तरा-
षाढाः, उत्तराभद्रपदाः, पुनर्वसुः, रेवती, विशाखा चैति । अथ
समलेत्तं त्रिंशन्मुहूर्तसंयोगं यदा नक्षत्रं तत् एकः, पुत्तलकः
कर्तव्यः, एष ते द्वितीय इति बह्वच्यम् । अकरणे अपरमेकमा-
कर्षति । समलेत्तानि चामूर्तिं पञ्चदश-अर्धवर्तिकां, कर्तिकां, मृ-
गशिरः, पुष्यः, मघाः, पूर्वाफाल्गुन्यः, हस्तः, चित्रा, अजु-
राधा, मूलः, पूर्वाषाढाः, अश्लेषा, भनिष्ठाः, पूर्वभद्रपदा, रेव-
ती चैति । अथापक्षलेत्तं पञ्चदशमुहूर्तसंयोगं तन्मन्त्रं अ-
र्धाचिर्वा तत् एकऽपि पुत्तलको न कर्तव्यः । अपाक्षलेत्त-
ानि चामूर्ति-यद् शतभिषक्, भरणी, आर्द्रा, अश्लेषा स्वा-
तिः, ज्येष्ठा चैति ।

(११) अथ निवर्त्तनद्वारमाह-

येडिलवापाणं, अहवा वि अनिच्छिए अणाभोगा ।

भमिऊण उवागच्छे, तेणव पेहेण न नियत्ते ॥६२८॥

यत्र स्त्रेण नीयमाने स्थण्डिलस्याऽऽङ्कहर्गनाऽऽदिभिर्व्यावा-
तो भवन् । अनामोर्गेन वा स्थण्डिलमतिकान्ते भवन्, ततो
अभित्वा प्रदक्षिणं कुवाणा उवागच्छेयुः, नैत्रेव पथा न नि-
वर्त्तेरन् " जह तेणव मग्गेण, निवर्त्तयेति ततो अमयायां
कया उट्टेजा. सो य जज्जो वेव उट्टेह, तज्जो वेव उट्टेह, तज्जो वेव
पहावर, तथ जज्जा गामो तज्जो धाविज्जा । " तत्र एवं
कर्तव्यम्-

बाधायमि उवेडे, पुव्वं च अवेडियमि यंदिह्ले ।

तह णीति जह से कमा, ण हौति गामस्स पडिहुत्ता ॥६२९॥

स्थण्डिलस्य व्याघ्राते पूर्व वा स्थण्डिलं न प्रत्यवेत्तेन
तत्तत्तत् स्तुतमेकान्ते स्थण्डिलं वा स्थण्डिलं च प्रत्यवेदय
तथा च अनभित्त्वा नयति यथा स्तुतस्य कस्मै पादौ ग्रामाभि-
सृजे न भवतः ।

(१२) अथ माषकद्वारमाह-

मुत्तयतदुभयवेडि, पुरतो घेत्तूण पाणग कुप्पे य ।

गच्छति जह सागारिण, परिह्वेड्जण आयमणं ॥६३०॥

सूत्रार्थतदुभयवेदी माषके असंख्यपानके कुशांश्च दमोत्
समच्छेदन् परस्परमसंबद्धान् हस्तचतुरङ्गलप्रमाणान् पृष्ठा-
त्वा पृष्ठतोऽन्वेष्टव्यमाणाः पुरतोऽप्रतः स्थण्डिलमिमुखो गच्छ-
ति, दम्भेणामभावे चूर्णानि कैशराणि वा गृह्यन्ते यदि सागारि-
कं ततः शब्दं परिहृष्ट्याऽऽचमनं हस्तपादशीवाऽऽदिकं कर्त्त-
व्यम्, आचमनपश्चादन्वेष्टं क्षापयति-यथा यथा प्रवचनोज्झाहो
न भवति तथा तथा अपरमोप विधेयम् ।

(१३) अथ शीर्षद्वारमाह-

जत्तो दिसाएँ गामो, तत्तो सीसं तु होइ कायव्यं ।

उट्टेतरवस्वगुट्टा, अमंगलं लोगगरिहा य ॥६३१॥

यस्यां दिशि ग्रामस्ततः शीर्षं शवस्य प्रतिश्रयान् नीयमानस्य
परिहृष्ट्यमानस्य च कर्त्तव्यम् । किमर्थमित्याह-उत्तिष्ठतो र-
क्षणार्थं, यदि नाम कथञ्चिदुत्तिष्ठते तथापि प्रतिश्रयान्ममुखं
नागच्छतीति भावः । अथ च-यस्यां दिशि ग्रामस्तदभिमुखं
पादयोः क्रियमाणेयोरमङ्गलं भवति, लोकक्षयं गर्हा कुर्या-
त्-अहो अमी अमणका एतदपि न जानन्ति, यद् ग्रामाभि-
मुखं शब्दं न क्रियते ।

(१४) अथ तुणाऽऽदिह्यारमाह-

कुसमुट्टिण एकेणं, अव्वोच्छिन्नाए तथ धाणए ।

संथार संथेरेजा, सवन्थ समो य कायव्यो ॥६३२॥

यदा स्थण्डिलं प्रमाजितं भवति तदा कुसमुट्टि-
क्रेतादुच्छिन्नया धारया संस्तरकं संस्तरन्, स च
सर्वत्र समः कर्त्तव्यः ।

विषमं एते दोषाः-

विमपा जदि होज तणा, उवारं मज्जे तहेव हेट्टे य ।

मरणे गेलएणं वा, निमं पि उ गिहिसे तन्थ ॥६३३॥

विषमाणि तुणानि यदि तस्मिन् संस्तरकं. उपरि च म-
ध्ये वा अश्वस्ताद्धा भवेयुः, तदा त्राणांमपि मरणं ग्लान-
त्वं वा निर्दिश्यन् ।

केपां त्राणान्मित्याह-

उवारि आयरियाणं, मज्जे वसमाणं हेट्टे भिक्खुणं ।

निरहे पि रक्खणट्टा, सवन्थ समो य कायव्यो ॥६३४॥

उपरि विषमेषु तुणेषु आचार्याणां मध्ये बुधमाणांमश्वस्ता-
द्विच्छूणां मरणं ग्लानत्वं वा भवेत् । अन्तरायाणामपि रक्षणीयं
सर्वत्र समानि तुणानि कर्त्तव्यानि ।

जयं य नाथि निशाहं, चुण्णोहि तथ केमरोहि वा ।

कायव्योऽन्थ ककारो, हेट्टे नकारं च वेपिजा ॥६३५॥

यत्र तुणानि न सन्ति तत्र चूर्णवा नागकेशः वा अत्यु-
च्छिन्नया धारया ककारः कर्त्तव्यः, तस्य चापस्तासकारं च क-
र्त्तव्यान् क इत्यर्थः, कुणोनां केशराणानां चाभावे प्रलेपका-
ऽऽदिरपि क्रियते ।

(१५) अधोपकरणद्वारमाह-

विधट्टा उवारणं, दोसा तु भवे आचिपकरणम्मि ।

मिच्छं सो व राया, कुण्णि गामाण वहकरणं ॥६३६॥

परिहृष्ट्यमाने जिह्वार्थं यथाज्ञातमुपकरणं पार्थ्वं स्थाप-
नीयम् । तद्यथा-रजोहरणं, मुल्लप्रांतिका, कोलपट्टकाः, यष्टे-
तश्च स्थापयन्ति तन्महर्षिगुरुक. आह्लाऽऽद्यश्च दंष्ट्रा जिह्वस्थाक-
रणे भवति । स च कालगतो मिथ्यादेव गच्छन्, राजा वा

जनपरम्परया तं हात्वा कश्चिन्मनुष्योऽमीभिरपद्राषित इ-
ति बुद्ध्या कुपितः प्रत्यासन्नवर्तिनां शिष्यादीनां प्रामाण्यां व-
र्षं कुर्यात् ।

अथैतदेव भावयति-

उवगरस्यमहाजाते, अकरणे उज्जयेभिक्षुमुदित्तो ।

सिंघं अपेच्छपाथे, काले वहरं तु पाडति ॥ ६३७ ॥

यथाजातमुपकरणं यदि तस्य पार्श्वे न कुर्वन्ति ततोऽसौ
देवलोकागतः प्रत्युक्तावधेरहमनेन युद्धिलिङ्गेन, परलिङ्गेन वा
देवो जात इति मिथ्यात्वं गच्छेत् । उज्जयिनीभिक्षुदण्डान्त-
र्ध्वान् भवति, स चाऽऽवश्यकटीकातोऽवगन्तव्यः ॥ ५३७ ॥ गथा.
आव० ४ अ०) यस्य वा ग्रामस्य पार्श्वे परिष्ठापितस्तत्र त-
त्पार्श्वे सिङ्गमपश्यन् लोको राजानं विज्ञापयेत्, स च केना-
ऽप्यपद्राविनोऽप्यभिमतं मत्वा काले नयति वैरं पातयति, वैरं
निर्यातीति भावः ।

(१६) कात्यवर्गद्वारमाह-

उद्गाणाऽऽर्द्ध दोसा. हवंति तथेव काउसगमिम् ।

आगम्युवस्सयं गुरु-समीपं अविहीर्षो उस्समो ॥ ६३८ ॥

तत्रैव परिष्ठापनभूमिकायां कात्यवर्गं क्रियमाणे उप्धा-
नाऽऽदयो दोषा भवन्ति, अत उपाध्ययमागम्य गुरुसमीपे
अविधिपरिष्ठापनिकात्यवर्गः कर्तव्यः ।

(१७) प्रादक्षिण्यद्वारमाह-

जो जडियं सो तत्तो. शिपयच्च पयाहिणं न कायवर्ष ।

उद्गाणाऽऽर्द्ध दोसा, विराहणा बालवुड्डाणे ॥ ६३९ ॥

शयं परिष्ठाप्य यो यत्र भवति ततो निवर्तते, प्रादक्षिण्यं
न कर्तव्यं, यदि कुर्वन्ति नत उप्धानाऽऽदयो दोषाः, बालवु-
ड्डानां च विराधना भवति ।

(१८) अथाऽऽनुत्थानद्वारमाह-

जइ पुण अणोशिओ वा, शीणिज्जंतो विविचिओ वा वि ।

उद्देज सम्याद्देओ, तस्य इमा मग्गणा हांति ॥ ६४० ॥

यदि पुनः स कालगतोऽनिकाशिनो वा निष्काश्यमानो
वा विचिक्रो वा परिष्ठापितो व्यन्तरस्तमाविष्टः तिष्ठेत्,
तत्तत्तत्रैव मार्गणा भवति-

वसहि निवेसण साहीएँ, गाममज्जे य गामदारे य ।

अंतर उज्जाणंतर-णिशीहिद्या उड्डितो वेच्छे ॥ ६४१ ॥

वसनी वा स उत्तिष्ठेत्, निवेशने वा पाटके, साहिकायां
वा गृहपरिक्रिकायां, ग्राममध्ये वा ग्रामद्वारे वा, ग्रामोच्चा-
नयारन्तरे वा, उद्याननैवेधिकयोरन्तरा वा, नैवेधिक्यां शव-
परिष्ठापनभूम्यामेतैर्बुधितै यो विधिसं च वक्ष्यामि ।

प्रतिज्ञासमेव करोति-

उवसय निविसण साही, ताम्पेदोरे गाम मोत्तवो ।

मंडल खंडं देसे, शिशीहिद्याय य रज्जे तु ॥ ६४२ ॥

नक्तदेवचं नीयमानं यदि वसतामुत्तिष्ठति तत उपाध्यो
मोक्षव्यः । अथ निवेशने उत्तिष्ठति ततो निवेशनं मोक्षव्यं,
साहिकायास्तुतिथे साहिका, ग्राममध्ये उत्तिथे ग्रामार्द्धे,
ग्रामद्वारे उत्तिथे ग्रामी मोक्षव्यः । ग्रामस्य बोधानस्य वा-
न्तरा यदुत्तिष्ठति तदा विषयमण्डलं मोक्षव्यम् । उद्याने
१४६

उत्तिथे खण्डं देशखण्डं मण्डलात् बृहत्तरं परित्यक्तव्यम् ।
उद्यानस्य नैवेधिक्यां आन्तराले उत्तिष्ठति देशः परिहर्त-
व्यः, नैवेधिक्यास्तुतिथे राज्यं परिहरणीयम् । एवं तावन्नैवे-
मानस्योत्थाने विधिः कृतः । परिष्ठापिते च तस्मिन् गीतार्था
एकस्मिन् पार्श्वे मुहूर्तं प्रतीकृतं, कदाचित्परिष्ठापितोऽनु-
त्तिष्ठेत् ।

तत्र चाऽयं विधिः-

वसंतो जो उ कपो, कलेवरठावणम्मि बोच्चल्यो ।

नवरं पुण शाणसं, गामदारे निवाद्धव्वं ॥ ६४३ ॥

व्रजतां निर्गच्छतां कडेवरत्थाने यः कपो भणितः,
स एव विषयस्तः कडेवरस्य परिष्ठापितस्य भूयः प्रविश-
ति विधेयां, नवरं पुनरत्र नानात्वं ग्रामद्वारे बोद्धव्यं, तत्र वै-
परित्यं न भवति, किं तु तुल्यनैवेद्ये भावः । तथा चात्र वृ-
द्धेस्तप्रदायः-" निशीहिद्याय परिष्ठापितु जइ उद्देसा तथेव
पडिजा ताडे उवस्सअं मोत्तवो, निशीहिद्याय उज्जाणस्स
य अंतरा पडइ निवेसणं मोत्तव्वं, उज्जाणे पडइ साही
मोत्तव्वा, उज्जाणस्स य अंतरा पडइ गामदे गामदे मोत्तव्वं, गाम-
दारे पडइ गामो मोत्तव्वो, गाममज्जे पडइ मंडलं मोत्त-
व्वं, साहीए पडइ देसखंडं मोत्तव्वं, निवेसणे पडइ देसो
मोत्तव्वो, उवस्सए पडइ रज्जं मोत्तव्वं । " अत्र निर्गमेन प्र-
वेशने च प्राग्द्वारस्थाने ग्रामपथाग एवेकं इति ग्रामद्वारे
तुल्यतेव भवति, न वैपरीत्यम् ।

अथ परिष्ठापितो ह्यादिवागन् वसतिं प्रविशति
ततोऽयं विधिः-

विश्यं वसहिमिति ते, तगे च अमं च पुव्वतो रज्जे ।

तिप्पभित्तिमिति सैव उ, सुयति रज्जाई पविसेत् ॥ ६४४ ॥

निर्गम्यो यदि द्वितीयं वारं वसतिं प्रविशति तदा त-
त्तन्मध्य राज्यं मुच्यते, राज्यत्रयमित्यर्थः । अथ त्रीन् वार-
ान् बहुरां वागन् वसतिं प्रविशति तदा त्रीण्येव राज्यानि
सृज्यन्ति ।

असिवाई बहिया का-रखेहिं तथेव वसतिं जो उ तवो ।

अभिगहियाणभिगहितो, सा तस्स उ जोगपरिबुद्धी ॥ ६४५ ॥

यदि बहिराशिवाऽऽदिभिः कारणैर्निर्गच्छन्ति, तत्तत्तत्रैव
वसन्ति, यस्य वसतो अभिग्रहीतमनमिच्छन्ति वा, नेन तस्य वृ-
द्धिः कर्तव्या, सा च योगपरिबुद्धिर्भविष्यति । किमुक्तं भव-
ति !-ये नमस्कारप्रत्याख्यायिनस्तै पौरुषं कुर्वन्ति, पौरुषीप्र-
त्याख्यायिनः पौरुषं कृत्वा शक्नोः प्रत्यामावाच्यं पात्यन्ति,
शक्तेरभावे निर्विकृतिकमेकाशानं यावद्दशनकमपि । यदाह
बुधित्तु-"सइ सामन्थे आयं-बलं च पारंति, असइ निर्व्या-
यं । एकाक्षणं अलणयमममन्था सब्बीर्यं पि सि ॥ १ ॥" एवं
पूवार्द्धप्रत्याख्यायिनश्चतुर्थः, चतुर्थप्रत्याख्यायितारः पठं, पठप्र-
त्याख्यायिनोऽष्टमपि । एवं विस्तरं विभाषा कर्तव्या ।
एवं योगपरिबुद्धिं कुर्वेतामपि यदि कदाचिदुत्थाय आग-
च्छेत्, तदाऽयं विधिः-

अस्माइडुसरीरे, पंता वा देव तस्य उद्देजा ।

काइयं उव्वहयेस्य, भणैज्जा मा गुज्झमा । गुज्झा ॥ ६४६ ॥
गतार्था ।

(१६) अथ व्याहरणद्वारमाह-

गिरहइ ग्रामं एग-स्स दोरह अठवा वि होज मवेसिं ।

खिपं तु लोपकरुणं, परिण गणभेद वारममं ॥६४७॥

एकस्य द्वयोः सर्वेग्रामयो नाम गृहाति भवेत्कदाचिदप्येवं, तदा तेषां क्षिप्रं लोचः कर्त्तव्यः । (परिण ति) प्रत्याख्यानं तपस्वजन आश्रमसुपवासपञ्चकल्पं त कारणीयाः । अथ द्वारं कर्तुं कश्चिदसहिष्णुर्न शक्नोति, ततो दशममष्टमं पष्ठं चतुर्थं वा काराप्यते, गणभेदश्च क्रियते, गच्छादिगोम्यते, पृथग्भवन्तीति भावः ।

(२०) अथ कायोत्सर्गद्वारमाह-

चेइयरुवस्मए वा, हायेतीओ धुइउ ते विति ।

सारवणं वसहीए, करेति सव्वं वसहिपालो ॥६४८॥

अविधिपरिद्वेषणाए, काउस्सगो य गुरुसमीवमि ।

मंगलसंतिनिमित्तं, यओ तओ अजिपसेतीणं ॥६४९॥

चैत्यगृहे उपाश्रयं वा परिहीयमानाः स्तुनीलं ध्रुवंते भग्नन्ति, यावच्च ते अयापि नाऽऽगच्छन्ति तावच्छस्तिपालो वसन्तेः सारवणं प्रमात्रेण, तदादिकं सर्वमपि कृत्यं करोति । अविधिपरिद्वेषणनिमित्तं च गुरुसमीपे कार्यात्मनः कर्त्तव्यः, ततो मङ्गलाय शान्तिनामं च ऽऽजितशान्तिस्त्वतो भवन्तीत्ये । अत्र चूर्णिः—“ ते साधुनां चेइयरं वा उवस्मए वा डिया होजा जइ चेइयरं ता परिहायंतीहं धुइहिं चेइयाइं वं-दित्ता आयरियसमाने हरियायदिह पडिक्कमिउं अविधिपरिद्वेषणियाए काउस्सगं करेति, तहं मंगलसंतिनिमित्तं अजि-यसेतिथओ ओमसेठिउं चेव पदायं कहुंन, उवस्वर वि एवं चेव चइयवेदणवजं ।” विशेषणार्थः पुनरित्यम्—“तओ आ-श्रम चेइयरं गच्छेत्त, चेइयाणं वंदिता संतिनिमित्तं अजि-यसेति धुइं परिहइजइ, निजि धुइओ परिहायंतीओ कहुंज-ति, तओ आगंतु अविधिपरिद्वेषणियाए काउस्सगो कीरइ ।”

(२१) अथ क्षणस्त्राध्यायमार्गद्वारमाह-

खमणे वा सञ्जाए, गतिणिय महाणिणाय णियए वा ।

सेसुए नत्थि खमणं, येव असञ्जाइयं होइ ॥ ६५० ॥

यदि रात्रिर्न नत्थि खमणं, येषां असञ्जाइयं होइ ॥ ६५० ॥ यदि रात्रिर्न आचार्योऽदिरप्ये वा महानिनादां लोकावि-भूतः कालगतो भवति, निजका वा स्वस्वज्ञातिकास्तत्र स्मृति, ते महती न धृतिं कुर्वन्ति, तत एतेषु क्षणकं स्वाध्यायिकं च कर्त्तव्यं, शेषेषु साधुषु कालगतेषु क्षणकं नास्ति, स्वाध्या-यिकं न च भवति ।

(२२) ग्युत्तरजैनद्वारमाह-

उच्चारपासवणमत्त-गा य अत्थरयकुसपलालाऽऽदी ।

संधारया बहुविडा, उज्झंति अण्णगेलेखे ॥ ६५१ ॥

यानि तस्योच्चारणवणं वेत्तमात्राणि, ये चाऽऽस्तरणार्थं कुशपलालाऽऽदिमया बहुविडा संस्काराकारान् सर्वानप्यु-ज्झन्ति (अण्णगेलेखं ति) यद्यप्यस्य स्तान्तरं नास्ति, अथाऽपरोऽपि ग्लानः कश्चिदस्ति, तत्तदर्थं तानि मात्राऽऽदीनि धियन्ते इति भावः ।

अहिरगरं मा होही, करइ संधारणे विकरणं आसु ।

उरहिं विमिंचती जो, छेइइ तस्सा विछेइइओ ॥ ६५२ ॥

अशिवगृहीतः स यदि भूतस्त्वदा येन संस्तारकेन स नीत-

स्तं विकरणं कुर्वन्ति पण्डशः कृत्वा परिद्वेषयन्तीत्यर्थः । कुत इत्याह-अधिकरणं गृहस्थेन गृहीते प्राप्नोतेवनया वा पुनरप्यानीते भवेत्, तन्माभूदिति कृत्वा विकरणी क्रियते यश्च तदीय उपधिरपरो वा तेन स्ववपुषा मुत्तस्तं सर्वमपि परिद्वेषयन्ति ।

अभिधमिं सुत्थिं स्वमणं, जोगविबट्ठी य शेव उस्सगो ।

उवओगट्ठं तोले शेव, अहाजाय करणं तु ॥ ६५३ ॥

अशिवं सुतस्य क्षणं न कर्त्तव्यं, योगबुद्धिस्तु क्रियते, नैव साधुभिः परिद्वेषनायाः कार्यात्मनः क्रियते (उपओगट्ठं ति) मुहुर्लभमानं तोलयित्वा यथाज्ञातं तस्य नैव कर्त्तव्यम् । किमुक्त्वमवति ?—अशिवे सुतस्य समीपे यथाज्ञातं न स्थाप्य-ते अतो देवलोकं गतो यावदुपयुक्तो भवति तावत्तदीयं वपुः प्रतिश्रयं यत्र प्रतीक्षाप्यते, येन प्रतिश्रवस्थितं स्ववपुर्दृष्ट्वा सं-यतोऽहमिति जानीते ।

(२३) अथाऽवलोकनद्वारमाह-

अवरुज्जगस्स तत्तो, सुत्तथिसारएहिं थेरहिं ।

अवलोकय कायव्वं, मुभासु भगतेनिमित्तद्धा ॥ ६५४ ॥

तस्य कालगतस्य अपरं गृहीतीये दिवसे सूत्रार्थविशार-रदः स्थावरैः शुभाशुभगतितिनिमित्तज्ञानार्थमवलोकनं क-र्त्तव्यम् ।

कथमित्याह-

जे दिंसि विमिड्ठो खलु, देहेणं अक्खएण संचिडे ।

तं दिंसि सिवं वदंती, सुत्तथिविसारया धीरा ॥ ६५५ ॥

यस्यां दिशि शिवाऽऽदिभिराकर्षितोऽन्तरे देहेन संत-ष्ठः, तस्यां दिशि सूत्रार्थविशारया धीराः शिवं सुमित्रं सु-खविहारं च वदन्ति ।

जति दिवसे संविट्ठति, तति वरिसे धातगं च सेपं च ।

विवरीए विवरीतं, अकट्ठिए मव्वहिं उदिनं ॥ ६५६ ॥

यति यावतो दिवसान् यस्यां दिशि अज्ञतदेहस्तद्वृत्तिं तति तावन्ति वर्षाणि तस्यां दिशि ज्ञानं च ज्ञेयं च भ-वति । अथ ज्ञतदेहः संज्ञातः ततो विपरीतं ज्ञतदेहं विपरी-तं मन्तव्यं, यस्यां दिशि ज्ञतदेहो नानस्तस्यां दुर्मिताऽऽदिकं भवन्तीति भावः । अथ नाम्यवाक्येः किं तु तत्रैवाज्ञतस्ति-ष्ठति ततः स्वैवेवादिनं सुमित्रं, सुखविहारं च द्रष्टव्यम् ।

एतज्जमित्तं कस्य गृहणे ? इत्याह-

खमगस्साऽऽपरियस्सा, दीहपरियस्स वा निमित्तं तू ।

सेमे तथऽण्णया वा, ववहारस्सा इमा य गती ॥ ६५७ ॥

क्षणकस्याऽऽचार्यस्य वा दीव्यपरिज्ञानिनो वा मभूतकालपर-लितानाशनस्येति निमित्तं प्रतीतव्यम् । शेष एतज्जनिर्दिष्टः त-था वा अन्यथा वा भवेत् । न कोऽपि नियमः व्यवहारवशा-ज्जयं गतिः प्रतिपन्नव्या ।

थलकरणा वेणाण्णयो, जोतिंसिओवाणमंतरं समीमि ।

गट्ठाए भवणवामी, एम गती से समासेण ॥ ६५८ ॥

यदि तस्य शरीरकं स्थूलं कृतं शिवाऽऽदिभिरागोपितं तदा वैमानिकः संज्ञात इति मन्तव्यः । समभूमागं नीतस्य ज्योति-स्केषु व्यन्तरेषु वा उपपत्तो हेतुः । गतायां नीते भवणवासि-

बु गत इत्यवगन्तव्यम् । एषा गतिः समासेन तस्याभि-
हिता । व्याख्यातास्तिस्राऽपि द्वारागयाः ।

अथात्रैव प्रायश्चित्तसमाह-

एकिकस्मि उ ठाणे, हुति विचच्चासकारणे गुरुगा ।

आण्णो य दोसा, विराइया संजमाऽऽयाए ॥६५६॥

एषां प्रत्युपलक्षाऽऽदीनामैकस्मिन् स्थाने विपर्यासं कुर्वतां
अश्वारो गुरुकाः, आण्णऽऽद्यश्च दीयाः, संयमाऽऽमविराधना
च द्रष्टव्या ।

एतेन मुच न गते, मुचनिवातो उ द्वसारे उ ।

उडणम्मि वि चउलहुगा, छुण्ण लहुगा अभिगमे ॥६६०॥

यदेतद् द्वारकदम्भकमन्तरं व्याख्यातम्, एतेन सूत्रं न
गते, किं तु सामाचारीह्वाण्याय सर्वमेतदुक्तम् । किं पुनस्तद्व्य-
सृष्टेः प्रतीकमिहा-स्वर्गनिपातः पुनः सागारिकस्ते क्वहन-
काष्ठलक्षणे द्रव्ये भवति, राज्ञो कालगते यदि वहनकाष्ठा-
नुत्थापनाय सागारिकमुत्थापयति तदा चतुल्लुप, अरहट्टया-
जनाऽऽद्यश्च दीयाः तस्मात्प्रोत्थापनीयः, किं तु येषां त्रयि क-
र्त्तव्यं वैराग्यवृत्त्यकरः समर्थस्तद्दीर्घं तनस्तत्काष्ठं न गृह्यते, अ-
थासमर्थमेततो यावन्तः शकनुवन्ति तावन्तस्तेन काष्ठेन वह-
न्ति, अथ वहनकाष्ठं नैव परिग्राह्याऽऽगच्छन्ति तदाऽपि च-
तुल्लुप, अत्रेण च गृहीते अभिकरणे, सागारिको वा तदपर्यव-
स्य, एतेः शब्दव्यवहारे काष्ठं नीत्वा तत्रैव परित्यक्तमिति मत्वा
प्रतिग्राह्यवच्छेदकं गृहीतऽदिकं कुर्यात्, तस्माद्वानेतव्यं, यदि
पुनरानीते गृहीतैवैव अभिगमने प्रवेशं कुर्वन्ति तदाऽपि च-
तुल्लुप ।

एते च दीयाः-

मिच्छत्तदिरण्णदाणे, समलाऽवणो जुगुप्पितं वेव ।

दिव रातो अभियावण, वोच्छेओ होति वसहीए ॥६६१॥

सागारिकस्तत्काष्ठं प्रवेशयमानं दद्रु मिथ्यान्व गच्छन्तः एते
भग्नंति-अस्माकमदत्तस्याऽऽदानं न कल्पते, यथैतद्वलीकं
तथाऽप्यप्यलीकमेव । अथवा द्रव्यान्-समला अमी अस्थि-
सत्तत्त्वात्तामप्युपरिवर्तिनः, एवमवर्णो भूयान् जुगुप्पितं वा
जुगुप्सामपि कुर्यात्-मृतकं दत्तका मम गृह्यमानयन्ति; ततो
यदि दिवा रात्रौ वा सात्त्वताम् (अभियावणं) निष्काशनं
कुर्यात्, वसन्तश्च व्यवच्छेदनाऽतः परं द्वादीनित्यकस्यानेकेषां
या कुर्यात् ।

यत एते दोगा अतोऽयं विधिः-

अग्रमणं एणेणं, अण्ण पति द्वर्णि तथेव ।

खाए अशुतोसण त, सस वणयवितियड्ढाणमसिंवे वा ६६२

एकेन साधुना तत्स्थानमभिगमनं, यदि सागारिको नाद्याप्यु-
त्तिष्ठते ततः स एतेनाज्ञाते काष्ठमानीय यतो गृहीतं तत्रैव प्र-
तिग्राहयति । अथ सागारिक उचितस्तस्याभि निवेद्यते-
ययं प्रसुप्ता इति कृत्वा नाऽस्माभिर्मन्यथापिताः, राज्ञो साधुः
कालगतः युष्मदीयकाष्ठेन निष्काशितः । साम्प्रतं तदानीयता-
मुपनीय परिग्राह्यतामेवमुक्ते यदस्मी भणति ततः प्रमाणम् ।
अथ स्थितिरेते सागारिकेन कथमपि ज्ञाते, ततः कुपितस्या-
ज्ञतोषणं विधेयम् । अथवा ज्ञाते कुपितस्यापि तस्य वक्ष-
माणं वचनं भवति, तदा गुरुमिः स साधुर्निष्काशनीय इति

शेषः । द्वितीयपदे उत्थितोऽस्ती भ्रामः अशिवगृहीतो वा-
ऽस्ती ततस्त्रैव परिग्राहयेत् । न सागारिकस्य प्रत्यर्पयेत् ।

अथ सागारिकवचनं दर्शयति-

जइ नीयमणा पुच्छा, आण्णित्ति किं पुणो धरे मज्ज ? ।

दुगुणो एसअश्वारो, ण एस पाणाऽऽलओ भगवं ॥६६३॥

यद्यस्माकमनापुच्छ्य नानं, ततः किमर्थमिदानीं पुनरपि
मदीयगृहमानीयते, एष बुद्धिशुणोऽपराधः, न कैष भगवन् !
मदीय आवासः पाणानां मातङ्गानामालयो, यदेवं मृतको-
पकरणमत्राऽऽनीतम् ।

एवमुक्तेर्गुरुमिवैकव्यम्-

किमियं सिद्धम्मि गुरु, पुरतो तस्सेव शिच्छुमति ते तु ।

अविजाणंताण कयं, अम्म वि असे वि णं वेति ॥६६४॥

किमिदं दृष्टान्तजातमभूत्, ततः शेषसाधुभिः शय्यातरेण
वा गुरुणा शिष्टम्-अश्वकेन साधुना अनापुच्छया काष्ठं नीतम्,
ततो गुरुवस्तस्यैव शय्यातरेष्य पुरतस्त्वं साधु किमना-
पुच्छया नयसीति निर्भर्त्स्य कैतवेन निष्काशयान्त, अन्ये-
ऽपि साधवां ध्रुवते-अस्माकमप्ययिजानतामेवमुना कृतम् ।
अन्याया जानन्तो न कर्तुं द्रष्टा इति ।

वारंते अशुल्लुभं, इह्रा असाएणं ठाति वसहीए ।

मम गृहीतो निच्छु भई, कइतव कल्लेण वा वितिओ ॥६६५॥

यदि सागारिको वारयति मा निष्काशयति, नैवं भूयः क-
रिष्यति, ततो निष्काशनं, निष्काश्यते इतथा अवारयति
सागारिकोऽप्यस्यां वसतो तिष्ठति, द्वितीयश्च साधुः कैतवेन
मादस्थानि भणति-मम निजको यदि निष्काश्यते ततोऽह-
मपि गच्छामिः सागारिकेण वा समं कोऽपि कलहयति, ततः
सोऽपि निष्काश्यते, स च तस्य द्वितीयो भवति । ६०५३०
(२३) अस्मज्जतपरिस्थापना । साम्प्रतं तस्मिन्नेव द्वारागया-
क्षितये यो विधिकः, स सर्वैः कर्तव्यः, क वा न कर्तव्यः?,
इति प्रतिपाद्यब्रह्म-

एसा उ विही सव्वा, कायव्वा सिवम्मि जो जाहं वसइ ।

असिंवे खमण विव्वी, काउस्सगं व वजेज्जा ॥ ६४ ॥

(एस सि) " अणंतरवक्त्रायाविही मेरा सीमा आयरणा
इति एगड्डा । (कायव्वा) करेयव्वा, नुशब्दोऽवधारणे, व-
ह्नियस्वस्वन्धको कायव्वा एवं, कस्मि ? (सिवम्मि सि) स-
न्तदवताहृतोऽस्यगर्वाजितं, कालि, ' जो ' साहू, ' जाहं ' अस्ते
वसइ, असिंवे कहे ?, असिंवे खमणं विवज्जइ, किं पुण ?,
जोगाविव्वी कोरइ, ' काउस्सगं व वजेज्जा ' काउस्सगो
य न कोरइ । "

साम्प्रतसूक्तार्थोपसंहारार्थं गायामाह-

एसो दिमाविमागो, नायव्वा दुविहद्व्वहरणं च ।

वोसिरणं अवलोयण, सुहासुहाण्विसिंसेयं च ॥ ६५ ॥

(एसो इति) अणंतरदागमाहादुगस्सऽथो, किं ?-दिमा-
विभागो लायव्वो ' दिसि विभागो नाम अचित्तसंज्ञपरि-
द्वारणपरिवर्ति पदं दिसिपद्विसणं संखेवं दिसिपडिवज्जा
यणं ति मणियं होइ । अहवा-विसि विभागो मूलदागमणं,
सिंसदोरोल्लक्षणं केयं दृढव्यं, अचित्तसंज्ञपरिद्वारणियं
पद एसो द्वारविषयो लायव्वो ति मणियं होइ । (दुविह-
द्व्वहरणं केति) दुविहद्व्वं शाम-पुव्वकालगदियं कुसा-

इ शायव्यमिति अणुबहूप, (बोसिरणं ति) संजयसरीर-
हस परिद्वयणं, 'अबलोलणं' विरयदिणं निरिक्खणं ति । (सुहा-
सुहसगतीविसेसो य ति) सुहासुहगतित्विसेसो वंतरासु
उबवायमेया यति भणियं होइ । एसा अचित्तसंजयपरिद्व-
यणिया भणिया ।

इयाणि असंजयमणुस्सणं भणइ । तथ गाहा-

असंजयमणुएहिं, जा सा दुविहा य आणुपुव्वीए ।

सच्चित्तेहिं सुविहिया !, अच्चित्तेहिं च नायव्वा ॥६६॥

इयं निगदसिद्धैव । तथ सच्चित्तेहिं भणइ ।

कहं पुण तीए संभवो नि ? । आह-

कण्डगुरूपस उ, बोसिरणं संजयास वसहीए ।

उदयपह बहुसमा-गम विपज्झाऽऽलोयणं कुज्जा ॥६७॥

काह अवररया संजयास वसहीए कण्डगुरूपस साहरेज्जा,
सा तिहिं कारणेहिं बुभेज्जा, किं ?-एएसि उवाहो अबउ
ति बुभेज्जा पडिणीययाए, का साहम्मिणी लिगत्थी एएहिं
मम लिंगं हरियं ति एएण पडिणिवसेण कण्डगुरूपस पडिय-
रुसयसमीधे साहरेज्जा । अहवा-चरिया तव्वएणिगिणीं
बोडिगिणी पाहुडिया वा मा अम्हाणं अज्जसो भविस्सइ,
तअो संजओवस्सगसमीधे उवेज्जा, एएसि उवाहो होउ ति,
अणुकंपाप काह दुक्कालं दारयरुक्कं छुट्टिउं कामा विनेह-एए
भगवतो सत्तहियदुआए उचट्टिया, एतेसि वसहीए साहगमि.
एए निअं पाणं वा दहिंति । अहवा काहिं वि सेज्जायरेसु
वा इयरघरेसु वा सुमिस्सेति, अओ साहुवस्सए परिद्वेज्जा,
भरण काह य रंजा पउत्थवइया साहरेज्जा, एए अणुकंपि-
इतिनि; तथ का विही ? । विवसे २ वसही वसहेहिं चत्तारि
कारा परिणयिक्कवा, पच्छुक्कं पओसे अयरहे अइरुण. मा
मा एए दोसा होहिंति, जइ विगिचंजी दिट्ठा ताहं वांलो
कीरह-एसा इणिया दारयरुक्कं छुट्टेऊण पलाइया. ताहं लोंगो
एह, पेच्छइ य तं. ताहे सो लोंगो जं जाणउ तं करंउ, अह न
दिट्ठा ताहं विगिचिज्जइ, उदयपहं जणो वा जय पपसे एए
निगमओ अथइ, तथ उवेला पडिवरइ, अएणओमुदो जहा
लोंगो न जाणइ, जहा किंवि पडिक्कंता अथइ, जहा नं
सुणएण काएण वा मज्जाणेण वा न मारिज्जइ. जाहं केणइ
दिट्ठं ताहं सो ओसरइ । निरसंजयमणुपरिद्वयणिया
गया ।

इयाणि अचित्तासंजयमणुपरिद्वयणिया भणइ-

पडिणीयसरीरुहणे, वणीवगाइसु होइ अचिचा ।

तोऽवेक्ख कालकरणं, विपज्झविगिचणं कुज्जा ॥६८॥

पडिणीओ कोह वणीमवसररं हुइऊ जहा एएसि उवा-
हो अबउ ति. वणीगो वा तथामंत्तण मओ, केणइ वा
मारैऊण पथ निदोसं ति छुट्टिओ, आवररयाए मणुस्सेण
वा उक्कलियं होजा. तथ तहेव योलं करेनि, लोपसक-
रिज्जइ-एसो खुट्ठा ति, उक्कलिये निव्विणेण वारेताणं र-
उंताणं मरिओ अण्णा होजा ताहं दिट्ठे थ कालक्कंवा का-
यओ, पडिलेहिऊण जइ कोह नत्थि ताहं तथ कस्सइ नि-
वेसणं न होइ तथ विगिचिज्जइ उपेक्खेज्ज वा, पओसो
वइह संचरइ लोंगो ताहं निरसंचरे विवेगो जहा पथ अ-
दसे थ उपेक्खेज्जयो ताहो वेच विगिचिज्जइ, अएणइए संवि-

क्कावेत्ता अण्णसागारिए विगिचिज्जइ, जइ नत्थि कोह प-
डिवरइ, अह कोह पडिवरइ तस्सेव उचरिं बुभेह, एवं वि-
प्यज्जणा, विगिचणा लामे-जं तथ तस्स भंडोवगरणं त-
स्स विवेगं. जइ रहिरं ताहे न छुट्टेज्जइ, एक्कहा वा विहा
वा मग्गो नज्झि ति, ताहे बोलकरणविभासा । अचित्तासं-
जयमणुपरिद्वयणिया गया । आश्र० ४ अ० ।

(२५) भोजनजातं परिद्वय सुखं भुङ्क्ते, दुर्गमं परिद्वयपति,
तस्य प्रायश्चित्तम्-

जे भिक्खु अमयरं भोयणजायं पडिगहिता सुग्धिं
भुंजइ, दुग्धिं परिद्वेह, परिद्वेवंतं वा साइज्जइ ॥ ४३ ॥

सुधं सुध्मी, असुधं दुध्मी, शयं पुवेयत् ।

वसेण य गंथेण य, रमेण फासेण जं तु उववेत् ।

नं भोयणं तु सुग्धिं, तव्विवरीतं भवे दुग्धिं ॥ ३२२ ॥

जं भोयणं वरणं वरसकासेहि उववेत्तं नं सुग्धिं भरण-
ति, इतरं दुग्धिं-

अहवा-

रसालमयि दुग्धिं, भोयणं तु न पूजियं ।

सुग्धिंभिरमालं पि, पृथवं तेण सुग्धिं तु ॥ ३२३ ॥

रंणेण उववेयं पि भोयणं दुग्धिगंथेण पूजितं, दुग्धिभिर-
त्यर्थः । अरमालं पि भोयणं सुग्धिगंथजुतं पूजितमित्यर्थः ।

पेचूण भोयणदुग्धिं, पनेयं अहव एकतो चेव ।

जे सुग्धिं भुंजिता, दुग्धिं तु विगिचणं कुज्जा ॥ ३२४ ॥

सुग्धिं दुग्धिं च भोजनं एकतो पनेयं वा पेचुं जो साह
सुग्धिं भोक्ता दुग्धिं परिद्वेयति, तद्वम मामलडु ।

इमे य दोसा-

सो आणा अणुवत्थं, भिक्खुचरियाथणं तथा दुविधं ।

पावति जम्हा तेणं, दुग्धिं पुव्वेतरं पच्छा ॥ ३२५ ॥

कंटा ।

इमे य दोसा-

रमगेहि अचिकखाए, अविधिगंइगालुपकमे माया ।

लोपे एसणवाधातो, दिट्ठतो अज्जमेगूहिं ॥ ३२६ ॥

रसेसु गंही भवति, अरणसाह्मिणो आहंयं खायति-भोय-
णपमणालो अहिंयं खायति, एगओ गहियस्स उच्चरितु सुधं
खायति, इतरं छुट्टेति. कागनियालगमथं । कारमाहा । एवं
अविही भवति. इंगालोसो य भवति, रसगिओ गच्छे अ-
धिनि अलभंता गच्छा उपकमति. अपकमतीत्यर्थः । मार्यो
मंडलीए रसालं अलभंता भिक्खुगाम्भो रसालं भोक्तुमागच्छ-
ति, भइकं भदंयं भोक्ता विवरणं विरममाहारंयति. रसो-
यणे लुडो. एतथ पि पेजेति । एतथ दिट्ठतो-“अज्जमेगूहिं” । जहा
अज्जमेगू आयरिया बहुस्तुया बहुपरिबारा मयुरं (पुंरि)
आगता, तथ सहहिं धरिज्जति, ता कालंतरेण आंमणगा
जाना, कालं काऊण वणणवामीसु उववणणो, सो बहुपडि-
बोहणदुआ आगओ सपीरमहिमाए अज्कंताए जीहं गिण्णा-
लेति । पुच्छओ-को भवं ? अणानि-अज्जमेगूहिं माथु सहाय
अणुवासिउ गतो । एते दोसा पडिक्कले अज्जसमुदा. ते र-
सगेहीमिता एकतो सव्वं मेलेउं भुंजति, नं व असं विरसे
वावि सव्वं भुंजे थ छुट्टेय । सूत्राभिहितं च कृतं भवति ।

“ रत्नगेहि सि ” अस्य व्याख्या-

सुस्फीदङ्गुगजीरो, सेच्छति छातो वि भुंजितुं इतरं ।

आवस्सयपरिहाणी, गोपरदीहो उ उच्छिन्नामिया ॥ ३२७ ॥

इतरं दुग्धेति लभतेति वि सुग्धेन भक्षणेभित्तं दीहं भि-
क्खाऽऽयस्सयं अडति, सुत्तयमादिपसु आवस्सयसु
परिहाणी भवति, दुग्धयस्सय उच्छिन्नामिया परिहृणयिण्या ।

“ अधिकत्राए सि ” अस्य व्याख्या-

मधुमं भोगयज्जायं, भुंजतां तु एकतो ।

अधिकं खादए जो तु, अधिकत्राए स बुवति ॥ ३२८ ॥

मनसो रुचितं मनोऽं भोग्यं जानमिति प्रकारवाचकः,
साधुभिः साहं भुजतां जो अधिकतरं खाए सो अधिकत्रा-
आं भवणह ।

जम्हा एते दोसा-

तम्हा विधीए भुंजे, दिरण्णिमि गुरूण सेस रातिणिण ।

भुंजति करिम्भरणं, एवं समता तु सव्वेसि ॥ ३२९ ॥

का पुण विही ? जाए आयस्सयगिलाण बालवुद्धआदेवमादि-
याणं उच्छिद्धिं पत्तेयगहियं या दिरणं, सेसं मेडल्लरातिणआं
सुग्धिनदुग्धिमदग्वा-विगहणं करं थेतु मेडलीए भुंजति. एवं स-
व्वेसि समता भवति । एवं पुच्छुना दोसा परिहरेत्या भवति ।

कारणआं परिहृजेजा-

विनियपेदे दोमि वि बहु, मीसे च विगिंचणारिहं होज ।

अविगिंचणारिहे वा, जवणिज गिलाणमायसि ॥ ३३० ॥

एवंवत् कंठे ।

जं होज अपेजं जं, वज्जेसियत्तं विगिंचणारिहं च ।

विसकयमंतकयं वा, दव्वविरुद्धं कयं वा वि ॥ ३३१ ॥
पूर्ववत् ।

(२५) मनेऽं भोजनं परिहृण तत्र ग्रहणं ।

साधर्मिकभ्योऽऽन्या परिहृणयति-

जे भिक्खु मणुऽभोगयज्जायं परिहृणाहिता बहु परियाव-
स्सं अदुरं तथ साहम्मिया संभोइया से समणुष्सा अराहिहा-
रिया संता परिससइ, जे अण्णापुच्छन्ता अण्णमिमेतियं प-
रिहृवेइ, परिहृवंतं वा साहजइ ॥ ४४ ॥

जं चेव सुग्धिसुते सुग्धिं भोग्यं वुत्तं तं चेव मणुणं । अ-
हवा-भुक्कलस्स पंतं पि मणु णं भवति । अट्टमच्छुहवउत्थआ-
यंयिलगालणिआए उमच्छगपरिहाणीए हिडेताणं अलहण
जहा विधीए स्ववामे वा संसुंजंत जे, ते संभोइया, समणुष्सा
उज्जयविहाणी । चोदगाऽऽह संभोइयगहणातो चेव अररिहा-
रिगहणं लिद्धं, किं पुण अररिहारिगहणं ? आचार्योऽह-चउ-
अंणे द्वितीयमंणे सातिचरियाएहरणार्थं, संतंइति विद्यमानः ।

जं चेव सुग्धिसुते, वुत्तं तं भोग्यं मणुसं तु ।

अहवा वि परिउच्छुसिण, समणुसं होति पंतं पि ॥ ३३२ ॥

परिभूतितो बुधुत्तिनः, शेषं गताधेयं ।

आचार्यो विधिमाह-

जावतियं उवउज्जति, जलियमेते तु भोग्ये गहणं ।

अतिरेगमण्डाप, गहणे आणाऽऽदिणो दोसा ॥ ३३३ ॥

१५७

परिमाणतो जावतियं उवउज्जति तत्पमाणं धेत्तव्वं, अति-
रेगं गिरहन्तो लोभदोसा, परिहृणयिणो दोसा य, आणा-
णो य दोसा, संजमे पिपीलियादी मरंती, आयाए अतिवहुए
भुत्ते विच्छिन्नायादी, तम्हा अतिपमाणं ण धेत्तव्वं ।

चोदगाऽऽह-

तम्हा पमाणगहणे, परियावधं गिरत्थयं होति ।

अथवा परियावधं, पमाणगहणं ततो अजुतं ॥ ३३४ ॥

तस्मादिति जति पमाणजुत्तं धेत्तव्वं तो परियावरणगहणं णो
भवति सुत्तं गिरत्थयं, अह परियावरणगहणं तो पमाणगह-
णमजुत्तं, अथो गिरत्थयं ।

अह दोएह वि गहणं-

एवं उभयविगेषे, दो वि पया तु गिरत्थया होति ।

जह हुंति तं सयत्था, तह सुण बोच्छं समासेणं ॥ ३३५ ॥

अहवा दो वि पदा गिरत्थया । आचार्योऽह पच्छं ।

आयरिणं य गिलाण, पाहुणए दुज्जेम सह अदाय ।

पुव्वगहितं च पच्छा, अभत्तं देवा भवेजाहि ॥ ३३६ ॥

जत्थ सट्ठाहउवणाकुला गत्थि तत्थ पत्तेयं सव्वसंघादिया
आयरिस्स गेगहंति, तत्थ य आयस्सिओ एगसंघादगाली-
तं गेगहंति, सेसं परिहृणयिणं भवति । एवं गिलाणस्स वि
सव्वे संदिट्ठा सव्वेहि गहियं, एवं पाहुणे वि । अहवा काह
संघाहआं वुल्लभदव्ववीराऽऽदिणा णमेतत्तो सहसा हाता-
रेण महेतं भायणं भरियं, एवं अतिरिंसं । अहवा भंसे
गहिए पच्छा अभत्तं देवा जातो वा, एवं वा अतिरेगं होज ।

एतहिं कारणेहि. अतिरेगं होज पज्जयावधं ।

तमणालोएणा गं, परिहृवं तस्मि आणाऽऽदी ॥ ३३७ ॥

जं तुच्छं चोरायं पज्जन्नाचरणं तमेतं हि कारणेहि हंज्जत-
मेवं पज्जन्नाचरणं अणालोएणा अणमेतत्ता परिहृवति, तस्स
आणादी, मात्सल्लं च पच्छिन्नं ।

इमे य परिहृन्ता-

वाला वुद्धा सेहा, खमग गिलाणा महोदराऽऽएसा ।

सव्वे वि परिहृन्ता, परिहृवंतं ण्णापुच्छं ॥ ३३८ ॥

वाला वुद्धा य तिकल्लुद्धा पुणो वि जंमज्जा, सेहा वा अभा-
विता पुणा वि जंमज्जा, खमगो वा पारस्सो पुणो जंमज्जा,
गैलाणस्स वा तं पाउग्गं, महोदरा वा मेडलीएण उवट्ठा
जंमज्जा, आदेसा वा तंवि आगता होज्जा, अदाणयिस्सा,
वा ण जमिता, पुणो जंमज्जा; तत्थ अणपुच्छा परिहृवं-
तो एते सव्वे परिहृवयति ।

इमे पच्छिन्नं-

आयरिणं य गिलाणे, गुरुणा लहुणा य खमगपाहुणए ।

गुरुणो य बालवुद्धे, सेहे य महोपरे लहुओ ॥ ३३९ ॥

जति तेण भंसेण विणा आयस्सयगिलाणए विराहणा
भवति तो आणितस्स अणपुच्छा परिहृवंतस्स चउगर-
गा, खमग पाहुणए य सउल्लुणा, बाले बुद्धे गुरुणा, सेहे
महोदरे लहुओ ।

चोदगाऽऽह-

जदि तेण विणा आवा-या होजा तो भवे वेत्ता ।

शीते बहुपरिभोगो, भद्रतो तम्हा अश्रेणंतो ॥३४०॥

जति तेलि आरयियाऽऽदीने तेण भत्तेण विणा पत्तितावणा-
ऽऽदी पीला हवेऽज्ज, ततो वेत्ता हवेऽज्ज, जति खिए परिभोगः
स्यात् नो पायच्छिन्नमपि स्यात्, तस्मादनेकान्तत्वात्तेषामानी-
यमानिनाऽवश्यं दोष इत्यर्थः ।

आचार्याऽऽह-

धुंजेतु मा व समया, आतविसुद्धीए शिजरा विउला ।

तम्हा छउमन्थेनं, शयं अतिसेसिए भयणा ॥ ३४१ ॥

अमुकेऽपि साधुभिः आत्मविशुद्ध्या नयनः विपुला
निजेरालामो भयन्त्येव, छुद्रानि स्थितः छुद्रस्थः, अनतिशयीः
तेनावश्यं नेयं । अतिसेरे पुण जाणित्ता जनि धुंजइ ता
शेति, अगहा गे गीत ।

बोदयाऽऽह-आचार्याऽपिमुद्धीए अपरिभुंजते कहे निजेरा ?

आचार्यो दृष्टान्तमाह-

आतविसुद्धीए जती, अरतिपापरिणए जदि बधेति ।

सुच्छति जनणात्तुतो, अयंतेतो वि दुलगमि पमचो ॥३४२॥

यथा आरतिशुद्ध्या यतिः प्रमज्जनः न हिमा अहिमा
तद्भावरपरिणतः यद्यपि प्राणितो वाधयति तथाऽपि प्राणा-
निपातं हलेन न पुत्रये, यतनापुच्छन्त्या । पमचो पुण भाव-
स्वऽविशुद्ध्यात् अवहेतो वि पाणानिपातफले लग्नतिस्ति ।

विद्वन्वाचस्वहाराह-

एमेव अग्रतिन्मि वि, शिउतरालाभो तु होति समशस्मन ।

अलसस्स सो ए तावि, तम्हा गेजा सोन वज्जिम् ॥३४३॥

अग्रतिनं वि भक्तपाणं आयमुद्धीआ गेवरस्म शिउजरा
विउला भवति । जो पुण अलससोमनुतो अविशुद्धमनो,
तस्म सो शिउजरात्ताया ए भवति । तस्माद्विजगलामा-
यिना सति थले शेयं ।

तथ्यसो कसो भवति-

तम्हा आलोएजा, मयेतेते सालए इतरे पच्छा ।

खेत्तंते अपमामे, खेत्तवदि वा अवोचथ्यं ॥ ३४४ ॥

आलोएति कथयति स्वत्येव स्वग्रामे सालर स्वप्रतिभ-
वे जेठिया संभोतिया न समानि-दमं भनं उइ अहं भ
तो धेयउ, जइ ते शेच्छुंति ताहं अण भनानि, इतरे पच्छा
स्वग्रामे वा अणप्रतिभये, जति ते वि शेच्छुंति ताहं स्वत्येव
अग्रग्रामे जति ते वि शेच्छुंति ताहं खेत्तवदि अग्रग्रामे
कारणतो शिउजति, एवं अवोचथ्यं गीत । कारणे अणमं-
भेतिण स खेव कसो उत्कर्मकरणप्रतिपद्यार्थम् ।

आसएणुवरणं मोलं, दृढाणं तु जो गण ।

तस्स सच्चैव वाजारी-परवर्धविरायणा ॥ ३४५ ॥

आसएणे मोलं जो दूरतयात् पदगवाणं शेति, तस्म सा
खेव बालातिविरागणा पुच्छुता

स्वजनमसीकारप्रतिपद्यार्थम्-

ए पमाणं गणो एय, सीसो भेव स वा सओ ।

समणुएणता पमाणं तु, कारणे वा विवज्जओ ॥३४६॥

मूलभेदो गणो, गच्छो वा गणो, सो अत्र प्रमाणं ए भवति,

सम सीसो स्वजन इदमपि प्रमाणं ए भवति । समणुएता सं-
भोगो, सो अत्र प्रमाणं, कारणे तु पुण आसएणे मोलं दूरे गीत, सं-
भेतिण वा मोलं आसएणोदयाण वि सति, तं पुण गिलाणा-
ऽऽदिकारणं बहुवचं ।

अववाएण आणेतो सुद्धी-

वितियपद होजमणं, दृढाणं मपववाए य ।

काला वा अन्धपती, सुद्धी जं भे व तं दुद्धी ॥३४७॥

अयं स्तोत्रं अग्रणेतो विसुद्धो, दूरं वा अन्धपतिः, दूरं आसएणं वा
सपक्ववाएण गे गीत, जाव गीतं ताव आदिच्छो अन्धमेति,
तंति वा सुद्धं लज्जं, तं च पाणिद्वयमपि दुग्धं, एवमादि-
कारणं आणेतो वि सुद्धी अपच्छिन्तो । नि० चू ५ उ० ।

(२६) अथुना नांआहारपारिस्थापनिकां प्रतिपादयति-

शास्त्राहारस्मी जा मा, मा दुविहा होइ आणुपुव्वीए ।

उवगरणंमि सुविदिश्यां, नायव्वा नो य उवगरणे ॥७७॥

निगदन्निज्जा, तवरं नाउपकरणं खेम्माऽऽदि स्थानं ।

उवगरणंमि उ जा सा, मा दुविहा होइ आणुपुव्वीए ।

जाया चेव सुविदिश्या !, नायव्वा तइ अजाया य । ७८॥

निगदन्निज्जैव, तवरमुपकरणं वज्जाऽऽदि ।

जाया य वज्जपाण, वंका पाण य चीवरं कुज्जा ।

अज्जाय वत्थपाण, बोचथ्य तुच्छपाण य ॥ १ ॥ (५०)

जाता च वत्थं पात्रं च वक्रः, चान्ताऽभिप्रायस्माद्वत्थं
मूलगुणाऽऽदिदृष्टे वृत्तिपात्रं च चीवरं कुर्वन् अजाता च
वक्रः, चान्ता-वत्थं पात्रं च (बोचथ्यं तुच्छपाण य) चो-
दन्ताऽभिप्रायो वत्थं विपयेस्ते-अत्र स्थापने पात्रं च मूल-
गुणव्यनं हानं विद्वान्ते तु वक्रः, अत्र तावद् वाथाऽर्थः ।
इयं चान्ता-वत्थं गाथा-

दुविहा जायमजाया, अभिआंगमिमे य मुद्धस्सुद्धा य ।

एणं च दोसिण निमि य, मूलतुरमुद्धनागहा ॥ ७६ ॥

द्विधा जाता अजाता पारिस्थापनिका-धार्मिकीति

विषं च अशुद्धा शुद्धा च, तत्र शुद्धा अजाता भविष्य-

ति, अयं च प्राप्तादियः निद्वान्ताः एणं च दोसिण नि-

मिण य, मूलतुरमुद्धं जाणति । "मूलगुणाऽशुद्धे एको ब्र-

ह्मन्, पात्रं च वेत्ता, उत्तरगुणाऽशुद्धे द्वौ शुद्ध इव इति

गाथाऽऽति । अवयवार्थस्तु गाथाऽऽपस्यावयव-सामाचार्यनि-

क्षेपेति इति-उपयोगे सांस्वगणं य । उवगरणं जाया अ-

जाया य, जाया वत्थं पाण य, अजाया वि वत्थं पंथ य, जाया

गाम-वत्थपाणं मूलगुणअशुद्धे उत्तरगुणअशुद्धं वा अभिआं-

गणं वा विमिण वा, जइ विमिणं आउअगामयं वा वत्थं पा-

यं वा खेडाखेडं काऊण विमोपयये, नायव्वा य तंइ जा-

ति अग्रिमाणं वत्थपायाणं कालवरं वा पांडुमये वा

साहाय्यगतिण वा जाणं एणं वा विमिणं वत्थं ? । बो-

यअओ भणइ-आभिआंगमिवत्थानं तदव खेडाखेडं काऊण

विमिणं मूलगुणअशुद्धवत्थं एणं वंका कोइ, उत्तर-

गुणअशुद्धं दोसि वंकाणं, सुद्धे उज्जुयं विमोपयजेइ,

पाण मूलगुणअशुद्धे एणं चीवरं विज्जइ, उत्तरगुणअशुद्धे दोसि

चीवरं डालण पाण तु भवति, सुद्धं तुच्छं कोइ विमिणं विमोप-

यं होइ । आगमिया भवति-एवं सुद्धं वि अशुद्धे भवइ, क-

हं ?-उज्जुयं ठयियं, एणं वंकाणं मूलगुणअशुद्धं जायं, दोसि

उत्तरगुणश्चमुञ्जं, एकयुक्तं दुर्वक्तं वा होज्जा, दुर्वक्तं एकवक्तं वा होज्जा, एवं मूलगुणं उत्तरगुणं होज्जा, उत्तरगुणं, वा मूलगुणं होज्जा, एवं क्षेत्रपाप वि होज्जा, एवं क्षेत्रपरिगणयं मूलगुणसत्त्वं जायं, दोषं विगिण्यपदि सुद्धं जायं, ज य तेहि वन्धपापपदं परिमुञ्जिपदि दोसा तेनि आवसी भवइ, नइहा जं भणियं ते न न जुलं, तन्नो कलं दाउं विगिण्यि-यद्धं ? आधरिया भणंति-मूलगुणं अमुद्धं वर्ये पयो गंडी कीरइ, उत्तरगुणश्चमुद्धं दोषगुणं सुद्धं निगिण्य, एवं वन्ध, पाप मूलगुणश्चमुद्धं अतो अट्टर पयसगिहया रेहा कीरइ, उत्तर-गुणश्चमुद्धं दोषगुणं, सुद्धं निगिण्य रेहाओ, एवं गायं होइ, जाणरण कायव्याणि, कहिं परिदुंयव्याणि ?-परांतमणावाए सह पत्तापंवरयन्ताणं, असइ पडिलेहसियाए दोरेण सुद्धं वरइइ, उडमुहाणि ठविज्जंति, असइ ठाणस्स पानसिणं ठविज्जइ, जसो वा आगमं तन्नो पुणकं कीरइ, पयाए वि-हीण विगिण्यिज्जइ, जह कोइ आगारो पायइ तहा वि बोसट्टा-उहणणा सुद्धा साहूणो, जंदि अणोइ साहूडि गहिंयाणं जइ कारणं गहिंयाणं ताणि य सुद्धा जावजीवाए परिमु-ज्जंति, मूलगुणं उत्तरगुणंमु उप्पएणं ते विगिण्यइ । गतोपक-रणपाणिस्था निका ।

अथना नाउपकाखपाणिस्थापनिका प्रतिपाद्यते आह च-
नाउवगरणे जा सा, चउविहा होइ आसुपुवीए ।

उच्चारं पामवणे, खेले सिखाणं चेव ॥ ८० ॥

व्याख्या निगदमित्यर्थः ।

विधिं भस्ति-

उच्चारं कुर्वन्तो, ह्यायं तमपाणरखणट्टाए ।

कापट्टुपदिमभि-गहे य दो चउ अभिगणहे ॥ ८१ ॥

पुद्धं तमपाणसमु-ट्टिपदि एत्थं तु होइ चउमंगो ।

पटमपयं पमत्थं, समाणि उ अपमत्थाणि ॥ ८२ ॥

इमीणं वक्काणं-जस्स गहणी संसज्जइ तेण ह्यायाए वो-
सिगियधं, कसिययाण ह्यायाए ?-जं ताव लोणस्स उव-
भोगकस्सो त-थ न वोसिगियज्जइ, निगवमंगे वोसिगियज्जइ,
तत्थ वि जा मयाओ पमाणओ निगया तन्धेव वोसिगि-
ज्जइ, असइ पुण निगयाए, तन्धेव वोसिगियज्जइ, असति
कक्काणं कारणं ह्याया कीरइ, तेसु परिणयसु वरइ, काया
दोषाण-तमकाओ, थावरकाओ य । जइ पडिलेहेइ वि पम-
ज्जइ ताव तो पदिदिया वि रक्खिया तमा वि, अह पडिलेहेइ
न पमज्जइ तो थावर रक्खिया तमा परिचत्ता, अह
न पडिलेहेइ पमज्जइ थावर परिचत्ता तमा रक्खिया,
इयरथ दोवि परिचत्ता, सुएडिलेहियसुपमं ज्ञपसु वि
पटमं पयं पमत्थं, विदयतएण एकैकेण सउत्थं दोहि वि अ-
पमत्थं, पटमं आपयिधयं, भेसा परिहसियद्धा । दिसाभि-
गहे-“उमे सुअपुरां च । दिवा कुयादुइइसुवः । रात्रौ द-
क्षिणतश्चैव, तस्य चाऽप्युत्तं होयते ॥ १ ॥” दो क्षेत्र पयाउ
अभिगणहंति, इगलगहणं तहेव चउमंगो, सुरिए गामे पव-
माइ विमासा कायव्या जहासंभवं ।

अथुना शिष्यानुशास्तिपरां परिसमाप्तिगामाह-

गुरुमूले वि वसंता, अउकुला जे न होति उ गुरुलं ।

एणसि तु पयाणं, दूरं दूरं ते होति ॥ ८३ ॥

‘गुरुमूले’ गुरुस्त्वितिऽपि ‘वसन्तः’ निवसमाना अतु-
कुला ये न भवन्त्येव गुरुकुलम्, एतेषां ‘पदानाम्’ उकूल-
सालां, तुशब्दादन्धेषां च, दूरं दूरं ते भवन्ति, अविनी-
त-वासिनां धृतापरिणतैरिति माथाऽर्थः । आस० ४ अ० ।

(२७) गृहवचोऽऽदिपु उच्चारणश्रवणे परिप्रापरति-

जे भिक्खू गिहंसि वा गिहमुहंसि वा गिहदुवारंसि वा
गिहपटिदुवारंसि वा गिहलोयंसि वा गिहंज्जणंसि वा गि-
हवच्चंसि वा उच्चारं वा पासवणं वा परिदुव्वेइ, परिदुव्वं
वा साइजइ ॥ ७२ ॥

थंदिअं उवघाती, गिह तस अगणीए पुढविंसवद्धं ।

आउवणस्सतीए, विभासितव्वं जहा सुणे ॥ ६३ ॥

थंदिअं तिविहोवघातियं आयपवयणे संजमगिहे आ-
उवघाओ, तमअगणिपुढविआउवणस्सतिसंबद्धं संजमो-
वघातियं, विभाषा विस्तरणे कत्तव्या, जहा सुते आया-
यितियसुतकलंधे थंदिअलस्सिक्कए ।

इमो सुत्तव्यो-

अंतोगिहं खलु गिहं, कोट्टग सुविधी व गिहमुहं होति ।

अंगण मंडवधानं, अगहारं दुवारं तु ॥ ६४ ॥

गिहवचं परंता, पुरोहदं वा वि जत्थ वा वच्चं ।

घरस्स अंतो गिहं भस्ति, गिहगहणं वा मव्वं क्षेत्र घरं
पेणति । कोट्टओ अंगिमालिदो सुविही कुहाकआलिदो, एते
दो वि गिहमुहं गिहस्स अगगतो अज्जावगामं, मंडवधानं, अं-
गणं भस्ति, अगहारं पाधेसितं नं गिहदुवारं भवति, गिहस्स,
समंतेनो वच्चं भवति, पुरोहदं वा वच्चं पच्छंवे ति उत्तं
भवति, जे वा वच्चं कारणं ते वच्चं नमोभूतो भवति ।

जे भिक्खू मडगगिहंसि वा मडगज्जणियंसि वा मडग-
धुभिंयंसि वा मडगमुयंसि वा मडगलेणंसि वा मडगथंदि-
लंसि वा मडगवचंसि वा उच्चारं वा पासवणं परिदुव्वेइ, प-
रिदुव्वं वा साइजइ ॥ ७३ ॥

इमो सुत्तव्यो-

मडगगिहं मेच्छाणं, धूमा पुण विच्छा होति ॥ ६५ ॥

छारो तु अपुंजकदो, छारचित्तारविहितं तु थंदिअं ।

वज्र पुण परंता, सीताणं वाधि सव्वं तु ॥ ६६ ॥

मडगगिहं शाम मेच्छाणं, घरभंतेरं मतयं छारो विज्जति,
न डक्कति, तं मंडगगिहं, अभिणवड्डं अपुंजकं छारो
भस्ति, इट्टाऽऽदिठिया विच्छा धूमो भरणति, मडगं आधयो
मडाऽऽधयः, स्थानमित्यर्थः । मन्ताऽऽसख अणुं तु मडयं
जत्थ सुव्वति तं मडगामं, मडयम्म उरियं जे देवकुलं नं लेणं
भवति, छारचित्तारविज्जतं केवलं मडयं दइदुआं थंदिअं भ-
वति, मडयं परंते वज्रं भरणते, सव्वं वा सीताणं सी-
ताणस्स वा परंते वज्रं भरणति । नि० कृ० ३ उ० ।

(८८) राओं किले वा उच्चारं कृत्वा पात्रं स्थापयित्वा प्रातः
परिप्रापयन्ति-

जे भिक्खू सगपायंसि वा परपायंसि वा दिया वा राओ
वा बियाले वा उच्चाहिज्जमाणे सपायं गहाय परपायं

जायद, जाइता उषारं पासवणं वा परिद्वेह, परिद्विवा
अगुगए खरिए पाडेइ, पांठं वा साइजइ ॥ ८१ ॥

राउलि निला, वियालो लि संभावगमो, उआवह्येन वा-
धा उआवाहा, अण्णिओ सएणमत्तओ सगपायं भएणनि,
अण्णियस्स अभाव परयाते वा जाइता वंसिरह, परं
अजाइओ वंसिरत्तस्स मासलहुं. अगुगए खरिए छुंति
मासलहुं, मत्तगे शिकारणे वंसिरति मासलहुं ।

शिञ्जुत्ती-

शो कप्पति भिक्खुस्सा, शियमचे तह वरायए वा वि ।
वोसिरिउ, शुचवारं, वोसिरमाणे इमे दोसा ॥ १०४ ॥
शिअवमत्तए, परायत्तए वा शो कप्पति भिक्खुस्स वोसि-
रिउं । जो वंसिरति तस्स इमे दोसा ।

सेहाऽऽदीण दुमुंछा, शिमेरेउज तं व दिस्स ऽऽरीणं ।
उहाइभाणभेयण-तिसुपावसमादिपल्लिमो ॥ १०५ ॥

सेहा मंत्रेणं वा दहूण वा विपरिणमज्ज, दुमुंछं करज्ज,
इमेहि हहूसरक्का वि जज्जा अगारिणो वा णमिरिउज्जं दहू
उहाइ करेज्ज-“अहो इमे अलुण्णो सज्जलंगं विट्ठालेति ।”
माणयेयं करेज्ज, उच्चवेदिन आइव जाव परिद्वेति तिसु-
पावेति ति जाव उच्चवेति जाव सुत्तये पल्लिमंथा भव-
ति, आदिसदातो परेण दिट्ठे संकामोतिगाऽऽदिपसंगो ।

चोवगाऽऽह-

एयं सुत्तं अफलं, अथा वा दो वि वा विरोधेणं ।
चोदग दो वि असत्ता, जहं होति तथा शिमामहि ॥ १०६ ॥
सुत्तं वंसिरणं न पडिनिज तुमं पुण अंधेण पडिसेह-
नि, एवं एतत्तण अफलेण भावेत्तव्यं, दो वि वा परोणरं
विरोधेन ठिता । आरयिआऽऽह-चोदग पच्छदं कंठं ।
सुत्तं कार्णवि, के ते कार्णा ? इमे-

गेलसमुत्तमहे, रोहग अद्दाण सावए तेणे ।

मेहं दुविधरुयाए, कहगदुग अभिगाहाऽऽसरणे ॥ १०७ ॥

निलाणो काइयसएणाभूमी गंतुं न तरति, अण्णायगमु-
त्तिमहुं, तं पडिउएणो ण तरति गंतुं, रोधगे काइयसए-
भूमी एणिय, सागारियपिडवद्धा वा, अद्दाणे सांचत्तादी पुड-
वी, राओ वा, वसहीओ शिण्णच्छेत्तस्स सावयभयं पि य, मेहे
मुत्तसुकराए य एयाए दुविधरुजाए पुणो पुणो वंसिरति,
अण्णिओगकहणे धम्मकहणे य, अभिगाहे मोहपांडमं पडि-
उएणो, भावाऽऽसरणो वा काइयसएणाभूमी गंतुं न तरति ।

अणे संसत्तमि य, सागरउविचभापडिविद्धे ।

पाण्डियाए मणो वा, वोसिरणं मत्तए भयियं ॥ १०८ ॥

अण्णा काइयभूमी, संसत्ता वा कायभूमी, साधुस्स वा
बाहिरे सएणायगार्थं सागारियं, सेज्जायरस्स वा अतो वो-
सिरिउज्जमाणे अवियत्तं इथोहि वा समं भापडिवद्धा का-
यभूमी, पाण्डियद्धा वा वासमिहियासु पडंतीसु बिज्जाए
उवयातो काइयाए आयमियव्वं कां. एतेहि कार्णहे मत्तए
वोसिरिउं बाहिं जयणाए उदिते खूरिए पट्टवेति ।

अभिगाह अण्णदाराणं इमा दोहद वि व्याख्या-

अभिगाहियं चि कए, कहणं पुण होति मोहपांडिमाए ।

अण्णो चि अण्ण मोहं, मोदयमो भवति अण्णा ॥ १०९ ॥

पुत्रवदं कंठं, अण्णमिति मोहं अण्णं पुणो भवति, काइयभू-
मी वा अण्णा, तेण मत्तए वोसिरति ।

एतहिं कार्णहे, वोमरणं दिवसतो व रत्ती वा ।

पगतं तु शु होति दिवा, अधिकारो, रत्तवोसहे ॥ ११० ॥

इह सूत्रं दिवसतो णाधिकारो, रातो वंसिरतिणाधिकारो ।

सगपातमि य रातो, अथवा परपायमंसि जो भिक्खू ।

उषारमाययिता, सरम्मि अगुगए राओ ॥ १११ ॥

उषारो सगपा, पासवणं काइया, जो राओ वंसिरिउं
अगुगए खरिए परिद्वेति, नत्तसंयुत्तम् ।

सो आणा अखवणं, मिच्छत्तविराहणं तथा दुविधं ।

पावति नग्गा तेणं, सरम्मि उगए राओ ॥ ११२ ॥

कंठा ।

रातो परिद्वेत्तस्य इमे दोसा-

तेसाऽऽसविखय सावय-पडणीयसपुंसद्विग्यते, रेच्छा ।

ओहाणपडि पेहा-णसे य वाले य मुच्छा य ॥ ११३ ॥

राओ शिण्णओ नेणाऽऽसविधरहि धेपेज्ज. नीहमाऽणो वा
सावया, तेहि न सज्जज्जा पडिणोआ वा पडियरिउं राओ.
अवागारिं पतावेज्ज, पडिणोआ वा भेज्ज एन चोरंगपर-
दाओ, जेण राओ शिण्णच्छुति, णपुंयगो वा रातो वला
नेरहेज्ज, इथो वा नेरहेज्जा । अथवा-अदनावेणं साधु
इथो य जुगवं शिण्णता, तथ संकाइया धोता. एवं महा-
सदियादितिरिक्खोए वि संकज्ज अथवा णपुंयकथोति-
रिच्छेए वा कोवि अण्णारां नेविज्ज, आहाणपडि वा
दिवसतो छिहं अलभमाणो रातो भसादिपरिद्वयणलक्खेण
आहावेज्जा, एवं वेहाणुं व पि करेज्जा, सण्णाऽऽदिगा वा
वालेण व्हनो न तरति अक्खाटं, मुच्छा वा न होज्ज । ज-
म्हा एनं धोता तग्हा स पांडुवेयवो ।

समादिमत्तओ अगुगए वि परिद्वेति-

वितियपदे सागारो, संसत्तपेच्छगुण हेतुं वा ।

एतहिं कार्णहे, सरम्मि अगुगए राओ ॥ ११४ ॥

उगए खरिए परिद्वेज्जमाणे सागारियं भवति, अंतो वा
कायभूमी, अण्णा संसत्ता वा, ताहं दिवसतो वि मत्तए वो-
सिरिउं राओ अण्णसागारिण, परिद्विउज्जति, उगते खरिए
जाव परिद्वेति वि सुवायंति वा सुत्तपरिमंथा मंठो
भवति ति अण्णए खरिए परिद्वेति, परिद्वेति सुखे
भवतीत्यर्थः । ति० सू० ३ उ० ।

(२६) अह्वारदहाऽऽदिपु स्यात्कलेषु उषारप्रभवेण करोते-

ये भिक्खू ईगालदाहसि वा खारदाहसि वा भुसदाहसि वा
उषारं वा पासवणं वा परिद्वेह, परिद्वेत्तं वा साइजइ ॥ ७५ ॥

इमो वृत्तयो-

ईगालखारदाहे, खारिदादी वन्धुलादिया होति ।

गोमाऽऽदिरोगसमणो, दर्शित गच्छे तहिं जमिं ॥ ६७ ॥

स्वरःऽऽदी इंगला, वःखुलमादीं। खारो, जराऽऽदिरंगमरंता-
शे गोरुआशे रोगपसमलः शं जथ गाश्रो उर्ध्वंति तं गायदाहं
भयति कुंभकारा जथ बाहिरश्रो तुसे उर्ध्वंति तं तुसडाहङ्गाणं,
प्रतिवयं खलगाट्टाणे श्रोसयं जथ भुमे उर्ध्वंति तं भुसडाहङ्गाणं ।

जे भिक्खु गुवासु गोलेहणियासु वा, खणियासु वा
मट्टियाखाणीसु वा, परिशुंजमाणियासु वा, अपरिखुं-
जमाणियासु वा, उच्चारं वा पासवणं वा परिद्वेवै, परिद्ववंतं
वा साइज्जइ ॥ ७६ ॥

इमो सुत्तन्था-

ऊसच्छाणे गाश्रो, लिहंति भुंजेति अभिणवा सा तु ।

अचिपत्तमखललहण, एमेव य मट्टियाखाणी ॥ ८६ ॥

जथ गावो ऊसच्छाणा लिहंति, सा भुञ्जमाणी गिरुडा न-
वा भरणति, तस्य दोसा सच्चित्तमीना पुद्विकायो, अचियत्तं
गोसामित्यस्स वा खवा, तस्य गावो लेहयेति, अंतगयदोसी,
अणत्थ वा लेहयेति पुद्विवहो, मट्टियाखाणी ए च सच्चित्त-
मीना पुद्वी जणवयस्स अचियत्तं अरणं वा खाणि एवेयेति ।

जे भिक्खु से आययणंमि वा, पंकेसि वा, पणगंसि वा,
उच्चारं वा पासवणं वा परिद्वेवै, परिद्ववंतं वा साइज्जइ ॥ ७५ ॥

इमो सुत्तन्था-

पंको पुण चिक्खल्लो, पणगो पुण जथ मुच्छते ठाणे ।
मोआ कइमवहुलो, आवयणं तस्म पिक्का तु ॥ ८६ ॥
सच्चित्तचित्तविमलसं पुणसदो, आयत्तमिति म्थानं, पणश्रो
उ लांसे जथट्टाणे संमुच्छति, तं पणगट्टाणं, कइमवहुलं
पाणीयं साओ अरणंति, तस्म आययणं पिक्का ।

जे भिक्खु उंवरवच्चंसि वा, नग्गोवरवच्चंसि वा, आमत्थवच्चंसि
वा पिण्णसुवच्चंसि वा, पिण्णलीवच्चंसि वा, सागवच्चंसि वा
उच्चारं पासवणं वा परिद्वेवै, परिद्ववंतं वा साइज्जइ ॥ ७७ ॥

उंवरस्म फला जथ किरिबंड उच्चविज्जति तं उंवरवच्चं
भरणति, एवं गुग्गोहो वडो, आसत्थो पिण्णो, पिण्णसु
पिण्णलेदो, सो पुण इत्थयपिहणा पिण्णरी भरणति, डामो
पञ्चसामो; एतेसां मुच्छंति फला जइ चैव ।

एतेसाममत्तरं, धंदिह्ले नो तु वोसिरे भिक्खु ।
पासवणुच्चारं वा, सो पावति आणमादीणि ॥ १०० ॥
कंठा ।

सधम-

जे भिक्खु इच्छुवणंसि वा, सालिवणंसि वा, कुसुंभवणं-
मि वा, कपासवणंसि वा, उच्चारं पासवणं वा, परिद्वेवै,
परिद्ववंतं वा साइज्जइ ॥ ७८ ॥ जे भिक्खु मडगवच्चंसि
वा, सागवच्चंसि वा, मूलयवच्चंसि वा, कोत्थंभरि-
वच्चंसि वा, खारवच्चंसि वा, जीरियवच्चंसि वा, द-
मखयवच्चंसि वा, मरुगवच्चंसि वा, उच्चारं पासणं वा प-
रिद्वेवै परिद्ववंतं वा, साइज्जइ ॥ ७९ ॥ जे भिक्खु अ-
संगवणंसि वा, सतिवखलवणंसि वा, वंपगवणंसि वा,
व्यवणंसि वा, अण्णारंसे तण्णारंसे पत्तोवणसु
पुत्तोवणसु फलावणसु छाउवणसु उच्चारं वा पासणं वा
परिद्वेवै, परिद्ववंतं वा साइज्जइ ॥ ८० ॥

देसाऽऽदिडकेन जनपदप्रसिद्धा भव्या ।

एते पुण संबं वि धंदिहा निविंथ उवघाण पंडीन-

आया संजम पवयण, निविंथ उवघाणं तु गायवर् ।

गिहमादिंगालाऽऽदी, सुसाणमादी जहा कमसो ॥ १०१ ॥

गिहं आउवावातो तं गिहं अपरिगहंमत्तरं वा अपरिगहं
मानलहुं, सपरिगहं च उलहुं; गेरुहाकहणऽऽद्यो दोसा एवं
मडगाऽऽदियसु वि सुसाणमादिणसु पवयणोवघातो-असुनि-
ट्टाणांनोवणं। एते कापालिका इव च उलहुं, अविसेसा प्रायसो
संजमोवघातिणो उवउज्ज अप्पणा जो जथ उवघातो
स तस्य यत्तव्वा ।

इमे दोसा -

छट्ठावण पंतावण, तस्येव य पाहणाऽऽद्यो दिट्ठे ।

अदिट्ठे अण्णकरसे, काया कायाण वा उवरं ॥ १०२ ॥

गिहाऽऽदिविरुद्धाणे वान्तिरंतां छुट्ठविज्जति, पंताविज्जति
वा, तस्य वा पडिह, एते दिट्ठे दोसा, अदिट्ठे पुण अरणं
इंगलादीदीहट्टाणं कंरंति, कायविगहणा भवति, तं वा
मरणं कायाण उवरं छुंति ।

विनियपदमणप्पज्जे, आसएणाऽऽदियं रोहणट्टाणे ।

दुव्वलगहणि गिलाणे, जयणा ए वान्तिरंजाहि ॥ १०३ ॥

अणत्तज्जे चित्ताऽऽदी ए आससमिणि चिरायसं अपरिग-
गट्टाणं आरएणं आययिणं सव्वा जणो जथ वान्तिर-
रोहय वा अरासं धंदिह्ले णत्थि, अजारापडिवसां वा वान्तिर-
दुव्वलगहणी वा अरणं धंदिह्लं गंतुं न सकंति, गलाणां वा जं
अप्यदोसतं तस्य वान्तिरंति। एस जयणा अथवा-अगणो
अवलोकंति, अरणं वान्तिरंति, पडरहयेवं कुकुकुं कंरंति ।
नि० चू० ३ उ० ।

(३०) आगमत्तेषु परिग्रापयति-

जे भिक्खु आगंतारेसु वा गाहावडकुलेसु वा परियावसहेसु
वा उच्चारं पासवणं वा परिद्वेवै, परिद्ववंतं वा साइज्जइ ॥ ७९ ॥

इच्छासुसा उच्चारंयव्वा जाव महाकुलेसु वा महागिहेसु
वा उच्चारं पासवणं परिद्वयेति । सुत्तन्था जहा अट्ठमउ-
हंसनं, इह गुवरं उच्चाराववणं च यत्तव्वं ।

एतेसु ठाणसु उच्चारमादीणि वान्तिरंस्तं गाहा-

आगंतारादिं ठाणा, जेत्थियेत्ता उ आदिवा सुत्ते ।

तेसुआराऽदीणं, आपरमाणम्मि आणाऽऽदी ॥ २६२ ॥
कंठा ।

एतेसु ठाणसु आयत्तंस्स इमे दोसा-

अयसो पवयणहाणी, विण्णरिणांमो तदेव य दुग्गच्छा ।

आगंतारादीरुं, उच्चाराऽऽदीणि आयरतो ॥ २६३ ॥

असुइसमायारं लोगाऽऽयारबाहिरा, अलवगावि सलपगा
लोमाथभोगट्टाणसु अरुदीणि भुंजमाणा विहरंति, एवमदि
अयसो लोमावबादेण य अयसोवहणसु ग कांर एवज्जति
त्ति पवयणहाणी दंडिगादि वा णिवारंज, तस्मिंसां वा समा-
यारं ददत्तं अदिणवधम्मा मडगाऽऽदिविपरिणवेज्ज, मेहे वा
विपरिणवेज्ज, मिच्छुत्तं वा धिरोरंज्ज असुइ एते त्ति महाज-
णमज्जे दुग्गच्छज, दुग्गच्छा ए वा तं कायसु परिद्विज्जा, तम्हा
ख कल्पति आयरिउं ।

इमा अवधाना-

वितियपदमण्यपञ्चमे, ओसमादिणि रोहगद्वाणे ।

दुब्बल गहणि गिलाणे वोसिरणं होति जयणाए ॥२६४॥

एताए गाहाए इमा वक्काणमिद्धाणेषु अण्यपञ्चमा आ-
यरेजा ।

उत्समाप्परिभोगा, आइमो जन्थ अमपणोहि ।

अद्वाणे वडिवज्जति, महाखिसेवे व मन्थमि ॥२६५॥

लोण अग्रिमं आमणं भरणं जडं अणमण्णा जणो
सुं वीमन्तं आइमं तं वा ठाणं रोपणं अणुण्णां अज्जा
णपवरणा वा वीमन्तं, लुट्ठि वा । अइवा-महल्लमन्थण
अज्जाणं पवमानं मन्थणिवं जाय वोलें जति पंति य,ता-
व महंतं कालो गच्छति, अतो तथेव वोसिरंति ।

दुब्बलगहणिलोणे, अतिसारमादी व थंडिलं ।

गंतु नवतिदं पुण, सिद्धिज्जति अथं समीरंमं ॥२६६॥

दुब्बलगहणी सु सक्केणि थंडिलं गंतुं, गिलाणा वा वोसिरंजा,
अतिसारं वा महिआं किंए चरे गमिस्सति, पवमादि-
कारयेहि थंडिलं गंतुमसक्को वोसिरं, जयणाए एतां सागा-
रिओ एरिक्कामि, एतां वोसिरं । अथवा-सागारियं हवेजा
तो से अथं वट्ट दवं विज्जति, अचित्तपुटुवो कुरुकुयं करंति ।जे भिक्खु उज्जाणंति वा उज्जाणगिहंति वा उज्जाणमालंति
वा निज्जाणंति वा निज्जाणसालंति वा उच्चारं वा पासवणं
वा परिट्ठेव, परिट्ठवंतं वा साइज्ज ॥ ७१ ॥ जे भिक्खु
अट्ठंति वा अट्ठालंति वा वरियंति वा दारमंति वा गोपूज-
रगंति वा उच्चारं पासवणं वा परिट्ठेव, परिट्ठवंतं वा साइज्ज-
इ ॥ ७२ ॥ जे भिक्खु दगंति वा दगमगंति वा दगपहंति वा
दगतीरंति वा दगठाणंति वा उच्चारं पासवणं वा परिट्ठेव, परि-
ट्ठवंतं वा साइज्ज ॥ ७३ ॥ जे भिक्खु मुग्गगिहंति वा मुग्गमा-
लंति वा भिग्गगिहंति वा भिग्गसालंति वा कूडागारगिहंति
वा कूडागारसालंति वा कोट्टागारंति वा कोट्टागारगिहंति वा
कोट्टागारसालंति वा उच्चारं पासवणं वा परिट्ठेव, परि-
ट्ठवंतं वा साइज्ज ॥ ७४ ॥ जे भिक्खु तगगिहंति वा तगसालंति वा तु-
सगिहंति वा तुससालंति वा तुसगिहंति वा तुससालंति वा
उच्चारं पासवणं वा परिट्ठेव, परिट्ठवंतं वा साइज्ज ॥ ७५ ॥ जे
भिक्खु जाणगिहंति वा जाणसालंति वा जुग्गगिहंति वा जु-
ग्गसालंति वा तुसगिहंति वा तुससालंति वा उच्चारं पासवणं
वा परिट्ठेव, परिट्ठवंतं वा साइज्ज ॥ ७६ ॥ जे भिक्खु पणिय-
गिहंति वा पणियसालंति वा कुवियगिहंति वा कुवियसालं-
ति वा उच्चारं पासवणं वा परिट्ठेव, परिट्ठवंतं वा साइज्ज ॥ ७७ ॥
जे भिक्खु गोणगिहंति वा गोणसालंति वा महाकुलंति वा
उच्चारं पासवणं वा परिट्ठेव, परिट्ठवंतं वा साइज्ज ॥ ७८ ॥

गाहा-

उज्जाणहायादिषु, उदगपहमुण्यपरमादिषु च ।

जाणसालाऽऽदीं, महाकुलंते च एव गमे ॥२६७॥

एसा गाहा कंठा । नि० चू० १४ उ० ।

(३१) अनन्तरहितायां पृथिव्यामुच्चारप्रश्नश्च परिष्ठापयति-

जे भिक्खु अणंतरहिताए पुढवीए उच्चारं पासवणं वा परि-

ट्ठेव, परिट्ठवंतं वा साइज्ज ॥ ४३ ॥ जे भिक्खु ससर-

क्काए पुढवीए उच्चारं पासवणं वा परिट्ठेव, परिट्ठवंतं वा

साइज्ज ॥ ४४ ॥ जे भिक्खु समण्डिद्धाए पुढवीए उच्चारं

पासवणं वा परिट्ठेव, परिट्ठवंतं वा साइज्ज ॥ ४५ ॥ जे भि-

क्खु चित्तमंताए सिलाए चित्तमंताए लेलुए कोलावासं-

सि वा दाएणं जाव पट्ठिण सअंठे सपाणं सवीए सहरिण

सउत्से सउत्तिणपणगदगमट्ठिमकडासंताणए उच्चारं पासव-

णं वा परिट्ठेव, परिट्ठवंतं वा साइज्ज ॥ ४६ ॥ जे भिक्खु

थूणंसि वा गिहणलुपंसि वा उसकालंसि वा कामनलंसि

वा उच्चारं पासवणं वा परिट्ठेव, परिट्ठवंतं वा साइज्ज ॥ ४७ ॥

जे भिक्खु कुलियंसि वा मित्तिसि वा लेसुंसि वा अंतरि-

क्खजायंसि वा उच्चारं पासवणं वा परिट्ठेव, परिट्ठवंतं वा सा-

इज्ज ॥ ४८ ॥ जे भिक्खु खंभंसि वा थंभंसि वा दुब्बं दु-

निक्खिते चलावचलं उच्चारं पासवणं वा परिट्ठेव, परिट्ठवंतं

वा साइज्ज ॥ ४९ ॥ जे भिक्खु खंभंसि वा थंभंसि वा भं-

चंसि वा मालंसि वा पासायंसि वा हम्मियतलंसि वा अम-

यरंसि वा अंतरिक्खजायंसि वा उच्चारं पासवणं वा परिट्ठ-

वेव, परिट्ठवंतं वा साइज्ज ॥ ५० ॥

जे मेवमाणं आवज्जं चाउम्मासियं परिहाराद्वानं उग्याइयं ६ ।

णिस्सीहं अक्कयणं सोलसमो उदेवो संमत्तो ॥ १६ ॥

एवं समण्डिद्धादि उच्चारयन्वा गाहा-

पुढवीमादी कुलमा-दिषु धूणाऽऽदि खंभमादीसु ।

तसूक्कादीणि, परिट्ठवंतंमि आणादी ॥ ७८ ॥

आदिमहानां समण्डिमसक्काऽऽदी जे सुक्कपदा भणि-

ता तसु उच्चारं पासवणं परिट्ठयंतस्म आयसंजमविगाहा-

णा भवति, अत्थाऽऽदिता यं दोणा । चउलट्टं पच्छिंतं । एते

पुढयादी पदा जहा नेग्गमे उद्वेगं वक्काया तहा भा-

गियव्वाः शुवरं तथ उक्ताऽऽदी भविता इह उच्चारपा-

सवणं भागियव्वं ।

इमा अवधाना-

वितियपदमण्यपञ्चमे, ओसमादिणि रोहगद्वाणे ।

दुब्बलगहणिलोणे, वोसिरणं होति जयणाए ॥ ७८१ ॥

अण्यपञ्चमा खिन्निच्चाऽऽदी, ओसमंति विरायणं

अग्रिमं आइमं, जणोपि तथ वोसिरंति, रोहगे वा

तं अणुण्णां, दुब्बलो वा माधु, गहणदुब्बलो वा थंडिलं

गंतुं न समत्थो, गिलाणा वा अममन्थो, एते वोसिरंति,

जयणाए वोसिरंति, जहा आयसंजमविगाहा ण भ-

वतन्त्यर्थः । “ देहडो मीहयो राया, ततो जेडा स-

हायरा । कण्डिडा देउलाऽणणो, सत्तमा य जतिउज्ज-

ना ” ॥ १ ॥ एतेसि मज्झिमा जे ओमं देवी तेण वितिया ।

नि० चू० १६ उ० । द्य० । म्था० । (उदकतीरं उच्चारप्रश्न-

श्च न परिष्ठापयति । दगतीरं शब्दे चतुर्थभागे २४४ पृ-

ष्टे उक्तम्) (आचार्य उपाध्यायो वाऽन्तरुपाधये उक्तार-
प्रश्नश्चे परिच्छाप्यस्मत्किमात्मनोति 'अस्तेस' शब्दे प्रथ-
मभागे १२ पृष्ठे १७ पृष्ठे च उक्तम्) " सहासा पडिबु-
च्छं पडिग्यासियेनं तक्कणपणिग्यासियेनं तक्कणायं प-
रिद्वेति निरुवह्वे थंडिले खवणं ।" महा० १ चू० । (सचित्तवृ-
त्तमूले स्थित्वा परिच्छापना ' सचित्तकणस' शब्दे वक्ष्यते)
जे भिक्खु बत्थं वा पडिगहं वा कंबलं वा पायपुंछणं
वा अलं थिरं धुवं धारिणं पलिच्छिदिय पलिच्छि-
दिय परिद्वेइ, परिद्ववंतं साइज्ज ॥ ६८ ॥

व्याभियकप्पान्नादि वत्थं, उरिणयकप्पान्नादि कंबलं रय-
हरणं पायपुंछणं उवग्गहियं वा पलिच्छिदिय शक्खाऽपदिना ।

जे भिक्खु दंडगं वा जाव० वेसुसुयं वा पलिभंजिय पलि-
भंजिय परिद्वेइ, परिद्ववंतं वा साइज्ज ॥ ६९ ॥

हत्थेहिं आमोडयं पलिभंजयं ।

गाहा-

पायम्मि य जो उ गमो, थियमा बत्थम्मि होति सो चेव ।
दंडगमादीसु जहा, पुव्वे अवरम्मि य पदम्मि ॥ २६५ ॥
नि० चू० ५ उ० ।

अग्रन्तुपेहिने स्थिरिडले-

दिया थंडिलेहिं एगआसभं वोसिरिज्जा समाहीए वा ए-
गामसं गिलाणस्स अवेसिं तु छट्ठमव जर्णं दिया थं थंडि-
लं पच्छुपेहिं थो थं समाही संजमिया अपच्छुपेहिं थं-
डिले पेहिया चेव समाहीए रयणीए मत्तं वा काइयं वा वो-
सिरिज्जा एगामसं गिलाणस्स (महा० १ चू०) अपच्छुपे-
हिय थंडिले उच्चारं वा पासवणं वा सिंयाणं परिद्वेज्जा
निब्बिगइयं । महा० १ चू० ।

(३२) अविधिपरिष्ठापने ढांयाः-

जे भिक्खु सुइगं थंडिलेसि उच्चारं पासवणं वा परिद्वेइ,
परिद्ववंतं वा साइज्ज ॥ १४० ॥

रयणिपमाणेनो जं आरतो तं सुइं, तथ जो वोसिरति,
तस्स मासलहुं, आणाऽऽदिया दोसा ।

वित्थाराऽऽयामेणं, थंडिल्लं जं भवे रयणिमेत्तं ।

चतुरंगुलमागेदं, जहम्मयं तं तु वित्थिये ॥ १२६४ ॥

वित्थारा मोहकचं, आयामो वित्थयसं रयणी हत्थो तम्मा-
णे टितं रयणिमेत्तं, जस्स थंडिलस्स वसारि अंगुला अहे
सचित्ता, तं च उरंगुलोवगादं, एयपमाणं जहम्मयं वित्थियेणं ।
एत्तो हीणतराणं, सुइगं तं तु होति यातव्वं ।

सतिरेगनं पत्तो, वित्थियेणं तं तु यायव्वं ॥ २६५ ॥

अवुज्जेसं वित्थिणं धारसजोयणं तं च जत्थ वक्कवट्ठि-
धारावो डिअो ।

पासवणुच्चारं वा, सुइए थंडिलिम्मि जो भिक्खु ।

जति वोसिरती पावति, आणा अस्सवत्थमादीणि ॥ २६६ ॥

छक्कायाण विराधया, उभयणं भावया तसाणं च ।

जीवितवक्खुविहासो, उभयपरोहोसो सुइए ॥ २६७ ॥

आसंखे छक्काया, ने उभयण काइयसथाए भावति, तसाणं च
जावणा सुइयं काऊण वोसिरति जीवियवक्खुविहासो भवति ।

वित्तियपदं-

थंडिल्लअसतिअद्वाण, रोषए संभमे भयासो ।

दुब्बलगइणि गिलायो, वोसिरणं होति जतयाए ॥ २६८ ॥

असति पमाणुत्तस्स थंडिलस्स, चोरत्तावयभया पमाण-
जुत्तं थं गच्छति, आसएणं ति अणुधियासओ पमाण-
जुत्तं गंतुं थं सज्जति, दुब्बलगइणी वा थं तरति गंतुं, इमा
जयणा, एत्थं सएणं वोसिरति, काइयं अस्सथ, अह काइयं
पि, ताहे काइयं मत्तए पडिरुत्तति ।

जे भिक्खु उच्चारं वा पासवणं वा आविहीए परिद्वेइ,
परिद्ववंतं वा साइज्ज ॥ १४१ ॥

थंडिलसामायारी थं करेति, एस अविधीए वोसिरति,
तस्स मासलहुं, आणाऽऽदिया य दोसा ।

पासवणुच्चारं वा, जे भिक्खु वोसिरिज्ज अविधीए ।

सो आया अणवत्थं, भिच्छत्तविराधयं पावे ॥ २६९ ॥

इमा विधी-

पडिलेइणा दिसाणं, पाए य पमज्जणहुं कायद्वे ।

भयणा छाया दिसअभि-ग्गहं य जतया इमा तत्थ ॥ ३०० ॥

दिसि पवणं गाम सूरिय, छाया य पमज्जित्ता तिक्खुत्तो ।

जस्सोमग्गो हि कुज्जा, राउ दिए पमज्जणा जतया ॥ ३०१ ॥

सागारियस्सरक्कणहुं उहमहो तिरियं च दिसावल्लोमो
कायव्यो, अह थं करेति तो वक्ककप्पकल्लासदिपहिं उड्ढा-
हो भवति, पदमं पदं जत्थ वोसिरिउ कामो तद्गुणस्स
पासे संडासणं पादे य पमज्जति, अह थं पमज्जति तो रया-
ऽऽदिविणासणा भवति, आसमायरी य; चसहातो थंडिलं च,
वित्तियपदं (कायद्वे भयणं ति) भयणमहो उभयपदीपकः,
इय कायभेगभयणा कज्जति, जति पडिलेहति थं पमज्ज-
ति । एत्थं धावरं रक्कसति, थं तसे, अथ थं पडिलेहति, पमज्ज-
ति, एत्थं अथयं वा रभसे रक्कसति, पडिलेहति, थं पमज्जति
एत्थं वि दोवि काए रक्कसति, थं पडिलेहति, थं पमज्जति, एत्थं
दोवि थं रक्कसति, अहवा इमा चउत्थिहा भयणा-थंडिलं तस-
पाएविरहियं, थंडिलं तसपाणसहिने, अथंडिलं तसपाणविर-
हियं, अथंडिलं तसपाणसहियं एत्थं तत्तियपदं (भयणा छाया
ति) असंससगहणी उएहं वोसिरति, संससगहणी छायाए
वोसिरति, तो चउलहुं, एत्थं चउत्थपदं, दिसाभिग्गहो-विज्जे
उत्तराहुत्तो राओ वक्खणहुत्तो । अह असत्तो सुहो वसइ
ततो मासलहुं, विज्जपवणगामसूरियादी य सर्वं अवि-
वरीयं कायव्यं विवरीय मासलहुं ।

वित्तियपदं-

संकाऽऽगारं अदं, गरहमंससत्त अयति दोसे य ।

पंचसु वि पदेसु एते, अवरपदा होति यातव्वा ॥ ३०२ ॥

दिसालोअ थं करेज्ज, तत्थ गाम तेणभयं, दिसालोअं करे-
तो संकिज्जति, एस तेसो वारिओ वा पावे वि थं पमज्जता
सागारिय ति काउं, अहमिति अहे थंडिलं थं पमज्जति,
अथवा-नं थंडिलं गरहणिजं तेण थं पमज्जति, असंसस-
गहणी, तेण थं छायाए वोसिरति, असति दोसाणं दिसा-
भिग्गहणं थं करेज्जा, वट्ठियसथो उगलणं पि थं गेहए,
गामसूरियादीणं वि पिडिं वेज्जा, जत्थ लोमो दोसं थं गेहए-

ति । पंचसु वि पयसु पते अवपदा भणिता । नि० कू०
४ उ० । ग० ।

विषयसूची-

- (१) परिष्ठापनाविधिः ।
- (२) उदकसंतकस्याऽऽहारस्य परिष्ठापनिका ।
- (३) जडो दीप्ताऽनहः ।
- (४) कालगतसाधुपरिष्ठापनिका ।
- (५) दिग्द्वारम् ।
- (६) शैलकद्वारम् ।
- (७) शोमण्यपरिष्ठापणिया ।
- (८) दिवा रात्रौ कालगत इति द्वारम् ।
- (९) जागरणवन्धनच्छेदनद्वारम् ।
- (१०) कुशप्रतिमाद्वारम् ।
- (११) निवर्तनद्वारम् ।
- (१२) मात्रकद्वारम् ।
- (१३) शीर्षद्वारम् ।
- (१४) दृष्टाऽऽदिद्वारम् ।
- (१५) उपकरणद्वारम् ।
- (१६) कार्यान्तर्गद्वारम् ।
- (१७) प्रादक्षिण्यद्वारम् ।
- (१८) अभ्युत्थानद्वारम् ।
- (१९) व्याहरणद्वारम् ।
- (२०) कार्यान्तर्गद्वारम् । तत्र स्तुतित्रयम् ।
- (२१) क्षणस्वाध्यायमार्गाद्याद्वारम् ।
- (२२) व्युत्थजनद्वारम् ।
- (२३) अवलोकनद्वारम् । असंजतपरिटुवणा च ।
- (२४) भोजनज्ञानं परिदृष्टा सुरभिं भुङ्क्ते सुरभिं परिष्ठापय-
ति तत्र प्रायश्चित्तम् ।
- (२५) मनोऽं भोजनं परिदृष्टा तद्बद्धिं साधर्मिकेभ्योऽ-
दृष्ट्वा परिष्ठापयति ।
- (२६) नोआहारपरिस्थापनिका ।
- (२७) गृहवर्षादिषु उच्चार-प्रश्रवणं परिष्ठापयति ।
- (२८) रात्रौ बिकाले वा उच्चारं कृत्वा पात्रं स्थापयित्वा
प्रातः परिष्ठापयति ।
- (२९) अह्नारदाहादिवु स्थितिदलेषु उच्चार-प्रश्रवणं ।
- (३०) आगन्तरेषु परिष्ठापना ।
- (३१) अनन्तरदितायां पृथिव्यामुच्चारप्रश्रवणपरिष्ठापना ।
- (३२) अविधिपरिष्ठापने दोषाः ।

परिटुवणयसमिहं-परिष्ठापनासमिति-स्त्री० । समितिभेदे,
सम्पत्तिं परिष्ठापनसमितिमाह-

उच्चारं पासवणं, खेलं सिंघाणजङ्घिणं ।

आहारं उर्वहिं देहं, अस्मै वाऽवि तद्वाविहं ॥१५॥

उच्चारं पुरीषं, प्रश्रवणं सूत्रं, खेलं मुखविनिर्गतं स्त्रेष्मा-
णम् । (सिंघाणं ति) नालिककानिकाभनं तमेव, (जङ्घिणं ति)
आर्षत्वात् जङ्घो मलसम्, आहारमशनाऽऽदिमुपधि वर्पाक-
स्याऽऽदि, देहं शरीरम्, अण्डका कारणेनोऽऽदिमुपधि वर्पाक-
स्याऽऽदि, तथाविधं परिष्ठापनाऽहं, प्रकृमात् स्थितिदले
व्युत्थजेद्विपुत्तरेण संबन्धः । उक्तं २४ अ० । नि० कू० ।
परिटुवणिया-परिष्ठापनिकी-स्त्री० । परिष्ठापनं प्रधानमाजन-

नद्रव्यान्तराऽभनलक्षणम् । तेन निर्दृष्टा परिष्ठापनिकी
आव० ४ अ० । त्यागं, स्या० ४ डा० ४ उ० । अपुनर्ग्रे-

हणनया न्यायेन निर्दृष्टक्रियायाम्, आव० ४ अ० ।
परिटुविग्र-परिष्ठापित-त्रि० । त्यक्तपूर्वे, आवा० २ श्रु० १
कू० २ अ० १ उ० ।

परिटुविग्रमाश-परिष्ठाप्यमान-त्रि० । त्यज्यमाने, क्षिप्यमाणे,
आवा० २ श्रु० १ कू० १ अ० ४ उ० ।

परिष्ठा-प्रतिष्ठा-स्त्री० । “ निष्पत्तीं आत्परी माल्य-स्थोर्वा ”
॥ १३ ॥ इति सूत्रेण प्रतेः परिः सवृणुलस्थापनं प्रा० १ पाद ।

परिऽभियन्त्र-परिष्ठापितव्यं त्रि० । साधुना सम्पन्निश्चाय
परिहर्तव्ये, आवा० २ श्रु० १ कू० २ अ० ३ उ० ।

परिटुयि-प्रतिष्ठित-त्रि० । “ निष्पत्तीं आत्परी माल्य-स्थोर्वा ”
॥ १३ ॥ इति सूत्रेण प्रतेः पर्यादेशः । उपरि स्थिते,
प्रा० १ पाद । “ उअ शिच्यल लिप्यंदा भिमिणीपत्तम्मि
रेह्व वलाया । लिम्मलमरगअभायश-परिदुट्ठा संखलुत्ति
व्व ” ॥ १ ॥ प्रा० २ पाद ।

परिणह-परिणति स्त्री० । परिणमने, परिणामे, विभे० ।

परिणहमंजुल-परिणतिमंजुल-न० । परिणतौ मंजुलम् ।

परिणामसन्दरे, दृशे० ३ तथ ।

परिणद्ध-परिणद्ध-त्रि० । परिणमे, भा० १ श्रु० ६ अ० । वेष्टिते,
ननुत्पके ऋः । परिणहने, भा० १ श्रु० ८ अ० ।

परिणममाश-परिणमन्-त्रि० । पूर्णमाणे, परिपूर्णप्राये, “ अ-
द्वमभनेषु परिणममाणे ” ॥ भा० १ श्रु० १ अ० । परिणामा-
नराणि गच्छन्ति । अ० ७ श्रु० १० उ० ।

परिणाय-परिणत-त्रि० । अवस्थान्तरमापन्ने, भा० १ श्रु० १२
अ० । परिणतिं गते, अ० १ श्रु० १ उ० । स्वकायपरकाय-

शस्त्राऽदिना परिणामान्तरमापदिते अविच्छिन्नं, स्या० २
डा० १ उ० । आवा० । परिणतमुदकदायकावस्थां प्राप्तम्,
स्या० ३ डा० ३ उ० । “ परिणयजलदलविसादिकृत्वा ” प-

रिणतं प्राप्तुं तज्जलं पानीयं, दलं च दृष्ट्वाऽऽदि तयोर्वा विशु-
द्धिरनवष्टुता, दोषरहितत्वाऽदिलक्षणा, सैव रूपं स्वभावा-

यस्याः सा परिणतजलदलविशुद्धिरुपा । पञ्चा० ७ चिब० ।
परिपके, पाद० ना० १४३ याथा ।

परिणयश-परिणयन्-न० । विवाहे, भगयता श्रुपभेण युग-

लवर्मव्यवच्छेदाय भरणे सह जाता द्राष्टी बाहुश्लिन्
दत्ता, बाहुबहिना सह जाता सुन्दरी भरताय दत्ता, तत आ-
रभ्य प्रायां लोकेऽपि कस्या पित्रादिना दत्ता सती परिणी-

यते इति प्रवृत्तम् । आ० म० १ अ० ।

परिणयवय-परिणतवयम्-पुं० । स्त्री० । संप्रदायस्थाविशेषे,
तरुणे, प्रश्न० २ आश्र० द्वार । अतिक्रान्त्यौवने, मध्यम-

वयःप्राप्ते, श्रु० १ उ० ३ प्रक० । स्वविर्गत्तयाम्, श्रु० १ उ०
२ प्रक० । त्रि० । विगतयौवने, भा० १ श्रु० ६ अ० ।

परिणाम-परिणाम-पुं० । परि समन्तात्प्रमत्तं परिणामः । सुदी-

र्षकालपूर्वोपरपर्यालोचनजन्य आत्मनो धर्मविशेषे, न० ।
स्था० । परीतिं सम्यक्कारं नम्रं नम्रं जीवनात्मजीवाच्च ज जीव-
त्वाऽऽदिस्वरूपापुनर्भवन् प्रति प्रहोमयने, उक्तं १ अ० । प-

रिणमन् परिणामः, कथञ्चिद्विस्थितस्य वस्तुनः पूर्वोपस्थाप-

रित्यागेनोत्तारवस्थानमने, " परिणामो ह्यर्थान्तर-गमने न च सर्वथा व्यवस्थानम् । न च सर्वथा विनाशः, परिणामस्तद् द्विधामिष्टः ॥ १ ॥ " पं० सं० २ आ० । सं० । पतञ्जलिटीकाकारोऽप्याह— " अयस्त्वित्यतः प्रत्यस्य पूर्वधर्मनिवृत्तौ धर्मोत्तारवस्थानः परिणामः । " स्या० । कथञ्चित् पूर्वकृत्यागेनोत्ताररूपाऽपत्तौ, आ० म० १ अ० । ध० । अने० । स्या० । स्या० । पा० । पर्यायान्तराऽपत्तौ दृश्यते अ० । तत्तद्भावगमने, स्या० १० टा० । द्रव्यस्य तेन तेन रूपेण वर्णने, अनु० । विपरिवर्तने, विशे० । आत्मा० । तस्य सत्त्वद्रव्यपरिणामोऽप्याह— " द्रव्यं दुविहं भवति—तं जीवद्रव्यं, अजीवद्रव्यं च तस्मै दुविहस्तं वि द्रव्यस्तं जा उपपाद्यद्विभेदोहि पञ्चायभायोस्तौ द्रव्यपरिणामो भवत्येति । तस्य ज्ञेयसंग्रहेण आगास-रिक्तप्रापकस्य गच्छत्येकः । तस्मै तेन तस्मै परिणामो परपञ्च-आपोऽप्याह— " तस्यैव पञ्चद्रव्यं वि द्रव्यत्वेन कालभाष्यं जा परिणामो नस्मै सत्त्वद्रव्यपरिणामस्य विभक्तिकारणं अणुने केवल-णाणं भवति ति । आ० १ अ० । आ० म० ।

(१) जीवाजीवपरिणामः—

कइविहे णं भंते । परिणामे परणत्ते । गोयमा । दुविहे परिणामे परणत्ते । तं जहा—जीवपरिणामे य, अजीवपरिणामे य ॥ १=१ ॥

(कइविहे णं भंते । परिणामे पणत्ते इत्यादि) कतिविधः कतिप्रकारः, कतिमान् वाक्पात्यलङ्कारः भवन्ति । परिणामः प्रकृतः परिणामने परिणामः, "अकलेति०" ॥३१३॥ (पाणि०) इति भावः द्रव्यप्रत्ययः परिणामने च नयमेवेति विविचि, तस्याश्च नेगमाऽऽव्योऽनेके तेषां च समस्तनामाभिप्रेतसंग्रहादौ प्रवचने ह्ये नयौ । तथा—द्रव्याऽऽस्तिकतयः पर्यायाऽस्तिकतयश्च । तथा चाहुः श्रीमल्लादिनः— " निथयवयस्यसंग्रह—विस्तेसपत्त्यारसुलया-मरुती । द्रव्यद्विष्टो य पञ्चव-नश्चो य मेसा विगप्या मि॥१॥ " तत्र द्रव्यास्तिकतयमेतन् परिणामने नाम यन् कथंचिन्सद्विधासपर्यायरूपे धर्मोत्तारवस्थानगच्छति, न च पूर्वपर्यायस्यापि सर्वथावस्थाने नाऽप्येकान्तेन विनाशः, तथा चोक्तम्— " परिणामो ह्यर्थान्तर-गमने न च सर्वथा व्यवस्थानम् । न च सर्वथा विनाशः, परिणामस्तद् द्विधामिष्टः ॥ १ ॥ " पर्यायाऽऽस्तिकतयमेतन् पुनः परिणामने पूर्वस्मिन्पर्यायापरिणामे विनाश उत्तरेण चासता पर्यायेण प्रादुर्भावः, तथा चःमुंभव नयम-पिक्त्यात्मनोऽकम्— " सपर्यायेण विनाशः, प्रादुर्भावोऽन्तेऽथ पर्ययनः । द्रव्याणां परिणामः, प्रोक्तः खलु पर्ययनस्य ॥ १ ॥ " भगवानाह—यौतम । द्विविधः परिणामः प्रकृतः । तद्यथा—जीवपरिणामश्चाजीवपरिणामश्च, तत्र जीवस्य परिणामो जीवपरिणामः, स पर्यायिकः, अजीवस्य परिणामः अजीवपरिणामः, स्व वैश्रविकः, अशब्दो स्वगतानेकभेदस्वरूप-को, तांश्च भेदान् अथ सूत्रद्वयेन ध्वजति ॥ १=१ ॥

(जीवपरिणामस्य द्रव्यविधये सूत्रम्—(१=२) 'जीवपरिणाम' शब्दे कतुर्थभागे १५४७ पृष्ठे गतम् । तद्व्याख्या चेत्यम्—(जी-

वपरिणामे णं भंते । इत्यादि) द्रव्यविधौ जीवपरिणामः—तद्यथा—गतिपरिणाम इत्यादि, तत्र गम्यते नैरयि५५ऽद्विग-तिकमोदयवशाद्वाप्यत इति गतिः—नैरयिकत्वाऽऽदिपर्याय-परिणतिः गतिरेव परिणामो गतिपरिणामः १, तथा इन्द्रादिन्द्र—आत्मा ज्ञानलक्षणेभ्योयोगात्, तत्सद्व्य-मिति निपातनैदिन्द्रशब्दादियप्रत्ययः, इन्द्रियाथैव परिणाम इन्द्रियपरिणामः २, तथा कर्मानि—हिसन्ति परस्परं प्राप्तिना-ऽस्तिश्रिति कयः—संसारस्तमयन्ते—अन्तर्भूतपर्यवर्तनात् गमयन्ति प्रापयन्ति ये ते कथायाः— "कमेयोऽस्य" ॥१११७२॥ (स्कि-५०) इत्येवप्रत्ययः कथाया एव परिणामः कथायपरिणामः ३, लक्ष्याऽऽदिशब्दाथो वदन्माणः लक्ष्या एव परिणामः लक्ष्याप-रिणामः ४, योग एव परिणामो योगपरिणामः ५, उपयोग एव परिणाम उपयोगपरिणामः ६, एवं ज्ञानपरिणाम ७ दृश्यपरि-णाम ८ चरित्रपरिणाम ९ वेदपरिणामोऽप्येव भावनीयम् १० ।

(२) गतिपरिणामः—

गतिपरिणामे णं भंते । कतिविहे पणत्ते । गोयमा । च-उत्तिहे पणत्ते । तं जहा—नैरयिगतिपरिणामे, तिरियगति-परिणामे, मस्युगतिपरिणामे, देवगतिपरिणामे १ । इदिय-परिणामे णं भंते । कतिविहे पणत्ते । गोयमा । पंचविहे पणत्ते । तं जहा—मोहोदियपरिणामे, चांस्त्वदियपरिणा-मे, घास्तिदियपरिणामे, जिस्मिदियपरिणामे, फास्तिदिय-परिणामे २ । कसायपरिणामे णं भंते । कइविहे पणत्ते । गोयमा । चउत्तिहे पणत्ते । तं जहा—कोहकसायपरिणामे, मासकसायपरिणामे, मायाकसायपरिणामे, लोभकसायप-रिणामे ३ । लेस्सापरिणामे णं भंते । कतिविहे पणत्ते । गोयमा । छविहे पणत्ते । तं जहा—कइहेलेसापरिणामे, नीलेलेसापरिणामे, काउलेसापरिणामे, तेउलेसापरिणामे, पम्हेलेसापरिणामे, सुकलेसापरिणामे ४ । जोगपरिणामे णं भंते । कतिविहे पणत्ते । गोयमा । तिविहे पणत्ते । तं जहा—मणजोगपरिणामे, वइजोगपरिणामे, कायजोगपरिणामे ५ । उवओगपरिणामे णं भंते । कइविहे पणत्ते । गोयमा । दुविहे पणत्ते । तं जहा—सागारंउवओगपरिणामे य, असागारोउवओग-परिणामे य ६ । नाणपरिणामे णं भंते । कतिविहे पणत्ते । गोयमा । पंचविहे पणत्ते । तं जहा—आभिण्णोवोहियणाण-परिणामे, सुयणाणपरिणामे, ओहिणाणपरिणामे मणपञ्च-नाणपरिणामे, केवलणाणपरिणामे । अत्राणपरिणामे णं भंते । कइविहे पणत्ते । गोयमा । तिविहे पणत्ते । तं जहा—मनि-अत्राणपरिणामे, सुयअत्राणपरिणामे, विभंगनाणपरिणामे ७ । दंसणपरिणामे णं भंते । कतिविहे पणत्ते । गोयमा । तिविहे पणत्ते । तं जहा—सम्मइंसणपरिणामे, मिच्छादंसणपरिणामे, सम्मामिच्छादंसणपरिणामे ८ । चारित्तपरिणामे णं भंते । कइविहे पणत्ते । गोयमा । पंचविहे पणत्ते । तं जहा—सामा-इअचारित्तपरिणामे, छेदावद्वान्णियचारित्तपरिणामे, परिहारे-

० जीवस्य (वचनसामान्यविशेषरूपपरिणाम-भाकर्तौ) । द्रव्याधिकः पर्याया-विधयः, येषां येषां सन्तोः ॥ १ ॥

विमुद्ध्यचारितपरिणामे, सुहृमसंपरायचारितपरिणामे, अ-
हस्वरायचारितपरिणामे ६ । वेदपरिणामे शं भंते । कतिविहे
पयस्ये ? गोयमा । तिविहे पयस्ये । तं जहा-इत्यवेदपरि-
णामे, पुरिसवेदपरिणामे, नपुंसगवेदपरिणामे १० ।

नेरइया गतिपरिणामेणं तिरयगतिया, इंदियपरिणामेणं पं-
चिदिया कसायपरिणामेणं कोहकसाई वि० जाव लोभकमाई
वि लेस्सापरिणामेणं कएहलेस्सा वि नीललेस्सा वि काउ-
लेस्सा वि, जोगपरिणामेणं मणजोगी वि वइजोगी वि काय-
जोगी वि । उवअंगपरिणामेणं सागारोवउत्ता वि अणगारो-
वउत्ता वि, नाखपरिणामेणं आभिखिबोहियनाणी वि सुयना-
णी वि ओहिनाणी वि, अन्नाखपरिणामेणं मतिअन्नाणी वि
सुयअन्नाणी वि विभंगनाणी वि दंसखपरिणामेणं सम्मादिट्ठी
वि मिच्छादिट्ठी वि सम्मामिच्छादिट्ठी वि, चरितपरिणामेणं
नो चरिणी नो चरिणाचरिणी अचरिणी, वेदपरिणामेणं नो-
इत्थीवेदगा नो पुरिसवेदगा नपुंसगवेदगा । असुरकुमारा वि
एवं चैव, नवरं देवगनिया कएहलेस्सा वि ० जाव तेउलेस्सा
वि । वेदपरिणामेणं इत्थीवेदगा वि पुरिसवेदगा वि नो न-
पुंसवेदगा, सेसं तं चैव, एवं० जाव थणियकुमारा । पुढवी-
काइया गतिपरिणामेणं तिरियगतिया इंदियपरिणामेणं ए-
गिदिया, सेसं जहा नेरइयाणं, नवरं लेस्सापरिणामेणं ते-
उलेस्सा वि, जोगपरिणामेणं कायजोगी, नाखपरिणामेणं न-
त्थि, अन्नाखपरिणामेणं महअन्नाणी सुयअन्नाणी, दंसख-
परिणामेणं मिच्छादिट्ठी सेसं तं चैव । एवं आउवणफ-
इकाइया वि, तेउ वाउ वि एवं चैव, नवरं लेस्सापरि-
णामेणं जहा नेरइया, वेइदिया गतिपरिणामेणं तिरियगति-
या, इंदियपरिणामेणं वेइदिया, सेसं जहा नेरइयाणं, नवरं
जोगपरिणामेणं वयजोगी कायजोगी, नाखपरिणामेणं
आभिखिबोहियनाणी वि सुयनाणी वि, अन्नाखपरिणामेणं
मतिअन्नाणी वि, सुयअन्नाणी वि शो वि भंगनाणी, दंसख-
परिणामेणं सम्मादिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी वि नो सम्मामिच्छा-
दिट्ठी वि, सेसं तं चैव, एवं० जाव चउरिदिया, नवरं इंदि-
यपरिवुड्डी कायन्वा । पंचिदियवितिरुखजोगिया गइपरि-
णामेणं तिरियगतिया, सेसं जहा नेरइयाणं, नवरं लेस्सा-
परिणामेणं ० जाव सुकुलेस्सा वि, चरितपरिणामेणं नो
चरिणी अचरिणी वि चरिणाचरिणी वि, वेदपरिणामेणं
इत्थीवेदगा वि पुरिसवेदगा वि नपुंसगवेदगा वि । मणुस्सा
गतिपरिणामेणं मणुयगतिया, इंदियपरिणामेणं पंचिदिया
अचिदिया वि, कसायपरिणामेणं कोहकसाई वि० जाव
अकसाई वि, लेस्सापरिणामेणं कएहलेस्सा वि ० जाव अले-
स्सा वि, जोगपरिणामेणं मणजोगी वि० जाव अजोगी वि,

उवअंगपरिणामेणं जहा नेरइया, नाखपरिणामेणं आ-
भिखिबोहियनाणी वि० जाव केवलनाणी वि । अन्नाख-
परिणामेणं तिभि वि अन्नाणा, दंसखपरिणामेणं तिभि
वि दंसणा, चरितपरिणामेणं चरिणी वि अचरिणी
वि चरिणाचरिणी वि । वेदपरिणामेणं इत्थीवेदगा वि पु-
रिसवेदगा वि नपुंसगवेदगा वि अवेदगा वि, वाणमंतरा ग-
तिपरिणामेणं देवगनिया, जहा असुरकुमारा, एवं जोइसि-
या वि, नवरं तेउलेस्सा । वेमाणिया वि एवं चैव, नवरं
लेस्सापरिणामेणं तेउलेस्सा वि पम्हलेस्सा वि सुकुलेस्सा
वि । सत्तं जीवपरिणामे ॥ १२३ ॥

“गइपरिणामे णं भंतं । कइयिहे” इत्यादि पाठसिद्धयः । सं-
प्रति नेरयिकाऽऽद्यां यः परिणामविशेषोर्विशिष्टास्तथाप-
निपादयति-“नेरइया इत्यादि” सुगमं, नवरं नेरयिकाणां कृ-
ष्णनीलकापोतकपाः तिष्ठ एव लेख्या न श्याः, ता अपि
तिष्ठः पृथिवीक्रमेणैवम-आयोज्योः पृथिव्याः कापोत-
लेख्या, तृतीयस्यां कापोतलेख्या नीललेख्या च, चतुर्थ्यां नील-
लेख्या, पञ्चम्यां नीललेख्या कृष्णलेख्या च, षष्ठीमस्तथाः कृष्ण-
लेख्येव । तत उक्तम्-“कएहलेस्सा वि नीललेस्सा वि काउले-
स्सा वि ।” तथा तिर्यकुपञ्चिन्द्रियमनुष्यव्यतिरेकेणागम्य च-
रित्रपरिणामः सर्वथा न भवति, भवत्याप्राप्त्याप्य, ततः कृ-
तश्चारित्रपरिणामनिषेधः, वेदपरिणामाच्चत्तयां च नेर-
यिका नपुंसका एव न श्रियाः, नापि पुरुषाः । “नायकमम्-
च्छिन्नो नपुंसकाति” (तत्त्वा० अ० २ सूत्रम् ४०) इति वचनात्
एवमसुरकुमारानामपि, नवरं गतिमधिकृत्य देवगतिका-
स्तेषां च महच्छिकानां तेजोलेश्याऽपि भवति, तत उक्तम्-
“तेउलेस्सा वि” इति । वेदपरिणामाच्चत्तयां श्रियाः
पुरुषा वा न नपुंसकाः, देवानां तेषु वक्तव्यताः संभवान् ।
तथा पृथिवीकायिकान्त्रे, नवरं (लेस्सापरिणामं) न इत्यादि
इह पृथिव्यन्तुवतत्पत्नीनां तेजोलेश्याऽपि सम्भवति, येन सौ-
धमंशानपर्यन्तानां देवानामेतेषु वादसंभवान् । तत उक्तम्-
“तेउलेस्सा वि नि” । एतेषां च पृथिव्यादीनां पञ्चानामपि
साप्ताद्वनसम्यक्त्वमपि न भवति, आगमं निषेधान् ततो ज्ञा-
ननिषेधः सम्यक्त्वनिषेधश्च कृतः, सम्प्रगमिण्यात्परिणा-
मस्तु सङ्घिषञ्चिन्द्रियाणां भवति न शेषाणां ततस्त्वनिषेधः,
इति द्रव्याऽऽदीनां पुनः कयाञ्चिन् करणायप्यमावश्यानां सा-
प्ताद्वनसम्यक्त्वमावश्येते, ततस्ते ज्ञानपरिणान् अपि सम्यक्-
हृष्टेऽप्युक्ताः, तिर्यक्पञ्चिन्द्रियाणां च षडपि लेख्याः सम्भ-
वन्ति । ततः सूत्रे उक्तम्-“जाव सुकुलेस्सा वि इति” तथा-
देशतश्चारित्रपरिणामोऽपि नेयमुल्लसति । तत उक्तम्-“च-
रिणाचरिणी वि इति ।” तथा ज्योतिष्काणां तेजोलेश्येव
केवला न शेषा लेख्याः । ततोऽभिहितम्-“लेस्सापरिणामे णं
तेउलेस्सा ति ।”

(३) अजीवपरिणामः-

अजीवपरिणामे शं भंते । कतिविहे पयसे ? गोयमा !
दसविहे पयसे । तं जहा-बंधखपरिणामे १, गइपरिणामे २,
संठाणपरिणामे ३, भेदपरिणामे ४, वक्खपरिणामे ५,

गंधपरिणामे ६, रसपरिणामे ७, कासपरिणामे ८, अगुरुलघुपरिणामे ९, स्रवपरिणामे १० ॥ १८४ ॥
बंधपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! दुविहे पस्यते । तं जहा-शिद्धबंधपरिणामे य, लुक्खबंधपरिणामे य ।

“समाधिद्वयाए बंधो, न होइ समलुक्खयाए वि श होइ।
वेमाखियद्वलुक्ख-सण्णेष बंधो उ खंधाणं ॥ ? ॥
शिद्धस्स शिद्धेष द्युयाहिण्णं,
लुक्खस्स लुक्खेष द्युयाहिण्णं ।
शिद्धस्स लुक्खेष उवेइ बंधो,
जहवज्जो विसमो समो वा ॥ २ ॥”

गतिपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! दुविहे पस्यते । तं जहा-कुसमाखगतिपरिणामे य, अकुसमाखगतिपरिणामे य १ । अहवा-दीहगतिपरिणामे य, हस्सगतिपरिणामे य २ । संठाणपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! पंचविहे पस्यते । तं जहा-परियंदलसंठाणपरिणामे जाव आयतसंठाणपरिणामे ३, भेदपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! पंचविहे पस्यते । तं जहा-संदभेदपरिणामे जाव उकारियाभेदपरिणामे ४ । वक्कपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! पंचविहे पस्यते । तं जहा-कालवक्कपरिणामे जाव सुक्किलवक्कपरिणामे ५ । गंधपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! दुविहे पस्यते । तं जहा-सुग्मिगंधपरिणामे य, दुग्मिगंधपरिणामे य ६ । रसपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! पंचविहे पस्यते । तं जहा-तिचरसपरिणामे जाव महुररसपरिणामे ७ । कासपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते । गोयमा ! अद्विहे पस्यते । तं जहा-कखडकासपरिणामे य० जाव लुक्खकासपरिणामे य ८ । अगुरुलघुपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! एगानारे पस्यते ९ । स्रवपरिणामे षं भंते ! कतिविहे पस्यते ? गोयमा ! दुविहे पस्यते । तं जहा-सुग्मिस्रवपरिणामे य, दुग्मिस्रवपरिणामे य १० । सेत्ते अजीवपरिणामे ११ ॥ १८५ ॥

(बंधपरिणामे षं भंते ! इत्यादि) स्निग्धबन्धनपरिणामो रूक्खबन्धनपरिणामश्च । तत्र स्निग्धस्य सत्तो बन्धनपरिणामः स्निग्धबन्धनपरिणामः । तथा रूक्खस्य सत्तो बन्धनपरिणामः रूक्खबन्धनपरिणामः । बध्दुग्मो स्वगानिकेवस्त्वचको । अथ कथं स्निग्धस्य सत्तो बन्धनपरिणामो भवति, कथं वा रूक्खस्य सत्त इति बन्धनपरिणामस्य लक्षणमाह- (समनिजयाए इत्यादि) परस्परं समस्निग्धतायां समगुणस्निग्धतायाम्, तथा परस्परं समरूक्खतायां समगुणरूक्खतायां बन्धो न भवति, किं तु यदि परस्परं स्निग्धत्वस्य रूक्खत्वस्य च विषयमात्रा भवति तदा बन्धः इच्छानानुयुज्यते । इयमत्र

भावना-समगुणस्निग्धस्य परमावादेः समगुणस्निग्धेन परमाएवादिना सह सम्बन्धो न भवति, तथा समगुणरूक्खस्यापि परमावादेः समगुणरूक्खेण परमाएवादिना सह संबन्धो न भवति, किं तु यदि स्निग्धः स्निग्धेन रूक्खः रूक्खेण सह विषयगुणो भवति तदा विषयमात्रत्वाद्भवति तेषां परस्परं सम्बन्धः । विषयमात्रया बन्धो भवतीत्युक्तम्, ततो विषयमात्रानिरूपणार्थमाह- (शिद्धस्स शिद्धेष द्युयाहिणेत्यादि) यदि स्निग्धस्य परमाएवादेः स्निग्धगुणेत्येव सह परमाएवादिना बन्धो भवितुमर्हति तदा नियमाद् व्याक्रियाधिकगुणेत्येव, परमाएवादिनेति भावः, रूक्खगुणस्यापि परमाएवादेः रूक्खगुणेन परमाएवादिना सह यदि बन्धो भवति तदा तस्याऽपि तेन व्याक्रियाधिकगुणेत्येव नाप्त्या, यदा पुनः स्निग्धरूक्खयोः बन्धस्तदा कथमिति चेदत आह- (निजस्स लुक्खेत्यादि) स्निग्धस्य रूक्खेण सह बन्ध उपेत उपपद्यते जघन्यवज्जो विषयः समो वा । किमुक्तं भवति ? एकगुणस्निग्धमेकगुणरूक्खं च मुक्त्वा शेषस्य द्विगुणस्निग्धाऽपि द्विगुणरूक्खाऽदिना सर्वेषु बन्धो भवतीति । उक्तो बन्धनपरिणामः अभूना गतिपरिणाममाह- (गतिपरिणामे षं भंते ! इत्यादि) द्विविधो गतिपरिणामः । तद्यथा-स्पृशहतिपरिणामोऽस्पृशहतिपरिणामश्च । तत्र वस्तुवत्परिणामो गतिपरिणामः स स्पृशहतिपरिणामो, यथा-ठिकरिकाया जलस्योपरि यत्नेन तिर्यग् प्रक्षिप्तायाः । सा हि तथा प्रक्षिप्ता सती आपान्तराले जलं स्पृशन्ती २ गच्छति, बालजनप्रक्षिप्तमेतत् । तथा अस्पृशतो गतिपरिणामोऽस्पृशहतिपरिणामः, यद्भस्तु न केनापि सहापान्तराले संस्पर्शनमनुभवति तस्यास्पृशहतिपरिणाम इति भावः । अन्ये तु व्यावृत्त-स्पृशहतिपरिणामो नाम येन प्रयत्नविशेषात् क्षेत्रप्रदेशान् स्पृशन् गच्छति, अस्पृशहतिपरिणामो येन क्षेत्रप्रदेशान् अस्पृशन्नेव गच्छति, तत्र बुद्ध्यामहे, नभसः सर्वव्यापिनया तत्प्रदेशसंस्पर्शेऽन्यतिरेकेण गतिरसम्भवान् । बहुभुतेभ्यो वा परिभाचनीयम् । अत्रैव प्रकारान्तरमाह- (अहवा दीहगतिपरिणामे य, हस्सगतिपरिणामे य इति) अर्थवति प्रकारान्तरे । अन्यथा वा गतिपरिणामो द्विविधः । तद्यथा-दीर्घगतिपरिणामो, ह्रस्वगतिपरिणामश्च । तत्र विकृष्टदेशान्तराप्रतिपरिणामो दीर्घगतिपरिणामस्तद्विपरीतो ह्रस्वगतिपरिणामः २, परिमयइत्ताऽदि संस्थानविशेषाः स्वयदभेदाऽन्येषां प्रागेव व्याख्याता इति न भूयो व्याख्यायन्ते ३, अगुरुलघुपरिणामो भावाः-दिद्वल्लानां “कम्मगमणयासारा, एयाइ अगुरुलघुयाइ” इति वचनात् । तथा अमृतं द्रव्याणां वाऽऽकाशाऽऽदीनाम्, अगुरुलघुपरिणामप्रहणमुपलक्षणं, तेन गुरुलघुपरिणामोऽपि द्रव्यः, स बोद्धव्यः-दिद्वल्लानां तेजसद्रव्याणो तेजसद्रव्याणोऽन्तानामवसेयः, “बोरालिय वेउरिका-आहारं तेव गुरुलघुव्वा ” इति वचनात् । (सुग्मिसहे इति) शुभशब्दः (दुग्मिसह इति) अशुभशब्दः । प्रज्ञा ० १३ पव । स्थान ० । आ ० म० । सूत्र ० । आ ० चु० ।

(४) स्निग्धः पुत्रलाभ परिणामवन्तः-

एतं गं भंते ! पांगले तीतमण्यं सासयं समयं लुक्खी-समयं अलुक्खीसमयं लुक्खी वा अलुक्खी वा पुत्ति च षं

परिणाम

करणेण अशेगवयणं अशेगरूढं परिणामं परिणमह, अहे से परिणामं निजिषि भवह, तत्रो पच्छा एगवो एगरूढे सिया।। हंता गोयमा । एस रं पोमले तीतं तं चेव० जाव एगरूढे सिया । एस रं भंते । पडुपयणं सासयं समयं एवं चेव । एवं अशागयमणंते पि । एस रं भंते । खंघे तीतमणंते एवं चेव । खंघे वि जहा पोमले । एस रं भंते । जीव तीतमणंते सासयं समयं दुखीसमयं अदुखीसमयं दु - क्खी वा अदुक्खी वा पुत्वि च रं करणेण अशेगभावं अशेगभूतं परिणामं परिणमह । अहे से विष निजिषि भवह, तत्रो पच्छा एगभावे एगभूते सिया ।। हंता गोयमा । एस रं जीवे० जाव एगभूए सिया । एवं पडुपयणं सासयं समयं, एवं अशागयमणंते सासयं समयं । परमाणुपोमले रं भंते । सासए असासए ।। गोयमा । सिय सासए, सिय असासए । मे क्खेण्णे भंते । एवं वुचइ सिय सासए, सिय असासए ।। गोयमा । दब्बइयाए सासए, बसपजवेहिं० जाव फासपजवेहिं असासए, ते तेण्णं० जाव सिय असासए ।।

“ पोमल १ खंघ २ जीवे ३, परमाणु सासए य ४ चग्मे य ५ । उविहे खलु परिणामं, अज्जीवाणं च जीवाणं ॥६॥ ” अस्याध्याये उद्देशकार्थोपमेमावगम्य एवेति । (पुग्लं लि) पुग्लः परमाणुः स्कन्धरूपश्च । (नीतमणंते सासयं समयं ति) विभक्तिपरिणामादतीते अनन्ते अपरिणामत्वात् शाश्वतं अक्षयत्वात् समये काले । (समयं लुक्खी ति) समयमेकं यावत् क्लृप्तरूपेण द्वावादक्खी । तथा- (समयं अलुक्खी ति) समयमेकं यावदक्लृप्तरूपेण द्वावादक्खी । अत्ररूपेण यान् बभूव । इदं च पट्टइयं परमाणो स्कन्धे च सम्भवति । तथा (समयं लुक्खी वा अलुक्खी वा लि) समयमेव क्लृप्तरूपेण, क्लृप्तरूपेण लक्षणस्पर्शद्वयेपेनो बभूव । इदं च स्कन्धापेक्षया नो धातुः (ऽऽदिस्कन्धे देशो क्लृप्तादेशश्च क्लृप्ता भवतीति । एवं गुणपट्टस्तिगस्पर्शवत्त्वमयो, वाशब्दौ चेह समुच्चयायौ, एवंरूपश्च सखत्वा किमनेकवर्णः (ऽऽदिपरिणामं परिणमति । पुनश्चेकवर्णः (ऽऽदिपरिणामः स्यादिति पुच्छुब्राह- (पुत्वि च रं करणेण अशेगवयणं अशेगरूढं परिणामं परिणमह इत्यादि) पूर्वं च एकवर्णः (ऽऽदिपरिणामादशेगं करणेन प्रयेगकरणेन विभक्तिकरणेन वा; अनेकवर्णं कालनैलः (ऽऽदिवर्णमेवेन अनेकवर्णं, गन्धरसस्पर्शवत्त्वान्भेदेन परिणामं पर्यायम् । (परिणमह लि) अतीतकालविययत्वादेव पाँजान्तानिति द्रष्टव्यम् । पुग्ल इति यकृतम्, स च यदि परमाणुस्तदा समयभेदेनैकवर्णः (ऽऽदिस्वं परिणतवान्, यदि च स्कन्धस्तदा सौमयेनापीति (अहं से लि) अथ अनन्तरं स गव परमाणां स्कन्धस्य चानेकवर्णः (ऽऽदिपरिणामो निर्जालः क्षीणो भवति, परिणामान्तराऽऽधायककारणोपनिपातवशात्, तः पश्चाज्जिज्ञानानन्तरम् एकवर्णोपेतवर्णोन्तरत्वादेकरूपेण विभक्तितन्त्राऽऽदियथापेक्षया उपपर्यायानामपेक्षत्वात् । (सि य लि) बभूव, अतीतकालविययत्वादेवेति प्रश्नः । इहो. चरमेतदेवेति-अनेन च परिणामिता पुग्लद्रव्यस्य प्रतिपादि-

तेति । (एस लमित्यादि) वर्तमानकालस्य, तत्र च (पडुपयणं ति) विभक्तिपरिणामात्पुनश्चेकवर्णमने शाश्वते सर्वेषु तस्य भावात्समये कालमात्रे । (एवं चेव लि) करणापूर्वस्पर्शोक्तमिदं दृश्यम्- (समयं लुक्खी समयं अलुक्खी समयं लुक्खी वाऽलुक्खी वेत्यादि) यद्वाहानन्तमिति नाधीनं, तद्वर्तमानसमयस्यानन्तवासम्भवात् अतीतानागतमनुचर्यस्तु अशेगनामव्यधीनं तयोरनन्तवासम्भवात् । अनन्तरं पुग्लस्वरूपं निरूपितं, पुग्लश्च स्कन्धो भवतीति । पुग्लमेदभूतस्य स्कन्धस्य स्वरूपं निरूपयद्वाह- (एस रं भंते । खंघे इत्यादि) स्कन्धश्च स्वदेशोपेत्या जीवोऽपि अशेगतीत्यमेव जीवस्वरूपं निरूपयद्वाह- (एस रं भंते । जीव इत्यादि) एष प्रत्यक्षो जीवोऽतीतऽनन्ते शाश्वतं समये समयमेकं दुःखी, दुःखहेतुयोगात्मक्यं चादुःखी, सुखहेतुयोगाद्भूतत्वं समयमेव च दुःखी वा, अदुःखी वा, वाशब्दयोः समुच्चयापेक्षत्वात्-दुःखी च सुखी च तदनुयोगात् पुनरेकदा दुःखसुखवेदनमस्त्येकार्थयोगात्वाजीवस्येति । एवंरूपश्च सखत्वा स्वेहेतुतः किमनेकभावपरिणामं परिणमति । पुनश्चेकभावपरिणामः स्यादिति पुच्छुब्राह- (पुत्वि च रं करणेण अशेगभावं अशेगभूतं परिणामं परिणमइत्यादि) पूर्वं च एकभावपरिणामादशेगं करणेन कालस्वभावाऽऽदिकारणवद्वैतितया शुभाशुभकर्मव्यवहृतुभूतया क्रियया अनयो भावः पर्यायो दुःखित्वाऽऽदिकर्मा यस्मिन् स तथा, तमेकभावं परिणाममिति योगः । (अशेगभूतं लि) अनेकभावव्याप्येनैकरूपं परिणामं स्वभावात् । (परिणमह लि) अतीतकालावयवयादस्य परिणतवान् प्राप्तवान् इति । (अहं से लि) अथ तदुःखित्वाऽऽद्यनेकभावहेतुभूतम् । (वियजिंज लि) तदेतत्तत्तत्कर्म, उपलक्षणव्याख्यास्य ज्ञानाऽऽदिकर्मायाऽऽदि च निर्जालं क्षीणं भवति, ततः पश्चात् । (एकभावं लि) अतो भावः सांसारिकसुखविययत्वात्वाभावेकरूपवर्णः यस्यासावेकभावाऽन एव च एकमेव एकवर्णं प्राप्तः । (सिय लि) बभूव, कर्मकृतपद्मोन्निर्गन्धरहादिति प्रश्नः । इहोत्तरमेतदेव, एवं प्रत्युत्पन्नाऽऽगतस्य अपर्याप्त । पूर्वं स्कन्ध उक्तः, स च स्कन्धरूपत्वागाद्विनाशो भवति, एवं परमाणुरपि स्थाश्च धेयाश्च शब्दायामाह- (परमाणु इत्यादि) (परमाणुपोमलेति लि) पुग्लः स्कन्धोऽपि स्यादेतः परमाणुग्रहणम् (सासए लि) शब्दद्रव्याकाश्चर्याने नित्यः, अशाश्वतस्त्वनिः । (सिय सासए लि) कथंक्षिण्णः । (दृष्टव्यया ए लि) द्रव्यमुपेक्षितपर्यायं वस्तु नदीवार्थो द्रव्याधर्मनदीवत्त्वस्ता तथा द्रव्याधर्मता, शाश्वतः, स्कन्धान्तर्भावःपि परमाणुवस्त्याविनष्ट्याऽम्भक्षितव्यपदेशान्नरव्यपदेशव्याप्तः । (बसपजवेहिं लि) परिणामस्यान्तं नाच्छ्रित्य येन पर्याय विशेषः । यधर्मा इत्यनर्थान्तरम् । ते च वर्णाऽऽदिभेदादनेकवर्ण्यतां विशिष्यते-वर्णस्य पर्याय वर्णपर्याय अनन्तः । (अमासए लि) विनाशो पर्यायाणां पर्यायत्वेन विनश्यत्वात्दिनि भ० १४ श० ३ उ० । (देवो वात्तापुग्लनादाय परिणामयितुं शक्नु इति विडम्बणा) शब्दे वक्ष्यते । (लेखनां परस्परपरिणामः ' लेख्सा ' शब्दे वक्ष्यते)

(५) पुग्लपरिणामः-

कद्विहे रं भंते । पोमलपरिणामे पक्खे ।। गोयमा । वं-

पंचविहे पोग्लपरिणामे पयस्ये । तं जहा-वधपरिणामे । गंध-
परिणामे । रसपरिणामे, फासपरिणामे, संडाखपरिणामे । व-
धखणपरिणामे गं भंते ! कइविहे पयस्ये ? । गोयमा ! पंच-
विहे पयस्ये । तं जहा-कालवधपरिणामे० जाव मुकिळ्व-
रणपरिणामे । एवं एणसं अभिलावणं गंधपरिणामे दुविहे,
रसपरिणामे पंचविहे । फासपरिणामे अइविहे । संडाख परि-
णामे गं भंते ! कइविहे पयस्ये ? । गोयमा ! पंचविहे
पयस्ये । तं जहा-परिमंडलसंडाखपरिणामे० जाव आ-
ययसंडाखपरिणामे ॥

(परिमंडलसंठाणपरिणामे ति) इह परिमण्डलसंस्थानं
 धलयाऽऽकारं । यावत्करणञ्च—“वृष्टसंठाणपरिणामे, तंसं-
 संठाणपरिणामे, चउरंसंठाणपरिणामे,” ति दृश्यम् ।
 अ ०८ शु० १० उ० ।

(६) वर्णगन्धरसस्पर्शसंस्थानपरिणताः पुद्गलाः—

(से किं तं रुचिञ्जलीयपल्लवणा इत्यादि 'अजीवपल्लवणा' शब्दे प्रथमभागे २०६ पृष्ठे "संठाणपरिणया" इत्यन्तं गतम्)

जे वरुणपरिणया ते पंचविहा परणुत्ता । तं जहा-
कालवमपरिणया नीलवमपरिणया लोहितवमपरिणया
हालितवमपरिणया मुक्लिन्नवमपरिणया । जे गंधपरिणया
ते दुविहा पम्पत्ता । तं जहा-मुन्मिभगंधपरिणया य, दु-
न्मिभगंधपरिणया य । जे रसपरिणया ते पंचविहा पम्पत्ता । तं
जहा-तिचरसपरिणया कट्टयरसपरिणया कसायरसरिण-
या अंबिलरसपरिणया मधुररसपरिणया । जे फासपरिणया
ते अद्विहा पम्पत्ता । तं जहा-कनखडफासपरिणया म-
उयफासपरिणया गुरुफासपरिणया लहृयफासपरिणया
सीयफासपरिणया उसिणफासपरिणया शिद्धफासपरिणया
या लुक्कफासपरिणया । जे संठाणपरिणया ते पंचविहा प-
म्पत्ता । तं जहा-परिमंडलसंठाणपरिणया वट्संठाणपरिण-
या तंसंठाणपरिणया चउरंसंठाणपरिणया आयतसं-
ठाणपरिणया ॥

(३) वक्ष्यपरिग्रहा इत्यादि । ये वक्ष्यपरिग्रहास्ते पञ्चविधाः । प्रथमा । तत्पद्या-रूपव्यवर्तिपरिग्रहाः कज्जलऽऽदिबन्, नीलवर्णपरिग्रहाः नीलपारिवर्तवन्, लोहितवर्णपरिग्रहाः हिरुमुलकाऽऽदिबन्, हारिद्वर्णपरिग्रहाः हरिद्वऽऽदिबन्, शुक्लवर्णपरिग्रहाः शङ्खऽऽदिबन् । ये मध्यपरिग्रहास्ते द्विविधाः प्रथमाः । तत्पद्या-सुरभिगन्धपथपरिग्रहाः, दुरभिगन्धपथपरिग्रहाः । च-द्वितीयाः पश्चिममध्यर्धे प्रदि विशिष्टाः पश्चिमार्धायाम्नाथी । तथा त्रि-तृथ्या कथञ्चिद्विषयिताः सामग्रीवशतः सुरभिगन्धपथपरिग्रहाः अजने तथा कथञ्चिद्विषयिता एव सामग्रीवशतः दुरभिगन्धपथपरिग्रहामपरीति, सुरभिगन्धपथपरिग्रहाः कथं तथा प्रीत्यवच्छाऽऽद्यः, दुरभिगन्धपथपरिग्रहाः लघुनाऽऽदिबन् । ये रसपरिग्रहास्ते पञ्चविधाः प्रथमाः । तत्पद्या-तिरुकरसपरिग्रहाः, तिरुकरसपरिग्रहाः अपककरसपरिग्रहाऽऽदिबन्, अस्मरसपरिग्रहाः

प्रमलवेतसाऽऽदिवन् । मधुररसपरिणताः शर्कराऽऽदिवन् । ये
स्पर्शपरिणतास्तेऽद्विधाः प्रभवाः । नद्यथा-कर्कशस्पर्शपरि-
णताः पाषाणाऽऽदिवन् । मृदुस्पर्शपरिणता हंसकराऽऽदिवन् ।
गुरुकस्पर्शपरिणता वज्राऽऽदिवन् । लघुकस्पर्शपरिणता शर्क-
रुलाऽदिवन् । शीतस्पर्शपरिणता मृशालाऽदिवन् । उष्णस्पर्श-
परिणता वज्रादिभ्यः । सिग्धस्पर्शपरिणता घृताऽदिवन् ।
रक्तशरीरपरिणता भस्माऽदिवन् । ये संस्थानपरिणतास्ते पञ्च-
विधाः प्रभवाः । नद्यथा-परिमण्डलसंस्थानपरिणता बल्य-
वत् । वृत्तसंस्थानपरिणताः कुलालवक्त्राऽदिवन् । व्यस्रसं-
स्थानपरिणताः शुष्कादत्राऽदिवन् । चतुरस्रसंस्थानपरिणताः
कुम्भिकाऽदिवन् । आयतनसंस्थानपरिणता द्रव्याऽदिवन् ।
एतानि च परिमण्डलाऽदीनि संस्थानानि घनप्रत्यभेदेन द्वि-
विधानि भवन्ति, पुनः परिमण्डलमपह्राय शेषानि त्रैजःप्रद-
शजनिता नि युग्मप्रदेशजननीमीति द्विधा । तत्रोक्तं चरि-
तम्भिकाऽदिसर्वस्यन्तानुनिपेक्षसर्वस्यप्रदेशावगाढं वे-
ति प्रतीतमेव । जवन्त्यं तु प्रतिनियतसंख्यपरमायात्मकम्,
अतो नानिर्दिष्टं ज्ञातुं शक्यते इति विनियजनामुक्त्या तत्प-
दर्थं यत्-तत्रौजःप्रदेशप्रतनवृत्ते पञ्चपरमाणिपेक्षं पञ्चाऽऽ-
काशप्रदेशावगाढं च । तद्यथा-चक्रः परमाणुस्यै स्थान्य-
ते, अयथाः क्रमणं पूर्वाऽद्विदुः च तत्पर्यु-

कचकाऽकारिण व्यवस्थाप्यन्ते, ततस्तत्परिहारेण शेषा अप्रैः
 श्रौतःप्रदेशं यन्मुक्तं समप्रदेशं समप्रदेशावगाढं च । तच्चैवम-
 तत्रैव पञ्चप्रदेशं प्रतन्वुत् मध्यस्थित्यन्त परमाणुरपि रिष्टाद-
 धस्तापच एवैकाऽणुव्यवस्थाप्यते, तत एवै समप्रदेशं भवति
 १. युग्मप्रदेशं यन्मुक्तं ढात्रिंशत्प्रदेशं ढात्रिंशत्प्रदेशावगाढं च ।
 तच्चैवम्-पूर्वोक्ताद्वादाश्रयश्रौतऽऽत्मकस्य प्रतन्वुत्स्यपरि-
 ढादश, तत उपरिष्टादधोभायै चत्वारश्चत्वारः परमाणव इति
 २. श्रौतःप्रदेशं प्रतन्वुत्त्रिंशत्प्रदेशं त्रिंशत्प्रदेशावगाढं च ।
 तच्चैवम्-पूर्वं त्रिंशत्प्रदेशं व्यस्यते, तत श्रावस्थ्यं पदपर-
 ण्णुः ।

१००

युग्मप्रदेशं प्रतन्वुत्त्रिंशत्प्रदेशं त्रिंशत्प्रदेशावगाढं च ।

[illegible]

एते मीलिताः पञ्चत्रिंशद्भवन्ति ३ युग्मप्रदेशं घनज्यसं

[illegible]

फासपरिखता वि, संठाणओ परिमंडलसंठाणपरिखता वि
 वट्संठाणपरिखता वि तंसंठाणपरिखता वि चउरसंठा-
 णपरिखता वि आयतसंठाणपरिखता वि २०, जे रसओ कडु-
 यरसपरिखता ते वषओ कालवषपरिखता वि नीलवषप-
 रिखता वि लोहितवषपरिखता वि हालिद्वयषपरिखता वि
 सुकिन्नवषपरिखता वि, गंधओ सुभिगंधपरिखता वि दु-
 भिगंधपरिखता वि, फासओ कक्खडफासपरिखता वि मउ-
 यफासपरिखता वि गुरुयफासपरिखता वि लहुयफासपरिख-
 ता वि सीयफासपरिखता वि उंसिणफासपरिखता वि शिद्ध-
 फासपरिखता वि लुक्खफासपरिखता वि, संठाणओ परि-
 मंडलसंठाणपरिखता वि वट्संठाणपरिखता वि तंसंठाणप-
 रिखता वि चउरसंठाणपरिखता वि आयतसंठाणपरि-
 खता वि २०, जे रसओ कसायरसपरिखता ते वषओ
 कालवषपरिखता वि नीलवषपरिखता वि लोहितव-
 षपरिखता वि हालिद्वयषपरिखता वि सुकिन्नवषप-
 रिखता वि, गंधओ सुभिगंधपरिखता वि दुभिगंधपरिख-
 ता वि, फासओ कक्खडफासपरिखता वि मउयफासपरि-
 खता वि गुरुयफासपरिखता वि लहुयफासपरिखता वि सी-
 यफासपरिखता वि उंसिणफासपरिखता वि शिद्धफासप-
 रिखता वि लुक्खफासपरिखता वि, संठाणओ परिमंडल
 संठाणपरिखता वि वट्संठाणपरिखता वि तंसंठाणपरि-
 खता वि चउरसंठाणपरिखता वि आयतसंठाणपरिखता
 वि २०, जे रनओ अंबिलरसपरिखता ते वषओ काल-
 वषपरिखता वि नीलवषपरिखता वि लोहितवषपरि-
 खता वि हालिद्वयषपरिखता वि सुकिन्नवषपरिखता वि,
 गंधओ सुभिगंधपरिखता वि दुभिगंधपरिखता वि, फास-
 ओ कक्खडफासपरिखता वि मउयफासपरिखता वि गुरुय-
 फासपरिखता वि लहुयफासपरिखता वि सीतफासपरिख-
 ता वि उंसिणफासपरिखता वि शिद्धफासपरिखता वि लु-
 क्खफासपरिखता वि, संठाणओ परिमंडलसंठाणपरिखता
 वि वट्संठाणपरिखता वि तंसंठाणपरिखता वि चउरसं-
 ठाणपरिखता वि आयतसंठाणपरिखता वि २०, जे रसओ
 महुसरसपरिखता ते वषओ कालवषपरिखता वि नीलवषप-
 रिखता वि लोहितवषपरिखता वि हालिद्वयषपरिखता वि
 सुकिन्नवषपरिखता वि, गंधओ सुभिगंधपरिखता वि दुभि-
 गंधपरिखता वि, फासओ कक्खडफासपरिखता वि मउय-
 फासपरिखता वि गुरुयफासपरिखता वि लहुयफासपरिखता
 वि सीतफासपरिखता वि उंसिणफासपरिखता वि शिद्धफा-
 सपरिखता वि लुक्खफासपरिखता वि, संठाणओ परिमंडल
 संठाणपरिखता वि वट्संठाणपरिखता वि तंसंठाणपरिख-
 ता वि चउरसंठाणपरिखता वि आयतसंठाणपरिखता वि

ख्या वि मधुरसपरिणता वि, फासओ कक्खडफासपरिण-
या वि मउयफासपरिणया वि गुरुयफासपरिणया वि लहु-
यफासपरिणया वि सीतफासपरिणया वि उसिणफासप-
रिणता वि, संठाणओ परिमंडलसंठाणपरिणया वि वडसं-
ठाणपरिणया वि तंमसंठाणपरिणया वि चउंसंठाणपरि-
णया वि आयतसंठाणपरिणया वि २२, १=४ । जे संठा-
णओ. परिमंडलसंठाणपरिणता ते वणओ कालवणप-
रिणया वि नीलवणपरिणया वि लोहितवणपरिणया वि
हालिदवणपरिणया वि सुक्खिवणपरिणता वि, गंधओ
सुभिगंधपरिणता वि दुभिगंधपरिणता वि, रसओ तिच-
रसपरिणया वि कडुरसपरिणया वि कसायरसपरिणया वि
अंबिलरसपरिणया वि मधुरसपरिणता वि, फासओ क-
क्खडफासपरिणया वि मउयफासपरिणया वि गुरुयफासप-
रिणया वि लहुयफासपरिणया वि सीतफासपरिणया वि उ-
सिणफासपरिणया वि शिद्धफासपरिणया वि लुक्खफासप-
रिणता वि २० । जे संठाणओ वडसंठाणपरिणया ते वणओ
कालवणपरिणया वि नीलवणपरिणता वि लोहितवणप-
रिणता वि हालिदवणपरिणता वि सुक्खिवणपरिणता वि,
गंधओ सुभिगंधपरिणता वि दुभिगंधपरिणता वि,
रसओ तिचरसपरिणता वि कडुरसपरिणता वि क-
सायरसपरिणता वि अंबिलरसपरिणता वि मधुरसप-
रिणता वि, फासओ कक्खडफासपरिणता वि मउय-
फासपरिणता वि गुरुयफासपरिणता वि लहुयफास-
परिणया वि सीयफासपरिणया वि उसिणफासपरिण-
या वि शिद्धफासपरिणता वि लुक्खफासपरिणता वि २० ।
जे संठाणओ तंमसंठाणपरिणता ते वणओ का-
लवणपरिणया वि नीलवणपरिणया वि लोहितवणप-
रिणता वि हालिदवणपरिणता वि सुक्खिवणपरिणता वि,
गंधओ सुभिगंधपरिणता वि दुभिगंधपरिणता वि, रस-
ओ तिचरसपरिणता वि कडुरसपरिणता वि कसायरस-
परिणता वि अंबिलरसपरिणता वि मधुरसपरिणता वि,
फासओ कक्खडफासपरिणता वि मउयफासपरिणता वि
गुरुयफासपरिणया वि लहुयफासपरिणया वि सीतफासप-
रिणया वि उसिणफासपरिणया वि शिद्धफासपरिणया
वि लुक्खफासपरिणया वि २० । जे संठाणओ
चउंसंठाणपरिणता ते वणओ कालवणपरिणता
वि नीलवणपरिणता वि लोहितवणपरिणता वि हालिद-
वणपरिणता वि सुक्खिवणपरिणता वि, गंधओ सुभि-
गंधपरिणता वि दुभिगंधपरिणता वि, रसओ तिचरसप-
रिणता वि कडुरसपरिणता वि कसायरसपरिणया वि अ-
ंबिलरसपरिणता वि मधुरसपरिणता वि, फासओ कक्ख-

फासपरिणता वि मउयफासपरिणता वि गुरुयफासपरिण-
ता वि लहुयफासपरिणता वि सीतफासपरिणता वि उसिण-
फासपरिणता वि शिद्धफासपरिणया वि लुक्खफासपरिणया
वि २० । जे संठाणओ आयतसंठाणपरिणता ते वणओ
कालवणपरिणया वि नीलवणपरिणया वि लोहितवणपरि-
णया वि हालिदवणपरिणया वि सुक्खिवणपरिणता वि, गं-
धओ सुभिगंधपरिणया वि दुभिगंधपरिणता वि, रसओ
तिचरसपरिणता वि कडुरसपरिणया वि कसायरसपरिण-
या वि अंबिलरसपरिणया वि मधुरसपरिणया वि, फासओ
कक्खडफासपरिणया वि मउयफासपरिणया वि गुरुयफास-
परिणया वि लहुयफासपरिणया वि सीतफासपरिणया वि
उसिणफासपरिणया वि शिद्धफासपरिणया वि लुक्खफास-
परिणया वि २०, १०० ।

(जे वज्जतो इत्यादि) ये स्कन्धाऽऽद्यो वर्णनो वर्णनाधि-
स्य कालवर्णपरिणता अपि भवन्ति, ते गन्धतो गन्धमा-
धिस्य सुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, दुरभिगन्धपरि-
णता अपि । किमुक्तं भवति ?-गन्धमधिकृत्य ते भान्याः,
केचिदुरभिगन्धपरिणता भवन्ति, केचिदुरभिगन्धपरिण-
ताः, न तु प्रातिपदिके कश्चिदुरभिगन्धपरिणता एवेति । एवं
च रसतः स्पष्टतः संस्थानतश्च ध्यात्वा, तत्र द्वौ गन्धौ,
पञ्च रसाः, अष्टौ स्पर्शाः, पञ्च संस्थानानि । एतच्च भौमि-
ता विशीर्षादिभिः कृष्णवर्णपरिणता एतावतो अहान् लभ-
न्ते २०, एवं नीलवर्णपरिणता अपि २०, लोहितवर्णपरिण-
ता अपि २०, हादिद्रव्यपरिणता अपि २०, शुक्लवर्णप-
रिणता अपि २०, एवं पञ्चान्यर्थैस्तैश्च शतम् १०० । ग-
न्धमधिकृत्याऽऽह-(जे गंधओ इत्यादि) ये गन्धतो गन्धम-
धिकृत्य सुरभिगन्धपरिणतामपरिणतास्ते वर्णतः कालवर्णप-
रिणता अपि नीलवर्णपरिणता अपि लोहितवर्णपरिणता
अपि हादिद्रव्यपरिणता अपि शुक्लवर्णपरिणता अपि ५,
एवं रसतः ५, स्पर्शतः ८, संस्थानतः ५ । एतच्च भौमि-
तास्त्वोविशतिः २३, इति सुरभिगन्धपरिणतास्त्वोविशति-
भूतान् लभन्ते, एवं दुरभिगन्धपरिणता अपि २३, ततो ग-
न्धपदेन तस्यां अहान्तां पदवत्त्वादिशन् ४६ । रसमधिकृ-
त्याऽऽह-ये रसतो रसमधिकृत्य तिक्कुरसपरिणतास्ते वर्णतः
५, गन्धतः २, स्पर्शतः ८, संस्थानतः ५ । एते सर्वेऽपि एक-
त्र भौमिता विशीर्षादिभिः तिक्कुरसपरिणता विशीर्षमहान्-
लैलभन्ते २०, एवं कडुरसपरिणताः २०, कसायरसपरि-
णताः २०, अम्बरसपरिणताः २०, मधुरसपरिणताश्च
२० । एवं रसपञ्चकं वर्णयोगं लब्धं अहंकारां शतम्-१०० ।
(इत्यादि) स्पर्शमधिकृत्याऽह-(जे फासतो कक्खडफासप-
रिणया इत्यादि) ये स्पर्शतः कक्खडफासपरिणतास्ते वर्णतः
५, गन्धतः २, रसतः ५, स्पर्शतः २, प्रातिपदिकस्थयोगाभा-
वान् संस्थानतः ५ । एते सर्वेऽप्येकत्र भौमितास्त्वोविश-
तिः २३, एतावतो अहान् कक्खडफासपरिणता लभन्ते
२३, एतावत एव सुदुस्पर्शपरिणताः २३, गुरुस्पर्शपरिणताः २३,
लघुस्पर्शपरिणताः २३, शीतस्पर्शपरिणताः २३, उष्णस्पर्-

शेषपरिणताः २३, स्तिग्धस्पर्शपरिणताः २३, रूक्षस्पर्शपरिणताः २३ । एतेष्वधिकं मीलेने जानं भङ्गकानां चतुरश्रस्याधिकं शयम् ३८ । (इत्यादि) संस्थानमधिकृत्या ५३- (जे सं-
ठागुश्री परिमंडल तंठागु परिणता इत्यादि) ये संस्थानतः परिमंडलसंस्थानपरिणतास्ते वर्णनः ५ गन्धनः २ रसतः ५ स्पर्शतः ८ एते सर्वेऽप्येकत्र मीलना विंशतिः २०, एता वन्तो भङ्गान् परिमंडलसंस्थानपरिणता लभन्ते । एवं वृत्त-
संस्थानपरिणताः २० व्यस्तसंस्थानपरिणताः २० चतुर-
स्रसंस्थानपरिणताः २० आयतसंस्थानपरिणताः २० अ-
मीषां चैकत्र मीलने लब्धं भङ्गकानां शयम् । एतेषां च व-
शेगन्धस्पर्शसंस्थानानां सकलभङ्गसङ्कलने जातानि प-
ञ्चशतानि त्रिंशदधिकानि ५३० । इह यथापि वादरेषु स्कन्धेषु
पञ्चापि वर्णां द्वावपि गन्धां पञ्चापि रसाः प्राप्यन्ते, ततोऽ-
वशिष्टवर्णोऽऽदिव्यतिरेकेण शेषवर्णोऽऽदिभिरपि भङ्गाः
सम्भवन्ति, तथाऽपि तेष्वेव वादरेषु स्कन्धेषु ये व्ययहारतः
केवलरूपवर्णोऽऽनुयेता अपान्तरालस्कन्धा यथा देहस्कन्ध
एव लोचनस्कन्धः कृष्णरक्तदन्तवर्ण एव कश्चिद्वर्णोऽपि
स्पर्शस्पर्शतः एव शुक्र इत्यादि ते इह विचक्षन्ते, तेषां चा
पञ्चगुणान्तराऽऽदि न सम्भवन्ति, स्पर्शविन्नतायां व्यवधिकृत-
स्पर्श प्रति प्रतिपद्यन्तिरेकेणऽप्ये स्पर्शो लोकेऽप्यविरो-
धिना दृश्यन्ते, ततो यथोक्तं भङ्गसंख्या, साऽपि च परि-
स्फुरन्त्यामर्शकृत्यामिहता, अन्यथा प्रत्येकमन्येषां तार-
तम्येनानन्तर्यान् अन्तत्वा भङ्गाः सम्भवन्ति, एतेषां च वर्णा-
ऽऽदिपरिणामानां जयवर्णनंऽप्यवस्थानमेकं समयनुकरोतं-
ऽपेक्षये कालम् । प्रमाणं १ पद ।

(८) द्वीपवमुद्राणां पुद्गलपरिणामव्याप्तेनां च पुद्गला-
नां विशिष्टपरिणामपरिणतानामिन्द्रियप्राप्त्यात्वादीनिन्द्रियवि-
षयपुद्गलपरिणाममाह-

कर्तिविहे सं भंते । इंदियविसए पोमगलपरिणामे पणत्ते ।
गोयमा । पंचविहे इंदियविसए पोमगलपरिणामे पणत्ते । तं
जहा-सोइंदियविसए० जाव फासिंदियविसए । सोइ-
दियविसए सं भंते । पोमगलपरिणामे कर्तिविहे पणत्ते ।
गोयमा । दुविहे पणत्ते । तं जहा-नुमिसदपरिणामे य,
दुमिसदपरिणामे य । एवं चांखिदियविसएहिं त्रि सुकूव-
परिणामे य, दुरूवपरिणामे य । एवं सुमिभंगपरिणामे य,
दुमिभंगपरिणामे य । एवं सुरिसपरिणामे य, दुरिसप-
रिणामे य । एवं सुफासपरिणामे य, दुफासपरिणामे य ।
से खणं भंते । उच्चानएषु सदर्परिणामेसु उच्चानएषु रू-
षपरिणामेसु, एवं गंधपरिणामेसु रसपरिणामेसु य, फास-
परिणामेसु परिणाममाणा पोमगला परिणमतीति वक्तव्यं
भिया । हंता गोयमा । उच्चानएषु सदर्परिणामेसु परिण-
ममाणा पोमगला परिणमतीति वक्तव्यं भिया । से खणं भं-
ते । सुमिसदा पोमगला दुमिसदत्ताए परिणमंति, दु-
मिसदा वा पोमगला सुमिसदत्ताए परिणमंति । हंता
खेषमा । सुमिसदा दुमिसदत्ताए परिणमंति, दुमिसदा

सुमिसदत्ताए परिणमंति । से नृणं भंते । सुकूवा पोमगला
दुरूवत्ताए परिणमंति, दुरूवा पोमगला सुकूवत्ताए परिण-
मंति । हंता गोयमा । एवं सुमिभंगंशा पोमगला दुमिभंग-
त्ताए परिणमंति, दुमिभंगंशा पोमगला सुमिभंगत्ताए
परिणमंति । हंता गोयमा । एवं सुरसा दुरसत्ताए, दुरसा
सुरसत्ताए । हंता गोयमा । एवं सुफासा दुफासत्ताए, दुफासा
सुफासत्ताए । हंता गोयमा । ते चेव सं भंते । सुमिसदा
पोमगला दुमिसदत्ताए परिणमंति, दुमिसदा पोम-
गला सुमिसदत्ताए परिणमंति । हंता गोयमा । एवं
सुकूवा दुरूवत्ताए, एवं गंधा रसा वि फासा वि, तं चेव
सं सुफासा दुफासत्ताए परिणमंति । हंता गोयमा ।
जाव परिणमंति ।

(कविहे सं भंते । इति) कतिविधो भदन्त । इन्द्रियविष-
यः पुद्गलपरिणामः प्रथमः । भगवानाह-गीतम् । पञ्चविधः
इन्द्रियविषयः पुद्गलपरिणामः प्रथमः । तदुधा-श्रौतंन्द्रिय-
विषय इत्यादि सुगमम् । (सुमिसदपरिणामे इति) शुभः
शब्दपरिणामः (दुमिसदपरिणामे इति) अशुभः शब्दपरि-
णामः (सं खणं भंते । इत्यादि) अथ नूनं निश्चितमेतन् भद-
न्त । उच्चानवैकल्यार्थः शब्दपरिणामेयार्थः । भगवानाह- (हंता
गोयमा । इत्यादि) हन्तेति प्रत्ययभागेन, स्यादेव वक्तव्य-
मिति भावः । परिणामस्य यथावस्थितस्य भावत्वात्, तथा द्र-
व्यस्वप्नमाग्रीवशतस्त्वनऽऽस्कन्दनं हि परिणामः, स च त-
त्त्वाऽस्तीति न काश्चित्ताऽपिधानं दीपः । (सं खणं भंते ।
इत्यादि) अथ नूनं निश्चितमेतद्भदन्त । शुभशब्दरूपाः पु-
द्गला अशुभशब्दतया परिणमन्ति, अशुभशब्दरूपा वा पुद्ग-
लाः शुभशब्दतया । भगवानाह (हंता गोयमेत्यादि) सुप्रती-
तमेतन् सान्ध्यपरिणाममाहात्म्यथा तद्वर्णान् अमनः स-
त्ताऽनुपपन्नरतिप्रमज्ञान् । एवं रूपसमन्वयस्पर्शेष्वपि आत्मी-
यान्तेषां भवति । उच्चानाएषो यद्वक्तव्यं । १०४ प्रति०
१ उ० । विषमोभयजन्त्येषूपपादाऽऽदिषु, नं० ।

(९) प्रयोग-मिथ-विश्रमा परिणताः पुद्गलाः-

रायगिहं जाव एवं वयासी-कडविहा सं भंते । पोमगला
पणत्ता । गोयमा । निविहा पोमगला पणत्ता । तं जहा-
पओमपरिणता । मीसपरिणता, वीससापरिणता य ।

(पओमपरिणतं सि) जीवव्यापारिण शरीराऽऽदितया परि-
णताः (मीसपरिणतं सि) मित्रकपरिणताः-प्रयोगविश्र-
मायां परिणताः, प्रयोगपरिणाममन्यजन्तो विश्रमाया स्व-
भावान्तरमापादिता मुक्तकलवराऽऽदिरूपाः । अथ बीदात्कि-
ऽऽदिवर्णैरूपा विश्रमाया निर्यादिताः सन्तो ये जीवप्रयो-
गेशेकिन्द्रियाः-दिशरीरप्रभृतिपरिणामान्तरमापादितास्ते मि-
त्रपरिणताः । ननु प्रयोगपरिणामोऽप्येवंविध एव तः क-
पां विशेषः । सत्यम्, किन्तु प्रयोगपरिणतेषु विश्रमा सत्यपि
न विश्रमेति । (बीससापरिणतं सि) स्वभावपरिणताः ।

अथ—“पयोगपरिणताय” इत्यादिना ग्रन्थेन नवभिर्दृष्टैः
प्रयोगपरिणतपुद्गलादि रूपयति—

पञ्चोपपरिणताय शं भंते । पोगम्ला कइविहा पसत्ता । ?।
गोयमा । पंचविहा पसत्ता । तं जहा-एगिंदियपञ्चोपपरिण-
ताय, बेइंदियपञ्चोपपरिणताय० जाव पंचिंदियपञ्चोपपरिण-
ताय य । एगिंदियपञ्चोपपरिणताय शं भंते । पोगम्ला कइ-
विहा पसत्ता । ?। गोयमा । पंचविहा पसत्ता । तं जहा-
पुढविकाइयएगिंदियपञ्चोपपरिणताय० जाव वखस्सइकाइय-
एगिंदियपञ्चोपपरिणताय । पुढविकाइयएगिंदियपञ्चोपपरि-
णताय शं भंते । पोगम्ला कइविहा पसत्ता । ?। गोयमा । दु-
विहा पसत्ता । तं जहा-सुहुयपुढविकाइयएगिंदियपञ्चोप-
परिणताय य, बादरपुढविकाइयएगिंदियपञ्चोपपरिणताय य ।
आउकाइयएगिंदियपञ्चोपपरिणताय वि एवं चेव । एवं
दुयओ भेओ० जाव वखस्सइकाइयएगिंदियपञ्चोपपरिण-
ताय । बेइंदियपञ्चोपपरिणताय पुच्छा । ?। गोयमा । अखेग-
विहा पसत्ता । एवं तेइंदियपञ्चोपपरिणताय, चउरिंदियप-
ञ्चोपपरिणताय वि । पंचिंदियपञ्चोपपरिणताय शं भंते । पु-
च्छा । ?। गोयमा । चउरिंदिय पसत्ता । तं जहा-नेरइयपंचि-
ंदियपञ्चोपपरिणताय, तिरिक्खपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय, एवं
मणुस्सदेवपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय य । नेरइयपंचिंदियप-
ञ्चोपपरिणताय पुच्छा । ?। गोयमा । सत्तविहा पसत्ता । तं
जहा रयणपभापुढविनेरइयपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय य०
जाव अहे सत्तपुढविनेरइयपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय । ति-
रिक्खजोशियपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय पुच्छा । ?। गोयमा ।
तिविहा पसत्ता । तं जहा-जलचरतिरिक्खजोशियपंचिंदि-
यपञ्चोपपरिणताय, थलचरतिरिक्खजोशियपंचिंदियपञ्चो-
पपरिणताय, खइयरतिरिक्खजोशियपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय
य । जलचरतिरिक्खजोशियपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय पुच्छा । ?। गोयमा । दुविहा पसत्ता । तं जहा-सम्भुच्छिमज-
लचरतिरिक्खजोशियपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय य, गम्भवकं-
तियजलयरतिरिक्खजोशियपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय य । थ-
लचरतिरिक्खपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय पुच्छा । ?। गोयमा ।
दुविहा पसत्ता । तं जहा-चउपयथलचरपंचिंदियतिरिक्ख-
जोशियपञ्चोपपरिणताय य, परिसप्यथलयरपंचिंदियतिरि-
क्खजोशियपञ्चोपपरिणताय य । चउपयथलयरपंचिंदिय-
तिरिक्खजोशियपञ्चोपपरिणताय पुच्छा । ?। गोयमा । दुविहा
पसत्ता । तं जहा सम्भुच्छिमचउपयथलयरतिरिक्खजोशिय-
पंचिंदियपञ्चोपपरिणताय, गम्भवकंतियथलयरतिरिक्ख-
जोशियपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय य । एवं एण्यं अभिलाषेणं
परिसप्यथलयरतिरिक्खजोशियपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय दु-

विहा पसत्ता । तं जहा-उरपरिसप्यथलयरतिरिक्खजोशिय-
पंचिंदियपञ्चोपपरिणताय य, थुपपरिसप्यथलयरतिरि-
क्खजोशियपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय य । उरपरिसप्यथल-
यरतिरिक्खजोशियपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय दुविहा पसत्ता ।
तं जहा-सम्भुच्छिमउरपरिसप्यथलयरतिरिक्खजोशियप-
ंचिंदियपञ्चोपपरिणताय, गम्भवकंतियउरपरिसप्यथलयरति-
रिक्खजोशियपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय य । एवं थुपपरि-
सप्यथलयरतिरिक्खजोशियपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय वि ।
एवं खइयरतिरिक्खजोशियपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय वि । म-
णुस्सपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय पुच्छा । ?। गोयमा । दुविहा
पसत्ता । तं जहा-संभुच्छिममणुस्सपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय,
गम्भवकंतियमणुस्सपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय । देवपंचिंदिय-
पञ्चोपपरिणताय पुच्छा । ?। गोयमा । चउरिंदिय पसत्ता । तं
जहा-भवखवासोदेवपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय, एवं० जाव वे-
माशियदेवपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय । भवखवासोदेवपंचि-
ंदियपञ्चोपपरिणताय पुच्छा । ?। गोयमा । दसविहा पसत्ता ।
तं जहा-असुरकुमारदेवपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय० जाव थ-
शियकुमारदेवपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय । एवं एण्यं अभि-
लाषेणं अइविहा वाणमंतरदेवपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय,
पिसायेदेवपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय० जाव गंधवदेवपंचि-
ंदियपञ्चोपपरिणताय य । जोइसियदेवपंचिंदियपञ्चोपपरि-
णताय पंचविहा पसत्ता । तं जहा-चंदविमाशियजोइसियदेव-
पंचिंदियपञ्चोपपरिणताय० जाव ताराविमाशियजोइसियदेव-
पंचिंदियपञ्चोपपरिणताय । वेमाशियदेवपंचिंदियपञ्चोपपरि-
णताय दुविहा पसत्ता । तं जहा-कप्पोववखवेमाशिय-
देवपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय, कप्पातीयवेमाशियदेवपंचिंदि-
यपञ्चोपपरिणताय, कप्पोववखगवेमाशियदेवपंचिंदियपञ्चो-
पपरिणताय दुवालसविहा पसत्ता । तं जहा-सोइम्मक-
प्पोववखगवेमाशियदेवपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय, एवं० जाव
अचुयकप्पोववखगवेमाशियदेवपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय ।
कप्पातीयवेमाशियदेवपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय दुविहा प-
सत्ता । तं जहा-गेवेजगकप्पातीयदेवपंचिंदियपञ्चोपपरि-
णताय, अणुत्तरोववाइयवेमाशियदेवपंचिंदियपञ्चोपपरिण-
ताय । गेवेजगकप्पातीयवेमाशियदेवपंचिंदियपञ्चोपपरि-
णताय खवविहा पसत्ता । तं जहा-हिइमगेवेजगकप्पाती-
यवेमाशियदेवपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय० जाव उवरिमगे-
वेजगकप्पातीयवेमाशियदेवपंचिंदियपञ्चोपपरिणताय । अ-
णुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाशियदेवपंचिंदियपञ्चोपपरिण-
ताय भंते । पोगम्ला कइविहा पसत्ता । ?। गोयमा ।
पंचविहा पसत्ता । तं जहा विजयअणुत्तरोववाइयकप्पा-

तीयवेमांशियदेवर्षचिंदियपञ्चोगपरिणया० जाव सन्वदसि-
द्धश्रुतुचरोववाइयकपातीयवेमांशियदेवर्षचिंदियपञ्चोगप-
रिणया य १ ॥

तत्र कैकेन्द्रियाऽऽदिशर्षांषिखदेवाग्न जीवभेदविशेषितप्रयो-
गपरिणयानां पुद्गलानां प्रथमो द्रव्यकः । तत्र च—(आउकहा-
य एवेति य एवं चेव । ति) पृथिवीकार्याकैकेन्द्रियप्रयोगपरि-
णया इय अक्याकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणया वाच्या इत्यर्थः ।
(एवं द्रुयओ ति) पृथिव्यक्यायप्रयोगपरिणयनिविव द्विकी
तिपरिमाणो द्विपदो वा भेदः सूत्रमवाद्र विशेषणकृतस्तेज-
स्कार्याकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणयाऽऽदिषु वाच्या इत्यर्थः । अर्य-
गविह ति पुलाककृमिकाऽऽदिभेदत्वाद् द्वीन्द्रियाणां बीन्द्रि-
यप्रयोगपरिणया अप्यनेकविधाः कुन्तुपिपत्तिकाऽऽदिभेदत्वा-
त्तयां चतुर्निन्द्रियप्रयोगपरिणया अप्यनेकविधा एव मत्तिका-
मशकाऽऽदिभेदत्वात्तयांमेतदेव सूचयन्नाह—(एवं तेर्दहीत्यादि)
अपर्यामपर्यामसूत्रमवाद्र विशेषणेत-

सुहुमपुढविकाइयएगिंदियपञ्चोगपरिणया गं भंते । पोम
ला कइविहा पमत्ता । गोयमा । दुविहा पमत्ता । तं जहा-
केह अपजत्तगं पदमं भयंति पच्छा पजत्तगं । पजत्तसुहुमपु-
ढविकाइयएगिंदियपञ्चोगपरिणया, अपजत्तसुहुमपुढविकाइ-
यएगिंदियपञ्चोगपरिणया । बादरपुढविकाइयएगिंदियप-
ञ्चोगपरिणया वि एवं चेव । एवं जाव वयस्सइकाइयए-
गिंदियपञ्चोगपरिणया एकेका दुविहा-सुहुमा य, बादरा
य, पजत्तगा य, अपजत्तगा य भाणियव्वा । वेइंदियप-
ञ्चोगपरिणयायं पुच्छा । गोयमा । दुविहा पमत्ता । तं जहा-
पजत्तगवेइंदियपञ्चोगपरिणया, अपजत्तगवेइंदियपञ्चोगप-
रिणया य । एवं तेर्दहीदियपञ्चोगपरिणया वि एवं चउंदीरियप-
ञ्चोगपरिणया वि । रयणप्पभापुढविशेरइयपंचिंदियपञ्चोगप-
रिणयायं पुच्छा । गोयमा । दुविहा पमत्ता । तं जहा-प-
जत्तगरयणप्पभापुढविशेरइयपंचिंदियपञ्चोगपरिणया, अप-
जत्तगरयणप्पभापुढविशेरइयपंचिंदियपञ्चोगपरिणया । एवं
जाव अह सत्तमपुढविशेरइयपंचिंदियपञ्चोगपरिणया । संमु-
च्छिमजलयरतिरिक्खजोणियपंचिंदियपञ्चोगपरिणयायं पु-
च्छा । गोयमा । दुविहा पमत्ता । तं जहा-पजत्तगसम्मु-
च्छिमजलयरतिरिक्खजोणियपंचिंदियपञ्चोगपरिणया, अप-
जत्तगसम्मुच्छिमजलयरतिरिक्खजोणियपंचिंदियपञ्चोगप-
रिणया य । एवं गम्भवकंतियजलयरतिरिक्खजोणियपंचि-
ंदियपञ्चोगपरिणया वि । सम्मुच्छिमचउप्ययजलयरतिरि-
क्खजोणियपंचिंदियपञ्चोगपरिणया वि एवं चेव । एवं ग-
म्भवकंतियचउप्ययजलयरतिरिक्खजोणियपंचिंदियपञ्चोग-
परिणया वि । एवं जाव संमुच्छिमहयरतिरिक्खजोणि-
यपंचिंदियपञ्चोगपरिणया वि, गम्भवकंतियहयरतिरिक्ख-
जोणियपंचिंदियपञ्चोगपरिणया वि । एकेके पजत्तगा य ।
अपजत्तगा य भाणियव्वा । सम्मुच्छिममणुस्पर्षचिंदि-

यपञ्चोगपरिणयायं पुच्छा । गोयमा । दुविहा पमत्ता । तं
जहा-पजत्तगसम्मुच्छिममणुस्पर्षचिंदियपञ्चोगपरिणया अ-
पजत्तगसम्मुच्छिममणुस्पर्षचिंदियपञ्चोगपरिणया य । ग-
म्भवकंतियमणुस्पर्षचिंदियपञ्चोगपरिणयायं पुच्छा । गो-
यमा । दुविहा पमत्ता । तं जहा-पजत्तगगम्भवकंतियमणु-
स्पर्षचिंदियपञ्चोगपरिणया, अपजत्तगगम्भवकंतियमणुस्पर्-
षचिंदियपञ्चोगपरिणया य । अमुरकुमारभवणवासीदेवर्ष-
चिंदियपञ्चोगपरिणयायं पुच्छा । गोयमा । दुविहा पमत्ता ।
तं जहा-पजत्तगमुरकुमारदेवर्षचिंदियपञ्चोगपरिणया, अ-
पजत्तगमुरकुमारदेवर्षचिंदियपञ्चोगपरिणया य । एवं
जाव पजत्तगथणियकुमारदेवर्षचिंदियपञ्चोगपरिणया, अप-
जत्तगथणियकुमारदेवर्षचिंदियपञ्चोगपरिणया य । एवं ए-
णं अभिलावेणं दुपणं भेणं विमाया य० जाव गंधर्वदेव-
र्षचिंदियपञ्चोगपरिणया य । एवं पजत्तापजत्तगचंदंजोसि-
यंदेवर्षचिंदियपञ्चोगपरिणया० जाव पजत्तापजत्तगतारा-
विमानदेवर्षचिंदियपञ्चोगपरिणया य । पजत्तगमोहम्मकण्यो-
ववगगदेवर्षचिंदियपञ्चोगपरिणया, अजत्तगमोहम्मक-
ण्योववगगदेवर्षचिंदियपञ्चोगपरिणया एवं जाव पजत्ताप-
जत्तगअचुअकण्योववगगदेवर्षचिंदियपञ्चोगपरिणया वि ।
पजत्तापजत्तगहट्टिपेठट्टिपेठजगकपातीयदेवर्षचिंदियप-
ञ्चोगपरिणया० जाव पजत्तापजत्तगउउरिउरिगंउ-
जकपातीयदेवर्षचिंदियपञ्चोगपरिणया वि । एवं चेव
पजत्तापजत्तगविजयअणुत्तगेववाइयकपातीयवेमांशियदे-
वर्षचिंदियपञ्चोगपरिणया० जाव पजत्तापजत्तगमव्वइसि-
द्धाणुत्तराववाइयकपातीयवेमांशियदेवर्षचिंदियपञ्चोगपरि-
णया य २ ॥ जे अपजत्तगसुहुमपुढविकाइयएगिंदियपञ्चो-
गपरिणया ते ओरालियतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया, जे
पजत्तगसुहुमपुढविकाइयएगिंदियपञ्चोगपरिणया ते ओ-
रालियतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया, एवं जाव पजत्त-
गचउरिंदियपञ्चोगपरिणया । नवरं, जे पजत्तगउउरिउ-
उकाइयएगिंदियपञ्चोगपरिणया ते ओरालियतेउउरिउ-
तेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया । सेमं तं चेव, जे अजत्तग-
रयणप्पभापुढविशेरइयपंचिंदियपञ्चोगपरिणया ते वेउब्बि-
यतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया, एवं पजत्तगरयणप्पभा-
पुढविशेरइयपंचिंदियपञ्चोगपरिणया वि, एवं जाव अहं जे
पजत्तापजत्तगसत्तमापुढविशेरइयपंचिंदियपञ्चोगपरिणया ते
वेउब्बियतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया । जे अपजत्त-
गसंमुच्छिमजलयरपंचिंदियपञ्चोगपरिणया ते ओरालिय-
तेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया, एवं जे पजत्तगसंमुच्छि-
मजलयरपंचिंदियपञ्चोगपरिणया ते ओरालियतेयाकम्मा-

सरीरपञ्चोगपरिणया । एवं चेव अपञ्जतगम्भवकंति-
यजलयरपंचिदियपञ्चोगपरिणया वि,पञ्जतगम्भवकंतिया
वि एवं चेव, नवरं सरीरगाणि चत्तारि जहा बादरवाउ-
काइयाणं पञ्जतगाणं । एवं जहा जलचरेसु चत्तारि आ-
लावगा भाणिया तहा चउप्यउरपरिणःपुष्यपरिसप्यल-
हरेसु वि चत्तारि आलावगा भाणियव्वा । जे संउच्छि-
ममयुससपंचिदियपञ्चोगपरिणया ते ओरालियतेयाकम्म-
सरीरपञ्चोगपरिणया, एवं गम्भवकंतिया वि । अपञ्जतग-
पञ्जतगा वि एवं चेव, नवरं सरीरगाणि पंच भाणियव्वाणि,
जे अपञ्जता असुरकुमारभवणवासिदेवपंचिदियपञ्चोगपरि-
णया जहा खेरइयपंचिदियपञ्चोगपरिणया वि तहेव, एवं
पञ्जतगा वि, एवं दुपएणं भएणं जाव थणियकुमारभवण-
वासिदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया । एवं पिसायेदेवपंचि-
दियपञ्चोगपरिणया० जाव गंधर्वदेवपंचिदियपञ्चोगपरिण-
या । चंदविमाणजोइसियदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया० जाव
ताराविमाणजोइसियदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया, एवं सो-
इममकप्पाववस्येमाणियदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया० जाव
अनुचक्रप्पाववस्येमाणियदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया ।
एवं होट्टिमगेवज्जकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियपञ्चोगप-
रिणया० जाव उवरिभगेवज्जकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदिय-
पञ्चोगपरिणया । एवं विजयअणुत्तरोववाइयकप्पातीय-
वेमाणियदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया० जाव सव्वट्टिसिद्धअ-
णुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया
एकेके दुयभेया भाणियव्वा० जाव जे य पञ्जता सव्व-
ट्टिसिद्धअणुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियपञ्चो-
गपरिणया ते वेउव्वियतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया दं-
उओ ३ ॥ जे अपञ्जतगा सुहुमपुट्टिकाइयएगिदियप-
ञ्चोगपरिणया ते फासिदियपञ्चोगपरिणया; जे पञ्ज-
ता सुहुमपुट्टिकाइयएगिदियपञ्चोगपरिणया एवं चेव ।
जे अपञ्जता बादरपुट्टिकाइयएगिदियपञ्चोगपरिणया एवं
चेव, एवं पञ्जतगा वि, एवं चउकभेएणं जाव वणस्तइकाइ-
यएगिदियपञ्चोगपरिणया । जे अपञ्जता वेइंदियपञ्चोगप-
रिणया ते जिम्भिदियफासिदियपञ्चोगपरिणया, जे पञ्जता
वेइंदियपञ्चोगपरिणया एवं चेव, एवं जाव चउरिंदि-
यपञ्चोगपरिणया, नवरं एकेके इंदियं वण्ट्ठेयव्वं । जे
अपञ्जता रयणप्यभापुट्टिनेरइयपंचिदियपञ्चोगपरिणया
ते सोइंदियचक्खिदिययागिदियजिम्भिदियफासिदियपञ्चो-
गपरिणया । एवं पञ्जतगा वि, एवं सव्वे भाणियव्वा । ति-
रिक्खजोशियपंचिदियपञ्चोगपरिणया मयुससपंचिदिय-
पञ्चोगपरिणया देवपंचिदियपञ्चोगपरिणया० जाव सव्वट्ट-

सिद्धअणुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियपञ्चोग-
परिणया ४ ॥ जे अपञ्जता सुहुमपुट्टिकाइयएगिदियपञ्चोरा-
लियतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया ते फासिदियपञ्चोगपरि-
णया जे पञ्जता सुहुमपुट्टिकाइयएगिदियपञ्चोरालियतेया-
कम्मासरीरपञ्चोगपरिणया एवं चेव, अपञ्जता बादरपुट्टि-
काइयएगिदियपञ्चोरालियतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया एवं
चेव, एवं पञ्जत । वि, एवं एएणं अभिलविणं जस्त जइ
इंदियाणि सरीराणि य ताणि भाणियव्वाणि० जाव जे अ-
पञ्जता सव्वट्टिसिद्धअणुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेव-
पंचिदियवेउव्वियतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया ते सोइंदि-
ययागिदियचक्खिदियजिम्भिदियफासिदियपञ्चोगपरिण-
या ५ ॥ जे अपञ्जता सुहुमपुट्टिकाइयएगिदियपञ्चोगप-
रिणया ते वण्णओ कालवमपरिणया खीलवमपरिण-
या लोहियवमपरिणया हालिदवमपरिणया सुक्खिवमप-
रिणया, गंधओ सुभिमगंधपरिणया दुभिमगंधपरिणया वि,
रसओ तिचरसपरिणया वि कडुयरसपरिणया वि कसायर-
सपरिणया वि औवलरसपरिणया वि मधुररसपरिण-
या वि, फामओ कक्खडफासपरिणया वि० जाव लुक्खफा-
सपरिणया वि, संठाणओ परिमंलसंठाणपरिणया वि
वहंतमचउरसआयतमंठाणपरिणया वि । जे पञ्जता सुहु-
मपुट्टिकाइयएगिदियपञ्चोगपरिणया वि एवं चेव जहाणु-
पुव्वीए एणव्वे० जाव जे पञ्जता सव्वट्टिसिद्धअणुत्त-
रोववाइयकप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियपञ्चोगपरिणया ते
वमओ कालवमपरिणया वि० जाव आयतसंठाणपरि-
णया वि ६ ॥ जे अपञ्जता सुहुमपुट्टिकाइयएगि-
दियपञ्चोरालियतेयाकम्मासरीरपञ्चोगपरिणया ते वमओ
कालवमपरिणया वि० जाव आयतमंठाणपरिणया वि, जे
पञ्जता सुहुमपुट्टिकाइयएगिदियपञ्चोरालियतेयाकम्मासरी-
रपञ्चोगपरिणया एवं चेव । एवं जहाणुपुव्वीए जस्त जइ
सरीराणि० जाव जे पञ्जता सव्वट्टिसिद्धअणुत्तरोववाइयक-
प्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियवेउव्वियतेयाकम्मासरीरपञ्चो-
गपरिणया ते वमओ कालवमपरिणया वि० जाव आयतसं-
ठाणपरिणया वि ७ ॥ जे अपञ्जता सुहुमपुट्टिकाइयए-
गिदियफासिदियपञ्चोगपरिणया ते वमओ कालवमप-
रिणया० जाव आयतसंठाणपरिणया वि । जे पञ्जता सुहुम-
पुट्टिकाइयएगिदियफासिदियपञ्चोगपरिणया एवं चेव, एवं
जहाणुपुव्वीए जस्त जइ इंदियाणि तस्त ततियाणि भ-
णियव्वाणि० जाव जे पञ्जता सव्वट्टिसिद्धअणुत्तरोववाइय-
कप्पातीयवेमाणियदेवपंचिदियसोइंदिय० जाव फासिदिय-
पञ्चोगपरिणया ते वमओ कालवमपरिणया वि० जाव आ-

यतसंठाणपरिणया वि ८ । जे अपज्जता सुहुमपुढविकाइयए-
मिंदियओरालियतेयाकम्मासरीरकांसिदि वपओगपरिणया
ते वमओ कोलवमपरिणया० जाव आयतसंठाणपरिणया,
जे पज्जता सुहुमपुढविकाइयएमिंदियओरालियतेयाक-
म्मासरीरकांसिदि वपओगपरिणया एवं चेव, एवं जहाणुपु-
ढीए जस्स जइ सरीरणि इंदियाणि य तस्स तत्तियाणि
भाणियव्वाणि० जाव जे पज्जता सव्वहमिद्वअणुत्तरोववा-
इयकप्पातीयमेमाणि पदेवपंचिंदियवेउविचयकम्मासरीरसो-
इदिय० जाव कामिंदियपओपरिणया ते वमओ कोल-
वमपरिणया० जाव आयतसंठाणपरिणया वि, एए नव-
दंडगा ६ ॥

(सुहुमपुढविकाइयेत्यादि) सर्वार्थमिद्विज्ञेयान्तःपर्याप्त-
कापयोक्तविशेषणं द्वितीयं दृष्टकस्तत्र (एकैकेत्या-
दि) एकैकस्माद्विषयं सूचयतां तदेवाह द्विविधाः पुद्गला
वाच्याः, ते च प्रत्येकं पर्याप्तकापयोक्तभेदात्पुनर्द्विविधा वा-
च्या इत्यर्थः । (जे अपज्जता सुहुमपुढवीत्यादि) ओदारि-
काऽऽदेशीरविशेषणस्तृतीयां दृष्टकस्तत्र च (ओरालि-
यतेयाकम्मासरीरपओगपरिणया वि) ओदारिकतेन जसका-
म्मसरीरणां यः प्रयोगस्तेन परिणता ये ते तथा । पुथि-
व्यादीनां हि एतद्वयं शरीरत्रयं भवतीति कृत्वा तत्प्रयोगप-
रिणता एव ते भवन्ति, चादरपयोक्तकावयूनां स्वाहात्कवर्जं
शरीरचतुष्टयं भवतीति कृत्वाऽऽह-नवरं जे पज्जतेत्यादि ।
(एवं गम्वधकंतिना वि अपज्जत्तमि वि) वैकियाऽऽहा-
रकशरीराभावाद्भवेत्तुकांतिका अथपयोक्तका मनुष्यान्नि-
शरीरा एवेत्यर्थः (जे अपज्जता सुहुमपुढवीत्यादि) इन्द्रि-
यविशेषणश्चतुर्थो दृष्टकः । (जे अपज्जता सुहुमपुढवीत्या-
दि) ओदारिकाऽऽदेशीरविशेषणार्थं इन्द्रियविशेषणः पञ्चमः ।
(जे अपज्जता सुहुमपुढवीत्यादि) वयं गम्वधरस्पर्शसंस्था
नाविशेषणः षष्ठः । एवमादिरिकाऽऽदेशीरविशेषणार्थं इन्द्रियवि-
शेषणः सप्तमः । इन्द्रियचरणाऽऽदेशीरविशेषणार्थं शरीरेन्द्रिय-
वर्णादिविशेषणः नवम इति । अत्र एवाह-एते नव दृष्टकाः ।

अथ मिश्रपरिणतपुद्गलार्थं धन्ययति-

मीसापरिणया णं भंते । पंगला कइविहा पमत्ता । गो-
यमा । पंचविहा पमत्ता । तं जहा-एमिंदियमीसापरिणया०
जाव पंचिंदियमीसापरिणया । एमिंदियमीसापरिणया णं
भंते । पंगला कइविहा पमत्ता । एवं जहा पओगप-
रिणएहि नव दंडगा भाणियवा, नेहव सर्वं निरवसेमं, नवरं अमिलानो
मीसापरिणया भाणियवो, सेसं तं चेव० जाव जे पज्जता
सव्वहमिद्वअणुत्तरोववाइय० जाव आयतसंठाणपरिणया ।
मिश्रपरिणतेष्वप्येत एव नव दृष्टका इति ।

अथ विस्वसापरिणतपुद्गलार्थं धन्ययति-

वीससापरिणया णं भंते । पंगला कइविहा पमत्ता । गो-
यमा । पंचविहा पमत्ता । तं जहा-वमपरिणया गंध-

परिणया रसपरिणया कासपरिणया संठाणपरिणया । जे
वमपरिणया ते पंचविहा पमत्ता । तं जहा-कालवयस-
परिणया० जाव मुक्किल्लवणपरिणया । जे गंधपरिणया
ते दुविहा पमत्ता । तं जहा-सुगंधपरिणया, दुग्ंधपरिणया
वि । एवं जहा पमवखापए तहव निरवसेमं० जाव संठाणओ
आयतसंठाणपरिणया ते वमओ कालवमपरिणया वि० जाव
लुक्कफामपरिणया वि ।

(विस्वसापरिणयाणमित्यादि ।) (एवं जहा पञ्चवणाए
ति) तत्रैवमिदं सूत्रम्-“ जे रसपरिणया ते पंचविहा पम-
त्ता । तं जहा-निस्सरसपरिणया, एवं कहुयकमायं विलमहु-
रसपरिणया, जे फासपरिणया ते अट्टविहा पमत्ता । तं जहा-
कक्कडकासपरिणया, एवं मडयकयलहुयसीयउमिणित्त-
लुक्कफासपरिणया य । ” इत्यादि ।

अर्थकं पुद्गलद्रव्यमाश्रित्य परिणामार्थं धन्ययति-

एसे भंते । दृवे किं पओगपरिणए, मीसापरिणए, वी-
समापरिणए । गोयमा । पओगपरिणए वा, मीसापरिणए
वा, वीसमापरिणए वा । जइ पओगपरिणए किं मणपओग-
परिणए, वडपओगपरिणए कायपओगपरिणए । गोयमा ।
मणपओगपरिणए वा, वयपओगपरिणए वा, कायपओ-
गपरिणए वा । जइ मणपओगपरिणए किं मच्चमणपओ-
गपरिणए, मोसमणपओगपरिणए, सच्चमोसमणपओगप-
रिणए, असच्चमोसमणपओगपरिणए । गोयमा । मच्चम-
णपओगपरिणए वा, मोसमणपओगपरिणए वा, मच्चम-
मोसमणपओगपरिणए वा, असच्चमोसमणपओगपरिण-
ए वा । जइ मच्चमणपओगपरिणए किं आरंभसच्चमणप-
ओगपरिणए, अआरंभसच्चमणपओगपरिणए, सारंभसच्चम-
णपओगपरिणए, अआरंभसच्चमणपओगपरिणए, सारंभ-
सच्चमणपओगपरिणए, अआरंभसच्चमणपओगपरिणए, सारंभ-
सच्चमणपओगपरिणए, अआरंभसच्चमणपओगपरिणए वा० जाव असमा-
रंभसच्चमणपओगपरिणए वा । जइ मोसमणपओगपरि-
णए किं आरंभमोसमणपओगपरिणए वा, एवं जहा सचे-
ण तहा मोसेण वि; एवं असच्चमोसमणपओगपरिणए वि ।
जइ वडपओगपरिणए किं सच्चवडपओगपरिणए, मोस-
वडपओगपरिणए । एवं जहा मणपओगपरिणए तहा
वडपओगपरिणए० जाव असमारंभवडपओगपरिणए वा ।
जइ कायपओगपरिणए किं ओरालियमीसापरिणयाकायपओ-
गपरिणए ओरालियमीसासरीरकायपओगपरिणए, वेउ-
वियसरीरकायपओगपरिणए वेउवियमीसासरीरकायप-
ओगपरिणए, आहारममीरकायपओगपरिणए, आहार-
गमीसासरीरकायपओगपरिणए, कम्मासरीरकायपओग-
परिणए । गोयमा । ओरालियमीसासरीरकायपओगपरिणए वा,

० जाव कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए वा । जइ ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए किं एग्गिदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए, एवं ० जाव पंचिदियओरालिय ० जाव परिणए । गोयमा ! एग्गिदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए वा, वेइदिय ० जाव परिणए वा, पंचिदिय ० जाव परिणए वा । जइ एग्गिदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए किं पुढविकाइयएग्गिदिय ० जाव परिणए वा ० जाव व-खस्सइकाइयएग्गिदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए । गोयमा ! पुढविकाइयएग्गिदिय ० जाव पओगपरिणए वा ० जाव वखस्सइकाइयएग्गिदिय ० जाव परिणए वा । जइ पुढविकाइयएग्गिदियओरालियसरीर ० जाव परिणए किं सुहुमपुढविकाइय ० जाव परिणए, बादरपुढविकाइयएग्गिदिय ० जाव परिणए । गोयमा ! सुहुमपुढविकाइयएग्गिदिय ० जाव परिणए वा, बादरपुढविकाइय ० जाव परिणए वा । जइ सुहुमपुढविकाइय ० जाव परिणए किं पज्जत्तसुहुमपुढविकाइय ० जाव परिणए । गोयमा ! पज्जत्तसुहुमपुढविकाइय ० जाव परिणए वा, अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइय ० जाव परिणए वा । एवं वादरा वि, एवं ० जाव वखस्सइकाइयाणं चउकभेदो, वेइदियत्वेइदियचउरिदियाणं दुयओ भेदो-पज्जत्ता, अपज्जत्ता य । जइ पंचिदियओरालियकायप्पओगपरिणए किं तिरिक्खजोणियपंचिदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए, मणुस्सपंचिदिय ० जाव परिणए । गोयमा ! तिरिक्खजोणिय ० जाव परिणए वा, मणुस्सपंचिदिय ० जाव परिणए वा । जइ तिरिक्खजोणिय ० जाव परिणए किं जलचरतिरिक्खजोणिय ० जाव परिणए, थलचरखहचर ० जाव परिणए । एवं चउकभेदो ० जाव खइयराणं । जइ मणुस्सपंचिदिय ० जाव परिणए किं सम्मुच्छिमणुस्सपंचिदिय ० जाव परिणए, गम्भवकंतियमणुस्स ० जाव परिणए । गोयमा ! दोसु वि । जइ गम्भवकंतियमणुस्स ० जाव परिणए किं पज्जत्तगम्भवकंतिय ० जाव परिणए, अपज्जत्तगम्भवकंतिय ० जाव परिणए । गोयमा ! पज्जत्तगम्भवकंतिय ० जाव परिणए वा, अपज्जत्तगम्भवकंतिय ० जाव परिणए वा । जइ ओरालियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए किं एग्गिदियओरालियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए, वेइदिय ० जाव परिणए ० जाव पंचिदियओरालिय ० जाव परिणए । गोयमा ! एग्गिदियओरालिय ० जाव परिणए । एवं जहा ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणएणं आलावगो भणियओ तहा ओरालियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए वि आलावगो भाणियवो, नवरं

बादरवाउकाइयगम्भवकंतियपंचिदियतिरिक्खजोणियगम्भवकंतियमणुस्सा य, एएसि पज्जत्तापज्जत्तगणं सेसाणं अपज्जत्तगणं । जइ वेउब्बियसरीरकायप्पओगपरिणए किं एग्गिदियवेउब्बियसरीर ० जाव परिणए, पंचिदियवेउब्बियसरीर ० जाव परिणए । गोयमा ! एग्गिदिय ० जाव परिणए वा, पंचिदिय ० जाव परिणए वा । जइ एग्गिदिय ० जाव परिणए किं वाउकाइयएग्गिदिय ० जाव परिणए, अइवा अउकाइयएग्गिदिय ० जाव परिणए । गोयमा ! वाउकाइयएग्गिदिय ० जाव परिणए, नोअवाउकाइय ० जाव परिणए । एवं एएणं अभिलावेणं जहा ओगाहणासंठाणे वेउब्बियसरीरं भणियं तहा इह भाणियव ० जाव पज्जत्तामव्वइसिद्धअणुत्तरोववाइयकप्पातीयवेमाणियपंचिदियवेउब्बियसरीरकायप्पओगपरिणए वा, अपज्जत्तामव्वइसिद्धअणुत्तरोववाइय ० जाव परिणए । जइ वेउब्बियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए किं एग्गिदियमीसासरीर ० जाव परिणए, ० जाव पंचिदियमीसासरीर ० जाव परिणए । एवं जहा वेउब्बियं तहा वेउब्बियमीसं पि, खवरं देवनेरुयाणं अपज्जत्तगणं सेसाणं पज्जत्तगणं तहव ० जाव नोपज्जत्तामव्वइसिद्धअणुत्तरोववाइय ० जाव परिणए, अपज्जत्तामव्वइसिद्धअणुत्तरोववाइयदेवपंचिदियवेउब्बियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए । जइ आहारगसरीरकायप्पओगपरिणए किं मणुस्साहारगसरीरकायप्पओगपरिणए, अमणुस्साहारग ० जाव परिणए । एवं जहा ओगाहणसंठाणे ० जाव इड्डिपत्तपमत्तजयसम्महिट्ठीपज्जत्तासंखेज्जवासाउय ० जाव परिणए, नोअणुत्तपत्त ० जाव परिणए । जइ आहारगमीसासरीरकायप्पओगपरिणए किं मणुस्सआहारगमीसासरीर ० जाव परिणए । एवं जहा आहारं तहव मीसं पि निरवसेसं भाणियव ० । जइ कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए किं एग्गिदियकम्मासरीरकायप्पओगपरिणए ० जाव पंचिदियकम्मासरीर ० जाव परिणए । गोयमा ! एग्गिदियकम्मासरीर ० जाव परिणए । एवं जहा ओगाहणसंठाणे कम्मगस्स भेदो तहव इह वि ० जाव पज्जत्तामव्वइसिद्धअणुत्तरोववाइय ० जाव देवपंचिदियकम्मासरीरकायप्पओगपरिणए वा, अपज्जत्तामव्वइसिद्धअणुत्तरोववाइय ० जाव परिणए वा । जइ मीसापरिणए किं मणुमीसापरिणए, वयमीसापरिणए, कायमीसापरिणए । गोयमा ! मणुमीसापरिणए वा, वयमीसापरिणए वा, कायमीसापरिणए वा । जइ मणुमीसापरिणए वा किं सबमणुमीसापरिणए वा, मोसवमणुमीसापरिणए वा । जहा पओगपरिणए तहा मीसापरिणए वि भाणियव,

निरवसेसं० जाव पञ्च तासव्वइसिद्धअणुत्तरोववाइयं० जाव देवपंचिदियकम्मासरीरमीसापरिणए वा । अपञ्चतासव्वइसिद्धअणुत्तरोववाइयं० जाव कम्मासरीरमीसापरिणए वा । जइ वीससापरिणए किं वषपरिणए, गंधपरिणए, रसपरिणए, फासपरिणए, संठाणपरिणए ? गोयमा ! वषपरिणए वा० जाव संठाणपरिणए वा । जइ वषपरिणए किं कालवषपरिणए, नीलवस० जाव सुखिवषपरिणए ? गोयमा ! कालवषपरिणए वा० जाव सुखिवषपरिणए वा । जइ गंधपरिणए किं सुमिगंधपरिणए, दुमिगंधपरिणए ? गोयमा ! सुमिगंधपरिणए वा, दुमिगंधपरिणए वा । जइ रसपरिणए किं तितरसपरिणए पुच्छा ? गोयमा ! तितरसपरिणए० जाव महुरसपरिणए वा । जइ फासपरिणए किं ककलडफासपरिणए० जाव लुक्खफासपरिणए ? गोयमा ! ककलडफासपरिणए वा० जाव लुक्खफासपरिणए वा । जइ संठाणपरिणए पुच्छा ? गोयमा ! परिमंडलसंठाणपरिणए० जाव आयपसंठाणपरिणए वा ।

(एतेत्यादि) (मणुपञ्चांगपरिणए ति) मनसया परिणतमिदं० (वयपञ्चांगपरिणए ति) आराद्रव्यं काययंगेन शुद्धीया वायंगेन निरुध्यमानं वाक्प्रयोगपरिणतमित्युच्यते । (कायपञ्चांगपरिणए ति) औदारिकाऽऽदिकायंगेन शुद्धीतमौदारिकाऽऽदिवर्गणाद्रव्यमौदारिकाऽऽदिकावर्णापरिणतं कायप्रयोगपरिणतमित्युच्यते । (सत्त्वमणेत्यादि) सद्गुणार्थविस्तारविशेषमनस्य मनसः प्रयोगः सत्यमनःप्रयोग उच्यते । एवमर्थेऽपि, नवरं सृष्टा अनर्द्धनीऽर्थः सत्यसृष्टाभिर्भो, यथा पञ्चतु दारकेषु जातेषु दश दारका जाता इति असत्यसृष्टासत्यसृष्टास्वरूपमतिक्रान्ता यथा हेतौत्यादि । (आरंभनचर्चन्यादि) आरंभो जीवोपवातस्तद्विषयं सत्यमारम्भसंज्ञं तद्विषयो यो मनःप्रयोगस्तेन परिणतं यत्तत्तथा, एवमुत्तरजातिनवरमनारम्भो जीवानुपधातः । (सारंम ति) संरंभो वचसङ्कल्पः, समारम्भस्तु परिताप इति । (आरालिप्येति) औदारिकशरीरमेव पुद्गलरूपकप्रस्थेनोपबीजमानत्वात् काय औदारिकशरीरकायस्तस्य यः प्रयोग औदारिकशरीरस्य वा यः कायप्रयोगः स तथा, अयं च पर्याप्तकस्यैव वेदितव्यस्तेन यत्परिणतं तस्य वा । (ओरातिगमिस्तामगीरकायपञ्चांगपरिणए ति) औदारिकमुत्पत्तिकालं अमैवर्णं सन् मिश्रं कार्मणेत्येन औदारिकमिश्रं, तदेवौदारिकमिश्रकं, तन्नालं शरीरमौदारिकमिश्रकशरीरं, तदेव कायस्तस्य यः प्रयोग औदारिकमिश्रकशरीरस्य वा यः कायप्रयोगः स औदारिकमिश्रकशरीरकायप्रयोगेत्येन परिणतं यत्तस्य वा, अयं पुनरौदारिकमिश्रकशरीरकायप्रयोगो पर्याप्तकस्यैव वेदितव्यः, यत आह—“जोएण कम्मएणं, आहारंइ अणुत्तरं जीवो । तेण परं मीतेणं, जाव सरीरस्स निष्कलं ॥ १ ॥ ” एवं तावत् कार्मणेत्येनौदारिकशरीरस्य मिश्रतत्त्वनिमाश्रित्य तस्य प्रधानत्वात्, यदा पुनरौदारिकशरीरं, वैकल्यविवस्तेषां मनुष्यः पञ्चोद्भवतिर्योगिकः, परंतवाद्वायुकायिको वा, वैकिं

करोति तदौदारिककाययोग एव सर्वमानः प्रदेशान्विशिष्य वैकियशरीरयोग्यान् पुद्गलानुपादाय यावद्वैकियशरीरपर्यंत्या न पर्याप्तं गच्छति तावद्वैकिययोगादौदारिकशरीरस्य मिश्रताप्रारम्भकत्वेन तस्य प्रधानत्वादेवमाहात्म्येणाप्यौदारिकशरीरस्य मिश्रता वेदितव्येति । (वेउविषयसरीरकायपञ्चांगपरिणए ति) इह वैकियशरीरकायप्रयोगो वैकियपर्याप्तकस्येति (वेउविषयमीश्वरशरीरकायप्रयोगपरिणए ति) । इह वैकियामिश्रकशरीरकायप्रयोगो देवमारकेष्वप्यधमानस्यापर्याप्तकस्य, मिश्रता चेह वैकियशरीरस्य कार्मणेत्येव, लघ्वेष्टवैकियपरित्यागे त्वौदारिकप्रदेशाद्यामौदारिकोपादानाय प्रवृत्ते वैकियप्राधान्यादौदारिकेणापि वैकियस्य मिश्रतेति । (आहारगमरीरकायपञ्चांगपरिणए ति) इहाऽऽहारकशरीरकायप्रयोग आहारकशरीरनिर्मुक्तौ सत्यां तदानीं तस्यैव प्रधानत्वात् । (आहारगमरीरकायपञ्चांगपरिणए ति) इहाऽऽहारकमिश्रकशरीरकायप्रयोग आहारकस्यौदारिकेण मिश्रतायां, सा च आहारकस्यैवमौदारिकप्रहण्यभिमुखस्य । एतदुक्तं भवति—यदाहारकशरीरं प्रवृत्ता कृतकार्यः पुनरप्यौदारिकं गृह्णाति तदाहारकस्य प्रधानत्वात्तौदारिकप्रदेशं प्रति व्यापारमायान् परित्र्यति यावत्तमेवैवाऽऽहारकं तावदौदारिकेण सह मिश्रतेति । ननु न तमेन सर्वथा मुक्तं पूर्वनिवेदितं निरुध्य तत्कथं गृह्णाति । सत्यं निर्णीतं, तत् तथाप्यौदारिकशरीरेपादानार्थं प्रवृत्त इति गृह्णात्येवमुच्यते इति । (कम्मासरीरकायपञ्चांगपरिणए ति) इह कार्मणशरीरकायप्रयोगां विभ्रहे समुद्धानतस्य च कलिनस्त्वनीयस्यनुपपन्नमस्येव भवति । उक्तं च—“कार्मणशरीरयोगी, चतुर्थके पञ्चमे तुतीयं च” इति । एवं प्राप्तापनाटीकाऽनुसारं औदारिकशरीरकायप्रयोगाऽऽदीनां व्याख्यासाकटीकाऽनुसारं पुनर्मिश्रकायप्रयोगाणामेवमौ औदारिकमिश्र औदारिक एवापरिपूर्णां मिश्र उच्यते, यथा गुडमिश्रं दधि न गुडतया नापि दधितया व्यपदिश्यते, तद्वाध्यामपरिपूर्णात्वादेवमौदारिकं मिश्र कार्मणेन मौदारिकतया नापि कार्मणतया व्यपदिश्यते शक्यमपरिपूर्णात्वादिनि तस्यौदारिकमिश्रव्यपदेशः एवं वैकियाऽऽहारकमिश्रावर्तिनि, नवरं (वायरवाकाइय इत्यादि) यथौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं स्वमपृथिवीकायिकाऽऽदिप्रतीत्यालापरि०ऽपीतस्यौदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतंऽपि याच्यो नवरमयं विशेषः तत्र सर्वेऽपि स्वमपृथिवीकायिकाऽऽदयः पर्याप्तापर्याप्तेशेपणा अधीता इह तु वादरवायुकायिका गर्भजपञ्चेन्द्रियतयैरमनुष्याश्च पर्याप्तकाः पर्याप्तकविशेषाश्च अद्येतस्याः प्राप्तास्य पर्याप्तकविशेषा एव यतो वादरवायुकायिकाऽऽदीनां पर्याप्तकावस्थायामपि वैकियाऽऽरम्भेन औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगो लभ्यते, शेषाणां पुनरपर्याप्तकाऽवस्थायामेवधिति । (जहा ओगाहणसंठाण ति) प्रज्ञापनाया एकविंशतिमपदे तत्र चैवमिदं सूत्रम्—“जइ वाउकाइयपरिगदियंवेउविषयसरीरकायपञ्चांगपरिणए किं सुमुग्गवाउकाइयपरिगदियं० जाव परिणए, वायरवाउकाइयपरिगदियं० जाव परिणए ? गोयमा ! नोसुद्धुमं जाव परिणए, वायर० जाव परिणए ” इत्यादीनि । (एवं जहा ओगाहणसंठाण ति) तत्र चैवमिदं सूत्रम्—“गोयमा ! नोअनसुद्धुमंऽऽहारगमरीरकायपञ्चांग-

मपरिणय मणुस्मात्तारगसरीरकायपञ्चमपरिणय इत्यादि) एवं जडा आंगहण्येनैव कम्मगत्तव भेदो ति) स चार्थे भेदः—“ वेदादियकम्मसरीरकायपञ्चमपरिणय वा, एवं वेदादियचउत्तिथि० ” इत्यादिस्ति ।

अथ ब्रह्मद्वयं चित्तनयब्रह्म—

दो भेते ! दृष्ट्वा किं पञ्चमपरिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया ?। गोयमा ! पञ्चमपरिणया वा, मीसापरिणया वा, वीससापरिणया वा । अहवा-एणे पञ्चमपरिणय, एणे मीसापरिणय । अहवा-एणे पञ्चमपरिणय, एणे वीससापरिणय । अहवा एणे मीसापरिणय, एणे वीससापरिणय । जइ पञ्चमपरिणया किं मणुपञ्चमपरिणया, वयपपञ्चमपरिणया, कायपपञ्चमपरिणया ?। गोयमा ! मणुपपञ्चमपरिणया वा, वयपपञ्चमपरिणया वा, कायपपञ्चमपरिणया वा । अहवा-एणे मणुपपञ्चमपरिणय, एणे वयपपञ्चमपरिणय । अहवा एणे मणुपपञ्चमपरिणय, एणे कायपपञ्चमपरिणय वा । अहवा-एणे वयपपञ्चमपरिणय, एणे कायपपञ्चमपरिणय । जइ मणुपपञ्चमपरिणया किं सच्चमणुपपञ्चमपरिणया, किं असच्चमणुपपञ्चमपरिणया, किं सच्चमोसमणुपपञ्चमपरिणया, किं असच्चमोसमणुपपञ्चमपरिणया ?। गोयमा ! सच्चमणुपपञ्चमपरिणया वा ० जाव असच्चमोसमणुपपञ्चमपरिणया वा । अहवा-एणे सच्चमणुपपञ्चमपरिणय, एणे मोसमणुपपञ्चमपरिणय । अहवा-एणे सच्चमणुपपञ्चमपरिणय, एणे सच्चमोसमणुपपञ्चमपरिणय । अहवा-एणे सच्चमणुपपञ्चमपरिणय, एणे असच्चमोसमणुपपञ्चमपरिणय । अहवा-एणे मोसमणुपपञ्चमपरिणय, एणे सच्चमोसमणुपपञ्चमपरिणय । अहवा-एणे मोसमणुपपञ्चमपरिणय, एणे असच्चमोसमणुपपञ्चमपरिणय । जइ सच्चमणुपपञ्चमपरिणया किं आरभसच्चमणुपपञ्चमपरिणया ० जाव असमरभसच्चमणुपपञ्चमपरिणया ?। गोयमा ! आरभसच्चमणुपपञ्चमपरिणया वा ० जाव असमरभसच्चमणुपपञ्चमपरिणया वा । अहवा-एणे आरभसच्चमणुपपञ्चमपरिणय, एणे असमरभसच्चमणुपपञ्चमपरिणय वा, एवं एएणं गमएणं दुयसंजोगो नेयवो, सव्व संजोगा जत्थ जतिवा उट्ठं ति ते भाणियव्वा ० जाव सव्वट्ठसिद्धं ति । जइ मीसा प-
रिणया किं मणुमीसापरिणया ?। एवं मीसापरिणया वि । जइ वीससापरिणया किं वणुपरिणया, गंधपरिणया वि । एवं वीससापरिणया वि ० जाव अहवा एणे चउरं-ससंठाणपरिणय, एणे आययसंठाणपरिणय वा । तिथि

भेते ! दृष्ट्वा किं पञ्चमपरिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया ?। गोयमा ! पञ्चमपरिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया । अहवा-एणे पञ्चमपरिणय, दो मीसापरिणया ?। अहवा-एणे पञ्चमपरिणय, दो वीससापरिणया २ । अहवा-दो पञ्चमपरिणया, एणे मीसापरिणय ३ । अहवा-दो पञ्चमपरिणया, एणे वीससापरिणय ४ । अहवा-एणे मीसापरिणय, दो वीससापरिणया ५ । अहवा-दो मीसापरिणया, एणे वीससापरिणय ६ । अहवा-एणे पञ्चमपरिणय, एणे मीसापरिणय, एणे वीससापरिणय । जइ पञ्चमपरिणया किं मणुपपञ्चमपरिणया, वयपपञ्चमपरिणया, कायपपञ्चमपरिणया ?। गोयमा ! मणुपपञ्चमपरिणया वि, एवं एकासंजोगो, दुय संजोगो, तियसंजोगो य भाणियव्वो । जइ मणुपपञ्चमपरिणया किं सच्चमणुपपञ्चमपरिणया ?। गोयमा ! सच्चमणुपपञ्चमपरिणया ० जाव असच्चमोसमणुपपञ्चमपरिणया वा । अहवा-एणे सच्चमणुपपञ्चमपरिणय, दो मोसमणुपपञ्चमपरिणया । एवं दुयसंजोगो तियसंजोगो य भाणियव्वो; एत्थ वि तदेव ० जाव अहवा-एणे तत्तसंठाणपरिणय, एणे चउरं-ससंठाणपरिणय, एणे आययसंठाणपरिणय वा । चउरि भेते ! दृष्ट्वा वि पञ्चमपरिणया ?। गोयमा ! पञ्चमपरिणया वा, मीसापरिणया वा, वीससापरिणया वा । अहवा-एणे पञ्चमपरिणय, तिथि वि मीसापरिणया । अहवा-एणे पञ्चमपरिणय, तिथि वि वीससापरिणया । अहवा-दो पञ्चमपरिणया, दो मीसापरिणया । अहवा-दो पञ्चमपरिणया, दो वीससापरिणया । अहवा-तिथि पञ्चमपरिणया, एणे मीसापरिणय । अहवा-एणे मीसापरिणय, एणे वीससापरिणय । अहवा-एणे मीसापरिणय, तिथि वीससापरिणया । अहवा-दो मीसापरिणया, दो वीससापरिणया । अहवा-तिथि मीसापरिणया, एा वीससापरिणय । अहवा-एणे पञ्चमपरिणय, एा मीसापरिणय । दो वीससापरिणया, एणे वीससापरिणय । अहवा-दो पञ्चमपरिणया, एणे मीसापरिणय, एणे वीससापरिणय ।

इह प्रयोगपरिणया उद्दिष्टवत्त्वे एकत्वे कथं विकल्पागच्छिक्योऽपि त्रय पदेत्येवं पठ । एवं मनःप्रयोगाऽऽदित्रयेऽपि । सत्यमनःप्रयोगपरिणयाऽऽदिनि तु चत्वारि पदानि, तेष्वेकत्वे चत्वारः, द्विकथं तु पठ, एवं सर्वेऽपि पठ । आत्मसत्यमनःप्रयोगपरिणयाऽऽदिनि च पठ पदानि, तेष्वेकत्वे पठ, द्विकथं तु पठदृष्ट्वा, सर्वेऽपि कथं पठान् । एव च—अहं धर्म आत्मसत्यमणुपपञ्चमपरिणय इत्यादि) नेह द्विकथं प्रथम पद अहं को द्वितीयः, शरीरसत्यमणुपपञ्चमपरिणय इति पुनर्दृश्यं को तृतीयः (एवं एवमेव गमणुपपञ्चमपरिणय इत्यादि) पठ-

भेदेन गमेनाऽऽरम्भस्यमनःप्रयोगाऽऽदिपदप्रदर्शनेन द्विक-
संयोगेन नेतव्यं समस्तं द्रव्यप्रयत्नम्, द्विकसंयोगस्य च क-
रविकरप्राप्तिमानपूर्वकत्वादेकदेशेर्विकल्पेनैव दृश्यम् तत्र च
यथाऽऽरम्भस्यमनःप्रयोगाः दिपदमन्ते यावन्तो द्विकसंयो-
गा उत्तिष्ठन्ते सर्वे ते तत्र भवितव्याः। तत्र चाऽऽरम्भस्यमनःप्रयो-
गप्रयोगाः विविधुः प्रदर्शिता एव, आरम्भाऽदिपदप्रदर्शितेषु
पुनरितरेष्वेव विषु सुप्रामतः प्रयोगाऽऽदिषु चतुर्थे च सतरया-
कप्रयोगाऽऽदिषु प्रत्येकमेकत्वे एव पञ्च विकल्पाः द्विकसंयोगे
तु पञ्चदशेभ्यः प्रत्येकमेव सर्वेष्वप्येकविंशतिरौदारिकशरी-
रकायप्रयोगाऽऽदिषु तु समस्त पदेष्वेकत्वे समद्विकयोगे त्वेक-
विंशतिरित्येवमष्टाविंशतिरित्येवमनेन्द्रियादिविधिव्यादिप-
दप्रभृतिभिः पूर्वोक्तकर्मणोद्धारकाः दिकायप्रयोगपरिणाम-
व्यवहृत् प्रपञ्चनीयम्। कियदुद्गरे यावदित्याह—(जाव सव्वडुसि-
ङ्गो ति) एतच्चैवम्—“ जाव सव्वडुसिङ्गो अणुत्तरोववाइयक-
प्पातीययेमाणि यदेवपंविदियकम्मात्तरीककायण्णोमपरिण-
या किं एज्जाता सव्वडुसिङ्गो जाव परिणया, अपज्जाता
सव्वडुसिङ्गो जाव परिणया वा ?। गोयमा ! पज्जाता सव्व-
डुसिङ्गो जाव परिणया वा, अपज्जाता सव्वडुसिङ्गो जाव
परिणया वा। अहवेने पज्जाता सव्वडुसिङ्गो जाव परिण-
ए, एगे अपज्जाता सव्वडुसिङ्गो जाव परिणद ति ।” (एवं
वीससापरिणया वि ति) एवमिति प्रयोगपरिणामद्रव्य-
वस्तरस्येकविकल्पैर्द्विकसंयोगैश्च विभक्तपारिणते अथ द्रव्ये
वर्णान्तरवस्तरस्यैव त्वेनैव पञ्चऽऽदिषु चतुर्थे च चार्यं कियद-
दुर्गरे यावदित्याह—(जाव अहवेने इत्थमिदि) अयं च पञ्च-
भेदसंस्थानस्य दशानां द्विकसंयोगानां दशम इति । अथ
द्रव्यव्यपेक्षितव्यवहाह—(त्रीक्ष्णयादि) इदं प्रयोगपरिणामा-
ऽदिपदप्रत्येकत्वे एकत्वे त्रये विकल्पाः, द्विकसंयोगे तु पदः। क-
थमायस्यैकत्वे शेषयोः क्रमेण द्वित्वे द्वौ, तथाऽऽस्यस्य द्वित्वे
शेषयोः क्रमेणैकत्वेऽप्ये द्वौ, तथा द्वितीयस्यैकत्वे तृतीयस्य
च द्वित्वेऽप्यः, तथा द्वितीयस्य द्वित्वे तृतीयस्य च त्रित्वेऽप्यः,
इत्येवं पदः, त्रिकसंयोगे त्वेकत्वे त्वेव सर्वे दश । एवं म-
नःप्रयोगाऽऽदिपदप्रत्येकत्वेऽपि । अत्र एवाऽऽह— एवमेज्जानंजोगो
इत्यादि) सत्यमनःप्रयोगाऽऽदिषु तु चरमादि पदानि
इत्यत एकत्वे चत्वारो, द्विकसंयोगे तु द्वादश, कथमायस्यै-
कत्वेन शेषाणां त्रयाणां क्रमेणैकत्वेन त्रयो लज्जा, पु-
नरस्ये त्रय आद्यस्थानकत्वेन शेषाणां क्रमेणैकत्वेन, तथा
द्वितीयस्यैकत्वेन शेषयोः क्रमेणैकत्वेन त्रयो, पुनार्द्धीयस्या-
नैकत्वेन शेषयोः क्रमेणैकत्वेन त्रयो, तृतीयस्यैकत्वेन त्रयो
स्वानिकरमाभ्यामेतैः, पुनर्नित्यव्यवहारे इत्येवं द्वादश त्रिकयोगे
तु चत्वारो, इत्येवं सर्वेऽपि विंशतिरिति सूत्रे तु कीदृशदुपद-
र्शयेषामनन्तदेशन आह—(एवं दुवान्तेयोगो इत्यादि) (इय-
मि लवे ति) अत्रात्र द्रव्यव्याप्यकृते त्वेन चार्यं सूत्रं,
यथा द्रव्यव्याप्यकारे उक्तं । तत्र च मनेवाकायमन्तः। यः
प्रयोगपरिणामा मित्रतापरिणामा वस्तुऽदिभेदतश्च विभक्ता-
परिणाम उक्तः स इहाऽपि वाच्य इति भावः। किन्तु तत्तुं
वाच्यमित्याह—(जावदित्यादि) इह च परिमण्डलाऽऽदिषु पञ्च
पदानि, तेषु चैकत्वे पञ्च विकल्पाः द्विकसंयोगे तु विंशतिः, क-
थमायस्यैकत्वे शेषाणां च क्रमेणैकत्वेन, तथा आद्यस्थाने क-
त्वे, शेषाणां तु क्रमेणैवैकत्वेऽपि । एवं द्वितीयस्यैकत्वे अनेक-

त्वे च शेषत्रयस्य चानैकत्वे एकत्वे च पदः तथा तृतीयस्यै-
कत्वे अनेकत्वे च द्वयोश्चानैकत्वे एकत्वे च चत्वारो । तथा च-
तुर्थस्यैकत्वे अनेकत्वे च पञ्चमस्य चानैकत्वे एकत्वे च द्वाविं-
त्येवं सर्वेऽपि विंशतिरित्येकयोगं तु दश । तत्र च—“ अहवा
एगे तंसंज्ञाणं ” इत्यादिना त्रिकयोगानां दशमो दर्शित इति ।
अथ द्रव्यचतुष्कमाधिरूपाऽऽह—(चत्तारो भंतं ! इत्यादि) इह
च प्रयोगपरिणामाऽऽदिष्वेकत्वे त्रयो, द्विकयोगे तु सवः। क-
थमायस्यैकत्वे द्वयोश्च क्रमेण द्वित्वे द्वौ, तथाऽऽस्यस्य द्वित्वे
द्वयोर्पि क्रमेणैव द्वित्वेऽप्ये द्वौ, तथाऽऽस्यस्य त्रित्वे द्वयोश्च
क्रमेणैकत्वेऽप्ये द्वौ, तथा द्वितीयस्यैकत्वेऽस्यस्य त्रित्वे, तथा
द्वयोर्पि त्रित्वे तथा द्वितीयस्य त्रित्वेऽप्ये त्रयोऽ-
प्ये इत्येवं सर्वेऽपि नव । त्रययोगे तु त्रय एव भवन्तीत्येवं
सर्वेऽपि पञ्चदशेति । “ जाव अप्रमाणपरिणया किं मणपञ्चोम ”
इत्यादिना चोद्देशं द्रव्यचतुष्कप्रकरणमुपलक्षितम् । तत्र पू-
र्वोक्तानुसारं संस्थानसूचान्तमुचिततद्भक्तपंते समस्तम-
र्थमिति ।

(१०) अथ पञ्चाऽऽदिद्रव्यप्रकरणान्यनिदेशतो दर्शयन्नाह—

एवं एणं कमेणं पंच छ सत्तं जाव दस संखेज्ज अ-
संखेज्ज अणंता दव्वा भाणियव्वा । दव्वा संजोएण तिथा
संजोएणं जाव दससंजोएणं वारससंजोएणं उवउज्जिऊ-
णं जत्थ जहया संजोगा ते रुव्वे भाणियव्वा । एए पुण
जहा नवमसए पेवसएण भाणिहामि तथा उवउज्जिऊण
भाणियव्वा जाव असंखेज्जजा अणंता एवं चेव, नवरं
एकं पदं अम्भहियं जाव अहवा अणंता परिमंसंज्ञा-
ण परिणया जाव अणंता आययसंज्ञाणपरिणया ।

(एवं एणसुमियादि) एवं चाऽभिलाषः—“ पंच भंत ! दव्वा
किं अप्रमाणपरिणया ?। गोयमा, अप्रमाणपरिणया वा ३ । अह-
वा-एगे अप्रमाणपरिणय-चत्तारि मापपरिणया ” इत्यादि । इह
च द्विकसंयोगे विकल्पा द्वादश । कथम् ?—एकं चाचार्यं १ ।
हं हं, णि च २ । त्रिणि हं च ३ । चत्वार्येकं चेत्येवं चत्वारो वि-
कल्पा द्रव्यपञ्चकमाधिरूपेण द्विकसंयोगे पदत्रयस्य त्रयो
द्विकसंयोगाः । ते च चतुर्भिर्गुणिता द्वादशति । त्रिकयोगे तु
पदः। कथम्—चोक्षेकमेकं च १, एकं त्रयोमेकं च २, एकमेकं
त्रिणि च ३, द्वे द्वे एकं च ४, द्वे एकं द्वे च ४, एकं ६ चेत्येवं पदः ।
(जाव दस संजोएणं ति) इह यावत्कस्याचतुष्काऽऽदिभ्य-
योगाः सूचिता, तत्र च द्रव्यपञ्चकां स्यात् सत्यमनःप्रयो-
गाऽऽदिषु चतुर्थे पदेषु द्विकसंयोगचतुष्कसंयोगा भवन्ति ।
तत्र च द्विकसंयोगाश्चतुर्विंशतिः कथम् ?—चतुर्णां पदानां पदः,
द्विकसंयोगाः, तत्र चैकैकस्मिन् पूर्वोक्तकर्मणो चत्वारो वि-
कल्पाः, पक्षां च चतुर्भिर्गुणैरेव चतुर्विंशतिरिति । त्रिकसंयोगा
अपि चतुर्विंशतिः कथम् ?—चतुर्णां पदानां त्रिकसंयोगाश्चत्वार-
एकैकस्मिन् पूर्वोक्तकर्मणो पञ्चविकल्पाश्च, चतुर्णां च चतु-
र्भिर्गुणैरेव चतुर्विंशतिरिति । चतुष्कसंयोगे तु चत्वारः । कथम् ?—
आदौ द्वे त्रिषु चैकं १, तथा द्वितीयस्थाने द्वे शेषेषु चैकं
२, तथा तृतीयस्थाने द्वे शेषेषु चैकं ३, तथा चतुर्थे
द्वे शेषेषु चैकैकमित्येवं चत्वार इति । एकैकद्रव्याऽऽदिषु तु प-
ञ्चसु पदेषु द्वि त्रिकचतुष्कपञ्चकसंयोगा भवन्ति । तत्र च

द्विकसंयोगाश्चत्वारिंशत् । कथम् ?-पञ्चानां पदानां दशद्विक-
संयोगाः, एकैकस्मिन् द्विकसंयोगे पूर्वोक्तक्रमेण चत्वारो वि-
कल्पाः दशानां च चतुर्भिर्गुणैश्च चत्वारिंशदिति । त्रिकसंयो-
गे तु पटिः । कथम् ?-पञ्चानां पदानां दश त्रिकसंयोगाः, एकै-
कस्मिन् त्रिकसंयोगे पूर्वोक्तक्रमेण पञ्चिकल्पाः दशानां च
पञ्चभिर्गुणैश्च पटिद्विरिति । चतुष्कसंयोगास्तु विंशतिः । कथम् ?-
पञ्चानां पदानां तु चतुष्कसंयोगे पञ्च विकल्पाः, एकैकस्मिन्
पूर्वोक्तक्रमेण चत्वारो भङ्गाः पञ्चानां च चतुर्भिर्गुणैश्च विंशति-
रिति । पञ्चकसंयोगे त्वेक एवेति । एवं षट्पञ्चसंयोगा अपि
वाच्यताः । नवरं षट्संयोग आरम्भतत्त्वमनःप्रयोगाऽऽदि-
पदाम्प्राश्रये सप्तकसंयोगस्तथादिकऽऽदिकामययोगमा-
श्रित्य । अष्टकसंयोगस्तु स्वन्तरमेवान् । नवकसंयोगस्तु ध्वे-
षकद्वयमेवान् । दशकसंयोगस्तु भवतपतिभेदानाम्प्राश्रये वैकि-
यशरीरकाप्रयोगापेक्षया समवसेयः । एकादशसंयोगस्तु स्त्र-
जे नोक्तः । पूर्वोक्तपदैस्तु तस्यासम्भवान् । द्वादशसंयोगस्तु
कलरोपपन्नद्वयमेवान्प्राश्रये वैकियशरीरकाप्रयोगापेक्षया त्वेवे-
ति । (पञ्चसण्णरिति) नवमशनसत्कृतयोर्वैदिकं गार्हपत्या-
भिधानतगारकृतनरकाः । दिगातिप्रवेशनविचारे कियन्ति त-
दनुसारेण प्रव्याणि वाच्यानीत्याह—(जाय अन्तेज इति)
अनुरूपतान्नानरकाऽऽदिवत्कृत्वा ताऽऽश्रयं हि तन् सूत्रम् ।
इह तु यो विदेशस्तनाह—(अणुता इत्यादि) एतेदेवाभिला-
पतो दर्शयज्जाह—(जाय अणेत्यादि)

अर्धेतेनामेवाऽऽवयवद्वयं विन्यतयाह-

एषसि यं भंते । पिंगलायं पञ्चोगपरिणयायं मीसा-
परिणयायं वीससापरिणयायण कयरे कयेरहितो जाय
विसेसाहिया वा । गोयमा । सवयवोवा पिंगला पञ्चोग-
परिणता मीसापरिणता अणुगुणा वीससापरिणता अ-
णेतगुण । सेवं भंते । भंते । ति ।

(एषसि यमियादि) । (सवयवोवा पिंगलाः पञ्चोगपरि-
णय इति) कायाऽऽदिकृतयः जीवतुल्लतमवयवकालस्य
स्तेकत्वात् । (मीसपरिणया अणुगुण इति) कायाऽऽदिप्र-
योगपरित्यक्तः सकाशात्प्रतिश्रुतिरिति अन्तर्गुणः । यतः
प्रयोगकृतमाकारमपरित्यज्यन्ते दिव्यतया ये परिणामः सन्त-
पागता सूक्ष्मकलवऽऽवयववयवकालस्तेऽन्तः । विस्मयाप-
रिणतास्तु तेभ्योऽप्यनन्तगुणः । परमावयवादीनां जीवग्रहण-
प्रायोग्यतामप्यनन्तानन्तत्वादिनि । भ० = श० १ उ० ।

अह भंते । पाणाइवाए, मुसावाए० जाय भिच्छाईसण-
सल्ले पाणाइवायवेरमणे० जाय भिच्छाईसणसल्लविवेगे
उपपत्तिया० जाय पादिणामिया उगगहे० जाय धारणा
उट्ठाणे कम्मे बले वीरिए पुरिसकारपरकमे गेरुइपते असु-
रकुमारसे० जाय वेमाथियं पाणावरणिये० जाय अत-
तसण्ण कएहेस्सला० जाय सुक्खेसा सम्मदिट्ठीए ३ ।
वक्खुदुसंये ४ । आमाथिणुवेहियणाए० जाय विभंग-
णाए आहारससाए ४ । ओरालियसरीरे ५ । मणजोगे ३ ।
सागारोवओगे अयागारोवओगे, ये यायसे तहप्पारा स-

वे ते खणत्थ आताए परिणमंति । इता गोयमा । पा-
णाइवाए० जाय सवे ते खणत्थ आताए परिणमंति ।
जीवे यं भंते । कम्मे वकममाणे कइएणे, कइंये । एवं
जहा वारसमए पंचवुइसेए० जाय कम्मओ जं जए सो अ-
कम्पतो विभत्तिमावं परिणए । सवं भंते । भंते । ति ।

(अहेत्यादि) । (एषस्येत्य आयाए परिणमंति ति) ना-
न्यत्रात्मनः परिणमन्यात्मानं वर्जयित्वा नायत्रैवे वसन्ते,
आत्मपर्यायत्वादेयां पर्यायास्तु च पर्यायिणा सह कथ-
ञ्चिदेकत्वाद्वारमरुपाः सर्व एवेते नाऽऽत्मनो भिद्वेन परिण-
मन्तीति भाषः । अन्तर्नरं प्राप्नुयति ताऽऽदयो जीवधर्मा-
भिविन्ताः । अथ कथञ्चिन्नकम्पतो एव वर्णाऽऽदयश्चिन्त्यन्ते-
(जीवेणमियादि) । जीवो हि गर्भे उपपद्यमानस्तैजसका-
मणशरीरसहितं औदारिकशरीरग्रहणं करोति, शरीरं हि च
वर्णाऽऽदियुक्ताः । तद्व्यतिरिक्तञ्च कथाञ्चिज्जीवोऽत उपपत्ते-
(कतिवर्णमियादि) "एवं जहा" इत्यादिना चेदं सूचितम्-
"कतिरसं कतिकालं परिणामं परिणमंति ? गोयमा । पंच-
वर्णं पंचवरसं दुर्गवं अद्भुतानं च परिणामं परिणमंति ।"
इत्यादि । व्याख्या ताऽऽस्य पूर्ववदेवेति । भ० २ श० ३ उ० ।
"उपज्जंतं चरंति य, परिणमंति य गुणा न द्वयं ।"
आ० चू० १ अ० । परिणमते परिणामः । शिज्जताइ च-
प्रत्ययः । परिणामाऽऽदाने, क० भ० १ प्रक० । कर्म । 'क-
योयपरिणामः ।' कयोत्तरेव परिणाम आदात्ताको यस्य
स तथा । कयोत्तर हि पाणान्नरानां जडरतिनैवेति केवल-
वृत्तिः । आ० । "दांदि डाणेदि आया परिणमिह-
द्वेतेण वि सवेण वि ।" परिणमयति परिणामं नयति ल-
लरखोवमातेन भक्ताऽऽश्रयदेशस्य प्लोहाऽऽदिना वृत्तत्वात्
दिशतः । अन्वया सवेतः । श० ० २ डा० २ उ० ।

(११) जीवोऽकर्मतो विभक्तिमावं परिणमति-

कम्मओ जं भंते । जीवोणो अकम्मओ विभत्तिमावं परि-
णमइ, कम्मओ जं जए सो अकम्मओ विभत्तिमावं परिण-
मइ । इता गोयमा । कम्मओ यं तं चेव जाय परिणमइ,
सो अकम्मओ विभत्तिमावं परिणमइ, सेवं भंते । भंते । ति ।
कर्मतः सकाशात् । नो अकर्मतः न कर्मणा विना जीवो
विभक्तिमावं विभागरूपं नारकतियंमनुष्यामनमेवेषु ना-
रुपं परिणाममिन्त्यर्थः । परिणमति गच्छति । तथा—(कम्म-
ओ णं जरति) गच्छति तौसाधारकाऽऽदिमावानिति ज-
गत् जीवतमूहो जीवद्रव्यस्थैव वा विशेषा जङ्गमाभिधानां,
"जगन्ति जङ्गमायाहुः ।" इति वचनमिति । भ० १२ श० ५ उ०
(द्रव्याणां शीतेष्ण परिणामः 'परिदुष्णा' शब्देऽस्मिन्नव भागे
५७३ पृष्ठे उदकसंलुष्टाऽऽहारादिष्ठानामास्त्रत्वे प्रतीयदि-
तः) । (निर्गन्तवानां परिणामाद्वारम् । शिग्गंथ' शब्दे चतु-
र्थभागे २०४ पृष्ठे गतम्) । (संवतानां च परिणामाद्वार-
म् । संजय' शब्दे वचने) । (सूक्ष्मकृतं संहृदादिकस्य परि-
णामः 'संख' शब्दे परीक्षितं) स्वभावे, परिणामः पर्या-
यः स्वभावो धर्म इति यावत् । श्वा० ६ डा० । अथ्यवसाने,
स० ११ अह । क० प्र० । पञ्चा० । अथ्यवसायविशेषे, विशेषे ।
भावे, व्य० ६ डा० । विस्मावे, डा० ७ डा० ।

(१२) परिणामानुसारेण कर्मवन्धः-

अशक्त्यविसीद्दीह. जीवनिकाएहि संथडे लोए ।

देसियमहिंसयत्तं, जिण्हिं तेलुकदंसीहि ॥ ७० ॥

नान्धेदुक्कमेव यदुत्ताध्यामविशुद्धया तत्पण्युपकरणे नि-
ष्पन्नाः साधवः । किं च-यद्यथासंविशुद्धिर्निष्पद्यते ततः
(जीवनिकाएहिं संथडे लोए ति) जीवनिकायैः जीवसं-
घटितैः लोकः संसृतो भवेत् । ततश्च जीवनिकायैः संसृतं
व्यति संके कथं न भद्रकश्चक्रमन्त्रं बधकां न भवति यद्य-
ध्यामशुद्धिनिष्ठवते तस्मादध्यामाविशुद्धया वैशितमहिंस-
काः च जिनेश्वरलोचनदर्शिमिरिति ।

क प्रदर्शितं तद्विरयत आह-

उच्चालिपमि पाए, इरिपासमियस्स संकमट्टाए ।

वावेजेज कुलिगी, मरिज्जतं जोगमासज्ज ॥ ७१ ॥

उच्चालितं उन्मार्ष्टेन पादौ त्वेन ईदृशं निमित्तस्य साधवः संकमा-
ट्टम् उन्मार्ष्टेन पादौ हृष्यन् संवन्धः । व्यापयेत्त संवहृतं उन्मार्ष्टिना
परित्यागेन । कः ? कुलिगी कुलितानि लिहन्ति इन्द्रियाणि य-
स्याऽनं कुलिगी इन्द्रियादे स परित्यागेन । उन्मार्ष्टेन पादौ
स्वति त्रिपुनयाऽसौ कुलिगी तत्रापादनयेतामस्याय प्राप्य ।

न य तस्म तन्निमित्तो, बंधो मुहुभो वि देसिओ ॥ ७२ ॥

अणवज्जो उवओणे ए सधभावेणे सो जवउ ॥ सध ॥

न तस्य तन्निमित्तो यन्धः संवन्धः । देसिओ सम्यग् नि-
श्चान्ते, किं कारणं यतः अतवयोऽनं साधुस्तेन व्यापा-
दनव्यापारेण, कथम्, सर्वभावेन सर्वोऽप्यसन्ना भवेत्वाकाय-
कर्मभिरनवयोऽसौ यस्मात् न च्चेदोऽपि तस्य बन्ध इति ।

किं च-

शाणी कम्मस्स खय-मुट्ठियो नो ठिओ उ हिंमाए ।

जयइ असदं अहिंस-त्यमुट्ठियो अवहओ सो उ ॥ ७३ ॥

ज्ञानमस्यास्तीति ज्ञानी, सम्यग्ज्ञानेन मुक्त इत्यर्थः । कर्मणः
क्षयार्थं चातिष्ठत उच्यत इत्यर्थः । तथा हिंसापि न स्थितः । प्रा-
णिव्यपारेणैव न व्यवस्थित इत्यर्थः । तथा जपति कर्मक्षय-
ण प्रयत्नं करोतीत्यर्थः । (असदं ति) शठमावर्तितो यत्ने
करोति, न भिष्याभायत, सम्यग्ज्ञानेन मुक्त इत्यर्थः । तथा-(अ-
हिंसत्यमुट्ठिय ति) अहिंसार्थमुत्थितः उत्तुङ्गः, किं तु सत्त-
का कथमपि, प्रयत्नं कुर्वतोऽपि प्राणिबन्धः संज्ञानः । स
एवंविधः अवबध एव साधुर्नित्यं तत्राऽनया नायथा भ-
ङ्गकार्यो नृजितः । तथा "नाणी कम्मस्स खयट्ठं उट्ठिओ,
हिंसाए यण थिठिओ ? नाणी कम्मस्स खयट्ठं उट्ठिओ हिंसाए
य ठिओ ? नाणी कम्मस्स खयट्ठं उट्ठिओ हिंसाए
पुण पमत्तो थि न ठिओ, देवजोगण कहवि तण्णए पम-
णिणो नाणी । एन तइओ अउओ य ३ । यत्र नाणी कम्मस्स
खयट्ठं नो ठिओ, हिंसाए य ठिओ अ "तथा-अत्राणी"
मिष्याज्ञानमुक्त इत्यर्थः । "कम्मस्स खयट्ठमुट्ठिओ, हिंसाए
न ठिओ ५ । अत्राणी कम्मस्स खयट्ठं उट्ठिओ, हिंसाए य ठि-
ओ ६ । अत्राणी कम्मस्स खयट्ठं नो ठिओ, हिंसाए य न ठिओ
७ । अत्राणी कम्मस्स खयट्ठं नो ठिओ, हिंसाए य ठिओ ८ ।
एव अउओ ॥" तत्र गाथाप्रमाणार्थेन शुद्धः प्रथमो भङ्गः
कथितः, पश्चाद्वैतं च द्वितीयो भङ्गः कथितः । कथं ?-(ज-

यह ति) कर्मक्षयलोचनः । (असदं ति) सम्यग्ज्ञानसंपन्नः
(अहिंसत्यमुट्ठिओ ति) अहिंसायामुत्थितः अभ्युद्यतः, किं
तु सहसा प्रयत्नं कुर्वतोऽपि प्राणिबन्धः संज्ञानः । स चैव-
विधोऽवबधः, शुद्धभावत्वात् ।

तस्स असंसेअयओ, संसेअयओ य जाहं सत्ताई ।

जोगं पण विणस्स-ति नत्थि हिंसाफलं तस्स ॥ ७४ ॥

तस्यैवंप्रकारस्य ज्ञानिनः कर्मक्षयार्थमभ्युद्यतस्य असंचेत-
यतोऽज्ञानानस्य, किं ?, सध्यानि, कथमपि ?, प्रयत्नवताऽपि
न दृष्टः प्राणी व्यापारितश्च । तथा संचयतोऽज्ञानस्य कथम् ?,
अस्यैव प्राणी ज्ञातो दृष्टश्च, न च प्रयत्नं कुर्वताऽपि रक्षितुं पा-
रितः, ततश्च तस्यैवंप्रकारस्य यानि सध्यानि यथां कायऽपि-
प्राप्य विनश्यन्ति तस्य साधोः हिंसाफलं नापराधिकं सार-
जन्यं, दुःखजननमित्यर्थः । यद् परमार्थोपपन्नं कर्म भवति
तच्च एकस्मिन् समर्थं बद्धमप्यस्मिन् समर्थं क्षयति ।

जो य पमत्तो पुरियो, तस्स य जोगं पउच्च जे सत्ता ।

वावज्जेतं नियमा, तेसिं सो हिंसओ होइ ॥ ७५ ॥

यश्च प्रमत्तः पुरुषः तस्यैवंप्रकारस्य संवन्धिनं योऽनं कायाऽऽ-
दिकं प्रनीत्य प्राप्य यं स्वया व्यापारितः प्राणिमत्तानां निय-
मादवश्यं स पुरुषः हिंसको भवति, तस्मात्प्रमत्तमार्जित-
नि कर्मवन्धकाराणि ।

जे वि न वावज्जेतं, नियमा तेसिं पि हिंसओ सो उ ।

सावज्जो उवओणे-ए सधभावेणे सो नट्ठा ॥ ७६ ॥

योऽपि सत्त्वा न व्यापयन्ते तेषामप्यसौ नियमान् हिंसको
भवति । कथं ? (सावज्जो उवओणेन) सह अनयेन वर्तते इति
सावधः स्याप इत्यर्थः । ततश्च सावधो यतः प्रयत्नं कार्यो-
दिना सर्वभावेन सर्वैः कायवाङ्मनोभिरनः श्रव्यापाद्यवर्षादि
व्यापारिकः स एवाऽनो पुरुषः, स पापेयतावादिनि ।

यतश्चैवमनः-

आया चेव अहिमा, आया हिमोति निच्छओ एसो ।

जो होइ अपमत्तो, अहिंसओ हिंसओ इयो ॥ ७७ ॥

आर्तमेवाहिंसा, आर्तमेव हिंसति इत्यर्थः निश्चयः, परमार्थ इत्य-
र्थः । कथं चाऽनो अहिंसकः, कथं वा हिंसकः ? इत्यत आह-
(जो होइ अपमत्तो ति) यो भवति अप्रमत्तः, प्रयत्नवान्-
न्यर्थः । स लक्ष्यैर्बोधः अहिंसकः भवति । (हिंसओ इत्ये-
ति) इतरः प्रमत्तो यः स हिंसको भवतीत्यर्थः परमार्थ इ-
ति । अथवा-न्यायिप्राप्त्यर्थं गाथा व्याख्यातं ततो भे-
गमस्य जीवेषु अज्ञेयेषु च हिंसा, तथा च चकारो लोके दृ-
ष्टा यतो जीवोऽनं हिंसितो न्यायिप्राप्तः ततश्च हिंसा श-
ब्दानुगमाजीवेष्वजीवेषु च हिंसा नैगमस्य, अहिंसाऽप्येव-
मेवेति । संग्रहव्यवहारयोः पटवु जीवनिकायिषु हिंसाः सं-
ग्रहश्चात्र देशप्रादौ द्रष्टव्यः, सामान्यरूपश्च नैगमात्तर्भादौ । व्य-
वहारश्च स्थलावेशप्रादौ, लोकव्यवहारशरीलक्षणा-यम, तथा
च लोकावाहुर्येन पटस्य जीवनिकायिषु हिंसानिच्छति ।
अज्ञानमुक्तप्रत्येकं २ जीवहिंसाव्यतिरिक्तमित्युक्तिर्नित्यं शब्दस-
मभिरुद्ध एवमभूतनायकाः तैव अहिंसे, च्छन्ति, एतद्विप्राधि-
क्यैः-ह-आया चेव अहिंसा हिंसा-आया चेव अहिंसा हिंसा इ-
त्यर्थं निश्चयनयाविप्रायः । कुतो ?-यो भवति अप्रमत्तः जीवः

स खल्वहिसकः, इतरश्च प्रमत्तः, ततश्च स एव हिसको भवति, तस्मात् आर्यैव अहिसा, आर्यैव हिसा, अयं निश्चयः परमार्थे इति ।

इदानीं प्रकारान्तरेण तयाविधिविशेषात् हिसाविशेषं प्रतिपादयन्नाह-

जो य पओगं जुंजइ, हिंसत्यं जो य अअभावेणं ।

अमणो य जो पंजइ, एत्थ विसेसो महुं बुत्तो ॥७८॥

यश्च जीवः प्रयोगं मनोवाकायकर्मभिः हिसार्थे युनक्ति प्रयुज्जितं, यश्चान्यभावेन । एतदुक्तं भवति-तस्य विविधनार्थं काण्डं चित्तं, यावता अन्यस्य सुगाऽऽवेलेगं, ततश्चान्यभावेन यः प्रयोगं प्रयुज्जते, तस्मादनन्तरं क्लान्तं पुरुषविशेषात् महात्मविशेषः । तथा अमनस्कः मनरहितः सन् मूर्च्छन् इत्यर्थः । स चाप्यम-प्राणार्थं कायाऽऽदिकं प्रयुज्जते, अत्र विशेषो महा-नुरक्तः । एतदुक्तं भवति-यो जीवः मनोवाकायकर्मभिः हिंसार्थं प्रयोगं प्रयुज्जते तस्य महान्कर्मबन्धो भवति, य-श्चान्यभावेन प्रयुज्जते तस्याल्पतरतमः कर्मबन्धः, ततश्चात्र विशेषो महान् दण्ड इति ।

एतदेव व्याख्यानयन्नाह-

हिंसत्यं जुंजतो, सुमहं दोसो अणंतरं इपरो ।

अमणो य अप्पदोसो, जोगानिमित्तं च विषेओ ॥७९॥

हिसार्थं प्रयोगं युज्जतः सुमहान् दोषो भवति, इतरश्च योऽन्यभावेन प्रयुज्जते तस्य मन्दतरः दोषो भवति, अल्पतर इत्यर्थः । तथा अमनस्कश्च मन्मूर्च्छनः प्रयोगं युज्जन् अल्पतरतो दोषो भवति, अतो योगनिमित्तं जोगकरणिकः कर्मबन्धो विषेय इति ।

किं च-

रतो वा दुट्ठो वा, मूढो वा जं पंजइ पओगं ।

हिंसा वि तत्थ जायइ, तम्हा सो हिंसओ चेव ॥८०॥

रक्त आहाराऽऽपद्यं विहाऽऽदि द्विष्टः सर्पाऽऽदि मूढो वेदि-काऽऽदि य एवंविधः रक्तो वा द्विष्टो वा मूढो वा यः प्रयोगं कायाऽदिकं प्रयुज्जते तत्र हिंसाऽपि जायते, अपिशृङ्गादनुना-ऽदि वा जायते । अथवा हिंसाऽप्येवं रक्ताऽऽदिभावेन उपजायते, न तु हिंसामात्रेणैति वदति तस्मात्स हिंसको भवति । यो रक्ताऽदिभावयुक्तः । इह न च हिंसयैव हिंसको भवति ।

तथा चाऽऽह-

न य हिंसामिच्छेणं, सावज्जेणा वि हिंसओ होइ ।

सुद्धसं उ संपत्ती, अफला भणिया जिण्वरेहि ॥८१॥

न च हिंसामात्रेण सावयेनापि हिंसको भवति, कुतः ?-युद्धस्य पुरुषस्य कर्मसंप्राप्तिरफला भणित्वा जिनवरिति ।

किं च-

जा जयमाणस्स भवे, विराहणा सुवाविहिसमगस्स ।

सा होइ निज्जरफला, अज्जकत्थविंसोहिजुत्तस्स ॥८२॥

वा विराधना यतमानस्य भवेत्, किंविशिष्टस्य सतः ? स्व-विधिना स्वप्रत्ययं युद्धस्य, गीतार्थस्य इत्यर्थः । तस्यैवंविध-स्य वा भवति विराधना सा निज्जरफला भवति । एतदुक्तं १५४

भवति-एकस्मिन्समये बद्धं कर्म्म अन्यस्मिन्समये लपयति इति । किंविधस्य ? अथारमाविशोऽधिगुहस्य, विशुद्धभावस्य इत्यर्थः ।

किं च-

परमरहस्समिसिणं, समग्गाणिपिटगभरियसारणं ।

परिणामियं पमाणं, निच्छयमवलंबमाणं ॥ ८३ ॥

परमं प्रधानमिदं रहस्यं तत्त्वं, केयाम् ? श्रुतीणां सुविहितानां, समग्रं च तत् गणिपिटकं च समग्रगणिपिटकं तस्य स्मरितः पतिनः सारः प्राधान्यं येन समग्रगणिपिटकस्मरितसारा-स्तंयामिदं रहस्यं-यदुत परिणामिकं प्रमाणं-परिणामि भवं परिणामिकं, शुद्धाऽऽशुद्धश्च परिणाम इत्यर्थः । किंविशिष्टा-नां सनां परिणामिकं प्रमाणं ? निश्चयनयमवलम्बमानानां, यतः शृङ्गाऽदिनिश्चयनयानामिदंभेदं दर्शनं यदुत परिणामिकमिच्छन्ति ।

आह-यद्यं निश्चयस्ततोऽयमेवालम्प्यतां किमन्येनेति ?, उच्यते-

निच्छयमवलंबतां, निच्छयओ निच्छये अयासता ।

नासति चरणकरणं, बाहिरकरणासता केइ ॥ ८४ ॥

निश्चयमवलम्बमानाः पुरुषाः निश्चयनः परमार्थतः निश्चयमज्ञानानाः सन्तः नाशयन्ति चरणकरणं । कथं ? बाह्य-करणालसा बाह्यं वैयार्त्वाऽऽदिकरणं नत्र अलसाः प्रयत्न-रहितः सन्तः चरणकरणं नाशयन्ति केन इदं बाह्यीकुर्वन्ति-यदुत परिशुद्धः परिणाम एव प्रधानः, न तु बाह्यक्रियारहितः, एतच्चानाहोक्तव्यम्, परिणाम एव बाह्यक्रियारहितः शुद्धो न भवति, ततश्च निश्चयव्यवहारमनमनुभयस्वरूप-मेवाहोक्तव्यमिति । उक्तमुपध्यायाम् ।

इदानीमायतनद्वारायाश्चिन्त्यानाया संबन्धं प्रतिपादयन्नाह-

एवमिणं उवगरणं, धोरमाणो विहीसु परिसुद्धो ।

इवइ गुणासाययणं, अविहियमुद्धे अणाययणं ॥८५॥

एवमुक्त्यायेन उपकरणं धारयन् विधिना परिशुद्धः शेष-वर्जितः, किं भवति ?-गुणानामायतनं भवति । अथ पूर्वोक्त-विपरीतं क्रियते-यदुत अविधिना धारयति, अविशुद्धं तदुप-करणं, ततः अविधिना अशुद्धं क्रियमाणं तदेवोपकरणम् आयतनमस्थानं भवतीति । आया० ल० ॥ ३० ॥ आ० ४० । वशं आ० म० । प्रति० । पञ्चा० । परिणामश्चाऽऽकारयोध-क्रियाभेदान्निष्ठा । (अत्र पुरुषज्ञानसूत्राणि, 'पुनरिज्ञाय' शब्दे) (अस्मिन्निर्वेगद्वारां वसन्ती शुभोऽशुभो वा भाव उपजायते इति 'वसहि' शब्दे वक्ष्यते) यंमा कोहा अणा-भोगा, अणापुञ्जा असंतरे । परिणामा उ अशुद्धो, भावो तम्हा वि उ पमाणं ॥ ३५ ॥ ('पचक्कण' शब्देऽस्मि-न्नेव भागं १०२ पृष्ठे व्याख्याता) वेहिकाऽऽशुभिकाऽऽशु-सायाम्, सूत्र० १ शु० ८ अ० ।

विषयसूची-

- (१) जीवाऽजीवपरिणामाः ।
- (२) गतिपरिणामः ।
- (३) अजीवपरिणामः ।
- (४) रक्ताः पुद्गलाश्च परिणामवन्तः ।

- (५) पुद्गलपरिणामः ।
 (६) वर्णमण्डलमण्डलसंस्थानपरिणामः पुद्गलाः ।
 (७) वर्णादीनां परस्परं संबन्धः ।
 (८) अनिन्दित्यविषयः पुद्गलपरिणामः ।
 (९) प्रयोग-मिश्र-विश्रुता-परिणामः पुद्गलाः ।
 (१०) पञ्चाभिद्रव्यप्रकरणानि ।
 (११) जीवाऽकर्मन् विभक्तिभावं परिणमति ।
 (१२) परिणामाऽनुसारं कर्मबन्धः ।

परिणामकद्व-परिणामकृत-न० । द्रव्यादिद्रुतपरिणामे, आ-
 व० १ अ० ।

परिणामग-परिणामक-पुं० । यथास्थानमपवादपदपरिणामन-
 शक्तिः ७० ।

परिणामकस्वरूपम् । अथ भावनः परिणामकानिपरिणाम-
 कौ व्याख्यायित्व चेतसि व्यवस्थाप्य स्मरिमां नियुक्ति-
 गाथामाह-

परिणामे अदपरिणाम-म परवशा पडिमेह चरिमदुगे ।

अवादि दिहुतो, कडणा य हेमहिं ठाणेहिं ॥ ८० ॥

परिणामकानिपरिणामकानां प्ररूपणा कर्त्तव्या. प्रतिपेक्ष-
 अरमाहिकस्यापरिणामकस्य युगलस्य कर्त्तव्यः । अनयोर्बु-
 द्धयुतं न दत्तव्यमिति भावः । एषां च त्रयाणामपि पञ्चार्थ-
 माह्नाऽदिदृष्टान्तो वक्तव्यः । अदिशब्दादुक्तधीजपरिग्रहः ।
 तथा च परीक्षया तेषामभिप्रायं गृहीतं सति कथना प्रतिव-
 चनमभिव्यक्तव्यमर्थः स्थापितः प्रकरित्वाच्येण कर्त्तव्यमिति ।

अथेनामिव गाथायां विवृणोति-

जो द्रव्यखितकयका-लभावओ जं जहा जिणऽकस्त्रायं ।

तं तह सहदमाणं, जालाम् परिणामयं साधुं ॥ ८०२ ॥

अत्र तुलादृशमध्यग्रहणस्यायनं कृतशब्दे । मध्येऽभिहितं-
 ऽपि स्वयंवर्ति संवध्यते. यः कश्चिन् द्रव्यकृतं क्षेत्रकृतं काल-
 कृतं भावकृतं, द्रव्याऽऽदिभिः भेदैः सूत्रविहितमित्यर्थः । यद्-
 इत्युपस्थाप्येनोत्सर्गोपाद्वारूपेण प्रकरणे जिनेरास्थानं तत्तथा
 अह्वाति, तमेवं अह्वाधानं रोजयन्तं जानीहि परिणामकं सा-
 धुम् । एतच्च भावना-द्रव्यतः सचित्तावित्तमिश्राणि द्रव्या-
 णि यादृशे कार्ये कल्पन्ते, न वा क्षेत्रतोऽप्येति वा जनपदे वा
 यथाऽव्यक्तत्वाऽऽदिकमाचरणार्थं, कालतो दुर्भिक्षमुभिता-
 ऽऽदी यो यादृशः कल्पः भावतो स्थानाऽदिद्रव्यागाढानामा-
 द्वाऽदिको यादृक् विविक्तद्वैतसर्वमपि अह्वाधानो यथाऽवसरे
 प्रयुज्जानञ्च परिणामको शातव्यः । ७० १ उ० १ प्रक० । पं०
 ब० । व्य० । नि० ७०० । (अस्य सद्यष्टान्तप्ररूपणा 'अपरि-
 णामग' शब्दे प्रथमसंगे ४ पृष्ठे गता)

परिणामओ जं भणियं, जिगंहिं अह कारणं न जालामि ।
 दिहुते परिणामेण, परिवाडी उकमकमाणं ॥ ८०॥

अथ यदुक्तं जिनेः परिणामनः संसारिणामिन्द्रियविभाग-
 सत्त्वं कारणं न जानामि । एवं तेनांज्ञेन दृष्टान्तेन परिणामम-
 चिकृत्य कश्चिदुक्तमपरिवाडी कविचरमपरिवाडी वक्तव्या ।

एतदेव सविस्तरं भाषयति-

चरिण्य कपिण्य व, दिहुतेण व तहा तयं अस्थं ।

उवणेइ जहाणु परो, पसियइ अजोगमखमवि ॥ ७१ ॥

चरितेन कलिनेन वा दृष्टान्तेन तथा तं विवक्षितमर्थमुप-
 नयति । यथा परः अयंयत्करुमपि प्रत्यति ।

दिहुता परिणामे, कहिज्जेत उकमेण वि कयाइ ।

जह ऊ एमिदिणं. वणस्सइ कथयिं पुणं ॥ ७२ ॥

दृष्टान्तापरिणामयनीति परिणामस्तस्मिन् दृष्टान्तपरिणाम-
 मकं इत्यर्थः । कदाचिद् बोधोत्पादानुसृत्येन उक्तमेणाऽपि
 कथ्यते, यथा शक्यपरिणामांकेन्द्रियाणां जीवव्यवसाधन
 विधा पूर्वं प्रथमांशकं वनस्पतिः कथ्यते, अन्तिमे चोद्देश-
 के वायुकायिकः ।

तत्र प्रथम उक्तमेण वनस्पतीनां जीवव्यवस्थापनार्थमाह-

पंचंति पुफंति फलं वदंती,

कालं विषाणंति तीहिदिपथे ।

जाती य बुद्धी य जरा य जेमिं,

कहं न जीवा उ भवति ते ऊ ॥ ७३ ॥

ये पञ्चयन्ति पञ्चाणि मूत्रवन्ति. पुष्पभाजो भवन्ति. पुष्पं च
 ददन्ति. कालं च तत्र पत्रपुष्पफलनिमित्तं जानन्ति. इन्द्रियार्था-
 ञ्च गीताऽऽदीन् ये विजानन्ति. वकुलाऽऽदीनां तथा दर्शनात् ।
 तथा तेषां जातिवृत्तिजरा च ते कथं न जीवा भवन्ति. भ-
 वन्त्येवमिति भावः । पुरुषाऽद्विधमाणां सर्वेषामपि तत्रोपल-
 भ्यमानत्वात् । प्रयोगाच्च वनस्पतयो जीवाः, जातिजरावृ-
 द्ध्यागुपितत्वात्. मनुष्यवत् ।

जोहे ते सद्विषया, तोहं कहिजंति पुढविकाइया ।

जह वा पेलगलोणा, उवलीगरीणं च परिउड्डी ॥ ७४ ॥

यदा ते वनस्पतयो जीवन्तेन अज्ञाना भवन्ति, तदा पृथि-
 वीकायिका जीवाः कथ्यन्ते (?) प्रचोलाऽऽदिषु परि-
 वृत्तिदर्शनात् ।

कललंऽडरमाऽऽदीया, जह जीव तहव आउजीवा वि ।

जोइगण जह जीवो, हवइ तह तेउजीवा वि ॥ ७५ ॥

यथा कललं गर्भप्रथमावस्थाकरूपमण्डरस्य इत्येवमादयो जी-
 वास्तथैवाकायजीवा अपि प्रतिपत्तव्याः । प्रयोगाः अकायिका
 जीवाः अनुपहतव्ये स्मरि द्रव्यत्वात्. कललादण्डरमाऽऽदि-
 वत् तथा । यथा ज्यांतिरिङ्गणां जीपस्तथा तेजस्क्यायिकाः
 अपि । प्रयोगरूपेवम-तेजस्क्यायिका जीवाः स्वभावात् आ-
 काशे गमनात् ज्यांतिरिङ्गणवत्. ज्यांतिरिङ्गणः खयोतकः ।
 यथा वा ज्यांतिरे ऊर्ध्वेति सजीवस्तथा तेजोजीवा अपि ।
 प्रयोगभाषानांत्वेषाम-तेजस्क्यायिका जीवाः. अस्मृतिरान्वये
 सम्युपपन्नमप्येतत्त्वम् ।

जह सदहितं तेउ, वाऊ जीवा तहा य सीसंति ।

सत्थपरिणामए वि य, उकमकरणं तु एयट्ठा ॥ ७६ ॥

यदा तेजस्क्यायिकान् जीवन्तेन अह्वाति, तदा तस्य
 वायव्यो जीवाः शिष्यन्ते. तथा वायव्यो जीवा अवरज्जितव्ये
 सति तिर्यग्यातिगमनात्. गवादिष्वपि । शक्यपरिणामासाम्यु-
 त्कमकरणं पूर्ववनस्पत्युद्देशस्थाने वायुकायिकोद्देशस्य कर-
 णमित्यर्थः । व्य० १० उ० ।

परिणामद्वय-परिणामस्थान-न० । अथ्यवसाने, “संजमद्वाणं
ति वा अन्धवसाणं ति वा परिणामद्वयं ति वा एगदं ” नि०
चू० २० उ० ।

परिणामस्थ-स्त्री० । परिणामन्-न० । परिणत्युत्पादने, प्रज्ञा०
३४ पृ० ।

परिणामित्त-परिणामयितुम्-अव्य० । परिणामं कारयितु-
मित्यर्थे, अ० ३ श० ४ उ० ।

परिणामविहिण्ण-परिणामविधि-पुं० । पुद्गलानां परिणा-
मविधिं जानातीति परिणामविधिः । वृ० ३ उ० ।

परिणामालंबशृङ्खलसाहस्य-परिणामाऽऽलम्बनशृङ्खलसाधन-
न० । परिणमनं परिणामः, अन्तर्भूतनिष्पत्तिर्वा न व्यञ्जनात् घञ
५ ३-१३ इति घञ् प्रत्ययः । परिणामाऽऽदानमित्यर्थः ।
आलम्ब्यत इत्यालम्बनम्, भावेऽनन्तरप्रत्ययः । गृहीतिप्रदृश्य-
म्, तेषां साधनम्-साध्यतेऽनेनेति साधनम् । योगसंधिर्वायम्
‘कण्ठाऽऽधारं’ (५ : ३ : १२६) इत्यनन्तरप्रत्ययः । संधेः, कर्म
४ कर्म० (‘जोगा’ शब्दे चतुर्थभागे १६१४ पृष्ठे व्याख्यानम्)

परिणामि (श)-परिणामिन्-त्रि० । अन्यथा चान्यथा च
भवतोऽप्यन्यविधेः परिणामः, स विधये यस्य स परिणामिः ।
पं० १६ वि० । परिणमनं प्रतिस्मयमपरापरपर्यायेषु गम-
नं परिणामः । स नित्यमवस्थान्तीति परिणामी । परिणामस्व-
भावे, यथा-जैनसम्मत आत्मा । रत्ना० ७ परि । परिणमन्तुं प्र-
वर्तन्तुं शीलं यस्य तत् । आचिर्वाचिरोत्प्राभवमात्रपरिणाम-
शालिनः यथा सुवर्ण फटकाऽऽदिकेषु । स्या० १० डा० ।

परिणामिय-परिणामित-त्रि० । परिणामान्तमापादिते, अ०
१२ श० ४ उ० । अचिर्वाचते, कल्पे ३ अधि० ६ क्षण ।
शस्त्रपरिणामितानि-शस्त्रं स्वकायपरकायाऽऽदिना निर्जी-
याकृतं वर्णमन्तरत्वाऽऽदिमिश्र परिणमितं हिंसाप्राप्तम् ।
मूच० २ धु० १ अ० । आनु० ।

परिणामिक-पुं० । परिणमनं द्रव्यस्य तेन तेन रूपेण व-
र्तनं भवनं परिणामः, स एव परिणामिकः, तत्र भवस्तेन
वा निर्वृत्त इति वा परिणामिकः । अनु० । अपारत्यक्त-
पूर्वावस्थास्यैव तदुपायगमनलक्षणे तद्विनिर्मुक्तलक्षणे वा भाव-
भेदे, स च साधनाऽऽदिभेदे द्विविधः, तत्र सादिर्जीववृ-
त्ताऽऽदिना तदुपायस्य सादिर्जातः । अत्रादिपारिणामिकस्तु
धर्मास्तिकायाऽऽदीनाम्, तदुपायस्य तेषामनादित्वात् ।
स्या० १ डा० । अ० । अनु० । स च द्विविधः-सादिर्नादि-
श्च । तत्र धर्मास्तिकायाऽऽधरूपिद्रव्याणामनादिः परिणा-
मः, अनादिकालास्तद्व्यवस्थेन तेषां परिणतत्वात्, रूपिद्र-
व्याणां तु सादिः परिणामः । अनु० ।

से किं तं परिणामिये ? परिणामिये दुबिहे पणत्ते । तं
जहा-सादिपारिणामिये अ, अणादिपारिणामिये अ । से
किं तं सादिपारिणामिये ? साहपारिणामिये अणेश्विहे प-
णत्ते । तं जहा-

“ जुमसुरा जुमगुलो, जुमपयं जुमत्तंदुला केव ।

अन्ना य अमरक्खा, संक्का गंयवखगरा य ॥ १ ॥ ”

उकावाया दिसादाहा गजियं विज्जू शिण्याया जूवया
जक्खादिचा भुमिया महिआ रयुग्गाया चंदेवरागा खरो-
वरागा चंदपरिवेसा खरपरिवेसा पडिचंदा पडिसूरा इंद-
धणु उदगमच्छा कविहसिआ अमोहा वासा वासधरा-
गामा खगरा घरा पव्वता पाताला भवणा निरया रय-
खप्पहा सकरप्पहा बालुअप्पहा पंकप्पहा धूमप्पहा तम-
प्पहा तमतमप्पहा सोहम्मं जाव अचुत्ते गवेज्जे अणु-
त्तरे इमिप्पभारा परमाणुपेगमले दुपएसिणं जाव अण-
तपएसिणं । से तं साहपारिणामिये । से किं तं अणादिपारि-
णामिये ? अणादिपारिणामिये अणेश्विहे पणत्ते । तं जहा-
धम्मत्थिकाए, अधम्मत्थिकाए, आगासरथिकाए, जीवत्थि-
काए, पुगालयिकाए, अद्दासमए, लोके, अलोके, भवसि-
द्धिआ, अमवसिद्धिआ । से तं अणादिपारिणामिये । से
तं पारिणामिये ।

(से किं तं इत्यादि) सर्वथा अपरित्यक्तपूर्वावस्थस्य यद्-
पान्तेत्य भवनं परिणमनं स परिणामः । तदुक्तम्-“ परिणा-
मो ह्यधोन्तर-गमनं न च सर्वथा व्यवस्थानम् । न च स-
र्वथा विनाशः, परिणाममन्विदामिष्टः ॥ १ ॥ ” इति । स
एव तेन वा निर्वृत्तः परिणामिकः । सोऽपि द्विविधः-सा-
दिर्नादादिश्च । तत्र सादिपारिणामिको (जुमसुरेयादि) जी-
मसुराऽऽदीनां जीमत्वपरिणामस्य सादित्वात् सादिपारिणा-
मिकता । इह चोपायव्यवस्थेयोरन्यनुगमस्य सुराद्रव्यस्य न-
व्यनानिर्मुक्ती जीमताकरूपेण भवनं परिणाम इत्येवं सुल-
प्रतिपत्त्यर्थं जीमतां सुराऽऽदीनां प्रदृश्यम् । अन्यथा सुरेयस्य
तेषु सादिपारिणामिकता अस्यैव, कारणद्रव्यस्यैव नूतनसु-
राऽऽदिकेषु परिणतेः, अन्यथा कार्यानुपपत्तिप्रसङ्गः, अत्र
बहु यत्कृत्यं तेषु नाच्यते, स्थानान्तरयत्कृत्यत्वादित्याद्येत्येति ।
अत्राणि नामान्येन प्रतीतान्येव, अत्र वृत्तास्तु तान्येव वृत्ताऽ-
ऽकारपरिणतानि, सन्ध्या-कालनीलाऽऽधरपरिणतिका प्र-
तीतिव, गन्धर्वनगरादयि सुरपद्मनादां पशोऽभितनगराऽऽ-
कारतया तथा विधनमपि परिणतसुरलक्षणे कालि प्रतीतान्ये-
व । उदकापाता अपि व्योमसंमुखि तज्जलनपतनरूपाः प्रसि-
द्धा एव, दिग्दाहास्त्रव्यनतरपां दिशि क्षिप्तमूलज्वालज्वाला-
कगलिताम्बरप्रतिभासरूपाः प्रतिपत्तव्याः, गजिनवकुम्भि-
घोताः प्रतीताः यूपकास्तु-“ संमोक्षियाघर्षो, य जूयश्चो
सुख दिण तिणि ॥ ” इति गाथादलप्रतिपादितस्वरूपा आग्रश-
कादवसेया, यत्तादीस्तकानि नमोदृश्यमानाभिपिशाचाः, धू-
मिका रूपा प्रविरेला धूमाभा प्रतिपत्तव्या, मंदिका तु
स्निग्धा घना, स्निग्धत्वादेव भूमी पतिता सादेरणाऽऽदि-
शेनद्वारेण लक्ष्यते, रजउद्धातो रजस्वला दिशः । चन्द्रस्-
र्योपरागा राहुप्रहृष्टानि, बहुवचनं वाऽनादेष्टुनीयद्रीपसमुद्र-
घतिचन्द्राकांशं युगपदुपरागमावात् मन्तव्यमिति कृष्णिका-
रः । चन्द्रस्यैवपरिवेवाश्चन्द्राऽऽदित्ययोः परिता वलयाऽऽका-
रपुल्लपरिणतिकृपाः सुप्रतीता एव, प्रतिचन्द्रः उत्पत्ताऽऽदि-
स्वर्को द्वितीयश्चन्द्रः, एवं प्रतिमस्योऽपि । इन्द्रयजुःप्रतिचम्ब,
उत्क्रमस्थासिचन्द्रयजुःखण्डव्येव, कपिद्विसितान्यकसाअभ-

सि ज्वलद्भीमशङ्कराणि, अमोधाः सूर्यविम्बादधः कदाचि-
दुपलभ्यमानशकटोद्विंसित्यथश्यामाऽऽविरेखाः, वर्षाणि भ-
रताऽऽदीनि, वर्षधरास्तु हिमवदादयः, पातालाः पातालकल-
शाः, क्षेपास्तु धामाऽऽदयः प्रसिद्धा यः। अत्राऽऽह-ननु वर्ष-
धराऽऽदयः शाश्वतत्वात् न कदाचित्कदाचिं मुञ्चन्ति तत्कथं
सादिपारिणामिकमावयन्ति? तेषाम्?, नैवेद्वयम्, तदाकार-
मात्रतयैव तेष्वतिष्ठमाना शाश्वता उच्यन्ते, पुद्गलास्त्वेवं
व्येयकालाद्भूतं तेष्वेवावतिष्ठन्ते, किं त्वपरापरे तद्भावि-
न परिणमन्ति, तावत्कालाद्भूतं पुद्गलानामेकपरिणामेनाऽव-
स्थितैः प्रविशन्ति यद्विद्वत्वादिनि सादिपारिणामिकता न विरु-
ध्यते, अनादिपारिणामिके तु धर्मोत्तिकायाऽऽदयः तेषां तद्-
पतया अनादिकालापरिणतेः, बाधनान्तराद्यपि सर्वोत्पु-
द्गानुसारतो भावनीयानि । (सं तं इत्यादि) निगमनद्वयम् ।
अनु० । आभ्यन्तरव्यति, "परिणामियं पमाणं, सिच्छ-
यमवलम्बमाणं (=) ।" जी० १४ अधि० ।

परिणामिया-पारिणामिकी-स्त्री० । एतं समन्तान्मननं परि-
णामः । सुदीर्घकालपूर्वापरपर्यालोचनजन्य आत्मनो धर्म-
विशेषः स प्रयोजनमस्याः पारिणामिकी । न० । परिणामजन्ये
बुद्धिभेदे, आ० म० १ अ० ।

संप्रति पारिणामिक्या लक्षणमाह-

अनुमाणाहंउदिदं-तसादिया वयविवागपरिशामा ।

हियनित्सेसफलवर्दे, बुद्धी परिणामिया नाम ॥ ११ ॥

"अनुमाणा" इत्यादि । लिङ्गात् लिङ्गिनि ज्ञानमनुमानं, तच्च
स्वाध्यानुमानमिह द्रष्टव्यम्, अन्यथा हेतुप्रमाणस्य नैरर्थक्या
ऽऽपत्तेः । अनुमानप्रतिपादकं वचो हेतुः, परार्थानुमानमित्यर्थः ।
अथवा-ज्ञापकमनुमानं कारकं हेतुः, दृष्टान्तः प्रतीतः । आह
अनुमानमहणेन दृष्टान्तस्य न तत्त्वज्ञानमन्योपपत्त्यः । न अनु-
मानस्य क्वचिद् दृष्टान्तमन्त्रेणाऽन्यथापुनरपत्तिप्रादकप्र-
माणवलनप्रवृत्तेः । यथा साम्यकजीवच्छुद्धिर् प्राणाऽऽदि-
मन्वान्यथापुनरपत्तेः, न च दृष्टान्तोऽनुमानस्याङ्गः । यत
उक्तम्-"अन्यथाऽनुपपन्नं यत्र तत् त्वेयं किं ततः
पृथग्दृष्टान्तव्योपादानम् ।" नत्र साध्यव्योपमाभूतो
दृष्टान्तः । तथा चोक्तम्-"यः साध्यव्योपमाभूतः स दृष्टा-
न्त इति कथ्यते ।" अनुमानहेतुदृष्टान्तैः साध्यमर्थं सा-
ध्यतानि अनुमानहेतुदृष्टान्तसाक्षात् । तथा कालकृतो दे-
हावस्थविशेषो वयः, तद्विषयः परिणामः पुष्टता यस्याः
सा वयोविपाकपरिणामा । तथा हितममृत्युवयोनिः श्रेयसं मो-
क्षाः । ताभ्यां फलवती, न देह अपि तस्याः फले इत्यर्थः । बुद्धिः
पारिणामिकी नाम । न० । (आव० १ अ० ६४८ गाथा ।)

अस्या अपि शिष्यगुणहिनयोदाहरणैः स्वरूपं प्रकटयति-
"अभये" इत्यादि गाथा जयम्-

अमए सद्धि कुमार, देवी उदिओदए हवइ राया ।

साहू य नंदिसेणे, अणुदने सावय अमवे ॥ १२ ॥

अमए अमवपुने, चाणके चेव धूलिभदे य ।

नासिक्कुंदुंदीन-दे वडरे परिणामिया बुद्धी ॥ १३ ॥

बल्लुआए आमदे, मयी य सपे य खामि धुभिदे ।

परिणामियबुद्धीए, एवमाई उदाहरणा ॥ १४ ॥ न० ।

(अमए ति) अमयकुमारस्य यच्चएडप्रद्योताहरचतुष्टयमा-
गेषु, यत्तु चएडप्रद्योतं भव्या नगरमध्येनाऽऽरुट्मन् नीतवा-
नित्यादि सा पारिणामिकी बुद्धिः । (सेद्धि ति) काष्ठ-
धेष्टी, तस्य यत् स्वभायोद्विधरितवमलोत्पन्न प्रजयाप्रति-
पत्तिकरणं, यच्च पुत्रे राज्यमनुशासति वयोचतुर्गोत्तिकाव-
न्तरं विहाङ्गमं कुर्वन् पुत्रसमेषु धिगुज्जतैर्युगपस्थापि-
ताया अक्षरिकाया आप्रवसायानुस्वदीयोऽयं । तस्यैव च
प्रामाण्यं प्रति चलितः ततः कथमहं भविष्यामीति वद-
न्त्याः, प्रवचनापयशोनिवारणाय यदि मदीयां गमैः ततो यो-
नेर्विनिर्गच्छन्तु, नो चेदुदरं भिष्या निर्गच्छन्त्यिति यद् शापप्रदा-
नं सा पारिणामिकी बुद्धिः । (कुमारं ति) मोक्षकामियस्य कु-
मारस्य प्रथमं वयसि वसंतमानस्य कदाचिद्गुणस्य (?) गतस्य
प्रमदाऽऽदिभिः सह यथेच्छं मोक्षकान् भोजितवन्तो जीर्णो-
ग्रामदुर्भावादतिपूतगन्धि वानकायमुच्छृजतो या उद्भूता
चिन्ता । यथा अहो नादृशान्यपि मनोहराणि कणिक्काऽऽदीनि
द्रव्याणि शरीरसंपर्कवशात् पुनिगन्धानि संजातानि, तस्मा-
त् थिगु इदम् अशुचि शरीरं, धिष्यामीदो, यदेतस्यापि श-
रीरस्य कृते जन्तुः पापान्धारभते, इत्यादिरूपा सा पारि-
णामिकी बुद्धिः, तत ऊर्ध्वं तस्य शुभमन्तराध्यवसायविचारो-
त्तमुद्भूतं केवलज्ञानोपपत्तिः । (देवी ति) देव्याः पुण्यवर्त्यभ-
धानायाः प्रजयां परिपाल्य देववेनेनापराधायाः यत्पुण्यक्षला-
भिक्षधानायाः स्वपुत्र्याः स्वपुत्रं नरकदेलोकप्रकटनेन प्रबाध-
करं सा पारिणामिकी बुद्धिः । (उदिओदए ति) उदितवयस्य
राज्ञः धीकान्नपनेः पुनिगनालपुरं राज्यमनुशासनं श्रीका-
न्तानिमित्तं वायाणनीवास्तव्येन धर्मकल्पा राजा सर्वव-
लेन समागम्य निरुद्धस्य प्रभूतजनपरिपुत्रमयेन यत् वैश्ववर्ण-
मुपवासं कृत्वा समाहूय सनगरस्थाऽऽपन्नोऽप्यत्र भविष्यति
सा पारिणामिकी बुद्धिः । (साहू य नंदिसेणे ति) साधोः
श्रेणिकपुत्रस्य नन्दिपुत्रस्य स्वशिश्यस्य व्रतमुज्जितकामस्य
स्थिरीकरणाय भगवद्भूतमानस्वामिचन्द्रनिमित्तं चलितमु-
क्ताऽऽभरणं येनाभ्यर्च्य परिभानकरपरमणीयकविनिर्जितामर-
सुन्दरीकस्थानः पुरदर्शनं कृतं सा पारिणामिकी बुद्धिः । सह
नन्दिपुत्रस्य नादृशमन्तः पुनं नन्दिपुत्रस्य रणियस्य हृद्वा हृदत-
संयमे स्थिरो बभूव । (धणुदने ति) धनदत्तस्य सुसुमाव-
निजपुत्र्याक्षिलानीपुत्रेण मरिनायाः कालमपेक्ष्य गम्यमानव-
क्षणे सा पारिणामिकी बुद्धिः । (सावतो ति) कोऽपि आच-
कः प्रत्यागन्तानपरस्त्रीसंयोगः कदाचिन्निरजयासस्त्रीमवलोक-
य तथानीवाधुपपन्नः, तं च नादृशं हृद्वा तद्भार्याऽचिन्त-
यन्, नूनमेवं यदि कथमर्थस्मिन्नप्यवसानं वसंतमानो ह्रिय-
ते तर्हि नरकगतिं तिर्यग्यातिं वा याति, तस्मात्कारोमि किञ्चि-
दुपायमिति । तत एवं चिन्तयित्वा स्वपतिमभाणीतु मा
वमानुगी भूयद्दमेतां विकालवेलायां संपादयिष्यामि, तत्र प्रति-
पन्नं ततो विकालवेलायामौषदन्धकारि जगति प्रसरति स्व-
स्थया वत्सायाभरणानि च परिधाय सा स्वसस्त्रीरूपेण रह-
सि तमुपास्यत । स च सेयं मङ्गाश्रीमल्लौत्ववगम्य तां परि-
भुङ्क्ताय, परिभोगं च कृतेऽपगतकामाभ्यवसायोऽस्मरञ्च-
प्राए युहीतं व्रतं, ततो व्रतभङ्गो मे ससुदुर्पासीति खेदं कर्तुं प्र-
वृत्तः, ततस्मद्भार्या तस्मै यथावर्तितं निवेदयामास, ततो म-
नाक् स्वस्त्रीबभूव, गुणपादमूलं च गत्वा कुपमनःसंकल्पनिमि-
त्तव्रतभङ्गमुद्वेगं प्रायश्चित्तं प्रतिपन्नवान्, आधिकार्या-पारि-

णामिकी बुद्धिः । (अमरकश्चेति) वरपुत्रपुत्रमात्रस्य ब्रह्मवत्
कुमारविनिर्गमनाय वरपुत्रात्मानं न सा परिणामिकी बुद्धिः ।
(अमर) चित् क्षणिकस्य कोपयोजनां सत्त्वा सर्पत्वेनोत्पन्नस्य
सत्तापि सत्त्वा जतारुपुत्रस्य प्रयत्नाप्रतिपत्तिः । वतुः क्षा-
कान् पशुपालीनस्य यस्मै (जनयेत्यायां) तः क्षयः पात्रं निष्ठु-
तीनक्षेपेऽपि क्षमाकण्ठमात्रमिन्दवं क्षरकमुत्पत्त्यंसा ।
परिणामिकी बुद्धिः । (अमरचुचुषेति) अमात्यपुत्रस्य वर-
चनुमाने ब्रह्मवत्कुमारविषये दीवेषुष्टवस्वरूपापनाऽऽदिषु
तेषु तेषु प्रयोजनेषु परिणामिकी बुद्धिः । (चाणूक्ये चित्) चाण-
क्यस्य चन्द्रगुप्तं राज्यमनुशासति भाण्डगारे निधिते सति
यदेकदिवसाऽभ्याऽऽदिषाचनं सा परिणामिकी बुद्धिः । धु-
लभेति । स्थूलभद्रस्वामिनः पितरि मारिते नन्दनामा-
त्यपदपरिपालनाय प्रार्थ्यमानस्यापि यत्प्रजयाप्रतिपालक-
रुणं सा परिणामिकी बुद्धिः । (नालकमुत्पत्तिरनेदं चित्) ना-
लिकपुत्रे सुन्दरीभर्तुः नन्दस्य भ्राता साधुना यन्महशिर-
सि नयनं, यथा देवमिथुनकदशं सा परिणामिकी बुद्धिः ।
(वहरति) वज्रस्वामिनो बालभावेऽपि वनेमानस्य मान-
स्यवगायस्य संवयद्भुमानकरणं सा परिणामिकी बुद्धिः । (ज-
तलखऽऽहपानं) काऽपि राजा तलखेऽशुद्रप्राप्तः, यथादेव ।
तलखः एव पार्थे द्विष्यन्तः, किं स्वाधरे पेलोपालिनविशानि-
मशरीरः । ततो राजा तान् परिक्षानिर्मितं दूतैः यो मां शिरसि
पादं ताडयति तस्य को दण्ड इति । प्राहुः-निल निल मात्रा-
णि श्यदानं न विवृण्वे मार्यते इति । ततः स्वविराज् पप्रच्छ । त-
योचन-देव । परिणाम्य कथयामः । ततश्चरेहान्तं गत्वा वि-
नितन-को नाम हृदयवज्रं मां देवी व्यातरेकियायां देवं शिर-
सि ताडयितुम् । ईदं हृदयवज्रं मां देवी विशयनः सेमाननी-
या, ततस्ते समान्य राजानं विषयवामास्य स विशेषतः स-
त्कारणीय इति । ततो राजा परितोयमुपमागतः तान् प्रशंसित-
वान्-को नाम बुद्धान्निष्ठयाप्य एवंविधबुद्धिमाभवति । ततः
सदेव स्वविराज् पार्थे धार्यामानः, न तलखानिति राज्ञः
स्वविराज्णं च परिणामिकी बुद्धिः । (आमदं चित्) कृत्रिम-
मामलकमिति कठिनत्वादकालावच- केनापि यथावस्थिते
हाने नस्य परिणामिकी बुद्धिः । (मणि चित्) काऽपि सर्प-
वृक्षमागच्छ सदेव पक्षिणामण्डानि भक्षयति, अथवा च वृ-
क्षस्थितो निपातनः, मणिश्च नस्य तत्रैव कश्चिद्व्यदेहः स्थितः,
नस्य च वृक्षस्याधस्तात्कांक्षाऽस्ति, उपरिस्थितमणिप्रभावे-
च्छुरितं सकलमपि कुपोदं रक्तीभूतमुपलभयते । कूपादकष्ट-
मुदं रक्षाभावेन दृश्यते एतथा बालहन केनापि निजयितुः
स्थविरस्य निवेदिनं, सोऽपि तत्र समगताय सम्यक् परिभा-
ष्य मणिं गृहीतवान्, तस्य परिणामिकी बुद्धिः । (सर्वे चित्)
सर्वस्य अण्डकोशिकस्य भगवतः प्रति या विन्ताऽन्-र-
हण्ये महाभयव्यदिका पारणामिकी बुद्धिः । (सगम चित्)
कोऽपि भावकः प्रथमयौवनमदमैहितमना धर्ममकृष्टा पञ्च-
त्वमुपगतः खड्गः समुत्पन्नः, यस्य गच्छन्तुं शोच्यते पाश्वेयः
क्षमाणि लभ्यन्ति स जीवविशेषः । स चाटय्यां वतुःपथे जनं मा-
रयित्वा लाडयति, अथवा च तन पथा गच्छन् सान्न् दृष्टवा-
न्, स चाऽऽकामितुं न शक्नोति, ततस्तस्य जातिस्मरणं भङ्ग-
पथावधानं देवलोकागमनं तस्य परिणामिकी बुद्धिः । (पूव चित्)
विद्यालयां पुरि कूलबालकेन विद्यालभाभ्याय यमुनेतुलवत-
स्वर्षामयादुकास्त्वैस्त्वानं सा तस्य परिणामिकी बुद्धिः ।

नं । विशेषत आसामर्थः कथानकेभ्य एवावलेखः । तानि चामू-
नि- "अमयस्म कर्हं परिणामिया बुद्धी ? जया पञ्जाओ रा-
यगिहं ओरोहेति खवरं, पच्छा तेण पुत्रं निजिक्त्वा संधावा-
रनिवेसजाणरणं, कटिपरद्वो, एसा । अहया-जोहं गणियाए
खुलेण गीओ बडो जाव तोमिओ चत्तिए वग चित्तियं
चऽण्णे मयावेमि अयमं. वरो मागमाओ-अग्गी अइमि
चित्, मुको भणइ अहं कुलेण आणीओ, अहं ते दिवस-
ओ पञ्जाओ हीणइ चि कंदंते तेमि. गओ य रायगिहं, दासो
उम्मत्तओ, वारियदागियाओ, गडिओ, रडंतेो हिओ, एव-
माइयाओ बहुयाओ अमयस्स परिणामियाओ बुद्धीओ १ ॥
" सेठि " चित् । कटो गाम सेठ्ठी एतए खयरं वमइ,
तस्स वज्जा नामं भज्जा, तस्स नेच्चइल्लो देवसम्मो गाम
बंभणो. सेठ्ठी दिमाज्जाए गओ. भज्जा से तेण समं संप-
लगा, तसय य वरे नेजि पक्खी-सुओ य, मयणलगा,
कुकुडयं य चित् । सो नाणे उडोवकिचित्ता गओ.
सोऽचि पिज्जाइओ रक्की अइइ, मयणलगा भणइ, को
नायस्स न वीहइ ?, सुयओ वीहइ-तो ओरियाए देइओ
अमं पि तायओ होइ, सा मयण अण्णइयानिया पिज्जा-
इयं पणिवत्तइ, मागिया तीए, सुयओ गमिओ अमया
साहू भिक्खस्स ते गिहं अइया, कुकुडयं पाच्छण्ण ए-
णो साहू दिनालायं काऊण भणइ-जो एयस्स सीसं खाइ
सो राया होइ चित्, ते कटि चित्तेण पिज्जाइरणं अंतरिण्ये
सुयं, ते भणइ-मोहि खामि, सा भणइ-अलं आण्णइ,
मा पुत्तमं दे संवट्ठियं, निव्वंभं कए मारिओ जाव गहाइ
गओ. नाव तीने पुत्तो सेइवालाओ आगओ, नं वल्लं
तम्मं सो रंवाइ. सीयं विस्से, सो आगओ भाणए कूडं,
सीमं ममाइ. भणइ-वेइइस्स इस्से सो कटो. एयस्स कज्ज
मारिओ, इह परं एयस्स सीसं खाएइजा तो राया
होइ, कयं निव्वंभं वर्यनिया, दासीए सुयं, तओ वेव
वारयं गहाय पलाया. अस्से खयरं गयाण. तथ अणुतो
गया मओ. आनिण परिकलओ. सो राया जाओ. इया य
कटो आगओ. णियवरं साइयपाइयं पामइ, मा पुच्छिज्जा,
ण कटिइ. सुयणं पंजरमुहण कांइयं वंजणइतेवेओ सो त-
हइ. अलं सेसायववहारं. अं एवी च कए किलतमणु-
हवामि एवा वि एवांउ चित् पवइओ. इयणं चि वेव ण-
यं गयाण जण्य मो दाम्भो राया जाओ, साओ वि विहरंते
तथेय गओ. तीए पव्वमिआओ, भिक्खणं समं सुवसे विस्से
कृत्तियं गडिओ, रायाए सुत्ते णीओ, पाडीए णीओ, ताणे
निव्विवयाणि आणनाणि, पिया मोनेहि मिमेनिओ, नेच्छइ,
राया मओ. कयं, वरिवारंते पुत्ते वरंत्तस्स अक्रिया-
णिमित्तं पिज्जाइएहि उडुकव्वनियाए उवडुविओ. परिमहि-
यारुव कयं, सा मुत्तियणीया अणुत्तयइ, तीए गडिओ,
मा पवयणस्स उडुहो होइ चित् अणइ- जइ मयं तो जंणीए
णीउ " अहं मए ता पोडुं भिदिता णीउ. एवं आणए भिजे
पोडुं मया. वओ य जाओ, सेठ्ठिस्स परिणामिणीयं, जीए
वा पव्वइओ चित्. २ ॥ " कुमार " - लुहुगकुमारो, सो जहा
जांगलंगेहि, तस्स वि परिणामिणी, ३ ॥ " देवी " - पुण-
अइ खयरं पुणत्तल्लो राया, पुणत्तल्लो देवी. तीसे दो पुत्त-
डणि-पुण्णल्लो, पुण्णल्लो य । ताणि अणुरत्ताणि भोने
भुंजंति, देवी पव्वइया, देवलंते देवी उववयो, सो चित्ते

जह एयाणि एवं मरंति तो नग्यतिरिणसु उवयजिहोत सुविणर सो तल्लि नेरुए वरिसेर. सा भीया पुच्छ पाव-
डिण्णं, ते नयणात्तं अण्णियुता तथ आरग्या. ते स-
हायिया, तांहे सुत्तं कइयिंती। मा भणइ तुवेइहि सु-
विणरओ दिट्ठो । सो भणइ-तुत्ते अण्ण परिमं दिट्ठं एणो-
उवि देवत्तए वरिसेर. तेऽवि स आरयापुत्तोदि कथिया,
एवइया देवस्स पाणिनामिया बुद्धी, ४ ॥ "उदिश्वोदो"
पुरिमणल्लेणय्ये ओदिश्वोदोओ राया निरिक्कता देवी. सा-
वगाणि दोणिए वि, एविवाया पराजिया दाभीहि मुह-
कथियाहि धेलविया निळुटा एओसमावणुया, वाणारवीए
धम्महंइ राया, तथा गय्या. फलयपट्ठियाए निरिक्कताए
कवं लिखिउण दाएर धम्महस्स रणेण, सो अओववओ, दूयं
विसज्जेर, पडिदओओ अवमाणिओ निळुट्ठो, तांहे स-
वयवलेणागओ, लुएरं रोहेर, उदिश्वोदोओ विनतनक एवइ-
उणफक्खए कएण । उववात्तं कएओ, वेवमणेल देवेल
सएण एं सओओओ । उदिश्वेदएन पाणिनामिया बुद्धी, ५ ॥
"साह्य ए नंदिसेणो" ति। मेलिणयुत्तो नंदरेणो, सीमे-
तस्स ओहाणुपेही नस्स विता (जाया)-अणवं जह राय-
जिहो जाएजा नो देवीओ अओ य पिच्छइए साहए जह
गिरो होजि जित, भट्टाओ य गओ, भण्णोऽगु लुण्णिं
संने पुगो अओ य कुमारा समंनरा, णंदरेणएन ओंउरं
सेतंगवणणं पडमिणमओ हंसीओ वा मुक्कामण.ओ
सव्वावि छुयं हरति, सो ताओ दूइएण विन-अ-भट्ट-
एणम मा आरिएण एरिनिणओ मुक्कओ किमं एण
मओ भंउपुत्तएण अवाणए परिदएहि । निवययाण, णिव-
यमावओ आलोइयपडिओनो यिरो जाओ । दोइ वि परिणा-
मिनी बुद्धी, ६ ॥ धणइ सो सुसुमाए विया परिवाह-अए वं
न खामो सो अंओप मगमोति नस्स पाणि.मिगोबुद्धी, ७ ॥
सायओओ मुळिओओ ओओवणुया सायिआए वयो नयए, ती-
से पाण्णामी-मा मरिहि ति अट्टसट्ठो नररुडो निरिणसु वा
(मा) उवयजिहो ति तल्लि आरएहिहि विण्णोओ संवेगो क-
हणं व, तीए पाणिणामिया बुद्धी, ८ ॥ आमओ-वररुणुविया
अउने कए विनेर-मा मरिआ होए ए कुमारा, किं
वि रक्खिज्जेर, सुग्गार नीणिओ, पलाओ एवइ वि पि-
ण्णामिया बुद्धी, ९ ॥ अजे अण्णोत-गो राया देवी से अर-
पिया कालया, सोय मुट्ठो, सो तीए विशोडुजिहोओ
न स सरिउडिं कएहि, मरंतीहि भणियओ-देव । एरिनी सं-
सारइहि ति कि कीणइ । सो भणइ-नाइ देवीर सरि-
इहिं अहंसीए करिं. मरंतीहि पणिजितयं न अओ उवा-
ओ ति। पच्छा पणिजि-देवी । देवी सवयं गया तं पथ इह-
एव वेव से सवयं पेजिउ, लउअवयं पण्णो, उतनीए
पच्छा करेअणु ति, रया पडिउव, माइहोणुए एगो पणिओ,
एणो आमंणुए साइह-कया सोरिउडिं देवीर, पच्छा रा-
या करे, एवं पडिगं केताण काला वअर, देवीविण-
वएवएण वहुं कडिउसुताइ खज्जर राया, एणेल विविं-
अहं पि अलि करेमि, पच्छा राया दिट्ठो, तेण भणिओ
हुतो तुमे । भणइ देव । सगओओ. एणया भणियं देवी
दिट्ठं ति, पच्छा सो भणइ-तंवे वए पणिओ कडिउसुताइ-
सिं ति, दूवयियं से जडिहियुं किं णि लु संपडइ, ए-
णया भणिए कया गमिस्ससि । तेण भणियं-कड, रया

अभियं-कल्लं तं संपाडेस्वं. मंती आदिद्वा-विश्यं संपाडेस्, तंदि विनियं-विनदुं कज्जे. को एय उवाओ णि विस्सणा, एवेण अभियं-धीरा होइ अइं भलस्सामि. तेण तं संपा-दिस्सु राया अभियं-देव ! एत कइं जाणि तं ! रय्या भा अभियं-एय कइं जंतपा ? तेण अभियं-अग्गे ए पट्टेयता तं जत्तणपवेवेणं, न अएगडा समं गमिस्सह. रया भ-णि-तं-वहव पेवेह. तदा आहवा, सो विमल्लो, अग्गेय खु-सां-तायेव गंओ समयस्वं वहुं उवहस्स. जहा-नेयै भ-णिजनि-सिंघदोस्सो तं राया, पुवा यिं कज्जे तं संवि-संजाणि. अएण च इमं च बहुवहिं भेणज्जाति, तेण अभियं-देव ! गाहमेस्सं अविगलं अभियं जाणुमि. एवो वल्ले लट्ठे, पेमिज्ज. रय्या पडिमुय, सो तं वं विजिअउमा-दत्तो. सो युओ, अवरस्स राया नाणि, स विनएणाणि प-लयंति-हा ! देव ! अग्गेहि किं कजेज्जामो ? तेण अभियं नियनुं देवस्स जह, पच्छा मंतीहि खरिजियमुओ, मडगं दहं, मंतिस्स पाणिगामिज्ज, १० "अएय ! खमओ येअएय सो भियवस् दिडिअ, तेण भेओओया मांरपा, आलोयणं-लाए, गालं(एह, खुदुयणं) भायं-आलत्ताएह ति. कट्ठो आहणांमि ति थंम अमवडिओ मय्ओ. एएय विराडिअय-मएणलं कुल रिअणिमि सणो जाज्ज. जल्लं पंरंएरे, र-णि चरंति मा जीयं मांरहामि ति, काज्जो अआपंरं ति. अएजया रयणो पुत्तो आदिणो खरिओ मयाय, राया पओ-समावओ, सो पुत्तो मांरह स्सप दीणं देह. अएअया आ-दिहियणं ताणं रेअओरि दिट्ठओ, तं तिंवे अमहंहीडि भमंति, सोमाणि शिवाणि छिइर, सो अमिनुदं न एहिं मा मां-रहामि किंवि ति जाइअमएणनएणं, तं निगयं छिउं. तेण पच्छा रायाए उवणीहिं ति, सो गया खनयंययाय चाहिज्ज, एहं-एह-कुमारो दिंदि ति, सो खनयंयो मय्ओ मंतिज्जो तथा रयिणयए सावदुओ पुत्तो जाओ. उमुक्कालायां सा-हुं दहं जाइं संभस्सिता पव्वओ. ! भोय खुडालुओ अनिग्गहं मेएइ-मएय क रजियवयं ति, सोसिणस्स दिडिअ. मसय अ-ययिस्सय गच्छं चत्तारि खनया. मतीओ सोमांमिओ ति-मतिओ चउमांमिओ, रंति देवया आगय, तं सव्वे खमए अइकंमिता खुद्वयं वेइह. खमएण निग्गच्छं ति हयंय गहिया भमिया य-कमयपूरणे ! एवं तिक्कालमायंयं वेदां. इमं म-हात्तावस्सी न वेवंति ति, सो भए-भावयमगं वेदांम न दयस्वमएर ति, राया, पोएर सोसिणस्सय मय्ओ. निमं ते णि, एणंण गहाय पाए. सेल्लो छुडो, भण-इ मिच्छा मि दुक्खं ' जेलमज्जो तुम्हं निवगणंथो. एवं वेतहि ति, ए मेवअरदो, तंदि वारिओ. निवगमाएणुओ. पंवीय निज्जा, विमसा, सव्वंनि पाणिमियावुणो, २० अयववपुओ वयणं, त-स्स तेसु तेसु पओयणेषु पाणिगामिओ. जहा माया मो-यथिओ, सो पत्ताओ. एवमाया सव्वं विमामियव्वं ! अग्गे भणेति-एयो मंतिपुत्तो काण्डियगकयं क्कियणंय लमं हिइअ, अएयाय मिमितिओ घाडओ. रंति देवओइसंठेयणं नि-वा रडो. कुमारं नमिंमिओ पुण्ड्रओ कि एया भएह ति, तेण भायंय-इमं भएर-पमोअ नदीनथांस्सि पुणालं कल-यणं विट्ठर. एयस्स कडीर सतं पांकाणं. कुमार ! तुम मि-एहाहि. तस्स पायंकाओ क कं वरंति. मुहिंयं पुण म सकुणोमि ति, कुमारस्स कोइ जायं, तं वंयिय एयापी गओ.

तदेव जायं. पायंके घेणुण पन्थागम्यो. पुणो रउह, पुणो पुच्छि-
 भो. सो भणह. चप्फलिगारयं कहेह. एस भणह कुमार. तुम्ह
 वि पायं कसयं जायं मज्झ वि कलेवरं ति. कुमरो तुल्लिणीओ
 जाओ. अमच्चपुत्तेण भित्ति-यं पुच्छामि से सत्तं किं कियणत्त-
 णं गहियं आउ सोडोरियाय ? जह किदणत्तणं कयं न
 पयस्स रज्जं नित्यसामि. पच्छसे भणह-वच्चह तुम्ह. मम
 पुण सुलं कज्ज न सक्खुसामि नंतुं. कुमारेण मणियं-न
 सुत्तं तुमं मांरुण गंतुं. किं तु मां कांर पथे मे जाणहि ति
 तेण वच्चांमो. पच्छा कुलपुत्तगधरं शोओ समप्पिओ. तं च
 सत्तवं पेज्जाभो. दिव्वं, मंतिपुत्तस उभयं जहा-सोडोरियाय
 ति, मणियं च उण्ण-अथि मे विमेलो अओ गच्छामि,
 पच्छा गओ. कुमारेण उअं पत्तं. मांमा वि से विण्णा, पय-
 स्स परिणामिगी बुद्धी ? ॥ चाणको, गोळविलए वणय-
 ग्गामो, तत्थ य चाणग्गो माओ, सो य सावओ, तस्स
 घरे साह विजा, पुत्तो से जाओ सह दादाहि, साहस पापसु
 पाओ, कहियं च-राया माविस्स ति, मा दुग्गं जा
 रउह ति वंता पट्ठा, पुणोऽवि आर्यायाणं कहियं. भणह,
 किं कज्ज ? एसाहं विषेतरिओ भविस्सह, उम्मुक्काल
 भावेण चोहन्विजाउ. णाणि आगमियाणि, सो य सावओ
 सत्तुं, एसाओ भद्दमाउक्कल. भाजि से आणिया. अ-
 राणया कम्मि वि कोउंन माहघरं भज्जा मे गया, केह
 भणंति-माहविवाह गया, तंति य भणंतिओ अणंति सदा
 दाणियाणं दिण्णेल्लाराओ, ताओ अत्तेकयियमूलियाओ आ
 गयाओ, सदाऽवि परिपणो ताहं सत्तं सलाएण ति, सा
 एगंते अय्यह, आउह जाया, घरे आगया, ससंगा, नि-
 र्थंवि तिहुं, तेण विंतिव-नंदो पात्तेपुत्ते देह तत्थ व-
 च्चामि, तं कतिपयपुरिणमाए पुच्छणत्ते आसए पदमे
 णित्तो, तं च तस्स सक्खपतिस्स सया ठविवह. सिद्ध-
 पुत्तो य गुंणं सत्तं तत्थ आगओ भणह एत वंमओ गुं-
 वंस्स सुयं अक्कमिउए टिओ, मणिओ दासीए-भगवं !
 विनीए आसए णिवेसाहि, अयु, भित्ति आसए कुंठियं
 ठवेह, एवं ततिए दंडं, चउरये मणित्तं, पंमं जण्णा
 घयं, तिहुं ति निच्छुओ, पाओ उक्किस्सो. अणया य
 भणह-“ कोशेन भुयंत्थ निवक्कसुलं, पुत्तेअ मित्रेअ विवु-
 ळशाण्णम्. ॥ उराअय नन्दं पावेत्तं तामि, मद्दाहं वायुरिवा-
 प्रवेण. १२॥ ” मिग्गओ मग्गह पुरितं, सुयं चउण्ण वि-
 बंनरिओ राओ हांहामि ति. नंदस्स मोरपोसगा, तंति
 गामं गओ परिव्यायणाणेण. तंति च महत्तरुयाए चं-
 दपियेण दोहलं, सो सत्तं उण्णो गो गओ, पुच्छति, सो
 भणह जह मं मे दाणं देह तं न पाप्मि चंरं, पडिउण-
 ति, पडमंडये कर तदिवत्तं पुरिणया, मज्जे छिडं कयं,
 मज्झणए केदे सव्वरत्तत्तं दग्गंदि संभोरत्ता दुद्धस्स
 थालं भरियं, सहविद्या पेअह विषह य, उअंर पुरितो
 अन्नाउह, अवणोए जाओ. पुत्तां चंदुत्तो से नामं कयं,
 सोऽवि ताव संवहह. चाणको य पाउयेल्लाणि मग्गह.
 सो य दाणंदि सत्तं रमह रायणोदि, विमात्ता, चाणको
 पडिय. पेच्छह. तेण वि मिग्गओ अय्य वि विज्जउ. भणह
 गावीओ लपदि, मा मोरज्जा कोदि, भणह-“ बीरभीजा
 पुव्वी. ” एतं जहा विष्णवं पि से अथि, पुच्छिओ क-
 स्स ति ? दाणदि कहियं-परिव्यायपुत्तो एतो, अहं सो

परिव्यायगो, जायु जा ते रायाणं करमि; पलाओ, लोमो
 मिलिओ, पाइलिपुत्तं रोहियं. गुंदेश मग्गो परिव्यायगो,
 आलोदि पिट्ठीओ लग्गो. चंदुत्तो पडमसरे निच्छुओ. इमो
 उअरुत्तति, सयाए यणह योलीणो ति. अथे मग्गो नव-
 गुत्तं पडामंणोरे लुभित्ता रयओ जाओ, पच्छा एणेण
 जव्ववत्तं कंकोनोरमयण आसवारेण पुच्छिओ भणह-
 एत पडमसरे तिपिट्ठो तओ आसवारेण विट्ठो. तओऽण्ण
 घोडगो चाणक्कस अल्लंता, खग्गं सुअं, जाह निगुडिं
 जलंयणरुदुयाए कंठुणं मिहह, तावऽण्ण खग्गं घेणुण पु-
 हाकओ, पच्छा चंदुत्तो हक्कारेण चडविओ. पुणो प-
 लाया, पुच्छिओऽण्ण चंदुत्तो-जं वेत्तं तंति सिद्धो तं वेत्तं
 किं तु मे वित्ति ? तण भाणं पुत्तं एवमेव सोहणं नव-
 अज्जा चेव जाणह ति, तओऽण्ण वित्ति-जोगो एत न
 विपरिणमह ति. पच्छा चंदुत्तो बुद्धाओ. चाणको तं
 ठवेत्ता भनस्स अगओ. बीहह य-मा एत्थ नज्जेज्जा भो-
 डास्स भाजि निगयस्स पोहं फालि ति. अथे मग्गो गहाय
 गओ. जिमिओ दाओ. अयया अय्यथ गमि रत्ति समु-
 याणेह. धंरीर पुत्तगमंडाणं विल्ली वडिया, एकेण मज्जे
 हत्थो लुं, दहो. रयह. तार भणह-चाणक्कमं गलं, पु-
 च्छिये, भणह-पासाणि पदमे घेयंति, गावा हिमवत्तकूडं,
 पव्वहओ राया, तेण खमं भित्ता जाया, भणह-समं स-
 मेण विज्जामो रज्जं, उपवेत्ताणं एत्थं खयरं न पडह,
 पविट्ठो तिदं. यत्थुण जाहह. इंदकुमारियाओ विट्ठो,
 तांति तण्णएण ए पडह. मायए णाणाविआओ, पडियं
 नयरं. पाडालपुत्तं रोहियं. नंदो धम्मवारे मग्गह, एणेण
 रदेण जं तंति तं नीणहि. दो भज्जाओ. एमा कया दव्वं
 च खोणेह. कया चंदुत्तं पलोअर. भणिया जाहि ति,
 ताहं विल्लंतीर चंदुत्तं रदेण एअ आया भग्गा, तिदं
 भणह-मा वारिदि, नवपुत्तिजुवाणे तुम्ह वंलो हाहि ति,
 अय्यओ, दोमागोकयं रज्जं. एमा कया वित्तमाविया,
 तत्थ पव्वरगहउ इव्वु जाया, सा तस्स रिक्खा. अगिणपरियं-
 चणे वितरिणओ माउमरउह भणह-वत्तं ! मरिज्जा,
 चंदुत्तो कंभामि ति वज्जितओ. चाणक्क मिउडी कया,
 णि रत्तो. दोदि रज्जणित्तं तत्तं जायति. नंदमणुस्सा चोरिया-
 ए जीवति. चोरगाहं मग्गह, तिदं. बीहहिराए नल्लामं
 मुहं गराणे दंडं आगओ. रक्खा सहाओ. आरक्कं दिण्णं,
 वीत्तथा कया, भत्तराणं सक्कुंश माउटया. आणार-वं-
 सोदि अंगया परिक्किता. यिवादीर रुडो, पत्तंविओ सओ
 गामो, तंदि गामिहहह कंरुडि रत्तं भत्तं न वित्ति ति काउं.
 कालांमिंते परिणामिया बुद्धो ज्जयं रमह कूडवापणदि,
 खेवणं थाले दीणाराणं भरियं, जो उअर तत्तं एयं, अहं
 जीणामि एतं रीणं दाओ. आदिंति अत्तं उवायं
 दिहह, णागराणं भत्तं देह मज्जाणं च, मत्तु पुणञ्चिओ,
 भणह-“ भो मज्झ पाउरत्ता, कंचण कुडिया तिदं. गा राया वि
 वलवत्ती, एत्थं वि ता मे होलं वारदि. अएगो अल्लमा-
 णो भणति-गवपोयस्स मत्तस्स उअरस्स जोअणसह-
 रुत्तं पर पर सवत्तस्स एत्थं वि ता मे होलं वारदि. अओ
 भणह-निल्लपाउरत्ता वल्लत्तं तिक्कणस्स वद्धत्तस्स
 तिले तिले सवत्तस्स ता मे होलं वारदि. अणो भणह-
 नवपाउरत्ति पुण्णार गिरिणियाए सिग्गवेणार एगाह-

दियमेतेषु नवरीषसु पालि बंधामि एतथ वि ता मे होल बाएहि । अओ भणइ जथाए नयकसोराए तद्वियेए जायमेसाए केसोहि नई छापामि एतथ वि ता मे होल बाएहि । अओ भणइ-दो मउअ अथि रथए सालि पम्इ य गइभिया य छिन्ना छिन्ना वि नहीन एतथ वि ता मे होल बाएहि । अओ भणइ-सयसुक्किलनिषसुयुंओ भज अणुव्वय नथि पयासो निरिणो य पुंयससओ एतथ वि ता मे होल बाएहि । एवं शाऊए रथएणि मणिऊए कोट्टारणि सालीए भरियाणि, गइभियाए पुच्छिओ छिन्नाणि २ पुणो पुणो जायंति, आसा एमदिवसजाया मणिगया एग दिवसिये सुवणीयं, एस परिणामिया चाणकसस बुद्धी १२ ॥

मूलमइसस परिणामिया पिइमि मारिए सुंदर भणिओ-अमच्चो होदि सि, असेगवणियाए बिनेह-केरिवा भेगा वाउलाय ति पव्वओ । रणया भणिआ-पच्छुइ मा कवडेण गणियावारे जाएजा, नितसस सुखमडेण वावसेण शावंण वेवहइ, पुरिसिद्धि रओ कदियं, विरत्तमेओ सि निरिओ उथिओ, धूलमइलामिसस परिणामिया रणो य १३ ॥ शाउकं सुवरं, सुंदर वासियओ, सुन्दरी से भज्जा, सुंदरिनेओ से नामं कयं, तस्स भावा पव्वइयओ, सो सुवेवहइ-तहा सो नीर अओवओ, माहुणओ आगओ, पिडलामिओ, नामं तेषु गदियं, इह पयवियउ सि उज्जाणं नीणिओ, लोणेण य भाएणहथो दिट्ठो, तथो णं उवहसंति-पव्वइओ सुंदरिनेओ, तथो नां तद्विय गओ उज्जाणं साहुणा से देणुआ कया, उज्जउणो सि नीरइ मंगलाइउं, वेउविउयलज्जिमे अ भगवं साहु, तथो अंगुणं चितियं न अणो उज्जाओ ति आदिगणेण उवलं नामं, पच्छुमेरु पयट्ठाविओ, न इच्छइ, अविओगिओ, सुदुत्तए आगेण, पिडिगुए पयट्ठा, मज्जउणलं विउविउं । अजे भणंति-सबकं वेव दिट्ठं, साहुणा भणिओ-सुंदरीए पानगीओ य का लट्ठरी । नां भणइ-भगवं ! अवडेनी सपिन व्व मेरु-धमनि, पच्छु विज्जाहरमिहुणं दिट्ठं, तथ्य पुच्छिओ भणइ तुल्ला वेय, पच्छु देवमिहुणं दिट्ठं, तथ्य वि पुच्छिओ भणति-भगवं ! एरिए अमओ धानरी सुंदरि सि, साहुणा भणियं-वेयिण धम्मए एसा पाविउजइ ति, तथो मे उवनयं, पच्छु पव्वइओ । साहुन पणिणामिया बुद्धी १४ ॥

वह-रसामिसस परिणामिया-माया शाकुलान्तिया, मा सेवो अय-मओ जोहति सि, पुणो वेवेहि उज्जाणं वेउविउयलदी दिन्ना, पाउलिपुत्तं मा परिमपिदि ति वेउविउयं कयं, पुरियाए पवणसोहावला मा होति सि सर्वं कदियव्वं १५ ॥

चल णाहए राया तरुणेहि बुगादिज्जइ, जहा थेरा कुमारम-भा अवणिज्जंतु, सो तेति परिकवणणिमित्तं भणइ-जो रायं सीसे पाएण आटणइ नस्स को दुओ ? । तरुणा भणंति, तिलं तिलं छिदिपयओ, थेरा पुच्छुआ-विनेमो सि आ-सरिया चिंतेति नूनं देवीए को अणो आहणइ ति आगया भणति सक्करियवो । रणया तंति च परिणामिया १६ ॥

(आमडे सि) आमलगं, कितिमं एंगुण लायं अइकदिणं अकाले थियो होइ ति । तस्स वि परिणामिया १७ ॥

(मणि सि) * गनम् १८ ॥ सणो चंडकोविओ बिनेह-

परिसो महत्ता इच्छाविभासा, एयस्स परिणामिगी १६ ॥

“सग्गी ति” सावयपुत्तो जोव्वएयलुप्पसो धम्मं न सि-हइ, मरिऊए खमिगु उव्ववओ, पिट्ठिसस होहि वि पासेहि जहा पक्खरा तहा चक्खमि लेयंति. अउवीए च-उपहं जणं मरिइ, साहुणो य तेजेव पंहेण अइकमंति, वेगेण आगओ, तेणुण य तरइ आहंति, बिनेह-जोइ सं-भरिया, पक्खलाणं, देवलोगगमणं । एयस्स परिणामि-गी २० ॥ धूमे-वेमालाए सुवरीए, सामीए मुणिसुव्वयस्स धूमो, तस्स गुणस कूणिगम्म ग पडइ, देवया आगामे कूणिगं भणइ-“सममां जइ कुलवालाए, मागादियं गणियं लमिसमति । लाया य असेगवणं, वेमालि नगारं गहस्स-इ ॥ १ ॥” सो मणिज्जइ-तस्स का उपपत्ति ?-पडसस आ-यरियस्स वेल्लओ अविणीओ, तं आर्याओ अवाडेइ, सो वेरं बहइ । अत्रया आरिया निउनिलं तेषु समं वेदंगा विलग्गा उत्तरंताण वथाए सिला मुक्का दिट्ठा आरिय-एण, पाया आरिया इतर मरिओ होतो, सावो दिक्खे-दुरामन् । इर्याओ विणुस्सहिंति सि, मिच्छुवाइ एमो भउ ति काउं तावमाऽऽनमं अरयं, नईए कले आया-वेइ, पंथमामे जो सथो एइ तओ आहारां होइ, गहंए कले आयावेमागस्स मा गहं अमओ पट्ठो, तेण कुलवा-रओ नामं जायं, तथ्य अथेवो आर्यामओ. गोणयाआ न-हावियाओ, एमा भणइ-अउं आणंम कवडमाविया जा-या, सांघेण मया, वंदइ उहाणे होएयमि चेइयाइ पंथ-मि नुत्थं य मुया, आगयामि, पाणो सोरगा सेवलाया दिशा, अइसाणं जाओ, पओमेण उविओ, उव्वतणारंदि सोमजे विने, अंतोणओ, मणिओ-गयो वयणं कंदि, कइ ? जहा वेमाली घेयइ, धूमो नीणाविओ, गहया । गणिया कलालगालं देयइ ति परिणामिगी २१ ॥ इंदपाअओ चाणकेण पुव्वमंणयाओ, एमा परिणामिया २२ ॥ आव० १ अ० । परिणामहायाम्, “परिणामिय परिणामं, जा जाणइ पुग्गलणं तु ।” पुट्ठलानं चिदिने परिणामं जानाति सा पा-रिणामिगी । वय० ५ उ० ।

परिणह परिणह-पुं० । परिओ, स्थ० २ डा० ३ उ० । शरी-रायस्तरं, स्थ० ३ डा० । नातिस्थीयं, नातिदुर्बलतायाम्, व० १ उ० २ प्रक० । विस्तरं, पाठ० ना० १५८ माथा ।

परिणिज्जमाण परिणीयमान-वि० । दुत्थं प्राप्यमाणं, “एणे कवे सुगिहं परिणीयमाणं ।” आवा० १ ख० ५ अ० १ उ० ।

परिणिट्ठा-परिनिट्ठा-स्त्री० । संपूर्ता, लिट्ठो, “परिणिट्ठसत्त-मय” । सप्तमं ध्रुवणं परिनिट्ठा भवति. एतदुक्तं भवति-गुणव-दनुभायत एव सप्तमं ध्रुवणं । वि० ० । आ० म० ।

परिणिट्ठाण-परिनिट्ठाण-न० । अयसाने, वि० ० ।

परिषिद्धि-परिनिष्ठित-वि० । संपूर्णे सिद्धे, उत्तर २ अ० । आ-वा० । परि सप्तमजिओ गतः परिनिष्ठितः । ज्ञाननिष्ठो गते, आ० म० । “पडब जिट्ठं गतो परिणिट्ठिता ।” आ० चू० १ अ० । “परिणिट्ठिता, परिआओ ।” परिनिष्ठितो नाम-यथायोगं विधेयतया सम्पक्क परिज्ञातः । वय० १० अ० । निष्पन्न-कृत्ये, असाधनीये सिद्धे, वि० ० ।

परिशिष्टिया-परिनिष्ठिता-स्त्री० । द्विस्त्रिंशो गुणाऽऽदिशोधनेन रूपभिदे, पुनः पुनरतिचाराऽऽलोचनेन प्रमथ्याभिदे, स्था० ४ डा० ४ उ० ।

परिशिष्टिप्रायश्चया-परिनिर्वाण्यवाचनता-स्त्री० । परीति स्वैप्रकारं निर्वापयतो निरो निर्नृन्थाऽऽदिषु भृशार्थस्यापि दर्शनात् भृशं गमयतः पूर्वदत्ताऽऽलापकाऽऽदि सर्वाऽऽत्मना स्वाऽऽत्मनि परिणामयतः शिष्यस्य स्वजनताशेषग्रहणकालं प्रतीक्ष्य शक्यस्वरूपप्रदानेन प्रयोजकत्वमनुभूय परिनिर्वाण्य वाचनता । पूर्वदत्ताऽऽलापकानधिगम्य शिष्याय पुनः स्वज्जाने, स्था० ८ डा० । वाचनासंपद्वेदे, उत्त० १ अ० ।

परिनिर्वयिय वायसा, जेचिय मेसं तु तरह उग्गेडे ।

जोहपदिहंतेणं, परिचिते ताव तमुदिसति ॥

परिनिर्वाण्य वाचयति, किमुक्तं भवति ? जोहकदृष्टान्तेन वाच्यमात्रमवग्रहीतुं शक्नोति तावन्मात्रमप्रेतनपरिचितं तामुदिसति । एषा परिनिर्वाण्य वाचनता । व्य० १० उ० ।

परिशिष्टिवयं-परिनिर्जन्त-त्रि० । परि समन्तात्त्रिजन्तं । संयमातुष्टानांशुक्तं, सूत्र० १ अ० ३ अ० ३ उ० ।

परिशिष्टिव्यास-परिनिर्वाण-न० । परि समन्तात्त्रिर्वाणीति निर्वाणम् । सकलकर्मकृतविकारनिराकरणतः स्वस्थीभवने परिनिर्वाणम् । स्था० १ डा० । अतिवृत्तिरूपे, आचा० १ अ० ४ अ० २ उ० । सर्वकर्मज्ञयरूपे (संघा०) सुखे, आचा० १ अ० १ अ० ६ उ० । सर्वदुःखानामन्ते, पं० सू० ४ सू० । कल्प० । मंत्रागमने, आचा० ४ अ० । स्वस्थीभवने, नि० १ अ० ५ वर्ग १ अ० । " एते परिनिर्वाण्ये । " - परिनिर्वाणम् एकमकदा तस्य संभवे पुनरभावादिनि । स्था० १ डा० । कर्मकृतसन्तापामाचन शीतीभवने, स्त्री० । उपरती, मरणे, ज्ञा० १ अ० १ अ० ।

परिशिष्टिव्याचरियणिबद्ध-परिनिर्वाणचरितनिबद्ध-न० । तीर्थप्रवर्तनचरमपरिनिर्वाणनिबद्धे नाट्यविधौ, रा० ।

परिशिष्टिव्यासपुर-परिनिर्वाणपुर-न० । सिद्धिपत्तने, आचा० ४ अ० ।

परिशिष्टिव्यासमग-परिनिर्वाणमार्ग-पुं० । कर्माभावप्रभवसुखापाये, उत्त० २ अ० । निर्हृत्तिनगरीपथे, स्था० ६ डा० ।

परिशिष्टिव्यासवर्तिय-परिनिर्वाणप्रत्यायक-पुं० । परिनिर्वाणं मरणं, तत्र यच्छरीरस्य परिप्रापनं तदपि परिनिर्वाणमेव, तदेव प्रत्ययो हेतुरित्यस्य । मृतपरिप्रापननिमित्तके कायसर्गे, " तप र्णं ते धेरा भगवन्तो खंद्यं अणुगारं कालमयं जातिता परिशिष्टव्यासवर्तियं काउस्वसं करेह " भ० २ श० १ उ० ।

परिशिष्टिवुद्ध-परिनिर्हृति-स्त्री० । परिनिर्वाणं, आनन्दसुखाभावे, सूत्र० २ अ० २ अ० ।

परिशिष्टिवुध्य-परिनिर्हृत-त्रि० । परि समन्तात्त्रिहृतः । अशेषकर्मण्यं कृतवति, सूत्र० २ अ० १ अ० । कर्मकृतविकारविग्रहात् स्वस्थीभूते, स्था० १ डा० । निर्वाणं गते, पञ्चा० १६ विव० । स्था० । जं० । कर्मज्ञयसिद्धे, सर्वतः शरीरमानसा- १५६

स्वास्थ्यविरहिते, " एते परिनिर्हृत्युद्ध " परिनिर्हृतं एकः, द्रव्यार्थतया परिनिर्हृतशब्दाभिधेयत्वमाप्त्या वा । अन्यथा त्वनन्ताः । स्था० १ डा० । कषायापशमाच्छीतीभूते, परिनिर्हृतं (सिद्ध) कल्पे, सूत्र० १ अ० ३ अ० ४ उ० । आचा० । रागद्वेषविग्रहाच्छीतीभूते, सूत्र० १ अ० ३ उ० । स्वास्थ्यान्तरिकालं (ज्ञा० १ अ० ५ अ०) सर्वसन्तापवर्जिते, कल्प० । अधि० ६ क्षण । परि समन्तात्स्ववैप्रकारनिर्हृतः । सकलसमीहितार्थलाभप्रकर्षप्राप्तत्वात् शीतीभूते, अतु० । **परिशीक्षा-परिशीता-स्त्री०** । विवाहितकुमारिकायाम्, पाठ० ना० २२२ गाथा ।

परिष्ठा-परिष्ठा-त्रि० । परि समन्तात् विशेषतो जानातीति परिष्ठाः । ज्ञानवृद्धिः, " ए इत्थी य पुरिसं ए अण्णहा परिष्से । " आचा० १ अ० ५ अ० ६ उ० ।

परिष्ठाचारि-परिष्ठाचारिन्-त्रि० । परिज्ञानं परिष्ठा सदसत् विवेकः, तथा चरितं शीलमप्येति परिष्ठाचारौ । ज्ञानपूर्वक्रियाकारिणि, " तद्वा विमुक्कस्य परिष्ठाचारिणो, धित्तीमतां दुक्कल्लमस्स भिक्खुणं । " आचा० २ अ० ४ अ० १ अ० । **परिष्ठा-परिष्ठा-स्त्री०** । परिज्ञानं परिष्ठा । अवबोध, पो० ५ विव० । ज्ञाने, स्था० ८ डा० । सदसत्विवेके, आचा० २ अ० ४ अ० १ अ० । सूत्र० । ध० २० । आचा० । केवलं मनसा पर्यालोचने, सूत्र० १ अ० १ अ० १ उ० । ज्ञानपूर्वके प्रत्याख्याने, स्था० ६ डा० ।

परिष्ठातिक्षेपः-

शामं ठवणपरिष्ठा, दव्वं भावे य होइ नायव्वा ।

द्व्यपरिष्ठा ति विहा, भावपरिष्ठा भवे दुविहा ॥ १० ॥

(शाममत्यादि) तत्र नामस्थापनाद्व्यभावभेदात्परिष्ठा चतुर्धा । तत्रापि नामस्थापने क्षुब्धत्वाद्नामस्य द्व्यपरिष्ठां प्रतिपादयन् गाथापराज्ज्ञमाह-द्रव्यपारक्षेति । द्रव्यस्य द्रव्येण वा परिष्ठा द्व्यपरिष्ठा, सा च परिच्छेद्यद्रव्यप्राधान्यात्तस्य च सञ्चिताचित्तमिश्रभेदेन त्रैविध्यात्निवर्धेति । भावपरिष्ठाऽपि द्व्यपरिष्ठाप्रत्याख्यानपरिष्ठाभेदेन द्विविधेति, शेषस्वागम-नोस्वागम-जशरीर-भव्यशरीरव्यतिरिक्ताऽऽदिको विचारः शस्त्रपरिष्ठावत् द्वयव्यः । सूत्र० २ अ० ३ अ० ।

परिष्ठा चतुर्व्याह-

दव्वं जाणस्य पच्च-क्खारे दविए शरीर उवगरणे ।

भावपरिष्ठा जाणस्य पच्चक्खारं च भावेणं ॥ ३७ ॥

(दव्वं सञ्चित्वाऽऽदी, भावे अणुभवणं जाणा समाय ।

मति होइ जाणा पुण, अणुभवणं कम्मसंनुत्ता ॥ ३८ ॥

आहारभयपरिष्ठा- मेहुणसुहनुक्खमोहवितिगिच्छा ।

कोहमाणमायलोभे, सोगे लोगे य धम्मोहे ॥ ३९ ॥ ॥

तत्र द्व्यपरिष्ठा द्विधा-हपरिष्ठा, प्रत्याख्यानपरिष्ठा च । हपरिष्ठा आगमनोस्वागमभेदाद् द्विधा, आगमनो ज्ञातानुपयुक्तः, नोस्वागमनस्त्रिधा, तत्र व्यतिरिक्ता द्व्यपरिष्ठा यो यत् द्वयं जानीते सञ्चिताऽऽदि सा परिच्छेद्यद्रव्यप्राधान्यात् द्व्यपरिष्ठाति, प्रत्याख्यानपरिष्ठाऽप्येवमेव, तत्र व्यतिरिक्ता-

धर्मप्रत्याख्यानपरिष्ठा द्वेहोपकरणपरिज्ञानम् । उपकरणं च रजोहरणाऽऽदि, साधकनमस्त्यात् । भावपरिष्ठाऽपि द्विवचन-
हपरिष्ठा, प्रत्याख्यानपरिष्ठा च । तत्राऽऽगमनां धारणयुक्त-
श्च, नोआगमनस्थित्यवस्थाऽध्ययनं ज्ञानक्रियारूपम्, नोय-
द्यस्य मिश्रश्रावित्यात् । प्रत्याख्यानभावपरिष्ठाऽपि तथैव,
आगमनतः पूर्ववत्, नोआगमनस्तु प्राणातिवृत्तिवृत्तिरू-
पा मनोवाक्कायकृतकारितानुमतिभिर्नाऽऽगमिकांक्षयेति । आ-
चा० १ भू० १ अ० १ उ० सू० ॥ ३३ ॥ सा० आ० चू० ।

तस्य खलु भावया परिष्ठा पवेद्या ॥ १० ॥

तत्र कर्मणि व्यापारेऽकार्यमहङ्करोमि करिष्यामीत्यामप-
रिणितस्वभावतया मनोवाक्कायव्यापाररूपे भगवता वी-
रवैद्यमानस्वाभिना परिज्ञानं परिष्ठा, सा प्रकर्षेण प्रशस्ता-
ऽऽद्या वा वेदिता प्रवेदिता । एतच्च सुधर्मस्वामी जम्बूद्वीप-
नाम्ने कथयति । सा च द्विधा-हपरिष्ठा प्रत्याख्यानपरिष्ठा
च । तत्र हपरिष्ठा सावध्यापारण वस्था भवतीत्यर्थे
भगवता परिष्ठा प्रवेदिता । प्रत्याख्यानपरिष्ठा च सावध-
येता वधहेतवः प्रत्याख्येया इत्येवंप्रकाराः ।

अनुमेवार्थं निर्दिष्टक्रदाह-

तस्य अकारि करिस्मिन्ति बंधंचिता कया पुणो होइ ।

सहसम्पद्या जाणइ, कोइ पुण हेतुनुतीए ॥ ६७ ॥

तत्र कर्मणि क्रियाविशेषः, किञ्चूत इत्याह- अकारि
करिस्मिन्ति) अकारितानि कृतवान् । करिस्मिन्ति) करिष्या-
मीत्यनेन तानानागतोपादानेन नमध्यवेतिनां वर्तमानस्य
कारितानुमतेषां श्रेष्ठसंप्रदाहवापि भेदा आत्मपरिणामत्वेन
योगरूपा उपाताऽऽपठ्यताः । एतन्निनाऽऽमपि सामरूपेण क्रि-
याविशेषेण 'यन्धचिन्ना कृता भवति' यन्धस्यापादानमुपा-
सं भवति, 'कर्मयोगनिमित्तं' वच्यते इति वचनान् । एतच्च क-
श्चिज्ज्ञानानि आत्मना सह या सम्पत्तिः स्वमतिर्वावधि-
मनः पर्यायकलज्ञानितस्मरणरूपा तथा ज्ञानानि, कश्चिद-
पतधर्मोन्मथयत्यतिरेकलक्षणया हेतुमुच्यते । आचा० १ भू०
१ अ० १ उ० ।

छुताध्ययने परिष्ठाकूपो गुणो भवति-

सउक्तायं ज्ञायते, पंचिदियसंयुद्धा त्रिगुणो य ।

होति य एगमगणो, त्रिगुण समीतो साह ॥

अत्र च "सउक्तायं ज्ञायते" इत्यनेन हपरिष्ठाया, 'पंचि-
दियसंयुद्धो' इत्यादिना तु प्रत्याख्यानपरिष्ठाऽभिहितेति
द्रष्टव्यम् । भू० १ उ० २ प्र० । परि समन्तात् ज्ञानं पापप-
रिष्ठा परिष्ठा । सामाधिक्यं, चिरेण । (तत्र कथान-
कमिलापुत्रस्य, तच्च 'इलापुत्र' शब्दे द्वितीयभागे ६३२
पृष्ठे गतम्)

गाथोच्यते-

परिज्ञाणिऊण नीते, अजीवे जाणणापरिष्ठाए ।

सावज्जोगकरणं, पडिजाणइ सो इलापुत्तो ॥

परिज्ञाय जीवान् अजीवांश्च (जालणापरिज्ञाय इति) ह-
परिष्ठाया, सावधयोगकरणं सावधयोगक्रियाम्, (परिज्ञाण-
सि) प्रत्याख्यानपरिष्ठाया परिज्ञानाति, स इलापुत्रः । ग-
तं परिष्ठाद्वारम् । आ० म० १ अ० । आ० चू० । अरुप्रत्या-
ख्यते, भू० १ उ० ३ प्र० । अनश्वरे, नि० चू० १ उ० ।

परिज्ञामाह-

पंचविहा परिष्ठा पणुत्ता । तं जहा-उवधिपरिष्ठा, उव-

स्यपरिष्ठा, कसायपरिष्ठा, जोगपरिष्ठा, भचपाणपरिष्ठा ।

(पंचविहेत्यादि) सुगमम् । नवरं, परिज्ञानं परिष्ठा वस्तु-

स्वरूपस्य ज्ञानं, तत्पूर्वकं प्रत्याख्यानम्, इयं च द्रव्यतो भावत-

श्च, तत्र द्रव्यतोऽतुपयुक्तस्य भावतस्तुपयुक्तस्येति, नाह च-

" भावपरिष्ठा जालणा, पणकत्ताणं च भावेणं ।" इति तत्रो-

पधी रजोहरणाऽद्विस्तस्यातिरिक्तस्याहुस्य सर्वस्य वा परि-

ष्ठा उपविपरिष्ठा । एवं श्रवदाभ्यसि, नवरम् उपाधीयते से-

व्यते संवसाऽऽमपालनायंगुणाश्रयः । स्या० ५ डा० २ उ० ।

परिष्ठाएः परिज्ञानं-न० । परि समन्तात् ज्ञानम् । घटपटश-

ब्दाऽऽदिविषये ज्ञाने, आचा० १ भू० २ अ० १ उ० । अयमेव-

विषय इतिज्ञानं, ज्ञानं १ भू० १ अ० ।

परिष्ठाएः परिज्ञातं-त्रि० । परीति सर्वप्रकारं ज्ञानः परिज्ञानः ।

हपरिज्ञयेह परत्र च महानर्थतया विदितं प्रत्याख्यानपरिष्ठा-

या च प्रत्याख्यानं, उक्तं १३ अ० । आचा० ।

परिज्ञाय-अश्व० । सम्यगवबुध्येत्यर्थः । सूत्र० १ भू० १५ अ० ।

परिच्छिद्येत्यर्थः, आचा० १ भू० २ अ० ३ उ० । सूत्र० । हेयो-

पत्रियतया बुद्धेत्यर्थः, सूत्र० १ भू० ३ अ० ४ उ० ।

परिष्ठाएकम्-परिज्ञातकर्मन्-त्रि० । परि समन्ताज्ज्ञानं कर्म

स्वरूपतः विपाकतस्तदुपादानमर्थं येन स परिज्ञातकर्मो ।

सूत्र० २ भू० १ अ० । सावधकरणं सावधानुमतिनिवृत्ते,

स्या० ४ डा० ३ उ० । परिज्ञातानि हपरिष्ठाया स्वरूपतऽप्यग-

तानि प्रत्याख्यानपरिष्ठाया च परिष्ठतानि कर्माणि कृपादी-

नि येन स परिज्ञातकर्मो । परिज्ञातकृपादिमावध्यापारे,

स्या० ४ डा० ३ उ० ।

परिष्ठाएकक्रिय-परिज्ञातक्रिय-पुं० । परिज्ञातकर्मणि, आचा०

१ भू० १ अ० १ उ० ।

परिष्ठाएकहावास-परिज्ञातपृष्ठाऽऽसास-पुं० । परिज्ञातो निः

सारतया गृहवासो येन स तथा । सूत्र० २ भू० १ अ० । प्रव-

जिते, स्या० ४ डा० ३ उ० ।

परिष्ठाएकसंग-परिज्ञातसङ्ग-पुं० । परिज्ञानः सङ्गः सम्बन्धः स-

बाह्याभ्यन्तरो येन सः गृहमज्ञातिर्नितः । प्रवजिते, सूत्र० २

भू० १ अ० ।

परिष्ठाएकसाम-परिज्ञातसङ्ग-त्रि० । परिज्ञाताः संज्ञा आहारसं-

ज्ञाऽप्या येन सः परिज्ञातसङ्गः । त्यक्तसंज्ञे, स्या० ४ डा० ३ उ० ।

परिष्ठाविवेग-परिज्ञाविवेक-पुं० । परिज्ञातिविष्टतायाम् अ-

ध्यवसायविशेषे, आचा० १ भू० ५ अ० ४ उ० ।

परिष्ठासमय-परिज्ञासमय-पुं० । सम्यगज्ञानविषये, "ने बु ल्प-

रिष्ठासमयस्मि वट्टइ, सिगमसे उवरयमेहुले बरे" भुजंगमे जु-

खतयं जहा जहे, विमुञ्जती सं दुदसेज माहये ॥ ६१ ॥

आचा० २ भू० ४ चू० ।

परिष्ठावचिष्य-परिज्ञापचित-न० । केवलमनोव्यापारेण केवल-

कायक्रियोच्छ्वेदेन वापचिते हिंसाकर्मणि, सूत्र० १ भू० १

अ० २ उ० । (परिज्ञापचितं कर्म न वच्यते सिद्धसमये इति

'कम्म' शब्दे तृतीयभागे ३३१ पृष्ठे चिन्तितम्)

परितंत-परितान्त-त्रि० । सर्वतः किञ्चे. क्ता० १ श्रु० ८ अ० । विपा० । निर्विषे, क्ता० १ श्रु० ८ अ० । विशेष० । क्ता० । नि० । विभ्रान्ते, अश्रु० ३ वर्य १ अ० ।

परितप्यमाश्र-परितप्यमान-त्रि० । परि समन्तात् तप्यमानः । आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० । अतिदुःखेन पीड्यमाने. सूत्र० १ श्रु० ५ अ० २ उ० । "मम्मण" वणिग्वदार्तप्यायिनि, सूत्र० १ श्रु० १० अ० । ("मम्मण" शब्दे कथां वक्ष्यामि)

परितालिय-परितालित-न० । सुकुमालिकाऽऽदिके तैलाऽऽदि-नलिते, क्री० ।

परिताव-परिताप-पुं० । परि समन्तात्तापः परितापः । उत्त० पाई० २ अ० । गाढोष्मिष, उत्त० २ अ० । परितस्तापोत्पादने, अ० ३ अ० । सूत्र० । आचा० । अन्तर्दोहे. सूत्र० २ श्रु० २ अ० । शोचे, पञ्चात्तापे, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ५ उ० । आचा० ।

तिहि ठाण्हेहि देवे परितप्पेजा । तं जहा-अहो खं मए संते बले संते बीरिए संते पुरिसकारपरकमे खेमंसि सुभिकखंसि आयरियउवज्जाएहि विज्जासायेहि कल्लसरीरेणं शो बहुए सुए अहीए ॥ १ ॥ अहो खं मए इल्लोगपडिबद्धेणं परलोगपमुद्धेणं विमयतिपिणं शो दीहे सामन्नपरियाए अणुपालिए ॥ २ ॥ अहो खं मए इड्डिरससायगुरुणं भोगासं-सगिद्धेणं शो विसुद्धे चरिसा कासिए ॥ ३ ॥ क्ता० ३ उ० ३ उ० । टीकासुगमा ।

परितावकर-परितापकर-त्रि० । परमार्येन दुःखानुभवकरे, यो० १६ विव० । प्राणिनामुपतापहेतो, ग० १ अ० । क्री० ।

परितावण-परितापन-त्रि० । परिताप्यतेऽत्र । प्रश्न० १ आ-ध० द्वार । सर्वतः पीडने, ग० २ अ० ।

परितावणकर-परितापनकर-पुं० । प्राणिनामुपतापनहेतो, अ-प्रशस्तमनोयिनये, क्री० ।

परितावणकरी-परितापनकरी-क्री० । प्राणिनां दुःखकृद्भा-वायाम्, आचा० १ श्रु० २ अ० ५ उ० ।

परितावणस्सव-परितापनाऽऽश्रव-पुं० । परितापनपूर्वके आ-श्रवे हिलायाम्, प्रश्न० १ आध० द्वार ।

परिताविय-परितापित-त्रि० । सर्वतः पीडिते, घ० २ अ० । अ० ।

परितावैत-परितापयत्-त्रि० । समन्ताज्जातसन्तापे, अ० ८ श० ७ उ० ।

परितावेयव-परितापयितव्य-त्रि० । शरीरमानसपीडोत्पाद-नतोऽपद्रवयितव्ये, आचा० १ श्रु० ४ अ० १ उ० । सूत्र० ।

परितोस-परितोष-पुं० । आनन्दे, पञ्जा० ७ विव० । प्रीतिवि-शेषे, यो० ६ विव० ।

परित-परीत-पुं० । परि समन्तादितो गतः । प्रश्न० ६ सूत्र० २ श्रु० ६ अ० । एकप्रदेशिकत्वेन विष्कम्भमाधेन परिमिते, अ० १२ श० २ उ० । नं० । नियतप्रमाणे, अ० ५ श० ६ उ० । " पालेणं अरहया पुरिसावाधिएणं सासए परिते । " अ० ५ श० ६ उ० । मलेकशरीरिणि परीतीकृतसंसारं च जी-

वे. विशेष० । क्ता० । वृ० । नि० वृ० । (द्रव्यतः परितलक्षणम् ' अणेतजीव ' शब्दे प्रथमभागे २६५ पृष्ठे उक्तम्) ।

परितकायसंजुत-परीतकायसंजुक्त-त्रि० । परितकायेन वन-स्पतिना युक्ते, नि० वृ० ।

सुचं-

जे भिक्खु परितकायसंजुतं आहारेइ, आहारंतं वा साइ-ज्जइ । ४ ।

परितवणस्सरहाएणं संजुतं जो असण्हाइ भुंजइ, तस्स चउलहुं, आणाएणो य दोसा भवति ।

गाढा-

जे भिक्खु असणाऽऽदी, भुंजेज परितकायसंजुतं ।

सो आणा अणवत्थं, मिच्छचविराहणं पावे ॥ १६ ॥ कंठा ।

इमा संजमविराहणा-

तं काय परिचयती, तेण य चत्तेण संजमं चयते ।

अतिखाइ अणुचितेण य, विसुद्धादीणि आताए ॥ १७ ॥

तं ति परितं कायं परिचयइ, न रत्ताति. इयतीत्यर्थः । तेण य परिचत्तेण संजमे चहंओ, विराहिओ ति बुत्तं भ-वति । एसा संजमविराहणा, तेण य तिगदुयसंजुतेण प्रहण्य-माणेण भुजेण, अणुचितेण य अजिजं, विसुद्धाए आय-विराहणा ।

तत्थ इमे उपाहरणा-

भूतणगादीणि असणे, पागे सहकारपाडलादीणि ।

खाइमं फलसुत्तादी, साइमं तंबोले पंचजुणं ॥ १८ ॥

भूतणं अजगो भवइ, तेण संजुत्तं असणं भुंजइ. आइसहाओ करमाइयाऽऽदिफला, मूलगपनं, आन्तरिपनं च, अत्रे य बहु-पणपुष्पफला देसंतरपसिद्धा, पाणं सहकारपाडला, नीलुप्य-लहीहि संजुत्तं पिवइ, खाइमे सुत्ते अत्रफला पसिद्धाहि तेहि स खायइ, फविट्टविचार या लोणसदियं साइमे जा-इफलं ककालयं कप्पूरं लवंगं पुगफलं । एते पंच दम्भा तंबो-लपन्नसहिया खायइ एत्थ तिष्ठि अत्थिद्धा । अइवा-पुगफलं खदिरवत्तं न गणिजइ, वीयपुगगतया पंचमा लुभइ । सा दुविहा-एसाविसा संभवइ । अइवा-संलकुष्ठां, पुगफलं खइगे, कप्पूरं जाइपत्तिया । एते पंच अविज्जा । एतेहि स-हियं तंबोलपन्नं साइमे ।

कारणे परत्त सहियं भुंजेजा-

वितियपदं गेलणे, अद्दाणे चेव तइ य ओपम्मि ।

एएहि कारणेहि, जयण इमा तत्थ कायव्वा ॥ १९ ॥

गेलणे वेज्जाअप्सा. अद्दाणे अन्नमि अलभ्यंते, ओमे अ-संधरंता, एसावकारणेहि इमा जयणा कायव्वा ।

गाढा-

ओमे तिभागमद्दे, तिभागमायंजिले चउत्थाई ।

सिम्मिस्से मिस्से वा, परितकायम्मि जा जयणा ॥ २० ॥

सिम्मिस्से सुजं, मिस्से परितकायसंजुत्तं, सेलं जहा पेदे तहा वत्तव्यं । नि० वृ० १२ उ० ।

परिस्त्री-परिस्त्री-पुं० । प्रत्येकस्त्री, “जस्स जीवस्स भग्यस्स, समो भंगो य विस्सय” परिस्त्रीयां स मूलं, जया-
यजे तद्वाविहे ॥ १ ॥” वृ० १ उ० २ प्रक० ।

परिस्त्री-परिस्त्री-पुं० । परीता योनिर्यस्य स परि-
तयोनिः । प्रत्येकस्त्री, नि० वृ० १ उ० ।

परिस्त्री-परिस्त्री-न० । प्रत्येकस्त्रीश्रमाः ख्ये प्रत्येकनि-
के, कर्म० २ कर्म० ।

परिस्त्री-परिस्त्री-स्त्री० । प्रत्येकवनस्पतिवन-
स्पतिसंघातमननकायिकं सह राशीकृतमवलोक्य प्रत्ये-
कवनस्पतिरयं सर्वोऽपि वदति । भाषायाम्, प्रभा० ११ पद ।

परिस्त्री-परिस्त्री-पुं० । परीतः परिमितः स चा-
मौ संसारः परीतसंसारः, सां०ऽस्यास्तं परीतमांसारिकः
“अतऽऽनेकस्वराः” ॥ ७ । २ । ६ ॥ (हैम०) इतीकगप्रत्ययः ।
स्मृत्यसंसारि, परिमितसंसारि, प्रनि० । “दुविहा नेगइया
एणल्ल” तं जहापरिस्त्रीसंसारिया वेच, अपरिस्त्रीसंसारिया
वेच” । स्वा० २ डा० २ उ० ।

परिदेव-परिदेव-स्त्री० । पुनः पुनः क्रिष्टभाषणे,
स्था० ४ डा० १ उ० । आर्त्तध्यानलक्षणं, दृ० ।

परिदेवि-परिदेवि-स्त्री० । विलपिते, पाठ० ना० १६६ गाथा ।

परिपास-परिपास-पुं० । गजिजैत्ररक्षके, “परिपासउ
त्ति कुंते, जो पुरिसो सुअहराईए” । पाठ० ना० २१६ गाथा ।

परिपिण्डि-परिपिण्डित-स्त्री० । वैष्णवमागदितेषु बहुषु व-
स्तुषु, आच० ३ अ० । बन्धनदीपमेदे, न० । “परिपिण्डिअं वय-
णकरुणस्रो वावि” परिपिण्डितं प्रभूतानां पुणपवन्नम । य-
द्वा-कुस्यारपरिहस्तौ व्यवस्थाप्य परिपिण्डितकरचरणस्या-
व्यक्तसंस्कारणपुरस्सरं वन्दनम् । ध० २ अधि० । आ० वृ० ।

परिपिण्डिता-परिपिण्डिता-स्त्री० । कुपित्वेत्यर्थे, आच० २
पुं० १ वृ० २ अ० ३ उ० ।

परिपीलित-परिपीलित-स्त्री० । दुःखिते, निर्गलिते, प्रअ० ३
आश्र० द्वार ।

परिपीलित-परिपीलित-स्त्री० । दूषणधराऽऽदिकं निर्गलिते-
त्यर्थे, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-स्त्री० । अनुपहतं, उत्त० १ अ० ।

परिपुष्पिण्डियया-परिपुष्पिण्डियया-स्त्री० । अनुपहतचक्रादि-
करुणारूपे शरीरसंपद्मेदे, स्वा० ८ डा० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-पुं० । घृतकीरगालने, सुगुहाभिधानच-
ट्टाकुलालये, न० । आ० म० । विशेषः । सुगुहाचट्टिकाविर-
जिते नीडावशेषे, विशेषः । आ० क० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-स्त्री० । गालिते, “दूषणधराऽऽदि” बन्धपट्टगा-
लितमित्यर्थे । तं० । ज्यो० । औ० । कल्प० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-स्त्री० । अट्टे, निःसारं, बराके, आच०
१ ध्रु० १ अ० २ उ० ।

परिपोषिज्जत-परिपोष्यमाय-स्त्री० । उपजीवमाने, पं० सू०
१ सू० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-स्त्री० । परिपुष्पवने, पाठ० ना० २६७
गाथा ।

परिपुष्प-परिपुष्प-स्त्री० । आलुने, स्वा० ४ डा० ४ उ० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-स्त्री० । घृताऽऽदिभिः परिपुष्पभोजनः
परिपुष्प एव तं कृत्वा परिपुष्पयित्वा सुहृदिनो रक्षवत्
या सा तथोच्यते । प्रवज्यामेदे, स्वा० ४ डा० ४ उ० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-पुं० । देशात् देशान्तरप्रान्तिलक्षणे क्रियाभि-
दे, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० १ उ० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-स्त्री० । निष्फले, वृ० ३ उ० । आ० म० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-स्त्री० । व्याति, दृश० ५ अ० १ उ० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-स्त्री० । संसारगर्भायां पतिते, उत्त० ७
अ० ।

परिपुष्प-देशी-निपिण्डे, भरी, च । दे० ना० ६ वर्ग ७२
गाथा ।

परिपुष्प-परिपुष्प-स्त्री० । पर्यटति, “एवमपरिपुष्पमंतो हु
व्यं” । प्रा० ४ पाद ।

परिपुष्प-परिपुष्प-स्त्री० । पर्यटिते, “अगंतुस्तुतो सम-
स्तु” । मज्झ० १ अधि० १ प्रस्ता० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-पुं० । जुष्टमायाम्, गर्दायाम्, सूत्र० २
ध्रु० २ अ० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-न० । आभाष्यार्थगृहारेण व्यक्कि-
यायाम्, श्री० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-स्त्री० । अनभ्युत्थनाऽऽदिभिः ।
(आ० १ ध्रु० ३ अ०) अवज्ञायमानं, सूत्र० १ ध्रु० २ अ०
२ उ० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-स्त्री० । पराभिभवसंपर्के,
श्री० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-पुं० । पर्युपितसंपन्न-पुं० । पर्युपितं रात्रिपरिवसनं
तेन संपन्नः पर्युपितसंपन्नः । इदुरिकाऽऽद्या आहारमेदं, ता
दि पर्युपितकलनीकृता आम्तरसा भवन्ति । आरम्भनास्थिता-
ऽऽप्रकलाऽऽदि घेति । स्वा० ४ डा० २ उ० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-स्त्री० । विभज्य वदति, “परिपुष्प-
जाति वा परिपुष्पजाति विच्छेदमागति वा” । आच० २
ध्रु० २ वृ० ११ अ० । नि० वृ० । आ० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-स्त्री० । परिपुष्पमान-स्त्री० । पार्श्ववर्तिन्यो मना-
भ्यनाग दीपमाने, रा० । आच० । जी० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-स्त्री० । विभागेर्दीप्त्यर्थे, कल्प०
१ अधि० ५ क्षण ।

परिपुष्प-स्त्री० । आलित्येत्यर्थे, कल्प० १ अधि० ५ क्षण ।

परिपुष्प-परिपुष्प-स्त्री० । पूर्वमेव परेभ्यः परिकल्पिते,
आच० २ ध्रु० १ वृ० २ अ० ३ उ० ।

परिपुष्प-परिपुष्प-स्त्री० । परिपुष्पयितुम्-अर्थः । दायाऽऽदिपु विभज्य दा-
तुमित्यर्थे, “पक्कमं दाउं परिपुष्पउं” । परिपुष्पयितुं दायाऽऽ

दीनं प्रकामं दाताः॥ दिदु यावत् चापि देयमलं तावदस्तीति हृदयम् । अ० ६ श० ३३ उ० ।

परिभाषा-परिभाष्य-अव्य० । विभागीकृत्येत्यर्थे, आ-
खा० २ श्रु० १ चू० ६ अ० २ उ० ।

परिभाषमाण-परिभाषयन्-वि० । परस्परं यच्छ्रुति, कथनं ।
अधि० ५ लृण । ददति, अ० १२ श० १ उ० । आ.वा० ।

परिभाषमाणी-परिभाषयन्ती-स्त्री० । ददत्याम्, विपा० १
श्रु० २ अ० । आ.वा० ।

परिभाषयिता-परिभाषयन्तिका-स्त्री० । पर्वदिनेषु स्वजनपु-
त्रेषु स्वपुत्राणां भेदेः परिभाजनकारिकायाम्, आ० १ श्रु० ७ अ० ।

परिभाषण-परिभाषन-न० । शाने, अनुप्रदाने च । व्य० २
उ० । नि० चू० । परिवर्षणे, नि० चू० १ उ० ।

परिभाषइता-परिभाषयितु-वि० । प्रभावके, स्था० ४ डा० ४ उ० ।

परिभाषणीय-परिभाषनीय-वि० । पर्यालोचनीये, पञ्च०
४ धिव० ।

परिभाषण-परिभाषण-न० । परि समन्तात् भाषणम् । प्रति-
पादनं, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० । वचने, सूत्र० १ श्रु० ३
अ० ३ उ० । साध्याचारनिन्द्या विधाने, सूत्र० १ श्रु० ३
अ० ३ उ० ।

परिभाषा-परिभाषा-स्त्री० । परिभाषणं परिभाषा । अत्रा-
दिने प्रति कोषाऽऽविष्कारेण मा यावीरित्यभिधाने, स्था० ७
डा० । परिभाष्यतेऽप्यनर्थेति परिभाषा । चूर्णी, नि० चू० २ उ० ।

परिभाषि (ण्) -परिभाषिन्-वि० । परिभवकारिणि, स० २०
नमः ।

परिशुजत-परिशुज्जान-वि० । अग्रवहरति, नि० चू० १ उ० ।
“असुरं पाणं खादं साहमं परिशुजं ताणि वा परिभाषंताणि
वा” आ.वा० २ श्रु० २ चू० ४ अ० । नि० चू० । अग्रयहारं कुर्याति,
नि० चू० १ उ० ।

परिशुजमाण-परिशुज्जान-वि० । परिभोगं कुर्वणे, अ० ३
श्रु० १ उ० ।

परिशुजमाण-परिशुज्यमान-वि० । परिभोगार्थपशुज्यमाने,
अ० १ यव० । “अग्रयिदं परिशुजमाणं ।” आ.वा० २ श्रु० १
चू० १ अ० ५ उ० ।

परिशुष-परिशुष्क-वि० । कृतपरिभोगे, आदेयिते, “परिशुषं
या अपरिशुषं वा” आ.वा० २ श्रु० १ चू० १ अ० १ उ० । स्था० ।

परिशुषतपुष्प-परिशुष्कपूर्व-वि० । पूर्वपरिशुष्के, आ.वा० २ श्रु०
१ चू० २ अ० ३ उ० ।

परिशुष-परिशुष-वि० । तिरस्कृते, स्था० ८ डा० । प्रअ० ।

परिभोग-परिभोग-पुं० । परिशुष्यते इति परिभोगः । पुनः पुनर्व-
स्थाभोगे, परिशुष्यस्याभ्यासौ यसमानयात् । यसमाल-
ङ्काराऽर्थे हि भोगे च । परिशुष्य य इति बोधकत्वात्, आ.वा० ६
अ० ४ डा० । स्था० । “पुण्यं पुण्यं परिभोगं कथाऽभरणः॥ दीर्घं
पुनस्तत्तत्तोलयितुं” आ० चू० ६ अ० ४ उ० । अलिखने, प्रश्न०
३ आ.वा० ४ डा० । पञ्च० । अर्थेलायां दक्षऽभेदेः परिभोगे, दू० ३
उ० । परिशुष्यत इति परिभोगः । पुनः पुनर्भोगे पुन-
१५७

कृताऽदिके, आनु० । (‘एकाद्विचतुस्त्रिंशत्’ इति भोगः
‘पिङ्ग’ शब्दे वक्ष्यते)

तेषु कालेषु तेषु समेषु रागिणि० जाव भगवं गोषमे
एवं वयसी अह भवे । पाशाइवाए मुसावाए० जाव
मिच्छादंसखसल्ले पाशाइवाए वेरमणे० जाव मिच्छादं-
सखसल्ले वेरमणे पुढविकाइए० जाव वखससकाइए धम्म-
त्थिकाए आपन्मत्थिकाए आगासत्थिकाए जीवे असरी-
रपडियदे परमाणुपोगले सेलेसिपडिवन्नए अणगारे सव्वे
य बादरवोदिधरा कडेवरा एएणं दुविहा जीवदव्वा य,
अजीवदव्वा य । जीवदव्वाणं परिभाषणत्ताए हव्वमागच्छं-
ति ? गोयमा । पाशाइवाए० जाव एएणं दुविहा जीव-
दव्वा य अजीवदव्वा य, अत्थेगइया जीवाणं परिभोग-
त्ताए हव्वमागच्छंति, अत्थेगइया जीवाणं० जाव यो हव्व-
मागच्छंति । से केषुद्वेणं पाशाइवाए० जाव यो हव्वमाग-
च्छंति ? गोयमा । पाशाइवाए० जाव मिच्छादंसख-
सल्ले पुढविकाइए० जाव वखससकाइए सव्वे य बादर-
वोदिधरा कडेवरा एएणं दुविहा जीवदव्वा य, अजीवदव्वा
य, जीवाणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति । पाशाइवाएवेरम-
णं० जाव मिच्छादंसखसल्ले विवेगे धम्मत्थिकाए अपन्मत्थि-
काए० जाव परमाणुपोगे, से सेलेसि पडिवन्नए अणगारे एएणं
दुविहा जीवदव्वा य, अजीवदव्वा य जीवाणं परिभोगत्ताए
हव्वमागच्छंति । से तेषुद्वेणं० जाव यो हव्वमागच्छंति ।

(तेषुमियादि) (जीवे असरीरपडिवन्न ए) त्यल्लसंशरी-
रो जीवः । (बादरवोदिधरा कलेवर नि) स्थूलाऽकारधरा-
णि न सूत्राणि कडेवराणि निक्षेपना देहाः, अथवा, बादर-
वोदिधरा दादराऽकारधारिणः कडेवराभ्यन्तरेकात्कडेवरा-
त् द्वोस्त्रिंशदभ्यां जीवाः (एएणमित्यादि) एतानि प्राणानि
पाताऽऽर्हान्सामान्यनो द्विविधानं, न प्रत्येकं, तत्र पृथिवी-
कायाऽभ्यां जीवद्रव्याणि, प्राणानि पाताऽभ्यास्तु न जीवद्र-
व्याणि, अपि तु तत्तदमो इति न जीवद्रव्याण्यजीवद्रव्याणि, ध-
र्म्मोस्तिकायाऽऽद्यस्तु अजीवरूपाणि द्रव्याणीति कृत्वाऽजी-
वद्रव्याणीति जीवाणां परिभोग्यत्वायाऽऽगच्छन्ति, जीवः प-
रिशुष्यन्त इत्यर्थः तत्र प्राणानि पाताऽऽर्हानं यदा करोति
तदा तान् सेवते, प्रशुनिरुपवातेत्यर्थः तदा परिभोगः ।
अथवा-चारित्र्यमोहनोयकर्मदलिकभोगहेतुत्वात्तेषां चरित्र-
मोहाणुभोगः प्राणानि पाताऽऽर्हानि परिभोगः उच्यते, पृथिवीमा-
दीनां तु परिभोगो गमकशोचनऽऽदिभिः प्रतीत एव, प्राणा-
नि पातयितुमशक्यऽर्हानां तु न परिभोगोऽस्ति, यथाऽऽदिविर-
त्तिकरूपेण जीवस्तु रूपत्वात्तेषां, धर्म्मोस्तिकायाऽऽर्हानां तु
चतुर्णाममूर्तत्वेन परमाणुः सूत्रमन्त्रेन श्रेष्ठं शोभति यथाऽऽनया-
स्तु च धियाऽऽपयिष्यते नानुपयेति ताऽपि परिभोग इति ।
अ० १८ श० ३ उ० ।

परिभोगेसखा-परिभोगेसखा-स्त्री० । सासैवणायाम्, उच०
२४ अ० ।

परिमोक्ष-परिमोक्षतुम्-अव्य०। पाताऽऽदिपरिभांगं कर्तुमित्यर्थे, "सिवाय गौर्यरगगग्रो, इच्छेज्जा परिमोक्षु । पकट्टुं मि-
सिमूल वा, पांडोहांनाण कालुष्ठं ॥८॥" दश०४अ० १ उ० ।

परिमंडल-परिमण्डन-न०। भूगण्यम्, प्रअ०१ आअ० द्वार ।

परिमंडल-परिमण्डल-न०। बहिस्तादृ वृत्ताऽऽकारं मध्ये सु-
विरे बलवत्पद संस्थानंभेदे, अ०१४ श०७ उ०। प्रका०। स्या०
"पयो परिमंडले ।" परिमण्डले संस्थानं बलयाऽऽकारं प्रतरय-
नभेदाद् द्विविधमिति तदेकं परिमण्डलत्वमाध्यात् । स्या०
१ डा०। वृत्तभाव, औ०। गोलाऽऽकारं, "पेढाल-निअकल-वद-
डुलाई परिमंडलत्थमि ।" पार० ८३ गाथा ।

परिमंडलसंज्ञाण-परिमण्डलसंस्थान-न०। बलयाऽऽकारे,
अ० ८ श० १० उ० अतु० ।

परिमंडिय-परिमण्डित त्रि०। पारं सामस्येन मण्डितम् । भू-
विने, औ०। रा० ।

परिमण्ड-परिमर्दन-न०। पृष्ठाऽऽदेर्मलमात्रे, परिशुद्ध्य पा-
र्यधमात्रवृत्तित्वात् । स्या० ४ डा० ३ उ० । औ० ।

परिमल-परिमल-पुं०। सुगन्धे, पार० ना० १४७ गाथा ।

परिमाद्य-परिमात्रिक-त्रि०। सर्वतो मात्रावर्ति, अ० ३ श०
६ उ० ।

परिमाण-परिमाण-न०। संख्याते, स्या० १० डा० । इयसा-
याम्, सूत्र० १ श्रु०१ अ०४ उ० । तत्र महदणु दीर्घे ह्रस्वमि-
ति चतुर्विधं व्ययहाकरणम् । सम्प्र० ३ काण्ड । (निग्रन्था-
नां परिमाणद्वारा । निगमं शब्दे चतुर्विधं २०४४ पृष्ठ
गतम्) (संयतानां च 'संजय' शब्दे चतुर्विधं)

परिमाणकड-परिमाणकृत-न०। परिमाणं संख्याते दलिकव-
लपृष्ठमिलाऽऽदिनां कृतं यस्मिन्तु परिमाणकृतम्, इत्यादि-
भिः कृतपरिमाणं, अ० ८ श० २ उ० । स्या० १ ल० २०, ४० ।
कृतपरिमाणे, " रति परिमाणकड ।" भैरुनसंबन्धे प्रति कृत-
योऽपि भोगपरिमाणे, पञ्जा० १० विव० । आव० ।

दत्तीहि व कडेलहि व, परेहि भिखलाई अहव दवेईहि ।
जो भवपरिमाणं, केरु परिमाणकडमेरं ॥ १५७६ ॥

दलित्वी कवले की पृष्ठमिलाः । अथवा दृष्टेरित्वाऽऽदि-
भिराहाराऽऽयामिनमनैर्यो भ्रकपरित्यागं करोति (परिमाण-
कडमेरं हि, कृतपरिमाणमेतद्धि गाथातन्मात्रार्थः ॥१५७६॥
"अथवत्थो पुण् दत्तीहि अज मए एगा दत्ती दो वा ३४४
दत्ती, किं वादत्तोपरिमाणं, वचनं (निगमं पि) एकस्मि
छुम्ह एग, दत्ती, डोयलिं पि जसियाओ वाराओ पणो-
डेह तावदवाओ ताओ दत्तीओ, एं कवले एकेण जाव व-
त्तीसं दोहि ऊणिया कवलेहि, घरेहि एकादरिहि २३४ । भि-
खलाई एकेहगाओ २३४ । दवे अतुं आधुं खज्जवि-
ही वा आर्यविलं वा अमुं वा कुलं एवमाह बिभासा"
गतं कृतपरिमाणद्वारम् । आव० ६ अ० ।

परिमाणसंज्ञा-परिमाणसंख्या-स्त्री०। संख्याभेदे, अतु० ।

सं किं तं परिमाणसंज्ञा । परिमाणसंज्ञा दुविहा पण्यहा ।

तं जहा-कालिअमुअपरिमाणसंज्ञा, दिट्ठिअयमुअपरिमा-
णसंज्ञा य । से किं तं कालिअमुअपरिमाणसंज्ञा । कालि-
अमुअपरिमाणसंज्ञा अणवविहा पण्यहा । तं जहा-पजव-
संज्ञा अखारसंज्ञा संथायसंज्ञा पयसंज्ञा पायसंज्ञा गाहा-
संज्ञा सिलोगसंज्ञा वेदसंज्ञा निज्जुत्तिसंज्ञा अणुआगद-
रसंज्ञा उहेसगसंज्ञा अज्झयणसंज्ञा सुखसंज्ञा अंगसंज्ञा । से तं कालिअमुअपरिमाणसंज्ञा । से किं तं
दिट्ठिअयमुअपरिमाणसंज्ञा । दिट्ठिअयमुअपरिमाणसंज्ञा
अणवविहा पण्यहा । तं जहा-पजवसंज्ञा जाव अणुआग-
दारसंज्ञा पाहुडसंज्ञा पाहुडआसंज्ञा पाहुडपाहुडियासंज्ञा
वयुसंज्ञा । से तं दिट्ठिअयमुअपरिमाणसंज्ञा । से तं प-
रिमाणसंज्ञा ।

संख्यायते अनेयेति संख्या, परिमाणं पर्ययाऽऽदि तद्वया सं-
ख्या परिमाणसंख्या, सा च कालिक मुतएव्यादिवयत्वेन
जिविधा, तत्र कालिकस्त्रपरिमाणसंख्यायां पर्यवसंख्या इत्या-
दि पर्ययाऽऽदिरूपेण परिमाणविशेषणं कालिकश्रुते संख्या
यत इति भावः । त-पर्ययाः पर्यया धर्मा इति यावत् । तदुक्तं
संख्या पर्यवसंख्या । सा च कालिकश्रुते अनेनपर्यायाऽऽदि-
महा द्रष्टव्या, एके कल्याणकाराऽऽयत्तरूपेण निवेदय च जीया-
ऽऽदिवस्तुतः प्रत्येकमनेनपर्यायत्वात्, यमन्यत्रापि भावना
कार्ये नवरं संख्येयान्यत्वात् । यत्तत्राणि, श्रावणसंख्याकर्याः
संख्या ताः संख्याः, सुविडम्भानि समग्रप्रतिजानि वा संख्या-
नि पदानि, गाथाऽऽदि, रत्तुर्थं कया संख्यायाः पदाः, संख्याया
गाथाः संख्यायाश्च अने, काः प्रतीताः, एवं छुः श्रावणेषु कयाः सं-
ख्यायां एकाः, नितेवानि युक्त्युद्देशात् नित्युक्तिं नृचपशो नित-
युक्तिरुक्त्या त्रिविधा नित्युक्तिः, व्याख्यापायभूतानि सत्यप्रव-
णत्वाऽऽदीन्युपकमाऽऽदीनि वा संख्येयान्यनुयोगाद्वार्याणि, सं-
ख्याया उद्देशाः, संख्येयान्युपययनानि, संख्यायाः श्रुतस्वरूपाः सं-
ख्यायान्यज्ञानि । एषा कालिक मुतपरिमाणसंख्या । एवं दृष्टिवा-
देऽपि भावना कार्ये, नवरं प्राप्नुताऽऽदयः पूर्वोक्तगताः श्रुता-
धिकाराविशेषाः (संख्यामत्यादि) निगमनद्वयम् । अतु० ।

परिमाण परिमर्श-पुं० । जलधिजलरूपते, नाविकप्रतिजं च
नौगतकाष्ठविशेषं, ज्ञा० १ श्रु० ६ अ० ।

परिमिय-परिमित-त्रि० । परिमाणतो मिते, आ० म० १ श्रु० ।

परिमिपिण्डवाह्य-परिमितपिण्डपातिक-पुं० । पतिमते
द्रव्याऽऽदिः परिमाणतः पिण्डगतो भक्ताऽऽदिलो
यस्मास्ति स परिमितपिण्डपातिकः । स्या० ७ डा० १
उ० । अजवेयागाऽऽदिलो मं प्रति कृतपरिमाणं, सूत्र० २ श्रु०
२ अ० ।

परिमियभक्तदाण-परिमितभक्तदान-न०। परिमितानां भक्त-
मेभिदानव्यमिति निधाय, ज्य० ६ उ० ।

परिमोक्ष-परिमोक्ष-पुं० । परिमाणं, सूत्र० १ श्रु० १२ अ० ।
समन्तान्मोक्षे " अणुत्तया अविज्जा परिमोक्कमाहु ।"
आवा० १ श्रु० ४ अ० १ उ० । प्रतिमोक्षे पुं० । अणुमोक्षे,
स्या० ३ डा० ३ उ० ।

परिवर्त-पर्यन्त-पुं० । सकलान्तिमे, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

परिवर्त्तिष्ठ-परिकक्षित-त्रि० । परिवृद्धीते, आ० म० १ अ० ।

परिवृष्ट-परावर्त-पुं० । पुद्गलपरावर्ते, विशेषः । आ० म० । पं० चू० । पं० भा० । (तस्य चन्द्राऽऽदिभेदभिन्नस्य प्रकृषणा 'पोग्गलपरिवृष्ट' शब्दे वर्तते) पुनः पुनः स्थापनेन परिवर्तने, आ० १ छ० ३ अ० ।

परिवृष्ट-परिवर्तक-पुं० । वल्लपरावर्तप्राद्वके, नि० चू० १० उ० ।

परिवृष्ट-परिवर्त्तेन-न० । परिपालने, व्य० ६ उ० । द्विगुण-विगुणाऽऽदिभेदे, वर्तने, आत्वा० १ छ० २ अ० १ उ० । वामपार्श्वेन वर्तने, स्वायेंऽनद् । आवा० ४ अ० ।

परिवृष्टणा परिवर्त्तेना-स्त्री० । पुनः पुनर्भवने, प्रश्न० १ आश्र० द्वार । स्वपाठस्य मुद्रुष्टुदुर्गुणैरे, उत्त० २६ अ० । स्वस्य गुणैरे, स्वा० ४ डा० ३ उ० । पूर्वाधीतरस्यैव सूत्राऽऽदिरस्मरणाभिज्ञायाँ अभ्यासं स्वा० ४ डा० ३ उ० । आवा० । " परिवृष्टणा नाम परिवृष्टणं निःश्रद्धवसायं निःगुणं निःवा एगदा । " दश० १ अ० । आ० चू० । आ० म० । एष स्वाध्यायभेदः स्वा० ४ डा० ३ उ० । उत्त० ।

परिवर्त्तेनाविधिरपः-

" इयिं सुपदिक्तेता, कडनामश्चां व लुटडु पिडियमुगो । सुनं देऽस्मिन्मुत्तं, सपयच्छंयं गुणइ नड्डा ॥ १ ॥ " इति । घ० १० २ आ० ४ ३ लक्ष० ।

परिवृष्टणयाए णं भेते । जीवे किं जणयइ । परिवृष्टणयाए णं वंजणइ जणयइ वंजणयल्लि च उप्पाएइ ॥ २१ ॥

हे पुत्र्य हे स्वामिन् ! परिवर्त्तनया शास्त्रस्य गुणनेन जीवाः किं जनयति । गुरुह-हे शिष्य । परिवर्त्तनया जीवो व्यञ्जनाति अज्ञाणाय जनयति, विस्मृततत्त्वज्ञरागद्वेषजनयति, तथाविधकर्मसंशोधपशमात् व्यञ्जनलक्षि व्यञ्जनसमुदायरूपं पदलक्षि पदानुसारिण्यां लक्षि जनयति ॥ २१ ॥ उत्त० २६ अ० ।

परिवर्त्तित-परिवर्त्तक-न० । प्रव्रज्यापर्यायपरिवर्त्तकैः, तच्च-छन्दिकं, ललाटिकमनवस्थायाधिकं च । व्य० १ उ० ।

परिवर्त्तिष्ठ-परावर्त्तिन-न० । साधुनिमित्ते कृतपरावर्त्ते, पि० । आत्वा० । यदि प्रतिवेशिकरुद्धं परिवर्त्तं ददाति । आत्वा० २ छ० ६ चू० १ अ० ८ उ० । घ० । घ० । पं० सू० । पं० भा० । अत्र संभवति दशमे उद्गमदोषे, पि० ।

अधुना परिवर्त्तितद्वारमभिधित्पुराह-

परिवर्त्तिष्ठं पि दुविहं, लोहय लोमुचरं समासेण ।

एकं पि य दुविहं, तद्वेषे अश्वद्वेषे य ॥ ३२३ ॥

परिवर्त्तितमपुद्गलशब्दायै समारसेन संक्षेपेण द्विविधम् । तथा-आत्वा०, लोकातरं च । एकमपि द्विविधम् । तथा-तद्द्रव्ये तद्द्रव्यविषयं । अन्यद्रव्येऽप्यद्रव्यविषयं च । तत्र तद्द्रव्यविषयं यथा कुपितं घृतं दत्त्वा साधुनिमित्तं सुगन्धिघृतं दद्याति इत्यादि । अन्यद्रव्यविषयं यथा कोद्वयकूरं समर्पयित्वा साधुनिमित्तं शास्त्रोद्वेगं दद्यातीत्यादि । इदं च लौकिकम् । एवं लौकीकमपि भावनीयम् ।

संमति लौकिकस्यादाहरणं गाथात्रयेणाऽऽह-

अवरोपरसज्जिलगा, संजुषा दो वि अममंशं ।

पोग्गलिय संजयट्ठा, परिवृष्टण संखे वेहो ॥ ३२४ ॥

अणुकं भगिणिगेहे, दरिह परिवृष्टणा य कूरस्स ।

पुच्छा कोद्वयकूरे, मच्छर खाइस्स पंतावे ॥ ३२५ ॥

इयरो वि य पंतावे, निस्स ओसविणाय तेस्स दिक्खा य ।

तम्हा उ न पेत्तव्वं, कइ वा जे ओसमोहिंति ? ॥ ३२६ ॥

वसन्तपुरे नगरे निलयो नाम श्रेष्ठी, तस्य सुदर्शना नाम भार्या, तस्या द्वौ पुत्रौ । तथा सप्तकूरो, देवदत्तश्च लक्ष्मी-नाम च दुहिता, तत्रैव वसन्तपुरे निलको नाम श्रेष्ठी, सुन्दरी नाम तस्य भवेल्ला, तस्या धनदत्ता-पुत्रौ, बन्धुमती दुहिता, तत्र सप्तकूरः समितिस्रीणां मुपकण्ठे दीक्षां गृहीतवान्, देवदत्तेन च बन्धुमती धनदत्तेन च लक्ष्मीः परिणीता, अन्यदा च कर्मवशात् धनदत्तस्य दारिद्र्यमुपतस्थे, ततः स प्रायः कोद्वयकूरं भुङ्क्ते, देवदत्तश्च भ्रष्टः, ततः स सर्वदेव शास्त्रोद्वेगं भुङ्क्ते, अन्यदा च सप्तकूरः साधुर्यया विहारक्रमं तत्राऽऽजगाम । स च विन्तयामास-यदि देवदत्तस्य आनुगृहे गमिष्यामि ततो मे भगिनी दारिद्र्येणाहमभिभूता ततो न मम गृहे साधुर्यपि भ्राता समुत्तं हति परिभवं मस्यते इति । ततोऽनुकम्पया तस्या एव गृहे प्रविशेत्, भिक्षावेलायां च तथा लक्ष्म्या विनितनम्-यथा एकं तादव्यं भ्राता द्वितीयं साधुः त्वन्यं प्रार्थयत्कः, मम च गृहे कोद्वयकूरः, ततः कथमसाक्ष्यं दीयते शास्त्रोद्वेगं मम गृहे न विनितं, ततो भ्रातृजायाया बन्धुमत्याः सकाशात् कोद्वयोद्वेगपरावर्त्तेन शास्त्रोद्वेगमादाय द्वाभीति तथैव कृतम् । अत्रान्वे च देवदत्तो भोजनार्थं स्वगृहमागतः, बन्धुमत्या च प्रच्छे-यथाऽथ कोद्वयोद्वेगं जेतिस्यः, तेन चाविज्ञातपरिवर्त्तवृत्तान्तेन धिन्तितम् यथाऽनया कृपणतया कोद्वयोद्वेगं राक्षो न शास्त्रोद्वेगः, ततस्मां ताद्वयितुमारंभे, सा च ताद्वयमाना प्राह-किं मां ताद्वयसि, तत्रैव भगिनी कोद्वयोद्वेगं मुक्त्वा शास्त्रोद्वेगं नीतवती, धनदत्तस्याऽपि च भोजनार्थमुपविष्टया यः शास्त्रोद्वेगः सप्तकूरस्य दीयमान उद्धरतिः स गौरवेण लक्ष्म्या परिवर्त्तितः, ततस्तेन सा वृषा-कुतोऽयं शास्त्रोद्वेगः । ततः कथितः सर्वोऽपि तथा वृत्तान्तः, अथा च तं वृत्तान्तं कुपेण धनदत्तो-यथा हा यदि । किंमिति तथा मानमेकं शालः पक्वसा साधवे शास्त्रोद्वेगो न दत्तो यत्परगृहद्वानयनेन मालिन्यमापादिनं, ततस्तेनापि सा ताद्विता, साधुना चार्थं वृत्तान्तो गृहद्वयवर्त्ती सर्वोऽपि जनारम्भरातः शुभवे, ततो निशि सार्धयपि प्रति प्रतीक्षितामिति, यत्तत्थमसाकं न कल्पते, परमजानता मया गृहीतम्, अतएव च कलहाऽऽदिदोषसंभवात् भगवता प्रतिषिद्धे ततो जितप्रसीनं धर्मं सविस्तरं कथितवान् जातः सर्वेषामपि संवेगो, वत्सा च दौष्टा ते-पां सर्वेषामिति । सूत्रं सुगमम्, नवरम् । अवरोपर-सज्जिलगा इति । लक्ष्मीदेवदत्तो बन्धुमतीधनदत्तो परस्परं सज्जिलको भ्रातरौ, ते च द्वे अपि लक्ष्मीवन्धुमती । (अममंशं इति) अन्योऽयमपि संवेगो, देवदत्तस्य भगिनी लक्ष्मीधनदत्तेन, धनदत्तस्यापि भगिनी बन्धुमती देवदत्तेन परिणीता इत्यर्थः । (पोग्गलिय सि) पौहलिकस्य शास्त्रोद्वेगस्य, संय-

तथैव लेमकूरसाधुनिमित्तं, परिचर्त्तनं कर्तुं, ततः 'संखडे' कल-
हः, ततो 'बोधिः' प्रमज्जा ॥ २२४ ॥ अथा यत्र गाथाया विवर-
णभूतमुत्तरं गाथाद्वयम्, तदपि च सुगमं, नवरम् (नच्छ्र नि)
चि नञि लोपात् मत्सरेण (वाङ्मय नि) परिचर्त्तनं अकथितं
(पंताये) अताडयत् । (अताडियत्) उपशमितानां,
मनु परिचर्त्तनमधीर्षं प्रमज्जायाः कारणं बभूव ततो विशेषतः
साधुभिरिदमाचरणीयमत आह- (इह व नि) कति वा कि-
यन्तो वा लेमकूरसाधुनश्च आविष्पत्तिः । ये इत्थं परिचर्त्त-
नमसुर्यं कलहमपनीय प्रमज्जां प्राहविष्पत्तिः तस्मादेव-
माचरणीयम् । उक्तं लौकिकं परिचर्त्तनम् । अथ लौकिकं
तद् बह्व्यं, तत्र यस्मात् साधुना सह यस्मात् परिचर्त्तनं
करोति तस्मात् परिचर्त्तनम् ।

तत्र बोधानुपदर्शयति-

ऊयऽहिय दुव्वलं वा, खरगुहच्छिन्न मइलं अमीयसाहं ।

दुव्वलं वा नाउं, विपरिणमं अमपणिओ वा ॥ ३२७ ॥

च अविचर्त्तनं कर्तुं स्मृतिं इदं न्यूनं, यत् मनीयं वक्तुं बभूव
तत् मानयुक्तं प्रमाणोपपन्नम् । यथा- इदमधिकं मदीयं पुनर्मा-
नयुक्तम् । एवं सधैत्र भावना । नवरं दुर्धर्तं जीर्णप्रार्थः खरं क-
र्कशस्पर्श, गुरु स्थूलचूर्तनिष्पन्नताया भारयुक्तं, छिन्नं तनुयुक्तं,
मलिनं मलाऽऽसितम्, अशीतसहं शीतरत्नणात्मनं, दुर्ध-
र्तं धिक्पण्डितम्, रत्नभूतं स्वयमेव क्षात्रा विपरिणमेत् ।
घृष्टोऽहमिति विचिन्तयेत् । यथा-अन्येन साधुना खम्बुदन
मणित उन्मासितो विपरिणमेत् ।

अत्रैवायत्तमाह-

एगस्स माणुजुत्तं, न उ विहए एवमाइ कजेसु ।

गुरुमामुले ठवणे, सो दलयइ अमहा कलहा ॥ ३२८ ॥

एकस्य साधोयस्य सत्त्वं तं न भवति तस्य मानयुक्तं प्रमा-
णोपपन्नं यस्मात् परिचर्त्तनं द्वितीयं द्वितीयस्य साधोयस्य सत्त्वं
तस्य मानयुक्तं, किं तु-भूतमधिकं वा, तत एवमादिषु
कार्येषु समुत्पद्येषु परिचर्त्तनस्य संभवो भवति, तत्र परिच-
र्त्तनस्य संभवे परस्परं तत् यस्मात् परिचर्त्तनं मोक्षप्रसिद्धि-
योः ततो वृत्तान्तः कथनीयो । वृत्तान्ते च कायेन सोऽपि स-
हर्षिता । अस्या गुरुपादमूलस्यापनाऽऽवभावे कलहाः पर-
स्परं सन्तिः संभवतीति । उक्तं परिचर्त्तितद्वारम् ॥ ३२८ ॥ पिं०

सुत्तं-

जे भिक्खु परिगाहं परिष्टेइ, परिघादेवइ, परिघट्टियामाह
दिज्जमाणं परिगाहेइ, परिगाहं वा साइज्ज ॥ ३ ॥

अप्यणिजं वेति, परस्परतया गणहति नि परिघट्टिस्ते, एष
च उल्लङ्घं । नि० सू० १४ उ० ।

परियद्वय-पर्यटन-न० । इतश्चेत्तव गमने, विष्टे० ।

परियस-परिजन-पुं० । स्वजनवर्गे, उक्त० ६ अ० ।

परिपतनुग-पर्यन्तयुग-न० । सकलयुगाभितमयुगे, प्रअ० ३
आअ० द्वार ।

परिचर्त्तन-परिवर्तन-न० । इतरस्यां दिशि स्थापने, इ० ३
उ० । नि० सू० ।

परियत्तना-परिवर्तना-स्त्री० । बोधादिद्वयगुणने, अ० ३ अ० ।

परियत्तमाणा-परावर्तमाना-स्त्री० । तदा तदा प्रतिबन्धोदय-
संभवे यथायोगं स्वबन्धोदयहेतुप्रतिभानातो बन्धमुदयं वा-
ऽऽश्रित्य परावर्तन्ते, न भूयां बन्धनीति परावर्तमानाः । पं०
सं० ३ द्वार । अत्रावर्तनीयुः कर्मप्रकृतियुः, पं० सं० ३ द्वार ।
(एतानां स्वकृत्यं 'परावर्तमाणा') शब्देऽस्मिन्नेव भावे
२५० पुष्टे उपदर्शितम् ।

परियतिव-परिर्तात-त्रि० । परावृत्ते, " बालिप्रयं परिचकि-
ञ्च ।" दे० ना० २६५ गाथा ।

परियत्तेउ-परावर्त्य अय० । परावर्तं कृत्वेत्यर्थे, तं० ।

परियर-परिकर-पुं० । परिवारः, स्था० ४ डा० ४ उ० । हा० ।

परियाइत्त-कंठकज्ञाव-पर्याप्तकाण्डकलाप-त्रि० । विचित्रका-
ण्डकलापयोगात्-संपूर्णकाण्डकलापे, रा० । जी० ।

परियाइत्ता-पर्यादाय-अय० । गृहीत्वेत्यर्थे, स्था० ४ डा० ।

परियाइयस-पर्यायान-न० । अत्रप्रत्यक्षः समन्ताद्भावे, स्था०

पर्यादान-न० । शरीरनिष्पन्नैराभ्य यथायोगमङ्गप्रत्यक्षैर्लो-
माहाराऽऽदीनां समन्ततः पुद्गलज्ञाने, प्रभा० ३४ पदः । अ० ।

परियाइय-पर्यायानीत-त्रि० । विचलितपर्यायमनीते, स्था० २
डा० ३ उ० ।

पर्याप्त-त्रि० । सामस्यगृहीते, स्था० २ डा० ३ उ० ।

परियागत-पर्यासागत-त्रि० । सर्वतो निर्गमनात् गते, प्रा०
१ ध्रु० ७ अ० ।

परियाण-परियाण-न० । परिचा-सुदुः । 'अविश्वी अतथेके' ।

॥ १ । ४ । ६३ ॥ इति (पा०) कर्मप्रवर्तनीयत्वाया उपसर्गत्वात्-
नियंताश्च सुप्रसू । देशान्तरगमने, स्था० १० डा० । नियंता-
कावन्त्याऽऽदी, स्था० ३ डा० ३ उ० । परियायते गम्यते
येनेति परियायन् । परियायतद्वर्गे, स्था० ८ डा० ।

परियाण-न० । परिचाय इति परिज्ञानात् । रक्षण्ये, सूत्र०
१ ध्रु० १ अ० २ उ० ।

परियाणपरियाण-परियायनिर्दिधान-न० । परियायते गम्य-
ते इत्येति परियायनिर्दिष्टत्वे परियायनिर्दिष्टा । परियायं वा
गमनं प्रयोजनं यथा तानि परियायनिर्दिष्टानि च विमा-
नानि । यानकारकाभ्यां विचकालात् परिचर्त्तितेषु पालका-
ऽऽदिषु, स्था० १० ।

एरुत्तुं यं अट्टु कपेसु अट्टइहा पमत्ता । तं जहा-सक्के
जाव सट्टसारे । एरुत्ति अट्टइं इदाणं अट्ट परियायिदुया
विपाणा पमत्ता । तं जहा-पालए, पुक्कए, सोमण्णए, विरिव-
इ, णंदिवावत्तं, कामकूवे, पीडमणे, विमले । स्था० ८ डा० ।

परियाय-पर्याय-पुं० । कथञ्चिद्भागवत्स्य-त्यमेवात्र स्थापितः-

ऽऽती, अ० म० १ अ० । (वस्तुनः रूपयोः परयोः) वा-
'अकलर' शब्दः प्रथमनामे १५२ पुष्टे गतः-

दुर्धर्ता-जमणशो, पञ्चज्जरा य' नि० सू० १ ए ४० । पर्या-
या द्विधा-जमनः, प्रज्जराया च । जमना अन्तर्भावः, प्र-
ज्जराया प्रज्जरापर्याय इति । तत्र जमनपर्यायः जमनश्च-

यः जन्मकालः । स्यात् ६ ग्रा० । प्रव्रज्याप्रतिपत्तिनक्षत्राणां
आ० म० १ अ० । स्यात् ० । आचा० । संयमानुष्ठानलक्षणं वा ।
आचा० १ शु० ५ अ० ५ उ० ।

अनुत्तः पर्यायद्वारमाह—

गिहि सामये य तथा, परियाओ दुविह होइ नायव्यो ।
इगुतीसा वीसा य, जहण उक्कोस कोइछा ॥

पर्यायो जयति द्विधा ज्ञातव्यः । तथा धा—युद्धे गृहविषयः ।
जन्मन आरभ्येत्यर्थः । तथा आमष्य आमषयविषयः । अमष्यमा-
ष्यप्रतिपत्तिरारभ्य इति भावः । इयमत्र भावना—द्विविधः प-
र्यायः । तस्यैव—जन्मपर्याया, दीक्षापर्यायश्च । इगुतीसा वासा य
जहणए लो) यथान्तरेष्वन योजना—जन्मपर्याया जन्मयतां
जन्मन पर्यायानां श्रद्धापूर्वाणि विक्रयाः । दीक्षापर्याया विशालिः
धर्माणि उक्तवन्तः । अमष्यज्ञापि देशोना पूर्वेकोटि । उक्तं च—“प-
रियायो दुविहो—जन्मपर्यायानां य, दिक्क्षापरियायानां य । जन्म-
परियायानां जहणए इगुतीसां गण, उक्कोसं देवणा पु-
र्यकोसि । दिक्क्षापरियायानां जहणएगं बांस वासा, उक्कोसं-
सं देवणा पुर्वकोसि । ” गतं पर्यायद्वारम् । ६०० १
८० । आ० म० । ब्रह्मचर्ये, आच० ४ अ० । अभिप्राये, युक्तिवि-
शेषे, स्रम० १ शु० १ अ० ३ उ० । उदयस्य काममायिनि ध-
र्मे, रत्न० ५ परि० । (‘ पञ्चय ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे २११
पृष्ठाद्वारभ्य सर्वा वक्तव्योक्ता)

परियायतकडभूमि—पर्यायान्तकडभूमि—स्त्री० । तथैकरस्य
कर्वालस्य कालमाभिधायितकडभूमिः । कण्ठ० २ अथि० ६ कृण ।
ज्ञा० । (कस्य तथैकतुलाऽन्यद्वैतवयवः कियस्य इति ‘तित्थय-
र’ शब्दे चतुर्थभागे २२७१ पृष्ठ उक्तम्)

परियायजिह्व—पर्यायज्येष्ठ—पुं० । चिरप्रभोजने, दश० १० अ० ।

परियायथेर—पर्यायस्थविर—पुं० । प्रव्रज्यातः स्थविरे वृद्धे,
स्यात् ३ ग्रा० २ उ० ।

परियायसंगइय—पर्यायसाङ्गतिक—पुं० । तापसपर्यायवर्तिनि,
भिन्ने, प्र० ७ श० ६ उ० ।

परियायाय—पर्यायायात—त्रि० । पर्यायाऽऽगते, अवस्थान्तरं
प्राप्ते, न० १४ श० ७ उ० ।

परियाराग—परिचारक—श्री० । परिचरन्ति सेवन्ति स्त्रियमिति प-
रिचरकाः स्यात् २ ग्रा० ८ उ० । मैथुनाभिषेककर्त्रे, प्र० २
आ० ३ द्वार । रोमिपरिचारकारकं वेधे, स्यात् ४ ग्रा० ८ उ० ।

परियारणया परिचारणता—स्त्री० । यथावागं शब्दाऽऽदिविषयो-
पर्योगे, प्र० ३४ पद ।

परियारणा—परिचारणा—स्त्री० । देवमैथुनमेवायाम्, स्यात् ० ।

तिविहा परियारणा पसत्ता । तं जहा—एमे देवे अमे देवे
अमेसि देवाणं देवीओ य अभिजुंजिय अभिजुंजिय परि-
यारोइ । अप्पयिजित्ताओ देवीओ अभिजुंजिय अभिजुंजिय
परियारोइ । अप्पायमेव अप्पाणं विउन्विअ विउन्विअ प-
रियारोइ । एमे देवे यो अमे देवे यो अमेसि देवाणं दे-
वीओ अभिजुंजिय अभिजुंजिय परियारोइ । अप्पयिजि-
१५८

पाओ देवीओ अभिजुंजिय अभिजुंजिय परियारोइ । अ-
प्पायमेव अप्पाणं विउन्विअ विउन्विअ परियारोइ ।
एमे देवे यो अमे देवे यो अमेसि देवाणं देवीओ
यो अप्पयिजित्ताओ अप्पायमेव अप्पाणं विउन्विअ विउ-
न्विअ परियारोइ ॥

परिचारणा देवमैथुनमेवेति । एकः कश्चिद्देवो, न सर्वोऽप्येव-
मिति किम् (अमे देवे ि) अन्यामेवैवान्तरेष्वपि कान् तथाऽप्येवो
देवानां सत्का देवीआभिजुज्याऽभिजुज्याकिष्ठ्यामिष्ठय व-
शीकृत्य वा परिचारयति परिउक्ते च्छेदाधोपशमायेति । न च
न सन्भवति देवस्य देवसेवा सुखमेवेत्याशङ्कनीयम्,
मनुष्येष्वपि तथाऽऽवस्थान्ता । न चाश्वं नगरमर्याः प्रायो
विशेषोऽस्तीत्येक एवायं प्रकारो देवदेवीनामन्यत्समा-
न्यात् । अत एव द्वयोरेव पदयोरेक किर्याप्तसम्भवेति । एव-
मात्म्या देवीः परिचारयतीति द्वितीयः, तथाऽऽत्मनमेव परि-
चारयति, कथाम् । आत्मना विकृत्य विकृत्य, परिचारणोप-
विधायिति तृतीयः । एवं प्रकारत्रयरूपाऽप्येकेषं परिचारणा, प्र-
भविष्णुकटकमैकपरिचारकवशाद्भिति । अथाप्या देव आद्यप्र-
कारपरिहारेणस्य प्रकाररूपेण परिचारयतीति चिन्तियेयमप्रभ-
विष्णुचित्तामपरिचारकदेवविशेषात् । तथाऽप्यो देव आद्य-
प्रकारद्वयवर्जितेनात्यप्रकारेण परिचारयतीति तृतीयाऽनु-
कटकामादप्येकदेवविशेषस्यामकत्वाद्भिति । स्यात् ३ ग्रा० ३ उ० ।

संप्रति परिचारणां प्रतिपादयिष्युरिदमाह—

देवा यं भंते । किं सदेवीया सपरियारा, सदेवीया अप-
रियारा, अदेवीया सपरियारा, अदेवीया अपरियारा । गो-
यमा । अत्येगतिया देवा सदेवीया सपरियारा, अत्येगति-
या देवा अदेवीया सपरियारा, अत्येगतिया देवा अदेवीया
अपरियारा । नो चेव यं देवा सदेवीया अपरियारा । से के-
खट्ठेणं भंते । एवं बुद्ध—अत्येगतिया देवा सदेवीया सप-
रियारा तं चेव० जाव नो चेव यं देवा सदेवीया अपरि-
यारा । गोयमा । भवणवृद्धाणमंतरजोइससोहम्मीसालेसु
कप्पेसु देवा सदेवीया सपरियारा । सणंकुमारमाहिंदं-
भलोलंतंगमहासुक्कसहस्सरआखयपाणयआरखणुएसु —
कप्पेसु अदेवीया सपरियारा । गेविआखुत्तराववाइया देवा
अदेवीया अपरियारा नो चेव यं देवा सदेवीया अप-
रियारा से तेण्हणं गोयमा । एवं बुद्ध—अत्येगतिया देवा
सदेवीया सपरियारा तं चेव नो चेव यं देवा सदेवीया
अपरियारा ।

सुगमं, नवरं भवनपतिव्यवहारज्योतिष्कसौधमेशानकलेषु दे-
वाः सदेवीकाः, देवीनां तत्रोपादात् । अत एव सपरियाराः
परिचारणासां हिताः, देवीनां तत्परिग्रहे यथायोगं भावनः
कायप्रवीच्यारभावात् । सनकुमारमाहिंदंयमोब्रह्मसंक्रान्तक-
योमैहाशुकसहस्सरयोरारानाऽऽदिवसु कलेषु देवाश्च देवी-
काः, तत्र देवीनामुत्पादाभावात् । अथ च परिचारणासां हिताः,
संभ्रमशानगतदेवीभिः सद् यथाक्रमे रूपशेषशब्दमः प्रवी-

चारभावात् प्रियेयकामुत्तरोपपातिनो देवा अर्धैकाः देवीनां त्रिभाषाभावात् । अपरिचारा अप्रवीचाराः, अत्यन्तमन्दपुरुषबन्धव्ययनया मन्त्राऽपि प्रवीचारास्यजाताः, न पुनरुत देवाः सन्धैका अपरिचाराः, तथाभवस्थाभावात् । (स तेषामित्यादि) निगमनवाक्यम् । प्रमाणं ३४ पङ् । वेदादिप्रतीकारे, प्रमाणं ५ ग्रा० २ उ० ।

देवाः सन्धैकाः सपरिचारा इत्युक्तं, तत्र परिचार-

णामेव जिह्वासः पृच्छन्ति-

कतिविहायं भंते ! परियारणा पश्चात् । गोयमा ! पंचविहा पश्चात् । तं जहा-कायपरियारणा, फासपरियारणा, रुवपरियारणा, सद्परियारणता, मणपरियारणता । से केण्ट्रेणं भंते ! एवं बुद्ध-पंचविहा परियारणता पश्चात् । तं जहा-कायपरियारणया० जाव मणपरियारणता । गोयमा ! भवखड्गखण्डमंतरनोदससाहस्रीसायणसु कपेसु देवा कायपरियागा, सयंकुमारमाहिंदेसु कपेसु देवा फासपरियागा, बंभलोपलंतगेसु कपेसु देवा रुवपरियागा, महासुक-सहस्तरसु देवा सद्परियारणा, आखयपाणयआखयाचु-एसु कपेसु देवा मणपरियारणा, गेविजाणुत्तरोववाइया देवा अपरियारणा, से तेण्ट्रेणं गोयमा ! तं चव० जाव मणपरियारणा ।

(कतिविहा जमित्यादि) सुगमम् । भगवानाह- (गोयमत्यादि) गताथमः नवरम (कायपरिचारमा इति) कायेन शरीरेण मनुष्यस्त्रीपुंस्त्वामित्रा परिचारो भेषुनोपसेवनं येषां ते कायपरिचारकाः । किमुक्तं भवति ? भवनपश्यादय ईशानदेवलोः कथमनाः संक्रिष्टा-ह्यपुरुषवेदकमप्रज्ञात्मानो मनुष्यवत् भेषुनसुखप्रतीयमानाः सन्धाङ्गानां कायकलेशजं संस्पृशसुखमवाप्य प्रीतिमासादयन्ति, मान्ययन्ति । सन्तःकुमारमाहिंद्याः कल्पयार्थे वाः स्पृशपरिचारकाः स्पृशेन स्तनभुजोरुजघनाऽऽङ्गानां संस्पृशेन परिचारः प्रवीचारा येषां ते तथा । न हि यदा प्रवीचारमभिलपन्ति तदा प्रवीचाराभिलाषुकृतया प्रत्यासर्वाभूतानां देवीनां स्तनाऽऽङ्गवयान् संस्पृशन्ति, तावन्मात्रेणैव येषां कायप्रवीचारादनन्तगुणसुखकरोपशान्तिरुपजायते । अस्मालोकात्तन्त्रकायोः कल्पयार्थे वा कयपरिचारका कथेन कल्पमात्रदर्शनेन परिचारो भेषुनोपसेवनं येषां ते तथा । ते हि सुरसुन्दरीणां मनोभवराजस्थानीयं दिव्यमृ-मादजनकं कल्पसुखं कायप्रवीचारादनन्तगुणं सुरसुखमासादयन्ति, तावन्मात्रेणैवोपशान्तिवेदा उपजायन्ते । महाशुकसदृशाणु कल्पेषु देवाः शब्दपरिचारकाः शब्देन शब्दमात्रश्रवणेन परिचारो येषां ते तथा । ते हि इच्छाविषयो कृतदेवीनां कगीनहसितमविकारमभिननूपुराऽऽदिष्टानि श्रवणमात्रत एव कायप्रवीचारादनन्तगुणं सुखमनुभुजन्ते, तावन्मात्रेणैव येषां वेद उपशान्तिमेत । आनन्दप्राणनाशानुपेसु कल्पेषु देवाः मनःपरिचारकाः मनसा मनोजवविकारापहमितपरस्परोच्चावचमनःसंकलयेन परिचारो भेषुनोपसेवनं येषां ते तथा । ते हि परस्परोच्चावचमनःसंकल्पमात्रेणैव कायप्रवीचारादनन्तगुणं सुखमनुभुजन्ति, तृताश्च तावन्मात्रेणैवोपजायन्ते । प्रियेयकामुत्तरोपपातिनो अपरिचारका न विद्यते परि-

चारो मिथुनोपसेवनं मनसाऽपि येषां ते तथा, तेषां प्रत्यु-माहोदयनया प्रशमसुखान्तर्लान्तवात्, यथेवं कथं न ते अस्मा-चारिणः ? उच्यते-चारत्रपरिणः माभावात् । "सं तेण्ट्रेण" इत्यादि निगमनवाक्यम् ।

तत्र ये कायपरिचारका देवास्तेषां कायपरिचार्त्विजावयिषु रिदमाह-

तत्थं यं जे ते कायपरियागा देवा, तेसिं थं इच्छामये समुपज्जइ, इच्छामो थं अच्छराहिं सद्धिं कायपरियारं करेत्तए; तए थं तेहिं देवेहिं एवं मणसी कए समाणे खिप्पामेव ताओ अच्छराओ उरालाई मिंगाराई मणुआई मणोहराई मणोरमाई उत्तरवेउत्थियाई रुवाई विउत्थंति, विउत्थंतिता तेसिं देवाणं अतिथं पाउम्भवति । तए थं ते देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं कायपरियारणं करंति, करंतिता से जहानामए सीता पोम्ला सीतं पप्प सीतं चव अइवइत्ता थं चिद्धंति, उमिणा वा पोम्ला उमिणं चव अइवइत्ता थं चिद्धंति । एवमेव तेहिं देवेहिं ताहिं अच्छराहिं सद्धिं कायपरियारणं कए समाणे इच्छामये खिप्पामेववेति । अत्थि थं भंते ! तेसिं देवाणं सुकपुम्ला ? इहा अत्थि । तेथं भंते ! तासिं अच्छराणं कीसत्ताए भुजो भुजो परिणमेति ? गोयमा ! सोईदियत्ताए च्चिखिदियत्ताए पाणिदियत्ताए रसिदियत्ताए फासिंदिचत्ताए इट्ठत्ताए कंतत्ताए मणुमत्ताए मणामत्ताए सुममत्ताए सोभमरूवगेवजगुल्लावस-त्ताए ते तासिं भुजो भुजो परिणमेति । तत्थ थं जे ते कायपरियारणा देवा तेसिं थं इच्छा मणे समुपज्जइ; एवं जेहव परियारणा तहेव निरवसेसे भाणियव्वं । तत्थ थं जे ते रुवपरियारणा देवा तेसिं थं इच्छा मणे समुपज्जइ-इच्छामो थं अच्छराहिं सद्धिं रुवपरियारणं करेत्ताए; तए थं तेहिं देवेहिं एवं मणसी कए समाणे तहेव० जाव उत्तरवेउत्थियाई रुवाई विउत्थंति, विउत्थंतिता जेणामेव देवा तेणामेव उवागच्छंति, उवागच्छिता तेसिं देवाणं अदूरसामंते उब्बा ताई उरालाई० जाव मणोरमाई उत्तरवेउत्थियाई रुवाई उवदेसमाणी उवदेसमाणी उवचिद्धंति । तए थं ते देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं रुवपरियारणं करंति, तेसं तं चव० जाव भुजो भुजो परिणमेति । तत्थ थं जे ते सद्परियारणा देवा तेसिं इच्छा मणे समुपज्जइ-इच्छामो थं अच्छराहिं सद्धिं सद्परियारणं करेत्ताए; तए थं तेहिं देवेहिं मणसी कए समाणे तहेव० जाव उत्तरवेउत्थियाई रुवाई विउत्थंति वि-उत्थिता जेणामेव देवा तेणामेव उवागच्छंति, उवागच्छिता तेसिं देवाणं अदूरसामंते उब्बा उच्चावयाई सदाई समुदेरिमाणीओ समुदेरिमाणीओ चिद्धंति । तए थं ते देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं सद्परियारं करं-

ति, सेसं वं चेष० वाव शुजो शुजो परिणमति । तत्थं यं
जे ते ववपरियारणा देवा, तेसि इच्छामणे सुमुपज्ज-
इच्छामो यं अच्छरहिं सदि मयपरियारणं करेत्तए, तए
यं तेहिं देवेहि एवं मयसी कए समाणे विष्णामेव ताओ
अच्छराओ तत्थ गवाओ चैव समासीओ अणुत्तरां उ-
च्चावयां मयां पहारेमासीओ पहारेमासीओ तिष्ठति,
तए यं ते देवा तारिं अच्छरहिं सदि मयपरियारणं
करंति, सेसं निरवसेसं जाव शुजो शुजो परिणमति ।

(मत्थ गामित्यादि) न तेषु कायपरिचारकाऽऽदिषु देवेषु म
ध्ये ये ते पृथुमुकाः कायपरिचारका भवनपतिव्यवहृत्योति-
ष्कसां प्रमेशानन्दवर्तमानाः । नामि वाक्पुत्राणि, इच्छामनः
कायपरिचारकप्रधानं मनः समुपपाद्यते । केनोत्पन्नसमुत्प-
द्यते ? । इच्छामोऽभिच्छामोः । गामिति पूर्ववत् अन्तराग्निः
सार्द्धं कायचारं कर्तुमिति । (तए गमिन्त्यादि) तत्तस्मै-
देवेरेव मुनेन प्रकारेण कायपरिचारं मनासि कृते सति
किमेव शीघ्रमेव ता अप्वरसः स्वस्वोपयोगयोऽप्यदेवा-
भिप्रायमुपेत्य परिचाराजित्वापुक्तया उत्तरैर्वाक्यानि कृपा-
णि, विकुर्वन्तीति संभवः । कथं मृताभीयत् आह-उद्धारणि,
स्फाराणि, न तु ह्रीनाथवानि, नामि वाक्पुत्राणि शुक्रारणि
विभूषणाऽऽदिभिर्मण्डनं स विधत्ते येषां तानि शुक्रारणि ।
" अज्ञाऽऽदिचः " ॥ ७ । २ । ४६ ॥ इति अत्रत्यः । विभूष-
णाऽऽदिभूषणोद्धारशुक्रारणीत्यर्थः । तानि च कर्त्तव्यकस्य-
विश्वमनोऽज्ञा न भवेयुः । अत आह-अज्ञाऽऽदिभूषणोऽप्यदे-
वोऽप्यदेवमनविषयभावपक्षज्ञानि, तानि ज्ञातेनां सजाव्यन्ते, नन्
मनोद्धारणि स्वस्वोपज्ञेयस्य देवस्य मनोद्धारणि आग्रयवसो
नयन्तीति मनोद्धारणि । जिह्वाऽऽदिवाक् । ततः स्वमनोद्-
रत्यं प्रथमसमयापानमात्रज्ञान्यापि ज्ञाति, तत आह-अज्ञो-
रमाणि मनः स्वस्वोपयोग्यदेवत्वभाजं रमयन्ति कीमन्ति
प्रतिक्षणमुत्तराजित्वापुक्तसंपूर्कं जनयन्तीति मनोर्माणि, तानि
इत्येवमुतानि उत्तरैर्वाक्यानि कृपाणि विकुर्विषा तेषां दे-
वाभामितिकं समीपं प्राप्नुवन्ति । (तए गामित्यादि) ततो,
गमिति पूर्ववत् । ते देवाभामिस्वरगोनिः सार्द्धं कायपरि-
चारणं समुप्य इव मनुष्यव्याधिः सर्वोत्पन्नकायफलशुभं कं
मैथुनोपसेवनें कुर्वन्ति । एवमेव तेषां देशप्राप्तिमावात् । त-
था चावुमेयां हृद्यन्तेन हृद्यन्ति- (स जहा नामेत्यादि)
(से हति) अथ शब्दार्थः, स चात्र वाक्योपपत्त्योः, यथा
नाम ते विचक्षिताः शीतः पुद्गलाः शीतं शीतयोनिं प्राणि-
नं प्राप्य शीमेव शीतमेवातिजग्यातिशयं गत्वा तिष्ठन्ति ।
किमुक्तं भवति-विशेषतः शीतं भूतस्य शीतयोनिं कस्य प्राणि-
नं सुखिवायोपकल्पते, उष्णः वा पुद्गलः कल्पयानिकं प्रा-
णिनं प्राप्य उष्णमेव उष्णमेवातिजग्यातिशयं गत्वा ति-
ष्ठति । विशेषतः स्वकृपाज्ञमप्यथा तस्य सुखिवायोपनिष्ठ-
स्मिन् इति भावः । एवम्-अनेनैव प्रकारेण ते देवास्तामिरस्वरो-
जिः सार्द्धं यथोक्तपक्षः कायपरिचारेण कृते सति इच्छामनः-
नामविषयं प्रधानं मनः किमभवानितिमावात् शीतोभव-
ति । इयमथ जावना यथा शीतपुद्गलः शीतयानिकस्य प्राणि-
नः संस्पृशे शीतत्वं विशेषत आसाद्यत्योऽस्तस्य सुखिवा-

योपकल्पते । उष्णपुद्गला वा उष्णयोनिं कस्य प्राणिनः सं-
स्पृशे उष्णत्वमिति प्रभूतमासाद्यन्ते सुखाय षट्ते । यथा दे-
वीशरीरपुद्गला देवशरीरपुद्गला अपि देवीशरीरमवाप्य प-
रस्परं तदुत्तुल्लं भजमानाः परस्परं सुखिवायोपकल्पन्ते । त-
तः सुखमुपजायते, आहोऽश्च इत्यथेति संशयानां वेदानां युक्त-
पुद्गलान्तिष्ठं पुच्छति- (अग्निं गमिन्त्यादि) अस्तीति ति-
पानोऽत्र बह्वर्थे, नामि पूर्ववत्, भद्रम् । तेषां देवानां शुभ-
पुद्गला यत् स्वपक्षतो देवानां सुखमुपजायते । भगवानाह- (इ-
ता । अग्निं गौतम !) सन्ति केषलं वैकियशरीरान्तर्गतानि इ-
ति, न गतोऽऽवानहेतवः । (ते गं भेत ! इत्यादि) शुक्रपुद्गला
गमिति पूर्ववत् । भद्रम् । तासामन्तरां कीदृक् स्वकल्पतया
पृथा पृथा यथा कर्तन्ति तदा तदा इत्यर्थः । परिणम-
न्ति ? । जगवानाह- (मोयमेत्यादि) ओषोऽपि यावत् स्वप्ने-
नित्यतया तेषां कदाचिद्विनिष्ठतया परिणमन्तः सजाव्यन्ते ।
तत आह-इदं तः सौभाग्याव सौभाग्यहेतवे कुर्याद्विजनात्-
व्यक्तया युक्त्य तस्माद्योग्यवर्णनत्वात्कल्पयन्, तदा-
वस्तुतया, तथा, तत्र कपसौम्यध्वनीं प्राकृतिवीर्यं परमस्त-
कणिमा सावयमतिशयमनोभवविकारहेतुः परिणमितिर्देशो,
यतः सौभाग्यहेतुत्वाऽऽदिगुणनिष्पन्नमनया परिणमन्ति ततः
सुभगतया परिणमन्तीत्युच्यते । एवं ते शुक्रपुद्गलास्तासामन्त-
रसां भूयः भूयः परिणमन्ति । नैवेवं कायपरिचार उक्तः ।
सप्रति- " भेत ! तानि अच्छरानि कीलसए भुज्जो २ परिणम-
न्ति ? । गोयमाः सांहाय्यत्वाए इट्ठाए- (कंथ कागसाए भुज्जो
परिणमन्ति । " अस्यापि पानानिकायावया प्राग्वत् । नवरम-
स्मिन् स्वप्नेशुक्रपुद्गलकसो विष्वग्भाववाद्भवसेवः । एवं कपपरि-
चाराऽऽर्वाव भावनीयम् । तदेवमुक्ताः स्वप्नेपरिचाराकाः । स-
प्रति कपपरिचाराणां विभावयिषुत्तए- (तथ कागसाए) सुग-
मम् । यावत्सावहिकुर्विषा । (जेणामेव सित) यैव देवतां क वि-
माने प्रवेशे च ते देवाः सन्ति तैव स्थाने ता अस्तरस उ-
पागच्छन्ति, उपागम्य च तेषां देवानाम् (अस्तरसामंते इति)
अस्तरसामंते स्थिताः तानि पुत्रं विकुर्वन्तीति उद्धारणि यावत्-
स्तरैर्वाक्याणि कृपाणि उपदेशोपम्यस्तिष्ठन्ति । तस्मै देवास्ता-
मिरस्वरोजिः सार्द्धं कपपरिचारणं परस्परसंविद्यामाहोविज्ञ-
पां प्रत्यङ्गिरीकृणानजनिजानुत्तगप्रवेशमदिष्टिवाप्रकटना-
ऽऽदिर्वापं कुर्वन्ति । (सेस तं चैव सित) शयम् स जगना-
मय इत्यादि । तदेव यावत् (भुज्जो भुज्जो परिणमन्तीति)
वाक्यम् । तदेवं भाविना कपपरिचाराणां । संप्रति शास्त्रपरि-
चाराणां भावयितुं काम आह- (तथ गमिन्त्यादि) कथमयम् ।
नवरमस्तरसमंते स्थित्वा अनुत्तराजं सर्वमनःप्राहुऽजनक-
तया अमन्यसहजान् उच्चावचान् प्रवृत्तप्रवृत्तमनमोद्धारोप-
कल्पनासत्त्वकपद्मं शब्दात्, नपुंसकनिर्देशः प्राकृतमार्त्तः । अनु-
त्तराजस्यस्तिष्ठन्ति । शेषं तथैव । (एते तथ गमिन्त्यादि)
मनःपरिचाराण्यस्यमपि तथैव यावत्मनःपरिचारे नमसि कृ-
ते सति किमभव तव अपस्तरसस्तत्र स्थिता एव सौधर्म-
शानदेवताकास्तपैतस्वस्वविमानस्थिता एव सत्योऽनुत्तरा-
जः । अनुत्तराजस्यकृपाणि मनसि प्रबोधारणस्यस्तिष्ठन्ति ।
इह (तथ गवा चैव समाणीओ) इति वदता देव्यः सहस्रार-
वावहृच्छन्ति, न परत इत्यावेतिनं कल्पयम् । तथा चाह संभ-
ह्यिभूषणकीकाकारो हरिजम्बुसुरिः-सन्तकुमाराऽऽदिदेवानां २

तानि लापे सति देव्यः स्वस्वपीरगृहीता सहस्रारं यावद्भुङ्क्ष्व-
न्तीति । तथा स एव प्रदेशांतरे आह—“ इदं सोढुम्मे कल्पे
जासि देवीणे पलिओवमाओ गंतोओ तदेवाणं चेव हवन्ति,
जासि पुण पलिओवमाओ समयाहिवा डिहं दुसमयति
समययन्तेओ असंखेजसमयाहिवाओ जाव वसपलिया सां-
हम्मगदेवीओ ताओ सणकुमारानं गच्छति, एवं वसपलियाओ
वरि जासि समाहिवा डिहं जाव वीसं पलिया ताओ वम-
सोपगयानं गच्छति, एवं वीसपलियाओवरि जासि समयाहि-
वा डिहं जाव तांसं पलिया ताओ महासुक्खदेवाणं गच्छ-
ति, एवं तांसं पलिओवरि जासि समयाहिवा डिहं जाव
वसालोसं पलिया ताओ आणयदेवाणं तस्य डिवा चेव
आणालंबणं हुंति, एवं वसालोसं पलिओवरि जासि
समयाहिवा डिहं जाव पंचासपलिया ताओ आरण्दवानं,
तस्य डिवा चेव आणालंबणं हुंति, तथा ईसाणे जासि देवाणं
पलिओवममाहिवाउयं ताओ तदेवाणं चेव हवन्ति, जासि
पुण आणयपलिओवमाओ समयाहिवा डिहं दुसमयति सम-
संखिजा संखेजसमयाहिवाओ जाव पसरपलिया ताओ मा-
हिदेवदेवाणं गच्छति, एवं पसरपलियाओवरि समयाहिवा
डिहं जाव पणवीसपलिया ताओ लेनगदेवाणं, जासि पुण
पणवीसपलिओवरि समयाहिवा डिहं जाव पंचवीसं पलिया
ताओ सहस्रमारदेवाणं, जासि पुण पंचवीसपलिओवरि
समयाहिवा डिहं जाव पणयाहीस ताओ पाणयदेवाणं, तस्य
डिवाओ चेव आणालंबणं हुंति, जासि पुण पणयालीसं पलि-
ओवरि समयाहिवा डिहं जाव पाणपलिया ताओ अचु-
यदेवाणं तस्य डिवाओ चेव आणालंबणं हुंति इति । ” (तप
अभिर्यादि) ततो गमिति पूर्ववत्, त देवाः तामिदं परमाभिः
सां ममःपरिचारणसुतागुणान् पसरपलियासंश्रयमनसं-
कटपकरणरूपं कुर्वन्ति । (मिसाम्यादि) शेषम् (स जहानामप
सीवा पोमामा इत्यादि) निरवशं तावद्वक्तव्यं यावत् “ लुओ
भुओओ परिगमनीति ” सर्वान्ति मे वाक्यम् (वाक्या वाक्य प्रा-
प्तवत् । तत्त ऊळ्हे तु भिन्नकदेवा ममसाऽपि योपनो न प्रायेय-
मन्, मननुवेदंदायत्वात् । यथोत्तरं वा तेऽनन्तगुणसुखमाजः ।
तथाहि—कायप्रवीचारेण्योऽनन्तगुणसुखाः रूपपरिचारकाः,
तेभ्योऽनन्तगुणसुखा रूपपरिचारकाः, तेभ्योऽनन्तगुणसुखा
ममःपरिचारकाः, तेभ्योऽपि परिचारकाः ।

साप्रतमेतेषामेव परस्परमलपद्व्युत्थमभिधत्सुराह—

एसि शं भंते ! देवाणं कायपरिवारगाणं जाव मणपरि-
वारगाणं अपरिवारगाणं य करेरं करेरहितो अप्पा वा ४ !
गोयमा ! सवत्थोवा देवा अपरिवारगा, मणपरिवारगा
संखिजगुणा, मणपरिवारगा असंखिजगुणा, रूपपरिवारगा
असंखिजगुणा, फरिसपरिवारगा असंखिजगुणा, कायप-
रिवारगा असंखिजगुणा ।

सर्वेस्सोका देवा अपरिचारकाः, ते हि प्रियेयकानुत्तरोपवा-
तिनः, ते च सर्वसंख्यया क्षेत्रपदवापमासंख्येयजागर्वातिनः प्रदे-
शराशिप्रमाणा इति, तेभ्योऽपि ममःपरिचारका देवाः संख्येय-
गुणाः, तेभ्योऽनन्तगुणाऽऽदिकार्यवत्पुण्यवर्तिनः, तद्वर्तिनां च पू-
र्वेदेवापेक्षया संख्येयगुणक्षेत्रपदवापमासंख्येयजागमनाऽऽका-
शप्रदेशराशिपरिमाणत्वात्, तेभ्यः शब्दपरिचारका असंख्येय-

गुणाः, ते हि महाशुक्लसद्विचारकव्यवस्थिनः, ते च वर्गीकृतस्या
लोकस्य एकप्रादेशक्याः क्षेत्रसंख्येयतमे भागे यावन्त आ-
काशप्रदेशास्त्वावप्रमाणाः, तेभ्योऽपि रूपपरिचारका देवा अ-
संख्येयगुणाः, ते हि ब्रह्मलोकज्ञानलकव्यवस्थिनः, ते च पूर्व-
देवानः, धर्तृस्यासंख्येयगुणक्षेत्रस्यासंख्येयजागमनतः प्रदेशराशिप्र-
माणाः, तेभ्योऽपि रूपपरिचारका देवा असंख्येयगुणाः, तेभ्यो
सनकुमारमाहन्तकव्यवस्थित्वात्, तद्वर्तिनां च ब्रह्मलोकज्ञान-
कदेवानपदेवासंख्येयगुणक्षेत्राया संख्येयमात्रव्यवस्थाकाशप्रदेश-
परिमाणतयाऽधीतत्वात्, तेभ्यः कायपरिचारका देवा असं-
ख्येयगुणा प्रवनपदवापमांशानांशानां सर्वेषां कायपरिचार-
कत्वात्, तेभ्यो सर्वसंख्यया प्रतयसंख्येयमात्रयतिनतः प्रदेश-
राशिप्रमाणावर्तिनः । प्रज्ञा ० ३४ पद । स्त्रिया च तत्कारणो-
पमाने, व्यं ० १ उ० । “ दोहि ठाणहिं आया ओमान्दं दं-
सेणं एवं, सवत्थं वि । ” (परिचारय स्त्रि) मधुनं सेवन् देशेन
मनांयोगाऽऽदीनामन्यतमेन, सर्वेण योगनयेणापि । स्या ० २ उ०
२ उ० । आनवसायम्, आवा ० २ उ० १ उ० २ उ० ३ उ० ।
परिवारणासद-परिवारणाशब्द-न० । पुरुषेण ज्ञेयमाना स्त्री
य शब्दं करोति तस्मिन्, “ परिवारणसदं वा ” । पुरिस्-
ण्ठ्या परिजुज्जमाणा ज सद्ं करोति एव परिवारणासदं
भस्मिन् । नि० चू० १ उ० ।

परिवारणिद्धि-परिचारणद्धि-स्त्री० । अय्यान् देवानाम्यसत्का
देवांरामयुज्याऽऽमान च विह्व्य परिचारयन्तीत्येव लक्षणया
देवानां कामसंबन्धो, स्या ० २ उ० ४ उ० ।

परिवारसद-परिचारणशब्द-पुं० । पुरुषेण परिजुज्जमानतयाः
शब्दं, वृ० १ उ० ३ प्रक० । नि० चू० ।

परिवारमाण-परिचारयत्-त्रि० । परकीर्यदेवीनां भोगं कर्तुंका-
मेः भ० ३ श० २ उ० । कामकीर्षं कुर्वति, भ० १२ श० ६ उ० ।

परियाल-परिवार-पुं० । वृत्तौ, खज्याऽऽदिकार्ये, प्रश्न० १
अध० द्वार । शिष्याऽऽदिवर्गे, स्या ० ६ टा० ।

परियालिय-परिचारलित-त्रि० । धेहिने, “ वेदिअयं परिया-
लियं । ” पाठ० ना० १६६ गाथा ।

परियालोयण-पर्यालोचन-न० । अनुचिन्तने, आव० ४ प्र० ।

परियावज्जणा-स्त्री० । पर्यापादन-न० । पर्यापत्तौ, आसंवा-
याम्, “ निविहा परियावज्जणा पमत्ता । तं जहा-जाण्, अ-
जाण्, विनिच्छा । ” तत्र जानतो जाण्, अजानतोऽजाण्,
संशयवतो विचिकित्सा । स्या ० ३ टा० ४ उ० ।

परियावण-परितापन-न० । ताडनाऽऽदिदुःखविशेषे, स्या ०
२ टा० १ उ० । पीडात्पादने, आवा ० २ उ० ३ उ० ।

परियावणा-स्त्री० । परियापन-न० । वृत्तौ, स्थितौ, “ पग-
विहा अविसेसमणाल्हा सवत्थोप परियावणा । ” भ० ३४
श० २ उ० ।

परियावण-पर्यायापण-स्त्री० । विस्मृते, वृ० ३ उ० । कुपर्या-
यमति, “ जहा रुहिरं चेव वृयपरिणमेण ठितं । ” नि० चू०
१६ उ० । आव० १ आ० चू० ।

परियावत्ति-पर्यावत्ति-स्त्री० । सम्मुखेने, ऊष्माभिभूताया मुख्याया आपसी, आवा० १ ध्रु० १ अ० ५ उ० । पर्यावाद्ने, स्था० ३ डा० ५ उ० ।

परियावत्तसह-पर्यावत्तसह-पुं० । ये गृहपर्यायं मुक्त्वा प्रवज्यापर्यायेण स्थितालोपाभावस्यः पर्यावत्तसहः । नि० चू० ३ उ० । भिक्षुकाऽऽदिमते, आवा० २ ध्रु० १ चू० १ अ० ५ उ० ।

परियावत्तमाणा-परिताप्यमान-त्रि० । अग्न्यादेः समन्ततः पीड्यमानं, स्व० २ ध्रु० १ अ० ।

परियावित्य-परितापित-त्रि० । समन्ततः पीडिते, आवा० ४ अ० ।

परियावत्त-पर्यावत्त-पुं० । परिच्छेपे, अरघ्यदृष्टदत्त्वायेन परिभ्रमणे स्व० १ ध्रु० १२ अ० ।

परिरम्भण-परिरम्भण-न० । आलिङ्गने, "परिरम्भणमवरुडिणं ।" पा० ना० १६८ गाथा ।

परिरक्षण-परिरक्षण-न० । पालने, प्रभ० ३ संव० द्वार ।

परिरय-परिरय-पुं० । पर्याये, आ० चू० १ अ० । पर्याहति, परि० ध्रु० १ उ० । "पञ्जराद्वारं लि वा परिउ लि वा पगडु ।" पां०भा० भवति गिरिन्यादीनां विषये । इयमत्र भावना-यद् गिरिनदीनामाऽविश्वान् समुद्रकोविपरिग्रहः । व्य० १ उ० ।

परिरयपरिरहणा-परिरयपरिरहणा-स्त्री० । गिरिस्तारपरिग्रहागत्याम्, आवा० ३ अ० । व्य० १ उ० ।

परिलिख-देशी-लैनि, दे० ना० ६ वर्ग २५ गाथा ।

परिलित-परिलीयमान-त्रि० । लयं याति, आ० १ ध्रु० १ अ० । प्रभ० ।

परिली-परिली-स्त्री० । आनन्दभेदे, आ० चू० १ अ० ।

परिलीण-परिलीन-त्रि० । निलीने, "परिलीणं च निलीणं ।" पा० ना० १६६ गाथा ।

परिलीयमाण-परिलीयमान-त्रि० । अन्यत आगत्याऽभ्यासाऽभ्यासं लयं याति, "परिलीयमानमसत्तुःपयकुसुमाऽसवलममदुरगुमगुमायमाणमुज्ज्वलसमाया ।" परिलीयमाना अन्यत आगत्याऽभ्यासनां मन्ताः षट्पदाः कुसुमाऽसवलताः किञ्चलरानलभ्यदाः मधुरगुमगुमायमाना गुञ्जन्तश्च शब्दविशेषं च । षट्पदानां देशभागेषु तस्मिन् तस्मिन् देशभागे यथा ते परिलीयमानमसत्तुःपयकुसुमाऽसवलममधुरगुमगुमायमानमुज्ज्वलसमायाः । गमकत्वादिबन्धे समासः । जी० ३ प्रति० ५ अधि० । आ० । जी० । रा० ।

परिल्ल-पर-त्रि० । "स्वयर्थे इल्लः ।" "वरमे परिणिवृज्यां परि-ल्लणं ।" आवा० ४ अ० ।

परिल्लास-देशी-अज्ञानगतौ, दे० ना० ६ वर्ग ३ गाथा ।

परिवहता-परिवहन्-त्रि० । परिवहजितुं शक्ते, स्था० ४ डा० ४ उ० ।

परिवंदण-परिवन्दन-न० । परिसंस्तुते, आवा० १ ध्रु० ३ अ० ३ उ० । प्रशंसताम् । आवा० १ ध्रु० १ अ० १ उ० ।

परिविच्छि-देशी-निषेधे, 'परिविच्छि' देशीशब्दोऽयं निर्णये धर्तते । ध्रु० १ उ० ३ प्रक० ।

परिविच्छि-परिविच्छित-त्रि० । परिवृहते, परिवृत्ते, आ० १ ध्रु० १६ अ० ।

परिवर्जत-परिवर्जयत्-त्रि० । परिहरति, पा० ।

परिवर्जण-परिवर्जन-न० । परि समन्ताद् वर्जनं परित्यज-नम् । दर्श० १ तत्त्व । परित्यागे, आवा० ६ अ० । आवा० १ चू० ।

परिवर्जयत-परिवर्जयत्-त्रि० । परकृतान् दद्यात् परिहरति, स्व० १ ध्रु० १३ अ० ।

परिवर्जित-परिवर्ज्य-अव्य० । अपमानमविगल्येत्यर्थे, आवा० १ ध्रु० ६ अ० १ उ० ।

परिवर्तण-परिवर्तन-न० । पुनः पुनर्देहोद्वर्तने, नि० चू० १ उ० ।

परिवर्ति-देशी-प्रवर्तिने, दे० ना० ६ वर्ग २६ गाथा ।

परिवर्ति-परिवर्तित-न० । साधुनिमित्तं कृतपरवर्ते उद्गम-द्वयभेदे, प्रव० ६७ द्वार ।

परिवर्ति-प्रतिपत्ति-त्रि० । अष्टे, "सुदं अष्टाद्वारं परिवर्ति-प्रतिपत्ति-प्रतिपत्ति-तथाविधकर्मदोषाद् अष्टम् । पञ्चा० ४ विषय० ।

परिवर्त-परिवर्त-पुं० । मस्याऽऽदीनां परिवर्तने, अनेकधा सञ्चरणे, स० ११ अ० । आ० । अमणं, स्व० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।

परिवर्तयत-परिवर्तयत्-त्रि० । उत्तानमवाकुसुमान् या कुर्वन्ति, स्व० १ ध्रु० ५ अ० १ उ० ।

परिवर्द्धमाण-परिवर्द्धमानक-त्रि० । समन्ताद् वर्द्धमाने, न० ।

परिवर्तयत-परिवर्तयत्-त्रि० । निन्दति, प्रभ० ४ अ० ४ द्वार । आवा० । समन्ताद् वर्द्धति, आवा० १ ध्रु० २ अ० १ उ० ।

परिवसण-परिवसन-न० । आवाते, ज० २ वक्षः ।

परिवसण-परिवसना-स्त्री० । परि समन्ताद् वसन्यश्च परिवसनाः । पृथक्शायाम्, वर्षाऽवाते, नि० चू० । "जम्हा उदुबजिया दृश्यन्तेकालमावपजाया पस्थ परि समन्तांसा सविज्जंति पित्त्यज्जतीत्यर्थः । अग्रे य दृग्वादिया पुनिसका-लप्राप्ताया चेत्तु आयवज्जंति, नम्हा एगन्ते चत्तारि मा-सा परिवसन्तीति तम्हा परिवसणा भयणति ।" नि० चू० १० उ० ।

परिवहण-परिवहन-न० । पृष्टयाऽऽरोपणपुरस्सरं नयन्, स्था० ३ डा० १ उ० । नि० चू० ।

परिवाग-परिपाक-पुं० । निष्पत्तौ, स्व० २ ध्रु० ३ अ० ।

परिवाड-घट-धा० । चेट्टायाम्, "घटेः परिवाडः ।" पा० १५०॥ इति स्त्रिण घटधानोः परिवाडाऽऽदेशः । 'परिवाडः' घटेने, मा० ४ पाद ।

परिवाडी-परिपाटी-स्त्री० । पञ्चतै, ध्रु० १ उ० ३ प्रक० । आ० म० । प्रज्ञा० । आ० क० । विशेषः धेययाम्, संधा० । क० मः परिपाटी वर्गणा वर्गो राक्षिरिनि पर्यायाः । आ० म० १ अ० । आनुपुष्प्याम्, विशेषः । गृहपङ्क्तौ, उक्त० १ अ० । "अ-खुपुल्लि परंपरा उ परिवाडी ।" पा० ना० १६६ गाथा ।

परिवादिणी-परिवादिनी-स्त्री० । वीणाविशेषे, प्रश्न० ५ सं-
च० द्वार । रा० ।

परिवाय-परिवाद-पुं० । परिषदन् परिवादः । अयशोगुण-
कीर्तनं, नि० सू० १० उ० । विकल्पने, स्था० १ टा० । वाय-
परिकीर्तने, स्था० ४ टा० ४ उ० । असद्वृत्तदोषाऽऽविष्क-
रन्ते, आनु० । दस्युरयं पिशुनो वेत्येवं मर्मोत्पद्यते, आचा० १
श्रु० ३ अ० २ उ० ।

परिवार-परिवार-पुं० । दासीकर्मकराऽऽदिके, सूत्र० २ श्रु० २
अ० । रा० । आ० म० । “ परिवारपुयहेउं पामत्याणं च आ-
शुवसीए । ” परिवार आत्मव्यतिरिक्तः, ततः परिवारं पुत्रा
परिवारस्य वा पुत्राः । वृहत्स्वावं प्राक्तनप्रभवं, नस्या हेतु
निमित्तम् । दश० ३ तत्त्व । खड्गनिवासचर्ममयगृहे, “कलहं
परिवारं । ” पाह० ना० २३४ गाथा ।

परिवारण-परिवारण-न० । निराकरणे, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

परिवारिअ-देशी-पठिते, दे० ना० ६ वर्ग ३० गाथा ।

परिवारिअ-परिवारित-त्रि० । परिवारः परिकरः संजानोऽ-
स्येति परिवारितः । उक्त० ११ अ० । समन्ततो वेष्टितं, प्र-
श्ना० २ पद । परिकरिते, सं० । “ सत्वञ्चा परिवारिञ्चा । ”
सर्वतः परिवृत इत्यर्थः । उक्त० ११ अ० ।

परिवार्य-अव्य० । वेष्टयित्वेत्यर्थः, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० २ उ० ।

परिपालय-परिपालय-अव्य० । सूत्रेकेन विधिना परिपाल-
नं कृत्वेत्यर्थः, पं० च० ४ द्वार ।

परिपायिया-परिपायिता-स्त्री० । डिम्बिवां उपपाय स्थानान्त-
राऽऽरोपयितः परिवयनवती शालिद्रवियक् कुम्भिदे, महा-
व्रताऽऽरोपणं निगनिवारस्य सानिचारस्य वा मूलप्राय-
श्चित्तदानतः प्रप्रज्यायेदे, स्था० ४ टा० ४ उ० ।

परिपाय-देशी-सप्तशायिनि, दे० ना० ६ वर्ग २६ गाथा ।

परिपायिअ-परिपायक-पुं० । पृष्टयाम्नेपके, स्था० ३ टा० १ उ० ।

परिपाह-देशी दुर्विनये, दे० ना० ६ वर्ग २३ गाथा ।

परिविचय-परिविज्ञत-त्रि० । परं समन्तान् अनेकप्रकारं
हते, छिन्नं च । सूत्र० १ श्रु० ३ अ० १ उ० । “ मायापुत्रं न
यागार जेत्य परिविच्छुर । ” सूत्र० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

परिविदु-परिवेपित-त्रि० । भोजितः । “ ते मुग्गडा हरविआ, जे
परिविदुताहाह । अयरोप्यक जेहंता-हं समिउ गंजिउ जाहं । ”
प्रा० ४ पाद । ये येषां परिवेपितास्ते मुषा हानिनाः मुषा जा-
ताः येषां परस्परं युध्यतां स्वामी गंजितः, पठित इत्यर्थः ।
हुं० ४ पाद ।

परिविन्नसन्-परिविन्नसन्-न० । उद्वेगपूर्वकभये, आचा० १
श्रु० ६ अ० ५ उ० ।

परिवीलिय-परिवीडय-अव्य० । पुनः पुनः पीडयित्वेत्यर्थः,
आचा० २ श्रु० १ श्रु० १ अ० ८ उ० ।

परिवुद्ध-परिवृत्त-त्रि० । संयुक्ते, उक्त० २२ अ० । रा० । परिक-
रिते, प्रा० १ श्रु० १ अ० । आ० म० । म० । श्रेयस्त्वैरेः पति-
करिते, म० १ श्रु० ६ उ० । परिवारिते, स्त्री० ।

परिवुसिय-पर्युपित-त्रि० । संयमे, उट्कविहारिणि, “ जे
अचेलं परिवुसिय संविक्कजति । ” आचा० १ श्रु० ६ अ० २
उ० । व्यस्यित्ये, “ तिहिं वय्यहिं परिवुसिए । ” आचा० १
श्रु० ८ अ० ७ उ० ।

परिवृद्ध-परिवृद्ध-त्रि० । युजाऽऽद्यौ समर्थे, उक्त० २४ अ० । प्रमौ,
उपचितमांसशरीणतया तत्तत्क्रियासमर्थे उक्त० ७ अ० ।
आचा० ।

परिवृहण-परिवृहण-न० । उपचये, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

परिवेदिय-परिवेष्टित-त्रि० । असकृदेष्टिते, स्था० १० टा० । प्रश्ना०
म० । पुरतः पृष्ठतः पार्श्वेन च वेष्टिते, नि० सू० १ उ० । जं० ।

परिवेष्टय-अव्य० । पुरतः पार्श्वेनः पृष्ठतश्च वेष्टितः । “असलं
पारं छाहं न्नाहं अणुवित्तिय परिवेष्टिय परिवेष्टिय जा-
यह । ” नि० सू० १ उ० ।

परिवेष्टमाण-परिवेष्टमान-त्रि० । असकृत्कम्पमाने, “ भिक्खुं
स्तीयफामपरिवेष्टमाणं मायं नं उवसंकिमिनु गाहावती
बुया । ” आचा० १ श्रु० ८ अ० ३ उ० ।

परिवेस-परिवेप-पुं० । चन्द्राऽऽदित्ययोः परितो बलयाऽऽका-
रायां पुद्गलपरिणतौ, श्रुतु० ।

परिवेसण-परिवेषण-त्रि० । परिषण्यते तत् भोजनं दीयते
यस्मै न परिवेषणः । भुज्जाने, पि० ।

परिवेसयंतिया-परिवेषयन्तिका-स्त्री० । भोजनपरिवेषणका-
रिकायाम्, प्रा० १ श्रु० ७ उ० ।

परिव्ययन्-परिव्रजन्-त्रि० । परं समन्तान् व्रजन् गच्छन् प-
रिव्रजन् । गुरुपदेशाऽऽदिना संयमयोगेण वृत्तमानं, दश० २
अ० । संयमांशुप्रापितं, सूत्र० १ श्रु० १४ अ० । आचा० । उ-
चच्छति, आचा० १ श्रु० ४ अ० ५ उ० । सूत्र० । समन्तान्
मूलान्तरगुणानु उपयमे कुर्वति, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० । आचा० ।

परिव्याड्या-परिव्राजिका-स्त्री० । वनिनीविशेष, प्रा० १ श्रु०
६ अ० । आ० म० । आचा० ।

परिव्यायग-परिव्राजक-पुं० । परं समन्तान् पापवर्जनेन अ-
जितं गच्छन्तीति परिव्राजकः दश० २ अ० । पापवर्जितं अम-
शे, दश० १० अ० । प्रा० । आच० । आचा० । आ० म० ।

सौकरिकपरिव्राजकानामाचारः-

ते जे इमे जाव सन्नियेमु परिव्यायगा भवति । ते जहा-
मंखा जादे कविता भिउत्ता इना परमहेमा बहुउदया
कुडिव्या कएहपरिव्यायगा । तथ खलु इमे अट्ट माह-
णपरिव्यायगा भवति । ते जहा-“ कएह अ ककंहे य,
अंवडे य परामरे । कएहे दीयाणसे चव, देवगुते य
शारए ॥ १ ॥ ” तथ खलु इमे अट्ट खिनअ परिव्यायगा
भवति । ते जहा-“ सीलई समिहारे य, खगई भगई ति अ ।
विदेहे राया-राया, राया रामं बले ति अ ॥ १ ॥ ” ते गे
परिव्यायगा रिउवेदजउवेदसामवेदअहवण्यवेदइतिहास-
पंचमायं शिषंदुच्छ्रद्धानं संगोवंगाणं सरहस्सारं चउ-

एहं वेदायं सारगा पारगा धारका बारका सङ्गती सङ्गित-
तविभारदा संख्याये सिक्खाकप्ये वागरे छंदे शिरुते जो-
तिसामयये अस्सुय वंमस्यसु अ सत्येसु सुपरिणिष्ठिताया-
वि हुत्ता । ते थं परिव्यायगा दाणधम्मं च सोअधम्मं च ति
स्थामिसेअं च आघवेमाणा पम्मेमाणा पक्खेमाणा विहरंति ।
जं थं अम्हे किंचि असुई भवति तं थं उदएण य मट्टिआए
अ पक्खाल्लिअं सुई भवति, एवं खलु अम्हे चोक्खा चोक्खा-
पारा सुई सुईसमायारा भवेत्ता अभिसेअन्नलपूअऽप्याखो
अविषयेण सगं गमिस्सामो, तेसि थं परिव्यायगा थं
कप्पइ अगदं वा तलायं वा शूदं वा बाविं वा पुक्खरिणिं
वा दीहियं वा गुंजालिअं वा सरं वा सागरं वा ओगाहि-
त्तए, शसुत्थ अट्ठाअं मणे, थो कप्पइ सगदं वा० जाव
संदमाणिअं वा दुरुहिता थं गच्छित्तए, तेसि थं परिव्याय-
गा थं कप्पइ आसं वा हरियं वा उट्टं वा गोणिं वा
महिसं वा खरं वा दुरुहिता थं गमित्तए, तेसि थं परि-
व्यायगा थं कप्पइ नडपेच्छाई वा० जाव मागहपेच्छाई
वा पिच्छित्तए, तेसि परिव्यायगा थं कप्पइ हरिआथं ले-
सण्या वा घट्टण्या वा थंभण्या वा लुसण्या वा उप्पा-
दया वा करित्तए, तेसि परिव्यायगा थं कप्पइ इत्थिक-
हाई वा भनकहाई वा देसकहाई वा रायकहाई वा चोर-
कहाई वा जणवयकहाई वा अणत्पदं करित्तए, तेसि थं
परिव्यायगा थं कप्पइ अयपायाई वा तउअपायाणि
वा तंवपायाणि वा जसदपायाणि वा मीसगपायाणि वा रु-
प्पपायाणि वा सुवत्तपायाणि वा अमयराणि वा बहुमुद्धा-
णि वा धारित्तए, शसुत्थ लाउपाएण वा दाहपाएण वा
मट्टिआपाएण वा, तेसि थं परिव्यायगा थं कप्पइ अ-
यवंधणाणि वा तउअवंधणाणि वा तंववंधणाणि० जाव
बहुमुद्धाणि धारित्तए, तेसि थं परिव्यायगा थं कप्पइ
याणां निहममाराचारं ईत्थाई धारित्तए, शसुत्थ एकाए
ध्वारत्ताए, तेसि थं परिव्यायगा थं कप्पइ हारं वा अद्द-
हारं वा एकावलिं वा मुत्तावलिं वा कण्णावलिं वा रयणाव-
लिं वा मुरविं वा कंठमुरविं वा पालंबं वा तिसरयं वा
कडिसुत्तं वा दसमुदिआगंतकं वा कडयाणि वा तुणि-
याणि वा अंगयाणि वा केउराणि वा कुंडलाणि वा मउ-
दं वा चूलामणिं वा पियद्वित्तए, शसुत्थ एकेण तंतिएण
पवित्तएण, तेसि थं परिव्यायगा थं कप्पइ गंधि-
मवेदिमपूरिमसंयातिमे चतुविहं मत्ते धारित्तए, शसुत्थ ए-
णेण कषपूरेण, तेसि थं परिव्यायगा थं कप्पइ अ-
गलुएण वा चंदणेण वा कुकुमेण वा गायं अखुलिं-
पित्तए, शसुत्थ एकाए गंगामट्टिआए, तेसि थं परि-

व्यायगा थं कप्पइ मागहए पत्थए जलस्स पडिगाहित्तए,
सेऽवि य वहमाणे थो चेव थं अवहमाणे सेऽवि य िमिओ-
दए थो चेव थं कदमोदए, सेऽवि अ बहुपससे थो चेव थं
अवहुपससे, सेऽवि अ परिपूते थो चेव थं अपरिपूते, सेऽवि
अ थं दिसे थो चेव थं अदिसे, सेऽवि अ पिचित्तए थो चेव
थं हत्थपायचरुचमसपक्खाल्लण्डाए सिगाइत्तए वा, ते-
सि थं परिव्यायगा थं कप्पइ मागहए अट्ठादए जलस्स प-
डिगाहित्तए, सेऽवि य वहमाणे थो चेव थं अवहमाणे०
जाव थो चेव थं अदिसे, सेऽवि य हत्थपायचरुचमसप-
क्खाल्लण्डाए थो चेव थं पिचित्तए सिगाइत्तए वा, ते थं
परिव्यायगा एयारुक्खेण विहारं थं विहरमाणा बहूदं वा-
साई परियायं पाउणंति, बहूदं वासाई परियायं पाउणि-
त्ता कालमासे कालं किन्ना उकोमिणं वंभलोए कपे दे-
वत्ताए उवत्तारो भवंति, तहिं तेसि गई तहिं तेसि डिई
दससागरोवमाई डिई पत्ता, सेसं तं चेव ॥ १२ ॥

(परिव्यायग ति) मस्करीणः । (संख ति) सांख्याः—बुद्धय-
हङ्काराऽऽदिकार्यभ्रामवादिनः प्रकृतेश्वरयोः जगत्कारणत्वम-
भ्युपगताः । (जोह ति) योगिनः—अध्यात्मशास्त्राभ्यासिनः
(कविल ति) कविलो देवता येषां ते कापिलाः, सांख्या एव
निरीश्वरा इत्यर्थः । (मिउअ ति) भृशुः लोकप्रसिद्ध श्रुति-
विशेषः, तस्यैते शिष्या इति भागवाः । “ हंसा परमहंसा
बहुउदगा कुडिअवा ” इत्येते चत्वारोऽपि परिभाजकमते
यतिविशेषाः । तत्र हंसा—ये पर्वतकुहररूपाऽऽश्रमदेवकु-
लाऽऽसामवातिनो भिक्षार्थं च ग्रामं प्रविशन्ति परमहंसास्तु-
ये नदीपुलिनसमागममार्गदेशेषु वसन्ति चौरकौपीनकुशाश्च
त्यक्त्वा प्राणान् परित्यजन्ति । बहूदकारुन्—ग्रामे एकाभि-
का नगरे पञ्चरात्रिकाः प्राप्तभोगाश्च ये भुञ्जन्त इति । कुटी-
चताः—कुटीचराः । ते च रुहे वसमाना व्यपगतचालेभ्योऽभ-
मोहा अहङ्कारं वज्रयन्तीति । (कण्ठपरिव्यायग ति) कण्ठ-
परिभाजकाः परिभाजकविशेषा एव, नारायणभक्तिका इति
केचित् । कण्ठवादयः षोडश परिभाजका लोकतोऽवसेयाः ।
(रिउअवेजजुवेदसामवेदअहवणवेद ति) इह पट्टीव-
चनलोपदेशान् श्रुत्येवजुवेदसामवेदार्थवैदानामिति
इत्यम् । (इतिहाससंप्रचारां ति) इतिहासः पुराणमुच्यते ।
(निगंडुद्धरणं ति) निघण्टुः नाम कोशः । (संगोवंगाणं
ति) अङ्गानि शिशाऽऽङ्गानि, उपाङ्गानि तदुत्क्रमपञ्चनपराः प्र-
बन्धाः । (सरहस्ताणं ति) ऐन्द्रमययुक्तानामित्यर्थः । “ अउ-
रुदं वेयाणं ति ” व्यक्रम । (सारय ति) अध्यापनद्वारेण प्र-
वर्त्तकाः स्मारका वा अध्येयां विस्तृतस्य स्मरणान् । (पारय
ति) पर्यन्तगामिनः । (धारय ति) धारयितुं क्षमा । (सङ-
गवी ति) बडङ्गविद्ः शिशाऽऽङ्गविचारका । (सङ्गितं तवि-
सारय ति) कापिलीयतन्त्रपरिचिताः । (संखारे ति) पञ्च-
क्याने गणितस्वरूपे, परिनिष्ठिता इति योगः । अथ अ-
ङ्गानि वयं पञ्चाह—(सिक्खाकप्ये ति) शिखा च अन्तर-
स्वकर्णिकपदं शालं, कलपश्च- तथाविधममावारीरूपकं
शालमेवेति शिखाकल्पस्तत्र । (वागरे ति) शब्दशब्-

गशास्त्रे [वृद्धे सि] पद्यवचनलक्षणशास्त्रे (निरुक्ते
ति) शब्दान्तरप्रतिपाद्यके (जोहसामयणे सि)
ज्योतिषामयने ज्योतिःशास्त्रे, अन्येषु च बहुषु (बंधषुपसु
य सि) ब्राह्मणकेषु च धेव्युत्पत्त्यनुरूपेण ब्राह्मणसम्बन्धि-
शास्त्रेभ्यामेषु वा, वाचनान्तर- (परिष्ठापयसु य नपसु
सि) परिष्ठापकसम्बन्धिषु च नयेषु-न्यायेषु (सुपरिनिहि-
या यावि होत्य सि) सुपरिनिष्ठाताभ्याम्भूषाधिति (आ-
चवेमाणे सि) आध्यायन्तः-कथयन्तः । (पक्षवेमाण सि)
चोषयन्तः । (पक्षवेमाण सि) उपपत्तिः स्थापयन्तः । (चो-
षया चोषयायार सि) चोषा-विमलदेहनेपथ्याः चोषाऽऽ-
चारा निरवयव्यवहाराः । किमुक्तं भवतीत्याह- (सुदे सुहस
मावरति) अभिज्ञेयज्ञलक्षणां सि अभिरिक्तो जलेन
[पृथगेति] पवित्रित आत्मा येन तथा (अविशेषेति) सि, विद्या-
भाषेन, (अग्रहं व सि) अग्रहं कृपं (वावि व सि) वापीचतु-
रक्षजलाऽऽययिष्येः । (पुष्करिणी व सि) पुष्करिणी
वधुलः स एव, पुष्करयुक्ता वा । (दीहिषं व सि) दीर्घिका
सारणी (गुंजालिषं व सि) गुञ्जालिका-वसारणी " सर-
सि व सि " कबिर्दृश्यते । तत्र महत्तरः सख्यीयुच्यते,
(नस्यथ अज्ञातगमणेनेति) न इति यो निषेधः स्यादस्य-
आश्रयगनादित्यर्थः । " सगडं वा " इत्यत्र यावत्करणार्थं
दृश्यम्- " रहं वा जाणं वा कुम्भं वा गिञ्जि वा थिञ्जि वा पवहं
वा सीयं वेति " एतानि च प्राग्विकव्याख्यानानि । (हरियाणं
लेखनया व सि) संक्षेपगता (घणनया व सि) सङ्गठनम्
(धंमनया व सि) रत्नधनम्-उद्धर्षकरणं (लूणनया व सि)
कचित्तत्र लूणं-हस्ताऽऽदिना पनकाऽऽदि- सम्माननम्
(उप्पावणया व सि) उन्मूलनम् " अथयाणि वा " इत्यादि-
स्वैयं यावरकरणात् अणुकसीतकरजनजानरूपाः
(चवेदीति य) वृत्तलोकं सल्लोहद्वारपुटकरीतिकामाणि-
शङ्खदन्तचर्मशैलशङ्खविशेषितानि पात्राणि दृष्टानि ।
" अक्षपराणि वा तदुपगाराणि महद्वज्रमोहार्द्रा " इति
च दृश्यम् । तत्रार्थो लोहं, रजतं कप्यं, जातरूपं सुव-
र्णं, काचः पापाणविकाराः (वेडंति य सि) रुद्धिगम्यम्,
हृत्तल्लोहं त्रिकुटीनं यदुच्यते, कांथल्लोहं कांथमेष, हा-
रपुटकं मुकुटाङ्गिपुटं, रीतिका पीतलं, अन्यन्तराणि वा
येषां मध्ये एकतराणि पतयतिरिक्तानि वा तथाप्रकाराणि
भोजनानाऽऽदिकार्याकारयसमर्थानि, महत् प्रभूतं, घनं ह्रस्वं,
मूल्यं प्रतीतं, येषां तानि तथा । (अलावुपाण्ये सि) अला-
वुपात्रात् तुम्बकभाजनानित्यर्थः । तथा- " अयवधगाणि वा " इत्यत्र
यावरकरणात् अणुकबन्धनाऽऽदीनि शैलवन्धनान्तानि
पात्राणि दृष्टानि । " अक्षपराः तदुपगाराः महद्वज्रमुहार्द्रा " इत्येतच्च
दृश्यमिति । पुस्तकान्ते समग्रमिदं सूत्रद्वयमस्ये-
वेति । (सुखस्य एमाए धाउत्साए सि) इह गुणलक्षणेति
शेषो दृश्यः । हाराऽऽदीनि प्राग्वत्, नवरम् (दसमुधितान्तं य-
सि) रुद्धशब्दत्वादेस्य हस्ताङ्गुलीमुद्राकादशकमित्यर्थः । (प-
वित्रयस्येति) पवित्रकम् अङ्गुलीयकम् (गंधिमंयदमिभपुत्रि-
मसंश्रयमेति) प्राग्व्यमं-प्रत्यनेन निर्वृत्तं मालाकूपं, वेदिमं-
मालावेष्टननिर्वृत्तं पुष्पलम्बूलकाऽऽदि, पुरिमं-पूरणनिर्वृत्तं
बंधगुणल्लोहालकपूरणमपरिमितं, सख्ययतिमं-सख्ययानेन
निर्वृत्तम् इतरेतरस्य नालप्रयथनेन । (मल्ले पि) मल्ल्यानि

मालायां साधूनि, तस्यै हितानि वेति पुष्पाणीत्यर्थः । (क-
क्षपूरयस्येति) कक्षपूरकः-पुष्पमयः कक्षाऽऽभरणविशेषः ।
(मागहए पथए सि) " दो असर्दो पवर्द, दोहि पवर्दहि
सिइया होह । चउसेओ उ कुलओ, चउकुलो पथओ हो-
हो " इत्यादिमाललक्षणलिखितं मागधप्रस्थः । (येऽवि य
वहमाणए सि) तदपि जलं वहमानं नचादिश्रोनीयति
व्याप्रियमाणं वा । (यिसिओदए सि) स्निग्धमितीत्यर्थं यस्या-
धः कर्दमो नास्ति, (बहुपसंसे सि) बहुप्रसन्नम् अति-
स्वच्छम् । (परिपूय सि) परिपूर्णं वक्ष्येण गालितम् (पवित्र-
ए सि) पातुम् (चरुचमस सि) चरुः स्थालीविशेषश्चमसो
द्विकेति ॥ १२ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ परिष्ठापकसम्बन्धिनि, " बहुषु परिष्ठापयसु
नपसु " ३१ ॥ परिष्ठापकसम्बन्धिषु नयेषु, आचारशास्त्रेषु,
कदरं १ अधि० १ त्तु ।

परिसंक्रमा-परिशङ्कमान-वि० । सर्वतो भयाऽऽकुले, सूत्र०

१ श्रु० १ अ० ।

परिमंकिंयजण परिशङ्कितजन-पुं० । भीतजने, प्रश्न० ३ आ-
ध० द्वार ।

परिसंखाय-परिमङ्गलाय अन्य० । सम्यग्ज्ञातव्येयं, सूत्र० २
श्रु० १ अ० । आवा० । सर्वैः प्रकारैर्ज्ञातव्येयं, दृश० ७ उ० ।

परिसंठाविय-परिसंस्थापित-वि० । परि समन्तात्सर्वत्र स-
म्यक् स्थापितम् । रक्षितं, न० ।

परिसंत-परिश्रान्त-वि० । अहमन्यद्वारेणतया धान्ते, वा० १
श्रु० १ अ० ।

परिसंथय-परिसंस्तव-पुं० । परिबन्धने, आवा० १ श्रु० ३ अ०
३ उ० ।

परिसंवेयण-परिसंवेदन-न० । अनुभवे, आवा० १ श्रु० २
अ० ३ उ० ।

परिमकिर-परिष्वकिन्-वि० । परिष्वक्तुं शीलमस्येति ।
परिमवेणशोले, " विपुलगणवचलपरिमकिरेषु " । वा०
१ श्रु० १ अ० ।

परिसङ्ग-परिशटन-न० । निःशरले, स्या० १ टा० ।

परिसडिय परिशटित-वि० । कुष्ठाऽऽद्युपहताङ्ग इव विष्व-
स्वे, प्रश्न० ४ संव० द्वार ।

परिसडिय कंदमूलतयपतुपुष्कलाहार-परिशटितकन्दमूल-
त्वकपुष्पपुष्कलाऽऽहार-पुं० । परिशटितकन्दऽऽदिमल्लके
धानप्रस्थभेदे, नि० चू० १ उ० ।

परिसप-परिसर्प-पुं० । परिसर्पतीत्येवंशालः परिसर्पी । प-
रिसर्पशालेषु सुञ्जोरःपरिसर्पेषु जीवभेदेषु, अनु० ।
जी० १ प्रज्ञा० ।

परिसप्तिषी-परिसप्तिषी-स्त्री० । परिसर्पणशालायाम्, तिर्व-
कृत्त्रियाम्, " मे किं ते परिसप्तिषीकाः ? । परिसप्तिषीओ
बुविहाओ एणभाओ । तं जहा-उत्परिसप्तिषीओ, भुय-
परिसप्तिषीओ य । " जी० २ प्रति० ।

परिसर-परिसर-पुं । प्रान्ते, औं । “नगरपरिसरेह वा ।”
आ० म० १ श्र । “..... परिसरो मुर्या, द्वीपास्तप्रदेश-
योः ।” हे० । “परिसरो पासा ।” पा० ना० २३६ गाथा ।

परिसर-परिषह-पुं । परीति समन्तात् स्वेहनुमिद्वीरिना
मार्गाध्यवर्तनजरायै साध्यादिभिः सख्यन्ते इति परीषहाः ।
उत्त० २ अ० । साधुभिः सहनयंयु जुदादिषु, भ० १ श्र । ६
उ० । औं । विश० । सूत्र० । आ० ष० । आवा० ।

ननु केऽमी परीषहाः ? किंरूपाः ? किञ्चाऽऽत्मन्यनुर-
ीकृत्यैतेषु सस्वर्वापि न विनयविलक्ष्णनमित्याशङ्काऽऽपी-
हाय परिषहास्तत्स्वरूपाऽऽदि आभिधेयमित्यनेन सम्बन्धे-
नाऽऽप्याख्यास्य सहाय्यस्य महापुरःस्य चतुरसुर्यागद्वार-
स्यकमुपवर्णेनीयं, तत्र च नाम निष्पन्ननित्येपस्य परी-
षह इति नाम, अतस्त्वितिपदश्रुत्याऽऽह भगवाञ्छ्रुतिरू-
कारः-

शासो परीसहायं, चउज्विहो दुविहो उ दव्वीम्मि ।

आगम नोआगमता, नोआगमया य सो तिविहो ॥६५॥

नियतं निश्चितं वाऽऽमनं नामाऽऽतिरचनाऽऽत्मकं क्षेपणं
स्यानां नित्येप इत्यर्थः । अयं च केषामित्याह-परीति समन्तात्
स्वेहनुमिद्वीरिना मार्गाध्यवर्तनजरायै साध्यादिभिः स-
ख्यन्ते इति परीषहास्तंयां, चत्वारो विधाः प्रकारा अस्ते-
ति चतुर्विधा, नामस्थापनाद्रव्यपरीषहमनां । तत्र नामस्था-
पनं क्षेपणं, इत्यनादृत्य द्रव्यपरीषहमाह-“ द्विविधां ” द्वि-
धाः तुः पूर्णं, भवति ‘द्रव्यं’ इति द्रव्यविषयः, प्रकृमाप-
रीषहः । स च (आगम नोआगमतांति) आगमनो नोआ-
गमनश्च, तत्र आगमनो ज्ञाना, तत्र चानुपयुक्त इत्यागम-
स्वरूपमतिपरिचितमिति परिहृत्य नोआगमन आह नो
आगमनस्तु नोआगमं पुनराश्रित्य ‘स’ इति परीषहः
‘त्रिविधः’ विप्रकार इति गाथाऽर्थः ॥ ६५ ॥

त्रैविध्यमेवाऽऽह-

जाणगसरीर भविय, तव्वहरिते य से भवे दुविहे ।

कम्मं नोकम्मं या, कम्मम्मि य अणुदम्मो भणिय्थो ॥६६॥

(जाणगसरीरं ति) जायको श्रो वा तस्य शरीरं ज्ञा-
यकारादं, हशरीरं वा जीवरहितं शिख्यालालगतं
निपीडिकागतं वा, अहो ! अमुना शरीरस्मृच्छ्रेयणोपात्तेन
परीषह इति पदं शोचितम्, अयं दूतघटोऽभूदिति वत्सं-
भाव्यमानं, तथा (भवियं ति) शरीरशब्दस्य काकाक्षि-
यालकन्यायेनोभयत्र सम्बन्धान् अभ्यशरीरं, तत्र भविष्यति
तेन तेनवस्थाऽऽत्मना सत्तां प्राप्स्यति यः स भव्यो जी-
वस्तस्य शरीरं यदथापि परीषह इति पदं न शितं, ए-
ष्यति तु शिष्यते, तदयं दूतघटो भविष्यतीति वत्संभा-
व्यमानम् । नोआगमनो द्रव्यपरीषहः (तस्याऽऽवरणाऽऽ-
दिभ्यां हशरीरभ्यशरीराभ्यां व्यतिरिक्तः पृथग्भूतः तद्व-
तिरिक्तः, स च प्रकृतत्वाद् द्रव्यपरीषहो भवेत्, ‘द्विविधः’
द्विभेदः । कथमित्याह-क्रियते मिष्यात्वावितिकषायवोणा-
नुगतताऽऽत्मना निर्वर्धेत इति कर्म, तत्र ज्ञानाऽवरणाऽऽ-
दिरूपे, ‘नोकम्मं’ च तद्विपरीतरूपे, च समुच्चये, दीर्घ-
त्वं च “ हस्वदीर्घौ मिथो वृत्तौ ” ॥२॥॥ इति प्राकृतज्ञ-

क्षणात् । तत्राऽऽयमाह-कर्मणि विचार्यै, चः पूर्णं, द्रव्यप-
रीषहः अनुदयः उदयाभावः, प्रकृमात् परीषहवदनीयक-
मेषामिष, भणितः ‘उक्त इति गाथाऽर्थः ॥ ६६ ॥

द्वितीयभेदमाह-

शोकम्मम्मि य तिविहो, सच्चित्ताचित्तमीसओ चेव ।

भावे कम्मस्सुदम्मो, तस्स उ दाराणिमे हूति ॥ ६७ ॥

नोकर्मणि पुनर्विचार्यै, चस्य पुनरर्थत्वात् द्रव्यपरीषहः त्रि-
विधः त्रिभेदः, (सच्चित्ताचित्तमीसओ ति) लुप्तनिर्दिष्टत्वादि-
भक्तेः सच्चित्ताचित्तौ मिश्रक इति, समाहारां वा सच्चित्ताचि-
त्तामिश्रकामिति, प्राकृतत्वाच्च पुंलिङ्गताः चः स्वगतानेकमे-
दमसुच्छये, एवाऽवधारणं, इत्यन्त एवामीभेदाः, तत्र नो-
कर्मणि सच्चित्तद्रव्यपरीषहो गतिनिर्गजजलाऽऽदि, श्वचित्तद्र-
व्यपरीषहश्चित्रकचूर्णोऽऽदिमिश्रद्रव्यपरीषहो गुडाऽऽद्र-
काऽऽदि त्रयस्यापि कर्मोभावरूपत्वात् क्षुत्परीषहजनकत्वा-
च्च, इयं पिपामाऽऽदिजनकं लयजजलाऽऽद्यन्तेकधा नो-
कर्मद्रव्यपरीषह इति स्वधिया भावनेत्यर्थः । भावपरीषह आग-
मनो ज्ञाना तत्र योपयुक्तो, नोआगमनस्तु मोक्षार्थैकदेश-
वाचित्यं आगमकदेशभूतीमदभवाध्ययने, निषेधवाचित्यं तु
तदभावरूपः परीषहवदनीयस्य कर्मण उदयः तथा वाऽऽह-
(भाव कम्मस्स उदम्मो ति) कर्मण इति परीषहवदनी-
यकर्मणां बहुतेषुऽपि जात्येषु क्षेपकचननिर्देशः । ‘तस्य च’
भावपरीषहस्य ‘द्वाराणि’ व्याख्यानमुत्तमं । इमति
अनन्तरवच्यमाणानि, भवन्तीति गाथाऽर्थः ॥ ६७ ॥

तान्येवाऽऽह-

कत्तो कस्स व दव्वं, समोआर अहिआसए नय वत्तणा कालो ।

खिणुदेमे पुच्छा, निरेमे सुतकासे य ॥ ६८ ॥

‘कुतः’ इति कुतो ज्ञाऽऽदेरिदमुद्गं १, (कस्स इति) कस्य
संयताऽऽदेरमी परीषहाः २, ‘द्रव्यम्’ इति किममीषामुत्पाद-
कं द्रव्यं ३, ‘समवनार’ इति कर्मप्रकृतौ पुरुषविशेषे
वाऽमीयां सम्भवः ४, ‘अध्याम’ इति कथममीषामुत्पा-
सना सहनाऽऽसिका ५, ‘नय इति को नयः’ कं परीषह-
मिच्छति ६, ‘व नः’ समुच्चये, ‘व नः’ इति कति क्षुत्परीष-
हः एकैकस्मिन् स्थितिनि वर्तन्ते ७ ‘काल’ इति कियन्तं
कालं यावत् परीषहास्तित्वम् ८, (वत्तं ति) कारस्मिन्-
यति वा क्षेत्र ९, ‘उद्देशं’ गुरोः सामान्याभिधायि वचनं
१०, ‘पृच्छा’ तज्ज्ञासोः शिष्यस्य प्रश्नः ११, ‘निर्देशः’
गुरुणा पृष्टार्थेणोपभाषणम् १२, ‘सूत्रस्पर्श’ सूत्रसूचिता-
र्थवचनम् १३, ‘चः’ समुच्चये । इति गाथास्तमासाधेः ॥ ६८ ॥

तत्र कुत इति प्रश्नप्रतिवचनमाह-

कम्मप्पावापुण्वे, सत्तरसे पाहुडम्मि जं सुत्तं ।

सुत्तं सोदाहरणं, तं चेव इहं पि शायव्वं ॥ ६९ ॥

कर्मणः प्रवाहः प्रकणं प्रतिपादनमांसञ्जिति कर्मप्रवाहं,
तत्र तत् पुंषे च तस्मिन्, तत्र बहुति प्राभुतानीति कतिषे
प्राभुते इत्याह-सत्तरसे प्राभुते-प्रतिनित्यतोर्याधिकारभिधा-
यिनि, यत् ‘सुत्तं’ गणधरप्रणीतश्रुतरूपं ‘सत्तयं’ जैगमाऽऽ-
दिनयतिवन्तं, ‘सोदाहरणं’ सङ्ग्रहणं, (तं चेव ति) चः

पूरणे. पयोऽवधारणे, तत्तत्तदेव 'इहापि' परीषदाध्ययने,
'ज्ञातव्यम्' अवगन्तव्यं, न न्यधिकम् । किमुक्तं भवति ?-
निरवशयं तत्त एवेदमुद्धृतं न पुनरन्यत्र इति गाथाऽर्थः ॥६६॥
कस्येति यत्तुक्तं नदुस्तरमाह-

तिरहं पि गेगमखओ, परीसहो जीव उज्जुसुताओ ।

तिरहं सहरयाणं, परीसहो संजए होइ ॥ ७० ॥

'अयाणामपि' अवित्रतवित्रतावित्रतवित्रतानां, न तु वित्रत-
स्यैव गेगमनयः, 'परीषहः' लुद्धिदिनिनि, मन्यत इति
शेषः । अयाणामपि परीषहवेदनीयास्तानां ऽऽदिकमौदयजनि-
नस्य लुद्धिदिनतन्महत्तयं च यथायोगं सकामाकामनिजे-
राहितैः सम्प्रयादु अनेकगमन्येन चास्य सर्वप्रकारसम्प्रा-
हिवत्तु, (जाव उज्जुसुताउ ति) सोपस्कारत्वादस्यैवं
यावदुत्तुः । कोऽर्थः ?-संप्रवयवहारश्चतुर्वृत्ता अपि अ-
याणामपि परीषहं मन्यन्ते एकैकनयस्य शास्त्रभेद्व्यति-
वृत्तानामपि केवाञ्चित् परीषहं प्रति गेगमेन तुल्यमनयान्,
'अयाणां' ब्रितहृत्प्राप्तं, केवापः ?-शब्दप्रधाना नयाः शब्द-
नयाः शाकपाथिवा ऽऽदिबन्ध समासः, तेषां शब्दसमभिर्कडैव-
भूतानां, मतेनेति शेषः । परीषहः 'संयते' विगते भवति ।
'भाराद्यवयवनिजेगर्थे परिषोद्वयाः परीषदाः ।' (नत्था०
६ अ० ८ सू०) इति लक्षणोपेतिनिरुपचरितपरीषदशब्दश्च
केवलमेव सम्प्रवान्, इति गाथाऽर्थः ॥ ७० ॥

द्रव्यहारमधिकृत्य नयप्रतमाह-

पढम्मि अद्द भंगा, संगहो जीवो व अहय नोजीवो ।

ववहारे नोजीवो, जीवद्वं तु सेसाणं ॥ ७१ ॥

'प्रथमं' प्रकामागमनये अष्टौ भङ्गाः, स हि--'गेगेहि
माणेहि. मिश्रसुतो गेगमस्स नेकेतो' इति लक्षणान्नेकधा
कारणमिच्छन् यदेकेन पुरुषाऽऽदिना वपेटाऽऽदिना परीषह उ-
दीर्यते तदा परीषहवेदनीयकमौदयनिमित्तत्वेऽपि तस्य तद-
विषयता जीवनाऽसौ परीषह उदीरित इति वक्ति १, यदा
बहुभिस्सदा जीवेः २, यदा अचेतनैकेन दपदादिना जीव-
प्रयोगारहितेन तदाऽऽजीवेन ३, यदा तैरेव बहुभिस्सदा अ-
जीवेः ४, यदेकेन लुब्धकाऽऽदिना वाणाऽऽदिनैकेन नदा जीवेन
५, यदा जीवेन च ४, यदा नैकेनैकेन बहुभिः वाणाऽऽदिभिस्सदा
जीवनाजीवैश्च ६, यदा बहुभिः पुरुषाऽऽदिभिरेकं शिलाऽऽदिक-
मुत्पिद्य सिपिद्धस्सदा जीवेरजीवेन च ७, यदा तु तैरेव मुद्गर-
ाऽऽदीन् बहुन् सुअभिस्सदा जीवैश्चाजीवैश्चेति ८ ॥ 'संगहो'
संग्रहनादिनं नयं विचार्यमाणं जीवो 'वा' अयाव-नोजीवो
हेतुरिति प्रक्रमः किमुक्तं भवति ?-जीवद्रव्येणाजीवद्रव्येण
वा परीषह उदीर्यते । स हि "संगहियारोडियत्वं, संगह-
वथयं समासतां वेति ॥" इति वचनात् सामान्यप्राहित्वेनै-
कत्वंमिच्छति, न पुनर्द्वित्ववद्द्वयं । अस्यापि च शान्भेदत्वा-
यदा चिरपनया सर्वं यच्छति तदा जीवद्रव्येण, यदा त्वचि-
द्रूपतया तदा अजीवद्रव्येण ॥ व्यवहारः' व्यवहारनये (नो-
जीव इति) अजीवो हेतुः । कोऽर्थः ? अजीवद्रव्येण परी-
षह उदीर्यत इत्येकमेव भङ्गमयमिच्छति । तथाहि-"वच्चइ
विणिच्छिपत्तं ववहारो सव्वद्वंस्सुं ॥" इति तल्लक्षणम् । तत्र
च "विनिश्चितम्" इत्येककल्पत्वेऽपि वस्तुनः सांध्यवहारि-
कजनप्रतीतमेव रूपमुच्यते. नञाहकोऽयम् । उक्तं च-

॥ भमच्छ पंचवयणा-हे तिच्छिच्छिपत्तं वा जणवयस्स ।

अथे विनिच्छिओ जो विनिच्छिपत्तु ति सां गेओ ॥१॥
बहुवरउ ति वतं चिय, गमेइ संतेऽपि सेसए सुयइ ।
संबवहारपरतया, ववहारो लोममिच्छंते ॥ २ ॥" इति ।

ततोऽयमाशयः-

"कालो समाव नियरं. पुष्कवं पुरिसकारणेगता ।

मिच्छंते ते चैव उ, समासत्तां हौति समसत्तां ॥ १ ॥"

इत्यागमवचनतः सर्वस्यानेककारणत्वेऽपि कर्मकर्तृ लो-
कविशिष्टमिति प्रायः प्रसिद्धेयं कर्म कारयिष्यति तत्क-
रिष्याम इत्युक्तं कर्मैव कारणमित्याह-तत्त्वाचितनत्वेना-
जीव एवेति । (जीवद्वं) तुशब्दस्यैवकारणत्वेनात्तु जीवद्र-
व्यमेव. शयाणाम्-श्चतुर्वृत्तशब्दसमभिर्कडैवभूतानां पर्या-
यनयानां मतन, हेतुरिति गम्यते । अयमर्थः-जीवद्रव्येण
परीषह उदीर्यत इत्येव एवैषां भङ्गऽभिमतः, ते हि पर्याया-
स्तिकत्वेन परीषदात्मात्मेव परीषहमिच्छन्ति, परीषहं चो-
पयोगाऽऽप्तकम् उपयोगस्य च जीवस्वाभाव्यात् जीवद्रव्यमे-
व साक्षिहितमव्यभिचारि च कारणं, तां हि परीं तु अजीवद्रव्यं
दृष्ट्वा ऽऽदीत्यकारणं, जीवद्रव्यमिति तु द्रव्यप्रग्रहं पर्यायनय-
स्यापि गुणवेदितरूपस्य द्रव्यस्येष्टत्वात् । तदुक्तं-"पर्याय-
नयोऽपि द्रव्यामिच्छति गुणवद्वानरूपम्" इति गाथाऽर्थः ७१ ।

सम्यग्नि समवतारोऽहमाह-

समो यारो खलु द्विवहो, पयडीपुरिसेमु चैव नायवो ।

एरुसि नाखत्तं, वृच्छामि अहाणुपुव्वी ॥ ७२ ॥

'समवतारः खलु द्विविधः' इति खलुशब्दस्यवकारण-
त्वात् द्विविध एव. द्विविधं च विषयभेदत इति । तमाह-
प्रकृतयश्च पुरुषाश्च प्रकृतिपुरुषान्तेषु. कोऽर्थः ?-प्रकृतिषु
ज्ञानाऽऽवर्णाऽऽदिकपासु. पुरुषेषु चशब्दान् स्त्रीपुरुषकुं च,
तत्तदुपगुणस्थानविशेषयतिषु. एवेतिपूरणं. 'ज्ञानयः'
अवबोधयः, 'एतेषां' प्रकृत्यादीनां 'नानात्वं' भेदं वक्षे,
'अथ' अनन्तरम् 'आनुपूर्व्या' कर्मणोति गाथाऽर्थः ॥७२॥
उक्तं च अ० ।

एषं भेदं वाचां परीसहा कडसु कम्मपगडीसु समोयरे-
ति । गोयमा । चउसु कम्मपगडीसु समोयरेति । तं जहा-
णाणावरणिजे, वेयणिजे. मोहाणिजे, अंतराएण । शाखावर-
णिजे णं भेते । कम्मे कड परीसहा समोयरेति । गोयमा । दो
परीसहा समोयरेति । तं जहा-पणापरीसहे, शाखापरीसहे ।
वेयणिजे णं भेते । कड परीसहा समोयरेति । गोयमा ।
एकासर परीसहा समोयरेति-"पंचेव आणुपुव्वी, चरि-
या मेज्जा वहे य रोणे य । तण्णफास जल्लमेव य, एकासर
वेयणिजमि ॥ १ ॥" दंसणमोहाणिजे णं भेते । कम्मे
कड परीसहा समोयरेति । गोयमा । एगे दंसणपरीसहे स-
मोयरे । चरितमोहाणिजे णं भेते । कड परीसहा समोयरे-
ति । गोयमा । सत्त परीसहा समोयरेति । तं जहा-"अरहं
अवेलेइत्थी, निसेहिंया जाण्णय य अक्कोमे । सकार पुर-
कारे, चरितमोहामि सत्तेते ॥ १ ॥" अंतराएण णं भेते ।
कम्मे कड परीसहा समोयरेति । गोयमा । एगे अलाभपरी-
सहे समोयरेति ॥

(कारु कम्मपगडीसु समोयरंति णि) कतिपु कम्मप्रकृतिषु विषये परीयहाः समवतारं प्रजन्तीत्यर्थः । (पञ्चा परीयहेत्यादि) प्रज्ञापरिपहो ज्ञानाऽऽवरणं मतिज्ञानाऽऽवरणरूपे समवतरति । प्रज्ञाया अभावमाश्रित्य तदभावस्य ज्ञानाऽऽवरणोदयसम्भवत्वात् । यषु तदभावे दैन्यवर्जनं तत्सद्भावे च मानवर्जनं तच्चारित्रमोहनीयज्ञयोपशमाऽऽदेरिति । एवं ज्ञानपरिपहोऽपि तवर्धं मर्यादितज्ञानाऽऽवरणेऽवतरति 'पंचेव्यादिगाथाः' (पंचेव आशुपुवी णि) क्षुत्पिपासाशीतोष्णदंशमशकपरीयहा इत्यर्थः । एतेषु च पीडिव वेदनीयोन्था, तदधिसहनं तु चारित्रमोहनीयज्ञयोपशमाऽऽदिसम्भवमधिसहनस्य चारित्ररूपव्यादिति । (एगे दंसणपरीयहे समोयरं णि) यतो दर्शनं तत्पञ्चज्ञानरूपं दर्शनमोहनीयस्य ज्ञयोपशमाऽऽदी भवत्युदये तु न भवतीत्यतस्तत्र दर्शनपरीयहः समवतरतीति । 'अरहे' इत्यादिगाथाः । यत्र चारितपरिपहो रतिमोहनीये, तज्जन्मवाद्बलेपरिपहो जुगुप्सामोहनीये लज्जापेक्षया, स्वीदिगाथाः । पुरुषवदमोहा, रूपपेक्षया तु पुरुषपरीयहः स्वीदिगमोहे, तथैव : क्यार्थमलायकरूपस्यानस्य, नैषेधकपरीयहा भयमोहे उपसर्गभयापेक्षया, याज्ञापरिपहो मानमोहे तदुत्पन्नवापेक्षया, आक्रोशपरिपहः क्रोधमोहे क्रोधीत्यपेक्षया, स्तकारपरीयहा मदीत्यपेक्षया, सामान्यतस्तु न्येऽप्येते चारित्रमोहनीये नामवतरन्तीति । (एगे अलाभपरिपहे समोयरं णि) अलाभपरीयह एवातारयोः समवतरत्यन्तराये हेह लाभान्तराये तदुदय एव लाभमावात्, तदधिसहनं च चारित्रमोहनीयज्ञयोपशम इति । यः ८ शः ८ उ० ।

तत्र प्रकृतिनामायमाह-

शाखावरणे वेप, मोहमि य अंतराए च ।

एएसुं बावीसं, परिसहा हुंति शायव्वा ॥ ७३ ॥

ज्ञानाऽऽवरणं वेधं मोहे चानन्तराधिकं चैव, एतेषु चतुर्षु कर्मसु वक्ष्यमाणस्वरूपेण द्वाविंशतिः परीयहा भवन्ति ॥ ७३ ॥

अनेन प्रकृतिभेद उक्तः । सम्प्रति यस्य यत्रावतारस्तमाह-

पञ्चाखापरिसहा, शाखावरणमि हुंति दुषेए ।

इको य अंतराए, अलाहपरीसहो होइ ॥ ७४ ॥

प्रज्ञा चाज्ञानं च प्रज्ञाऽज्ञाने, ते एवास्तेकैवैक्याकरणतः परीयहामारे परीयही, 'ज्ञानाऽऽवरणे' कर्मणि भवतो 'हो' एती, तदुदयज्ञयोपशमाभ्यामनयोः सद्भावात् । एकश्च 'अन्तराये' अन्तरायकमेवलाभपरीयहा भवति । तदुदयनिबन्धनत्वाद्वास्तव्य इति गाथाऽर्थः ॥ ७४ ॥

मोहनीयं द्विधेति यत्र तद्वेदं वेदनीये च यत्पिण्डबाध-तारस्तमाह-

अरइ अचेल इथी, निसीहिवा जायणा य अक्रोसे

सकारपुरकारे, चरितमोहमि सतेए ॥ ७५ ॥

अरइए दुंगुछाप, पुंवेय भगस्स चैव माणस्स ।

कोहस्स य लोहस्स य, उदएण परीसहा सत्त ॥ ७६ ॥

दंसणमोहे दंसण-परीसहो नियमसो भवे इको ।

सेसा परीसहा खलु, इकारस वेयणिजमि ॥ ७७ ॥

'अरतिः' इति अरतिपरीयहाः, एवमुचरेन्नपि परीयहस्यः सम्बन्धनीयः । (अचेल णि) प्राकृतत्वाद्दिगुलो-पः, अचेलः । को नैषेधिकी याचना चाऽऽक्रोशः सत्कार-पुरस्कारः । सतिरे वक्ष्यमाणरूपाः परीयहाः । चरित्रमोहे 'चरित्रमोहनामि मोहनीयभेदे, भवन्तीति गम्यते । तदुदयमाधित्वादेषाम् ॥ चारित्रमोहनीयस्यापि बहुभेदत्वायस्य तदभेदस्योपेक्षेन यत्परीयहसद्भावस्तमाह- 'अरतेः' अरतिनाम्नचारित्रमोहनीयभेदस्य, अचेलस्य जुगुप्सायाः, (पुंवेय णि) सुगो लोपात् पुंवेदस्य, भयस्य चैवं मानस्य क्रोधस्य लोभस्य च उदयेन परीयहाः सप्त । इह चाऽऽरुदये नारतिपरीयहाः जुगुप्सोदयेनाकेलपरीयहा इत्यादि व्याकर्मं योजना कार्षेति । तथा दर्शनमोहे 'दर्शनपरीयहाः' वक्ष्यमाणरूपाः (णिमसो णि) आर्षान्वेन नियमात् भवेद्, 'एकः' अद्वितीयः 'शेषाः' एतदुद्धरिताः, परीयहाः पुनः एकादशः वेदनीये 'वेदनीयानामि कर्मणि संभवन्तीति गाथात्रयार्थः ॥ ७५-७६-७७ ॥

के पुनस्ते एकादशेत्याह-

पंचेव आशुपुवी, चरिया मिज्जा वहे य रोगे य ।

तखफास जल्लमेव य, इकास वेयणिजमि ॥ ७८ ॥

पञ्चैव पञ्चसंख्या एव, ते च प्रकारान्तरेणपि स्फुरित्यह- 'आतुपुव्यो' परिपाठ्या, क्षुत्पिपासाशीतोष्णदंशकमशकाऽऽख्या इति भावः । चर्या शय्या वषष्ठ रोगश्च तृणस्पर्शो जल एव च इत्यमी एकादश वेदनीयकर्मण्युदयवति परीयहा भवन्तीति शेषः, इति गाथाऽर्थः ॥ ७८ ॥

सम्प्रति पुरुषसमवतारमाह-

बावीसं बायरसं-पराए चउदस य सुहुमरागमि ।

छउमत्तवीयाराए, चउदस इकारस निणमि ॥ ७९ ॥

'द्वाविंशतिः' द्वाविंशतिसंख्याः प्रकृतापरिपहः 'बायरसंपरये' बादरसम्परायनामि गुणस्थाने । किमुक्तं भवति ?-बादरसम्परायं यावत्सर्वेऽपि परीयहाः सम्भवन्ति, चतुर्दश चतुर्दशसंख्याः, चः पूरणे, स्वमसंपराये, स्वमसम्परायनामि गुणस्थाने । 'सप्तानां' चारित्रमोहनीयप्रतिब-जानां, दर्शनमोहनीयप्रतिबद्धस्य कैकस्य तत्राऽऽसम्भवमिति भावः । 'छउमत्तवीयारागे' छउमत्तवीयारागनामि गुणस्थाने, 'चतुर्दश' उक्तरूपा एव, 'एकादश' एकादशसंख्याः जिने केवलानि, वेदनीयप्रतिबजानां छुदानीनामेव तत्र भावाद्, इति गाथाऽर्थः ॥ ७९ ॥

अनुना अघ्यासनामाह-

एसखमणेसणिज्जे, तिणइ अगगहणमोयण नयारं ।

अहिभासण बोद्धव्वा, फासुप सद्दुज्जुसुत्तारं ॥ ८० ॥

एष्यत इत्येषणम्-एषणायुज्जम्, अनेवणीयं तद्विपरीतं, सो-पस्कारत्वाद्यदक्षाऽऽदि तस्य, यद्वा- सुपां सुगो भवन्ति । इति न्यायादिपरीयस्य अनेवणीयस्य च, (अगगहणमोयण णि) अग्रहणम्-अनुपादानं, 'प्राणाम्' अर्थीक्षेमस-क्षप्रव्यवहाराणां नयानां मतेनाध्यासना बोद्धव्येति सम्बन्धः । अमी हि स्थूलदर्शिनः बुभुक्षाऽदिसहनमज्ञाऽविपरिहाराः अकर्मव्येच्छन्ति । (फासुग सद्दुज्जुसुत्तारं णि) शब्द

यानां त्रयाणांमुद्रस्वरूपं च मतेन प्राप्तुकमश्नाऽऽदि, उपल-
क्षणत्वात् कल्प्यं च युक्तं तां भुजानस्याप्यध्यासनेति प्रकम् ।
ते हि भावप्रधानतया भावाध्यासनामेव मन्यन्ते, सा च ना
भुजानस्यैव, किं तु शास्त्रानुसारिप्रवृत्त्या समताऽवस्थित-
स्य प्राप्तुकमेषणीयं च धर्मपूर्वहनार्थं भुजानस्यापीति गा-
थाऽर्थः ॥ ८० ॥

सम्प्रति नयद्वारमाह-

जं पप्य नेगमनश्रो, परीसहो वेयशा य दुण्हं तु ।

वेयण पडुच्च जीवे, उज्जुमुञ्जो सदस्स पुण आया ॥ ८१ ॥

'यद्' वस्तु गिरिनिर्भरजलाऽऽदि 'प्राप्य' आवाद्य बुद्धा-
दिपरिपट्टा उपपद्यन्ते नैगमो नैगमनयो. यस्मादनिन्याभिम-
न्मन्धात् तत्परीपह इति, वक्षीति शेषः । स होयं मन्यते-यदि
तत् बुद्धाद्युपादकं वस्तु न भवेत्तदा बुद्धावय एव न स्युः,
तद्भावाच्च किं केन सखत इति परीपहभावात् एव स्यात्,
तत्तत्तद्भावभावितात् परीपहस्य तत् प्रधानमिति तदेव
परीपहः । प्रथमोपादककाष्ठप्रकथयन् । आह नैकगमत्वा
नैगमस्य कथमेककृतेव परीपहाणिमहोक्ताः । उच्यते-श-
शाखत्वादस्य न सर्वभेदाभिधानं शक्यमिति कश्चिद्वय कथ-
यितुमर्हति । एवं शेषनयव्यति यथोक्तं शास्त्राणां आचर्यमिति ।
वस्तुनां 'बुद्धादिजनिता अस्मान्बुद्धना, चशब्दानुपादकं
च परीपहः' इत्याशयः । 'द्वयानुसृत्य सखद्वयवद्वयानु-
सृतमतेनिति मन्यते' अयं चानयोरभिप्रायः-यदि तावद्विरि-
निर्भरजलाः दिव्यदादिबुद्धनाजनकत्वेन परीपहः, कथमिव बु-
द्धादिबुद्धना न परीपहो. निरुपचारितं परीपहान् इति परीपह-
लक्षणं बुद्धनाया एव सम्भारितं, उपचरितं तु गिरिनिर्भरज-
लाऽऽदी, ताविकवस्तुनिषेधनञ्चापचार इति नदनायै त-
स्याप्यभाव एव स्यात् । 'वेदानां' बुद्धाद्यनुभवाऽऽत्मिकां 'प्र-
नीत्य' आश्रित्य जीवे परीपह इति श्रुत्युक्तः मन्यन् इती-
हापि मन्यते । अयमस्याऽऽशयः-सति हि निरुपचारितलक्ष-
णाभितेऽपि परीपहे स एव परीपहोऽस्तु, किमुपचारित-
कल्पनाया ? , ततो निरुपचारितलक्षणयोगाद्वेदेनैव परीपहः,
सा च जीवधर्मत्वाजीवोनाजीव इति वेदानां प्रनीत्य जीवे
परीपह उच्यते, न तु पूर्वोपायिनाजीवोऽपीति, 'शब्दस्य'
इति शब्दाऽऽश्रयतयस्य साम्प्रतमभिहित्वेदमनुभूतभेदतत्त्व-
कल्पस्य मतेनाऽऽत्मा जीवः, परीपह इति प्रकम् । पुनःशब्दो
विशेषं धोतयति. विशेषश्च परीपहोऽप्युक्तस्तम्, अयं ह्युपयो-
गप्रधानः, उपायोगश्चाऽऽत्मन एवेति परीपहोऽप्युक्त आरम्भेव
परीपह इति मन्यते इति गाथाऽर्थः ॥ ८१ ॥

इदानीं वर्तनाद्वारमाह-

वीसं उकोसपप, वटंति जहञ्जश्रो हवइ एगो ।

सीउसिण चरियं निसी-दिया य जुमवं न वटंति ॥ ८२ ॥

विशतिः उच्छ्रष्टपदे चित्त्यमाने परीपहाः वर्तन्ते. युगप-
देकत्र प्राणिलीति मन्यते । 'जहञ्जतः' जहन्त्यपदमाश्रित्य
भवेदेकः परीपहः, ननुच्छ्रष्टपदे द्वाविशतिरपि किं नैकत्र व-
र्तन्त इत्याह (सीउसिण ति) शीतोष्णौ चर्यानिदेषिकयो
च 'युगपत्' एककालं 'न वर्तते' न भवतः, परस्परं प-
दिद्वारविशतिलक्षणत्वादीनां, तथाहि-न शीतोष्णौ न चो-
ष्णौ शीतो न चर्यायां नैवेधिकी नैवेधिक्या वा चर्यत्यतो यौ-

गपधेनामीपामेकतासम्भवाच्चाकृष्टतोऽपि द्वाविशतिरिति ।
आह-नैवेधिकीवक्तव्यं शक्यंऽपि न चर्याया विवक्ष्यते, उच्य-
ते । निरोधवाचाऽऽदितस्त्वङ्गीकृताऽऽवेरपि तत्र सम्भवाविष-
यिकी तु स्वाध्यायाऽऽदीनां भूमिः, ते च प्रायः स्थिरतायामे-
वानुज्ञाता इति तस्या एव चर्याया विरोधः, इति गाथाऽर्थः ॥ ८२ ॥

कालद्वारमाह-

वासगमो अतिण्हं, मुहुत्तमंते च होइ उज्जुमुण् ।

सदस्स एगसमये, परीमहो होइ नायव्वो ॥ ८३ ॥

(वासगमो य स्ति) आर्यत्वात्पाऽऽमनः, कोऽर्थः ?-वपल-
क्षणं कालपरिमाणमाश्रित्य, परीपहो भवति इति मन्यते । चः
पूरणे 'त्रयाणां' नैगमसखद्वयवद्वयानां मतेन, ते ह्यनन्त-
रोक्तन्यायनस्तनुपादकं वस्तुपि परीपहमिच्छन्ति, तत्रैताव-
त्कालस्थितिकल्पे सम्भवत्येवम् । (मुहुत्तमंते च इति) प्र-
कृतत्वाद्मनुसृष्टं पुनर्भवति, प्रकृमात्परीपहः, श्रुत्युक्ते वा
विचार्यमाणं, स हि प्रागुक्तनीतिनां वेदानांपरीपह इति वक्तुः ।
सा चोपायागाऽऽत्मिका, उपयोगश्च- 'अनुसृष्टुता उ परं,
जागृवश्चांगा न संनीति' इति वचनात् आनसृष्टितिक एवः
'शब्दस्य' साम्प्रताऽऽदिविभेदस्य मतेनैकसमये परीपहो
भवति ज्ञातयश्च अयोदशः, स ह्युक्तनीतिनां वेदानाप्युक्त-
मात्मानमेव परीपहे भवति, स चैतस्य परीयाऽऽत्मकतया प्र-
तिनयमस्याप्य एव भवतीति समयमेतन्मतेन परीपहो
युक्तः । इति गाथाऽर्थः ॥ ८३ ॥

'वर्षाप्रतः त्रयाणां परीपह' इति यदुक्तं, तदेव दृष्टा-
न्तेन द्रष्टव्यमाह-

कंइ अभत्तंछेदो, अच्छीणे वेयशा तथा कुच्छी ।

कामे सासं च जरं, अहिआमे मत्त वाससए ॥ ८४ ॥

(कण्डू) कण्डूतिम् : अभत्तंछेदं : भक्तार्थवचनम् ; अ-
क्षणाः । लांचनयोः वेदानां दुःखानुभवेः सर्वत्र द्वितीयार्थे
प्रथमाः तथेति समुच्चयेः (कुच्छी ति) सुख्यस्यायात् कुच्यो-
वेदानां-शलाऽऽदिरूपां काशं श्वासे च ज्वरं' अयमपि प्रती-
तमेव । अध्यासन्' इति अधिषाहन्, सयं वर्षशतानि याव-
त् । अनन्तं तु मनःकुमारचक्रवर्तबुद्धादहरणं स्मिन्तः स हि महा-
त्मा मनःकुमारचक्रवर्ती शक्यप्रशोऽसहन्तममाथातामर-
द्वयनिवेदिनशरीरविहङ्गितरुणवैद्यगम्यवासनः पटप्रान्तावलस-
द्युवदभिलमपि राज्यमपहावायुपुनपनवीक्षः प्रसिद्धमभि-
नवाभिनयप्रवर्द्धमानसंयोगं मनुककृत्यैव यथापलब्ध्याश्र-
पानोपगमिन्प्राणबुधितनन्तरोक्तमसंदिग्धकण्डूदिवेदनावि-
धुतिनशरीरोऽपि संयमाच्च मनोपदिशन्सखचाल. पुनस्तत्त-
त्त्वपरीक्षणोऽस्यातमिषयुर्वेदनामपदिशन्सखचाल. पुनस्तत्त-
त्त्वपरीक्षणोऽस्यातमिषयुर्वेदनामपदिशन्सखचाल. पुनस्तत्त-
माहमुत्पवयवञ्च तनुपुनः " पुत्रिय कडाणं कम्मारे वेयइ-
ण" इत्यादि संयोगोपादकमात्रमवयवः प्रकल्पन् स्वयमाग-
त्य शक्योऽभिबन्दिन्त उपमुहिनञ्च । इति गाथाऽर्थः ॥ ८४ ॥

सम्प्रति क परीपह इति क्षेत्रविपयप्रश्नप्रतिवचनमाह-

लोए संधारम्मि य, परीसहा जाव उज्जुमुनाश्रो ।

तिण्हं सदनयाणं, परीसहा होइ अचाणे ॥ ८५ ॥

लोकं संस्तारो क परीपहाः (जाव उज्जुमुनाश्रो स्ति)
सुखतया श्रुत्युक्तं सवत्, आस्य च पूर्वोदस्य सूचक-
त्वाविशुद्धनैगमस्य मतेन लोकं परीपहाः, नत्सहिण्यु-

यतिनिवासभूतक्षेत्रस्यापि चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकालयान्तर-
त्वात्, इत्यर्थमपि च व्यवहारदर्शनात्, एवमुत्तरीयान्तरेऽपि वि-
शुद्धविशुद्धनरतद्देशोपेक्षया तिर्यगुलोकजम्बुद्वीपभरतवर्षि-
णाद्विपादसीपुत्रोपाध्यायऽपि तु भावनीयं, यावदन्त्यन्तविशुद्ध-
नरमैगमस्य यत्रोपाध्वैकदेशे अमीयां सोढा यतिस्तपामी
इति, एवं व्यवस्थास्यापि, लोकव्यवहारपरत्वादस्य, लोके
च नेह बसति प्रोषित इति व्यवहारदर्शनात्, सङ्ग्रहस्य सं-
स्कारके परीयहाः, स हि संयुक्तातीति संग्रह इति निरुक्ति-
घशालं सङ्ग्रहोपलक्षितमेवाऽऽधारं मन्यते, संस्तरक एव च
यतिशरीरप्रदेशः संयुहते न पुनरुपाध्वैकदेशाऽऽदिगिति सं-
स्तरक एवास्य परीयहाः, अमुत्सृज्य तु येष्वकाशप्रदेशे-
ष्वान्ताऽवगाढस्तेष्वेव परीयहाः, संस्तरकाऽऽदिप्रदेशानां
तदनुमितिं व्यासृज्य, तत्रावस्थानाभावात्, अत्राणां शब्द-
नयानां परीयहा भवति आत्मनि. स्वात्मनि व्यवस्थितत्वात्
वेत्ये. तथाहि-सर्वे वरतु स्याऽऽत्मनि व्यवसितुते स्यात्
यथा चैतन्यं जीवं. आह-किमयं नयैव्याख्या?, निषिद्धा
ह्यसौ। यदुक्तम्-“एतिषि पुद्गलं समोपार्ये” इति। उच्यते-
हृदिवादीन्द्रुतत्वादस्य न दोषः। तथा च प्रागुक्तम्-“कम्म-
पवायपुत्रे” इत्यादि। हृदिवादे हि नयैव्याख्येत्यत्रापि तथैवा
भिधानम्। इति गार्थार्थः ॥ ८५ ॥

इदानीमुद्देशाऽऽदिश्रवणमल्पवक्तव्य-
मित्येकगाथया गदियुक्ताह-

उद्देशो गुरुवपणं, पुच्छा सीसस्स उ सुणेयव्वा ।

निद्देशो पुण्णिमे खलु, वावीसं सुतफासे य ॥ ८६ ॥

उद्दिश्यत इति उद्देशः, क इत्याह-गुरुवचनम् गुरोः विष-
यिनाथेसामान्याऽभिधायकं वचो. यथा प्रस्तुतमेव (इह
खलु वावीसं परीसह सि) । पुच्छा शिष्यस्य तु ‘गुरुहिदा-
र्षविशेषपञ्चासांविनेयस्य, तु पुनः. प्रमाद्वचनम् ‘सुणि-
तव्या’ ज्ञानव्या। यथा- (कुरे खलु ते वावीसं परीसाह ?
इति) निर्देशश्चेति निर्देशः-पुनः इमे खलु द्वाविंशतिः, परी-
यहा इति गम्यते, अनेन च शिष्यप्रश्नानन्तरं गुरोर्निवेचनं
निर्देश इत्यथोदुक्तं भवति, अत्र वैवमुदाहरणद्वारेणा-
भिधानं पूर्वोपाध्वैकदेशादहण्यद्वयसंनार्थं वैविध्यव्यापनार्थं
चेति किञ्चिन्मृगगाथाऽर्थः ॥ ८६ ॥

इत्थं ‘कुतः’ इत्यादि द्वादशद्वारवर्णनावचसितो नामनि-
पञ्चनिलेषु, सम्प्रति ‘स्वस्पर्शः’ इति चरमद्वारस्य सूत्रा-
ऽऽलापकनिरपञ्चनिलस्य चावसरः, तन्नामं सूत्रे सति भ-
वती ते सूत्रानुगेन सूत्रसुधारणीयम्। तच्चैवम्-

सुपं मे आउसंतेणं भगवया एवमक्खायं-इह खलु
वावीसं परीसाह समणेण भगवया महावीर्यं कासवेणं
यवेइया, जे भिक्खु सुच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खा-
यरियाए परिवयंतो पुढो नो विनिहमेज्जा ।

श्रुतम् आक्रान्तिमवधारितमिति यावत्। (मे) मया ‘आ-
शुभम्’ इति शिष्याऽऽमन्त्रणं, कः कमेन्माह-‘सुधमेस्वामी
जम्बुस्वामिनं, किं तत् श्रुतमित्याह-तेनेति भिज्जगत्प-
त्तिनं ‘भगवता’ अष्टमहाप्रातिहार्यैरुपसमस्यैभ्योऽऽ-
दिदुक्केन. एवातिर्यमुना चरममव्यनयनेन ‘आख्यातं’
१६१

सकलजन्तुमायाऽभिध्यात्वा कथितम्। उक्तं च-“देवा देवी
नरा नारी. शूराश्चापि शूचरीम्। तिर्यञ्चोऽपि हि तैर-
र्था, मेनिरे भगवद्विरम् ॥ १ ॥” किमत आह-इहेति
लोकं प्रवचनं वा ‘खलुः’ वाक्यालङ्कार, अवधारणं वा,
तत् इहेव जितप्रवचन एव द्वाविंशतिः परीयहाः, सन्ती-
ति गम्यते। अत्र च श्रुतमित्यनेनावधारणमिधाध्याना स्व-
मवधारितमेव अन्यस्य प्रतिपादनीयमित्याह, अन्यथाऽभि-
धाने प्रयुतापायसम्भावात्। उक्तं च-“किं एसो पावयरं,
सम्मं अण्हिगयधम्मसम्भावो। अणं कुदेसणए, कट्टररा-
यम्म पाइइ ॥ १ ॥” इति। मयन्त्यनेनार्थतोऽनन्तराऽऽग-
मत्वमाह-भगवत्त्वेन च वक्तुः केवलज्ञानाऽऽदिगुणवत्स-
त्वेन प्रकृतवचसः प्रामाण्यं क्वापयितुं वक्तुः प्रामाण्यमा-
ह-वक्तुप्रामाण्यमेव हि वचनप्रामाण्ये नुसिद्धम्। यदुक्तम्-
“वक्तुप्रामाण्यमेव शब्दे दर्पणसकृत्कान्तं सुखमिवापन्नार-
द्विधीयते।” तेनेति च गुणवत्प्रसिद्धयभिधानेन प्र-
स्तुताध्ययनस्य प्रामाण्यनिश्चयमाहः संदिग्धे हि वक्तुशुल-
त्वे वचसोऽपि प्रामाण्ये संदिग्धेनेति, समुदायेन तु आ-
त्मौद्यत्यपरिहारेण गुरुगुणप्रभावनापरिरेव विनेयेभ्यो देशना
विधेया, एतद् भक्तिपरिणामं च विद्याऽऽदिरपि फलवतिः।
यदुक्तम्-“आययिमसिगए-स विज्जा मंता य सिउम्मेति।”
अथवा-“आउसंतेणं ति” भगवद्विशेषणम्, आयुष्मन्ता भ-
गवता; विरजीविनत्यर्थः मङ्गलवचनमेतत्। यद्वा-आयु-
ष्मतेति पराश्रयभूत्यादिना प्रशस्तमायुषोरयना, न तु मुक्ति-
मवाप्त्याऽपि तीर्थनिकाराऽऽदिदेशान्तरनिरासाऽप्यनेन। यथा-
व्यते कैश्चित्-“ज्ञानिनो धर्मेतीर्थस्य, कर्ताः परमं पदम्।
गन्ताऽऽगच्छन्ति भूयोऽपि, यवं तीर्थनिकारतः ॥ १ ॥”
एवं हि अनुमूलितनिःशेषरताऽदिदेशान्तरवचसोऽप्रामा-
ण्यमेव स्यात्, निःशेषान्मूलने हि रागाऽऽदीनां कुतः पुन-
रिह्याऽऽगमनसम्भव इति। यत्ति वा-‘आवसंतेणं ति’ मये-
त्यस्य विशेषणं, तत् आङ्गिति-गुरुदेशितमयोदाया वसता,
अनेन तत्त्वतो गुरुमयोदायित्वरूपत्वाद् गुरुकुलवासस्य त-
द्विधानमर्थेन उक्तं, ज्ञानाऽऽदिहेतुत्वात्तस्य। उक्तं च-“साण-
हस होह भग्गी, थिरयरतो रंसणे चरिणे य। यच्चा आचक-
हाए, गुरुकुलवासं न सुंसेति ॥ १ ॥” अथवा-(आसुसंते-
णं) आसुश्रुता भगवत्प्राद्वारिणं भक्तिः कनलसुयाऽऽदि-
ना स्पृशता। अनेनैतदाह-अपिगतसमस्तयास्त्रेणापि गुरुवि-
श्रामणाऽऽदिविनयकृत्यं न मोक्षम्व्यम्। उक्तं हि-“जहाऽऽहि-
अग्गी जलणं नमंने. णाणाहुंमेतपयादितिलं” एवाऽऽवि-
रयं उवविट्टएज्जा. अणेतणाणंभगवतोऽपि संतो ॥१॥” इति।
यद्वा-(आउसंतेणं ति) प्राकृतत्वेन निष्कम्पस्यादाशुप-
मणेन अवलविधिमयदिद्या गुरुकृत् सेवमानेन, अनेनाप्ये-
ताह-विधिनेवाचितदेशस्थेन गुरुसकाशात् धीनयं, न तु
यथाकथञ्चित्, गुरुविनयमीत्या गुरुपरेदुनित्येभ्यो वा स-
काशात्। यथोच्यते-“परिसुद्धिपाण पासे, सुखेह सो विण-
यपरिमंसी” इति। यदुक्तं भगवता आख्यातं द्वाविंशतिः प-
रीयहाः सन्तीति, तत्र किं भगवता अग्रतः पुरुषविशेषा-
द्वोपेक्षयाऽऽगमात् स्वतो वा अमी भगवताः, इत्याह-भ्रमणेन
भगवता महावीरेण काश्यपेन (पवेइय सि) सूत्रत्वात्
प्रब्रिताः, तत्र आभ्यतीति भ्रमणः-तपस्वी, तेन, न तु

“ज्ञानमप्रतिषेधस्य, वैराग्यं च जगत्पतेः । ऐश्वर्यं चैव धर्म-
श्च, सहस्रैर्लक्षं चतुष्टयम् ॥ १ ॥” इति कणादाऽऽदिपरिक-
रिपतसहाशिवचनः । ऽदितिलेखेन, तस्य द्वाऽदिवर्गद्वय-
नथाविधप्रत्यक्षाभावेनाऽऽप्यन्तान्योगात् । उक्तं च—“वयसं
न कायजैता-प्रवेणाय यो अणुविद्युत्स्यस्य । गणमिमं
य नो हेतुः, सत्यं अनाऽऽगमो कद्वयः ? ॥ १ ॥” भगवन्ति
च समप्रज्ञानैर्यथाऽदिसूचकं सर्वज्ञतायुगयोगित्वमाह ।
तथा च यत् कैश्चिदुच्यते—“हेयोपादेयत्वस्य, साधो-
पायस्य वेदकः । यः प्रमाणमसाविष्टो, न तु सर्वस्य वेद-
कः ॥ १ ॥” इति, तद् व्युत्सर्गं भवति, असर्वज्ञो हि न य-
थावत्सोपायहेयोपादेयत्वविज्ञयति, प्रातिप्राणि भिन्ना हि
मावातासुयोगशक्तयः, न च कोऽपि कस्यापि कथमपि कथा-
प्युपयोगिनि कथं सोपायहेयोपादेयत्ववेदं सर्वज्ञतां वि-
ना सम्भवतीति, महावीर्येणैव शक्त्यान्तान्ता चरमनीय-
कोणे, ‘कायपते’ कायपतेऽपि, अनेन च नियन्त्रे-
शकालकुलाभिर्याता सकलदेशकालकलाप्याविपुरुषा-
नित्यकरणं कृतं भवति । तदा हि सर्वस्यैकवादप्रमाणता-
नाऽपि व्याख्येयमित्यादिर्विभागाभावेन आख्यातस्यैवात-
म्येव इति, प्रविष्टिताः प्रकल्पेण स्वयं साक्षात्कारित्वलगे-
न ज्ञाता, अनेन बुद्धिस्पर्शविधिरिच्छादिवाहः परिक्षिता-
भवति, स्वयन्साक्षात्कारादि प्रतीपदृष्टान्त्वपुरुषवद्
व्यतीतदृष्टद्विधैर्माऽपि कथं कञ्चनार्थं परिच्छेत्तुं क्षमः
स्यात् ? । एवं चैतदुक्तं भवति-नाम्नः पुरुषार्थेष्वपान्तेऽ-
वगतान्, स्वयं सम्मुखसाक्षात्कारित्वः, नाप्यधीन्येवाऽऽगमात्,
तस्यैवात्ममत्वात्, अपौरुषेयत्वं ज्ञानमस्य स्वरूपात्मम-
येत्यव्यापनैर्लक्ष्यं वा ? , न च यद् स्वरूपापेक्षं तदा तालादि-
कणवशात्परिवेष्टित्वस्य स्वदोषलक्षणमङ्गः न चाऽऽवृत्तत्वात्
नालम्बन इति वाच्यं, तस्य सत्यता नियतं प्रावरणस्या-
किञ्चकलान्, किञ्चकलस्य वा कथञ्चिदनित्यत्वमङ्गः, अ-
यमप्यप्रत्यायनात्मनः, एवं कृतसंज्ञता बालाऽऽदयोऽपि त-
तोऽर्थं प्रतिपद्यन्ति नार्थोक्त्याऽऽगमनमम्व इति । ते च
कौटुह्याह यातिनि पर्यवहन् ‘मिषु’ उक्तैरिहकः,
‘ध्रुवा’ आकर्षणं, मुष्टान्तक इति गम्यते । ‘प्राच्या’ यथा-
वदबुद्ध्या, ‘जित्वा’ पुनः पुनर्यथासंख्यं पर्यवतान् कृत्या
‘अभिवृष्य’ सर्वथा तत्सामर्थ्यमुपहृत्य, मितांश्यां वि-
हितकिञ्चनैव मिश्रवर्गः, तया ‘परिव्रजन्’ समन्ताद्ग-
हन् स्तूष्ट आल्लिष्टः, प्रकामागरीपरिहरन्, ‘नो’ भवे, ‘वि-
निर्हृत्य’ विविधैः प्रकृतिः संयमशान्तोपायानेन विनाशं
प्राप्नुयान् । पठन्ति च—‘मिक्षापरियाय परिच्येयतो लि’
‘मिक्षावर्षायां-मिक्षाऽऽतं पर्यव्रजन्, उद्दिश्ये हि मिक्षा-
ऽऽतं प्रायः पर्यवहः । उक्तं हि—“मिक्षापरियाय वावीसं
परीसहो उद्दिशन्ति ।” इति, शेषं प्राग्वत् । इत्युक्त उद्देशः ।

एच्छामाह—

कपरे ते खलु वावीसं परीसहो तमोर्णं भगवया महा-
वीर्यं कासवेर्णं पवेइया, जे भिक्खुं सुखा नचा जिवा
अभिभूय भिक्षायरियाय परिच्येयतो पुट्ठो नो विनिहयेज्जा ।
(कपरे) किं नामानः ‘ते’ अनन्तरम्पवेइयाः ‘खलु,’
बाष्पलक्ष्णैः, शेषं प्राग्वदिति ।

निर्देशमाह—

इमे खलु ते वावीसं परीसहो तमोर्णं भगवया महावीर्यं
कासवेर्णं पवेइया, जे भिक्खुं सुखा नचा जिवा अभिभूय
भिक्षायरियाय परिच्येयतो पुट्ठो नो विनिहयेज्जा ।

‘इमे’ अनन्तरं वचनमाणात्वाद् इति विपरिचर्मान्ततया
प्रत्यक्षा इमे ‘ते’ इति । ये त्वया पुष्टाः, शेषं पूर्ववत् ॥

तं जहा-दिर्निष्ठापरीसहे १, पिवासापरीसहे २, सी-
यपरीसहे ३, उमिणपरीसहे ४, दसमसगपरीसहे ५, अ-
चेलपरीसहे ६, अरुडपरीसहे ७, इत्थीपरीसहे ८, च-
रियापरीसहे ९, निमीहिपापरीसहे १०, सिजापरीसहे ११,
अकोसपरीसहे १२, वहपरीसहे १३, जायसापरीसहे १४,
अलाभपरीसहे १५, रोगपरीसहे १६, तण्णफासपरीसहे १७,
जल्लपरीसहे १८, सहापुरकापरीसहे १९, पमापरीसहे
२०, अन्नापरीसहे २१, सम्मत्तपरीसहे २२ ।

तथाध्यावाहस्योपन्यासाथः, दिग्निष्ठापरीसहः १, पिपा-
मापरीसहः २, शान्तपरीसहः ३, उच्छपरीसहः ४, दशमश-
कपरीसहः ५, अचलपरीसहः ६, अग्निपरीसहः ७, क्षीप-
रीसहः ८, चयपरीसहः ९, नैपयिकीपरीसहः १०, शय्या-
परीसहः ११, आतोशरीसहः १२, वधपरीसहः १३, याच-
नापरीसहः १४, अलाभपरीसहः १५, रोगपरीसहः १६, तण-
क्षपरीसहः १७, जल्लपरीसहः १८, सहापुरकापरीसहः
१९, प्रज्ञापरीसहः २०, अज्ञानपरीसहः २१, दशरूपपरीसहः
२२ । इह च—‘विर्णिच्छित्ति’ इतिवचनेन पुरुषोच्यते, ‘संवा-
स्यन्त्याहुल्लवहेतुप्यसंयममर्भकतया आहारापरिपाकाऽऽ-
दिवाञ्छाविवर्तनं परीति-समप्रकारं समुत्त इति परीसहः
दिग्निष्ठापरीसहः १, एवं पालुमांश्च पिपासा, जैव परीसहः
पिपासापरीसहः २, ‘इहैक’ गतावित्यस्य गन्त्यर्थ-वार्तकतैरि-
हः, ततोऽं “प्रथमूर्तिरुत्तरीयोऽयः” (पा० १-१-२४) इति
संप्रसारणे स्पष्टोवाक्किञ्चाच्च “स्वाऽऽपेक्षे” (पा० ८-२-७)
इति न्यायाभेदे शान्तं शिश्राः रूपीः । तदेव परीसहः शी-
तपरीसहः ३, ‘उप’ इति इत्यस्यैवऽऽदिकप्रत्यया-
न्तस्य उष्णं निर्वादाऽदित्यापाऽऽगमः तदेव पायसहः उ-
ष्णपरीसहः ४, दशमूर्ति दंशाः पचाऽदित्यादृष्टः मार-
यितुं शक्नुवन्ति मशकाः, दंशाश्च मशकाश्च दंशमशकाः,
शूकाऽऽऽपलक्षणे चैतत् । त एवं परीसहः दशमशकप-
रीसहः ५, ‘अचलं’ वेलाभावेन जिनकलिकाऽऽदित्याय, अच्ये-
यां तु भिन्नमहानृत्यं च चेत्यमप्यवलम्बेव, अक्काशाला-
ऽदिवत्, तदेव परीसहऽचेलपरीसहः ६, रमणे रीतिः सं-
यमवधया धृतिः, तद्विपरीता स्वर्गतिः, जैव परीसहः अग्नि-
परीसहः ७, स्याद्यनेन स्मृत्यनेनैव ऋतिरित्याद्य ऋतिरिह
सैव तद्वत्तदगतेन तुर्गातिभ्रमेक्षिताऽऽकारविलाकनेऽपि—
“तयमधिगम्याम्यंस्व-स्तव्यविधाशिश्रादयः सुदुरन्ध्रम् ।
कुचनयनजनवदन्तो-कसृच्छित्तो मम्यन्ते रूपम् ॥ १ ॥”

तथा—

“निष्ठोविनं तुण्णस-त्थवरसं पियति मोहितः प्रसभम् ।
कुचजनपरिधायं, नेच्छत्ति तमोहितां भजते ॥ २ ॥”

इत्यादिभावनाताऽभिधास्यमाननीतिश्च परिषद्ग्रामाण्यवा-
परीषदः स्त्रीपरीषदः ८, चण्डे चर्या प्राप्ताद्युपमा विहरणाऽ-
मिका, सैव परीषदः चर्यापरीषदः ६, निषेधेन निषेधः पापक-
र्माणां गमनाऽऽदिक्रियायाश्च समर्थो जनमस्या नैषेधिकी-संशान-
नाऽदिका स्वाध्यायाऽऽदिभूमिः निषेधेति यावत्, सैव परीषदो
नैषेधिकीपरीषदः १०, तथा-शरतेऽस्याभिनि शय्या उपाश्रयः ।
सैव परीषदः शय्यापरीषदः ११, आक्रोशनाक्रोशः अत्यन्तभा-
षाऽभ्युत्थानः, स एव परीषदः आक्रोशपरीषदः १२, हननं वध-
स्ताडनं, स एव परीषदो वधपरीषदः १३, याचनं याच्ना, प्राधने-
त्यर्थः, सैव परीषदो याच्नापरीषदः १४, लभनं लाभो न लाभो-
लाभः अभिलषितविययाप्रसिः स एव परीषदः अलामपरी-
षदः १५, रोगः कुष्ठऽदिरूपः स परीषदो रोगपरीषदः १६, तर-
न्तीति तुल्यानि, औषाऽदिको नक्तुऽस्त्वर्थे च, तेषां स्पर्शः तु-
लास्पर्शः, स एव परीषदश्चुल्लस्पर्शपरीषदः १७, ज्ञात इति मलः,
स एव परीषदो ज्ञानपरीषदः १८, सत्कारो वस्त्राऽदितिभिः पू-
जनं पुरस्कारः अभ्युत्थानाऽस्तनऽतिसम्प्राप्तम् । यद्वा-स-
कलैवाभ्युत्थानाभिवादान्नाताऽदिरुपा प्रतिपत्तिरह सत्का-
रस्तेन पुरस्कारेण सत्कारपुरस्कारः, तत्सत्त्वावेव स एव
वा परीषदः उत्तमपुरस्कारपरीषदः १९, प्रह्लापरीषदः अ-
ज्ञानपरीषदश्च प्रागुपनिषत्तैः, नवरं प्रशायतेऽनया व-
स्तुनस्वमिति प्रह्ला, स्वयं विमर्शरूपको वस्तुपरिच्छेदः, तथा
ज्ञायते वस्तुतत्त्वमनेनेति ज्ञाने, सामान्येन मत्यादि, तदभा-
सोऽज्ञानम् २०-२१, दर्शनं सम्प्रदर्शनं तद्वचनक्रियाः दिवादिना
विचित्रमनश्चरणैऽपि सम्पृक्तं परिवर्तमानां-निश्चलजित्तया
धार्यमाणं परीषदो दर्शनपरीषदः । यद्वा-दर्शनशब्देन दर्शन-
व्याप्तौऽहर्निदिकाऽऽधुमिकफलागुलम्भादिविह युक्तं,
ततः स एव परीषदो दर्शनपरीषदः २२, इत्यर्थे नामतः परी-
षदानभिधाय तान्वयं स्वरूपतोऽभिहितव्यः सम्प्रदायमाह-

परीसहाणं पविमर्त्ता, कासवेण पवेइया ।

तं मे उदाहरिस्सामि, आणुपुण्ड्रि सुणेह मे ॥ १ ॥

‘परीषहाणाम्’ अन्तर्गतानामानां पविमर्त्ताः ‘प्रकथे-
ण स्वरूपसम्प्रदांभावावलक्षणं विभागः-पृथक्का’ काश्य-
पेन ‘काश्यपांग्रेण, महावीरेणेति यावत् । ‘प्रवेदिता’ प्रक-
रिति ‘तामिति’ काश्यपप्रकृतिनां परीषदप्रविमर्त्ता (अ-
हिति भयनात्, उदाहरित्व्यामि प्रतिपादित्विण्याम्, ‘आनु-
पुण्ड्र्य’ कथं शृणुन (मे) अम प्रकमात्पुद्गाहनत्, शिष्याऽऽ-
द्वरत्वापत्तार्थं च काश्यपेन प्रवेदितेति वचनम् । इति सूत्र-
ार्थः ॥ १ ॥ उत्तर २ अ० ।

संस्तव्ययनार्थोपसंहारमाह-

पूप् परीसहा सवेण, कासवेण पवेइया ।

जे भिक्खु न विहसेजा, पुटो केण्डु कण्डु ॥ ४६ ॥

‘पते’ अन्तरमुपदर्शितस्वरूपाः, ‘परीषदाः’ सुशब्दः ‘सवे’
ह्रादिशितिलेक्या अभि न तु कियन्त एव ‘काश्यपेन’ धीम-
महावीरिण ‘प्रवेदिताः’ प्रकृतिताः (अ इति) यातुकृत्यायेन
जावेति शेषः, भिक्षुर्भूतेनैव ‘विहस्येत’ पराजितः कोऽ-
र्थः-संस्तव्यात्पतेन, ‘सुष्टो’ बाधितः केनापि प्रकमात् ह्रादिश-
लेककतरेण दुर्जयैनापि परीषदेण (कण्डु इति) कुचवि-
द्वेष्टे काले वा इति सूत्रार्थः । उत्तर २ अ० ।

सुदं पिवासं दुस्सिजं, सीउएहं अरुई भयं ।

अहिपासे अण्डहिओ, देहे दुक्कलं महाफलं ॥ २९ ॥

सुचं दुःखानां, विपासां दुष्टं, दुःशय्यां विषमभ्यादिरूपां, शी-
तोष्णं प्रतीतम्, अरतिं मोहनीयोद्भवां, भयं व्याप्ताऽऽदिसु-
त्यमलितहेतुः पतत्त्वमेव अश्रयिताऽधीनमनाः सन् वेष्टे दुष्-
महाफलं, संज्वलेति वाक्यशेषः । तथा च-शरीरे सत्येतत्
दुःखं शरीरं वाऽसारां सम्प्रगतिस्त्वमानं च मोक्षफलमेवेदम्,
इति सूत्रार्थः । दश० ८ अ० । ३७० । स्था० ।

अथ बन्धस्थानात्याश्रित्य परीषदान् विचारयन्माह-

सत्तविहवंचगस्स णं भंते ! कइ परीसहा पप्पता । गो-
यमा । वावीसं परीसहा पप्पता । वीसं पुण वेएइ । जी-
समयं सीयपरीसहं वेएइ नो तं समयं उत्तिणपरीसहं वेएइ,
जं समयं उत्तिणपरीसहं वेएइ नो तं समयं सीयपरीसहं
वेएइ, जं सायं चरियापरीसहं वेएइ नो तं समयं निसी-
दियापरीसहं वेएइ, जं समयं निसीदियापरीसहं वेएइ नो तं
समयं चरियापरीसहं वेएइ । अट्टविहवंचगस्स णं भंते ! कइ
परीसहा पप्पता । गोयमा । वावीसं परीसहा पप्पता । तं
जहा-जुहापरीसहे रिशापरीसहे सीयपरीसहे जाव अज्ञा-
भपरीसहे । एणं अट्टविहवंचगस्स वि । छविहवंचगस्स
णं भंते ! सरागज्जपयस्स कइ परीसहा पप्पता । गोयमा ।
चोइस परीसहा पप्पता । वारम पुण वेएइ । जं समयं सीय-
परीसहं वेएइ नो तं समयं उत्तिणपरीसहं वेएइ, जं समयं
उत्तिणपरीसहं वेएइ नो तं समयं सीयपरीसहं वेएइ ।
जं समयं चरियापरीसहं वेएइ नो तं समयं सेजापरीसहं
वेएइ, जं समयं सेजापरीसहं चव वेएइ नो तं समयं चरि-
यापरीसहं वेएइ । एकविहवंचगस्स णं भंते ! वीयारागज्ज-
मयस्स कइ परीसहा पप्पता । गोयमा । एवं जेव छवि-
हवंचगस्स । एणविहवंचगस्स णं भंते ! सज्जीभवत्थके-
वल्लिस्स कइ परीसहा पप्पता । गोयमा । एकारस परीसहा
पप्पता । नव पुण वेएइ । सेसं जहा छविहवंचगस्स । अवं-
धगस्स णं भंते ! अज्जीगभवत्थकेवल्लिस्स कइ परीसहा
पप्पता । गोयमा । एकारस परीसहा पप्पता । नव पुण वे-
एइ । जं समयं सीयपरीसहं वेएइ नो तं समयं उत्तिणप-
रीसहं वेएइ, जं समयं उत्तिणपरीसहं वेएइ नो तं समयं
सीयपरीसहं वेएइ, जं समयं चरियापरीसहं वेएइ नो तं
समयं सेजापरीसहं वेएइ, जं समयं सेजापरीसहं वेएइ नो
तं समयं चरियापरीसहं वेएइ ।

सत्तविहवंचगस्स आबुधेअंशेरकमत्तवचः । (जं समयं सी-
यपरीसहोत्तरादि) यत्र समयं शीतपरीषदं वेद्यते न त-
त्रोष्णपरीषदं, शीतोष्णयोः परस्परमन्यन्तविराधेन कदेकत्रा-
सम्भवात् । अथ यद्यपि शीतोष्णयोरैकैकं कालसम्भवस्तथा-
प्यात्यन्तिकं शीते तथाविधाप्रसिद्धौ युगपदेवैकस्य पुं-

स एकस्यां दिशि शीतमन्यस्यां चोष्णमित्येवं चयोरपि शीतोष्णपरीपहयोरस्ति सम्भवः । तैत्तरीयम्, कालकृतशीतोष्णाः ऽऽभ्यस्त्वाद्विभक्तसूक्ष्मैर्विधिव्यतिरिक्तस्य वा प्रायेण न पश्येनामभावादिति । तथा—(जं समयं चरियापरीमहमित्यदि) तत्र चर्या ग्रामाऽऽदिषु सञ्चरन्, नैवेष्टिकी च ग्रामाऽऽदिषु प्रतिपद्यमानकलाऽऽदिः स्थाप्याऽऽदितिमिच्छं शय्यातो विविक्तोपाधये गम्या नियदन्म् । एवं जानयोर्विहारावस्थानरूपत्वेन परस्परिपरीक्षावेकदा संभवः । अथ नैवेष्टिकीचक्षुष्याऽपि चर्या सह विरुद्धेति न तयोरेकदा सम्भवः, ततश्चैकोनविंशतेन परीपहाणामुक्तपैणैकदा वेदने प्राप्तिमिति । नैयम् । यतो ग्रामाऽऽदिगमनप्रवृत्तौ यत्र कश्चिदीत्सुकृपादितुषु सततपरिणाम एव विद्यमानोऽज्ञाताऽऽद्यर्थमित्येतं शय्यायां वर्तते तदाभयमप्यविरुद्धमेव, तत्रतश्चर्याया अनभासत्वादाभ्यस्य चाभ्यप्रादिति । यद्येवं नहि कथं पङ्क्तिध्वजकमाश्रित्य वक्ष्यति । (जं समयं चरियापरीमहं वेष्टो मो नं समयं सञ्जगरीसहं वेष्टेत्यादि) । अथैवेत्येव-पङ्क्तिध्वजको मोहनीयस्यापि विद्यमानकलावागमवर्षीत्सुकृपाभावेन शय्याकाले शय्यायां विद्यमाने, न तु वादररागवर्षीत्सुकृपेन विहारापरिणामाविच्छेदाच्चर्यायां मयान्तस्तदपेक्षया नयोः परस्परिविरोधाद्युपपन्नसम्भवनमज्ञाताऽप्येवं (जं समयं चरियाप्यादि) (क्षुब्धहर्षभेत्त्यादि) पङ्क्तिध्वजकस्याऽऽऽमुमीवज्जोनां बन्धकस्य सूक्ष्मसम्परायस्येत्यर्थः, एतदेवाऽऽह—(सगराद्युत्पत्त्यस्तस्यादि) सूक्ष्मलोभाणानां वेदनास्तरातोऽनुपलब्धकलायाच्छुद्धमन्तः कर्मधारयोऽस्तनस्य । (चोहसपरीसह स्ति) अष्टानां मोहनीयसम्भवानां नस्य मोहाभावनामात्राद्वा विभक्तेः शेषाश्चतुर्दश परीपहा इति । ननु सूक्ष्मसम्परायस्य चतुर्दशानामेवाभिधानात् मोहनीयसम्भवानामष्टानामसम्भव इत्युक्तं, ततश्च सामर्थ्यादनिवृत्ति-वादर्सम्परायस्य मोहनीयसम्भवानामष्टानामपि सम्भवः प्राप्तः, कथं चेत्तदुच्यते, यतो दर्शनसप्तकोपशमे वादरकायस्य दर्शनीयाद्यामावेन दर्शनपरीपहाभावस्तानामिव सम्भवे, तादृशान् । अथ दर्शनमोहनीयसत्ताऽपेक्षयाऽऽलायपीत्यत इत्यष्टावैव, ततोपशमकत्वे सूक्ष्मसम्परायस्यापि मोहनीयसत्तासङ्गात्वात् कथं नदुःशः सर्वेऽपि परीपहा न भवन्तीति, स्यादस्य समानत्वादिति । अथैवेत्येव-यस्मादर्शनसप्तकोपशमस्योपपन्नं नपुंसकवेदाऽऽद्युपशमकाले अनिवृत्तिवादर्सम्परायस्य भवति, स चाऽऽद्यपराऽऽदिव्यतिरिक्तमन्यतन्मतेन दर्शनत्रयस्य बृहति भागे उपशान्ते शेषे चानुपशान्ते एव स्यात् । नपुंसकवेदं चाऽनी तेन सहोपशमयितुमुक्तमेतत्ततश्च नपुंसकवेदोपशमावनेन अनिवृत्तिवादर्सम्परायस्य सतो दर्शनीमोहस्य प्रदेशत उद्योऽस्ति, न तु सत्त्वे, ततस्तत्त्वस्यो दर्शनपरीपहस्तस्यास्तीति । ततश्चाष्टावपि भवन्तीति, सूक्ष्मसम्परायस्य तु मोहस्तस्याप्राप्तिं न परीपहहेतुभूतः सूक्ष्माऽपि मोहनीयोद्योऽस्तीति न मोहत्रयपरीपहसंभवः ।

आह च—

“मोहनिमिषा अद्भु वि, वायररंगे परीसहा किह शु ।
किहि वा सुहृमसरागे, न हुति उवसामए सखे ॥ १ ॥”

आचार्ये आह—

“सत्तापपटुश्चिज्जे-ण बायरो जं च सावसेसमि ।

मग्निहस्मि पुरिह्णे, लग्गाइ तो दंसणस्ससि ॥ २ ॥

लम्पर एएसकम्मं, पबुब्ब सुहृमोदुमो तओ अद्भु ।

तस्स भगियान न सुहृमो, त तस्स सुहृमोदुमो वि जओ ॥ ३ ॥”

इति । यश्च सूक्ष्मसम्परायसूक्ष्मलोभाकिट्टिकानामुद्योऽनाली

परीपहहेतुलोभाहेतुकस्य परीपहस्यनाभिधानात् । पविच को-

ऽपि कथञ्चिदली स्यात्तदा तस्येहात्यन्ताल्पवर्णनाविषेष्टेति ।

(पराविहवधस्य स्ति) वेदनीयमन्धकस्येत्यर्थः । कस्य तस्ये-

त्यत आह—(बीअरागद्युत्पत्त्यस्तस्य स्ति) । उपशान्तमोह-

स्य, क्षीणमोहस्य चेत्यर्थः । (एवं चेत्यादि) । चतुर्दश

प्रश्ना ऋदश पुनर्वेदयतीत्यर्थः । शीतोष्णयोर्भयार्थाशययोश्च

परीपह वेदनादिति । भ० ८ श० ८ उ० । प्रव० १० पं० सं० ।

(त्रिनस्येकादश ११ परीपहा वेधा इति केवलयाहागवि-

न्तायामुक्ताः) द्रव्यभावपरीपहपु उदाहरणम् । एते च परी-

पहा द्विविधाः । तद्यथा—द्रव्यपरीपहा भावपरीपहाश्च । तत्र

परीपहपरीपहा नाम य इहलोकमिति न्ययनाऽऽदिषु तत्र

पराचशेनाभिसङ्गते । तत्रादाहरणं यथा—सामाधिक्ये बकट-

घान्ते इन्द्रपुत्रे इन्द्रदत्तपुत्रस्या भावपरीपहा ये संसारव्य-

वच्छेदमनमानाऽऽकुलंता स नाभिसङ्गते तैरेव वासाधि-

कारः । आ० म० १ श० । आ० सू० ।

पञ्चमि प्रकारैः क्षुब्धस्थपरीपहाः—

पंचहिं ठाणहिं छुमत्थेणं उदिमं परीसहोवसग्गे मम्मं

सहेजा, सपजा, तितिक्खेजा, अहियासेजा । तं जहा उदि-

अकम्मे खलु अयं पुरिसे उम्मपगभूए तेण मे एस पुरिसे

अकोमइ वा, अवहरइ वा, शिच्छोइइ वा, शिन्धत्थेइ वा,

वंधइ वा, रंधइ वा, छविच्छेयं कोइ वा, पमारं वा, शेइ उइवइ

वा, तत्थापडिगाहं केवलं पायपुच्छणमात्तिच्छइ वा, विच्छिइइ

वा, भिदइ वा, अवहरइ वा ॥ १ ॥ जक्खाइइ खलु अयं

पुरिसे तेण मे एस पुरिसे अकोमइ वा, तेव० जाव अवहरइ

वा ॥ २ ॥ ममं च शे तत्त्वववयणिजे कम्म उदिमं भवइ

तेण मे एस पुरिसे अकोमइ वा० जाव अवहरइ वा ॥ ३ ॥

ममं च शे मम्मं असहमाणस्स अक्खममाणस्स अनिति-

क्खमाणस्स अण्हियासेमाणस्स किम्मन्ने कजइ एगंत-

सो मे पावकम्मे कजइ ॥ ४ ॥ ममं च शे मम्मं महमा-

णस्स० जाव अहियासेमाणस्स किम्मन्ने कजइ १, एगंतसोपे

निजरा कजइ ॥ ५ ॥ इच्चएहिं पंचहिं ठाणहिं छुमत्थे

उदिमं परीसहोवसग्गे मम्मं सहेजा० जाव अहियासेजा ॥

(पंचहीत्यदि) स्फुटं, किं तु ज्ञातेन येन तत् क्षुब्धत्वात् ऽऽ-

वरणाऽऽदिधातुकिमेवतुष्टं, तत्र निवृत्तीति क्षुब्धः । सक-

पाय इत्यर्थः । उदीर्णानुवितात् परीपहोपसंगान्निहितस्वरू-

पात् सम्यक्कृतककार्याद्यनिरोधाऽऽदिता सहंत भयमावेना-

विचलनाद्भट्टं भटवत् क्षमेत, सान्त्या नितिलेन अदीनताया,

अध्यासीपरीपहाऽऽदावेनाऽऽधिक्येनास्मीनं न चलेदिति,

उदीर्णमुद्रितप्रबलं वा कर्म मिथ्यात्वमोहनीयताऽऽदियस्य स

उदीर्णकर्म, खलुवाक्याहङ्कारं, अयं प्रत्यक्षः पुरुष उन्मस-

को मदिराऽऽदिना विप्लुतचित्तः स इव उन्मसकभूतो भूत-

शब्दस्योपमानार्थः ज्ञात् उन्मसक एव वा उन्मसकभूतो भूत-

शब्दस्य प्रकृत्यर्थत्वात् । (तेख सि) उदीर्णकर्म यतोऽय-
मुन्मत्तकभूतः पुरुषस्तेन कारणेन । (मे इति) माम् एषो-
ऽयमाक्रोशति शपति, अपहसति, उपहासं करोति, अपघर्ष-
यता अपघर्षं करोति, निच्छेदयति सम्बन्धान्तरसंब-
द्धहस्ताऽऽदी प्रदीप्त्या बलात् क्षिपति निघ्नैर्नयति दुर्बलनैर्ब-
ध्नाति रज्ज्वादिना, कण्ठे कारागारप्रवेशनाऽऽदिना, छुवेः
शरीरावयवस्य हस्ताऽऽदेशेच्छं करोति, मारुप्रारम्भः प्रमारं
मृच्छाविशेषो मारुस्थानं वा तं नयति प्रापयतीति अप-
घ्रावयति मारयति, अथवा-प्रमाणं मरुणमेव । (उद्देश-
सि) उपद्रवयति उपद्रवं करोतीति । पनद्रग्रहं पात्रं, कम्ब-
लं प्रतीते, पात्रमांशुनं रजोहरणम् आक्षिपति बलात्-
हालयति । विच्छिन्नसि विच्छिन्नं करोति दूरे व्यवस्था-
पयतीत्यर्थः । अथवा वल्लभांशुच्छिन्नसि आक्षिप्यति । विशे-
षेण छिनत्ति विच्छिन्नसि, भिनत्ति पात्रं स्फोटयति, अपहरति
चोरयति, वाशब्दाः सर्वे विकल्पाधी इत्येकं परीपहाऽऽदि-
स्य हन्ता-स्थानस्थानम्, दृष्ट्वाऽऽक्रोशाऽऽदिकमिह-प्रत्य आ-
क्रोशावभाभिधानपरीपहद्वयं रूपं मन्तव्यम्, उपसर्गविवक्षायां
तु मातुष्यकप्राद्विषकाऽऽनुपसर्गरूपमिति । तथा यत्ताऽऽविष्टो
देवाधिष्ठितोऽयं तेनाऽऽक्रोशातीत्यादि द्वितीयम् । तथा अप्यं हि
प्रापयति उपसर्गकारी मिथ्यात्वाऽऽदिकमन्वेषवर्ती (ममे व गं
नि) मम पुनस्तेनैव मातुष्यकेण भवेन जन्मना वेद्यतेऽनुभू-
यते यस्यैव वेदनीयं कर्म, उदीर्णं भवत्यस्ति तेनैव मामाक्रो-
शातीत्यादि तृतीयम् । यथा एव बलिशः पापामीनत्वात् क-
रोतु नामाक्रोशनाऽऽदि मम पुनस्तदहमानस्य (किं ममे सि)
मन्त्येति निपातानां धितकार्यैः (कज्ज सि) संपद्यते, इह
चिन्तितव्यमाह- (एतान्तां सि) एकान्तेन सर्वथा पापं क-
मोऽस्ताऽऽदि क्रियते संपद्यते चतुर्थः । तथा अयं ता-
वहरह वा ॥ ३ ॥ ममे व गं तन्मवेत्येति अस्मि उद्दे-
शे भवति तेन मे एस पुरिसे ० जाव अवहरह वा ॥ ४ ॥
ममे व गं सम्मं सहमाणं खममाणं तितिकखमाणं अहि-
यासेमाणं पासिचा बहवे अमे छउमत्ता समखा निर्गंथा
उदिभे परीसहोवसगो एवं सम्मं सहस्संति ० जाव अहि-
यासिस्संति ॥ ५ ॥ इक्ष्वाणि पंचहिं ठाणोहिं केवली उ-
दिभे परीसहोवसगो सम्मं सहजां ० जाव अहिंयासेजा ।
तत्र च क्षितक्षितः पुत्रशोकाऽऽदिना, मृष्टक्षितः पुत्रजन्मा-
ऽऽदिना, दुर्घवक्षित उन्मत्त पदेति । मां व सहमानं इष्ट्वा अ-

न्वेऽपि सहिष्यन्मुमुक्षुमानुसारिवात् प्राय इतरेषाम् । ब्रूह-
“ ओ उत्तमेहि ” मग्गो, पध्मो सो दुक्करो न वेत्ताणं । आ-
यरियम्मि जयंते, तयखुक्का केण सीएज ? ” ॥ १ ॥ इति ।
(इक्ष्वाणीत्यादि) अत्राऽपि निगमनम् । शेषं सुगममिति ।
स्वा० ५ ठा० १ उ० ।

परीपहाः सोहन्त्या इत्युपदेशः-

संवुदकम्मस भिक्खुणो, जं दुक्खं पुट्ठं अत्रोहिण् ।

तं संजमओऽपचिज्जं, भरयं हेस वयंति पण्डिपा ॥ १ ॥

संवृतानि निरुद्धानि कर्माण्यनुष्ठानानि सम्यगुपायग-
र्भाणि वा मिथ्यादर्शनावरितप्रमादकषाययोगरूपाणि वा
यस्य भिक्षाः साध्याः स तथा तस्य यत् दुःखम् अन-
द्वेयं तदुपादानभूतं वा अष्टप्रकारं कर्म स्पृष्टमिति बद्धस्पृष्ट-
निकावितमित्यर्थः, तत्र अत्र “ अयोधिता ” अज्ञानतोष-
पचितं सन् संयमनां मौनीन्द्रोक्ताम् समदशरूपानुष्ठानाद-
पचीयते प्रतिक्षणं क्षयमुपयान्ति । एतदुक्तं भवति-यथा नटा-
कोदरस्थितमुद्रकं नन्दापरप्रवेशद्वारं स्रष्टाऽऽदित्यकर-
संपर्कात् प्रत्यहमपचीयते, एवं संवृताऽऽश्रवणद्वारस्य भिन्ने-
रिन्द्रिययोगकषायं प्रति सर्लान्तया संवृताऽऽत्मनः सतः
संयमानुष्ठानेन वाऽनेकमवाधानोपचितं कर्म लोपते, येन
संवृताऽऽत्मानः सन्तुष्टापिनश्च ते दिव्या त्यक्त्वा ‘ म-
रुणं ’ मरुत्सवाम्, उपलक्षणत्वात् जानिजगामरुशो-
काऽऽदिकं त्यक्त्वा मांशं व्रजन्ति परिडताः सद्य-
स्त्रिविकिनः, यदि वा-परिडताः सर्वत्र एवं वदन्ति यत्
प्रायुक्तमिति ॥ १ ॥

येऽपि च तेनैव भवेन न मोक्षमाप्नुयन्ति तानधिकृत्याऽह-

जे विअवखाहिंजोसिया, संतिअहिं सम्मं वियाहिया ।

तम्हा उट्ठुति पासहा, अदवसु कामाह रोमं ॥ २ ॥

ये महासत्त्वाः कामार्थिभिर्विधाप्यन्ते यस्तदर्थिन्यो वा का-
मिने विज्ञापयन्ति ता विज्ञापनाः क्षियन्ताभिः अनुष्टुप असे-
विताः क्षये वा-अयमायलक्ष्णमतीतास्ते सन्तीतिमुक्तेः स-
मं व्याख्याताः, अनीला अपि सन्तो यतस्ते निष्कृज्जन्तया श-
ब्दाऽऽदिषु विषयेष्वप्रतिबद्धाः सेसारादित्यन्तरेणोपात्तवर्ति-
ना भवन्ति. तस्मादूर्ध्वमिति मांशं योनिपरित्यागादूर्ध्वं यद्भ-
वति तत्परित्यज्य पूयम् । ये च कामान् रोगवद्वाधिकृत्या
“ अद्राक्षुः ” हृष्टवस्त्रे संतीर्णसमा व्याख्याताः । तथा
चोक्तम्-“ पुष्पकलाणं व रस्सं, सुराहं संसरव महिलियाणं
व । जायंता जे विरया, ते दुक्कत्कारय वं ॥ १ ॥ ” तृतीय-
पादस्य पाठान्तरं वा-“ उड्ढं निरियं अहं तथा ” ऊर्ध्वमिति
सौधर्माऽऽदिषु. (निरियमिति) निर्यकुलोके, अत्र इति-भवनप-
त्यादी. ये कामास्तान् रोगवदद्राक्षुर्न ते तीर्णकला व्याख्या-
ता इति ॥ २ ॥

पुनरुपुपदेशान्तरमाधृत्याऽह-

अम्मं वणिण्हिं आहियं, धारंती राडिणिया इहं ।

एवं परमा महज्जया, अकत्वाया उ सराड्भोयखा ॥ ३ ॥

‘ अद्रं ’ वर्य प्रधानं रत्नवत्त्वाऽऽभरणऽऽदिकम् । तथा-
वणिभिर्मोक्षान्तरापाहिनं दौर्लभं राजानस्वरूपेण ईश्वरा-
ऽऽद्यः इहाऽऽलिप्तमुपलोकं धारयन्ति विजति, एवमेता-

मर्यादामात्रात् रत्नकल्पानि 'आचार्यैः' आख्यातानि प्रति-
पादितानि नियोजितानि सराजिभोजनानि राजभोजन-
विरमण्यमृष्टानि साधवो विभ्रतिःतुशब्दः पूर्वग्लेभ्यो महाव-
तरत्नानां विशेषाऽऽपवादक इति । इदमुक्तं भवति यथा प्रधा-
नरत्नानां राजान एव भाजनम् एव महावतरत्नानामपि
महासाधवो एव साधवो भाजनं, नान्ये इति ॥ ३ ॥

किञ्च-

जे इह सायाणुमा नरा, अम्भोविवत्रा कामेहिं सुच्छिद्या ।

किञ्चेशेण समं पराभिषया, न विजायंति समाहिमाहिते ॥४॥

ये नरा लघुप्रकृतयः, इहाऽस्मिन् मनुष्यलोके, सातं सुख-
मनुगच्छन्तीति सातानुगाः-सुखशीला ऐहिकाऽऽमुष्मिका-
ऽप्याधीरवः ससृजिरससातानौराधेषुपुपपचाः युद्धाः ।
तथा- 'कामेयु' इच्छामदनकेयु 'मूर्च्छिताः' कामोक्त-
दण्ड्याः । कृपणो दीनो बराकक इन्द्रियैः पराजितस्तेन
स्मस्तद्वक्तव्यामाऽऽनेयं 'प्रगलिभता' 'घृष्टतां गताः । यदि
वा-किमेनेन स्तेकिने शृंषेणाऽऽम्यकृप्ररुपेक्षणा-ऽऽक्रुपेणा-
ऽऽम्यसंयमस्य विराधेन भविष्यत्येवं प्रमादधनः कस्यैव्य-
धसीदन्तः समस्तमपि संयमं पटवमणिकुटिमयद्वा मलि
नीकुचैनि, एवंभूताश्च ते नसायि धर्मध्यानाऽऽदिकम् 'आ-
भ्यातं' कथितमपि न जानन्तीति ।

पुनरप्युपदेशान्तरमधिकृत्याऽऽह-

वाहेण जहा व विच्छेद, अत्रलो होइ गवं पचोइ ।

से अंतसो अप्पयाप, नादवइ अत्रले विमीयति ॥५॥

व्याधेन लुप्यधेन (जहा व वि) यथा (गवं नि) मृ-
गाऽऽविपशुविधिधमनकप्रकारेण कूटपाशाऽऽदिना क्षतः
परयुधैः धर्म वा प्राहितः प्रणादिनोऽप्यबलो भवति,
जातधर्मत्यागं गन्तुमसमर्थः, यदि वा-वाहयतीति वाहः
शाकटिकस्तेन यथावद् बहन् गौर्विधिवं प्रनोदाऽऽदिना
क्षतः प्रचोदिनोऽप्यबलो विपमपथाऽऽदी गन्तुमसमर्थो
भवति, स स्वाऽन्तशो मरणात्तमपि यावदल्पसामर्थ्यं ना-
ऽन्तावाचोद् शक्नोति एवंभूतश्चाऽबलो भारं वाहुमसमर्थ-
स्तत्रैव पङ्काऽऽदी विपीदतीति ।

द्वारादितिकमाह-

एवं कामेसणं विज, अज सुए पयहेज संथवं ।

कामी कामेण कामए, लद्धे वा वि अलद्ध कएहुई ॥६॥

एवमनन्तरोरुक्ता नित्या कामानां शब्दाऽऽदीनां विषयाणां
या गवेषणा प्रार्थना तस्यां कस्यैव्यायां 'विद्वान्' निपु-
णः कामप्रार्थनामरुः शब्दाऽऽदिपदे मग्नः स चैवंभूतो-
ऽद्य श्वे वा संस्तवं परिचर्य कामसंबन्धं प्रज्ज्ञातं केलित,
एवमध्ययसाध्यैव सर्वदाऽवनिष्ठते, न च तान् कामान् अ-
बलो बलीवद्वन् विषयं मार्गं त्यक्तुमर्ह, किञ्च न वैहि-
काऽऽमुष्मिकापायदाशिनया कामी भूत्वोपनतनपि कामान्
शब्दाऽऽदिविषयान् वैरस्यामि-जम्बूनामाऽऽदिपद्मा काम-
येत् अभिलषेदिति । तथा लुल्लककुमारवन् कुतश्चिश्चिमिस्ता-
त् "सुदुर्ग गारयं" इत्यादिना प्रतियुद्धो लब्धानपि प्राप्ता-
नपि कामान् अलक्षयमान् मन्यमाना महालक्षयता तत्रि-
होहो भवेदिति ॥ ६ ॥

किमिति कामपरित्यागो विधेय इत्याशङ्क्याऽऽह-

मा पच्छ असाधुता भवे, अच्चेही अनुसास अप्पणं ।

अहिंयं च असाहु सोयती, भे यणती परिदेवती बहु ॥७॥

मा पश्चान्मरणकाले भवान्तरे वा कामानुपह्लादसाधुता
कुणतिगमनाऽऽदिकरूपा भवेत् प्राप्नुयादिति, अतो विषया-
ऽऽसङ्गात्तात्मानम् अयं हि त्याज्य, तथाऽऽमानं च अनुशाधि-
आत्मनोऽनुशास्ति कुरु, यथा हे जीव ! या हासाधुः अमाधु-
मेकारी हिंसाऽनुस्तस्याः द्वौ प्रवृत्तः सन् दुर्गती पतितोऽधि-
कम् अप्पणंमेवं शोचति, स च परमाधार्मिकः कथंरमानस्ति-
येषु वा कुशादिवेदनाप्रस्तोऽप्यर्थे स्तनति सशस्त्रं निःश्वसि-
ति, तथा परिदेवते विलपत्याकन्दति लुब्धक इति- "हा मा-
तः ! भ्रियन् इति, जाता नैवाऽस्ति सांप्रतं कश्चिन् । किं शर-
णं मे स्यादिह, दुष्कृतचरितस्य पापस्य ? ॥ १ ॥ " इत्येवमा-
दीनि दुस्त्वान्यसाधुकारिणः प्राप्नुवन्तीत्यनेन विषयानुपह्लादो न
विधेय इत्येवमात्मनोऽनुशासनं कुर्विति संबन्धनीयम् ॥ ७ ॥

किञ्च-

इह जीवियमेव पासहा, तस्मैव वाससयस्स तुट्ठी ।

इतरवासे व बुद्धइ, गिद्धनरा कामेसु सुच्छिद्या ॥८॥

इहा स्मिन् संसारे, आत्मनो तावद्व्यर्ज्यजीवितमेव सकललुसा-
ऽऽरम्भनित्यताऽऽज्ञानम् आर्त्ताविरमण्यं प्रतिलुप्तं प्रतिलु-
रुक्त्वमात्रं तया- सर्वाऽऽनुत्तय एव वा तदण एव युधेय चर्ष-
शताऽऽवुरपुपकमनोऽध्यवसानार्त्तामिति ताऽऽदिपदाद्युक्तदु-
त्थयति प्रवचनं, यदि वा-सांप्रतं सुखह्याप्युर्ध्वशनं तच्च न-
स्थ पदंने बुद्धयति, सागरेपमापेक्षया कतिपर्यायमेव प्राप-
त्वात् इत्यवसायकलये वर्तते- स्तोतकनिवासकलमिःयं बुध्य-
ध्वं यूयं, तथैवभूतेऽप्यायुषि नराः पुरुषा लघुप्रकृतयः कामेषु
शब्दाऽऽदिविषयेषु गुडा अच्युपपत्ता मूर्च्छिताः तत्रैवाऽऽ-
क्रुवन्तसो नरकाऽऽदियातनास्थानमाप्नुवन्तीति शेषः ॥ ८ ॥

अपि च-

जे इह आरंभनिसिया, आतर्द्धा एगंतलूसा ।

गंता ते पावलोमयं, चिररापं आसुरियं दिस्स ॥ ९ ॥

ये केचन महामोहाऽऽकुलितचेतसः 'इह' अस्मिन्मनुष्यलो-
के आरम्भे हिंसाऽऽदिके सावधानुष्ठानरूपे निश्चयेन श्रिताः
संबद्धा अच्युपपत्तान्ते आत्मानं दण्डयन्तीत्यासदपेक्षका,
तथैकान्तेनैव जन्तूनां लूपा-हिसकाः सद्रुष्टानस्य वा
ध्वंसकाः, ते एवंभूता गन्तारो यारयन्ति 'पापं लोकं' पापक-
मेकारिणां यो लोको नरकाऽऽदिः "चिररात्रिमिति" प्रभूत-
कालं तत्रैवासितो भवन्ति । तथा वास्तपश्चरणाऽऽदिना व-
र्षाव तयाविधेयदेवत्वाऽऽपत्तिल्लथाऽऽप्यसुराणांमियमासुरी
तां दिशं यान्ति, अपरप्रेत्याः किंलौपाका देवाऽधमा अच-
रन्तीत्यर्थः ॥ ९ ॥

किञ्च-

ख य संखयमाहु जीवितं, तह वि व बालनयो पणप्पई ।

पच्छुप्पणंण कारियं, को दहुं परलोकमागते ॥ १० ॥

(ख य संखयमायि) न च नैव बुद्धितं जीवितमायुः सं-
स्कृत्य संधातुं शक्यते एवमाहुः सवेत्ताः । तथाहि- "इहक-
ल्पं कर्त्ता, वचन्ति इह आरं य दिवसा य । आउं सं-

वेष्टता, गया य न पुणो नियतंति ॥ १ ॥ " तथाऽप्येव-
मपि व्यवस्थिते जीवानामायुषि बालजनः अशो लोको निर्वि-
शेकतया असद्वृष्टानेन प्रवृत्तिं कुर्वन् प्रगल्भते घृष्टतां याति,
असद्वृष्टानेनाऽपि न लज्जत इत्यर्थः । स वाऽशो जनः
पापानि कर्माणि कुर्वन् परंशु वीर्यीतो घृष्टतया अलीकपातिह-
त्याभिमानेनैवमुत्तरमाह-अत्युत्पन्नेन वर्त्तमानकालमाविना
परमायंयता अनीतानागतयोर्विनानुसन्धेयतेनाऽविद्यमान-
त्वात् कार्यं प्रयोजनं, प्रस्तापूर्वकारिभिरनदेव प्रयोजनसाधक-
त्वादादीयेते, एवं च सतीहलोक एव विद्यते न परलोक
इति दर्शयति कः परलोकं दृष्ट्वाऽऽप्यातः, तथा चोचुः-
"पिव खाद् च साधु शोभते ! यदतीतं वरगात्रि ! तन्न ते ।
न हि भीह ! गते निवर्तते, समुद्यमात्रमिदं क्लेशवरम् ॥ १ ॥ "

तथा-

एतावानेव पुरुषो. यावानिन्द्रियागोचरः ।

भद्रे ! द्रुकपदं पश्य, यद्दृश्यवद्द्रुष्टताः ॥ १ ॥ " इति ॥ १० ॥

सूत्र० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

विषयाननाध्वनं कथं भावसमाधिमाप्नुयादित्याह—

अरुं रूढं च अभिभूय भिक्खु,

तणाऽफासं तह सीपफासं ।

उरुहं च रूढं च ऽहियामएजा,

मुग्धिं व दुग्धिं व तितिववएजा ॥ १४ ॥

स भावभिन्नुः परमाभेदशी शरीराऽशरीरं निस्पृहो मोक्षगमने-
कप्रवृत्त्यर्थं या संयमेऽरितसंयमे च रतिरा नामभिभूय एत
दावसहेत । तयया-निर्दिष्टञ्चतया तृणाऽऽविकान् स्पर्श-
नाऽदिप्रहणाभिम्भेत्तन्नभूयंशस्पर्शश्च सम्यगविवहेत, त-
था शीनेऽप्यंशमशक्तुःपिपासाऽविकान् परीपहानलोभ्य-
तानि निर्जगधर्म अध्यासयेन् अधिवसहेत, तथा गन्धं सुरभि-
मित्रं च सम्यक् निमित्तसंज्ञायां चशब्दादोशवधाऽ-
दिकींश्च परिवहानमुमुक्षुस्तिनिक्षेपविति ॥ १४ ॥ सूत्र० १
श्रु० १० अ० ।

शुचि ता अहमेव लुप्प, लुपंती लोअंसि पाणिणो ।

एवं सहिहं पासए, अशिहे स पुडे अहियासए ॥ १३ ॥

परीपहपसर्गा एतद्भवनापरंशु लुपंत्याः नाहमेवैकस्ता-
वदिह शीनेऽप्याऽदिकुःखविशेषः 'सुद्धं' पीब्धे, अपि त्वय-
पि ' प्राणिनः ' तथाविधास्तिर्यक्कमनुष्याः अस्मिन्नां ' लु-
प्यन्ते ' अतिदुःखदुःखैः पतितान्गन्तं, तेषां च सम्यगविव-
कामावात्र निर्जराऽऽव्यफलमस्ति । यतः-

" ज्ञानं न क्षमया शुद्धचित्तलुषं त्यक्तं न सन्तेऽपतः ।

सोदा दुःसहतापशीतपवनक्लेशा न ततः तपः ।

ध्यातं विस्महनिशं नियमितं हर्षद्वैतं तस्य परं. तत्तत्कर्म
कृतं सुखाधिभिर्होतैः तैस्तेः फलेर्विज्ञताः ॥ १ ॥ " तदेवं क्ले-
शाऽदिसहने सद्धिचोक्तं संयमाभ्युपगमे सति गुणायिव-
ति । तथाहि-

' कार्यं लुप्तमव कदम्बमशनं शीतोष्णयोः पात्रता,

पारुष्यं च शिरोरुहेषु शयनं महास्तले केवलं ।

एताभ्येव शुद्धं वहन्त्यवर्तन्ति तादृशस्ति संयमे,

दोषाश्चापि गुणा भवन्ति हि नृणां योग्ये पदे योजि-
ताः ॥ १ ॥ " एवं सहितो ज्ञानाऽऽदिभिः सहितो वा

आत्महितः सन् ' पश्येत् ' कुशाग्री यथा बुद्ध्या पर्यालो-

चयेदन्तरोचितं. तथा निहन्त्य इति निहः न निहोऽनि-
हः क्रीडाऽदिविपरिपीडितः सन् स महासखः परीपहैः स्फु-
टोऽपि तात् ' अयिसहेत ' मनःपीडां न विदध्यादिति । य-
दि वा- ' अनिह ' इति तपःसंयमे परीपहसहने धाऽदित्यु-
हितबलवीर्यं, शुभं पूर्ववदिति ॥ १३ ॥

अपि च-

धुणिया कुलियं व लेवर्न, किसए देहमणासणा इह ।

अविहिंसामेव पव्वए, अशुधम्मो मुणिया पवेदितो ॥ १४ ॥

(धुणिया इत्यादि) ' धृत्वा ' विधूय (कुलियं) कडणकृतं
कुल्यं ' सेपवत् ' सलेपम्, अयमन्त्रार्थः-यथा कुल्यं गोमयाऽ-
दिलेपेन सलेपं जावत्प्रमानं लेपापगमात् कुर्यां भवति, एवम्
अनशनाऽऽदिभिर्देहं ' कशेयत् ' अपचितमांसशोणितं विद-
ध्यात्, तदपचयाच्च कर्माऽपचयो भवतीति भावः । त-
था विविधा हिंसा विहिंसा न विहिंसा अविहिंसा, ता-
मेव प्रकरणेन व्रजेन्, अहिंसाप्रयागो भवेदित्यर्थः । अनुगतो
मोक्षं प्रत्यनुकूलो धर्मोऽनुभवेत् असावहितलक्षणः, परी-
पहोपसर्गसहनलक्षणश्च धर्मो ' मुनिता ' सर्वज्ञेन ' मयेदि-
तः ' कथित इति ॥ १४ ॥ सूत्र० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

संतचा केसलोएणं, बंधचेपराराइया ।

तत्थ मंदा विसीयंति, मच्छा विट्ठा व केयणे ॥ १३ ॥

समन्तान् तमाः सन्नताः केशानां ' लोचः ' उर्याटनं तेन,
तथाहि-सर्गपरिकेशोत्पादने हि महती पीडोपपद्यते तया
चालपसत्त्वाः विघ्नान्तिकां भजन्ते. तथा ' ब्रह्मवर्च ' व-
स्तिनिरोधस्तनं च पराजिताः पराभ्रष्टाः सन्तः ' तत्र '
तस्मिन् केशोत्पादनेऽतिवृत्त्येकमात्रेण वा सति ' मग्नाः '
जडा लघुप्रकृतयो विपीदन्ति संयमानुष्ठानं प्राप्तिं शीतलो-
भवन्ति, सर्वथा संयमाद् वा अश्रयन्ति, यथा मत्स्याः ' के-
तने ' मत्स्यवधने प्रविष्टा निर्गतिकाः सन्त्य जीवितान्
अश्रयन्ति, एवं तेऽपि वराकाः सर्वं कषकापरजिताः सं-
यमजीवितान् अश्रयन्ति ॥ १३ ॥

किञ्च-

आयदंइसमायारे, मिच्छासंतिउपावणा ।

हरिसप्पआसमावणा, केइ लुमंतिअनारिया ॥ १४ ॥

आत्मा दृग्दृश्यत-स्वरूप्यते हितान् अश्रयते येन स आत्म-
दृग्दृष्टः ' समाचारः ' अनुष्ठानं योगमायार्थानां ते तथा,
तथा मिथ्या-विपरीता संस्रियता-स्वाऽऽग्रहाऽऽकटा भावना-
अन्नःकरणशुक्तिर्यां ते मिथ्यासंस्थितभावना-मिथ्यात्वो-
पहतदृष्टे इत्यर्थः । हर्षश्च प्रद्वेषश्च हर्षप्रद्वेषं, तदपराग-
द्वेषममाकुला इति यावत् । न एवम्भूता अनार्याः सदाचार-
साधु कीडया प्रद्वेषेण वा क्रूरकर्मकारिण्यन् ' लुपयन्ति '
कथंयन्ति दृग्दृष्टाऽऽदिनिर्वर्तिगमवति ॥ १४ ॥

एतद्वच दर्शयितुमाह-

अपणे पलियेते सिं, चारो चारो इति सुवर्णं ।

बंधंति भिक्खुयं बाला, कसायवयणेहि ॥ १५ ॥

अपिः संभावने, एके, अनार्या आत्मदृग्दृष्टमाचारा मि-
थ्यात्वोपहतबुद्धयो रागद्वेषपरिगताः साधुं (पलियंते सिं
ति) अनार्यदेशपर्यन्ते वसमानं (चारो सिं) चरोऽयं
' चोरः ' अयं हतेन हत्येवं मत्वा सुमत् कथंयन्ति, तथा-

हि-^१ बभूवन्ति । रज्ज्वादिना संयमयन्ति । भित्तुकं^२ भित्तु-
शरीले^३ बाला^४ अह्नाः सदसद्विवेकविकलाः, तथा^५ कया-
यवचनैश्च^६ कोपप्रधायाकदुवचनैर्मैत्रसंयन्तीति ॥ १५ ॥

अपि च-

तत्थ दंदेण संबीते, सुट्ठिणा अद्दु फलेण वा ।

नातीसं सरती बाले, इत्थी वा कुट्टगामिणी ॥ १६ ॥

‘तत्र’ तस्मिन्ननायेदंशपर्यन्ते वर्तमानः साधुरनार्यैः ‘द-
एडेन’ यदिना मुदिना वा^१ संबीतः^२ प्रहतोऽथ वा^३ फलेन
वा^४ मानुलिङ्गाऽऽदिना लहणाऽऽदिना वा स साधुंरंथं नैः
कदर्थ्यमानः कश्चिदपरिणतः^५ बालः^६ अहो^७ ज्ञातीनां^८
स्वजनानां स्मरति । तद्यथा-यद्यत्र मम कश्चिन् सम्बन्धी
स्यात् नाहमेवम्भूतां कदर्थनामया^९नुयामिति । दृष्टान्तमाह-
यथा स्त्री कुट्टा सती स्वगृहान् गमनशीला निराश्रया मां-
सपंशेय लघेष्टुहणीया तस्कराऽऽदिभिरभिभुता सती जात
पश्चात्तापा ज्ञातीनां स्मरति, एवमसावपि ॥ १६ ॥

उपसंहाराधेमाह-

एते भो ! कसिया फासा, फरुसा दुरहियासया ।

हत्थी वा सरसंविता, कीडाञ्चस गया मिहं ॥ १७ ॥

भो इति शिष्याऽऽमन्त्रणं, य एत आदितः प्रभुनि दंशमश-
काऽऽद्यः पीडोत्पादकत्वेन परीयहः एषोपपन्नो अभिहितः
‘हृन्गसाः’ सम्पूर्णा बाहुल्येन स्वरूपयन्ते-स्वश्रेष्ठिद्वेषानु-
भूयन्त इति कारणाः । कथम्भूताः ? - परुषाः । परंपरनार्यैः
कृतत्वात् पीडाकारिणः, ते चालपसत्तैर्दुःखनाथिभक्त्यान्ते
तोऽश्वासयमाना लघुप्रभृतयः केचनाकाशायामङ्गीकृत्य हस्तिन-
न इव एतश्चिन् शरजालसंवीताः । शरशनाऽऽकुला अह-
सुपयान्ति एवं^१ क्लेशाः^२ असमर्थाः^३ अवशाः^४ परवशाः^५
कामाऽऽद्यस्ता गुरुकर्मणः पुनर्गपि गृहमेव गताः । पाठान्तरं वा-
‘तिव्वसंहु ति’ तत्रैवपसर्वैरभिभुताः शटाः^६ शठानुष्टा-
नाः संयमं परित्यज्य गृहे गताः । सूत्रं १ ध्रुवं ३ अ० १ उ० ।

परिसहचमू-परिपहचमू-स्त्री० । परीपहसैन्यं, अ० १ श० ३३
उ० । कल्प० ।

परिसहजय-परिपहजय-धुं० । परिपहजय इति मानीच्छय-
नभिर्जराऽथ परिपहते इति परीयहः क्षुतिपपासाशीतोष्णदंश-
मशकाऽऽद्या द्वाविशन्ति, तेषां जयः अभिवयः परीयहा-
णां सहनेन । स चैवं योगसाक्षवृत्तयुक्तः^१ ‘सूधाऽऽनैः’ श-
क्लिभाक् साधु-रेपणां नातिलङ्घयेत् । अदीनांऽविह्वला वि-
ह्वान्, यात्राभातोद्यतधरं ॥ १ ॥ ‘अयं क्षुत्परीपहजयः ।
ध० ३ अपि० । (एवं पिपासाऽऽदिपरीपहजया अपि^२ पि-
पासा^३ आदिशब्देषु दृश्यः)

परिसहवनिय-परिपहप्रत्यय-वि० । शीतोष्णमशकाऽऽदीनां
परीयहाणां संपाद्ये, परीयहाः शीतोष्णमशकाऽऽद्यः प्रत्य-
ये यत्र तत्पर्यन्ति व्युत्पत्तेः । स्या० ३ टा० ३ उ० ।

परिसा-पर्यत्-स्त्री० । आस्थानायाम्, ‘आस्थाणी तह सहा परि-
सा ।’ पाठ० ना० १६७ गाथा । सभायाम् आचा० १ श्रु० १
अ० १ उ० । तिक्कः पर्यदे-सिंहपरियद्, मृगपरियद्, वृषभप-
रियब्ध । ३० ।

अथ सिंहाऽऽदीनां पर्यदा व्याख्यानमाह-

कडजोगि सीहपरिसा, गीपथ चरा य वसभपरिसा उ ।

सुत्तकडगज्जीयथा, मिंगपरिसा होइ नायव्वा ॥७५॥

कृतयोगिनः संयमगीतार्थाः परं तथा समर्थोस्ते सिंहपर्यदु-
च्यन्ते, यदीतार्थो अपरं च विधरा बलवन्तस्ते वृषभपर्यदु-
चे तु कृतस्त्राः सूत्रे अधीतिनः परमगीतार्थोस्ते मृगपरि-
पादिते ज्ञातव्या भवति । वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

हा, अह्ना, दुर्विदग्धा ३ पर्यत्-

सा समासश्चोतिविहा पप्पसा । तं जहा-

जाणिया अजाणिया दुव्विअद्वा ।

जाणिया जहा-

खीरमिव जहा हंसा, जे घुटंति इह गुरुगुणसमिद्धा ।

दोसे य विवज्जती, तं जाणसु जाणियं परिसं ॥ १ ॥

अजाणिया जहा-

जा होइ पगदमद्दरा, मियसावयमीहकुडुडयभूया ।

रयमिव असंठविया, अजाणिया सा भवे परिसा ॥ २ ॥

दुव्विअद्वा जहा-

न य कत्तइ नियमाओ, न य पुच्छइ परिभवस्स दोमेणं ।

वन्थिव्व वायपुत्तो, पुट्टइ गामिन्नय दुव्वियद्दुं ॥ ३ ॥

(सा समासतो निविहेत्यादि) सा पर्यत् समासतः संक्षेपेण
विविधा अप्रकारा प्रज्ञता । तीर्थहृत्करणपर्यन्ति गम्यते । पर्य-
दिति कथं लभ्यते इति चेत् ? उच्यते-इह प्रागुक्तं प्रारम्भणी-
यः प्रवचनानुयोग इति अनुयोगश्च शिष्यमौक्त्य प्रवर्तनं,
निगलम्यनस्य तस्याभावात् । ततः सामर्थ्योत्पत्त्युक्तं पर्यदिति
लभ्यते, तथैव-युद्धारखण्यारक्षणेयं- (जाणय ति) ‘हा’ अ-
वशोपेन, जानातीति हा । ‘इगुपधक्काप्रीकरः कः’ ॥ ३ ॥ १ ।
॥ ३५ ॥ इति (पाणि०) कप्रत्ययः । इटि च- ‘अना लोपः’ ॥ ६ ॥
५८ ॥ इति (पाणि०) अकारलोपः । ततः- ‘अजाऽऽद्यतः टाप्’
॥ ४ ॥ १ ५ ॥ इति (पाणि०) खियामाप् । खिव जिका स्थाधिक-
कप्रत्ययः । ततः- ‘भक्त्यापाजाडाढ्या नञ्पूर्वाणामपि’
॥ ७ ॥ ३ ५ ॥ इत्याप- स्थानं इकागऽऽदेशः, कप्रत्ययाच्च
परन्तस्त्रियामाप्, ततः सिद्धं द्विकोपः । इका नाम परिधान-
वती । किमुक्तं भवति ?-कुपधप्रवृत्तपाथवृत्तमनन्तार्था-
न्तःकस्या गुणदोषविशेषपरिज्ञानकुशला सतामपि दीर्घाणां-
मपरिग्राहिका केवलं गुणग्रहणपत्रवतीति उक्तं च-

“गुणदोषविशेषस्य, अणमिमाहिया य कुस्तुइमस्तु ।

एसा जाणगपरिसा, गुणतत्तिङ्गा अगुणयजा ॥ १ ॥”

अ २ (गुणतत्तिङ्गं ति) गुणेषु यल्लवरी, गुणग्रहणपरायणा

इत्यर्थः । (अगुणवज्जं ति) अगुणां दीर्घान् वर्जयति
सतोऽपि न गुणहानीत्यगुणवर्जो, तथा अङ्गिका जिक-
विलसणा सम्यक्परिज्ञानरहिता । किमुक्तं भवति ? या
ताम्रचूडकटीचकुङ्कुपानवन् प्रकृत्या सुमधस्त्वभावा अ-
संस्थापितजात्यरत्नमिवानुगुणविशेषगुणसमुज्जा सुप्रज्ञा-
पनीया पर्यत् सा अङ्गिका । उक्तं च- ‘पगइ सुज्जअयसियं,
मिगङ्गावगसीडकुडुडयभूया ।’ इयमिय असंठविया, सुह-
सण्णा गुणनिज्जा ॥ १ ॥ ॥ (मिगसावयमीहकुडुड-
यभूय ति) सा चशब्दोऽपि संवध्यते, ततो- ‘मिगसीहकुडु-

इसावभूता" इत्यर्थः । (असंठविय ति) असंस्थापिता असंस्कृता इत्यर्थः । सुखसंज्ञाया सुखेन प्रहापनीयाः । तथा (दुर्विग्रह इति) दुर्विग्रहा मिथ्याऽहङ्कारविडम्बिताः । किमुक्तं भवति ?-या तत्तद्वगुल्लाप्यभोगप्रमनेन कतिपयपदान्युपजीव्य परिडड्याभिमानिनी किञ्चिन्मात्रमप्येवं सारपल्लवमात्रं वा भुज्या तत् ऊर्ध्वं निजपारिडड्यव्यापनायाभिमानतोऽवहयाऽपचरति । अर्धे कथ्यमानं चाऽऽत्मनो बहुलतासूचनायात्रे त्यरितं पठति, सा परं दुर्विग्रहं प्रत्युच्यते । उक्तं च - "किञ्चिन्मात्रमाह्वी, पल्लवगाही य तुरियगाही य । दुर्विग्रहा उ एसा, भगिया निविहा भवे परिसा ॥१॥" अमूयां च तिसृणां पर्यादां मध्ये आद्यं द्वे पर्यादावुपयोगयोग्ये, तृतीया त्वयोग्या । यदाह कुर्यात् - "पत्यु जाणिया अजाणिया य अरिहा, दुर्विग्रहा अरहिया ।" इति । नत आद्ये एव द्वे अघिकृत्यानुयांसः प्रारम्भणीयो न तु दुर्विग्रहाम्, मा भूताचार्यस्य निष्फलः परिध्रमः, तस्याश्च दुरन्तसंसारोपनिषात् । सा हि तथास्वाभाव्यान् वक्तव्यार्थं परं भूयति । तदव्यक्त्या भुज्या च सारपदमप्यत्र सर्वजनातिशायिनिजपारिडड्याभिमानतो महते महोयसोऽवमप्यते, तदव्यक्त्या च दुरन्तसंसारानिषङ्ग इति स्थितम् । न० । अतु० । वु० । आ० वु० । आ० । (पर्यादां शैल घनाऽऽमुवाहरणानि ' सीस ' शब्दे वक्ष्यन्ते) द्विविधा पर्यत् लौकिकी, लोकांतरा च । वु० ।

संप्रति ये अस्याध्ययनस्य योग्यास्तानाह-

खीरमिव रायहंसा, जो छुटति उ गुणे गुणसमिद्धा ।

दोसे वि य छुटता, ते वसभा धीरपुरसे ति ॥ ३७० ॥
ये गुणसमुद्धां चरितथाऽऽविगुणसमन्विताः क्षीरमिव राजहंसा गुणान् घोटयन्ति आस्वादयन्ति, येऽपि कबजानुपपेन प्रभवा दौघास्तानपि ते क्षुर्यन्ति परित्यजन्ति । ते वृषभा निशीथिन गीतायां धीरपुरुषा अविगुणस्याध्ययनस्य योग्याः ।
अज्ञानतो पर्यदमाह-

जे हांति पगइमुद्धा, भिगछावगसीहकुमुगभूया ।

रयणमिव अमंठविया, सुदससप्पा गुणसमिद्धा ॥ ३७१ ॥

ये प्रकृत्या स्वभावेन मुग्धा मृगसिंहकुमुगशवभूताः, गाध्यायां शवशङ्कस्याप्यन्तोपनिपातः प्राकृतत्वात् भूतशब्दोपपन्नः । ततोऽध्ययने-यथा मृगाऽऽविगुणा अप्रत्यादानीय यदिके तस्मिन् भद्रकाः कियन्ते, अथवा क्रान्ता, एवं ये प्रकृत्या मुग्धाः परतर्पिकेभ्यः अभवितास्ते यथा भययन्ते तथा कुर्वन्ति, तथा रत्नमिव असंस्थापिता यथा रत्नमयं, स्थापितं यादृशीऽभिप्रायस्तादृशं घटित्वा कियन्ते, एवमेते-ऽपि यथा दौघन्ते तथा कियन्ते । तथा चाऽऽह-सुखप्रहापनीयाः गुणसमुद्धा विनयाऽऽविगुणनिचयः ।

जे खलु अभविता कु-स्तुनीही न य ससमं गहियसारा ।
अकिलेसकरा सा खलु, भावपरं छकोडिपरिसुद्धं ॥ ३७२ ॥
ये खलु कुशुतिभिः कुसिद्धानैरभविता न च स्वसमं गृहीतसाराः सा खल्वेकैककरा अज्ञाननी परं पदकोटिशब्दं च भविम, गुणनिधानपदकोटिशब्दं नाम-यत् स्वभावतः पदस्वपरि विषु शब्दम् ।

संप्रति दुर्विग्रहां पर्यदमाह-

किञ्चिन्मात्रगाही, पल्लवगाही य तुरियगाही य ।

दुर्विग्रहा उ एसा, भगिया परिसा भवे ति विहा ॥ ३७३ ॥

किञ्चिन्मात्रग्राहिणः पल्लवग्राहिणः त्वरितग्राहिणः । एवमेव दुर्विग्रहा परं न त्रिविधा त्रिप्रकारा अभिता ।

तत्र किञ्चिन्मात्रग्राहिणीमाह-

नाऊण किंचि अन्न-स्स जाणियवेने देति ओगासं ।

न य निजितो वि लज्झइ, इच्छइ य जयं गल्लरेण ॥ ३७३ ॥

ज्ञात्वा किञ्चिदप्यस्य ज्ञातव्येनावकाशं ददाति, न च निजितोऽपि लज्जते, केवलं गल्लरेण महागल्लप्रमाणेनाऽऽरतनजयमिच्छति ।

पल्लवग्राहिणीमाह-

न य कयइ निम्मातो, ण य पुच्छइ परिभवस्स दोसेण ।

वत्थीव वायपुसो, कुट्टइ गामिन्नगवियट्ठो ॥ ३७४ ॥

प्रामेयकेषु विद्मं प्रामेयकविद्ग्रहा न च कुत्रचित् निर्मातः, सर्वत्र पल्लवमानग्राहित्वान्, न च परं पुच्छति, परिभवो मे भविष्यतीति परिभवस्य दोषेण केवलं वस्तिरिव वानपुंसः पण्डितोऽयमिति लोकप्रवादगर्वितः स्फुटति स्फुटोऽभवति ।

त्वरितग्राहिणीमाह-

दुरहियविजो पवं-तनिवासो वावदूक इइ काको ।

खल्लिकरण भोइपुरतो, लोगुत्तर पढियागीति ॥ ३७५ ॥

एकः पुरुषो व्याकरणवर्जणं किञ्चिन्मदितानि कृत्वा प्रत्यन्तप्रामेयस्य दूते-अहं वैयाकरणः, तत्र स प्रामेयकैराभ्यर्तः परिग्रहंती, वृत्तिः पुट्टा कृता, ततः सुखेन तत्र निवसति । अन्यथा तत्र वावदूकः छतिः परिभुजः पुस्तकभारेण समानतः, ततस्ते प्रत्यन्तप्रामेयवासिभिस्तस्य शिष्याः पुट्टाः क एव समागतः, नैरवादि-वैयाकरणः ततस्ते प्रत्यन्तप्रामेयवासिनो दूते-अस्माकमप्यस्ति वैयाकरणः, तेन सह शब्दगोष्ठी भवतु, नैः प्रतिश्रुतम्, ज्ञान एकत्र मेलापकः, ततो दुरधीतविधेयनैः कामा इति कथं भयते ? । वैयाकरणेनोक्तम्-काक इति एवमुक्ते न मौनमध्यानिष्ठम् । दुरधीतविधेयनैः काम-अभ्यासं वि लोकाः काकमेव भणान्ती कीं विषयी व्याकरणस्य ? । अहं भणामि काकः । ततो प्रामेयकैर्दैनानमुक्तेऽत्र कृतः, अस्माकं पण्डितेनैव पराजित इति । पश्चात् स वैयाकरणः प्रह्वयमापन्नो नगरं गत्वा यत्र भोजिकरस्य स प्रामेयनेन कर्षयित्वा तस्य पुरतः खलीकृत्य ग्रामाशिक्षाशितः एव दण्डयन् । एवं लोकोत्तरेऽपि कल्याणार्थः शिष्यः किञ्चिन् पीडिकामार्वं शिष्यत्वा एकाकी प्रत्यन्तनगरं गत्वा तत्प्रान्तनग्नान्मगीतार्थान् द्रावयति, अकरुणायाम्यसि य करोति, अप्रत्यक्षितेऽपि च प्रत्यक्षितं वदति अत्र, वृत्तास्कारचोदयार्थं भजयते, न च पुच्छति पश्चादप्यं गीतायोस्तत्राऽऽगतानैर्द्वारिणः, प्रायश्चित्तं च तस्य दत्तं, दीप्ता तस्यापहृता ॥ गाथाऽस्तुत्यंजना नियम-दुरधीतविधः कोऽपि प्रत्यन्तनिवासः, तत्र को वावदूको महाविद्वान् वैयाकरणः समागतः, तस्य तेन विवादे काकाकृतः, उवाहनपुष्पकमुत्कृष्टः कृता, ततः स वैयाकरणो वावदूको नगरं गत्वा भोजिकपुरतस्तस्य खलीकरस्य वकायीत् । एवं लोकोत्तरेऽपि पीडिकामो-

ने पीठिकामात्रेण गीतार्थकस्यैव या करोति सैषा दुर्विद-
ग्धा पर्यन्तः ।

आचार्यपत्तञ्ज तुरितो. पञ्चं सोसत्तञ्ज अकाऊणं ।

ईड्डि चोक्ताऽऽपरिओ. निरङ्कुमो मत्तहायि वः ॥३७५॥

काऽपि शिष्यो दृश्यैकालिकमात्रं पठित्वा आचार्यः स्व-
रितः प्रत्यन्तं ग्रामं नगरे वा गत्वा पीठिकायां निविष्ट
आत्मानमाचार्यमभिमुख्यते. स एव शिष्यव्यवहृत्वा निरङ्कु-
मो मत्तहस्तौव चोक्त्या चोक्तौ मूखः सन् आचार्यो हि एते
परिभ्रमति ।

कीदृशस्य मूलत्वमत आह-

छन्नालयमिमां काऊ-णं कुडियं अभिमुठं जलीसुखितौ ।

गुरु पुच्छति पसियं, किंतु हु सा वागरे किंवि ॥३७७॥

गुरुकः परिभाषकः पञ्चमाले निदण्डे कुण्डिकां कृत्वा कृता-
क्षरिभिर्मुक्तं यन्वाहनः पादयति न पुच्छति प्रश्नयति किन्तु
सा कुण्डिका तथा पुच्छ्यमाना किञ्चिपरिभाषकस्य व्या-
श्रयणेति नैव किञ्चन यादृशं तस्याः कुण्डिकाया आचार्य-
त्वं तादृशमेतस्यापि ।

सीसा वि य तुरंती, आचारिया वि हुलुं पसींति ।

तेषु दरि सिञ्जियाणं, भरितो लोगो पिप्पायाणं ॥३७८॥

शिष्या आचार्यपदपरिपालनाय ररन्ति आचार्यो अपि
लघु शीघ्रं प्रसीदन्ति. न पुनः पादमावयन्ति, यथा नाचा-
पि पवित्रधर्मोपासनेति तत्र पञ्चशक्तितात्, अत एव पि-
प्पायानां प्रहिलानां लोकाऽव भूतः ।

तेमिच्छे मने पुच्छा, अतर्हि बालुक देवि कहि चिन्ना ।

तोसत्तेण कहेति य, विज्जिनिभिद्धे ततो दंडो ॥३७९॥

“एतो विज्जो राउले ओलगण्ड, न्नां मन्तो, रत्ता पुच्छियं-
अथि मे पुत्ता, कहियं-अथि, नवरे विज्जयमोविकसन्तो
रत्ता भणियं-वख पड्डाहि, तद्वय्या चव ने योगा, ततो अग्र-
स्थ गंतु पड्डिनुमारब्धे, तथ अयार पुण्डडे चरन्तो ग-
ल्लय बालुकं लग्गं, विनेडंमित्यर्थः । स्या विज्जयमोवमाणि-
या. विज्जेण पुच्छियं-कहि विन्ना एम्मा । कहियं-पुण्डडे,
तेण नायं विज्जमंडं लग्गं ति । पोत्तं गल्लय बावडं तहा च-
लियं जहा ने सातलग्गं निगगं गलिया तो नेण विज्जपु-
त्तेण विजियं-एत उवातो विज्जियार किरियार, पांडिनि-
यत्तो । रत्तो अत्तोणं, पुच्छिन्तो । रत्ता-लिकियं विज्जं ति ।
तेण भणियं-लिकियं । ततो रत्ता विकियं अटो महावी-
रि सत्तारो कर्तो । अयथा रत्तो अ महादेवीर गलगंड उ-
द्धितं सत्ता वादितो भण्ड, कांडं निचंछिन्ना । तर्हि भणियं
पुच्छामो. इयंतेण भणियं-नग पुण्डडे, तर्हि भणियं-नृणं
पञ्जरहस्तयर्थः । ततो भणियं-पुण्डडे चिन्ना. पच्छा नेण ग-
ल्लय साड्ढेण अयोदिस्सा मारिया पच्छा रत्ता अणं विज्जा
पुच्छिया-किं सत्थिनिहंतेण कया किरिया, उयाहु ओस-
त्तेण ? तस्य विवादे विज्जहि निवदिओ. पच्छा सारितेण
वडेण वडितो ।” अल्लसगमनिका-विक्रमके वेद्ये मृते राक्षः
पुच्छा-अस्ति तस्य पुत्रः कथितम् अस्ति, परमशक्तिनो धे-
यकस्य । राक्षो भणितम् अन्धप्रगत्या पडे, स गतः. तत्र बालु-
कमजाले वत्ताऽऽवेष्टेन भियमानं दृष्ट्वा लब्धं वैद्यहस्य-

मिति विचिन्त्य प्रतिनिवृत्तः. तत्र वेत्या गलगण्डमभवत्. स
आकारितः पुष्टवान् कवीणां ? तोपाधिना तोषमिमिषं कथ-
यन्ति पुरोहडे, ततः सा पाताऽऽवेष्टेन मारिता. स विवादे
वैद्येन निषिद्धः, ततः शरीरो दण्डस्तस्य राक्षो कृतः । एष
दृष्टान्तः ।

उपनयमाह-

कारणनिसेवि लहुसग, अगीयपञ्चय विसोहि दङ्गण ।

सवत्थ एत्त पच्चं-तगमण गीया गते दंडे ॥३८०॥

आचार्येणान्यस्य कस्यापि साधाः कारणनिपत्तिषु। मी-
तप्रत्ययानामन्तं किञ्चित् यथा लघु प्रायश्चित्तं दत्तं, विशो-
धिः प्रायश्चित्तमित्यनर्थोत्तरम् । तत् दृष्ट्वा चिन्तयति-सर्ववैष्यं
प्रायश्चित्तं दत्तव्यं, ततः प्रत्यन्ते ग्रामं नगरे वा (सि) तस्य
गमनं. तत्र गंतं स दूते-अहमपि जानामि प्रायश्चित्तं, तत्र
निष्कारणं प्रतिसेविने भणति-अगं मया कारणे प्रति-
सेविने. तत्र पञ्चमुक्ते स दूते-तत्रं शुद्धः, तथापि किञ्चित् गी-
ता-प्रत्ययं प्रायश्चित्तं दत्तवान्, एवं कुर्वन् पञ्चान्येषां गी-
ता-प्रत्ययानामगमनं. तैत्थ्येगीता-प्रत्ययानामगमनं, वीक्षा तस्याऽप-
हृता । ईदृशा ये पुरुषाः सा दूर्ध्विग्या पर्वन् पतस्या यो द-
त्तां सूरमर्थं वा तस्य प्रायश्चित्तं चतुर्गुणं. जानन्त्याश्च
स्वार्थं दानं चतुर्गुणं । अथवा द्विविधा पर्यन्त-लौकिकी,
लौकांतरा च । तत्र लौकिकी पञ्चविधा ।

तामिवाऽऽह-

पूरंती कुत्तिय, वुद्धी मंत्री रहस्सिया चेव ।

पंचविहा खलु परिसा, लोइय लोउत्तरा चेव ॥३८१॥

पूर्यती, छत्रयती, बुद्धिमन्त्री, राहस्त्रिकी च । एवं लौकिक-
की लोकांतरा च खलु पञ्चविधा पर्यन्तः ।

तत्र लौकिकी पञ्चप्रकाराणि दर्शयति-

पूरयति या महाजगो, छत्रयिदिना उ ईसरा वितिया ।

समयकुसला उ मंत्री-लोइय तह रोहिणिज्जाया ॥३८२॥

महाजनः पूरयन्तिका पर्यन्तः, विनीतैर्लुङ्गा इभ्यो द्विती-
या छत्रयन्तिका. स्वतन्त्रयकुसला वृत्त्या बुद्धियर्थं, चतुर्थी
मन्त्री, पञ्चमी राहस्त्रिका रोहिणियामावधिका अन्तः-
पुरमहन्तिका, एषा लौकिकी पञ्चप्रकाराण्य पर्यन्तः ।

तत्र पूरयन्तिकामाह-

नीहम्मियमि पूरयति, रमो परिसा न जा परमतीति ।

जे पुण कुत्तयिदिना, अयंति ते वरिडरे सालं ॥३८३॥

यदा राजा निर्गच्छति तस्मिन् निमित्तं न काऽपि महान्
जनः स सर्वोऽपि राजा ढोकनं यावत् शुद्धं नयति न सा प-
र्यन्तः पूरयन्तिका । ये पुनस्तत्र विनीतैर्लुङ्गाः प्रयत्नलुङ्गा राजा-
नो अमोघाजिकाश्च ते बाह्यगतायां यावदागच्छन्ति, शेरा
वायेन्ते, एषा छत्रयन्तिका छत्रयती ।

वृत्तीनां पर्यन्तमाह-

जे लोगवेयसमप-हि कोविया तेहि पत्थियो सदोओ ।

समयमतीय परिच्छेद, परपञ्चायाऽऽगमे चेव ॥ ३८४ ॥

ये लोके, वेदे, समये चेत्यर्थः, कोविदाः कुशलः स्तेः सद्वित्तः

पार्थिवः समयमवसरमतीतः प्राप्तः सन् परप्रवादीनामगमाः परप्रवादाऽऽगमास्तन् पुरीक्षते । एषा बुद्धिपर्वतः ।

मन्त्रिपर्वदमाह-

जे रायस्त्यकुसला, अशकुलीया हिता परिणया य ।

माङ्कुली या वसिया, मतेति निबो ररे तेहिं ॥ ३८६ ॥

ये राजशास्त्रेषु कैटिल्यप्रभृतिषु कुशला राजशास्त्रकुशलाः, आत्मकुलीया राजकुले भवाः पैशुकेण संबन्धेन संबन्धा इत्यर्थः । हिताऽहितान्धेपिणः, परिणताः वयसा, मातृकुलीया मातृकेण संबन्धेन संबन्धा वसिका आयत्ताः, तैः सह रहसि नृपा मन्त्रयति । एषा मन्त्रिपर्वतः ।

रोहिणीयां पर्वदमाह-

कुविया तोसयत्वा, रयस्सला वार अण्णमासता ।

छप्पमासे य ररे, मंतयते रोहिणिजेहिं ॥ ३८७ ॥

या देवी राक्षः कुपिता तां रोहिणीया निवेदयन्ति, ततो हूतयेन प्रसादननिमित्तं प्रेष्यन्ते, यथा युष्माभिः सा देवी तौषयितव्या, तथा या रास्वला श्रुतुस्नाता, ततो रोहिणीयाः कथयन्ति, यस्माच्च यस्मिन् दिवसे वारकस्ते राक्षसस्याः कथयन्ति, ताऽपि कथा धैवनप्राप्ता तामापि परिणयनीयराक्षः निवेदन्ति (अग्रमासत्ता लि) अग्राऽऽसत्ता, धर्मिचारीणीत्यर्थः तामपि राक्षः कथयन्ति-यथेषा देव ! दुष्कारिणीति । अयानपि यानि छप्पानि प्रकाशानि च रहासि रतिकार्याणि तानि रोहिणीयैः सह राजा मन्त्रयते । एषा पञ्चमी राक्षसिका पर्वतः । तदेवमुक्ता पञ्चपकाराऽपि लौकिकी पर्वतः ।

संप्रति लोकोत्तरे पञ्चविंशं पर्वदमाह-

आवस्सगमादीया, सुचकडा पूरयंतिया भवे परिसा ।

दसामादि उवरिमसुया, हवति उ ज्जंतिया परिसा ॥ ३८८ ॥

लोदयवेदयसामा-एसु मत्थेसु जे समोमाठा ।

समयपरममयविसा-रया य कुसला य बुद्धिमती ॥ ३८९ ॥

आवश्यकमादि कृत्वा यावत् सूत्रकृतमङ्गं तावदधीतधृता पूरयन्ती पर्वतः, न खल्वत्र कश्चनपि साधुः पठन् निरुध्यते, दशाधुतस्कन्धमादि कृत्वा येनामुपेतनानि धृतानि सा छप्पानिका पर्वतः । तत्र हि ये परिणामका अतिपरिणामकाश्च निवारयन्ते, ये च लौकिकेषु धैरिकेषु सामाधिकेषु च शास्त्रेषु समयगाढाः स्वसमयपरसमयविशारदाः कुशलाः सा बुद्धिमती पर्वतः ।

आह-किं प्रयोजनं बुद्धिपर्वता ? तत आह-

आसन्नपतीभर्त्त, खेयपरिससा जज्जो तथा सत्ते ।

कहमुत्तरं च दासिंति, अमुगो किर आगतो बादी ॥ ३९० ॥

बुद्धिपर्वता सह भ्रमं कुर्वन् आसन्नप्रतिभन्वसुपजायते, तथा यः शास्त्रे निरन्तरव्याख्याकरणतः लेखः परिश्रमस्तस्य ज्ञेयो भवति, कदाचित्परिश्रमे जाते व्याख्याकरणतस्ते परिश्रममपनयति, तथा सा बुद्धिपर्वदेव शिष्यते-अमुकः किल आगतो बादी ततः कथं त्वमुत्तरं दास्यति ? एवं बुद्धिपर्वता सह कृताऽऽभ्यासः सुखं परप्रवादिनं निपुङ्गाति । यद्वा बुद्धिपर्वतः ।

मन्त्रिपर्वदमाह-

पुब्बं पच्छा जेहिं, सिंखादिताविही समणुभूतो ।

लोए वेदे समए, कयागमा मंतिपरिसा ज ॥ ३९१ ॥

यैः पूर्वं गृहवासः पश्चात् भ्रमणभावे शृङ्गनादिताविधिः, सर्वेषु कार्येषु मध्ये शृङ्गभूतं यत् कार्यं तत् शृङ्गनादितमुच्यते, तद्विधिः समनुभूतः, स लोके वेदे समये च कृताऽऽगमा मन्त्रिपर्वतः ।

एतदेव व्याचिख्यासुराह-

गिहवासो अत्यस्तये-हिं कोविया कइ समणभावम्मि ।

कज्जु सिंगभूये, तु सिंगनादिं भवे कज्ज ॥ ३९२ ॥

पूर्वगृहवासं अर्थशास्त्रेषु, पश्चात् भ्रमणभावे स्वसमयपरसमयेषु ये केचित् कोविदाः सा मन्त्रिपर्वतः, कार्येषु शृङ्गभूतं यत् कार्यं तत् शृङ्गनादितं भवति ।

किं तदित्याह-

तं पुण चेइयनासे, तद्व्यवशामणे ठुविहभेदे ।

भत्तोवहिबोच्छं, अभिवायखंवेचिह्मादि ॥ ३९३ ॥

तत्पुनः शृङ्गनादितं कार्यं चरविनाशो लोकोत्तममवतप्रति-माविनाशः, तद्व्यवशामणे चरव्यवविद्रावणं, तथा द्विविधो भेदो मरणसुखप्राज्ञनं वा, यो वा भर्त्ता भिक्षां वारयति, उपधि वा, यथा मा काऽप्यमीयां भर्तुपधि वा दद्यादिति भर्तव्यवच्छेदो उद्योगव्यवच्छेदो वा, तथा काऽपि धिक्कानीयां वृत्ते-ब्राह्मणानामिवाद्यन्तः, वन्द्यव्यति यो वन्द्यापयति पिष्टयति, आदिग्रहणयो निधिग्रहणादप्यति आलोचयति वा, प्रदिष्टो राजाऽऽदि तत् अभिवादनं वन्द्यव्यतिऽऽदि च शृङ्गनादितं कार्यं तद्विधिः समनुभूतः सा मन्त्रिपर्वतः ।

वितहं ववहरमाणं, सत्तेण विराणतो निहोडेइ ।

अन्हं सपक्खेदो, न चेत्तिो दिक्खिए द्दो ॥ ३९४ ॥

राजाऽऽदि वितथे व्यवहरन्तं मन्त्रिपर्वदन्तर्गतो विद्यापकः स्वसमयपरसमयज्ञानं शास्त्रकुशलः शास्त्रेण निहोडयति सुखं वारयति, यथा अस्माकं स्वपक्षे दृष्टेऽं भवति, सर्वे दृष्टे करोतित्यर्थः । न च राजा प्रभवति, नाऽपि प्रपन्नदीक्षाकस्यैतादृशो दृष्टः । एषा मन्त्रिपर्वतः ।

संप्रति राक्षसिकां पर्वदमाह-

सन्नुद्वारेण समण-स्स चाउकसा रहसिया परिसा ।

अज्जारे चउकसा, छक्का अट्टकसा वा ॥ ३९५ ॥

द्विविधं शरणं-द्रव्यशरणं, भावशरणं च । द्रव्यशरणं कण्टकाऽऽदि, भावशरणं मायानिदानमिध्यातयः । अथवा-भावशरणं मूलोत्तरगुणानिचारः, ततः भ्रमणस्य भावशरणोद्धारणे, आचार्यत्वमपि आलोचयत इत्यर्थः । राक्षसिका पर्वतः भवति । कथं भूतत्वत आह-चतुष्कर्षां द्वाचार्यस्य द्वौ साधेगिति चत्वारः कर्षा यत्र सा तथा, आचार्याणां चतुःकर्षा, षट्कर्षा वा, तत्र यदा निर्गन्धी निर्गन्ध्याः पुरतः आलोचयति तदा चतुःकर्षा, यथा निर्गन्धस्य निर्गन्धयाऽर्थे आलोचयतः, यदा त्वद्वितीयादृशधिरगुणसमोपि आलोचयति सा द्वितीया भिक्षुको तदा षट्कर्षा, सा द्वितीयतर्क-शुद्धसमोपि सा द्वितीयायाभिमुखश आलोचयत्या षट्कर्षा ।

तत्र प्रथमतः संयतस्य चतुर्कणी भावयति-

आलोचयं पञ्जइ, गारवपरिवर्जितो गुरुसगाते ।

एगंतमशावाए, एगो एगस निस्साए ॥ ३६६ ॥

एकान्ते अनापाते एकाऽद्वितीयं एकस्याद्वितीयस्याऽऽवा-
धेस्य निश्चया, तत्पूरत इत्यर्थः । गौरवपरिवर्जितं अद्वितीय-
सात्वतीवपरिवर्जितं, गौरवाद्धि सम्भवालोचयितव्यं भवती-
ति तन्प्रतिषेधः गुरुसमीपे आलोचनानादाचार्यसमीपे आ-
लोचनां प्रयुङ्क्ते ।

कथमित्याह-

विरहमि दिसाभिगाह, उकुडुतो पंजली निसेआ वा ।

एस सपवले परप-कलें मौलु छलें निसिआ वा ॥ ३६७ ॥

एकान्ते यत्र काऽपि न तिष्ठति तत्र विरहे लुब्धे प्रदेशे पूर्वं
गुरोर्निपत्या कृत्वा पूर्वोत्तरां चरन्तीकां वा दिशमभिगृह्य
सन्दनकं कृत्वा उरकुडुकः प्रवृद्धाञ्जलिः । अथासौ व्याधिमान-
प्रभूतं वाऽऽलोचनीयं ततो निषयामनुज्ञाप्याऽऽलोचयति, एष
स्वपक्षे आलोचनाविधिः । परपक्षे नाम संयती तत्र लुब्धं मुक्त्वा
आलोचनां दातव्या, निषया च न कार्यते । इयमत्र भावना-
यथा संयती संयतस्य पुरत आलोचयति तदा लुब्धं वर्जयति,
किं न यत्र लोकास्प सलोकास्तथाऽऽलोचयति, निषया वाऽऽ-
चार्यस्य न करोति, आत्मनाऽप्युपस्थिता आलोचयति ।

अमणीमधि कृत्वाऽऽलोचनाविधेस्तु कर्मस्यमाह-

आलोचयं पञ्जइ, गारवपरिवर्जिता ए गणिणीए ।

एगंतमशावाए, एगाए निस्सिया समणी ॥ ३६८ ॥

या अमणी गौरवपरिवर्जिता गणिण्याः पुरत आलोचनां प्र-
युङ्क्ते । केत्याह-एकान्ते अनापाते एकाऽद्वितीयं एकस्या
अद्वितीयया गणिण्या निश्चया ततो गुरुसमीपे अमणस्यैव
अमण्या अपि गणिण्याः पुरत आलोचयन्त्याश्चतुर्कणी पर्व-
भवति ।

पदकर्मामाह-

आलोचयं पञ्जइ, एगंते बहुजणस्य संलोए ।

अवित्तियथेरगुरुणो, सविइया भिक्खुणी निहुया ॥ ३६९ ॥

अद्वितीयस्यैव गुरुसमीपे सन्नित्या भिक्खुणी निभृता नि-
ष्यापारा न दिशो नापि विदिशः आलोचयति, नापि यत्कि-
ञ्चिदुच्चापयति इत्यर्थः । पर्वभूता सती एकान्ते बहुजनस्य
संलोकं आलोचनां प्रयुङ्क्ते ।

अथ कीदृशीतस्या द्वितीया भवनीत्यत आह-

नाणदंसणसंपन्ना, पोढा वयसपरिणया ।

इमियागारसंपन्ना, भणिया तीसे विइजिया ॥ ४०० ॥

ज्ञानदर्शनसंपन्ना प्रौढा समया या संयतस्य तस्या वा
भावं विज्ञाय तं मन्त्रणं कर्तुं वदति, किंतु वदति-यथा-
लोचितं तर्हि व्रजामो, नो चेदालोचनयाऽपि न प्रयोजनमिति,
तथा वयसा परिणता परिणतवयाः, तथा दक्षिणाऽऽकारसं-
पन्ना दक्षिणेनाऽऽकारेण च यस्य यादृशो भावस्तस्य तं जा-
नानीत्यर्थः । पर्वभूता सा तस्या द्वितीया गणिण्या सा
पुनः किंचिद् दूरे तिष्ठति । उच्यते-एकं स्वर्यो वदन्ति-
बभौभयोराराका इत्यन्ते तावन्मात्रं, परं भुवने-यत्र ध्वजं
क्षुब्धस्येति ।

अष्टकर्मामाह-

आलोचयं पञ्जइ, एगंते बहुजणस्य संलोए ।

सवित्तियतरुणगुरुणो, सविइया भिक्खुणी निहुया ॥ ४०१ ॥

एकान्ते बहुजनस्य संलोकं सन्नित्यीत्यस्य तरुणगुरोः स-
मीपे सन्नित्या तादृशीं प्रामुखा ।

संप्रति यादृशस्य आचार्यस्य द्वितीयस्तदादृशमाह-

नाणस्य दंसणस्य, चरित्तवविणयआलयगुणेहि ।

वयपरिणामेण य अभि-गमेण इयरो हवइ जुलो ॥ ४०२ ॥

ज्ञानेन दर्शनेन चापेक्षेण तपसा चित्तनेन आलयगुणैर्बहि-
ःप्रैर्भाभिः प्रतिलेखनाऽऽदिभिरपशमगुणेन च यथा वयःपरि-
णामेन अभिगमेन सम्यक्वयशास्त्राद्यकोशलेन युक्तो भव-
त्याचार्यस्येतरो द्वितीयः । उक्ताः पञ्चप्रकारा अपि पर्वदः । ४०
१ उ० १ प्रक० । आब० । राआऽऽदिलोकः, "सामी समोत्तं
परिसा णिग्गया चम्मो कडिओ परिसा पडिग्गया" नि० १
धु० १ वगं १ अ० । मिथिलाया नगरो वास्तव्यो लोकः
समस्तोऽपि भगवन्तमागतं धृत्या भगवद्वन्द्वनार्थं स्वसादा-
धयाद् विनिर्गत इत्यर्थः । सू० प्र० १ पाहु० । अ० । प-
रिचारे, जी० ।

चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररश्नो कति परिसाओ प-
ञ्जत्ताओ । गोयमा ! तन्नो परिसाओ पञ्जत्ताओ । तं जहा-स-
पिता चंडा जाया, अम्भितरिया समिया, मज्जे चंडा
वाहिं जाया । चमरस्स णं भेंत ! असुरिंदस्स असुररश्नो
अम्भंतरपरियाए कति देवसाहस्सीओ पञ्जत्ताओ, मज्झि-
मपरिसाए कति देवसाहस्सीओ पञ्जत्ताओ, बाहिरपरिमाए
कति देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ । गोयमा ! चमरस्स णं
असुरिंदस्स अम्भंतरपरियाए च उवीसं देवसाहस्सीओ प-
ञ्जत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए अट्ठावीसं देवसाहस्सीओ
पञ्जत्ताओ, बाहिरियाए परिसाए चत्तीसं देवसाहस्सीओ प-
न्नत्ताओ । चमरस्स णं भेंत ! असुरिंदस्स असुररश्नो
आम्भितरियाए परिसाए कइ देवीसया पन्नत्ता, मज्झि-
मियाए परिसाए कइ देवीसया पन्नत्ता, बाहिरियाए प-
रिसाए कइ देवीसया पन्नत्ता । गोयमा ! चमरस्स णं अमु-
रिंदस्स असुररश्नो अम्भितरियाए परिसाए अकुट्टा देवीसया
पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए तिमिं देवीसया पन्नत्ता,
बाहिरियाए परिसाए अट्ठाइजा देवीसया पन्नत्ता ॥

(चमरस्स णमित्यादि) चमरस्य भदन्त ! असुरेन्द्रस्या-
ऽसुरराजस्य कति कियपरिणयाकाः पर्वदः प्रज्ञाताः । भग-
वानाह-गौतम ! तन्मः पर्वदः प्रज्ञाताः । तद्यथा-समिता व-
हता जाता । तत्राऽऽध्यन्तरिका पर्वदः समितानिजाना । एवं
मध्यमिका चण्डा, बाह्या जाता । (चमरस्स णमित्यादि)
चमरस्य भदन्त ! असुरेन्द्रस्याऽसुरराजस्य अध्यन्तरिका-
यां पर्वदि कति देवमहत्त्याणि प्रज्ञानि । मध्यमिकायां पर्व-
दि कति देवमहत्त्याणि प्रज्ञानि । बाह्यायां पर्वदि कति दे-
वमहत्त्याणि प्रज्ञानि । भगवानाह-गौतम ! चमरस्य अमु-

रेन्द्रस्य असुरराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्वदि चतुर्विंशतिदेव-
सहस्राणि प्रहसति, मध्यमिकायां पञ्चाविंशतिदेवसहस्राणि,
बाह्यायां द्वाविंशत् देवसहस्राणि प्रहसति । चमरस्तस्य
भंते । इत्यादि । चमरस्त भदन्त । असुरेन्द्रस्य असुरेन्द्र-
राजस्याभ्यन्तरिकायां पर्वदि कति देवीशतानि प्रहसति ।,
मध्यमिकायां पर्वदि कति देवीशतानि प्रहसति ।, बाह्यायां
पर्वदि कति देवीशतानि प्रहसति । भगवानाह गौतम । अ-
भ्यन्तरिकायां पर्वदि अष्टदशतिर्यानि देवीशतानि प्रहसति,
मध्यमिकायां पर्वदि त्रीणि देवीशतानि प्रहसति, बाह्यायां
पर्वदि अष्टचतुर्धा नि देवीशतानि प्रहसति जी० ३ प्रति० ४
अप्रि० । " एवं तापलीसगाण वि लोमपालाणं तुवा तुडिया
पञ्चा. एवं अगमहिंसीण वि ।" इथा० ३ डा० २ उ० ।

पर्वदि देवीस्थितिः—

चमरस्तस्य भंते । असुरिदंस्स असुररक्षो अभिभतरियाए
परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पञ्चता ।, मज्झिमिया-
ए परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पञ्चता ।, बाहिरियाए
परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पञ्चता ।, अभिभतरियाए
परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पञ्चता ।, मज्झिमियाए
परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पञ्चता ।, बाहिरियाए
परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पञ्चता । गोयमा । चम-
रस्तस्य णं असुरिदंस्स अभिभतरियाए परिसाए देवाणं
असुराईजाई पलिओवमाई डिई पञ्चता, मज्झिमियाए प-
रिसाए देवाणं पलिओवमाई डिई पञ्चता, बाहिरियाए परि-
साए देवाणं दिवङ्गुपलिओवमं डिई पञ्चता, अभिभतरि-
याए परिसाए देवीणं दिवङ्गुपलिओवमं डिई पञ्चता,
मज्झिमियाए परिसाए देवीणं पलिओवमं डिई पञ्चता,
बाहिरियाए परिसाए देवीणं अद्रपलिओवमं डिई पञ्चता ।

(चमरस्तस्य णं भंते इत्यादि) चमरस्त भदन्त । असुरेन्द्रस्य
असुरराजस्य अभ्यन्तरिकायां पर्वदि देवानां कियन्तं कालं
स्थितिः प्रहसता ।, मध्यमिकायां पर्वदि देवानां कियन्तं कालं
स्थितिः प्रहसता ।, एवं बाह्यपर्वदिष्वपि प्रभस्त्रं वक्ष्यम्-
तया अभ्यन्तरिकायां पर्वदि देवीनां, कियन्तं कालं स्थितिः
प्रहसता । एवं मध्यमिकाबाह्यपर्वदिष्वपि अपि प्रभस्त्रं वक्ष्ये ।
भगवाणाह—गौतम । चमरस्तस्य असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य अभ्य-
न्तरिकायां पर्वदि देवानामर्धतुनीयानि पश्योपमानि स्थितिः
प्रहसता । मध्यमिकायां पर्वदि देवानां द्वे पश्योपमे स्थितिः प्रह-
सता । बाह्यायां पर्वदि देवानां त्रयश्च पश्योपमे स्थितिः प्रहसता ।
तथाऽऽभ्यन्तरिकायां पर्वदि देवीनां त्रयश्च पश्योपमे स्थि-
तिः प्रहसता । मध्यमिकायां पर्वदि देवीनां पश्योपमा स्थितिः
प्रहसता । बाह्यायां पर्वदि देवीनामर्धपश्योपमे स्थितिः प्रहसता ।
इह भूयान् वाचनमेदं इति यथावस्थितत्वे पाठनियेषां
सुगममपि स्वमस्तरसंस्कारमात्रेण विनियते ।

संप्रत्यभ्यन्तरिकाविषयपदेशकारणं पिपुच्छिदुरिदमाह—

से केवइयेणं भंते । एवं बुबइ—चमरस्त असुरिदंस्स
तस्यो परिसाओ पञ्चताओ । तं जहा—समिया चंडा जाया,
अभिभतरिया समिया, मज्झिमिया चंडा, बाहिरिया जाया । ।

गोयमा । चमरस्तस्य णं असुरिदंस्स असुररक्षो अभिभतरप-
रिसा देवा णं बाहिता हवमागच्छंति गोयमा । णो अवा-
हिता; मज्झिमपरिसाए देवा बाहिता हवमागच्छंति,
अवाहिता वि; बाहिरपरिसा देवा अवाहिता हवमाग-
च्छंति । अदुचरं च णं गोयमा । चरमे असुरिदे असुर-
राया अन्नयरेसु उच्चावएसु कज्जोहेवेसु समुपसेसु अ-
भिभतरियाए सदिं संमइसंपुच्छणावहूले विहरइ, मज्झि-
मियाए परिसाए सदिं पियं पंचंमणे २ विहरइ, बाहि-
रयाए परिसाए सदिं पयं पंचंडमाणे २ विहरइ, से ते-
णहेणे गोयमा । एवं बुबइ—चमरस्तस्य णं असुरिदंस्स अ-
सुररक्षो तस्यो परिसाओ पञ्चताओ—समिया चंडा जाया,
अभिभतरिया समिया, मज्झिमिया चंडा, बाहिरिया जाया ।

(से केवइयेणमप्यदि) अथ केनायेन भदन्त । एवमुच्यते—
चमरस्तस्य असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य निचः पर्वदः प्रहसताः ।
तद्यथा—समिता चण्डा जाया, अभ्यन्तरा समिता; मध्यमि-
का चण्डा बाह्या जाया । भगवानाह—गौतम । चमरस्त असु-
रेन्द्रस्य असुरराजस्य अभ्यन्तरपर्वका देवा (वाहिता) आ-
हता (हव्यं) शीघ्रमागच्छन्ति । (नोअवाहिता) अनाहता अनेन
गौतमाह, मध्यमपर्वका देवा आहता अपि शीघ्रमागच्छ-
न्ति, अनाहता अपि मध्यमपर्वतिर्पतिविषयमात्रं बाह्यपर्व-
का देवा अनाहताः शीघ्रमागच्छन्ति । नयामाकरेण लक्ष-
णगौरवानहंत्वान् । (अदुचरं च णं गोयमा) अथोत्तरमथा-
न्यन्तं अभ्यन्तरराजऽऽविषये कारणं गौतम । चमरोऽसुरे-
न्द्रोऽसुरराजेभ्यन्तरेषु उच्चावसेषु शोभन्ते "कज्जोहेवेसु"
इति कौटुम्बेषु कार्येषु, कुटुम्बे भवन्ति कौटुम्बानि, स्वराज-
विषयार्णत्वार्थः । तेषु कार्येषु समुपसेषु अभ्यन्तरिका परि-
पदा सदिं संमनिसंप्रशन्नबहुलभावि विहरन्ति, सम्मन्या उन्न-
मया मत्या यः संप्रशनः पयोलाचं तद्बहुलभावि विह-
रत्यास्ते. स्वल्पमपि प्रयोजनं प्रथमतस्तया सह पयोलाच्य
विदधानीति भावः । मध्यमिकाया पर्वदा सदिं यदभ्यन्त-
रिकाया पर्वदा सह पयोलाच्य कर्त्तव्यतया निश्चितं पदं तत्
प्रपञ्चयन् २ विहरति । पयोलाच्यसामि । पयोलाचितमिदं वा
कर्त्तव्यमिदं वा न कर्त्तव्यमप्यथा दोष इति विस्तरायन् २
आस्ते; बाह्याया पर्वदा सह यदभ्यन्तरिकाया पर्वदा सह प-
योलाचितं मध्यमिकाया सह गुणप्रेषप्रपञ्चकयनतो वि-
स्तारितं पदं तत् प्रपञ्चयन् २ विहरति । आहप्रधानः सध-
वश्च कर्त्तव्यतया निरूपयन् तिष्ठति, यथा इदं युष्माभिः
कर्त्तव्यमिदं न कर्त्तव्यमिति तदं यथा एकान्तेन गौतमेव
केवलमर्हति, यथा च सहोत्तमवित्यान्तं स्वल्पमपि कार्यं
प्रथमतः पयोलाचितमिदं सा गौरवविषयं पयोलाचनयां
जात्यन्तमभ्यन्तरा वर्तते इति. अभ्यन्तरिकायां तु गौरवाहो
पयोलाचितं जात्यन्तरिकाया पर्वदा सहवश्यं कर्त्तव्यतया
निश्चितं, न तु प्रथमतः । सा किल गौरवपयोलाचनयां च
मध्यमे भावे वर्तते इति मध्यमिका, या तु गौरवं न जातु-
विष्यहति, न च यथा सह कार्यं पयोलाचितं केवलम्
आदेश एव यथे दियते सा गौरवान् पयोलाचनयाश्च
वदियति वर्तते इति बाह्या तदेवाऽऽभ्यन्तरिकाऽऽदिव्यपदे-

शनिवन्धनमुक्तम् । संमत्येतदेवोपसंहरन्नाह—(से तेणट्टेण-मित्थादि) पाठलिङ्गम् । यानि तु 'समिया चण्डा जाता' इति नामानि तानि कारणान्तरनिबन्धनानि. कारणान्तरं च ग्रन्थादवसातव्यम् ।

अथ संप्रणिमाया—

"चउवीलसुड्डीसा वसीलसहस्स देव चमरस्स ।
अन्नुड्डा तिभिं तहा, आह्वाइज्जा य देविसया ॥ १ ॥
आह्वाइज्जा दोषिं दि—यइवल्लं कमण देवावर्द्ध ।
पलिंश्च दिवहुमं. आह्वा देवीण परिसासु ॥ २ ॥"

वलयतीनाम्—

बलिस्स णं भेंते ! वड्ढोयण्णरओ कइ परिसाओ पन्नत्ताओ ? गोयमा ! ित्ति परिसाओ पम्पत्ताओ । तं जहा—समिया, चंडा, जाया । अभिभतरिया समिया, मज्झिमिया चंडा, बाहिरिया जाया । बलिस्स णं वड्ढोयण्णिदस्स वड्ढोयण्णरओ अभिभतरिया परिसाए कइ देवसहस्सा ? मज्झिमिया परिसाए कइ देवसहस्सा० जाव बाहिरिया परिसाए कइ देविसया पम्पत्ता ? गोयमा ! बलिस्स णं वड्ढोयण्णिदस्स अभिभतरिया परिसाए वीसं देवसहस्सा पन्नत्ता, मज्झिमिया परिसाए चउवीसं देवसहस्सा पन्नत्ता, बाहिरिया परिसाए अट्ठावीसं देवसहस्सा पन्नत्ता, अभिभतरिया परिसाए अउपचमा देविसया पन्नत्ता. मज्झिमिया परिसाए चत्तारि देविसया पन्नत्ता, बाहिरिया परिसाए अट्ठदेविसया पन्नत्ता ।

वड्ढादीनां भित्तिः—

बलिस्स द्विण पुत्तुआ ? ० जाव बाहिरिया परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पम्पत्ता ? गोयमा ! बलिस्स वड्ढोयण्णिदस्स अभिभतरिया परिसाए देवाणं अट्ठपलिओवमाई डिई पन्नत्ता. मज्झिमाए परिसाए तिभिं पलिओवमाई डिई पन्नत्ता, बाहिरिया परिसाए अट्ठाइजाई पलिओवमाई डिई पन्नत्ता, अभिभतरिया परिसाए देवाणं अट्ठाइजाई पलिओवमाई डिई पन्नत्ता. मज्झिमिया परिसाए देवीणं दोपलिओवमाई डिई पन्नत्ता, बाहिरिया परिसाए देवीणं दिवहुं पलिओवमं डिई पन्नत्ता, येसं जहा चमरस्स अउरिदस्स अउरकुमारओ ।

धरणाऽऽदीनाम्—

धरणस्स णं भेंते ! नागकुमारिदस्स नागकुमारओ कइ परिसाओ पम्पत्ताओ ? गोयमा ! तिभिं परिसाओ ताओ चेव जहा चमरस्स । धरणस्स णं नागकुमारिदस्स नागकुमारओ अभिभतरिया परिसाए सट्ठ देवसहस्सा पम्पत्ता, मज्झिमियाए सत्तरि देवसहस्सा पम्पत्ता, बाहिरियाए असीतिं देवसहस्सा पम्पत्ता, अभिभतरियाए पन्नरं देविसयं पम्पत्तं, मज्झिमियाए परिसाए पन्नासं देविसयं पम्पत्तं, बाहिरियाए परिसाए पण्णसं देविसयं पम्पत्तं ॥

"मट्ठिहोए ० जाव पभासेमाणे से णं तत्थ बायालीमाणे भण्णयाससयसहस्साणं छुएहं सामाणियसाहस्सीणं वा-वसीलाए तावसीसमाणं चउपहं लेणपालाणं छुएहं अन्ममाइल्लेणं सपरिवाराणं तिहं परिसाणं सत्तएहं आणिया-डिबरेणं चउवीसाए आयरक्कदेवसाहस्सीणं अण्णोस च चट्ठं दाहिह्माणं नागकुमारणं देवाणं देवाणिय आहियच्चं जाव विहरतीति " पाठलिङ्गम् ।

स्थितिः—

धरणस्स णं रओ अभिभतरियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पम्पत्ता ? मज्झिमियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पम्पत्ता ? बाहिरियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पम्पत्ता ? अभिभतरियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पन्नत्ता ? मज्झिमियाए परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पन्नत्ता ? बाहिरियाए परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पन्नत्ता ? गोयमा ! धरणस्स रओ अभिभतरियाए परिसाए देवाणं साइरं अट्ठपलिओवमं डिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए देवाणं अट्ठपलिओवमं डिई पन्नत्ता बाहिरियाए परिसाए देवाणं देसुणं अट्ठपलिओवमं डिई पन्नत्ता, अभिभतरियाए परिसाए देवीणं देसुणं अट्ठपलिओवमं डिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए देशेणं माहरं चउभागपलिओवमं डिई पन्नत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवीणं चउभागपलिओवमं डिई पन्नत्ता, अट्ठा जहा चमरस्स ।

भुतानन्दम्—

भूयाणंदस्स णं भेंते ! नागकुमारस्स रओ अभिभतरिया—ये परिसाए कइ देवमाइस्सियाओ पन्नत्ताओ ? मज्झिमाए परिसाए कइ देवमाइस्सीओ पन्नत्ताओ ? बाहिरिया परिसाए कइ देवसाहस्सीओ पम्पत्ताओ ? अभिभतरिया परिसाए कइ देवीसया पन्नत्ता ? मज्झिमाए परिसाए कइ देविसया पन्नत्ता ? बाहिरिया परिसाए कइ देवीसया पन्नत्ता ? गोयमा ! भूयाणंदस्स णं नागकुमारओ अभिभतरिया परिसाए पन्नासं देवसहस्सीओ पन्नत्ताओ. मज्झिमियाए परिसाए मट्ठिदेवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, बाहिरिया परिसाए सत्तरि देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, अभिभतरिया परिसाए दोपण्णवीसा देविसया पम्पत्ता, मज्झिमियाए परिसाए दो देविसया पन्नत्ता, बाहिरिया परिसाए पम्पत्तदेविसयं पम्पत्तं ।

स्थितिः—

भूयाणंदस्स णं भेंते ! नागकुमारिदस्स नागकुमारओ अभिभतरिया परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पन्नत्ता ? मज्झिमाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पन्नत्ता ? बाहिरिया परिसाए देवाणं केवइयं कालं डिई पन्नत्ता ? अभिभतरिया परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पन्नत्ता ? मज्झिमियाए परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पन्नत्ता ? बाहिरिया परिसाए देवीणं केवइयं कालं डिई पम्पत्ता ?

सकस्स खं भूते । देविंदस्स देवरञ्चो अम्भितरियाए प-
रिसाए देवाणं केवइयं कालं तिती पसत्ता?, एवं मज्झि-
मियाए वाहिरियाए वि । गोयमा । सकस्स खं देविंदस्स
देवरञ्चो देवाणं अम्भितरियाए परिसाए पंच पलिओवमाई
तिती पसत्ता, मज्झिमियाए परिसाए देवाणं चत्तारि पलि-
ओवमाई तिती पसत्ता, वाहिरियाए परिसाए देवाणं
तिप्पि पलिओवमाई तिती पसत्ता, अम्भितरियाए प-
रिसाए देवीणं तिप्पि पलिओवमाई तिती पसत्ता, मज्झि-
मियाए परिसाए दोप्पि पलिओवमाई तिती पसत्ता, वा-
हिरियाए परिसाए एणं पलिओवमं तिती पसत्ता, अट्ठो
सो चेव जहा अवयवासणीं ।

“ सक्कस्स णं भंते । देविदस्स देवरखो अम्भितरियाए परिसाए देवाणं केवदयं कालं ” इत्यादि प्रश्नपदकं सुप्रतीतम् । भगवानाह—गौतम । शक्यस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य अभ्यन्तरिकायां पर्यदि पञ्चपल्योपमा स्थितिः प्रकृता । मध्यमिकायां चत्वारि पल्योपमानि, बाह्यायां त्रीणि पल्योपमानि, तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवीनां त्रीणि पल्योपमानि स्थितिः प्रकृता, मध्यमिकायां द्वे पल्योपम, बाह्यायामेकं पल्योपमम् । “ से केणुदुणं भंते ! एवं सुब्बद-सक्कस्स णं देविदस्स देवरखो तन्नो परिसाओ ” इत्यादि सकलमपि सूत्रं समरचक्रव्यतायामिव भावनीयम् । जी० ४ प्रति० २ उ० ।

ईशानस्य—

ईसाणस्स णं भंते ! देविदस्स देवरखो कति परिसाओ पल्लत्ताओ । गोयमा ! तन्नो परिसाओ पल्लत्ताओ । तं जहासमिता चंडा जाता, तदेव सव्वं, खवरि अम्भितरियाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ, बाहिरियाए परिसाए चोहस देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ । देवाणं पुच्छा । गोयमा ! अम्भितरियाए परिसाए खव देवीसया पल्लत्ता, मज्झिमियाए परिसाए अट्ठनया पल्लत्ता, बाहिरियाए परिसाए सत्त देवीसया पल्लत्ता । देवाणं तिनीपुच्छा । गोयमा ! अम्भितरियाए परिसाए देवाणं सत्त पल्लिओवमाई तिनी पल्लत्ता, मज्झिमियाए छपल्लिओवमाई, बाहिरियाए पंचपल्लिओवमाई तिनी पल्लत्ता । देवीणं पुच्छा । गोयमा ! अम्भितरियाए परिसाए पंच पल्लिओवमाई, मज्झिमियाए परिसाए चत्तारि पल्लिओवमाई तिनी पल्लत्ता, बाहिरियाए परिसाए तिथि पल्लिओवमाई तिनी पल्लत्ता, अट्ठो तदेव भाणियव्वो ।

अभ्यन्तरिकायां पर्यदि दश देवसहस्राणि, मध्यमिकायां द्वादश, बाह्यायां चतुर्दश, तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि नव देवीशतानि, मध्यमिकायामष्टौ देवीशतानि, बाह्यायां सप्त देवीशतानि, तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवानां सप्त पल्योपमानि, मध्यमिकायां बाह्यायां षट्, पञ्च, तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवीनां पञ्च पल्योपमानि, मध्यमिकायां चत्वारि, बाह्यायां त्रीणि, शेषं शक्यम् । जी० ४ प्रति० २ उ० ।

सप्तकुमारोऽऽदिनाम्—

सणंकुमारणं पुच्छा तदेव ठाणुपदगमेणं जाव सणंकुमारस्स तन्नो परिसाओ समिताऽऽदि तदेव, नवरि अम्भितरियाए परिसाए अट्ठ देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, बाहिरियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, अम्भितरियाए परिसाए देवाणं तिनी अट्ठपंचमाई सागरोवमाई पंच पल्लिओवमाई तिनी पल्लत्ता, मज्झिमियाए परिसाए अट्ठपंचमाई सागरोवमाई चत्तारि पल्लिओवमाई तिनी पल्लत्ता, बाहिरियाए परिसाए अट्ठपंचमाई सागरोवमाई तिथि पल्लिओवमाई तिनी पल्लत्ता, अट्ठो सो चेव ।

अभ्यन्तरिकायां पर्यदि अष्टौ देवसहस्राणि, मध्यमिकायां दश, बाह्यायां द्वादश, देवीपर्यवो न वक्तव्याः । तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवानामर्द्धपञ्चमानि सागरोपमाणि पञ्चपल्योपमानि स्थितिर्मध्यमिकायां अर्द्धपञ्चमानि सागरोपमाणि चत्वारि पल्योपमानि, बाह्यायामर्द्धपञ्चमानि सागरोपमाणि त्रीणि पल्योपमानि । शेषं सर्वं शक्यम् जी० ४ प्रति० २ उ० ।

एवं माहिदस्स वि तदेव जाव तत्थ अम्भितरियाए परिसाए छ देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, मज्झिमियाए परिसाए अट्ठ देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, बाहिरियाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, तिनी, देवाणं अम्भितरियाए परिसाए अट्ठपंचमाई सागरोवमाई सत्त पल्लिओवमाई तिनी, मज्झिमियाए परिसाए अट्ठपंचमाई सागरोवमाई छष पल्लिओवमाई बाहिरियाए परिसाए अट्ठपंचमाई सागरोवमाई पंचपल्लिओवमाई तिनी पल्लत्ता । जी० ४ प्रति० २ उ० ।

अभ्यन्तरिकायां पर्यदि षट् देवसहस्राणि, मध्यमिकायामष्टौ देवसहस्राणि, बाह्यायां दश देवसहस्राणि, तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवानामर्द्धपञ्चमानि सागरोपमाणि पञ्चपल्योपमानि । शेषं सर्वं यथा सप्तकुमारस्य । जी० ४ प्रति० २ उ० ।

बंभस्स वि तन्नो परिसाओ पल्लत्ताओ । अम्भितरियाए चत्तारि देवसाहस्सीओ, मज्झिमियाए परिसाए छदेवसाहस्सीओ, बाहिरियाए अट्ठ देवसाहस्सीओ । देवाणं तिनी अम्भितरियाए परिसाए अट्ठणवमाई सागरोवमाई पंचपल्लिओवमाई, मज्झिमियाए परिसाए अट्ठणवमाई सागरोवमाई, बाहिरियाए अट्ठनवमाई सागरोवमाई तिथि पल्लिओवमाई, अट्ठो सो चेव ।

अभ्यन्तरिकायां पर्यदि चत्वारि देवसहस्राणि, मध्यमिकायां षट् देवसहस्राणि, बाह्यायामष्टौ देवसहस्राणि, तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवानामर्द्धनवमानि सागरोपमाणि पञ्चपल्योपमानि स्थितिः, मध्यमिकायां पर्यदि अर्द्धनवमानि सागरोपमाणि चत्वारि पल्योपमाणि बाह्यायामर्द्धनवमानि सागरोपमाणि त्रीणि पल्योपमानि, शेषं यथा सप्तकुमारस्य । जी० ४ प्रति० २ उ० ।

संतगस्स वि जाव तन्नो परिसाओ जाव अम्भितरियाए दो देवसाहस्सीओ, मज्झिमियाए चत्तारि देवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, बाहिरियाए छदेवसाहस्सीओ पल्लत्ताओ, तिनी भाणियव्वो, अम्भितरियाए परिसाए देवाणं बारस सागरोवमाई सत्त पल्लिओवमाई तिनी, मज्झिमियाए परिसाए बारस सागरोवमाई छष पल्लिओवमाई तिनी, बाहिरियाए परिसाए बारस सागरोवमाई पंच पल्लिओवमाई तिनी पल्लत्ता, अट्ठो सो चेव ।

अभ्यन्तरिकायां पर्यदि द्वे देवसहस्रे, मध्यमिकायां चत्वारि, बाह्यायां षट्, तथा अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवानां द्वादश

सागरोपमाणि सप्त च पल्योपमाणि स्थितिर्मध्यमिकायां द्वात्रिंश सागरोपमाणि षट् पल्योपमाणि, बाह्यायां द्वात्रिंश सागरोपमाणि पञ्च पल्योपमाणि । जी० ४ प्रति० २ उ० ।

महासुक्पुच्छा । गोयमा । ० जाव अम्भितरियाए एग-
देवसाहस्मीओ, मज्झिमियाए परिसाए दो देवसाहस्मीओ
पम्पत्ताओ, बाहिरियाए परिसाए चत्तारि देवसाहस्मीओ,
ठित्ती अम्भितरियाए परिसाए अद्दसोलससागरोवमाई पंच
पलिओवमाई, मज्झिमियाए अद्दसोलससागरोवमाई
चत्तारि पलिओवमाई, बाहिरियाए अद्दसोलससागरोव-
माई तिप्पि पलिओवमाई, अद्दो सो चेव ।

अभ्यन्तरिकायां पर्येदि एकं देवसहस्रं, मध्यमिकायां द्वे
देवसहस्रे, बाह्यायां चत्वारि देवसहस्राणि । तथा अभ्यन्-
तरिकायां पर्येदि अर्द्धेष्टादश सागरोपमाणि पञ्च पल्योपमानि
स्थितिः, मध्यमिकायामर्द्धेष्टादश सागरोपमाणि चत्वारि प-
ल्योपमानि स्थितिः, बाह्यायामर्द्धेष्टादश सागरोपमाणि त्री-
णि पल्योपमानि । शेषं पूर्ववत् । जी० ४ प्रति० ५ उ० ।

सहस्रारं पुच्छा । ० जाव अम्भितरियाए परिसाए पंच दे-
वसया, मज्झिमियाए परिसाए एगा देवसाहस्मीओ, बा-
हिरियाए दो देवसाहस्मीओ पम्पत्ताओ, ठित्ती अम्भितरि-
याए अद्दट्ठारससागरोवमाई सप्त पलिओवमाई ठित्ती पम्प-
त्ता । एवं मज्झिमियाए अद्दट्ठारस सागरोवमाई छपलिओ-
वमाई, बाहिरियाए अद्दट्ठारस सागरोवमाई पंच पलिओव-
माई, अद्दो सो चेव ।

अभ्यन्तरिकायां पर्येदि पञ्च देवशतानि, मध्यमिकायामेकं
देवसहस्रं, बाह्यायां द्वे देवसहस्रे, तथा अभ्यन्तरिकायां प-
र्येदि देवानामर्द्धेष्टादश सागरोपमाणि सप्त च पल्योपमानि,
मध्यमिकायां पर्येष्टादश सागरोपमाणि षट् पल्योपमा-
नि, बाह्यायामर्द्धेष्टादश सागरोपमाणि पञ्च पल्योपमानि ।
शेषं पूर्ववत् । जी० ४ प्रति० २ उ० ।

आगण्यपाण्यस्स वि पुच्छा । ० जाव तओ परिसाओ, गव-
रि अम्भितरिया अद्दुइजा देवसया, मज्झिमियाए पंच देवस-
या, बाहिरिया एगा देवसाहस्मीओ, ठित्ती अम्भितरियाए
एगुण्णवीससागरोवमाई पंच पलिओवमाई, मज्झिमियाए परिसा-
ए एगुण्णवीससागरोवमाई चत्तारि पलिओवमाई, बाहिरि-
याए परिसाए एगुण्णवीससागरोवमाई तिप्पि पलिओव-
माई ठित्ती, अओ सो चेव ।

अभ्यन्तरिकायां पर्येदि अर्द्धतुलीयानि देवशतानि, मध्यमि-
कायां पञ्च देवशतानि, बाह्यायामेकं देवसहस्रं, तथा अभ्यन्त-
रिकायां पर्येदि देवानामर्द्धेष्टादश विंशतिः सागरोपमाणि पञ्च
पल्योपमानि स्थितिः, मध्यमिकायामर्द्धेष्टादश विंशतिः साग-
रोपमाणि, चत्वारि पल्योपमानि, बाह्यायामर्द्धेष्टादश विंशतिः
सागरोपमाणि त्रीणि च पल्योपमानि, शेषं पूर्ववत् । जी० ४
प्रति० २ उ० ।

आरखाऽऽयुताऽऽदीनाम्-

कहिं सं भेते । आरखऽऽचुयए देवासं । तदेव अचुयए प-
रिवारो जाव विहरति । अचुयस्स सं देविदंस्स तओ प-
रिसाओ पम्पत्ताओ-अम्भितरपरिसाए देवासं पणुवीससयं,
मज्झिमियाए अद्दुइजसया, बाहिरपरिसाए पंचसया, अ-
म्भितराए एकवीसं सागरोवमा सप्त पलिओवमा, मज्झि-
मियाए एकवीसं सागरोवमा छपलिओवमा, बाहिराए ए-
कवीसं सागरोवमा पंच पलिओवमा ठित्ती पम्पत्ता ।

अभ्यन्तरिकायां पर्येदि पञ्चविंश देवशतं, मध्यमिकायाम्
अर्द्धतुलीयानि, देवशतानि, बाह्यायां पञ्च देवशतानि । तथा
अभ्यन्तरिकायां पर्येदि देवानामेकविंशतिः सागरोपमाणि
सप्त च पल्योपमानि, मध्यमिकायां पर्येदि एकविंशतिः साग-
रोपमाणि षट् पल्योपमाणि, बाह्यायामेकविंशतिः सागरोप-
माणि पञ्च पल्योपमाणि शेषं पूर्ववत् । जी० ४ प्रति० २ उ० ।
ओ० । स्या० । (सूर्योत्तर देवस्य सामानिकपरिवदुपपञ्चकं दे-
वानां स्थितिः "टिह" शब्दे सन्तुष्टभाग १७२६ पृष्ठ गता)
(प्रायश्चित्तदानयोग्या पर्येदि " तर्हिगृहपरिसा य " इति ह्यार-
म्भे पञ्चिञ्च " शब्देऽस्मिन्नेव भागे १३६ पृष्ठे गतम्)

परिसादि (गु) परिश्रावित्त-वि० दुष्पकर्त्ताऽऽदिना क्षरके,
स्या० ४ डा० ४ उ० ।

परिसादय-परिश्राव्य-अव्य० । निर्गाह्येयर्थे, आवा० २ छु०
१ चू० १ अ० २ उ० ।

परिसामय पर्युत-वि० । साधुसंहतिमध्यगते, पा० ।

परिसाट-परिशाट-पुं० । उज्ज्वल, आवा० ४ अ० । शट् कजा-
विशङ्कगमयवसादन्तीपानिधानाः पुटलानां परिशाटनमव-
सादन् परिशाटः । पुटलानामवसादनं, विश० ।

परिसाटकरण-परिशाटकरण-न० । कम्पवाऽऽदिता शङ्क-
रूपेव निष्पादने, सू० १ छु० १ अ० १ उ० । विश० । आ०
म० । आ० चू० । (एतच्च ' करण ' शब्दे तुलीयभाग ३६१
पृष्ठे दृष्टव्यम्)

परिसाटणा परिशाटना-स्त्री० । जीपमदेशेभ्यः पृथकरणे,
सूत्र० १ छु० १ अ० १ उ० ।

परिसाटणिवा-परिशाटनिका-स्त्री० । अर्थनिकायाम्, वृ०
१ उ० । प्रक० ।

परिसाडिअ-परिशाटित्त-वि० । पृथक्कृते, कलप० १ आधि०
२ क्षण ।

परिशाट्य-त्यक्त्वर्थे, कलप० १ अधि० २ क्षण ।

परिसाडि (गु) परिशाटित्त-वि० । कुशाऽऽदितुल्यस्तारकान्
परिभुजानस्य यस्य न किञ्चिदपरिशाटित्तं स परिशाटी । चं-
शरुताऽऽदीं स्तारके, नि० चू० २ उ० ।

परिसामय परिश्यामित्त-वि० । कृत्वाकृते, आ० १ छु०
१ अ० ।

परिसाववहारि (गु)-पर्येदववहारिण-पुं० पर्येष्टामव्यव-
हारयो द्वेऽऽपि पक्षौ नौ ह्येते यदि द्वौऽऽपि पक्षौ मध्यस्था
अथवा हान स्वरूप व्यवहाराणि, व्य० ३ उ० ।

परिमिट्ट-परिशिष्ट-त्रि० । उद्धारिते, आत्मा० । शु०२ अ० ३ उ० ।
परिमित्त-परिषिक्त-न० । नपुं० सं० क्लृ० । परिषेकं, प्रश्न० ।
आश्र० द्वार ।

परिसिद्धाणशङ्क-परिशिष्टपानक-न० । यत् उष्णोदकेन दधि-
मृत्तिका नित्यं गालयन् तस्मिन्, नि० चू० ४३० ।

परिसिद्ध पर्वद्वय-त्रि० । पर्वद्वयकृत, वृ० ३ उ० ।

परिभाषा प्रतिशोषक-न०, स्वाशिरःप्रतिरूपक पिष्टाऽऽदिम-
याशिरसि "पग्निं सयं च दत्ताहि ।" प्रतिशीर्षिकाणि च दत्त-
स्वशिरःप्रतिरूपाणि पिष्टाऽऽदिमयाशिरसि आत्मशिरःगत्ता-
र्थं यच्छ्रुतं बहिष्कृताऽऽदिभ्य इत्यर्थः । प्रश्न०२ आश्र० ङार ।

परिसुक्त परिशुष्क-वि० । म्वतःशोपमुपागते, विपा० १ शु०
२ अ० ।

परिशुक्रमुह-परिशुक्रमुख त्रि० । परिशुक्रं निर्गतनिष्ठावन-
तयाऽनद्रतमुपगतं मुखमस्यानि परिशुक्रमुखः । उक्त० २
अ० । गतनिष्ठिवन्त्वेन शुक्रतलुङ्गिष्ठे, उक्त० २ अ० ।

परिसुद्ध-परिगुद्ध-त्रि० । निर्दोषः पञ्चा० ४ विव० । सर्वप्रका-
रशुद्धः षो० १ विव० । विद्युद्भिजात इया निश्चितः पञ्चा०
२ विव० ।

परिशुद्ध-परिशुद्धक-त्रि० । अथगतदोष, पञ्चा० १६ विव० ।
परिशुद्धजलग्रहण-परिशुद्धजलप्रहण-न० । वक्ष्यतत्रसर-
हितजलप्रहणे, आ० ।

परिशुद्धि-परिशुद्धि-त्वी० । दो गविशुद्धौ, पञ्चा० १६ विव० ।

परिमेय-परिपेक्ष-पुं० । दुष्टव्रणाऽऽदन्तिथितस्योपरि पञ्चने,
पि० । ओग्र० ।

रिसोवयमाग-पर्यटुपयन्नक-पुं० । परिहागं पयन्नके, स्या० ३
ठा० १ उ० ।

परिमोक्ष-परिशोधित-त्रि० । परि सप्तान्ताच्छ्रितमपचित्ती-
कृतम् । उत्त० १ अ० । तपसा दुर्वलकृतं, उत्त० १ अ० ।

रिश्मय-परिश्रम-पुं० । समन्ताद्भ्रम. " खुडं पिवासं परि-
स्वमं व न विदइ । " आ० म० १ अ० ।

परिस्सव-परिश्रव-पुं० । कर्मोत्तिर्जाऽऽस्पदेषु अनुष्ठानेषु प-
रिस्समन्ताच्चवृत्ति गतिनि यैरनुष्ठानविशेषेभ्यो पारिश्रवा इति
दुमुत्पत्तेः । आवा० १ श्रु० ४ अ० २ उ० । (" जे आसवा
ते परिस्सवा । " इति ' आसव ' शब्दे द्वितीयभागे ४५५
पृष्ठे व्याख्यातम्)

रिस्सर्वत-परिश्रवत्-वि० । गलति, तं० । सर्वतो गलति, तं० ।
रिस्माइ- (ग)-पस्मिन्विन्-पुं० । आलोककदेश उपभ्रुत्या-
द्विगिरति, स्था० १ डा० ।

परिह-परिघ-पुं० । अर्गलायाम्, अनु० ।
 रेहृद-मृद-धा० । तौदे, "मृदो मलमदपरिहृद०" ॥ ८ । ४ ।
 २६ ॥ इत्यादिपुत्रेण मृदुधातोः परिहृदाऽऽदेशः । 'परिह-
 हृ' प्रा० ४ पाद ।

हाट्टिअ-परिघट्टित-त्रि० । मर्दिने, "पन्नाडिअयं परिहाट्टि-
।" पाइ० ना० १७८ गाथा ।

परिहट्टी-देशी-प्रतिहारियाऽऽकृष्टौ, दे० ना० ६ वर्ग ७२
गाथा । आकृष्टौ, दे० ना० ६ वर्ग २१ गाथा ।

परिदृष्ट-देशी। वसने, दे० ना० ६ वर्ग २१ गाथा।

परिदृश्य-परिधानक-न०। परिधानीये, "जाण सिचयं कडि-

डिक्खं, निशंसणं साहुली य परिहणयं । " पाइ ना०६६ गाथा ।

परिहृत्य--देशी दत्ते, आब० ४ अ० । आन्वा० । " परिहृत्यो
दच्छे । " पाइ० ना० २४४ गाथा ।

परिहरन्त-परिह्वन्-प्रि० । “ धातवोऽर्थान्तरेऽपि ” ॥ ८ । ४ ।
२५६ ॥ इति परिहरन्तेऽस्यागो वृत्तेः । त्यजति, प्रा० ४ पाद ।

परिहरण-परिहरण-न० । आसंव्यस्य वस्तुनोऽनासंवने,
स्था० १० डा० ।

परिहरणदाम परिहरणदोष-पु० । दामभेदे, स्था० । परिहर-
णमासेषां, स्वदर्शनस्थित्या लोकाकृष्ट्या वा अनासेव्यस्य त-
देव ऽपः परिहरणदोषः । अथवा परिहरणमनासेषः, समा-
कृष्टां संव्यस्य वस्तुनस्त्वेदं तस्माद्वा दोषः परिहरणदो-
षः । अथ बहिर्दोषान्यस्तस्य दूषण-यागम्यकपरिहाराः । जा-
त्युत्तरं परिहरणदोष इति । यथा बहिर्दोषाकृतः परिहारायः शब्दः
कृतकत्वात् पृथक् । अत्र मीमांसकः परिहाराह ननु
वदमानं कृतकत्वं शब्दस्यानित्यत्वसाधनार्थापेक्ष्यस्येत, शब्द-
गम्यं वा । यदि वदमानं तदा तच्छब्दे नानित्यत्वमिच्छता न तेषां ।
अत्र शब्दगम्यं तत्रानित्यत्वस्य व्याप्त्युपप्लव्यमित्यसाधारण-
नैकान्तिको हेतुरित्येषां सम्प्रकृतं न परिहाराः । एवं हि सर्वानु-
मानोच्छेदप्रसङ्गः, अनुमानं हि साधनधर्मसाधनान्यायधर्ममा-
त्रविधेयाः । अमकम्, अस्याथा भूयान्नानुमानमर्थं न नियन्ते ।
तथा हि शब्दस्य प्रामाण्यमाधानमेतत् । अत्र विकहरण- किम-
र्थं शब्दनिर्दिष्टार्थं कमेवार्थः । विगतमर्थः । अस्मादध्याना-
पातः, उत भट्टानमगतः । यदि पर्थेताः विगतः सोऽग्निरा न
व्याप्तः सिद्ध इत्यसाधारणनैकान्तिको हेतुः । अथ भट्टान-
मगतस्तदा नास्मै पर्थेताः शब्दं वनेत इत्यमिच्छो हेतुरिति ।
अयं परिहरणदोष इति । स्था० पु० डा० ।

परिहरणा-परिहरणा-त्की० । ' ह्रज ' हरणे, अस्याः परिपूर्व-
स्यैव लघुङ्गन्तस्यैव परिहरणं परिहरणा । सर्वप्रकारिर्वेजना-
याम्, प्रतिक्लमणश्चार्थे, आब० ।

निक्षेपः—

नामं ठवणा दविण, परिणय परिहार वञ्जणाए य ।

अणुगह भावे अ तहा, अट्टविहा होइ परिहरणा ॥१२३६॥

नामस्वापने गताये, द्रव्यपरिहरणा-हेत्यं विषयमधिकृत्य अनुपयुक्तस्य, सम्प्रशुद्धेष्टेभ्योऽदिनिमित्तं वा उपयुक्तस्य वा निहतस्य कष्टकाऽऽदिपरिहरणा वन्ति । परिश्रयपरिहरणा-निमित्तपरिगम्यपरिहरणा । परिहाणपरिहरणा-लौकिकलोकान्तरभेदपरिहा, लौकिका मातापरिगृहपरिहरा, लोकान्तरा पाश्व-स्थाऽऽपरिहरणा । वज्रनापरिहरणा अपि लौकिकलोकान्तरभे-देव, लौकिका इत्यत्र यावत्कथिका व, इत्यत्र प्रमुन्युक्तका-ऽऽदिपरिहरणा । यावत्कथिका इडम्वाऽऽदिपरिहरणा । लो-कान्तर पुनर्गन्धरा शयनान्तरपिण्डऽदिपरिहरणा । यावत्क-थिका तु यजुर्गण्डाऽऽदिपरिहरणा । अग्रशुद्धपरिहरणा-अ-

कनोद्भूतपरिहरणा । भावपरिहरणा-प्रशस्ता, अग्रशस्ता च । अग्रशस्ता नामाऽऽदिपरिहरणा, प्रशस्ता क्रीडाऽऽदिपरिहरणा । अथवा औषधतत्त्वोपयुक्तस्य स्मरणदृष्टेः, तदेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः प्रतिक्रमणमप्युपयोगपरिहारैवेति । आद्यः ४ अ० । आ० सू० । विशेषः ।

अथ परिहरणायां दुग्धकायं दृष्टान्तः-दुग्धकायो दुग्ध-कायपरिः-

“ एकः क्रीडाव्यभवत् ग्रामे, कुत्रापि कुलपुत्रकः । अस्यान्यग्रामयोस्तस्यो-दुग्धमस्ति स्वच्छद्वयम् ॥ १ ॥ तद्व्याभूत् बुद्धिना ज्ञप्त्योः, पुत्रौ तेषां च यौवनैः । रसस्वप्नसुखं ज्ञप्त्योः, पुत्रयोः सममागतं ॥ २ ॥ सोऽवदत्कस्य यच्छामि, पुत्र्येका तद्युवां सुनौ । अत्र प्रयत्नं दास्ये, ततः कृत्यविदुः क्षुताम् ॥ ३ ॥ गतं ते प्रियतौ पुत्रौ, मातुलनं तत्रैव नौ । अप्रियं वा घटादुक्तौ, दुग्धमानयनं ब्रजान् ॥ ४ ॥ कायपरि गृहीत्वा तौ, गतौ भ्रता पयो घटान् । निवृत्तौ तानथाऽऽदाय, तत्र चास्ति पथद्वयम् ॥ ५ ॥ नदीयान् विषमः पथाः, द्वीपार्थं समः पुनः । विषमं परिहरैकं सत्राचलितमभाधना ॥ ६ ॥ विषमं पथापि नैकट्या-भ्रतौ स्म द्वितीयकः । स्वल्पतपस्य तस्यैका, भद्रः कुम्भोऽपरोऽपि च ॥ ७ ॥ अमात्रं पतता तेन, रिक्तं एकाऽथ सोऽप्यगन् । समाध्वना शनैरग्न्यो, गृहीत्वा दुग्धमाययौ ॥ ८ ॥ नुपुस्तस्मै ददौ पुत्रौ, द्वितीयं प्रेषयपुनः । मर्याकं दुग्धमानयनं, शीघ्रान् शीघ्रगतिनं तु ॥ ९ ॥ द्रव्यं परिहरणं, भावं चोपयनः पुनः । तीर्थैः कुलपुत्रोऽभू-भारिणं पयसः पदे ॥ १० ॥ तद्रक्षिणः प्रयत्नः, प्राप्या कस्यच निर्बुद्धिः । गोकुलं मानुषं जन्म, पन्थास्तत्र परं तपः ॥ ११ ॥ स्वयिगणानामिकटो, निकटो जिनकल्पिणम् । रक्षन् चारित्र्ययोऽमीतार्थो जिनकल्पिकः ॥ १२ ॥ दुष्प्रापा निर्बुद्धिरनस्य, स्वल्पितस्य कथञ्चन । प्राप्याऽप्येष्टु शनैः निमित्त-भारितक्षीररक्तकैः ॥ १३ ॥ आ० क० ४ अ० । अन्विचयाम्, स्था० ४ डा० २ उ० । ४० । परिभोगो व्यापारणं, ४० १ उ० ३ प्रक० । पं० सू० । स्था० । आ० म० ।

परिहरणञ्ज-परिहरणीय-त्रि० । अकार्यं, आ० सू० १ अ० ।

परिहरणोपघाय-परिहरणोपघात-पुं० । अलाक्षणिकस्याक-ल्यस्य वीपकरणस्य सेवा, तथा यः स परिहरणोपघातः । उपघातभेदः, स्था० १ डा० । परिहरणा आत्मेया, तयोप-ध्यादेरकल्यता, तत्रोपधेया एककाला दिष्टकसाधुना यदासेवितमुपकरणं तदुपहनं भवतीति समयव्यवस्था । स्था० ४ डा० २ उ० । (अत्र विशेषः ‘उपघाय’ शब्दे द्विती-यभागे ८८० पृष्ठे गतः)

परिहरमात्र-परिहरत्-त्रि० । परिभोगयति, व्य० ६ उ० ।

परिहरित्वा-परिहरतुम्-अव्य० । आसेवितमित्यर्थे, स्था० ४ डा० ३ उ० । आवा० ।

परिहरिय-परिहृत्य-अव्य० । निक्षिप्येत्यर्थे, उच० १२ अ० ।

परिहरियञ्च-परिहर्तव्य-त्रि० । सर्वैः प्रकारैर्वर्जनीये, आ० । नि० सू० ।

परिहारिस्-परिहर्ष-पुं० । आनन्दे, “आमोओ परिहारिस्ते नास्ते ।” पाठ० ना० १६८ गाथा ।

परिहलविभ्र-देशी-जलनिर्ममे, दे० ना० ६ वर्गं २६ गाथा ।

परिहवंत-परिमवत्-पुं० । पार्श्वस्थाऽऽदौ अयतमाने, “परिह-वंतो नाम पासर्यो” । व्य० १ उ० ।

परिहा-परिहा-स्त्री० । अथ उपरि च समसन्ते, अ० ५ श० ७ उ० । नि० सू० । आ० । अनु० । “स्वायं तद्द वारिहा परिहा” । पाठ० ना० १५८ गाथा । रोपे, दे० ना० ६ वर्गं ७ गाथा ।

परिहाभ्र-देशी-स्त्री०, दे० ना० ६ वर्गं २५ गाथा ।

परिहापमात्र-परिहीयमान-त्रि० । परिहाणसुपनीयमाने, “मायाप परिहापमाणा” । स्था० ४ डा० २ उ० । ज० ।

परिहाण-परिधान-न० । वस्त्रं, सूत्रं १ शु० ४ अ० १ उ० । परिहाणि-परिधानि-स्त्री० । आचम्ये, आ० १ अ० । सूत्रार्थे-विस्तरणे, आ० । सर्वथा त्यागे, अ० २ अधि० । पं० भा० । पं० सू० ।

परिहाय-त्रि० । दुर्बले, “परिहायं दुर्बलं हासि” । पाठ० ना० १२१ गाथा ।

परिहार-परिहार-न० । परिदियते पत्न्यजने गुरुमूलं गत्वा यत् तत् परिहारम् । “अकलेरि च करके-” ॥ ३११६ ॥ इति (पाणि०) कर्मणि घञ् । विषये, व्य० १ उ० ।

(१) संप्रति परिहारशब्दनिक्षेपस्वरूपणार्थमाह-

नामं उक्त्वा दविप, परिरय परिहरण वज्जऽमुगमता ।

भावाऽऽवसे भुद्धे, नव परिहारस्स नामाई ॥ २७ ॥

परिहारशब्दो विभक्तिपरिणामेन सर्वत्र संबध्यते । तद्यथा-नामपरिहारः, स्थापनापरिहारः, (दविप ति) द्रव्यविषयः परिहारो द्रव्यपरिहारः, परिरयपरिहारः, परिहरणपरिहारः, ‘वृज्ज’ वर्जने, वृज्यते इति वर्जने कर्मण्यनद, वर्ज्यमि-त्यर्थः । वर्जनेपरिहारः । अनुगृह्यते इति अनुग्रहः, कर्मण्यश्च तस्य भावाऽऽनुग्रहताऽऽनुग्रहणमित्यर्थः । अनुग्रहतया परिहारोऽनुग्रहतापरिहारः । (भाव ति) भावविनाशोभापने आग्रहस्य परिहारः आपग्रपरिहारः, शुद्धे शुद्धस्य परिहारः । एवं परिहारस्य नामाऽऽदिविशेषणतो नव नामानि भवन्ति । एष गाथाऽन्तरार्थः । अनुना भावार्थे उच्यते-तत्र नाम-स्थापने प्रतीते, द्रव्यपरिहार उच्यते-द्रव्यपरिहारो विधा-आगमतो, नोआगमतश्च । तत्राऽऽगमतः परिहारशब्दा-धेहाना, तत्र चाऽनुपयुक्तः । नोआगमतस्मिन्-भक्षरीरं भव्यशरीरं तद्वतिरिक्तः । तत्र भक्षरीरं भव्यशरीरं प्राग्वत् ।

तद्वतिरिक्तपरिहारपरिरयपरिहारोऽदिप्रतिपादनार्थमाह-कंटगमादी दन्त्ये, गिरिनमाईष परिभो होई ।

परिहरणधरणभोगे, लोउत्तर वज्ज इतिरि ॥ २८ ॥

द्रव्ये इति द्वारपरामर्शः । नोआगमतो भक्षरीरं भव्यशरीरं च-तिरिक्तो, द्रव्यपरिहारो नाम-यत् कण्टकाऽऽदि, कण्टकम्, आ-दिशब्दान् । स्थाणुविषयसर्पोऽदिकं च परिहरति, द्रव्यस्य परिहा-रो द्रव्यपरिहार इति व्युत्पन्नः । परिरयो नाम-पयाहाः, परिधि-

रिति यावत् । उक्तं च—“पञ्चाहाराणि वा परिहारोति वा एगद्वे ।” परिचयेण परिहारः, स च परिचयो भवति संभवति निरिन्ध्यादीनां विषये । इयमेव भावना—यत् निरिन्ध्यादीन् आदिशब्दान् समुद्रमदर्थं वा परिचयेण परिहारति, एष परिचयपरिहारः । तथा परिन्दित्येति परिहारणं, भावे अन्नदः । तत्र द्विधा—लौकिकं, लोकोत्तरं च । तत्र लौकिकं यथा—माता पुत्रं परिहारति, आतरं परिहारति, न परिभुङ्क्ते इत्येवमादि । लोकोत्तरं साक्षादाह—परिहरणधरणभोगं—लोकोत्तरं परिहारणं द्विधा—धरणभोगं धरणपरिहारणं, परिभोगपरिहारणं चेत्यर्थः । तत्र धरणपरिहारणं नाम—यत्किमप्युपकरणं संगोपयति, प्रतिलिखयति च, न परिभुङ्क्ते । परिभोगपरिहारणं—यत्तद्विक्रयमादि परिभुङ्क्ते, प्रावृत्त्याः सत्यर्थः । उक्तं च—“लोके जह माता पुत्रं परिहरति एवमादीन् ।” लोकोत्तरपरिहारो दुहित्वं परिभोगं धरणं य ॥१॥ “अन्नेन व्युत्पत्तिः—परिहारणमेव परिहारः (लोकोत्तरं वज्र इत्येव) यज्ञे यज्ञे तत् द्विधा—(लोके) लौकिकम् (उत्तरं) लोकोत्तरं द्विधा—इत्यर्थः । लौकिकं द्विधा—इत्यर्थः, यावत्कथितं च । तत्रोत्तरं यत् सूतकमृतकाऽऽदि दशविवसान् यावत् वर्ज्यते इति । यावत्कथिकम्—“वक्रद्विविडकचम्मकाराऽऽदि, एतेहि” यावत्—जोषे शिष्टैः सोमोगाऽऽदिना वर्ज्यते । लोकोत्तरमपि वर्ज्यं द्विधा—इत्यर्थः, यावत्कथिकं च । तत्रोत्तरं “दाणि अभिगमसर्वे” इत्यादि । यावत्कथिकम्—“अद्रास पुरिसंजं, वीसं इत्यादीन् वृक्षं ननुषेसु ।” इत्यादि । “वज्र इत्येव” इत्यत्र ब्रह्मसुषुप्तज्ञानं, तेन यावत्कथिकमित्यपि ब्रह्मव्यम्, तस्य परिहारः परिचयान्नं वर्ज्यपरिहारः ।

खोटाऽऽदिभंगशुण्णह, भावे आवरण—मुद्रपरिहारो ।

मासाऽऽदी आवसे, तेण उ पापं न अन्नहि ॥ २६ ॥

“खोडभंग इति वा उकोडभंग इति वा अकोटभङ्ग इति वा” एकार्थम् । उक्तं च निशिधवृत्तौ—“खोटभंगोति वा उकोडभंगोति वा अक्खोडभंगोति वा एगद्वे ।” खोटं नाम यत् राजकुले हिरण्याऽऽदि द्रव्ये दातव्यम्, आदिशब्दान् वन्दिकरणं चारभटाऽदीनां भोजनाः—विप्रदानमित्यादिपरिग्रहः । खोटाऽऽदिभंगः खोटाऽऽदिभङ्गोऽनुग्रहः, पैकदेशे पदसमुदायोपचारादनुग्रहः परिहारः । एतद्वत् भवति—राजकुलानुग्रहप्रशेन एकद्विप्रदिविषयमयीया यथाऽऽहं खोटाऽऽदिभङ्ग एव एकं द्वे त्रीणि चर्पाणि यावत् वसति तावन्तं वा कालं यावत् रात्राऽनुग्रहः कृतः तावन्तं कालं वसति, न च हिरण्याऽऽदि प्रददाति, नापि वेष्टि करोति, न चापि चारभटाऽदीनां भोजनाऽऽदिप्रदानं विधत्ते । एष खोटाऽऽदिभङ्गोऽनुग्रहपरिहारः । (भावे इति) भावविषयः परिहारो द्विधा । तद्यथा—आपन्नपरिहारः, शुभपरिहारश्च । तत्र यत् विशुद्धः सन् पञ्चयामानुत्तरं धर्मं परिहारति, परिहारशब्दस्य पादभोगेऽपि वस्तेमानव्यान् स शुद्धपरिहारः, शुद्धस्य सतः परिहारः पञ्चयामानुत्तरधर्मकर्तृणं शुद्धपरिहार इति व्युत्पत्तेः । यदि वा—यो विशुद्धकल्पव्यवहारः क्रियते स शुद्धपरिहारः, शुद्धभावो परिहारश्च शुद्धपरिहार इति व्युत्पत्तेः । तथा यन्मासिकं यावत्मासमासिकं वा प्रायश्चित्तमाप-पञ्चस्तत् आपने अरिभोगेऽपि वर्तते, परिन्दित्येति परिहारः । कर्मणि यञ् । आपन्नमेव परिहार आप-

न्नपरिहार इति व्युत्पत्तेः । तथा चाऽऽह—(मासाऽऽदी आवसे इति) मासाऽऽदिकं यत्प्रायश्चित्तस्थानमापन्नं तत् आप-न्नं परिहार इति भावः । अथवा—परिहारणं परिहार इति भावे यञ्, आपन्नं प्रायश्चित्तस्थानं परिहारो वर्जने, साधोर्गिति गम्यते । आपन्नपरिहारः । तथाहि—प्रायश्चित्तो अविशुद्धत्वात् विशुद्धचरणैः साधुभिर्भाव्यप्रायश्चित्तप्र-तिपत्त्या न शुद्धो भवति तावत् प्रतिहित्येन, इह तेन आपन्नपरिहारिणं प्रकृतमधिकारो न शेषः परिहारः तदेवं परिहारशब्दनिष्पेक्षप्रकरणं कृता । ४०२ उ० । नि० चू० । (मासिकाऽऽदिपरिहारस्थानं प्रतिपत्त्याऽऽलोचयेत् इति ‘पच्छित्त’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे १४२ पृष्ठे गणम्) परिहारणं परिहारः । पु० । तपोविशेषः, स्था० ५ ठा० २ उ० । प्रच० । विशेषः । अन्नपणीयाऽऽदिसंख्यां च । अनु० ।

मासिकाऽऽदिपरिहारस्थानं प्रतिपत्त्याऽऽलोचयेत् । तत्र परिहारतपोदानम्—

ये भिक्षु चाऽम्भामियं वा मातिरेगचाऽम्भामियं वा पंचमासियं वा मातिरेगचमासियं वा एपसि परिहारद्व्या-णाणं अन्नपरं परिहारद्व्याणं पडिमिवित्ता आलोएजा अप-लिउंचियमाणे ॥ ४ ॥

इत्यस्य सूत्रायस्य व्याख्या प्राप्तवत् । (‘पच्छित्त’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे १४५ पृष्ठे कृतः परिहारतपोव्यव-हृतसंप्रहः) अयस्मन्तस्य परिहारतपो नोक्तमिह परिहा-रतपो विभाव्यते इति तत्र येन वक्तव्यक्रमेण परिहारतपो वक्तव्यं भवति तद्वक्तव्यक्रमसंयुक्तं ज्ञानाध्यामाद—

को भन्ते ! परिआओ, मुत्तत्थाभिगमहो तपोकम्मं ।

कखडपकखडे वा, मुद्रतवे मंडवा दोसि ॥ ३५० ॥

प्रथमतः परिहारतपोयोग्यतापिज्ञानाय को भदन्त ! त्वम-सीति पृच्छा कतेत्या । तदनन्तरं परिहारतपोवायस्य पर्यायो याच्यः, ततः सूत्रार्थः । तदनन्तरमभिग्रहः, तथा त-पोकम्मं, तत्र यदि तपसा कर्कशं भवति । किमुक्तं भवति ?—कर्कशं तपसि सदा कृताभ्यासतया न कर्कशं तपसा परिभूते ततः परिहारतपसस्यैव दानेन, इतरास्मिन्-कर्कशं शुद्धं तपः । अत्रायं तैः मयदापवरणैश्च शिलातण्डुलैश्च हृत्पत्तैः । एष ज्ञानाध्यामादित्यर्थः ।

व्यासार्थं तु प्रतिज्ञारं विचक्षुः प्रथमतः पृच्छाद्वारं विशुत्तानि—सगणस्मिन् नऽपि पृच्छा, अन्नगणा आगतं तु यं जाणे ।

अप्पायं पुण्णं पुच्छे, परिहारतवसं जेऽह्मा ॥ ३५१ ॥

स्वगणं स्वगणस्यप्रतिष्ठितं पृच्छा उक्तस्वरूपा, वक्ष्यमाणा वा नास्ति, स्वगणवस्तुतयतया परिज्ञेयव्यान् । अन्धगणा-दपि, वृत्त्याऽपि शब्दार्थः । स च भिक्षकप्रसादं संवधत्ते; आगतं ये जानाति गीताऽऽदिकल्पमाकारेहिताऽऽदिभिः, त-स्मिन्नपि नास्ति पृच्छा, अज्ञानं पुनः पश्यणादागतं परिहार-तपो योग्यार्थं योग्योऽनं वेति परिहारार्थं पृच्छन् ।

कथमिन्त्याह—

गीतमगीतो गीतो, अहंति किं वरुत्तास वऽपि जेगो ।

अविगीतं चि वाणिणं, थिरमथिरं तवे य कय जेगो ३५२ स प्रायश्चित्तस्थानप्राप्त आलोचनानुमुपदिष्टः पृच्छयने-किं त्वं गीतो गीतार्थः ? मकारोऽलाक्षिणः कः । अगीतोऽसी-

तार्थः । तत्र यदि कृते-अहं गीतो-गीताथैः । ततः पुनरपि पृच्छयते-त्वं किं वसिषति आचार्य उपाध्यायो वृषभाऽऽदिर्को । तथा अन्यतरस्मिन्कथिते भूयः पृच्छयते-(कास वऽसि ओम्पो सि) कस्य वा तपसस्त्वमसि योग्यः । किमुक्तं भवति इति तपः कर्तुमुत्सहस्ये, कस्य वा तपसः समर्थे इति पृच्छनीय इति । अथ स कृते-अहमविगीतो, न विशिष्टो गीतः, अगीताथैः इत्यर्थः । ततोऽविगीत इति अर्थिते पुनः पृच्छयते-(थिरमथिर सि) किं त्वं स्थिरो वा अस्थिरो वा । तत्र स्थिरो नाम-धृतिसंहननाभ्यां बलवान्, तद्विपरीतोऽस्थिरः । तत्र यदि कृतादहमस्थिरः, ततः पुनः परिपृच्छा कार्या-(तवे य कथजो गो सि) तपसि कृतयोगो नाम-कर्कशतपोभिरनेका भाविनाऽऽत्मा, इतरस्तु नेति । तत्र यदि तपसि कृत-योगस्तनस्तस्मै परिहारतपो दीयते, इतरस्मै शुद्धतपः । गते पृच्छाद्वारम् ।

(२) अत्रुना पर्यायद्वारमाह-

गिहि सामये य तहा. परियाओ दुविह होइ नायव्वो ।

इगुतीसा बीसा य, जहज्ज उक्कोस देसुणा ॥ ३३४ ॥

पर्यायो भवति द्विधा ज्ञातव्यः । तद्यथा-शुद्धिणि गृहविषयः, जन्मन आरभ्येत्यर्थः । तथा आमरणं आमरणविषयः, आमरणभावप्रतिपत्तिरारभ्य इति भावः । इयमत्र भावना-द्विविधा-पर्यायः । तद्यथा-जन्मपर्यायो, दीक्षापर्यायश्च । (इगुतीसा बीसा य जहज्ज सि) यथासंस्थेन योजना-जन्मपर्यायो अन्वयतो जन्मत एकोनविंशद्वार्याणि विज्ञेयो, दीक्षापर्यायो विंशतिवार्याणि । उत्कर्षेण उभयत्राऽपि देशानां पूर्वकोटी । उक्तं च-“ परियाओ दुविहो-जन्मपरियातो य, दिक्कापरियातो य । जम्मापरियातो-जहज्जं इगुलीसं ठाणं, उक्कोसणं देसुणा पुव्वकोडी दिक्कापरियातो-जहज्जं बीसं वासा, उक्कोसणं देसुणा पुव्वकोडी ति । ” (अत्र बहु वक्तव्यता ‘परियाय’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६२८ पृष्ठे गता) गते पर्यायद्वारम् ।

(३) संप्रति सूत्रार्थमाह-

नवमस्स तइयवरइ, जहज्ज उक्कोस उण्णा दसओ ।

सुत्तयाणि अभिमग्ग-दव्वाऽऽदि तवोरवणमादी ॥ ३३४ ॥

जघन्यतः सूत्रमथैव यावन् नवमस्य पूर्वस्य तृतीयमात्र-रनामकं वस्तु, उत्कर्षतो यावदुनानि (किञ्चिन्मुनानि दशपूर्वणि परिपूर्वदशपूर्वधराऽऽदीनां परिहारतपोदानायोगान् । तेषां हि धावनाऽऽदिपञ्चविंशत्याध्यायविधानमेव सर्वोत्तमं कर्म निजैरास्थानम् । गते सूत्रार्थद्वारम् ।

(४) इदानीमभिप्रहद्वारमाह अभिप्रहा द्रव्यादिकाः । तद्यथा-द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतो, भावतश्च तत्र द्रव्याभिप्रहा-अथ मया कुलमाया प्राप्ताः । यदि वा-तत्राऽऽदिकमेकं द्रव्यमिति । क्षेत्रतोऽभिप्रहा-वेदलीमाकस्येत्यादिकाः । कालतोऽभिप्रहा-तृतीयस्यां पौरुष्याम् भावतोऽभिप्रहाः यदि हसन्ती ह-दन्ती वा भिन्नां द्वातीत्येवमादिकाः । गतमभिप्रहद्वारम् ।

(५) अत्रुना तपोद्वारमाह-(तपोरवणमादी) तपो र-त्नाऽऽदिकम्, पदैकदेशे पदसमुदायोपचारार्त्त रत्नाऽऽव-ऽष्टयदिकम् । आदिशब्दात्कनकाऽऽपल्लिमुक्ताऽऽपल्लि-हविकीरिताऽऽदितपःपरिप्रहः । एवं गीताथैर्वं वचोक्तं पर्यायसूत्रार्थोभिप्रहककशतपःकर्मलक्षणगुणलभ्यपुरुषस्य १६६

परिहारतपो दीयते, एतद्गुणविहीनस्य पुनः शुक्तं तपो देयम् ।

अत्र शिष्यः पृच्छति-

एयगुणसंयुजस उ, किं कारण दिज्ज ए उ परिहारो ।

कम्हा पुण परिहारो, न दिज्ज ए तव्हिहृणस्य ॥ ३३५ ॥

अथवा किं कारणमेतैरनन्तरादित्वेगीताथैर्वादिभिर्गुणैर्बु-द्धस्य परिहारः परिहारतपो दीयते । कस्मादुनस्तद्विही-नस्य गीताथैर्वाऽऽदिगुणविकलस्य परिहारो न दीयते ।

अत्राऽऽचार्यो ह्ये मण्डपौ दृष्टान्तीकरोति शैलमण्डपमे-रइमण्डपश्च । तथा वाऽऽह-

जं मायति तं छुम्भति, सेलमण मंडवे न परेडे ।

उभयवलिपमि एवं, परिहारो दुव्वले सुद्धो ॥ ३३६ ॥

शैलमये पाषाणमये मण्डपे यत्किमपि मति तत्सर्वं छु-म्यते इति कथ्यते । तस्य तावदपि प्रसिद्धे भङ्गसंभवात् । एरइदे एरइमये पुनर्मण्डपे न यन्मति तत्सर्वं क्षिप्यते, भ-ङ्गसंभवात्, किं तु यावत् क्षमते तावदपि कथ्यते । एवं उभये धृत्वा शरीरसंहनेन च वलिते वलिष्ठे गीताथैर्वाऽऽदिगुणसु-क्तं परिहारः परिहारतपो दीयते । दुर्वलं धृत्वा, संहनेन वा, उभयेन वा बलविहीने शुद्धतपो दीयते । एते च परिहार-शुद्धतपनी तुल्यायामन्यापत्तौ पुरुषविशेषाऽऽश्रयेण दीयते ।

तथा वाऽऽह-

अविशिद्धा आवसी, सुद्धतवे तह य चेव परिहारो ।

वत्थुं पुण आसज्जा, दिज्ज इयरो व इयरो वा ॥ ३३७ ॥

शुद्धतपसि दातुमिष्टे परिहारो च अविशिद्धा तुल्या आप-त्तिस्तथाऽपि वस्तु धृतिसंहननसंपन्नं पुरुषवस्तु आत्माच अपेक्ष्य इतरत् परिहारतपो दीयते, धृतिसंहननविहीनं पुरुषवस्तु आत्माच इतरत् शुद्धतपो दीयते । किमुक्तं भव-ति ?-यद्यपि द्वावपि जनी तुल्यामापत्तिस्थानमापन्नौ, तथा-ऽपि यो धृतिसंहननसंपन्नस्तस्मै परिहारतपो देयम्, इतरस्मै तुल्यायामन्यापत्तौ शुद्धतपः ।

अत्र दृष्टान्तमाह-

बमण विरेयणमाई, कक्खइ किरिया जहाऽऽउरे वल्लि ।

कीरइ न दुव्वल्लमी, अह दिट्ठो भवे दुविहे ॥ ३३८ ॥

यद्यपि द्वावपि पुरुषौ सह रोगाभिभूतौ तथापि तयो-र्मध्ये यः आतुरः शरीरेण बलवान् तस्मिन् बलिके यथा बम-नविरेचनाऽऽदिका कर्कशा क्रिया कथ्यते न तु दुर्वले तस्मिन् यथा संहते तथा अकर्कशा क्रिया कथ्यते । (अह सि) एष दृष्टान्तः तपसि द्विविधे परिहारशुद्धतपोलक्षणः । इदमुक्तं भव-ति-अयमत्रोपसंहारः-बलवन्नातुरे कर्कशक्रियेव धृतिसंह-ननसंपन्ने परिहारतपो दीयते, बलहीने त्वकर्कशक्रियेव धृतिसंहननविहीने शुद्धतप इति ।

(६) संप्रति येभ्यो नियमतः शुद्धतपः परिहारतपो वा शुद्ध-तपःपरिहारतपोयथाऽऽपत्तिस्थानाऽऽपत्तौ तपो दयं तत्प-तिपावनार्थमाह-

सुद्धतवो अजायं, अगियत्थे दुव्वले असंपयणे ।

धितिविलयः समञ्ज-गणः य सर्वेभिर्यं परिहारो ॥३५६॥
परिहारतयायोग्यं ऽप्यापत्तिस्थानं समापत्तिं आयोगा-
मार्गिकाणां भूदन्तरो देयम् । आर्यिकाणां धृतिसेहन-
दुर्बलतया । पूर्वानधिगमाच्च परिहारयोग्यत्वात् । तथा योऽ-
गीतायां । यथा धृष्ट्या दुर्बलः राज्ञा ऽऽदिना अनुपावन्तदेहो दु-
र्बलो, यश्च (सेहनत आदिमानां) त्रयाणां सेहनानामन्यतमना-
ऽपि सेहननेन विकलः एतेभ्यो नियमतः शुद्धं तपो दानव्यम्
अगीतार्थेवाऽऽदिना परिहारयोग्यत्वात् । यः पुनर्धृष्ट्या बलि-
को बलवान् यश्च कुप्यतमानो, यश्च समन्यागनः, आदिमानां
त्रयाणां सेहनानामन्यतमेन सेहननेन गीतार्थेवाऽऽदिगुणै-
श्च युक्तः एतेभ्यः सर्वेभ्यो नियमतः परिहारतयायोग्याऽऽप-
त्तिस्थानमासीत् परिहारतपो देयम् । तस्याऽयं विधिः—“उवाचि-
ञ्ज ठवहत् ।” यत्नेन सह नाऽऽवर्णीयं तन् स्थानीयमुच्य-
ते, तन् सकलगच्छतमसं स्थापयित्वा ।

कथं स्थापयित्वेतन् आह—

विउसगो जाणुहट्ठा, ठवणा तीए य दोनु ठविएतु ।

आग्ने नदी य राया, दिउतो गीए आसःयो ॥ ३६० ॥

परिहारतयादानात् प्राक् आदायैव कायेतर्गः क्रियते । कथ-
मिति चेत् ? उच्यते—गुप्तः पूर्वदिगभिमुखः, उत्तरदिगभिमु-
खो वा, चरन्तीदिगभिमुखः वा, ध्यानां वाभिमुखः, एवं प-
रिहारतपस्यपि, नवरं गुरोर्वोमपायं ईशरघुनस्ते ईश-
पि भणतः—“परिहारतपवजावण्डा कंरिंम काउस्सगं
निरुवसगवत्तियाए सट्ठाए भट्टाए धिएए धाण्णाए० जाव
वोसिनिमि,पणु वीनुस्सत्सकालं सुभज्जमयायी च उवाचिन्धये
वा त्रित्तिजा, नमोकारिण पांसो आस्सपिणं उवाचिन्धये
उच्चरति” अत्र शिष्यः प्राऽह—किमर्थेन कायेतर्गः क्रि-
यते ? उच्यते—(जाणुहट्ठा) तां तां पट्टिमानार्थम् । अथवा—नि-
रुपसर्गनिमित्तम् । एतच्चान्ननगाथायां वदति । (उवणु ति)
कल्पस्थितस्य अनुपारिहारिकस्य च स्थापना कर्तव्या ।
ततो (दोनु ठविएतु) कल्पस्थितं अनुपारिहारिकं च स्थापितं
सति स पारिहारिकः । कदाचिद्धृतो भवेत्—कथमहमा-
ल्लपनादिपरिव्रजितः सन्तुमं तपः करिष्यामीति ? तत ए-
वं स भोः सन् आश्वासयितव्यः । तत्राऽवटः कृपा, भरी,
सरित् राजा च दृष्टान्तः । तथाहि—यथा कोऽप्यवटे पनिनः
सन् भयमममन्—कपुत्तपरिणामि ? ततः स तटस्थरा-
शस्यते—सा भैरव्यं, ये वेामुत्तारयिष्यामः, तथा च
रज्जुरियमानोती वा र्वत्तं इति । एवमाश्वासितो निर्भयः स-
न् स्तायां धनानि, यदि पुनस्तं प्रत्येवमुच्यते—सुत एव
घराको न कोऽप्युत्तारयिष्यति, ततः स निराशः सन्न
निरस्हं मुक्त्वा श्रियते, ततः स यथा नियमत आश्वा-
सनीयस्तथा पारिहारिकोऽप्याश्वासनीयः । यथा वा कोऽपि
नया अनुभूतोत्तं ह्यमानो भयमायावीत्, ततः स तट-
स्थैराश्वास्यते, आश्वासितश्च सन् स्तायां प्राप्नोति, अ-
नाश्वासितो निराशा भयेनैव श्रियते । यथा वा कस्पचित्
राजा रुष्टः, ततः स भोता नूनमहं मारयिष्ये इति । ततः
सोऽप्यैराश्वास्यते—मा भैरवं राजानं विह्वलयिष्यामो, न च
राजप्राप्त्यर्थं करोति । एवं पारिहारिक आश्वासनीयः ।
आश्वासनदायनेन च तस्मिन् भोता आ समन्तात् स्वस्थे
जाते अधिकृततपसः प्रतिपत्तिः क्रियते ।

(७) संप्रति कार्यात्सर्गकरणाय कारणान्तरमाह—
निरुवससमानिमित्तं, भयजणुहट्ठां सेसगार्थं च ।

तत्सऽप्यणो य गुरुणो, यसाहए होइ पडिबवो ॥३६१॥
कार्यात्सर्गकरणमादौ निरुपसर्गनिमित्तम्—निरुपसर्गं परि-
हारतपः समाप्ति यावाधिगम्यत्वमर्थः । तथा शयाणां सानुत्थो
भयजनार्थम्, यथाऽनुकमापत्तिस्थानमेव प्राप्त इत्यस्य महा-
वोरं परिहारतपो दास्यते, तस्माच्चैतदापत्तिस्थानं सेवनीयं,
किं तु यततो रत्नार्णयमिति । ततः कार्यात्सर्गस्य कारण-
ान्तरं तस्य परिहारतपः प्रतिपत्तुर्गोष्ठे सावधं अनुकूले
शुभे तिथिकरसमुद्भवाऽऽदिके शुभे तारावले शुभे चन्द्रबले
परिहारतपसः प्रतिपत्तिर्भवति ।

अन्यच्च कार्यात्सर्गकरणान्तरम् आदायैव तं परिहा-

रिकमिदं गुरुवैते—

कपटितो अहं ते, अणुपरिहारी य एस ते गीतो ।

पुण्वं कपपरिहारो, तत्सऽसतीपरोऽपि दहदहो ॥३६२॥

यावत्तप कल्पपरिहारसमाप्तिस्तावद्धं तव कल्पस्थितः
वन्तवाचनाऽऽदिषु कल्पमात्रं स्थितो न तु परिहारोऽं शेषाः
पुनः साधयः परिहारयोः । अन्यच्च—एष साधुर्गतां गीतार्थः ।
पूर्वं कृतपरिहारत्वेन सकलसमाचारिज्ञाता तवायमनुपरि-
हारी—यत्र यत्र भिक्षाऽऽदिनिमित्तं परिहारी गच्छति तत्र
अनु पश्चात् दृष्टतो लभः सन् गच्छतीत्यनुपरिहारी । अथ-
वा—अणुपरिहारार्थपिष्टंस्तकाः । तत्राऽयमन्यर्थः परि-
हारिणोऽणु स्तोत्रं प्रसिद्धनाऽऽदिषु साहाय्यं करोतीत्यणु-
परिहारी, तत्र यदि पूर्वं कृतपरिहारोऽनुपरिहारी न लभ्यते,
ततस्तस्य अस्ति अत्रायं, इतरोऽपि अकृतपरिहारतपो
अपि दहदहो दहदहन्तो गीतार्थोऽनुपरिहारी स्थाप्यते ।
एवं कल्पस्थितमनुपरिहारिणं च स्थापयित्वा स्थापना
स्थापनीया ।

तां च स्थापनां स्थापयन्नाचार्यः शेषसाधुनिदं वक्ति—

एस तवं पडिबज्जह, न किंचि आलवति मा य आलवह ।

अत्तद्धीतगमसा, बायातो भे न कायवो ॥ ३६३ ॥

आचार्यः समस्तमपि सवालवृद्धं गच्छामाम्यं भूते एवः
'साधुः' परिहारतपः प्रतिपद्यते, ततः कल्पस्थितिरप्या, न कि-
ञ्चित्साधुनिदं वा आलापयति । “वनेमानसामीप्यं वनेमान-
वट्ठा” ॥३६३॥ इति (पाणि०) वचनतो भविष्यति वर्तमा-
ना । ततोऽयमर्थः—न कश्चिदालापयिष्यति, मा च युष्मपि
एतमालापयथ आलापयिष्यथ । तथा आत्मन एव केवल-
स्यार्थं भिक्षाऽदित्यल्लं चिन्तयति, न बालाऽऽदीनाम्, तथा
कल्पसमाचारिणां त्वात्माधीनकः यदि वा—आचार्यो नाम-
अदीनानामलिनस्याऽऽमने यथाकिंन प्रायश्चित्तविधिना निर-
तिचारकरं चिन्तयन्मन्यर्थः । चिन्तयतीत्याचार्यं चि-
न्तकस्तस्य (भे) भवद्भिरनैः पदैर्यथावत् न कर्तव्यः ।

तान्येव पदान्याह—

आलावण परिपुच्छण-परिपुच्छाण वंदण मत्ते ।

पडिलेहणं सेपाण-भत्तदाणं सेणुण्णा वेव ॥ ३६४ ॥

एष न कश्चिदालापयिष्यति युष्माभिर्येष नालपयि-
तव्यः । तथा सूत्रमर्थमन्यथा विष्णुपारिहारीयं नालपयि-

युष्माभिरप्येव सूत्रार्थाऽऽदौ न प्रदृश्यः, तथा युष्माभिः सह नैव सूत्रमर्थं वा परिचयतेष्वप्यति नाऽपि युष्माभिरनेन सह सूत्राऽपि परिवर्तनीयम् । तथैव कालवेलाऽऽदिषु युष्माभ्योत्या-
पदिष्यति युष्माभिरप्येव नोत्थापयितव्यः । तथा न बन्धनं युष्माकमेव करिष्यति, नापि युष्माभिरतस्य कर्तव्यम् । तथा उच्चारप्रश्रवणखेलमात्रकारणेषु युष्मभ्यं न दास्यति नापि युष्माभिरतस्मै दातव्यम् । तथा-न किञ्चित्पुष्पकरणमेष युष्माकं प्रतिलेखयिष्यति नापि युष्माभिरुपकरणमेतस्य प्रतिलेखनीयम् । तथा नैव युष्माकं संघाटकभावं दास्यति न च युष्माभिरतस्य संघाटकैर्भवितव्यम् । तथा न युष्म-
भ्यमेव भ्रक्तं पानं वा आनीय दास्यति न च युष्माभिर-
तस्याऽऽनीय दातव्यम् । तथा नायं युष्माभिः सह योषयते नापि युष्माभिरनेन सह भोक्तव्यम्, तथा कल्पसमाचा-
रात् । तस्मात् आलापने प्रतिलेखच्छेदे परिवर्तने उत्थापने बन्धनदापने मात्रे उच्चारप्रश्रवणखेलमात्रकान्यने प्रतिलेख-
ने संघाटकं संघाटककरणे भ्रक्ताने संभोजने च संघाट-
जनविषये व्याघातो न कर्तव्य इति संबन्धः आलापनाऽऽदि-
भिव्याघातो न कार्य इत्यर्थः । एवमेतैर्वैशभिः पदैर्गच्छेन स परिहृतः सोऽपि गच्छमेतैः पदैः परिहरति ।

(७) यदि पुनर्गच्छवासी एतानि पदान्यतिहरति तत इदं प्रायश्चित्तम् ।

संघाटगो उ जाव य, लहुओ मासो दसएह उ पयाणं ।

लहुगा य भत्तपाणो, भुंज.ये होतऽपुण्याया ॥ ३६५ ॥

वशानां पदानां मध्ये आलापनपदावारभ्य यावत्प्रथमं पदं संघाटकरूपं तावदेकस्मिन् पदेऽतिचर्यमाणे लघुको मासः प्रायश्चित्तम् । यदि पुनर्भ्रक्तं पानं च गच्छुषांसिनः प्रयच्छन्ति ततो भ्रक्ताने भ्रक्तपानदानविषये लघुकाश्चत्वारो लघुमासाः प्रायश्चित्तम् । संभोजने सहभोजने भवन्त्यनुदा-
ताः, चत्वारो गुरुमासा इत्यर्थः ।

साम्प्रतमेतन्धेव पदेषु परिहारिणः प्रायश्चित्तमाह -

संघाटगो उ जाव य, गुरुगो मासो दसएह उ पयाणं ।

भत्तपायाणो संभुं-जणो य परिहारिणो गुरुगा ॥ ३६६ ॥

वशानां पदानामालापनपदावारभ्य यावत्संघाटकः संघाटकरूपं तावदेतं पदं पदेत्यतिचर्यमाणेषु प्रायेकं पारिहा-
रिकं गुरुको मासः, यदि पुनर्गच्छवासीभ्यो भ्रक्तपानं क-
रोति, तैः सह भुञ्जते वा तदा प्रायेकं भ्रक्ताने संभोजने च प्रायश्चित्तं गुरुकाश्चत्वारो गुरुमासाः ।

यः पुनः कल्पस्थितः स इदं करोति-

कितिकम्मं च पटिच्छइ, परिख पडिपुच्छयं पि से देइ ।

सो वि य गुरुमुवड्डइ, उदंमवि पुच्छिओ कएइ ॥ ३६७ ॥

कृतिकम्मं बन्धनकं तत् यदि पारिहारिको वदति तदा गुरुः प्रतीच्छति । उपलक्षणमेतत्-आलोचनमपि प्रती-
च्छति । (परिख सि) प्रत्युपसि अवरपणं च परिहां प्रत्या-
ख्यानं तस्मै वदति । तथा मूत्रं अर्थं वा यदि पुच्छति ततः प्रतिपुच्छां च वदति । सोऽपि च पारिहारिको गुरुमाचार्य-
मागच्छन्तमभ्युत्थानाऽऽदिना विनयेनोपतिष्ठते । उदन्तः शरी-
रस्य धार्त्तमानिक्री वार्ता, तामपि गुरुणा पृष्टः सन् कथयति ।

एवं स्थापनायां स्थापितार्थां भूतस्य च पूर्वोक्तप्रकरणाऽऽ-
भ्यासनायां च कृत्यायां स पारिहारिकः तपो वोढुं प्रवर्त्तते,
तपो यद्वह्म क्रमं गतो वीर्योऽऽचारमनिगूढयन् यद्यन्यतरां
कियां कर्तुमसमर्थो भवति तदा तु पारिहारिकः करोति ।

तथा चाऽऽह-

उट्ठिज्ज निसेएजा, भिक्खं हिंदिज्ज भंडयं पेहे ।

कुवियपियबंधवस्स व, करेइ इयोरो वि तुसिणीओ ॥ ३६८ ॥

यद्युत्थातुं न शक्नोति ततो ब्रूते-उतिष्ठामि तदनन्तरमनु-
पारिहारिकः समागत्योत्थापयेत् । तथा यदि निर्णीदनं
कर्त्तुमसमर्थस्त्वदा निर्णीदामीति वचनानन्तरं सत्वरमागत्य
निर्णीक्येत् । यच्च भिक्षां गतः सन् कर्तुं न शक्नोति तदपि
भिक्षाग्रहणाऽऽदिकं करोति । अथ ब्रूते-भिक्षामेव हिदिउतुम-
समर्थः तदा भिक्षामनुपारिहारिकः केषलो हिपडेते । एवं
भण्डकप्रत्युपेक्षणेऽपि साहाय्यं करोति, समस्तं वा भण्डकं
प्रत्युपेक्षते । कथमेतत् सर्वं करोतीत्यत आह- (कुवियेत्या-
दि) यथा कोऽपि कुपितप्रियाण्वयस्य यत्करणीयं तत्सर्वं
तूष्णीकः करोति । एवमेतरोऽप्यनुपारिहारिकस्तस्य पारि-
हारिकस्य तूष्णीकः सन् सर्वं करोति ।

अन पर आह-

अवसो व रायदंडो, न एव एवं तु होइ पच्छिज्जं ।

सकरःरिसवसगडो-मंडववत्थेण दिट्ठो ॥ ३६९ ॥

' अवसो ' इत्यत्र प्रथमा तृतीयोऽर्थः, अर्वावसो । ततोऽय-
मर्थः-यथा राजदण्डोऽवश्यमवशंतापि वोढव्यः, किमवम-
ध्यवसानं कृत्वा प्रायश्चित्तं वोढव्यम्, उतप्रयत्नात्प्रबलं कृत्वा ।
सुरिराह-नवरं राजदण्डस्यायंनं वोढव्यं, किं तु चरणवि-
शुद्धिमिमांसेनैव प्रायश्चित्तमित्येवमवश्यमेव भवति प्रा-
यश्चित्तं वोढव्यम् । अथवा यथा राजदण्डोऽवश्यमवशंताप्यु-
हानं यदि पुनर्वैति नोहानं ततः शरीरविनाशो भवति । एव-
मण्ड एवंशप्यावरतो प्रदृश्यः । एवमेव राजदण्डस्यायंनैव
प्रायश्चित्तमप्यवश्यं भवति वोढव्यम्, तद्वह्मनाभावे चारिण-
शरीरविनाशाऽऽपत्तेः पुनरप्याह-प्रभूतं प्रायश्चित्तस्थानमाप-
न्नसुखानां किं स्तोकाभापन्नसुखं, न खलु किमपि तावता
प्रायश्चित्तस्थानेनाऽपेक्षंन भवति । अत्राऽऽचार्यः प्राह-“सं-
कटेत्यादि पश्चादं ॥” सकरेस्तुणाऽऽध्वस्तारः, तेन, तथा स-
र्वपात्राः प्रतीनाः, सर्वपग्रहणं पाषाणोपलक्षणम् । ततोऽयमर्थ-
शकटे पाषाणेन, मण्डपे सर्वपेषु, वस्त्रेण चात्र दृष्टान्तः । त-
थाहि-यथा सारण्या क्षेत्रं पाप्यमाने सारणीकृतसि तृण-
शुक्मेकं तिथेलम्, तैनाऽपनीते, तस्मिन्नात्र प्रायश्चित्तस्थान-
शुक्मानि लग्नानि, तत्रिःश्रया प्रभूतः पङ्क्तो लग्नः । तत एवं
तस्मिन् क्षोतसि कटे क्षेत्रं समस्तमपि शुक्लम् । एवं स्तोके-
नाऽपेक्षेन पङ्क्तेशोऽप्यमानेन चरणकुलयागिरोचरणक्षेत्र-
विनाशो भवति, तत एवं क्षात्या स्तोकात्मनि प्रायश्चित्तस्थान-
मापन्नं वोढव्यमिति । शकटदृष्टान्तो यथा-एकःपाषाणः शकटे
प्रक्षितः स नापनीतः अन्यः प्रक्षितः, सोऽपि नापनीतः,
एवं प्रक्षिप्यमाणेषु भविष्यति स कोऽपि गरीयान् पाषाणो
यस्मिन् प्रक्षिते तच्छकटं भक्षयति । एवं स्तोकेन स्तोकेन
समापन्नेन प्रायश्चित्तस्थानेन शोध्यमाने चरणक्रमेण चारित्र-
शकटं भज्यते । अथवाऽन्यथा शकटदृष्टान्तमावना-शकटे ए-
कं दातुं भ्रक्तं तत्र संस्थापितमेवमवश्यम् भ्रक्तं न स्थापित-

मिति सर्वं भद्रम् । एवं चारित्र्यशकटेऽप्युत्पत्तिहारो भावनीयः । तथा पररहस्यशकटे एकः सर्वपाः प्रक्षिप्तः, स नापनीतः, अन्यः प्रक्षिप्तः, सोऽपि नापनीतः । एवं प्रक्षिप्यमाणेषु सर्वेषु भविष्यति सर्वेषां येन प्रक्षिप्तेन सोऽहरीयनिर्णयभ्रमरहो भज्यते । एवं स्तोकेन स्तोकेनाऽऽप्येनाशोधयमानेन कालक्रमेण चारित्र्यमरहो भज्यते । बलदृष्टान्तभावना यथा-शुद्धे बलं कर्तुमशक्नुः पतितः स न प्रक्षालितः, अन्यः पतितः, सोऽपि न प्रक्षालितः । एवं पतन्तु कर्तुमशक्नुषु अप्रक्षालयमानेषु कालक्रमेण सर्वे तद्वत् कर्तुमशक्ते संजातम्, एवं शुद्धचारित्र्यं स्तोकायां स्तोकायामापनितायामापनौ प्रायश्चित्तेनाशोधयमानायां कालक्रमेण चारित्र्यं सर्वेषां भवति ।

एवं दृष्टान्तैः प्रायश्चित्तस्य दाने करणे च प्रसाधिते पर

आह-

अनुकंपिया य चत्ता, अहवा सोही न विजए तेसि ।

कण्डुगर्भंहीए, दिट्ठो यम्मया सुद्धो ॥ ३७० ॥

नुष्मायामप्यापनौ यस्य शुद्धतपः प्रयच्छन् स युष्माभिरनुकम्पितः, तद्विषये च भवतामवश्यं रागाभ्यन्तेत्यनुकम्पाकरणानुपपत्तेः । यस्य पुनः परिहारं प्रयच्छन् स परित्यक्तः कर्कशतपोदानेन तथा वसति तस्मिन् व्यक्तं प्रवेष्टे । अथवा-परलोकमपेक्ष्य परिहारतपश्चानुकम्पितः, परिहारतपोदानेन तत्कारणशुद्धिकरणानु शुद्धतपस्वी च परित्यक्तः, शुद्धतपसा तत्कारित्र्यं शुद्धयभावात् । एवं विवक्षान्तं ज्ञाप्यनुकम्पितौ यदि त्यक्ताविति (अहवा सोहीत्यादि) अथवा नयाः शीतिः सर्वेषां न विद्यते तथाहि-यदि परिहारतपसा शुद्धिस्तः शुद्धतपस्विनो न शुद्धिः तस्य परिहारतपोऽभावात् । अथ शुद्धतपसा शुद्धिस्तर्हि परिहारिकस्य यत् परिहारतपसः कर्कशस्य करणं तत् सर्वं निरर्थकं, शुद्धतपसा शुद्धयभ्युपगतां तेन शुद्धयभावात् । अत्राऽऽचार्य आह-(कण्डुगर्भत्यादि) कल्पस्थका बालाः, तेषां भगवती गन्त्री तथा दृष्टान्तः । कल्पस्थकप्रहणं महदुपलक्षणं, तेन महद्गन्त्र्या दृष्टान्त इत्यपि द्रष्टव्यम् । इयमेव भावना-अत्र बालकगन्त्र्या बृहत्पुरुषगन्त्र्या च दृष्टान्तः । तथाहि-डिम्भा आत्मीयया गन्त्र्या कीडन्ति स्वकार्यनिष्ठासि च साधयान्त । न पुनः शक्यनुर्वान्तं बृहत्पुरुषगन्त्र्या कार्यं कर्तुम् तथा बृहत्पुरुषा अपि आत्मीयया बृहत्पुरुषगन्त्र्या कार्यं कुर्वन्ति न डिम्भकगन्त्र्या । अथ डिम्भकगन्त्र्या कुर्वन्ति ततो भूयान्, पल्लिमस्थतोषो, न चाऽभिलषितस्य कार्यस्य परिपूर्णां सिद्धिः । अथ बृहद्गन्त्र्या भार्गवस्य भार्गव्येन तर्हि सा भज्यते, भूलत एव कार्यं न सिद्धयति । एवं शुद्धतपोस्वनां शुद्धतपसा शुद्धिर्भवति, परिहारतपस्विनां परिहारतपसा, यदि पुनः शुद्धतपस्विनां परिहारतप आशेष्यते ततस्तत्र तेषां शक्यभावात् सलत एव भ्रंशः । अथ च परिहारतपस्विनां शुद्धतपस आशेष्यति चरणशुद्धयभावात्, तावता तेषां चरणशुद्धययोगात् । अथ कथं शुद्धतपस्वी, परिहारतपसा, च स्वस्तपसा शुद्धयति, नान्येन, तत आह-(धम्मया सुद्धो) इह शुद्धतपस्वी परिहारतपस्वी वा सुद्धो भवति 'धम्मया' कील्य श्रुतत्वात् धर्मेण स्वशक्तिवशेन स्वभावेन, तत एवमेव शुद्धिर्नान्यथा ।

एतदेव स्पष्टतरं भावयति-

जो जं काउ समत्थो, सो तेण विजुज्झए असदभावो ।

शुद्धिबलौ न सुज्झए, धम्म सहवो सि एग्हं ॥ ३७१ ॥

यः साधुर्यत् शुद्धतपः परिहारतपो वा कर्तुं समर्थः स साधुरादभावः स्वकीयं प्रति मायामकुवाणः स्वधर्मव्यवस्थितत्वात्तेन तपसा शुद्धयति । यः पुनर्गृहीतबलः स्ववीर्यं निर्गृहति स न शुद्धयति । स्वधर्मगृहनात् धर्मः स्वभाव इति धर्ममप्येकार्थम् । एतेन "धम्मया सुद्धो" इति धर्मशब्दस्य पर्यायं व्याख्या कृता पात्रत्रयेण स्वर्गिमेन तवत इति ।

(८) अथ शुद्धतपःपरिहारतपसोः कतरत् कर्कशं तपः ? ।

सूरिराह-

आलवणाऽऽदीउ पया, सुद्धते अस्थि कक्खडो न भवे ।

इयरम्मि उ ते नऽस्थी, कक्खडआ तेण सो होह ॥ ३७२ ॥

यस्मात् शुद्धतपसि दशाय्यालपनाऽऽदीनि सन्ति, तेन कारणेन तपसः कर्कशं न भवति, इतरस्मिन्तु परिहारतपसि यस्मात्ताम्यालापनाऽऽदीनि पदानि न सन्ति, तेषां पूर्वमेव सकलगच्छसमर्थं स्थापितत्वात् । तेन तज्ज्वलि कर्कशमिति । यः पुनस्तपःकालो, यच्च तपःकरणं तत् ज्ञायारपि तुल्यम् ।

तन्हा ठा कण्ठिण्ण अणु-परिहारिं च तो व्वेऊण्ण ।

कर्जं वेयावच्चं, किच्चं ते विज्वच्चं तु ॥ ३७३ ॥

यस्मादेवं परिहारतपःस्थितिः तस्मात्कलशस्थितम् अनुपरिहारिकं च स्थापयत्, स्थापयित्वा च तौ ततस्तदन्तरं स्वमापन्नं परिहारतपो बोद्धव्यं, तन्नाऽऽपन्नं परिहारतपः प्रपन्नस्य ताभ्यां कलशस्थितानुपरिहारिकाभ्यां स्थापितताभ्याम्-" करणज्जं वेयावच्चं " इति सूत्रपदम्, एतद्वानुवर्तितं कार्यं वेयावच्चम् । एतच्च व्यावर्ध-कृत्यं करणीयं तत् स्थापितं ताभ्यां वेयावच्चम् ।

किं तु वेयावच्चं यत्ताभ्यां कर्तव्यमित्यत आह-

वेयावच्चं तिविहे, अप्पाणम्मि य परे तदुप्पए य ।

अणुसिट्ठि उवाल्लंमे, उवगहे चेव तिविहम्मि ॥ ३७४ ॥

वेयावच्चं त्रिविधम् । तद्यथा अनुशिष्टिकपालम्भोऽनुग्रहश्च । त्रिविधोऽपि तस्मिन् वेयावच्च्ये प्रत्येकं त्रयो भेदाः । तद्यथा-अनुशिष्टिगाम्भि आत्मविषया, परस्मिन्विषया, तदुभयस्मिन् तदुभयविषया, आत्मपरतदुभयविषया इत्यर्थः । एवमुपालम्भाप्रवृत्तयः प्रत्येकमात्मपरतदुभयविषया भावयितव्या । तत्र उपदेशप्रदानमनुशिष्टिं स्तुतिं करणं वा अनुशिष्टिः, तत्र यत् आत्मानमात्मना अनुशासि सा आत्मानुशिष्टिः । यत्पुनः परस्य परेण वाऽनुशासनं सा परानुशिष्टिः । तत्रोदाहरणम्-चरणानां नगरी सुभद्रा, सा हि सर्वैरपि नागरिकजनैरनुशिष्टा, यथा धन्याऽस्मिन् कृतपुत्रयानि स्वामिनि । यत्पुनरात्मानं परं वाऽनुशासि सा उभयानुशिष्टिः । तथा-अनाचारं कृते सति यत्सा तु नशापदेशानामेव उपासम् । सोऽपि त्रिविधः तद्यथा-आत्मनि परे, तदुभये च । तत्र यदात्मानमात्मनैवोपालम्भते, यच्च तथैवेदं कृतं, तस्मात्सम्पन्नं सहस्यति स आत्मोपालम्भः । परेणाऽऽचारोऽऽदिना यदुपालम्भं स परोपालम्भः । तत्रोदाहरणम्-सृगावती देवी, सा हि अश्वमेधनया अकालचारिणीति कृत्वा उपालम्भा । उभयोपालम्भनो नाम-यत् प्रथमत आ-

स्मान्मात्मनोपालभते, पश्चाद्वाचायाऽऽदिना परेषोपालभ्यते । यद्यि वा-सुदृष्टा उपालभ्यमानस्तत् शुरुवचनं सम्यक् प्रति-पद्यमानः प्रत्युच्चरति, एष उभयोपालम्भः । तथा उप-ग्रहणमुपग्रहः, उपप्लम्भकरणमित्यर्थः । सोऽपि त्रिवि-धः । तद्यथा-आत्मोपग्रहः, परोपग्रहः, उभयोपग्रहश्च । तत्र य-दात्मन उपप्लम्भकरणं स आत्मोपग्रहः, यत्तुनः परमुपपृ-ष्ठति स परोपग्रहः, आत्मनः परस्य बोधोपप्लम्भकरणमुभयो-पग्रहः । उपग्रहश्च स्वरूपतो द्विधा-द्रव्यतो, भावतश्च । अ-त्र चतुर्भेदिकाः द्रव्यतो नमिक उपग्रहो, न भावतः १ । भावत एको, न द्रव्यतः २ । एको द्रव्यतोऽपि भावतोऽपि ३ । एको नाऽपि द्रव्यतो नापि भावतः । अत्र चतुर्थो भेदः शून्यः । एतौयभेदे उदाहरणमाचार्यः ।

तथा च उक्तानेव दृष्टान्तानुपदर्शयति-

अणुसिद्धिं सुमदा, उवालोभमि य मिगावती देवी ।

आयरिओ दौसुव-गंहे य सव्वरय वाऽऽपरिओ ॥३७४॥

अनुशिष्टो परानुशिष्टादुदाहरणं सुमदा. उपालम्भे परोपा-लम्भे उदाहरणे सुगावती देवी । एते च द्वे अनुदाहरणं प्रागेव भाविते, परस्य द्रव्यभावयोरपिण्ये उपग्रहे उदाहर-णमाचार्यः । स हि द्रव्यमन्त्रपानाऽऽदिकं दापयति, भावतः प्रतिपृच्छाऽदिकं करोति । (अथवा दौसु उवगंहे य स्ति) द्वयोः पारिहारिकानुपारिहारिकयोरुपग्रह आचार्यो वर्तते । तस्मात्परोपग्रहे आचार्य उदाहरणम् । अथवा सर्वत्र अनु-शिष्टो उपालम्भे उपग्रहे च उदाहरणमाचार्यः । यतः सप-त्तिरारिक्स्यानुपारिहारिकस्य समस्तस्याऽपि च गच्छस्या-नुशिष्टत्वादीनि करणीनि । व्य० १ उ० । (सर्वोऽप्यनुशिष्ट-विषयः 'अणुसिद्धि' शब्दे प्रथमभागे ७१५ पृष्ठे गतः)

संप्रत्ययोपालम्भोऽपि दर्शयति-

तुमए चेव कयमिणं, न मुद्वगारिस्स दिजए दंडो ।

इह मुको वि न मुचइ, परत्थ अह होउपालंभो ॥३७७॥

त्ययैव स्वयं कृतमिदं प्रायश्चित्तस्थानं, तस्मात्त कस्याप्यु-पयन्त्यथाभावः कल्पनीयः, न कलु शुद्धकारिणो लोकेऽपि दृष्टो दीयते । किं च-यदि इह भवे कथमप्याचार्यै-र्यमं मुच्यते । तथा इह भवे मुकोऽपि परत्र परलोके न मु-च्यते । तस्मात्प्रमादाऽऽपन्नं प्रायश्चित्तमवश्यं शुण्वृत्त्या कर्तव्यमिति । अथ एष भवत्युपलम्भः । एष आत्मोपलम्भः, एतदनुसारेण परोपालम्भः, उभयोपालम्भोऽपि भावनीयः ।

संप्रति परोपग्रहे यदुक्तम्-“आयिओ दौसुवगंहे

य” इति । तत् व्याख्यानयति-

द्वेषेण य भावेण य, उवगंहो दृष्टेः अगमायाई ।

भावे पडिपुच्छाई, करेति जं ना गिलाणस्स ॥ ३७८ ॥

उपग्रहो द्विविधः-द्रव्येण, भावेन च । तत्र “द्वेषे” इति एतौयार्थे सममी, द्रव्येणोपग्रहः, कल्पस्थितोऽनुपारिहा-रिको वा असमर्थस्य सन्तोऽनपानाऽऽधानेनैव वृत्तिः । भावे भावेनोपग्रहो यत् सूत्रेणैव वा प्रतिपृच्छाऽदिकं करोति । अथवा यत् ग्लानस्य क्रियते समाधानोपादानयेव भावोपग्रहः ।

अथुना “दौसुवगंहे य” इत्यस्य व्याख्यानान्तरमाह-

परिहाराणुपरिहारी, दुविहेण उवगंहेण आयरिओ ।

उवगेणहइ सव्वं वा, सबालवुद्धाऽऽउलं गच्छे ॥ ३७९ ॥

परिहारिकमनुपरिहारिकं च एतौ द्वावपि द्विविधेन द्र-व्यरूपेण भावरूपेण बोधप्रेषणोऽन्वयः उपपृष्ठानि, ततः आ-त्मोपग्रहे आचार्य उदाहरणम् । “सव्वत्थ वाऽऽयिओ” इत्यस्य व्याख्यानमाह- (सव्वं वा इत्यादि) वाशब्दः पूर्वोक्तपक्षवि-षया पक्षान्तरसूचने, सर्वे पारिहारिकमनुपरिहारिकं स-बालवुद्धाऽऽकुलं च गच्छमाचार्यो द्रव्यतो भावतश्चोपपृष्ठा-नि, ततः सर्वत्र समस्तेऽपि गच्छ आचार्य उपग्रहे वर्तते, तस्मात्परोपग्रहे स उदाहरणम् ।

अत्रैव व्याख्यानान्तरमाह-

अहवाऽणुसिद्धुवालं-सुवगंहे कुणति तिभि वि गुरु से ।

सव्वस्स वि गच्छस्स, अणुसिद्धाहिं सो कुणति ॥३८०॥

अथवेति प्रकारान्तरे, अनुशिष्टपुण्यपालम्भोपग्रहान् श्रीनपि गुरुवार्यः (से) तस्य पारिहारिकस्य यथायोगं करोति, न केवलं पारिहारिकस्य यथायोगं करोति किं तु सर्वस्याऽपि गच्छस्य अनुशिष्टत्वादीनि श्रीयपि स आचार्यः करोति । व्य० १ उ० । नि० सू० । (बहवः पारि-हारिका इच्छन्ति अभिनिपयां गन्तुमिति तद्वक्ष्यता ‘अ-भिनिपसज्जा’ शब्दे प्रथमभागे ७१५ पृष्ठे दृष्टिता)

(८) परिहारकल्पस्थितस्य भिक्षुस्तथाऽऽचार्यौणां

वैयावृत्याय गमनम्-

परिहारकल्पस्थिते भिक्षु बहिया थेराणं वेयावडियाए गच्छेज्जा, थेरा य से सरेज्जा, कण्ह से एगरायाए पडिमाए, जं थं जं थं दिमि अमे साहम्मिया विहरंति तं थं तं थं देसं उवलानुं थो से कण्ह, तत्थ विहारवत्तिपं वत्थए, कण्ह से तत्थ कारखवत्तिपं वत्थए, तस्सि च थं कारणंस्सि निठियं-सि परो वएज्जा-वसाहि अजो । एगरायं वा दुरायं वा, एवं से कण्ह एगरायं वा दुरायं वा वत्थए, नो से कण्ह एगरायं वा दुरायं वा परं वत्थए, जं तत्थ एगरायाओ वा दुरायाओ वा परं वसइ, से संतराए छेदे वा परिहारे वा ॥३८१॥ परिहारकल्पस्थिते भिक्षु बहिया थेराणं वेयावडियाए ग-च्छेज्जा, थेरा य से थो सरेज्जा, कण्ह से थिविसमाणस्स एगरायाए पडिमाए जं थं जं थं दिमि० जाव तत्थ एगरायाओ वा दुरायाओ वा परं वसति, से संतरा छेदे वा परिहारे वा ॥ २४ ॥ परिहारकल्पस्थिते भिक्षु बहिया थेराणं वे-यावडियाए गच्छेज्जा, थेरा य से सरेज्जा वा, थो सरेज्जा वा, कण्ह से थिविसमाणस्स एगरायाए० जाव छेदे वा प-रिहारे वा ॥ २५ ॥

परिहारस्य कल्पः समाचारी परिहारकल्पस्थितः स्थितः परिहारकल्पस्थितः, प्रायश्चित्तपः प्रकारे व्यवस्थित इत्यर्थः । भिक्षुर्नैनी, बहिरन्त्यत्र नगराऽदौ स्थविराणामाचार्याऽदीनां, वैयावृत्याय वैयावृत्यकरणाय गच्छेत् । स्थविराश्च येषां समीपे तिष्ठन्ति ते स्मरन्त्युपैयं परिहारकल्पस्थितो वर्तते, स्मरन्ति स्थविरैः स वक्तव्यो-यावत्प्रत्यगच्छति तावन्ति-

सिंह परिहारतपः । न च यदि सामर्थ्यमस्ति, ततः परिहारतपः प्रयत्नो गच्छति, अथ नास्ति, ततो निक्षिपति, निक्षिप्य च (से) तस्य कर्तॄन् एकरात्रिकया प्रतिमया, अथ प्रतिमाशब्दोऽभि-
प्रवृत्तवाची, एकरात्रिकेण प्रतिमहेयः । किमुक्तं भवति ? यथाया-
भ्यरात्रि वसति । तत्र गोकुलाऽऽदी प्रचुरोरसाऽऽदिलामि-
ऽपि प्रतिबन्धमकुर्वता कारणमन्तरेण मयिकरात्रयेव वस्त-
व्ये, नक्षिकामन्तरेवेक्येण प्रतिमहेयः (जं थं जं थं दिससिरा-
दि) अत्र द्वितीया सप्तम्यर्थः, यस्यां यस्यां दिशि, यंश्यां
वाक्पालकुरे । अग्रे साधर्मिकाः- (लिङ्गसाधर्मिकाः) प्रव-
चनसाधर्मिका वा संविज्ञानात्मिकाऽऽद्यौ वक्ष्यमाण-
स्तिष्ठन्ति । (जं थं जं थं दिसमिति) तां तां दिशं, यंश्यां प्रा-
सृजन् । उपलान्तुं प्रहीतुम्, आश्रयितुमित्यर्थः । ' ला आदाने ' इति वचनात् । (नो) से कप्यह इत्यादि । (नो) नैव (से) तस्य परिहारकस्य स्थितस्य, निक्षिपति परिहारतपसो वा कल्पते, तत्रेति गच्छन् यत्र वसति भिक्षां वा करोति, तत्र सुन्दर आ-
हारः, सुन्दर उपहारः, सुन्दरा शब्देति समीच्यन्ति । विहार इति विहारप्रत्ययं वस्तुम् (कप्यह इत्यादि) कर्तॄन् (से) तस्या-
नन्तरादितस्य यत्र भिक्षां कृतवान्, उपतिवात् वा, तत्र कार-
णप्रत्ययं वक्ष्यमाणसूत्रार्थमिति वृक्षद्वानाऽऽदिकारणमिति चे-
वस्तुम् । (तस्मिन् च गुणमिवादि) । येन कारणेनोपितस्तस्मिन्
कारणे निष्ठिते परितमसि यदि व्याप्त-अहो आर्थे । बस ए-
करात्रं द्विरात्रं वा तत्र एव तदुपराजतः (से) तस्य कर्तॄन् ए-
करात्रं, द्विरात्रं वा वस्तुं, न पुनः (से) तस्य कर्तॄन् एक राजात्र-
द्विरात्रं नापरे वस्तुं, यत्पुनस्मन्तरात्रात् द्विरात्राद् द्विरात्राद् परं
वसति निष्कारणवसनरूपात् वा (से) तस्य प्रायश्चित्तं
क्षेत्रे वा परिहारो वा परिहारतपो वेति । एव सूत्रसंज्ञे
पर्यः ॥ २३ ॥ (परिहारकप्यहिर) एतदपि सूत्रत्रयं तथैव
नवत्वेनात्र विशेषः- (थेरा यं से सरिजा वा नो सरि-
जा वा नो कप्यह से निविसमाणस्येति) अस्याऽयम-
र्थः-स्थिराः (से) तस्य परिहारकर्तॄन् स्मरेयुः । यत्रि वा-
व्यासि शास्त्र स्मरेयुः, वायुश्राद्धावधिपि न स्मरेयाताम्, तथा
ऽपि यदि निविसमाणा गच्छन्ति । ततः (से) तस्य नि-
विशमानकस्य एकरात्रिकया प्रतिमया एकरात्रिकेण वा
सामिप्रहेय कदाचिदपि प्रतिबन्धमन्तरेण गच्छन् इत्यादि ।
तथा वाऽऽह-हृदं शीणि सूत्राणि, तद्यथा-प्रथमं स्मरणसूत्रं,
द्वितीयं स्मरणसूत्रं, तृतीयं भिन्नकसूत्रम् स्मरणास्मर-
णसूत्रमित्यर्थः ॥ २४ ॥ २४ ॥

साम्यतमेतदेव सूत्रं विवरिणुः प्रथमतो नि-

मुशब्दविषये चालनाप्रत्ययवस्थानि आह-

परिहारियगहणं, भिक्षुगहणं तु होइ किं पगयं ।

किंच गिहीणं वि भोक्षिणि, गणिआयरियाण पडितेहो । ॥ ६७ ॥

अथवा-परिहारिकप्रहणेन परिहारकस्य स्थितप्रहणेन भि-
मुग्रहणं किं भवतीति भावः, परिहारिकस्य भिक्षुत्वा-
व्यसिकारान् न खलु परिहारिकत्वं शूद्रस्यस्याऽपि भव-
ति । एतदेव काका आह- (किंच गिहीणं वि ति) किं वा शू-
द्रिणामपि शूद्रस्थानामपि भवति परिहारिकत्वं, येन तत्त्व-
बुद्धिरुक्तं ततो भिक्षुग्रहणं । अत्राऽऽह- भवते उत्तरं
हीयते-गणसाधार्ययोग्यं गच्छापिपरिहाराचार्यस्तयोः, उप-

सन्नस्येतत्-उपाध्यायस्य च प्रतिषेधो भिक्षुग्रहणेन, आ-
चार्याणां उपाध्यायप्रतिषेधार्थं भिक्षुग्रहणं भावः ।

पुनरप्यत्राऽऽस्यपरिहाराबाह-

वेयावचुज्जये, गणिआयरियाण किन्तु पडितेहो ।

भिक्षुपुपरिहारिओ वि हु, करेइ किमु आयरियादी । ॥ ६८ ॥

वैयावचुयोर्योपेतं वैयावचुयोर्योपेतकरणं, किं तु खलु गणा-
चार्ययोग्यं गच्छापिपत्यनुयोगाऽऽचार्याणां प्रतिषेधः, नै-
वाऽपि युक्त इति भावः । यतो भिक्षुपते, अयिराश्वो भिन्न-
कमत्वाद्गोपातोऽप्यन्यत्र संबध्यते । परिहारिकः करोति ।
संप्रवेयावचुयं किमुनाऽऽचार्याऽऽदि न करोति, सुतरां तेन क-
संबध्य, गुणोत्तमतया विशेषतस्तस्य तत्करणधिकारत्वात् ।

अत्र सूरिराह-

जम्हा आयरियाऽऽदी, निविसवित्तं यं करेइ परिहारं ।

तम्हा आयरियाऽऽदी, वि भिक्षुणो होति नियमण । ॥ ६९ ॥

यस्मादाचार्याऽऽदिकः परिहारं परिहारतपः करोति आचा-
र्याऽदिवदं निक्षिप्य मुक्त्वा, तस्मादाचार्याऽदयोऽपि भवन्ति
नियमेन भिक्षव इति । भिक्षुग्रहणेन तेऽपि तद्व्यस्योपगता
शुदीना इति ।

(६) अथ स्थविराणां वैयावचुयं गच्छन्तिरुक्तं, तत्र किं
वैयावचुयं, येन हेतुभूतेन स गच्छति ? । तत्र आह-

परिहारिओ उ गच्छे, सुत्तयत्तिआसो सल्लोअसो ।

अमेसिं गच्छाणं, इमाइं कज्जाइं जापामि । ॥ ७० ॥

यस्मात् परिहारिकः स्वार्थविशारदः सम्यक् सूत्रार्थ-
तुभयकुरालः । तथा सल्लोअसोऽनेकल्लोअसं पठतः । ततः सू-
त्रार्थमिति वृक्षप्रदानमिति तम्, तथाऽऽचार्यां गच्छःऽऽदीनां व-
शे सप्तम्यर्थं प्राकृतवान्, अन्त्ये उ गच्छे, इमानि वक्ष्यमाण-
ानि, कार्याणि ज्ञातानि, ततः साधनार्थं च गच्छेत् ।
इदं तु महत्त्ववचनस्य वैयावचुयं यत् सूत्रार्थप्रदानादि करोति ।
अथ कान्यस्येणु ज्ञातानि कार्याणि, यदर्थं स मज्जेत्, अत्र आह-

अक्रियि जीए पिट्ठेण-संजम बंधे य भत्तममंते ।

भत्तपरिण गिलाए, संजमदीए य वादी य ॥ ७१ ॥

अक्रियावादी नास्तिको वादी स राजममं बन्धं याचते ।
(जीए ति) जीविते वा साधुनां प्राणेषु वा राजा केनापि
कारणेन प्रहिष्टः (पिट्ठेण ति) पिट्ठपत्रं वा लङ्काऽऽदि-
भिः साधुनां (संयमं ति) संयमाद्वा व्यावर्तितं, उग्रम्राज-
तीति भावः । (बंधं ति) बन्धनं वा साधुनां, बन्धं च कृते
साधवो राज्ञः सकाराद्वक्त्राणं लभन्ते वा, न वा । किमु-
क्तं भवति ?-बन्धयित्वा स्वयं द्वादि वा, वारयति वा यदेते-
भ्यो द्विष्टमानेभ्यः कोऽपि मा भिक्षां द्यादिति । (भत्तं
ति) दुर्मिते वा समापतिते भक्तमतीव दुर्लभं जातमिति
गत्या स संप्रापयति । (सत्तपरिण ति) भक्तव्यावर्तनं वा
केनाऽपि साधुना कृतं, स च परिहारिकः शोभनो निर्दाम-
कः (गिलाए ति) म्लानो वा कोऽप्याचार्याऽऽदिकः प्रव-
नाऽऽधारयुक्तो जातः, स च परिहारिकः सम्यक् वैचक्रिया-
कुरालः । (संजमतीति ति) संजमातीताः उत्पन्नजिताः
ते राजा कृताः, कृत्वा च पुना वर्तन्ते इति तन्मोक्षवर्धि ग-
च्छति (वादि ति) नास्तिकवार्तिकविरुद्धं दर्शनान्तरस्यः
कोऽपि बन्धं याचते । एतेषां कारणात्मन्यतमसि बन्धि

कार्ये जाते अग्रगच्छतिभिः संघाटकः प्रेषितः, तेन च संघाटकेन आचार्यस्य निवेदितम् ।

तत आचार्यस्तस्य परिहारिकस्य माहात्म्यमवगच्छन्निद-
माह-

न वि य समर्थो अशो, अग्रहं गच्छामि निखिलविप भूमि ।
समर्थोऽर्थं वि भयिणं, आयरिया जाणिया तुज्जं ॥ ७२ ॥

परिहारिकं मुक्त्वा नैव, अपिशब्दोऽवधारणार्थः । अन्यः कोऽपि तं बहिर्न निवारयितुम्, अन्यद्वा प्रयोजनं साधयितुं समर्थः । यदि वा-स एव परिहारिको हूते-प्रचण्डः स वादी. न मां मुक्त्वा अन्यः कोऽपि निवारयितुं समर्थः, न वा राजानं पिष्टनाऽपि कारयन्त्यम्, ततो यदि शूरयोऽनुजानते, ततोऽहं गच्छामि । एवं स्वयं तन्माहात्म्ये जातेऽन्येन वा कथिते तैराचार्यैरेव परिहारतपो बहतीति स्मरद्भूलं प्रति भयिणं तं कर्तव्यम्, एतत् ह्युक्तं तं प्रतीत्यर्थः । यथा आर्य ! निःप तुञ्ज, भूमिमारमीयां भूमिकां, यावत् प्रत्यागमनमिह भवति तावत् मुच्यतां परिहारतप इति । एवमुक्ते यदि निक्षिपति ततो निक्षेपं कार्यते । अथ हूते परिहारिको-भगवन् ! शक्नोमि प्रायश्चित्तं वोढुं. तदपि च प्रयोजनं कर्तुम् । तत आचार्यैर्वैकल्यानं- (आयरिया जाणया तु-ज्जमिति) तव आचार्यो ब्रूताः । किमुक्तं भवति ?-यत्र त्वं गच्छसि तत्र ये आचार्यास्ते यन् बुधते तन् कुर्वन् इति ।

अत्र यदुक्तम्-“न वि य समर्थो अशो अग्रहं गच्छामिति” तद्विभावविबुधैर्दमाह-

जाणंता माहर्णं, कहेति सो वा सयं परिकरेइ ।

तस्य स वादी हु मण, वादेसु पराजितो बहुसो ॥ ७३ ॥

तस्य परिहारिकस्य माहात्म्यमनुजानं शक्तिं स्वयं जानामाह तस्मै कथयति-यथा नाम्नाः कोऽपि समर्थस्त्वां मुक्त्वा । अथवा स एव परिहारिकः स्वयं गुरुभ्यः परिकथयति । यथा-तत्र तस्मिन् गन्तव्ये स्थाने यो वादी वर्तते स मया (हु) निक्षिप्तं बहुशोऽनेकवारं बध्नेष्विक्रियावादाऽ-दिषु पराजितः, प्रचण्डश्च स न मां मुक्त्वाऽन्येन निवारयितुं शक्यते. नापि राजा पिष्टनाऽपि कारयन् । ततो यदि शूरनामनुजा भवति, ततोऽहं गच्छामि । तेन पूर्वगाथा-वसुसुप्तानमिति न व्योक्त्यातम् ।

अत्र बोद्ध आह-

चोएइ कहे तुज्जं, परिहारतवं तं पवसं तु ।

निखिलविजं पेसेहा, चोयण । सुख कारुणमिणं तु ॥ ७४ ॥

बोध्यति प्रभयति परो, यथा-कथं यूयं तं परिहारतपःप्रतिपक्षं परिहारतपो बहन्तं (निखिलविजमिति) परिहारतपो निक्षिप्य निक्षेपं परिहारतपसः कारयित्वा प्रेषेद् । स हि महातपस्वी दुष्ककारो, ततो न युक्तमित्यस्य तपो मेवयित्वा प्रेषणमिति । अत्राऽऽचार्य आह-बोद्ध । मण्डु कारुणमिदं, येन कारयेन स तपो निक्षिप्य प्रेष्यति ।

तत्रैव कारणमाह-

तिक्खेसु तिक्ख कज्जं, सहमाणेसु य कमेण कायव्वं ।

न य नाम न कायव्वं, कायव्वं वा उवादाय ॥ ७५ ॥

तीक्ष्णं नाम-यत् शुककर्मतिपाति च, तेनु तीक्ष्णेषु कार्येषु समुत्पन्नेषु, यतीक्ष्ण कार्यम् । अत्र तरलोपो ब्रूव्यः । तीक्ष्णतरे कार्ये, तत्प्रथमं कर्तव्यं, पश्चादितरम् । उक्तं च-“बुणपस्सुपे-त्तानां, कायोणां यद्विपाति तत्कार्यम्” । अत्रिप-तीक्ष्णपि कलदं, कलदेष्वपि चमैतंयुक्तम् ॥ १२ ॥ (सहमानेषु य सि)सहमानं शुककर्मतिपाति च, तेनु सहमानेषु पुनः कार्येषु समुत्पन्नेषु, तद्यथा-देशकालाऽऽदीश्विलेन बुज्यते तत्तथा क्रमेण कर्तव्यम् । (न य नाम न कायव्वं) न च नाम तीक्ष्णतरं कार्यं कृत्वा पश्चात्सहमानकं न कर्तव्यं, किं तु कर्तव्यमेव । (कायव्वं वा उवादायेति) यदि वा-द्वयोरतिपातिनोः कार्ययोः समुत्पन्नयोर्गुह्यतावचिन्त्यामुपान्याय यत् यत् शुकं प्रवचनीय-कारि सकलसंघसाधारणं च तत्सत् कर्तव्यम्, इतरद्वि-पात्युपेक्षते ।

तत्र यदुक्तं तीक्ष्णतरं प्रथमतः कृत्वा पश्चात्सहमानकं कर्तव्यम्, न च तत्र कर्तव्यमिति तत्र दृष्टान्तो ब्रणकिवा । तामेवाऽऽह-

वणकिरियाए जा हो-इ वावडा जरयुग्गहाऽऽदीया ।

काउमुव्वव्वकिरियं, समिति तो तं वणं विजा ॥ ७६ ॥

ब्रणकिरियायां प्रारब्धायामपान्तराले वा भवति व्यापत् उषःप्रवः । काप्यापदित्याह-उव्वव्वमुद्देहाऽऽदिका.उव्वो वा ससुत्पन्नोः, धनुर्मेदो वा वातविशेषः. आदिशब्दास्तन्मेषां सुदृक्-व्यापिबोधेशवाणां जीवितान्तकारिणां परिग्रहः । तस्य व्याप-ज्जगत्स्य उपद्रवस्य किमां कृत्वा ततः पश्चान्नं ब्रणं वैद्याः शमयन्ति उपशमयन्ति एव दृष्टान्तः ।

अप्रथमोपनयः-

जइ आरोगे पणयं, एमइ इममि कममल्लवणेण ।

इहरा उ अरचच्छं, ओहावण तित्थारीयं ॥ ७७ ॥

यथा वैद्यकिरायामारोग्ये, प्रकृतं-येनाऽऽरोग्यं भवति तत् प्रथमं कियते, शेरं पश्चादित्यर्थः । एवमेव अनेनैव प्रकारेण, अस्मिन्नपि मोक्षानुष्ठाने कर्मक्षपणेन प्रकृतं; येनानुष्ठानेन कर्मक्षपणमभिराद्भवति तत्प्रथमतः कर्तव्यमिति भावः । इयमेव भावना-मोक्षार्थं क्रियमाणायाम् क्रियायामपान्तराले यद्वन्तरायमुपजायते येनाक्रियमाणेन प्रायश्चित्तमुपजायते, तत्प्रथमतः कर्तव्यमितरपश्चात्, तथाऽऽरोग्यं परिहारतपसु-हामाने अत्रात्र संवाऽऽदिकार्येभ्योऽन्येभ्यः ततः परिहारतपो निक्षिप्य तत् कियते, अन्यथा प्रायश्चित्तनाऽऽपन्नितः कर्मक्षपणसंभवः । तथा वाऽऽह-इतरथा आउकृतसंवाऽऽदिसंयोज-नाकाले अत्रातत्वं संवावातत्वंप्रत्ययम्, अपञ्जानाप्रत्ययं, तीर्थेहानिश्च तीर्थेहानिप्रत्ययं च प्रायश्चित्तमापद्यते इति ।

अपत्तिहारी गच्छति, तस्य असतीर्णं जो उ परिहारी ।

उपपत्तिं नि अविहदं, आदरेदं तु तगग्रहं ॥ ७८ ॥

अत्रेवं सामावारी-यशपरिहारिकः स्वार्थसंपन्नः सल-धिरकश्च तत्कार्यं साधयितुं समर्थः ततः स गच्छति । तस्य तथाभूतस्यापरिहारिकस्यासत्यविद्यमानत्वे यः परि-हारी परिहारिकः स वा गच्छति । एवमुपपत्तिस्तत्रापि परिहारिके अपरिहारिके च गमने अविहदं यत्नं तत्र-हणं तद्वैव परिहारिकस्य ग्रहणं कृतं तदादरेदं । स्वै-द्वितीयं पञ्चम्यर्थं आदरव्यापनार्थमित्यर्थः । किमुक्तं भवति ?-

यदि परिहारिकोऽपि गच्छति ततः सुतरामपरिहारिकेण गन्तव्यमिति स्थापनार्थं परिहारिकप्रहणम् न चोभयप्रहण-
मुपपत्तिम्, परिहारिकप्रहणैवेत्युक्तं उभयप्रहणस्य
सिद्धत्वात् । यदि पुनरपरिहारिकप्रहणमेव केवलं स्थापन-
परिहारिको न यतीति प्रतिपातः स्यात् । न चैव तत्समी-
चीनम्, अतो यथान्यातः श्रेयानिति ।

संप्रति तस्य संस्थितस्य सहायचिन्तां करोत-
संविगमणुषुजुगो, असती अपणुषु मीसं पथेण ।

समणुषुणुसुं भिखलं, काउं वसएऽमणुषुसु ॥ ७६ ॥

स परिहारिकः संविग्रमनोबहुकोऽस्ति प्रमोहं संविग्रा-
मनोहलहायो गच्छेत् । इयमेव भावना तस्य परिहारिक-
स्य गन्तुं प्रस्थितस्य संविग्री मनोहल सहायो दान्तव्यः ।
मनोहः सामौगिकः तदभावे संविग्रोऽसामौगिकः । एवंभू-
तसहायस्य च यदि सामर्थ्यमस्ति ततः उत्पन्नतः कथं
निर्विशमानकस्य सतो गन्तुम्, निर्विशमानको नाम-परिहा-
रकल्पस्थितः । अथ नास्ति सामर्थ्यं, ततः परिहारतपो
निश्चित्य गोकुलाऽऽदिषु प्रतिबन्धमकुर्वन् गच्छति । तत्र यदु-
क्तम्-“अथ जणं दिसें साधमिया तणं तव दिसें उवात्तए”
इति । तद्व्याख्यानमाह- (मीसपथेण) मिश्रेण साधर्मिकयु-
क्तेन पथा गन्तव्यम् । तस्यैव व्याख्यानमाह- (समणुषुणुसुं
ह्यादि) स परिहारिकः समनोहो वसति १, एष प्रथमो
भावः साहाय्यताः । एतस्यासमर्थं सामौगिकेषु भिक्षां कृत्वा
असामौगिकेषु वसति २ । एतस्याप्यभावे तृतीयः-अनामो-
गिकेषु भिक्षां कृत्वा सामौगिकेषु वसति ३ । एतस्याप्यसंभवे
चतुर्थ-असामौगिकेषु भिक्षां कृत्वा असामौगिकेषु वसति ४ ।
एवमेतत् संविग्रसामौगिकेषु चत्वारो भङ्गा उक्ताः । एवं स-
ंविग्रसामौगिकाऽऽदिष्वपि द्रष्टव्याः ।

तथा वाऽऽह-

एवेव य संविग्गे, असंविग्गे चेव एत्थ संमोगा ।

एवेव य पच्छाकड-सावगसंविगपक्खा य ॥ ८० ॥

यथा संविग्रसामौगिकासामौगिकेषु चतुर्भङ्गा भिन्ना व-
सन्त ए उक्ताः, एवमेव अननैव प्रकारेण संविग्गे अनंविग्गे वा
सामौगिके भिन्नावसन्तिविचारं संयोगा वक्ष्यताः । एवमेव
असंविग्गाः सामौगिकाः पश्चात्कृतसामिग्रहिनिरभिग्रहभाव-
केषु, तदभावे पश्चात्कृतनिरभिग्रहभावकसंविग्रपाक्षिधा-
वकेषु, तेषामप्यसंभवे संविग्रपाक्षिकालंविग्रपाक्षिधा-
वकेषु प्रत्येकं चत्वारः संयोगाः । सर्वत्र च पूर्वपूर्वचतुर्भङ्गी
उत्तरोत्तरचतुर्भङ्गार्थं प्रथमो भङ्गः । तद्यथा-संविग्रसामौ-
गिकेषु भिक्षां कृत्वा संविग्रनासामौगिकेषु वसति १ । एत-
स्य भङ्गस्याभावे संविग्रनासामौगिकेषु भिक्षां कृत्वा असंवि-
ग्रनासामौगिकेषु वसति २ । असंविग्रनासामौगिकेषु भिक्षां
कृत्वा संविग्रनासामौगिकेषु वसति ३ । अस्यासंभवे असंवि-
ग्रनासामौगिकेषु भिक्षां कृत्वा असंविग्रनासामौगिकेषु वस-
ति ४ । तदेवं संविग्रनासंविग्रनासामौगिकचतुर्भङ्गी भाविता ।
सांप्रतमसंविग्रनासामौगिकपश्चात्कृतसामिग्रहचतुर्भङ्गी भावने-
असंविग्रसामौगिकेषु भिक्षां कृत्वा असंविग्रसामौगिकेषु वस-
ति १ । एष पूर्वचतुर्भङ्गार्थो भङ्गः । एतस्यासंभवे असंवि-
ग्रसामौगिकेषु भिक्षां कृत्वा पश्चात्कृतसामिग्रहभावकेषु व-

सति २ पश्चात्कृतनामनपथावैस्तेः पश्चात्कृताः सुलक्षितपथाः,
पुराणा इत्यर्थः । एतस्यापि भङ्गस्याऽभावे पश्चात्कृतसामिग्रह-
भावकेषु भिक्षां कृत्वा असंविग्रनासामौगिकेषु वसति ३ । एतद-
भावः पश्चात्कृतसामिग्रहभावकेषु भिक्षां कृत्वा पश्चात्कृतसामि-
ग्रहभावकेषु वसति ४ । इदानीं पश्चात्कृतसामिग्रहिनिरभिग्रहभा-
वकचतुर्भङ्गी ज्ञापने-पश्चात्कृतसामिग्रहभावकेषु भिक्षां कृत्वा
पश्चात्कृतसामिग्रहभावकेषु वसति १ । एष पूर्वचतुर्भङ्गार्थो
भङ्गः । एतस्याभावे पश्चात्कृतसामिग्रहभावकेषु भिक्षां कृत्वा
पश्चात्कृतनिरभिग्रहभावकेषु वसति २ । एतस्याभावः पश्चा-
त्कृतनिरभिग्रहभावकेषु भिक्षां कृत्वा पश्चात्कृतसामिग्रहभावके-
षु वसति ३ । एतदभावे पश्चात्कृतनिरभिग्रहभावकेषु भिक्षां कृ-
त्वा पश्चात्कृतनिरभिग्रहभावकेषु वसति ४ । संप्रति पश्चात्कृ-
तनिरभिग्रहभावकेषु भिक्षां कृत्वा पश्चात्कृतनिरभिग्रहभावके-
षु वसति १ । एष प्राक्कृतचतुर्भङ्गार्थो भङ्गः । एत-
स्याभावे पश्चात्कृतनिरभिग्रहभावकेषु भिक्षां कृत्वा संविग्रपा-
क्षिकभावकेषु वसति २ । एतस्याप्यसंभवे संविग्रपाक्षिकभा-
वकेषु भिक्षां कृत्वा संविग्रपाक्षिकभावकेषु वसति १ । एष पूर्व-
चतुर्भङ्गार्थो भङ्गः । एतस्याभावे संविग्रपाक्षिकभावकेषु
भिक्षां कृत्वा संविग्रपाक्षिकभावकेषु वसति २ । एतस्याप्यसंभवे
असंविग्रपाक्षिकभावकेषु भिक्षां कृत्वा संविग्रपाक्षिकभावकेषु
वसति ३ । अस्याऽप्यसंभवे असंविग्रपाक्षिकभावकेषु
भिक्षां कृत्वा असंविग्रपाक्षिकभावकेषु वसति ४ ।

संप्रति यदुक्तम्-“तो मे कएह विहारहणुसुं यथए” इति ।
तत्र विहारं व्याख्यानयन्माह-

आहारोविहाणो, सुंदर सेजा वि होइ हू विहारो ।

कारखतो उ वसेजा, इमे उते कारणा हुंति ॥ ८१ ॥

आहारः स्ववेष शोभनो लभ्यते, यदि वा-उपरिः, स्वाध्या-
यो वा तत्र सुखेन निर्वहति । अथवा-सुन्दरा शोभना शय्या
वसतिरिति । एष आहाराऽऽदिविहारहणुसुंवाङ्मयं विहारः,
तत्प्रत्ययं न कथं न वस्तुम्, कारणतः पुनः अगच्छस्य पुनः-
शब्दाधेयात् । एतेन “कारणवृत्तिर्बन्धमप” इति व्याख्या-
नार्थः । नागि पुनः कारणानि इमानि बन्धपञ्चाणानि ज्ञायन् ।

तापथा वाऽऽह-

उभतो गेलजे वा, वाम नदी सुत्तअथपुच्छा वा ।

विजा निमित्तगहणं, करइ आगाढवे व ॥ ८२ ॥

वनयोः द्वयोः प्रकारादयो स्तान्ये शान्त्यर्थं ज्ञेयम् । किमु-
क्तं जवति ?-न एव परिहारिको गच्छन् भवान्नरात् शान्तां
जानः, ततो वसेत् । यदि वाभ्यः कोऽपि साधुमनोः न-
ष्टा कृत्वा वा तदपरिचरणार्थं तिष्ठेत् । यदि वा-वर्षं पतति, त-
दी वा पूरणं समायता । (सुलक्षितपुच्छा वा इति) केचि-
हाचार्याः स्वमर्थं प्रतिपुच्छन्तुः, ततः सूत्रार्थप्रतिपुच्छा-
नानिमित्तं वसेत् । (यिउतेन) परवादिनां मुखवन्धकारणं
कस्यापि पाशे विद्या समाल, यदि वा-मायुरं ताकुडी इत्या-
दिकाः कस्यापि विद्याः सन्नि, निमित्तं वा भविष्यापि कस्य-
चिदस्काशोऽस्ति, ततो यावद् विद्याप्रदं वा कोनो नाव-
हास्ते । तथा (आगाढं) आगाढयोगप्रविष्टाः केचन साध-
यः, नेषामाचार्याः । यदि वा-यस निर्वोदयानं वाचनाप्रदा-

साऽऽदिता, न वा काश्चनः, ततो यावत्सर्वं वाचयति तावद्वच-
निष्ठेन । (पक्षेति) हेतुं किमपि शास्त्रमाप्तत्वात् तेन ल-
ब्धं वास्तव्यार्थं गाढाज्ञावाप्तवति, ततः प्राज्ञोऽहं भूयामि-
ति वक्षते ।

स मुयादरस्य कथं ब्रजतीति १, अत आह-
बहमाय अवहमाणी, संघादोणं वा असति एषो ।
असती मूलसहाय, अमे वि सहायए दैति ॥ ८३ ॥
परिहारतया बहन्, याद्व वा अहन् निहितपारदारनयाः
(संघादोणेति) संघादकेन संघट्टपापुनेकन सह ब्रजेत ।
तथा आचार्येण ग्लानाऽऽदिप्रयोजनस्यापुनतया तस्य सघट-
त्वायः सहायो न दत्तः, ततोऽनति संघाटकसाधारिकाकी
ब्रजेत् । एकाकिनहं गच्छतुः सत्तारमति मूलसहायि आ-
विद्यमाने मूलादारस्य संघट्टत्वात्वाप्येव वि यथामाचार्याणां
मध्येन गच्छति, तेऽपि तस्य सहायत्वाद्वा ।

मुत्तूय भिखखेलं, जाणिय कज्जई पुव्वभिणियां ।
अप्विद्धो वड्ढ, कालं धामं च आसज्ज ॥ ८४ ॥
मुत्तूयानिहायानां यानि च कर्थाणि पूर्वभाष्येनाति " उभ-
जोमे लंत वा " इत्यादिकानि, तानि च मुत्तूया अप्रतिपक्षा-
मोक्षसुऽऽदिषु गच्छुमोरसमर्थराज्ञाहंतेऽपि प्रतिबन्धप्रकृ-
त्वात् विहायानं न स्थानं च वागमासीथं गमनविषयमासाथ,
विहारक्रमकालोचितेन स्वतृप्त्यौचित्येन वेत्यर्थः, ब्रजेत् ।

गंतूय य सो तथ य, पुत्वि संगिरहए ततो परिमं ।
संगिरहत्ता परिसं, केह वार्दं समंतेण्ण ॥ ८५ ॥

यस्मिन् स्थानेषु प्रयोजने तत्र सोऽच्छुः परिहारकहा-
रितया निहितपारदारनया वा गत्वा पूर्वमेव संयुक्तानि आ-
त्मिकरति पारपद, संयुक्तं च गारपदं पट्टेनाऽऽवोपयति-
त्यस्य वादं कर्तुं शक्तिरस्ति स तद्विज्ञातः एतत् समागच्छ-
तु, एवं च योग्यायां कारितया तेन समं वादं करोति ।

कथामरयाह-

अबंभवारि एसो, किं नाहिनि काडु एस उवगरणं ।
वेसिथीए पराजितो, निविस्सपक्कया समए ॥ ८६ ॥

यादानीं पूर्वमेव निमित्तमुपयुज्य तस्य स्वकामवगच्छति,
तन्तस्मिन्नज्ञानागने इदं भूते-एव भावद्वयप्रमाणोऽपि बोधास्य ज्ञा-
नसि, अन एवोऽब्रह्म वारी अन्नज्ञानस्यो अन्नद्वयप्रमाणोऽपि
बोधानज्ञानत्वं कथमप्यतुं कुर्याति ? एवमुक्तं सत्याः प्रकृता
वा ह्युक्त-कथमवतन्तमेवोऽब्रह्म वारीति ? सा प्राप्ते-गच्छत-
प्रकृत्यर्थं यथासाध्यवस्थितः नास्मन् कोष्ठेन आश्रयवशे उ-
पपन्नो ह्येति अमुकपदेति संगोपितमस्तीति । तथा अमुक-
वादेऽप्या सममेव अमुकविशेषेण ह्येतत् रममाणं पराजितस्तत्
एतत्स्य सत्यं यत्त्वं प्रदणकट्टीतम, एवमादिनादिहृत्स्ववगच्छत-
यथेवोऽब्रह्म वारीति ते गत्वा सर्वे स्ववदिनं कथितं राज्ञः । " नि-
विस्सपक्कया " इत्यादि पदवाच्यं व्याख्यास्यते । तदेव नि-
मित्ताऽऽसंगोपयत्तयान् कथं कथं तदुक्तम् ।

सांयनमातिशयविशेषमायिकृत्वाऽऽह-

जो पुण अतिसवणाणी, सो भण्णी एस भिखवोत्ति ।
कोऽण्ण समं वारो, दुद्धं पि न जुजए एतत् ॥ ८७ ॥
१६८

यः पुनरतिशयज्ञानी अवधिज्ञाताऽऽदिकलितः, स च बहुतरं
तस्य कुशलत्वमवगम्य सर्वमुच्चैर्निःशङ्कं भणति-यथैव
भिखनं इति । ततः कोऽनेन सममस्माकं वारो य एव हृष्ट-
मपि न युज्यते इति । अथ कतं समं युज्यते वादः ? उच्यते-
आर्यत्वाऽऽदिर्युगाधेनेन । तथा चांक्रम-^१ अज्ञेन मध्येन वि-
यागएण, धर्ममप्यस्युगं अलीयसीकया । सोल्लकुत्ताऽऽपार-
समाश्रयणं, वाप च तेन सममायेरजा ॥ १ ॥ आर्य आर्यकर्म-
कारा, यच्छु पुनरुत्तकारा इत्येतां तेन, अथोऽन्यकुणमं तावनायः,
विको वादात्मिकाः, धर्मप्रतिज्ञा धर्मकरणाप्युपगमपरः,
असो कतोऽः सत्यगारी, तथा शीलोऽऽवारसमवित्तः, शील-
दोषगहितः, कुलाचारसमवित्तः कुलदापगदितः । तेन समं वादं
समाचरेत् । तत्र हेतुतत्तं समं वादस्तीति कैरनुक्तानां, नाप्ता-
वुराति । अथ स श्रुतवाद्वा अनेन न दर्शनी, ततः स्वशक्ति-
जन यथा इत्युच्यते इति स स प्रत्युपायाऽऽनुरोधैककृत्वा-
नैकान्तिकरतयोर्द्वैतार्थ इव, प्रतिज्ञाऽदिकमपि दृष्टव्यमप्यस्य ।

अथ कदाचित्तनाम्नोऽय एव सिद्धान्तो जगद्द्वैत-यथा ह्यौ
जीवाजीवलक्षणं राज्ञो जगतामि समं प्रतिज्ञेति । अत्र पूर्व-
गाथास्तवस्याऽवकाशः- (पराजितो निविस्सपक्कया स-
मए इति) तेन परिहारिकेण प्राज्ञे राज्ञो प्रस्थापयित्वा
वारी गगज्जनपद, एतच्च निदर्शितमात्रम् । अन्यथापि सिद्धान-
न्तासंगमसुखनिष्ठया पराजितेन, पराजितश्च स याद्व म-
येत् राज्ञा च निर्विषय आदिष्टः, ततः पदवास्तवकलपयेत्समं
समये स्वसमयविषया प्रकृता कथंवा ।

कथामरयाह-

परिभय मति एय स एतदुत्तं न एसणे समओ ।
समएण विणिग्गमहिए, गज्जई वसमो व्व परिआए ॥ ८८ ॥

यद्युक्तं मया अथो राज्ञो-जीवोऽजीवो नोजीव इत्या-
दि, न एवोऽस्माकं समयः, किं त्वेत्स्य याद्वमा मतिं प-
रिभाष्यतेन दुक्तम् याद पुनः स्वसमयेन परो विनिगृहीतः
स्यात्तन्तस्मिन्निष्ठोऽनेन वृत्त इव प्रतिबुद्धं निजित्य प-
देति परममये गतेति गतस्त्वित्येव त्वसमयप्रकर्षणं कुर्वते ।
तदेवमक्रवावतीति गतम् ।

(१०) संप्रति " जीएति " द्वारस्याख्यानायंभाह-

अणुपाणेउं रायं, सप्पातीयग मेहमाण विउज्जाऽऽदि ।
पक्काकडे चरित्ते, जहा तहा नेव सुद्धो उ ॥ ८९ ॥

यदि राजा ह्यो-मया सह वादो ह्यित्यामिति तदा रा-
जानमनुमानयेत् अनुक्त्ववचसा प्रतिबोधयेत् । यथा राज्ञा
पृथिवीपतिः, तद्व्यापिश्रिताः प्रजाः सर्वे च दर्शयन्तः, ततः
कथं राज्ञा सह विवादः ?

आचार्ये चेदमुक्तं चेत् किं तद्व्याह-

अत्यवतिणा निवतिणा, पक्कवत्ता वल्लता पर्येण ।
गुरुणा नीएण तव-स्सिणा य सह वज्जए वार्दं ॥ ९० ॥

अथयतिना धनपातिना नृरतिना राज्ञा, प्रकृत्या नृवर्गीयपक्-
समन्वयेन, तथा वल्लता विद्यामन्त्रयूथोऽदिव गोपेन, प्र-
वर्द्धेन नृजोपेण, तथा मुक्ता विधे दान्येन, धर्मपदायिना
वा, तथा नीयेन नीचजातीयेन, तथा तपोस्वना विदुष्टनयःका-
रिणा च सह वज्जए वादं मात ।

एवमुक्तमस्मिन्नाऽपि यदा न निष्ठान् तदा ये राज्ञः सङ्गानिकाः स्व-
जना इत्यर्थः । तैरनुमानयेत् । तेषां प्रतिशोधमानो याद न निष्ठान्
ति तदा विद्याऽऽदिना वषट् कुर्वात् । आरशब्दात् प्रत्येकं योगसू-
क्ष्मं वषट् कुर्वादिमि परिग्रहः । विषयऽऽदिनाऽप्यगुह्यामेव चा-
रितविषये पञ्चभक्तो भूयात् स्वाङ्गं परित्यज्य शुद्धिङ्गं च
शुद्धिवा तथा कस्यच यथा नैव न राजा भवति । एतद-
पि स कुर्वाणः शुद्ध एव, प्रवचनस्यार्थं तस्य प्रयुक्तेः ।

यथा च न राजा उपाटनमोः तथा तद्विषये मर्काटकोक्तेरि-
वाणक्यप्रयुक्तं नन्दसकचौरसमूलशानि मलदामकुचिन्द-
हान्मुपदर्शयान-

नन्दे भोऽय स्वभा, आरक्षितयवदह गेरु नलदामे ।

मुङ्गगेरुददशा, ठवणा भतेसु कृतसिरा ॥ ७१ ॥

नन्दे चाणक्येनोपादिने अन्धशुते च राज्यं संस्थापिते न-
न्दस्यैवा ये भोजिकास्तं चाणक्येन, " स्वर्णा " इति । दे-
शीप्रभेनम् । सर्वोभता स्त्रियाः, नन्देन अजीवन्वचनस्य-
सारकैः सह संघट्टनं कुनयन्तः, कुर्या च क्लृप्तजननाऽऽदिना न-
वाभ्युपकृषन्ति, येऽप्यस्य आरक्षिकाः रक्षापण्यं तानपि सव-
न्त्यायन्ता तथैव नगरेष्वपद्रवं कुर्वन्ते । तत्रचाणक्येन विम्न-
विश्या गेरुददयेण " मुङ्गा " ति देशीप्रदं मर्काटकवाचकम् ।
मर्काटकेरुददहने प्रवृत्तं नन्ददामनामानं दृष्ट्वा तस्मिन्आरक्ष-
कपदस्य स्थापना कृता । तेन च नन्दसकभोजिकायां समस्ता-
नामपि सपुत्राणां भेदे तल्लक्षणेभ्यो शिरां स दूतानां ।
एव साधनं क्रियायः । भाषायाः कथानकादिवयः । नन्द-
म् " नन्दे निष्कृष्टरज्जे परिहृयिते चेदशुतं नन्दम् जे ज्ञोऽय-
ते चाणक्ये सुविद्या, तादं ते अजीवनामा चरगुत्ताराक्ष-
पदि स्मं संभालया त्वत्सपणनाऽऽदिना नगरे उवहंति, जे वि-
अन्ने आरक्षित्या उचिञ्चति त्वि सवर्जानं, तादं चाणक्ये चिन्ति-
ये-को लजिञ्चा चौरगाहो । जे न भवति लज्जा, जे य समूले चोरे उ-
प्याहं, तादं चाणक्ये परिहृययामयेनं काळज नवरत्नाडिरियाए-
हिन्दु, हिन्दुमायेण हिन्दु नलदामकुचिदं ननु वायसालाडिहो, न-
स्मिन्ने भलाए नन्ददामकोनियस्म पुत्तो रममाणो मङ्कोरपण खह-
तो, रोयंतेऽपि उरम्भगममङ्गीना कहियंमकोरपण खह खहो, न-
नन्ददामेण जखदं देवेद ज्ञय्यागामे खान्तोऽस्मि । दर्शितो सो भो-
द्यालो, ततो नेण नलदामेण जे विलातो निम्माया दिट्ठा मङ्कोर-
यो ते विअं खमिता, जे विलस्मन्तो अरुया दिट्ठा, तेसु तथ्याण-
पक्षिचित्ता पञ्चविंशति अष्टयाणि दृष्ट्याणि । चाणक्येन सो पुच्छ-
तो कि कारणे ख पता अंतो विरम्भस पत्राविधे । नलदामो मण-
पद अरुया निष्कृष्टा खाहस्मान् । नमो चाणक्ये चिन्तिय-
एव चौरगाहो कतो संतो समत्यो मुङ्गपदिदाह वं चाण-
उच्छेदार्थं । ततो सो चौरगाहो डायितो तादं कै नन्द-
पक्षित्या चोरा नलदामे मन्तवैति, सुवर्णं चारभागं दाहामो,
मा रक्खेह । नलदामेण भणियं-एवं होउ ति, इमं च भणियं-
अन्ने वि एवमुत्तलभेद, तो सव्वे पत्तेजाचित्ता मसकस-
माणेहि तेहि तदं ति कयं सव्वे सरमाणया नलदामेण ।
अन्नाया तेण नलदामेण तेमि चौराणां विपुलं भन्तं लज्ज-
यं, जादं सव्वे सपुत्ता आगया, तादं सव्वेसि सपुत्ताणं
सिराणि छिन्नाणि । तदेवं यथा चाणक्येन नन्द उपाटि-
तो, यथा च नलदामो मर्काटकाच्चौराश्च समूला उच्छेदि-

तास्तथा प्रवचनमद्विष्टं राजानं समूलमुत्पाटयति । ये च
तस्य साहाय्यं कुर्वन्ते, ये च तटोपस्था अनुमोदन्ते, ते सर्वे
शुद्धाः । प्रवचनोपवातरक्षणे प्रवृत्तवान् । न केवलं शुद्धि-
यं, किं स्वचिरान्तात्मगमनम् । तथा चात्र दृष्टान्तः प्रवचनो-
पवातरक्षको विष्णुकुमार इति ।

समतीतस्मि उ कजे, परं वयेतस्मि एग दुविहं वा ।

संवासो न निसिद्धो, तेण परं छेप परिहारो ॥ ७२ ॥

समतीते पुनः कार्यं यदि परी वदति-एकरात्रं विरात्रं
वा संवासः कियतामिति । एवं परस्मिन् वदति एकरात्रं वि-
रात्रं विरात्रं वा वास्तो न निषिद्धः, तथा संवासेऽपि न
किमपि प्रायश्चित्तमिति भावः । ततो विरात्रात् विरात्राद्वा
परं यदि वसति ततस्तस्य प्रायश्चित्तं छेदः, परिहारो वा ।
यदि पुनः स्वार्थप्रतिपुच्छादनाऽऽदिलक्षणं कारणं भवेत्
तर्हि ततः प्रमाप वसेत् यावत्प्रयोजनपरिसमाप्तिः । तथा
चाऽऽह-

सुत्तप्याडिपुच्छं, कर्त्तंति साहू उ तस्समीवमि ।

आगाढमि उ जोगे, तेमि गुरू होज कालगतो ॥ ७३ ॥

स्वार्थप्रतिपुच्छं कुर्वन्ति तस्य समीपे साधवः । यदि वा-
आगाढं योगं व्यवस्थितानां तेषां साधूनां गुरुः, उपलक्षणमे-
तत्, यो वाचनप्रदानेन तेषां निस्तारकः सोऽपि कालगतः,
ततः स तान् स्वार्थप्रदानाऽऽदिना निर्वोदयति, तथा याव-
त्स्वार्थप्रतिपुच्छा यावच्च तेषामवगाढयोगानां परिममाप्ति-
स्तावदधीनते ततः परं तु नेति । अयं सूत्र- " से संतरा
छेदे वा परिहारे वा " इत्युक्तम्, तत्र परिहारात् छेदः गरी-
यान् । प्रथमं च सा तु वक्तव्य, पश्चात् गुरुः, ततः " से संतरा
परिहारे वा छेदे वा " इति वक्तव्ये किमर्थं प्रथमः ? ।

उच्यते-

बंधासुलोमयाए, उक्कमकरणं तु होति मुत्तसं ।

आगाढमि य कजे, दपेण ठिने भवे छेदो ॥ ७४ ॥

एवंरुगे हि पादोः खलितपद्विभ्यास्तत्तन्तं बन्धानु-
लोमनया, तथा आगाढं प्रयाजं समुपस्थिते यदि कथम-
पि दपेण स्थिते छेद एव प्रायश्चित्तं, तस्य भवति प-
रिहारात् इति, एतदर्थं च सूत्रस्याप्युक्तमकरणमिति ।
तत्र यदि प्रदिष्टं राजानं समूलमुत्पाटयितुमीशः तर्हि स
सलब्धिकः समस्तं संघं निस्तारयेत्, अथ न समस्तं
संघं निस्तारयितुमीष्टे, तत इमान् पञ्च निस्तारयेत् ।
तानिचाऽऽह-

आयरिए अभिसेए, भिक्खु सुद्धे तहव घरे य ।

गहणं तेमि इल्लमो, संजोगगमं च वोच्छामि ॥ ७५ ॥

आचार्या गच्छाधिपानोः, अभिषेकः स्वार्थानुभवेयते
आचार्यपदस्थापनाहः, मिश्रः प्रतीतः, सुल्लकोः बालः, स्व-
चिरो वृद्धः । एतेषां पञ्चानामपि ग्रहणमिदं वक्ष्यमाणं सं-
योगगमं संयोगतो गमः प्रकारो यस्य तत्तथा वक्ष्यामि ।

प्रतिशानमेव निर्वोदयति-

तरुणे निष्फले परि-चारे लद्धीजुते तहव अन्भासे ।

अभिसेयमि च उचरो, सेसाणं पंच चेव गया ॥ ७६ ॥

म, वष्टयर्थे सतमी । असहमानानां प्रत्यास्तरणे प्रति-
कूलमभिमुखीभूय स्तरस्तरकरणे मा सर्वप्रस्तारः समस्तसं-
घोषपद्मं भूयात् । किमुक्तं भवति ?-आगाहनं प्रविष्टं सन्
राजा सर्वमपि सङ्घमुपद्रवेत्, अनेन कारणेन पिष्टनद्वारे
भिन्नुः प्रथममुपासः तदनन्तरं लुप्तकः स हि बालत्वाद्भीकर-
नुकम्प्यश्च । ततः स द्वितीयं स्थाने स्थापितः तदनन्तरं स्थवि-
री, यतः स्थविरत्वेनाङ्गप्रत्यङ्गानां श्लथीभूतनया तस्य
पिष्टनस्यासहः । (गणि आययिया उ ह्म इत्यादि) गणी ग-
च्छाधिपतिराचार्य आचार्येपदार्हः एतौ द्वावपि सहो समर्थौ,
घातस्थिति संवध्यते, अपि च देहवियोगेऽपि देहभ्रंशे अपि,
तुष्टादौऽपिशब्दाः साध्वसविषयज्ञानं, अविमृश्य प्रवृत्तिः
साध्वसं, तद्विवर्जितैः संमुखीभूय युद्धप्रदानलक्षणसाध्वस-
रहितवर्जित भावः । ततः स्थविरानन्तरं तौ द्वावप्युपा-
सौ, तथाऽभियेकाद्विज्ञानेन सहो गच्छाधिपतिरित्यभि-
धेयानन्तरं गणिन उपादानम् । (एमेवयादि) अंशेन सं-
वमचयवद्वारेऽप्येवमेव अनेनैव प्रकारेण भिन्नुः हाऽऽ-
दिकमकर-
णकरणमभिधानीयम् । नवरं भिन्नुः श्रीवैवेदोऽपि संभव-
तीति नानात्वम् । किमुक्तं भवति ?-यदि भिन्नुः स्लक्षणया प्र-
चुरमेहनीयं द्यतया या उपप्राजनमनुकूलं भवेत्, ततः स
स्लिमप्राज्ञज्ञे इति प्रथमं भिन्नुः प्रवृत्तं, तदनन्तरं लुप्तहाऽऽ-
दिकमकरणे प्रयोजनं प्रागुक्तमवसानमप्यम् । तानां पञ्चानामपि
करणे निस्तारणकरणमिदं वक्ष्यमाणं संयोगगमं वक्ष्यामि ।

प्रतिज्ञातमेव निर्वर्तयामि-

तरुणी निष्कणा ऊ, परिवार सलद्विया य अम्भासे ।

अभिसेयाए चउरो, मेसाणं पंच चेव गमा ॥ १०५ ॥

अस्याः साधुगतमाथाया इय व्याख्या ।

संप्रति द्वयोरपि साधुसाध्वीवर्तयः संयोगेन निस्तारण-
विधिमाह-

पंतायण मीसाणं, दोएहं वगाण होह करणं तु ।

पुव्वं तु संजईणं, पच्छा पुण संजयाण भवे ॥ १०६ ॥

“पंतायणं” नाम पिष्टनं, तत्र मिश्रयद्वयोरपि वर्गयोः
साधुसाध्वीकपर्योः करणं निस्तारणकरणं भवति । पूर्वं संय-
सीनां पञ्चानुपुनमेवति । संयतानाम् तद्यथा-भिन्नुः भिन्नुः कयः
पूर्वं भिन्नुः पञ्चभिन्नुः कयः तुल्लि कालुत्त कयः पूरं लुत्त कालु-
त्त कालुत्त कयः स्थविरा अभियकाभिकयोरभिरका आचा-
र्यमवर्तिन्योः पूर्वं अवर्तिनी, पञ्चादाचार्यः-गते पिष्टनद्वारम् ।

अनुना संयमचयवद्वारमाह-

भिक्खुं खुट्ठं थेरी, अभिमेयाऽऽपरिणं संजमे पटुप्पया ।

करणं तेसिं इण्णो, संजोगगमं तु वुच्छामि ॥ १०७ ॥

भिन्नुः, लुप्तकः, स्थविराऽभियेक आचार्यः, कथंभूत एकैक
इत्याना-संयमे प्रतुष्टयका वर्त्तमानः, तेषां भिन्नुः प्रवृत्तानां
पञ्चानां निस्तारणकरणमिदं वक्ष्यमाणं संयोगगमं संयोग-
तोऽनेकप्रकारं वक्ष्यामि ।

यथाप्रतिज्ञातमेव करोति-

तरुणे निष्कन्न परि-वारे सलद्विए जे य होइ अम्भासे ।

अभिसेयमि य चउरो, मेसाणं पंच चेव गमा ॥ १०८ ॥

अस्या व्याख्या प्राग्वत् ।

संप्रति वदुक्तम्-“उदिश्वेदो सि नाणसमिति” तस्याधि-
क्यापुराह-

अपरिणतो सो जम्हा, अन्नं भावं वण्ण तो पुव्वं ।

अपरीक्षाभो अहवा, न निज्जई किं वि काहीइ ॥ १०९ ॥

स भिन्नुः समाप्यमाणत्वात्ऽपरिणामत्वात् वाऽप्यं भावमु-
त्पन्नमिति भावप्राप्तये, प्रजनं, ततः स सत्वरमेवोत्पन्ना-
ज्यते । अन्वय-अथवा न ज्ञायते साऽपरिणामः सन् (कि-
ंवाति) किमपि सम्मुखीभूय युद्धं करिष्यति, येन सकल-
स्यापि संवस्योपद्रवो भवेत्, तत एव तद्दोषमयान् पूर्व
भिन्नुः निस्तारणीय इति पूर्वं तस्योपादानं, शेषाणां तु क-
सोपन्यासे प्रयोजनं पिष्टनद्वारवद्वयसंयमिति ।

अत्रैव साध्वीरार्थकृत्य निस्तारणविधिमाह-

भिक्खुणि खुट्ठं थेरी, अभिमेय पविंत्ति संजमे पटुप्पया ।

करणं वा सिं इण्णो, संजोगगमं तु वुच्छामि ॥ ११० ॥

तरुणी निष्कन्न परिवारा, सलद्विया जा य होइ अम्भासे ।

अभिसेयाए चउरो, मेसाणं पंच चेव गमा ॥ १११ ॥

इदं गाथाद्वयमपि प्राग्वत् ।

संप्रति संवस्य लभन्ते इति द्वारस्याप्यनार्थमाह-

खुट्ठं थेरी भिक्खु, अभिसेयाऽऽपरिणं भत्तपाणं तु ।

करणं तेसिं इण्णो, संजोगगमं तु वुच्छामि ॥ ११२ ॥

लुप्तकः, स्थविरा, भिन्नुः गमिक आचार्यः तेषां पञ्चाना-
मप्येवं कमचयवस्थानां राजा निकटं भक्तानामर्थकृत्य
करणं निस्तारणकरणं संयोगगमं संयोगतःऽनेकप्रकारं
वक्ष्यामि ।

यथाप्रतिज्ञातमेव करोति-

तरुणे निष्कन्नपरिवारे, सलद्विए जे य होइ अम्भासे ।

अभिसेयमि य चउरो, मेसाणं पंच चेव गमा ॥ ११३ ॥

शक्रा सत्यां पञ्चापि युगपत्तिस्तारयन्, शक्यमात्रं एकै-
कहान्या यावदप्यं लुप्तकं निस्तारयन् साऽपि यद्वैकन-
रुणाऽपराऽनृणः । तरुणी नाम-प्रथममुक्तमन्वये वर्त्तमान
इति । निष्पन्नता यज्ञस्त्वामि इव भावनीया । द्वयोर्निष्पन्न-
योर्वो सपरिवारः, द्वयोः सपरिवार्योरपरिचार्ययोर्वो सल-
धिकयोरलक्षिकयोर्वो यो भवत्यभ्यासे स निस्तार्यः । एते
पञ्च गमाः लुप्तकस्य, अभियेक जववारः निष्पन्नतया अन्य
निष्पन्नानिष्पन्नगमाभावात् । शेषाणां स्थविरभिरवाऽऽचा-
र्योणां पञ्च गमाः ।

संप्रति साध्वीरार्थकृत्य निस्तारणमाह-

खुट्ठियं थेरी भिक्खुणि, अभिमेय पविंत्ति भत्तपाणं तु ।

करणं तासिं इण्णो, संजोगगमं तु वुच्छामि ॥ ११४ ॥

तरुणी निष्कन्नपरिवारा, सलद्विया जा य होइ अम्भासे ।

अभिसेयाए चउरो, मेसाणं पंच चेव गमा ॥ ११५ ॥

इदं गाथाद्वयं साधुगतमाथाद्वयमिव व्याख्यानमप्यम् ।

अनुना लुप्तहाऽदिकमकरणे प्रयोजनमाह-

अशुकं पा जगगरिहा, निक्खसुहो होइ खुट्ठो पदमं ।

इह भत्तपाणोरो, दुल्लभमचे वि एमेव ॥ ११६ ॥

लुक्कस्य यदा प्रथमतो भक्षणविषये निस्तारणं क्रियते तदा तस्यानुसृत्या कृता भवति, पुनस्तस्य प्रथमं निस्तारो न क्रियते किं त्वाचर्याऽऽदीनां तदा जनगर्हा । यथा-धिगोतान् सुपदान् यद् बालं बुभुक्षुःकान्तं सुकृत्वा आत्मानं क्षिप्ततत्पत्न इति । अपि च-बालस्त्रादेव स तीक्ष्णतुल्यत्वाच्च, स्तोकादिनापि भक्षणानिरोधेन क्लृप्तमुपयति । तेन कारणेन लुक्कः प्रथमं निस्तार्यते, तदनन्तरं स्थ-विरः, सोऽपि हि बालवत् स्तोकाकालेनाऽपि भक्षणानिरोधेन क्लृप्यति । केवलं लुक्कापेक्षया मनाक सहन इति तदनन्तरं तस्योपादानम् । स्थविरादपि भिक्षुरकालसह इति तदनन्तरं तस्योपादानम् । ततोऽप्यन्येभ्यः समर्थस्त-स्मादाचार्य इति तदनन्तरं तौ क्रमेणोपास्माविति । इति प्रथमं भक्षणानिरोधस्तुल्यत्वाऽऽदिकमकरणं प्रयोजनयनं विधि लभन इति द्वायम् । अनुना लुक्कभक्षणद्वाराभाह (दुल्लभमेवं वि एवम्) एवेव अनेव प्रकारेण दुर्भिक्षतुल्यं दुर्लभं भक्ष निस्तारणविधिप्रकृत्यः ।

तथा-

सुदुर्भे भिक्षुः, अभिमेयाऽपरिहं दुल्लभं भनं ।

करणं तेभि इत्यमो, संजोगमं तु बुद्ध्यामि ॥ ११७ ॥

तरुणं निष्कृष्यपरिवारं, सलद्विज जे य होइ अभासे ।

अभिमेयाम्य च उरो, संसारणं पंच चेव गमा ॥ ११८ ॥

सुद्विष थैरी भिक्षुणि, अभिमेय पवित्रि दुल्लभं भनं ।

करणं तासि इत्यमो, संजोगमं तु बुद्ध्यामि ॥ ११९ ॥

तरुणी निष्कृष्य परिवारा, सलद्विजा जा य होइ अभासे ।

अभिमेयाए च उरो, संसारणं पंच चेव गमा ॥ १२० ॥

लुक्काऽऽदिकमकरणप्रयोजनमापि तथैव चरुव्यम् । गतं दुर्लभमनकृष्टम् ।

अनुना भक्षणपिडाद्वारं ग्लानद्वारं च युगपदाह-

परिमाणं गिलाणस्स य, दोहइ वि कयस्स हाति कायवइ ।

असतीं गिलाणस्स य, दोहइ वि संते परिमाणं ॥ १२१ ॥

परिहानेति पदेकदेशे पदसमुदायोपचारात् भक्षणपरिहान-शब्दः प्रत्याख्यानवाची क्लान्तस्य च परनिपातः, प्राकृतत्वा-

द्वस्तुत्वाऽऽदिदेशेनाह । प्रत्याख्यानभक्षणस्य ग्लान्तस्य च संभवे

द्वयोरेकं कतरस्य भवति कर्तव्यम् । उच्यते शक्तौ सत्यां

द्वयोरपि कर्तव्यम्, अथ न शक्तौ द्वयोरपि कर्तुं ततो ग्लान-

्तस्य कर्तव्यं, तस्य जीवितसाधनत्वात् । शक्तौ सत्यां द्वयोरपि

वैयवृष्यं क्रियमाणे सति परिहाते प्रत्याख्यानभक्षणस्येव-

यः, विशेषतः कर्तव्यमिति वाक्यधेशः ।

अथ शहावस्य ग्लान्तस्य कर्तव्यमित्युक्तमकारणमत आह-

सावेकतो उ गिलाणो, निरवेकजो जीवियम्मि उ परिणी ।

इह दोहइ वि कायवइ, उक्कमकरणं करे असह ॥ १२२ ॥

ग्लानो जीविते जीवने सापेक्षः, परिकी भक्षणपरिहानवान्

जीविते निरपेक्षः, ततोऽप्ययं ग्लानो जीवयितव्य इति । उ-

चोरेण कर्तव्ये 'असह' अशक्तः, उक्कमेण भक्षणपरिहाव-

न्तं सुकृत्वा ग्लानस्य करणं वैयवृष्यं कुर्यात् । यदुक्तं शक्तौ

सत्यां द्वयोरपि कर्तव्यं, प्रत्याख्यातभक्षणस्य विशेषतः क-

र्तव्यमिति ।

तत्र कारणमाह-

वसहे जोह य तहा, निजामगविरिहए जहा पोए ।

पावति विद्यासमेवं, भवपरिमाणं समूढो ॥ १२३ ॥

यथा वृषभो बलीवदः सुसाराधरहितः, यथा वा योधाः

सुस्त्राभिधरिताः, यथा च निर्यामकविरहितः पंतः प्राप्नोति

विनाशम्, एवं भक्षणपरिहारां सम्यगनिर्यामकाभावतः समूढः

सन् समाधिलभलक्षणं प्राणविनाशमाप्नोति ।

तत्र प्रथमं वृषभदृष्टान्तं भावयति-

नामेणं गोएण य, विपलायंतो वि साविनो संतो ।

अवि भीरु विनियत्तइ, वसहो अप्फालिओ पडुण्ण ॥ १२४ ॥

यथा वृषभः प्रथमं साराधिरहितः सन् प्रतिवृषभेण युद्धं

पराजितो विपलायतं, न युद्धाऽभिमुखो भवति, विपलाय-

मानश्च कथमपि प्रभुणा साराधितो दृष्टः सन् नान्ना गोत्रेण

च शाशितः शशितः, आकाशित इत्यर्थः । तथा प्रसादपुन-

स्वरसास्फालितश्च रुक्म्याऽदिप्रदेशेषु हस्तेन, तत एवं

प्रोत्साहितस्तत्र सन् अपि संभावनं, भीरुरपि विपलाय-

मानोऽपि पुनरपि प्रतिवृषभेण सह युद्धदानाय प्रतिनिर्यत-

ते । एवं कृतप्रत्याख्यानाऽपि सम्यगनिर्यामकाभावतो ज्ञानम-

न्वपरिणामोऽपि निर्यामकं प्रोत्साहितः सन् प्रतिवर्तते स

परिपहचमूमभिभवितुमिति वृषभदृष्टान्तः ।

संप्रति योषदृष्टान्तभावनामाह-

अप्फालिया जह रणे, जोहा भंजेति परबलाणीयं ।

गीयजुतो उ परिणी, तह जिणइ परिमहाणीयं ॥ १२५ ॥

प्रभुणा नान्ना गोत्रेण गुणशंसनेन च आस्फालिता-आ-

सम्पत्तान् स्फारं प्रापिता यथा योधाः सुभट्टा रण संप्राप्ते

परबलानीकं परेषां धिरिणां बलं परबलं, तच्च तत् अनीकं

च परबलानीकं भजन्ति । तथा परिणी भक्षणपरिहावान् गी-

तयुतः सम्यगनिर्यामकीपेतां यति अभिभवति परिपहा-

नीकमिति । उक्ता योषदृष्टान्तभावना ।

संप्रति पंतदृष्टान्तभावनामाह-

सुखिउणनिजामगविर-हियस्स पोयस्स जह भवे नासो ।

गीयत्तविरिहियस्स उ, तहव नासो परिमेस्स ॥ १२६ ॥

सुनिपुणः सम्यगजलमार्गकुशलः तेन निर्यामकेन विर-

हितस्य पत्तस्य यथा भवति विनाशः, तथैव गीतार्थविर-

हितस्य परिहारेण कृतभक्षणपरिहानस्य भवति विनाशः, प्र-

त्याख्यानफलस्य सुगतितामस्याभावान् ।

निउणमतीनिजामग, पोतो जह इच्छियं वए भूमि ।

गीयत्तेणुवतेतो, तइ य परिणी लहइ सिद्धिं ॥ १२७ ॥

यथा पंतः प्रवहणं, निपुणमतिः निर्यामकः कर्तुधरो य-

स्य स तथा रतितां भूमिं व्रजति, एवं गीतार्थनायको यु-

क्तः सन्पारिणी लभते सिद्धिं मेतुमिति । उक्ता पंतद-

ृष्टान्तभावना ।

अथ किं तस्य विशेषतः करणयमित्यत आह-

उव्वत्तया य पाण्ण, धीर वणा चेव धम्मकहणा य ।

अंतोवहिभीरुणं, तम्मि य काले नमोकरो ॥ १२८ ॥

तस्य कृतभक्षणप्राप्त्यानस्य स्वयमुद्धर्तनं कर्तुमशक्नुवत

उद्धर्तना वरुण्या, तस्यां च क्रियमाणायाम् महानाशवासी भवति, समार्धं च परमे लभते, ततः साधयति परमशुभमायैव । तथा तृषाप्रीतिवस्य सनः पानकं पानं समर्पणीयम् (धोरवणा चैव सि) दुःखेन परिताप्य-मानस्य धीरापना कर्त्तव्या, यथा-धीरो भव अहं नैवेतन् तुल्यं विश्रामणाऽऽदिता अपनेषामि । अत्रि च पुण्यभा-गिन् । सहैतत् दुःखं समर्थयत्येव तस्मिन्नानन्तरमचि-रात्सर्वदुःखप्रदीणो भविष्यतीति इत्यादि । तथा धर्मकथना पूर्वपरमदुष्करकारिमुत्तिरन्तररूपा कथयितव्या, मध्ये ध-र्ममसहमानस्य बहिनैर्हणं बहिनैर्यनं, बहिर्याताऽऽदिकम-सहमानस्य अन्ते निर्हरेणम् । तथा तस्मिन् काले मरणसम-ये समस्कारो दातव्यः । गतं परिहाराद्धारं, ग्लानिद्धारं वा ।

संग्रति संयमानीतद्वारं वादिद्वारम् । तथा चाऽऽह-
जो चिय भंसिज्जेते, गमश्रो सो चये भंसिपाणं पि ।

हेद्वा अक्रियवादी, भणितो ऽण्णो इण्णो अक्रियवादी ॥ २६ ॥

य एव चारित्राद् अंशयमाने संयमप्र-युत्पन्नद्वारे गमक उ-
क्तः स एव भंशिनानामुपप्राजितानामपि धियमाणानां
वेदितव्यः, न पुनः किञ्चिदपि नातावयम् । गतं संयमानीत-
द्वारम् । अथुना वादिद्वारमाह- (अक्रियवादी इत्यादि) य
एव प्राक्परवादिनि गम उक्तः स एवात्रापि द्रष्टव्यः,
केवलं सोऽक्रियवादी भणितोऽयं तु क्रियावादीनि विशेषः ।
यत्र स्थाने वादो दातव्यः तत्र गतस्य यत्कलेष्यम्,

तथा चाऽऽह-

वादे नेण समारी, विज्जागदहणं च वादिपडिवक्खे ।

न सरइ विक्खेदेणं, निव्विसमाणो तदि गच्छे ॥ १३० ॥

वादो वादविषये येन तस्य समार्धपूजायने तत्सर्वं क्रि-
यते । तथा वादी भणति-वाक्पाटवकारि ब्राह्मवादीपथं
दीयताम्, इति तदीयते । शरीरजाड्यापहारि तदुपदिष्टं वै-
द्योपदिष्टं वा किञ्चिदस्तु । यदि वा दुर्गताऽऽदिविकृतिप्रणी-
तमरुम् । अथवा-देशस्थानं सर्वस्थानं वक्षाऽदिविभूया वा ।
विद्याप्रहणं च (वादिपडिवक्खेति) विद्याप्रहणं वा वा-
दिप्रतिपक्षे वादिभिर्विद्याप्रतिपक्षयुक्तं कार्यते । किमुक्तं भव-
ति १, याः प्रतिवादिज्ञाताः, तासां प्रतिप्रतिपक्ष्या या अन्या
विद्याः । यथा-“ मोरी नउलि विराली ” इत्यादि । तासां ग्रह-
णं कार्यते । कस्यदन्तसर्वं क्रियते इति चेत् १, उच्यते-शुशुद्-
शेनान् । तथाहि-माहस्याऽऽदीपधोपयोगतो वाक्पाटवं, शरी-
रजाड्यापहारीयधाम्यवहारतः शरीरलुपता, दुग्धप्रक्षीनाऽऽ-
हाराभ्यवहारतो मेधाविशिष्टं च धारणावलं, सपिंसमिअ-
भोजनं भुक्ते तु ऊर्जा, “ घृतेन पाटवम् ” इति वचनात् । देशतः
सर्वतो वा ज्ञानेन वक्षाऽदिविभूयायां च तेजस्विता, प्रतिपक्ष-
विद्याप्रहणतो महान्मानसिकाऽवच्छेदः । एतत्सर्वं वाद्वे-
लायामुपयोगि ।

तथा चाऽऽह-

वाया पुगललहुया, मेहा उज्जा य धारण बलं च ।

तेजसिया य सत्तं, वायाम्दयमि संगामो ॥ १३१ ॥

वाय्व्याकाशरा, पुगललहुया शरीरपुगलानां जाड्यापगमः,
मेधा अपूर्वोपूर्वजडाऽऽत्मको ज्ञानविशेषः, ऊर्जा बलं प्र-
वृत्तत्वेमायैऽपि प्रयत्नमानस्यजलः, आन्तर उत्साहविशेष

इत्यर्थः । धारणावलं प्रतिवादिनः शब्दतदर्थोवधारणवलं,
तेजस्विता प्रतिवादिनीमाऽदिका शरीरस्य स्फूर्तिमती दे-
हीयमानता, सत्तं प्राणव्यपरोपणसमर्थविद्याप्रयोगोऽप्यावि-
लितस्तन्मानोपमदेहेतुरवष्टम् । एतत्सर्वं वाङ्मये संप्रा-
प्ते उपयुज्यते । सूत्रम्- (परिहाराकण्डिते भिक्षुं बहिया
थेराणं वेयावडियाए गच्छेज्जा, थेरा य से नो सरिज्जा
कण्ह से निव्विसमाणस एगराथाए पडिमाए ॥ २७ ॥
इत्यादि) अत्र “ नो सरिज्जा ” इति विशेषः । शेषं समन्तम-
पि पूर्ववत् । “ नो सरिज्जा ” इत्यस्यायमर्थः-यत्र परिहा-
रतया बहवः तिष्ठतीति स्थविरा आचार्या न स्मरेयुः । क-
स्माच्च स्मरेयुरिति चेत् १, उच्यते-व्याक्षेपात् । तथा चाऽऽह-
“ नसरह ” इत्यादि पूर्वगाथापश्चादर्थः । विद्यानां निमित्तानां
प्रत्युत्तराणां च कथनतो, बहुविधसंदेहकथनतो वा आचार्या
न स्मरन्त, तनस्तस्मिन्नस्मरणे सति स निर्विशमानक एव
गच्छेत्, गात्वा च यत्र गन्तव्यम्, तत्र यत्करोति तदाह-

तस्य गतो वि य संतो-पुरिसं थामं च नाउ तो ठवणं ।

साहीणमसाहीणं, गुरुम्म ठवणा असहणाअं ॥ १३२ ॥

तत्र गतोऽपि च सत्पुरुषं प्रतिवादिदलज्ञे प्रचरं वा
स्थाम च प्राणमात्मनो ज्ञात्वा तदनन्तरं यदि समर्थमा-
न्यानां संभावयति तदा न निक्षिपति । अध्याशक्तिः संभाव्य-
ते ततः स्थाना न निक्षेपणं परिहारतत्पनः कर्त्तव्यम् । किमुक्तं
भवति १-दुर्ज्ञेयः खलु प्रतिवादी न यथा कथञ्चन जेतुं श-
क्यते, अहं च क्षमताया बहुविधमुत्तरं दातुमशक्नो, मर्त्यमा-
हो वा नदानां मम क्षमताया अवेत् २, इति यदि संभावय-
ति तर्हि निक्षिपति । अथ कथं स निक्षिपतीत्यत आह-
(साहीणेत्यादि) स्वाधीनं सन्निहितं अस्वाधीनं अनाजि-
हितं गुरो च सहस्य स्थापना परिहारतत्पनं निक्षेपणं भ-
वति । इयमेषा भावना-यथाचार्यः सन्निहितो भवति ततः
स एव न निक्षेपयति; अथ नास्ति सन्निहितः ततोऽशक्तः
क्षाम्येन परवादिनं जेतुमित्यात्मनः स्वयमेव नि-
क्षिपति । अत्र पर आह-ननु यदि स्वयं निक्षिपति ततः स
आत्मच्छन्दसा निक्षिपन् यदि उद्धानितं बहूनि ततोऽनुदा-
नितं प्राप्नोति, अथादुर्वायानितं ततः परतरं स्थानमा-
न्यति इति ।

सुरिराह-

कामं अण्णच्छेदो, निखिवमाणो उ दोसवं होइ ।

तं पुण जुज्झ असदं, वीरियकजे पुण वाहजा ॥ १३३ ॥

कामशब्दो मकरध्वजे, अवयुधौ च । हठावयुते काममव-
धुतमेतत् । आत्मच्छन्दसा निक्षिपन् दोषवान् भवति, परं
निष्कारणं यदि पुनरुद्यतः सन् एवं चिन्तयन् न शक्तः
क्षामतया परवादिनं जेतुमित्यानां वीर्यकार्यः समाप्तकार्यः
पुनर्भूयो बहोपमिति ततस्तत् निक्षेपणं युज्यते एव, अदुष्टमे-
व, पुष्टाऽऽत्मन्यन्यात् । सूत्रम्- (परिहाराकण्डिते भिक्षुं ब-
हिया थेराणं वेयावडियाए गच्छेज्जा, थेरा य से सरिज्जा वा
नो सरिज्जा वा नो कण्ह से निव्विसमाणसम् ॥ २४ ॥
इत्यादि) एतदपि मूयं तथैव, नवरंमतायास्मिन्शः- (थेरा
य से सरिज्जा वा नो सरिज्जा वा नो कण्ह से निव्विसमा-

णस्तेति) अस्यायमर्थः—स्थविराः (से) तस्य परिहार-
कृते स्मरेद्युर्देवि वा व्याक्षेपाश्च स्मरेयुः, वाशब्दादुभाषणि
न स्मरेयान्तां, तथापि यदि निर्विशमानकां गच्छति ततः
(से) तस्य एकारात्रिकया प्रतिमया एकारात्रिकेण वा सामि-
प्रक्षेण कश्चिदपि प्रतिबन्धमन्तरं गच्छन् इत्यादि ।

तथाचाऽऽऽह—

सरमाणे जो उ गयो, अस्सरमाणे वि होइ ऐमेव ।

एमेव मीसगम्मि वि, देसं सव्वं च आसज्ज ॥ १३४ ॥

इह श्रीणि सूचाणि तद्यथा—प्रथमं स्मरणसूत्रं, द्वितीयम-
स्मरणसूत्रम्, तृतीयं मिश्रकसूत्रं, स्मरणास्मरणसूत्रमित्यर्थः ।
तत्र य एव गमः स्मरणे स्मरणसूत्रं उक्तं, एवमेव अनेनैव
प्रकारेण प्रथमसूत्रप्रकारेणैव । अस्मरणे अस्मरणसूत्रे
भवति गमः, एवमेव अनेनैव प्रकारेण मिश्रकसूत्रेऽपि ।
तत्र सूत्रत्रयेऽपि वहने निक्षेपणं भोषा वा देशं सर्वं वा
आसाद्य प्रतीत्य द्रष्टव्यः ।

तत्र द्वयोरपि विस्मरणं सूचितं, तत्र कारणमाह—
विज्ञानिमित्तउत्तर कहणे अप्पाहणा य कहियाओ ।
अतिसंभुमुरियविशि—गयाख दोहं पि विस्सरिया ॥ १३५ ॥
निधानां प्रतिवादिप्रतिपक्षभूतानां निमित्तानामनेकप्रका-
रणानाम् उत्तरणानां प्रतिवादिविषयाणां यथा यदि स वादी एवं
ह्यात्, ततो भवानेत्यं वंदित्येवमादिरूपाणां, कथनं, तथा
‘आप्पाहणा य’ संदेशकाः कथितान्स्मृत आचार्यस्याति-
संश्रमणं हस्तस्यापि वाऽतिरिक्तानां दिव चरितविनिर्गतस्य
द्वयोरपि विस्मृतम्, यथा—परिहारतपो निक्षेपणीयमिति । तत्र
यदि आचार्याः स्मरेयुः, स वा स्मरयति, तदा निक्षिप्य ग-
च्छति, अथ द्वयोरपि विस्मृतं तदा निर्विशमानक एव याति ।

यदा तु पूर्वं स स्मृतवान् विस्मृतवान् पश्चात्तदा का
वाच्येत्यत आह—

पुचं सो सारिऊं, संपरियाँ विजमादिकजोहि ।

जस्स पुणो विस्सरियं, निव्विसमायो तहि वि वए ॥ १३६ ॥

पूर्वं स परिहारिकः स्मृत्वा परिहारतपो निक्षिप्य मया ग-
न्तव्यमिति विविच्य संप्रस्थिते संप्रस्थानकाले विधाः—दि-
कार्यविधाग्रहणाऽऽदिकार्यैर्व्याकुलाभूततया यस्य पुनर्विस्मृ-
तं, यां वा विस्मरणं गतवान्, तत्रापि पूर्वं स्मरणे निर्विश-
मानो प्रवेत् ।

संप्रति यत्तुक्तम्—देशं सर्वं वा आवाधेति नत् व्याख्या-
नयति—

देसं वा वि वहेजा, देसं व ठवेज्ज अहव भोमिज्जा ।

सव्वं वावि वहेजा, सव्वं व ठवेज्ज सव्व भोमिज्जा ॥ ३७ ॥

त्रिष्वपि सूत्रेषु देशं वा वाहयेदपि, देशं वा स्थापयेदपि, अ-
थवा—देशं भोषयेदपि । वाशब्दाः सर्वं चैत्याद्यपेक्षया विक-
रुपायाः । अत्रिष्वप्याह वहनाऽऽदिषु परस्परसम्बन्धायः । त-
था—त्रिष्वपि सूत्रेषु सर्वं वा स्थापयेदपि, सर्वं वा भोष-
येदपि । अत्र वाशब्दो देशं वेत्याद्यपेक्षया विकरुपायः । अ-
त्रिष्वप्याहः पूर्ववत् ।

अथ कथं देशस्य वहनाऽऽदि ? । उच्यते परिहारतपो
प्रायः पूर्वं स्मृतं स्तोत्रं तिष्ठति, अत्रान्तरे च गमनकार्यम-

विद्युतं समुत्पन्नम्, तत् आचार्यैरुक्तम्—

निकिखव न निकिखामी, पंथि चिय देसमेव वोज्झामि ।
असह पुण्ण निकिखवण, भोसंति मएऽज्ज तवमेसं ॥ १३७ ॥

निक्षेप सञ्च अधिक्तं परिहारतपो, यत् इदं गमनकार्य-
मिदानीं समुत्पन्नम् । तत्र समर्थः समग्राह—न निक्षिपामि न मु-
ञ्चामि, यत् एव देशं पथ्येव मार्गं एव बोधयामि, न च प-
थि क्लमं गमिष्यामि, शुकृत्वात् । अस्मादाऽऽसमर्थः पुनर्नतम-
हं गमिष्यामीति विचिन्त्यन्तं देशं निक्षिपति । अथवा—
(से) तस्य यद्वशेषं स्तोत्रकम्पदमवतिष्ठते, तत्तस्य सं-
प्रस्थितस्य वाऽऽचार्याः प्रसादबुद्ध्या समस्तं भोषयन्ति मु-
ञ्चन्ति । यथा महति प्रयागेन त्वं संप्रस्थितो वसन्ति इति
सूक्तं प्रसादतस्तत्सर्वं तपः शपमिति । तदेषं देशस्य वहननि-
क्षेपणभोषा भाविताः ।

संप्रति सर्वस्य तान् भाषयति—

एमेव य सव्वं पि व, दूरद्धाणम्मि तं तवे नियमा ।

एमेव सव्वदेसे, वाहणभोसा पडिणियसे ॥ १३८ ॥

एवमेव अनेनैव प्रकारेण सर्वमपि बाह्यं निक्षेपणीयं च
भावनीयम् । नवरं तद्वदति बाह्याऽऽदिकं नियमात्तद्वद्विषय-
वि । तथाहि—कस्यापि परिहारतपो, दत्तं, बोद्धं च स प्रवृत्तः,
अत्रान्तरे च गमनप्रयोगसमुपजातं, तत् आचार्याः बुध्वतं
भद्र ! समुत्पन्नमिदं गमनप्रयोजनं तस्माद्विनिक्षेप परिहारतप
इति । स समर्थः सन् प्राऽऽह—भगवन् ! गच्छन्नापि स्वमर्थोऽह
बोद्धुमश्वतो दूरत्वाच्च मार्गं एव समस्तं बोधयामि । त-
थाहि—सर्वजन्मस्य परिहारतपो मासिकं तथाप्योऽसी, गन्त-
व्यं वाऽऽनन्दपुरात् मथुरायां, तत्तत्सर्पा मार्गं एव समाप्ति-
सुपयातीति असमर्थः पुनर्निक्षिपति, यदि वा—मार्गप्रय-
जनमुपस्थितं, गरीयांश्चाध्वा, एतस्य च प्रयाजनस्यायमेव
गुणगरीयस्वात् कस्तं, ततः सन्ध्यावचनमहोऽयं परम-
बुध्दकारिणिति विचिन्त्य सूर्यः सर्वमपि तस्य प्रसादतो मु-
ञ्चति । एवं सर्वस्य वहननिक्षेपभोषाः (एमेवेत्यादि) एव-
मेव अनेनैव प्रकारेण प्रतिनिवृत्तं प्रत्यागतस्य देशस्य सर्वस्य
वाहनाभोषां वेदितव्यी । तथा यदि गच्छता देशो नि-
क्षिप्तस्ततः स देशः प्रत्यागते बोधने, अथ समस्तं ततः
सर्वमिति । यदि वा—अहो बुध्दकारिणोऽदिकार्यमेव कृतमिति
परितुष्टाः सूर्यो निक्षिप्तं देशं सर्वं वा मुञ्चति ।
एवं प्रत्यागतस्य देशसर्ववाहनभोषा । अथ कथं देशस्य
सर्वस्य वा प्रसादतो भोषकरणं ?, न खलु प्रसादतः पापमु-
पयानीति ।

तत् आह—

वेयावचकराणं, होति अणुघातिण ए उग्यायं ।

सेसाण अणुग्याया, अणच्छेदोववेताणं ॥ १४० ॥

यथा अनुवृत्तान्ति परिहारतपसि प्रति वैराग्ययुक्तराणां
संवाऽऽदिवैराग्यप्रवृत्तानामुद्वाति परिहारतपो भवति
दानयोग्यं, वैराग्यप्राप्तं स्थिते नेषामवलम्बितत्वात् । एवं क-
दाचित् देशकालाऽऽद्यपेक्षया देशस्य सर्वस्य वा भोषोऽपि
क्रियते, तथा तीर्थकरानुभाषणैः । तथा बोद्धम्—“ तिन्ध-
गरेहिं भणियं, वेयावचकराणां भोसो भवति, अणुग्या-
तिरं कज्जइ ” इति । शेषाणां वैराग्यप्राप्तं स्थित्यनरहितानामु-

वृथातिते प्राप्ते उद्वातितमेव दीयते, तथाऽऽदौ वैद्याभ्याः-
ऽऽत्मन्यनर्हिता आत्मकुम्भसा निक्षिपन्तो यदि उद्वातितं
बह्वन् आसीन् तदा अनुद्वातितं निक्षिप्तवन्तस्तत उप-
रितनं तेषां प्रायश्चित्तमिति । व्य० १ उ० ।

(१२) द्वयोरेकश्च विहरतः, तस्यैतत्परिहारतपोऽनम्-

दो साहम्मिया एगओ विहरति, एगे तस्य अस्परं
अकिञ्चट्वाणं पडिसेविता आलोएजा ठवणिजं ठवडा
करणिजं वेयावडिं ॥ १ ॥

हो साधर्मिकौ संविग्नसंभोगिकाः-विरूपायैकत एकस्मिन्
स्थाने समुचितौ विहरतः । तत्रैकाऽन्यतरत् अरुण्यं स्थानं
प्रतिसेव्य आलोचयेत् । तत्र यद्यगीतार्थः प्रतिसेवितवान् त-
तस्मै शुद्धतया दातव्यम् । अथ गीतार्थेस्मिन् यदि परिहार-
तपोयोग्यमाश्रयतः परिहारतपो व्याप्तं, तदनन्तरं
स्थाप्यते विविक्तं कृत्वा प्रकल्प्यते इति स्थापनीयं परिहा-
रतपोयोग्यमुद्यमानं तं स्थापयित्वा प्रकल्प्य यः आपन्नः स
परिहारतपः प्रतिपद्यते, इतरः कलस्थितो भवति । स एव
च तस्यानुपारिहारिकः, ततस्तेन तस्य करण्यं वेयावृ-
त्त्यमित्येव सूत्रसंज्ञायते ।

अनुत्ता नियुक्किविस्तनः-

दो साहम्मिय छ व्या-रसेव लिंगमि होइ चउमंगो ।

चचारि विहारमि उ, दुविहो भावमि भेदा तु ॥१४१॥

द्विष्यत्स साधर्मिकशब्दश्च यथाकर्म पद द्वयश्च नामा-
ऽवयवौ निक्षेपाः, द्विष्यत्स पदः साधर्मिकशब्दस्य द्वार-
शको निक्षेप इत्यर्थः । लिङ्गं लिङ्गविषये चतुर्भङ्गा, भवान् ।
सूत्रं च पुस्तकनिर्देशः प्राकृतत्वात् । तथा विहारः चत्वारो
नामाऽवयवौ निक्षेपाः । तत्र भावे द्विवचो भेदः । एष द्वार-
गाथासंज्ञार्थः । व्य० २ उ० । (द्वयोर्विहारसंभवे 'विहार'
शब्दे वच्यते)

दो साहम्मिया एगतो विहरति, दो वि ते अस्परं
अकिञ्चट्वाणं पडिसेविता आलोएजा, एकं तस्य कप्पगं
वाऽया एगे शिविसेजा, अह पच्छा से वि शिविसेजा ॥२॥

(दोनाहम्मिआ एगओ विहरति इत्यादि) हो साध-
र्मिकविक्रम एकत्र स्थाने विहरतः, तौ द्वौव्यप्यनर-
वरुण्यं स्थानं प्रतिसेव्य आलोचयेयताम् । तत्र यदि द्वौ-
वपि गीतार्थौ ततस्तत्र तयोर्द्वयोर्मध्ये एकं कलस्थितं स्थाप-
यित्वा एकौ निविश्येत्, परिहारतपः प्रतिपद्यते । यच्च कल-
स्थितः स एव वानुपारिहारिको भवति, अयस्याभावात् । ततः
स तस्य वेयावृत्तं करोति । अथ परिहारतपःसमाप्यनन्तरं
स कलस्थितः पश्चाद्विधेयपरिहारतपः प्रतिपद्यते, इत-
रस्तु कृतपरिहारतपःकर्मो कलस्थितोऽनुपरिहारिकश्च
भवति, एव सूत्रार्थः ।

एतमेव सूत्रार्थं भाष्यरुत्सविशेषमाह-

वित्तिव निविस्तरगो, निविट्ठे तेण निविस्से इयरो ।

एगतरमि अगीते दासु य सण्णपरे सोही ॥१४॥

द्वितीयं सूत्रे द्वयोरेपि गीतार्थयोस्तत्तत् अरुण्यस्थानसा-
पचयोरेकौ निर्विशति परिहारतपः प्रतिपद्यते । द्वितीयः क-

ल्पस्थितोऽनुपारिहारिकश्च, भवतीति वाक्यशेषः । ततस्ते-
न । द्विष्टे परिहारतपसि कृते इतरो द्वितीयो निर्विशति
कृतपरिहारतपःकर्मो तु तस्य कलस्थितोऽनुपारिहारि-
कश्चोपजायते । यदि पुनरकतरोऽगीतोऽगीतार्थो भव-
ति ततः शोधिः, शुद्धतयाः प्रायश्चित्तमाप्तम् । अथ द्वयो-
रेपि अगीतार्थयोः स्तोत्राः प्रायश्चित्तस्थापनाऽऽपत्तौ लग-
न्ते इतरस्मिन् परमण्ये वा गीतार्थानां मिलित्वा गताभ्यां
शोधि शुद्धं तपः प्रतिपद्यते, अगीतार्थेभ्यः परिहारतपो-
योग्यताया अभावात् ।

(१३) सूत्रम्-

बहवे साहम्मिया एगओ विहरति, एगे तस्य अस्परं
अकिञ्चट्वाणं पडिसेविता आलोएजा, तस्य ठवणिजं च
ठवडा करणिजं वेयावडिं ॥ ३ ॥

(बहवे साहम्मिया एगतो विहरति इत्यादि) बहवः सा-
धर्मिका एकतः एकत्र स्थाने विहरन्ति । तत्र तेषां मध्ये
एकां गीतार्थोऽन्यतरद्वयस्थानं प्रतिसेव्य आलोचयन्त,
आलोचनानन्तरं परिहारतपो दातुं स्थापनीयं, प्राकृतत्वरूपं
स्थापयित्वा अनुपारिहारिकेन तस्य करण्यं वेयावृत्त्यभि-
त्येव सूत्रार्थः ॥ ३ ॥

एतमेव भाष्यरुत्सविशेषमाह-

एमेव तस्यमुने, जइ एगो बहुग मज्जेक आवजे ।

आलोएणगीयन्ते, सुद्धे परिहार जइ पुत्तिं ॥ ५८ ॥

एतमेव अनेन प्रायुक्तं प्रकारं यथोक्तं बहुप मध्ये
अवनिष्ठमानः प्रायश्चित्तस्थापनापद्यते, ततस्तेन तत्तत्तं
गीतार्थं पुरत आलोचनं दातव्यम् । तत्र यदि स्तोत्रगी-
तार्थो भवति तदा शुद्धं तस्मैऽपि दातव्यम् । अथ गीता-
र्थस्तनः परिहारतपः, तत्र यथा स्थापनीयस्थापनापुरस्सरं
पूर्वमुक्तं, तथाऽवर्ग्यं दातव्यम् । इयमेव भाषना-ने बहवः
साधर्मिका गीतार्था अगीतार्थाः वा मधेयुः, गीतार्थमिच्छा
वा । तत्र गीतार्थमिधेयु जगम्येनको गीतार्थो भवेत्, उपर्य-
तो द्वित्राऽऽदिकाः तत्र यदि स्ये गीतार्थः । यद्विधा-द्वित्रा-
ऽऽदिका गीतार्थाः प्राप्यन्ते, तदा एकः कलस्थितः कियते,
एकऽनुपरिहारिकः । अथ सर्वे आचार्यव्यतिरेकगान्गी-
तार्थाः, ततः शुद्धतया देयम् । अथाऽऽवर्ग्यं एव प्रायश्चित्त-
स्थापनापद्यतः स्तोत्रं वा गच्छ गच्छ परिहारतपः प्र-
तिपद्यते । अथ समस्ता अद्यावाऽप्रभृतयो गीतार्थास्तन्तो-
ऽन्यत्र गच्छन्तः ते सर्वे गच्छा यः प्रायश्चित्तमापन्नः स शुद्धं
तपः प्रतिपद्यते ।

सूत्रम्-

बहवे साहम्मिया एगओ विहरति, सर्वे ते अस्परं अ-
किञ्चट्वाणं पडिसेविता आलोएजा, एगं तस्य कप्पगं ठवडा
अवसेसा गिण्वमिजा, अह पच्छा सेवि निविसेजा ॥१४॥

बहवः साधर्मिकाः एकतो विहरन्ति, ते च तथा विहर-
न्तः सर्वेऽप्यन्यतरत् अरुण्यस्थानं प्रतिसेव्याऽऽलोचयेयुः,
आलोच्य एकं तत्र कलस्थितं कृत्वा अवयवाः सर्वेऽपि नि-
विशन्ति, परिहारतपः प्रतिपद्यन्ते इत्यर्थः । ततः तेषां परि-
हारतपःसमाप्यनन्तरं पश्चात्त कलस्थितोऽपि निविश्येति ।

स परिहारतपः प्रतिपद्येति भावः । तस्यैकोऽनुपारिहारको दीयते । एव सूत्रसंक्षेपार्थः ॥ ४ ॥

व्यासार्थं तु भाष्यकृदाह-

सर्वे वा गीयन्ता, मीसा व जहन्न एगो गीयन्तो ।

परिहारिणं आलवणा, इय भक्तं दैति गेयते ॥ ५ ॥

लहु गुरु लहुगा गुरुगा, सुदतवारं व होह पयवणा ।

अह रौति अगीयत्या, अग्रगणे सोहणं कुजा ॥ ६ ॥

ते बहवः सार्धमिकाः कदाचित्सर्वेऽपि गीतार्था भवेयुः, कदाचिद् गीतार्थमिच्छाः । तत्र यदि जहन्नमेको गीतार्थः, शेवाः सर्वेऽगीतार्था इति य एको गीतार्थः प्राश्चित्तमानमापन्नस्तस्य एवाऽऽचार्यः कल्पस्थितः, स एव आनुपारिहारिकः । यदि पुनर्बहवो गीतार्थाः प्राप्यन्ते, यदि वा-सर्वे गीतार्थाः, तत एकं कल्पस्थितं कृत्वा बहवः परिहारिका भवन्ति, तेषां च परिहारिकी कर्तव्या. परिहारिकश्च परिहारतपसि व्युद अनुपारिहारिकाः परिहारतपः प्रतिपद्यन्ते । कृतपरिहारतपः कर्माणस्तु तेयमनुपारिहारिका भवन्ति । कल्पस्थितोऽपि परिहारतपो वहान्, इत्याप्यनुपारिहारिक एको दातव्यः । यदि पुनराचार्यः परिहारतपोयांयं प्रायश्चित्तस्थानमापन्नो भवति, शेवास्तु सर्वेऽप्यगीतार्थाः, ततः सोऽप्यगणं गत्वा परिहारतपः प्रतिपद्यते, परिहारिकस्य यदि शेवाः साधव आलापनाऽऽदिकं कुर्वन्ति । आदिशब्दाः स्मृत्रयाचनाः दिप्रतिग्रहः । ततस्तेषां प्रायश्चित्तं चत्वारो लघवः । अथ अहं वदन्ति, तदा चत्वारो गुरुवः । तथा परिहारिकाद्रक्तं युद्धन्ति, तदा चत्वारो लघवः । परिहारिक एवा आलापनादिकं करोति अहं वा वदन्ति, युद्धन्ति वा तदा सर्वत्र प्रत्येकं चत्वारो गुरुवः । ये पुनर्गीतार्थास्तेभ्यः युद्धतपो दातव्यम् । अगीतार्थेतया तेषां परिहारतपोयांयः याभावात् । अथ कीदृशाः परिहारतपोर्थाः, कीदृशाः युद्धतपोयांयः इति शिष्यप्रश्नाचकाशात् परिहारतपोयां ग्यानां च प्रज्ञापना प्रकरणा कर्तव्या । अत्रापि तत्परूपालायाः स्थानयान् । सा च प्रागव कर्तेति न भूयः क्रियते । अथ सर्वेऽप्यगीतार्था भवेयुस्ततस्ते अन्यस्मिन् गणे गत्वा शोधनं कुर्युरालोचनां कृत्वा युद्धतपः प्रतिपद्येति भावः ।

(१४) परिहारकल्पस्थितं ग्लायन्तम्-

परिहारकल्पधिते भिक्खु गिलायमाणे असयरं अकिञ्चदणं पडिसेविता आलोएजा, से य संथेरेजा ठव-णिज्जे ठवइत्ता करिणज्जे वेवावडियं ॥ ५ ॥ से य सो संथेरेजा अणुपारिहारिणं कराणंज्जे वेवावडियं, से य संते वले अणुपरिहारिणं कीरमाणं वेवावडियं साइजेजा से य कसिणं तथेव आरुहेय्वे सिया ॥ ६ ॥

"परिहारकल्पद्विप भिक्खु गिलायमाणे" इत्यादि सूत्रद्वयम्-परिहारकल्पस्थितो भिक्खुलोक्यन् ग्लानिमुपपन्नः अन्यतरदृक्लक्ष्यते प्रतिपद्यन् आलोचयेत् । स च वेगाकृत्यप्रतिषेधनेन संस्तरन् परिहारतपोवहने

१७

समर्थो भवेत्, ततः स्थापनीयं स्थापयित्वा अनुपारिहारिकमनस्य स्थापयितव्यः, तेन तस्य करणीयं वैयावृत्यामितीमेकं सूत्रम् ॥ ५ ॥ द्वितीयं सूत्रमाह- (से य सो संथेरेजा इत्यादि) सोऽपि कृतः परिहारिको ग्लायन्नकृत्य-प्रतिषेधनाऽपि न संस्तरन्, न परिहारतपोयांयमनुष्ठानं विधातुमलम्, ततः स्यानुपारिहारिकेण वैयावृत्यं करणीयं, तच्च यथा करणीयं तथा भाष्यकृदर्थयति । यदि पुनः स-न्यपि बलेऽनुपारिहारिकेण क्रियमाणं वैयावृत्यम्, (साःजेजा ति) स्वाद्येत् अनुमन्यते, तदापि प्रायश्चित्तं कृतम् तत्रैव उक्तमाने परिहारतपसि अनुग्रहकृत्तेनाऽऽरोपयितव्यं स्यादिति सूत्रद्वयसंक्षेपार्थः ॥ ६ ॥

व्यासार्थं तु भाष्यकृत्प्रतिपादयति-

परिहारिवाहिगारे, अणुवृत्तं अयं विसेसो उ ।

आवप्सदाणसंथर-मंसथरं चेव नाणत्ते ॥ ६ ॥

परिहारिके प्रकृतेऽनुवृत्तमाने अयं वक्ष्यमाणलक्षणो विशेषः परिहारिकविधिगत आभ्यां सूत्राभ्यामभिधीयते । को विशेषः ? इत्यत्र आह- (आवप्सदाणसंथरं ति) परिहारतपः प्रायश्चित्तमापन्नस्य परिहारतपोदानं कृते सति तत् वहते । ग्लानिमुपगतस्य अन्यतरदृक्कृत्यस्यानं प्रतिषेधते, न संस्तरतः । प्रथमसूत्रेण विधिभिधीयते, द्वितीयसूत्रेण पुनस्तेनाप्यसंस्तरत इति सूत्रद्वयस्य परस्परं पूर्वानन्तरसूत्राच्च नानात्वं विशेषः ।

पर आह-

उभयवले परियायं, सुत्तथाभिगहे य वसेत्ता ।

न कु जुज्ज वुत्तं जे, जं तद्वत्थो वि आवजे ॥ ६ ॥

ननु तस्य परिहारिकस्य पूर्वमुभयं धृतिरसंभवनवरूपं वर्धितं, पर्यायश्च युद्धयतिपर्यायरूप उभयतो दक्षितः, सूत्रार्थोऽपि तस्य यावत्प्रमाणो भवतस्तावत्प्रमाणो वसितो अभिग्रहा अपि च तस्य त्रयाः दिविपयाः पूर्वमचस्तात् व्यावर्णितास्तन्त उभयवलेभ्योऽयं पर्यायं सूत्रार्थोऽभिग्रहोऽव वसितो (ननु) नैव युष्माकं युज्यते च कुम् । 'जे' इति पादपूर्णे । यत्तद्वत्स्थोऽपि परिहारतपः प्रतिपन्नोऽप्यापद्यते, प्रायश्चित्तस्थानाऽऽपत्तिर्भवति ।

अत्र स्मरिगाह-

देहि वि गिलायमाणे, पडिसेवते भिगेण दिहुते ।

आलोयणा अफरिसे, जोहे वसहे य दिहुते ॥ ६ ॥

द्वाभ्यामाभ्यां परीप्राभ्यां क्षुदिरपासालक्षणभ्यां ग्लायन् ग्लानिमुपगच्छन् गुरुलघवचिन्तया अनेवणऽऽदिकमाप प्र-तिषेधतः तस्मिन् तथा प्रतिषेधनां दृष्टान्तो युगेण वे-दितव्यः । स च तथा प्रतिषेधोऽलोचयेत् । आलोचनायां च तेन दीयमानायामपकवं भाषणीयम् । यदि पुनः पकवं भाष्यते प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुका मासाः, आह्लाऽनवस्था-भिध्यात्स्विरायनाश्च दीपाः । अत्राऽयं योधान् दृष्टान्तोऽयम्- "पयो भिगे भिग्धकले संपत् तदहाए अमिन्तो पाणिययुज्जे मातो पासह-कोडकं धरियदथं बाहं । भूतो भिगे इमं चित्तेर-ज्जह न पियामि तो क्षिणं मरिहामि । पंते सुद्वेण मरिजामि । अवि य-थीए कयाए

बलिचक्षुण्णुलेण पलाइजा वि । एवं चिन्तिऊण सो अश्रेण
आगासेणं लिप्यं पाणिं पाउं लग्गो । जाव सो वाहं नं
आगासं पावइ ताव कइ वि छोई करेत्ता पलातो एवं सो
वि परिहारिओ चिन्ते-जइ न पडिसेवामि तो मरगि ।
अइवे च पायच्छित्ते अन्नमवि कम्मनिज्जरणं न काहामि ।
पडिसेवामि पुण पच्छिन्नं च, जं च अइवे च वहिस्सामि
अन्नं च कम्मनिज्जरणं चिन्ते जीवतं करेस्सामि भवमलम-
वेषयित्तुनेणं कवाहं सिउंकरामि विवेयं । जतो भलिये-

“अप्येणं बहुमेनेजा. एवं पडियलकलणं ।

सव्यासु पडिसेवासु, एवं अइवयं विदु ॥ १ ॥”

आलोकाङ्गाङ्गागमिका-सर्वोसु प्रतिसेवासु प्रतिसेवना-
सु पद्वनन्तरोक्षितमहेन च वटक परमासाधपदं सार्धकम-
पवादपदं विदुर्जानन्ति पूर्वमहर्षयः ।

एनमेव सुगदष्टान्तं भावयति-

गिम्हे स मोखिएसुं, दुइ वाहं गतो जलोयारे ।

चिन्तेइ जइ न पाहं, तोयं तो मे पुवं मरणं ॥ ६४ ॥

पाउं मरणं पि सुहं, कयाह चेडिओ पलाएजा ।

इति चिन्तेउं पाउं, नोलेउं तो गतो वाः ॥ ६५ ॥

प्रोषे श्रीधरकालं स मृतोऽवतारं गतो व्याघ्रं मोक्षनेपु मो-
क्षितो मोक्षमिष्ट इषुवीणो यैन स तथा नं, दृष्ट्वा विन्ययति-
यदि न पास्वामि तंयं जलं ततो मे भुवं मरणम् । अपि च
पानीयं पीत्वा मरणमपि मे सुखं, तथा कदाचिज्पानीयपानेन
चेष्टितः सचेष्टाकः सन् पलाययमपि, इति विन्ययित्वा पानी-
यग्रन्थस्मिन्नवकाशे पीत्वा वेगवलेन व्याघ्रं मुदित्वा प्रयं गतो
सुगः स्वस्थानम् । उक्तो सुगदष्टान्तः ।

संप्रति दार्ष्टान्तिकयोजनामाह-

मिगसमाथो साहू, दूपाणसमा अकणपडिमेवा ।

वाहोवमो य बंधो, सेविय पीते पणाल्ले ॥ ६६ ॥

सुगसमानो सुगसदृशः साधुः, उदकपानसमा उदकाभ्य-
वहारसमा अकणपडिसेवा, व्याधोपमो व्याधस्थानीया-
बन्धः । कर्मबन्धमकलपं प्रतिस्वरूपं सुग इव पानीयं पीत्वा
व्याघ्रं प्रखुदिति प्रत्ययति । संप्रति आलोचनाया अकणपडि-
मेव योषदष्टान्त उपपत्त्यः । स भाव्यते-“एगो राया. सो
परबलं अभिभूतो, तेण जोदा दिट्ठो. जुअंनो परबलेन
पहारेहिं परिताविया भग्गा, ततो आगवा अण्णजिज्जसरे
सां पायमूलं, तेण वायमरेहिं तज्जिया-तुअं मम
विस्तिं खाहत्ता किं पहाराणं भिया पडिआगता ? । ताहे ते
जोहा परबलमभिप्रियउमतमथा इमं विनंतं-जुअंनो ताणं
आउहपहारेण भग्गाणं पडिआगयाणं वायासरपहारा
बंधणमरणादीणि विसेसंति कीन अण्णा न प-
रिखत्तां सि चिन्तेऊण तेहिं जोयेहिं राया बंधितं परबल-
सो दिट्ठो ।”

एनमेवाथेमाह-

परबलपहारचइया, वायासरतोइया य ते पडुया ।

परपच्चूहात्ता, तस्सेव हवंति प्रायाप ॥ ६७ ॥

योधाः परबलकृतेः प्रहरिस्त्वयजिताः संप्रमाध्यवसायमो
क्षिताः, ततः प्रत्यागताः सन्तस्ते प्रभुषा स्वकीयेन राज्ञा

वाक्यसुरेस्तोदिता अनिशयेन पीडिताः परप्रयूहास्तैः पर-
बलप्रतिक्षेपं कर्तुमसमर्थाः तस्यैवाऽऽसीयस्य राज्ञो ध्या-
यता य भवन्ति ।

“अण्णो राया परबलेणभिभूतो तवह जोहे पेसरे, परबल-
पहारेहिं भग्गो पडिआगतो मोत्ताहयति ।” कथमित्याह-
नामेष य पोएण य, एसंसिया चेव पुव्वकम्मोहिं ।

भगवत्पुत्रिया वि जोहा, जिणंति सत्तुं उदिसं पि ॥ ६८ ॥

तो योधाः प्रत्यागताः सन्तः तेन राज्ञा नाम्ना अभिधा-
नेन गोत्रेणान्वयेन तथा पूर्वकर्मभिः पूर्वकृतेरनेकैः संवि-
धानैः प्रशंविताः सम्यक् स्तुताः, ततस्तथा प्रशंसया उत्क-
र्षं प्राप्ताः सन्तो प्रणिताः सन्तो भग्ना भग्नावगताः, रा-
जदत्ताऽऽदिदर्शनाद्भ्रमशब्दस्य पूर्वनिपातः । तथाभूता अपि
उदीर्घमपि प्रबलमपि शत्रुं जयन्ति । उक्तो योषदष्टान्तः ।

संप्रति दार्ष्टान्तिकयोजनामाह-

इय आउरपडिमेवं-त चादिनो अहव तं निकाए तो ।

लिमाऽसोवण चामं, करेज्ज पायं व कलहं वा ॥ ६९ ॥

एतेन योषुगंतं प्रकारेणाऽऽनुः प्रथमः, द्वितीयः परीपहा-
भिभूतेनाऽऽकुलीभूतोऽनेपणाऽऽदि प्रतिसेवमानः सन् चादितो
ऽथवा तत्प्रतिमेवितं निकाचयन् आलोचयन् चादितो, यथा-
इति धर्मिन् ! किमिदं स्वया कर्तमित्यादि । स च तथा परप-
चापणेन रोपं प्रद्वितः सन् ततो प्रतिचांदनामवदमानो लि-
ङ्गस्य वा राजाङ्गमुपलब्धिकाग्रपस्य आरंभं वा, प्रा-
यश्चिन्नस्य त्यागं वा कुर्यात् । यदि वा-यातं चांदकस्य कुर्यात्,
यातग्रहणमुपलक्षणम्-पिदने वा लकुटाऽदिभिर्जीविताद्य-
परापणं वा कुर्यात्, कलहं वा राटिकरं विद्वध्यान्, कोपाऽऽवे-
शतः सर्वस्यायुक्तपसंभवात् । संप्रति वृषभदष्टान्त उ-
च्यते-“कंदारेणुं माली वाजिया, तं य कयारा
विनीए परिक्खिन्ना कया, तेमि एक्कं वारं कयं, अन्नया
तेण वारेण वसमो पविट्ठो कयारेसु वग्ग, केयग्गाम्मी
आगतो तं वसमं पविट्ठं पामिऊण तं वारं इकिये, ततो
सरमाहीहि तं वसमं परिताडिणं । ताहे तेणं परिता-
विण्णं इमं कयं ।”

जे पि न चिप्पे तं ते-ण चपडिपं पोळियं सराहिं ।

केयरिक्कद्वारे, पेयलेणं निरुद्धेणं ॥ ७० ॥

कंदारमूले एकस्मिन् द्वारे सति तेन द्वारस्थगतो नि-
रुद्धेन पेयलेन सगडवृषेण यदपरेण कंदारेणु न चाधि-
तदपि शराऽऽदिभिः परिताप्यमानेन इतस्ततः परिभ्रमता
(चर्मद्विपं ति) विनाशितं (पक्षिणं चोति) पतितं च शीघ्रम्
एव दृष्टान्तः ।

अवसथोपपन्नः-

तणुपम्मि वि अवगारे, कयम्मि अणुवायचोइणं वा ।

सेस चरणं पि मलियं, असमत्थ पमत्थ विदियं तु ॥ ७१ ॥

एवं वृषभदष्टान्तप्रकारेण स्तोकेऽप्यपराधं कृते अनु-
पायेन उपायाभावेन यथोचितस्तेनानुपायचोदितेनाधिष्ठा-
तप्रतिसेवनातः शयं यश्चात्रभवमित्युक्तं तदपि लिङ्गत्वा-
याऽऽदिना मलिनं क्रियते । इदमप्यस्तमुदाहरणम् । द्वितीयं
तदाहरणं प्रशस्तम् । तत्रोदम्-“असो केयाराम्मी वसमं केया-

रेसुं सालि करंनं पासिऊण दुवारस्स एणपासे सिच्छा सई करेइ, ततो सो वससो नीतो तेण दुवारेण निष्फड्ढति, निष्फड्ढतो य लट्ठदुमादीहि आहतो, एवं तस्स लेशमलणादिथा पुण्डुत्ता दोसा न जाया । एवं आयपरिण वि सो उवाचय चोएयव्वो जहा न रुवति, ततो पुण्डुत्तो एगो वि दोसो न संभवति ।" व्याख्यातं प्रथमसूत्रम् ।

अधुना द्वितीयं व्याचिख्यासुः प्रथमतः सूत्रेण सह संवन्धमाह—

तेणेव सेविण्णं, असंथरंतो वि संथरो जातो ।

वितिओ पुण सेवेता, अकपिण्यं नेव संथरति ॥७२॥

अनन्तरसूत्राभिहितं तस्मिन्स्तरत्रापि तेनैव प्रागुक्तेनाकल्पिकेन सेवितेन संस्तरो विद्यस्तानुष्ठानवहनसमर्थो जातः । द्वितीयः पुनरधिकृतसूत्रोक्तोऽकल्पिकमपि प्रतिषेधमानो नैव संस्तरति नैवाधिकृतानुष्ठानवहनसमर्थ उपजायते ।

ततोऽस्मन्तरतो व्याचिख्यासार्थमधिकृतसूत्राऽऽरम्भः—

एमेव वीयसुते, नाण्णं नवरमसंथरंतम्पि ।

करणं अणुपरिहारी, चोयगगोणीए दिट्ठो ॥ ७३ ॥

यथा प्रागुक्तं त्वंऽभिहितम् "उभयबले परिचार्य" (६२) इत्यादि, एवमेव अनेनैव प्रकारेणास्मिन्नप्यधिकृते द्वितीयं सूत्रं ब्रूय्यं, नवरमं तानात्वमिदमसंस्तरति अकल्पिकप्रतिषेधेनापि संस्तरणमपानुयति करणमुपरिहारिणः यत्र शक्नोति परिहारिकः कर्तुं नद्विगतेः, स न कर्तव्यमुपरिहारिक इति भावः । "चोयगगोणीए दिट्ठो" इति पञ्चाहं व्याख्येयम् ।

संप्रति यदुपरिहारिणा कर्तव्यं तदाह—

पेहा भिक्खमाहणे, उट्ठतिनिवेसणे य धुवणे य ।

जं जं न तरइ काउं, तं तं से केइ वितिओ उ ॥ ७४॥

प्रज्ञा या भिक्षाग्रहेण उत्तिष्ठति उन्धानं कर्तुमर्हमन्तां निवेशते आनुपरिहारिणः कर्तव्यं भवतीति शेषः । इयमेव भावना—यदि परिहारिको भागं प्रत्युपेक्षितुं न शक्नोति ततोऽनुपरिहारिकं भूते प्रत्यवेक्ष्येवं भागइकमिति । ततोऽनुपरिहारिकस्तस्य भागं प्रत्यवेक्षते । तथा यदि भिक्षा-निमित्तं हिण्डितुं न शक्नोति ततोऽभिधत्ते, भिक्षामदि-त्वा ददाति । एषमुन्धानं यदि कर्तुं न शक्नोति उन्धा-पर्याति, उपवेष्टुमशक्नुमुपवेशयति, लेपकदादिना खण्डितं पात्रवद्भागाऽऽदि यदि प्रक्षालयितुमशक्नुस्तदा तदपि प्रक्षालयति । अत्र "चोयगगोणीए दिट्ठो" इत्यस्यावकाशः । जो-द्वक् आह—यदि नाम तस्यानुपरिहारिणा कर्तव्यं, ततः किमुक्रमं करोति, सर्वं कस्माच्च कुरुते ? । तथाहि—यथा भिक्षाहिण्डनार्थमुन्धानमुपशङ्कुवता परिहारिकेणांशं मामुन्धापर्याति तमुपरिहारिक उन्धापर्याति । तथा भिक्षामदि-त्वा कस्माच्च भक्षमानेन ददाति । यथा वा भक्षितः सन्न भिक्षामदि-त्वा भक्षमानेन तस्मै प्रयच्छति । तथा भागइप्रत्यु-पेक्षणाऽऽदिकमप्यभक्षित एव कस्माच्च करोति ? स्मृतिराह—गोएण दहान्त—यथा कस्यापि गौवोनो दिना लग्नशरीरा, तामुपषिष्टामुन्धानमुपशङ्कुवतीं पुच्छे गृहीत्वा गोमायक उन्धापर्याति, सा जोषित्वा स्वयमेव चारि चरितुं याति, यदि पुनरसमर्था चारिचरणाय गन्तुं तदा चारि पानीयं चाऽनीय ददाति, एवं च तावद् कारिता यावद्दल्लिष्टोपजा-

यते । एवं च परिहारिकोऽपि यत् यत्कर्तुं न शक्नोति तत्तत् (से) तस्य द्वितीयोऽनुपरिहारिकः करोति, यत्पुनः कर्तुमलं तत्स्वयमेवानुपदिष्टव्यवहारः करोति । एवं नाम तेन वीर्याचरोऽनुवीर्यो भवति ।

संप्रति यदुक्तम्—"अणुपरिहारिणं कीरमाणं वेयावच्चं जं सारज्जति ।" तत्र सारज्जणमाह—

जं से अणुपरिहारी, केइ तं जइ बलम्मि संतम्मि ।

न निसेहई साइ—ज्जया उ तहियं तु संठाणं ॥ ७५ ॥

यत् (से) तस्य परिहारिणोऽनुपरिहारी करोति, तद्यदि तेन क्रियमाणं सत्यपि बले, अपिचशब्दोऽत्रानुक्ताऽपि सामर्थ्याद्भ्रम्यते । निषेधते न निवारयति । सा नाम "सारज्जणा" स्वादना, तत्र च तस्यां च स्वादनार्थं क्रियमाणार्थं प्रार्थयितुं स्थानम् । किमुक्तं भवति ?—प्रथमोद्देशकं विषु स्थानिष्वालपनाऽदिलघव उक्तास्तेषु स्थानेष्वप्य गुरुका दा-तव्याः, अनुमननाप्यवसायस्यापिप्रदानं प्रवर्तुमादिति ।

सूत्रम्—

परिहारकपट्ठियं भिक्खुं गिलायमाणं शो कण्ड तस्स गणावच्छेइयस्स शिज्जुहिसप, अगिलाए तस्स करणिजं

वेयावडियं० जाव ततो रोमायंकाओ विष्णुक्को ततो पच्छा तस्स अहालहुस्सयं नामं ववहारं पट्ठेयव्वे सिया ॥ ७॥

अथास्य सूत्रस्य पूर्ववत्त्रयं सूत्रं कः संवन्धः ? । उच्यते—

तवसोमियस्स वाउ, सुभेज पित्तं व दांवि समगं वा ।

समग्गि पारखम्मो, गेलसमयं तु मेवंथो ॥ ७६ ॥

तपःशोपितस्य यो हि परिहारनपसा शोयमुपगतस्य वातः

क्षुभ्येत, यदि वा पित्तम् । अथवा इयमपि वार्तापि सप्तं क्कु-

भ्ययानाम् । ततो वानेन पित्तेन वा सप्तं विषयाने अग्नीं पारय-

कृते सति ग्लान्त्यमुपजायते । ततो ग्लान्तस्य सप्तो विधि-

क्यापनार्थमेतत्सूत्रमुपगतमित्येव सूत्रस्य संवन्धः । अनेन सं-

वन्धेनाऽऽद्यातस्याऽस्य सूत्रस्य (७) व्याख्या—परिहारकपट्ठियं

भिक्खुं ग्लायन्तं यस्य सकाशमागतस्तस्य गणावच्छेदितो न

कल्पते निर्वृतिदुमपाकर्तुं वेयावृत्त्यकरणऽदिना, किं च ग्लान-

त्या तस्य करणीयं वेयावृत्तं तावदावन्तं रोगाऽऽनूहतिप्र-

मुक्तो भवति, ततः पञ्चास्तस्य परिहारिणां (लट्ठस्सग ति)

स्तोको नाम व्यवहारः प्रार्थयितुं प्रस्थापयितव्यो दात-

व्यः स्यादिति सूत्रसंक्षेपायः ।

व्यासार्थं तु भाष्यकृद्विषयैः कारणैः स ग्लायति तान्यः

भिषिक्तुराह—

पट्ठमिद्विहं न तरइ, गेलमाणं तवोकिंलो वा ।

निज्जुहया अकरण, ठायं व न देइ वसहीए ॥ ७७ ॥

प्रथमद्वितीयाभ्यां क्षुण्णियासालक्षणाभ्यामभिभूतः सन् प-

रिहारी ग्लायति । यदि वा—ग्लान्त्येन, अथवा—तपसा क्लान्तः

सन् । एतावता "गिलायमाणं" इति पदं व्याख्यानम् । अधु-

ना "निज्जुहिसप" इति व्याचिख्यासुराह—निर्वृटना नाम

वेयावृत्त्यकारणं, यदि वा—वसतो दोगाऽभावे यत्स्थानं न

ददाति एषा निर्वृटना । वेयावृत्त्यकारणाऽदिना यस्य

नपोऽकरणं सा निर्वृतेति भावः ।

यदुक्तम्—अगिलाए तस्स करणिजं" इति । तत्र ग्लायति-

वेधेन अगिला ज्ञायते, इति ग्लिाव्याख्यानार्थमाह—

निर्वेदिं व कुण्ठो, जो कुण्ठै परिसा गिला होइ ।

पडिलेहुद्वयसाई, वेयावदिंयं तु पुचुत्तं ॥ ७८ ॥

यो नाम नृपवेदिं राजवेदिमिव कुर्धन् वैद्यावृत्तं करोति एतादृशी भवति गिला ग्लानिः, तस्याः प्रतिषेधोऽगिला, तथा करणीयं वैद्यावृत्तम् किं तत्रत्यत आह-प्रतिषेधोऽपि क्लोत्पापनाऽऽदिकं भारद्वय प्रत्युपेक्षसमुपविष्टोत्पापनम्, आदिशब्दात् भिन्नानयनाऽऽदिपरिग्रहः । एतत्पूर्वोक्तं वैद्यावृत्तम् ।

अत्र निर्युक्तिविस्तरः-

परिहारि कारुण्यम्भी, आगमे निज्जहणम्मि चउ गुरुणा।
आयाइया य दोसा, जं सेवइ तं च पाविहिंति ॥ ७९ ॥

परिहारिणः कारणे बध्यमाणलक्षणं आगतं सति यदि निर्युद्धना क्रियते तदा तस्य गणावच्छेदिनो निर्युद्धितुः प्रायश्चित्तं वाच्यं गुरुकाः मात्साः, तथा आत्साऽऽद्यश्च आत्सा-जन्यस्वयामिष्यात्वविराचनारूपाश्च तस्य दोगाः । तथा यद्वैद्यावृत्तयाकरणतः स्थानलाभेन वा प्रतिसेवने परिहारी, तच्च तन्निमित्तमपि च प्रायश्चित्तं स प्राप्नोतीति ।

संप्रति यैः कारणैः परिहारिण आगमने भवति, तान्यभिहितुराह-

कालगतो से सहाओ, असिचे राया व बोहियप्रए वा ।

एहँ कारणेहिं, एगागी होज परिहारी ॥ ८० ॥

(से) तस्य परिहारिणः सहाय एको अनेको वा कालगतः । यदि वा-साधूनामशिवसमुपासितम् । अथवा राजा प्रह्विः (बोहिय नि) स्नेच्छुः तद्गुणं वा समुपजातं, ततः साधूनां वृन्दस्फोट उपजायते, एतैः कारणैः स परिहारी एकाको भवतु, एकाकिनश्च सतः परिहारतपो न निर्वहति विश्रयतो ग्लानस्तस्य आगमनमिति ।

तन्ना कायवं से, कपट्टियमणुपरिहारियं ठवेऊण ।

वितियपदे असिवादी, गहियामहियम्मि आदेसे ॥ ८१ ॥

यस्मादेवं कारणे समागतस्तस्मान् (से) तस्य परिहारिणः प्रायश्चित्तपरिधाननिमित्तं सकलागच्छलमणं कल्पस्थितम् अनुपरिहारिणं च स्थापयित्वा कल्पेयं यन्करणीयं, द्वितीयपदे आश्रयाऽऽदिलक्षणोऽपवासेन निर्युद्धिताऽपि परिहारिणं स गणावच्छेदी अश्रियाऽऽदिभिश्च गृहीतानुगृहीतविषये आदेशः प्रकारान्तर्भवत्क्यामकः ।

तमेव प्रकारमाह-

गहियामहिए भंगा, चउरो न उ वसीत पदमावितिएसुं ।

इच्छाएँ तइयभंगे, सुद्धो उ चउत्थओ भंगो ॥ ८२ ॥

गृहीताऽगृहीते वा गृहीतविषये भङ्गाश्चत्वारः । तद्यथा अशिवेन गच्छो गृहीतो न परिहारीति प्रथमो भङ्गः । परिहारी गृहीतो न गच्छ इति द्वितीयः । परिहारीपि गृहीतो गच्छोऽपीति तृतीयः । न गच्छः न परिहारीति चतुर्थः । तत्र प्रथमे द्वितीये वा भङ्गेन प्रविशति प्रथमभङ्गे परिहारिणो, द्वितीयभङ्गे वास्तव्यानामनर्थ संभवात्, तृतीयभङ्गे पुनरिच्छया प्रवेशः । यदि सत्त्वशेनाशिवेन गृहीतः परिहारी, गच्छश्च ततः प्रवेशयते, अथ विसदृशेन एकः सौम्यमुखीमपरः कालमुखी-

भीरुमुखीभिर्वा तदा न प्रवेशयते । अन्यतरस्यानर्थसंभवात् । यस्तु चतुर्थो भङ्गः स शुद्ध एव ।

संप्रति प्रथमाऽऽदिपु भङ्गेषु प्रतिपिद्धमपि प्रवेशनं कुर्वतः प्रायश्चित्तविधिमाह-

अङ्गमण्ये चउगुरुणा, साहु सागारि गामबहिं ठेति ।

कपट्ट सिद्ध सन्धी, साहु गिहत्थं व पेसेति ॥ ८३ ॥

प्रथमाऽऽदिपु प्रतिषेधमतिरूप्य गमने प्रवेशनमतिगमनं, तस्मिन्प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुका मात्साः, आत्साऽनवस्थाभिष्यान्वविराचनाश्च दोगाः । तथा यदि प्रथमाऽऽदिपु भङ्गेषु प्रतिषिद्धेऽपि प्रवेशने कृते साधुरेकाऽपि कालं करोति, तदा चरमं पाराश्रितं नाम प्रायश्चित्तम् । अथ शय्यतारस्य कालकरणं ततश्चत्वारो गुरुकाः, यत एव प्रायश्चित्तमतः परिहारिणं ग्रामस्य बहिः स्थित्वा यदि कल्पस्थं पश्यति । यदि वा- (निश्चिन्ति) सिद्धपुत्रम् । अथवा संश्रितं श्रावकं साधुं वा विचाराऽऽदिविनिर्गते गृहस्थं वाच्यम्, ततः संश्रयं कथयित्वा प्रेरयति । यथा गत्वा साधूनामावयव बाह्यः प्रवीजितो गुप्ता-न् द्रष्टुकामस्तद्विप्रति, स तथा प्रेषितः साधूनामावयवाति । ततः किमन्याह-

गंतुण पुच्छिऊणं, तस्य य वयणं करेति न करेति ।

एगाऽऽभोयण सव्वे, बहिठासे वारणं इरेरे ॥ ८४ ॥

सामाभ्यन्तरवीजिनः साधवः परिहारिणः तस्मात्प गता वृच्छन्ति-निगवाचं भयनो वसन्ति । तत्र यदि ध्वन-गृहीताऽऽमश्रियेति, तदा (तस्य य वयणं कर्तुं, न कर्तुं इति) तस्य परिहारिकस्य वचने प्रवेशलक्षणं न कुर्वन्ति । किमुक्तं भयानं ? प्रथमे द्वितीय वा भङ्गे न कुर्वन्ति । तृतीये भङ्गे चतुर्थे कुर्वन्ति । तृतीये यननामाह- (एगाभोयणयादि) । तृतीय भङ्गे यदि सत्त्वशेनाशिवे तत एकस्मिन्नुपाश्रये न कुर्वन्ति । अथ विसदृशं तर्हि नैकस्मिन्नुपाश्रये स्थापनीयः । अन्यतरस्यानर्थसंभवात्, किं तु भिक्षु, तस्मिन्वयमवच्छेद अथ व्यवाच्छिद्रं गृहं न किमपि लभ्यते, ततः सेवद्धेऽपि गृहं पृथग्भागे स्थापनीयः । (एगाभोयण सव्वे इति) एकस्य साध्याभोगने प्रतिजागरणम् । किमुक्तं भवति ?-एकः साधुस्तं ग्लायन् प्रतिहारिणं प्रति जागर्ति, शिराः स्वयंपरि साधवः तस्याप्यन्यमपिपाऽऽदिकं याचन् । (बहिठ्ठासेमात्रेण) यदि पुनः परिहारिणः स्वप्नावानयनं शय्यातारोऽपीति करोति, तदा ग्रामस्य बहिर्वसनेः दूरे वा योऽन्या वाटकाऽऽदितस्तं परिहारिणः स्थानं कल्पेयम् । (वारणं इयेरे इति) अथ सागारिका यस्तं प्रतिवरति, यश्च तत्र गत्वा शरीरवासां पुच्छति, तस्मिन् वारणं प्रतिषेधं करोति । यथा-युष्म-शिवगृहीत-य समीपं गच्छन्, आगच्छा, एवं च मेन सह संपर्कं कुर्वीत । अस्माकमभ्युदायं सेवयिष्यतस्तस्मान्मा कोऽपि गुप्तामध्ये तत्र यावन्ति, तदा यतना कल्पेया । सा चापि स्वयमेव वक्ष्यते ।

सांप्रतम्-“ एगाऽऽभोयण सव्वे ” इति व्याख्यानपश्चाह-

वुच्छिन्नवरस्साम्भ, पिइदुवारे व सेवद्धे ।

एगां तं पिइगण्ड, जोग्गं सव्वे वि बोधेति ॥ ८५ ॥

व्यवच्छिन्नगृहस्थासंबद्धस्थोपाश्रयस्य अतति अभावं संबद्धेऽनुपाश्रये वसति । कथं भूते ? इत्याह-पृथग्भागे विभिन्न-

हारे ततः (एगो तमिति) तं परिहारिणं प्रतिजागते प्रति-
वरति, शेषाः सर्वेऽपि साधवो योग्यमौषधाऽऽदिकं भोजय-
न्ति मार्गयन्ति; आभोगं मार्गं भोजयन्ति हेतुकार्थः । उक्तं
च—“आभोगं ति वा मगणं ति वा भोजयं ति वा
एगद्विभिति ॥”

संप्रति “बहिष्कारं” इति व्याख्यानयति—

सागारियञ्चियत्ते, बाहिं पडियरुण तह वि नेच्छंते ।

अदिष्टे कुण्ड एगो, न य भूयो वेति दिट्ठस्मि ॥ ८७ ॥

सागारिकः शय्यातरः, तस्य “अचियत्ते” अग्रणीं ग्राम-
स्य बहिर्वसतेऽरे वा योऽन्य उपाश्रयस्तं याचिन्वा तत्र तं प-
रिहारिणमुमुक्षु एकः साधुः प्रतिवरति । “वारणं ह्यरे”
इत्यस्य व्याख्यानमाह—(तह वि नेच्छंते इत्यादि) तथा-
पि एवमपि यदि शय्यातरं नेच्छति । यथा-किमिति श्रुयं
गमनाऽऽगमनकारणं नाऽस्माकमप्युपश्रितं संचारयथ, तस्मा
त् सा काऽपि तत्र गच्छति । तदा एकः साधुर्यथा श-
य्यातरं न परयति न जानाति वा तथा प्रतिवरति । यदि
पुनः कथमपि शय्यातरेण स्वयं दृष्टो भवेत् ज्ञातो वा, ततो
वदेत् यदा श्रुयं यातिना अपि न तिष्ठथ, तदा तद्दृष्ट, उप-
लब्धप्रमत्त-ज्ञाते चारिणं जेवं चक्षुस्म-न भूयो गमिष्या-
मः क्षमस्व स्वमिति । अथ सागारिकस्य गाढप्रतीतिकरणं
ततः सर्वेऽन्यस्वसन्ति याचयिष्या च तिष्ठन्ति ।

बहुपाउगउवस्सय, असती वसहा बुवेऽहवा तिषि ।

कहतवकलहेणउमहिं, उप्पायण वाहिं संक्षोभो ॥ ८८ ॥

बहुप्राप्यगोपाश्रयस्यामति अग्रको, किमुक्तं भवति ?—
यत्र सर्वे साधवो मान्ति स उपाश्रयाऽन्यो न लभ्यते
ततो ह्यो वृषभावधवा वयः केतवेन कलहं कृत्वा अन्यत्र
व्रजन्त्यन्तरं गच्छन्ति, तत्र स्थिताः परिहारिणः परिषेष्टां कु-
र्वन्ति, अन्तरं करपि औषधाऽऽर्पितानुपादानं कृत्वा औष-
धाऽऽर्पितं याचयित्वा बहिः संक्षोभः कियते. बहिः परिहा-
रिणः समीपे प्राप्यते, येऽपि च केतवकलहं कृत्वा न
वितर्गितास्तेऽप्यन्तरकः सङ्घ विविक्त प्रदेशे मिलित्वा
पारिहारिकयोग्यं युज्जन्ति ।

संप्रति तद्वनप्रतिवरणविधिमाह—

ते तस्स सोहियस्स य, उवत्तल मं परं व धोवेजा ।

अच्छिक्कोसिहि पेदे, अचियिल्लिगेण जा पउणो ॥ ८९ ॥

ते अग्रान्तरकाः कलहव्याजेन वितर्गिताः, तस्य शक्ति-
तस्य प्रतिपन्नपरिहारतपःप्रायश्चित्तस्य, उक्तसैनम्, उपलब्ध-
खमत्तत्—परावसौममौषधाऽदिप्रदानं च वक्षान्तरितेन हस्ते-
न कुर्वन्ति, वक्ष्णाणि च तस्य नन्कानि सान्तरमेकोऽनन्त-
रितानि युद्धाति, सोऽन्यस्मै समर्पयति, सोऽन्यस्मापित्य-
न्तरितं चावयन्ति प्रक्षालयन्ति, उपधिमपि तस्य प्रपु-
षन्ति (आच्छिक्का) अस्तृष्टाः सन्तः, बहुवचनप्रक्रमेऽप्येक-
वचनं गाथायां प्राकृतत्वात्, वचनव्यत्ययोऽपि हि प्राकृते
यथालक्ष्यं भवतीति, एवं तावद्वनप्रतिवारति यावत्त प्र-
णुः भवति । राजप्रदेशे तु यत् यत्कचित्ते लिङ्गं तेन यावत्प्र-
णुषं भवति तावद्वनप्रतिवारति । ८९० १ उ० । (यथाल-
बुस्वको व्यवहारः ‘अहलहुस्सय’ शब्दे प्रथमभागे
८३० पृष्ठे नातः)

१७१

(१४) अथ कं व्यवहारं केन तपसा पूरयतीति
प्रतिपादनार्थमाह—

गुरुणं च अट्ठमं खलु, गुरुतगुरुं च होइ दम्मं तु ।

अहगुरुणं दुवालसम्मं, गुरुगपक्खस्मि पडिबच्चो ॥ ९६ ॥

गुरुकं व्यवहारं मासपरिमाणं अट्ठमं कुर्वन् पूरयति,
गुरुकं व्यवहारं मासपरिमाणमष्टमं वहति, तथा गुरु-
तरकं चतुस्रोमासपरिमाणं व्यवहारं दशमं कुर्वन् पूरयति, दश-
मेन वहतीत्यर्थः । यथागुरुकं कुर्वन् द्वादशमेनेत्यर्थः ।
एषा गुरुकपक्षे गुरुकव्यवहारपूरणविषये ततः प्रतिपत्तिः ।

छट्ठं च चउत्तं वा, आर्यबिल एगठाणपुरिमहुं ।

निव्वीयं दायवं, अहलहुस्समि सुद्धो वा ॥ ९७ ॥

लघुकं व्यवहारं त्रिंशदिनपरिमाणं पठे कुर्वन् पूरयति,
लघुतरकं पञ्चदशदिवसपरिमाणं व्यवहारं चतुर्थं कुर्वन्,
यथालघुकव्यवहारं त्रिंशदिनपरिमाणं कुर्वन्, एषा ल-
घुकविविधव्यवहारपूरणे तपःप्रतिपत्तिः । तथा लघुक-
स्वभावव्यवहारं पञ्चदशदिवसपरिमाणं प्रकस्थानकं कुर्वन्
पूरयति, लघुकतरकव्यवहारं दशदिवसपरिमाणं पूर्वोक्तं
कुर्वन्, यथालघुकव्यवहारं पञ्चदिनपरिमाणं निर्विक-
लिकं कुर्वन्पूरयति । तत एतेषु गुरुकगुरुतरकाऽऽदिषु व्य-
वहारैरप्यनैव क्रमेण तपो ज्ञातव्यम् । यदि वा यथालघुस्व-
व्यवहारं प्रस्थापयितव्यं स प्रतिपन्नव्यवहारतपःप्रायश्चित्तः,
एवमेवाऽऽलोचनाप्रदानमात्रतः शुद्धः कियते, करणे यतनया
प्रतिसेवनात् । ८९० २ उ० ।

वहेन परिहारिया इच्छेज्जा—एगतो एगमांसं वा दुमा-
सं वा तिमामं वा चाउम्मासं वा पंचमासं वा छमासं
वा वत्थप, ते अन्नमभं संक्षेज्जति, अन्नमभं नो संक्षेज्ज मा-
संते, तथो पच्छा सत्वे पि एगओ भंक्षेज्जति ॥ २५ ॥

“वहेन परिहारिया” इत्यादि अत्रास्य स्वस्व कः सं-
वन्धः ? इति संवन्धप्रतिपादनार्थमाह—

असरिस्सपक्खे ठाविणं, परिहारो एस सुत्तसंबधो ।

काऊण व तंगिच्छं, साइज्ज समागेने सुत्तं ॥ २५५ ॥

असदृशप्राणिको नाम—द्वितीयमद्भुतं, चतुर्थमद्भुतं, वा
तस्मिन् स्थापितं किल चतुर्गुण नाम प्रायश्चित्तं परिहारः प्र-
त्नसावाधिकृतपरिहारस्वाशयं निवेद्यः । एष पूर्वोक्तं
सदाधिकृतसूत्रस्य सम्बन्धः । अत्रैव प्रकारान्तरेण—(का-
ऊण वेत्तादि) रोगविकित्वां कुर्वता मनोबमौषधं मनोज्ञं
वा भोजनमनुरागेणऽऽव्यदितं, नञ् च प्रायश्चित्तं परिहार-
तपः, ततो रोगविकित्वां कृत्वा मनोज्ञं च भोजनाऽदिकमा-
खाद्य समागतस्य प्रायश्चित्तं परिहारतपो भवतीति ज्ञाप-
नार्थमधिकृतं परिहारविषयसूत्रम् । एष द्वितीयः संवन्ध-
प्रकारः ।

अधुना तृतीयमाह—

अहवा गणस्स अप्प—तिर्यं तु ठावेनं होइ परिहारो ।

एसो चि न एसो चि व, वज्जउ भंहेणं सण्णे ॥ २५६ ॥

यो ननु श्रुतः स्वाभिप्रेतं गणानुमत्तं गुरुद्विधनमपि स्वापयि-
तुकायोऽभिमानवशेनैव यंश्रयो, न पुनरेव गणसमतां योग्य-

इत्येवं स्वगते भयङ्गनं कृत्वा स्वापयति तस्मिन् गणस्य ग-
च्छस्य अग्रमतिकं यथा भवति एवं स्वाभिप्रेतमाचार्यं स्था-
पयति प्रायश्चित्तं भवति परिहारः परिहारतपः, तत एत-
द्व्यप्राप्तपादनाथं दिश्वधधेस्वानन्तरं परिहारस्वप्नम् । एष
दुतीयः सम्बन्धप्रकारः ।

सम्प्रति चतुर्थे पञ्चमं च सम्बन्धप्रकारमाह-

परिहारो वा भक्षितो, न तु परिहारमि वक्षिष्या मेरा ।

ववहारे वा पगते, अह ववहारे भक्षे तेसि ॥ ३५७ ॥

वाशब्दः प्रकारान्तरयोनित्यर्थः, अथस्तान्परिहार उक्तां, न
तु तस्मिन्परिहारो वेदव्यो व्यावर्णितो मर्यादा वि-
धितस्तथैः । व्यवहाराथं किल व्यवहाराध्ययनं प्रकृतं,
ततस्तस्मिन् नदीव्रोतावदनुवर्तमाने कृते व्यवहारे-
' अह ' एष तेषां परिहारिकायां च व्यवहारे भक्ष्य-
ते । अनेन सम्बन्धपञ्चकेनाऽऽयानस्यास्य सूत्रस्य (२५)
व्याख्या-बहवः प्रभूताः परिहारिकाः, बहवोऽपरिहा-
रिकाः कारणवशतः सौधैकरोपदेशेच्छया, न स्वच्छ
वेच्छया इच्छेयुरेकत एकत्र स्थाने एकमासं वा
द्विमासं वा त्रिमासं वा चतुर्मासं वा पञ्चमासं वा षण्मा-
सं वरुन्तेऽप्येवं परस्परमपि, परिहारिका इति शेषः ।
संभुज्जते सर्वप्रकारैः भुज्जमिन् परिहारिका याचनयो
वैभक्तिं तावते परस्परमपरिहारिकैः वा समं न संभुज्जति ।
१: षण्मासाः सेविताः तेषां यः षण्मासेपरिवर्त्तनी मासस्तं या-
चते परिहारिकाः परस्परं परिहारिकैः, सममुपलक्षणमेतन्-
अपरिहारिकैर्वा सममेकत्र न संभुज्जते, आलपनाऽऽदीनि कु-
र्वति, तत उपरितनमासपरिपूर्णा भवनान्तरं षण्मा-
ससर्वेऽपि परिहारिका अपरिहारिकाश्च एकत एकत्र स्थाने
सर्वप्रकारैर्भुज्जते । एष सूत्रसंज्ञार्थः ।

अत्र पर आह-ननु बहवः परिहारिकाः, अपरिहारिकाश्च
कथमेकत्र संभवन्ति, येनाधिकृतं सूत्रमुपपद्येत, तत आह-

कारणिगा ते भोगा, बहुगा परिहारिका भवेज्जाहि ।

अपरिहारिणं भोगो, परिहारि न भुञ्जे बहवो ॥ ३५८ ॥

बहवः परिहारिका एकत्र मिलिता भवेयुः, कारणिकाः
कारणवशं भोगः ततो न अधिकृतम्वानुपपत्तिः । तत्रापा-
रिहारिकाणामेकत्र परस्परं भोगो भवति । एतावता " ते
अण्यमसं संभुज्जति " इति व्याख्यातम् । यस्तु परिहारी
परिहारतपो बहवः परिहारिभिर्वा समं न भुङ्क्ते, एतेन " अ-
भ्रमन्ते तौ संभुज्जति " इति व्याख्यातं, परिहारिका नाम-ये
परिहाररूपं प्रायश्चित्तं प्रपन्नाः ते अपरिहारिकास्तत्र
परिहारतपःप्रतिपादनविधिः, परिहारविधिश्च निशी-
थाध्ययने कल्पे च व्यावर्णितः ।

यस्तु तत्र नोक्तमभिधानीं प्रतिपिपात्रियपुराह-

गिम्हाणं आवसो, चउसु वि वासासु दैति आपरिया ।

पुष्पमि मासवज्जण, अप्पुसे मासियं लुदुयं ॥ ३५९ ॥

इह प्रथमदृष्टेन ऋतुवज्जकालग्रहणं, तेषामनुवज्जानां मा-
साहं मध्ये एकमासं यावत्परमासं तावत्परिहारतपः स-
मापन्नस्तद्वर्षाग्रे चतुर्वर्षे मासेषु दीयते । अत्रार्थे च
कारणे स्वयमेव वक्ष्यति । यस्तु षण्मासं परिहा-
रतपः प्रपन्नस्तस्य पूर्वं षण्मासे उपरि मासवज्जं

मासं यावदेकत्र भोजनवर्जनम्, एतेन मासाऽदिके परिपूर्णं
पञ्चरात्रिन्दिवाऽद्विभोजनवर्जनमुपलक्षितम्, तस्मान्नन्तरगा-
थायां स्वयमेव वक्ष्यति । तत्र यावद् भोजनं प्रतिपिच्छे तत्र
तावत्परिपूर्णभोजनं कुर्वतः प्रायश्चित्तं मासिकं लघु ।

संप्रति " पुष्पमि मासवज्जणं " इत्येतद्व्याचिख्यासुराह-

पणमं मासे मासे, वजेज्ज मास छएह मासाणां ।

न य भइतदोसा, पुव्वुत्तमुष्णा य तो वासे ॥ ३६० ॥

मासे मासे पञ्चकं परिवर्त्तमानं तावत्पर्यन्ते यावत्पक्षां
मासानामुपरि मासा वज्यन्ते । इयमत्र भावना-यो मासिकं
परिहारतप आपन्नस्तस्य मासं बहवः पूर्वोक्ता विधिराला-
पनवर्त्तमानऽदिको वेदितव्यः । मासे तु व्युदे उपरि पञ्चरा-
त्रिन्दिवाति यावदालपानाऽऽदीनि सर्वानि कियन्ते, नवरत्रेकं
भोजनमेकत्र वज्यन्ते, एषे यो द्वौ वा मासावापन्नस्तस्य
दशरात्रिद्विधानि त्रीन्मासान् तस्य विशतिः, यः पञ्चमासान्
तस्य भिन्नमासं यावत्, यस्तु षण्मासानामपन्नस्तस्य षण्मा-
सेषु व्युदेषु उपरि मासं यावदेकत्र भोजनमेकं वज्यन्ते, शेषे
त्वालापनाऽदिकं सर्वं सर्वत्र दशरात्रिन्दिवाऽद्वौ कियन्ते ।
अथ कस्मान्ननुवज्जेषु मासेषु प्रपन्नस्यापि रात्रेः तपो दीय-
ते तत आह-(न य भइतदोसा इत्यादि) ऋतुवज्जे काले
यदि परिहारतपो दीयते ततस्तस्मिन् दत्तं सति यदि
मासकंषे परिपूर्णं सति विहरन्ति तर्हि पारितोषिकाणां
परितोषनाऽद्विदोषप्रादुर्भावः । अथ न विहरन्ति ततो भ-
द्रकृत्मान्कृतदोषसम्भवः । भद्रकृता उग्रमाऽद्विकरणं, प्रान्त-
कृतदोषा अतिविग्रवरुधानेन चमदनाऽद्विका वर्षाकाले त्वेने
दोषाः प्रयोजनतः संभवन्ति, तत्र पूर्वोक्ता वर्षाकालस्य तपो-
ऽनुष्ठानाऽध्ययनया सम्पन्नत्वेन कश्चिदपि विशरतः प्रति-
द्वयस्य वा संभवान् । तथा पूर्वोक्तगुणाश्च कदाप्यन्यत्र प्रति-
पादिताः गुणाश्च वर्षाकाले अवश्यन्ते, ततो वर्षासु परि-
हारतपो दीयन्ते ।

अथ के ते पूर्वोक्ता गुणा इति विस्तरगुणिलान् प्रति
तत्र भूय उपदर्शयति-

वामासु बहू पाणा, बलिआ कालो चिरं च ठायव्वं ।

सज्झायसंजमतवे, धणियं अप्पा निआओत्तवो ॥ ३६१ ॥

वर्षाकाले सर्वतः प्रायो बहवः प्राणाः, ततो दीर्घाभिधायी न
भवति । तथा सिग्वनयमा स कालो बलिको बल्लियान्,
तपः कुर्वतो बलावष्टम्भं करोति इति भावार्थः । तथा चिरं
च प्रभूतं कालं चैकत्र स्थानव्यम् । अत एव स्वाध्यायसंयमे
तपसि च धर्षणमत्यर्थमात्मा नियोक्तव्यो भवति । तत
एवं प्रभूतपुण्योपदर्शनता वर्षाकाले परिहारतपःप्रतिपत्तिः
कार्यते । एतेन " गिम्हाणं आवसो, चउसु वि वासासु दै-
ति प्रायरिया । " इत्यत्र यदुक्तं तत्र कारणं स्वयमेव व-
क्ष्यतीति तत्समर्थितम् ।

संप्रति षण्मासवहनानन्तरमुपरि यन्मात्रोऽसौ भो-
जनमधिकृत्य वज्यन्ते तत्र कारणमासपूरस्समधि-
धिसुराह-

मासस्स गोशानां, परिहरसा पूतिनिबलस्यमासो ।

नतो पमोयमो, भुञ्जयवज्जो न संसेहि ॥ ३६२ ॥

अथ यथा मासानामुपरि मासस्य परिहारस्य भोजनमधिकृत्य कियते । उच्यते-निर्बलनाथं प्रमोदायै वेति वाक्यशेषः । तथा हि-कुक्षितमयाऽऽदिगन्धं मृत्तिकाभाजनं यावदवापि निर्बलितं न भवति, तावत्तत्र क्षाराऽऽदिप्रक्षेपः एवमेवोऽपि दुष्करित-तुरमिगन्धमायितो नियमादेतावता कालेन निर्बलितो भवति नाम्नाया, तथा जिनप्रवचनमनुतेः, तथा काश्चित् केनाप्यगम्य-गामिन्वेनालीकानातिशयितुं राजकुलं च निवेदितः । स तस्मा-साऽऽदिकं गृहीत्वा शुद्धः स तत्कालाऽऽदिकं गृहीत्वा शुद्धः सन् मिथः भाषणदिभिः प्रमोदं कृत्वा परस्परं स्वजनैः सह भु-ङ्क्ते, एवमेवोऽपि परिहारिक आत्मानमपराधमलिनं प्राप्यक्षि-प्तं विशोध्य मासं यावन् मिथः संभाषणदिभिः प्रमोदमादाय तैः सहैकत्र भुङ्क्ते, तदेवमुक्ते कारणवशापतोऽयैः सममनुज्ञा-तो मासं यावदवतिष्ठते, तस्मादेतस्य मासस्य गौरवं शुश्रूणिष-त्वं नाम द्विधा । तद्यथा-पुमिनिवेदितः मास इति प्रमोदमास इति । पुनितुरमिगन्धः, तस्य विषलितमासमेकदं तद्व्याघानो मासः पुतिनिर्वलितमासः । तथा प्रमादहेतुमासः स च मासो भोजनन वज्यैः परिहर्तव्यो, न पुनः श्रेयस्तत्तापाऽऽदिभिः । यथाऽऽभ्यां कारणाभ्यां मासपरिवर्जनमेवं पञ्चरात्रिन्विधा-ऽऽदि परिवर्जनमपि भावनीयम् ।

किञ्च-अन्यदपि कारणमस्ति पञ्चरात्रिन्विधाऽऽदिपरिवर्जनं । ततस्तद्विधित्सुराह-

दिजइ सुहं व वीसुं, तवसंसिययस्स जं बलकरं तु ।
पुणरवि य होज जोगो, अचिरा दुविहस्स वि तवस्स । ३६३ ।

इह ययैकत्र भुङ्क्ते ततः सदैव स्वसंघाटकेनैव भुङ्क्ते इत्य-नावरमुद्रा यत्तपःशोषितस्य बलवर्जनकरं तस्य दानं न भवति, तेष्वाप्युपक्रमितभोजने पुनस्तपःशोषितगात्रोऽयम-द्यापि न मण्डलयां भुङ्क्ते, इत्यादिरुद्धिभावः तस्य सा शोषि-तस्य तद्वलवर्जनकरमशनाऽऽदि तस्युक्तैर्नैव सर्वैरपि साधु-मिरपि दीयते । तस्यापि दाने को पुण इत्याह-बलवर्जनकरा-ऽशनाऽऽदिप्रदाने पुनरप्यविराक्तोऽकेन कालेन द्विविधस्या-पि तपसः परिहारतपसः शुद्धतपसस्तत्त्वयोः, योग्यां भवति ।

सूत्रम्-

परिहारकण्ठियस्स भिक्खुस्स शो कप्पइ असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा दाउं वा अणुप्पदाउं वा, थेरा य शं वा देज्जा इमं तं अज्जो । तुमं एतेसिं देहि वा अणुप्पदेहि वा, एवं से कप्पइ दाउं वा अणुप्पदाउं वा, कप्पइ से लेवं अणुजाणविच्छिण्णं अणुजाणहं भंते । लेवाए, एवं से कप्पइ लेवं समासेविच्छे । २६ ॥

(परिहारकण्ठियस्स भिक्खुस्स इत्यादि) अयास्य सूत्रस्य कः संबन्धः ? उच्यते-

एसा बूदे मेरा, होइ अबूदे अयं पुण विसैसो ।

सुत्थेणेव निसिंदे, होइ अणुप्पा उ सुत्थेण । २६ ४ ॥

एषा अमन्तरसूत्रप्रतिपादिता मर्यादा स्थितिर्भवति व्यूढे परिहारतपसि, अव्यूढे पुनः परिहाततपसि अयमधिकृतसूत्र-स्य प्रतिपाद्यमानो मर्यादाया विहारकण्ठियस्स विशेषः । येष पूर्वसूत्रेषु सहाधिकृतसूत्रस्य संबन्धः । अनेन संक्षेपे-

नाऽऽयातस्यास्य सूत्रस्य (२६) व्याख्या-परिहारकण्ठिय-तस्य भिक्षोर्न कल्पते अशनं पानं खादितं खादितं वा अ-न्यस्यै साक्षात्सर्वहस्तेन दातुमनुप्रदातुं वा परस्परकण्ठ-प्र-दातुमनुशब्दस्य परस्परयोक्तव्यत्वात् । अथैवानुज्ञामाह- (थे-रा य वा मित्यादि) यदि पुनः स्थविराः, क्षमिति वाक्या-लक्षकौ । वदेयुरिमं परिहारकण्ठस्थितं भिक्षुम् । अहो आर्ये ! त्वमेवेत्येव हि परिहारमात्रं, अनुप्रदाहि वा । एवं स्थविरैरनुज्ञाते सति (से) तस्य कल्पते दातुमनुप्रदातुं वा, दानेऽनुप्रदानं च तस्य हस्तो विकृतिप्रक्षेपकारणित्ये-तौ भवति, ततः (से) तस्य कल्पते तेषं विकृतिहस्तगतमनु-ज्ञापयितुम् । यथा-भदन्त ! युयमनुज्ञानो भवत्कण्ठस्थितं ह-स्तम् । (श्रियाए इति) समासेवितुमेवमनुज्ञापने कृते सति (से) तस्य कल्पते तेषं विकृतिं हस्तगतं समासेवितुम्, उपलक्ष्य-भेतद्व्यवदपि यदुद्धरितं तदप्यनुज्ञातं सत् कल्पते समासेष-वितुमिति, इति सूत्रसंक्षेपाः । व्यासार्थे तु भाष्यकृद्विच-क्षुः प्रथमतः सामान्यत आह चेत्थायि स्वैरेणैव प्रदानेऽनुप्र-दाने च प्रथमतो निषिद्धे तदन्तरं तेनैव सूत्रेण दानेऽनुप्र-दाने च भवत्यनुज्ञा । एवं संक्षेपतः सूत्रार्थं कथिते-

किह तस्स दाउ कप्पइ, चोयमा ! सुत्तं तु होइ कारिणियं ।
सो दुब्वलो गिलायइ, तस्स उवाएण दैते य । ॥३६४॥

(किह) कथं केन प्रकारेण तस्य परिहारकण्ठस्थितस्य भि-क्षोर्दोषं कियतेऽशनाऽऽदिकं, तद्दानकण्ठस्थं तत्कण्ठविच-रत्वात् । अत्र स्मरिहाह-हे जोदक ! सूत्रमिदं भवति कारणि-कं कारणेन निवृत्तं कारणिकं, कारणमधिकृत्य प्रवृत्तमित्य-र्थः । तदेव कारणमाह- (तो दुब्वलो इत्यादि) स परिहार-कण्ठस्थितो भिक्षुः दुब्वलस्तपःशोषितशरीरत्वात् एव पदे ग्लायति । ततस्तस्यानुकम्पनायैर्मेघमननोपायेन दानानुप्रदा-नकाऽऽतोषणलक्षणेन विकृतिं स्थविरा ददति प्रयच्छन्ति । तत एषाऽपि परिहारकण्ठसमाचारी, न कश्चिद्दोषः ।

संप्रति यथा तस्य दानमनुप्रदानं वा करणीयं भवति, येन च कारणेन स्थविरा अनुज्ञानते, तद्विधित्सुराह-

परिमिय असई अणे, सो वि य परिभायशम्मि कुसलो उ ।

उच्चूरपरलंभे, अगीयवामोहखनिमिच्चं । ॥३६६॥

तवसंसियमज्झोवा-अथो य तवभाविअं भवे अहवा ।

थेरा नाऊणेवं, वदेति भाएहि तं अज्जो । ॥ ३६ ७ ॥

इह यदानमनुप्रदानं वा परिभाजनं उच्यते, तच्च यथा संभव-ति तथोपापादाने-साधुभिः सर्वैस्तपोविशेषप्रतिपक्षवर्जितैर-कत्र मण्डलयां भोक्तव्यम् । किं कारणमिति चेत्, उच्यते । इह द्विविधाः साधवो-लक्षियमग्ने-लक्षियरहिनाश्च । तत्र ये लक्षि-रहिनास्ते बहिरीतास्तथाविधं प्रायोग्यं न लभन्ते, मण्डलयां तु-पविष्टानां लक्षियमग्नेयसंघाटकाऽऽनीतपरिभाजनेन तेषाम-न्येषामपि च बालशैतुजुगलानाऽऽऽनां प्रायोग्यं भवतीति तेषामनुप्रदाय मण्डलीनम्भकरं मण्डलीयम् च कृतं क-स्यचिदजीर्णं भवति, जीर्णंऽपि च काश्चित् विकृतीर्भुङ्क्ते, न सर्वैः सर्वोः ततः प्रचुरविहङ्गितामे सर्वजनानुप्रदाय परिभा-जने क्रियते, तत्र स परिहारकण्ठस्थितो भिक्षुस्तपःशोषि-तशरीर इति तस्य विकृतिविषयेऽनुपादानं अज्ञा जाता ।

अथवा-पूर्वं सदैव तस्यां विकृती भवित इति तद्भावनया तस्यामनुपपत्तौ आतस्तेन एतत् स्वधिरा ह्यावा तदनुग्रहा-
य परितो विकृतिलक्षि सति असत् अविद्यमानोभ्यः परिमा-
जनकुशलो यः सर्वेषामौचित्येनाऽऽभूयति तस्याग्रि परिहार-
रकपस्थितः परिभाजनकुशल इति सर्वेषापूर्ना वचनेन प्र-
कार्येवं वदति-अहो आर्याः । गाथायामोकारान्तरता प्राकृत-
लक्षणयशाम् । त्वमेतभ्यः साधुभ्यः परिभाज्य, यदि पुनः (उ-
च्चूर) नानाविधं प्रचुरमतिप्रभृतं घृताऽऽदि लब्धं भवति त-
दा उच्चूरप्रचुरलक्षि अगीतव्यामोहननिमित्तम् अगीतायां
मा विपरिणमिष्यति । यद्वा तद्वा कारणं वचसा प्रका-
श्य तद्व्यामोहननिमित्तमेवं भवते-आर्यै । त्वं साधुभ्यः
परिभाज्य ।

परिभाज्यै संसदे, जो इत्यो संलेहाव ए परेण ।

कुसद व कुङ्गे लहुओ, अणुणुसाए भवे लहुओ ॥३६८॥

आचार्योपदेशेन परिभाजितं सति तस्य हस्तः संसृष्टो
घृताऽऽदिना लिप्तो भवति तस्मिन्संसृष्टे यदि तथैव संसृष्टेन
हस्तेनाचरिष्यते तर्हि प्रायश्चित्तं मासलक्ष्को वा । हस्तं
परेण संलेहापयति तस्याग्रि प्रायश्चित्तं मासलक्ष् । अ-
थवा-कुङ्गे हस्तं स्मृत्यानि तदाग्रि मासलक्ष् । अथवा का-
ष्ठेन निपुण्य छुरयति तत्राग्रि मासलक्ष् । अथवा-अनुगृह्णान्
सन् स्वयं लेडि हस्तं तदाग्रि तस्याग्रिपक्षिं संसृष्टो को मासः ।

कप्पीत य विषयस्मिन्, चोगमवययं न मेत मूरस ।

एवं कप्यं अप्पा-यणं तु कप्यट्टी चेसा ॥ ३६९ ॥

वित्तौषं अनुगृह्णते सति कलस्ये स्वयं हस्तं परिलेडुम् ।
इयमत्र भावना-यथाचार्याः समादिशति तं स्वहस्तं घृता-
ऽऽदिविकृतिलक्ष्णं तस्मिन् स्वयमेव लेडि, तथा आध्वन्यद्वि यन्-
परिभाजितशेषं तद्व्याचार्येणागृह्णान् भुङ्क्ते (चोगमवययं
नि) अत्र चांद्रकवचनम्-यथारूपं परिहारिकस्य विकृतेर-
नुगृह्णानं युक्तमिते । स्त्रिराह- (सेन स्वस्थ) सूर्यस्य
स्वकारस्य यथा शेवाऽऽमर्त्यं भवति तथा तस्यापीनं
भावः । एतदुक्तं भवति-यथा नृपकारः केनापि स्वामिना सं-
विष्ट एतावत्प्रमाणैस्तन्मुलमुद्राऽदिभिर्मेक्षे निष्पाद्येतावन्-
पुष्टयान् भोजयत्येवमेव लब्धं साधिते भङ्गे भोजितेषु पुरु-
षेषु यच्छ्रेयमुद्भवति तत्सर्वं स्वकारस्याऽऽध्वन्यम् । एवमावा-
योपदेशः परिहारिकेण परिभाजिते यच्छ्रेयमुद्भवति तत्
स्य परिहारिकस्याभावात् । स्वकारहृष्टान् उपलक्षणं तं वा-
ऽऽपुष्टिकहृष्टान्ऽपि वेदिन्यः । स वैश्वम्-केनाप्यापुष्टिक
आदिष्ट एतावता कणिकाऽऽदिना द्रव्येण एतावत्प्रमाणं म-
एडकाऽऽदि कर्सेवमेवमादेशे लब्धं तथैव मगडकाऽऽदिकं
निष्पादिते शेषं यदुद्भवति मगडकाऽऽदि तदापुष्टिकस्य भव-
त्येवं परिहारिकस्याग्रि, तत्र एवं तत्पर्यायित्येव तद्व्याऽऽ-
ध्वन्यमनिमित्तमाचार्यस्य कलसि अनुगृह्णान्मिष्येव ।
कलस्यस्थितिरथा यन् ग्राह्यं आध्वन्यमनिमित्तमवयवमुत्पादने
कर्त्तव्यं, येन शेषं प्रायश्चित्ततयः सुजेन वहनीयति-

स्वकारहृष्टान्तमेव सविस्तरं भाषयति-

एवइयाणं भचं, केदि दिस्मि मेसयं तस्स ।

इय भाद्व पज्जेते, संसुवतिरियं च देतस्स ॥ ३७० ॥

एतावन्निस्तन्मुलाऽऽदिकैरेतावद्भङ्गं कुर्वति समादेशे लब्धे
निष्पादिते भङ्गे दत्ते चोद्गममाणेभ्यः पुरुषेभ्यो भोजने य-
च्छ्रेयं तस्याऽऽमर्त्येति, इत्येवममुना प्रकारेणाऽऽचार्योपदेशतः
पर्याप्तं भाजिते शेषमुद्भवति तस्य परिहारिकस्य परिवेष-
स्याऽऽचार्यो ददाति ।

संमति येन प्रमाणेनाऽऽचार्यमुपदिशति
तत्तत्प्रमाणमभिधित्स्मृताह-

द्व्यप्यमाणं तु विदितु पुब्बं,

थेरा से द्दाए ततियं पमाणं ।

जुच वि सेसं भवते जहा उ,

उच्चूरलक्षे तु एकाभद्वारणं ॥ ३७१ ॥

इहाऽऽचार्यैः पूर्वं द्रव्यं प्रमाणयितव्यम्-यथेदं किं युक्तप्रमाण-
माहोभित्सपरिस्थापनमेवं पूर्वं द्रव्यप्रमाणं विदित्वा ता-
त्वा स्वधिरा आचार्याः (से) तस्य परिहारिकस्य तत्प्र-
माणं द्रव्यमिति यथा युक्तंऽपि युक्तप्रमाणंऽपि शेषं भवति
(उच्चूरलक्षि) प्रचुरनानाविधघृताऽऽदिना वि प्रकाभदानं या-
वत् यस्मै रोचते तावत्तल्लं दीयतामित्येवंकल्पमुत्पाद्यते ।

सूत्रम्-

परिहारकप्यट्टि ए भिक्खु सण्णं पडिग्गहेणं वडिया अप्पणो
वडियावेयाए गच्छिज्जा, थेरा तं वपज्जा-परिग्गहेडि अज्जा ।
अहं पि भोक्खामि वा पाहामि वा, एवं ये से कप्यडि पडिग्गहि-
त्तए, तत्थ यो कप्यडि अपरिहारिएणं परिहारिएसा पडिग्गहिम्म
अमसं वा पाणं वा म्हाइमं वा साइमं वा भोत्तए वा, पातए
वा, कप्यडि से मकंमि वा पडिग्गहेणं वा सक्कंमि वा
पलासगंसि वा सक्कंमि वा कप्यडिगंसि वा मकंमि वा सुवगंसि
वा उद्धुं भोत्तए वा पायए वा, एस कप्ये अपरिहारिएयस्स
परिहारिएयओ ॥ ३७ ॥

(परिहारकप्यट्टिं भिक्खु सण्णं पडिग्गहेणमित्यादि) ।
अस्य सूत्रस्य पूर्ववर्तिण सह संन्यस्यति पादनार्थमाह-

आयाणाऽऽदिज्वमाणे, मण्डितो एम होइ उदेसो ।

एगाहिगारियाणं, वोरइ अतिप्पमेगं वा ॥ ३७२ ॥

आदानमादिः-अवसानं पर्यन्तः तयोः सार्धमधिकारप्रति-
पादनार्थ उद्देशः संपुटितः, संपुटं सञ्ज्ञानमस्यति संपुटितः ।
तारकाऽऽदिदर्शनादितः प्रत्ययः । इयमत्र भावना-अस्योद्देश-
कस्याऽऽशयस्ते च प्रत्येकं द्वे द्वे सार्धमधिकारऽऽधिकार-
प्रतिपादकं तत एव उद्देशकः सार्धमधिकारं संपुटितः,
संपुटितत्वाच्च संपुटनकारणमिवाय सूत्रस्य संबन्धः । अथवा-
एकार्थिकारिकानां यास्यन्तस्समुद्दिशति परिहारिकस्यार्थि-
तेषामधिकारिकाणां यो भक्तदानैकमभोजनप्रतिबंधऽ-
तिप्रसङ्गस्तं वापयन्त्यधिकृतं स्वार्थनेतेषां पूर्वसंज्ञेयं सहास्य
संबन्धः । अनेन संबन्धेनाऽऽवृत्तस्यास्य (२७) सूत्रस्य व्याख्या-
परिहारिकस्यास्थितौ भिन्नः स्वकीयं पदग्रहेण प्रतिग्रहणेन
वा वसतिपरिहारान्मनः स्वशरीरस्य वैयवृत्त्याप्य, भित्ताऽऽनयना-
येत्यर्थः । गच्छेण स्वधिराश्च तथा गच्छन्ते इहा यदेवुर-
स्वपीर्यामपि स्वपात्रकं पृथ्वीया अहमपि भोक्ष्ये पास्या-

मि वा एवमुके (से) तस्य कल्पते स्थविरयोग्यं प्रतिगृही-
तम् । तत्र तस्मिन्परिगृहीते सति नो कल्पते अपरिहारिके-
षु सता परिहारिकस्य पतवृद्धे अशनं पानं खादिमं स्वा-
दिमं वा भोक्तुं वा पातुं वा, किं तु कल्पते (से) तस्यापरि-
हारिकस्य स्वकीये पतवृद्धे तुभ्याऽऽदिमये स्वकीये वा पला-
शपात्रके तथाले स्वकीये वा (खुव्वयसि) पलाशऽऽदिप-
त्रमये दोषिके (उमुदुदु उमुदुदु इति) अवकृपायकृष्य भोक्तुं
वा पातुं वा । उपलक्षणमेतत्-दुर्लभपानीयभावे कालात्रापणे
वा तत्पात्रे एव परिहारिकेण समं कल्पते भोक्तुं वा पातुं
वा । उपलहारमाह-एष कल्पोऽपरिहारिकस्य, परिहारिक-
स्यः परिहारिकमधिकृत्य । एष प्रथमसूत्रसंक्षेपाद्यः ।

परिहारकपट्टिप भिक्षुं धेराणं पडिग्गहण्यं बहिया धे-
राणं वेयावडियाए गच्छेज्जा, धेराणं वदेज्जा-पडिग्गहेहि अ-
ज्जो । अत्थ तुमं पि एत्थ भोयसि वा पाहासि वा, एवं से कप्प-
इ पडिग्गहित्तप, तत्थ सो कप्पइ परिहारिणं अपरिहा-
रियस्स पडिग्गहंसि असणं वा पाणं वा खादमं वा सा-
इमं वा भोयए वा पायए वा, कप्पइ से सयंसि पडि-
ग्गहंसि सयंसि वा पलासगंसि वा सयंसि वा कमडगंसि
सयंसि वा खुव्वगंसि वा पाणिसि उच्छुदु उच्छुदु भोयए वा
पायए वा, एस कप्पे परिहारियस्स अपरिहारियज्जो ति
वेमि ॥ २८ ॥

द्वितीयसूत्रसंक्षेपार्थस्वयम्-परिहारकल्पस्थितो भिक्षुः
स्थविराणां पतवृद्धेण वसन्तेवेहिः स्थविराणां धैरावृत्त्या-
य, भिक्षाऽऽनयनयित्यर्थः । न च्छुत्तु, स्थविराश्च तं तथा गच्छ-
न्ते दृष्ट्वा नूनं सर्वश्रेष्ठे भिक्षाकालः समकं वर्तते, ततो-
ऽस्मद्योग्यमानीय पश्चादपि आत्मनो योग्याऽऽनयनाय प्रवि-
ष्टो न किमपि लप्स्यते इति कारणवशतो वक्ष्युः-प्रति-
गृहीत्याः । त्वमप्यत्र भोक्ष्यसे, पायस्यसि वा, एवमुक्तं (से) त-
स्य कल्पते प्रतिगृहीतुं तत्र तस्मिन् आत्मयोग्यग्रहणे स-
ति न कल्पते परिहारिकेणापरिहारिकस्य पतवृद्धे अ-
शनं पानं खादिमं स्वादिमं वा भोक्तुं वा पातुं वा, किं तु
कल्पते तस्य स्वकीये वा पलाशके स्वकीये वा कमठे स्व-
कीये वा खुव्वके भोक्तुं वा पातुं वा, उपलक्षणव्याख्यान-
माहऽपि ब्रुव्यम् । एष कल्पः परिहारिकस्य परिहारि-
कतपोऽपरिहारिकमधिकृत्य इति प्रथमं तीर्थं करोपदेशतो
न स्वमनीषिकथेति ।

संप्रति निर्दुक्किमाप्यविस्तरः-

सपडिग्गाहे परपडि-ग्गाहे व बहि पुव्व पच्छ तत्थेव ।

आपरियसेहडिभिग्गह-समं सहासे अहाकणो ॥ ३७ ॥

पूर्वं वसन्तेवेहिभिग्गहऽऽनयनाय निष्कस्य स्वयंतवृद्धे स्व-
योग्यमानीय पश्चात्परपतवृद्धे आचार्ययोग्यमानयति ।
अथवा-पूर्वं परपतवृद्धे आचार्ययोग्यमानीय पश्चात्स्वपत-
वृद्धे स्वयोग्यमानयति । अथवा-कारणवशतः तत्रैव
एकस्मिन्पतवृद्धे उभययोग्यमानयति । आनीते क स्थ-
विरिणं पूर्वं भुङ्क्ते पश्चान् परिहारिकेण भोक्तव्यम् ।
अथ कालो न प्राप्यते तत आचार्यः स्थविरः,
१७२

शैलामिन्द्रः परिहारिकः, एतौ द्वावपि समककाल-
मकस्मिन् पतवृद्धे भुञ्जते । तत्र च सहासं पलाशतः
शनकमांसदृष्टान्तो बह्व्यः । एष यथाकल्पोऽयं यथास्थि-
ता सामाचारी ।

साम्प्रतमेनामिव पायां विवरीषुः प्रथमतः “सपडिग्गाहे पर-
पडिग्गाहे य बहि पुव्वं” इति व्याख्यानयति-

कारणिय दोमि धेरो, व सो गुरु अहं च केणुई असइ ।

पुव्वं सयं व गेयहइ, पच्छा धेत्तुं च धेराणं ॥ ३७ ॥

अथवाऽपि कारणवशतो द्वौ आचार्यपरिहारिकौ कारणिकौ
जातौ । किमुक्तं भवति ?-अग्निवाऽऽधिकारणवशतः शेषसाधून
देशान्तरे प्रेष्य तावैव केवलावेकत्र स्थाने स्थितौ, तत्र योऽ-
सौ गुरुः स स्थविर इति कृत्वा । अथवा-केनापि रोगेण प्रस-
रति भिक्षामटितुमसहोऽसमर्थः, यः पुनस्तस्य सहायः स प-
रिहारतपःप्रतिपन्नो वर्तते, ततस्त्रैयं सामाचारी-परिहारि-
कः पूर्वमात्मीयेन पतवृद्धेणाऽऽत्मनो योग्यमानीय सुवृत्त्या आ-
त्मीयपतवृद्धे स्थापयित्वा पश्चात्स्थविरसकं पतवृद्धे गृही-
त्वा स्थविराणां योग्यं ग्रहीतुमटति । अथवा-पूर्वं स्थविरस-
कं पतवृद्धं कृत्वा स्थविरयोग्यमानीय स्थविराणां समर्थे
पश्चादात्मात्मीयेन पतवृद्धेन हिण्डिया आत्मना भुङ्क्ते ।

अत्र परस्थावकाशमाह-

जइ एस समाचारी, किमइ सुत्तं इमं तु आरइ ।

सपडिग्गहेतरेण व, परिहारी वेज्जवच्चरो ॥ ३७ ॥

यदि नाम एषा सामाचारी, यथा-परिहारी परिहारिकः
स्वपतवृद्धेण इतरेण वाऽऽचार्यपात्रग्रहेण यथाकमं स्वस्या-
ऽऽचार्यस्य च धैरावृत्त्यक इति तत इदं ‘सूत्रं’ सूत्रद्वयं कि-
मर्थमाकर्ष्य, सूत्रैर्लक्ष्यऽऽसंभवान् आचार्यः प्राश्न-सूत्र-
कार्यासंभवाः, कारणतः सूत्रद्वयस्य पतितत्वात् । अथ कानि
कारणानि यद्वशाद्विदं सूत्रद्वयं पतितम् ।

आह-

दुल्लदद्वं पडुव्वं, तवखेपायियं ममं च सति काले ।

चायग । कुव्वंति तयं, जं बुत्तमिहेव सुत्तमि ॥ ३७ ॥

हे चोवक ! कुलमे द्रव्यं पानीयं प्रतीत्य, यदि वा-तपसा वि-
दितं परिहारिकम्, अथवा-समकमेककालं सर्वश्रेष्ठेण सति
भिक्षाकाले आचार्यपरिहारिको न कुर्वतः ; यदुक्तमिदं सूत्रं ।
तथाहि-स परिहारिकस्तपसा खेदितः सन् आत्मनः स्थाविर-
स्य वाऽर्थाय द्वौ वारौ भिक्षामटितुमसमर्थः, ततस्त्रे परिहा-
रिकं स्वकीयेन पतवृद्धेणाऽऽत्मनोऽर्थाय हिण्डिया पश्चात्स्थ-
विराणामर्थाय स्थविरपतवृद्धेण हिण्डिये इति बुद्ध्या सं-
प्रस्थितं स्थविराः समर्थे कृत्वा भुवन्ते-अस्माकमपि योग्य
मात्मीयेन पतवृद्धेण गृहीत्या, तत उपरि एकस्मिन्वा पार्श्वे
स्थविरयोग्यं गृह्णीत, गृहीते च तथा तस्मिन् स्थाविरसतः
समाकृष्य समाकृष्य भुङ्क्ते एषा स्थविरस्य सामाचारी । प-
रिहारिकस्य पुनरियम्-तं परिहारिकं स्थाविराणां पतवृद्धं
गृहीत्वा स्थाविरस्थार्थाय हिण्डिया पश्चादात्मनोऽर्थाय हि-
ण्डिये, एवं बुद्ध्या संस्थितं दृष्ट्वा गृहाऽदिकं परितमं वा-
त्वा स्थविरा आप्नते । आत्मनोऽऽप्यर्थायसदीये एव पार्श्वे
प्रतिगृहीत्या एवं संदिष्टः सन् स तथैव च गृहीत्वा समागतः,

ततः स्थविरः पतद्ग्रहादात्मीये पतद्ग्रहे पलाशभाजने क-
मठके वा समाकृत्य समाकृत्य युक्ते, परिहारिकस्य सामा-
चारी, एतावता "तवत्वेयवियं" इति भावितम् । सम्प्रति "स-
मं च सह काले" इति भाव्यते । यत्र प्रथमं नगरे वा तौ स्थ-
विरपारिहारिकाऽवर्षास्थनी तत्र सर्वेवृद्धेभ्यः समकालं भिन्ना-
कालोऽजनिष्ट । तं स्थविरा ह्यात्मा वा द्वितीयवारं
प्रविष्टः संक्षेप न लभेतेति संप्रस्थितं भाष्यते—एकत्र-
वाऽऽत्मनो नम च योग्यं गृहीया इति । तत्र बोधयोरपि
स्य्यमात्रं स्तोत्रं पालीयं लभ्यते, ततः पारिहारिकः पत-
द्ग्रहस्य च प्रक्षालनाय पालीयं पृथेते, तत एतत् ह्यात्मा
स्थविरास्ते पारिहारिकं संदिशन्ति—एकस्मिन्नेव पतद्ग्रहे
द्वयोरपि योग्यं गृहीयाः, एवं संदिष्टे पारिहारिकस्येयं सामा-
चारी—तस्मिन्पतद्ग्रहे स्थविरयोग्यं भ्रष्टं तद्विषयकं गृह्णाति,
द्वितीये पार्श्वे आत्मीययोग्यम्, अथवाऽऽत्मयोग्यमथस्तात्
गृह्णाति, स्थविरयोग्यमुपरिधातु, एवं गृहीत्वा वसतावाग-
च्छति, तत्राऽऽवर्षाभोजनविधिः—तस्य वैकस्य पतद्ग्रहस्य
एकस्मिन्पार्श्वे उपरिधातु यदाचार्ययोग्यं गृहीतं तस्मिन्पार्श्व-
यो युक्ते, पश्चात्पारिहारिको यन्म्यस्मिन्पार्श्वेऽधस्तदात्मयो-
ग्यं गृहीतं तद्ग्रहे, अथवा यावत् स्थविरं गृह्यते तावत्
सूतेऽस्तमुपरिधातु तौ द्वावपि सर्वकं भुञ्जते । एतावता
"समं च" भावितम् ।

एतदेव व्याचिख्यासुराह—

पासे उवरि व गहयं, कालस्स दवस्स वावि असतीए ।
पुव्वं भोणुं थेरा, दलंति समगं च भुंजंति ॥ ३७७ ॥

द्वयस्य पालीयस्यासति अत्रापि एकस्मिन्पार्श्वे उपरि वा
यद् गृहीतमाचार्ययोग्यं, ततः पृथे स्थविरा युक्त्या पश्चाच्छेपं
परिहारिकाय दत्ति, कालस्य द्वयोः क्रमेण भोजनकाल-
स्यासति समकं वा एककालं तौ भुञ्जते । संप्रति संज्ञासो-
पलक्षितः शुनकमांसवृष्टान्भावना क्रियते—यथा कौऽप्यल-
केशं शुना खादितः, स यदि तस्यैव शुनकस्य मांसं खादति
ततः प्रगुणी भवति । अनेन कारणेन शुनकमांसं खाद्यते, स च
तं आवितुकामः कथमहं सर्वास्पर्शं शुनकमांसं स्पृशामीति
संदंशकेन मुने प्रक्षिपति, एवं पारिहारिकोऽपि कारणत
एकस्मिन्पार्श्वे उपरि वा गृहीतं स्थविरसत्कं उगुप्तमांस
इव तत् परिहरन् आत्मीयं समुद्दिशति ॥ २८ उ० ।

अन्यस्मै वसतिदामाऽऽदि, अन्यस्मै अशनाऽऽदिशानम्—

जे भिक्खु अपरिहारियं वज्जा—पहि अजो ! तुमं च अहं च
एगओ असणं वा पाणं वा खादं वा साइमं वा पडिगहं-
त्ता, तंओ पच्छा पत्तेयं पत्तेयं भोक्खामो वा पेहामो वा प-
ज्जं एवं वदेइ, वदंते वा साइज्जइ ॥ १४६ ॥

पार्यच्छिन्नसमावधौ अपरिहारिओ आचक्षो मासाति० जाव
कुम्मासियं सो परिहारिओ बुरा ववोति—अज ! इति आ-
मंक्षणे एगतयो संवाडपण भत्तं भोक्खामो, पाणं पाहामो,
उग्घाप सि मासलहुं । सीसो वा साइमं भगवं ! सो कहि आ
ज्जो आचक्षो !, आचरिओ आह । नि० कू० ४ उ० ।

परिहारकपण्डितस्य च भिक्खुस्य कप्य अपरिहारिवग्गहा-

एष तद्विषयं परानिहसि पिंडवाचं दवाविचय, तेस्य परं
नो से कप्य असणं वा पाणं वा खादं वा साइमं वा
दाउं वा अणुपपायां वा, कप्यं से अचारं वेवाविचं
करितम् । तं जहा—उद्धावणं वा वि निसीयावणं वा
तुपट्ठावणं वा उच्चारपासवणखेलजपसिमायाविगंणं वा
विमोहणं वा करितम्, अहं पुण एवं जासिज्जा-
द्धिआवाप्तुं पंथेसु आउरे भिक्खिए पिवासिए तवसी
दुक्खले किलंते सुक्खिज्ज वा, पवडिज्ज वा, एवं से कप्य
असणं वा पाणं वा खादं वा साइमं वा दाउं वा अणु-
पपायां वा ॥ २९ ॥

अस्य संवधमाह—

पच्छिन्नमेव वगतं, सहस्स परिहार एव न उ मुहे ।

तं बहतो का मेरा, परिहारियमुत्तसंबंधो ॥ ६८६ ॥

प्रायश्चित्तमेवाऽनन्तरस्यै प्रकृतं, तच्च सद्विध्याः समर्थस्य
प्रथमं तदननाऽऽदिगुणं युक्तस्य परिहारतपो रूपमेव दातव्यं,
न पुनः शुद्धनोरुपम्, अतस्तपरिहारतपो बहतः का
मयोदा का सामाचारित्यस्यं जिज्ञासायामिदं परिहारिक-
सूत्रमारभ्यते, एष संवधः ।

वीतुंयणमुचे वा, गीतो बलवं च नं परिदुष्पा ।

चोयण कतद्धमि कते, तस उ नियमेष परिहारो ॥ ६८७ ॥

अथवा विषयवचनस्यै मरणस्य गीतायां बलवांश्च प्रथम-
संज्ञनयुक्तः, तन्मृतं परिहाय काष्ठनायनं गृहस्थं
नोदिता यदि कलहं करोतीति तदा तस्य नियमेन परि-
हारो दातव्यः । तस्य च विधिरेनेनाभिधीयते—अनेन संवधे-
नाऽऽपातस्थास्य सूत्रस्य (२६) व्याख्या-परिहारकपरिहा-
तस्य भिन्नः कलने आचार्योपाधयेन तद्विषयसिद्धमाह-
ऽऽगुप्तसर्विते एकस्मिन् गृहे पितृप्रातः विपुलमवगाह-
नाऽऽदिभक्त्यामं दापयितुम्, ततः परं (से) तस्य न क-
रते अशयं वा पानं वा खादितं वा स्वादितं वा दातुमनुम-
दानम् । दातुम् एकदाः अनुमदानं पुनः पुनः, किं न करति, (से)
तस्य परिहारिकस्यान्यतरं द्वेयाकृत्यं कर्तुम् । तथा—उत्पा-
पनं वा निर्पादनं वा । स्ववर्तपानं वा, उच्चारप्रसवणखेलसिंघा-
नाऽऽदीनां च विवेचनं परिहापनं विशेषाभां उच्चारऽऽदिज-
रिगटोपकरणेऽऽदि प्रक्षालनं कर्तुम् । अथ पुनरेवं जानीयात्—
क्षिन्नाऽऽपातेषु व्यवच्छिन्नसमागमेषु पथिषु आनुरोक्तानः
(भिक्खिनो) बुभुक्षाऽऽने पिपासितस्त्वपिनी न शक्नोति
विवक्षितं प्राप्तं प्राप्नुयु । अथवा—आमाऽऽवावपि निष्ठतां स
तपस्वी ब्रह्मणमाऽऽदिपरिहाटककर्म कुर्वन् कुर्वतो भवे-
त् । ततो भिक्षावयेया फलान्नः सन् मुह्येता, प्रपतेता, ए-
वं (से) तस्य कलने अशनाऽऽदिकं दातुमनुमदानं वा ।
एष धृवायः ।

अथ नियुक्तिविस्तरः—

कैटकमादिसु जहा, आदिदडिहे तहा जयतस्स ।

अवसंक्षणाऽऽजोयण—ठवणानुतो व वोस्सगो ॥ ६८८ ॥

ननु भगवान् प्रमादो न कर्तव्य इतुपरिहाति संवधाव-
नि गच्छन्, कथं परिहारिकस्य प्राप्त इति ? उच्यते—तथा क-

कटकाऽऽदीन् मानं उपयुक्तत्वाऽपि कटको लगति, आधि-
श्याद्विषये वा पशुपुत्रहोऽप्यागच्छन् प्रयतति, कुलत्रयलो
वा वया मदीवेगेन स्थिते, सुविहितोऽपि वया बह्वन
ब्रुवन्त्येते, एवं कटकाऽऽदिव्यानीयमादिकडिक्कम्, आधि-
काश्याश्च यदुभयोपान्वेषणाकृतं बानाऽऽदिकृतं वा, तत्र यत्-
मानस्याप्यवश्यं कस्याऽपि कुलना भवति, कृतितेन वाऽव-
श्यमालोचना दातव्या, ततो यः संज्ञनोऽऽगमाऽऽदिविभु-
वैपुल्लः सहितस्तस्य स्थापना परिहारतपःप्रायश्चित्तदानं
कलेष्यम् । तत्र चायं विधिः—प्रशस्तेषु ब्रह्मचर्यकालमावेपु त-
स्य साधोर्निविष्टतपःकर्मसमाप्ये शेयसाधूनां च भयज-
नानां सकलेनाऽपि गच्छेन ह्युरत्ययः कलेष्यः । तत्राऽऽजा-
भ्यो भवति—“तस्स साधुस्त विवचसगगनिमित्तं ठामि
काउत्सगं० जाव वोसिरामि ।” तत्तदुपविशतिस्त्वमतु-
मेव—“ममो अरिहतावं” भविता वतुर्विशतिसुवं सु-
च्येनोच्चार्य भवति—

एस तवं पठिवज्जति, ख किंवि आलवति मा थामलवहा ।

अथद्विवितगस्स, वापातो ते वा कायव्वो ॥ ६६२ ॥

एव आगमविश्लिकारकपरिहारतपः प्रतिपद्यते, अतो न
किञ्चित् युक्तानालवति । अत्र “सत्त्वामिष्यं सङ्गह” ॥ ५४ ।
१ ॥ (हेम०) इति सूत्रेण भविष्यद्व्यं वतमाना । ततो नास्तस्य-
तोत्ययः । तथा न एव युष्माकं सूत्रार्थोभयं, शरीरोदन्तं वा न
पृच्छति, युयमप्येन मा पृच्छत । एवमेवैष्यपि परिवर्तनाऽऽ-
विषयेषु इत्येवमाचार्यविरचितस्यास्य ध्यानस्य
परिहारतपसश्च व्याघातं ‘ते’ भवद्भिरे कलेष्यः ।

अथ यानि पदानि तेन साधुभिश्च परस्परं परिहर्तव्यानि
तानि वक्ष्यति—

आलावण पटिपुच्छण, परियकुट्ठाण वंदणम मचे ।

परिलेहण संघादण, भत्तदाण संखुजणा चेव ॥ ६६३ ॥

आलापनं संभाषणमेव युष्माकं न कर्तव्यं, युष्माभिरप्यस्य
न विधेयम् । एवं सूत्रार्थयोः, शरीरवार्ताया वा प्रतिप्रच्छ-
नं, पूर्वोच्यतस्य परिवर्तनं कालमहर्णनिमित्तम्—(उद्गाथं ति)
कत्यापनं, रात्रौ सुसोत्थितैरेवमकरणं, ऐलकायिकसंज्ञा-
मात्रकार्या समर्पणम्, उपकरणस्य प्रत्युपेक्षणं भिक्षावि-
चाराऽऽदी गच्छतः संघाटकेन भजनं, भक्षस्य पानकस्य
वा दानं एकमपहस्यां वा समेकीभूय भोजनं न कर्तव्यम् ।

अथ कुर्वन्ति तत इदं प्रायश्चित्तम्—

संघादण उ जाव उ, लुहुओ मासो दसह उ पयायं ।

लुहुगा य भत्तपाणा, संखुजण होंतच्छुग्गता ॥ ६६४ ॥

एतेषामालपनाऽऽदीनां दशानां पदानां भयादालापमाहार-
भ्य यावत् संघाटकपदं तावद्दशानां पदानां कारणे गच्छुसाधू-
नां प्रत्येकं मासलघु, अथ भद्रदानं कुर्वन्ति ततस्तदुत्तुल्लु-
पकमपहस्यां संयुज्जे ततस्तेषामेव चत्वारोऽनुज्ञाना मासाः ।

परिहारकस्य इदं प्रायश्चित्तम्—

अट्टइ हं तु पदायं, गुहओ परिहारियस्स पासा उ ।

भत्तपदाये संयुं जये य चट्टो अमुग्गपाया ॥ ६६५ ॥

परिहारकस्याहानां पदानां संघाटकात्मनां कारणे मासगुह,
भक्षदानं संयोजनं वा कुर्वन्तश्चत्वारो मासा अनुज्ञाताः ।

इमे व दोषाः—

कुर्वन्तासोयाणि उ, आयाऽऽदि विराहणा दुवयं पि ।
देवयं पमच्छलणा, अधिगरणाऽऽदी उदेतमि ॥ ६६६ ॥

एताभ्यामलपनाऽदीनि कुर्वन्तामाहाऽऽदयो दोषाः, विराधना
द्वयोरपि परिहारिकगच्छुसाधुवर्गोभवेति, प्रमत्तस्य च
देवतया कुलनमप्येन वा साधुना मशितः—किमित्या-
लपनाऽऽदीनि करोति, एवमुदिते मणिते सत्त्वधिकरणा-
ऽऽदयो दोषा भवन्ति ।

अथ “कप्यह पगमिहमि” इत्यादि दूवं व्याख्यानयति—

विउलं व भत्तपाणं, ददूणं साहुवज्जणं चेव ।

नाऊण तस्स भावं, संघाटं देति आयरिया ॥ ६६७ ॥

संबवाद्यस्तवे वा विपुलं भक्षणं साधुभिरानीतं दृष्ट्वा
तद्विषय ईष्यमिलापो भवेत्, साधुवर्जनां च साधुभिः सु-
नुद्धरितैः परित्यक्तोऽहमित्येवं मनसि चिन्तयेत्, एवं ज्ञा-
त्वा तदीयमाद्यमाचार्योः संघाटं ददति ।

अथेदमेव भाषणं व्याचष्टे—

भावो देहावस्था, तपपटिद्वदो व ईसिभावो से ।

अप्याइय इयतहो, बहति सुहं सेस पच्छिउं ॥ ६६८ ॥

भावो नाम देहावस्था देहस्य दुर्बलता, तत्प्रतिबद्धा वा वि-
पुलभक्षणनविषय ईष्य भावाऽभिलाषस्तस्य सङ्घातः, त-
च्च यथाऽभिलषिताऽऽहारेणाऽऽप्यायितं हतदृग्णञ्च सन्
सुखेनैव शेवं प्रायश्चित्तं वदतीति मत्वा संघाटो दीयते ।

अमुमेवाधेमयाऽऽचार्यपरिपाठ्या किञ्चिद्विशेषयुक्तमाह—

देहस्स उ दोक्खं, भावो ईसिं च तपपीडंणे ।

अगिलाएँ सोधिकरणे—ख वा वि पावं पहीणं से ॥ ६६९ ॥

देहस्य शैबल्यम्, ईष्य भावोऽऽहारविषयप्रतिबन्ध एव
भाव उच्यते । यद्वा—अगत्या शोधिकरणेन पापं तस्य प्रक्षी-
यमायम्, एवंविधमाद्यमाचार्यो जानीयुः ।

कथं पुनरेतत् जानन्ति ?, इत्युच्यते—

आगंतु—एयोरो वा, भावं अतिसोसिओ उ जाणिजा ।

हेउअहि वेसभावं, जाणिता अणुतिसेसी वि ॥ ७०० ॥

आगन्तुक इतरो वास्तव्योऽतिशयो नवपूर्वधराऽऽदिरव-
धिज्ञानाऽऽदियुक्तो वा स एवविधं भावं (से) तस्य जानी-
यात् । अथवाऽतिशयग्राह्यपि बाह्यरादिभिर्हेतुभिस्तस्य
भावं चेतो जानीयात् ।

सकमहादी दिवसो, पक्षीयभत्ता व संखडी विपुला ।

धुवलंभिण एगमं, तं सागकुलं असागं वा ॥ ७०१ ॥

शकमहाऽधेदिवसो यदा संजातस्तदा तं कापि आग्रहदे न-
यन्ति, प्रणीतमहा वा काचित्त्रिपुला संखडिस्तं वा विल-
ज्यन्ति । तच्च ध्रुवधर्मिकमवश्यंभावनीयलभमेकमेव
शुद्धं विद्यते, इह च आधकपृष्ठमभावकपृष्ठं वा भवेत् उभ-
यपक्षाऽपि गुरवः स्वयं प्रथमतो गच्छन्ति, तं च परिहारिकं
ब्रुवते—आर्य ! समागतप्रथमकपृष्ठे पात्रकमुग्रमाद्य स्व्ये-
ति, ततस्तत्र प्राप्तस्य विपुलमवगाहिमाऽऽदिकं भक्षं दाप-
यन्ति । अथाऽतो तत्र यन्तुं न शक्नोति ततो मात्रावति

गृहीत्वा स्वयमानीय गुरुर्यो दत्तः । एतावता " कप्यह आ-
परिभो उवज्ज्कार्णं तदिवसें एगमिदं विडवायं दवा-
चित्तप । " इति सूत्रं व्याख्यातं मन्तव्यम् ।

अथ " तेण परं से नो कप्यह " इत्यादि सूत्रं व्याख्याति-

भक्तं वा पाण्यं वा, य इति परिहारिणस्स यं करोति ।

कारणं उट्ठराणांऽदी, चोपम गोणीं दिंते ॥७०२॥

भक्तं वा पानं वा ततः परं परिहारिकस्य निष्कारणे न
प्रयच्छन्ति, न वा किमप्यालपनाऽऽदिक्तं कुर्वन्ति. कारणे
तु यदा स्थानाऽऽदिक्तं कर्तुं क्षीणदेहत्वा न शक्नोति तत
उत्थापनाऽऽदिक्तं कारयन्ति । अत्र चोत्क्रः प्राह-किं प्राय-
श्चित्तं राजदण्ड इवावशेन बोद्धव्यं, येनेदंशं (मवशां) प्राप्त-
स्यापि भक्षणमानीय न दीयते । सूरिराह-गौरीहस्तोऽत्र
क्रियते । यथा-नवप्रावृषि वा गौरवस्थानं न शक्नोति, तां
गोप उत्थापयति, अष्टवीं च चारिचरणाये नयात. या तु गन्तुं
न शक्नोति, तस्या गृहे आनीय प्रयच्छन्ति । एवं परिहारी-
कोऽपि यत्कर्तुं शक्नोति तत्कारयते, यत्नवस्थानाऽऽदिक्तं
कर्तुं न शक्नोति तदनुपरिहारिकः करोति ।

कथं पुनरसौ करोतीत्याह-

उट्ठेज निरीएजा, भिक्खं गेएहेज भंडं पंहे ।

कुविपपियवंधवस्स व, करं इग्गे वि तुतिथीयो ॥७०३॥

स परिहारिकस्तपसा क्लान्तो ब्रवीति-उत्तिष्ठेयं, निर्वीर्यं,
भिक्षां हिरेडयं, भारहं प्रतुं प्रसूयम्, एवमुक्तं अनुपरिहा-
रिक उत्थापनाऽऽदिक्तं सर्वमपि करोति । कथमप्याह-यथा
विश्राधचय्यं कुपितः कश्चिदनुपरिकरणायं तत्प्राक्तः क-
रोति । एवमितरेऽप्यनुपरिहारिकः सर्वमपि तूष्णीकभा-
षेन करोति ।

अथ भिक्षादिहरेडनाऽऽदी विधिमाह-

शीथेति पवेसेति य, भिक्खणए उग्गह ते उग्गहियं ।

रक्खति य रीयमायं, उक्खिवइ करे य पेहाए ॥७०४॥

भिक्षां गतस्य परिहारिकस्यावग्रहं प्रतिग्रहं तेन परिहा-
रिकेण गृहीतमनुपरिहारिकः पात्रं बन्धयेत् तत्र निष्काशयति री-
यमाणं च पर्यटनं तं यथाशुचिवात् प्रपन्नताऽऽदेवां रक्ख-
ति, भारहप्रतुं प्रसूयमाणस्य कर्तुं इत्यावतुपरिहारिक
उत्तिष्ठति येन स्वयमेव प्रत्युपेक्षते ।

आह-यदि नामास कस्मादं किंमावसी भिक्षादिहरेडनाऽऽदि-
क्तं विधीयते ? इत्याह-

एवं तु असुदभागे, इरियायिरिषाविअणुविषो ।

भयनखणं सेमाण य, ततो य सण्णुरिमचरियं वा ॥७०५॥

एवं यथाशक्ति कुर्वन्तस्तस्याशुभावा भवति, वीर्याऽऽ-
चारश्चातुसीषे भवति, शेयाणामपि साधूनां भयजननं कृतं
भवति, तपः सम्पगनुपालिनं भवति, सन्तुष्टचरितं च
कृतं भवति ।

" अथ क्षिभावारसु पंथेसु " इत्यादिसूत्रं व्याचष्टे-

क्षिभापाते किलेते, उवखा खेत्तस्स पालणा दोएहं ।

असदुस्स भतदाणं, कारणे पंथे व भते वा ॥७०६॥

क्षिभाऽपाते अश्वनि गच्छन् परिहारिको यदि बुद्ध्या दृष्टा

क्लान्तो भ्रामं प्राप्तुं न शक्नोति, ततोऽनुपरिहारिको भक्षणं
गृहीत्वा तस्यान्तराग्रे ददाति । अथवा-स भगवान् अभिशू-
हितबलवीर्यो यथा कामं भिक्षां पर्यटति, तत्र हिरेडित्वा नपः-
क्लान्तो यदा न शक्नोत्यागन्तुम्, तत्र आगन्तुमसमर्थं तस्मिन्
क्षेत्रस्य स्वागम कर्तव्यः । मूलग्राम एव स हिरेडते. न बहि-
र्भिचार्यो गच्छतीत्यर्थः (पालणा दोएहं इति) द्वयोरपि परि-
हारिकानुपरिहारिकयोः पालना कर्तव्या । कथमप्याह (अ-
सदुस्स भतदाणं कारणे ति) यदि स परिहारिकः स्वग्रा-
मेऽपि हिरेडते न शक्नोति ततोऽनुपरिहारिको हिरेडित्वा
तस्य प्रयच्छति, अनुपरिहारिकस्तु मण्डलीतः समुद्दिशति ।
तथाऽनुपरिहारिकोऽपि स्थानत्वेनासहिष्णुर्भिक्षां गन्तुं न
शक्नोति, तत एवविधकारणे द्वयोरपि गच्छन्तकाः सा-
धवः प्रयच्छन्ति । एवं द्वयोरपि पालितवक्तुकिमपीतं भवतः ।
एवं स्थानस्थितानां यतना भवितु ।

संप्रति पूर्णं मासे वर्षावासे वा प्रामानुग्रामौ विहरतां प-
थि ग्रामे प्रामानां वा यतनाऽभिधीयते-

उवथेति डहरमायं, पत्ता परिहारिए अपावंते ।

तस्सऽद्धा तं गामं, उवेंति अन्नसु हिंडंते ॥७०७॥

पथि व्रजन्तो डहरं लघुतरं ग्रामं प्राप्ताः परिहारिक-
स्वार्थाय स्थापयित्वा द्वितीयमर्हं स्वयमटन्ति । एवं ता-
वत्पथि वर्त्तमाने परिहारिके भक्षितं यत्र तु साधवः प-
रिहारिकश्च नमकमेव प्रामातृत्वाप्यर्थं ग्रामं न्यायेत हि-
रेडन्ते, अथ परिहारिकः । अथ साधूनामर्हं पर्यटनं न
पूर्यते ततस्तैः सर्वस्मिन् ग्रामे पर्यटितं परिहारिकः प-
क्षोत्तर्यटति ।

अथ परिहारिको यथा कारणं गच्छसाधूनां धैर्याद्युत्प-
रोति तथाऽभिधीयते-

विइयपयकारणम्मि, गच्छं वाऽग्गाढं सो तु जतणाए ।

अणुपरिहारिउ कप्प-हिंते व आगाढ संविग्गो ॥७०८॥

द्वितीयपदे कारणे कुलाऽऽदिक्ताये परिहारिकाऽपि साधूनां
धैर्याद्युत्प-करोति । यथा पागादिकः " अन्धउ पदाशुभं ग-
महासु पुण स्वयान्तं सेवे । " इत्यादि भणित्वा धैर्याद्यु-
त्प-कृतवान् । तथा गच्छं वा आगाढं कारणं नमज्जति तेनः से-
वि धतनया यद्यप्यणया भक्षणानीयाऽऽहरणऽऽदिधैर्याद्यु-
त्प-करोति । (अणुपरिहारिए) इत्यादि पञ्चादंम् । अथ ग-
च्छमाधवः प्रक्षामतदाश्रुताऽऽदीनामन्यतरमागादयोनां प्रति-
पञ्चा, उपाध्यायश्च स्थानः कालानां वा, ततोऽनुपरिहारि-
कः कल्पस्थानां वा वाचनां गच्छस्य ददाति । अथ नाव-
पयशोऽं ततः परिहारिकोऽपि वाचनां ददाति, स च तां द-
दानोऽपि संविद्य एव मन्तव्यः । इह मा भूत्कस्यापि मतिः-पू-
र्वमन्त्रेण प्रतिपिद्धं, पूर्वमन्त्राधैर्याऽऽदिक्कमन्तनामुत्तमायम् ।

एवं पूर्वोपरिहारिकमाचरन्तस्त्रयोऽसाविति तन्मतिव्यधा-
हार्थं संविग्रहणं व्याचष्टे-

मयसच्छवगमिमो मं, देति गणो वा तितो व अतिरो वा ।

तज्जगणेषु मएसु व, तस्स वि जोगं जणो देति ॥७०९॥

मदनः काद्रवः तस्य कुरेण भूकेन गच्छः सर्वोपि प्लानो जातः ।
शुक्लमिश्रं तेन वा गृहीतः, प्रत्यनीकेन वा विषो दत्तः, अ-

धर्मोद्यो धा न संस्तरति, ततः परमागादेन कारणेन, पारिहारिको भ्रूप्रपाममौषधानि वा तद्भाजने गच्छ-सत्केषु पात्रकेषु, नेषामभावे स्वभाजनेषु, वा गृहीत्वा तिरोहितमतिरोहितं वा गच्छस्य प्रपच्छति । तिरोहितं नाम—आनीयानुपारिहारिकस्य ददाति, सोऽपि गच्छस्याप्यति, अथानुपारिहारिकोऽपि स्थानः तदा कल्पस्थितस्य ददाति, सोऽपि तथैव गच्छस्यार्यति, कल्पस्थितस्यापि स्थानत्वे अतिरोहितं तिरोहितं वा स्थयमेव गच्छस्य ददाति । यच्च तेषां योग्यं जनो ददाति तेषामर्थाय गृह्णाति, यच्च तस्य योग्यं तदात्मनो गृह्णाति ।

एवं ता पंथम्मी, तस्य वि य ठिया तहि पि एमेव ।

बाहिं अहती हहरे, इयरे अद्दद अदते वा ॥ ७१० ॥

एवं तावत्पथि गच्छतामभित्तं, तत्रापि च ग्रामाऽद्वौ स्थिताः, तत्राप्येवमेव भवत्यम् । अग्रे च यत्र गच्छो न प्राप्तः, तत्र बहिः इहरेणान्तःपुरे धर्मकथनार्थं (?) कृतेत्य-सारायः आताप्येवमेव—“ पादालिपुले मुकंडो नाम गाय गंगा-गाए नाथारुढो उदगे सहायंते अभिरमद् । साहृणो परकूले पानिस्ता सयमेव नावे नेउं साहृणो वि लागविता भण्ड-कण्डं कण्डह, जाव नई उलगामो । अकमेवणाकहालजिह्वो साहृ कण्डिउमागो । नेश कण्डितेण अकिसत्तो नावियं सभे-इ-सणियं कण्डिह, जेण एव साहृ चिरं कण्डह । साहृण कारणे सार्णयं गच्छताणं जत्तिया अवल्लेखिवा तत्तिया चउलहुगा । उत्तिसेण रमा अंतउं कदिया कहा, सुंदराओ कहाओ तरङ्गव्याधाः कथमनि साधवः । अंतउरियाणं कोउं जयं । रायाणं विखंति-उरं तं साहृणो इह-माणिजिजा ता अग्ने वि सुणेजामो । रमा गवैन्तिता प-बंलिता साहृणो अंतउं । ”

तत्र च प्रविष्टानामेते दोषाः—

मुत्तये पलिमंथो—ऽयेणा दोसा य शिवधरपयेमे ।

सङ्करण कोउण च, भुत्ताऽभुत्ताण गमणाऽऽती ॥ ७११ ॥
सुत्रार्थयोः पलिमन्थः, स्मृतिकरणेन कौतुकेन च भुक्ताभु-क्तानां प्रतिगमनाऽऽदयोऽनेके दोषा नृपगृहप्रवेशे भवन्ति ।
यत् अत्रुक्तायां दोषा उक्ताः ।

अथ प्रत्यनीकनायां दोगानाह—

बुज्झण सिंचण बोलण, कंवलसबला य घाडिते मिसे ।

अनुपट्ठी कालगता, शागकुमारसु उववणे ॥ ७१२ ॥

वाचने सेचनं बोलनं वा प्रत्यनीकेन साधुना कियेन । तत्र सामान्येन दृष्टान्तोऽयम्—मधुरायां भण्डारयुक्तया गाय कम्ब-लशबली बुधमो घाटिकेन मित्रेण जिनदासस्थानापुच्छ्या बाहिर्ता तत्रिमिक्तं सजातवैराग्यी भावकेणानुशिष्टो भक्तं प्रत्यास्थया कालगतो नागकुमारैवूषणः ।

ततस्ताभ्यां किं कृतमिति १, आह—

वीरवरस भगवतो, नावारुढस कासि उवसमं ।

भिच्छिद्धिहरदो, कंवलसबलोहं तारिओ भगवं ॥ ७१३ ॥

वीरवरस्य भगवतो नावारुढस्य सुरीढो नागकुमार उपसर्गमकार्षीत् । तेन मिथ्यादृष्टिना प्रारब्धो जले बोलयि-
तुं कम्बलशबलाभ्यां मेचितो भगवान् । कथानकमाधव-
१७३

कावधधारणीयम् । एवं नावारुढस्य साधोर्बोलनाऽऽदिकं सम्भवतीति ।

अथ वाहनाऽऽदिपदानि व्याचष्टे—

सीमगता वि शा दुवळं, कोरह भज्जं ति एवमपि वोणुं ।

जो लुम्भेत समुद्-सुं वति खावं विलगोसु ॥ ७१४ ॥

सिद्धार्था इव शिगलि गता अपि मम दुःखं न कुरुष्व एवमन्युक्त्वा कश्चित्प्रत्यनीको यदा साधवो नावं विलग्रास्त-
दा नायं नदीमुखेषु मुञ्चति । येन समुद्रे प्रलियन्ते, तत्र पतितः क्लिश्यन्तां ध्रियन्तां चेति कृत्या । गतं वाहनम् ।

अथ सेचनं बोलनं चाऽऽह—

सिंचति ते उवहिं वा, ते चेव जले लुम्भेज उवहिं वा ।

मरणावधिनिष्कर्षं, अथेसग तस्यानि तरपणं ॥ ७१५ ॥

नाविकोऽन्यो वा प्रत्यनीकस्तान् साधुनुर्वाधे वा सिञ्च-
ति, तानेव साधुनुर्वाधे वा जले प्राप्तेन, बोलयेदित्यर्थः ।
तत्र चाऽऽर्त्ताविराधनायां मरुत्तिलपन्नम्, उपधिनाशे उप-
धिनिष्पन्नम् यच्चाऽऽनेपणीयमुपधिं प्रदीप्यन्ति, तृणानि
वा सेवित्यन्ते, तत्रिषण्यं सर्वमापि प्राप्नोति । तरपणं वा स
मार्गयन्, अर्द्धायमानं चिरं निरुध्यान्, दीयमानं अधि-
करणम् । गताः प्रत्यनीकदोषाः ।

अथ यवहः प्रत्यपाया इति व्याचष्टे—

संघट्टणा य सिंचणा, उवरणं पडण संजम दोसा ।

सावयतेणं निगहे- गतर विराहणा संजमाऽस्ताण ॥ ७१६ ॥

असाऽऽदीनां संघट्टना जलेन या सेचनमुपकरणं ऽऽस्यात्मनो
वा पननं वा पते संयमे दोषाः । आषट्कृता स्तनकृता वा
आग्निविराधना (निगहेगयर लि) अनुकम्पाप्रत्यनीकना-
तदुभयाऽऽदिकृपाणां त्रयाणामिकरगसिन् संयमविराधना-
ऽऽर्त्ताविराधना च भवति । एष संग्रहगथासमासाधः ।

अर्थनामेव विवृणोति—

तसउदगवणे घट्टण, सिंचण लोणे अणावि सिंचणा ।

बुज्झण उवपी तुभये, मगराऽऽदि समुद् तेणं य ॥ ७१७ ॥

जलोद्भवानां वसनामुदकरुष वा सेवानाऽऽदिकृपस्य वन-
स्पतेर्वा संघट्टनं भवेत्, लोकेन नाविकेन वा साधोरुपकर-
णस्य वा सेचनं क्रियते, अतिसंवाधे वा उपधरात्मनस्तनु-
मयस्य वा स्नाधे अस्ताधे वा जले (बुज्झणं) बोलनं
भवति । मकराऽऽद्यः आषट्काः समुद्रे स्नानाश्च तत्र भवेयुः ।

इदमेव व्याचष्टे—

ओहार मगराऽऽदी वा, घोरा तस्य उ सावया ।

सरीरावहिमहीया, खावा तेणा य कर्त्थं ॥ ७१८ ॥

आहारमकराऽऽद्यस्तत्र तथा घोराः श्वापदा भवन्ति । आ-
हारो मत्स्यविशेषः, स किल नावमचरन्ते जलमय नयान् ।
शरीरहृग उपधिहरा वा नैस्तनाः कुत्रापि भवेयुः । एते-
रात्मन उपधेर्वा विनाशे नक्षिण्यं प्रायश्चित्तम् ।

अथ “ निगहेगयर लि ” पदे व्याख्येति—

सावय तेणा उमयं, अणुत्पादी विराहणा तिणि ।

संजम आतुभयं वा, उत्तरणातुचरंते य ॥ ७१९ ॥

श्यापदाः १, स्तेनाः २, श्यापदा अपि स्तेना अपि ३, एत-
त्रयम् । अथवा-अनुकम्पया १, प्रत्यनीकतया २, अनुक-
म्पाप्रत्यनीकोभयार्थतया वा ३ । अथवा-निष्ठा विराधनाः,
तथा-स प्रभो परिहारिकः प्रामो बहिर्ग्रामो पर्यटति उ-
त्तरति । अथ वेलाऽनिक्रमो दूरे वा स ग्रामस्ततस्तत्रैव मू-
लग्रामे अर्द्धे परिहारिक पर्यटति अर्द्धे गच्छन्वाधवः, तेन
अटिते वा गच्छः पर्यटति । किं बहुना ?-पक्षद्वयस्याप्ययं पर-
मार्थः ।

उच्यते-

कपटिर् परिहारी, अणुपरिहारी व भलपाशाणं ।

पत्रं खिते व दुवे, सो वि य गच्छस्स एवेव ॥७२०॥

पत्रं वा खितं वा द्वयोरपि वल्लभातो ग्लानत्वाऽऽदौ कारणे
कल्पस्थितः परिहारी अणुपरिहारिको वा परिहारिकस्य भ-
क्तपातोत्पन्नं करति, सोऽपि च परिहारिको गच्छस्यैव
मेवाग्रप्रहं करोति । वृ० ४ उ० ।

परिहारकपटिर् भिक्षु बहिया थेराणं येवावडियाए
गच्छेज्जा, से य आइव अइक्किज्जा, तं च येरा जाणिज्जा
अपणो आगमणं अवेमिं वा अंतिए सुवा, तथो पच्छा
तस्स अहालहुस्सए नामं ववहारे पट्ठेयव्वे मिया ॥५३॥

अस्य संवन्धमाह-

निकारणपडिसेवी, अमयणकारी व कारणे साहू ।

अहवा चिअतकिंवे, परिहारं पाउमे जोणो ॥ ३५२ ॥

निकारणे मातृश्रज्ज्जाऽऽदिकं मतिं गीतुं शीलप्रस्थिति नि-
ष्कारणप्रतिपत्तौ स तथा, कारणं वा योऽवतनाकारि पू-
र्वोद्धततां विना यात्रव्रजणविधायी नातुः । अथवा-यस्य-
कल्पना नीरग्नृत्तोऽपि तद्वत् प्रज्ज्जाऽऽदिकमुपजीवित्, स प-
रिहारतः प्राप्नुयादिति योगः संवन्धः । अनेन संवन्धना-
ऽऽधानस्यास्य सूत्रस्य (५३) व्याख्या-परिहारकप्रस्थितौ
भिक्षुर्वादिगन्धर्व नगराऽऽदौ स्थविराणामाचार्याणामादेशेन
येवावृत्त्यर्थं गच्छेत् । किमुक्तं भवति ? अथभिन गच्छेत् के-
पाश्चिदाचार्याणां वारी नास्तिकाऽऽदिक उपरमिष्यतः, तेषां च
नास्तिकादल्पलेपप्रसूतस्तत्र येवामाचार्याणां स परिहारि-
कलेपाभित्तिकं संघाटकं प्रेषयति । स च संघाटको ह्येन-वा-
दिनं कर्मणि मुक्तलयत । एवमुक्ते ते आचार्याः परिहारकं पर-
वादिनिप्रहलम् मन्वा प्रेषयन्ति, ततस्तदा देशादसौ परिहा-
रन्तपो वहमान एव गच्छेत् । इदं च महत्प्रवचनस्य येवावृ-
त्त्यर्थं यद्वलाभ्या परवादिप्रहणं, ततस्तदर्थं गतः स परि-
हारिकः (आइव) कर्दावदतिक्रमिन् पादधावनऽदिकं
प्रतिप्रेषयितुम्, तन् स्थविरा मौलाऽऽचार्या अत्मन आगमना-
वध्यापानिशयवानेन अत्रेयां वा अन्तिकं श्रुत्वा ज्ञातव्युः ।
ततः पश्चात् तत्परिहानानन्तरं तस्य परिहारिकस्य यथा
लघुस्वर्का नाम स्नाकप्रायश्चित्तरूपो व्यवहारः प्रस्थापित-
तव्यः स्यादिति सूत्रार्थः ।

अथ भाष्यम्-

परिहारिओ य गच्छे, आससे गच्छे वाइरा कज्जं ।

आगमणं तहिं गमयं, कारणपडिसेवणा वाए ॥३५३॥

परिहारिकः क्वापि गच्छे विद्यते, क्वचित्त्वासत्रेऽगच्छे

वादिना कार्यमुत्पन्नं, ततस्तत्र गच्छे आगमनम् । अन्यगच्छा-
त् संघाटक आगतस्तेन च वारी प्रेष्यतामित्युक्तं गुरो-
रादिशाला परिहारन्तपो वहमानस्यैव तस्य तत्र गमनम् । तत्र
गतेन तेन परवादी राजसभालसम्पत्तिः निःषिद्धप्रश्नत्वाकरण-
कृतस्ततः प्रवचनस्य सहजी प्रभावना समजति, तेन च वाद-
स्य करणं अमूनि प्रतिसेवितानि भवेयुः-

पाया व दंता व मिया उ धोया,

वा बुद्धेतुं च पणीयभत्तं ।

तं वातिगं वा मइसत्तेओ,

सभाजयद्धा मुवयं च सुक्कं ॥ ३४४ ॥

पादौ वा दन्ता वा प्रवचनजुगुप्सापरिहारार्थं धीताः स्यु-
र्भवेयुः, प्रणीतयुक्तं वा पुनर्दृष्ट्याऽऽदिकं वागहेतोर्विहितेनाथ
भुक्तं भवति । 'चुनं वरुंते मेवा' इति वचनान् । वातिकं
नाम-विककटं, तद्वा मतिरहितः सत्त्वहेतोर्वा मतिर्न भवेत् ।
मतिर्नाम परवागुपगन्तस्य स्वाधनस्याऽऽवृत्तपूर्वदृष्ट्याऽऽ-
त्मको ज्ञानवशः । सत्त्वं प्रभूतप्रभूततरभाषणे प्रवर्धमान
आन्तर उन्मादविशेषः सभाजयार्थं वा शुक्कं 'सुखं' वत्त्वं
प्राप्तुं भवेत् । 'जिना वल्लवतां समा' । इति वचनान् ।

थेरा पुण जाणेती, आगमओ अइव अमओ मुवा ।

परिहारं मज्झिमं, उवणा वा होइ पच्छित्तं ॥ ३४५ ॥
परिहारिकं तेन प्रतिनिवर्तितं स्थविराः स्वयः पुनरागमनां
ज्ञातव्युः । अथवा-अन्यतः श्रुत्वा, ततस्तस्य भूयः समाग-
तस्य पर्यन्तं प्रायश्चित्तस्य व्यापना कर्तव्या भवति ।

इदमेव व्याचष्टे-

नव्दमचउदमओही, मणालाणी केवली य आगमओ ।

सो चवस्सो उ भवे, तदगुचरां वा वि आगो ना ॥३४६॥

नवपूर्विणां दशपूर्विणश्चतुर्दशपूर्विणः अर्वाधर्मानिनः, मनः-
पर्यवजानिनः, कवलज्जानिना वा, ते आगमानिशेन ज्ञात्वा
प्रापञ्चितं द्युः । अत्रो नाम स एव परिहारिकः सन्मु-
खादालोचनाद्वारणं श्रुत्वा । यद्वा-यं तस्य परिहारिकस्या-
नुचराः सहायाः प्रेषितास्तैः कथितम् । उवका नाम-अन्यः
कोऽपि तिर्थापातितो मिलितः तेषां गच्छन्तुंको न भव-
तीत्यर्थः । तेन वा कथितम् यथेतेनमुक्तं पादधावनऽदिकं
प्रतिनिर्वातम् ।

ततः--

तेमि पच्छयहेउं, जे पेसविया सुयं व तं जेहि ।

भयहेउं मेसगणं, इमाउ आरोवणारमणा ॥३४७॥

ये तेन सार्द्धं प्रेषिताः, येवौ प्रेषयन्ति तन्प्रतिवचनं श्रुते,
तेनामुर्ध्वेयपामप्यपरिणामकारतां प्रत्ययहेतोः, शेषाणां च अ-
तिपरिणामिकतां भयान्पादहेतोरनियमापणमा रचना व्यव-
हारप्रस्थापना मूर्तिभिः कर्तव्याः । (वृ०) (यथा लघुस्वर्का
व्यवहारः 'अहालहुस्सए' शब्दे प्रथमभागे ८७० पृष्ठे विस्त-
रतो गतः) (कं व्यवहारं केन तपसा पूर्यतेति अभिमे-
व शब्दे ६८१ पृष्ठे गतम्)

एवं प्रस्तावं पूरयित्वा सूत्रयो भर्गव-

जं इत्थं तुह रोपइइमे व गिएहाहि अतिम पच ।

इत्थं च भामादेर्जं, जं अकमते तमं वहइ ॥ ३६३ ॥
यदभामासीं प्रायश्चित्तानां मध्ये तव रोचते तत् शुद्धाण,
अमूनि वा अग्निमानि पञ्च रात्रिन्दियानि शुद्धाण । एवमुक्ते
स यथास्तपुष्वकं प्रायश्चित्तं शुद्धानि । अथवा-इत्थं भामा
यित्वा यत्प्रायश्चित्तं गुरुव आकमन्ति तत्कं शुद्धानि ।

सुरयश्चेदं तं प्रति भणन्ति-

उष्माविणं पवयसं, धौवं ते तेण मा पुणो कासि ।

अइपरिणए सुत्तं, वेइ वहंतो वयं एअं ॥ ३६४ ॥

यथा, परवादिनं निशुद्धानां प्रवचनमुद्गावितं तेन स्तोत्रं, ते
प्रायश्चित्तं, मा पुनः भूयोऽप्येवं कार्याः । अथातिपरिणमा
श्चिन्तयेयुः-पय तावन्मात्रेण मुक्त इति । ततो यदि तस्या-
न्यदपरं प्रदानं तपोऽपुणं तदा तदेव वहमानोऽतिपरिणा-
मिकाऽऽशीमां पुरतो गुरुन् भणन्ति-एतत्प्रायश्चित्तं युष्माभि-
र्दत्तं वदामीति ॥ ३७५ उ० । यजेते च । प्रव० १० द्वार ।
नि० चू० ।

विषयमूची-

- (१) परिहारशब्दान्तप्रकरणम् ।
- (२) पथोपपत्तिम् ।
- (३) सूत्रार्थप्रकरणम् ।
- (४) अभिरुद्रप्रकरणम् ।
- (५) तपोपपत्तिम् ।
- (६) येषां नियमतः शुद्धतपः परिहारतपो वा देयं त-
त्प्रतिपादनम् ।
- (७) यदि गच्छन्वासी एताभिः पदान्यतिचरन्ति तत इदं
प्रायश्चित्तम् ।
- (८) शुद्धतपःपरिहारतपसाः कतरत् कर्कशं तपः । प-
रिहारकल्पस्थितस्य सिसोऽन्यत्राचार्याणां वैशाङ्-
ग्याय गमनम् ।
- (९) स्थविगणां वैशाङ्ग्याय गच्छन्तीत्युक्तं, तत्र किं वै-
शाङ्ग्यं, यत हेतुभूतेन स गच्छन्ति ।
- (१०) " जीए त्ति " द्वारव्याख्यानम् ।
- (११) पिट्टनद्वारम् ।
- (१२) द्वारं कत्र इदं तारन्यत्ररस्य परिहारतपोदानम् ।
- (१३) तृतीयं सूत्रम् ।
- (१४) परिहारकल्पस्थितं ग्लायन्तम् ।
- (१५) कं व्यवहारं केन तपसा पूरयतीति ।

परिहारकल्पद्वि-परिहारकल्पस्थित-० । परिहारस्य कल्पः
सामाचार्य परिहारकल्पस्तत्र स्थितः । प्रायश्चित्ततपःप्रका-
रैर्यवस्थितं, व्य० १ उ० ।

परिहारद्वार-परिहारस्थान-न० । परिहारो विषयः, तिष्ठन्ति
जन्तवः कर्मकल्पिता अस्मिन्नि स्थानम् । परिहारश्च तत्
स्थानं परिहारस्थानम् । प्रायश्चित्तार्थकार्यविषये, व्य० १ उ० ।
नि० चू० ।

परिहारग प्रतिहारक-पुं० । परिहारिके, उच० २८ अ० ।

परिहारविसुद्धि-परिहारविसुद्धि-पुं० । परिहारं परिहार-
स्तपोविशेषस्तेन विशुद्धं, परिहारो वा विशेषेण शुद्धं य-
स्मिंस्तत् परिहारस्थानम् । तदेव परिहारविसुद्धिकम् । स्था० ५
टा० २ उ० । परिहरणं परिहारस्तपोविशेषस्तेन कर्मनिर्जराक-

या विसुद्धिरस्मिन् चारित्रे तत्परिहारविसुद्धिकम् । संयमवि-
शेषः, वृ० ६ उ० । पञ्चमहाव्रतानां परिहारे, आ० चू०
१ अ० । तृतीयं चारित्र्यभेदे, एतदीयं द्विभेदम्-नि-
र्विशमानकं, निर्विष्टकायिकं च । तत्रास्त्येव चारित्र्यस्यासेवकाः
साधवो निर्विशमानका उच्यन्ते, तद्व्यतिरेकादिदमपि
चारित्र्यं निर्विशमानकं भण्यते । आसेविते तत्चारित्र्यकाया-
स्तु मुनयो निर्विष्टकायाः, त एव स्थायिकप्रत्ययोपादादि-
विष्टकायिकाः, तदभेदादिवमपि चारित्र्यं निर्विष्टकायिकम्,
एतत्स्वरूपं च विस्तरतो भाष्येऽभिधास्यत इति ॥ १२६० ॥
विश० । (अत्र " से किं तं परिहारविसुद्धिचरित्ता-
रिया । " इत्यादि सूत्रम् ' चरित्तारिय ' शब्दे तृतीयभागे
११५२ पृष्ठे गतम्)

अद निर्विशमान-निर्विष्टकायिककल्पस्थितिद्वयं विवरी-
पुराह-

परिहारकपं पवक्खामि, परिहरंति जहा विज ।

आदिमज्जकवसाणेषु, आगुपुण्वि जहक्कम् ॥ ३६६ ॥

परिहारकल्पं प्रवक्ष्यामि । कथमित्याह-यथा विद्वांसो यिदि-
तपूर्वगतश्रुतरहस्याः, तं कल्पं परिहरन्ति । पान्तामनेकाथ-
स्यादासेवन्ते, कथं पुनर्वैश्वसीन्यत आह आदिमज्जकवसानेषु
यथाकममानुपूर्व्येति ।

पंचहि अगहो भत्ते, तत्प्रेगाए अभिगहो ।

उवहिणो अगहो दसे, इथरो एकतरीयओ ॥ ३७० ॥

भक्ते, उपलक्ष्यताम्-पानके च संसृष्टान्संसृष्टाऽऽभ्यमाद्यमे-
षणादयं वर्जयित्वा पञ्चभिरुपरितनभिरिषणाभिराग्रहः स्वी-
कारस्तत्राप्येकस्यामेकतरीयमभिग्रहः, एकया कयाचिद्भ-
क्तमप्यया पानकमवेषयन्तीत्यर्थः ।

आह च बुहङ्गाप्यङ्ग-

" संसद्दमाह-ाणं, सव्वएहं एसणाण उ ।

आहङ्गाहं उ दोहिं तु, अगहो गह पंचहि ।

तत्थ वि अन्नतरीए, एगाए अभिगहं तु काऊणं ॥ " इति ।

उपविषेत्ताऽदिरूपस्तस्योदिष्टाधेता अंतरा उज्जितधर्म-
कात्थाः पीठिकायां व्याख्याता, याश्चतस्र एषणास्तत्र द्वयोरुप-
रितनयोरग्रहः स्वीकारः, इतरोऽभिग्रहः, स एकतरस्यामुप-
रितन्यां भवति, यदा चतुर्थ्या न तदा तृतीयायां, यदा तृ-
तीयायां न तदा चतुर्थ्या शुद्धानीति भावः ।

कदा पुनस्तऽमुं कल्पं प्रतिपद्यन्ते इत्याह-

अइरुगयम्मि मूरे, कपं देमंति ते इमं ।

आलोइय पडिक्कता, ठावयंति तओ गणे ॥ ३७१ ॥

अचिरादेन सूर्ये ते भगवन्तः कल्पमिमं वैशयन्ति, स्वयं प्रति-
पन्ना अन्येषां दर्शयन्ति, तत आलोचितप्रतिप्रज्ञाना आलोच-
नाप्रदानपूर्वं प्रदानमिष्यादुक्तास्तीन् । गणान् स्थापयन्ति ।

तेषु च त्रिषु गणेषु कियन्तः पुरुषा भवन्तीत्याह-

सत्तावीसं जहण्णेषु, उक्कोमेषु सहस्समो ।

निगमंभूरा भगवंतो, सव्वगणेषु वियाहिया ॥ ३७२ ॥

सप्तविंशतिः पुरुषा जघन्यन् भवन्ति, एकैकस्मिन् गणे,
उत्कर्षतः सहस्रशः सहस्रसंख्याः पुरुषा भवन्ति । श-
ताश्रो गणानुमुक्तावन्तो वक्ष्यमाणत्वात् । एवं ते भग-
वन्तो निर्धन्यन्तः सर्वत्रेण सर्वसंख्याया व्याख्याताः ।

गणमङ्गीकृत्य प्रमाणमाह-

सयमसो य उक्तासा, जहमेणं तयो गणा ।

गयो य खवओ वुओ, एमेता पडिवचिओ ॥ ३७३ ॥

शताप्रशः शतसंख्या गणा उत्कर्षतोऽमीषां भवान्न, जहमेण जयो गणाः, गणश्च नवको नवपुरुषमान उक्तः, एवमेताः प्रतिपत्तयः प्रमाणाऽऽदिविषयप्रकारा भवन्त्येताः ।

एणं कण्ठिणं कुजा, चत्तारि परिहारिण ।

अणुपरिहारिणा चैव, चउरो तेसि तु ठावण ॥ ३७४ ॥

नवानां जनानां मध्यादेकं कल्पस्थितं गुरुकल्पं कुर्यात्, चतुरः परिहारिका कुर्यात्, तेषां शेषाश्चतुरोऽनुपरिहारिकाश्च स्थापयेत् ।

ख तेसि जायती विण्ये, जा मासा दस अठ्ठ य ।

ख वेयया ख वाऽऽतका, खेव अणे उवइया ॥ ३७५ ॥

अट्टारसमु पुमेसु, होज एने उवइया ।

ऊणिए ऊणिए यावि, गणमेरा इमा भवे ॥ ३७६ ॥

तेषामेव कल्पे प्रतिपन्नानां न जायते विघ्नोऽप्यत्र संख्याऽऽदि यावन्मासा दशाष्टौ च, अष्टादशयुः । न वेदना न वाऽऽतङ्गा नैवाण्येः केचनोपद्रवाः प्राणव्ययरोपणकारिण उपलभ्यां, अष्टादशयु मांसेषु पृथेषु भवेयुरप्येन उ-पद्रवाः, उपद्रवेभ्य यदि तेषामेक उवया विन्येन । अथवा-तेषां कोऽपि स्थविरकल्पात् जितकले च गतो भवति, शेषास्तु तमेव कल्पम्-“अनुपालकमे तउ पवज्जेति तेऊ णिण गणा ज्ञाते” इयं गणमर्थोदा गणनामाधारा भवति । इह जिते जितेन इति द्विखारणे भूयोऽप्यष्टादशयु मांसेषु पृथेषु एव एव विधिरिति ज्ञापयति ।

एवं तु त्रिणिए कण्ठे, उवसेपज्जति जो तहि* ।

एगा दुवे अण्णेगे वा, अविशुद्धा भवेति ते ॥ ३७७ ॥

एवमनन्तराकृत्या कल्पे स्थापिते सति यथेकादश्या निषेधः । अन्यत्र वा गच्छन्तुः ततो यस्तत्रोपसंप्रपद्ये न एका वा हो वाऽनेक वा भवेयुः । तथा प्रतिपद्यमानानां मध्ये प्रतिपन्नानामवयवनि प्रस्तुतकल्पसमाप्ती या आनुपूर्वी सामा-ध्यायाः परिपाटित्वा, यथाक्रमं वक्ष्यामीति स्पष्टम् ।

तत्र कतरस्मिन् तीर्थे एवं कलेषां भवतीति ज्ञाता-

सायामिदमाह-

भरहेरवपसु नासेसु, जदा तित्थगरा भवे ।

पुरिमा पच्छिमा चैव, कप्पा दसेति ते इयं ॥ ३७८ ॥

भरहेरवनेषु वनेषु दशवर्षा यदा तृतीयचतुर्थाऽऽरक्याः पश्चिमे भागे पूर्वाः पश्चिमाश्च तीर्थेकरा भवेयुः, तदा ते भगवन्त इमे प्रस्तुतं कल्पे दिशन्ति प्रकल्पन्ति । अर्थादायन्-मध्यमतीर्थेकतां महाविदेहेषु नास्ति परिहारकल्प-स्थितिरिति ।

आह-यथेवं ततः-

केवइयं काल संजोगे, गच्छो तु अणुसज्जती ।

तित्थपरेसु पुरिमेसु, तहा पच्छिमपसु य ॥ ३७९ ॥

किमन्तं कालं संजोगे परिहारकल्पिकानां गच्छः पूर्वेषु पश्चिमेसु च तीर्थेक्रेषु अनुसज्जति परम्परयाऽनुचरते ।

एवं शिष्येण पृष्टे सति स्मिराह-

पुव्वसयसहस्साई, पुरिमस्स अणुसज्जति ।

वीसगसो य वासाई, पच्छिमस्साणुसज्जति ॥ ३८० ॥

पूर्वशतसहस्राण्ये पूर्वस्य अणुसज्जतिः सतीति परिहारक-ल्पोऽनुसज्जतिः तत्र अणुसज्जतिः तीर्थे यानि पूर्वशतसह-स्राण्युत्क्रान्तिं तानि देशानि द्वे पूर्वकोटी मन्वन्ते । कथमिति चेत् ? उच्यते-इह पूर्वकोट्यायुर्यो मनुष्या जन्मत आरभ्य स-ज्जानाद्यवयोः प्रमज्जितास्तेषां च नवमे वर्षे उपस्थपना सं-जाना, एकोनविंशतिवर्षपर्यायाणां च दृष्टिवाद उद्दिष्टः । तस्य वर्षेण योगः समाप्तो नातः । एवं तद्विंशतिश्च मिलिता एकोनविंशद्वर्षाणि, एतावत्सु वर्षेषु गतेषु अणुसज्जति-नः पार्श्वे परिहारकल्पे प्रतिपन्नाः, तत एकोनविंशद्वर्षेष्वनूनां पूर्वकोटी परिहारकल्पे तैरनुपालितं सति ये वाऽप्ये तेषां मूलं परिहारकल्पे प्रतिपन्नं, तेऽप्येवमैकोनविंशद्वर्षेष्वनूनां पूर्वकोटीमनुपालयन्ति । एवं देशानि द्वे पूर्वकोटी भवन्तः, पश्चिमस्य तु यानि विंशत्यवयो वर्षाण्युत्क्रान्तिं तानि देशा-नि द्वे वर्षशतं भवन्तः ।

तथा वाऽह-

पवज्जा अट्ठवापसन्, दिट्ठिदादो उ वीसाई ।

इति एकवृत्तीमाण, सयमूणं तु पच्छिंये ॥ ३८१ ॥

पालज्जा मयं ज्जणं, वानाणं ने अ पच्छिंये ।

काले दर्शिते अण्णि, इति उक्ता तु ये मता ॥ ३८२ ॥

श्रीवर्जमानस्योक्तौ तत्रैव यथाऽऽह- । मनुष्याः, तत्राष्ट वर्षे जन्मतः प्रसूतं संजातमष्टकस्य कल्पार्धे प्रवर्ज्या संजाना, पूर्वोक्तस्या च शिष्यावर्गे दृष्टिदादो योगतः समयितः, ते श्रीवर्जमानस्योक्तौ परिहारकल्पे नव ज-नाः प्रतिपद्य देशानवर्षशतमनुपालयन्ति इत्येवमेकोनविं-शतं पश्चिमं पश्चिमतीर्थेककालं भवति । ततस्तं वर्षाणां शतसंज्ञं ते कल्पे पालायित्वा पार्श्वमे कालं निज्जाऽऽह्या पयन्ते अन्येषां ते कल्पे दिशन्ति प्रकल्पयन्ति, प्रवर्तयन्ती-ति भावः । तेऽप्येवमेकोनवर्षे शतं पालयन्ति । इत्येवं द्वे शतं ज्ञेयं वर्षाणां भवन्त इति ।

किमर्थं तृतीया पूर्वकोटी तृतीया वा वर्षशतं न भव-तीत्याह-

पडिवसन्निमिदस्सन्, पादमूलमि जे विउ ।

ठावयति अ नेअमे, ख उ ठावितठावगा ॥ ३८३ ॥

जितेन्द्रिय पादमूलं ये विज्ञानः प्रस्तुतः, कल्पे प्रतिपन्नान्त एवान्धान् तत्र कल्पे स्थापयन्ति, न तु स्थापितस्थापकां, जितेन स्थापनाः स्थापका येषां ते स्थापितस्थापकास्ते अमुं कल्पमन्त्रेषां न स्थापयन्ति । इदमत्र हृदयम्-इयमेवाय कल्प-स्थ स्थितिर्यत्तीर्थेकरासीये वा अमुं प्रतिपद्यन्ते तीर्थेकरमसी-प्रधानपञ्चानुपकस्य वा नान्येवामस्तुतीर्थे वर्षे पूर्वकोटी-वर्षशतं न भवन् इति ।

अथ कीदृशपुण्योपेता अमी भवन्ति ? इत्याह-

सच्चे चरितमंता य, दंसणे परिनिद्धिया ।

खवपुण्वया जहमेणं, उक्तासं दसपुण्विया ॥ ३८४ ॥

पंचविदे ववाहो, कल्पे ते दुविहम्मि य ।

दसविधे य पच्छित्ते, सव्वे वि परिनिहिताः ॥ ३८५ ॥

सर्वेऽपि भगवन्तः चारिचवन्तो दग्धे च सम्यक्त्वे परिनिहिताः परमकीटिसुपगताः ज्ञानमहोक्त्य तु नवपूर्विकां जन्मभेदोक्तकृतो दशपूर्विकाः, किञ्चिन्मन्यूनदशपूर्विका मन्तव्याः, तथा पञ्चविधे व्यवहारे आगममुत्तमाऽऽधारणाजीनक्षत्रे, द्विविधे च कल्पे अकल्पस्थायनाकल्पकल्पे जिनकल्पस्थविरकल्पकल्पे वा दशविधे प्रायश्चित्ते आलोचनाऽऽदीपाराधिकांते सर्वेऽपि परिनिहिताः परिहारायां परां निष्ठां प्राप्ताः ।

अप्यसो आउमं सेसं, जाणिता ते महासुणी ।

परकमं च बलविरियं, पच्चवाए तहेव य ॥ ३८६ ॥

आत्मन आयुः शेषं स्मार्तिशयश्रुतोपयोगेन ज्ञात्वा ते महासुनयो बलं शरीरं सामर्थ्यं, वीर्यं जीवशक्तिः, तदुभयमपि दृष्टितत्त्वफलं पराक्रमः, एतान्यात्मनो विज्ञात्वाऽयुं च कल्पं प्रतिपद्यन्ते । प्रत्ययाया जीवितोपद्रवकारिणो रोगाऽऽद्यस्तामपि तथैव प्रथममेव भोगयति, किं प्रतिपन्नानां भविष्यन्ति न वेति, यदि न भवन्ति ततः प्रतिपद्यन्ते, अन्यथा तु नेति ।

आपुच्छिऊज्जर अरहंते, मगं देसंति ते इमं ।

पमाणाणि य सव्वारं, अभिगहे य बहुविधे ॥ ३८७ ॥

अर्हन्तस्तीर्थेकृत आपुच्छ्यन्ते तेषामनुभवा अमुं कल्पं प्रतिपद्यन्ते । तं च तीर्थेकृतस्तेषां प्रस्तुतकल्पस्य इमम् अनन्तरमेव चक्षमाणं मार्गं सामान्यार्थं देशयन्ति । तद्यथा-प्रमाणाणि च सर्वाणि, अभिग्रहार्थं बहुविधान् ।

एताम्येव व्याचष्टे-

गणोपदिपमाणां, पुरिसाणं च जाणितुं ।

दग्धं खेचं च कालं च, भावमणं य पज्जे ॥ ३८८ ॥

गणप्रमाणानि उपधिप्रमाणानि पुरुषाणां च प्रमाणाणि यानि प्रस्तुते काले जघन्याऽऽदिभेदाद्वेकधा भवन्ति । यच्च तेषां द्रव्यमशनाऽऽदिकं कल्पनीयं, यच्च क्षेत्रं मासकल्पमायोग्यं च वर्षावासप्रायोग्यं वा यत्तच्च तयोरेव मासकल्पवर्षावा सयोग्यः प्रतिनियतः कालो यच्च भावः क्रीडनिग्रहाऽऽदिको ये ज्ञान्येऽपि निष्पत्तिकर्माऽऽद्यो लेख्याभ्यानाऽऽद्यो वा पर्यायास्तेषां संभवन्ति तान् सर्वानपि भगवन्तस्तेषामुपदिशन्ति, स एको वा द्वौ वा त्रये वा भवेयुः । तत्र यावद्विः परिहारिकगण ऊनस्तावता उपसंपन्नधर्मागतानां मध्यात् शुद्धीरश्वा गणः पृथक्, ये शेषास्तं परिहारिकतपस्तुलनां कुर्वन्तः तिष्ठन्ति, ते च परिहारिकाः सार्धं तिष्ठन्तोऽविरुद्धा भवन्ति, परिहारिकाणामकलनीया भवन्तीत्युक्तं भवति; ते च तावत् तिष्ठन्ति यावदन्ये उपसंपन्नधर्मयुनिष्ठान्ति, तैः पूरयित्वा पूरणं गणः कियते ।

इदमेव व्याख्याति-

ततो य ऊणए कप्पे, उपसंपज्जति जो तर्हि ।

जतिएण गयो ठाणो, ततिए तत्थ पखिखे ॥ ३८९ ॥

ततश्च पूर्वोक्तकारणादूनके एककान्तिभिः साधुभिरुके कल्पे यस्ततोपसंपद्यते तत्रायं विधिवौचस्पृशेत्तकाऽऽदिसंख्याकैः स गणः ऊनस्तावत्संशयाकान् तत्र गणे प्रक्षिपेत् प्रवेशयेत् ।

१७४

ततो अणुणए कप्पे, उपसंपज्जति जे तर्हि ।

उवसंपज्जमाणं तु, तप्पमाणं गणं करे ॥ ३९० ॥

अथ कोऽप्युपद्रवेन कालगतस्तन एवमन्यूनको कल्पे ये तत्रोपसंपद्यन्ते ते यदि नव जनाः पूर्णास्ततः पृथग् गणा भवति । अथाऽपूर्णस्ततः प्रतिक्षिप्यन्ते यावदन्ये उपसंपन्नधर्मागच्छन्ति, ततस्तमुपसंपन्नधर्मानं साधुजनं मीलयित्वा तत्प्रमाणं नवपुरुषमानं गणं कुर्यात् स्थापयेत् ।

पमाणं कप्पाट्टतो तत्थ, ववहारं ववहरित्तए ।

अणुपरिहारियाणं पि, पमाणं होति से विज्ज ॥ ३९१ ॥

तेषां परिहारिकाणां तत्र कल्पे क्वचित् स्थूलिताऽऽदी आ-पणे व्यवहारप्रायश्चित्तं व्यवहर्तुं दातुं कल्पस्थितः प्रमाणं, यत्सौ प्रायश्चित्तं ददाति तस्यैवोपव्यभिक्ति भावः । एवमनु-परिहारिकाणामप्यपराधपदमात्रानां स एव विद्वान् गीतार्थः प्रायश्चित्तदाने प्रमाणम् ।

आलोपण कप्पट्ठिते, तवमुज्जाणोवमं परिवहंते ।

अणुपरिहारिणो गोवा-लए णिखं उज्जुत्तमाउत्तो ॥ ३९२ ॥

ते परिहारिकानुपरिहारिकाः, आलोचनमुपलक्षणव्यान् वन्दनकं प्रत्याख्यातं च कल्पस्थितस्य पुरतः कुर्वन्ति । (तव मुज्जाणोवमं परिवहंते चि) यथा किल कश्चिदुद्यानिकां गत एकान्तरतिप्रसक्त्यच्छन्दसुलं विहरमाण आस्ते, एवं तेऽपि परिहारिका एकान्तसमाधिनिर्मुनिमग्नमनसस्तप उद्यानोपमम् उद्यानिकामदृशं परिवहन्ति, कुर्वन्तीत्यर्थः । अनुपरिहारिकाश्च चत्वारोऽपि परिहारिकाणां भिन्नाऽऽदी पर्वटाः पृष्ठनः स्थिता नित्यमुपमकाः पर्वतवन्त आयुक्रुद्ध उपयुक्ता दिग्गन्ते, यथा गोपालको गवां पृष्ठतः स्थित उयुक्रुद्ध आयुक्रुद्ध दिग्गन्ते ।

पट्टिपुच्छं वायं णं, मोत्तूणं णत्थि संकहा ।

आलावो अत्तणिहेसो, परिहारस्म कारणे ॥ ३९३ ॥

तेषां च परिहारिकाऽऽदीनां नवानामीप जनानां स्वार्थयोग्ये प्रतिपुच्छां वाचं मुक्त्वा नास्त्यन्योन्यं परस्परं संकथा. परिहारिकस्य च कारणे उत्थाननिर्वादानाऽऽद्यशक्तिके आलाप आत्मनिर्देशरूपो भवति, यथा उन्थास्यामि, उपवेक्ष्यामि, धे-द्वं हिरिडमात्रकं प्रवेष्टं इत्यादि ।

वारस दसऽट्ठ दस अ-ट्ठ ऊच्चऽट्ठ ऊच्च उरो य उक्कोसं ।

मज्झिमज्झट्ठा उ, वासासिसिरिगन्धे उ ॥ ३९४ ॥

परिहारिकाणां वर्षाशिशिरादीन्मरुते भविष्ये काले उत्कृष्टमध्यमजघन्यानि तपांसि भवन्ति । तत्र वर्षारारे उत्कृष्टं तपो द्वादशं, शिशिरे दशमम् उत्कृष्टं प्रीये अष्टमं वर्षारारे मध्यमं दशमं, शिशिरे अष्टमं, प्रीये पष्ठं, वर्षारारे जघन्यमष्टमं, शिशिरे पष्ठं, प्रीये चत्वारि अष्टानि, चतुर्थीमन्यर्थः ।

आयं बिलवारसगं, पत्तेयं परिहाराग परिहरंति ।

अभिगहितएससाए, पंचएह वि एणो संमोणो ॥ ३९५ ॥

परिहारिकाः उत्कर्षतो द्वादशतपः कृत्वा आचाम्लेन पारयन्ति, ते च परिहारिकाश्चत्वारोऽपि प्रत्येकं पृथक् परिहरन्ति, न परस्परं समुद्देशनाऽऽदिसंभोगं कुर्वन्तीत्यर्थः ।

ते च परिहारिका अभिवृद्धीतया पञ्चानामुपरितनानाम-
प्येषया भूतपानं गृह्णन्ति ये तु चत्वारोऽनुपरिहारिका
एकत्र कल्पे स्थितास्तेषां पञ्चानामप्येक एव संयोगः । ते च
प्रतिविश्रममाचाम्लं कुर्वन्ति । यस्तु कल्पस्थितः स स्वयं न
दिपद्यते, तस्य योग्यं भूतपानमनुपरिहारिका आनयन्ति ।

परिहारिभ्यो ह्यमासे, अगुपरिहारिभ्यो वि ह्यमासा ।

कर्पादितो वि ह्यमासे, एते अद्धारस उ मासे ॥३६६॥

परिहारिकाः प्रथमतः षण्मासान् प्रस्तुतं तपो बहन्ति, ततो-
ऽनुपरिहारिका आंष षण्मासान् बहन्ति, इतरे तु तेषामनु-
परिहारिकत्वं प्रतिपद्यन्ते, तैरपि व्युद्धे सान् कल्पस्थितः ष-
ण्मासान् बहन्ति, ततः शेषाणामेकः कल्पस्थितो जयति, एकः
पुनरनुपरिहारिकत्वं प्रतिपद्यते, यच्चमेतं अष्टादश मासा जयन्ति ।

अगुपरिहारिगा चैव, जया ते परिहारिगा ।

असममेसु ठायेसु, अविरुद्धा भवन्ति ते ॥ ३६७ ॥

अनुपरिहारिकाश्चैव ये न परिहारिकास्ते अस्यांभ्येषु स्था-
नेषु कालनेदेन परस्परमेकैकस्य वैवाच्यं कुर्वन्तेऽविरुद्धा
एव भवन्ति ।

तच्च -

गर्पहं छहिं मासेहि, निविद्धा य भवन्ति ते ।

ततो पच्छा य बवहारः पठ्यन्ति अगुपरिहारिया ॥३६८॥

गर्पहं छहिं मासेहि, निविद्धा य भवन्ति ते ।

वहह कपटिभ्यो पच्छा, परिहारं तहाविहं ॥ ३६९ ॥

ते परिहारिकाः षड्मासान्मेतत्सर्पांश्च व्युद्धे सान् निविद्धा नि-
विष्टकायिका भवन्ति । ततः पञ्चादनुपरिहारिका व्यवहार
परिहारतपसः समाचारं प्रस्थापयान् कर्तुं प्रारम्भन्ते । ते-
ऽपि षड्मासान्मेतत्सर्पांश्च भवन्ति, पञ्चादकल्पस्थितोऽपि त-
थाविधं परिहारं तावदेवं मासं बहति ।

एवं च -

अद्धारसीहं मासेहि, कपो हाति मयाणितो ।

मूलद्वयणाए सर्म, ह्यमासा उ अगुण्णमा ॥ ४०० ॥

अष्टादशमासान्मेतत्सर्पांश्च कल्पः समापितो भवति । कर्पांमया-
दाः (मूलद्वयणा इत्यादि) मूलस्थाना नाम-यर्परिहारि-
काः प्रथमतः इदं तपः प्रतिपद्यन्ते, तस्यां षण्मासा अगु-
नाम्नपो भवति, एवमेव पांदाङ्गिकायां कल्पस्थितस्य च
मूत्रस्थापनया समे तुल्ये तपः प्रत्यक्तं ज्ञेयं, षण्मासान् वाच-
नित्यथा । एवं जितः वाङ्मृष्टाष्ट मासा जयन्ति । ते च द्विधा-
जिनकलिकाः, स्थविरकलिकाश्च ।

उजयेथाप्रपि स्यात्थानमाह -

एवं मयाणि कर्पे, जे तेसिं जिखकपिया ।

तमेव कर्पं ऊसावि, पालए नावजीवियं ॥ ४०१ ॥

षण्मत्तमनरोकविधिना अष्टादश मासान् कल्पं समापिते
सन्ति ये तेषां मयात् जिनकलिकास्ते तमेव कल्पसुता अपि
अष्टादशसंख्याका अपि वाचजीवं पालयन्ति ।

अद्धारसेहिं पुषेहिं, मासेहिं थेरकपिया ।

पुषो गच्छं नियच्छन्ति, एसा तौसिं अद्धारिती ॥४०२॥

ये स्थावरकलिकास्ते अष्टादशमासान्मेतः पूर्णैः पुनः न्यापि

(गच्छं ति) गच्छं नियच्छन्ति आगच्छन्तीत्यर्थः । एषा तेषां
यथास्थानिर्देशकतया ।

अथ बह्वाद्यां बह्वास्थिना का कुत्रावतरतीत्याह -

तथ्यचतुत्वा कप्पा, समोपारंति तु ठियम्मि कप्पम्मि ।

पंचमछद्दित्तीसुं, हेठिप्राणं समोपारो ॥ ४०३ ॥

तृतीयचतुर्थौ निर्दिशमानकानिर्विष्टकायिकाऽऽध्वोऽतीत्ये हे-
तोर्गच्छापनोयनात्सकलकपे समवतरतः । तथा समाधिकच्छेदो-
पस्थापनोयनिर्विशमानकानिर्विष्टकायिकाऽऽध्वो आद्याभ्यन्तः
स्थितयोरप्यस्तस्य कल्पस्थाने । तासां परमाप्यभ्युपगम्यजिन-
कल्पस्थावरकल्पस्थानरूपयोः समवतारो भवति । गतं नि-
र्दिशमानकानिर्विष्टकायिककल्पस्थितिद्वयम् । ४०३ क १० स्थानं ।
अनु० । कल० । कर्म० । प्रज्ञा० । अथेते परिहारविशुद्धिकाः
कास्मिन् क्षेत्रे काले वा भवन्ति ? इत्यपते - इह कक्षाऽऽदिकल्प-
खां विंशतिद्वाराणि । तेषां कक्षाचारम् १, कालचारम् २, वा-
रित्रचारम् ३, तथोद्धारम् ४, पर्वोद्धारम् ५, आगमचारम् ६, वे-
दचारम् ७, कल्पचारम् ८, निष्कृष्टाचारम् ९, क्षेप्यचारम् १०, ध्या-
नचारम् ११, गणचारम् १२, अजिग्रहचारम् १३, प्रमथ्यचारम्
१४, मुग्धचारम् १५, प्रायश्चित्तचारम् १६, कारुण्यचारम् १७, निःप्रतिकर्मचारम् १८, भिक्षाचारम् १९, बन्धुचारम् २० ।

तत्र क्षेत्रे चिन्ता मार्गणा-जम्भना, सद्भावनिष्ठ, यत्र क्षेत्रे जा-
नस्तत्र जम्भनो मार्गणा । यत्र च कल्पे स्थितो भवन्ति तत्र स-
द्भावतः । उक्तं च - " केले छुहेह मग्गय, जम्भणआ वेव साता-
भावे य । जम्भमग्गो जाहं जानी, सतीभावे जाहं कपे ॥ १ ॥ "
तत्र जम्भनः सद्भावतश्च पञ्चसु जम्भेसु पञ्चसिद्धान्तेषु, न तु
महाविदेहेषु, न चैतेषां सङ्गममालि, येन जिनकलिका इव
सङ्गहनः स्यात् । कस्मिंश्चित्संस्कर्मभूमिषु वा प्राप्तेषु । उक्तं
च - " शिले जग्गहएव, सु दांति संहरणवज्जया नियमा । "
कालचारम् - अवसरार्थं तृतीये चतुर्थे वाऽऽदिकं जन्मसंज्ञा-
यः, पञ्चमेऽपि तत्परिणामो द्वितीये तृतीये चतुर्थे वा जन्म-
संज्ञायाः पुनस्तृतीये चतुर्थे वा । उक्तं च - " आसांप्पणोर्पे दोष्म,
जम्भण आ तासु सानिभावेण । उप्पप्पिण्णिवरिओ, जम्भण-
आ सतिजावे य ॥ १ ॥ " उप्पप्पिण्णिवरिणोऽपि तु चतु-
ऽऽधिकपरिक्रमजाले न सम्भवति, सदाविदेहेकेषु तेषामस-
ङ्गत्वात् ।

वारित्रचारम् - संयमस्थानादग्रे मार्गणा, तत्र समा-
धिकस्य क्षेत्रोपस्थापनस्य च चारित्रस्य यानि जम्भयानि
संयमस्थानानि, तानि परस्परतुल्यानि, समानपरिणामत्वात्,
ततोऽसङ्ख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि संयमस्थानानि
कस्याङ्गं यानि संयमस्थानानि तानि परिहारविशुद्धिकार्या-
नि तान्यपि च कथंलिपद्वया परिचायमानानि असङ्ख्येयलो-
काऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि, तानि प्रथमद्वितीयचारित्रार्थो-
नि, तेष्वपि समानानि, तत् ऊक्तं यानि संख्यानीतानि संयमस्था-
नानि तानि सुदृढसम्प्रदायधर्मात्स्थानचारित्रार्थानि । उक्तं च -
" तुक्का जह्मउठाण, संयमउठाण पढमविद्याणं ।
तथा असंख्योणं, गतं परिहारविद्युणा ॥ १ ॥ "

ते वि अस्मा लोगा, अविक्का चैव पढमविद्याणं ।
उचरि वि ततोऽसंख्य, संयमउठाणा उ होराहं पि ॥ २ ॥

तत्र परिहारविशुद्धिककल्पप्रतिपत्तिः स्वकीयध्वेव संयम-
स्थानेषु बलमानस्य भवति, न शेषेषु, यथास्तीतनयमधिकृत्य
पुनर्प्राप्तयोः निवृत्त्येते तदा शेषस्य संयमस्थानेषु जयति, प-
रिहारविशुद्धिककल्पसमाप्त्यनन्तरमप्येव चारित्रेषु समवात्,

तेष्वपि च बलमानस्वामीनयमपेक्ष्य पूर्वप्रतिपक्षवाग्विरोधात् ।
उक्तं च-“सद्गुण धर्मद्वन्द्वो, अक्षयु वि होज पुण्यविद्वद्वो ।
तेषु वि बह्वतो सो-प्रीतनयं गण्य बुद्धति उ” ॥ ३ ॥ तौघेद्वारे-
परिहारविमुद्धिको नियमस्वीधेप्रवर्त्तमान एव सति सञ्चयि,
न तच्छेदो नातुत्पत्त्या वा तदन्तरे आतिस्मरणाऽऽदिता । उक्तं
च-“नित्यं सित नियमनां चिन्त्य, होज स नित्यमन न कृत न
दभवे । विषयऽणुत्पत्ते वा, अहसरणादर्थी तु” ॥ १ ॥ पर्वो-
यद्वारे-पर्यायां द्विधा-युद्धस्थपर्यायां, यतिपर्यायां । एकैकापि
द्विधा-जघन्यतः, उत्कथनतः । तत्र युद्धस्थपर्यायां जघन्यतः ए-
काभिप्रायतांशु, यतिपर्यायां विशिष्टा, द्वौषि चोत्कर्षतो द्वौषो
नयूक्तं द्वौषमागौ । उक्तं च-“एवस्य एव मेधां, गिहिरिपरिवाओ
जह्व गुणगीता । जरीरबाओ बीसा, होसु वि बळोत्सहस्यो” ॥
१ ॥ आगमद्वारे-अपुत्रमगमं स नाधीते कस्मात्तत्कल्पम-
चित्तुत्पत्त्युद्गोतांनययोगाऽऽगमगत एव स कृतकत्वात् नञ्जत,
पूर्वाधीत तु विज्ञोनासकाक्षयनिमित्तं नित्यमेवैकाग्रमनाः स-
म्यक् प्राप्यऽनुस्मरति । आह च-

“अपुत्रं न अद्विज्ज, आगममेसो पव्व कपं तु ।
जमुच्चयपगद्वयजो-राहणञ्च । चैव कयाकयां ॥ १ ॥
पुत्राहोयं तु तपे, पायं अणुत्सह निम्मेवेव ।
एवमगमो सग्गं, त्रिस्सोयसिगारे चयहेत्तु ॥ २ ॥”

वेदद्वारे-नित्यं प्रवृत्तकाले येन पुत्रस्येदो भवेत्, न पुंस्येदो
वा, न स्त्रीयेदो, स्त्रियाः परिहारविमुद्धिकल्पप्रतिपक्षसम्भाव ।
अतीतनयमपेक्ष्य पुनः पूर्वप्रतिपक्षाच्छून्यमागः सवेदो वाऽ-
वेदो वा, तत्र सवेदो अग्न्यप्रतिपक्षमेवे, उपशमअग्न्यप्रतिपक्षो
सवेदो इति । उक्तं च-“वेदो पवित्रिकानं, इथोवेदो उ होह
एगयरो । पुत्रपवित्रिकगो पुण, होज्ज सवेदो अवेदो वा ॥ १ ॥”
कल्पद्वारे-स्थितकलेपे पञ्च, नास्ति कलेपः, “उत्पत्त्यपि य नि-
यमो” इति वचनात् । तत्रास्ति कथाऽऽदिषु इत्येव विधानेषु ये
स्थिताः साध्यवन्तरूपाः स्थितकलेप उच्यते । ये पुनश्चतुषु श्रव्या-
तरपिगमेष्वेवाधिमितेषु कलेषु स्थिताः शृण्वेषु आवेक्ष्येताऽऽदि-
षु पदेषु स्थिः तास्तरूपाऽऽस्थितकलेपः उक्तं च-“अपि अद्विज्जो
य कप्यो, आवेत्तुक्काहपुत्तु ठाणेषु । सव्वेसु ठिया पट्ठो, अउ
ठिय ण्णु कट्ठिया योओ” ॥ १ ॥ आवेक्ष्येताऽऽदीनि च दृश
स्थानाण्यनु । “आवेत्तुक्कुदोस्यं, सित्तायार रायपिम् कि-
यमं । वयज्ज पमिक्कमं, मायं पणोऽप्यवयवकप्यो ॥ १ ॥”
चत्वारिवाचस्थिताः कथा इमे-“सेज्जावरपिद्विम्मी, वाउ-
हम्मो य पुरिमज्जुं य । किंरुक्कस्य य कण्णे, वत्तादि
अवट्ठिया कप्यो ॥ २ ॥” भिद्गद्वारे-नियमतो, विधिषेऽपि
निष्ठं भवते । तद्यथा-अप्यलिङ्गं, आभिलिङ्गं च, एकैवापि घिना
विवर्जितकलेपोचितसामाचार्ययोगात् । सेज्जाद्वारे-जःप्रभृति-
कामिततरासु नित्यं विद्युदासु तेज्जासु परिहारविमुद्धिकं
कलेपं प्रतिपक्षेन पूर्वप्रतिपक्षः पुनः सर्वास्वपि कथञ्चिद्भवात्,
नवाऽपीवावशाकलेपयासु नात्यन्तमोक्षुत्तासु वक्षते, तथा-
भूनासु वसमानो न प्रदूतं कालमवतिष्ठते, किं तु स्तोतं, वतः
स्ववीर्यवशात् अद्विष्टेव ताभ्यो द्यावसन्ते । अयं प्रथमत
एव कस्मात्प्रवर्त्तते, उच्यते-कमवशात् । उक्तं च-

“लंसासु विद्युदासु य, पमिक्कज्ज तौसु न उण सेसासु ।
पुण्यपमिक्कगो पुण, होज्ज सव्वासु वि कट्ठिं ॥ १ ॥
णयंत्तंकिंकिडासु, योषं काणं च बहति न इयसासु ।

विचिन्तकस्माप गर्ह, तद्वा वि वीरियफणं देह ॥ २ ॥”

पञ्चानन्दार-पुत्रमप्यनित्यप्रवर्त्तमानेन परिहारविमुद्धिकं प्रतिप-
क्षेन, पूर्वप्रतिपक्षः पुनरासौरीक्यारापि भवति, केवलं प्रायेण
निरनुबन्धः ।

आह च-

“आणमि वि नियमं, पमिक्कज्ज सो पण्यमाणे ।
इवेत्तु वि काणेषु, पुण्यपमिक्कानं न पमिक्कितो ॥ १ ॥

एवं च आणजोगं, उद्गमि नित्यकम्मपरिणामा ।

रोहंत्तु वि भावो, इमस्स पायं निरुण्णो ॥ २ ॥”

गणनाद्वारे-जघन्यतश्चो गणाः प्रतिपद्यन्ते, उत्कर्षतः शनस-
ङ्गताः, पूर्वप्रतिपक्षाः । जघन्यतः उत्कर्षतो वा शतशः, पुत्रग-
णनया जघन्यतः प्रतिपद्यमानाः सप्तविंशतिः, उत्कर्षतः सहस्रं,
पूर्वप्रतिपक्षाः पुनर्जघन्यतः शतशः, उत्कर्षतः सहस्रशः । आह च-

“गणत्रो निज्ज गणा, जह्वपडिवांस्स सयस्स उळोसा ।

उळोसज्जयेणं, सयसो चिय पुण्यपडिक्कसा ॥ १ ॥

सत्तावीस जह्वण, सहस्स सुळोसमां य पमिक्कौ ।

सयसो सहस्ससो वा, पमिक्क जह्व उळोसा ॥ २ ॥”

अप्येव यदा पूर्वप्रतिपक्षकल्पमप्यप्राप्तौ निर्गच्छति, अन्यः
प्रविशति तदेतन्मक्षपप्रतिपक्षो कश्चिदेकोऽपि नवात् पुत्रकले-
वा, पुत्रप्रतिपक्षोऽप्येव भजतया कश्चिदेकोऽपि प्राप्यते, पुत्रकले-
वा । उक्तं च-“पमिक्कमाणनयणा-ए होज्ज एको विज्जणयक्के-
व । पुत्रपमिक्कसा वि च, मय्वा एको पुण्णं वा ॥ १ ॥” अनिप्रद-
द्वारे-अभिप्राद्वयनृविधाः । तत्रया-उत्पत्तिप्रवृत्ताः, किन्नाऽभिप्र-
हाः कालानिप्रवृत्ताः, भावानिप्रवृत्ताः । एते चाप्येव चाचिताः इति
न भूयश्चक्यते । तत्र परिहारविमुद्धिकल्पेनेभिप्रवृत्ता न भवति ।
यस्मादतस्तस्य कल्पे एव यथोद्दिनकयोऽभिप्रवृत्ता वर्त्तते । उक्तं च-

“द्वेषादि अभिप्रवृत्ता, विचिन्तवता न दौति पुण केह ।

एवस्स जीयकप्यो, कप्यो चियऽजिगमो जेण ॥ १ ॥

एवमि गोयरादि, नियथा नियमेण निरवधाया ॥ २ ॥

तत्पात्रेण वि य परं, एवस्स विसुक्कितायं तु ॥ १ ॥”

प्रवृत्त्याद्वारे-नासावन् प्रजाजित्य कल्पस्थितिरिषेति कृत्वा ।

आह च-“पवावेह न एसो, अन्नं कप्येह सि काणं” ।

इति । उपदेशं पुनर्यथार्थं प्रयच्छति । मुक्कपणद्वारेऽपि ना-
सावन् मुक्कपणं । अयं प्रवृत्त्याऽन्तरं नियमको मुक्कपणमिति
प्रवृत्त्याद्वारेणैव तद्वृत्तौतिमिति किमपि पुत्रकलेपः । तद्वृत्त-
कथं प्रवृत्त्याद्वारे नियमतो मुक्कपणसामन्यत्वात् अयोग्यस्य
कथञ्चिद्भवात् । प्रवृत्त्याद्वारे पुनरयोग्यतापरिकल्पेन मुक्कप-
योगात्तः पुत्रमिति ज्ञातमिति । प्रायश्चित्तविधिद्वारे-अनसाऽ-
पि सूक्ष्मप्रवृत्तिरनियमतपमिक्कस्य नियमतपमिक्कस्य प्रायश्चित्त-
समस्य, यत एव कलेप एकाग्रमाधानः, तत्तत्तज्ज्ञेयं शुरुत-
र्हाप इति । कारणद्वारे-तथा कारुणं नाम आलम्बनं, यः पुनः
सुपरिशुद्धोक्तानाऽऽदिकं, तत्रास्य न विद्यते येन तदाभिन्यापवा-
दपदसंविता स्यात् । एष हि सर्वत्र निरपेक्षोऽप्युक्तमप्युक्तमिति
प्रारब्धमेव स्वकलेपे यथोक्तविधिना समापयन् महत्मा वसति ।

उक्तं च-

“कारणमालम्बणं मोत्तु, पुण नाणां य सुपरिखुत्तं ।

एवस्स तं विच्छेद, उच्चैवतपसाणांपाये ॥ १ ॥

सवत्था निरवयवक्को, आदस चिय वदस्समाणो ।

वदह एस्स मय्वा, किलह्मकम्मक्कयनिमित्तं ॥ २ ॥”

कहण 'ति वा चकृष्यममे' ति वा एगडा ।" अ० ७० १ अ० ।
"पक्ष 'ति वा पक्षयण 'ति वा विप्रयण 'ति पक्षयण 'ति वा एगडा ।"
नि० ७० १ उ० । "पक्षयण 'ति वा कपयण 'ति वा एगडा ।" नि० ७०
१ उ० । पदार्थकथनार्थं च । आद्य० ४ अ० । विप्र० १ उ० ।

परुषिय-प्ररूपित- त्रि० । नामाऽऽदिस्वरूपकथनतः (स० १ अ०)
सुत्रार्थकथनतः (ग० २ अ० । अ० १ । अ० १) स्वनामकथ-
नेन (उ० २० २१ अ०) भवानुभयकथनेन कथिते, प्र० १
अ० २० २१ । प्रतिस्वमर्थकथनतः प्रोक्ते, अ० १ ।

परुषैत-प्ररूपयत्- त्रि० । उपपत्तिभिः स्थापयति, अ० १ ।

परेष्य-दशां-पिशाचं, दे० ना० ६ वगे १२ गाथा ।

परेष्य-प्रेत- त्रि० । पिशाचं, " इतरा पुयाइणा पिपया परेष्या वि-
धुसया भूया ।" पा० १० ३० गाथा ।

परेष्य-देवी-पादपत्तेन, दे० ना० ६ वगे १० गाथा ।

परोक्ष-परोक्ष- न० । परेष्याऽङ्गापेक्षया पुद्गलमर्थेन उभेभ्यश्च-
यमनापेक्षया जीवस्य यत्परात्तमं, निरुक्तिशक्तं । अथ-
वा-परैरङ्गमन्वयन ज्यजनकभावलक्षणमर्थेन परोक्षम् ।
उभेभ्यमनापेक्षयवानेनऽऽत्मनाऽप्यप्रत्ययकमेवाङ्गापेक्षापरिण-
त्यागः २ उ० । ३० ।

परोक्षलक्षण-परोक्षज्ञान- न० । क० स० । अपत्यङ्गऽऽत्मके
ज्ञाने, विप्र० ।

अथ परोक्षज्ञानम्वयमभाह-

अखस्स पोमलकया, णं द्विन्दियमया परा तेणं ।

तेहिं तो जं नायं, परोक्षविहं तपुसुमाणं व ॥ ६० ॥

यद्यमद्वन्द्वेयऽप्यथा, उभयमन्वयऽप्येव जीवस्य पराणि
मिथानि तत्संज्ञं । कथंभूतानि पुनरुभेभ्यश्च उभयमनापेक्षया-
पुद्गलकृमानि पुद्गलरूपमन्वयनियन्तमनि, हेतुद्वारेण चेत-
नारूपं उद्भवम्, पुद्गलकृतवाद्यं, यत्तु उभेभ्यः प्रथममन्वयं जीवस्य
परभूतानि, तेन भेदेन यस्मिन्मूलकज्ञानमुपपद्यते, तत्तस्य
माङ्गल्यनुपपत्तेः परोक्षम् अनुमानवादिना । इदमुक्तं भवति-अपौरु-
षिकत्वाद्यभूतानां जीवः, पौरुषालकत्वाभूतानां द्वन्द्वेयमन्वयमना-
पि, अनुमानं सूत्रं पुनरुक्तं, तत्तत्संज्ञः पौरुषालकेन्द्रियमना-
पेक्षया यस्मिन्मूलकज्ञानमुपपद्यते, तन्माऽऽदिस्वरूपज्ञान-
वापरान्तमन्वयमात्रं परोक्षमिह जिनमते परिभाष्यते । इति गा-
थायाः ॥ ६० ॥ विप्र० । ७० ।

परोक्षं लक्षयन्ति-

अस्पष्टं परोक्षम् ॥ १ ॥

इति माकसुतितस्य स्फुटत्वाभावआजिष्यु यत्तमायं तत्प-
रोक्षं लक्षयितव्यम् ॥ १ ॥

अर्थतत्पकारतः प्रकटयन्ति-

स्वरूपप्रत्यभिज्ञानतर्कानुमानाऽऽत्मभेदेतत्तत्प्रकारम् । २ ।
पक्षम् । रत्ना० ३ परि० । अ० ७० । " परोक्षलक्षणं दुर्विहं
पक्षम् । तं जडा अभिणिबोदियणाणं खेव । सुअनाशे खेव ।"
स्था० ३ उ० । अ० ७० । न० । विप्र० । सप्त० । इत्याख्या
स्वस्थस्थाने (नैययिकसम्मतानां प्रत्यक्षज्ञानानां परोक्षत्वम्
' पक्षकच ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे दर्शितम्)

परोक्षज्ञानभेदाः-

से किं तं परोक्षलक्षणं । परोक्षलक्षणं दुर्विहं पक्षम् । तं
१५५

जडा-अभिणिबोदियनाशपरोक्षं च, सुयनाशपरोक्षं च ।

(से किं तमित्यादि) अथ किं तत् परोक्षज्ञानम् ? परोक्षज्ञानं
द्विविधं प्रथमम् । तद्यथा-अभिनिबोदियकज्ञानपरोक्षं च, श्रुत-
ज्ञानपरोक्षं च । चक्षुष्या स्वगतानेकभेदस्वरूपपरस्परं सहभा-
गमेव तदर्थोद्देश्यतः । न० । ७० । स्था० । (एतत् सर्वं अस्ती-
करण ' शब्दे प्रथमभागे ५० पृष्ठे न्यक्षणादृशि)

परोक्षवयस्य-परोक्षवचन- न० । स वैवदत इत्यादिरूपे परो-
क्षार्थप्रतिपादके घचनभेदः, आचा० २ अ० १ चू० ४ अ० १ उ० ।
परोप्पर-परस्पर- त्रि० । पर-धीप्तायाम् द्विवचनं, सुद च । " न-
मस्कारपरस्परं द्वितीयस्य " ॥ ८ । १ । ६२ ॥ इति द्वितीय-
स्यात् आत्वम् । ' परोप्पर ' । प्रा० १ पाद । " एस्परयोः कः " ।
॥ ८ । २ । ५३ ॥ इति सूत्रस्य बाहुलकत्वात्तस्य भागस्य षः ।
प्रा० २ पाद । अन्यान्त्यसिन्, प्रश्न० १ आश्र० ४ । " तानि
परोप्परं पौर्णं । आ० म० १ अ० । प्रश्न० । सूत्र० ।

परोवकम्-परोपकम्- पुं । परहन्तरस्य, अ० २० श० १०
उ० । स्था० ।

परोवगहं परोपकृति- स्त्री० । परोपकारे, परोपकारपरो हि
पुमान् सर्वस्य नैत्राज्ञानम् । अ० १ अ० १ ।

परोवगार-परोपकार- पुं । परस्य अशनाऽऽदिप्रदाने, संघा० ।
नन्नाऽपि विशेषतः परोपकारकरणं प्रयतिनित्यं, तस्यैवाव्य-
व्यतिरेकाभ्यामपि पुन्यव्यनियन्तमन्यात् । उक्तं च-
" संक्षेपात्कथ्यते धर्मो जनाः किं विस्तरेश्च वः ? । परोप-
कारः पुण्याय, पापाय परपीडनम् ॥ १ ॥ " स चापकारो
हेथा-द्रव्यतोऽभावतश्च । तत्र द्रव्यत उपकारो भोजनशयना-
ऽच्छादनप्रदानाऽदिलक्षणः । स चाप्यतयाऽनात्यन्तिककर्महि-
कार्यस्याऽपि साधनैतत्कान्तेन साध्यायानिति । भावोपकार-
स्वध्यापनाभाववाद्यऽऽदित्यरूपा गरीयानित्यात्मिक उभय-
लोकसुखावहोभयतोर्भावापकार एव यतितव्यम् । स च प-
रमार्थतः पारमेश्वरप्रवचनोपदेश एव, तस्यैव भवशरीरा-
जितदुःखत्वयक्षमस्यात् । आह च- " नोपकारो जगत्किम्-
स्नादशो विघने क्वचित् । यादृशी दुःखिच्छदो हृदिनां
धर्मेदशना ॥ १ ॥ " संघा० १ अ० १ प्रश्ना० ।

परोवताव-परोपताप- पुं । परेषां प्रतिपत्तिविग्रहः प० २० ३ सूच ।

परोहट- न० । अज्ञातं भूमिगृहे, " घरवाडयं परोहटं " पा०
ना० २६४ गाथा ।

पल-पर- त्रि० । " रसालं-शी " ॥ ८ । १ । २८८ ॥ इति रस्य लः ।

" एदु भवशमणे भयवं महावीले । भयवं कर्दने, ये अण्योऽपि पक्षं
उक्त्वा पलस्स पक्षं पमाणाकलेशि ।" प्रा० ४ गाथा ।

पल- न० । मांति, अ० २ । औ० । कर्षजनुपये, ज्यो० २ पादु० ।

अनु० । गुञ्जावयेष पल स्यात्, गद्याणस्ते च । " पलं च दश-
गद्याणो-रनेपां सार्द्धशैर्नैर्गम् ।" तं । दशमदेवलाकस्ये वि-

मानभेदः, स० २० स० ० । खेदं, दे० ना० ६ वगे १ गाथा ।

पलअ-पलप- न० । नाशः, " पलअं निहणं नासो ।" पा०
ना० १६७ गाथा ।

पलंपण- प्रलङ्घन-न० । पौनःपुन्येन कर्दमाऽऽदीनामतिक्रमणं,

श० १ अ० १ । स्था० । अतिविकटं पादविशेषं, प्रश्ना० ३९

पद । विस्तारिणीभूयान्ते, (प्रकृष्टे) पुनः पुनर्लङ्घयन्ते, अ० २ श० ५ उ० । उत्त० ।

पलंघेति प्रलङ्घयितुम् अय्य० । पुनः पुनर्लङ्घयित्वेत्यर्थः, अ० ।

पलंङ्ग-पलायङ्-पुं० । (काँदा-प्याज) इतिष्यते कन्दविशेषः, इ० १ श्रु० ५ अ० उत्त० ।

पलंघ-प्रलम्ब-वि० । प्रलम्बते इति प्रलम्बः । प्रलम्बमानः, ग० । “ एलम्बकोरटमल्लदामविस्मयिष्ये । ” प्रलम्बते इति प्रलम्बः, तेन प्रलम्बमानेन कोरटमालयदास्रा कोर-टपुष्पमालया उपशोभिन् प्रलम्बकोरटमः स्यदामोपशो-भितम् । ग० । ईषल्लम्बमानः, प्रथम० ४ आश्र० ४ार । ४० । जी० । आ० म० । चले. आ० ० । झा० । दीपे, झा० १ श्रु. १ अ० । ग० । अतिदीपे. औ० । प्रलम्बन इति प्रलम्बः । आभरणविशेषः. आ० म० १ अ० । कुम्भनक, जं० २ वृत्त० । औ० । कल० । नि० चू० । उपा० । प्रयःपठि-तमे महाप्रहं, “ दौ पलंवा । ” स्था० २ डा० ३ उ० । कल० । चं० प्र० । नृ. प्र० । एकादशैवयल्लेकस्यावमानभेदे. स० १७ स० ० । आ० ० । अहोरात्रस्याप्ये मुहूर्त्तं. स० ३० स० ० । शक-टाऽऽदिक्ते धान्याऽऽगारविशेषः. वृ० २ उ० । “ मूलगुणपडिमे-धण” शब्दे अनुरूपान्प्रतिमंयनाप्रस्तावे शुद्धप्रलम्बभस्मं च-हयते । “ अकर्मरि च कारकं संज्ञायाम् ” ॥ ३ । ३ । १६ ॥ इति घञप्रत्ययः । प्रलम्बते प्रकषेण बुद्धिं यानि वृत्ताऽस्मा-दिति । मूलं, ध्व० १ उ० । फले, स्था० ४ डा० ३ उ० ।

(१) प्रलम्बग्रहणनिषेधः -

नो कप्पद निगंथाण वा निगंथीण वा आपो तालपलंघे अभिषे पडिगाहित्तण ॥ १ ॥ वृ० १ उ० ३ प्रक० । नि० चू० । (निर्ग्रन्थाऽऽमशब्दानां सनिक्षेपा व्याख्या त्वस्वस्थानं)

(२) अथ प्रलम्बपदं विवृणोति -

नामं ठवणपलंघं, दूवे भावे अ होइ वोषण्वं ।
अद्विहकम्पमेठी, जीवो उ पलंघे जणं ॥ २ ॥

नामप्रत्ययः स्थापनाप्रलम्बं द्रव्यप्रलम्बं भावप्रलम्बं च भवति बोद्धव्यम् । नामस्थापने सुगमं । द्रव्यप्रलम्बम् एकभविष्यदा-द्युक्तमित्युक्तनामगोत्रभेदविधौ मूलान्तगुणभेदविधौ च, द्र-व्यतालवद् भावप्रलम्बं च वक्ष्यम् । यथा-अष्टाविधः कर्मप्र-थिर्भावप्रलम्ब उच्यते इत्याह-यत्नं कर्मणा जीवः, तुशब्दः सं-नार्णानि विशेषणार्थः । नालवत् प्रलम्बते ऋषियाऽऽदिकां गतिं प्रति लम्बते इति तद्भावतः प्रलम्बम् ।

अत्र परः प्राऽऽह -

तालं तलो पलंघं, तालं तु फलं तलो हवइ रुक्को ।
पलंघं तु होइ मूलं, किञ्चिन्निमाइ मुण्येयव्वं ॥ ३ ॥

किमिदं तालं, को वा तलः, किं वा प्रलम्बम् ? अत्र सूत्रिहा-तालं च तालफलं, तलं वृक्षसंश्लेषः, तथाप्रफलं प्रलम्बमु-च्यते. ततः पुनस्तदाधारभूतौ वृक्षः । प्रलम्बं पुनर्मूलं भवति, प्रलम्बशब्देन इह मूलप्रलम्बं गृहीतमिति भावः । तच्च क्रिया-ऽऽदिकं किञ्चिन्निमाइनि वृक्षान्तंविधि (मुण्येयव्वं) ज्ञातव्यम् ।

तदेव मूलप्रलम्बमाह -

किञ्चिन्निमुरभिपलंघं, तालपलंघं अ मल्लपलंघं ।

एवं मूलपलंघं, नेयव्वं आणुपुर्वीण ॥ ४ ॥

किञ्चिन्निमं वल्लो पनाशकः, सुरभिः, किञ्चुक्तयोः प्रलम्बं मूल-म् । एवं तालप्रलम्बं च, सल्लकोप्रलम्बं, चशब्दादन्त्यदीपं मूलं य-ल्लो(कस्यापभोगमायापानं तदेतत् मूलप्रलम्बं ज्ञातव्यमानुपुर्वी)

अथाऽप्रलम्बं विवृणोति -

तलनालिणलउए, कविद्ध अंवाइ अंषण नेव ।

एअं अगपलंघं, नेयव्वं आणुपुर्वीण ॥ ४ ॥

तालफलं, नारिकरफलं, लङ्कुचफलं, कपित्थफलम्, आम्रफ-लम्, चशब्दस्यानुकूलमुद्यत्वात्थादन्त्यदीपं कदलीबीजपूरा-ऽऽदिकम्, एतदप्रलम्बं ज्ञातव्यमानुपुर्वी ।

अथ परः प्राऽऽह -

जह मूलगपलंघा, पडिभिद्धा न हु इयाणि कंइइ ।

कर्पति न वा जीवा, को व विसेभा नदगहणे ? ॥ ४ ६ ॥

यदि मूलप्रमाप्रलम्बं प्रतिपिद्धं, न पुनरिदानीमस्मिन् सूत्रे कन्दाऽऽद्य-कन्दस्कन्धवृक्ष(त्वाप्रवालप्रपुष्पवीजानि प्रतिपिद्धानि. यत्तन्नेपां प्रतिपद्ये न कर्णेति सूत्रं ततो मदी-यायां मनो प्रतिभासते-अवश्यमेतं कन्दाऽऽद्यः कलहने प्रतिगृहीतुं जीवा अपि सन्तः । अथवा-तत्त्वना नामी जीवा भवन्ति, यदि हि जीवा भवेयुस्ततः प्रतिपद्योऽप्यमीयाम-स्मिन् सूत्रे कृतः स्यात्. अथप्येवंप्रतिपद्यन् भवन्त-जीवा एवामी न कलहन्ते ततः सूत्रं दुर्बलम् । अथ प्रवीच्ये जीवा अमी न च कलहन्ते सूत्रं च सुबलं, ततः को वा विशेयहेतुः, तेनां कन्दाऽऽदीनामग्रहणे तन् गृहीता इति ।

अत्र सूत्रिः प्रतिवचनमाह -

चोयम ! कलसुइहिं, संहिहिं अमुच्छित्ता विमंइ फामे ।
मज्झमि अद्व विमया, गहिया एवइ कंइइ ॥ ४ ७ ॥

हे नादक ! यथा दृश्यकालिकं - “ कलसोऽकवेहिं ” संहिहिं पेमं नाभिनिधेयम् । दारुणं कलसं फामं, काएणं अहियायम् ॥ १ ॥ ” इत्यास्मिन् श्लोके कर्पोमुखः सुश्रवः शब्देरमूर्छितो भवेदिति श-ब्दविषयो रागः प्रतिपिद्धः. विपहेतु स्पष्टं दारुणमित्यनेन तु स्पष्टैविषयो ह्येव इति शब्दरूपसंग्रहप्रशङ्गा(नामिष्टानिष्टरूप-तया दृशविधानं मध्यादृशद्वारादृशस्वैयं रागचान्त्येति नन्व-जलावर्षा ग्रहणे कृतम् । अन्यथा त्रयसंभियान्तरं स्यात् -

“ कलसोऽकवेहिं ” संहिहिं, पेमं नाभिनिधेयम् ।

दारुणं कलसं सहे, माणणं अहियायम् ॥ १ ॥

चक्रबुत्तोऽकवेहिं ” रूपेहिं, पेमं नाभिनिधेयम् ।

दारुणं कलसं रुवे, चक्रबुत्ता अहियायम् ॥ २ ॥

इत्यादि परमाद्यन्तग्रहणं मध्यस्थापि ग्रहणमिति न्यायाव-ष्टावपि मध्यवर्तिनो निष्टशब्दाऽऽथा इष्टस्य शान्ता विषया-गृहीता भवन्ति । एवमत्रापि सूत्रं बृहत्तरं मा भूदिति हेतु-राद्यन्तयोऽनुसृष्टप्रलम्बस्याग्रहणे मध्यवर्तिनः कन्दाऽऽद्यो-ऽष्टावपि गृहीता द्रष्टव्याः ।

एतेषां च मूलकशाऽऽदीनां दृष्टानामपि भेदानां सुखप्रतिप-त्यर्थमेषां गाथा लिख्यते -

“ मूलं कंदं खेपं, तथा य तालं पवाल पले य ।

पुष्के फले य बीए, फलंबसुखमि दस भेषा ॥ १ ॥”

प्रकारान्तरेण प्रतिवचनमाह-

अथवा एगमहण्ये, गहणं तज्जातियाणं सर्वेसि ।
तेषां समगल्लेखं, तु सुइया सेसगपलंवा ॥ ४८ ॥
अथवा “एकग्रहणं तज्जातीयानां सर्वेषां ग्रहणं भवति” इति
म्यायो यनः समस्ति, तेनाग्रप्रलम्बग्रहणं, तुश्र्यन्सूलप्रल-
म्बग्रहणं च शेषाणि कन्दाऽऽदीनि प्रलम्बनानि सूचितानि ।
अथ पुनरपि परः प्राह-

तलगहणा उ तलस्सा, न कपे सेसाण कण्ठे नामं ।
एगमहणा गहणं, दिह्ठो होइ सालीणं ॥ ४९ ॥

तलगहणादिति, उपलक्षणत्वात्तलप्रलम्बग्रहणात् तालस्थैव
संभर्धनि मूलकन्दाऽऽदीनि प्रलम्बानि न कल्पन्ते, शेषाणां
पुनरात्राऽऽदीनां प्रलम्बानि कल्पन्त इत्ययंदाप्रबन्धः, नामनि
संभावनायां, संभाव्यते अयमर्थः इति भावः । छुरिराह-
“एकग्रहणात् तज्जातीयानां सर्वेषां ग्रहणं भवति” इष्टा-
म्नः शालिसंभर्धना अत्र भवति-यथा निष्पन्नः शालिरित्युक्ते
नैक एव शालिकणा निष्पन्नः प्रनयेन, किं तु शालिजानि,
तथाऽत्रापी तालप्रलम्बग्रहणं न केवलस्थैव तालस्य, किं
तु सर्वेषां वृक्षजानीयानां प्रलम्बान्युपात्तानि प्रतिपत्तव्यानि ।

अथ पुनरपि प्रश्नयति-

को नियमा उ तल्लेखं, गहणं अन्नसि जेण न कयं तु ।
उभयमात्रे एइ भागे, परित्ति साऊ च तो गहणं ॥ ५० ॥

को नाम नियमस्तलेन तस्यैव ग्रहणं कृतं नान्येषां वृक्षाणाम् ? ।
संग्रहाह-तालस्य संवन्धि सूलप्रलम्बग्रहणमुभयमपि भा-
गमुपयोगमिति, तथा परित्ति प्रत्येकशरीरं स्वाद् य मयुं
तत् भवति, अन्नस्तत्प्रतिपक्षं सुतरामनन्तकालिकाऽऽदीनां
प्रतिपक्षः कृतो भवति, तन्तत्तालस्य ग्रहणं कृतम् । इति गते
प्रलम्बपक्षम् । ५० १ उ २ प्रक० । (अथ भिन्नपदव्याख्या
‘भिन्न’ शब्दे करिष्यते)

अत्र चतुर्भङ्गीमाह-

भावेण य द्वेण य, भिन्नाभिन्ने चउकभयणाओ ।
पदमं दोहिं अभिन्नं, विहयं पुण दव्वतो भिन्नं ॥ ५१ ॥
तस्य भावतो भिन्नं, दोहि वि भिन्नं चउत्थं होइ ।
एपासं पच्छिन्नं, थोच्छामि अहाणुपुवीए ॥ ५२ ॥

भावेण च द्वयेन च भिन्नाभिन्नयोश्चतुष्कभजना चतुर्भङ्गी-
रचना कर्तव्या । तत्र च प्रथमं प्रथमभङ्गवर्ति प्रलम्बं द्वाभ्या-
मपि भावेन द्वयेण च अभिन्नं, द्वितीयं पुनर्द्वयेनो भिन्नं
भावनसुखमिन्नं, तृतीयं भावतो भिन्नं द्रव्यतः पुनर्भिन्नं,
चतुर्थं द्वाभ्यामपि भावतो द्रव्यतश्च भिन्नं भवति । एतेषां
चतुर्भामपि प्रायश्चित्तं यथावतुर्व्या यथोक्तपरिपाठ्या व-
क्ष्यामि भविष्यामि ।

प्रतिष्ठानमेव निर्वाहयति-

लहुगा य दोसु दोसु य, लहुओ पदमि दोहि बी गुरुगा ।
लवगुरुअ कालगुरुओ, दोहि वि लहुओ चउत्थो ओ ॥ ५३ ॥
प्रथमद्वितीययोर्द्वयोर्भङ्गयोश्चत्वारो लघुकाः, भावतोऽभि-
न्नतया संवत्तन्वात् द्वितीयं तृतीयचतुर्थयोर्माललघु, तथा

प्रथमे भङ्गे ये चत्वारो लघुकारस्ते द्वाभ्यामपि लघुकाः-तपसा
कालेन च लघुकाः, तत्र मासलघु द्रष्टव्यमन्यर्थः ।

उग्राद्या परिच्छेदं, होति येऽगुग्राद्या अर्धतन्मि ।

आशाऽगुवथमिच्छा, विराहणा कस्समीयथे ॥ ५४ ॥

एतानि प्रायश्चित्तव्युदात्तकानि लघुकानि परित्ति प्रत्येकप्रल-
म्बे अणितानि, अन्तरे अन्नस्तकाये पुनरेतान्येवानुदात्तकानि
गुरुकाणि ज्ञातव्यानि, प्रथमद्वितीययोश्चत्वारो गुरुकाः-तृती-
यचतुर्थयेस्तु भङ्गयोर्मालगुरु प्रायश्चित्तं, तपःकालाधिक्येन
पूर्वैवद्वकव्यमिति भावः । तथा प्रलम्बं गृह्णता तीर्थकृताऽऽवा-
भङ्गः कृतो भवति, अन्नवस्था मिथ्यात्वं विराधना च संयमा-
ऽऽमवियया कृता भवति । शिष्यः पुच्छति-कस्येतप्रायश्चित्त-
मात्राऽऽव्यक्तं दीयाः ? । गुरुराह-अगीतादीस्य भित्तोरित्ये-
तच्च सप्रजम्भुपरिपाठ्यावियष्यते ।

प्रलम्बग्रहणं विस्तरेण प्रायश्चित्तं वर्णयितुकाम इमां
द्वारगाधामाह-

अन्नस्य तस्य गहण्ये, पठिते अन्नचित्तमेव सञ्चिते ।

लुभणाऽऽरुहणा पडण्ये, उवही तत्तो य उड्ढाहो ॥ ५५ ॥

प्रलम्बग्रहणं द्विधा अन्यत्र ग्रहणं, तत्र ग्रहणं च । वृत्तात्-
न्यत्नात्यस्मिन् प्रदेशे ग्रहणम् अन्यत्रग्रहणम् । तत्रैव वृक्षप्र-
देशे ग्रहणं तत्रग्रहणम् । तथा पतिनं वृक्षस्थापस्तान् यद् गृह्णा-
ति तद् द्विधा-अन्नचित्तं, सञ्चितं च । तस्य पतितस्य प्राप्ती वृ-
क्षोपरिस्थितप्रलम्बपातनाय (लुभणं चि) काष्ठाऽऽद्वेः प्रलेप-
णम् । तथा प्राप्ती-आरुहणं चि । तस्मिन् वृक्षे आरुहणं क-
रति, आरुहण्य च कदाचित्पतनं भवेत्, प्रलम्बं यद्वृक्षं दृष्ट्वा
प्रान्तेन केनचित्पुषाधिपश्यत्येते, ततश्चैवाहाहः संजायत
इति गाथासर्थः ।

विस्तरगर्थे प्रतिद्वारे विभजितुः प्रथमतोऽन्यत्र ग्रहणं वि-
वृणोति-

अमगहणं तु दुविहं, वसमाणे अइवि वसति अंतो बहिं ।

अंताऽऽवणं तव्वज्जे, रत्थागिह अंतो पासे वा ॥ ५६ ॥

अन्यत्र ग्रहणं द्विविधम्, तथया-वसती, अइवयां च । तत्र य-
द्वसतिप्रदेशे तद् द्विधा-प्रामाऽऽदीनामन्तः, बहिश्च । यद् प्रा-
माऽऽदीनामन्तस्तत् पुनर्द्विविधम्-आपणं, तद्वयं च । आप-
णे हट्टे, तत्र स्थितस्य प्रलम्बस्य यद् ग्रहणं तदापणविययम् ।
यत् पुनरापणवज्जे गृहं वा रथ्यायां वा गृह्णाति ततश्चैविययं,
तत्र यदापणविययं, तत्र यदापणस्यान्तवो भवेत्, पार्श्वतो
वा, यत्तद्वैविययं तदपि रथ्यायां गृहस्य वा अन्तवो भवे-
त्, पार्श्वतो वेति । एतच्च सर्वमपि द्विधा अपरिग्रहं, स्प-
रिग्रहं च । तत्राऽऽपणं तद्वज्जे वा अपरिग्रहं गृहानस्य द्रव्य-
क्षेत्रकालमात्रं मात्रचतुर्विधं प्रायश्चित्तम् ।

तत्र द्रव्यतन्वायादाह-

कण्ठं दिह्ठे लहुओ, अडुपपी य लहुग ते चेव ।

परिवडुमारो दोसे, दिह्ठहि अन्नगहणम्मि ॥ ५७ ॥

कल्पस्थः समवपरिभाषया बालक उच्यते, तेन प्रलम्बम-
वित्तं गृह्णतो यद्दि दृष्टस्तदा मासलघु । अथ संयते प्रलम्बं
गृह्णन्ते दृष्ट्वा कल्पस्थकस्यात्यन्तरहमपि गृह्णामीत्येवेलक्षणा
भवति ततश्चतुर्लवः । अथ न कल्पस्थेन, किं तु महता पुरु-
षेण प्रलम्बं गृह्णतो दृष्टस्तदा (ते चेव चि) त एव चत्वारो

लघवः । अथ तस्याप्यर्थोऽप्येतेरहमपि गृह्यमीति ततोऽपि व-
त्वारो लघवः । अत्र च ये दृष्टाऽऽद्यः परिवर्द्धमाना दोषा अ-
न्यत्र ग्रहणे भवन्ति, ताननन्तरगः यथा वक्ष्यमाणान् शृणु ।
तन्निवाऽऽह-

दिठे संका भोइएँ, घाडिनियाऽऽरखिसेठिराईणं ।

चत्वारि खञ्च लहु गुरु, छंदो मूलं तह दुगं च ॥५६॥

युवादिना मरुता पुरेण्ये प्रलम्बानि गृह्णत वतु लुत्तुलुत्त-
तस्सस्य चण्डु जायते किं सुवर्णादिषु कर्तुं तत्तु प्रलम्ब-
तथापि यत्तु लुत्तु निःशङ्किते चत्वारो गुरवः। अथ अमौ (मो-
हं यि) भोजान्तर्भातिमिति भोजिका भार्या, तस्याः कथं
ति-प्रिये। मया संयतः फलानि पुष्कानि ददः। इत्युक्त्वा यदि तव
प्रतिदत्तः। येन चादिने संयमेत्येवेदं प्रहतामि साधापिति।
ततश्चतुःपुङ्गवकथः। अथ नया न प्रतिहृतनतः पङ्क लवयः,
अस्मीनतः संन्यप हितं कथा प्रथमं भोजिकाया अथ कथ
यनीति एवं मिश्रादिष्वपि मन्त्रयम्। ततो (वादि लि) घाटः
संवाटः सीदृढमिये कोः थोः स विषये ऽपरेण घाटं। सज्जा
तका ऽऽदिरेयस्य इत्यर्थः। तस्यापि नैव कथयति तेनाप
विनिहृतस्त्वदा पङ्क लवय एव। अथ न प्रतिहृतनतः पङ्क
गुरवः। तत्तु निजमनापिचार्थस्तेन कथयति, तैः प्रतिहृतः
पङ्क गुरव एव अग्रप्रतिहृतं पुनः छेदं तत्तु आर्त्तं कनाः। आरक्त-
पुङ्गवैष्य तस्य सकृदाश्रयनं। वा प्रलम्बप्रहणं तुनाते अथ
ततोः प्रतिहृतं छेदं अथ अग्रप्रतिहृतं पुनर्लुत्तुतत। अष्टादश ति-
व्यापारभित्तनीवर्णे ऽर्थावभूतिपतेत्तमाह्वस्य तस्य वृत्तान्त-
श्रवणे नेन च प्रतिहृतं मूलमन अग्रप्रतिहृतं ऽनवस्थाप्य तत्त
राक्षोपल वणवाद्यमयेन च ह्नाते ततोः प्रतिहृतं नैव वृत्तव्याप्यं। प्र-
तिहृतं पाराशङ्क, पङ्कतिं यथाकाममर्गानव प्रापयिष्यति। अ-
भिहितान्यथ, नवरं (दुर्गे नि) अथकथ्यव्यापाराङ्क कष्टयम्।

एवं ता अद्गुंछिअ, दुगुंछिए लसुणमाइ एमेव ।

नवीरं पुण चउलहुगा, परिग्गहे गिरहणादीया ॥ ५६ ॥

एवं नावदजुगुप्सिते आश्रयऽऽदी प्रत्यये गृह्यमाणं प्राप्यधि
सं द्रष्टव्यं, जुगुप्सिते पुनरिदं नानात्वम् । जुगुप्सितं द्विधा-
जानिजुगुप्सितं, स्थानजुगुप्सितं वा । तत्र जानिजुगुप्सितं
लघुनाऽऽदि, आदिप्रद्वेणे पलाङ्गप्रभृतिपरिद्वये । स्थानजु-
गुप्सितं पुनर्युविष्टयानं कदेनाऽऽदी पतितम् । द्विविधंऽपि जु-
गुप्सितं एवमेव जुगुप्सिततत्पत्र प्राप्याधिकं वक्तव्यं, ननरं
केवलं पुनः कलशकटद्वे जुगुप्सितं, गृह्णानस्य वतुल्य-
वोऽऽन हान्तव्याः, अजुगुप्सितं पुनः "कण्ठद्वे विद्वे लङ्गु लि"
लघुमास एवेक हतिं गिष्येयः । एतच्च सर्वमन्यपरिद्वय-
धिकृत्यत्वम् । (परिग्रहे विनोदशादीयं) यद्युनः प्रत्ययं
कस्याऽपि परिद्वये वतं, तस्मिन् जुगुप्सितं वा अजुगुप्सि-
तं वा प्राप्यधिकं तथैव वक्तव्यं, परं यस्य शिष्ट्याऽऽदिः परि-
ग्रहे तानि प्रत्यागति वतंते, तत्कृते प्रहत्याऽऽप्येवमन्यवहा-
राऽऽप्यो दोषा अत्राऽधिका वा मन्तीति । एवं द्रव्यतः प्राय-
श्चित्तम् ।

अथ क्षेत्रतः कालतश्च प्ररूपयति-

खेत्ते निवेसणार्ई, जा सीमा लहूगमाइ जा चरिमं ।

केसिंची विवरीयं, काले दिण अट्टहिं सपदं ॥ ६० ॥

क्षेत्रतो निवेशनमादौ कृत्वा यावत् ग्रामस्य सीमा, एतेषु

स्थानेषु गृहानस्य लघुकाऽऽदिकां यावथर्मिन् पाराश्रिकम् ।
किमुक्तं भवति ?-निवेशने महापारिवारभूतप्रहसमुदायकेषु
किंवा चत्वारो लघवाः, पाटके गृहते चत्वारो गुक्वाः, संधि
कायां गृहपञ्चदशिकायां गृहानि, पट लघवाः एवं प्राममये
पट गुक्वाः, प्रामद्वारे द्वेः, प्रामस्य वरिधर्मूलम्, उद्याने श्र-
नवस्थाप्यं. प्रामसीमायां पाराश्रिकं केपाश्रिदाचार्याणां मते-
न विपरीतमुक्तविपर्ययं प्राप्यन्तिम् । तथासी-सीमायाम-
न्यग्रामे वा गृहानि चतुर्लुपु, उद्याने चतुर्गुह, प्रामवर्धिपङ्क
लघु, प्रामद्वारे पङ्कगुह, प्राममये द्वेः, साधिकयां मूलं,
पाटके अनवस्थाप्यं, निवेशने पाराश्रिकमिति । तथा का
कालवियर्थं प्राप्यन्तिम् अष्टमे दिने स्वपटं पाराश्रिकम् इत्य-
मत्र भावना-प्रलम्बानि गृहानिः प्रथमे दिवसे चत्वारो ल-
घवाः, द्वितीये चत्वारो गुक्वाः, तृतीये पट लघवाः चतुर्थे
पट गुक्वाः, पञ्चमे द्वेः, षष्ठे मूलं, सप्तमे अनवस्थाप्यम्,
अष्टमे पाराश्रिकम् ।

अथ प्रकारान्तरेण क्षेत्रत एव प्रायश्चित्तमाह-

निवे स्रणवाडगसाही, गाममज्जे अ गावदारे य ।

उज्ज्राणं सीमाए, अन्नगामं यं वृत्तम् ॥ ६१ ॥

क्षेत्रे प्रकारान्तरणं प्रायश्चित्तमिदम्-तिथ्यशने चतुर्लघु, पाट-
के चतुर्बुद्ध, साठिकायां पङ्क्त्यु, ग्राममध्ये पङ्क्त्यु, ग्राम-
हारे द्वेदः उद्याने स्रले, सीमायाम् अन्वस्थायम्, अन्य-
ग्रामे पाराश्रिकम् ।

अथ भावतः प्रायश्चिन्माह-

भावाद्द्वारसपदं, लङ्गुर्गर्हं भीस दमहि चरितं तु ।

एभेव य बढिया श्री, सत्ये जत्ताइटाणेंसु ॥ ६२ ॥

भीष्टं अर्थनिर्वाणं यैः स्वयं पारार्थिकम् । किमुक्तं भवति ?-
 एतं वारं लभ्यमानं शुद्धांत चत्वारः लववः द्वितीयं वारं
 चत्वारो गव्यः, तृतीयं वारं षड् लववः, चतुर्थं वारं
 षड् गुरवः, पञ्चमं वारं छेदः, षष्ठं वारं सल-
 लतमं वारम् अनवस्थाप्यम् । अष्टमं वारं युद्धनः पारार्थि-
 कम् । पश्चाच्च सर्वेभ्यो सौवत्सलमन्वितव्यं भणितं, मिथप्रस-
 र्गं तु शुभमाणं लघुमानाऽऽदिक्तं दशार्गः स्याति । वरम्
 पारार्थिकम् । नवधा-मिथप्रसर्गं शुभगातिं, कल्पस्थं कल्पं
 दद्रे मासलघु । तदधानं पुन्यं दद्रे शुद्धाय मासलघु । नि शङ्कं
 भासुगु, भोजिकायाः कथं चतुल्लघु, घाटिनां निवेदनं च-
 तुर्गु, क्षातीनां क्षापनं पञ्चलघु, आगतं क्षाणां निवेदनं षड्गु, क-
 यावाहकान्यैः श्रेष्ठं अर्थक्यं मूलम्, अमात्यस्य निवेदनं
 अनवस्थाप्यं, राज्ञोऽप्यर्थार्थार्थिकम् । प्रत्यहं स्वस्थः प्राय-
 क्षितम् । तत्रतः पुनरिदम् निवेशनं मासलघु, पाठकं मासगु, स-
 ादिकायां चतुल्लघु, ग्रामस्थं चतुर्गु, ग्रामद्वारं पञ्चलघु, ग्राम-
 भवतिः षड्गु, उद्यानं छेदः, उद्यानवीमोर्नस्तं मूलं, सी-
 मापयामनवस्थाप्यं, सीमायाः पर्वतोऽसीमोर्नस्तं ५५दं पारार्थि-
 कम् । कालतः पुनः प्रथमं दिव्यं मासलघु, द्वितीयं मासगु,
 एवं यावदशभिर्दिव्यैः पारार्थिकम् । आधतः प्रथमं वारं यु-
 द्धानां मासलघु, द्वितीयं मासगु । एवं यावदशभिर्दिव्यैः
 पारार्थिकम् । गतमागणनं ब्रह्मैतान् दिव्यमपि ग्रामान्त-
 रित्वं ग्रहणम् ।

अथ ग्रामवर्धिर्भावि ग्रहणमाह—“एमेव य” इत्यादि प-
ञ्चाक्षरम् । एवमेव बहिरर्षि ग्रामस्य ग्रहणं भणितव्यं, तत्पुन-

बहिर्ग्रहणम् । (सत्यं सि) सार्धे वासस्थाने वा भवेत्, यात्राऽविस्थाने वा । यात्रास्थाने तत्र लोक उद्यानिका-द्विधात्र-या गच्छति । आदिशब्दाद्व्यप्यवेधस्थानस्य परिग्रहः ।

अथ बलिग्रहणे प्रायश्चित्तमिति दर्शयन्नाह-

अतोऽत्रावणमार्गं, गृहणे जा वसिया सवित्वारा ।

बहिया उ अन्नग्रहणे, पडियम्मी होइ सचेव ॥ ६३ ॥

ग्रामाऽऽदीनामन्तर्मध्ये आपणाऽऽदी आपणे आपणवर्गे वा जगुप्सिते अजुगुप्सिते वा सपरिग्रहे अपरिग्रहे वा सवि-स्तरा "दिष्टे संका मोहये" इत्यादि लक्षणप्रपञ्चसहिता वार्ये ता. शीर्षादिन्युपस्कारः । शिव ग्रामाऽऽदीनां बहिः पतितप्र-लम्बविरम्येभ्यः प्रहणे निरवशेया द्रष्टव्या । उक्तं बहिर्ग्रहणं तद्ग्रहणे च समर्थितं च सप्तप्रदेशविषये ग्रहणम् ।

अथाटवोविषयमाह-

कोहग्रमार्गं रामे, एमेव जणो उ जत्थ पुंजेइ ।

तठियं पुण वचंते, चउपरमयणा उ छेइमिया ॥ ६४ ॥

जनो लोकः प्रचुरकलायामटव्यां गन्वा फलानि याचन् पर्याप्तं गृहीत्वा यत्र गन्वा शोपयति पन्थां गन्धीपोहलकाऽऽदिमिरानीय नगराऽऽदी विक्रीणति तत्रकोहकमुच्यते, त-तन्नाग्रमेव कोहकाऽऽदी प्रदेशे यत्र जनः फलानि शोपयति पुत्रयानि पुत्रजीकराणि, तत्र प्रलम्बग्रहणे, एवमेव यथा "य-निमे दिष्टे संका मोहये" इत्यादिकमुक्तं तथैव प्रायश्चित्त-मन्त्राणां व्यवहारः । विशेषः पुनरयम्-तत्र पुनः कोहकाऽऽदी प्र-जनः चतुर्भिः पदैर्भजना भङ्गकरचना पदद्विशिका पांडशम-ङ्गप्रमाणा कर्तव्या ।

कथमिति चेत् १, उच्यते-

वचंतस्स य दोसा, दिया य रात्रो य पंथ उर्यो ।

उवउच अणुवउच, सालंब तदा निरालंबे ॥ ६५ ॥

तत्र व्रजतो बहवो दीना भवन्ति, न चोपरिष्ठादश भणि-ष्यन्ते; दिवा च, रात्रिश्च, पन्था उन्वथश्च, उपयुक्तः, अनुपयु-क्तः, सालम्बस्तथा निरालम्बश्चेति अन्वयोजनम् । अथ भावा र्थ उच्यते-दिवा गच्छति पन्था उपयुक्तः सालम्बः १, दिवा ग-च्छति पन्था उपयुक्तः निरालम्बः २, दिवा गच्छति पन्था अ-नुपयुक्तः सालम्बः ३, दिवा गच्छति पन्था अनुपयुक्तो नि-रालम्बः ४ । एवमुन्वथश्चेति चत्वारो भङ्गाः प्राप्यन्ते । जाना अष्टौ भङ्गाः ८ । एते दिवा पदममुञ्जता लभ्यन्ते । एवं रात्रिपदममुञ्जताऽप्यष्टौ भङ्गा लभ्यन्ते । सर्वसंख्यया पांडश भङ्गाः ।

अर्मापां रचनोपायमाह-

अट्ठा चउक दुग ए-कणं च लहुगा य होति गुरुगा य ।

सुद्धा एगंतरिया, पठमरहिय ससगा तिप्पि ॥ ६६ ॥

इहाक्षाणां चतस्रः पङ्क्तयः स्थाप्यन्ते-तत्र प्रथमपङ्क्तौ प्रथम-ष्टौ लघुकाः, ततोऽप्यष्टौ गुरुकाः इत्येवं षोडशानां निक्षेपणीयम् । द्वितीयपङ्क्तौ चत्वारः प्रथमं लघुकाः, ततश्चत्वारो गुरुकाः, पु-नश्चत्वारो लघुकाः, तदनु चत्वारो गुरुकाः । तृतीयपङ्क्तौ अपि षोडशानां षोडशलघुकाः, षोडशगुरुकावित्यनेन क्रमेण निक्षेप्याः च-तुर्थपङ्क्तौ लघुका एको गुरुक एवमेकान्तरितलघुगुरुक-

पाः षोडशानां स्थापयितव्याः । एवमप्यत्रापि भङ्गकप्रस्तादि-यत्र यावन्तानां भङ्गकान्तत्र तावदायाम् । चरमपङ्क्तेकान्त-रितानामर्थोक्तनपङ्क्तिषु पुनरिष्टगुणदिगुणानां लघुगुरुणां-क्षाणां निक्षेपः कर्तव्यः । उक्तं च "भंगप्रमाणाऽयामो, लहुओ गुरुओ य अल्लनिकिवो । अरउ दुगुणा दुगुणा, पथरि होइ निक्षेवे ॥ ११ ॥" एतेष्वेव शुद्धाशुद्धरूपं दर्शयति- (सुद्धा एगं-तरिया इत्यादि) प्रथमे भङ्गकाष्टके प्रथमभङ्गरहितः शेषा-स्तयौ भङ्गका एकान्तरिताः शुद्धाः । इदमुक्तं भवति-प्रथमो भङ्गकश्चतुर्विधः पदेषु निरवध्यादिं कान्तेन शुद्ध इति न का-पित् तदीया विचारणा । न मुक्त्वा ये प्रथमाष्टके शेषा भङ्गका-स्तेषाम् एकान्तरितस्तृतीयपञ्चमसप्तमरुपास्तयः क्वचिदुत्प-थाऽऽदी पदे अशुद्धा अपि सालम्बन्तत्वात् शुद्धाः प्रतिपत्तव्याः । अयंदापञ्च द्वितीयचतुर्थपञ्चाष्टमभङ्गका दिवाऽऽदी पदे शुद्धा अपि निरालम्बन्तत्वाद् शुद्धाः । एवं द्वितीयाष्टकेऽपि प्रथमो भङ्गः शुद्धः शेषास्तय एकान्तरिता अशुद्धाः, सालम्बन्तत्वात् ।

अत एवाऽऽह-

पठमे एत्थ उ सुद्धो, चरियो पुण सवहा अणुद्धो उ ।

अवसेमा वि य चउरम, भंगा भइयवणा होति ॥ ६७ ॥

प्रथमो भङ्गोऽयं षोडशानां भङ्गानां मध्ये शुद्धः सर्वथा निर्दोषश्चरम अशुद्धः, अवशेषाशुद्धो भङ्गो भङ्गस्या विक-लरायितव्या भवन्ति, क्वचिपुनरशुद्धा इति भावः ।

कथमिति चेत् १, उच्यते-

आगादग्नि उ कजे, सस अणुद्धो वि सुम्भए भणो ।

न विमुग्गे अणगाद, मेपपेदेहि जइ वि सुद्धे ॥ ६८ ॥

आगाद कार्ये पुष्ट आलम्बन्तं गच्छतः शैश्वरावृत्त्यानुपयु-क्तलक्षणैः पदैश्चतुर्दशैः पदैः भङ्गः शुद्धानि, अनागादे आलम्ब-नाभावं शैश्वरावृत्त्यानुपयुक्तलक्षणैः पदैरेवपि शुद्धस्तयापि न विमुद्धानि ।

अथ किं तत्र प्रायश्चित्तं भवतीति १, उच्यते-

लहुगा य निरालंबे, दिवसतो रचि हवेति चउगुरुगा ।

लहुगा य उप्पहेयं, रायादी चेवअणुवउत्तो ॥ ६९ ॥

यत्र यत्र निरालम्बस्तत्र तत्र दिवसे गच्छतः चत्वारो लघुकाः, रात्रौ चत्वारो गुरुकाः, यत्र यत्र दिवसतो उर्यगेन गच्छति तत्र तत्र मासलघु, यत्र यत्र दिवसतो ईर्षमशुनि-समिन्तश्चतुर्विधः गच्छति तत्र तत्र मासलघु, रात्रावृत्त्या-गमने अनुपयुक्तगमने च मासगुरु ।

अथ प्रकारान्तरं प्रायश्चित्तमाह-

दिवओ लहुगा गुरुगा, आणा चउगुरुग लहुगा य ।

संजमआयविराहण, संजमे आरोवणा इण्णो ॥ ७० ॥

अशुद्धेषु भङ्गेषु सर्वेष्वपि दिवसतो गच्छन्तश्चत्वारो लघु-काः, रात्रौ पुनश्चत्वारो गुरुकाः, तीर्थकारणाभावाद्भङ्गं चतु-र्गुरुकाः, अनवस्थायां चत्वारो लघुकाः, मिथ्यापदैः अपि च-त्वारो लघुकाः । अत्र चानवस्थासिध्यान्ते प्रक्रमाद् द्रष्टव्यं । विराधना द्विविधा संशये. आत्मनि च । तत्र सर्वमावराध-नायामियं वक्ष्यमाणं आरोपणां प्रायश्चित्तम् ।

तामेवाऽह-

छकापै चउसु लहुगा, परिचे लहुगा य गुरुग साहारे ।

संघट्टेणं परितापेणं, लहु गुरुगऽतिवायेणं मूलं ॥ ७१ ॥
बट्टायाः पृथिव्यपतेजोवायुचनस्पतिवस्ररूपाः, तेषां मध्ये
चतुर्षु पृथिव्यपतेजोवायुषु संघट्टनाऽऽदी लघुकर्पयन्ते प्रायश्चि-
त्तम् । 'परीते' प्रत्येकवनस्पतिकार्येऽपि लघुकान्तं, साधारणे
अनन्तवनस्पती गुरुकान्तम् । तथा द्वीन्द्रियाऽऽदीनां संघट्टने
परितापेन च यथायागं लघुका गुरुकाश्च प्रायश्चित्तम् । अति-
पातने विनाशने मूलम् । इयमेव भावना-पृथिवीकार्यं संघट्ट-
यति मासलघु, परितापयति मासगुरु, अपद्रावयति
चतुर्लघु, एवमकार्ये तेजःकार्ये वायुकार्ये प्रत्येकवनस्पति-
कार्ये च द्रष्टव्यम् । अनन्तवनस्पति यदि संघट्टयति तदा
मासगुरु, परितापयति चतुर्लघु, अपद्रावयति चतुर्गुरु, द्वी-
न्द्रियं संघट्टयति चतुर्लघु, परितापयति चतुर्गुरु, जीविताद्
व्यपरोपयति पद्मलघु, श्रीन्द्रियं संघट्टयति चतुर्गुरु, परिताप-
यति पद्मलघु, जीविताद् व्यपरोपयति पद्मगुरु, चतुर्द्विन्द्रियं सं-
घट्टयति पद्मलघु, परितापयति पद्मगुरु, जीविताद् व्यपरोपयति
छेदः पञ्चेन्द्रियं संघट्टयति पद्मगुरु, परितापयति लघुमा-
सिकः छेदः, अपद्रावयति मूलम् ।

अथेनदं च प्रायश्चित्तं रात्री विशेषयन्नाह-
जहिं लहुगा तहिं गुरुगा, जहिं गुरुगा कालगुरुगा तहिं ठाणो
छेदो य लहुय गुरुछेदो, काए साऽऽरावणा रतिं ॥ ७२ ॥
यत्र दिवसतो लघुकाणि मासलघुचतुर्लघुपदलघुक्रपाणि,
तत्र रात्रावेतान्येव गुरुकाणि मासगुरुचतुर्गुरुपद्मगुरु-
क्रपाणि कथयानि । यत्र पुनरपि गुरुकाणि मासाऽऽदीनि
तत्र स्थाने तान्येव कालगुरुकाणि दानयानि । यत्र च छे-
दः लघुकस्तत्र स एव गुरुः कर्तव्यः । काये कायविषया
एषा आरोपणा रात्री ज्ञानव्या ।

अथाऽऽत्मविराधनामाह-
कंटऽट्टिवाणुविजल-विसमदरीनिअमुच्छमलविसे ।
वालऽच्छमल्लकाले, मीहविगवराहमेच्छिन्धी ॥ ७३ ॥
तेणे देवे मयुस्से, पट्टिणीए एवमाइएअसुं ।
मास चउ छब लहु गुरु, वेदो मूलं तह दुगं च ॥ ७४ ॥

स साधुः कौटुकाऽऽदी वज्रन करटकेन वा अस्थना वा स्था-
शुना वा पादयोः परिताप्यते । (विजलं) पट्टिलं विषमं नि-
म्नाश्रतं, दरी कुसागाऽऽदिका निश्रं गम्भीरा गर्ताः एतेषु प-
तितस्य सुखा भवेत्, शुलं वा अजुधावेत, (विसे नि) वि-
पकटकेन वा विधत्तं, विषफलं वा भक्षयेत् । तथा व्या-
लेन सर्पाऽऽदिना अच्छमलेन वा अश्लेण कौलेन वा रु-
कणेण निहनेन वा वृकेण वा वराहंण वोपकटधेन, स्लेच्छुपु-
रुषः अग्निमतया प्रहारऽदिकं दद्यात् स्त्री वा तं साधुमुपस-
र्गयेत् । अथवा-स्लेच्छुस्त्री । पुलिन्दप्रभृतिका तमुपसर्गयेत्, त-
स्मिन्मल्लः कुपितो बधवन्थाऽऽदि कुर्यात् । स्तनो क्रि-
विषः-शरीरस्तेनः, उपधस्तेनश्च । तेनाग्नवः क्रियते दधता
वा प्रान्ता तं साधुं प्रमत्तं दद्यात् छलेयम् । अपरो वा
काऽपि प्रत्यमीको मनुष्यो विजिनमरणं मत्वा मारणा-
ऽऽदि कुर्यात् । एवमादिका आत्मनि विराधना भवन्ति ।
तत्रेवं प्रायश्चित्तम्-“मास चउ” इत्यादि पञ्चाङ्गे । करटका-
ऽऽदिभिरगाढं परिताप्यते चतुर्लघु, आगाढं परिताप्यते चतु-

र्गुरुः अथ महादुःखमुत्पद्यते ततः पद्मलघु, सुखांस्ते पद्मगुरु,
छच्छुप्राणं छेदः, छच्छे सुलं, मारणात्मिकसमुदाते अनव-
स्थाप्यं, कालगते पाराश्विकम् ।

अथाऽऽत्मविराधनायामेव सामान्यतः प्रायश्चित्तमाह-
कंटऽट्टिमाहएहि, दिवसतो सवन्त चतुर्गु होति ।
रतिं पुण कालगुरु, जत्थ व अमत्त आयवहो ॥ ७५ ॥
कण्टकास्थिकाऽऽदिभिः परितापनायां सर्वत्र दिवसपञ्चतु-
र्गुरवो भवन्ति । रात्रौ पुनस्त एव चतुर्गुरवः कालगुरुका
ज्ञानव्याः, अन्यथाऽपि यथाऽऽत्मवध आत्मविराधना भवन्ति
तत्र सर्वत्राऽपि चतुर्गुरवः प्रायश्चित्तम् ।

तथा-
पोरिसि नासणपरिता-वठावणं तेण देहउवहगितं ।
पंतादेवयच्छलणं, मयुस्सपट्टिणीयवहणं च ॥ ७६ ॥
कण्टकाऽऽदिना पीडितः सन् सुषणीकरी न करोति मास-
लघु, अर्थपीकरी न करोति मासगुरु, एवं नाशयति चतुर्लघु,
अथे नाशयति चतुर्गुरु । (परिताव सि) अनागाढपरितापं
चतुर्लघु, आगाढपरितापं चतुर्गुरु, (ठावण सि) अनाहारं
परिस्थापयति चतुर्लघु, आहारं परिस्थापयति चतुर्गुरु, परीक्ष-
स्थापयति चतुर्लघु, अननं स्थापयति चतुर्गुरु, अन्नेहं
स्थापयति चतुर्लघु, स्नेहं स्थापयति चतुर्गुरु । तथा (तेण
सि) उपधस्तेनास्तेनरुपधेराहियमाणं उपाधगतं जगन्मध्य-
मार्कटप्रापीधनिष्पन्नं प्रायश्चित्तम् । देहस्तेनाः शरीरापहारिण-
स्तेनकः साधुः हियते मूलं, इयं हिंसायां योगवस्थाप्यं, त्रिषु
हियमाणेषु पाराश्विकम्, मान्वा देवता यदि छलं कियते
ततश्चतुर्गुरु, प्रत्यन्तिकमनुष्येण पुरुषेण स्त्रिया नपुंसकेन वा
हन्त्यत चन्वारं गुरुचः ।

अथ प्रकृतमर्थमुपलंहरन्शरीरान्गमुपन्यसन्नाह-
एवं ना असहाए, महायमहि एमे मने भदा ।
जय अजप इथि पंदे, अस्मेनयमेज्जहिं वा ॥ ७७ ॥
एवं तावदसहायस्य एकाकिनो वज्रतो दोषा उक्ताः, सहा-
यसहितं वज्रति विचार्यमाणं एतं सहायस्य भेदा भवन्ति ।
तद्यथा-यनाः संयताः अयनाः असंयताः (इथि सि) पाक्-
गिडिबियः, परउका नपुंसकाः, असंयताः गृहस्थाव्ययः, सं-
यत्यः साध्यः, एतेः सार्द्धं गच्छन्ति ।

इदमेव व्याचष्टे-
संवित्ताऽसंवित्ता, गीया ते चेव होंति अग्गीया ।
लहुगा दोहि विमिडा, नेहि ममे रति गुरुगाओ ॥ ७८ ॥
सर्ववशा गीतायाः, अस्मीवशा अगीतायाः, एतेः समं गच्छन्तो
द्वार्या तपःकालाभ्यां विशिष्टा लघुकाः प्रायश्चित्तं । तथा-
संवित्तेगीतायाः समं वज्रति चन्वारं लघवस्तपसा कालेन
च गुरुलघुकाः । अस्मीवशेगीतायाः समं गच्छन्ति चतुर्लघवः,
तपसा लघुकाः कालेन गुरुकाः, संवित्तेगीतायाः सार्द्धं या-
नि चतुर्लघु, कालेन लघु तपसा गुरु, अस्मीवशेगीतायाः स-
मं वज्रति चतुर्लघु, तपसा कालेन च गुरु । एतद्विषयतो ज्ञा-
तव्यं, रात्री तेः समं वज्रत एवमेव तपःकालविशेषिताश्चतु-
र्गुरुकाः ।

अस्मंजयलंगीथित, पुरिसागिहपंडएहिं य दिवा उ ।
अस्तोय सोय छल्लु, ते चेव उ रति गुग्गाओ ॥ ७९ ॥

असंयता त्रिविधाः—शुद्धिः, लिङ्गिनश्च । लिङ्गिण्यां विद्यत इति लिङ्गिनः, अन्ये पाष्णिङन इत्यर्थः । तथा पुरुषाऽऽकृतयः पुरुषपरिग्रहपरिणः पराङ्काः, एते त्रयोऽपि प्रत्येकं त्रिविधाः—शौचवादिनः, अशौचवादिनश्च । तत्र शौचवादिभिः समं व्रजति बह्वलपु, उभयलपुर्कं, शौचवादिभिः समं व्रजति बह्वलपु, कालगुरुकम्, अन्यर्थात् लिङ्गिभिरशौचवादिभिः सार्द्धं व्रजति बह्वलपु, कालगुरुकं, शौचवादिभिः समं व्रजति बह्वलपु, तपोगुरुकं पुरुषाः भूतिभिः पराङ्कैरशौचवादिभिः समं व्रजति बह्वलपु, तपोगुरुकं, शौचवादिभिः समं व्रजति बह्वलपु, तपसा कालेन च गुरुकम्, एतद्विषयतः प्रायश्चित्तमुक्तम्, रात्रौ तु त एव व्रजतासा गुरुकाः, बह्वलपुस्तपःकालविशेषिता एवमेव दातव्या इति भावः ।

पासंदिशिस्थि पंढे, इत्येतेसेसु दिवसतो ज्ञेदो ।

तेहि चिय निसि मूलं, दियरति दुगं तु समणीहि ॥८०॥

तापसापरिग्रहकाऽऽदिभिः पाण्डिनीभिः (इति स्ति) गृहस्थर्थाभिः, स्त्रीवेषधारिभिश्च पराङ्कैरशौचवादिभिः सह दिवसतो गच्छन्तो लपुकः ज्ञेयः, शौचवादिभिः सह गुरुकश्छेदः, तैरेव सह निशि रात्रौ गच्छन्तो मूलं, अमर्णीभिः समं दिवा गच्छन्तोऽनवस्थाप्यं, रात्रौ अमर्णीभिः सह गच्छन्ति पाराङ्गिकम् । प्रकारान्तरेणाऽत्रैव प्रायश्चित्तमाह—संयताग्नेः सार्द्धं दिवा गच्छति चतुर्लपु, रात्रौ गच्छति चतुर्लपु, अन्यर्थातः सार्द्धं दिवा गच्छति बह्वलपु, रात्रौ गच्छति पञ्चगुरु, अन्यर्थातः समं दिवा व्रजति ज्ञेयः, रात्रौ गच्छति मूलं, संयतीभिः सह दिवसतो गच्छति अनवस्थाप्यं, रात्रौ गच्छन्ति पाराङ्गिकम् । तैरेवमुक्तमटवीविषयं प्रहणं, तदुक्तौ चावलिनमन्यत्र प्रहणम् प्रत्यक्षप्रहणम् ।

अथ तत्र प्रहणं विभावयितुमुक्तायैसदृशं विधिमतितिशब्दाह—

जह चैव अन्नगहणे—ऽरुषे गमणाऽऽह वसियं एयं ।

तत्थ गहणे वि एवं, पडियं यं होइ अन्विचत्तं ॥८१॥

यथैवायत्र प्रहणं अरण्यविषये पोडयभङ्गजनया गमनम्, आदिशब्दासंयमाः समविधानासमुत्पन्नं दोषजालं प्रायश्चित्तं श्वेतदन्मन्त्रमेव वसितं, तत्र प्रहणेऽपि विवक्षितप्रत्ययाऽऽधारभूतं वृत्तस्याधः पतितं पदयितं पलम्बं तद्वृद्धानस्यान्वयमेव निरवशेषं वर्धनीयं यावत् अमर्णीभिः सह गमनमिति ।

यस्तु विशेषस्तमुपविदशेषिपुराह—

तत्थ गहणं दुविहं, परिगमपरिगमहं दुविहमेयं ।

दिद्वादपरिगहीए, परिगहिं एणुगमहं कोइ ॥८२॥

तत्र प्रहणं त्रिविधम् । तद्यथा—सपरिग्रहम्, अपरिग्रहं च । यथैवनाऽऽदिभिः परिगृहीतं वृत्ताऽऽदि तद्विषयं सपरिग्रहम्, तद्विपरीतमपरिग्रहम्, तदुभयमपि त्रिविधमेतदं त्रिविधेन सविज्ञाचित्तमेवनापेक्ष्यं यस्य तत् त्रिविधमेतदं सविज्ञाचित्तमेवमिति भावः । तत्र यदि परिगृहीतमचित्तं तत् वृद्धानस्य (दिद्वा इति) “दिद्वे संका मोहए” इत्यादिका आतोपणा सर्वाऽपि प्रागुक्तं द्रष्टव्या । यस्तुतः परिगृहीतमचित्तं तत् गृह्यतः कश्चित् भद्रकः परिगृहीता अनुग्रहं मन्यत, पतदमतो भावविषये ।

अथ सपरिग्रहस्यैव स्वरूपं निकृपयितुमाह—

तिविह परिगमह दिव्ये, चउलहु चउगुरु छल्लहुकोसो ।

अइवा छल्लहुग चिय, अंतगुरु तिविहदुव्वमि ॥८३॥

सपरिग्रहं त्रिविधम् । तद्यथा—देवपरिगृहीतं, मनुष्यपरिगृहीतं तिर्यक्परिगृहीतम् । तत्र दिव्यं देवपरिगृहीतं तद्विषयम् अजघन्यं, मध्यमम्, उत्कृष्टं च । ज्वलन्परिगृहीतं अजघन्यं, तत्र चतुर्लपु, भयनपतित्यतिष्कपरिगृहीतं मध्यमम्, तत्र चतुर्गुरु, वैमानिकपरिगृहीतम् उत्कृष्टम् । तत्र बह्वलपुः । अथवा—विष्यपि अजघन्यमध्यमैः कुरुषु बह्वलपु एव प्रायश्चित्तं, केवलं तपःकालविशेषितं, अजघन्यं तपोलपु कालगुरुकं, मध्यमे काललपु तपोगुरुकम्, अन्ये चोत्कृष्टे श्वायामपि गुरुकं कर्तव्यमिति त्रिविधं दिव्यविषयं प्रायश्चित्तम् ।

अथ मनुष्यपरिगृहीतमाह—

सम्मेतर सम्म दुहा, सम्मे लिंगि लहु गुरु उ गिहिणसुं ।

मिच्छा लिंगि गिही वा, पागयलिंगिसु चउलहुगा ॥८४॥

मनुष्यपरिगृहीतं त्रिधा—सम्यग्गृहपरिगृहीतम्, (इत्यस्ति) मिच्छागृहपरिगृहीतं च । तत्र यत्सम्यग्गृहपरिगृहीतं तत् त्रिधा—पाश्वेस्थाऽदिलिङ्गस्थपरिगृहीतं च, गृहस्थपरिगृहीतं च । लिङ्गस्थपरिगृहीतं मानलपु, शुद्धिभिः सम्यग्गृहपरिगृहीतं मासगुरु, यत्पुनर्मिच्छागृहपरिगृहीतं तत् त्रिविधम्—(लिंगि स्ति) अन्यपाष्णिङपरिगृहीतं, गृहस्थपरिगृहीतं च । तत्र गृहस्थपरिगृहीतं त्रिधा—प्राक्तपरिगृहीतं, कौटुम्बिकपरिगृहीतं, दण्डिकपरिगृहीतं च । तत्र प्राक्तपरिगृहीतं च चतुर्लपु ।

गुरुगा पुण कोइवें, छल्लहुगा होति दंडियाऽऽरामे ।

तिरिया य दुइऽदुइ, गुरुगा इयरेय चउ लहुगा ॥८५॥

कौटुम्बिकपरिगृहीतं पुनश्चत्वारं गुरुकाः, दण्डिकाऽऽरामे दण्डिकपरिगृहीतं उदाने षट् लपुकाः । गतं मनुष्यपरिगृहीतम् । अथ तिर्यक्परिगृहीतं भाव्यते—तिर्यञ्चः त्रिविधाः—पुष्टाः, अदुष्टाश्च । पुष्टा हस्तिशृङ्गकाऽऽदयः, अदुष्टा शृङ्गालहरिणाऽऽदयः । दुष्टतिर्यक्परिगृहीतं चतुर्गुरुकाः, इतरेरदुष्टे परिगृहीतं चतुर्लपुकाः । गतं तिर्यक्परिगृहीतम् ।

अथ यदुक्तम्—“परिगृहपरि अणुगमहं

कोइ” इति । तदेतद्भावयति—

भयेतर सुरमणुया, भये विषयंति दुइणं भणइ ।

अभे वि साहु । गिहणसुं, पंतो छणहेगयर कुज्जा ॥८६॥

यस्य सुरस्त्वमनुजस्य वा परिग्रहं स आरामो वर्त्तते स भद्रको भवेदितरो वा प्रान्तः । तत्र भद्रः प्रलम्बं गृहमाणं हृष्टां तं साधुं भणति—साधु त्वया कृतं, मारिता वयं संसारसागरात्, अन्यान्यपि हे साधो ! पर्योसति गृहाण इत्यादि । प्रान्तः पुनः पराणां प्रकाराणामिकतरं कुयोत् ।

अथ क एते षट् प्रकाराः १, उच्यन्ते—

पडिसेहणा खुरंण, उवलम पीतावणा य उवहिमि ।

गिहणकडुखववहा—रपच्छकडुइहानिन्विषस ॥८७॥

प्रतिषेधनं प्रतिषेधना, निवारणेत्यर्थः १. खरपणञ्ज अरण्यवध-जनैर्निर्भस्तेना २. उपालम्बः सपितासवचनैः शिखा ३. माना-वना बहिर्मुख्यादिभिस्ताडना, (उवहिमि स्ति) उपविध-

रणम् ५ इति पञ्च भेदाः । प्रहणाऽऽकर्षणव्यवहारपञ्चान्तोद्वा-
हनिविषय इत्येक एव पटो भेदः । इति संप्रहणाधातुमासाधः ।

अथेनामेव विवरोपुराह-

जं गदियं तं गदियं, विदियं मा गिएह हरइ वा गदियं ।

जायसु मयं व कजे, मा गिएह सयं तु पडिसेहो ॥८॥

यद् गृहीतं प्रलम्बं तद् गृहीतं नाम द्वितीयं पुनर्वां मा प्रदी-
ति निवचनं यद्वाक्त्रि, यद्वा-गृहीतं सप्रलम्बं तस्य प्रवजि-
तस्य हस्तात् हरति उद्दालयति, भणति वा कार्यं समाप-
तिते मामेव याचस्व, स्वयं पुनर्मा गृहीत्येव सयोंऽपि प्र-
तिषेध उच्यते ।

अथ खरएटनामाह-

धी मुंडितो दुरप्पा, थिरन्धु ते एरिस्तस धम्पस ।

अन्नत्थ वा विलज्जिस्सि, मुक्काऽस्सि खरएटना एसो ॥८॥

धिगु मुण्डितो दुरात्मा, धिगस्तु ते तव संवन्धित इह-
शस्य धर्मस्य, यत्र धौर्ध्र्यं कियत् इति भावः । यद्वा-मया
मुक्कोऽस्मि परमम्यत्रापि त्वमर्हश्चेष्टां प्रदिड्म्यतां लप्स्यसे,
एषा निधिपालनिर्भर्त्सना खरएटना भएतं ।

उपालम्भमाह-

आमफलाणि न कप्पं-ति तुम्ह मा सेसए वि दुतेहि ।

मा य सफेजे मुञ्जसु, एमाई होउवाल्लो ॥ ९० ॥

आमफलाणि युष्माकं ग्रहीतुं न कथयन्ते, अतः शेषानपि
साधून् मा दूषय निजदुष्कर्मिणं सकलकृतान् कुल, मा च
स्वकार्यं निरवयवप्रवृत्त्यामके चारित्ये सुदृढ, एवमादिकः स-
पिपासशिखारूप उपालम्भो भवति ।

प्राप्तापनोपधिहरणं भावयति-

करपायंदडाइसु, पंतावणि गडामाई ना चरिंम ।

अप्पो अ अहानाओ, सव्वो दुविहो वि जं च विणा ॥९१॥

करपादद्वयाऽऽदिभिः आदिशब्दान् लनाऽऽदिभिश्च ताडनं
प्रतापना, तस्यां चानागाहपतितापाऽऽदिषु चरमं पाराङ्मनं
यावत्प्रापयिष्यत् । अहं वा बहु वा स उपधि हरन्तु । अ-
हो नाम यथाज्ञातः, निपचाद्यहोपेतं रजोहरणं सुख-
क्षका चोत्पट्टक्षेप्यर्थः । बहुः पुनः सर्वेभ्यस्तुह्यविधौ उप-
धिः । अथवा-द्विविध आदिषोपरिप्रतिकारः । यच्च तृणग्रह-
णाऽऽदिकम् उपधि विना भवेन्नप्यग्नं प्रायश्चित्तम् ।

संप्रत्यनुग्रहाऽऽदिपदेषु प्रायश्चित्तमाह-

लहुगा अगुगाहम्मी, अप्पसिंयै गुरुग तीसु ठासुं ।

पंतावणे चउगुला, अप्पवहुम्मी हिए मूलं ॥९२॥

यस्य संबन्धी स आगमः स यदि विस्तयति-अनुग्रहो
यै यन्मदीयानि प्रलम्बानि साधवो शुद्धन्ति, इत्यनुग्रहे म-
न्त्रानि चतुर्लघवः । अथ प्रीतिकं करोति तूष्णीकस्तिष्ठति
ततश्चतुर्लघवः । अथप्रीतिकवशात्प्रतिषेधं खरएटनामुपा-
लम्भं वा कुपोत्तर्जिष्यति स्थानेषु प्रत्येकं चतुर्लघवः । अ-
हो वा बहो वा उपधी इति सूत्रं यद्वा-उपधितिष्यत् । तय-
द्वा-उत्कृष्टे उपधी चतुर्लघवः, मध्यमे मासलपु, जवने प-
त्रिन्दिपवचकम् । आह-कथमेकैव सूत्रमुपधितिष्यत् वा ?
उच्यते-प्रमादतः प्रलम्बानि शुद्धन् उपधिहरणं उपधितिष्यत्,
द्वर्पतस्तु प्रलम्बानि शुद्धानस्योपकरणप्राप्तद्वारे सूत्रम् ।

अथ "पंतावणिगाढमाह चरमं पि" एवं व्याचष्टे-

परितावणा य पोरिसि, ठवणा महएँ गुच्छकिच्छकालाण ।

मास चउ छस लहु गुरु, छेओ मूलं तह दुगं च ॥९३॥

प्राप्तापितस्य सतोऽनागाढा परितापना भवति चतु-
र्लघु. आगाढा भवति चतुर्गुरु परितापनाभिभूतः सन् सू-
त्रप्रीतिं न करोति मासलपुः अथप्रीतिं न करोति मा-
सलपु, सूत्रं नाशयति चतुर्लघु, अर्थं नाशयति चतुर्गुरु. प्रा-
शुकं स्थापयति चतुर्लघु, अप्राशुकं स्थापयति चतुर्गुरु, प्र-
त्येकस्थापने चतुर्लघु, अनन्तस्थापने चतुर्गुरु, इत्यादि प्राग्ब-
द्धकथ्यम् । (महयं ति) महादुःखे पडलपु, सच्छौष्यां पडगुरु-
कच्छप्राणं छेदः, कच्छकच्छासि मूलं, समवहन्ते अनवस्थाप्यं,
कालागते पाराङ्मिकम् ।

अथ यच्च तृणग्रहणाऽऽदिकमुपधित्वा विना भवेदिति पदं
चिद्वृत्ति-

तणगहणे सुमिरेतर, अग्गी सट्ठाण अभित्ते जं च ।

एसण पेत्तण गणे, काया सुत मरुत्तआहणे ॥९४॥

चर्पाकलमाऽऽक्षरकरणं हनं शक्तिविभूतागच्छति शुद्ध-
न्ति भवन्तः, तत्र शुक्तिगुणभयं चतुर्लघु, अशुक्तिगुणभयं
मासलपु, अग्निं नयन् तत्र स्मृत्याप्रापयितुं चतुर्लघु इ-
त्यर्थः । अयमिदमर्थमिति जनयति सत्तं, यथाज्ञानामन्त्रे
अन्येषां जीवानां विग्राहकं तावत्प्रापयति प्रायश्चित्तम् । अथा-
पकरणप्रापे उद्गमाऽऽदिपदेषु यस्माऽऽदि गुरुण एवमां
प्रत्ययति तत्तत्तावत्पदे (मरणं ति) शोभाऽऽदिभिः परिता-
प्यमाना शुद्धस्वैरुदन्तमपि यस्माऽऽदि शुद्धिमुत्पादयिष्यन्ति । नि-
शोयचूर्णिकृता तु "ममजं ति" पाठे शुद्धिस्तत्र चोप-
धि विना शोभाऽऽदि परिपदमाणां जयन्त्येवैति कथं चक-
रामः सच्छ्रुतिं सत्तं, इत्येवोच्छ्रुतिगवन्त्यर्थः, विधु पाग-
ङ्मिकम् । कायं ति । अग्निं भवमाना एवमां प्रत्ययन्ते
यावत्शुद्धिप्राप्तिकायान् विग्राहयन्ति तावत्प्रापयन्ति । (त्यं ति)
अने सूत्रं तस्य पौर्वाग्नी न कुर्वन्ति, उपलक्षणत्वादर्थप्रा-
पे न कुर्वन्ति, सूत्रं नाशयति अर्थं नाशयन्ति, तजिष्यन्तम् ।
(मरणं ति) उपकरणं विना येषांऽपि जियन् तथाऽ-
पि पाराङ्मिकम् । (आहणां ति) येषां नाशुपधावति
सत्तं, इत्यनवस्थाप्यं, विधु पागङ्मिकम् ।

अथ ग्रहणाऽऽकर्षणाऽऽदिपदे पट्टे यकारं भावयति-

गेएहण गुरु । छप्पा-स कट्ठणे छेदो होइ ववहार ।

पच्छाकडम्मि मूलं, उड्डहण विरंगणे नवमे ॥९५॥

उड्डहणे निविसए, एसमणेगे पदेम पारंवी ।

अणवट्ठपा दोसु अ, दोसु च पारंविओ होइ ॥९६॥

प्रलम्बानि शुद्धानां पादं प्रलम्बस्वभाविना हट्टुः शुद्धानस्त-
तो प्रदणं चतुर्लघवः, अथ तत्तावत्करणं हस्तं वा शुद्ही-
त्वा राजकुलामिमुखमाकृष्टस्तत आकर्षणेः पयमासा गुरुः,
अथ कारणकानां समीपं व्यवहारे कार्याधिसमारब्धः ततः
छेदः, व्यवहारे विधीयमाने यदि पश्चात्कृतः पराजितः ततो
सूत्रम्, अथ चतुष्कचत्तराऽऽदिषु प्रलम्बयति इति धौष-
णापुरस्तरमुद्गम्यः हस्तपादाऽऽदी वा अवयवे व्यङ्ग्यस्तत
एवमुद्गते (विरंगणे ति) व्यङ्ग्ये वा नवममनवस्थाप्यम् ।
अथान्यायोदीर्घेके यो नलेन रात्राऽऽदिना अप्रदायितो निर्वि-

पयो वा आश्विनः, ततोऽपद्रावणे निर्विषये वा कृते पारा-
म्बिकम् । अथ वा—एकस्यानेकेषां वा साधूनामुपनि प्रवेष्टं
यदि प्रजति तदा पाराम्बिकम् । अत्र च द्वयोर्बह्वह्नव्यह्न-
न-योगवस्थाभ्यां भवति, द्वयोश्चापद्रावणनिर्विषययोः पारा-
म्बिक इति ।

अथ परिग्रहविशेषेषु प्रायश्चित्ताविशेषमाह—

आरामं मोक्षक्रीए, परतिगृहे भोइएण गाम वणी ।

पडकोडुवियराउल—परिग्रहे चेव भतिरा ॥ ६७ ॥

इहाऽऽरामः कश्चिदादिन एवाऽऽत्मीयो वा भवेत्, मूल्येन
क्रीतो वा, यो मूल्येन क्रीतः स केन क्रीतो भवेत् ? उच्यते पर-
तीर्थिकेन वा १, भोगिकेन वा २, ग्रामिण वा ३, वणिजा वा
४, घटया वा, गोष्ठया इत्यर्थः ५, कौटुम्बिकेन वा ६, आर-
क्षिकेन वा ७, राजा वा ८ । एतद् द्वयमपि राजकुलशब्देन गृ-
हीतम् । एतेषां परिग्रहे वस्त्रेभ्योऽप्यप्राप्तप्रत्यक्षानि गृह्णतो
यथाक्रमं प्रायश्चित्तं चतुर्लघु १, चतुर्गुरु २, षडलघु ३, ष-
डगुरु ४, लघु ५, मूल ६, अनवस्थायं ७, पाराङ्गिकम् । अ-
र्थापि त एव भेदत्रय भेदकप्रान्तशब्दा अनुग्रहप्रतिषेधाऽऽ-
वृत्त्या द्रष्टव्याः । एतन्वैयमयाचितं प्रत्यक्षे द्रष्टव्यं, या-
चितं तु ग्रहणाऽऽर्ज्याऽऽर्ज्यादिना वा विना शेषमिति । एता-
वता वृत्तव्यायः प्रपन्नतमवचितं व्याख्यानम् ।

अथ सचित्ताऽऽदिष्टाचतुष्टयमीधरमुग्रह—

एंगेय य सचित्ते, छुमणा अरोइणा य पइणा य ।

जं इं । नाएत्तं, तमंई वोच्छं समासेणं ॥ ७८ ॥

यथा—अजिते “दिद्धं मे ऋ” (४६) ग० । इत आराभ्य “आराभे
मांछं” (६७) ग० । इति पर्यन्तं भगिनम् । एवंमेव सचित्तेऽपि
द्रष्टव्यम् । प्रसेपणमार्गहणं पतनमभ्यन्ताभ्यां द्वारणं तथैव
बह्व्यानि, यापुनश्च नानावै विशेषस्तद्वद् वक्ष्ये समाप्तम् ।
तत्र सचितं तावद्विशेषमाह—

तं च सचितं दुविहं, पडियापडियं पुणो परितियरं ।

पडितस्सति अपावेनं, छुमई कइइए उवरि ॥ ६६ ॥

तत्पुनः सचितं द्विविधम्—पतितमपतितं च । पुनैकेकं च
द्विधा—परीतं प्रत्येकम्, इतरत् अग्रन्तं च । अत्र पतितस्याव-
त्यभावे वृक्षप्रतिष्ठितेऽपि हस्ताऽऽर्ज्या अप्राप्त्यमाणे ततः
प्रत्यक्षपानार्थं काष्ठाऽऽर्ज्याऽऽर्ज्यापरि रिति ।

तत्र यद् वृक्षोपरि स्थितं भूमिस्थितो हस्तेन गृह्णाति, तत्र
प्रायश्चित्तमाह—

सनियपयडिहं लहुगो, सजिए लहुगा य जत्तिया गाहा ।

गुरुगा होति अण्णे, हत्यपत्तं तु गेएहंते ॥ १०० ॥

सजीववृक्षमीष्टितमवचितफलं गृह्णाति मासलघु, अत्र च
यावतो ग्राहान् करोति तावन्ति मासलघुकानि । अथ स-
जीवं सचितवृक्षमीष्टितं गृह्णाति चतुर्लघु, सचितप्रतिष्ठि-
तप्रत्ययं च मासलघु, तत्रापि यावतो ग्राहान् करोति ता-
वन्ति चतुर्लघूनि, मासलघूनि च । एतत्प्रत्येकं भगिनम् ।
अग्रन्ते पुनरन्त्येव प्रायश्चित्तानि शुक्रकाणि, मासगुरु-
चतुर्गुरुकाणि भवन्ति, एवं भूमिस्थितस्य वृक्षस्थितं ह-
स्तपात्रं प्रत्यक्षं गृह्णातः प्रायश्चित्तमुक्तम् ।
१७७

अथ यदुक्तम्—“ छुमई कइइए उवरि ति ” तदेतद्वि-
वरीपुराह—

छुमप्राण पंचाकरिए, पुढवीमाई तसेसु तिसु चरिमं ।

तं काय परिचर्यई, आरहणे अप्पणं चेव ॥ १०१ ॥

प्रत्यक्षपानार्थं काष्ठलघुशुक्रकांशमाऽऽर्ज्यां संवेपयति च-
तुर्लघु, काष्ठाऽर्ज्यां लब्ध्वा वृक्षामिमुषं लिपति, चतुर्लघु-
च एव । स च लिपत्रेव पञ्चाक्रियः पञ्चभिः क्रियाभिः
स्पृष्टः । तद्यथा—कायिक्या १, आभिकारणिक्या २, प्रहोष-
क्या ३, पारितापनिक्या ४, प्राणातिपातिक्रियया चैति ५ ।
पृथिव्यादिषु च जीवेषु संघट्टनापरितापनाऽपद्रावणैर्लघुमा-
साऽर्ज्यां प्रायश्चित्तं यथास्थानं ज्ञानव्यम् । (तस्मै तिसु
चरिमं ति) िषु पञ्चोद्भिरुपेणु ब्रह्मेषु व्यपरोपितेषु च-
रमे पाराङ्गिकम् । तथा काष्ठाऽर्ज्यां लिपन् तं कार्यं वनस्प-
तिलक्षणं नियमादेव परित्यजति, स च लघुकाऽर्ज्यां
क्षितः शाखाऽऽर्ज्यां प्रतिस्मलानिब्रुतस्तस्यैव शरीरामिमु-
षमायाति नित्यापनम् । आत्मनं परित्यज्यतीति ।

कथं पुनः पृथिव्यादिकायानां विराधकां भवतीति ? उच्यते—
पार्वतं पश्चिम उ, पुणो पडंतं य भूमिपते य ।

रयवासविज्जुमाई, वायपले मच्छिगाइ तसे ॥ १०२ ॥

तत् काष्ठाऽर्ज्यां हस्ताचक्ष्यन्तं सन् यावद्दक्षिणाऽऽङ्गालति,
तावद्प्राप्तुवन् भग्यन्तं, तस्मिन् प्राप्तुवति तथा वृक्षं प्राप्ते पुनः
पतति च भूमिप्राप्ते च पदकार्यविग्राधना ज्ञातव्या, कर्मणि
वेदितव्याह— (रय इत्यादि) आदिशब्दः प्रत्येकं संवधनम् ।
तत्र रजःप्रभृतिकं पृथिवीकार्यविग्राधना, महिकायां
पुत्रादिकं नेत्रकार्यं, वातं च तत्रैव वातं, फलानि तस्यैव
वृक्षस्य सत्कानि । उपलक्षणव्यापराऽऽर्ज्यापि, मलिकाऽऽ-
र्ज्या च तस्यां विराधयति ।

इदमेव स्पष्टयद्वाह—

खोल्लतयाईसु रओ, महिवाभोस्साऽऽर्ज्या अग्नि दवद्धे ।

तत्थेवऽनिल वणस्सइ, तमा उ किमिकीडसउण्हाइ ॥ १०३ ॥

“ खोल्लं ति ” वैश्याद्वत्त्वात् कौटर्, तत्कृ प्रतीतं, तदादिपु-
स्थानेषु वृक्षे रजःप्रभृतिकं पृथिवीकार्यविग्राधना, महिकायां
नितनित्यं, वपे, श्वश्रयाये वा निपतति, आदिग्रहणेन हन्त-
न्तुकाऽर्ज्यां संवेपयेत् अकार्यविग्राधना च द्याऽर्ज्यां जिना दग्-
वृक्षे उपलक्षणव्यापरां विधुति वाग्निं कायविग्राधना, तत्रैवाग्निं
नियमादनिर्लो बाधुः संवेपयतीति वायुकार्यविग्राधना, वनस्प-
तिः स एव प्रत्यक्षलक्षणः पशुपुण्याऽर्ज्यां च वसास्तु कर्मका-
दशकुनाऽर्ज्यां विराधयन्ते, कर्मयो विष्टाऽर्ज्यां ससुद्रवाः, की-
टिका घुणाऽर्ज्याः शकुनाः काककापताऽर्ज्याः, आदिग्रहणेन
सरटाऽर्ज्यापरिग्रहः । एवं वृक्षमप्राप्ते काष्ठाऽर्ज्यां पदकार्यवि-
ग्राधना, एवंमेव प्राप्ते पुनः पतिते भूमि प्राप्तेऽपि ज्ञातव्यम् ।
यत आह—

अप्पत्ते जो उ गमो, सो चेव गमो पुणो पडंतम्मि ।

सो चेव य पडियम्मी, निकपे चेव भोमाऽऽर्ज्या ॥ १०४ ॥

य एवाप्राप्ते गमः प्रकारः स एव गमः पुनः पतति । उपल-
क्षणात्प्राप्तेऽपि भूयां गमः, एवशब्दोच्चारणे पदकार्यविग्रा-
नां प्रतीत्याऽऽत्यन्तिकतुल्यताकापानार्थम् । स एव च भूमौ

पतितोऽपि काष्ठाऽऽदौ प्रकारः प्रतिपत्तव्यः केवलम् (निक्षेपे चैव भोमार्हं नि) नत्काष्ठाऽऽदिकं महता भारगौरवेण " निक्षेपं निस्सहं " पुष्टिर्वा यश्चिपतति तेन भूय्यादीनां पुष्टिर्वादीनां महती विराधनेति चूषिर्हृदिप्रियायः । निशीथचूर्णिगणकाराः प्रमियायं तु " निक्षेपं चैव भूमीय " इति पाठः । अस्य व्याख्या-यस्यां भूमी स्थितः काष्ठाऽऽदिकेणाय विशिष्टं स्थानबन्धमध्यास्ते तत्राऽपि पाद्योर्निष्कम्पत्वेन पक्षां कायानां विराधका भवति ।

एवं देवतोऽं छम्, विराधयो भावयो उ इहरा वि ।

चिजइ हू यणं कम्म, किरियमाहणं भयनिमित्तं ॥१०५॥

पवमेतेन प्रकारेण चतुर्व्येकप्रमाणाऽऽदिकेषु द्रव्यतः पक्षां कायानां विराधकः प्रतिपत्तव्यः, भावतस्तु इतरथाऽपि द्रव्यतो विराधनां विनाऽप्यसौ पक्षकायविराधको लभ्यते, संयमं प्रति निरपेक्षतया तस्य भावतः प्राणातिपातसद्भावान् भावप्राणानिपातं च यथा कर्म निविष्टं कर्म चीयते न तथा द्रव्यप्राणानिपातं । आह-यदुक्कम्-पञ्चभिः क्रियाभिः स्पृष्ट-स्नत्कथं संवाद्यमश्नुते यावता यदि निवारयति तदा कायिकी अधिकारिणी की च किं संभवतः, अथ विराधयति तदनाश्रित्यो भवेत्, प्राद्वेपिकी पुनः कथं भवेत् । यदाह-क्रियाप्रहणं भयनिमित्तं भयजननाथं कियते येन स्वाधः क्रियापञ्चकाऽऽपक्षिदोपभोता मूलन एव प्रलम्बग्रहणेन प्रयत्नेन । यद्वा-हृदिप्रादनयाप्रमियायनेपुण्यात् यत्र का क्रिया तत्र पञ्चापि क्रियाः संभवन्तीति न दोषः । यदाह निशीथचूर्णिगणकृत्- " अहवा जय्य एगा क्रिया तथ दिट्ठि-पयनयसुहुगल्लणो पंच क्रियायाओ भवति, अनां पंचक्रियायागहणे न दोषा । " एवं तावत्संयमविराधना भाविता ।

(३) अथाऽऽमविराधनां भावयति-

कुवण उ पत्थर लेट्ठं, पव्वं छूट्ठं फलं व पव्वहेन ।

पञ्चफालंश्च आया, अवायाभेण हथाऽऽदौ ॥ १०६ ॥

अन्येन केनचित्प्रलम्बार्थिना पूर्वं (कुवण उ त्ति) लघुजः क्षिप्तः, स तत्रैव वृत्तशालायां विलिनः सन् वायुप्रयागेण, विचक्षितमापुत्तिमकाष्ठाऽऽदिप्रयोगेण वा सञ्चालितमन्येव सा धोरुपरि निपतन् विराधनां कुर्यात्, एवं प्रसन्नः पापाणां, लेट्टिष्टिकाशकलं, मुत्तिकापिण्डो वा पूर्वं क्षिप्तः पतन्, फलं वृत्तच्युतं वृत्ताभ्यपतन्, तस्यैव काष्ठाऽदौ प्रतिनिवृत्त-स्वस्वमानीय प्रत्यास्फालने आत्मविराधना भवेत्, अन्यायामेन कानीय हस्तमुच्छ्रयणेन लघुजऽऽदौ क्षिप्तयामा हस्ताऽऽदौ परिनापना भवेदिति । गते क्षेपणद्वारम् ।

अथाऽऽराहणा-

खिखोऽपि अपानतां, दुग्गहं तहिं कंठविच्छुआहिमाइ ।

पविषत्तरच्छाडिबो, देवतां खिन्नाऽऽदिकृणं च ॥१०७॥

तत्स्येव य स्निग्धवणं, अंगहिं समोहणं छकाया ।

आरोवण सस्येव य, गिलाखपरितावणाऽऽदौ ॥१०८॥

काष्ठाऽऽदौ क्षेपणे कृतेऽपि यदा प्रलम्बानि न पतन्ति तदाऽऽश्चिन्नस्तान्यप्राणवृत्तप्रलम्बमानसत् वृत्तं (दुग्गहं त्ति) आरोहति, स च यावत्त्रिंशद्वैपक्षैरप्यारोहति तावन्ति चतुर्लङ्काति, अन्ते पुनश्चतुर्लङ्काणि, तत्र वृत्ते आरोहन्ती यत्कष्ट

कर्विष्यते, यच्च वृत्तिश्चेन आहिता वा, आदिशब्दात्कुलाऽऽदिना वा दृश्यते, यच्च पक्षिभिः श्यनाऽदिभिरुत्तरवादिभिराटव्यजी-वेर्वधो भवति, यथा वा देवतया अधिष्ठितोऽसौ वृत्तस्तथा यदसौ साधुः क्षिप्तचित्तः कियते । आदिग्रहणेनापरया कथाचि-द्विडम्बनया चिद्व्यम्यते । यद्वा-सा देवता स्वाधिष्ठितवृत्ताऽऽराहणकुपिता तत्रैव निष्ठापनम् आधुपः समापनं तस्य यन् कुर्यात् । अथवा-न साधुमार्गेहन्तमेव यत्पापयेत् एषा सर्वोऽऽप्यात्मविराधना, पतितस्य च तस्याङ्गानि समवद-म्यन्ते, भज्यन्ते इत्यर्थः । तैरङ्गैर्हस्तपादाऽदिभिः समवदतेत्येन भूमावनी पतति तत्र पदहाया विराध्यन्ते, तेषां च संघ-हनाऽऽदिनिराकरणं तत्र प्रवृत्त्या । या " कृकायचउत्तु ल-हुगा " इत्यादिगथायामुक्ता आत्मविराधनाया च ग्लानविष-या परिनापनाऽऽदिनिष्पन्नाया आरोगणा, साऽपि प्राग्वद्व-सातव्या । गतमार्गेहणद्वारम् ।

(४) अथ पतनद्वारमाह-

मरणगिलाखाऽऽदौ, जे दोमा होति गेहमाणस्स ।

ते खेव य साऽऽस्ववणा, पव्वहेन होति दोमा उ ॥१०९॥

कदाचिदसौ न वृत्तमार्गेहन् पतन्, ततश्च मरणग्लान-त्वाऽऽदिका ये दोषा आरोगता भवन्ति, प्रपतताऽपि न एव दोषाः साऽऽरोगणाः सप्रायश्चित्तनिवर्तयणा वक्तव्याः । " पव-व्वहेन होति मीवसमा " इति निशीथचूर्णिगणविनिपाठः । तत्रा-यमर्थः आरोगतां दोषाणां संभव एव भणितः, पतन् पुन-रवश्यं नाविना गात्रमहाऽऽदौ दोषा इति सातिशयग्रहणम् । गते पतनद्वारम् ।

(५) अथोपविहारं विवृणोति-

तम्मूल उवहिगहणं, पतो साहण कंठं सवेमि ।

तल्लगिगहणं परिता-वणा य गेलस पडिगमणं ॥११०॥

यस्य उवहिहं तानि प्रलम्बानि तन्मूलं च ग्रहणनिमित्तं, तस्यैव साधेनपुष्टिग्रहणं कुर्यात् । यद्वा-कश्चित् प्रान्तः सं-वेपां साधूनामुपिष्टि गृहीयात् । तत्र यथा जाते रजोहण-ऽऽदिकं उपयो हन्ते सलं, शेषं पुनरुच्छेदं चतुर्लघु, मध्यमे मानलघु, जघन्ये पञ्चकम्, उपरि विना त्गानि गृहीया-त्, अग्निग्रहणं वा कुर्यात्, अग्निं संवेपति भासः । अथाग्नि-न संवेत नतः शीतेन परितापः तस्य भवेत्, शीतेन वा भुक्ते अजीर्यमाणे ग्लानत्यं भवेत्, शीतानिभूता वा साध-वः पार्श्वस्थाऽदिषु प्रतिगमने कुणुः ।

संप्रायत्रैव प्रायश्चित्तमाह-

तल्लगहणं अग्निमवणं, लहुगा गेलण होइ ते चैव ।

मूलं अण्वद्वयो, दुग तिग पारविचो होइ ॥१११॥

अशुषित्तुणाणि गृहीयान् चतुर्लघु, परकृतमग्निं संवेत च-तुर्लघु, अभिनवमग्निं जनयति सलम्, अग्निशकटिकायां वा तापयन् यावन्ती वाराज, हस्तं वा संवालयति तावन्ति च-तुर्लघुनि, यस्तु धर्मधञ्जालुगिं न संवेत न शीतेन ग्लानः सजायते, ग्लानत्यं चाऽनागाहपरितापनाऽऽदौ तदेव प्रा-यश्चित्तम् । अथ शीतपरिपक्वमसहित्युः पार्श्वस्थाऽदिषु प्र-जतिं चतुर्लघु, यथा क्षुब्धं प्रजतिं चतुर्लघु । यथोक्तस्य भावति अन्यन्तार्थिकेषु वा यानि ततो सलं, द्योगेनवद्वयं, त्रिषु पारार्थिकम् । गतमुपविहारम् ।

(६) अथोद्वाहद्वारं विवृणोति—

अपरिगृहीतं पलंवे, अलभते समखजोगमुकधुरो ।
रसगृहीतवदो, इतरे गिहहोतो गृहीतो य ॥ १२॥

अपरिगृहीतानि प्रलम्बान्यलभमानः अमखजोगमुकधुरः
परित्यक्तभ्रमणव्यापारभार इति भावः । रसगृहीतप्रतिबद्धः,
इतराणि परिगृहीतप्रलम्बानि शुद्धं प्रलम्बस्वामिना दृष्ट्वा
गृहीतः ।

ततश्च—

महजखजालखया पुण, सिंघाडगतिगचउकगामेसु ।

उद्वाहिकख विसजिते, महजखणाय ततो मूलं ॥ १३ ॥

तेन प्रलम्बस्वामिना गृहीत्वा शुद्धाटकत्रिकचतुष्कस्या-
नेषु ग्रामेषु वा बहुषु नीत्वा महाजनस्य पौरजनपदरूप-
स्य आपना कृता । यथा—एतेन मदीयानि प्रलम्बानि चोरि-
तानीत्यादि महाजनस्य पुरत उद्वाहात् विसर्जितो मुक्त-
स्तत एव महाजने ज्ञाते सति मूलं नाम प्राप्यक्षिम् ।

कथमुद्वाह इत्याह—

एम् उ पलंवहारी, सटोह गहिओ पलंवठाणोसु ।

सेसाण वि बाधाओ, सविहोहविडोविण होइ ॥ १४ ॥

येनाऽऽगमतिघर्षितानां प्रलम्बानि शुद्धानां गृहीतानि, स गस-
भाऽऽरंषितं शुद्धाटकत्रिकचतुष्काऽऽदिषु सर्वतः परिभ्राम-
यन्वमुदोपर्यन्त—भो भोः पौराः मदीयानामस्य प्रसजितकस्य दु-
श्चरितम्—एष प्रलम्बद्वारं मदीयाऽऽगमस्यकप्रलम्बचौरः
सटोहः संपालब्धो गृहीता । मया दुरगमा प्रलम्बस्थानिप्या-
गमप्रदेशेष्वित्यादिघोषणपुरस्सरमितश्च नीयमानो महाज-
नस्येवमवलोक्यमानः स कुतश्च कर्मणा विदुष्यते । तत-
श्च सविहोहं सजुप्सनीयं यथा भवतीत्येवं विदुष्यते, त-
स्मिन् शराणामपि साधूनां व्याघातः—सर्वेऽप्यमी एवविधा
एवंनि प्रभापरिभ्रंशा भवतीति व्याख्यातमुद्वाहद्वारम् । त-
द्याख्याने च समर्पिता “अत्रत्य तन्त्र गहणं” इत्यादि-
द्वारायाः । अथ यदुक्तमस्त्वान्—“आणाऽणुत्थमिच्छा,
विग्राहणा कस्य मीयथा ।” तदिदानीं प्राप्तवस्वरं व्या-
ख्यायन्—तत्राऽऽहेति द्वारं भगवता प्रतिपिद्धं यत्प्रलम्बं न
कल्प्यते तदग्रहणं कुर्वता भगवतामाहामङ्गः कृतो भवति,
तस्मिन्नाऽऽज्ञाप्रहं चतुर्गुणाः । ४०१ उ० २ क० । (आ-
ज्ञाद्वारम् “आणा ” शब्दे द्वितीयभागं १२१ पृष्ठे गतम्)

(७) अथावस्थाद्वारमाह—

एगेण कयमकजं, कोइ तपक्कया पुणो अओ ।

सायावहुल परंपर, वोच्छेदो संजमवायां ॥ १२३ ॥

एकेन केनचिदाचार्याऽऽदिना किमप्यकार्यं प्रमादस्थानं कृतं
प्रतिसेवितं, ततोऽप्योऽपि तत्प्रत्ययादेवं आचार्याऽऽदिः क्षुत-
धराऽप्येवं करोति, नूनं नास्त्यत्र दोष इति तदेवाकार्यं करो-
ति, ततोऽपरोऽपि तथैव करोति, तत्रन्योऽपि तथैवेत्येवं सा-
तबहुलानां सातगौरवप्रतिषेद्धानां प्राणिनां परम्परया प्रमाद-
स्थानमासेवमानानां संयमतपसो व्यवच्छिद्यः प्राप्नोति, यद्वि-
संयमस्थानं या पूर्वाऽऽचार्येण सातगौरवगृह्यतया चर्चितं
तत्प्राप्त्यैरदभिति कृत्वा व्यवच्छिद्यमेवेति । गतग्रनव-
स्थाद्वारम् ।

(८) अथ मिथ्यात्वद्वारं विवृणोति—

मिच्छते संकाऽऽह, जहेय मोसि तेहव सेसं पि ।

मिच्छते विचरीकरुणं, अम्भुवगमे वारखमसारं ॥ १२४ ॥

मिथ्यात्वे विचार्यमाणे शुद्धाऽऽहो दोषा बह्वन्तः । शुद्धा-
नाम—किं मये अभी यथा वादिनस्तथा कारिणो न भवन्ति,
येन प्रलम्बानि शुद्धानि, आदिशब्दात्कास्त्वाद्यो दोषाः । तथा
यथैतदुक्तं, तथैव शेषमप्युच्येतेषां मिथ्यारूपमेवेति विस्त-
विष्णुतिः स्यात्, मिथ्यात्वाद्वा चलितभावस्य सम्यक्त्वाभि-
मुखस्य प्रलम्बग्रहणदर्शनात् पुनरपि मिथ्यात्वे स्थिरीकरणं
भवति, अम्भुवगमे वा प्रव्रज्यायाः, अणुव्रतानां वा, सम्यग्-
दर्शनस्य वा कर्तुं कामस्यापारः कश्चिद् वारणं कुर्यात्—नैत-
ेषां समीपे प्रतिपद्यस्व असारं निस्सारमदीर्घां प्रवचनं म-
येदं च दृष्टमिति । ततं मिथ्यात्वद्वारम् ।

(९) अथ विग्राहना । सा च द्विविधा—संयमे, आरमणि च । हे
अपि प्रलोच सप्रपञ्चं मायिते, तथाऽपि विशेयमुपदर्शयितुमाह—
तं काय परिचर्यई, नार्ण तह दसणं चरितं च ।

वीयाऽऽहोऽपिसेवग, लोमो जह तेहिं सो पुटो ॥ १२५ ॥

प्रलम्बं शुद्धानं तं कार्यं वनस्पतिलक्षणं परित्यजतिः त-
था—ज्ञानं दर्शनं चारितं चेति वीयाऽऽदिप्रतिसेवको लोको
यथा अत्ययेन स्पृष्टः, तथा सोऽपि साधुलः । प्रलम्बरातेष्वि-
तेरसंयमेन स्पृष्ट इति निरुक्तिग्रायाऽल्लग्यं ।

अथेनामेव विवरीपुगह—

कार्यं परिचर्यतो, सेस काए वए य सो चर्यई ।

याणं शाणुवदेम, अवट्टमाणो उ अन्नाणी ॥ १२६ ॥

प्रलम्बानि शुद्धानो वनस्पतिकार्यं परित्यजति, तं च प-
रित्यजन् शेषातपि कायानसौ भावतः परित्यजति, तत्र-
रित्याने च प्रथमव्रतपरित्यागः, प्रथमव्रतपरित्यागे च श-
षव्रतपरित्यागोऽप्युपजायत इति व्रतान्यप्यसौ परित्यज-
तीत्युक्तम् । तथा ज्ञाने ज्ञानविषयं परित्यागं विन्यमान-
े ज्ञानोपदेशं क्रियाद्वारेणावर्तमानोऽसौ ज्ञान्यपि अज्ञानी
मन्यते ।

दंसणचरणा मूढस्स, नत्थि समया व नत्थि संपं तु ।

विरटलक्खण चरणं, तदभावे नत्थिवा तं तु ॥ १२७ ॥

ज्ञानाभावाद्यसौ मूढो भवति, मूढस्य दर्शनचारित्र्ये न हतः ।
यद्वा—प्रलम्बग्रहणादस्य जंविषु समता न विद्यते, समताया
अभावाच्च सम्यक्क्रमेण नास्ति, तस्यापि सामाधिकभेदतया
समतारूपत्वात् विरतिलक्षणं चरणं भिद्यते, तच्च लक्ष-
णं प्रलम्बानि शुद्धानां न विद्यते, तदभावे लक्षणभावे तेषु
तत्पुनराचारित्र्यं नास्ति, वाशब्दः प्रकारान्तरयोनिकः । अथ
“वीयाई” इत्यादि व्याख्यायने—फलाद्दीर्घं भवतीति कृत्वा
बीजग्रहणम् । आदिशब्दात्कल्पपुष्पप्रधातलशास्त्रावकृत्-
श्चकन्दमूलानि गृह्यन्ते । शिष्यः प्राऽऽह—सर्वेऽपि वनस्पतयः
सुलादेव एव भजन्ति, अतो—सुलाई पडिसंवा ” इति
कर्तुमुचितं किमिति । “वीयाई पडिसंवा” इति कृतम् ? ।

स्तरिहाह—

पाएण वीयभोई, चोयण । पच्छाऽणुपुत्ति ना एवं ।

जोशिंगघाते व हतं, तदादि वा होइ वणकाओ ॥१२८॥

लोकः प्रायेण बीजभोजी, तेन कारणेन बीजमादौ कृतम् । य
छा-हे नोदक ! समये त्रिविधाऽनुपूर्वी प्रकल्प्यते । तद्यथा-पू-
र्वानुपूर्वी, पश्चानुपूर्वी, अत्रानुपूर्वी च । त्रिविधाऽपि च यथा-
वसरं व्याख्यातमन्यत्र पश्चानुपूर्वी गृहीता । अथवा-बीजं व
नस्पतिना योनिरुपलब्धवानम्, अतस्तस्य घाते विनाश
सर्वमपि मृताऽऽदिकं निरपेक्षतया हतं भवति । यदि वा-त-
दादिवनस्पतिकार्यो भवति, तद्बीजमादिवस्य स तदादिः । स-
र्वेषामपि वनस्पतीनां तत एव प्रसूतेः, अतो बीजाऽऽदि-
प्रहणं कृतम् ।

ततश्च-

विरइसभावं चरणं, बीयासेवी हु सेवयानी वि ।

अस्संनमेण लोगो, पुट्ठो जह सो वि हु तेहव ॥१२९॥

यो बीजाऽऽसेवी स नियमात् शराणां मृताऽऽदीनामपि
घाती विश्वेयो, यश्च मृताऽऽदीनि घानयान् तस्य विरान्त-
भावं यच्चरणं चारित्रं तत्र भवति । यथा च बीजाऽऽदिप्रति-
सेवको लोकाऽऽन्येमेन स्पृष्टस्त्वधेवानावापि नैः प्रलम्ब्येन-
वितैरस्यमेन स्पृष्ट इति । गता संयमावगता ।

(१०) आत्मविगमनामाह-

तं चेव अभिहणंजा, आवादिपं अहय जोहोलोपता ।

तद्गुहाइं छुंजिता, विमुच्चिकरिहिं आयवेहो ॥१३०॥

तैलगुहाऽऽदिकं चित्तं पुनरापनितं सत् तमेव सातुमिह-
न्यात्, इदं च प्रागुक्तमपि स्थानाश्रयार्थमत्रोपास्यमिति न पुन-
रुक्तदोषः । अथवा-जिह्वालांतयत्ना बहुकानि प्रलम्बानि भु-
क्त्या विमुच्चिकाऽऽदिभ्री रागंरूपंक्षैरामवयो भवति । उक्ता-
ऽऽत्मविगमना । तद्गुहो ज व्यक्त्याता आमाऽऽद्यव्यवहारे-
ऽपि दोषाः । वृ० १ उ० २ प्र०० । (गीतायेंन गच्छुतामणा
न कर्तुं शक्यते इति 'गच्छुतामणा' शब्दे, तृतीयभागे २०६
पृष्ठे उक्तम्) (प्रलम्बाधिकारे द्रव्यतः परितममन्त्रं या येन
लक्षणैर्न जानाति तदभिहितम्, 'अणैर्न जीव' शब्दे प्रथ-
मभागे २६३ पृष्ठे)

(११) अथ प्रहणद्वारम्-

चउमंगि गहये पक्खे-वए अ एगमिं मासिंय लहुयं ।

गहये पक्खेवमी, होंति अणेगा अणेगुसु ॥१३१॥

चतुर्भेदी प्रहणे प्रलेपकं च द्रव्या । तद्यथा एकं प्रहणम् एकः
प्रलेपकः । १. एकं प्रहणमनेकं प्रलेपकाः २. अनेकानि प्रहणानि
एकः प्रलेपकः ३. अनेकानि प्रहणानि अनेकं प्रलेपकाः ४. अथ
च हस्तेन यत् प्रलम्बमादानं तत् प्रहणम्, यत्पुनर्मुक्तं प्रवेशनं
स प्रलेपकः । तत्र प्रथममङ्गे एकस्मिन् प्रहणे प्रलेपकं च प्रत्येकं
मासलघु । द्वितीयमङ्गे एकस्मिन् प्रहणे मासलघु, प्रलेपकानि
यावत् प्रलेपकान् करोति तावन्ति मासलघूनि । तृतीयमङ्गे
तु यावन्ति प्रहणानि तावन्ति मासलघुकानि, प्रलेपकवि-
परस्परिकौ मासलघु । चतुर्थमङ्गे अनेकेषु प्रहणेषु प्रलेपकेषु
वा-नेकान्येव मासलघुकानि, एतच्च सामावगतिनिष्पन्नं मन्त्र-
व्यम् । यत्पुनर्जीवघाननिष्पन्नं चतुर्लघुकाऽऽदिकं तत् स्थि-
तमेव । एतच्च प्रहणप्रलेपकनिष्पन्नं प्रायश्चित्तं यथा केवली
आनाति तथा गीतायोऽपीति । तत् प्रहणद्वारम् ।

(१२) अथ तुल्ये रागद्वेषाभाव इति द्वारम् । तत्र शिष्यः

प्राऽऽह-

पाडिसिद्धा खलु लीला, विद्वए चरिये य तुल्लद्वयेनुं ।

निदयता वि हु एवं, बहुधाए एगे पच्छित्तं ॥१३२॥

अदो भगवन्तो रागद्वेषाध्यासितमनसः । तयाहि-तुल्य-
द्रव्येषु, समानेऽपि प्रलम्बद्रव्याणां जीवत्ये इत्यर्थः द्वितीय-
मङ्गे एकफलस्य, चरममङ्गे बहुनां फलानां बहुन् धारान् प्रले-
पं करोतीति बहुनि मासिकानि, इत्थं तृतीयमङ्गे तु बहुनि व-
नफलानि गृहीत्वा वा एकः प्रलेपक इति कृत्यैकं मासिकं
च दृष्टे तन्मम मनसि प्रतिभासते-नूनं तल्लेव युष्माभिः
प्रतिपिद्धा न पुनर्जीवोपाधतः । एवं च भगवतां द्वितीय
मङ्गे प्रलम्बजीवानासुरिणः रागो, बहुमासिकदानात् तृती-
यमङ्गे तु द्वेषः, एकस्यैव मासिकस्य दानात् । यथा-द्वितीये
मङ्गे गृहतां शिष्याणः सुप्रति द्वेषः । तृतीयं तु रागः, कारणं
प्राप्यदेव । किं च-युष्माकमेवं बहुघाते युगपदहनां नुक्ते
प्राप्त्यु मल्लेण एकमेव मासिकं दत्त्वा निर्दयता भवति ।

अथ रागद्वेषाभावं समर्थयन् सूरिः परिहारमाह-

चोपत्तं निदयतं निव, सुच्छंता विडमणं पि नेच्छामो ।

निर्वेच्छंल्लगल्लुरकुड-मतागंते लिपमक्खसुता ॥१३३॥

हे चोदक ! निर्दयतामेव भेच्छन्तो ययं विदमणमपि
नेच्छामः । यिचिधं दशनं भलणं विदशनं, तल्ला इत्यर्थः ।
स्लेच्छुद्वयदृष्टान्तं वर्णयति-"जहा एगस्म रब्बो दा भच्छा
आलभमा, नेण रब्बो तस्मि भेच्छुणं तुट्ठण दा सुग्कुडा दा व
छुगला दियणा, तं नांइ य तुट्ठा, तथ एगंणं छुगला गल्लयहा-
रणं माग्गुण्ण वाइआ दांइ निदि । त्वानिआ एक्कं अंग
छुत्तं सायनि, तं पि सां छुंइ थामं लेणंणं आसुरं, रिं वा
छुगल्लु वा लिपे । एवं तस्म छुगल्लस जीवंतस्सं व ताता-
णि धेत्तुं खरयाणि, मनो य पटमस्स एगप्यहाण्ण एक्को
वधो, विनियस्स जल्लिरिं छुंइ मरति तल्लिया वधा,
लंगं य पावो गणिज्जति । एवं जंण पलं वस्स एक्को पक्खेवो
कआ, तस्म एकं मासिंय, जो विडयंतो सायनि तस्म त-
ल्लिया पच्छिन्ता घणवच्छणाय व पाग्गतावयियाए किरिया-
ए वट्ठति । विउमणा णाम-आमादीनां थोवं सायनि ।"
अत एवाऽऽह-"निवमेच्छु" इत्यादि । कस्यचित्पुत्रस्य द्वौ
स्लेच्छुविलगकौ, तेन पुट्टेन तयोः छुगलकौ मुग्गकुट्टौ च
वृत्तौ, तत्रैकेन छुगलकस्य सुतस्य द्वितीयेन पुनरसूतस्त्वैवै-
कैकमङ्गे द्वित्वा तल्लणाऽऽदिमिगल्लिस्स भल्लेण कृतमिति ।

किं च-

अचिचसे विदमसा, पाडिमिद्धा किमु मवेणेषु द्वये ? ।

कारणे पक्खेवमिं तु, पढमो तइआ अ मयणाए ॥१३४॥

अचिचसेऽपि द्वये विदयता प्रतिपिद्धा किं पुनः संयतन
द्रव्ये ?, सचित्तं प्रलम्बं सुतगो विदयनया न भल्लणांयमिति
भावः । यत्र पुनः कारणं सचित्तं मुखं प्रल्लानं, तत्रा-
ऽपि प्रथममङ्गः एकमहल्लेकप्रलेपकः, तृतीयो मङ्गस्यनेकप्र-
ल्लेकप्रलेपकयो यतनया भवितव्यः ।

अथानन्तकायस्य वर्जनेति द्वारम् । यतः प्रथमतो द्वार-
साधामाह-

पाग्गिच्छेते पुच्छा, उच्छुरकण्णमहिद्धिदास्यली य ।

दिहंतो चउत्पदं, विक्रुध पलिमयणाविभं ॥१८०॥

प्रथमं प्रायश्चित्तं पृच्छा कर्तव्या, तत इष्टुकरणं तेषु वाटनं, महाहिकेन राक्षा (दारु सि) दारुभारेण स्थलया च देवद्रो एषा दृष्टान्तः कर्तव्यः । अतुषे द्रव्यतो भावतोऽपि भिक्षाभि-ति यन्वं तत्र त्रीणि द्वााराणि-विक्रुधं, परिमन्थः, अना-कीरोमिति समासाधेयः ।

अथ विस्तरार्थमाह-

चोपइ अजीवते, तुल्ल कौस गुरुगो अणेतमि ।

कौस य अचेयणस्मी, पच्छिचे दिजाए दव्वे ॥१८१॥

शिष्यो नोदयति-भावतो भिक्षं द्रव्यतोऽभिक्षं, भावतो भिक्षं द्रव्यतोऽपि भिक्षमिति तृतीयचतुर्थयोर्भेदयोः परीत् अन्-न्ते च अजीवत्वे तुल्येऽपि कस्मान्न अन्ते गुरुमासः । परीत् लघुमासो दीयते? कस्माच्चान्ते द्रव्ये परीत् अन्ते वा जी-वोपधातं विनाऽपि प्रायश्चित्तं दीयते? अपरं च रागद्विषयन्तो यद्वन्ते परीत् मासलघु, अन्ते अचन्तेऽपि मासगुरु प्रायश्छन् ।

तत्र यथावचोदितं कस्मात्परीत् मासलघु, अन्ते मास-

गुरु, तद्विषयं समाधानमाह-

साऊ जिणपडिहुदो, अणेतजीवाण गायनिप्फओ ।

गेहीपसंगदोमा, अणेतकाए अतो गुरुगो ॥१८२॥

परीतादन्तकायः स्वादुः स्वादुतरः, तथा जिनैस्तीर्थकैः प्रतिकृतः । कारणेऽपि परीत् प्रदीतत्वं नान्तमिति जिनेप-देशात् । अन्तान्तां च जीवानां च गात्रेषु स निष्पन्नः सुखा-दुःखाध्याधिकतरा तत्र पृथिव्यवति, तस्याथ प्रसङ्गेनानिर्णयो-यमपि गृहीयदित्यादयो बहवो दोषा अतोऽन्तकायं आचि-त्तेऽपि गुरुको मासः प्रायश्चित्तम् । एवं च द्रव्यातुरूपं प्राय-श्चित्तं दत्तनामस्माकं रागद्वेषावपि दूरापास्तप्रसरति । य-च्छाकं कस्माद्विसे प्रायश्चित्तं प्रयच्छन्ति, तत्राऽपि समा-धीयते-अन्वस्थाप्रमद्विनवारणार्थं, सजीवप्रहणपरिहारार्थं वाऽविसेऽपि प्रायश्चित्तप्रदानमुपपन्नमेव ।

तथा चात्राऽऽचार्यो इष्टुकरणं दृष्टान्तमुपदशयति-

न वि खाइयं नावि वति, न गोणुपडियाइए निवारइ ।

इतिरकणमईहिणो, विवरीए पसत्तुवणओ य ॥१८३॥

“पणेषु कुट्टेविणा उच्छुकरणं रीरियं, तत्सपरपरंतो न वि कार्या न वि वरेए फलिहणं न वि, न गोणुए निवारइ, नावि पहिण कार्यंते वारेइ, ताह तेहि गोणाहं हि अवयिजमाणुहि नं सर्वं उच्छुकरणं, एवं कंतो सो कम्मकरणं भरेए हिणो, जं च पराणं सिनं वावि विण बुलं-पसियं ते दाहं ति नं पि दायव्वं । एवं सो उच्छुकरणं विण्डुं मुले हिणं जं जस्त देयं तं अदिनो बडो विण्डुओ य । एस अवमन्थो । अणेषु वि उच्छुकर-णं कयं, सो विवरीता भाणियव्वो, कार्यादि सर्वं कयं, जं य गोणुए पडंति ते ताहा अणं वि हुकंति । एस पसत्तो” । अथा-कारार्थः-कश्चित् कुट्टुम्भी इष्टुकरणं रोपयित्वा नापि खातिकां नापि वृत्तिं कृतवान्, न वा गोपीयकाऽऽदीन् खादतो निवार-यति, इत्येवं कुतश्च इष्टुकरणस्य संभविष्यो या वृत्तिः कर्मकरा-ऽऽदिष्वपि द्रव्यं, तथा हिष्टुकरुडितः सन् विनहः । एतद्विपरीत-श्च प्रशस्तदृष्टान्तो यत्कृतः । उपनयश्च द्वयोरेपि दृष्टान्तयो-र्भेदः ।

१७८

स चाऽयम्-

को दोस दोहि भिसे, पसंगदोमेण अणुई भते ।

भिन्नाभिन्नगहणे, न तरइ सजिए वि परिहरिउं ॥१८४॥

कश्चिद्वैद्योऽप्रलम्बानि गृहीतुकामः को दोषः स्यात् । डा-भ्यां द्रव्यभावाभ्यां भिन्नं प्रलम्बं गृह्यमाणं इति परिभाष्य द्रव्यभावभिन्नानि प्रलम्बान्यानीतवान् । यदि च-प्रत्य प्रा-यश्चित्तं न दीयते तदा स निर्विशिष्टं भूयो भूयस्तानि गृ-ह्णाति, ततश्च लम्बप्रलम्बरसाऽऽस्वादस्य प्रसङ्गादपि तैः प्र-लम्बैरलम्बमनैस्तस्य भङ्गे अश्चिररोचको भवति, ततो यानि भावतो द्रव्यतोऽभिक्षानि तेषां प्रहणं प्र-वर्तते, यदा तान्यपि न लभते तदाऽसौ प्रलम्बरसगुहः सजीवान्यपि प्रलम्बानि न शक्नोति परिहर्तुमिति । विशे-षयोजना त्वेवम्-कुट्टुम्बिस्थानीयं साधुः, इष्टुकरणस्थानीयं चारित्रं, परिच्छास्थानीया अचित्तप्रानीमाऽऽदिनिवृत्तिः, तृ-स्थानीया गुर्विज्ञा, गोपयिकाऽऽदिस्थानीया रसगौरवाऽऽद-यः, नैकपदयमाणं प्रलम्बप्राणिणश्चचारित्रमचित्तादेव विनश्य-ति, येनाऽसौ कर्पक एकमपि कर्णं प्राप्तस्तथाऽयमप्यनेका-नि जन्ममरणानि प्रान्तान्तिप्य अप्रशस्तं उपनयः । प्रशस्तः पुनरयम्-यथा तेन द्वितीयकर्पकण कृतं सर्वमपि परिच्छाऽऽ-दिकम्, उत्रासिता गवाद्यः, रस्तिनं स्वलेभं, संजाताऽऽना-वैहिकानां कामोभोगानामाभोगी, एवमत्रापि केनाऽपि सा-धुना द्रव्यभावभिक्षं प्रलम्बमनैर्मात्राचार्येणामात्राचार्येणैव तैराचार्यैः स साधुरत्यर्थं खरगिटतः ।

ततश्च-

छुड्ढाविय कवदेइ, ए कमेति मती पुणो वि तं चेत्तु ।

न य से वड्डइ गेही, एमव अणंतकाए वि ॥१८५॥

स साधुराचार्यः प्रलम्बानि छुड्ढावितः त्याजितः, प्रायश्चि-त्तदण्डश्च तस्य कृतः, ततश्च छुड्ढापितकृतदण्डस्य पुनर-पि तत्प्रलम्बजातं गृहीतुं मतिनं कर्मेतं मोरसहं । न च ध-व (न) तस्य प्रलम्बं गुहिवर्जितं, ततश्चाऽसौ विरति-रूपया परिच्छया गुर्विज्ञारूपया बुद्ध्या परिस्मितमल्लुकरण-रूपे चारित्रं रसगौरवाऽऽदिगोपयिच्छैरुपपदयमाणं सम्यक् परिपालयितुमीष्टं, जायते वैहिकाऽऽमुष्मिककदवाणपरम्प-राया भाजनेमेवं तावत्प्रत्येकं भणितम्, अन्तर्गतकार्येऽप्येवमेव द्रष्टव्यमिति ।

अथ महाहिकदारुभरदृष्टान्तत्रयमाह-

कञ्जेतपुर ओलो-यणेण अनितीरियं विण्डुं तु ।

दारुभरो य विलुत्तो, नगरहारे अवारितो ॥१८६॥

विनिण्णोलोयंति, सव्वा पिडितु तालिना पुरतो ।

भयजणुणं समाण वि, एमव य दारुहारी वि ॥१८७॥

महिहिषो, राया भयइ-तस्व कञ्जेतपुरे वायव्यगं हि ओलो-ए, तं न कोऽपि वारेइ, तां देते पसंगेन निम्गत्तमाडत्ता-कोतह विणु को वि निवारइ, पच्छा विडपुनेहि समं आलावं-काउमाडलाओ । एवं अवारिज्जोतओ विणुदुआओ । दारुभरदिदं तो-यगस्व सेट्टिस्व दारुभरिया भंडी पविसि, नगरदोने एकं दारुअं सयं पडिइ, तं गेहदं पामित्ता न वारियं ति काउं अणेषु चड्ढकेण भंडीओ खेव गहियं तं अवारिज्जमाणं पालिना सव्वो दारुभरो विलुत्ता लमियं । एत अपसत्ता । इमे पसत्ता-चित्पणे अंतपुरपालंगेण पगा ओलोयंति ।

दिद्रा. ताहं तेषु सस्याभ्यां पिंडिना तामिं पुरतो सा तालिता,
ताहं सेलियाभ्यां विनीयाभ्यां सु पलोपति । एवं श्रंतेउरं रक्षिष्य-
ते । एवं पढमदारुहारी वि पिण्डिता दारुमरो वि गच्छन्तो । ”
अथाऽऽनगरमालिका-कन्याऽन्तःपुरमवलोकनेन वातायनेना-
वलोकमानमनिवारितं सन् क्रमशः विटपुत्रैः सार्द्धमालाप-
कण्ठाग्नितप्तम् । एवं दारुमरोऽपि. नगरद्वारे दारुण्यं गृ-
ह्णाति, वेष्टकपास्यवात्यति शाकटिकं सर्वोऽपि विलुप्तो भू-
यितः । द्वितीयेन पुनस्तःपुरपालकैकैका कन्यका अवलोक-
कमाना दृष्टा. ततः सर्वो अपि कन्यकाः पिण्डिकृत्य तासां
पुरतस्नाडिता, यथा शेषायांमपि भयजननं भवति । एवमेव
च दारुहारीपि प्रथमः कुट्टितो यथा शेषा विभ्यतीति ।

स्थलीदृष्टान्तमाह-

थलगांथि सयं द्रुपथ स्वखण्डे लक्ष्मणमरा थलितु पुणो ।
घान्तो वितिण्ण्डितु, कोट्टण्णंदिग्गहनिपत्ती ॥१८८॥

थली नाम देवदोली ततो गावीणं गोयरं गयासु एका ज-
म्भवी मया, सा पुलिदेहिं सयं मय ति खड्या, कटिणं
गोवाहणं देवदोलीपरिचारणम् । ते भयंति-जह खड्या
नाम ता खड्या । पच्छा ते पयमंगे अवारिज्जता अप्पणा जेव
मारेउमाराज्जा, पच्छा तेहि लक्ष्मणमरां थली जेव घातिता ।
एस अपत्तथा । इमो पत्तथा-तेहि च गावीणं गोयरं गयासु
एका मया, सा पुलिदेहिं खड्या. गोवालेहिं विट्टुं परिचारणा
सु, तेहि गोण्णं विरयदिवसे न कोट्टं भयं मा पयमं का-
ट्टिचि ति काउं तथ वंथिग्गहो कप्पो । ” अन्तर्गते-स्थ-
लीसंविधनीनां गवां गोचरणानामेका जम्भवी स्वयं सृ-
ता. तस्या भलेन लब्धप्रसङ्गाः पुलिन्द्राः स्वयंमेवाऽऽगच्छ-
रुक्तां घातिवन्तः । द्वितीयः पुनर्वेवदोलीपरिचारकः कोट्ट-
कं पुलिन्द्रपत्नीं तत्पत्नीं भयं मा भूत्प्रसङ्गे इति कृत्वा तेषां
लिन्दानां वन्दिग्रहणे निबृत्तिः कृता । उपनयोजना- ” को-
दोली दोहि भिन्ने. पसेग्गदोसेल अणुरई भसे । ” इत्यादि
प्रागुक्तानुसारेण सर्वत्राऽपि द्रष्टव्या ।

अथ “ विकटुभ-पल्लमेथारं ” व्याख्यानयति-

विकटुभमगमणे दी-हगोयरे एमणं व पेज्जिआ ।

निण्णिसिय सौंदनायं. भुगजिवाडीणं पल्लमेयो ॥१८९॥

इह प्रलम्भरमभिद्राडनया प्रलम्भविना केवलः कृता य-
दा न प्रतिभासते, ततोऽस्यास्मिन् भूकृताते लब्धेऽपि वि-
कटुभं शालनकं. तन्मागीयशालममामो दीयं गोचरं करीति.
एषणीयं वा अलममानोऽनपणीयं विकटुभं गुरुजपणां प्रेर-
येत् । अथ च निण्णित्तः पिण्णित्तजी शीण्डो मथया ज्ञा-
तम् उदाहरणम्. “ जहा एतो अमेलभक्करी पुरिसो. तस्म य
मज्जणएहिं यड सेमया, अज्जदा तेहि भणिग्गो. मज्जंणिज्जी-
ये को दाया. ते हि य सो सवहं गाहिता. तओ लज्जमाणा
एवमे पणुण आणीय पिबह, पच्छा लज्जपसरो बहुजणमज्जं
वीदीए वि वल्लज्जं पाउमादन्ता, तेसि पुण ममे विलंको
उपदेस इत्यर्थः । इयस्म पुण विमिहवण यण्णज-
गार्हिण भाणिय सव्वकालं न भवति, पुणो तेहि भणिग्गो-
कारसं मज्जणाय विणा विलंकेणं ?, परमारिय य मसे को
दोसो खाइयु । इमे तथ विनेसे वडं गाहितो परमारिय
नतिह दोसो ति जायति पच्छा लज्जसो कट्टिण्विभीधु-

तो निर्वन्धसपरिणामो अप्पणा वि मारेउं जायति निस्-
सो जाओ. जहा सो सोडंओ विलंकेण विणा न सखेइ
अच्छिउं एवं तस्स वि पल्लवहिं विणा कुरो न परिहाइ,
तस्स एरिसी गही तेसु जायइ. जीए एण्हिएमवि तेहि विणा
न सखेइ अरिथुं. पच्छा मणिग्गं जेव रुक्कहंतिनो गिहइइ ति
तथा मुमांछियाडो कोमला मुग्गफली, उपलक्षणत्वादिसुख-
एडित्तुकाऽऽदिक्कमपि यत्तुल्लोपीधरूपं तस्मिन् भयमांशे
परिमन्थः सूत्राधेय्याशानो भवति. न पुनः काचित् तुल्लिमात्रा
संजायते । अपि च-कदाचिदामरिप्राधानाऽपि भवेत् । तथा
चात्र दृष्टान्तः-“ एका अविग्गया मुग्गसेसे कोमलाओ मुग्ग-
पल्लवा स्यायंती रक्षा आहिइएण वण्णेतुं दिद्रा, एतेणं
वि दिद्रा सा. तदेव तस्स कोउयं जायं, कोलियाओ पुण ख-
लिया होज्ज ति पट्टं से काडियं जाव नवरं विट्टुं कणुरसो,
एवं विराहणा होज्जा । गते विकटुभ-परिमण्डुरं ।

अथानाचीषेष्ठारमाह-

अविज्ज दु मव्वपल्ला, जिण्णसुहममाइएहिं खाइआ ।

लोउत्तरिया धम्मा, अणुगुरुणा तेण ते एवं ॥१९०॥

तथा अपिचेति द्रुपणाऽनुबधे, पूर्वोक्ता दोषास्तान् स्थिता
एव द्रुपणान्तरमस्तीति भावः । दु निश्चितं, सर्वोश्च सचि-
त्ताचिन्ताऽऽदिभेदभिन्नानि मूलकान्ताऽऽदिभेदादहशविधा-
नि वा प्रलम्भानि जितेस्मिन्धर्मेणैवैव गौतमाऽऽदिभि-
रदिग्रहणं जम्भूप्रभवशर्यंमवाऽऽदिभिः स्वाविरत्यना-
सीधोप्यनामेवितानि, लोकोत्तरिकाश्च ये केचन धर्माः
समाचारान्ते सयंऽप्यनुगुणं यथया पूर्वगुरुभगवति
तत्तथैव पाश्चात्यैव्यान्तरणीयमीति गुरुपारम्प्यैव्यवस्थया
व्यवहरणीया इति भावः । यथैवं तेन तानि प्रलम्भानि वर्ज्य-
नि परिहर्तव्यानीति । सु० १ उ० २ प्र० १ । (अत्र विधिः
‘ अणाइयु ’ शब्दे प्रथमभागे ३०४ वृष्ट गतः) अप्यं सर्वोऽपि
विधिनिर्ग्रन्थानांश्रयत्वात् ।

(१३) अथ निर्ग्रन्थीयचिद्व्याप्त्युपेक्षानिदिशसाह-

एयव गमो नियमा, निग्गंथीणं पि होइ नायव्वो ।

मविमेमतरा दोमा, तासि पुण गिहहमाणीणं ॥१९१॥

एय एव सर्वोऽपि गमः प्रकारां निर्ग्रन्थीनामपि भवति
ज्ञातव्यः. तासां पुनर्गुह्यनीनां प्रलम्भनं हस्तकर्मकरणऽऽदि-
ना सर्वशेखरणा दोषा वक्तव्या इति ।

स्वयम्-

कपड निग्गंथीय वा आमे तालपल्लवे भिन्ने पडिगा-
हितए ॥२॥

अस्य व्याख्या प्राप्तवन् नवरं भिन्नं भावतो व्यपगतजीवं द्र-
व्यतो भिन्नं वा, तृतीयचतुर्थमङ्गवर्त्तत्यर्थः. स्वेषादुद्धानं,
यथा-आमं भिन्नं कल्पते. अथेतः पुनः प्रतिपेधयति-न कल्प-
ते । आह-यदि न कल्पते ततः किं सूत्रे निबद्धं कल्पत
इति ? उच्यते-

जइ वि निवेंपो गुत्ते, तह वि जईणं न कपडं आये ।

मइ गिहइह लगति सो. पुरिमपदनिवारिणं दोसं ॥१९६॥

यद्यपि स्वै निवन्ध. कल्पते भिन्नमितिलक्षणस्तथापि
यतीनां न कल्पते आमं भिन्नमपि यदि गुह्याति, ततः स
पूर्वपदं पूर्वपदं निवारिता ये दोषास्तान् लगति प्राप्नोति ।

आह—यदि स्वप्ने अनुज्ञातमपि न कल्पते, तर्हि स्वप्ने निर-
र्थकम् ? स्मरिणा—

सुप्तं तु कारिण्यं, गेलभद्राण्यभ्योमर्षसु ।

अहं नाम चउत्थपदे, इयरे गहणं कं होजा ॥२६७॥

स्वप्ने कारिण्यं कानि च कारणाण्यमूनि—स्नानत्वमच्छा, अव-
मौर्धर्यम्, एवमादिषु कारणेषु कल्पते, तत्र प्रथमतः स्वप्नमङ्गे,
तद्वत्त्वमिदं तृतीयमध्यममङ्गेष्वपि। आह—यथा नाम चउ-
त्थपदे चउत्थमङ्गे प्रहणं तथेतस्मिन् भङ्गत्रये कथं प्रहणं भवे-
त् ? उच्यते—तथापि कारणतो प्रहणं भवत्येव, यथा च
भवति तयोत्तरत्राभिधत्तयते ॥ २०१ उ० २ प्रक० । (दृष्टा-
न्तकलम् “दिद्वतं” शब्दे चतुर्थभागे २४०६ पृष्ठे गतम्)

कथमिति चेत् ? उच्यते—

एमेव य दिद्वतो, विहि अविहीए जहा विसम दोसं ।

होइ सदोसं च तहा, कजितर जयानपफलाइ ॥२०३॥

एव एव त्वद्वक्तो दृष्टान्तोऽस्माभिः प्रस्तुतस्वाच्येऽवतार्यते,
तथा विधिना विषमुपभुज्यमानमदोषमभिधिना भुज्यमानं
तदेव सदापं. तथा कार्यं यतनया फलऽर्पति आसेव्यमा-
नानि न दोगायोगानिष्ठन्ते (इत्यरे स्मि) इतरस्मिन् का-
र्ये यतनया वा अयतनया वा सेव्यमानानि निर्दोषायोग-
कल्पन्ति ।

अपि च—

आयुहे दुभिमिद्वमि, परेण वलमा हिए ।

वेताल इव हुज्जो, होइ पयंगिराकरो ॥२०४॥

यथा केनापि शरीरबलद्वयं जनेन पृथग्धाराऽऽयुधं नि-
सृष्टं मुक्तं, तच्च दुर्लभसृष्टं कृतं, येन तद्वत् परेण हतं गृहीतम् ।
वह्ना—अनिसृष्टधराऽऽयुधं परं पणं (बलम्) छान्दस्त्वाद्
बलात्कारेण हतं, ततस्त्वास्मिन् आयुधं दुर्लभसृष्टे परेण
बलात्कारेण आहते मति तस्यैव तेन प्रतिघातः कियते ।
एवं स्व्याभ्यसदभिमतदृष्टान्तप्रतिघाताय विषदृष्टान्त उप-
न्यस्तः, अस्माभिस्तु तेनैव दृष्टान्तेन न सर्वत्र दृष्टान्तः
क्रमत इति भवत्प्रतिज्ञायाः प्रतिघातः कृतः, स्वाभिमत-
आर्थेः प्रसाधित इति । यथा केनास्मिन्त्रवादिना होमजापा-
ऽऽदिभिर्वेताल आहन्त आगतश्च, स च वेतालः किञ्चित्प्री-
त्यस्तस्मिन् दृष्ट्वा दुर्बुद्धो दुःसाधिनो न केवलं तस्य साध-
कस्याभीष्टमर्थं न साधयति, किं तु कुपितः सन् प्रत्यङ्गि-
राकारः प्रयुक्त तस्यैव साधकस्याभिमतत्वाऽऽपि लक्षणोपा-
कारो भवतिः एवं भवताऽपि स्वपक्षसाधनार्थं विषदृष्टान्त
उपायतः स च दुष्प्रयुक्तत्वात्प्रायुत भवत एव प्रतिज्ञोपाधात-
लक्षणमपकारमादात्रास्मिन् स्मेति ।

किं च—

निरुसस विकहुभोगो, अपत्यो अकारणे य अविहीए ।

इय दपेण पलंवा, अहिया कजे य अविहीए ॥२०५॥

यथा नीरुजस्य विशेषेण कटुकं विकटुकमौषधमित्यर्थः। तस्य
भोगो उपयोगस्तथा कारणे च रोगोऽऽदी यस्तस्यैव वा-
चिधिना भोगः स उभयोऽप्यपथ्योऽहितो विनाशकरः जा-
यते तस्यैव त्रयेण कारणाभावेनाऽऽसेव्यमानानि प्रलम्बान्य-
हितानि हरेत्यर्थः। अथानि भवन्ति, कारणे चाधर्मद्वयोऽऽदा-
वचिधिना अयतनया गृहीतानीह परत्र बाह्यतानि जायन्ते ।

अथ दृष्टान्तमेव समर्थयथाह—

अहं कुसलकपिआओ, उवमाउ न होज जीवलोगमि ।

क्षिण्णं पि ब गगणे, मभिज लोणो निरुवमाओ ॥२०६॥

कुशलैः पण्डितैः कष्टिपतास्तेषु तेषु ग्रन्थेषु विरचिता उपमा
दृष्टान्ता अस्मिन् जीवलोकं यदि न भवेयुस्तीर्हि क्षिणाभ्रमिव
क्षिणं व्यथच्छिन्नमेकीभूतं यदर्थं तद्यथा प्रचण्डपवनं गगने
इतस्ततो आस्यते, एवमयमपि लोको निरुमिकस्तदर्थप्रसा-
धकदृष्टान्तविकलो दोलायमानमानसः संघाऽऽदिभिरितस्त-
तो आस्येत, न कस्याप्यर्थस्य निश्चयं कुर्यादिति भावः। उक्तं च—
“तावदेव चलत्यथो, मन्तुर्विषयमागतः । यावन्नोत्समवे-
नेव, (?) दृष्टान्तो नावलम्ब्यते ॥ १॥” एवं च बहुभिः प्रका-
रैर्विषयापि तं दृष्टान्तं प्रमापयन् शिष्यः प्राऽऽह—अगवन् !
यद्येवं ततः कियतां दृष्टान्तः उच्यते ?—कुर्म आकर्षतां दत्त-
कामेन भवता—

मरुपहिं य दिद्वतो, कायव्वा चउहं आणुपूर्वोए ।

एवमिह अचरणं, गेलभे तहेव ओममि ॥२०७॥

मरुकेः बालस्यः चतुर्भिर्दृष्टान्तः कल्प्य आनुपूर्व्यो, एवं
मरुकदृष्टान्तोऽनुसारेणैवाह्वानं ग्लानत्वे तथैवावमं द्वितीय-
पदं द्रष्टव्यमिति नियुक्तिगतासमासायाः ।

अथ पूर्वार्थे तावद् व्याख्यानि—

चउमरुग विदेसं सा—हपारए सुणुग मत्थवाहे य ।

ततियदिणुपुतिमुदं, पारगो सुखयं हणिय स्वामो ॥२०८॥

परिणामत्थ उ एगो, दो अपरिणयातु अंतिमोऽन्तीव ।

परिणामो सदहती, कणपणियाओ मता विनिओ ॥२०९॥

ततिओ एतमकिं, दुक्खं पीरउ तितं समारदो ।

किं एविसस सिद्धं, अइपरिणामो हियं कुणित ॥२१०॥

पिच्छं सुं वाहजइह, पइमो अहालहुस धाडितो ततिओ ।

चउत्थो अतिपसंगा, जाओ मोवापवहलो ॥२११॥

जहा चत्तारि मरुआ अउमाइस्सामो लि काउं वि-

देसं पणित्ता, तेहि य एगो साहापारगो दिद्वो, पुच्छिओ-

कत्थ वण्णितं ?। सो अणइ—जण्येव तुःअं, ताहे न एग-

म्मि पण्णते अज्जाणसीत्तए सत्थं पडिच्छंति, सो य सत्थो

मिलइ, साहापारगो सुणयं सारवेइ । तेहि भणियं—

किं तुच्चं एणं ?। सो अणइ—अहमेयं जाणामि कारणं, तओ

ते सत्थेणं ससं अइवि पण्डितो, तेसि अरुणं पण्णत्तां सो

सत्थो अओ अओ दिसो दिसि पलाहती, इतरे वि मरुया पं-

चज्जा सुणयकुट्टा पकत्ता पडिना अणइ निसियमुक्खि-

या तइयदिणं पिच्छंति पुट्ठमुदं मयगकलवउलं, तत्थ ते

साहापारगोणं भणित्ता एव—सुणयं मारउं स्वां, एवं च

सरुहिरं पाणियं व पिबामो, अणुहा मरिउजामो, एवं च वे-

वरहस्सं आक्खीए भणियं जेव न होसो, एं तेण ते

भणित्ता । तेसि मरुया एको परिणामगो, दो अपरिणामगो

चउत्थो तु अतिपरिणामओ । तत्थ जो सो परिणामगो तेषु

तं साहापारगवयणं सहियं, अणुवयणं च, जे ते दो अप-

रिणामगो तस्मिं पक्केण साहापारगवयणं सोउं कथा । कियता

तइयो अहो अकज्जं कथा वि मे न सुणंति, सो अपरिणाम-

गो तिसियमुक्खितो भवतो । जो सो विनिओ अपरिणामगो

न भणित्ति—एयं एयमवत्थाए वि अकिच्चं किं पुण

दुक्खं मारउं जइयं तेण । काउं जइयं तेण । जो सो अतिपरि-

णामगो सो अणुति—किह चिरस्स सिद्धं उडियामो अतीते

काले जं गु भवित्यं। एवं तैर्हि फाडिना खरशो। तस्य जेहि
 क्षान्तियं ते साहायारणेण भणित्ता-इतो भित्तिष्ठा समाणा
 पच्छिन्नं बहेज्जह, तस्य जो सो परिणामगो तेण अप्पमा
 गरियं एगस्स अज्जावगमस्स आलोइयं तेण सुद्धा त्ति भ-
 वित्यं पंचगव्यं वा दिव्सें। तस्य जो सो अपरिणामगो सो
 पित्तियसो समाणो सुगणक त्ति सिंरं काउं माहणमिलता
 वाउव्वेज्जस्स पदेहि पडिन्ना साहति. सो वाउव्वेज्जेण पिट्ठि-
 कतो लिच्छुटो। जो सो अरपरिणामगो सुत्थि किवि अभ-
 वस्स अपेयं वा अतिपरिणामपसंगेण सो मायेगन्डालो
 जानो।" अथाक्षरार्थः-अन्तरो मरुका विदेशं प्रस्थितास्त-
 तः शाखापारगो वेदाध्ययनपारगतो मरुकस्तेषां मिलित-
 स्तेन च शुनकः सार्द्धं गृहीतः, अरण्ये च गतानां सार्ध-
 स्थं वधो, मीयणं, तत्तत्संश्लेषकैरकां दिशं गृहीत्वा परलाय-
 तः तृतीयदिने एतत्क्रियते। सुतकडवराऽऽदिगुह्यकं दृष्टं,
 शाखापारगो वक्ति-एनं शुनकं हत्वा भक्षयामः। अत्र वैकः
 परिणामकौ, द्वौ अपरिणतौ अपरिणामकौ, अग्निमध्ययु-
 ऽतीव परिणामकः प्रथमः शाखापारगवचनं ग्रहयन्ति, द्वितीयः
 पुनरपरिणतः कर्णौ स्थितवान्, तं शृणुम एनां वानोमपीति
 कृत्वा मृतः। तृतीयोऽप्यपरिणतश्चित्तयति-एतदेतस्यामप्य-
 वस्थायामहम्यं परं किं क्रियते दुःसहं मर्तुमिति शुन-
 कभक्षणं कर्तुं समारब्धः। चतुर्थेऽस्त्वतिपरिणामकः-किमि-
 दमः कालात् शिष्टं कथितमित्युक्त्वा अधिकं करोति, गो
 गदहः-दिमांस्तप्यति भक्षयतीति शाखापारगेण च ते भण-
 तः-अटव्या उन्नीताः प्रायश्चित्तं बहव्यं, तत्र यः प्रथमः
 परिणामकः स यथाशक्त्युक्तप्रायश्चित्तं शुद्धो, द्वितीयस्तु
 मृत एव, तृतीयो निर्धोऽतिनश्चातुर्विधः पङ्कजैर्हिकृत इत्यर्थः।
 चतुर्थेऽस्त्वतिप्रसङ्गात् नास्ति किञ्चिदभ्यस्येये चेति श्व-
 पाकरूपग्रहणालो जात इति।

अधोपयोगमहा-

जह पारगो तह गणी, जह मरुगा एव गच्छवामी उ ।
 सुगममरिसा पल्लवा, मडतोयमयं दग्गफासं ॥२१२॥
 यथा शाखापारगस्तथा गणी आचार्यो, यथा चत्वारो म-
 रुका एवममुना प्रकारेण गच्छवतिनः साधवः, शुनकस-
 द्दशान्वय प्रलम्बानि, विप्रकृष्टाध्याऽऽदिकारणं विना साधुता-
 मभक्षयितव्यात्। मृततोयसमं सुतकडवराऽऽलोककनुरय
 मप्रासुकोदकं ज्ञातव्यम्। अपयवात्।

अथ यदुक्तम्—“एयमिहं अद्दायां, गेल्लं तहेव ओम-
 स्मि।” तत्राव्यह्वारं विवृणोति-

बहद्रे य सुभिक्षे, अद्दाय पवज्जेणं तु दुपेणं ।

लहगा पुण्ड्रपदे, जं वा आवज्जती तस्य ॥२१३॥

ऊर्ध्वं दः पूर्वं यत्र काले तद्ऊर्ध्वं, प्राकृतरीत्या उद्दरं,
 ते द्वा द्विधाः-धान्यदरा उद्दरदराश्च। धान्यानामाधारश्च
 ता दरा धान्यदराः, कटपण्यदरा उद्दराण्येव दरा उद्द-
 रराः। ते उभये यत्र यत्र पूर्वं तद्ऊर्ध्वं दमः। तथा-सुभिक्षं मि-
 क्षाचकैः सुलभमित्यम्। अत्र चतुर्थी-ऊर्ध्वं सुभिक्षं च १.
 ऊर्ध्वं न सुभिक्षं २. सुभिक्षं नोर्ध्वं दमः ३. नोर्ध्वं नो सुभिक्षम्
 ४। तत्र प्रथममङ्गं तृतीयमङ्गं वा यथावधानं कुर्यात् प्रतिपद्यते
 तदा यद्यपि न मूलान्तगुणविराधनाऽऽदिकं किमप्यापद्यते,

तदापि शुद्धपदे चत्वारो लघुकाः प्रायश्चित्तम्, कस्मादप्येणा-
 भ्यानं प्रतिपद्यते इति?। यद्वा-आत्मविराधनाऽऽदिकं यत्रा-
 ऽऽपद्यते तत्र तद्विषयं प्रायश्चित्तम् अर्थादापत्तं शेषमहहय
 दुर्मित्वाध्वगमनं प्रतिपत्तव्यमिति प्रथमतृतीययोरपि
 भङ्गयोः कारणतो भवेदध्वगमनम्।

आह-किं तत्कारणम्? उच्यते—

असिने ओपोयरिणं, रायदुदं भए वसनागाढे ।

गेलाम उत्तिमं, नाणे तह दंसणचरिते ॥ २१४ ॥

विश्लिप्तदेशे आगाढमशिवमौर्ध्वं राजद्विष्टं भवे वा प्र-
 त्यनीकाऽऽदिसमुत्थमागाढशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते, तथा
 तत्र वसनां त्थानत्वं भूयो भूय उपपद्यते। यद्वा-देशातरे
 त्थानत्वं कस्यापि समुत्पन्नं, तस्य प्रतिजागरणं कर्तव्यम्।
 उत्तमार्थं वा कोऽपि प्रांतपन्नस्तस्य निर्यापनं कार्यम्। तथा
 विवर्तिनं देशं ज्ञानं वा दर्शनं चारित्रं वा नास्त्यपि।

एएहिं कारोहिं, आगाढं हि तु गम्ममाणेहिं ।

उवगराणं पुण्यपडिले-हिण्ण सत्थेण गंतव्वं ॥ २१५ ॥

एतैरनन्तरोक्तैः कारणैरागदः समुत्पन्नेः सङ्निर्गम्यते, ग-
 च्छुद्धिश्चाध्वप्राप्त्ययमुपकरणं गुलिकाऽऽदिकं गृहीत्वा मा-
 र्गं पूर्णमेव पुनरुत्पत्तिरुत्तरेण पूर्वगतपुण्यक्षितेन साधितं सा-
 र्थं गन्तव्यम्।

अत्र विधिमाह-

अद्दायं पविसेतो, जाणुगनीसाए गारए गच्छं ।

अहं तस्य न गाहज्जा, चाउम्भामा भवे गुरुणा ॥२१६॥

अन्तानं प्रविश आचार्यो ह्यार्यको गीतायेतत्प्रिया गच्छं
 सकलमप्यवकलपरिस्थितिं प्राहयति। अथ तत्राध्वपवेशऽव-
 कलपरिस्थितिमाचार्यो न प्राहयेयुस्तन्मनुमाना मुखाः प्राय-
 श्चित्तं भवेयुः।

स्यान्मतिः कथं वा गच्छप्यवकले प्राहयतीति? उच्यते-

गीयत्थेण सयं वा, गाहं छुडितो य पच्चयनिमिं ।

सारिंति नं मुपत्था, पमं ग अप्पच्चओ इहरा ॥२१७॥

यथाचार्य आत्मना केनाऽपि कार्येण व्यापृतस्ततोऽन्य-
 जोपाध्यायाऽऽदिना गीतार्थेन, अथ न व्यापृतस्ततः स्वयमा-
 त्मनैवाव्यर्गिताथोऽनं, पुनः अङ्गेकपरममाचार्यो गच्छं प्रा-
 हयति, स च कथको प्राहयन्नन्तराग्न्या अर्धपद्मात् छुडि-
 यन् परिण्यजनं कथयति, ततो ये ते धृतार्थो गीतार्थोस्तन
 तदर्थं यदर्थपञ्चज्ञानं त्यक्तं तन् स्मारयति, यथा विस्मृ-
 तं भवतमेव तथैतदर्थपदमिति। किमितिमिच्छेयं क्रियते?,
 इत्याह-अर्गीथानां प्रत्ययनिमिच्छं-यथा सर्वेऽप्येते यदनां
 सामाचार्यमित्येव जानति, तन् नूनं साऽप्येवार्थमितिः। त-
 रथा यद्येवं न क्रियते, तत्तत्सामान्यार्थानां मध्ये ये अ-
 तिपरिणयान्ते आवृत्त उन्नीता अपि तथैव प्रमङ्गं कुर्युः।
 ये त्वपरिणामकास्तेषामप्रत्ययो भवेत्, यथेति इदानीमेव स्व-
 बुद्धिकल्पनाशिलपरिनिमित्तमावेष्टिष्यां स्थितिं कुर्वन्तीति शिष्यः
 प्राह-यथा काश्चिद्वचनि प्रलम्बग्रहणे सामाचार्यो तस्मिन्मा-
 नीमेव भण्यते।

गुरुग्राह-

अद्वाणे जयशाए, परुवयं वक्खती उवरि सुत्ते ।

ओमे वुवरि वोच्छइ, रोगायकेसिमा जयशा ॥ २१८ ॥

अर्ध्वनि गच्छतां या प्रलम्बग्रहणे यतना सामाचारी, तस्याः प्रकणमुपरी अथः सूत्रे ईहैवोदंशके वदयति, अथ-मेऽपि यः काऽपि विधिः स सर्वोऽप्युपरि ईहैव प्रलम्ब-प्रकृते वदयति । अत्र पुनर्यत्र ग्लानत्वद्वारं तदभिधीयते । तच्च ग्लानत्वं द्विधा-रोगः, आतङ्कः । तयोः रोगाऽऽतङ्कयोर्द्वयो-रपीयं वक्ष्यमाणलक्षणा यतना ।

अत्र तिष्ठतु तावद्यतना, रोगाऽऽतङ्कयोरेव कः परस्परं वि-
शेषः ? उच्यते-

गंडीकोदस्त्रयाऽऽदी, रोगो कासाऽथो य आर्यको ।

दीहक्या वी रोगो, आतंको आसुधानी उ ॥ २१९ ॥

गण्डी गण्डमालाऽऽदिकः, कुष्ठं पाण्डुरोगः, गलतकुष्ठं वा, क्षयो राजयक्ष्मा, आदिशब्दान् शरीरदृश्यव्ययुक्त्वमाऽदिकः सर्वोऽपि रोग इति व्यपदिश्यते । कामाऽऽदिकस्तु आतङ्कः, आदिग्रहणेन भ्रान्तशूलहृत्काज्वरानिसाराऽदियरिग्रहः । अथवा-दीयेकालभावित्वी सर्वोऽपि रोगो रोग उच्यते । यस्तु आशुधानी विस्तृत्तिकाऽदिकः स आतङ्कः ।

अथ सामान्येन ग्लानत्वं विधिमाह-

गेलमं पि य दृविहं, आगादं चेव नो अ आगादं ।

आगादं कमकरणा, गुरुगा लहुगा अगागादं ॥ २२० ॥
ग्लानत्वमपि द्विविधम्-आगादं चैव, ततो आगादम्, अनागाद-मित्यर्थः । आगादं यदि कमणं पञ्चकपरिहाणया करानि तत-श्चत्वारो गुरुवः, अनागादं तु यदि आगादकरणीयं करानि तदा चत्वारो लघवः ।

एतदेव स्पष्टयन्नाह-

आगादमणागादं, पुटुत्तं क्षिण्णहणमागादे ।

फासुगमफासुगं वा, चउ परिउट्टंखणागादे ॥ २२१ ॥

आगादम्, अनागादं च पूर्वोक्तम्-“अहिडकविमविस्सुहं” इत्यादिना पूर्वमेव व्याख्यानं, तत्राऽऽगादे शूलविस्तृत्तिकाऽदी ग्लानत्वं समुत्पन्नं प्राशुकस, अमाशुकं वा-एतदीयमनेपणीयं वा क्षिप्रमेव गृहीतव्यम्, आगादं त्रिःपरिवर्तनरूपया, पञ्चकपरि-हाणिरूपया वा यतनया कमणं गृह्णन्ति, ततश्चत्वारो गुरुवः, अनागादं पुनस्त्रिकृतः परिवर्तने कृतेऽपि यदि शुद्धं न प्राप्यते ततश्चतुर्थं परिवर्तनं पञ्चकाऽदियतनया अनेपणीयं गृह्णाति । अथ “अनागादं ति” परिवर्तनं पञ्चकपरिहाणि वा न करोति ततश्चतुर्लघवः ।

अथ ग्लानत्वविषयां यतनामाह-

विजे पुच्छा जयशा, पुरिसे लिंगे य दव्वगहणे य ।

पिट्ठमपिट्ठे आलो-यशा य पलंबण जयशा य ॥ २२२ ॥

प्रथमतः धेयस्वरूपं वल्लवं, ततस्तृणाश्वं यथा प्रच्छन्ते य-तना क्रियते तथा वाच्यं, पुरुष आचार्योऽदिकोऽभिधानव्याः, लिङ्गेन वा यथा प्रलम्बग्रहणं भवति यथा वल्लवं, द्रव्य-ग्रहणं वा लेपाऽदिवृद्धयोदानमभिधानीयम्, पिष्टस्य च प्रलम्बग्रहणे विधिवैल्लवं, तत आलोचना प्रज्ञापना यतना वाऽभिधानव्याः । इति नियुक्तिगाथासमाप्तायाः ।

१७६

अथ तस्या एव भाष्यहन् व्याख्यानमाह-

विज्जसट्ठम एगदुगाऽऽ-दिपुच्छणे जा चउकउवप्पो ।

इह पुश दव्वपलंबा, तिभि य पुरिसाऽऽयरियमाह ॥ २२३ ॥

वैद्याकमष्टौ वैद्याः-“संविग्गमसंविग्गा २, लिंगी ३ तह सावप ४ अहाभहं ५ । अणुभिग्गह मिच्छं ६ तउ ७, अट्टमए अन्नतिथी य ८ ॥ १ ॥” इति गाथांकाः प्रष्टव्याः । एते च मासकल्पवृद्धते ग्लानद्वारं व्याख्यायन्ते । एतेषां च प्रच्छन्ते इयं यतना-वैद्यस्य समीपं एकः प्रच्छको न गच्छति, मा यमदण्ड आगत इति निमित्तं प्रह्रीतः । द्वावपि न व्रजतः, यमदृतायेतायिति मननान् । आदिशब्दान् च-त्वारोऽपि न व्रजन्ति नीहरणकारिण एते इति कृत्वा, यत एवं ततस्त्रयः पञ्च वा गन्तव्या इति, इत्यादिको विधिरुतावृ-त्तेयो यावत् किमस्मिन् रोगे प्रतिकर्तव्यमिति पृष्टः सन् स वैद्यश्चतुष्कोपदेशं दद्यात् । तद्यथा-द्रव्यतः, क्षत्रतः, काल-ततो, भावतश्च । एते ग्लानद्वार एव व्याख्यास्यन्ते ।
इह पुनर्द्रव्यतः प्रलम्बानि पुरुषाश्च त्रय आचार्योऽदय आ-चार्योपाध्यायभिक्षुका द्रष्टव्या इति । तत्र वैद्यः पुष्टः क-दाचिदेवमभिदध्यात्-यादयं रोगं कथं कथयत ईदृशस्या-पशमनार्थमिदं वनस्पतिजातं ग्लानस्य दातव्यम् ।
स च वनस्पतिर्यो यस्य रोगस्योपशमनाय प्रभवति त-द्विषयं तमभिधत्सुग्राह-

पउमुप्पले माउलिंगे, एण्दे चेव निवपत्ते य ।

पित्तुदणं संनिदाण, वायकोव य सिंमे य ॥ २२४ ॥

पित्तादेयं पद्मांशुलमौपचं सजिपानं मानुलिहं बीजपूरकं, वा-नप्रकोपपररूपपत्राणि, (सिंम ति) श्रेष्ठमांद्ये निम्बपत्राणि । अथ यदुक्तम्-“निभि य पुरिसाऽऽयरियमाह ति” तदंत-द्भाषयति-

गाणि वसम गीय परिणा-मगा य जालंति तं जहा दव्वं ।

इयरोमि वाउलणा, नार्यसि य भंडिपोउवमा ॥ २२५ ॥

योऽसौ ग्लानः स गणी आचार्यो, वृषभ उपाध्यायो, भि-क्षुश्चेति त्रयः पुरुषाः । अत्र भिक्षुद्विधा-गीतार्थो गीतार्थश्च, परिणामकोऽपरिणामको वा तत्र गणीवृषभगीतार्थभिक्षुणां त्रयाणां पुरुषाणां प्राशुकैपणीयेन द्रव्येणाऽऽलेपाऽद्विना कर्तव्यं, यदा प्राशुकमपणीयं वा न प्राप्यते तदा तद्वितने क्षापि कर्तव्यम् । एतेषां च यद्यथा गृहीतं तथैव निवेष्टे, निवेद्यन्ते च तं तथेष्टाऽगमप्रामाण्येन सचित्तमभिजितं वा शु-द्धमशुद्धं वा द्रव्यं यद्यस्मिन्नवसरे कर्तव्यं तद्यथावत् जान-न्ति । यस्तु अगीतार्थः परः परिणामकः सोऽपि यद्यथा क्रियते तथैव, परिणामकत्वाकथितं सज्जानिते, इतरं अपरि-णामकः सन्नतो ये अगीतार्थस्तेषां न कथ्यते । यथा-अप्राशुकमनेपणीयं वा गृहीतं, किं तु तेषां व्याकुलना क्रियते । यथा अनुकगृहादामाश्वं कृतमानीतमदम् । अथ कथमपि तेषां तदा-एतदप्राशुकमनेपणीयं वा ततो हानि सति भण्डी गच्छी, पोतः प्रवहणं, तदुपमा कर्तव्या । यथा-

“जा एगदेवे अद्वहा उ भंडी,

सीलप्पय सा उ करेति कजं ।

जा इच्छता सीलविया वि संती,

न नं तु सीलंति विसिन्नदावं” ॥ १ ॥

शीलाप्यते, समारच्यते इत्यर्थः ।

तथा—

“जो एगदेसे अद्दो उ पोतो, सीलपप सो उ करेइ कजं ।
ज दुण्णो सीलपिओ वि संतो, न तं तु सीलति विसिअदाहो”

एवं त्वमपि जानीये अहं प्रगुणीभविव्यामि, प्रगुणीभूत-
इव प्रायश्चित्तं वोढासि । अपरं च स्वाध्यायवैयाचुत्यपः-
भूतिभिरधिकं लाभमुपाजयिष्यामीति तत इदं प्रतिसेवका-
कल्पनीयम् । अर्थतयामसमर्थस्त्वतो प्रातिसंभवति गतं
कैशप्रच्छन्नयतनापुरुषलक्षणं श्रारथयम् ।

अथ लिङ्गाऽदीनि सर्वोपर्यापि द्वाराणि मायाद्वयेन भावयति—
सो पुण्य आलेवो वा, हवेज आहारिणं व मिसिसरं ।

पुच्छं तु पिट्ठगहणं, विगारखणं पुच्छाङ्गिणं वा ॥ २२६ ॥

भावियकुलेषु गहणं, तेसऽसति सल्लिगगेहणाऽनन्तो ।

विकरुषकरणाऽऽलोयखु. अमुगहिहे पञ्चओगीति ॥ २२७ ॥
यो नवस्तिभेदो ब्रह्मणऽश्वी पित्तोदयाऽश्वी वा उपयुज्यते, च
पुनरालोपो वा स्याद् बहिः पित्तोदयाऽऽदिकं इत्यर्थः । आ-
हारिणं वा बीजपूराऽदिकं, तच्चामयमपि प्रथमतोऽङ्गितं, त-
द्भावे मिश्रम्, अस्याप्यभावे इतरत् सचित्तम् । अथ वा मिश्रं
नाम-यदुल्लेप आहारयितव्यं च भवति. इतरन्नाम-यश्चात-
पो नाहारयितव्यं, तच्च स्पष्टेन स्पष्टनीयं वा स्यात् पञ्चो-
त्पलवत्, नातिक्रिया आत्रातव्यं भवेत्पुण्याऽऽदिवत् । एतावता
द्वयप्रदण्डद्वारं व्याख्यातम् । अथ पिठापिष्टद्वारम्-तत्राऽऽ-
लेषाऽऽदिकं सर्वमपि यदर्थं पिष्टं नल्पते तस्य प्रदण्डं कर्त-
व्यम्, पूर्वपिष्टस्यालाभे तृतीयेनापि भङ्गेन, तस्याप्यलाभे द्वि-
तीयेन, तस्याप्यसति प्रथमभङ्गेन यत् पूर्वोच्छ्रितं तद्विकरणं कृ-
त्वा प्राहं, (विधिप्रमत्तप्रकारं करणं खलदं यस्य तद्वि-
करणं, तत्कारणं चाऽऽनीय पेषणीयम्) एतच्च यदधस्तादुक्तम्—
“इयरे गहणं कइ होजा १,” इति तदर्थं भवेदिति प्रति-
पत्तव्यम् । अथ पूर्वोच्छ्रितं न लभ्यते तत आत्मनाऽपि छिन्-
न्ति, तच्च पूर्वोच्छ्रितं भावितकुलेषु प्रहीतव्यम्, तत्र यानि श्राव-
ककुलानि मानापित्तसमानानि साधूनामपवादपदे प्राशुका-
ऽऽदिकं गृह्यतामनुशुद्धिकारिण्ये तानि भावितकुलान्युच्यन्ते,
तेषामसति यद्यभावितकुलेषु स्खलिङ्गेन गृह्यति ततो महा-
नवखो भवति, अतस्तेष्वप्यलिङ्गेन प्रहीतव्यम् । इति लिङ्ग-
द्वारमपि व्याख्यातम् । अथवा भावितकुलानामभावं यानि
सुप्रहापनीयानि कुलानि तानि प्रहाप्य मार्गयति गृह्यति च
एषा प्रहापना मन्तव्या । एतानि पुनः प्रथमद्वितीयमङ्गव-
र्णानि प्रलम्बयानि यत्र गृहीतानि तत्रैव विकरणाणि कृत्वा
आनीय गुरुसमीपे आलाञ्छयति आनीयप्रत्ययानिभक्तं,
यथा—अमुकस्य गृहे स्वाधे कृतानि यथा लब्धनीतिः । एषा आ-
लोचना । यतना तु सर्वथा पूर्वोच्छ्रितानामलाभे स्वयमपि
कुलव्यापि च प्रथमं परीक्षति, ततोऽनन्तान्यपि पूर्व
स्खलिङ्गेन, तत इतरेणापि, एतच्च निर्ग्रन्थानाश्रित्य भवितुम् ।

अथ निर्ग्रन्थीनां विधिमतितिश्राह—

एसेव गमो नियमा, निगंथीणं पि नवरी छुमंगा ।

आमे भिन्नाभिणे, जाव पउमुपल्लाई ॥ २२७ ॥

एष एवमो नियमात् निर्ग्रन्थीनामपि ज्ञातव्यो, यावत्पञ्चो-
त्पलाऽऽदीनि “ पउमुपलमाऽङ्गिणे ” इत्यादिगमा यावत् ।

एतच्च नियुक्तिमङ्गीकृत्योक्तम् । माप्यमाश्रित्य तु— अमुगहिहे
पञ्चओऽगीए ” इति पर्यस्तं ब्रूय्यं, नवरं तासामाभि प्रलम्बे
भिन्नाभिन्नपदाभ्यां विधिभिन्नार्थिचमिन्नप्रपदसहितानाभ्यां बह-
वङ्गाः कस्यस्याः । ते चानन्तरसूत्रे स्वस्थान एव भावयिष्यन्ते ।

(१४) सूत्राणि—

कप्यं निगंथीणं पक्के तालपलंघे भिन्ने वा पडिगाहिचए
॥३॥ नो कप्यं निगंथीणं पक्के तालपलंघे अभिन्ने पडि-
गाहिचए ॥४॥ कप्यं निगंथीणं पक्के तालपलंघे भिन्ने प-
डिगाहिचए, से वि य विहिभिन्ने, नो चेव थं अविहिभिन्ने ॥५॥

एतानि त्रीणि सूत्राणि समकमेव व्याख्यायन्ते—कल्पते
निग्रन्थीनां पक्कं तालप्रलम्बं द्रव्यतो भिन्नं वा प्रतिगृहीतम् ;
नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां पक्कं तालप्रलम्बमभिन्नं प्रतिगृहीतम् ;
कल्पते निर्ग्रन्थीनां पक्कं तालप्रलम्बं च द्रव्यतो भिन्नं प्र-
तिगृहीतं, तदपि च विधिभिन्नं विधिना वक्ष्यमाणलक्ष-
णं भिन्नं विचारितं नैव, णं वाक्यालङ्कारः । अविधिभिन्न-
मिति सूत्रार्थः । ६० १ ३० २ प्र० । (‘ पक्कं ’ शब्देऽस्मि-
न्नैव भागे तत्तिलेपः कृतः)

अथ भिन्नाभिन्नपदे व्याचष्टे—

पक्के भिन्ने समखा-ण वि दोसे किं तु समणीणं ।

समणे लहुओ मासो, विकडुभमाई य ते चेव ॥३६॥

पक्कं यन्नर्जितं नद् द्रव्यतो भिन्नं वा स्यादभिन्नं वा । तत्रो-
भयेऽपि भ्रमणानामपि दोषा भवन्ति, किं तु किं पुनः भ्रम-
णीनां, भ्रमणा यदि गृह्यन्ति ततो मासलघु, णाभ्यामपि नः-
कालाभ्यां लघुकं, विकडुभपलमन्याऽऽदयश्च त एव दोषाः ।

इदमेव स्फुटतरंगमा—

आणाऽऽदिरसपसंगा, दोसा ते चेव जे पढमुने ।

इह पुण मुत्तनिवाओ, ततियचउत्तेमु भंगमु ॥ २३७ ॥

आह्नाऽदयो रसप्रसङ्गाऽऽदयश्च दोषास्त एव पक्कप्रलम्बप्रद-
णोऽपि भवन्ति ये प्रथमसूत्रेऽभिहितः । यथैवं ततः सूत्रम-
पार्थकमन्याद—इह पुनः सूत्रनिपातस्तृतीयचतुर्थयोर्भङ्गयो-
र्मन्त्रेण, भावतो भिन्नमिति कृत्वा तृतीयचतुर्थरूपं भङ्गद्वय-
मधिकृत्य सूत्रं प्रवृत्तमिति भावः ।

एमेव संसङ्गं वि, विकडुभपालमथमाइया दोसा ।

कम्माईया य तहा, अविभिन्ने अविधिभिन्ने च ॥ २३८ ॥

एवमेव संयतीनामपि विकडुभपालमन्याऽऽदयो दोषाः ।
तथा अविभिन्ने अविधिभिन्ने च प्रलम्बे हस्तकमाऽऽदयः स-
शिवया दोषा मन्तव्याः, अतस्तासां विधिभिन्नमेव कल्पते
नाविधिभिन्नम् ।

अत्र च पङ्कमङ्गीहमा—

विहिअविहीभिन्नमि य, समणीणं होतिमे तु छुमंगा ।

पढमे दोहि अभिन्ने, अविहिविही दण्वविहि तइए ॥ २३९ ॥

एमेव भावतो वि य, भिन्ने तत्येक दण्वतोऽपिभं ।

पंचमे छुद्धे दोहि वि, नवरं पुण पंचमे अविही ॥ २४० ॥

“ से वि य विहिभिन्ने नो चेव थं अविहिभिन्ने ” इत्यत्र
भ्रमणीनां सूत्रे इमे पङ्कमङ्गीहमा भवन्ति । “ पढमे ” इ-

त्यदि । प्रथमं द्वाभ्यामपि भावद्रव्याभ्यां वा भावतोऽभिन्नं, द्रव्यतोऽप्यभिन्नम् । द्वितीयं भावतो भिन्नं द्रव्यतोऽपि विधिभिन्नं, तृतीयं भावतोऽभिन्नं, द्रव्यतो विधिभिन्नम् । एवंमेव भावतो भिन्नेऽपि भङ्गव्यं, तत्रैकं चतुर्थं भावतो भिन्नं द्रव्यतोऽभिन्नं, पञ्चमपट्टो यद्वा द्वाभ्यामपि भिन्नौ, नवरं केवलं पञ्चमे अविधिभिन्नं, भावतो भिन्नं द्रव्यतोऽपि विधिभिन्नमिति भावः । अर्थादापत्रं षष्ठे भावतो भिन्नं, द्रव्यतो विधिभिन्नमिति ।

अथ षट्स्वपि भङ्गेषु यथाक्रमं प्रायश्चित्तमाह—

लघुगा तीसु परित्ते, लघुगो मासो य तीसु भंगेसु ।
गुरुगा होंति अयंते, पञ्चिवा संजर्षं तु ॥ २४१ ॥

आयेषु त्रिषु भङ्गेषु परीक्षवनस्पती चत्वारो लघुकाः प्रायश्चित्तः कालविशेषिताः भावतोऽभिन्नत्वात् । उत्तरेषु त्रिषु भङ्गेषु परीक्षवनस्पतावेव लघुको मासस्तथा कालविशेषितः प्रायश्चित्तः, भावतो भिन्नत्वात् । अनन्तवनस्पती तु त एव गुरुकाः कसंख्याः, चत्वारो गुरवो गुरुमासश्चेति भावः । इत्थं षट्स्वपि भङ्गेषु संयन्तीनां प्रायश्चित्तानि द्रष्टव्यानि । अथ हस्तकर्मसंभवान्मन्त्रं चतसि व्यवस्थाप्य प्रकारान्तरैरात्रिच प्रायश्चित्तमाह—

अहवा गुरुगा गुरुगा, लघुगा गुरुगा य पंचमे गुरुगा ।
छट्सि हवति लघुगो, लघुगत्याये गुरुग्यंते ॥ २४२ ॥

अथवा प्रथमे भङ्गे गुरुका अभिन्नत्वात्, द्वितीयेऽपि गुरुका अविधिभिन्नत्वात्, तृतीये लघुका विधिभिन्नत्वात्, चतुर्थे गुरुकाः अभिन्नत्वात्, पञ्चमेऽपि गुरुकाः अविधिभिन्नत्वात्, षष्ठे लघुको मासो विधिभिन्नत्वात् अविस्तप्य च । एतच्च परिते भणितम्, अनन्ते तु लघुकस्थाने गुरुकं, यच्च चतुल्लसवस्तत्र चतुर्गुरवो यत्र लघुमासस्तत्र गुरुमास इत्यर्थः ।

आयारिउ पवत्तिणीए, पवत्तिणी भिस्सुणीएँ न करेइ ।
गुरुगा लघुगा लघुगो, तथ वि आणाइणो दोसा ॥ २४३ ॥

गेयहंतीणं गुरुगा, पवत्तिणीए पवत्तिणी इइ वा ।
न सुणेत्ती गुरुल्लघुगा, मासल्लु भिक्खुणी जाव ॥ २४४ ॥

एतत्प्रलम्बस्त्वभाचार्यः प्रवर्त्तिन्या न कथयति चत्वारो गुरवः, प्रवर्त्तिनी भिस्सुणीनां न कथयति चत्वारो लघवः, यदि भिस्सुणीया न शूरवन्ति ततो लघुमासः । तत्राप्यकथने अवश्येण वा आह्वाऽऽव्यो दोषाः । यदि भिस्सुणीनां प्रलम्बं गुरुणीनां प्रवर्त्तिनी सारणाऽऽदिकं न करोति तथा प्रवर्त्तिन्याश्चत्वारो गुरवः, प्रवर्त्तिनी यथाचार्याणां कथयतां न शृणोति तदा चत्वारो गुरवः, प्रवर्त्तिन्याः पार्श्वे गणाच्छङ्खिनी न शृणोति चत्वारो लघवः, अभिषेका न शृणोति मासगुरु, भिस्सुणी न शृणोति मासलघु ।

अथ निर्मन्थीरधिकृत्य दारणाधामाह—

अभिसे महव्वयपुच्छा, मिच्छतविवाइया य देवीए ।
किं पुण ता कुविहाओ, भुत्तमोगा अमोगा य ॥ २४५ ॥
अभिसे महाव्वयपुच्छा कर्त्तव्या, तथा अज्ञानसदृशमभिन्नं प्रलम्बं गुरुणी निर्मन्थी इष्टा कश्चित् मिथ्यात्वं ज्ञेयं-वर्द्धा अज्ञानाऽऽकारमेव विषयकं गृह्णाति, तद् नू-

मनेतासां तीर्थकृता नैव दोषो दृष्टः, असर्वत्र एवाभ्यां वृद्धिरत्यादिनिवारिता वा भवेत् । तत्र च देव्या दृष्टान्तो बुद्ध्यः । यदि च तस्या अपि देव्याः प्रतिसेवनाकौतुकं समञ्जसि, किं पुनः भ्रमणीनामिति वक्तव्यम् । । ताश्च भ्रमण्येव द्विषाः—भुक्तमोगिन्योऽभुक्तमोगिन्यश्चेति समासार्थः । अमृष्टविस्तारोऽभिधीयते-तत्र प्रथममभिसे महाव्वयपुच्छाद्वारं शिष्यः वृद्धकृति-निर्मन्थ्यानां भिन्नमभिन्नं वा पक्वं कल्पते, निर्मन्थीनां पुनर्भिन्नमेव कल्पते, नाभिन्नं, तदपि विधिभिन्नमित्यत्र यथा भेदस्तथा किमेवं महाव्वयत्वेति तासां भेदः, यथा किल तत्र नम्रिकानां मते भिक्खुणामर्जद्वीपानि शिष्यापश्यतानि भिस्सुणीनां पञ्च शिष्यापश्यतानिः एवं किं निर्मन्थीनामपि षट् महाव्वयतानि दृश वा, यैवैवमभिधीयते । ।

उच्यते—

न वि छ महव्वया ने-व दुगुणिया जह व भिक्खुणीवमो ।
बंभवयरक्खण्डा, न कयतीं तं तु समणीं ॥ २४६ ॥

नाऽपि निर्मन्थीनां षट् महाव्वयतानि, नैव साधूनां संबन्धिष्यः पञ्चमहाव्वयैर्वा द्विगुणितानि, दृश्यन्ते । यथा सौगतानां मते भिस्सुणीवमं द्विगुणितं शिष्यापदानि भवन्ति न तथाऽत्र, किं तु पञ्चैवेति भावः । यथेवं तर्हि किमर्थमत्र निर्मन्थीनामभिन्नं न कल्पते । उच्यते—महाव्वयत्वेनार्थं तदुप अभिन्नं भ्रमणीनां न कल्पते, मा करकमोऽऽदिकमनेन काडुरिति कृत्वा ।

न केवलमत्रैव प्रलम्बे भ्रमणीनां विशेषः, किं त्वन्यत्रापि हि दृश्यते—

असत्थ वि जत्थ मवे, एगयरे मेहुगुम्भवो तं तु ।
तस्सेव उ पडिहुइ, विइयस्सऽभेण दोसेण ॥ २४७ ॥

अन्यत्राऽपि यत्र बुद्धेः स्पृष्टे वा (एगयरे इति) पक्षी-समस्योरप्यप्रत्यभेदादेकतरस्य साधुपक्षस्य साध्वीपक्षस्य तु तदेवान्येनासंयमलक्षणेन दोषेण प्रतिपिप्यते ।

निदर्शनमाह—

निल्लोमसलोमऽजिणे, दारुणदंढे सर्वेटपाए य ।
बंभवयरक्खण्डा, वीसुं वीसुं कया सुत्ता ॥ २४८ ॥

यथा निर्मन्थ्यानां निर्लोमाजिनं स्मृतिकरणकौतुकाऽऽदिदोषपरिहाराय प्रतिषिद्धं, निर्मन्थीनां पुनः प्राणिद्वयानिमित्तमतिरिक्तोपपरिहाराय च तदेव प्रतिपिप्यते । एवं सलोमाजिनं निर्मन्थीनां स्मृतिकरणाऽऽदिदोषनिवारणार्थं निर्मन्थ्यानां पुनस्तदेव प्राणिद्वयानिमित्तं प्रतिषिद्धम् । दाददददकं पादप्रेमङ्गुलं संवृत्तपानं च निर्मन्थीनां ब्रह्मजनानुपालनार्थं, निर्मन्थ्यानां निर्मन्थ्यानां पुनरतिरिक्तोपपरिहाराय नानुज्ञातम् । एवं ब्रह्मजनतरङ्गणार्थं निर्मन्थ्यानां निर्मन्थीनां च विष्णुः पृथक् पृथक् सूत्राणि कृतानि ।

आह—कमोदयादेव प्राणिनां मेधुनोद्भवो भवति ततः किमेवं सलोमाऽऽदिपरिहारः कियते । उच्यते—

नत्थि अनिदाणओ हो-इ उम्भवो तेण परिहर निदार्ण ।
ते पुण तुल्लाउत्तुल्ला, माहनिदाणा दुपक्खे वि ॥ २४९ ॥

निदर्शनं कारणमित्येकोऽर्थः । तथेदं दृष्टव्यं कुरुरसगन्धस्पर्शाऽऽत्मकं, यत्प्राणीय पुरुषदेवाऽऽदिमोक्षीनामुदयमासापद्यति । तदुक्तम्—“कालं भावं च भवं, दृष्टवं श्रेष्ठं तथा समासज्ज । तस्स समादुद्दिहो, उव्वो कम्मस्स पंचविहो ॥ १ ॥” ततश्च नास्ति च

विद्यते एतत् यद्विदानको विदानमन्त्रेण मोहनीयोद्भवो भवति, तेन कारणेन परिहर निदामिदृश्याऽऽदिकरूपं, ते पुनः शब्दाऽऽद्यो मोहनिदानभूता इत्योः पक्षयोः समाहारो द्विपक्षं स्त्रीपुरुषवर्गद्वयं, तस्मिन् द्विपक्षेऽपि मोहोद्भवं प्रति कश्चिद् बुद्ध्याः केशिचतुष्टयाः ।

तानेवाऽऽह-

रसमंथा तदिं तुष्टा, सदाई सेस भय दुपक्षे वि ।

सरिसे वि होइ दोसां, किं पुण ता विसम्यास्तुष्टिमि ? ॥२५०॥

स्त्रीणां पुरुषाणां च तत्र मोहोद्भवे रसगन्धास्तुष्टयाः । किं मुक्तं भवति ?-यथा स्निग्धमधुराऽऽदिरसैः अकूचन्दनाऽऽदि-
गन्धैश्च पुरुषाणामिन्द्रियाणि मोहोद्भूतकमाजि भवन्ति, तथा स्त्रीणामपीति मोहोद्भवं प्रति रसगन्धास्तुष्टयाः । शोपनं श-
ब्दरूपवर्णान् भज विकल्पय द्विपक्षेऽपि उभयपक्षयोग्यं, यतः पुरुषस्य पुरुषसंनिधिर्न शब्दे ध्रुवे रूपे दृष्टे स्पर्शे विष्पृष्टे मोहोद्भवा भवेद्वा न वा यदि भवेज्जा तादृशस्त्री-
नाः । पुरुषसंनिधिपु पुत्राणां भवेत्येव, नीमश्च भवति, तदेवं सद्योऽपि स्पर्शाऽऽदौ वस्तुनि दांषा भवति, किं पुनस्ताव-
द्विपक्षे विसदृशे वस्तुनीति । यतश्चैवमतः सत्तामतिनामा-
ऽऽदिन्यस्तुत्यानि वा तानि विशेषतः परिच्छिद्यन्ते. अत एव
कात्तमिभसविधिभिर्न च न कल्पनं । यतमिभस महाप्रतपु-
च्छेति द्वारम्, सुखाध्वान्वा भाग्यकृता न भावितम् । अथ
विराधनात्तान् । अमिभे मुहूर्तानां निर्धारणानामात्मनो न-
ष्टव्रतस्य वा विराधना भवेत् । अत्र च वैद्या लुप्तान्ताः ।

तानेवाऽऽह-

चीयति ककडि को उ-कंठकं विमप सभिय मन्थे य ।

पुणरवि निवेस फोडण, किमु समगि निराह भुतितरा ॥२५१॥

“एगस्त रज्जो महादेवी, तीस ककडियाओ पियाओ. ता-
ओ अ एवो सिउत्तपुरिस्सो दिसे दिसे आणेनि, अथया तेण
पुरिसेण अहापविसीए अंगादाणंमंडिया ककडिया आ-
णीता तीस देवीए तं ककडियं पालिन्ना कोतुयं जायं-प-
च्छामि ताव करिखो फान्त्सो लि एयाए पडिंसविवाए ? ताहं
ताए सा ककडिया पादे संविउं सगारिण्डाणं पडिसेविउ-
माहत्ता । तीस ककडियाए कंठओ आसी. से तम्म सगारि-
ए लणो. विसणियं तं, ताहं वेज्जस्स सिट्ठे, ताहं वे-
ज्जणं समिआ मडिया तत्थ निवेसाविया उटुवत्ता सुनि-
धएत्थस्समि पदेसे तीए अपच्छमाणीए सत्थउप्परासुह-
रायं खोदिथे. पुणं तेणव अगारिण णिवेसाविया. फोडि-
यं पूएण समं निग्गओ कंठओ पउणा जाया । जति ताव
सीस देवीए वडिणए पडिंसविज्जमाणीए कोउयं जायं, कि-
मं गणु समणीणं सिबनिरुद्धं भुणभोगीणं अमुत्तमो-
गीणय ” अथ गाथाऽन्तरार्थः रासः कस्यविद्भ्याः ककडि-
का (चिपत्ता इति) पीतिकरा रुच्या इत्यर्थः । अङ्गादानाका-
रा च ककडिकां दृष्ट्वा कौतुकमुत्पन्नं, ततः प्रतिसेव्यमाना-
यास्तस्याः कण्टकः सगारिकं लग्ना, विसर्पितं च तत्
सगारिकं, ततो वैधेन समिता कणिका, तस्यां मर्दिता-
यां निवेशित्वा ततः शुष्कप्रदेशे शस्त्रकं प्रक्षिप्तम्, ततः पुन-
रपि तथैव निवेशयन्, तेन शस्त्रकेण सगारिकरूपं पाटने
कृते पूयेन समं कण्टकं निर्गते प्रमुणीकृता । यदि तस्या

अप्येवंविधं कौतुकमजनितं, किं पुनः भ्रमणीनां नित्यनि-
रोधानां भुक्तानामितरासां वा अभुक्तानाम् ।

इदमेव स्पष्टयथाह-

कमिणिविहिभिन्नमि य, गुग्गा भुत्ताण होइ सइकरणं ।

इयरासिं कोउगाई, पिण्ठे जं च उट्ठाहो ॥२५२॥

हृत्समभिन्ने, तत्र, अविधिभिन्ने च भ्रमणीनां चत्वारो गु-
क्काः, अङ्गभोगिनां स्मृतिकरणम्, इतरासां तु कौतुकाऽऽ-
द्यो दांषा भवन्ति तस्मादाङ्गानाऽऽकारं शुष्कमार्गं यत्को-
ट्ठाहं भवति यथा नूतमेतरेणा पादकर्म करिष्यति, तन्नि-
ष्पन्नमपि प्रायश्चित्तम् ।

तेन च प्रलम्बेन पादकर्म कृत्वा चिन्तयति-

जइ ताव पलंवायं, सट्थणुत्ताण एसो फासो ।

किं पुण गाढालिंगण, इयारमि य निदओ बुद्धो ॥२५३॥

यदि तावप्रलम्बानां सहस्तेन नुत्तानां, सुदृग्गणः । प्रतिज्ञाता
मित्यर्थः । इदराः स्पर्शाः, किं पुनर्गाढाऽऽलिंगनेन स्तनरस-
मन्त्रादानं पुरुषकं (निदओ बुद्धे इति) निर्दयं यथा भवत्ये-
वमुप्राथयेन क्षिप्तं सति स्पर्शां भविष्यतीति ।

ततश्चैवं विचिन्त्येदं क्षिप्तवल्गोमोहनीयकर्म सा ददं कुर्यान्-
पदिमगममन्त्रिणिग, भवे संजयं लिग इत्ये य ।

वेहायसो उहाणे, एमेव अमुत्तमोगी वि ॥२५४॥

काचित् पार्श्वेऽप्यऽऽदिभ्यः समागतं भवेत्तः साऽपि तत्रैव
प्रतिगच्छेत् । अयमर्थिभिर्न सा निजपुत्रेण वा आत्मनां प्र-
तिनिययन्. संयते वा उपमर्गयेत् एतानि स्थितं स्थिता
कुर्यान्. हस्तकर्म वा भूयां भूयः कुर्यान्. यद्वा मया व्रतानि
भ्रमानीति, कथङ्कारं वा द्राघीगमं कालं परिपालितं शील-
त्नमहं भूयःपरीति निर्देहदुःसात्मसा वेदायमं मरणं विद-
ध्यात् । अथवा-प्रलम्बमोहवशा अवधानं विदध्यात्. एता-
नि पदानि भुक्तभोगिनी कुर्यात् । अभुक्तभोगिण्येवं कुर्यात् ।

शिष्यः प्रश्नयन् न जानीमहे वयं कीदृशमविधिभिन्नं

कीदृशं विधिभिन्नमिति ? । स्मृतिग-ह-

भिन्नस परुषणया, उज्जुत तह चकली विममकोडे ।

ते चेव अविहिभिन्ने, अभिन्ने जे वविया दांसा ॥२५५॥

अप्यमदोपनिषत्तनाथमविधिता विधिता च विभिन्नस्य
प्रकृपणा कियन्-तत्र यत् चिन्ताऽऽदिकं विद्वारे उद्धेफा-
लिरूपाः पश्यं कृतं, तदनुकर्मिभ्यः यत्तुल्यनियंकवृत्तयः क-
सलिकाकृतं तत् कलितकामिभ्यः । एतच्च अविधिभिन्नं
मन्त्रव्ये । यत् पश्यः कृत्वा पुनः शब्दण शब्दणतगाऽऽदिभिः अ-
वैदरेनकराः कृत्वा तथा भूयस्तदाकारं कर्तुं न पार्थेन तदेवं-
विधे विषमकुटुम्बिभ्यमुच्यते विषयः पुनस्तथा कर्तुमशक्यः
कुट्टेः शब्दणल्लङ्घेभिन्नमिति उच्यते. । एतच्च विधिभिन्नस्य,
अत्र वाऽविधिभिन्ने न एव दांषा द्रष्टव्या, ये अभिन्नं देवी-
दृष्टान्तेन वक्षिताः ।

कथमिति चेत् ? । इच्युते-

कट्ठेण व सुचेण व, मंदाणिं अविहिभिन्नं ते चेव ।

सविसंमतरा य भवे, वेउव्विय भुत्तइत्थीसि ॥२५६॥

काठेन वा शलाकाऽऽदिना, सूत्रेण वा दवरकाऽऽदिना सन्ना-
निते संघातिते, पूर्वोऽऽकारं स्थापिते इत्यर्थः । अविधिभिन्ने

त एव द्रोणा ज्ञातव्या ये अभिज्ञे भणिताः सविशेषतया भव-
युः कथमित्याह-विदुर्बन्ति तं वेष्ट ॥१५५॥ धारणेनालङ्कृतं
यद्वक्त्रादानं तेन याः स्त्रियो भुक्पूर्वास्तामां प्रमज्जितानां तत्र
काष्ठादिसम्पन्नानितप्रलम्बे विदुर्विताङ्गादानकल्पे दृष्टे स-
मधिकतरा द्रोणा उपलोकन्ते ।

अथाऽर्थतः कारणात् सूत्रमुपदर्शयन्नाह-

विहिभिर्न पि न कपड, लहुसो मासो उ दास आणाई ।
तं कपती न कपड, निरत्यगं कारणं किं तं ? ॥२५७॥

यदपि सूत्रे विधिभिन्नसम्पन्नानां तदपि न कल्पते, यदि युद्ध-
न्ति ततो मासलघु, आह्वाऽऽद्ययश्च द्रोणाः । आह- ननु सूत्रं भ-
णितं-तद्विधिभिर्न कल्पते । गुरुराह-यद्यपि सूत्रं अनुज्ञातं त-
थाऽपि न कल्पते । यद्येवं तर्हि निरर्थकं सूत्रम् । नेवम् । कार-
णिकं सूत्रम् । आह- पुनस्तत्कारणं यदद्यापि भाषिषीयते ?

उच्यते-इमः-

गेलञ्चद्धारोमे, तिहिं पुण कारणं समासेण ।
गेलञ्च पुव्वुत्तं, अद्धारुवरी इयं ओमे ॥ २५८ ॥

ग्लानत्वमध्वा अवमौदयमेतन् समासेन संक्षेपेण त्रिविधं
कारणम् । तत्र ग्लानत्वे इद्वैव प्रलम्बप्रकृते " विज्ञे पुव्वुत्तं
जयणा " इत्यादिपूर्वोक्ते द्रष्टव्यम् अर्ध्वनि तु उपरि अर्ध-
स्त्रं इद्वैवादिशकं भाणिष्यते, इदमन्तरप्रव वक्ष्यमाणमवमे
द्रष्टव्यम् ।

निर्गम्यीयं भिन्नं, निर्गम्याणं च भिन्नऽभिन्नं तु ।

जह कपड् दोगहं पी. तमहं वोच्छं समासेण ॥२५९॥

निर्गम्यीनां नियमाद्विधिना पृष्ठे भङ्गे भिन्नं, निर्गम्यानां
चतुर्थतृतीययोर्भङ्गयोः भिन्नमभिन्नं वा यथा द्वयोरपि वगैर्योः
कल्पते तदहं वक्ष्ये समासेन ।

यथाप्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति-

ओममि मासलीए, दोगहं वि वगाण दोसु खेचेसु ।

जयण्डियाण गहणं, भिन्नाभिन्नं च जयणाए ॥२६०॥

अवमकालं साधवः साध्यश्च तांसलिविषयं गत्वा
स्थिताः, तत्र द्वावपि वर्गा द्वयोः क्षेत्रयोः स्थितौ,
एकस्मिन् क्षेत्रे संयताः द्वितीयस्मिन् संयत्य इत्यर्थः । तथा
यदुत्तरवत् एकञ्च क्षेत्रं विहितौ नाप्यतिष्ठेत् एवैव यतना,
तथा स्थितौ यतनास्थितौ । यद्वा साधुसाध्वीप्रायाण्यं विधि
प्राहयित्वा यौ स्थितौ नौ यतनास्थितौ, तयोरेवं स्थितयो-
र्यतनया वक्ष्यमाणभिन्नस्याभिन्नस्य वा प्रहणं कल्पते ।

आह-कोऽयं नियमो येन तांसलेव्यं प्रहणं कृतम् ? उच्यते-

आणुवऽङ्गलदेसे, वासेण विणा वि तांसलिग्गहणं ।

पायं च तत्थ वासति, पउरपल्लो अ अओ वि ॥२६१॥

देशो द्विधा-अनूपो, जङ्गलश्च । नद्यादिपानीयबहुलो अनूपः,
तद्विपरीतो जङ्गलः । निजैल इत्यर्थः । यथा अनूपोऽजङ्गल
इति पर्यायी, तत्रायं तांसलिविशेषो यातोऽनूपो. यतञ्चास्मिन्
देशे वर्षणं विनापि सारथ्यपानीयैः सख्यानिष्पत्तिः । अपरं च-
तत्र तांसलिविशेषे प्रायो बाहुद्वयेन धर्षति, ततोऽतिपानीयेन
विनष्टेन सस्येषु प्रलम्बोपयोगो भवति । अन्यच्च-तांसलिः
१८०

प्रचुरप्रलम्बः । नत एतैः कारणैस्तांसलिप्रहणं कृतम् । अ-
न्योऽपि य ईदृशः प्रचुरप्रलम्बस्तत्राप्येव एव विधिः ।

पुच्छं सहृमीयपरिसे, चउथउ भंगे पदमणै अणुआओ ।

सेसतिए नाऽणुआ, गुरुगा परियट्ठे जं च ॥२६२॥

पुच्छति-यदुक्तं भवद्भिर्द्वयोः वगैर्योः क्षेत्रद्वयस्थितयोर्नित्या-
दि, तत्र संयतीनां पुच्छं क्षेत्रं स्थितानां व्यापारो बाण्डे दुःशको
भवति, दोषदृष्टिनाश्च येषु पुच्छं क्षेत्रं स्थापयत. यतश्च द्रोणाः
समुत्पद्यन्ते तत्प्रेक्षावतां नौपादानमुचितम्, प्रसूवचनं च तत्र
तत्र प्रदेशे संयत्यः प्रवाजनीया उक्ता एव, अतः पर्यनुयु-
ज्यते-किं परिवर्तयितव्याः संयत्याः, उत नेति ? । गुरुराह-ना-
स्त्यत्र कोऽपि नियमो यदवश्यमेव परिवर्तयितव्यता न
वेति । यदि पुनः प्रमात्र्य न्यायतः परिवर्तयति ततो महती
कर्मजिज्ञासासादयति । अथाप्यायतः परिवर्तयति ततो महा-
मोहसुषुप्तिवत् दीर्घसंसारसंपातमागमयति । तर्हि कौटशेन प-
रिवर्तयितव्याः ? उच्यते- (सहृमीयपरिसे सि) सहृष्णुमी-
तर्पणं पदद्वयं चतुर्भङ्गौ सा चयम-सहृष्णुपरि भौत-
परियदपि १, सहृष्णुने भौतपरियत् २, असहृष्णुः परं भौत-
परियत् ३, असहृष्णुपरिभौतपरियत् ४, तन्नेत्रियनिग्रहसम-
र्थः संयतीप्रायाण्येक्षेत्रवत्स्वपात्राऽऽदीनामुत्पादनायां प्रवि-
ष्ट्युः सहृष्णुरुच्यते यस्य तु सर्वोऽपि साधुसाध्वीवगो भाषाश्च
कामव्यक्त्यां काराणि स भौतपरियत्, तत्र प्रथमभङ्गसु
वर्त्तमानो नातुज्ञातः यदि परिवर्तयति तदा चत्वारो गुरुकाः ।
(जं च सि) द्वितीयभङ्ग आत्मना सहृष्णुः परमभौतपरि-
पत्त्या स्वच्छन्दप्रचाराः सत्या यत् किमपि ताः करिष्यन्ति
तत्सर्वमयमेव प्राप्नोति । तृतीयभङ्ग तु स्वयमसहृष्णुतया
तासामङ्गप्रत्यङ्गाऽऽदीनि दृष्ट्वा यदाचारित तन्निष्पन्नम् । चतुर्थे
भङ्गे द्वितीयतृतीयभङ्गदोषानेव प्राप्नोति ।

प्रथमभङ्गवर्त्तिनमुद्दिश्याऽह-

जह पुण पव्वावेत्ती, जावजीवाए ताओ पालेइ ।

अन्नासति कपे वि दु, गुरुगा जं निजरा विउला ॥२६३॥

यदीत्यभ्युपगमः, तत्तत्त्वार्थमर्थः-ताः प्रथमतोऽपि यतस्ततः
प्रवाजयितुं न कल्पते, यदि पुनः प्रवाजयति ततो यथोक्त-
विधिना यावज्जीवं ताः पालयति, योगक्षेमविधानेन सम्यक्
निर्वाहयतीत्यर्थः । स प्रथमभङ्गवर्त्ती यदि जिनकल्पं प्रति-
पिस्तुत्तरपरं वाऽऽर्थिकाः परिवर्तयित्वा, ततः किं करोतु, १-
ति विन्तायां यदास्ति तदीये गच्छे कोऽप्यर्थिकाणां विधिना
परिवर्त्तापकस्तत्तत्सस्य समर्थं जिनकल्पं प्रतिपद्यताम् । अथ
नास्त्यस्या यो वर्त्तापकस्तर्हि मा जिनकल्पप्रतिपत्तिं करोतु, किं
त्वार्थिका एव परिवर्तयतु । कुत इत्याह-अन्यस्य वर्त्तापक-
स्यासत्यभावे जिनकल्पेऽपि प्रतिपद्यमाने, दुर्निष्ठये, चत्वारो
गुरुकाः । आह-सकलकर्मक्षयकारणं जिनकल्पं अपि प्राप्ति-
पद्यमानं किमेवं प्रार्थिष्यन्तमाह-यद्यस्मात्कारणाजिनकल्पं
प्रतिपद्यस्य या निजैरा, तस्याः सकाशाद्विपुला निजैरा
यथावत् संयतीं परिपालयतो भविष्यतीति युक्तियुक्तमेव
प्राप्यस्थितम् ।

अथ " जयण्डियाण गहणं " इति यदुक्तं तत्र यथा यतन-
या स्थितास्तामाह-

उभयमशी पेहेउ, जइ सुद्धं तत्थ संयती ऐति ।

अस्मी न जहिं भिन्ना, अभिज्ञे अविहीदमा जयला । २६४।
(उभय लि) उभयः साधुनाधीनवर्गद्वयकणं गणोऽस्यास्ती-
त्युभयगणौ, स आचार्योऽयमकाले तं सल्लिपयितुं प्रचुरप्रल-
म्बदेशं गत्वा गीतार्थेनाऽऽत्मना वा क्षेत्रद्वये प्रत्युपेक्ष्य ययोः
शुद्धं भङ्गं लभ्यते, न प्रलम्बमिधितमिष्यते । तयोः क्षेत्रयोः
पृथक् द्वार्षाणि धर्मौ स्थापयति । यदि द्वे क्षेत्रे ईदृशे न स्त-
स्तनो यत्र शुद्धं भङ्गं प्राप्यते तत्र संयतीनियति स्थापय-
ति, यत्र पुनः प्रलम्बमिधितं तत्राऽऽचार्यो आत्मना तिष्ठति,
अथ नास्ति सर्वथा निमिध्रमक्षेत्रं ततो यत्र प्रलम्बमि-
धितं भङ्गं लभ्यते तत्र साध्वीः स्थापयति, स्वयं तु निमि-
धप्रलम्बक्षेत्रे तिष्ठति । अथ सर्वेष्वपि क्षेत्रेषु निमिध्रप्रल-
म्बानि प्राप्यन्ते ततः (असह लि) प्रलम्बमिध्रस्थप्राप्ते
यत्र विधिभिन्नानि प्राप्यन्ते तत्र संयत्याः स्थापनीयाः, स्वयं पुन-
रभिज्ञाविधिभिन्नक्षेत्रे तिष्ठति । अथ सर्वेष्वपि क्षेत्रेष्वभि-
क्षान्यविधिभिन्नानि वा प्राप्यन्ते तत इयं यतना कर्तव्या ।

तामेवाऽऽह-

मिक्षाणि देह भित्तु-णि वा वि असति पुरतो सिं भिदंति ।
ठाविति तर्हि समशी, ता चेव जयंति तेऽस्मती । २६५॥

यत्र क्षेत्रे संयतीः स्थापयितुकामस्तत् क्षेत्रं साधवः पूर्वमे-
वेत्यर्थं भावयन्ति-यदा गृहस्थैः प्रलम्बान्यानीतानि भव-
न्ति तदा साधवो भणन्ति-यानि मिक्षानि तान्यसम्भ-
क्तः अयं न सन्नि मिक्षानि, सन्ति वा परं स्तोकाणि, नै-
ष संस्तरणं न भवतीति परिभाष्य साधवो भणन्ति-अ-
सम्भवेतानि मिक्षा प्रयच्छन्, न कल्पन्ते अस्माकमीदृशा-
नीति । अथ ते गृहस्थाः-यदि योज्ये तत ईदृशान्येव गृही-
त इत्युक्त्वा अभिज्ञान्येव प्रयच्छन्ति, ततोऽसम्भवे सन्ति
तेषां गृहस्थानां पुरतस्तानि प्रलम्बानि भिन्दन्ति, प्रलम्-
बं न गृह्णन्ति, एवं विधीयमाने गृहस्थानां वेतसि गाढतरं
निश्चय उत्पद्यते, यथा-नूनं न कल्पते अमीषामभिज्ञानी-
ति, ततस्ते मिक्षान्येव प्रयच्छन्तीत्येव तदा तन् क्षेत्रं भा-
वयन्ति भवति, तदा तत्र अमर्णीः स्थापयन्ति । तेषां संयता-
नामसम्भवे व्यापुनेषु वा तेषु कापि प्रयोजनान्तरं ता एव
संयत्या या तत्र स्थविरास्ता एवमेव यतन्ते ।

मिक्षासति वेलाऽति-क्रमे च गेहंति धेरियाऽभिज्ञे ।

दारे भित्तु एति व, ठायाऽसति भिदती गणशी । २६६।

विधित्वा मिक्षानामसति, यावद्वा गृहस्थैर्मैथयन्ति, आत्मना
वा यावत्तत्र भिन्दन्ति तावद्द्वेलाऽतिक्रमो भवति, ततो याः
धेरियास्ता अभिज्ञानि अविधिभिन्नानि वा, यास्तु नरुणा-
न्मा विधिभिन्नानि गृह्णन्ति, ततः प्रतिनिबृत्ताः स्त्विरा अ-
भिज्ञाविधिभिन्नान्युपाधयद्दारे मिक्षा विधिभिन्नानि कु-
त्रा वर्मन्ति यान्ति, प्रविशन्ति इत्यर्थः । अथ बहिः स्थानं
नास्ति ततः स्थानस्थानयमात्रे गणनी प्रवर्तिनी तस्या-
स्नानि समर्थ्यन्ते, ततः सा गणनी तानि मिक्षानि, विधि-
भिन्नानि करोतीत्यर्थः । कुत्रा च तर्हणीनां समुद्भेदं ददाति ।
आह-किं कारणं तरुणीनां प्रतिग्रहीतुं समुद्भेदं वा अभि-
ज्ञानि अविधिभिन्नानि न दीयन्ते ? । उच्यते-

कनकं तरुक्ष्वेककिञ्चिदा-ऽऽइमांस्तु शुभम् तरुणी ।

तउ भिन्नं क्षुभति पडि-ग्गहेसु न य दिज्जए सयलं । २६७।

कक्षायाः अन्तरं कक्षान्तरम् "उक्को र्ति" परिधानब-
न्धकदेशः । आह च निगूधचतुर्णिकृतम् "एदिणएवस्स अ-
भिततरचूलाए उवरी कमे नाभिहेट्ठा उक्को भयइ ।" वैकलि-
की संयतीनामुपकरणविशेषः । एतेष्वविशेषादित्यत्राऽपि
वक्ष्यान्तरे तरुणी सा (शुभ ए लि) "क्षुद्रेणैशुम-नूम-सन्नुम-
दकीम्बाल-पव्वालाः" ॥ = १४ । २१ । इति प्राकृतलक्षणान्
समाच्छादयन्, ततो भिक्षाप्रदणकाले तस्याः प्रतिग्रहेषु
भिन्नं प्रकृत्यन्ते, न च सकलमभिज्ञमविधिभिन्नं वा तस्या
भोजनकाले दीयते ।

एवं एमा जयणा, अपरिग्रहेसु हाति खेत्तेसु ।

तिविहोई परिगाहिण, इमा उ जयणा तर्हि होइ । २६८॥

एवमेवा अन्तरांक्षा यतना अपरिगृहीतेषु क्षेत्रेषु कर्त्त-
व्या भवति अविधिः संयतसंयतीतदुभयैः परिगृहीते इमा
वक्ष्यमाणा यतना तत्र क्षेत्रं भवति ।

इदमेव रुकुटतरमाह-

पुण्वे गहिण खिते, तिविहण गणेण जइ गणो तिविहो ।
एजा इमयं खेचं, ओमे जयणा तर्हि काणु ? । २६९॥

विधिधनं संयतसंयतीतदुभयरूपेण गलेन त्रिविधस्य वा
अन्यतरं एवमेव गृहीते क्षेत्रे यदि त्रिविध एव गणो
अयमकाले अनेस्तरन् इमं क्षेत्रमायान् आगच्छन्तस्तेषां
मागतानां स्थातव्ये, वास्तव्यानां वा अवग्रहे दानव्ये का,
नुरिति विनैकं, यतना ? ।

अन आह-

आययि वमम अभिस्-गभिक्षसुणो पेल्लसंभं न य दंति ।

गुरुगा देहि विमिद्धा, चउगुरुगा दिज्ज जा लहुगो । २७०॥

यन् संयतपरिगृहीते क्षेत्रं तदयामन्यतरं परिगृहीते क्षेत्रम् ।
तद्यथा-आचार्येण वा ब्रुवमेण वा अभिर्भक्षणे वा भिक्षुण्य
वा, ये आगन्तुकान्तेऽप्येवं चत्वारो द्रष्टव्याः । संयत्याऽपि
वास्तव्या आगन्तुकाश्चैवमेव चतुर्विधाः, नवरमाचार्यस्थां
प्रवर्तिनीं ब्रुवस्थानं गत्वावच्छेदिनीं यक्ष्वा । अथ चाऽऽ-
चार्यः प्रविद्धः उपाध्यायो ब्रुवमानो इति कृत्वा ब्रुवम उच्यते,
यः पुनरित्यत्राभिर्भक्षणेऽऽचार्यपदेऽभिर्भक्षः स इहामिर्भक्षः ।
अथवा गणावच्छेदक इहामिर्भक्षः शिराः सामान्यनामैवो भि-
क्षवः । एतेषां चैव चारणिना-आचार्यपरिगृहीते क्षेत्रे यदन्य
आचार्य आगतो, यदि च स्व वास्तव्य आचार्यः क्षेत्रं पूर्व-
माणं भक्षणं चालभ्यमानं आगन्तुकस्य स्थानं न ददाति,
तदा चत्वारो गुरुवः । अथ न पुर्यते क्षेत्रं, स चागन्तुको बला-
त्प्रयते तस्यापि चतुर्गुकाः । एतच्च प्रायश्चित्तं तपसा कालेन
च ब्रह्मार्चामपि गुरु । स एव वास्तव्य आचार्यो ब्रुवमेवा-
ऽऽगन्तुकस्य न ददाति, ब्रुवमेव वा बलात्सिद्धिः, उभयोरपि
चत्वारो गुरुकाः, तपसा गुरुवः कालेन लववः, स एव वास्त-
व्य आचार्य आगन्तुकिक्षेत्रे स्थानं न प्रयच्छति, स वा-
भिजुर्वास्तव्यमाचार्य बलाद्वक्त्राय तिष्ठति, द्वयोरपि चत्वारो
गुरुवः, तपसा कालेन च लववः । एवमाचार्ये पूर्वस्थिते भ-
क्षितम् । एवं ब्रुवभार्मिषिके भिक्षुभिरपि पूर्वस्थितेः प्रत्येकं
चत्वारो गमाः कर्त्तव्याः, प्रायश्चित्तमप्येवमेव च तपःकाल-
विशेषतम् । एवमेते सर्वसंख्यायां षोडश गमाः । अथ वेत्तेव-

व षोडशसु गमेषु प्रायश्चित्तम् । प्रकृषणायामयमदेशः—(चउ-
गुरुणा विज्ज जा लहुगो सि) अस्थ भावना-आचार्यस्याऽऽ-
गतस्य स्थातुं न द्वाति, आगन्तुको वा प्रेरयति, द्वयोरपि
चत्वारो गुरुः, उभयगुरुकाः आचार्यौ बुधमस्य न प्रयच्छन्ति,
बुधमा वा बलात्सिद्धिं चतुर्लघवः, तपसा गुरुकाः, आचार्य
प्रवर्तमानः न द्वाति, अभियेको बलात्प्रेरयति मासगुरु,
कालेन गुरुः, आचार्यः सामान्यभिन्नोरायातस्य स्थातुं नातु-
जानीति आगन्तुको वा भिषुर्बालदेवावनिष्ठे मासलघु, उभ-
यतो लघुकम् । एवं शेषेष्वपि द्वादशसु गमेषु चतुगुरुकाऽऽदिकं
लघुमासास्तं तपःकालयिष्येतिममेवैव प्रायश्चित्तम् । तदेवं
संयतानां संयनेः सह चारणिकया षोडश विकल्पा उक्ताः ।

अथ शेषविकल्पप्रदर्शनायाऽऽह-

एमेव य भयथा वी, सोलसिषा एकमेकपरकल्मि ।

उभयमि वि नायत्वा, पेट्ठमंदते च जं पावे ॥ २७१ ॥

एवमेव एकैकस्मिन् पक्षे षोडशका भजना भङ्गवचना क-
सेथा । एतदुत्तरपक्षे गणो न भवति किं तु केवल एव सं-
यतपक्षः, संयतोपको वा, स एकैकपक्षोऽभिधीयते । तत्र संय-
तानां संयनेः सह प्रथमा षोडश प्रज्ञा । सा च सप्रपञ्चं ज्ञा-
विना । अथ संयतीभिः परिगृहीते क्षेत्रे उपराः संयतः समा-
गच्छन्ति, तत्रापि प्रयतिनिगणावच्छेदिव्यभिषेकाभिधुनीभिः
प्रायश्चित्तानां सह प्रत्येकमागन्तुकप्रवर्तिनीगणावच्छेदिव्य-
भिषेकाभिधुनीरूपानां चतुर्विंशती चारणिकां कुर्वन्निरेव-
मेव द्वितीया चोरशप्रज्ञा संयतीभिश्चतुर्विंशतिरागच्छ-
न्तीनिरेवमेव तृतीया चोरशप्रज्ञा, संयतीनां चतुर्विंशतीं पुन-
र्विधानां संयतीभिश्चतुर्विंशतीरागच्छन्तीनिरेवमेव तृतीया चोरशप्र-
ज्ञा । सर्वसंयतया जाता भङ्गानां चतुर्विंशतिः । एतेन केवलसंयत-
संयतीः एकचारणिकया लब्धः । अथोभयपक्षमात्रिकुर्याऽऽह—(उ-
जयाम्म वि नायत्वा लि) उभयपक्षेनोभयगणाधिपतिः परिगृ-
ह्यते, तत्राऽऽप्येवमेव भङ्गवचना ज्ञातव्या । तथाहि—चतुर्विंशत्य-
गणाधिपतिभिः परिगृहीते क्षेत्रे चतुर्विंशत्याऽऽगन्तुकसंयतेरा-
गच्छन्तिः पूर्वोक्तानां चैव चोरश प्रज्ञाः । तथा—तिरेव चारुहीते प्र-
क्षेपित्वाभिन्नाचतुर्विंशतिः संयतो यद्वागच्छन्तुस्तत्रापि चोरश
भङ्गाः, चतुर्विंशत्ये तु नुभयगणाधिपतिषु प्रायश्चित्तेषु चतुर्विंश-
तीनां चारणगणाधिपतीनामागमनेऽप्येवमेव चोरश भङ्गाः । च-
तुर्विंशतसंयतषु पूर्वस्थितेषु चतुर्विंशतिरागणाधिपतय आग-
च्छन्तुः । अत्रापि चोरश भङ्गाः । एव चतुर्विंशतसंयतषु चतुर्विंशतीना-
मागणाधिपतीनामागमने चोरश भङ्गाः । एवमेताः पञ्च चो-
रशप्रज्ञास्तः संज्ञानाः, पञ्चानि च चोरशभङ्गाभिर्लक्ष्य भङ्गानाम-
ज्ञानः, पूर्वोक्ता, एकैकपक्षविषयया भङ्गकचतुर्विंशत्या मोक्ष्यते
ज्ञानं, चतुर्विंशत्यपि शाने भङ्गानाम् प्रायश्चित्तं च संयत प्रायश्च-
दप्यहम् । (पेट्ठमंदते च जं पावे लि) एतत्पक्षं सर्वभङ्गा-
नृपातिं प्रातिपक्षस्य । आपुय्यमाणे क्षेत्रे आगन्तुको यदि बला-
त्तं निष्ठति ततो वास्तव्या निर्गच्छन्तोऽवमैर्द्विसंयुग्ममास-
संयमिवावतनी यस्मान्नुवति तत्राप्यत्र प्रायश्चित्तं प्रायश्चित्तमागन्तुका-
नाम् । अथ वास्तव्याः पूर्वमाणे क्षेत्रे आगन्तुको भेदात्तुं न द्वा-
ति, ततो यदागन्तुका बहिः परेट्ठमां भक्ताऽऽदिकमजममाना
विराजन्ती प्राप्नुवन्ति तत्राप्यत्र वास्तव्यानामागमने ।

आह यद्येवं कुर्वेतामिदमायिष्येककर्मसमुपकोते तर्हि सांप्रतं
स्वपक्षस्य दूरं दूरैवेव स्थातुं युक्तम् । अथोभयपक्षे-

चउवग्गो वि हु अत्थउ, असंयराऽज्जातुगा य वचंत्त ॥
वत्थव्वा व असंयरे, मोत्तु गिलायस्स संघादे ॥ २७२ ॥

अनुपंगो नाम वास्तव्याः संयताः, संयत्यब्धः आगन्तुकाः संयताः,
संयत्यब्धः । एते चारणैरपि वर्गा एकस्मिन् क्षेत्रे यदि संस्तरणं
तर्हि निष्ठितुं न केनापि परस्पर मस्तरः कर्तव्यः, यदि संस्तरणं
न भवति तत आगन्तुका भ्रजन्तुः तथाऽऽगन्तुकजलकं तत् क्षेत्र-
मागन्तुका वा आदेशिका आहंतेऽज्ञानवत्, नतो वास्तव्या आस-
नस्तेषां वा असंस्तरणे निर्गच्छन्ति । एवमागन्तुका वास्तव्या वा
वे निर्गच्छन्ति नेषां यदि कश्चित् स्थानो भवेत् ततो स्थाना
संचाटकस्तिष्ठति, न युक्त्या शेषाः सर्वेऽपि गच्छन्ति ।

एमेव संजईयं, वुद्धीतस्सीय उंतिगतकर्मा ॥

पायादिविगल तस्सी, य अत्थए वुद्धिओ पेसे ॥ २७३ ॥

एवमेव संयतस्य संयतीनां निर्गमनविशेषविधातव्यः,
परमत्र द्विकर्मः कर्तव्यः । कर्ष्यमात्र-वृद्धानां तदणी-
नां च मध्ये यदि प्रत्यपायं ननस्तरणयो गच्छन्ति, वृद्धा
भावनः तथा जुह्वितानामभुजितानां च जुह्वितास्तिष्ठन्ति,
अभुजिता भजन्ति । जुह्विता द्विविधाः—जतिजुह्विताः, श-
रीरजुह्विताश्च । नत्र जतिजुह्विता कर्ष्यमात्र-शरीरजुह्विताः पाया-
ऽऽदिविकसालेस्तेषां संयते, तस्योऽपि यदि सप्रपञ्चायं मा-
गोऽऽदी तत्तत्क्षेत्रे वाऽऽसते, वृद्धास्तु मेवयत् ।

एवं तेसि ठियायं, पत्तेमं वावि अहव मिस्साणं ।

आमम्मि असंयरेण, इमा उ जयया उ जई पययं ॥ २७४ ॥
एवमनस्तरोकप्रकारेण तेषामाचार्योऽऽदीनां तत्र क्षेत्रे प्रत्येकं
या एकतरवक्षणेपि मिश्राणां वा द्विवक्षन्तुवक्षणेपनया विज्ञा-
नाम अवमकाले असंस्तरणे इयं यतना यस्यामिदं प्रमस्त्वस्रं
प्रकृतम् ।

तामेषाऽऽह-

आयणमीसे निम्मी-सुवक्खदे पक्क आमपत्तेगे ।

साभाण सग्गांम, परमांमे भावतो विभए ॥ २७५ ॥

आहनम् १ मिधोपस्कृतम् २ निर्मिधोपस्कृतम् ३ पकम ४ आ-
मम ५ प्रत्येकम् ६ साधणम् ७ एतानि सप्तपि यथार्थं प्रथमं
स्वामे ततः परमांमे मोहीतव्यानि, भावतोऽपि यथार्थं मिश्राणि
तामेषां यतनापरिपाद्यासांनि अजेत संयत, वृद्धादिप्रत्ययः ।
इति द्वारायासमासायः ।

अथ प्रतिज्ञां विस्तरार्थमभिज्ञत्सुरोदनद्वाराह-

वतीसाई जा ए-को याम खव्वं व न वि य से हाना ॥

आवासपसु अत्थउ, जा इमसांसे न य पत्तेवे ॥ २७६ ॥

आहनस्य द्वितीयाः कवलाः पुरुषस्य प्रमाण आहारः, यदि ते
एकन कवलं न्यूयाः द्वितीयाः कवला ज्ञप्यन्ते तैस्तिष्ठन्तु, यदि
तस्याऽऽवश्यकयोगा न परिहीयन्ते, एवमेकैकं कवलं परिहा-
यता तावन्नकवला यावत् यद्येको नास्ति तत् परिहीयन्ते, स च प्र-
मस्यानि शुद्धान् । अथैकोऽपि कवलो न प्राप्यते तत् एकं दिवसं
क्षपणसुपवासं कृत्वा, आस्तां द्वितीये दिवसे द्वितीयाः कवलाः
पारयन्तु । यदि तावन्तो न क्षप्यन्ते, एकैककवलपरिहायमात्र-
क्षप्यं यावत् यद्येकोऽपि कवलो न क्षप्यस्ततः पट्टं कृत्वा अ-

माथिमयास्नां, पष्ठस्य च पारणके प्रमासप्रमासमाहारमुपादत्त । अथ न लक्षयते, ततः पूर्वोक्तयुक्तया यावदेकोऽपि कवलो न लक्षयते ततोऽष्टमे कृत्या निष्ठतु, मा च प्रसङ्गान्वाद्वाहीत । एवमनयैव दिशा दशमाऽऽदिकमुत्तरोत्तरकृपणं वर्धयता नावर्जनं व्यथयावत्प्रमासकृपणम् । अथ प्रमासकृपणे धर्मोऽऽवश्यक-योगः परिहीयते, तत्र एकद्वितन्यूनं प्रमासकृपणं करोतु, तदपि न शक्नोति मिथोऽतः तत्र एकैकं कृपणं परिहापयता ताव-द्वक्तव्यं यावत्कृपणं क्षणं कर्तुं न शक्नोति ।

ततः किं करोतीत्याह--

जावश्यं वा लम्बइ, संगामे सुदृसेस परगामे ।

मीसं च उवक्खडियं, सुदुःस्सकवपूरं गिण्हे ॥२७७॥

ब्राह्मणः पालनार्थं, वा च कुनैवेति, यावत् शुद्धीदन् स्वप्राप्तं लक्षयते यदि तावता न भस्मरति ततो यावता म्युनं नावत्परमा-मात् शेषं शुद्धीदन्तमालयति । गन्तव्योदन्तमाह । अथ मिथोपस्कृ-तद्वारमाह--(मासं च इत्यादि) यदा स्वप्राप्तपरमासयोः पर्याप्तं शुद्धीदन्तं न प्राप्यते, तदा यदादन् प्रसङ्गमिधमुपस्कृतं तत् शुद्धीदन्तस्याप्यवपूरकं शुद्धानि ।

इदमेव विज्ञापयन्नाह--

तत्थ वि पदमं जं मी-सुवक्खडं दव्वाभावतो भिसं ।

दव्वाभिन्नं वि भिसं, तत्सऽपति उवक्खडं ताहे ॥२७८॥

तत्रापि मिथोपस्कृतं शुद्धमाणं प्रथमं यद् द्रव्यमां भावतश्च मि-क्षः प्रत्यक्षैर्मिधमुपस्कृतं तत् स्वप्राप्तपरमासयोरुद्धानि, तस्याप्यस्यत्वात्ते यदादन् द्रव्यतोऽनभेदोक्तवतो निजेः प्रत्यक्षैर्मि-धमुपस्कृतं तत्तदा शुद्धीदन्तस्याप्यवपूरकं प्रथमं स्वप्राप्तं तद् शुद्धानि । गन्तं मिथोपस्कृतम् ।

अथ निर्मिथोपस्कृतमाह--

पण्णाइ मासपतो, ताहे निम्मिस्सुवक्खडं भिसं ।

निम्मीसउवक्खडियं, गिण्हति ताहे ततिथयेण ॥२७९॥

येषु मूहप्रज्ञानकाऽऽदोषेषु पञ्चकार्याश्रयं तेषां दश-धाऽहतरात्रिन्द्वाऽऽदिस्थानेषु च यतिश्च यदा निप्रमासम-निकातो लघुमासं च प्राप्नो भवति, तदा यत् द्रव्यतो मा-सतश्च भिसं निर्मिथो प्रत्यक्षज्ञानमुपस्कृतं तत् शुद्धीदन्तस्य मिथोपस्कृतस्य वाऽप्यवपूरकं स्वप्राप्तपरमासयोरुद्धानि, यदा च प्रसङ्गं न लक्षयते तदा निर्मिथोपस्कृतमेव तृतीयमङ्गं क-रवतोऽतिष्ठं शुद्धानि । गन्तं निर्मिथोपस्कृतम् ।

अथ पक्षमासं च व्याख्यातवानि--

एवेव पडलिवापउ-लिते य चरितमतिया भवे भंगा ।

ओसहिफलमाइसुं, जं चाहणं तगं खेयं ॥ २८० ॥

एवमेव पक्षपक्षयोश्चरितमतयोर्भङ्गो ज्ञेयः, पक्षं नाम यद्ग्लिना सं कृतं येद्वेद्वद्वाजावस्वाऽऽदि, अपक्षं यद्ग्लिना अन्त्येन भेष्यतुध्माऽऽदिना प्राकरेण न पक्षं परं निर्जीवावस्थोः, यथा परिपक्षक इतीफलमुपवाऽऽदि, तत्र निर्मिथोपस्कृतस्यात्मा-ने प्रथमं पक्षं चतुर्थमङ्गं, तत्तत्तृतीयमङ्गं अपक्षमपि चतु-र्थेतृतीयमङ्गयोरेवमेवाप्यवपूरकं शुद्धानि । अत्र चौषधिकला-ऽऽदियेषु च पूर्वमाधुनिकलाऽऽदिकारणं विनाऽप्यौषधीषु त-क्षेत्रं नवनीयं, प्रहीतव्यमित्यर्थः । यद् वा-तत्तु केव ज्ञातव्यं, त-चौषधयोः धाम्यानि, तेषांचौषधी यथा कणका माषा वा, फलेषु

आचौषधी यथा फिकलाऽऽदि, आदिदध्नाम्बलकन्दाऽऽदिष्वपि यथा योगमाचौषधनाचौषधव्यवस्थाऽनुसक्तया ।

तत्रौषधीषु यदाचौषधी नद् व्याचष्टे--

सगलासगलाऽऽद्वे, मीसोवक्खडियं नत्थि हाणी उ ।

जडं अमिस्सगहणं, चरिमदुए जं अण्णाइसं ॥२८१॥

चणकमाषाऽऽदियेषु पूर्वोऽऽचौषधौषधीषु सकलेषु असकले-षु वा मिश्रेषु निर्मिथेषु वा उपस्कृतेषु नास्ति पञ्चकारि-हाणिः । यच्च पूर्वोऽऽचौषधौषधीषु तत्र पञ्चकारिहाण्यथा य-तिश्च लघुमासं प्राप्तश्चरितमद्योः चतुर्थेतृतीयमङ्गयोः अमिधस्य निर्मिथोपस्कृतस्य ग्रहणं कार्यं न्यायमाति ।

आह-यनिर्ज्ञातं नत् कथमनाचौषधं ? उच्यते--

जइ ताव पिहुमाइ, सत्थोवहया वि होतंण्णाइना ।

किं पुण्ण अत्तरयुवहया, पेसी य फला य सरहूय । २८२॥

इह ये व्रीहयः परिपक्वाऽस्मिन् प्राप्ताऽऽदि भुज्यन्ते, ततः स्फुटिता अवनीतस्यचः पुष्पा इत्युच्यते, आदिगृह्यमाणमाव-पि बध्ने जिपयन्ते तत्परिग्रहः । यदि तावत्पुष्पाऽऽदयो आ-भिदास्योपहता अप्यनाचौषधी भवान्ति किं पुनरश्नास्योपहताः पश्यः प्रसङ्गानामुद्धांयताः, फलाफलानि तथा प्रसङ्गानि स्तानुवन्ताऽऽदि यानि सार्वज्ञानि अक्षय्यमिधकफानि नाभ्य-शास्त्रोपहानि कथमाचौषधीः किमाप्ययन्ता यद्योः ? एतन् सर्व-मपि परीक्षयिष्यमुक्तम् । गन्तं परीक्षारम् ।

अथ साधारणकारमाह--

साधारणे वि एवं, मीसामीसं वि होति भंगा उ ।

पण्णाऽऽदी गुरुपतो, सव्वविसेही य जय ताहे ॥२८३॥

साधारणमतनं, तत्राप्येवं प्रत्येकवत्, मिधोपस्कृते चतुर्थ-ेतृतीयमङ्गौ जयतः, नवरं यदा तृतीयमङ्गं प्रत्येकप्रत्यक्ष निर्-मिथोपस्कृते न लक्षयते तदा मामलघुकादुपरं यशोऽहमाऽऽदी लघुपञ्चरात्रिन्द्वाव्यवधिकान्यापयन्ते, ततः स्वप्राप्तं वा प-रप्राप्तं वा शुद्धानि, एवं यदा पक्षकाऽऽदिहाषा गुरुमासं प्रा-प्नोति जयति तदा साधारणं निर्मिथोपस्कृतं प्रथमं चतुर्थं पक्ष-प्राप्तपरमासयोरुद्धानि । यदा तृतीयमङ्गनापि न प्राप्यते, तदा सर्वेषु विशोधिकारोदोषेषु यतश्च प्रथमं कुरु, तत्र आधिकम-कमोद्देशकात्रिकमाहारपुनिकममिश्रताः पार्थक्यकाहप्राप्तनिका अप्यवपूरकचरितमिधकफानाऽविशोधिकारोदोषेषु मुक्त्वा हा-याः सर्वेऽप्योद्देशकाऽऽदय उद्धमया विशोधिकारयः, मेव-पि गुरुलघवाऽऽज्ञाचनता यद्यदाहोषावनरतःपुष्यं पुष्यप्रतिव-यमानास्तावद्यतने यावच्चतुर्थेस्थानानि, तेषां यदा न लक्ष-यते तदा चतुर्थेषुकाडुगिरि पञ्चपरिहाण्यथा यतिश्च यदा च-तुर्थेक प्राप्नोति न जयति तदा किमाधिकमं शुद्धानि, सतः प्रथम-द्वितीयमङ्गविति ।

अत्रोच्यते--

कम्मे आदेसदुगं, मूलत्तरे ताहि वि कलि पत्तेगे ।

दावरकली अण्णे, ताहे जयत्ताहिं उत्तस्स ॥ २८४ ॥

अत्राऽऽधिकमं प्राते आदेशद्विकम् । तस्या आधिकमं लक्ष्यो गुरुवः, प्रत्येकं प्रथमद्वितीयमङ्गयोश्चौषधौ लक्ष्यः, एवं च प्रायश्चित्तोऽस्तानुलोच्येताऽऽधिकमं युक्तं, वनानुलोच्येता

प्रथमद्वितीयमङ्गः शुक्लौ, तयोः प्रत्येयव्यमाणयोः प्राणाति-
पातजनस्य शोपसन्नाभादिति । अथवा-आधाकर्म उत्तरयु-
ग्योपधातिस्वात् लघुत्वं प्रथमद्वितीयमङ्गः सूत्रगुणोपधाति-
स्वात् युक्तयोः एवमादेशादयं कृतेऽप्याधाकर्मैव प्रथमतो ग्रहीत-
व्यम् । न च प्रथमद्वितीयमङ्गः, कुनः १, इति चेत्, उच्यते-आ-
धाकर्मणि जीवाः परेण व्यपरोपिता इति तत्र युक्तमात्रेण न तादृ-
शो निःशुक्रोपपन्नयने, यद्यपि प्रथमद्वितीयमङ्गयोः प्रथमद्वि-
त्ययमाणा जीवानामात्मनैव मूलं प्रकृत्य भङ्गवशात्प्राणां व्यप-
रोपणा भवति । अत आधाकर्मैव प्रथमतो प्राप्नोति, न प्रथमद्वि-
तीयजङ्गाविनि स्तिनम् । (तादृ चि कलि पत्तये स्ति) यथा
आधाकर्मोऽपि न लभ्यते तथा प्रत्येकद्वितीयजङ्गे ग्रहीतव्यम्,
तद्भावे कलिः प्रथमो भङ्गः तत्राऽपि प्राप्तः । (द्वावर्कर्मो
अणतः स्ति) यथा प्रत्येकस्याऽपि प्रथमो जङ्गः न प्राप्यते तदा
ह्यपर इति सम्यपरिभाषाया द्वितीयाः कलिस्ति तु प्रथम उ-
च्यते । तन्मध्य प्रथममन्त-नकायिक द्वितीयेन भङ्गेन तद्भावे प्र-
थममेताऽपि ग्रहीतव्यं, यथा अन्त-नकायिक प्रथमो भङ्गः न
प्राप्यते तदा यतनया युक्तस्य यत्र यथाकथनरः कर्मवत्प्रो-
भवति तत्तत् युक्तान्तराशङ्कानिषास्य अन्तम एव जवनी-
ति वाक्यशेषः । एवं तावत् संयनानां चक्रस्य यतनोक्ता ।

अथ संयनोक्तद्वितीयाऽऽह-

एमेव संज्ञस्य वि, विहि अविही नवरि तेसि नायत्त ।
सन्वत्य वि समामे, परगामे भावमो विमपे ॥२८५॥

यथा संयनानां स्वप्नामपरप्राप्तोऽऽह विजापः पुरस्सर्त्तं भिन्ना-
निमयोपेतता जगिता, एवंमद्य संयनानामपि वक्ष्या, नवरं
तासां भावात्वं विशेषो, विविभिन्नायां विविभिन्नाय च संम-
धति । विविभिन्ना निमुक्तयपदे संयनापि गृह्यन्ते, स्वप्नामपर-
प्राप्तोऽह प्रथमं यथा भङ्गलक्षणे व पञ्चमस्तत्पदप्राप्ते च-
तुष्टस्तत्पदप्राप्ते जावतोऽप्यनिमग्नौ तृतीयद्वितीयप्रथमभङ्ग-
धर्तानि यथाकर्म भजेत् प्रतिसेवेत, न कश्चिद्विषयः । इति क-
सपटीकायां प्रलम्बपङ्क्तं समाप्तम् ।

“ तुमस्थानवहुत्वमीदृकतया मन्त्राऽपि दाते पङ्क-
त्येनचतुर्गिनिशोधय्यमियुगधीयद्विषयार्थोनाम् ।
प्रत्ये प्रत्ये पदे पदे निजगवी क्रिप्रप्रचारं मया,
कवये यमकृतं प्रलम्बविषयं तद्भावेन चारित ॥ १ ॥ ”
३० १ ३० २ प्रक० । नि० चू ।

(१५) प्रलम्बं न युद्धीयान्-

कंदं मूलं पलं व, आरं छिन्नं व सभिरं ।
तुंवागं सिगवेरं व, आरगं परिव्रज्य ॥ ७० ॥

कंदं सुरणाऽऽह लक्षणं, मूलं विधार्ताकाकपे, प्रलम्बं वा तादृ-
कः आह आरं छिन्नं वा (सभिरमिति) पञ्चशकं, तुम्बाकं
स्वविप्रक्षालनार्थं, आरं तुलनीयमित्यर्थे, युद्धवेरं आह कर्म,
आरं परिव्रज्येदिति सूत्रार्थः ॥ ७० ॥ वश० ५ अ० १ ड० ।

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा से जं पुणं पलंवज्जातं जा-
येजा तं नहा-अवपलं वं वा अवाडगपलं वं वा तालप-
लं वं वा किम्भरिपलं वं वा सुरभिपलं वं वा सन्नरपलं वं वा
अस्यपरं वा तदप्पगारं पलंवज्जातं आरगं असत्थपरिखत्तं
१८१

अफासुपं अणेसणिजं० जाव लामे संते शो पदिगहेजा
(४५) । आवा० २ छु० १ चू० १ अ० ८ ड० ।

विषयमूची-

- (१) प्रलम्बग्रहणनिषेधः ।
- (२) प्रलम्बपदविवरणम् ।
- (३) आरमविभाषनायना ।
- (४) पतनहारम् ।
- (५) उपाध्यायार्थविवरणम् ।
- (६) उद्धृतहारविवरणम् ।
- (७) अन्तवत्प्राप्तम् ।
- (८) मिथ्यावत्प्राप्तम् ।
- (९) विराधनायां विशेषः ।
- (१०) अश्रामविशेषना ।
- (११) ग्रहणहारम् ।
- (१२) तुल्ये रागद्वेषभाव इति द्वारम् ।
- (१३) निप्रस्थारधिकृत्य प्रलम्बग्रहणम् ।
- (१४) निप्रस्थारधिकृत्य प्रलम्बग्रहणविषयाणि सूत्राणि ।
- (१५) प्रलम्बं न युद्धीयान् ।

पलंवकुड-प्रलम्बकुट-पुं० । जम्भुद्वीपे रुक्कवरपवतस्य पृष्ठ
कृते, स्वा० ८ ग० ।

पलंवजाप-प्रलम्बजात-न० । प्रलम्बवावच्छिन्नं, आवा० २
छु० १ चू० १ अ० ८ ड० ।

पलंवपाग-प्रलम्बपाक-पुं० । फलानां पचने, नि० चू० १ ड० ।

पलंवभाश-प्रलम्बमान-त्रि० । प्रकृतेषु लभ्यमानम् । इतस्ततो
मनाक् चक्षनेन लभ्यमाने, रा० १ क० । औ० । आ० म० ।
“ वासवराज्यमाणकडितुलुसु कयालोह । ” कदर० १ अधि०
३ क० ।

पलंववखमालाधर-प्रलम्बवनमालाधर-त्रि० । प्रलम्बेन इति
प्रलम्बा या वनमाला तां धरन्तीति प्रलम्बवनमालाधरः ।
जी० ३ प्रति० ४ अधि० । आयादस्त्रिभ्यः वनमालया यु-
क्तं, कर्म० १ कर्म० । स्वा० उपा० ३ ग० ।

पलग-पलक-पुं० । विनाशो, दश० ६ तत्त्व ।

पलजजल-प्रलजन-त्रि० । प्ररज्यते इति प्ररजजनः । असुराग-
वति, विवा० १ छु० २ अ० । छूज० । हा० ।

पलज-प्रलज-न० । शरीरे, औ० । मापये, रा० ।

पलय-प्रलय-पुं० । प्रलयः स्वापावस्थायाश्च, सुब० १ छु०
१ अ० ४ ड० । जगनः स्वकारणे जये, सुज० १ छु० १ अ०
४ ड० ।

पलययल-प्रलययन-न० । प्रलयकालिकर्म, प्रा० १ पाद ।

पलल पलल-न० । पल-कर्मम् । मानं, पल्ल, तिलचूर्णं च ।
पल्लं ह्यति ला-कः । राज्ञेयं, पुं० । प्रश्न० ५ सम्भ० द्वार ।
विशेषः ।

पललिय-प्रलपित-त्रि० । प्रकीर्तने, हा० १ छु० १ अ० ।

पलवण-पलपन-न० । ठेका, प्रब० ४ डार ।

पलवण-पु० । वृक्षावशेष, नक्षत्रावगन्तजाया, न त्वन्येऽवयवाः । प्रब० ४ डार ।

पलविष-प्रलपित-न० । अनर्थकभाषणे, प्रहन० २ आश्र० डार ।

पलम्-देशी-कर्पासक, क्केदे व । दे०ना० ६ वर्ग ७० गाथा ।

पलसु-देशी-सेवाय म, दे० ना० ६ वर्ग ३ गाथा ।

पलहि(ही)-कर्पास-पुं० । कर्पासशब्दस्य पलहीत्यादेशः (कर्पास) अनवगतं सूत्रयानिकम् कृत्वा नवे, प्रा० २ पाद । दे० ना० ६ वर्ग ४ गाथा । " पलही वषां नूतो कपो " पाद० ना० २४५ गाथा ।

पलाश-देशी-चौर, दे० ना० ६ वर्ग ८ गाथा ।

पलाइ (ख) -पलायिन्-त्रि० । पलायनकृत्, ये भट्टऽऽहयो राज्ञः पृच्छां विना मकुटुम्बः प्रणश्य गणान्तरं गच्छन्ति । वृ० १ उ० ३ प्रक० । (गच्छन्तु पलायिनां साधूनां प्रतिक्रिया ' श्री-हर्षण ' शब्दार्थप्रयोग १३० पृष्ठे दृष्टिम्)

पलाइय-पलायित-न० । कुलच्छेद नाशने, द्वा० ४ प्र० । क-परि नः । देशान्तरं गते, नि० सू० १ उ० । नष्टे, आच० ।

पलायमाण-पलायमान-नि० । नश्यति, प्रहन० १ अश्र० डार ।

पलाल-मलाल-न० । प्रकृष्ट लाला यत्र तत्प्रलालम् । लालाप्र-नरालान्, " अत्रास पलालं " अनु० । इह प्रकृष्ट लाला यत्र तत्प्रलालं वस्तु प्रकृष्टं पलालमुच्यते, यत्र तु पलाला-नास्तत्प्रकृष्टं तु पवित्रकृष्टं पलालमुच्यते इति प्रकृतशैली-भट्टाकृशाशास्त्राचार्या मन्त्रदा, मन्कृतां तु गुणावशेषरूपं पलालं तत्प्रकृतकमप्युच्यते इति न यथाप्राप्याय विनि-मनयति । अनु० । अ० १० । सूत्र० । प्रा० म० । आच० । " जि-रारी च पलालं " पाद० न० १४४ गाथा ।

पलालरीडय-पलालरीडक-न० । पलालमये आसने, नि० सू० १२ उ० ।

पलालपुत्र-पलालपुत्र-न० । मञ्जोरि उपवासिने पलालमा-न, अच० १ अ० १ अ० २ उ० ।

पलाव-प्रलाप-पुं० । अनर्थक वचनि, हा० १ छु० १ अ० । नश-पा० । अदशनं, " नशयितुं नासव-दासव-विषमा-न-पलावाः " ॥ ८ । ४ । ३१ ॥ इति नशः पलावाऽऽदेशः । ' पलावइ ' नश्यति । प्रा० ४ पाद ।

पलावि (ण) -प्रलाविन्-त्रि० । अनर्थकवादिनि, प्रहन० १ अश्र० डार ।

पलास-पलाश-पुं० । प्रममृतानि पलाशः मानमङ्गकं, " नो पले म नहं ति पलासां " पले मानममृतावशि पलाश इति शी-तनामरीत्या पलाशः । पत्र, कम० ३ कम० । अनु० । आच० । इति आच० । अनु० । द्वा० १ अ० ३ अ० । किशुकं, प्रह० १ पद । अनु० । नि० सू० । न० । (" वण्कदंशदे वनदुपपाताऽऽ-दिक्कडयता " स्वनामकयाने तालवद् उपचरस्य कूट, स्थानं द्वा० । " दशं पलासं कृते पले " पाद० ना० १२७ गाथा ।

पलाससमुगय-पलाशसमुद्रक-पुं० । सुगन्धनसमुद्रकं, जी० ३ प्रि० ४ आच० ।

पलासी-देशी-भङ्गकं, दे० ना० ६ वर्ग १४ गाथा । हुमं, वाच० ।

पलिमक-परिकृ-पुं० । शयनविशेष, सूत्र० १ सु० ६ अ० । आच० । आसनविशेष, प्रा० । रा० । ज० ।

पलिय-पलित-न० । कर्मणि, जगुत्सने, अनुष्ठाने, आच० १ सु० ६ अ० २ उ० ।

पलिउंचण-प्रतिकुञ्चक-पुं० । निहवं कुर्यात्, सूत्र० १ सु० १३ अ० ।

पलिउंचण-प्रतिकुञ्चन-न० । सरलतया प्रवृत्तस्य वचनस्या-न्वयः, म० १२ श० ४ उ० ।

परिकुञ्चन-न० । परि समन्तात् कुञ्चयते यकनामापन्नने कि-या यति । मायानुष्ठाने, ' पलिउंचणं च भयं च, ' किञ्च-स्यगाणि य । " सूत्र० १ सु० ६ अ० । स० । मायायाश्च, सूत्र० १ सु० ६ अ० ।

पलिउंचणा-परिकुञ्चना-स्त्री० । परिकुञ्चनमपराधस्य क्षेत्रका-न्तत्राणां गोपायनस्यथा सतामस्यथा जणनं परिकुञ्चना परि-वृत्तता वा । द्वा० ४ प्रा० १ उ० । शुरुदापस्य मायया हस्त-शेषकथनं, यथा भवित प्रतियेय मयाऽसिचिं प्रतियेवित-मियाहेति । द्वा० १ उ० ।

प्रतिकुञ्चना-स्त्री० । प्रायश्चित्तविशेष, द्वा० ।

इदानीं प्रतिकुञ्चनाप्रायश्चित्तमाह-

द्वे खेते काले, भावे पलिउंचणा चउविगप्पा ।

चोयग कप्पारोवम, इइ ई भणिया पुरिमताया ॥ १५० ॥

प्रतिकुञ्चयते अन्यथा प्रतिवेतिनमस्या कथने, यथा सा प्र-तिकुञ्चना । सा चतुर्विधा । तद्यथा-प्रत्ये कथययता, एवं केले कालं भावे च । अत्र परस्य प्रश्नमजिउंचणुराह- (चोयगं लि) अत्र चोदकं स । ननु कर्त्ताऽपि प्रायश्चित्तमभिहितं, व्यवहारो-ऽपि तत्रैव प्रायश्चित्तमभिधीयते, इति चोयगपथययताविशि-यतायः । अत्रार्थे सार्वजनस- (कप्पारोवोत्पत्तिः) कस्य क-द्वाराधयने कालनामां सूत्रात्तन्मृतापराधप्रायश्चित्तनामारोप-णं दानमिह व्यवहाराधयने ज्ञानम । इ इति पादपुराणे । इति वचनात्, सः सुचारता प्राकृत्यान्, प्राकृते हि पदमने सन्त्यारता भवति । किमुक्तं नरानि-कथययने आनयन् । प्रायश्चित्तमुक्तं ननु दानम, इह तु दानं भगिनामिति विशेषः । तथा कदापिपथनं प्रायश्चित्तादौः पुरुषजना न भाणता इह तु भाण-ता इति महान् विशेषः । एष मायासंज्ञायाः ।

साधनमेतस्य माधो व्याचिप्रासुः प्रथमेनां द्वयाऽऽदिजे-राभ्यां प्रतिकुञ्चनी व्याकथयति-

सच्चित्ते अचिच्चं, जणवयपडिसेवियं तु अद्दामे ।

सुम्भिसस्मि दुपिक्खे, हट्टेण तथा गिलाणेण ॥ १५१ ॥

उपविषया प्रतिकुञ्चना नाम सच्चित्ते, उपलक्षणमेतत्-मिच्छे वा प्रमिचित्ते अचिच्चं मया प्रतिवेतिनमित्यालोचयाने । केश-प्रतिकुञ्चना जनपदं प्रतिसेवय यद्वचनि प्रतिवेतिनमित्यालोच-याने । कालप्रतिकुञ्चना यमुम्भित्ते कालं संश्रित्वा दुर्मितं मया प्रातिवेतिनमित्यावेदयाने । जावप्रतिकुञ्चना यत् हट्टेन सता प्रतिसंय श्चानेन सता मया प्रतिसंवेतिनमित्यालोचयति । उक्ता

प्रतिकुञ्जना । ६५० १ उ० । (मासिकाऽऽदिपार्श्वद्वाराऽऽप-
न्नस्य प्रतिकुञ्जकस्य इष्टान्तः 'परिकुञ्ज' शब्देऽस्मिन्नेव प्रागे
१४४ पृष्ठे व्याख्यातः)

पलिउच्चराण-प्रतिकुञ्जमान-वि० । गोपयति, आचा० २ अ०
१ अ० ५ अ० २ उ० ।

पलिउच्चिय-प्रतिकुञ्जस्य-अव्य० । 'कुञ्ज कुञ्ज' कौटिल्यादि-
भावयोः । परि सवेना भावे परि समन्तात् कुञ्जत्वा कौटि-
ल्यमाचर्य परिकुञ्जय । सूत्रं "ह्यक्षकपिण्डाऽऽदीनाम्" इति वि-
कल्पवचनता रेफस्य लकारभावः । कौटिल्यमाचाराख्ये, ६५०
१ उ० । गोपयित्वेत्यर्थे, आचा० २ अ० १ अ० ११ उ० ।
नि० सू० ।

पलिउच्चिय-परिप्रागिक-पुं० । परि समन्तात् योगिकाः । प-
रिःङामिति, ज० २ श० ५ उ० ।

पलिश्रोवम-पल्योपम-न० । पल्येनोपमा येषु तानि पल्योप-
मनि । अयं यथातथ्यं कौटिल्यप्रमाणेषु काव्यविशेषेषु, २
ज० ४ उ० ।

से किं तं पलिश्रोवमे ? पलिश्रोवमे तिविहे पल्लवे । तं जहा-
उद्धारपलिश्रोवमे, अद्धारपलिश्रोवमे, खेचपलिश्रोवमे अ ।

तत्र पल्योपमं त्रिधा । नद्यधा- (उद्धारपलिश्रोवमे इत्यादि)
तत्र वक्ष्यमाणस्य रूपवालाप्राणां, तन्त्रयडानां वा, तद्वद्धरिण
हृत्पद्ममुद्राणां वा प्रतिस्मयसमुद्धारणमप्युद्धारणमुद्धारः, त-
द्विषयं तत्प्रधानं वा पल्योपमसमुद्धारपल्योपमम् । तथा-अङ्ग-
नि कालः, स वेद प्रस्तावाह्वयमाणावालाप्राणां, तन्त्र-
यडानां वा प्रत्येकं वर्षशतलक्षण उद्धारकालो गृह्यते । अ-
थवा-थो नारकाऽऽद्याः कालः प्रकृतपल्योपममयत्वं वक्ष्यते
स एवापादीयते, तत्तन्त्रप्रधानं पल्योपमसमुद्धारपल्योपमं,
तथा क्षेत्रम् आकाशं तद्वद्धरप्रधानं पल्योपमं क्षेत्रपल्योपम-
म् । अत्रु० । (उद्धारपल्योपमव्याख्या 'उद्धारपलिश्रोवम' शब्दे
द्वितीयभागे ५५२ पृष्ठाद्वारम्भ गता)

अथाऽऽपल्योपमं निरूपयितुमाह-

से किं तं अद्धारपलिश्रोवमे ? अद्धारपलिश्रोवमे द्विविहे प-
ल्लवे । तं जहा-सुहुमे अ, वावहारिण अ । तस्य यं जे से
सुहुमे से उण्ये, तस्य यं जे से वावहारिण से जहानामप
पल्ले सिआ जोअणं आयामविकर्षभेणं जोअणं उव्वेहेणं
तं तिरुणं सविसेसं परिकखेवेणं, से यं पल्ले एगाहियंअ-
हिअतेआहिअं जाव भरिए बालगकोडीयं, ते यं बालगमा
यो अग्गी डहेजां जाव नो पलिद्वेसिआ नो पूत्ताए ह-
व्यमागच्छेआ, ततो यं वाससए वाससए एगमेगं बालगं
अवहाय जावइणं कालेणं से पल्ले खीये नीरए निळ्वे नि-
ट्टिए भवइ, से तं वावहारिए अद्धारपलिश्रोवमे । "एएसि पल्ला-
यं कोडाकोदी भविज दसगुणिता । तं ववहारिअस्स अद्-
सागरोवयस्स एगस्स भवे परिमाणं ॥ १ ॥" एएहि वव-
हारिएहि अद्दासागरोवयपलिश्रोवमेहि किं पओअणं ? ए-

एहि ववहारिएहि अद्धारपलिश्रोवमसागरोवमेहि नत्थि किंचि
पओअणं, केवलं पल्लवणा पल्लविज्ज । से तं ववहारिए
अद्धारपलिश्रोवमे । से किं तं सुहुमे अद्धारपलिश्रोवमे ? ।
सुहुमे अद्धारपलिश्रोवमे से जहाणामए पल्ले सिआ
जोअणं आयामविकर्षभेणं जोअणं उव्वेहेणं तं ति-
गुणं सविसेसं परिकखेवेणं, से यं पल्ले एगाहियंअहिअ-
तेआहिअं जाव भरिए बालगकोडीयं, तस्य यं एगमेगे
बालगमे असंलेजाई खंडाई कज्ज, ते यं बालगमा दिट्ठी
ओगाहणाओ असंलेजइभागमेत्ता सुहुमस्स पणमसुहुम-
सरीरागाहणाओ असंलेजगुणा, ते यं बालगमा यो अ-
ग्गीं जाव नो पलिावदंसिआ नो पूत्ताए हव्यमागच्छेआ,
ततो यं वाससए वाससए एगमेगं बालगं अवहाय जाव-
इणं कालेणं से पल्ले खीये नीरए निळ्वे निट्टिए भवइ,
से तं सुहुमे अद्धारपलिश्रोवमे । "एएसि पल्लायां, कोडा-
कोदी भवेज दसगुणिआ । तं सुहुमस्स अद्दासा-गरोवम-
स्स एगस्स भवे परिमाणं ॥ १ ॥" एएहि सुहुमेहि अद्धार-
पलिश्रोवमसागरोवमेहि किं पओअणं ? । एएहि सुहुमेहि
अद्धारपलिश्रोवमसागरोवमेहि नेरइअतिरक्खनोयिअमणु-
स्सदेवाणं आउअं भविजति (१३६) ।

(से किं तं अद्धारपलिश्रोवमे इत्यादि) इदमप्युद्धारपल्यो-
पमवत्सर्वं भावनीयं । नवरमुद्धारकालस्येह वर्षशतमानत्वाद्
व्यावहारिकपल्योपमे संख्यायां वर्षकाटयोऽवसेयाः, सूक्ष्मप-
ल्योपमे त्वसंख्या इति । अत्रु० । (नेरुत्तिकाऽऽदीनां स्थिति-
परिमाणम् 'टिह' शब्दे चतुर्थभागे १७१० पृष्ठे उक्तम्)
से तं सुहुमे अद्धारपलिश्रोवमे । से तं अद्धारपलिश्रोवमे । (१४२)

उक्तं सप्रयोजनमद्धारपल्योपमम् अत्रु० ।

से किं तं खेचपलिश्रोवमे ? खेचपलिश्रोवमे द्विविहे प-
ल्लवे । तं जहा-सुहुमे अ, वावहारिण अ । तस्य यं जे सुहुमे
से उण्ये, तस्य यं जे से ववहारिण से जहानामए पल्ले सिआ
जोअणं आयामविकर्षभेणं जोअणं उव्वेहेणं तं तिरुणं स-
विसेसं परिकखेवेणं, से यं पल्ले एगाहियंअहिअतेआहिअ-
अ जाव भरिए बालगकोडीयं, ते यं बालगमा यो अग्गी
डहेजां जाव यो पूत्ताए हव्यमागच्छेआ, जे यं तस्स
पल्लस्स आगासपएसा तेहि बालगमेहि अफुन्ना तओ यं
समए समए एगमेगं आगासपएसं अवहाय जावइ-
णं कालेणं से पल्ले खीये जाव निट्टिए भवइ से तं
ववहारिए खेचपलिश्रोवमे । "एएसि पल्लायां, कोडाकोदी
भवेज दसगुणिआ । तं ववहारिअस्स खेचसाग-
रोवमस्स एगस्स भवे परिमाणं ॥ १ ॥" एएहि ववहा-
रिएहि खेचपलिश्रोवमसागरोवमेहि किं पओअणं ? । एएहि
ववहारिएहि नत्थि किंचि पओअणं, केवलं पल्लवणा प-

सपविजइ । से तं बवहारिए । से किं तं सुहुमे खेतप-
लिओवमे ? खेतपलिओवमे से जहाणामए पल्ले सिआ
जोअणं आयाम ० जाव परित्खेवेणं से थं पल्ले एगारि-
अवेआहितयेआहियं जाव भरिए बालगकोडीणं त-
त्थ थं एगमेगे बालगो असंखिजइ संडाई कइइ, ते
थं बालगा दिट्ठीओगाहणाओ असंखेजइभागमेता सु-
हुमस्स पणगजीवस्स सरीगाहणाओ असंखेजगुणा,
तेथं बालगा थो अग्गी डहेज्जा ० जाव थो पूउत्ताए हव्व-
मागच्छिजा, जे थं तस्स पल्लस्स आगासपएसा तेहिं
बालगेहिं अप्फुत्ता वा अणाफुत्ता वा तओ थं समए
समए एगमेगे आगासपएसं अवहाय जावएणं का-
लेणं से पल्ले खीण ० जाव निट्टिए भवइ । से तं सुहुमे
खेतपलिओवमे ॥

लेखपटयोपममुक्कानुसारत एव भावनीयम्, नवरं व्यावहा-
रिकपटयोपमं (जे जे तस्मिन् पल्लस्सित्यादि) तस्य पटयस्यानगता
नभःप्रदेशास्तेबोलाग्रं (अपकुण्डलं) आस्पृष्टा व्याप्ता आक्रा-
न्ता इति यावत्, तेषां सूत्रमन्वात् प्रतिसमयमेकैकापटयि असं-
ख्येया उन्मत्तिपटयवसतिपटयोपतिकामन्यन्ताः संख्येयाः तन्मत्ति-
पटयवसतिपटयोपमानं प्रस्तुतपटयोपमं ज्ञायते, सूत्रमेव प्रत्येय-
पमे तु सूत्रैर्नबोलाग्रैः स्पृष्टा अस्पृष्टाश्च नभःप्रदेशा गृह्यन्ते, अत-
स्तद्व्यावहारिकादसंख्येयगुणकालमानं द्रष्टव्यम् । आह-
यदि स्पृष्टा अस्पृष्टाश्च नभःप्रदेशा गृह्यन्ते, तर्हि बोलाग्रैः
किं प्रयोजनं ? यथाकृत्स्नगत्यनगता नभःप्रदेशाद्व्याप्राप्तः सा-
मान्यनैव बहुमुचितं स्यात्, सत्यं, किं तु प्रस्तुतपटयोपमेन
दृष्टिवादे द्रव्याणि गीर्यन्ते, तानि कानिचिदर्थोक्तबालाग्र-
स्पृष्टैरेव नभःप्रदेशीयान्ते कानिचिदृष्टैरित्यन्तां दृष्टि-
बादांस्तद्व्यमानोपयोगित्वाद्बालाग्रप्रकरणेऽत्र प्रयोज-
नवतीति ॥

तत्थ थं चोअए पामवणं एव वयासी-अत्थि थं तस्स प-
ल्लस्स आगासपएसा जे थं तेहिं बालगेहिं अणाफुत्ता ? हे-
ता अत्थि । जहा को दिट्ठो ? से जहाणामए कोट्टए सिआ
कोइहाणं भरिए तत्थ थं माउलिगा पखित्ता ते वि माया,
तत्थ थं विज्जा पखित्ता ते वि माया, तत्थ थं आमलगा
पखित्ता ते वि माया, तत्थ थं बयरा पखित्ता ते वि माया,
तत्थ थं चणगा पखित्ता ते वि माया, तत्थ थं मुग्गा प-
खित्ता ते वि माया, तत्थ थं सरिसवा पखित्ता ते वि माया,
तत्थ थं गंगावालुआ पखित्ता सा वि माया । एवमेव एणं
दिट्ठेणं अत्थि थं तस्स पल्लस्स आगासपएसा जे थं तेहिं
बालगेहिं अणाफुत्ता । “एणं यल्लणं, कोडाकोडी भवेज्ज
दसगुणिआ । तं सुहुमस्स खेतसा-गरोवमस्स एगस्स भवे
परिमाणं ॥१॥” एणं सुहुमेहिं खेतपलिओवमसागरो-
वमेहिं किं पओअणं ? एणं सुहुमपलिओवमसागरोवमे-
हिं दिट्ठिणए द्वाहा भवित्ति । (१४३) ।

(तत्थ थं चोत्थए पखवगमित्यादि) तत्र नभःप्रदेशानां स्पृ-
ष्टास्पृष्टत्वप्रकरणे सति ज्ञातसन्देहः प्रेरकः प्रज्ञापकमात्राये-
मेवमायादीद्भूतत्वं । किमस्त्येतद्युक्तं तस्य पटयस्यानगतास्ते
केचिद्व्याकाशप्रदेशा विद्यन्ते ये तैर्बोलाग्रैरस्पृष्टाः । पूर्वाह्नप्र-
कारेण बालाग्राणां तत्र निविडनयाऽवस्थापनाच्छिद्यस्य क-
चिद्व्यसंभवाद् दुरुपपादमित्येव यत्तत्रास्पृष्टा नभःप्रदेशाः स-
न्तीति प्रच्छक्काभिप्रायः, तत्रोत्तरम-दन्तास्त्येतन्नात्र संवेदः
कस्यैः, एवं च दृष्टान्तमन्तरेण बाह्यमात्रतः प्रतिपपुमशक्तः
पुनर्विनयः पृच्छति । यथा-कोऽत्र दृष्टान्तः ? प्रज्ञापक आह-
(से जहाणामए इत्यादि) अयमत्र भावार्थः-कृष्णारङ्गानां
पुरुफलानां भूते कोष्ठके स्थूलदृष्टीनां तावद् भूतोऽयमिति
प्रतीतिर्भवति । अथ कृष्णारङ्गानां बादरत्वात्परस्परं तानि
क्षिद्राणि सम्भाव्यन्ते येष्वर्थाणि मानुलिङ्गानि बीजपूरकाणि
मान्ति, तत्पक्षे च पुनर्भूतोऽयमिति प्रतीतावधि मानुलिङ्गा-
क्षिद्रेषु विस्वसति प्रतिसानि तान्यपि माननीयेयं ताव-
द्यावत्संपपच्छिद्रेषु गङ्गावालुका प्रतिसा साऽपि माता । एव-
मवगोष्ठदृष्टो यद्यपि यथाकृत्स्ने शुषिरगभावतोऽस्पृष्ट-
नभःप्रदेशाश्च सम्भावयन्ति तथापि बालाग्राणां बादरत्वाद्ना-
काशप्रदेशानां तु सूत्रमन्वात् सन्त्येवाऽसंख्याता अस्पृष्टा न-
भःप्रदेशाः, इत्येतं च निविडनया सम्भाव्यमानेऽपि स्तम्भा-
ऽऽदी आस्फालितायः कीलकानां बहूनां तदन्तःप्रदेशान् न चा-
सौ शुषिरमन्तरेण संभवति, एवमिहापि भावनीयम् ॥१४३॥
(द्रव्यशरीरगच्छन्तना स्वस्वस्थाने)

से तं सुहुमेखेतपलिओवमे । से तं खेतपलिओवमे ।

अनु० । आ० म० । प्र० । भ० । कर्म० । जं । प्र० ।
विश० । अथा० । पटयवत्त्वपरस्परनेताया यस्मिन्मन्त्रपटयो-
पमम् । स्था० २ डा० ४ उ० । आ० म० । “पलिओवमं
वासमयसहस्समभेदियं” मकारस्य प्राकृतप्रभवत्वाद् व्यं-
शतसहस्राभ्याधिकमित्यर्थः । अथवा-पटयोपमं वपेशतसह-
स्रमभ्यधिकं पटयोपमादित्वं स्यादिति । अत्र ० ।

पलित-प्रलीयमान-वि० । प्रकपेण लीयते प्रलीयते यः स
प्रलीयमानः । शोभनभावयुक्ते, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।
समन्ताद् गच्छति, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० ४ उ० ।

पलिगोव-परिगोप-पुं० । परिगोपने परिगोपः । द्रव्यतः
पाकाऽऽदौ भावतोऽभिषङ्गे, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।

महयं पलिगोव जासिया, जा वि य वंदुषपुण्या इहं ।
महान्तं संसारिणं दुस्सजत्त्वामहता शा संरंभण पणिगोपने
परिगोपो द्रव्यतः पाकाऽऽदौ भावतोऽभिषङ्गस्तं ज्ञात्वा स्वरूप-
तत्त्वक्षिप्राकृतो वा परिच्छिद्य याऽपि च प्रवर्जितस्य सत्तो रा-
जाऽद्विभिः कायाऽद्विभिर्वन्दना वज्रपाशाऽद्विभिश्च पूजना
तां च इहाऽस्मिन् लोकं मोनान्द्रे वा शासने व्यवस्थितेन क-
र्मोपशमनं फलमित्येवं परिहायात्सत्तं न विधेयः ॥११॥
सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० ।

पलिच्छाप्प-परिच्छप्प-वि० । परिच्छेदोपपत्ते, अयं ३ उ० । प्र-
तिनिर्मुक्तं, आचा० १ ध्रु० ४ अ० ४ उ० ।

पलिच्छिदिय-परिच्छिद-अय्य० । शरत्ताऽऽदिना (नि० सू० ५
उ०) क्षिपेत्त्यर्थे, आचा० १ ध्रु० ३ अ० २ उ० । अपनोत्ये-
यं, आचा० १ ध्रु० ४ अ० ४ उ० ।

पलित-प्रदीप्त-वि० । " प्रदीपितोद्भूतः लः " ॥ ८ । १ । २२१ ॥
इत्यनेन दृश्य लः । प्रा० १ पाद । प्रवृत्तिर्ने, प्रश्न० १ आश्र०
द्वार ।

पलितशुभ-पर्याप्तस्नेह-वि० । पर्याप्तः परिपूर्णः स्नेहस्नेहाऽऽ-
दिरूपो यस्य तत्पर्याप्तस्नेहम् । पूर्णस्नेहे, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

पलिवाहि-परिवाह-न० । समन्तात् बाहो, आवा० १ शु० ५
अ० ४ उ० ।

पलिभाग-परिभाग-पुं० । सादृश्ये, कर्म० ५ कर्म० ।

पलिभिद्य-परिमिथ-अव्य० । परिस्त्राप्येत्यर्थे, परिमिथेत्यर्थे
च । " पलिमिथियाणं तो पच्छा पादुददुमुखिपहाणं
ति । " ॥ २ ॥ सूत्र० १ शु० ४ अ० २ उ० ।

पलिभेय-प्रतिभेद-पुं० । लक्षणव्यङ्गीकरणे, नि० चू० ५ उ० ।

पलिमथ-परिमथ-पुं० । परिमथन्ति इति परिमथ्याः । व्या-
घानकेषु, श्या० ६ डा० । " विलोडनाय व्याघानाय स्थिते,
सूत्र० २ शु० ७ अ० । विभ्र, नागाजुनीयास्तु पटन्ति- " पलि-
मथमहं विघाणिया, जा विघ वंदण इयणा इहे । " सूत्र० १ शु०
२ अ० २ उ० ।

पलिमथग-परिमथक-पुं० । वृत्तचरणे, कालवर्णके च । भ०
६ श० ७ उ० । विलम्बे, श्या० ७ उ० ।

पलिमथु-परिमन्थु-पुं० । परिमथन्ति इति परिमथ्यः । उणाऽ-
दिवाङ् उभययः । श्या० ६ डा० । सर्वतो विलोडयितरि,
छ कपस्स पलिमथु पापत्ता । तं जहा-कुकुण संजम-
स्स पलिमथु, मोहरिण सच्चवयणस्स पलिमथु, चक्खु-
ल्लोले इरियावडियाए पलिमथु, तिनिणिण एसणागोयरस्स
पलिमथु, इच्छालोल मुचिमगस्स पलिमथु, भुञ्जा भुञ्जा
णियाणकरणे सिद्धिमगस्स पलिमथु, सक्कथ भगवया
अनियाणया पसत्था ॥ १३ ॥ बु० ६ उ० ।

(' कथ ' शब्दे लृतीयमात्र २२६ पुंस्त्वे व्याख्यानम्)

पलिमद-परिमद-पुं० । परिमदयन्ति यत् ते परिमदकाः । परिम-
दोपजीवके, नि० चू० ६ उ० ।

पलिमद्वेत-परिमद्वेत-वि० । शरीरमर्देन कार्याति, नि०
चू० १७ उ० ।

पलित-पलित-न० । कर्मणि, आचा० १ शु० ४ अ० ३ उ० ।
पल-भावे क्तः । केशाऽऽदी जराया जानायां श्वेतना-
याम्, मोनाऽऽश्वैलिपरीतभावे च । कर्तेरि क्तः । वृद्धे,
स्त्रियां पलिता । योषिति तु पलिकोऽनुक्राम् । वाच० । आ०
म० । आचा० ।

पलित्यं-पर्यङ्क-पुं० । शय्याविशेषं, व्य० १० उ० । दृश० ।
जीत० । भ० । हा० । नि० चू० । कथ० । जी० ।

पलित्यकन्ध-पर्यङ्कवन्ध-पुं० । आसनविशेषः, पो० १४ विव० ।

पलित्यं-पर्यन्त-वि० । परि समन्तादन्तो यस्येति पर्यन्तः ।
भान्ते, सूत्र० १ शु० २ अ० १ उ० ।

पल्यन्त-न० । विपर्ययोपमाने, सूत्र० १ शु० २ अ० १ उ० ।

पलित्यपकमद्वत्य-पलितत्वकर्णहस्त-वि० । जराप्रसृत्यकर्ण-
हस्ते, " नदिदिज्ज आहटणं पालयतउरकण्ठम्वहत्त " विशेषः ।
१८२

पलित्यस्सओ-परिपार्श्वतस्-अव्य० । समीपं, " पलित्यस्सओ
पुण्ण अन्थि " भ० ६ श० ५ उ० ।

पलित्याम-पलिताऽऽम् वि० । परिपक्वतां प्राप्याऽऽमे यन्परि-
पक्वं पर्यायं वा प्राप्तम्, तथाऽऽप्यामम् । नि० चू० १५ उ० ।

पलित-पलित-वि० । " पलितं वा " ॥ ८ । १ । २२२ ॥ इति
सुवर्णे तकारस्य वैकल्पिकः लकारः । जराप्रसृते, प्रा० १ पाद ।

पलित्यग-प्रदीपक-वि० । प्रदीपनकर्तेरि, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पलित्यि-प्रदीपित-वि० । " पानीयाऽद्विष्वत् " ॥ ८ । ११०१ ॥

इति शीघ्रकारस्य ह्रस्वकारः । ज्वलिते, प्रा० १ पाद ।

पलित-परिप-पुं० । अर्गलादृष्टे, श्रौ० ।

पलित्यइउ-परिपक्वतुम्-अव्य० । परिपक्वं कर्तुमित्यर्थं, बु०
४ उ० ।

पलित्ययण-परिष्वजन-न० । आनन्दैर्पनिर्ग्रन्थैर्निर्ग्रन्थीपरि-
ष्वङ्गः । बु० ।

सूत्रम्-

निर्गमिं च णं गिलायमाणं पिया वा भाया वा पुत्तो वा
पलित्मएजा, तं च निर्गमं माइजेजा मेहुणपडिमेवणपत्ता
आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारद्वणं अणुण्णाय्दं ॥ ६ ॥
णिग्मं च णं गिलायमाणं माया वा भगिणी वा भुत्ता वा
पलित्मएजा, तं च निर्गमं माइजेजा, मेहुणपडिमेवणपत्ते
आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारद्वणं अणुण्णाय्दं ॥ १० ॥

अथास्य सूत्रद्वयस्य कः सम्बन्ध इति ? आह-

उवहयभावं दब्बं, मच्चिं इय णिवारियं मुत्ते ।

भावाद्युपसंवरणं, गिलायमुत्ते वि जोगांस्स ॥ ३५२ ॥

दुष्टताऽऽदिभिर्दोषैरुपहतो दृष्टितो भावः परितो मो य-
स्य तदुपहतभावं पञ्चविधं सच्चिन्मद्रव्यं प्रमाजनाऽऽद्यै-
(इय) पञ्चमन्तरसुखं निवारितम् । इहापि गला-
नसुत्रेऽष्टमभावस्य परिपूजितानुमोदतल्लक्षणस्य संवरणं
निवारणं विधीयतेऽयं योगः संबन्धः । अनेनाऽऽयानस्या-
स्य सुखस्य (६-१०) व्याख्या-निर्ग्रन्थी प्राक्शुक्रव्याधी, च-
शब्दां वाक्यान्तरांप्रत्यासं, णमिति वाक्यालङ्कारः । (गिलाय-
माणि ति) ग्लायन्ती, ' ग्ले ' हृष्यं, शरीरक्षयेण हृष्यत्वा-
मनुभवन्ती पिता वा भ्राता वा पुत्रो वा निर्ग्रन्थः सन् प-
रिष्वज्जेत् । प्रधान्तां धारयन् निर्वन्द्यन् स्थापयन् वा शरीरे
स्पृशन् । तत्र पुरुषस्यै सा निर्ग्रन्थी मधुनप्रतिमेवमप्राप्ता
स्वाद्येन् अनुमोदायेन्, नत आपद्यते चातुर्मासिकं परिहार-
स्थानमनुवर्तमानकम् । एयं निर्ग्रन्थसुखमीप व्याख्येयम्, नवरं तं
माना वा भगिनी वा बुद्धिता वा परिष्वजेत् । इति सूत्रार्थः ।
अथ निर्युक्तिविस्तरः । तत्र परः प्राऽह-तत्र पुरुषोत्तमो धर्म
इति कृत्वा प्रथमे निर्ग्रन्थस्य सूत्रमभिधानार्थं, ततो निर्ग्र-
न्थ्याः, अतः किमर्थं व्याख्या इति ? आह-

कामं पुरिसाऽऽदीया, धम्मा मुत्ते विवज्जतो तह वि ।

दुष्कलवत्तस्सभावा, जेणित्थी तो कता पदमं ॥ ३५३ ॥

काममालम्बतमिदं यत्पुरुषाऽऽद्यः पुरुषमुल्या धर्मो भवन्ति,

नथाऽपि सूत्रं विपर्ययः कृतः । कुतः ? इत्याह दुर्बला धृति-
बलविकलसम्भावा स्त्री येन कारयेन भवति ततः प्रथ-
ममस्मी कृता इत्यदोषः ।

वदिति चि खरिचि शुम्भं, अग्रा वि ख कृपयती सुविहियाण ।

अवि पशुजाती आलि गिउं पि किमुता पलिस्सउं ॥३५४॥
इह सूत्रे यत् वानिनी निर्रन्धो भगिना तन्नवरं नम । च-
हमुपलक्षणं प्रष्टव्यं, तेनान्याऽपि स्त्रीः सुविहीतानां न क-
ल्पने परिष्वक्तुम् । इदमेव व्याचष्टे-पशुजातिरपि पिकी-
प्रभृतिपशुजातीयस्त्रीरप्यालिङ्गितुं न कल्पने किमुत यत् प-
रिष्वक्तुम् । यत् सूत्रं परिष्वजनमभिहितं तत्कारणिकम् ।

अत एवाऽऽह-

निगंथो निगंथी, इत्थि गिहिन्धं व संजयं चेव ।

पलिसयमाणं गुरुगा, दो लहुगा आणमादीया ॥३५५॥

निर्रन्धो निर्रन्धो परिष्वजति चतुर्गुकाः, तपसा कालेन
च गुरवः, स्त्रियमधिरनिकां परिष्वजति न एव तपसा गु-
रवः, गृहस्थं परिष्वजति वतुलैशुकाः, कालेन गुरवः, सं-
यतं परिष्वजति न एव, द्वाभ्यामपि लघवस्तपसा कालेन
च, सर्वत्र चाऽऽहोऽर्धाऽर्धानि दूषणानि भवन्ति ।

इदमेव व्याचष्ट-

निगंथी गुरुगा गिहि-पामेडिममया य चउलहुगा ।

दोहि गुरुगा य लहुगा, कालगुरु दोहि वी लहुगा ॥३५६॥

निर्रन्धस्य निर्रन्धो परिष्वजतश्चतुर्गुकाः द्वाभ्यामपि गु-
काः, स्त्रियं परिष्वजत एव तपोगुरवः, गृहस्थं परिष्वजत-
श्चतुर्गुकाः कालगुरवः, पालगिदुसुर्यं अमणं वा सातुं परि-
ष्वजतश्चतुर्गुकाः । एवं द्वाभ्यामपि तपःकालाभ्यां लयवः ।

मिच्छन् उट्ठाहो, विराहसा फास भावसंबंधो ।

आतंको दोहइ भवे, गिहिकरणे पच्छुक्कम्मे वा ॥३५७॥

निर्रन्धं निर्रन्ध्या परिष्वजन्तं हृष्टा यथा भद्रकाऽद्वयो मि-
च्छन्तं गच्छेत्पुः । एते यथा-वादिनस्तथा कारिणो न भव-
न्ति । उट्ठाहो वा भवेत्-एते संयतिभिरपि सममप्राप्ता-
रिणः । एवं शङ्कायां चतुर्गुकाः निःशङ्किने मूलम् । एवं च प्र-
चवनस्य विगाथना भवेत् । तेन वा स्पष्टेन द्वयोरपि माहाद्वयं
संजातं भावसंबन्धोऽपि स्थानं, तन्त्र प्रतिगमनाऽऽद्वयो
दोषाः । आतंको वा द्वयोरन्यतरस्य भवेत् न परिष्वजन्तं संक-
मेत् । गृहस्थस्य च परिष्वजनकरणपञ्चाशत्कर्मदोषो भवेत् ।

इदमेव पञ्चाद्वं व्याचष्ट-

कोदुखए कच्छुजरे, अ पोरवरसंकमते चउमंगो ।

इत्थीखातिमुहीण य, अविपती गेहहसाऽऽदी य ॥३५८॥

कुपलतकच्छुजरेप्रभृतिरं रोगे परस्परं संक्रामति चतुर्भ-
ङ्गी भवति-संयतः संयन्धो कुप्टाऽऽदिः संयत्ताः संक्रा-
मन्ति संयत्ताः संबन्धो वा संयतस्य संक्रामन्तं, द्वयोरन्य-
न्धोऽप्यं संक्रामति, अत्राऽऽद्यमङ्गवये रोगसंक्रमणकृताः प-
रिनापन्नाऽऽद्वयो दोषाः । (इत्थी इत्यादि) तस्याः स्त्रियः
संबन्धिनैः च ज्ञातयो ये च सुहृदस्तेषामभ्यात्मिकं भवति, त-
न्त्र ग्रहणादऽऽद्वयो दोषाः ।

गिहिएण पच्छुक्कम्, भंगो ते चेव रोगमादीया ।

संजात असंखडाऽऽदी, सुसासुते य गमणाऽऽदी ॥३५९॥

गृहिषु परिष्वज्यमानेषु पञ्चाशत्कर्म भवति, संयतेन
सुष्टोऽऽयमिति कृत्वा गृहस्थः स्नानं कुर्वीदिति भावः । अ-
विगतिताः । परिष्वङ्गं भावसंबन्धोऽपि जायेत । तन्त्र प्रत-
भङ्गो ब्रह्मचर्यविराधना भवेत्, रोगसंक्रमणाऽऽद्यञ्च त-
एव दोषाः, संयतं तु परिष्वजतः तेन सहासंखड्वयो दोषाः ।
भुक्तभोगिनश्च स्मृतिरकरणेनासुक्तभोगिनः कीनुकेन प्र-
तिगमनाऽद्वयो दोषाः । एवं तावत्कारणं अस्मानयोश्चाक्रमम् ।

एमेव गिलाणाए, सुसऽफलं कारये तु जयणाए ।

कारये गएऽगिलाणा, गिहिकुल पंथे व पसा वा ॥३६०॥

एवमेव ग्लानाया अपि संयत्ताः परिष्वजने क्रियमाणे दो-
षजालं मन्तव्यम् परः प्राह-नन्वेवं सूत्रमफलं प्राप्नोति, तत्र
हि परिष्वजनमनुष्ठानं, स्वादनं पुनः प्रः पिबिष्यम् । सुरिराह-
कारये यतनया क्रियमाणं परिष्वजने सूत्रमनन्तरि । कथं
पुनस्तस्य संभव इत्याह-कारणे काव्यदार्थिका (एग ति)
एकाकिनो संवृता सा च पञ्चादलानांभूता, (गिहिकुलं ति)
गृहस्थकुला मिश्रया सा स्थिता । अथवा-(गिहिकुलं ति) मा-
ताऽयंकुलममुदभूता भगिनादिभ्यश्चैतन् जितको गृहस्थ-
तां परित्यज्य तदन्तर्गतं प्रव्रजति, सा चान्तर्यमाना पथि
वा चत्तमाना विचलितग्रामं वा प्राप्ता ग्लाना जाता ।

तत्रयं यतना-

माता भगिणी भूता, तथेव सम्पानिगा य सट्ठीए ।

गारत्थि कुलिगो वा, असोय सोए य जयणाए ॥३६१॥

तस्याः संयत्ता या माता भगिनी वृद्धिता वा तया तस्या
उत्थापनाऽऽदिकं कार्यते । एतामामभावे या सन्नातिका भा-
गिनयोर्पौत्राभृतिरनिका, तथा कार्यते । तस्या अमावे ध्या-
दिकया, तदभावे गृहस्थया तथा भद्रिकया, कुलिङ्गया
वा कार्यते, तावत्प्रि प्रथममशीचवादिनीभिस्ततः शीचवा-
दिनीभिरपि यतनया कारयितव्यम् ।

एयामि अमनीए, अगार सणाय शालवदो य ।

समणो अणालवदो, तस्मऽसति गिही अवयतुदो ॥३६२॥

एतासां स्त्रीणामभावे याऽगारः सन्नातकस्तस्याः सज्जनः,
स च मानुलपुत्राऽऽदिरपि स्यात्, अतस्तन्प्रतिवेधार्थमाह-
नालवदो बल्लिवदः । पितृभ्रातृपुत्रभ्रातृक इत्यर्थः । स उ-
त्थापनाऽऽदिकं तस्याः कार्यते, तदभावे धर्मणां पितृ-
स्या नालवदो असमानतया, तस्यासति अनालवदोऽपि गृ-
ही वयसा अनुव्यः स कार्यते ।

दोशि वी शालवद्वानु, जुज्जती एण कारोए ।

किही काप्पा वि मज्झा वा, एमेव पुरिससु ति ॥३६३॥

नालवदाभावे द्वार्यपि स्त्रीपुरुषावनालवदावपि कारये
आगाढे उत्थापनाऽऽदिकं कार्ययितुं युज्यते । तत्रापि प्रथमं
(किडिं ति) स्थविता स्त्री कार्यते, तदभावे कथ्यका, तद-
प्राप्ती मध्यमा । एवं पुरुषेष्वपि वक्तव्यम् ।

अमुमभापि पुरातनगाथया व्याख्यातयिनि-

असई य माउवग्गे, पिता व भाना व सो करेज्झाडि ।

दोहइ वि तेसि करणं, जति पंथे तेण जतणाए ॥३६४॥

मातृत्वमो नाम स्त्रीजनस्तस्याभावे य अस्याः संबन्धी पिता
भ्राता वा स उन्ध्यापनाऽऽदिकं करोति । (द्वाण्ड वि इत्या-
दि) द्वयोरपि तयोः करणम् । किमुक्तं भवति ?-पथि वर्त-
मानायाः प्राप्ताया वा । अथवा-निजकाया वा अनिजकाया वा
अनन्तराक्रियविधना नस्या उन्ध्यापनाऽऽदिकं कर्तव्यम् । यदा
च पथि ग्लाना संवृता नदा स्वयमेव यतनया गोपालकञ्चु-
कतिरोधने विभूय तस्याः परिकर्म करोति । अथवा-(दोषिह
वि चि) विभक्त्वित्ययाद् द्वाभ्यामपि द्रष्टव्यम् ।

तत्राऽयमर्थः-

शीपुरिसखालङ्घाले, सपक्षपरपक्ष सोयऽतो ए य ।

आगादमि उ कजे, करेति सव्ये वि जतखाए ॥३६५॥

आगादे कार्ये स्त्रिया पुरुषेण वा नालवन्देन वा अनालवन्देन
वा स्वपरपक्षेण वा शीवचादिना अशीवचादिना वा सर्वे-पि
यतनया कुर्वन्ति ।

पथमि अपथमि व, अशस्स, सती सती व कुणमाणो ।

अंतरियकेचुकादी, सखिय जयणा उ पुव्वुता ॥ ३६६॥

पथि अपथि वा वर्तमानाया अन्यस्याभावे यद्वा अस्ति अ-
भ्यः परं स भगिनोऽपि न करोति, ततः स्वयमेव कुर्वन्
गोपालकञ्चुकाऽऽदिभिरन्तरितं करोति । अथ च त्वेव पूर्वोक्ता
यतना मन्तव्या या तृतीयोद्देशके प्रथमसूत्रे ग्लानसंयत्ताः प्र-
तिचरणं प्रतिपादिता । एवं तावदेकाकिनः साधोर्विधरुक्ताः ।

अथ गच्छे तमेवाऽह-

गच्छमि पिना पुत्तो, भ्राता वा अज्जो व गणू वा ।

एतेसि असतीए, निविहा वि करेति जयणाए ॥३६६॥

गच्छे यतनां यदि नस्या पिना पुत्रो भ्राता वा आर्यको वा
पितृमाता-द्विनेता वा पौत्रोऽस्ति, ततः संयतीनामपरस्य वा
स्त्रीजनस्याभावे तेः कर्तव्यम् । एतेषां पितृपश्रुतीनामभावे
त्रिविधा अपि स्थविरमध्यमतरुणाः साधवो यतनया कञ्चु-
कतिरोहितं कुर्वन्ति, इदं गच्छे प्राप्ताया अभिहितम् ।

अथ पथि वर्त्मानाया उच्यते-

दोषि वि वयंति पंथं, एकतरा दोषि वा न वञ्चंती ।

गच्छ भिमए व जतखा, जा बुत्ता खायागादीया ॥३६७॥

ये अपिदे निजकनिजकसंयत्यौ पन्थानं व्रजतः-एकतरा
वा व्रजति, द्वे अपि न व्रजतः, एवमेते त्रयः प्रकाराः । अत्र
तृतीयः प्रकारः शून्यस्तास्थितानां वा अशकनुवनां गच्छ-
मप्राप्तानां भवति.....? जिष्पि चामिषु या पूर्व ज्ञा-
तकाऽऽदिकमेव प्रोक्ता ।

एवं पि कीरमाणे, साइजणे चउगुरु ततो पुच्छा ।

तमि अवत्थापे भवे, तहिगं च भवे उदाहरणं ॥३६८॥

एवमपि यतनया क्रियमाणे परिकर्मणि यदि पुरुषस्यै
स्वादयति तदा अतुगुरु, ताभ्यामपि तपःकालाभ्यां गुरुवः ।
ततः शिष्यः पृच्छात-यस्यां ग्लानावस्थायामुत्थानुपमि न
शक्यते तस्यामपि मैथुनाभिलाषो भवतीति कथं अज्येयम् ।
हरिराह-तत्रेति तादृगवस्थायामपि मोहोदये इदमुदाहरणं
भवत् ।

कुलवंसमि पहीखा, ससगमसएहि होइ आहरणं ।

सुकुमारलियपव्वजा, सपक्षवाता य फासेणं ॥ ३६९ ॥

शयक-मसकाभ्यामाहरणं भवति । कथमित्याह-कुले बं-
धे सर्वस्वमश्रयिणे प्रणीणे सति सुकुमारिकायाः प्रव्रज्या
ताभ्यां दत्ता, सा चालीव सुकुमारो रूपवती च ततस्तेन
स्पर्शोद्देशेनालक्ष्यतया रूपोद्देशेन च सप्रत्ययाया ज्ञाता ।

एतामैव नियुक्ताभ्यां व्याख्याति-

जियसतु नरवरिद-स्स अंगया ससभसे य सुकुमाली ।

धम्म जिएपञ्चे, कुमारगा चेव पव्वइता ॥ ३७० ॥

तद्व्याप्ते निबं, उवस्सए सेसिमाण रक्खइता ।

गण्णिगुरुभातुकहणं, वीसुवस्सए हिंदए एको ॥ ३७१॥

इक्खामे दसमाणं, सव्वे वि व वरिहणो उ छम्भाणं ।

अम्हं पुण आयारिया, अद्दं अद्देण विभयंति ॥ ३७२॥

हतमहितविप्परद्वे, वरिहकुमारोहिं तुमिणीनगरे ।

किं काहिंति हिंदंतो, पच्छा ससग भसगओ चेव ॥ ३७३॥

भायणुकंपपरिखा, समोहयं एणो भंठं वितिओ ।

आसत्यवणिपगहणं, भातुकसारिक्खीदक्खा य ॥ ३७४॥

“इहेव अज्जभरहे वणवासीए नयरीए जिट्ठमाउणो जरु-
मारस्स मए जियसणू राया, तस्स उव्वे पुत्ता, सेसओ
अ धूया य सुकुमालिया नामेणं । अत्रया ते भाउणो दो
वि पव्वइया गीयथा जाया । सा भायगदंसणुत्थं आगया,
नवरं सव्वे वि कुलवंसपदीणा सुकुमालियं एक्कं मेणुं । सा
तेहि पव्वाविया तुमिणिणं नगरं गया, मइयरिया पडिआ,
सा अतीव कववरं जओ जओ भिक्खवियायाऽऽदिषु वषार
तओ तओ तरुणजुवाणा पिट्ठतो वञ्चंति, वसहीए पविट्ठाए
वि तरुणा उवस्सयं पथिसिन्ता चिट्ठेनं, संजइओ न तरंति
पडिलहणारि किंचि काउं, ताहे ताए मइयरियाए शुकं
कहियं-सुकुमालिपत्तणं समं अत्राओ वि विगिस्सिहंति,
गुरुणा ससगभसगा भणिता-सारक्खह एतं भगिणि, ते
तां चेत्तुं यींसु उवस्सएट्ठिया, तेसि एणो भिक्खं हिंदइ, एणो
तं पयसेण रक्खइ, दो वि भायरो साहस्समज्जा, जे तरुणा
अहिंवडंति ते हतमहिते काउं घाडंति, ते य विगइया
भिक्खं न दिंति, तओ स एणो हिंदंतो तिएणं पज्जंतं न लइइ,
पच्छा त्रैसकाले किडिप हिंदंतो न संघरइ, ताहे सा भ-
णइ तुप्पे दुक्खिया माहोइ, अहं भत्ते पक्खलामि, पक्खलाए
मारणंनियसमुवाएणं समोहया, तेहि नारं कालनायं त्ति ताहे
एणेणं उवगरणं गहियं, बीएण वासा गहिया, गच्छंताणं
ताएहंसि त्ति पुरिसफाणो वेइओ, सारहजियं च तओ ते
तं परिट्ठविता गया गुरुसगांसं, इयरो रसीए सीयलवाएणं
समासन्धा म्वेयणा जाया, गोसं परोणं सत्यवाहपुत्तणं दिट्ठा,
ताएसो भणिओ-जइ ते मए कज्जे तो सारवेहि, सा तेण स-
रविया महिला से जाया । ते भायरो अत्रया भिक्खं हिंदंतं व-
दंठुं पाएसु पडियाए रत्ता, सा तेहि सारिक्खणं पक्खमिआया
पुणो पक्खाविया एव । जइ ताव तीए समुववायगयाए सारजि-
यं किमंगं पुण इयरो गिलाणो सारहजिज ।” अथाऽस्यार्थः
जितशकुनचरद्वयस्याङ्गजौ पुत्रौ शयकमसकी, सुकुमारिका
व बुद्धिता । ततो जिनप्रणीते धर्मे कुमारकांश्च नौ प्रमात्रेता,
क्रमेण च ताभ्यां मणिन्थपि प्रमात्रेता । ततस्तस्या रूपोद्देशे

तरुणैराकीर्णैः नित्यमुपाधये शेषसाध्वीनां रक्षार्थं गणित्या
गुरुषु निवेदितम्, गुरुभिश्च आचोः कथितं, ततः पृथगुपाधये
गुह्यतया स्थितौ, तयोर्मध्यादंको भित्तायै हिर्यङ्गेन, एकस्तां
रक्षति । किमर्थं पुनस्तस्या रक्षणेमेवं नौ कृतवन्तावित्याह—
(इक्ष्वागा इत्यादि) इक्ष्वाकव इक्ष्वाकवैशनुपतयः प्रजाः
सम्यक् पालयन्तोऽपालयन्तश्च यथाक्रमं तदीयपुत्रपुत्रपाप्याः
देशभागं लभन्ते. सर्वेऽपि च वृष्ण्यां हरिवंशनुपतय एव-
मेव वदभागं लभन्ते. अस्माकं पुनः प्रवचने आचार्याः सा-
धुसाध्वीजनं संयमाऽऽमप्रवचनविषयप्रत्यपायेभ्यः सम्यक्
पालयन्तो वा यथाक्रमं पुत्रपुत्रां चाद्वैतमूर्तेन विभजन्ति, अतः
एव नौ तां रक्षितवन्ताविति भावः । ततश्च (वरिहकुमारगि-
हति) वृष्ण्यां यादवास्तेषां कुमारी वृष्णि कुमारी, वृष्णि-
कुमारी शशकमस्तकावित्यर्थः । ताभ्यां तुर्गामौनगयाम्भू-
पसर्गकारी तरुणजनौ भूयान् इत्यमर्थानिचपरम्भः कृतस्तत्र
हनश्चपटऽऽदिना मथितौ नाम आर्त्ति प्रापितौ विप्रवृद्धौ
विविधखरपरवचनैः प्रकपेण निवारितः । एवं प्रभूत-
लोकैर्धियाधिने सति किं कारय्यति पश्चाद्भूतां हिर्यङ्गमानः
शशको भसको वाः भक्षपानलाभाभावाच्च किमपीति भावः ।
ततः सुकुमारिकाया आचार्यनुकम्पया परिहृता भक्षप्रत्याख्याने,
ततो मरणसमुद्धानेन समवहतौ कालगनेयमिति ज्ञात्वा
एको भार्यहमुपकरणं द्वितीयस्तस्या गृहीतवान्, ततः शीत-
लावनेन आश्वस्त्यास्तस्या वणिजा प्रहणं, कालान्तरं च
आहूतभ्यां साहस्येण प्रत्यभिज्ञाय दीप्ता प्रदत्तंति व्याख्यानं
निर्देशीत्यम् ।

अथ निरन्तर्यत्वं व्याचष्टे—

एमेव गमो नियमा, निर्गम्यीयं पि होह गायव्यो ।

तासि कुलपवज्जा, भक्तपरिमा य भातुमि ॥३७६॥

एव एव गमो निर्गम्यस्य परिचयनं कुर्वन्तीनां निर्देशीनां
ज्ञातव्यो भवति, नवरे तासां निर्देशीनां संबन्धो (कुल नि)
एककुलोद्भवो भ्राता रूपवान् प्रवर्जितस्तस्यापि कंमथ भू-
परिहा संजाता ।

इदमेव व्याचष्टे—

विउलकुले पवन्ते, कपटक किरिय कालकरणं च ।

जोवण्ण तरुणीपेल्लण, भणिगी मारकवुले वीसुं ॥३७७॥

सो चेव य पडियरणे, गमतो जुवतिजलवारणपरिमा ।

कालगतो ति समोहतो, उक्कण्ण गणिया पुमिमदेमी ३७८

क्वपि विपुलकुले समुद्भूतं भगिनीद्वयं प्रवर्जितं. ततः
कुलं वंशस्तथैव सर्वोऽपि प्रलीणो, नवरमेकः कलस्यको
जीवति, ततः ज्ञानदर्शनाय गतेन तनार्यिकाद्वयेन कटिका
स्थिरा, मानेत्यर्थः । तत्रमृति कुटुम्बस्य कालकरणं धृतं.
स च कलपस्यकः प्रमत्त गुरुणां दत्तः, यौवनं च प्रा-
प्तोऽन्यथायै रूपवान् समजति, ततस्तत्पत्नीति प्रयेत, ततो
गुरुणामाश्रया ते भगिनी विषयगुदाश्रये नीत्या संरक्षि-
तवत्यौ । कथमित्याह—स एव प्रतिचरणे रक्षणे गमो भव-
ति, यः सुकुमारिकाया उक्तः । एवं युवतिजनवारणे कि-
यमाणे तस्य भगिनीद्वयं तथाविधं हृष्टा भक्षपरिहा, त-
तः समयद्वतः कालगत इति विज्ञायाम्भक्तं परिहृत्वाप-
तस्य च स्त्रीस्पर्शेण समाश्रयान्तस्य पुनश्चैतन्ये संजाते

पुरुषद्वेषिण्या गणिकया प्रहणं, ततस्तस्याः पतिः संजातः,
कियत्यपि कालगते समागतभ्यां भगिनीभ्यां प्रत्यभि-
ज्ञाय भूयः प्रवर्जित इति । वृ० ४ प्र० ।

पलिहस्र—देशी—मूर्ते, दे० ना० ६ वर्गं २० गाथा ।

पलिहस्र—देशी—ऊर्ध्वदारी, दे० ना० ६ वर्गं १६ गाथा ।

पलिहस्र—देशी—ऊर्ध्वदारी, दे० ना० ६ वर्गं १६ गाथा ।

पलीय—पलीन—त्रि० । प्रकपेण लीने, म० २५ श० ७ उ० ।

सूत्र० । सम्बद्धं, सूत्र० १ श्रु० १ अ० ४ उ० । (अस्य विल-
रतो व्याख्या ' धारणावधार ' शब्दे २७४६ पृष्ठ ६४३ व्य-
वहाराभायां गता)

पलीवणया—प्रदीपनता—स्त्री० । संयुक्त्वियमृहीविय—मुञ्जा-
लिशं पलीवणं जाण । संयुक्त्वियमृहीविय—उत्पत्तिश्रयं च
तेत्रविश्रं ॥ १६ ॥ पा० ना० १६ गाथा । स्वार्थे तल् । नाशने,
नि० चू० १६ उ० ।

पल्लुत्तरा पट्योत्तरा—स्त्री० । एकैकपल्लवृज्जिम्बिकायां रंसा-
याम्, ज्यो० २ पाठ० ।

पलमान—प्रलीयमान—त्रि० । प्रकपेण लीयने प्रलीयमानः ।

सूत्र० १ श्रु० १३ अ० । पौनःपुन्येन कृतजनमाऽऽदिन्यपानं,
आचो १ श्रु० ४ अ० १ उ० ।

पलोपमाश्र प्रलोकयत्—त्रि० । दीर्घो हृदि दिक्षु प्रतिपति,
म० १५ श० । उपादियतया प्रेक्षमाणं, श्री० ।

पलोपमाश्र—प्रत्यागमन—न० । उन्धाने, व्य० १ उ० ।

पलोपमाश्र—प्रत्यागमन—न० । उन्धाने, व्य० १ उ० ।

पलोपमाश्र—प्रत्यागमन—न० । उन्धाने, व्य० १ उ० ।

पलोपमाश्र—प्रत्यागमन—न० । उन्धाने, व्य० १ उ० ।

पलोपमाश्र—प्रत्यागमन—न० । उन्धाने, व्य० १ उ० ।

पलोपमाश्र—प्रत्यागमन—न० । उन्धाने, व्य० १ उ० ।

पलोपमाश्र—प्रत्यागमन—न० । उन्धाने, व्य० १ उ० ।

पलोपमाश्र—प्रत्यागमन—न० । उन्धाने, व्य० १ उ० ।

पलोपमाश्र—प्रत्यागमन—न० । उन्धाने, व्य० १ उ० ।

पलोपमाश्र—प्रत्यागमन—न० । उन्धाने, व्य० १ उ० ।

पलोपमाश्र—प्रत्यागमन—न० । उन्धाने, व्य० १ उ० ।

पलोपमाश्र—प्रत्यागमन—न० । उन्धाने, व्य० १ उ० ।

पल्लट-पर्यस्-धा० । पतने, घाते, विलेपे च । वाच० । पर्य-
सः पल्लट-पल्लट-पल्लट्याः ॥ ८ । ४ । २०० ॥ इति सूत्रेण
पर्यस्तः पल्लटऽदेशः 'पल्लट' पर्यस्तानि प्रा० ४ पाद ।

पल्लटिउं-परिवर्त्य-अव्य० । स्थकीयकोट्यौदनाऽऽविसमर्पण-
न परकीयशाल्योदनाऽऽदि गृहीत्येत्यर्थे, पञ्चा० १३ विष० ।

पल्लट-पर्यस्त-त्रि० । " पर्यस्त-पर्याण-सौकुमार्ये ज्ञः " ॥ ८ ।
२ । ६ ॥ इति र्यस्य ज्ञः । प्रा० २ पाद । " पर्यस्ते दधौ " ॥

॥ ८ । २ । ४७ ॥ इति स्तभास्य धकारटकारे । प्रा० २
पाद । प्रलिते, विलिप्ते, पर्वतशलाद् गण्डशले इव स्वाध्या-
यचलिते, प्ररन० ४ सम्ब० द्वार । " करयलपल्लयमुहे " । क-
रतले पर्यस्ते मुखं यस्य स तथा । सूत्र० २ ध्रु० २ अ० ।
पर्यस्ते, पर्यस्तशब्दभवे । दे० ना० ६ वर्ग १४ गाथा ।

पल्लट्यधेत-पर्यस्तयत्-त्रि० । पर्यस्ते कुपेति । "अस्य वग्गाण-
णि पल्लट्यधेत्यपि रयणाणि जायानि" । नि० चू० १ उ० ।

पल्लय-पल्लयक-पुं० । अनुत्तरापरपातिकादशानां दशमाऽध्य-
यनोक्त्यक्त्यन्ताके साधौ, स्था० १० ठा० ।

पल्ल-पल्ल-न० । लघुनडागे, " पल्लं अस्वायनजं " । पा०
१३० गाथा । पुं० । प्रह्लादनशीले जलस्थानदिशेय, प्र० ५
शब् ७ उ० । प्रज्ञा० । ज्ञा० । प्रअ० ।

पल्लव-पल्लव-पुं० । संजातपरिपूर्णेप्रथमपत्रभावरूपे वरा-
ङ्कुरे, जी० ३ प्रति० ४ अथि० । स० । औ० । जी० । " कि-
मलयाई पल्लवा पवला य । " पा० ना० १३८ गाथा ।
ग० । जं० । किशलये, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० ।

पर्यव-पुं० । प्राकृतत्वात्तथाऽऽदेशः । वस्तुधर्मं, स० ४ अक्ष ।

पल्लवित-पल्लवित-त्रि० । लात्ताग्रम्भे, " लक्ष्मणान्धं प-
ल्लवितम् " । पा० ना० २६८ गाथा ।

पल्लविय-पल्लवित-त्रि० । संजातपल्लवे, जी० ३ प्रति० ४ अ-
थि० । लात्ताग्रम्भे, न० । दे० ना० ६ वर्ग ११ गाथा ।

पल्लवकुर-पल्लवाङ्कुर-पुं० । संजातपरिपूर्णेप्रथमपत्रभाव-
रूपऽङ्कुरे, जी० ३ प्रति० ४ अथि० ।

पल्लवग-पर्यवाग्र-न० । पर्यवप्रमाणे अभिधेयाः दितकर्मस्ते-
न्याने, यथा " पाल्ता तना । " इत्यादि । स० ४ अक्ष ।

पल्लवगाहिणी-पल्लवगाहिणी स्त्री० । " न य कथ्ये निम्मा-
तोण य पुच्छइ पम्भवस्स दोसेण । वन्धीव वायपुष्पा, फुट्टइ
गामिहगाविपक्खेसु ॥ ३७५ ॥ " इत्युक्तल्लगे दुविद्वधपरी-
दभेदे, वृ० १ उ० २ प्रक० ।

पल्लवाय-देशी-लेखे, दे० ना० ६ वर्ग २६ गाथा ।

पल्लविल्ल-पल्लव पुं० । " स्वार्यं कथं वा " ॥ ८ । २ ।
१६४ ॥ इति सूत्रेण स्वार्थे इक्षप्रत्ययः । किशलये, प्रा० २
पाद ।

पल्लाउत्त-पल्ल्यागुम्-पुं० । वंशकटाऽऽदिकृते धान्याऽऽ-
धारविशेषे, स्था० ३ ठा० १ उ० ।

पल्लाण-पर्याण-न० । " पर्यस्त-पर्याण-सौकुमार्ये ज्ञः " ॥ ८ ।
२ । ६ ॥ इति र्यस्य ज्ञः । उदाऽऽविष्टोपरिस्थे विशिष्टम-
स्थाने आसन्निधये, प्रा० २ पाद ।

पल्लिय-पल्लित-त्रि० । आक्रान्ते, नि० चू० २ उ० । "अनि-
शिदापल्लिओ । " अनिनिद्राप्रसूनः । नि० चू० १ उ० । पाल्य-
न्तेऽनया दुष्कृतविधायिनी जना इति पल्लो नेरुक्ता विधिः ।
उत्त० ३० अ० ।

पल्ली-पल्ली-स्त्री० । वृत्तवंशाऽऽदिगहनाऽऽर्धितं प्रान्तजन-
स्थाने, उत्त० ३० अ० । नि० चू० ।

पल्लीण-प्रलीन-त्रि० । प्रकर्षेण लीनः प्रलीनः । कल्प० १
अथि० ४ क्षण । बहुतरं लीने, जीन० ।

पल्लीवड-पल्लीपति-पुं० । पल्लाराजं चौरपत्यादौ, स्था० ४
ठा० ४ उ० ।

पल्लोट-पर्यस्त-त्रि० । " क्लेतापकुलाऽऽदयः " ॥ ८ । ४ । २५८ ॥
इति निपातः । विलिप्ते, प्रा० ४ पाद ।

पल्लट्य-पर्यस्त-त्रि० । " क्लेतापकुलाऽऽदयः " ॥ ८ । ४ । २५८ ॥
इति निपातः । पतिते, विलिप्ते, प्रा० ४ पाद ।

पर्यस्-धा० । विलेपे, " पर्यसः पल्लट-पल्लट-पल्लट्याः " ॥
८ । ४ । २०० ॥ इति सूत्रेण परिपूर्वकस्यानधातोः पर्य-
सादेशः । ' पल्लट्यइ । ' पर्यस्त्यइ । प्रा० ४ पाद ।

पल्लट्यिय-पर्यस्तिन-त्रि० । पर्यस्तीकृतं, सर्वत्रेः स्तिने, ज्ञा०
१ ध्रु० १६ अ० ।

विरचित-त्रि० । विगत्रिते, " पल्लट्यियमुल्लिखिये । " पा०
ना० २०१ गाथा ।

पल्लट्यिया-पर्यस्तिका-स्त्री० । जङ्घापरि वल्लवघ्नाऽऽमकं,
उत्त० १ अ० । जङ्घापरि पादमार्गेन, उत्त० १ अ० ।

पल्लट्यियावट-पर्यस्तिकापट-पुं० । योगपट्टे, वृ० ३ उ० ।

पल्लट्य-प्रह्लादित-त्रि० । आपन्नमुखं, आवा० १ ध्रु० ३
अ० १ उ० ।

पल्लट्य-प्रह्लाद-पुं० । " डोलः " ॥ ८ । २ । ७६ ॥ सूत्रेणस्य
हकाराऽऽक्रान्तलकारस्य लकाराऽऽक्रान्ते हकारः । प्रा० २
पाद । " अटो अभिरूपा एता " इत्यादि विकल्पज आनन्दं,
उत्त० १६ अ० ।

पल्लट्यजलस्य-प्रह्लादजनन-न० । प्रह्लादापादे शीतमवने,
व्य० १ उ० । अन्नः कल्पस्य हर्षोत्पादके उत्त० १६ अ० ।

पल्लट्यजिज्ञ-प्रह्लादनीय-त्रि० । आह्लादके, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० ।

पवञ-लवञ-पुं० । वानरे, " साहामिश्रो बलिमुटो, पर्यगमो
वानरो कई पवञ्ज । " पा० ना० ४३ गाथा ।

पवञ-लवञ-पुं० । वानरे, पा० ना० ४३ गाथा ।

पवङ्गम-लवङ्गम-पुं० । वानरे, " साहामिश्रो बलिमुटो, पर्यग-
मो वाणरो कई पवञ्ज । " पा० ना० ४३ गाथा ।

पवञ-प्रपञ्च-पुं० । प्रपञ्च्यते बहुधा नटवयस्मिन् स प्रप-
ञ्चः संनरं, जानिजराग्रमृगशोकाऽऽदिके, सूत्र० १ ध्रु० ७
अ० । विस्तारं, प्रअ० १ आश्र० द्वार । औ० । पर्याप्तपर्या-
नरुसुभगाऽऽदिद्वन्द्वविकहे आवा० १ ध्रु० ३ अ० ३ उ० । वृ० ।

पवञ्च-प्रपञ्चन-न० । विप्रनारणं, प्रअ० १ आश्र० द्वार ।

पर्वना-प्रपञ्चा-त्वी० । प्रपञ्चयति विस्तारयति खेलकासा-
ऽऽदीनि प्रपञ्चा । समस्यां पुरुषस्य दशायाम्, नं० ।

सत्तमीड पर्वचाओ, जं नरो दसमसिओ ।

निच्छुभइ विकर्ण खेलं, खाईइ र खणे खणे ॥७॥

सतमी प्रपञ्चा दशा, यां दशमाधिनः (निच्छुभइ चि) ब-
ह्निर्निःस्तिपति यत्र कुचार्पि यद्दिनिस्तारयति विकर्ण पि-
च्छुलं, चेपकतुल्यमित्यर्थः । खेलं ऋग्माणं च पुनः खणे खणे
चारे चारे (खाईइ चि) कास्तिरं करोतीत्यर्थः । नं० दश० ।

पञ्चिपयणु-प्रपञ्चितत-पुं० । विस्तरगदितश्चे विनये, नं० ।

पत्रग-सूत्रक-पुं० । उत्प्लुत्य गर्ताऽऽदिह्ननकारिषु, ये उत्सव-
न्ति गर्ताऽऽदिकं क्रियाभिलेखयन्ति नचादिकं वा तरन्ति
तेषु, अत्रु० । जं० कदव० । जी० श्रो० । प्रश्न० । रा० ।
ब्रा० । नि० खू० । प्रवका वा प्रथमं वंशं विलनः सन् प्रवने,
नतः पश्चादभ्यस्त्यपश्चादपि तानि तानि कारणाणि करो-
ति ॥ १०१३० ।

पवञ्जा-प्रवञ्जा-त्वी० । प्रवज्जनं पाथेभ्यः प्रकथैः चरखयोगे-
षु गर्भेन, य०३ अथि० । महाव्रतप्रीतपत्नी, पञ्चा० १६ विव० ।

पववयणं पवञ्जा, पावाओ मुदुचरखजोगेलुं ।

इअ मुक्कलं पइ वयणं, कारखकजोवयाराओ ॥ ५ ॥

प्रवज्जनं प्रवञ्जा, प्रकथैः वज्जनं प्रवञ्जा, कुतः कल्पत आह-
पायककुडवरखयोगेऽनु, इह पायश्चिरेन पापहेतवो गृहस्थादु-
च्छातिविश्रांता उच्यन्ते, कारणे कार्योपचारात्, यथा-दधिचपुषी
प्रत्यक्षो ज्वर इति । शुद्धचरणयोगास्तु संयतव्यापाराः मुखव-
स्त्रिकाऽदिप्रपुण्येषुऽऽद्य उच्यन्ते । (इय) एवं मोक्षं प्रति व-
ज्जनं प्रवञ्जा । कथमिदं आह-“कारणे कार्योपचारात्” कारणे शु-
द्धचरणयोगेन तत्र मोक्षऽऽद्य कार्योपचारात् । यथा-“आयु-
धेनम्” इत्यादि । कारणत्वाद् धृतमेवाऽऽरुचिर्यं मोक्षकारण-
त्वात् शुद्धचरणयोग एव मोक्ष इति । ततश्च मोक्षं प्रति प्रव-
ज्जनं प्रवञ्जा इति गाथाऽर्थः । एव तावत्प्रवञ्जान्तरार्थः ।

(१) अत्रुता भेदन एनं व्याख्यासुग्राह-

नामाहवउम्भेओ, एसा दुब्बम्मि चरगमाईणं ।

भावेण जिणपयम्मि उ, आरंभपरिगहवाओ ॥ ६ ॥

नामा-“जिञ्जुमैदा एसा इयं च प्रवञ्जा नामाऽदिञ्जुमैदा भ-
वति । तद्यथा-नामप्रवञ्जा स्वपापानाद्रव्यभावप्रवञ्जा चेति ।
तत्र नामस्थापने क्षुब्धत्वादनृत्त्य नोक्षामान एव ब्रह्मरी-
त्यवशरीरव्यतिरिक्तं द्रव्यप्रवञ्जामाह-“द्रव्ये चरकाऽऽदीनां
द्रव्ये इति द्वारपरामर्शः । द्रव्यप्रवञ्जा चरकाऽऽदीनां चरक-
परिभाषाकमिच्छुमैताऽऽदीनां, द्रव्यशब्दार्थेदाप्रधानवाचको व-
र्तेमानभूतमविष्यद्भावयोगात्प्राधान्यवाचक इति नोक्षामान एव
भावप्रवञ्जामाह-भावेनेति भावतः परमार्थतः जिनमत एव
रागाऽऽदिजिञ्जुत्वाज्जनः तन्मत एव, चीनरागशान्त एवेत्य-
र्थः । आरम्भपरिग्रहत्यागः वषयमाणाऽऽरम्भपरिग्रहवर्जनं जि-
नशासन एव, अन्यशासनेष्वारम्भपरिग्रहलूपानवगमात्त-
द्रव्यत्वाभावा इति गाथाऽर्थः ।

आरम्भपरिग्रहरूपप्रतिपादनायाऽह-

पुदवाइसु आरंभो, परिगहो धम्मसाहणं सुपुं ।

मुच्छा य तत्थ वज्झा, इयो मिच्छन्तपार्मिओ ॥७॥

पृथिव्यादिषु कार्येषु विषयभूतेषु आरम्भ इत्यारम्भणमार-
म्भः संघटनऽऽदिकः परिग्रहणं परिग्रहः । असौ द्विविधः-
बाह्यः आन्तरिकः । तत्र धर्मसाधनं मुखवस्त्रिकाऽदि मुखत्वा
बाह्य इति संबन्धः । अन्यपरिग्रहणमिति गम्यते । मुच्छां च
तत्र धर्मीकरणे बाह्या एव परिग्रह इति । इतरस्वान्तरपरि-
ग्रहो मिथ्यात्वाऽऽदिरेव । आदिशब्दादिविरतिदुष्टयोगा गृह्यन्ते
परिशुद्धान्ते, तेन कारणभूतेन कर्मणा जीव इति गाथाऽर्थः ।
पं० व० १ द्वार । नि० खू० ।

(२) प्रवञ्जापर्यायाः । अत्रुनैतपर्यायानाह-

पवञ्जा निक्कमणं, समपा चाओ तहेव वेरगं ।

धम्मचारणं अहिंसा, दिक्खा एगट्ठियाइ तु ॥ ६ ॥

प्रवञ्जा निरूपितशब्दायां, निरूपणं द्रव्यभावसङ्गतम्, सम-
ता संघविविधानिषु त्यागा बाह्याभ्यन्तरपरिग्रहस्य, तथैव
वेरायं विषयेषु, धर्मचरणं तान्त्र्याचारसंबन्धम्, अहिंसा प्राणि-
यानवर्जनम्, दीक्षा सर्वसत्त्वभयप्रदानेन भावसन्नम् । एका-
र्थिकानि तु एतानि प्रवञ्जायाः, तुः विशेषणार्थः शब्दन्त्या-
भिप्रायेण, समभिरूढनयामिप्रायेण तु नानार्थाभ्यां च, भिन्नप्रवृ-
त्तिनिमित्तत्वात्सर्वशब्दानाम् इति गाथाऽर्थः । पं० व० १ द्वार ।

(३) त्रिविधा प्रवञ्जा-

निविहा पवञ्जा पससा । तं जहा-इहलोगपडिबद्धा,
परलोगपडिबद्धा, दुहओ पडिबद्धा ॥

सूत्रचतुष्टयं सुगमं केवलं प्रवज्जनं गमनं पापाचरणश्यापारिष्वि-
ति प्रवञ्जा, एतच्चरणयोगेन मोक्षगमनमेव, कारणे कार्योप-
चारात्, तदुक्तान्वयं प्रति पर्जन्य इत्यादिवदिति । उक्तं च पञ्च-
वस्तुके-“पवयणं पवञ्जा, पावाओ सुखचरणजोगेलुं । इय
मोक्षं पइ गमणं, कारणकजोवयाराओ ॥ ५ ॥ इति ॥
(अस्याः व्याख्याऽनुपदमेव गता) इहलोकप्रतिबद्धा ऐ-
हलौकिकभोजनाऽऽदिकार्याधिनां, परलोकप्रतिबद्धा जन्मा-
न्तरकामाऽऽर्थिनां, द्विधा प्रतिबद्धा इहलोकपण्यलोकप्रतिब-
द्धा, सा चोभयार्थिनामीति । स्या० ३ डा० २ उ० ।

चतुर्विधा प्रवञ्जा-

चउव्विहा पवञ्जा पससा । तं जहा-इहलोगपडिबद्धा,
परलोगपडिबद्धा, दुहओ लोपपडिबद्धा अप्पडिबद्धा ॥

इहलोकप्रतिबद्धा निर्वाहाऽऽदिमात्रार्थिनाम्, परलोकप्रति-
बद्धा जन्मान्तरकामाऽऽर्थिनाम्, द्विधालोकप्रतिबद्धा, उभ-
यार्थिनाम् । अप्रतिबद्धा-विशिष्टलौकिकवचनाम् । स्या० ४
डा० ४ उ० ।

निविहा पवञ्जा पससा । तं जहा-पुरओ पडिबद्धा, मग-
ओ पडिबद्धा, दुहओ पडिबद्धा ।

पुरतोऽयतः प्रतिबद्धाः प्रवञ्जापर्यायभाषिषु शिष्याऽऽदि-
प्राशंसनतः प्रतिबन्धत्वात्, मार्गतः पृष्ठतः स्वजनाऽऽदिषु
ब्रह्मच्छेदान्, तृतीया द्विधाऽपीति । स्या० ३ डा० २ उ० ।

चउव्विहा पवञ्जा पससा । तं जहा-पुरओ पडिबद्धा, म-
गओ पडिबद्धा, दुहओ पडिबद्धा अपादिबद्धा ॥

पुरतोऽप्रतः प्रव्रज्यापर्यायभाषियु शिष्याऽऽहाराऽऽदिषु या प्रतिबद्धा सा तथा उच्यते, एवं मार्गेणः पृष्ठतः स्वजनाऽऽदिषु, द्विधाऽपि काचित् अप्रतिबद्धा पूर्ववत् । स्था० ४ डा० ३ उ० ।

तिविहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-तुयावइत्ता, पुयावइत्ता, बुयावइत्ता ॥

(तुयावइत्त सि) 'तु' व्ययेने इति वचनात् । तोदयित्वा तोदं कृत्वा व्यथामुत्पाद्य या प्रव्रज्या दीयते मुनिचन्द्रपुत्रः स्य सागरचन्द्रेणैव सा तथोच्यते । (तुयावइत्त सि) 'प्लु' गताविति वचनात् । प्लावयित्वाऽप्यत्र नीत्वाऽऽये-रक्षितवत् या दीयते सा तथेति । (बुयावइत्ता) संभाव्य गीतमेन कर्यकयदिति । स्था० ३ डा० २ उ० ।

चउव्विहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-तुयावइत्ता, पुयावइत्ता, मोयावइत्ता परिपुयावइत्ता ॥

(तुयावइत्त सि) तोदं कृत्वा तोदयित्वा व्यथामुत्पाद्य या प्रव्रज्या दीयते, मुनिचन्द्रपुत्रस्य सागरचन्द्रेणैव सा तथोच्यते । (मोयावइत्त सि) क्वचिन्त्यास्तत्र भोजो बलं शरीरं विद्याऽऽदिसत्कं वा तत् कृत्वा प्रदर्शय दीयते सा कर्जायैवत्यभिधीयते । (तुयावइत्त सि) 'प्लु' गताविति वचनात्, प्लावयित्वा, अप्यत्र नीत्वाऽऽयेरक्षितवत्, पुनं वा हृष्यन्त्यादेन कृत्वा या सा पूतयित्वेति । (बुयावइत्त सि) संभाव्य गीतमेन कर्यकयत् वचनं वा पूर्वपक्षरूपं कारयित्वा निगृह्य च प्रतिभावचनं वा कारयित्वा या सा तथोक्ता । क्वचित् 'मोयावइत्त सि' पाठस्तत्र मोचयित्वा साधुना तैलार्थत्वादासप्रसाप्तमग्निनीषदिति । (परिपुयावइत्त सि) घृताऽऽदिभिः परिप्लुतभोजनः परिप्लुत एव, तं कृत्वा परिप्लुतयित्वा सुहृष्टिनो रक्षवत् या सा तथोच्यते । स्था० ४ डा० ४ उ० ।

तिविहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-उवायपव्वजा, अक्खायपव्वजा, संगारपव्वजा ॥

अवपातः सेवा सदगुरुणां ततो या सा अवपातप्रव्रज्या, तथा आख्यातस्य या प्रव्रज्येवमिहितस्य गुरुभिर्या साऽऽख्यातप्रव्रज्या फल्गुरक्षितस्येति । (संगार सि) संकेतस्नस्माद्या सा संगारप्रव्रज्या, भेतायाऽऽदीनामिवेति । अथवा-यदि त्वं प्रव्रजसि तदा मया प्रव्रजितव्यमित्येवं या सा । स्था० ३ डा० २ उ० ।

चउव्विहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-उवायपव्वजा, अक्खायपव्वजा, संगारपव्वजा, विहगगइपव्वजा ।

(उवाय सि) अवपातः सदगुरुणां सेवा, ततो या प्रव्रज्या साऽवपातप्रव्रज्या, आख्यातस्य प्रव्रज्येवमुक्तस्य या स्यात् साऽऽख्यातप्रव्रज्या, आर्यरक्षितआतुः फल्गुरक्षितस्येति । (संगार सि) संकेतस्नस्मात् या सा तथा, भेतायाऽऽदीनामिव । यदि वा-यदि त्वं प्रव्रजसि तदाऽहमपि इत्येवं संकेततो या सा तथेति । (विहगगइ सि) विहगगत्या पत्तिन्यायेन परिवाराऽऽदिविद्योगमैकाकिनो देशान्तरगमनेन च या सा विहगगतिप्रव्रज्या, क्वचिद्विहगप्रव्रज्येति पाठः, तत्र विहगतस्येवेति इत्यम्, विहगतस्य वा शरिण्यादिभिरति-भिर्वेति । स्था० ४ डा० ४ उ० ।

चउव्विहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-खडकखइत्ता, मड-कखइत्ता, सीडकखइत्ता, सियालकखइत्ता ।

मटस्येव संवेगविकलधर्मकथाकरणोपाजिभोजनाऽऽदीनाम्, (खइ सि) खादितं भक्षणं यस्यां सा नटखातिता, नट-स्येव वा (खइ सि) संवेगशून्यधर्मकथनलक्षणो देवाकः स्वभावो यस्यां सा तथा, एवं भटाऽऽदिष्वपि, नवरं भटस्तथा-विधबलोपर्यर्शनलब्धभोजनाऽऽदेः खादिता आरभटवृत्तिलक्षणदेवाको वा, सिंहः पुनः शौर्योतिरेकादवबल्योपातस्य यथारब्धभक्षणेन वा, खादिता तथाविधप्रकृतिर्वा, शुगालस्तु न्यगृह्योपातस्यान्यस्यान्यभक्षणेन वा खादिता तत्स्वभावो वेति । ४ ।

कृषिदहान्तः-

चउव्विहा किसी पप्सता । तं जहा-वाविया, परिवारिया, निदिया, परिधिदिया । एवमेव चउव्विहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-वाविया, परिवारिया, निदिया, परिधिदिया ।

कृषिधर्म्याणं क्षेत्रकरणम् (वाविय सि) । सङ्क्राम्यव-पनवती । (परिवारिय सि) द्विस्त्रिंशो उत्पद्य स्थानान्तराऽऽरोपणः परिवपनवती, शालिकृषिवत् । (निधिदिय सि) एकदा विजातीयवृक्षाऽऽद्यपनयेन शोषिता निम्निता । (परिधिदिय सि) द्विस्त्रिंशो वृक्षाऽऽदिशोषनेनेति प्रव्रज्या तु (वाविया) सामायिकाऽऽरोपणेन । (परिवारिया) महा-भनाऽऽरोपणेन निरतिचारस्य सातिचारस्य वा मूलमाय-क्षितदानतः (निदिया) सङ्कतिचाराऽऽल्लेचनेन (परिधि-दिया) पुनः पुनरिति ।

धान्यपुञ्जसमाना-

चउव्विहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-धसपुंजियसमाणा, धसविरिप्रियसमाणा, धसविकिन्नसमाणा, धससंकडु-यसमाणा ॥

(धसपुंजियसमाणि सि) खले लुप्तपुत्रियुजपुञ्जीकृत-धान्यसमाना सकलानिचारकचवरिहण लब्धस्वस्वभा-वत्वात् एकाऽप्या तु खलक एव यद्विरिप्रिये विसारितं वा-युना पूतपुञ्जीकृतं धान्यं तत्समाना, या हि लघुनाऽपि यत्नेन स्वस्वभावं लभ्यत इति । अन्या तु यद्विकीर्णं गो-खुरजुषणतया विकृतं धान्यं तत्समाना, या हि सदसमु-त्पन्नानिचारकचवरयुक्तावत्साधन्यन्तरापेक्षितया कालेन-पलभ्यस्वस्वभावा सा धान्यविकीर्णसमानोच्यते । अन्या तु यत्संकर्षितं शैत्रादधिकृतं खलमानीतं धान्यं तत्समाना, या हि बहुतरातिचारोपेतत्वादुत्तरकालप्राप्तव्यस्वस्वभावा, सा धान्यसङ्कृतिरसमानेति । इह च पुञ्जिताऽऽदेधान्यविशे-षणस्य परिधानः प्राकृतत्वादिभिः । इयं च प्रमत्या एवं वि-चित्रसंज्ञावाङ्मवतीति । स्था० ४ डा० ४ उ० ।

दशविधा प्रव्रज्या-

दसविहा पव्वजा पप्सता । तं जहा-“छंदा रोसा परिजु-स्सा, सुविणा पडिस्सुया चेव । सारणिया रोगणिया, अ-खादिया देवसम्भती ॥ १ ॥” वञ्छातुर्वंधिया ।

“छंदागाहा”-(छंद सि) छन्दात् स्वीयाद्विप्रायविशे-षाद्देहिमन्वाचकस्येव सुन्दरीमन्मनस्येव वा परकीयाइ ।

आत्यशमवदस्येव या सा (रोमं ति) रोषात् शि-
वभूतेरिव या सा रोषा । (परिजुषं ति) परियुताहारिद्रधा-
त्काष्टाऽऽहारकस्येव या सा परिजुना । (सुविषं ति) स्व-
प्नात् पुष्पचूलाया इव या स्वप्ने वा या प्रतिपद्यते सा
स्वप्ना । (पडिस्नुया ज्वे ति) प्रतिश्रुतात् प्रतिज्ञाताया सा
प्रतिश्रुता, शालिभद्रभगिनीपतिप्रप्यकस्येव । (सारंतिष्य ति)
सारखाया सा सारणिका, मङ्गिनाथस्मारितजस्मान्तराणां
प्रतिबुद्धथाऽऽविगजानामिव । (रोगंतिष्य ति) रोग आत्म-
नया विद्यते यस्यां सा रोगिणी, सैव रोगिणिका, सन-
त्कुमारस्येव । (अणाडिय ति) अनाहतादनादराया सा अ-
नाहता, नन्दिप्रेगुस्येव, अनाहृतस्य वा शिषितस्य या सा
तथा । (देवतशसि ति) देवतक्षमेदेवप्रतिबोधनाया सा तथा,
मेनार्याऽऽदेवतेति । (वर्याणुर्येधिय ति) गाथाऽतिरिक्त-
वर्तः पुत्रस्तदुत्पत्थो यस्यामस्ति सा वर्याणुर्येधिका, वैर-
स्वामिनातुरियेति । स्था० १० ठा० । इत्येतानां मिलितानां पं-
डशानामच्छब्दाऽऽदिनां प्रत्ययानां छन्दाऽऽविश्वरेषु व्या-
ख्या) पं० भा० । पं० ७० ।

(ध) धर्मप्रवणताऽभिसमागमनश्च दीक्षामेव नन्वत आह-
तञ्च दीक्षामेव तावत्स्वरूपतो निरूपयन्नाह-

दिव्क्षा मुंडशमेत्यर्थं, तं पुण्यं चित्तस्स होइ विमेष्यं ।

ए हि अण्मन्त्रचित्तो, धम्मऽहिगारी जञ्जो होइ ॥ २ ॥

दीक्षणे दीक्षा, सा च मुण्डनं द्रव्यतः केशापनयनं, भावत-
स्तु कौषाऽऽपनयनम् । यदाह-“पंवमुंडा पम्मा । ते जडा-
काहमुंडे निरमुंडे ॥” पञ्चने च धातुपाठः-“दीक्षा” मौल्ये
इति । तदिह किं द्रव्यमुण्डनमीष दीक्षा, नेत्याह- (एत्यं
ति) अत्र जिनदीक्षाधिकारे तद्विधिं मुण्डनं, पुनःशब्दः
पूर्वाङ्गाभ्यस्य विशेषणार्थः । चित्तस्य भावस्य मिथ्यात्वकां-
धकण्डू इत्यादिरूपस्य, भवति वर्तते, विक्षेपं क्षान्त्यं, सर्व-
विगतिदीक्षा तु शिरोमुण्डनमपीति भावः । कुत एतदेव-
मित्याह-न हि नैव, हिशब्द एवकार्यो, दीक्षाया मुण्डनवि-
शेषस्वरूपनामावतार्यो वा, अग्रप्रार्थनचित्त उक्तकौषाऽऽ
दिदुषितमात्रे, धर्मे सम्यग्दर्शनाऽऽदिके कृशलकर्मण्यधि-
कारी नियोगवान् धर्माधिकारी, यतो यस्मात्कारणात्, भव-
ति जायते । यदाह-“तन्नास्य विषयत्तुणा । प्रमथयुच्चैरे ह-
रिसिमेहोः । अरुजिने धर्मेवस्य, न च पापा कोधकण्डूतिः
॥ १ ॥ ” “अण्मन्त्रचित्तो ति” वा पाठः । तत्र आपत्स्य-
ऽवैक्यकर्ममध्यवसातकरं च सप्तमुक्तं, तदन्तर्गतं तुच्छं
सर्वं यत्र तद्वत्सत्यं, तच्चित्तं यस्य सोऽप्यसत्त्वचित्त इति,
श्रेयं तथैव । इति गाथाऽर्थः ॥ २ ॥

इयं च भावमुण्डनरूपा दीक्षा यदा यस्य च भवतीत्यन्त-
रभिहितपुराह-

चरिममिं चव भणिया, एसा खलु पोगलाण परिष्टे ।

सुद्धसहावसस तहा, विमुक्कपाणस्स जीवस्स ॥ ३ ॥

चरम एवानादित्वाद्भवजीवयोन्मत्तानां पुद्गलपरावर्तानां
सर्वोन्निम एव नाम्नावापि भणिया अभिहित्वा जिनेण्या
भावमुण्डनरूपा दीक्षा, खलुवीकपालङ्कुरे, पुद्गलानां पर-
मार्थादीनां, परिवर्ते एकजीवापेक्षया स्मितपुद्गलप्रत्ययप्रति-

कालरूपे, स च समयप्रसिद्धोऽनन्तोत्सर्पित्यवमर्षिणीरू-
पः । यदाह-

“श्रीरालविउन्विद्यते-यकम्मभासाणुपाणमणुपडि ।

जीवस्स सयलपोगल-गहणुत्ता धूलपरियट्ठो ॥ १ ॥

श्रीरालियायं एके-कम्मेशो मव्वपाणुगलगाहणं ।

कालंण जेण सो पुण, मण्णि इह सुहुमपरियट्ठे ॥ २ ॥

इत्यादि शुद्धस्वरभावस्य यथाप्रवृत्तिकरुणेशापातिनदीयेक-

र्मस्थितिकत्वेन निर्मलस्वरूपस्य, तथेति विशेषणान्तरस-

मुच्चयार्थः । अथवा-तथा तेन प्रकारेण तत्कालावचनशु-

द्धयति भावः, विशुद्धमानस्यांशोरसरां विशुद्धिमनुभवतो

न पुनः संप्लिश्यमानस्य जीवस्य प्राणिनः । यदाह-“वहुंते

परिणामे, पडिबज्जरे स च उगहमण्णरे । एमेव वड्ढियम्मि

वि, हायेति न किञ्चि पडिबज्जं ॥ १ ॥ ” इति गाथाऽर्थः । प-

ञ्जा० २ विव० । व्य० ।

अवयवार्थं प्रतिद्वारमभिमित्युः प्रथमतः प्रव्रज्याद्वारमाह-

सोच्चाअभिमेषा वा, पवञ्जा अभिममामगो तत्थ ।

जाइस्सरज्जाइओ, मनिमित्तमनिमित्तओ वावि ॥ ३३१ ॥

भुत्वा तीर्थकरगणधराऽदीनां धर्मदेशनां निशम्य, अभिसमे-

न्य वा सह सत्यस्याऽऽदिना स्वयंभाववृत्त्य, प्रव्रज्या भवे-

त्, तत्राल्पवृत्त्यवन्तं प्रथममभिसमागम उच्यते. सोऽपि

समागमो जानिस्सणाऽऽदिकः सनिमित्तकोऽनिमित्तको वा

द्रष्टव्यः । तत्र यद्वाक्यं निमित्तमुद्दिश्य जानिस्सणमुपजाय-

ते तत्सनिमित्तकं, यथा वल्लवलोत्पन्नमुत्तमां, यत् पुनरेव त-

द्वाचारकर्मणां क्षयापशमनोत्पद्यते तदानीमन्तकं, यथा म्वयं-

कपालिस्सऽऽदीनाम् । एतेन जानिस्सणन, अर्थाद्वहत्यात्त आच-

कस्य गुणप्रत्ययप्रभंणार्थाधजानेन अन्यतीर्थिकस्य वा विम-

ङ्गज्ञानेन प्रव्रज्याप्रतिपत्तिः संभवति । गतमभियंमन्य द्वारम् ।

अथ ध्वज्येति द्वारं विवरणीपुराह-

मोच्चा उ होइ धम्मं, म केमो केसा च कहयेव्वो ॥

के तस्म गुग्गा वृत्ता दोसा अणुवायकहणाए ॥ ३३२ ॥

धर्मेमावाग्योऽदीनामन्तिकं भुत्वा प्रव्रज्या भवति । अत्र शिष्यः

पुच्छति-स धर्मे कीदृशः केन वा कथयितव्यः, के वा तस्यो-

पायकथने गुणाः प्राप्ताः, के वा अनुपायकथनं दोषा इति ।

तत्र कीदृशः केन वा कथयितव्यः इति प्रश्ने निर्ययनमाह-

मंसारदुक्खपहणो, विवोहओ भाविपुण्डरीयाणं ।

धम्मो जिणपञ्चो, पणप्पनइणा कहयेव्वो ॥ ३३३ ॥

संसार एव जन्मजरामरणाऽऽदिदुःखनिष्पन्नमन्वाद् दुःखं,

संसारस्य वा दुःखानि शरीरमानसिकलक्षणानि, तस्य

तेषां वा मयनो विनाशकः, तथा मय्या एव विनयाऽद्विवि-

मगुणपरिमलयोगात् ज्ञानाद्विलक्ष्मीनिवासयोग्यनयन वा पु-

ण्डरीकार्ण स्वतस्सरेकर्हाण तेषां विशेषेण मिथ्यावाऽऽदि-

विद्रव्यगुणलक्षणेन बोधकः सम्यग्दर्शनाद्विविधिकाशकारी इ-

होता जिनप्रज्ञा धर्मः प्रकल्पयाना निशंसाध्यनमृत्पा-

र्यधाराणां साधुना कथयितव्यः, स हि संविगर्नातीर्थन-

यान्मार्गापवापदानि स्वस्थाने स्वस्थाने विनिमुज्जानो न

विपरितप्रकृषणायाऽस्मानं वा दीर्घमवअण्णभाजनमानना-

तीति । परः प्राह-किमर्थोपायोऽपि भगवतो धर्मेमुपदिश्य-

मानः केवाञ्छिद् बोधनं जनयति येनैवमभिधीयते भव्यपुण्डरीकाणां विबोध इति ।

अभोच्यते-

जह सूरस्स पभावं, दहुं वरकमलपौढरीयां ।

बुज्झंति उदयकाले, तत्थ उ कुमुदा न बुज्झंति ॥३३४॥

एवं भवसिद्धीया, जिगवरसूरस्स पुष्पभावेण ।

बुज्झंति भवियकमला, अभवियकुमुदा न बुज्झंति ॥३३५॥

यथा सूर्यस्य प्रभावं प्रभापटलरूपं दृष्ट्वा सरसि स्थितानि वरकमलपुण्डरीकाणि उदयकाले प्रभाते बुद्धयन्ते, तत्रैव च सरसि कुमुदाऽपि सन्ति, परं तानि न बुद्धयन्ते, एवमेतैश्च दृष्टान्तेन जितवरसूर्यस्य या स्तुतिरागमः प्रभापटलकल्पः, तत्रप्रभावेन भव्यकमलानि बुद्धयन्ते सम्पत्त्वाऽऽद्विषिकाशमासादयन्ति । तानि च "अव्या वि ते अण्णा, अं सुंसुसुहं न पाव्हांति ।" इति यचनादस्यावनीयसिद्धिगमनान्धवि भवेयुरित्यतस्तथावच्छेदार्थमाह-भवा भाविनी-नि निजियेयां तानि भवसिद्धिकानि, यस्मिंश्च जीवलांकरसि भगवतः प्रभावेन भव्यकमलानि बोधमश्रुयन्ते, तस्मिन् भव्यकुमुदाव्यापि कालसीकनिकप्रभुनीनि सन्ति, परं तानि न प्रतिबुध्यन्ते, तथास्याभावात् । यदायदि वारिमुक्येन-"सज्जमवीजवपानयकांशलस्य, यक्षांकावाधव । तवापि गिलाप्यभूयन् * । तज्जादभुने रुगकुलेष्विदं ताममेधु. सूर्योशवां मधुकराचरणावदाताः ॥ १ ॥" (६५०)

अत्र परः प्राह-

पुण्वं तु होइ कहओ, पच्छा पम्मे उ उकमां किं नु ।

तेण वि पुण्वं धम्मा, सुतो उ तद्वा कपो एसो ॥३३६॥

पूर्वं तावत्कथकां धर्मोपदेशा अवति पश्चात्तदुपदेशं श्रुत्वा धर्मं उपपद्यते, ततः किमेवं कीदृश इति प्रथमं धर्मस्वरूपमुद्दिश्य केन वा कथयितव्य इति कथकस्वरूपं पश्चादुद्दिश्य द्विगन्तव्यः क्रियते । शुद्धराह-तेनापि कथं कन पूर्वं गुरुणां स्मरणं धर्मः श्रुत एव तस्मात्क्रम एव नैकक्रम इति ।

अयं च धर्मो उपायैवैव कथयितव्यो नानुपायेन । आह-के दोया अनुपायकथनं ? उच्यते-

जइधम्मं अकहेत्ता, अणु दुविधं सम्मं संसरिहं वा ।

अणु वा सए काहेते, चउजमला कालागा चउरो ॥३३७॥

यो खलु मिथ्यादष्टिरनुपायकस्तन् प्रथमतया धर्मधवाराधनमुपनिधत्ते, तस्य यतिधर्मः कथयितव्यो यदि यतिधर्ममकथयित्वा आशक्त्यन्धिनमनुधर्मं कथयति तदा चत्वारो गुरुवः, तपसा कालेन च द्वाभ्यामी गुरुकाः, यदा यतिधर्मं प्रतिपत्तुं नोत्सहते तदा मूलोत्तरगुणभेदात् द्विविधः आह-धर्मः कथनीयः, सम्पत्त्वमूलानि द्विदश व्रतानीत्यर्थः । यदि आहधर्ममकथयित्वा सम्पत्त्वदर्शनमात्रं कथयति तदा चत्वारो गुरुवः, तपसा गुरुवः, कालेन लघवः, यदा आहधर्मं प्रहीतुं न शक्नोति तदा यदि सम्पत्त्वदर्शनमनुपदिश्य मध्यांस्वरिति कथयति तदा चत्वारो गुरुवः, तपसा लघवः, कालेन गुरुवः, यदा सम्पत्त्वदर्शनमप्यङ्गीकर्तुं न शक्नोति तदा यदि मध्यांस्वरितिमप्रकल्पैदिकमासुषिकं वा तद्विरतिफलं कथयति तदापि चत्वारो गुरुवः, तपसा कालेन लघवः ।

(चउजमला कालागा चउरो लि) चत्वारि यमलानि तपःकालयुगललक्षणानि येषु ते चतुर्थमलाः, चत्वारः कालकावत्वारश्चतुर्गुरुका इत्यर्थः । आभामङ्गाऽऽदयश्च दोयाः ।

अपि च-

जीवा अम्भुद्विज्जा, अवहीकहेत्ता वि रनिया संता ।

अभिसंखूदा होंति उ, संसारमद्भवन् तेषु ॥ ३३८ ॥

ते जीवाः प्रमज्ज्यायामभ्युत्तिष्ठन्तोऽपि तदीया अविधिकचनया रजिताः सन्तीत्यन्तयन्ति-यदि आशक्त्यन्धेणापि कामभोगान् भुञ्जतिः सुगतिरवाप्यते ततः किमनया सिकताकवलनिरासादया प्रमज्ज्या ? एवं यदि सम्पत्त्वदर्शनमात्रेणापि सुगतिरासायते तर्हि को नामाऽऽत्मानं विरतिभूलायां प्रत्येक्यतीत्यादि । एवं ते विपरिहर्षिताः प्रमज्ज्यामगृह्णन्ः पटकायां विराधयन्तुः अतस्तेन कथं कन संसारमहा-शैवमभि आभिमुख्येन प्रीक्षता भवन्ति, चिरेण मुक्तिप्रदातेः ।

एमेव य नृण कपो, वेरमगओ न रोयए तं च ।

दुहतो य निरुक्कपा, सुणिपायसतरच्छअद्भवमा ॥३३९॥

ते जीवा इत्थं जित्तयेयुः-नूनमेव एवञ्च क्रमः परिपार्शः यत्पूर्वं आशक्त्यन्धे स्पृष्ट्वा पश्चाद्यतिधर्मं प्रतिपद्यते । अथवा-पूर्वं सम्पत्त्वदर्शनमात्रमश्रुतीकृत्य ततो देशविरतिरूपा दीयते । यदा-मध्यान्वीर्येन स्पृष्ट्वा पश्चात् सम्पत्त्वत्वं गृह्णते इति । स चाऽऽरम्भद्वलतया गृहयामस्त्योपरि वीर्यायुष्मगताः प्रमज्ज्यां प्रतिपत्तुमायानः, स च धर्मकथां आह धर्मं प्ररूपयितुं लग्नः, तं वासी वैराग्याधिक्यमानस्यवान् न रोचयति, ततो विपरिमुख्यं तन्निष्काऽऽदिभु (?) गच्छन्, ते वैधर्मविधित्वा धर्मं कथयन्तो द्विधाऽपि निरुक्तमप्याः, पक्षां कायानां नश्य चोपायं अनुकम्पारहितानां (सुविं लि) वीरशान्तिराष्टान्तो, यथा-सा वीरश्रुतिका पूर्वमालयमाना परिर्वेदता पश्चात्तनुद्धतमपि ते रक्षति, एवमत्रापि पूर्वं आहधर्मं कथयति पश्चात् यन्ततोऽभिधीयमानमपि धर्मगुणधर्मसौतं प्रतिपद्यते । तथा (पायस लि) यथा-कस्यापि प्राधुनिकस्य पूर्वं वायित्तमर्कं दत्तं, ततः स उरूपरं तदुक्तात् पश्चात् श्रुतमधुनैयुक्तं पायसमपि दीयमानं नश्य न रोचते । (तरच्छअद्भवम लि) यथा तरुलो व्याघ्रावशेषः, स पूर्वं अन्ताऽऽस्यतः पश्चादाग्निमप्यपि न रोचयति, एवमस्यापि आशक्त्यन्धेनास्य यतिधर्मो न प्रतिभासते यत एते दोया अतो विविधैव कथनीयम् ।

के पुनर्विधिकथने गुणाः ? उच्यते-

निशायुमज्जणाए, आयहियाए परं समुद्धरति ।

मगण्पभागाणाए, जइधम्मकहा अओ पढमं ॥ ३४० ॥

यतिधर्मकथा प्रथमतः क्रियमाणा नीधेयानुसज्जना भवति, बहूनां जन्तूनां प्रमज्ज्याप्रतिपत्तः । नीधेयानुसज्जना च कृता आत्महिताय जायते, परं च प्रमज्ज्याप्रदानेन संसारसागरादसौ समुद्धरति, अत एव मगस्य सम्पत्त्वदर्शनाऽऽदेः प्रभावनायै सा प्रमशति, यत एते गुणा अतो यतिधर्मकथा प्रथमं स्व रूपतो गुणतश्च कथेया । तत्र स्वरूपतो यथा-" खंती य मद्दवज्जव मुत्ती " इत्यादि । गुणतो यथा-" ना दुक्कमप्रयासो न कुयुवतिसुत्तामिदुयोक्कपुद्दुःखं, राजाऽदो न प्रणामाऽनवस नयनस्य । न विन्ता न वैव । ज्ञानाऽऽसिलो कपूजा प्रश मनुसरसः

मेव्य मोक्षाऽऽद्यवाप्तिः आत्मयेऽमी गुणाः स्मृत्यदिह सुमत-
यः । किं न यत्नं कुरुष्वम् ? ॥१॥ ” इत्यादि । यदा यतिधर्मम
झाकते न शक्नोति तदा सम्यक्त्वमूलः आद्यधर्मः कथयित-
व्यः, यदा तस्मिन् न प्रतिपद्यते तदा सम्यग्दर्शनं । तस्यायप्र-
तिपत्तौ मयमांसविरतिः । एवं चानुपासकपुरतो धर्मकथायां
विधिः । उपासकस्तु यथा स्वहृदि, धर्मकथां करोतु न क-
श्चिदप्येव । गतं प्रवज्यात्तरम् । ७० १ उ २ प्र० ० ।

(५) अथुना केनेत्येतद्व्याख्यायते । तत्र योग्यं न गुरुणा
स वेत्थभूत इत्याह-

पवज्जाजुगमुगो-हि संगमो विधिपवसपवज्जा ।

सेवियगुरुकुलवासो, समयं अस्मलियसीले अ ॥१०॥

प्रवज्यायोग्यस्य प्राणिनो गुणाः प्रवज्यायोग्यगुणाः आर्येदे-
शोऽप्यऽऽद्यो वषयमाणाः । तथाऽऽन्याप्युक्तम्-अथ प्रवज्या-
हं आर्यदेशोपपन्नः विशिष्टजतिकुलान्तिनः क्षीणप्रायकर्मम-
लः । तत एव विमलबुद्धिर्दुर्लभं मानुष्यं जन्ममरणनिमित्तं दुःखं
संपदश्चलाः विषयाः दुःखहेतवः संयोगे वियोगः प्रतिक्षणं म-
रणं दारुणो विपाक इत्यवगतसंसारनिर्मुक्त्यः, तत एव तत्-
विरक्तिः प्रतनुकथायोऽहराद्याऽऽदिः कृतज्ञो विनीतः प्राग-
पि राज्ञामात्यपौरजनबहुमतोऽद्रोहकारी कल्याणाङ्गः आद्यः
स्थिरः समुपसंपन्नश्चेति । एभिः संगतो गुरुः संगतः सन्
किमन्याह-विधिप्रपन्नप्रवज्या-विधिना वषयमागलक्षणेन
प्रपञ्चाऽङ्गीकृता प्रवज्या येन स तथाविधः । तथा सेविनगुरु-
कुलवासः समुपासितगुरुकुलवास इत्यर्थः । सततं सर्वकालं
प्रवज्याप्रतिपत्तरारब्धाऽस्खलितशीलो वाऽऽखण्डितशीलश्च,
चराचरान् परद्रोहविग्नभावश्चेति गाथाऽर्थः ।

सम्यं अहीअसुतो, ततो विमलपरवोहजोगाओ ।

तत्तण्णु उवसतो, पवयखवच्छज्जनुतो अ ॥ ११ ॥

सम्यग् यथोक्तयोगविधानेन अधीतस्वो गृहीतसूत्रः, ततो
विमलतरवोधयोगादिति-ततः सूत्रार्थयनाद्यः शुद्धतरो बो-
धस्तत्संबन्धादित्यर्थः । किमन्याह-तत्तण्णुः वस्तुतत्त्ववेदी ।
उपशान्तः क्रोधविपाकावगमेन, प्रवचनयास्तत्त्वयुक्तं प्रव-
चनमिह मन्त्र्यः, सूत्रं वा, तत्त्वमलभावयुक्त इति गाथाऽर्थः ।

सत्तिहअरओ अतहाऽऽदेओ, अणुवत्तगो अ गंभीरो ।

अविसाई परलोए, उवसमलदाइकलिसो अ ॥ १२ ॥

सम्बद्धितरतश्च सामान्यैव जीवहने सक्तश्च, तथा न के
वलमित्यर्थः, किं त्वादेओऽनुवर्तकश्च गम्भीरः । तत्राऽऽदे-
यो नाम ब्राह्मवाक्यः, अनुवर्तकश्च भावानुकूल्येन सम्यक्
पालकः गम्भीरो विपुलचित्तः, अविषादी परलोकेन परी-
यहाऽऽभिभूतः कायसंरक्षणाऽऽदौ दैन्यमुपयति । उपशम-
लव्यादिकलितश्च उपशमलव्युपकरणलब्धिस्थिदस्तल-
ब्धिगुरुश्चेति गाथाऽर्थः ।

तह पवयणत्तवत्ता, सुगुरुअणुआयगुरुपओ चेव ।

एअरिसो गुरु खलु, भण्णिओ रागाहरहिएहि ॥ १३ ॥

तथा प्रवचनार्थवक्ता, सूत्रार्थवक्तृत्वं यः । स्वगुरुजुह्वातगुरु-
पदक्षेप असति तस्मिन् विने सम्यगावधोऽऽदिना स्थापि-
तगुरुपद इत्यर्थः, ईदंशो गुरुः । खलुशब्दोऽवधारणाद्यः, ईद-
श एव, कालदीपादन्तरगुणरहितोऽपि बहुतरगुणयुक्त इति

वा विशेषेणेत्यर्थः । भाणतो रागाऽऽविरहितैः प्रतिपाऽऽदि-
तो, वीतरगैरिति गाथार्थः ।

एअरिसेख गुरुणा, समं परिसाहज्जरहिणं ।

पवज्जा दायव्वा, तयणुगहनिज्जराहो ॥ १४ ॥

ईदंशेन गुरुणा एवंविधेनाऽऽचार्येण, सम्यगविपरीतेन
विधिना पददत्तिकायैरहितेन पानकाऽऽदिककार्येनार-
पेक्षेण प्रवज्या दातव्या दीक्षा विधेया, किं तर्ह्यङ्गीकृत्येत्य-
त्राऽऽह-तदनुग्रहनिजैराहतांरति, विनेवानुग्रहाय कर्मस-
वार्थं चेति गाथाऽर्थः ।

ईदंशि गुरौ गुणमाह-

भत्तिबहुमाणसद्धा, थिरया चरखम्मि होइ सेहाणं ।

एअरिसम्मि नियमा, गुरुम्मि गुणरयणनलीहम्मि ॥ १५ ॥

भक्तिबहुमानाविति-भक्तिबोहाविनयरूपा, बहुमानो भाव-
प्रतिबन्धः, एतौ भवतः, शिक्षकाणामभिनवप्रवर्जिताना-
मिति योगः । केत्याह-ईदंशेयभूतं गुरौ आचार्ये नियमा-
भियमेन । पुनरपि स एव विशेष्यते-गुणरत्नजलधौ गुण-
रत्नसमुद्र इति । ततः अस्मा स्थिरता च चरणं भवतीति ।
तथाहि-गुरुभक्तिबहुता न भावत एव चारिते अस्मा स्थेयं
च भवति, नाम्यथेति गाथाऽर्थः ।

गुणान्तरमाह-

अणुवत्तगो अ एसो, हवइ ददं जाणइ जओ सत्ते ।

चिने चित्तसदावे, अणुणुवत्ते तह उवायं च ॥ १६ ॥

अनुवर्तकश्च एषोऽन्तर्गतादिनां गुरुमेवति हृदमन्यर्थम् । कु-
त इत्याह-जानाति यतः सत्त्वान् प्राणिनश्च ज्ञानं नानारू-
पांश्चैवस्वभावात्मानास्वभावान्, अनुकर्ष्यति । अनुवर्तनी-
यान्, तथोपायं चानुवर्त्तनोपायं च जानातीति गाथाऽर्थः ।

अनुवर्तनागुणमाह-

अणुवत्तण्णुएँ सद्धा, पायं पावेति जोगयं परमं ।

रयणं पि गुणुकरिस्सं, उवेइ सोहम्मणुगुणेण ॥ १७ ॥

अनुवर्तनया करणभूतया शिक्षाः प्रायो बाहुल्येन, क-
टुककले दुःखं विहाय प्राप्नुवन्ति योग्यतामपवर्गं प्रति प-
रमां प्रधानाम् । स्यादेतत् योग्या एव प्रवज्याऽहो इति किं
गुरुण्येतदाराधक्याऽऽह-रत्नमपि पञ्चरागाऽऽदि गुणोत्कर्षे
कान्त्यादियुगप्रकर्षमुपैति (सोहम्मणुगुणेण) रत्नसोपक-
प्रभावेण, वैकटिकप्रभावेणेत्यर्थः । एवं सुशिष्या अपि गुरु-
प्रभावेणिति गाथाऽर्थः ।

किं च-

एत्थ पमायकलित्ता, पुव्वम्भासेण कस्स व न हुंति ।

जो ताइऽवणेइ मंमं, गुरुत्तणं तस्स सफलं ति ॥ १८ ॥

अत्र च प्रवज्याविधाने, प्रमादस्खलितानीति-प्रमादात्त-
काशाद् दुर्बुद्धिनिमित्तं पूर्वव्यासेन कस्य वा न भवन्ति । अना-
दिप्रभाव्यस्तो हि प्रमादः न भवित्येव त्वङ्गं पार्यते, यस्मा-
नि स्खलितान्यपनयति सम्यक् प्रवचनोक्तं विधिना गुरुत्वं
तस्य सफलम् । गुणगुरुत्वेनेति गाथाऽर्थः ।

पतदेव लौकिकोदाहरणेन स्पष्टयति-

को याम मारहीणं, स होज जो भव्वाजिणो दमए ।

दुष्टे वि अ ओ वाऽऽसे, दमेइ तं सारहिं विंति ॥१६॥
को नाम सारथीनां स भवेत् वो भद्रवाजिनः शोभनाऽ-
भान् दमयेत्, न कश्चिदसौ, असारथिरेवेत्यर्थः । दुष्टानपि तु
योऽभ्यान् दमयति शोभनान् करोति तं सारथिं भुवने
सांक्रिदाः । पाठान्तरं वा-तमाश्रित्यं भुवत इति गाथाऽर्थः ।

शिष्यानुपालनेन गुरोर्दोषमाह-

जो आयरण पदमं, पवयेजण नासुपालेइ ।
सेहे सुत्तविहीए, सो पवयणपवणीउ ति ॥ २० ॥
यो गुरोर्दारेण बद्धमानेन प्रथमं प्रव्राज्य प्रव्रज्यां ग्राहयित्वा
पश्चाद्गुरुपालयति शिष्यकान् सूत्रविधिना, स किमित्याह-
स प्रवचनप्रत्यनीकः शासनप्रत्यनीक इति गाथाऽर्थः ।

एतदेवाऽऽह-

अविकोविअपरमरा, विरुद्धमिह परमवे अ सेविता ।
जे पावंति अणत्थं, सो खलु तप्पच्चओ सव्वो ॥२१॥
अविकोपितपरमार्थः, अविरुद्धमित्यर्थः । विरुद्धं,
सेवमाना इति धेनाः । इह परमवे च यं प्राप्नुवन्त्यनर्थं, स
खलु तत्प्रत्ययः सर्वैः अननुवर्त्तकगुरुनिमित्त इति गाथाऽर्थः ।
मिश्रसामखसम्भवा, मिश्रकषवलसस जो अ ते दुइ ।
पावं समापरेतो, जायइ तप्पच्चओ सो वि ॥ २२ ॥

जिनशासनस्यावर्णोऽस्यासौ सुग्राह्यबलस्य चन्द्रबल-
स्य, यच्च तान् दृष्ट्वा पापं समाचरतः सेवमानान् जायते
जनितो भवति । तन्प्रत्ययोऽसावपि अननुवर्त्तकगुरुनिमि-
तोऽसावपीति गाथाऽर्थः ।

अनुवर्त्तकस्य तु गुरुमाह-

जो पुण अणुवत्तेइ, हिए य निष्पायइ अ विहिणा उ ।
सो ते अजे अप्पा-णयं च पावेइ परमपयं ॥ २३ ॥
यः पुनरनुवर्त्तने स्वभावानुकूल्येन हिते योजयति, क्रियां
निष्पादयति च ज्ञानक्रियाभ्यां विधिना आगमोक्तं स गुरु-
स्तान् शिष्यान्त्यान् प्राणिनः आत्मानं च प्रापयति परम-
पदं नयति मोक्षमिति गाथाऽर्थः ।

एतदेव दर्शयति-

शाखाइलाभओ खलु, दोसा हीयति वड्डे चरणं ।
इअ अन्नासाइसया, सीसाणं होइ परमपयं ॥ २४ ॥
ज्ञानाऽऽदिलाभतः खलु अनुवर्त्तमाना हि शिष्याः स्थिरा
भवन्ति, ततो ज्ञानदर्शने लभन्ते, ततो लाभान्, खलुरा-
ज्योऽवधारणे, तत एव दोषा रागाऽऽद्यो हीयन्ते त्यज्यन्ते,
क्षीयन्ते वा, ततो बद्धेन चरणं चारित्रम् । (इय) एवं अभ्या-
सतिशयदाभ्यासानतिशयेन तत्रन्यत्र वा जन्मनि कर्मक्षय-
भावाच्छिष्याणां भवति परमपदं मोक्षाऽऽख्यमिति गाथाऽर्थः ।
एआरिसा इहं खलु, असेसिं सासयामि अशुराओ ।
वीअं सवणपविची, संताणे तेमु बि जहुत्तं ॥ २५ ॥

तान् ज्ञानाऽऽदियुतान् दृष्ट्वा इहशा ज्ञानाऽऽदियुक्ता इह खलु
इहैव जिनशासने इत्येत्यां गुरुपक्षपातिनां शासने अनुरागो
भवति, भावत एव शोभनमिदं शासने, बीजमित्येतदेव सम्य-
क्त्वापवर्गबीजं केवाञ्छित्, केवाञ्छित् त्वनुरागतिशयाच्छू-
बजप्रसूतिरदो शोभनमेतदिति श्रुत्यन्वयः, अपरं अङ्गीकुर्वन्ति ।

च, सन्तान इत्येवं कुशलसन्तानप्रवृत्तिः तेषामप्येत्येषां स-
न्तानिनां यथोक्तमिति ज्ञानाऽऽदियुगलाभतः परमपदमेवेति
गाथाऽर्थः ।

इअ कुसलपक्खेऊ, सपरवयारमि निष्मुजुत्तो ।

सफलीकयगुरुसहो, सोहेइ जहिच्छिअं कज्जं ॥ २६ ॥

(इय) एवं कुशलपक्वहेतुः पुण्यपक्षकारणं स्वपरं नित्यो-
त्तुक्तो नित्योत्ततः सफलीकृतगुरुसह्यो गुणत्वेन साधयति
यथेष्टितं कार्यं परमपदमिति गाथाऽर्थः ।

विपर्ययमाह-

विहिणाऽणुवत्तिआ पुण, कहिं वि सेविंति जइ व पडिसिद्धं ।

आणाकारि वि गुरु, न दोसवं होइ सो तह वि ॥२७॥

विधिनाऽनुवर्त्तमानाः पुनः कथञ्चिन्कर्मपरिणामतः सेवन्ते
यद्यपि प्रतिविष्टं सूत्रे आह्लाकारीति गुरुनं दोषवान् भव-
त्यसौ तथापि भगवदाह्लाऽनुवर्त्तनासंपादनादिति गाथाऽर्थः ।

आहऽणुसेवणाए, गुरुस पावं ति नायवज्जमिणं ।

आणाभंगाउ तयं, न य सो अस्समि कइ वज्जं ॥२८॥

आह परः-आन्यसेवनया अनुवर्त्तितशिष्यपरावसेवनया
गुरोः पापमिति न्यायबाह्यमिदं, ततश्च स खलु तत्प्रत्ययः
सर्वे इत्याद्यनुकर्मित्यस्योत्तरमाह-आह्लाभङ्गात्तद् भगवदाह्ला-
भङ्गेन पापं न चासायव्याप्तिम्, किं तु गुरवे, कथम् ।, बाह्यं
नैव न्यायबाह्यमिति गाथाऽर्थः ।

तम्हाऽणुवत्तिवया, सेहा गुरुणा उ सो अ गुणजुत्तो ।

अणुवत्तणासमत्थो, जं तो एआरिसेवो ॥ २९ ॥

यस्मादेवं तस्मादनुवर्त्तितव्याः शिष्यका गुरुणैव, स च ग-
णयुक्ता सन् अनुवर्त्तनासमर्थो यदस्मात्तस्मादीदृशेनैव
गुरुणा प्रव्रज्या दातव्येति गाथाऽर्थः ।

अपवादमाह-

कालपरिहाणिदोसा, इओ एगाइगुणविहीण्येणं ।

अअण वि पव्वजा, दायव्वा सीलवत्तेणं ॥ ३० ॥

कालपरिहाणिदोषाद्दोऽनन्तरोक्त उचितगुणोपेतात्तद् गुरोरे-
काऽऽदियुगविहीनेनान्येनापि प्रव्रज्या दातव्या शीलवता शी-
लयुक्तेनेति गाथाऽर्थः । केणं ति दारं गयं ।

विशेषतः कालोचितं गुरुमाह-

गीतत्यो कडजोगी, चारिती तह य गाहणाकुसलो ।

अणुवत्तओविसाहे, बीओ पव्वावणाऽऽपरिओ ॥३१॥

गीताद्यो गृहीतसुत्राद्यो, कृतधर्मी कृतसाधुव्यापारः,
चारित्री शीलवान्, तथा च-प्रहणाकुशलः क्रियाक-
लापकुशलः शिश्नानिपुणः, अनुवर्त्तकः स्वभावानुकूल्येन
प्रतिजगतरकः, अविषादी भावापस्तु, द्वितीयः अपवादिकः
प्रवाजनाऽऽवायः प्रव्रज्याप्रयच्छुको गुरुमिति गाथाऽर्थः ।
केनेति व्याख्यातम् ।

(६) अधुना केन्य इति व्याख्यायते-केन्यः प्रव्रज्या दातव्या ।

के पुनस्तद्वा इत्येतदाह-

पव्वजाए अरिहा, आरियदेसमि जे समुप्पसा ।

जाइकुलोहं विमुद्धा, तह खीणप्पायकम्ममला ॥३२॥

प्रव्रज्याया अर्हा धर्म्याः । क इत्याह-आर्यदेशे जे समुत्पन्ना

अर्द्धपद्मशतितनपदेविव्यर्थः । जानिकुलाभ्यां विशिष्टाः सा-
दृशमुत्था जातिः, पितृमस्युष्यं कुलं, तथा क्षीणप्रायकर्ममलाः,
अल्पकर्मण इति गाथाऽर्थः ।

ततो अ विमलवुद्धी, दुर्लभमण्युत्तमं भवसमुद्रे ।

जम्भो मरणनिमित्तं, चवलाश्रो संपयाश्रो अ ॥ ३३ ॥

ततश्च कर्मव्याप्तिमलमुदयः, विमलपुद्गित्वादि च दु-
र्लभं मनुजत्वं भवसमुद्रे संसारसमुद्रे, तथा जन्म मरण-
निमित्तं, चवलाः संपदश्चेति गाथाऽर्थः ।

विसया य दुःखहेतुः संजोगे निश्चयश्रो विश्रोगो चि ।

पदसमयेव मरणं, एव विवागो अ अहरो ॥ ३४ ॥

विषयाश्च दुःखहेतवः, तथा संयोगे सति नियमतो विषो-
ग इति, तथा प्रतिस्मरणमेव मरणवैचित्र्याश्रित्य, अत्र
विपाकश्चातिगैरः परमव इति गाथाऽर्थः ।

एवं पर्यैष चिश्च, अवगम्यसंसारनिर्गुणसदात्ता ।

ततो अ तच्चिरता, पयकुसायाऽप्यहमा य ॥ ३५ ॥

एवं प्रकृत्यैव स्वभाववैव अवगतसंसारनिर्गुणस्वभावाः तत-
श्च नैर्गुण्यवगमात्तद्विरुद्धाः संसारविरुद्धाः प्रत्यकुसाया अ-
प्यहमाश्च, हास्यप्रदं नृत्यानुपलक्षणमिति गाथाऽर्थः ।

सुकयश्चा विशीया, रायाइशमविरुद्धकारी य ।

कल्लाणंगा सद्धा, थिरा तहा समुवसंपप्पा ॥ ३६ ॥

सुकृतज्ञाः, चिन्ताः, राजऽऽदीनामविरुद्धकारिणश्च, आ-
दिशब्दादमात्माऽऽदिर्गन्धः, कयश्चाङ्गाः, आङ्गाः, स्थिराः,
तथा समुवसंपप्पा इति गाथाऽर्थः ।

उत्तमैत एवभूता एव, अपवादन्तस्वाह-

कालपरिहाणिदोमा, एतो एकाऽऽदिगुणविहीणा वि ।

जे बहुगुणसंपप्पा ते, जुगा हुति नायक्का ॥ ३७ ॥

कालपरिहाणिदोमा इतोऽन्तरोदितगुणगुणविनश्यः ए-
काऽऽदिगुणविहीना अपि ये बहुगुणसंपप्पास्ते योग्या भव-
न्ति ज्ञातव्याः, प्रवज्या इति गाथाऽर्थः ।

ननु मण्यमाहर्हि, धर्म्मोहि जुत्त एणिण्णैव ।

पायं गुणसंपप्पा, गुणपगरिसमाहगा जेण ॥ ३८ ॥

ननु मनुजाऽऽदिधर्मैः युक्ता इत्येतावन्वैव योग्या, इति
अदिशब्दादर्थ्येदं तत्रप्रब्रह्मः । किमनन्त्रियमित्यत्राऽहं प्राप्य
बाहुल्येन गुणसंपप्पाः सन्तः गुणप्रकर्षनाथका येन, गुणप्रक-
र्षश्च प्रवर्जितेन साधनीय इति गाथाऽर्थः ।

निगमयश्चाह-

एवंविहाण देष्सा, पवज्जा भविरत्तचित्ताणं ।

अर्बंतदुकरा जे, थिरं च आलवणमिर्भोस ॥ ३९ ॥

एवंविधेभ्यो बहुगुणसंपप्पेभ्यो देवा दातव्या प्रवज्या दीक्षा
भवविरक्तचित्तैः संसारविरक्तचित्तैः । किमित्यत्राऽहं-
अत्यन्तदुकरा यन् यस्मात् थिरं वाऽऽत्मजनममीषां भववि-
रक्तचित्तानामनोऽमी सदा वैराग्यमावेन कुर्वन्तीति गाथाऽर्थः ।

दुष्कृत्स्वनिवन्धनमाह-

अइगहरो मोहतक, अगाः भवभावयाविअयमूलो ।

दुक्खं उम्मूलिज्जइ, अर्बंतं अपपमोहि ॥ ४० ॥

अतिगुरुविरौद्रो मोहतकमोहस्तरिवाशुभपुण्यकलदानभा-
वेन मोहतकरनादिभयभावनाभावितामूलः । अनाविमलो याः
संसारभावना विषयस्तुहाऽऽद्यास्ताभिव्योतमूलः, यतश्चैवम-
तो दुःखममूल्यते अपनीयते, अत्यन्तप्रमत्तेः सन्निरिति
गाथाऽर्थः ।

संसारविरत्ताय य, होइ तत्रो न उण तपमिर्नदीणं ।

जिणवणं पि न पायं, तेसिं गुणसाहं होइ ॥ ४१ ॥

संसारविरक्तानां च भवति तत्र इत्यस्यप्रमादो न पु-
नस्तदभिनन्दिनां संसारभिनन्दिनां जिनवचनाद्भविष्यती-
ति जेदेनदाशङ्क्याऽहं जिनवचनमपि, आस्तां तावद्व्युत्त-
न प्रायस्तेषां संसारभिनन्दिनां गुणसाधकं भवति शुभ-
निर्वर्तकं भवतीति गाथाऽर्थः ।

किमित्यत आह-

गुरुकम्भाणं जम्हा, किंलिट्टुचित्ताण तस्स भावत्यो ।

नो परिणामइ चिं सम्मं, कुंकुमगां व्व मलिणम्मि ॥ ४२ ॥

गुरुकर्मणां प्रचुरकर्मणां यस्मात् क्रिएष्यत्तानां मलिनचित्ता-
नां तस्य जिनवचनस्य भाषायांऽविपरीतायां न परिणमति
न प्रतिभासते सप्रयग अविवर्तिनः । दृष्टान्तमाह-कुंकुम-
राग इव मलिनं, चासनीति गम्यते । न चापरिणमनोऽ-
सावप्रमादप्रसाधक इति गाथाऽर्थः ।

किं न-

विट्ठाणं सुअरो जह, उव्वमेण वि न तीरण धरिओ ।

संसारमुअरो इअ, अविरत्तमणां अऊज्जिम् ॥ ४३ ॥

विट्ठायां पूर्णलक्षणायाम् सूर्यः पशुविशेषः सथा उपदेश-
नापि निवारणालक्षणं, अविशद्वान् प्रायः विषयाऽपि न
शक्यन्ते धर्तुं, किं तु बलान् प्रवर्तन्ते, एयं संसारसूर्यः प्रा-
णी, इति एवमविरक्तमनः, संसार एवेति गम्यते । अकार्यं
इत्यनामिवनीयं न शक्यते धर्तुमिति गाथाऽर्थः ।

ता धज्जाणं, गीओ, उवाहिमुदुगाण देइ पवज्जं ।

आयपरपिञ्चाओ, विवज्ज ए पा हविज्ज ॥ ४४ ॥

यस्मादेवं तस्मात् धर्म्मैः पुण्यभारं धरन्, गीत इति गीतायः
उपाधिमुद्देश्यः आर्यदेशसमुपस्थाऽऽदिविशेषमुद्देश्यः, द-
दति प्रवज्यां प्रयच्छति दीक्षाम्, आत्मपरपरिण्यानां विषयेषु
मा भूदिति । तथा हावयेत्येऽनुपाधिमुद्देश्यः प्रवज्यादिति
आत्मपरपरिण्यानां नियमान् एव इति गाथाऽर्थः ।

एतदेव भावयति-

अविशीओ न य सिकवइ, मिकये पाडिमिद्वेवगां कुणइ ।

मिक्खावणेण तस्स ह, मइ अप्पा होइ परिचत्तो ॥ ४५ ॥

अविनीत इति स हावयः प्रवर्जितः प्रकृत्यैवाविनीतो
भवति, न च शिक्षति शिक्षां प्रवज्याऽऽवेवनाकार्यां, प्रतिपद-
सेवन्तं करंति अविहिताउपुष्टान् च प्रवर्तन्तं, शिक्षणं न-
स्त्येत्यभूतस्य सदा सर्वकालमात्मा भवति परिष्कृतः, अ-
विषयप्रवृत्तेरिति गाथाऽर्थः ।

तस्स वि य अट्ठभासं, मद्दाभावमि उभयलोगं हि ।

जीविअमहलं किरिया-गाएणं तस्स चाओ ॥ ४६ ॥

तस्यापि चाऽप्यन्यस्य शिक्षायां प्रवर्तमानस्याऽऽस्तेष्वन्येभ्यः

वति । किमित्यत आह-अद्वाभावे सति आदस्य हि तथा प्रवर्त्तमानस्य सुखं, नेतरस्य । ततश्चोभयलोकयोरिहलोकं परलोकं च जीवितमफलं तस्य, पदलोके तावद्विज्ञाऽऽना-ऽऽदियोगात्परलोकं च कर्मवन्धनाम् । क्रियाज्ञानेनेति वैद्य क्रियावाद्वाक्येन, तस्य त्याग इत्यनेन प्रकारेण परित्याग इति गाथाऽर्थः ।

क्रियाज्ञानमाह-

जह लोअम्मि वि विजा, असज्जवाहीण कुणइ जो किरिया ।
सो अप्पायं तह वा-हिए अ पादेइ केसिमि ॥४७॥
यथा लोकंऽपि वैद्यः असाध्यव्याधीनामातुराणां करोति यः क्रियां, त आत्मानं तथा व्याधिनां च पातयति क्लेशे, व्याध्यपगमाभावादिनि गाथाऽर्थः ।

तह वेव धम्मविजो, एत्थ असज्जाण जो उ पव्वजं ।
भावकिरिअं पंजइ, तस्स वि उवमा इमा वेव ॥ ४८ ॥
तथैव धर्मवैद्य आचार्यः अत्रापि कष्टे असाध्यानां कर्म-व्याधिमार्शित्य यस्तु प्रवृत्त्यां भावक्रियां प्रयुक्ते कर्मराग-नाशनाय, तस्यापि धर्मवैद्यस्य उपमा इयमेव, आत्मानं तौ च क्लेशे पातयतीति गाथाऽर्थः ।

चांदक आह-जिनक्रियाया असाध्या
नाम न सन्ति । सत्यम् । इत्याह-
जिणकिरियाए अज्जम्मा, ण इत्थलोगमि केइ विजंति ।
जे तप्पओगऽओग्गा, तेऽसज्जा एस परमात्थो ॥ ४९ ॥

जिनानां संशान्धनी क्रिया तत्प्रणेतृत्वेन जिनक्रिया, तस्या असाध्या अचिकित्स्या नात्र लोके प्राणिलोके केचन प्राणिनो विद्यन्ते, किं तु ये तत्प्रयोगाऽयोग्या जिनक्रियाप्रयोगा-नुज्ञितान्ते असाध्याः कर्मव्याधिमार्शित्य, एष परमार्थः, इदमत्र इदयमिति गाथाऽर्थः ।

एणमि वयपमाणं, अद्दभाउ चि वीअरागेहि ।
परिणयं जहअयं खुलु, उकांसं अणवगल्लो चि ॥ ५० ॥
एतेषां प्रवृत्त्यायोग्यानां वयःप्रमाणं शरीरावस्थाप्रमाण-मप्येव समा इत्यष्टवर्षाणि वीतरागैर्जिनेर्भणितं प्रतिपादितं जघन्यं च खलु सर्वस्तीकमेतदेव द्रव्यलिङ्गप्रतिपत्तिरिति । उन्कष्टं वयःप्रमाणम् (अनवगल्ल इति) अनत्यन्तवृद्ध इति गाथाऽर्थः ।

अनः को दोषः? इति चेदुच्यते-
तदहो परिभवसिद्धे, ण चरणभावो वि पायमेणसि ।
आहसं भावकहणं, सुचं पुण होइ नाहसं ॥ ५१ ॥
तत्रः परिभवसंभ्रमिष्यद्भ्यो वर्षेभ्य आरादसौ परिभ-वभाजनं भवति । न चरणभावोऽपि न चारित्रपरिणामोऽपि प्रायो बाह्यव्यनामीषां तत्रोपवर्तिनां बालानामिति । आह-एवं सति सूत्रविरोधः “ छुम्मासियं खुलु जीयं ” इत्यादि-अवशासैव चरणपरिणाममन्तरेण भावनः वदसु यतो भ-वतीति (?) ।

अत्रोत्तरमाह-

केइ भणंति बाला, किल एए वयंनुआ वि जे भणिया ।
छुल्लगभावो चिय, न हुति चरणस्स जुगं ति ॥५२॥
१८५

केचन भणन्ति तन्त्रान्तरीयास्तैवियुद्धाऽऽदयो बालाः किल एते । क इत्याह-वयोयुक्ता अपि ये भणिता अष्टवर्षा अपि ये उक्ताः, यतश्चैवमतः शुल्लकभावादेव बालावादेव, किमित्याह-न संभवन्ति चरणस्य योग्या इति, न चारित्रोचिता इति गाथाऽर्थः ।

अथे उ भुत्तभोगा-खमेव पव्वजमणयमिच्छति ।
संभावणिअदोसा, वयम्मि जं खुल्लगा होंति ॥ ५३ ॥
अन्ये तु श्रैविष्यवृद्धा भुक्तभोगानामयानीतयौवनानां प्रव-ज्यामनयामपापमिच्छन्ति प्रतिपद्यन्ते । किमित्यत्राऽऽह-सं-भावनीयदोषाः संभाव्यमानविषया ऽसंभवापरधाः, वयसि यौवने, यद्यस्माच्छुल्लका भवन्ति । संभवा च दोषः परिहर्तव्यो यतिर्भिरिति गाथाऽर्थः ।

किं च-

विस्मायविसयसंगा, मुहं च किल ते तओऽणुपालिति ।
कोउअनिअत्तभावा, पव्वजमसंकाणिआ थ ॥ ५४ ॥
विज्ञानविषयसङ्गा अनुभूतविषयसङ्गाः सन्तः सुखं च किल ते अनीतवयसः, ततो विज्ञानविषयसङ्गत्वात्कार-णादनुपालयन्ति, प्रवृत्त्यामिति योगः । कस्मादेतैरित्य-त्राऽऽह कौतुकानवृत्तभावा इति कृत्वा । “ निमित्तकारणहे-तुषु सर्वानां प्रायो दर्शयन्म् ” इति वचनान् । विषया-ऽऽलम्बनकौतुकानवृत्तभावव्यादिरर्थः । गुणान्तरमाह-अश-ङ्कनीयाश्चेति अतिकान्तवयसः सर्वपराजनेष्वप्यशङ्कनीयाश्च भवन्तीति गाथाऽर्थः ।

किं च-

धम्मऽत्थकामपोख्वा, पुरिसत्था जं चयार लोगमि ।
एण आसंविअव्वा, निअनिअकालमि सव्वे वि ॥५५॥
धर्मात्थकाममोक्षः पुरुषार्थः यस्माच्चत्वारो लोके, तत्र हिंसा-ऽऽदिलक्षणं धर्मः हिंसायाऽऽदिरर्थः । इच्छामदन्तलक्षणः का-मः अनावाधो मोक्षः एते चत्वारः पुरुषार्थाः श्रैविष्यव्याः, नि-जतिजकाले आत्मीयाऽऽस्मीयकाले सर्वेऽपि, अन्यथा अस्मा-कामनिवन्धनकर्मणस्तदपरित्यागमदोषोपपन्नैरिति गाथाऽर्थः ।

गुणान्तरमाह-

तहऽभुत्तभोगदोसा, कोउगकामगहपत्थणइआ ।
एण वि होंति विजडा, जेमाहाणियाणु तो दिक्खा ॥५६॥

तथा अभुक्तभोगदोषा इति न भुक्ता भोगा यस्ते अभुक्त-भोगास्तदोषाः कौतुककामप्रदप्राधान्याऽऽद्यः, तत्र कौतुकं सुरतविषयमौत्सुक्यं, कामप्रदस्वरूपमिवेतोद्रेकाद्विभ्रमा-धेना योषिदभ्यर्थना, अदिशऽद्वालाप्रहणाऽऽदिपरिग्रहः । एतेऽपि भवन्ति विजडाः परित्यक्ता अतिकान्तवयोभिः प्र-वृत्त्यां प्रतिपद्यमानैरिति योग्याधिकृतानामतिकान्तवयसा-मेव प्रवृत्त्या, इतरे त्वयोग्या एतौद्रेकादोषवत्त्वैरिति गाथाऽर्थः । एष पूर्वपक्षः ।

अत्रोत्तरमाह-

भणइ खुल्लगभावो, कम्मलउवमयम. वपमेणं ।
चरणेण किं विहज्जह, जेणमोणं चि सग्गाहो ॥ ५७ ॥
अयनेऽत्र प्रतिवचनं-शुल्लकभावा बालभावः कर्मवलयो-

पशुमभावप्रभवेन कर्मस्योपशमभावाप्रभव उत्पादो यस्य तदर्थंभूतेन चरणेन " सहायै तृतीया " इति सह. किं विरुध्यते ? येन अयोधयाः लुल्लाका इत्यस्यद्वन्द्वः ? न विरुध्यत इति गाथाऽर्थः ।

एतदेव स्पष्टयिञ्चाह-

तत्कम्मस्यभावसमो, चित्तिनवंधयसमुच्चयो भण्डो ।

न उ वपनिबंधो विषय, तस्माद् आशुमविरोहो ॥५८॥

तत्कर्मस्योपशमः चारित्र्यमोहनीयकर्मसंज्ञोपशम वि-
नियन्धनसमुच्चयो नानाप्रकारकारणादुत्पादो यस्य स त-
थाविधो. भणितः उक्तोऽहंदादित्तिने तु वपनिबन्धन एव-
मविशिष्टशरीरावस्थाकारण एव, यस्मादेवं तस्मादितयोर्वे-
द्यधरूपपरिणामयोर्विरोधोऽभावेति गाथाऽर्थः ।

इत्थं चेतद्वह्नीकलेयमिति दर्शयति-

गयजोव्वसा वि पुरिमा, बालु व्व समायरंति कम्माणि ।

दोगइतिबंधुणां, जोव्वणवंतो वि ण य केइ ॥ ५९ ॥

गनयौवना अत्यन्तकान्तवयसोऽपि पुरुषा बाला इव यौ-
वनाविधौ. भणितः उक्तोऽहंदादित्तिने तु वपनिबन्धन एव-
मविशिष्टशरीरावस्थाकारण एव, यस्मादेवं तस्मादितयोर्वे-
द्यधरूपपरिणामयोर्विरोधोऽभावेति गाथाऽर्थः ।

ततश्च-

जोव्वणमविवेगो विअ, विण्णो भावओ उ तथभावो ।

जोव्वणविगमो मो उण, जिण्हं न कयावि पडिमिद्धो ॥६०॥

यौवनमविवेक एव विवेगः भावनस्तु परमार्थेन एव न-
वभावः अविवेकाभावां. यौवनविगमः स पुनर्यौवकाभावां
जितेनै कदाचित्प्रतीत्यर्थः. सदेव संप्रवर्त्तयति गाथाऽर्थः ।

अत्राऽह-

जइ एवं तो कम्हा, वयम्मि निअमा कओ उ नणु भणियं ।

तदहो परिहवत्तिता इ कारणं बहुविहं पुव्वं ॥ ६१ ॥

यदेवं यौवनं व्यभिचारि ततः कस्माद्वयति नियमः कृत-
एव अथौ समा इत्येवंभूतः ? अत्रात्तरमाह-तनु भणित-
मत्र तदध्यापयिष्येताऽऽदि कारणं बहुविधमनकप्रकारं
पूर्वमिति गाथाऽर्थः ।

पूर्वपक्षमुल्लिख्य व्यभिचारयिञ्चाह-

संभावणिज्जदोसा, वयम्मि सुद्धु जि जं पि तं भणियं ।

तं पि न अण्हं जम्हा, मुधुत्तभांणाय वि ममे तं ॥६२॥

कर्मणां संभावनीयदोषाः वयम्मि लुल्लाका इति य-
दपि तद्वर्णनं पूर्व तदपि तद्वर्णनं नालयं न शोभनम् । कुत
इत्याह—यस्मात्सुभुक्तभोगानामप्यन्तानवयसामुच्यशृङ्गपितृ
प्रभृतीनां समं तुल्यं तन्मावनीयदोषत्वमिति गाथाऽर्थः ।

किञ्च-

कम्माण रायभूअं, तं जाव य मोहणिजं तु ।

संभावणिज्जदोसा, विद्धं ता चरपदेहा वि ॥ ६३ ॥

कर्मणां राजभूतमशुभतया प्रधानमित्यर्थः । शोभत एव
मित्यात्वाऽऽद्वाराण्य वेदान्तं यावमोहनीयं तु. तिष्ठ-
तीति योगः । मुधियेषणाथ, किं विनिर्दिष्टं स्वप्रक्रियायामाभि-
त्य ? एवं ततोत्तरं त्वदित्य भवाभिनन्दिनी अविद्या परि-
गृह्यते । संभावनीयदोषास्तावच्चरमदेहा अपि पश्चिमशरीरा
अपि तिष्ठन्तु तदव्य इति गाथाऽर्थः ।

यतश्चेवम्-

तम्हा न दिक्खिअव्वा, केइ अणिअट्टिवापरादारा ।

ते न य दिक्खाविअला, पायं जं तिसमभंजं ॥६४॥

यस्मादेवं तस्मात्तद्विज्ञितव्या इति स्वप्रक्रियानुसारिण स्व-
समयपरिभाषया बादृशकस्यानुगोच्येनावसासिमाऽऽदिभवे-
भ्य आरादिति (?) । ते चानिर्बुद्धिवादाः अवासाणिमाऽऽदि-
भावा वा न दीक्षाविकलाः न प्रज्याऽप्यन्त्याः प्रायस्तत्रान्यत्र
वा जन्मनि द्रव्यदीक्षाव्याप्य मरुद्वीकल्पाश्चयभावव्यव-
च्छेदार्थं प्रायोदग्रहणम् । एवञ्च तत्रान्तरेऽपि स्वपरिभाषया गी-
यत एव. अत्यन्तमनवास कल्याणोऽपि कल्याणं प्राप्त इति वच-
नान् । यद्यस्मादेवं विषयमेतन्न ततस्तस्माद्विषयं संकटमिति ।
किमुक्तं भवति ? दीक्षाव्यतिरेकं विशिष्टगुणा न भवन्ति तद्व-
तिरेकं च न दीक्षेतातिरेकताऽऽध्ययविरोध इति गाथाऽर्थः ।

अन्यदुक्तार्थं समतां दर्शयिञ्चाह-

विष्णायविमयसंगा, जमुत्तामिच्चाइ तं पि ण डि तुल्लं ।

अप्पायविमयसंगा, वि तम्मुणा केइ जं हुंति ॥ ६५ ॥

विज्ञानविषयसङ्गा यदुक्तमित्यादि पूर्वपक्षवादिनस्तदिति न
तुल्यं. प्रत्यतऽपि कथामत्याह-अन्तर्विषयसङ्गा अपि तद्व-
गुणाः विज्ञानविषयसङ्गगुणाः केचन प्राणिनां यद्यस्माद्व-
न्तीति गाथाऽर्थः ।

स्वपक्षे योजयिञ्चाह-

अन्धामज्जणियपमरा, पायं कामा य तब्बवव्भामो ।

अमुहपवित्तिणिमित्तो, तेमि नो सुंदरता ॥ ६६ ॥

अभ्यासजनितप्रमरा आवेवनेद्वन्द्वतयेनाः प्रायः कामश्च
बाहुल्येन कामा एवावस्था वर्तन्ते. तद्वत्तत्राभ्यास अशुभप्रवृ-
त्तिनिमित्तस्तेषां न विद्यते । अन्यभवाभ्यासस्तु मनागपि प्र-
कृष्ट इति सुन्दरतराः शोभनतरास्ते अन्तर्विषयसङ्गा इति
गाथाऽर्थः ।

परंपर्यास्तनुसुपपत्त्यन्तरमुक्तार्थं परिहरिञ्चाह-

धम्मपत्तिकापामोक्खा, जमुत्तामिच्चाइ तुच्छमभंजं तु ।

संसारकारणं जं, पर्यईए अन्धकापा उ ॥ ६७ ॥

धर्माभुक्तकामोक्खा यदुक्तमित्यादि पूर्वपक्षवादिना तुच्छमेत-
द्व्यसारात्मिकं । कुत ? इत्याह-संसारकारणं यन् यस्मा-
त्प्रकृत्या स्वभावनायेकामी, ताभ्यां बन्धादिति गाथाऽर्थः ।

तन् किमिति चेत् ? उच्यते-

अमुहो अ महापातो, संसारो तत्परिक्खयणिमित्तं ।

बुद्धिमया पुरिसेणं, मुद्धो धम्मो अ कायव्वो ॥ ६८ ॥

अशुभश्च महापातोः संसारस्तत्परिक्खयणिमित्तं बुद्धिमया पु-
रुषेण शुद्धो धर्मस्तु कर्त्तव्यः, शुद्ध एव चारित्र्यधर्मः स्वप्र-
क्रियाय अग्रवृत्तिरूपयुततन्त्रान्नरानुसारेणेति गाथाऽर्थः ।

अभं च जीविभं जं, विञ्जुलयाऽऽहोअपंचलमसारं ।
पिअजणसंबंधो वि अ, सया तओ धम्मपाराहे ॥ ६६ ॥

अन्यच्च जीविनं यद्यस्मान् विजुलयाऽऽहोअपंचलं स्थितिः
अमानं, स्वरूपतः प्रियजनसंबन्धोऽपि च एवंभूत एव, य-
तश्चैवं सदा नतो धर्मेमात्राधयेऽहं कुपोदिनि गाथाऽर्थः ।

किं च-

मोक्खो वि तत्फलं चिय, नेओ परमत्यओ तत्तयं पि ।
धम्मा बिअ कायव्वो, निखभणिओ अपमत्तेण ॥७०॥
मोक्षोऽपि तत्फलमेव धर्मेकलमेव ज्ञेयः परमार्थतः, यतश्चैव-
मतस्तदर्थमपि मोक्षादर्थमपि धर्मे एव कर्तव्यो जिनभक्तिः
आरिः प्रथमः अप्रमत्तेनेति गाथाऽर्थः ।

अन्यदप्युक्त्यायं निरस्कुवन्नाह-

तहऽसुभोगदोसा, इवाऽ जमुत्तुपिअमिदं ।
इअरेसिं दुट्ठपरा, मर्यादया जमा दोसा ॥ ७१ ॥

तथा अभुक्तभोगदोषा इत्यादि यदुक्तं पूर्वपक्षवादिना, उक्ति-
मार्त्रादि, यच्चनमार्त्रादिमत्यर्थः । किमन्यत आह-इतरेषां तु
भुक्तभोगानां दुष्टतः स्मृत्यादयो यतो दोषा इति गाथाऽर्थः ।

स्वपक्षोपव्ययमाह-

इअरेसिं बालभाव-प्पभिं जिणवयखभाविअमईणं ।
अणभिमण्यं पायं, विसण्णु न हूति तं दोसा ॥ ७२ ॥

इतरेषामभुक्तभोगानां बालभावप्रभृति बालादाराभ्य जिन-
वचनभावितामर्तनां सतां विगम्यसंबवादनभिज्ञानां च वि-
षयं प्रयां न भवति, तं दोषाः कौतुकाऽऽद्य इति
गाथाऽर्थः ।

उपमंहरन्नाह-

तम्हा उ मिद्वमअं, जहण्णओ भणियवयजुआ जोगा ।
उकोम अणवगल्लो, भयखा संयारसामणे ॥ ७३ ॥

यस्मादेवं तस्मान् सिद्धमेतज्जघन्यतां भणितवयोजुक्ताः अ-
ष्टवर्गा योग्याः प्रव्रज्याया उरुहृष्टोऽनवकलो योग्यः । अचक-
ल्पमपि कृत्वाऽह-भजना संस्कारकधामस्य, कदाचिद्भावि-
तमनिरवकलोऽपि संस्तारकअमणः कियत इति गाथाऽर्थः ।

अन्ने गिहाममं चिय, वुचंति पहाण मंदुद्विओ ।

जं उवजीवंती तं, नियमा सव्वे वि आसमिणो ॥७४॥

अन्ये वादिनां युहाऽऽधर्मस्य गृहस्थमेव ब्रुवते प्रधानमि-
ति अभिदधति स्थाप्यतरमिति मन्दबुद्धयः अल्पमतय इ-
ति । उपपत्तिं चाभिदधति-यद्यस्मादुपजीवति तं, कं ? गृह-
स्थम् अञ्जलाभाऽदिना नियमाभियमेन सर्वैः व्याधिमिणो लि-
ङ्गिन इति गाथाऽर्थः ।

अत्रोत्तरमाह-

उवजीवणाकयं जइ, पाहमं तो तओ पहाणयरा ।

हलकरिसगपुढवाई, जं उवजीवंति तो ते वि ॥ ७५ ॥

उपजीवनाकृतं यद्यि प्राधान्यमुपजीव्यं प्रधानमुपजीवक-
स्य प्रधानमित्याधीयते (नो इति) ततस्तस्मात्त इति यु-
हाधर्माप्रधानतराः श्लाघ्यतराः हलकर्णकपृथिव्यादयः पदा-
र्थो इति । आदिशब्दाञ्जलपरिग्रहः । किमित्यत्राऽह-यद्यस्मा-

उपजीवति तेभ्यो धान्यलाभेन तान् हलाऽदींस्तेऽपि गृह-
स्था अपीति गाथाऽर्थः ।

सिय खो ते उवगारं, करेसु एतोसि धम्मनिरयाणं ।

एवं मण्णति तओ, कह पाहमं हवइ तसिं ॥ ७६ ॥

स्यादित्याशङ्क्यामर्थं मन्यसे-नो ते हलाऽऽद्यः एवं मन्य-
न्त इति योगः । मन्यन्ते जानन्ति । कथं न मन्यन्त इत्याह
उपकारं कुर्मो धन्यप्रदानेन एतेषां धर्मेनिरतानां गृहस्था-
नामिति । यतश्चैवं ततः कथं प्राधान्यं भवति तेषां हलाऽऽ-
दीनां, नैव प्राधान्यं, तथा मननाभावादिति गाथाऽर्थः ।

अत्रोत्तरमाह-

ते च्वे तेहिं अहिया, किरियाए मंतिणख किं तय ।

खाणाइरिहिया अह, इइ एतोसि होइ पाहमं ॥७७॥

त एव हलाऽऽद्यस्तेभ्यो गृहस्थेभ्योऽधिकताः क्रियया, प्राधान्याः
करणेनैव, यनस्तेभ्यो धान्याऽऽदिलाभतस्तु उपजीव्यते गृहस्थे-
रनो मन्त्रितेन ज्ञातेन किं नत्र । क्रियया एव प्राधान्यं सति, हा-
नाऽऽदिविरहिता अथ ते हलाऽऽद्य इति मन्यसे एतदाश-
ङ्क्याऽह- (इति) एवमेतेषां हानाऽऽदीनां भवति प्राधान्यं,
नापजीव्यस्यति गाथाऽर्थः ।

ततः किमिति चेदुच्यते -

ताणि य जईख तम्हा, हुंति विसुद्धाणि तसिं तु ।

तं जुत्ते आरंभो, अहो जं पावहेउ ति ॥७८॥

तानि च हानाऽऽदीनि यतीनां प्रवीजतानां यस्माद्वर्जितं वि-
शुद्धानि निर्मलानि, तेन हेतुना तेषामेव यतीनां तस्याधान्य-
युक्तम्, आरम्भश्च भवति यद्यस्मात्पापहेतुरित्यनोऽपि तस्मि-
न्त्यैकत्वात्तेषामेव प्राधान्यं युक्तमिति गाथाऽर्थः ।

अस्से सयखिरिहिया, इमीए जोग ति एय मण्णति ।

सो पालणीयगो किल, तच्चाए होइ पावं तु ॥ ७९ ॥

अन्ये वादिनः स्वजनविरहिता आत्रादिवन्बुर्जिता अस्याः
प्रव्रज्याया योग्याः इत्येवमत्र लोकं मन्यन्त्ये । यस्मा युक्त्यति
तां युक्तिमुपन्यस्यति-स पालनीयो रक्षणीयः किल, त-
स्यागे स्वजनस्यागे भवति पापमेवेति गाथाऽर्थः ।

सोगं अकंदणविल-वणं च जं दुक्खिओ तओ कुणइ ।

सेवइ जं च अकजं, तेण विणा तस्स सो दोसो ॥८०॥

शोकमात्रन्देन विलपनं, चशब्दादयश्च तादृशव्य दु-
स्ति-तस्तक इत्यसौ स्वजनः कर्णीति, सेवने यथाकार्यं शीलव्यवह-
नाऽदि, तेन विना तेनेति पालकेन प्रव्रज्याभिमुखेन तस्यासौ
दोष इति यः स्वजनं विहाय प्रव्रज्यां प्रतिपद्यत इति गाथा-
ऽर्थः । एष पूर्वपक्षः ।

अत्रोत्तरमाह-

इअ पाणवहईआ, ख पावहेउ ति अह मयं ते वि ।

खणु तस्स पालणे तह, ख हौंति ते चित्तीयमिणं ॥८१॥

इति एवं स्वजनत्यागादोषे सति प्रणियथाऽऽद्या न पापहेतव
इति । आदिशब्दाद्, सुखावादाऽऽदिपरिग्रहः । स्वजनत्यागादेव
पापभावादित्यभिप्रायः । अथ मते तं-पि प्राणिवशाऽऽद्यः पाप-
हेतव एव । एतदाशङ्क्याऽह, ननु तस्मै स्वजनस्य पालने न-

धेन्यारम्भयोगे न भवन्ति ते प्राणवधाऽऽद्यः चिन्तनीयमि-
दमेतद्भवत्येवेति गाथाऽर्थः ।

एतदेव प्रकटयन्माह—

आरम्भमन्तरेण, यः पालयति तस्स संभवइ जेणं ।
तस्मि अ प्राणवहाइ, नियमण इवेति पयइमिणं ॥८२॥
आरम्भमन्तरेण न पालनं तस्य स्वजनस्य संभवति
येन तस्मिन्नाऽऽरम्भे प्राणवधाऽऽद्या नियमेन भवन्ति, प्रकट-
मिदं । लोकेऽपीति गाथाऽर्थः ।

अस्यं च तस्स चाओ, प्राणवहाइ व गुरुतरा होआ ।
अइ ताव तस्स चाओ, को एण विससहेउ चि ॥८३॥
अन्यथा तस्य स्वजनस्य त्यागः प्राणवधाऽऽद्यो वा पाप-
चिन्त्या गुरुतरा भवेदिति विकल्पोः । किं च त इत्याह—
यदि तावत्तस्य स्वजनस्य त्यागो गुरुतर इत्याह—को-
ऽत्र विशेषहेतुरिति यतोऽयमेवेति गाथाऽर्थः ।

अह तस्सेव उ पीडा, किं यो अपेसि पालये तस्स ?
अह तेऽपराइ सो वि हू, सतचिंता इमे चेवव ॥८४॥
अथेत्येवं मन्यसे—तस्यैव तु स्वजनस्य पीडा विशेषहेतु-
रित्यत्रोत्तरमाह—किं नो अन्येयां सत्त्वानां पालने तस्य पीडा ?
पीडैवेति भावः । अथ तेऽपराइ इति, अपरे, आदिशब्दा-
देकस्मिन्नाऽऽद्यथा, अत्रोत्तरम्—असावपि स्वजनः स्वतत्त्व-
चिन्तायां परमार्थचिन्तायामेवेव पराऽऽदरेव, अनित्यत्वात्
तत्त्वसंयोगस्थेति गाथाऽर्थः ।

पक्षान्तरमाह—

सिअ नेण कयं कम्मं, एसो नो पालगो चि किं ण भवे ? ।
ता नूणमप पालग, जेगं वि अ नं कय तेण ॥ ८५ ॥
स्यादित्येवं मन्यसे—तेन स्वजनेन कृतं कर्मादृष्टं, किं फल-
मित्याह—एष प्रविशतिपुनः अस्माकं पालक इत्येवं फलम्, अ-
त्रोत्तरम्—किं न भवति ? कर्मणः स्वफलदानात् न च भवति,
तन्मूलमवश्यमन्यः पालक इत्येव दुश्चित्तमेव तत्कर्म कृतं तेन
स्वजनेनेति गाथाऽर्थः ।

किं च—

बहुपीडाए अ कइ, थोवसुहं पंडिआणमिदं ति ? ।
जलकट्टाइगयाण य, बहुण घाओ तदच्चाए ॥८६॥
बहुपीडायां च अनकजलाऽऽयुगमर्हने च कथं स्तोकासुखं
स्तोकानां स्वजनानां स्तोकां वा स्वल्पकालमात्रेण सुखं स्तोका-
सुखं परिडनानामिष्टमिति ? बहुपीडामाह जलकाट्टा—दिग-
तानां च, प्राणिनामिति गम्यते । बहुनां घातस्तद्व्यागे स्वजना-
त्यागे, आरम्भमन्तरेण तत्परिपालनाभावादिनि गाथाऽर्थः ।

एवंविहा उ अह ते, सिद्धं वि न तस्य होइ दोमो उ ।

इअ सिद्धियापक्खे, तच्चाएण कइ दोमो ? ॥८७॥

पर्वविहा एव तथा मरणधर्माणः, अथ ते जलकाट्टाऽऽ-
दिगता प्राणिनः स्पृष्टा इति न तत्र स्वजनमरणार्थं त-
ज्जिघांसेन भवति शोषस्तु । अत्रोत्तरमाह—इति एवं सृष्टि-
वात्पक्षेऽङ्गीक्रियमाणे तस्यागिन स्वजनत्यागेन कथं दोषो ?
नैव दोष इति, यतोऽसौ स्वजनस्तथाविध एव सृष्टः, येन त्य-
ज्यत इति गाथाऽर्थः ।

यतश्चैतदित्यं न घटते—

ता प्राणवहाइआ, गुरुतरगा पावहेउणो नेआ ।

सयणस्स पालणम्मिअ, निअमाए इति भणियमिणं ॥८८॥

यसादेवं तस्मात्प्राणवधाऽऽद्या गुरुतराः पापहेतवो हेयाः
स्वजनत्यागात्सकाशात् । ततः किमिति चेत् ? उच्यते—स्वजन-
स्य पालने च नियमादिति प्राणिवधाऽऽद्या इति भणितमिदं
पूर्वमिति गाथाऽर्थः ।

एवं पि पावहेउ, अप्पयरो खवर तस्स चाउ चि ।

सो कइ थ होइ तस्सा, अम्मत्थं उजयमइस्स ॥ ८९ ॥

एवमपि पापहेतुरेव अल्पतरा, नवरं तस्य स्वजनस्य त्या-
ग इति स पापहेतुः कथं न भवति तस्य प्रविशतिपे-
धर्माधर्मसुधतमेन, भवत्येवेति गाथाऽर्थः ।

अत्रोत्तरमाह—

अभ्युवगमेण भणियं, ण उ विविचाओ वि तस्स हेउ चि ।

संगाइम्मि वि तेमि, परणोव विमुद्वचित्तस्स ॥ ९० ॥

अभ्युपगमेन भणितम्—अन्यथा तस्य त्याग इत्यादौ, न तु
विधित्यागोऽपि, स्वजनस्येति गम्यते । तस्य हेतुरिति, तस्येति
पापस्य हेतुविधित्यागकथनाऽऽदिना अन्यत्र निर्गमस्य शोका-
ऽऽदावपि तेषां स्वजनानां मरण इव विशुद्धचित्तस्य रागा-
ऽऽदिगदितस्य, मरण इवेति च निश्चयः परस्य दृष्टान्तोऽन्यथा
तत्रापि स्वजनशोकाऽऽदिभ्यः पापमव द्र इति गाथाऽर्थः ।

अग्रे भण्यति धम्मा, मयखाइनुआ उ होति जोग चि ।

संतस्स परिआगा, जम्हा ते चाइणो हुंति ॥ ९१ ॥

अन्ये वादिनो भणन्ति अमिदधिति—धर्माः पुण्यमाज्ञः स्व-
जनाऽऽविशुक्ता एव स्वजनहिरण्यऽऽदिसमन्विता एव भ-
वन्ति । योग्याः, प्रव्रज्याया इति गम्यते । उपपत्तिमाह—अन्ये
वादिनो सन्तो विद्यमानस्य परित्यागान्त्वजनाऽऽदरेणान्ता-
रणान्ते स्वजनयुक्तास्यागिनां भवन्ति, त्यागिनां च प्रव्रज्येत्थत
इति गाथाऽर्थः ।

जे पुण तप्परिहीणा, जाया देवाओ चेव भिक्खुगा ।

तह तुच्छभावउ चिय, कइ णु ते होति गंभीरा ? ॥९२॥

येन पुनस्तप्परिहीणा जाता देवादेव कर्म्मपरिणामे चैव
भिक्षाकाः भिक्षाभोजिनः, ततश्च तथा तेन प्रकारेण तुच्छ-
भावत्वादेवासात्तत्त्वादेव, कथं तु ते भवन्ति गंभीराः,
नैव ते भवन्त्यनुदारचित्ता अनुदारचित्ताभ्यावेग्या इति
गाथाऽर्थः ।

किं च—

मज्जंति अ ते पायं, अहिययरं पाविऊण पज्जायं ।

लोगम्पी उवाओ, भोगाभावाण चाइ य ॥ ९३ ॥

मज्जन्ति च मन्दं गच्छन्ति ते अगस्मीराः प्रायो बाह्वृत्तना-
धिकतरमिहलोकं एव शोभनतरं प्राप्य पर्यायामाद्याव-
स्थाविशेषम्, अधिकश्च लोकऽपि तथाविधशुद्धस्थपयायाप्र-
व्रज्यापर्यायः लोकं चोपघातः सुदप्रव्रज्याप्रदानेन तथा भो-
गाभावाणां त्यागिनाश्च ते, अगस्मीराः त्यागिनाश्च प्रव्र-
ज्योक्त्या (?) 'से हु चाइ ति बुच्चति ॥' इत्यादिवचनादिति
गाथाऽर्थः । एष पर्वपक्षः ।

अज्ञासरमाह-

एयं पि न जुसिखम्, विसेअं मुद्धविम्वयकरं तु ।

अविवेगपरिखागा, चाई जं निच्छयनयस्स ॥६४॥

एतदपि न युक्तिसमं विवेकं न युक्तिसमर्थं ज्ञातव्यं, यत्तु-
क्तं पूर्वपक्षवादिना, मुग्धविस्मयकरं तु मन्मन्तिचेतोहृदि त्वे-
त्तु । कथमित्याह-अविवेकपरित्यागाद्वाधतेऽज्ञानपरित्यागे-
न, त्यागी यद्यस्माद्विच्छयनयस्याभिप्रेत इति गाथाऽर्थः ।

किमित्येतदेवमत आह-

संसारहेउभूओ, पवत्तो एस पावपक्खमि ।

एअम्मि अपरिचचे, किं कीरह बज्झचागेण्ण ॥६५॥

संसारहेतुभूतः संसारकारणभूतः प्रवर्त्तकः एषोऽविवेकः
पापपक्षेऽकुशलव्यापारि, यत्तद्वैयर्थ्यतः-एतस्मिन्नाविवेके अ-
परित्यागे किं कियते बाह्यात्यागेन स्वजनाऽऽदित्यागेनेति
गाथाऽर्थः ।

किं च-

पालेइ साहुकिअं, सो सम्मं तम्मि चेव चत्तमि ।

तत्त्वभावमि अ विहलो, इअरस्स कओ वि चाउ ति ॥६६॥

पालयति साधुक्रियां यतिसामाचार्यं स प्रव्रजितः सम्य-
गविपरीतेन मार्गेण तस्मिन्नेवाविवेके त्यक्त इति तद्भावेन चा-
विवेकसत्तायां च सत्यां विफलः परलोकमङ्गीकृत्य, इतरस्य
स्वजनाऽऽदित्यागेन विवेक इति गाथाऽर्थः ।

एतदेव दर्शयति-

दीसंति अ केइ इहं, सइ तम्मी बज्झचायुत्ता वि ।

तुच्छपविस्सी अफलं, दुहा वि जीवं करेमाणा ॥ ६७ ॥

दृश्यन्ते केचिद्विहलान्ते सति तस्मिन्नाविवेके बाह्यात्याग-
युक्ता अपि स्वजनाऽऽदित्यागसमन्विता अपि तुच्छप्रभृत्या
अविवेकसत्तायाविधरताऽऽद्यसारप्रभृत्या अफलं द्विधाऽपि
इहलोकपरलोकपितया जीवितं कुर्वन्तः सन्त इति गाथाऽर्थः ।

तथा च-

चइउण्ण घरावासं, आरंभपरिग्गहेसु वट्ठंति ।

जं साभापेण्ण, एअं अविवेगसामत्वं ॥ ६८ ॥

त्यक्त्वाऽपि गृहवासं प्रव्रज्याऽङ्गीकारेणाऽऽरम्भपरिग्रहयो-
क्तसत्तायावैयर्थ्येन यद्यस्मात्संसारभेदेन एवं त्यक्त्वा देवाऽऽ-
द्यार्थोऽयमित्येवंशब्दभेदेन एतदित्यर्थं भूतमविवेकसामर्थ्यमज्ञा-
नशक्तिरिति गाथाऽर्थः ।

एतदेव दृष्टान्तद्वारेणाऽऽह-

मंसनिर्विचिं काउं, सेवइ दंभिकयं ति पण्णिभेआ ।

इअ चइउणाऽऽरंभं, पर ववएसा कुणइ बालो ॥६९॥

मांसनिवृत्तिं कृत्वा कश्चिद्विवेकात्सेवते दम्भिकमिति ध्व-
निभेदाच्छब्दभेदेन (इय) एवं त्यक्त्वाऽऽरम्भम् "एकग्रहणे
सञ्जातीयग्रहणम्" इति न्यायात्परिग्रहं च, परव्यपदेशान् प-
रवाविध्यपदेशेन करोति बालोऽह इति गाथाऽर्थः ।

किमित्येतदेवमित्यत आह-

पयईए सावजं, संतं जं सव्वाहा विरुद्धं तु ।

धणिभेअम्मि वि महुुरग-सीअलिगाइ व्व लोगम्मि ॥१००॥

१८६

प्रकृत्या स्वभावेन सावयं सपायं सत्त्वयं यद्यस्मात्सवैया
सर्वैः प्रकारैर्विबद्धमेव मुद्धमेव ध्वनिभेदेऽपि शब्दभेदेऽपि
सति, किं तदित्याह-मधुरकशीतलिकाऽऽदिवज्जोह इति । न
हि विषं मधुरकमित्युक्तं न व्यापादयति, स्फोटिका वा शीत-
लिकेत्युक्ता न सद्दुनोतीति गाथाऽर्थः ।

अज्ञाऽऽह-

ता कीस अणुमओ सो, उवएसइम्मि कूवणाएण्ण ।

गिहिजोगो उ जइस्स उ, साविक्खस्सा परहाए ॥१०१॥

यद्येवं तत्किमित्यनुमताऽसाधारमः । केल्याह-उपदेशाऽऽदा-
विति-उपदेशे आवाक्यामादिशब्दात्कचिदात्मनाःपि लूता-
ऽऽद्यपनयनमाप्यत इति । अज्ञासरमाह-कूपज्ञानेन प्रवचनप्र-
सिद्धकूपोदाहरणेन गृहयोग्यस्तु आवाक्योऽयं एवेति, मध्यस्थ-
स्य शास्त्रार्थकथने नातुमतिः । यतः प्रव्रजितस्य सापेक्षस्य ग-
च्छवासिनः परार्थं सत्त्वाहंगुणमाश्रित्य निरीहस्य यतनया
विहितानुष्ठानत्यागानुमतिरिति गाथाऽर्थः ।

तथा चाऽऽह-

अभाभावे जयणा-एं मग्गणासो विइज मा तेण्ण ।

पुव्वकया जइणाइसु, ईसं गुणसंभवे इहरा ॥१०२॥

अन्याभावे आवाकाऽऽद्यभावे, यतनया आगमोक्तया क्रियया,
मार्गनाशस्तीर्थाशो मा भूदित्यर्थः । तेन कारणेन पूर्व-
कृतानयनाऽऽदिषु महति सन्निवेशे सञ्चारितलोकाऽऽकुलं अ-
र्क्षयितानयनताऽऽदिषु ईवैषु गुणसंभवे च कस्यचित्प्रतिपत्त्या-
विस्तोकगुणसंभवे च सति एतदुक्तम्, इतरथाऽन्यथा ।

चेइअकुलगणसंभे, आयरियाणं च पवयणसुए य ।

सअ्थेसु वि तेण कयं, तवसेजममुजमंतरेण्ण ॥१०३॥

वैत्यकुलगणसंभे-चेत्यामहन्मतिमाः, कुलं चन्द्राऽदित्याः पर-
स्परसापेक्षोऽनेककुलसमुदायो गणः, यालुकापर्यन्तः सहः, त-
था आचायोणां प्रसिद्धतत्त्वानां, प्रवचनधृतयोश्च-प्रवचन-
मर्थः, धृतं तु सूत्रमव, एतेषु सर्वैष्वपि, तेन साधुना कृतं य-
त्कस्यैव, केनेत्याह-तपःसंयमयोःरुक्तेन तर्पित संयमं चो-
द्यमं कुर्वता, इति गाथाऽर्थः ।

एत्थ अविवेगचागा, पवत्तइ जणु तहो सो पवरो ।

तस्सेव फले एसो, जो सम्मं बज्झचाउ ति ॥१०४॥

अत्र च आपादौ, अविवेकन्यागात्प्रवर्त्तते, येन कारणेन,
तस्मादसाविवेकन्यागाः प्रवराः, तस्यैवाविवेकन्यागास्य फ-
लमेव, कः ? यः सत्यगुणाह्वान्यग इति गाथाऽर्थः ।

यतश्चैवम-

ता कसियभिअं कजं, सयणाइजुओ न वेति सइ तम्मि ।

एत्तो चेवय दोसा, ण हुंति सेसा भुवं तस्म ॥१०५॥

ततः कृत्स्नो लोको भुवनमिदं कार्यं स्वजनाऽदित्युक्तो न वेति
सति तस्मिन्नाविवेकन्यागेन अत एव चाविवेकन्यागात् दोषा न
भवन्ति, शेषा भुवं तस्य अगम्यमीरमदाऽऽद्य इति गाथाऽर्थः ।

यतस्तत्र उक्तम्-"जय कंते पिय" इत्यादौ "सं दुहा चइ
सुअति ।" तत्कथं नीयत इति चेत्तसि निपायाऽऽह-

सुचं पुण्ण ववहारे, साहीयत्ता तवाइभावेण्ण ।

बहु अवि सदत्थम्मो, अओ वि तओ हवइ चाई ॥१०६॥

सुत्रं पुनः “ से ह्यु चारि ” इत्यादिब्यवहारनयविषयं व्य-
हारतत्त्वार्थदेवं स्वाधीनस्यात्तपत्रादिभावेन तपसा अनिदा-
नेन आदिशब्दात् कौटिल्योद्यमपरिप्रायेण बहुः स्वोक्तः
अपि शब्दार्थं वा साऽप्यन्योऽपि ततो भवति, त्यागीति
गाथाऽर्थः ।

किं च—

को वा कस्म न मयसो, केवा केसुं न पावित्र्या भोगा ।
संतेमु वि पाडिबंशो, दुष्टो चि तथो चण्डग्रवो ॥ १०७ ॥
को वा कस्य न हवजनः के वा केन न प्राप्ता भोगा अ-
नादौ संसारे इति । तथा सत्स्वपि स्वजनाऽऽदिपु प्र-
तिबन्धो दुष्ट इत्यसौ त्यक्तव्यः, असत्स्वपि तत्संभवादिनि
गाथाऽर्थः ।

उभययुक्तानां तु गुणमाह—

वसाय उभययुक्ता, धम्मपवित्रीहं हुंति अश्रेणिं ।

जं करसुपिहं पायं, केसिं चि कयं पसंसेणं ॥ १०८ ॥

केसिं चि दारं गयं । वसाय उभययुक्ता बाह्यागविवेकस्याग-
द्वयसंपन्नाः, किमन्यत आह—धम्मप्रवृत्तेर्भवन्ति, अन्येषां
प्राप्तिनां, यद्यस्मात्कारणदिह प्रायस्य केषांश्चिन्त्ययामिति
कृतं प्रसङ्गेनिति गाथाऽर्थः । केस्य इति व्याख्यातम् ।
हदानीं कस्मिंश्चित् व्याख्यायते ।

(७) कस्मिन् क्षेत्राऽऽदी प्रवज्या दानव्येत्येतदाह—

ओसरसे जिणभवणे, उच्छुवणे खीररुक्खवणमंडे ।

गंभीरसाणुसाए, एमाइपसत्यखित्तमि ॥ १०९ ॥

समवसरणे भगवद्व्यासितं क्षेत्रे, वृत्ततद्गवं वा, जित-
भवेने अर्धदायतेन, ह्युवने प्रतीते, क्षीरवृत्तनखण्डे अ-
श्वत्थाऽऽदिवृत्तसमूहे, गम्भीरसाणुनादं मष्टाभोगप्रतिशब्दे
वा, पवमादी प्रशस्तक्षेत्रे, आदिशब्दात्प्रदक्षिणाऽऽवतेजलप-
रिग्रह इति गाथाऽर्थः ।

दिजं ण उ भगमाभिअ—सुसाणुसुमाणुसुमाणेहं ।

छारंगरवयारा—मेज्झादिव्वदुत्ते वा ॥ ११० ॥

पर्वभूते क्षेत्रे दद्यात् तु भगव्यामितश्मशानस्यामनो-
शब्देपु दद्यात्, ध्यामिनें दर्शयं, तथा सागरावकारावकाराभिध्या-
ऽऽदिद्रव्यदुष्टे वा क्षेत्रं न दद्यात् । आदिशब्दाऽभिव्यक्त्यर्थः
व्यापक इति गाथाऽर्थः ।

(८) व्यतिरेकप्राधान्यतः कालमधिकृत्याऽह—

चाउदसि पसरसि, च वजए अट्ठमिं च नवमिं च ।

छट्ठिं च चउत्थि वा—रासिं संसासु दिज्झा ॥ १११ ॥

चतुर्दशीं पञ्चदशीं च वज्रैयदष्टमीं च नवमीं च पट्ठीं च
चतुर्थीं द्वादशीं च । शेषाणु निर्यपु दद्यात्पदोपरहिता-
स्त्विति गाथाऽर्थः ।

नक्षत्राण्यधिकृत्याह—

तिसु उत्तरासु तहो रो—हिणीसु कुज्जा उ सेहनिक्खमणं ।

गशिवायए अगुणा, महवयाणं च आरुहणा ॥ ११२ ॥

तिष्ठबुलरासु आगदाऽऽदिलक्षणसु, तथा रोहिणीषु कु-
यात् शिष्यकनिष्क्रमणं, दद्यात् प्रवज्यामियर्थः । तथा ग-
शियाचक्योरनुष्ठा एतेष्वेव क्रियते, महावयानां चाऽऽरोप-
णेति गाथाऽर्थः ।

वर्ज्यनक्षत्राण्यह—

संभागायं रविगयं, विष्टेरं समहं विलिं च ।

राहुदयं गहभिन्नं, च वजए सत्त नक्खत्ते ॥ ११३ ॥

संध्यागतं रविगतं विष्टेरं सप्तग्रहं विलम्बि च राहुदते ग्रह-
भिन्नं च वर्जयेत्सप्त नक्षत्राणि ।

“अथमणे संज्झमाय. रविगय जहियं ठिओ उ आहब्बो ।

विष्टेरमवहीरिय, समह कुरग्गहटियं जं तु ॥ १ ॥

आहब्बपिट्ठो जं. विलिं चं राहुदयं तु जहिं” गहणं ।

मज्झंणं जस्स गहो, गच्छह तं होह गहभिन्नं ॥ २ ॥

संभागायमि कलहो, आहब्बगने य पवयणे हाणी ।

विष्टेर परविज्झो. सगहम्मि य विगहो होह ॥ ३ ॥

दोसो अ भंगयत्तं, होह कुम्भं विलिंविनक्खत्ते ।

राहुदयमि य मरणं, गहभिन्ने सोण उम्मात्तं ॥ ४ ॥” इति

गाथाऽर्थः ।

उपसंहारमाह—

एसा जिणाणमाणा, लिताईआ य कम्मसो हुंति ।

उदयाइकारुम्मि, तम्हाए एम जह्मब्बं ॥ ११४ ॥

कस्मिं चि दारं गयं । एसा जिनाणमाणा यदुक्ताकलक्षणेष्वेव
क्षेत्राऽऽदिपु दानव्येति । क्षेत्राऽऽद्यश्च कर्मणो भवन्ति उदया-
ऽऽदिकारणं यद्यस्मात् । यत उत्तम—“ उदयकम्पश्च य स्वउ-
चर—समीपसम्मा जं च कम्मणो भणिया । दव्वं लिंत्तं कालं,
तथं च भावं च संपप्पा । १ ॥” यस्मादेवं तस्मादेव क्षेत्रा-
ऽऽदिपु यत्नितव्यं युद्धेपु यत्नः कार्यः । इति गाथाऽर्थः । पं०
व० १ द्वार ।

(९) चरमुद्रलपरावर्त्तं विशुध्यमानस्य च दीक्षा भवतीत्ये-
वमस्याः सामान्यताऽधिकारी निरूपिताऽथ तमेव विशेषतो
निरूपयन्माह—

दिक्खाएँ चैव रागो, लोणविरुद्धाण चैव चाउ ति ।

सुंदरगुरुजोगो वि य, जस्स तथो एत्थ उचिओ ति ॥ ११५ ॥

दीक्षायांमेव प्रागुक्तस्वरूपदीक्षणक एव, वैयशब्दोऽवधार-
णाथः । तेन न पुनर्दीक्षाप्रतिपक्षेऽपि, रागोऽदुरागो वय-
माणलक्षणः । तथा लोकविरुद्धाणां बहुजनविरोधेनभूता-

नुष्ठापविशेषाणां वयमाणलक्षणानाम्, चशब्दः । अथवा—इति-

पवशब्दस्वरूपवधारणाथः । तस्य चैवं प्रयोगः—एयागः एव प-

तिहार एव । अथवा—चैवेत्यवधारणं । तेन लोकविरुद्धाणा-

मेव, न तु तदविरोधवतां त्यागः, इतिशब्द उपप्रदर्शनार्थः ।

ततश्च इत्येवंरूपा वयमाणलक्षणवियमेद इत्यर्थः । अथवा—इति-

शब्दः परित्यगात् । ततश्च इति एतावदेव दीक्षणीयजीवस्य

स्वगतं दीक्षागणलोकविरुद्धत्यागरूपं दीक्षाऽधिकारित्वस्य

लक्षणम् । अतोऽन्यन्तांयोगिकमिति दर्शितं भवति । तथा

सुन्दरगुरुयोगः सम्यग्ज्ञानसदनुष्ठानसंपन्नदीक्षादायकार्या-

सम्बन्धः । अपिशब्दोऽवधारणः । चशब्दः समुच्चये । तेन सु-

न्दरगुरुयोग एव च. न पुनरसुन्दरगुरुयोगोऽपि । अथवा—अ-

पिचैत्येतत्समुच्चय एव । यस्यानिर्दिष्टविशेषस्य दीक्षणी-

यजीवस्य, अस्तीति गम्यम् । ततोऽप्तावच जिनदीक्षायामु-

चिता योग्यः । इतिशब्दो दीक्षाऽधिकारिजीवलक्षणसमाप्त-

द्योतकः । एतावदेवैतस्य लक्षणमिति हृदयमिति द्वारगा-

थाऽर्थः ॥ ४ ॥

दीक्षागमं लक्षयितुं गाथात्रयमाह-

पयतीए सोऊख व, ददूण व केह दिक्खिए जीवे ।

ममं समायरने, धम्मियजणवहुमए निब्बं ॥ ५ ॥

एईए चव सद्धा, जायइ पावेअ कहमहं एयं ? ।

भवजलहिमहाणावं, शिखरेक्खा साणुवंथा य ॥ ६ ॥

विण्याणं चाभावो, भावे वि य चित्तियजमभवत्थं ।

एयं दिक्खारागो, सिद्धिं समयेकईहि ॥ ७ ॥

प्रकृत्या निसर्गेण, स्वतः सम्भूतनधाविधकर्मस्योपशमेने-
त्यर्थः । एतस्यां अद्धा जायत इति सम्बन्धः । तथा भुत्वाऽऽ-
कर्ण्य दीक्षागुणाऽऽदिप्रतिपादनपरं धृतधर्ममिति गम्यते । अ-
थवा-दीक्षितान् जीवानिति सम्बन्धः । वाञ्छो विकल्पा-
र्थः । दृष्टा वा चक्षुषोपलभ्य, कान्त्याह- (केहं ति) कांश्चित्, न
संयारं, सर्वेषां दीक्षितान्वासम्भवान् । अथवा-कांश्चित्सामा-
न्यान् स्वजातीभिः स्वदेशाऽऽदिभिर्विशेषितान् । अननावि-
शेषेण गुणेषु प्रमादमायदयति । दीक्षितान् प्रतिपन्नजिनदी-
क्षान् ततः किभूतांस्तान्-? मार्गं सम्यग्दर्शनाऽऽदिरूपं निवो-
रणनगरगमनपथम्, समाचरन्ति विदधतः । तथा धार्मिकजन-
बहुमतान् धर्मेचारलोकसंमतान्, नित्यं सर्वदेति । इह च
प्रकृत्यन्येन निसर्गेनः सम्यग्दर्शनप्रतिपत्तिरुक्ता, भुत्वा वा
दृष्ट्वा वर्येनैव बाधगमन इति प्रकारद्वयमेव वास्य प्रतिप-
त्ता स्यात् । यदाह- "तस्मिन्मार्गादधिगमाद्वेति ।" (तत्पार्थः) ॥ ५ ॥
एतस्यामेव प्रस्तुतदीक्षायां, न दीक्षान्तरे, अद्धा रुचिः,
जायेत प्रादुर्भवेति । अद्धामेवोल्लेखतो दर्शयति-प्राप्तुयां
लभयम्, कथं केन प्रकारेण-? अद्धमन्ति दीक्षाम्, किभूतां-?
भवजलधिमहानावं संसारममुद्रतरणमहाद्रोणीम् । किभूता
अद्धेत्याह- निरपेक्षा निःस्पृहा, सांसारिकफलाभि प्रति लौकिक-
धर्मदेवगुरुत्वाप्रतीत्याविद्यमानापेक्षेत्यर्थः । यत एतस्याग
एव दीक्षा । यदाह- "समणोवासओ पुग्गामे विच्छन्नाओ
पडिकमति सम्मत्तं उवसेपड्ढति, नो से कप्पति अज्जप्पभिं
अजउत्थिए वा अजउत्थियद्वेवयाणि वा ।" इत्यादि ।
सानुवन्धाऽप्यवच्छिन्नमद्वावसन्ताना, चशब्दः समुच्चय इति
॥ ६ ॥ तथा-विघ्नानां दीक्षाप्रतिपत्तिप्रत्युद्भवम् । चशब्दः
समुच्चयः । अभावोऽविद्यमानता, अद्धलक्षणशुभभावव्ययो-
हिःवालेयाम् । भावेऽपि च निरुपकनङ्गिः एकमेवोपाधिप्रानां
मद्भावेऽपि च; अपि चेति समुच्चयार्थः । चित्तस्थेयं दी-
क्षां प्रति समाधाकर्म, अलम्पम्, यद्विनि शेषः । एतन्न-
न्तराह अद्धादिप्रामाथ्यचित्तार्थक्यं प्रथम् । किमित्याह-
दीक्षागमो दीक्षाऽनुगमः, निर्विघ्नं कथितम् । कैरित्याह-स-
मयकेतुभिः प्रकाशकत्वेन सिद्धान्तिबिहृतैः समयैरिति
यावत् । इति गाथात्रयाः ॥ ७ ॥

उक्ता दीक्षागमोऽथ लोकविरुद्धत्यागमिधित्तस्या लोक-
विरुद्धानुष्ठानोपदर्शनायाऽद्ध-

सच्चस्स चव सिद्धा, विसेसओ तह य गुणसमिद्धाणं ।

उज्जुभम्मकरणहसणं, रीढा जणुपूयणिजाणं ॥ ८ ॥

बहुजखविरुद्धसंगो, देसादाचरलंघणं चव ।

उज्जखभोमो य तथा, दाखाइ वि पगदमभे तु ॥ ९ ॥

साधुवसणम्मि नोसो, सह सामरयम्मि अपदिशारो य ।

एमाइयाणि एत्थं, लोगविरुद्धाणि शेषाणि ॥ १० ॥

सर्वस्यैव समस्तस्यैव लोकस्य, चेशब्दोऽवधारणः । तेन
न पुनः कस्यचिद्भेदः । निन्दा जुगुप्सा, लोकविरुद्धमिति
सर्वत्र योज्यम् । निन्दमानो हि लोको नित्यं प्रति विरो-
द्धो भवत्यतो लोकविरुद्धम् । एवं सर्वत्र भावना कार्या ।
तथा विशेषतो विशेषेण, नित्यगमित्यर्थः । तथा चेति पुनर-
र्थः । गुणसमुद्धानां हानाऽऽदियुक्तमिदमाचार्योऽदीनाम् ।
नित्येति प्रकृतमेव । गुणवनां हि बहुलोकाः पक्षपातो भवत्यन-
स्तन्निन्दा विशेषतो लोकविरुद्धमिति भावः । अजुनामप्यु-
त्पन्नबुद्धीनां धर्मेकरणे स्वबुद्धनुसारं कुशलानुष्ठानाऽऽमे-
यने हसनमुपहासो भूतैर्विडम्बिताः खल्वेन इत्यादिरूपं अ-
जुधर्मकरणहसनम् । बहुधा नान्युत्पन्ना एव लोकाः, ते च
तदमोऽऽचारहसने सति विरुद्धा एव भवन्ति । तथा रीढा
हीला, जनपूजनीयानां राज्ञामात्यर्थेष्ठितदुशुरुप्रभूतीनाम् ।
भावनाभिप्रायः प्रतीत एव ॥ ८ ॥ तथा बहुजैः प्रभूतलो-
कैः सह ये विरुद्धास्तदपकाकत्वेन विरोधवन्त्येतिः साधे-
यः सङ्गः सम्पर्कः स तथा । देशाऽऽद्याचारलक्षणमेव च ज-
नपदमामकुलप्रभूतिसमाचारानतिक्रम एव च । पुनस्तदनु-
लक्षणमपि । चशब्दः समुच्चये । एवकारश्चावधारणे । अन-
योऽथ प्रयोगो दर्शित एव । तथाऽल्लेखः विहगजनाऽऽचरि-
तां भोगो वस्तुगुणाऽऽदिभिर्देहसंस्कार उल्लेखभोगः । तथा
तेन प्रकारेण देशकालविषयवयोऽप्यस्याऽऽर्थावित्यल्लेखेन ।
तथा दानाऽऽचित्तविततरणनृपः प्रभुनिकमपि, न केवलमु-
ल्लेखभोग इवेवपिषाधार्थः । किमनं दानाऽऽर्थावित्त-प्र-
कटमगम्भीरतया लोकप्रकाशम् । अन्ये त्वपरे पुनराचार्योः, लोक-
विरुद्धमाहुरिति गम्यम् । तथाविधदानाऽऽदिविधायकस्य
हि लोक उपहासकारी स्यादिति लोकविरुद्धतेति ॥ ९ ॥ तथा-
साधुवसने बुधराऽऽदिजनितयां शिष्टजनानामादि, प्रयो-
ः प्रमोदः । अत्र हि साधवस्तत्पानिकाश्च विरुद्धा भवन्ति ।
तथा सति विद्यमाने, सामर्थ्ये साधुवसमपरित्यागवले,
अप्रतिकारो व्यननापरित्यागम् । चशब्दः समुच्चये । लोक-
विन्दमिति योगः । शेषलोकविरुद्धोपलक्षणापेक्षाह-एव-
मेतानि सर्वजननिन्दाऽऽदीनि, आदिः प्रकारो येषां तावदेवमा-
दिकानि । आदिशब्दात्पेक्षुभ्याऽऽदिप्रदः । (एत्थं ति) अत्र
जिनदीक्षाधिकारे, लोके वा लोकविरुद्धाणि लोकविरोध-
वन्धयुष्ठानानि, ज्ञेयानि ज्ञानव्यापि अपरिहृया, प्रयो-
नपरिहृया तु परिहृत्तव्यानीति गाथात्रयाः ॥ १० ॥

अथ सुन्दरगुरुयोगं दर्शयन्नाह-

णाणाइजुओ उ गुरु, सुविण्णे उदगादितारणं तनो ।

अचलाइरोहणं वा, तेहव वालाइरक्खा वा ॥ ११ ॥

ज्ञानाऽदियुक्तं गुरुः । इह चशब्दस्तुशब्दो वा पुनरर्थः । त-
स्य चैवं प्रयोगः-लोकविरुद्धानि, तावत्सर्वजननिन्दाऽदीनि,
गुरुश्च दीक्षाऽऽचार्यः पुनर्ज्ञानादियुतः सम्यग्ज्ञानदर्शनचारि-
त्र्यगुरुः सुन्दरो भवतीति हृदयम् । अथवा-ज्ञानाऽदियुत एव
गुरुर्भवतीत्येवमवधारणं व्याख्येयम् । अथ तद्योगः क इत्याह-
स्वप्ने निद्रासंचलितप्रतीतिज्ञानविशेषकत्वे, उक्ताऽऽदिभ्यो
जलानलगतोऽदिव्यस्तरणम् । ततो गुरोः सकाशात् दीक्षा-
कामस्य । एतच्च सुन्दरगुरुयोगपरिज्ञानदेतुव्याप्तुद्वययो-

गोऽभिधीयते । एवमचलाऽऽदिषु पर्वतप्रसादवृक्षोऽश्वत्थप्रशु-
तिषु, रोहणमारोपयमचलाऽऽदिरोहणम् । वाशब्दः पूर्वोक्त-
पक्षापेक्षया विकल्पाद्यः । तथैव तैस्य प्रकारेण स्वल्पे ततः
सकाशोदित्येवलक्षणम् । व्यालाः श्वापाः भुजगाः वा तदादि-
भ्यः आदिशब्दाद्वाऽऽदिभिश्च रक्षा स्वापाद्यमानस्य आणं
व्यालाऽऽदिश्वा । वाशब्दो विकल्पाद्य एवेति गाथाऽर्थः ॥११॥
उक्ता दीक्षा । पञ्चा० २ वि० ० ।

(१०) समवसरणान्तःपुष्पपाते योग्यतानांनैषादीष्यतेऽ-
सौ, बहिस्तन्पाते तु को विधिर्नित्याह-

बाहिं तु पुष्पपाण, विण्डयच्चउसरणमगमामाहिं ।
काराविज्जह एसो, वारतिगमुवरि पडिसेहो ॥ २७ ॥

बहिर्बहिस्तात्समवसरणात्, तुशब्दः पुनःशब्दार्थः, स च
पूर्वोक्तार्थोपेक्षयोत्तरार्थस्य विलक्षणतासूचनार्थः । पुष्पपाते कु-
सुमपतने सति, विकटनं च शङ्काऽऽद्यतिचारऽलोचना स्वा-
भिप्रायनिवेदनमात्रं वा, वस्तुःशतृणमगमं चत्तारि सरणं पञ्च-
ज्जामिं इत्यादिरूपमादित्येवं तानि विकटनचतुःशरणमगमा-
ऽऽदीनि । मकारभेदाऽऽगमिकः आदिशब्दात् पञ्चनमस्कारा-
ऽदिरिग्रहः (काराविज्जति सि) कार्यते विधायन्ये गुरुणा एष
दीक्षाभिहितजीवः । कियतीरायः इत्याह (वारतिगं) श्रौत-
वारात् यावत्, उपरि तस्योर्ध्वं प्रतिपेक्षो निपेक्षो दीक्षायाः ।
हामुक्ते भवति बहिः पुष्पपाते सत्यलोचनाऽऽदि कारयित्वा
तथैव पुष्पपातः कार्यते, पुनर्विहः पाते पुनरपि स एव विधि-
नवर्त्यते । ततो वारचयेऽपि यदि बहिरेव पुष्पपातं भवति,
तदा त्रिभिन्धितत्वात्तदीक्षाऽर्हत्वस्य प्रतिपिष्यन् एवासौ
दीक्षाग्रहणं प्रति भद्र ! प्रस्तावान्तरं तच्च दीक्षा दास्यते, ना-
नुनेययादिभिः कोमलवचनैरिति गाथाऽर्थः ॥ २७ ॥

उक्तविपर्ययमाह-

परिमुद्धस्य उ तह पुष्पपायजोगेण दंसणं पच्छा ।
ठितिसाहणमुवबूहण, हरिसाहपलायणं चव ॥ २८ ॥

परिमुद्धस्य दीक्षोचितविषयवृद्धिप्रसक्तया निश्चितस्य सतो
दीक्षणीयस्य, तुशब्दः पुनःशब्दार्थः । कथमित्याह-तथेति
तथाविधः पूर्वोक्तन्यायतः समवसरणमध्यमाशी यः पुष्पपात-
योगः कुसुमपतनव्यापारः स तथा तेन पुष्पपातयोगेन ।
किमित्याह-दर्शनं नयनाऽऽवरणवसनापनयनेन जितप्रतिमां
प्रति तस्य दर्शनक्रियायां प्रयोजनं गुरुणा कार्यम् । पञ्चादिति
पुष्पपातेन तद्विज्ञुनिश्चयानन्तरम् । अथवा-दर्शनमिति स-
भ्यर्पदर्शनं तस्याऽऽरणीयायमेतदादीरणमेव च दीक्षोच्यते ।
उक्ता वासन्नेपाऽऽदिलज्जा सामाचारी ।

तत्र वायव्यचतुर्थेनुसारि सभ्यार्थोऽयम्-चैत्यवन्दना-
ऽऽदिना तदुचितेन सर्वैरितिसामायिकाऽऽरोपणक्रमेण गुरु-
णैरनुष्ठारयितव्यं दीक्षणीयेन चैतदेव प्रत्युत्थारयताऽभ्युपग-
म्यम् । तद्यथा-“ अहं भंते ! तुम्हाणं समीपे मिच्छताभ्रो
पडिक्कामि, सम्मत्तं उवसंपज्जामि, नो मे कपय अज्जपमिहं
अज्जउत्थिय वा, अज्जउत्थियद्वयायि वा अज्जउत्थियपरिमा-
दिपारं अज्जउत्थियेयाणि वा वरिस्स वा नमस्सिण वा पुवि
अनालत्तेणं आलयित्त वा संलयित्त वा तेसि अन्नं
वा पाणं वा शादमं वा प्रारमं वा दाउं वा अणुण्णदाउं वा

नक्षत्र रायामिन्नोणं गणामिन्नोणं बलामिन्नोणं देव-
यामिन्नोणं गुरुनिगहेणं वित्तीकितारेणं हव्वमो केसमो
कालओ भावओ, व्वमओ णं दंसणद्वारं अंगीकाऊणं,
व्वमओ णं सव्वलोए, कालओ णं जावजीवाए, भाव-
ओ णं जाव गहणं न गहिज्जामि, जाव छुणं न छलि-
ज्जामि, जाव संनिवाएणं न भंजामि (नामिमाविज्जामि)
जाव केण वि परिणामवसणं परिणामो मे न परिवड्ढति ताव
मे एसा दंसणपडिमि सि । ” ततश्च वासप्रक्षेपपूर्वकं स-
र्वैरितिसामायिकाऽऽरोपेण इव “ नित्यारगवारगो होहि
गुरुणोहि वड्ढाहि सि ” आश्रिपं प्रयुज्जते । ध्रमवार्थो-
ऽन्यत्राऽऽचार्येणवमुक्तः-“ इय मिच्छाओ विरमिय, सम्मं उ-
वगम्म मण्णि गुरुपुरीयः । अरहंतो निस्संरो, महदो द-
क्खिणा साह ॥११॥ ” इति । नतश्च (ठितिसाहणं सि) दी-
क्षितमयोदाकथनं कार्यम् । यथा-“ अज्जपमिहं तुम्हं अ-
रहं देवो, साहो गुरु, जीवाएपचच्छहणं सम्मत्तं, नो
ते कप्पति सारयित्थे एहाणणपिडपयाणाह, कण्हं पु-
ण तिकालं देवदणइयाणं अणुगुणं । ” अथवा-स्थितिसा-
धनं दीक्षानामाचारप्रकाशने कार्यम् । यथा-“ भो भद्र !
दीक्षाप्रतिपालकमोऽयमस्थिस्थगनपुष्पप्रक्षेपाऽदिरिति न
त्पयाऽन्यथा संभावनीयः । तथा-“ उवबूहणं सि, इह प्रा-
कृतत्वेन निरनुष्ठारः पाठः । नतश्चोपबृहणं तस्यानुमोदनं
कार्यम् । यथा-“ अन्तरस्सं धर्माधिकारि क्षाणमायक्केशः य-
तो भगवतो भुवनवाचन्यथाऽऽसन्नकुसुमप्रतिपातेन निश्चितो-
ऽसि समासन्नकल्याण इति । ” अथवा-“ धर्मस्सं वेन
सकलकल्याणवृक्षारोपकल्याण भागवती दीक्षाऽवाता, तद्-
घातो चावाप्तानि सकलकल्याणानि । ” अपि च-“ यथा-
ण निधेसिज्जति, यथा गच्छति, पारमेयस्स । गंतुं इमस्स
पारं, पारं दुक्खाण वधंति ॥ २८ ॥ ” इति । तथा-होऽऽदी-
नां तद्वतप्रसादभूतनीनाम् । आदिशब्दादेत्येतादीनाम् आदि-
ग्रहः । प्रलोकनमवलोकने ह्योऽऽदिप्रलोकनं तदाचार्येण मु-
खप्रसन्नताऽऽदिभिलक्षणे सत्यं कार्यम्, किमयमेतत्समाचार-
दर्शने ह्योऽन्यथा वेत्यवगन्तव्यमित्यर्थः । चैवेति समुच्चय
इति गाथाऽर्थः ॥ २८ ॥ पञ्चा० २ वि० ० ।

(११) कथं चेति प्रकारेण दानव्येत्येतद्वाह-

पुच्छं कहसा परिच्छा, माभाइअभाइसुत्तदाणं च ।

विह्वंदगाहआण, विहीणं सम्मं पर्याच्छिज्जा ॥१११॥

प्रश्नः प्रवज्याऽभिमुखविययः कथनं कथा साधुक्रियायाः प-
रीक्षा सावधान्यं हाणं, सामायिकाऽऽदिस्त्वदानं च विशुद्धा-
ऽऽलापकेन, ततश्चैत्यवन्दनाऽऽदिविधिना वक्ष्यमाणलक्षणेन,
सम्प्राप्तज्ञानः, प्रयच्छेत्पञ्चदश्यादिति गाथासमुदा-
यायः

अवयवार्थं तु ग्रन्थकार एवाऽऽह-

धम्मकहाअक्खित्तं, पवज्जाअभिमुहं तु पुच्छिज्जा ।

कत्थं तुमं सुंदर ! प-वज्यसो वा किं निमित्तं ति ॥११६॥

धर्मकथाऽऽद्यात्मिमिति धर्मकथया अनुष्ठानेन वा आच-
रिते प्रवज्याऽभिमुखं तु सत्तं पुच्छेत् । कथमित्याह-कः कुत्र
स्यं सुन्दर ! कस्यं कुत्र वा त्वमायुष्मन् !, प्रवज्यसो वा किं
निमित्तमिति गाथाऽर्थः ।

स कल्याह-

कुलपुत्रो तगराए, असुहभयस्वयनिमित्तमेवेह ।

पन्नामि अहं भंते !, इह गच्छो मयस्य सेसेम् ॥ ११७ ॥

कुलपुत्रोऽहं तगरायां नगर्यामित्येतद्वाङ्मनमश्रुताऽऽगुपलणं
वेदितव्यमिति । अशुभभयस्वयनिमित्तमेवेह, भयन्यासक-
मेवशर्वातनः प्राणिन इति भयः संसारस्तपस्परिक्लृप्तयनिमित्त-
मित्यर्थः । प्रज्जामि अहं भवन्त । इति एवं ब्रुवन् प्राक्षाः, भजना
शेषेषु अकुलपुत्रान्यनिमित्ताऽऽदिपु । इवे च विशिष्टसुत्रानुसा-
रतो प्रष्टव्या । उक्तं च-“ जे अदि” बुभुक्षिष्या खणु, पन्ना-
यखवसहिमत्तपणानुं । जिखवयस्य पदि कुञ्जा ज्येयथा पय-
सेणु ॥ ११ ” इत्यादीनि गाथाऽर्थः । प्रश्न इति व्याख्यातम् ।

(१२) कथामधिकृत्याऽह-

साहिजा दुरणुचरं, कापुरिस्सार्थं सुमादिसिअं ति ।

आरंभनियत्ताण य, इह परभविय सुदीववागे ॥ ११८ ॥

साधयेत् कथयेत् दुरनुचरां कापुराणां सुदसम्भानां सु-
साधुक्रियामिति, तथा आरम्भनियुक्तानां च इहपरभविके शु-
भनियत्ताण प्रशस्तभवदेवलोक्तमनाऽऽदीनि इति गाथायः ।

जह चैव उ मोक्षफलं, धाणा आराहिआ निणिदाणं ।

संसारदूक्कपलया, तह धैव विराहिआ होइ ॥ ११९ ॥

यथैव तु मोक्षकला, भवतीति योगः । आया आराधिता
अव्यगिडना सती जितेन्द्रायां संवन्निधनीति, संसारदुःखक-
लादा तथैव च विराधिता खगिडयता भवतीति गाथाऽर्थः ।

किं च-

जह वाहिओ उ किरिअं, पवत्तिउं सेवई अपत्थं तु ।

अपवामगाउ अहिअं, सिग्यं च स पावइ विणासं ॥ १२० ॥

यथा व्याधिनस्तु कुष्टाऽऽदिप्रवृत्तः क्रियां प्रतिपत्तुं विक्रिस्ता-
माश्रित्य संवते अपत्थं तु । स किमप्याह-अप्रपञ्चानकाशा
दधिकं शोभं च स प्रार्थयति, विनाशमप्यसंयत्नेन प्रकटित-
व्याधिबुद्धेरिति गाथाऽर्थः ।

एमेव भावकिरिअं, पवत्तिउं कम्मवाहिसखपहं ।

पच्छा अपत्थसेवी, अहिअं कम्मं समजिणइ ॥ १२१ ॥

एवमेव भावक्रियां प्रव्रज्यां प्रतिपत्तुं, किमर्थमित्याह-क-
मेव्याधिसंयत्नेतोः पश्चादपत्थसेवी प्रव्रज्याविरुद्धकारी अ-
धिकं कम्मं समज्जेयति, अगवद्वाहिविषयपेन कृगऽऽशय-
त्वादिति गाथाऽर्थः । कथंति व्याख्याता ।

(१३) परीक्षामाह-

अन्धुवगयं पि संते, पुण परिखिजइ पवयणविहीए ।

छम्मासं जाऽसज्जव, पत्ते अट्ठाए अपपवहुं ॥ १२२ ॥

अशुपगतमपि अज्ञीकृतमपि समन्तं पुनः परीक्षेत प्रवचन-
विधिना स्वयंयाप्रदर्शनाऽऽदिना, किमन्तं कालं यावदित्याह-
परमासं यावदासाध वा पाञ्चमजायाः अल्पकृत्वमजा
कालः, सपरिणामके पात्रके विशेषे अलतर इतरस्मिन् ब-
हुतरोऽपीति गाथाऽर्थः । परीक्षति व्याख्यातम् ।

(१४) सामग्रतं सामायिकाऽऽदिस्त्रयनामाह-

सोमयादिशम्भि विहीसा, दिज्जा आलावगेण सुविसुद्धं ।

सामाइआसुत्ते, पत्ते नाऊण जं जोगं ॥ १२३ ॥

१५७

शोभनदिने विशिष्टतस्त्रयाऽऽदियुक्ते विभिन्न चैत्यवन्दननम-
स्कारपाठनपुरस्सराऽऽदिना दद्यादालापकेन, न तु प्रथमेव प-
ट्टिकालिकेन सुविद्युदं स्थपं सामायिकाऽऽदिस्त्रयं, प्रतिक-
मणेयापयिकाऽऽदीत्यर्थः । पात्रं हान्वा यद्योग्यं तद्वाद्यं व्य-
त्ययेनेति गाथाऽर्थः । उक्तं सूत्रनामम् ।

(१५) शेषविधिमाह-

ततो अ जहाविहवं, पूषं स करिज वीयारागाणं ।

साहूण य उवउत्तो, एअं च विहिं गुरू कुणइ ॥ १२४ ॥

ततश्च ननुत्तरकालं यथाविभवो यस्य विभवः, विभवा-
नुरूपमित्यर्थः, पूजां स प्रव्रज्यजिपुः कुर्याद्वीतरागाणां जिनानां
मात्स्याऽऽदिना, साधूनां वस्त्राऽऽदिना, उपयुक्तः सक्तिः । एतं
च वषयमाणलक्षणं विधिं गुरुराचार्यः करोति । सूत्रस्य
धिकालोक्तवत्त्वप्रदर्शनायै वतमाननितेश इति गाथाऽर्थः ।
चित्रंदारइहरणं, अट्ठा सामाइयस्स उस्सगो ।

सामाइयतियकट्ठण, पयाइणं चैव तिसुत्तो ॥ १२५ ॥

चैत्यवन्दनं करोति रजोहरणमपेयति, अष्टां शुद्धानि,
सामायिकस्त्रयं इति कायेत्तरं च करोति, सामायि-
कत्रयाऽऽकपणमिति त्रिंशं वाताः सामायिकं पठति, प्रदत्ति-
क्षां चैव त्रिः त्रिंशं वाताः शिष्यं कारव्यतीति गाथास्-
मुदागऽर्थः ।

अथावयवार्थं न्वाह-

सेहमिह वामपासे, ठवितु तो चण पवदंति ।

साहूहिं समं गुरवो, धुइवुद्धि अप्पणो चैव ॥ १२६ ॥

शिर्यकमिह प्रव्रज्याभिमुखं वामपासे चामपासे स्थापयित्वा नन-
क्षेत्र्यान्वर्धेनप्रतिमालक्षणानि प्रवन्दन्ते साधुभिः समं गुर-
वः, स्तुतिबुद्धिरत्नमेवति आचार्या एव कृन्द-पाठाभ्यां प्र-
बलमानाः स्तुतोर्देवतीति गाथाऽर्थः ।

(१६) वन्दनविधिमाह-

पुरओ वजंति गुरवो, सेसा वि जइकं तु सट्ठाणे ।

अवखलिआइकमेणं, विवज्जए होइ अविही उ ॥ १२७ ॥

पुरत एव तिष्ठन्ति गुरुव आचार्याः, शेषा अपि सामान्य-
साधवः यथाक्रममेव ज्येष्ठार्थेनामकीकृत्य स्वस्थाने तिष्ठ-
न्ति, तथास्खलित्वाऽऽदिन स्खलितं च मिलितं पठति, प्रादिक-
श्च परिपाठ्या, सूत्रसुच्चारयन्तीति गम्यते । विषयेयं स्थानमु-
च्चारश्च वा प्रति भवति । अविधिरवन्दन इति गाथाऽर्थः ।

एतदेवाऽह-

खलियमिलियवट्ठं, हीणं अचक्खरादोससुत्तो ।

वन्दंताणं नेआ-ऽसामायारि ति सुत्ताणं ॥ १२८ ॥

स्खलितसुपलाऽऽकुलायां भूमौ लाक्षणवत्, मिलितं विस-
हशाय्याऽऽसमलकवत्, व्याविष्टं विषयेस्तरङ्गमालायत्,
हीनं न्यूनम्, अत्यन्तराऽऽदिदोषयुक्तमिति, अन्यतरमाधि-
कात्तरम्, आदिशब्दावृत्तिपूर्णाऽऽदिप्रहः । इत्थं वन्दमानानां
हेथा असामाचार्यो अस्मिन्तिस्त्रयाऽऽस्त्रा आगमार्थे एवभूत
इति गाथाऽर्थः । व्याख्यातं चैत्यवन्दनद्वारम् ।

प्रत्यं व्याखित्वासुरा-

वेदिय पुण्डिकायां, गुरुण ता वदसं समं दाउं ।

सेहो भणार्इ इच्छा-कारणं पव्यपवेह ॥ १२६ ॥

वदित्वा द्वितीयप्रतिपातनद्वयकावसानवन्धनेन पुनरुच्यते-
तभ्यः प्रणिपाताभियद्योत्थानेन गुरुभ्यः आचार्यैर्यस्तने-
स्त्वदनन्तरं वन्दनं समं देवाऽऽद्यभिसुखमेव दत्त्वा शिष्यको-
भणति । किमिति तदाह-इच्छाकारेण प्रमाजयत, अस्मानि-
ति गम्यते । एष गाथाऽर्थः ।

इच्छामो ति भणित्वा, उद्धेउं कङ्कित्थ मंगलयं ।

अप्येइ रजोहरणं, निपापशून्यं गुरु लिंगं ॥ १२७ ॥

इच्छाम इति भणित्वा शिष्यकवचसा सत्त्वाभ्युत्थानेन आ-
कृत्य मङ्गलकं पाठत्वा पञ्जनमस्कारमपेयति रजोहरणं जि-
नप्रकृतं गुरुः । लङ्गमिति गाथाऽर्थः ।

(१७) लङ्गदान एव विधिमहा-

पुष्वाभिमुहो उत्तर-मुहो व देज्जाऽह्वा पठिच्छिञ्जा ।

जाए निष्ठाऽऽद्यो वा.दिसाए निचिइआई वा ॥ १२८ ॥

पुर्वाभिमुख उत्तराभिमुखं वा द्याद्यु गुरुः । अथवा-प्रतीच्छ-
च्छिञ्जा, यथा । जगत्सर्वं वा विशिष्टिज्ञाः मनःपर्यायज्ञानिनः
अवधिस्वपन्नानुद्गमपुष्पगाथा । जलनैस्त्वानि वा यस्यां विशि-
ष्टज्ञानान् गच्छन्तिमुखा द्यान्, अथवा-प्रतीच्छद्विंति गाथाऽर्थः ।
रजोहरणं । लङ्गमुक्तम् ।

साम्प्रतं तद्वृत्ताद्यमाह-

हरहं रये जीवार्णं, वज्रमं अम्भन्तं च जं तेणं ।

रयहरणं ति पवृच्छद, कारणकजोवयाराओ ॥ १२९ ॥

हरत्यपनयति रजो जीवार्णं बाह्य वृत्तिवारज-प्रभृति, अन्व-
न्तरं च वधयमानकर्मकं यद्यस्मान्न कारयन् रजोहरणजि-
नि मोक्षयते, रजो हरतीति रजोहरणम् । अन्वन्तररजोहरण-
माशङ्क्याऽह-कारणं काव्योपचारसंभवयोगा रजोहरास्त-
न्कारणं चेदमिति गाथाऽर्थः ।

यत्तदेव प्रकटयति-

संजमनोगा एत्थं, रयहरणा तेसि कारणं जेणं ।

रयहरणं उवयारो, भणइ तेणं रजोक्कम्मं ॥ १३० ॥

संजमयोगाः प्रयुर्पाञ्चनप्रसुप्तभूमागस्थानाऽऽदिध्यापाराः, अ-
त्राधिकारं, रजोहरणा वधयमानकर्महरा इत्यर्थः । तेषां स्वयमयो-
गानां कारणं येन कारणेन रजोहरणमित्युपचारस्तेन हेतुनेति ।
रज क्वक्कमहा-भगवते रजःकर्म वधयमानकर्मिति गाथाऽर्थः ।

केई भणंति मूढा, संजमनोगाण् कारणं नेवं ।

रयहरणं ति पमज्जण-माईहुवायपभावाओ ॥ १३१ ॥

केचन भणन्ति मूढा दिग्दर्शकयोगाः संजमयोगानां युक्त-
लङ्गणानां कारणं तैवं वधयमानेन प्रकारेण रजोहरणमिति ।
यथा न कारणं तदाह-प्रमाज्जाऽऽदिमः प्रमाज्जेन संमाज्जेन
च उपपातज्ञावाप्राप्तिनामिति गाथाऽर्थः ।

एतद्वचाऽह-

मृंगलिआईणं, विष्ठाससंताणभोगविरहाई ।

रयदरिथगससं-ज्जाऽऽह्वा होह उवयाओ ॥ १३२ ॥

प्रमाज्जेन सांज मृङ्गलि काऽऽदीनां विपरीतकामकोटकप्रभृ-
तीनां विनाशसम्मानमोक्षाविरहाऽऽद्यो, नवमतीति वाक्यशेषः ।
रजोहरणसंस्पर्शनाद्वयकायानां विनाश एव, सम्मानः प्रवन्धः

गमनं भोगं सिक्छाऽऽदि, एताद्विरहस्तु नवमतेषुमुपायतः ।
तथा-रजोहरणगससंज्जाऽऽदिना भवत्युपपात इति । संज-
यति च प्रमाज्जेन सांज रजसा इतिस्मरणं, तत्संज्ञेन च स्पर्शो-
पपात इति गाथाऽर्थः । एष पूर्वपक्षः ।

अथोत्तरमाह-

पडिलेहिउं पमज्जण-मुपायाओ कह गु तत्थ होजा उ ॥

अपमज्जन्तं च दोसा, वज्जाऽऽद्यागदवोसिरणे ॥ १३३ ॥

प्रत्युपेक्ष्य ननुषा विपरीतकाऽऽद्युपलक्ष्यो सत्यमुपलक्ष्यावपि
प्रमाज्जनविशेषं वननया प्रमाज्जेनसुखे उद्धेउ, वनक्षेत्रमन उपपातः
कथं नु तत्र जनेतु, नैव भवतीत्यर्थः । सत्त्वाभ्युत्थानेन किमपि प्र-
माज्जेनमिति चेन् । उच्यते-मृकोत्पत्त्यादिषु सत्त्वसंस्पर्शकार्येषुमुप-
लक्ष्यावपि प्रमाज्जेन तत्तु अपमज्जेन नु होच । तथा चाऽऽह-
अप्रमुच्य च दोषाः वज्जा मादावामद्वयुक्तेषु, आदिहस्त्यादि-
ह्येकाहुलिकाऽऽदिपरिहृति इति गाथाऽर्थः ।

(१८) अप्रमाज्जेनतःवमाह-

आयपरपरिवाओ, दुहा वि सत्थस्सऽकोसलं नूणं ।

संसज्जाइदोसा, देहं व विहीए यो हुंति ॥ १३४ ॥

यो हि कथञ्चिदुपरोधमसंगमं कृत्वा असहिष्णुः, संसक्तं च
स्थगिहन्तेन द्यानुना स तत्र न कार्यः, कार्यो वेति ह्यपी
यतिः । किं चान उभयवादीच दोषः । तथा चाऽह-आत्मपर-
परिस्वायाऽकरणे आत्मपरिस्वायाः, करण परपरिस्वाया इति ।
किं चात इत्याह-विधाऽपि शास्त्रिनः स्वधर्ममनवीर्यकरत्वा-
काशानं नृपमण्डप, कुशलरूपं चाकुशलमिऽऽद्यान् आशानं व-
ति । पञ्चान्नरपारंजितविधाऽऽद्य-संसज्जाऽऽदिदोषाः पूर्वपक्ष-
वाद्यानिहना अविधिनाऽऽनरिनाम (?) भवन्ति हेह इव शरीर
इव, अविधिना स्वस्वमज्जाऽऽहाररूप देहेऽपि भवत्येवेति गा-
थाऽर्थः । रजोहरणमिति व्याख्यातम् ।

अथा इति व्याचिन्व्यासुराह-

अहं वंदिउं पुणो सो, भणइ गुणं परमभानिसंजुतो ।

इच्छाकारेणऽहं, मुंडावेहि ति सपणामं ॥ १३५ ॥

अत्रात्मनः परितः पुनरपि स शिष्यको भणति गुरुमा-
चारं परमभक्तिभक्त्युक्तः सन् । किमिच्छाह-इच्छाकारेण स न
मुण्डयेति सप्रणामं भवतीति गाथाऽर्थः ।

इच्छामो ति भणित्वा, मंगलयं कङ्कित्थ तिसुखतो ।

गिएइइ गुरु उवउत्तो, अद्दा मे तिषि अचिच्छिञ्जा ॥ १३६ ॥

इच्छाम इति भणित्वा गुरुमङ्गलकमाकृत्य पाठत्वा त्रिःकु-
त्वाः, तिषि वा रा इत्यर्थः । एष्टुमिति गुरुः, उपयुक्तः तत्त्व अद्दाः
स्वाकं स्वग्रहणद्वयान्नक्षत्रः अचिच्छिञ्जा अस्त्वज्ज्ञाना इति गाथा-
ऽर्थः । अद्दा इति व्याख्यातम् ।

अधुना सामाजिककाव्यसंगे इति व्याख्यातयामाह-

वंदिनु पुणो सेहो, मज्जाऽऽरोवेह नवरमायरियं ।

इइ भणई संविगो, सामाइयमिच्छकारेणं ॥ १४० ॥

इच्छाकारेण सामाजिकं संस्यत्यारोपयतेति भणति सविज्ञः
सत्त्ववर्माचारमिति गाथाऽर्थः ।

इच्छामो ति भणित्वा, सो वि अ सामईअरोवकानिमित्तं ।

सहणं समं सुत्तं, कङ्कित्वा कुणइ उस्सगं ॥ १४१ ॥

इच्छाम इति अभिरथा कोऽपि च युक्तः सामायिकाऽऽरोपण-
मिश्रितं शिष्यकेन साहै सुत्रं सामायिकाऽऽरोपणमिच्छाम-
" करमि काश्चस्मर्गं ब्रह्मण्य सरिषं " इत्यादि पात्रिका
कराणि काश्चस्मर्गमिति काष्ठाऽर्थः ।

सुध-

लोगस्सुजोयगरं, पिते उत्सारए असंमते ।

नवकारं तप्यु-स्वर्गं च वारे तत्रो तिष्ठि ॥ १४२ ॥

तत्र लोकास्तेषां तान्तरं विनिश्चिता उपसारकतं पंचमवांगं,
तन्तरेण भाविः कथा विधेन त्रसंज्ञातः सधमस्कारः " त्रसो
अरइतायं " इत्यनेन (?) 'काश्चस्मर्ग' इति व्याख्यातम् ।
पं ७० १ द्वार ।

(१६) साधुजं परिभाषितं चरुसंभवं तद्विज्ञानात्माह-

परिभाषितं साधुजं जहोदिअगुणे जइज्जा सम्भमं
वडिवज्जिअए अपरोवतावं परोवतामो हि तप्यडिवज्जि-
गं, अणुपाओ सु एसो न खलु अकुसलारभमो हिं ।
अपडिबुदे कहिंषि पडिबोहिजा अम्मापिधरे । उभयलो-
पफले जीविअं समुदायकदा कम्मा समुदायफलं ति ।
एवं सुदीरो अ विओगो । अणुदा एगुरुकलनिवासिसउ-
ल्लभमं । उहामो मच्च पच्चासखो अ । दुल्लहं मणु-
अतं समुहपडिअणयल्लभतुल्लं । अहपभूमा असे भवा
दुमववहुला मोहंधयारा अकुसलाणुबंधिलो अणुगगा
सुद्धधम्मस । अणुगं च एअं पोअभूअं भवसमुहे जुत्तं स-
कज्जे निउजिउं संवरइअच्छिइं नाणकफसारां तपपख-
जवणं । खणे दुल्लहं सव्वकजोवमाइए सिद्धिसाहगधम्म-
साहगतेण । उवादिआं एसो जीवाणं; जं न इमीए ज-
म्मो, न जरा, न मरणं, न इडविओगो. नाण्डिहसंपओगो, न
सुखा, न पिवासा, न अओ कोइ दांसो, सव्वहा अपरतंतं
जीवावत्थाणं अनुभवागाराहिअं संतं सिवं अवाइ हि ।

परिभाषिते साधुजं अनन्तरसुखोदितेन विधिना यथादि-
शुशः संसारविरक्तः सविष्णुः अमरः अपरोपतायो विदुः
विदुःकथायाः सन्, वदेत सन्ध्यांशकाऽऽनु जं उतपु-
म् । कथं ? इत्याह-अपरोपतायमिति कथाविशेषणम् । किम-
तथायमेवेति ? इत्याह-अपरोपतायः हि तस्मात्परिचितः परोप-
तायो वस्मात्किमिति परवत्तदायः । एतद्व्याऽह-अनुपाव एवैव
धर्मपतिपणौ परोपतायः । कथम् ? इत्याह-अन्वयं कुलाऽऽ-
इभतो हिनम् । अकुसलाऽऽरभमं धर्मपतिपतायवि परोपता-
यः न चाग्नयन्यथाऽहं संभवतीति । संसाधपरिहाराधेमाह-
धर्मपतिपणौ कथञ्चित्कथमैवित्यतः, यानि धर्मपतायपितरो । न
तु प्राचां महासाधवैवैतायप्रसक्तमित्युच्यते । कथञ्चित् ? इ-
त्याह-अमरलोकासक्तं जीवितं, प्रशस्यत इति शेषः । तथा स-
मुदायकृताणि कर्माणि, प्रकामाच्छान्तिं समुदायफलानि ।
अनेन भूषोऽपि योगाऽऽक्रेपाः तथा चाऽऽह-एवं सुदीर्घो विओ-
गः, अपरपट्टपथा सव्वेवमसमाकमिति प्रवणः । अन्वयैवसक-
रणे पक्कजनिवासिअकुसलितुल्लभेतव, बोद्धमिति शेषः । व-

योक्तुम्-“ वासुक्तं समगस्य, विषयच्छन्तं यथाऽऽपकजाः ।
नियतं विप्रयोवात-वत्था नूतसमगस्य ॥ १ ॥ ” इत्यादि ।
एतदेव स्पष्टयन्नाह-उहामो सुत्थः अतिवारितप्रमरः, प्रमर-
कस्य इहाऽऽप्युत्ते । तथा दुत्तेमं मनुजं, भवहावाविने शेषः ।
अत एवाऽह-समुदायतितरत्त्वान्मनुजम्, अतिउपायविशेषः ।
कुनं ? इत्याह-अतिप्रभूता अन्वयः प्रवाः पृथिवीकायाऽऽहसंवावि-
नः कावस्मियाया । यथोक्तम्-“ अस्मत्सोऽप्यपि सः पण्डित-
एभिः प्राणं उ चउत्ते । तां च व उअणं, वणस्मतीए च वा-
धया ॥ १ ॥ ” एतं च तुल्यबहुला तरकटान्मनुजनीय मोहा-
न्धकाराः तदुत्तरात्तानि तथा, अकुसलात्तुल्लभः प्रकृत्याऽऽस-
हानुत्तेन, यत एवमनः-अयोध्याः सुद्धधर्मस्य चारित्र्यसङ्ग-
रथ, योयं चेतस्मनुजं च । किमिति ? इत्याह-पान्तूतं
भवसमुहे तदुत्तराकथनेन । यत एवमनो युक्तं स्वकार्यं नि-
योक्तुं धर्मलक्षणं । कथम् ? इत्याह-सर्ववर्धमानिकसुद्ध-विशिष्ट-
प्राणिनिपाताऽऽविरमणाऽऽहंति । तथा ज्ञानकर्णधारमर्धं त-
दुत्तरात्तानि । तपःपवनजन्यम्, अनशनऽऽसां सननया । एवं
युक्तं स्वकार्यं नियोक्तुम् । किम् ? अनेन आह कथं एव तु-
ल्यमाल्लः प्रस्तावः भवेत्कथोपपत्तीति एतः कथम् ? इत्याह-
सिद्धिनायकधर्मसाधकस्य हेतुगः उपाया विद्या ज्ञानानां
भिज्जिउं । यथाकथं लिखेत् तस्मात्प्राणिनिपत्रकणम् न जरा व-
योदान्तरात्, न मरणं प्राणव्यापनं, न मरणं, न मरणं, त-
वजायतु । नान्यपरंपरायां न एव हेतोः कृत्तुं, वसुत्ताकथा ।
न पपानां, उचकं चउत्ता । न चायः कश्चिहोवा शोतोपणा-
ऽऽहे । सर्वथाऽऽरम्यं जीवावस्थायां, अस्मां सिद्धावि-
प्रकम्, अनुभवागाराऽऽदिहमेन वववववव । एतदेव विशेष-
धर्म-आनं शायमवस्थायां विमिति । शान्तं शक्तिः अपि कथा-
ऽऽवभावेन, शिवं सकलाऽऽविवाऽऽभावतः, अवावाधं नि-
च्छिद्यत्वेनेति ।

विवरीओ अ संसारो इमीए अणवडिअसखावो । इत्थं खलु
सुही वि असुही, संतमसंतं, सुखिणं च सव्वमालमालंति ।
ता अलमिन्ध पडिबंधेणं । करहं मे अणुगहं । उज्जमह
एअं वुच्छिदिअए । अहं पि तुम्हाणुपर्दे सारमि एअं । नि-
न्धिओ जम्मपरणेहिं । सपिअहं अ मे सपीहिअं गुरुअवधि-
णं । एवं सेसे वि बोहिजा । तमो सममेहिं सेविज्ज धम्मं ।
करिअंविअकरिअं निरासंसे उ सव्वदा एअं परममु-
खिसासणं ॥

विपरीतञ्च संसारः एव । सिद्धेर्जन्माऽऽदिकवत्त्वात् सर्वोपपत्ता-
ऽऽल्लभः, यथाऽऽह-“ जरा मरणं शरीरं-व्याधयस्तावदासताए ।
एअं जन्मापि वीरस्य, भूयो जूयस्सारासताए ॥ ” अत एवाऽह-
अनन्तरसंसारः संसारः अत्र खलु सुखवत्सुखी पर्यायतः,
सर्ववत्पर्यायत एव । अत्र इव, सर्वसाक्षात्तमवस्थायां वेनेति ।
यत एतं तत्त्वमत्र प्रतिबन्धनं संसारं, कुत ममानुग्रहम् । क-
थम् ? इत्याह-उचकं चउत्तं स्ववच्छेत् संसारं यूयम् । अहमपि
युष्माकमनुग्रहात् साध्याऽऽवत्त्ववच्छेदनम् । किमिति ? अत
आह-निर्विओ जम्ममरणाऽऽनं संसाराऽऽनामिच्छाम । समुद्ध-
यं मम सत्ताहं संसारवच्छेदनं, गुरुप्रभावेन । एवं शेषाय-
पि भाषोऽऽहति बोधवैधिल्यापत्त्यात् । ततः सममालंता-
पिभाषिभिः सेवेत धर्मं चारित्र्यसङ्गम् । कथम् ? इत्याह-निरा-

शंस एव सर्वदा, इहोक्तकारणोक्त्याम् । एतत्परमसुनिश-
सनं, चोतरागवचनोक्त्यर्थः ।

अबुधमार्गेणु अ कम्मपरिणार्थे विहिता जहासर्पिं न-
दुवकरणे आओवायसुद्धं सपरिणं । कयण्णुआ नु एसा ।
कण्णाय धम्मपट्टहाजण्णायी जण्णमि । तओ अणुण्णाय
पडिवज्जिज्ज धम्मं । अपहा अणुवहे चेव उवहिउत्ते सिआ ।
धम्माराहणं नु हिअं सव्वसत्ताणं । तहा तहअं संपाडिआ ।
सव्वहा अपडिवज्जमाणे चउज्जा ते अट्टाण्णिलाणोसह-
त्थवागताण्णं ॥

अबुधमार्गेणु च मानापित्रादिषु कर्मपरिणामा हेतुभूतया, वि-
धवात् यथाशक्ति शक्यतुल्यतया तदुपकरणमर्थज्ञानादीत्यर्थः ।
किम् ? "कारणे कार्योपचारात् ।" किञ्चनम् ? इत्याह-आवो-
पायशुद्धं क्वमत्वा । ततोऽयमस्मत्प्राप्तयाः कालान्तराऽऽदिष्टपा-
रिणामहेतुं कुर्यात् ? इत्याह-कुञ्जकृतेवैपा वनेन । कण्णाय च
कारिणोऽप्यर्थः, इत्याह-धर्मप्रधानजननी जने, शासनोक्तिसि-
मित्तमित्यर्थः । ततोऽनुज्ञानः सन्, मानापित्रादीभिर्निष्क्रमः ।
प्रप्रद्येन धर्मं चारित्रिककृतम् । अन्वर्थमवपि, तदनुज्ञातये ।
अनुपपद्य एव, ज्ञातव्यः । सर्पाद्ययुक्तः स्वादा, यथाज्ञानं स्वादिन-
त्यर्थः । तत्तच्च- "निर्माष एव भोजनं, मायावांस्तु भवेत्कचित् ।
एष्वेकस्वरूपयोश्च, सातुस्वरूपिदोऽन्यम् ॥" एव च उक्तोऽऽ-
राधनेमेव दिनं सर्वस्वरूपामात्मनः । तथा तेषु दुःस्वभावाऽऽदि-
कृत्येन संपात्यैकमाऽऽराधनं, सर्वथाऽऽनियमयमानम् । अमु-
नाऽपि प्रकारेण त्वत्तेजान् मानापित्रादीन् । अस्यानन्तान्तेव-
आध्यात्मगङ्गां न हान्तुमाह्वयम् ।

एतदन्तःऽऽह-

से जहा नामए केइ पुरिसि कट्ठं केंतारए अम्मापिड-
समए तपडिवडे वज्जिआ । तस्मिं तत्थ नियमपाई पुरिसि-
मित्तासउक्के संभवओसहं महायंके सिआ । तत्थ से
पुरिसि तपडिवंधाओ एवमालोचिअ न भवेति एए नि-
अमओ ओसहमंतरेण, ओमहाभवे अ संसओ कालम-
हाणि अ एआणि । तहा संठविअ संठविअ तदोसहनिमि-
त्तं सवित्तिनिमित्तं च चयमाणे साहु । एस चाए अचाए,
अचाए चेव चाए । फलमित्थ पहाणं बुहाणं धीरा ए-
अदंसिणो ॥

तद्यथा नाम कश्चिदपुरुषो विवर्जितः कथञ्चिद्वाग्यारगतः सन्
मानापितृपुत्रभेतः, प्रायोऽऽपुनलकृतमेतन् । तस्मिन्निष्ठो भवेत् ।
तयोर्मोक्षापिच्छन्तश्च कालान्तरं नियमधर्मां पुरुषमात्राभावेः स-
म्भववैधायिकः महातङ्कः स्यात् । आतङ्कः संधाषातो रोषः । तत्रा-
सौ पुरुषः तस्मिन्निष्ठमात्रमातापितृपुत्रावभ्येन, एवमाशौच्यं न
प्रभवन् एतौ मानापितरौ नियमन औपधमन्तरणौत्यर्थः सिता ।
औपधमावे च संशयः-कदाचिद्धनतोऽपि, कालमहो चनो मा-
तापितरौ । तथा तेन बुद्ध्याक्लेशाद्वाऽऽदिना प्रकारेण मन्था-
व्य संस्थाप्य तदौपध्यानिमित्तं, तयोर्मोक्षापिच्छन्तधर्माय, स्ववृ-
त्तानिमित्तं च आत्मवृत्तये च त्यजन् साधुः शान्तः । क-
थम् ? इत्याह-एव त्यागोऽयमाः अयमाः अयमाः फलत्वात् । अस्या
एव त्यागो, धियांगफलत्वात् । यादं नामैवं तत् । किम् ? इ-

त्याह-फलमय प्रधानं बुधानो परिश्रुतानाम् । धीरा एतद्-
शिनः, निपुणबुद्ध्या फलश्रितिनः ।

स ते ओसहसंपायणेषु जीवाविजा । संभवओ पुरिसो-
चिअमेशं । एवं सुकपक्खिए महापुरिसि संसारकेंतारप-
ट्टिए अम्मापिडसंगए धम्मपडिवडे विहरिआ । तस्मिं तत्थ
निअमविणायमो अपत्तवीजाडपुरिसमित्तासउक्के संभवन्त-
सम्मत्ताइओसहे परणाइविणो कम्मायंके सिआ । तत्थ
से सुकपक्खिए पुरिसि धम्मपडिवंधाओ एवं समालोचिअ
विअस्मंति एए अवस्सं सम्मत्ताइओसहविरेहेण । तस्स
संपाडणे विभासा । कालमहाणि अ एआणि ववहाओ ।
तहा संठविअ संठविअ इहलोगचिंताए तस्मिं सव्वत्ताइ-
ओसहनिमित्तं विविदुग्गुम्माभोवणं सवित्तिनिमित्तं च
किचकरणेण चयमाणं संजमपडिवत्तीए ते साहु मिद्धीए
एस चाए अचाए तत्तभावणाओ । अचाए चेव चाए मि-
च्छाभावणाओ । तत्तफलमित्थ पहाणं बुहाणं परमन्थ-
ओ । धीरा एअदंसिणो आनन्धमन्त्रा ॥

स पुरुषः नो मानापितरौ औपधमपाटनेन जीवन्तः । सत्य-
मेतदन्तः एवऽऽह-सम्भवानुभवांगमेलचतुर्मेधस्याम इति ।
एष इष्टान्ताऽयमर्थोपपन्न इत्याह एव शुद्धप्राज्ञः महापु-
रुषः, परीक्षितभार इत्यर्थः । यथोक्तम्- "उक्तं अवष्टो पोम-
ल-परिवष्टो केमओ अ मंसरो । सा सुद्धांगकत्तओ सन्, अ-
दिगे पुण कण्डपक्खीओ ॥ १ ॥ " किमर्थम् ? इत्याह-मनार-
कालारभिनः सन् मानापितृपुत्रः । उपलब्धो ह्येव भाया-
वीर्यं, धर्मप्रतिबद्धं विहरत् । तयोर्मोक्षापिच्छेत्तश्च भस्वरका-
न्तरं नियमधर्माशक्तः, अप्राप्तोऽपिऽऽपुनलमात्र, साधुः, भ-
वम्भवकथाऽऽहेत्यर्थः । उद्विपाकः कर्मोत्तङ्कः भवान् ;
छिद्ये कर्मवधोऽत्राऽसौ शुद्धप्राज्ञः पुरुषः धर्मप्राप्तः । अन्धा-
तोः एव समालोक्य विनश्यन् एतौ मानापितरौ, अवश्य सव्य-
कथाऽऽपिधर्माविरहं सव्यकथाऽऽपिधर्माविरहं । तत्सव्य-
वने सव्यकथाऽऽपिधर्ममपाटने विभाषा, कदाचित्तेतमपाटयि-
तुं शक्यते, कदाचित्च इत्येवंकथा । कालमहो चनो दय-
हन्ता । तथा जीवन्मन्त्रवाग्विअधनस्तु न । यथोक्तम्- "आ-
शुचि वट्टपसंसे, कालाऽऽनसिंतासुदुव्रान्तवन्तरे । तत्तुल्य
निअभिनिष्ठः, सुमो वा वडिउपधने तांछन्म ॥ १ ॥ " तथा
तेन सौहित्याऽऽराधनप्रकारेण सम्भाव्य संस्थाप्य इहलोका-
न्तथा तयोर्मोक्षापिच्छः सव्यकथाऽऽपिधर्माविरहः, वाशिष्ठयुग्म-
दिभावेन धर्मकथाऽऽदितावान् । स्ववृत्तानिमित्तं च कृत्यकर-
णं हेतुना मध्यमसंयमप्रतिपत्त्या तौ मानापितरौ साधुधर्म-
शालः सिद्धौ सिद्धिविषये । किमर्थं तद्वचः ? इत्याह-एव त्या-
गोऽयमाः फलत्वांगवनास्तस्मिन्निष्ठप्रवृत्तः । अस्माकं एव त्यागो,
मिथवाभावनास्तद्विदितप्रवृत्तः । तत्तफलं सातुक्थमश्र-
मधर्मां पुरमाणं परमायतः परमायतः । धीरा एतद्शिन आत-
मन्त्रा नऽप्ये ।

स ते सम्मत्ताइओमहसंपाडणेण जीवाविज्जा अच्येति-
अं अमरणावकवीअओगेण । संभवओ सुपुरिसोचिअ-
मेशं दुण्डिआराणि अ अम्मापिडिणि । एस धम्मो सयाणं

भगवं इत्थ नायं परिहरमाणे अकुसलाणुवंधि अम्मापिह-
सोगं ति । एवमपरोवतावं सन्वहा सुगुत्तसीमे पृथ्वा भ-
गवन्ते वीअरगे साहू अ तासिऊण विहोचिअं किन्हाई
मुण्डउवावसए सुविमुद्धनिमित्ते समीहवासि ए विमुद्ध-
माओ मसए पमोएणं सम्मं पण्डइजा लोअसम्महिहो
लोगुत्तरधम्मगमणेण । एसा जिणालोअणा महाकल्लाण
त्ति न विराहिअन्वा बुहेणं महायत्थमयाओ सिद्धि-
खिणा ।

स शृङ्खलापाकिकः पुरुषः नौ मातापितरौ सम्भक्त्याऽऽद्यौ च स-
न्वहान् जीनयेदुपयानिकम् । कथम् ? इत्याह-अमरणान्त्वय-
जयामेत्, चरममरणान् च परकारणसम्भक्त्याऽऽदिशामोनेत्यर्थः । सन्-
व्रथयेत्तदन् एवाऽऽह-संनयानुपयोजनमेतत्, यदुनैवं तस्याय
इति । किमिति ? अत आह-दुष्टानि कारौ मातापितरौ, इति कु-
त्वा एव धर्मः स्वर्गो सन्पुरुषाणां भगवान्ज्ञानं महावीर एव
परिहरन् गतोभिद्यहप्रतिपत्त्याऽकुशलाणुवंधनम् । तथा क-
मपरिणत्या मातापितृशोकं प्रज्जयाग्रहेणापूजयामि । उक्तं च-
“ अहं स्वस्वमिदं मांसं, गन्धमां जेवऽभिन्नाहं मणहं । णाहं
सम्भणो होहं, अम्मापियरे जियत्तमि ॥ १ ॥ ” प्रस्तुतनिगमना-
याऽऽह-एवमपरोवतावं सर्वथा सम्भक्त्यग्रजन्तुं देति योगः । वि-
धिपदप्रमाह-सुगुत्तसीमे, नाम्नाश्च, पुत्राश्चैवा भगवतो धीत-
राश्च विजानं, तथा साधुसुयर्जनं तपश्चैवा, विजयं चित्तं
कुर्यादऽऽहन् बुद्धिजनसंशानित्यर्थः । सुप्रयुक्ताऽऽवश्यकाः सन्-
विनयेन गत्वाऽऽहन्ता सुविशुद्धनिमित्तः प्रविश्यामस्माज्जिवालि-
नो गुरुणा गुरुमन्त्रेण विबुद्धमामो भवता प्रमादेन लोकलोकेण
सम्भक्त्यापरोवताऽऽदिगुह्या प्रज्जजेत् । किमुक्तं भवति ? लोकध-
र्मैश्चः मन्त्रैश्चः लोकलोचरभोगमनेन, प्रकर्षेण प्रवेदित्यर्थः ।
एषा जिनातामाहा यदुनैवं प्रमाजितव्यम् । इयं च महाकल्लराण-
नि कुत्वा न विराधितव्या बुद्धेन, नाम्नाया कर्तव्येत्यर्थः । क-
स्मात् ? इत्याह-महान्तर्धर्मयान् । नाहं विराधनतोऽप्योऽन्तर्ध-
र्मयैव सदाशान्ता इति । अत एवाऽऽह-सिद्धिक्काङ्क्षाया मुक्त्य-
पयेनेन न अहं शङ्काराधनातोऽयः सिद्धिपथ इति ज्ञावनीयम् ।
पं० सू० ३ ख १ ।

(२०) पाल्लतात्त्रयम् -

विधिना प्रज्जया प्राश्लेत्वेतत्, सत्यं चर्माभिश्यामुमाह-

स एवमपिपवइए समारे सुविदिभावओ किरिया-
फलेण जुजइ । विमुद्धचरणे महासत्ते न विवज्जयइ ।
एअअभावेअपिअसिद्धी उवायपवित्तीओ नाविजज-
त्थोणुवाए पयइह । उववाओ अ साहगो निअमेण । त-
स्स तत्तच्चाओ, अणणहा अण्णसंगाओ निच्छययममेअं ।

स प्रज्जुतां मुमुक्षुः, एवमन्त्रं विधिनाऽऽभिप्राजितः सन्
सुविधमावनः कारणात् क्रियाफलं युज्यते, सम्भक्त्य-
क्रियाणादधिकृतक्रियायाः । स एव विशेष्येन-विबुद्धच-
रणो महासत्त्वः, यत एवभूतः, अतो न विपर्ययमेति, मि-
ष्टयाज्ञानरूपम् । एतदभावे विपर्ययाभावेऽत्रिनेत्रसिद्धिः सा-
माप्यनेव । कुः ? इत्याह-उपायप्रवृत्तेः । इयमेव कुतः ?
१८

इत्याह-नाविपर्ययतोऽनुपायः प्रवर्तते । इयमेवाविपर्ययस्तस्या-
विपर्ययस्तथा । यदुनोपायः प्रवृत्तिस्तथा । तस्मिन्नेव विपर्य-
यः । एवमपि किम् ? इत्याह-उपायभोग्येयसाधको निय-
मेन कारणं कार्यावधिभारोऽप्यर्थः । अतस्तत्तत्त्वभावस्य
तत्कारणत्वाद्योपादितिप्रसङ्गात् । एतेनैवाऽऽह-तत्तत्त्वस्याप्याय-
एवोपायस्यनिरवस्थाया एवाप्यप्यायः स्वमुपेयमसाधयतः । कुतः ?
इत्याह-अविप्रसङ्गात् । तत्साधकत्वावशेषेणानुपायस्याऽऽनु-
पायत्वप्रसङ्गात् । न चैवं इयमहारोच्यते आशङ्कनीय इ-
त्याह-निश्चयमतमेतदिति सूत्रमवबुद्धिगम्यम् ।

स समालिङ्गकचण्ये समसत्तामिचे निअत्तगहदुक्खे प-
सममुहसंसेण सम्मं सिक्खमाइअह । गुरुकुलवासी गु-
रुपदिबद्धे विणीए भूयत्थदरिसी न इओ हिअं त-
त्तं ति मणइ सुखसाइगुणुत्ते तत्ताभिनिवेसाविह-
परे । परममेतो ति अहिज्जइ सुत्तं बदलक्खे आसं-
साविण्णुक्खे आययट्ठी । स तमेवइ सन्वहा । तओ
सम्मं निज्जइ । एअं धीराण सासणं । अणणहा अ-
णिअंगो । अविहिगदिअमत्तनाएण अणाराहणाए न
किंचि तद्व्यापारोओ धुवं । इत्थ भग्गदेसणाए दुव्खे
अवधारणा अप्पडिवत्ती । नेवमहीअमहीयं अवगमवि-
हेण न एसा मग्गागमिणो विराहणा अणत्थमुहा । अत्थ-
हेऊ तस्सारऽऽम्माओ धुवं । इत्थ भग्गदेसणाए अणभि-
निवेसो । पडिवत्तिमत्तं किरिआरंभो । एवं पि अहीअं
अहीअं अवगमलेसजोगओ । अयं सवीओ नियमेण ।
मग्गागमिणो वत्तु एसा । अवायवहुलस्स निरवाए जहो-
दि ए सुत्तत्तकी । इवइ पवयणाहासिणए पंचसमि ए ति-
गुत्ते अणत्थपरं । एअणाए अविअत्तस्स सितसुण्णिचा-
यनाएण । विअत्ते इत्थ केवली एअफलभूए सम्ममेअं
विआणइ द्वाहाए परिण्णए ॥

स एव समभिप्राजितः समलोष्टकाज्ञानः सन् सर्वथा स-
मशुभ्रमिन्नः । एवं निष्पुत्राऽऽग्रहदुःखः, अतः स प्रथमसुख-
मेतः । भावकारितया सम्भक्त्यं शिष्टाभावात्, प्रहणाऽऽसंनय-
त्वात् । कथम् ? इत्याह-गुरुकुलवासि, तदन्तर्धर्मेन । गुरुप-
तिबद्धः, तद्विद्वान्मातुः । त्रिभक्तौ बाह्यविनयेन । भूतार्थदर्शी
तत्तत्तत्तदर्शी, न इतो गुरुकुलवासात् हिने तत्त्वमिति सम्य-
ते, वचनानुमात्रित्वात् । वचनं च-“ णाणस्स होहं जगो,
धिअरओ हं वत्तं चरिते च । पघा आचकहाए, गुरुकुलवा-
सं ण मुंचंति ॥ १ ॥ ” स स्वस्वस्य शृङ्खलाऽऽदिगुणयुक्तः शृङ्ख-
ला ए अवन प्रदणने चारणा ४ विज्ञाने ४ ६ ८ १० १२
तत्त्वभिनिवेशाः ८ प्रज्ञागुणा इत्येतदुक्तम् । तत्त्वभिनिवेशाद्वाध-
पराः सन्ः किम् ? इत्याह-परमसम्भो रागाऽऽदिबन्धप्रत्येतं कु-
त्वाऽप्येते सुखे पाठ्यवधानात् । किंविशेषः सन् ? इत्याह-
बदलक्खोऽनुपुत्तं प्रति । अतोसाविप्रमुक्तः इहलोकाऽऽद्योक्तया
आवर्तार्थो मोक्षार्थः, अत एव स एवभूतः तत्त्वमवैति ।
सर्वथा बाधान्धयेन । ततः किम् ? इत्याह-ततोऽप्यमासस्य-
प्रियुक्तं तत्त्वमवै, एतद्वाराणां वासने, यदुनैवमधीते सत्य-

श्रियुक्तमिति । अथ्यथाऽविध्यधयमेऽनिधोगः, निधोगादयोऽ-
निधोगः पिपयैयानिधोग इत्यर्थः । अत एवाऽऽह—अविधिगृहीत-
मन्त्राज्ञाने तथापि प्रहाऽऽहं भवामि । द्विषयथात्तु यथा एष । अना-
राधनायामेकालेन प्रवृत्तस्य न किञ्चिद्विद्यमनिष्टं वा फलम् ।
मोक्षात्मनाऽऽहिसदनुष्ठानं हि मोक्षफलमेव । यथोक्तम्—
“आमस्यस्य फलं मोक्षः, प्रधानमस्मत्तत् पुनः । तत्त्वतोऽफ-
लमेवह, द्वेषं कृत्वापलाययाम् ॥ १ ॥ ” अथ्वाप्यनुष्ठानाऽप्येव ।
यथोक्तम्—“उम्माद् च भजेज्जा, रोगान्तेकं वा पाउणो दोहं । के-
वसिपेक्षताभ्यां, धम्माभो वावि जसेज्जा ॥ १ ॥ ” न पुनर-
सम्यक्स्यमेव कथमप्रानाराधनायां न किञ्चित् ? इत्याह—
न चान्यस्मि-
न्नेवोद्भवत्यतिप्रसङ्गात् । इदं लिङ्गमाह—अप्रानाराधनायां
मार्गदेशानां तावत्कार्या दुःखं श्रवणो भवति । तत्त्वं च—
“शुद्धदेशना हि शुद्धतन्मसृगमृगयुतसंज्ञास्मत्सिद्धान्तः” । तथा
अन्यथा—मनाश्चतुनरकर्मो न दुःखम् । तथा अप्रतिपानि-
स्त्वतोऽपि क्षुत्तुनरकर्मो नावधीरणा । ततः किम् ? इत्याह—नैव-
मनाराधनयाऽधीनमधीनं सृष्टं तत्त्वतः । कुतः ? इत्याह—
अवगमिवरहेण सम्यगवबोधोभावेन । नैवा मार्गगामिन एका-
मनमनाराधना भवति । सम्यक्ज्ञाऽऽदिभावे विषयात्मिकायाया-
गात् । अत एवाऽऽह—नाराधना प्रक्रमादध्ययनस्य अनर्थमुक्त्वा
उम्माद्ऽऽहं भवेन । अथ च शुद्धदेशनायापि क्वाऽऽपेक्षितः पार-
म्येण मोक्षाकर्ममेवार्थः । कुतः ? इत्याह—तस्याऽऽरम्भाद् भुवं
मोक्षगमनस्यैवाऽऽरम्भात् । कण्टकउपरमोहोपेतमार्गगत्युत्त-
रुक्तं च—“मुनेमार्गप्रवृत्तयो, सा सदायाऽपि सैव हि । कण्ट-
कउपरसंमोह-युक्तस्यैव सत्त्वमिति ॥ १ ॥ ” एतज्ज्ञेयं लिङ्गमाह—
अथ विराधनायां सर्वथा मार्गदेशनायां पारमार्थिकायामनविनि-
वेशा विराधना भवति, देशयोर्देशनामप्येकमेव भावह—समेषु स्मृत-
तत्त्वेष्ववधारयन्मूकवक्ष क्वाऽऽदिषु तथा संमोहादिति । तथा
प्रतिपत्तिमात्रं मनोविराधकस्य नानाजनिवेशः । तथा क्रिया-
ऽऽरम्भोऽप्यनराधनायकस्य न प्रतिपत्तिमात्रम् । एवं किम् ?
इत्याह—एवमपि विराधनयाऽधीनमधीनं सृष्टं भावेन । कुतः ?
इत्याह—अवगमनशयोगतः सम्यगवबोधश्चेत्यर्थः । अथ स-
र्वथा नियमेन । विराधकः सम्यग्दर्शनाऽऽदियुक्त इत्यर्थः ।
कुतः ? इत्याह—मार्गगामिन एवैषा विराधना, प्राप्तवीजस्ये-
ति भावः । न सामान्येनैव । किं तर्ह्यथायथैव बुद्ध्यातिरूप-
प्रक्रमोक्तमेवतः, निरपायो यथोदितः मार्गगामिनि प्रक-
मः । एतदेवाऽऽह—सुत्रोक्तकारी भवति सर्वाजो निरपायः प्र-
वचनमातुसङ्गतः सामान्येन तथान् । विशेषतस्तदेवाऽऽह—प्र-
ज्ञानमिति विगुलः । इयं सामान्याद्याः समितयः पञ्च । मनो-
शुण्याद्याश्च नित्यो गुणय इति । सम्यग्ज्ञानपूर्वकमेव प्रत्याह-
अनर्थपरिहारत्राणकुरणेन । एतद्व्यायः प्रवचनमातुसा-
यः । सम्यगेतद्विज्ञानातीति यथा कदाचानेव पर तस्यायाः ?
इत्याह—अवयवस्य भावबाधस्य । केनोदाहरणेन ? इत्याह—
शिशुजननिरथागच्छानेन, शिशोर्बालस्य जननीत्यागोदाहरणे-
न सह तथागात्रिनश्यति । व्यक्तोऽयं कः ? इत्याह—व्य-
क्ताय भावचित्तानां केवलं सृष्टं एतत्फलजन्यः प्रवचन-
मातुफलभूतः, सम्यग्भावपरिणेत्य । एतद्विज्ञानात्पवनतरो-
दितम् । एतदेवाऽऽह—द्विषयथा परिकृया-क्षारिकृया, प्रत्या-
क्षयानपरिकृया च । क्षारिकाऽऽवशेषमावकृया, प्रत्याक्षया-
नपरिकृया तद्वर्गक्रियाकृया ।

तथा आसासपयासदीवं संदीयाणिरादभेधं (?) असदी-
वाधिरययुजमद् । जहासचित्तमसंभवे अणुसुगे असंसत्त-
जोगाराह ए भवद् उत्तत्तुनरजोगसिद्धी ए सुबुद् पावकम्मुण-
वि । विवुक्कमाणे आभवं भावकिरिअमाराहे । पस-
पसुहमणुहवद् अपीदि ए संजमतवकिरिआ ए अण्वहि ए प-
रीसहोवसगंहि बाहिअसुकिरिआनाएणं ।

तथा आभासप्रकाशदीपं दीपं वा सम्यविज्ञानातीति वसंते ।
किंविशिष्टम् ?, इत्याह—स्पन्दनस्थिराऽऽदिभेदम् (?) । इह-
भवत्तथावाभासदीपां, मोहान्धकारं दुःखगहने प्रकाशदी-
पश्च । तथाऽऽह—स्पन्दनवानस्पन्दनवौघं, प्रायनवानसावन-
वौघेन्यर्थः । इतरोऽपि स्थिराऽऽसिगच्छ । अप्रतिपत्ती, प्र-
तिपत्ती जेत्यर्थः । अथ च यथातथं मानुष्यं सायोंपशमि-
कक्षाधिकचारिकरूपः, सायोंपशमिकक्षाधिकक्षानरूपश्च ।
उभवाऽऽह—जानोपेणेष्टित्तयं, सम्यगप्यायत्वात् । चरमस्तु
सिद्धयं, निष्पत्त्याप्यायत्वात् । सम्यगन्तद्विज्ञानाति, न केवलं
विज्ञानाति । अस्पन्दनवत् स्थिरार्थमुचमं करोति सूत्रनी-
त्या । कथम् ? इत्याह—यथाशक्ति शक्ययुक्तम्, असंज्ञान्तो
अस्मिन्निहितः, अनुसुक्त औत्सुक्यरहितः, फलं प्रति ।
असंज्ञकयोनाऽऽराधको भवति । निःस्पन्दभ्रामण्यव्यापार-
कर्त्ता, सूत्रानुसारित्वात् । सृष्टं च—“जोगो जोगो जिणसा-
सुम्मि दुक्कलकस्या पजंजेतो । अज्झोअमवाहंतो, असवत्तो
होह कायव्वो ॥ १ ॥ ” एवमुत्तरात्तरयोगसिद्ध्या, धर्मव्या-
पारनिवर्त्येयः किम् ? इत्याह—मुच्यते पापकर्मतत्तत्सु-
खप्रतिबन्धकेन इति । एवं विवुद्धयमानः सन् आभवं
जन्माऽऽसंसारं वा भावक्रियां निर्वाणलाघिकामाराधयति
निष्पाद्यत्यैवित्याऽऽरम्भनिर्वहणकृपात् । तथा प्रशमसुख-
मनुभवति । तान्त्रिकं कथम् ? इत्याह—अपीहितः संयमनप-
क्रियाया आश्रयनिरोधानशनाऽऽदिरूपया । तथा अर्थातः
सन् परीपटोपलवं ? सुदित्याऽऽदिभिः । कथमेतदेवम् ?
इति निदर्शनमाह—व्याधितस्य सुक्रियाज्ञानेन रोगितस्य शो-
भनक्रियादाहरणेन ।

एतदेवाऽऽह—

से जहा नाम ए केइ महावाहिगहि ए अणुहअन्वेअण्णे
विप्पाया सल्लेण निव्विणे तत्तज्जो । सुविजवयणेण सम्यं
तभवगच्छिअ जहाविहाणओ पवणे सुकिरिअं । निरुद्धजहि-
च्छाचार तुल्लपत्तभोइ पुष्पमाणे वाहिणा निअत्तमाणेअण्णे
समुल्लम्भमाणे पव्वम्माणान्भवे तज्जाभनिज्जुए तपपडि-
बंथाओ मिरासाराजोगे नि वाहिमसाम्मगविप्पाणेण इह-
निष्कसीओ अणाकुलभावया ए किरिओवओणेण अपीदि ए
अण्वहि ए सुहोत्सा ए वडुइ । विजं च बहु मसुइ ।

तद्यथा—कश्चित्सत्त्वा महाव्याधिगृहीतः, कुप्राऽऽदिप्रसूत इ-
त्यर्थः । अनुभूततद्देहनः अनुभूतव्याधिदेहनः । विज्ञाना स्व-
रूपेण वेदनायाः, न कण्डूगृहीतकण्डूयनकारिविधेयैस्तः ।
निर्विण्यस्तत्त्वतः, तद्देहनयेति प्रकामः । ततः किम् ? इत्याह—
सुविषयवचनेन हेतुभूतेन सम्यगवैपरिणीत्येन तं व्याधिम-
गम्य यथाविधानतो यथाविधानेन देवतापूजाऽऽदिलक्षणं,

प्रपञ्चः सुक्रियां परिपाचनाऽधिकृपां निरुद्धयदृच्छाचारः सन् प्रत्यपायप्रमात्तया तुच्छपथ्यभोजी व्याख्यातुमुद्यतः । अनेन प्रकारेण मुच्यमानो व्याधिना क्लृप्ताऽऽपगमेन, निर्वर्त्तमानवेद्येनः कण्टाक्षमावात्, समुपलभ्याऽऽरोप्यं सद्रूपलभ्येन । प्रवर्द्धमानतद्भावेः प्रवर्द्धमानाऽऽरोप्यभावेः, तज्ज्ञाननिवृत्त्या आरोप्यलाघविशेष्या, तत्प्रतिबन्धात् आरोप्यप्रतिबन्धादन्तेः शिराक्षाराऽऽदियोगेऽपि शिरावेधक्षारपातभावेऽपीत्यर्थः । व्याधिशमाऽऽरोप्यविज्ञानेन व्याधिशमाद्यद्वारोप्यं तद्वेद्योपेक्षेत्यर्थः । किम् ? इत्याह—इष्टनिष्पत्तेरारोप्यनिष्पत्तेर्हेतोरनुकूलभावतया निबन्धनाभावात् । तथा क्रियोपयोगेन इतिकर्तव्यतायां बोधेन हेतुना अपीडितः अव्यथितो निवानस्थानाऽऽसन्नैवधपानाऽऽदित्वा । किम् ? इत्याह—शुभलक्षण्याया प्रशस्तभावकण्या वर्द्धते वृद्धिमानोति । तथा वैद्यं च बहु मन्यते महापायनिवृत्तिहेतुर्यं ममिति सम्यग्ज्ञानात् । एष दृष्टान्तः । अयमर्थोपपन्नः—

एवं कम्पनादिगहिणं अशुभूअजम्माइवेअण्णे विस्साया दुक्खत्थेणं निगिस्से तत्तओ । तओ सुगुरुवणेषणं अणुत्ताण्णाइया तमवगच्छिअ पुत्तुत्तिवाहणओ पवञ्जे मुकिरिअं पवञ्जे निरुद्धपमायायोरे असारमुद्धोईं मुत्तमाणं कम्मवादिहणा निअत्तमाणिइविओगाइवेअण्णे समुपलब्धचरणा—रुग्गे पवहुमाणमुद्भावे तल्लाभनिव्वुदए त्पाडिवंधवि—सेसओ परीसहोवमग्गभावे वि तत्तसेवेअणाओ कुसलासयवुद्धी त्थिरामयेण धम्मावओगाओ सया धिमिए तेउल्लेसाए पवहुइ । गुरुं च बहु मज्झइ । जहोचिअं अंगण—दिबचीए निसग्गपवित्तिभावेण । एसा गुरुं विअहिआ भावसारा विसेसओ भगवतवहुमाणेणं । जो मं पडिमज्झइ से गुरुं ति तदाणा । अज्झा किरिआ अकिरिआ कुलहानारी—किरिआसमा गरहिआ तत्तवेइणं अफलजोगओ विससुत—ची फलमित्थ नायं आवट्टे खु तत्फलं असुहाणुबंधे ।

एवं कर्मव्याधिगृहीतः प्राणी । किंविशिष्टः ? इत्याह—अनुष्ठतजम्माऽऽदिवेदनः । आदिशम्याज्जरामरणऽऽविग्रहः । विज्ञाताऽऽखरूपेण जम्माऽऽदिवेदनायाः । न तु तत्रेवाऽऽसक्त्या विपर्यस्तः । ततः किम् ? इत्याह—निर्वियणस्सन्नतः । ततो जम्माऽऽदिवेदनायाः । किम् ? इत्याह—सुगुरुवचनेन हेतुनाऽनुष्ठानाऽऽदित्वा तमवगम्य सुगुरुं कर्मव्याधिं च । पूर्वोक्तविधानतस्तृतीयत्वेक्रेण विधानेन प्रपञ्चः सन्, सुक्रियां प्रमत्त्यां निरुद्धप्रमादाऽऽचरतो यदृच्छया, क्लृप्ताऽऽपगमभोजी संवयमाऽऽनुगुण्येन, अनेन विधिना मुख्यमानः कर्मव्याधिना निर्वर्त्तमानोऽदियोगाऽऽदिवेदेनस्तथा मोहनिवृत्त्या किम् ? इत्याह—समुपलब्धचरणाऽऽरोप्यं सद्रूपलभ्येन प्रवर्द्धमानशुभभावेः प्रवर्द्धमानचरणाऽऽरोप्यभावेः बहुतरकर्मव्याधिविकारनिवृत्त्या तज्ज्ञाननिवृत्त्या तत्प्रतिबन्धविशेषात् । चरणाऽऽरोप्यप्रतिबन्धविशेषात् स्वाभावेकान्तं कारणात् परीपहोपसर्गभावेऽपि बुद्धिब्याऽऽदिव्यसनभावेऽपि तथसंबन्धानां सम्यग्ज्ञानाज्ज्ञेयो । तथा कुसलाऽऽपगम्यदृष्टा क्षापोपशमिकमावेषुद्धो । विराऽऽपगम्येन चित्तस्वैर्येण हेतुना । तथा धर्मोपयोगात् इतिकर्तव्यताबो-

धात् कारणात् सदा स्तिमितः भावद्वन्द्वविरहात् प्रशान्तः । किं ? इत्याह—तेजोलक्षण्या शुभमानवकण्या वर्द्धते बुद्धिमनुभवति, गुरुं च बहु मन्यते भाववैधक्यलपम् । कथम् ? इत्याह—यद्योचितमौचित्येन, असङ्गप्रतिपत्त्या स्नेहद्विहतद्वावप्रतिपत्त्या । किमस्या उपपत्त्यासः ? इत्याह—नित्यगमभूतिभावेन सांख्यिकप्रभृतिव्येन हेतुना, एषाऽऽसङ्गप्रतिपत्तिमुत्तरी व्याख्याना भगवद्भिः । किमिति ? अनेन आह—भावसारा तथौदयिकभावविरहेण विशेषतः असङ्गप्रतिपत्तेः । इदं युक्त्यन्तरमाह—भगवद्बहुमानेन अविन्यस्तमाणि कल्पतीर्थकप्रतिबन्धेन । कथमयम् ? इत्याह—यो मां प्रतिमन्यते भावतः स गुरुमि—त्येवं तद्वाक्ता भगवद्वाक्ता इत्यं तत्त्वं व्यवस्थितम् । अन्यथा गुरुबहुमानव्यतिरेकेण क्रियाऽव्यक्रिया प्रत्युपेक्षणाऽऽद्विरूपा, अक्रिया सत्क्रियातोऽप्या । किंविशिष्टा ? इत्याह—कुलहानारीक्रियासमा दुःशीलबान्तिनोपवासक्रियानुत्था । ततः किम् ? इत्याह—गहिता तत्त्ववेदिनां विदुषाम् । कस्मान् ? इत्याह—अफलयोगतः । इष्टफलान्यदफलं, मोक्षात्तान्मारिककमित्यर्थः । तद्योगात् । एतदेव रूपद्वयमाह—विप्राप्रवृत्तिफलमत्र ज्ञानमयं विपाकदारुणं, विराधनाऽऽसेवनात् । एतदेवाऽऽह—आवर्त्त एव तत्फलम्, आवर्त्तने प्राणिनोऽस्मिन्नित्यावर्त्तः संसारः, एव तत्त्वतः तत्फलं विराधनाविपजन्मम् । किंविशिष्ट आवर्त्तः ? इत्याह—अशुभातुबन्धः । तथा तथा विराधनेतत्कथेयं । एवं सफलं गुरुबहुमानमभिधातु तद्बहुमानमाह—

आयओ गुरुबहुमाओ अवंककारणत्थेण । आयओ परमगुरुसंजोगो । तओ सिद्धी असंसयं । एसेह सुहोदए प—गिहृतयशुबंधं भववाहितेगच्छी । न इओ सुंदरं परं । उ—वमा इत्यं न विज्झइ । स एवं पणं एवं भावं एवं परिणामे अप्पडिवडिए वहुमाओ तेउल्लेसाए दुवालसमासि—एणं परिआएणं अइकमइ सत्त्वदेवतउल्लेसं एवमाह महा—मुणी । तओ सुके सुकाभिजाई भवइ । पायं छिसक—म्माणुबंधं खवइ लोगसयं । पडिसेअगामी अशुसेअ—निविचे सया सुहजोगे एस जोगी विआहिए । एस आ—राहगे सापसस, जहा गहिअपइमे सज्जोवहामुद्धे संधइ सुद्धं भवं समं अभवसाहं भोगकिरिआ मुक्खाइकपं । तओ ता संपुष्पा पाउणइ अविगलहेउभाओ असंकिह—मुहुरूवाओ अपरोवातविओ सुंदरा अशुबंधेणं न य अ—णा संपुष्पा ॥

आयतो गुरुबहुमानः साधार्थवसितत्वेन, दीर्घव्यादायतो मोक्षः स गुरुबहुमानः, गुरुभावप्रतिबन्ध एव मोक्ष इत्यर्थः । कथम् ? इत्याह—अबन्धकारणत्वेन मोक्षे प्रत्यप्रतिबन्धसामर्थ्यहेतुत्वेन । एतदेवाऽह—अनेन परमगुरुसंयोगः, अतो गुरुबहुमानापीर्थकरसंयोगः । ततः संयोगादुचिततत्त्वबन्धत्वात् सिद्धिरसंशयं सुक्लिकान्तेन, यतश्चैवमेव एषोऽत्र शुभोद्देशो गुरुबहुमानः, कारणे कार्यापवागात् यथाऽऽनुवृत्तमिति । अयमेव विशेष्यते—प्रकृष्टतद्वत्तुबन्धः प्रधानशुभोद्देशतुबन्धः तथा तथाऽऽपगतोत्कर्षेण । तथा अबन्ध्याधिकित्सकः गुरुबहुमान एव हेतुफलमावात् । न

इतः सुन्दरं परं, शुचयदुमानान् । उपमाऽत्र न विद्यते; शु-
चयदुमाने सुन्दरत्वेन भगवदुमानात्प्रतिविम्बिभायः । स एव-
प्रभः स तावदधिकृतप्रव्रजित एव द्रष्टुं विमलविवेकान्
एवं भावः विवेकाभावेऽपि प्रकृत्या । एवं परिणामः सा-
मान्येन शुद्धभावेऽपि क्षयापशमात्मापनुवन् । यथोक्तम्-
विवेकशुभभावपरिणामा घननुभूतशुभभावेषु यमिनमिति ।
एवमप्रतिपत्तितः सन् वर्यमानतेजोलेश्वर्या नियोगतः, शु-
भप्रभावकृपया । किम् ? इत्याह—द्रावशमासिकेन पर्यो-
क्तेन एतावत्कालमात्रया प्रमज्येत्यर्थः । अतिक्रामति स-
र्वदेव तेजोलेश्या सामान्येन शुभप्रभावकृपाम् । क एवमाह—
महामुनिर्भगवान् महावीरः । तथा चाऽऽयमः—“जे इमं अ-
ज्जताए समणा शिग्गंथा एतेण कस्स तेउल्लेस्सं वीतीव-
यति ? गोयमा । मासपरियाए समणे शिग्गंथं वाक्खं-
तराणं देवाणं तेउल्लेस्सं वीहववइ । एवं दुमासपरियाए सम-
णे शिग्गंथं असुरिद्वज्जियाणं भवणवासिणं देवाणं तेउल्ले-
स्सं वीतीवयति । तिसासपरियाए समणे शिग्गंथं अतुर-
कुमारिदाणं देवाणं तेउल्लेस्सं वीतीवयति । चउमासपरि-
याए समणे शिग्गंथं गहनणुक्कलतागरावणं जौतिरि-
याए तेउल्लेस्सं वीतीवयति । पंचमासपरियाए समणे शि-
ग्गंथं चंडिससूरियाणं जौतिरिदाणं तेउल्लेस्सं वीतीवयति ।
छमासपरियाए समणे शिग्गंथं सोहम्मसीसाणाणं देवाणं ते-
उल्लेस्सं वीतीवयति । सत्तमासपरियाए समणे शिग्गंथं सण-
कुमारसाहिदाणं देवाणं तेउल्लेस्सं वीतीवयति । अट्टमास-
परियाए समणे शिग्गंथं बंभलंगतनगाणं देवाणं तेउल्लेस्सं
वीतीवयति । एवमासपरियाए समणे शिग्गंथं महासु-
क्कलहस्साराणं देवाणं तेउल्लेस्सं वीतीवयति । इतमासपरि-
याए समणे शिग्गंथं आजवपाणुएआरणाचुपाणं देवाणं
तेउल्लेस्सं वीतीवयति । एकारसमासपरियाए समणे शि-
ग्गंथं भेविज्जाणं देवाणं तेउल्लेस्सं वीतीवयति । वारसमास-
परियाए अणुत्तंगेवधानियाणं तेउल्लेस्सं वीतीवयति । तेण
परं सुके सुकाभिजानी भविता मिज्झति ० जाव अंतं करं-
ति ।” अत्र तेजोलेश्या चित्तसुखलभिलक्षणम् । अत एवाऽऽह-
ततः शुक्लशुक्लाभ्याजान्यं भवति । तत्र शुक्ला नामा भिन्नवृ-
त्तः प्रसूता कुतश्चः सदाश्ममीं हितानुक्तं इति । शुक्लाभिजा-
त्यश्चेतःप्रधानः । प्रायश्चित्तकर्मानुबन्धः न तद्वदयस्तथावि-
धमप्यवस्थान्ति । प्रायोप्रहणमचिन्त्यव्याकर्मप्रकः कदाचि-
द्वृथान्यायः । स एवम्भूतः क्षयति लोकमेषां भगवद्वचन-
प्रवृत्तौ प्रभूतसंसारभिनन्दिमवधिकापीतीकरूपमिति । अत
एवाऽह—प्रतिस्नानेनागमी लोकाऽऽचारप्रवाहनदीं प्रति । अ-
नुस्नानं निर्वृतः । एनामवाचिकृत्यैतदव्यासत एव न्याय्यं
चेतन् । यथोक्तम्—

“अणुलोयपट्टिं वहु-जणम्मि पडिसोओं लल्लकणंणु ।
पडिसोयमेव अणा, दायव्वो हाउकामेणं ॥ १ ॥
अणुलोयसुद्धो लोणा, पडिसोओं आसवो सुविहिदाणं ।
अणुलोओं संसारे, पडिसोओं तस्स णिक्केण ॥ २ ॥”

एवं सदा शुभयोगः आम्रण्यव्यापारसङ्गतः, एष
योगी व्याख्यातः । एवंभूतो भगवद्विर्गोणी प्रतिपा-
दितः । यथोक्तम्—“सत्यकथज्ञानधारिणः—योगः स-
द्योग उच्यते । एतद्व्यागादि योगी स्यान्, परमप्र-

हसाधकः ॥ १ ॥” एष एवम्भूत आराधकः आम्रण्यस्य
निष्पादकः आम्रण्यभावस्य । यथा गृहीतप्रतिष्ठाः, आदिन-
आरभ्य सम्यक्प्रवृत्तः । एवं सर्वोपाधयुक्तो, निरतिवारत्येन ।
किम् ? इत्याह—संचने घटयति, शुद्धं भवं जन्मविशेष-
क्षणं भवेत्वेव । अयमेव विशिष्यते—सम्यग्भवसाधकः, सत्कि-
याकरणेन, मोक्षसाधकमित्यर्थः । निदर्शनमाह—भोगक्रियाः
सुरूपाऽऽदिकल्पेन न रूपाऽऽदिविकल्पस्यैताः सम्यग् भवन्ति ।
यथोक्तम् रूपवयवैवक्षरयसौभाग्यमापुर्व्वैश्वर्याणि भोगसाध-
नमिति । ततस्माः संपूर्णाः प्राप्तेति सुरूपाऽऽदिकल्पाद्भवा-
ज्जगक्रिया इत्यर्थः । कुतः ? इत्याह—अविकल्पहेतुभावेनः का-
रणविधिः । किंविशिष्टाः ? इत्याह—अर्वाकलसुखरूपाः शून्य-
ताभावेन संस्कृताभावात् । तथा अपरोपतनापिन्या वैचक्ष-
ण्याऽऽदिभावेन तथा सुन्दरा अनुबन्धेनाऽत एव हेताः । न
चाप्याः संपूर्णाः, उल्लङ्घनाभ्यां भोगक्रियाभ्यः ।

कुतः ? इत्याह—

तत्तत्तत्तद्वेषणे एअं नाशेति बुद्धइ । एअम्मि सुहजो-
गमिद्धी उच्चिअपिडविल्हाणा । इण्ण भाशो पवत्तगो । पायं
विग्गो न विज्जइ निरण्वंअसुहकम्मभावेण । अक्खि-
त्ताओ इमं जोगा भायाराहसाओ । तहा तओ सम्मं
पवच्चइ निष्फायइ अण्णउले । एं किरिआ सुकिरिआ
एंगंतिकल्लो क निक्कल्लेत्थमाहिआ । तहा सुणुवंधा
उत्तरुत्तरजोगमिद्धीए । तओ से साहइ परं पराथं सम्मं ।
तकुणले सया तेहिं तेहिं पगारेहिं साणुवंधं महादए वी-
जवीजाऽऽदिद्वारणं । कत्तिविरिआइजुत्तं अवंअसुहचिद्धे
समंतभेदे सुणुखिहाणाहेइ । मोहितिभिर्दिवे रागामयवि-
ज्ज दोमानलनलनिही संयोगीसिद्धरे हवइ अचिंतचि-
तापणिकणे । स एं परंपरत्थसाहए तहा करुणाइभा-
वओ अणेगेहिं भवेहिं विमुच्चमाणं पावकम्पुणा पवदुमाणं
अ सुभावेहिं अणेगपविआए आराहणाए पाउणइ मवु-
त्तमं भं चरमं चरमभवहेउं अविगलपरंपरत्थमिति ।
तत्थ काउण निरवसेसं किंचं विहरयमले मिज्झइ,
बुउभइ, पुवइ, परिनिब्बाइ, सव्वदुक्खिणुत्तमं केइ ।

तत्तत्तत्तद्वेषणेन सङ्कल्पेऽऽदिभ्यः उभयलोकाव्यापारः, भो-
गक्रियासूक्ष्मपञ्चदशेनेति भावः । एतद् ज्ञानमित्युच्यते यदे-
वमिष्टवस्तुतत्त्वानिरूपकम् । एतस्मिन् शुभयोगमिति । एत-
स्मिन् ज्ञाने सति शुभव्यापारनिष्पत्तिः लोकत्रयेऽपीष्टप्रवृत्तौ ।
किं विशिष्टा ? इत्याह—उचितपापयोगादित्यर्थः । एतद्वीजान्ता-
चनेन, तत्तद्वस्तुवेषणान् । न ज्ञानव्यभिचारे, यत्किनाशयति,
अत एवाऽह—अत्र भावः प्रवर्तकः प्रस्तुतप्रवृत्तौ सद्गतः कर-
णलक्षणो न मोह इति । अत एवाऽह—प्रायो विमो न विद्यते ।
अर्थाधिकृतप्रवृत्तौ, सदुपाययोगादित्यर्थः । एतद्वीजान्ता-
ह—निरनुबन्धाशुभकर्मभावेन न हर्षादृश इत्ये प्रवर्तते, इति
ह्वयम् । सातुबन्धाशुभकर्मणः सम्यक् प्रवर्ज्यायोगान् ।
आज्ञिताः स्वीकृता एतेन योगाः शुभप्रव्याख्यापाराः । कु-
तः ? इत्याह—भावाऽऽपराधनात् तथा जन्मान्तरे तद्वदुमाना-
ऽऽदिकारणं । ततः किम् ? इत्याह—तत आलोपारासम्यक् प्रव-

हेति, नियमनिष्पादकत्वेन । ततः किम् ? इत्याह-निष्पाद-
यथत्वाकुलः सन् इष्टम् । एवमुक्तेन प्रकारेण क्रिया सुक्रि-
या भवति; सम्यग्ज्ञानादौचित्याख्येत्यर्थः । इयमेव विशेषे-
ष्यते-एकान्तनिष्कलङ्गा, निरतिचारतया । निष्कलङ्गायैसा-
धिका, मोक्षसाधिकेत्यर्थः । यतस्तथा शुभानुबन्धायाः अन्व-
यच्छेदनेनोत्तरापरयोगसिद्ध्या ततः शुभानुबन्धायाः सुक्रि-
यायाः सकाशात् स प्रस्तुतः प्रवृत्तिः साधयति निष्पा-
दयति, परं प्रधानं, परार्थं सत्यार्थं, सम्यगविपरीतम् । त-
त्कृशालः परार्थसाधनकृशालः, सदा सर्वकालम् । कथम् ? इ-
त्याह-तैस्तैः प्रकारैर्बीजबीजान्यासाऽऽदिभिः सानुबन्धं परार्थं
महोदयोऽसौ परपरार्थसाधनात् । एतदेवाऽह-बीजबीजाऽऽ-
दिस्थापनेन बीजं सम्यक्त्वं बीजबीजं तदपेक्षभासानप्रशं-
साऽऽदि, एतन्न्यासेन । किंविशिष्टोऽयम् ? इत्याह-कर्तृबीर्य-
ऽऽदियुक्तः परं परार्थं प्रति । अन्वयस्यभवेष्टः, एतमेव प्रति ।
समन्तभद्रः, सर्वोऽकारसंपन्नतया । सुप्रतिष्ठानाऽऽदिहेतुः
कृत्रिद्वयप्युत्पन्नतया । मोहतिमिरदीपसद्वपनयन्स्वभावतया ।
रागाऽऽमयैधस्तीर्णाः कृत्वा समर्थयेति न । हेयानलजलनिधि-
स्तीर्णध्यापनशक्तिभावात् । संवेगसिद्धिकरो भवति, तदेतुयो-
गेन । अचिन्त्यचिन्तासाधिकरणः, सत्यसुखहेतुतया । सीऽ-
धिकृतः प्रवृत्तिः । एवमुक्तनीत्या परपरार्थसाधकः, धर्मदान-
नः कुतो हेतोः ? इत्याह-तथा कर्मणाऽऽदिभावः, प्रधान-
भयतया । किम् ? इत्याह-अनैकैर्भवेज्जन्माऽऽदिभिर्विमुच्यमानः
पापकर्मणा, ज्ञानाऽऽवरणीयाऽऽदिलक्षणैः । प्रवर्द्धमानश्च शु-
भार्थाः संवेगाऽऽदिभिः । अनेकभविष्यताऽऽराधनया पारमा-
र्थिकया प्रप्तोति सर्वोत्तमं भवं तीर्थैकतऽऽदिजन्म । किं-
शिष्टम् ? इत्याह-चर्मं पश्चिममचरमभवहेतुं, मोक्षहेतुमि-
त्यर्थः । अचिन्तलपरपरार्थनिमित्तम्, अचरुचरयुत्यसंभारभावे-
न तत्र कृत्वा निरवशेषं कृत्यं यदुचितं महासाधनानां वि-
धूतजन्मलः वध्यमानमावडकर्मणि व्यवहारतः सि-
द्धयति, बुध्यते, मुच्यते, परिनिर्वाति, सर्वदुःखानामन्तं क-
रोतीति । अत्र सिद्धयति सामान्येनास्मिमाऽऽर्थं प्राप्नो-
ति । बुध्यते केवली भवति । मुच्यते भवोपप्राहिकर्मणा । परि-
निर्वाति सर्वतः कर्मविगमेन । किमुक्तं भवति ? सर्वदुःखाना-
मन्तं करोति, सदा पुनर्भावाऽभावात् । यद्वा-सिध्यति सर्व-
कार्यपरिस्समाप्या । बुध्यते तत्राऽपि केवलाप्रतिघातेन ।
मुच्यते । निरवशेषकर्मणा । परिनिर्वाति समप्रसूताऽऽप्या ।
एवं सर्वदुःखानामन्तं करोतीति निर्गमनम् । नयान्तरमतव्य-
वच्छेदायमेतदेवम् । इति प्रव्रज्यापरिपालनाच्च समाप्तम् ।
५० सू० ४ सूत्र ।

(२१) प्रव्रज्याविधिः-

जंबू । परंपराए पव्वावखाविहीए दिक्खिया से गुरु परंप-
रागमे ति वुच्चइ । का सा भंते ! पव्वावखाविही । एवं
खलु जंबू । पुवं पंचपरिकला णुपुंसादिदोसरहिया ।
सुमुहुत्ततिहिनक्खत्तकरायजोगेणं मूरिसा विहिंसा दह-
दिसाण बंधणं काउज वासा अभिमंतिपत्ता । पं-
चमुहापओगेण सत्तमुहापओगेण वा यतस्स सिर-
स्मि खिबति । तओ पच्छा सीसस्स खमासमणुगं दावे-
ऊयं देवे वंदेवेइ० जाव “ जय वीअराय ति ” पाठो ।
१६

तओ शियं तेष वासे अभिमंतिय दत्तखमासमणं सीसं
भणावेइ । मयं पव्वावेइ, मयं वेसं सम्पेइ । तओ सू-
री उडाय णमुकारपुवं सुग्गहियं करेहि सि भणंते
सीसदक्खिखवाहो सम्मुहं रओहरणदिसआओ करिं-
तो पुव्वाभिमुहो उत्तराभिमुहो वा सीसस्स वेसं सम्-
पेइ । सीसो इत्थं ति भणइ । ईसाणदिसिभागे गंतु आ-
भरणाइअलंकारं सुयइ, वेसं परिग्गहेइ । पुणो मूरी-
समावभागम्म वंदेत्ता भणइ-इच्छाकारेण भंते ! मयं
मुंदावेइ, सब्बविरइसामाइयं ममारोवेइ । तओ सीसो वार-
सावत्तं वंदणं देइ । तओ दो वि सब्बविरइसामाइय-
रोवणत्थं सत्तावीसुसासकाउस्सगं करिति; पारिता उ-
चउवीसत्थयं भणति । तओ पत्ताए लगवेलाए अहिं-
तरपरिसमायं सीसं णमुकारंतिममुच्चरितु मूरी उद्धाडिओ
तस्स तिभि अद्दाओ अक्खलियाओ गिएइ, गिएहिचा
सणमुकारं तिभिचारं सामाइयं भणइ । सेहो वि उद्धाडि-
ओ चेव भावियप्पा अप्पाणं कयत्थं मम्ममाणो अणु-
कड्डइ । तो जइ पुविं संखेवेणं वासा अभिमंतिया तो
इत्थं नित्थरेणं वासाभिमंतणं । संयवासदणं । तओ
खमासमणपुवं इच्छकारि तुम्हे सब्बविरइं सामाइयं
आरोवेइ । इच्छाए च खमासमणायि दांतं पुविं च सम्-
मवरणं गुरू भणइ । संयो तस्सोवरिं सिंरं वासे खिबइ ।
एवं जाव तिभि वारा । तओ खमासमणं दांतं भणइ-तुम्हा-
ए पवेइयं साहूख य पवेइयं मंदिसह काउस्सगं करेमि ।
पुणो वि वंदेत्ता भणइ-सब्बविरइसामाइयरीकरणत्थं
करेमि काउस्सगं सत्तावीसुस्साचित्तणं चउवीसत्थयं भ-
णइ । तओ खमासमणपुवं सीसो भणइ-इच्छकारि भंते !
मय णामट्ठरणं करेइ । तओ मूरी नियनामवग्गाइदोसर-
हियं गंधे खिबेत्तो खामं ठवेइ । तओ सीसो जहारायिणा-
ए साह वंदइ । सावयसावियामाहुणीओ य तं वंदंति ।
तओ मूरी मागुस्सखित्तजइ ति वा, अहवा चत्तारि
परमंणाणि ति इच्छाइ देसणं देइ । आपविलाई जहा-
सत्तीए तवो कायवो । एअं सामाइयं चरितु उकोसं
० जाव छम्मासं पच्छा उड्ढावणिआ किज्जति । मा इमा
विही । तत्थ पटियाइ । १ “ वास २ चिइ ३ वय निवेला ४
खमासमणं च सत्ता ५ दिसाबंधो । दुविहि तिविहा नहा-
नयं-देसणं मंडली सत्त ॥१॥ पटियकहियअहिगयपीर-ह-
रउद्धावणा य कप्पो ति । छुक्तं तीहिं विमुद्धं, परिहर नवपण
भयणं ॥२॥ अप्पत्तं अकहिआ, आणाहिगयपरिच्छणं य
आणाई । दोसा जिणेई भणिया, तुम्हा पत्तादुवद्दावे ॥३॥ ”
एवं सुपरिक्खियगुणसीसो तिहिनक्खत्तमुहुत्तरविनोगाइय
पसत्थीदवसे अप्पाणं वेत्तिरामि नियमवणइपहणखि-

ते गुरुं वंदित्ता भण्ड-इच्छकारि तुम्हे अम्ह पंच महव्वयाई राइभोअण्वेरमण्वल्लहाई आरोवावणिया, गंदिकरावणि-यं वासाणिकखेवं करेह । तत्रो पुव्वं वासकखेवं करिय दे-वं वंदिय वंदस्यं दाउं महव्वयाईआरोवणत्थं सत्तावीसु-स्समं काउस्समं दोवि करित्ति । तत्रो सूरिहिं तिहा तुअएहिं पिंदोवरि कुप्परिचिदिएहिं करेहि रयहरणं ठा-विता वामकराउनामियाए सुहपुत्ति लंबंति धरितु सम्मं उवओगपरो सीस अदोवण्यकयं इक्किं वयं नमु-कारपुव्वं तिन्निवारं उच्चारविइ । तत्थ खलु पढमं भं-ते ! महव्वए पाणाइवायाओ वेरमणं, सव्वं भंते ! पाणाइवायं पच्चक्खामि, से सुहुमं वा बापरं वा तसं वा थावरं वा नेव सयं पाणे अइवाइजा, नेवउन्नेहि पाणे अ-इवायाविजा, पाणे अइवाइयंते वि अणं थ स समणुजाणामि जावजीवाए तिविहं तिविहणं मण्णं वायाए काएणं करेमि, थ कारवेमि, करंतं पि अणं न समणुजाणामि । तम्म भंते ! पडिक्कामि, निंदामि, गरिहामि. अप्पाणं वोमि-रामि । पढेयं भंते ! महव्वए अण्डुट्टिओमि सव्वाओ पाणा-इवायाओ वेरमणं ॥ १ ॥ अहावरं दोच्चे भंते ! महव्वए मुमावायाओ वेरमणं, परिग्गहं परिगिएहंतं वि सव्वं भंते ! मुमावायं पच्चक्खामि । से कोहा वा लोहा वा भया वा हासा वा नेव सयं मुसं वणजा, नेवउन्नेहि मुसं वायावेजा, मुसं वयंते वि अणं न समणुजाणामि जावजीवाए० जाव वोसिरामि । दुच्चे भंते ! अण्डुट्टिओमि सव्वाओ मुमावाया-ओ वेरमणं ॥ २ ॥ अहावरं तच्चे भंते ! महव्वए अदि-न्नादाणाओ वेरमणं, सव्वं भंते ! अदिन्नादाणं पच्चक्खामि, से गामं वा शणेरं वाउरं वा अणं वा वहुं वा अणुं वा धूलं वा चित्तमंतं वा अचित्तमंतं वा नेव सयं अदि-न्ने गिएहेजा, नेवउन्नेहि अदिन्ने गिएहावेजा, अदिन्ने गि-एहंतं वि अणं न समणुजाणामि जावजीवाए तिविहं तिविहणं मण्णं वायाए काएणं न० जाव वोसिरामि । तच्च भंते ! महव्वए अण्डुट्टिओमि सव्वाओ अदिन्नादाणा-ओ वेरमणं ॥ ३ ॥ अहावरं चउयं भंते ! महव्वए मेहुणा-ओ वेरमणं, सव्वं भंते ! मेहुणं पच्चक्खामि, से दिव्वं वा माणुसं वा निरिक्खजोणियं वा नेव सयं मेहुणं से-विजा, नेवउन्नेहि मेहुणं सेवावेजा, मेहुणं सेवंतं वि अणं न समणुजाणामि जावजीवाए तिविहं तिविहणं मण्णं० जाव अप्पाणं वोसिरामि । चउयं भंते ! महव्वए अ-ण्डुट्टिओमि सव्वाओ मेहुणाओ वेरमणं ॥ ४ ॥ अहावरं पंचमे भंते ! महव्वए परिग्गहाओ वेरमणं, सव्वं भंते ! प-रिग्गहं पच्चक्खामि, से अणं वा वहुं वा धूलं वा चित्त-मंतं वा अचित्तमंतं वा नेव सयं परिग्गहं परिगिएहा,

नेवउन्नेहि परिग्गहं परिगिएहाविजा, परिग्गहं परिगिएहंतं वि अणं न समणुजाणामि जावजीवाए तिविहं तिविहणं मण्णं० जाव वोसिरामि । पंचमे भंते ! महव्वए अण्डुट्टिओ-मि सव्वाओ परिग्गहाओ वेरमणं ॥ ५ ॥ अहावरं छट्ठे भंते ! वए राइभोयणाओ वेरमणं, सव्वं भंते ! राइभोअण्वं पच-क्खामि असयं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा नेव सयं राइ भुंजिजा० जाव वोसिरामि । छट्ठे भंते ! वए अण्डु-ट्टिओमि सव्वाओ राइभोयणाओ वेरमणं ॥ ६ ॥

(एतेषां सूत्राणां व्याख्या 'पडिक्कमण' शब्देऽस्मिन्नैव भागे २२४ पृष्ठादौ भव्य गता)

तत्रो पत्ताए लम्गवेलाए इच्चैयाई पंचमहव्वयाई राइभोय-ण्वेरमण्वल्लहाई अचहिअट्टाए उवसंपजित्ता णं विहरामि । एयं तिविचारोणं भणविइ । तत्रो वंदित्ता सीसो भण्ड-इच्छ-कारि भणयं ! तुम्हे अम्ह पंच महव्वयाई राइभोयण्वेरमण-वल्लहाई अचहिअट्टाए उवसंपजित्ता णं विहरामि । इच्चै-खमासमणपुव्वं पयाहिण्णा समवमरणं कायव्वा. तत्रो सी-सम्स आयरियउवज्झायाओ दुविहो दिसिबंधो कीगइ । अमुगगणो अमुगमादा अमुगकुलं अमुगो गुरु अमुगा आयरिया अमुगा व उवज्झाया अमुगाओ पवत्तिणीओ महचराओ साहुणीओ गिरिमोहम्मसाहम्मियाओ अमुग-अमुगा आयरिया परंपराणं जहा दमासुअक्खेध अट्टम-ज्झण्ये पयावलीओ वुइया ।

(सा च स्वधिरावलिः 'यधिरावलि' शब्दे चतुर्थभागे २३६४ पृष्ठादौ भव्य द्रष्टव्या)

तदा तम्म मीसम्म गणो ठावेइयवो । जहा जंजू । ममं परं-पराए कोडिगणे वइक्करी साहा चंदकुलं ठावियस्संति । एवं पवावणविहीए दिक्खिउरुणं पंचमहव्वयरक्खण्हा देसणं दिदि, गुरुणो उज्झया-भोगीया-रक्खिया-रोहिणीपंच-मालिअक्खएणं जहा नीयाधम्मकहाए । एसा पवाव-णविही जंजू । ममं पुणे समणेणं भगवया मदावीरिणं वि-आहिया । अथाए विहीए इंदभूइयामोक्खणं चउहसममण-साहस्सीयाए पवाविया, छरीसअजियामाहस्सीओ प-वाविया, जहा तुम पि माए पवाविया तहा मयं पिअत्था अण्वे वि आयरियउवज्झाया मीसायं सीमिणीणं पवावि-स्संति० जाव दुप्पमहसुरी वि एवं पवाउइस्सइ । एसा परं-परा सुद्धा । एसा पवावणविही पवइअकालाइदेमं व-लमेडाउड्डीण हाणीए पयायं सेवमाणा वि सुद्धा जिणमयं पयासयंता साहुणीं थयव्वा । अण्ण० ।

(२८) गुरुच श्रान्तनिवदनम् -

उक्तो गुरुव्यापारः । अथ शिष्यव्यापारं दर्शयिष्याह-

अह तियपाहिणपुव्वं, सम्मं सुदुद्धे चित्तरयंसेण ।

गुरुणो थियेयणं स-व्वहेव ददमप्पणो एत्थ ॥ २६ ॥

अथेक्षविधानादनन्तरं निरुणां प्रदक्षिणानां समाह्वारोन्म-
प्रदक्षिणम्, तत्पूर्वं प्रथमं यत्र तत्तथा क्रियाविशेषसम्बद्धम् ।
गुरुं विःप्रदक्षिणीकृत्येत्यर्थः । सम्यक् शुद्धेन तत्त्वतो नि-
मलेन, न कल्पनयेत्यर्थः । चित्तं मनस्तदेव रत्नं माणिक्यं
प्रकाशस्वभावसाधर्म्योच्चित्तगतं, तेन । गुरोर्धर्मोऽवार्थस्य
निवेदनीयम्—“भवदीयाः हं किङ्करोऽयम् न भवोऽर्पितमग्रस्य
नाथाः ” इत्येवं समर्पणम् । सर्वथैव समस्तैरङ्गि प्रकारैर्द्विप-
द्वचतुष्पदधनाऽऽयर्पणलक्षणैर्मनःप्रभृतिभिर्वा, न तु कथञ्चि-
दनिवेदनम् । दृढमत्यर्थमव्यभिच रितया । कस्य निवेदनम् ? ।
इत्याह—आत्मनः स्वस्य । अत्र दीक्षायां दत्तायां सत्यामिति
गाथाऽर्थः ॥ २६ ॥

अथ तदार्थमनिवेदनं गुरुः प्रतिपद्यते, न वा ? यदि न प्रति-
पद्यते तदा न गुरुः निष्फलत्वात्सत्येत्याशङ्कां परिहरन्नाह—
एमा खलु गुरुभची, उकोसा एम दाण्णधम्मो उ ।

भावीवसुद्धीर्षं ददौ, इह्रा वि य वीयमेयस्स ॥ ३० ॥
यदतद् गुरुणां सर्वथाऽऽत्मनिवेदनमनन्तराङ्गमेवा इयं, खलु-
वोक्त्यालङ्घित्वाऽथवाऽवधारणं, तेनैवैव न त्वन्याऽपि । यदाह—
“का भक्तिरस्य येनाऽऽत्मा, सर्वथा न नियुज्यते । अमर्कः का-
व्यमेवाऽऽहु-र्येनात्प्राप्योत्तमम् ॥१॥ ” गुरुभक्तिर्धर्माचार्य-
हृत्मानः । गुरुभक्तिश्च स्वदा विधेया दुष्कृतकान्त्वात् गुरोः, त-
स्माच्च महाशक्त्याऽथवात् । उक्तं चानन्तराङ्गार्थेऽप्येवादि-
“निगदं दुर्गापि न समणाउत्सो । ते जहाः अम्मापियरस्स,
गुरुस्स, भक्तिस्स । ” तथा—“गुरुभक्तेः धृतशानं भवेत् कल्पत-
रूपमम । लोकहितयभाविष्य-स्मृतः स्युः सर्वसम्पदः ॥१॥ ”
तथा उक्तुं यत्न इत्युक्तं उक्तुः । (एव लि) इहोत्तरस्यैव
कारणस्य तु शब्दस्य सम्बन्धादि पञ्चायमेव गुरोरात्मनिवेद-
नयो नाथः । वस्यवन्तदानं हि तदर्थकं दत्तं स्यात्, आ-
त्मदानं तु सर्वमपि व्याप्तदानधर्मस्यैवाङ्कुरात् । दानधर्मो
वितरणरूपं कुशलानुष्ठानम् । विधेयधर्मा महाशक्त्याऽथवा-
त् । यदाह—“दानार्कीलिः सुधाशुभ्रा, दानार्त्तौ भाग्यसुखम-
म् । दानान्कामार्थमेक्षाः स्फु-र्दानधर्मो वरस्ततः ॥ १॥ ” किं
यथाकर्तव्यं तदपि आत्मनिवेदनमुत्कृष्टदानधर्मो भवति ? , ने-
त्याहः भावविशुद्ध्या परिणामनिष्फलकृतया दृढमत्यन्तम् प-
रिणामकलङ्कं च कीर्त्याद्यपेक्षितं । तद्वद् भावशुद्धयमेव किं
स्यादित्याह—(इह्रा वि य लि) दत्तं, ऽऽयथाभावविशु-
द्धिर्वाचकं इत्यर्थः । अपि चेति पुनःशब्दार्थः । बीजमिव बीजं
हेतुर्भवतीति । द्रव्यतोऽपि सद्गुणान्नस्य प्रायो भावानुष्ठान-
कारणत्वेति तस्यैवाङ्कुरदानधर्मस्याऽऽत्मनिवेदनमिति प्रकृत-
म् । इति गाथाऽर्थः ॥ ३० ॥

कथमिदं भावविशुद्धयभावपूर्वकमात्मनिवेदनमुत्कृष्टदान
धर्मबीजं भवतीत्याह—

जं उतमचरियमिणं, सोउं पि अणुत्तमा ण परेति ।
ता एयसगासाओ, उकोसो होइ एयस्स ॥ ३१ ॥

यद्यस्मात्कारणात् उत्तमचरितं सत्पुरुषचेतिनम्, इदमन-
न्तरं शीनमारमनिवेदनम्, श्रोतुमप्याकर्णयितुमपि, आस्ता-
मनुष्ठानम् अणुत्तमा अमत्तुरुपाः । न पारयन्ति न शक्नुव-
न्ति, तथाविधबीजैरहितत्वात्साराम् । तत्समात्कारणादेतत्स-
काशादेतस्माद्भावविशुद्धिर्निर्वाहनीयमनुपपन्नचरितक—

पाऽऽत्मनिवेदनादर्थः । तुशब्द एवकारार्थः । तत्प्रयोगं च
दर्शयिष्यामः । प्रकृते उक्तयोः भवत्येव जायत एव । एतस्या-
नन्तरगाथाङ्कुरदानधर्मस्य । इदमुक्तं भवति—यद्यप्यात्मनिवेदन-
रूपा दानधर्मो विशुद्धभावाऽऽप्येव विधीयमानोऽनुत्कृष्टो भ-
वति तथाऽऽणुत्तमचरितरूपत्वात्सत्याङ्कुरदानमिति सन्निभुनाया
भावविशुद्धेन कल्याणमुत्कृष्टदानधर्मबीजं भवतीति । अतः सा-
धूक्तम्—“इह्रा वि य वीयमेयस्स लि । ” अतो गुरुणाऽप्रति-
निपन्नत्वापि न निष्फलताऽऽत्मनिवेदनस्येति गाथाऽर्थः ॥ ३१ ॥

अथ यदि तदार्थमनिवेदनं गुरुः प्रतिपद्यते, तदाऽधिकर-

णदोषो गुरोः स्यादित्याशङ्कां परिहरन्नाह—

गुरुणो वि णाहिगरणं, ममत्तरहियस्स एत्थ वत्थुमि ।

तन्भावमुद्धिहेतुं, आणाएइ पयडमाणस्स ॥ ३२ ॥

गुरोरपि न केवलं दीक्षितस्याऽऽत्मनिवेदननिष्फलत्वलक्षणं
दोषोऽभिहितमुक्तं भवति धर्माभावात्स्याऽपि, न वैव । अवि-
क्रियते गुणतापयेनाऽऽत्मन्यधिकरणम् । दीक्षितनाऽऽत्मनि
निवेदिने परिग्रहाऽऽस्मात्प्राप्तमिति रूपो दोषो भवतीति गम्य-
ते । किम्भूतस्येत्याह—ममत्तरहितस्य निःसङ्कस्य । कृत्याह—
अनेतस्मिन्ननन्तराङ्कुरवस्तुनि पदार्थे दीक्षितसम्पन्नदीक्षाऽऽप-
र्यायत्वाऽऽदिके । पुनः किम्भूतस्येत्याह—प्रवर्त्तमानस्य व्या-
प्तियमाणस्य । कया ? आत्माया आत्मोपदेशेन । किमर्थम् ? तद्भा-
वशुद्धिहेतुं दीक्षितसत्त्वपरिणामविशोधानहेतोः । एवं हि प्र-
वृत्ता तस्य भावशुद्धिरुपजायत इति । एवं चेद्दानमनप्रयो-
गो यदुत—दीक्षिताऽऽत्मनिवेदनं गुरोरधिकरणं न भवति,
ममत्तरहितत्वात्, शरीराऽदिवर्तिनि दृष्टान्तोऽऽद्याः । न च
ममत्तरहितत्वमसिद्धं, तदुपकारायाऽऽदिक्या प्रवृत्तत्वाच्चरि-
त्वापकाराय भोजनाऽऽर्थावेधानां गाथाऽर्थः ॥ ३२ ॥

एवं दीक्षाविधिं परिसमाप्य दीक्षितोपदेशं प्रत्याचार्थ-
स्यापदेशमाह—

णाऊण य तन्भावं, जह होइ इमस्स भाववुद्धिं लि ।

दाणादुवदंसाओ, अणेण तह एत्थ जइयव्वं ॥ ३३ ॥

ज्ञात्वा च विज्ञाय पुनः, तद्भावं दीक्षितपरिणाममाका-
राऽऽदिभिः । यदाह—“आकुरे रिङ्गित्तं गेत्ता, चेत्था भायंयेन
च । नेत्रवक्त्रविकारैश्च, गृहान्तेनयेन मनः ॥ १ ॥ ” यथा
येन प्रकारेण भवति जायते । (इमस्स लि) अस्य दीक्षि-
तस्य, धर्मेवुद्धिर्दीक्षायां समृद्धिः । इति शब्दः समाप्तः ।
तस्य च “जइयव्वं ” इत्यत्र गद्यान्ते प्रयोगः । दानाऽऽदीनां
वितरणप्रभृतीनाम् । आदिशब्दाद् गुरुसेवातपःप्रभृतीनां चा-
पदेशः । प्रवर्त्तमानार्थस्य कुसंस्मरणेनोपेक्षाऽऽदेः स तथा तत्र
दानाऽऽनुपदेशाऽऽदी, अनेन दीक्षाऽऽचार्येण । तथा तेन प्र-
कारेण, अत्र दीक्षायां दत्तायां सत्याम्, यतितत्त्वं यत्ना वि-
धेयः । तत्र दानोपदेशो, गुरुसेवापदेशश्च यथा—

“न्यायात् स्वल्पमपि हि, भूत्यानुपरोधतो महादानम् ।

दीनतपस्यादी गुरु-सेनुजया दानमन्यतु ॥ १ ॥

एवं गुरुसेवाऽऽदि च, काले साद्योगविप्रवर्जना ।

इत्यादिकृत्यकरणं, लोकोत्तरतत्त्वमप्राप्तम् ॥ २ ॥ ”

इति गाथाऽर्थः ॥ ३३ ॥

इदं च मिथ्यात्वप्रतिक्रमणः॥५॥ ध्यात्मनिवेदनाः॥ दिवा दीक्षाविधानं यादृशैः शिष्याः॥५॥ ज्ञायां कुरुतस्नाहशायश्च त्रयोपितुमाह-
इयश्चानुगुणजुष्टो खलु, शिरभिस्संगो पदत्परसिगो ज्ञो ।

इय जयइ न उग्य अष्टो, गुरु वि एयारिसो चैव ॥३४॥

ज्ञानाः॥५॥ दिगुणयुतः खलु सम्यक्ज्ञानश्रद्धासुखरुमक्रिसवप्रभृ-
तिगुणसंपन्न एवेति, यत इति सम्बन्धः । खलुगवधारणे ।
निरभिष्टङ्को मिथ्याहृदयवहारेषु बाह्यद्रव्ये च निःस्पृहः ।
पदार्थरसिक आगमोक्तदेवतवगुरुतत्त्वाः॥५॥ भगवत्पञ्चजीवाः॥५॥ दि-
भावप्रतीत्युक्तः । चशब्दः समुच्चयः । यो दीक्षितजीवः, स इति
गम्यते । इत्यनेन प्रकारेणाऽनन्तरोक्तमिथ्यात्वप्रतिक्रमणस-
म्यक्त्वप्रतिपत्त्यात्मनिवेदनाऽऽदिलक्षणं । यतत यत्नं करो-
ति न पुनरन्यो ज्ञानाऽऽदिगुणयुतादपरः, एवंविधयनस्य
ज्ञानाः॥५॥ दिगुणयोगसाध्यान्वा । तथा गुरुत्वं न केवलं शिष्य
एवंविध एव एवं यतने धर्माऽऽज्ञायां॥५॥ व्येताहश्च एव ज्ञानश्र-
द्धानचारिणश्चिन्ताऽनुग्रहवृद्धिसाध्याप्रमादाऽऽदिगुणयुतो निः-
स्पृहः पदार्थरसिकश्चेत्यर्थः न पुनरन्यो ज्ञानाऽऽदिगुणस्य प्रा-
गुक्तविधानशक्त्यान्वसकस्य दीक्षितानाऽऽत्मनिवेदने कृतेऽ-
भिष्टङ्कसंभवेन तद्वाद्यसुखार्थमाह्वया प्रवर्तनासम्भवात्, पदा-
र्थरसिकताशून्यस्य च देवतत्त्वाऽऽदिप्रतिपादकत्वाभावादिति ।
चैशशब्दोऽवधारणार्थः । दर्शितं चावधारणम् । इति गाथा-
॥३४॥ यथाविधौ दीक्षकदीक्षितौ यथावदीक्षासाध-
कौ स्यातां तथाविद्यानुष्ठौ, (प्रथमं प्रव्रजतः उपधिग्रहणम्
'उच्यते' शब्दे १०६६ पृष्ठे 'णिगम्यथस्' १५ इत्यादिना
स्वेषेण प्रतिपादितम्)

अथ यथावदीक्षितानां प्रशंसामाह-

धम्मामयेमोङ्गो, धम्मा चट्ठेति एयरीईए ।

धम्मा बहु मसते, धम्मा जे ण प्पदूमति ॥ ३५ ॥

धम्म्यानां भावधनलभ्युणां तन्मात्रमां वा, सध्यानामिति
गम्यते । एतद्योगो जिनदीक्षाया सह सम्बन्धः । तथा तथा-
गं॥५॥ धम्म्याः पुरायवन्तः, वेष्टन्ते प्रवर्त्तन्ते, एतन्नीत्या दी-
क्षाध्वमगन्तुपगन्तव्यायन शिकालं जिनवन्दनपूजनाः॥५॥ दिना ।
तथा धम्म्याः पुराया बहु मन्यन्ते बहुमानविपरीकुर्वन्ति,
दीक्षितान् दीक्षां वा स्वयं तां कर्मदेशादप्रतिपन्ना अप्रीतिः
तथा धम्म्याः पुराया ये जीवाः, न प्रवृत्त्यन्ति न प्रदिष्टा भव-
न्ति, दीक्षायामिति गम्यते । बुद्धसत्त्वा हि न केवलं तां न
प्रतिपन्ते, मोहान्धतया तस्यामेव ढेरिणा भवन्तीति ।
ववर्त्तन्ति च-'' विहिअप्रओसो जेसि, आसन्ना ते वि सुदप-
स सि । बुद्धमिगारे पुण सु-खदेसणा सिहनायसमा ॥१॥ ''
इति गाथाऽर्थः ॥३५॥

अथ दीक्षितानन्तरं दीक्षितेन यद्विधेयं तदुपदिशन्नाह-

दासमह जहापत्ती, सद्धासंवेगकमजुयं णियमा ।

विहवाणुसारमो तह, जणोवयारो य उच्चिओ ति ॥३६॥

दानं प्राक्तुकेणीयवत्तयावाचनान्ताऽश्रितानां सङ्गाऽऽदिभ्यो वि-
तरणम् । यतः सर्वे विरतिदीक्षासधिकृत्योक्तम् ॥५॥ तथययगुण-
गोरस-कालुगपडिलाहणं समणसंघे । अयह गणिययगुणं,
तदसह स्ववस गच्छस्स ॥ १ ॥ '' (अनत्यक्तं वरुं) अ-
थेति दीक्षाग्रहणानन्तरम् । यथाशक्ति शक्तेरनतिक्रमणं, वि-

स्वित्तानुकूपमित्यर्थः । दातव्यमिति शेषः । किम्भूतं तदि-
त्याह-अन्ना स्वकीयोऽभिलाषः, पराननुकूलितिर्ययः । संवे-
गो मोक्षभिलाषः, क्रमो देयद्रव्यपरिपाटिलोककृदा यथा-
ज्येष्ठता वा, यमियुतं संयुक्तं यत्तया । नियमादवश्यमेवावेन ।
तथा विभवावुसारतो विभवावेत्तया । तथाशब्दो विध्यन्तर-
प्रतिपादनपरवाक्योपलक्षार्थ उन्नेरायाऽऽज्ञौ द्रष्टव्यः । अ-
धवा-तथेति तेन प्रकारेण लोककृदेन, जनोंपचाराः स्वजनाऽऽ-
दिलोकपूजा । चशब्दः समुच्चयः । उचितः स्वपरयोग्यताऽनु-
रूपो, विधेय इति गम्यम् । इतिशब्दः समाप्तिः । तेनेतावदेव
दीक्षाऽनन्तरकृत्यमित्यर्थः स्यादिति गाथाऽर्थः ॥ ३६॥
एतावत्प्रत्यनकृताऽपि दीक्षा सम्यगन्यथा च स्यात्संवेयं सम्य-
गदीक्षिते कथमवसेयम् । उच्यते-लिङ्गतोऽनन्तान्यथा अह-
अहिगयगुणसाहमिय पीईवोहगुरुभक्तिवृद्धि य ।

लिङ्गे अवविचारी, पइदिहं सम्भोदक्खाए ॥ ३७ ॥

अधिकृता दीक्षाप्रतिपत्त्याऽङ्गीकृताः प्रस्तुता वा अधिकृता वा
प्राप्तास्ते च ते गुणाश्च सम्यक्स्वतन्त्रमनवप्रशमसंयोगानिर्वा-
स्तिकत्वापुनरुत्पत्त्युत्पत्त्याधर्मगतदेवाऽऽदिवैद्यावृत्त्यकरणः॥५॥
द्वयाऽधिकृतगुणाः, ते च साधर्मिकप्रतिष्ठ समानधर्मिका-
नुरगाः बोधश्च तत्साधयगमो गुरुमक्रिश्च धर्मोऽन्वायाऽनुरगा
इति द्वन्द्वः । अतस्तासां बुद्धिदीक्षाऽध्वमरादाभ्य वर्धनमिति
समासः । चशब्दः पुनरर्थः । तद्भावना चिन्म-लस्यगुदी-
क्षायां दानाऽऽदिकं तावदनन्तरकृत्यमां वहुतगुणसाधर्मिक-
प्रतिबोधगुरुमक्रिद्धः पुनर्लिङ्गं गमकं विह्वलमव्यभिचार्यका-
न्तिकम्, प्रतिदिवसमहनिशम् ; एतच्चार्थाधिकृतगुणाऽऽदिबु-
द्धिंशेषम् । कस्या लिङ्गमियमित्याह-सम्यग्दीक्षाया अ-
मिथ्यादीक्षणस्य, एतद्विषयस्तु सामर्थ्यादमन्यग्दीक्षायाः ।
इति द्वारगाथाऽर्थः ॥ ३७ ॥

अथ सम्यग्दीक्षाया यथाधिकृतगुणवृद्धिलिङ्गं भवति, तथा
दशयन्नाह-

परिसुद्धभावओ तह, कम्मखओवसमपेङ्गओ होइ ।

अहिगयगुणवृद्धि खलु, कारणओ कजभावेण ॥ ३८ ॥

परिशुद्धभावनाऽतिशुद्धाव्यवसायान् तथेति तथाप्रकारा-
दीक्षाप्रतिपत्तिरूपिदित्यर्थः वच्यमाणकारणापेक्षया वा समु-
च्चयार्थस्तथाशब्दः । कमेणोऽधिकृतगुणाऽऽवरणस्य स्वार्थ-
शमो दीक्षाप्रतिपत्तिरूपपरिशुद्धभावजन्यो विगमविशेषक-
न यो योगः सम्बन्धः स तथा नतः कमेत्यपेक्षमशोयतः ।
किमप्याह-भवति जायते । कापेसो ? अधिकृतगुणवृद्धिः स-
म्यक्त्वाऽऽदिगुणवर्धनम् । खलुर्वाक्यालक्षणेऽवधारणे वा । अ-
वधारणार्थं च वास्य अवलोक्येयं प्रयोगो दृश्यः । केन
कारणेनैतदेवमित्याह-कारणतो हेतोः सकाशान् कार्यभावे-
न फलसद्भावान् । तत्र दीक्षापरिशुद्धभावः कारणकारणं,
कमेत्यपेक्षमस्तु कारणम् । तथा शब्दवृत्तिरव्यवस्थान-
पत्ते तु परिशुद्धभावः कमेत्यपेक्षमर्थेति कारणद्वयम्, अ-
धिकृतगुणवृद्धि कार्यम् । अतः परिशुद्धभावकूपसम्यग्दी-
क्षायामधिकृतगुणवृद्धिः कार्यत्वाद्लिङ्गं भवति । इति गाथा-
ऽर्थः ॥ ३८ ॥

अथ साधर्मिकमिष्टवृद्धिर्यथा सम्यग्दीक्षाया लिङ्गं भवति
तथा दशयन्नाह-

धम्माम्मि य बहुमाणा, पहासभावेण तदशुरागाओ ।

साहस्यपतिषु ऊ, इदि बुद्धि धुवा होइ ॥ ३६ ॥

धर्म दीक्षारूपे दीक्षितजनानुष्ठेयधृतवारिकरूपे च, चराध्वः समुच्चयार्थो भिन्नक्रमश्च । बहुमानात्पक्षपातात्, प्रधानभावेन प्राधान्याच्च धर्मप्रधानत्वाद् साधर्मिकाणामिति हृदयम् । तदनुसंगानात् साधर्मिकत्वेद्वात् । इह यद्यपि साधर्मिकशब्दः परपदे समस्तश्च वर्तते, तथापि तच्छब्देन स एव संस्पर्शनीयः, वक्ष्यातामेव विवक्षितत्वात्, वक्ष्याधीनत्वाच्छब्दप्रवृत्तेः, इत्येते वैधेविधः प्रयोगस्तत्र तत्रेति । किं व्यादित्याह—साधर्मिकप्रतिः समानधर्मजनविषयमेकजन्यवात्सल्यस्य । कार्ये कारणोपचारात् । तुशब्दः पुनरर्थः । तद्भावनोक्त्यैव—परिशुद्धभावतोऽधिकृतगुणानां वृद्धिर्धैर्येति, साधर्मिकप्रतिः पुनर्धर्मवद्भुतमानतः साधर्मिकातुरागादिति । अथ वा—धर्मे बहुमानात्पीतिमात्रात् प्रधानभावेन धर्मस्योत्तमत्वमुच्यते तदनुसंगानाच्च धर्मभेदभेदार्थः । धर्मविषययोः प्रीतिभक्त्याभावात् विशेषेण या—

“ यत्तदोऽस्ति परमः, प्रीतिश्च हितोऽद्या अवति कर्तुः ।
शेषव्यांगेन करो—ति वचनं तद्विषयगुणान् ॥ १ ॥
गौरवविशेषयोगाद्—बुद्धिमतां बहिष्कृतपरयोगम् ।
क्रिययत्तत्तुल्यमर्थ, अर्थं तद्वत्कथमुपगच्छन् ॥ २ ॥
अत्यन्तवज्रभां स्तु, पत्नी तद्वद्विता च जननीति ।
तुल्यमपि कृत्यमनयो—भातेन स्वात्प्रीतिर्भक्तिगतम् ॥ ३ ॥ इति ।
साधर्मिकप्रतिस्तु साधर्मिकातुरागस्य । इन्द्रोऽप्युपप्रदर्शने, वृद्धिर्धैर्येन च, प्रया निश्चिता, अवति जायते । इति गाथाः ॥ ३६ ॥

अथ बोधवृद्धेर्ज्ञानादर्शनायाऽऽह—

विडियागुह्याश्रो, पाएणं सत्त्वकम्पस्त्ववसमो ।

गाणावरणावगमा, शिपमेणं बोहवुत्ति ति ॥ ४० ॥

विदितानुष्ठानाद् दीक्षादीनां तत्समाचाररूपसत्त्वज्ञानं, प्रायेण बाहुल्येन, कस्यापि जीवस्य भावविशेषादेव ज्ञयोपशमो भवतीति प्रायेणेत्युक्तम् । सर्वकर्मज्ञयोपशमो निश्चितज्ञानाऽऽवरणाऽऽदिष्टानिकर्मणां विगमविशेषो, भवतीति गम्यम् । धातिकर्मणामिति व्याख्यानम्—“ मोहस्संवेगवसमो, आश्रोवसमो च उण्ड घाईण । उद्यकल्यपरिणामा, अट्टण्ड विहोति कम्पारणं ॥ १ ॥ ” इति वचनात् । ततश्च ज्ञानाऽऽवरणापगमात् धातिकर्मोन्तर्गतस्य ज्ञानाऽऽवरणीयकर्मणः ज्ञयोपशमाऽऽहः सकाशात्क्रियमेव नियोगेन, बोधवृद्धिज्ञानवर्धनं भवति । इति शब्दो बोधवृद्धिब्रह्मव्यतासमासिसंस्वचार्थः । इति गाथाऽर्थः ॥ ४० ॥

अथ गुरुभक्तवृद्धेर्ज्ञानादर्शनायाऽऽह—

कल्लाणसंपपाए, हिमिए हेउ जम्भो गुरु परमो ।

इय बोहभावम्भो चिय, जायइ गुरुभक्तिवुद्धि ति ॥ ४१ ॥

कल्याणानामैहिकाऽऽमुष्मिकक्षयसां संपत्संपत्तिः कल्याणसंपत्तयस्तद्वन्धव्यहेतुव्याघ्रादीक्षितसमाचारश्च कल्याणसंपदवृत्त्येऽन्तर्गताः । (इति मिति) अस्या अन्ननरोक्षायाः, हेतुः कारणम्, यतो यस्मान्, गुरुधर्मोऽऽचार्यः, परमः प्रधानो वर्तते । ततः कारणान्तमहाभक्तिविषयोऽस्मिति शेषः । इत्यनेन प्रकारेण कल्याणहेतुव्येन भक्तिविषयो गुरुत्वर्येण लक्षणं यो बोधो ज्ञानं तस्य यो भावः सत्ता स तथा तस्मादिति बोधभावादेव नाग्यता । ‘ चिय ’ शब्दोऽप्यचारः ।

गार्थः । जायते भवति गुरुभक्तिवृद्धिरपि धर्मोच्चायैवदुमानवर्धनमपि, न केवलं स्वहेतोर्बोधवृद्धिरिति गाथाऽर्थः ॥ ४१ ॥

अधानन्तरोद्धदीक्षागुणानामन्तरफलं दर्शयन्नाह—

इय कल्लाणी एमो, कमेय दिक्खागुणो महासमो ।

सम्पं समापरोतो, पावइ तह परमदिवस्सं पि ॥ ४२ ॥

इति ब्रह्मव्यायेन सम्पदीक्षातुरगुणवृद्ध्यादितिल्लिखामि-लक्षणं । कल्याणी कल्याणवान् लोकद्वयभाविक्ल्याण-हेतुभूतदीक्षाऽर्थाः । भवतीति गम्यते । एषाऽन्तरोद्धदीक्षा दीक्षितजीवः । तथा क्रमेण परिपाटवा शुद्धशुद्धतरशुद्धतम-येत्यर्थः । दीक्षागुणान् जिनदीक्षाधर्मो जिनसाध्वामभ-क्तिप्रभावाऽऽर्थात् समावरणानि योगः । महासत्त्वो महाभुवाः । सम्पद्भावोत्तरं, समावरणा सेवमानः, प्राप्नोति लभते । तथैव फलान्तरसमुच्चयार्थः । परमदीक्षामपि सर्वविरतिदीक्षामपि, न केवलं कल्याणैव भवति इत्यपिशब्दार्थः । अथवा—कल्याणी स-क्षेप प्राप्नोति तथा परमदीक्षामपि स्थेतरदीक्षां प्राप्त इति हृदयम् । शेषं तथैव । इति गाथाऽर्थः ॥ ४२ ॥

अथ जिनदीक्षाया एव परमफलं पददर्शनायाऽऽह—

गर्हियमिच्छायारो, भावेणं जीवमुत्तिमगुहविउं ।

योमिसकम्पमुक्को, उवेइ तह परममुत्तिं पि ॥ ४३ ॥

गर्हिता निन्दिता मिथ्याऽऽचारो मोक्षमार्गविपरीतत्वमाचारा मिथ्यात्वाविरतिकराद्युपशमलक्षणा अतीतकालाऽऽसेविता येन स तथा परमदीक्षाऽऽचार्या । उपलक्षणत्वाच्चास्य वर्तमानानां मिथ्याऽऽचार्याऽऽचारः संवरणम्, अनातानां च प्रत्याख्यानमिह द्रष्टव्यम् । अन्ये तु मिथ्याऽऽचारलक्षणं वदन्ति—“ बाह्येन्द्रियाणि संवरय, य आन्ते मनसा स्मरन् । इन्द्रियाधानं विमृष्टाऽस्मा मिथ्याऽऽचारः स उच्यते ॥ १ ॥ ” इति । कथं गर्हितमिथ्याऽऽचार इत्याह—भावेन परमाधेतो न द्रव्येन एव, उपैति परममुक्तिमपीति योगः । अथवा—भावेन इत्येतद्वन्तुभूयेत्यनेन सम्बन्धनीयम् । जीवतः प्राणान् धारयतो मुक्तिर्मेतो निःस्वज्ञताप्रकरणे जीवन्तः क्लिस्ताम्, अनुभूय संवेद्यः अनुभवन्ति च जीवन्त एव परमदीक्षावन्तो मुक्तिम् । यदाह—“ निजितमदमद्वनानां, वाकायममोविकाररहितानाम् । विमिबुलपरप्राणानां—मिहैव मोक्षः सुविदितानाम् ॥ १ ॥ ” निःशेषकर्ममुक्तः क्षीणत-कल्याणः, उपेत्युपगच्छति, तथा तेन प्रकारेण जिनदीक्षाजनितगुणप्रकरणेन वृत्तिलक्षणेन, परममुक्तिमपि सकलकर्मशुद्धिगमपि, न केवलं परमदीक्षामपि प्राप्नोतीत्यपिशब्दार्थः । इति गाथाऽर्थः ॥ ४३ ॥

अथ प्रकरणोपसंभारयायाऽऽह—

दिक्खाविहाणमेयं, भाविजंते तु तंतीतीए ।

सहअणुसुवंधगारं, कुमाहिरिहं लहुं कुणइ ॥ ४४ ॥

दीक्षाविधानं जिनदीक्षाविधिः, एतद्वन्तरोद्धदीक्षा, (भाविजंते तु स्मि) भाव्यमानमपि पशोलोच्यमानमपि, आस्तामासेव्यमानम्, सहअणुकापुनर्धनकात्यामिति गम्यम् । अथ भाव्यमानमेव नामाश्रयमात्रमपिः तुशब्दोऽपिशब्दार्थः, एवकाराथो वा । तन्ननीत्याऽऽगमव्यायेन । कयो-

रित्याह-सहृदेकदा न पुनरपि बन्धा मोहनीयकर्मोत्कृष्ट-
स्थितिबन्धनं ययोस्ते। सहृदयबन्धको तयोः। सहृदयक-
स्यापुनर्बन्धकस्य चेत्यर्थः । तत्र यो यथाप्रवृत्तकरणेन प्र-
तिप्रदेशमागतोऽभिप्रक्षप्रन्थिः सहृदयाकृषा सागरोपमको-
टीकोटीसप्ततिलक्षणां स्थिति भन्त्ययस्यौ सहृदयक उ-
च्यते । यस्तु तां तथैव लपयन् प्रन्थिप्रदेशमागतः पुनर्न
तां भन्त्यस्यति भन्त्यस्यति च प्रन्थि साऽपुनर्बन्धक उच्य-
ते । एतयोश्चाभिप्रक्षप्रन्थिवेन कुग्रहः सम्भवति, न पुनर-
विरतसम्यग्प्रवृत्त्यादीनां, मार्गोभिमुखमार्गपतितयोस्तु कुग्र-
हसंभवेऽपि तस्याग एव तद्भावनामात्रसाध्य इत्यत उक्तं
सहृदयकापुनर्बन्धक्योरिति । एतयोश्च भावसम्यक्स्वा-
भावाद् दीक्षायां द्रव्यसम्यक्स्वमेवभावोपन इति । कुग्रह-
विरहमसुभिनिवेशविशेषविवोगं, लघु शीघ्रं, करोति विघ-
ने । हह विरहशब्देन हरिप्रद्वाराद्यैरुक्तं प्रकरणस्यास्याः
ऽवस्थितं विरहाङ्गत्वात्सम्यक्त्वेव सर्वत्र । इति नाथाऽधेः ॥७४॥
पञ्चा० २ वि० ० ।

(२३) हह तु परं तत्फलमभिधानुमाह-

स एवमभिसिद्धे परमभवे मंगलालए जम्पजगरमरगरहि-
ए पहीलसुह अशुवेधमसिवाजिए संपतनिससरुवे अकि-
रिए सहावसंडिए अशंतनोए अशंतदमेणे ॥

स प्रकान्तः प्रमज्याकारो, एवमुक्तेन सुखपरम्पराप्रकारेणा-
भिसिद्धः सन् । किम्भूत इत्याह-परमब्रह्म, सत्ताशिवत्वेन । म-
ङ्गलाऽऽलयः, गुणोत्कर्षयोगेन । जम्पजगरमरगरहितो निमित्ता-
भावेन । यथोक्तम्-“ दग्ध बीजे यथाऽन्यन्तं, प्रादुर्भवति ना-
ङ्कुरः । कर्मबीजं तथा दग्धं, न रोहति भवाङ्कुरः ॥१॥ ” इति ।
प्रयोगोद्युम एकांतेन अनुबन्धशक्तिर्वाजितः अशुममहीकृत्या-
ऽत एव संप्रानाजितस्वरूपः केवलो जीवः, अक्रिया गमनाऽऽ-
दिगुण्यः, स्वभावसंस्थितः सांनिर्दकधर्मवान् । अत एवाऽऽ-
ह-अनन्तज्ञानोऽनन्तदर्शनः ज्ञयानन्तत्वात् । स्वभावश्चास्याय-
मेव । यथोक्तम्-“ स्थितः शान्तोऽयुज्जीवः, प्रकृत्या भावयुद्ध-
या । चन्द्रिकावच्च विज्ञानं, नदावरणमश्रवन् ॥ १ ॥ ”

अथ कीदृशोऽसौ वशोरूपाभ्यामः, इत्याशङ्कोऽपिहायाऽऽह-
सै न सदे, न रुवे, न गंधे, न रसं, न फामि, अरुची
सत्ता अशित्यथसंयता अशंतविशिआ कफिआ मन्वा-
बाहविबजिआ मन्वाह निरविकला थिमिआ पसंता । अमं-
जोगिए एसारुंदे अशो चैव परे मए । अविकला अणा-
गंदे, संजोगो विश्रोगकारणं, अफलं फलमेवाश्रो विशि-
वायपरं खु तं, बहुमयं मोहाश्रो अशुहाणं, जमितो विवज्ज-
श्रो, तश्रो अशुत्ता अपज्जवमिआ, एम भावरिज परं ।
अशो वुत्ते उ भगवया । नागापेण जोगो एअस्स । से
सरुवसंडिए । नागामममत्थ । न सत्ता सदेतरुमुवेइ । अ-
चित्तमेअं केवलिगम्यं तत्तं निच्छयपमपेअं । विजोगवं च
जोगो ति न एस जोगो भिणं लक्खमपेअस्स । न इ-
त्ताविकला सहावो खु एसो अशंतमुहमहावक्को । उवमा
इत्थ न विज्जइ । तम्भावजुणुभो परं तम्पेव । आणा ए-

सा जिणाणं सव्वएणुणं अवितहा एयंतओ । न वितहे
निमित्तं । न चानिमित्तं कज्जं ति । निर्देशमिति तु नवरं ।

स सिद्धः न शब्दो, न रूपं, न गन्धो, न रसो, न स्पर्शः,
पुद्गलधर्मव्यादमीषाम् । अभावस्तर्ह्येत्येति चेत् नेत्याह-अक-
र्षिणी सत्ता ज्ञानवत् । अतिरन्ध्रस्थसंस्थापना, इदं प्रकाशमा-
पञ्चमिथ्यम्, इदं स्थितमित्यर्थं, न इत्यर्थम् अनित्यंस्थम्,
संस्थानं यस्य । अकर्षिण्याः सत्तायाः सा यथोक्ता । अन-
न्तबीर्या इयं सत्ता प्रकृत्यैव । तथा कृतकृत्या तन्निष्पाद-
नेन निवृत्तनच्छक्तिः । सर्वाऽऽधाधाविर्जिता द्रव्यतो भा-
वनश्च । सर्वथा निरपेक्षा, तच्छुक्त्यपगमेन । अत एव
स्तिमिता प्रशान्ता सुखप्रकाशेदुक्कला निस्तरङ्गमहोदधि-
कल्या । एतस्या एव परमसुखस्वमभिधानुमाह-असांयोगि-
क एष आनन्दः, सुखविशेषः । अत एव निरपेक्षत्वा-
त् परो मतः प्रधान इष्टः । इदं च व्योन्तरेकमाह-अपेक्षा-
ऽनानन्द-आनुपपद्यु लब्धान् । अपेक्षमाणाऽऽप्या तस्मिन्सौ
शेषमाह-संयोगो विवियोगकारणं, तद्वसानतया स्वभाव-
त्वात् । अकलं फलमेतस्मान् संयोगान् । किमिति ? अत
आह-विनिर्वायपरमेव तत्संयोगिकफलम् । कथमिति बहुम-
तम् ? इत्याह-बहुमतं मोहादवधानां पृथग्जनाना-
म् । तत्रापि निबन्धनमाह-यदतो विपर्ययः, मोहा-
द एवाफलं फलबुद्धिः । ततो विपर्ययादयोऽस-
त्तनुत्वा अपर्येवसितोः सानुबन्धतया । एवमेव भावरिपुः
परो मोहः, अत एवोक्तो भगवता तीर्थक्षेत्र । यथोक्तम्-
“ अस्माकृतो रिपु अश्लो, पाणिणं णव विज्जइ । एतोऽस-
क्रिया तीप, अशुत्ता विस्मृतो सुहा ॥ १ ॥ ” यदि सं-
योगो दुष्टः कथं सिद्धस्याऽऽकाशेन न स दुष्टः ? इत्याशङ्को-
ऽह-नाऽऽकाशेन सह योग एतस्य सिद्धस्य । किमिति ?
अत आह-संस्वरूपसंस्थितः सिद्धः कथमाधारमन्तरेण स्थि-
तिः ? इत्याह-इत्याऽऽह-नाकाशमन्यत्राऽऽधारे । अथैव यु-
क्तिर्न सत्ता सत्तन्त्रमुपेति, तयाऽन्यथाऽन्यद्वयः । अस्मिन्-
मेतत्प्रस्तुतं केवलिगम्यं तथ्यम् । तथा निश्चयमन्तमेव
हारमन्तं गम्यथा सत्यपि तस्मिन्निर्देशं तत्संयोगशक्तिस्त्वान्
मूपपन्नमेव । अभ्युच्चयमाह-वियोगवशोऽयं योग इति क्त्वा
नेप योगः सिद्धाऽऽकाशयोगेति भिन्नं लक्षणमेतस्याधिकृत-
योगस्य, न चात्रापेक्षा निश्चयः । कथं लोकान्ताऽऽकाशगम-
नम् ? इत्याह-स्वभाव एवैव तस्य । अनन्तसुखस्वभावकलः
कर्मलव्यवहारः । कीदृशमस्यानन्तं सुखम् ? इत्याह-उप-
माऽत्र न विद्यते, पिडुलुले । यथोक्तम्-“ स्ववं शेषं हि
तत्रैव, कुमारी स्त्रीतुल्यं यथा । अश्रेणी न विज्ञानाति,
सम्यक् ज्ञान्यवबुद्धम् ॥ १ ॥ ” अत एवाऽऽह-नद्वावे सि-
द्धसुखभावे अनुभवः परं तस्यैव । एतदपि कथं ज्ञायते ?
इत्याह-आत्मा एषा जिनानां, वचनमिथ्यः । किंविशिष्टा-
नाम् ? इत्याह-सर्वज्ञानाम् । अत एव अवितथा, एकात्मतः
सत्येत्यर्थः । कुतः ? इत्याह-न विनयवत्वे निमित्तं रागाऽऽव-
भावात् । उक्तं च “ रागादा हेपादा, मोहादा वाक्पमुच्यते हा-
नुतम् । यस्य तु भैने दोषा-स्तस्यानुत्तरकारणं नास्ति ॥१॥ ”
न चानिमित्तं कायमिथ्यम् । तथा जिनऽऽह । एवं स्वसंवेद्यं
सिद्धसुखमिथ्याभावः । निवृत्तेशमभां तु नवरं सिद्धसुख-
स्येदं वक्ष्यमाणलक्षणम् ॥

सर्वसत्तुक्त्व एव सव्यवहारिविगमे सव्यिच्छासंजोगेयं स-
व्यिच्छासंपरीए जारिसमेभं, इतोऽन्यंतगुणं तं तु भाव-
सत्तुक्त्वादिदो । रागादयो भावसत्तु, कम्पोदयावा-
हियो, परमलदीओ अद्वा, अशियच्छेच्छा इच्छा । एवं
तुदुममेभं न तत्तओ इयरेण गम्भ । जइ सुइ व अज-
इया । आरुगसोहं व रोगिण्णि ति विभासा । अचित्तमेभं
सखेणं । साइअजपवसिअं एगसिद्धाविक्षाए । प-
वाहओ अशाइ । ते वि भगवंतो एवं । तथा भव-
चाहभावओ । विचित्तमेभं तहाफलमेण । नावि-
चित्त सहकारिमेओ तदविक्रवो तओ ति अणेगंतवाओ
तत्तवाओ । स खलु एवं इहरहेगंतो भिच्छवमेसो न इतो व-
वत्था । अशागिहमेभं । संसारिणो उ सिद्धवं । नाबद्धस
मुत्ती सदत्तरहिआ । अशाइमं बंधो पवाहेणं अईअकाल-
तुल्लो । अवनद्धबंधो वा मुत्ती पुणो बंधपसंगओ अवि-
सेसो अबुद्धमुक्कायं । अशाइजोगे विविओगो केणोवल-
नाएणं । न दिदिक्खा अकरणस्स । न यादिद्विम्म एसा ।
न सहजाए निविची । न निविचीए आयुत्तायं ।

सर्वयुक्त्ये सति तथा सर्वव्यापिनिगमे, एवं सर्वार्थसं-
योगेन सत्ता तथा सर्वच्छासंप्राप्त्या यादृशमेतत्सुखं भवति,
अतोऽन्तर्गुणमेव सिद्धसुखम् । कुतः ? इत्याह—भावशु-
क्त्याऽऽति । आदिशब्दाद्भावस्याधिगमनाऽऽद्यो वृत्त-
मन् । तथा चाऽऽह—रागाऽऽद्यो भावशब्दः रागद्वेषमोहाः,
जीवापकारित्वात् । कर्मोदया व्यापयः, तथा जीवपीड-
नात् । परमलभ्यस्त्वयोः, परार्थहेतुर्नेन । अनिच्छेच्छा
इच्छा सर्वथा तस्मिन्नुत्था । एवं स्वप्नमेतत्सुखं न तत्त्व-
तः परमाधेन इतरेण गम्यते । असिद्धेन निदर्शनेमाह—य-
त्तिसुखमिवाऽयत्तिना विशिष्टज्ञात्योपशमिकभाववैधत्वाद्यस्य,
पचमातोऽन्यसुखमिव रोगिण्णि । उक्तं च—“रागाहंमभा-
वे, जं होइ सुहं तयं जिणो सुणइ । स हि सधियायगहि-
ओ, जाणइ तदभावजं सांक्खं ॥ १ ॥” इति विभाषा
कर्तव्या । सर्वथाविन्यमेतत्स्वरूपेण सिद्धसुखं न तत्पतेनो
मन्तव्यपचत्वात् । साधपर्यवसितं प्रमाणत्वं एकसिद्धापि-
क्षया न तु तत्प्रवाहमधिकृत्य, प्रवाहतत्स्वनादितदोच्यमाश्रि-
या । तथा चाऽऽह—नेऽपि भगवन्तः सिद्धा एवं एकसिद्धा-
पेक्षया साधपर्यवसिताः प्रवाहापेक्षया अनाद्यपर्यवसिता
इति । समाने भवत्वाऽऽदौ कथमेतदेवम् ? इत्याह—तथा-
भवत्वाऽऽदिभावान् तथाफलपरिपाकीह तथाभयवत्त्वम् ।
अत एवाऽऽह—विचित्रमेतत्तथाभवत्वाऽऽदि कुतः ? इत्याह—
तथा कलभेन कालाऽऽदिभेदाविकलभेदेत्यर्थः । समा-
ने भवत्येव सहकारिभेदाफलभेद इत्याह—होहायाऽऽहोहायाऽऽहो-
नाविचित्रं तथाभवत्वाऽऽदौ सहकारिभेदः । किमिति ? इ-
त्याह—तदपेक्षस्तक इति तद्वत्त्वभाववैधत्वे तदुपनिपातात्मादि-
ति । अनेकान्तवादस्तत्प्रवादः सर्वकारणसामर्थ्याऽऽपादनात्
स स्वल्पमेकान्तवाद एवम् । तथाभवत्वाऽऽदिभावे इतर-
थेकान्तः सर्वथा भवत्वाऽऽदेस्तुल्यतायाम् । तऽ किं ?

इत्याह—मिथ्यात्वमेव एकान्तः । कुतः ? इत्याह—नातो
व्यवस्था एकान्तात् भव्यत्वाभेदे सहकारिभेदस्यायोगात्
तत्कमेताभावात् । कमेणोऽपि कारकत्वात् अतस्त्वभावस्य
च कारकत्वासम्भवादिति भावनीयम् । अत एवाऽऽह—अ-
नाहृतमेतदेकान्ताऽऽध्ययम् । प्रस्तुतप्रसाधकमेव न्याया-
न्तरमाह—संसारिण एव सिद्धत्वं मान्यस्य । कोऽयं निय-
मः ? इत्याह—नाबद्धस्य सुक्तिः तपिचकी, इत्याह—शब्दा-
थरहितावस्थाभावेन । अयं खानदिमान् बन्धः प्रवादण
संतत्या । कथं युक्तिसङ्गतोऽभूतिभावेन इत्याह—अतीतकाल-
तुल्यः सिद्धिप्रवाहेणानादिमाननुभूतवर्त्तमानभावः । य-
थोक्तम्—“भवति स नामातीतः, प्राप्ता यो नाम वर्त्तमान-
त्वम् । एष्यञ्च नाम स भवति, यः प्राप्यति वर्त्तमानत्वम्
॥१॥” किं चाऽबद्धबन्धने प्रथमे अमुक्तिमुक्त्यभावात् । कुतः ?
इत्याह—पुनर्वेधसम्पन्नात् अबद्धत्वेन हेतुना । तथा चाऽऽह—
विशेषो बद्धमुक्त्योरिति । अनादिचित्तं बन्धं मोक्षानाम् ।
तत्स्याभायिकत्वेनन्याशङ्कानिराशयाऽऽह—अनादियोगेऽपि
सति वियोगोऽविरुद्ध एव काश्चनोपलब्धादेन लोके तथाद-
शानात्, योगो बन्ध इत्यनर्थोत्पन्नम् । आदावबद्धस्य दिदृक्षा,
बद्धमुक्त्य तु न सेति दोषाभावादादिमानं बन्धाऽऽस्त्य-
न्याशङ्काव्ययोहायाऽऽह—न दिदृक्षाऽऽकरणेन्येन्द्रियरहितस्या-
ऽबद्धस्य चेतानि । तथा न चाहरे एषा दिदृक्षा, द्रष्टुमि-
च्छा दिदृक्षेति कृत्वा सहजैर्धैर्यत्यारंकरिराकणयाऽऽह—न
सहजाया निवृत्तिदिदृक्षायाश्चेत्यव्यक्तम् । अस्तु वेयमियभ्यु-
पेयं दोषमाह—न निवृत्तौ दिदृक्षाया आगमनः स्थानं, तदव्य-
तिरेकान् । तथा चाऽऽह—

न यऽसृष्टा तस्सेसा, न भवन्तनुल्ला, नाएयं, न केव-
बलजीवस्त्वमेभं, न भाविजोगादिकषाए तुल्लत्वं, तथा
केवलचेयं सया विसेसओ, तथा सहावकपणमपमाणेमेव ।
एमेव दोसो परिकप्पिआए, परिणाममेओ बंधाइमेउ ति
साह । सव्वनयविमुद्धिए निरुवचरिओभयभावेणं । न
अपपभूअं कम्मं । न परिकप्पिअमेभं । न एवं भवादिभे-
ओ । न भवाभावो उ सिद्धी ॥

नान्यथा तस्यैवा आत्मनो दिदृक्षा योगात् । तदव्यतिरेकंऽपि
भगवत्त्वमेव तस्मिन्नुत्ती दोषाभावा इत्याह—होहायाऽऽह—न
भगवत्त्वतुल्या न्यायेन दिदृक्षा । कुतः ? इत्याह—न केवलजी-
वकूपमेतद्भयवत्त्वम् । दिदृक्षा तु केवलजीवकूपेण्यम् । न भा-
वियोगापेक्षया महदाविभावे तदा केवलत्वेन तुल्यत्वं दिदृक्षा-
या भवत्येन । अत्र युक्तिमाह—तदा केवलत्वेन भावियोगाभावे
सदा अविशेषापत्त्या सांसिद्धिकत्वेन तदुभयमपि दिदृक्षाऽऽप-
तिरिति हृदयम् । एवं स्वभाववैधेयं दिदृक्षा या महदाविभावा-
द्विकारदर्शने केवलावस्थायां निवर्त्तते, इत्येतदाशङ्क्याऽऽह—
तथा स्वभावकस्यैव केवलाविशेषे प्रकमादिदृक्षाया भावा-
भावस्वभावकलपनमपमाणेमेव । आत्मनस्तद्देहाऽऽपत्तेः प्रक-
तेः पुरुषाधिकत्वेन तद्भावापत्तेरिति गर्भः । अत एवाऽऽह—एष
एव दोषः प्रमाणाभावलक्षणः परिकल्पितानां दिदृक्षाया-
भ्युपगम्यमानायां तथाहि परिकल्पिता न किञ्चित् । कथं तत्र
प्रमाणवृत्तिरिति । तदेवं व्यवस्थिते सति परिणामभेदादा-

स्मन इति प्रक्रमः । बन्धाऽऽदिभेदो बन्धमोक्षभेद इत्येतत्साधु प्रमाणोपपन्नम् । न अस्वल्पयोगविशयोऽपि विहाय मुख्यः परिणामिभेदः, भावाच्च मुक्तिरनादिमात्रं भव इति नीत्या । अत एवाऽऽह-सर्वेनयविशुद्धया । अनन्तरोदितसाधुकुलोपदर्शनायाऽऽह-निरुपचरितोभयभावेन प्रक्रमान् मुख्यबन्धमोक्षभावेन, एवं द्रव्यास्तिकमतमधिकृत्य कृता निरूपणा । पर्यायास्तिकमतमधिकृत्याऽऽह-नाऽऽमभूते कर्म, न बोधस्वलक्षणमेवेत्यर्थः । तथा न परिकल्पितमसदेवेतत्कर्मवासनाऽऽदिकपम् । कुतः ? इत्याह-नैवं भवाऽऽदिभेदः । आरामभूते परिकल्पिते वा कर्मणि बोधमात्राविशेषणं कर्णभेदेऽपि मुख्यण-वद्वज्र भवापवर्गविशेषः । तथा न भवाभाव एव सिद्धिः, सत्त्वानोच्छेदरूपा प्रप्रातप्रदीपोपमा । अत्र युक्तिमाह-

न तदुच्छेदेऽनुपायो । न एवं समंजसत्वं । नाऽऽहाम-
तमवो । न हेतुफलभावो । तस्स तद्वा सहावकपण्यभुजं
निराहारस्यकत्रो निश्रेयसे । तस्सेव तद्भावे नुत्तमेऽं
सुदुग्धमद्वयमेऽं । विचिन्तितं महापण्यं एति ।

न तदुच्छेदेऽनुपादः, न सत्त्वानोच्छेदेऽनुपादस्तस्यैव किं तदोपाद एव यथाऽसौ सन्नुच्छिद्यते, एवमसत्त्व-
त्पद्यतामिति को विरोधः ? । यद्येवं ततः किम् ? इत्याह-
नैवं समञ्जसत्वं न्यायोपपन्नम् । कथम् ? इत्याह-एवं हि
नानादिमान् भवः संसारः कदाचिदेव सत्त्वानोत्पत्तेः ।
तथा न हेतुफलभावः । अस्माऽऽह-तत्त्वयोरकारणकार्यत्वात् ।
पदान्तरविरासायाऽऽह-तस्य तद्भास्वभावकल्पनमयुरुक्म् ।
कुतः ? इत्याह-निराधारोऽन्यवः कृतो नियोगेन, अयमत्र
भावाऽर्थः । स्वो भाव इत्यामीया सत्ता स्वभाषः । एवं च स
निवृत्तिस्वभाव इति स्वभाषिकी आरमोया सत्तेति निरा-
धारत्वम् । यद्वा-अन्याभावस्तन्निवृत्तस्तथावदिति नियो-
गग्रहणमवश्यमिदं मिथ्यमन्यथा शब्दार्थयोगादिति व्यापना-
र्थम्, एवमाद्यक्षेपेऽपि भावनीयम् । अत एवाऽऽह-तस्यैव
तथाभावे युक्तमेतत्तद्भास्वभावकल्पनमिति सूक्ष्ममर्थप्र-
दत्तावगम्यत्वात्, विचिन्तितं महत्पण्यं । अन्यथा हा-
नुमशक्यत्वादिति । आनुपङ्गिकमभिधाय प्रकृतमाह-

अपञ्चवसिन्धोऽपि सिद्धसुखं । इतो चेत्तुत्तमं इमं । सञ्चहा
अनुस्मृगत्तत्तत्तद्भावाऽर्थो । लोपान्तिमिद्विवासिणो ए ।
जय य एगो तस्य निश्चया अर्शता । अकस्म्युणो गर्ह
पुञ्चपञ्चयोगे अलाउपपिदिनायत्रो । निश्चयो अत्रो चेव
अफुसमानगर्ह गमणं उकरिसवितेसत्रो इमं । अन्वुच्छेदो
मव्याय अर्शतभावेण । एममर्शतागोतये समया इत्य-
नादि । भवञ्च जोगयाभिन्तमव केसि पि पडिमातुगदा-
रुनिर्दस्येण । ववहामयमेऽं । एमोऽति तत्तं पविति-
विसोहणेण अयेगंतसिद्धोऽर्थो निच्छङ्गमभावेण । परिसु-
द्धो उ केवल एसा आशा इह भगवत्रो समंतभदा तिको-
द्विपरिसुद्धीप अयुण्वधगाइगम्मा ।

अपर्ववसितमेवमुक्तेन विधिना सिद्धसौख्यम् । अत एव
कारणादुत्तममिदम् । एतदेव स्पष्टमभिधानुमाह-सर्वथाऽ-

नुत्सुकत्वे सति अनन्तभावाकारणात् । किं वास एषाम् ?
इत्याह-लोकान्तसिद्धिवासिन एते । अतुर्दशरज्ज्वायामक-
लोकांते या सिद्धिः प्रशस्तक्षेत्ररूपा तद्वासिन एते सिद्धाः ।
कथं व्यवस्थिताः ? इत्याह-स्यैकः सिद्धस्त्रक्षेत्र नियमा-
श्रित्येगेनानन्ताः सिद्धाः । उक्तं च-“ जय य एगो सिद्धो,
तस्य अर्शता भवकलयविमुक्ता । अर्शतां एगुमयावाहं, विद्धं-
ति सुद्धी सुहं पदम् ॥ १ ॥ ” कथमिह कर्मस्यैव लोकान्तरगम-
नम् ? इत्याह-अकर्मणः सिद्धस्य गतिरिति लोकान्ते पूर्व-
प्रयोगेण हेतुना तन्त्वाभावात् । कथमेतदेवं प्रतिपत्तव्यम् ?
इत्याह-अलाभुपश्रुतिज्ञातः, अष्टमृक्षेपलिमजलाक्षिताधो-
निमग्नतदपगमोद्धेगमनस्वभावाऽलाभुवत् प्रभृतिग्रहणादेर-
एवफलाऽऽदिग्रहः । उद्धेगमने तत्रैव वास्तुह्रस्वगमनं किं
न ? इत्यतदाशङ्क्याऽऽह-नियमोऽन एवालाभुपश्रुतिज्ञा-
तः एकसमयाऽऽदिः, उत्पलपश्रुतव्यतिभेदहृष्टान्तेन एक-
समयेन तद्वतिपुंकेत्याशङ्काऽपेक्षयाऽऽह-अष्टश्रुतश्रुतगमनं
सिद्धस्य सिद्धिज्ञेयं प्रति स्पृशान्तिमदपेक्षया चोत्पलपश्रुत-
व्यतिभेदहृष्टान्तः । कथमर्थं सम्भवति ? इत्याह-उत्कर्षवि-
शेषण इयं गन्तुर्कर्षविशेषदर्शनादेवमष्टश्रुतः सम्भव-
तीति भावनीयम् । सिद्धस्यापुनरागमनाकालस्य चानादि-
श्रान्, एषामासन्तः प्रयोऽनेकसिद्धेभ्योच्छेदप्रसङ्ग इति वि-
श्रमनिगतामथाह-अन्यवच्छेदः भव्यानामनन्तभावेन, तथा
सिद्धिगमनाऽऽर्थापि वनस्पत्यादिवु कार्यस्थितिपददर्शना-
दनन्तस्याऽपि राशेः क्षयापत्तेः पुनः संशय इति तद्व्यव-
च्छिद्यर्थमाह-एतदन्तनामन्तकम् पुनर्जन्मानन्तकमनन्तान्,
नक्तं न युक्तानन्तकाऽऽदिममया अत्र ज्ञानं, नित्यं सतिक्षणम-
निक्रमेऽनुच्छेदोऽनन्तरात् । कथं तन्नतम् ? उच्यते-“ आ-
नुत्तरीनाः परिचर्चते पुनः क्षयं प्राप्तेः पुनरिति चन्द्रमाः ।
गते गते नैव तु संनिवर्तते, जले नदीनां च वृणां च जीविना-
म् ॥ १ ॥ ” इति । उच्यते एतद्व्यवहारतरूच्यते, अन्यथा
तस्यैव परावृत्तौ बाल्याऽऽपिनिवृत्तिः । तस्य तद्वाह्याऽऽ-
धापादन्तस्वभावत्वादिति परिभाषनीयम् । अतो न क्षयो भ-
व्यानामिति स्थितम् । एवं च सति भव्यत्वं योग्यमात्राभवेव
सिद्धिं प्रति केपाश्चास्तिनां ये न कदाचिदपि भव्यमिति । त-
था चाऽऽमा-“ भवा वि न भित्तिरस्सति केह ” इत्यादि ।
भव्यत्वं सिद्धगमनयोग्यत्वम् । फलश्रुत्या च योग्यता । को वा
एवमभ्यर्थेभ्यो विशेषो भव्यानाम् ? इत्याशङ्क्यपदोद्वायाऽऽह-
प्रतिमायोग्यदाकरितदर्शनं । तथाहि-तुलयायां प्रतिनिधेयस्यै
तथाप्येकं दारु प्रतिमायां यं प्रत्ययादिप्रत्ययतया न तद्व्यगु-
क्ततयादिविद्वद्भूताऽऽदिसिद्धमन्तम् । न चाऽऽपि तत्र स्व-
भावत्वाऽऽदिविकल्पविन्ता कार्या । कुतः ? इत्याह-व्यवहा-
रमतमेतत् । अयं यैवं व्यवस्थितः, इति भावितमव । न चां
संबुत्तिरूप इत्याह-एयोऽपि तथाज्ञमयोऽपि व्यवहारनयः पर-
माज्ञम् इह प्रक्रमे, तथा योग्यताबुद्धेरपि साक्षिबन्धनत्वात् ।
तत्त्वभावाविशेषे तु शब्देन्तरवदयोग्यदाकरयपि, तथा बु-
द्धयसिद्धिरित्यादि निर्लोपितमन्यत्र । इत्यनुष्ठानमेवाधिक-
स्याऽऽह-एयोऽपि तत्वाज्ञम् । यथाज्ञम्-“ जह जिघृषं पव-
जह, ता मा ववहार्गितच्छ्रेयं सुयह । ववहारणउच्छ्रेयं, ति-
थुच्छ्रेयो जतोऽवस्सं ॥ १ ॥ ” अत एयोऽपि व्यवहारनयस्त्व-
त्वाज्ञम्, प्रवृत्तौ मोक्षाज्ञमित्यर्थः । कुतः ? इत्याह-प्रवृ-

लिचिशोधनेन तन्मतेन प्रव्रज्याऽऽदिप्रदानात्परलोकाप्रवृत्ति-
विशोधनेन, इत्थमनेकान्तमिद्विदितः सर्वान्या, तथा निश्च-
याङ्गभावेन । एवं प्रवृत्त्याऽप्युत्तरणाऽऽदिप्रतिः । परिशुद्धस्तु
केवलमात्राऽपेक्षी पुष्टाऽलम्बनः । एषाऽऽहं भगवन् उभय-
नयगर्भा । अथवा-सर्वैव पञ्चमोहा । किंविशिष्टा ? इत्या-
ह-समस्तभद्राः सर्वतो निर्णयाः । कथम् ? इत्याह-त्रिको-
टिपरिशुद्धया कथच्छेदनात्परिशुद्धया । इयं च भागवती स-
दाक्षा सर्वैव अपुनर्वन्धकाऽऽदिप्रमया । अपुनर्वन्धकाऽऽदयो ये
सन्त्या उत्कृष्टां कर्मस्थितिं, तथा अपुनर्वन्धकत्वेन ये सप-
यन्ति ते स्वत्वपुनर्वन्धकाः । आदिशब्दादामार्गमिमुक्षुमार्गप-
निताऽऽद्याः परिशुद्धान्ते । इदमितिज्ञाऽऽलेखकाऽऽदिलिङ्गाः ए-
तद्वर्णयं न संसाराभिनन्दिगम्याः, तेषां हानेः विषयप्रतिमास-
मानं ज्ञानमुदेति न तद्वैदपत्त्याऽऽदिवेदकमिति । उक्तं च-“न
यथाऽस्थितं शास्त्रं, स्वत्वज्ञं वेति ज्ञातुचित् । ध्यामला-
दधि परिशुद्धा, निर्मलेः स्वात्त्ववहेतुतः ॥ १ ॥ ” अपुनर्वन्धक-
त्वाऽऽदिलिङ्गमाह-

एअपिअत्रं खलु इत्य लिङ्गं ओचित्तपवितिविज्ञेअं संवे-
गसाहगं निअमा । न एमा अजेसिं देअ । लिङ्गविवज्या-
ओ तपग्गिमा । तपग्गुमाहइयाए आमकुंभोदगनासनाएणं
एमा करुणं ति बुवड, एगंनपरिसुद्धा अविराहशाफला तिला-
गनाहवट्टुमारुणं निसेअससाहिगं ति पवज्जाफलमुत्तं ।

एतद्विषयं स्वत्वत्र लिङ्गम् । आज्ञाविषयत्वमपुनर्वन्धकाऽऽदि-
लिङ्गम् । प्रियंमुपलक्षणं, अवगमाभ्यासाऽऽदिः । एतद्व्योक्ति-
प्रवृत्तिप्रधानं, तद्वाराधनेन तद्वदुमानात् । औचित्यभावा-
या तु प्रवृत्तेः न तन्निप्रयत्नं मोह एवासामिति । एतन्नि-
प्रयत्नमेव विशेषतः संवेगसाधकं नियमान् । यस्य भागव-
ती सदाक्षा प्रिया तस्य नियमनः संवेग इति । यत एव-
मतो नैषा अन्येभ्यो देया । नैषा भागवती सदाक्षा,
अन्येभ्योऽपुनर्वन्धकाऽऽदिव्यतिरिक्त्यः संसाराभिनन्दिभ्यो
देया । कथं ते ज्ञायन्ते ? इत्याह-लिङ्गविषयमास्त्यपरिज्ञा ।
प्रक्रमात्पुनर्वन्धकाऽऽदिलिङ्गविषययान् संज्ञा न देयाऽऽदि-
लक्षणान्तरपरिज्ञा संसाराभिनन्दिपरिज्ञा । उक्तं च-
“कुट्टो लोभगतिर्दीनं, मत्सरी भयवान् शठः । अज्ञो भवाभि-
नन्दी श्यान्, निष्कलाऽऽयमसङ्गः ॥ १ ॥ ” किमिति न ते-
भ्यो देया ? इत्याह-तन्नुत्तरार्थं संसाराभिनन्दिस्त्वानुग्रहा-
र्थम् । उक्तं च-“अप्रज्ञानमतीं शास्त्र-सङ्गावप्रतिपादनम् ।
क्षोपायाभिनयोदीये, शमनीयमिव ज्येष्ठे ॥ १ ॥ ” इदं च नि-
दर्शनमाह-आमकुंभोदकन्यासमानेन । उक्तं च-“आसे घडे
निहत्तं, जहा जलं तं घडे विणसेह । इय सिद्धतरहस्सं,
अपाहारं विणसेह ॥ १ ॥ ” एषा करुणाच्यते, अन्येभ्यो-
भ्यः सदाक्षाऽप्रदानरूपा । किंविशिष्टा ? इत्याह एकान्तप-
रिशुद्धा, तद्व्यापपरिहारेण । अत एवसमीक्षारचनाफला,
सत्यगालोचनेन । न पुनरलोनापथ्यप्रदानेन निबन्धनकरणा-
वसदाभावेति । इयं चैवभूता शिलोकाधबहुमानेन हेतु-
ना निःशेषससाधिकेति । किमुक्तं भवति ?-नानागमिकस्यं-
यं भवति, किं तु परिणताऽऽगमिकस्य । अस्य च भगव-
त्येवं बहुमानः । एवं वेद्यं मोक्षसाधिकैव सातुबन्धसुप्र-
तिभावेन । पं० सू० ५ सू० ।

(२५) प्रव्रजितस्याधिकमिदं चन्दनम्-

वेदंति अजियाओ, विहिणा सङ्गा य साविद्याओ य ।

आचारियसमीवम्मी, अनुपविशइ तओ अंसंमेतो ॥ १५४ ॥

ततस्तं प्रव्रजितं वन्दन्ते आर्याकाः, पुनरात्मनो धर्म इति
हन्त्या । कथमित्याह-विधिना प्रयत्नोक्तं, किं ता एव, ने-
त्याह-आवकाः आधिकाश्च वन्दन्ते आचार्यसमीपे चापवि-
शति । ततस्तदुत्तरकालं, किंविशिष्टः सन्नित्याह-असंभ्रा-
न्तः अनन्यचित्त इति गाथाऽर्थः ।

प्रव्रजितं प्रति तथापदेशो यथाऽन्यः प्रव्रजेत् । ततश्च-

भवजलहिषाअभूअं, आचारिओ तह कहेइ से धम्मं ।

जह संसारविरतो, अओ वि पवज्जाए दिक्खं ॥ १५५ ॥

भवजलहिषोत्तभूतं संसारसमुद्रबोहियकल्पमाचार्य-
स्तथा कथयति, तस्य प्रव्रजितस्य धर्मं यथा संवगाति-
शयानसंसारविरतोः सन्नित्याह-तथापदन्तर्वर्ती सत्तवः
प्रपचने दीक्षां प्रव्रज्यामिति गाथाऽर्थः ।

भूतेसु जंगमत्तं, तेसु वि पंचिद्विअत्तमुक्कोसं ।

तेसु वि अ माणुसत्तं, माणुस्से आरिओ देसो ॥ १५६ ॥

भूतेषु प्राणिषु जङ्गमत्वं कीदृश्याऽऽदिवत्, तेष्वपि जङ्गमेषु
पञ्चन्द्रियत्वमुत्कृष्टं प्रधानं, तेष्वपि पञ्चन्द्रियेषु मानुषत्वमु-
त्कृष्टमिति वर्तते । मनुजत्वे आर्यो देश उत्कृष्ट इति गाथाऽर्थः ।

देसं कुलं पहाणं, कुले पहाणे अ जाडुक्कोसा ।

तीए रुवसमिद्धी, रुवे अ बलं पहाणपरं ॥ १५७ ॥

देशे आर्यं कुलं प्रधानसुखाऽऽदि कुले प्रधाने च जातिरुत्कृष्टा
मानुसमुत्था, तस्यागमि जातौ रूपसमृद्धिरुत्कृष्टा सकलाह-
नित्यसिद्धिः । रुवे च सति बलं प्रधानतरं सामर्थ्यमि-
ति गाथाऽर्थः ।

हाइ बले वि अ जीअं, जीए वि पहाणयं तु विष्णाणं ।

विष्णाणे सम्मत्ते, सम्मत्ते सीलसंपत्ती ॥ १५८ ॥

भवति बलेऽपि च जीवितं प्रधानमिति योगः, जीवितेऽपि
प्रधानतरं विज्ञानं, विज्ञाने सत्यकथं क्रिया पूर्ववत् । सत्य-
कथं शीलसंपत्तिः प्रधानतरंति गाथाऽर्थः ।

सीले खाइअमाओ, खाइअभावे वि केवलं नाणं ।

केवलं पडिपुअं, पत्ते परमसखरे मोक्खे ॥ १५९ ॥

शीले साधिकाभावः प्रधानः, साधिकाभावे च केवलं हानं,
प्रतिपक्षयोजना सर्वत्र कार्यति । केवलं प्रतिपक्षं प्राप्तं परमा-
खरे मोक्ष इति गाथाऽर्थः ।

पमरसंगो एसो, समासओ मोक्खसाहगोवाओ ।

एत्थं बहु पत्तं ते, थोवं संपाविअव्वं ति ॥ १६० ॥

पञ्चदशाक्षः पञ्चदशभेद एष अनन्तरादिनः समासतः
संक्षेपेण मोक्षसाधनोपायः सिद्धिसाधनमार्गः । अत्र मो-
क्षसाधनोपायं बहुप्राप्तं न्वया शीलं यावदित्यर्थः स्तोत्रं
संप्राप्त्यर्थं-साधिकाभावः केवलज्ञानद्वयमिति गाथाऽर्थः ।
ता तह कायव्वं ते, जह तं पांसं थोविकालेणं ।

सीलस्स नरियऽसक्कं, जयम्मि तं पाविअं तुमए ॥ १६१ ॥

तस्या कर्तव्यं त्वया यथा तच्छ्रेयं प्राप्नोषि स्तोककालेन । किमित्यत आह शीलस्य नास्त्यसाध्यं जगति तत्प्राप्तं त्वया, प्रव्रज्या प्रतिपक्षेति गाथाऽर्थः ।

लङ्घ्य शीलमेभं, चित्तामणिकल्पपायमन्महिम् ।

इह परलोप अतहा, मुहावहं परमशुणित्वमिह ॥१६२॥

लब्ध्वा शीलमेतन्किंवांशधर्मित्याह-चिन्तामणिकल्पपायाभ्यधिकं निर्वाणहेतुत्वेन । एतदेवाऽऽह-इहलोकं परलोके च तथा सुखावहं परममुनिभिश्चरितमासेवितमिति गाथाऽर्थः ।

एअस्मि अप्पमाओ, कायव्यो सइ जिणिदुपञ्चते ।

भावेअव्वं च तहा, विरमं संसारखेगुम् ॥ १६३ ॥

एतस्मिन् शीले अप्रमादो यत्नान्तिशयः कर्तव्यः सदा सर्वकालं जितेन्द्रप्रव्रते तीर्थेकप्रवर्तते अप्रमादोपायमेवाऽऽह-भाववितव्यं च तथा शुभान्तःकरणेन विरमं संसारजैर्गुण्यं वैराग्यसाधनमिति गाथाऽर्थः ।

आह विरुपरिणामो, पञ्चजा भावओ जिणाएसो ।

जं ता तह जइअव्वं, जह सो होइ चि किमणेणं ॥१६४॥

आह परः, किमाह-विरतिपरिणामः सकलसावधयोगविनिवृत्तिक्रमः प्रव्रज्या भावनः परमाधेतो जिनाऽऽदेशः अहं-हवनमित्यं व्यवस्थितमिति यद् यस्मादेवं न तस्मान्तथा यतितव्यम् तथा प्रयत्नः कार्यो यथाऽस्मी । विरतिपरिणामो भवतीति किमनेन चैत्यवन्दनाऽऽदिक्रियाकलापेनेति गाथाऽर्थः ।

परश्च स्वपलं समर्थयन्नाह-

सुवइ अ एअवइअर-विग्गहणं भरमाइणं ।

तपभावमि अप्पमाओ, जं भण्णिओ केवलस्स मुए ॥१६५॥

श्रूयते च एतद्वातिकरविहेयाऽपि चैत्यवन्दनाऽऽदिसंयन्धमन्तरेणापि स विरतिरूपपरिणाम इह जिनशासनं भरताऽऽदीनां महासत्पुरुषाणामिति । कथामात्रं चेदुच्यते-तदभावे विरतिपरिणामाभावे भावतः अभावोऽन्वेषः यद्यस्माद्भूणिन उक्रः केवलस्य श्रुते प्रवचन इति गाथाऽर्थः ।

अपादि ए वि अ तहा, इममि सो होइ नत्थि एअं पि ।

अंगारमहाइ, जेण पवज्जंत अपन्ना वि ॥ १६६ ॥

संपादितेऽपि च तथा तस्मिंचैत्यवन्दनाऽऽदौ व्यतिकरे सति स विरतिपरिणामो भवति । नास्त्येतदप्यत्राप्यनियम एवेति । एतदेवाऽऽह-अङ्गारमहाइऽऽदौ येन कारणेन प्रतिपाद्यन्ते अधिष्ठय व्यतिकरमन्त्रया अपि आसतो तावन्त्य इति गाथाऽर्थः ।

किं च-तच्चैत्यवन्दनाऽदिविधिना सामायिकाऽऽरोपणे सति वा विरतिपरिणामे किंयतं नांत वा उभयथाऽपि दोषमाह-सइ तस्मि इमं विहलं, अमइ मुमागयगो गुरुस्सामि ।

तम्हा न जुत्तमेअं, पञ्चजाए विहाणं तु ॥ १६७ ॥

सति तस्मिन्विरतिपरिणामे, इदं चैत्यवन्दनाऽदिविधिना सामायिकाऽऽरोपणं, विफलं भावत एव तस्य विद्यमानत्वादप्यथा ताविव असत्यविद्यमाने विरतिपरिणामे सामायिकाऽऽरोपणं कुर्वतः श्रुतावाद एव गुरुराग्रे अन्वध्यातोपणादपि तद्विच्छिन्नस्यैव । अथ ताविव प्रतिपत्तेरस्मादेवं त-

स्माह गुरुमेतच्चैत्यवन्दनाऽदिविधिना सामायिकाऽऽरोपणरूपं प्रव्रज्याया विधानमेवमुभयथाऽपि दोषदर्शनादिति गाथाऽर्थः । एष पूर्वपक्षः ।

अलोत्तरमाह-

सअं सु जिणाएसो, विरुपरिणामओ उ पञ्चजा ।

एसो तस्स उवाओ, पायं ता कीरइ इमं तु ॥१६८॥

सत्यमेव जिनाऽऽदेशो जिनवचनमित्यंभूतमेव, यदुत विरतिपरिणाम एव प्रव्रज्या नाऽन्यथाभावः । तथाऽन्यधिकृतविधानमवध्यमेवेत्येतदाह-एष पुनश्चैत्यवन्दनाऽदिविधिना सामायिकाऽऽरोपणव्यतिकरस्तस्य विरतिपरिणामस्यापायो हेतुः प्रायो बाहुल्येन यद्यस्मान् तस्मात्प्रकृत एवेदं चैत्यवन्दनाऽदिविप्रव्रज्याविधानमिति गाथाऽर्थः ।

उपायतामाह-

जिणुपपत्तं लिंगं, एसो उ विही इमस्स महणम्मि ।

पत्तो मए चि सम्मं, चित्तंतस्सा तम्हो होइ ॥ १६९ ॥

जिनप्रव्रतं लिङ्गं तीर्थेकरप्रणीतमेव तन् साधुविहं रजोहरणमिति । एष च चैत्यवन्दनाऽदिलक्षणो विधिरस्य लिङ्गस्य प्रव्रतं अङ्गीकरणं प्राप्तो मयाऽन्यन्तदुर्गाप इत्येवं चिन्तयतः सतः शुभभावत्वाद्दसौ विरतिपरिणामो भवतीति गाथाऽर्थः ।

कथं गम्यन इति चेदुच्यते-

लक्खिज्जइ कज्जेणं, जम्हा तं पाविऊण सप्पुरिमा ।

नो मेवेति अकज्जे, दीमइ थोवं पि पाएणं ॥ १७० ॥

लक्ष्यते गम्यते कार्येणाऽस्मी विरतिपरिणामः । कथमित्याह-यस्मात्तं चैत्यवन्दनपुरुषवरं सामायिकाऽऽरोपणविधिं संप्राप्य सत्पुरुषाः महासत्त्वाः प्रव्रजिताः । ययमिति, न सेवन्ते अकार्यं परलोकाविगदं किञ्चित् दृश्यतःप्रवृत्तयेवापलभ्यत एतन् स्तोकमत्यर्थं प्रायशो बाहुल्येन न सेवन्ते, अतो विरतिपरिणामसामर्थ्यमेतदिति गाथाऽर्थः ।

साम्प्रतं यदुक्तं श्रूयते चैतद्वातिकरविहेयापि स इह भरताऽदीनामित्यतपरिजिहीषुराह-

आहच भावकहणं, नय पाओ जुजए इहं काउं ।

ववहागनिच्छया जे, दोजि वि मुत्ते समा भण्णिया ॥१७१॥

कदाचित्कभावकथनं भरताऽदिलक्षणं न च प्रायो युज्यते इह विचारं कर्तुम् किमित्यत आह-व्यवहारनिश्चयौ यतो न यौ द्वावपि सूत्रं समौ भण्णितौ प्रतिपादितौ भगवद्भिरिति गाथाऽर्थः ।

एतदेवाऽऽह-

जइ जिणुपपं पञ्चजह, तो मा ववहारिणच्छए सुयइ ।

ववहारणच्छए, तित्थुच्छेओ जओअवस्स ॥१७२॥

यदि जिनमनं प्रपद्यन्ते यूयं ततो मा व्यवहारनिश्चयौ सुजः त महाशिष्टाः । किमित्याह-व्यवहारजन्योच्छेदे तीर्थोच्छेदो यतोऽवश्यमतो व्यवहारतोऽपि प्रव्रजित एव गाथाऽर्थः ।

एतदेव समर्थयति-

ववहारपवचीअ वि, मुहपरिणामो तओ अ कम्मस्स ।

निश्चमणमुवसमाइ, शिच्छयणयसम्मयं ततो ॥१७३॥

व्यवहारप्रवृत्त्याऽपि चैत्यवन्दनादिविधिना प्रयजितोऽहमित्यादिलक्षणो यः शुभपरिणामो भवति, ततश्च शुभपरिणामात्कर्मणः कानाऽऽवरणीयाऽऽदेर्नियमनोपशमाऽऽद्या भवन्ति । आविशब्दान् लयक्षयोपशमाऽऽदिपारम्यहः । निश्चयनयसम्मतं तत इति तत उपशमाऽऽदेर्विरतिपरिणामो भवतीति गाथाऽर्थः ।

यच्चोक्तं सति तस्मिन्नेवं फलमित्यादि, तजिराकरणा-
धमाह-

होति वि तस्मिं विहलं, न खलु इमं होइ एत्यऽगुह्याणं ।
सेसागुह्याणं पि अ, आणाआराहणाए उ ॥ १७४ ॥

भवत्यपि तस्मिन्विरतिपरिणामे विफलं न खल्विति चैत्यवन्दनं चेदं चैत्यवन्दनाऽऽदि भवत्यत्र प्रक्रमेऽनुष्ठानं, किं तु सफलमेव शेषानुष्ठानमिवोपाधिप्रत्युपेक्षणऽऽदिषन् । कुत इत्याह—आशाऽऽपराधनात् एव तीर्थकरोपदेशानुपालनादेव, भगवदुपदेशाप्रधानमिति गाथाऽर्थः ।

द्वितीयं पक्षमधिकृत्याऽह-

असइ मुसावाओ वि अ, र्हिंस पि न जायते तहा गुरुओ ।
विहिकारगस्स आणा—आराहणभावओ चेव ॥ १७५ ॥

असति विरतिपरिणामे श्रृणवावादेऽपि ईदृशं मनोगति न ज्ञायते गुरोरुल्लक्षणस्य । किंविशिष्टस्यैव आह—विधिकारकस्य सूत्राऽऽज्ञासंपादकस्येति । कुत इत्याह—आज्ञाऽऽपराधनात् एव भगवदाज्ञासंपादनादेवेति गाथाऽर्थः ।

विधिमप्राज्ञेन गुणानाह-

होति गुणा निअमेणं, आसंसाईहिं विपयमुक्कस्स ।

परिणामविसुद्धीओ, अनुत्तकारिमिं वि तयमि ॥ १७६ ॥

भवन्ति गुणा नियमेन कर्मस्त्वयाऽऽद्यां विधिप्रप्राज्ञेन सति आसंसाऽऽदिभिर्विप्रमुक्तस्य गुरोरपिदशान्स्पर्शपदैदादिपरिग्रहः । कुतो भवन्ति—परिणामविशुद्धेः सांसारिकदुःखभ्यो मुच्यन्तेऽर्थात्मध्यवसायाद्युक्तकारिययापि कुतश्चित्कर्मोदयात् न निश्चिन् शिष्ये । इति गाथाऽर्थः ।

तन्हा न उत्तमेयं, पव्वाए विहाणकरणं तु ।

गुणभावओ अकरणे, तिन्नुच्छेआइआ दोसा ॥ १७७ ॥

यस्मादेवं तस्माच्च गुरुमेतदन्तरोदिनं प्रज्यायाः विधानकारणं तु चैत्यवन्दनाऽऽदि । कुत इत्याह—गुणभावात् उक्तन्यायात्कर्मस्त्वयाऽऽदिगुणभावात्कारणं प्रत्युत्विधानस्य तीर्थोच्छेदाऽऽद्या दोषाः, तीर्थोच्छेदसत्ये प्रज्याया न कल्पते इति गाथाऽर्थः ।

एतदेव भावयति-

छउमत्थो परिणामं, संपं नो मुणइ ता ण देइ तमो ।

न य अइसओ वि तीए, विहाण कइ धम्मचरणं तु । १७८ ॥

छास्यसत्यः परिणामं विनयेयसंबन्धिनं सम्पद्य न मनुते न जानाति. ततो न दद्यात्सौ दीक्षां परमार्थेन, ततोऽतिशयोक्त्यातिशयोक्त्याऽह—न चातिशयोक्त्याऽऽद्यादिः, तथा भावतो दीक्षया विनैव कथं धर्मचरणमिति सामान्येनैव धर्मचरणभावाः । इति गाथाऽर्थः ।

“ यच्छाओ ” भर्त्ताऽऽसुदाहरणमुक्तं तद्वह्नीकृत्याऽह—
आइवभावकरणं, तं पि हु तपुव्वयं जिथा विति ।

तयभावे ण य जुलं, तयं पि एसो विही तेणं ॥ १७९ ॥

कादाचित्कभावकथनं भर्त्ताऽऽदीनामतिशयोक्त्याऽदिरूपं यच्छदपि तत्पूर्वकं जन्मान्तराभ्यस्तप्रज्याविधानपूर्वकं जिना सुवते । तदभावे च जन्मान्तराभ्यस्तप्रज्याविधानभावे च, न युक्तं, तदपि कादाचित्कभावकथनं यत् एवमेव विधिरतन्तरोदितः प्रज्यायाः ततोऽन्यायाः । इति गाथाऽर्थः ।

अस्ये अगारवासं, पावाओ परिचयंति इ विति ।

सीओदगाईमोगं, अदिअगायं चि न करंति ॥ १८० ॥

अन्ये वादिन इति ब्रुवन् इति संबन्धः । किमित्याह—अगारवासं गृहवासं पापात्परित्यजन्ति, पापोदयेन तत्परित्यागबुद्धिरुत्पद्यते । (?) इति गाथाऽर्थः ।

एतदेव समर्थयति-

बहुदुक्खसंविदतो, नामहि अत्थो जहा अभव्वाणं ।

इअ पुणेहिं वि पत्तो, अगारवासो वि पावाणं ॥ १८१ ॥

(बहुदुक्खसंविदसो नि)बहुदुःखसमर्जितः सन्नश्यन्त्यो यथा अभव्यानामपुण्यवन्ताम् । (इय) एवं पुण्येपरि प्राप्तः अगारवासोऽपि पापानां नश्यति, सुदुखस्यापास्तत्वादिति गाथाऽर्थः ।

चत्तमि परावासे, ओआमविबिजओ पिवासतो ।

सुहिओ अ परिअदंतो, कइ न पावस्स विसउ चि ॥ १८२ ॥

न्यक्तं गृहाऽऽवासे, प्रयजितः सन्नित्यर्थः । अश्वकाशविवाजितः आश्वयजितः पिपासाऽऽज्ञं दृष्टपरीतः क्षुधान्धश्च पर्यदेन कथं न पापस्य विषय इति पापे येन सर्वमेतद्भवतीति गाथाऽर्थः ।

तथा चाऽह-

सुहमाणाओ धम्मो, सव्वविहीणस्स तं कओ तस्मं ? ।

अणं पि जस्स निव्वं, नत्थि उव्वइमहेउ चि ॥ १८३ ॥

शुभध्यानात् धर्मध्यानाऽऽदेर्धर्म इति सर्वतन्त्रप्रसिद्धः, सर्वविहीनस्य सर्वोपकरणरहितस्य तच्छुभध्यानं कुतस्तस्य प्रयोजनस्य, अक्षमपि भोजनमपि, आस्तां शीतब्राणाऽऽदि, यस्य नित्यं सर्वोचितकालं, नास्त्युपपद्यन्तेतुः शुभध्यानाऽऽश्रयस्य कायस्येति गाथाऽर्थः ।

तन्हा गिहासमरओ, संतुट्टमणो अणाउलो धीमं ।

परिअकरणेकरइ, धम्मं सोइइ मज्जत्थो ॥ १८४ ॥

यस्मादेवं तस्माद् गृहाधमरतः सन् संतुष्टमना न तु लोभाभिभूतः, अनाकुलो न तु सदा युद्धकंठव्यतामूढः, बुजिमान् तत्त्वज्ञः, परिहितकरणकरणनिर्वाहमभिरर्धं साधयति मध्यस्थो न तु कविद्वक्तो छिद्रो वेति गाथाऽर्थः । एव पूर्वपक्षः ।

अत्रोत्तरमाह-

किं पावस्स सरुवं, किं वा पुव्वस्स संकिलिहं जं ।

वेइअ य तेणेष य तं पावं पुणमिअरं ति ॥ १८५ ॥

पापात्परित्यजन्ति पुण्योपात्तं गृहाधममिति परमतम् । आचार्यस्त्वाह—किं पापस्य स्वरूपं किं वा पुण्यस्येति पुण्यपापयोरेक्या सम्यक्संज्ञं तथा कुशलानुबन्धिनः पुण्यात्परित्यजन्ति पुण्योपात्तं गृहाधममिति. परमकुशलानुबन्धिनः पापात् परित्यजन्ति युद्धकासमित्येतच्च वक्ष्यति । परमस्तु तयोः स्वकृपमाह—संकलिहं मलिनं यस्वरूपं तद् वेत्यते चानुभूयते तं.

नैव संक्रान्तेन तत्पापम् । पुण्यमितरदिति यदसंक्रान्तैव च
वेद्यते । इति गाथाऽर्थः ।

एवमनयोः स्वरूपे उक्ते सत्याह—

जइ एवं किं गिहियो, अत्थोवायाणपाण्णाइसु ।

विअण्णाण संकिलिद्धा, किं वा तीए सरूवंति ॥ १८६ ॥

यद्यप्ये पुण्यपापयोः स्वरूपं यथाऽन्यथापि भवता, तत्त्वं किं
गृहीतः अर्थोपादानपालनाऽऽदिषु सत्यु आर्तध्यानाऽऽदि-
ध्यानिध्यानाऽऽदिपरिग्रहः । वेदना न संक्रान्ता, संक्रा-
न्तेत्यभिप्रायः । किं वा तस्याः संक्रान्ताया वेदनायाः स्वरूपं,
यद्येषाऽपि संक्रान्ता न भवतीति गाथाऽर्थः ।

पराभिप्रायमाशङ्क्य परिहरन्नाह—

गेहार्हणमभावे, जातं रुवं इमइ अह इद्धं ।

जुजइ अ तयमिमेगे, तदभावे सव्वहाऽजुत्तं ॥ १८७ ॥

गेहाऽर्हतां गृहधनाऽदीनामभावे वा वेदना तद्वत्तस्याः सं-
क्रान्ताया वेदनायाः । अथैवमभ्युपगतं भवता । एतदशङ्क्या-
ऽऽह—युज्यते एतदपे तस्याः तदभिप्रेक्ष्य गेहाऽऽदिध्यानाया-
सति, तदभावेऽभिप्रेक्षाभावे सर्वथा एकागतेनायुक्तं तद्व-
त्तस्य निराभिप्रेक्ष्य संक्रान्तेश्चागादिति गाथाऽर्थः ।

एतदेव समर्थयति—

जो एत्थ अभिस्संगो, संतासंतेसु पावेहेउ चि ।

अहउक्काणविअण्णो, स इमीए संगंओ रुवं ॥ १८८ ॥

योऽहं लोकं अभिष्वङ्गं मृच्छंलक्ष्णः सदस्यसु गेहाऽऽदिषु
पापेहेतुर्निति पापकारणमार्तध्यानविकल्पः अशुभध्यानभेदा-
ऽभिप्रेक्ष्यः स खल्वस्यां संक्रान्ताया वेदनायाः संगतो रूप-
मिति गाथाऽर्थः ।

ततः किमन्याह—

एसो अ जायइ ददं, संतेसु वि अकुमलाणुबंधाओ ।

पुष्पाओता तं पि हु, नेअं परमन्थओ पावं ॥ १८९ ॥

एषो वाऽभिष्वङ्गं जायते दृढमस्य, सत्स्वपि गेहाऽदिष्वि-
ति गम्यते । कुत इत्याह—अकुशलानुबन्धिनः मित्यानुष्ठानो-
पात्तापुण्ययास्यसादेवं तत्तस्मात्तद्वत्कुशलानुबन्धि पुण्यं
क्षयं परमार्थतः पापं संक्रान्तेश्चेतुषादिति गाथाऽर्थः ।

तथा च—

कइया सिज्झइ दुग्गं, को वामो मज्झ वट्ठए कंहं वा ? ।

जायं इमे ति चिंता, पावा पावस्स य निदाणं ॥ १९० ॥

कदा निध्न्यति दुर्गे बलदेवपुत्राऽऽदि, को वामः प्रतिकूलो मे
नरपतिर्वर्तते, कथं वा ज्ञानमिदमस्य वाममवमिति । एवं-
भूता चिन्ता पापा संक्रान्ताऽऽसंशयानन्वात् । पापस्य च
निदानं कारणमासंशयानन्वादेवेति गाथाऽर्थः ।

इह चिंताविशयारिश्च देहो विमए पि सेवइ न जीवो ।

चिद्धउ अ ताव भम्मा—संतेसु वि भावणा एवं ॥ १९१ ॥

इति एवं चिन्ताविशयारितदेहो चिन्ताविषयमाशरीरः सन्
विषयानपि सेवेतः न जीवः । तथा आकुलत्वात् तिष्ठतु
तावद्धर्म्मो विशिष्टाप्रमादमाधः अस्वस्थपि, गेहाऽऽदिष्वि-
ति गम्यते । अभिप्रेक्ष्य सति भावना एवमिति अशुभचिन्ता
धर्म्मविरोधिनी यायादेवेति गाथाऽर्थः ।

एतदेवाऽऽह—

दीणो जणपरिभूओ, असमत्तो उदरभरणापिचे वि ।

चित्तेण पावकारी, तह वि हु पावस्स फलं एयं ॥ १९२ ॥

दीनः रूपतः, जनपरिभूतो लोकगर्हितः, असमर्थ उदरभ-
रणमाधे-आत्मभरिणपि न भवति । चित्ते न पापका-
री तथापि तु एवेतेषांऽपि सन्नसदिच्छया पापचित्त इ-
त्यर्थः । पापफलभेदद्विजमान्तरकृतस्य कार्यभारिणश्च
कारणमिति गाथाऽर्थः ।

यद्यप्ये किं विशिष्टं तर्हि पुण्यमित्यत्राऽऽह—

संतेसु वि भोगेसु, नाभिस्संगो ददं अणुट्ठाणं ।

आत्थि य परलोगम्मि वि, पुणं कुसलाणुवंधिमिणं ॥ १९३ ॥

इह यदुदयात् सत्स्वपि भोगेषु शब्दाऽऽदिषु नाभिष्वङ्गो दृढम-
स्यधर्मनुष्ठानमस्ति च परलोकंऽपि शान्ध्यानाऽदि पुण्यं कुश-
लानुबन्धादि जमान्तेऽपि कुशलकाण्डादिति गाथाऽर्थः ।
परिमुद्धं पुण एयं, भवविहवनिबंधशेषे विसएसु ।

जायइ विरागहेऊ, धम्मउक्काणस्म य निमित्तं ॥ १९४ ॥

परिमुद्धं पुनरेतदभ्यासवशेन कुशलानुबन्धि पुण्यं भववि-
हवनिबंधनषु विषयेषु संसारवृत्तशेषजन्तुष्वित्यर्थः । जा-
यते विरागहेतुवैराग्यकारणं धर्म्मध्यानस्य च निमित्तं म-
हापुण्यवतां महापुरुषाणां तथोपाध्वरेणिति गाथाऽर्थः ।

एतच्च विषये विरगताऽऽदि महत्त्वमन्यथाह—

जे विसयविरत्ताणं, मुक्खं सउक्काभाविअमईणं ।

तं मुणइ मुणिवरो चिअ, अणुहावओ पुण अओ वि ॥ १९५ ॥

यद्विषयविरक्तानामसदिच्छागहितानां सौम्यं सद्धानभा-
वितमतीनां च धर्म्मध्यानाऽदिभावितचित्तानां तन्मनुजे
जानाति सुनिवर एव साधुर्वानुभावताऽनुभवंत पुनरन्यो-
ऽप्यसाधुः तथानुभवभावादिनि गाथाऽर्थः ।

एतदेव समर्थयति—

कंसिज्झइ जो अन्यां, संपचीए न तं सुहं तस्स ।

इच्छाविशिचितीए, जं खलु वुट्ठुपवाओऽयं ॥ १९६ ॥

कारुण्येनेऽभिलष्यते योऽर्थः संप्राप्त्या न तत्सुखं तस्या-
र्थस्य इच्छाविनिवृत्त्या यत्नलु सुखं बुद्धप्रवादाऽयमात्मप्रवा-
दोऽयमिति गाथाऽर्थः ।

मुचीए तमिचारां, तं णो जं सा जिण्हिं पव्वता ।

इच्छाविशिचितीए, चेव फलं पगरिं पत्तं ॥ १९७ ॥

सुखया व्यभिचारस्तन्काङ्क्षेण तन्प्राप्त्यैव सुखभावादिनिदाश-
ङ्क्याऽऽह—तत्र यद्यस्मादन्तां मुक्तिर्जितेः प्रज्ञाता तीर्थैकं गेहा इ-
च्छादिनिवृत्तेरैव फलं न पुनरेच्छापूर्वकमिति प्रकृतं, प्राप्तं सा-
मायिकं संयत्ताऽद्वैतार्थान्तरकर्मणं निष्ठाप्राप्तिमिति गाथाऽर्थः ।

किं च—

जस्मिच्छाए जायइ, संपची तं पइअंमं भणिअं ।

मुची पुण तदभावे, तमासिच्छा केवली मणिया ॥ १९८ ॥

यस्यार्थस्येच्छया प्रवृत्तिनिमित्तभूतया जायते संप्राप्तिमम-
र्थं विलयाऽऽदिकं प्रतीत्येदं भाग्येन, काङ्क्षन् इति । मुक्तिः पु-
नस्तदभावे इच्छापाधे जायते । कुतः, इत्याह—यद्यस्मादन्ति-

च्छाः केवलिनो भणित्वा : “ अमनस्काः केवलिनः ” इति वचनान् । इति गाथाऽर्थः ।

एवं तर्हि प्रथममपि प्रमज्याऽऽदि तद्विच्छाऽशोभना प्राप्नोतीत्येतद्व्याख्याऽऽह-

पदमं वि ना इहेच्छा, सा वि पसत्य चि नो पडिक्कुट्टा ।

सा चेव तदा हेऊ, जायइ जमणिच्छभावस्स ॥१६६॥

प्रथममपि प्रमज्याऽऽदिकाले या इच्छा सुकृतिपया साऽपि तस्यामवस्थायां प्रशस्तंति कृत्वा नो प्रतिक्कुट्टा न प्रतिषिद्धा । किमित्यत आह-सा चेच्छा तथा तेन प्रकरिष्य सामायिकसंयताऽऽद्यनुष्ठानरूपेणाभ्यस्यमाना हेतुर्जायते यद्यस्माद्विच्छाभावस्य केवलित्वस्येति गाथाऽर्थः ।

इतश्च प्रमजितस्यैव सुखमित्यावेदयन्नाह-

भणियं च परमसुणिहिं, मासाइदुवालसपरीआए ।

वंतरअणुतराणं, बीईवइ तेअल्लस्सं ति ॥२००॥

भणितं परमसुनिहिः, किमित्यत्राऽऽह-महाधमणो महापस्वी मासाऽऽदिद्वादशपर्याय इति । मासाऽऽदिकं कृत्वा द्वादशमासपर्याय इत्यर्थः । व्यन्तराऽऽद्यनुष्ठानादिति व्यन्तराऽऽदीनामनुष्ठानपणिकपर्यन्तानां व्यतिक्रामति तेजालेश्यां सुखप्रभासलक्षणामनुकमेत्येति गौतमपुष्टेन यथोक्तं भगवता-“ ज मे अज्जत्ताए समणा णिमंथा विहरंतिं जाव अंतं करेइ । ” (इति पाठोऽस्मिन्नेव शब्दे ७५२ पृष्ठे गतः)

“ जाव अंतं करेइ । ” एतदेवाऽऽह-

तेण परं मुकेसु-कभिजाई तदा य हाँल्लो ।

पच्छा सिउअई भयवं, पावइ सव्वुक्कमं ठाणं ॥२०१॥

तेन इति द्वादशभ्यां मासंश्च ऊर्द्धमप्रतिपत्तिवरणपरिणामः सत्त्वो य शुक्रः कम्मणा शुक्राभिजात्य आशयेन तथा च भूत्वा स्वप्रप्रशमसुखसममितिः पञ्चाशित्ययमिति भगवतः एकाग्रनिष्ठितार्थो भवति प्राप्नोति सर्वौत्तमं स्थानं, परमपदमिति गाथाऽर्थः ।

प्रकृतयोजनार्थं कुर्वन्नाह-

लेसा य सुप्पसत्था, जायइ सुहियस्स चेव सिद्धिमिणं ।

इअ सुहनिबंधणं चिअ पावं कइ पंडिअो मणइ ॥२०२॥

लेस्या य सुप्रशस्ता जायते सुखितस्थेव नेतरस्येति निःक्षयं विपरिणतम्, इति एवं सुखनिबन्धनमेवागारवासपरित्यागं पापं कथं परिहृतं विपश्चिद्वर्णित । अतोऽयुक्कमुक्कम्-“ अगारवासं पायाअं परिचर्यति । ” इति गाथाऽर्थः ।

तम्हा निरभिस्संगा, धम्मज्झाणम्मि सुणिअत्तचाणं ।

तह कम्मवक्खयहेऊ, विअणा पुआउ निहिद्धा ॥२०३॥

तस्माच्चरिभिवद्वाः सर्वप्रशंसाविप्रमुक्ता धर्मध्यानं तथाऽऽद्वाकं सति ज्ञानतत्त्वार्थं मोहहरितानां तथा तेन प्रकरेणान्यानुपादानलक्षणेन कर्मस्य हेतुः वेदना तथाविधाऽऽत्मपरिणामरूपाऽऽपादिनी पुण्या निहिंता तत्त्वतः पुण्यफलमेव विषमिति गाथाऽर्थः ।

तह एसं संजायइ, अगारवासम्मि अपरिचत्तम्मि ।

नाभिस्संगेण विणा, जम्हा परिपालयं तस्स ॥२०४॥

तथैवा वेदनेलक्षणा संजायते अगारवासं गृहवासं परिपालयन् । किमिति ? नाभिषङ्गेण विना यस्मात्प्रति-
१६९

पालनं तस्यागारवासस्य; न च तस्मिन् सतीत्यं भवतीति विरोधादिति गाथाऽर्थः ।

एतदेवाऽऽह-

आरंभपरिगहअओ, दोआ न य धम्मसाहणे ते उ ।

तुच्छत्ताऽपिबंधंथा, देहाहाराइतुल्लजा ॥२०५॥

आरम्भपरिग्रहणं दोषाः संक्षेपशऽऽद्यः अगारवासं चाश्वशयंभावी आरम्भपरिग्रह इति । अत्रान्तरलब्धावसरः परः क्षपणकः कदाचिदेवं ब्रूयान्-उपकरणग्रहणं-पि तुल्यमेतदित्याशङ्क्याऽऽह-न च धर्मसाधने वक्ष्यमाणाऽऽदौ त एव दोषाः । कुतः ? तुच्छत्वादासत्त्वात्तस्य । तथा अप्रतिबन्धान्प्रतिबन्धाभावात् देहाऽऽहाराऽऽदितुल्यत्वात्त्वस्या भवन्तोऽपि दोषाः समुच्छेदनाऽऽद्यां देहाऽऽहाराऽऽदितुल्यत्वाच्च बहुगुणा एवेति गाथाऽर्थः ।

तम्हा अगारवासं, पुआउ परिचर्यंति धीमंता ।

सीआद्वागाधोमं, विवागकुट्ठयं ति न करंति ॥२०६॥

यस्मादेवं तस्मादगारवासं निगडवन्धनवन्धवत्पुण्यान्परित्यजन्ति धृतिमन्तः । परित्र्यक्तं तस्मिन् सुखभावाच्छङ्कीतं दत्ताऽऽदिभागं विषाद्यभोगवद्दिपाककुडुकमिति कृत्वा न कुर्वन्ति तपस्विन इति गाथाऽर्थः ।

एतदेव समर्थयति-

केऽ अविज्जागहआ, हिंसाहिं मुहं पमाहिंति ।

नो अणे ण य एए, पइव जुत्ता अपुप्प चि ॥२०७॥

केचित्प्राणिनो विधागृहीता अन्नानिनामिभूता हिंसाऽऽदिभिः करणभूतैः, आदिगृह्यन्तु संभाषणाऽऽदिपरिग्रहः । सुखं विषयोपभोगलक्षणं प्रसाधयन्त्यात्मन उपभोगतया नाव्यति । न पुनरन्ये प्रसाधयन्त्यपि तु तेन विनैव तिष्ठन्ति । न च न एवेभूता विवेकिणः सुखभोगरहिता अपि नात्र हिंसाऽऽदिभिः सुखप्रसाधकान् प्रतीत्याऽऽश्रित्य युक्ता अपुण्या इति । तेषां हि विपाकदास्त्रे प्रवृत्तत्वापर्यवर्त्यापि सिद्धमेतदिति गाथाऽर्थः । एतेन बहुदुःखत्वाद्यपि परिगृह्यतां, गृहवासस्य वस्तुनोऽनर्थत्वादिदार्ढ्यं त्यक्त्वा गृहवास इत्यादि परिहरन्नाह-

चइऊल्लोअगारवासं, चरित्तियो तस्स पालणाहेउ ।

जं जं कुणंति चिद्धं, मुत्ता सा सा जिणाणुमुत्ता ॥२०८॥

त्यक्त्वा अगारवासं द्रव्यतो भावतश्च चारित्रिणः संयतस्य तस्य चारित्रस्य पालनहेतोः पालननिमित्तं यां यां कुर्वन्ति चेष्टां देवकुलवासाऽऽदिलक्षणां स्वादागमयानुत्तारणं सा सा जिनाणुमुत्ता, सुर्वमुत्तमपालनं च सुल्लोयंवेति गाथाऽर्थः ।

किञ्च-

अवगासो आय चिय, नो वा सो व चि मुत्तिअत्तचाणं ।

निअकारिअो उ पउअं, इमो चि दुक्खसुवयाणं ॥२०९॥

अवकाशोऽपि तत्त्वत आत्म्यं “ जो वा सो व चि ” ज्ञानतत्त्वानां देवकुलाऽऽदि निजकारितस्तु प्रमायमिति जीयस्वाभाव्यात् दुःस्वस्यापादानमिति गाथाऽर्थः ।

तवसो अ पिवासाई, संतो विण दुक्खस्सवणा शेआ ।

जं ते खयस्स हेऊ, निहिद्धा कम्मवाहिस्स ॥२१०॥

तपसश्च पिवासाऽऽद्यः मन्तो वि भिन्नाटनाऽऽदीन दुःस्वरूपा हेतवः । किमित्यत्राऽऽह-यद्यस्यापि पिवासाऽऽद्यः स्वस्य हेतवो निहिंता भवत्यङ्गः कर्मव्याधिरिति गाथाऽर्थः ।

तथा -

वाहिस्स य खयहेऊ, सेविजंता कुणंति थिडेव ।

कडुगार्हि वि जणस्सा, ईमिं देसितंगाऽऽरोगं ॥२१॥

व्याधिरपि कुष्ठाऽऽदेः क्षयहेतवः सध्यमानाः कुर्वन्ति घृति-
मेव, कडुकाऽऽयोऽपि जनस्य ईषदृश्यन्त आरोग्यमनुभव-
सिद्धमेतदिति गाथाऽर्थः । एष दृष्टान्तः ।

अयमयोपनयः-

इअ एवि अ घुणियो, कुणंति थिडेव सुद्धभावस्स ।

गुरुआगांसपाडण-चरणाइ सयं ति देसित्ता ॥ २१२ ॥

(इय) एवमेतऽपि च कृदादयो मुनेः कुर्वन्ति घृतिमेव, न
तु दुःखं, शुद्धभावस्य रगाऽऽदिविरहितस्य । किं दर्शयन्तः
सन्त ? (?) इति गाथाऽर्थः ।

ख य ते वि होंति पायं, अविअण्यं धम्मसाहणमइस्स ।

न य एगंनेण वि अ, ते कायव्वा जओ भणिये ॥२१३॥

न च तेऽपि भवन्ति प्रायः कृदादयः अविफलं मादृशान-
विरहण धर्मेसाधनमतेः प्रशजितस्य धर्मप्रभावादेव । न
ह्यैकान्तैव ते कृदादयः कस्यचा मोहापशमाऽऽदिव्यतिरेके-
ण यतो भणितमिति गाथाऽर्थः ।

किं नविन्याह-

सो हु तवो कायव्वो, जेण मणोऽमंगलं न चिंतेइ ।

जेण न इदियहाणी, जेण य जोगा ख हीयंते ॥२१४॥

तद्धि तपः कर्त्तव्यमनशानाऽऽदि येन मनोऽमङ्गलमसुन्दरं न
विनश्यति, शुभाध्यवसायनिर्माणाऽऽत्मसुखस्य । तथा येन ने-
न्द्रियहानिः, तद्भावे प्रत्युपलगाऽऽद्यभावात् । येन च योगाः च-
क्रवालसामाचार्यन्तर्गता व्यापारा न हीयन्ते । इति गाथाऽर्थः ।

देहे वि अपडिवद्धो, जो सो गहणं करेइ अन्नस्स ।

विहियाणुट्ठागमियं, ति कह तओ पावविसउ चि ॥२१५॥

देहेऽप्यप्रतिबद्धो यः विवेकान्तः ग्रहणं करोत्यन्नस्योदना-
ऽऽदेर्विहितानुष्ठानमिति, न तु लोभाद्यतश्चैवमनः कथमसौ
पापविषय इति, नैव पापविषयः । एतेन कथं न पापविषय
इत्येतन्नशुक्रमिति गाथाऽर्थः ।

किञ्च-

तत्थ वि अ धम्मआणं, न य आसंसा तओ अ सुहमेव ।

सर्वं इय अणुठाणं, सुहावहे होइ विअंअ ॥२१६॥

तत्राऽपि चाक्षप्रहणाऽऽदेः धर्मध्याने, सूत्राऽऽज्ञासंपाद-
नात् । न चाऽऽशंसा, सर्वधैवामिष्वङ्गविभुतेः । यतश्चैवं ततश्च
सुखमेव तत्राऽपि सर्वं वक्ष्यमात्राऽऽदि (इय) एवमुक्तेन न्या-
येन सूत्राऽऽज्ञासंपादनाऽऽदिना अनुष्ठानं साधुसंवेत्ति सु-
खाऽऽवहे भवति विअयमिति गाथाऽर्थः ।

एवमेवावयतः सूत्रोक्ता चेष्टा सुखदेव, तदन्त्यस्य तु दुः-

खदेति सिद्धसाध्यता । तथा चाऽऽह-

चारित्तविहीणस्सा, अभिसंगपरस्स कलुसभावस्स ।

अस्साणियो अ जा पुण, सा पडिमिद्धा जिणवरेहि ॥२१७॥

चारित्र्यविहीनस्य द्व्यपरजितस्याभिष्वङ्गपरस्य भिक्षाऽऽ-
दायेव कलुषभावस्य यो द्वेषाऽऽत्मा तस्याऽऽज्ञानियधूखं

स्य वा भिक्षाऽऽत्माऽऽदिवेष्टा सा प्रतिषिद्धा जिनवरेः, प्र-
त्युत बन्धनिबन्धनमसाधिति गाथाऽर्थः ।

तथा च-

भिक्षं अदंति आरं-भसंगया अपरिसुद्धपरिणामा ।

दीणा संसारफलं, पावाओ जुत्तमअं तु ॥ २१८ ॥

भिक्षामदन्त्युदरभरणार्थमारम्भसङ्कतास्तथा षड्वीचनिका-
योपमर्दनप्रवृत्त्या अपरिशुद्धपरिणामाः उक्तानुष्ठानगम्यमहा-
मोहाऽऽदिराजिताः, दीना अल्पसत्त्वाः संसारफलां भिक्षां,
न तु सुयतिवद् दातृशुद्धीन्तरपवर्गफलां, पापायुक्रमेभ तदि-
ति । एतद्विध्यंभूतमकुशलानुबन्धिना पापेन भवतीति न्या-
य्यमेतदिति गाथाऽर्थः ।

कस्य पुनः कमेखः फलमिदमित्याह-

ईसं काऊण सुहं, निवाडिया जेहिं दुक्खगहणम्मि ।

यायाएं केइ पाणी, तेसिं एआरिसं होइ ॥ २१९ ॥

ईषकृत्वा सुखं शलप्रव्रजिताऽविधिपरिपालनाऽऽदिना नि-
पान्तिना यैर्दुःखगहने दुःखसङ्कटे मायया केचिन्प्राणिनश्च
ज्वरन्त्यां सत्त्वानामौद्योतं भवति ईषकृत्वादायि पापं भव-
तीति गाथाऽर्थः ।

तथा च-

चइऊण घरावासं, तस्स फलं चेव मोहपरतंता ।

ख गिही ख य पवइआ, संसारविवड्डुगा भणिया ॥२२०॥

त्यक्त्वा गृहवासं दीक्षाभ्युपगमेन, तस्य फलं चैव गृहवा-
सत्यागस्य फलं प्रव्रज्या, तां च त्यक्त्वा विरुद्धसंयमेन, मो-
हपरतन्त्राः सन्तो न रुद्धिणः, प्रकटकृष्या तस्य त्यागाश्रय
प्रव्रजिताः, विहितानुष्ठानाकरणात् । न एवम्भूताः (संसा-
रपवङ्गसि) संसारोऽऽकर्षकाः, दीर्घसंसारिण इत्यर्थः ।
भणितान्तीर्थकरणाधरेरिति गाथाऽर्थः ।

उपसंहराआह-

एणं चिअ सेसं, जं भणिअं तं पि सव्वमक्खितं ।

सुहआणाइअभावा, अगारवासम्मि विअंअ ॥२२१॥

एतेनैवानन्तरदिनेन शेषमापि शुभध्यानादयै इत्यादि य-
द्भूतं तदपि सर्वमाप्तिमत्तागृहीतं, चिअयमिति यांगः ।
कुतः ? इत्याह- शुभध्यानाऽऽद्यभावात् अगारवास इति । न
ह्यागवासो उक्त्यनूक्ता सिद्धयति दुर्गमिन्यादिना शुभध्या-
नाऽऽदिसम्भव इति गाथाऽर्थः ।

यच्चोक्तं परहितकरणीकृतिरित्यत्राऽऽह-

सुत्तुअ अभयकरयं, पगेवयारो वि नतिय अणो सि ।

दंदिणेतणुणायारं, न य मिहिवासं अविगलं तं ॥२२२॥

सुक्त्वाऽभयकरणमिहलोकोपरलोकोयोः परीपकारोऽपि ना-
स्त्यन्य इति अत्र दृष्टान्तमाह-दृष्टिकस्तेन कलानमत्र द्रष्ट-
व्यम् । न च गृहवासे अविगलं तदभयकरणमिति गाथाऽर्थः ।
यच्चोक्तं परहितकरणीकृतिरित्यत्र दृष्टिकस्तेनोदाह-

रणुमाह-

तेणस्स वञ्चनयणं, विदाणण रायपत्तिपासणया ।

निविषिअयं कुणियो, उवयारं किं पि एअस्स ॥२२३॥

रापाणुप्पा रहवणण, विलेअयं भूसयं सुहाऽऽहरं ।

अभयं च कथं ताहि, किं लद्धं पुच्छिह अभयं ॥२२४॥

अन्योऽर्थः कथानकैर्वाच्यते—“ वसन्तउदे नयरे जिय-
स्स राया पियपसीहिं सद्धि निज्जइगराओ चिट्ठइ । इ-
ओ यं तेखुगो वज्झो निज्जइ । सो यं मच्छुपण्ण विहाण-
गो रायपसीहिं दिट्ठो । काकणिगसाहिं विखलो राया-महा-
राय । कुणिगो एयस्स एयावत्थगस्स यं किं पि उवगारं
ति । राखणाऽणुभाया ते । ताओ एगाए मिह्णावेऊण एयं
पि नाव पावओ । निव्वं पागतिह्णाइणाऽभेगावेऊण एहविओ
परिहाविओ विलिना य । इस्साहस्सीएणी अणुरिखणं
अध्याए भूतिऊलाहागऽऽदिणा भुंजाविओ अट्ठारस्स वि सं-
ह-
ण्णारे धीत्तासाहस्सीएणं परिखणं । अण्णए भणियं-महारा-
य । णिंथि मे विहवे जेण एयस्स उवगरेमि । राखणा भणि-
यं—मए हवनि किं तुज्झं नत्थि । देहं जं संयतीति । तीए
भणियं-जह एवं ना अभयं एयस्स । एयसीहिं भणियं-सोग-
डा एवा । तीए भणियं—जं मए दिवं तं न तुज्झेहिं ।
एय एसो पमाणं । पुच्छिओ तेणुगो—भण्ण किंमत्थं लद्धं
ति ? तेण भणियं—संखं ए याणामि, अभयदाणं मे वेय-
णाएसमुत्ति । ” अतोऽभयकरणमेव परोपकार इति गा-
थाइयाऽर्थः ।

गृहिणस्ते नदविकलं न भवतीत्याह—

गिहियो पुण संपज्जइ, भोअणमिच्छं पि निअमिओ चव ।

छजीवकायघाए-ण ता तओ कह खु लद्धो ति ॥२२५॥

गृहिणः पुनः संपद्यते भोजनमात्रमप्याप्तौ तावद्व्यन्त्रा-
गादि नियमन एव । केतयिह—पदजीवकायघातेन यत्कैवं
तनस्तस्मादसौ गृहाऽऽधमः कथं नु लब्धो, नैव शोभनः ।
इति गाथाऽर्थः ।

अनेन यावत्स्थानान्तरमपि परिहृतं ब्रह्मण्यमित्येतादाह-
गुरुणो वि कह न दोसो, तवाइदुक्खं तथा करितस्स ।
सीसाण्यमेवमाइ वि, पडिसिद्धं चव एएण ॥ २२६ ॥

गुरोरापि प्रमाजकस्य कथं न दोषः तपत्रादिना दुःखं तथा
तेन प्रकरिणानशनाऽऽदिना कुर्वतेः केषामित्याह—स्थायिणा
मेवमाद्यपि कुतोऽप्यमादिशब्दात् स्वजनविषयोऽऽदिपरिभ्र-
हः । प्रतिपिद्धमेव एतेनानन्तरादितेन मन्थेनेति गाथाऽर्थः ।

कथमित्याह—

परमत्थओ न दुक्खं, भावमि वि तं सुहस्स होउ ति ।

जह कुलविजकिरिआ, एवं एअं पि नापव्वं ॥२२७॥

‘ कह व ति दारं गयं ’ । परमार्थतो न दुःखं तप इत्युक्तं
भावेऽपि दुःखस्य तत् तथा दुःखं सुखस्य हेतुरिति । निर्दृष्टि-
साधकवैतान्त्र दृष्टान्तमाह—यथा कुशलवैद्यक्रिया दुःखदाऽ-
प्यानुरक्त्य न वैद्यशोषयिष्यमेतदपि सांसारिकदुःखमोचकं त-
पोऽनुष्ठानं ज्ञातव्यमिति गाथाऽर्थः । पं० ख० १ द्वा० । (दी-
क्षापोडशकम् ‘दिक्षा’ शब्दे चतुर्थभागे २५०६ पृष्ठे उक्तम्)

(२५) परीषथ प्रमाजयति—

से भयवं ? कहं परिकखा ? गोयमा ! शं जे केइ पुरिसे इ वा,
इत्थियाओ वा सामभं पडिविज्जिकामे कंखेज वा, निसीएज
वा, खडिं वा पकरेज वा, सगेण वा परगेण वा आसंत्वे इ वा
सन्निहइ वा, ते बहुत्तं मग्गेज वा, अनालोइ वा, पलो-

इज वा, वेसगहणे ठाइज्जमाणे कोइ उप्पाएइ वा
असुहे दुष्मिच्छं इ वा भवेज्जा; से शं गीयत्थे गयीं अ-
अइयेइ वा मयहरादी महयाभेणं निरुवेज्जा, जस्स
शं एयाइ परक्कजा, से शं शो पव्वावेज्जा, से शं गुरु-
डिणीए भवेज्जा, से शं निद्धम्मसवले भवेज्जा, से शं
सव्वहा सव्वपयारेसु शं केवलं एगंतेणं अइज्जकरुणुज्जए
भवेज्जा, से शं जेणं वा तणं वा सुएण वा विआणेण
वा गारवेए भवेज्जा, से शं संजइवग्गस्स चउत्थवयसंद-
णसीले भवेज्जा, से शं बहुरुवे भवेज्जा । से भयवं ! कपरेणं
से बहुरुवे चुइइ ? जे शं आमसविहारीणं आसके उज्जुय-
विहारी शं निद्धम्मसवलाणं निद्धम्मसवले बहुरुवी रंगए
वारणे इव, खंडे खणेणं रामो खणेण लक्खणे खणेणं
दसगीवरावणे खणेणं दप्परयुदंतुरजराउत्तगत-
पंडुरकेसबहुपंचभरिणं विट्ठसगे खणेणं तिरियंजजाती
वाखरहणुपंतकसरी; जहा एस गोयमा ! तहा शं से ब-
हुरुवे । एवं गोयमा ! जे शं असइ कयाइ उक्कवलिणं प-
व्वावेज्जा से शं दूरद्धाणवविहए करंज्जा, से शं सन्निहिणं शो
धरंज्जा, से शं आयारंणं नो आलवेज्जा, से शं भंदमचो-
वगरणेणं नो पडिलाहावेज्जा, से शं तस्स गच्छसत्थं
नो उडिसेज्जा, से शं गंथसत्थं नो अणुजाणेज्जा, से शं
तस्स सद्धिं गुग्गहरहस्सं वा शो मंतिज्जा । एवं गोयमा ! जे
केइ एयदोसविषयमुक्के से शं पव्वावेज्जा । तहा शं गोयमा !
मिच्छहेसुपणं अणारिणं शो पवावेज्जा, एवं वेस्सासुयं नो
पव्वावेज्जा, एवं गणिणं नो पव्वावेज्जा, एवं चक्खुवि-
गलं, एवं विगप्पियकरचरणं, एवं छिन्नकन्नमोहं, एवं कु-
ट्ठादीए गलमायं सडहडंतं, एवं पंगु अयंगमं भूयं वहिरं,
एवं अचुक्कडकसायं, एवं बहुपासंडसंसटं, एवं घणरा-
गदोसमोहपिच्छुचमलखवालिं, एवं अजियउत्तयं, एवं
पोराणनिक्खुइ. एवं जिहालयाइबहुदेवलोकरणभोइयं
चकापरं, एवं णइयट्ठच्छत्तवारणं, एवं भयजङ्गं चरणक-
रणजङ्गं जह्मकायं शो पव्वावेज्जा, एवं तु जाव शं नामही-
णं धामहीणं कुलहीणं जाइहीणं बुद्धिहीणं पभाहीणं गाम-
उडमयहरं वा गामउडं मयहरसुयं वा अन्नरयरं वा निं-
दियाणमहीणजाइयं वा अविआयकुलसटावं गोयमा !
सव्वहा शो दिक्खे, शो पव्वावेज्जा । महा० ५ अ० ।

(२६) एकादशप्रतिमाप्रतिपन्नस्य श्रावकस्य प्रव्रज्या—
अथ तदनन्तरं यत्तस्य विधेयं स्थातृद्विभिक्षितुराह—
भावेऊणऽसाणं, उवेइ पव्वजमेव सो पच्छ ।
अहवा गिहत्थभावं, उच्चियं अप्पणो नाउं ॥ ३६ ॥
भावयित्वा वासयित्वा प्रतिमा-नुष्ठानेनाऽभ्यासेन स्वमुपैतुप-
गच्छति, प्रव्रज्यामेवानगारत्वंमेव, तदुचितमात्मानं स्थायित्यु-

अथ तदनन्तरं यत्तस्य विधेयं स्थातृद्विभिक्षितुराह—

भावेऊणऽसाणं, उवेइ पव्वजमेव सो पच्छ ।

अहवा गिहत्थभावं, उच्चियं अप्पणो नाउं ॥ ३६ ॥

भावयित्वा वासयित्वा प्रतिमा-नुष्ठानेनाऽभ्यासेन स्वमुपैतुप-
गच्छति, प्रव्रज्यामेवानगारत्वंमेव, तदुचितमात्मानं स्थायित्यु-

स्वयोः । स इति भावकः । एषामप्रतिमाऽनुष्ठानानन्तरम् । अर्घ्येति प्रकारान्तरयोगोक्तः । गृहस्थभावं शुद्धित्वमेवं पैतीति वर्तते । किं कृत्येत्याह—उचितत्वं योग्यतां गृहिभाव-
स्थेयाऽऽप्नन्तः स्वस्य ज्ञात्वाऽवगम्येति गाथाऽर्थः ।

अथ कस्मात्प्रतिमाभिर्भाषयिष्वैवाऽऽप्नानमुपैति प्रवज्या-
मित्याशङ्क्याऽऽह—

गहणं पवञ्जाए, जत्रो अजोगाणं शिपमतोऽप्सत्थो ।

तो तुलिरुणऽप्याणं, धीरा एयं पवज्जति ॥४०॥

प्रहणं स्वीकरणं प्रवज्यायाः आम्रस्यस्य यस्मादयोऽप्याना-
मनुचितानां नियमतोऽवश्यमेवानर्थोऽपायस्तस्मानुल्लिख्य
भावयत्या परीत्य, यत्तयांति निश्चित्यत्यर्थः । आत्मानं स्वं धीरा
भीमन्तः एतां प्रतिपद्यन्तेऽङ्गीकुर्वन्तीति गाथाऽर्थः ।

तुलयित्वाऽऽप्नानमित्युक्तमथ तुलने च कथमित्यत आह—

तुलाया इमेण विहिता, एतीए हंदि नियमतो शेया ।

शो देसविरिङ्कडय—पचीए विणा जमेस ति ॥ ४१ ॥

तुलना आत्मनो योग्यता परीताऽनेनानन्तरैरेकैव विधिना
विधानेन प्रतिमाऽनुष्ठानलक्षणेन एतस्याः प्रवज्यायाः हन्दी-
त्युपदर्शनेन नियमतो नियोगेन विज्ञेया अवस्थेया । अथ कस्मा-
देवमित्याह—(ने) नैव देशविरित्युक्तनाऽऽदिप्रतिपत्तिपरि-
णामस्तस्य कण्डकाव्युपवसायस्थानानि, तेषां या प्राप्तिर्ला-
भः सा तथा तथा देशविरितिकण्डकाप्रज्ञा, विना तद्भावे,
यद्यस्मात्कण्डकादेया प्रवज्या भवति । इतिशब्दो वाक्यार्थस-
माप्ति । प्रायिकं चेत्तत्—यतोऽसंख्यातनमो भागः सिद्धानाम-
प्राप्तदेशविरितिकोऽपि सिद्धमनुपगतोऽभिधीयते । यदाह—
“भागेहि अयंल्लेखोहि फासिया देसविरिङ्कड ति” तथा तु-
लनाऽनेन विधिन्यपि प्रायिकम् । एतच्च स्वयमेवात्र दर्श-
यिष्यन्तीति गाथाऽर्थः ।

एवं तुलानापूर्वकं प्रवज्यायां सत्यां यद्भवति तद्वश्यितुमाह-
तीए य अविगलाए, बज्जा चेद्वा जठोटिया पायं ।

हाति खवरं विसेसा, कथंति लस्विज्जणं तहा ॥ ४२ ॥

तस्यामुक्ततुलनापुरस्सरप्रवज्यायां, बशब्दः पुनरर्थः । अवि-
कलायां परिपूर्णयां नद्योद्यतातिथ्यपूर्वकत्वेन प्रतिपन्नत्वा-
त्, वाया यद्विर्विनी, चेद्वा प्रत्युपलब्धाऽऽदिप्रसामकाव्ययंया
लनारूपा, यथादिताऽऽगमोक्ता, प्रायो बाहुद्वयेन, प्रायोप्रहणं
चोक्तविपरीतकारिभिर्मुक्तकर्मप्राणिभिर्व्यभिचारोऽभिहिताय-
स्य मा भूदिति कृतमिति भवति स्यात् । ननु कदाचित् स्थान-
त्वाऽऽदी नया प्रवज्यायामप्यसौ न दृश्यते इत्याशङ्क्याऽऽह—
नवरं केवलं भवत्यपि सामान्येन सा विशेषतो विशेषण
काचिद्देशे काले पुरुषे वा पुत्राऽऽलम्बनादाश्रितपाषादे ल-
भ्यते निश्चयिते स्फुल्लदृष्टिर्ननेनैव तथा तद्वज्या स्वस्था-
बस्थायो बाह्यवेष्टेति प्रकृतमिति गर्दभिल्लराजगुहीत-
स्वाधीविमोक्तनार्थमुज्जयिन्यामानीनपञ्चवतिसामन्तकटक-
कालिकाऽऽचार्येणोदाहरणमिति गाथाऽर्थः । (कालि-
काचार्यवृत्तम् ‘कालगज’ शब्दे तृतीयभागे ४६० पृष्ठे
विस्तरतो गतम्)

अथ कस्मादिह यथोक्तैव चेद्वा स्यादित्याह—

भवशिखेयंयाज जतो, मांखे रागाज ग्याणपुव्वाओ ।

मुद्रासयस्स एसा, ओहेण वि वसिया समए ॥४३॥

भवनिर्बैदात्संसारविरागाद्यतो यस्मात्कारणत्वा मोक्षे
निर्वाणे रागादभिलाषान् । किं भूतान्, ३, ज्ञानपूर्वात् सम्यक्-
ज्ञानपुरस्सरान् न तु मिथ्याज्ञानपूर्वकात् मुद्राऽऽशयस्य नि-
र्मलाध्यवसायस्य जीवस्य यथा प्रवज्या ओधेनाऽपि सामान्य-
तोऽपि सामायािकमात्रप्रतिपत्तिपक्षेयाऽप्यानां विशेषतोऽप-
मत्ताऽऽदिसामायािकप्रतिपत्तितो वर्णिता भविता समवे सि-
द्धान्ते. अतः कथमस्यामयोधोक्तार्थो चेद्वा । इति गाथाऽर्थः ।

येन वचनेन समये सा तथा वर्णिता तद्वश्यिज्ञाह—

तो सपणो जइ सुमणो, भावेण य जइ ग हाइ पावमणो ।

सयणे य जणे य समो, समो य माणावमाणु ॥ ४४ ॥

इह प्राकृतनित्यपक्षया भ्रमणशब्दं व्युत्पादयन्ति—(तो इति)
नतस्नस्माद्धेतोः “सह प्रणेण विज्जेण वट्टइ ति” समणो. न
वेह मनोमावास्तित्वं विवक्षितशब्दस्य सामायािकविशेषप्र-
तिपादनार्थस्य व्युत्पत्तिनिमित्ततया विवक्षितं, सकलसंज्ञिमा-
धारणत्वात् तस्यैवतस्नद्विशेषयथोदाह यदीत्यनुपगमे,
शोभनं धर्मध्यानाऽऽदिप्रवृत्ततया मनीषलं यस्य स सुमनाः ।
अनेन सदगुणात्स्वित्तमनस्कत्वं विवक्षितशब्दव्युत्पत्तिनिमित्त-
त्वेनोक्तम् । अथ दोषद्वित्तमनस्कतामाह—भावेनाऽऽप्यप्र-
णिणामेन नश्यतो वा निष्पवर्तिमान्येन, बशब्दः समुच्चयः, य-
दीत्यनुपगमे, न भवति नैव स्यात् पापं प्राणतिपाता-
ऽऽदिमन्वनिदानं वा मनो यस्य स पापजनाः, तथा स्वजने च
पुत्राऽऽदिके जने चाप्यस्मिन् समस्ततुल्यः प्रेमाप्रभवजनेन ।
तथा समञ्च तुल्य एव मानवमानयोः पूजैतर्येति उक्त-
राजोपलया त्वेवं व्युत्पत्तिः—समः सन् सम्यग् वा अग्रति
वर्तते योऽसौ निरुक्तविधिना ‘सपण इति’ स्यादित्येवं शु-
द्धाऽऽशयस्यैवा वर्णिनेति गाथाऽर्थः ।

अथ कस्याऽपि प्रतिमाऽनुष्ठानं विनाऽपि प्रवज्या यथादि-

नैव स्यादिति दर्शयज्ञाह—

ना कम्मखओवसमा, जो एयपगारमंनरेणापि ।

जायति जहाइयगुणो, तस्मि एसा तथा शेया ॥४५॥

(ता इति) यस्माद्भवनिर्बैदाऽऽदिसंकाशाद्विषुद्धाऽऽशय-
स्यैवा वर्णिता तस्मात्कारणान्तरं क्षयार्थमात्रं ज्ञानोऽऽप-
नाऽऽदिकर्मविगमविशेषात् कारणोदाहः प्रायेणतत्प्रकारमन्त-
रेणाऽपि बालत्वाऽऽदिकारणान्प्रतिमाऽनुष्ठानव्यतिरेकेणा-
ऽपि एतत्प्रकारेण तावज्जायत एवैत्यपिशब्दार्थः, जायते सं-
पद्यते यथादित्युक्तः प्रवज्योचित्युगुहस्तस्याऽपि प्राप्तेन, न
केवलं प्रतिमाकारिण्य एव, एषा प्रवज्या, तथा तद्वत् प्रतिमा-
कारिण इव ज्ञेयाऽवश्या, कस्मैतयोपशमादिवेति गाथाऽर्थः ।

प्रतिमाप्रतिपत्तिव्यतिरेकेणाऽपि प्रवज्या जायते इत्येत-

स्यैव समर्थनार्थमाह—

एतो चिय पुच्छाकडिदिसु, हंदि विसुद्धस्स सप पनेणं ।

दायव्वा गीतेणं, मणियमिणं सव्वदेसि ॥४६॥

(एतो चिय ति) यत एतत्प्रकारमन्तरेणाऽपि उचितगुणस्य
प्रवज्याप्रतिमाकार्त्तरेव यथाज्ञा भवति, अत एव कारणान्,
पृच्छाऽऽदिषु पृच्छाकथनापरिज्ञात् । तत्र पृच्छा—“कोऽसि
तुमं, कनो वा, पव्वयसि वा किंमिदं ति” एवमादिप्राया ।
कथना पुनः प्रविशजिणोः प्रवज्यास्वरूपकथनम् । यथा—“जइ

चेव भोक्त्वफलया, आणा आराहिया जिणिदाणे । संसा-
रदुक्त्वफलया, तह चेव विगहिया होह ॥ १ ॥ " इति । परीता
तु पयमाणाऽदिकालमात्रा विनयाऽऽदिशब्दयोग्यतानिरु-
पणा । एतेषु पदेषु, इन्द्रीयप्रदर्शने, विशुद्धस्य निर्वोपतो
गतस्य सकृन्मदा प्रयत्नेनाऽऽदरेण दातव्या देया, प्रव्रज्यन्ति
प्रकृतम् । गीतेन "पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात्" गीतार्थे-
न सूत्राविशद, नान्येनेति, भणितमुक्तिमदयेतत्सर्वदक्षिणिः
केवलमिभिरिति गाथाऽर्थः ।

पुनरपि सामान्यतोऽपि प्रव्रज्याग्रहणमस्तीति समर्थयन्नाह-
तह तस्मि तस्मि जोए, सुनुवओगपरिसुद्धभावेण ।
दरदिमाए वि जओ, पडिसहो वडिओ एव ॥ ४७ ॥

तथेति ज्ञापकान्तरमनुचयार्थः । नस्मिन्नस्मिन् तत्र तत्र प्र-
व्रजान्तरमुद्घातः । योने प्रव्रज्यादानव्यापारे विषयभूते, प्रति-
निधौ वक्षिण इति योगः । सूत्रोपयोगेनाऽऽग्रमोपयुक्तया परि-
शुद्धौ विशुद्धौ भावेऽध्यवसायः यस्य स तथा तेन. गुरुणा,
किमिव्याह-इन्द्रतायामपीवर्हिनीणांयामपि, दीयमानाया-
मित्यर्थः । आस्तामदस्तायां प्रव्रज्यायामिति प्रकृतम् ।
यतो यस्मात्कारणान्, प्रतिपद्यो निषेधोऽयोग्यानाम्, व-
र्णिन उक्तः, अत्रेति वचनमग्रे प्रव्रज्याभिधानस्यैव प्रव्रज्या-
यां चने । अतो ज्ञायते प्रतिमानुष्ठानमन्तरेणाऽपि प्रव्रज्या-
भिधानमस्तीति गाथाऽर्थः ।

अथ कथं सूत्रे प्रव्रजानायां प्रतियोगनिषेध उक्त इत्यवशि-
तमित्याह-

पञ्चाविओ सिय ति य, मुंडावेउमाह ज भणियं ।

सर्वं च इमं सम्मं, तपपरिणामं हवति पायं ॥ ४८ ॥

प्रव्राजितः स्यादिति च मुगडापायनुमित्येतद्वाक्यमादिर्यस्य
सूत्रस्य तत्तथा तत् पयस्माद्विणिमुक्तं कल्पभाष्ये, तस्मा-
न्प्रतियोगं प्रव्रज्यायां निषेधो वक्षित इत्यवसीयते । तच्चेदं
सूत्रम्- "पञ्चाविओ सिय ति य, मुंडावेउं अणायरणजोगो-
ग्गो । ते शिय मुंडायेंने, पुरिमपयनिवारिया दोसा ॥ १ ॥ " त-
था- "मुंडाविओ सिय ति य, निक्खवावेउं अणायरणजोगो-
ग्गो । ते शिय निक्खवावेने, पुरिमपयनिवारिया दोसा ॥ १ ॥ " एवं
उडावेउं, एवं मुंडावेउं, एवं संवासेउं एवं, संवाहेउं । " अथम-
न्-प्रव्राजितः प्रव्राजयिष्यामस्त्वामित्येवमभ्युपगतो रजोहर-
णाऽऽदिस्मात्पुर्वपदानत इत्यर्थः । तत्रैव प्रव्राजित इति च एत-
द्व्ययोग्यप्रव्राजजनलक्षणमसंभारयं वस्तु स्याद्वैयर्थ्यं । लुब्धस्थ-
तयाऽनाभोगयशस्तः ततः किमुक्तिमित्याह-मुगडापायनुम-
प्राग्रहणतो लुब्धयितुम् । अनारण्ये योग्यः अनारण्यवनाहः, तथा-
ऽपि मुगडापायव्याजार्थे त एवाऽऽनामद्व्याऽऽव्यः पुर्वपदस्य प्र-
व्राजजनस्य संबन्धिनो दोषा अनिवारिता भवन्तीति । एवमप्य-
गाथाऽपि बोद्धव्या इति । अथ प्रस्तुतायां निगमयति-सर्वं च
समलं पुनरिदं पृच्छाऽऽदिविशुद्धस्य प्रव्रज्यादानाऽदिकमात्र-
मिदं वस्तु, तस्यैव समीचीनं हवति । अथवा-सम्यक्वपि-
णामे यथावत्प्रव्रज्यापरिणतो सत्यां भवति स्यात्, प्रायो
बाहुस्येन । प्रायोमहर्षेण वा द्वारमर्दकाऽदिव्यभिचारपरिहारा-
धीमतिः । ततः प्रतिभाकरणमन्तरेणाऽपि प्रतिमाकपुरिच प्र-
व्रज्या स्यादिति इदमिति गाथाऽर्थः ।

१६३

ननु यदि प्रतिभाकरणमन्तरेणाऽपि प्रव्रज्या सम्यग् भवति
तदा किं नैवेत्यत आह-

जुतो पुण एम कमा, ओहणं संपयं विसैसण ।

जम्हा अमुहो कोला, दुरणुचरो मंजमा एव ॥ ४९ ॥

यद्यपि प्रकामन्तरेणाऽपि प्रव्रज्या स्थासत्ताऽपि युक्तः
सङ्गतः । पुनरिति विशेषणार्थः । एषोऽन्तरेणैकः प्रतिमानु-
ष्ठानाऽऽदिः, क्रमः प्रव्रज्याप्रतिपत्ता परिपाटिः । कथमित्याह-
ओवेन सामान्येन न तु सर्वथैव, तं विनाऽपि बहुधा प्रव्रज्याध-
वणान् । कालापेक्षया विशेषमाह-साम्प्रतं वर्त्तमानकाले विशेषेण
विशेषतो युरु एव क्रमः । कुत एतदेवमित्याह-यस्मा-
त्कारणाद् अमुषामुमानुभावः कालो दुःपमालक्षणा वसंतः ।
तत्रैव दुरनुचरो दुःखाऽऽभव्यः, संयमः संयतन्वम्, अत्राऽगु-
भकालेः अतः प्रव्रजितुकामेन प्रतिमाऽभ्यासां विधेय इति
भावः । इति गाथाऽर्थः ।

तन्त्रान्तरप्रतिज्ञया प्रतिमापूर्वकत्वं प्रव्रज्याया योग्यत्वं स-
मर्थयन्नाह-

तंतरेमु वि इमो, आमममेओ पसिद्धओ चेव ।

ता इय इह जइयव्वं, भवविहं इच्छमाणेहि ॥ ५० ॥

तन्त्रान्तरेणैव दर्शनान्तरेणैव, आस्तां जितप्रवचनं । अयम-
न्तरांगः, आत्मनो भूमिकारिषेयः, 'ब्रह्मवर्गी युद्धस्थः,
वानप्रस्थो यतिस्तथा' । "इत्यादिनां ब्रह्मस्वरूपः । इहो" इति पा-
ठान्तरम् । तत्र इतो शुभकाले दुरनुचरसंयमलक्षणां जितुं शक्यात्,
अथवा इतो ज्ञानप्रवचनान्त्वान्तरेणैविति । प्रसिद्धकश्चैव सि-
द्ध एव न तु साध्यः । यस्मादेवं तत्तन्नाह-इत्युक्त्यायेन, इह प्र-
तिमापूर्वकप्रव्रज्यायां यतितये यतो विधेयः, भवविहं सं-
सारविशोयम्, इच्छद्भिर्वाञ्छद्भिर्निखिलाशनसप्रवरपारग-
ताऽऽमावलम्बिभिरिति गाथाऽर्थः । पञ्चा ० १० विव ० ।

('सहभूमि' शब्दे जडस्यापरिणामस्य दीप्ता

(२७) पञ्चक-वर्णिक-वर्णकप्रव्रज्यानिषेधः-

तत्रो नो कर्पति पञ्चावित्तप । तं जहा-पंडए, वाइए,
कीवे ॥ ४ ॥

अस्य संबन्धमाह-

न ठविजइ वपुं, मज्जे एण होइ अणुवडो ।

दुविहमि विन ठविजइ, सिंगे अयमज्जे जोगो उ ॥ २५ ॥

येन तद्विपरिणतोऽपि सत्यः तन्मूलदेवानां चरितनपा-
विशिष्टो भावलिङ्गकपेपु महाव्रतपु न स्थाप्यतः । एतेन का-
रुणानवस्थाय इत्युच्यते । स चाऽन्तरज्ज्ञे भण्यतः । अ-
यं पुनरप्यः पराङ्काऽदिविहिविपरिद्रव्यभावलिङ्गं यो न स्था-
प्यते प्रतिपद्यतः, एष योगः संबन्धः । अनेन संबन्धेनाऽऽया-
तस्यास्य सूत्रस्य (४) व्याख्या-अथो नो कल्पने प्रव्राज-
यितुम् । तथाचा-पराङ्को नपुंसको, वार्तिको नाम-यथा स्वनि-
मित्ततोऽप्यथा वा मेहनं कर्वायितं भवति तदा न शक्नोति
वेदं धारयितुम् । कर्त्तव्यंऽसमर्थः, स च हृदि कर्त्तव्योऽऽ-
दिलक्षण एव सूत्रार्थः ।

अथ भाष्यविस्तरः-

वीमं तु अपव्वज्जा, निज्जुत्तीए उ वडिया पृत्तिव ।

इह पुण तिहं अक्षिक्कागो, पंडे कीवे य वाइए ॥ २५६ ॥

विशान्ते बालवृद्धाऽदिवेदादिशिवसंख्या अत्राज्याः पूर्वं

नामनिष्पन्नं निक्षेपं निरुद्धौ पञ्चकल्पे सप्रपञ्चं वर्णिताः । इह पुनस्त्रिभिरव्याधिकाः-पण्डकेन श्लोकेन वातिकेन चेति गुरुतरा दोषबुद्धौ श्रमी इति कृत्वा ।

अथ प्रवाजनाविधयेव तावदाह-

गीपत्ये पवावण, गीपत्येऽपुच्छिः उण चतुर्गुणा ।

तम्हा गीपत्यस्म उ, कण्ड पवावणो पुच्छा ॥२६०॥

गीताथनेव प्रवाजना कल्प्या नागीताथेन, यद्यगीताथः प्रवाजयति तदा चतुर्गुणम् । गीताथोऽपि यदि अपृष्टा पृच्छामन्तरं प्रवाजयति तदा तस्यापि चतुर्गुणाः । तस्मान् गीताथस्य पृच्छा शुद्धं कृत्वा प्रवाजना कर्तुं कल्पते । पृच्छा-विधिश्चायम् । काऽपि त्वं को वा ते निर्वेदोऽथेन प्रवाजति ?

एवं पृष्टं सति-

सयमेव कांऽपि साहति, मितेहिं व पुच्छिभ्यो उवाणम् ।

अहवा वि लखसेहिं, इमेहिं नाउं परिहरेजा ॥२६१॥

स्वयमेव कोऽपि पण्डकः कथयति-यथा सद्यः मनुष्येव ममेदशस्त्रिंशद्विंशतिः वेदः समुदासी इति । यद्वा-मित्रेस्तस्य निर्वेदकारणमभिधीयते । प्रवाजकेन वा स पवापायपूर्वं पृष्टः कथयेत् । अथवा-लखसेमहिं हितास्वभावाऽऽदिभिरिविवेक-मायैकतया परिहरेत् ।

तत्र पृच्छां तावदावयति-

नजंतमणउज्जेते, निवरेषमसते पडमा पुच्छे ।

अज्ञानो पुण भज्ज, पंदाइ न कण्डे अहं ॥ २६२ ॥
यः प्रवाजितुमुत्पस्थितः स ज्ञायमानो वा स्वादृक्तायमानो वा । ज्ञायमानो नाम अमुकोऽमुकपुत्रोऽमुकः तद्विपरीतोऽज्ञायमानः स यदि आदः आदको न भवति, ततः प्रथमतस्ते निर्वेदं पृच्छेत् । यः पुनराज्ञातः स समानेन भवत्येव-न कल्पते अस्माकं पण्डकाऽऽदिः प्रवाजयितुम् ।

स च यदि पण्डकस्तत एव जिन्तयति-

नाओ मिति राणाउ, निवरेषं पुच्छिजा व मे मित्ता ।

साहेति एस पंडो, मयं व पंडो ति निवरेषं ॥२६३॥

ज्ञानोऽस्यहममीभिरिति मत्वा प्रणुस्यति । अथवा यानि तस्य मित्राणि तानि पृच्छन्तं एव तस्य ईश्वरं मीत्रमाद्य विचिन्ते, ततः केन निर्वेदं प्रवाजति ? एवं पृष्टानि तानि ब्रूयते-एष पण्डक इति । स्वयं वा स पण्डकोऽस्यहमिति निर्वेदं कथयति । शृ० ४ उ० । दश० ।

(२८) अथेत्यां प्रवाजने प्रायश्चित्तमाह-

दससु वि मूलायारिण, वयमाणस्म वि हवति चतुर्गुणा ।

सेसाणं छण्डं वी, आयारिण वदति चतुर्गुणा ॥२७८॥

पण्डकाऽधीन आसिक्तांस्तान् दशापि ननुलकान् यः प्रवाजयति तस्याऽ-चायस्य दशत्वंपि प्रत्येकं मूलम् । तेष्वेव दशसु यो वदति प्रवाजयति तस्याऽपि चतुर्गुणा भवन्ति । शेषाणां वदित्वाऽधीनं पञ्चमपि च प्राज्ञेन कायां प्रवाजने आवास्य चतुर्गुणकं, यो वा प्रवाजयति तस्याऽपि चतुर्गुणकम् ।

अथ शिष्यः प्रश्नयति-

धीपुरिसा जइ उदय, धरेति भाणोवाशामणियमेहिं ।

एवमपुमं पि उदयं, धरिज जति को तहि दोसो ॥२७९॥

यथा स्त्रीपुरुषा ध्यानापवासानियमैरुपयुक्तं बोधयं धारयन्ति, एवं नृपस्योऽपि यदि धारयेत्, ततः प्रवाजिते को दोषः स्यात् ?

अहवा ततिण दोसो, जायइ इयरेसु किं न सो भवति ?

एवं तु नतिय दिक्खा, सवयेयाणं न वा तित्थी ॥२८०॥

अथवा गुण्माकमभिप्रायो भवेत्-तृतीयं ननुलके वेदोदये चारित्रमङ्गलक्षणो दोषो भवेत्, ततः स उच्यते, इतरयोः स्त्रीपुरुषयोरपि वेदोदये स दोषः किं न भवति ? अपि च-क्षीणमोहाऽऽदीन् सुकृषा शेषाः सर्वेऽपि संसारस्था जीवाः सबद्धास्तेषां च दोषदर्शनादेव भवदुःकरीत्या नास्ति दीप्ता, तदभावाच्च न तीर्थिनस्तीर्थस्य संततिर्न वेति ।

सुरिगाह-

धीपुरिसा पत्तेयं, वसति दोसराहणसु ठाणसु ।

संवामे फासदिह्दी, इयरे वच्छवदित्थो ॥ २८१ ॥

स्त्री प्रवाजितास्त्रीणां मध्ये निवसति, पुरुषः प्रवाजितः पुरुषमध्ये वसति । एवं तौ प्रत्येकं दोषराहितेनो बान्धवौ वसतः । इतरस्तु पण्डको यदि स्त्रीणां मध्ये वसति तदा संवायं स्पृशेता दृष्टिश्च दोषा भवन्ति । एवं पुरुषस्यपि संवसतस्तस्य दोषा भवन्ति । वन्ताऽऽदृष्टान्श्चात्र भवति-यथा वरलो मन्तरं दृष्ट्वा स्तन्यमभिलषति, माता पि पुत्रं दृष्ट्वा प्रस्नोति । आद्ये वा खाद्यमाने दृष्ट्वा यथा मुखं क्रान्ति, एवं तस्य संवासाऽऽदित्थं वेदोदयनाभिलाष उत्पद्यते, भुक्ताभुक्ताङ्गणः साधयस्तमभिलषेयुः । यत एवमतः पण्डको न दीर्घायिः ।

हितीयपदं एतेः कारणैः प्रवाजयेदपि-

अमिषे ओमोयारिण, रायइहे भण व आगादे ।

गल्ले उत्तमहे, नाणं तवदेसमयवति ॥ २८२ ॥

स प्रवाजितः सन अशिवपुत्रमशियर्यान्, अशिवयुहीनानां वा प्रतिनर्पणं करिष्यति । एवमवमौदये राजद्विष्टं बोधिकाऽऽदिभये वा आगादे ग्लानये उत्तमार्थे वा ज्ञाने दर्शने चारित्रे वा सहाये करिष्यति । एतेः कारणैः पण्डकं प्रवाजयेत् ।

अथेनामेव गार्था व्याख्याति-

रायइहेभयेसुं, नाणद्व निवस्स चेव गमणद्व ।

विजा व सये तस्स उ, तपिस्समति वा गिलाणस्म ॥२८३॥

गुरुणा व अप्रणो वा, नाणादी गिरमाणे तपिहिति ।

चरणा देसावकपि, तपे ओमासिवेहिं वा ॥ २८४ ॥

राजद्विष्टं बोधिकाऽऽदिभये व ज्ञानार्थं, गुप्य वा अभिमनार्थम् । किन्तु-भवति-राजद्विष्टं समापतिते देशान्तरं गच्छतां तत्रिस्तारण्यस्य भरणानाऽऽनुपष्टम्भं करिष्यति; राजवृक्षो वा स पण्डकस्ततो राजानमनुकूलयिष्यति, बोधिकाऽऽदिभये वा स बलवान् गच्छस्य परित्राणं विधास्यति । ग्लानयद्वारे स पण्डकः स्वयमेव वैद्यो भवति, ततो ग्लानस्य चिकित्सां करिष्यति । यद्वा-न तस्य भक्षणस्य वा वेतनभेषजाऽऽदिना प्रतिनर्पिष्यति उपकरिष्यति, वाशब्दादुत्तमार्थं प्रतिपात्रस्य वा मम सहाय्यं करिष्यति, स्वयमेव वाऽमावुत्तमार्थं प्रतिपत्स्यति । तथा गुरोरात्मनो वा ज्ञानम्, आदिशब्दादौतमभावकानि शास्त्राणि शुद्धतोऽपी भरणानाऽऽदिभिरिवेत्ताऽऽदिभिर्योपकरिष्यति । चरणात्, चा-

तिर्न पालयितुं न शक्यते ततो देशादपकमयं कुर्वतां मार्गा-

ऽऽदिषु स्वजनाऽऽदिबलाङ्गकूपानाऽऽदिभिस्तस्कराऽऽदि-
तिः रक्षणमन्धोपकरण्यति । अथमाशिवयोर्वा प्रतितीर्षण्य-
ति । अत्र च नातुपुण्योः अग्रे तु वस्तुव्यवस्थापनार्थमवमाशि-
वद्वारयोः पर्यन्ते व्याख्यानम् ।

एतद् कारखेहि, आगादहि तु जो उ पवात्रे ।

पंदाईसोलसंगं, का ए कजे विगिचणया ॥२८५॥

एतेरागदिः समुपस्थितैः कारणैः यः परङ्काऽऽदिपेडशक-
स्यान्यतरं नपुंसकं प्रजाजयति, तेनाऽऽचार्येण कृते समापिते
कार्ये तस्य नपुंसकस्य विवेचनं परिष्ठापनं कर्तव्यम् ।

तत्र प्रजाजनायां तावर्द्धिधमाह-

दुविहो जायमजासी, अजाखणं पश्चेति उ इमेहि ।

जणपचपट्टपाए, नजंतमणज्जमाणे वि ॥२८६॥

द्विविधा नपुंसको-ऋतयोः-ऋतयश्च । तत्र यो जानाति-स्वाध-
नो वैरागिकः प्रजाजयितुं न कल्पते स ऋतयः, तद्विपरीतोऽ-
ऋतयः । तत्र ऋतयमुपस्थितं प्रक्षापयन्ति-भवान् दीक्षाया अ-
योग्यः, ततोऽवशेषपक्षी आचकधर्मं प्रतिपश्यन्, अन्यथा
ज्ञानाऽऽदीनां विराधना ते भविष्यति । अक्षापकमध्यमेव
प्रक्षापयन्ति । अथेनां नेच्छन्ति, प्रवृत्तमिवाभिलषति, आत्म-
नश्च किञ्चिद्विशिवाऽऽदिकं कारणमुपस्थितं, तत्समन्वायकं
जनप्रत्ययाधर्ममीभिः कटीपट्टकाऽऽदिभिः प्रक्षापयन्ति ।
स चाक्षापकस्तत्र जनेन-ऋतयमानोऽऋतयमानो वा स्यादु-
भयवाच्यं विधिः कर्तव्यः-

कडिपट्टए य छिहली, कत्तरिया मुंड लाय पादे य ।

धम्मकह सभि राउल-ववहार विगिचणा विहिणा ॥२८७॥

कटीपट्टकं स परिधाप्यः, छिहली शिक्षा तस्य शिरसि धार-
णीया; अथ नेच्छन्ति ततः कर्तव्यं क्षुरेण वा मुण्डनं विधेयं,
लोचनो वा विधातव्यः । (पादि स्ति) परन्तीर्थकमनाऽऽदीति
स पाठनीयः । कृते कार्ये धर्मकथा कर्तव्या येन लिङ्गं परित्य-
ज्य गच्छन्ति । अथेवं लिङ्गं न मुञ्चति ततः संक्षिप्तैः आर्थैः
प्रक्षापनीयः । अथ राजकुलं गत्वा कथयति ततो व्यवहारा-
ऽपि कर्तव्यः । एवं तस्य विगिञ्जना परिस्थापना विधिना
वध्यमानोऽतीत्या विधेया । एष द्वारगाथासमाधेयः ।

साम्प्रतमेनामेव विबुधोऽस्मि-

कडिपट्टो अभिनेवे, कीरर छिहली य अम्ह चेवाऽऽसी ।

कत्तरिया मुंडं वा, अणिच्छं एकेकपरिहाणी ॥२८८॥

कटीपट्टकोऽभिनवप्रवृत्तस्य तस्य क्रियते, न पुनःप्रावपूरकः
शिरसि च छिहली शिक्षा त्रियते । यदि ब्रह्मा-किं मम अत्रा-
वपूरकं, सर्वमुण्डनं वा न कुतः ? ततो वृषभा भणति असा-
कमपि प्रथममेव कृतमासीत्, ततश्च मुण्डनं कर्तव्यं कर्तव्य-
म् । अथ नेच्छन्ति ततोः क्षुरेण, क्षुरमप्यनेच्छन्तो लोचः कर्तव्यः ।
एवमेकैकपरिहाणमन्वया, शेषा तु सर्वेवापि धारणीया ।

छिहलि तु अणिच्छन्ते, भिक्षुगुमादी मते पि ऐच्छन्ते ।

परतिवियवत्तवन्, उकमदाणं ससमए वि ॥२८९॥

अथ शिक्षामपि नेच्छन्ति ततः सर्वमुण्डनमपि विधीयते ।
सा च द्विविधा शिक्षा-प्रहणं, आसवनं च । आसवनाशि-
क्षायां क्रियाकलापमसौ न प्राप्नोते । प्रहणशिक्षायां भिक्षुकाः
सौमगास्तवामादिशृङ्गारकपिलाऽऽदीनां च परन्तीर्थकानां

मतमप्याच्यते । अथ तदपि नेच्छन्ति ततः शृङ्गारकार्णव-पा-
ठ्यते, तदप्यनेच्छन्ते द्व्यदशाक्षं यानि परन्तीर्थकवक्रवृत्तानि-
वक्ष्यामि स्वराणि तानि पाठयन्ति । तान्यप्यनेच्छन्तः स्वसम-
यस्याऽऽक्षापका उत्क्रमणं विलुप्ता दीयन्ति ।

आसवनाशिक्षायां विधिमाह-

वीयारगोमेरे थेर-संजुओ रत्ति दुरे तरुणाण ।

गाहेण ममं पि ततो, थेरा गाहेति जत्तणं ॥२९०॥

विचारभूमिं गच्छन् गोचरं वा पर्यटनं स्थविरसाधुसंयु-
क्ता हिरडायते, रामौ तरुणानां दूरे क्रियते, ते च साधवो न
पाठयन्ति । ततो यदि ज्ञेयं-मामापि पाठं ग्राहयत, ततः स्थ-
विराः साधवो यत्नेन ग्राहयन्ति ।

किं तदित्याह-

वेरगकहा विसया-ण सिदधा उट्टिमीयणे गुत्ता ।

चुक्खालिए य बहुसा, सरोसमिच नोदए तरुणा ॥२९१॥

यानि सूत्राणि वैराग्यकथायां विपर्ययन्त्यां च निबद्धानि
तानि प्राप्नोते । अथवा-वैराग्यकथा विपर्ययन्त्या च तस्य
पुरतः कथनीया, उत्तिष्ठन्तो निरीदन्तश्च साधवो गुक्ताः सं-
वृत्ता भवन्ति, यथाऽज्ञानं स न पश्यति, तस्य यदि सामाचार्या
चुक्खलितानि भवन्ति । चुक्कं नाम विस्मृतं किं विचार्यैः,
स्मलितं तदेव विनष्टं, ततो ये तदुणास्ते न सरोपमिव पदं
वचोभिर्वेदुशो नोदयन्ति येन तदुणु नातुवन्धं गच्छन्ति ।

अथ धर्मकथापदं व्याचष्टे-

धम्मकहा पाडिजति, कयकजो वा मे धम्ममक्खन्ति ।

मा हण परं पि लोगं, अणुएत्ता दिक्ख नो जुज्जं ॥२९२॥

धर्मकथा वा स पाठ्यते कृतकार्यो वा स पठ्यते, ततः का-
र्येण दीक्षितस्तत्तु समाच्यते, तस्य धर्ममाकथयति, यथा मर्दि-
तो न रजोहरणाऽऽदिभिर्लङ्घ्यं धारयेत् । तदभावे बोधनमपधान-
करणाय त्वं वर्त्तसे, ततो मा परमपि लोकं हन विनाशय सुख
रजोहरणाऽऽदिभिर्लङ्घ्यम् । तवाणुप्रतीति धारयितुं युज्यन्ते, न
दीक्षा । एवं प्रक्षापितो यदि मुञ्चति तदा लट्म् ।

अथ न मुञ्चति ततः-

सभि खरकम्मिओ वा, भेमति कता इहेम कंचिको ।

सिवासिद्धे वा दिक्खितो, एतहि अशातो पडिसो ॥२९३॥

यः खरकम्मिः संखी स पूर्व प्रक्षाप्यते-अस्माकंः कारणैः
वैरागिकः प्रवृत्तः, स इदानीं लिङ्गं नेच्छन्ति परिगच्छे, ततो
वृत्त्यं प्रक्षापयत । एवमुक्तो असावागत्य गुरुन् धर्मिन्वा स-
खीन् साधून् निरीक्षते । ततः तं परङ्कं पूर्वकथितचिह्नं-
पलस्य भूमितलफलानशिरःकम्पनखरद्विनिरीक्षणपरुष-
वचनेभ्ययति । कुत एव इह बुष्कां मध्ये कर्त्तव्यं नपुं-
सक इति । तं च ब्रवीति अपसर साम्प्रतमिति; अन्यथा व्यप-
रोपयिष्यामि भयन्नम । एवमुक्तोऽपि यदि न मुञ्चति, खरकमि-
कस्य वा धावकस्याभावे यदि नृपस्य कथयति-अहंमैतदी-
क्षितः, मां प्रतः पुनः परित्यजन्ति । ततो व्यवहारं जेतव्यः,
कथमित्याह-यसौ जनेनाज्ञातो । दीक्षितस्ततः प्रतिपेधः
क्रियते; नास्माभिर्दीक्षित इति अप्रलस्यत इत्यर्थः ।

अथाऽसौ ब्रूयात्-

अज्झाविओ मि एते-हिं च व पडिसो ॥ किं वऽपीयेते ।

छलियादिकहा कुट्ति, कथ जनी कथ छलियाई ॥२९४॥

अहमैतरेवाध्यापितस्ततोऽप्रापि प्रतिषेधः कार्यो, न किमप्यस्माभिरध्यासिन इत्यर्थः । अथवा यत्कर्म-कित्या अधीनम् ? ततोऽपि क्षुल्लिककल्याऽऽदिकथामाकर्षेत । तत्र यत्कर्म-कुत्र यतः, कुत्र च क्षुल्लिताऽऽदि कथ्यकथा ? साधवो वैराग्यमार्गस्थिताः शुद्धारकथां न पाठयन्ति ।

पदामो वयमीदृशं संवत्सराभितं सूत्रम्-

पुष्पावरमंजुतं, वैरगाकरं संततमविरुद्धं ।

पौराणमदमागध-भासानयितं हवति सुतं ॥२६५॥

यत्र पूर्वसूत्रान्यन्धः पाश्चात्यसूत्रेण न दशाहृत्यते तत्पुत्रोपर-संयुक्तं, वैराग्यकरं विषयमुखवैमुख्यजनकं, स्वतन्त्रेण स्व-स्मिन्जन्तुन सदाविरुद्धं, सर्वथा सर्वकालं सर्वत्र नास्त्यस्मा इत्यादिस्वस्मिन्जन्तुविरोधग्रीहृताभित्यर्थः । पौराणं नाम पुरा-णैस्तीर्थकरगण्यग्रलक्षणैः पूर्वपुरुषैः प्रणीतम् अदमागधभा-षानयनमिति प्रकटाश्रयम् । एवंविधमस्मदीयं सूत्रं भवति ।

किञ्च-

जे सुतगुणा भगिया, तच्चिवरीयाद् गाहणं पुरिञ्च ।

निरिपन्नकारणैश्च, सा चैव विगिञ्चये जयसा ॥२६६॥

ये सूत्रस्य गुणाः पीडिकायां भगितास्नीडपरिणताति वर्ण-विकलानि स्वर्जाणं तं ग्राहयेत् । ततो निस्तीर्णकारणेन मया पूर्वं विचारितप्रयोजनाभावात् नैविकथापरिष्ठापनं य-तना भवति । एवं व्यवहारेण परिष्ठापनविधिकम् ।

येषु व्यवहारेण न शक्यते परिचर्यते तेषां ऽपि विधिः-

कापालिणं मरुत्वे, तद्व्याप्तयेवसंलग्नसूत्रेण ।

कोटुवग पञ्चदश, कायव्यो विहीर्णं वोपरिण ॥२६७॥

गानार्थं हि विकर्षणाद् बुधभा उच्यते, ते कापालिणपर-जस्कास्तद्विगिञ्चकवपग्रहणेन तं परिष्ठापयन्ति । यो वा कौटु-म्बिको बहुस्वजनः प्रजाजितस्तस्य संश्लिषिणो विधिना व्यु-त्सर्जनं कर्तव्यम् ।

पतदेय भावयन्ति-

निववल्गं बहुपक्व-भिम यावि तरुणवसभा इमं विनि ।

भिक्षकहाश्रमाद्भा, न पडइ इह वञ्च परित्ये ॥२६८॥

यो नृपस्य वल्लभा बहुपालिका वा प्रभून्स्वजनमित्र-वर्चस्तयापि परिष्ठापनं विधिः । यदा तत्पुत्रो रहसि तरुण भिलुभवभापनं, भिक्षकथां वा कर्णति, तदा ते तरुणबुधभा इदं वृत्तन-इह यतीनां मध्ये ईदृशं न घटते, यदि त्वमीदृशं कर्तुं कामोऽस्ति ततः निष्कर्षणं कुत, परतीर्थीरुप वा व्रज ।

ततो यदि द्यान्-

तुमए समगं आमे, निनिगमो भिखममाइलकवेलं ।

नासति भिक्षुगमादिनु,ओइण ततो विडि पनाइ ॥२६९॥

न्याय समस्त परतीर्थीरुप गमिष्यामि-एवमुक्तः स तरुण बुधभ आत्ममति भगिन्वा निर्गच्छति, निर्गमश्च भिलु हादिव-रेण गन्ता तेषु भिक्षुकाऽऽदिषु प्रार्थन्य नश्यति, ये पुनस्तत्र नाभिप्रेति, तं स्माधुं न मुञ्चति, न रात्रौ सुप्तं मन्वा पलायने, भिक्षाऽऽदिलक्षणे वा निर्गमो नश्यति ।

सूत्रम्-

एवं मुंडावित्तप सिक्खावित्तप उवद्धारितप संभुजितप संवत्सरे ॥ ५ ॥

यथा एते पण्डिकाऽऽदयः प्रजाजित्युत न करणन्ते । एवमेत एव कथञ्चिच्छलितेन प्रजाजिता अपि सन्तो मुण्डावित्तपु शिरोलोचने लुञ्जित्युत न करणन्ते । एवं शिक्षापयितुं प्रत्युपेक्ष-याऽऽदिसामाचारी ग्राहयितुम्, उपस्थापयितुं महाभतेषु व्यवस्थापयितुं, संभोक्तमकमण्डलासमुद्देशाऽऽदिनाऽऽप्यव-हारयितुं, संवासयितुमकञ्च समीपे आनयितुमिति सूत्रार्थः ।

अथ भाष्यम्-

पञ्चावित्तो मिय ति उ, सेसं पण्णं अणायरणजोगो ।

अथवा समायरते, पुरिमपदणिवारिता दोसा ॥ ३०० ॥

स पण्डकश्चेत्कदाचिदनाभोगाऽऽदिना प्रजाजितो भवेत् ।

इतिशब्दः स्वरूपपरामर्शार्थः । एवं प्रजाजितोऽपि यदि प-

ञ्चात् ज्ञानलदा (संसं पण्णं ति) विभक्क्रियत्यन्या शेष,

पञ्चकस्य मुण्डापनाऽऽदिलक्षणस्याऽऽवरणयोग्ये न तदा-

चरणीयमिति भावः । अथ लोभाऽऽद्यभिभूततया तदपि स-

माचरति ततः पूर्वपददोषाः पूर्वस्मिन् प्रवचनाऽऽवरणपदे ये

प्रवचनापदयोः प्रवादार्थो दोषो उक्तास्ते अनिवारितास्त-

द्वयस्था एव मन्तव्या इति भावः ।

मुंडावित्तो मिय ची, मेमचउकं अणायरणजोगो ।

अथवा समायरते, पुरिमपदनिवारिता दोसा ॥३०१॥

अनाभोगाऽऽदिना मुण्डावित्तोऽपि स्यात्ततः शेषचतुर्धोऽप्य

शिक्षापनाऽऽदिलक्षणस्याऽऽवरणयोग्यः । अथ समाचरति

ततः पूर्वपददोषा अनिवारिताः । एवं तिब्बो गाथा यत्कस्याः ।

यथा-

मिक्खावित्तो मिय ची, सेसनिगस्सा अणायरणजोगो ।

अथवा समायरते, पुरिमपदनिवारिता दोसा ॥ ३०२ ॥

उवडावित्तो मिय ची, मेसदुगस्सा अणायरणजोगो ।

अथवा समायरते, पुरिमपदनिवारिता दोसा ॥ ३०३ ॥

संभुजितो मिय ची, संवासंउं अणायरणजोगो ।

अथवा संवासिते, पुरिमपदनिवारिता दोसा ॥ ३०४ ॥

एवं यत्किञ्चसंचितद्रव्यकल्पस्वार्थान् क्रमेण भवन्ति ।

तथा चात्रामी दृष्टान्ताः -

मूलातो कंदादी, उच्छुविकारा य जह रमा वी य ।

मिपिण्णोरसाण य, होति विकारा जहकमेणं ॥ ३०५ ॥

जह वा शिसममादी, गम्भे जातस्स श्याममादीसा ।

होति कमा लोगम्मो, तह छन्दिक्कप्पमुत्ताओ ॥ ३०६ ॥

यथा सलान् कन्दकम्पशाम्नाऽऽदयो भेदाः क्रमेण भवन्ति ।

इत्थुविकाराश्च रत्नकक्षाऽऽदयो यथाक्रमेण जायन्ते । सुत्थिरा-

स्य वा यथा स्थानकांशकुशलाऽऽदयो, गोरसस्य च दधिनव-

नीताऽऽदयो विकारा यथाक्रमेण भवन्ति । यथा वा यथे प्रा-
ष्टस्य जीवस्य निपेक ओजःशुक्रमुद्रलाऽऽहरस्यलक्षणमन्दा-

दयः, आदिशब्दाकाललाघुर्यदर्शप्रभृतयः पर्याया भवन्ति, ज्ञा-

तस्य वा तस्यैव नामाऽऽदयो नामकरणञ्चूडाकरस्यप्रभृतयः

क्रमाद्यथा लोके भवन्ति तथा पञ्चविधकल्पसूत्राणि यथा

क्रमभाविप्रजाजिताऽऽदिपदविषयाणि क्रमेण भवन्ति । ३०

४ उ० । स्था० । १० । पं० ३० । पं० चू० । नि० चू० । आ० ।

पं० ३० । (परिष्ठापना पण्डिकाऽऽदीनां 'परिद्वया' शब्दे-

ऽसिद्धेय भागे ५७५ पृष्ठे विवर्तन उक्ता)

(पञ्चवर्षस्य अतिमुक्तकुमारस्य प्रमज्या 'अश्मसुतय' शब्दे प्रथमभागे ६ पुष्पादवगन्तव्या) पञ्चवर्षजानस्य तस्य प्रमज्जिततत्त्वम् । आह च- "छ्वरिसो पव्वइओ, निग्गंधे रो-विउण पावयणं ।" एतदेव चाऽऽश्चरिमिहान्याया वर्षो-ष्टकादाराराज प्रमज्या स्यादिति । ५०५ श० ४ उ० । पञ्चवर्षप्रमज्या कारणिकी-यो देशोनपूर्वकोत्पाद्युत्थारिचं प्रतिपद्यते, तदपेक्षमिति । ऊनता च पुर्वकोत्पाद्युत्थारिच-वर्षस्यैव प्रमज्या-हन्तावा । यच्च पञ्चवर्षस्यैव पावो वा प्रमज्जितो-ऽतिमुक्तको वैरव्यामी वा, तत्कादाचित्कमिति न सूत्रावता-नीति । ५०१२ श० ६ उ० ।

(२६) नायकमनायकं वा प्रमाजयति, अनलं वा प्रमाजयति-जे भिक्खु शायगं वा अशायगं वा उवासगं वा अशुवास-सगं पव्वावेइ, पव्वावेतं वा साइज्जइ ॥१६०॥ जे भि-क्खु अशलं पव्वावेइ, पव्वावेतं वा साइज्जइ ॥१६१॥

शायगो सज्जनः, अथवा नानगो प्रमायमानः, अनायगो अ-प्रमायमानः, उपायकः श्रावकः, अनुपासकः मिथ्याहृष्टिः, न अलं पर्याप्तः अनलं अपर्याप्तः, अनायग इत्यर्थः । पव्वा-वेनस्म चउगुरु आण्णादिया य दोसा ।

इमा निउत्तुनी न सुत्तकमेण अण्णसुवुणीए वक्ख्वाण्णुति-साह वा समया वा, उवासओ वती न अवती वा ।

सो पुण शायग इतरो, एवउण्णोसो वि दो भेगा ॥२२०॥

कामं खलु अलमभो, तिविहो पज्जत्तमहिं पगतं ।

अनलो अपचलो ति य, होति अजोगो व एगट्ठे ॥२२१॥

उपायगो दुविहां-वती, अवती वा । अवती सो परदण्ण संपन्नो । पक्कं पाणो दुविहां-शायगो, अशायगो वा । अशु वासगे वि-नायगम-पायगो य एते चेव दो वि । तथा अनल-मित्यपर्याप्तः । बोद्धाऽऽह-ननु अलेशब्दः त्रिष्वर्थेषु दृष्टः । तद्यथा-पर्याप्तः, भूयश्च, वारश्च । आवात्पाऽऽह-यद्यपि त्रिष्वर्थेषु दृष्टः तथापि अर्थवशाद्वा पर्याप्तं द्रष्टव्यः, न अलं अनलः, अपचल अर्थाय एकार्थः ।

ने य पव्वज्जाए अजोग्गा इमे-

अट्ठारस पुरिसेसुं, वीसं इत्थीसुं दस नपुंससु ।

पव्वावखा अयरिहा, इति अण्णो इतिया भणिया ॥२२२॥ सव्वे अडयालीसं ।

जे ते अट्ठारस पुरिसेसु ते इमे-

बाले बुद्धे णपुंसे य, जहे कीवे य बाइए ।

तेणं रायावकारी य, उम्मेसे य अदंसणे ॥२२३॥

दोसे दुट्ठे य मूढे य, अण्णे जुगिए इय ।

उव्वज्जाए तरुणए, सेहण्णिकडिया इअ ॥२२४॥

जो पुरिसणपुंसगो सो पडिसेवात पडिसेवाति जातं वीसं । इत्थीसु ता इमा-बाला बुद्धी जाव सेहण्णिकडिया, एते अट्ठारस ।

इमाओ य दो गाहा-

गुप्पिणी बालवच्छा य, पव्वावेउं न कपती ।

एएसिं तु परूवणा, कायव्वा दुपयसंजुता ॥२२५॥

णपुंसदारे विसंसा-इत्थी णपुंसिया इत्थिवेदो वि से, नपु-स्यवधमपि वेदेति एतेति ।

गाहापच्छकं " दुपदनपुंस लि ।" अस्य व्याख्या-

कारुण्यकारणे वा, जयसेतारा पुणो दुविहा ।

एस परूवण दुविहा, गये तु दप्येसिमं सुत्तं ॥२२६॥

कारणे शिक्कारणे वा पव्वावेति; कारणे जयणए, अज-यणए वा जो दप्येण पव्वावेति तस्स चउगुरुगं, आण्णा-दिया य दोसा । निं ५०११ उ० । (बालभेदाच्च ' बाल ' शब्दे वक्ष्याम) इयाणि नपुंसया दस्य ते पुरिसेसु चेव जुत्ता नपुंसगदारे जे जति पुरिसेसु जुत्ता ते चेव इहं पि । किं क-तो भेदो ? भन्नति-नेहि पुरिसाकिती इहं गहणं, संसया ण भये । इयाणि वीसं इत्थीओ, तस्स बालादी अट्ठारस इ-त्थीओ जहा पुरिसा ।

इयाणि गुप्पिणी बालवच्छा य-

जे केह अण्णलोसा, पुव्वं भणित्ता मए समासेसं ।

ते चेव अपुरिमसा, गुप्पिणि तह बालवच्छाए ॥४४४॥

जे एते हेट्ठा अनलार्णं बालादी दोसा वणिया ते गुप्पि-णी बालवच्छाए भाणियव्वा । कहे ? उच्यते-गुप्पिणीए बाल-लोसा भविस्सा, बालवच्छाए पुण वट्टमाणां चेव बाल-दोसां, नपुंसगा वि ते होज्जा, मेसा वि भइयव्वा ।

इमो मोह-

मोहणु णवरि बुद्धे, सरिरज्जे च चोरमवगारि ।

दोसमणत्तं च तहा, उव्वहाती य जे पंच ॥४४५॥

उव्वहाइ पंच इमे-उव्वहगो, सेहण्णिकडिया, गुप्पिणी, बाल-वच्छा य । एतेसु सव्वेसु बालेसु न भवन्ति ।

अवेसेसा पुण अण्णो, भइअव्वा तह य गुप्पिणीए भवे ।

कायभवत्तो विवं, विकितं पमवत्तिम व मरेज्जा ॥४४६॥

अविसेसा सिय अत्थि सिय तत्थि इमे गुप्पिणीए चे-व दोसा स्त्रीकाये न भवन्ति, अथवा कायभवत्तो उक्ता-सेण द्वादशवर्षाणि गर्भेवेन तिष्ठन्तीत्यर्थः । हस्तपादकण-नासार्त्तविवर्जितं विवे मृगावतिपुत्रवत् । विहृतं सर्पाऽऽ-दिवज्ज्वेत् । प्रसवकाले वेत्तणए वा मरेज्जा ।

एतेसाममत्तरं, अण्णलं जो गाहाइ पव्वावे ।

सो आणा अण्णवत्थं, मिच्छत्तविराहणं पावे ॥४४७॥

अण्णलं पव्वावेतस्स इमे पच्छिन्न-

तेणे कीवे राया-वगारि दुट्ठे य जुंगितादी य ।

सेहे गुप्पिणि मूलं, सेसे चउरो सवित्तारा ॥४४८॥

कंठा-नवरं सेहि सं सेहण्णिकडियाएणसु जहुदिट्ठेसु मूलं, ससेसु सव्वेसु चउगुरुगा सवित्तारा ।

अहवा अन्नपरिवाडीए इमे भन्न-

कीवे दुट्ठे तेणे, विगुप्पिणि रायावगारि सेहे य ।

मूलं तु पारंवी-मूलं वा होति चउगुरुगा ॥४४९॥

कावे मूलं, दुट्ठादिपसु चउसु पारंविचं, अहवा दुट्ठादिपसु गुरुगा सवित्तारा ।

अहवा अन्नपरिवाडीए इमे भन्न-

बाले बुद्धे कीवे, जहुमत्तं य जुंगियसरोरे ।

गच्छे पव्वइयाणं, संतासो एगतां भणितो ॥४५०॥

बालबुद्धा कारणे पव्वाविद्या, कीवो अभिभूतो शरीरज-

इं। उम्मत्तो शरीरजुगितो अयस्सण्णो । एते सव्वे पव्वावि-
या संता एरिसा जाता । एतेमि संवात्तो एकतो वेइ, न
पुटो जइते न अन्नवमहीए गयेज्जिते, तो ते विपादे गच्छु-
न्ति । तस्मा गच्छगता चेव विधीए परिउवज्जिति । गुञ्जि-
णी कहे वि अण्णा पव्वाविना, जहा करकेडुमाना पउ-
मावती । पडिर्णिएण वा, जहा पेदाले जिट्ठा, सा विहीए भा-
वितसइकुल्ले सु सुगुप्पति. सज्जणिससव्व वट्टमार्णि व य-
इति. अंतरंतरे सहांवायं ।

जिणवयणपडिक्कुट्टे, जो पव्वावेति लोभदोसेणं ।

चरियट्ठी य तवस्सी, सो लोपणि तमेव तु चरितं ॥४५१॥

अट्टयालीसं पडिक्कुटा निस्सल्लोभेण अप्पणो चरित्तुट्ठी-
निमिस्सं परो पव्वाविज्जिते, ते पुण पव्वाविता अप्पणो
वि चरित्तथायं करेति ।

इमं वितियपदं-

पव्वाविन्नो सिय ति य, सेसं पणमं अणायरणजोगमं ।

अहवा समायरेते, पुमिपदनिवारिता दोसा ॥४५२॥

जनि अण्लो पव्वाविन्नो मित्र ति अज्जाणया जाणया कार-
णेणं सेसं पणमं णायराविज्जिते, तं च इमं-मुंडावणसिक्खा-
ण उट्ठावणसंमुंजण लंवासं नि, सो एयस्स पणगस्स णायरा-
णजोगमं, अय आयराविनि, तो पव्वावणपदं पुव्ववणिए दोमि
पावति । नि० वू० ११ उ० । (अह्वारदाहाकाऽऽदीन् न प्रवा-
जयेत् । इति 'आयरिय' शब्दे द्वितीयभागे ३२२ पृष्ठे तन्म) ।
(अयवणं इति कज्जि पृष्ठस्यः प्रवर्जजपुरागच्छन् तत्प्रति-
वाचाः 'अयवगह' शब्दे प्रथमभागे ७०४ पृष्ठे उक्तः)

(३०) निर्ग्रन्थी निर्ग्रन्थेणार्थं न प्रवाजतीया-

खो कप्पति शिग्गंवाणं शिग्गंथि अप्पणो अट्ठाए पव्वा-
वित्तए वा मुंडावित्तए वा मिक्खावित्तए वा सेहावि-
त्तए वा उवट्ठावित्तए वा संमुंजित्तए वा संवमित्तए वा
तीमे इत्तिरियं दिंसं वा अणुदिसं वा उडिमित्तए वा धा-
रित्तए वा ॥४॥ कप्पति निर्गंथाणं निर्गंथि अप्पेसि अ-
ट्ठाए पव्वावित्तए वा मुंडावित्तए वा मिक्खावित्तए वा से-
हावित्तए वा उवट्ठावित्तए वा संमुंजित्तए वा संवमित्तए
वा तीमे इत्तिरियं दिंसं वा अणुदिसं वा उडिमित्तए वा धा-
रित्तए वा ॥ ५ ॥ खो कप्पति निर्गंथीणं निर्गंथं
अप्पणो अट्ठाए पव्वावित्तए वा मुंडावित्तए वा० जाव
धारित्तए वा ॥ ६ ॥ कप्पति निर्गंथीणं शिग्गंथं अणस्स
अट्ठाए पव्वावित्तए वा० जाव धारित्तए वा ॥ ७ ॥

न कल्पते निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीमात्मनोऽर्थाय प्रवाजयितुं
सामायिकाऽऽदीपणतो, मुग्गडापरितुं लोचकारापणत्तः, शिष्टा-
पयितुमासेवनाशिवाऽऽहणप्रदानत्तः, उपस्थापयितुमुत्थापना-
करुणत्तः, संभंजं पणं सामंगिकानामप्यन्तमेव. यथायोगं
संभोगेन वस्तुं वा, तथा तस्या इत्वरदिशमाचार्यलक्षणमनु-
दिशं वा उपाध्यायाऽऽदिरुपामुदेयं वा धारयितुं वा ॥ कल्प-
ते निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनामन्यार्थमित्यादि प्राग्ब्रह्मव्रतस्य-

वामित्याचार्यस्योपाध्यायस्य वा प्रवर्तित्त्या अर्थाय ते एत-
स्या उपसंग्रहं करिष्यन्तीत्यभिप्रायेण । शेषं सुगमम् ।

अथ भाष्यम्-

अमुट्ठमप्पणो वा, पव्वावणे चउगुरु च आणादी ।

मिच्छत तेषसंकट्ट मेहुणे गाहणे जं व ॥ ६७ ॥

शिष्यस्य मे च सर्वकार्येषु सहायिनी भविष्यतीत्ये-
वमन्यार्थमेवमात्मनो वाऽर्थाय यदि प्रवाजयति निर्ग्रन्थी तदा
तस्य प्रायश्चित्तं चतुर्गैः, आद्याऽऽद्यश्च दोषाः, तथा मि-
थ्यात्वं तीर्थकरवचनातिक्रमात् । तथा स्तैन्यार्थं शङ्कायां
किं मन्यं प्रवाज्याऽऽहिरिष्यति. उत धर्मश्रद्धया प्रवाजयती-
त्येवंरूपायां यत्प्रायश्चित्तं अनुल्लेघुकम् । उपलक्षणमेतत्-नि-
शङ्कितमेव प्रवाज्याऽऽहिरिष्यतीति निश्चयेऽपि यत्प्रायश्चित्तं
चत्वारो गुरुकाः । तथा-मैथुने शङ्किते यथा किं मैथुनार्थमेव
प्रवाजयति, उत धर्मश्रद्धया यत्प्रायश्चित्तं अनुल्लेघुकम् । नूनमेव
मैथुनार्थे प्रवाजयतीत्येवं निःशङ्कितं यस्मैल्ल प्रायश्चित्तम् । यच्च
प्रहणं कच्छुकाऽऽदि संवाट्टावणव्यापदश्रयाने कथानयाऽऽदि
दृष्टाऽऽसंप्राजयमन्यदायिप्रहणचर्याविराधना तस्मिन्मित्रमपि
प्रायश्चित्तमापद्यते ।

एतदेवोत्तरार्थे व्याचक्ष्वत्सुराह-

तेणुट्ठं मेहुणे वा, इरइ अयं संकट्टसंकिए मोही ।

कस्सवादिभक्खदसंण-मथकमाऽऽतोभए दोसा ॥ ६८ ॥

अथ प्रवाजनाद्व्याजेन हरतीत्येवं शङ्कायामशङ्कते वा स्तैन्य-
स्यार्थे, तथा मैथुनशङ्कायामशङ्कते वा मैथुन, या श्लाघाः प्रायश्चि-
त्तं तदापद्यते । तथा कक्षाऽऽदीनामप्यन्तमेव प्रवर्जजमनःकरणेन
आत्मोन्नयदोषाः उपलक्षणमेतत्-परदोषाश्चावयनेनैव प्रप्राप्ति ।
एतदेव सांविश्यामाह-

हरति ती संकाए, लहुगा गुरुगा य होति नीमंके ।

मेहुणसंके गुरुगा, निस्संकिरं होइ मूलं तु ॥ ६९ ॥

अथ प्रउपा दानव्या येन हरतीत्येवं शङ्कायां प्रायश्चित्तं च-
त्वारो गुरुकाः, निःशङ्कदृश्ये नूनमेव निश्चिनं दारिद्र्यतीत्येवं
निश्चये नवानं चत्वारो गुरुकाः तथा मैथुनाऽऽशङ्कायां चत्वा-
रो गुरुकाः, निःशङ्कितं मैथुनं वा जवति मूलम् ।

अमुमेवार्थं नृच्छकान्तकलापकेन संवाहयति-

‘अवि धूयरीहं’ वामो, पडिसिद्धो तह य वामे सतिहिका ।

वीसन्धादी दोसा, वि जहट्ठा एव पुत्तुता ॥१००॥

पुत्रं वृच्छकान्तं १३ गाथा । ४ अ० १ ७० । एवोक्ता अभि-
हितः पूर्वोक्तः ।

पव्वावणा सपक्वे, परिपुच्छिरं दोसवज्जि दिक्ख ।

एवं सुत्तं अकलं, सुत्तनिवातो उ कारुणियो ॥१०१॥

यस्मादेतं दोषा यस्मात् सपक्वं प्रवाजना कल्पेया । तदुपा-गुरु-
वाः संवर्तः प्रवाजनीयाः, शिष्यः संवर्तः भिः संवर्तः नृक्षानामिः सा
च दीक्षा परिपुच्छय किं प्रश्नमिति इति पृष्टा यद्यभ्युपगच्छति त-
दा दानव्या, परं दोषवर्जितेन ‘अट्ठारस पुत्तिमेसु’ हयवमादि-
दोषरहिते । अथ परं आह-यथेन चत्थं तह सुमिक्कलं, सु-
वे परपक्वेऽपि दीक्षाया अन्नपुत्तानामप्यन्तमेवमात् । आ-
चार्यः प्राह-सुत्तनिवातः कारुणिकः कारणमपेक्ष्यं सु-
वृत्तमिति भावः ।

किं नत्कारणमन माह—

कारणमेगमद्वये, खेतियमादीनि मेलया होइ ।

पञ्चजमस्ववृणय, अप्पाया चउन्निहा तुलया ॥१०२॥

कारणमिवाऽऽदिक्कमयाधकृत्य काऽपि साधुरेकाकां जाना, कथमपरेकममद्वये गतः । एकमद्वयं नाम यत्थ निवेश्य स-
वोसु दिक्कु च नास्ति काऽप्यप्यो प्राप्नो नयनं वा तस्मिन्नेकम-
द्वये गतस्त्व च संयथो न विद्यते । अथ च तस्मिन्नेकम-
द्वये तस्य साधोमाना भविमि अन्था वा काचन नालसं-
खा स्वजनाऽस्ति, काऽप्यप्यो तासां मात्रादीनां मेल-
पकः साधोभवति । स च मात्रादिकः स्थाजानो धर्मे
कथिते अकथिते वा प्रप्रयत्नां प्रतिपन्नमभ्युपगमः । यथा वथं
प्रप्रयत्नां प्रतिपद्यामह—एवं प्रप्रयत्नामभ्युपगते मात्रादिवश-
नाये स्त्रीवर्गे वनना कर्तव्या । सा खेयम्-नेन साधुना च तुलनया
नोहातवयथा । तद्यथा—ऊद्यते, क्लेशते, ज्ञानमन्त्र । तत्र
ऊद्यते यदि समर्थ आहारमुपयि मेघजाऽऽदिक्कं चोत्पादयितुं
शक्नोति । तथा कस्याप्येवं स्वभावो भवति क्लेशतो यदि शक्नोति पथि
पादाऽर्थां गन्तुमभवति वा यदि शक्नोति आहाराऽऽदिमुत्पादयितुं,
कालतो प्राथमकालं पानक, शीतकाले नत्कालप्रयोग्यमाहागऽऽ-
दिक्कं नत्पुत्पादयितुं समर्थः, राज्ञो मन्थये यदि गन्तुं प्रभुभावतो
यांदि कायाऽऽदीनां ददने कर्तुं क्रमो, ज्ञानदर्शनकारिणां सा-
माचार्यं च प्रादुर्गुणमास्ते, ततो यावत्तत्त्वार्थां प्रवर्त्तयन् वा
भूतं न प्राप्नोति तावदनया चतुर्विधया तुलनयाऽऽस्मानं तुल-
यित्वा यदि समर्थो जानस्वतः प्रजाजयति ।

यत्नेष्टाऽऽह—

अमिवाऽदिकारणगतो, वोच्छिन्नमद्वयं संजयीरहिते ।

कहिवाकाहिणं उवडिक्क, असोक्त इत्थीसिमा जयथा ॥१०३॥

आशवाऽऽदिभिः कारणैरेकाकी, व्यवच्छिन्ना ग्रामनगराऽऽदयो
दिक्कु विदिकु च बस्मान्निर्मन्यविच्छेदे संयतारंदने मद्रूपे
गतस्त्व च धर्मे कथिते अकथिते वा मात्रादयो ज्ञानप्रदणधम्यु-
पास्नान्तासु अशक्नुः मशक्नुवीत्यस्यैव वक्ष्यमाणा यतना ।

तमावऽऽह—

आहारादुपायण, दव्ये समुद्रे च जाणते तीसे ।

जइ तरइ गंतु खेत्ते, आहारादीणि अद्वान्ने ॥१०४॥

ऊद्ये ऊद्यते । यथाहाराऽऽदीनाम् । आदिशब्दादुपपत्तिपरिप्र-
हः उत्पादनं समर्थः । 'समुद्र' नाम स्वभावः, तं तस्य जानाति
यथा प्रथमादिनां विना न शक्नोति चतुर्थराशिकाऽऽदिक्कं च पा-
नायं पातुं न शक्नोति, तनस्त्वद्योरेवं पानं प्रथमादिकं चोत्पा-
दयितुं क्रमः । तथा क्लेशतो यदि पथि पादाऽर्थां गन्तुं तरति, अ-
भवति चाऽऽहाराऽऽदिक्कमुत्पादयितुम् ।

गिम्हाइकोलं पायण, निसिगमयेमिमु वा वि जइ सत्तो ।

भावे कोहाइज्जथो, महणे थाणे य चरणे य ॥१०५॥

कोले प्राप्ताऽऽदी यदि पानकमुत्पादयितुं शक्तः । उपलक्षण-
मेतत्—शीतकाले च प्रायोप्ये तत्संपादयितुं शक्तः । जाये यदि
क्रोधाऽऽदि जयः कर्तुं शक्नोते, ज्ञाने चरणे च तस्या बहणे सम-
र्थस्त्व पाश्चात्त्येष्टुलं प्रवर्त्तनीमलं च न प्राप्नोति तावदेव-

वा चतुर्विधयाऽऽस्मानं तोदयित्वा वद्यामनः समर्थता मन्थते
तदा प्रजाजयति, यावत्तथासमर्थो वा प्रजाजयति ।

अवयं मार्गका—यो यावत्तथा परिपादयितुं समर्थः स निध-
मायप्रजाजयति, इतरस्मिन्तु भजना । तथाहि—यो यावत्तथा
परिपालयितुं समर्थस्त्व यथाचार्यः सत्त्वधिकः परि-
पालने समर्थोऽप्यो वा स्वगणसक्तः परिपालयितुं क्रमस्त-
तः प्रप्रयत्नं तस्य समर्थयति । अथाऽऽचार्योऽप्यो वा स्वगण-
सक्तस्त्वं परिपालयितुं न समर्थस्त्व न प्रजाजयति ।

इयमितगमिन् भजना—

अच्छुजयमेगयरं, पडिविजउकामो जो उ पन्नावे ।

गुरुणा अविज्जमाणे, अग्ने गणधारणसमत्थे ॥१०६॥

ये ऽऽयुद्यतेमेकतरं नाम द्विविधं अर्थाकार्यां परिपालने च
समर्थस्त्वस्य मात्रादिका ज्ञानप्रदणधम्युपास्नताः, स ऽऽयुद्यत-
विहारं मरणं वा प्रतिपत्तुकामस्ते यदि तस्याऽऽचार्योऽप्यो
वा स्वगणसक्तः परिपालने समर्थस्त्व ताः परिजाजय तस्य
समर्थयति, समर्थे चाऽऽयुद्यतविहारं मरणं वा प्रतिपद्यते ।
अथ नास्त्वाचार्यः स्वगणसक्तो वा तासां परिपालकस्त-
वा अथास्मिन् गणधारणसमर्थे अविज्जते योऽऽयुद्यतेमेकत-
रं विहारं मरणं वा प्रतिपत्तुकामः प्रजाजयति तस्य प्राय-
श्चित्तं चत्वारं गुरुकाः ।

जो वि य अलद्धिजुत्तो, पन्नावे तस्य होति गुरुणा उ ।

तम्हा जो उ समर्थो, सो पन्नावेइ ताभो वा ॥१०७॥

योऽप्यलब्धियुक्तो न तत्प्रायोग्यमाहारायतुमीशस्त्वयाऽपि
प्रजाजयतो भवति चत्वारं गुरुकाः प्रायश्चित्तं, यत् एवमसम-
र्थतायां प्रायश्चित्तं तस्माथ समर्थः स ता मात्रादिकाः स्थाः
प्रजाजयति ।

एवं तुलेऽणऽप्यं, सा वि तुलिजइ उ दव्वमार्हाइ ।

कायाण दंसणं दि—क्व सिक्ख त्तरदिता नयणं ॥१०८॥

एवमुक्तेन प्रकारेणाऽऽस्मानं चत्वारोऽऽदिक्कया चतुर्विधया तु-
लनया तोलयित्वा याऽसौ प्रजाजयतो या साऽपि चत्वारोऽऽदिभि-
स्तोलयितव्या । सा च तुलनाऽयं भविष्यते । यदि तुलनायामु-
क्तार्थां सा द्वेरे—त्वमेव कर्तुं समर्थो इति । तथा सा द्वि-
र्गोया । सा च तुलना तस्याः कर्त्तव्या यस्याः स्वभावो न
ज्ञायते । यस्याः पुनः स्वभावो ज्ञानो वर्त्तते तथाऽऽस्मनु-
लनेव प्रागुक्ता कर्त्तव्या । अथ यदि तस्य माना जगिनी
वा ततः कथं तस्याः स्वभावो न ज्ञायते ? उच्यते—स ज-
नुक एव नष्टः प्रजितो वा ततः स्वभावापरिज्ञानम् । (काया-
ण दंसणमिति) कायाणां पृथिवीकायाऽऽदीनां दर्शनं कर्त्त-
व्यम् । यथा—एष पृथिवीकाय त्वयन्तयमपकायाऽप्यं तेजस्कया
एव वायुकायाऽप्यं वनस्पतिकाय एव चलनधर्मो द्विष्टिकाऽऽ-
दिष्टकायः । तत्र पृथिव्याम् आलिखनाऽऽदि न कर्त्तव्यम् । अ-
प्यकथिते स्वभावे चनादि, तेजस्कयाय प्रतापनाऽऽदि, वनस्पति-
कायेन दन्तधावनाऽऽदि, वनस्पतिकायस्य परितापनाऽऽदि । यदि पुनः
कायेः कार्यमुपजायते तदा उकारणं प्रासुकेन परिमितेन कर्त्त-
व्यम् । एवमभ्युपगते तस्या द्वीका दानव्या, नदनस्तरं प्रहणाशि-
क्ता, आसवनशिक्षा च शिक्षणीया । तत्र प्रहणाशिक्षा—सा दृश-
विकारालकाऽऽदिस्त्वं पाठनीया । आसवनशिक्षा—यत् परिचाप-
नाऽऽदिशिक्षा तस्य परिचापनविधिमुपदेशयितुकामेन पूर्वं लघु-

शाश्वकः संयतीनेपथ्येन परिधायते, तत्र उच्यते- एवमायं स्वमपि परिधानं कुर्यात् । तथा निष्ठादनसामाचार्यं संक्षेपेण कथयति । तत्र इत्यदिक्करणम्- यावदाचार्यसंकाशं न प्रज्ञासि तावदहमेव न आचार्योऽहमेव च प्रवर्तिता, आचार्यसमीपं गतानां त्यागार्था ज्ञानारः । ततो बह्व्यमाणव्यतिना शुरुसमीपे नयनम् । एष नियुक्तिगाथा समासार्थः ।

साधनप्रतिमानमेव विवर्युर्भाष्यकारः प्रथमतः
कतस्याः छव्याऽऽदिभिरुक्तनामाह-

पेज्जादि पायरासा, सयशासख्यवत्पञ्चउरण द्वये ।

दोसीण दुव्वलसि य, सयशादि अमकया एहिह । १०६ ।

शूद्रव्यावस्थायां प्रातराशा प्रथमालिका पेयाऽऽदिक्रिया पेया मनीता, आदिशशस्त्रमण्डकमादकाऽऽदिक्रिया प्रवृत्ता । तथा शयनाऽऽसनवस्त्राणि शासनानां प्रावरणानि कालोचनानामासिम्बु, इहानीतुं प्रवर्तितपक्षी प्रथमालिकायां भक्तं (दोसीणमिति) पयुषिणं प्रविष्टान्, दुव्वलान् च शयनाऽऽदौ नि शयनाऽऽसनवस्त्राणां प्रावरणानि च, एतेषां कर्तुमशक्यता, इव छय छयविषया प्रतिपृच्छा ।

पुनरपि छयविषयमिव तामाह-

पडिकारा य वहुविहा, विसयमुहा आसि भेण पुण इहिह ।

वत्याणि एहाणधुवा-विलवणा ओमहाइ च ॥ १०७ ॥

तथा (मे) भगवतीनां शूद्रव्यावस्थायां द्वाधेः प्रतीकारा बहुविधा आत्म्यरन्, विषयसुखानि च बहुविधानि । तथाहि- शूद्रव्यावस्थायां मनाजानि वस्त्राणि, शरीरमनःप्रवृत्तिकर स्नानं, प्राणमनोनिवृत्तिकरा धूमाः, शरीरसुखानि विषयमानि, एतेन विषयसुखानि भावितानि । तथा औपधानं शूद्रव्यावस्थायां मानाप्रकारसमुदीतानि, इहानी पुनर्न विषयसुखानि, नापि प्रतीकारा बहुविधाः, ततः परं दुष्करं प्रवर्तमानंति ।

लेखनः प्रतिपृच्छामाह-

अहारा दुक्ख सेजा, केरुण तमसा य वसदिओ खेत्ता ।

परपाएहि गयाणं, उसियाण य उडमुहपरेमुं ॥ १११ ॥

शुष्माकं सर्वे परपादेयानां सर्वे च आनुसुत्तपु शूद्रपुष्पितामां प्रज्जयाप्रतिपथ्यनन्तरमवधानं स्वयादाभ्यां गमने महद्दुःखं प्रविश्यति, शयना वर्मानः, कण्ठका तथा ह्योयो रात्रौ न प्रशान्तयेन, बसन्तो वर्मानां तमसा कष्टानि प्रविश्यन्ति, एषां क्लेशं प्रतिपृच्छा ।

कालम आह-

आहाराउवओगो, जोगो जो जम्मि होइ कालम्मि ।

सो अनहा न य निर्मि, अकालेऽजोगो य हीयां य ॥ ११२ ॥

यो यस्मिन्काले योग्य आहाराऽऽयुषयोगः स शूद्रव्यावस्थायां स्वमपद्यत, प्रवर्तितपथ्यनन्तरं तु स आहाराऽऽयुषयोगोऽन्यथा भवति, तथा न रात्र्याहाराऽऽयुषयोगो न कालोपि च, क्लेशविशेषो भवति, सोऽर्थः च न परपुष्पिकं तु हानः इति शतः कालः ।

प्रतिपृच्छामाह-

सव्वस्स पुच्छिज्जा न य पडिहूलेन सहरमुदिताऽसि ।

सुहा वि पुच्छिज्जा, चोपण फरसा गिरा भावे ॥ ११३ ॥

शूद्रव्यावस्थायां स्व सर्वस्य प्रवृत्तीनां वर्तमानं, तथापि न प्रति-
कूलं, तथा स्वेन स्वेच्छया सुदिना प्रमादवती शूद्रव्यावस्था-
यामसि जवासि । प्रवर्तितपथ्यनन्तरं तु कुल्लिकाऽपि स्वया
प्रवृत्तीनां, तथा चोदना शित्तेन परवया गिरा भाष्यपि ।
एतच्च परमदुःखदमित्येया भावे भावविषया प्रतिपृच्छा ।

जा जेष वण्ण जहा, व लालिता तं तदवहा भयति ।

सोयादिकसायाण य, जोगाण य निग्गहा समिती ॥ ११४ ॥

या यस्मिन्वर्षे, गाथार्यां तृतीया समर्थये प्राकृतत्वात्,
यथा येन प्रकारेण लालिता, वाशब्दा जावविषयप्रतिपृच्छा-
प्रकारान्नरोपश्रुतं, तं तद्वया इह द्याक, श्रोतादीनामिच्छा-
यार्णां कथायाणां योगानां च कायप्रवृत्तीनां निग्रहः कस्यच,
समित्यश्च द्यासामित्यादयः पञ्च परंपालनीयाः । तद्वं न-
स्याः छव्याऽऽदिभिरुक्तलोकाः ।

संप्रति कायानां च दर्शनमाह-

अलिहणसिचयावण-वीयणदंतधुवसादिकजेमु ।

कायाण अणुवभोगो, फासुयमंगो परिमिती य । ११५ ।

पुत्रियाः काष्ठऽऽदिना आदिशस्त्रमण्डकं सेचनमात्रेण तापन
वाथार्याजने इतप्रज्ञालोभित्यादिकथेषु कायानामनुपभोगः ।
यदि पुनः कायेः प्रयोगजनमुपजायते तदा प्रासुकेन परिभोगः
कलभ्यः, सोऽपि च परिमिती इति ।

संप्रति श्लोकाऽऽदिद्वयं प्रतिपादनाद्यमाह-

अवधुवयापे लोओ, कण्ठगल्लिगकरणदंसणया ।

भिकखग्गहणं कहती, तावदहे ते दिस्स तिप्पि ॥ ११६ ॥

पूर्वोक्तं सर्वे वयस्युपपन्नवती जयति, तदा तस्या अन्नपुष्पग-
ताया अन्नपुष्पमवस्था लांबः कलभ्यो, यदा तु निवसन्निवि-
सुपतिपुष्पकान्ता भवति तदा कलभ्यश्च कथं शालकथं स-
यतीनेपथ्यपञ्चोपानेन निवसन्त्य दृष्टेन कलभ्यम् । तथा भि-
क्काग्रहणं भिक्षाऽऽनसामाचार्यं कथयति, यदा च यावदाचार्य-
समीपं न प्रज्ञासि तावदहमेव न त्वं निष्ठा दिदाः । अहमेव
तवाऽऽचार्योऽहमेवोपाध्याया अहमेव प्रवर्तिता । आचार्य-
पादमूर्ते गतानां स्वाभ्याः प्रमाणम् ।

मयनोविधमाह-

माऊण एक्कियाण, संसेधोदण्ठियुप्पिससन्थे य ।

एमव संयतीण वि, लिंगकरणे भोतु विनियपदं ॥ ११७ ॥

एकस्या मातुः, उपपन्नकृमिमतुः, मयिष्या वा-नयनं मांशवच्छा-
सर्वस्वना पुष्पमार्थेन, तस्याऽऽभावस्येन जन्तुकेन सार्थेन सह,
गाथार्यां सप्तमीं तृतीयां प्राकृतत्वात्, मुद्रम् "नो कण्ठ नि-
ग्राधानं निमग्गं अण्ठं ॥ ६ ॥ कण्ठेन निमार्धानं अण्ठं ॥ ७ ॥"
इत्यादिमुद्रयम् । अस्याङ्गुणमनिका प्रावृत्त । अत्र जायकारः
प्राह-"एमव" इत्यादिगाथापञ्चाङ्गम् । एमवैव अनेवैव प्रकाशेन,
संयतीनामापं संयते प्रज्जयन्तीनां निग्रहशेषं वक्तव्यम् । नय-
लिङ्गकरणं द्वितीयपदं मुद्रया लिङ्गकरणे द्वितीयपदार्थकत्वा-
ऽऽसित्वनोर्थमिति भावः ।

एतदेव दर्शयति-

उट्ठं निवेसेने, सइ करणादी य लज्जनासे य ।

तम्हा उ सकदिपदं, गादिने तयं द्विहसिक्खं ॥ ११८ ॥

अथपूरकमाचरणे उचितमिति, निमित्तं, सत्करणाऽऽदौ च प-
वसू सञ्जालादौ भवति तस्मान्नर्क संयतं द्विविधमपि शङ्कां
प्राहयति, न कटीपट्टकं सन्तं कटीपट्टकपरिधानेन सन्तम् ।

आसीर्यै उवज्जाम्भो, तद्वा य पवसिणी उ समखीणि ।

अधोसि भद्राए, चि होइ एएसि तिरहं पि । ११६ ।

अममीनासात्वाय उपाधायस्तुतीया च प्रवर्तिनी जवति,
अमवानो एवाचार्योपाधायौ । ततोऽप्येवामधीयति यदुक्तं सूत्र-
प्र० ५ पिवि व्याख्यातम् । १०० ७ उ० । "कवाया यस्य नोकिञ्चिन्नः,
यस्य नाऽऽमवशं मनः । इन्द्रियाणि न गुप्तानि, प्रमज्जा तस्य
जोवनम् ॥ ११॥" सूत्र० १ भूट० अ० । येन प्रमज्जायाः पूर्वं लघु-
धाम्यानि प्रमादयानानि जवन्ति, तस्य तदग्रहणे तानि कष्टयन्ते,
न चेति । प्रम, उत्तरम्-अत्र पूर्वं येन लघुधाम्यानि प्रमा-
दयानानि तस्य प्रमज्जाग्रहणे तानि अन्त्यान्तरात् तानि कष्टयन्ते
इति ॥ ११८ ॥ ११० ३ प्रका० । ("मूलगुणपरिनिषेधः" शब्दे क-
लिकापरिग्रहप्रतिषेधवशात्प्रमादं कुपुप्रमज्जाजनाधिकारः) (पयु-
वणार्थं शीलाहानम् "पञ्चुनवणाकप" शब्देऽस्मिन्नैव भागे
२५० पृष्ठं गतम्) ।

विषयभूमी—

- (१) भेदः प्रमज्जाव्याख्यानम् ।
- (२) प्रमज्जापर्यायाः ।
- (३) विविधा प्रमज्जा ।
- (४) धर्मध्वनतोऽभिलसागमनश्च शीलाया एव स्वक-
पतो निरूपणम् ।
- (५) योग्येन शुरुला ।
- (६) केच्यः प्रमज्जा दातव्या, के पुनस्तद्वद् इति निरु-
पणम् ।
- (७) कश्चिन्नेत्राऽऽदौ प्रमज्जा दातव्या ।
- (८) व्यतिरेकप्राधान्यतः कालनिरूपणम् ।
- (९) वरमपुत्रालपरावर्त्ते विशुद्धमानस्य च शीला भ-
वनीत्येवमस्याः सामान्यतो विशेषतश्चाधिकारि-
निरूपणम् ।
- (१०) समवसरणान्तःपुष्पपाते योग्यतानिर्णयाद्विषयेऽ-
सौ, बहिस्तत्पाते तु यो विधिस्तन्निरूपणम् ।
- (११) कथं केन प्रकारेण दातव्या ।
- (१२) कथामधिकृत्य ।
- (१३) परीक्षा ।
- (१४) सामायिकाऽऽदिसूचनम् ।
- (१५) शेषविधिः ।
- (१६) वन्दनविधिः ।
- (१७) सिद्धिदान एव विधिः ।
- (१८) अग्रमाजैनदोषाः ।
- (१९) साधुधर्मे परिग्रहिते यत्कर्तव्यं तन्निरूपणम् ।
- (२०) पालनासूत्रम् ।
- (२१) प्रमज्जाविधिः ।
- (२२) गुरवे आत्मनिवेदनम् ।
- (२३) प्रमज्जाफलम् ।
- (२४) प्रमज्जितस्याऽऽर्थिकाभिर्वन्दनम् ।
- (२५) परीक्ष्य प्रमाजनम् ।
- (२६) एकान्तप्रतिपक्षप्रतिपक्षस्य आचक्ष्य प्रमज्जा ।

(२७) परवडक-वातिक-ह्रीवप्रमज्जानिवेधः ।

(२८) परवडकादीनां प्रमाजने प्रायश्चित्तम् ।

(२९) नायकम्, अनायकं वा अनलं वा प्रमाजयति । तत्र
प्रायश्चित्तम् ।

(३०) निम्रेण्यो निम्रेण्येतरामार्थं न प्रमाजनीया ।

पवजियव्व-प्रतिपत्तय-वि० । स्वीकृत्ये, "एवा पवजिज-
यव्वा, एथीस जेगमय उवगरणं ।" पञ्चा० १६ वि० ।

पवट्ट-प्रवृत्त-वि० । "वृत्त-प्रवृत्त-मृत्तिका-पत्तन-कदधिते टः"
॥ ८ । २ । २६ ॥ इति नस्य टः । उपक्रान्ते, प्रा० २ पाद ।

पवट्टण-प्रवर्त्तन-न० । प्रकपणे, वि० । पुनःपुनर्देहमन्त्रे,
नि० कृ० ३ उ० ।

पवट्ट-प्रवर्त्तक-पुं० । प्रवर्त्तयतीति प्रवर्त्तकः । प्रवर्त्तमानस्य
मेरके, प्रव० २ द्वार ।

पवट्ट-प्रकोष्ठ-पुं० । "आतोऽह्माऽन्योऽन्य-प्रकोष्ठाऽऽतोच-
शिरोवेदना-मनोहर-सरोकरे क्रीड वः ॥" ८ । १ । १५६ ॥

इति सूत्रेण को इति भागस्य वः । एहद्वारपरिपेदे, प्रा० १ पाद ।
पवट्टत-प्रपतत्-वि० । प्रकपेणाधः पतिते, "पवडते च से
तत्थ, पक्खल्लेते व संजए ।" दृश० ५ अ० १ उ० ।

पवडण-प्रपतन-न० । भूमौ पाने, स्था० ५ डा० २ उ० ।
"पवडणं भूमि ए गच्छेहि ।" भूमौ प्राप्तं सर्वगगनैश्च यत्
पतनम् । ४० ६ उ० ।

पवडणया-प्रपतनता-स्त्री० । प्रपतनशब्दप्रवृत्तिनिमित्ते, प्र-
का० १६ पद । आ० म० ।

पवडणया-प्रपतना-स्त्री० । भूमौ पाने, स्था० ५ डा० २ उ० ।

पवडमाय-प्रपतत्-वि० । प्रकपेण भूमौ सर्वैरपि गात्रैः पत-
ति, ४० ६ उ० ।

पवडण-प्रवर्धन-न० । प्रकपेण वर्धनं प्रवर्धनम् । सूत्र० १
भूट० २ अ० १ उ० । विवर्धने, सूत्र० १ भूट० ६ अ० ।

पवण-पवन-पुं० । पवने पुनातीति वा पवनः । पि० । वा-
यौ, आ० ४ अ० । प्र० । स्वानीनस्य वदेतायाम्, स्था०
२ डा० ३ उ० । आ० म० । "अजिलो गंववहो मा-रुवो
समीरो पवणो पवणो ।" पा० १ ना० २५ पाथा ।

पवन-न० । तरुणे का० १ भूट० १४ अ० । जलोपरि गमने, सूत्र०
१ भूट० १४ अ० । उत्सवने, उत्त० २ अ० । "लवणजवयुपम-
इणसमत्थे" जी० ३ प्रति० १ अधि० २ उ० ।

पवणकिच-पवनकृत्य-न० । पवनं तरुणं कृत्यं कार्यं यस्येति ।
तरकाण्डे, का० १ भूट० १४ अ० ।

पवणकुमार-पवनकुमार-पुं० । वायुकुमारे भवनपतिविशेषे,
स्था० १० डा० ।

पवणवलसमाहय-पवनवलसमाहृत-वि० । वातसामर्थ्याभे-
दिते, का० १ भूट० ८ अ० ।

पवणहय-पवनाऽऽहृत-वि० । वायुमेरिते, श्री० ।

पवसू-प्रपक्ष-वि० । अभ्युपगमे, प्र० ३ आश्र० द्वार । उ-
त्त० । "अवेसगो य जो धम्मो, जो इमो संतकसरो । एकक-
अपववणं, विसेसे कि नु कारणं ? ॥ १३ ॥" उत्त० २३ अ० ।

(अस्या मायाया व्याख्या 'गोयमकसिद्ध' शब्दे तृतीयभागे ६६० पृष्ठे गता)

पवत्तय-प्रवर्त्तक-पुं० । प्रशस्तयोगेषु साधून् प्रवर्त्तयतीति प्रवर्त्तकः । गणेषु प्रवृत्तिनिवृत्तिविधायकं, घ० ।

अथ प्रवर्त्तकगुणानिह-

तपःसंयमयोगेषु, योग्यं यो हि प्रवर्त्तयेत् ।

निवर्त्तयेद्योग्यं च, गणचिन्ती प्रवर्त्तकः ॥ १४३ ॥

गणचिन्तीति गणचिन्ताकारकः । शेषं सुगमम् । प्रशस्त-योगेषु साधून् प्रवर्त्तयतीति प्रवर्त्तकः । प्रवर्त्तकपदयोग्य इत्यर्थः ॥ १४३ ॥ घ० ३ अधि० । आच० । प्रयोजकं, सूत्र० १ श्रु० १४ अ० । रा० । ज्ञानाऽऽदिषु प्रवर्त्तयितरि, कल्प० ३ अधि० ६ क्षण । प्रवर्त्तयतीत्येवं शीलः प्रवर्त्तकः । धर्मे वि-परीतां प्रोत्साहके, व्य० १ उ० ।

पवत्तचक्र-प्रवृत्तचक्र-चि० । योगिभेदे, ज्ञा० ।

प्रवृत्तचक्रास्तु पुन-र्यमद्वयसमाश्रयाः ।

शेषद्वयार्थिनोऽत्यन्तं, शुश्रूषाऽऽदिगुणान्विताः ॥ १२३ ॥

(प्रवृत्तचक्रास्त्विति) प्रवृत्तचक्रास्तु पुनर्यमद्वयस्य इच्छा-यमप्रवृत्तिमलक्षणस्य समाश्रया आधारीभूताः । शेषद्वयार्थिनः स्थिरयमोसिद्धयमद्वयार्थिनः, अत्यन्तं सद्गुणप्रवृत्त्या, शुश्रूषाऽऽद्यां गुणाः सुश्रूषाश्रवणप्रहणधारणविज्ञानाहापोहलक्षणस्तेरन्विता युक्ताः ॥ १२३ ॥ ज्ञा० १६ ज्ञा० ।

पवत्तय-प्रवर्त्तन-न० । 'तस्याऽधूर्त्वाऽऽदि' ॥ ८२ ॥ इति स्वेषणाऽधूर्त्वाऽऽदिविनिर्णयस्तत्स्य टो न । प्रा० २ पाद । उद्यमं, उत्त० ३१ अ० ।

पवत्तय-प्रवर्त्तक-न० । प्रथमतस्तस्माद्भूर्ध्वमाक्षेपपूर्वकं प्र-वर्त्तमाने, जं० १ वक्ष० ।

पवत्ति (श)-प्रवर्त्तिन-पुं० । प्रवर्त्तयति साधून्ताचार्योपदि-ष्टेषु वैद्याहृत्याः दिषु प्रवर्त्ती । प्रवर्त्तकं, स्था० ४ धा० ३ उ० ।

प्रवर्त्तिस्त्वक्षेपमाह-

तवनियमविषयगुणनिहि-पवत्तया नाहर्दस्यचरिते ।
संगह्वगहङ्कुसला, पवत्ति एवारिमा हूति ॥ ३३६ ॥

तपो ब्राह्मश्रमश्रेष्ठं, नियमा विचित्रा द्वय्याऽऽद्यनिग्रहाः । विनयो ज्ञानाऽऽदिनिग्रहाः, तपोनियमविनयानां गुणानां निधय इव तपोनियमविनयगुणनिधयस्तेषां प्रवर्त्तकाः । तथा ज्ञानवर्धनचरित्रेषु उपरूपाः सन्तर्पयोगावन्त इति वाक्यशेषः । तथा संप्रदः शिष्याणां संप्रहणम्, उपग्रहनेपामत्र ज्ञानाऽऽदिषु साहतामुपग्रहमकरणं, तथाः संप्रहाराप्रदयोः कुशलाः, प-ताहारापरंकाः प्रवर्त्तिनां जयते । यथोचितप्रशस्तयोगेषु साधून् प्रवर्त्तयन्तीत्येवं शीलाः प्रवर्त्तिन इति व्युत्पत्तिः ।

तथा चाऽऽह-

तवसंजमनियमेष्टं, जो गुणो तस्य तं पवत्तय ।

असह्य य नियत्तं, गत्यततिप्रो पवतीओ ॥ ३४० ॥

तपःसंयमयोगेषु सन्धे यां यत्र योग्यस्त्वं तत्र प्रवर्त्तयन्ति, असह्यक्षास्त्वमर्थोऽस्य नियत्तयति । एवं गणतत्तिप्रवृत्ताः प्र-वर्त्तिनः । उक्तं प्रवर्त्तस्त्वक्षेप ॥ ६२० १ उ० ।

पवत्तिणी-प्रवर्त्तिनी-कां० । गणमहसारिकायाम् ब्राह्मर्यह्या-नीयायां सकलसाध्वीनां नायिकायाम्, वृ० ३ उ० । व्य० । पं० व० । नि० व्यु० ।

अथ प्रवर्त्तिनीगुणानिह-

गीतार्था कुलजाऽभ्यस्त-सत्क्रिया पारिणामिकी ।

गम्भीरोभयतो दृढा, स्मृताऽऽर्योऽपि प्रवर्त्तिनी ॥ १२६ ॥

गीतार्था भुतविभागमधिकृत्य, तथा कुलजा विशिष्टकुलजाता, तथा अभ्यस्ता सत्क्रिया यथा सा तथा, तथा पारिणामि-का तत्संगोपधादिविषयज्ञा । तथा गम्भीरा अलक्ष्यमध्या । तथा उन्नयतो साक्षाद्योभवां वृद्धा स्थवरा, विशदीकृता परिणतेत्यर्थः । इहार्था आर्याऽपि संन्यस्यति प्रवर्त्तिनी स्मृता प्रोक्तं संन्यस्यः । घ० ३ अधि० ।

अथ प्रवृत्तयन्त गणिनीस्वरूपं दर्शयति-

समा सीसपटिच्छीयं, चोअणामु अणालसा ।

गणिनी गुणसंपन्ना, पसत्यपुरिसाणाम् ॥ १२७ ॥

स्वशिष्याणां प्रानोच्छिन्नानां च समा तुष्टया, तथा वादना-स्तु अनलसा कुलोद्यमा, प्रशस्तपुरुषाऽनुया प्रशस्तपुरुषानु-चारिणी, एवंविधा गणिनी महत्कारका गुणसंपन्ना ज्ञानादिगु-णसहितेति । अष्टपञ्चदशः ॥ १२७ ॥

संविग्मा भीयपरिसा य, उगार्दंडा य कारणे ।

सञ्क्रायश्चक्राणुजा य, संगेह अविमारया ॥ १२८ ॥

संविग्मा संवेगवर्त्तं, तथा भीयपरिष्टु, यतः कारणं उग्रप्रवृत्तं, तथा स्थापयध्यानयुक्तं, तत्र स्वाध्यायः पञ्चधा, ध्यानं च चरमं शुक्लकृष्णमिति, चकारः समुच्चयायः । तथा संप्रदं शिष्याऽऽदिप्रहणं, चकारादुपग्रहं च, विशारदा कुशलेति । विषमाकूरेनिषायाकूटः ॥ १२८ ॥ ग० ३ अधि० । (प्रव-र्त्तिनारहितानिनिग्रहार्थानिमे स्थानव्यभिचि 'उदेन' शब्दे द्वितीयभागे ८०८ पृष्ठे गतम्) (निग्रहथा नववह्नरत्नरुपा नोदेष्टव्यम इति 'आचार्यकल्प' शब्दे द्वितीयभागे ३४३ पृष्ठे उक्तम्) (निग्रहथाः क्षान्ताऽऽनाराधाः प्रवर्त्तिनीत्येवं न कथ्यते इति 'अथाचार' शब्दे तीव्रभागे ७९ पृष्ठे उक्तम्)

अथाभ्यप्रवर्त्तिनी-

अहूया पवत्तिणी तामि, अमोगमा तु इमा भवे ।

वामगमाविहारे य, वीयाराऽऽजेक दीहिया ॥

अनुलोवीह अणुत्ता, अप्यज्झंदा य काहिया ।

पडिणी अद्धमुहसीला, गिद्वेयावबकारिया ॥

संसत्तद्वियमत्ता, पाउसी अपणद्वया ।

अणायतसगवेसी य, छण्हमाणं पलोइया ॥

जाऽऽयऽमा एवमादीया, अजा अमेण कण्डिया ।

आहारे उवहिम्मिय, गतीए मयणाऽऽमणे सरीरे य ।

भासाए पाउसाणं जा जहिं आरोवणा भणिया ॥ (दारं)

बासा वामं वसनी, तु एकिया तह य गामअणुगामं ।

दूहजती वियारं, विहारभिकखादि एका य ॥

दीहं करेति गोपरमुक्तस्स-दोषभाणि मग्गति ।

विचलगाहं शिष्यस्य, अनुत्तउवही भवति एसा ॥

इरियाभाससणादा-शुशिक्षवसमिर्भनाउत्ता ।
अणुपुच्छाए गच्छति, जात्यच्छाए य सच्छेदा ॥
गेहेसु गिहत्थासं, गंतुण कदा कहेति काहीया ।
तरुणादि अहिपडेते, अणुजाणति जा उ सा पडिणी ॥
थदा जन्मादिमया-दिण्हिं सुहसील दुहसील ति ।
सिन्धवखबंधणमादिसु, वेयावचं गिहीण करे ॥
उकस्सवत्थपत्ता-दिण्हिं संसत्ता भावमंसत्ता ।
अहवा वि गिहत्थेसु, पाउरणादीसु अभिभनी ॥
मत्तं वा पाणं वा, शिक्खिवती पाउसी उ जा पुवति ।
अभिकवत्तं तु हत्थपादे, कक्खत्तरगुच्छमादीणि ॥
सण्हिहि सण्हिव्वए चे-व कुणति जा अप्पसो अणुद्वाए ।
असं वा वि अणुद्वा, संचययं जा करेती तु ॥
जंतादिमाल तह व-हकांठए मंठमालठाणाणि ।
जा गच्छति एतेसिं, अणायतणगवसेता सा तु ॥
गुच्छमाणि पलोए अप्पसो अहवा वि जा तु पुरिसाणं ।
उक्कोसगमाहारं, एसति उवहिं च उक्कांसं ॥
गच्छति सविलामगती, सयणिय सत्तुलियं सविच्चोयं ।
उव्वट्टति सरीरं, सिखाणमादी व जा कुणति ॥
भल्लुवुखेवादीहिं, सविकारं भासती सवीलासं ।
एमादि अणुरिहा तु, पच्छित्तं वावि सद्धानं ॥
तच्च पुण तवो इयमो, पच्छित्तं भगए समासंयं ।
दंतगधरंतगाणं, अगीतमादीण दोएहं पि ॥
अवहसुते जीतत्थे, शिसिरिजगाणं तु अवपारेजा ।
तं देवसियं तस्म तु, मासा चत्तारि भारीया ॥
सत्तरत्तं तवो होति, ततो छेदो पहावती ।
छेदेण छिम्पपरियाए, ततो मूलं तसो दुगं ॥
एककं सत्तदिये, दातुं तव तिगिच्छिए ततो छेदो ।
जत्तो तवो आरद्धो, पणमादिकहो व जहिं केइ ॥
तुज्जा चेव य ठाणा, तवोदाणं हवति दोएहं पि ।
पणगादि पणगवट्ठी, दोएह वि छम्मास शिट्ठवणा ॥
किं कारणं न कप्पति, गणहारिउव्वहसुते अगीतत्थे ।
भक्षति सो पच्छित्तं, जयणं च य जाणए काउं ॥
दिहंतो शस्त्रेण, अजाणमायेण जाणएणं च ।
कायव्वो इत्थ इयमो, परवणा तस्सिमा होति ॥
गीयम्मि अभिणयम्मि य, सरगामपुच्छणासु सव्वासु ।
कुणति विवच्चासं खलु, जह शट्ठमसिक्खित्तो शट्ठो ॥
तह कुणति विवच्चासं, अगीतो सव्वकरणजोगेसु ।
सुत्तत्थमजायंतो, शायो तह दंसये चरिते ॥
जह नट्टगीतवाइय, विजाणतो जुंजए समं तालं ।
सुत्तं तु विजायंतो, तह कुणती सम्मकरयं तु ॥

किं पुण सो य विजाणति, जं कुणती सव्वहिं विवच्चासं ।
भक्षति सुखए इयमो, जं कुणती मो विवच्चासं ॥
ठाण्णिसीयतुयट्ठए-पेहणपणोडयो तथा सक्खे ।
भासामुद्गमहेणे, जेउंजे य परविया धम्मा ॥
उवदिसिउं न विजाणति, सामायारि तु ठाणमादीयं ।
अजा वि जा अगीता, य जाणए सा वि तह चेव ॥
अप्पच्छेदिओ लुद्धो, परिभूतो इत्थ पत्थणियज्जो उ ।
बहुलोहमोहळणो, अजावगो दुरसुकट्ठो ॥
पाणए अप्पच्छेदा, महत्थदाणे तु लोभित अकिच्चं ।
कुव्वंति छगलिया विव, परिभूताओ व सव्वस्स ॥
मंसदिपेसिया विव, संजतिवगो तु पत्थणियो तु ।
भिज्जाइयदिट्ठो, बट्ठे च बट्ठमाहसस्माओ ॥
मजायतिप्पहणा, मजादासंपउत्तमि (?) ।
पडिसेहे अणुण्णाया, मगधरिविलोभता चउरो ॥
जम्हा तु दुपरियट्ठो, अजावगो तु तेष पडिसेहो ।
परियट्ठए अजाणं, मजायाविप्पहणस्स ॥
मजायसंपउत्तो, अजापरियट्ठओ अणुण्णातो ।
परिअट्ठए अजोग्गे, उवट्टिए चउगुरु सोही ॥
मगधरो आयरिओ, सो पुण सिट्ठिलेइ जा तु मजादं ।
तस्सुवदेसो कीरति, मजादाए दवो होरि ॥
उपदेससारपडिसा-रये य ते यथरितिप्पि मासलहुं ।
छेदे अ वट्ठमाणं, अपच्छेदं विवजिए ॥
दिहंता य इमेसिं, पट्टमा मासलहुगादि दिजंति ।
छगणोल्लपट्ठरेवण-अवराहेसु तिसु कमेणं ॥
आयरणे उवदेसो, अकप्पपडिसेक्खे य उवदेसो ।
विक्रयादिपमाएसु य, मा बट्ठह एस उवदेसो ॥
शिहाइपमादाइसु, सई तु खालियस्स सारणा होति ।
यसु कहित ते पमादा, मा सीयसु तेसु जायंतो ॥
तथिवसं बीए वा, सीदंतो उच्चए पुणो तइयं ।
असं वेलं य सज्जं, भिक्खुपहादीहिं संसत्तं ॥
कुट्टरुक्खे अवियत्तं, गोणे तुदितु व्व मा हु पलेजा ।
सज्जं अत्तेणे भम्पति, पसंतविचं ततो सारि ॥
भक्षति दिस्सुवदेसो, तुज्जे पि नियं च साहि तुम्हेहिं ।
एगवारं तु होती सट्ठो, वितियं पुण ते य विसहामां ॥
ताहे पुणोउवराहे, कयम्मि पच्छित्तं दंति मासलहुं ।
भक्षइ य सुखेहेत्थं, दिहंतं तेणएणं तु ॥
गोणादिहरणगहिओ, मुक्को य पुणो सरोडसंगहितो ।
उल्लोल्लछगणहारी, य सुक्खी जायमाणो वि ॥
पुणरवि कयावराहे, मासलहुं चेव दंति से सोहिं ।
भक्षति पट्ठिजंति य, मुक्कं सुदं तह तुमं पि ॥

पुणरपि अवरद्धम्भी, मासो विष तेसिं दिजते दंडो ।
पाथो सो संवुचो, अतिरंविष कुंकुमं ततिपं ॥
तेषु परं शिष्टभेषं, कुलगणयेरादि तस्स कुर्वन्ति ।
अपमत्तो वी शियमा. भस्मति नू जस्तिपे दासा ॥
अप्यच्छेदियं लुद्धं, गिलाखं दुपडिजग्गं ।
बामं सगवितं गृह्णा, संवासो वि ण कपति ॥
उम्मग्गदिसणाए, संतस्स य छावणाए मग्गस्स ।
मग्गधर उवालंमे, मासा चत्तारि भारीया ॥
आयरियाणं छेदे ण वड्ढती अप्यच्छेदिओ सो तु ।
आहारदुकोसं. लद्धं अत्तेहं लुद्धो उ ॥
नो तु गिलाखो अत्थं, मगति सो होति वुडिजग्गो तु ।
ठापसु भणितो वच्चति, वच्चति य ठाति बामो उ ॥
जच्चादिमादिपहिं, करति गव्वं तु परिभवति अण्णं ।
खाणादीया मग्गे, परुवणा अरुहहा तेसिं ॥
खाणादिसु सीदंतो, ण सुद्धमं नू जो परुवेइ ।
एसो मग्गच्छादो, वड्ढती दीहसंसारं ॥
एतेसिं तु विवेगो, मग्गधरा खलु कुलादिया थेरा ।
एहिं उवालदाणं, उड्डतिगारु कु चररो ॥
बालाणं वड्ढाणं, भिक्खुमादीणं चेव सव्वेसिं ।
संखेवेण महत्थो. उतेदमो कीरण इण्णो ॥
कप्पे सुत्तथविसा-रण थाभावहारविजेट्ठेण ।
भत्तादिलंभल्लंमे, सकारजट्ठेण होयव्वं ॥
कप्पेति थेरकप्पो, सुत्तथविसारणस माहूण ।
सव्वत्थामबलेण, ण गृहियव्वं समत्थेण ॥
आहारमादिपहिं, दद्धं धीयारमादि पूज्जंते (?) ।
साहू अणुज्जमाणे, ण एव मण्णसा वि चित्तंजा ॥
पूहज्जंती अ जया, वयं तु सव्वहुग्गमोदिप्पिा ।
आ कहणु ण पुज्जामो, ण करे मण दुक्कं एवं ॥
सकारपुरकारे, परीसहो तु अहिआसिओ एवं ।
जूरतेणडहियासिओ, तम्हा मुमणेण होयव्व ॥
पं ० भां ४ कल्प ॥

केरिसा पुण अज्जाण कप्यं परिपट्ठियं । गाहा-“वासमाग
स्ति ।” एकिया वल्लं गामं, एकिया गामाणुगामं कुडज्जं, वि-
हारं वा विचारं वा एकिया, पगामी वा हविअक्कावारियं क-
रेइ होक्कागालि वा मग्गइ । “अनुत्तांवाहं स्ति ।” बिल्लगाईणि
कण्णुगाईं अरेइ । अगावसा हरियाणु, अण्णकंठिया य घरे घरे
कहेति कहिया । गाहा-“पारुणीयं स्ति ।” पारुणीया प्रत्यनीका,
अण्णदत्तो क प्रत्यनीकत्वं वा करीया, घड्ढा वुड्ढीला गिहिव-
याबच्चकारिया, गिहिवेयावच्चार्थं करेइ निवधणाईहिं । संसत्ता
पाडरणाईहिं, उड्डियमत्ता य । पाडरणाया चउड्डिवहाः मग्गे स-
विज्ञासग्गे, सयणपाडसिया विजोयणाणु, मासाए स-
रियावर नासक, कायं हाव्वं पाय य होव्वं, तल्लियाईणि क-
रेइ, अण्णो परस्स वा संनिहिंसं चयल्लिजा । गाहा-“अया-

वयणमवेसि स्ति ।” अणावयणं तु वट्ठमाहाए सुविइ, तदा
व जंतगुणसत्तादि वा, जा तु गुज्जदेवार्थं पलांइ । एवमाइ
अगारिडा पवत्तिल्लगुस्स । गाहा-“आहारे उवहि स्ति ।”
आहारोवहि एवसु जाव सत्तदुयाओ आहारवेक्कावडो-
सु अण्णखुणाए सट्ठानवत्तिचं, आलाराउत्तिसाण चउगु-
रुआहविभासा । गाहा-“अवड्ढस्सुए स्ति ।” अवड्ढस्सुयाइ वै-
तस्स गणे आरंभणा तद्धिउममेव नस्स चउगुर्यं अहिंकि-
अिरनस्स चउगुर्यं । गाहा-“सत्तरत्तं नवो स्ति ।” सत्त दिव-
साईं दिणं २ चउगुर्यं, अट्ठमे दिवसे तवागुक्को चउगु-
रुओ, ऊओ जाव सत्तदिया, पण्णस्स दिणं सुत्तं अ उवड्ढ-
पारंभ । एवं होवइ वि वैतथेरेणं । कइहा अगीययो हाय-
इवस्स धरेयइवस्स वा अक्कोपओ । उवयन-नत्तेकीहण्णं-
न गाहा-“अहं नहं स्ति ।” जहा नहिया अयागिया विवच्चानं
करइ गिज्जमाणं नहं य मरिअुया य भवइ । एवमाहयत्थो
अगीयथो य न सक्खेइ समाचारिउं पाड्डंनह्णाइ उवार्त्तास-
उं वा परेसु । इयाहिं गीयत्था जहा नहं । ते चेव नहं गये वा
आववच्चानं करणि, जसो किंति अ पावइ, एवं चेव जाणंते
करइ सुहं, उवदिस्सइ य किं पुण न पाणइ मासो वा संज-
ओ । गाहा-“ठाण स्ति ।” ठाणनिसीयणाईणि संजमाईन पाणइ
न उवार्त्तिउं पायिच्छतं वा गीयत्थो पुण जाणइ । गाहा-
“ठाण स्ति ।” नाणं चेव ठाणार्त्ति संजमतवायहाणाईं उवदिस्सइ
करइ य गीयत्थो । किं एवसु नवविमयाइसु संजुत्तो वा गी-
यत्थो आराहओ भवइ । गाहा-“अण्णच्छेइ स्ति ।” अज्जावग्गो पुण
इमहिं कारणोईं उपरिविद्धो पायल अण्णच्छेओ । सुत्ता
य जण्ण केण होमायिवाओ अकिउममि अययंन । उम-
अययग्गो विव परिभूयाओ पण्णोउज्जाओ य अण्णविपयाइ-
तेण या वट्ठमाहओहस्सआसु विउज्जायासु एएण कारणेण
दुपरिउयाओ । गाहा-“अज्जाय स्ति ।” एव मग्गोदासप्रमुक्कस्य
अणुपाठगाकयो अण्णुयाओ, इयरस्स पंरमेओ, उवाउचस्स
चउगुरा एव ता पारियइ । माणया पारियइउव्वं वि संजओ
संजवा वा चिंन मज्जादालंघत्ता परिवाहुज्जनि । इयरेनि
पारिसेओ, उवाउयाणं चउगुर्यं, अ पुण मज्जायं प्पिद्धं करंति
तस्सुवडेमां, एकस्मिं सारणा, ठिइओ पिउवुप्पान्होआओ पि,
तया पड्डिभाणा जेइ अक्खमाणस्स विमिक्कया । गाहा-मग्ग-
हारि या येरा तारैति, अदवा इमस्स अण्णस्स विवधं, अण्ण-
दियस्स सुक्कस्स य जहा वा सां गिज्जामो हवइ, तथा दुपरिव-
ट्ठिओ होइ. अक्खधउव्वानि मग्गइ वामा गविओ य विमिक्कइ ।
गाहा-“अममागं स्ति ।” अममागं जा हेमइ तस्स वि विमिक्कया ।
गाहा-“ममाधर स्ति ।” ममाधरा नाम कुडधराइ आयरिया था
एव उवव्वंमिक्कणं गुट्ठयं पायिच्छतं देत । एवं धेरकयो सु-
त्ताइयिसारएण वल्लमग्गदमाणेण मत्ते वा विरक्कमाओ उवहि-
स्मि वा मम न लभइ स्ति मम सक्कागे न करइ स्ति अण्णस्सए
ण होवइ, किं कारणं, जो माणणामावडो माणेहिं ति वा
किलिया जीवा । पं ० भां ४ कल्प ।

अण्णमप्रयत्तिनां पण्णपण-

“जो पुण गुसहीणाए, महत्तरं पवचयिन्ति वा ।

देइ पाडिच्छइ तं वा, सो पावइ आस्यमादीणि ॥ २ ॥”

विहिग्गंवाइक्खेवो, सव्वो उक्कायमेव सायचो ।

एसा सव्वजईणं, वंदिज्जा ति से सिक्खा ॥

सम्बन्धुदेसियमिहं, परं पहाखफलजखयं ।
 बंभीसुंदरिचंदख-परिर्हीहिं खिसेविय समता ॥
 अह समणीओ तुम्भं, सरखागया भवभयाओ ।
 सारखवारखचोपख-मार्हीहिं रक्खियव्वाओ ॥
 साहुणीयं एसा सिक्खियव्वाओ, साहुणीयं एसा सि-
 क्खा गुरवो दिंति-

“कुलवहुदिट्ठेतेणं, कजे खिम्भरिययाहिं वि कहं वि ।

एयाए पयमुलं, आमरखंतं ख मुत्तव्वं ॥ १ ॥

ख य पडिक्खलेयव्वं, वयणं गुरुणीएँ खीखमार्हए ।

एवं गिहिवासचाओ, जं सफलो होइ तुम्हाणं ॥२॥”

पवत्तिणीए भगवईए महत्तपयट्ठवणा । लहुवट्ठमाखविज्जा-
 मंतपयट्ठायं एसा पयट्ठवणविही सम्मवा । अङ्ग० ।

खो कप्पइ पवत्तिणीए अप्पवितियाए हेमंतगिम्हासु चार-
 ए ॥ १ ॥ कप्पइ पवत्तिणीए अप्पततियाए हेमंतगिम्हा-
 सु चारए ॥ २ ॥ खो कप्पइ गखावच्छेइणीए अप्पतति-

याए हेमंतगिम्हासु चारए ॥ ३ ॥ कप्पइ गखावच्छेइ-

णीए अप्पचउत्थाए हेमंतगिम्हासु चारए ॥ ४ ॥ खो

कप्पइ पवत्तिणीए अप्पततियाए वासावासं च वत्थए ॥५॥

कप्पइ पवत्तिणीए अप्पचउत्थीए वासावासं वत्थए ॥६॥

खो कप्पइ गखावच्छेइणीए अप्पचउत्थाए वासावासं व-

त्थए ॥ ७ ॥ कप्पइ गखावच्छेइणीए अप्पचउत्थाए वा-

सावासं वत्थए ॥ ८ ॥ से गार्मसि वा० जाव संनिवे-

सेंसि वा बहूणं पवत्तिणीयं अप्पततियायं बहूणं गखा-

वच्छेइणीयं अप्पचउत्थीयं कप्पति हेमंतगिम्हासु चारए

अग्रमअखिसाए ॥ ६ ॥ से गार्मसि वा० जाव संनि-

वेसेंसि वा बहूणं पवत्तिणीयं अप्पचउत्थीयं बहूणं ग-

खावच्छेइणीयं अप्पचउत्थीयं कप्पइ वासावासं वत्थए

अग्रमअखिसाए ॥ १० ॥ गामासुगामं दूइजमाणी यं

अज्जिया जं पुरओ कहु विहरिज्जा से य आहव वीसं

भंजा अज्जिया । इत्थ काइ अखाउवसंपज्जारिहा कप्पइ

सा उवसंपज्जियव्वा सिया इत्थ काइ अखाउवसंपज्ज-

ारिहा अप्पखो कप्पाए असमचा एवं से कप्पइ एग-

रातियाए पढिमाए जं यं जं यं दिस् अखाओ साह-

म्मिणीओ विहरंति, तं यं तं यं दिस् उवल्लिषए खो से

कप्पइ तत्थ विहारवत्थियं तत्थ य कप्पइ से तत्थ कारख

वत्थियं वत्थए तंसि च यं कारखसि खिट्ठियंसि परो वए-

ज्जा-बसाहि यं अज्जे । एगरायं वा दुरायं वा, एवं कप्पइ

एगरायं वा दुरायं वा वत्थए, खो से कप्पइ एगरायाओ वा

दुरायाओ वा परं वत्थए, जं तत्थ एगरायाओ वा दुरा-

याओ वा परं वसति छेए वा परिहारे वा ॥ ११ ॥ वा-

सावासं पज्जोखवेइ खिगंयी य पुरा कहु विहरति सा य

१६६

आहव वीसंभेजा अज्जिया इत्थ काइ अखाउवसंपज्ज-
 ारिहा सा उवसंपज्जियव्वा० जाव छेए वा परिहारे वा ॥

१२ ॥ पवत्तिणी य गिलायमाणी अमतरं वदिजा अजे !

मए यं कालगयाए इयं समुक्कसियव्वा सा य समुक्कसा-

रिहा समुक्कसियव्वा सिया, सा य खो समुक्कसयारिहा

खो समुक्कसियव्वा सिया, अज्जिया इत्थ काइ अखासमु-

क्कसयारिहा सा समुक्कसयारिहा सा चेव समुक्कसिय-

व्वा तेसि च यं समुक्कट्ठसि परो वएज्जा-दुसमुक्कट्ठाए अजे !

निक्खिवाहि तीसे खिक्खिवमाणीए वा खत्थि काइ ठेए वा

परिहारे वा जा तओ साहमाणीओ अहाकप्पसाखा उव-

ट्ठायंति तासिं सव्वासिं ठेए वा परिहारे वा ॥ १३ ॥ पव-

त्तिणी य ओहायमाणी एगतरं वएज्जा-ममंसि यं अजे !

ओहाइयंसि एसा समुक्कसियव्वा सिया सा समुक्क-

सियारिहा समुक्कसियव्वा सिया, सा य खो समुक्कसि-

यारिहा सा चेव समुक्कसियव्वा सिया, तंसि च यं समुक्कट्ठसि

परो वएज्जा-दुसमुक्कट्ठे ते अजे ! खिक्खिवाहि, तीसे खि-

क्खिवमाणीए वा तत्थ काइ छेए वा परिहारे वा तं जओ

साहम्मिओ अहाकप्पयं खो उवट्ठायंति तासिं सव्वासिं त-

प्पत्थियं छेए वा परिहारे वा ॥ १४ ॥

“नो कप्पति पवत्तिणीए” इत्थति तावत् यावच्च भिआनसूचम् ।

अर्थसम्बन्धप्रतिपादनार्थमाह-

उदेममि चउत्थे, जा मेरा वत्थिया उ साहूयं ।

सा चेव पंचमे सं-जतीय गखायाए खायात्ते ॥१॥

चतुर्थे उदेशेः या मर्यादा वर्यिता साधूनां सैव पञ्चमे

उदेशे संयतीनां वर्यते, केवलं गणनायां नानात्वं, तदपि

च सूत्रे साक्षादुक्तमिति प्रतीतमतः प्रथमत एव संयती-

सूत्रकदम्बकांप्रतिपातः ।

प्रकारान्तरेण संबन्धमाह-

उत्तमहवा बहुते, पिंदगसुते चउत्थवरममि ।

अपहृते पडिसेहं, काउमखुसा वहुते तु ॥२॥

अथवा चतुर्थेऽप्युदेशकस्य चरमे पिण्डसूत्रे बहुमुखं,

ततो बहुत्वप्रस्तावात् पञ्चमे उदेशे संयतीनामपहृते प्र-

तिकेयं कृत्वा बहुनामनुवा कृता । ननु बहुनामपि त्रिप्रधानी-

नां विहारो न कल्पते-असमाप्तकल्पत्वात् । तथाहि-अधन्य-

तोऽपि श्रुतवशे काले संयतीनां सप्तकः समाप्तकस्यो

वर्षाकाले नवकल्पतः कथं नाधिकृतसूत्रकदम्बकविरोधः ?

उच्यते-नैव दोषः, कारखवशतः सूत्रकदम्बकस्य प्रवृत्तिः ।

ताम्येव कारखान्युपपश्यति-

संचयणे वाउल्लथा, अडे अंगमि गमखमसिवादी ।

सागरजाते जयथा, उवट्ठाऽऽसोलेया भयिया ॥३॥

प्रसिद्ध्या गखावच्छेदिव्या वा उचमंभं संहननेन, उपल-

क्षयमेतत्-उत्सव्या च धूत्या, सूत्रमयंभं भूयान् शूहीनां,

गच्छे च व्याघातः, स च व्याकुलवशात् तत उक्ते द्वितीयं

कारणं व्याकुलता । सा च "धम्मकहि महिद्दीप ।" इत्यादिना प्रकाशेण यथा प्राक् कृतरीयोद्देशकेऽभिहितं तथेवात्रापि भावनीया, पुनरुक्तरीपभयाद्याऽभिधीयते । ततः सूत्रार्थस्मरण निमित्तमात्मकतृतीयायाः प्रवर्तिन्या आत्मचतुर्थीयाश्च गणायकद्वयित्या गमनम् । तथा पठे अहं ज्ञाताधर्मकथाऽऽख्यं बहवः सहशऽऽगमाः । तथा च तत्रानंकाः कथानककोटयः सहशपाठाः, विमहशपाठास्त्वथैवतुर्थककोटयः, तदभि-
नवगृहीतं वर्तते, पुनः पुनरस्मृतं च विस्मृतमुपयाति, ततस्तत्स्मरणार्थमुक्तपरिवाराया अपि गमनम् । तथा अशिवाऽऽदिभिरशिवावमौद्योंऽदिभिरुक्तसंख्याकपरिवाराया गमनम् । तथा पठ्यप्रभृतीन्त्यहानि संयतीनां (सागरं लि) स्वयंभूरमणनागरनुत्थायिनि, ताव्यभिनवगृहीतानि परावर्तनीयानि सन्ति, अपरावर्तिनानि नश्यन्ति, ततस्तथा परावर्तनाय यथोक्तसंख्याकपरिवाराया अपि गमनम् । तद्वयमाधिरतस्त्वकदम्बकप्रवृत्तौ कारणान्यभिहितानि । अपुना शेषवक्रव्यनामाह—(जाते लि) जाताऽऽदिरूपः कलंगा वक्रव्यः । स च श्रुतुयदः सप्तकः समाप्तकल्पः । तदुक्तोऽस्मात्सप्तकयो वर्षाकाले नवकः समाप्तकल्पस्तदुक्तोऽस्मात्सप्तक-
लप्यः एकैको द्विधा-जातोऽजातश्च गीताथोऽगीताथश्च-
रति । तत्र च भङ्गवतुष्ये प्रथमवज्रपु शेषपु त्रिपु भङ्गपु प्रावर्तयतेना कलंवा । तथा श्रुतुयदः काले निरन्तरं साध्वीप्रपणुतां, वलाचना कलंवा भोग्ना । तद्वयमभिहितानि कारणान्येभ्यः कारणरायातस्यास्य सूत्रकदम्बकस्य व्याख्या । सा च तथैव ।

तथा चाऽऽह—

जह भणियं च चउत्तं, पंचमम्मि तह चेविमं तु दाणुत्तं ।
गमणिथिमीसंबं—धिवज्जण पुजितं लिंगे ॥ ४ ॥

यथा चतुर्थे उद्देशके निरर्थस्यत्राणां व्याख्यानं भणितं, तथा पञ्चमेऽप्युद्देशे निरर्थस्यत्राणामपि वक्रव्यं, नवममिदं नानात्वम् । तद्वचाऽऽह (गमणिथीयादि) विषयभूतायां प्रवर्तिन्यां गमने सर्वोभिरार्थिकारिगारायंसमीपं कलंवा, त-
च्च स्त्रीभिः सह, तदभावे भिक्षेः स्त्रीपुरुषैः, तेषामप्यभावे संबन्धपुरुषैः, तेषामप्यभावे सम्बन्धवर्जितैरधिकारिभिः पुरुषैः । अथ सप्रत्ययायाः पन्थानस्तर्हि यत् यत्र पुजितं लिङ्गे तस्मिन् लिङ्गे गृहीतं गमनम् ।

एतदेव सुव्यक्रमाह—

वीसुंभियाणं सन्ना-मि गमणं अद्दह जाव दोखेहा ।
संबंधिइत्थिमन्थे, भावितमविकारितर्हि वा ॥ ५ ॥

विषयभूतायां शरीरावयुष्यभूतानां, भूतार्थावयुष्यैः प्रवर्तिन्यामाचार्यसमीपं सर्वोभिमन्त्रव्यम् । तत्र च गतानामाचार्येण प्रवर्तिनी स्थापयितव्या, यदि तस्मिन्नां सर्वानां पथि प्रत्यप्यारस्तर्हि अर्द्धा याः परिणतवयसस्ता वज्रन्ति । अथ सर्वोभिरणुप्रायाः कतिपयाः स्थविरास्तनां या मन्द-
रुपास्तनयो याश्च स्थविरास्ताः समुदायस्य चतुर्भागमात्रा वज्रन्ति । एवं तावद्वाक्यं यावत् द्वे जने गच्छन्तः, द्वयोरप्यसंभवे एका वज्रन्ति । ताः पुनः केन सार्थेन सह वज्रन्ति ? तत आह—(संबंधीत्यादि) संबंधधना स्त्रीसाधेन सह गन्तव्यं, तद्वत्तामे असंबन्धनापि स्त्रीसाधेन, तस्याऽप्यन्तामे

पुरुषा ये भावितः संबन्धिनोऽपि ये अधिकारिणः पुरुषास्तैः कामम् अथ सप्रत्ययायाः पन्थानस्तर्हि यत् यत्र देशे पुजितं लिङ्गे तेन गृहीतं वज्रन्ति । एतच्च सुगमत्वाच्च व्याख्यातम् । अत्र शिष्यः प्राह—यद्यप्याचार्येण प्रवर्तिनी स्थापयितव्या, तर्हि ये पन्थे द्वे सूत्रे " पवत्तिणी गिलायमाणी वपजा म-
एणं कालगयाए समुक्कसियव्वा । " इत्यादि । तथा " प-
वत्तिणी आहायमाणी वपजा मएणं आहावावया इयं समु-
क्कसियव्वा । " इत्यादि, ते कथं नयन्ते ?

तत आह—

असिवाहपु फिडिया, कालगए वा वि तंमि आयरिए ।
तिगयेराण य अमनी, गिलाणुआहागिसुचाओ ॥६॥

अशिवाऽऽदिभिः कारणैः गाथायां समीपं तृतीयायां प्राकृत-
त्वात् । यस्याऽऽचार्यस्य समीपं आसीरन् तस्मात् स्फिटिताः । ततः सा ग्लानीभूता अवधावनप्रसिद्धा अन्यास्याऽऽचार्यस्य परिब्रानकरणायां सूत्रार्थमिहितं वर्द्धति (तिगयेराण य अमनी इति) त्रिकं कुलगणसंघस्तस्य स्थविरास्थिकस्थविरास्तेषाम-
सति । किमुक्तं भवति ?—कुलस्थविराणां गणस्थाधिराणां संघ-
स्थाविराणां वा प्रत्यासन्नानामभावे शेषस्थविरपरिब्रानकरणा-
य यत्स्वंऽभिहितं तद्वर्द्धतिः ततो ग्लानावधानसूत्रं उपपद्ये ।

साहीशम्मि वि थेर, पवत्तिणी चैव तं परिकहेइ ।

एसा पवत्तिणी भे !, जोग्गा गच्छे वहुमता य ॥७॥

अथवा स्वाधीनोऽपि स्थविरा आचार्यं सा प्रवर्तिनी स्थाप-
न्ती अवधावनप्रसिद्धा वा तां परिकथयति । यथा (भे) भगवन् । एसा प्रवर्तिनी योग्या प्रवर्त्तनीत्यस्याऽऽह, स्वार्थनदु-
भयनिष्पन्नत्वात् गच्छे वहुमता च । एवमपि ते सूत्रं उपपद्ये ।

अव्बुउजयपरिहारं, परिवज्जितुकामं दुस्समुक्कटं ।

जह होनी समणायं, भचपणिगा तहा तामि ॥८॥

यथा प्राक् धमणानामभ्युपगतविहारं प्रतिपत्तुकामं दुःसमु-
क्कटं भवति, दुःसमुक्कटं प्रतिपादितं, तथा तामां अमणीनां भ्रूपणिगां प्रतिपत्तुकामानां दुःसमुक्कटं भावनीयम् । व्य-
५ उ० ।

पवत्ति—पवत्तिन्—त्रि० । जनिते, उक्त० २० अ० ।

पवत्तय—प्रत्यवस्तुन्—त्रि० । आच्छादितं, " कलपवत्तयाऽ-
भिरामं " ग० ।

पवदमाण—पवदमान—त्रि० । प्रवारं कुर्वन्ति, आचा० १ श्रु०
५ अ० १ उ० ।

पवदं देशी—प्रने लोहकुट्टनेपरकरणे, द्वे० ना० ६ वर्ग
११ गाथा ।

पवमाण—ल्लवन्—त्रि० । जलोपरि तरति, आचा० २ श्रु० १
लू० ३ अ० २ उ० ।

पुवमान—त्रि० । उन्मुल्लि कुर्वन्ति, म० २५ श० ७ उ० ।

पव्य—ल्लवक—त्रि० । ल्लवतीति ल्लवकः । उल्लवनकारिणि,
म० २५ श० ७ उ० । ल्लवकः कोऽपि तथा शिवाभिमितः
(आ० म० २ अ०) आकाशस्थितानि करणानि करोति । न० ।

पवयण-प्रवचन-न० । प्रोच्यतेऽनेनास्मादस्मिन् वा जीवाऽद्यः पदार्था इति प्रवचनम् । अथवा-प्रशब्दस्याव्ययत्वेनानेकार्थेयातकत्वात् प्रगतं जीवाऽदिपदार्थव्यापकं प्रशस्तमाहौ वा वचनं प्रवचनम् । द्वादशाङ्गे गणपिटकं, आदित्यं चास्य विवाक्षिततीर्थकरापेक्षया द्रष्टव्यम् । 'नमस्तीर्थाय' इति वचनात् तीर्थकरेणाऽपि तन्मस्करयादिनि । अथवा-जीवाऽऽदित्यं प्रवर्त्तयन् व्युत्पन्नेद्वादशाङ्गे गणपिटकान्यव्याहृत्युर्विषयमयमङ्गं च । विशेष० । पा० । उ० । पञ्च० । आ० म० । स्था० । ज्ञा० । अनु० । व्य० । श्रौ० । सू० । नि० चू० । प्रकयेण परममयायथावस्थितमूर्तिभेदप्रभेदैरुच्यन्ते जीवाजीवाऽऽद्यः पदार्था अनेनास्मिन्निति वा प्रवचनम् । जीन० । प्रशस्तं प्रगतमयगाढं वा वचनं प्रवचनं, प्रकृष्टं वा वचनं शेषाऽऽगमापेक्षया प्रवचनं सूत्रतोऽर्थतश्च । द्वादशाङ्गे, पा० १६ विव० । पं० च । विशेष० । शास्त्रे, श्रौ० । विशेष० । उ० च ।

तं नाशकुसुमवृद्धिं, घेनुं वीयाद्बुद्धयो मयं ।

गंधंति पवयणद्वा, माला इव चित्तकुसुमांशं ॥११११॥

पगतं वयणं पवयण-मिह सुयनांशं कथं तयं होजा ।।

पवयणमहवा मंगो, गंधंति तयलुगहडाए ॥१११२॥

तां तीर्थकमुक्तां ज्ञानकुसुमवृद्धिं वृहीत्या रीताऽऽदिबुद्धयो गणपराः । यः पदादव्ययनेति पदशतानि श्रुत्वा, असां योजयुद्धिः । आदिशब्दात् कोष्ठद्वयादप्यभिहः । कोष्ठप्रक्षिप्तं धान्यमिव यम्यं सूत्रार्थं सुत्रमपि निष्ठतः स कोष्ठबुद्धिः । सर्वं तीर्थकरभाषितं, विषयकुसुममालामिव प्रवचनार्थं प्रश्रान्ति । प्रवचनशब्दार्थमिव कथयति-प्रगतं प्रधानं प्रशस्तमार्था वा वचनम्, अथ श्रुतज्ञानं द्वादशाङ्गम्, 'तत् कथं नु नाम भवेत् निष्पद्यते' इत्येवं संप्रसारण्यन्तस्तदर्थं प्रश्नन्ति । अथवा-प्रवर्त्तयति प्रवचनं संघः तदनुग्रहार्थं प्रश्नन्ति । विशेष० । आगमं, म० ।

प्रवचनम्-

पवयणं भेते ! पवयणं, पावयशी पवयणं । गोयमा । अरहा ताव शियमं पावयशी । पवयणं पुण दुनालसंगं गणपिडगे । तं जहा-आयारा० जाव दिदिवाओ ।

प्रकर्षेणाच्यते अमिधमनेनेति प्रवचनमागमस्तत् भदन्त ! प्रवचनं प्रवचनशब्दवार्थं काकाऽप्येतज्यम् । उत प्रवचनी प्रवचनप्रेरणा जिनः प्रवचनं । दीर्घता वा श्रुतत्वात् । म० २० श० ८ उ० । सू० प्र० । विशेष० । दश० ।

प्रवचननिष्ठाऽभिधानायाऽऽह निरुक्तिरूपम्-

निकसंवो पवयणस्मी । चउविहो दुविहो य होइ दवम्मि ।

आगम नोआगमतो, नोआगमतो य सो निविहो ॥४४५॥

जागमसरीरं भविण, तवइरितं कुतितमामिंसु ।

भावे दुवालसंगं, गणपिडगं होइ नापय्वं ॥४४६॥

निलेपः प्रवचनं चतुर्विधं । नामाऽदि । तत्र नामस्थापने लुले ऐवेल्लानहयं द्रव्यनिक्षेपमाह-द्विविधो भवति द्रव्यं विचार्य, निक्षेप इति गत्यते । द्विविध्यमेवाऽऽह-आगमतो, नोआगमतश्च । तत्राऽऽगमतो ज्ञाता, तत्र चातुपयोगवान् नोआगमस्तुः स द्विविधः । कथमित्याह-जागमसरीरमविण तव-

इरिते ति । हशरीरमव्यशरीरं प्रकृताप्रवचनं, तद्वर्तिरिहकम्-कुतितमामिंसु ति । कुतौप्यादिषु प्रवचनम् । आदिशब्दात् सुतीर्थेषु च श्रुतमाऽऽदिसंबन्धेषु पुस्तकाऽऽदिव्यवस्ते भाष्यमाणं वा । भावे द्वादशाङ्गम्-आचारः । आदि दृष्टिवादर्पयन्म । गणित आचारोस्तेषां पिटकमिव पिटकं सर्वेस्वाऽऽधारा गणपिटकं भवति ज्ञातव्यं प्रवचनम् । नान्येवं दृष्टिवादान्मर्गतत्वात्सकलकुटुम्बानामपि भावप्रवचननैव प्राप्ता । उच्यते-अस्त्येतन्, किं न्येकपक्षावधारणपरतयाऽसदृष्टित्वात् । द्रव्यप्रवचननेवाऽऽतामिति नोक्तदोषाऽऽपत्तः । उ० २६ अ० ।

प्रवचनकार्थिकानि-

एगद्वियाणि तिपि उ० पवयणमुत्तं तहव अत्यो य ।

एकेकस्स य एत्तो, नामा एगद्विया पंच । १३६६ ॥

एकाऽर्थो येषां तात्पर्यकार्थिकानि श्रोत्येव । कानि पुनस्तानि ?, प्रवचनमुक्ता, घटपटावर्थाश्च; सामान्येन श्रुतज्ञानम् । सूचनान्तरं, तद्विशेष एव । अर्थत इत्यर्थः । अयमापि तद्विशेष एव । एषां च प्रवचनसूत्रार्थानां मध्ये एकैकस्य प्रत्येकमकार्थिकानि पञ्च पञ्च नामानि भवन्तीति निरुक्तिगत्याऽर्थः ॥१३६६॥

भाष्यम्-

जमिह पगयं पसन्थं, पहाणवयणं च पवयणं तं च ।

सामभं सुयनाणं, विमसओ मुत्तमत्थो य ॥ १३६७ ॥

गताऽर्था । विशेष० ।

सूत्रार्थयोः प्रवचनं सहकार्यता युक्ता, तयोस्तद्विवरणत्वात् । सूत्रार्थो नु परम्परं विभितो । तथाहि-सर्वं व्याख्येयम्, अर्थस्तु तद्व्याख्यातमिति । अथवा-व्यागामाभ्यां मिश्रार्थं नैव युक्त्युपपत्त्या, प्रत्येकमकार्थिकविभागासम्भवात् । घटपटशकटवत् । अन्यथा एकार्थितायां सत्यां भेदेनैकार्थिकाऽभिधानमयुक्तम्, घटकत्वेनैव । अत्राच्यते-मह यथा मुकुल, विकसितयोः पक्षविशेषयोः संकाचविकाशरूपपर्यभेदऽपि कमलनामान्यरूपत्वेनाऽभेदः तथा सूत्रार्थयोर्नापि प्रवचनाऽपेक्षया परम्परतश्चाभेदः । तथाहि अविद्युतं मुक्तुलतुल्यं सूत्रं, नंदव विद्युतं प्रेषोपेतं विकचकलमयोः, प्रवचनं तु भयमीप, यथा च तयोः कमलसंकाचविकाशानामेकार्थिकविभाग उपलभ्यते, कमलम अरविपदे पङ्कजम् इत्यादि पक्षकार्थिकानि यथा मुकुले वृन्दे संकुचितमप्यर्थादिनि मुकुलकार्थिकानि, तथा विकचं पङ्के विद्युत्कलमप्यर्थादिनि विकसितकार्थिकानि । तथा प्रवचनसूत्रार्थानामपि पक्षमुकुलविकसितकल्पानामेकार्थिकविभागो न विकच इति । अथवा अन्यथा व्याख्यायते-एकार्थिकानि कीर्णयोः-अत्रय वक्तव्यानि । तद्यथा-वयचनमेकार्थिकोचनः, तथा सूत्रमर्थश्च, शेषं पूर्ववत् । आह-यच्चैव द्वारगथायां यदुक्तं प्रवचनकार्थिकानि इति तद्व्याहृत्य, सूत्रार्थयोरेकार्थिकविधानात् । नैव दोषः । प्रवचनस्य सामान्यविशेषरूपतया सूत्रार्थयोग्यं प्रवचनविशेषरूपत्वेन प्रवचनव्योपपत्तेः । आह-यच्चैव तद्वि विभागश्चेति पृथगद्वाराऽभिधानमनर्थकम् । तदमस्यक । विभागश्चेति । किमुक्तं भवति ? नाविशेषेण सामान्यविशेषरूपस्य प्रवचनस्य पञ्चदशकार्थिकानीति । किं तद्वि विभागश्च वक्तव्यः । विशेषोचनराऽभिधानपर्यायानां सामान्योचनराऽभिधानपर्यायत्वात्तुपपत्तेः न हि चूतमहकायाऽऽदयो वृक्षाऽऽदिशब्दपर्याया भवन्ति, लोकं तथाव्यवहारमावादिनि ।

तत्र प्रयचनैकार्थिकान्याह-

सुयधम्म तित्थ मग्गो, पावयणं पवयणं च एगद्धा ।

श्रुतस्य धर्मः स्वभावात् श्रुतधर्मः, श्रुतस्य बोधधर्मावत्त्वात्, श्रुतस्य धर्मो बोधो बोद्धव्यः । अग्रवा-श्रुतं च तन् धर्म-
मन्त्रं सुगुणितवर्धनं श्रुतधर्मः । यद्व वा-जीवप्राणव्यावा-
श्रुतस्य, श्रुतं च धर्मश्च श्रुतधर्मः । उक्तं च-“ बोधो श्रुत-
स्य धर्मो, सुगुं च धर्मो सजीवपञ्चोर्गो । सुगुरेणै संजम-
मितं च, अग्रवाणो सौधं सुधर्मो ॥१॥ ” तथा तीर्थेणै संसा-
रमुदुर्गोऽनेनेति तीर्थं, नद्यं संयं इत्युक्कम् । इह लो-
तदुपयोगेनाभ्यास्यत्वात् प्रवचनं तीर्थमुक्कम् । अह व-तिथं ति
तुव्व भणियं. संधो जो नाणवरखसंधोना । इह पवयण-
मपि तिथं, ततो णव्वरं जण ॥१॥ ” तथा सुज्यते शां-
धव्येऽनेनात्मा इति भारीः, भार्याणं वा भारीः, शिवस्यभ्या-
वणमिति भावः । उक्तं च-“ मग्गिज्जं संधिज्जं, जेण-
पणं पवयणं ततो मग्गो । अहवा सिवस्स मग्गो मग्गणमग्ग-
सं पणं ॥१॥ ” इति । तथा प्रगतमग्गं भवति जीवा-
निपु पयसिणं प्रवचनं मुक्कमग्गं ॥१॥ । उक्कानि पञ्च-
प्रवचनैकाधिकानि । आ० म० ३० । आ० चु० नि० चु० ।

से भयवं ! अथि केह जेगिणसिमा परमगुरुणं पि अलं
घणिजं परमसरमं फुडे पयडे पयडयडे परमकल्लाणं
कसिणकम्मदुत्तुक्खनिट्ठयणं पवयणं अइकमेज वा. पइकमे-
ज वा, खंडेजु वा विराहिज वा, आसाइज वा, से म-
खसा वा वयसा वा कायसा वा ०जाव णं वयात । गोय-
सा ! णं तेणं कालेणं पखित्तमाणेणं । सयं दस अच्छेरो
भविंसु, तत्थ णं असंखंज अभव्हे असंखंज मिच्छादिट्ठे
असंखंज सासायणदव्वलिगमातीमवुत्ताए उभेणं स-
कारिजंते एत्थ भग्गेगति काऊणं बहवे आदिदुक्खा-
णं जइ णं पवयणमच्छुवगमंति, तदुच्छुवगमिणं रमलां-
लुत्ताए विमयलोलुत्ताए दुट्ठनियदोसेणं अणुदियाइं ज-
हडिंयं मगं निट्ठंति, उम्मगं च ऊत्तपिप्यंति, सव्वे तेणं
कालेणं इमं परमगुरुणं पि अलंपयसिज्जे पवयणं ०जाव
णं आसायात । से भयवं ! कयरंणं तेणं कालेणं दस अच्छे-
रगे भविंसु । गोयसा ! णं इमे तेणं कालेणं दस अच्छेरो
मवति । तं जहा-तिथयगणं उवमगं, गधमंकाभगे,
बासा तिच्छयर, तिथयम्मणं ग देमणाए अभव्वसमुदा-
एणं परिसावणं सिवमाणाणं चंदाइच्चाणं तिथयरसम-
वसरए आगमणं वापुट्ठाणं संखज्जणीए अन्नयरं-
णं वा रायकडेइणं परांपरमेलावगे, इइं तु भारे
खेने हरिंरंसकुलुप्पीए चमपुआए पगसमएणं अट्ठमय-
सिद्धिगमणं असंजयाणं पूयाकारेणं ति । से भयवं ! जे णं
केइ कहिं कयाइ पमायदोसिआ पवयणमामाएज्जे से णं
किं आयरियपलंमं लंभेज्जा ? गोयसा ! जेण केइ कहिं वि-

क्याइ पमायदोसओ असइ कोहेणं वा माणेणं वा मा-
याए वा लोभेणं वा रागेण वा दोसेण वा भयेण वा
हासेण वा मोहेण वा अन्नासुदोमेण वा पवयस्सं ये
अन्नयद्दणे वडेत्तेणं पि अणगारं असमायायी पव्व-
माणे वा अणुमन्नेमाणे वा पवयस्समासाएज्जा, से यं वो-
हिं पि यो पाव, किमंणं आयरियपल्लं। से भयवं किं अ-
भवं मिच्छादिद्वी आयरिय भवेज्जा? गोयमा भवेज्जा।
एत्थं च जं जगलमहाई नाए से भयवं किं मिच्छादिद्वी नि-
खम्मेज्जा। गोयमा। निखम्मेज्जा। से भयवं कयस्सं लिं-
यं से जं विपाएज्जा जज्जा जं धुवेमपे मिच्छादिद्वी। गोयमा।
जे जं कयसामाईए सव्वसंतिमुज्जे भविता यं अकासुपायं प-
रियुंजेज्जा जे जं अणगारधम्मं पडिवाज्जना यं समइ सोयरियं
वा परायरियं वा तेउकार्यं सेवेज्जा वा, सेवाविज्ज वा सेविज्ज-
माणं अन्नेमि समगुजाणंज्ज वा, तहा नवइ वंभचरगुसीणं
जे कइ साहु वा मानुसी वा एकमवि खंडिज्ज वा विराहज्ज
वा, खंडिज्जमाणं वा विराहज्जमाणं वा वंभचरगुत्तं परेमि स-
मगुजाणंज्ज वा, मथे^५ वा वायाए वा काएण वा से जं मि-
च्छादिद्वी, न केवलं मिच्छादिद्वी अभिगइयमिच्छादिद्वी वि-
जाणेज्जा। से भयवं जे जं कइ आयरिएइ वा मयहरएइ वा
असइ किं चिं क्याइ तहाविहाणं गमासइ इण्णो ना निर्गमं
पवयस्समत्ता पव्वेज्जा, से जं किं पावेज्जा? गोयमा। जं
मावज्जारियणं पावियं। महा० ५ अ०।

(प्रवचनान्यथाप्ररूपणायां सावद्याऽऽचार्यः । तद्वृत्तम्
'सावज्जायसिय' शब्दे वक्ष्यामि)

पवयसुऽभावायसा-प्रवचनोद्भावनता-ली०। प्रवचनस्य
 द्वारद्वारास्तेषांभावनं प्रभावनं भावचरितकथ्यधर्मकायावाऽऽ-
 दित्वाभिप्रेत्येषांभावनं प्रवचनंद्वावयम्, तदेव प्रवचनो-
 द्भावनता। शास्त्रप्रभावनतायाम्, स्था० १० डा०।
 पवयसुकुल प्रवचनकुल-पुं०। स्वार्थोत्तराणांभावा-
 न्यवहारकुल, कु०।

अथ प्रवचनकुशल इति षष्ठं भावश्रावकलक्षणं वेत्थम्-
सुत्तं । अन्तरं अथ तद्वा, उम्मागरेऽववापेऽभावे ५ ववहारे ६ ।
जा कुमलत्तं पत्तो, पवयणकुमलो तथो छद्दा ॥ ५७ ॥

सूत्रे सूत्रविषयः यः कुशलत्वं प्राप्नोति प्रत्येकं याज्ञनीयम् ।
५० र २६ आश्वि १० दक्ष १० । श्रावकपर्यायांजितमृताभ्येतन्मयः
१। तथा अर्थे स्वाभिधाने संविप्रगीतार्थिमर्माणि सूत्राधश्चलेन
कुशलत्वं प्राप्नोति इत्यर्थः २। उत्तरमे सामान्यमौपै ३। अपवादो
विधिपूर्वकं मानः कुर्यात् ४। भावे मावा-केवलं नोत्तरमिवैवाल-
म्बन्ते, नापि केवलमपवादो, किं तु मर्ममपि यथायोगमा-
लम्ब्य इत्यर्थः ५। भावे विधितारे धर्मानुष्ठाने कारणस्व-
रूपे कुशलः । इदमुक्तं भवति-विधिकारिसामर्थ्यं बहु मन्यते,
स्वयमपि सामग्रीस्तद्भावे यथाशक्ति विधिपूर्वकं धर्मानुष्ठानं
प्रवर्त्तते । सामग्रीस्तद्भावे पुनर्विधिनिवृत्तमनतोत्तराणां सु-
ख्येति चेत् । व्यवहारे गीतार्थाः स्मरितकरे कुशलः देशका-

लाऽऽपेक्षयन्त्येतासौपवावर्त्तवद्विगुरुलाघवपरिज्ञाननिपुणगीता-
र्थोऽचरितं व्यवहारं न दूषयतीति भावः ६। " एसां पवयण-
कुसला, क्षुब्धस्यो मुणिवरेहि " निरुद्धो । किरियागार्यै छ-
व्विह-सिगार्यै भावसहस्स ११ ॥ " एतानि भावभावकस्य
किरियाल्लक्षणानि पडेव लिङ्गानि । ध० २ अष्टि० । दर्श० ।

संप्रत्यस्यैव पष्ठलक्षणस्य भावार्थे विवरी-
पुराचमेवं गाथाप्रथमपादेनाऽऽ-

उचियमहिज्जइ मुत्तं,

॥५३॥

उचनेन योग्ये भावकभूमिकायामधीते पठति स्तुं प्रवचन-
मात्रादिपञ्चजीवनिकानाम् । उक्तं च- "पवयणमारुज्झी-वणि-
यन्ता उभयथां वि हयस्स १" (प्रहणुश्लेधितं तत्र प्रकृतम्)
उभयतः स्मृतोऽधेनश्च इतरस्य भावकस्येति सूत्रग्रहण-
सुपलक्षणं, तेनान्यदपि पञ्चसंग्रहकर्मप्रकृतिकं शास्त्रसंदर्भं
गुरुप्रसादिकृतं निजप्रज्ञाऽनुसारं जिनशस्यपठतीति ।
ध० २० अष्टि० ६ लक्ष ।

प्रवचनकुशलमाह-

मुत्तथहेउकारण-वागरणसमिद्धचित्तसुधारी ।

पौराणदुद्धरधरो, सुययणनिहणमिव पुमो ॥५३॥

धारियगुणियसमीहिय, निजवणा विउलवायणसमिद्धो ।

पवयणकुसलगुणिही, पवयणहियनिगहममन्थो ॥५४॥

सूत्राऽऽमकन्यात्स्वार्थो, यदि वा-सूत्रयुक्तोऽर्थोऽस्ति अस्ति
सूत्रार्थः, न त्वज्जगानाकृष्यमिति भावः । हेतुरन्वयवर्त्यतर-
काऽऽमकः । कारणसुपनिभासम्, हेतुकारणं व्याक्रियते
प्रतिपाद्यतेऽनेनेति हेतुकारणव्याकरणं समुद्धम, अनेकानि-
शयाऽभ्यक्तव्यात्, चित्रमाध्ययभूतम्, अनन्तागमपर्यायाऽऽ-
मकव्यात् । एवंपरं धृतं धारयतीत्यवशीलः सूत्रार्थहेतुकार-
णव्याकरणसमुद्धवित्युत्तधारी । तथा पौराणमिव पौराणं
यादृशमतीतद्व्यर्थात्मात्मा तादृशमिदानीमप्यतिदुहलत्वेनेति
भावः । दुद्धरनयभङ्गाऽऽकुलतया प्राकृतजनैर्द्वारयितुमशक्यं
धरतेऽतीतं प्रवचनमिति पौराणदुद्धरधरः । तथा धुरतरतस्य
निधानमिव पूर्णः प्रतिपुष्णोऽर्थनिर्णयप्रदानाऽऽदिना । तथा
धारितं सम्यग्धारणाधिययीकृतं, न विनष्टमिति भावः ।
गुणितं च बहुशः परावर्त्तितम् । तथा सम्यक् इदितं पूर्वापर-
संबन्धं पूर्वापरयाहृतत्वेनेत्यर्थः । मीमांसितं समीहितम् ।
एतानि वचनविशेषणानि इत्येभूतेन प्रवचने तस्य निर्यापणा
मीमांसिततया निर्दोषत्वेन निश्चयतया विपुला विरोधनार्थं
बहूनामाचार्याणां सकाशे प्रहणान् । वाचना विपुलावाचना,
तथा च समुद्धो धारितगुणितसमीहितनिर्यापणाविपुलवा-
चनासमुद्धः । तथा प्रवचनपरिज्ञानानुगतानां गुणानां निधि-
रिव मुणुनिधिः । किमुक्तं भवति ?-प्रवचनमाध्यात्म्येनो
हितं वहत्येतेषां च हितमुपदिशतीति तथा प्रवचनस्याहिता
अवर्णमापिपुस्तत्रिग्रहे समर्थः प्रवचनाहितनिग्रहसमर्थः ।
पाठान्तरम्- " पवयणहियनिगमसमन्थो । " प्रवचनाय
हितः स्वशक्त्या निगूहनेन प्रभावक इत्यर्थः । निर्गमे आत्म-
नः परस्य च संसारविस्मरणे समर्थः ।

अथैव कतिपयपदव्याख्यानार्थमाह-

नयमंगाऽऽउलया, दुद्धर इव सरो सि आवम्मो ।

१६७

धारियमविग्मणद्धं, गुणियं परियत्तियं बहुसो ॥५४॥

पुन्नावरवंधेणं, समीहियं वाडयं तु निजवियं ।

बहुविहवायणकुसलो, पवयणआहिए य निमिणही ॥५५॥

गाथाद्वयमपि गतार्थं, नवरं वाचिनामज्ञेपरिहाणपूर्वकत-
या सम्यक् गुरुपादान्तिके निर्याताधीकृतं, निर्यापितं विपु-
लवाचनासमुद्ध इत्यस्या व्याख्यानं, बहुविधया वाचनया
कुशलो दत्तो बहुविधवाचनाकुशलः । उक्तः प्रवचनकुशलः ।
व्य० ३ उ० ।

पवयणसिंसा-प्रवचनसिंसा-ली० । जिनशासनापञ्चाजनाया-
म्, पञ्चा० १२ विव० । पूजाविधानाऽप्रतिपादनपरं जिनशासन-
मन्यथा कथमाहताः शोवाऽदिव्यतिरेकेणाऽपि जिनं पूजय-
न्ति इत्यादिरूपायां जिनशासनाऽऽद्यायाम्, पञ्चा० १२ विव० ।

पवयणगहियत्थ-प्रवचनगृहीतार्थ-पुं० । प्रवचनस्य गृहीतो-
ऽर्थः सर्वसाधारणं येन स तथा । गीतार्थं, व्य० १० उ० ।

पवयणगुरु-प्रवचनगुरु-पुं० । प्रधानाऽऽचार्ये, पञ्चा० १२ विव० ।

पवयणगुणिवह-प्रवचननिहव-पुं० । प्रवचनमागमं निहवतेऽ-
पलपत्यन्यथा प्रकृपयन्तीति प्रवचननिहवाः । बहुरताऽद्वि-
त्स्वरूपकपेक्षु, स्था० ७ डा० । (न च ' गुणिवह ' शब्दे च-
तुर्थभागे २०६४ पृष्ठे व्याख्याताः)

पवयणदेवता-प्रवचनदेवता-ली० । शासनदेव्याम्, स्था०
१० डा० ।

पवयणपञ्चसीय-प्रवचनप्रत्यनीक-त्रि० । शासनप्रत्यनीके,
पं० व० १ द्वार ।

पवयणवत्ता-प्रवचनवत्त-त्रि० । सूत्रार्थवत्तरि, पं० व० १ द्वार ।

पवयणमाउआ-प्रवचनमातृ-ली० । प्रवचनस्य द्वादशाङ्गस्य
मातर इव तत्प्रसूतिहेतुत्वाम्मातरो जन्यः प्रवचनमातरः ।
पा० । प्रवचनस्य द्वादशाङ्गस्य तदाधारस्य वा संघस्य
मातर इव प्रवचनमातरः । स० ८ सम० । आ० । आ०
म० । प्रवचनाऽऽचारं पु समितिगुणितम्,

अट्ट पवयणमायाआ पसत्ताआ । तं जहा-इरियामिर्ई,
आमासमिर्ई, एसणासमिर्ई, आयाणभंडमत्तनिकेवणास-
मिर्ई, उचारपासवणखेलजल्लमिपाणपारिद्धावणियासमिर्ई,
मसगुत्ती, वयगुत्ती, कायगुत्ती ।

स० ८ सम० । आ० ७० । ध० । एतदर्थेप्रतिपादके चतुर्वि-
धे उत्तराध्ययने, उक्त० ।

संप्रति नामार्थव्यमाह-

अट्टमु वि समिर्ईरुं, दुवालसंगं समयरह नम्हा ।

तम्हा पवयणमाया, अऊकणं होइ नायव्वं ॥५४॥

अष्टाष्टवष्टसंख्यास्वपि समितिषु द्वादशाङ्गं प्रवचनं स-
म्भवतीति संघर्षाति यस्मात्, तार्थहर्षमिधीयन्त इति गम्यते ।
तस्मात् प्रवचनमाता प्रवचनमातरौ वापचारत इति इद-
मध्ययनं भवति ज्ञातव्यमिति गाथाऽर्थः । गतो नामतिष्ठ-
को निक्षेपः ।

संप्रति सूत्राऽऽलापकनितोपायसः, स च स्वे सति भवती-
ति सूत्रानुगमं सूत्रमुच्चारणीयम् । तन्मदम्—

अद्व पवयणमायाओ, समिती गुची तहेव य ।

पंचव य समिद्विओ, तओ गुचीओ आहिया ॥१॥

इरियाभासेसखादासो, उचारे समिद्वि इय ।

मण्युची वयगुची, कायगुची य अद्वमा ॥२॥

एया पवयणमाया, समासण वियाहिया ।

चारसंगं जिणकखायं, मायं जत्थ उ पवयणं ॥३॥

प्रकटार्थमेव । उक्तं २४ अ० ।

एया पवयणमाया, जे सम्मं आयरे मणी ।

सो खिपं सव्वंसंसारो, विप्पुच्चइ पंडिए ॥७७॥

सप्रमेव, नवरं सव्वगविपरातेन न तु दम्माऽऽदिना इति
सूत्रार्थः । उक्तं २४ अ० ।

पवयणरहस्य-प्रवचनरहस्य-न० । छेत्रस्त्रे, पं० भा० ४ कल्प ।
पं० चू० ।

पवयणवच्छल्लसुत्त प्रवचनवात्सल्ययुक्त-त्रि० । संघस्य सू-
त्रार्थोवा वत्सलभावयुक्तं, पं० व० १ द्वार ।

पवयणवच्छल्लया-प्रवचनवत्सलता-स्त्री० । प्रकटं प्रशस्तं
प्रगतं वा वचनमागमः प्रवचनं द्वादशाङ्गं, तदाधानं वा स-
ङ्गवस्तस्य वत्सलता प्रवचनवत्सलता । प्रत्यनीकत्वाऽऽदि-
तिरासेन शासनहितकारितायाम्, स्था० १० डा० ।

पवयणसार-प्रवचनसार-पुं० । प्रवचनसंदंष्ट, आब० ४ अ० ।
“तम्हा पवयणसारे” । (१) सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ल० प्र० ।
“पवयणसारुद्धारं” (२) प्रव० १ द्वार । “पवयणसारुद्धारं”
(१६१३) । अतिमिवन्दू रुरिवरेवितेन ग्रन्थे, प्रव० २७६ द्वार ।

पवयणहिय-प्रवचनहित-त्रि० । प्रवचनमिति द्वादशाङ्गम् । अ-
धवा धमणसंघः, तस्य हितः सुखम् । प्रवचनोपकारके, पं०
चू० १ कल्प । पं० भा० ।

पवयणहियणिगहसमत्थ-प्रवचनहितनिग्रहसमर्थ-त्रि० । प्र-
वचनाऽवर्णवादिनां निग्रहसमर्थे, व्य० ३ उ० ।

पवयणहुहाह-प्रवचनोहुहाह-पुं० । प्रवचनमालिन्ध्य, ग० २ अधि० ।

पवयणहुहाहकर-प्रवचनोहुहाहकर-त्रि० । आवश्यकोक्तप्राप्त-
साधुवत् प्रवचनमालिन्ध्यकरे, ग० ३ अधि० ।

पवयणोवधाह-प्रवचनोपघातिन्-त्रि० । प्रवचनोपघातकार-
के, यथा पिण्डग्रहणं कुर्वता निर्धमनाऽऽद्यच्छिञ्चयानम् ।
ध० २ अधि० ।

पवयणोवधाय-प्रवचनोपघात-पुं० । प्रविष्टग्राजाऽऽदिना जि-
नशासनापभंशे, व्य० १ उ० । (प्रवचनोपघातगुक्तो विष्णु-
कुमारवत् विशुद्ध एवेति ‘रायदुद्ध’ शब्दे वचनम्)

पवर-प्रवर-त्रि० । प्रकपेण वरः श्रेष्ठः । उक्तं ११ अ० । अ-
तिप्रधाने, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० । सूत्र० । स्था० । विशेष० । रा० ।
जी० । आ० म० अ० । आ० । स० । विंशतितमायां गौणा-
नुहायाम्, नं० ।

पवरंग-देशी-शिरसि, दे० ना० ६ वर्गे २६ गाथा ।

पवरकच्छ-प्रवरकच्छ-पुं० । कच्छदेशे, जं० ३ वक्त० ।

पवरकुंदरुक्त-प्रवरकुंदरुक्त-न० । विशिष्टवीडामिधाने गन्ध-
द्रव्यविशेषः, कल्प० १ अधि० २ क्षण । जं० । आ० । स० ।

पवरगंध-प्रवरगन्ध-पुं० । प्रवरे गन्धः, प्रवरगन्धोपेति, त्रि० ।
स्था० ८ डा० ।

पवरगवल-प्रवरगवल-न० । वरमहिषशृङ्गे, जं० ३ वक्त० ।

पवरगोशुवाण-प्रवरगोयुवन्-पुं० । अष्टतरुणयलीवदे, “नी-
लुप्लकयामिलरहि” पवरगोशुवाणर्णहि ति । ” भ० ६ श०
३३ उ० ।

पवरजुवति-प्रवरयुवति-स्त्री० । तरुण्याम्, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

पवरदित्तेय-प्रवरदीप्तेजस्-त्रि० । प्रवरभावतया वरदीप्त-
तया च युक्ते, स० ।

पवरधूवण-प्रवरधूपन-न० । गन्धयुक्तयुपदेशविरचिते धूप-
विशेषे, ज्ञा० १ ध्रु० १७ अ० ।

पवरपरिहित-प्रवरपरिहित-त्रि० । प्रवरं यथा भवतीत्यर्थं
परिहितं, भ० २ श० ५ उ० । “मंगल्लारं वन्थाइ पवरमं-
गल्लारं पवरपरिहितं । ” (पवर नि) द्वितीयावदुवचनलो-
पान् प्रवगाणि प्रधानानि परिहितानि निवर्तितः । अथ-
वा-प्रवरध्यानी परिहितश्चेति समासः । आ० जी० ।

पवरभवण-प्रवरभवन्-न० । प्रवरगहे, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

पवरभुप-प्रवरभुज-पुं० । प्रलम्बावहौ, आ० ।

पवरभूसण-प्रवरभूपण-न० । तलभङ्गकवाहुगलिकाप्रभृति-
भूते, आ० ।

पवरगयमीह-प्रवग्गजमिह पुं० । पूर्वकृतनतःप्रभावान् प्र-
कृष्टगजवीर्यं, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

पवरवन्धमादि-प्रवरवन्धाऽऽदि-त्रि० । प्रधानवन्धनप्रभृती, प-
ञ्चा० ६ विव० ।

पवरवीर-प्रवरवीर-पुं० । प्रधानभटे, भ० ७ श० ६ उ० ।

सुभंटे, विपा० १ ध्रु० ३ अ० ।

पवरा-प्रवरा-स्त्री० । आवापुदेवस्य शासनदेव्याम्, प्रव०
२७ द्वार ।

पवसेन-प्रवसन्-त्रि० । देशान्तरे गच्छन्ति, प्रा० ४ पाद ।

पवसण-प्रवसन-न० । जिनकलाऽऽदिप्रतिपत्तौ देशान्तरगम-
ने, पं० चू० २ कल्प ।

पवसमाण-प्रवसन्-त्रि० । देशान्तरे गच्छन्ति, सूत्र० २ ध्रु०
२ अ० ।

पवमितकाम-प्रवमितकाम-त्रि० । पन्थानुकामं, “पिड-
वायपडिपए पवमितकामं सव्वं जीवरमायाए । ” आ-
चा० २ ध्रु० १ चू० ४ अ० २ उ० ।

पवमिय-प्रापित-त्रि० । देशान्तरे गन्तुं प्रवृत्ते, ज्ञा० १
ध्रु० २ अ० । स्वस्थानवतिगते, ज्ञा० १ ध्रु० ७ अ० ।

पवह-प्रवाह-पुं० । प्रवह-घन वृद्धिः । “घट्टवृद्धौ ”
॥ ८ । १ । ६८॥ इति सूत्रेण वैकलिरुक्तः । पवहो । प-

पवायदह

जहा-बहुसमतुल्ला० जाव गंगप्पवायदहे चैव सिंघुप्पवायदहे चैव । एवं हेमवण् वासे दो पवायदहा पम्पत्ता बहुसमतुल्ला । तं जहा-रोहिण्यप्पवायदहे चैव रोहिण्यप्पवायदहे चैव । जंजू । मंदरदाहिण्यं हविवासे दो पवायदहा पम्पत्ता बहुसमतुल्ला । तं जहा-हरिप्पवायदहे चैव, हरिकंतपवायदहे चैव । जंजू । मंदरउत्तरदाहिण्यं महाविदेहे वासे दो पवायदहा पम्पत्ता । तं जहा-बहुसमतुल्ला० जाव सीयप्पवायदहे चैव, सीओदयप्पवायदहे चैव । जंजू । मंदरउत्तरं रम्मण वासे दो पवायदहा पम्पत्ता बहुसमतुल्ला० जाव सरप्पवायदहे चैव, सरकंतपवायदहे चैव । एवं हेरन्नण वासे दो पवायदहा पम्पत्ता । तं जहा-बहुसमतुल्ला० जाव सुवक्कलप्पवायदहे चैव, रूपकूलप्पवायदहे चैव । जंजू । मंदरउत्तरं एवण वासे दो पवायदहा पम्पत्ता बहुसमतुल्ला० जाव रत्तप्पवायदहे चैव रत्तवडप्पवायदहे चैव । स्था० ३ डा० ३ उ० ।

(गङ्गाप्रपातदहाऽऽदीनां व्याख्या स्वस्वस्थाने)

पवाया-पवाता-स्त्री० । प्रगतवातायां शय्यायाम्, या हि श्री-
पम्कालिऽपरारहे उपलेपनाऽऽदिकरखेन धर्मं नाशयति । ३०
१ उ० २ प्रक० । आचा० ।

पवाल-पवाल-पुं० । किमलये, " किसलयाइ पलवा पवाला
य । " पाह० ना० १३८ नाथा । " विह्दुमं पवालं । " पाह०
ना० २२८ नाथा ।

पवास-प्रवास-पुं० । देशान्तरगमने, आच० १ अ० । " अतः
समुद्धवादी वा " ॥ ८ । १५४ ॥ इति वैकल्पिको दीर्घः ।
प्रा० १ पाद ।

पवाह-प्रवाह-पुं० । सल्लयाम्, पं० व० ४ द्वार । आ० अ० ।
आच० । वंशे, विशे० । आच० ।

पवाहण-प्रवाहण-न० । प्रवाहणे अनेनेति प्रवाहणम् । जले,
तस्य मलप्रक्षालनवान् । आ० अ० २ अ० ।

पवित्रा-हविका-स्त्री० । " सिरिदहा पवित्रा । " पाह० ना०
२२८ नाथा । पलिपालनाये, दे० ना० ६ वर्ग ४ नाथा ।

पविद्म-प्रविकीर्ण-त्रि० । विलिप्त, स्त्री० । व्याप्ते, " नरवहप-
विद्ममहीवहपहा । " नरपतिना राज्ञा प्रविकीर्णा गमनाऽऽ
गमनाभ्यां व्याप्ते महीपतिपथो राजमार्गो यस्यां सा तथा ।
प्रा० १ श्रु० १ अ० ।

पविकत्यण-प्रविकत्यन-न० । आम्रशलाघायाम्, स० ३०
सम० ।

पविकमिय-प्रविकसित-त्रि० । प्रकर्षेण विकसितमुद्गोपं गत-
म् । प्रोदुबुद्धे, क० प्र० १० प्रक० ।

पविकिरमाण-प्रविकिरत्-त्रि० । मुञ्चति, " जालावहस्ताइ
पविकिरमाणारं क्रियार । " स्था० ८ डा० ।

पविचरिय-प्रविवरित-न० । इतस्ततो गमनेन सर्वनां व्याप्ते, रा०

पविज्जल-प्रदीप्तमूल-त्रि० । प्रतप्तजले, " सयाजला नाम न-
दीमिदुग्गा. पविज्जला लोहाविलीनगता । " (२१) रुधिराऽऽ-
विलन्यात् पविज्जला विस्तीर्णगम्भीराजला वा । अथवा-प्रदी-
प्तजला वा । सूत्र० १ श्रु० ५ अ० २ उ० ।

पविट्ठ-प्रविट्ठ-त्रि० । अन्तर्गतं, अनु० । सूत्र० । उ० ।

पवित्त पवित्र-न० । " पञ्चैतानि पवित्राणि, सर्वेषां धर्मचा-
रिणाम् । अहिंसा सत्यमस्तेय-ब्रह्मचर्याऽपरिग्रहाः ॥ १ ॥ "
उ० १२ अ० । इमे, पवित्राश्चर्यभवेः । दे० ना० ६ वर्ग १४
नाथा ।

पवित्तय-पवित्रक-न० । अश्मगुलीयके, भ० २ श० ५ उ० ।
औ० ।

पवित्ति-प्रवृत्ति-स्त्री० । प्रवर्तने, आचा० १ श्रु० १ अ० १
उ० । आत्मेच्छायाम्, सूत्र० १ श्रु० १ अ० । प्रथमाभ्याने, डा०
१८० । चेष्टायाम्, पञ्चा० ६ विव० । प्रवर्तने प्रवृत्तिः । अनुष्ठान-
रूपायां परिशुद्धप्रतिपत्त्यनन्तराभिव्यक्त्या तत्प्रविषययां वि-
शिष्टक्रियायाम्, वा० १६ विव० । (प्रवृत्तिलक्षणम् ' धम्म '
शब्दे चतुर्थभागे २६७० पुष्ट उक्तम्) न्यायसंग्रहे शुभाऽऽशुभ-
फलं विशानिर्विषे वाक्यमनःकायव्यापारं, स्या० ।

पवित्तिनप-प्रवृत्तियम्-पुं० । सर्वप्रकारात्मिकस्य प्रवृत्तचक्रत्वा-
दुरोधं सति यमे, डा० १६ डा० ।

पवित्तिया-पवित्रिका-स्त्री० । ताम्रमये अङ्गुलीयके, डा० १
श्रु० ५ अ० ।

पवित्थर-प्रविस्तर-पुं० । धनधान्याऽऽदिप्रविस्तरं, प्रश्न० ५
आश्र० द्वार । धनधान्यादिपदचतुष्टयाऽऽदिप्रविधुतिविस्तारं,
उ० १ अ० । प्रश्न० । शृङ्गापरस्करं, दशा० ६ अ० ।

पवित्थरिण्य-प्रविस्तर-न० । विस्तारयति, प्रश्न० ५ आश्र०
द्वार ।

पविद्ध-प्रविद्ध-त्रि० । यद् यन्मनं दृढं च नश्यति तादृशो यन्मन-
दोषः, " पविद्धं यदणमं देनसो चैव उड्डुत्ता गाम्भति । "
आ० चू० ।

पविद्धपणुवयारं, जं अर्पितो गिज्जंतिओ होइ ।

जत्थ व तत्थ व उम्भइ, किक्किओऽवत्थरं चेव । ५६ ॥

" पविद्धमणुवयारं ति । " पविद्धं नाम यदुपचात्तरीकृतम् ।
एतदेव व्याचष्ट-यद्भवत्कं गुरुभ्याऽप्येवम् दृढम् निर्यम्भिता
भवति, अतवस्थित इत्यर्थः । अतवस्थितं च यत्र वा तत्र
वा स्थाने प्रथमप्रवेशऽऽदिलक्षणं सत्यमात्रमपि यन्मनकमुत्क्रि-
त्वा नश्यति । क इव यथा किमुऽभनीत्याह- (किक्किओव-
त्थरं चेव ति) एतदुक्तं भवति-कनचिद् भाटकिना कुत-
श्चिरगाराग्नगारान्नरेऽवस्करं भाण्डमुपनीतम्, अयस्कर-
स्वामिना च स भाटकी भाणितः प्रतीक्षस्य किञ्चित्कालं
यावत्स्यावस्करस्यावतारमाय स्थाने किञ्चिदन्त्येयमपि कुडा-
ऽपीति । स प्राह-मयाऽस्मिन्नेव नगरे समानेतत्पयमिदमित्ये-
वाक्यमनः कृतकृत्ययाप्राप्तः प्रतीक्षेऽस्मिन्पुन्यस्या स्थाने एव
तद्भाण्डमुत्क्रित्वा गच्छति । एवं याऽपुन्यस्थान एव यन्मनं प-

रिश्यथ नश्यतेत्यतावतांऽशनं दृष्टान्त इति । प्रथ० २
आ० । आ० ।

पविद्धय-प्रविध्वस्त-त्रि० । भस्मसाद्भूते, जी० ३ प्रति० १
अधि० १ उ० । विध्वस्ताभिसुखीभूते, स्था० ३ आ० १ उ० ।

पविभक्ति-प्रविभक्ति-स्त्री० । प्रविभजन् प्रविभक्तिः । न० । प्र-
कर्षेण स्वरूपसम्मोहाभावलक्षणं विभागः पृथक्त्वम् । उ-
त्त० २ अ० । पृथक् पृथक् विभागे, उत्त० २ अ० ।

पवियक्त्वस्य-प्रविचक्षण-त्रि० । प्रकर्षेण अभ्यासानिशयेन
विचक्षणः । क्रियासहितज्ञानयुक्त, उत्त० १ अ० । अभ्यासा-
निशयनः । किर्यां प्रति प्रार्थयितव्यं, उत्त० १ अ० ।

पवियार-प्रविचार-पुं० । अखलनवायाम्, प्रथ० १ आ० । (दे-
वपरिचाराणां 'देवपरियाराणां' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६२६ पृ-
ष्ठान्तराभ्यां)

पविर्द्वय-देशी-त्परिते, दे० ना० ६ वर्ग २७ गाथा ।

पविर्जिज्ञ-देशी-स्तिग्धे, कृतानिपेधे च । दे० ना० ६ वर्ग ७४
गाथा ।

पविर्ज-भञ्ज-धा० । आमर्देन, "भञ्जयेम्य-मुलुमूर-मूर-
मूर-सूड-विर-पविर्ज-कण्ड-नीर-जाः" ॥ ८ । १०६॥
इति भञ्जः पविर्जादेशः । पविर्जः । भनक्ति । प्रा० ४ पाद ।

पविरय-प्रविरत-न० । प्रकुटिते, जी० ३ प्रति० १ अधि० २ उ० ।

पविरल-प्रविरल-त्रि० । प्रकर्षयुविरलं, "पविरलपरिसि-
द्धिर्नमर्हः" । प्रविगता दन्तविरलत्वेन परिशुद्धिता दन्तानां
कपाश्छन् पतितत्वेन भग्नत्वेन वा दन्तअणिर्येषां ते तथा ।
जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

पविरलकुसिय-प्रविरलस्पृष्ट-त्रि० । प्रविरलानि घनभावे क-
र्तृमत्तंनवात् प्रकर्षेण यावता रेखः स्थितिना भवति ता-
वन्मात्रेण प्रकर्षेण स्पृष्टानि यत्र त्वेत्पविरलस्पृष्टम् । प्र-
विरलत्वे भूमिस्थरुणामात्रसंवेके त्वेत् । "पविरलकुसियं
दिव्यं सुखमग्यरुणियात्सवं गंधोदकवासं वामसि ।"
जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

पविसंत-प्रविशत्-त्रि० । अन्तर्विशति, सू० प्र० १ पादु० ।
प्रा० । आवा० ।

पविसमाप्त-प्रविशत्-त्रि० । 'पविसंत' शब्दायै, सू० प्र० १
पादु० । प्रा० । प्रसिपति, अ० १ श० १ ।

पविसिद्धि-प्रविश्य-अव्य० । प्रवेशं कृत्वेत्यर्थे, दृश० ८ अ० ।

पविसितुकाम-प्रवेष्टुकाम-त्रि० । प्रवेशकरणेच्छा, आवा० २
श्रु० १ चू० १ अ० १ उ० ।

पवीइय-प्रवीजित-त्रि० । वाय्वर्थमात्रांलिने, "पवीइयचा-
मरबालवीयणियं" । प्रवीजिता श्वेतवामरबालानां सत्का-
व्यजलिका यम् । अथवा-प्रवीजितं श्वेतवामरं बालव्यजलि-
का च यं स तथा । प्र० १ श० ३३ उ० । औ० ।

पवीलक्ष-प्रपीडन-न० । अलक्षदरीवत् वा पीडने, दृश० ४
अ० । विरुद्धतपसा पीडने, आवा० १ श्रु० ४ अ० ४ उ० ।

पवुद्ध प्रवुद्ध-त्रि० । प्रकर्षेण कृष्टि कृतवति, "पवुद्धदेवे ति
वा निवुद्धदेवे ति वा नो वयजाः" । आवा० २ श्रु० १ चू०
४ अ० १ उ० ।

पवुद्ध-प्रवुद्ध-त्रि० । निर्गते, जं० ४ वल० ।

पवेइय-प्रवेदित-त्रि० । प्रकर्षेणाऽऽदौ वा सर्वस्वभापानुगामि-
न्या वा वेदितम् । आवा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० । केव-
लज्ञानचक्षुषाऽवलोक्य प्रतिपादितं, आवा० १ श्रु० २ अ०
४ उ० । प्रकृतिं, उत्त० २ अ० । आवा० । सूत्र० । प्रक-
र्षेण यथावस्थितार्थेऽङ्गरेण वेदितं, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ३
उ० । आवा० । विदुः ज्ञानं । प्रकर्षेण वेदितम् प्रवेदितम् । वि-
ज्ञानं, दृश० ४ अ० । उत्त० । आवा० । स्वयं साक्षात्का-
रित्वेन ज्ञानं, उत्त० १ अ० ।

पवेयस्य-प्रवेदन-न० । कथनं, सूत्र० १ श्रु० १३ अ० । प्र-
काशः, सूत्र० १ श्रु० ८ अ० । अनुभावेन, आवा० १ श्रु०
१ अ० २ उ० । ज्ञानं, परिच्छेदे, सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।
प्रकर्षेण हेतुदृष्टान्तेऽध्वन्यमन्तत्वावर्तणं, सूत्र० २ श्रु० १
अ० । प्रकर्षेण, वृ० ३ उ० । पुरकरणं, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

पवेम प्रवेश-पुं० । प्रवेशने, पञ्चा० ८ विध० । अन्तर्भावे,
विश० । प्रश्न० । "पवेमणिगामवाग्न्यजेता" । प्रवेशनिर्गम-
वाग्न्यन्त्येव वा योगा व्यापाराः प्रवेशनिर्गमवाग्न्ययोगाः ।
पञ्चा० ४ विध० ।

पवेसण्य-प्रवेशनक-न० । गत्यन्तरादुद्भूतस्य विजातीय-
गतौ जीवस्यापवादः, अ० ।

प्रवेशनकवक्ष्यता-

काइविहे शं भंते ! पवेसण्य पमत्ते ? । गंगेया ! च-
उज्विहे पवेसण्य पमत्ते । तं जहा-रयण्यपवेसण्य, ति-
रिक्खजोणियपवेसण्य, मणुस्सपवेसण्य, देवपवेसण्य ।
खेरइयपवेसण्य शं भंते ! काइविहे पमत्ते ? । गंगेया !
सत्तविहे पमत्ते । तं जहा-रयण्यपवापुदविखेरइयपवेसण्य-
ए० जाव अहेसत्तमापुदविखेरइयपवेसण्य । एगे शं भंते !
खेरइय खेरइयपवेसण्य पवेसमाणे किं रयण्यपभाए होजा,
सकरप्यभाए होजा, एव० जाव अहे सत्तमाए होजा ? । गंगे-
या ! रयण्यपभाए वा होजा० जाव अहे सत्तमाए वा होजा ।

'एगे शं भंते ! नेरइए' इत्यादौ सप्त विकल्पाः-

दो भंते ! खेरइया खेरइयपवेसण्य पवेसमाणा किं रय-
ण्यपभाए होजा० जाव अहे सत्तमाए होजा ? । गंगेया ! रय-
ण्यपभाए वा होजा० जाव अहे सत्तमाए वा होजा ।
अहवा-एगे रयण्यपभाए एगे सकरप्यभाए होजा । अह-
वा-एगे रयण्यपभाए एगे बालुयप्यभाए होजा० जाव
एगे रयण्यपभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ६ ।
अहवा-एगे सकरप्यभाए एगे बालुयप्यभाए० जाव अ-
हवा-एगे सकरप्यभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । १५ ।
अहवा-एगे बालुयप्यभाए एगे पंकप्यभाए होजा, ए-

वं० जाव अहवा-एगे वालुयप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ४ । एवं एकेका पुढवी छुड्यव्वा० जाव अहवा-एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा ॥

“ दो भंते ! नेरइए ” इत्याद्यावत्प्राविशतिर्विकल्पाः । तत्र रत्नप्रभाऽऽद्याः सप्ताऽपि पृथिवीः कर्मणः पट्टाऽऽदौ व्यवस्थाप्याऽऽप्तसञ्चारणया पृथिवीनामकत्वव्यङ्गिकयोनाभ्यां तत्त्वमेवा । तथैकैकपृथिव्यां नारकद्वयोरपि सत्तिलक्षणेकत्वं समं विकल्पाः । पृथिवीद्वये नारकद्वयोरपि सत्तिलक्षणाः कयोऽपि त्वैकविशतिरित्येवमष्टाविशतिः । (एवं एकेका पुढवी छुड्यव्वत्ति) अस्तसञ्चारणाऽपि सत्येदमुक्तामिति ।

तिमि भंते ! शेइया शेइयपवेसण्यएणं पवेसमाणा किं रयण्यप्पभाए होजा० जाव अहे सत्तमाए होजा ? गंगया ! रयण्यप्पभाए वा होजा० जाव अहवा-अहे सत्तमाए होजा । ७ । अहवा-एगे रयण्यप्पभाए दो सकरप्पभाए होजा० जाव अहवा-एगे रयण्यप्पभाए दो अहे सत्तमाए होजा । ६ । अहवा-दो रयण्यप्पभाए एगे सकरप्पभाए होजा० जाव अहवा-दो रयण्यप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । १२ । अहवा-एगे सकरप्पभाए दो वालुयप्पभाए होजा० जाव अहवा-एगे सकरप्पभाए दो अहे सत्तमाए होजा । ५ । अहवा-दो सकरप्पभाए एगे वालुयप्पभाए होजा० जाव अहवा-दो सकरप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । १० । एवं जहा सकरप्पभाए वत्तव्वया भणिया, तहा मव्वपुढवीणं भाणियव्वा० जाव अहवा-दो तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ४२ । अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे सकरप्पभाए एगे वालुयप्पभाए होजा । अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे सकरप्पभाए एगे पंकप्पभाए होजा । १२० । जाव अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे सकरप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ५ । अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए होजा । अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे वालुयप्पभाए एगे धूमप्पभाए होजा, एवं जाव अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे वालुयाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ४ । अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे पंकप्पभाए एगे धूमप्पभाए होजा० जाव अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे पंकप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ३ । अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे धूमप्पभाए एगे तमाए होजा । अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे धूमप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । २ । अहवा-एगे रयण्यप्पभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा । १ । एवं । १५ । अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए होजा । अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे वालुयाए एगे धूमप्पभाए होजा । २० । जाव एगे सकरप्पभाए एगे वालुयप्प-

भाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ४ । अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे पंकप्पभाए एगे धूमप्पभाए होजा० जाव अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे पंकप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ३ । अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे धूमप्पभाए एगे तमाए होजा । अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे धूमप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । २ । अहवा-एगे सकरप्पभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा । १० । अहवा-एगे वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए एगे धूमप्पभाए होजा । अहवा-एगे वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए एगे तमाए होजा । अहवा-एगे वालुयप्पभाए एगे पंकप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ३ । अहवा-एगे वालुयप्पभाए एगे धूमप्पभाए एगे तमाए होजा । अहवा एगे वालुयप्पभाए एगे धूमप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । २ । अहवा-एगे वालुयाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा । १ । एवं । ६ । अहवा-एगे पंकाए एगे धुमाए एगे तमाए होजा । अहवा-एगे पंकाए एगे धुमाए एगे अहे सत्तमाए होजा । २ । अहवा-एगे पंकप्पभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा । १ । एवं । ३ । अहवा-एगे धूमप्पभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा ॥ १३५ ॥ ४ ॥

“ तिमि भंते ! नेरइए ” इत्यादी चतुरशीर्वातिर्विकल्पाः । तथाहि-पृथिवीनामकत्वं समं विकल्पाः । द्विकर्मयोगं तु ताभ्यामेकां द्विविधमेव नारकात्प्रादविकल्पेन रत्नप्रभया सह श्याभिः कर्मणः चरितानि भवेत्तथाः पट्टादौ च । इत्येतेनाऽपि नारकात्प्रादविकल्पेन पञ्च, तदेते द्वादश । एवं शर्कराप्रभया पञ्च पञ्चेति द्वादश । एवं वालुकाप्रभयाऽष्टौ, पट्टप्रभया पट्ट, धूमप्रभया चत्वारः, तमःप्रभया द्विविधः । द्विकर्मयोगे हि चत्वारिण्यविकल्पयोगं तु ताभ्यां पञ्चविंशद्विकल्पाः । ते चास्तसञ्चारणमयाः, तदेवमेते सर्वेऽपि चतुरशीर्वातिर्वन्ति ।

चत्वारि भंते ! शेइया शेइयपवेसण्यएणं पवेसमाणा किं रयण्यप्पभाए होजा पुच्छा ? गंगया ! रयण्यप्पभाए वा होजा० जाव अहे सत्तमाए होजा । अहवा-एगे रयण्यप्पभाए तिमि सकरप्पभाए होजा । एवं एगे रयण्यप्पभाए तिमि वालुयप्पभाए होजा । एवं जाव एगे रयण्यप्पभाए तिमि अहे सत्तमाए होजा । ६ । अहवा-दो रयण्यप्पभाए दो सकरप्पभाए होजा । एवं जाव दो रयण्यप्पभाए दो अहे सत्तमाए होजा । ६ । अहवा-तिमि रयण्यप्पभाए एगे सकरप्पभाए होजा । एवं जाव अहवा-तिमि रयण्यप्पभाए एगे अहे सत्तमाए होजा । ६ । १८ । अहवा-एगे सकरप्पभाए तिमि वालुयप्पभाए होजा । एवं जेहे रयण्यप्पभाए उवरिमाहिं समं संचारियं तथा सकरप्पभाए वि उवरिमाहिं समं चारियव्वं, एवं एकेकाए समं चारियव्वं० जाव अहवा तिमि तमाए

एणे अहे सत्तमाए होज्जा । ६३ । अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे सकरप्पमाए दो बालुयप्पमाए होज्जा, अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे सकरप्पमाए दो पंकप्पमाए होज्जा । एवं जाव अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे सकरप्पमाए दो अहे सत्तमाए होज्जा । ५ । अहवा एणे रयण्यप्पमाए दो सकरप्पमाए एणे बालुयप्पमाए होज्जा । एवं जाव अहवा-एणे रयण्यप्पमाए दो सकरप्पमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । ५ । अहवा-दो रयण्यप्पमाए एणे सकरप्पमाए एणे बालुयप्पमाए होज्जा । १ । एवं जाव अहवा-दो रयण्यप्पमाए एणे सकरप्पमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । ५ । १५ । अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे बालुयप्पमाए दो पंकप्पमाए होज्जा । ० जाव अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे बालुयप्पमाए दो अहे सत्तमाए होज्जा । ४ । एवं एणं गमणं जहा तिहं तियसं-जोगो तहा भाणियव्वा ० जाव अहवा-दो धूमप्पमाए एणे तमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । १०५ । अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे सकरप्पमाए एणे बालुयप्पमाए एणे पंकप्पमाए होज्जा । अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे सकरप्पमाए एणे बालुयप्पमाए एणे धूमप्पमाए होज्जा । एवं जाव अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे सकरप्पमाए एणे बालुयप्पमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । ४ । अहवा एणे रयण्यप्पमाए एणे सकरप्पमाए एणे पंकप्पमाए एणे धूमप्पमाए होज्जा । अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे सकरप्पमाए एणे पंकप्पमाए एणे तमाए होज्जा । अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे सकरप्पमाए एणे पंकप्पमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । ३ । अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे सकरप्पमाए एणे धूमप्पमाए एणे तमाए होज्जा । अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे सकरप्पमाए एणे धूमप्पमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । २ । अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे सकरप्पमाए एणे तमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । १ । एवं । १० । अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे बालुयप्पमाए एणे पंकप्पमाए एणे धूमप्पमाए होज्जा । अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे बालुयप्पमाए एणे पंकप्पमाए एणे तमाए होज्जा । अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे बालुयप्पमाए एणे धूमाए एणे तमाए होज्जा । अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे बालुयप्पमाए एणे धूमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । २ । अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे बालुयप्पमाए एणे तमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । १ । ११६ । अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे पंकप्पमाए एणे धूमाए एणे तमाए होज्जा, अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे

पंकप्पमाए एणे धूमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । २ । अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे पंकप्पमाए एणे तमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । १ । १६ । अहवा-एणे रयण्यप्पमाए एणे धूमाए एणे तमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । एवं । २० । अहवा एणे सकरप्पमाए एणे बालुयप्पमाए एणे पंकप्पमाए एणे धूमप्पमाए होज्जा । १ । एवं जहा रयण्यप्पमाए उवरिमाओ पुढवीओ संचारियाओ तहा सकरप्पमाए वि उवरिमाओ उचारियवाओ जाव अहवा-एणे सकरप्पमाए एणे धूमप्पमाए एणे तमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । १० । अहवा-एणे बालुयप्पमाए एणे पंकप्पमाए एणे धूमप्पमाए एणे तमाए होज्जा । अहवा-एणे बालुयप्पमाए एणे पंकप्पमाए एणे धूमप्पमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । २ । अहवा-एणे बालुयप्पमाए एणे पंकप्पमाए एणे तमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एणे बालुयप्पमाए एणे धूमाए एणे तमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एणे पंकप्पमाए एणे धूमप्पमाए एणे तमाए एणे अहे सत्तमाए होज्जा । ३५ । २१० ।

“ चत्वारि भूने ! नेरइया ” इत्यादौ दशोत्तरे द्वे शते विकल्पानाम् । तथाहि-पृथिवीनामिकत्वे सप्त विकल्पाः, रत्नप्रभायां तु तासामिकत्वे इत्यनेन नारकोत्पादविकल्पेन द्विप्रभाया सह शेषाभिः क्रमेण चारिताभिलेख्याः षड् द्वौ द्वयित्येतेनापि षड् त्रय एक इत्येतेनापि षडेव । तदेवमेतदष्टादश । शर्कराप्रभाया तु तथैव त्रिषु पूर्वोक्तानारकोत्पादविकल्पेषु पञ्च पञ्चति पञ्चदश । एवं बालुकाप्रभाया चत्वारश्चत्वार इति द्वादश, पङ्कप्रभाया त्रयस्त्रय इति नव, धूमप्रभाया द्वौ द्वौ इति षड्, तमाप्रभाया एक इति त्रयः, तदेवमेतद्विक्रियोगे त्रिषष्टिस्तथा पृथिवीनां त्रिक्रियोगे एक एका द्वौ त्रयैवे नारकोत्पादविकल्पे रत्नप्रभायाकौ प्रभायां सहोत्पत्तिः क्रमेण चारिताभिलेख्याः पञ्च, एको द्वौ द्वयैकत्वे नारकोत्पादविकल्पात्तरे पञ्च द्वयैक एकत्वेत्येवमपि नारकोत्पादविकल्पात्तरेऽपि पञ्च द्वयैक एकत्वेत्येवमपि नारकोत्पादविकल्पात्तरे पञ्चैवेति पञ्चदश एवं रत्नप्रभायाबालुकाप्रभायां सहोत्पत्तिः क्रमेण चारिताभिलेख्या द्वादश, एवं रत्नप्रभायापङ्कः प्रभायां नव, रत्नप्रभायाधूमप्रभायां षड्, रत्नप्रभायातमाप्रभायां त्रयः, शर्कराप्रभायाबालुकाप्रभायां द्वादश, शर्कराप्रभायापङ्कप्रभायां नव, शर्कराप्रभायाधूमप्रभायां षड्, शर्कराप्रभायातमाप्रभायां त्रयः, बालुकाप्रभायापङ्कप्रभायां नव, बालुकाप्रभायाधूमप्रभायां षड्, बालुकाप्रभायातमाप्रभायां त्रयः, पङ्कप्रभायाधूमप्रभायां षड्, पङ्कप्रभायातमाप्रभायां त्रयः, धूमप्रभायाऽऽविभिस्तु त्रय इति । तदेवं त्रिक्रियोगे पञ्चात्तरे शते, चतुर्विक्रियोगे तु पञ्चाविंशदित्येवं समानां त्रिषष्टिः पञ्चाविंशत्तस्य पञ्चाविंशत्तस्य मीलेने द्वे शते दशोत्तरे भवतः ।

पंच भंते ! नेरइया नेरइयपवेसण्यं पवेसमाणा किं रय-

ख्यपभाए पुज्जा ? गंगेया ! अहवा-रयख्यपभाए वा होजा
 जाव अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयख्यपभाए वा
 होजा चत्तारि सकरपभाए होजा ॥ जाव अहवा-एगे रयख्य-
 पभाए चत्तारि अहे सत्तमाए होज्जा । १६ । अहवा-दो रयख्य-
 पभाए तिभि सकरपभाए होजा । एवं जाव अहवा-दो
 रयख्यपभाए तिभि अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-तिभि
 रयख्यपभाए दोभि सकरपभाए होज्जा । एवं जाव अ-
 हवा-तिभि रयख्यपभाए दोभि अहे सत्तमाए होज्जा । १६ ।
 अहवा-चत्तारि रयख्यपभाए एगे सकरपभाए होजा । एवं
 जाव अहवा-चत्तारि रयख्यपभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा ।
 १७ । १४ । अहवा-एगे सकरपभाए चत्तारि वालुयपभाए
 होजा । एवं जाव रयख्यपभाए सगे उबारिमकुट्टीओ संचा-
 रियाओ तदा सहररपभाए वि सगे उबारिमकुट्टीओ जाव
 अहवा-चत्तारि सकरपभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा ।
 २० । एवं एकेकाए सगे उच्चरियव्याओ जाव अहवा-
 चत्तारि तमपभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । ८४ । अ-
 हवा-एगे रयख्यपभाए एगे सकरपभाए तिभि वालुयप-
 भाए होजा । एवं जाव एगे रयख्यपभाए एगे सकरपभाए
 तिभि अहे सत्तमाए होज्जा । १४ । अहवा-एगे रयख्यपभाए दो
 सकरपभाए दो वालुयपभाए होजा । एवं जाव अहवा-
 एगे रयख्यपभाए दो सकरपभाए दो अहे सत्तमाए होजा । १४ ।
 अहवा-दो रयख्यपभाए एगे सकरपभाए दो वालुयप-
 भाए होजा । एवं जाव अहवा-दो रयख्यपभाए एगे सक-
 रपभाए दो अहे सत्तमाए होजा । १४ । अहवा-एगे रयख्य-
 पभाए तिभि सकरपभाए एगे वालुयपभाए होजा । एवं
 जाव अहवा-एगे रयख्यपभाए तिभि सकरपभाए एगे
 अहे सत्तमाए होजा । २० । अहवा-दो रयख्यपभाए दो
 सकरपभाए एगे वालुयपभाए होज्जा । एवं जाव दो रय-
 ख्यपभाए दो सकरपभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा ।
 २४ । अहवा-तिभि रयख्यपभाए एगे सकरपभाए एगे
 वालुयपभाए होज्जा । एवं जाव अहवा-तिभि रयख्यप-
 भाए एगे सकरपभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । ३० ।
 अहवा-एगे रयख्यपभाए एगे वालुयपभाए तिभि पंक-
 पभाए होज्जा । एवं एणगे कमेण जहा चउणहे तियसं-
 जोगो भणियाओ तदा पंचणहे वि तियसंजोगो भाणियवो ।
 खवरं तत्थ एगो संचरिज्जइमाइं दोभि,सेसं तं चव ॥ जाव
 अहवा-तिभि धूमपभाए एगे तमपभाए एगे अहे सत्त-
 माए होजा । २१० । अहवा-एगे रयख्यपभाए एगे सकर-
 पभाए एगे वालुयपभाए दो पंकपभाए होजा, एवं
 जाव अहवा-एगे रयख्यपभाए दो पंकपभाए एगे

वालुयस्पर्धाए दो अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रय-
 स्पर्धाए एगे सकराए दो वालुयाए एगे पंकाए होज्जा ।
 एवं जाव अहवा-एगे रयस्पर्धाए एगे सकराए दो बालु-
 याए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । ४ । अहवा-एगे रयस्पर्धाए
 दो सकराए एगे वालुयाए एगे पंकाए होज्जा । एवं जाव
 अहवा-एगे रयस्पर्धाए दो सकराए एगे वालुयाए एगे
 अहे सत्तमाए होज्जा । ४ । अहवा-दो रयस्पर्धाए एगे
 सकराए एगे बावुयाए एगे पंकाए होज्जा । एवं जाव
 अहवा-दो रयस्पर्धाए एगे सकराए एगे वालुयाए एगे अहे
 सत्तमाए होज्जा । ४ । अहवा-एगे रयस्पर्धाए एगे सकराए
 एगे पंकाए दो धुमाए होज्जा । एवं जहा चउरहे चउक-
 सेजोगे भागिओ, तहा पंचह वि चउकसेजोगे भागिय-
 ओ, खबरे अरुभहिय एगे मंचागियव्हे० जाव अहवा दो
 पंकस्पर्धाए एगे धुमस्पर्धाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए
 होज्जा । १४० । अहवा-एगे रयस्पर्धाए एगे सकरस्पर्-
 धाए एगे वालुयस्पर्धाए एगे पंकस्पर्धाए एगे धुमस्पर्धाए
 होज्जा । अहवा-एगे रयस्पर्धाए एगे सकरस्पर्धाए एगे
 वालुयस्पर्धाए एगे पंकस्पर्धाए एगे तमाए होज्जा । अहवा-
 एगे रयस्पर्धाए एगे सकरस्पर्धाए एगे वालुयस्पर्धाए
 एगे पंकस्पर्धाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-
 एगे रयस्पर्धाए एगे सकरस्पर्धाए एगे वालुयस्पर्धाए एगे
 धुमस्पर्धाए एगे तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयस्पर्धाए
 एगे सकरस्पर्धाए एगे वालुयस्पर्धाए एगे धु-
 माए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रय-
 स्पर्धाए एगे सकरस्पर्धाए एगे वालुयस्पर्धाए एगे
 तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयस्पर्धाए
 एगे सकरस्पर्धाए एगे पंकस्पर्धाए एगे धुमस्पर्धाए एगे तमाए
 होज्जा । अहवा-एगे रयस्पर्धाए एगे वालुयस्पर्धाए एगे
 पंकस्पर्धाए एगे धुमस्पर्धाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा ।
 अहवा एगे रयस्पर्धाए एगे वालुयस्पर्धाए एगे पंकस्पर्-
 धाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा ए-
 गे रयस्पर्धाए एगे वालुयस्पर्धाए एगे धुमस्पर्धाए एगे
 तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयस्पर्धाए
 एगे पंकस्पर्धाए एगे धुमाए एगे तमाए एगे अहे स-
 त्तमाए होज्जा । १५ । अहवा-एगे सकरस्पर्धाए एगे वा-

लुप्यन्माए एगे पंकप्यभाए एगे धूमप्यभाए एगे तमाए होज्जा । अहवा-एगे सकरप्यभाए एगे बालुप्यभाए एगे पंकप्यभाए एगे धूमप्यभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे सकरप्यभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा एगे सकरप्यभाए एगे बालुप्यभाए एगे धूमप्यभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे सकरप्यभाए एगे पंकप्यभाए एगे धूमप्यभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे बालुप्यभाए एगे पंकप्यभाए एगे धूमप्यभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा ॥

“ पंच भेंत । नेरइया ” इत्यादि पूर्वोक्तकमेण भावनीयम् नवरं संक्षेपेण विकल्पसङ्ख्या दृश्यते-एकत्वे सप्त विकल्पाः । त्रिकसंयोगं चतुरशीतिः । कथम् ? त्रिकसंयोगे सप्तानां पदानामेकविंशतिभिर्ज्ञाः, पञ्चानां नारकाणां च द्विधा करणं सप्तसंख्यायाऽवगम्यास्तत्पारां विकल्पा भवन्ति । तद्यथा-एकस्तत्पारा द्वौ त्रयश्च त्रयो द्वौ च चत्वार एकश्चेति । तदेवमेकविंशतिश्चतुर्भिर्गुणितश्चतुरशीतिर्भवन्तीति । त्रिकयोगं तु सप्तानां पदानां पञ्चविंशद्विकल्पाः, पञ्चानां च त्रिविधे स्थापने षट् विकल्पाः । तद्यथा-एक एकस्तयश्च एकौ द्वौ द्वौ च द्वौको द्वौ च एकस्तय एकश्च द्वौ द्वौको नय एक एकश्चेति । तदेवं पञ्चविंशतः पञ्चभिर्गुणितं दशोत्तरं भङ्गशतद्वयं भवति । चतुष्कसंयोगं तु सप्तानां पञ्चविंशद्विकल्पाः, पञ्चानां च चतुराशितया स्थापने चत्वारो विकल्पाः, तद्यथा-१११२, ११२१, १२११, १२१२ । तदेवं पञ्चविंशतश्चतुर्भिर्गुणितं चत्वारिंशदधिकं शतं भवन्तीति, पञ्चकयोगं त्रैकविंशतिरिति । सर्वमीलने च चत्वारि शतानि द्विषष्ट्यधिकानि भवन्तीति ।

छ भेंते । शेइया शेइइयपवेसखण्डं पवेसमाणा किं रयखण्डभाए पुच्छा ? गंगेया । रयखण्डभाए वा होज्जा ० जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा । अहवा-एगे रयखण्डभाए पंच सकरप्यभाए वा होज्जा । अहवा-एगे रयखण्डभाए पंच बालुप्यभाए वा होज्जा । एवं जाव अहवा- एगे रयखण्डभाए पंच अहे सत्तमाए होज्जा । ६ । अहवा दो रयखण्डभाए चत्तारि सकरप्यभाए होज्जा । एवं जाव अहवा-दो रयखण्डभाए चत्तारि अहे सत्तमाए होज्जा । ६ । अहवा-तिणि रयखण्डभाए तिणि सकरप्यभाए होज्जा । एवं एएणं कमेणं जहा पंचएहं दुयसंजोगो तहा छएहं वि भाणियव्वो, खवरं एको अम्भइओ संचारेव्वो ० जाव अहवा-पंच तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । १०५ । अहवा-एगे रयखण्डभाए एगे सकरप्यभाए चत्तारि बालुप्यभाए होज्जा । अहवा-एगे रयखण्डभाए एगे सकरप्यभाए चत्तारि पंकप्यभाए होज्जा । एवं जाव अहवा-एगे रयखण्डभाए एगे सकरप्यभाए चत्तारि

रि अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयखण्डभाए दो सकरप्यभाए तिणि बालुप्यभाए होज्जा । एवं एएणं कमेणं जहा पंचएहं तियसंजोगो भणिओ, तहा छएहं वि भाणियव्वो, खवरं एको अम्भइओ संचारेव्वो, सेसं तं चेव । ३५० । चउकसंजोगो वि तहव । ३५० । पंचसंजोगो वि तहव, खवरं एको अम्भइओ संचारेव्वो ० जाव पच्छिओ भंगो । अहवा-दो बालुप्यभाए एगे पंकप्यभाए एगे धूमप्यभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । १०५ । अहवा-एगे रयखण्डभाए एगे सकरप्यभाए एगे बालुप्यभाए एगे पंकप्यभाए एगे धूमप्यभाए एगे तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयखण्डभाए ० जाव एगे धूमप्यभाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयखण्डभाए ० जाव एगे पंकप्यभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयखण्डभाए ० जाव एगे बालुप्यभाए एगे धूमप्यभाए एगे तमाए एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयखण्डभाए एगे सकरप्यभाए एगे पंकप्यभाए ० जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयखण्डभाए एगे सकरप्यभाए एगे पंकप्यभाए ० जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयखण्डभाए एगे सकरप्यभाए एगे पंकप्यभाए ० जाव एगे अहे सत्तमाए होज्जा । ६२४ ।

(छ भेंते । नेरइया इत्यादि) इह एकत्वे सप्त विक्रियोगे तु पक्षां द्वित्वे षट्च विकल्पाः । तद्यथा-१५, २४, ३३, ४२, ५१ । तैश्च सप्तपदत्रिकसंयोगिकविंशतेर्गुणनात्पञ्चोत्तरं भङ्गकशतं भवति, त्रिकयोगं तु पक्षां त्रित्वे दश विकल्पाः । तद्यथा-११४, १२३, २१३, १३२, २२२, ३१२, १४१, २३१, ३२१, ४११ । एतैश्च पञ्चविंशतः सप्तपदत्रिकसंयोगानां गुणनात्त्रिंशति शतानि पञ्चाशदधिकानि भवन्ति, चतुष्कसंयोगे तु पक्षां चतुराशितया स्थापने दश विकल्पाः । तद्यथा-१११३, ११२२, १२१२, २११२, ११३१, २१२१, २१२१, १३११, २२११ । पञ्चविंशतश्च सप्तपदचतुष्कसंयोगानां दशभिर्गुणितं त्रीणि शतानि पञ्चाशदधिकानि भवन्ति । पञ्चकसंयोगे तु पक्षां पञ्चाशत् करणं पञ्चविकल्पाः । तद्यथा-११११२, ११२११, ११२११, १२१११ । सप्तानां च पदानां पञ्चकसंयोगे एकविंशतिविकल्पाः । तेषां च पञ्चभिर्गुणितं पञ्चोत्तरं शतं भवति । षट्संयोगे तु सप्तैव ते; सर्वमीलने च नव शतानि चतुर्विंशत्युत्तराणि भवन्तीति ।

सत्त भेंत । शेइइया शेइइयपवेसखण्डं पवेसमाणा पुच्छा ? गंगेया । रयखण्डभाए वा होज्जा ० जाव अहे सत्तमाए वा होज्जा । ७ । अहवा-एगे रयखण्डभाए छ सकरप्यभाए होज्जा । एवं एएणं कमेणं जहा छएहं दुयसंजोगो तहा सत्तएहं वि भाणियव्वं, खवरं एगे अम्भइओ संचारिइ, सेसं तं चेव १२६ । तियसंजोगो ५२५ । चउकसंजोगो । ७०० । पंच-

संज्ञां ३१५। छकर्मज्ञां य छहं जहा तहा सत्तएहं वि भाणियव्वं। गुवरं एकेको अम्पडिओ संचारियव्वो जाव छकर्मज्ञां। अहवा-दो सकरूपभाए एगे वालुयप्पभाए जाव एगे अहे सत्तमाए होजा। ४२। अहवा एगे रयण-प्पभाए एगे सकरूपभाए जाव एगे अहे सत्तमाए होजा। १७१६।

(सत्त भंते ! इत्यादि) इहैकत्वे सप्त, द्विकयोगे तु समानां द्वित्वे षड्विकल्पाः। तद्यथा-१६, २४, ३४, ४३, ४२, ६१। षड्विंशसप्तपदद्विकर्मयोगैकविंशतेर्गुणान्तरात्तद्विंशत्युत्तरं भङ्गकशतं भवति त्रिकयोगे तु समानां त्रित्वे पञ्चदश विकल्पाः। तद्यथा ११४, १२४, २१४, १३३, २२३, ३१३, १४२, २३२, ३२२, ४१२, १४१, १४१, ३३२, ४२१, ५११। एतैश्च पञ्चांशानः सप्तपदत्रिकर्मयोगानां गुणान्तरात्पञ्च शतानि पञ्चविंशत्यधिकानि भवन्तीति। चतुष्कयोगे तु समानां चतुरांशतया स्थापनं एक एक एकश्चत्वारश्चत्वार्यद्वयो विंशतिर्विकल्पाः। ते च चत्वारिंशत्पूर्वोक्तभङ्गका तु चारिणास्त चत्वारिणां कुशलं न्ययमेवावगन्तव्याः। विंशत्या च पञ्चविंशतः सप्तपदचतुष्कर्मयोगानां गुणान्तरात्सप्तशतानि विकल्पानां भवन्ति। पञ्चकर्मयोगे तु समानां पञ्चतया स्थापनं एक एक एक एकश्चत्वार्यद्वयोः पञ्चदश विकल्पाः। एतैश्च सप्तपदपञ्चकर्मयोगैकविंशतेर्गुणान्तरात् त्रिंशति शतानि पञ्चदशोत्तराणि भवन्ति। षट्कर्मयोगे तु समानां षोडशोत्तरं पञ्चकका द्वौ वेत्यादयः १११११२, षड्विकल्पाः। समानां च पदानां षट्संयोगे सप्तविकल्पाः, तेषां च षड्विंशतेर्गुणने द्विचत्वारिंशद्विकल्पा भवन्ति। सप्तकर्मयोगे चैव णवति, सर्वमौलनं च सप्तदशशतानि षोडशोत्तराणि भवन्तीति।

अङ्ग भंते ! शेरइया शेरइयपवेसण्यणं पवेसमाणं किं रयणप्पभाए होजा ?। गोंया ! रयणप्पभाए वा होजा जाव अहे सत्तमाए वा होजा। ७। अहवा-एगे रयण-प्पभाए सत्त सकरूपभाए होजा। एवं द्युर्मज्ञां। ४७। त्रिपसंज्ञां ७३५। चउकर्मज्ञां १२२५। पंमंज्ञां ७३५। जाव छकर्मज्ञां य जहा सत्तएहं भणियं, तहा अट्टएहं वि भाणियव्वं। गुवरं एकेको अम्पडिओ समं तं चैव जाव छकर्मज्ञां गमम्। अहवा-निणि मकरूपभाए एगे वालुयप्पभाए जाव एगे अहे सत्तमाए होजा। १४७। अहवा-एगे रयणप्पभाए जाव दो तमाए एगे अहे सत्तमाए होजा। एवं संचारियव्वं जाव अहवा-दो रयणप्पभाए एगे सकरूपभाए जाव एगे अहे सत्तमाए होजा ७। ३००३।

(अङ्ग भंते इत्यादि) इहैकत्वे सप्त विकल्पाः, द्विकयोगे त्वष्टानां द्वित्वे एकः सप्तम्यादयः सप्त विकल्पाः प्रतीता एव। तैश्च सप्तपदद्विकर्मयोगैकविंशतेर्गुणान्तराच्चतुर्दशसप्तचत्वारिंशदधिकं भङ्गकानां भवन्तीति। त्रिकर्मयोगे त्वष्टानां त्रित्वे एक एकः षट् इत्यादयः एकविंशतिर्विकल्पाः, तैश्च

सप्तपदत्रिकर्मयोगैकविंशतेर्गुणान्तरं सप्तशतानि पञ्चांशदधिकानि भवन्ति। चतुष्कर्मयोगे त्वष्टानां चतुर्धात्वे एक एक एकः पञ्चत्यादयः पञ्चविंशद्विकल्पाः। तैश्च सप्तपदचतुष्कर्मयोगानां पञ्चविंशतेर्गुणान्तरं त्रिदशशतानि पञ्चविंशत्युत्तराणि भङ्गकानां भवन्तीति। पञ्चकर्मयोगे त्वष्टानां पञ्चत्वे एक एक एक एकश्चत्वारश्चत्वार्यद्वयोः पञ्चविंशद्विकल्पाः। तैश्च सप्तपदपञ्चकर्मयोगैकविंशतेर्गुणान्तरं सप्तशतानि पञ्चविंशद्विकानि भवन्तीति। षट्कर्मयोगे त्वष्टानां षोडशत्वे पञ्चककाश्चत्वारश्चत्वार्यद्वयोः १११११३। एकविंशतिर्विकल्पाः, तैश्च सप्तपदषट्संयोगानां सप्तपदस्य गुणने, सप्तचत्वारिंशदधिकभङ्गकं शतं भवन्तीति। सप्तकर्मयोगे पुनरष्टांशानां सप्तधात्वे विकल्पाः प्रतीता एव, तैश्चैकस्य सप्तकर्मयोगस्य गुणने सप्तैव विकल्पाः, तेषां च मौलनं त्रिंशति सहस्राणि द्युत्तराणि भवन्तीति।

श्रुव भंते ! शेरइया शेरइयपवेसण्यणं पवेसमाणं किं रयणप्पभाए होजा पुच्छा ?। गोंया ! गुवरं रयणप्पभाए वा होजा जाव अहे सत्तमाए वा होजा। ७। अहवा-एगे रयणप्पभाए अट्ट मकरूपभाए वा होजा। एवं द्युर्मज्ञां जाव सत्तमंज्ञां य जहा अट्टएहं भणियं, तहा गुवरं वि भाणियव्वं, गुवरं एकेको अम्पडिओ संचारियव्वो, समं तं चैव पञ्चिंशो आलावगां। अहवा निणि रयणप्पभाए एगे सकरूपभाए एगे वालुयप्पभाए जाव एगे अहे सत्तमाए होजा। १४०५।

(नय भंते ! इत्यादि) इहाऽप्येकत्वे समैव, द्विकर्मयोगे तु नवानां द्वित्वेऽष्टा विकल्पाः प्रतीता एव, तैश्चैकविंशतेः सप्तपदद्विकर्मयोगानां गुणने अष्टपञ्चादिकं भङ्गकशतं भवन्तीति। त्रिकर्मयोगे तु नवानां त्रित्वेऽष्टा तुर्तीत्यश्च सप्तकः ११७, इत्येवमाद्याऽष्टाविंशतिर्विकल्पाः, तैश्च सप्तपदत्रिकर्मयोगे पञ्चविंशतेर्गुणने नवशतान्तरात्तद्विंशत्युत्तराणि भङ्गकानां भवन्तीति। चतुष्कर्मयोगे तु नवानां चतुर्धात्वे त्रय एककाः। षट्संयोगे ११११६ षट् पञ्चांशद्विकल्पाः, तैश्च सप्तपदचतुष्कर्मयोगे पञ्चविंशतेर्गुणने सहस्रं नवशतानि षड्विंशति भङ्गकानां भवन्तीति, पञ्चकर्मयोगे तु नवानां पञ्चधात्वे चत्वारि एककाः पञ्चकश्चत्वार्यद्वयोः ११११४ सप्ततिर्विकल्पाः, तैश्च सप्तपदपञ्चकर्मयोगैकविंशतेर्गुणने सहस्रं चत्वारि शतानि सप्ततिश्च भङ्गकानां भवन्तीति। षट्संयोगे तु नवानां षोडशत्वे पञ्चककाश्चतुष्कश्चत्वार्यद्वयोः १११११४ षट्पञ्चांशद्विकल्पा भवन्ति, तैश्च सप्तपदषट्संयोगसप्तकस्य गुणने शतत्रयं द्विनवत्यधिकं भङ्गकानां भवन्तीति। सप्तकर्मयोगे पुनर्नवानां सप्तत्वे एककाः षट् त्रिकश्चत्वार्यद्वयोः १११११३ अष्टाविंशतिर्विकल्पा भवन्ति, तैश्च एकस्य सप्तकर्मयोगस्य गुणनेऽष्टाविंशतिर्येव भङ्गकाः, तेषां च सर्वेषां मौलनं पञ्च सहस्राणि पञ्चांशतराणि विकल्पा भवन्तीति।

दस भंते ! शेरइया शेरइयपवेसण्यणं पवेसमाणं किं रयणप्पभाए होजा पुच्छा ?। गोंया ! रयणप्पभाए वा होजा जाव अहे सत्तमाए वा होजा। ७। अहवा-एगे र-

यखण्यभाए नव सकरूपभाए वा होज्जा । एवं दुयसंजोगो
० जाव सत्तसंजोगो जहा खवएहं, खवरं एक्केओ अब्भहिओ
संचारेयव्वो, ससं तं चैव पच्छिमो आलावगो । अहवा-
वचारि रयखण्यभाए एगे सकरूपभाए ० जाव एगे अहे स-
त्तमाए होज्जा । ८५ । ८००८ ।

(दम्भं भंते ! इत्यादि) इहाय्येकत्वे समैव, द्विकसंयोगं तु
दशानां द्विधात्यै एको नय चत्त्यवमादयो नव विकल्पाः । तै-
श्चैकविंशतिः समपदद्विकसंयोगानां गुणं एकोनवत्यधिकं
भङ्गकशतं भवन्तीति । त्रिकयोगे तु दशानां त्रिधात्यै एक
एकोऽष्टौ चत्त्यवमादयः पदविंशद्विकल्पाः । तैश्च समपदत्रिक-
संयोगं पञ्चविंशतिः गुणं द्वादशशतानि पद्यधिकानि भ-
ङ्गकानां भवन्तीति । चतुष्कसंयोगे तु दशानां चतुर्धात्यै एक-
कत्रयं समकश्चेत्यवमादयश्चतुर्गुणीतिविकल्पाः । तैश्च समपद-
चतुष्कसंयोगं पञ्चविंशतिः गुणं एकोनत्रिंशच्छतानि चत्वा-
विंशदधिकानि भङ्गकानां भवन्तीति । पञ्चकसंयोगे तु दशा-
नां पञ्चधात्यै चत्वारः एककाः पदकश्चेत्यादयः पदविंशत्यु-
त्तरशतसंख्या विकल्पा भवन्ति । तैश्च समपदपञ्चकसं-
योगं षड्विंशतिः गुणं षड्विंशदधिकानि पदचत्वारिंशदधिकानि
भङ्गकानां भवन्तीति । पदकसंयोगे तु दशानां षोडशात्यै
पञ्चैककाः पञ्चकश्चेत्यादयः षड्विंशत्युत्तरशतसंख्या विक-
ल्पा भवन्ति । तैश्च समपदपदकसंयोगं सप्तकस्य गुणं ८८०
शतानि अष्टाव्यधिकानि भङ्गकानां भवन्ति, सप्तकसंयोगं तु
दशानां सप्तधात्यै षड्विंशदधिकानि पदकश्चेत्यवमादयश्चतुर्गु-
णीतिविकल्पाः । तैश्चकस्य सप्तकसंयोगस्य गुणं चतुर्गुणीत्येव
भङ्गकानां भवन्ति, सर्वेषां चत्वारो मीलने अष्टसहस्रायष्टात्त-
राणि विकल्पानां भवन्तीति ।

संख्यायाः—

संवेज्जा भंते ! गेरदया गेरइयपवेसणयणं पवेसमाण्णा
पुच्छा ? । गंगेया ! रयखण्यभाए वा होज्जा ० जाव अहवा-
अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयखण्यभाए संवेज्जा
सकरूपभाए होज्जा । एवं ० जाव अहवा-एगे रयखण्यभा-
ए संवेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा । ६ । अहवा-दो रयख-
ण्यभाए संवेज्जा सकरूपभाए होज्जा । एवं ० जाव अहवा-
दो रयखण्यभाए संवेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा । १३ । अह-
वा-तिमि रयखण्यभाए संवेज्जा सकरूपभाए होज्जा । एवं
एणयं कमणं एक्केओ संचारेयव्वो ० जाव अहवा-दसरय-
खण्यभाए संवेज्जा, सकरूपभाए होज्जा । एवं ० जाव अह-
वा-दसरयखण्यभाए संवेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा । ६ ।
अहवा-संवेज्जा रयखण्यभाए संवेज्जा सकरूपभाए हो-
ज्जा ० जाव अहवा-संवेज्जा रयखण्यभाए संवेज्जा अहे
सत्तमाए होज्जा । ६ । अहवा-एगे रयखण्यभाए संवेज्जा
वालुयपभाए होज्जा । एवं जहा रयखण्यभा उवरिमपुटवी-
हिं समं चरिया, एवं सकरूपभा वि उवरिमपुटवीहिं संचारे-

यव्वा, एवं एक्केओ पुटवी उवरिमपुटवीहिं समं संचारेय-
व्वा ० जाव अहवा-संवेज्जा तमाए संवेज्जा अहे सत्तमाए
होज्जा । २३ । अहवा-एगे रयखण्यभाए एगे सकरूप-
भाए संवेज्जा वालुयपभाए होज्जा । अहवा-एगे रयख-
ण्यभाए एगे सकरूपभाए संवेज्जा पंकपभाए ० जाव अ-
हवा-एगे रयखण्यभाए एगे सकरूपभाए संवेज्जा अहे स-
त्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयखण्यभाए दो सकरूप-
भाए संवेज्जा वालुयपभाए होज्जा ० जाव अहवा-एगे
रयखण्यभाए दो सकरूपभाए संवेज्जा अहे सत्तमाए हो-
ज्जा । अहवा-एगे रयखण्यभाए तिमि सकरूपभाए संवे-
ज्जा वालुयपभाए होज्जा । एवं एणयं कमणं एक्केओ संचारेयव्वो
सकरूपभाए ० जाव अहवा-एगे रयखण्यभाए
संवेज्जा सकरूपभाए संवेज्जा वालुयपभाए होज्जा ० जाव
अहवा-एगे रयखण्यभाए संवेज्जा सकरूपभाए, संवेज्जा अहे
सत्तमाए होज्जा । अहवा-दो रयखण्यभाए संवेज्जा सकरूप-
भाए संवेज्जा वालुयपभाए होज्जा ० जाव अहवा-दो रयख-
ण्यभाए संवेज्जा सकरूपभाए संवेज्जा अहे सत्तमाए हो-
ज्जा । अहवा-तिमि रयखण्यभाए संवेज्जा सकरूपभाए
संवेज्जा वालुयपभाए होज्जा । एवं एणयं कमणं एक्केओ
रयखण्यभाए संचारेयव्वो ० जाव अहवा-संवेज्जा रयखण्य-
भाए संवेज्जा सकरूपभाए संवेज्जा वालुयपभाए होज्जा ०
जाव अहवा-संवेज्जा रयखण्यभाए संवेज्जा सकरूपभाए
संवेज्जा अहे सत्तमाए होज्जा । अहवा-एगे रयखण्यभाए एगे
सकरूपभाए संवेज्जा पंकपभाए होज्जा ० जाव एगे रयखण्य-
भाए एगे वालुयपभाए संवेज्जा, अहे सत्तमाए होज्जा ।
अहवा-एगे रयखण्यभाए दो वालुयपभाए संवेज्जा पं-
कपभाए होज्जा । एवं एणयं कमणं तियसंजोगो चउक्क-
संजोगो ० जाव सत्तसंजोगो जहा दमएहं तेहव भाणियव्वो
पच्छिमगो आलावगो सत्तसंजोगसत्त । अहवा-संवेज्जा र-
यखण्यभाए संवेज्जा सकरूपभाए ० जाव संवेज्जा अहे-
सत्तमाए होज्जा । ६ । ३३ । ३७ ।

(संवेज्जा भंते ! इत्यादि) तत्र सख्याना एकादशाः द्यः
शीर्षप्रद्वैलिकान्ताः । इहाय्येकत्वे समैव, द्विकसंयोगं तु सख-
ख्यानां द्विधात्यै एकः संख्यानाश्चेत्यादयो दश सख्याना-
श्च संख्याताः संख्यानाश्चेत्येवदश एकादश विकल्पाः ।
एते चापरितनपृथिव्यामिकाः शीनामिकादशानां पदानामुच्चा-
रणेऽधस्तनपृथिव्यां तु संख्यातपदस्यैवोच्चारणे सत्यवमेयाः ।
ये त्वन्ये उपरितनपृथिव्यां संख्यातपदस्याऽधस्तनपृथिव्यां
त्येकाः शीनामिकादशानां पदानामुच्चारणे लभ्यन्ते त इह न
विवक्षिताः पूर्वसूत्रकमाऽध्ययान्तः, पूर्वसूत्रेषु हि दशः ५ दि-
शानी द्वैविध्यकल्पनायामुपयुक्त्याऽऽद्यो लवयः संख्याभेदाः

हा पंचवहे पंचसेजोगो तहा भाणियव्वं० जाव अहवा रय-
ण्यभाए य पंकपभाए य धूमपभाए य तमाए य अहे स-
त्तमाए य होज्जा । १५ । अहवा रयण्यभाए य सकरपभाए
य वालुपपभाए य पंकपभाए य धूमपभाए य तमाए
य होज्जा । अहवा रयण्यभाए य० जाव धूमपभाए य
अहे सत्तमाए य होज्जा । अहवा रयण्यभाए य सकरपभाए
य वालुपपभाए य पंकपभाए य तमाए य अहे सत्तमाए य
होज्जा । अहवा रयण्यभाए य सकरपभाए य वालु-
पभाए य धूमपभाए य तमाए य अहे सत्तमाए य हो-
ज्जा । अहवा रयण्यभाए य सकरपभाए य पंक-
पभाए य धूमपभाए य तमाए य अहे सत्तमाए य हो-
ज्जा । ५ । अहवा रयण्यभाए य वालुपपभाए
य० जाव अहे सत्तमाए य होज्जा । ६ । अहवा र-
यण्यभाए य सकरपभाए० य जाव अहे सत्तमाए
होज्जा ॥ १६४ ॥

(उक्तांमणं इत्यादि) उक्तयो उक्तप्रतिद्वौ ये उक्तयन्त
उत्पद्यन्ते (सव्वे वि त्ति) ये उक्तप्रतिद्वौ सव्वेऽपि सन्
प्रमाणं भवेयुत्तद्भासितं तत्प्रमाणानां न बह्वन्वान् । इह प्र-
क्रमे द्विकस्यां पञ्चनक्षत्राणि कस्यां पञ्चदश चतुष्कस्यां
विंशतिः, पञ्चकस्यां पञ्चदश, पदकस्यां पदं, सप्तकस्यां
सप्तक इति ।

अथ सप्तप्रभाऽऽदिष्वेव नारकप्रवेशनकस्यात्पत्वाऽऽदि-
तिरूपभायाऽऽह-

एयस्म णं भंते ! रयण्यभापुढाविगेरइयपवेसणस्स
सकरपभापुढाविगेरइयपवेसणस्स० जाव अहे सत्तमापुढाविगेरइ-
यपवेसणस्स कयंर कयंर० जाव विसेमाहिए वा । गं-
गेया । सव्वेऽथेव अहे सत्तमापुढाविगेरइयपवेसणस्स तमापुढ-
विगेरइयपवेसणस्स असेखेअगुणं पडिलोमगं० जाव रयण-
्यभापुढाविगेरइयपवेसणस्स असेखेअगुणं ।

(एयस्स णमित्यादि) तत्र सर्वेभ्योऽं सप्तमपृथ्वीना-
रकप्रवेशनकं, तद्भासितं शेषापेक्षया स्तोत्रकत्वात्, ततः
पञ्चममन्त्रस्यातगुणं, तद्भासितमन्त्रस्यातगुणं त्र्यादेषमुत्तर-
जाऽपि ।

अथ तिर्यग्योनिकप्रवेशनकरूपभायाऽऽह-

तिरिक्खजोग्गियपवेसणस्स णं भंते ! कइविहे पण्णे । गं-
गेया । पंचविहे पण्णे । तं जहा एग्गिदियतिरिक्खजो-
गियपवेसणस्स० जाव पंचिदियतिरिक्खजोग्गियपवेसणस्स
ए० भंते ! तिरिक्खजोग्गिय पवेसणस्स० जाव पंचिदियस्स हो-
जा । गंगेया । एग्गिदियस्स वा होज्जा० जाव पंचिदियस्स
वा होज्जा । १५ । दो भंते ! तिरिक्खजोग्गियपुच्छा । गंगेया !
एग्गिदियस्स वा होज्जा० जाव पंचिदियस्स वा होज्जा । ५ ।

अहवा-एगे एग्गिदियस्स एगे वेइदियस्स होज्जा । एवं जहा खे-
रइयपवेसणस्स तहा तिरिक्खजोग्गियपवेसणस्स वि भाणियव्वे
० जाव असेखेज्जा । उक्तांसा भंते ! तिरिक्खजोग्गिय पुच्छा ।
गंगेया । सव्वे वि ताव एग्गिदियस्स होज्जा । अहवा-ए-
ग्गिदियस्स य वेइदियस्स य होज्जा । एवं जहा शेरइया सं-
चारिया तहा तिरिक्खजोग्गिया वि संचारेयव्वा । एग्गिदिया
अभुयंतेसु दुयसंजोगो तियसंजोगो चउक्कसंजोगो पंचकसं-
जोगो य भाणियव्वो० जाव अहवा-एग्गिदियस्स य वेइदि-
यस्स य० जाव पंचिदियस्स य होज्जा । एयस्स णं भंते ! एग्गिदि-
यतिरिक्खजोग्गियपवेसणस्स० जाव पंचिदियतिरिक्खजो-
गियपवेसणस्स कयंर कयंर० जाव विसेमाहिया वा ।
गंगेया । सव्वेऽथेव पंचिदियतिरिक्खजोग्गियपवेसणस्स चउ-
रिदियतिरिक्खजोग्गियपवेसणस्स विसेमाहिए तइदियतिरि-
क्खजोग्गियपवेसणस्स विसेमाहिए वेइदियतिरिक्खजोग्गि-
यपवेसणस्स विसेमाहिए एग्गिदियतिरिक्खजोग्गियपवेस-
णस्स विसेमाहिए ।

(तिरिक्खेत्यादि) इहैकस्मिन्पंचयोनिक एकैन्द्रियसु वा भवे-
द्विष्युक्तं, तत्र च यथोक्तैकैन्द्रियेष्वेकः कदाचिदप्युत्पद्यमानो न
लभ्यते, अनन्तानामेव तत्र प्रतिस्मयसमुत्पन्नस्तथाऽपि देवाः
ऽऽदिभ्य उद्भूत्य यस्तत्रोत्पद्यन्ते, तदपेक्षयाऽपि लभ्यन्ते, एत-
देव च प्रवेशनकमुच्यन्ते यद्वाज्ञानीयंभ्य आगन्तव्यंज्ञानीयेषु
प्रविशति, सजानीयस्तु सजानीयेषु प्रविष्ट एवेति किं तत्र
प्रवेशनकमिति तत्र वैकस्य क्रमण एतानेव सूचयता
“ अहवा एगे एग्गिदियस्स ” इत्याशुक्तम् । अथ संक्षेपाथं
ज्यादीनामनुकूलशान्तपथानां निर्ययोनिकानां प्रवेशनकम-
न्त्रिदेशत दर्शयग्राह-नारकप्रवेशनकसमानमिदं सर्वं, परं
तत्र सप्तसु पृथिवीष्वेकाऽऽदयो नारका उत्पादिताः, निर्य-
जस्तु तथैव पञ्चस्थानेषु उत्पादनीयाः, ततो विकल्पनात्ता-
त्वं भवति, तच्चामयुक्तं पूर्वोक्तस्यायं स्वयमवगन्तव्यमिति ।
इह चानन्तानामेकैन्द्रियाणामुत्पादिंश्च अतएव नार्कं नास्ति,
प्रवेशनकरूपकलक्षणस्यालक्षणात्तानामेव भावादिति ।
(सव्वे वि ताव एग्गिदियस्स होज्जा ति) एकैन्द्रियाणाम-
निषेधनामनुत्पन्नसुत्पादात् । (दुयसंजोगो इत्यादि) इह
प्रक्रमे द्विकस्यांभुतुजो, त्रिकस्यांभुतुजः, चतुष्कस्यां
पञ्चतुजः पञ्चकस्यांभुतुजः पञ्चक इति । (सव्वेऽथेव पंचिदि-
यतिरिक्खजोग्गियपवेसणस्स ति) पञ्चैन्द्रियजीवानां स्तो-
त्रकत्वादिति, ततश्चतुर्विन्द्याऽऽदिप्रवेशनकानि परस्परं
विशेषाधिकानीति ।

मनुष्यप्रवेशनकं देवप्रवेशनकं च सुगमं, तथाऽपि किञ्चि-
द्विच्यते-

मणुस्सपवेसणस्स णं भंते ! कइविहे पण्णे । गंगेया । दु-
विहे पण्णे । तं जहा-संमुच्छिन्नमणुस्सपवेसणस्स य, ग-
न्धवर्कनियमणुस्सपवेसणस्स य । एगे भंते ! मणुस्सपवे-
सणस्स पवेसमाणं किं संमुच्छिन्नमणुस्ससु होज्जा,

गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु होजा ?। गंगेया ! संमुच्छिममणुस्सेसु वा होजा, गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु वा होजा ।। दो भंते ! मणुस्सा पुच्छा ?। गंगेया ! संमुच्छिममणुस्सेसु वा होजा, गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु वा होजा । अहवा-एगे संमुच्छिममणुस्सेसु होजा, एगे गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु होजा । एवं ए-एणं कपेणं जहा गेरुदयपवेसणए तहा मणुस्सपवेसणए वि भाणिययवे । एवं जाव दस । संखेज्जाइ भंते ! मणुस्स-पुच्छा ?। गंगेया ! संमुच्छिममणुस्सेसु वा होजा, गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु वा होजा । अहवा-एगे संमुच्छिममणुस्सेसु संखेज्जा गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु होजा । अहवा दो संमुच्छिममणुस्सेसु होजा संखेज्जा गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु होजा । एवं एकेकं उसरिणुपु जाव अहवा-संखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु होजा । ?। असंखेज्जाइ भंते ! मणुस्सा पुच्छा ?। गंगेया ! सव्वे वि ताव संमुच्छिममणुस्सेसु होजा । अहवा-अमंखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु एगे गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु होजा । अहवा-अमंखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु दो गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु एवं जाव असंखेज्जा संमुच्छिममणुस्सेसु संखेज्जा गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु य होजा ? ?। उक्कोमा भंते ! मणुस्सा पुच्छा ?। गंगेया ! सव्वे पि ताव संमुच्छिममणुस्सेसु होजा । अहवा-संमुच्छिममणुस्सेसु य गन्धर्वकृतियमणुस्सेसु य होजा ? । एयस्स गं भंते ! संमुच्छिममणुस्सपवेसणगम्म गन्धर्वकृतियमणुस्सपवेसणगम्म य कपेरे कपेरे जाव विमंसाहिया वा ?। गंगेया ! मन्वत्थोवे गन्धर्वकृतियमणुस्सपवेसणए संमुच्छिममणुस्सपवेसणए असंखेज्जगुणे ।

देवपवेसणए गं भंते ! कइविहे पमत्ते ?। गंगेया ! चउव्विहे पमत्ते । तं जहा-भवणवामिदेवपवेसणए जाव वेमाणियदेवपवेसणए । एगे भंते ! देव देवपवेसणए गं पवि समाण किं भवणवामीसु होजा, वाणमंतरेसु होजा, जोहमिणुसु होजा, वेमाणिणुसु होजा । गंगेया ! भवणवामीसु वा होजा, वाणमंतरेसु वा होजा, जोहमिणुसु वा होजा, वेमाणिणुसु वा होजा । ४ । दो भंते ! देवा देवपवेसणए गं पुच्छा ?। गंगेया ! भवणवामीसु वा होजा, वाणमंतरेसु वा होजा, जोहमिणुसु वा होजा, वेमाणिणुसु वा होजा । अहवा-एगे भवणवामीसु, एगे वाणमंतरेसु होजा । एवं जहा तिरिक्खजोगियपवेसणए तं देवपवेसणए वि भाणिययवे जाव अमंखेज्जाइ । उक्कोमा भंते ! पुच्छा ?। गंगेया ! सव्वे वि ताव जोहमिणुसु होजा । अहवा-जोहमिणुसु य भवणवामीसु य होजा । अहवा-जोहमियवाणमंतरेसु य होजा । अहवा जोहमियवेमाणिणुसु य होजा ।

अहवा-जोहमिणुसु य भवणवामीसु य वाणमंतरेसु य होजा । अहवा-जोहमिणुसु य भवणवामीसु य वेमाणिणुसु य होजा । अहवा-जोहमिणुसु य वाणमंतरेसु य वेमाणिणुसु य होजा । एयस्स गं भंते ! भवणवामिदेवपवेसणगम्म वाणमंतरेवपवेसणगम्म जोहमियदेवपवेसणगम्म वेमाणियदेवपवेसणगम्म य कपेरे कपेरे जाव विमंसाहिया वा ?। गंगेया ! मन्वत्थोवे वेमाणियदेवपवेसणए भवणवामिदेवपवेसणए असंखेज्जगुणे वाणमंतरेवपवेसणए असंखेज्जगुणे जोहमियदेवपवेसणए संखेज्जगुणे ।

मनुष्याः स्थानद्वये संमुच्छिमगर्भजलक्षणे प्रविशन्ति, इयमाश्रित्य एकाऽऽदिस्वरूपान्तेषु पृथग्बद्धिकलाः कार्याः । तत्र चानिर्दिष्टानामन्तिमं संस्थानपदमिति तद्विकल्पान् स्यात्तादृशेयत्ताह- (संखेज्जा इत्यादि) इह द्विकयोगे पृथक् एकादश विकल्पा असेव्यतापदेषु पूर्वं द्वादश विकल्पा उक्ताः । इह पुनर्कादशेव यतो याद संमुच्छिमेषु गर्भजेषु चासेव्यतात्वं स्यात्तादृशोऽपि विकल्पा भवेत्तत्र चार्वाह गर्भजमनुष्याणां स्वरूपेणाऽप्यसेव्यतानामभावेन तत्र प्रवेशनकं असेव्यतानामभावेन संव्यतापदे विकल्पेका द्वादश तायाऽऽह- (असंखेज्जा इत्यादि) (उक्कोमा भंते ! इत्यादि) । (सर्वे वि ताव संमुच्छिममणुस्सेसु होजा न्ति) संमुच्छिमानामसंस्थानानां भावेन प्रवेशतामप्यसेव्यतानां सम्भवाः । तन्मध्यमनुष्यप्रवेशनकं प्रत्युत्कृष्टपदिनं । नेषु सर्वेऽपि भवन्तीति । अत एव संमुच्छिममनुष्यप्रवेशनकमितरारण्येनाऽसेव्यतामनुभवगन्तव्यमिति ॥

देवप्रवेशनकं (सर्वे वि ताव जोहमिणुसु होजा न्ति) ज्योतिष्कमात्मिनो बहव इति तेषु उत्कृष्टपदिनो देवप्रवेशनकवन्तः सर्वेऽपि भवन्तीति । (मन्वत्थोवे वेमाणियदेवपवेसणए इति) तद्वर्गमात्मिनो तत्स्थानानां चालपत्त्यदिनि अथ तात्काऽऽदिप्रवेशनकं वासवस्याऽऽदि निरूपयन्ताह- एयस्स गमिण्यादि । तत्र सर्वे स्तोके मनुष्यप्रवेशनकं मनुष्येति एव तस्य आद्यामन्य च स्तोकाव्यभिचरिकप्रवेशनकं त्वमंस्थानगुणं, तद्वर्गमात्मिनो संस्थानगुणत्वादिवसुत्तत्रापीति ॥

अलवबहुत्वम्—

एयस्स गं गं भंते ! गेरुदयपवेसणगम्म तिरिक्खजोगिण्यपवेसणगम्म मणुस्सपवेसणगम्म देवपवेसणगम्म कपेरे कपेरे जाव विमंसाहिया वा ?। गंगेया ! मन्वत्थोवे मणुस्सपवेसणए गेरुदयपवेसणए अ संखेज्जगुणे देवपवेसणए असंखेज्जगुणे तिरिक्खजोगियपवेसणए असंखेज्जगुणे । ५० ६ श्लो ३२ उ० ।

पर्व-पर्व-न० । पूरणाद् धर्मोपचये हेतुवाक्ये अपर्यादिनिर्थाः आच० ६ अ० । अभावात्प्राप्त्याम् परिणामस्याम्, तदुपलक्षितं पक्षे च । स्या० ६ उ० । सू० प्र० । चं० प्र० ।

तत्र पर्वाणि चैवमुचुः—

अदुमि चउहसी पुः सिमा य तहऽमायसा हवइ पव्वं ।
मासम्मि पव्वल्लं, तिञ्चि अ पव्वाइ पक्खम्मि ॥ १ ॥
“वाउहसऽदुमुदिट्ठुसुत्तासीसु ति” मूत्रपामायात् । महा-
निशेथि तु ज्ञानपञ्चम्यपि पर्वन्वेव विप्रता—“ अदुमिचउह-
सीसुत्ताणपंचमीसु उपवासं । न करंइ पांळुल्लं,”
इत्यादिवचनात् । तथाऽप्यत्र च—

“वीआ पंचमि अदुमि, एगारमि चउहसी पयनिहीआ
एआओ सुअनिहीआ, गंआम ! गणहारिणा भणिआ ॥१॥
धीआ दुविहं धम्मं . पंचमि नाणेषु अदुमी कम्मं
एगारमि अंमाणं, चउहसी चउदुप्पवाणं ॥ २ ॥”
एवं पञ्चपर्वी पूर्णिमाऽमावास्याभ्यां सह षट्पर्वी च प्रति-
पत्तमुत्कृष्टः स्यात् । तेषु च पर्वेषु कृत्यानि यथा पौषधकरणं,
प्रतिपर्व्यं नत्तकरणाऽऽशक्नोत न अष्टस्यादिषु नियमनं । यदा-
गमः—“ संखेमु कालपवं—नु पमन्थो जिणमए हवइ जोगो ।
अदुमिचउहसीसु अ, निअमेण हविअ पांसहिआ ” ॥१॥
इति । यथाशक्तिप्रहणदृष्ट्यादिष्वपि पौषधकरणऽऽशक्नो-
ति प्रत्येतकमणवहुवहुतरत्तामायिककरणवहुसंज्ञपदेशावका-
शिकव्रतस्वीकरणऽऽदि कार्यम् । घ० २ अथि० । कौमुदीप्र-
भृतिषु लौकिकोत्सवनिधिषु, ॥१० १ ध्रु० २ अ० ।

प्रतिवर्षपर्वसंख्यामाह—

ता पढमस्स णं चंदस्स संवच्छरस्स चउव्वीसं पव्वा पण-
त्ता । दोअस्स णं चंदसंवच्छरस्स चउव्वीसं पव्वा पणत्ता ।
तअस्स णं अभिवड्ढितसंवच्छरस्स छव्वीसं पव्वा पणत्ता ।
चउत्थस्स णं चंदसंवच्छरस्स चउव्वीसं पव्वा पणत्ता । पं-
चमस्स णं अभिवड्ढितसंवच्छरस्स छव्वीसं पव्वा पणत्ता ।
एवमेव सपुव्वावरंणं पंचसंवच्छरिणं जुगे एगे चउव्वीसं
पव्वसत्ते भवतीति भक्तायं ।”

(ना पढमस्स णं इत्यादि ” इति । तत्र युगे प्रथमस्य,
यमिति वाक्यालंकृतौ । चान्द्रस्य संवत्सरस्य चतुर्दशतिः
पर्वणाणि प्रवृत्तानि । द्वादशमासात्मको हि चान्द्रसंवत्सरः,
एकैकस्मिन् मासे द्वे द्वे पर्वणाः । ततः सर्वसंख्याया चान्द्र-
संवत्सरे चतुर्दशतिःपर्वणाणि भवन्ति । द्वितीयस्याऽपि चान्द्र-
संवत्सरे चतुर्दशतिःपर्वणाणि भवन्ति । अभिवर्द्धितसंवत्सर-
स्य षड्विंशतिः पर्वणाः, तस्य त्रयोदशमासाऽऽत्मकत्वात् । च-
तुर्थस्य चान्द्रसंवत्सरस्य चतुर्दशतिः पर्वणाः । पञ्चमस्य
अभिवर्द्धितसंवत्सरस्य षड्विंशतिः पर्वणाः । कारणमनन्तर-
मेवाह, तत एवमेव उक्तं च प्रकारंणैव (सपुव्वावरंणं
ति) पूर्वोपरगणितमालनेन पञ्चासंवत्सरिके युगे चतुर्विं-
शत्याधिकं पर्वशतं भवतीत्याख्यातं सर्वैरपि तार्थोक्त-
मेवाच ।

इह कस्मिन्नयेन कस्मिन्वा मण्डले किं पर्वं समाप्तिमुपयाती-
ति विन्त्यायां पूर्वोऽऽचार्यैः परिकरणगाथा अभिहिताः । तत-
स्मा विनयेयजनानुग्रहार्थमुपपन्नमेव—

“ हल्लुा पव्वेहि ” गुणं, अयणं क्वाहिअं तु कायध्वं ।
सोअं च हवइ तत्ता, अयणक्किअं उड्डहस्स ॥ १ ॥
अह अयणा सुअंकी, तह पंचजुया उ कवसंजुता ।

तावदयं न अयणं, नयि निरसं हि क्वजुयं ॥ २ ॥
कसिणम्मि होइ क्वं, पक्खेवो दो य होति भिअम्मि ।
जावइया तावइया, एतं ससिमंडला होति ॥ ३ ॥
आयम्मि तु गुणकारं, अमिभतरमंडलं हवइ आइ ।
जुम्मम्मि य गुणकारं, बाहिरंगं मंडलं आइ ॥ ४ ॥”

आसां क्रमेण व्याख्या—यस्मिन् पर्वणि अयनमण्डलाऽऽदि-
पया ज्ञानुमिच्छा, तद्भुवराशिगुणयनं अथ कोऽसौ भुवराशिः,
उच्यते—इह भुवराशिप्रतिपादिकं पूर्वोऽऽचार्योपदेशिना गा-
था—“ एणं च मंडलं मण्डलस्य सत्तट्ठु भाग वत्तामि । नव
वेव चुमियाअं, इगतीसकएणं छेएण ॥ १ ॥” अस्या अ-
क्षरार्थो ज्ञाना—एकं मण्डलमेकस्य च मण्डलस्य सप्तपट्टिभा-
गाश्चत्वारः, एकस्य च सप्तपट्टिभागस्य एकत्रिंशद्वृत्तेन छे-
देन ये चतुर्धा भग्वान्तेन च एताः प्रमाणं भुवराशिः ।
अयं च पर्वणमन्त्राद्यनगनज्ञेयपारमं शरीरभूतं एकस्य
चान्यत्निमानं भावयिष्यामः ॥ १ ॥ तत एवभूतं भुवराशि-
मीप्सितपर्वभिर्गुणयित्वा तदनन्तरमयनं रूपाधिकं कर्तव्यं,
तथा गुणिनस्य मण्डलगशर्येदि चन्द्रमसोऽयनज्ञं । परिपू-
र्यमिच्छं वा संभाव्यते, तत एवस्मार्दोपासितपर्वसंख्यागु-
णितान् मण्डलगशरुपपत्तेरद्वयमसोऽयनज्ञं भवति, शो-
ध्यन्ति च, यावत्सहस्रानि चायनानि शुद्ध्यन्ति ततः-
भिपूर्यानि पर्वाणि अयनानि क्रियन्ते, कृत्या च भूयां रु-
पसंयुक्तानि विधेयानि । यदि पुनः परिपूर्णानि मण्डलानि
शुद्ध्यन्ति राशिश्च पञ्चाक्षरैरेण जायते तदा तदनयनसंख्या-
नैरिच्छं सद्रूपयुक्तं नास्ति न तत्रावनराशौ रूपं प्रतीयते इति
भावः । तथा कृतं परिपूर्णं राशौ भवत्येकं रूपं मण्डल-
राशौ प्रक्षेपणीयं भिन्नं खण्डं अंशमिति राशौक्यम् । द्वे
रूपे मण्डलगशरौ प्रक्षेपणीयं, प्रक्षेप च कृते सति यावाम्-
ण्डलगशरभवेति तावन्ति मण्डलानि तावन्ति ईप्सिते
पर्वणि भवन्ति । तथा यदि ईप्सितेन पर्वणा आंजोरूपेण
विपमलज्ञेयं गुणकारं भवति, तत आदिरभ्यन्तरे मण्डले
द्रष्टव्यः, युगे तु सप्त तु गुणकारं आदिर्वाद्यो मण्डलेऽ-
वसेयः । एष करणगाथासमूहाक्षरायः ।

भावना विवम—कोऽपि पृच्छति—युगाऽऽदौ प्रथमं पर्वं
कस्मिन्नयने कस्मिन्वा मण्डले समाप्तिमुपयाति ? तत्र प्रथमं
पर्वं पृष्टमिति वामगाथा पर्वमूलक एकः स्थाप्यते, तत-
स्तयो तु श्रेणिदक्षिणपार्श्वे एकमयनं, तस्य चानुश्रेणि एकं
मण्डलं, तस्य च मण्डलस्याऽधस्ताच्चत्वारः सप्तपट्टिभागा-
स्तेपामयधस्तावव एकत्रिंशद्भागः । एष सर्वोऽपि राशि-
भुवराशिः, स ईप्सितेन एकैव पर्वणा गुणयते, एकं च
गुणितं तदेव भवतीति जातस्तावनेव राशिः । “ ततो-
ऽयनं रूपाधिकं च कर्तव्यम् ।” इति वचनादं रूपमयनं
प्रतीयते, मण्डलगशरौ चायनं न शुद्ध्यति, ततो “ दो य
होति भिअम्मि ” इति वचनात् मण्डलगशरौ द्वे रूपे
प्रतीयते, तत आगतमिदं प्रथमं पर्वं द्वितीयं अयनं तृती-
यस्य मण्डलस्य “ आयम्मि य गुणकारं, अमिभतर मण्डलं
हवइ आइ, ” इति वचनात् । अथ्यनन्तरान्तंअनुपु सप्त-
पट्टिभागेषु एकस्य च सप्तपट्टिभागस्य नवसंकेतत्रिंशद्भा-
गेषु गतेषु समाप्तिमुपयातीति, अयनं वेह चन्द्रायणमवसे-
यम् । चन्द्रायणं च युगस्याऽदौ प्रथममुत्तरायणं, द्वितीयं

दक्षिणायनमिति । द्वितीयं अश्वत्थरवर्तिनस्तृतीयस्य मण्डलस्थेयुक्ता । तथा काऽपि पृच्छति-द्वितीयं एवं कास्मिन्नयने कस्मिन् वा मण्डले समाभिर्माषणच्छतीति ? तत्र द्वितीयं एवं पृष्ठमिति स एव प्राक्को ध्रुवराशिः समस्तोऽपि द्वाभ्यां गुर्यने, ततो जाते द्वे अयने द्वे मण्डले अष्टौ समपट्टिभागा अष्टादश एकविंशद्भागाः । "ततोऽयने रूपाधिकं कल्प्यम्" । इति वचनान् अयने रूपं प्रक्षिप्यते, मण्डलराशी व्याप्यते न शुद्धमिति, तत्र "दो य हाति भिरस्मि" इति वचनान् मण्डलराशी द्वे प्रक्षिप्यते, तत्र आगते द्वितीयं पृष्ठे तृतीयं अयने चतुर्थस्य मण्डलस्य "जुगममिव गृणक, वाहिरगे मण्डले हवइ आरौ" इति वचनान् बाह्यमण्डलादन्तर्गम्यन्तिरेषु समपट्टिभागेष्वेकस्य च समपट्टिभागस्याष्टादशस्यैकविंशद्भागेषु अतिरिक्तानेषु परिममाभिमुपैति । तथा काऽपि प्रश्नयति-चतुर्थं एवं कतिमच्छेषव्ययनेषु मण्डलेषु वा समाभि गच्छतीति ? स एव प्राक्को ध्रुवराशिः समस्तोऽपि चतुर्दशभिर्गुर्यने, ज्ञातान्ययनानि चतुर्दश मण्डलान्यपि चतुर्दश चत्वारः समपट्टिभागाश्चतुर्दशभिर्गुरिता जाता पटपञ्चाशत् ४६ नव एकविंशद्भागाः चतुर्दशभिर्गुरिता जाते पञ्चदशस्यधिकं शतम् १२६ । तत्र पञ्चदशस्यधिकस्य शतस्य एकविंशता भागा इत्येव, लब्धाः चत्वारः समपट्टिभागा द्वौ चूर्णिकाभावा निष्ठतः चत्वारश्च समपट्टिभागा उपरितने समपट्टिभागराशी प्रक्षिप्यन्ते, जाताः पट्टिः समपट्टिभागाः ६ । चतुर्दशस्यैव मण्डलेऽश्वत्थराशिर्मण्डले त्रयोदशस्यैव समपट्टिभागस्य अयने शुद्धे, तेन सर्वगणयनानि चतुर्दशवक्ष्यायुतानि क्रियन्ते, ततोऽयने रूपाधिकं कल्प्यमिति वचनान् भूयोऽपि तत्रैकं रूपं प्रक्षिप्यते, जातानि पौडश अयनानि समपट्टिभागश्च चतुर्पञ्चाशत्संख्यामण्डलराशादुत्तरितास्तिष्ठन्ति, ते समपट्टिभागराशी पट्टिरूपं प्रक्षिप्यन्ते, जाते चतुर्दशोत्तरं शतम् १२६ । तस्य सप्तपट्टा भागा इत्येव, लब्धमैकं मण्डलं पञ्चादशभिर्गुरिते सप्तपट्टिभागस्य समपट्टिभागाः ततो "दो य हाति भिरस्मि" इति वचनान् मण्डलराशी द्वे रूपं प्रक्षिप्यते, जातानि त्रीणि मण्डलानि चतुर्दशभिश्चात्र गुरिते कृते चतुर्दशराशिश्च यथापि युग्मरूपस्यायस्य मण्डलस्यैकविंशद्भागानां च प्रविष्टमिति त्रीणि मण्डलानि अश्वत्थरमण्डलादन्त्यं प्रक्षिप्यन्ति, तत्र आगते चतुर्दश एवं पौडश अयने अश्वत्थरमण्डलादन्त्यं तृतीयं मण्डले सप्तचत्वारिंशति समपट्टिभागेषु गतयेकस्य च समपट्टिभागस्य द्वयोरेकविंशद्भागयोगेनयाः परिममाप्नोतीति । तथा द्वारपट्टमपर्वजिह्वाभायां स पूर्वोक्तो ध्रुवराशिद्वौपट्टा गुर्यन्ते, जातानि द्वारपट्टयनानि द्वारपट्टमण्डलानि द्वे शते अष्टाचत्वारिंशदधिकं समपट्टिभागानां ६६ पञ्चशतानि अष्टपञ्चाशदधिकानि एकविंशद्भागानामपि तेषामेकविंशता भागं हृतं लब्धाः परिपूर्णौ अष्टादश सप्तपट्टिभागान्ते उपरितने समपट्टिभागराशी प्रक्षिप्यन्ते, जाते द्वे शते पटपट्टाधिकं २६६ उपरि च द्वारपट्टमण्डलानि, तेष्वौ द्विपञ्चशता मण्डले द्विपञ्चाशता च एकस्य मण्डलस्य सप्तपट्टिभागैश्चत्वारि अयनानि लब्धानि तानि अयनराशी प्रक्षिप्यन्ते, जातानि पटपट्टिरयनानि ६६ । पञ्चादशसिद्धन्ते नव मण्डलानि, पञ्चदश च समपट्टिभागा मण्ड-

लस्य, तत्र पञ्चदश सप्तपट्टिभागाः सप्तपट्टिभागराशिर्मध्ये प्रक्षिप्यन्ते, जाते द्वे शते एकाचत्वारिंशदधिकं २८१ । तयोः सप्तपट्टा भागा इत्येव, लब्धानि चत्वारि मण्डलानि, शेषा अश्वतिष्ठन्ते त्रयोदश सप्तपट्टिभागा मण्डलानि च मण्डलराशी प्रक्षिप्यन्ते जातानि त्रयोदश मण्डलानि त्रयोदशभिर्मण्डलैश्चत्वारिंशदधिकं समपट्टिभागैः परिपूर्णैकमयने लब्धमिति तदनयनराशी प्रक्षिप्यन्ते, जातानि सप्तपट्टिरयनानि । "नथि निरस्मिन् रूपं युग्मं" इति वचनान् अयनराशी रूपं न प्रक्षिप्यते, केवलं "किमस्मि होइ क्वं पक्ष्मवो" इति वचनान् मण्डलस्थाने एकं रूपं व्यस्यते, द्वौपट्टा चात्र गुणकारः कृताः द्वारपट्टरूपश्च राशिर्गुर्यमा, याति अत्रापि च चत्वार्ययनानि प्रविष्टानि तान्यपि युग्मरूपाणि, रूपं चाभाधिकमैकं न प्रक्षिप्यमानं पञ्चमयने तस्याने द्वौपट्टयमिति बाह्यमण्डलमादिदृष्ट्यं, तत्र आगते द्वारपट्टमने एवं सर्वसप्तपट्टावयनेषु परिपूर्णं जातं युग्मं बाह्यमण्डले प्रथमरूपं प्रक्षिप्यते नतीमिति । एवं सर्वोत्तरपि पूर्वाणि आनीयानि । केवलं विनयेज्जातुगहाय पूर्वोत्तरप्रकारां लेशतो ज्ञातानि उपदर्श्यते-तत्र प्रथमं एवं द्वितीयं अयने तृतीयं मण्डले तृतीयस्य मण्डलस्य चतुर्थं समपट्टिभागेषु एकस्य च समपट्टिभागस्य तत्रैकविंशद्भागेषु गतं युग्मं समाभिमिति ध्रुवराशि कृत्वा पूर्वाऽयनमण्डलेषु प्रत्येकमैकं रूपं प्रक्षेप्यते, भागेषु च तद्व्यत्ययका भागा मण्डले जायन्ते-त्रे परिपूर्णानि त्रयोदश मण्डलानि, एकस्य च मण्डलस्य त्रयोदश सप्तपट्टिभागान् इत्येकविंशद्भागेषु गतं युग्मं समाभित्वाऽयने प्रक्षेप्यते । अनेन क्रमेण वदयमाणाः प्रस्ताराः सप्तपट्टिभागनीयः । स च प्रस्ताराऽयन-प्रथमं एवं द्वितीयंऽयने तृतीयं मण्डले तृतीयस्य मण्डलस्य चतुर्थं समपट्टिभागेषु एकस्य च समपट्टिभागस्य तत्रैकविंशद्भागेषु गतं युग्मं समाभित्वा एवं, तृतीयंऽयने चतुर्थं मण्डले चतुर्थमण्डलस्थापितुं समपट्टिभागेषु एकस्य च समपट्टिभागस्याष्टादशस्यैकविंशद्भागेषु तृतीयं एवं, चतुर्थेऽयने पञ्चमं मण्डले पञ्चमस्य मण्डलस्य द्वारपट्टानु समपट्टिभागेषु एकस्य च समपट्टिभागस्य सर्वविशतौ एकविंशद्भागेषु चतुर्थं एवं, पञ्चमं अयने षष्ठं मण्डले षष्ठस्य मण्डलस्य सप्तदशसु समपट्टिभागेषु एकस्य समपट्टिभागस्य पञ्चस्यैकविंशद्भागेषु पञ्चमं एवं, षष्ठेऽयने सप्तमं मण्डले सप्तमस्य मण्डलस्य एकविंशतौ समपट्टिभागेषु एकस्य च समपट्टिभागस्य चतुर्दशस्यैकविंशद्भागेषु षष्ठं एवं, सप्तमेऽयने अष्टमं मण्डले अष्टमस्य मण्डलस्य पञ्चविंशतौ समपट्टिभागेषु एकस्य च समपट्टिभागस्य त्रयोविंशतौ एकविंशद्भागेषु सप्तमं एवं, अष्टमे अयने तृतीयं मण्डले नवमस्य मण्डलस्य विंशति समपट्टिभागेष्वेकस्य च समपट्टिभागस्य एकविंशद्भागेषु अष्टमं एवं, नवमं अयने दशमं मण्डले दशमस्य मण्डलस्य चतुर्विंशति-सप्तपट्टिभागेष्वेकस्य च समपट्टिभागस्य एकविंशद्भागेषु दशमं एवं, दशमं अयने एकादशं मण्डले एकादशस्य मण्डलस्याष्टाविंशति-सप्तपट्टिभागेष्वेकस्य च समपट्टिभागस्य एकविंशद्भागेषु दशमं एवं, एकादशेऽयने द्वादशं मण्डले द्वादशस्य च मण्डलस्य द्वाचत्वारिंशति-सप्तपट्टिभागेषु एकस्य च समपट्टिभागस्याष्टाविंशतौ एकविंशद्भागेषु एकादशं एवं,

द्वादशे अयने त्रयोदशे मण्डले त्रयोदशस्य मण्डस्य समच-
त्वारिंशति समपट्टिभागेष्वेकस्य च समपट्टिभागस्य षट्पद-
विंशतिपट्टिभागेषु द्वादशे पर्वे, चतुर्दशे अयने प्रथमे मण्डले प्र-
थमस्य च मण्डलस्याष्टाविंशतिसमपट्टिभागेष्वेकस्य च समप-
ट्टिभागस्य पञ्चदशस्येकविंशतिपट्टिभागेषु त्रयोदशे पर्वे, पञ्चदशे
अयने द्वितीये मण्डले द्वितीयस्य मण्डलस्य द्वाचत्वारिंश-
तिपट्टिभागेष्वेकस्य च समपट्टिभागस्य चतुर्विंशती एक-
विंशतिपट्टिभागेषु चतुर्दशे पर्वे, षोडशे अयने तृतीये मण्डले तृ-
तीयस्य मण्डलस्य समचत्वारिंशति समपट्टिभागेष्वेकस्य च
समपट्टिभागस्य द्वयोरेकविंशतिपट्टिभागयोः पञ्चदशे पर्वे, सप्तदशे
अयने चतुर्थे मण्डले चतुर्थस्य मण्डलस्य एकपञ्चाशति स-
मपट्टिभागेष्वेकस्य च समपट्टिभागस्य एकादशस्येकविंश-
तिपट्टिभागेषु । एवं श्रेयस्वपि पर्वस्वयनमण्डलप्रस्तारो भावनीयः ।
अथ गौरवमयापु न लिख्यते ।

अथ किं पर्वे कस्मिन् चन्द्रनक्षत्रयोः परिसमाप्तिमुपया-
तीति विन्यासां पूर्वोऽऽचार्यैः करणमुपदिशन्तम् । संप्रति तद-
व्युपदर्शयन्-

“ चतुर्वीर्यमयं काऊ-ण पमाणं सप्तमष्टिमेव फलं ।

इच्छापपवेहिं गुणं, काऊणं पजया लडा ॥ १ ॥

अट्टममहिं सपहिं, तीसंहिं सप्तममिं गुणियमि ।

नेरम विउत्तरंहि, सपहिं अष्टिदमिं सुद्धमि ॥ २ ॥

सप्तद्विपेलद्विंशं, सप्तवर्गेण तन्ना उ जं सयं ।

नं रिक्खं नायव्वं, तथ समसं हव्वं पव्वं ॥ ३ ॥ ”

त्रैराशिकविधौ चतुर्विंशत्यधिकं शनं प्रमाणं प्रमाणराशि-
पट्ट्या समपट्टिरूपं फलं फलराशिं कुर्यात्, कृत्वा च ध्वित्यैः
कृत्वा त्रयोविंशतिं विधाय च विधाय च षोडशे राशिना चतुर्विंश-
त्यधिकशतेन भागं हुनं यत्नभ्यन्ते पर्याया ज्ञानव्याः, यत्पुनः
शेषमवतिष्ठते तदष्टादशभिः शनैः विशदधिकैः संगुणयन्, सं-
गुणितं च तस्मिन् तत्तत्त्रयोदशभिः शनैश्चतुर्विंशतिभिर्जित्वा शो-
धनीयः । अत्रिजिद्विंशतिराशिकविंशतः समपट्टिभागानां द्वा-
पट्ट्या गुणिते एतावन्शोधनकस्य लभ्यमानव्यात् तत्तत्त-
स्मिन् शोधने समपट्टिसंख्याया द्वापट्ट्यस्तासां सर्वश्रेण य-
द्भवति । किमुक्तं भवति ?-समपट्ट्या द्वापट्टी गुणितायां
यद्भवति तेन भागं हुनं यत्नभ्यं तस्मिन् नक्षत्राणि शुद्धानि,
यत्पुनस्ततोऽपि भागद्वारादपि शेषमवतिष्ठते तादृशं
नक्षत्रं ज्ञातव्यं यत्र विचक्षितं पर्वे समासमिति । एष करणमा-
धवायास्तारार्थः ।

भावन सियम-यदि चतुर्विंशत्यधिकेन पर्वशतेन समप-
ट्टिपर्याया लभ्यन्ते, तत एकंन पर्वणा किं लभामहे ? । राशि-
त्रयस्थापना-१२४ । ६७ । १ । अत्र चतुर्विंशत्यधिकशतकूपो
राशिः प्रमाणभूतः, समपट्टिरूपं फलं, तत्रास्येन राशिना
मध्यराशिगुणयन्, जातस्तावन्निव । तस्याऽऽधेन राशिना चतु-
र्विंशत्यधिकं शनं भागद्वारणम्, स च स्तोकाष्ट्याङ्गानां न
प्रयच्छति, ततो नक्षराऽऽनयनार्थमष्टादशभिः शनैश्चिद-
धिकैः समपट्टिभागरूपेणैव विधायामः । इति गुणकारच्छेदरा-
शयोरेकैनापवर्त्तना, जानो गुणकारराशिरेवशतानि पञ्चद-
शांस्तराणि ६१४, छेदराशिर्द्वोपट्टिः ६२ । तत्र समपट्टि-
नक्षत्रैः पञ्चदशोत्तरैर्गुणयन्ते, जातान्येकपट्टिपञ्चदशाणि त्रीणि
शतानि पञ्चांस्तराणि ६१३०४ । एतस्मादभिजितस्त्रयोदश
२०१

शतानि द्युत्तराणि शुद्धानि स्थितानि, शेषाणि षट्सह-
स्राणि द्युत्तराणि ६०००३ । तत्र छेदराशिर्द्वोपट्टिरूपः सम-
पट्ट्या गुणयन्ते, जातान्येकचत्वारिंशच्छतानि चतुःपञ्चाशद-
धिकानि ४१४४ । तैर्भागां ह्रियन्ते लब्धाश्चतुर्दश १४ । तेन त्रय-
णाऽऽदीनि पुण्यपर्यन्तानि चतुर्दश नक्षत्राणि शुद्धानि शेषाणि
निष्ठानि अष्टादश शतानि समचत्वारिंशदधिकानि १८२७ ।
एतानि मुहूर्त्ताऽऽनयनार्थं त्रिशता गुणयन्ते, जातानि पञ्चपञ्चा-
शत्सहस्राणि चत्वारिंशतानि दशोत्तराणि ४४४०० । तेषां भागं
हुनं लब्धाश्चतुर्दश मुहूर्त्ताः, शेषाणि निष्ठानि चतुर्दश शता-
नि अष्टोत्तराणि १४००० । एतानि द्वापट्टिभागाऽऽनयनार्थं द्वाप-
ट्ट्या गुणयितव्यानीति गुणकारच्छेदराशयोर्द्वोपट्ट्याऽपवर्त्त-
ना क्रियन्ते, तत्र गुणकारराशिर्जातं च एकच्छेदराशिः समप-
ट्टिः, एकंन च गुणितं उपरितनो राशिर्जातस्तावन्नेव तत्तत्त-
स्य समपट्ट्या भागं हुनं लब्धा एकविंशतिः २१ । पञ्चादव-
तिष्ठते एकः समपट्टिभागः, एकस्य च द्वापट्टिभागस्य
आगतं प्रथमं पर्वे, अष्टपर्वयोस्त्रयोदश मुहूर्त्तान् एकस्य च
मुहूर्त्तस्य एकविंशतिर्द्वोपट्टिभागान्, एकस्य च द्वाप-
ट्टिभागस्यैकसमपट्टिभागं भुक्त्वा समासमिति । तथा यदि
चतुर्विंशत्यधिकंन पर्वशतेन समपट्टिः पर्याया लभ्यन्ते
ततो द्वाभ्यां पर्याभ्यां किं लभामहे ? । राशित्रयस्थापना-
१२४ । ६७ । २ । अत्रास्येन राशिना मध्यराशिगुणयन्ते, जाते
चतुर्विंशत्यधिकं शतम् १३४ । तस्याऽऽधेन राशिना चतुर्विं-
शत्यधिकशतरूपेण भागं ह्रियन्ते, लब्धा एका नक्षत्रपर्यायः
स्थितः, शेषा दश, तत एतान् नक्षत्रानयनयाऽष्टादशभिः
शनैः विशदधिकैः समपट्टिभागैर्गुणयित्वा इति गुणकार-
च्छेदराशोरेकैनापवर्त्तना, जानो गुणकारराशिरेवशतानि प-
ञ्चदशांस्तराणि ६१४, छेदराशिर्द्वोपट्टिः ६२ । तत्र दश नक्षत्रा-
नि पञ्चदशोत्तरैर्गुणयन्ते, जातान्येकचत्वारिंशच्छतानि पञ्चाद-
धिकानि ६१४० । तत्रास्येन राशिना द्युत्तराणि जातस्तावन्नेव
शुद्धानि स्थितानि पञ्चादशसमतिशतानि अष्टाचत्वारिंश-
दधिकानि ७८२७ । तत्र द्वापट्टिरूपच्छेदराशिः समपट्ट्या
गुणयन्ते, जाता येकचत्वारिंशच्छतानि चतुःपञ्चाशदधिकानि
४१४४ । तैर्भागां ह्रियन्ते, लब्धमेकं भवणरूपं नक्षत्रं,
शेषाणि निष्ठानि पञ्चदशच्छतानि चतुर्दशव्यधिकानि
३६४४ । एतानि मुहूर्त्ताऽऽनयनार्थं त्रिशता गुणयन्ते,
जातमेकं लक्षं दश सहस्राणि अष्टौ शतानि विशद्व्युत्तरा-
णि ११००२० । तेषां छेदराशिना भागं हुनं लब्धाः पट्टि-
शतिमुहूर्त्ताः २६ । शेषाणि निष्ठानि षोडशोत्तराणि अष्टा-
विंशतिशतानि १८१६ । एतानि द्वापट्टिभागाऽऽनयनार्थं द्वाप-
ट्ट्या गुणयितव्यानि, तत्र गुणकारच्छेदराशयोर्द्वोपट्ट्या-
ऽपवर्त्तना । तत्र गुणकारराशिरेककरोपा जातश्छेदराशिः स-
मपट्टिः, तथैकेन उपरितनो राशिर्गुणिता जातस्तावन्नेव,
तस्य समपट्ट्या भागं हुनं लब्धा द्वाचत्वारिंशत्
द्वापट्टिभागाः, एकस्य च द्वापट्टिभागस्य द्वौ समप-
ट्टिभागाः, आगतं द्वितीयं पर्वे, धनपुनस्तत्रस्य पट्टि-
शतमुहूर्त्तान्, एकस्य च मुहूर्त्तस्य द्वाचत्वारिंशत् द्वाप-
ट्टिभागानेकस्य च द्वापट्टिभागस्य द्वौ समपट्टिभागां
भुक्त्वा समासमुपगच्छति । एवं श्रेयस्वपि पर्वेषु सप्तापि
नक्षत्राणि भावनीयानि ।

पटव्य

तत्संग्राहिकाश्चेमाः पूर्वाऽऽचार्यप्रदर्शिताः पञ्च गाथाः-

“ सत्य षण्दिन्द्रा अजम, अमिषुर्हो चित्त आन इदमगो ।
 रोहिणि जिह्वा मिगमिर, विस्मादित सवण पिउदेवा ॥१॥
 अज अजम अमिषुर्हो, चित्ता आगो तथा विमाहा उ ।
 रोहिणि मूलो अहा, वीम पुम्मा षण्दिन्द्रा य ॥ २ ॥
 भग अज अजम पुमो, माई अगो य मित्तदेवा य ।
 रोहिणि पुवासाहा, पुण्यस्स वीमदेवा य ॥ ३ ॥
 अहि वसु भगामिषुर्हो, हत्यस्स विमाह कर्माया जिह्वा ।
 सोमाऽऽउरवी सवणो, पिउ वरुण भगोऽमिषो य ॥ ४ ॥
 चित्ता विमसाहाऽगो, मूलो अहा य विस्स पुम्मा अ ।
 एए जगप्पवहो, विमट्ठिपेवम सक्कसा ।

एतानां अध्यात्म-प्रथमस्य पर्वणः समाप्तां सर्पाः स-
द्वेदेवतोपलक्षितं नक्षत्रम् अश्वमेधानक्षत्रम् १ द्वितीयस्य धनि-
राष्ट्रा २, तृतीयस्यायमा अथमेदेवतोपलक्षिता उत्तरग-
ङ्गुण्यः ३, चतुर्थस्याभिषुद्धिदेवतोपलक्षिता उत्तरभद्र-
पदा ४, पञ्चमस्य चित्रा ५, षष्ठस्याश्वः अश्वदेवतोपल-
क्षिता अश्विनी ६, सप्तमस्य इत्यानिगन्धार्तिनदेवतो-
पलक्षिता विशाखा ७, अष्टमस्य गौहिणी ८, नवमस्य
ज्येष्ठा ९, दशमस्य मृगशिरस्य १०, एकादशस्य विश्वश्वदेवतो-
पलक्षिता उत्तरगङ्गादा ११, द्वादशस्यादिनः अर्दिनदेवतो-
पलक्षितं पुनर्वसु १२, त्रयोदशस्य ध्रुवः १३, चतुर्दशस्य
पुष्यदेवता मघा १४, पञ्चदशस्याजः अजदेवतोपलक्षिता पुष्य-
देवता १५, सप्तदशस्याभिषुद्धिर्गङ्गापुष्यदेवतोपलक्षिता उत्त-
रभद्रपदा १६, अष्टादशस्य चित्रा १७, एकोनविंशतितम-
स्याश्वोऽश्वदेवतोपलक्षिता अश्विनी १८, विंशतिनमस्य वि-
शाखा २०, एकविंशतितमस्य गौहिणी २१, द्वाविंशतितम-
स्य मूलम् २२, त्रयोविंशतितमस्य आर्द्रा २३, चतुर्विंश-
तितमस्य चित्रम् विश्वश्वदेवतोपलक्षिता उत्तरगङ्गादाः
२४, पञ्चविंशतितमस्य पुष्यः २५, षड्विंशतितमस्य ध-
नुरा २६, सप्तविंशतितमस्य मघा अजदेवतोपलक्षिताः
येकादशस्यः २७, अष्टाविंशतितमस्याऽऽर्द्रा अश्वदेवतोप-
लक्षिताः पुष्यभद्रपदाः २८, एकोनविंशतितमस्यायमा अथमा-
नक्षत्रा उत्तरगङ्गुण्यः २९, विंशतितमस्य पुष्यः, पुष्यदेवता-
रा देवता ३०, एकविंशतितमस्य स्वातिः ३१, द्वाविंशतितम-
स्य गरिनिगन्धर्वदेवतोपलक्षिता कुत्तिका ३२, त्रयोविंशतितम-
स्य मित्रदेवा मित्रनामा देवा यथाः सा तथा उत्तरगङ्गा-
यथाः ३३, चतुर्विंशतितमस्य गौहिणी ३४, पञ्चविंशतितम-
स्य पूर्वाषाढा ३५, षड्विंशतितमस्य पुनर्वसुः ३६, सप्त-
विंशतितमस्य विश्वदेवा उत्तरगङ्गादा ३७, अष्टाविंशतितम-
स्य हरिदेवतोपलक्षिता अश्वेया ३८, एकोनचत्वारिंश-
तितमस्य वसुदेवदेवोपलक्षिता धर्मगङ्गा ३९, चत्वारिं-
शतितमस्य मघा भगदेवाः भृगुगङ्गुण्यः ४०, एकच-
त्वारिंशतितमस्याभिषुद्धिर्गङ्गापुष्यदेवतोपलक्षिता उत्तरभद्रप-
दा ४१, द्वाचत्वारिंशतितमस्य हस्तः ४२, त्रिचत्वारिंशतितम-
स्याऽश्वदेवा अश्विनी ४३, चतुश्चत्वारिंशतितमस्य वि-
शाखा ४४, पञ्चचत्वारिंशतितमस्य कुत्तिका ४५, षट्चत्वा-
रिंशतितमस्य ज्येष्ठा ४६, सप्तचत्वारिंशतितमस्य सोमदेवतोपल-
क्षिता मृगशिरसो नक्षत्रम् ४७, अष्टचत्वारिंशतितमस्याः युगपदेवतोपल-

पूर्वापाद्याः ५८, एकानपञ्चाशत्तमस्य रवि रविनामकर्तृवो-
पप्लवितं पुनर्वसुतन्त्रम् ५९, पञ्चाशत्तमस्य श्रवणः ५०,
एकानपञ्चाशत्तमस्य पिता पितृदेवा मघाः ५१, द्विपञ्चा-
शत्तमस्य वसवदेवोपप्लवितं शताम्बपुनर्वसुतन्त्रम् ५२, त्रि-
पञ्चाशत्तमस्य भगो भगदेवाः पूर्वकालगुप्तः ५३, चतुःपञ्चा-
शत्तमस्याभिवृद्धिदेवा उत्तममद्रपथा ५४, पञ्चापञ्चाशत्तमस्य
वित्रा ५५, पदपञ्चाशत्तमस्याश्वोऽव्यवधा श्रवन्वि ५६,
सप्तपञ्चाशत्तमस्य विद्याया ५७, अष्टपञ्चाशत्तमस्याश्वि-
वोपप्लवितं कुत्तिका ५८, एकानपष्टितमस्य मूलम् ५९,
पष्टितमस्य आर्द्रो ६०, एकानपष्टितमस्य विष्वक् विष्वदे-
वा उत्तरापाद्याः ६१, द्वानपष्टितमस्य पुष्यः ६२ । एतदुपसं-
हाराह—एतानि सत्त्वानि युगस्य पुराणं यानि द्वान-
पष्टितं यानि पूर्वाणि तेषु क्रमेण वेदितव्यानि । एवं प्रागुक्त-
कारणवशादुत्तराङ्गेऽपि द्वानपष्टितं त्यज्य पूर्वस्यैव गतव्यानि ।
संप्रति कश्चित् सूर्यमण्डले किं एवं समाप्तिं यानीति वि-
न्त्यायं यत्पूर्वोऽस्यवर्गोऽस्यवर्गं क्रम्यं तदभिधीयते—
“सूर्यमपि तावदेव । संप्रति श्रयणेषु मंडलविभागाः ।

अयर्णाम्म य जं दिवसा . स्वर्हिण मंडले हवइ ॥ ६ ॥ "

अस्या व्याख्या—सूर्यस्याऽपि पर्यवपथो मण्डलविभागो
ज्ञातव्यः द्रष्टव्यः स्फोर्ध्वगतानेन। किमुक्तं भवति?—सूर्यस्य
कामयमनमपेक्ष्य सतिस्त्वात्मगमने तस्य पर्यगः परिसमाप्त
तिष्ठव्यवर्गायति। तत्राप्येन शोधितं सति यं दिव्या उ
दरिता यन्नेन तन्मेव्यं रूपाधिकं मण्डले तद्विभक्तं प
रिचमनं भवतीति धर्दिनव्यम्। एता कर्णगाथाः क्ष
र्यदना।

भावायस्त्वयम्—इदं त्वय्यै कस्मिन्मण्डले समाप्तमिति
ज्ञातुमाश्रयेत् तत्त्वस्था धियेन, धृष्ट्या च पञ्चदशभिर्गुणयुतैः
गुणपरायश्च कस्यापि धियेन, ततः संभयतेऽप्यमरपरा-
पायक्येन, तत्राथैव यस्याः परिचयं शनं भागः पतन्ति तर्हि
भागे द्वेन यत्तस्यै तत्त्वयनानि ज्ञातव्यानि, कथं या पश्चा-
दिवत्तत्त्वस्थाः शान्तियुत, तद्विभक्तं मण्डले विचित्रं पदे समा-
प्तमयम् भव्यम् । उक्तयानि वनेमानि यथासमाप्तं कथं-
येन दत्तियानि च स यस्याः सम्यग्मानं स्यात् मायना क्रियन्ते
तत्र कोऽपि पुच्छ्यति—कस्मिन् मण्डले स्थितः सर्वो युगे प्रथमं
पदे समाप्तयतीति ? इदं प्रथमपदे पुच्छ्यत्येकका धियेन, स
पञ्चदशभिर्गुणयुतैः, ज्ञाताः पञ्चदश अत्रकाऽप्यव्यमगताः न
संभवतीति तत् त्रिकर्मप पाठ्यते, तत्र पञ्चदश पाठयित्वा
क्रियन्ते, ज्ञाताः पाठश युगाऽप्येते च प्रथमं पदे दत्तियानि
तत् आने सर्वोप्यन्यमण्डलमादि कृत्वा पाठशमण्डले प्र-
थमे पदे पाठयमाप्तामिति । तथाऽपि पुच्छ्यति—चतुर्थे एवैक
कस्मिन् मण्डले पत्तिसमाप्तयतीति तत्र चतुर्का धियेन,
धृष्ट्या च पञ्चदशभिर्गुणयुतैः, ज्ञाता पष्टिः, अत्रकाऽप्यम-
राः संभवतीत्येकः पाठयन्, ज्ञाता एकानपष्टिः ४६ ।
सा भूयेऽप्येककपुत्रा क्रियते, ज्ञाता पष्टिः, आनेन स्वा-
भ्यन्तमण्डले दत्तिय पाठयित्वा मण्डले चतुर्थे पदे समा-
प्तामिति । तथा पञ्चविंशतिनमपयोऽज्ञातायां पश्चाद्विंशतिः
स्यात्यन्ते, सा पञ्चदशभिर्गुणयुतैः, ज्ञाताभि र्त्रिणि शानानि
पञ्चमसप्तयतीति ३७ । अत्र पड्यमगता ज्ञाता इति पद-
शोध्यन्ते, ज्ञातानि त्रीणि शानानि एकानमसप्तयतीति ३८, ३९,
तेनां यस्याः लब्धिकेन शनं भागो द्दियते, तस्यै पश्चात्

ष्ठितिं ब्रूयिष्ये, तानि रूपयुतानि कियन्ते, जानानि चत्वारि, यौ च द्वौ लब्धौ, ताभ्यां द्वे अयने दक्षिणायनोत्तरायण-
रूपे शुद्धे, तत आगतं तृतीयं अयनं दक्षिणायनरूपे सर्वा-
भ्यन्तरमण्डलमार्गं कृत्वा चतुर्थे मण्डले पञ्चविंशति-
तमं पर्व परिममाप्तमिति चतुर्विंशत्यधिकशतनवपर्वजिह्वा-
सायां चतुर्विंशत्यधिकं शतं स्यात्पन्नं, तत्पञ्चदशभिर्गुणयन्ते,
जानान्यष्टादश शतानि पञ्चधिकानि १८००, चतुर्विंशत्यधि-
कं पर्वशतं च त्रिंशद्वयमग्राभा भूता इति त्रिंशत्यायन्ते,
जानानि पञ्चाष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि १८३०, तानि
रूपयुतानि कियन्ते जानान्यष्टादश शतान्येकत्रिंशदधिकानि
१८३१ । तेषां व्यर्थस्यधिकेन शतेन भागे हन्ते लब्धानि
दशायनानि, पञ्चाद्वतिष्ठन्ते एकः दशमं च अयनं युगपर्य-
न्ते उत्तरायणे, तत आगतमनुसरणायनं सर्वोभयन्तरे
मण्डले चतुर्विंशत्यधिकशतनवपर्व समाप्तमिति ।

संप्रति किं पर्व कस्मिन् सूर्यनक्षत्रे समाप्तमिति गच्छति
एतन्निरूपणार्थं यत्पूर्वाऽऽचार्यैः कण्ठमुक्तं तदुपदर्शयते-

“ चतुर्विंशत्यधिकं काउ-ण पमाणं पञ्च ग पंच फलं ।
इच्छापदार्थां गुणं काउणं पञ्चया लज्जा ॥ १ ॥
अद्भुतस्य स पर्वतः, तौर्नर्हि न्यमगमि गुणयमि ।
सत्तायीसत्तयसु अद्भुतांसि पुनरमि ॥ २ ॥
सप्तद्वि सप्तद्वी, सप्तगणं तत्रा उ जे जेम् ।
तं रिक्ते सूरस्य उ. ज्ञाप्य समनं दवइ एवे ॥ ३ ॥ ”

एतासां तिसृणां गाथानां क्रमेण व्याख्या-ब्रह्मशिकविधौ
चतुर्विंशत्यधिकशतं प्रमाणं प्रमाणगोशं कृत्वा पञ्च पर्या-
यान् फलं कुर्यात्कृत्वा च ईप्सितैः पूर्वभिर्गुणैः गुणकारं
विश्रयाय, विधाय चाऽऽयनं राशिनं चतुर्विंशत्यधिकश-
तरूपेण भागो हर्षये, भागं हन्ते यद्धाये तेषां यथायाः शुद्धाः
ज्ञातव्याः, यत्पुनः शेषमवतिष्ठते तद्दशदशभिः शतैः त्रिंशद्व-
धिकं गुणयन्ते, गुणितं च तस्मिन् समविंशतिशतेषु अष्टाविं-
शत्यधिकेषु शुद्धेषु पुनः शुद्धयति, तस्मिन् शुद्धे समपष्टिमे-
ष्यायाः प्रापयेत्, तासां सर्वाणि यद्धयति । किमुक्तं भवति ?-
सप्तपञ्चाः षाष्टाष्टौ गुणितायां यद्धवति तेन भागे हन्ते
यद्धये तावन्ति नक्षत्राणि शुद्धानि द्रष्टव्यानि, यत्पुनस्त-
तोऽपि भागद्वयं प्रापि शेषमवतिष्ठते तदन्तं सूर्यस्य सेव-
धि द्रष्टव्यं यत्र विवक्षितं पर्व समाप्तमिति । एष कण्ठगा-
थात्रयाज्ञार्थः ।

भावना विषयम्-यदि चतुर्विंशत्यधिकेन पर्वशतेन पञ्च
सूर्यनक्षत्रपर्याया लभ्यन्ते, तत एकं पर्वशतं किं लभामहे ?
राशित्रयस्थापना-१२४ । १ । अत्रान्येन राशिना मध्यरा-
शिगुणयन्ते, जानस्तान्वन्ति पञ्चकरूपः, तस्याऽऽयनं राशिना
चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन भागद्वयं, स च स्तोत्रवाङ्मनां न
प्रचच्छति, ततो नक्षत्राऽऽनयनार्थम् अष्टादशभिः शतैस्त्रिं-
शदधिकैः समपष्टिभागैर्गुणयिष्याम इति गुणकारच्छे-
दराशिराजैस्ताऽपवर्त्तन्ता, जाना गुणकाराशिनैवशतानि
पञ्चदशोत्तराणि ६१४ । छेदराशिर्षाष्टिः ६२ । तत्र
पञ्च नवभिः शतैः पञ्चदशोत्तरैर्गुणयन्ते, जानानि पञ्च-
त्वारिंशच्छतानि पञ्चसप्तत्यधिकानि ४५४५ । पुनरस्य च
चतुर्विंशत्यधिकं भागं प्रापयेत्, तस्या गुणयन्ते, जानानि समविंश-
तिशतानि अष्टाविंशत्यधिकानि २७२८ । एतानि पूर्वराशेः

शोधयन्ते, स्थितानि पञ्चाष्टादशशतानि समचत्वारिंशद-
धिकानि १८३७ । तत्र च्छेदराशिर्षाष्टिः सप्तपष्टा गुणय-
ते, जानानि एकचत्वारिंशच्छतानि चतुःपञ्चाष्टाधिकानि
४१४४, तैर्भागो हियन्ते, तत्र राशेः स्तोत्रवाङ्मनां न लभ्यते,
ततो विवक्षा आनतव्या, तत्र छेदराशिर्षाष्टिः परिपू-
र्येनक्षत्राऽऽनयनार्थं हि षाष्टिसप्तपष्टा गुणितः परिपूर्यं
नक्षत्रभिर्दशानां नाऽऽयानि, ततो मूल पर्व षाष्टिः पञ्चद्व-
राशिः केवलं पञ्चभिः सप्तपष्टिभागैर्गुणयन्ते भवति, ततो दि-
वसाऽऽनयनाय षाष्टिः पञ्चभिर्गुणयन्ते, जानानि ब्रूयिष्ये श-
तानि दशोत्तराणि ३१०, तैर्भागो हियन्ते, लब्धाः पञ्च दि-
वसाः, शेषास्तिष्ठन्ते द्वे शते समनयनधिके २६७, ते मु-
हूर्त्ताऽऽनयनार्थं शिशता गुणयन्ते, तत्र गुणकारच्छेदराश्याः
शून्यताऽपवर्त्तन्ता, जाना गुणकाराशिराशिरूपच्छेदरा-
शिर्गच्छति तत्रिकेनोपरिततो राशिरुपयन्ते, जानान्यष्टौ
शतान्येकचत्वारिंशत्तकामि ८६१, तैर्भागैस्त्रिंशता भागो हिय-
न्ते, लब्धा अष्टाविंशतिमुहूर्त्ताः २८, एकस्य च सूर्यस्य
त्रयाविंशतिर्गच्छति त्रयाणां ११, आगतं प्रथमं पर्व अत्रेया-
नक्षत्रस्य पञ्चदिवसानिकस्य च दिवसस्याष्टाविंशतिमुह-
ूर्त्तानिकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रयाविंशतिमेकत्रिंशद्भागान् भुक्त्वा
समाप्तम् । अथ वा-पुन्यं शुद्धे यानि स्थितानि पञ्चाष्टा-
दशशतानि समचत्वारिंशदधिकानि १८३७, तानि सूर्यमुह-
ूर्त्ताऽऽनयनार्थं त्रिंशता गुणयन्ते जानानि पञ्चपञ्चाशत्तक-
म्भाणि चत्वारि शतानि दशोत्तराणि ४४४०, तेषां प्रागुक्तं
छेदराशिना ४१४४ भागो हियन्ते लब्धास्त्रयादश मुहूर्त्ताः १३,
शेषाणि तिष्ठन्ति चतुर्दशशतान्यष्टोत्तराणि १४०८, ततोऽसू-
नि षाष्टिभागोऽऽनयनार्थं षाष्टिः गुणयितव्यानि, गुणकार-
च्छेदराश्याः षाष्टिः पञ्चवर्त्तन्ता, तत्र गुणकाराशिराशिरूपक-
रूपः छेदराशिर्षाष्टिः पञ्चकरूपः, तत्र एकं गुणितं त्रिंशतान्वन्ते
जाना १४०८, तस्य सप्तपष्टा भागो हियन्ते, लब्धा एकविं-
शतिः २१, षाष्टिभागो मुहूर्त्तस्य, एकस्य च षाष्टिभागस्य
एकसप्तपष्टिभागः, तत आगतं युगम्याऽऽदी प्रथमं पर्व, अ-
भावास्त्यालक्षणमन्तेपानक्षत्रस्य त्रयादशमुहूर्त्तस्य एकविं-
शतिर्षाष्टिभागानिकस्य च षाष्टिभागस्य एकं सप्तपष्टि-
भागं भुक्त्वा सूर्यः समायाति । तथा च वक्ष्यति-“ ता ए-
कविंशे पंचवर्गं संवच्छ्रुतां पदमे अभावात्सं बंद केणे न-
क्वत्तेणे जोएइ ? ता अस्त्रिलेमाणं एके मुहुत्ते चत्तालीसे वा-
द्विभागा मुहुत्तस्य वावद्विभागं च सन्निहिदा क्षिता क्षावद्विंशु-
क्षिआ सेना । तं समयं च णं सूं केणे नक्वत्तेणे जोएइ ? ता
अस्त्रिलेसाहिं वेव अस्त्रिलेमाणं एको मुहुत्ते चत्तालीसे वा-
वद्विभागा मुहुत्तस्य वावद्विभागं च सन्निहिदा क्षिता क्षावद्विंशु-
क्षिआ सेना । ” इति । तथा यदि चतुर्विंशत्यधिकं पर्वश-
तेन पञ्च सूर्यनक्षत्रपर्याया लभ्यन्ते ततो ह्यार्थं पर्वस्यां किं
लभामहे ? राशित्रयस्थापना १२३४५२ । अत्रान्येन राशिना
क्षिकलक्षणेन मध्यराशिः पञ्चकरूपो गुणयन्ते, जाना दश १०,
तेषामाद्येन राशिना भागद्वयं, ते च स्तोत्रवाङ्मनां न प्रच-
च्छन्ति, ततो नक्षत्राऽऽनयनार्थमष्टादशभिः शतैस्त्रिंशद-
धिकैर्गुणयितव्या इति गुणकारच्छेदराश्याऽनयनार्थं जाना
जाना गुणकाराशिनैवशतानि पञ्चदशोत्तराणि ६१४ ।
छेदराशिर्षाष्टिः ६२, तत्र नवभिः शतैः पञ्चदशोत्तरैर्गुणय-
न्ते, जानानि एकचत्वारिंशत्तकानि पञ्चाष्टादशशतानि १८३७,

तस्यः समविंशतिशतान्यष्टाविंशत्यधिकानि पुष्पमन्त्रकानि शोधयन्ते, स्थितानि पञ्चादशपरिणतानि द्वाविंशत्यधिकानि ६४२९, छेदराशिर्द्वार्षष्टयः समपच्यः गुणयन्ते, जातान्येकवत्वारिंशच्छतानि चतुःपञ्चादशधिकानि ४१४४, तेषां भागो ह्रियन्ते, लब्धमेकं नवतः, तच्चाश्लेषारूपमश्लेषानक्षत्रं चाक्षेपत्रयमेतद्वहता, पञ्चदशस्यसुहृता अप्रिका वेदितव्याः, शराणि निष्ठानि द्वाविंशतिशतपरिणतव्यधिकानि २२६८, ततो मुहूर्तोऽन्यनार्थमेतानि त्रिशता गुणयन्ते, जातान्यष्टपरिणतहस्ताणि चत्वारिंशदधिकानि ६८०९, तेषां छेदराशिना ४१४४ भागो ह्रियन्ते, लब्धाः षोडशस्यसुहृताः १६, शराण्यवनिष्ठान्ते पञ्चदशशतानि पदसमव्यधिकानि १४७६, तानि द्वापरिभागाऽऽनयनार्थं द्वापर्यष्टा गुणयितव्यमस्ति गुणकारकद्वेष्टराश्यांशपरिणतऽऽनयनेना, जातो गुणकारकशिरःकरूपः छेदराशिः समरपट्टः ६०, तत्रोपरिततो राशिरकेन गुणितस्तावान्वे जानः, तस्य समपच्यः भागो हन्ते लब्धप्रत्ययविंशतिर्द्वार्षष्टिभागाः ३३ एकस्य च द्वापरिभागास्य पञ्चविंशत्यन्तराष्टिभागाः ३४, तत्र ये लब्धाः षोडशसुहृता ये चोद्विंशताः पञ्चात्याः पञ्चदशसुहृतास्ते एकत्र मीलयन्ते जातो एकविंशत् ३१, तत्र त्रिशतामयाशुद्धा पञ्चादशस्यैकः स्यसुहृतेतत्तन आगते ऋतये पर्येष्टापरिणतमाविर्षाणमेतानि चैकं पर्येष्टापरिणतस्यैकं मुहूर्तमेकस्य च मुहूर्तस्य त्रयोविंशतिर्द्वार्षष्टिभागानेकस्य च द्वापरिभागस्य पञ्चविंशते समरपट्टभागान् भुक्ता स्यः परितमापयन्ती। तथा च वक्ष्यन्ते—“ ता एतानि गे पंचगदं संवच्छुराणे पदमे पुण्यमासीने चैकं केण नक्षत्रेण ज्ञेयम् ? ता चण्डिहोहि धाण्डाणे निशि मुहुता एगुणीमे व वान्दुः भागा मुहुत्तस्य वान्दुभागं च सन्दिह्वा छेत्ता पसद्वी चुणिगया भागा सन्ता। तं समये च गे सूर केण नक्षत्रेण ज्ञेयम् ? ता पुव्वार्हि कग्गुणीहि पुव्वारो कग्गुणीने अद्वीमे व मुहुत्ता अद्वीमे व वावद्विभागा मुहुत्तस्य वान्दुभागं च सन्दिह्वा छेत्ता घनीसे चुणिगया भागा सन्ता।” इति । तथा यदि चतुर्विंशत्यधिकेन पंचशतेन पञ्चस्येनत्तत्रपर्याया लभ्यन्ते, तत्तन्निभिः किं लभामहे ? राशिः यस्यापना—१२४।३३ अत्रान्येन राशिना त्रिकलक्षणं मय्या राशिः पञ्चदशया गुणयन्ते, जाताः पञ्चदश १४, तेषामायेन राशिना मागहन्ते, तत्र राशिः स्तःकराद्वागो न लभ्यन्ते, ततो ननु ताऽऽनयनार्थमष्टादशशतं त्रिंशदधिकैः समरपट्टभागं गुणयितव्यमस्ति गुणकारकद्वेष्टराश्यांशपरिणतऽऽनयनेना, जातो गुणकारकशिरःचशतानि पञ्चदशशतानि ६१४ छेदराशिर्द्वार्षष्टयः ६२० तत्र नवभिः शरैः पञ्चदशशतैः पञ्चदश गुणयन्ते, जातानि त्रयोदशमहत्वाणि समशतानि पञ्चविंशत्यधिकानि १३७७५, तस्यः समविंशतिशतान्यष्टाविंशत्यधिकानि पुष्पमन्त्रकानि शोधयन्ते, स्थितानि पञ्चादशपरिणतानि नवशतानि समनक्षत्रयधिकानि १०६६७, छेदराशिर्द्वार्षष्टयः समपच्यः गुणयन्ते, जातान्येकवत्वारिंशच्छतानि चतुःपञ्चादशधिकानि ४१४४, तेषां भागो ह्रियन्ते, लब्धे ८ नक्षत्रे २ । ते चाक्षेपत्रयमाश्लेष, अक्षेपत्रयं चाक्षेपत्रयमेतद्वहताः पञ्चदशस्यसुहृता उद्विंशता वेदितव्याः । शराणि निष्ठानि पञ्चविंशतिशतानि त्रयोविंशत्यधिकानि २६८६, एतानि मुहूर्ताः

ऽऽनयनार्थं त्रिशता गुणयन्ते, जातान्यष्टाविंशत्यधिकानि पुष्पमन्त्रकानि शोधयन्ते, स्थितानि पञ्चादशपरिणतानि द्वाविंशत्यधिकानि ६८०९०, तेषां छेदराशिना ४१४४ भागो ह्रियन्ते, लब्धा एकविंशतिमुहूर्ताः १६, शराण्यवनिष्ठान्ते समदशशतानि चतुःचत्वारिंशदधिकानि १७४४ । एतानि द्वापरिभागाऽऽनयनार्थं चत्वार्षष्टा गुणयितव्यमस्ति गुणकारकद्वेष्टराश्यांशपरिणतऽऽनयनेना, जातो गुणकारकशिरःकरूपः छेदराशिः समरपट्टः ६७, तत्रोपरिततो राशिरकेन गुणितस्तावान्वे जानः १७४४, तस्य समपच्यः भागो ह्रियन्ते, लब्धाः पञ्चविंशतिर्द्वार्षष्टिभागा एकस्य च द्वापरिभागस्य द्वौ समरपट्टभागौ ३३, तत्र ये लब्धा एकविंशतिमुहूर्ताः ये चोद्विंशताः पञ्चात्याः पञ्चदशसुहृताः ते एकत्र मीलयन्ते, जातान्यष्टाविंशत्यधिकानि ६८०९, तत्र च त्रिशता पूर्वफालगुनी शुद्धा शरास्तिष्ठानि चत्वारिः सुहृतास्ते आगते तृतीयं पर्येष्टापरिणतमाविर्षाणमेतानि चैकं पर्येष्टापरिणतस्यैकं मुहूर्तमेकस्य च मुहूर्तस्य त्रयोविंशतिर्द्वार्षष्टिभागानेकस्य च द्वापरिभागस्य पञ्चविंशते समरपट्टभागान् भुक्ता स्यः परितमापयन्ति । तथा च वक्ष्यन्ते—“ ता एतानि गे पंचगदं संवच्छुराणे दोषं अमावासं चैकं केण नक्षत्रेण ज्ञेयम् ? ता उद्विंशति कग्गुणीहि उद्विंशति कग्गुणीने चत्तलीमे व मुहुत्ता एतनीमे वावद्विभागा मुहुत्तस्य वान्दुभागं च सन्दिह्वा छेत्ता एगुणी चुणिगया भागा सन्ता। तं समये च गे सूर एवे केण नक्षत्रेण ज्ञेयम् ? ता उद्विंशति कग्गुणीहि उद्विंशति कग्गुणीने चत्तलीमे व मुहुत्ता एतनीमे व वावद्विभागा मुहुत्तस्य वान्दुभागं च सन्दिह्वा छेत्ता एगुणी चुणिगया भागा सन्ता।” इति । एवं शरापवेनमापकायपरि सूर्यवत्त आगतेनत्तव्यानि । अथ चैवं पर्येष्टापरिणतं त्रयोविंशत्यधिकं पर्याऽऽनयनार्थं पञ्चादशयापदशितं कलम—

निनीमे च मुहुता, विपद्विभागा य दौ मुहुत्तस्य ।
चुणीमचुणिगया भागा, पर्यायकं विद्वन् भुवरासी ॥ १ ॥
इच्छापवगुणाश्च, भुवरासीश्च य सोहर्णे कुण्ठु ।
पुनार्णं कमसा जह दित्ठमणत्तनाहि ॥ २ ॥
उगवांसं च मुहुता, तेषां लीमे विमद्विभागा य ।
तेनीमचुणिगयाश्च, पुनस्स य सोहर्णे पर्ये ॥ ३ ॥
उगुलमेव उत्तर-कम्प उगुलद्दो विवाहासु ।
चत्तारि नवोत्तर-उत्तरागः स्यादो सोऽच्छाणि ॥ ४ ॥
सव्वया पुनस्स उगुलमेव, सोऽच्छे अतिस्सम्पत्त उगु उगुवांसं ।
वावद्वी छुड्ढाभा, घनीसे चुणिगया भागाः ॥ ५ ॥
उगुलत्तं पंचमसा, उत्तरमहयय सत्त उगुवीमा ।
गोहिण अद्वीवत्त-पुण्यवत्तंदिम सोऽच्छाणि ॥ ६ ॥
अद्वीमा उगुवांसा, विमद्विभागा य होति चउवांसं ।
द्विद्वी सत्तद्वी, भागा पुनस्सम्पत्त सोहर्णमेव ॥ ७ ॥
एतामा क्रमेण व्याख्या—त्रयोविंशत्यधिकं एकस्य च मुहूर्तस्य द्वौ द्वापरिभागवत्कस्य च द्वापरिभागस्य चतुर्विंशत्यधिकं भागाः ३३।३३।३३ एव सर्वेष्वपि पर्येष्टापरिणत एकैकं पर्येष्टा निष्पादितं अक्षध्रुवराशिः सूर्यवत्तत्रिपया भुवराशिः । कथमेतस्यान्यतिगारितं चतुर्विंशत्यधिकं त्रयोविंशत्यधिकं यदि चतुर्विंशत्यधिकेन पंचशतेन पञ्चस्येनत्तत्रपर्याया लभ्यन्ते, तत्र एकैकं पर्येष्टा किं लभामहे ? राशिः यस्यापना—१२४ । ४ । १ । अत्रान्येन राशिना स-

३०३

पूर्वाऽऽचार्योपदिशता। गाथाः—
 " सप्य भग अज्जमदुगं, हत्थो चित्ता विसाह मित्तो य ।

उद्गारागं च झुकं, अजाऽभिबुद्धी तु पुन्याऽऽसा ॥ १ ॥

झुकं च कलियाहं, पिह भग अजमदुनं च विनाय ।

बाउ विनाहा अछुता-ह जेठु आउं च वीसु दुगं ॥ २ ॥

सधण धणिष्टा अजं-ह अभिबुद्धिं अस्स जमवहुला ।

रोहिणि सोमऽदिहदुगं, पुस्सो पिहभगजमा हत्थो ॥ ३ ॥

विनाय जित्तुवज्जा, अमिहं अंताणि अट्ट निक्खणि ।

एण जुगपुव्वंज, विसेण्ठं पव्वं सरिक्खणि ॥ ४ ॥

एतासां व्याख्या-प्रथमस्य पूर्वणः समानां सूर्यनक्षत्रं स-

र्वः सर्पदेवतोपलक्षिताः अश्लेषा १, द्वितीयस्य भगो भ

गदेवतोपलक्षिताः पूर्वफाल्गुन्यः २, ततः अर्यमद्रिकमिति

तृतीयस्य पूर्वणोऽथैवदेवतोपलक्षिता उत्तरफाल्गुन्यः ३

चतुर्थस्याऽप्युत्तरफाल्गुन्यः ४, पञ्चमस्य हस्तः ५, षष्ठस्य

चित्रा ६, सप्तमस्य विशाखा ७, अष्टमस्य मिथुं मित्रदेव-

तोपलक्षिता अनुराधा ८, ततो ज्येष्ठाऽ-दिकं पदं क्रमेण यज्ञ

व्यम् । तद्यथा-नवमस्य ज्येष्ठाः ९, दशमस्य मूलम् १०, एकाद-

शस्य पूर्वाषाढा ११, द्वादशस्यांशराऽऽषाढा १२, त्रयोदशस्य

श्रवणः १३, चतुर्दशस्य धनिष्ठा १४, पञ्चदशस्याजोऽज्ञादेव-

तोपलक्षिता पूर्वभद्रपदा १५, षोडशस्याऽभिबुद्धिभिबुद्धि-

देवतोपलक्षिता उत्तरभद्रपदा १६, सप्तदशस्यांशरभद्रपदा

१७, अष्टादशस्य पुष्यः पुष्यदेवतोपलक्षिता रेवती १८ ए-

कानविशतिमस्याध्वाऽध्वदेवतोपलक्षिता अश्विनी १९,

पूर्व च कृत्तिकाऽऽदिकमिति विशतिमस्य कृत्तिकाः २०, एक-

विशतिमस्य रोहिणी २१, द्वाविशतिमस्य मृगशिरः २२,

त्रयोविशतिमस्याऽर्द्रा २३, चतुर्विशतिमस्य पुनर्वसु २४,

पञ्चविशतिमस्य पुष्यः २५, षड्विंशतिमस्य पितरः पितृ-

देवतोपलक्षिता मघाः २६, सप्तविंशतिमस्य भगो भग-

देवतोपलक्षिताः पूर्वफाल्गुन्यः २७, अष्टाविशतिमस्या-

र्यमा अर्यमदेवा उत्तरफाल्गुन्यः २८, एकानविशतिमस्याप्यु-

त्तरफाल्गुन्यः २९, त्रिशतिमस्य चित्रा ३०, एकत्रिशतिमस्य

वायुवर्गुदेवतोपलक्षिता स्वातिः ३१, द्वात्रिंशतिमस्य विशा-

खाः ३२, त्रयत्रिंशतिमस्यानुराधा ३३, चतुर्विंशतिमस्य ज्येष्ठा

३४, पञ्चविंशतिमस्य पुनरायुगुदेवतोपलक्षिता पूर्वाषाढाः

३५, षट्त्रिंशतिमस्य पितृदेवा उत्तराषाढा ३६, सप्तत्रि-

शतिमस्यायुत्तराषाढाः ३७, अष्टात्रिंशतिमस्य श्रवणः ३८,

एकानचत्वारिंशतिमस्य धनिष्ठा ३९, चत्वारिंशतिमस्या-

र्द्राऽज्ञादेवतोपलक्षिता पूर्वभद्रपदा ४०, एकचत्वारिंशतिम-

स्याभिबुद्धिभिबुद्धिदेवा उत्तरभद्रपदा ४१, षाचत्वारिं-

शतिमस्यायुत्तरभद्रपदा ४२, त्रिचत्वारिंशतिमस्याध्वाऽध्व

देवा अश्विनी ४३, चतुश्चत्वारिंशतिमस्य र्यमा र्यमदेवा

भरणी ४४, पञ्चचत्वारिंशतिमस्य बहुला कृत्तिका ४५, षट्-

चत्वारिंशतिमस्य रोहिणी ४६, सप्तचत्वारिंशतिमस्य सोमः

सोमदेवोपलक्षितं मृगशिरः ४७, अदिनिद्रिकमिति अष्ट-

चत्वारिंशतिमस्यादिनिद्रिदेवोपलक्षितं पुनर्वसुनक्षत्रम्

४८, एकानविंशतिमस्यापि पुनर्वसुनक्षत्रम् ४९, पञ्चाश-

तिमस्य पुष्यः ५०, एकपञ्चाशतिमस्यापि पितृदेवा मघा ५१,

द्वापञ्चाशतिमस्य भगो भगदेवतोपलक्षिता पूर्वफाल्गुन्यः

५२, त्रिपञ्चाशतिमस्यार्यमा अर्यमदेवतोपलक्षिता उत्तरफाल्गुन्यः

५३, चतुःपञ्चाशतिमस्य हस्त ५४, अत ऊर्ध्वं चित्रा

५५, अदिनिद्रिकमिति ज्येष्ठाश्विनी ५६, तत्राणि क्रमेण

यज्ञव्यानि । तद्यथा-पञ्चपञ्चाशतिमस्य चित्रा ५५, षट्पञ्चा-

शतिमस्य स्वातिः ५६, सप्तपञ्चाशतिमस्य विशाखा ५७,

अष्टपञ्चाशतिमस्य अनुराधा ५८, एकानपञ्चतिमस्य मूलः

५९, पण्डितस्य पूर्वाषाढा ६०, एकपण्डितमस्योत्तराषाढाः

६१, द्वापण्डितमस्याभिनिद्रिदेवि ६२ । एतानि नक्षत्राणि

युगस्य पूर्वार्धे द्वापण्डित्येषु पूर्वसु यथाक्रममुक्ताणि ।

एतं करणयशेन युगस्यान्तरार्धेऽपि द्वापण्डित्येषु पूर्वसु

ज्ञातस्यानि किं पर्व चरमदिवसे कियन्सु मुहूर्तेषु गणेषु

समाप्तिमयतीत्येतद्विषयं यत्करणमभिहितं पूर्वाऽऽचार्यै-

स्तदभिधीयते-

" च उर्ध्वं अष्टयमि पव्ये, एकं सममि होह कलिश्रोगो ।

वेसु य दारजुमो, निस्तु नेया चउसु कडुमो ॥ १ ॥

कलिश्रोगं ते गुर्उ, पयवेयो दारमिमि वापुर्दु ।

तेऊए एकतीना, कडुमो नथि पक्कवीयो ॥ २ ॥

संसंज तीसगुणं, बावर्दु भाइयमि जं लंजं ।

जाणं नहसु मुहूर्ते-सु अहोरत्नसं ते पव्ये ॥ ३ ॥ "

एतासां क्रमेण व्याख्या-पूर्वणि पूर्वराशौ चतुर्भिर्मेकं नति

यत्तकः शेषो भवति तदा स राशिः कलेशोऽज्ञा भगयंत । द्र-

याः शेषयोर्दोषपर्ययः । निस्तु शेषसु अज्ञातश्चतुः शेषसु

कृतयुगमः । (कलिश्रोगेत्यादि) तत्र कलेशोऽज्ञ राश्याः

त्रिनवतिः प्रलेपः प्रलेपणयोगो राशिः । द्वापर्ययं

द्वापण्डित्यः, अज्ञातमि एकविंशत्, कृतयुगं नाति प्रलेपः ।

एवं प्रलेपप्रलेपाणां पर्वराश्यां सत्तां चतुर्विंशत्यधि-

केन पर्वशतेन भागो न्हियंत, हन्ते च भागं यच्छेपम-

वतिष्ठते तस्यायं विधिः- (वेमदे इत्यादि) शेषश्चतुर्विं-

शत्यधिकेन शतेन भागं हन्ते अवशिष्टस्याज्ञं कियंत, कृत्वा

च विंशता गुणयंत, गुणयित्वा च द्वापर्यया भग्यंत, भेदे

मति यज्ञव्यं तान् मुहूर्तान् जानीहि, लभ्याश्च शेषमुहूर्तमा-

गान्, तत एवं स्वाध्यायः प्रारभ्यत नन् विवर्तिनं पर्व

चरमे अहोरात्रं सूर्योदयात्तावन्मुहूर्तेषु तावत्सु च मुहूर्त-

भागेषु अतिक्रान्त्युपरिममामिति । एष करणगुणाऽऽज्ञरा-

धः । भावना विषय-प्रथमे पर्व चरमे अहोरात्रं कति मुहूर्तान्

नतिक्क्य समाममिति ज्ञात्वाभाग्योक्तं धियंत । अयं किल

कलेशोऽज्ञाशिरस्यत्र त्रिनवतिः प्रलेपयंत, ज्ञाता चतुर्विं-

तिः, अथ चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन भागो हन्तेत्यः । स च

भागो न लभ्यते, राशेः स्तोकाव्यान्, ततो यथापेक्षं कर-

णं लक्षणं कलेशं, तत्र चतुर्नवतरेऽहं कियंत, ज्ञाताः सप्त-

चत्वारिंशत् ४८, सा विंशता गुणयंत, ज्ञातानि चतुर्दश

शतानि दशांशगणि १४०, तेषां द्वापर्यया भागो न्हियंत,

लभ्या द्वाविंशतिमुहूर्ताः २२, शेषास्तद्वृत्तिं षट्चत्वारिंशत्

४६, ततश्चेतुर्दशकशेषांज्ञं तावन्तना, लभ्यास्त्रयोविंशति-

रेकविंशद्भागाः ३१, आगतं प्रथमं पर्व चरमे अहोरात्रं द्वा-

विंशतिमुहूर्तान्, एकस्य च मुहूर्तस्य त्रयोविंशतिमेकविं-

शद्भागानतिक्रम्य समामि गतमिति द्वितीयपर्वविज्ञाभागां

द्विको धियंत, स किंच द्वापर्ययमग्राशितं द्वार्पाष्टः प्रले-

प्यंत, ज्ञाता चतुर्पाष्टः । सा च चतुर्विंशत्यधिकस्य शतस्य

भागं न प्रयच्छति, ततस्त्वस्याज्ञं कियंत, ज्ञाता द्वारिंशत्, सा

विंशता गुणयंत, ज्ञातानि नवशतानि पञ्चाधिकानि ६६०, तेषां

द्वापर्यया भागो न्हियंत, लभ्याः पञ्चदश मुहूर्ताः १५, पञ्चा-

द्वविंशते विशन् ३०, ततश्छेद्यच्छेदकराश्याङ्गेनापवत्तेना, लब्धाः पञ्चदश एकोनविंशद्भागः १५३१, आगतं द्वितीयं पर्व, चरमे अहोरात्रे पञ्चदश मुहूर्तान्तिकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चदश एकविंशद्भागान्तिकस्य द्वितीयं पर्व समाप्तमिति । तृतीयपर्वजिज्ञासां त्रिको द्वियते, स किल त्रैती-जोराशिगतिं तत्रैकविंशत् प्रतिप्यन्ते, जाताः चतुर्विंशत् ३४, सा चतुर्विंशत्यधिकस्य शतस्य भागं न प्रयच्छन्ति, ततस्स्याद्वै कियते, जाता सप्तदश, ते त्रिंशता गुण्यन्ते, जानाति पञ्चशतानि दशोत्तराणि ५१०, तेषां द्वापष्टया भागा द्वियते लब्धा अष्टौ ८, शेषास्तिस्र-स्रिं चतुर्दश १४, ततश्छेद्यच्छेदकराश्याङ्गेनापवत्तेना, लब्धाः सप्त एकविंशद्भागः ११, आगतं तृतीयं पर्व, चरमे अहोरात्रे अष्टौ मुहूर्तान्तिकस्य च मुहूर्तस्य सप्त एकविंशद्भागान्तिकस्य समाप्तिं गतमिति । चतुर्थपर्वजिज्ञासायां चतुष्को द्वियते, स किल कृतयुग्मराशिगतिं न किमपि तत्र प्रतिप्यन्ते, चत्वारश्चतुर्विंशत्यधिकस्य शतस्य भागं न प्रयच्छन्ति, ततस्ते अद्वै कियते, जाता द्वौ, तौ त्रिंशता गुण्यन्ते, जाता पष्टिः ६०, तस्या द्वापष्टया भागा द्वियते, भागश्च न लभ्यते इति छेद्यच्छेदकराश्याङ्गेनापवत्तेना, जा-ताश्चिद्वैकविंशद्भागः ११, आगतं चतुर्थं पर्व, चरमे अहोरात्रे मुहूर्तस्य त्रिंशतमेकविंशद्भागान्तिकस्य समाप्तिं गच्छन्त्येति । पर्वे शेषेष्वपि पर्वेषु भावनीयम् । चतुर्विंशत्यधिक-शतनमपर्वजिज्ञासायां चतुर्विंशत्यधिकं शतं द्वियते, त-स्य किल चतुर्विंशत्येकं ह्रते न किमपि शेषमयान्तिष्ठे इ-ति कृतयुग्मोऽयं राशिः, ततोऽत्र न किमपि प्रतिप्यन्ते, त-तः चतुर्विंशत्यधिकं शतं न भागा द्वियते, जाता राशि-निलैः पः, आगतं परिपूर्णं चरममहोरात्रं भुक्त्वा चतुर्विंश-शतशतनमं पर्व समाप्तिं गतमिति । तत्रैव यथा पूर्वाऽऽवा-र्यैर्द्वैमेव पर्यन्तमयलभ्य पर्वविषयं व्याख्याते ह्रते, तथा मया विनयेजनानुप्रदाय स्वमन्यनुसङ्गोपदर्शितम् । सू० प्र० १० पाठु २० पाठु० पाठु० । खं प्र० जं० । ज्यो० । अथ पर्वे किमुच्यते ?-अत आह-मासाद्वै मासयैर्मिथं पुनः पर्वे भवति । तदेवाऽऽह-

पक्षस्मि अद्वैमी खलु, मासस्म न पक्षिष्वयं गुणेयव्यं ।

अयं पि होइ पर्व, उवरागो चंदसुराणं ॥१५३॥

सू० ६ उ० । (अस्याः व्याख्या "अहोरात्रे" शब्दे प्रथमभागे २५ पृष्ठे गता) द्वितीयाऽऽदिपञ्चपर्वी आद्यैकादिवीचप्र-न्धातिरिक्तग्रन्थे कास्ति ॥ १४ ॥ "मासस्मि पक्षलुक्, तिषि अ पक्षाद्वै एकस्मि" इति गार्थोक्तं चतुष्पत्ती सर्वधाद्यानां, किं वा लेपधाद्याधिकार्यगितेति ? ॥१६॥ इतिप्रश्ने, उत्तरम्-द्वितीयाऽऽदिपञ्चपर्व्या उपदिष्टं सर्वविधमिति तापोऽवीचो-तया संभाव्यते, अत्राणि तु आद्यविधेरन्यत्र दृष्टानि न स्म-र्यन्ते ॥ १४ ॥ तथा- "मासस्मि पक्षलुक्, तिषि य पक्षाद्वै प-क्षस्मि" । इति गार्थोक्तं चतुःपत्ती सर्वधाद्यानां संभा-व्यते, न तु लेपधाद्याधिकार्योक्तं ॥ १६ ॥ द्वी० १ प्र० । पक्षद्वै-पर्वेतिन्द्र-पुं० । पर्वतानामिन्द्रः पर्वेतिन्द्रः । मेरी, सू० प्र० ४ पाठु० ।

पक्षद्वै-प्रव्रजित-त्रि० । पापान् प्रव्रजितः । मागपत्नी दीक्षां प्रतिपक्षे, विश० । न्यक्राज्याऽऽदिशुद्धाशब्दभवे, अनु० ।

सू० । आरम्भपरिग्रहान् (दश० २ अ०) पापाक्षिप्वा-न्ते, द्वा० २७ द्वा० । दीक्षिते, पक्षा० २ विष० । प्रतिपक्षे, कल्प० १ अधि० १ क्षण । प्रगतं प्राप्ते, स्या० ४ द्वा० १ उ० । प्रव्रजने प्रव्रजितम् । प्रव्रज्यायाम्, व्य० १ उ० । सन्धिपर्वधने, स्या० २ द्वा० ३ उ० ।

पव्वइसेल्ल-देशी-बालमयकण्टके, दे० ना० ६ धर्ग ३१ गाथा ।

पव्वई-पार्वीती-ली० । शिवभार्यायाम्, "दक्षत्वायणां भवानी, सेलसुआ पव्वई उमा गोरी ।" पाइ० ना० ३ गाथा ।

पव्वग-पर्वक-पुं० । पर्वोपेतुषु इवादिषु, आ० चू० १ अ० ।

मे किं तं पव्वगा ? पव्वगा अश्रोगविहा पत्मात् । तं जहा-

"इक्खुया इक्खुवडए, वीरुणा तह इक्कडं य मांसं य ।

मुटे सरं य वेत्ते, तिमिरे सतपांगराखले य ॥ १ ॥

वंसे वेल् कण्ण, कंकावंसे य वववंसे य ।

उदए कुटए विमप, कंटावेल् य कल्लाणे ॥ २ ॥

जे यावगो तहप्पगारा, सेत्ते पव्वगा । प्रभा० १ पद ।

"कालीपव्वगसंकासे ।" काली जह्वा तस्याः

पर्वोणि स्थूराणि म्रथानि च तनूनि भवन्ति । ततः

कालीपर्वोणि जानुक्कपेगऽऽदीनि येषु तानि । संधिमध्यं,

उत्त० २ अ० । जी० । प्र० । भ० । आत्मा० । दमोऽऽ-

कृतिरुत्तं, ति० चू० १ उ० ।

पव्वजएगपक्षिव-प्रत्रयैकपाक्षिक-पुं० । गुरुमहाध्यायाऽऽ-

दिषु, वृ० ।

कुरु पुनरिति चेन् ? उच्यते-

पव्वजएगपक्षिव, उवसेपययंविहा मए ठाणं ।

छत्तीमातिकेते, उवसेपययं तुवादाय ॥ ५३४ ॥

यः प्रत्रयैकपाक्षिकस्त्वस्य पार्श्वे उपसेपदं तान् कुलन्ध-

विग प्राहयेयुः सा च उपसेपन् पर्वेष्वपि वयमाणनीया भ-

वन्ति, तस्यां चापसेपदि पदत्रिंशद्वर्गान्तिकम् प्राप्तायां (सप्त

ठाणि स्ति) विमर्कव्यत्ययात् स्वकमासीयं स्थानमुपा-

दाय शृङ्गात्वा तेषूपसेपस्यम् ।

इदमेव भावयति-

गुरुसज्जिल्लओ सज्जं, तिउ पिउ गुरुगुस्स वा भत्तु ।

अहवा कुलिव्वती उ, पव्वजापगपक्खी उ ॥ ५३५ ॥

गुरुसज्जिल्लको गुरुणां सहाध्यायी पितृव्यस्थानीयः, स-

ज्जमेति क आमानः सप्रल्लचारी आत्स्थानीयः । गुरुगु पि-

तामहस्थानीयः, गुरोः संबन्धी न प्राप्तशिष्य आत्मानं आत्-

व्यस्थानीयः । एते प्रत्रयैकपाक्षिका उच्यन्ते । वृ० ४ उ० ।

पव्वजा-प्रव्रज्या-ली० । प्रव्रजने प्रव्रज्या । महाव्रतप्रतिप-

क्षा, पक्षा० १६ विष० । (सर्वा वक्रवृत्ताऽनुपदम् 'पव्वजा'

शब्दे गता)

पव्वजो-देशी-नक्ष, शरे, बाले, मृगे च । दे० ना० ६ धर्ग

६६ गाथा ।

पव्वशी-पर्वशी-ली० । कार्तिक्यादिषु, भ० ६ श० ३३ उ० ।

पव्वति (शु)-पर्वतिन्द्र-पुं० । स्वनाम्ना गोत्रप्रवर्तकं काश्य-

पम्लगोत्रीये पुरुषे, तदपत्येषु च । स्या० ७ द्वा० ।

पवतिहि

पवतिहि-पर्वतिथि-पुं० । पर्वदिने, अष्टमीचतुर्दश्यादौ, ध० २ अचि० ।

पवती-पार्वती-स्त्री० । शिवभार्यायां, हिमालयपुत्र्याम्, पाद० ना० ३ गाथा ।

पवतेय-पार्वतेय-पुं० । वैताह्यपर्वते, पर्वतापत्ये, विद्याधर-काये, आ० चू० १ अ० ।

पववीय-पर्ववीज-पुं० । पर्व बीजं येनां ते पर्वबीजाः । इत्वा-दिषु, आ० ४ अ० । अं० । आ० म० ।

पव्वय-पर्वत-पुं० । कुद्रगिरी, जं० १ वक्त० । गिरौ, स्था० ५ डा० १ उ० । क्रीडापर्वते, उज्जयिन्तवैभाराऽऽदेशे, भ० ७ श० ६ उ० । अनभिभवनीयस्थिराऽश्रयसाधर्म्यान् (मनुष्येषु) कुलपर्वताऽऽद्यः शब्दाः प्रोच्यन्ते । प्रभा० १ पद ।

पव्वयकडय-पर्वतकटक-न० । भृगुस्थाने, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । स्था० ।

पव्वयग-पर्वतक-पुं० । प्रथमवासुदेवस्य पूर्वाऽऽचार्ये, ति० । निर्वृतिनितिरि मधुरगरजे, पञ्चा० १४ विव० । आ० म० । नन्दपराजयाय चाणक्येन मित्राकृते हिमवन्कूटराजे, आ० म० १ अ० । तं० । अग्निकमहज्जाते इन्द्रपुरनगरराजदत्तचेटे, आ० ४ अ० । आ० म० ।

पव्वयगिह-पर्वतगृह-न० । पर्वतेषां गृहं, आ० ६ अ० ६ अ० ३ अ० ३ उ० ।

पव्वयगुरुय-पर्वतगुरुक-न० । पर्वतचट्ट गुरुणि, सूत्र० २ अ० २ अ० ।

पव्वयपाद-पर्वतपाद-पुं० । पर्वतकदेशे, आ० म० १ अ० ।

पव्वयराय-पर्वतराज-पुं० । पर्वतानां राजा पर्वतराजः । मे-री, सू० प्र० ५ पाठ० । अं० प्र० ।

पव्वयविदुग-पर्वतविदुग-पुं० । नानारूपपर्वते, व्य० ६ उ० । आचा० ।

पव्वराहु-पर्वराहु-पुं० । राहुभेदः, यः पर्वराणि पार्श्वमास्या-ममावास्यायां च यथाक्रमं चन्द्रस्य सूर्यस्य वा उपरामं करोति । सू० प्र० १६ पाठ० ।

पव्वविदुग-पर्वविदुग-पुं० । मन्वलाऽऽदिभिर्दृष्टा पर्वतेषां वि-पर्म, सूत्र० १ अ० ६ अ० ।

पव्वहिय-प्रव्ययित-वि० । पराजितं वशीकृते, आ० १ अ० २ अ० ३ उ० । प्रवर्गेण व्ययितं, सर्वस्याऽऽस्मभ्य तदा-श्रयस्यादिनि प्रकर्षार्थः । आ० १ अ० १ अ० १ अ० १ उ० । गृहस्थाऽऽदिभिः परम्परतः कर्मविपाकता वा व्ययिते, आ० १ अ० २ अ० ६ उ० ।

पव्वव्य प्रजाजित-वि० । वेपदानेन गृहाभिः काशितं, भावे कृपस्ययः । प्रजाजने, शा० १ अ० १ अ० १ अ० १ म० ।

पव्वव्य-स्लै-धा० । हर्षलेये, "स्लेवोपव्वव्यै" ॥ ८४ । १ ॥

इति स्लायतेः पव्ववायाऽऽदेशः पव्वव्यइ । स्लायति । प्रा० ४ पाद० । "पव्वव्यं व मुआयि, सुविअं वायम्मि गिलागन्थे ।" बाइ० ना० ८३ गाथा ।

पव्वाल-छद्-धा० । अपवर्णे, "छुद्वेण्णुम नूम-सन्नुम-ढक्काम्बाल-पव्ववालाः" ॥ ८४ । ४ । २१ ॥ इति छुद्वधानां पव्ववालाऽऽदेशः । 'पव्ववाल्' । छुद्वयति । प्रा० ४ पाद० ।

पव्वालि-पु-णिच् । धा० । नारगे, "पव्वालि रोम्बाल-पव्ववाली" ॥ ८४ । ४१ ॥ इति पव्ववतेयमन्म्य पव्ववालाऽऽदेशः । प-व्ववाल् । प्रा० ४ पाद० ।

पव्वालिअ-पव्ववित-न० । "पव्वालिअं अउवालिअं, च स-लिलुंछुयं जाय् ।" पाद० ना० ७ उ० गाथा ।

पव्ववखेतवामि (श) -प्रवाजनान्तेवामि पुं० । प्रवाजन-या दीक्षयाऽन्तेवार्त्वा प्रवाजनान्तेवामि । दीक्षिते, स्था० ४ डा० ३ उ० ।

पव्ववणा-प्रवाजना-स्त्री० । दीक्षादाने, ध० २ अचि० । ('पव्वजा' शब्देऽनुपदेमेव सर्वत्र यक्ष्यन्ताका)

पव्ववणागिय-प्रवाजनाचायि-पुं० । प्रवाजनायाऽऽचार्यतां गते, स्था० ४ डा० ३ उ० । प्रवाजनायच्छेत्तुं गुणा, पं० व० १ द्वार ।

पव्ववित्तप-प्रवाजितुम्-अव्य० । दीक्षापात्रनिमित्त्यर्थे, स्था० ६ डा० १ उ० ।

पव्वविते-प्रवाजितुम्-अव्य० । पापाद् यत्नितुमित्यर्थे, पं० चू० १ कल्प० । प० भा० ।

पव्ववित्तप-प्रवाज्य अव्य० । प्रवर्त्यां ग्राहयित्व्यर्थे, "जा-आयरेण पदेम, पव्ववित्तप नागुवालेइ ।" पं० व० २ द्वार । पव्विद्धा-देशी-प्रतिने, दे० ना० ६ वर्ग ११ गाथा ।

पव्ववाणि-देशी-"तगहाइयस्म जोगाहाइं च नेइ पव्ववाणि" संमंम, स्व० ६ उ० ।

पव्ववादी-पव्ववान्-अव्य० । दिक्कालकृतपरम्ये, "भीममंमम प-आदी हिइअदि । दिदिवाण पव्वकयशोकं उवशममदि ।" पव्ववान् क्वः अस्म्यतल्लुक् । "क्वः को दी ।" ॥ ८३ । ३ । ८ ॥ इति क्वमित्यर्थे दी । प्रा० दु० ३ पाद० ।

पमइ-प्रमृति स्त्री । अस्मिन् कथेन निपक्षे नापाकागताव्य-वस्थापितायाज्ञलकरतले, अनु० । "दी अत्तंओ पमइ, दी पमइओ य मेइया होइ ।" जा० १ अ० ७ अ० ३ अ० १ अ० १ नं० ।

पमओ-देशी-मुगे विशेषः, दे० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पमंग-प्रमङ्ग-पुं० । प्रमङ्गेन प्रमङ्गः । आभिषङ्ग, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार । आ० म० । सातये, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । आभिषङ्गयोग । आ० चू० १ अ० । अश्वपाने, आ० म० १ अ० १ नं० । उन्नतलसङ्कुलवेमंवे, ति० चू० ४ उ० । अश्वस्था-तिष्ठपार्श्वे, ति० चू० १ उ० । आभिषायाम्, चिन्तां च । पञ्चा० १८ विव० । अनुष्ठाने, आ० १ अ० १ अ० ६ उ० ।

पमंजग-प्रमङ्गन न० । प्रमङ्ग, ति० चू० १ उ० ।

पमंदि देशी-कनक, दे० ना० ६ वर्ग ११ गाथा ।

पमंते-प्रशान्त-वि० । प्रकवेण सर्वाऽऽमना शान्तः प्रशान्तः । आ० म० १ अ० । शमे गते, सू० ३४ सम० । रागाऽऽदि-रहितं, दश० १० अ० । कथायनोकायां द्वेकहितं, अष्ट० ३० अष्ट० । प्रश्न० । कोपग्रहितं, आ० १ अ० । बहिकु-

प्या शमं गते, कल्प० १ अथि० ६ क्षण। औ० । विकलीकृतक-
पायोंदये, ङा० १ भु० ५ अ० ।

पसंतगभीरासय-प्रशान्तगभीराऽऽशय-पुं० । प्रशान्ताः क्षा-
न्तिगभीरा गभीरान्माधनया अक्षयश्चनपरिष्कारो येषां ते
प्रशान्तगभीराऽऽशयाः । क्षमाप्रधानगभीरमतिक्रु, पं०
सू० १ सूत्र ।

पसंतचित्तमाणस-प्रशान्तचित्तमानस-त्रि० । प्रशान्तानि शमं
गतानि चित्राणि रागद्वेषाऽऽद्यनैकविधविकारयुक्तनया विवि-
धानि मानसान्यन्तःकरणानि यस्य स तथा । स० ३४ सम० ।

पसंतडिडमर प्रशान्तडिडमर पि० । अनुदितडिडमर-
मर, यत्र गच्छे विष्णा डमराणि राजकुमाराऽऽदिभूतानि दृ-
रा वा प्रशान्ताः । रा० ।

पसंतमण प्रशान्तमनस्-त्रि० । अरुहदिष्टान्तःकरणं, नं० ।

पसंतम-प्रशान्तम-पुं० । काव्यरसभेदे, अनु० ।

अथ हेतुलक्षणङांगैव प्रशान्तमसमुदाहरति-

निर्दोषमणसमाहा खसंभवे जो पसंतभावेण ।

अविकारलक्षणो मो, रमो पसंतो चि त्तायवो ॥१८॥

पसंतो रमो जहा-

सम्भावनिष्ठिगारं, उवसंतपसंतमाम्मदिष्टीअं ।

ही जह भुखिणो मोहड, मुहकमलं पीवरसिरीअं ॥१९॥

निर्दोषं हिता-ऽदिदोषरहितं यमनस्नम्य यन्ममाधानं-वि-
षयाऽऽद्यैःसुकयनिवृत्तिलक्षणं स्वास्थं तस्मात्संभवे यस्य
स तथा, प्रशान्तभावेन-क्रोधाऽऽदिपरित्यागं यो भवती-
ति गम्यते, स प्रशान्तो रसो जातव्य इति घटना, स
चाविकारलक्षणो-निर्विकारताचिह्न इत्यर्थः ॥ १८ ॥ " स-
म्भाव " इत्यामुदाहरणमाधा-प्रशान्तवदने कश्चित्साधुम-
लाक्ष्य कश्चित्त्वनीरस्थितं कश्चिद्विद्वान्मि प्राह-हीति प्रशान-
्तभावातिशयोक्तः, पश्य भोः ! यथा मुनेर्मूलकमलं शां-
भनं, कथं भूतं ? स द्वावतो न मातृस्थानतो निर्विकारं विभूता-
अलपाऽऽद्विकारग्रहितम्, उपशान्ता रूपाऽऽलोकनाऽऽ-
द्यानुकम्पन्यागतः प्रशान्तो क्रोधाऽऽदिदोषपरिहारतोऽन एव
सौम्यदीर्घवत् तत्तथा, अस्मादेव च पीवरधीकम्-उपावि-
तोऽशमलक्ष्मीकमिति ॥ १९ ॥ अनु० ।

पसंतवाडिया-प्रशान्तवाडिता-स्त्री० । प्रशान्तं योर्लं य-
स्य तत्प्रशान्तवाडि तद्भावस्तथा । यो० । प्रशमकवृत्तिस-
न्नाते, ङा० । प्रशान्तवाडितासंज्ञं साकृच्छानां, विसभागपरि-
क्षयो बौद्धानां, शिववर्मं शैवानां, भुवाध्या महाव्रतकाना-
म्, अमहाउष्ठानं जैनानाम् । ङा० २४ ह्रस्व ।

पसंधण प्रसन्धन-न० । सातत्येन प्रवर्तने, पि० ।

पसंस-प्रशस्य-पुं० । प्रशस्यते सर्वैरिन्द्रियैरिति प्रशस्यः । नि०
सू० १ उ० ।

पसंसंत-प्रशंसत्-त्रि० । वर्णयति, समर्थयति, सूत्र० १
भु० १ अ० २ उ० । स्तुवति, सूत्र० २ भु० ६ अ० ।
श्लाघमाने, सूत्र० १ भु० ११ अ० । आब० ।

पसंसण-प्रशंसन-न० । श्लाघायाम्, जी० २३ अथि० ।

पसंसा-प्रशंसा-स्त्री० । प्रशंसनं प्रशंसा । स्तुती, आब० ६
अ० । आ० । नि० सू० । श्लाघायाम्, प्रब० १४ ह्रस्व ।
उक्त० । आब० । ध० । साधुकार, आ० म० १ अ० । आब० ।

पाश्चैत्याऽऽदीनां वंदनप्रशंसा-

जे भिक्षु पासन्थं वंदेह, वंदते वा साइज्जइ ।

एवं कुशीलमवसथं संसकं नित्यकाथिकं पश्यतिकं
मनाकं संप्रसारकं वा वन्दते, प्रशंसति वा । नि० सू० १३
उ० । " पसंस ति वा सज्जाज्जणुं ति वा सलाघणं ति वा
एगद्धाणि । " आ० सू० १ उ० ।

पासन्थाऽऽदियाणं सन्वेसि इमे सामसं भवति-

एएमायसत्तरं, जे भिक्षु पसंसए अहव वंदे ।

सो आगा अणवन्था, मिच्छन्तिविगहणं पावे ॥ १०३ ॥

पच्छिन्नं जंगति, संजमविराहणं च पावति ।

इमाणि पसंसणकारणाणि भवन्ति-

महाविशेषयिस्ती, दाणरुद्धं चिन्ताणु अतिमत्तो ।

लांगपगतो पक्को, पियवाइऽपुव्वभाभी य ॥ १०४ ॥

अणुजमत्तस्स एते सव्वे अणुणा द्दुट्ठ्वा, तम्हा मेहा-
दिपहि पसंसवयमेहि ण पसंसियव्वा, अणसु वि सत्तेसु
पासन्थाऽऽदियाणं वंदणं पडिसिद्धं ।

जतो भगति-

टियकप्पे पडिसिहो, मुहसीत्तज्जाणं वेव कितिकम्मं ।

खवगस्स या पसंसा, पडिसिद्धं पक्कपम्भयणे ॥ १०५ ॥

इमो टियकप्पो-" आचलकुहेमिय-संज्ञानररायपिंडिक-
निकम्मं । वयजेट्ठुपिडिकमणे, मामं पज्जामवणकप्पे ॥ १ ॥ "
एत्थ पडिसिद्धं वंदणयं, पसंसा य सुहसीलाणं पासन्थादी-
अज्जाणं य कितिकम्मं पडिसिद्धं, कितिकम्मं वंदणयं (ण-
वगस्स ति) पासन्थादी एव, काहिकादि चउरो, एते सव्वे
खव पणप्पा, इमे चव सिसीहअणयं, एत्थ खवगस्स पसंसा
पडिसिद्धा ।

इदानीं सामर्थेणं सीयनेसु वंदणपडिसिहो कज्जति-

मूलगुण उत्तरगुणे, संथरमाणा वि जे पमासंति ।

ते होति वंदंखिज्जा, तद्धारारोवणा चउरो ॥ १०६ ॥

जो संथरतो मूलतत्तगुणेषु सीदति, सो अवंदंखिज्जा, जं च
पासन्थादिदार्तां सर्वान्, तेहि वा सह संसर्गं करंति, अतो
तद्धारारोवणेण आरोवणा, सं चउल्लु अद्धारुववज्जेसु, अद्धार-
खंखण पुण चउगुटे ।

गाहा-

बितियपदमणपप्पे, पसंसेते अविकोविते च अपपप्पे ।

जाणंते वा वि पुणो, भयसातव्वादिसिद्धा ॥ १०७ ॥

अणवज्जा खिप्ताऽऽदिविचित्तो पराधीणतणतो पसंसं, अवि-
कोवितो सद्धारो, सो वा दोसं अजाणतो पसंसं सन्धावितो
वि । अथवा-जाणतो वि दोसं भया पसंसं, राया सा-
तव्वा विंति, कोह पराधादी इमेरिसं पक्कं कज्ज-पासन्था-
द्वयो ण पसंसंखिज्जा इति प्रतिज्ञा, अस्य प्रतिघातनं
पसंसिचयं, दोसो ण, गच्छस्स वा उवगहकारी सो पा-
त्थाविपुरिसो, अतो गच्छद्धा पसंसति ।

इमा वंदगस्म अवयानां विनियगादा-

वितियपदमणपञ्चके, वंदे अविचोकिंते व अप्पञ्चके ।

जाणंते वा वि पुणो, भयसातव्वादिवगच्छे ॥१०॥

पूर्वचत् ।

अहवा-उत्सवगो भक्षति. अववादेशं जदा पामत्थादियाण
शरीरणिगवाहगवेसणं करंति, तदा वंदणविगहयं करंति ।
जतो भक्षति-

गच्छपरिस्सणद्धा, अणागयं आउवायकुमलेणं ।

एवं गणाधिपतिगा, सुहमीलगवेसणा कुञ्जा ॥१०॥

आमरायदुद्धादिमु गच्छस्म वा उवमाहं करस्मति त्ति ग
च्छे वा अणागयं ति तस्मि आमादिगं कारणं अणुत्तमणवि-
आउति. जस्म पामानां अस्मवत्थादिस्मंजमवुहो वा गच्छ-
निगवाहवा आ आयां, उवायकुमलेनं पुण गणाधिपतिना-
णां तदा सुहमीलणं गवेसणं करंति. जहाण वंदंति, ते
गवेसति य, ण य तस्मि अप्पत्तियं भवति ।

सा य तस्मि गवेसणा इमेहि उण्हि कायव्या-

वाहि आगमणपहे, उजाणं देउले मपोमरणं ।

रस्यउवस्सपत्ता, अतो जयणा इपा होति ॥११०॥

जत्थ ते गामगुगगादिमु अर्थंति. तस्मि वाहिं डितां जदा
ते पस्सति सज्जानरादि वा. तदा लिण वाहादि गवेसति ।
जया वा ते आगच्छति भिक्खवारियादियस्मि वा पहि-
दिट्ठण गवेसणं करंति, एवं उज्जाणादिट्ठणं वंति यवेउग-
निष्पत्तमागतो वा देवउले गवेसति, समाप्पणं वा दिट्ठा-
रथाए वा भिक्खादि अहेता अभिमुदा संभिज्ज गवेसति,
कदाचित्ते पामत्थादियां वाहिं दिट्ठा भणज्जा अहे पडिस्म-
यंण कदाह एह; ताहि तदायवुत्ती. यतोऽपि उवस्सयं पि गम-
सि, तत्थ उवस्सयस्म रहिया डितां सव्वं लिण वाहादि
गवेसति. इमा जयणा गवेसित्यव्वं भवति, अहवा-जयणा
इमा होति पुरिसविसेलवंदणं ।

सां य पुग्गिस्सवसेमां इमा-

मुक्कधुरा संपागड-डकिवे शरणकण्णपरिहाणे ।

सिंगावसेमपेते, जं कीरति ताग्मिं वाञ्छं ॥१११॥

संजमधुरा मुक्का जेण सां मुक्कधुरा, समत्थजगस्म पागडणि
अकिञ्चाणि करंति जां सां संपागडकिंवा । अहवा-संजम-
किञ्चाणि संपागडदि करंति जां सां संपागडकिंवा. संपाग-
डवेवी वा मूलगुणउत्तरगुण भवताम्ययः । सां अकिञ्चे ए
डिसेवणतो चैव चरणकण्णपञ्चद्वे चरणकण्णपरिहाणत्तणं
चैव द्ववलिंगावसेमां दव्वलिंसे स अपागवने लिंमं मेमे
सव्वं परिवसे. मात्राशब्दां लज्जवाची, पवजालज्जं दव्व-
लिङ्गमात्रमिथ्यैः । ता ताग्मिं दव्वलिंममेतं जाग्मिं वंदणं
कीरति ताग्मिं सुणसु ।

गाहा—

वायाए णमोकारो, हथेण य होइ सीमनमणं च ।

संपुच्छणुत्तर्यं हो-भवंदणं वंदणं वावि ॥११२॥

वाहि आगमणपहादिपसु ठाणुमु दिट्ठस्म पामत्थादिय-
स्स वायाए वंदणं कायव्वं, वंयमा त्ति भवति । वि-
सिट्ठतरे उगमाभावे वायाए हथेण च अंजलिं करेति

अतो वि विसिट्ठतरे उगमतरसभावस्स वा दो वि एते क-
रंति, ततियं च स्मरणणामं करंति, ततो विसिट्ठतरे नि-
णि वि काउं पुरिट्ठितां भत्ति पिव दग्गिंसां मरीरं वट्ठमाणीं
पुच्छंति, ततो विसिट्ठतरेस्स पुच्छितां खणभत्ते पञ्चवा-
सेतो अर्थंति । अथवा-पुरिमविसं जाणिरुण उच्छोभयं-
दणं देति—“ इच्छामि स्वामासमणो वंदितं जावणिज्जाए
निर्मादियाण निविहेण पयं उच्छोभवंदणं । ” अहवा-पु-
ग्गिस्सवसेमां गाउं पुग्गं वाग्मावचनं वंदणं देति ।

ते य वंदणविसंपकारणा इम-

परियायपग्गिपुग्गिं, मेत्तं कालं व आगमं गवा ।

कारणजोते जाते, जहाहिं जस्म जं जाणं ॥११३॥

वंभेज्जमभयं वि रासितो दीहो परियाआं नेसुत्तरगुण-
हिं सीदति. परिमा परिवारे. सां संजमविणीतो भूनु-
त्तरगुणंमु उउज्जो, पुग्गिंसां गवादि दिक्खितां वट्ठमाणीं
वा पवयणभावसां मेत्तं पामत्थादिभाविंयं, तद्वगुणहिं
तस्म वस्तिव्व, आमकालं जा पामत्थां स गच्छवजाउ-
णं करंति, तस्म जहाहिं सकारं कायव्वं, आगमं मे सुत्तं
अत्थि, अत्थे वा मे पणवति, चारित्रगणं प्रदायावुत्तम्ययः ।
कारणा कुलादिया पदमज्जानशहं प्रकारवाची, विनिआ
जातसहो उप्पणवाची, जस्म पुग्गिस्म जं वंदणं अहिं
ते कायव्वं । चेदगाह-जोगमगहणं णिग्गय्यं, पुग्गस्सं या ।
आचार्यं आह-मा निग्गय्यं । कहं ? भवति-अपि जं
कण्णिज्जे अमुद्धाणासणविस्समागमभत्तवत्थादिपदानं तं पि
सव्वं कायव्वं, पयं जोगमागहणं गहितं ।

गाहा—

एयाइं अकुव्वंता, जहाहिं अहिंदेमिण मग्गे ।

न भवइ पवयणभवी, अर्भत्तिमेतादिया दोसा ॥११४॥

एयाइं नि वायाए णमोकारमादियाइं नि परियायमादि-
याणं पुग्गिस्सां अहिंदेवाए मग्गे डियाणं जहाहिं वंदणा-
ऽऽदिउवचारं अकरंताणं णो पवयणे भत्ती कया भवति चं-
दणाऽऽदिउवचारं अकरंत्तस्म आणाऽऽदिया वीसा, चउलहुं
च मे पच्छिंसे ॥ ति० चु० १३ उ० ।

पंसेमावयण-प्रशंसावचन-न० । श्लाघावचने, यथा रूपयती

स्त्री । आवा० २ अ० १ चु० ४ अ० १ उ० ।

पंसेमिय-प्रशंसित-प्र० । श्लाघितं, उक्त० १४ अ० । से-
स्तुते श्लाघितं, स्था० ४ उ० ३ उ० । तीर्थकराऽऽदि-
भिः श्लाघितं, उक्त० १४ अ० । आवा० ।

पसज्जण-प्रसज्जन-न० । प्रसङ्गं, ति० चु० १ उ० ।

पसज्जणा-प्रसज्जना-स्त्री० । भोजिकाघाटिकाऽऽदिप्रसङ्गपर-
स्मरणायाम्, चु० १ उ० ३ प्रक० । प्रायश्चित्तवृत्तौ, चु० १ उ०
२ प्रक० ।

पसञ्ज-प्रसज्ज-अव्य० । प्र-सह-ल्यप० । हठादिद्वयं, “ सहं
वयमाणस्म पसञ्ज दाकणं । ” प्रसङ्ग प्रकटमेव, याचं वृत्त-
तः सतोऽप्यो मोलम्भकारणभूतो वा संयमः स यद्दु परि-
हृयते ध्येयमुपयाति । सूत्र० १ छु० २ अ० २ उ० ।

पसद-प्रशुट-त्रि० । कर्पणं शब्दं, दश० ५ अ० १ उ० । सूत्र० ।

प्रसन्न-त्रि० । "विकीर्यमाणं पसटं रपणं परिकासियं ।"
हठार्तिवत्यर्थे, दश० ५ अ० १ उ० ।

पसदिल-प्रशियल-त्रि० । प्रश्लथे, शिथिलवस्थेन, औ० । अ-
एदे, आ० । अ० । "पसदिलमश्रुणं अश्रुणयं च ।" आ० ।

पसम-प्रसन्न-त्रि० । स्वच्छे, औ० । कालुष्यरहिते, अए० ।
विकाररहिते, उत्त० १८ अ० । "पसन्ने न तदा मणौ ।"

उत्त० १८ अ० । सू० । द्वाष्टाऽऽदिद्रव्यजन्मायां मनःप्रसन्नि-
हेतां सुगमाम्, विपा० १ ध्रु० २ अ० । नि० । "मज्जे च संधुं च

पसन्ने च आत्मापमार्णां विहरद् ।" (स्त्री०) उत्त० ५४ औ० जी०
पसमचन्द्र-प्रमन्नचन्द्र-पु० । जम्बूद्वीपेऽपरिवेदे प्रसिद्ध-

नगरराजं, यच्छासितनगरज्ञो धनः सार्धवाहः सार्धेन ध-
र्मोपायमूर्तान् नीत्वा मार्गे वृद्धिप्राप्ते निरवस्थाऽऽहाराऽलभतः

विद्यतः पुनं प्रतिलाभ्य तौघक्रेवं समुपाजयत् । आ० क०
१ अ० । यस्य प्रमन्नचन्द्रस्य सूनः वज्रजडवृथायावधपुत्र-

सुविधजन्मसहजानो महीपरे नाम जातः । आ० क० १
अ० । श्रीगान्तिके प्रवर्जिते राजर्षिभेदे, आ० क० ।

तच्छात्रिभयम्-

"क्षितिप्रतिष्ठितपुत्रं, जगद्भित्तप्रतिष्ठितम् ।

प्रमन्नचन्द्रस्तत्राऽऽसी-नृपथीपाकशासनः ॥ १ ॥

श्रीधरः समवापार्यान्, तत्र नन्तुमगन्तुम् ।

ध्रुवा धर्मं प्रवृद्धः सन्, सुते राज्यं स्वंवशयत् ॥ २ ॥

प्रवृत्त्याऽऽज्ञाय सति हः स गीतायां भवमूर्तिः ।

अन्यदा जितकल्पे स, प्रतिपिच्छुर्महाभुनः ॥ ३ ॥

समर्पितार्थानामिः स्वं, भाषयन् धर्मतत्त्ववित् ।

राजयुधे श्मशाने स, कार्यान्तमेषं तस्थिवान् ॥ ४ ॥

तदा तमोर्गिपुर्वीर-स्तत्रापि समवासरन् ।

वन्दार्कनिर्यथै लोकाः, कोकवप्रीतमानसः ॥ ५ ॥

क्षितिप्रतिष्ठितास्तत्रा-ऽऽसीनां ही च वर्णमवर्षे ।

प्रमन्नचन्द्रराजर्षि, दृष्ट्वा मार्गसमीपगम् ॥ ६ ॥

एकाऽभारिपट्ट दृष्टः सन्, धन्याऽऽसी प्रभुरेव नः ।

राज्यलक्ष्मीं पतित्यस्य, स्वीचकार तपःश्रियम् ॥ ७ ॥

क्षितीयः स्माऽऽह धन्यत्वं, कुतोऽमुष्य महाभुनः ।

योऽसंज्ञानवलं पुत्रं, कुत्वा राज्येऽप्रदीव व्रतम् ॥ ८ ॥

वराकः सोऽपुना हिमो, दायदिः परिभूयते ।

उपवृत्ते पुनं लोकाः, दुःखं यदुत्पात्यते ॥ ९ ॥

तदद्रष्टव्य एवाय-मित्याकरोऽकुपस्मृतः ।

दृष्ट्वा पुत्रं मयि सति, दुर्द्वीरपकराजि ॥ १० ॥

तदयं तत्र मनसा, स यथै विस्मृतवतः ।

हस्यध्वरथपादाति-सैन्यानि समताहयत् ॥ ११ ॥

महासन्ग्राममार्गं, रौद्रध्यानवशंवदः ।

सर्वहं वैरिणोऽनैकान्, शल्यभङ्गाऽऽदिहेतिभिः ॥ १२ ॥

अत्रान्तरं प्रभुं नन्तु, श्रेणिकः धमाधुरीयवान् ।

स दृष्ट्वा तमवनिन्दे, कार्यान्तमधरं सुनिम् ॥ १३ ॥

तं नेपदीप दृष्ट्वाऽपि, स पुनः समभावयत् ।

श्रेणिकाऽक्षिन्तयन्तुनं, शुक्रध्यानं स्थितौऽस्यसौ ॥ १४ ॥

ततः श्रीश्रेणिको वीरः, तत्राऽगच्छाज्जगत्प्रभो !

प्रसन्नचन्द्रराजर्षि-योदध्यानो मया नतः ॥ १५ ॥

तत्र काले स वेत्सुर्ध्या-सत्य जायते का गतिः ?

भयाय भगवान् वीरः, सप्तम्यामवतौ गतिः ॥ १६ ॥

तच्छ्रुत्वा श्रेणिको दृष्ट्वा, हा किमेतन्मया श्रुतम् ?

अत्रान्तरंऽस्य राजर्षेः, संप्रभामाऽऽरूढवेतसः ॥ १७ ॥

प्रधानरिपुलेकेन, युध्यमानस निर्वयम् ।

निष्ठो गतानि शस्त्राणि, शिख्याणं करं स्वधात् ॥ १८ ॥

हनन्ते हनिष्यामि, हताः सर्वेऽपरेऽन्यः ।

यावन्पश्ये मां स, तायद्रेऽस्ति लुब्धिवत् ॥ १९ ॥

ततः संवेगमापन्नो, राजर्षिर्दीध्यावानिन्दुम् ।

आः किं चक्रे मया धिग धिग, विराडं प्रथमव्रतम् ॥ २० ॥

शुक्रध्यानपरिणामः, स्वं निन्दन्नतिचारिणम् ।

ततो यज्जानि कर्माणि, मनसैव क्षिपेस्तदा ॥ २१ ॥

श्रेणिकः पुनःप्राप्ता-न्म राजर्षिः प्रभोऽपुना ।

यादृध्यानाऽस्ति तत्रैव, कां गतिं ननु यास्यति ? ॥ २२ ॥

साम्युचं संप्रति सुतो-ऽनुत्तरं पु सुगं भवेत् ।

अथावे श्रेणिकः स्वामिन् !, पुनर्मन्यस्यरूपि किम् ? ॥ २३ ॥

किमन्यथा मयाऽज्ञायि, स्वास्याह न मयाऽन्यथा ।

ऊचं त्वयाऽन्यथाऽत्रावि, श्रेणिकः स्माऽऽह तत्त्वधम् ॥ २४ ॥

स्वास्यधोवाच तच्छ्रुत्वा, सर्वे श्रेणिकमुभुनः ।

प्रमन्नचन्द्रराजर्षेः, पाश्वेऽभुदु दुर्दुर्भध्वनिः ॥ २५ ॥

द्वेः कलकलश्चक्रे, राजोचि किमिदं प्रभो ! ?

स्वास्याह तस्य राजर्षेः, शुभध्यानाऽऽत्मनोऽपुना ॥ २६ ॥

कुर्वन्ति कल्लापसौ, महिमानं सुगमम् ।

दृष्टान्तो-भूतदेकाऽय-सुवर्गं द्रव्यभावयोः ॥ २७ ॥

आ० क० १ अ० । आ० म० । आ० चू० । तत्राह्नीटीका-

कृतोऽभयदेवर्षेः शिष्ये, उमास्वातिवाच कृतार्सिजप्रयो-

गप्रन्धस्य टीकाकृतं आचार्यं च । जै० १० ।

पुनः-प्रमन्न-त्रि० । आसक्रे, दश० २ अ० । तत्परं, ग० २

अधि० । आवा० । रा० ।

पसति-प्रसत्ति-स्त्री० । प्रसदि, अर्द्धादिगुणबहुमानेन शुभ-

रूपतायाम्, विश० । नि० चू० ।

पसत्य-प्रशस्त-त्रि० । "तस्य धोऽनमस्तस्तस्य" ॥ ८ । २ ।

४५ । इति स्तस्य त्वः । प्रा० २ पाद । प्रशमाऽऽस्पदीभूतं, जी०

३ प्रति० ४ अधि० । स्मृतं, दश० १ अ० । व्य० । अष्टे, नं०

शोभने, आ० म० १ अ० । प्रयो० तं । मूलहरे, स० । औ० । रा० ।

अतिप्रशस्ते, जी० ३ प्रति० ४ अधि० । औ० । लक्षणेपेन, क-

ल्प० १ अधि० २ क्षण । रा० प्रशंसते, संयो० । प्रश० । इलाधिने,

शंसु स्तुताविति वचनात् । स्था० ५ डा० १ उ० । आ० ।

प्रश० । पवित्रं, विश० । प्रशंसितं, स्था० ५ डा० ३ उ० । सा-

मायिकं, तस्य मोक्षसाधकत्वेन प्रशस्तव्यात् । आ० म० १ अ० ।

पसत्यकार्याविशय-प्रशस्तकार्याविनय-पुं० । विनयभेदे, स्था०

७ डा० । (वक्रव्यतां 'विणय' शब्दे वचयामि)

पसत्यकारण-प्रशस्तकारण-न० । तीर्थकरगुहातप्रत्युपज्ञा-

कारणे, नि० चू० १ उ० ।

पसत्यभाषोवउत्तया प्रशस्त्यानापयुक्ता-स्त्री० । प्रशस्त-

ध्यानं धर्मशुक्राऽऽदिलक्षणशुभास्यवयानेनापयुक्ता संपन्न-

ता प्रशस्तध्याने चापयुक्ता दत्तावधानता प्रशस्तध्यानापयु-

क्ता । धर्मशुक्रध्यानधारितायाम्, "पन्ना महव्ययचचारणा

पसत्यभाषोवउत्तया ।" महाप्रज्ञाचचारणं कुर्वता शुभवतो

वा नियमादत्यन्तरशुभप्रत्यनसंभवात् । पा०

पसत्थतिवलि

पसत्थतिवलि-प्रशस्तत्रिवलि-न० । प्रशस्तस्तिवलि वल्यो
लखा यत्रैतन् प्रशस्तत्रिवलि । त्रिरंखायां कटौ. कल्प० १
अधि० २ क्षण ।

पसत्थदाहला-प्रशस्तदौर्हदा-स्त्री० । अनित्यमनोऽप्यायम-
न्तर्वन्ध्याम्, कल्प० १ अधि० ४ क्षण । भ० ।

पसत्थमणविणय-प्रशस्तमनोविनय-पुं० । प्रशस्तः शुभो म-
नसो विनयनं विनयः, प्रवर्तनमित्यर्थः । प्रशस्तमनोविनयः ।
विनयभेदे, "पसत्थमणविणय सत्त्वविहे परगुणे । तं जहा-
अपावण, असावजे, अकिरण, निरुवकं, अगुहकं, अ-
च्छविकं, अभूयाभिमेकमणै ।" स्था० ७ डा० ।

पसत्थरूप-प्रशस्तरूप-त्रि० । मनोरमे, कल्प० १ अधि० २ क्षण ।

पसत्थलसख-प्रशस्तलसख-त्रि० । प्रशस्तानि शोभनानि
लसखानि यस्य सः । शुभविह्वधरे, रा० ।

पसत्थवदविणय-प्रशस्तवाविनय-पुं० । विनयभेदे, स्था०
७ डा० । (वक्रव्यता 'विणय' शब्दादवगन्तव्या)

पसत्थविहगइगाम-प्रशस्तविहायागिनामन-न० । विहा-
यागिनामकर्मभेदे, यदुद्याजन्तोः प्रशन्ता विहायागनि-
र्भवति, यथा हस्ताऽऽनाम् । कर्म० ६ कर्म० । उक्त० ।

पसत्थार-प्रशस्तार-त्रि० । अनुशासक, मनोदाकारिणि तमा-
नायके, सभ्ये च । सूत्र० २ ध्रु० २ अ० । स्था० । सभ्या वा
तस्माद् द्विष्टादुक्तकाहा दायः, प्रतिवादिना जयदानलक्षणां
विस्मृतप्रमथप्रतिवादिनः प्रमेयस्मरणाऽऽदिलक्षणा वा । प्र-
शस्तारोऽयं भेदे, धर्मशास्त्रपाठके, श्री० । आच० । लम्बाऽऽचा-
याऽऽदी, स्था० ३ डा० १ उ० । आच० ।

पसत्थालवग-प्रशस्तालवग-न० । प्रशस्तज्ञानाऽऽनुपकार-
कमालमयने इत्यालवगन । प्रबुद्धिनिमित्ते शुभाध्यवसाने,
आच० ४ अ० ।

पसन्ना-प्रसन्ना-स्त्री० । मदिगयाम्, "कार्यवरी पसन्ना,
हाला नह वारुणी महरा ।" पाठ० ना० ६४ गाथा ।

पसन्पग-प्रसन्पग-त्रि० । प्रकपेण सपेति गच्छन्ती प्रसन्पकः ।
गमके, स्था० ४ डा० ४ उ० ।

पसम-प्रशम-पुं० । कपायाभावे, अष्ट० २५ अष्ट० ।

प्रश्रम-पुं० । प्रकपेण श्रमः प्रथमः । स्वपरममयतप्राधिग-
मरूपे स्वेदे, आच० ४ अ० ।

पसमर-प्रशमर-पुं० । उमास्तिनिवाचकर्णसंदब्धे प्र-
त्यविशेषे, ग० १ अधि० । संप्रा० ।

पसर-प्रशर-पुं० । चिसुराऽऽव्यचतुष्पदपञ्चविशेषे, प्रश्न०
१ आश्र० द्वार ।

प्रसर-पुं० । प्रसन्ने, क्षा० १ ध्रु० १ अ० ।

पसरिअ प्रसृत-त्रि० । विस्तारमुपगत, श्री० । "उत्वेक्षं पस-
रिअ पयल्लं च ।" पाठ० ना० १८६ गाथा । जातप्रसरे,
क्षा० १ ध्रु० १ अ० । "लक्ष्यपसमयं देह ।" स्था० ४ डा०
२ उ० ।

पसरेहा देशी किञ्जल्के, दे० ना० ६ वर्ग १३ गाथा ।

पसव-प्रसु-धा० । पुत्राऽऽदिजनने, "उचर्यस्यावः" ॥ ८ । ४ ।
२३३ ॥ इति सूत्रेणाकारस्यावादेशः । 'पसवइ' । प्रसूते ।
प्रा० ४ पाद ।

प्रसव-पुं० । पुत्राऽऽदिजननि, क्षा० १ ध्रु० २ अ० । सूक्ष्मसु-
मनसि, दश० १ अ० । प्रश्न० । पुण्ये, "कुसुमे पसवं पस्यं
च ।" पाठ० ना० १३६ गाथा ।

पसवडक-देशी-विलोकने, दे० ना० ६ वर्ग ३० गाथा ।

पमाय-प्रसाद-पुं० । तडिपयभक्तिवद्दुमानयशे उच्छलितवि-
शिष्टकर्मलयेपशमभावे, प० सं० ४ द्वार । मनःप्रसन्नौ, जी०
३ प्रति० ४ अधि० । प्रसन्नतायाम्, सूत्र० २ ध्रु० २ अ० ।

पमायपंढि (रा)-प्रसादप्रेतिन-त्रि० । प्रसादां यं यदन्य-
सद्भावंऽपि मामादिशन्ति गुण इति प्रलितुमानोऽप्यनु-
शीलमस्येति प्रसादप्रेती । गुरुणा स्नेहप्रेतगुणोत्त । उक्त०
१ अ० । आतुरप्रसादार्थं वा गुरुपतितायां भलापणि, । उक्त०
पाठ० १ अ० ।

पसार-प्रसार-पुं० । उत्तरांगेऽप्यसौ, ध्रु० २ अधि० ।

पमारण-प्रमारण-न० । अह्वानां विनये, आच० ४ अ० ।
प्रव० । आ० म० । संयागविभागोऽप्यसौ अवयवानामुज-
त्वसंपादने कर्मभेदे, सम्म० ३ काण्ड । आ० च० ।

पमारय-प्रमारक-त्रि० । विस्तारके, सूत्र० १ ध्रु० २ अ०
२ उ० ।

पमारि-प्रमारि-न० । नावितनकरणे, दश० ४ अ० ।
रा० । प्रलम्बाकृतं, उक्त० १२ अ० । विश० ।

पमार्माण-प्रमारयन्-त्रि० । हस्ताऽऽदीनययवान विनिव-
र्त्तमाने, आच० १ ध्रु० ४ अ० ४ उ० ।

पमाहण-प्रमाधन-न० । मगडने, क्षा० १ ध्रु० ३ अ० । भ० ।

पमाहणयग-प्रमाधनगृहक-न० । मगडनाऽऽलये, यत्राऽऽग-
त्य स्य परं च मगडयन्ति । जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।
ग० । ज० ।

पमाहा-प्रमाहा-स्त्री० । शाखांशे, दश० ६ अ० २ उ० । ज० ।
सम्म० । श्री० ।

पमाहिअ प्रमाधित-त्रि० । "टिपिडिक्किअ-विचिज्जिअ-नि-
चइअ-पमाहिअहिं मेडिअहिं ।" पाठ० ना० ८४ गाथा ।

पमाहिआ-प्रमाधिका-स्त्री० । मगडनकारिण्यां दास्याम्,
भ० ११ श० ११ उ० ।

पमाहेमाण-प्रमाधयन्-त्रि० । पालयति, नि० १ ध्रु० ४ वर्ग १
अ० । श्री० । स्था० । सूत्र० ।

पमिअ-देशी-पुगकले, दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पमिअंत-प्रमादन्-त्रि० । "पानीयाऽऽदिपिन्" ॥ ८ । १०१ ॥

इतीकाम्य न्हयः । मनसा हृष्यति, प्रा० १ पाद ।

पमिडि-न० । सुवर्णे, "हेमं कणयं चामीअ-अरं पमिडि च
नवाणञ्जं ।" पाठ० ना० ४० गाथा ।

पसिदिल-प्रशिथिल-त्रि० । प्रश्लथे, पं० व० २ द्वार । "प-सिदिलभूषणा" प्रशिथिलानि भूषणानि दुर्बलत्वाद् यस्याः सा तथा । प्र० ६ श० ३३ उ० ।

पसिण-प्रश्न-पुं० । परस्परलाभालाभाऽऽदिप्रच्छन्ते, घ० ३ अ-धि० । पा० । औ० । संशयाऽऽपन्नस्य निःसंशयार्थं गुरुप्रच्छन्ते, विशे० ।

अथ प्रश्नमाह-

पण्डो उ होइ पसिणं, जे पासइ वा सयं तु तं पसिणं ।
अंगुदुच्छिद्रपदे, दृष्यन् अमितायकुङ्कई ॥४१३॥

प्रश्नस्तु देवताऽऽदिपृच्छारूपः "पसिणं" भग्यन्त । यद्वा यत् स्वयमात्मना तुशब्दादन्वेष्यति तत्रत्याः पश्यन्ति, तत् "प-सिणं" प्राकृतरीत्याऽभिधीयन्ते । किं तदित्याह- (अंगुदु उच्छिद्रं नि) कंसारोऽऽदिमन्त्रेणोच्छिद्रपदे प्रतीतः दृष्येण आदर्शः, अस्मै स्वप्ने, नोप उदके, कुण्डे भिन्नौ, आदिशब्दा-ङ्गादौ वा यदेवताऽऽदिकमवतारो गृच्छन्ति पश्यति वा स प्रश्नः । यदि वा-"कुङ्कई" इति पाठः । तत्र च कुङ्कः प्रशान्तो वा यथाविधकल्पविशेषोपायश्च यति स प्रश्न इति । वृ० १ उ० २ प्रक० । नि० चू० । आत्मा० । (मागे यादृशान् प्रश्नान् कुर्यात् यादृशान् वा प्रश्नान् पृच्छेत् न व्याकुर्यात्तथा 'विहारे' शब्दे)

पसिणाविज्ञा-प्रश्नविद्या-स्त्री० । यकामिः लोमकाऽऽदिषु दे-वताऽऽधिकारः कियन्ते तान् विद्यासु, स्था० १० डा० ।

पसिणोहीलया प्रश्नहेलिका स्त्री० । शब्दाध्वनिं च ध्वनं, त-द्रचने चतुष्पाटितमा कला । कल्प० १ अधि० ७ क्षण ।

पसिणापसिण-प्रश्नाप्रश्न-पुं० । स्वल्पविषया कथितस्यान्य-स्मै कथने, घ० ३ अधि० । वृ० ।

प्रश्नाप्रश्नमाह-

पसिणापसिणं मुमिणं, विज्जासिद्धो कहेइ अस्सप ।

अहसा आईखिणिगा, धंदिपसिद्धं परिकहेइ ॥४१४॥

यत् स्वप्ने अवतारिण्या विद्याया विद्याधिष्ठाया दे-यतया शिष्टे कथितं सदन्यस्मै कथयति । अथवा-"आईखिणिगा" डोम्बी, नस्याः कुलदेवतं धगिटकयत्तो ना-म पृष्टे सन् कथे कथयति । सा च तेन शिष्टे कथितं सदन्यस्मै प्रच्छकाय शुभाशुभाऽऽदि यत्परिकथयति एष प्र-आप्रश्नः । वृ० १ उ० २ प्रक० । व्य० । पं० व० । आव० । नि० चू० ।

पसिणापयण-प्रश्नाऽऽयतन-न० । आदर्शप्रश्नाऽदेराविष्कर-णं, यथावस्थितप्रश्ननिर्णयने, लौकिकानां परस्परव्यवहारे, मि-थ्याशास्वगतसंशय वा प्रश्ने सति यथावस्थितार्थकथनद्वारेण निर्णयने, सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ।

पसिद्ध-प्रसिद्ध-त्रि० । प्रकर्षेण सिद्धं प्रसिद्धम् । साधनीयाव-स्थामपत्तिने, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० १ उ० । प्रख्याते, प्रश्न० १ संब० द्वार ।

पसिद्धि-प्रसिद्धि-स्त्री० । प्र-सिध-क्लिन् "अतः समुद्रयादौ वा" ॥ १ । ४४ ॥ इति वाऽऽर्दीर्घः । प्रा० १ पाद । आक्षेप-परिहारे, आ० म० १ अ० । अनु० । उत्तरपक्षे, विशे० । "त-
६०४

तो निजश्रो पसिद्धि ।" आपोपानन्तरं निर्णयः प्रसिद्धिः । वृ० १ उ० १ प्रक० ।

पसिस्स-प्रशिष्य-पुं० । शिष्यस्याऽपि शिष्ये, आ० म० १ अ० ।

पसु-पशु-पुं० । पश्यति प्रसूयते वा पशुः । अजैकहस्त्यश्व-गोमहिष्यादिकं, उत्त० ६ अ० । सूत्र० । स० पं० व० । तिर्यग्यनिजं जन्मो, घ० ३ अधि० । आचा० । स्था० । उत्त० । सूत्र० । आ० म० । आव० । छगलकं, अजमात्रं, अनु० । प्र-व० । पशुमाहस्यान् कर्तव्याकर्तव्यविवेकरहिततया हिताहि-तप्राप्तिपरिहाशस्यन्वान् तथाविधं मूलं, सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० २ उ० ।

पसुजाइय-पशुजातीय-त्रि० । दम्भवादी, स्था० ५ डा० २ उ० । सूत्र० ।

पसुत्त-प्रसुत्त-त्रि० । "अतः समुद्रयादौ वा" ॥ ८ । १ । ४४ ॥

इति सूत्रेणाऽऽर्दीर्घो वा । प्रा० १ पाद । निद्रां गन्तं, आनु० ।

पसुत्तविगम-पशुत्तविगम-पुं० । पशुत्वमन्त्रं तस्य विगमोऽ-पगमः संवेधा निवृत्तिः । अज्ञानध्वंस, पा० १६ विव० ।

पसुत्ति-प्रसुप्ति-स्त्री० । तस्याऽऽदिविद्वदारेणऽपि चेतनाया असं-चित्तद्रुतपात्रे, पि० ।

पसुधम्म-पशुधर्म-पुं० । मात्रादिगमनलक्षणे पश्वाचारं, दश० १ अ० ।

पसुपाल-पशुपाल-पुं० । अजाऽदिपशुकलं, घ० २० १ अधि० १ गुण । उत्त० । (पशुपालपदान्तः 'धम्मरयण' शब्दे चतु-र्थमागे २७२६ छुट्ट गतः) ।

पसुवह-पशुवध-पुं० । पशुहिसायाम्, सूत्र० १ ध्रु० ५ अ० १ उ० ।

पसुभत्त-पशुभक्त-न० । राजादिना पशुभ्यां वित्तिर्यमाणे आ-हारे, नि० चू० ८ उ० ।

पसुभूय-पशुभूत-पुं० । पशुकल्पे, यथा हि पशुराहारभयैषु-नपरिग्रहाभिन्न एव केवलमसवर्षि सत्पुष्टानरहितत्वात्पशु-कल्पः । सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० २ उ० ।

पसुमेह-पशुमेध-पुं० । अश्वमेधं, आ० म० १ अ० ।

पसुमंघाय-पशुसंपात-पुं० । गवादिपशुवर्गे, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

पसुमंसत्त-पशुसंमृक्त-त्रि० । गवादिभिः संसंमृक्तं, स्था० ६ डा० ।

पसुअ-प्रसूत-न० । कुसुमे, "कुसुमे पसवं पसूअं च" । पाल्-ना० १३६ गाथा ।

पसूइ-प्रसूति-स्त्री० । उत्पत्तौ, नि० चू० २० उ० । आ० म० । प्रति० । विशे० ।

पसूइत्ता-प्रसूय-अव्य० । उत्पाद्येत्यर्थे, सूत्र० २ ध्रु० २ अ० ।

पसुन-देशी-न० । कुसुमे, दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पसूय-प्रसूत-त्रि० । जाते, सूत्र० १ ध्रु० १० अ० । आचा० ।

रा० । आ० म० ।

पसेदि-प्रश्रेणि-स्त्री० । तथाविधविद्वज्जाताऽऽदेः पक्षेर्विनि-

गतायां पक्षी, आ० म० १ अ० । जी० । रा० ।

पसेणइय-प्रसेनजित्-पुं० अथवापिंशीजानां पञ्चादशानां पञ्चमं कुलकरः स्था० ७ अ० । जं० प्रश्न० । कल्प० । आ० म० । प्रति० । हावय्यां तन्मयीमन्थकृष्णं धीरायां जाते स्वनामक्याते पुत्रे, स चारिष्टं नमरति क प्रव्रज्य शत्रुञ्जयनशंनत मृतस्सिद्ध इत्यन्तकृद्दशानां प्रथमं वर्गं प्रष्टुं ऽप्ययं सूचितम् । अन्० १ ध्रु० १ वर्ग १ अ० । स्था० । राजनगरमहागजं श्रेण-कमहाराजपतिरि, नं० "आसीन्पुत्रं राजयुद्धं, महागजः प्रसेनजित् । श्रेणकस्तस्य पुत्रोऽभूत्, राजलक्ष्मणलक्षितः ॥१॥" आ० क० १ अ० । आव० । येन राजयुद्धनगरं निवासितम् । आव० ४ अ० । आ० क० । आ० चू० ।

पसेय-प्रसेक-पुं० । अधिकनिष्ठायप्रवृत्तौ, "प्रसेकः सदनं भ्रम" इत्येतांति अजीर्णकार्याणि । ध० १ अधि० ।

पसेयग-प्रसेचक-पुं० । कौत्थलके, दैवी, स च ऊर्ज-मपाटितेनापनीतमस्तनके निकर्षितचर्मोन्मेषनिर्वास्था-दिकचर्वणापरचर्ममथस्थिमालकस्पर्शितापानच्छिद्रेण सं-कीर्णमुलीकृतम्रीवाऽनर्विवरेणाजापशोभ्यन्तस्य शरीरेण निष्पन्नश्चमयेयः प्रसेचकः कौत्थलकः प्रायः यवनेजलभागड-तया व्यवहार्यते । पिं० ।

पसेवञ्च-देशी-ब्रह्मणि, दे० ना० ६ वर्ग २२ गाथा । पाइ० ना० । स० । कल्प० ।

पस्ट-पट्-पुं० । "टष्ठयोः स्टः" ॥ ८ । ४ । २६० ॥ इति द्विरुक्तस्य द्वयं सकाराऽऽक्रान्तः स्टः । वस्त्रे, प्रा० ४ पाद ।

पस्स-ट्टय-त्रि० । दशनयेयं, स्था० ।

चउहमेगसरीं नो पस्मं भवइ । तं जहा-पुट्ठीकाइयाणं, आठकाइयाणं तेउकाइयाणं वणस्सइकाइयाणं ॥

(नो पस्मंति) चतुषा नो दृश्यमिति सूच्यन्वात् । कश्चिन्न सुपस्मं नीति पाठः । तत्र न सुखदृश्यं न चतुषा प्रत्यक्षदृश्यमनुमानाऽऽदिभिस्तु दृश्यमर्थाप्यर्थः । बादवायूनां तथा सूचमाणां पञ्चानामपि यदेकमेकं वाऽदृश्यमिति चतुर्णामित्युक्तं । वनस्पतय इति साधारणा एव प्राज्ञाः, प्रत्येकशरीरस्यैकस्यापि दृश्यत्वादिनि । स्था० ४ डा० ३ उ० ।

पस्मंत-पटयत्-त्रि० । पर्यालोचयति, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ० ।

पस्सयवत्तण-प्रश्रवत्-न० । वितनयन्नतायाम्, सूत्र० २ ध्रु० १ अ० ।

पह-पथ-पुं० । मार्गे, विशे० । अनु० । स्था० । प्रश्न० । रा० । पथिभित्तिशब्दपर्यायस्य पथशब्दस्यादन्तस्य देशान्ता । स्या० । प्रश्ना० । आ० म० । "ममो पंथो सरणी, अद्वानं वलिणी पहां पययी ।" पाइ० ना० ५२ गाथा ।

पथिन्-पुं० । मार्गे० । पथिपृथिवीप्रान्तधुम्भूपिकहर्षिद्रावि-भीतिकेचत् । ॥ ८ । १८८ ॥ इति इकारस्याकारः । प्रा० १ पाद । सामान्यमार्गे, कल्प० १ अधि० ५ क्षण ।

पहएल्ल-देशी-पथके, दे० ना० ६ वर्ग १८ गाथा ।

पहंकरा-प्रभङ्करा-स्त्री० । स्वनामक्यानायां सूर्याप्रमह्वयाम्, ज्ञा० २ ध्रु० ८ वर्ग ४ अ० ।

पहंनण प्रभञ्जन-पुं० । पवने, "अणिलो गंववहो मा-रुओ ममीरा पहंजणो पवणो ।" पाइ० ना० २५ गाथा । स० । कल्प० ।

पहकर-प्रहकर-पुं० । समूहे भ० ए श० ३३ उ० अन्त० । निकरं, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० । संघाते, रा० । विपा० । जं० । औ० । जी० ।

पहट्ट-पहट्ट-त्रि० । प्रमुदिते, तं० । प्रहसितवदने ससुदृतरौ महर्षे, वृ० १ उ० २ प्रक० । दे० ना० ।

पहट्टभरमण-प्रहट्टभरमण-पुं० । प्रमुदितमधुरकरीनकरं, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार । जी० । भ० ।

पहण-देशी-कुले, दे० ना० ६ वर्ग ५ गाथा ।

पहणी-देशी-संमुखाऽऽगतनिरोधे, दे० ना० ६ वर्ग ५ गाथा ।

पहट्ट-देशी-सदा दष्ट, दे० ना० ६ वर्ग १० गाथा ।

पहम्म-पहम्म-धा० । "हम्म" गतौ । प्रयाते । "पहम्मइ" । प्रहम्म-ने । प्रा० ४ पाद । सुखान्ति, दे० ना० ६ वर्ग ११ गाथा ।

पहय-प्रहन-त्रि० । आच्छादिते, जं० २ वत्त० । क्षणं, "आय-गिगिहि प्रहओ ममो ।" वृ० १ उ० १ प्रक० ।

पहय-देशी-निकरं, दे० ना० ६ वर्ग १५ गाथा । "उपहो आंणीला, उकेरं पहयरां गणो पयरो । १८ ॥ ओहो निवहो संघो, संघाओ सहरो निअरो संदेहो निउरयो, भरो निहाओ समूह-नामाइ ॥ १६ ॥ पाइ० ना० १८-१६ गाथा ।

पहर-पहर-पुं० । अहोरात्राद्ये भागं, "पहमपहराहकाला, जंव्दीवम्मि दोमु पामंमु ।" मगड् ।

प्रहार-पुं० । "घञ् वृद्धिर्वा । १८ । ६८ ॥ इति दीर्घाऽऽकारस्य द्वयः । प्रहरणैविति, प्रा० १ पाद ।

पहरण-प्रहरण-न० । प्रहारप्रवृत्ते, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । अस्मिन्नाऽऽदिकं आयुधे, आवा० १ ध्रु० १ अ० ४ उ० । आ० म० । नि० चू० । औ० । जी० । स्था० । आ० क० । प्रश्ना० रा० । उन्० । ज्ञा० । "जामो पहरा ।" पाइ० ना० २६ गाथा ।

"पहरणाभरणं रियजुद्धमजं ।" प्रहरणानामायुधकवचानां स्रुतं ययुद्धसंज्ञं च संप्रसारमुणं च यत्नयथा । औ० । भाव-ल्युट् । प्रहारदाने, ज्ञा० १ ध्रु० २ अ० । "आउहं अर्थं च पहरणं हार ।" पाइ० ना० १२१ गाथा ।

पहरणकोस-प्रहरणकोश-पुं० । प्रहरणस्थाने, रा० । स्था० । स० ।

पहराइया-प्रहरादिका-स्त्री० । प्राद्वया लियंभेदे, प्रा० १ पाद ।

पहराय प्रमागज-पुं० । सप्तमपष्ठवासुदेवप्रतिशब्दी, ति० । आव० । नी० । प्रव० ।

पहरिम-प्रहरि-पुं० । प्रहर्षणं प्रहर्षः । स्थजन्मलापकाऽऽदी स-धमलापकाऽऽदी वा महती पुजा भविष्यतीति प्रमोदं, आनु० । "आमोओ पहरिमो नेमो ।" पाइ० ना० १६ गाथा ।

पहलिअ-देशी-विषमे, दे० ना० ६ वर्ग १५ गाथा ।

पहल्ल-धूर्ण-धा० । भ्रमणं, "धूर्णो धुल-धोल-धुम्म-पहल्लः ॥ ८ । ११७ ॥ इति धूर्णयान्तेः पहल्लऽऽदेशः । "पहल्ल १" धूर्ण-ने । प्रा० ४ पाद ।

पहासिय-प्रहासित-न० । हास्ये, वृ० १ उ० ३ प्रक० । भ० । हसितुमास्ये, वि० १ शु० ६ अ० । कसैरि क्तः । श्वेतप्रभा-पटलप्रचलनया हसति । हा० १ शु० १ अ० ।

पहा-प्रभा-स्त्री० । चन्द्राऽऽदीनां प्रकाशः, उक्त० २८ अ० । दीप्ति, चं० प्र० १८ पाठ० । प्रभावे, उपा० २ अ० । आब० । आलोक्यो उज्जोओ, द्विती भासा पहा पयासो य । पाठ० ना० ४८ गाथा ।

पहाण-प्रधान-न० । उत्तमे, नि० १ शु० १ वर्ग १ अ० । हा० । नं० जी० । जं० । प्रवरे अपेक्षया, पञ्चा० ७ विव० । श्री० । स्या० । प्रमौ, स्था० ४ डा० २ उ० । मुख्यं, विशे० । जं० । श्री० । भ० । सूत्र० । साधकतमे, पञ्चा० ४ विव० । स-वरजस्तमेरूपे अव्यक्ते प्रकृतौ, सूत्र० २ शु० ५ अ० । आब० । दश० । सम्म० ।

पहाणकजगिवंध-प्रधानकार्यनिबन्ध-पुं० । प्रधानकार्ये वि-शिष्टकलादिविनि प्रयोजने, आग्रहे, हा० १२ डा० ।

पहाणकड-प्रधानकृत-त्रि० । सांख्यपरिकल्पितया सखरज-स्तमनां सांख्यव्याख्यायाऽऽदिर्भाविने, सांख्यानां हि पुम-भ्यां पक्षप्रकृतिपरिणाम एव लोक इत्यप्यत्र परास्तिनम् । सूत्र० १ शु० १ अ० ३ उ० ।

पहाणजय-प्रधानजय-पुं० । प्रकृतेः सर्ववशित्वे, ततो मनो-जावन्त्वं विकरणाभायः प्रधानजयश्च । हा० २६ डा० ।

पहाणद्वय-प्रधानद्वय-न० । चन्द्रनागरकर्तृपुण्याऽऽदिषु प्र-वरपुत्राऽऽहेषु, पञ्चा० ८ विव० ।

पहाणपुरिम-प्रधानपुरि-पुं० । तात्कालिकं पुराणां शौ-र्याऽऽदिभिः प्रधानतया । स० । वामुदेवे, स० ।

पहाणभाव-प्रधानभाव-पुं० । प्राधान्यं, पञ्चा० २ विव० ।

पहाणमम-प्रधानमार्ग-पुं० । महापुरुषसेविते (उक्त० १४ अ०) प्रवज्यारूपे सोलमार्गे, उक्त० पाठ० १४ अ० ।

पहाणमहेलागुण-प्रधानमहेलागुण-पुं० । अतिशयिमहे-लानां प्रियम्बदम्बमर्तुचितानुवर्तकत्वप्रभृतिषु गुणेषु, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

पहाय-प्रहाय-अव्य० । परित्यज्येत्यर्थे, श्री० । आवा० ।

पहार-प्रहार-पुं० । कशाऽऽदिना प्राणिनां क्रेशविशेषाऽऽपाद-ने, हा० १ शु० २ अ० । प्रश्न० । " वणं पहारं । " पाठ० ना० २२४ गाथा ।

पहारगाढ-गाढप्रहार-पुं० । प्राकृतयान् गाढशब्दस्य पर-निपातः । दहाऽऽघाते, दश० ७ अ० ।

पहारिय-प्रधारित-त्रि० । विकल्पितः, हा० १ शु० ८ अ० ।

पहारेता-प्रधारयितृ-त्रि० । स्थापयितरि, भ० ५ श० ६ उ० ।

पहारमाण-प्रधारयतृ-त्रि० । पर्यालोचयति, स्था० ३ डा० । सूत्र० ।

पहावण-प्रधावन-न० । शीघ्रं कार्यस्य निष्पादने, व्य० १ उ० ।

पहाविय-प्रधावितृ-त्रि० । वेगेन प्रवृत्ते, प्रश्न० ३ अध्या० द्वार ।

" ततो सो नगरं पहावितो । " आ० म० १ अ० । तं चक्र-वणं पुष्पाभिमुखं पहावितं । " आ० म० १ अ० ।

पहास-प्रहास-पुं० । निन्दास्तुतिरूपे उपहासे, आनु० । श्री० । पहासमुदाय-प्रभासमुदाय-पुं० । ६ न० । कान्तिसमूहे, कल्प० १ अधि० २ क्षण ।

पहि-प्रधि-पुं० । नेमौ, रोगे, है० ।

पहिअ-पान्थ-पुं० । " पथो लुप्त्येकदृ " ॥ २११५२॥ " नित्यं जः पन्थश्च " ॥ ६ । ४ । ६६ ॥ इति सूत्रेण यः पथो लो विहि-तस्तस्येकदृ भवतीति इकदृ । नित्यपथिके, प्रा० २ पाद । पूगफले, दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पहिऊण-प्रहाय-अव्य० । परित्यज्येत्यर्थे, व्य० ३ उ० ।

पहिता-प्रहाय-अव्य० । प्रकर्षेण स्थगयित्वेत्यर्थे, स० ३० सम्म० ।

पहिय-पथिक-पुं० । पथि गच्छन्तीति पथिकः । नानाविधनगर-प्राग्मदेशपरिभ्रमणकारिणः, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

प्रहित-त्रि० । कनापि कचित्कार्ये प्रेषिते, हा० १ शु० ८ अ० ।

प्रथित-त्रि० । प्रसिद्धिं गते, सूत्र० १ शु० २ अ० २ उ० ।

पहियकिति-प्रथितकीर्ति-त्रि० । विश्रुतयशसि, श्री० । जं० । क्यानप्रसिद्धौ, संधा० । जं० ।

पहीण-प्रहीण-त्रि० । प्रकर्षेण हीने रहितं प्रहीणम् । आब० ३ अ० । आ० म० । प्रभृष्ट, सूत्र० २ शु० १ अ० । प्रभृष्ट, स्थले, उक्त० १४ अ० । पार्श्व्यते, सूत्र० ३ शु० १ अ० । स्था० ।

प्रहीण-त्रि० । नष्टप्रायः, स्था० १ डा० ।

पहीणगोलागार-प्रहीणगोलागार-न० । प्रहीणं विरलीभूतं मानुषं गोलागारं तत्स्वामिगणग्रहे येषां तानि तथा । भ० ३ श० ७ उ० । येषां महानिधानानां धनिकसम्बन्धीनि गो-त्राणि अगाराणि च प्रहीणानि विरलीभूतानि भवन्ति तानि प्रहीणगोलागाराणि । तेषु, कल्प० १ अधि० ४ क्षण ।

पहीणजरमरण-प्रहीणजरामरण-पुं० । प्रहीणं तदाऽपुनर्भी-विन्वितं जरामरणं येषां तदा । जन्माऽऽदिर्वाजाभावात् । पं० सू० १ सूत्र । यद्येहात्म्या प्राणन्यासेन च वियुक्ते, ल० ।

पहीणसंधव-प्रही (ही) लुप्तस्तव-पुं० । प्रहीणः प्रहीणो वा संस्तवः वचनसंवासरूपो वा यस्य सः । गृहीभिः सहा-संसर्गवति, उक्त० २१ अ० ।

पहीणसामिय-प्रहीणस्वामिक-न० । अलपीभूतस्वामिके धने, कल्प० १ अधि० ४ क्षण । भ० ।

पहीणसेउय-प्रहीणसेनुक-न० । अलपीभूतधनप्रक्षेपिते, भ० ३ श० ७ उ० । कल्प० ।

पहु-प्रभु-त्रि० । समर्थे, आवा० १ शु० ५ अ० ६ उ० । स्वामिनि, आब० ४ अ० । आवा० । सम्बोधने तु " डो दोमो वा " ॥ ८ । ३ । ३८ ॥ इति नित्यं सेडो प्राप्ते " अक्रोवे सो " ॥ ८ । ३ । १६ ॥ इति इदुनोरकारान्तस्य च प्राप्ते दीर्घः सो वा भवतीति दीर्घविकल्पः । हे पडु । हे पडु । प्रा० ३ पाद ।

पटुजिगवरसूरि-प्रभुजिनवरसूरि-पुं० । शिविपत्नीयकलयोपदे-शकं प्रवचनोद्भावं आचार्यं, ती० २१ कल्प ।

पट्ट-प्रहृ-त्रि० । प्रकषेण हृष्टः प्रहृष्टः । प्रहसितमनसि । नि०
चू० ४ उ० ।

पट्टि-प्रभृति-अव्य० । “प्रत्यदी उः” ॥ ८ । १ । २०६ ॥ इति
नकारस्य डकारः । प्रा० १ पाद । “उत्पत्तौ” ॥ ८ । १ । २३१ ॥
इति स्वरण श्रुतारस्योकारः । प्रा० १ पाद । तद्वारव्यत्यर्थे,
वाच० ।

पट्ट-प्रहृ-न० । द्रव्यतो नवैर्बुल्लक्षणं, भावतश्च सा-
ध्वान्तरं प्रति प्रवणत्वरूप नीचत्ये, उक्त० १ अ० । नि० चू० ।
“पञ्चत्वं च पट्टत्वं” । पाठ० ना १८४ गाथा ।

पट्ट-विरेच-धा० । आन्तरवस्तूनां वार्त्ताकरणे, “वि-
निचेतोत्पुङ्गोऽल्लघपट्टस्थाः” ॥ ८ । ४ । २६ ॥ इति विपुर्व-
कवेविशतः । पट्ट्याऽऽदेशः । “पट्टस्थ” । विरेचयति । प्रा०
४ पाद ।

पट्टमंदिट्ट-प्रभृति-त्रि० । प्रभ्यादिषे, चू० १ उ० २ प्रक० ।

पट्टेजमान-प्रहीयमान-न० । जीवप्रदेशः सह संक्रिष्टस्य क-
र्मणस्त्वभ्यः पतनलक्षणं हीयमाने कर्मणः, भ० १ श० १ उ० ।

पट्टेण-प्रहेण-न० । चत्वा नीयमानायाः पितृशुद्धे भोजने,
आवा० २ श्रु० १ चू० १ अ० ४ उ० । सूत्र० । “वायणं च पहेण्यं” ।
पाठ० ना० २०६ गाथा । भोजनोपायोऽसंवेपु, दे० ना० ६ वर्ग
७३ गाथा ।

पट्टेलिया-प्रहोलिका-स्त्री० । गुदाऽऽशयपथे, स० ७२ सम० ।
ज० । जा० ।

पट्टेय-देशी । पर्याप्त-प्रभुत्वयोः, दे० ना० ६ वर्ग २६ गाथा ।

पट्टेलिर-प्रयुक्त-त्रि० । हिक्क्याम्, (हिचकना-गुजराती)
“रंवालिरं पट्टेलिरं” । पाठ० ना० १८६ गाथा ।

पट्टेय-प्रधोवन-न० । पुनःपुनः प्रक्षालने, आवा० २ श्रु० १
चू० २ अ० १ उ० । नि० चू० ।

पा-पा-धा० । पाने, “स्वरादन्तो वा” ॥ ८ । ४ । २४० ॥ इ-
त्यकाराऽऽगमः । “पाह” । पाठ० ४ पाद ।

पात्र-पाट-पुं० । चरणे, पादस्य मध्यतलप्रदेशे । पङ्कगुलवि-
स्तीर्णं विनश्यद्दे, पादिकदेशान्वापादत्वव्यपदेशान् । अनु० ।
रथचक्रं, दे० ना० ६ वर्ग ३७ गाथा ।

पात्र-प्रकृत-त्रि० । “अनः स्वरादन्तो वा” ॥ ८ । ४ । २४० ॥
इति स्वरणाऽऽदेशो दीर्घः । प्रकान्ते, प्रा० ४ पाद ।

पात्र-देशी-वदन्विस्तारं, दे० ना० ६ वर्ग ३६ गाथा ।

पात्र-पदाति-पुं० । “मलिनामय-शुक्ति-क्षुमाऽऽगच्छ-पदा-
तेनेल्लवह-सिपि-पुञ्जि-ह्ना-डन-पात्रकं” ॥ ८ । २ । १३२ ॥
इति स्वरित् पदानिस्थानं पात्रकाऽऽदेशः । प्रा० २ पाद । पाद-
चारिणि सैन्याङ्गपुरम्, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पात्र-देशी-इतस्ततः स्पन्दिते, चू० १ उ० २ प्रक० ।

पात्र-पाक्य-त्रि० । पाकप्रायोग्ये, दश० ७ अ० ।

पात्र-प्रातिभ-न० । अक्षल्लिङ्गशब्दव्यापारानपेक्षं ज्ञाने, रत्ना० २
परि० । “प्रातिभान्सर्वतः संवित्” ॥ द्वा० २६ द्वा० । यो० ।

पात्र-देशी-कटनिर्वर्तके अयमर्थे उपकरणं, आ० म० १
अ० । विशेष० ।

पाई-पावी-स्त्री० । भाजनविशेषे, स्था० ६ टा० । जी० । रा० ।
सूत्र० ।

पाची-स्त्री० । सूर्यदर्शनादिशे, यत्र यः सूर्यं पश्यति सा न-
स्य प्राची । सूत्र० २ श्रु० ७ अ० । (“जस्य जज्ञो आरुहो,
उग्र इ सा तस्मै द्वाइ पुत्रदत्ता” ॥ ४ ॥ ” इत्यादिगाथा ” दि-
सा ” शब्दे चतुर्थभागं २४२३ पृष्ठे गता) पूर्वस्याम्, स्था० २
टा० १ उ० । आवा० ।

पाईण-प्राचीन-त्रि० । अप्रतिष्ठम्, पं० चू० १ कल्प । पूर्वाभि-
मुखं प्राच्याः दिशि स्थितं, सूत्र० २ श्रु० ७ अ० । आवा० ।
पूर्वस्यां दिशि, स्था० २ टा० १ उ० । स० । आवा० । आ० म० ।
पाईणगामिणी-प्राचीनगामिनी-स्त्री० । पूर्वदिग्गामिन्याम्, क-
ल्प० १ आश्रि० ४ लग् ।

पाईणतम-प्राचीनतम-स्त्री० । पूर्वजन्मनि, आ० क० ४ अ० ।

पाईणपट्टीगायय-प्राचीनपट्टीचीनाऽऽयत-त्रि० । प्राचीनं पूर्व-
तः प्रतीचीनं पश्चिमत आयता । पूर्वतः पश्चिमतश्च दीर्घे, स०
६०० सम० ।

पाईणवाय-प्राचीनवान-पुं० । पूर्वदिग्वान्तं, भ० ३ श० ७ उ० ।
यः प्राच्या दिशः समानच्छति वानः । जी० १ प्रति० । स्था० ।
च० २० ।

पाईणवाह-प्राचीनवाह-पुं० । पूर्वदिग्गमिमुखप्रवाहं, चू० १
उ० ३ प्रक० ।

पाईणम-प्राचीनश-पुं० । स्वनामस्थाने गोश्रवणतं कर्त्तृणा,
“धरे अजमहवाह पाईणमगुने” ॥ कल्प० २ आश्रि० ८ लग् ।

पाईणा प्राचीना-स्त्री० । पूर्वस्याम्, स्था० ६ टा० । (का प्रा-
चीनति “दिसा ” शब्दे चतुर्थभागं २४२३ पृष्ठे निर्णीतम्)

पाउ-पायु-पुं० । पिबति तैलाऽऽदिकमन्तेनेति पायुः । गुदे, आ-
वा० १ श्रु० १ अ० ६ उ० ।

पादुप-अव्य० । प्रकाशे सूत्र० १ श्रु० १५ अ० । अनु० । जा० ।

पाउत्र-पावृत्-त्रि० । “उत्पत्तौ” ॥ ८ । १ । २३१ ॥ इति म-
न्त्र श्रुतारस्योकारः । आच्छादितं, प्रा० १ पाद ।

पाउत्रय-प्रावृत्त-त्रि० । आच्छादितं, “ऊदित्ययं पाउत्रयं” ।
पाठ० ना० २६५ गाथा ।

पाउत्रा पादुका-स्त्री० । पटु स्त्री० भवेत् उल्ल पादु स्वार्ये क हस्यः ।
चर्ममये पादाऽऽच्छादने, वाच० । औ० ।

पाउत्रानुम-पादुकायुम-पुं० । पादुकायुमे, औ० ।

पाउत्र-पादुकर-त्रि० । स्वतः सम्प्रामाण्युपायिनि, अन्ये-
पां च प्रादुर्भावके, सूत्र० १ श्रु० १५ अ० ।

पाउकिमि-पायुक्रमि-स्त्री० । गुदजातकर्मि, आवा० १ श्रु०
१ अ० ६ उ० ।

पाउत्र-देशी-मार्गीकृतं, दे० ना० ६ वर्ग ४१ गाथा

पाउत्रण-पादुकरण-न० । प्रादुःशब्दः प्रकाशार्थस्त्वक-
रणम् । पञ्च० २३ त्रिव० । चर्हिप्रदीपमण्यपादिना भिष्यप-
नयनेन वा बहिर्निर्काशे द्रव्यधारणेन वा प्रकटकरणे,
ध० ३ आश्रि० । स० । पञ्च० । पं० व० । जी० । प्रश्न० । प्रव० ।

तद्योगान् प्रादुः प्रकटं कर्णं यस्येति वा । उद्गमदोषविशिष्टं, भ्रूणादौ च । पि । आच्चा । स्था ।

अथ प्रादुक्करणद्वारं विभक्तिषुः प्रथम-
तन्तस्त्वमेवं गाथापद्धत्याऽऽह-

लोयविगलुत्तमं, तर्वाकसं जल्लखउरियसरीरं ।

जुगमेसंतगदिदि, अतुरियचवलं मंगहमंतं ॥ २६७ ॥

दट्टम य अगगारं, सट्टी संवेगमागया काड ।

विपुलनपाय धेत्तु-ण निगया निगगओ सो वि ॥ २६८ ॥

नीयदुवारमि धरं, न मुज्झे णसण ति काउणं ।

नीहम्मिप अगारी, अच्छेद विलिया व गहिएणं ॥ २६९ ॥

चरणकण्ठात्मस्य य, अन्नस्य य आगए गहिय पुच्छा ।

इहलां पगलोणं, कहेइ चउरे इयं लोणं ॥ २६९ ॥

नीयदुवारमि धरं, भित्तवं निच्छति एममासमिया ।

जे पुच्छमि मज्ज कहे, कपड लिंगोवजीवीह ॥ २६९ ॥

साहृगुणसंगकहणं, आउट्टा तम्मि तिपड तंवेव ।

कुकुडि चरंति एण, वये तु चिन्नव्या वीओ ॥ २७० ॥

काचित् श्राविका अनगरं साधुसंकाशविहारिणं लो-
चविशलात्तमाङ्गम् अत्रोत्तमाङ्गशब्देनोत्तमाङ्गवधाः केशा
उच्यन्ते । ततोऽयमर्थः-लोचने विरलालमाङ्गकं तपःकुश-
लमलकुणितशरीरं युगमावाप्तमस्फुटमिन्द्रियमवयलं
स्वशृङ्गमागच्छन्तम् ॥ दृष्ट्वा संवेगमागता, ततो गृहमध्ये विपु-
लं भूकं पानं च शूहीत्या गृहमध्याङ्कितगतम्, सोऽपि च सा-
धुः ॥ नीचद्वारंऽस्मिन् गृहे न शुद्धयति ममपेक्षति कृत्वा ततः
स्थानाङ्कितजंगम, निर्गते च तस्मिन् गृहीतेन भ्रूणानेन
संजातविर्यस्य वाऽवतिष्ठते ॥ अत्रान्तरं चरणकण्ठात्मसोऽ-
न्यस्तस्मिन् गृहे साधुभिन्नार्थमागतः, ततस्त्वस्मै सा भिक्षा
तया दत्ता, शूहीतायां च भिक्षायां स साधुः पृष्टे यथा
भगवत्सद्दानमेव साधुरीदृशस्नादृशो वाऽत्र समागतः, परं
नेन भिक्षा न गृहोत्ता, न्वया शूहीता तत्र किं कारणम् ?
ततः स पहलौकिकं भिक्षालाभमात्राऽऽदिकं पारलौकिकं
धर्मं यथाकममरुगुणं बहुगुणं च विविच्यमेवं लोकम्-लो-
कात् लभ्यं भिक्षामात्राऽऽदिकं परिग्रह्योत्क्रान्तम् ॥ यथा नी-
चद्वारं गृहं साधव एषाम्प्राप्तमित्समिता भिक्षा नैच्छन्ति,
तत्रान्यकारभावेन एषाणुद्वयभावान्, सोऽपि च भगवान् ।
साधुरेषणागमितस्ततो न गृहीतवानिति । यथयुक्रम-
किकरणं स्वया शूहीता ? इति, तत्राहं लिङ्गमात्रेणजीवी, न
साधुगुणयुक्तः ॥ ततः साधूनां गुणादिपणं च यथाममं कथि-
तवान्, ततः सा स्वचेतनि विनयामास अदो जगति नि-
जर्ग्यप्रकटनं परगुणंतीतं चानिदुकरम्, तद्व्यनेन
कृतमिति तस्मिन्ननिशयं भक्ति कृतवती, विपुलं च भ्रू-
णं (तिपड ति) तपेन लगति, वदति यथा तस्मै भावार्थः ।
गते च तस्मिन् अन्यः कोऽन्यथागतनदीवैसारपरिभ्रम-
णप्रयो निर्देमो साधुरजगाय, सोऽपि भिक्षां दत्त्वा तथैव
पृष्टः । ततः स पापीयानुक्रान्त-एते इत्येभूताः कुकट्या
माधया चरन्ति, ततस्त्वयिचिन्ताऽवजर्णाय तेन मातृस्था-
नतो न भिक्षा शूहीता, यावता न तत्र कश्चिद् दोषः, ईदृशानि
च मातृस्थानयुक्तानि अतस्त्वस्माभिर्गप पूर्वं जीर्णानि,

परमिदानीं चिन्तितं-किं मातृस्थानकरणेनेति न मायां
कुर्मः ? , ततः सा चिन्तितवती-अदोऽयं निर्देमो पापीयान्,
यस्तादृशमपि साधुं निन्दतीति विन्यजितः । इत्येभूता च
भक्तिपरवशगा साधुदानाय प्रादुक्करणमपि कुर्यादिति प्रा-
दुक्करणसंभवः ।

संप्रति तदेव प्रादुक्करणं गाथाद्वयेनाऽऽह-

पाओकरणं दुविहं, पागदकरणं पगासकरणं च ।

पागड संकामग कु-डुदागपाय य छिबे व ॥ २७० ॥

रयणपदेव जोई, न कपड पगासगा सुविहियाणं ।

अतट्टि अपरिभुत्तं, कपड कणं अकाउणं ॥ २७१ ॥

प्रादुक्करणं द्विधा । तद्यथा-प्रकटकरणं प्रकाशकरणं च । तत्र
प्रकटकरणम्-अन्धकारादुपसर्ग्य बहिः प्रकाशे स्थापनम् । प्र-
काशकरणं-स्थानीयतन्मयैव भित्तिरन्ध्रकण्ठाऽऽदिना प्रकटी-
करणम् । एतदेवाऽह-तत्र प्रकटकरणमन्धकारादुपसर्ग्य संका-
मणेन प्रकाशकरणं (कुडुदागपाय इत्यादि) अत्र सर्वत्राऽपि
तूर्तायां समम् । कुप्यस्य द्वागपानेन रन्ध्रकरणेन, यदि
या-कुच्छेन मूलं एव छिन्नेन येन कुच्छेन कुच्छेकंदशेन
वाऽन्धकारमासीनेन मूलं एवापनीतं तदर्थः । चशब्दाद-
न्यस्य द्वागस्य करणेन चेत्यादिपरिग्रहः । तथा-रत्नेन पद्मग-
माऽऽदिना प्रदीपेन प्रदीपेन उपेतानया उपलब्धा वैश्वानरेण त-
त्रैवं प्रकाशना सुविहतानां न करणं । किमुक्तं भवति ?-
प्रकाशकरणेन प्रकटकरणेन च यदीयते भ्रूणाऽऽदि तत्संय-
नानां न करणं, तत्रैवापवादमाह-(अतट्टि ति) आत्मा-
धीकृतं तदपि करणं, तत्रैव ज्यातिप्रदीपा वज्रयेत्, ता-
र्थो प्रकाशितमात्माधीकृतमपि न करणं, तेजस्कायदीप्ति-
संस्पर्शनात् । साधुपात्रमाश्रित्य विधिमाह-इह सहमाकार-
ऽऽदिना प्रादुक्करणदोषाऽऽत्राने कथमपि भूकं पानं वा शूहीतं,
ततस्तन् अपरिभुक्तं, उपलक्षणमेतन्-अहंभुक्तमपि परिग्रा-
ह्योद्धतिमित्युक्ताऽऽदिना स्मरति ततोऽपि तांस्तन् पात्रं कल्पे
जलप्रसालनरूपमकृत्वाऽन्यस्यत् शुद्धं शूहीतुं कर्तव्यं ।

एतदेव गाथाद्वये विवरिषुः प्रथमतश्चुल्लोचनं-

क्रमणमाश्रित्य प्रकटकरणं स्पष्टयति-

संचारिमा य चुल्ली, बहिं व चुल्ली पुरा कया तेमि ।

तहिं रंयेति कपहिं, उवही पुरे य पाओ य ॥ २७० ॥

इह विधा चुल्ली । तद्यथा-एका संचारिमा, या शुभाभ्यस्त-
स्मिन्नपि बहिरागतं शक्नोते । चशब्दात्साऽन्याधाक-
स्मिकी दृष्टया, क्षितीया बहिरंवे तेषां साधूनां निमित्तं चुल्ली
पुरा कृता आसीत् । चशब्दान्तर्धानं वा साधुनिमित्तं बहिः
प्रचुल्लो कृता वेदितव्या, सा च तृतीया । ततो यदि कदाचित्
तत्र तिष्ठणां चुल्लीनामन्यतमस्यां शुद्धस्या राख्यति, ततो द्वौ
दोषौ-तद्यथा-उपकरणपूतिः, प्रादुक्करणं च । यदा च चुल्लयाः
पृथक्कृतं तद्वयं वस्तु तदा प्रादुक्करणरूप एवैकं कथ्यते दोषः,
पूतिदोषमन्वीर्यः । यदा चुल्लयाऽपि शुद्धान्ताऽपि प्रादु-
करणरूप एवैको दोषः ।

यद्यपि प्रादुक्करणं शुद्धस्या कृतवती न भिक्षायै शुद्धमा-
च्छन्ते दृष्ट्वा यहजुष्वेन भाषते, तदाह-

नेच्छह तमिमांमि तत्रो, बाहिरचुल्लेये साधु सिद्धणे ।

इय सोऽं परिहरण, पुट्टे सिद्धिम्भ वि तहेव ॥ ३०१ ॥

हं साधो ! त्वं तमिधेऽधकारं भिक्षां नेच्छसि, ततो व-
हिरिच्छुल्यां सिद्धं पकमधम् इति अस्माभिः भक्षयामि धु-
त्वा तथा दीयमानं परिहरति, प्रादुष्करणदोषमुत्पत्त्या,
तथा प्रादुष्करणशङ्कायां किमर्थमयमाहारोऽयं गृहस्य बहि-
स्तापकः ?, इत्येवं पुष्टे तथा श्रुतयथा यथाविधितं कथितं
तथैव परिहरति । एतेनाऽऽद्यमाथायां "संकामण" इत्यवयवो
व्याख्यातः । नन्वयं संकामणकृत आहारः कनाऽपि प्रकारेण
कल्पते ?, किं वा न ?, इति । उच्यते-आमार्थिकृतः कल्पते ।

कथमस्या आमार्थीकरणसंभव इति चेदन्त आह-

मच्छिययम्मा अंतो, वाहि पवायं पगाममासन्नं ।

इय अचट्टियमहणं, पागडकरंण विभामेयं ॥ ३०२ ॥

साधयेथं पुष्टं बहिरिच्छुल्यादि कृत्वा काचित्तेवं चिन्तयति-
गृहस्यान्तर्मैत्रिका, धर्मश्च । उपलक्षणमेतत्, निरान्यकारं दूरं
च पाकस्थानान् भोजनस्थानमित्यादिपरिग्रहः, बहिश्च प्र-
वाते तेन मक्षिकाऽऽद्यां न भवन्ति, तथा प्रकाशमासन्नं च
पाकस्थानाद्भोजनस्थाने, ततो वयमधेवाऽऽमनितमन्नमपि
सदैव पचयाम इत्यवमार्थार्थीकृतं ग्रहणं, कल्पते इति भावः ।
इयं प्रकटकरणं कल्प्याकल्पविषयया विभामा ।

संप्रति प्रकाशकरणं स्पष्टयन्, "कुटुम्बपाप" (२६८) इत्या-
दि व्याख्यासुगह-

कुटुम्भ कुणइ डिहं, दारं वड्डइ कुणइ अन्नं वा ।

अवणइ छापरं वा, ठावइ रयणं व निपणं ॥ ३०३ ॥

जोइपडेव कुणइ व, तहेव कहणं तु पुट्ट तुड्डे वा ।

अचट्टिए उ गहणं, जोइपडेव उ वज्जित्ता ॥ ३०४ ॥

प्रकाशकरणार्थं कुटुम्भस्य डिहं करणीयं, यद् वा-द्वारं लघु-
सन् वर्षयति गृहतरं करणीयं । यदि वा-अन्यत् छिनीये
द्वारं करणीयं । अथवा-गृहस्योपरितन्तं छादनं स्फुटयति ।
यदि वा-दीयमानं रन्ते स्थापयति । यद्वा-ज्यानिः प्रदीपं
वा करणीयं, तथैवान्तर्गतरङ्गन प्रकारेण स्वयमेव यदि वा-
पुष्टे सति प्रादुष्करणं कथितं यत् भक्ताऽऽदि प्रादुष्करणशङ्का-
पटुं तत् साधनां न कल्पते । यदि पुनः प्राक्तनेन प्रकटि-
णाऽऽमार्थीकरणीयं तदा ग्रहणं कल्पते इति भावः । ज्यानिः-
प्रदीपार्थं प्रकाशमात्मार्थीकृतमपि न कल्पते, तेजस्कायस्-
स्पर्शत् ।

संप्रति "अपरिभुक्तं कपपइ कपं अकाऊणं" (२६६) इति
व्याख्यासुगह-

पागडपयानकरणे, कयम्म सहसा व अहवऽणाभोगा ।

महियं विगिंविऊणं, गेहइ अन्नं अकयकप ॥ ३०५ ॥

प्रकटकरणं प्रकाशकरणं वा कृते सति यत् सहसाऽनाभो-
गतो वा गृहीतं तत् (विगिंविऊणं) परिगृह्यत तस्मिन् पा-
त्रे उज्जितं लक्षमास्वरयितेनाऽपि अकृतकरं । जलप्रक्षाल-
नरूपकल्पदानाभावेऽन्यथैव शुद्धं गृहान्तर्नास्ति कश्चिद्दोषो,
विशेषिकोऽस्तिवात् । पि ।

पाउगम-प्रायण्य-त्रि । उचिते, पञ्चा ० १३ विव ० । आव ० ।

दश ० । अनुहापनीये, बु ० १ उ ० २ प्रक ० । समाधिकारके
द्रव्ये, नि ० बु ० १ उ ० । आ ० बु ० ।

पाउगिअ-प्रायेणिक-पुं । शनकारयितरि, " पाउगिअओ
य सहिओ । " पाठ ० ना ० १०४ माथा ।

पाउड-प्रावृत्त-त्रि । गुणितेन, आचा ० १ ध्रु ० २ अ ० २ उ ० ।

छादिते, आचा ० १ ध्रु ० २ अ ० ४ उ ० । प्रावरणसहिते, सुक्त ०
२ ध्रु ० २ अ ० ।

पाउप्पभाया-प्रादुःप्रभाता-स्त्री । प्रादुः प्रकाश्येन प्रभाता । प्र-
काशप्रभातायां किञ्चिदुपलभ्यमानप्रकाशायां रजस्वाम्,
अनु ० दश ० ।

पाउब्भवन्तं प्रादुःभवन् त्रि ० । प्रकटीकृतं, स्वा ० ३ उ ० ३ उ ० ।

पाउब्भाव प्रादुःभाव-पुं । उपादि, सुव ० १ ध्रु ० १ अ ० ३
उ ० । दश ० ।

इन्द्राणां परस्परं प्रादुःभावः-

पशु गे भन्तं ! मके देविदे देवगया ईमाणेणं देविदे-

गे मद्धि आलावं वा मलावं वा करेण ॥ इतो ! पशु जहा

पाउब्भवणा । अन्धि गे भन्तं ! तंमि मक्कीमाणेणं देवि-

दागं देवराइणं किचाइ करणिजाइ ॥ इतो ! अन्धि । मे

कहमियाणिं पकरेइ ? । गायमा ! ताहे चव गे मे मके देविदे

देवगया ईमाणेस्म देविदस्म देवगणा अंतियं पाउब्भव-

इ । ईमाणे वा देविदे देवगया मकस्म देविदस्म देव-

गणा अंतियं पाउब्भवइ । इति भो मका देविदा देव-

गया दाहिणुल्लोमाहिद ॥ इति भो ईमाणे देविदा

देवगया उत्तरङ्गुलोमाहिद ॥ इति भो इति भो सि तं अ-

णमणम्म किचाइ करणिजाइ पच्चणुब्भवमाणा विहरंति ।

अन्धि गे भन्तं ! तंमि मक्कीमाणेणं देविदागं देवराइणं

विवादा मुणुपज्जंति ? । इतो ! अग्रिय । मे कहमिदागिं प-

करेइ ? । गायमा ! ताहे चव गे मक्कीमाणे देविदा देवराया-

णा सणकुमारं देविदे देवरायं पणगीकरेइ । तण गे मे

सणकुमारं देविदे देवराया तंमि मक्कीमाणेणं देविदेहि देव-

राइहि पणगीकए । समाणे विपापेव मक्कीमाणेणं देवि-

दागं देवराइणं अंतियं पाउब्भवन्ति । जे मे वयइ तम्म आ-

णाउववायवयणनिहेमे चिट्ठिंति । भ ० ३ शु ० ३ उ ० ।

पाउब्भूय प्रादुःभूत-त्रि ० । आयेतेन आयेते, डा ० १ ध्रु ० १

अ ० १ उ ० । मु ० प्र ० । आ ० । आ ० म ० । ममवमरणं समाप्तं,

रा ० । आ ० प्र ० ।

पाउया पाउका-स्त्री ० । काष्ठाऽऽदिमये चरणरक्षाकरणे, ध ०

२ आ ० । भ ० । प्रव ० । " परिवारसंयुक्ता पाठयानां मुपइ । "

आ ० म ० । अ ० । सूत्र ० ।

पाउरख-प्रावरण-त ० । वस्त्रे, आचा ० २ ध्रु ० १ उ ० । ध ० १ उ ० ।

पाउरिय-प्रावृत्त-त ० । बाहुवृत्ते, स्वा ० ४ उ ० । १ उ ० ।

पाउल्लग-पादवत्-त ० । पुरुषपुल्लक, नि ० च ० १ उ ० ।

पाउम-पुं । प्राप्त्र-स्त्री ० । उदरगद्दी ॥ ८ । १ । १ । १ । १ ।

ति ऊत उकारा । प्रा ० १ पा ० । " प्रावृत्त-शान्त् नमयः पुनि " ॥ ८ । १ । १ । १ । इति पुंस्त्वं प्राकृते । प्रा ० १ पा ० । आ ० १ आ ० १

पलकृणे प्रथमस्त्रोत्रैः, स्थानं ५ उ० २ उ० । ज्ञा० । सू० प्र० ।
प्र० । उ० ० । ५०० प्र० । आचरणजान्प्रथमास्तयुग, वृ० १
उ० ३ प्र० ० ।

पाउसागम-प्रादुषागम-पुं० । वर्षाप्रारम्भे, " पाउसागमा जं-
जा । पा६० २६२ गाथा ।

पाउसियकाल-प्रादुत्काल-पुं० । वर्षाकाले, "मद्रुणएणयरीए
एयो साहू पाउसियकालं घेनुं आइकनाए ।" नि० सू० १ उ० ।

पाउसिया-प्रादुपिकी-स्त्री० । प्रवेष्टां मास्तरस्तेन निवृत्ता प्राह-
िषकी । स०५ स० ० । म० । प्रवेष्टां मास्तरस्तेन भवा तेन वा
निवृत्ता सा एव वा प्राहियकी । म० ३ दा० ३ उ० । मत्स-

रिष्यां क्रियायाम्, स्थानं २ डा० १ उ० आच० आ० ५० ।
पाप-प्राक् भव्य० । " जतो पापं क्खं, ततो च पल्लिइणा

ततो पाप ।" यतः प्राश यतो दिनाश्रयत्वेथे वृ० १ उ० २ प्र० ० ।
पापमुखा-पात्रिपणा-स्त्री० । अज्ञातुकाऽऽदिपात्राश्वेषणसाया-

न्यायाम्, आच० २ ध्रु० ६ अ० । 'पत्त' शब्देऽस्मिन् एव भागे
३६२ पृष्ठे उक्ता ।

पाओकरण-प्रादुत्करण-पुं० । 'पाउकरण' शब्दाद्ये, पिं० ।

पाओगिथ-प्रायोगिक-स्त्री० । प्रयोगपरिणामपरिणामिते कुमु-
मरासाऽऽदी, आ० ५० १ अ० ।

पाओपगम-पादोपगम-न० । 'पाओवगमण' शब्दाद्ये, इय० १० उ० ।

पाओवगमण-पादोपगमन-न० । पादयो वृक्षाः, उपशब्दो-
पमेयऽपि साहस्येऽपि हृदये, ततश्च पादपमुपगच्छति सा-
हस्येने प्राप्नोति पादोपगमनम् । पादपवर्षाच्छले, प० ३
आ० ० । इका० । नि० सू० । प्र० । कट्य० । मवर्षा परिपृच्छाजि-
ते, चतुर्विधाऽऽहारव्यागानिष्यज्जन्तश्च, पञ्चा० १६ विष० ।
सं० । श्री० । प० ५० । संथा० । स्थानं । म० । प्र० ० ।

पात्रोपगमनविकारजम् -

से किं तं पाओवगमणे । पाओवगमणे दुविडे पाम्पते ।
तं जहा-खीहारिमे य, अशीहारिमे य । गियमा अपाठिक-
मं । सत्तं पाओवगमणे । भ० २५ श० ७ उ० ।

(पाओवगमणे । ल) पादपवर्षाओपगमनमप्यहृतयाऽवस्थां
पादोपगमनम् । इह च चतुर्विधाऽऽहारिहारिणेष्वमेव भ-
वति, नि, ल, हारिमे य (ल) निर्हारिण निवृत्तं यत्त, निर्हारिमे, प्रति-
ध्यं यो जियते तस्यैव तत्पक्षवरस्य निर्हारणात् । अ-
निर्हारिमे तु योऽऽद्यां मियत इति ज० २ श० १ उ० । (ना-
मार्जिता यथा पादोपगमनं प्रतिपद्ये तथा 'तामालि' शब्दे
चतुर्थभागे २६२ पृष्ठे उक्तम्) अतुना पादोपगमनमुच्य-
ते तदापि प्रख्याऽऽदिनां योऽप्यपच्छेदपर्यन्तं कृत्वा पञ्चतपः-
सूत्राऽऽदि तोषादिष्वेव च प्रतिपद्यते । तत्र नियमनां निष्प्रति-
कम्भं निश्चलं वा । तथादि-कच्छे-स्थानेन उपवेशने, न पाओ-
व वाऽप्येन वा, येन स्थानेन स्थितः स यावज्जीवमपि तेन
स्थानेन तिष्ठति, न पुनरप्यस्थानेन नश्य कर्तुं स्वप्रयोगेण कष्ट-
यते । तच्च द्विधा-निर्हारिमम, अनिर्हारिमं च । निर्हारिमं नाम यत्
प्राप्तोऽऽद्योपगमनः प्रतिपद्यते, ततोऽदि स्तुतस्य स तत्स्य शरीरं
निष्काशनीयं भवति ('गीहारिम' शब्दे चतुर्थभागे २१५६ पृष्ठे
व्याख्या गता) । अनिर्हारिमं नाम-यत् प्राप्तोऽऽदीनां बहिः प्रात-
पद्यते ('अणीहारिम' शब्दे प्रथमभागे ३४० पृष्ठे व्याख्या)

संप्रति पादोपगमनस्य निरुक्तिमाह-

पाओपगमं भणियं, मपविमं पायवो जहा पडितो ।

नवरं परप्यओगा, केपेज जहा चल तरु व्व । ५४४ ॥

पादोपगमं नाम भणित यथा समं विषमं वा पादपः पति-
तस्त्वैव याऽवतिष्ठते, तथा यो यथा समं विषमं वा पतितः
स यावज्जीव तथा तिष्ठति, नवरं परप्रयोगात् कथ्येत, य-
था ततः परप्रयोगाच्चलः । पादपवर्षाओपगमोऽप्युपगमः पतन-
स्य यत्र तत्पद्यति व्युत्पत्तिः ।

विशुद्धे स्थानकले निर्दोषममेवाऽऽह-

तसपाखवीयरहिए, वित्थिक्खियोरं थंडिलविसुदे ।

निहासा निहासं, उवेति अम्भुज्जयामरणं ॥ ५४५ ॥

असंप्राणबीजराहिते बिम्बोर्जायचारे विपुलप्रचारे यत्र रूप-
माणस्याप्यवस्थितकलमनदोषो न ज्ञवति, तत्र निर्दोषाः सा-
धवोऽप्युपगमनमरणमुपयानं प्रतिपद्यन्ते ।

पुव्वभविष्येवेरेणं, देवो साहरति कोऽपि पायाले ।

मा सो चरममरीरे-ण वेयेणं किंचि पाविठिति ॥ ५४६ ॥

पूर्वमवश्यमवैरणं कोऽपि देवस्त प्रातपक्षपादोपगमनं पाता-
ले पातालकतरोधु सहरन् । माऽसौ चरमशरीरेण काञ्चिदपि
भेदनां प्राप्स्यमानं कृत्वा स तया हृतः सम्यक् तमुपमर्गं
सहते, न कश्चलमेतन्मथानापि ।

तथा वाऽऽह-

उपप्पने उवमगे, दिव्वे माणुस्सए तिरिच्छे य ।

सव्वे पराहिण्णिता, पाओवगया परिहरंति ॥ ५४७ ॥

उत्पन्नान् उपसर्गान् दिव्यान्मातुपान् तिरैच्छन् सत्वांपराजि-
त्य पादोपगमनाः परिहरन्ति ।

जह नाम अमी कोमं, अमो कोमे अमी वि खलु अमो ।

इय मे अमो देहो, अमो जीवो चि ममति ॥ ५४८ ॥

यथा नाम अस्मिः स्वहं कोश प्रव्याकारं वर्त्तते, तत्राप्यः पु-
ष्पकृच्छ्र कोशोऽप्यः असिरीतः एवममुना दुष्टान्प्रकारेण
ममायां देहोऽप्यो जीवः परश्च भवति । देहो न जीव इति न
काश्चित्मे कृतिरिति मन्यते, तथा मननाच्च सम्मय प्रम-
णान् सहते ।

पुव्ववरदाहिएणु-लेरिहं वाएहिं आवयेतेहि ।

जह न विकपइ मेरु, तह ते भाण्णउ न चलेति ॥ ५४९ ॥

यथा मेरुः पूर्वोपरद्विष्टोत्तरैकोनैरापतज्जिते विकस्यते, तथा
ते पादोपगमना उपसर्गेनिपातऽपि ध्यानाच्च चर्त्तन्ति ।

पटममि य संघमणे, वट्ठो सेलकुडुसामाणा ।

तेसि पि य वुल्लेदो, चादमपुव्वीण वुल्लेए ॥ ५५० ॥

प्रथमे च श्रवभनाराचमहन्ते वर्त्तमाना धृया शैलकुण्डममानाः
पादोपगमनं प्रातपक्षाः पादोपगमनं प्रतिपद्यन्ते । तेषामपि
च पादोपगमनप्रतिपत्तौ चतुर्दशपूर्वव्यवच्छेदं व्यवच्छेदो-
ऽभवत् ।

दिव्व मणुया उ दुग तिग, अस्से पकेवेगं सिया कुआ ।

बोमइचत्तेहो, अहाउयं कोह पालेजा ॥ ५५१ ॥

देवा मनुष्या वा अनुलोमानि प्रतिज्ञोमानि वा ऊवन्ति हि-

कम, अनुलोमपर्वतलोमलक्षणोऽयमस्ति न देव विक्रमः अथवा-
सांचित्तमांचित्तं वा इति चिक्रं, तदेव हि मिथ्याहन्ते विक्रं,
नरूपं विक्रस्य विक्रस्य वा आस्ये मुक्तं प्रकृतं कुतुः, स तेन द्वारेण
मुखे प्राक्त्वेन द्युस्तुष्टः प्रतिबन्धाभावतस्त्यक्तः पारक्रमक-
रणता इहा येन स द्युस्तुष्ट्यक्तदेहः, कोऽपि यथाऽऽद्युपेया-
वस्थितमार्गोऽयमयः पालयति ।

द्विकारिकाऽऽहव्याख्यातार्थमाह-

अणुलोमा पडिलोमा, दुर्गे तु भयमहिषा निर्गं हति ।

अहवा चित्तमचित्तं, दुर्गे तिर्गं मीमगमयम् ॥५५२॥

अनुलोमानं उर्याणं प्रातर्लोमानं चोत्तं द्विकं, तन्मयाऽयमस्ति-
हितानं विक्रमः अथवा सांचित्तमांचित्तमानं द्विकं, तदेव
मिथ्यमस्य विक्रमिन् ।

पुत्रविदग्गमणिमार्गश्च-वणस्पदमेसु कोवि साहसः ।

वोसद्वचचदेहो, अहाउयं कोवि पालेजा ॥ ५५३ ॥

कोऽपि पादपोषणं प्रातपन्नं पुत्रव्यां पुत्रवोकायमर्थं उ-
क्त्वं अस्माकं अस्माकं माकनं वायुयस्य वनस्पतेषु जनेषु च स-
हानं, स च तथा सहनो द्युस्तुष्ट्यक्तदेहः यथायुः कोऽपि
पालयति ।

एतं निजग मे, दुविहा आराहणा धुवा तम्म ।

अंतकिरियं व साह, करेज देवोवपत्तिं वा ॥५५४॥

एकस्मिन् 'स' तथावस्थितस्य निजगं भवति । तथा तस्य
धुवा द्विविधा निजगमनयोऽस्या कहेवोपपत्तियोग्या चाऽऽरा-
हणा यथा साधुस्तोत्रायां वा कथ्यन्ते, देवोवपत्तिं वा ।

मज्जग गंधं पुष्पो-वयार परिचारणं सिया कुजा ।

वोसद्वचचदेहो, अहाउयं कोवि पालेजा ॥ ५५५ ॥

कोऽयं कृपाविशयलुब्धः तस्य पालेजा नाम मज्जगं मज्जनं
स्नानं, ततः पटवासाऽऽदगन्धं, तदनन्तरं पुष्पोवचारः, ततः
परिचारणं गले गालेन वा पारमन्धनपरिचुम्बनाऽऽदिकं कृत्वा
कदाचित्कथ्यन्ते । तत्र स द्युस्तुष्ट्यक्तदेहः यथायुः कोऽपि
पालयति, अरकचिष्टः सन् सम्यक् तत्सहमानो यावज्जी-
वमवातिष्ठते ।

पुत्रभविष्येष्मेणं, देवो कुरुत्तगुरुगु ।

कोवि तु साहसः, मज्जमुहा जय्य अणुमावा ॥५५६॥

पुत्रभविष्येष्मेणं प्रेम्णा कोऽपि देवो यत्र अनुतवाः सर्वे शुभा-
स्तान् देवकृतवत्ताः कुरुष्व वा सहस्रव । स च तथा तथा तत्र
सहन्ता द्युस्तुष्ट्यक्तदेहो यथायुः कोऽपि पालयति ।

पुत्रवपितयेष्मेणं, देवो साहसः नागवणम्मि ।

जहियं इहा कंता, मज्जमुहा हुंति अणुमावा ॥ ५५७ ॥

पुत्रभविष्येष्मेणं प्रेम्णा कोऽपि देवो यत्र सर्वे शुभा अनुमाया
इष्टाः कान्ताश्च भवन्ति, तत्र नागवने महेतवः, सोऽपि तत्र त-
थैवावतिष्ठते ।

वत्तीसलकखणधरो, पाञ्चोपगतो य पागडसरीरो ।

पुत्रिमदेसी कणा, रायविणिप्पा उ गेपहेजा ॥ ५५८ ॥

वत्तीसलकखणधरः पादपोषणः सन् प्रकटगरीरो जात-
स्त्वं पुत्रवत्प्रेषणी कथ्या राजविनीषां राजा अनुज्ञाता सती
शृष्ट/याव ।

शुदात्वा किं करान्यत् आह-

मज्जग गंधं पुष्पो-वयार परिचारणं सया कुजा ।

वोसद्वचचदेहो, अहाउयं कोवि पालेजा ॥ ५५९ ॥

अस्या व्याख्या प्रास्तव ।

तथा-

नवंगमुत्परिवोहि-याएँ अट्टारमगतिविसेसकुमलाए ।

वाचतरिकलाएँ-डियाण वोसद्विमाहलागुणेंच ॥ ५६० ॥

हे आर्कणो, हे कर्षो, हे नामावुट्टो, जिह्वास्पर्शतः, नवम मनः
एतानि नव अङ्गानि यावद्वर्थाप यावन् न भवन्ति तावत्सुप्ता-
नि भवन्ति । न खलु तदानीमेवामनीचाराऽभिप्रेक्ष्यः सुखं भ-
वति, ततः सुप्तानीनं द्यपदिश्यन्ते । यावन्ते तु प्रातपन्नं कुरुगु-
णेन प्रातपुद्धानि जायन्ते । नवाङ्गानि सुप्तानि प्रातवोधातानि
यथा सा तथा । तथा अष्टादशदेशमावासासु मध्ये यस्य यत्र
रतिविशेषस्तत्र कुशलतया, चानन्तरं कलापागडतया चतुःप-
दि महेहागुणरुपतया ।

नवाङ्गाऽऽदिवस्थानं नावदाह-

दो सोअ नेनमादी-णवगं मुत्ता हवति एए उ ।

देसीभासऽट्टारम, रतीविसेया द्युवीमं ॥ ५६१ ॥

कोमल्लोपेकनीमद-विहं गुणेंच तु मुत्ताए ।

एवं च स्वज्ञोपवण-विलासलावपकलियाए ॥ ५६२ ॥

हे श्रेष्ठे, हे मेने, आदिवर्षाद्विमाहलागुणेंच स्पष्टनमराह-
प्रदः । एतानि नवको नवस्थानानि सुप्तानि भवन्ति । यथा नावा-
ऽष्टादश ततः शास्त्रसंभवा, रातावपय एकोनं विंशतिनमः । तत्र
च कोशनेन विंशतिनयं शास्त्रसंभवं, पामादिनय-
णैः युक्तया, तथा कथ्यावनीपलासत्रावपयकलियाया ।

चउकणम्मि रहम्मं, रागेणं रायद्विअपमगाए ।

तिमिमगगंदि उददी, न सोमिअो जे मणो मुणिमणो ॥ ५६३ ॥

जोहं पराजिया सा, न ममन्था मलिवंटेणं काउं ।

नेउए सेलमिहं, मे मिले मुंएण उव्वं ॥ ५६४ ॥

चतुःकर्षं रहम्मं गते पान्तापिणं राजदण्डमन्त्राद्युद्धानं, यु-
होन्वा चाऽनेकप्रकारः सौताम अयथनं । तत्र यानुमेन-
स्तत् न याति । तामनकोर्योद्विजं क्लान्तं, ततो यदा सा प-
राजितः शीलस्वरूपं कर्तुं न समर्थो तदा रोपान्ता शैलशस्त्रं
नीत्वा (सं) नव्योपरि शिलां मृज्जति ।

एतन्निजग मे, दुविहा आराहणा धुवा तम्म ।

अंतकिरियं च साह, करेज देवोवपत्तिं वा ॥ ५६५ ॥

इयं प्रास्तव ।

मुणिमज्जवयंतेरापी, खंदग दाहे य कुंभकारकडे ।

देसी पुंरंजरजसा, दंडइ पालक मरुओ य ॥ ५६६ ॥

कुम्भकारकृते नगरे दण्डाकृतो म राजा, तस्य देवो पु-
र-
स्वरयशः, पाशको नाम मरुकः पुंरुहातः । तत्र भगवतो मुनि-
मुद्रतन्मात्रिनोऽन्तेवासी कन्दको नाम विहारकर्मणो गतः स
स्वादिस्थानां यत्र पीडनत मरणं, विशेयता यल्लुत्तकथ्या-
पालक्यं स्वेज्ञानकथा यत्रवाक्यतमार्त्ताऽऽश्रुमार्गं कथ्य
जानि स्मृत्या समस्तकथापि देशस्य दाहे कृतवान्, शिष्याः
सुसमाधिं प्राप्तं स्मृ-युमुपागतः (विस्तरः 'खंदग' शब्दे कृतः,
यत्रागे ५६३ पुष्टं गतः) ।

तथा चाऽऽह-

पंच सया जनेषु, रुद्रं पुरोहितं मलियाय ।

रागहोस्तुल्यं, समकरणं चित्तयतां साधूनां प-

ञ्च ज्ञानाति दंष्ट्रं पुरोहितेन यन्ममलितानि, तथापि न तेषां
मनागां ध्यातवित्तोऽभवत् । एवमथैरपि सोढव्यम् ।

तथा चाऽऽह-

जनेषु करकणेषु व, सत्येषु व सावर्ण्यं विविहेहि ।

देहे विद्विस्मन्ते, न ह ते आणाउ फिट्ति ॥ ५६८ ॥

यन्नेत्रं करकणं शस्त्रं वा खरुगाऽऽदेना इवापदैर्वा वि-
विधेः शृगालिकाप्रवृत्तिभिः वेदे विषयस्थाने (न ह) नैव
ते पादपोषणा ध्यानात् स्फुटं परिश्रम्यन्ति ।

पटिशिष्याणैर्काई, अग्निं मे सव्यतो प्रेक्षाति ।

पादोपगतं मन्त्रं, जह चाणक्यं य करीसु ॥ ५६९ ॥

पादोपगते सान्ते कोऽपि प्रयत्नोक्तया 'स' तस्य सव्यतोः
सर्वान् विभुः अग्निं प्रदद्यात् । यथा चाणक्यस्य करोषे क-
रोषमभ्य इत्यवस्थितस्य स्वचक्षुषामासात् सव्यतोऽग्निं प्रदी-
पितवानिति ।

पटिशिष्याणैर्काई, चर्मं मे कीलण्टि विहृण्ति ।

महृष्यमाक्षयदेहे, पिपीलियासं तु देजाति ॥ ५७० ॥

प्रयत्नोक्तया कोऽपि (स) तस्य पादपोषणमाभ्य कील-
कैर्नोदमयैश्चर्म विधूय तदनन्तरं ते मधुपुत्रास्नानदेहे कृ-
त्वा पिपीलिकानां हृद्यात्, तथापि न सस्यक सहेत ।

तत्र मन्त्रेण हृष्टान्तरमाह-

जह सो चिलाइपुनो, वोमट्टनिसट्टचत्तेहो उ ।

सोसियमंथेषु पिपी- लिगाहि चालोकिता धीरो ॥ ५७१ ॥

यथा स चिलाइपुत्रा निसृष्टमनस्येन व्युत्पृष्ट्य कहेदः शो-
णितमन्त्रेण पिपीलिकाभिश्चालकृत्वा चाक्षनाकृतो धीरो म-
नागपि ध्याताश्चास्नितवान्, एवं सर्वैरपि सोढव्यम् ।

अन्ये हृष्टान्तरमाह-

जह सो कालपप्पी, तितोऽपि भोग्गमेलसिहरम्म ।

खड्गो विउव्विउत्तं, देवेणं मियालत्तेवेणं ॥ ५७२ ॥

यथा स शस्त्रं यथापयनयसिक्कः काशप्रदं शोऽपि मीढ्यशोऽपि
स्थितो देवेन शृगालकपे विवृष्टिना शृगालकपेण स्वदिनो भ-
ङ्गितः, तथापि सम्प्रयागसोढवान्, एवं सर्वैरपि सोढव्यम् ।

जह सो वंसिपप्पी, वोमट्टनिसट्टचत्तेहो उ ।

वंसीपत्तेहि विणि- ग्गएहि आगासमुत्तिवतो ॥ ५७३ ॥

यथा साधुरकः पादपोषणाः स प्रयत्नोक्त्या सत्यं वंशोऽपि
स्वोपरि मुक्ताऽप्यन्यथा वंशो लघितान्तेवैशेः प्रवर्कमानः
स साधुरिका दूतमुपवेशकुर्यात् (निगैतैर्माकाशामुत्तितो
वेदनां सोढवान्, एवं सर्वैरपि सोढव्यम् ।

जहऽन्तीसुकुमालो, वोसट्टनिसट्टचत्तेहो उ ।

धीरो सपेक्षियाए, सिवाए खतितो तिरिक्खेण ॥ ५७४ ॥

यथा अवन्तिसुकुमाक्षो व्युत्पृष्टमनस्येन व्युत्पृष्ट्य कहेदः धीरः (स-
पेक्षियाए) पण्डितसहितया बालस्यपुत्राण्यवसहितया शिष्या

२०६

शृगल्या राजत्रिकं भक्तिः सम्यक् सोढवान्, एवमभ्ये-
रपि सोढव्यम् ।

जह ते गोहट्ठेण, वोमट्टनिसट्टचत्तेहो उ ।

उदण्णं वोज्झमणा, विरयम्मि उ संकेरु लम्मा ॥ ५७५ ॥

ग्रामेऽऽन्यत्रदेशे कविस्त्राश्वः पादपोषणास्नतो यथा ते
गोष्ठ्याने प्रवेशविशेषं निसृष्ट निस्सहजया व्युत्पृष्ट्य कहेदः
अन्तरिक्षेण पतितेनोपकेन उद्यमाना विरयं तथाः श्रोत्राणि सं-
करं लम्बाः सम्प्रवेदनां सहमानाः कालगताः, एवं सर्वैरपि
सोढव्यम् ।

एतदेवाऽऽह-

वावीममाणुपुव्वी, तिरिक्खं मणुया व भंसणत्थाए ।

विसयाणुकपरक्खण, करंज देवा व मणुया वा ॥ ५७६ ॥

आविशति परीषदान् आनुपूर्व्या पूर्वाणुपूर्व्या वा तिरिक्खं
मणुया वा चारिषधननार्थमुद्वारयेत् । तथा देवा मणुया वा
विषयाणामिन्द्रियविषयाणां प्रयत्नोक्तया अतिशान्तमुक-
रपया इष्टानामुदीरणानुकरपया रक्षणं कुर्यात्, तन्नाकरक्षिष्टः
सन् सम्यक् सहेत ।

पुनरपि हृष्टान्तरमाह-

जह सा वत्तीमपडा, वोसट्टनिसट्टचत्तेहो उ ।

वीरा धातेण उदा- रिण्णं दियलम्मि ओलइया ॥ ५७७ ॥

यथा सा व्रात्रिशतगोष्ठौ, पुत्रया इत्यर्थः । व्युत्पृष्टमनस्येन विषय-
परित्यागेन निसृष्टेन शयनस्थितौ, मनागपि परिश्रमाद्यः अकरणा-
त्, देहो यथा सा तथा पादपोषणा आनेन तुल्येन व्रातान्-
रवासिना श्लेष्केन हृष्टा, ततः कथेयं ममेतं जह्यं जह्यधमनी-
ति चिन्तयित्वा वृत्तं चिन्तनापायिना (दिव्यलम्बि) वेलायं
जीवन् एव ते (आलइया) अवशम्भानाः, ते सम्प्रवेदनां
सहमानाः कालगताः ।

उपसंहारमाह-

एयं पात्रोपगमं, निष्पादिकम्मं तु वमितं सुते ।

नित्यवरणसहरेहि य, साहट्टि य सेवियमुदरं ॥ ५७८ ॥

एतत्पादपोषणं सूत्र आगमं निष्पन्निकम् वर्णितं तीर्थक-
रैरुत्तरैः शयसाधुभिश्चोत्तमपूजितसंहननोपेतैः, उदारं स्फी-
तं यथा भवति एवमासेवितम् । व्य० १० उ० ।

पात्रोपगम-पादोपगत-त्रि० । पादपवदुपगतः पादपोषणतः ।

अवदुपगता स्थितेऽनश्वरविशेषे प्रतिपक्षे, स्यात् २ डा० १ उ० ।

पात्रोपिण्ण-ग्रानः स्नान-न० । प्रवृत्तजलावगाहने, 'पा-

त्रोपिण्णोऽऽदिशु नतिं मोक्षो' । सूत्र० १ शु० ७ अ० ।

पात्रोपिण्ण-प्रादोपिकी-स्त्री० । प्रह्वो मत्तरस्तेन निर्बुता प्रा-

दोपिकी । घ० ३ अ० । स्यात् । मारयाम्येनमित्यशुभमनः-

सम्प्रधाने, प्रति० । (' किरिया ' शब्दे तृतीयभागे ५४० पृष्ठ

सुखं गतम्)

पांडुकंबलमिला-पाण्डुकम्बलशिला-स्त्री० । मेरोः पाण्डुक-

वनस्य पूर्वदक्षिणदिशि शिलायाम्, 'दो पांडुकंबलसिला' ।

स्यात् २ डा० ३ उ० ।

पांडुकी

पांडुकी-वेशी-शिविकायाम्, ३० ना० ६ वर्ग ३६ गाथा ।

पांडुर-पाण्डुर-त्रि० । शुक्लहा० १ श्रु० १ अ० । धीतपट्टे-अनु० ।

पांडुरंग-पाण्डुरङ्ग-पुं० । अस्मद्वर्णलक्षणगवैः अनु० । शैलहा० ।

पा० १४ अ० । अनु० ।

पाकम्-प्राकाश्य-न० । इच्छा-नभिधाने योगनिष्ठभेदे, हा० २६ हा० ।

पाक्षिकायण-पाक्षिकायण-पुं० । मूलभावेकांशिकवैश्ये स्वना-
मक्यातेऽपान्तर्गतोऽप्रवर्तकयोः तत्सम्बन्धितेषु च स्था० ५३० ।पाग-पाक-पुं० । विक्लव्यनुकूलं व्यापारं, आ० । (मृगभा-
ग्डानां पाके प्रथमसूयभेदेव उपदिदेशेति 'उत्सह' शब्दे हि-
नीयमानं ११२६ पृष्ठ उद्धृतम्) (स्वानार्थं साधुभिर्गणं पाकः
कर्तव्य इति 'मिलाण' शब्दे नृतीयभागे ८८६ पृष्ठ उद्धृतम्)
शिष्टाश्च पुराणधर्मव पाकक्रियायां प्रवर्तन्ते । तथाहि-न पितृ-
कर्मोऽऽतिव्यवहारेणाऽऽप्राप्त्यर्थमेव बुद्धिमत्परायणत्वेन शिष्टा
इति न स्वार्थमेव पक्कयम् । दश० ४ अ० १ उ० । वलयति
रिपो च । आ० म० १ अ० ।पागडि (ख)-प्राकर्पित-त्रि० । प्राकर्पके, हा० १ श्रु० १ अ० ।
प्रवर्तके, प्रवर्त० ३ आश्र० द्वार ।पागड-प्रकट-त्रि० । समुद्रवादिन्याह दीर्घः । प्रकाशान्वि-
ते, आ० म० १ अ० । प्रव० । आये० । प्रवर्त० ।प्राकृत-न० । प्रकृतिः संस्कृते, तत्र भवे तत आगतं वा प्रा-
कृतम् । प्रा० १ पाद० । स्वभावाभिन्ने, हा० १ उ० १ प्रक० ।
आत्मा पुत्रल एवमादिरूपस्य संस्कृतस्य विकृतिरूपे "आ-
त्मा पोमल्ल" इत्यादिभिर्भाषाभिर्दे, आ० खू० १ अ० । स्था० ।
तत्रत्याः कान्तपर्यायमा-:-अथ प्राकृतम् ॥ ८ । १ । १ ॥ अथशब्द आन-
न्तर्याथोऽधिकाराथश्च । प्रकृतिः संस्कृते, तत्र भवे तत
आगतं वा प्राकृते, संस्कृतानन्तरं प्राकृतमाधिक्रियते ।
संस्कृतानन्तरं च प्राकृतस्यानुशासनं निजसाध्यमानभे-
दसंस्कृतयोर्निरव, तस्य लक्षणं, न देशस्येति ज्ञापना-
र्थम् । संस्कृतममं तु संस्कृतलक्षणैर्नैव गतार्थम् । प्राकृते
च प्रकृतिप्रत्ययलिङ्गकारकसमाससंज्ञाद्वयः संस्कृतवर्धित-
तयाः । लोकादिति च वर्तते । तत्र ऋ-ञ्च-लृ-ल्-ए-आ-
ऊ-अ-अ-ए-विसर्जनीय-लृप्त-वर्ज्यो वर्णसमाप्तायां लो-
काद्वगन्तव्यः । इ-औ स्वययैर्न्युक्ती भवत एव । ऐदीनी
च क्वालिङ्-कैतवम् । कैश्च । संप्रत्ययम् । सौंश्रिअं ।
कौरवाः । कौरवा । तथा च-अस्वरं व्यञ्जनं द्विवचनं च-
तुर्थावबुधचनं च न भवति ।

बहुलम् ॥ ८ । १ । २ ॥

बहुलमित्यधिकृतं वेदितव्यमाशास्त्रपरिसमाप्तेः । ततश्च-क-
चित् प्रवृत्तिः, क्वचित् अप्रवृत्तिः, क्वचित् विभाषा, क्वचित् अ-
न्यदेव भवति । तच्च यथास्थानं दर्शयिष्यामः ।आर्षम् ॥ ८ । १ । ३ ॥ आर्षाणामिदमार्ष-
म् । आर्षं प्राकृते बहुलं भवति । तदपि यथास्था-
नं दर्शयिष्यामः । आर्षं हि सर्वे विधयो विक्लव्यन्ते ।
प्रा० १ पाद० ।

पञ्चोकास्पर्गा, अंकारपरं च पायणं नन्थि ।

वसन्तारमाश्रिकाणि य, कचवगतवगनिहृष्टा ॥

अस्या इयमक्षरगमनिका-एकारपर-एकारः, ओकारपरः-
ओकारः, अंकारपरः-अंकार इति विसर्जनीयाऽऽख्यमक्ष-
रम् । तथा वक्तासकारयोर्मध्ये ये अक्षर-शाया विति, या-
ति च कचवचवगतवगनिधनानि ऊञ्जना इति । एताम्यक्षरा-
णि प्राकृते न सन्ति । तत्र पञ्चोकांशिकीं सद् वचनं तस्या-
कृतमवसानव्यमभिरव-गोश्रिअःशय ऊञ्ज इत्येवं रूपैरुपेतं
संस्कृतम् । वृ० १ उ० । प्राकृते हि विमर्शानां व्यत्ययोऽपि भव-
ति । यदाह पाणिनि, स्वप्राकृतलक्षणं-" व्यत्ययोऽप्या-
सामिति ।" आ० म० १ अ० । द्वितीयाथं पट्टी । यदाह पाणि-
नि स्वप्राकृतलक्षणं-" द्वितीयाथं पट्टी ।" न० । " प्राकृते
हि पूर्वोत्तरनिपाताऽनन्तरः । आवा० १ श्रु० ४ अ० ३ उ० ।
ननु जने प्रवचने सर्वे प्राकृतनिवर्द्धमाने दुःश्रद्धयम्, मैवं
शुद्ध्यम् ।" वाल्मीकिमुद्रसर्वाणां, नृणां चारितकाङ्क्षायाम् ।
अनुप्रष्टाय तत्त्वज्ञं, सिद्धान्तः प्राकृतः स्मृतः ॥ १ ॥ " वि-
शे० । प्रकृतिपुं भवः प्राकृतः आ० म० १ अ० । साधारणं,
स्वभावाधिकं, सूत्र० १ श्रु० १ अ० ३ उ० । लघुपते, वृ० १ उ० ।
पागडिय-प्रकटित-त्रि० । प्रकटयं प्राप्ते, " पागडियं पञ्चु-
ल्लिणम् ।" न० ।

पागडमाण-प्रकटयत्-त्रि० । व्यक्तिकुर्वति, स्था० ३ उ० ५ उ० ।

पागड्व-पाकटव्य-न० । कयरीपाकाः । दिविशिष्टनिष्पन्नं स्वा-
द्यद्वयं, शि० । कयरीपाक इत्यादिलोकप्रसिद्धानि पाकटव्या-
णि तद्विधमनिष्पन्नानि आद्रेष्टाकप्रत्याख्यानयतां कल्पन्ते । न
वेति प्रश्ने, उत्तरम्-अत्र कल्पने ईदृशी प्रवृत्तिर्दृश्यते इति ।
ही० ४ प्रका० । कयरीपाक इत्यादिभ्योऽलोकप्रसिद्धव्यालि
आमवाधाद्रेष्टाकावयवनिष्पन्नतया तन्प्रत्याख्यानयतां क-
ल्पन्ते, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-अत्र "कयरीपाक" इत्यादिलोकप्र-
सिद्धाकटव्याणि आमवाधाद्रेष्टाकावयवनिष्पन्नास्मन्निप्र-
त्याख्यानयतां कल्पन्ते इति प्रवृत्तिर्दृश्यते इति । ही० ४ प्रका० ।

पागवम्-पागवन्त्य-न० । घाटयं, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० ।

पागविभय-पागविभय-त्रि० । प्रागवन्त्ये घाटयं तद् विधये
यस्य तत् स प्रागवन्ती । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० ३ उ० । घृष्टं सूत्र०
१ श्रु० ४ अ० २ उ० । यः प्रागवन्त्ये चरति घृष्टनामापयः ।
सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।पागभाव-प्रागभाव-पुं० । प्राक् पूर्वं वस्तुत्पत्त्यभावः प्राग-
भावः । वस्तुत्पत्तेः प्राकालिकेऽभावे, रत्ना० ।

तत्र प्रागभावोपायवर्धनं-

यश्चित्प्रावेव कायस्य समुत्पत्तिः सोऽस्य प्रागभावः ४६ ।

यस्य पदायस्य निवृत्तावेव सत्यां, न पुनरित्पुनरायस्य, अ-
तिव्याप्तिप्रसङ्गे । अन्वयकारस्याऽपि निवृत्तौ कालित्वं हानोप-
तिर्देशनादन्वयकारस्यापि तत्रप्रागभावव्यवस्थाङ्गात् । न चेत्-
मपि रूपज्ञानं तद्विबुत्तावेवोपपन्नं इति नन्विति तस्य तत्र-
प्रसङ्गिनि वाच्यम् । अतर्हिन्द्रियदर्शने नञ्छब्दोऽपि च न-
ञ्जावेऽपि नञ्जावपि, स इति पदाथः, अस्मिन् कार्यस्य ॥ ४६ ॥

अबोदाहरन्ति-

यथा मुन्यिडनिवृत्तावेव समुत्पत्त्यभावे पटस्य मृत्पिण्डः ॥ ६० ॥

रत्ना० ३ पार० ।

पागमण-पाकमाण-पुं० । पाके दैव्यं शान्तिं शिष्ययनी-
ति पाकशामनः । कल्प० १ आश्र० १ क्षु । पाकां नाम वल-

धानं रिपुः, स शिष्येने निराक्रियते येन स पाकशासनः ।
आ० म० १ अ० १ शके, पुन्दरे, आ० म० १ अ० १ प्रज्ञा० ।
म० १ जी० उपा० ।

पागमासणी-पाकशासनी-स्त्री० । इन्द्रजालसंज्ञिकायां वि-
द्यायाम्, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

पागह प्राकर-पुं० । शालायाम्, प्रज्ञा० २ पद० । विपा० ।
शुद्धस्य पत्तनस्य वा (आवा० २ श्रु० १ कृ० १ अ० ५ उ०)
ग्रमे, उक्त० ६ अ० । अनु० । रा० । प्रश्न० । जं० ।

पागारिगणाम-प्राकारविक्रयाम्-पुं० । शालानां व्रयस्य
न्यसने, पञ्चा० २ विव० ।

पाह-पाह-पुं० । चंडे, पाडाशब्दाः । कृ० ३ उ० ।

पाडग-पाटक-पुं० । ग्रामान्तर्गतं वसतिस्त्रिवर्षं, जीत० ।
आवा० । आ० म० । ज्ञा० ।

पाडचर-पाटचर-पुं० । चरि, " कलमे मुकुमालो तकरो य
पाडचरो धेनो ।" पाह० ना० ७२ गाथा । आसक्तचित्ते, दे०
ना० ६ वर्ग ३५ गाथा ।

पाडण-पा(त)टन-न० । करपत्राऽऽदिभिः (आवा० ६ अ०)
तिष्ठुटादयो वज्रभूमी प्रक्षेपे, सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।
रुपिग्राऽऽदिमालेन, नि० १ श्रु० १ वर्ग १ अ० ।

पाडगा-पातना-स्त्री० । अस्मदस्यैव गद्यमेव पातनां पाये,
विपा० १ श्रु० १ अ० ।

पाडल-पाटल-त्रि० । रक्तं, " अरुणं सोऽं रत्ने, पाडलं अयं-
विरं तं ।" पाह० ना० ६३ गाथा ।

पाडलमउग-देशी-हं०, दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पाटला-पाटला-स्त्री० । पुष्पजातिविशेष, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।
रा० । प्रज्ञा० । कल्प० । जं० ।

पाडलिउत्त-पाटलिपुत्र-न० । उदायिन्पुत्रवासिते मगधदेशीय
गङ्गानटस्थे पुरभेदे, ती० ।

" आनस्य श्रीनिमिन-मनकपुत्रजनिपावित्रस्य ।

श्रीपाटलिपुत्राऽऽहय-नगरस्य प्रस्तुतो वृत्तम् ॥ १ ॥ "

पूर्वे किल श्रीश्रेणिकमहाराजस्ते रते गते तदामजः कृष्णिकः
पितृशोकाच्छ्रमापुर्णि प्राविश तस्मिंश्चालेन्यंशयतां प्रायते त-
त्पुत्रुदयानामधयश्चमपायां सोऽणिजानतजिह्व । सोऽपि
स्वामितुस्मानि नासि स्मार्त्तिकाशयनाऽभनाऽऽदिस्थानानि
पश्यप्रस्तोतं शोकमुद्वहत् । ततोऽभान्यानुमत्या नूतने नगरं
निवेशयितुं मैमिकिवरात् स्थानमपेयपायाऽदिशत् । तेऽपि
सर्वत्र नास्तन प्रदेशान् पश्यन्तो गङ्गानटं ययुः । तत्र स-
कुसुमं पाटलितरं प्रेक्ष्य तच्छ्रेणभावशरीकृतास्तच्छाम्यायां
निपमं चापं व्यास्तवदने स्वयं निपतत्कीटपटकमालोक्य
चेतस्थान्नन्तयशहो यथाऽस्य चापपर्यक्तो मुखं स्वयमेव
कीटाः पतन्तः सन्ति, तथाऽत्र स्थाने नगरं निवेशितेऽस्य
राक्षः स्वयं श्रियः समेप्यन्ति । तच्च ते राक्ष व्यजिह्वपन् ।
सोऽप्यनीव प्रमुद्रितः तत्रको जरक्षैमिषिको व्याहरन्-देव !
पाटलातरहरं न सामान्यः, पुत्र हि ज्ञानिना कथितम्-
" पाटलातः पवित्रोऽयं, मदास्मिन्करोटिभूः ।" एकावतारो-
ऽस्य सृज जीवश्चेति विशयः । ती० ३५ कल्प । (प्रयागती-
थेकाः) पाया ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे श्रु० पृष्ठे उक्ता । स्-
रः करोटिप्रादेशोभिसांक्ष्यमानाऽपि जलोभिर्मिर्भेदीतीरं नीता

इतस्ततो लुलन्ती च शुक्तिवज्रदीनटे कापि गुप्तविषमे प्रदेशे
लाभ्यते तस्यैव तस्य च करोटिकपरस्यान्तः कदाचित् पाटला-
वीजं न्यपनयन्, कमालं करोटिकपरं मिषा दक्षिणहन्ताः पाट-
लातस्तद्वृत्ताः, विशालश्चायमर्जनि । तदत्र पाटलित्राः प्रभावा-
च्चापनिर्मितान्येव नगरं निवेशयताम्, आशिवाशब्दे च
सूत्रं दीयताम् । ततो राक्षाऽऽदिष्टा मैमिकिकाः पाटलां पृथेन
कृत्वा पश्चिमां तन उत्तरां तन पुनः पूर्वो, ततो दक्षिणां शिवा-
शब्दावधि गत्वा सूत्रमपातयन्नेव चतस्रः स्त्रीमाः पुग्नस्य सर्वा-
वेशे वभूवुः । तवाङ्किते प्रदेशे पुग्नचक्रगन्तुः । तच्च पा-
टलीनाम्ना पाटलिपुत्रं पत्तनमासीत् । ती० । (नन्दराज-
वृत्तम् ' गन्दराय ' शब्दे चतुर्थभागे १७५० पृष्ठे गतम्)
" गौडदेशावनेंसस्य, श्रीजिनप्रमसूरयः, कल्पे पाटलिपु-
त्रस्य, रत्नयां चक्रगममान् ॥ १ ॥ " ती० ३५ कल्प । आ०
क० । आ० म० । आ० कृ० । जी० । संथा० । आवा० । विपा० ।
विश० । कल्प० ।

पाडलिमंड-पाटलिखण्ड-न० । स्वनामस्थाने भारतवर्षादी-
ये पुरभेदे, विपा० १ श्रु० ७ अ० । " पाडलिमंडं नयरे वण-
मंड उज्जाल उवग्दने य जर्जना । तस्य णं पाडलिमंडं नयरे
निद्वल्यगया । तस्य णं पाडलिमंडं नयरे सागरद्वनमस्यवाह
होथा ।" विपा० १ श्रु० ७ अ० । आ० म० । कल्प० ।
पाडवख-देशी-पादपतने, दे० ना० ६ वर्ग १८ गाथा ।

पाडिअ-पातित-त्रि० । निपतिते, " आंसदं पाडिअं निमुद्धं
च ।" पाह० ना० १६४ गाथा ।

पाडिअग-देशी-विधामं, दे० ना० ६ वर्ग ४४ गाथा ।

पाडिअउम-देशी-पितृगृहान्पातिगृहे वध्वाः प्रापके, दे० ना०
६ वर्ग ४३ गाथा ।

पाडिकं-प्रत्येकम्-अच्य० । एकं जीवं प्रति प्रत्येकम् ।
" प्रत्येकम् पाडिकं पाडिण्यं " ॥ ८ । २ । २१० ॥ प्रत्येकानि-
त्यस्यार्थे पाडिकं पाडिण्यकमिति प्रयोगः कथं वा । प्रा० २ पाद० ।
" एगे जीवे पाडिण्यकं सर्गरेणं ।" एकं जीवं प्रति गते
यच्छरीरं प्रत्येकशरीरनामकमोदयात्प्रत्येकं, तदेव प्रत्ये-
ककम, दीर्घत्वाऽऽदि प्राकृतत्वात् । स्था० १ डा० । " तयमेव
पाडिण्यं विस्त्रफलगं करेह ।" एकमात्मानं प्रति प्रत्येकं पितुः
फलकात् भिन्नमित्यर्थः । म० १५ श० । स्था० । " पाडिण्यं
पत्तनम् ।" पाह० ना० २५५ गाथा ।

पाडिअ-देशी-प्रतिक्रियायाम्, दे० ना० ६ वर्ग १६ गाथा ।

पाडिच्छिय-प्रातीच्छित्-त्रि० । प्रातीच्छकृत्, येऽन्यतो गच्छा-
न्तरादागत्य साधवस्तत्रोपसंपदं गृह्णन्ति तेषु, व्य० १ उ० ।

पाडिपहिय प्रातिपथिक-पुं० । प्रातिपथ्याभिमुखेन चरति
प्रातिपथिकः । सूत्र० २ श्रु० २ अ० । आवा० । समुपप-
थिक, आवा० २ श्रु० १ कृ० ३ अ० २ उ० । समुपप-
थिक, आवा० १ श्रु० १ कृ० ३ अ० ३ उ० । नि० कृ० ।

पाडिफद्धि (शु)-प्रतिस्पद्धित-त्रि० । " प-स्पयः फः " ॥
८ । २ । ४३ ॥ " इति रूपस्य कादेशः । प्रा० २ पाद० । सम-
ञ्ज्ञादिवाद् दीर्घः । पराभिमुखेच्छा, प्रा० २ पाद० ।

पाडिय-पातित-त्रि० । अप्रोक्षितं, जं० ३ वल० ।

पाडिंथितिय-प्रात्यन्तिक-न० । अभिप्रायभेदे, रा० ।

पाडिया-पाटिका-स्त्री० । उत्तरीयवस्त्रं. म० १ श० १ उ० ।

पाडिवस्त्रा-प्रतिपद-स्त्री० । “ स्त्रियामादविपुनः ” ॥ ८ ॥ १ ।
१५ ॥ स्त्रियां वर्त्तमानस्यास्यव्यञ्जनस्याऽऽत्वं भवति । इत्या-
त्वमस्यस्य । प्रा० १ पाद । प्रथमतया, स० १५ सम० ।
अने० । ज्यो० ।

पाडिवस्त्रारिय-प्रतिपदाचार्य-पुं० । कल्किनृपसमकालिके म
रुधप्रवर्तकाचार्ये, ती० २ कल्प । “ पाडिवस्त्रा नामणे, अ-
खगरो ” ति० ।

पाडिवेमिय-प्रतिवेशिमक-पुं० । पार्श्वगृहवास्तिनि, घ० ।
“ सुपातिवेशिमक ” इति । शोभनाः शीलाऽऽदिमपद्याः प्रा-
तिवेशिमका यत्र तस्मिन् । कृप्रातिवेशिमकत्वे पुनः “ संस-
र्गजा दौर्गुण्या भवन्ति ” इति वचनात् निश्चितं गुण-
हानिरुत्पद्यत इति तन्निषेधः । दुष्प्रातिवेशिमकास्त्वेन शा-
स्त्रप्रसिद्धाः—“ खरिआ तिरिक्कजोर्णी, तालायरम्मणमाह-
खसुत्ताणा । वगुरि अहवा गुम्मिअ, हरिप्पस पुलिदम-
न्दिइरा ” ॥ १ ॥ अ० १ अर्थि० ।

पाडिसार-देशी-पटुनायाम्, दे० ना० ६ वर्ग १६ गाथा ।

पाडिमिर-देशी-स्त्रीनायुक्तायां स्त्रियायाम्, दे० ना० ६ वर्ग
४२ गाथा ।

पाडिस्मुद्य-प्रतिश्रुतिक-न० । नाट्यशास्त्रप्रसिद्धं अभिनय-
भेदं, जे० ५ वक्त० । आ० म० ।

पाडिहट्टयी-देशी-मालायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ४२ गाथा ।

पाडिहारिय-प्रतिहारिक-न० । प्रतिहरणं प्रतिहारः, प्रत्य-
पणं, तमहर्नाम प्रातिहारिकम् । पुनः समर्पणीयं संस्तु-
रकाऽऽदौ, आ० १ ध्रु० ५ अ० । आच० । प्रब० । दशा० ।

पाडिहट्टु-देशी-प्रतिश्रुति, (साक्षिण) दे० ना० ६ व
र्ग ४२ गाथा ।

पाडिहेर-प्रतिहार्य-न० । जिनामतिशयपरमपूज्यवस्त्रापका-
लङ्कारविशेष, अष्ट महामातिहारीणि जिनानाम्—“ अशो-
कवृत्तः १ सुरपुष्पद्विष्टः २ दिव्यध्वनिश्छात्रम् ४ मासने
ख ५ भागमडले ६ दुन्दुभिऽभगपथं ८, षट् प्रातिहा-
र्याणि जितेश्वराणाम् ॥ १ ॥ ” दर्श० १ तत्त्व० । देवताप-
हारे, श्री० । आ० ।

पाटीगमिय-पाटीगमित-न० । यावत्तावतिकं गुणकारं, स्या०
१० डा० ।

पाटुच्चिया-प्रतीतिका-स्त्री० । बाणं वस्तु प्रतीत्याऽऽश्रित्य भ-
वा सा प्रतीतिका । स्या० २ डा० १ उ० । जीवाऽऽदीन प्र-
तीय भवन्त्यां क्रियायाम्, स्या० ५ डा० २ उ० । “ पाटु-
च्चिया क्रियाया दुविहा पण्णत्ता । तं जहा-जीवपाडुच्चिया
चेव, अजीवपाडुच्चिया चेव ” । स्या० २ डा० १ उ० । आवा० ।
जीवं प्रतीत्य यः कर्मवन्धः सा तथा । अजीवं प्रतीत्य यो
रागद्वेषाद्भवः तज्जो यः कर्मवन्धः सा अजीवप्रतीतिकी ।
स्या० २ डा० १ उ० ।

पाटुह्वी-देशी-तुलगमडने, दे० ना० ६ वर्ग ३६ गाथा । “ पा-
टुह्वी तुर्यदेहपिजरणं । पाटु० ना० २१० गाथा ।

पाट-पाट-पुं० । पठनं पाठः । पठ्यते वा तदिनि पठ्यते व्य-
क्तं क्रियते ऽनेनास्मादस्मिन्निति अभिधेयमिति पाठः । आ०
म० १ अ० । शाब्कं, “ पाठो ज्ञि वा सत्यं ति वा एगट्टा । ”
आ० चू० १ अ० । प्रश्न० ।

पाठशब्दार्थमाह—

पठणं पाठो तं ते-ण तस्मि व पठिज्जएऽभिधेयं ति । (१३८४)

पठनं पाठः । पठ्यते वा व्यक्तीक्रियते तदिनि पाठः । पठ्य-
तेऽभिधेयमनेनास्मादस्मिन्निति वा पाठः । प्रहणाऽऽसंवेना-
शिक्षायाम्, विशेषः । आच० ।

पाठयंत-पाठयत्-वि० । आचक्रादिभ्यः सूत्रदानतः भाषयति,
जीवा० ।

अधुना विंशतिनममाह—

अने उ गुरुयमिर्मिमा-हरायआणापरव्वमा बाला ।

पादिंति मावयणं, उन्मग्गऽववायगाथाओ ॥ १ ॥

अन्यं पुनरपि गुरुकथामोहगजऽऽज्ञापरवशा महाज्ञाननृप-
तिशाननाऽऽयत्ताः अत एव बाला हिनसितविचेकविकलाः,
पाठयन्ति सूत्रदानतः धावकजनान् धाज्जलोकान्, उन्मग्ग-
पवाद्गाथाः समथप्रसिद्धा इति गाथाऽर्थः ।

तन्किं सम्मते, न चेन्नाह—

तं तु न कदि पि हरिप्पं, जणेइ मुवहम्मयुणा सूरिणं ।

जम्हा निमीहगंथं, मावयपुट्टिम भणियामिणं ॥ २ ॥

तत्पुनर्न कयमपि न केनापि प्रकारेण हर्षं मन्त्रोप जनयन्मु-
त्तादयति सुबहुयुतानामतिशयाऽऽपमज्ञानानाम्, इतरणं तु
जनयदपि, सूरिणामाचार्याणां, यस्माद्विशेषप्रशस्ते प्रतीतं,
आवकं धाज्जपुट्टियमाऽऽश्रित्य भगिनमुक्तमिदं वचनमाण-
मिति गाथाऽर्थः ।

तद्वार्थेना गाथाद्वयेनाऽऽह—

इयरमुयं पि ह्ठ पादे-नपाण माहण संजडंणं च ।

पच्छिंते खलु एपे, मिद्धंताओ पुणो तेमिं ॥ ३ ॥

छुज्जीवणिया मुने-ण्णामा पिडेमणय अत्ताओ ।

कप्पइ पठिउं मोउं, व आगमाओ न उण अणे ॥ ४ ॥

इतन्मूर्धन्यो प्रकारमाऽऽदिकं न केनापि ज्ञानमन्त्रमित्यादि-
शब्दाऽर्थः । पाठयतां सूत्रदानतः धावकाः । दिक्कियेऽपाहाराः
साधूनां यतीनां संन्यासीनां चार्थिकानां वा समुदायं प्राप्यध-
त्तमेव समथं प्रतीतमुत्पन्नतः । खलुगवप्राणं, एतत् वचनमा-
णं सिद्धान्तादायामप्युपन्येयं धावकालाम् । ३ । परजोवितिका
समथप्रतिज्ञा, सूत्रेण पाठदानलक्षणं, अनुज्ञाना सूत्राऽनु-
ज्ञायामर्थोऽपि एतस्याऽनुवाते द्रष्टव्यः, अथेतः अभिधेयमा-
श्रित्य पिण्डवर्णयं प्रतीतान्, कहरंते युज्यन्ते, अपवाद इति
शेषः । पठितुं सूत्रं, श्रोतुं वाऽर्थेतः, आगमात् सिद्धान्ता-
अ पुनर्नैवावन्त्यपरम् । तथा च निशियगाथादिकम्—“ एवजा-
ए अभिमुह-वाणति गिहिअन्नपामेडी ” एष चूर्णिः—“ गिहि
अन्नपामेडि वा एवज्जामिमुहं सायवे वा छुज्जीवणिय ति
जाव सुत्तओ अत्थओ जाव पिडेमणयो एस गिहत्थासु
अववाउ ति । ” इति गाथाऽर्थः ।

सूत्रेण विहितसंवेद्यो गाथामाह—

किं च जडं वि परिआ-मियाण दिज्जंते छेयसुत्ताया ।

अदपरिणयाणपरिणामियाण न उण्वदिद्विहा ॥५॥

किं चेत्पञ्चुष्ये । आचकाणां तावत् छेदग्रन्थाऽदीनां सर्वथा निषेधः सिद्ध एव, यतीनामपि अपिपरिणामिकाणां सुखमौषधादप्रियाणां दीयन्ते चितीर्यन्ते छेदग्रन्थस्यार्थाः प्रतीताः, अरिणामिकाणामपवादप्रतिकारानुसंगेनन्वनिष्ठानां नैव न च, पुनःशब्दाऽवधारणार्थो दर्शित एव । आघट्टान्तात् ज्ञानज्ञानान् । तच्छेदम्-किल कर्त्तव्यादाचार्येण सिद्धा-न्तरहस्यं दातुकामिनं निजलुब्धरूपरीत्यां लुब्धकस्यकामाह्वय-दनुक्रम-भा अस्मदर्थमाश्रकलान्यायन । तन्तरेतिदं विस्मि-तम्, प्रथमेन प्रष्टव्यजवनकमलेनाह्वयमिदं, द्वितीयेन न कर्त्तव्यमिदं तृतीयेन च किं खण्डेखण्डेयोलंपितरेवो पक्ष-रपक्षः प्रयाजनमिति न स्वस्य ज्ञायते । ततो मुक्तमिदं पृ-ष्ठयान्-भगवन्नयनेन युष्माकमादेशः, परं विशेषेण ज्ञातु-मिच्छामि, ततः कथयन्तु पुण्या येन तत्प्रधानयामि शि-ष्टमिति । अत्र प्रथमः उपसर्गव्यवसादपरिणामको, द्वितीय-स्वपवादार्थव्याख्यापरिणामको, तृतीयस्तु भवभियत्यान्-रिणामको । आचार्ययोग्यी, तृतीयस्तु योग्य इति गाथाऽर्थः ।

अत्र्याऽर्थे दोषमार्तापकुर्वन्निदमाह-

अविशियउवहाणो, नागःयागि नह अमउक्काण् ।

सउक्काय कुणोताणो, वयहोर् भणियमेवे ति ॥ ६ ॥

अविशियउवहाणोनामकुतत्रवां ज्ञानानिनागं भुतमा-लियजनहेन, तथा अमउक्काय कालेनाऽऽरौ स्वाध्या-यं पाठ कुणोतां विद्वतां व्यवहारे छेदग्रन्थाऽऽरौ भणित-मुक्तमविशियमार्तापकुर्वन्निदमाह गाथाऽर्थः ।

तदवाऽह-

उम्मापं व लभेज्जा, रंगाथर्यं व पाउण्णं दीहं ।

केवलपन्नताओ, धम्माओ वावि भेसज्जा ॥ ७ ॥

प्रकटाऽर्थः ।

अत्र्याऽर्थे दोषं दर्शयन् दृष्टान्तवाष्टान्तिकमर्गमाथाह्वयमाह-

अहं ग्हा पडिमिदं, पदानिनां देव गेएह रय्यग्गाओ ।

पावडं देहमिहोणं, तह जिखरश्चा तु पाणुमए ॥ ८ ॥

छेदग्रन्थप्रयणोव-भेओ मोहा पदंत पाठेता ।

पाठेति महाप्रेरं, भवदं दे लंपियजिखग्गा ॥ ९ ॥

यथांते दृष्टान्तार्थो राज्ञः भूयानिना प्रतिपिडे निवारितं जै-नानि कस्य चिद्वातव्यानीति, ददत् प्रयच्छन् भागडागारि-काऽऽदिः गृह्णन्त्याऽऽद्वानाः पदास्यादीन् रत्नानि मणिं क्य-ान्तुः पूर्णं प्रामितिं लभन्ते, दशं विनायकान्ऽदिकम्, इह तगग्युधं क्रकचपादाटनाऽदिकं । तथेति दाष्टान्तिकयाजनाथम्, जिनराज्ञा सर्वजनरेष्वरं तु तथैव न नैवाऽनुमताननुमान-ान् छेदग्रन्थार्थान् रत्नोपमान् मणिं कस्यस्यदशान् मोहावृत्तानान् पठन्तः आचकाऽऽद्वयः, पाठयन्तश्च नानि यस्याव्यः । विष-क्रियन्त्यान् प्राप्स्यन्ति लभ्यन्ते महाभागम् अनीच तौद्रं भवददं संसारभ्रमं किंविशिष्टाः ? लङ्घितजिनाज्ञाः स्वह-सर्वज्ञशान्ताः । इति गाथाह्वयार्थः ।

यत एवमतो जीवशिलामाह-

तम्हा मा जीव ! तुमं, सङ्गाणं देसु ज्ञेयमुत्तरे ।

२०७

जं पि य कहमि किंचीतं पि य इयवुद्धि कटसु ॥१०॥
तस्मान्मेति निषेधे जीवात्मन् ! देहि प्रयच्छ छेदग्रन्थार्थान्,
उपलक्षणव्याख्याप्यदीपं सिद्धान्तनिर्णयं द्रष्टव्यम् । यदीह
कथयामि व्याचक्षेपे किञ्चित् स्तोत्रं, दीयतां चात्र पृथक् ।
तदीप च इतिबुद्ध्या एवमन्या कथय इदानीं गाथाऽर्थः ।

तमिवाऽह-

अविकोविण्हिं तरलिय-मइयो मा धम्मवाहिरो हुंतु ।

एए भव्वा दंमे-मि तेण पडिवक्खवयणाइ ॥ ११ ॥

अविकोविदरगीतार्थैस्तरलितमतया विमंस्थलबुद्धया, मे-
ति प्रतिषेधे, धर्मेवाद्या दीनाऽऽपत्तीमां भवन्तु एते प्रत्य-
क्षवर्तिना भव्या मोक्षगामिनः । दर्शयामि प्रकटयामि तेन का-
रणेन प्रतिपक्षवचनानि उत्तरयामि ।

ननु अप्यान् वार्यानि स्वयं तु संवादार्थे निजभ-
णितस्य सर्वत्र तद्वाद्याः कथयानि, विरुद्धमिदम् ? ।
सत्यम् । यदा विप्रवक्त्रां जना दृष्टो प्रति भवति तदा
रहस्यकथनेऽयदोषः । तथा च निश्चिंथे भणितमिदम्-
" तम्हा न कट्टेव्यं, आर्याण्यं तु पयवणरहस्सं । खलं
काले पुरितं, नाऊख पणामए गुळ्ळं ॥११॥ " इति गाथाऽर्थः ।

व्यतिरिक्तमाह-

जइ पुण तुमं पि एमं-व कहमि सङ्गाणं दुवियङ्गाणं ।

ता तुज्झ वि भवदेहो, निग्यओ परिसा होही ॥१२॥

यदि पुनस्त्वमपि, न केवलं पूर्वोक्ता इत्यपमर्थः । (एमं वत्ति)
तरलितमन्यमार्थं कथयानि जतरमि आज्ञानां आचकाणां किं
विशिष्टानां ? बुद्धिदर्यानां ज्ञानलवणवर्णजुगलां तस्मान् तवा-
पि न केवलं पूर्वोक्तानाम् इत्यपमर्थः । भवददं संसारभ्रं नि-
रर्थको निःप्रयोजनो इह इह लो भविष्यति । इति गाथाऽर्थः ।
जीवा २० अत्रि ० ।

पाठग-पाठक-पुं० । बहुधृतवर्तन-धनपद्वीविशेषभाजि,

अए० ३२ अए० ।

पाठग्या-पाठनता-स्त्री० । वाचनतायाम्, " उहिसण वाय-

ख त्ति य, पाठखता चैव पगट्ठा " पं० भा० ४ कए ।

पाठा-पाठा-स्त्री० । अनन्तजीववनरूपतिविशेष, प्रज्ञा० १ पद ।

पाठीण-पाठीन-पुं० । मन्त्यविशेषे, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पाण-प्राण-पुं० । मानङ्ग, स्या० ४ डा० ४ उ० । " मायंगा तह
जगेगमा पाणा " पाठ० ना० १०५ गाथा । चारुडाले, व्य०
१ उ० । ये प्राप्स्यन्त नगरस्य च बहिराकाशे वसन्ति तेषां गृ-
हावता । व्य० ३ उ० । वृ० । गुच्छवन्तरूपतिकार्यभेदं, प्रज्ञा०
१ पद ।

पान-न० । पीयत इति पानम् । कर्मणि ल्युट् । उच्चवर्गस्यऽऽ-
नुपेते दश० ४ अ० १ उ० । खट्वाद्राज्ञापानकाऽऽदी, प्रव० ४
द्वार । आचा० । स्या० । उत्त० । जे० प्र० । भ० । सुराऽऽदी,

स्या० ३ डा० १ उ० । स० प्र० । प्रश्न० । सौरीयारम्भाऽऽ-
दिष्वने, ख० २ अत्रि० । दशा० । दश० । उष्णोदका-
ऽऽदी, स० १२ अङ्ग० । दर्श० । आय० । आचा० । आ० वृ० ।

पञ्चा० । त्रिकलाकृतं प्रासुकं पानीयं कुत्र सिद्धान्ते प्राक्क-
स्तीति ? प्रश्ने, उत्तरम् अत्र त्रिकलाकृतं प्रासुकमुदकं
सिद्धान्तानुमतं प्रायते । यतः- ' तुवरे फले य पत्ते, रुक्खसि-

लातुपमहणादीसु । पासदणेषु पावते आयवतने वह अगह ।
॥२०॥ इति निशीथमाध्यगाथा । एतच्चूर्णौ तुवक्फला ह
रीतक्यादय इति व्याख्यानसंस्तीति ॥३॥ ही० ३ प्रका० प्रव०

संप्रति पानमाह-

पाणं सोवीर जवो-दमाडइ चित्तं सुराडयं चैव ।

आउकाओ सवो, ककडगजलाडयं च तथा ॥ २१२ ॥
सोवीरं कांतिजकं यवोदकाऽऽदि यवपायम आदिशब्दाद्वी-
धूमपायिकाऽऽदिनन्दल कौटुकाधवाऽऽदिपरिग्रहः । तथा चित्रं
नालाप्रकारं सुराऽऽदिकं चैव आदिशब्दान्तरकाऽऽदिपरिग्रहः ।
तथाऽऽपकायः सर्वैः सगः सगन्तुकुपाऽऽदिस्थानसंबन्धी,
तथा कर्कटजलाऽऽदिकं च कर्कटकानि चिभितकानि, तन्म-
ध्यवर्ति जलं, तदादियस्य तत्कर्कटजलाऽऽदिकमादिशब्दान्
सज्जुद्राक्षावाञ्जगकापानककुम्भाऽऽदिग्रहः । एतस्मै
पानम् । प्रव० ४ द्वार ।

चित्रपानलक्षणमाह-

उस्मेइम संमेइम. पुफरसो रनपभिइ तणुजायं ।

आउकाओ सवो, सोवीरजवोदगाडयं ॥ ४४ ॥

उच्छुस मेरयसुरा-ऽऽमव वर्फं य मिरिफाडइ फलनीरं ।
हिमकरवहरतणाई, चित्तं पाणं विणिगिट्टे ॥४६॥ ल० प्र० ।

पानीयस्य अचित्तव्यकालः-उष्णकालाऽऽदी उष्णं प्राप्तुं कया
पानीयं पञ्चाऽऽदिग्रहं यावदचित्तं ततः परं सचित्तं भवती-
त्यन्तराणि कुत्र सन्ति । तथा तत्र यावत्समजीवोपरिजाता
न भवति तावद् गालितं तणानुं करयन् न वा इति प्रश्ने उन्तर-
म्-अत्र उष्णकालाऽऽदी उष्णं प्राप्तुं कया पानीयं पञ्चाऽऽदि-
ग्रहं यावदचित्तं ततः परं सचित्तं भवतीत्यन्तराणि प्रयचन-
सादीनामृचवृत्तिमित्ये प्रोक्तानि । तथा तत्र त्रयजीवोपरि-
जाता भवन्तु सा वा तथाऽपि गालितमेव तन्नापाणीयं नागा-
लितमिति परम्परा दृश्यते इति । ही० ४ प्रका० । पानीयाना-
मचित्तव्यकालः-एकविंशतिपानीयानां प्राप्तुं कया भवनान्तरं
पुनः कियता कालेन सचित्तना भवति ? तथा तेषां सर्वेषां
सांप्रति प्रवृत्तिः कथं नास्तीति प्रश्ने उन्तरम्-अत्र उष्णा-
दकस्य यथा वर्षाऽऽदी ग्रहरत्रयाऽऽदिकः कालः प्रोता-
ऽस्ति तथा प्राप्तुकौटुकाधवाऽऽदीनामपानि बोध्यम् तेषां
प्रवृत्तिस्तु यथामेव विद्यते इति । ही० ३ प्रका० । पा भावे
रुदु पानं जलाऽऽदिरूपभागे, दश० १ प्रव० । उच्छुसाऽऽ-
दी. स्था० १ डा० बल. स्था० ६ डा० । तथा । जीविते, ग० २
अधि० । "पञ्चेन्द्रियाणि चित्रिते बलं व, निःश्वाम उच्छुसम-
थायद्यायुः प्राणा दृष्टेते भगवद्भिन्नका-सं पा विरोधकारणं
तु हिला ॥१॥ दश० ५ तत्त्व० विशे० । सूत्र० । प्रव० । दश ।
आह ० । आह ० । जी० । द्विधाः प्राणाः-द्रव्यप्राणाः, आव-
प्राणाश्च । प्रका० १ पद । (ते च "पणवणा" शब्देऽस्मिन्ने-
व भागे ३८८ पृष्ठे व्याख्याताः) निःश्वाम, स० ५० । (क-
प्रशिनः कियता कालेन प्राणनीति "आण" शब्दे द्विती-
यभागे १०४ पृष्ठे उक्तम्) उच्छुसमनिःश्वामयोरपि काले,
तं । संवशातवलि कायमाणं निःश्वामकाले, स्था० २
डा० ४ उ० ।

हृत्ससजवगपस्स, शिखकिट्ठस्स जंतुणो ।

एगे ऊसामसीसामे, एम पाण ति वुडइ ॥ १ ॥

हृत्सस्य तुष्टस्य अनवकलपस्य जरसा अप्रीडितस्य निरुपाङ्गि-
ष्टस्य व्याधिना वाऽभिभूतस्य जन्तान्मेनुपाऽऽदरेकउच्छु-
सयुक्तो निःश्वाम उच्छुसनिःश्वामः एष प्राण उच्यते । अतु० ।
प्राणशब्देनाभेदोपचारात् तद्वान् गृह्यते । जन्तौ. आचा० १ शु०
२ अ० ३ उ० । दशविधप्राणभाक्त्वत्वात्तदभेदोपचारात् प्राणिनि,
सूत्र० १ शु० २ अ० २ उ० । द्वीन्द्रियाऽऽदिजन्तुः, शु० ६ उ० ।
"प्राणा द्वित्रिचक्राः प्रोक्षाः, भूतास्तु तरवः स्तनाः । जीवाः
पञ्चेन्द्रिया ज्ञेयाः, सत्त्वाः शेषाः इतीरिताः ॥१॥ स्था० ५ डा० २
उ० । सूत्र० । आचा० । आ० चू० । रसजाऽऽदिषु कुम्भ्यादिषु
प्राणिषु, आच० ४ अ० स्था० । आचा० । डा० कल्प० । "स-
त्त्वं पाणा सत्त्वं भूया सत्त्वं सत्ता सत्त्वं जीवाः ।" सर्वे प्राणाः
सत्त्वं एव पृथिव्यपुनं जीवायुचनस्पतयः द्वित्रिचक्रः पञ्चेन्द्रि-
यबलोच्छुसमनिःश्वामाऽऽयुक्फलक्षणप्राणधारणान् प्राणाः ।
आचा० १ शु० ४ अ० १ उ० । (कतिविधाः क्षुद्रजन्तु प्राणा
इति "खुद्रजन्तु" शब्दे तुनीयभागे ४४० पृष्ठे उक्तम्)

पाणकलेदं-पाणकलन्द-न० । "पाणकलेदं कुंजे ।" उदरम-
ध्यभागावन्व, उपा० ।

पाणकण्ठ-प्राणकण्ठ-न० । द्वीन्द्रियाऽऽदीनां त्रसनां
पादेन क्रीडते, आच० ४ अ० ५० ।

पाणकवृष्य प्राणकवृष्य-पु० । वलत्तव. भ० ३ श० ७ उ० । मा-
त्रिकृते प्राणनाथे, जी० ३ प्रति० ४ अ० ५० ।

पाणक-पानक-न० । द्राक्षापानकाऽऽदी स्था० ३ डा० १ उ० ।
च० प्र० । सू० प्र० । ५० । "सगदजैमो पंचहि धारसाहि जं
संसगं होडजा लोगद्व्यं सहियं न पाणगो ति वुडइ ।"
प० चू० १ कृ० । प० आ० । प्रतिपाद्यं जलविशेष. भ०
१४ श० । (उन्मदिमाऽऽदिपानकानामभिचक्षाभवन्म् "अ-
चित्तं" शब्दे प्रथमभागे १८३ पृष्ठे ज्ञातम्)

अचित्तव्यकालः कति प्रहरान् याचन- "पणपहर माह
पण्ण, पहरा चत्तारि चित्तवसमाहे । जिड्ढामाहे तिपहर,
तेण परं होइ अचित्तो ॥ २॥ कालितस्तु मुट्ठं चोदुदं
चित्तं तस्य वा अचित्ताभूतानन्तरं विनश्वनकालमानं तु शास्त्रे
न दृश्यते. परं द्रव्याऽऽदिविशेषेण वपाऽऽदिविपरिणामाऽभ-
वने यावत्कल्पने उष्णनीरं तु त्रिदण्डकालात्तावथ मिथम् ।
यदुक्तम् पिण्डनिमुक्तो-

"उमिणोदगमणुवेने, दंडे वामे अ पडिअमिणम्मि ।

मुत्तगाऽऽदेसतिगं, चाउलउदं वहुपसंभं ॥ १८ ॥"

अनुदवृत्तपु विदग्धेऽपु उन्कालिपु जलमुष्णं मिथं, ततः पर-
मचित्तं. तथा वर्षे वृष्टौ पतितमावायां प्राप्ताऽऽदिषु प्रभृतमनु-
ष्यप्रवाहभूमौ यज्जले तथावश परिणमति तावन्मिथम्. अ-
रण्यभूमौ तु यत्प्रथमं पतति तत्पतितमात्रं मिथं, पश्चात्त-
पतनं सचित्तम् । आदिशब्दिकं मुक्त्वा तदगुल्लोदकवहुप्रसवे
मिथम्, अतिस्वच्छीभूतं त्यजितम् । अत्र त्रय आदिशा यथा
केचिदनि तदगुल्लोदकं तदगुल्लप्रसालनभागडादित्यत्र भागंडे
उन्काल्यमाणं वृष्ट्या सागडपाथे लप्ता बिन्द्वो यावत् शाय-
न्ति तावन्मिथम् । अपरे तु नैवेद्य जाग यावत् वृद्धवृद्धानं शा-
स्यन्ति तावत् । अन्ते तु यावत्तनुला न मिच्छन्ति तावत् ।
एते त्रयोऽप्यादिशा अनादिशाः, कतितरभागडपवर्णाप्रसवे-
वाऽऽदिविषेण कालनियमस्याभावात्ततोऽतिस्वच्छीभूतमव-

चित्तम् । ध० २ अधि० । (' निर्व्यादं ' इत्यादि
गाथा ' आउकाय ' शब्दे द्वितीयभागे २३ पृष्ठे गता)
(' पण्डितवणा ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ४७२ पृष्ठे उदकसंस्कार-
स्याऽऽहारस्य परिष्ठापनका गता)

चतुर्थमक्रिकाऽऽदिः चतुर्थमक्रिकस्य पानकानि-

चउत्थभनियस्स गं भिक्खुस्स कपंति तत्रो पाणगाई
पडिगाहित्थे । तं जहा-उस्सेमं, मंसंमं, चाउलधोवणे ।
छदभनियस्स गं भिक्खुस्स कपंति तत्रो पाणगाई पडि-
गाहित्थे । तं जहा- निलोदं, तुमोदं, जवोदं । अट्टमभनि-
यस्स गं भिक्खुस्स कपंति तत्रो पाणगाई पडिगाहित्थे ।
तं जहा आयामए, सोवीरण, मुद्धवियेडे ।

तथापि-स्तु न चतुर्थमक्रिकस्य एवमन्यत्रापि शब्दव्युत्प-
त्तिमात्रेण न प्रवृत्तिस्तु चतुर्थमक्रिकाऽऽदिशब्दानामक्रिकाऽऽद्य-
पयानाऽऽदिपि न । भिन्नशालेन धर्मस्त्वस्याप्युकारिता वा य-
स्य स भिन्नभित्ति वा कुत्रचित् भिन्नस्त्वस्य पानकानि
पात्राऽऽद्यां उन्मयेन निर्वृत्तमन्वेदितं येन व्रीह्यादि पिष्टं
सुराऽऽद्यैर्म उन्मयेन । तथा सैनिकेन निर्वृत्तमिति सैन-
िकम् । अर्वाणकाऽऽदिपश्चात्कमुत्काल्य येन शितलजलेन
सैनिक्येन तदिति । तन्मुद्रायायनं प्रतीतिमेव । निलोदकाऽऽ-
दि तलप्रवालनजलेन नवरं तु गतं ब्रह्मपदम् । आयामक-
मवशात्तयं सैनिकं काञ्चनं शुद्धं विकटमुष्णोदकम् । स्यात् ।
३ ठा० ३ उ० । (' गिलाण ' शब्दे तृतीयभागे ८८ पृष्ठे तस्मै
पात्रकं तदुलोदकं संस्पृष्टं चेति क्रमेण देयमित्युक्तम्)
चित्तप्रहरणविधिः— " मच्छुस्सइए । प्रथमतः संवन्धमाह—
अ उज्जितं " इति द्वारमभिधत्तुः प्रथमतः संवन्धमाह—

श्रुते भुंजतस्मि तु, जम्हा नियमा दवस्स उवओगो ।
समहिपतरो पयत्तो, कायव्वा पाणए तम्हा ॥६३५॥

भुक्ते भोजनानन्तरं पानार्थं, संज्ञाभूमिगमनार्थं वा भोजनल-
ग्नगलराजार्थं यस्मादभियमात् द्रवस्य पानकरूपयोगां भव-
ति तस्मात् भक्तप्रहरणप्रयत्नात् समर्थकरः प्रयत्नः पानकप्र-
हरणं कर्तव्यः । इत्यतस्तद्वत्प्रहरणविधिरनुसृत्यते ।
इह शक्तिकेषु वा गच्छेषु प्रभूतेन पात्रकेन कार्यं भवति, तत्र
कल्पनीयमेव प्रहीतव्यम्, अतस्तद्विधिविप्रतिबद्धद्वारसंग्राहि-
कारिमां गाथामाह—

पाण्यगजाणिपाण, आहाकम्मस्स होइ उप्पती ।
पूतीएँ मीसजाए, कडे य भरिए य ओसिते ॥६३६॥

पानकस्य याज्ञायामाधार्मकं उपलभ्यतेति सा वक्तव्या ।
नतः (पूजं नि) पूतिका (मीस नि) स्वग्रहयतिमिथा स्वग्रह-
पात्रगिडमिथा स्वग्रहं यावदप्येकमिथा च । (कडे य ति)
आधाकृता कीलकृताऽऽश्मार्थकृता वक्तव्या (भरिए ति)
भरणं भरितमस्ति नामाभिधानव्यम् (ओसित ति)
उत्प्रेक्ष्यनुसिक्तं तद्वक्तव्यमिति द्वारगाथासमासार्थः ।

अथ विस्तरार्थमाह—

आमोऽन्नद्वोभासण-संदेसो पुमेँ वेइ घरसामी ।
व वल्लं वेहेहि अक्कं, महल्लोवीरिणिं गेहे ॥ ६३७ ॥

काऽपि भद्रको गृहपतिरन्यत्र संघाटकान् द्रव्यस्याऽव-
भाषणं कुर्वन्नाहं नानां च मध्ये कर्पाञ्चत् संघाटका-
नां संदेशं मुक्तलेन गृहीतम् । अग्रतः संघाटकः पानकं ना-
स्तीदानीं भवद्योग्यमिति विद्यमानं निरीक्ष्य-(पुण्ये ति) पु-
ण्याय गृहस्वामिनीं ब्रवीति-धर्मप्रिये ! मा कञ्चनाऽपि साधु-
जङ्गमं निधिमिव गृहाङ्गणमायातं प्रतिपेधयः । किं भवत्या
दानधर्मकथायामयं शब्दां नाऽऽकस्मिन् ? यथा ' दानुत्त-
चित्तस्य, गुणयुक्तस्य वाऽऽर्धिनः । तुल्यः श्लु संयोगः, सुधा-
जलत्रयोदिव ॥ १ ॥ " ततः सा ह्यान्-नास्तेतावन्तं साधु-
नां योग्यं काञ्चिकम् । ततोऽस्मी गृहपतिर्ह्यान्-कटपे स्थाप-
यान्यां प्रहर्ता सौविरीणीमस्मिन्मीम्, गेहे येन सर्वेषामपि
योग्यं पानकं पूर्यते । एतच्चाकर्ण्य वक्तव्यम्—

मा काहिमि पडिसिद्धो, जइ व्या कुणु मा-दानमेषिं ।
ते चुडिडिविज्जी, न यावि निचं अधिपडंति ॥ ६३८ ॥
न कल्पते एव विधीयमानं प्रहीतमनां मा कार्यः । यद्येवं प्र-
तिपिच्छः न गृहस्वामी भूयात् प्रिये ! कुप्यन्त्येतावद्वरं सौ-
वीरिणी, यद्येव न गृहीष्यति ततोऽप्येतां साधूनां पानक-
दानं कर्ष्यते । ततो वक्तव्यम्-नेऽपि साधव उद्दिष्टविवर्जिनः
साधर्मिकमुद्दिष्ट्य कृतं वर्जयितुं शालं येषां न तथाऽपि च
नित्यं पानकार्थमपि निपतन्ति, अनियतमिच्छाऽतनशील-व्याद-
याम् ।

इत्यमुक्तं यद्यस्मी गृहस्वामी भूयान्—

अम्ह वि होइहि कजे, येच्छेति बहु य अन्नपामंडा ।
पत्तेयं पडिसेहो, साहारे होइ जयणा उ ॥ ६३९ ॥
अस्माकमपि भविष्यति कार्यं काञ्चिकेन, प्रहीष्यन्ति च
वहवोऽप्येऽपि युष्मद्व्यतिरिक्ताः पाक्षगिडन इति । तत्र सा-
धारणे यतना कर्तव्या । यथा अस्माकं तावन्न कल्पते (प-
त्तेयं पडिसेहो ति) अथ गृहपतिर्भूयति-अन्येऽपि निम्नेथाः
पानकार्थमायास्यन्ति, तेभ्यो दास्यते, इत्थं प्रत्येकं निर्मन्था-
नेवाऽऽधिर्या विधीयमानं प्रतिपेधः कार्यः, न कल्पते साधू-
नामिच्छं विधीयमानम् । एवं प्रतिपिच्छेऽपि काऽपि सप्त सौ-
वीरिणीः स्थापयन् ।

ताक्षेताः—

आहाकम्मिय य संयर, पासंडमीसए जाव कीएँ पूइ अत्तकडे ।
एक्केकम्मि उ सत्त उ, करे य काराविए चेव ॥६४०॥

आधाकर्मिका साधूनामिवाधार्म्यकारिता १, स्वगृहपतिमिथा
गृहस्य साधूनां वार्थाय निर्मापिता २, स्वगृहपात्रगिडमि-
था, गृहस्य पाक्षगिडनां वार्थाय कारिता ३, यावदर्थिकमि-
था तु यावन्तः केचनागराः पाक्षगिडनस्वागमिष्यन्ति
स्वगृहं चेद्दिश्य कृता ४, कीलकृता साध्वर्षं मूल्येन गृहीता
५, पूतिकर्मिका आधाकर्मिकमुधाऽऽदिना परिगृह्णता ६, आ-
त्यार्थं कृता, स्वगृहार्थमेव स्थापिता ७, एतानां समानां सौवी-
रिणीनामैककस्यां संघर्षभरणाति भवन्ति सप्त च सप्तमिच्छा-
दित एकांनपञ्चाशद्वर्षति । एषा च प्रत्येकं कृते कारागिने
च संभवति, ततो द्व्याधं गुण्यते, जाता भेदानामपानव-
तिरिति ।

अथ सप्त भरणानि दर्शयन्—
कम्मधरे पासंडे, जावंतिय कीय पूइ अत्तकडे ।

भरणं सत्त्विकम्, इक्षिकीए उ रसिणीए ॥ ६४१ ॥

आध्यात्मिकं १, स्वगृहयतिमिश्रं २, स्वगृहपात्रविडम्भं ३, यावदधिकमिधं ४ कीतकृतं ५, पूतिकर्मिकम् ६, आत्माधिक्यं ७ सर्वाधिक्यं सप्तप्रकारं भरणमैकैकस्यां रसिन्यां सौवीरिण्यां भवति ।

अथ किं सन्नेव रसिन्यां भवन्ति तादिका इत्युच्यते-
सत्ति नवरी नम्मं, उगमदोमा हवति अन्ने वि ।

संज्ञाया कायवा, सत्तिहिं भरणेहिं रसिणीए ॥ ६४२ ॥

सत्तिययुक्तं तत्तवरं केवलं नेमं विह्वमुपलक्षणं द्रष्टव्यं, ततोऽ-
हमदोया आहोशिकाऽऽद्योऽन्येऽपि यथामेवमत्र मन्त-
व्याः । याः प्रतिभिरभ्यधिका अत्यधिकृत्या भवन्ति, अत्र च
संयोगा भङ्गाः कर्तव्याः, समभिभरणेः समानमेव रसिनी-
नाम् । तथा-आध्यात्मिका सौवीरिणां भरणमपि तस्यामा-
ध्यात्मिका सौवीरिणीभरणं स्वगृहपात्रमिश्रम् एव सौवी-
रिणी तस्यैव भरणं पाल्ति इमिश्रम्, यावदधिकमिधम्, की-
तकृतं, पूतिकर्मिकम्, आत्माधिक्यम् । एवं स्वगृहपात्रमि-
धोऽदिव्यपि सौवीरिणीषु प्रत्येकं सम २ भरणानि योज-
नीयानि ।

ततश्च कियन्तां भङ्गा ऊतिष्ठन्ते इत्याह-

जावदया रसिणीओ, तावदया चेव होंति भग्ना वि ।

अउणो पाणं भया, सयममां यावि सेयवा ॥ ६४३ ॥

यावत्या यावत्संस्थाका रसिण्यस्तावत्स्यैव तावत्संस्थाका-
न्येव भवन्ति भरणानि । ततश्च यदा समासिलन्यः, सम च भ-
रणानि गृह्यन्ते तदा एकोनपञ्चाशद्रेषा भङ्गा भवन्ति ।
आध्यात्मिकान्युदमदोयान्, प्राप्तिष्य यदुत्तराः सौवीरिण्या यदु-
तगणि च भरणानि विवचयन्ते ततः शतावशः शतसंस्थाप-
निकृष्टा आर्ष भदाः मन्तव्याः ।

अथाऽऽध्यात्मिकभरणं भावयति मूलभरणं च भावयति-

मूलभरणं तु वीया, तदिहं छम्माया न कप्पण जाव ।

निन्नि दिग्गा कट्टियए, चाउलउदए तहाऽऽयामे ॥ ६४४ ॥

मूलभरणं नाम प्राशुकायामभिल्यां रात्रिकाऽऽदीनि वीजानि
संयताथै वगर्पित्यन्ते तत्त्वाध्यात्मिकमनस्तत्र यदप्यन्त प्रा-
शुकमपि लिपिन्त तन् पयमानान् यावन्न कल्पते, परन्तु
कल्पते । अथ तस्या रसिन्याः सकाशात्तदाध्यात्मिकमाकापि-
ते ततस्त्वन्निद्राकपिते (चाउलउदए) तन्दुलधावनं तथा
आयाममन्त्रावले यन्तत्र लिप्यते तन् श्रीन दिनान् न क-
ल्पते, पूतिकर्मन्त्यान्, तत ऊर्द्धं कल्पते ।

अथ स्वगृहमिधोऽदिव्यभरणानिदिशवाह-

एमेव सघरपासं इमीम जाव किड पुह अत्तकडे ।

कयकीयकडे ठविए, तदेव वत्थाइए गहणं ॥ ६४५ ॥

एवमेवाऽऽध्यात्मिकचरणयन् स्वगृहमिधं पात्रगडमिधं
जावदधिकमिधं कीतकृतं पूतिकर्म आत्माधिक्यं च भरणं
मन्तव्यम् । वत्थाऽऽदिव्ययमप्यनिदेशमाह-"कय इत्यादि"
पञ्चाङ्गम् । कृतं संयताथै निष्पादिते कीतकृतं मूल्येन गृहीते
स्वापिते साधयथ निक्षिप्ते तथैव पानकयन् वत्थाऽऽदीनां प्रह-
णं भावनीयम् । एतच्च पञ्चाङ्गमुत्तरत्र भावयिष्यते ।

अधानन्तराक्रमकृतेषु प्रायश्चित्तमाह-

जेण अमुद्धा रसिणी, भरणं उभयं च तत्थ जाऽऽरुवणा ।

मुत्तुभय लहुमापिते, कम्ममजीवे वि मुणिभरणे ॥ ६४६ ॥

पूर्वोक्तभङ्गेषु यत्र येनाऽऽध्यात्मोऽऽदिता दौर्गन्ताशुद्धा रसि-
नी भरणं च उभयं वा सौवीरिणीभरणयुग्मं यत्र येन दौ-
र्गन्तं दृापितं तत्र तद्दौर्गन्तिष्णया वा काचन् प्रत्येकं संयो-
गता वा आरापणा सा वयममाणन्त्या वक्तव्या । तथा य-
त्र रसिनी भरणं च उभयमपि शुद्धं, परं संयताथै पानक-
मुत्तिकं तत्र लघुमात्रम् । (कम्ममजीवे वि मुणिभरणं नि)
यदन्तैवमपि प्राशुकमपि मुनिनां हन्तैर्भरणं क्रियते तद्व्या-
ध्यात्मं मन्तव्यं परं विशेषिकीर्तितः ।

अथाऽऽध्यात्मोऽऽदिभेदध्वारोपणमाह-

निन्नेव च चतुमुगा, दोलहुमा दो मुग्ग अंतिमो सुद्धो ।

एमेव य भरणं वी, एककीए उ रसिणीए ॥ ६४७ ॥

आध्यात्ममिधं स्वगृहमिधं पात्रगडमिधं च प्रत्येकं चतुर्मु-
रुकिमिधं त्रयः चतुर्मुग्गो भवन्ति, द्वयोर्वावदधिक्यकृता-
कृतवाधुल्लेपः, भङ्गपानपुनिकं गुह्यमात्रम्, उपकरणपुनिकं
लघुमात्र इत्यनुक्रमेण दृश्यम् । अन्तिमः आत्माधिक्यकृत-
लो भेदः शुद्धः, एवमेकैकस्यां रसिन्यानुक्रमेण भरणं प्रत्येक-
स्मिन्नेव मन्तव्यम् ।

अथाऽऽयमेव चाऽऽसिलनीनां मध्ये का विशेषिकीर्तितः का
वा अविशेषिकीर्तितस्यादिचिन्तां नैवकीर्तयामाह-

संयतकडे ये देसे, अफामुग फामुगे य भोग्ग य ।

अत्तकडे वि य ठविए, लहुमां अत्तामाणां चेव ॥ ६४८ ॥

संयतानेव केवलानादिप्रत्येकं कृतं संयतकृतमाध्यात्मं (इति-
नि) देशत एकदेशेन संयताऽऽदीनामांशेषु कृतं देशकृतं, गु-
ह्यमात्रोऽदिकमिधं । आशुकेन प्राशुकं वा संयताथै
यदुत्तरं तद्व्याध्यात्मं (अत्तकडे वि य ठविए नि) आत्मा-
थै कृतायामभिल्यां यदत्ताथै भरणं तदपि यदि आमाधि-
मुत्सृज्य बहिः स्थापयति तदा स्थापनादौर्गन्तं कृत्या न
प्रहीतव्यं, यदि शुद्धानि तदा लघुको मानः, आशाऽऽद्यश्च
दोषाः । एषा नियुक्तिराधा ।

अथानामेव व्याख्यानयति-

देमकडा मज्झमादा, आदिदं अंतिमं च प्लेये ।

उगमकोडी च भवे, विगोहिकोडी च नो दोषो ॥ ६४९ ॥

यानि प्रथमपदानि स्वगृहमिधपात्रगडमिधपात्रगडमिधपात्र-
अकीतकृतपुनिकमेलकृतानि तानि देशकृतान्युच्यन्ते देशतः
स्वगृहाथै देशतस्तु साध्याधर्ममार्गां क्रियमाणान्याम् । यत्पुन-
रादिपदमाध्यात्मं अन्तिमपदं चात्माथै कृतं तदु अन्तिममपि
प्रत्येकमैकविषयं के लभेय, साधुपत्तं स्वगृहपत्तं चेद्विदुष्य प्र-
वृत्तव्यान् । अत्र च यो देशो देशकृतः स्वगृहमिधोऽऽदिको
दोषः स उदमकीर्तितोऽतिवर्त्तु अविशेषिकीर्तितव्यः ।
विशेषिकीर्तितो । तत्र स्वगृहमिधं पात्रगडमिधं च नियमा-
दविशेषिकीर्तितः । आध्यात्मिकं पुनरकान्तविशेषिकी-
कीर्तितः आत्माथै कृतं तु निचयमेवेति ।

जे जीवजुयं भरणं, तदफासुय फासुयं तु तदभावा ।

तं पि य इह हाइ कम्मं, न केवलं जीवधाणु ॥६५०॥

य जीवजुयं राजिकाऽऽदिजीवजन्तुभिरं भरणं तदफासुयं, तदभावाद् राजिकाऽऽदिजीवाभावाद्यद्वयं तदफासुयं, तदपि च तज्जीवं भरणं संयतार्थं क्रियमाणमाधार्कमं भवति, न केवलं जीवधानेन राजिकाऽऽदिजीवजन्तुपदानेन निष्पन्नमिति ।

अथोपनिषदपदे भावयति—

समणे धेरं पासंडे, जावं ति य अत्तणो य सुत्तणं ।

छट्ठो नत्थि विकपो, उस्सिंचणमो जयट्ठाण ॥६५१॥

काजिकस्य सौवर्गाणिनां यश्चक्रपाशं तदुत्थिक्कम् । तच्च पञ्चधा—अमणार्थं साधुनामभ्यायव्यर्थः १, स्वगृहयार्थमित्यर्थः २, पाश्वगडमित्यर्थः ३, यावदधिकमित्यर्थः ४, आत्माभ्यां कृतम् ५ । एतान् पञ्चभेदान् मुक्त्वा अपरः पष्ठो विकल्पो नास्ति यदर्थमुत्पन्नं भवेत् । अत्र चाऽऽप्तम् यद् गृहीतमस्मिन्मन्त्रं तद्वयं गृहीतुं कल्पते, न शयाणीति । उक्त आहारार्थवयो विधिः ।

अथोपनिषदपदे तमेवाऽऽह—

तन पाइय वितनं पि य, वत्थं एकैकगम्म अट्ठाण ।

पावं भिलं निक्का-रियं च जं जत्थ वा कण्ड ॥६५२॥

वत्थं त्रैलोक्याभ्यां तनं पारितं वितनं वक्तव्यम् । तद्यथा—संयतार्थं तनं, संयतार्थं पारितं, संयतार्थमेव च वितनम् १ । संयतार्थं तनं, संयतार्थं पारितम्, आत्माभ्यां वितनम् । संयतार्थं तनम् २ । आत्माभ्यां पारितं, संयतार्थं वितनम् ३ । संयतार्थं तनम्, आत्माभ्यां पारितम्, आत्माभ्यामेव वितनम् ४ । एवमात्माभ्यां तनं पारितं चत्वारो भेदाः लभ्यन्ते, ज्ञाता अर्था भेदाः । अत्र चाष्टमो भेदः शुद्धः । त्रयाणामप्यान्तार्थं कृतवान् । एवं षष्ठ्यान्तप्रपाश्वगडमित्यर्थवदधिकमित्यर्थवत् प्रद्वयं, सर्वत्रापि चाष्टमो भेदः शुद्धः शेषास्तु सर्वेऽप्यशुद्धा इति । पात्रमप्युद्दिष्टं निष्कर्षार्थं धैर्यमेव वक्तव्यम् । तद्यथा—संयतार्थमुद्दिष्टं, संयतार्थं वाक्कल्लिं, संयतार्थमुद्दिष्टम् आत्माभ्यामुद्दिष्टमर्थम् २, आत्माभ्यामुद्दिष्टं संयतार्थमुद्दिष्टमर्थम् ३, आत्माभ्यामुद्दिष्टम् आत्माभ्यामेव वाक्कल्लिं ४ । अत्र चतुर्थो भेदः शुद्धः शेषास्तथाऽप्यशुद्धाः । यद्वा कृतकृत्यार्थापत्ताऽऽदिक्तं यत्र वत्थं पात्रं वा कतं अथवा तिनं तत्र सम्यगुपयुज्य योजनायम् अत्र च तदने वा विशेषाति, पायने विशेषाति, इति शब्दाभ्यां कृतम् । परस्तु ब्रवीति—पायनमशोषिकटिः, कम्हाऽऽदिजीवपदाननिष्पन्नत्वात् । तन्मे वितनने च विशेषाति, जीवोपपत्तास्याऽह इयमानत्वादिनि । अत्र स्मृतिराह—नास्माकं जीवोपपत्तानेनैवाऽऽधार्कमं, किं तु पायितं वत्थाऽऽदिद्वयार्थयानन्तरयने तदप्याधार्कमं मन्तव्यम् ।

अपि च—

अचट्ठियतत्तुं, समणहृ ततो आ पाइय वुतो य ।

किं सो ण हाइ कम्मं, फासूण विवज्जिओ जो उ ॥६५३॥

जइ पज्जणं तु कम्मं, इतरं न स कण्ठो धोओ ।

अह धोओ वि न कण्ठ, तण्णं विण्णं तओ कम्मं ॥६५४॥

आत्माभ्यां तः स्वार्थं निष्पादिना ये तन्वत्यर्थः धर्मणार्थं यः पदः ततः पायितो ऊतक्ष, स प्राशुकं नाऽपि स्वार्थमचिस्तीकृ-

तेन स्त्रिकाद्वयसंभरणं पायितः सन् किम् आधार्कमं न भवति ? स्वदुक्कनीत्या न भवतीति भावः । तन्ना यदि जीवोपपत्तानिष्पत्त्याप्यायनमाधार्कमं, इतरत्तु तनने वितनने वा कर्म न आधार्कमेति तर्हि स पटो धौतः सन् कल्पनां, भवतं पत्नीतपायनिकालं पत्न्यात् । अथ ब्रवीथाः—प्राज्ञाऽप्यसौ न कल्पते तत्तन्तनने वितनने चार्थाधार्कमं संवृत्तमिति निश्चयः नः समोहितम् । (५१) उ० २ प्र० १ ।

अपरिणते पानकं न गृह्णाति—

मे भिक्खू वा भिक्खूणी वा० जाव पविट्ठे ममाणं मे जं पुण पाणगजायं जाणज्जा । तं जहा—उस्मेइमं वा मेमेइमं वा चा—उलोदगं वा आमपरं वा तहपगारं पाणगजायं अट्ठणा धोतं णअविलं अचोकेतं अपरिणतं अविद्वत्थं अफासुयं अणेम-णिजं लाभे संते णो पडिगाहेज्जा । अह पुण एवं जाणज्जा—चिगा धोयं अविनं उक्कंते परिणते विद्वत्थं फासुयं पडिगाहेज्जा । मे भिक्खू वा० जाव पविट्ठे समागे मे जं पुण पाणगजायं जाणज्जा । तं जहा—तिलोदगं वा, तुमादगं वा, जवेदगं वा, आयामं वा, सोधिरं वा, गुट्ठविपंडे वा अस्मत्तरं वा तहपगारं पाणगजायं पुट्ठाभेव आलोए—ज्जा, आयमो चि वा भणिगि चि वा दाहिमि मे एत्तो अगतं पाणगजायं ? । मे सेवे वदेतम्म परं वज्जा आयसंतो समणा ! तुमं चेवेदं पाणगजायं पडिगंण वा उस्मिंचियागं उर्यंचियागं गिरहाहि, तहपगारं पाणगजायं सयं वा गिरिहज्जा, परं वा से दिज्जा, फासुयं लाभे संते पडिगाहेज्जा । (४१) ।

स भित्तुगृहपतिकुलं पानकार्थं प्रविष्टः सन् पण्डितुरेवं जानायात् । तद्यथा—(उस्मेइमं वेति) परिणतस्वदनार्थमुदकम् (मेमेइमं वेति) तिलधावनोदकम् । यदि वा—अण्णिकाऽदित्येस्त्रिधावनोदकम् । तत्र प्रथमद्वितीयोदके प्राप्नुते एव तृतीयचतुर्थे तु त्रिंशं कालान्तरं परिणते भवतः । (आलोदगं ति) तन्मुलधावनोदकम् । अत्र च त्रयोऽन्तोदशाः । तद्यथा—बुट्टुदविगमो वा, भाजनलम्पविन्दुशोषो वा, तन्मुलपाको वा । आदंशस्वयम्—उदकस्वच्छो भावः, तद्वयमात्रमुदकम् अनानलं स्वस्वादादचलितम्, अयुक्तान्तमपरिणतमविवृत्तमपानकं यावत् प्रविष्टुं धीयति ।

एतद्विपर्ययं तु आहमित्याह—अद्वेयिदं सुगमम् । पुनः पानकाधिकार एव विशेषार्थमाह—स भित्तुगृहपतिकुलं प्रविष्टो यत्पुनः पानकज्ञातमेवं जानीयात् । तद्यथा—‘तिलोदकं’ तिलैः कृतचित्रकारेण प्राप्नुको कृतमुदकम् ४ एवे तुपर्यवेनो ४—६ । तथा—आचाम्लम् अवश्रानं ७ । ‘सोयानम्’ आणनालं ८, ‘शुद्धविकटं’ प्राप्नुको उदकम् ९ । अन्यथा तथाप्रकारं द्रव्यापानकाऽऽदि ‘पानकज्ञानं’ पानार्थनामान्यम्, पूर्वमेव ‘अचलोचयम्’ पश्येत् । तच्च पट्टा तं गृहस्थम् अमुक ! इति वा भोगिनि ! इति वेत्यामन्त्यर्थं द्रव्यान्तयथा दास्यंति

मे किञ्चिन्पानकजातम् ? स परस्मै भिन्नमेवं यदन्तमेवं द्यान् यथा आप्नुमद् ! अमल ! त्वमेवैतद् पानकजातं स्वकीयं तत् पदप्रहेण टांगोरकया कटाहकेन योगमिच्छयापवृत्त्य वा पानकभागडकं गृह्णाण । स एवमभ्यनुज्ञातः स्वयं गृहीयान् पानं वा तस्मै दद्यात्, तदेवं लाभं सति प्रतिगृहीयादिति ।

किञ्च—

मे भिक्षु वा ० जाव समाणे मे जं पुण पाणगजायं जाणेज्जा अणंतरहियाए पुहिया ० जाव मंताणाए उद्धइ २ णिक्खिते मिया, अमंजए भिम्बुपडियाए उदउल्लण वा समिण्डेण वा मकमाएण वा मत्तेण वा सोतेदएण वा मंमेणेत्ता आहट्टु दलएज्जा, तहएणारं पाणगजातं अफामुयं लाभं मे तं षो पडिगाहेज्जा । एवं खलु तस्म भिक्षुस्स वा भिक्षुसिण्ण वा मामसिण्णं जे सव्वेहं हि ममिण्हि मएहिं सदा जएज्जा ॥ ४२ ॥

स भिक्षुपुनर्नृते ज्ञानीयान्नपानकं सचिन्त्यव्यवहितेषु पृथिवीकायाऽऽदिषु तथा मकटकाऽऽदिस्मन्तानकं वाऽप्यन्ये भाजनादुत्पत्त्येदं निलिप्तं व्यवस्थापितं स्यात् । यदि वा—स एवाभ्यन्तरे गृहस्थः भिक्षुः प्रतिज्ञया भिक्षुमुद्दिश्य उदकाऽऽद्रेण गत्वसुखेन्दुना सन्निरंयन् गत्व दुदकांयन्दुना सकरायेण सचिन्त्युत्पत्त्याव्यवयुगिण्तेन मात्रेण भाजनेन शीतोदकेन वा (मंमेणेत्ता) मिश्रयित्वा आहत्य दद्यान्नाथप्राकारं पानकजातमप्रासुकमनपणीयमितं मत्वा न पत्तिगृहीयान् । आचा ० २ ध्रु ० १ चू ० १ अ ० ३ उ ० ।

आभ्राऽऽदिपातकानि—

मे भिक्षु वा ० जाव पविट्ठे समाणे मे जं पुण पाणगजायं जाणेज्जा । तं जहा—अवगपाणं वा अवाडगपाणं वा कविट्ठपाणं वा मातुलिगपाणं वा मुदिपापाणं वा दालिमपाणं वा खञ्जूरपाणं वा गालिएपाणं वा क्रीरपाणं वा कोलपाणं वा आमलपाणं वा चिवापाणं वा अमयरं वा तहएणारं पाणगजायं मयट्ठिं मकणुं सवीयं अमंजए भिक्षुपडियाए लुब्धेण वा दूयण वा वालगेण वा आवीलिपाण परिणीलिपाण परिपाडयाण आहट्टु दलएज्जा तहएणारं पाणगजायं अफामुयं लाभं मे तं षो पडिगाहेज्जा ।

स भिक्षुगृहपतिकुलं प्रविष्टः सन् यत् पुनर्नृतेभूतं पानकजातं जानीयान् । न तथा—अवगपाणं—इत्यादि सुगमम् । नवरं मुदिपा द्राक्षा, कोलादि वदगाण, एतेषु च पानकेषु द्राक्षावदगविंलकाऽऽदि कनिष्कपातकानि तत्तन्ममव मेमथे क्रियन्त, अत्रगाण व्याघ्रावपाडकाऽऽदिपातकानि द्विब्रादितमेवजानेन विविचयन्ते इत्येवंभूतं पानकजातं तथा प्राकरामन्यद्रिप सास्थिकं महास्थाना कुलकेन यद्भर्त्तन्, तथा सह कणुकेन स्वगायवधवनं यदन्ते, तथा बीजनं सह यदन्ते । आभ्यवीजयोश्चाऽऽमलकाऽऽदी प्रतीतो विंशः । तदेवंभूतं पानकजातमन्येतां गृहस्थः भिक्षुमुद्दिश्य साध्वर्षे द्राक्षाऽऽदिस्माय पुनर्वशवन्निर्गदितलुब्धकन

वा, तथा (दुर्मं) वस्त्रं तेन वा, तथा (वालगेण लि) गवादिवालिधवालिनप्लचालनकेन सुषाणिकागृहकेन वेत्यादिनोपकरणेनास्थापनयनाथं सक्तदापीड्य पुनः पुनः परिपीड्य तथा परिस्त्राय निगोल्याऽऽहृत्य च साधुमनोप दद्यादित्येवं प्रकारं पानकजातमुद्गमदोषदृष्टं सन्ध्याय लाभं तेन प्रतिगृहीयान् । ते चामी उद्गमदोषाः—

“ आहाकस्मुदिसय, पूर्वाकस्मै य मीमजाए य ।

तव्वा पाट्टुडियाए, पाञ्चाअर कीय पामिच्च ॥ ४२ ॥

परियट्ठि, अमिहड, उन्मिष म्माहाहड इय ।

अरिच्छज्ज अमिहट्टे, अःभेयए प म्मोलसमे ॥ ४३ ॥ पि ० ।

व्याख्या—साध्वर्षे यन्मचित्तमर्चिर्वाकियते, अर्चितं वा यन्मर्यते तदायाकम् । तथा आमार्थे यन्प्रेमिद्धमेव तद्बहुकचूणकादि साधुपुद्दिश्य पुनर्गोप सन्तस्तुडाऽदिता संस्क्रियते तद्गृहाशकं सामान्येन विशेषतः । विशेषसूत्रादयमन्तव्यमिति ।

यदायाकम् ०ऽऽद्यवयवसमिधं तत्पुत्रीकम् । सेयनासेयनाऽऽद्यर्धमावेगभ्याऽऽहत्परिपाकां मिश्रम् । साध्वर्षे तीराऽऽदि-

स्थापनं स्थापना भगयन् प्रकरणं साध्वर्षेमुत्प्रेषणमवसर्पणं वा प्राप्नुकिति । साधुपुद्दिश्य गवात्ताऽऽदिप्रकाशकरणं यद्विचो

प्रकाश आहत्स्य व्यवस्थापनं प्रादुःकरणम् । द्रव्याऽऽदिविनयमेव स्वीकृतं कीतम् । साध्वर्षे यदस्मद्गृच्छुष्कं गृह्णन् तत् “ पामिच्च ” इति । यच्छुल्लोदनाऽऽदि कोट्टवा ० दिता

प्रतिविशिकगृहे परिकर्य दद्यान् तर्पणवत्तमेन । यद् गृहाऽऽदः साधुवसन्तिमानोय दद्यान् न दाहन्तम् । गोमयाऽऽप्यन्तं भाजन्तुद्दिश्य दद्यान् तद्गृहजम् । भालाऽऽप्यवस्थितं तिष्ठन्त्यादिनाऽवनाय दद्यान् तन्मालाहृतम् ।

सुगर्वादिः—छिद्य यदीयेन तदाच्छेद्यम् । सामान्ये अंगिराःकृपा—यकस्य वदनां प्रतिगृह्यम् ।

स्वार्थिर्माधुष्यणा—दी कृते पञ्चानन्तुलाऽऽदिप्रवृत्त्यादिप्रलपाद्व्यवहरकाः । तद्वयमन्यमेनाऽपि दोषेण दृष्टं न प्रतिगृहीयादिति । आचा ० २ ध्रु ० १ चू ० १ अ ० ३ उ ० । (भद्राननकमंयक्य

विशेषः) गोपचरिण्या शब्दे सुपीयमाणे ४४६ पृष्ठे गतः)

पानकग्रहणम् । नाम्प्रते पानकीर्धमाह—

तदेवचावयं पाणं, अदुवा वाग्धोयणं ।

संसडमं वाउलोदरे, अहुणा धोयं विवज्जए ॥ ४५ ॥

तथैव यथा अशनम् उच्चावचं तथा पानम् उच्चैः वर्णाऽऽधुपने द्राक्षापानाऽऽदि, अवचैः वर्णाऽऽदिहोने पय्यास्नानाऽऽदि, अथवा—वाग्धोयणं गृहपदपातनमित्यर्थः । संस्क्रियते

पिष्टोदकाऽऽदि । एतदशनवदुत्तमोपपादाभ्यां गृहीयार्थदत्त वाक्यशः । तद्दलोदकम्—अद्विककं “ अहुना धीतमपरिणते विवज्जयदिति सूत्राऽर्थः ।

अथैव विधिमाह—

जे जाणिज्ज विरा घोये, यडेए दंसमेण वा ।

पडिपुल्लुङ्गण मोवा वा, जं च निम्मंकिणं भवे ॥ ४६ ॥

यन्तदुलोदकं जानीयान् विद्यान् चिरधीतं, कथं जानीयादित्याह—मन्या दर्शनं वा मन्या तद्ग्रहणाऽऽदिकमंजया दर्शनं वा वर्णाऽऽदिपरिणतपत्र्याऽनुसारेण च वा चशब्दार्थः । तद्व्येवंभूतं कियती वेला न्य धीतस्येति पृष्टा गृहस्थं ध्रुया वा महती वेलां भुज्वा च प्रतिवचः, यच्छेति यदेव । शङ्कते

भवति निवचयवप्रशान्ततया नन्दुलोदकं तन्प्रतिगृहीयान्, इति विशेषः । पिण्डनिरुक्तापुत्र इति सूत्राऽर्थः ।

उष्णोदकाऽऽदिविधिमाह-

अजीवे परिणयं नचा, पटिगेएहेज संजण ।

अह संकिंयं भवेजा, आमाइता ण रोय ॥ ७७ ॥

उष्णोदकमजीवे परिणयं ज्ञात्वा त्रिवृण्डपरिवर्त्तनाऽऽदिरूपं मत्स्या दर्शनेन वेत्यादि वर्त्तनं, तदित्यं भूते प्रतिगृह्ययान् संयतः चतुर्धनमपृथग्विदेहोपकारकं मत्स्यादिना ज्ञान्वेत्यर्थः । अथ शङ्कितं भवेत् तत्र आस्वाद्य रोचयन् विनिश्चयं कुर्यादिति सूत्रार्थः ।

तद्वचनम्-

थावमासायणद्वारा, हन्थगम्मि दलाहिमे ।

मा मे अचंचिलिं पूयं, नालं तयहं विणिज्जण ॥ ७८ ॥

स्नोक्तमास्वादनाथं प्रथमं तायन् हस्ते देहि मे, यदि साधु प्रायेत्यं ततो गृह्येत्, मा मे अत्यस्ले पूतनाले तृडपनोदाय । ततः किमनेनानुपर्यागिनति सूत्रार्थः ।

आम्नादिने च मत्स्याधुर्याग्यं चहं गृह्यते एव, नो चद्वाराणाम्-

तं च अचंचिलिं पूयं, नालं तयहं विणिज्जण ।

दितियं पडिआउक्खे, न मे कण्ठ तारिम् ॥ ७९ ॥

तं च होज अकामेण, विमणं पडिच्छियं ।

तं अप्पणा न पिवे, नो वि अन्नम दावण ॥ ८० ॥

तन्वायस्लाऽऽदि भवेत् अक्रामन उपरोधशीलतया विमनस्केनान्यचित्तेन प्रतीक्षितं गृह्यते तदारम्भना कायापकारकमित्येवनाभोगधर्मश्चक्षुः न पिवेत्, नात्यन्त्येभ्यो दाप्यं न, नन्वाधिपेनाऽपि स्वयं दानस्य प्रतिपञ्चज्ञापनाथं दापनप्रहणम् । इह च-“ सत्यं संजमं संजमात्रं अप्पणमेव ।” इत्यादि भावयति सूत्रार्थः ।

अस्यैव विधिमाह-

एगंतमवकमिता, अचिंतं पडिलेहिया ।

जयणाए पण्डिउजा, पण्डियाए पडिकम ॥ ८१ ॥

एकान्तमवकस्य गत्वा अचिंतं दग्धदेशाऽऽदि प्रत्युपेक्ष्य च लुप्तं प्रमुच्य च रजोहरणं, स्थगिहलमिति गम्यते । यतमन्वर्गितं प्रतिष्ठापयितुं विधिना त्रिवाक्यपूर्वं व्युत्सृजेत् । प्रतिष्ठाप्य वसतिमागतः प्रतिक्रामे ईर्यापिकाम् । एतच्च वहिः रागर्तनयमकरणमिजं प्रतिक्रमणमर्थाहरणं प्रतिष्ठाप्य प्रतिक्रमणनियमज्ञापनार्थमिति सूत्रार्थः । दश ० ५ अ ० १ उ ० । वृ ० पं ० । आब ० ।

पानकज्ञानं प्रतिगृह्य प्रतिष्ठापयति-

जे भिक्खु आपयंरं पाणुगजायं पडिमाहिता पुष्कं २ आइयंति, कसायं २ परिहावइ, परिहावतं वा माइज ॥ ८२ ॥

अन्यतरग्रहणान् अनेकं पानका प्रदर्शिता भवन्ति । नगडकपानपुलसकगदालिममुहितवित्तादि, पानं जातग्रहणान् प्राप्नुवत् । पडीत्युपमर्गे, ग्रहणं आदानं विधेयैकं गृहीत्या, पुष्कं शुभं अचच्छं वक्षगंधरसकामेहिं पधाणं, कसायं स्पशोद्विप्रतिलोमसप्रधानं कपायं कलुपवहलमित्यर्थः । स्वसममंज्ञापानवज इदं सूत्रं, एवं करतस्स मासलहुं । एवमुत्तरं ।

अदृष्टा शिञ्जुली-

जं मंधरसोवेतं, अचच्छं च दवे तु तं भवे पुष्कं ।

जं दुक्किभेगंधिमरमं, कलुमे वा तं भवे कलुमे ॥ ३१४ ॥ कंडा ।

पित्तुण दोप्पि वि दाव, पत्तेयं अहव एकतो चेव ।

जे पुष्कमादिइत्ता, कुज कसाए विगिंजणयं ॥ ३१५ ॥

दोणिण वि पुष्कं कसायं च, एगम्मि वा भायणं पत्तेयं गु वा भायणं गु पुष्कमाइत्ता कसाए पण्डित्थयं करज्ज, तस्स मासलहु ।

इमे य दोमे पावेज-

सो आणा अणावत्थं, पिच्छल विगधणं तहा दुविधं ।

पावति जम्हा तेणं, पुव्व कमाणरं पच्छा ॥ ३१६ ॥

आयमेजमविराहणा, पुव्वं कसायं पिवे, इतरं पुष्कं पच्छा । जो पुष्कं पुव्वं पिवे कसायं पण्डित्थेति, तस्मिन् दोमा । तस्मिं विट्ठो आमं, गच्छं अलभेता एमणं पेल्लं ।

पण्डित्थेन य कूटं, तसाण संगामदिट्ठेता ॥ ३१७ ॥

अच्छद्वे गिडो अरणं कसायं गच्छति पातुं, तं कसायं पण्डित्थेन पुणो वि हिंसेतस्म सुसादिपालमथो, अच्छं अलभेता वा एमणं पेल्लं । आपविराहणान्तिया य बहुदोमा । कलुमे य पण्डित्थेन कूटदोमा, जं कूटं पाणिणो वरुकेति । तहा तथ्य विमच्छुयादी पण्डित्थेन अथ य तथ्य वहवे पर्याग णित्येति, पिबोतिगाहिय संसज्जति । एवं बहुतस्यतो दोसति । एतथ संगामदिट्ठेता-तच्छ कलुमे पण्डित्थेन मच्छिया अलभयति, तेन दग्धकाला धावति, तीए वि मज्जारी, मज्जारीण सुगुणो, सुगणस्स वि अणो सुगुणो, गणिमिं सुगणानामिणं कलमे करेति । एवं एकवापकवाप संगामो भवति, जम्हा एते दोमा तम्हा णो पुष्कं आदिप, कसायं पण्डित्थेन । इमा सामायारी, वसतिहाला अन्धेता भिक्षवाग्यसाहुआगमणं णाउं गच्छमासज्ज एके दो निणिण वा भायणं उग्गाहेति, तो जो जहा साधुसंग्रहणो आगच्छति तस्स तहा पाणुमोयणाश्चा अच्छंनु भायणं गु पण्डित्थेन । एवं अच्छं पुढो कज्जति, कलुमे पि पुढो कज्जति, त कसायं भुत्तं वा असुत्तं वा पुव्वं पिबोति, तस्मिं पण्डित्थेन पच्छा पुष्कं पिबोति ।

पुष्कस्य इमे काण्णा-

आयणिय अभाविन पा-णगद्वता पाउपोम धुवखट्ठा ।

होति य सुहे विवेगो, सुह आयमणं व सागारिण ॥ ३१८ ॥

आयणिरूप पाणाए, एवं अभाविणस्स भहस्स वि उ-त्तरकालं पाणुद्वता, पाउपोमं अपाण्डारं एतेन पुव्वगद्वता उच्चरिणस्स य सुहे विवेगो कज्जति, कूडादिदोमा भवेति, सागारिय य आयमणादि सुहे कज्जति ।

भाणस्स कप्पकरणं, दट्ठणं बहि आयमंता वा ।

ओभावणमगहणं, कुजा दुविधं च बोच्छेदं ॥ ३१९ ॥

अच्छं भायणकस्य कप्पकरणं भवति, वहलं पुण इमे अहम्म-तरा, असुविन्वान् । अगहणं वा करज्ज, सयलेकपावेडय-समीचीता ह्येते अप्राहता, अगदरा वा अगदणं, उविहं वो-

छेदं करेज-तद्द्रव्यान्यद्रव्ययोः, तद्द्रव्यं पानकम्, अन्यद्र-
व्यं भक्तवस्त्राऽऽदि ।

अहं तस्मै साधो अन्यस्य वा साधो अववाणं पुणं परि-
द्वान्तो विसुद्धो । जनां—

वितियपदे द्वाण्ह त्रि बहू, मीमे व विगिंचल्लगिहं होइ ।

अविगिचणारिढे वा, जवणिजे गिलाणमायणि ॥३२०॥

देवि वहि पुणं कसायं न गज्जति । जहा अम्वक्की-
ये परिदुविज्जति, जह वि नं पिज्जति, ताहं नं पिवंति,
पुणं पिवंति । एन पदुवगहियायं विहा । अह मीमं गहियं
नथ मालिण पुणं कसायं कसायं, ताहं नं पिवंति,
विज्जति, पुणं पिवंति । अहवा-सायं विगिंवि उणागिहं होज
अणसायं ज्जति, ताहं परिदुविज्जति । अहवा अयिकं अणा-
गिहं पि जं आययियादीणं जावणं न भवति, एवं परि-
दुवित्ते न सज्जे ।

विगिन्त्रणागिहस्म वक्रन्वाणं इमं-

जं ह्येति श्रुत्यं जम-शेषनियं तं विगिञ्चणरिहं तु ।

निसकृत मंतकृतं वा, द्रव्यविरुद्धं कृतं वा वि ॥ ३२१ ॥

अं (यं मयमांसगमादि, अणवणां उगमादिद्यो ननु तं । अ-
हवा-अपयं दमं पठुङ्गण-विस्मं नुतं वसीकृग्मादिमणेन वा
अभिमेतं थं, इवाविपुङ्गं जडा स्वां गिलाणं । नि । च ५२ उ० ।

पाणिगजाय-पानकजात-न० । पानियमासान्य, "पुण पाण
गजायं जाणंजा । तं जहा-तिलंदगं वा, तुमादगं वा ।" आ-
चा० १ श्र० १ सू० १ अ० ७ उ० ।

पाणिगवयश्चक्राण् पानकप्रत्ययान्वान्-न० । पानकशक्तिं श्रियि-
धाः हाहयथास्त्वयं चतुर्विधाः साहाय्यत्वात्पानं वा । ५०२
अथि० । "छ पाणिं" वडाकाण् भवति पानं कं पानकाः हाहि-
नं जैन-लेखाणं वा अलेवाडेण वा अस्थंण वा वहेल्लं वा वा
स्वित्थंण वा अविस्थंण वा वाविवडा । अयमर्थः- "इहापत्र-
प्रस्थापनमुच्यते हस्तीयायाः पक्ष्मस्थंणान् । (लेवाडे व ति) कु-
नलेवाडा पिच्छलुग्वेन भाजनाऽनामुपलव्यकाण्णं ख-
रुज्जाः विवाकादपत्रवत्तु नं यस्मैत्येव । (विवाडाः हाहं व-
मुसुज्जतिं यायाः । वाशब्देः लेपकृतपानकापल्लाऽस्या व-
ज्जनात्ययविशिष्टयाशब्दाः । अलेपकारिणं वलेपकारिणाऽप्यु-
पत्तवान्साऽदेनं भइ इति भावः । एवं अलेपकत्वात् अपिच्छ-
लान् । अञ्छुत्ता निम्मेलादुण्णं पदकाऽऽद्वेदरगद्धा गल्ल-
ान् निलतण्डुलयावताऽहः स्मिकथाद्वा भइतुलकोत्पादव-
अथवाणाऽहः (अविस्थंण ।) निक्खवज्जापानकाऽसाहायि-
ति । पड्ढो २ खि० ५ ।

पाण्ड्याग—प्राणन्याग- पुं० । मरणाऽऽगमने, ग० २ अधि० ।

प्रागजडय-प्रागजानिक--पुं० भ्रमराऽऽदिकं प्रागित्वाचिच्छ-
 भ्र.आचा० १ शु० ६ अ० १ उ०।

पाण्डी-दर्श-रथ्यायाच , दे० ना० ६ वर्ग ३६ गाथा ।

पाण्यारणद्वया-प्राण्यारणार्थेना-स्त्री० । जीवितव्यसंगत-
गं, प्रश्न० १ संव० द्वार ।

प्राणपुष्प-प्राणपूर्णा-त्रि० । द्वीन्द्रियाऽऽदिर्जीवाऽऽकुले, स्था०
६ डा० ।

प्राणवह प्राणवध-पुं० । प्राणा इन्द्रियाऽऽद्यायुःपर्यवसाना-
 स्तेषां वधो जीविन सह विद्योतीकरणं प्राणवधः । दर्श २
 तत्त्व । प्रश्न० । प्राणातिपाने, प्रश्न० १ श्राव० द्वार ।

प्राणवधवक्रव्यताद्वारसंप्रहः-

जाग्मिञ्चो जंनामा, जह य कञ्चो जागिसं फलं दिति ।

जं विय करिंति पावा, पाणवहं तं निमामेह ॥ ३ ॥

यादृशको यन्स्वरूपकः, यानि नामानि यस्येति यस्मात्, यदभिधानमित्यर्थः । यथा च कृते निर्वर्तिनः प्राणिभिर्मन्व-
र्तानि । यादृशं यदपे कलं कार्यं दुर्गतिगमनाऽऽदिक्तं ददाति
कर्तारं । यत्पि च कुर्वन्ति प्राणः पापिष्ठाः प्राणिनः प्राणाः
प्राणिनस्तेषां वधो विनाशः प्राणवधः (ते नि) तत्पक्षार्थे
पञ्चकं (नित्यामेतत्) निश्चायतं शृणुत. मम कस्ययं
हति श्रेयः । तत्र तत्त्वभेदपर्यायस्येति व्याख्यास्य यत्
दृशक इत्यनेन प्राणवधस्य तत्र निश्चयनाय प्रतिज्ञाते, य-
था मन्वस्येन तु पर्यायव्याख्यानाम् । शब्दद्वाराप्रयेण तु भेदव्या-
ख्याकरणप्रकाशयेन कल्पयेन च तन्मन्व प्राणवधस्य वि-
द्वन्मन्वानात् । अथवा-यादृशो यस्मात् चरन्तेन रूपरूपतः
प्राणवधोऽभिहितः, तत्पर्यायगामिण्ये यथाधृतया तन्मन्व-
स्यैवाभिधायकत्वात् । यथा च कृते ये च कुर्वन्ति श्रेतेन
तु कर्तारोऽस्मीति चिन्तितः, कल्पप्रकाराणां कर्तृणां च त-
त्त्वकाम्यत्वात् यादृशं फलं ददतीत्यनेन तु कार्यत्वाद्यो वि-
नितः, एवं च कालः दृष्टयतिता तस्य निर्वाता मन्वर्तानि ।
अथवा-अनुपपत्तिद्वारावयवभूतेषां योऽनातनित्यैक्ययन्ममस्य प्र-
तिज्ञाताम् "किं कर्तव्यं" इत्यादिना मन्वार्थाकार्त्तानिः तस्या
गाथया तर्तौ दर्शितानि । तथाहि-यादृशक इत्यनेन प्राणवध-
स्यप्रापदशर्तुं किमभियेतुं श्मस्युः । यथास्येत्यनेन तु निर-
क्रिद्वाप्तम् । पक्षार्थं मन्वस्युक्तिं शब्दानभिधानरूपव्याख्य-
"सम्महिद्विप्रमर्हति" (८५ ८६) इत्यादिना गाथायुगेन
सामाधिक्यनित्यैक्यायै सामाधिक्यनित्यैक्यप्रतिपादनात् । यथा
च कृत इत्यनेन कर्त्तारं प्राणवधः । यादृशं च कुर्व-
न्त्यनेन कर्त्तारं श्मस्युः कलशार्थं त्वानिर्गमिहति ।

तत्र " यथादेशं निर्देशः " इति न्यायायादृष्ट इति छाग-
मिथ्यानायाऽऽह-

पाणवहो नाम एष गिर्वै जिगेहि भगिन्ना पावो चंडो
 रुदो वुदो माहमिन्ना अगमिन्ना निम्निगो गिर्मयो मर-
 न्धन्नो पडभन्नो अनिभन्नो वीहगन्नो तामगन्नो अणत्तो
 उव्वेयजगन्नो य गिस्वयक्को निद्धम्मो गिप्पिन्नो गि-
 क्कुलो निस्सवामगमगनिन्नो मोहपहव्वयपयट्ठो मग्ग-
 वेमग्गसो पढम् अहम्मदादं ।

प्राणवधो हिंसा, नात्मत्यल्लेखो वाक्यस्य । एषोऽधिकृत्यं-
त प्रयज्ञो निर्व्यो मदान, कदाचनार्ण । पापचण्डाऽदिको न-
व्यमात्रव्यसरो, परिच्युतश्च वनेत इति भावर्णायम् । जिनोर्मा-
र्भगत उक्तः । किंचिद इषाह-पापप्रकर्तानां स्वधर्मद्वेष-
पापः कर्णप्रकर्तः, पुनःकर्मव्यान्त्र चण्डः । त्राद्विधानस्य-
विशेषप्रवर्तितव्याद्विदः, बुद्धा द्वौका अधमा वा तत्प्रव-
र्तितव्यान् बुद्धाः, सहसा अविचित्रं प्रवर्तित इति सार्हाक-

कः पुरुषः तत्प्रवर्तितात्वात्वाह्निकः, आराधनाः पापकर्म-
भ्य इत्यायोस्तन्निषेधादनायोः स्लेच्छाः ॥ ४ ॥ तत्प्रवर्तितात्वाद्-
नार्यः, न विद्यते घृणा पापपुण्यलक्षणया यत्र स निवृणः,
नृशेसा निःशुक्लाष्टापापान्वात् नृशंसः, निष्कान्तो वा शं-
साः नृशायया इति निर्गन्तो, महद्भयं यस्माद्वसा महाभयः,
प्राणिनं प्राणिनं प्रति भयं यस्मात्प्रति प्रतिभयः, भयान्यैहलो-
किकाः ॥ ५ ॥ न्यतिरिक्तान्तो निर्गन्तः, अत एवोक्तम्—“मरणभयं च
भयाणं ति” (वहण उ ति) भाषयति भयवन्तं करेतीति
भाषनकः, वासः आकस्मिकं भयम् अकस्मात्पञ्चशरीरकम्प
मनःकोभाः ॥ ६ ॥ दिङ्मन्तरकारकत्वात्वाशनकः । (अशजो ति)
न न्यायोपेत इत्यन्याय उद्देशजनकः चित्तविप्रवर्तकः उ-
द्देशकर इत्यर्थः । चकारः समुच्चये । (गिरवयक्वो ति) नि-
र्गन्ताः ॥ ७ ॥ पत्रप्राणविषया पशूलोकाः ॥ ८ ॥ दिविषया या यस्मिन्-
सो निरपेक्षः निरवकाङ्क्षो वा । निर्गन्तो धर्माच्छ्रुतचारि-
ब्रह्मज्ञादिनि निर्देष्टः । निर्गन्तः पिपासायाः कथं प्रति स्ने-
हकृपाया इति निःपिपासः, निर्गन्ता कृष्णा दया यस्मादसौ
भिरकृष्णः । निरयो नरकः स एव यानो निरयवासः, नत्र
गमनं तद्वय निधनं पर्यवसानं यस्य स निरयवासगमन
निधनः । तत्फल इत्यर्थः । मोहा मूढता, महाभयमिति नि-
न्तयोः प्रकर्षकः प्रत्येका यः स मोहमहाभयप्रकर्षकः कवि-
स्मोहमहाभयप्रकर्षक इति पाठः । (मरणवेगमनो ति)
मरणेन हेतुना धननस्यै दैव्यं देहिनां यस्मात्प्रस मरणैव-
मनसः । प्रथममायं सुपावादाः ॥ ९ ॥ दिङ्मरणपेक्षया अधर्मद्वार-
माध्वद्वारमपर्ययोः तद्वर्तमानता विशेषणं समुदायिन यादशः
प्राणवध इति द्वारमभिहितम् ।

अनुना यत्रामति द्वारमभिधानुमाह—

तस्य य इमाणि नामाणि गोमाणि हुंति तीसं । न जहा-
पाणवहो ? उम्भूलागरीराओ २ अवीसंभोरे हिमविहिमा
४ तदा अकिचं च ५ घायला य ६ मारणा य ७ वह-
णा ८ उदवणा ९ निवायणा य १० आंभममारंभो ११
आउयकम्मम्भुवदत्रो भयणित्वगगालगा य संवट्टासंखेओ
१२, भच्च १३ अमंजमा १४ कडगमहणं १५ वोर-
मणं १६ परमवसंकापकारओ १७ दुगतिपप्वाओ १८
पावकोवो य १९ पावल्लोभो य २० छविच्छुओ २१ जी-
विपंतकरणा २२ भयंकोरो २३ अणकोरो २४ वज्जो २५
परिनावणआमओ २६ विणासो २७ निजवणा २८
लुंणणा २९ गुणाणं विराहणे ति ३० वि य । तस्स एव-
मादिणि लामधेज्जाणि हुंति तीसं २ पाणवहस्स कलुम-
स्स कट्टयफज्जेदंसादि ।

नरयोः कृत्स्नप्राणवधस्य, चकारः पुनरर्थः । नामान्यभि-
धानतीति वक्ष्यमाणतया प्रत्यक्षाऽऽनश्चिन्ता गौणानि पु-
ण्यनिष्पन्नानि भवन्ति श्रित्यु । यथा प्राणानां प्राणिनां यथा
घातः प्राणवधः । (उम्भूलागरीराउ ति) वृक्षस्यो-
न्मूलनेयंमूलता निष्कासनं जीवस्य शरीराद्वादिति २ ।
(अशीमनो ति) अविशवासः, प्राणवधवस्तु न हि जीवा-
नामविश्रंभणीयो भवतीति, प्राणवधस्याविश्रंभकाणत्वात्-
२०६

वधिभ्रमभ्यपदेश इति । (हिमविहिंस ति) हिंस्यन् इति
हिंसा जीवास्तेषां विहिंसा विघातो हिंस्यविहिंसा, अ-
जीवियघाते किल कथञ्चित्प्राणवधो न भवतीति हिं-
स्यानामिति विशेषणं विहिंसाया उक्तम् । अथवा हिंसा
विहिंसा चेह प्राप्ता, द्वयोरुपादानं ५ वि बहुसमवादिति । अ-
थवा—हिंसनशीला हिंसाः प्रतीतिः ॥ १० ॥ अथवा, अहिं-
सश्चो हिंसश्चो इत्येव ” इति घवनात् । तत्कृतुका विशेषवती
हिंसाऽऽदिस्त्वविहिंसा ४ (तदा अकिचं च ति) तथा तत्रैव
प्रकारेण हिंसाविषयमेवत्यर्थः । अकृत्यं चाकर्णाय, अश-
ब्द एकाधिकसमुच्चयार्थः ॥ ७ ॥ घातना मारणा च प्रतीति ६-७ ।
चकारः समुच्चयार्थे एव । (वहण ति) हननम् = (उदव-
ण ति) उपद्रवणमपद्रवणं वा ६ (निवायणाय ति) व-
याणां मनोवाक्यानामथवा त्रिव्यो देहाऽऽयुष्केन्द्रियलक्षण-
भ्यः प्राणैः प्राणना जीवस्य अंशना निपातना । उक्तं
च “ कायवहमणो तिष्ठि उ, अहवा देहाउ इदियण्णाणा ॥ ”
इत्यादि । अथवा अतिशयवती पातना प्राणैः जीवस्यैत्यति-
पातना, तीव्रपिधानाऽऽदिशब्देभ्यः कारलोपात् चकारो-
त्पत्तिः समुच्चय इति १० । (आंभममारंभो ति) आरभ्यन्ते
विनाश्यन्ते इति आरम्भः जीवास्तेषां यस्मात्प्रस उपपदेः ।
अथवा—आरम्भः कृत्वादिवापारम्भेन समारम्भो जीवाप-
मर्दः । अथवा आरम्भो जीवाणामुपद्रवणं, तेन सह समार-
म्भः परिनावनित्वायामसमारम्भः प्राणवधस्य पर्याय इति ।
अथैवहाऽऽनश्चिन्तामरम्भस्यपर्यन्तम् एव गमनीयो, बहु-
समरूपत्वादिति ११ । (आउयकम्मम्भुवदत्रो भयणित्वग-
गालगा य संवट्टासंखेवो ति) आयुःकर्मण उपद्रव इ-
ति या तस्यैव भेद इति वा तन्निष्पन्नमिति वा तद्वा-
नेति वा । यः समुच्चयः, तस्यैव कृति वा । इह कथं चः
तत्संज्ञेय इति वा प्राणवधस्य नाम । एतेषां च उपद्रवाऽऽ-
दीनामकतरस्यैव गणनेन नाम्ना विशादूर्णया, आयुच्छे-
दलक्षणार्थपेक्षया संशेपासनेयामकत्वादिति १२ । मृत्युः १३,
असंयमः १४, एते प्रतीतिः । तथा कटेन सैन्येन किलिञ्जेन
वा अकृत्य मर्दनं कटकमर्दनं, ततो हि प्राणवधो भवतीत्यु-
पचारात्प्राणवधः कटकमर्दनशब्देन व्यपदिश्यते इति १४ ।
(वोरमरणं ति) व्युपमरणं प्राणैः जीवस्य व्युपगतिः ।
अपं च व्युपमरणशब्दाऽऽनश्चिन्ताकाराः प्राणवधपर्या-
यो भवतीति भावनीयम् १५ । परमवसंक्रमकारक-
विशेषातिशयैव परमवसंक्रमितसद्भावात् १७ । दुर्गती नर-
काऽऽदिकायां कीर्तिं प्रयातयतीति दुर्गतिप्रपातः, दुर्गते वा
प्रपातो यस्मात्प्रस तथा १८ । (पावकोवो य ति) पापमपुण्य-
प्रकृतिरूपं कोपयति प्रपञ्चयति पुञ्जाति यः स पाप-
कोप इति । अथवा—पापं चासौ कोपकार्यत्वाकोपश्चेति पाप-
कोपः, यः समुच्चयः १९ । (पावल्लोभो ति) पापमपुण्यं लुप्यति
प्राणिनि क्षिप्तौ संक्षिप्यतीति यावत् । यतः स्वापलोभः
अथवा—पापं चासौ लोभश्च तत्कार्यत्वात्पापलोभः २० । (छ-
विच्छुओ ति) छविच्छुदः शरीरच्छुदनं, तस्य च दुःखोत्पाद-
कत्वात् । प्रस्तुतपर्यायविभासकारणत्वेन चापकारात्प्राणव-
धत्वमाह च—“तत्पञ्जायविण्णासो, दुक्खउयानो य संकोलोभो
य । एस्स वडो जिण्णणिओ, उज्जेज्जवडो पयसंणो ॥ १ ॥ ” ति ।
२१ । जीवितान्तं करणः २२ । भयंकरश्च प्रतीति एव २३ ।

श्रुणं पापं करोतीति श्रुणकरः २४। (वज्रो जित्) वज्रमिव वज्र-
गुणान्तर्करिप्राणनामीतुमुत्तेजनायोगान्तमनात्। वर्यते
या विवेकिभिरिति वर्यः। "सावज्जो जित्" पाठान्तरं। नावयः
सपाप इत्यर्थः २५। (परितापनाश्वासश्चांति) परितापनापूर्वक
आश्वासः परितापनाऽऽश्रयः। आश्रयः हि मृगवादाऽऽदिगपि
भवति, न चास्ति प्राणवयश्च इति प्राणवयस्येवार्थमाश्रय-
रूपं परितापनेति विशेषणमिति। अथवा-प्राणवयश्चन्दं नाम-
वन्तं संस्थाप्य शरीरान्तमूलनाऽऽशीनं संकल्पनीयानि। ततः
परितापनेति पञ्चविंशतितमं नाम। आश्रय इति तु पञ्चवि-
ंशतितममिति २६। विनाश इति, प्राणानामिति गम्यते २७।
(निज्जवणं जित्) निर्गच्छक्येन यान्ति प्राणिनः प्राणास्तथा
निर्यातां निर्गच्छतां प्रयोजकत्वं निर्यापना २८। (लुण्णं जित्)
लपना क्षेपेन, प्राणानामिति २९। मृगानां विप्राप्तयेत्यपि चेति।
हिंस्यप्राणिगणमुगानां हिंसकजीवचरिण्युगानां वा विप्रा-
प्तयेत्युगाना इत्यर्थः। इतिशब्द उपपन्नश्च, अर्था चेति समुच्च-
य इति ३०। (तस्मैत्यदि) प्राणवधनाम्ना निगमनवाक्यम्।
(एवमादिगं जित्) आदिशब्दाऽत्र प्रकाशयेः। यदाह-"सामि-
त्यं च व्यवस्थायां प्रकाशयन्त्येव तथा। चतुर्थेषु भेदायां
आदिशब्दं तु लोकेत्यम् ॥ १ ॥" इति। तेनैवमादिशब्दप्रकारा-
गयुक्तस्वरूपाणीत्यर्थः। नामान्येव नामधेयानि भवन्ति वि-
श्वप्राणिबोधस्य कस्यचित् पापस्य कदुरुक्तदशकस्यमुन्-
काशयेदशकानि यथार्थवाच्येनास्मिन्। नोदयता यन्नामनु-
क्तम्। अथार्थाक्तद्वारान्तदेशकमाऽऽगते यथा च कृतमित्येत-
दुपदर्शयति। तत्र च प्राणिबधकारणप्रकारेण प्राणिबधकत्वं
नामन्येयमत्राऽऽद्या धर्मा जलवराऽऽद्या वयान्ताधिवि-
धानि मांसाऽऽदीनि प्रयोजनान्यवतरन्त्येतांस्त्रयस्त्रयान्ता-
वयवप्रकाराऽऽदीनि।

तानि क्रमेण दर्शयितुमाह-

तं च पुण कर्तेति केड पावा अमंजया अवित्रया अणि-
हुयपरिणामदुष्पञ्चोपा प सवहे भयेकरं बहुहिदं बहुपमांरं
परदुष्पुपायणपमता इमेहि तमथावर्गेहि जीवेहि पटिणि
विट्ठा किं ने पाडीणामितिमिगिलअणगकमविविहजाइमंडु-
कदुविहकच्छभगकमगदुविहगाहदिलिवदयमंडुयसीमाभा-
रयुलुयसुसुमारबहुपमांरा जलयरविहागा कए य एवमाइ
कुरंगरुसरभमसरमेवरउमंसमयपमर। गोरोहियहयम-
यस्वरकरभमग्गवानरगवयविगमियालकोलमज्जार कोलमु-
खहमिरिकंदलावतकोकंतिनयगोफणमियमोहमिवियग्गच्छ-
गलदीवियसाणतच्छ्रच्छ्रच्छ्रमहलीहीहचिल्ललचउप्पय-
विहागा कए य एवमाइ अयकरगोणसावराहिमाउलिका-
कोदरदम्भपुष्पा आसालियमहोरगोरागविहागा कणय धव-
माइ छीलसरंगमेहसैल्लगोपेधुदरगउलनरइजाइकमुगुंसा-
खाइहिलावाउप्पदयपंगिलयसीसिवमणं य एवमाइका-
दंवकंक्कवलाकासारसआइमनीयवंजुलपारिण्वकोवउ-
शदीवियवंसधत्तरट्टभासकुलीकोमकुंचदगुंतुदेगिवालग-
सूयीमुहकविलिपि। लकावगकारं उवकावागकोमगकलपिग-

लेमुयवरिहिणमयणसालानंदीमुहनेदमाखगकारंगभिराग-
कोखालगजीवंजीवकानित्तिरवगुलावगकपिजलगकवोतक-
गपारंवरयगचडाइककुडवेसरमयूरचओरंगहयपोडरीवक-
रकचीरल्लमेखवायसविहंभेयणासियचासवगुल्लिचमाट्टिल-
विततपाकिखवचरविहागा कए य एवमाइजलयलख-
चारिणो य पंचिदिणं पमगणे वियतियचउरिदियपधि-
दिणं य विविहे जीवे पियजीविणं मरगदुक्खपडिहकूले
वराणं हणंति बहुमंकिलट्टकम्मा; इमेहि विविहेहि कारख-
हिं, किं ते चम्मवसामंमयमांखियजगियपिकिममकुल्लि-
गहिययंतपिलकोफमदंतदुआ इट्ठिमिजानहनयगकमएहाक-
खिनकधमणीसिंगदट्ठिपिच्छविमविमामवालहेओ हिंभेति
य भयरमयुक्किगणे रमेसु गिद्धा तवह तेउदिणं मरीगेव-
करणदुवाणं किवणं वडोदिणं वडवे वत्थाइपरिमंडणदुआ
अण्हिय एवमाइएहि बहुहि कारगमएहि अवुहा इह
हिंसंति तमे पाणे इमे य एगिदिणं वडवे वराणं तमे य
अणे तदस्मिणं च व तणुमरीरे समारंभेति अतांणं अ-
सरणे अणाहं अवंधवे कम्मविगउवडं अकुमलपरिगा-
ममंदुद्धिजगदुट्टिजाणणं पुठवीमणं पुठवीमेगिणं जलमा-
जलगणं अणलणिगलतगवणमंडगणानिस्मिय य तम्मय-
तज्जिणं च व तदाहाणं तपरिणतवणं भयरमयवोदिरुव-
अवकमुमे य चकमुमे य तपकाइए अमंने भावरकाइए
य मुठुववायपरंचेयमरीरनामसाहाणं अणंते हणंति अ-
विजाणओ य परिजाणओ य जीवे इमेहि विविहे-
हिं कारगणेहिं किं ते कस्मिणगोस्वरणीवावीविपणकूव-
सरतलागचिनेदिद्विवातियआगमविहारयुषपागारदारागो-
पुरअट्टालगचरियमेतुमंक्रमपायाविकापभमगघमरणलं-
खआवगचेतियदेवकुलचित्तमभापवाआयतणअवमहभूमि-
घरमंडवाणं य कए भायणमंडोवगरगम्म विविहम्म
य अट्टाणं पुहंति हिंसंति मंडुद्धिदा जलं च
मउज्जायपाणभोयणवत्थेवलेनमायमाइएहि पयणपया-
वणजलणजलावगविदंमणेहि अणणि सुप्पिययगनाल-
विट्ठेपुहणमुहकरयलमागपवत्थमाइएहि अणिलं आना-
रपरियावभवभोयणवयणामणफलकमुमलउवलततिय-
तनातोअवगववाहणमंडवविविहभवणतोरगाविदेणदेवकुल-
जालद्वंदंतिज्जुहगचंदमालियवेदियनिस्सिगदिगिचने-
रीवीलामं कसभापवाऽऽवमहंघमल्लगुल्लेवअंवरज-
यलेमलमंडयकुमियमंदगणीयाइरमउज्जाणं जुगअट्टालग-
चरियदारागोपुरफिलहंतेतमूलकीलउट्टमुंउमयगिवहु-
पहरणाऽऽवरणुवत्थवराणं कए अण्हिय य एवमाइएहि
बहुहि कारगमएहि हिंसंति तमगणे भणियाभाणि-

ए य एवमाहसने सचपरिवर्जिए उवहसंति दह-
मुदा दारुणमती कोहा माणा माया लोहा हाम रती अर-
ती सोयवेदन्वी जीयकामत्यधम्महेउं सवसा अवसा अट्टाए
अणुट्टाए य तसे पाणे थावरे य हिसंति मंदवुदी मव-
सा हसंति अवसा हसंति सवसा अवसा दुहओ हसंति अट्टा
हसंति अणुट्टा हसंति अणुट्टा अट्टा दुहओ हसंति हासा
हसंति वेरा हसंति रतिय हसंति हामा वेरा रतिय हसंति
कुद्धा हसंति लुद्धा हसंति सुद्धा हसंति कुद्धा लुद्धा सुद्धा
हसंति अत्था हसंति धम्मा हसंति कम्मा हसंति अत्था
धम्मा कम्मा हसंति, कयरे जे ते सोयएि मच्छवथा
माउखया वाहा कूरकम्मा वाउरिया दीवियबंधपञ्चोगत-
प्पगलजालवीरिगुणायमडववगुगकूडीछेलिहत्था हरि-
एमाउगिया य वीटंसगपावमत्था वणचरगा लुद्धका य
महुघातपातघाया एणीयागा एणियागा सरदहदीहिय-
त्तालागपल्लपीगालगमलसमोतवेषणमोलालामयसोमगा
वि सगरम्म य टायगा उगतगवल्सरदयगिगिहयपलीव-
का कूरकम्मकारी डंय य बहवे मिलुस्सुजाइ किं ते मक्का
जवगा मयवव्वग्गायसुद्धाडुंमंडगामितयपक्किया कुल-
क्कया गोडमीहलपारमकोचअधदविद्विचल्लपुल्लिंदआरो-
महापेकाणागंगवहाग्गवहलीयज्झा रोमपामवउममलय
चुंचुया य चूलियकांकुगगा मेयपल्लवमालवमहुरआभा-
मिया अणक्खवीणलसियखमवाभिपेनद्वरमहदुष्टुट्ठि-
यआरवडोविलगकुहगकेयहृगरोमगुरूमरुगविलायविम-
यवामी य पावमइणो जलयरलयरमणफोरोगवहचर-
संहाणोडंजीवांवाधायजीवी समी य अमणिणो य पज्जता
अमुभ्लमसवरिणामा एते आपे य एवमाइ करइ पाणा-
इवायकरणे पावा पावामिगमा पावई पाणवहं करइ पा-
णवहत्तुवाणुट्टाणा पाणवहकहासु आंभरमंता तुट्टा पावं
करिउं हुंति य ।

(नं वेत्थादि) यस्य स्वरूपं नामानि चानन्तरमुक्त्वा नि तं
प्राणवधमियुत्तरं पदेन संबन्धः । चकारो विशेषणार्थः । वि-
शेषणं च कर्तृकारकं । पुनः शब्दो भाषामात्रे, कुर्वन्ति विद्व-
न्ति कर्त्तृवन्ति कर्त्तृवेद्य जीवा न पुनः सन्धेः । कीदृशा इत्याह-
पापाः पातकिनः न एव विमज्जन्ते असंयता असंयमवन्तः,
अविमता विशेषतो न ये तपोऽनुष्ठानि रताः (अनिदुयपान्ना-
मदुपञ्चोर्गा नि) अनिभूतोऽनुपशमपरः परिणामा येषां ते
तथा दुष्येयाना दुष्यन्तोवाक्तापय्यापारा येषां सन्ति ते तथा ।
ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः प्राणवधं पाणतिपानं, किंभूतं?,
बहुविधं भयंकरम् । पादान्तरं भयंकरं तथा बहुविधा बहवः
प्रकारा यस्य स तथा । समप्रभं भेदयुक्तमित्यर्थः । किंभूतास्ते ?,
परदुःखापादनप्रसक्ताः । तथा । इमेहिंति । एतेषु प्राणवधेषु च

संस्थावेषु जीवेषु प्रतिनिविष्टास्तद्वत्क्षणस्तनेषु घस्तुनो
द्वेषयन्तः । (किं ते स्ति) कथं प्राणवधं कुर्वन्तीत्यर्थः । तथ-
र्थेति वा (पाटीश्रुत्यादि) पाटीनां मत्स्यविशेषस्तमयस्मि-
मिक्षिलाश्च महामत्स्या महामत्स्यतमा अनेकशो विविच-
मत्स्याः सुषममत्स्यखलमत्स्ययुगमत्स्याऽऽद्यः । विविधजातयो
नानाजातीयः । मरुट्टका द्विविधाः कच्छपा मांसकच्छपा-
स्थिकच्छपभेदात् । नक्का मत्स्यविशेषा एव । (मकरद्विहृत्ति)
मकरा जलचरविशेषाः सुगुडामकरमत्स्यभेदेन द्विभेदाः । प्राहा
जलजन्तुविशेषा एव । दिलिचकः मनुकसीमाकारपुलकास्तु
प्राहभेदा एव । सुसुमारा जलचरविशेषाः । तत एषां द्वन्द्वः ।
ततश्च न बहुप्रकाराश्चेति कर्मधार्योऽनस्तान् प्रस्तीति
वक्ष्यमाणेन योगः । इह च द्वितीयावहुवचनेऽप्यकाराभाव-
प्रधानत्ववत् । (जलयरविहागा कय य एवमाह इति) जल-
चरणां विधानानि भेदास्तान्येव विधानकानि तानि कृतानि
विहितानि धेयं तथा तान् जलचरविधानान् कृतान् । इह च
कशप्पलपेन विधानशब्दस्यान्तर्निर्दिष्टम् । एवमादीन् पाटी-
नाऽऽदीन्वा कुरङ्गाः मृगाः रजवस्नीदृशेपाः, सरभा महा-
कायाऽऽव्यपशुविशेषाः । परामरे ति पर्यायः । ये हस्तिन-
मपि पृष्ठं समारोपयन्ति, चमरा आगम्यमावः, संघरा ये-
षामनेकशोऽपि शृङ्गं भवतः । (उर्यंभं ति) उर्यभा मेषाः, श-
शाः शशका लोमटकाऽऽकृतयः प्रशरा द्विगुरादव्यपशुविशे-
षाः, गोणा गावः, रोहिताश्चतुष्पदविशेषाः । पाटान्तरं त
एव रोहिताः । हया अश्वा गजा हस्तिनः खरा रामभा, क-
रभा उष्ट्राः, सङ्गा येषां पावेषाः एवचचमार्ण लम्बन्ते
शृङ्गं वैकं शिरसि भवन्ति, वानरा मकटाः, गजया गावाह-
नयो चतुष्पदाः, कृका इहाशुभयायाः नामरूपविशेषाः, शू-
गाला जम्बुकाः, तुक्का उन्दुराऽऽकृतयः । पाटान्तरं काका
नखरविशेषाः, माजोरा विरालाः । (कालमुणगं ति) महाशू-
कराः । अथवा फोडाः शूकराः, श्वानः कालिकाः, धीकन्द-
लका अर्वाक्षा एकचतुर्विधयाः, कालिका लोमटका ये
रावौ कां का इत्येवं रुक्मिणि गोकर्णा द्विगुराश्चतुष्पदविशे-
षाः, मृगाः सामान्यहरिणाः । कुरङ्गाऽऽदयस्तु प्रागर्वाहताः
शुगालवर्णाऽऽदिविशेषास्तद्विशेषाः सामर्थ्याद्बह्वः ।
महिषा प्रतीताः । (वियवरं ति) व्याघ्रा नखरविशेषाः । शुगला
अजाः, द्वीपकाश्चित्रिकाऽभिधाना नखरविशेषाः, श्वानश्चा-
दव्या एव कालिकाः, तरुणाः अञ्जुमल्लाः शालूलाश्च व्या-
घ्रविशेषाः । सिंहा हरयः, चिल्ला नखरविशेषाः एव । पा-
टान्तरं खिल्ला हरिणाऽऽकृतयो द्विगुराश्चतुर्विधयाः । तत एषां
कुरङ्गाऽऽदीनां द्वन्द्वः । (चतुष्पदविहागा कय य एवमाह इति)
चतुष्पदविधानकानि तज्जातिविशेषाः, कृतानि विहितानि
धेयं किंभूतः कुरङ्गाऽऽदिभिस्तं तथा । ततः पूर्वपदेन कर्मधा-
र्यः । ततस्तान् एवमाऽदीन् कुरङ्गादिप्रकारान्, तथा अजग-
राः शतुःपर्यायः उरपरिमणविशेषाः, गोणशा निःफणा-
हिविशेषाः, वराहयो दृष्टिविशेषाः, द्यः फलाकरणद्वलाः, मकु-
लिना ये फलाज कुर्वन्ति, काकादराः, दुर्गपुण्ड्राश्च द्य-
करसर्पविशेषाः, आशालिका महारामाश्चोरपरिमणविशेषाः ।
तत्राऽशालिका यच्छरीरं द्वाष्टशयोजनममाणमुत्कर्षते । भव-
ति, क्षयकाले च महानगरस्कन्धावाराऽऽदीनाम् अधः उत्पद्यते,
महोरगास्तु मनुष्यैश्च बहिर्भवन्ति, यच्छरीरं योजनसदृश-

प्रमाणमुत्कर्षितं आख्यायत इति । तत एषां द्वन्द्वः । तत उभय-
विधानकानि कुतानि यैस्ते तथा । ततः कर्मधातुः । अतः
शब्दः तांश्च एवमादीनि तत्तथा । क्षीलाः सारक्षाश्च भु-
जपारिपरिविशेषाः । सेहास्तीक्ष्णशलाकाऽऽकुलशरीराः
शरया कायचर्मकर्मलक्षैरुत्तमका विधीयन्ते मांघा-
नरुदन्कुलाः प्रतीताः । शरटाः रुकलाशाः, जाहकाः
कण्टकाऽऽकुलशरीराः सुमुखाः खाडीहलाऽऽकुनयः खाड-
हिलाः शुक्लकृष्णपट्टाङ्गितशरीराः शन्यदेवकुलऽऽदिवा-
न्यः, वातापत्तिका रुढावसयाः । गृहकाकालिकाः गृहगा-
धिकाः । एतेषां द्वन्द्वः । तत एतच्च ते सरीसृपगणा-
श्चेति कर्मधातुः । ततस्तेषां च एवमादीन् क्षीरलाऽऽदिप्रका-
रानित्यर्थः । तथा कादम्बाश्च हंसविशेषाः, कङ्काश्च वक्रां-
टाः, वलाकाश्च विमलकिण्टकाः, सारमाश्च दायावटाः, खाडी-
सेटीकाश्च वज्रकुलाश्च खदिरचञ्चवः पारिप्लवाश्च शकुन्ता
पीपलीकाः (१) विकाराश्च श्वेतपात्राः पारंगण्यकाश्च रु-
ष्णवर्णाऽऽमना हंसा एव भासाश्च शकुन्ताः (कुलीकोप लि)
कुटीकोशाश्च कौञ्जाश्च उरुकुण्डाश्च वेणिगालाश्च शची-
मुखाश्च कपिलाश्च पिङ्गलाश्च काश्च काश्च काश्च चक-
वाकाश्च रयाङ्गाः उन्कोशाश्च कुन्नाः, गन्दाश्च सु-
णाः पिङ्गुलाश्च शुकाश्च कीराः, बर्हिणश्च कलाप-
मयूराः, मदनशालाश्च सारिकाविशेषाः, नन्दामुखाश्च नन्-
मानकाश्च कङ्काश्च भूङ्गाश्च सारनिशि (२) भूमी झङ्गु-
लशरीरा इत्येवेलज्जाः, कौणालाश्च जीवजीवकाश्च निति-
काश्च वनकाश्च लावकाश्च कपिजलकाश्च कपोतकाश्च पाग-
पतकाश्च चटकाश्च कलविङ्का द्विङ्का कुङ्कुटाश्च नाघ्रकुङ्काः
वेनराश्च मयूरकाश्च कलपर्वजिताः, चक्रिकाश्च हृष्टगु-
रीकाश्च शलकाः । पाटान्तरं कृत्वा काश्च वीरगाश्च
श्रेता एव वायमाश्च काकाः, विहगभेदनाशिताश्च वा-
पाश्च किरीदीविनः वरगुणश्च चर्मस्थिताश्च चर्मज-
टका चितनप्राप्तिश्च मनुष्यलक्षवर्तिवर्तिन इति द्वन्द्वः । ते
च ते (स्वचरविहाणा कृप यति) स्वचरविधानककुता-
श्चेति तथा तांश्च एवमादीनुरुक्तकपोताः । एतेषु च शब्देषु
कविदप्रतीयमानार्थाः । कीचन् प्रतीयमानपर्यायाः नामकौप-
ऽपिकपाश्चिप्रयोगानभिधानान् । आह च—जीवजीवकापि-
जलचक्रादीनि तवज्जुलकपोताः । कागडवकाश्चम्बककुरायाः
पक्षिजानयां श्रेयाः ॥ १ ॥ इति पृथेकाः । ते च संहतवचनताः ।
हः जलस्थलवचाराणश्च वशब्दो जलवत्तऽऽदिमानामयममुद्य-
यार्थः पक्षेन्द्रियापक्षेन्द्रियान् पशुगणान्वविधान् (वियतिय-
चउर्दि लि) हृच वीणि च चत्पणि चन्द्रियाण् पक्षेन्द्रि-
याणि येषां ते तथा द्विन्द्रियाः त्रीन्द्रियाः, चतुरिन्द्रियाश्च य-
थाऽस्तस्मान् विविधान् कुलभेदेन जीवान् जन्तुन प्रियजी-
वितानभिमतप्राणधारणान्, मरणलक्षणश्च दुःखस्य मरण-
दुःखयोर्वा प्रतिकृताः प्रतिप्रस्थितो ये ते तथा तान् वग-
कान् तपस्विनः । निर्दिष्टान् एव—ध्वनिं विनाशयन्ति बहु-
संस्फिष्टकर्मणः, सन्ध्या इति गम्यन्ते । एते तावद्व्यङ्ग्यं
प्राणव्यय्य प्रकारं उक्तः । अथ प्रयोजनद्वारेण स उच्यते । ए-
षिर्वैद्यमागप्रत्यक्षीविषयः कारणः प्रयोजनः (किं ते नि)
किं तदर्थो जन्तुवर्धनं वा । कर्म त्वक् वशा शरीरः स्नेहवि-
शेषः, मांसं पलम्, मेदो देहधातुविशेषः, शोणितं रक्तं, यक्ष-

हसिणकुलौ मांसग्रन्थिः, किफन्मसुद्वमध्यावयवविशेषः, म-
स्तुलिङ्गं कपालभेज्जकः, हृदयं हृदयमांसम् अन्त्रं पुनितम्, पिप्प-
दोपविशेषः, कोफकं शरीरवयवविशेषः, दन्ता दशनाः, एतेषां
द्वन्द्वः । तत एतेष्व इदमन्त्रेयं विगुह्याथेभ्यो योजनीया । च-
मोऽदिनिमित्तमित्यर्थः तथास्थीनि कौकशाणि मिङ्गा तन्म
ध्यावयवविशेषः, नव्याः कर्जजाः नयना लोचनानि कर्णाः श्रव-
णा (सहा कर्ण) मन्त्राः (नर्क) ति नासिकाः धमरा नास्यः शृङ्गे
विषाणं दंष्ट्रा दशनविशेषः (पण्डुं लि) पत्रं, विषं कालकूटं वि-
षाणं हस्तिदन्तः, बाला वेशाः । एतेषां द्वन्द्वः । ततस्त एव हेतुवि-
ष्येवं हेतुशब्दो योज्यः । ततः पञ्चम्ये द्वितीया । तन्तेऽयमर्थः—
अस्थिमज्जाऽऽदिहेतोर्गन्तव्य प्रकमः । तथा हिमन्तः च बहु-
रोक्तिप्रकमो इति प्रकमः । भ्रमराः पुनपत्या लोकावयवहताः,
मधुकथंस्तु कौण्डवयवहतास्त्वृणान् ततपमूढान्, रमेसु
गुह्याः, मधुप्रहणार्थमित्ति भावः । तथैव हिमन्त्रेयव्यर्थः । त्री-
न्द्रियान् युक्तमाऽऽदिहेतुः स्वपरिहागर्थम् । अथया—शरीराय, उ-
पकरणाय चोपययै । अयमर्थः—शरीरस्मन्कार्यवस्तुता उपकर-
णसाधनसंस्कारप्रवृत्ताश्च विधि वधेष्टाभिमानं प्रवर्त्तति । कि-
म्भूतान् ? कर्मान् कृताः स्वपरिभूतानि । तथा द्वौन्द्रियाण्य-
हन् (यथा वहग्न्यग्निमण्डूनि) वज्राणि जीवराणि (इतह
ति) उपगृह्णाणि आध्यायविशेषाः । तेषां परिमण्डनार्थे भुगर्भे कृ-
मिगणेण हि रज्जमानानि ध्रुवेन वज्राणि आध्यास्तु
मण्डन एव शृङ्गेऽहन्तुर्गन्ते । अथवा—यजार्थमुपगृह्णाणि
परिमण्डनार्थे चेति । तच्च वज्राथे पट्टवत्तयादेन शोभतेत्या
सम्भवति, अलपार्थे शूलं काजलाः, ईदृशेण पुनरुक्ता । दि-
घाता भवति, परिमण्डनार्थे हाराः दिक्करा शुभ्रपादिर्दिन्द्रि-
याणां (मिता) अर्थश्च मांसैर्कर्मदुर्गाः कारणार्थेन नृणां बाला-
शः, इह हन्ति इह जीवलोकं हिमन्ति प्रवि-जन्तान् प्राणान्,
तथा इमांश्च प्रयत्नान् एकैन्द्रियान् पृथिवीकार्याऽऽदीन्
वगकास्तपस्विनः समागमन्ति इति यागः । तं केवलमेक-
न्द्रियाधेयं, त्रयोध्यानान् तदाप्रतोक्ष्य, किंभूतान् ?, तनुश-
रीरान् अत्राणान् अन्तर्धनयानकाभावात् अश्रम्यापथ-
प्रापकाभावान् । अत एव अनाधान योगक्षेमकारिणायका-
भावान्, अवाग्धवान् स्वजनसंतापकार्याभावात्, कर्मनिगड-
वद्वानिति ध्येयः । तथा अदृष्टालपर्याणामोदाऽऽर्थां जन्तुन
मन्दबुद्धिश्च मित्यान्तरीययां जन्तु लोकादन्ते पृथिव्या ये ते
तथा तान्, पृथिव्या विकाराः पृथिवीभयान्, पृथिवीका-
यिकानित्यर्थः । तथा पृथिवीर्नैवतान् अलमाऽऽर्चयन्तान् एव
जलभयान् पृथिव्यान् जलगतान् पुनरकाऽऽर्चयन्तान् शेव-
लाऽऽर्चयन्तान् पृथिवीकार्याऽऽर्चयन्तान् अलसंज्ञकायां निर्ला वायु-
कायस्त्वृण वनसन्निगणां वादरूपस्पर्तानां समुद्राः । एत-
द्विधितान् एतदुपजीवकांश्च त्रयानि तद्दृष्टम् । (तन्मयन-
जिण लि) तेषामलनलितगुणवत्तपस्विनगणानां विकारस्त्वृण-
या अलकायिकाऽऽर्च्य एव, तथा तेषामेवात्माऽऽदीन् जी-
वास्त जीवास्तयोनिना त्रया इत्यर्थः । तन्मयाश्च तर्ज्या-
श्चेति तन्मयजीवाः । तान्श्च पाणान्तरं—तन्मयजीवाश्चेति ।
किंभूताम्भान् ?, (तदाहरेति) पृथिव्यादेव आवागं येषां ते
तदाधारास्त्वृण वा पृथिव्यादीनां हाग्यन्तीनि तदाहारा-
स्तान् । तेषामेव पृथिव्यादीनां परिणता वर्णगण्यमस्मत्क्षी-

यो ब्रह्मो शरीरं सैव रूपं स्वस्यायो येषां ते तथा तान्, अवाच्युपान् चक्षुषाऽऽश्रयाऽध्यानुषांश्च चक्षुषांस्तान् । कानिच-
 विधानिन्याह- ब्रह्मकायस्त्रयसनामकमिदं यस्मिन् जीवराशिः, तत्र
 भवास्त्रयसकयिकाः तान् । कियन्त इत्याह अस्मैत्यान् तथा
 भवास्त्रयकांश्च सूक्ष्मांश्च बाह्यांश्च तन्नामकम्मादयस्मिन्
 प्रत्येकशरीरमिति नामकमविशेषा येषां ते प्रत्येकशरीरनामा-
 नः, ते च साधारणाश्च साधारणशरीरनामकम्मादयस्मिन्
 इति द्व्यष्टोऽस्तनान् । कियन्तः?, अनन्तान्, साधारणानिव शेष-
 व्यावहार्यान्मस्मैत्येयन्तान् । जीवानिनि योः । किमन्याह- प्र-
 णि । किमुतान्?, अविज्ञानतश्च स्वधर्माविज्ञानतश्च सुखदुःख
 अनुभवतः । एकैन्द्रियान्, अथवा स्वधर्मजानत एकैन्द्रियान्
 तमव परिज्ञानतस्त्रयानि जीवान् जन्तून् एवमविशेषः का-
 रणः प्रयोजनः (कि ते नि) किं तन्, तथोच्यते वा । कर्णं
 कृत्वा, पुष्करिणीः पुष्करवती चतुः कोणा वा चार्षीति पुष्कर-
 वर्त्तनी वा । (वरिषण नि) केशराः कृपसस्तडागाः प्रतीताः ।
 चिन्तिमिषाद्विषयं, सुतकदम्बायं दामविष्यान् वा, वेदिवि-
 त्तिका, ज्ञानिका परिभा, अराभो वाटिका, विहारो वीक्षाऽ-
 घाश्रयः, स्तूपः चिन्तिमिषयः, प्राकारः शालाहारं प्रतीते, गोपू-
 रं प्रतीतीकपाट इत्येयं । अष्टालकः प्राकारोपरिवर्त्तनी आश्रयविशेष-
 ः, चरिका नगरप्राकारयोर्मन्त्रेषु अष्टहस्तप्रमाणो मार्गः,
 सेतुमार्गविशेषः, पालिवी । मेकमो विषयमोचरुणमार्गः, प्रासादो
 नन्द्याऽऽश्रयः, विकरालस्तुम्बेव । भवधानि चतुः शालाऽऽ-
 दीनि, गृहानि सामान्यानि, शरणाणि दुष्कम्यानि, लयनानि
 पार्ष्वनानि कुट्टिनगृहानि, आपणा हृष्टाः, जैत्र्यानि प्रतीताः, देव-
 कुला निर्यास्यदेवप्रासादाः, चित्रसभाः चित्रकर्मवर्मण्डपः,
 प्रया जलदानस्थानम्, आयतनं देवाऽऽनयनम्, अक्षवधः परित्रा
 जकाऽऽश्रयः, भूमिगृहं प्रतीते, मण्डपप्रख्याऽऽश्रयः पटाऽऽदि-
 मय आश्रयविशेषः, एतेषां द्वन्द्वः । तत एतेषां कृते निमित्ते पृथि-
 वी हिंसन्ति इति मेवमर्थः भाजानाम्यमत्राणि सौवर्णाऽदीनि,
 भारजानि तान्येव मृणमयानि, क्रयाण कानि लवणाऽदीन्युप-
 करणान्युद्वल्लाऽदीनि । एषां समाहारद्वन्द्वः । नतस्तस्य विवि-
 धस्य चाधाय हतं च पृथिवी पृथिवीकायिकान् हिंसन्ति मन्दबु-
 द्धिकाः । तथा जलं चापकायिकांश्च, हिंसन्ति इति वर्तते । मज्जन-
 कं स्नानं, पानं भोजनं च प्रतीतम् । वेद्यः, लक्ष्मऽदीनि स्नानं,
 शौचमाचमनमेतदार्थैः कारणैः इति प्रथमः । तथा पचनं
 पाचनमोदनाऽऽदि, (सल्लक्षणं नि) स्वनं, परमं वाऽऽनूदीपनं,
 विदर्शनमन्धकारस्थवस्तुपकाशनमर्थः कारणैः च समुच्यते ।
 अग्निं हिंसन्ति । तथा सूपं प्रतीते, व्यञ्जनं वायुदीर्घकम् ताल
 वृत्तं, तदेव द्विपुटाऽऽदि (पेरुणं नि) मयूराङ्गं, सुलभास्यं, कर-
 तलं हस्तः, सागयवं वृक्षविशेषमर्थं, वस्त्रं प्रतीतेत्येतद्विधिः
 यानोद्वेगवस्तुभिः अनिलं वायुं हिंसन्ति इति । तथा आगारं
 गहं (परिचारां नि) परिचारां वृत्तिः, लक्ष्मऽदीनि कोशो वा । अ-
 ध्यायि मोक्षकाऽऽदीनि । " अरविशदभयपदार्थं भयम् " इति
 यवनाम् । भोजनान्यादनाऽऽदीनि, सुयनानि शय्याः, आसनानि
 विष्टगणि, कलकान्यवष्टम्भनानाऽऽदिनिमित्तानि, मुशलाभ्यु-
 द्वल्लाश्च श्रेयानां धानाऽऽदीनि, विनतानि पटहाऽऽ-
 दीनि, आतोषानि वाद्यानि, घनानि यानवात्राणि, वाहनानि
 शकटादीऽऽदि, मण्डपाः प्रतीताः । विविधभवनानि चतुः शाला-
 ःऽदीनि, तोरणाणि प्रतीतानि । विट्कूः कपोतपाली, वैषकुलं
 प्रतीते, जालकं क्षिप्रान्वितो गृहद्वयविशेषः, अर्द्धचन्द्रः सौ-

धविशेषः, निर्वृहकं द्वारोपरिजनयाध्विनिर्गतदानं, चन्द्रशालिका
 प्रासादोपरिजनशाला, वेदिका विनादिका, निःश्रिणव-
 नरणी, द्रोणी नौः, चङ्करी महती काष्ठप्राची, बृहस्पतलिका वा ।
 कीलाः शङ्खः, मटकः मुण्डकाः, सम्रा आभ्यानिका, प्रया जल-
 दानमण्डपः, आसवस्यः परिव्राजकाऽऽश्रयः, गन्धाः चूर्णविशे-
 षाः, माल्यं कुसुममनुलेपनं विलेपनमयवर्णाणि वस्त्राणि, यूपं
 युगं, लाङ्गलं सीरं, (मत्तिय नि) मत्तिका, येन कुप्रां स्त्रं सृज्यत, कु-
 शिकं हलधकारः, स्मन्तो रथाविशेषो, यतो द्विविधो रथः-सां-
 ग्रामिको, देवयानरथश्च । तत्र सेनाग्रामिकस्य कटीप्रमाणं वेदि-
 का भवति, शिवािका पुरुषसहस्रवहनीयकृताऽऽकाराणिस्वराऽऽ-
 च्छादितो जम्पानविशेषः, रथः प्रसिद्धः, शकटे गन्त्री, याने त-
 द्विशिष्यः, युग्यं गोक्षेत्रश्यामिडो द्विहस्तप्रमाणविदिकोपशोभि-
 तो जम्पानविशेष एव, अष्टालकः प्राकारोपरिवर्त्तनी आश्रयवि-
 शेषः । चरिका नगरप्राकारान्नगराणि अष्टहस्तप्रमाणो मार्गः,
 द्वारं प्रतीते, गोपूरे पुरद्वारं, परित्रा अगला, यन्त्राणि अष्टपट्टा-
 ऽऽदियन्त्राणि, शूलिका वध्यप्रोतनकाष्ठं, पट्टाभानं शूलकः की-
 लकविशेषः । (लउड नि) लकुटः मुमुगिडः प्रहरणविशेषः, श-
 तमङ्ग महती यष्टिः, बहूनि च प्रहरणाणि कञ्चालाऽदीनि, आ-
 वरुणाणि स्फुरवाऽदीनि (?) उपस्करश्च गृहापकरणं सञ्चका-
 ऽऽदि । तत एतेषां द्वन्द्वः । ततश्च एतेषां कृते अर्थाय अत्येष्ट ए-
 वमार्थिभिः बहुभिः कारणैः हिंसन्ति तन्मृगान् । तथा
 भोजनार्थानां भवमार्थिकाणां एवंप्राकारान् सन्धानं स-
 न्धपरिवर्जितान् उपगन्ति । हृदाश्च मूढाश्च दाक्ष्यमन-
 यश्चेति प्रतीतम् । तथाविचकोपान् मानान् मयागलंभान्
 हास्यनृत्तरतिशोकात् । इह पञ्चमीलोपा इत्यं । वेदाधीश्वर-
 वेदाधिमनुजान्, जीविका जीवन्, धर्मधीश्वरं कामधे-
 स्येत्यां हन्तेः कारणान्, स्ववशाः स्वतन्त्राः, अवशास्तदि-
 त्तं अर्थाय च अनर्थाय च ब्रह्मप्रालान् स्थावरांश्च हिंसन्ति
 मन्दबुद्धयः । एवंदेव प्रपञ्चयन्नाह- स्ववशाः प्रसिन्, अवशाः प्रसिन्,
 स्ववशा अवशाश्च इत्येवं (दुहउ नि) द्विविधाः प्रसिन्, एवमर्थाय
 इत्यादालापकत्रयम् । एवं हास्यैररतिभगालापकचतुष्टयमव-
 कृदलुच्यमुच्यं । अर्थधर्मकामिहेति । तद्वै यथा च कृत इति
 प्रतिपादितम् । अथुना " फलमधानाः क्रियाः " इति न्यायान् ।
 चन्द्रार्द्रं द्वारमात्रं कर्तुं द्वारान् प्रागुपपन्नस्तमद्वन्द्वश्च
 " कर्त्रधीना क्रिया " इति न्यायेन कर्तुं प्रधानतया अल्पयत्न-
 वत्प्राज्ञा येऽपि कुर्वन्ति पापाः प्राणधर्ममन्तेनदाह- (क-
 यरेत्यादि) तत्र कर्ते कृत्यादिकारणैः प्राणिनो प्रतीति-
 तः । उच्चरन्त- (जने ते सौपरिण इत्यादि) तत्र शक्रेः सु-
 गयां कुर्वन्ति ये ते शौकरिकाः, मन्त्यवन्त्राः प्रतीताः । शकु-
 नीन् प्रन्तीति शाकुनिकाः, व्याधा लुब्धकविशेषाः क्र-
 र्कमार्ग इत्येतेषां च स्वकाराभिधायकं विशेषणम् । (वागुरि-
 य) कृतिवापुः । तत्र वागुरिकश्च मृगवन्तविशेषं लय वर-
 म्तीति वागुरिका इति । तथा द्वीपकश्चित्रको मृगमार्गाण्य
 वन्धनप्रयोगाश्च वन्धोपायः तन्मन्त्र (?) तन्कारादविशेषो मन्त्य-
 ग्रहणार्थं जलावन्त्राण्य, मलं च वडिशं जालं च मन्त्य-
 वन्धनं, चित्रकश्च श्रेयानां धानाः, शाकुनिं शाकुनिविना-
 शाय, आयसी लोहमयी धर्ममयी च या वागुरा मृगवन्ध-
 विशेषः सा च कूटेन या आभ्यान्ते चित्रकाऽऽदिप्रहणार्थं,
 शूलिका अत्रा सा कूटशूलिका सा च, अथवा कूटे च सु-
 णाऽदिप्रहणयन्त्रं शूलिका चेति द्वन्द्वः । ता हन्ते येषां ते तथा ।

पाणवह

(दीर्घिय लि) कविप्याठः । तत्र दीर्घिकेन चित्केन चरन्तीति दीर्घिका इति । तत उत्तरपदेन द्वन्द्वम् । अयमालापक कवचिकधश्चिद्वद्वयते । तत्रगे गमकयत्माश्रित्य व्याख्यात । हरिकेशाश्चश्रियशेषाः कुणिकाश्च संवर्कवशेषाः । कर्वाचत् "सावर्णिय लि" पाठः । तत्र शकुनेन चरन्ति शाकुनिका इति । (विदंस् लि) विदंशति इति विदंशिका श्येनाऽऽद्यः । पाशाश्च शाकुनिवन्धनवशेषाः हस्ते येषां तेषां तथा वनचरका शचराः, लुप्टकाश्च व्याधराः । मधुघातप्रायताः मधुग्राहकाः शावग्राहकाश्चन्यथे । (एर्णायास् लि) एर्णा हरिणा सुगग्रहणार्थं प्राप्यन्ति पोपयन्ति ये ते । तथा- (एर्णायास् लि) मृकृष्टा एर्णाचाराः प्रेणीचाराः । सर्गा जलाऽऽश्रयविशेषः, उदो नदः, दीर्घिका शालिण्या । तडायां प्रतीतम् । पत्तले नहुलमित्येतान् परिगालनेन च शुक्रिंशंसमनस्याऽऽदिग्रहणार्थं जलनिःसारणेन मलनेन च मृदेनेन च श्रोतारोपनेन च जलप्रागमनाय मलिलाऽऽश्रयान् परिशोषयन्ति ये ते तथा । विण्मस्य कालकूटस्य गालस्य च द्रव्यसंयोगविशेषस्य शयकाः दातारो ये ते तथा । उद्गततृणानामुद्गतधल्लगणां क्षेपाणां द्वापानिना वहिर्ज्वालनेन निर्दये यथा भवतीत्यर्थे (पलीवग लि) प्रदीपका ये ते तथा । कृकर्महारिण इमे बहवः । मिलकस्तुजा लि) म्लेच्छस्तुजातोः (किं ते लि) तद्यथा-शकाः १ यवनाः २ शवराः ३ चर्वराः ४ कायाः ५ सुरकाः ६ उड्राः ७ भगडडाः ८ मयिकाः ९ पकणि-काः १० कुलाक्षाः ११ गौडाः १२ निहलाः १३ पारमाः १४ कौक्षाः १५ आनडाः १६ द्रविडाः १७ चित्तवाया १८ पुलिन्दाः १९ आरोग्याः २० डोम्बाः २१ पोऊणाः २२ गन्धहारकाः २३ वरहीकाः २४ जलाः २५ रोमाः २६ मायाः २७ वकुशाः २८ मलयाश्च २९ चुन्नुकाश्च ३० चुलिकाः ३१ काङ्गणाः ३२ वेडाः ३३ पड्डाः ३४ मालयाः ३५ महुराः ३६ आमापिकाः ३७ अरणकाः ३८ रीनाः ३९ लानिकाः ४० सनाः ४१ सानिकाः ४२ नेट्टाः ४३ (मरहट्ट लि) महाराष्ट्राः ४४ । पाडारंरंग मुडीः ४५ मालिकाः ४६ आरवाः ४७ डोम्बिलकाः ४८ कुहुणाः ४९ केकायाः ५० हुणाः ५१ रोमकाः ५२ ररवा ५३ मरका इति ५४ । एतानि च प्रायां लुतप्रथमावबुचनानि पदानि तथा चिलन्तविषयवामिना म्लेच्छंशवाचिनः । एतं च पापमतयः । तथा च जलवराश्च थलवराश्च (मण्डपय लि) समन्यपदार्थ मिहाऽऽद्य उरगाश्च सर्पाऽऽद्यः । (खद्ययसदंस्त्रुड लि) स्यराः सर्वशतुण्डाश्च सर्वेमाऽऽकारमुत्पल्लिग इति द्वन्द्वः । ते च ते जीवोपघातजीवितश्रेति कर्मधारयः । कथंभूताः १, संखितश्वासस्निहश्च पश्याताः अग्रमलेश्चार्थगमाः । ते चान्ये यवमादयः कुर्वन्ति प्राणानिपातकर्म प्राणवधानुष्ठानं, पापाः पापानुष्ठानिनः पाप भिगमाः पापमेवोपादियमित्यभिगमाः । पापकथयः पापमेवोपादियमिति श्रद्धावानाः, प्राणवधकृतनरति-काः प्राणवध एव रूपाणुष्ठानाः प्राणवधकथास्वभिगमतः (तुड्डा पायं कर्तुं हुंति य बह्व्यगारं लि) पापं प्राणवधरूपं कृत्वा बहुप्रकारं तुष्टाय भवन्ति ये ते कुर्वन्ति प्राणवधमिति प्रकृतम् । तद्व्यता ये प्राणवधं कुर्वन्ति ते प्राणिपादिताः । इदानीं यादृशं फलं ददाति प्राणवधः एतदुपपदानयाऽऽह बहुव्यपारं तस्य य पावस्य फलविभागं अयाणमाणा वहुंति

महदभयं अविस्मामेयं दीहकालं बहुदुःखसंकटं नरयति-
निकवजोगि इथा आउस्खप चुया अमुभकम्भवहुला उवव-
जति नरपुस हुलियं महालपसु वहरामयकुङ्कदनिस्संधिदा-
रविगहियनिस्मद्वभूमितलखपाकासविमशिरयघरनारपुस
महोमिगमयपतत्तदुग्धविस्सउव्वेयगुणं वीभच्छदरिस-
गिज्जमु निच्च हिमपडलसीयलमु य कालोभासमु य भीम-
गंभीरलोपहारिसणमु गिराभिगेममु निपडियारवाहिरागज-
रापील मु अईव गिच्चंथारातिमिसेमु पतिभणमु ववगयग-
हचन्दमूरणक्खत्तंजोडेमु मेथवमापेसपडलोपचहपूरु-
हिलकिमाविलीणचिकिगार्गमयावावण्णकुहियचिक्खल्लकदमेमु
कुलानलपलितजालमुम्मुरअमिखुरकरवत्तधारासु नि-
सितविच्छुदंजकनितावमपरिअतिदुस्सहेमु य अत्ता-
णा अमरणा कहुवदुक्खपरितारणेमु अणुवदन्निरंरंवेय-
शेसु जमपुयिसमंकेलसु तथ य अंतोमुहुललद्धिभवपषण-
णं निववत्तेति ये ते सरिं हुंते वीभच्छदरिमगिजे वीभण-
गं अट्टिएहाऊण्णदग्गमवजिये अमुभगदुक्खविमहे ततो य
पज्जनिउरगया हंदिएहि पंचहि वेएन्ति, अमुभाए वेयणाए उ-
ज्जलवलविउल्लिणउलउऊऊस्वरफरुमपयंउपोर वीहणगदारु-
णाए । किं ते कंदुमहाकुंभियणपडलणत्तवगतलणमट्ठभ-
ज्जगाणि य लोहकशहकट्टगाणि य काट्टवलिकरगकु-
ट्टगाणि य मार्यालित्त्वगमालोहकट्टअभिप्रमराणपसरगा-
णि फालणविदालगाणि य अवकाउकयंरगाणि लट्ठिम-
यतालगाणि य गलववलुल्लंगगाणि मूलगभेयगाणि य
आण्मसपर्वणगाणि श्विमणविभागगाणि य विवुट्टव-
गिज्जगाणि वज्जकसयमानिकाणि य, एवं ते पुत्तकम्प-
कयमंचयोवतता निरयगिमहहिंम संपलित्ता गाहदुक्खं म-
हदभयं ककमं असायं सरिंरं मागमं च तिव्वं द्दिहं वेण्ड
वेयणं पावकम्पकारी वहुणि पलिआवममाणेवमाणि
कलुणं पालंति ते अहाउयं जपकायितानामिना य महे करेद
भीया । किं ते अविभाव सामि भाय वप्प ताय जियवं !
मुय मे मरगि दुल्लोला वाहिरील्लिआऽहे किं दाणाऽमि, एवं
दाणां मिहश्चा य मा द्दिहि मे पहार उम्मासे ते सुहुत्तं मे
देहि पसायं करेद मा रुस वीयमापि गंविजे मुंच मे
मरगि गाहं तएडाअो अहं देहि पाणीये, ता हंदिपिय उयं
जलं विपलसीयलं, निपिचूण य गिरयपाला तवियं तउयं
से देति कलपेण अंजलीसु दट्ठण च ते पदीविंयमंभा
अनुपगलनपपुयुच्चा ळिणा तएडा इय मे कलुगाणि जं-
पमाणा विपेक्खना दिमां दिमिं अत्ताणा अमरणा अ-
णाहा अवंचवा वंयुहिण्णहणा विपलायंति मिया व वेगेण
भयुन्निग्गा विचूण वला पलायमाणां निरणुंरपा सुहे

विहादेतु लोहदेदीह कलकल एहं वयशमि लुचमति केइ
जमकाइया हमंता तेण य दूअभा मंते रमेति य भीमाइं
विस्मराइं रोतिंति कलुणगाइं परिबतगा व एवं पलवितवि-
लापकलुणा कंदियवदुरुअनदियमहो परिदविषरुद्धवद्धका-
रवमंकुला नीमट्टो रमियमणियकुवियकुडुयणियपालत-
जियगिएहणकामणपहारिद्धिदभिदउपाट्टेहि उक्खणाहि क-
त्ताहि विकत्ताहि य भुज्जो हणविहणविचुभेच्छहआकडुवि-
कडु किंण जंपमि समराहि य पावकम्माइं दुक्काइं एवं वयण-
महप्पणमो पडिमियसहमंकुलो तामओ मया निरयगोयराणं
महानगरडडुअमायसरिमां निग्गोसो सुचण अण्हिटा तहियं
शेगुयामे जातिजंताणं जातणाहि । किं ते-अमिवणदव-
वणजेतपयसइंनलखणयाविकलकलितवेयराणि कलंववा-
लुयाजलियगुहनिभंगउमिणाभिणकेटइद्धुदुग्गमरहजोय-
णतत्तलोहपहगमणवाहिग्गणि इमेहि विविहेहि आयुहेहि ।
किं ते-मोगगरभुमंतिरककयसत्तिहलगयमुसलचककुंतोप-
रमुसलउडंभिडामलमद्वलपडिमचम्मेहदुयणमुट्टियअमि-
खेडगखगचावनारायकणगकपणिवामिपरमुटंकतिकखनि-
म्पला अनेहि य पवमाइण्हि असुभेहि विउच्चिण्हि पहर-
णमण्हि अणुवद्धतिव्वेरा परोप्परं वेयसं उदीरंति अभि-
हणंति तत्थ य मोगगरपहारचुमियभुसंदिंसभगमहितदेहा
जेतांपीलणफुरंतकपिया, केत्थ य मचम्मकविगता णिमु-
ल्लुल्लुणकपाट्टनामिका छिअहत्थपाया असिककचति-
क्खवुत्तंपरमुपहारफालियवामीमंतच्छित्तंगमंगा कलक-
लखारपरिमितगाहडडुअंतगता कुंतगभिजजज्रिय-
मच्वदेहा विलोलंति महीतले विमुगियंगमंगा, तत्थ य
विगमुणगमियालकामज्जारमरभदीवियवग्घसहलीहद-
प्पियसुमुहाभिभूतंति णिच्चकालमणमिण्हि घोरारसमाण-
भीमरूवहि अकमिता दददादागाडककुट्टियमुसितक्खनह-
फालियउद्धदेहा विच्छिपंते समंतओ. विमुकसंभिवंधरा
वियंगमंगा कंकुरारगिद्धघोरकडुवायस्सगण्हि य पुग्गो
खरिअरदहाखलंहेतुडेहि ओवत्तिता पक्खाइयांतक्खण-
खविकिच्चजिभिद्विचयनयणनिहयो रुग्गभगविगयवखा
उकांसता य उपप्यंतनिप्पयंता भमंता पुच्चकम्मादयो-
वगया पच्छाणुसयेण डडुअमाणा सिंदता पुरे
कडाइं पावगाइं तहिं तहिं तारिमाणि ओसआच-
कणाइं दुक्काइं अणुभविता ततो वाडउक्खपणं उ-
व्वट्टिया समाणा वहवे गच्छंति तिरियवसति दुक्खुत्तरं
सुतासणं जम्मणमरखाजगवाहिपरियट्टणारहहं जलथल-
खहचरपरोप्परविहिससयं च इमं च जगपागइं वरागा दुक्खं
पावेहि दीहकालं । किं ते-सीउहत्तयहसुह्वेयणअप्पडीका-
रअद्विजम्मणा णिच्चउडिग्गवासजागणवधंधणनाल-

खंडकणनिवायणऽभिभंजगनासाभेदपहादमणञ्चनिच्छेय-
णअभिआगपावकमंकुमारनिवायदमणाणि वाहणाणि
य मायापिनिविआगमांयपारीलीलणाणि य मन्थगमि-
साभिधानगलगवलावलखमारणाणि य गलजालुच्छ-
प्पणाणि पउलखविकप्पणाणि य जावजीवगवंधणा-
णि पंजरनिरोहणाणि य मज्जीनिद्धाहणाणि धम-
णाणि दोहणाणि य कुट्टडगलवंधणाणि वाडपरिवार-
णाणि य पंकजलनिमज्जणाणि वारिप्पवंधणाणि य ओवा-
यनिभंगमिमणिवडणदवगिजालदहाइं एवं ते दुक्ख-
मनसंपलिता नरगाओ आगया इहं मावमेसकम्मा तिरि-
क्खपंचिदिण्णु पावेति पावकारी कम्माणि पमादरागदो-
सवहुमंचियाइं अनीव अस्मायकक्काइं भमरममगमच्छि-
गाइण्णु जाहकुलकोडियमयमहम्मंति खवाहि चउरीदिया-
णं तहिं तहिं चेव जम्मणमरणाणि अणुभवता कालयं-
वज्जकं भमंति नेरइयसमाणातिव्वदुक्खा फरिसरमणयाण-
चक्खुसहिया तहेव तेदीएण्णु कुंथुपिपीलिकाअवीहकाइंकु-
य जातीकुलकोडिसयमहम्मंति अट्टहि अणुगण्हि तेदीया-
णं तहिं तहिं चेव जम्मणमरणाणि अणुभवता कालमंवे-
ज्जकं भमंति, नेरइयसमाणातिव्वदुक्खा फरिसरमणयाणमं-
पउत्ता तहेव वेदीएण्णु गंहुलयजलोपकिमियचंदणमादि-
एण्णु य जातीकुलकोडिसयमहम्मंति सत्तहि अणुगण्हि वेदी-
दियाणं तहिं तहिं चेव जम्मणमरणाणि अणुभवता कालसं-
खज्जं भमंति नेरइयसमाणातिव्वदुक्खा फरिसरसणसंप-
उत्ता पत्ता एणिदियत्तणं पि य पुट्टविजलजलखमारुयनफ-
ति मुहुमवायरं च पज्जमपज्जेत्त पत्तेयमरीगतामगाहारणं
च पत्तेयसरीरजीविण्णु य, तत्थ वि कालमसंखज्जं भमंति
अणंतकालमसंतकाए फामिदियभावसंपउत्ता दुक्खवसु-
दणं य इमं अण्हि पावेति पुग्गो पुग्गो तहिं तहिं
चेव परभवत्तगणगहणं कोडालकुलियदालणसलिल-
मलखसुभणुरंभणअणलालिगलिबिहिसत्थयट्टणपरोप्परा-
भिहणनमारखविराहणाणि य अकामकाइं परपआगो-
दीरणाहि य कज्जपउण्हि य पेस्सपसुणिमितं ओस-
हाहारमादिण्हि उक्खणसउकथणपयगकुट्टणपीसणपिट्टि-
खभज्जणालखआमोडणसाडणकुट्टणभंजणछेयत्तचच्छ-
विलुचणं तज्झाडणअग्गिदहाइयाइं एवं ते भवपरंपरा-
दुक्खवसणुवद्धा अडेति संसारो वीहणकरो जीवा पागा-
इवायागिरया अणंतं कालं ।

बहुप्रकारं (तत्संख्यादि) तस्य च पापस्य प्राणवधरूपस्य फ-
लविपाकस्य फलमिव वृक्षमायमिव विपाकः कर्मणामुदयः
फलविपाकस्तु फलविपाकम् (अयागमागं ति) अजातनः
बद्धयस्ति बुद्धि नयस्ति, नरकतिथेरगंतिनिमित्तं योगः । तच्-

द्विश्च पुनः पुनस्तत्रोत्पादहेतुकर्मयन्धनात्, किंभूताम् ? महद्भयं यस्यां सा महाभया तां महाभयात्, अविधामवदनां विधानत्तरिहतामसात्तवेदनां दीर्घकालं यावत् बहोर्भूः दुःखः शरीरमानसैः या संकुला सा दीर्घकालबहुदुःखसंकटा तां नरेकेषु नित्येषु च या योनिरुगन्निहतनुत्वात् सा नरकस्थितिर्यानिर्न्ता, तद्वच्च इतां मरणजन्मः सकासा-वायुः क्षेत्रं मरणं सति द्युतास्तस्मिन् : (तस्मैत्यादि) च मूर्धं कविदेव दृश्यते अशुभकर्मबहुलाः कलुषकर्मप्रचुराः, उपपद्यन्ते जायन्ते नरकेषु (हृलियं) शीघ्रं महालयेषु क्षेत्रस्थितिर्यानिर्न्ता, कर्मभूतषु ? वज्रमयकुल्या कन्दा विस्तीर्णा निस्संप्रया निर्विवराः द्वारविग्रहिताः अष्टाराः निर्मोहवभूमितलाश्च कर्कशभूमयः ये नरकास्ते तथा । स्वल्पास्यं (ति) कर्कशस्पर्शाः विषमा निक्षिप्ताः निरयगृहमन्वन्तिना नारकाः कुत्सकुटा नाकापान्तिस्थानभूताः येषु नरकेषु ते तथा । ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः । अतस्तेषु तथा महोष्णाः शरत्पुष्पाः सदा प्रमताः नित्यनसाः दुर्गन्धाः अशमन्धाः विश्वाः आमगन्धश्च कुपितेन्यर्थः । उद्विज्यते उद्विग्रेभूयते यस्मिन् तं उद्विजतकालं ये ते तथा तेषु तथा बौध्मस्यशनीयेषु विरूपेषु नित्यं सदा हिमपटलमिव हिमबुन्दमिव शीतला ये ते तथा तेषु च कालः आबामस्य प्रया येषां ते तथा कालावभामास्तेषु च भीमगम्भीराश्च ते अत एव लोभमहर्षणश्च रोमहर्षकारिणा भीमगम्भीरलोभमहर्षणस्तेषु निरभिरामोप्यनभिरमणीयेषु नि प्रतीकागा अचिकित्स्या ये व्याधयः कुष्ठाऽऽद्याः जरा च प्रतीता रोगाश्च सद्योघातिनो ज्वरशूलाऽऽद्यः ते पीडिता ये ते तथा तेषु । इदं च नारकधर्माव्ययारणां विशेषणमुक्तम् । अत्र प्रकृष्टे नित्यं शाश्वतमन्धकारं येषु ते तथा तमिष्वे (?) अन्धकारप्रकाशेन अनीव नित्यान्धकारनिर्मिता । अधवा-अनीव-नित्यान्धकारेण निमिषं च ये ते तथा तेषु । अत एव प्रतिभयेषु वस्तुं वस्तुं प्रतिभये येषु ते तथा तेषु व्यपगतप्रहचन्द्रस्येनस्तस्योतिर्केषु । इह ज्योतिषप्रश्वेन नारका गृह्यन्ते । मेदश्च शरीरधातुविशेषः, यमा च शरीरसंहारः, मोहं च पिशितं, नेपां यन्पटलं वृन्त् (पांचडं ति) अनिविडे च पुण्यवीर्याशं पकरक्रशोन्तिताभ्यां (उल्लिखं ति) उन्कोरि मिश्रितं विलीनं जुगुप्सितं चिककणमाष्टपवन् रमि कया शरीरमन्धविशेषेण व्याप्राशं विनष्टं स्वरूपमत एव कुपितं कांथवत् तद्वच्च चिकमल्लं प्रयत्नकर्मैः कर्ममश्च तदितरे येषु ते तथा तेषु, कुहूलान्तश्च कारीपात्रि । प्रदीमज्वाला च मूर्धुरश्च भस्माग्निः अस्मिन्नुत्पन्नप्राणानां धारामु निशिता वृश्चिकदण्डकस्य तन्पुच्छकण्टकस्य च निपात इति च्छन् । एमिर्गोपममुपमा यस्य स तथा तथाविच स्पशः अतिदुःसहो येषां ते तथा तेषु, अत्रागा अनर्थप्रतिपातकव्यञ्जिता, अशराणा स्वार्थप्रापकवञ्जिता जीवाः कटुकदुःखं दारुणं दुःखं, परिताप्यन्ते येषु ते अत्राशाशाणकटकटु खपरितापनास्तेषु अनुवदन्तिनन्तरा अन्यन्तिनन्तरा वेदना येषु ते तथा तेषु, यमस्य दक्षिणदिक्कालस्य पुण्या, अस्माः-व्ययः अस्तुर्गोपिशा यमपुण्याः सैः संकुला येषु ते तथा तेषु, तत्र च उत्पन्नां सति अन्तर्मुहूर्त्तश्च कालमानीयशयः लब्धिश्च वैकल्यलब्धिमयप्रत्यक्ष

भवलक्षणं हेतुर्ननुमुहूर्त्तलब्धिश्च भयप्रत्ययं तेन निर्वर्तयन्ति कुर्वन्ति, ते पुनः पापाः शरीरं किंभूतम् ? दुःखं सर्वबासंस्थितं, बौध्मस्वदर्शनीयं दुर्दृशनं (बीहृणं) भयजनकमस्वस्थानयुतस्वरोमवज्जितम् असुभयं च तत्तुः महाविपदं चेत्यनुभगदुःखविषयम् । पाठान्तरं शा-शुभे दुःखविषयं च यत् तत्तथा, ततः शरीरनिर्वर्तनानन्तरं पर्याप्तमिन्द्रियपर्याप्तमामानायापर्याप्तिभापापर्याप्ति प्रतः पर्याप्ति चापगताः प्राप्ता इन्द्रियैः पञ्चमिवेदयान्तं अनुभवन्ति । कं ? दुःखं महाकर्मपञ्चनाऽऽर्त्तानि दुःखकारणानीनं योगः । कया कालान्त्यशुभया वेदतया दुःखरूपयत्यर्थः । किंभूतं यथाह- (उल्लिख्योत्पाद) तत्राज्ज्वला विपल्लवंशनायकलोङ्कृता बला बलवती निवर्तयितुमशक्या विपुला मयेशरीरावयवव्यापनी । पाठान्तरं- (तिउल्लं ति) शीतं मनोवाकायास्तुल्यन्यामभवति या सा त्रितुला, उन्मृता प्रकर्षयन्त्यनवर्तिनी, समसमुद्रशिलावत् यद् द्रव्य तन्मस्यातज्जिता खरा, पर्यं कर्कशं कृष्णगङ्गादलमिव यत्तन्मस्यातसंभवाः परुषाः प्रचण्डाः शास्त्रं शरीरव्यापिकाः प्रचण्डापरिवर्तिनन्तवाटा प्रचण्डा घोरं कर्मनिर्जायितल्लयकारिणी श्रीदार्ढ्यकृतां परिजोविनाशपन्ना वा ये ते तथा, घोरान्तप्रवर्तिन्यान् घोरा इति । (बीहृणस्य ति) भयान्तरादिका । किमुक्तं भवति ?-दारुणा, तत एतेषां कर्मधारयः । अतः तथा वेदयन्तीति प्रकृतम् । (किं ति) तद्यथा-कन्तुल्लोही, महाकुम्भी महत्पुला, तथाः पञ्चनं च भक्रस्येव (पडलं ति) पञ्चनविशेषस्य पृथुकस्येव (तपणे ति) तापिका, तत्र तलनं च मुकुमारिकाऽऽदेरिच आष्ट अश्वरीयवर्जनं च पाकविशेषकरणं चणकाऽऽदेरिवेति ह्मन्तस्मानि च लोहकटाहं कथनानि चेलुगमस्येव (कांटे ति) क्रीडा, तेन बलकरणं चण्डिकाऽऽदेः पुनस्ता पश्याद्विरोपाहारविधानम् । पाठान्तरं- (कंटाकोर्द्धकारिया) दुर्गो तस्येव कंटाया वा प्राकाराय बलकरणं, तच्च कुट्टनं च कुटिलवकरणं वैकल्यकरणं वा कुट्टनं वा चूर्णनं तानि च शालमस्या वृत्तविशेषस्य लोहपात्रा यं लोहकण्टका इव लोहकण्टकास्तेष्वभिभसरं चापलक्षकर्मभुम्बुवाऽऽगमनमपसरं च निवर्तनं शालमतीत्यापल्लोहकण्टकमिमन्तरागपसरं स्फाटनं च स्रक्हारणं च विदारणं च विविधप्रकारिर्गतिः । तत्राचकण्टकयन्धनानां बाह्यशिरसां पृष्ठदेशं वन्धनानि यष्टशतनाडनानि च प्रतीतानि, गलकं कण्डं बलात् हटात् यान्युल्लम्बनानि वृत्तशालाऽऽदृष्टवन्धनानि तानि गलकम्यः लोभलम्बनानि शलाग्रमन्दनानि च व्यक्रयादेशप्रपञ्चनायः सन्ध्यादेशना विप्रतारणानि, विमनविमाननानि च तत्र विमनानि निम्ननानि, विमानान्यपमानजननानि (विपु-द्वर्णज्जणानि ति) विपुष्टावन्धना एते पापाः प्राप्नुवन्ति, स्वरुते पापफलमित्यादि चान्यवैश्वदितानां प्रणयनानि वध्यभूमिप्राणानि विपुष्टप्रणयनानि वध्यशतानि व्यक्रानि तान्येव माता उर्गतिभूमियेषां तानि वध्यशतमादृकारिण, यथाऽऽश्वतः स्वानीत्यर्थः । तानि चैवमिच्छुकप्रसंगे त पापकर्मकारिण इत्यनेन संवन्धः । (पुच्छकर्मयवश्चाश्वतस्य ति) पूर्वकृतकर्मणां सञ्चयेनोपतप्ता आपन्नसन्ध्या ये ते तथा निरय एव आनिर्निरयानिस्तेन महाग्निनेय संप्रदीमा ये ते तथा गाढदुःखां गाढदुःखपां द्विविधां वेदनां वेदयन्तीति योगः । किंभूताम् ? महद्भयं यस्यां सा तथा

तां कर्कशां कठिनद्रव्योपनिपातजनितान्वात् अस्मात्तामसात्-
ऽऽस्यवेदनीयकर्मभद्रप्रभां शरीरं मानसीं च तीव्रा तीव्रा-
नुभागवन्धजनितां पापकर्मकारिणस्तथा बह्वि पहेयोपमसा-
गरोरमाणि करुणा दयाऽऽस्पदभूताः करुणं वा पालयन्ति
ते इति पूर्वोक्ताः पापकर्मकारिणः (अहाउं ति) यथा-
बद्धमायुष्कपादयाऽपि वेदनायां नोपकल्प्यत इति भावः । तथा
यमकार्यकैः क्षणिकदृक्पालदेवनिर्वायाऽऽभिरस्तुरैरम्बा-
ऽऽदिभिरित्यर्थः । ज्ञानितोत्पादितभया यमकार्यकवासिता-
स्ते च शब्दमार्गस्वरं कुर्वन्ति भीताः सन्तः । (किं ते सि) त-
द्यथा- (अविभाव सि) हे अविभाव्य अविभावनीयस्वरूप !
(स्वाभि सि) हे स्वाभिन् (भाय सि) हे भानः (वप्य सि) हे
वप्य हे पितः इत्यर्थः । एवं हे तान (जिनवं ति) हे जितवन् प्राप्त-
जय जीतं वा (मुञ्च सि) मुञ्च (मां सि) ममामि (भ्रिये)
इह च नाराक्षं बहुवचनप्रक्रमः अपि यदेकवचनं तदेकापेक्षं तत्
जान्यपेक्षं ह्यन्वयस्याह इति । यतः दुर्बलो व्याधिपीडितोऽहं
(किं दास्य सि सि) किमिदानीमस्मि भवसि (एवं दारुणां
(सि) एवं प्रकारं दारुणां रौद्रं । निर्यथंश्च निर्युणश्च, मा देहि
मे मम प्रहाणं । उन्मत्तं न मुहुर्न मे देहि सि) उन्मत्तं
उन्मुन्यमन्, एतं अधिकृतम एकं वा मुहुर्न के यापन् मे
ममं देहि इति प्रसादं कुर्वन्, मा कुर्वन् (?) विश्रमामि
विश्रमं करामि (मेविज्जं ति) श्रेयस्कं प्रीत्यावन्धनं मुञ्च-
(मे) मम यतो (ममामि सि) स्त्रियं तथा गाढगन्धर्म (त-
रहाउं ति) कृष्णाऽऽदिताः रंगाम्बिताः, अहम् (देहि सि)
दत्त पानीयं जलम् इति नारकेण उक्ते सन्ति नरकपाला यद्
भगवन्ति तदाह- (ता इति) यदि त्वं पिपासितः ततः अहं,
नाहं इति वाऽऽमन्त्रणं, पिय हे दत्त विमलं शतलम् इति
पद्मशब्दार्थः, भणन्तीति गम्यते । गृहीत्वा च निरयपालाः
नमं त्रयुकम् । (से) तस्य ददति कलशेन अञ्जलिपु दद्म
च तज्जलं प्रथेपिताङ्गपात्राः कपित्थसकलमात्राः अश्रुभिः
प्रमल्लः प्रमल्लं अस्निना येनां ते अश्रुप्रमल्लप्लुतास्ताः
(क्षिण्वा तदाह इत्यऽहं सि) इयं सि इति भिन्नक्रमः । तस्य
च एवं सम्बन्धः, क्षिण्वा कृष्णा अस्माकम् इति एवं कृपा-
णि करुणानि, वचनानि इति गम्यते । जल्पन्तो विपलायन्ते
च इति योगः विप्रेक्षमाणः (विमो दिस् ति) एकस्या दिशः
सकाराणां अन्त्यां दिशम् अत्राणां अनधेपितायतवज्जि-
तन्वात् अशरणं अर्थकारकविरहिताः अनाथाः योगक्षेम-
कारिविरहिताः अवाधवाः स्वजनरहिताः बन्धुविप्रहीणाः
विधमानवाधवविप्रमुक्ताः कथञ्चिदेकार्यकानि अपि एतानि
पुनः न दायाय, अनाथनाप्रकार्यमार्तपादकथादिनि । वि-
पलायन्ते च नश्यन्ति च, कथं ? सुगा इव वेगेन भयाद्विद्रा
इति गृहीत्वा च यत्नान् हतान् इत्यर्थः । नारकादिति गम्यते ।
तेषां च विपलायमानानां निरनुकम्पा यमकार्यका इति योगः ।
मुञ्चं विघाट्य विदार्य लोहदण्डैः (कलकलं एवं ति)
कलकलशब्दयोगात् कलकलं, पूर्वोक्तं त्रयुकम् इह स्मर्यते ।
“रहं ति” वाक्पालङ्कारः । वदने मुञ्चं क्षिण्मि केचित् यमका-
यिक्ता अम्बाऽऽद्यः । किमुताः ? हसन्ति इति । ततो नारका
यन् कुर्वन्ति तदाह-तन् च तमत्रयुगा दग्धाः सन्तो (रस-
न्ति च प्रमाणं च । किमुतानि वचनानीत्याह-भीतिना
भयकारीणि विश्वराणि विकृतशब्दानि, तथा रुदन्ति च
करुण हानि काष्ठरकारीणि । क इवेत्याह-पारायवा इवेति

एवंप्रकारो निर्वोषः श्रूयते इति सम्बन्धः । प्रलपितम् अन-
र्थकभाषणं, विलाप आसत्स्वरूपकणं, ताभ्यां करुणा यः स
तथा, तथा कन्दितं ध्वनिविशेषकरणं, बहु प्रभूतम् (रुहं
ति) अश्रुविमोचनम् (रुदितं ति) आग्राटीमोचनम् । एतेषां
एतानि वा शब्दः यत्र स तथा तथा, परिश्वेदनाश्च विलपिताः ।
वाचनान्तरे परिश्वेपिताश्च प्रकल्पिता रुदाश्च बद्धकाश्च
य नारकाः ते तथा तेषां य आरब्धः ततः यः संकुलः स तथा
निमुष्टो नारकैः विमुक्तः आत्यन्तिका वा तथा रसिताः
कृतशब्दाः भक्षिताः कृता व्यक्त्वचनाः कुपिताः कृतकायाः
उत्कृजिताः कृताऽऽयुक्कमहाध्वनयो य निरयपालाः तेषां
यसंज्ञितं-हास्यसिरे पापाः । इत्यादि भणितं नारकविषयं
(गिराहं सि) गृहाण कामं लक्षयेत्यर्थः । प्रहरो लकुटा-
दिना क्षिण्त् खङ्गाऽऽदिना (भिदि) कृताऽऽदिना (उष्णाडाहं
सि) उष्पादय भूतला इतिप (उष्णगाहि सि) समुच्चल, अस्मि
गोलकवादादिकं कृतं कर्तव्यं नायाऽऽदिकं विकृतं च विवि-
धप्रकारैः (भुञ्जां सि) भूयः एकदा हनं, पुनरपि पाडा-
न्तरं भञ्ज आमर्श्य हन ताडय कियामां हनशब्दां निपा-
नः । (विहणं सि) विशेषण ताडय (विचञ्चुम सि) विचि-
प त्रयुक्ताऽऽदिकं मुखं विकीर्णं या कुरु । वाचनान्तरे विचञ्चु-
भ निष्कपेय इत्यर्थः । (उच्छुहं सि) आधिपत्यं क्षिप, प्रवेश-
य इत्यर्थः । आरुप अस्मिमुखम् आकर्षणं कुरु, विकृपा वि-
परितं विकर्षणं कुरु, किं न जयसि ? । वाचनान्तरे तु किं न
जानामि ? स्मरं हे पाप ! कर्माणि दुष्कृतानि, एवमसुना प्राक-
रं यद्दत्तं नरकपालप्रतिपादनं तेन महाप्रणयस्य स्फुरो
यस्य स तथा । (पडिमुय सि) प्रतिश्रुतः प्रतिशब्दः तद्-
रूपो य शब्दः तेन संकुलः श्रानकः । वाचनान्तरे तु-“वी-
हणश्रो नामधेयौ पदभञ्ज अदृशो सि ” एकायाः । सदा
सर्वदा, केषां श्रावक इत्याह- (निरयगोयराणं) नरकवर्ति-
नां (महानगरादञ्जमाणानरिसो सि) दृशमानमहानगर-
घोषसदृशानिर्वोषां महाध्वनिः श्रूयते अस्मिन् (तर्हि यं सि)
तत्र नरकैः केषां संबन्धीत्याह- (नरदयाणं) किमुतानामि-
त्याह-यात्रमानानां कदर्थ्यमानानां यातनाभिः कदर्थनप्र-
कारैः । (किं ते सि) कास्ता अस्मिन् खङ्गाऽऽकारपञ्चनं,
दर्भचनं प्रतीतं, दर्भपत्राणि क्षुद्रकानि तदप्राणि च भेदकानि
भवन्तीति तद्यतनाह-तुर्वेनांक्रमम् । यत्र प्रस्तरा घन्तुऽऽदि-
पाषाणयन्त्रमुद्रपाषाणा वा यन्त्राणि च पाषाणक्षेति वा
यन्त्रपाषाणा सूचीतलमूर्धं मुखमूर्धिकां भूतलं खारवः, यः
क्षारद्रव्यभूतवायुकलकलं (तं सि) कलकलायमानं यत्
त्रयुक्ताऽऽदि तद्वन्वा वेतरयविधाना या नदी सा कलक-
लायमानवैतरणी कदम्बपुष्पाऽऽकारा बालुका कदम्बबालुका
ज्वलिता वा गुहा कन्दरा सा । ततो ह्रस्वः । ततो ऽपिचनाऽऽ-
दिपु यन्त्रोपधनं प्रक्षेपस्तत्तथा उष्णाणं अत्युष्णं (फंडरं
सि) कण्टकवति दुर्गमे कृच्छ्रवर्तिकां रथशकटं यथा-
नं गवांमय तत्तथा, तेन लोहपथे लोहमयमार्गं यद्दमनं
स्वयमेव वाहनं च परैर्गवामिव तत्तथा । ततः पदत्रयस्य ह-
न्धः । (दर्भाहं ति) एतैर्वेद्यमार्गैर्विचित्रैः परस्परं देवतामुद्दि-
रयन्तीति योगः । (किं ते सि) तत्र य मुद्गमोऽप्येवः सु-
सुग्निः प्रहर्षावर्धनः, (करकयं सि) करकं करपत्रं, शक्तिः
विशूलं, हलं लाङ्गलं, गदा लकुटांशयः, सुशूलं चक्रं कुन्तं
च प्रतीतं, तामरो बाणविशेषः, शूलं प्रतीतम् । (लउड सि)

लङ्कट, भिगिडमालः प्रहरणविशेषः । सज्जलो भङ्गः, पट्टितः प्रहरणविशेषः । चम्पट्टेति । चम्पट्टेति पाणवविशेषः । दुप-
खां मुद्वगविशेषः, मृष्टिकां मुष्टिप्रमाणपापाण एव अवि-
लङ्कटम् अविना सह फलकः खड्गः केवल एव, चापं
धनुः, नागच आर्यसो वागः, कणको वागविशेषः ।
कल्पनी कौतिकविशेषः, चापी काष्ठवक्रकोपकणवविशेषः ।
परशु कुटारविशेषः । तन एतयां इन्द्रस्तासं च ते दृष्टा
इव तदीया निर्मलाश्चेति कर्मधारय, ततस्तीति व्या-
ख्येयम्, तृतीयावदुच्यतेनलोपदेशादिति । अन्यथैवमा-
दिभिः अशुभैर्धर्मैः प्रहरणशस्त्रैर्मन्त्रेण अनुवर्तनाप्रवे-
रा अविच्छिन्नोपकटवेरभावाः परस्परमन्योऽन्यं वेदनामु-
दीरयन्ति नारका एव तिसृष्यः नरकपृथिवीभ्यः, परतो
नरकपालानां गमनाभावात् । (तथ यति) तत्र च परस्पर-
भक्तिरनेन वेदनेदीर्येण सुदृढप्रहारकुर्वन्ति । मुमुक्षुभिः
संभोगो मथितश्च विलोडितो देहो येषां ते तथा यस्मात्पपीड-
नेन स्फुरन्त्यश्च कलिताश्च क्षिप्ताः यन्त्रापपीडनस्फुरकलिताः
(कष्टयति) केचिदत्र नरक स्वयमेकाक्षभेगा सह
विकृताः, उक्तानां पृथक्कृतचर्ममात्रं इत्यर्थः । तथा निर्मला-
ल्लूककण्ठोनासिकाः किञ्चिद्वहन्वादा अनिककवतीरणकु-
न्तपरमनां प्रहारेः स्फाटिता विदारिता ये ते तथा, वास्या
संततिनात्यन्तप्राज्ञानि येषां ते तथा । ततः पट्टयस्य कर्म-
धारयः । तथा (कल) कलकलायमानवातेण यस्मात्परि-
हृतं परिपंकः तेन गाढमन्यथोऽङ्कतेति (नि) दृष्टमानं गात्रं येषां
ते तथा, कुन्ताप्रमिञ्चो जर्जरेतश्च सर्वो देहो येषां ते, ततः
कर्मधारयः (विलोडितं ति) विलुङ्गितं । लुण्ठनोपपत्तेः । मही-
तले भूतले (विमुक्तियोगमात्रं ति) जातेपयुक्ताहापा-
ङ्गाः घातनान्ते तु निगताप्रतिज्ञाः (तथ यति) तत्र च
महीतलविलोतेन वृकाऽऽदिभिः विलिख्यन्ते इति यागः । तत्र
वृका ईहाभृताः (मुणयति) कालयकाः शृगालाः गोमायवः,
काकाः वायसाः, मास्त्राणिः विडालाः, लभ्याः परमराः, श्रो-
त्रिका निव्रकाः । (विखयति) वेयाघ्राः व्याघ्रापत्यानि, शा-
र्दूला व्याघ्राः, सिंहा प्रतीनाः । एते च ते दंष्ट्रिताश्च दन्ताः कु-
दभिभूता वुभुक्षिता इति ते तथा ते । नित्यकालमनाम-
नैः निर्भोजितयोरा दारुणकृष्णकारिणः अन्त्यन्तः शत्रु-
यमाताः भीमरागाश्च ये ते तथा ते, आकस्य दृढे दंष्ट्राभ्यां-
दमन्यथे (उक्तं ति) दृष्टाः । कष्टयति (ति) कृष्टाश्च आकृप्ति-
ता ये ते तथा, सुदीर्घगन्धैः स्फाटित उद्धो देहो येषां ते
तथा । ततः पट्टयस्य कर्मधारयः । विलिख्यन्ते विकीर्यन्ते,
समन्ततः, कुन्ताले (विमुक्तयेविकथनाः शरीरकुताङ्गने वा-
नाः तथा व्यङ्गितानि विकलीकृतान्त्वहानि येषां ते तथा, तथा
कङ्काः पक्षीयशयः, कुरग उक्तांशाः, मुद्रा शकुन्तिवेशयाः,
घोरकृष्टा अनिकृष्टाश्च ये वायनाः तेषां ये गणास्तेषां (पुनां
ति) समुच्चयार्थः, स्रवाः कंकशा, स्थिना निखलाः, दृष्टाः अम-
कगुरा नखा येषां ते तथा, तथैव तुगं दे येषां ते तथा, ततः
कर्मधारयस्तेनैव उपान्तयः पक्षेगहताः पक्षाऽऽहता ती-
क्ष्णनखैः विलिप्ताः आकृष्टा जिह्वाः आच्छिन्ना चाऽऽकृष्टे नयने
लोचने, निर्दयं च निष्कृप यथाभवेय तथा (श्रोत्रम् ति) श्रो-
त्रकर्म जग्ने विकृते च वदने येषां, पादान्तेन "आलुम्गं ति"
अवबुधनानि क्षिप्रानि विकृतानि गात्राणि येषां ते तथा उक्ताः
शस्तश्च कर्मस्तश्च उपपन्नतां भ्रमन्तः पूर्वकर्मोद्-

यापयता इति च पदचतुष्टयं व्यङ्ग्यम् । पश्चादनुशयं पश्चात्ता-
पेन उह्यमानाः निन्दन्तो जुगुप्समानाः (५९ कडाति) पूर्वमवक-
तानि कर्माणि क्रियाः पापकानि प्राणतिपाता एतीति ततः
(तर्हि २) ते तस्यां रत्नपद्माऽऽदिकार्यां पृथग्यस्य, उरु-
ष्टाः स्थितिः कर्तव्यं नरक तादृशानि जन्मान्तर उपाजितानि पर-
माचारिभोदीर्घकालैर्दीर्घास्तिष्ठेत्प्रत्ययकराणि (उ-
न्मगणाविकृष्टा इति) उन्मग्नं प्राप्नुयन् (चिकृणां)
दुर्बिम्बोचानि दुःस्थानि अनुभूय ततश्च निर्गमदायुःक्षयं
पृत्ताः सन्ता बहवो गच्छन्ति तिर्यग्वर्तानि तिर्यग्यनि-
यताऽस्या एव मनुष्यपूययन्तः दुःखैः सत्तमा अवन्तान्स्वर्गिय-
वसिणीकार्याभ्यानि कृत्वा तस्य सुदार्ढ्यां दुःखाऽऽश्रय-
न्तान् जन्ममरणजगदध्याधीनां या परिचरन्ता पुन पुनर्भवतानि
तानि रम्यवर्धता या सा तथा तां तिर्यग्वर्तानि जलस्थलव्यव-
स्थां परस्परं विदितसन्धे विविधधर्मापादनस्य प्रसङ्गः विष्म-
तो यस्यां सा तथा, तस्यां तस्यां च इदं वक्ष्यमाणप्रत्यक्षे जग-
त्कटेन केवलमात्रमात्रमर्थः, किं तु जन्मजन्तूनां प्रत्यक्षमात्र-
भिक्षतया प्रकटमेवेति, वगकास्तपस्विनः, प्राणव्यवहारिण-
श्चि प्रकमः । पुत्रं प्राप्नुवन्ति दीर्घकालं या वा किं न किं तथा-
शान्तिं गच्छन्त्याऽऽदिदेवता तथा अप्रतीकारं मृतिकाम् । ए-
दं हि नमः । अतः ततः कान्ता जन्म तिर्यग्वर्तनेति जन्तूनां मृ-
गाऽऽदीनां वासोऽवस्थाने जायमानं च अनित्यगमने वक्ष्य-
माणं वक्ष्यते नैयमं तादृशं कृत्तम्, अन्तः प्रमाय शता-
काऽऽदिना विवृष्टकारणं, निगताने गताऽऽदिप्रलंघनमाश्रितजन्-
कोत्सामर्दने, नात्यभिष्टान्तिनातिपातव्यवहारं प्रहारेः (दमनं
ति) दमनमुपताप क्षुब्धदमनव्यवहारनेन अभियोगप्राप्तं
दृष्टाश्यापारम्भनं, कनक्ष चर्मपर्येषणं, अक्षुश सृणं, आगं
च प्रवयर्गाणि (२) या दृष्टान्तिर्नानि लोडशान्ता तासां निपा-
तः शरीरं निवेशनं दमने शिक्षाप्रदं ततो दृष्टः । ततः ए-
तानि प्राप्नुवन्तीति प्रकमः । वाहनानि च भारव्यानि गम्यम् ।
मानातिप्रवृत्तानि धीनानां नायामुष्माऽऽदिप्रभाराणां च परि-
पीडनानि रज्यादिदृष्टव्यनेन वाहनानि धानं तानि, त-
था शोकपरिपीडितानि वा ततो दृष्टः । ततस्तानि च श-
स्त्रं चाऽग्निश्च विपं च प्राप्नुवन्ति, तेनैव यानाश्चाभिनयने ग-
लस्य कण्डस्य गलस्य शूङ्ख्या अवलने च मोहन्मथया ग-
लस्य बलदायलने मारणं चेति तानि च गलेन बाँडनं,
जलेन वाऽऽनायेन (उच्छुषणाणि ति) जलमग्न्यान्मग्न्याऽऽ-
दिनामुच्छुषणायाकर्षणानि धानं तानि, तथा (पटलने)
पथने विकल्पने छेदने ते च यावज्जीविकव्यवधानानि
पञ्जरनिरोधनानि चेति पट्टयं व्यङ्ग्यम् । स्मृत्याश्रितोत्ता-
नि वा स्वकीयानि कार्यानि कालान्तराण्यर्थे । भ्रमनानि मारि-
ध्यादीनां वायुपूरणानि, वेहनानि च प्रतीतानि, कुदमंडेन
व्यवर्धनविशेषं, गले कण्डे यानि व्ययनानि तानि तथा, वा-
टनं वाटकेन वृण्यर्थे । परिचारणानि नरकप्रयाज-
नानि तानि तथा तानि पट्टजलनिमज्जनानि कर्मप्रयाज-
धाननानि, वारिप्रयशनानि च जले क्षेप, तथा- (श्रावाय ति)
अवपातेषु गर्तैर्यशेषेषु उड्डं इत्येवंकेषु पतनेन निमज्जी
भञ्जनं गात्राणामवपातनिमित्तम् । स च विषमपापयेन शूङ्गाऽऽ-
दिपतने विषमोपपत्तेन तच्च दयाप्रिमित्यालोभदेहेन चेति
तानि आदिर्धेयां तानि तथा कर्माणि प्राप्नुवन्तीति यागः ।
गवसुक्रुषायेन ते प्राणधानि दुःखशयनेप्रदीप्ताः नरका-

दागता इह तिर्यग्लोकः, किभूताः ? सावशेषकमाशुः तिर्यक् पञ्चेन्द्रियेषु प्राप्नुवन्ति पापकारिणः । कानीत्याह—कमाणि कर्मजन्तयि, तु कानीति भावः । प्रमादग्राह्यैर्वहुनि यानि सञ्ज्ञातान्युपजितानि तानि तथा, अनीवाऽप्यर्थमशातकं शानि अशानेषु तु त्वेषु मध्ये ककशाति कटोरणि यानि तानि तथा, भ्रमरमशकर्मकाऽऽदिषु चति समस्या पक्ष्य-शेयाश्च भ्रमराऽऽदीनामिति व्याख्येयम् । चतुरिन्द्रियाणामिति च सम्बन्धनीयम् । अथवा चतुरिन्द्रियाणां भ्रमराऽदिषु ज्ञानि कुलकटोरिशातसहस्राणि तानि तथा तेषु नभसु (तर्हि २ च व सि) तत्रैव तत्रैव चतुरिन्द्रियज्ञानावित्यर्थः । जन-नमरणाभ्यनुभवन्तः कालं संस्मृत्य कं संस्मृतातयवसहस्रलक्षणं भ्रमरानि किभूताः ? नारकवमानानिब्रुवाः स्मरनरसनघ्राण-चक्षुःसहिताः इन्द्रियचतुष्टयेऽप्येता इत्यर्थः । तथैवेति यथैव चतुरिन्द्रियेषु नभेषु चोन्मेषु जेतनायुधभजनं, भ्रमन्तीति प्र-कृतम् । एतद्वत् प्रपञ्चराह—कुक्षुपिपिलिका अग्रिकाऽऽदि-फेषु च ज्ञानिकुलकटोरिशातसहस्राणि चतुरिन्द्रियगमानन् चतुरिन्द्रियगमवधेयं तवरं (गैडुल्य सि) अलसी (जैडुल्य सि) अनाः । तथा (पुना एगिदियलणं पि य सि) न केवलं प-ञ्चेन्द्रियाऽऽदिष्वमेव प्राप्ता एकैन्द्रियत्वमापि प्राप्ता तु स्वमु-द्यं प्राप्नुवन्ति इति योगः । किभूतमैकैन्द्रियत्वमित्याह—पृथग्विज्ञः जलः जलः तस्मैव जलस्य न सति तस्मैव पृथगेन्द्रियत्वं तस्मैव पृथगेन्द्रियत्वं, पुनः किभूतं तस्मैव बादरे च तत्कर्म-मोदनीयं, तथा पयोमपयानं च तत्कर्मणोपायमेव, तथा प्रत्येकशरीरनामकर्ममेवायं प्रत्येकशरीरनामैवाच्यते । साधारणशरीरनामकर्ममेवायं च साधारणं पर्यासाऽऽदि-पदानां कर्मवाच्यः । चः समुच्चयः । एवंविधं चैकैन्द्रियत्वं प्राप्ताः कियन्तः कालं भ्रमन्तीति त्रैदंसाऽऽदि—“ पक्ष्येत्यादि ” (तथा चि सि) तत्राप्येकैन्द्रियत्वं प्रत्येकशरीरे जीवन्तं प्रा-णधारणं येनां ते प्रत्येकशरीरेजीवितानिषु पृथिव्यादिषु, चकार उत्तरवाक्येषु सा समुच्चयार्थः । कालमसंस्मृत्यतः भ्र-मन्ति, अनन्तं कालं वाऽनन्तकालं साधारणशरीरेष्वित्यर्थः । आह च—“ अरुनेत्येवमपिपिलिको—सिण्णीउ एगिदिवाण उ च-उरहं । ता चैव ऊ अण्वेता, वणस्सरे ए उ बोधव्वं ॥१॥ ” इति । किभूतास्ते ? स्पष्टमेन्द्रियभावेन परिगमना तत्तथा वासं प्रयुक्ता ये ते तथा तु स्वसमुच्चयमिमं पक्ष्यमाणानिषु प्राप्नु-यन्ति, पुनः पुनः तत्रैव एकैन्द्रियत्वं इत्यर्थः । किभूताः ? परः प्रकृष्ट-लभ्योत्कृष्टकायस्थिति कित्वाद्भ्य उत्पत्तिस्थानं तदगणो ब्रुतगुच्छाऽऽदिबुन्दसहस्रो यत्रैकैन्द्रियत्वं । पादान्तरे तु प्रभ-यतवर्ग्यगैहन्तं यत्तथा । तत्र तु स्वसमुच्चयमेवाऽऽह—कुहालो भूखनित्रं कुलिकं हलविशेषस्याभ्यां (दालणं ति) विद्यारणं यत्तत्तथा, एतत् पृथिवीयनस्याभ्यां तु लकाराणमुक्तं, सलिलम्य मलनं च मर्दनं (खुप्रणं ति) लोभणं च सञ्चलणं (वर्धणं ति) रो-धनं च तानि सलिलमलनलोभणरोधनानि, अननापकायिका-नां तु सुसूक्ष्मम् । अनलानिलयोरभिधानयोर्विधेः शब्देः अ-कायपरकायभेदेयं घट्टनं संघट्टनं तत्तथा । अनेन आग्निवा-य्वोदितः स्वसूक्ष्मम् । परस्परऽऽहनेनन यस्याणां च प्रतीतं वि-राधनं परितापनं ते तथा, तेषां द्रव्योऽस्तनानि दुःखानि भव-न्तीति गम्यम् । तानि किभूतानि?, अकामकानि अनभिलषणी-

यानि । एतदेव विशेषेणाऽऽह—परप्रयोगोद्गिरणाऽऽदिभि स्वव्य-तिरिक्तापारदुःखोत्पादनाभिनिषेधयोजनाभिगतिं हृदयम्, कार्यप्रयोजनाश्च अवश्यकर्णायप्रयोजनं, किभूतं ? प्रप्यपशु-निमित्तं कर्म करणवादिहेतुमपलक्षणव्यानदन्यमिति न च या-न्योपधाऽऽद्यादीनि तानि तथाति, उखननसुपाटनम् उरका-चनं त्वयोऽपनयनं पाक कुटनं चूर्जनं पेषणं घट्टाऽदिना दल-नं पिट्टनं ताडनं भजनं अपादपचनं गालनं छालनमाटनमार-द्रुजनं शाटनं स्वेतपत्रविशारणं स्फुटनं स्वेत पत्रे छेदीभावग-मनं भजनमामर्दनं छेदनं प्रतीतं, तस्यैव काष्ठाऽऽदिव वाग्मा-दिना विलुञ्जनं लोमाऽऽपनयनम् अन्नमोहनं तस्मान्नपक्ष-वफलाऽऽदिपानतम्, अनिदहनं प्रतीतम् एताव्यादियेषां तानि तथा, तु खान्येकैन्द्रियाणां भवन्तीति गम्यम् । एकैन्द्रियाधि-कारं निगमयन्नाह—एवमुक्तमेषु ते एकैन्द्रियाः भवपरम्परा-सु यद तु खं तत्समनुष्यवदमविच्छिन्नं येनां ते तथा, अटन्ति संसारं च (वीहणं च सि) भयङ्कराः ब्रह्मजीवाः प्राणा-तिपारान्नरताः अनन्तं कालं यावदिति ।

अथ प्राणानिपानकारिणां नरकादुद्बृत्ता मनुष्यगतिगता यादृशा भवन्ति तथोच्यते—

जे वि य इह माणुसत्तणं आगया कहे वि नरगाओ उव्वट्टिया अथमा ते वि य दीमंति पायसो विकय-विगल्लुवा सुजा बडगा य वामणा य बहिरा काणा कुंटा य पंगुला वियला य भूया य मम्मसा य अंधिष्ण-गणगचक्खुविगिहयमपिण्णवाहिरोगपीलियअप्पाउयसत्त-वज्झवाला कुलक्खलुक्किमादेहदुल्लेकुमंययणकुप-माणकुमंठिया कुरुवा किवणा य हीगदीणमत्ता णिच्चं सोक्खपरिवज्जिया असुहदुक्खभागी खरगाओ उव्वट्टिता इहं सावसेसकम्मा एवं नरगतिरिक्खन्ताणि कुमाणसत्तं च हिंदमाणो पार्वति अणेतहं दुक्खइं पावकारी, एसो सो पाणवहस्स फलविवाओ इहलोइए परलोइए अप्पसु-हो बहुदुक्खो महम्मओ बहुरयपपादा दाहणो कक्को असाओ वाससहस्सेहिं मुच्चती ण य अवेदयित्ता, अथि ह्रु मोक्खो त्ति, एवमाहं सु णायकुल्लेगदणो महप्पा जिणो उ वीरवरणामपिओ कहेसी य पाणवहस्स फलवियागं ए-सो सो पाणवहो पावो चेडो र्हो क्वुरो अणारिओ नि-विण्णो निस्सो महम्मओ वीभणओ उतासयओ अमओ उव्वेयणओ य शिरवयवलो गिदुम्मो निपिण्णो सो णिक्क-लुणो निरयवायमणो मोहमहम्मपयवट्टओ मरणावेमण-सो पढमं अहम्मदारं सम्मत्ते ति वेपि ॥

येऽपि इह मर्त्यलोके मनुष्यत्वमागताः प्राप्ताः कथञ्चित्, कुञ्चित् (तथर्थः) नरकादुद्बृत्ता अधव्यास्तेऽपि च हृदयन्तं प्राय-शः प्रायेण विहृतनिकलकाणां, प्रायशो ग्रहणेन तोषिकराऽदि-भिश्च निषारः परिहृतः । विहृतनिकलकाणां त्वमेव प्राञ्चयन्नाह—कुक्षाः व कजकुक्षाः, चटकाश्च चकोपरि कायाः, वामनाश्च का-लानौबन्धेनातन्द्रस्वदेहाः, बाधराः प्रतीताः, काणाः दीपका-णाः, फरला इत्यर्थः । कुण्डाश्च विहृतहन्ताः, पङ्कशाः गम-

नासमर्थजङ्गमः, विकलाक्षापरिपूर्णग्रासः, मुकाक्ष वचनासम-
र्थाः, (पंगुला वि य जलस्य सि) पाठान्तरः। अपि चेति
समुच्चये । जलमूका जलप्राविष्टस्यैव बद्धवृद्ध इत्येवकथा ध्व-
निर्वेयां प्रममनाक्ष येषां जलपनां स्मरन्ति बाणी । (अधिष्ठा-
रा) अथाः, एकं बकुनिनिहन्तं येषां ते एकचक्रुर्विजितानां ।
(सपिण्डस्य सि) सर्वोपसृष्टाः। पाठान्तरः (सपिण्डस्य सि) तत्र
सह पिण्डजनयेन पिशाचिन वनेति इति सापिण्डजन्याः, व्याधि-
निः कृष्णऽऽहैः रौमैर्गाथाभिर्शिष्टाभिर्वा आधिर्भमनःपीका-
निः रोगैश्च पीकितः व्याधिरागपीकितः, अल्पपुष्पः स्नेक-
जीविताः, शस्त्रेण हन्यन्ते ये ते शस्त्रबध्वाः, बालाः बालिशाः ।
नतोऽप्यकाऽऽदीनां दुष्टाः कुत्रकुपेरफलकृषिर्लकोण आकाशो
देहो येषां ते तथा । दुर्बेराः कृशाः, कुपंजनना वल्लविकलाः,
कुपमानाः अतिदीर्घाः अतिदृढस्वाः, कुर्वाणः कुर्विजितानां ।
ततो दुर्बेराऽऽदीनां दुष्टाः। अत एव कुरुषाः कृपणाश्च रुद्धाः
हीना श्रम्यागिनो धनहीना वा जालादुग्धाः (१) हीनसत्त्वा
श्रवणसत्त्वा इत्येव सौषधपरिचरितैः, अशुभमशुभाऽनुवन्धि यद्
दुःखं नृभोगिनः, नरकादुद्गुप्तास्मरन्तः, इह मनुष्यत्राक दृश्यन्ते,
साधशंयकमोक्ष इति निगमनम् । अथ यादृश फलं द्वाता-
न्येनात्ममयश्राद्धं—(एवमित्यादि) एकमुक्तकमण नरक तथ-
शोनीः कुमान्यथै च हिष्टरमानाः आधवच्छन्तः प्राप्नुव-
न्ति अन्त्यकानि दुःखानि पापकारिणः प्राणवधकां विरोध-
निगमयन्नाह—एष स प्राणवधस्य फलविपाकः पेह्लोक्तकम-
नुष्यार्थवया मनुष्यमात्राऽऽध्याः, पालोक्तकमनुष्यार्थवया न-
रकमन्वाध्याध्यातः, अहर्मुखो भोगमुखस्रवसंपादनात्, अवि-
द्यामनुसो वा, बहुदुःखो नरकाऽऽदुःखकारणात् । मह-
त्तमोक्ति) महाभयकः, बहुरजः प्रभूतं कर्म प्रगाढ दुर्मोक्षं
यत्र स तथा, ताराणां रौद्राः, कक्षः कश्मिः, अस्मात् अस्मा-
त्तवेर्नाथकमोक्षकः, वर्षसहस्रमनुष्यन्ते, ततः प्राणीनि शेषः
न च नैव, अवेदित्याव, तमिति शतः । अस्ति मोक्षः
अस्मादिनि शेषः । इति शब्दः समाप्ति । अथ केनाथं द्वार-
पञ्चकप्रतिषेधः प्राणतिपातलङ्घनऽऽध्वज्वारप्रतिपादनपरः
प्रथमाध्वयनार्थः प्रकृतिर इति जिज्ञासायामाह—(एवं ति) एवं
प्रकारमानीश्वियभूतमवधप्रतिषेधविषयस्फुटप्रतिभास-
प्रकाशनीयमनज्जिह्वं वस्तु (आहंस्ति) आश्चर्यतवा-
न्, ज्ञातकुलनन्दनः ज्ञाताः कृत्रियविशेषाः, तद्विशमसृष्टिक-
रः महामेति प्रतीतं, जिनस्तु जित एव बीजवर्णामधेय-
(वीरवर्ति) प्रशस्तमाना, तथा कृत्रियवधे प्राणवधस्य
फलविपाकमध्ययनार्थम् महावीरगतिरितिभवे प्रतिपादिनेऽपि
यत् पुनस्तत्फलविपाकस्य वीरकथितवर्णान्धानं तत्प्राणि-
वधवैयक्तिकताकाशमकथनेनात्यपरिहाराऽऽविष्कृत्यार्थमि-
ति । अथ शास्त्रकारः प्राणवधस्य स्ववेषः प्रथमद्वारोपदेश-
तमाप निगमनार्थं पुनर्देश्यश्राद्ध—एष स प्राणवधोऽभिह-
तो योऽस्मिन् स्वकृतः पयोयतः विधानतः फलतः कर्तव्य-
वस्तुं प्रतिज्ञात आदायामात् । किमुतः १, इत्याह—अयमः कापन-
स्तप्रवृत्तिस्वभावाः, रौद्रस्वप्रवृत्तिस्वार्थाः, कुलजनाऽऽव-
हितव्यात् कुलः, अर्थायलोककरणत्वादनार्थः, पूजायाः अ-
प्राधिघमानत्वात् निषेधः, निश्चरजनकनस्यानुत्पत्तिः, महाभ-
यहेतुत्वात् महाभयः । (वाङ्मनसि) जययत्प्रवृत्तिव्या-
वृत्तकः रत्नासहस्रैस्त्याजः अर्थायां त्यागावर्णनात्वात्, उद्ग-
जनकक्ष सचेद्वेदहर्त्वाभिर्यत्काळः परप्राणापेक्षया वाञ्छितः,

निष्कर्मो धर्मोऽप्यकालः, निरपिपासः वष्यं प्रति क्षेदहरहा
अकहणो विगतद्वयः, निरववास्वगत इति व्यक्तम् । मोहम-
दाभयप्रकर्षक-तरवत्सकमरणेन वैमनस्यैर्दम्प्य यत्र मरणव्यसन-
स्यप्रथममधर्मद्वारं स्थावादाऽऽध्वपेक्षेयमाद्यमाध्वज्वारं स-
मात्, तद्वक्तव्यताऽपेक्षया निष्ठो यतमिनिशब्दः समाप्तिः, प्रथमं
प्रतिपादयामि, नीधेकरोपदेशेन, न स्वमनीषिकथेति । एतच्च
सुधर्मस्वाभो जम्बूद्वारमिन्ः स्ववचसि सर्वज्ञवचनाऽऽश्रितव-
न व्यासवारादामात् प्रत्ययोत्पादनाधर्मम् । तथा स्वस्य शुरुपर-
तन्त्रताऽऽविष्करणाथ विनेयानां चिन्त्यायप्रदनाधर्माव्यात-
वानात् । अथ १ आध्वो द्वार ।

पाणभूयजीवमत्तदयद्वया—प्राणभूतजीवमत्तदयार्थता—अथ १० ।

प्राणऽऽध्वस्य सामान्येन या द्याऽऽसावर्धः प्राणाऽऽद्व-
याऽर्थत्वं नावस्तता । अथवा—पदार्थादका एव प्राणात्, मृच्छा-
सऽऽदीनां भावात् प्राणावलयधर्मकत्वात् चूना उपयोगलक्ष-
णम्बः जीवाः सर्वोपयोग्यत्वात्स्वभावः कर्मप्रायः नर्धेता ।
प्राणाऽऽद्विष्कृतानिनात्यैः, "पाणभूयजीवमत्तदयद्वया ।"
धैशायन यूकश्रयान्नर् प्राति गोशालः । न० १५ शः ।

पाणभोयस्य—पानभोजन—न० । डाकपातलक्षणात्पाकाऽऽद्वि-
कः दश० ५ अ० १० । (अथार्थं द्यायगोसं) शब्दे वस्तु-
भावे २५०३ पुष्टि विस्तरः ।

पाणभोयणा—पानभोजना—अथ ११ । प्राणाः प्राणिनो रमन्ता इय
जीवने यथोपवाऽऽदी, संघट्टन्ते विवाधन्ते वायस्यं प्रभु-
निकायां सा प्राणभोजना । रमन्ताऽऽद्विभाजनप्रभुत्वेक्यायम्,
"पाणभोयणा एव वीथभायणा एव हि श्रमोयणा ए" । आचार्य अ-
पाणममोवम—पाणमोमप—पु० । पाणो मानद्वन्ममाम-
रुहयनेन जुगुप्सया दुःखाऽऽपृच्छा रमाद्वेययेनोप दुःखाऽऽ-
ख्यः स पाणमोमपः । जुगुप्स्य आहारः, कर्मपादऽऽद्विभा-
पाण्य—प्राणत—पु० । स्वनामक्याने विमानविशेषः, दशमेव-
लोके तात्स्थानद्वयपदेश इति । तद्विकारामिदेषु च ।
अनु० । वि०० । स्या० । प्र०० । मत्ता आनतकलस्यम्पुः स्या०
४ डा० ४ उ० ।

पाणवतिय—पाणवृत्तिक न० । मित्रद्वेष्टप्रत्ययिकाऽऽध्वे दशमे
क्रियास्थाने, सुत्र० २ अ० २ अ० ।
पाणवतिया—पाणप्रत्ययिका—अथ १२ । प्राणा
उत्पन्नः सादृशं बल वा प्राणास्तेषां नन्म वा बलाः स्या० डा०
पाणवृत्ति—पानवृत्ति—पु० । उदकमृत्तकया प्रसादितस्य सह-
जनिर्मलस्य तत्तत्स्वाकारणं, ज०२ चक्रो ज्ञा० भो० स० ।
पाणमम—पाणमम—पु० । पयो, "रमणा कनो पण-
मो पियसमो दृष्टो ।" पा०० ना० ६१ गाथा ।
पाणसमारंभ—पाणसमारम्भ—पु० । प्राणव्यपरागे, आचा० १
ध्रु० ३ अ० २ उ० ।

पाणसाला—पानशाला—अथ १३ । यदोदकाऽऽद्विपानं तस्यां शा-
लायाम्, निषेधं च ० ।
पाणसुद्धम—पाणसुद्धम—न० । अनुद्वारि कुण्डो, स्या० डा० ५ दश०
मे किं ते पाणसुद्धम् ? । पाणसुद्धम् पंचविदे पाणते । नं
नदा—किण्डे, नीले, लोहिण, हलीद, मुक्किं । अथि कुंथु-

अणुद्वी नामं जा ठिया अचलमाणा छउमथायं निगं-
थायं वा निगंथीय वा नो चक्खुफासं हवमापच्छद,
जा अट्ठिया चलमाणा छउमथायं निगंथाय वा निगं-
थीय वा चक्खुफासं हवमापच्छदं जाव छउमपेणं
निगंथेय वा निगंथीय वा अभिक्खयं अभिक्खयं जा-
णियव्वा पासियव्वा पडिलेहिणव्वा भवइ । मे तं पाणमुहुं ।

तत्र प्राणमुद्गमं पञ्चविधं प्रकृत तीर्थकरगणयैः, कृष्णाऽऽदि-
र्बर्णमैदानां । एकस्मिन्मार्गे सहस्राणां जरा बहुप्रकाराश्च स्यो-
गान्ते सर्वे पञ्चसु कृष्णाऽऽदिवर्णेष्वेव अवतरन्त । प्राणमुद्गमं
तु द्वाविध्याऽऽद्यः प्राणा यथाऽनुसूरी कुप्युः । स हि चलन्तेष्व
विभाष्यते, न हि स्थानस्थः । कण्ठे ० ३ आध् ० ६ ऊण । दश ०
पाणद-उपाणह-छं ० । काष्ठ(चमै)पाडुकापाय, सूत्र ० १ श्रु ०
६ अ ० ।

पाणाग्रअ-देशी-आयमानं, दे० ना० ६ वगे ३८ गाथा ।

पाणाइवाद्या-प्राणानिपातिका स्त्री० । प्राणातिपातः प्रती-
नस्तान्त्रयया क्रिया प्राणातिपातिकी । प्राणातिपातक्रियायाम्,
आव० ४ अ ० ।

पाणाइवाय-प्राणानिपात-पुं० । प्राणा उच्छ्वाऽऽनादपस्तेषाम-
नित्यत्वं प्राणवत् । सद् विद्योजनं प्राणानिपातः । हिंसायाम्,
स्त्री० । "पञ्चन्द्र्याणि श्रियं यत्र च, उच्छ्वासानिःश्वासमाध्या-
द्यायुः । प्राणा दृश्यं भगवद्भिक्का-स्तेषां विद्योजीकर-
णं तु हिंसा ॥ १ ॥ " " एष पाणाइवाप० जाव एष परि-
मह० । " स च प्राणानिपातो द्रव्यमावभेदाद् द्विविधो, वि-
नाशपरिपातपमंक्रमभेदात् त्रिविधो । आह च "तत्पञ्चा-
यावणामो, उक्त्वान्पाओ यसंकिंलो य । एस बहो जिगमणि-
ओ, वज्जपवो पयसेण ॥ १ ॥ " अथवा-मनोवाकुकथिः करणका-
रणान्मनिभेदान्नवधा । पुनः स क्क्षाऽऽदिभेदात् पञ्चश-
िधो वा इति । स्या० १ उ० । पञ्च ० । आ० चू० । प्राणामि-
न्द्रियोच्छ्वासाऽऽनुगदीनामनिपातः प्राणिनः सप्ताशद् विधं-
शः प्राणातिपातः । प्राणिप्राणविधोजनं, पा० । जीववधे, पा० ।
आव० । प्राणिनां साधुमयीदंनिकमेण वाने, आ० चू० ४ अ ० ।

प्राणातिपातदोषकः-

" पुमान् कौकूणकः कश्चिन्न-तस्य प्रियमाया मृता ।
पुत्रस्वदीयस्तस्याऽऽहितः, तं दद्याद् विदन् जनः ॥ १ ॥
परिणतं दर्शति स्वां, पुत्रीं तस्य न कश्चन ।
तनस्तेन सुतोऽर्घ्यात्, तिर्यक्कलद्वयेण खलता ॥ २ ॥ "
आ० क० ६ अ० । आ० चू० । (" पाणवह " शब्देऽनुपदेवेन व-
क्तव्यतेत्ता) प्राणातिपातजनिते तज्जनक वा चारित्र्यमोहनीयक-
र्माण, भ० १२ श० ४ उ० ।

पाणाइवायकरुण-प्राणतिपातकरुण-न० । प्राणिष्वयाऽनुष्ठाने,
प्रश्न० १ आध् ० द्वार । हिंसायाम्, प्रश्न० २ आध् ० द्वार ।

पाणाइवायकिरिया-प्राणानिपातक्रिया-स्त्री० । प्राणातिपातः
प्रतिहर्षान्द्रयया क्रिया, प्राणातिपात एव वा क्रिया प्राणाति-
पातक्रिया । हिंसाकरु क्रियभेदः, भ० १ श० ३ उ० । " अ-
रिथं यं मेतं ! जीवाणं पाणाइवापण किरिया० " इति " कि-
रिया " शब्दे नृतीयानो ३३४ पृष्ठे व्याख्यातम् । प्राणाति-
२६६

पातेन प्राणातिपाताध्यवसायेन क्रिया सामर्थ्यान् पाणाति-
पातः क्रियते । कर्मकर्तव्यं प्रयोगः । भवनीत्यर्थः । अतीतनवा-
नित्यायाऽऽत्मकाऽपि प्रश्नः । कतमोऽत्र नयः, यमप्यवनीय पृ-
ष्ठमिति चेत् १, इत्यनेन-अनुपुत्रः । तथाहि-अनुसूत्रस्य हिंसा-
परिणतिकाल एव प्राणातिपातक्रियाचयते, पुण्यकर्मपदानु-
पादानयोरध्यवसायानुरोधेत्वात् नन्यथा परिणतिविति । न-
गवानभिहितकुसुत्वनयमपि कृत्वा प्रत्युत्तरमाह- हेता । अ-
रिथं) हेतान् संयुक्तप्रत्यवधारणविवादेषु । अत्र प्रत्य-
वधारणं असूयतेन । प्राणानिपाताध्यवसायेन प्राणातिपातक्रि-
या जयति । " परिणामिधं पमाणं, शिक्तुयमवल्लभमाणं । "
इत्याशाममवचनस्य स्थितिवात् । इदमेव वचनमभिधृत्वाऽऽवश्य-
कंऽप्याह सूत्रं प्रावीरति । "आया च्व अहिंसा, आया ईस सि नि-
कटसो एस सि । " व्यावृत्त-मुखावादाऽऽहौ तु क्रिया यथायथं प्राणा-
निपाताऽऽदिका भवनीति प्राणानिपाताध्यवसाये प्राणातिपात-
नियत्सकक्रियेषु जायमानेषु प्राणातिपातापचाराः, मृदावादा-
ध्यवसाये च यथाचितक्रियानियत्सकक्रियेषु जायमानेषु तद्-
पचाराः, इत्यत्र बीजमुपयमानमुपपन्नं इत्यस्यापि स्यादिति ए-
वोपपादस्येत्येवमपचाराणं संभवत् । परमार्थनस्तु चरमस-
मय एवातिपातानं तदैव चोत्पन्नम् । इत्यस्यापि स्यादिति प्र-
श्नोऽनं महाभारते व्यवस्थापितवान् । अस्मिन् हिंसेति तु य-
द्यपि शब्दनयानां मते, नैगमनयमते जीवाजीवयोः सा, सं-
प्रदव्यवहारयोः परुजीविकायेषु, कुसुत्वरस्य प्रति स्वरस्यधा-
त्ये तद्वेदेन नन्यमे हिंसाभेदाऽऽव्यवधानां स्थापनाऽऽवश्य-
००नुत्वाविति वचनात्तथा विपर्याजनामेव नयप्रदर्शनं तत् । इह
तु हिंसास्वरश्रवित्वेचनेन नयविधायः । तत्र च सक्तेनशुद्धो-
त्पादनात् पर्यायविनाशभेदेन त्रिविधाऽपि हिंसा नैगमव्यवहा-
रयोः, सक्तेनशुद्धोत्पादनात् त्रिविधा सक्तेनशुद्धोत्पादनात्
पेव कुसुत्वरस्य सम्प्रत्ययेव व्यवस्थितेः संक्षेपश्चाऽऽत्मपरिणा-
मः, आत्मित्येत्येतमेत आत्मैव हिंसयुक्ती । हावाभावाऽऽव्यवधा-
नामप्येतदेव मतम्- " सुल्लिसेणं पञ्जव० " (५) इत्यादि-
गाथा सम्याख्या " द्वाष्टुय " शब्दे चतुर्थभागे २४६८ पृष्ठे
यता । इति सम्प्रतिपत्त्येन तेषामनुसूत्रविरुद्धाऽऽत्मकाऽऽ-
व्यवस्थितशिततरतदर्थक्यस्यैव नियुक्तावभिधानाप्रणा-
तिपातनियुत्स्वरभावसमवस्थितमेव उच्यमाणमाद्य कुसु-
त्त्रमते, हिंसा तद्गुणान्यथाज्ञातश्च शब्दनयमेव इति तु विवेच-
काः । प्राति० । प्रश्न० । " पाणाइवायकिरिया " उचिवा
पमासा । तं जडा-सहस्रपाणाइवायकिरिया च्व १, परह-
त्थपाणाइवायकिरिया च्व २ । " प्राणातिपातक्रिया द्विधा-स्व-
देहव्यपरोपणप्राणानिपातक्रिया, तत्र स्वदेहव्यपरोपणक्रिया
यन् स्वमर्देषुः स्वयं देहं पारित्यजति, सिगिरिच्छं उवाचने वा
हृतवहं प्राविशति, अमसि वाऽऽत्मानं परित्यजति, आर्युधेन
वा स्वदेहं विनाशयति । परदेहस्य व्यपरोपणं प्राणातिपात-
क्रिया । तस्यथा-क्क्षाऽऽविधे । एवं मानमाथालोममोहक्रो-
धेन कथा मारयति । एवं मानेन मत्तो, मायया विह्वलसेन
लोभेन लुब्धः शीकारिकवत्, मोहेन मूढः संसारमेव कवत्, ये
नान्ये धर्मानभित्तं प्राणिनां व्यापाद्यान्त २ । आ० चू० ४ अ० ।

पाणाइवायविरह-प्राणातिपातविरति-स्त्री० । प्राणतिपातवि-
रमणव्रते, सूत्र० १ श्रु ० १६ अ० । महा० ।

पाणाइवायविरय-प्राणातिपातविरत-त्रि० । प्राणाणां दशप्र-

काणामन्यतिपातो विनाशस्तस्माद् विरतः स्थितः ।
कृतमाश्रानिपातविरतो, सूत्र० १ अ० १० अ० ।

पाणाइवायवेरमण-प्राणानिपातविरमण-न० । हिंसानिवृत्तौ
अस्तिस्वायम्, तच्च स्थूलसूक्ष्मभेदात् देशतः संप्रत्येता वा
हिंसा । प्रथमे भावकाणां द्वितीयं साधूनाम् । तत्राऽप्येव यथा
प्रथममणुष्येन स्थूलकांस्तस्मात् विरमणम् । प० ।

" जीवा धूला सुहृदा, संकयाऽऽरम्भो भवे दुविह ।

सऽवराह-निरवराहा, ताविष्वा चैव निरविष्वा ॥१॥ "

अस्या व्याख्या-प्राणिवधो द्विविधः, स्थूलसूक्ष्मजीवविषय-
भेदात् । तत्र स्थूला द्वीन्द्रियाऽऽद्यः, सूक्ष्माश्चैकेन्द्रियाऽऽ-
द्यः पृथिव्यादयः पञ्चाऽपि वादराः, न तु सूक्ष्मनामकमोक्षय-
त्तिनः सर्वलोकव्यापिनः, तेषां बधभावात्, स्वयमायुः क्ष-
णैव मर्यात्, अत्र च साधूनां द्विविधप्रायश्चित्तादिवृत्त-
त्वाद्द्विशिष्टविशेषका जीवदया, गृहस्थानां तु स्थूलपा-
णिवधप्राप्तिवृत्तिर्न तु सूक्ष्मवधात् पृथिवीजलऽऽदिषु सतत-
मारम्भप्रवृत्त्यात् इति दशविशेषकरूपमर्थे गतम् । स्थूल-
प्राणिवधोऽपि हिंसा-संकटाज आरम्भजश्च । तत्र संकलान्
मारयाभ्यन्तमिति मनःसंकल्पकायां जायते तस्माद् गृही-
तनिवृत्तौ न त्वारम्भजातं कृत्वाशास्त्रे द्वीन्द्रियाऽऽदिष्व्याप-
नसंभवात् । अन्यथा च शरीरकुटुम्बनिर्वाहाऽऽध्यायान् । एवं
पुनरर्थे गते, ज्ञाताः पञ्च विशेषकाः । संकलजोऽपि हिंसा-
सापराधविषयो, निरपराधविषयश्च । तत्र निरपराधविषया-
जिवृत्तिः, सापराधे तु गुरुलाघावचिन्तने, यथा गुरुपरिण-
लपुनरिति । एवं पुनरर्थे गते सादौ द्वौ विशेषकौ ज्ञातौ ।
निरपराधोऽपि हिंसा-साधूनां, निरपराधश्च । तत्र निरपराध-
वृत्तिर्न तु साधेयात् । निरपराधोऽपि बालमानमहिषबुधदया-
ऽऽदी पाठाऽऽदिप्रसक्तपुत्राऽऽदी च साधूनां तथा वधकाऽऽ-
दिकरणात्, ततः पुनरुक्तं सपादौ विशेषकः स्थित इति ।
इत्थं च देशतः प्राणिवधः भावकेण प्रत्याख्यातो भवति ।
प्राणिवधो हि त्रयश्चत्वारिंशदधिकशतविधः । यतः-

" भूजलजलणानिलवण-वित्तवउपविदिष्टिर्न नञ जीवा ।

मणुवयणकायगुण्यथा, हवेति ते सत्त्वोमिति ॥ १ ॥

इत्थास्ति ते करण कारणानुमदताद्विज्ञा होह ।

ते चिञ्च निकालगुण्यथा, दुष्टं सया इति नैयाला ॥२॥ "

इति तेषां मध्ये त्रैकालिकमनोवाक्यकरणकद्विविधचतुः-

पञ्चेन्द्रियविषयकहिंसाकरणकारणवर्गः प्रायः प्रत्याख्यान-

संभवात् । एतद्वचनकं चैवमाहुः- " ज्ञातस्यमुद्रस्यमण-

दिहयं, आणवत्तं कुञ्ज । कवं अर्थात्कव-भूजलतया क्रिती

धर्णे कुञ्ज्यं । दीर्घ आउ अर्थवचनो पणश्चाणो पुण मुपुप्रा-

सया, तं सव्यं सचराचरमिति जगत्पूणे नैयाल फले ॥१॥ "

एतद्वचनोक्तिर्न च पशुमुद्राकुण्ठनाकुटाऽऽदिमहागमविषय-

शाकापुष्पाऽऽदिषुः खदीगम्याऽऽदिकलम् । यतः- " पाणिवदे व-

हृताः भवन्ति भीमानु गमभवमहीसु । संवयामेडलगया, नग्य-

निरिक्कालु जंगीसु ॥ १ ॥ ॥ २४ ॥ प० २ अ० १० ॥ एवं

पाणाइवायवेरमण । " स्या ० १ डा० ।

धूलं पाणाइवायं पञ्चवर्षाणि जावजीवाणं दुविहं निवि-
हेष्यं वा करेमि, वा कुर्यामि मणया वयमा कायसा ।

(धूलं तं) तस्यविषयं (जावजीवाणं) यावन्ती चाम्नी

जीवा च प्राणधारणं यावज्जीवा, या वा जीवः प्राणधार-
णं यस्यां प्रतिज्ञायामि सा यावज्जीवा तया । (दुविहं ति)
करुणकारणभेदेन द्विविधं प्राणानिपातं (तद्विहेष्यं ति)
मनःप्रभृतिना करणेन (कायसं ति) सकारण्याऽऽगमिकत्या-
क्यायेनेत्यर्थः, न करोमीत्यादिनेतदेव व्यङ्गीकृतम् । उपा०
१ अ० । पञ्चा० । प० क० ।

धूलं पाणाइवायं समणोवासस्रो पञ्चखाडः से पाणाइवा-
ए दुविहे पणते । तं जहा-संकपपञ्च अ०, आरंभञ्चो य २ ।
तस्य समणोवासस्रो संकपपञ्चो जावजीवाए पञ्चखाडः, नो
आरंभञ्चो ।

स्थूला द्वीन्द्रियाऽऽद्यः, स्थूलत्वे चेतोपां सकललौकिकजी-
वत्वप्रसिद्धेरनदृश्यैकेन्द्रियाः सूक्ष्माऽऽग्रभेनाऽऽजीवत्वव्य-
ज्जेति । स्थूला एव स्थूलकास्तेषां प्राणा इन्द्रियाऽऽद्यस्ते-
यामनिपातः स्थूलकाप्राणानिपातस्य अग्रणीपासकः भाव-
क इत्यर्थः । प्रत्याख्याति तस्माद्विरम इति भावना । स च
प्राणानिपातानां द्विविधः प्रकृतः, तांथद्वयगणधरेः द्विविधः
प्रकृतिर इत्यर्थः । तथोध्यनुदाहरणोपन्यासाथः । मङ्गलपञ्च,
आरम्भजश्च । मङ्गलपञ्चात् सकलपञ्चः मतस्यः संकलान् द्वी-
न्द्रियाऽऽदिप्राणतः मानास्थितमनस्त्रयालदन्ताऽऽद्ये व्यापा-
यसो भवति । आरम्भजात आरम्भजः तत्राऽऽरम्भः हल-य-
न्तालम्बनस्तनुप्रकारमस्तिन शब्दचन्दनकपिपौलिकापान्य-
गृहकारकाऽऽदिं संप्रगृह्यतपरिनापापप्राज्ञाविलक्षण इति । तत्र अ-
ग्रमणां पासकः सकलपञ्चो यावज्जीवाऽपि प्रत्याख्याति, न तु या-
वज्जीवैव नियमत इति नाऽऽरम्भजमिति, तत्राऽऽद्यः वधयथा-
ऽऽरम्भसदभावादिति । आह-नये सकलपञ्चः किमिति सूक्ष्म-
प्राणानिपातमपि न प्रत्याख्याति ? उच्यते-एकेन्द्रिया हि प्रा-
यो दुःखपरिहाराः, सध्यामिनां संकल्पैव सिद्धिं सृष्टिर्थादि-
परिभोगान् । तस्य पाणाइवाए कज्जमाणं के दोसा, अकारिणं
के वा गुणा ? ।

तत्र दोस उदाहरणं-

कौकलगां, तस्म भजा मया, पुनो यमे अस्थि, तस्म
दागमस्म दाधयमाण दारियं न लहर, ताहं सां अखल-
कलेण रमंते विषड ।

गुणं उदाहरणं सत्त्वदिशो चिन्तियं-

उज्जणो दारागं, मालवति हरिश्चा सावयदारागं,
सृणण कीक्षां, सो नण भणिश्रो-लायण ऊवामति ।
तेण सुका । पुणो भणिश्रो । मारिह नि । सो नेच्छुड,
पच्छा पिठुउमारोडा, सो पिठुज्जेना कूयाने । पच्छा रखा
सुते, सहविऊण पुच्छिश्चो । तां सहिह रखा वि भणिश्रो,
नेच्छुड, तां हारिणा भेमिश्चो तहा वि नेच्छुड, पच्छा र-
खा सोमस्स उविश्चो । अथवा धेरा समोसला, तेमि
ओतण पव्वइश्चो ।

ततियं गुणं उदाहरणं-

पाडिपुत्तं नयं जियस्स राया भेमा ये अमच्चो चउ-
ज्विहाए पुड्ढाए संपाओ समणोवासस्रो सावगगुणसंपाओ ।
सो पुण रखा डिउ नि काउं अथमि देउमडोपायणं
अपिश्चो । ते तस्म विणासम्यांनिमनं सममोतणं पुग्गेन दा-
णमाणेहि सकलं निजा अभिरण, पउंजेनि, पाहिया य

भयंति-हम्ममाण्णा अन्धं खेमसंगता, तेषु चैव खेमेषु नि-
उत्ता। खेमो महितो अणह-अहं स्वयमन्ताणु खेमं करोमि
किं पुणु रञ्जो सरिरस्स तं १, तथा वि वञ्जो आणन्ता,
रञ्जो य अलंगवयिणवाए अणगाहा पोक्खविरिणी संलुक्खपनभि-
स्समुणाला उपलपउमोवसोतिथि। सा च मगराहाहि दु-
रवगाहा, न य तणिण उप्पाआरणिण काइ उअणिउं सम-
त्थो, जो य वज्जो रञ्जा अस्सव सो वुद्धइ-इत्ता पोक्ख-
रणीञ्चो पउमणि आणेहि ति। ताहे खेमो उट्टुऊण-“न-
मोऽधु गं अरिहन्ताणं ति” भणिनु जहं हं निरवगाही। तो
मे देवया सानिज्जं देतु, सागारं भत्तं पच्चक्खाइउं ओवा-
दा, देवयासानिज्जं गमगपुट्टिड्डिञ्चो वहुणि उपलकमलाणि
मेहिहपुत्तिञ्चो। रञ्जा हरंमंतए खामिञ्चो उवगुदो य, पडि-
वक्खनिगाहं काऊण भणिञ्चो-किं ते वर देमि?। तेषु निरु-
माणेण वि पच्चक्खा चरिया पवइञ्चो. एण गुणा पागाइवाय-
विरमणं।” इदं चानिचारहंमंतुनामोनायम्। आव०६ अ.।

अतिचाराः-

तदाऽस्योतं गं मं धूलयम्म पाणाइवायवेरमणम्म म-
मोत्तावणम् पंच अयारा पेयाला जागियव्वा, न ममा-
ययियव्वा। तं जहा-वडे, बये, छविच्छेण, अइभारं भत्त-
पाणवोच्छेण। उपा० १ अ०।

(एषां पदानामर्थः स्वस्वस्थानि द्रष्टव्यः) “सवत्थ वि
जयणा, जहा धूलगपाणाइवायवेरमणस्स अतिचारां न भ-
वइ तथा पयिस्सव्वं निरवक्खवहद्वेधादिसु य लोमावया-
वइ दांसा भाणियव्वा।” उक्तं सानिचारं प्रथमाणुवतम्।
उपा०। (एतदधिकृत्य भावकाराणां भट्टाः ‘पच्चक्खाण’ शब्द-
उल्लिख्य भागं ६० पृष्ठं गताः)

अधुना प्रकृतमाह-

पडिवज्जिऊण य वयं, तस्सइयं जहाविहिं शातुं।

संपुञ्जपालणद्धा, परिहरियव्वा पयत्तेणं ॥ २५७ ॥

प्रतिपद्य चक्षीकृत्य च वतं तस्य वनस्याऽतिचारा अति-
क्रमणेनयो यथाविधि यथाप्रकारं ज्ञात्वा परिहर्तव्याः,
सर्वैः प्रहर्तिर्वर्जनीयाः, प्रयत्नेनैव ध्यागः। किमर्थम्? संपु-
ञ्ज गलनाय, न हानिचारायतः संपुञ्जं ज्ञातुना, तद्वाच्यं त-
त्त्वश्रुताऽऽदिप्रसङ्गादिति।

तथा चाऽह-

वंधं वट छविच्छेण, अइभारं भत्तपाणवोच्छेण।

कोहाइदुमियमणो, गोमणुआदीणं शो कुजा ॥ २५८ ॥

तत्र वन्धनं वन्धः, संयमनं रज्जुदामनं ताऽदितिः १। हन-
नं यथस्ताडनं केशाऽऽदिभिः २। छविः शरीरं तस्य छेद-
पादनं कर्णश्चाऽऽदिभिः ३। भरणं भारः अतिभरणम् अ-
तिभारः, प्रभूतस्य वृगकलाऽऽदिः स्कन्धपृष्ठाग्रेणमित्यर्थः
४। भक्रमणमोदनाऽऽदि पानं पेयसुदकाऽऽदि तस्य व्यव-
च्छेदो निरोधः, अदानांमत्यर्थः ५। एतन्ममाचरन्तिचरति
प्रथमाणुवतम्। एतन् कोथाऽऽदिद्विपत्तिमानं न कुर्वीहि-
ति। अनेनाऽपवादमाह, अन्यथाकरणेऽप्रातेषेयायगमात्।
तदत्रायं पूर्वोक्तयोर्लक्षितः-

“वन्धो दुविहो दुपयाणं चउण्णदाणं च अट्टाप अणट्टाप य।

अणट्टाप न वट्टइ वंधेउं, अट्टाप दुविहो निक्खेवो-सावक्खो य
निरवक्खो य। निरवक्खो निष्कलं धणियं जं वंधइ, सावक्खो-
जं दामरंदिण्णा जं च मक्खइ पलीवणादिस्सं मुंचियं छिदिउं वा
ए संसरपासणए वंधियव्वं, एयं ताव चउण्णदाणं दुपयाणं पि
दामो वा दाम्मी वा चोरो वा पुनो वा ए पदंतगाइ जइ वन्धंति
तो सावक्खणि यंधियव्वणि, तकिस्स निरवक्खणि य जहा अग्गि-
भयादिसु ण विणुस्संति, नणि किस्स दुपयचउण्णदिण्णि साव-
गेणं गोइहयव्वणि जाणि अबद्धाणि चैव अर्येति। वटो वि
तइ चैव। वटो नाम-तालणं, अणट्टापे निरवक्खो निहयं
तालेइ, सावक्खो पुण पुव्वामेव भीयपरिसेण होयव्वं, मा हणयं
करंजा, जइ ए करंजा तो मम्मं मोत्तुणं ताहे लयाए देणिण वा
मक्खं दो निजि वारे तालेइ। छविच्छेणो अणट्टापे तहए निरव-
क्खो हत्थपायकश्चाहोत्तुण्णाणि णिहयाए छिदिइ, सावक्खो मंडं
वा अरयं वा छिदिइ वा, दहेज वा। अइभारो ण आरोवेय-
व्वो। पुत्तिं चैव जायाहणाए जीविया सा मोत्तव्वा ए होउज
अवा जीविया ताहे दुपदा जं मयं चैव उक्खिक्खइ उत्तारेइ वा
भारं, एयं यहाविज्जइ यद्वज्जं जहा सामावियाश्चो वि भागो
ऊणञ्चो कंउर, हलमगंडमु वि वलाए, चय सुयइ, आनहत्थी-
सुं वि एव चैव विहो, भत्तपाणवोच्छेणो ण कम्मइ काय-
व्वो, निरवक्खुदो मा मग्गं तहव अणट्टापे दांसा परिहरे-
ज्जा, सावक्खो पुण वेत्ताणिमिन्ने वा वायए, वा भणज्जा।
अज त ए देमि तं सतिर्णाणिमन्ने वा उववानं कारावज्जा
सव्वथ वि जयणा जहा धूलगपाणाइवायवेरमण अयरां न
भवइ तथा जइयव्वं ति। निरवक्खवहद्वेधाऽऽदिसु य लोमाव-
यातादिया दांसा भाणियव्वा।

आह च-

परिसुद्धजलगहणं, दारुथपञ्चाइआण तह चैव।

गहियाणं वि परिभोगो, विहीणं तसरक्खणट्टाप ॥ २५९ ॥

परिसुद्धजलगहणं वखुत्तवसगदिजलगहणंमत्यर्थः। दारु-
थान्याऽऽदीनां च तथैव परिसुद्धाः। गहणम् अतिराजी-
र्णानां दारुणामकीटविशुद्धस्य धान्यस्य आदंशज्वातधावि-
धोपरस्करपरिग्रहः। वृहीतानामीप परिभोगो विविधा कर्त्त-
व्यः। परिमितप्रभुसंपातिताऽऽदिता। किमर्थं?, तस्मिन्नुत्थं ही-
न्द्रियादिपालनार्थमिति। आ०। द्वितीयं पुनः सर्वस्मात् स्था-
वस्त्वमविराधनारूपान् प्राणानिपातान्। अ० ३ अधि०।
संथा०। दश० सूत्र०। (अत्र “तथ स्मन् पदमे भेनं!” इत्या-
दि प्राणानिपातविरमणविरमणस्य सूत्रम् “पडिक्कम” शब्द-
उल्लिख्य भागं २८४ पृष्ठं व्याख्यातम्। पा०। सूत्र०। अ०।
(इदं च वतं सभावनाकम् “अहिंसा” शब्दे प्रथमभागे
८७५ पृष्ठादारभ्य व्याख्यातम्।) संयमं, अ० २० श० २ उ०।
गोमणुया धमोस्तिकार्ये, इह धर्मश्चास्तिचलत्वा, स च
प्राणानिपातविरमणाऽऽदिकपः। ततश्च धर्मशब्दस्यार्थान्
अस्तिकार्यरूपस्याऽपि धर्मस्य प्राणानिपातविरमणशब्दस्य
पर्यायत्वात्। अ० २ श० १ उ०।

पाणाउय प्राणायुप-नो प्राणाः पञ्चेन्द्रियाणि, र्णिणि मानसा-
ऽऽदीनि बलानि, उच्छ्वासादिः श्वासां वा, क्रायश्च प्रतीतं, ततो
यत्र प्राणा क्रायश्च संप्रभेदमुपवर्तयन्ते तत्पुनरुतः प्राणा-
युग्यमुच्यते। द्वादश पूर्वे, तस्य पदपरिमाणुमेका पदकीटी
षट्पञ्चाश च पदलक्षानि न० अत्र विशदं वक्ष्यते। न०।

पाणाडंबर पाणाडम्बर-पुं० । मानहानामाडम्बरे महता समाम्भेण पूजनीये, स च यक्षा, हिरामिकापरनामदेवतं न । व्य० ७ उ० । आ० चू० ।

पाणापाण-प्राणापाण-पुं० । उच्छ्वासनिःश्वानेषु, कर्म०५ कर्म० ।

पाणापाणजोग-प्राणापाणयोग-पुं० । प्राणापाणव्यापारं विशेष० । (अस्य हि शरीरस्यागन्तर्गतत्वेन न पृथग्योगस्यमित्युक्तं 'जोग' शब्दे चतुर्थभावे १६:५ पृष्ठे ।)

पाणापाणपञ्जति-प्राणापाणपर्याप्ति-स्त्री० । उच्छ्वासपर्याप्तौ, यथा पुनरुच्छ्वासप्रायोग्यवर्गस्यदलिकमादाय उच्छ्वासरूपतया परिणमय्याऽऽलभ्य च सुञ्जति सा । पं० सं० १६८ । प्रज्ञा० ।

पाणापाणवगणा-प्राणापाणवर्गणा-स्त्री० । यानि पुद्गलद्रव्याणि जन्तवः प्राणापाणरूपतया परिणमय्याऽऽलभ्य च निश्चजति तद्वर्गणायाम्, पं० सं० ५ द्वार ।

पाणापा-प्राणापामी-स्त्री० । प्रणामोऽस्ति विधेयतया यस्यां सा प्राणमी । प्रणामविधियुक्त्यां प्रद्वज्यायाम्, "पाणामाए पव्वजाए पव्वइए ।" भ० ३ श० १ उ० ।

पाणापा-प्राणापाम-पुं० । श्वात्तरश्वासयोगनिविच्छुद्धे, इ० ।

रेचकः स्याद् बहिर्बुजि-रन्तर्बुजि पूरकः ।

कुम्भरुत्तम्भवृत्तिर, प्राणापामस्त्रिवेः पथम् ॥ १७ ॥

(रेचक इति) बहिर्बुजिः श्वासे रेचकः स्याद् अन्तर्बुजिश्च प्रश्वात्-पूरकः-स्तम्भवृत्तिश्च कुम्भकः, यस्मिन् जलमिव कुम्भे निश्चलनया प्राणोऽवस्थाप्यते, इत्येवं त्रिवेद्या प्राणापाम-प्राणनिविच्छुद्धेः यदाह-तल्लिखं सति श्वात्तरश्वात्तरागैरिविच्छुद्धः प्राणापामः ॥ २१५६ ॥ इति । अत्र च नानाहादशान्ताऽऽदिदेशेन पञ्चविंशतिमात्राऽऽदिप्रमाणकालेन संख्यया चयतो वागन्तुन एतावद्विभिध्वात्तरश्वात्तरविषयः प्रथम उच्चातं भवन्तीत्यादिलतं गोपलतिरा दीर्घेनृत्वमेव उ आह्वयते । यथोक्तं- "न तु बाह्याऽऽभ्यन्तररूपवृत्तिदेशे कालवैषम्याभिः परिदृष्टे दीर्घेनृत्वमेव इति । (२-५०) " बाह्याभ्यन्तरविषयो हादशान्त-द्वयपारिभवकाऽऽदिरूप एव पर्यालोच्यते महता तत्तापलनिपातजलनपातयुगापवृत्तम्भवृत्त्या निष्यद्यमानात् कुम्भकालतपशलोत्पन्नं नृत्वं नृत्वमात्रमेव च चतुर्थोऽपि प्राणापाम इत्यते । यथोक्तम्- "बाह्याऽऽभ्यन्तरविषयावेरी चतुर्थः ।" २-५६ ॥ इति ॥ १७ ॥

धारणयोग्यता तस्मान्, प्रकाशाऽऽवरणक्षयः ।

अयंरुद्धः क्वचित्चैत-चुडयते योग्यताऽनुगम् ॥ १८ ॥

(धारणति) तस्मात्प्राणापामान् धारणानां योग्यता प्राणापामेन स्थिरीकृतं चेतः सुखेन नियतदेशे प्रायत इति । तदुक्तम्- "धारणा (सु) च योग्यता मलयः" (२-५३) इति । तथा प्रकाशस्य चित्तसंलग्नस्य यदावरणं क्लेशरूपं तल्लयः । तदुक्तम्- "ततः स्वीयते प्रकाशाऽऽवरणमिति ।" (२-५२) अयमर्थः पतञ्जलसिद्धिरुक्तः । भगवत्प्रवचने तु व्याकुलतादेतुर्वेन निषिद्ध एव श्वात्तरश्वात्तरविषयः, यथा-योगसमाधानमेव प्रवृत्तः श्रेयस्त्वान्, प्राणरोधपलमि-स्थस्थानतिप्रयोजनयान् । तदुक्तम्- "उत्सार्थं ण गिरुमइ,

आभिग्गहिआं चि किमु अचट्ठा । पमज्जमरणं निरोधे, सुद्ध-सुस्मासं च जयगए ॥ १ ॥ " एतच्च पतञ्जलस्योक्तं कचित्पुरुषविशेषं योग्यताऽनुगं योग्यताऽनुसारी युज्यते, नाना-कचित्त्वायोगाभिनां प्राणापामस्त्वानां प्राणापामिनाऽपि फलोत्प-न्नः स्वकचित्संपत्तिस्तिष्ठत्यस्मादस्य योगोपायत्वान् । य-थोक्तं योगविन्दो- "उत्साहादिभिर्यथा-तन्-तस्मिन्पाशवदश-नान् । मुनेर्जनपदयामान्, पद्मभिर्योगः प्रसिध्यति ॥ ५१० ॥" इति । तस्माद्यस्य प्राणवृत्तान्तराधेनानिन्द्रियवृत्तान्तराधस्त-स्य तदुपयोग इति तत्त्वम् ॥ १८ ॥

रेचनाद् बाह्यभावानां-मन्तभावस्य पूरणात् ।

कुम्भनानिधितार्थस्य, प्राणापामश्च भावतः ॥ १९ ॥

(रेचनादिति) बाह्यभावानां कुटुम्बद्वाराऽऽदिमन्तवत्तत्त्वानां रेचनात्, अन्तर्भावस्य ध्वजजनितविवेकतत्त्वस्य पूर-णान्, निश्चिन्तार्थस्य कुम्भनान् स्मिरीकरणाच्च, भावतः प्राणापामोऽयमेवाव्यभिचरणं योगाहम् । अत एवेकम्- "प्राणापामवर्तनं चतुर्धाह्वायतां भावरेचकादिभावाऽऽ-दिनि ॥ १९ ॥"

प्राणभ्योऽपि गुरुधर्मः, प्राणाऽऽयामविनिश्चयान् ।

प्राणोऽस्त्यजनि धर्माय, न धर्मं प्राणमदृष्टे ॥ २० ॥

[प्राणभ्योऽपीति] प्राणभ्योऽपीन्द्रियाऽऽदिभ्योऽपि गुरु-महत्तरं धर्म इत्येतां भावप्राणापामेनां विनिश्चयान् धर्मा-र्थं प्राणोऽप्यजति, तत्रैतत्त्वमेवप्रवृत्ते । अत एव न धर्मं त्यजति प्राणमदृष्टे प्राणकते ॥ २० ॥ इ० २२ इति ।

प्राणारंभ प्राणाऽऽरम्भ-पुं० । प्राणानामारम्भविषयाऽऽदि-रूप-प्राणाऽऽरम्भः प्राणनिपाति, "सर्वं प्राणारंभं पञ्चकृत्वा-मिति ।" आनु० ।

पाणाली-देशी-हस्तद्वयप्रहारः, दे० ना० ६ वर्ग ७० गाथा ।

पाणि-पाणि-पुं० । हस्ते, आ० । "पाणां ह-थाय करा" पा-इ० ना० ११० गाथा । मृद० । उत्त० । आवा० । स० । क-ल० । दशा० ।

पाणि-पुं० । दशविधाः प्राणा विद्यन्ते येषां ते प्राणिनः । मृद० १ श्रु० ६ अ० । व्यक्तेन्द्रियेषु जीयेषु, मृद० २ श्रु० १ अ० । अत्रु० । आ० । आ० । म० । आवा० । द्रव्या० । सर्वं भूतं, विश्वं ।

पाणिअ-पानीय-न० । पानीयाऽऽदिविन् ॥ ॥ १ । १०१ ॥ इति दीर्घकारस्य इत्येकारः । प्रा० १ पाद० । जलं, आ० म० १ अ० ।

पाणिगमहण-पाणिग्रहण-त० । हस्तसंयमनं, आ० म० १ अ० ।

पाणिग्रंथि(ण)-पाणिग्रंथि-पुं० । पाणिना ग्रंथितं शिल्पं येषां ते पाणिग्रंथिणः । द्विधायोगधीनां पाणिभ्यां ग्रंथितं शिल्पं, तद्विषयं तु युगलकमनुष्येषु, "आमी य पाणिपेक्षी, निस्मय-तंदुलपवालपुडुभेदि । हत्यपेक्षु उडाहार, जइया किं कुलमरो-उसमो ॥ १ ॥" आ० म० १ अ० ।

पाणिणि-पाणिनि-पुं० । पणने पणः, ततोऽस्त्यर्थे इति तदप-त्यम । अण, तस्य छान्नः । इन् इज् । अष्टाध्यायीत्याकरण-कारकं दाक्षिण्यं मुनिं, धा० । [तद्विचिने हि व्याकरणसि-

दानीं सर्वेभ्यः शब्दशास्त्रेभ्यः उत्तममध्ययनप्रतिबद्धं च, परं तद्विनिर्द्धमसाधु न मन्तव्यम् । अष्टौ व्याकरणान्यन्या-नीन्द्राऽऽदीनि लोकेऽपि साम्प्रतमभिधानमात्रेण प्रतीतान्ये-व, अतः कतिपयशब्दविषयलक्षणभिधानतुच्छं पाणिनिनिर्मित एव नाऽग्रहः कार्य इति, व्यासाऽऽदिप्रयुक्तशब्दानामपि नेनाऽऽभिदेः न च ते ततोऽपि शब्दशास्त्रानभिज्ञा इति । आ-खं २ अ० । प्राकृतलक्षणनामकं प्राकृतव्याकरणमपि तेन रचितम्, यदाह पाणिनिः स्वप्राकृतलक्षणं—“व्यत्ययोऽ-प्यासाम्” इति तत्र तत्राज्ञेयान् । कल्प० १ अधि० १ क्षण ।

गणिविग्रह-प्राणिनिग्रह-पुं० । जीवसङ्घाने, आ० ।

पाणिणीय-पाणिनीय-पुं० । पाणिनेरिमे छात्रा इति पाणि-नीयाः । पाणिन्यन्तर्वासिषु, पाणिनिकृतव्याकरणे च । तपुं० । प्रा० दुं० २ पाद ।

पाणिदया-पानीयदया-स्त्री० । यथाऽऽदौ निपतद्व्यायाऽऽदि-जीवदयायाम्, उत्त० २६ अ० । स्या० ।

पाणिपडिग्रह-पाणिप्रतिग्रह-पुं० । कर्पात्रे जिनकल्पे, क-ल्प० १ अधि० ६ क्षण । आचा० । पाणिप्रतिग्रही, एवंभूतः-यज्ञनामो भग्नलोचं प्रथमो जितो भावीति । स एव भगवान्, तदानीमेव तस्यैकां मन्युषः प्रधानेभ्यस्कुम्भसमूहप्राप्तु-मादाय आगतः, ततोऽस्मीं तन् कुम्भमादाय भगवन् । गृहा-णेमां यास्यां भिक्षामिति जगाद । भगवताऽपि पाणी प्रमा-रितौ, निमुष्टश्च तेन सर्वोऽपि रमः, न चात्र विदुरव्यथः प-तति, किं तूर्परि शिखा वर्द्धते । यतः—“माज्ञ घडन-हस्ता, अहवा माहज्ञ सागरा सर्वे । जहन्मिन्मिल-द्धी, मां पाणिपीडमही होह ॥ १ ॥” कल्प० १ अधि० ७ क्षण । आचा० ।

पाणिपाणिपमज्जण-प्राणिपाणिप्रमार्जन-न० । कुन्धवादीनां प्राणिनां हस्तेन प्रमार्जने, घ० २ अधि० ।

गणिपाणिविसोदहसी-प्राणिपाणिविशोऽधनी-स्त्री० । इस्-स्योपरि कुन्धवादीनां प्राणिनां प्रत्युपेदयमाणवस्त्रेण प्रमार्ज-नायाम्, स्या० ६ टा० ।

पाणिपिञ्ज-प्राणिपेय-त्रि० । तदस्थप्राणिभिः पातव्ये, “पा-णिं पिञ्जति नो वर ।” दश० ७ अ० ।

पाणिवह-प्राणिवध-पुं० । पृथिवीकायाऽऽदिजीवसमाजस्वी-कृतनिजनिजप्राणोद्धारणे, दश० १ तत्त्व । व्य० । प्रात्युपमर्दे, प्रव० ४१ चार ।

पाणिवहशिरय-प्राणिवधनिरत-त्रि० । जीवव्यापादनशक्ते, ज्यो० ६ पादु० ।

पाणिरहा-पाणिरसा-स्त्री० । हस्तस्याऽऽयुरेखाऽऽदौ, कल्प० ३ अधि० ६ क्षण । जी० ।

पानीय-पानीय-न० । जले, उत्त० ३१ अ० । स्या० । प्रथम० ।

स्क् प्र० । आ० । अ० । म० । म० । प्रासुकपानीयस्य संस्कारकः कृत्वा पाणीये मुख्यते, किं वा पृथक् रक्षते ? इति प्रश्ने, उत्तरम्—प्रासुकपानीयस्य संस्कारकः सविजसपानीये न २१३

क्षिप्यते इत्यक्षराणि शास्त्रे न ज्ञातानि, ततो यथा यतना भ-वन्ति तथा कर्तव्यं, परं यथा तथा संस्कारका न क्षिप्यते इति । ४२३ प्र० । सैन० ३ उल्ला० ।

पानीयविन्दुमित्त-पानीयविन्दुमात्र-न० । सचित्तजललेशमात्रे, म० २ अधि० ।

पानीयविधिपरिमाण-पानीयविधिपरिमाण-न० । पानीयप्र-काराणां भोग्यत्वेष्यपरिमाणे, (“आणुदं” शब्दं द्वितीय-भागं १०८ पृष्ठादारभ्य सूत्रम्) —“अनलिफलोदयं ति ।” यज-लमाकाशानतपदेव गृह्यते तदन्तरिक्षोदकम् । उपा० १ अ० ।

पाणु-पाणु-पुं० । संख्ययाऽऽवलिकारूपयोः कृन्तुमनिश्वासयोः काल, कर्म० ४ कर्म० । अनु० । “हृद्भुस्तऽनवगप्पस्य, लि-कृत्किट्टमसं जंतुणे । एगं ऊसासिणिमामे, एस पाणुं ति वृच्छ ॥ १ ॥” स० ७७ सम० । म० । हृदस्य तुष्टस्याऽनवकल्प-स्य जग्मा नभिभूतस्य निरुपाकृष्टस्य व्याधिना प्राक्साम्प्रतं चानभिभूतस्य जन्तोर्मनुष्याऽऽदेरक उरुमसि न सह निःश्वा-स उरुमसि निःश्वासः । य इति गम्यते । एष पाणु इत्युच्यते । म० ६ श० ७ उ० । “निविहं पाणुं परणक्त । तं जहा-नानि, पडुप्पञ्च, अणगाणं ति ।” स्या० ३ टा० ४ उ० । श्वपचे, दे० ना० ६ वर्ग ३८ माथा ।

पाण्यसणा-पाण्यसणा-स्त्री० । पातग्रहणसमाचार्याम्, आचा० ।

अहावरात्रो मत्त पाण्यसणाश्च । तस्य खलु इमा पदमा पाण्यसणा-असंसृष्टे हृथ्ये असंसृष्टे मत्ते, तं चेव भाणियव्वं, श्वरे चउत्थाण् शासत्तं । से भिक्खु वा भिक्खुणी वा० जाव समासे मे जं पुण पाण-गजायं जाणैजा । तं जहा-निलोदगं वा, तुमादगं वा, जवादगं वा, आयापं वा, मावीरं वा, सुदविपडं वा, अरिंस खलु पडिमाहियंसि अण्णे पच्छाकम्मं तहव० जाव पडि-गाहज्जा ॥ ६१ ॥

पाणिपणा आपि नया भङ्गकाश्चाऽऽप्योज्याः, नवरं चतुर्थ्या ना-नात्वं, स्वच्छत्वाच्च तस्या अलपलेपत्वं, नतश्च संसृष्टाऽऽ-धमाव । आनां च एषणानां यथोक्तं विशुद्धितारतम्यादय एव क्रमो न्याय्य इति ।

साम्प्रतमेताः प्रतिपद्यमानेन यद्विधेयं तद्विश्रुतिमाह-इच्छेयार्थां सत्तरहं पिडेमणारं सत्तरहं पाण्यसणां अ-क्षयरं पडिमं पडिवजमाणं सो एवं वदेजा-भिच्छापाडिवसा खलु एते भयंतारो, अहमेगे सम्मं पडिवसे, जे एण भ-यंतारो एयाओ पडिमाओ पडिवज्जिता णं विहरंति, जो य अहमंमि एयं पडिमं पडिवज्जिता णं विहरमि सव्वे वि ते उ जिण्णाणं उवडिवा अन्नोन्नसमाहीण, एवं च णं विहरं-ति, एयं खलु तस्स भिक्खुस्स वा भिक्खुणी ए वा सा-मगियं ॥ ६३ ॥

इत्येतासां ममानां पिण्डेषणानां पाण्यसणां वाऽन्यतरां प्र-तिपादं प्रतिपद्यमानां नैतद्वदेत् । तद्यथा—मिथ्याप्रतिपत्ता न स्व-यक्त्वा पिण्डेषणाऽऽद्यभिग्रहवन्तो भगवन्तः साधवः, अहमेव-

कः सम्यक् प्रतिपन्नो, यतो मया विशुद्धः पिण्डेयणाभिग्रहः कृतः, परिभक्षनः स्येव गच्छुः (सिमेनन गच्छुः) न्तमेनन वा सम-
दृष्टया द्रष्टव्याः, ताऽपि गच्छुः) न्तमेननोत्तरात्परिगृह्येयणाऽ-
भिग्रहवन्ता पूर्वेपूर्वतन्परिगृह्येयणाऽभिग्रहवन्ता दृष्ट्या इति ।
यच्च विधेयं नदृश्यति-य एते भगवन्तः साधवः, एता प्रति-
माः पिण्डेयणाऽऽभिग्रहविशेषान् प्रतिपद्य गृहीत्वा ग्रामा-
नुग्रामे विहरन्ति यथाशांसे पर्यटन्ति, यां वारं प्रतिमां प्रति-
पद्य विहरामि, स्येऽत्येन जिनाऽऽद्यां जिनाऽऽद्या वा सपु-
स्थिता अभ्युद्यतविहारिणः सन्तु, नान्येऽन्यस्य समाधिना
यो यस्य गच्छुः) न्तमेननाऽऽदिः समाधिर्नामहितः । तद्यथा-समा-
धिं गच्छुः) न्तमेननां, तन्निर्गमनां तु द्वयस्य ग्रहः पञ्चसु अभिग्रहः,
इत्येतेन विहरन्ति यतस्त इति । तथा विहारिणश्च सर्वेऽपि ते
जिनाऽऽनां नातिलङ्घयन्ते "जाऽर्च्य दृष्ट्या नित्यं, बहुवच्य अ-
खिलस्यैव संश्रयः । न ह्यु ते हीलंति परे, स्येव वि य ते
जिगत्ताए ॥ १ ॥" एतस्य भित्तिर्भिन्नुपया वा सामग्र्यं
संपूर्णो भिन्नुपया यदासोत्कर्षवर्जनमिति आचा २ ध्रु १
चू १ अ १ १ उ १ पा १ ध १ स्था १ ।

पात-पात्र-न ० । पतद्ग्रहे, प्रव १ ० ङार । " पातणि य मे
स्यावेति । " सूत्र १ ध्रु १ ध १ उ १ । (स्यां वक्रव्यता
' पत्त ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३६२ छुं गता)

पातखज-पाकसाय-न ० । मर्माप्रलेयकोद्वेषलालाऽदिना वि-
पच्य भक्षणयोग्ये फले, आचा १ ध्रु १ चू १ ध्रु १ अ २ उ १ ।

पातमग-पादाग्र-न ० । चरणग्रे, " पूजितो य तार पातमग-
सुमन्यतन्त्रेन । " पादप्रकुमुमप्रदन्ति । प्रा १ धा १ ।

पातरास-पातराश-पुं ० । प्रातराशे पातराशः । प्रतृप्स्येव
भाजने, सूत्र १ ध्रु १ अ १ । प्रथमालिकायाम्, नि १ चू १
उ १ । आचा १ । आ १ म १ । " जाव मातहस्यं पातराशे ना । "
पातराशे प्रामाणिकं भाजनकालं यावत्प्रहरद्वयाऽऽदिकमि-
त्यर्थः । भा १ ध्रु १ अ १ ।

पातिभणाय-पातिभङ्गान-न ० । मार्गानुसारप्ररुष्टाह, डा ०
१ ६ डा ० ।

पात्यरिअ-देशी-पल्लवे, दे ० ना १ वर्ग २० गाथा ।

पाद्-पात्र-न ० । पतन्तमाहानं पातीति पात्रम् । आचा १ ध्रु ०
= अ ० ४ उ ० । भाजने, आचा १ ध्रु ० २ चू १ अ ३ उ ० ।
(पात्रस्य सर्वेऽधिकारः ' पत्त ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३६२
छुं गतः) कांस्यपात्रादी, सूत्र १ ध्रु १ अ ३ उ ० ।
अलापुकाऽऽदी, दश ० ६ अ ० ।

पाद् पुं ० । चरणे, सूत्र १ ध्रु १ अ १ उ ० । द्रष्टव्या १ ध ० ।
पञ्च ० । " उहं पादे गण्जा उडटटु । " पादे संहृताग्रतलेन
पादे पादप्रदेशं यातिकस्य गच्छुः । आचा १ ध्रु १ चू १ अ ३
अ १ उ ० । गाथाऽऽदिवतुर्थस्य, अनु ० । पट्टाऽऽध्यागो, भा १
ध्रु १ अ १ । पड्डुगुलमिने पादमन्यते, अष्टौ यवमध्या-
न्येकमद्रुमेनानाहुलप्रमाणेन अय्युत्थिकेतया पड्डुलानि
पादः पादस्य मध्यतलप्रदेशः । जं ३ वज ० । किरणे, कल्प ०
१ अधि २ क्षण । " बुद्धाहितुपीश-रश्मिप्रव्यन्तपर्वताऽऽ-
दिषु, " हे ० ।

पादकचणिया-पादकाञ्चनिका-स्त्री ० । पादधावनयोऽप्यायं
काञ्चनमय्यां पात्रायाम्, जी ० ३ प्रति ० ४ अधि ० ।

पादकवल-पादकम्वल-न ० । पादप्रामाञ्चने, उत्त ० १ ७ अ ० ।

पादकुकुड-पादकुकुट-पुं ० । कुकुटविशेषे, भा ० १ ध्रु १ ७ अ ० ।

पादकसरिअ-पादकशरिका-स्त्री ० । पात्रप्रमार्जनहृतः, केश-
रिका पादकशरिका । आच ० । पात्रप्रमार्जनपौस्तिकायाम्,
प्रञ्च १ संव ० ङार । यथा पात्रे प्रत्युपेक्षते । वृ १ ५ उ ० ।
निर्ग्रन्थानामेव सवृत्ता पादकशरिका कल्पते ।

सूत्रम्-

नो कण्ठ निर्मगशीं सर्वेति पादकसरियं धारित्तए वा,
परिहरित्तए वा ॥ ४३ ॥ कण्ठ निर्मगशीं सर्वेति पाद-
कसरियं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥ ४४ ॥

नो कल्पं निर्ग्रन्थानां सवृत्तिका पादकशरिका धारयितुं
वा परिहृतुं वा ॥ ४३ ॥ कल्पं निर्ग्रन्थानां सवृत्तिका पा-
दकशरिका धारयितुं वा परिहृतुं वा ॥ ४४ ॥

अथ कथं सवृत्ता पादकशरिकेत्याह-

लाउयपमागर्दे, पल्लिहणिया उ अगणं वट्टा ।

सा केमरिया भवत्, मनालग पायेपट्टा ॥ २६४ ॥

यथाऽभिनयने कटुमुखं अलापुलित्वा हस्तेन न मर्मात्, तस्याः लाव-
नो यदुच्चं च तन्प्रमाणं । दग्धः क्रियते, तस्याग्रभागे वट्टा या
प्रत्युपेक्षणीका सा पादकशरिका सवृत्ता भगवन्तं कार-
णगृहीतमनालमलावृत्तं तथा प्रत्युपेक्षते, ततो मुखं क्रि-
यते । वृ १ ५ उ ० ।

पायपमज्जगहेउ, केमरिया पागे टुकेका ।

गोच्छक पट्टवणं, टुकेकं गगणमार्गणं ॥ १०१ ॥

केशरिकाऽपि पात्रप्रमुखरित्रिकाऽपि पात्रकप्रमार्जननिमित्त-
तं भवति पात्रं पात्रं एकैका पात्रकशरिका भवति गगन-
या, तथा गोच्छकः पात्रस्थापने च एकैकं गगनाप्रमाणमा-
नेनेति आच ० ।

पादचार पादचार-पुं ० । चरणोऽध्यामेव समन्ते, " पायचारणे
पञ्चुचासति । " भा १ ध्रु १ ६ अ ० ।

पादजालग-पादजालक-न ० । पादाऽभरणं प्रञ्च १ संव ० ङार ।

पादजालपेटिया-पादजालपाटिका-स्त्री ० । पादाऽभरणवि-
शेषे, आच ० ।

पादट्टवण-पात्रस्थापन-न ० । कम्बलमयं पात्रोपकरणं, वृ ० ३
उ ० । यत्र कम्बलसमं पात्रं निर्धायते । प्रञ्च १ संव ० ङार ।
पादगिज्जोग-पात्रनियोग-पुं ० । पात्रपरिकरस्य उपकरणक-
लापे, वृ ० ३ उ ० ।

स च पात्रकस्यऽऽदिः समविधः-

पत्ते पत्तावेधो, पायट्टवणं च पायकसरिया ।

पड्डादि रयताणं, गोच्छकग्रो पायगिज्जोग ॥

वृ ० ३ उ ० । (एषा गाथा ' उवहि ' शब्दे द्वितीयभागे १०६३

पृष्ठे व्याख्याता) ध० । पि० । आचा० । आ० । (पाद-
नियोगचतुष्टयः " अपले क्षिय० " (२६) इत्यादिपरिणतिपुं-
क्रियाधायाः व्याख्याने ' आचक्ष ' शब्दे चतुर्थभागे २५१ पृ-
ष्ठे गता)

पादान्तीय-पादान्तीक-न० । पादान्तीनां समूहः पादान्ते, त-
स्यानीके पादान्तीकम् । उक्त० १८ अ० । पदानिसमूहः,
ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० । आ० । ज० । पदानिकटक. आ० ।

पादानागाहिवड-पादान्याधिपति-पुं० । पदानिकटकनाय-
क, कल० १ अधि० २ तुण० । उक्त० ४ डा० ३ उ० ।

पाददृश्य-पाददृशक-न० । भूमः पादनाऽऽस्फोटने, जी० ३
प्रति० ४ अधि० । ज० । ज्ञा० ।

पादपडिमा-पात्रप्रतिमा-स्त्री० । पात्रविषयकाभिग्रहविशेष,
स्या० । चतुर्थी पात्रप्रतिमा-उत्तिष्ठे दारुपात्राऽऽदि याचिष्ये,
तथा प्रेलिने, तथा दातुः स्वीकर्त्तुं परिभुक्त्यापे द्वित्रिपु वा
परिभु पयसिगण परिभुज्यमाने पात्रे याचिष्ये इति लुनीया,
उत्तिष्ठतथमिक्तमिति चतुर्थी । स्या० ४ डा० ३ उ० ।

पादपफोडग पादप्रस्फोटन-न० । पादधूलिच्छेदने, व्य० ६
उ० । (आचार्य उपाध्यायो वा चमनेनः पादान् प्रस्फो-
टयितुं शक्तीति इति ' अइस्म ' शब्दे प्रथमभागे १२ पृष्ठ
उक्तम्)

पादपरिवाण-पादपर्यापन्न-त्रि० । पात्रस्थिते, आचा० २
ध्रु० ६ ध्रु० १ अ० ११ उ० ।

पादप्रलंब पादप्रलम्ब-न० । पादो यावयः प्रलम्बते अलङ्का-
रविशेषः स पादप्रलम्बः । पादपर्यन्ते आभरणविशेष, ज्ञा० १
ध्रु० १ अ० ।

पादपास-पादपाश-पुं० । वायुगऽऽदिवधने, सूत्र० १ ध्रु० १
अ० २ उ० ।

पादपीठ-पादपीठ-पुं० । पट्टाऽऽदिकं, प्रति० । स० । रा० ।

पादपुङ्खण-पादप्रोच्छ्रन-न० । रजोहरणे, आ० । प्रश्न० ध० ।
दश० । भ० । पा० । स्थान० ।

निर्धैर्यानां दारुदण्डकप्रोच्छ्रनकारः । सूत्रम्-

नो कपड निर्गन्धीयं दारुदण्डं पायपुङ्खणे धारितम्
वा, परिहरितम् वा ॥ ४५ ॥ कपड निर्गन्धीयं दारुदण्डं
जाव परिहरितम् वा ॥ ४६ ॥

यत्र दारुमयस्य दण्डस्याग्रभागे ऊर्ध्विका दक्षिका वक्ष-
स्ते नहारुदण्डकं पादप्रोच्छ्रनमुच्यते, तस्मिन्निर्धैर्यानां न क-
ल्पते ॥ ४५ ॥ निर्धैर्यानां तु कल्पते ॥ ४६ ॥

अत्र भाष्यम्-

ते चेव दारुदंडे, पांउङ्खणमिमे जे सनाले ति ।

दुष्टव वि कारगगहणे, वपडए दंडए कुजा ॥ २६५ ॥

ये सनाले पात्रे दोषा उक्तास्त एव दारुदण्डकेऽपि पा-
दप्रोच्छ्रनके भवन्ति । द्वयोपि च सनालपाददारुदण्डक-
योः कारणं निर्धैर्यानामपि ग्रहणं भवति, तत्र च ग्रहणं
कृते वपडकान् दण्डकान् कुर्यात् । सू० ३ उ० ।

प्रतिहारिकं पादप्रोच्छ्रनं याचिष्या प्रत्यर्पयति-

जे भिस्सु पाडिहारियं पायपुङ्खणं जाइता तामेव रयणिं
पच्चुप्पिणइस्सामि ति सुए पच्चुप्पिणइ, पच्चुप्पिणं वा
साइजइ ॥ १५ ॥

प्रतीये हर्गणे प्रतीहार्यं, तं अज्जअ सुए वेलाण रातां वा
आणिहामि ति सुए कज्जे आणेतस्स माम्लहुं, आणादिया
य दोसा ।

जे भिस्सु पाडिहारियं पायपुङ्खणं जाइता सुए पच्चुप्पि-
णस्सामि ति तामेव रयणिं पच्चुप्पिणइ, पच्चुप्पिणं वा
साइजइ ॥ १६ ॥

जे पाडिहारियं पायपुङ्खणं सुए उवातिणावेस्सामि ति
तमेव रयणीए उवातिणावेति इत्यादि अर्थः पश्येत् ।

पांउङ्खणं दुग्दिहं, ते उदमिस्स वाणिं तहा पुव्वं ।

ते पाडिहारियं तु, मेणहेतोऽस्सादिता दोसा ॥ ४७ ॥
उस्सामिगं अववाणं यं पुव्वे विनियउदंसे सम्भं यं वसि-
यं, ते जे पाडिहारियं मेणहेति, तस्स आणादिया दोसा ।

इमे परिहारियदोसा-

गुहेहि य विस्समिने, अणप्पिमंतेमि होइ वोउज्जओ ।

पच्छाकम्म पवहणं, धुवायणे वा तयट्ठस्स ॥ ४८ ॥

मिक्खाव अट्ठेतस्स पांउ पणट्ठे तेणणेण हरियं, सवकायाति-
गयस्स कारयभूमिगयस्स कतो विस्समियं, गतेहि कारणेहि
अणप्पिसेतस्स तदण्णदव्वस्स साहस्स वा वोउज्जओ हव्वज्जं,
गिहथो वा अणे पांउङ्खे कज्जे, पच्छाकम्मं वा ठवियं
या जे अत्थमि पवहणं कज्जे, धुवायणे दवायणे तदट्ठ-
स्स पादपुङ्खणस्स अण्णट्ठे वा मुल्लं दवायेज्ज, तस्मा पा-
डिहारियं गमेहेज्ज ।

उच्चत्ताए पुव्वे, गहणमलंभे उ होइ पडिहारी ।

ते पि य गु छिणकालं, दोसा ते चेव छिणम्मि ॥ ४९ ॥

जे पाडिहारियं गिहमेउते ते उच्चतमाहणं पुव्वं तस्मिन्
घनत्वे, तस्मिन्स्य अलंभे पाडिहारियं अज्ज वा कज्जे वा
छिणकालं न कर्त्तुं, गमेहेतस्स भाणिगयस्स-कर्त्ताहि वि कते
कज्जे आणहामि, दोसा छिणम्मि ते चेव अज्ज सुए वा अ-
प्यहामि ति छिणकालं कदार वाधानो हव्वज्ज, ततो अ-
णप्पिमंते माया मोसे भवति अत्ते ।

सो साह इमेहि कारणेहि पाडिहारियं मेणहेति-

गुहेहि य विस्समिने, भाप्पिय कूढं तेव गेण्डुण ।

अमति दुल्लं पडिसे-इ गहणं पडिहारि चउडा ॥ ५० ॥

आमिने वडं, कूढं ति उत्तरं कालं वा खुजं, प-
रिगुणं अमति पाडिहारियं ग लम्भति, दुल्लं वा जाय
लम्भति, पडिणीण्ण वा पडिसेयितो इमे चउडवहे पाडि-
हारियं मेणहेति-उस्सग्गुस्समिगं, उस्समिगं, अव-
वायं, अववायावयानियं । आणादोगेण कते छिणकालं,
अलम्भते वा छिणकालं कते दोगह वि सुत्ताण वि-
वज्जासकरणे इमा जयणा-

ते पाडिहारियं पा-यपुङ्खणं गिहइउण जे भिस्सु ।

वोचथमपिण्णादी, मो पावति आणमादीणि ॥ ५१ ॥

पादपुञ्ज

नं पाडिहारियं छिगणकालं गेहिहनुं तस्मि चेष काले अण्ये-
यत्वं, विचरीयमाणितस्स इमं दोसा-

मायामोममदिनं, अप्पञ्चओ विस्सणा उवालेभो ।

वोच्छेदपदोसादी, वोच्चत्थं अप्पिण्तस्स ॥ ५२ ॥

पूर्ववन् ।

वितियपदे वाघातो, होजा पट्ठोय व अप्पणो वावि ।

पतेहिं कारेश्हिं, वोच्चत्थं अप्पिण्ज्जाहि ॥ ५३ ॥

पभुणो णित्विस्सयानो कारणा होजा ।

अण्णणां इमो-

गेलन्नवासमहिता, पाडिणीए रायसंभम भए वा ।

अहं समणो वाघातो, णित्विस्सयादी य इयरम्मि ॥ ५४ ॥

गिलाणो जानो, वासं महिना वा. पाडिणीओ वा अंतरे
रायदुद्धं वोहियादिभयं वा अग्निमादिभयं वा जातं । एतं
समणोवाघातकारणा ।

जे भिक्खू सागारियसंनियं पायपुंळ्ळं जाइता तामेव
रयणिं पच्चप्पिंसेति, पच्चप्पिण्तं वा साइज्ज ॥ १७ ॥ जे
भिक्खू सागारियसंनियं पायपुंळ्ळं जाइता सुए पच्चु-
प्पिण्णस्सामि नि तामेव रयणिं पचप्पिण्णइ वा, पच्चप्पिण्तं
वा साइज्ज ॥ १८ ॥

दो सुत्ता सागारिण मेज्जान्तरे ।

जे भिक्खू पाडिहारियं दंडयं वा लद्धियं वा अवलेहणियं
वा वेगसुद्धं वा एते वि दो वि चेष पाडिहारियसागारियगा-
मण्हिं शयब्बा ॥ २२ ॥ जे भिक्खू पाडिहारियमेज्जामंथा-
रयं पच्चुप्पिण्णत्ता दोच्चं पि अणुणविय अहाट्टेइ, अहाट्टेनं
वा साइज्ज ॥ २३ ॥

दो सुत्ता । सूत्रार्थः पूर्ववन् ।

पाडिहारियं जा तु गमो, णियमा सागारियम्मि सो चेष ।

दंडगमादीसु तहा, पुवं अवयरम्मि य पदम्मि ॥ ५५ ॥

पाउंळ्ळणगे दुविधं. वित्तिउडेमम्मि वप्पितं पुविं ।

सागारियसंनियं तं. गेहंताऽग्गादिणो दोसा ॥ ५६ ॥

गट्ठहिं य विस्सरिण. अगप्पिण्तं य हेति वोच्छेदो ।

पच्छाकम्म पवहणं. जावमां वा तयट्ठम्म ॥ ५७ ॥

उच्चत्ताए पुवं गहणं, अलंभे य होज पाडिहारि, तं पि य
ण छिगणकालं, न चिय दोसा न छिण्ण ।

गट्ठहिं तु विस्सरिते, भागिय कूटे तहव जुणे अ ।

अमनो दुल्लभपाडिमेह. गहणं सागारिण वउहा ॥ ५८ ॥

सागारिसंनियं तं, पाउंळ्ळण गेहिहउण जे भिक्खू ।

वोच्छिज्ज मण्णिणज्जा, सो पावति आणमादीणि ॥ ५९ ॥

भाष्यग्रन्थः अविशेषेण पूर्ववन् । नि० सू० ५ उ० । पादेपु
मोच्छ्रुति येन तत्पादमोच्छ्रुतकम् । नि० सू० २ उ० । राजाह-
णस्य कृत्रियनिपयायाम्, पि० । सा च अस्थन्नगनिपया या नि-
यंनवष्टकान् कुयंती चतुष्कुलाधेकैकहस्तमाना कथ्यन्-
मयी भवति, सा च उपवशनापकारिवाधुना पादोच्छ्रुत-

कमित्युच्यते । पि० । (अत्र औत्सर्गिकत्वापवादिकत्वविचारः
'रञ्जोहरण' शब्दे वक्ष्यते)

पादपमज्जण-पादप्रमार्जन-न० । पादानां पुनः पुनर्मार्जनं, नि०
सू० १५ उ० ।

जे भिक्खू अप्पणो पाए आमज्जेज वा, पमज्जेज वा,
आमज्जेन वा पमज्जेन वा साइज्ज ॥ १४ ॥

(जे भिक्खू अप्पणो पाए इत्यादि) अप्पणो पाए आ-
मज्जति एकोन, पमज्जति पुणो। पुणो । अहया-हृत्येण आमज्ज-
सं, रयहरसंण पमज्जणं, तस्स मासलद्धं ।

इमा णिज्जुत्तो-

आहणमणाट्ठा, दुविहा पादे पमज्जणा होति ।

संसत्ते पंथे वा, भिक्खू विचारो विहारो य ॥ ५३ ॥

पुव्वद्धं कंठे । जा आहणा सा इमा अणुगविहा, संसत्तो
पादो। आर्माज्जनत्वा, पंथे वा अर्थेहिलानो थोडिलं, थोडिलाओ
वा अर्थेडिलं, अर्थेडिलानो वा थोडिलं यिलक्खणे सक्काय-
सत्थं ति काउं मेकमेतं. कण्हमातासु पमज्जति, भिक्खवानो
वा पाडिणियत्ता. विचारं ति सत्ताभूमिओ वा आगतां. विहारो
ति सज्जापभूमिणं गामेतरओ वा कुलगणादिणसु कज्जेसु
पाडिआगओ पमज्जति, ता उवकरणेयधानो भविस्सन्ति ।

एमा आहणा खलु, तत्विचरीया भवे अगाट्ठा ।

सुत्तमणाट्ठाणं, तं सेवेतम्मि आगादी ॥ ५४ ॥

खलु अवधारणे । एवमादिकारणवर्तिनिता आगान्तिया सु-
त्तणिधानो अगाट्ठाणपमज्जणं निसेवतस्स आगादीया दोसा ।

इमा संजमविवाहणा-

संयट्ठणा तु वाने, सुहुमं वादरं विराधए पाणे ।

पाउमदोम विभूसा, तट्ठा ण पमज्जए पादे ॥ ५५ ॥

पमज्जणे वानो सेवोद्धज्जति. अण्ये य पयंवादी सुहुमं वादरे
वा विगहति, पाउसदोसा य, बंधंचेर अमुत्तो. तट्ठा पादे ण
पमज्जए ।

वितियपदममज्जकं, अप्पञ्चुत्तानमज्जमाणे वा ।

पुवं पमज्जउणं, बीसामं कंहुणज्जा वा ॥ ५६ ॥

अण्णपञ्चो अनतमयशः वित्तानन्नादासु पमज्जणाहं करंज्ज,
अण्णज्जा वा उव्वानो धानं. स पमज्जज्जो विस्सामिज्जति,
स्वभासमणो वा पादे पमज्जउं कंहुणज्जानं । उक्काये पञ्चाडेम ।
नि० सू० ३ उ० । स्था० । (आचार्यव्याप्यावश्यक या वयंमरुतः
पादप्रमार्जनं युक्तमिति 'अदमस' शब्दे प्रथमभागे १७
पृष्ठ उक्तम्)

पादवेषण-पादवन्धन-न० । पात्रवन्ध. प्रश्न० ५ संव० द्वार ।

पादवद्ध-पादवद्ध-न० । वृत्ताऽऽदिचतुर्भागाभाः पादः सङ्घ,
जं० १ वत्त० । जी० ।

पादलग-पादलग-त्रि० । चरणप्रविष्टे, पञ्चा० १८ विच० ।

पादलिप्त-पादलिप्त-पुं० । "पादलोपुऽनगरे, सुरगुडा भूम्योही-
पतिः । आचार्यः पादलिप्ताऽख्य-कृतं विद्याजलार्णवः ॥१॥"
इति लिखिते स्मृतिभेदे, आ० क० १ अ० । न० । (विज्ञापित्यं शब्दे

कथा) ('पागज्जुण' शब्दे चतुर्थभागे १६३४ पृष्ठेऽपि तस्मै सम्यक्स्वानुमुक्तम्) " संप्रतिविक्रमादित्यः, शालिवाहनवाम्भट्टौ । पादलिताऽऽश्रद्धाश्च, इत्यस्माच्छास्त्रकारकाः ॥ ११॥" (श्रुज्जयतीत्यर्थः) । ती० १ कल्प ।

पादलिहणिया पादलेखनिका-स्त्री० । वर्षासु कर्मनिर्लेखनार्थं काष्ठोपकरणे, पू० ३ उ० । अ० पं० भा० ।

..... वामावामासु पायलेहणिया ।

वह उंबरे पिलक्खु, तस्स अलंभम्मि विचिणिया ॥६२॥
वर्षासु वर्षाकाले वर्षेति सति पादलेखनिकया प्रमाज्जनं कर्त्तव्यं, सा च किमयी भवत्यन उच्यते-वटमयी, उदुम्बरमयी, मल्लमयी, तस्याभावे मल्लस्याप्राप्ते विञ्चणिकामयी अस्मलिकामयीति ।

सा च क्रियत्प्रमाणा भवतीत्याह-

वारसअंगुलदीहा, अंगुलमेवं तु हाइ विणिञ्चा ।

धणमणिनिव्वणा वि य, पुरिसें पुरिसें य पचेयं ॥६१॥

छादशाङ्गुलदीर्घा भवति, येन मध्ये हस्तप्रहो भवति, विस्तराम्येकमङ्गुलं स्यात् । सा च घना निविडा कार्या, मसृणा निर्घना निर्घन्धः । सा च किमेकैव भवति ? नेत्याह-
उ-पुरं पुरं च प्रत्येकम्, एकैकस्य धृग्यग्नौ भवति ।

उभयं नहमंठाणा, सच्चित्ताचित्तकारणा मसिणा ।

(आउकाओ दृविहा, भोमो तह अंतलिकवो य ॥६२॥

उभयोः पार्श्वयोः नववर्त्ताङ्गा । किमर्थो-सौ उभयपार्श्वयोः स्तंभिणा क्रियते, सच्चित्ताचित्तकारणान्, तस्या एकैक पार्श्वेन सार्चनपूर्विकायः संलक्ष्यते, अन्त्येन पार्श्वेन अचित्तपूर्विकाय इति । किंविशिष्टा सा ? (मसिण लि) मार्ष्टी क्रियते नार्तिनीङ्गा, यतो तथा लिखने आत्मविरोधना भवति । आद्ये० ।

एकैका सा ति विधा, बहुपरिकम्मा य अप्परिकम्मा ।

अप्परिकम्मा य तहा, जलभाषित एतरा चेव ॥२१३॥

जलमङ्गुलमिति कट्टं जा कज्जति सा जलभाषिता, इतरा अभाषिता ।

अद्वंगुला परेणं, छिज्जती हेति सा रत्तारिकम्मा ।

अद्वंगुलमेवं तु, छिज्जती अप्परिकम्मा ॥ २१४ ॥

जा पुव्ववट्ठिया वा, जमिता संठवित नच्छिता वा वि ।

लम्भति पमाणजुत्ता, सा ज्ञातवा अथाकडिया ॥२१५॥

पदमवितियाण करणं, सुधुमभवीनो तु कारवे भिक्खु ।

गिह्ठि अमनितियण व, सा पावति आणमादीणि ॥२१६॥

घट्टितसंठविताण, पुव्वि जमिताए होति गहणं तु ।

असती पुव्वकडाए, कप्पति ताहे संयंकरणं ॥ २१७ ॥

नि० चू० १ उ० ।

पादव-पादप-पुं० । पादैरधःप्रसर्पिमुल्लाऽऽत्मकैः पिबतीति पादपः । उक्त० अ० दश० । वृत्ते, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० ।

पादवणस-पादपणस-पुं० । वृत्तमहानि, दश० १ अ० ।

पादविहारचार-पादविहारचार-पुं० । पादविहाररूपे सञ्चरणे, आवा० ।

पादसंवाहण-पादसंवाधन-न० । पादानामनकशो मर्दनं, नि० चू० ।

जे भिक्खु अप्पणो पाए संवाहेज्ज वा, पलिमेहेज्ज वा, संवाहंते वा पलिमर्दंते वा साइज्ज ॥ १६ ॥

'सं' ति प्रसंसा, सोमणा वाहा संवाहा, सा च उड्विहा अद्विगुहासंसाऽऽगमनया । सा गुरुमाहायाण विवाले संवेधा भवति । जा पुण अजरन्ते पच्छिमरत्ते दिवसतो वा अस्सग-सो संवाधेति, सा परिमहा भवति । नि० चू० ३ उ० ।

पादसम-पादसम-न० । पादो वृत्तपादस्तेन तुल्यं मिलितं च । वृत्तांशतुल्यं मये, स्था० ४ डा० १ उ० ।

पादसमिग-पादशर्पिक-न० । पादानामुपरितने अवयवविशेषे, जी० ३ प्रति० अ० अवि० । आ० म० । रा० । आवा० ।

पादिम-पात्य-त्रि० । पाचनयोग्ये, आचा० १ ध्रु० १ चू० ४ अ० २ उ० ।

पात्य-त्रि० । देवताऽऽदेः पातनयोग्ये, आचा० १ ध्रु० १ चू० ४ अ० २ उ० ।

पादोद्गाय-पादोद्पद-न० । दृष्टिवादस्य सिद्धश्रेणिकापरि-कर्मभेदे, म० १२ अङ्ग ।

पाभाइयक्खण-प्राभातिकण-पुं० । प्राभातिककालग्रहणव-लायाम्, ध्रु० ३ अवि० ।

पाप-पापन्-न० । विचर्चिकायाम्, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पामणमुद्दा-पामाणमुद्दा-स्त्री० । प्रमाणदाह्यं, प्रति० ।

पामहा-देशी-पदाभ्यां धान्यमर्दने, दे० ना० ६ वर्ग ४० गाथा ।

पामर-पामर-पुं० । गृहपती, "पामर गिहवइ मेअल-ल कास-या दाणया हलिआ ।" पाइ० ना० ७१ गाथा ।

पामाड-प्रयुञ्जाट-पुं० । वृक्षविशेषः, "तरवट्ठा पामाडो ।" पाइ० ना० १४४ गाथा ।

पामिच्च-प्रामित्य-न० । साध्यर्थमुच्छिद्य दाने, दश० ४ अ० १ उ० ।

ग० आवा० । साध्यर्थमन्त्राऽऽदिबन्धमुच्छिद्यमानीयते, तत्प्रामित्यकम् । ध्रु० ३ अवि० । पं० चू० । साध्यर्थमन्यत उद्यतं कं यद् गृह्यते तत्प्रामित्यकम् । सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० । आवा० । प्रश्न० । दर्श० । अप्रामित्य भूयाऽपि तत्र दास्यामीत्येवमभिधाय यत्साधुनिमित्तमुच्छिद्यं गृह्यते तत्तदप्रामित्यं गृह्यते, तदप्युपचारा-व्यप्रामित्यमिति । पि० । पञ्चा० । जीत० । उद्गमदोषविशेषः, पि० ।

प्रामित्यद्वारमाह-

पामिच्चं पि य द्रुविहं, लोइय लोगुत्तरं ममासेण ।

लोइय सज्जिलगारो, लोगुत्तरं वण्यमाईसु ॥ ३१६ ॥

प्रामित्यमापि समाप्तेन द्विविधं द्विप्रकारम् । तद्यथा-लौकिकं, लौकिकं च । तत्र लौकिकं अर्थे लौकिकं, तत्र साधुविषयं (सज्जिलगारो) सज्जिलगा-भगिनी, आदिशब्दाद् आशा-दिप्रतिश्रुतिः । तस्मिन्, किमुक्तं भवति ? भगिन्यादिभिः क्रियमाणं द्रव्यमिति, अत्र च भगिनीशब्देन कथानकं सूचितं,

तदर्थं स्वयमेव वदयति । लोकोत्तरं प्रामित्यं' वस्त्राऽऽदिषु' वस्त्राऽऽदिविषयं साधूनामेव परस्परमवसेयम् । इह लौकिकं भगिन्यादावित्युक्तम् ।

तत्र भगिन्युदाहरणमेव गाथात्रयेण प्रकटयति-
सुखअङ्गिमनायविही, बहि पुच्छा एग जीवइ ससा ते ।
पविसण पाग निवारण, उच्छेदण तल्ल जइदाणं ॥३७॥
अपरिमियेनहवुड्डी, दासत्तं सो य आगओ पुच्छा ।
दासत्तकहण मा रुय,अचिगा मोएप्पि एत्ताह ॥ ३८ ॥
भिक्षुदगसमारंभे, कहणाउटो कहिं ति वमहि ति ।
संवैया आहरणं, विसज्जु कहणा कइवया उ ॥३९॥

कोशलविषये कोऽपि ग्रामः, तत्र देवराजो नाम कुटुम्बी, सारिकाऽभिधा तस्य भार्यः, तस्याश्च सम्पन्नप्रमुखा बहवः सुताः, सम्पत्तिप्रभृतयश्च प्रभृता दारिकाः, तच्च सकलमपि कुटुम्बे परमश्रावकं, तथा तस्मिन्नेव ग्रामे शिवदेवो नाम सधेष्टी, तस्य भार्यो शिवा, अथवा च समुद्रधोपाभिधाः सूर्याः समागच्छन्, तेषां समीपे जितप्रणीतं धर्ममाकर्ण्य ज्ञानसंवेगः सम्पन्नो दीक्षां गृहीतवान्, कालक्रमेण च गुरुचरणप्रसादोऽनीय गीतार्थः समज्जितः स वाग्यदा चिन्तयामास-यदि मदीयः कोऽपि प्रव्रज्यां श्रुत्वाति, ततः शोभनं भवति, इदमेव हि तर्थायकमुपकारकत्वं यत्समागण-वाहुतागमिमिति । तत एव चिन्तयित्वा गुरुनापुच्छय विजयधुमंभे समागमन्, तत्र च बहिः प्रदेशे कर्मणि पारित्तवयसं पृष्ठवान् पुरुषं-यथाऽयं देवराजाभिषयः कुटुम्बिनः सन्तः कोऽपि विन्दते ? इति । स ग्राह-सूत सर्वेभ्यो तस्य कुटुम्बः केवलंमका सम्मत्यभिधा विषया पुत्रिका जीवतीति । ततः स तस्या एह जगाम । सा च आन्तरमायानं दृष्ट्वा मनसि बहुमानमुद्वहन् वरिदित्वा कश्चित्कालं पशुपास्य च तन्निमित्तमाहारं पकुमुपतरेथ । सापुच्छ तां निवारितवान्-यथा न कल्पते ऽस्माकमस्मत्त्रिमित्तं किमपि कुतमिति, ततो भिजावेलार्थां सा दुर्गतयेनान्यत्र क्वचिदपि तलमात्रमप्यलभमाना कथमपि शिवं देवाभिषयः वाणजो विण्णुस्तेलपलिकाद्वयं दिने दिने द्विगुणवृद्धिरूपेण कलान्तरंण समानीय आत्रं दत्तवती । आत्रा च ते वृत्तान्तमज्ञातना शुद्धमिति ज्ञात्वा प्रतिज-शुहो सा च तदिहं आतुः सकशो धर्मं श्रुतवती, तेन न पानीयाऽऽनयनाऽऽदिना तन्तेलपलिकाद्वयं प्रवेशयितुं प्रपारितवती । च द्वितीयं दिने आना यथावहाक्रमेण गतः । ततस्तस्मिन्नपि दिने तद्विशेषशोकाऽऽकीर्णमात्रस्तथा तन्तेलपलिकाद्वयं द्विगुणोभूतं प्रवेशयितुमशक्तवती, तृतीयं च दिने कर्णवृक्षमुले जातं, तन्नातिप्रभूतत्वात् प्रवेशयितुं शक्नु, अपि च-भोजनमपि पानीयाऽऽनयनाऽऽदिना कर्तव्यं, ततो भोजनार्थं यत्नविधौ सकलमपि दिने जगामिति न अर्घ्यं प्रवेशयितुं शक्नोति, दिने दिने द्विगुणवृद्धया प्रवर्द्धमानमुलमपिपारित्तवृष्टप्रमाणं जातं, ततः श्रद्धिता सा वनं-यथं-शाम नैलं द्दिह, यद्वा भे दासी भव । ततः सा तैलं दातुमशक्तवती दासत्वं प्रति-वेदे, कियन्तु च वपेध्वनिकान्तं भूयोऽपि सम्मताभिधः साधुस्तस्मिन्नेव ग्रामे यथाविहाक्रममागमत् । सा च भगिनी स्वशुद्धं न दृष्ट्वा, तत आगता सती पप्रच्छे, तथा च

प्राचीनः सर्वोऽपि व्यतिकरस्तस्मै 'यवेदि, यावदासत्वं शिवदेवशुद्धं जातमिति, निवेद्य च स्वदुःखं रोदितुं प्रवृत्ता । ततः साधुर्बालन्-सा रीरीचिरादहं त्वां मोचयिष्यामि । ततस्तस्या मोचनोपायं चिन्तय्य प्रथमतः शिवदेवस्यैव शुद्धे प्रविशेत् । शिवा च तस्य भिजादानार्थं जलनं दृष्ट्वा प्रताल-यितुं लग्ना, तां च साधुर्निवारयामास, यथैवस्माकं न कल्पते भिक्षोति । ततः समीपदेशवती श्रेष्ठी प्रोवाच-कोऽयं दायः ? ततः साधुः कायचिरादनाऽऽदीनं दोगान् यथागमं सविस्तरमर्चाकथन् । ततः स आहूतो भवति-यथा भगवन् ! कुत्र युष्माकं वसतिः ? येन तत्राऽऽगता वयं धर्मं श्रुणुमः । ततः साधुर्वाहीन-तास्ति मऽद्यापि प्रतिध्वयः । ततस्तेन निजगृहदेशे वसतिरुदायि, प्रतिदिनं च धर्मं श्रुणोति, सम्य-क्यमनुव्रतानि च प्रतिपन्नानि । सापुच्छ कदाचनोपि वासु-देवाऽऽदिपुत्रगुरुयाऽऽवीर्णानेनकान्तमिप्रदानं व्यावर्णयामास, यथा वासुदेवनायकमिप्रदो जगृहे-यदि मदीयः पुत्रोऽपि प्रव्रज्यां जिघृक्षति ततोऽहं न निशङ्गयामास्यामि । एवं च धृत्वा शिवदेवोऽप्यभिप्रष्टं गृहीतवान् यदि भगवन् ! मदीयाऽपि कोऽपि प्रव्रज्यां प्रतिपद्यते ततोऽहं न निवारयामासि । अत्रान्तरे च शिवदेवस्य तनया ज्येष्ठः सा च साधुर्भगिनी सम्मतिः प्रव्रज्यां प्रहीतुमुपतरेथ श्रेष्ठिना च तौ ङाव-पि विमर्जितौ, ततः प्रव्रज्यां प्रतिपन्नाविनि । सूत्रं सुगमम् । केवलं 'श्रुताधिगमशक्तव्यः' श्रुताधिगमात् ज्ञानो वि-धिः क्रियाविषयेन स तथा । अत्राऽऽह-नन्त्यत्रप्रामित्यं साधुना विशयतो प्रहीतव्यं, परम्परया प्रव्रज्याकारणत्वात्, अत आह-"कवया उ " एवंविधा गीतार्था विशिष्टधृ-तौवदा देशतारिफित्तपुणाः कतिपया एव भवन्ति, न भू-यातः कतिपयानामेव च प्रव्रज्यापरिणामः, ततः प्रामि-त्यं दोगिये । तदर्थं तैलविषये प्रामित्यं दोग उक्तः ।

सम्प्रत्यन्तिदेशेन वस्त्राऽऽदिविषये दोगानमभिधिरुक्ताह-

ए ए च य दोमा, मविमेमयरा उ वधपापम् ।

लोदयपामिञ्चं, लोगुत्तरिया इमे असे ॥ ३२० ॥

एतं चैव दामन्याऽऽदयो दोगा वस्त्रावर्चावयवेषु लौकिकेषु प्रामित्येषु विशिष्टतया निगड्या-दित्यन्त्रणपुरस्सरा द्रष्टव्याः, लोकोत्तरिकाः लोकोत्तरप्रामित्यावयवयाः पुनरारम्भे दोगाः ।

तान्वाऽऽह-

महिले कालिणं खोमिणं, दिणं न्हं वावि अस्स मणोते ।

अवि मुदरे वि दिणं, वुक्करोइ कलहमाइ ॥ ३२१ ॥

इह द्विधा लोकोत्तरं प्रामित्यं-कोऽपि कस्याऽपि सत्कमेवं वस्त्राऽऽदि श्रुत्वाति, यथा कियदिहानि परिभुज्य पुनरपि ते समर्पयिष्यामि, कोऽपि पुनर्वस्म-पतावोहानामुपरि तथे-तन् मदशमपनं वस्त्राऽऽदि दास्यामि, तत्र प्रथमे प्रकारे मलि-निने शरीराऽऽदिमलेन क्लेशितं । यदि वा-पाद्विनेऽथवा-भ्रं-मिने जीर्णप्रायं क्लेशितं । यदि वा-चौराऽऽदिना हन्ये, यद्वा-कार्या मार्गपतिन कलहाऽऽदयो दोगाः । द्वितीयं च प्रकारं ज्येष्ठ-वस्त्राऽऽदिकं याचमानो याचमानस्य, 'आपि' सम्भावनायां, 'सुन्दरं' अपि 'पुत्रेभ्यः' वस्त्राऽऽदिविशिष्टतया दत्तं कोऽपि दुष्करमर्चयेति, महता कष्टेन तस्य रुचिरपादावितुं श-

कथंते, ततस्तमधिकृत्य कलहाऽऽदयो दौषाः सम्भवन्ति, तस्मात्तानांशोरमपि प्रामित्यं न कर्त्तव्यम् ।

अत्रैवापवादमाह—

उच्चत्ताए दाणं, दुल्लभं खग्गुडं अलसं पामिचे ।

तं पि यं गुरुस्स पासं, उवेइ सो देइ मा कलहो ॥२२॥

इह दुल्लभं वत्साऽऽदी सीदन्तः साधोयेदि वत्साऽऽदिकमपरेण साधुना दातुमिच्छन्ते, तर्हि तस्य 'उच्चतया' मुधिकनया दानं कर्त्तव्यं, न प्रामित्यकरणेन, तथा यः 'खग्गुडः' कुटिलो वैषाढृत्यादौ न सम्यग् वर्त्तन्ते, योऽपि चालसः, तौ दुर्लभवत्साऽऽदिदानप्रलोभनेनाऽपि वैषाढृत्यं कार्येन, ततस्तद्विषयं प्रामित्यं सम्भवति, तत्रापि तदीयमानं वत्साऽऽदिकं दायकां गुरोः पार्श्वे स्थापयेत्, न स्वयं दद्यात्, ततः स गुरुर्ददाति, मा भूदस्यथा तयोः परस्परं कलह इति कृत्वा । उक्तं प्रामित्यद्वयम् । पिं० पं० ४० । प्रव० ।

प्रतिग्रहं प्रामित्ययति—

जे भिक्खुं पडिग्गहं पामिच्चं, पामिच्चवेदं, पामिच्चमाहट्टं दिज्जमाणं पडिग्गाहं, पडिग्गाहं तं मा माइज्ज ॥२॥

जे पानं पामिच्चं इत्यादि उच्छिद्यं नेगद्वि, नेगद्विनि, अणुमोदेति तस्य च उल्लङ्घं । नि० चू० १४ उ० । आच्चा० पु० ।

प० मुक०—प्रमुक०—वि० । "पामुकं विच्छिद्यं अत्र, अवहतिग्रं उच्छिद्यं चत्ते" । पाइ० ना० ७६ गाथा ।

पापेक्खं—प्रमुक्खं—वि० । प्रवरं, ज्ञा० १ भू० ४ अ० । आ० म० ।

प्रभात्तं—पुं० । अक्षेपस्य परिहारं उत्तरे, ज्ञा० १ भू० ४ अ० ।

पाय—पाक—पुं० । स्थिघ्ननाऽऽपदाने, अनु० ।

पानत्—अव्य० । प्रभातसमये, सू० प्र० २ पाहु० १ पाहु०

पाहु० । उच० । स्था० । प्रत्युपति, सूत्रं १ भू० ७ अ० । पानं पायः । पानं, ज्ञा० १ भू० १ अ० ।

प्रायस्—अव्य० । बाहुल्ये, आ० चू० ४ अ० । वृ० । पं० व० ।

पञ्चा० । आच० । प्रायशब्दोप्यत्र । स्था० ।

पात्र—न० । पात्रेऽपि । स्था० ।

पाह—पुं० । किरणे, "अस् रस्सी पाया, कुरा मऊहा गहत्थिपो किरणा ।" पाह० ना० ७७ गाथा । चरणे, "चलणा कमा य पाया ।" पाह० ना० १०६ गाथा । सानी, "पाया कडया सारु ।" पाह० ना० १३५ गाथा ।

पायण—पातुम्—अव्य० । गलादधो द्रवं कर्तुमिच्छते, म० ६ श०

३३ उ० ।

पायकंचणिया—पादकञ्चनिका—स्त्री० । 'पादकंचणिया' शब्दायै, जी० ३ प्रति० ४ अक्षि० ।

पायकंबल—पादकम्बल—न० । 'पादकंबल' शब्दायै, उच० १७ अ० ।

पायकेसरिया—पात्रकेसरिका—स्त्री० । 'पादकेसरिया' शब्दायै, अक्ष० ।

पायखज—पाकलाय—वि० । पाकेन खादितं योग्यीकृते, "फलां पकारं पायखज्जां ति नो वप ।" दश० ७ अ० ।

पायगुड—पाकगुड—पुं० । कथितद्रवगुडं, येन खज्जकाऽऽदि लिप्यते । प० २ अक्षि० ।

पायचार—पादचार—पुं० । 'पादचार' शब्दायै, ज्ञा० १ भू० १ अ० ।

पायच्छित्त—पापच्छित्त—न० । पापं क्षित्तंतीति पापच्छित्तम् ।

अथवा—व्यवस्थितप्रायश्चित्तम् । दश० १ अ० । स्था० । स० ।

पापच्छेदकत्वात् प्रायश्चित्तं, विरोधात्कत्वाद् वा प्राहुः "पापच्छित्तमिति" शुद्धी, तद्विषये शोधनीयानि चारः, स्था० ३ डा० ५ उ० । नि० चू० । अ० । प्र० । ("पापं छिद्रं" (१४०८) इत्यादिगाथा 'पाच्छित्त' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १२६ पृष्ठे गता) व्या-

ख्याविशेषां दर्शने—पापं कर्मोच्यते, तन् पापं क्षित्तं च यस्मात्कारणात्प्राकृतं शब्दात् "पायच्छित्तं ति" अयत्तं नेन कारणेन,

संस्कृते तु पापं क्षित्तंतीति पापच्छित्तमुच्यते । आच० ४ अ० ।

प्रायश्चित्तं—न० । प्रायशो वा चित्तम जीवं शोधयति कर्ममेलनं

विमर्लकराति नेन कारणेन प्रायश्चित्तमित्युच्यते । प्रायो वा

बाहुल्येन चित्तं स्वेन स्वकर्णेण अस्मिन्मनसि प्रायश्चित्तं प्रा-

योप्राहणं स्ववर्गाऽदेर्गपि तथाविधं चित्तमद्रावादिनि गाथायै ।

आच० ४ अ० । स्था० । आ० चू० । पञ्चा० । "प्रायः पापं वि-

विनिर्दिष्टं, चित्तं तस्य च शोधनम्" इत्युक्तेः अथवा—प्रकर्णे-

ण अयं गच्छति असादाचारमिति प्रायो मुनिलोकस्तेन

चिन्त्यते स्मर्यतेऽतिचारविशुद्धयर्थमिति निरुक्तात् प्रायश्चित्तम् । अनुष्ठानविशेषं, प० ३ अक्षि० । (प्रायश्चित्तस्य सर्वो-

पधिकारः 'पच्छित्त' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १२६ पृष्ठे गतः)

भेदाः—

निर्विहे पायच्छित्ते पामत्ते । तं जहा—आलोयणारिहे, प-

डिकमणारिहे, तदुभयारिहे ।

तच्च त्रिधा, दशविधञ्चऽपि तस्य विस्थानकानुरोधादि-

ति । आलोचनार्हे, प्रतिकमणार्हे, तदुभयार्हे । स्था० ३ डा०

४ उ० ।

निर्विहे पायच्छित्ते पामत्ते । तं जहा—शाखपायच्छित्ते, दंस-

खपायच्छित्ते, चरित्तपायच्छित्ते ।

(नाणेत्यादि) ज्ञानाऽऽद्यतिचारगुह्यस्य यदालोचनाऽऽदि ज्ञाना-

ऽऽदीनां वा योऽतिचारस्तज्ज्ञानप्रायश्चित्ताऽऽदि तत्राऽकाला-

विनयाप्यनयाऽऽदयोऽर्थावतिचारः ज्ञानस्य शक्तिनाऽऽदयोऽर्था-

दर्शनस्य, मूलगुणात्तरगुणविराजनाकाः विविचित्राः चारित्र-

स्येति । स्था० ३ डा० ४ उ० । (अनुविधमप्रायश्चित्तविचारः 'प-

च्छित्त' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १२६ पृष्ठे गतः)

छव्विहे पायच्छित्ते पामत्ते । तं जहा—आलोयणारिहे, पडि-

कमणारिहे, तदुभयारिहे, विवेगारिहे, विउस्समणारिहे, तवा-

रिहे ।

आलोचनाऽर्हे यद् गुर्गेनिवेदनया शुद्ध्यति, प्रतिकमणार्हे य-

न्मिथ्यादृष्टेनेन, तदुभयार्हे यदालोचनानामप्यादृष्टानां भा-

विचकारं यन्परिष्ठापित आध्यात्मोद्दी शुद्ध्यति, व्युत्पन्नगोर्हे

यत्कायचेष्टातिरोधतः, तपोऽऽदि यन्निर्विकलिकाऽदिना तपस-

ति । स्था० ६ डा० ।

अद्विहे पायच्छित्ते पामत्ते । तं जहा—आलोयणारिहे, प-

डिकमणारिहे, तदुभयारिहे. विवेगारिहे, विउस्सगारिहे, तवारिहे, छेयारिहे, मूलारिहे । स्था० ८ ठा० ।

नवविहे पायच्छिन्ने पणत्ते । तं जहा आलोयणा० जाव मूलारिहे अणवट्टप्पारिहे । स्था० ९ ठा० ।

दसविहे पायच्छिन्ने पणत्ते । तं जहा आलोयणारिहे प-डिकमणारिहे, तदुभयारिहे, विवेगारिहे, विउस्सगारिहे, तवारिहे, छेयारिहे, मूलारिहे, अणवट्टप्पारिहे, पारंभियारिहे ।

इह च प्रायच्छिन्नशब्दः अग्रार्थे, तच्छुद्धौ च दृश्यते, तद्विहापगर्भे दृश्यः । अत्र (आलोयणारिहे णि) आलोचना नियेयता, नक्षत्राणां शुद्धि यदहेत्यन्तिचारज्ञानं तदालोचनार्हमेवमन्याप्य कथलं प्रतिक्रमणं मिथ्यादुष्कृतं, तदुभयमालोचनार्हमित्यादुष्कृतं विवेकाऽयुक्तमकाऽऽदित्यागः, व्युत्पन्नः कार्यात्मगः, तपो निर्विकृतिकाऽऽदिद्वेदः प्रमन्याप्यायहस्योत्कर्षणं मूलं महावताऽऽपणम् अनवस्थाप्यम् कृततपसां प्रनारणं पाराश्रिकम् लिङ्गाऽऽदिभेदमिति । प्रायश्चित्तं च तपः उक्तम् । अ० २४ श० ७ उ० । स्था० । आच० । आ० च० । दुःखान्ताऽऽदिविधानार्थं करणीयं कर्मविशेषः, अ० ।

पादच्छुम्-न० । पादेन वा लुप्तश्चक्षुर्दोषपरिहारार्थं पादच्छुम्नः । अ० २ श० ४ उ० । पादे पादेन वा लुप्तः, दशा० १० अ० । " कथं काउयमंगलपायच्छिन्ना । " विष्णु० १ श्रु० २ अ० ।

पायच्छिन्नकरणं-प्रायश्चित्तकरणं-न० । प्रायश्चित्तं वातुल्येन चित्तं जीवं मनो वा शोधयति पापं विनश्यति वा पश्चात् प्रायश्चित्तम् । तत्करणम् प्रायश्चित्तकरणम् । प्रायश्चित्ताऽऽचरणे, अ० २ अधि० ।

प्रायश्चित्तकरणफलम्-

पायच्छिन्नकरणेण भेतं ! जीवं किं जगयइ ? पायच्छिन्नकरणेण पावकम्मविमोहिं जगयइ, निरइयारे आवि भविस्सइ, सम्मं च गं पायच्छिन्नं पडिवज्जाणे मणं च मग्गफलं च विमोहेइ आचारं च आचारफलं च आराहइ । १६ ।

हे भदन् ! प्रायश्चित्तकरणेन पापशुद्धिकरणेन आलोचनाऽऽदिकं जीवः किं जनयति ? शुभं वर्तते-हे शिष्य ! प्रायश्चित्तकरणेन पापकर्मविशोधिं जनयति, ततश्च निर्गताचाराऽन्तिचारहितं भवति. सम्यक् प्रायश्चित्तं यत्तपयमानः सम्यग् सम्यक्त्वं च पुनर्मोहिकं मारीय सम्यक्त्वस्य फलं ज्ञानं तन् विशोधयति च पुनराचारं आराधयति, आचारशब्देन चारित्रमाराधयति-पुनराचारस्य फलं मोक्षमाराधयति साधयति । उक्तं २६ अ० । आच० ।

पायजालं-पादजालं-न० । " पादजालं " शब्दार्थे, प्रश्न० ५ संव० द्वार ।

पायजालपेटिया-पादजालपरितिका-स्त्री० । " पादजालपेटिया " शब्दार्थे, आ० ।

पायट्टवण-पात्रस्थापन-न० । " पादट्टवण " शब्दार्थे, वृ० ३ उ० ।

पायड-प्रकट-त्रि० । आकाशीभूतं, विशेषः । साक्षात्परिस्फुरति, सं० प्र० । पाहु० १ पाहु० पाहु० ।

पायण-पायन-न० । लोहकारेण तापितकुटितनीलपथारीकृतपुनस्तापितानां जले निवोलनं, शा० १ श्रु० ७ अ० । भस्डे, न० । अङ्गणं, दे० ना० ६ वर्गं ४० गाथा ।

पायण्जोग-पात्रनियोग-पुं० । " पादण्जोग " शब्दार्थे, वृ० ३ उ० ।

पायदहरय-पाददरदक-न० । " पाददहरय " शब्दार्थे, जी० ३ प्र० ५ अधि० ।

पायत्ताणीय-पादात्यनीक-न० । " पादत्ताणीय " शब्दार्थे, उक्त० १० अ० ।

पायत्ताणहिवइ पादत्राणाधिपति-पुं० । " पादत्राणाधिपति " शब्दार्थे, कल्प० १ अधि० २ क्षण ।

पायपडिमा-पात्रप्रतिमा-स्त्री० । पात्रप्रतिमा उद्दिष्टदायकात्राऽऽदि यार्थव्य, तथा प्रक्षिप्तं तथा दातुः स्वाङ्गिकं परिभुक्तप्रायश्चित्तं वा पात्रं पर्यायं परिभुज्यमानं पात्रं यार्थव्य इति उक्तमर्थभिकमिति चतुर्थी । स्था० ४ ठा० ३ उ० ।

पायपमज्जण-पादपमर्जन-न० । " पादपमज्जण " शब्दार्थे, नि० च० १५ उ० ।

पायपफोडण-पादप्रस्फोटन-न० । " पादपफोडण " शब्दार्थे, व्य० ६ उ० ।

पायपरियाचम-पादपर्यापन्न-त्रि० । " पादपरियाचम " शब्दार्थे, आच० २ श्रु० १ च० १ अ० ११ उ० ।

पायपलंव-पादप्रलम्ब-न० । " पादपलंव " शब्दार्थे, क्षा० १ श्रु० १ अ० ।

पायपास-पादपाश-पुं० । " पादपास " शब्दार्थे, सूत्र० १ श्रु० १ अ० २ उ० ।

पायपुङ्गण-पादप्रोङ्गन-न० । " पादपुङ्गण " शब्दार्थे, आ० ।

पायप्पहड-देशी-कुकुट, दे० ना० ६ वर्गं ४४ गाथा ।

पायवंधण-पादवन्धन-न० । " पादवंधण " शब्दार्थे, प्रश्न० ५ संव० द्वार ।

पायवट्ट-पात्रवट्ट-न० । " पादवट्ट " शब्दार्थे, जं० १ वल्ल० ।

पायय-पात्रक-न० । अल्पं पात्रं, स त्रिजुः स्वकार्यं परकार्यं वा पात्रं समाधिस्थानं गृहीतवा । आच० २ श्रु० २ च० ३ अ० । प्राकृत-न० । प्रकृती भयं प्राकृतम् । वृ० १ उ० १ प्रक० । संस्कृतविकृतिरूपं भाषाभेदे, वृ० १ उ० १ प्रक० । " बालम्बी-मृदुमूर्खाणां, वृणां चाग्निष्वाकादन्तिगम् । अनुग्रहाय तत्रैव, निःशान्तः प्राकृतः स्मृतः ॥ १ ॥ " दश० ३ अ० ।

पायक-पुं० । नीचे, " अहमा इयम य पायया नीया । " पा१० ना० १०३ गाथा ।

पायल-देशी-चतुर्ग, दे० ना० ६ वर्गं ३ गाथा ।

पायलम-पादलम-त्रि० । पादलम् शब्दार्थे, पञ्चा० १२ विष्णु० ।

पायलित-पादलित-पुं० । " पायलित " शब्दार्थे, आ० क० ।

पायलेहणिया-पादलेहणिका-स्त्री० । " पादलेहणिया " शब्दार्थे, वृ० ३ उ० ।

पायव-पादप-पुं० वृक्षे. उत्त० ४ अ० । "साही विडयी वच्छे,
महीच्छी पायवो दुमो य तक् ।" पाद० ना० २४ गाथा ।

पायवगण-पादपगण-पुं० । 'पादवगण' शब्दायै, दश०
१ अ० ।

पायविहारचार-पादविहारचार पुं० । 'पादविहारचार' श-
ब्दायै, आचा० ।

पायस-पायस-न० । 'पायसो-स्त्री' पाद० ना० २४० गाथा ।
परमात्रे, आ० म० १ अ० । जी० । आ० क० ।

पायसंजय पादसंयत-पुं० । कारणं विना कर्मवर्त्तने, दश०
६ अ० ३ उ० ।

पायसंवाहण-पादसंवाहन-न० । 'पादसंवाहण' शब्दायै,
नि० चू० ३ उ० ।

पायसम-पादसम-न० । 'पादसम' शब्दायै, स्था० ४ डा० १ उ० ।

पायसीमग-पादशीपिक-न० । 'पादसीमग' शब्दायै, जी०
३ प्रति० ४ अर्थ० ।

पायार-प्राकार-पुं० वृक्षे. (किल्लो गुजगती) "सारां पायारां ।"
पाद० ना० २३७ गाथा ।

पायाल-पाताल-पुं० । न० । पत-आलत्र । धग्वास्तलम्भे
भुजंते. ज्यातिप्राक्क लम्बान्धनुषे स्थानं च । वाच० । यलयामु-
खपाललकलशेषु. प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । अउ० । आ० । म० ।
"पायालं च रमायलं ।" पाद० ना० १७१ गाथा ।

पायालकलम-पातालकलश-पुं० समुद्रमध्ययनिषु (प्रश्न० १
द्वार) यलयामुखप्रभृतिषु. प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पायालगंगा-पातालगङ्गा-स्त्री० । स्वनामख्यातायां नेमिना-
थजनिमायाम्. शौर्यपुर शङ्खजिनाऽऽलंयं पालिनगरे मधुरायां
द्वारकायां सिंहपुरस्कर्मनाथे पातालगङ्गाभिधः श्रीनिमिना-
थः । ती० ४३ कल्प ।

पायावच-प्राजापत्य-पुं० । प्राकृतलोकं, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।
चं० प्र० । ज्या० । एकानविंशतितमे चतुर्दशऽहोरात्रसु-
हृत्ते, म० ३० सम० ।

पायाहिण-प्रादक्षिण्य-न० । नमस्कारपाठेन निवेदने, पं०
व० ३ द्वार ।

पार-शूक-धा० । मर्षणे, " शूकः चय-तर-तर-पाराः "
॥ ८ । ४ । ८६ ॥ इति शूकः पाराऽऽदेशः । 'पारइ' शकनान्ति ।
पारयतेरपि-पारइ । 'पार' ४ पाद ।

पार-पुं० । न० । तटे, परकुल, आचा० १ श्रु० २ अ० ३
उ० । सूत्र० । स्था० । विश० । तीरे, पर्यस्तगमने, सूत्र० २
श्रु० १ अ० । " पारीरं पारं ।" पाद० ना० २२६ गाथा । वृ० ।
स्था० । नरकाऽदिकं परलोकं, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० । मांसे,
संसारार्णवतटवृत्तिव्यादितकारणेषु ज्ञानदर्शनेनवारिषेयु, आ-
चा० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

प्राकार-पुं० । "व्याकरण-प्राकारागते कर्माः" ॥ ८ । १२६ ॥
इति कलुकृदा । 'पारो । पात्रो ।' नगरमित्यौ. प्रा० १ पा ।

पारअ-प्रावारक-पुं० । यावत्तावज्जीविताऽऽवर्त्तमानावट-प्रा-
वारक-देवकुलेयमेव यः " ॥ ८ । १ । २७१ ॥ इति सस्वरव्य-
२३४

ञ्जनस्य वा लुक् । पारअं । पावारअं । उत्तमार्णवरसे, प्रा०
१ पाद ।

पारक-देशी सुगमानभारंज, दे० ना० ६ वर्ण ४१ गाथा ।

पारंगम-पारंगम-पुं० । पारं गच्छतीति पारं गमः । परकुलग-
न्तारे, गमने गमः, पारस्य पारं वा गमः पारगमः । पर-
तटगमने, आचा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० । (" अतीरंगमा प-
एण य तीरंगमित्तप अपारंगमा एण ण य पारंगमित्तप । "
' अपारंगम' शब्दे प्रथमभागे ६०६ पुष्टे व्याख्यातम्) अथ
तीर-पारयो को विशेष इति ? उच्यते तीरं मोहनीयं क्षयः,
पारं शेषप्रतिक्षयः । अथवा तीरं घातिचतुष्टयाऽपगमः, पारं
भवापप्रातिहर्कमीमांश इत्यर्थः । आचा० १ श्रु० ३ अ०
३ उ० ।

पारंगय-पारङ्गत-त्रि० । पारं पर्यन्तं संसारस्य प्रयोजनवा-
त्तस्य वा गतः पारं गतः । सिद्धि, आच० ४ अ० १ ।

पारंगिय-पारंगिय-न० । पारं तीरं तपसाऽपराधस्याश्च-
रति गच्छति ततो दक्षिणं यः स पारंगियः, स एव पारंग-
ियः, तस्य यत्तत्पाराङ्गिकम् । स्था० ३ डा० ४ उ० । पारम्येन
प्रायाश्चेतानां तन उच्छ्रुतग्रायश्चित्तभावादिपराधार्ता
पारम्यञ्चिनि गच्छतीत्येवं शाले पारंगियः । प० ३ अर्थ० ।
व्य० । जी० । दशप्रपारं रत्नं. तच्छ्रुत्वाप्यतिचारकर्तृपुरुषे,
स्था० १० डा० । पञ्चा० । तपविशेषं रत्नं वाऽभिचारपा-
रगमने. श्रौ० । ग० ।

पारंगित्त-न० । यस्मिन् प्रतिवेधिते लिङ्गैश्चकालनैपमा
पारम्यञ्चिगमर्हतीति पारंगित्तम् । व्य० १ उ० । स्था० ।

तत्रो पारंगिया पञ्चत्ता । तं जहा-दुष्टे पारंगिये, पमत्ते
पारंगिये, अन्नमन्ने करमाणे पारंगिये ॥ २ ॥

त्रयः पारंगिकाः प्रह्वताः । तत्रया-दुष्टः पारंगिकः,
प्रमत्तः पारंगिकः, अन्त्याऽप्यं परस्परं मुक्तपापप्रयो-
गतः प्रतिस्वर्गा कुर्वाणः पारंगिक इति सूत्रमसामर्थ्यः ।

अथ चिरन्तनार्थे भाष्यकृद्भिर्भणितुमाह—

अंचु गति पूयणम्मि य, पारं पुणऽणुत्तरं बुधा विंति ।
सोपीए पारमंचद, गयवि तदपूजियं हांति ॥ ६३ ॥

' अञ्चु' गतिपूजनयैरिति वचनान् अञ्चुधातुर्गतं पूजने
वा गृह्यते । तत्र गत्यर्थो यथा-पारं तीरं गच्छति येन प्राय-
श्चित्तनाऽऽमेवितेन तत्पाराङ्गिकम् । अथ पारं कमुच्यते ? इ-
त्याह-पारं पुनः संसारममुद्रस्य तीरभूतमनुत्तरं निर्वाणं बु-
द्धार्थायैकदायां बुधते । अनेन मिलितेन साधुमार्गे ग-
च्छतीति भावः । तत्पराऽऽपचनेऽभावपुत्रचाराः पारंगिक-
मुच्यते । यथा शोधः पारं पर्यस्तमञ्चति यत्तत्पाराङ्गि-
कमप्यहमेव प्रायश्चित्तमित्यर्थः । पूजार्थो यथा-नवाऽपि
नैव तत्प्रायश्चित्तपारागमनमपूजितं, किं तु पूजितमेव । त-
तो येन तपसा पारं प्राप्तिनाऽच्यते आश्रमणमर्हतेन पूज्य-
ते तत्पाराङ्गिकं पाराङ्गितं वाऽभिधीयते, तद्योग्यान्धुर्गण
पाराङ्गिकः ।

अथ तमेव भेदतः प्ररूपयति-
आसायण-पडिसेवी, दुविहो पारंगितो समासेण ।

एकैकस्मि य भयणा, मचरिते चेव अचरिते ॥ ६४ ॥

पाराञ्चिकः समासेन द्विविधः तथा—आशाननापाराञ्चिकः, प्रतिस्वेवपाराञ्चिकश्च । पुनर्एकैकस्मिन् द्विविधा भजना कर्तव्या । कथमित्याह—द्वावप्येतां सजागर्तव्या अचार्तिवर्णा वा ।

कथं पुनरेषा भजनं त्याह—

सर्वचरितं भस्मति, केण्डि पडिमैविणेण तु पदेण ।

कथं वि चिट्ठि देसो, परिखामसराहमामज्ज ॥ ६५ ॥

कर्तव्यद्वयपदेन पराञ्चिकः प्रतिपत्तिर्यस्येन प्रातर्मवि तेन सर्वमपि चार्तिं भस्मति, कुत्रापि पुनश्चार्तिवस्य देशोऽपिष्ठेन । कुत इत्याह—परिणामं तैरात्रमन्दाऽऽदिरूपमपराधं चोत्कृष्टमध्यमजघन्यरूपमाप्ताय चार्तिरं भयंता, न वा ।

इदमेव भावयति—

तुल्लमि वि अवराह, परिखामवसेण होइ गाणत्ते ।

कथं वि परिखाममि चितुल्ले अवराहो गाणत्ते ॥ ६६ ॥

तुल्येऽप्यपराधं परिखामवशेन तीक्ष्णमन्दाऽप्यवस्यस्यैवि-ज्यवलाचार्तिपरिभ्रंशाऽऽदी नानात्वं भवति । कुत्रचित्पुनः परिखामे तुल्येऽप्यपराधं नानात्वं प्रतिस्वेवतां चित्तं भवति ।

अथाऽऽशाननापाराञ्चिकं व्याचिन्त्यासुराह—

तिथ्यकरपययणमुण, आयपिण गणहरे मडिठ्ठीण ।

एते आसायेंत, पच्छित्ते ममणा होइ ॥ ६७ ॥

तीर्थैकरप्रवचनं धृतम्, आचार्यान्, गणधरान्, महर्जिकान् एतान् आशानयति तस्य प्रार्थनार्थं वयमागलज्जणा मार्गणा भवति ।

तत्र तीर्थैकं यथाऽऽशानयति तथा त्रिविधं यत्ने—

पाहडियं अणुमपपति, जाणेतो किं च भुज्जी भोगे ।

धीतिथं पि य वुच्चति, अतिरक्खवड्ढेमणा याति ॥ ६८ ॥

प्राप्तुं तां सुरावरचितममवसरणमहाप्रातिहाय्याऽदिवृत्ताल्लज्जणमहेन यदनुमप्यते, तत्र सुन्दरम् । ज्ञानवयप्रमाणेन च भवस्वरूपं ज्ञानं विपाकदारुणान् भोगान् किमिति बुद्धेः । मल्लिनाथाऽदंश्च खियाया अपि यत्तार्थमुच्यते । तदनीवात्मनीयम् । अनीव कर्कशा अनीव दुरनुचरा तीर्थैकं, सर्वोपायकुशलैरपि वा दशना कृता साऽप्युत्तुका ।

अस्मं च एवमादी, अवि पडिमासु वि तिलोगमहिताणं ।

पडिरुवमकुर्वेतो, पावति पारं चिये ठाणं ॥ ६९ ॥

अन्यमप्येवमादिकं तीर्थैकतामवर्णं यो भाषते । तथा अपीत्यभ्युपगच्छे । त्रिलोकमहितानां भगवतां याः प्रतिमास्तार्च्यपयश्चैवमवर्णं भाषते न तानां पाराणाऽऽदिरूपीनां माल्यालङ्काराऽदिवृत्ता कियन्ते । एवं ध्रुव प्रतीकरूपं वा विनयवन्दनस्तु-तिस्तथाऽदिकं तासां भवावज्ञायुद्धया अकुर्वन् पाराञ्चिकं स्थानं प्राप्नोति ।

अथ प्रवचनं सङ्गलस्याऽऽशाननामाह—

अक्रासतज्जणादिमु, सेयमिदिविवति सच्चपटिणीओ ।

अण्णे वि अत्थि संया, मियालमैतिकट्ठाकाणं ॥ ७० ॥

यः सङ्गप्रत्यनीकः स । अक्रासयत्तज्जणादितु (ति) विमहोऽर्थस्यान् आक्रोशतर्जनाऽऽदिविः सङ्गमाधिलिपि । यथा

सन्त्यन्येऽपि शृंगालानां तिकटङ्कप्रभृतीनां सङ्गाः, यादृशस्तै तादृशऽप्यपि हानि भावः । एष आक्रोश उच्यते । तर्जना तु हुं हुं जानं भवदीयं सङ्गत्वमित्यादिका ।

अथ धृताऽऽशाननामाह—

काया वता य ते चिय, ते चेव पमायमपमादा य ।

मांसवाहिकागियाणं, जेतिमविज्जामु किं च पुणे ॥ ७१ ॥

दशवेकालकोनराऽध्ययनाऽऽदी यत्त एव पदकायाः नान्येव वनानां, तावैव प्रमादप्रमादा भूयां भूय उपबर्गयन्ते त-देतदुत्तमम् । मांसाधिकारिणां च साधूनां ज्योतिरपिषासु पुनः किं नाम कार्यं येन श्रुते ताः प्रतिपाद्यन्ते ।

अथाऽऽन्त्याऽऽशाननामाह—

इद्धिममातनुगुणा, परोवदेसुज्जया जहा मंग्वा ।

अनट्ठोमणयया, पोमंति दिया व अप्पाणं ॥ ७२ ॥

आचार्याः स्वभावादेव श्रद्धिस्वत्तातगुरुकास्तथा मङ्गवा इव परंपदेशोद्यताः, लोकाऽऽवर्जनप्रमत्ता इति भावः । (म-हत्स्वरूपं मंग्वं शब्दे) आत्मार्यं पोपण्यताः स्वोदरभरणं कचेत-मः । इदमेव व्याचष्टे हिजा इवाऽऽमानमस्मि पोपयन्ति ।

गणधराऽऽशाननामाह—

अवभुज्जयं विहारं, देमंति परंमि सयमुदामीणा ।

उवजीवंति य रिद्धि, निम्मणा मो चि य भणंति ॥ ७३ ॥

गणधरा गीतमाऽऽद्योऽभ्युपयन् विहारं जितकल्पमभूतिकं परंपामुपदिशन्ति । स्वयं पुनरुदामीनास्ते न प्रतिपद्यन्ते । श्रद्धा चालीयमहान्तिककारिणाऽऽदिकलक्ष्यमुपजीवन्ति, निःसंगा वयमिति च भणन्ति ।

अथ महर्जिकपदे व्याख्यानयति—

गणधरं पण् मडिठ्ठा, महातपस्सी व चादिप्रादी वा ।

तिथ्यगपदममिस्ममा, आदिगहणेण गाहिया वा ॥ ७४ ॥

इह गणधर एव सर्वलक्षणैरुपपन्नया महर्जिक उच्यते । यद्वाः महर्जिको महातपस्वी वा चादिधर्मात्मजप्रभृतिर्हो वा भवति । तस्य यद्वयवर्णाऽऽदिकरणं सा महर्जिकाऽऽशानना । गणधरास्तु तीर्थैकरप्रथमशिष्या उच्यन्ते, आदिप्र-हणेन वा ते शृङ्गीता मन्तव्याः ।

अर्थेनयमाशाननायां प्रार्थन्यक्षन्तमार्गणमाह—

पदमविनिपमु चरिमे, मेमे एकैकं चउगुरु हंति ।

मल्ले आमादिं, पावति पारं चिये ठाणं ॥ ७५ ॥

अथ प्रथमस्तीर्थकरा द्वितीयः सङ्गम्यदेशेनः सर्वतो वा आशाननायां पाराञ्चिकः शेरपु श्रुताऽदिवृत्त एकैकस्मिन् देशेन आशान्यमानं चतुर्गुणाः प्रार्थयन्ते भवति, अथ सर्ववस्तुनाशानयति, ततस्तत्प्राप पाराञ्चिकं स्थानं प्राप्नोति ।

तिथ्यगपदममिस्मं, एकं पामाऽऽद्यं तु पारंवी ।

अन्त्यम्वेव जिगिंदो, पभो मो जेण सुतम्प ॥ ७६ ॥

तीर्थैकरप्रथमशिष्यं गणधरमकमप्याशानयन् पाराञ्चिको भवति । कुत इत्याह जितद्वस्तीर्थकरः स कलहव्याऽध्यक्ष प्रभवः प्रथमत उपासकः । मुख्य पुनः स एव गण-धरो येन कारणेन प्रभवः प्रथमतः प्रणेता, ततस्तमे-

कमप्याशातयतः पाराञ्चिकमुच्यते । उक्त आशातनापारा-
ञ्चिकः ।

प्रतिवेद्यनापाराञ्चिकमाह-

पडिसेवणपारंथी, तिथिंशो सो हाइ आणुपुव्वी ।

दुट्टे य पमने य, सेयुक्के आपममो य ॥ १०७ ॥

प्रतिस्वनापाराञ्चिकः, स इति पूर्वापत्यस्तावधायकप्रका-
रः, आनुपूर्व्या स्वरूपपरिपाट्या भवति । तथा-दुष्टः पारा-
ञ्चिकः, प्रमत्तः पाराञ्चिकोऽप्यन्त्यं च कुर्वणः पाराञ्चिको
ज्ञानव्यः ।

तत्र दुष्टं तावदाह-

दुविधो य हाइ दुट्टो, कमायदुट्टो विमयदुट्टो य ।

दुविधो कमायदुट्टो, सपक्ख परपक्ख चतुपंगो ॥ १०८ ॥

विधिवश्च दुष्टो भवति-कपायदुष्टश्च, विपर्ययदुष्टश्च । तत्र
कपायदुष्टो द्विविधः-स्वपक्षदुष्टः, परपक्षदुष्टश्च । अत्र च-
तुर्भेदाः । प्रमत्तः प्राकृतव्याम् । तथा-स्वपक्षः स्व-
पक्षे दुष्टः १, स्वपक्षः परपक्षे दुष्टः २, परपक्षः स्वपक्षे दुष्टः ३,
परपक्षः परपक्षे दुष्टः ४ ।

तत्र प्रथमभङ्गं विभावयिष्यमाह-

मासवणालं मुहणं तप य उलुगच्छि गिहरणी चैव ।

एमो सपक्खदुट्टो, परपक्खे होतिऽणगविधो ॥ १०९ ॥

(मासवणालं ति) सपक्खभञ्जिका (मुहणं तप) मुख्यभि-
का, उल्लंघना घृकस्तस्येयाज्ञायां यस्य स उल्लंघनाः शिख-
रिणी माञ्जिता । एतं चत्वारो दृष्टान्ताः । एष स्वपक्षक-
पायदुष्टो मन्त्रव्यः । परपक्षकपायदुष्टः पुनरेकविधो भव-
ति-निर्मुक्तिशाश्वतात्माऽर्थः ।

अर्थनामय विचरिषुः सपक्खनालदृष्टान्तं तावदाह-

मासवणालं छेदणं, गुरु सव्वे भुजएत्तरे कोवो ।

स्वामणमणुवमपने, गाणि उवेत्तमाहिं परिणा ॥ ११० ॥

पुच्छंतमसक्खाणं, मोच्छंमपनो गंतु कथमे गहसरे ।

गुरु पुव्वकहि तहाइ न, पडियरये दंतभेजणता ॥ १११ ॥

इह प्रथमं कथानकम्-" एतेण साधुणा मासवभञ्जिया
सुमंतिता लज्जा तस्य स अतीव गेहो, आरथियस्त य आ-
लोडयं, पडिदंतिण निमंतिण, अ आरथिण सव्वा वि समुहि-
ट्ठा । इतरं पदोसमावसो आरथिपरण लोकस्य, भिच्छा मि दु-
क्खं करं । तहा वि न उयसमइ भणइय-गुग्गं दंतं भेजामि ।
गुरुणा चिनियं-मां असमाहिमरणं मारिस्सइति । गणे अ-
खं गहणं उवेत्ता अखं गणं गंतुण भत्तपच्चक्खाणं क-
रं, समाहणं कालगया । इयरो गवेसमाणो सज्जनिय पुच्छइ
कहि आरथिया ? । नेहि न अक्खायं, सो अन्नतो सोत्ता तस्य
गंतुं पुच्छइ-कहि आरथिया ? । ते भणंति-समाहणं कालग-
या । भणो पुच्छइ-कहि सरिगं परिदुवियं, आरथिपडि
पुव्वं पुणिय मा तस्स एवंस्समसरिपरिदुवणियाभूमि
कहेआहो मा आगहिंयिगहं करेमाणो उड्डाई काहिइ । ने-
हि अकहिइ अन्नतो सोतुं तस्य गंतुं उवडियिओ गोला-
वलं कडिऊण दंतं भेजतो भणइ-एवंहि तुमे सासवना-
लं खइयं । तं साहहिं पडियरंतहि दिट्ठे । " अथासुरगमनि-
का-सपक्खनालविषयं छन्दं निमन्त्रणं गुरोः कृतं, गुरुणा च

सर्वं भुक्तम्, इतरस्य कोप्यो गुरुणा क्षामणं कृतंऽपि नोप-
शान्तः । ततोऽनुपशान्ते तस्मिन् गतिनमात्राय व्यापय-
त्वा अन्यस्मिन् गच्छे परिज्ञां भक्षप्रव्याख्यानमज्ञातं त-
तः शिष्याभिमन्य गुरवः कुत्र गता इति पृच्छतोऽपि सांभ-
लकसाधुभिर्नोऽप्युच्यते । ततोऽप्यतः श्रुत्वा तत्र गत्वा कु-
त्र नेपां शरीरमिति पृच्छा कृता । गुरुर्भिन्नं सव्यं एव तदीया
वृत्तान्तः कथित आसीत् । ततस्त्वेतन्नाशरीरपरिष्ठापन-
भूमिर्न दर्शिता । स चान्यतः श्रुत्वा गतो दन्तभञ्जनं कृतवान्
साधुभिश्च गुपिलस्थानं स्थितः प्रतिचरणं कृतमिति ।

अथ मुखानन्तकदृष्टान्तमाह-

मुहणंगत्तस्स गहणं, एमव य गंतु सिमि गल्लगहणं ।

समूहेणियेरेण वि,मो गल्लगहितो मना दो वि ॥ ११२ ॥

एकेन साधुना मुखानन्तकमनीयोऽज्जलं लब्धम्, तस्य च
गुरुर्भिन्नं कृतं । तत्राऽप्येवमेव पूर्वाऽप्युच्यते कदर्थो व-
क्तव्यः । तत्र तत् तत्पुनर्मुखानन्तकं प्रत्यर्पयताऽपि न गृही-
तं, ततो गुरुणा स्वगणं एव भद्रं प्रत्याख्यातं निशयां च
विगते लब्ध्वा मुखानन्तकं गृह्णातिभि भणता गाढतरं ग-
लप्रहरणं कृतं, समूहेन च इतरणाऽपि गुरुणा स गलकं गृ-
हीतः, एवं ढावयि सृता ।

उल्लंघनादृष्टान्तमाह-

अत्थं गणं वि सिक्खामि, उलुगच्छी उक्खणामि ते अच्छी ।

पदमगमो नवरि इहं, उल्लगच्छीइ ति दोकेति ॥ ११३ ॥

एकः साधुरस्ते गतेऽपि स्युं सोऽन्यत् अपरेण साधुना
परिहातेन भगितः-उलुकात् । किमर्थमस्ते गतेऽपि स्युं
सोऽन्यत् ? । स प्राह-एवं भणन्तव हे अप्यर्त्तना उत्प-
त्तामि । अत्राऽपि सर्वोऽपि प्रथमाऽप्युच्यते कदर्थो व-
क्तव्यः । तत्राऽपि स्वगणं प्रत्याख्यातमभक्ष्य कालगतस्य रजोह-
रणत् अयोयं कालिकामाकृत्य मासुलुकात् भणयति कु-
वारां हे अप्यर्त्तना उद्वृत्त तस्य दौर्जन्यं, वैरं मया नि-
र्वापितमिति कृच्छः ।

शिखरिणीदृष्टान्तमाह-

सिहरिणिलोभाऽऽलोपणं, छेदिदं सव्वा वि तेण उगगरणं ।

भत्तपरिमा अपहि, गच्छती मो इहं खवीर ॥ ११४ ॥

एकेन साधुना उत्कृष्टा शिखरिणी लब्ध्वा सा च गुरुणा मा-
लोचिता, तथा च गुरुचच्छेदिता निर्मन्त्रिताः । सा च त्रै-
सर्वा पीता, स साधुः प्रक्षेपसुपगतो मार्गस्थे दग्धकमुदीर्यो-
वान्, स गुरुभिः क्षामितोऽपि यदा नोपशान्त्यति तदा
भक्षपरिज्ञा कृता, तत्राऽपि स आचार्योऽन्यस्मिन् गणे न ग-
तः, तस्य च समाधिना कालगतस्य शरीरं तेन पापा-
त्मना दन्तकेन कटितम् । यत एते दोषाः ततोऽनन्तस्यैव न
कतेव्यः ।

तथा चाऽऽह-

तिव्वकसायपरिणतो, तिव्वयरागाणि पावइ भयइ ।

मयगस्स दंतभेजणं, समपरणं होक्खुणिरगणा ॥ ११५ ॥

तीमा उत्कटा ये कपायास्तेषु परिणतो जीवन्तीवतर-
काणि भयानि प्राप्नोति । यथा प्रथमदृष्टान्तोक्त्याऽऽचार्य-
स्य त्रिलोभपरितस्य दन्तभञ्जनमयम् । इति त्रिदृष्टान्तयो-

स्तु शिष्टाऽऽचार्याणां स्त्रीवक्रोपचरिणतयोः समकालं मरणम् ।
तृतीयदृष्टान्तप्रतिपक्षस्य साधोर्लोचनदोषकम् । अतुल्यदृष्टान्तो
कस्य दुर्नतकोटिप्रमाणम् । ईदृशाः स्वपक्षकथयदुष्टा लिङ्गपार्श्व-
श्रिकाः कर्तव्याः । गतः प्रथमो भङ्गः ।

अथ द्वितीयमाह-

रायवहाऽऽदिपरिगतोऽयम् । अहवा वि हवेज रायवहओ तु ।

सो लिंगतो पारं चि, जो वि य परिकटुनी तं तु ॥११६॥

राज्ञो राजात्मत्वस्य वा परस्य वा प्राप्तेऽयमुद्देशस्य व-
धाय परिगतः । अधवा-राजवधक एव स भवेत्, विहित-
राजवध इत्यर्थः । एवमेककविधपरपक्षदुष्टः, एष सर्वोऽपि
लिङ्गपार्श्वश्रिकः कर्तव्यः । योऽपि वाऽऽचार्याऽऽदिकस्मिन् राज-
वधकं परिकल्पितं वान्तापर्यन्तं सोऽपि लिङ्गपार्श्वश्रिको विधे-
यः । अथ तृतीयभङ्ग उच्यते-परपक्षः स्वपक्षे दुष्टः स कथं
भवति ? उच्यते-युद्धं युद्धवान् वयम् वादं पराजित आसीत्,
स्कन्दकाऽऽचार्येण पालकवत्, वैरिका वा स तस्याऽस्तीत् ।

स पुनः कीदृशो भवेत् ? इत्याह-

सस्त्री व असस्त्री वा, जो दुष्टो होति तू सपक्षस्यम् ।

तस्म निमिद्रे लिङ्गं, अनिमयी वा वि द्विज्जाहि ॥११७॥

स व संशो वा अर्पणी वा यः स्वपक्षदुष्टो भवति तस्य
लिङ्गं निमिद्रे प्रख्यातं न दत्तयेति भावः । अनिशयज्ञानी वा
उपशान्ताऽयमिति मन्था तस्याऽपि लिङ्गं दद्यात् ।

अथ अतुल्यदृष्टान्तं परपक्षः परपक्षे दुष्ट इति भव्यते-

रक्षो जुवरक्षो वा, वापातो अहवा वि हम्मरादीर्णं ।

सो उ मदेर्मं ग कपति कपति अगामि अगामाओ ॥११८॥

यो राज्ञो वा युवराजस्य वा वधकः स तु पुनः स्वदेशे दीक्षितुं
न करानं किं तु करानं अग्न्याग्नय देशे आशानो दीक्षितुम् ।

इत्थं पुन अर्थाकारो, पदमिलितुपचितियुग्मदुष्टद्वि ।

तेमिं लिङ्गविवेको, दुर्चीरमे वा लिङ्गदार्णं तु ॥११९॥

अत्र पुनः प्रथमद्वितीयभङ्गः दुष्टपक्षकारः स्वपक्षपरपक्ष-
दुष्टा इत्याद्यभङ्गद्वयवर्तिनिरिति भावः । एतेषां लिङ्गं विवेक-
रूपं पार्श्वश्रिकं दत्तव्यम् । अनिशयज्ञानी वा यदि जानाति न
पुनरादृशं करिष्यति, ततः सम्यगावृत्तस्य लिङ्गविवेकं न क-
रोति । (दुचरिमं लि) तृतीयचतुर्थलक्षणं यो चरमभङ्गो तयो-
क्तो विवेकरूपं लिङ्गदानं कर्तव्यम् । किमुक्तं भवति ?-परपक्षः
स्वपक्षे दुष्टः परपक्षः परपक्षे दुष्ट इति भङ्गद्वये वक्ष्यमाना यमु-
पशान्ता ईति सम्यगज्ञानं, ततो लिङ्गदानं कर्तव्यम् । अथ
नापशान्तास्त्वन्तं न प्रवृत्त्यन्ते, अपि तु तानि स्थानानि परि-
हार्यन्ते । एव वाशब्दसूचनोऽर्थः ।

अथ सत्तेपनाला-दिदृष्टान्तप्रतिपक्षो दापो मा भूदिति हेतो-
राचार्येण यथा सामाचार्य-स्थापना कर्तव्याः तथा प्राति-
पादयमाह-

सखेहि वि घेतव्वं, गहणे य निमंतेणे य जो तु विही ।

भुंजेनी जतणाण, अजतणदोमा इमे हूति ॥१२०॥

सर्वैरपि सार्धभराद्यध्याप्यार्थस्य स्वस्वमात्रकषु ग्रहीतव्यम्,
तथा ग्रहणे निमन्त्रणे वा यावद्वक्ष्यमाणो विधिः स सर्वोऽपि
कर्तव्यः । एवं यतनया मृत्यो भुञ्जते, अयतनया तु भुञ्जा-
नानामिमं वक्ष्यमाणो दापो भवति ।

एनामेव निर्गुहिकाणां भावयति-

सखेहि वि गहियम्मी, थोवं थोवं तु केइ इच्छति ।

सखोमे न वि भुञ्जति, गहति पि वितिय आदोमा ॥११९॥

सर्वस्वत्यागप्राप्त्यर्थे गृहीते कश्चिदाचार्यो इदमच्छति-
यथा तन एकैकस्य हस्तान् स्तोके स्तोके गृहीत्वा गुरुणा
भोक्तव्यम् । एष प्रथम आदेशः । अपरं ब्रुवत-एकैकं गुरुर्या-
स्य ग्रहीतव्यम् अथाप्येवमपि गृहीते ततस्तद्गृहीतमापि तेषां
सर्वेषां हस्तान् स्तोके स्तोके न भोक्तव्यं किं तु तानिमान्वतन
वक्तव्यम्-पर्याप्तम् इत ऊर्ध्वं न गच्छति । एष द्वितीय आदेशः ।

अमुमेव व्याचष्ट-

गुरुभक्तिं मे जो हिययागुळो,

सो गिरहणी गिम्ममगिम्मसतो वा ।

तस्मैव सो गिरहति गेयरोरिं,

अलक्षममाणमि य थोवं थोवं ॥१२२॥

गुरुभक्तिमान् यश्च गुरुणा हृदयागुहकत्वं दुर्गोऽनुवर्त्तते स
गुरुप्राप्त्यर्थे निद्रायुक्तस्य अनिद्रायुक्तस्य वा गृहीति
तस्यैव च नेदति आचार्यां प्रकृतेन गृहीति, नेतरेणाम-
परमाप्तताम् । अर्थः कः पर्याप्तं न गतिं ततो लभ्यमानं स्तोके
स्तोके सर्वथाप्येव गृहीति । एष ग्रहणप्राप्त्यर्थः ।

संप्रति निमन्त्रणे विधीमाह-

सति लेभोमि वि गिरहति एयेमेवं जगिङ्गण निज्जंथं ।

भुञ्जति य सारयेमे, जानति उवयमगिणियं च ॥१२३॥

सति विद्यमानेऽपि प्राप्तेऽर्थे लभे यतीरेव सारये निम-
न्त्रयमाणो गार्ह (नश्यत्) ब्रुवत, ततस्तं ग्रह्यता तेषामपि गृ-
हीति, तच्च तस्यैव भुञ्जतः सारयेषु भुञ्जति, सा यत्नान्म-
भुक्तं प्रदंष्टं स गच्छन् उपचार्यमाणं च जानाति-अयमुप-
चार्याणां पुनः सद्भावित निमन्त्रयते, इत्येव विधिः श्रद्धावत-
स्यतीत्यर्थः ।

गुरुणा भुत्तुवारीयं, जालादमनी य मंडलि वाचि ।

जे पुण समसगहनें, गिलाणमादीणं ते दिनि ॥१२४॥

गुरुणा यद्भुक्ताङ्गिरं तद्वालाऽदीनां दीयते, तेषामभावे म-
गडली (यासि मगडलीप्रतिगुह) सित्यन्ते यत्पुनः शेषगुरुभक्तिम-
व्यतिरिक्तः साधुभिर्मात्रं गृहीते तद् गानाऽऽदीनां प्रय-
च्छन्ति ।

समागं मेमट्टं, न छुम्भनी मंडलिपहिम्महिण् ।

पेचगहति छुम्भति, ओभामाणलेभ मात्तुं ॥१२५॥

शेषाणां गुरुव्यतिरिक्तानां मेमट्टं मगडलीप्रतिगुह न सित्य-
ते । यत्पुन गानाऽदीनामधार्थं ग्रन्थं कृत्वा कृत्वा माचकेण गृ-
हीते, तेषामुद्धरितं मगडलीं प्रतिगुहं, परममपरितनानां
मुक्त्वा प्रतिगुहं ईति भावः ।

पाहुणगट्ठा व तमं, थोवुत्तु अनिवाहटा विगिंचिंति ।

इइ गहणभुञ्जणविही, अविधीरं इमे भवे दापो ॥१२६॥

प्राप्तेण कथं वा तत् गानात्तेषामानेनप्राप्त्यर्थं पूज्या स्थाप-
यित्वा यदि 'अनिवाहटा' अनीय घाताः प्राप्तेण कथं नाया-
नास्तदा तदेव यन्ति परित्यजन्ति, पर्याप्तं ग्रहणमात्रेण-
प्राप्त्यर्थमात्रम् ।

यथेन विधिं न कुर्वन्ति ततस्तस्मिन् विधौ इमे शेषा
भवेयुः-

तिव्वकसायपरिणतो, तिव्वतरायाई पावइ भयाई ।

मयगस्स दंतभंजण, समभरणं ढाकुणुगिराणा ॥ १२७ ॥
व्याख्यातायाः । उक्तः कथायुद्धः ।

अथ विषययुद्धमाह-

संजति कप्पटीए, सिज्जायारि अउउत्थिणीए य ।

एसो उ विसयदुट्ठो, सपक्खपरपक्खचउभंगो ॥ १२८ ॥

इहापि स्वपक्षपरपक्षपक्षान्यां चतुर्भेदौ । तद्यथा-स्वपक्षः स्व-
पक्षे दुष्टः, स्वपक्षः परपक्षे दुष्टः, परपक्षः स्वपक्षे दुष्टः, पर-
पक्षः परपक्षे दुष्टः ४ । तत्र कल्पस्थिकायां तरुणां संय-
त्यां संयतोऽभ्युपपन्न इति प्रथमो भङ्गः । संयत एव श-
ब्दात्तन्त्रिणीकायामन्यतांतिभ्यां वा अभ्युपपन्न इति द्वि-
तीयः । गृहस्थयती कल्पस्थिकायामभ्युपपन्नायिति तृती-
याः । गृहस्था गृहस्थायामिति चतुर्थः । एष च विषययुद्धश्च-
तुर्विधो मन्तव्यः ।

पदमे भंगे चरिमं, अणुवरए वा वि वितियभंगम्मि ।

सेमण इहं पगवे, वा चरिमे लिंगदाणं तु ॥ १२९ ॥

प्रथमे भङ्गे चरिमं पाराञ्चिकम् । अनुपगमस्याऽनिवृत्तस्य
द्वितीयेऽपि भङ्गे पाराञ्चिकम् । शेषस्य तृतीयचरमभङ्गयेन
इह प्रकृतम् । अत्र पाराञ्चिकस्य प्रस्तुतत्वात्तस्य च परपक्षे
अग्रमतनत्वात् । अपथा (वा चरिमे लिंगदाणं तु ति) वा
विकल्पेन भजनया चरमभङ्गद्वये लिङ्गदाने कर्तव्यम्, यद्यु-
पशान्तस्तदा अन्यसिन् स्थाने लिङ्गं दातव्यम्, अन्यथा
तु नैति भावः ।

अथ प्रथमभङ्गे दाणं दर्शयन्माह-

लिंगेण लिंगिणीए, संपत्तिं जइ णियच्छती पावो ।

सच्चजिणाराऽज्जाओ, संपो आमातिओ तेणं ॥ १३० ॥

लिङ्गेन रजोहरणाऽऽदिना युक्ता लिङ्गिन्याः संयत्याः संप-
त्तिं यदि अधमतया कथमपि कश्चित्पक्षो नियच्छति प्रा-
प्नोति तर्हि तेन पापेन सर्वजिनानाम् आर्याः संयत्याः सङ्घ-
श्च भगवानाश्रितो मन्तव्यः ।

पावारेण पावरो, दिङ्गिभासेऽवि सो ण वट्ठि हु ।

जो जिणपुंगवमुदं, नमिऊण तमेव धरिसेति ॥ १३१ ॥

पावानां सर्वेषामपि स पापतरः, अत एव वट्टेलोचन-
स्याऽप्येतेऽपि सुमीयेऽपि कर्तुं स न वचने न कल्पते,
यो जिनुपुङ्गवमुद्रां धर्मणीं नत्वा तमेव धर्ययति ।

संसारमखवयगं, जातिजराभरणवेदत्तापउरं ।

पावमलपडलछ्छा, भमेति मुद्दाधरिससेणं ॥ १३२ ॥

संसारमनवदमपयेन जातिजराभरणवेदनाप्रचुरं पापम-
लपटलछ्छा मुद्राधारेणैव परिभ्रमति ।

ततः-

जत्थुपज्जति दोसो, कीरति पारंचितो स तम्हा तु ।

सो पुण सेवि मसेवी, गीतमगीतो व एमेव ॥ १३३ ॥

यत्र क्षेत्रे यस्य संयतीधर्षणाऽऽदिको दोष उत्पद्यते, उत्प-
स्यते वा स तस्मात् क्षेत्रापाराञ्चिकः क्रियते, स पुनः से-

वी वा स्यादसेवी वा, तेन नत्कार्यं कृतं वा भवेदकृतं वेति
भावः । एवंमेव गीतायां गीतायां वा स सर्वोऽपि पाराञ्चि-
कः कर्तव्यः ।

कथमित्याह-

उवसयकुले निवेसण-पाउगसाहि गाम देस रजे वा ।

कुलगणसेपे निज्ज-हणाए पारंचितो होति ॥ १३४ ॥

यस्य यस्मिन्नुपाश्रये दांष उत्पन्न उत्पत्त्यते वा स तत्र
उपाश्रयात्पाराञ्चिकः क्रियते । एवं यस्मिन् गृहस्थकुले दो-
ष उत्पन्नः, तथा निवेशनमर्कान्तमेवप्रवेशद्वारा द्वयोर्ग्रामयो-
रपान्तराले द्वाद्यादिगृहाणां संनिवेशः, एवंविधस्वरूप एव प्रा-
मान्तगतः पावकः, साही शास्त्रारूपेण धर्षणक्रमेण स्थिता
ग्रामगृहाणामङ्कतः परिपाटिः, ग्रामः प्रतीतो, देशो जनपदो,
राज्यं नाम यावन्तु देशेषु एको भूपतिः राजा तावदंशप्रमा-
णम् । एतेषु यत्र यस्य दांष उत्पन्नः, उत्पत्त्यते वा, स ततः
पाराञ्चिकः क्रियते । तथा कुलेन यो निर्गृहो बाह्यः कृतः स
कुलपाराञ्चिकः । गणाद् बाह्यः कृतो गणपाराञ्चिकः, सङ्घाद्य-
स्य निर्गृहणा कृतो स सङ्घपाराञ्चिकः ।

किमर्थमुपाश्रयाऽऽदिपाराञ्चिकः क्रियते इत्याह-

उवसंतो वि समाणो, वारिज्जति तेसु तेसु ठाणेषु ।

हंदि हु पुणो वि दोसं, नद्दाणाऽऽसेवणा कुणति ॥ १३५ ॥

उपशान्तोऽपि स्वलिङ्गिनीर्मान्तमवनात्यतिनिवृत्तोऽपि सन्
तेषु तेषु स्थानेषु प्रतिप्रयत्नकुलनिवेशनाऽऽदिषु विहरन् वा-
र्यते । कुत इत्याह- 'हंदि' निकारणोपमप्रदेशे, हुरिति नि-
श्चये, पुनरप्यसौ तस्य स्थानस्याऽऽसेवनात्तमेव दांषं करोति ।

इदमेव स्पष्टरमाह-

जेसु विहरंति ताओ, वारिज्जति तेसु तेसु ठाणेषु ।

पदमे भंगे एवं, सेमसु अ ताई ठाणाई ॥ १३६ ॥

येषु ग्रामाऽऽदिषु ताः संयत्यो विहरन्ति तेषु तेषु स्थानेषु
स विहरन् वार्यते, ततः पाराञ्चिकः क्रियते इत्यर्थः ।
एवं प्रथमभङ्गे स्वपक्षः स्वपक्षे दुष्ट इति लक्षणं विधिर्लङ्घः ।
शेषेष्वपि द्वितीयाऽऽदिषु भङ्गेषु तानि स्थानानि विमर्जनी-
यानि । किमुक्तं भवति ? द्वितीयभङ्गे यस्यां नगरीयामभ्युप-
पन्नसदीये कुलनिवेशनाऽऽदी प्रविशन् वारणीयस्त्वृतीयचतुर्थ-
भङ्गयोः परपक्षः स्वपक्षे, परपक्षः परपक्षे वा दुष्ट इति लक्षण-
योरुपशान्तस्त्वपि तेषु स्थानेषु लिङ्गं न दातव्यम् ।

एत्थं पुण अहिगारो, पदमभंगेण दुविहदुटे वि ।

उच्चारियसीरसाई, सेसाई विकीवणद्दाए ॥ १३७ ॥

अत्र पुनर्द्वितीयेऽपि कथायतो विषयतश्च दुष्टे प्रथमभङ्गे-
नाधिकारः, शेषाणि पुनर्द्वितीयभङ्गाऽदीनि पदानि उच्चारित-
सदृशानि विनियमतीवर्कौपानार्थमस्मिद्विदति । गतो विषय-
दुष्टः पाराञ्चिकः ।

संप्रति प्रसक्तपाराञ्चिकं प्राह-

कसाए विकह विगडे, इंदिय निहा पमाद पंचविधो ।

अहिगारो सुचम्मी, तर्हि नव इमे उदाहरणा ॥ १३८ ॥

कथायाः कोषाऽऽद्यः, विकथाः स्त्रीकथाऽऽदिका, विकटं म-
घम्, इन्द्रियाणि श्रोत्राऽदीनि, निद्रा वयमगाथा, एष पञ्चवि-
धः प्रमादो भवति । अथ च निशीथपीठिकायां यथा सविस्तरं

सप्रायश्चित्तोऽपि भावितस्मृत्वात्राऽपि मन्त्रव्ययः, तवर-
पिह स्वपनं सुप्तं, इति यथा; तथा अधिकारः । सा च
मिहोपाया । ३०४ उ० । (तत्र निद्रायाः स्वरूपम् 'णिहा' शब्दे
चतुर्थभागं २०७२ पृष्ठ गतम्) (निद्रानिद्राविवरणं विस्तरतः
'णिहाणिहा' शब्दे चतुर्थभागं २०७२ पृष्ठ गतम्) (प्रचला-
याः सर्वोऽधिकारः 'पयला' शब्देऽस्मिन्नेव भागं ४०७ पृष्ठे
ऽस्ति) (प्रचलाप्रचला चक्रकमनो जन्तेरगतिं 'पयलापय-
ला' शब्देऽस्मिन्नेव भागं ४०८ पृष्ठ गतम्) (अत्र पार्गाञ्च
कस्य प्रस्तुतत्वात् स्थानेऽङ्गिनिद्रया अधिकारः । सा च 'यो-
ण्डि' शब्दे चतुर्थभागं २४१० पृष्ठ गता । इदानीं पुनः मामा-
प्यलोकयन्तां द्विगुणं त्रिगुणं चतुर्गुणं वालनं (वालं) भवतीति
मन्त्रव्ययम् । यत एवमतः स प्रज्ञापनीयः सौम्यः ! मुञ्च लिङ्गं
नास्ति तप चरणे चारित्र्यम् । यथैवं गुरुणा सातुनयं भ-
षिणोऽनुमुञ्चति, ततः शोभनम् । अद्य न मुञ्चते भवतः
सह्यः समुद्रितो लिङ्गं तस्य मोकूमनिच्छतः सकाशात् हर-
ति उडालयति, न पुनरेकजन इत्याह-मा तस्यैकस्यापरि
प्रदंषं गच्छन्, प्रष्टिश्च व्यापादनमापि कुर्यात् ।

लिङ्गापहारनियमार्थमत्रमाह-

अवि केवलवृत्तादे, ण य लिङ्गं देति अगतिसेसीसे ।
देसवत देसणं वा, गिएह अस्मिन्ने पलायंति ॥ १४७ ॥
अपिः संभावने, स चैतन् संभावयति यद्यपि तेनैव भव-
ग्रहणेन केवलमुत्पादयति तथाऽपि (स) तस्य स्थानाङ्गिः,
ततो लिङ्गमननिशयो न ददाति, यः पुनरतिशयज्ञानी स
जानाति न भूय एतस्य स्थानेऽङ्गिनिद्रायां भविष्यति, ततो
लिङ्गं ददाति । लिङ्गापहारं पुनः क्रियमाणं अयमुपदेशो दीय-
ते-देशवतानि स्थलप्राणाग्निराग्निरग्नमत्ताऽऽर्जानि गृहाण,
तानि चेत्प्रतिपत्तुं न समर्थस्ततो दर्शने सम्पक्कवं गृहाण ।
अथैवमप्यनुनीयमानो लिङ्गं मोक्षं नेच्छति तदा रात्रौ न
सुक्त्वा पलायन्ते देशान्तरं गच्छन्ति । गतः प्रमत्तः पार्गाञ्चकः ।

अथान्येन्यं कुर्वाणं तमेवाऽऽह-

करणं तु अयमप्यं, समसाणं न कपते सुविदितानां ।
जे पुण करेति साणा, तेमि तु विविचुणा भणिया ॥ १४८ ॥
तुशब्दस्य व्यवहितसंबन्धनया अन्त्याऽप्यं परस्परं पुनर्य-
त्करणं सुष्पायुप्रयोगेण संचयं नन्व धमणानां सुविदितानां
कर्तुं न कल्पनं । ये पुनः कुर्वन्ति न यदि ज्ञानात्स्वदा तेषां
विवेचना परिष्ठापना भण्यता ।

इदमेव व्याचष्टे-

आसगपोसगसेवी, केई पुरिमा दुवेगया हॉति ।
तोसिं लिंगविवेगो, वितियपदं रायणवडण ॥ १४९ ॥

आस्यं सुखम्, आस्यमेवाऽऽस्यकं, पोपकः पायुः, आस्यक-
पोपकाभ्यां सन्धितुं शीलमेवाभित्यास्यकपोपकमेविनः क-
चित्पुरुषाः साधयो द्विवेदाः स्त्रीपुरुषवेदयुक्ता भवन्ति, न-
पुंसकवेदिन इत्यर्थः । तेषां लिङ्गविवेकः कर्तव्यः । द्वितीयपद-
मत्र भवति-यो राजा प्रव्रजितस्तस्याऽऽस्यकपोपकमेविना-
ऽपि लिङ्गं नापहियते, परं यतनया परित्यज्यते । गतोऽप्येन्यं
कुर्वाणः पार्गाञ्चकः ।

संप्रति यो दुष्टाऽऽदिश्यते पार्गाञ्चकः क्रियते तद्वदृश्यति-
विद्वां उवस्सपार्ह, कीरति पारं चियो न लिंगानो ।

अशुवरमं पुण कीरति, सैसा नियमा तु लिंगाओ ॥ १५० ॥
द्वितीयो विषयदुष्ट उपाश्रयाऽऽदेः पार्गाञ्चकः क्रियते, संप्रत
इत्यर्थः । न लिङ्गान्, लिङ्गपार्गाञ्चको न विधीयते । अथ ततो
दोषाजोपरमं तदा अनुपरमं लिङ्गतोऽपि पार्गाञ्चकः
क्रियते । शराः कपायदुष्टप्रमत्तान्ताऽप्येतेषांकारिणो निय-
मालिङ्गपार्गाञ्चकाः क्रियन्ते । किमेत एव पार्गाञ्चका उ-
तान्याऽप्यन्तः ? अस्मिन्नि श्रमः ।

कीदृशः सः ? इति चेदुच्यते-

इदियपमादोसा, जो पुण अवराधमुत्तमं पत्तो ।

सन्भावममाउटो, जति य गुणा से इमे हॉति ॥ १५१ ॥

इन्द्रियोपायान्, प्रमाददोषाणां पार्गाञ्चकाऽप्यपित्याप्याः
पुनः साधुरुक्तमस कृष्टमवराधपदं प्राप्तः स यदि सद्भावव-
मावृत्तौ-निश्चयेन भूयाऽऽदमेवं न कारंष्यामि, इति व्यवसित-
स्तदा स तपःपार्गाञ्चकः क्रियते; यदि च 'मे' तस्य इमे
गुणा भवन्ति ।

के पुनरेवं इत्याह-

संप्रयणविगियआगम-सुत्तर्थाविदो, जो समग्गो उ ।

तवसी निगहजुतो, पययस्योरे अभिगतन्थो ॥ १५२ ॥

संहननं वज्रच्छ्रमनागच्छं, वीर्ययुत्या वज्रकुञ्ज्यमानना,
आगमा जयन्तेन तवमपुर्वान्तगतमाचारऽऽरूपं तृतीयं वस्तु,
उत्कर्षतो दृश्यमपूर्वं संपूर्णं; तच्च सृजतोऽर्पतश्च यदि परिपश्ये
भवति । एतैः संहननाऽऽदिभिः, विविधा च न तुचित्तममाचार-
ण यः समग्रः संपूर्णः तपस्वी नामनिर्विकीडताऽऽदितपः-
कमेभाविनः निग्रहयुक्त इन्द्रियकपायाणां निग्रहममर्थः,
प्रवचनसारं अभिगतार्थः परिणामितप्रवचनगृहस्थाथ इति ।

किंच-

तिलमुमतिभागमेतो, वि जप्स असुभो ग विज्जती भावो ।

शिज्जहणारिहो सो, मेमे गिज्जहणा गण्ठि ॥ १५३ ॥

यस्य गच्छाप्रयुद्धस्य तिलमुपविभागमात्रोऽपि निर्यूहोऽ-
हमित्युभयो भावो न विद्यते स निर्यूहणाया अहो योम्यः,
शेषस्य एतदुशुणाविकलस्य निर्यूहणा नास्ति न कर्तव्या ।

इदमेव व्याचष्टे-

एयगुणसंपत्तो, पावति पारं चियागिहं दायं ।

एयगुणविषमुको, तागिमग्गी भवे मूलं ॥ १५४ ॥

एतं संहननाऽऽदिभिर्गुणैः संप्रयुक्तः पार्गाञ्चकाहं स्थानं प्रा-
प्नोति । यः पुनरेतदुशुणाविसमृद्धतादृशं पार्गाञ्चकाऽपति-
प्राप्तेऽपि मूलमेव प्राप्यश्चलं भवति ।

अथ पार्गाञ्चकमेव कालनो निरूपयति-

आमायणा जहणे, छम्मासुकोस वाम्प उ मांमे ।

वामं वारम वासे, पडिमेव उ कारणा भदसो ॥ १५५ ॥

आशान्तनापार्गाञ्चको जयन्तेन पयमामान्, उत्कर्षतश्च
द्वादश मामान् भवति, एतावन्तं कालं गच्छाप्रयुद्धास्त-
त्तृतीयैः । प्रतिसेवनापार्गाञ्चको जयन्तेन सेवस्मरभुक्त्वा-
तो द्वादश वर्षाणि निर्यूह आस्ते । (पडिमेव उ कारणा भ-
दसो स्ति) यः प्रतिसेवकपार्गाञ्चकः, स कारणं कुलमगा-
ऽऽदिकायै सक्ता विकल्पिता, यथोक्तकालाद्वर्गापि गच्छं प्र-
विशतीति नावः ।

अथ तस्यैव गणनिर्गमनविधिमाह-

इत्तरियं शिक्खेवं, काउं आमं गणं गमितां गां ।
दच्चादिमुभे वियङ्ग, निरुवसगह उस्सग्गां ॥ १४६ ॥

इह यः पाराञ्चिकं प्रतिपद्यते स निवन्मादाचार्य एव भवति । तत्र च स्वर्गणे पाराञ्चिकं न प्रतिपत्तव्यम् । अयस्मिन् गणं गन्तव्यम् । तत्र इत्थं गणनित्वात्ममुत्तरे शिष्यं कृत्वा ततोऽप्ये गणं गत्वा द्रव्यैरेव कालमावेप्य शुभेषु प्रशस्तेषु विकटनामालोचनां परगणाऽऽचार्यस्य प्रयच्छन्ति, उभार्यापि च निरुपसर्गप्रत्ययं कार्याभ्याम् कुरुतः ।

अथ किं कारणं स्वर्गणे न प्रतिपद्यते ? उच्यते-

अप्यच्चय णिवधयया, आगाभेमा अजंतणा मग्गे ।
परगणं न होति एए, आगाधिरता भयं चेव ॥ १४७ ॥

स्वगच्छ एव पाराञ्चिकप्रतिपत्तौ अर्गातार्थानामप्रत्ययो भवति-नूतमकृप्यमेतत् प्रतिपादयते येन पाराञ्चिकः कृतः । तत्स्वर्गणे निर्भयता भवति, न गुरुणा शिष्येति इत्यर्थः । अविभक्तश्चाऽऽज्ञाभङ्गं कुर्वन्, अयन्मग्नता च स्वर्गणे भवति, शिष्यानुरोधाऽऽदिता स्वयमेव भक्षणाऽऽनयनाऽऽदी निर्यन्त्रेण वक्ष्यमाणा न भवतीत्यर्थः । परगणं च एतं दोषा न भवन्ति । अपि च-तत्र गच्छता भगवतामाज्ञाऽनुपालनं स्थित्वा स्वयं कृते भवति, भयं चाऽऽत्मनः सङ्गायते । ततः परगणं गत्वा तत्र पाराञ्चिकं प्रतिपद्य निरपेक्षः संकशयोजनात् क्षेत्राद् बहिर्भवति ।

तस्य चयं सामाचारी-

जिणकप्पियपटिरेव्वा, वार्हं खेतम्म सो ठितो संतो ।
विहरति वारस वामं, एगागी भाणमंजुत्तां ॥ १४८ ॥

जितकालकप्रतिकूपी श्लेषकृते भयं प्रहोतव्यं, तृतीयस्यां पौरुष्यं पर्यटनीयमित्यादिका यादृशी जितकालकस्य चर्या, तां कुर्वन् क्षेत्राद् बहिः स्थितः सन् स पाराञ्चिक एकाकी ध्यानसंयुक्तः श्रुतपरावर्तनैकचित्तां द्वादश वर्षाणि विहरति ।

यस्याऽऽचार्यस्य सकाशे प्रतिपद्यते तेन यत्कर्तव्यं तदाह-

ओलोयणं गवेमण, आयरिओ कुणति मव्वकालं पि ।
उपपो कारणस्मी, मव्वपयत्तेण कायव्वं ॥ १४९ ॥

आचार्यः पाराञ्चिकस्य सर्वकालमपि, यावन्तं कालं तत्प्रायश्चित्तं वर्हति तावन्तं सकलमपि कालं यावत् प्रतिदिवसमवलोकनं करोतिः तत्समीपं गत्वा तद्वर्शनं करोतीत्यर्थः । तदनन्तरं गवेयणम्-मताऽऽज्ञामतया भवतां दिवसो रात्रिश्च प्रतिपद्यते करोति । उपपन्नं पुनः कारणं ग्लानत्वलक्षणं सर्वप्रयत्नेन भक्षणाऽऽहणाऽऽदिकं स्वयमाचार्येण तस्य कर्तव्यम् ।

जो उ उवेहं कुजा, आयरिओ केण्णि एमाणं ।

आरोवण उ तस्मा, कायव्वा पुव्वनिदिद्धा ॥ ६० ॥

यः पुनराचार्यः केनाऽपि प्रमादेन जनव्याघ्रेणाऽऽदिता उपेक्षां कुरुते, तस्य समीपं गत्वा तच्छरीरस्यादत्तं न वर्हति, तस्य आरोपणा पूर्वनिर्दिष्टा ग्लानद्वाराऽभिहाता कर्तव्याः, चत्वारि गुरुकास्तस्य प्रायश्चित्तमार्गोपपितव्यमिति भावः ।

“उपपेक्षं कारणमिदं मव्वपयत्तेण कायव्वं”

(१४९) ए तद्भाष्यति-

आहरति भक्तपाणं, उव्वट्ठणमाइयं पि सो कुणति ।

सयमेव गणादिवद् अह अगिलाणां सयं कुणति ॥ १६१ ॥

यदि पाराञ्चिको ग्लानो भवेत्, ततस्तस्य गणाधिपातराचार्यः स्वयमेव भक्षयितुं चाऽहर्नि आनयति उड्ढंतेनम्, आदिशब्दान् परावर्तनेनाह्नकरणापेक्षनाऽऽदिकं तस्य स्वयं करोति । अथ ज्ञानाऽऽग्लानो नीरगास्तत्र आचार्यं न कमपि कारयति, किं च सर्वं स्वयमेव कुरुते ।

“ओलोयणं गवेमण नि” (१४९) ए तद् व्याख्यातार्थमाह-

उभयं पि दाउण मपाडिपुच्छं,

वोढुं मरीरस्स य द्दमाणिं ।

आमायइत्ता य तवोकिलंतं,

तमेव भवंतं समुवेति थेरा ॥ १६२ ॥

स्वावगा आचार्याः शिष्याणां प्रतीच्छकानां च उभयमपि सूत्रमर्थं च । किंविशिष्टमित्याह सप्रतिपुच्छं पुच्छा प्रश्नः, तस्याः प्रतिवचनं प्रतिपुच्छा, तया भहितं सप्रतिपुच्छं, स्वार्थपर्यऽर्थविरपय यत् येन पुष्टं तत्र प्रतिवचनं दत्त्वा तत्संकाशसुषमस्य तदर्थशरीरस्य (वट्टमाणिं) च-तन्मात्रेण काले भवा वाच्यमाना, वाच्यमर्थः । तां वर्हन्ति, अलङ्काराभ्यानां पुच्छमूर्तीति भावः । सोऽपि चाऽऽचार्यमागतं मरुतं वन्दे इति फेटायन्तुनकेन वन्दते । शरीरस्य चोदन्तं पुष्टा यदि तपसा कलाभ्यति, तत्र आश्वासन्य । आश्वासन्य च तद्वत् क्षेत्रं यत्र गच्छाऽऽनतपुष्टं तत्समुपगच्छन्ति स्थविराः ।

अथ द्वाविप सूचार्थी दत्त्वा तत्र गन्तुं न शक्नोति, ततः को विधिरित्याह-

असह सुचं दातुं, दोवि अदाउं व गच्छति पणे वि ।

संघाडउ से भत्ते, पाणं चाऽऽण्णति मग्गेणं ॥ १६३ ॥

इहैकस्याऽपि कदाचिदेकवचनं कदाचिच्च बहुवचनं सर्वस्याऽपि वस्तुन एकानेकरूपताऽऽप्यापेक्षार्थमित्यदुष्टम् । असहिष्णुराचार्यः सूत्रं दत्त्वा गच्छति, अथ तथाऽपि न शक्नोति, ततो द्वाविप सूचार्थोदत्त्वा (पणे) प्रणे प्रमात एव गच्छति, तस्य च तत्र गतस्य एकः संघाटको भर्तृपानके च मार्गेण गच्छत आनयति ।

कदाचित्त्रय गच्छेदपि, त्वेताति कारणानि-

गेलमेण व पुढो, अभिनवमुक्ता ततो व रेगातो ।

कालमिदं दुव्वले वा, कजे आमं य वापातो ॥ १६४ ॥

स आचार्यो ग्लानेन वा पुष्टो भवेत् । अथ ग-तस्मात् ग्लानत्वकारणात् रोमादभिनवमुक्तः कालमुक्तः स्यात्, ततो न गच्छेत् । यदि वा काले दुर्धने न विद्यते बले गमनाय यस्मिन् गाढतपःसंभवाऽऽदिता स दुर्वलो ज्येष्ठऽप्यादाऽऽदिकः, कालशब्दोऽभाववाची (?), तस्मिन् गच्छेत्, शरीरकलशसंभवात् । “ कजे अजं च वापातो ” इति । अत्र सप्तमी तृतीयार्थः प्राकृतव्यात् । ततोऽयमर्थः-अन्येन वा कार्येण केनापि व्याघातो भवेत् ।

किं पुनस्तत्कार्यमित्याह-

कयपराजण्य कुविनो, चेद्यतद्वसंसंजरीगहणे ।

पुन्रुत्ताण चउयह वि, कजाण हवेज अणपरं ॥१६५॥

वादे कन्याऽपि राजवत्तभवादिनः पराजयेन कुपितः स्यात् । अथवा-चैत्यं जितान्ऽऽयननं किमपि तेनावरुद्धं स्यात्तत्-स्वभावत्वेन कृद्धा भवेत् । अथवा-तद्द्रव्यस्य चैत्यद्रव्य-स्य संयस्या वा प्रहणेन राज्ञा कर्तुं, तन्मात्रेण वा कुपितः ततः पूर्वोक्तानामिहैव प्रथमेदिशरु प्रतिपादितानां निर्विपरित्या-ज्ञापनभङ्गपाननिषेधोपकरणहरणजीवितचारिभेदलक्षणा-नां चतुर्णां कार्याणांमन्यतरन् कार्यमुत्पन्नं भवेत्, नतो न गच्छन् । अथवाऽगमनं चापचायः प्रपत्नीयाऽन्यो वति ।

तथा चाऽऽह-

पेसेइ उववभायं, अणे गीनं व जो तहि जोग्गो ।

पुटो व अपुटो वा, सया वि दीवितं तं कजे ॥१६६॥

पूर्वोक्तकारणवशान् स्वयमाचार्यः तत्र गमनाभावो उपा-ध्यायं, तदभावे अन्यो वा यो गीतार्थमन्त्र योग्यस्त्वं प्रेषयति, तत्र गतं सन् तेन पारार्जितेन किमय क्षमाश्रमणा नाऽऽयता इति पृष्टो वा अपृष्टो वा तत्कार्यं कारणं दीपयेत् यथा अनेकेन कारणेन नाऽऽयानः ।

जाणतां माहप्यं, सयमेव भणंति एत्थ तं जोग्गं ।

अस्ति मम एत्थ विमओ, अजाणए सो वणंतेमि ॥१६७॥ इह यदि स्वानीभवताऽऽदिता कारणेन क्षमाश्रमणानामगमनं पृष्टेन अपृष्टेन वा दीपितं, तदा न किमप्यन्येन पारार्जितेन वक्ष्यते, किं तु शुशोभ एव ततो यथादिनः संपादनीयः । अथ राजप्रेष्येनो निर्विपरित्याऽऽपानाऽऽदिता व्याधानो दीपित-रुज यदि ते उपाध्याया अण्य वा गीतार्थमन्त्रस्य कींचन् स्वयमेव बुद्धिगति, ततो जानन्नः स्वयमेव तस्य माहा-त्म्यं तं भणन्ति धुर्वेन-यथाऽस्मिन् प्रयोजने त्वं योग्य इति कियतामुद्यमः । अथ न जानन् तस्य शक्ति, ततः स एव तान् अजानानान् ध्वनं-यथा अस्ति ममात्र विषय इति । एतच्च स्वमुपाध्यायाऽऽदिनिर्वा भणितो वक्ति-

अत्थउ महाणुभागो, जहामुहं गुणसनाऽऽगरो संघो ।

गुरुम पि इमं कजे, मं पण भंरस्मए लहुयं ॥१६८॥

निष्ठुनु यथातुल्यं मदान् अनुभागाऽधिकृत्योपज्ञानाऽनुक्ता अभिव्या शक्तिरेव स तथा, गुणशतानामन्तेक्यां गुणा-नामाकारा नियानं गुणशताऽऽकरः सङ्गः यत् इदं गुरुकमपि कार्यं मां प्राप्य लुक्तं भवेत्वेन, समर्थोऽहमस्य प्रयोजनस्य लीलयाऽपि साधनं इति भावः ।

एवमुक्तंस्त्री अनुज्झा- सन् यत्करोति तदाह-

अभिठाणहंउकुमलो, बहुमु नीराजितो वि उ सभासु ।

गंतूण रायभवणं, भणति तं रायदारुहं ॥१६९॥

आभयानंहेतुकुशलः, शब्दमार्गे तर्कमार्गे चाक्षुष इत्यर्थः । अत एव बहुमु विद्वत्प्रभासु नीराजितो निर्वर्तित इत्यंभू-तः स राजभयनं गत्वा तं राजद्वारस्थं प्रतीहारं भणति ।

किं भणन्तीत्याह-

पडिहाररूवी ! मण रायरूवि,

तमिच्छए संजयरूवि दहुं ।

निवेदयिता य स पत्थिवस्स,

जहि निवो तथ तपं पवेसे ॥१७०॥

हे प्रतीहाररूपिन् ! मध्य गत्वा राजरूपिणं राजानुरूपिणं भण यथा त्वं संयनरूपी दण्डुमिच्छति । एवमुक्तः सन् स्व प्रतीहारस्तथैव पत्थिवस्य निवेदयति, निवेद्य च राजानुम-त्या यत्र तृपोऽवतिष्ठते तत्र तर्कं साधु प्रवेशयति ।

तं पूयइत्ता य सुहासणत्थं,

पुच्छिसु रायाऽऽजयकाउठल्लो ।

पणह उराले असुए कयाई,

स यावि आइक्खइ पत्थिवस्स ॥१७१॥

तं साधु प्रविष्टं सन्तं राजा पूजयित्वा शुभाऽऽसनस्थं शुभे आसने उपविष्टम्, आगतकुतुहलाऽप्राप्नोत् । कानित्याह-प्र-श्नान् उदारान् सम्भीरार्थान् कदाचिदप्यश्रुतान् प्रतीहाररूपिन् इत्येवमादिकान् । स चाऽपि साधुनेवं पृष्टः पार्थिवस्याऽऽचष्टे किमाचष्ट इत्याह-

जारिमण आयरक्खा, सकादीणं तु तारिमो एमो ।

तुह राय ! दागपालो, तं पि य चक्कीण पडिरूवी ॥१७२॥

यादृशकाः सल्लु शकाऽऽदीनाम्, आदिशब्दाद्यपराऽऽतिप्रिग्र-हः । आत्मगत्ताः, तादृश एव नव राजन् । द्वागपालस्तत्र उक्त-प-हं प्रतीहाररूपिन् । तथा त्वमपि यादृशश्चक्रवर्ती तादृशः न भवति, रत्नाऽऽद्यभावात् । अत्रान्तरं चक्रवर्तिनसमृद्धिरूपान-व्या । किं च-प्रतापशौर्यव्यापानुपल्लासाऽऽदिना तत्प्रतिकपोऽ-सि, तत्र उक्तम्-राजरूपिणं ब्रूहि, चक्रवर्तिनप्रतिकरूपमित्यर्थः । एवमुक्तं राजा प्राऽऽह-त्वं कथं श्रमणातां प्रतिकरूपी ।

तत्र आह-

ममणाणं पडिरूवी, जं पुच्छमि राय ! तं जहमे हि ।

निरतीयारा ममणा, न तहाऽहं तेण पडिरूवी ॥१७३॥

यत् त्वं राजन् ! पृच्छामि अथ कथं त्वं श्रमणातां प्रतिक-रूपी, तदहं कथयामि-यथा श्रमणा भगवन्तो न लभन्ते, ततः श्रमणप्रतिकरूप्यहीमति । राजा प्राह-कस्त्वया कृतोऽतिचारः, कं वा तस्य विरोधि ।

प्रतिकरूपित्वमेव भावयति-

निव्वुटो मि नरीसर !, खेवे हि जइण अण्णियं उं न लभे ।

अतिचारस्स विरोधिं, पक्खेमि पमायमूलस्स ॥१७४॥

हं नरेश्वर ! प्रमादमूलस्याऽतिचारस्य सम्प्रति विरोधिं प्रक-रोमि तां च कुर्वेन् निव्वुटोऽस्मि निष्काशितोऽस्मि, तत्र आस्तामप्यन्तः, क्षेत्रेऽपि यतीमामहमास्थानं न लभेत्, ततः श्रमणप्रतिकरूप्यहीमति । राजा प्राह-कस्त्वया कृतोऽतिचारः, कं वा तस्य विरोधि ।

इत्थं पृष्टेयत्कतेश्च तदाह-

कहणाऽऽउट्ठण आगम-ण पुच्छणं दीवणा य कजस्स ।

वीमज्जियं ति य मण, हासुस्समितो भणति राया ॥१७५॥

कथना राजा पृष्टस्य प्रसङ्गताऽन्यस्याऽपि यथा प्रवचन-भावना भवति, तत्र आवर्तनमाकर्षणं, गात्रं भक्तीभयनमि-ति भावः । तदनन्तरमागमनकारणस्य प्रश्नः, केन प्रायो-

जनेन वृषमन्त्राऽऽगताः । अत्रान्ते येन कार्येण समागतस्य
दीपना प्रकाशना ततो राजा (हासुच्छलितं) हासेन युक्त
उच्छलितो दृष्टो, हसितमुखः प्रहृष्टश्च सञ्चल्यते । भणति यथा
मया विसर्जितमुत्कलितं निर्विषयाऽऽह्वनाऽदिकं कार्यमिति ।

एवं च किं सज्जानीमत्याह-

संघो न लभद् कर्जं, सर्वं कर्जं महागुणाग्रम् ।

तुभ्यं नि विसर्ज्येह, सो वि य संघो ति पूरति ॥१७६॥

निर्विषयत्वाऽऽह्वानमुत्कलनाऽदिलक्षणं कार्यं संघो न लभ-
ते, किं तु तेन पारगञ्जिकेन महागुणमग्नौ सतिशयचिन्त्य-
प्रमाणेन लब्धम् । न च स एवं कार्यलाभेन गर्वमुद्वहति ।
यत आह- (तुभ्यं ति इत्यादि) राजा प्राह-युष्माकं भणित-
नाहं पूर्वप्राहं त्यक्त्वा यत्कार्यं विसर्जयामि, नाप्यथा । सं-
ऽपि च पारगञ्जिको ब्रूते-राजन् । कोऽहं ? कियन्मात्रो वा
गरीयान् सङ्गो भट्टारकः, तत्प्रभावादेवाहं किञ्चित् जानामि,
तस्मान् सङ्गमाह्वयं त्वमपिवा ययमैवं ब्रूत-मुत्कलितं रा-
ज्ञा युष्माकमिति । ततो राजाऽपि सर्वं पूजयति ।

अस्मद्भित्तो व रमा, मयं व संघो विसर्जति उ तुष्टो ।

आदीमज्जम्भमाणं, मया वि दोसो धुओ होइ ॥१७७॥

राजा सङ्गं व्रूयान्-मया युष्माकं विसर्जनं कार्यं, परं मदीय-
मापि कार्यमिदानीं कुरुत-मुच्चलाम्य पारगञ्जिकस्य प्रायश्चि-
त्तम् । एवं राजा अर्थयति, यदि वा-अयमपि तुष्टः सङ्गो वि-
सर्जयति मृत्फलयति । किमुक्तं भवति ?-यद् व्युद्धं तद् व्युद्धमेव
शेषं तु पुनः देशतः सर्वतो वा प्रमादं मुखेति, तस्य च पार-
गञ्जिकपरमस्तदानीमिदमध्यायमानं वा भवेत्, त्रिधाऽपि
सङ्गस्याऽऽदेशान् सर्वोऽपि पारगञ्जिकाऽऽपत्तिर्होतीत्यो धृतः
काम्यतः, प्रमादं स्फोटितं भवतीत्यर्थः । तत्र देशो देश-
देशो वा प्रायश्चित्तस्य तेन बोद्धव्यः । अथ राजा तस्याऽपि
मोक्षेन निर्विघ्नं करोति, तदा तदपि सुच्यते, देशो नाम प-
ञ्चभागाः, देशदेशो दशभागाः ।

तत्र देशो यावन्तो मासा भवन्ति तदेव प्रतिपादयति-

एका य दोमि दोमि य, मासा चउवीस होति छुभागो ।

दमं दोहह वि एयं, वहिज्ज मुंखेज्ज वा मव्वं ॥१७८॥

इहाऽऽशातनापाराञ्चिको जघन्यतो वर्षम्, उकर्पतो द्वा-
दशवर्षाणि भवन्तीत्युक्तम् । तत्राऽपि चोपेयं पञ्चभागां द्वौ
मासाः, द्वादशवर्षाणां षष्ठं भागं चतुर्विंशतिमासा भवन्ति ।
एवंविधं देशं द्वयोरप्याशातनाप्रतिसेवनापाराञ्चिकयोः सं-
बन्धनं सङ्गस्याऽऽदेशात् बहत् । यद्वा-सर्वमापि सङ्गो मुखे-
त्, किमपि कारयदित्यर्थः ।

अथ देशदेशमाह-

अट्ठारस छवीसा, दिवसा छवीसमेव चरिमं च ।

वावत्तरि च दिवसा, दसभागं वहेज्ज वितिथां तु ॥१७९॥

आशातनापाराञ्चिकं परमानानां दशमे भागे अष्टादश दि-
वसाः, वर्षस्य तु दशमे भागे पदविंशदिवसा भवन्ति । प्र-
तिसेवनापाराञ्चिकं संवत्सरस्य दशमे भागे पदविंशदिवसाः,
द्वादशवर्षाणां दशमे भागे वर्षमेकः क्षासर्मातश्च विवसा भव-
ति । एतावन्तं कालं यद्वहत्, एष द्वितीयो देशदेश उच्यते ।
उपसंहरमाह-

पारंशीयं दोहह वि, जहसमुकोसयसस कालसस ।

छुभागं दसभागं, वहिज्ज सर्वं च भोमिज्जा ॥१८०॥

द्वयोरपि आशातनाप्रतिसेवनापाराञ्चिकयोर्जघन्य उच्छृ-
ङ्ख यः कालस्तस्य संबन्धनं पञ्चभागां वा अनन्तरांके बह-
त् । यद्वा-सर्वमप्यवशिष्ट्यमाणं सङ्गो भोग्येत्, प्रमादं सु-
क्वेदिति भावः । वृ० ४ उ० । पञ्चा० । प्रय० ।

पारञ्चित्तशोधा अनीचकारा-

तित्थयर पवयय सुपं, आयारियं गणहरं सट्ठीदीयं ।

आसाइतो बहुसा, आभिनिवेसेण पारंची ॥ १८१ ॥

तीर्थकराऽऽदीन् आशातयन् हीलयन् आशातनापारा-
ञ्चिको भवति ।

प्रतिसेवनापाराञ्चिकमाह-

जो य मल्लिगे दुट्ठो, कमायविमर्णीयं रायवट्ठो य ।

रायग्गमहिंसिपडिमं-वओ य बहुसा पगासां य ॥१८२॥

इह प्रतिसेवनापाराञ्चिकदिष्टा-दुष्टो, मूढः, अन्योन्यं कुर्वी-
तुश्च । यदाह- " पडिसेवणपारंशी, ० (१०७) " इत्यादिगाथा
सव्याख्याऽस्मिन्नेव भागे ८५६ पृष्ठे गता । यस्य दुष्टः स
द्विधा-कपायतो, विषयतश्च । पुनरैको द्विधा (मल्लिगं त्ति)
समानलिङ्गे स्वपक्षे श्रमणश्रमणारूपे, चकारात्परलिङ्गे च प-
रपक्षे गृहस्थेऽन्यतीर्थिके वा ततश्च स्वपक्षपरपक्षाभ्यां कपा-
यदुष्टं विषयदुष्टं च चत्वारः चत्वारो भङ्गा भवन्ति । तत्रैव
कपायदुष्टं भङ्गचतुष्टयम्-स्वपक्षकपायदुष्टं परपक्षकपायदु-
ष्टेभ्योक्तो भङ्गः । स्वपक्षकपायदुष्टो न परपक्षकपायदुष्ट इति
द्वितीयः न स्वपक्षकपायदुष्टः परपक्षकपायदुष्ट इति तृतीयः ।
उमाध्यामपि न दुष्ट इति, चतुर्थेः शुद्धो भङ्गः । उक्तं च-"दु-
विहो य होह दुट्ठो, ० (१०८) " इत्यादिगाथा सव्याख्याऽस्मि-
न्नेव भागे ८५६ पृष्ठे गता । तत्र स्वपक्षकपायदुष्टं चत्वार्युदा-
हरणानि । " सायवनाले १, मुहणेतप य २, उल्लिच्छि ३, वि-
हग्गि चव ४ । " (११०) इत्यादिगाथा सव्याख्याऽस्मिन्नेव
भागे ८५६ पृष्ठे गता ।

" सायवनाले त्ति " सर्वपञ्चिका १-

" साधुः कोऽपि गतो भिक्षां, लब्ध्वा सर्वपञ्चिकाम् ।

रुच्यां सुमंस्कृतो गृह्णो-ऽप्याचार्याणामर्होऽकयन् ॥ १ ॥

शुक्रां सर्वाऽपि साऽऽचार्याः साधुश्चाऽऽश्रयस्य नात् ।

ततस्तेः क्षामितोऽप्युक्ते-रुचं भङ्गव्यामि ते रदान् ॥ २ ॥

गुरुणाऽर्चितो मामपि, मावर्थादसमाधिना ।

स्वगणेऽन्यमथाचार्यं, कृत्वा पातम् गणगन्तरे ॥ ३ ॥

सुतश्चाशनात् तत्र, साऽथ दुष्टोऽवदन्मुनीन् ।

गृह्यः कागमन्नुचं, तेन विषाऽन्यतोऽथ स ॥ ४ ॥

ज्ञात्वा तत्राऽगमसंस्था-पुच्छुन् साधून् गुरुः क्रमं ।

तेरुचेऽथ वृत्तस्यक्तं, श्मसानेऽस्ति च तदुप ॥ ५ ॥

गत्वा तत्राथ तद्वान्, स भक्तिकं च वार्तिकं च ।

त्वादित्यसि पुनः किं मे, रुच्यां सर्वपञ्चिकाम् ? ॥ ६ ॥

" मुहणेतप त्ति " दर्शयति २-

अन्यः कोऽपि मुनिर्लब्ध्वा, मुचानन्तकमुञ्चयलम् ।

गुरोरर्होऽकयन् तत्राऽऽ-वद् तेः साऽपि रुधवा ॥ ७ ॥

तेरुचेऽप्यतोऽन्यस्य, साऽन्दे ते पुनर्निश ।

तस्मात्समीति जल्पन्, स गुरुं माहं गलेऽग्रहीत् ॥ ८ ॥

संमृदां गुरुच्येनं, ततो द्वाधपि तौ मृता ।

“ निहरिणि सि ” दर्शयति ४-

साधुना केनचित् कापि, तत्पथा शिर्षाग्री श्रुमा ॥ ६ ॥

तथा निमन्त्रितस्तेन, सुमन्तो निविलो पवि ।
तयाऽध्यामानमुद्गीये, हितप्रत्यन्यवार्थेन ॥ १० ॥

तथाऽप्यनुपशान्ते च, तन्मित्रजनशने गुरुः ।

स्वगच्छ एव विदधे, नाप्ये गच्छन्तु गमन् ॥ ११ ॥

“ उत्तुगच्छन्ति ” दर्शयति ३-

अस्ते गतेऽपि कोऽप्यन्ये सौव्येन गृहीमर्गच्यत ।

उत्तुकास्तोऽपि भिलो ! त्वे, स रुष्टे गुरुमुक्त्वान् ॥ १२ ॥

तत्रैवै वदन्ते द्वे अ-प्यतिणी उदगरभ्यहम् ।

अथाऽसौ गुरुणा गाढे, क्षमिनोऽपि न शानवान् ॥ १३ ॥

ततो रजोहोता लोह-मयीमाकृष्य कालिकाम् ।

रोगाऽऽध्मानः स दुष्टाऽऽध्माना, समुद्रद्वेऽस्तिणी मुनेः ॥ १४ ॥

एते चत्वारोऽपि सायवे बुष्टवान् लिङ्गपाराञ्चिका । पर-

प्लवकपायदुष्टस्तु-राजवचक उदायितुमाम्गकवान् । विषयदु-

ष्टैश्चै भङ्गचतुष्टयम्-स्वलिङ्गे स्वलिङ्गीनां साध्वीं सेवते १,

स्वलिङ्गी गृहीताङ्गीनां स्त्रियम् २, स्वलिङ्गी अन्वलिङ्गीनां परि-

प्राप्तिका-ऽदिकाम् ३, अन्वलिङ्गी चाग्न्वलिङ्गीनां ४ शृङ्गाऽप्ये-

भङ्गः । तत्राऽऽप्यो विषयदुष्टः-“पाराणो” (१३१) रम्यादृशा-

गर्भमन्त्रेण भागे ८६१ पृष्ठे गता । द्वितीयविषयदुष्टस्तु बहुशः

पानःपुम्पन प्रहासो लोकावदितः राजाग्रमर्षिपतिसेवकश्च ।

अग्रमर्षिप्राप्तगादृश्या अग्रमर्षिपतिरा राजस्तनुषेव कश्च-

श्चात् युवराजतेनापस्याग्रमर्षिपतिसेवकश्च । छात्रपतिर्लि-

ङ्गपाराञ्चिको । त्वीयविषयदुष्टस्याप्यन्यथा शिर्षा लिङ्गे दद्यात्ता-

म्य । अनतिशयो तु तस्यापि लिङ्गे पाराञ्चिकमेव इत्यर्थः ।

अत्राऽऽह शिष्य-सामान्यस्थानेवकः सात् किं न पारा-

ञ्चिकः ? । उच्यते-बहुशया राजाऽऽग्रमर्षिपति, तन्मित्रेन कु-

लपयन्तुऽऽचार्याणां प्रमत्ताः सैदाग्रस्था, निविपयन्ता वा

स्यात्, इतरस्त्रीषु पुनर्व्रतभङ्गे एव दोषः दोषयत एव चक-

स्याऽप्याय इति तस्य सलम् । व्याख्याता दुष्टपाराञ्चिकः ।

सहपाराञ्चिकभाह-

धीगद्विमहादोमो, अग्रगुणमेवगणानो य ।

चरमद्वाणावतिषु, वृद्धो य पमत्रज्ञो उ ॥ ६६ ॥

स्यानङ्गिदर्शनाऽऽवरणीयकर्मभेदरूपस्य निद्रापञ्चकुरप प-

ञ्चमे भेदः, यदुद्देश्येनोक्तं तद्विपरीणमाऽऽदृश्याऽऽष्टपञ्चमु-

त्थाय प्रसाधयति, केशवाङ्गवलयश्च ज्ञायते । तदनुद्देश्येऽपि च

स शेष वस्तुष्वस्मिन्तुगुणवलो भवति । इय च प्रथमेऽवस्थिति

एव भवति । इयमेव च महान् दोषो यस्य स स्यानाङ्गिमहादो-

षाश्चयं च सहः प्रमत्तश्च कथ्यते । एते च वृद्धलोदकदन्ति-

दन्तकुम्भकावटशालाध्वजः पञ्च स्यान्तुऽपि मुद्राहमर्गानि ।

तयथा-

“ एकः कुटुम्बिको ग्रामे, मां तमेवापने कथा ।

श्रुत्वा धर्मं स केषाञ्छित्, समीपं व्रतप्रवर्तन ॥ १ ॥

विचरिष्य कर्मवृत्तं ग्रामे, महर्षे पयशि राधिकां ।

विमत्तयमानमद्रास्त्रीम्, ततोऽधुनैव समुद्रः ॥ २ ॥

सोऽप्युच्छिन्नतडाकाङ्क्षां, भुङ्क्तो यानो बान्धवमुप ।

सूत्रस्य पार्ष्णी चाप्यां, चक्रे सुमस्तथा निशि ॥ ३ ॥

ज्ञातस्यानाङ्गिस्थाय, गन्वा महिषप्रमथडलम् ।

हृत्वेकं भुङ्क्तवान् शेष-मेव सञ्चोपनि गम्यन् ॥ ४ ॥

इदं हृष्टं प्रगे स्वप्नः, इत्यालोहितवान् सुनेः ।

दिशो यलोक्तानां तच्च, मुनिभिर्मामोक्षितम् ॥ ५ ॥

सो य स्यानाङ्गिमात्रं भावा, लिङ्गपाराञ्चिकः कृतः ।

साधुभिर्ज्ञातं भ्रमन् कोऽपि, मोदकान् वीर्यं कुञ्चयत् ॥ ६ ॥

विर्मलेष्टि गुरुस्त्वा-नलच्छाश्रेत तन्मनः ।

ज्ञातस्यानङ्गिस्थाय, गन्वा तद्वचने निशि ॥ ७ ॥

मिवा कपाटमाक्षि स्म, मोदकानुजानतय ।

पात्रं कृत्वाऽध्वं प्राप्तः प्रातः स्वप्नं व्यवधत् ॥ ८ ॥

हृष्टा पादोत्तपोऽप्यां, तान् स्वप्नं व्यवधत् ॥ ९ ॥

लिङ्गपाराञ्चिकः सोऽपि, ततो गुरुभिर्गदधे ॥ १० ॥

एकः साधुर्गतां भिलां, ब्रामितः करिणा तनः ।

पलायितः कथमपि, तन्मित्रं रुष्टश्च सुतवान् ॥ १० ॥

ज्ञातस्यानङ्गिस्थाय, गन्वा व्याप्राय तं गजम् ।

अनीय दन्तमुशले, विषम्योपाधयर्थेऽपि ॥ ११ ॥

पुनः सुप्तः प्रगे स्वप्नं, व्याप्रायऽप्य तपोव्रतं ।

हृष्टा दन्तान्, स विज्ञानो, लिङ्गपाराञ्चिकः कृतः ॥ १२ ॥

गच्छे महान् कस्मिंश्चित्, तान् प्रावर्त्तयितुमाम्गकः ।

सुप्तः स्यानाङ्गिमात्रावो, स्मृतिकाभ्यामनः स तु ॥ १३ ॥

समीपाभ्यन्तसाधुनां, चिच्छेद च शिरांस्थयाः ।

एकान्ते निवस्य तानि, शीर्षाणि च वृषीं च ॥ १४ ॥

शेषा अप्रमृता भूयः सुप्तः स्वप्नं प्रगेऽधत् ॥ १५ ॥

सुतान् वीर्याय साधून् स, लिङ्गपाराञ्चिकः कृतः ॥ १६ ॥

वटस्याऽप्योऽप्यना काश्चिन्, भिलाचार्यां गतो मृतिः ।

आतपाऽऽनो यलनं वेगात्, लुब्धोऽप्यमर्कतापिनः ॥ १७ ॥

नच्छाव्यायामास्मकलिनां, रुष्टस्यानङ्गिपतिशिरः ।

स्यानङ्गिपुत्र्यतो गन्वा, भङ्गश्चा शेषां समागतः ॥ १८ ॥

विषम्योपाधयर्थेऽपि, सुप्तः स्वप्नं व्यवधत् ॥ १९ ॥

प्रातः स्यानाङ्गिमात्रं भावा, लिङ्गपाराञ्चिकः कृतः ॥ २० ॥

केऽप्याहुः प्रातः वेगेनाऽधुन, सोऽप्य स्यानाङ्गिमात्रः ।

सोऽप्य स्यानाङ्गिमात्रः, वटस्थां ततोऽधुन ॥ २१ ॥

उक्तं सहपाराञ्चिकः ।

अस्याऽप्य कुवाणः पाराञ्चिकस्तु- (अग्रगुणमेवगणानो

य) अस्याऽप्य पुण्यः पुरुषान्तेनैव भट परम्परां मुखपात्र-

यागनां मेतुनऽऽनवतानां प्रमत्तः । तथा चरमस्थानं पाराञ्चि-

कं, तदापानोक्तवान् य अनिवागस्तपु, बहुशः पानःपुम्पन

यश्च प्रमत्तति प्रमत्तो भवति, स पाराञ्चिकः कियन् इत्यर्थः ।

एतदेवाऽऽह-

सो कीरड पार्ष्णी, लिगाश्रो वित कालयो तवश्रो ।

सो पाण्डपार्ष्णी, लिगाश्रो धीगनिदी य ॥ ६७ ॥

पाराञ्चिकः चतुर्लो-लिङ्गनः, सेवतः, कालताः, तपोविश-

पनश्च । तत्र लिङ्गपाराञ्चिकं द्रव्यभावालिङ्गपाराञ्चिकं द्रव्य-

भावलिङ्गाभ्यां चतुर्भङ्गी-द्रव्यालिङ्गेन पाराञ्चिको भावलिङ्ग-

न च १, द्रव्यालिङ्गेन पाराञ्चिको न भावलिङ्गेन २, भाव-

लिङ्गेन पाराञ्चिको न द्रव्यालिङ्गेन ३, उभाभ्यामापि न पारा-

ञ्चिक इति, चतुर्थेऽपि शुकः । तत्र स प्रकटप्रतिमेवो राजाश्र-

दिप्रादिमेवकः स्यानाङ्गिमात्रः । चशब्दाद अन्धोऽस्यानवतान-

प्रमत्तो राजवचकश्च, लिङ्गनः पाराञ्चिको द्रव्यालिङ्गाभावलि-

ङ्गाभ्यां पाराञ्चिकः भिद्यन् इत्यर्थः ।

अत्र पाराञ्चिकं गाथाध्वनाऽऽह-

वमहि नित्येण पाण्ड-मार्दिनियोगपुरंदरज्ञाश्रो ।

खित्ताओ पारंची, कुलगण्यपालयाओ वा ॥ ६८ ॥

जन्पुष्पओ दोमो, उप्पजिस्मइ व जन्प नाउण ।

तत्तो तत्तो कीरइ, खित्ताओ खित्पारंची ॥ ६९ ॥

वसतिः प्रस्तावाद् ग्रामः, निवेशनम् एकानिर्गमप्रवेशतद्वारं ग्रामयन्त्रनराले ह्यदिदृष्टहाणं मनिर्वशः । एवंविधस्वरूप एव ग्रामान्तर्गतः पाटकः । "साही" शास्त्राक्षेपेण श्रेणिकमेण स्थिता ग्रामशृङ्खलामिकतः परिपाटः । नियं, गपुर् निश्चिताः योगाऽऽदिता कृतव्यापारा यस्य स नियमो राज्ञा, तस्य पुर् राजधानी, देशो जनपदः, राज्यं राज्यं यावन्तु देशेष्वेको भूषितः राजा तावदंशप्रमाणम् । एतयो हस्तः । तस्मान् क्षेत्रभागप्राञ्चिकः कुलगणनद्वाराऽऽलयाद्वा कुलगणसङ्ग्रहानामा समाख्येन यत्र क्षेत्रं लयं मिलते तस्माद्वा यत्र क्षेत्रं वसति-निवेशनाऽऽदिक उपलब्धो द्वावः पाराञ्चिकऽऽपनिर्कारी, उ-त्पत्त्यन्ते च यत्र तिष्ठते द्वापन्ते आत्मा ततस्ततः क्षेत्रान् क्षेत्रभागप्राञ्चिकः क्रियते ।

कालतपःपाराञ्चिकावाह-

जितियमिचं कालं, तयमा पारांचियम्म विमण् वा ।

कालो दुविगणप्पसवि, अणवट्ठपप्पस ज्ञोऽभिहितो ॥१०॥

सप्तकल्याणं स्वस्व यो यावन्ते कालमनुपशान्तव्या-ऽनुपगतपाराञ्चिकाऽऽपनिर्हन्वन्तिचारः स तावन्ते काले काल-पाराञ्चिकः ततः पाराञ्चिको द्विधा-आशाननापाराञ्चिकः, प्रतिनैवनापाराञ्चिकश्च । आद्यः प्रागुक्तः । प्रतिनैवना-पाराञ्चिकोऽप्येवा-दृष्टः, प्रमत्ताऽप्येवं कुर्वन्त्येव । आ-शान्त्यभेदे प्रागुक्तः । प्रमत्तो ह्येव । स पञ्चधा कपाय-विश्रामयैर्निद्रयनिद्राऽऽख्याः प्रमादभेदयिस्तान्गुणाऽऽख्याः, अन्य च तपःपाराञ्चिकस्य द्विविकल्पाऽपि स एव कालः प्रमाणसमर्थः यः पूर्वमनवस्थायिकस्याभिहितः । तस्य चैवं योजना-आशानतानतपःपाराञ्चिकस्य द्विकल्पस्याऽपि स एव जघन्येन प्रमाणः उत्कर्षेण यथैव । प्रतिनैवनापाराञ्चिक-स्य तु जघन्येन यथैव । उत्कर्षेण द्वादश वर्षाणि । तथा पा-राञ्चिकमपि अतयस्थाप्यमिव संहतनाऽऽदिगुणवत एव दीय-ते तयोऽपि पारिहारिकऽऽऽणमनवस्थायिकस्यैव पाराञ्चिक-स्याऽपि भवति ।

प्रतिपन्नपाराञ्चिकस्य सार्धविंशतिमाह-

एणामो खित्तवहिं, कुणइ तवं सुविउत्ते महासचो ।

अवल्लोयणमाययिओ, पडंदिणमो कुणइ तस्म ॥१०॥

एकार्हा महासचो जितकलिकप्रतिरूपः क्षेत्राद्वहतिः स्थितः सुविपुलं पारिहारिकतपोरूपं तपः करोति । स च यत्र यत्र क्षेत्रं आचार्यो विहरति ततस्ततः क्षेत्राद्वहतिं जने प-रिहृत्य वहति तिष्ठति, वहतिःस्थितस्य च तस्याऽऽचार्यः प्रति-दिवसमवलोकने करोति, स्वार्थेयोरुत्कर्षेणैव अदि दृष्ट्वा तस्य सर्वमाप्नोति, अर्थपौरुषोमदृष्ट्वा वा याति । अथवा हे अ-प्यदृष्ट्वा याति । अथाऽऽचार्यो दुर्बलभक्त्युपवीणं गन्तुमक्षमः कुलगणाऽऽदिकार्येण वा व्यापुनः ततो गीतार्थे शिष्यं तत्र प्रेषयति, तत्र वाऽऽचार्यस्याऽऽचार्यप्राप्तस्य वा शिष्यस्य तत्समीपं गच्छन् तस्मैर्मापादागच्छतो वाऽऽपानराले साध-यो भ्रमं पाने चोपनयन्ति पाराञ्चिकमापुस्तु यथालावन्त-

दा स्वयमेव भ्रमपागाऽऽदिकमानयति, प्रतिनैवनामुद्धर्तना-ऽऽदिकं च करोति । अथ ग्लान्तस्वस्थाऽऽचार्योऽप्यो वा माधु-मेकरूपानाऽऽपुष्पनयति, उद्धर्तनाऽऽदिकं च करोति । स्वाऽऽपे-तु वाऽऽचार्योऽप्यो वा तस्य पृच्छयामुत्तरमपि ददाति । एवमे-तन् संक्षेपतः पाराञ्चिकोऽहं प्रायश्चित्तं भातिम् । जीतम् ।

पाराञ्चिकस्य गणानुज्ञा-

पारंशियं भिक्षुं गिलायमाणं नो कण्डि तम्म गणाव-च्छेदियम्म निज्झहित्तप अगिलाण तम्म करणज्जं वे-यावदियं जाव रंगानेकाओ विष्पमुके ततो पच्छा तम्म अहालहुम्मणो ववहरा पट्टवियल्ले मिया ॥ ६ ॥

अथाऽस्य स्वस्व पूर्वस्वमेव सहकः संवन्धः ? । उच्यते-

सगरो गिलायमाणं, कारणे परगच्छमाणं वावि ।

मा हुण कुज्जा णिज्जु हपमिलाण एम संवेरो ॥६॥

यथाऽनवस्थायिकस्य कर्तव्यं तथा प्रतिपन्नपाराञ्चिकतमा-यश्चित्तस्याऽपि, न पुनरेवं निश्चिन्ते निष्कामित इति कृत्या स्वगणं ग्लान्यन्ते रोगाऽऽतद्वृक्षतो ग्लानिमुपगच्छन्ते, र्याद् वा प्रागुक्तं शिवाऽऽदिभिः कारणैः परगच्छमानं, मा, हु नि-श्चिन्ते वैयवृथ्याविययं न कुर्यान् नकार्यन्ति, किं तु तस्या-ऽपि धैर्यानुपमवशमग्लान्या कर्तव्यम् तथा प्रतिपन्नपागा-ञ्चित्तप्रायश्चित्तस्याऽपि तत्र गणे क्षेत्रवर्धःस्थितस्याऽऽचार्यः स्वयमुद्धर्तनं वहति, परगणोऽपि कारणवशादायातस्य तदीय आचार्यः करोति यथामुनं वैयवृथ्यामिवैव पूर्ववर्णं स-हास्य स्वस्य संवन्धः । अनेन संवन्धेनाऽऽपानस्थाऽऽस्य व्याख्या कर्तव्या । ता च प्रावन्तु । ३५० २ ३० । जीतम् ।

पारंपर-देशी-राजले, वे १०० ६ वर्षे ४४ माथा ।

पारंपरिय-पारंपर्य-१०० । प्रणालिकायम्, " आयरियपारंपरि-यं ।" आचार्याः सुधर्मस्वाभिज्ञमृत्मानप्रमवारंगलित्वाऽऽया-स्तंयां प्रणालिका पारम्पर्यम् । ३५० १ ४० १३ अ० ।

पारंभ-प्रारंभ-५० । आद्यकृती, हा० २५ अष्ट० ।

पारंभमंगल-प्रारंभमङ्गल-१०० । आदिमङ्गलं, हा० २५ अष्ट० ।

पारक-पारक-त्रि० । छेदकं, " पारकं य सर्वमि संवसाणं ।" सर्वेषां संशयानां छेदक इत्यर्थः । प्रश्न० ५ संवे० द्वार ।

पारकं-परकीय-त्रि० । परराजभ्यां क-डिक्कां च ॥ ॥ ॥

२ । १४० ॥ इदमर्थस्य प्रत्ययस्य केराऽऽदेशः पारकं । प्रा० २

पाद । " अतः समुद्रवादी वा " ॥ ॥ १ । ४४ ॥ इत्यादिंका-

स्य कीर्षो जातः । परमस्वार्थिनि, प्रा० १ पाद ।

पारक-परकीय-त्रि० । परमस्वार्थिनि, " परराजभ्यां क-डिक्कां

च " ॥ ॥ २ । १४० ॥ इति कः । प्रा० २ पाद । " जइ भग्ना

पारकडा तो संहि । मज्झु पिट्ठेण । अइ भग्ना अइहे तणा,

तो ते मरिअडेण ॥ ॥ ॥ योइ भग्नाः परकीयान्तेनां वान्ति ।

मम प्रियेण । अथ भग्ना अस्माकं ततस्तत मारिनेन । प्रा०

४ पाद ।

पारम-पारम-त्रि० । पारं गच्छतीति पारमाः । आचा० १ ४०

६ अ० । ३० । पारगामिनि, आचा० १ ४० ० अ० ० ३० ।

ज्ञा० । ति० । व्य० । तीरगामिनि, सूत्र० १ श्रु० ३ श्रु० ३ उ० ।
पर्यन्तगामिनि, श्री० । पा० । समर्थे, आवा० १ श्रु० १ चू० ३
श्रु० ३ उ० । सर्वस्याऽपि प्राग्ध्वजस्य पारगामिनि, वृ० ६
उ० । सिद्धाम्नगामिनि, सूत्र० १ श्रु० २ श्रु० २ उ० ।

पारगमण-पारगमन-न० । पुरणं, पालनं, " पारणं ति वा
पालणं ति वा पारगमणं ति वा एगद्वा । " आ० चू० ५ अ० ।

पारगय-पारगत-त्रि० । संसारस्य प्रयोजनवातस्य वा पर्यन्तं
गन्तं, ल० । भ० । श्री० । आ० म० । इन्द्रियविपर्यापरातोऽ-
वस्थितं, भ० ५ शः ४ उ० ।

पारगामि (ग)-पारगामिन्-त्रि० । पारो मोक्षः संसारण्य-
तद्वृत्तित्वादेनकारणानि ज्ञानदर्शनचरित्राण्यपि पार इति ।
अवति हि तात्स्थानादधर्म्यं यथा "तनुदुलां वर्पति पञ्च-
न्यः" अतस्ते पारं ज्ञानदर्शनचरित्राऽऽप्येव गन्तुं शीलं यस्य
स पारगामी । सूत्रे, आवा० १ श्रु० २ श्रु० २ उ० । संसारस्य
कर्मणां वा उत्तिमभारस्य वा पर्यन्तगामिनि, आवा० १
श्रु० ६ श्रु० ५ उ० ।

पारग-पारख-न० । भोजनं, सूत्र० २ श्रु० ६ अ० । पञ्चा० ।
आवा० । (कस्य तीर्थकारस्य किं पारगकद्रव्यं प्रथममानी
दिति ' उमह ' शब्दे द्वितीयभागे १३३३ पृष्ठे उक्तम् ।)

पारखा-पारखा-स्त्री० । पारिमर्षा, पञ्चा० ६ वि० । श्री-
आदिदेवस्य धैर्यामनं वर्धुभोग्लुगमकम् । पारगा का-
रिना, पर्यन्तवस्तुगमकुम्भेन वेति सत्तरे प्रसार्यामिति प्रश्नः ।
उत्तरम्- " मर्चेति प्रमदोपपन्न-रोगमाञ्जं सोमभूषणः । उत्पा-
द्येवर्तुः पूर्णान् पतनागाजिज्ञानानकम् ॥ १ ॥ " इति
श्रुतिमण्डलपुत्रो ५ पत्रे ।

तायदायसध्वजिनि, राजसूनागवायेन ।

कर्ताचक्षुरि कुम्भाः नवेवगुमसंभूताः ॥ २६१ ॥

धैर्यांसां ज्ञानिसरगाम् । भिज्ञादोपार्किन्ते रसम् ।

मया कल्पयमं स्वामिन्, गृहाणित्यभ्यधात् प्रभुम् । २६२ ॥

प्रभुणाऽप्यजलीकृत्य, पाणिपात्रं पुरोयुतं ।

स रसं कलशं प्रयथाश्चित्रेषु लघुवृक्षम् ॥ २६३ ॥

इति श्रीभरमरकविकृतं पद्मानन्दकाव्ये त्रयोदशे सर्गे ।

" अत्रात्मनं कुमारस्य, प्राभूय केनित्युदात्तम् ।

नवेवगुमसंभूतां, दौक्यां चार्किरे घटाः ॥ ६० ॥

ततो विज्ञातान्दोष-विज्ञातान्दोषिणः स तु ।

गृहानां कल्पनीयाऽप्ये, रस इत्येवद्विभुम् ॥ ६१ ॥

प्रभुरप्यजलीकृत्य, पाणिपात्रमधारयत् ।

उत्तिथ्यान्तिथ्यं सोऽपीलु-रसकुम्भानलोदयत् ॥ ६२ ॥ "

इति श्रीविष्णुचन्द्रसूक्तिरुक्तश्रुत्येवद्वयार्चने तथैवात्मनोच्यं च
वस्तुदेवविगडो प्रथमखण्डे च इत्यादिग्रन्थात्तगनुसारणं
बहुभिर्गुणैः प्रकटः पारगा ज्ञानेति ।

तथा "ताहं सत्यं चैव सोऽब्रुवन् रम्यवड्यं गहाय भावसुज्ज्ञेण प-
डिगाहगमुज्ज्ञं निविडेण निकरगमुज्ज्ञं दारुणं पडिगाहि-
स्वामिनि" इत्याद्यावत्पञ्चकृत्येवोपव्यक्तनिर्णयैः किंहातं बहुवृत्ति

तद्वादिशब्दस्यावृत्तिर्यजमानसूक्तिरुक्तपुत्रभवतिवकल्पकि-
णावलीप्रभृतिप्रस्थानुसारं स्वकृतैवेवगुमसंघटनं पारगा का-

रितेति ज्ञायते, एतद्विश्रुत्य निष्पद्यन्तु सर्ववैविध्यं इति । २७

प्र० । सेन० ३ उल्ला० । पारगादिनं वाच्यतां कल्पते न वेति
प्रश्नेन, उत्तरम्-पारगादिनेऽपि वाचना कल्पते, इति ज्ञान-

मस्ति । २७ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । पारगादिनाऽनन्तर-
मुच्यितुं कल्पते । न वेति प्रश्नेन, उत्तरम्-न कल्पते । २०८ प्र० ।
सेन० ३ उल्ला० ।

पारखादित-पारखावत्-त्रि० । भोक्त्रि, अस्मिन्पुष्पत्वाऽऽदिना
मण्डल्या बहिर्भोक्त्रि, पञ्चा० १२ वि० ।

पारदागिय-पारदारिक-पुं० । परदारान् गच्छन्ति पारदा-
रिक् । उद्भ्रामकं, आ० म० १ अ० । पारदारिकाणां वृषण-
च्छेदः शास्त्रमुपगृह्णताऽऽदिनि च परमाधार्मिकः क्रियन्ते
सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

पारद्ध-पारद्ध-त्रि० । प्रकर्षेणाऽऽरद्धे, म० ६ अ० । ज्ञा० नी० ।

पारादि-पापार्दि-स्त्री० । " पापार्थी रः " ॥ १ । २३५ ॥ अपरादौ
पकारस्य रो भवति इति पर्यरः । " सर्वत्र " ॥ १२ । ७६ ॥ इति
रल्लुक् । पापाऽऽदिभ्यः, पापात्कर्षे, शाकुनिकं, पुं० प्रा० १ पाद ।

पारमाणि-पुं० । परमक्रोधसमुद्धानं, स्था० ३ डा० ४ उ० वृ० ।

पारय-देशी-सुरभाण्डे दे० ना० ६ वगं ३२ गाथा ।

पारम-पारम-पुं० । अनार्यदेशविशेषं, प्रव० १४८ द्वार ।

प्रज्ञा० । आ० म० । सूत्र० । तज्ज्ञानं स्नेच्छमनुष्ये च । शब्द० ।

पारमकूल-पारमकूल-न० । पारमदेशस्यांमयायाम्, आ० म० १ अ० ।

पारमी-पारमी-स्त्री । पारम्पाऽऽद्यानन्तदेशोपप्रायां दास्य-
मा, भ० ६ शः ३ उ० । रा० ।

पारभाय-पारभाय-पुं० । पारं संसार आभोगयन्ति

प्रापयन्तीति । पारप्रापकं, कल्प० १ अधि० ८ लण ।

पारायण-पारायण-न० । सूत्रार्थतदुभयात् पारगमनं, व्य०

४ उ० । आ० म० । विशेषः ।

पारवय-देशी-गवांस्त्रि, दे० ना० ६ वगं ४३ गाथा ।

पारावय पारावत पुं० । " पारावेनेरं वा " ॥ १ । १०० ॥ पा-

रावतश्चैव स्थानात् एव वा भवति । पारवयः । पारावयः ।

प्रा० १ पाद । वृत्तविशेषः, जे० ४ वज्रः । पारवयः । प्रा० १ अ० ।

पारावार-पारावार-पुं० । समुद्रः, आ० क० १ अ० । " मयगहरे

भिषुवर्धे, भिषु रथक्षायगे मलिनगामी । पारावारां जलह्रीं,

तरेमाली समुद्रो यः ॥ " पाद० ना० ६ गाथा ।

पारासर-पारासर-पुं० । स्वनामस्थानं पाराशाऽऽप्रेतं मुनेन,

" पातासं दगं मोक्षा " (३) । सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

उत्त० । ज्ञा० ।

पारिग्रहिता-पारिग्रहिती-स्त्री० । परिग्रहे भवायां क्रियाया-

म, स्था० १ डा० । आवा० ।

पारिज्ञाणिय-पारिज्ञाणिक-न० । परियानं देशान्तरगमनं त-

त्प्रयोजनं येषां तानि पारिज्ञानिकानि गमनप्रयोजनानीत्यर्थः ।

देवानामश्राव्येषु नगराऽऽकांषु विमानेषु, स्था० १० डा० ।

(" पारिज्ञाणियविमाण " शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६२८ पृष्ठे उक्ता-

नि) परियानप्रयोजनेषु, भ० ११ शः ११ उ० । वृ० ।

पारिज्ञाय-पारिज्ञाय-पुं० । सुरष्टमविशेषं, अन्त० १ श्रु० ३ व-

गं ८ अ० । रा० ।

पारिष्ठावगिया-पारिस्थापनिकी-स्त्री० । परि सर्वैः प्रकारैः

स्थापनं परि स्थापनमपुनर्प्राप्तनया न्यास इत्यर्थः, तेन नि-

र्वृत्ता पारिस्थापनिकी । आवा० ५ अ० । सर्वथा त्यजन्त-

प्रयोजनं क्रियाभेदे, प्रथ० ४ द्वार । (पाणिनायिका विधि-
स्तु ' परिदृष्ट्या ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ४७० पृष्ठ उक्तः)

नवरमसंयतमनुप्यपरिस्थापनानन्तरमिदं दृश्यम्—

गामासुगामं दृष्टमात्रं भिक्षू य आहूय वीसं भवेजा,
तं च सरीरं केदं साहस्रिमा पासिजा, कपति से तं
सरीरं वा सागारियं ति कटु तं सरीरं एतं अचिन्ते
बहुफासुए उ थंडिले पडिलेहत्ता पमजिता परिद्वित्तए
अथि या इत्यं केदं साहस्रिमायंति ए उवगरसुजाए सल-
कखणे परिहरसुजारेह कपति से सागारकदं गहाय दोचं पि
आंगमहा अनुपमेवता परिहारं परिहरित्तए ॥ १७ ॥

प्रामासुगामं (दृष्टमात्रं इति) विहरन् ' आह च ' कदाचित्
शरीरान् विष्वक् पृथक् भवेत् । अत्रिये इत्यर्थः । तच्च शरीरकं क-
तिमात्राभिम्भाः संयताः पश्येयुः । तत्र सार्धभिम्भस्व तन् शरी-
रं मा सागारिकं भवति चेत् कदापि एकान्ते विविक्तं अचिन्ते स्थ-
गिडले बहुप्रासुकं कौटकाऽऽदिसवर्गजिते प्रत्युपेक्ष्य प्रमाज्यं
च परिस्थापयितुम् (अथि या इत्यं इत्यादि) अस्ति चात्र कि-
ञ्चित् स्यात्भिम्भकम् । कर्णजानं सलक्षणं पदवृत्ताऽऽदि परि-
हरणऽहं करिष्यति (स इत्यादि) कल्पते (भि) तस्य सागा-
रकृतं गृहीत्वा सागारकृतं नाम नाऽऽमना स्वीकरोति आचा-
र्यसंकमेतन् आचार्य एव एतस्य ज्ञायक एव गृहीत्वा आचा-
र्याणां समर्थं यदिदम् आचार्यस्त्वेव ददाति ततः स मस्त-
कं चिन्ते यद्वाणि आचार्यावचाः प्रमाणं करोति, एवं हि-
तीयाऽवग्रहस्तमनुज्ञाप्य द्विविधेन परिहारेण परिहृतं परि-
भोगारितुम् । अथाऽऽचार्याऽप्यस्मै ददाति, तदा तस्य तदति
स्वस्वलेपाऽऽः ।

सम्प्रति निर्युक्तिविस्तरः—

तं चैव पुत्रभगिन्यं, मुचिनवातो उ पथं गामे वा ।

गामे पगमगेगो, बहु व एमेव पथे वि ॥ ४०१ ॥

यत्पूर्वं कल्पाध्यते चतुर्थे उद्देशे के विष्वक् भवेन भगिनं । त-
द्वेवाऽऽदि द्रष्टव्यं । नवरमसि विशेषो भवत्येनं—सूत्रनिपाता प्रामि
वा भवेत् पथि या ' गामासुगामं दृष्टमात्रं ' इति वचनात् ।
प्रामे एकां वा भवेदनेकं वा, तत्र येऽनेके तं द्विप्रभृतयो या-
वन्मत्त बहवो वा द्रष्टव्याः । एवमेव पथवि द्रष्टव्यम् एकां
वाऽनेकं वा, तत्राऽनेकं द्विप्रभृतयो यावन्मत्त बहवो वा ।

एतदेवाऽऽह—

एगो एगो चैव उ, दुपभिर्दं अशेण मत्त बहुवा वा ।

कालगय गामे पथं, व जासुगा उज्झणविहीए ॥ ४२२ ॥

एकस्तावदेक एव, तस्यैकत्वेन भेदाभावात् । द्विप्रभृतयो या-
वन्मत्त, तावदेकं, ततः परं बहवः । एतेषां मध्ये कदाचिदेको
प्रामि पथि कालगतो भवेत् । तत्र उज्झणविधिः परिष्ठापन-
विधये ज्ञायकास्ते यथोक्तविधिना परिष्ठापयन्ति । अथाऽनेके
द्विप्रभृतयो यावन्मत्तमिति कस्मादुक्तं न एवम् पदं वेति ? । उ-
च्यते—सप्तानामेव सामानकल्पत्वाद्भग्याः योर्विधिरिति ज्ञाप-
नाऽर्थम् ।

तथा चऽऽह—

सुरो बहंति एगो, कुसादि रक्खइ उवस्सयं एगो ।

११८

एगो य समुग्यातो, इति सत्तएहं अहाकप्पो ॥ ४२३ ॥

चत्वारो जना विष्वक्भूते बहन्ति, एकः कुशान् दर्शनं पानं
च गृहीत्वा पुनरतो याति, एकः पथ उपाश्रयं रक्षति, एकः स-
ममः समुद्घातः कालगत इति । एवममुना प्रकारेण सप्तानां
यथाकल्पेन विधिकल्पः ।

सत्तएहं हेट्ठेणं, अविही उ न कप्पए विहरिंजे जे ।

एगागियस्स अविही, उ अरियं उ गच्छं उ वा वि ॥ ४२४ ॥

सप्तानामथस्ताद्विधिस्ततस्तेषां षट् पञ्चप्रभृतीनां विहर्तुं
न कल्पते । ' जे ' इति पादपूरणं । एकाकिनः पुनरासितुं गन्तुं वा
नियमाद्विधिः । तेषामपि कदाचित् कारखवशतः स्थि-
तानां यः परिष्ठापनविधिः साऽऽभिधास्यते ।

तथा च एकानेकगामेव विधिमभिधित्युः प्रथमतो न केषां
प्रतिज्ञातीति—

नेगाण विहिं वुञ्जं, नायमनाए न एव्वखेत्तम्मि ।

दिमि थंडिलक्कामिय विं—बमादीसु य पदेससु ॥ ४२५ ॥

पूर्वगकेऽनेके चोक्ताः, तत्र प्रथमतोऽनेकेषां विधिं वक्ष्यामि ।
प्रतिज्ञानमेव करोति—तत्र ज्ञाने वा पूर्वलेखे दिक्क परि-
भावेनीया, तथा त्रिषु प्रदेशेषु स्थगिडले, तच्च स्वाभाविकं
शिलातलाऽऽदिरूपं, व्याप्तिमगमिना दग्धं, विम्बाऽऽदीनां
समीपे च ।

तत्र प्रथमतो ज्ञानलेखविषयविधिमाह—

नाए उएव्दिट्ठं, तं चैव य थंडिलं हवति तत्थ ।

अन्नाते वेल्पत्ता, सत्तादिगया उ पेहीति ॥ ४२६ ॥

ज्ञानं लेखं यत्पूर्वं दृष्टं, तदेव तत्र स्थगिडले भवति । अज्ञाने
यदि वेलायां प्राप्तास्तदा संज्ञाऽऽदिगताः स्थगिडले प्रकृन्ते ।
अहं पुण विक्कालं पत्ता—इं ता चैव उ करोति उवओमो ।

अकरणं हवति लहुगा, वेले पत्ताण चउगुरुगा ॥ ४२७ ॥

अथ पूर्वविकालवेलायां प्राप्तास्तत आगच्छन्त एव स्थ-
गिडलविषयमुपयोगं कुर्वन्ति तदा उपयोगस्याकरणं चत्वा-
रो लघुकाः प्रायश्चित्तं, वेलां प्राप्तानां यः स्थगिडलविषया-
पयोगाकरणे प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः ।

आखादिशो य दोमा, कालगतं भमादिं हुज्जा ।

अन्यंतमपच्छंता, विणास गरिहं च पावेति ॥ ४२८ ॥

न केवलं प्रायश्चित्तं, किं स्वाहाऽऽद्यश्च दीपाः । तथा तेषां म-
ध्ये कोऽपि रात्रौ कदाचित्कालं कुप्यात् तत्र स्थगिडले न प्र-
त्युपलभ्यमिति न परिष्ठापयन्ति । अपरिष्ठापयतां च वेता-
लात्थानदीपः । अथ परिष्ठापयन्ति तर्ह्यस्थगिडलदीपाऽऽ-
सङ्गः । तथाहि—रात्रौ वह्निमस्मत्त्वा वा स्नेहमस्मत्त्वा वा, प-
रचक्रविभ्रमो वा जातः, सोऽपि च वनी कालगतः स्थगिड-
ले न प्रत्युपलभ्यमिति न परिष्ठापितः, तत्र यदि अग्निर्विभ्र-
माऽऽदिषु कथमनाथकलेवगमिव त्यक्त्वा वज्रामो, मा प्रवच-
नयोद्वाहोऽभूदिति विचिन्त्य निष्ठन्ति तस्य समीपे, तदा ते-
षामग्न्यादेर्विनाश उपशब्दा स्तेनाऽऽदिभिरपहरणम् । अथ न
निष्ठन्ति किं तु तस्यकथा पलायने तदा ते जनमथ्ये गदा
प्राप्नुवन्ति । अथवा—स्थगिडले न प्रत्युपलभ्यमिति प्रभाते
परिष्ठापयन्ति तदा मूलनैवेद्यैस्तस्मिन्परिष्ठापयमाने प्रवच-

नस्यापभाजना-अहो अमी वराका अस्तदाना मृता अपि
शोभां न लभन्ते इति ।

“ संभमादिदं होजा ” इत्यादि कमेव व्याख्यानयति-

तेषुऽगमिर्मभादिभु, तप्यदिर्बेषेण दाहो हरणं वा ।

मल्लिह अ छड्डी, गरिहा य अ डिले वावि ॥४२६॥

स्तेनगमिर्भगान्, अदिशऽदापरचक्रसंभ्रमाः दिविअहः ।
तत्प्रतिबन्धने कालान्तरावन्धने निष्ठानामिन्द्राहः स्तेनैर्वा
हरणं स्यात् । अथ स्थगिडले न प्रपुंति मिमांसे प्रभाते प-
रिष्ठापयन्ति तदा मल्लिहैवैरुपेते लुद्धयन्ति, गहो स्यात्,
अधेनहोपमयादस्थगिडलेऽपि परिष्ठापयन्ति ।

तथा अस्थगिडले परितापनादोपः-

ए ए दोस अपोडिय, अह पुण पुवं तु पेहेते होते ।

तो तादि चिय निंता, एते दोसा न होता य ॥४२७॥

एते अनन्तरदिना दोषा अभिलिखे स्थगिडले भवन्ति ।
अथ पुनः पूर्वे प्रत्युपेक्षितमभविष्यन्तस्तद्वैय यदि अनावि-
ष्यन्तस्तदा एते अनन्तरदिना दोषा नाभविष्यन् ।

अह पेहिण वि पुवि, दिया व रातो न होउज वाधातो ।

सावयतेगमया वा, वि दकिया ताहो अत्यथे ॥४२८॥

अथ पूर्वप्रसिद्धेऽपि स्थगिडले दिवा वा रात्रौ वा भवेत्
व्याधानः । कथमित्याह-स्वापदमया, स्तेनभयाद्वा । यदि वा-
रात्रौ द्वारारण्ये दिकानि पिदिनानि तदाऽऽस्थापयन्ति अ-
न्ति, न परिष्ठापयन्तित्यर्थः । तथा वन्धनं कुदन्तज्ञातगमाणाऽ-
दिका पूर्वोक्ता यतनाऽपि, स्थगिडलेष्वप्यवधानस्तद्वैय यावत्
स्तेनाऽऽदिभयापगमो भवति, स्थगिडले वा किमपि कालो-
चितं प्राप्यते, तावत्सैव प्राक्की यतना कर्तव्या ।

असतीप सुकिलाणे, दिणकालमथे निभि विगिंचिंति ।

पडिहारिये च पच्छा कडादि कोडीटुणे वा ॥४२९॥

अथ दिवसे कालगतः परं शुक्लानि यन्त्राणि न विद्यन्ते
तर्हि शुक्लानां वस्त्राणामभावे दिनकालगतं वस्त्रनाऽऽप्यन-
नाविषयं कृत्वा निशि रात्रौ (विगिंचिंति) परिष्ठापयन्ति ।
अथ रात्रौ पूर्वोक्तकारणैर्व्याधानस्तर्हि यस्मिन् एवमेव या-
वत् शुक्लं वस्त्रं न लभ्यते तदा पञ्चाङ्कनाऽऽदिपू प्रातिहारिकं
शुक्लं वस्त्रं याच्यते । अथ न पि न लभ्यते ताहो कोडीटिक-
नायुत्पादयेत् । किमुक्तं भवति? पूर्वं विशेषाधिकार्यापीति ।

असतीप शेउ निभि, उवचु सागारि थोडले पेहे ।

थोडिलवाधानमि वि, जयणा एमेव कायथा ॥४३३॥

कोटीटिकप्रकरणेणपि शुक्लवस्त्राणामभावे निशि रात्रौ सा-
गारिकं शय्यातरं कालान्तरस्य समीपे स्थापयित्वा स्वयं साध-
वः स्थगिडले तथाविधं प्रत्युपेक्षते । अथ स्थगिडलेव्याधा-
तस्तदा पेषवानन्तरदिना यतना कर्तव्या । रात्रिद्वारे गतम् ।

अथ दिग्द्वारमाह-

महल्ल पुर गामे वो, वससा वाडग माविओ ।

इहरा दुविभागाओ, कुगामे सुविभाविवा ॥ ४३४ ॥

यत्नं महापुरस्य महाल्लगम्य, महाग्रामस्य वा महत्वेन दि-
विभागां दुःखेन विभाज्यते, न उ उापरह, वाडका, सा-

हेर्यो दिविभागः परिभावनियः, इतस्या दुविभागा भवेयुः,
कुग्रामे तु सुविभागा दिशः ।

ताः पुनरिमा दिशः-

दिग् अवरदक्षिणाद-विशया य अवरा य दक्षिणापुट्टा

अवरुत्तरा य पुव्वा, उत्तर पुव्वुत्तरा चेव ॥ ४३५ ॥

दिक् प्रथमतेऽपरदक्षिणा नैश्चैती निरीक्षणीया, तदभा-
वे दक्षिणा, तस्या अभावे अवरा पश्चिमा, तस्या अप्य-
भावे दक्षिणपूर्वा, आरिषी इत्यर्थः । तस्या अभावे अप-
रुत्तरा वायव्यादि भावः । तस्या अभावे पूर्वा, तस्या अ-
प्यभावे उत्तरपूर्वा ।

रंमति प्रथमायां दिशि सत्यां शेषदिक्षु परिष्ठापने दोषमाह-

समाही अभचपाणे, उवगरऽण्णभायमेव कलहो उ ।

भेदो गेलामे वा, चरिमा पुण कहुते आमं ॥ ४३६ ॥

अथ प्राप्तः यामपरदक्षिणयां परिष्ठापने प्रसङ्गाश्रयानलभ-
तः समाधिप्रज्ञायते, तस्या रूपं द्वितीयस्यां दक्षिणायां
परिष्ठापने अक्रान्ते अक्रानाऽलायः तृतीयस्यामुपकरण-
मुपभ्रमावः, चतुर्थ्या दक्षिणपूर्व्यां स्वाध्यायानाः, पञ्च-
म्यामपररुत्तरस्यां कलहः, षष्ठ्यां पूर्व्यां गच्छुदना, सप्त-
म्यामुत्तरस्यां भलानयः, अष्टमां पूर्वोत्तरा कृतघ्न-
कपरिष्ठापना अर्थं मुक्ते कर्तव्यं, अष्टमायापदन्त्यर्थः ।

एतदेव स्पष्टतरमाह-

पउरऽण्णपाण पदमा, विनियाए भचपाणे न लभेति ।

ततिरामे उवा, मादी, नडियि चउत्थीपे मउक्काओ ॥४३७॥

पंचमिवापे अमंखड, छट्ठीपे गणस्म भेरणे नियमा ।

सत्तमिपे गेलामे, मगंये पुण अट्ठीमी वेति ॥ ४३८ ॥

माथङ्गयर्माप व्याख्यातार्थवानुगतं नयरे “ पउरऽण्णपाण
पदमा ” इत्यत्र प्राकृतत्वात्तस्या लोपाः ततः प्रथमाया-
मिति द्रष्टव्यम् । अष्टमीति अष्टम्यामिति ।

साम्प्रतमुक्तामुक्ताङ्गान्मेव ग्रहणमाह-

रतिदिमा थोडिल्ले, मिल विंवा भामिए य उम्मामे ।

ऊचिचभले सीमा, सीमाणे चेव ववहारो ॥ ४३९ ॥

प्रथमे रात्रिद्वारे तच्च प्रागेव सप्रपञ्चसूक्तं द्वितीयं दिग्द्वारं,
तच्च भग्यमानमासं, तृतीयं स्थगिडलद्वारं विधा शिलाकूपे,
विम्वाऽऽदि बुलाऽऽर्जलामथा ध्यायितम् । चतुर्थसूक्तम्-
द्वारं, पञ्चमं त्रिबीजकं भूमिमागे द्वयोर्मामयोः सीमायां
परिष्ठापनीयमित्यलक्षणं । षष्ठे इमशाने ईदं डारम् । तत्र च
व्यवहारो चक्रेष्वः । एष द्वारमायामंशेवाहः ।

साम्प्रतमनामेव विवर्यपुक्तामेव रात्रिद्वारं किल

प्रागेव सप्रपञ्चसूक्तमते दिग्द्वार-

स्य चक्रेष्वध्यापमाह-

लभमाणे पदमाण, तीए अमतीपे वावि वाधाते ।

ताह अत्राप वी, दिमापे पेहेअ जयणाए ॥४४०॥

लभ्यमानायां, माथायां पुस्तं प्राकृतत्वात्, प्रथमायां परिष्ठा-
पनम् प्रथमस्यां प्राग्दक्षिणस्यां अभावे व्याधाने वा सति सत-

चतुर्थो वसतिपालः, पञ्चमः कालगतः । पञ्चवानामगतौ यं चतुःप्रभूतपस्तेषां वसतिरक्षणे वहने च विकल्पना । किमुक्तं भवति?—यथासंभवमश्रूयां वसतिं कृत्वा शय्यातरस्य वा निवेश्य शय्यामपि कृत्वा यथा शक्नुयन्ति तथा परिष्ठापयन्ति । तथा चाऽऽह—त एव हारमुत्तवाहकाः कुशान्वयानयन्ति । अयमत्र भावना—शय्यातरस्य च निवेशने कृते त्रयो विधमप्यवहन्ति । यस्तु विश्राम्यन्ति स कुशाऽऽदि नयनीति । अथवा—यः एव समर्थः स हरो भवेत्, स वहतीति भावः ।

एको व दो व उर्विहं, रत्तिं वेहाम दिव असुमिम्मि ।

एकस्म य दो चेव य, छङ्गुण गुरुगा य आणादी ॥४४६॥

यदि त्रयः साधवो भवेयुः तदा एकः कालगतो, यौ च द्वौ तौ रात्रावुपधि विहायसि कृत्वा एको द्वौ वा वहनः । अथ दिवा परिष्ठाप्यन्ते तदा एकस्य सोचनेन विविस्त्रं च द्रष्टव्यं यथा ह्ययनन्तरमुक्तः । किमुक्तं भवति?—रात्रावुपधि विहायसि कृत्वा परिष्ठापयन्ति, दिने शय्यातरमालनेन वसतिमश्रूयां कृत्वा परिष्ठापयन्ति । यथैकद्वित्रिप्रभूतयः स्नाका वयं कथं धोक्ष्याम इति विविन्ध्य न परिष्ठापयन्ति किं तु स्वकृत्वा गच्छन्ति, तदा तेषां प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः, न केवलं प्रायश्चित्तमेव किन्त्वाऽऽद्यथश्च दोषाः, तन्निमित्तमपि तेषां प्रायश्चित्तमिति भावः ।

इमे चार्ये दोषाः—

गिहि गोण मल्ल राउल—निवेशणा पाणकङ्कुणुङ्गाहे ।

छक्रायाण विराहण, भावण मुक्खे य वावन्न ॥४५०॥

साधूनामभावे गृह्णन्ते न्यजन्ति । यदि वा—गायत्री बलीवदीं योक्त्वविश्या ताभ्यां गृहस्थाः कर्षयन्ति । अथवा मल्लैः परिष्ठापयन्ति । यदि वा—गृहस्था राजकुलं निवेदयन्ति, तत्र पाणकार्येण प्रयचनस्योद्वाहः । यथा प्रातर्मौदशीन धमेण, यत्र दृष्टौ अवस्था प्राप्यन्ते, प्रयचनविरूपा दोषा इयं संयमविराधना । अन्येयतेर्नीयमानेः पदकार्यविराधना, ध्यापने दृष्टेन तस्य कलेवरस्य गृहस्थैः क्रियेत, तदनन्तरापि पदकार्यविराधना । तथा व्यापसे कुथिते कर्मिजालसंसर्गे शुष्के शोयमुपायने हीन्द्रियविराधना ।

उपसंहारमाह—

तम्हा उ वड्ठितं चेव, वोडुं जे जए वला ।

नयेति दो वि निदोचे, सदोचे ठावए निमि ॥४५१॥

यस्मादेते अन्नतरोदिता दोषास्तस्मान्कोकैरपि परिष्ठापयितव्यं, तत्र विधिः प्रागुक्त एव । यथा यदि चत्वारस्तदा एको वसतिपालः, शयात्रयां विश्रम्य विश्रम्य तत्कलेवरं वहन्ति, यस्तु विश्राम्यन्ति स तृणानि मात्रकं वहति । अथ त्रयो जनाः, यदि वा—द्वौ, तदा यदि रात्रौ निश्रेयं तर्हि (निद्रां) निश्रेये येन तदुपरि कलेवरं वोडुं प्रति सहाः समर्थास्ते हार्वपि नयन्ति, उपरि तच्च कलेवरं नयन्तीत्यर्थः । नीत्वा च कलेवरं परिष्ठापयन्ति । अथ बहिरूपकरणस्तेनभयं तदा रात्रावुपकरणं विहायसि विलम्ब्य द्वारं बद्धा परिष्ठाप्य प्रत्यागच्छन्ति । यदि वा—सदोचे सभये रात्रौ तत्कलेवरं परिष्ठापयन्ति, स्थापयित्वा बन्धनच्छेदनाजगरणाऽऽदिकां यतनां कुर्वन्ति, ततो दिवसे यदि शक्नुवन्ति तदा

उपकरणं गृहीत्वा परिष्ठापयन्ति । अथोपकरणं वोडुं न शक्नुवन्ति तदा शय्यातराऽऽदीनां परिनिवेश द्वारं स्थगयित्वा परिष्ठापयन्ति, परिष्ठाप्य भूयां वसन्तौ प्रत्यागच्छन्ति ।

अह गंतुमणा चेव, तो नयेति ततो श्विय ।

आलोयसमकुब्बंतो, असदो तं तु सुउरुए ॥ ४५२ ॥

अथान्यं ग्रामं ते गन्तुमनस्तत उपकरणं सह नयन्ति । नीत्वा तत्कलेवरं परिष्ठाप्य तत एव परिष्ठापनप्रदेशात्परतोऽप्यं ग्रामं गच्छन्ति । तत्र यदुक्तमधस्तात्कल्पाध्ययने—“अवर्कयम्मि अवलोयणा कायव्वा” इति । तदन्यग्रामगमनेनाशदोऽकुर्वन् शुष्यति, न दोषभाग भवति ।

छङ्गे जहं जंती, नायमनाए व तेष परलिंगं ।

जहं कुब्बंतो गुरुगा, आणादी भिस्सुदिङ्गंतो ॥ ४५३ ॥

यदि कालगतं क्षुद्रयित्वा अपरिष्ठाप्य गच्छन्ति तर्हि ते विचारणीयान्ते ग्रामेण ते ज्ञाना वा, तस्य परिचिता या इत्यर्थः । तत्र ज्ञाने ग्रामस्य परिचये सति यदि कालगतस्य परलिंगं कुर्वन्ति, कृत्वा वा परिष्ठाप्य गच्छन्ति तदा प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः, आह्वाऽऽद्यथश्च दोषाः । अथ अज्ञाने परलिंगं कृत्वा अपरिष्ठाप्य गच्छन्ति तदा कालगतस्य परलिंगदशनतो मिथ्यात्वगमनम् । अत्र च आत्यकर्मिभुष्टान्तः । स च आवश्यकटीकातो भावनीयः । (स चाऽस्मिन् कोशेऽत्र भिस्सुदिङ्गंतं शब्दादयमन्वयः)

तत्र ज्ञानेऽप्यं च दोषास्तानेवाऽह—

अचियत्तादि वोच्छे—यमादि दोसा उ होंति परलिंगे ।

अन्नाए ओहि काले, अकप गुरुगा य मिरुल्ले ॥४५४॥

ज्ञाने सति परलिंगं कृतमितरांश्च साधून् दृष्ट्वा अग्र्याति कुर्वन्ति । अहो इमे संयन्ता निःशुद्धा निर्लेखा मा परिष्ठाप्याभूदिति परलिंगमारोग्यापरिष्ठाप्य स्वकृत्वा गताः । आदिग्रहणमाहमिथ्यादृष्टीनां प्रीतिरूपजायने इति परिग्रहः । सूत्रं च व्युच्छेदाऽऽद्यो दोषाः । तथाहि—ते आगादमिथ्यादृष्टयः प्रीति कुर्वन्ते । अहो ! सूनृग्रामात्मेव तेः प्रयचनस्य होलना कृता, मा एतेषामाहारादीनि प्रयच्छथ । आदिग्रहणाभावात् कोऽपि प्रयज्यां प्रतिपद्येत, मा सोऽप्यर्थविधामवस्थां प्राप्नुयात् । एते ज्ञानात्मा दोषाः । अथज्ञाना यतनां कृत्वा तत्कलेवरमपरिष्ठाप्य मज्जन्ति, यधि लिपेभ्य यमास्ततः स पञ्चाङ्कालगतो देवलोको उत्पन्नोऽपि प्रयुज्जते । ततः स एवं मन्यते—अहमेतन् लिङ्गेन देवो जातः, एवं मर्यादानन्तरं मिथ्यात्वगमनम् । अत्र काले कृतं तेषां गमने प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः । यस्मादेते दोषास्तन्मार्गद्विधना परिष्ठाप्यः ।

संप्रीत यः कथञ्चन एकाकी जातस्तस्य

परिष्ठापनाविधिमाह—

एगामी तो जाहं, न तरेज विमिचिंउं तया सो उ ।

ताहे य विमोग्जा, इमेण विहिणा सहायाओ ॥४५५॥

तत एकाकी स्थूलकलेवरं विवेकं न शक्नुयात्, तदा अनेन वक्ष्यमाद्येन विधिना सहायाविभागयेत् ।

तमेव विधिमाह—

संविगमसंविगे, सासुवेयसिद्धपुत्त सीय य ।

सग्गामस्मि य पुब्बि, सग्गामऽसती परग्गामे ॥४६६॥

अप्पोहे सयं वा, वि गच्छेत्तं तत्थ ठाविया अस्सं ।

असती निरुत्थ वा, काउं तोहे व वच्चेज्जा ॥४६७॥

संविग्गाहे ते बिय, असतीए तोहं इत्थिवग्गोए ।

सिद्धी साविग संजति, किटि मज्झिम कायतुल्ला वा ॥४६८॥

यदि तस्मिन् ग्रामे अन्येऽपि संविग्गा असांयोगिकाः सन्ति, तदा तैः सह परिष्ठापयन्ति, तेषामभावे अतोर्ध्वः पार्श्वस्थाऽऽदिभिः समं, तेषामप्यभावे सारूपिकविद्वेषैः, तेषामप्यप्राप्तौ संविभिः आर्वकैः समम् । एवं पूर्वं स्वग्रामे आर्गशा कर्त्तव्या, तत्र स्वग्रामे संविनामप्यसति अभावे यदि परिग्रामे स्वपुत्रोऽस्ति तत्र कश्चित्पुत्रपति, अन्यस्य तथाविधस्य प्रेक्षणयोग्यस्याभावे (अप्पोहेइति) अन्यं गच्छुः समादिशति, अन्यस्यापि गच्छतोऽसंवेगं कालगतस्य पार्श्वे कश्चित् स्थापयित्वा स्वयमप्यग्रामे गच्छन्ति, गत्वा स्वपुत्रमप्यमानयन्ति । अथ यः कोऽपि न विद्यते यः कालगतस्य पार्श्वे स्थाप्यते, तर्हि यत्र कीटिभिर्न भक्ष्यते तत्र निरत्यं निरप्राप्य स्थाने कालगतं कृत्वा ततोऽन्यग्रामं गन्तुं, गत्वा संविग्गाऽऽदीनामनयति, प्रथमतः संविग्गात् सांयोगिकानानीय तैः समं परिष्ठापयति । तेषामप्यप्राप्तौ आर्वकैः समं, तेषामप्यभावे शीवर्गेण । तत्र क्रममाह—प्रथमतः सांयोगिकीभिः सिद्धपुर्वापरितुल्यवर्गैः, तासामप्यलाभे आर्विकाभिरनुत्तरवर्गैः, तासामप्यलाभे वृद्धाभिः संयतीभिः, तासामप्यप्राप्तौ मध्यमकायाभिः संयतीभिः, तासामप्यलाभे तुल्यगमिणीप तुल्यवर्गभिरपि संयतीभिः । गच्छ भोइ व जुंगिते, संवरमादी मुहा अग्रिच्छेत्ते ।

अगुत्ताहि अदसादी, तेहिं समं तो विगिंचति तु ॥४६९॥

तुल्यवयवसमीपे संयतीनामभावे मल्लगणं वा हस्तिपालगणं वा कुम्भकारगणं वा समुपनिष्ठति. ततो यान् न सहायान् ददाति तैः समं परिष्ठापयति, गणानामभावे भोजकं ग्राममहसरमुत्तिष्ठते ततो यावत्सहायान् ददाति तैः सह परिष्ठापयति, तत्रापि सहायानामलाभे ये जुङ्गिका हीनजातयो हीनकर्माणश्च संवराऽऽद्यश्च संवराः कञ्चरोत्तराकाराः, आदिशब्दाच्चलार्थिकास्त्रातकारकालाप्रक्षालकाऽदिपरिग्रहः । तेषामनुशिष्टिं ददाति, तस्मैः सहायैः परिष्ठापयति । अथ ते मुक्षयवन्ति तदा ये अन्ये जानिजुङ्गिका वरुणाऽध्यस्तं तेषामनुशिष्टिं ददाति अथ तेऽपि मुखा नेच्छन्ति तदा तेषामदशानि वस्त्राणि मूल्ये दीयते, अदशानामनिच्छायां ततस्मैः समं विगिञ्चयत् ।

अहव संभिज दादो, मूर्धं दाऊण नीण्णाह ।

अगुत्तहादी तु तहियं, अस्सो वा भग्गती जती ॥४७०॥

तस्मिन्कालगते कदाचित् रात्रौ नीयमाने द्वारस्थो द्वारं कुर्यात्, यदि किञ्चित् प्रयच्छ ततो निष्काशं ददाति, कावहेरो पुनर्यमाचारी-दिक्तेऽपि मृतं द्वारपालस्य किञ्चित् दत्त्वा निष्काशयते, तस्य रुचतेऽनुशिष्टिः कर्त्तव्या । आदिशब्दात् धर्मकथाऽपि । तत्र यदि नेच्छति ततो वयस्यः कोऽपि धर्मकथामनुशिष्टिं वा धुत्वा दत्ते इत्याह—

धुंय दाहामहं मुल्लं, उवहं तत्थ कुण्णती ।

अदसा दैती वत्थे, असती साहरणं वदे ॥४७१॥

जहं लब्धामो आणेमो, अलद्धे तं विवाण्णो ।

सो वि लोगरवा बीतो, मुंचते दारवाल्लो ॥४७२॥

मुञ्चामुं साधुमहे ते मूलं दास्यामि, तत्रापेक्षां साधुः कुर्यात्, न तं मूलं प्रयच्छन्तं वारयति । अध्यान्तः कोऽपि नैव भणति, तदा अदशानि वस्त्राणि ददाति, तेषामनिच्छायां सदाशान्यपि । अथ वस्त्राणि सदाशान्यदशानि वा न सन्ति तदा तेषामांवे साधारणं वदेत् । तथाहि—यदि लब्धामहे तन अलेण्यामो, अलभि त्वमेतस्य कलेवरस्य विवाण्णकः, एवं साधारणं उक्ते सोऽपि द्वारस्थो लोकवर्णीतो नियमान् मुञ्चति, अत्राचने तत्तत्रैव मुक्त्वा वस्त्रोत्पादनाय गच्छन्ति, गत्वा अन्तं प्रान्तं वा वस्त्रमानयन्ति, अलभि सोऽपि द्वारपालो मृतकेन हारयते, ततो मुहूर्त्तानन्तरं स्वयमेव मुञ्चति ।

अज्ञातविषयेऽपवादमाह—

अम्माए वावि परं, लिंगं जयणाए काउ वच्छति ।

उवञ्जोगुठ नाऊयं, एस विही असहायए ॥४७३॥

अथवा अज्ञाने अपरिचिते ग्रामरूपे यतना कालगतस्य परिलिङ्गं कृत्वा व्रजति । कया यतनयेत्याह—उपयोगार्थं ज्ञात्वा एतावता कालेन तस्य कालातस्य उपयोगलक्षणेऽर्थो भूत्, नातः परं, परलिङ्गकरणेऽपि किञ्चिदपि दत्तं ज्ञात्वा एव विधिरसहाय्यसहायस्य एकाकिनो द्रष्टव्यो, न तु द्विप्रभृतीनामपीति ।

एण्ण सुच न गये, सुचनिवातो उ पंथं गाये वा ।

एगो व अण्णगा वा, हवेज वीसुंभिया भिवस्सु ॥४७४॥

यदेतन् ध्यास्यानमेतेन न सूत्रं गतं, किं तु समाचारीप्रकाराणिनिष्ठं सर्वमेतन् व्याख्यातम् । प्रस्रति यद्वैः प्रतिपादितः सूत्रनिष्ठः पथि ग्रामे वेति तदिदानीं व्याख्यायतं—एको वा अनेके वा भयेयुषिष्वभूताः भित्तवः । इयमत्र भावना । अत्र चत्वारो भङ्गाः—एकेन साधुना एकः कालगतो दृष्टः १ । एकेन अनेके २, अनेकेरेकः ३ अनेकेरेके ४ ।

तत्र प्रथमभङ्गमधिकृत्य विधिमाह—

एगागियं तु गाभे, दहं सोइ विगंचण तदेव ।

जो दारुंभणं तू, एसो गाभे विही वुत्तो ॥४७५॥

ग्रामे एकाकी एकाकिनं कालगतं संविग्रमसंविधिं वा हृत्वा धृत्वा विवेचनं परिष्ठापनं तथा कुयोन् पथोक्तमन्तरं तावत् द्वारे निरोधनम् । एवं शेषेष्वपि भङ्गेषु संविग्रशीर्षं वा अर्धविग्रशीर्षम् वा “एगो एणं पासह, एगो सुणं, ते पुण संविगियरे वा जे वा” प्रागुक्तेन विधिना परिष्ठापयितव्याः । एष ग्रामे विकिकः ।

प्रस्रति पथि विधिमभिधित्तराह—

एमेव य पंथम्मि वि, एगमथेगे विगिंचणा विहिहा ।

एत्थं जो उ विगेशो, तपहं वुच्छं समासणं ॥४७६॥

(एमेव) अनेनैव प्रागुक्तेन प्रकारेण पथ्यपि एकस्यानेकस्य वा विवेचना परिष्ठापना द्रष्टव्या, नवरमत्र यो विशेषपस्यमाह समासेन वक्ष्ये ।

तत्र एकानि कप्रतिपादनार्थमाह—

एगो एगं पासति, एगोऽखेगे अखेगे एगं वा ।

येगायेगे ते पुण, संविगतरे व जे दिहा ॥ ४६७ ॥

एक एकं पदार्थानि प्रथमो भङ्गः १, एकाऽनेकान् २, अनेके एकम् ३, अनेके अनेकान् ४, तत्र ये दृष्टान्ते संविज्ञा भवेयुरसंविज्ञा वा, सर्वथा परिग्रापना कर्तव्याः अन्यथा प्रवचनोपपातः स्यात् ।

संप्रति विशेषप्रतिपादनार्थमाह—

वीडकंते भिजे, नियेट् सोऊण पंच वि पयाइ ।

मिच्छत अन्नपंथे-ण कहुणा भासमा जे च ॥ ४६८ ॥

व्यतिक्रान्ते, व्यपगतजीवमिति भावः । भिजे श्याऽऽदिभिर्विकीर्णं कुथितमकुथितं वा तस्मिन् व्यतिक्रान्ते, भिजे उपलक्षणमेतत्—अभिजे वा भुज्यते नित्यं यथाऽपि विपिनं तत्परिग्रापयेत् । यदि पुनः भुज्या एकमपि पदं गच्छति तदा आह्वाऽऽदीनि पञ्चापि पदानि तस्य प्रसज्यन्ति, न केवलमाह्वाऽऽदीनि पञ्च पदानि, किं त्वन्यथाऽपि मिथ्यात्वाऽऽदीनि प्रसज्यन्ति । तथाया-भुज्या यदि परिग्रापनाभयादभ्यवर्धन उन्मार्गेण वा अन्यप्रामाण्यमुक्तं ब्रजति तदा न स यथा—वाचकापीति तस्य मिथ्यात्वम् । (कहुणं ति) शृष्टे याह्वाऽऽकृषणे यत्प्रायश्चित्तं तदपि प्राप्नोति । तथा (भासणं ति) अविनाशयेन यदि तस्य कलेवरस्य दाहः कियते तदा ध्यामनविपन्नमपि तस्य प्रायोश्च तनापयते । यथाप्यन्यदपि प्राप्नोति । किं तदिति चेत् यावत् प्राणा विच्छेद्यन्ति तावन्तो विराधयन्ते यावन्तश्चाऽऽगन्तुकाः प्राणान्ते विग्राधनामानुवन्ति, तत्तद्वैतपरिग्रापयन्तामिति । अथवा भुज्या पदमावतक्रमेऽपि पञ्चापि पदानि प्राप्नोति । कानि तानीति ? अत आह—मिथ्यात्वमप्यथावादकारिणान् पथेन ब्रजति तस्मिन्नेत्यर्थः प्रायश्चित्तम् । २ शृष्ट्याऽऽदिभिर् कर्षणं, तस्मिन्पञ्चम् । ३ अन्निकथितं दूहेन तद्धेतुकम् । ४ । यथाप्यन्तर्मुद्धिताऽऽगन्तुकराजतिविराधनाजं, तदपि । ४ ।

साभ्यतमेनामिव गाथां व्याचिख्यासुराह—

तं जीवातिकर्त, भिजे कुथितरं च सोऊण ।

पगपथं पि नियत्ते, गुणा उन्मार्गमादी वा ॥ ४६९ ॥

तत्कलेवरं जीवातिक्रान्ते व्यतिक्रान्तमुच्यते, भिजे श्याऽऽदिभिर्विकीर्णं, तच्च कुथितमकुथितं वा । उपलक्षणमेतत्—भिजे वा भुज्या एकपदमपि न गच्छति, किं तु निवर्त्तते, अन्यथा एकपदानि क्रमेऽपि प्रायश्चित्तं चत्वारोऽपि गुरुकाः, उन्मार्गाऽऽदी वा प्रत्येकं प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः ।

आहादी पंचपदे, नियत्तणे पावए इमे अखे ।

मिच्छताऽऽदी व पदे, कमविक्खेश व जे पंच ॥ ४७० ॥

न केवलमनियत्तने प्रायश्चित्तं, किं त्वाह्वाऽऽदीनि पञ्च पदानि प्राप्नोति । तथाया—आह्वा १, अनवरथा २, मिथ्यात्वम् ३, आत्मविराधना ४, संयमविराधना च ५ । न केवलमनियत्तने पदानि, किन्निवमान्यपि मिथ्यात्वाऽऽदीनि पदान्यन्यानि प्राप्नोति । तानि च प्राप्तेव भावितवन्ति । अथवा पञ्चापि पदानि प्राप्नोति इत्युक्तं, तत्र ताभ्येव पञ्च पदानि द्वारगाथायां दूरीयन्ति—कपयिक्खेशात्प्रायश्चित्तं गाथायां पञ्च पदानि मिथ्यात्वाऽऽदीनि मिथ्या-

त्वमन्यपथेन प्रव्रजन्ते, शृष्ट्याऽऽदिभिराकर्षणम्, अन्निकथितेन दूहेन ४, यथाप्यन्यन्तर्मुद्धिताऽऽगन्तुकराजतिविराधनामिति नानि प्राप्नोति । तदर्थं पञ्च पदानीत्यस्य व्याख्याने द्विधा कृतम् ।

संप्रति कर्षणपदं यथेति पदं व्याख्यानयति—

गाणेदि जत्तियाओ, व पाणजातीउ तत्थ मुच्छंति ।

आगंतुगा व पाणा, जं पावते तयं पावे ॥ ४७१ ॥

गवादयो यन्ममाकर्षयन्ति. यावन्तो वा प्राणजातयस्मन्न कलेवरं सृज्यन्ति, आगन्तुका वा प्राणा यथाऽऽनुवन्ति, तदेतन्मयं सांनिवर्त्तमानः प्राप्नोति, शेषपदानि सुगमानीति कृत्वा न व्याख्यातानि ।

अधुना विवेचनमाह—

दट्ठं वा सोउं वा, अन्वावमं विगिचण विहिणा ।

वावमे परलिंगं, उवहीनातो व अप्पत्तो ॥ ४७२ ॥

पथि कालगतं दट्ठं, यदि वा—कालगत इति अन्यतः भुज्या, यदि तत् कलेवरमप्यपञ्चम्, अविभज्यमित्यर्थः । ततः पूर्वोक्तं विधित्वा विवेचयेत् । अथ स एकाकी, ततः परिग्रापयितुं न शक्नोति । यदि वा—शक्नोति परं बहवो मृतास्ततः परलिङ्गं कृत्वा त्यजति । अथ तत् व्यापणं तदा तस्मिन्परलिङ्गं कर्तव्यम् । परलिङ्गं कृत्यं नाम—यत्तस्य पथिग्रहणम् । स चाप्यधिधाता-ज्ञातो वा अज्ञातो वा । ज्ञातो नाम यथेत्यामोर्गिकस्य साधारण्यकरणम्, अज्ञातो नाम यो न ज्ञायते, किमपि सांमोर्गिकस्य, किं वा अनामोर्गिकस्यति ? तत्र ज्ञातोऽज्ञातो वा तस्योपाधिवर्धनीत्यर्थः ।

अथ कम्मात्परलिङ्गं कियतं, तत आह—

मा र्णे पिच्छं तु बह, इति नाए वि करेउ परलिंगं ।

गहिउम्मं वि उवगरणे, परलिंगं चेव नं होइ ॥ ४७३ ॥

मा अमुं बहवो जनाः प्रेक्षन्तामिति कृत्वा ज्ञातोऽपि तस्मिन्कालगते परलिङ्गे कियतः । किं तत्परलिङ्गकरणमिति चेत् ? अत आह—शृहीते चापकरणे परलिङ्गमेव तद्वर्त्यते, साधु-लिङ्गाभावात् ।

संप्रति ज्ञानस्य चापविग्रहणे विधिमाह—

सागरकुडे एको, मणुमं दिमो मुहो भवे विइओ ।

अमणुमे अप्पणतो, न गेरहनी दिउजमाथं पि ॥ ४७४ ॥

सागरकुटं नाम यत्पथं नाभ्यर्थाङ्कं किन्वाचायां पतस्य विज्ञापका इति बुद्ध्या परिगृहीतं तस्मिन्सागरकुटे एकः प्रथमोऽवग्रहः । यदि सांमोर्गिकस्योपाधिव्यतिरिक्तं ज्ञानस्त्वदा आचार्यनदीपं गत्वा निवेद्य आचार्यस्य समर्थयान् । तत्र यथाचार्यो ब्रूते—मया मुमुक्षुर्गतिमुच्यते, 'ततो मस्तु केन वन्द्ये' इति भगवत्या अर्थेयां साधुना निवेदयान् । यथा क्षमाधर्मगौरेतत् वल्लं पात्रं वा ममं वृत्तांतान् । ततश्च मुमुक्षु-आचार्यव्यतिरिक्तं क्षमाधर्मगौनां मुमुक्षुर्ब्रूय । एवमगोऽन्यस्य सांमोर्गिकस्योपाधिवैतस्यावग्रहो द्वितीयः । आचार्योक्तः स उपाधि-स्त्विति ते गुणैः समर्थयति, तं च गुण्णा दीवमानसीप न गृह्णाति ।

म्वप्रलम्बमानघोरायदुभूषणधरः । (पल्लवमाणघोलनं चि)
दोलायमानानि भूषणानि, तानि धरतीति यः स तथा ।
कहप० १ अ० १ कृष्ण । " पाल्लवपल्लवमाणसुकयपडउत्त-
रिजे । " प्रलम्बेन दीर्घेषु प्रलम्बमानेन च सुपुटु कृतं पट्टेनोत्त-
रीयमुत्तरासङ्को येन स तथा । तं० । प्रलम्बेन दीर्घेषु प्रल-
म्बमानेन लम्बमानेन पट्टेन सुपुटु कृतमुत्तरीयमुत्तरासङ्को ये-
न स तथा । प्र० ७ श० ६ उ० । श्री० । र० । " ओजलं पा-
ल्लवं । " पा० ना० २०४ गाथा ।

पालग-पालक-न् । स्वनामक्यान् शक्रेन्द्रस्याऽऽभियोगिके दे-
वे, तद्विरचिते लक्ष्योपजनप्रमाणे शक्यस्य पारियातिके, श्री० ।
स्था० । " पालययान्किमानपाणके । " पालकदेवनिर्मितसौ-
धमन्दस्त्रबन्धि, यानं च तद्विमानं च याताय वा गमनाय
विमानं यातविमानं, न तु शाश्वतमिति । विमाने, स्था० ४
डा० ३ उ० । जं० । कल्प० । (पालकदेवस्य कृत्यवर्णनम्
' नित्यधर ' शब्दे अतृथ्यभागे २२४ १ पृष्ठे गतम्) अस्मान्पा-
नीराजस्य स्कन्दकस्य कुम्भकारनगरराजभाषायाः पुन्य-
शतेन धातुर्भूतमृजतस्याम्यन्तिके प्रजितस्य मारके ना-
स्तिकपट्टे स्वनामक्यान् द्राक्षण्ये, नि० चू० १६ उ० । व्य० ।
स्वनामक्यान् कृष्णवासुदेवपुत्रं, (कृतितकस्यैव हृष्टान्तः)
आ० ३ अ० । आ० म० । नि० मू० । स्वनामक्यान् ग्रामे, यत्र
वीरजितं यानिलो नाम वलिकृयात्रायाम् प्रस्थितोऽस्ति गृही-
ता मार्गयन् प्रवृत्तः, स्वयमेव लिखितः संज्ञातः । (४२२
गाथा) आ० चू० १ अ० । आ० । आ० म० । अवनतीराज-
प्रयातयन् स्वनामक्यान् वीरगिर्वाणविनामिषिकं अवनती-
राजे, आ० क० ४ अ० । तत्कथा ' अक्षायया ' शब्दे प्रथम-
भागे ६४४ पृष्ठे गता । " जं रयसि र्मन्त्रि गन्धो, अग्राह नित्यं
करा महावीरा । तं रयसि मयन्तीय, अर्हसि सता पालंगा रा-
या ॥ ६१३ ॥ " नि० ।

पाला-पाला-त्त्री० । महत्तरिकायाम्, व्य० ४ उ० ।

पालि-पालि-पुं० । सैन्ये, स्था० ४ डा० १ उ० । आ० म० । रा० ।
तडागाऽऽदेरननिकारार्थं वण्ड, उपा० ७ अ० । संयममहानडा
गस्याऽस्तिक्रमे, पु० ३ उ० । पालिरिय पालिर्जीवितधार-
णान् । भवस्थितौ, उत्त० १८ अ० ।

पालिआ-पालिका-त्त्री० । खड्गमुद्रा, " अस्त्रिमुद्रा पालिआ
य लुक् । " पा० ना० १२१ गाथा ।

पालिजंत-पक्ष्यमान-त् । सततोपयोगजागरणेन रक्षणी-
ये, श्री० । " अस्त्रमहाविद्ये, पालिजंतस्व सया पयत्तं
(१४६५) " पं० यः ६ गाथा ।

पालित्तग-पालित्रक-पुं० । पाटलिपुत्रीये स्वनामक्यान् आ-
चार्ये, " पाडलिपुत्रणं पालित्तगआचारिया अत्यन्ति " आ०
चू० १ अ० ।

पालित्ता-पालयित्वा-अथ० । अस्वित्येत्यर्थे, कल्प० ३ अ-
धि० ६ कृष्ण ।

पालिताण्य-पालित्राणक-न् । स्वनामक्यान् नगरभेदे,
" अत्थि चोत्तराजयत् पालिताण्यं नाम नयरं, तथ
कवडिनामभिज्ञं । गाममहन्तरं । " ती० १५ कल्प । (' कव-
डिजकस्य ' शब्दे पुरीषभागे ३२७ पृष्ठे उक्तम्)

पालिभेद-पालिभेद पुं० । प्रतिपूर्णेस्य शुद्धपरिणामप्रयुक्त-
स्याऽस्तिक्रमे, पु० ३ उ० ।

पालिय-पालित-त्रि० । पुनः पुनरुपयोगप्रतिजागरणेन रक्षि-
ते, स्था० ७ डा० । आचा० । आवा० । " पालियं पुणो पुणो प-
रिजागरमाणेण जाहातिणं महगुवाणियसत्तं निवहपुत्ता
निक्कल्वेनो संमे " । आ० चू० ६ अ० ।

उदिए काले विहिणा, पचं जं फासियं तयं भसियं ।

तह पालियं तु असई, सम्मं उवओगपडिअरिअं ॥ ४४८ ॥

उदितं काले पूर्वोक्ताऽऽदी विधिनीचारात्पाऽऽदिना प्राप्तं यत्
प्रत्याख्याने स्पर्धे तद् भणितं परमशुभं निःपत्तिर्न तु भ-
वत्येव, गृहीतं सद्यस्सकृच्छ्रम्यशुपयोगं प्रतिजागरितम् अ-
विस्मृतिमिति गाथाऽर्थः । पं० व० २ द्वार । सीमां यावत्स-
त्परिणामहान्या रक्षिते, स्था० १० डा० । प्रव० ।

पाली-देशी-दिशि, दे० ना० ६ वर्ग ३७ गाथा ।

पालीवंध-देशी-तटाके, दे० ना० ६ वर्ग ४४ गाथा ।

पालीहम्म-देशी-वृत्तौ, दे० ना० ६ वर्ग ४४ गाथा ।

पालिपाण-पालयन्-त्रि० । स्वयमेव पालनं कुर्वणे, कल्प०
१ अ० १ कृष्ण । जं० । जी० । प्रज्ञा० । " आहवचं पां-
वचं कारमाण्णा पालमाण्णा विहरइ । " विपा० १ अ० २ अ० ।
पालिवि-पालयितुम्-अथ० । " तुम एवमण्णाहमर्णाह
च " ॥ ८ । ४ । ४४१ ॥ इत्यनेन तुमाः स्थाने नेवि आवांशः ।
" जीण्य च एण्यणु सयल धर, लेविणु तणु पालवि । वि-
णु संत नित्येसरंण, को सहर भुवेन वि ॥ २ ॥ " जंतु
त्यक्ते सकलां धरां लातुं तपः पालयितुम् । विना शान्ति-
ना तीर्थेध्वरेण कः शक्नोति भुवनेऽपि ॥ प्रा० ४ पाद ।

पाव-पाप-न् । " क-ग-च-ज० " ॥ ८ । १ । १७७ ॥ इत्या-
दिना अनानुद्वेगं लुक्विधानान् पत्य न लुक् । " पां वः " ॥ ८ ।
१ । २३१ । इति पत्य वः । प्रा० १ पाद । पांशयति मलिन-
यति जीवमिति पापम् । (' अवाथं " पंसेइ " " (३ २४)
इत्यादिगाथा सवपाख्या ' लमोकार ' शब्दे अतृथ्यभागे
१८४१ पृष्ठे गता । विश० । पातयति नरकाऽऽदिष्विति
पापम् । आवा० ४ अ० । आवा० । आ० म० । पांशय-
ति गुण्डयति आत्मने पातयति चाऽऽत्मन आनन्दरत्ने
शोषयति लपयतीति पापम् । स्था० १ डा० । अस्वद्वुष्टा-
नाऽऽदिने कर्मणि, सूत्र० १ अ० १२ अ० । सर्वतः साव-
द्यानुष्टाने, सूत्र० १ अ० १३ उ० । हिंसाऽनुनाऽऽदिके
कर्मणि, सूत्र० १ अ० १३ अ० । अशुभे कर्मणि, पञ्चा० ७ विष्णु ।
" एणं पावि " स० १ सम० । स्था० । अनातोदयकले, अशुभ-
प्रकृतौ, सूत्र० १ अ० १ उ० । प्रण० । अशुभे, दृश० १
चू० उत्त० । सूत्र० । आवा० । आचा० । " पुत्रल कर्मशुभे यत्तत्पुण्य-
मिति जिज्ञासाभेन दृष्टम् । यदशुभमयं तत्पापमि-ति भवति
सर्वबन्दिष्टम् ॥ ११ ॥ " इति । सूत्र० २ अ० १ अ० । आवा० ।
अननुद्वेगं, सूत्र० १ अ० ८ अ० । आचा० । असातवे-
दनीयाऽदिके कर्मणि, सूत्र० १ अ० ६ अ० । अशुभे कर्मे-
णि, तत्कारणत्वाद् हिंसाऽदिके कर्मणि पञ्चा० ३ विष्णु ।

आगमनिषिद्धे कर्मणि, पञ्चा० ११ विव० । सम्यक्त्वाऽऽदि-
गुणविधातहेतौ ज्ञानाऽऽवरणीयाऽऽदिप्रकृतिकदम्बे, पौ० ३
विव० । प्रव० ।

पापनिक्षेपः—

पापे छकं दब्धे, 'सच्चित्ताचित्त मीसंगं चैव ।

सेतम्मि निरयमाई, कालो अद्दुस्समाईओ ॥ ३८७ ॥

भावे पावं इशमो, हिंसा मुसा चेतिरियं च अन्धंभे ।

ततो परिग्गहो खिय, अगुणा भणिया य जेमुत्ते ॥ ३८८ ॥

पापे पापविषयः (छकं ति) पदकः षट्परिमाणो नाम-
स्थानाद्रव्यत्रयकालभावंभेदाक्षिपे इति गम्यते । तत्र
च नामस्थाने सुज्ञानं, द्रव्यं विचार्य आगमनो ज्ञानाऽनु-
पेक्ष्य, ना आगमनस्तु व्यतिरिक्तमाह—(सच्चित्ताचित्त मीसंगं
चैव ति) इह च पापमिति शोच्यते । प्राकृतन्याभाभयत्र वि-
श्लेषः । तत्र सच्चित्तद्रव्यपापं यद्विपदचतुष्टयपापेषु म-
नुष्यपशुकृताऽऽदिव्यसुखम् । अचिन्तद्रव्यपापं तदेव जीव-
विप्रयुक्तं चतुरशीतिपापप्रकृतयो वा वषयमाणाः । मिश्रद्रव्य-
पापं तथाविजद्विपदाऽऽद्येवाऽशुभवत्ताऽऽदिविक्तं तच्छरीरा-
णि वा जीवविप्रयुक्तं कंदशयुकानि । स्मृति हि जीवशरीरं व्यपि
जीवविप्रयुक्ता नखकशाऽऽद्यस्तदेकदेशाः । उक्तं हि—“तस्मैव
देवे चिप, तस्मैव देवे अशुवचिप लि” जीवपदशेषेस्तमेव
हि तत्र चित्तव्यमनुपचित्तं वा विवर्जितं, पापप्रकृतियु-
क्ता वा जन्तुर्वै मिश्रद्रव्यपापमुच्यते । (जैवेति)
प्राग्वत् । क्षेत्र विचार्य पापं नरकाऽऽदिपापप्रकृत्युदयविषयभूतं
यत्र तद्वयोऽस्ति । काल इति कालपापम्, दुष्पमाऽऽदिका,
यत्र कालाऽनुभावतः प्रायः पापद्वय एव जन्तूनां जायते । आ-
दिशरादाद्वयं वा काले यत्र कस्यचिज्जन्तुस्तद्वयः । भावे
विचारयितुमुपक्रान्ते पापम् । इदमनन्तरमेव वदयमाणं (हिंसा
ति) हिंसा प्रमत्तयोगाग्राह्यव्यपरेण, सुवाऽऽसद्विधानं,
चौर्यं च स्नेयम्, अन्नञ्च मैथुनं, ततः परिग्रहो मूर्च्छाऽऽत्मकः
अपिः समुच्चयः, चः पूरणं गुणाः सम्यग्दर्शनाऽऽद्यः, तद्विप-
भूता अगुणाः । मिथ्यात्वाऽऽद्यो दोषाः । नञो विषेऽपि दर्शना-
द्विमित्राऽऽदिवत् । भणित्ता उक्ताः तुः समुच्चये व्यवहितकम-
श्च अगुणाश्च ये सूत्रे आगमे अन्यत्र इहैव वा प्रस्तुताऽप्ययतः ।
उक्तं ॥ ३८७ ॥ (पापतयम् 'नाणेतगारं' इत्यादिनापामि 'तत्त'
शब्दे चतुर्थभागे २९११ पुष्टे प्रकटीकृतम्) इह पापं द्विधा-गोप्यं,
स्कृते च । गोप्यमपि द्विधा-लघु महद्वा । तत्र लघुकृतलामाना-
ऽऽदि, महद्विश्वासघाताऽऽदि, स्कृतेमपि द्विधा कुलाऽऽचार्य,
विलेज्जन्वाऽदिना च । कुलाऽऽचार्य गृहस्थारामस्माऽऽदि, भ्ल-
च्छाऽऽर्थोनां हिंसाऽऽदि च, विलेज्जन्वाऽऽदिना तु पतिविषय हिं-
साऽऽदि न विलेज्जन्वाऽदिना । स्कृतेऽनन्तसंसारित्वाऽऽद्य-
पि, प्रवचनोद्वाहाऽऽद्ये हेतुनात्तः, कुलाऽऽचार्य पुनः स्कृते स्तो
काः कर्मवर्गो, गोप्यं तु सीतनरोऽसत्यमयत्वात् । घ० २ अधि०
पापमेषाऽप्यपीयमानमुपवीर्यामं च सुखः स्महेतुर्न पुण्यं कर्मो-
ऽस्ति पुण्यमेव बोधपीयमानमपवीर्यामं च सुखः स्महेतुर्न
पापमस्तीति, एवंविधवात् निरस्यतोक्तं भगवता—“अथि पुणे,
अथि पावे” श्री० (अत्र समग्रो नवमगणधरवादः 'कम्म'
शब्दे तृतीयभागे २४१ पृष्ठादभ्य यशितः) ‘संभाव्यमानपा-
पोऽऽ-सपापेनाऽपि किं मया? निर्विषयस्थाऽपि सपस्य, शुशमु-
द्विजने मनः ॥ १॥’ सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० । “पावं का-

ऊण सयं, अण्णाणं सुखंमेव ववहरइ । दुगुणं केइ पावं, वीयं
बालस्स मयंसं ॥ १ ॥’ सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० ।

दीमो जणपरिभूओ, असमन्तो उअरभण्णमिचे वि ।

चित्तेण पावकारी, तह वि हु पापप्फले एअं ॥ १८२ ॥

दीनः रूपणः, जनपरिभूतो लोकगर्हितः, असमर्थः उदर-
भरणमात्रोऽपि आत्मानं भरिरपि न भवति । वित्तेन पाप-
कारी तथापि तु एवंभूतोऽपि सन्नसर्वच्छया पापचित्त इ-
त्यर्थः, पापफलमर्हति जन्मान्तरकृतस्य कार्यं, भाविनश्च कार-
णमिति गाथाऽऽर्थः । पं० व० १ द्वार । पापमस्यास्तीति पापः ।
पापकारिणि, ज्ञा० १ ध्रु० ४ अ० पापाऽऽस्मिनि, प्रश्न० १ आ-
श्च । द्वार । दशा० । द्विजे, स्या० ४ डा० ४ उ० । पापकर्म-
णि सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० । रा० । पापिष्ठे, प्रश्न० १ आ-
श्च । द्वार । विश० ।

जीवानां पापं सर्वं दुःखम्—

नेरइयां शे भंते । पावं कम्मं जे य कोइ, जे य कजइ, जे य क-
जिस्सइ, मत्ते से दुक्खे, जे निजिस्से, से सुहे? । इता गोयमा ।
नेरइयाणं पावं कम्मं जाव सुहे एवं जाव वमाणि याणं ।

(नेरइयाणमित्यादि) (सर्वं ये दुःखं ति) दुःखहेतुसंसार-
निबन्धनत्वाद् दुःखम् । (जे निजिस्से से सुहे ति) सुखस्वरू-
पमांहेतुन्यायार्थजैस्ते कर्म तन्तुबन्धयन्ते । प्र० ७ श० उ० ।

नवविहा पावस्सऽऽस्यया पमत्ता । नं जहा-पाणइ-
वाए० जाव परिगंहे कोहे माये माया लोभे ।

(नवविहा पावस्सत्वादि) कण्ठ्यम्, नवरं पापस्याशुमप्रकृ-
तिरूपस्याऽऽपन्नानि बन्धहेतव इति । स्या० ६ डा० “दुक्खिं
कलुं नं दुक्खं, अयं अहमो य कम्मसं पावं । मिच्छा मोहे
विहलं, अन्नअममस्सं असमूअं ॥ ३१ ॥” पाठः ना० ४३ गाथा ।
पावश्च—पावक-पुं० । अम्यौ । “धूमज्जो हुयवहो, विहावर
पावश्चो सिद्धी वएई । अण्णो जल्लो उड्ढो, दुआसणो हा-
व्ववाहो य ॥ ६ ॥” पाठः ना० ६ गाथा ।

पावस—पापीयस्—चि० । अनिशयेन पापे, स्या० ४ डा० ४ उ० ।

पात्रकम्म—पापकर्मन्—न० । अशुभे कर्मणि, मः २६ श० १

उ० । चारित्र्यनिबन्धकमोहवीर्यप्रकृतौ, घ० ३ अधि० अशु-
भहानाऽऽजरायाऽऽदिकर्मप्रकृतिपु, श्री० । विपा० । असद-
नुष्ठानाऽऽपादिनं कर्मणि, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० २ उ० । दुक्कते,
प्रश्न० १ आश्च । द्वार । पापय्यापां, आ० चू० ३ अ० । पा-
पोपादानं, अनुष्ठाने, आचा० १ ध्रु० ३ अ० ३ उ० । विषयाऽऽ-
सावधानाऽऽद्यः, आचा० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० । संसारार्थवपरि-
श्रमहेतौ, आचा० १ ध्रु० ३ अ० २ उ० । पापहेतौ हिंसाऽऽद्यनु-
ष्ठाने, उक्तं ६ अ० आचा० सूत्र० । मैथुनाऽऽसवनाऽऽदिके, सूत्र०
१ ध्रु० ४ अ० १ उ० । घातिकर्मणि, स्या० २ डा० ४ उ० । उक्तं
(“स वसुमे”) (१४४) सूत्रं ‘घम’ शब्दे चतुर्थभागे
२६७४ पुष्टे उक्तम् । “पावं कम्मं अकुञ्जमाणं एसमदं
अगंथे” । पापं पापोपादानं कर्माष्टादशविभिन्नं, तद्वक्तृ-
त्वात् । पावकम् । एष अहं निर्मण्यः आचा० १ ध्रु० ४ अ० ३ उ० ।
“पावं कम्मं तु, अक्षेति नं परिश्रय प्रहायो” । पापं कम्म—अथा-
पतनकारित्वान्पापं, क्रियत इति कर्म, तथाऽष्टादशविभिं प्राणा-
तिपातमृगावादादनाऽऽर्तान्मथुनपरिग्रहको भयमानायालो-

अभ्रेमं द्वेषकहृत् श्रव्याक्यानपैशुन्यपरपरिवादरत्यनिमायासृ-
चमिध्व्यादर्शनशशयाऽऽस्थमिति । एवमेतन्पापमप्रादशमदं
मान्वषथेन कुर्यात् स्वयं, न चाऽप्ये कारयेत्, न कुर्वाणमभ्य-
मनुमेवयेत् । (६१ सूत्रं) आचारः १ भू १ अ ७ उ ० । सूत्रा-
"पापार्थं व खलु मे कदाचणं कर्माणां पुर्व्वं दुत्तचिन्नाणं
दुष्पुड्डिकितानां वेदहृत्ता मेकलो, सुमिध्र अवयइत्ता, तवमा
वा क्रीडसत्ता ।" आचारः १ भू १ अ २ उ ० । "जीवा एं
दांदिं ठायेदि पापकम्मं वंधइ । न जहा-रागंण च्च, दांसंण
चैव ।" राहगेपाभ्यां पापकम्मं बन्धनं उदीरितं हति । स्मार्त्तः
उ ४ उ ० । "बन्ध" शब्दे विशेषः । जीवानां पापकर्म-
तया पुद्गलचयः-

जीवांषं दुद्वाण्यनिव्यत्तिणं पोमेल्लं पावकम्मत्ताणं चिण्णं
वा, चिण्णंति वा, चिण्णिस्संति वा । तं जहा-नम्सकायनिव्यत्तिणं
चेव, थावरकायनिव्यत्तिणं चेव, उवचिण्णंस्सु वा, उवचिण्णंति
वा, उवचिण्णिस्संति वा, बंधिण्णं वा, बंधंति वा, बंधिण्णंति
वा, उदीरिण्णं वा, उदीरंति वा, उदीरिण्णंति वा, वेदिण्णं वा,
वेदिंति वा, वेदिस्संति वा, णिज्जरिण्णं वा, णिज्जरिण्णंति वा,
णिज्जरिण्णंति वा ।

सूत्राणि यद् युगमानि, नवर्षं जीवा जन्तवो, 'णं' वाक्यालङ्कारे, द्वयोः स्थानयोर्नाशययोः प्रसथापकात्समन्तयोः समान्तरां स्थित्यान्, तत्र मिथ्यानाऽऽदिभिर्विर्वर्तिताः सामान्योपातिताः वधमात्रावस्थापदकयोर्विनाऽऽ, द्वयोर्वोः स्थानयोर्विभुत्तियैषां तं द्विस्थाननिवृत्तिकास्त्यान् पुद्गलात् कामर्माणं पापकर्म धार्मिकर्म सर्वमेव वा ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदि, तद्भावस्तं ना, तथा पापकर्मनया, तद्वर्तन्यस्येधः । चित्तवर्त्तना वा अनीतकाल, चित्तवित्ता वा सम्यग्, वैष्यन्ति वा अनागतं काले, केचिदिति गम्यन्, यन्मं कायाऽऽऽदिपरिणतस्य कर्मपुद्गलोपादानमात्रम्, उपचयन् तु चित्तस्याऽऽवाधाकालं मुक्या ज्ञानाऽऽवरणार्थाऽऽदितया निर्यक्तः स चैवमप्रथमस्थितौ बहुतरुणं कर्मदालं निषिञ्चति, ततो द्वितीयायां विंशपरिणतम् । " एवं जातुर्लोभियाए विमसिहणं निमिञ्चति ।" वयन्तं तु तस्यैव ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदितया निषिञ्च्य पुनर्यत्तं कायापरिणतविंशपरिणतकाचनयति । उदीर्यं तु अमुदयं प्राप्तस्य कर्मसुनाऽऽकृम्यतावयनं प्रक्षेपणमिति । वधनमनुवयः, निञ्जेन करुणंऽऽकृम्यतावयनमिति । कर्म च पुद्गलाऽऽत्मकमिति । स्था २ टा. ४ उ० ।

जीवा यं तिद्वाण्णिव्वत्तिण्ण पोम्मले पावकम्मत्ताण चि-
 ण्णिमु वा, चिण्णिणि वा, चिण्णिस्मंति वा । तं जहा-इन्धी-
 ण्णिव्वत्तिण्ण, पुरिमिण्णिव्वत्तिण्ण, राणुपगणिव्वत्तिण्ण । एवं-
 “चिण्णउव्वचिण्णबंधउदी-रंवेण तह णिज्जरा चेव ।”

(जीवाणुमिन्यादि) मुख्याणि यदन्तः तत्र त्रिभिः म्यासैः स्त्री-
वेदाऽर्धेतिभिर्नैवितानां श्रुतितां पुत्रत्वात् पापकर्मतया
अशुभकर्मव्यतिनां सारांशग्राह्यमस्य तस्मिन् बन्त आनङ्-
लनतः, एवं पुत्रप्राप्तिवन्तः परिप्रापणतः एवं बन्धवन्तां निर्मा-
पणतः, उदीरितवन्तः अथयत्पापयशसाऽनुदीरयिष्येति यत्प्रेषणतः
देवितवन्तः अनुप्रबन्तः निर्जितगिरतः प्रदेशे परिश्रिताः

संप्रहृणीगाथाद्वयम्-“ चिण्ण उचचिण्ण बंधोदी-रवेय तह
निज्जरा चेव । ” इति । अस्य व्याख्या-“ एवमिति । ” यथैकं
कालत्रयाभिलाषेणोक्तं तथा सर्व्वाण्यपीति । कर्म च पुद्गला-
ऽऽत्मकमिति । स्था० ३ डा० ४ उ० ।

जीना खं चन्द्रायनिष्वत्तए पांगले पावकस्मात्तए चि-
 ण्णिमु वा, चिण्णिंति वा, चिण्णस्संति वा । तं जहा-ण-
 रइयणिव्वत्तिण, तिक्खिज्जोणिणिव्वत्तिण, मण्णस्सणिव्व-
 त्तिण, देवणिव्वत्तिण । एवं उवचिण्णिमु वा, उवचिण्णिंति वा,
 उवचिण्णस्संति वा । एवं “ चिण्ण उवचिण्णि-
 दी-र वेयं तह जिह्जरा चेव । ”

(जीवा लुप्त्यादि) स्वपदकं व्याख्यानं प्राक् तथाऽपि क्रिञ्चिद्व्यख्यानं (जीवा एव) ति शब्दो वाच्यस्तत्कारणः, अनुभिः स्थानकेनैवाऽऽदिभिः पर्यायैर्निर्वर्तितः कर्मपरिणामे नीलास्त्यादिधाम्नुभपरिणामावश्च यद्वास्ते वस्तुः स्थाननिर्वर्तिनास्तान् पुद्गलान् । कथं निर्वर्तिनानिन्याः ह—पापकर्मयुता अशुभसकपज्ञानाऽऽवराणाऽऽदिरूपत्वेन (विणिगु) ति तथाविधपरकम्पुद्गलैर्निश्चिनवन्तः पापपर-कृतावप्रदेशा यद्भूदशोकृतवन्तः । (नैरयतिव्यतिरिच्य ति) नैरयिकेण सा निर्वर्तिता इति विग्रहः । एवं सर्वत्र तथा (एवं उवाचिणुं सु) चमसुत्राभिलाषेणचयमू-वाच्यम्, तत्र (उवाचिणुं सु) उवाचिवचनं पीतः पुण्यः । पर्यायैति चयाऽऽदिन्यायेन वक्ष्याऽऽदिभूताणं वा-च्यानीत्यर्थः । इह च वच्य उद्दीर्यादिवक्ष्यः । यद्यप्यव-यग्रहणं तस्यानान्तर्गमिद्विद्याभांतेराहोऽनुवृत्तिवशादिति । तत्र (वच्य धत्) वच्येभुः कृत्यवचनवद्वाङ् । गाढवचनवद्वा-ङ् कृतवचनः । ३ । (उद्दीरि) (उद्दीरिषु) उद्ध्य-प्राप्ते दलिकं अमुदीरान्तादिगुण्य कर्तव्यं धेदिनयन्तः । वे-य ति) (वेदिषु) प्रतिमययं स्वेन रमयिषांकेनाऽनुभू-तवन्तः (सह निजरा वेव ति) (निजरांषु) कालभ्यानु-समयविशेषतन्निपाकहात्या परिश्राटितवन्तः । स्याः ३ डा ।
४ उ ०

जीतायं पंचदशाण्यिच्छति० पांगले पावकमन्ताय चि-
 श्चिमु वा, चिश्चिनि वा, चिश्चिस्मिनि वा । तं जहा-
 एगिन्द्रियनिच्छति० जाव पंचिन्द्रियनिच्छति० एवं “चि-
 श्च उवचिश्च बंध उदी-र वेद तह निजरा चव ।” स्था०
 ५ ठा० ३ उ० ।

जीवाणं ब्रह्माणनिव्वत्ति ए पोग्गले पावकम्मत्ताए चिण्णि-
सुं वा, चिण्णिति वा, चिण्णिस्मंति वा । तं जहा-पुव्विकाइय-
निव्वत्तिप० जाव तमकाइयनिव्वत्तिए । एवं “चिण्ण उव-
चिण्ण बंध उदी-र वेय तह निज्जरा चेव ।” स्या० ६ दा० ।

जीवाणं सप्तद्व्यष्टिनिष्पत्तिं पुमले पावकम्भत्ताए चि-
 शिंमु वा, चिंशंति वा, चिंशिस्तंति वा । तं जज्ञ-नेरःय-
 निष्पत्तिं जाव देवनिष्पत्तिं । एवं " चिंशं जाव
 निज्जरा चव । " स्थां ७ डां ।

जीवा खमट्ठाणनिव्वत्तिए पोमग्ले पावकम्मत्ताए चि-
त्थिमु वा, चिण्ति वा, चिण्तिस्संति वा । पढमसमए नेरइय-
निव्वत्तिए० जाव अपढमसमएदेवनिव्वत्तिए । एवं “ चिण
उवचिण० जाव निज्जरा चेव । ” स्था० ८ टा० ।

जीवा षं नवट्ठाणनिव्वत्तिए पोमग्ले पावकम्मत्ताए चि-
त्थिमु वा, चिण्ति वा, चिण्तिस्संति वा । पुढविकाइयनि-
व्वत्तिए० जाव पंचिदियनिव्वत्तिए । एवं “ चिण उव-
चिण० जाव निज्जरा चेव । ” स्था० ९ टा० ।

जीवा षं दसट्ठाणनिव्वत्तिए पोमग्ले पावकम्मत्ताए चि-
त्थिमु वा, चिण्ति वा, चिण्तिस्संति वा । तं जहा-पढमस-
मएपणिदियनिव्वत्तिए० जाव फासिंदियनिव्वत्तिए । एवं
“ चिण उवचिण षं उदी-र चेय तह शिज्जरा चेव । ”
स्था० १० टा० ।

(यथा च पापकर्माणि पापकलविपाकसंयुक्ताणि कियन्ते त-
था ' अण्डउत्थिय ' शब्दे प्रथमभागे ४७० पृष्ठे गतम्)

मे गूणे भंते ! नेरइयस्स वा तिरिक्खज्जाणियस्स
वा मणुयस्स वा देवस्स वा जे कडे पावे कम्म, णत्थि तस्स
अंवइयत्ता मोक्खो ? हंता गोयमा ! नेरइयस्स वा ति-
रिक्खमणुयस्सदेवस्स वा० जाव मोक्खो । मे केशुट्ठणं भंते !
एवं बुब्ब-नेरइयस्स वा० जाव मोक्खो, एवं खलु मए ? ।
गोयमा ! दूविहे कम्मे पससे । तं जहा-एएसकम्मं य, अणु-
भागकम्मं य । तस्य णं जं तं पएसकम्मं तं नियमा वेदेइ,
तस्य णं जं तं अणुभागकम्मं तं अत्येगइयं वेदेइ, अत्ये-
गइयं नो वेदेइ, णायमेयं अरहया, मुयमेयं अरहया, वि-
सायमेयं अरहया, इमं कम्मं अयं जीवे अज्झावगमियाए
वेयणाए वेयइस्सइ, इमं कम्मं अयं जीवे उवकमियाए
वेयणाए वेयइस्सइ, अहाकम्मं अहागिगरणं जहा जहा
तं भगवया दिट्ठं तहा तहा तं विपरिणमिस्सतीति, स ते-
खट्ठेणं गोयमा ! नेरइयस्स वा० जाव मोक्खो ।

(लेखणमित्यादि ' नेरइयस्स वा ' इत्यादौ नास्ति मोक्ष इत्ये-
वं सम्बन्धात् पठ्यते । (जे कडे ति) तेरेव यद्धं पावकम्मं ति)
पापयस्य भंते नरकगत्यादि, सर्वमेव वा, पापं दुष्टं, मोक्षव्यापा-
तंहनुत्वात् । (तस्स ति) तस्मात्कर्मणः सकारात् । (अयं-
इयस्स ति) तत् कर्मानुभूय (एवं खलु ति) वषयमाण-
प्रकारेण खलुबोक्क्यालङ्कारं (मए ति) मया । अनेन च व-
स्तुप्रतिपादने सर्ववर्त्यताऽऽत्मनः स्वातन्त्र्यं प्रतिपादयति ।
(परस्सकम्मं य ति) प्रदेशाः कर्मपुद्गला जीवप्रदेशेष्वन्तः ।
प्रोतास्तद्वृत्तं कर्म प्रदेशकर्म (अणुभागकम्मं य ति) अणु-
भागस्तेषामेव कर्मप्रदेशानां संबन्धमानताविषयो रसस्त
हृत् कर्मानुभागकर्म । तत्र यत्प्रदेशकर्म तन्नियमाद्देव्यति,
विपाकस्यानुभववन्ति कर्मप्रदेशानामवश्यं क्षणान्त्यदेशे-
भ्यः प्रदेशाश्रयमाकाङ्क्षतयतीत्यर्थोऽणुभागकर्म च तथाभावं

वेदयति वा न वा । तथा मिथ्यात्वं तत्संयोगशमकालेऽ-
नुभागकर्मतया न वेदयति । प्रदेशकर्मतया तु वेदयत्येवे-
ति । इह च द्विविधऽपि कर्मणो वेदयितव्यं प्रकाशयत्यम-
स्ति, तच्छास्त्रैव ज्ञायत इति दर्शयच्छाह-ज्ञानं सामान्यना-
यगतमेतच्छेयमात्रं वेदनाप्रकारद्वयम्, अद्वैता जितेन (सु-
यं ति) स्मृतं प्रतिपादितम् अनुचितंति वा, तत्र स्मृत-
मिव स्मृतं कर्तव्यत्वेन स्मरणाभावेऽपि जितस्याप्यन-
व्यभिचारसाधर्म्योदिति । (विधायं ति) विविधप्रकारदेशका-
लाऽऽतिविभागरूपज्ञानं विज्ञानं, तदवाऽ ह- (इमं कम्मं अयं
जीवे ति) अनेन द्वयोरपि प्रत्यक्षनामाह-केशवित्वाद्वहनः
(अज्झावगमियाए ति) प्राकृतत्वात् अभ्युपगमः, प्रसज्याप्र-
तिपत्तिनो ब्रह्मचर्यभूमिशयनकशालुञ्जनाऽऽदीनामस्त्रीकारस्त-
न निर्वृत्ता अभ्युपगमिकी तथा (वेयइस्सइ ति) भाविष्य-
त्कालनिर्देशः भाविष्यत्पदार्थो विशिष्टभाववतामिव ज्ञेयोऽन्ती-
ना वनेनामव ह पुनरनुभवद्वहर्गणान्यत्वाऽपि ज्ञेयः सम्भव-
तीति ज्ञापनार्थः । (उवकमियाए ति) उपकाम्यतेऽनेन-
त्युपक्रमः कर्मवेदनापायस्तत्र भया औपक्रमिकी स्वयमुदी-
रणस्य उद्धारणाकरणेन बोध्यमुपनीतस्य कर्मणोऽनुभवस्त-
या औपक्रमिक्या वेदनया वेदयिष्यति । तथा च- (अहाकम्मं
ति) यथाकर्म यत्कर्मोत्पत्तिकर्मणः (अहानिगरणं ति)
निरकरणानां नियतानां देशकालाऽऽदीनां विपरिणामहन्ताम-
नतिकर्मण यथा यथा तत्कर्म भगवता दृष्टम्, तथा तथा
विपरिणस्यति, इतिशब्दो वाक्याद्येवमाप्तयित्वा । अ० १
ख० ४ उ० । (अत्र विधेयम् ' षं ' शब्दे वक्ष्यामि)

पावकम्ममूल-पापकर्ममूल-त० । ऋषिगानाऽऽवगताऽऽदिबो-
जं, प्रश्न० २ आश्र० द्वार ।

पावकम्मविगम-पापकर्मविगम-पुं० । पापकर्म मिथ्यात्व-
मोहनीयाऽऽदि । तस्य विगमः विशिष्टो गमः । पापस्य अनुभ-
वेष्वन्यथकत्वेन पृथग्भावे, पं० सू० १ सूत्र ।

पावकम्मोवेदस-पापकर्मोपदेश-पुं० । पातयति नरकाऽऽतिवि-
ति पापं, तत्प्रधानं कर्म पापकर्म । तस्योपदेश इति समानः ।
कृप्यापुपदेश, आच० ६ अ० । आं० । यथा क्षत्राणि कृष्ये-
त्यादि । उपा० । ध० २० । पापकर्मप्रवर्तने कृप्यादि-
सावधव्यापारे, च० २ अ० ।

पावकोव-पापकोप-पुं० । पापमपुण्यप्रकृतिरूपं कोपयति प्र-
पञ्चयति पुण्यति यः स पापकोप इति । अथवा-पापं चास्ते
कोपकार्यत्वात् कोपश्चेति पापकोपः । पापाऽऽत्मनि कोपन-
शक्तिः च । एकानविधे गोत्युप्राणानिपातं, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।
पावग-पावक-न० । पुनानीति पापकर्म । शुभे अनुष्ठाने, तं० ।
अग्नी, दश० ४ अ० । उक्त० ।

पापक-न० । पापमेव पापकम् । पापोपादान कारकं, आच०
१ ध्रु० ६ अ० १ उ० । उक्त० । सावधानुष्ठानरूपं कर्मणि,
सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । अवये, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० २ उ० ।
अशुभे, प्रश्न० १ आश्र० द्वार । उक्त० । कलमेयं, सूत्र० १ ध्रु०
१ अ० २ उ० । सप्तनिपाताऽऽदी, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।
आच० । अशुभफलवृत्तिविशेषं, आ० १ ध्रु० १६ अ० । दुः-
सहायकै, उक्त० २० अ० । पापानुष्ठाने, उक्त० १ अ० । मेधुना

ऽऽसेवनाऽऽदिके, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० । नरकाऽऽदि-
हेतां पापकर्मिणः, उक्त० २ अ० । सकारणभूतेषु ब्राह्मणेषु,
सूत्र० २ श्रु० ५ अ० । पापकर्मस्थान्तीति पापकः । पापवति,
सूत्र० २ श्रु० ५ अ० । आचाः । पाप एव पापकः । पापक-
न्तरि, दश० ६ अ० । जलरुहेभ्यः आचाः० १ श्रु० १ अ० ५ उ० ।

पापगोचर-पापगोचर-पुं० । पापविषये, द्वा० २० द्वा० ।

पापजीवि (श)-पापजीविन्-पुं० । पापश्रुताऽऽजीविनः, को-
ट्यल्लाऽऽदिशास्त्रोपजीविनि, व्य० ३ उ० ।

पापद्वाराग-पापस्वानक-न० । पापहेतुनि स्थानकानि पाप-
स्थानकानि । हिंसाऽऽदिषु पापस्थानेषु, प्रव० १०६ द्वार । (त-
न्यष्टादश 'पेसुख' शब्देऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यामि)

पापदण्ड-पादपतन-न० । 'दुर्गादेत्युदुम्बर-पादपतन-पाद-
पिडन्तरे' ॥ ८ ॥ १ १ २ २७ ॥ इति सस्वरूपजनस्य तुलना ।
'पापदण्ड-पापदण्ड' । पादयोः पातः, प्रा० १ पाद ।

पापवृक्ष-पावन त्रि० । पवित्रे, अष्ट० २६ अष्ट० ।

प्रापुष-न० । प्राप्नो, द्वा० १ श्रु० १८ अ० । हठात् व्यापारप्र-
वर्तने, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पात्रविषया-पापनिदान-न० । पापानि पापनिबन्धमानि नि-
दानानि । पापपादानभोगाऽऽदिप्राप्त्यायाम्, पा० ।

पात्रविचार-पापनिवारण-न० । त० । अशुभकर्मणो नि-
पेक्षके पा० ।

पात्रविषय-पापनिवेदन-न० । गलहेपकृतानां कर्मणां स्वयं
कृतत्वेन परिकथने, पा० ६ पवि० ।

पात्रदिष्टि-पापदृष्टि-पुं० । पापा, दृष्टिः बुद्धिरस्येति पापदृष्टिः ।
पापबुद्धौ उक्त० पाद० १ अ० ।

पात्रदुर्गुणा-पात्रदुर्गुणा-स्त्री० । पापपरिहारः, पा० ।

पात्रदुर्गुणास्त्रालयम्-

पात्रदुर्गुणा तु तथा, सम्यक् परिशुद्धचेतसा मतम् ।

पापद्वेष्टाऽकरणं, तदचिन्ता चेत्पुनरुक्तम् । ५ ॥

पात्रदुर्गुणा तु तथा पापपरिहारकया सम्यक् परिशुद्धचे-
तसा अविषयीतपरिशुद्धमनसा सततमनवरतं पापद्वेष्टाऽ-
नीतहृत्पापद्विघ्नता अकरणं पापस्य वर्त्तमानकालं तदचि-
न्ता चेत्पुनरुक्तम् नस्मिन् भाविनि पापे अचिन्ताऽचिन्त-
नमनुक्रमेण आनुपूर्व्या कालत्रयकथना । अथवा-पापद्वेष्टाः
पापपरिहारः कायप्रवृत्त्या अकरणं वाचा तदचिन्ता पापाचि-
न्ता मनसा सर्वोऽप्येव पात्रदुर्गुणा धर्म्मन्तर्यालह्वम् । पा० ।
४ विव० । अष्ट० ।

पात्रद्व प्रावद्ध-त्रि० । पाशिते, नि० श्रु० १६ उ० ।

पात्रधम्म-पात्रधर्म-पुं० । क० स० । सावद्येषु मगोवाक्का-
यव्यापारेषु, सूत्र० १ श्रु० १४ अ० । पापपादानकारणे प्र-
त्युपसर्गप्रवृत्तौ, सूत्र० १ श्रु० ११ अ० । मिथ्याव्याधिरति-
प्रमादकलुषितान्तराऽऽर्म्मानि, सूत्र० १ श्रु० १४ अ० ।

पात्रपद-पापप्रकृति-स्त्री० । कटुकस्मृत्यु अशुभप्रकृतिषु,
कर्म० ५ कर्म० ।

इदानीं पापप्रकृतीराह-

....., अपदमपेक्षाखण्डमप्ययथा ।

तिरिच्युग असाय नीओ-वधाय इग विगल निरयतिगं । १६ ।

धावरदस वञ्चउक्क, पाइ पणयाल सट्ठिय बासीइ ।

पावपयि ति दोसु वि, वञ्चाइगहा सुहा अमुहा ॥ १७ ॥

(अपदमपेक्षाख्यादि) संस्थानादि च खगतिश्च संज्ञनानि
च संस्थानखगतिः संज्ञनानि, अप्रथमानि च प्रथमवर्जानि तानि
संस्थानखगतिः संज्ञनानि च अप्रथमसंस्थानखगतिः संज्ञना-
नि । तत्राऽऽप्रथमसंस्थानानि स्थप्राधर्यरिमण्डलसादिकृत्ज-
वामनदृग्गताऽऽख्येति पञ्च, अप्रथमखगतिप्रशस्तविधायिग-
तिः, अप्रथमसंज्ञनानि-कृपभनाराचनाराचार्जनाराचकी-
लिकान्छदुचक्रुपाणि पञ्च, तिर्यग्गच्छकं तिर्यग्गतिः तिर्यग्गता-
पूर्वार्कपम्, अनानं, नीवेगोत्रय, उपधानम् (इग ति) एक-
निद्रयजानि, (विगल ति) द्वौन्द्रयर्जोन्द्रयवचुरतिन्द्रियजान-
यः, नरककिं नरकगतिनरकानुपूर्वानरकाऽऽयुल्लेखे, स्था-
वरदृशकं स्थावरसुखपापयति कमापरागाऽस्थिराऽशुभदुष्क-
दुःस्वरानादयशःकीलिरूपं, वर्षाचतुष्कम्-वर्णगन्धरसस्प-
शऽऽख्ये, (धावरपणयाल ति) सदैर्घ्यातिन्या विशतिः, देश-
घातिन्यः पञ्चविशतिः । उभया अग्रि मिलिताः सामान्येन
घातिन्यः पञ्चचत्वारिंशद्वर्जानि, तानिः सहिता युक्ताः पूर्वोक्ता
अप्रथमसंस्थानाऽऽदिका वषोचतुष्कपर्यवसानाः समविश-
स्वरसा द्व्यर्शनीयः पापप्रकृतयो भवन्ति । इतिशब्दः परिम-
मासी, द्व्यर्शनीय एव पापप्रकृतयो नापिक्ता इत्यर्थः । ननु
त्रिचत्वारिंशत्युत्तरप्रकृतयो भवन्ति द्व्यर्शनीयश्च पापप्रकृतयो,
मिलिताश्च त्रिचत्वारिंशत्प्रकृतिरिति ज्ञाते, बन्धे तु त्रिचत्वारिं-
शत्तमेव शतमपिक्तीयं "बंधं विमुक्तमयं" मिति वचनात्,
तत्कथं त विगलः ? इत्याह (दोसु वि वञ्चाइगहा ति) द्यो-
रपि पुण्यपापप्रकृतिगर्भयोर्वेक्षाऽऽदिप्रहातृ वर्णगन्धरसस्प-
शःप्रहातृ कश्चनापि विगलः । अयमभिप्रायः-वर्णयोऽऽ-
यो हि पुण्यस्वभावाः पापस्वभावाश्च वर्त्तन्ते, ततः पुण्यव-
र्णवत्तु एव पुण्यप्रकृतिषु मध्ये यथा, पापवर्णवत्तु एव पुनः
पापप्रकृतिषु । ततः पुण्यपापप्रकृतिगर्भयोर्वेक्षाऽऽदिवत्तु कं
यत्तदकमेव सन् प्रशस्तप्रशस्तमैवेदोनायत्नापि विवक्ष्यते इत्य-
दोषः । तथा एता एव पुण्यप्रकृतयः शुभकारणजन्यत्वात् कु-
भा उच्यन्ते, पापप्रकृतयस्त्वयस्वकारणजन्यत्वाद्दृशना अभि-
धीयन्ते । कर्म० ५ कर्म० ।

पात्रभीरुपा-पात्रभीरुता-स्त्री० । दृष्टादृष्टेभ्यः पापकार-
ण्यः कर्मभ्यो भीरुकतायाम्, य० १ अष्टि० ।

पात्रमण पापमनस्-त्रि० । पापे प्राणातिपाताऽऽदिमन्त-
नानां वा मनो यस्य स पापमानाः । पापवर्मेणाऽऽदिप्रार्थन-
या उपेतं, पञ्चा० ६ विव० ।

पात्रमोक्ष-पात्रमोक्ष-पुं० । पातयति पांशयतीति वा पापं,
तस्मान्मोक्षः । आवा० १ श्रु० २ अ० २ उ० । " पात्रमोक्षो
ति मणमणं अहुना आर्त्तसा एवं परिरेणुय मेहावी । "
आवा० १ श्रु० २ अ० २ उ० । प्रति० ।

पात्रय-पात्रय-पुं० । अग्नी, " धूमद्वहो हृद्वहो, विहावस्व
पात्रयो विही वगदी । अग्नौ जलणो डहणा, हुवास्तणो
हृद्वहोही ॥ ६ ॥ " पाठ० ना० ६ माथा ।

पावयण-पावचन-० । प्रकषेणाभिविधिनोच्यन्ते जीवाऽद्-
यो यस्मिन् तत् पावचनम् । आच० ४ अ० । च० । प्रव-
चने, शास्त्रे, प्रश्न० २ संव० द्वार । "सुयचमो स्ति वा
तिथि ति वा पावयणं ति वा पमट्टा ।" आ० चू० १
अ० । संघा० । प्रशस्ते प्रगतं प्रथमं वा वचनमिति प्रव-
चनम् । आगमे, दीर्घत्वं प्राकृतत्वात् । स्था० ३ टा० ४ उ० ।

पावयणिय-पावचनिक-पुं० । प्रवचने प्रवचनार्थकधने नि-
युक्तः प्रावचनिकः । न० । प्रवचनं द्वादशाङ्गं गणपिठकं त-
द्वस्यास्तीति प्रावचनी । युगप्रधानाऽऽगमे, आचार्ये, प्रवच-
नप्रमावकभेदे, च० २ अ० । आचा० । संघा० । वृ० व्य० ।

पावयणि (नृ)-प्रवचनिन्-पुं० । दीर्घत्वं प्राकृतत्वात् । प्रव-
चनप्रयेतरी जिने, म० २० श० ८ उ० । आचार्ये, आ
चा० २ ध्रु० ३ चू० ।

पावरग-पावरक-पुं० । सलोमके पटे, प्रवारः सलोमकः
पटः । स च मणिकप्रभृतिः, अन्ये तु प्रवारका वृह-
त्कम्बलः परियच्छेत्वाहुः । प्रव० ८४ चार ।

पावरण-पावरण-० । पटपदिकाभयेन यत्प्राप्त्रियते तत्पा-
वरणम् । वृ० ३ उ० । वरीकलयाऽऽदौ, उत्त० १७ अ० ।

पावरुह-पावरुचि-त्रि० । पापमवोपादयमिति अहधाने, प्रश्न०
१ आध० द्वार ।

पावलोग-पापलोक-पुं० । पापकर्मणां नरकाऽऽदिके लोके, सूत्र०
१ ध्रु० २ अ० ३ उ० ।

पावलोभ-पापलोभ-पुं० । पापमपुण्यं लुभ्यति प्राणिनि स्ति-
हाति, स्पर्शकृप्यतीति यावत् यतः स पापलोभः । अथवा-पा-
पं चासीत् लोभश्च तत्कार्यत्वात् पापलोभः । विरहिततमे मौ-
ण्यप्राणतिपाने, प्रश्न० १ आध० द्वार ।

पावविगार-पापविकार-पुं० । पापजन्ये विषयवृत्त्याऽऽदौ, को०
१ वि० । (धर्मेतत्त्वयुक्तस्य विषयवृत्त्याऽऽदौ न भवति इति
'धम्म' शब्दे चतुर्थभागे २६७२ पृष्ठं दक्षितम्)

पावसंतत-पावसन्त-त्रि० । पापकर्मणां सन्तो, सूत्र० १ ध्रु०
४ अ० १ उ० ।

पावसमण-पापश्रमण-पुं० । पापेनोक्तपण्ये उपलक्षितः भ्रम-
णः पापश्रमणः । पापश्रमणीयोत्तराऽध्ययनवर्णितभावसेवके
दुःश्रमणे, उत्त० ।

जे भावाऽकरुणिया, इह अश्रमयणमि वसिय जिणेहि ।
ते भावे सेवतो, नाप्यो पापसमणो ति । ३६० ॥

ये भावाः संसृष्टापनशीलताऽऽदौऽर्थाः अकरुणयाः क-
र्तुमनुविताः इह प्रवृत्तेऽध्ययने (वसिय ति) वसिताः प्र-
कृतिता जितेस्तीर्यकृद्भिः तान् भावान् सेवमानोऽनुनिष्ठन्
ज्ञातव्योऽवबोध्यः पापेन-उक्तपण्ये उपलक्षितः भ्रमणः
पापश्रमणः । इतिशब्दः पापश्रमणशब्दस्य स्वरूपपरामर्शक
इति गाथाऽर्थः । उत्त० पार्श्व० १७ अ० ।

पापश्रमणलक्षणम्-
जे केइ ऊ पवइए नियंटे,
भम्मं सुयुत्ता विण्णोववमे ।

सुदुद्धं लोहिं वोहिलाभं,
विहरिज पच्छा य जहासुं तु ॥ १ ॥
मिजा द्वा पाउरणं मि अस्ति,
उप्पज्झं भुत्तु तवैव पाउं ।
जाणामि जं वट्ठं आउसो ति,
किं नाम काहामि सुणस्य मेते ॥ २ ॥

यः कश्चिदित्यविवक्षितविशेषणः तुः पूरणे । पठति च- 'जे के
इमे ति ।' तत्र च (इमे ति) अयं प्रव्रजितो निष्कान्तो निर्ध-
न्यः प्रावच, कथं पुनरयं प्रव्रजित इत्याह-धर्मं श्रुतवा-
रिरूपं, श्रुत्वा निश्चय, विनयेन ज्ञानदर्शनचरित्रोपकाराऽऽ-
त्मकेनोपपन्नो युक्तो विनयोपपन्नः सन् सुदुर्लभमतिशययु-
ष्यापम् (लभितं ति) लब्ध्वा सौधिलामं जिनप्राणीतधर्म-
प्राप्तिकपम्, जनेन भावप्रतिपत्त्याऽपी प्रव्रजित इत्युक्तं भव-
ति । स किमित्याह-विहरेयोरप्यश्चात् प्रव्रजितोत्तरकालं, यः
पुनरर्थो विशेषयोक्तव्यस्तत्र प्रथमं सिंहवृत्त्या प्रव्रज्य प-
श्चात्पुनर्यथासुखं यथा यथा विक्रयाऽदिकरणलक्षणेन प्रकारे-
ण सुखमाप्नोतिऽयमासते, तुभ्यंस्थैवकारार्थेन्यायासुख-
मेव शृगालवृत्त्यैव विहरिदित्यर्थः । उक्तं हि- "सीहणए नि-
कस्सेतो सियालसाए विहरइ ति ।" स च गुरुणाऽऽयनं वा
हितैरिणाऽऽध्ययनं प्रति प्रेरितो यद्वक्ति तत्राह शय्या वसनि-
रूढा वाताऽनपजलाऽऽद्युपद्रुयेरन्तर्भावात्, तथा प्रावर्णं व-
रीकलयाऽऽदि मे मम अस्ति । किञ्च-उत्पद्यते जायते भोक्तुं
भोजनाय तथैव पानुं पानाय यथाक्रममशनं पानं चेति श-
यः । तथा जानाम्यवगच्छामि यद्वर्तते यदिदानीमस्ति आ-
युमिति प्रेरितयुगामन्-णमिति, एतस्मादेतौः किं नाम? न
किञ्चिदित्यर्थः । (काहामि ति) करिष्यामि श्रुतेनाऽऽगमे-
नार्थानेतेत्यप्याहाराः । "मेते ति" पूज्याऽऽमन्त्रणम् । इह च
प्रकमात् लोपे । अयं हि किलास्याऽऽशयो यथा ये भवन्तो भ-
वन्ता अधीयन्ते तेऽपि नाऽतीन्द्रियं वस्तु किञ्चनाऽवबुध्य-
न्ते, किं तु साम्प्रतमात्रेणैव एव, तथैवावसांसेवमप्यस्ति,
तत् किं हृदयगलतालुशोषविधायिनाऽधीनेनेति?, इत्येवम-
ध्यवसितो यः स पापश्रमण इत्युच्यते इतीहाऽपि सिद्धावलो-
कितम्यायेन संबध्यते इति सूत्रद्वयायः ।

किं च-

जे केइ उ पवइए, निहासीले पगामसो ।
भोचा पिष्ठा मुहं सुयई, पावसमणे ति वुवई ॥

यः कश्चित् प्रव्रजितो निद्राशीलो निद्रालुः प्रकामहो व-
दुरो भुक्तवा दध्योषताऽऽदि, पीत्वा तकाऽऽदि सुखं यथा भव-
त्येवं सकलक्रियाऽनुष्ठाननिरोध एव स्वपिति शतं । पच्छं
च-(पसइ ति) वसत्यास्ते ग्रामाऽऽदिषु, स इत्यर्थः किमि-
त्याह-पापश्रमण इत्युच्यते प्रतिपाद्यत इति सूत्राऽर्थः ।
इत्थं न केवलमनधीयान एव पापश्रमण उच्यते, किं तु-

आयरियउवग्गएहि, सुयं विण्यं च गाहिए ।
ते नेयं विण्णं बाले, पावसमणे ति वुवई ॥ ४ ॥

आनर्गोपाध्यायैः श्रुतमागममर्थेन शब्दतश्च विनयं चोक्त-
रूपं प्राप्तः । शान्तिनोऽपारित मय्यते, तानिवाऽऽचार्याऽऽदीन्

(विसरति) निन्दति बालो विवेकविकलो गम्यमानत्वा-
द्यः स अपभ्रमश्च इत्युच्यते इति सूत्राऽर्थः ।

इत्थं ब्रानाऽऽचारनिरपेक्षं पापधमलमभिधाय दर्शनाऽऽ-
चारनिरपेक्षं तमेवाऽऽह-

आचारियवज्रभाषाणं, समं नो पठितपदं ।

अपठिपूयं थद्रे, पावसमणि ति बुद्धे ॥ ५ ॥

आचार्योपाध्यायानां सम्यगवैपरीत्यं न परितप्यते न
तस्मात् विधत्ते दर्शनाऽऽचारान्तर्गतवान्स्वर्याविरहितो न त-
त्कार्येष्वभियोगं विधत्ते इति भावः । अप्रतिपूजकः प्रस्तावा-
वहेदादिषु यथांशतः प्रतिपत्तिपराङ्मुखः स्तब्धो गवोऽध्या-
तः कलत्रित् प्रत्येमाणाऽपि न तद्वचनतः प्रवर्त्तते यः स पा-
पधमश्च इत्युच्यते इति सूत्राऽर्थः ।

सम्प्रति चारित्राऽऽचारविकलं तमेवाऽऽह-

सम्मदमाणे पाशाणि, वीयाणि हरियाणि य ।

असंजप संजय मन्त्रमाणे, पावसमणि ति बुद्धे ॥ ६ ॥

संधारं कलंगं पीढं, निमिजं पायकंवलं ।

अप्यमज्जियमारुहं, पावसमणि ति वुचर्धे ॥ ७ ॥

दधदवस्स चरं, पमत्ते य अभिक्खणं ।

उल्लपणे य चैये य, पावसमणि ति वुद्धे ॥ ८ ॥

पडिलेहं पमत्ते, अवउज्झं पयकंवलं ।

पडिलेहाअणाउत्ते, पावसमणि ति बुद्धे ॥ ९ ॥

पडिलेहं पमत्ते, सो किंचि हु निसिमिआ ।

गुं परिभावे निबं, पावसमणि ति बुद्धे ॥ १० ॥

बहुमां पमुहरी, थद्रे लुद्रे अगिग्गेह ।

असंविभागी अचियत्ते, पावसमणि ति बुद्धे ॥ ११ ॥

विवावं च उदीरं, अयम्म अत्तपणहदा ।

जुगहं कलहं रत्ते, पावसमणि ति वुचर्धे ॥ १२ ॥

अथिरासणे कुकुंहे, जण्य तत्थ निसीरं ।

आसणम्म अणाउत्ते, पावसमणि ति वुचर्धे ॥ १३ ॥

ससरक्खपाओ मुअरं, मिजं न पडिलेहं ।

संधारं अणाउत्तो, पावसमणि ति वुचर्धे ॥ १४ ॥

संमदंयत्तं हिंसरं प्राणानि प्राणयोगान् प्राणानां ङी-
न्द्रियाऽऽदीन् योजति शाल्यादीनि हरितानि च दुर्वाङ्कुटाऽऽ-
दीनि सकलैकैन्द्रियापलक्षणमनन् । स्पष्टतरवैज्यालिङ्गत्वा-
च्चित्तुपादानम् । अत एवासंयतस्तथापि (संजतमन्त्रमाणि-
ति) सोपस्कारव्याप्त्यन्तर्गतोऽहमिति मथ्यमानः, अनेन च सं-
विश्रपाणिकत्वमप्यस्य तास्तीत्युक्तम् । पापधमश्च इत्युच्यते ।
अथा संस्तारं कल्पत्यादि, फलकं वर्यकपट्टाऽऽदि, पीठमास-
नं, निषद्यां स्थाप्यायभूत्यादिकां यत्र निषद्यते पादकम्यलं
पादपुच्छमन्, अमृज्य रजोहरणाऽऽदिना असंशोष्य, उपल-
क्ष्यत्वादप्रत्युपेयं च आरौहति समाकामति यः स पापधम-
श्च इत्युच्यते । तथा (दधदवस्सति) दृते दृते तथाविधाऽऽ-
लम्बनं विनाऽपि त्वरितं त्वरितं चरति गोचरवर्षाऽऽदिषु प-
रिभ्रम्यति, प्रमत्तं प्रमादवगच्छ भवतीति शेषः । अभीक्ष्णं

वारं वारमुल्लङ्घनञ्च बालाऽऽदीनामुचितप्रतिपत्त्यकरणतोऽध-
कतो चरद्वञ्चकोपनः । यथा-प्रमत्तोऽनुपयुक्तः, इत्यसमितौ
उल्लङ्घनञ्च वरसङ्किम्भाऽऽदीनां चरद्वञ्चरभटवृत्त्याभयणतः,
शेषं तथैव । तथा प्रतिलेखयति अनेकायेत्यात् प्रत्युपेक्षेति
प्रमत्तः सन् (अवउज्झं इति) अपोउज्झति यत्र तत्र निलि-
पति, प्रत्युपेक्षमाणो वा अपोउज्झति, न प्रत्युपेक्षते इत्यर्थः ।
किं तत् ? पादकम्यलं पात्रकम्यलं वा प्रतीतमेव, समस्तो-
पधुपलक्षणं चैतन्, स एवं प्रतिलेखनाऽनायुक्तः प्रत्युपे-
क्षाऽनुपयुक्तः, शेषं तथैव । तथा प्रतिलेखयति प्रमत्तः सन्
(किंचि हु ति) दुरपिषाध्यायः, ततः किञ्चिदपि त्वत्कथाऽऽ-
दीनि गम्यते । (निसामिय ति) निशम्याऽऽकर्ष्यं ब्रानाऽऽक्षि-
तचित्तनयति भावः । (गुरुपरिभाषणं ति) गुरुन् परिभा-
षयते विवदते गुरुपरिभाषकः । पाठान्तरतो गुरुपरिभाषकोऽहं,
नित्यं सदा । किमुक्तं भवति ?-असम्यक् प्रत्युपेक्षमाणोऽप्यहा
वितथमाचरन् गुरुभिर्छादितस्नानेन विवदतेऽभिभवति
वाऽसम्यक्चनेयेषा स्वयमेव प्रत्युपेक्षत्यं, युष्माकिमेव वय-
मित्यं शिक्षितास्ततो युष्माकमेव दोष इत्यादि । शेषं त-
थैव, गुरुपरिभाषकत्वं प्रमत्तस्य च निशमनहेतुत्वं पूर्वस्मा-
दिशेष इति न पौनरुक्त्यम् । किं च-यद्व्याप्री भूतवज्रान्ताप्र-
योगवान् प्रकर्षेण सुलङ्घः स्तब्धो लुब्ध इति च प्राग्वत् । अ-
विद्यमानो निग्रहः-इन्द्रियनोऽन्द्रियनियन्त्राणाऽऽत्मकाऽऽस्ये-
त्यनिग्रहः । संविभजति-गुरुगलनबालाऽऽदिभ्य उचितमश-
नाऽऽदि यच्छक्तुर्नित्यं शीलः संविभागी न तथा य आत्मगो-
पकत्वेनैव सोऽसंविभागी (अविद्यते ति) गुर्वदिष्व-
प्रीतिमान्, शेषं पूर्ववत् । अन्यच्च-विरुपा वादा विवा-
दः-वाकल्लः, नं, चः पूरणं, (उदीरं ति) कर्थाङ्गदुप-
शान्तमप्युपासनाऽऽदिना बुद्धिं नयति, अयम्मोऽविद्यमान-
सदाचारः (अत्तपणह इति) आत्मनि प्रज्ञ आत्मप्रज्ञः तं
हन्यात्मप्रज्ञताः, यदि कश्चित्पुः पुच्छन्-किं भवान्तरया-
यी अयमात्मा, उत नेति ? तत्सत्तम्भ प्रश्नमनिवाचालनया
हन्ति, यथा-नास्त्यात्मा प्रत्यक्षाऽऽदिप्रमाणैरनुपलभ्यन्तात्,
ततोऽपुत्रोऽयं प्रश्नः, “मनि हि धर्मिणि धर्म्मोऽक्षिन्त्येने”
इति । पठ्यते च- (अत्तपणह इति) तत्र च आत्मा नि-
द्वान्ताऽऽदिध्रवणतो गृहीतानामासां वा हृदपल्लोकयोः स-
द्वोधधकृतया हितानां प्रभातारमतोऽप्येतां वा बुद्धिं कुन-
कैव्याकुलीकरणतो हन्ति यः स आत्तप्रज्ञाहा आत्तप्रज्ञाहा
वा, (बुरगहि ति) व्युदग्रहं दृष्टाऽऽदिद्यातज्जिते विगोत्रे
कलहं तस्मिन्नेव वाचिकं रक्ताभिव्यक्तः । शेषं प्राग्वत् । अ-
परं च अस्तिपरासनः कुकुचः कुकुचो वा, ह्रयमपि पूर्ववत्, यत्र
तत्रति संसरकस्रजस्काऽऽदावपित्त्यर्थः, निषीदीतीत्युपविशति
आसने पीठाऽऽदावनायुक्तोऽनुपयुक्तः सन्, शेषं प्राग्वत् । त-
था सह रजसा वस्त्रेण इति सरजस्को तथाविधो पादौ यस्य
स तथा, स्वपिति शेता । किमुक्तं भवति ?-संयमोवराधनो त्रत्य-
मीकतया पादावमृज्येव शेते, तथा शय्यां वसति न प्रतिले-
खयत्युपलक्षणत्वात् न च प्रमाजयति, संस्तारकं कलक-
म्वलाऽऽदी सुप्त इति शेषः । अनायुक्तः “कुकुडिपायपसारण,
आयामंते वि आउंते” । इत्याद्यागमाऽऽनुपयुक्तं अन्यत्तथे-
यति सूत्रवत्काऽऽः ।

इदानीं तप आचारातिक्रमतः पापधमणमाह-

दुद्धदीविगंथो, आहारं अभिक्खणं ।

अरण्यं तवोक्तम्, पावसमणिं नि बुद्धे ॥ १५ ॥

अन्त्येतास्मि य सूरभिः, आहोइ अभिषेखणं ।

चोइओ पडिचोएइ, पावसमणिं नि बुद्धे ॥ १६ ॥

आयारियपरिभाइ, परपासंडेभवेए ।

गाणंगणिए दुवधूए, पावसमणिं नि बुद्धे ॥ १७ ॥

दुग्धं, क्षीरं, दधि च तद्विकार एव, दधिदुग्धं, सूत्रं च व्यत्य-
यः प्रायवत्, विकृतिद्वयान्वितं विकृतौ, उपलक्षणान्वान्, घृता-
ऽऽद्यशेषविकृतिपरिग्रहः आहारयत्यभ्यवहरति अभिषेणं वारं
वारं, तथाविधपुष्टाऽऽलम्बनं विनापीति भावः अत एवागत-
आप्रीतिमंभां तपःकर्मण्यनशनाऽऽदौ, शेषं प्रायवत् । अपि
च- (अन्त्येतास्मि य सि) अस्तान्ते अस्मन्मयपर्यन्ते, च- पूर-
रणं, उदयादाराभ्यंति गम्यते । सूर्ये भास्वत्याहारयत्यभिषेखणम् ।
किमुक्तं भवति ?-प्रान्तरारभ्य संस्थां यावत् पुनः पुनश्चुक्तं,
यदि वा- (अन्त्येतास्मि य सि) अस्तमयति सूर्ये आहारय-
ति, निष्ठति तु किमुच्यत इति भावः । किमेकवेवेत्याह अ-
भिषेणं पुनः पुनर्दिने दिने इत्युक्तं भवति । यदि वाऽपी केन-
चिन् गीतार्थमाहुना चोद्यते, यथाऽऽयुष्मन् ! किमेवं स्वया-
ऽऽहारतत्परोक्षेव स्वीयते, तुल्येया वस्तुष्वयं सजुज्याऽऽदि-
चतुःकृत्सामग्री, ततः एनामयाण्य तपस्येवाद्यन्तुमुचितमिति ।
ततः निष्ठायाह- (चोइओ पडिचोएइ सि) चोदितः सन्
प्रतिचोदयति, यथा-कुशलत्वमुपदेशकर्मणि न तु स्वयम-
नुष्ठानं, अन्यथा किमिवमवगच्छन्ति भवाच्च विकृतं तपो-
ऽनुष्ठितिः, शेषं तथैव । आत्मायैपरित्यागी, ते हि तपः-
कर्मणि निर्पीदन्त्युद्यमयन्त्यानीतमपि चाभाऽऽदि बाष्पान्ता-
नाऽऽदिभ्यो दाययन्त्यतोऽनीवाऽऽहारलौक्यास्तपरित्यजन्शी-
लः परानन्यान् पापयदान् सौगतप्रभूनीन् "सूद्री शय्या प्रातः-
कृत्याय पेया, " इत्यादिकदम्प्रायतोऽप्यन्तमाहारप्रसक्तां-
स्तान् एव हेतोः सेवते-तथाऽऽपसर्वेतीति परपापयद-
सेवकः, तथा च स्वेच्छामुवृत्ततया (गाणंगणिए सि)
गणाद् गाणं परमासाध्यन्तर एव संक्रामनीति गाणंगणिक
इत्यागमिकी परिभाषा । तथा वाऽऽगमः- "कुम्भासः षडन्तरतो
गणा गणं संक्रमं करेमाणः ।" इत्यादि । अत एव च दुनिन्द्य-
तया, तन्मादुदिति निन्दितं, भूते-मेषानन्यते बुद्धेता, दु-
राचारतया निन्द्या भूत इत्यर्थः, अपरं तथैवति सूत्रत्रयाऽर्थः ।

संप्रति धीर्वाऽऽचारविरहतः तमेवाऽऽह-

सयं गेहं परिबज्ज, परगेहंसि बावरे ।

निमित्तेण य ववहरइ, पावसमणिं नि बुद्धे ॥ १८ ॥

समाहपिंडं जेहेइ, निच्छइ साधुदासियं ।

गिहिनिसेज्जं च बाहइ, पावसमणिं नि बुद्धे ॥ १९ ॥

कमेव स्वकं, निजकमित्यर्थः । गेहं गृहं, परित्यज्य परिह-
स्य, प्रव्रज्यापरीकरणतः परगेहेऽप्यवेगमनि (यावति सि) व्या-
प्रियते गिहाधी सन् शरीरामामभावं दरीयन् स्वतस्त-
कृत्यानि कुर्वते । पठ्यते च- (ववहरि सि) तत एव हेतो-
र्व्यवहरति युद्धिमित्तं क्रयविक्रयव्यवहारं करोति, निमित्ते-
न च ध्यायाम्बुचक्रेन व्यवहरति द्रव्यार्जनं करोति, अपरं च
पूषेयत् । अपि च-सन्नाय सि स्वहातयः स्वकीयस्वजना-
स्तैर्निजक इति यथेप्सितौ यः स्निग्धमयुराऽऽविराहोती दी-

यते स स्वभावनिर्पिण्डस्तं (जेमति सि) भुङ्क्ते, नेच्छति ना-
ऽभिलषति समुदानानि-भित्तास्तेषां समूहः सामुदानिकम्,
"अचिन्तहस्तिधेनाष्टकं" ॥ ४ । २ । ४७ ॥ इति उक्तं । बहुगुह-
संबांधनं भित्तासमूहमहातोऽच्छमिति यावत् । युद्धिणां नि-
वद्या पर्यङ्कृत्यादिका शय्या, तां च वाहरति सुखशाल-
तया आगृह्णाति, शेषं तथैवति सूत्रत्रयाऽर्थः ।

संप्रत्यप्यनयाधेसुपसंहर्गन्तुकूपदापाऽऽसेवनपरिहारयोः

फलमाह-

एयागिमे पंचकुसीलमंडुटे,

रुवं धरे मुणिपवगण हेट्टिमे ।

अयंसि लोए विमपेवगणहेट्टे,

खं से इहं नेव परमिमे लोए ॥ २० ॥

जो वज्ज एए उ सया उ दोस,

से सुवण्ण होइ मुणीण मग्गे ।

अयंसि लोए अमयं व पूडए,

आराहए दुहओ लोपायिणं (तहा परं) ॥ २१ ॥

एतादृशो यादृश उक्तः- (पंचं नि) पञ्चसंख्यः कुत्सिते
शीलमेषां कुशीलाः पार्श्वस्थाऽऽद्यः समाहृताः पञ्चकुशीले
तद्वत्संबन्धः-अनिरुद्धाऽऽध्वजद्वारः पञ्चकुशीलामंडुतो, रूपं
रजोहरणाऽऽदिकं वेपं धारयति रूपधरः, सूत्रं तु प्राकृतस्या-
द्विन्दुनिवेशः । मुनिप्रवराणांमतिप्रधानतपस्विनाम्- (हिट्टि-
मो सि) अयस्तादृशी, अतिजघन्यसंयमस्यानवर्तिन्यात्र-
कृष्ट इत्यर्थः । अयंकलमाह- (अयंसि सि) अस्मिन् लोके
जगति विपरिमितं गरल इव गृहीतो निर्द्वितः अष्टप्रतिज्ञां
हि प्राकृतजनेरपि निन्द्यते-धिगममिति । अत एव न स
इहति इहलोकं, नैवेति नाऽपि परत्र लोके, परमार्थतः सञ्जित
शेषः, यो हि नैहिककामागुप्तिर्भक्तं वा कञ्चन गुणमुपाजयति
स तद्व्रणनयामप्रवेशनस्तत्पलांसिच्यमान एवेति । यो
वर्जयति परित्यज्येतानुकूलरूपान् (सया उ सि) सदैव दो-
षान् यथासुखविहाराऽऽदिपापाऽऽनुष्ठानरूपान् स तथाविधः
सुव्रतो निवर्तिचारतया प्रशस्यव्रतो भवति सुनीनां मध्ये ।
किमुक्तं भवति ?-आवतो सुनिन्द्याऽऽदौ मुनिमेषं गतयत्,
तथा वाऽस्मिन् लोके अनुगतामिव सुरभोग्यमिव पूजितोऽ-
भ्यर्हति आराधयति (पुहता लोपायिणं नि) इहलोकपरलो-
कभेदेन द्विविधं लोकम् । इहं नि) हममनेन चाऽतिप्रनीत-
तया प्रत्यक्षं निर्दिशतीति, इहलोकं सकललोकपुत्रतया पर-
लोके च सुगत्यवशातः, ततः पापवर्जनमेवं किञ्चयमिति भाव
इति सूत्रत्रयाऽर्थः । उक्तः १७ अ० ।

पावसमणिए-पापश्रमणीय-त० । पापश्रमणस्वरूपोपदर्शकं,
सप्तदशे उत्तराध्ययने, उक्त० १७ अ० ।

पावसुमिण-पापस्वप्न-पुं० । पुःस्वप्ने, कहप० अग्नि०३ क्षण ।

पावसुय-पापश्रुत-त० । पापोपादानहेतोः शास्त्रे, स्थि० ६
डा० । आवा० ।

पावसुयपसंग-पापश्रुतमसङ्ग-पुं० । पापोपादानहेतुः क्लृप्तं त-
च्च प्रसङ्गस्तथा सेवाकरो विस्तरो वा स्ववृत्तिकरूपः पा-
पश्रुतमसङ्गः । उत्पाताऽऽदिकं पापश्रुतं, स्थि० ।

नवविहे पावस्सुपपसंगे पस्यते । तं जहा—“उपाए ने-
मितिर् एं मंते, आइक्खए तिगिच्छीए । कलाऽऽवरण अभा-
ण, मिच्छापावयसे ति य ॥ १ ॥”

पापोपादानहेतुः भूतं शास्त्रं पापभूतं, तत्र प्रसङ्गः तथा से-
वाकूपे विस्तरौ सूत्रवृत्तिकरूपः पापभूतप्रसङ्गः । (उपाए
सिलोमो) तत्रोत्पातः प्रकृतिविकाररूपः सहजगृधिरवृष्ट्या-
दि तत्प्रतिपादनपरं शास्त्रमपि तथा, राष्टोत्पाताऽऽदि, तथा
निमित्तमतीताऽऽदिपरिहाराणां पावशास्त्रं कूटपर्वताऽऽदि, म-
न्त्रामन्त्रशास्त्रं जीवोद्धरणपाठशाऽऽदि (आइक्खए चि) मान-
ङ्गविद्या, यदुपदेशादतीताऽऽदि कथयति डोव्यो वधिग इति
लोकप्रतीतिः ४, वैकित्तकमायुधैः कला लेखाऽऽद्या गणि-
तप्रधानाः शुकुनहनपर्यवसाना ज्ञानसत्तिः, तच्छुद्धाव्ययपि ।
तथा आश्रित्ये आकाशमन्तेनैवावर्ण्य भवनमासादनगराऽ-
दि तल्लक्षणं शास्त्रमपि तथा, वास्तुविद्येत्यर्थः । अज्ञानं लौकिक-
भूतं भारतकाव्यनाटकाऽऽदि च मिथ्याप्रवचनं शाक्याऽऽ-
दिनीतिरिति रुद्रासत्तमिति । एतच्च सर्वमपि पापभूतं, संयतन पुष्टा-
ऽऽलम्बनऽऽऽलम्बनमात्रमात्रपापभूतमेवेति । इतिरेवं प्रकारं, चः
समुच्चयः । स्यात् ६ डा० ।

पगूखतीमशिवहे पावसुपपसंगे पस्यते । तं जहा—भोमे
उपाए सुमिणे अंतिकवे अंगे संर वंजणे लक्खणे । भो-
मे तिविहे पस्यते । तं जहा—सुत्ते विस्ती वतिए । एवं एककं
तिविहं, विकहाजोगे, विज्जाणुजोगे, मंताणुजोगे, जोगाणुजो-
गे, अस्मिन्तिथयपवत्ताणुजोगे ॥

पापोपादानानि भूतानि तेषां प्रसङ्गस्तथा ॥ सेवनाकूपः पापभू-
तप्रसङ्गः । स च पापभूतानामेकानिश्चिद्विधत्वात् तद्विध उक्तः
पापभूतविषयतया पापभूतानामेकच्यतेऽत एवाऽऽह—(भोमे
इत्यादि) तत्र भोमं भूमिविकारफलाभिधानप्रधानं निमित्त-
शास्त्रं, तथा उत्पातं सहजगृधिरवृष्ट्यादिलक्षणोत्पातफलनि-
कूपकं निमित्तशास्त्रम्, एवं स्वप्नं स्वप्नफलाऽऽविर्भाव-
कम्, अन्तरिक्षमाकाशप्रभवग्रहयुक्तेषां ऽऽदिभायफलनि-
वेदकम्, अङ्गं शरीराऽऽवयवप्रमाणसाप्तिनाऽऽदिविकारफलो-
द्भावनं, स्वरं जीवाजीवाऽऽश्रितस्वरस्वरूपफलाभिधायकं,
व्ययनं मया ॥ दिव्यजनकलापरं शकं, लक्षणं लाङ्घनाऽऽद्यनक-
विबलक्षणव्युत्पादकमित्युद्भावतान्येव सूत्रवृत्तिवार्तिकप्रदे-
ष्टुमिच्छतिः । तत्राहवाजितानामभ्यासं स्वं सहजप्रमाणं, वृत्ति-
लक्षणप्रमाणा, वार्तिकं वृत्त्यर्थव्ययनरूपं कौटप्रमाणमङ्गस्य तु
स्वं लक्षणं वृत्तिः टीका वार्तिकमपि परिमितमिति । तथा वि-
कथाऽऽनुयोगोऽनर्थकामोपायप्रतिपादनपराणि कामान्दुक्वा-
स्त्यपाताऽऽदीनि भाताऽऽदीनि वा शास्त्राणि २४, तथा विद्याऽ-
नुयोगो रोहिणीप्रभृतिविद्यासाधनाभिधायकानि शास्त्राणि
२६ अत्रानुयोगोऽनर्थकऽऽदिमन्त्रसाधनाभिधायकानि पाप-
शास्त्राणि २७, योगाऽऽनुयोगो वर्णाकरणाऽऽदिकानि हरमेक-
लाऽऽदियोगाभिधायकानि शास्त्राणि २८, अन्यनीत्येहेत्यः
कार्त्तलाऽऽदियः सकाशादयः प्रभूतः स्वकीयाऽऽवाग-
स्तुतन्मात्रानुयोगो विचारमन्त्रकार्याय शास्त्रमन्त्रमैव इत्य-
र्थः, सोऽप्य इति २६ । स० २६ स० १ । अ० ७० । अ० १० ।
सूत्र० । प्रश्न० । ४० ।

अहं निमित्तं गां, विव्बुत्पायंतलित्तभोमं च ।

अंगसरलक्खणं—जयं च तिविहं पुणेकेकं ॥ १ ॥

सुत्तं विस्ती तह व—चित्थं च पावसुप अउण्णतीसविहं ।

गंपव्वनद्ववत्थुं, आउं धणुवेयसंजुत्तं ॥ २ ॥

अष्ट निमल्लाङ्गानि, दिव्यं व्यन्तराऽऽद्यदृष्टाशाऽऽदिविषयम्,
उत्पातम्, सहजगृधिरवृष्ट्यादिविषयम्, अन्तरिक्षम्—ग्रहभेदाऽ-
ऽदिविषयं, भौमं—भूमिविकारदर्शनादेवास्मादिदं भवति इ-
त्यादि विषयम्, अङ्गम् अङ्गविषयं, स्वरम्—स्वरविषयम्, व्य-
जनम्—मयाऽऽदि तद्विषयं, लक्षणं लाङ्घनाऽऽदि तद्विषयम् ।
तथा च—अङ्गाऽऽदिदर्शनस्तद्विद्वां भाविनं सुखाऽऽदि ज्ञान-
स्येव, त्रिविधं पुनरेकैकं दिव्यादि—स्वप्न, वृत्तिः, तथा—यार्तिकं
चेत्यनेन भेदेन—

“ दिव्याऽऽदील सर्वेवं, अंगविषयज्जाणं होइ सएणं ।

सुत्तं सहस्सलक्खणे, य विति तह कोडि वक्खणं ॥ १ ॥

अंगस्स सयसहस्सं, सुत्तं विस्ती य कोडि विज्जेयां ।

वक्खणं अप्रतिमियं, इयमेव य वॉत्तं ज्ञाणं ॥ २ ॥ ”

पापभूतमेकानिश्चिद्विधं, कथम् ? अष्टौ भूलभेदाः सूत्राऽऽदि-
भेदेन त्रिगुणाऽऽनुविंशतिः गन्धर्वाऽऽदिसंयुक्ता एकानिश्चि-
द्ववन्ति, (वत्थुं नि) वास्तुविद्या (आउं ति) वैद्यकम् । शयं
प्रकटायम् । आह ० ४ अ० ।

पावसुप—पापमूदन—न० । “ पापमूदनमन्येवं, तत्तन्पापाऽऽ-
द्यपक्षया । निवमन्त्रजपप्रयायं, प्रत्यापत्तिविशोधितम् ॥ १३४ ॥ ”

(यो० वि०) इति लक्षितं तपोभेदः, डा० ।
पापमूदनमन्येवं, तत्तन्पापाऽऽद्यपक्षया ।

चित्रमन्त्रजपप्रयायं, प्रत्यापत्तिविशोधितम् ॥ २१ ॥

पापमूदनमन्येवं परिशुद्धं विधानतश्च ज्ञेयम् । तर्त्तुअग्रहं
वत्पापं साधुपुद्गाऽऽदि तदपक्षया यथाऽऽनुसुगिराजन्त्याङ्गि-
कृतप्रज्यस्य साधुवचस्मरणं तद्दिनप्रतिपत्ताभोजनानभिप्र-
हस्य परमात्मानं यावज्जातघ्नतर्पणायस्य सम्यक् संपत्ताऽऽरा-
धनस्य किल न कथिदिनं भोजनमजनीनि विज्ञां नानाविधः
“ ह्रीं अस्मिन्नाउत्ता नमः ” इत्यादिमन्त्रस्मरणरूपं मन्त्रजपः प्रा-
यो बहुलो यत्र तन् प्रत्यापत्तिस्तत्तद्वपराधस्थानान्महता
संवेगेन प्रतिक्लान्तिस्तथा विशोधितं विशुद्धिमानीतम् । डा०
१२ डा० ।

पावा—पापा—स्त्री० मध्यमाऽऽपरनाम्यां बहुवद्देशराजधान्यम्,
प्रव० २७४ डा० । पञ्च० । प्रज्ञा० । आ० म० । सूत्र० ।
यत्र भगवान् निर्बुतः । ती० ।

पापाकरः—

सिद्धार्थोक्त्या वनान्ते खरुडाः (?) कुसुमितान्यङ्गनद्वेष्टिभाजः ।

राश्ये निष्कल्प्यमांशु युगविवरणाभिप्रायाऽऽर्जितस्य ।

यस्याः अग्र्येभागेऽन्तिमाजिनमुकुटस्योच्छ्वाद्यर्थमुच्चै-

श्चञ्चलीकारावरकुटितगिरिदरी दृश्यतेऽद्यापि पूरः ॥ १ ॥

चक्रे नीर्थप्रवृत्तिं चरमजिनपरित्यज्यैश्वर्याभ्युत्थै-

कादृश्यामेल्य गमौ वनमनु महसिनाद्वयं जृम्भिकान्तः ।

सरङ्गाभस्तत्रैवैकादृशं गणपतयो वीक्षिता गौतमाऽऽद्याः,

जग्रन्मुह्यदृशार्थं भवजलधिधरनी न निपद्यात्रयेण ॥ २ ॥

यस्यां श्रियैर्भावां दृश्यमनशान्ददृशान्दक्षिणाम्यां (?),

कुत्वा श्रीदत्तपालाभयपराणि भूमेऽभिधुतिः शूद्रकृशालम् ।

स्वाताञ्ज्येय दशै शिवमसमसुखीनिशाश्वं निशास्ते,
प्रापयवाःस्तपापान् विरचयतु जनान् सा पुरीषां धुरीणा । ३ ।
नामा अथापि यस्यां प्रतिकृतिनिलया दशयन्ति प्रभावं,
नितैस्ते नौरपूषे ज्वलति गृहमग्निः कैशिके यक्षिणशु ।
भूयैष्ठ्यव्ययं भूमिश्चरमजिनवरस्तुपरव्यस्वरुपा,
सा पापा मध्यमाऽऽदिर्भवतु वरपुरी भूतवे यात्रिकेभ्यः ॥ ४ ॥
इति श्रीपापाकल्पः । ती० १३ कल्पः ।

“पणमिय वीरं बुच्छे, तस्सेव य सिद्धिगमपविसीए ।
पापापुरीइ कयं, दीयमहुपत्तिपडिबद्धं ॥ १ ॥
गउडेसु पाडलिपुरे, संपह राया तिल्लडभरहवरे ।
अजसुहन्तिगणहरं, पुच्छइ पण्णो परमसहो ॥ २ ॥
दीवालिअपवमियं, लाए लाउउत्ते अ लोणभो रथिअं ।
नायवं कइ संयुयं, अह भणइ गुक निव । सुणुसु ॥ ३ ॥”

(ती०) (इतोऽम्) कलियायुं शब्दे तृतीयभागे ३७६ पृष्ठे
गनम्) (दुःपमावृणम् 'दुसमा' शब्दे चतुर्थभागे २७१ पृष्ठे
गनम्) (कलिकवृत्तान्तम् 'कलि' शब्दे तृतीयभागे १८१ पृष्ठे
गनम्) । “दत्तो राया वाचलिरासाओ पडिणं जिणवरेहं
डियं माँह काही, लोमं च लुहइ काहिति । तस्स पुत्तो ज्ञि-
यसन्, तस्सविओ मेघपोमो, कल्लिअणत्तं महानिमाँहं न व-
डिस्सत । (दीवासमहस्सट्ठिणो भावरागिस्सिद्धस्स पीडाए नि-
यत्ताए य देवा वि द्मणं दाहिति, बिज्जा मंता य अण्येव वि ज्ञा-
वेण पढावं दंसिस्संति, आदिताए जाइमरणइमाओ य किंवि
पर्याट्ठस्संति । तदन्तं पणुवीससहस्साइ जाव जिणधम्मो
वट्ठिस्साइ (दुपसहन्तिगुत्तम् 'दुपसह' शब्दे चतुर्थभागे २७६२
पृष्ठे गनम्) दुपसहो नृगः कम्पुमिरी अज्जा, नालो सावओ,
सव्वसिगी माविआ, अपच्छिम्मो संघो एस पुच्छइ भन्ते वास्ते
अथमेहिइ, मउअहं विमलवाहणो राया, सुमुहो मणी, अवर-
णह अग्गी, एयं धम्मरायनीएपागारो बुच्छइओ हाँहिइ, एयं पं-
चमो अरओ दुसमा संपुआ, तओ दुसमदुसमाए छुट्टे अएए प-
यंटे पलययाया वाइस्संति, वगिस्सिस्संति विलहरजला, भवि-
स्साइ वारमाऽऽइस्समो सुगो, अरमीयं मुंस्सिस्स वंदो, गंगा-
भिधुभयतेडुं वेयहुमूल वाहत्तिए मूलसु ख्खंडभरहवा-
सिणो नरतिरिया वंसिस्संति, वेयहुआओ पुव्वावरतडेसु गं-
गाए नव नव थिलारं, एयं वेयहुपरओ या यिं एसीसं, एयं व-
सिष्णुए वि कुसीसं, एयं वेयं वाचलिर थिलारं रएपहमिस्सपवा-
हाणं गंगसिष्णुं जले उण्येस्स मच्छारं ते विलवासिणो रत्ति
कडिस्संति, विवा ताव भएण निग्गंतुमक्खमा भूरकिणपको
तेरयणीए थाहिंति, ओसहिक्कसमाभनगरजलासयपव्ययारं-
ए वेयहुउसमकूडवजं निवेसट्टाणं पि न दीमहिइ छुव्वासा
इयीओ गमं धारिस्संति, सोसलवासाओ नरा पुत्तपुत्ते द-
च्छंति, इत्यसमुन्मिन्ना काला कुक्का उग्गाकसाया नग्गा पायं
नरयगामी थिलवासिणो एगवीसं सहस्साइ भविस्संति । एयं
छुट्टे अएए ओसएपिणीए समने पि पढे अएए एसा वेव
वनव्यया तस्मि बोलीणं बीयाएपयारं सत्ताहं पंच महामा-
रं दे वासे वासिस्संति कमेणं । तं जहा-पढमो पुक्खरावत्तो ना-
वं निव्वांसेहिइ, भीओ कीरंदो धनकारी, तओ धओदओ नह-
कारओ अउथो मओइओ ओसहीकरो, पंचमो रसाइओ भू-
मीए वलंजण्यो, ते य विलवासिणो अहवसव्वे वट्टमाखलरी-
ओ पुहुविसुहं वट्टएण विलहिता निस्सरंति, धनं कलारं भुंजेता

मंसाहारं निवारइस्संति, तओ मउअहेने सत्त कुलगरा भवि-
स्संति, तथ्य पढमो विमलवाहणो, बीओ सुयामो, तओओ संपा-
ओ, अउथो सुपासो, पंचमो दत्तो छुट्टो सुमुहो, सत्तमो संयुवो ।
जाइसरएणं विमलवाहणो नगराडिनेवसं काही, अण्णिस्सि-
उण्ये अण्णेषाणं सिण्णो कलियाओ लोंगवहारे व सव्वे
पवंचओ । तओओ एणुणनवइपक्खस्स मण्णिए उस्समिण्णी-
अरयदुगे वरकते पुच्छइअहेने सत्ताहारे पुरं संमुत्तरव-
ओ भएए देवीए अउइसमहासुमिण्णमूओ संजियगव-
जीवो रयणपमाए लोपुवुदयपच्छुडओओ सुलसीं वासस्सा-
स्साइ आउं पालिता उव्वहो समाणं । कुच्छिस्सि पुत्तताए उच-
वडिहिइ, वखण्णमाणांलवणआउणि गम्भावहारवजं पंचक-
ल्लायया मासतिहिनलत्ताणं जहा मम तंहेव भविस्संति ।
नवरं नायवं पउमनाओ, देवमेणो, विमलवाहणो आ । तओ बी-
वतिययरो सुपासाजीवो सरं देवो, तओओ उदाइजीवो सु-
पासो, अउथो पांडलिजीवो सरं देवो, पंचमो वडाउजीवो-
ओ सव्वाणुभूरं, छुट्टो कित्तियजीवो देवसुओ, सत्तमो संख-
जीवो दओ, अट्टमो आणंदजीवो पेढालो, नवमो सुनेहाजीवो
पांडिलो, दसमो सयगजीवो सर्यकनी, एकममो देवइ-
जीवो मुल्लिउव्वओ, वारसमो कण्णजीवो अममो, तेरममो
सव्वइजीवो निकसाओ, अउइसमो बलदेवजीवो निणुला-
ओ, एण्णरसो सुख रावीवो निम्ममो, भेलत्तमो रोहिणी-
जीवो चित्तगुणो । “अ एणु मेणुति-कडिपुतो दत्तनामो प-
एण्णसउ चित्तं विक्कमवरिस्सं संयुजउज्जरं कारिता
जिणभयणमंडिअं न वसुहं काउं अज्जियंति यथरनामो सग्गे
गंतुं चित्तगुतो नामजिणवरं हाँहिंति । इत्थं य वट्टस्सुअस्सं-
मयं पमाणं ।” सत्तरसो देवइजीवो समाहो, अट्टारसो सयालि-
जीवो संवरं, एणुवीसो दीवायणजीवो जंसाहं, पीसहमो
कण्णजीवो विजओ, एगवीसो नारदजीवो महो वावीसह-
मो अवंइजीवो देवो, तेवीसहमो अमरजीवो अणुनविरीओ,
अउवीसहमो संयंजुजजीवो भइकरो, अंतरालाए पच्छुण्णो-
व्वीए जहा वट्टमाखजिण्यो । ते वि चक्कट्टिणो दुवालस हाँ-
हिंति । तं जहा-दीहदेतो, गृहदंतो, सिरिचंदो, सिंरं दूरं, सिंरि-
सामो, पउमो नायगो, महापउमो, विमलो, अमलवाहणो, विलो,
अरिट्टो, अत्र भव भाविवायुदेवा । तं जहा-नदी, नदिमिओ, सुं-
रवाइ, महावाइ, अरधतो, दुविट्टु, निविट्टु य । नव भाविपडि-
वासुदेवा जहा-तओ लोहजंघो, केसरी, वली, पहराओ, अपरा-
जितो, भीमो, सुग्गीवो । नव भाविबलदेवा जहा-जयंतो,
अजिओ, धम्मो, सुण्णमो, सुंदरसं, आगंदं, नंदणो, पउमो,
संकत्तिणो य । एगवट्टो सलागापुरिआ ओसएपिणीए तएए
अएए भविस्संति, अपच्छिम्मजिण्येवकवट्टिणो य दुप्पि अउ-
त्थं अएए हाँहिंति । तओ दुसममारं कण्णक्कमा उण्णजिहिं-
ति । अट्टापस कांडाकोडीओ सागरोबमाणं निरंतं जुगल-
धम्मो भविस्सइ । उस्सएपिणी अहमपिणी कालवकाणि
अणंतसो वेअहाओ अणंतगुणणि भारं वासे हाँहिंति ।
एवमारं अत्र पि भविस्सकाले सरुवं वागरिता कम्मं वि
गामे देवसम्मविपस्स वोहण्यं गोअमसामी पट्टविओ, जहा
एयस्स पेयमंथो किंकिइ, तओ तीनं वासारं आगारवा-
से यस्सिण पक्खेओ अहवसारवसासे छुडमथो तीनं
वासारं तेरस पक्काइ केवलं विहरिता कतिअअमाव-

साय रायै चरमजामऽङ्गे बंदे तुष्टे संवच्छरे पीहचक्षणे
वासे नंदियद्वारे पक्षे देवानंदाय रयणीय उवसमे दिगे
मागे करणे सव्वहुसिद्धे सुदुत्ते साहमकल्ले अयं पज्जंका-
सणो सामी सक्केणं विज्जेनो—अययं । दोवाससहस्समिद्धिं
भासरासी नाम तीससो गहो अह्मिद्वारा तुम्ह जम्मन-
कल्लं संकंते संपत्ता सुदुत्ते पडिक्खह, जहा तस्स मुदं
बंघियं भवद, अग्रहा तुम्ह वि अ नित्यस्स पीडा चिरं
होहिति । अयवया भणियं—मो देवरापरया । अग्नेऽय पु-
हवि छत्ते, भवे च दंढे काउं एगाहलाए सयंभूरमणसमुदं
चरिउं, लोअं च अलोए, अणुंनं समत्था, न उण आ-
उकम्मं बहेउं वा हासेउं वा समत्था, तन्नो अवस्सं भा
विभावाणं नयि वरुमो, तन्नो दोवाससहस्से जाय अव-
स्सं भाविणी नित्यस्स पीड ति । सामी पच्चावचं अक्कय-
णां कल्लाएकलविमाणं पच्चावचं च पवकम्मफलवि-
चागां विभावइत्ता छत्तेमं च अक्कुडवागण्णां वागरित्ता
पहाणं नाम अक्कयणं वि भावमाणं सेलेनीसुवगम्म क-
वजोगमिरोहो सिज्जाणंनपवगो एगामी मिद्धि संपत्ते अ-
णुंनं नाणं, अणुंनं दंसण, अणुंनं समत्था, अणुंनो आण-
हो, अणुंनं विरयं च ति पंचाणंनगं, तथा य अणुजरीकुं-
धूणं उपात्ति ददुत्तुं अज्जपमिह संजंते दुगाराहणं भविस्स-
इ ति समणा समणोअो अ बहवे भनं पक्कित्तसु । (नी०)
अअं च—“कामीहोसलगा नव मज्झं नव लेच्छे अट्टार-
सण्णरायाणो अभावसाय पोंसहोवामं पात्तिगा गए भा-
हुजोए दव्वुज्जंअं करिस्सामि” ति । (१२० सूत्र कलप० १
अधि० ६ लण्) परिमविय रयणमपदीअं उज्जायको मि
कालकमेण अग्रिमदीविहि सो जाओ, एवं दोवालिया जाया,
देवहिं देवीदिह य आगच्छन्तुअणुंनं तां सा रयणी उज्जांममई
कालाहलसंकुला य जाया । भगवओ य सगेरं देवहिं सक्कारिय
भासरावि पडिक्खो पीडापडिआयत्वं देवमाणुपगवार्हं नी-
राज्जा उण्हि कया नेण कर मेरा इयाणि पविता जाया ।
गोयमसामी पुणं नं दिअं पडिओहिता जा भयवओ बंदण-
त्वं पच्चावच्छुं ताव देवाणं मेलाय सुणंद, जहा अयवं काल-
गओ ति सुदुत्तअं अर्पितं गओ । अहो मममिम मने वि सामि-
ओ निधेइया, जमहं अंतसमए वि समीमं ता धियओ, कहं वा
धीआरागाणं मिणेहु ति नायसु वि समीमंमयंभयंभो तक्क-
णं जेव केवली जाओ । सक्केणं कलियसुवपडिआय आगास-
णे केवलिनहिमा कया । अयवं सदस्सदस्स कण पंपए निवेसि-
ओ, पुक्कपयरं काउं अट्ट मेगालां पुत्तो आहिलिअ इ देस-
खा य सुत्ता । अओ चय पाडिक्खणं गहन्तओ अज्ज वि जयं पि
पवच्छे । सुमिंतां अ गोअमसामीए सीओ, तस्साराहगा
गोअमकेवलुपात्तिविस्सु ति तमि दिगे समवसरणे अ-
क्कयहवसायपूअं सुणिगा करिंति सावया य अयवं अ
स्थमिय सुअनाणं जेव सव्वविहासु पहाणं ति सुअनाणं
पुअति नंदियद्वारंतिरो सामिणो जिदुभाया अयवंनं सि-
द्धिगं वुच्चा अद्व सोमं कुणंता पाडिक्ख कअं (ववानो
कतिअलुअदीयाए संवाहिता निअयंरं आमंतिता सुदं-
सणाए भगिणीए मोअओ तंओलवयाह दिणं, तण्य-
मिहं आयदीयापव्वं रुदं । एवं दीवुसवीदं संजाया । जे
अ दीवमदे चउहसिअमावतासु कौदीतद्विअमुववातं काउं

अट्टण्णगारपुअआए अनुआणं पुत्ता पंचासहस्सपरिचारं
सिरिगोअमसामी सुअकमले डिवं जात्ता पदियं पंचास-
सहस्सां तंदुलाणं, एगसे बारस लक्खां वउवीस पट्टपु-
रओ बोत्ता तदुपरि अखंडदीवयं बोहिता गोअमं आराहिंति,
ते परमपयसुहसिद्धिं पावतिं ति दीवुसअमावसाए उज्जम-
णं कुज्जा । तथं दीवुससे जिणालए सऽक्कवहावणं पूयं
काऊणं नंदीसरपडपुरओ वा दण्णसंकंतजिणंदिक्खे न्दह-
लाइ काउं वावणहिं वलिदोअजावत्थूयं य पक्कमेया नारि-
गजंवीरकयसीफलारिणे नालिपराइ एगारिणि अउच्छल-
द्विओ लज्जमुद्धियावरितालयउत्तरितिसालयउत्तलिया
वायनारिणि खीरमाइयालाइ दीवयाइक्काएकबोलीयाओ
वावचं तंओलाइदानपुव्वं सातिया नंदिया अअं च दीवुसवं
विअ भावसारा नंदीसरतवं आटविंति ति ।
अह पुणरवि अज्जसुहसिणं संपदमाराओ पुच्छिसु अ-
यवं । इत्थं दीवालिया—पव्वमि विसंखओ घराणं मंडणं
अअवग्याहं विसिट्ठपरिभोगो अओअं वाऽऽहाराइकरणं
जणाणं केण कारणेण दीवद ? तथ इमं पच्चुत्तरं अज्जसु-
हसिस्सुरिओ पअविंसु—जहा पुव्वं उज्जेसीए पुरीए उज्जाणं
मिग्गुणसुव्वरसामिमीनो सुव्वयाऽयिओ अओअमहो,
तस्स वंदणत्वं गओ मिग्गिम्मगया, तंस्स वि मंती विज्जं
तथ गओ, सुदीहिं समं विवायं कुणोने खुल्लेण एराजिओ,
गओ रखा समं गहं निराए सुणिगां हंतुं कहिअक्खगो
गओ उज्जाणं, देवयाए नमिओ गोवं विग्गिग्गो रखा
खमिप्ता मोअओ लजिओ नदो गओ हटियणउंरं तथ
पउमुत्तरो राया, जाला तस्स देवी, तीमं दो पुत्ता—वि-
एदुकुमारं, महापउमो अ । जिद्धं अणिच्छंते महापउ-
मस्स जुगारायं विअगा दिअं, नमुदं सस्स मंती नाओ,
तेण सीहहरो रणे विजिओ, महापउमो तुद्धो बंने दिअं, तेण
न सीकओ वरो, एगया जालादेवीए अरहंतरो कारिओ,
तीनं मयसीए, लच्छिअं पच्छिअं (द्विण्ण पुण बंभरहो, पदं
रहकइणे दुयदं देवाणं विवाहिं दांवि रहा रखा चरिया,
माउए अयमाणं ददुत्तुं महापउमो देसंतरो गओ, कमेण मयणा-
वांलि परिणित्ता साहिअलुक्कंअमहो गयउंरं समागओ, पि-
उणा रज्जं दिअं, विअदुकुमारिणं समं पउमुत्तरो सुव्वयाऽयि-
रिपयामूलं दिअं मिगिहता सयं सवं पत्ता, विअदुकुमा-
रस्स य सट्ठिआलसयाइं तवं कुणंतस्स अणेगाओ लज्जो
संपओअो, महापउमो चओ जिणअयअंमंदिअं माहं काउं रह-
लुत्ताओ कारित्ता पूरेइ माउयणोरहो, नमुविखा वक्का नामा
कया चरेण उण कण्ठं रज्जं मगिओ, तेण सव्ववंधेण त-
स्स रज्जं दाउं सयं डिअंमंतरे, सुव्वयायरिया य विहरिता ।
तया हटियणउंरं वासाचउममिं दिआ, आगया सव्वे पा-
संदिओ अहिणवनिवं ददुत्तुं, न सुव्वयाऽयिरिया, तन्नो कुओ न-
मुदं भणइ—ममभूमीए तुज्जंअं सत्तांविणोवोरं न ठायव्वं, अ-
वहा मारिमि, जओमं ददुत्तुं तुज्जं नाराया तन्नो सुदीहिं संपे पु-
द्धिता एगो साह गयणं पांमिजिआए संपओ आइदो मेरुच्छि-
याडियस्स विउदुकुमारस्स आयायत्थं । तेण विअत्तं भंने ।
मम गंतुं सत्ता अग्रिय, न उण आगंतुं । शुक्रिं धुनो—नो जेव
तुमं आहइ ति । तन्नो सा पत्ता मेतलं चरिऊण पिअत्तं स-
व्व सकवे महरिसिण, तक्कणं जेव सो उण्णहो साहुनं

पु साहस्य नहन्त, आगच्छो गयउरं, राउलं च, नमुश्चउर्जोहि
सन्धेहि संधिओ, उवलांक्कच्छो य । नमुश् पखविओ वि अहो
डाउं न देह साहस्य । ताए बिणहुणा राव ति गयमाणा भूमी
नेय विहा । भस्त्रियं च-ओ बाहिं पर्यतिगाओ दिह्णो तं भोहरामि,
सः येडेवयल द्वीए लकल ज्ञायए यमाणदेहो जाओ, बिणहुरिस्ती
किरीडकुलंगयाचकलनयधुरो चारितो तं भोहेण नाऊ
पट्टविद्याओ सुरंगणाओ कस्यजा हेडुओ महुणसरेण खंति-
उवसमगभगीयाणि गारति, चकवहिंपमुहा य विहायबहरा
पसायणुयं पाए सहति, तओ उवसतो पगइमावसो महे-
रिस्ती सोमियाओ चकवहिणा संघेण य, बिणहुकुमाराओ व-
किणा य भोयाविओ क्वाए नमुश्, तया य वासाणं च-
उत्थमानस्स पक्ख तंभिधिणं आली, तसि उत्पाए उवसमे
सांएहि पुक्खजायं च आप्पायं मसमाणाहिं अओषं ववहरा-
का, विसिद्धवरमंडणच्छायणभोयणतंभोलापरिभोगा प-
वसंतिया, तत्पमिह एयमि वियसे एयविरसिंते चेव ववहा-
रा पयहिं जंति, बिणहुकुमारा य कालेण केवली होऊण सि-
जो महापउमचकवहिं ति दसपुविविस्स मुहाओ एवं सोऊण
संपइरतिंदो आली जिण हूयओ वि सेनं पुव्वदियहेसु म-
क्किमाए पावाए पुटिय अपावा पुरि ति नाम आसि, सको
पावापुरि ति नाम कयं, जेण इथ महावीरसामी कालगओ ।
इत्थेय य पुरीए बइसाहमुद्धएकारसीदिवसे जेमिया-
माओ रति थारस ज्ञायणाण आगतुण पुव्वगहेसकाले
महभणुवणे भयवया गीयमाइणसुहरा खंडियगणपरिबुद्धा
निष्किया, अलुअंगगणाणुआ य तसि दिहा, तेहिं च नि-
तिवज्जातिंगण उपायविममचुवलकणं पयतिमं लद्धणं
सामिननामाओ नथ ये दुवालतेगी विवरिया । इत्थेय न-
यरीए भयवयो कषेहितो सिद्धयवाणुयउयकमेणं खरय-
वेज्जेण कसलसाआ उऊरिया, तनुऊरये य वेद्धावसेण
भयवया चिकाररं मुको, तेण पसासन्नपयओ बुद्धा जा-
ओ, अऊ वि तथ अंतरालसद्धिमग्गो वीसइ । तहा इ-
त्थेय पुरीए कतियअमाससाए रयणीए भगवओ निव्वाणुद्वा-
णं मिद्धिदिह्णोहिं सिरिवीणधूयं ठावियं नागमंवेव अरज विधा
उयस्सियलोहा जत्तामहसवं करिंत, तीए चेव पगरसी देवा-
णुभावेणं क्वा इहियजलपुसमस्त्रियाए दावो पजलइ तिहं
विहा, पुव्वुत्ता य अन्धामयवया इत्थेय नयरे वक्काविया,
इत्थेयि भगवं संपत्तो सिद्धि, इच्चाइ अ पभूयसंविहाणुठाणं
पावापुरीउत्थं ।

“ इय पावापुरिकणो, दीवमहुपात्तमणुणरमाणिजो ।
जिणपहसूरीहं कसो, डिपहिं सिरिवीणमिनयरे ॥ १ ॥
तेरहसत्तासीए, विकमपरिसमि भववयबहुले ।
पूरसितकारसिए, समांथओ एल सत्थिकरो ॥ २ ॥ ”
समासः श्रीअपापावुहकहयो, दीपोत्सवकहयो वा । ती०
२० कएय ।

पावाइय-प्रावादिक पुं० । प्रकणं मय्यदया वरितुं शीलं ये-
षां ते प्रावादिनः, त एव प्रावादिनाः । यथाऽवस्थितानाऽर्थस्य
प्रतिपादनाय वाचदूकैषु, आवाचा १ श्रु० ४ अ० ३ उ० ।

पावाउय-प्रावादुक पुं० । प्रवदनशैलित्यात् प्रावादुकाः सूत्र०
१ श्रु० १ अ० ३ उ० । परमतिनि. सूत्र० २ श्रु० २ अ० । प्रा-
वादुकाः पावण्डिनः । सूत्र० १ श्रु० १२ अ० । आवा० ।

पावाख-पापान्य-पुं० । साधुधर्मे व्यवस्थिते, नि० कृ० ४ उ० ।
पावाभिगम-पापाभिगम-पुं० । पापमेवांपादैयमित्यभिगमे,
प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पावाययख-पापाऽऽयतन-न० । अश्वमप्रकृतिवर्धनो स्या० ।
“ नव पावस्साऽऽययणु पक्खता । तं जहा-पाणुइवाए० जाव
परिगंहे कोहे मांहे माया लोहे । ” स्या० ६ डा० ।

पावारग-प्रावारक-पुं० । नेपालाऽऽदिराङ्कवरामवृद्धकम्बलेपु,
वृ० ३ उ० । नि० कृ० । भा० । जी० ।

पावासुअ-प्रवासिन्-त्रि० । “ प्रवासीसौ ” ॥ ८ । १ । ६५ ॥
इत्यादिरित् उवम् (पावासुओ) मोपिते, प्रा० १ पाद ।

पाविउख-प्राप्य-अय्य० । समधिगम्येत्यर्थे, पं० व० १ द्वार ।

पाविद्धि पापद्धि-खी० । ऋद्धिविशेषे. “ दाणमोगरहिआ
साया विद्धी अणयकला ” च० २ अथि० ।

पाविता-प्राप्य-अय्य० । लब्धव्येत्यर्थे, सूत्र० १ श्रु० ११ अ० ।

पावियंत-प्राप्यमाण-त्रि० । गम्यमानं, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

पाविया-पापिका-खी० । दोषवत्याम्, सूत्र० १ श्रु० २ अ०
२ उ० ।

पावीढ-पादपीठ पुं० । “ तुगीदेवुधुम्बर-पादपतन-पाद-
पीठेऽस्मदे ” ॥ ८ । २७० ॥ इति मये वल्लमानस्य सस्वरव्य-
ञ्जनस्य द्वाकारस्य लुग वा । ‘ पावीढं । पाअपीढं । ’ पट्टाऽऽदी,
प्रा० १ पाद ।

पावेसख्य-प्रवेशनक-पुं० । भगवतीनवमशतसत्कृतयोदे-
शके गाङ्गायामिचानानगरकृतनरकाऽऽदिप्रवेशनविचारं, भ०
८ श्रु० १ उ० ।

तदेव दर्शये-

वेदितु बद्धमाणं, गंगअसुपुट्टमंगपरिमाणं ।

इगजगे सग भंगा, दुगजगे भंग इगवीसा ॥ १ ॥

‘ वेदितु नि ’ वेदित्वा वर्द्धमानं गाङ्गेयपुट्टपरिमाणं
कथ्यत इति । “ इगजगे ” अनेयेयो भङ्गः । सप्त सप्त भवन्ति
समसु नरकेषु, एकस्मिन्कस्मिन् त्रिकसंयोगे भङ्गः २१-२१,
तथाद्य-प्रथमद्वितीययोः १, प्रथमतृतीययोः २, प्रथमचतु-
र्थयोः ३, प्रथमपञ्चम्योः ४, प्रथमषष्ठ्योः ५, प्रथमसप्तम्योः
६, द्वितीयतृतीययोः ७, द्वितीयचतुर्थयोः ८, द्वितीयपञ्च-
म्योः ९, द्वितीयषष्ठ्योः १०, द्वितीयसप्तम्योः ११, इत्या-
दिभङ्गप्रस्तारवशाज्ज्ञेयम् । प्रथमनरकेण सह भङ्गः ६, द्विती-
येन सह ५, तृतीयेन सह ४, चतुर्थेन सह ३, पञ्चमेन
सह २, षष्ठेन सह १, एवम्-२१ ॥ १ ॥

तिगचउजगे पत्ते-अ भंग पखीस पंचमंजोए ।

इगवीस य छजोए, सग भंगा सए एगो ॥ २ ॥

एकस्मिन्नेकस्मिन् त्रिकयोगे चतुष्कयोगे च प्रत्येकं प्रत्ये-
कं भङ्गः ३५-३५ भवन्ति । त्रिकयोगे यथा-प्रथम द्वितीय-
तृतीयेषु १, प्रथमद्वितीयचतुर्थेषु २, प्रथमद्वितीयपञ्चमेषु ३,
इत्यादिभङ्गप्रस्ताराज्ज्ञेयम् । प्रथमेन सह १५, द्वितीयेन सह
१०, तृतीयेन ६, चतुर्थेन ३, पञ्चमेन १, एवम् ३५ । एक-

रिमिञ्ककस्मिन् चतुर्थयोगे भङ्गाः ३५-३६, प्रथमद्वितीयचतुर्थ-
पु १, प्रथमद्वितीयतृतीयपञ्चमेषु २, प्रथमद्वितीयतृतीयप-
ष्ठेषु ३, प्रथमद्वितीयतृतीयासप्तमेषु ४, इत्यादि प्रस्तारवशा-
ज्ज्येयम् । प्रथमनरकेल सह भङ्गाः २०, द्वितीयान् १०, तृतीयान्
४, चतुर्थान् १. एवम् ३५ । एकस्मिञ्ककस्मिन् पञ्चयोगे
भङ्गाः २१-२२ भवन्ति । प्रथमद्वितीयतृतीयचतुर्थपञ्चमेषु १,
इत्यादि प्रस्ताराज्ज्येयम् । प्रथमन सह १५, द्वितीयन सह ५,
तृतीयन सह १, एवम् २१ । एकस्मिञ्ककस्मिन् पदयोगे भङ्गाः
७-७, प्रथम द्वितीय-तृतीय-चतुर्थ-पञ्चम-पष्ठेषु १, इत्यादि
भङ्गप्रस्ताराज्ज्येयम् । प्रथमनरकेल सह भङ्गाः ६, द्वितीय-
न सह १ एकः । सप्तमयोगे भङ्गक एक एव प्रथमनरक-
ज्ज्येयम् । सह, प्रथमद्वितीय-तृतीय-चतुर्थ-पञ्चम-पष्ठ-सप्तमेषु
प्रस्ताराज्ज्येयम् ॥ २ ॥

अधुना संयोगमधिकृत्याऽऽह-

एगपवेसे सत्त य, दूपवेसे सत्त ते असंजोगे ।

दुग्गसंजोगो एगो, भंगगुणा जोग कायव्वा ॥ ३ ॥

एकप्रवेशं भङ्गाः सन्तैष, द्विप्रवेशऽसंयोगं भङ्गाः सन्तैष.
द्विकयां संयोग एक एव । स्थानता वैयम्-११ भङ्गः
गुणा योगाः कर्तव्याः, किमुक्तं भवति ?-यत्र यत्र द्विकया-
गाऽद्विका यावन्तो यावन्तः संयोगा भवन्ति, ते संयोगा
भङ्गगुणाः कर्तव्या, यस्मिन् यस्मिन् संयोगं यावन्तो या-
वन्तो भङ्गाः भवन्ति तत्रगुणाः कर्तव्याः ॥ ३ ॥

तिपवेसे इगजोगे, सत्त य भंगा इमेव सव्वन्थ ।

दुग्गजोगे संजोगा, दो चेव ह्वंति नायव्वा ॥ ४ ॥

त्रिप्रवेशे 'एकयोगे' असंयोगे भङ्गाः सप्त ७, एवं सर्वत्र
 षतुःप्रवेशाऽऽदिषु ज्ञातव्यम्। असंयोगं भङ्गाः ७-७,

१	२
२	१

 द्विकसंयोगं द्वौ संयोगौ भवतः ॥ ४ ॥ स्थापना ज्ञेयम्-

तिगसंजोगे ण्गो, चउण्ह य पवेमि तिमि दुअजोगा ।

तिय जोगा तिन्नेव य, चउसंजोगो भवे एगो ॥ ५ ॥

त्रिकसंयोग एक एव, स्थापना चेयम्-१११ (चऊ-

रहति) चतुर्थी प्रत्ये-
 शं त्रयो मिकसंयोगा-
 भवन्ति. स्थापना त्रयम्-

१	३
२	२
४	१

त्रिकसंयोग त्रय-
 एव। तद्यथा—

१	१	२
१	२	१
२	१	१

चतुष्कसंयोगं एक एव ॥ ५ ॥ स्थापना चेयम्-

१	१	१	१
---	---	---	---

पंचपदेसि द्वांशे, संजोगा इह हवन्ति चत्वारि ।

तिगजोए छजोआ, चउसंजंगा य चत्तारि ॥ ६ ॥

"पंचपवेसि ति" पञ्चानां प्रवेशं
 सन्धारो द्विकसंयोगा भवन्ति । तद्यथा

x	m	y	m
m	y	m	x

विकसयोगो यद
संयोगा भङ्गा
भवन्ति । तद्यथा-

११	१२	१३	१४	१५	१६
१७	१८	१९	२०	२१	२२
२३	२४	२५	२६	२७	२८

सप्तकुलसंयोगाश्चत्वारो भवन्ति ॥६॥ तद्यथा-

१	१	१	२
१	१	२	१
१	२	१	१
२	१	१	१

इग पंचगमंजोगो, छपवेमं पंच हंति दगजोगा ।

तिगजोगा दस चैव य, चउकसंजोग दस एव ॥ ७ ॥

पञ्चकसंयोगे एक एव,

तद्यथा-१।१।१।१।१।

पट्टप्रदेशे पञ्च द्विकसं-

यांना भवन्ति । तद्यथा—

त्रिकसंयोगा दश भव-
न्ति । स्थापना चेयम्-

चतुष्कसंयोगा दश भवन्ति । तद्यथा

संयोगोपादान उपायमाह-यथा-दश प्रवेशेऽधस्तात् बहवः
स्थाप्यन्ते अष्टाऽष्टयः (सप्ताऽष्टयः) उपरि एक एकः स्थाप्यते।
यथा-चतु संयोगे ४-४-६-७ एष प्रथमो भङ्गः। पञ्चादूर्द्धमुखं
१-१-१-७

भङ्गाः सञ्चार्येते १-१-२-६ एष द्वितीयसंयोगः । १-२-१-६-
एष तृतीयः संयोगो भवति । २-१-१-६, एष च-
तुर्थः संयोगः । ततः पञ्चादुपरिश्च एको निवर्तते ।
स च पश्चाद्विद्वक्ष्य, द्वावप्येकं कृत्वा द्वितीयस्थान-
सञ्चार्येते । स्थापना-१-१-३-४, एष पञ्चमः सं-
योगः । ततो द्वितीयपदानात् एकोऽपि संचार्यते १-२-२-
४, ततोऽप्युद्धर्मः संचार्यते २-१-३-४, तत उपरिश्च उ-
परिश्च एको निवर्तते स च, द्वितीयस्थानमभ्याद्विद्वक्ष्य, द्वा-
वपि तृतीयः स्थाने संचार्यते १-३-१-४, एष अष्टमः संयोगः ।
एवमुद्धर्मः संचार्यन्ते, सर्वोपरि गत्वा निवर्तते, अपि
स्थानं द्विःऽप्येव यत् वर्तते तन्मभ्याद्विद्वक्ष्य ततोऽपि स्थानं
संचार्यन्ते, ततोऽप्युद्धर्मं तावकन्तरेयं यावद्द्वय उपरि-
स्था भवन्ति, अन्यत्र एक एक एवेति ३-१-१-१, एष
चतुर्थो भङ्गः । इत्यं संयोगो उत्पत्तः ॥ ३ ॥

पशुसंज्ञाया पंच य, छस्संज्ञाया अ होइ इगु चैव ।

सत्तपवेमि दज्जेण, मंजोगा इत्थं छच्च ॥ ८ ॥

(पञ्चमं जागृत्) पञ्चसंयोगाः
 पञ्च भवन्ति । सूर्यश्च संयोगः प्र-
 स्तान्त्वशास्त्रात्पद्याः । तं चेमे पञ्च-
 कसंयोगाः । स्थापना—

१	१	१	१	२
१	१	१	२	१
१	१	२	१	१
१	२	१	१	१
२	१	१	१	१

पटसंयोग एक एव । स्थापना- १।१ १।१ १।१

सप्तप्रवशे द्विकसंयोगाः पद ॥ ८ ॥

तद्यथा-

तिगसंजोगा पणरस, वीमा पुण हुंति चउकसंजोगा ।

पणसंजोगा पत्सरस, छजोगा हंति छजेव ॥ ६ ॥

त्रिकसंयोगाः पञ्चदश संयोगप्रस्तावज्ञातव्याः । चतु-
संयोगा विंशतिर्भवन्ति । पञ्चसंयोगाः पञ्चदश भवन्ति ।
षट्संयोगाः षड् भवन्ति ॥ ६ ॥

सगजोने इग भंगो, अष्टपवेसे दुजोगें सत्वेव ।
तिगजोने इगवीस य, चउजोने हुंति पणतीसा ॥३०॥
सससंयोगो भवति एकः, संयोगप्रस्ताराज्जातव्याः-

स्थापना-

१	१	१	१	१	१	१
३	३	३	३	३	३	३

अष्टपवेशे द्विकसंयोगाः सप्त । तद्यथा-
त्रिकसंयोगा एकविंशतिभ्यः भवन्ति ।
चतुर्थेऽपि पञ्चविंशद् भङ्गा भवन्ति । तद्यथा-एककेन
संयोग एक, द्वितीयाङ्केन ३, द्विकत्रिकाभ्यां ६, द्विकत्रिक-
चतुष्केः १०, द्विकत्रिकचतुष्कपञ्चकेः १५, एवं ३५ संयोगा
भवन्ति ॥ १० ॥

पञ्चोऽपि पणतीसा, इगवीस छजोग सच सगजोए ।

नव पविसि अष्ट दुजोगा, तिगसंजोगा य अष्टवीसा ॥ ११ ॥
पञ्चकसंयोगे पञ्चविंशद् ३५, एककेन १, द्विकेन ४ द्विक-
त्रिकाभ्यां १०, द्विकत्रिकचतुष्केः २०, एवं ३५, भवन्ति ।
एकविंशतिः पदसंयोगे, एकैव संयोगः १, द्विकेन ५,
द्विकत्रिकाभ्यां १५ । सप्तसंयोगे सप्त भङ्गाः, तद्यथा-

१	१	१	१	१	१	२
१	१	१	१	१	२	२
१	१	१	१	२	१	१
१	१	१	२	१	१	१
१	१	२	१	१	१	१
१	२	१	१	१	१	१
२	१	१	१	१	१	१

नवपवेशे-द्वौ द्विकसंयोगाः तथा-

३	३	३	३	३	३	३
३	३	३	३	३	३	३

त्रिकसंयोगाः २८ ॥ ११ ॥

छपञ्जा चउजोने, सत्तरी हवई अ पंचसंजोए ।

छपञ्जा छजोए, अष्टवीसा सप्तसंजोआ ॥ १२ ॥

चतुर्थेऽपि पदपञ्चाशद् भङ्गा भवन्ति । पञ्चसंयोगाः सप्ततिः,
पद संयोगाः पदपञ्चाशत्, सप्तसंयोगाः २८ अष्टाविंशतिः,
एवं सर्वत्र संयोगप्रस्ताराज्जातव्याः ॥ १२ ॥

दसगपवेसे नव दुग-संजोगा तिभि जोगें णसीसा ।

चउसंजोगा चुलसी, पणजोग सयं च छव्वीसं ॥ १३ ॥

पदसंयोगे १२६ संयोगा भवन्ति । शतशब्दोऽत्रापि धोय्यः ।
शोभा भवन्ति, तद्यथा-

त्रिकसंयोगाः ३६ पदत्रिंशद्भवन्ति । चतुष्कसंयोगाः ८४ ।

पञ्चकसंयोगाः १२६ ॥ १३ ॥

छजोगे १२६ छव्वीसं, सतगजोगे हुंति चुलसीई ।

एवं भंगपरुवण, कडिआ तेलोकसीई ॥ १४ ॥

पदसंयोगे १२६ संयोगा भवन्ति । शतशब्दोऽत्रापि धोय्यः ।
सप्तसंयोगे ८४ चतुरशीतिः भङ्गा जातव्याः ॥ १४ ॥

भंगा अहोमुहा खलु, चारिअन्वा य अगगगगओ चेव ।

संजोगा उड्डुहा, दुतिचउपंचादि पि कु चेव ॥ १५ ॥

भङ्गा अष्टोपुष्पाभ्यां, (अगगगगग उ ति) अत्रितना अ-
त्रितना भङ्गा अत्रतोऽप्रतः संख्यायां, संयोगास्तुष्टिमुखा उ-
पयुपपरि सङ्ख्यायां, संयोगप्रस्तारवशाज्जातव्याः । " दुतिच-
उ " इत्यादि ॥ १५ ॥

दुगजोगे एगो, तिजोगि हुंति अ इगाइ अठ्ठना ।

चउजोगि इग ति छ इस, पणसर इगवीस अष्टवीसा १६

द्विकसंयोग एककेन सह भङ्ग एक एव द्विकेन सह संयो-
गा एकः, एवं त्रिकेन १, चतुष्केण १, पञ्चकेन १, पदकेन १,
सप्तकेन १, अष्टकेन, नवकेन १ एक एव संयोग उत्पद्यते । त्रि-
कसंयोग एककेन सह १, द्विकेन सह संयोगौ २, द्विकत्रि-
काभ्यां ३, द्विकत्रिकचतुष्केः ४, द्विकत्रिकचतुष्कपञ्चकेः ५,
द्विकत्रिकचतुष्कपञ्चकपदकेः ६, द्विकाऽऽदिसप्तान्तैः, एवं द्वि-
काऽऽष्टान्तैः ८, एवं मूलैः सङ्ख्यायामाणां संयोगा लभ्य-
न्ते ३६। चतुष्कसंयोग एककेन भङ्गः १, द्विकेन ३, द्विकत्रिका-
भ्यां ५, एवं द्विकाऽऽदिवचतुष्कान्तैः १०, पञ्चान्तैः १५, पष्ठान्तैः
२१, सप्तान्तैः २८ । सर्वे चतुरशीतिः ८४ भवन्ति ॥ १६ ॥

चउ दस वीस पणतीसा, छपञ्च पणजुगि छसगजोआ ।

पञ्च पणसर पणतीसा, सत्तरी छ इगवीस छपञ्जा ॥ १७ ॥

पञ्चकसंयोग एककेन सह १, द्वितीयाङ्केन सह ४, द्विक-
त्रिकाभ्यां १०, द्विकाऽऽदिवचतुष्कान्तैः २०, द्विकाऽऽदिवपञ्च-
कान्तैः ३५, द्विकाऽऽदिवदकान्तैः ४६, सर्वे १२६ । पदसंयोग
एककेन सह १, द्विकेन सह ५, द्विकत्रिकाभ्यां १५, एवं द्विका-
ऽऽदिवचतुष्कान्तैः ३५, द्विकाऽऽदिवपञ्चकान्तैः ७०, सर्वे १२६ ।
सप्तसंयोगे एककेन सह १, द्विकेन ६, द्विकत्रिकाभ्यां २१,
द्विकत्रिकचतुष्केः सङ्ख्यायामाणैः सह ४६, सर्वे ८४ ॥ १७ ॥

संजोगगुणिअभंगा, कायव्या सल्लमेव परिमाणं ।

उत्तरभंगाणं इह, गुडुदिट्ठा य कायव्या ॥ १८ ॥

संयोगगुणिता भङ्गाः कर्तव्याः, उत्तरभङ्गानां सर्वे परि-
माणं भवेत्, तद्यथा-एकपवेशे भङ्गाः ७, द्विपवेशेऽसंयोगे
भङ्गाः ७, द्विकसंयोग एक एव, द्विकसंयोगे भङ्गाः २१, तै-
रेको गुणितस्तावन्तः एव भवन्ति २१, सर्वे २८ । त्रिप-
वेशेऽसंयोगे भङ्गाः ७, द्विकसंयोगे द्वौ । तौ भङ्गैरेकविंश-
त्या गुणितौ जाताः ४२, त्रिकसंयोग एक एव, भङ्गाः ३५ तै-
र्गुणिताः भङ्गाः ३५ भवन्ति, सर्वे ८४ । चतुपवेशेऽसंयोगे
७, द्विकसंयोगाः ३ भङ्गैरेकविंशत्या गुणिता जाताः ६३,
त्रिकसंयोगाः ३ भङ्गैः पञ्चविंशता गुणिताः १०५, चतुःसं-
योग एक एव पञ्चविंशता गुणिता जाताः ३५, सर्वे २१० ।
पञ्चपवेशेऽसंयोगे ७, द्विकसंयोगाः ४ भङ्गैरेकविंशत्या गु-
णिता जाताः ८४, त्रिकसंयोगाः ६ पञ्चविंशता गुणिताः २१०,
चतुःसंयोगाः ४ पञ्चविंशता गुणिताः १४०, पञ्चकसंयो-
ग एक एव, (भङ्गाः २१ तैर्गुणिताः) भङ्गाः २१, सर्वे भ-
ङ्गाः ४६२ । पदपवेशेऽसंयोगे ७, द्विकसंयोगाः ५ (भङ्गाः
२१ तैः) भङ्गैर्गुणिताः १०५, त्रिकसंयोगाः १०, (भङ्गाः ३५
तैः) भङ्गैर्गुणिताः ३५०, चतुःसंयोगाः १० पञ्चविंशता गु-
णिताः ३५०, पञ्चकसंयोगाः ५ एकविंशत्या गुणिता जा-
ताः १०५ । पदसंयोगा एक एव सप्तगुणाः ७, सर्वे भङ्गाः
६४४ । सप्तपवेशेऽसंयोगे ७, द्विकसंयोगाः ६ एकविंशत्या
गुणिताः १२६, त्रिकसंयोगाः १५ पञ्चविंशता गुणिताः ४२५,
चतुःसंयोगाः २० पञ्चविंशता गुणिताः ७००, पञ्चकसंयोगाः
१५ एकविंशत्या गुणिताः ३१५, पद संयोगाः ६ भङ्गैः
सप्तभिर्गुणिताः ४२, सप्तसंयोग एक एव, सर्वे १७१६ ।

उद्दिष्टमंगसंख्या, इमं कहिआ धीरपुरिसिंहि ॥ २१ ॥

(उद्दिष्टं पित्) उद्दिष्टे सति ये पूर्वं भङ्गा अतीतास्त एकाग्र करणीयाः, वर्त्तमाने संयोगे ये भङ्गास्तेऽपि तेः संयोगिगुणाः कर्त्तव्याः । किमुक्तं भवति ?—यत्तमानाद्भङ्गात्पूर्वं ये भङ्गा गतास्ते भङ्गास्तस्मिन्प्रतिभिः संयोगिगुणाः कर्त्तव्याः, वर्त्तमाने भङ्गे ये संयोगास्तेऽपि, ते त्रयोऽपि, ते त्रयोऽपि, भेदा एकत्र करणीयाः, एवं कृते सति या संख्या भवति, तत्संख्या भङ्ग इति उद्दिष्टभङ्गसंख्या धीरपुरियैः कथिता ॥२१॥

जइ मंगयसाहारण-संजोगा जे अ तेहि गुणिकण ।

सेसे मंगे मेसिअ, एगीकाऊण सवगं ॥ २३ ॥

(जइ सि) यदि भङ्गकसाधारणसंयोगाः येऽतीताः गतास्तान् संयोगान् तेः साधारणभङ्गैरिद्वित्रिचतुर्गुणिसाधारणभङ्गैरुपयित्वा 'शेषान्' वर्त्तमानस्मिन्प्रति उक्तभेदान् मेसयित्वा पञ्चात्पूर्वसुपञ्चान् भङ्गान् भङ्गकसाधारणसंयोगांश्चेत्कर्तव्यं चतुर्व्यमेतावत्संख्याकोऽयं भङ्गः । अष्टप्रवेशमाश्रित्यादाहरणमाह—केनाऽपि पृष्टम्— $\frac{१}{२} \times \frac{१}{३} \times \frac{१}{४}$ अयं भङ्गः कतिथः ? तदा गणनीयं, गणने एकांशशतमेऽयं भङ्गो वर्तते । कथम् ? अष्टाविंशतिभेदा गतास्ते संयोगाः कर्त्तव्याः पञ्चाविंशद् गुणाः कर्त्तव्याः, गुणनाज्ञाताः ६००, विंशतितमः संयोग एकांशविंशत्ये भङ्गे वर्तते, एकत्र करणे जाते सङ्कलं पूर्वं येऽतीताः ते अत्रसंयोगे ७, द्विकसंयोगे १४७, त्रिकसंयोगे ७३५, सर्वे एकीकरणे जाता भङ्गानां १८८६ अष्टादशशतात्म्येकाननवतिभः । तदा केनचित् पृष्टम्— $\frac{१}{२} \times \frac{१}{३} \times \frac{१}{४}$ भङ्गः कतिथः ?—तदाऽत्र भङ्गाः २० गताः, संयोगिगुणिताः (३५ गुणिताः) जाताः ७००, एकविंशतितमे भङ्गे षोडश संयोगा अतीता गतास्ते त्रिसाधारणत्वात् त्रिभिर्गुणिता जाताः ४८, सप्तदशे संयोगे द्वितीये भङ्गस्ताभ्यां सह जाताः ५०, सप्तशतैः सह जातानि साधारानि सप्तशतानि ७५०, पूर्वमसंयोगे ७, द्विसंयोगे १४७, त्रिकसंयोगे ७३५, अतीतास्तेऽपि ८८६ मध्ये लेप्याः सर्वे जातानि सैकाननवविंशत्योऽष्टशतानि तदा कथनीयमयं सैकाननवविंशत्योऽष्टशततमो भङ्गः । तृतीयमुदाहरणम्—केनचित्पृष्टम्— $\frac{१}{२} \times \frac{१}{३} \times \frac{१}{४}$ भङ्गः कतिथः ? तदा दृश्यते, अत्र सप्तमसंयोगे चतुर्थो भङ्गोऽयम्, अत्र पदसंयोगा अतीताः ते पदसाधारणत्वात् षड्गुणाः कियन्ते, जाताः ३६, सप्तमे संयोगे चतुर्थो भङ्गो वर्तते अतस्तेऽपि मध्ये लेप्याः जाताः ४०, तदा कथनीयमयं चत्वारिंशततमो भङ्गः, एवं सर्वत्रोद्दिष्टभङ्गा आनेतव्याः । शेषं सुगमम् । एवं संख्यायानामसंख्यायामां च संयोगा ज्ञातव्याः । यत्र यत्र ये ये उत्पद्यन्ते तत्र तत्र ते न उपायाः सूत्रानिचिन्तारबाहुल्येण लिखिताः । श्रीमगवत्पद्मनवमशते ३२ डा-विंशतनमादेशकाद्यमधिकारोऽन्तेऽन्ते ॥ २३ ॥

इय मंगियमुअभण्णे, नासंति अ धोरोरोगउत्रसग्गा ।

पावंति अ मुहसंपय, सिवं च देवत्थं एई ॥ २४ ॥

सिरिभेहनापयंदिअ-सीसेण सिरिविजयनापयेण ।

रइयं एयं सुत्तं, नियसरण परेसिं हिअमट्ठे ॥ २५ ॥

अनयोर्व्याख्या सुगमा ॥ २४ ॥ २५ ॥ इति गाङ्गेयपृष्ठभङ्गा-वचुरिः पन्थासभविजयगणिना कृता समाप्ता ।

अथ गाङ्गेयभङ्गप्रस्तारो लिख्यते—

एक एकसंयोगे भङ्गाः ७, प्र० १, द्वि० २, तृ० ३, च० ४, पं० ५, ष० ६, स० ७ । द्विकसंयोगे भङ्गाः २१, प्र० द्वि० १, प्र० तृ० २, प्र० च० ३, प्र० पं० ४, प्र० ष० ५, प्र० स० ६, द्वि० तृ० ७, द्वि० च० ८, द्वि० पं० ९, द्वि० ष० १०, द्वि० स० ११, तृ० च० १२, तृ० पं० १३, तृ० ष० १४, तृ० स० १५, च० पं० १६, च० ष० १७, च० स० १८, पं० ष० १९, पं० स० २०, ष० स० २१ । त्रिकसंयोगे भङ्गाः ३५, प्र० द्वि० तृ० १, प्र० द्वि० च० २, प्र० द्वि० पं० ३, प्र० द्वि० ष० ४, प्र० द्वि० स० ५, प्र० तृ० च० ६, प्र० तृ० पं० ७, प्र० तृ० ष० ८, प्र० तृ० स० ९, प्र० च० पं० १०, प्र० च० ष० ११, प्र० च० स० १२, प्र० पं० पं० १३, प्र० पं० ष० १४, प्र० पं० स० १५, द्वि० तृ० च० १६, द्वि० तृ० पं० १७, द्वि० तृ० ष० १८, द्वि० तृ० स० १९, द्वि० च० पं० २०, द्वि० च० ष० २१, द्वि० च० स० २२, द्वि० पं० पं० २३, द्वि० पं० ष० २४, द्वि० पं० स० २५, तृ० च० पं० २६, तृ० च० ष० २७, तृ० च० स० २८, तृ० पं० पं० २९, तृ० पं० ष० ३०, तृ० पं० स० ३१, च० पं० ३२, च० पं० स० ३३, च० ष० स० ३४, पं० पं० स० ३५ । चतुष्कसंयोगे भङ्गाः ३५, प्र० द्वि० तृ० च० १, प्र० द्वि० तृ० पं० २, प्र० द्वि० तृ० ष० ३, प्र० द्वि० तृ० स० ४, प्र० द्वि० च० पं० ५, प्र० द्वि० च० ष० ६, प्र० द्वि० च० स० ७, प्र० द्वि० पं० पं० ८, प्र० द्वि० पं० ष० ९, प्र० द्वि० पं० स० १०, प्र० तृ० च० पं० ११, प्र० तृ० च० ष० १२, प्र० तृ० च० स० १३, प्र० तृ० पं० पं० १४, प्र० तृ० पं० ष० १५, प्र० तृ० पं० स० १६, प्र० च० पं० पं० १७, प्र० च० पं० ष० १८, प्र० च० पं० स० १९, प्र० च० ष० स० २०, द्वि० तृ० च० पं० २१, द्वि० तृ० च० ष० २२, द्वि० तृ० च० स० २३, द्वि० तृ० पं० पं० २४, द्वि० तृ० पं० ष० २५, द्वि० तृ० पं० स० २६, द्वि० च० पं० पं० २७, द्वि० च० पं० ष० २८, द्वि० च० पं० स० २९, तृ० च० पं० स० ३०, तृ० च० ष० स० ३१, तृ० पं० पं० ३२, तृ० पं० ष० स० ३३, प्र० द्वि० तृ० च० ३४, प्र० द्वि० तृ० च० ष० ३५ । पञ्चकसंयोगे भङ्गाः २१, प्र० द्वि० तृ० च० पं० १, प्र० द्वि० तृ० च० ष० २, प्र० द्वि० तृ० च० स० ३, प्र० द्वि० तृ० पं० पं० ४, प्र० द्वि० तृ० पं० ष० ५, प्र० द्वि० तृ० पं० स० ६, प्र० द्वि० च० पं० पं० ७, प्र० द्वि० च० पं० ष० ८, प्र० द्वि० च० पं० स० ९, प्र० तृ० च० पं० १०, प्र० तृ० च० ष० ११, प्र० तृ० च० स० १२, प्र० तृ० पं० पं० १३, प्र० तृ० पं० ष० स० १४, प्र० च० पं० पं० १५, द्वि० तृ० च० पं० पं० १६, द्वि० तृ० च० पं० ष० १७, द्वि० तृ० च० स० १८, द्वि० तृ० पं० पं० १९, द्वि० तृ० पं० ष० २०, प्र० तृ० च० पं० स० २१, प्र० तृ० पं० ष० स० २२, प्र० च० पं० पं० २३, प्र० च० पं० ष० स० २४, द्वि० तृ० च० पं० पं० २५, प्र० द्वि० तृ० च० ष० २६, प्र० द्वि० तृ० च० स० २७, प्र० तृ० पं० पं० २८, प्र० तृ० पं० ष० स० २९, प्र० च० पं० पं० ३०, प्र० च० पं० ष० स० ३१, प्र० तृ० च० पं० स० ३२, प्र० तृ० पं० ष० स० ३३, प्र० द्वि० तृ० च० पं० ३४, प्र० द्वि० तृ० च० ष० ३५ । षड्कसंयोगे भङ्गाः २१, प्र० द्वि० तृ० च० पं० १, प्र० द्वि० तृ० च० ष० २, प्र० द्वि० तृ० च० स० ३, प्र० तृ० च० पं० ४, प्र० तृ० च० ष० ५, प्र० च० पं० पं० ६, प्र० च० पं० ष० स० ७, प्र० तृ० च० पं० स० ८, प्र० तृ० च० ष० स० ९, प्र० च० ष० स० १०, प्र० पं० पं० पं० ११, प्र० पं० पं० ष० १२, प्र० पं० पं० स० १३, प्र० पं० ष० स० १४, प्र० ष० पं० पं० १५, द्वि० तृ० च० पं० पं० १६, द्वि० तृ० च० पं० ष० १७, द्वि० तृ० च० स० १८, द्वि० तृ० पं० पं० १९, द्वि० तृ० पं० ष० २०, प्र० तृ० च० पं० स० २१, प्र० तृ० पं० ष० स० २२, प्र० च० पं० पं० २३, प्र० च० पं० ष० स० २४, प्र० तृ० च० पं० स० २५, प्र० तृ० पं० ष० स० २६, प्र० च० ष० स० २७, प्र० तृ० च० पं० स० २८, प्र० तृ० पं० ष० स० २९, प्र० च० पं० पं० ३०, प्र० च० पं० ष० स० ३१, प्र० तृ० च० पं० स० ३२, प्र० तृ० पं० ष० स० ३३, प्र० द्वि० तृ० च० पं० ३४, प्र० द्वि० तृ० च० ष० ३५ ।

अथ संयोगप्रस्तारो लिख्यते—एकस्य प्रवेशे भङ्गाः ७, १-१-१-१-१-१-१ । द्विप्रवेशेऽसंयोगिकभङ्गाः ७ । द्विकसंयोगिकभङ्गाः १,

त्रिकप्रवेशेऽसंयोगिकभङ्गाः ७ । द्विकसंयोगिकी भङ्गो द्वौ—
चतुःप्रवेशे संयोगिकभङ्गाः ७ । द्विकसंयोगिकभङ्गास्त्रयः, स्थापना
गिमङ्गास्त्रयः, स्थापना चयं—
चतुष्कसंयोग एक एव, स्थापना चयं—
संयोगिकभङ्गाः ७ द्विकसंयोगिभङ्गाः ४, स्थापना—
त्रिकसंयोगिभङ्गाः ६, तद्यथा—

चतुष्कसंयोगाः ४ स्थापना—
संयोगिकभङ्गाः ४, पञ्चकसंयोग एक एव, स्थापना—
चतुःप्रवेशे संयोगिकभङ्गाः ७ । द्विकसंयोगिकभङ्गाः १०, तद्यथा—
चतुष्कसंयोगिकभङ्गाः १०, पञ्चकसंयोगिभङ्गाः ४, तद्यथा—
सप्तप्रवेशे संयोगिकभङ्गाः ३, तद्यथा—

सप्तप्रवेशे त्रिकसंयोगिभङ्गाः १४,

सप्तप्रवेशे चतुष्कसंयोगिभङ्गाः २०,

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६

सप्तप्रवेशे पञ्चसंयोगिभङ्गाः १४

सप्तप्रवेशे षट्संयोगिभङ्गाः ६

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६

१	२	३	४	५	६
१	२	३	४	५	६
१	२	३	४	५	६
१	२	३	४	५	६
१	२	३	४	५	६

सप्तप्रवेशे
सप्तसंयोगी एक एव
अष्टप्रवेशे संयोगिभङ्गाः
७ अष्टप्रवेशे द्विकसंयोगिभङ्गाः ७ । तद्यथा—

अष्टप्रवेशे त्रिकसंयोगिभङ्गाः २१

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६

अष्टप्रवेशे चतुष्कसंयोगिभङ्गाः ३४

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६

अष्टप्रवेशे पञ्चसंयोगिभङ्गाः ३४ ।

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६

अष्टप्रवेशे वदसंयोगिभङ्गाः २१ ।

१	१	१	१	२	१	१	१	२	१	१	२	१	२	२	३
१	१	१	१	२	१	१	१	२	१	१	२	१	२	२	३
१	१	१	२	१	१	१	२	१	१	२	१	२	२	१	१
१	१	२	१	१	१	२	१	१	२	१	२	१	२	१	१
१	२	१	१	१	२	१	१	२	१	१	२	१	२	१	१
२	२	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१

अष्टप्रवेशे सतसंयोगिभङ्गाः ७ ।

१	१	१	१	१	२
१	१	१	१	१	२
१	१	१	१	२	१
१	१	१	२	१	१
१	१	२	१	१	१
१	२	१	१	१	१
२	१	१	१	१	१

नवप्रवेशे ऽसंयोगिभङ्गाः ७ ।

नवप्रवेशे त्रिकसंयोगिभङ्गाः ८

१	२	३	४	५	६	७	८
८	७	६	५	४	३	२	१

नवप्रवेशे त्रिकसंयोगिभङ्गाः २८ ।

१	१	२	१	२	३	१	२	३	४	१	२	३	४	५	६	७
१	२	१	२	१	३	२	१	४	३	२	१	५	४	३	२	१
७	६	५	४	३	२	१	४	३	२	१	५	४	३	२	१	४

नवप्रवेशे चतुष्कसंयोगिभङ्गाः ५६ ।

१	१	२	१	१	२	१	२	३	१	२	१	२	३	४	१	२	३	४	५
१	१	२	१	१	२	१	३	२	१	२	१	३	२	१	४	३	२	१	५
१	२	१	३	२	१	१	४	३	२	२	१	१	१	५	४	३	२	१	६
६	५	४	५	४	३	२	१	५	४	३	२	१	६	५	४	३	२	१	७
३	४	५	३	४	५	१	१	२	१	३	२	१	४	३	२	१	५	४	३
५	४	३	२	१	१	२	१	३	२	४	३	२	१	५	४	३	२	१	६
२	२	१	१	१	१	५	४	३	२	१	३	२	१	५	४	३	२	१	७
२	२	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१

नवप्रवेशे पञ्चसंयोगिभङ्गाः ७०.

१	१	१	२	१	१	२	१	२	३	१	२	१	२	३	४	१	२	३	४	५
१	१	२	१	१	२	१	३	२	१	२	१	३	२	१	४	३	२	१	५	४
१	२	१	१	३	२	१	१	४	३	२	१	५	४	३	२	१	६	५	४	३
५	४	३	२	१	५	४	३	२	१	६	५	४	३	२	१	७	६	५	४	३

१	१	२	१	२	३	१	२	३	४	१	२	३	४	५	१	२	३	४	५	६
१	२	१	२	१	३	२	१	४	३	२	१	५	४	३	२	१	६	५	४	३
५	४	३	२	१	५	४	३	२	१	६	५	४	३	२	१	७	६	५	४	३
६	५	४	३	२	१	६	५	४	३	२	१	७	६	५	४	३	२	१	८	७

नवप्रवेशे वदसंयोगिभङ्गाः ५६.

१	१	१	२	१	१	२	१	२	३	१	२	१	२	३	४	१	२	३	४	५
१	१	२	१	१	२	१	३	२	१	२	१	३	२	१	४	३	२	१	५	४
१	२	१	३	२	१	१	४	३	२	२	१	१	१	५	४	३	२	१	६	५
५	४	३	२	१	५	४	३	२	१	६	५	४	३	२	१	७	६	५	४	३

१	२	१	२	२	३	१	१	२	१	२	३	१	२	३	४	१	२	३	४	५
१	१	२	३	२	१	१	२	१	३	२	१	४	३	२	१	५	४	३	२	१
१	२	३	२	१	१	५	४	३	२	२	१	५	४	३	२	१	६	५	४	३
५	४	३	२	१	५	४	३	२	१	६	५	४	३	२	१	७	६	५	४	३

नवप्रवेशे सप्तसंयोगिभङ्गाः २८ ।

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०	९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

दशकप्रवेशे ऽसंयोगिभङ्गाः ७ । दशकप्रवेशे द्विकसंयोगिभङ्गाः ६ ।

१	२	३	४	५	६	७	८	९
१	८	७	६	५	४	३	२	१

दशकप्रवेशे त्रिकसंयोगिभङ्गाः ३६ ।

[illegible]

दशकप्रवेशे चतुष्कसंगेगिभङ्गाः ८४ ।

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144	145	146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179	180	181	182	183	184	185	186	187	188	189	190	191	192	193	194	195	196	197	198	199	200	201	202	203	204	205	206	207	208	209	210	211	212	213	214	215	216	217	218	219	220	221	222	223	224	225	226	227	228	229	230	231	232	233	234	235	236	237	238	239	240	241	242	243	244	245	246	247	248	249	250	251	252	253	254	255	256	257	258	259	260	261	262	263	264	265	266	267	268	269	270	271	272	273	274	275	276	277	278	279	280	281	282	283	284	285	286	287	288	289	290	291	292	293	294	295	296	297	298	299	300	301	302	303	304	305	306	307	308	309	310	311	312	313	314	315	316	317	318	319	320	321	322	323	324	325	326	327	328	329	330	331	332	333	334	335	336	337	338	339	340	341	342	343	344	345	346	347	348	349	350	351	352	353	354	355	356	357	358	359	360	361	362	363	364	365	366	367	368	369	370	371	372	373	374	375	376	377	378	379	380	381	382	383	384	385	386	387	388	389	390	391	392	393	394	395	396	397	398	399	400	401	402	403	404	405	406	407	408	409	410	411	412	413	414	415	416	417	418	419	420	421	422	423	424	425	426	427	428	429	430	431	432	433	434	435	436	437	438	439	440	441	442	443	444	445	446	447	448	449	450	451	452	453	454	455	456	457	458	459	460	461	462	463	464	465	466	467	468	469	470	471	472	473	474	475	476	477	478	479	480	481	482	483	484	485	486	487	488	489	490	491	492	493	494	495	496	497	498	499	500	501	502	503	504	505	506	507	508	509	510	511	512	513	514	515	516	517	518	519	520	521	522	523	524	525	526	527	528	529	530	531	532	533	534	535	536	537	538	539	540	541	542	543	544	545	546	547	548	549	550	551	552	553	554	555	556	557	558	559	560	561	562	563	564	565	566	567	568	569	570	571	572	573	574	575	576	577	578	579	580	581	582	583	584	585	586	587	588	589	590	591	592	593	594	595	596	597	598	599	600	601	602	603	604	605	606	607	608	609	610	611	612	613	614	615	616	617	618	619	620	621	622	623	624	625	626	627	628	629	630	631	632	633	634	635	636	637	638	639	640	641	642	643	644	645	646	647	648	649	650	651	652	653	654	655	656	657	658	659	660	661	662	663	664	665	666	667	668	669	670	671	672	673	674	675	676	677	678	679	680	681	682	683	684	685	686	687	688	689	690	691	692	693	694	695	696	697	698	699	700	701	702	703	704	705	706	707	708	709	710	711	712	713	714	715	716	717	718	719	720	721	722	723	724	725	726	727	728	729	730	731	732	733	734	735	736	737	738	739	740	741	742	743	744	745	746	747	748	749	750	751	752	753	754	755	756	757	758	759	760	761	762	763	764	765	766	767	768	769	770	771	772	773	774	775	776	777	778	779	780	781	782	783	784	785	786	787	788	789	790	791	792	793	794	795	796	797	798	799	800	801	802	803	804	805	806	807	808	809	810	811	812	813	814	815	816	817	818	819	820	821	822	823	824	825	826	827	828	829	830	831	832	833	834	835	836	837	838	839	840	841	842	843	844	845	846	847	848	849	850	851	852	853	854	855	856	857	858	859	860	861	862	863	864	865	866	867	868	869	870	871	872	873	874	875	876	877	878	879	880	881	882	883	884	885	886	887	888	889	890	891	892	893	894	895	896	897	898	899	900	901	902	903	904	905	906	907	908	909	910	911	912	913	914	915	916	917	918	919	920	921	922	923	924	925	926	927	928	929	930	931	932	933	934	935	936	937	938	939	940	941	942	943	944	945	946	947	948	949	950	951	952	953	954	955	956	957	958	959	960	961	962	963	964	965	966	967	968	969	970	971	972	973	974	975	976	977	978	979	980	981	982	983	984	985	986	987	988	989	990	991	992	993	994	995	996	997	998	999	1000
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

[illegible]

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

दशकप्रवेशे पञ्चमंयेतिगिभङ्गाः १२६ ।

60	70	80	90
100	110	120	130
140	150	160	170
180	190	200	210
220	230	240	250
260	270	280	290
300	310	320	330
340	350	360	370
380	390	400	410
420	430	440	450
460	470	480	490
500	510	520	530
540	550	560	570
580	590	600	610
620	630	640	650
660	670	680	690
700	710	720	730
740	750	760	770
780	790	800	810
820	830	840	850
860	870	880	890
900	910	920	930
940	950	960	970
980	990	1000	

[illegible]

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

दशकप्रवेशे षट्संयोगिभङ्गाः १२६,

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

[illegible][illegible]

दशप्रवेशे सप्तसंयोगभङ्गाः ८४ ।

[illegible][illegible]

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०
३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०
६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०
९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००	१०१	१०२	१०३	१०४	१०५	१०६	१०७	१०८	१०९	११०	१११	११२	११३	११४	११५	११६	११७	११८	११९	१२०

एकप्रवेशे भङ्गाः ७, द्विप्रवेशे भङ्गाः २७, तन्मध्येऽसंयोगिकभङ्गाः ७, द्विकसंयोगिकभङ्गाः २१ ।

त्रिप्रवेशे भङ्गाः ८४, असं ७, द्विकसं ४२, त्रिकसं ३५ ।

चतुःप्रवेशे भङ्गाः २१०, असं ७, द्वि ६३, त्रि १०५, च ३५ ।

पञ्चप्रवेशे भङ्गाः ४६२, असं ७, द्वि ८४, त्रि २१०, च १४७, पं २१ ।

षट्प्रवेशे भङ्गाः ६२४, असं ७, द्वि १०५, त्रि ३५०, च ३५०, पं १०५, ष ७ ।

सप्तप्रवेशे भङ्गाः १०१६, असं ७, द्वि १२६, त्रि ५२५, च ७००, पं ३१५, ष ४२, स १ ।

अष्टप्रवेशे भङ्गाः ३००३, असं ७, द्वि १४७, त्रि ७३५, च १२२४, पं ७३५, ष १४७, स ७ ।

नवप्रवेशे भङ्गाः ५००४, असं ७, द्वि १६८, त्रि ६८०, च १६६०, पं १४७०, ष ३६२, स २८ ।

दशप्रवेशे भङ्गाः ८००८, असं ७, द्वि १८९, त्रि १२६०, च २६४०, पं २६४६, ष ८८२, स ८४ ।

०:६:०

पात्रोत्तरय-पात्रोत्तर-त्रि० । पात्रात् पात्रोत्तः सावधानाद्यु-
नान् हिंसाऽनृतादानाप्रकृतादुत्तरतः पात्रोत्तरतः । त्यक्-
पात्रे, आचा० १ ध्रु० ५ अ० १ उ० ।

शाम-दृश-शा० । प्रसूते, " दृशो निश्चल्य-वेच्छाव्यच्छा-
व्यञ्ज-वज्र-सव्यव-देक्षो अक्षलावकलावकक्ष-पुलाएपु-
ल-निवावश्रस-पासाः । " ॥ ५४ ॥ १८१ ॥ इति दृशपात्रोः
"पास" आदेशः । "पासह" पश्यति । शा० ४ पादः "पासिमं दक्षिण
लां । " "पासिमं" इत्यादि यदुक्तमुद्देशकाऽऽद्वैतारभ्यान्तर-
न्तरे यावत्तन्मिममर्थे पश्य परिच्छिन्धि कर्तव्याकर्मव्यतया
विश्वेकनाथपात्रय कोऽसौ द्रव्यभूतो-शक्तिगमनयाग्यः सा-
धुतिर्यथैः । आचा० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ० । "वाहिं शाणैर्हि आया
रुवाहं पासह-देसेण वि, सव्येण वि । " स्था० २ द्रा० १ उ० ।
पात्र-पुं० । पाशयति यन्मानीति पाशः । सूत्र० १ ध्रु० ४ अ०
१ उ० । "परितरे पासो । " पाद० ना० १३६ अ० । पुत्रक
लत्रधनप्रमुखवन्धने, उक्त० ४ अ० । प्रश्न० । गलयन्नाऽऽदौ,
सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० ७ उ० । रज्जुवन्धने, सूत्र० १ ध्रु० ४
अ० १ उ० । संयमप्रवृत्तिं प्रति स्वान्वय्यापरोधिनि, उक्त०
पाद० ४ अ० । वन्धनविशेषं, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार । आचा०
मिथ्यात्वाऽऽदिपु धर्महेतुषु, व्य० १ उ० । अविद्या के-
दन्तिना, क्रेशः सांख्यानां, कर्म जैनानाम्, आदिशब्दाद्
वासना सौगतानाम्, पाशः शवात्म (१६ कोक) द्रा०
२६ द्रा० । सृतेपकरणे, जं० ३ वक्त० । अत्यन्तपारवश्य-
हेतो कलत्राऽऽदिस्वयन्धे, उक्त० ६ अ० ।

पार्श्व-त० । समीपे, उक्त० २४ अ० । वामदक्षिणभागे, प्रव० २
द्वार । सूत्र० । स्वनामव्यति तीर्थकरे, आच० ।

सर्पं सयथे जखली, तं पासइ तमसि तेण पासजिणो १०६१
इदानीं पासो ति, तत्र पूर्वोक्तदुःखलापादेव पश्यति
सर्वैर्भावानिति पार्श्वः । पश्यक इति चाप्ये । तस्य सव्येऽवि

सव्यभावाणं जायता पासमा यत्ति सामर्थ्ये, विमोसो पुण-
व्याख्या- (गाहं), गम्भग्र भगवंतं तेलोक्षबंधं सलसिरं
शागं सयथिजं निविज्जये माया से सुविणे दिट्ठिनि, तद्वा
अंधकारे सयथिजगयाए गम्भग्रभावेण य एतं सपं पा-
सिऊणं रणो सयथिजं निमाया बाहा चहायिया, भस्मि-
ओ य-एस सप्यो वच्चर, रक्षा मणियं-कहं जाणमि ? ,
भण-वेच्छामि, वीवपण पलोअओ, दिट्ठो य सप्यो, रणो
चिन्ता गम्भस्स एसो अइसयपहावो जेण परिंसे तिभि-
न्धयते पासह, तेण पासो नि शागं कयं । आच० १ अ० ।
पश्यति सर्वैर्भावानिति निरुक्तापार्श्वः । तथा गर्भस्थ भग-
वति जनन्या निशि शृण्वीयस्य पार्श्वे अन्धकारे सप्यो हए
इति गर्भानुभावोऽयमिति मन्वा पश्यतीति पार्श्वः । ध्रु०
२ अ० १० । अस्यामवसांगं भरतसूत्रे ज्ञेयविशेषे तीर्थ-
करे, अत्र० । स० । आ० सू० ।

अथ जन्ममयमोक्षदृष्टवान्नामिः श्रीपार्श्वेदचरित्रमाह-
तेषां कालेषां तेषां ममएणं पासं अरहा पुरिसादीणीए
पंचविमाहे हुत्वा । तं जहा विसाहाहिं चुए चइता गम्भं
वकंते विसाहाहिं जाए, विसाहाहिं मुंढे भविता अगाराओ
अणगराओ पव्वइए, विसाहाहिं अण्णंते अणुत्तरे निव्वा-
याए निरावरणं कसिणं पडिपुण्णे केवलवरणाणादंमणे स-
मुपपन्नं विसाहाहिं परिनिवुडे ॥ १४६ ॥

(तेषां कालेण इत्यादि) तस्मिन्काले (तेषां समएणं) त-
स्मिन् समये (पासं अरहा पुरिसादीणीए) पार्श्वनामा अ-
हं पुरुषश्चासौ आदासीत्यर्थ आदेयवाक्यतया आदेयना-
मतया च पुरुषादानीयः, पुरुषप्रधान इत्यर्थः । (पंचविसाहे
होत्वा) पञ्च कल्याणकामि विशाखायां, (पञ्चविशालं) अ-
भयत् (तं जहा-) तद्यथा- (विसाहाहिं चुए, चरसा गर्भं
वकंते) विशाखायां व्युत्तः, व्युत्वा गर्भं उत्पन्नः १ (विसा-

हाहिं जाए) विशाखायां जातः २ (विसाहाहिं मुंडे भवि-
त्ता) विशाखायां मुखे भूत्वा (अगाराओ अगारायिं प-
व्वए) अगाराओपकथ्य साधुनां प्रतिपक्षः ३, (विसाहा-
हिं अणते अणुत्तरं निव्वायाए) विशाखायां अन्नते अनुप-
मे निवर्धयते (निरावरणे कसिये पडिपुणे) समस्याऽऽवर-
णदिते समस्तं प्रतिपूरे (केवलवरणाद्वर्षसं समुपपन्नं)
एवंविधे केवलवरणाद्वर्षसं समुपपन्ने ४, (विसाहाहिं परि-
निव्वुडे) विशाखायां निर्वाणं प्राप्तः ५, ॥ १४६ ॥

च्युतिः-

तेषां कालेषां तेषां समपणं पासे अरहा पुरिसादासीए जे
से गिम्हाणं पदमे मासे पदमे पक्खे चित्तबहुले तस्स ये
चित्तबहुलस्स चउत्थीपक्खेणं पाणयाओ कप्पाओ वीसं
सागरोवपट्टिइयाओ अणुत्तरं चयं चइत्ता इहेव जंबुदीवे
दीवे भारे वासे वाशारसीए नयरीए आसमेणस्स रओ
वम्माए देशीए पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि विसाहाहिं न-
क्खत्तेणं जोगमुवागएणं आहारवक्कीए भववक्कीए सरी-
रवक्कीए कुच्छिसि गम्भत्ताए वक्कंते ॥ १५० ॥

(ते णं काले णं) तस्मिन् काले (ते णं समपणं) तस्मिन्
समये (पासे अरहा पुरिसादासीए) पार्श्वे अहन् पुरुषा-
दानीयः (जे से गिम्हाणं पदमे मासे) योऽसी उत्प-
कालस्य प्रथमो मासः (पदमे पक्खे) प्रथमः पक्षः (चित्त-
बहुलं) चैत्रस्य बहुलपक्षः (तस्स ये चित्तबहुलस्स च-
उत्थीपक्खेणं) तस्य चैत्रबहुलस्य चतुर्थीदिवसे (पाण-
याओ कप्पाओ) प्राणतनामकान् दशमकलपात्, कीट-
शात्?-(वीसं सागरोवपट्टिइयाओ) विशालसागरोपस्थि-
तिः आयुःप्रमाणं यत्र, ईदृशात् (अणुत्तरं चयं चइत्ता)
अनन्तरं दिव्यशरीरं त्यक्त्वा (इहेव जंबुदीवे दीवे) अ-
स्मिन्नेव जम्बुद्वीपे द्वीपे (भारे वासे) भरतक्षेत्रे (वा-
शारसीए नयरीए) वाशारस्थ्यां नगर्यां (आसमेणस्स र-
ओ) अश्वमेधस्य राक्षः (वामाए देवीए) वामायाः दे-
व्याः (पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि) पूर्वापररात्रिसमये, म-
ध्यारात्रौ इत्यर्थः । (विसाहाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं)
विशाखायां नक्षत्रे चन्द्रयोगमुवागेन सति (आहारवक्-
कीए) दिव्याऽऽहारत्यागेन (भववक्कीए) दिव्यभवत्यागेन
(सरीरवक्कीए) दिव्यशरीरत्यागेन (कुच्छिसि गम्भत्ताए
वक्कंते) कुक्षौ गर्भनया व्युत्क्रान्त उत्पन्नः ॥ १५० ॥

च्यवनज्ञानम्-

पासे णं अरहा पुरिसादासीए तिसाणोवगए आवि हुत्था ।
तं जहा-चइस्सामिं सि जाणइ, तेषां चेव अभिलावेणं सु-
विण्हइसणविहाणेणं सव्वं जाव निअणं गिहं अणुपविट्ठां
जाव सुहं सुहेणं तं गम्भं परिवहइ ॥ १५१ ॥

(पासे णं अरहा पुरिसादासीए) पार्श्वे अहन् पुरुषादा-
नीयः (तिसाणोवगए आवि हुत्था) विज्ञानोपगत आसीत् ।
(तं जहा) तद्यथा- (चइस्सामिं सि जाणइ) व्याख्ये इ-
ति जानामि (तेषां चेव अभिलावेणं) तेनैव पूर्वोक्तपा-
ट्टेन (सुविण्हइसणविहाणेणं) स्वप्नदर्शनस्य चकलप्र-
५६५

प्रमुखम् (सव्वं जाव निअणं गिहं अणुपविट्ठां) सर्वं वा-
क्यं यावत् निजं गृहं वामादेवीं प्राविशत् (जाव सुहं
सुहेणं तं गम्भं परिवहइ) यावत् सुखं सुखेन तं गम्भं परिपाल-
यति ॥ १५१ ॥

तेषां कालेषां तेषां समपणं पासे अरहा पुरिसादासीए
जे से हेमंतासं दुक्खे मासे तच्चे पक्खे पोसइवहुले तस्स
णं पोसबहुलस्स दसमीपक्खेणं नवहं मासाणं बहुपडि-
पुआणं अट्ठइमाणं राइदिआणं विक्कंताणं पुव्वरत्तावरत्त-
कालसमयसि विसाहाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं आरो-
ग्मारोगं दारयं पयाया ॥ १५२ ॥

(तेषां कालेषां) तस्मिन् काले (तेषां समपणं) तस्मिन्
समये (पासे अरहा पुरिसादासीए) पार्श्वे अहन् पुरुषा-
दानीयः (जे से हेमंतासं) योऽसी शीतकालस्य (दुक्खे
मासे तच्च पक्खं) द्विर्त्यो मासः तृतीयः पक्षः (पोसब-
हुलं) पौषबहुलः (तस्स ये पोसबहुलस्स दसमीपक्खेणं)
तस्य पौषबहुलस्य दशमीदिवसे (नवहं मासाणं) नवस्तु
मासेषु (बहुपडिपुआणं) बहुमतिपूरेषु सन्त्य (अट्ठइमा-
णं राइदियाणं) अर्थाष्टमु च अष्टारात्रेषु (विक्कंताणं)
व्यतिक्रान्तेषु सन्त्य (पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि) पूर्वा-
पररात्रिसमये, मध्यारात्रौ इत्यर्थः । (विसाहाहिं नक्खत्तेणं ज-
ोगमुवागएणं) विशाखायां नक्षत्रे चन्द्रयोगं उपागते सति
(आरोग्मारोगं दारयं पयाया) आरोग्या वामा आरोग्यं
दारकं प्रजाता ॥ १५२ ॥

जे रयणिं च णं पासे अरहा पुरिसादासीए जाए, सा
णं रयणीं बहूहिं देवेहिं य देवीहिं यं जाव उप्पिजलभू-
आ कहकहगभूआ आवि हुत्था ॥ १५३ ॥

(जं रयणिं च णं) यस्यां रजनीयां (पासे अरहा पुरिसादा-
सीए जाए) पार्श्वे अहन् पुरुषादानीयः जातः (सा
णं रयणीं बहूहिं देवेहिं य देवीहिं यं) सा रजनीं बहुमिः देवैः
देवीभिश्च कृत्वा (जाव उप्पिजलमाणभूआ) यावत् भृशं
आकुला इव (कहकहगभूआ आवि हुत्था) अव्यक्तव्यं-
कोलाहलमयी अभवत् ॥ १५३ ॥

सेसं तेहव, नवरं जम्म णं पासमिलावेणं भाणियअव्वं
जाव तं होउ ये कुमारे पासि नामेणं ॥ १५४ ॥

(सेसं तेहव, नवरं पासमिलावेणं भाणियअव्वं) शेषं ज-
न्मोत्सवाऽऽदि तथैव पूर्ववत्, परं पार्श्वोभिलापेन भाणितव्यं
(जाव तं होउ ये कुमारे पासि नामेणं) यावत् तस्मात् भ-
वतु कुमारः पार्श्वे नाम्ना कृत्वा । तत्र प्रयो गर्भस्थे सति
शयनीयस्थो माना पार्श्वे सर्वज्ञं कृष्णसर्पं दर्शय, ततः पार्-
श्वे इति नाम कृतं, क्रमेण यौवनं प्राप्तः । तथैवम्- " चादी-
भिरिन्द्राऽऽदिष्टाभि-कालेयमानो जगत्पतिः । नवहस्तप्रमाणा-
ङ्गः क्रमादाय च यौवनम् ॥ १ ॥ " ततः कुशस्थलेशः प्रसेन-
जित्पुत्रोत्तमं प्रमावतानाम्नी कनीम् आश्रुष पित्रा परिखा-
यितः, अम्येयुरीवाहास्यः स्वामी प्रकस्यां दिशि गच्छन् पु-
त्र्याऽऽदिपुत्रोपकरणसहिताभारगोश्च निरीक्ष्य तेषं क गच्छ-

पाम

मनीति कश्चित्पञ्च, स आह, प्रभो ! कुत्रचित्सन्निवेशे वा-
स्तव्या दृष्टिर्वा मृतमानापितृको ब्राह्मणपुत्रः कृपया लोकै
जीविनः कमठनामा, स च एकदा रत्नोऽभ्यस्यभूयितान् ना-
गरान् वीक्ष्य अहो एतद्व्याजसम्पत्तयः फलमिति विचि-
न्त्य पञ्चाग्न्यादिमहाकष्टाधी तपस्वी जातः, सोऽयं पुर्या व-
हिरागतोऽस्मि तं पूजितुं लोका मच्छन्मनीति निश्चय्य प्र-
भुरपि सपरिवारस्तं द्रष्टुं ययौ । तत्र काष्ठान्मर्दयमानं महा-
सर्पे हानेन विहाय करुणसमुद्रो भगवानाह-अहो मूढ
तपस्विन ! किं द्यां विना वृथा कष्टं करोषि, यतः-“ कृपा-
नदीमहानीति, सर्वे धर्मोस्तुत्याङ्कुराः । तस्यां शोणमुपेतायां,
कियञ्मन्ति ते विरम् ? ॥ १ ॥ ” इत्याकार्यं कुलः कमठो-
ऽवोचत्-राजपुत्रा हि गजाश्वोऽऽदिक्कीडां कर्तुं जानन्ति, धर्म-
तु धर्मं तपोधना एव जानीमः । ततः स्वामिनाऽनिकुरङ्गात्
ज्वलत्काष्ठम् आकृष्य कुटरेण विधा कृत्वा च तापव्याकु-
लः सपौ निष्कासितः, स च भगवन्नियुक्तपुरुषमुत्तमम-
स्कारान् प्रयाक्यानं च निश्चय्य तत्पक्षे विषय धरन्मुद्रो
जातः, अहो हानीति जनेः स्तुयमानः स्वामी स्वयुष्टं ययौ.
कमठोऽपि तपस्तपन्वा मेघकुमारेणु मेघमाली जातः ॥ १५४ ॥

पामे शं अरहा पुरिसादाणीय दक्षे दक्षपदभं पडिरुवे
अङ्गीये भद्रे विलीए, तीमं वासाई अगास्वाममञ्जे व-
सित्ता पुणरवि लोयंतिएहि जिअकप्पिएहि देवेहि ताहि
इट्ठहि० जाव एवं बयासी ॥ १५५ ॥

(पामे शं अरहा पुरिसादाणीय) पार्श्वः अर्हन् पुन-
पातनीयः (दक्षे दक्षपदभं) दक्षः दक्षप्रतिभः दत्ता
प्रतिभा यस्य (पडिरुवे अङ्गीये भद्रे विलीए) रूपवान्
गुणैरालङ्घितः भद्रकः विनयवान् (तीमं वासाई अगा-
स्वाममञ्जे वसित्ता) विशदशयणि गृहस्थावस्थायां स्थित्वा
(पुणरवि लोयंतिएहि) पुनरपि लोकास्निकाः (जि-
अकप्पिएहि देवेहि) जीनकलियकाः देवाः (ताहि इट्ठ-
हि जाव एवं बयासी) तामिः इष्टभिर्वाग्भिः यावत् ए-
वम् अवादिषुः ॥ १५४ ॥

“ जय जय नंदा, जय जय भद्रा, ” ० जाव जयजयमई
पडंजति ॥ १५६ ॥

(जय जय नंदा जय जय भद्रा जाव जयजयमई पडं-
जति) जयजयवान् भव, हे समुद्भिन् ! जयजयवान् भव,
हे कल्याणवन् ! यावत् जयजयशब्दं प्रयुज्यन्ति ॥ १५६ ॥

पुर्वि पि शं पामस्म अरहओ पुरिसादाणीयस्म माणु-
स्सगाओ गिहत्यधम्माओ अणुत्तरे अहोए तं चेव
सव्वं जाव दाणं दाइयाणं परिभाइता जे से हेमंताणं दूव
मासे तबे पक्खे पांसवहुले तस्स शं पांसवहुलस्स इका-
रीसीदिवसेणं पुव्वण्हकालसपर्ययं विमालाए गिविआए
सदेवमणुआसुराए परिमाए समणुग्गम्मपासमगे तं चेव
सव्वं, नवरं वाणारिस्सं नयरं मञ्जे मञ्जेणं निग्गच्छइ,
निग्गच्छिता जेणव आसमपए उज्जाए जेणव अमोग-
वरपायवे तेषेव उवागच्छइ, उवागच्छिता अमोगवरपा-

यवस्स अहे सीयं ठावेइ, ठावेइता सीयाओ पओरइइ, पओरइ-
इता समयेव आभरणमालालकारं ओमुअइ, ओमुअइया
सयमेव पंचमुत्तिं लोअं करइ, करइता अट्ठमेणं भत्तेणं
अपाणएणं विमाहाहि नक्खत्तेणं जोगमुवाणएणं एणं दे-
वदसमादाय तिहि पुरिससएहिं सदिं मुंजे भविता आगा-
राओ अणुगारियं पव्वइए ॥ १५७ ॥

(पुर्वि पि शं पामस्म अरहओ पुरिसादाणीयस्स) कृ-
र्वमपि पार्श्वस्य अर्हन्तः पुरुषादानीयस्य (माणुस्सगा-
ओ) मनुष्ययोग्यान् (गिहत्यधम्माओ) गृहस्थधर्मान्
(अणुत्तरे अहोएण) अतुल्यम् उपयोगोऽस्मकम् अवधिष्ठान-
मभूत् (तं चेव सव्वं जाव दाणं दाइयाणं परिभाइता) तदेव सर्वं पूर्वोक्तं वाच्यं, यावत् धनं मोक्षार्थं विनश्य
दद्यात् (जे से हेमंताणं) योऽसी शीतकालस्य (दूवजे
मासे तबे पक्खे पक्खे) द्वितीयां मासः कृतीयः पक्षः (पांसव-
हुलं) पीयस्य कृष्णपक्षः (तस्स शं पांसवहुलस्स इका-
रीदिवसेणं) तस्य पीयवहुलस्य एकादशीदिवसे (पुव्वण्ह-
कालसमयसि) पूर्वोक्तकालसमये प्रथमप्रहरं (विमालाए
सिबिआए) विशालायां नाम शिविकायां (सदेवमणु-
आसुराए) देवमनुष्यासुरसहितया (परिमाए) स-
मणुग्गम्मपासमगे) पर्वदा समनुगम्यमानं प्रभुसमनः (तं
चेव सव्वं नवरं) सर्वं तदेव पूर्वोक्तं वाच्यम्, अयं विशेषः-
(वाणारिस्सं नयरं मञ्जे मञ्जेणं निग्गच्छइ) वाणारिस्सया
नगरां मध्यभागेन निर्गच्छति (निग्गच्छिता) निर्गत्य (जे-
णव आसमपए उज्जाए) यत्रैव आश्रमपदानमकुशुधानम्
(जेणव अमोगवरपायवे) यत्रैव अशोकानामा वृक्षाः (तेषेव
उवागच्छइ) तत्रैव उवागच्छति (उवागच्छिता) उपागम्य
(अमोगवरपायवस्स अहे) अशोकवृक्षस्य अहस्तान्
(सीयं ठावेइ) शिविकां स्थापयति (ठविता) संस्थाप्य
(सीयाओ पव्वण्हइ) शिविकानः प्रत्यवतरति (पव्वो-
रइता) प्रत्यवतीर्य (सयमेव आभरणमालालकारं ओमु-
अइ) स्वयमेव आभरणमालालङ्कारान् अचमुञ्जति (ओ-
मुअइ ता) अचमुच्य (सयमेव पंचमुत्तिं लोअं करइ)
स्वयमेव पञ्चांगोक्तं लोअं करोति (करिता) लोअं कृत्वा
(अट्ठमेणं भत्तेणं अपाणएणं) अष्टमेन भक्तं अपानेन ज-
लमर्हतेन (विमाहाहि नक्खत्तेणं जोगमुवाणएणं) विशाला-
यां नक्खत्तं चन्द्रगामुपागन्तं सन्ति (एणं देवदसमादाय)
एकं देवदस्यं गृहीत्वा (तिहि पुरिससएहिं सदिं मुंजे भ-
विता) तिमिः पुरुषशतैः सदिं अष्टो भूत्वा (आगा-
राओ अणुगारियं पव्वइए) गृहाभिषिक्त्य साधुनां प्रति-
पक्षः ॥ १५७ ॥

पामे शं अरहा पुरिसादाणीय नेमीइ राहदियाई नि-
च्चं वामट्टकाए चियत्तदेहे, जे केइ उवसमा उप-
जंति । तं जहा-दिवा वा, माणुस्सा वा, निरिक्ख-
जोणिआ वा, अणुलोमा वा पडिलोमा वा, ते उपपे
सम्मे सहइ निरिक्खइ खमइ अहिपासेइ ॥ १५८ ॥

(पामे शं अरहा पुरिसादाणीय) पार्श्वः अर्हन् पुरुषा-

शानीयः (तेसीई राईदियाई) श्यशीति राईदिवसान् यावत् (निम्नं वासट्टुकाय वियसवेई) निम्नं ध्युत्तुकायः त्यक्तद्वेहः (जे कइ उवसग्गा उपज्जति) ये केचन उपसर्गो उत्पद्यते । (तं जहा) तयथा- (दिव्वा वामाणुस्सा वा निरिक्खजोणिआ वा) देवकृताः मनुष्यकृताः तिर्यक्कृताः (अणुलोमा वा पङ्खिलोमा वा ते उत्पन्ने सम्मं सहइ) अणुलोमा वा पङ्खिलोमा वा तान् उपपन्नं स-म्यक् सहते (तिरिक्खइ खमइ अइदियासई) तितिसनं समते अभ्यासयति, तत्र देवोपसर्गः कमठसम्बन्धी । स वै-षम-स्वामी प्रत्येकदा विहरन् नापसाऽऽश्ममे कूपसमीपे न्यग्रोधाधो नाशं प्रतिमया स्थितः, इतः स मेघमाली सुराधमः श्रीपाश्वेनुपद्रोतुम् आगन्तुं कोधान्धः स्वविशुक्तिशार्दूलवृक्षकाऽऽदिभिरमीतं प्रभुं निरोधय गगनोपकारसाभि-भान् मेघान् विकुण्ठे कल्पान्मयवह्निरितुम् आरभे, विवृण-ञ्च अनिरीद्राऽऽकारा दिशि दिशि प्रसृताः, गर्जावन् च प्रहा-णस्फोटसदृशम् अकरान्, क्षणादेव च प्रभुनासाधं यावज्ज-ने प्राप्ते आत्मनःप्रेत धर्मेन्द्रो महिरीनिः सममागत्य फलेः प्रभुम् आच्छादितवान्, अवधिना च विज्ञाताऽमर्षेण बर्षेण मेघमाली धर्मेन्द्रेण हन्तिनः प्रभुं शङ्कीकृत्य स्वस्थानं ययौ, धर्मेन्द्रोऽपि नात्राऽऽदिभिः प्रभुपूजां विधाय म्बन्धानं ययौ, एवं देवाऽऽदिकृताऽनुपसर्गात् सम्यक् सहते ॥ १४ ॥

तएवं से पास भगवं अणगारे जाइ, हरियामधि० जाव अप्पायं भावेमाणस्म तेसीई राईदियाई विक्कंताई, चउरामीइमस्म राईदियस्म अंतरा वट्टमाणस्म जे से गि-म्टाशं पढं मासे पढं पक्खे चित्तवहुले तस्म शं चित्तवहुलस्म चउरामीपक्खेणं पुव्वएहकालममयांसि धायइ-पायवस्म अहे छट्ठेणं भत्तेणं अपाणएणं विसाहाहिं न-कलत्तेणं जोगमुवागएणं भायंतरियाए वट्टमाणस्म अ-शंते अणुत्ते० जाव केवलवरनाहदंसेणं समुपपे० जाव जाणमाणे पासमाणे विहरइ ॥ १४६ ॥

(तएवं से पास भगवं अणगारे जाए) ततः स पाश्वो भगवान् अणगारे जातः (हरियात्मि० जाव अप्पायं भावेमाणस्म) ईयांयं समितः यावत् आत्मानं भावयतः (तेसीई राईदियाई विक्कंताई) श्यशीति आत्माना व्यति-क्रान्ताः (चउरामीइमस्म राईदियस्म अंतरा वट्टमाणस्म) चतुरशीतितमस्य अहोरात्रस्य अन्तरा वनेमानस्य (जे से गिम्टाशं पढं मासे पढं पक्खे) योऽस्ती प्रीप्मकाल-स्य प्रथमो मासः प्रथमः पक्षः (चित्तवहुले) वैश्वस्य बहुलपक्षः कृष्णपक्षः (तस्म शं चित्तवहुलस्म चउरामी-पक्खेणं) तस्य वैश्वबहुलस्य चतुर्थीदिवसे (पुव्वएहकाल-समयसि) पूर्वाह्नकालसमये प्रथमप्रहरं (धायइपायवस्म अहे) धातकीनामवृत्तस्य अयः (छट्ठेणं भत्तेणं अपाणए-णं) पष्ठेन भक्तेन अपानकेन जलराहितेन (विसाहाहिं नकलत्तेणं जोगमुवागएणं) विसाखायां नक्षत्रे चन्द्रयोगमु-पागते सति (भायंतरियाए वट्टमाणस्म) शुक्लध्यान-मध्यभागे वसैमानस्य (अशंते अणुत्ते० जाव केवलवर-माणदंसेणं समुपपे) अनन्ते अत्रुपे यावत् केवलवर-

ज्ञानदर्शने समुपपे (जाव जाणमाणे पासमाणे विहरइ) यावत् सर्वसावान् जानन् पश्यञ्च विहरति ॥ १४६ ॥

पासस्म शं अरहओ पुरिसादाणीयस्म अट्ट गणा अट्ट गणहरा हुत्था । तं जहा-“ सुभे य १ अज्जधोसे य २ वसिट्ठे ३ बंभयारि य ४ । सोमे ५ सिरिहरे ६ वेव, वीरभदे ७ जसेवे य ८ ॥ १ ॥ ” ॥ १६० ॥

(पासस्म शं अरहओ पुरिसादाणीयस्म) पाश्वेन्य अहेतः पुरुषादानीयस्य (अट्ट गणा अट्ट गणहरा हुत्था) अष्टौ गणा अष्टौ गणधराश्च अभवन्, तत्र एकवाचनिका यतिसमूहा गणरुक्तायकाः सूर्यो गणधरास्ते श्रीपाश्वेन्य अष्टौ । आवश्यकं तु दशगणा दशगणधराश्चोक्ताः, तस्मा-दिह स्थानाङ्गे च द्वौ अष्टायुक्ताऽऽदिकारणाश्चोक्ताः इति टिप्पणकं व्याख्यातम् (तं जहा) नद्यथा- (सुभे य १ अज्जधोसे य २) शुभश्च १ आर्येधापश्च २ (वसिट्ठे ३ बंभयारि य ४) वशिष्ठः ३ ब्रह्मवारी ४ च (सोमे ५ सिरिहरे ६ वेव) सोमः ५ श्रीधरश्च ६ (वीरभदे ७ जसे-वि य ८) वीरभदः ७ यशस्वी ८ च ॥ १ ॥ १६० ॥

पासस्म शं अरहओ पुरिसादाणीयस्म अज्जिअपासु-क्खाओ सोलम समणमाहस्मीओ उक्कोसिआ समणसं-पया हुत्था ॥ १६१ ॥

(पासस्म शं अरहओ पुरिसादाणीयस्म) पाश्वेन्य अ-हेतः पुरुषादानीयस्य (अज्जिअपासुक्खाओ) आर्येदिश-प्रमुखाणि (सोलम समणमाहस्मीओ) योडश अमणसह-खाणि (उक्कोसिआ समणसंपया हुत्था) उल्लूका एतावतीं अमणसम्पदा अभवन् ॥ १६१ ॥

पासस्म शं अरहओ पुरिसादाणीयस्म पुप्फचूलापासु-क्खाओ अट्ठीसीसं अज्जियासाहस्मीओ उक्कोसिया अ-ज्जियासंपया हुत्था ॥ १६२ ॥

(पासस्म शं अरहओ पुरिसादाणीयस्म) पाश्वेन्य अ-हेतः पुरुषादानीयस्य (पुप्फचूलापासुक्खाओ) पुप्फचूला-प्रमुखाणि (अट्ठीसीसं अज्जियासाहस्मीओ) अष्टविंशत् आ-र्योसहस्राणि (उक्कोसिआ अज्जियासंपया हुत्था) उल्लूका एतावतीं आर्यिकासम्पदा अभवन् ॥ १६२ ॥

पासस्म शं अरहओ पुरिसादाणीयस्म सुव्वयपासुक्खाणं समणोवासमाणं एगा सयसाहस्मी चउसट्ठे च सहसा उक्कोसिया समणोवासमाणं संपया हुत्था ॥ १६३ ॥

(पासस्म शं अरहओ पुरिसादाणीयस्म) पाश्वेन्य अ-हेतः पुरुषादानीयस्य (सुव्वयपासुक्खाणं) सुव्रतप्रमुखा-णाम् (समणोवासमाणं) अमणोवासकानां आचकाराणां (एगा सयसाहस्मी) एकलक्षः (चउसट्ठे च सहसा) च-तुःषष्टिश्च सहस्राणि (उक्कोसिया समणोवासमाणं संपया हुत्था) उल्लूका एतावती आचकाराणां सम्पदा अभवन् ॥ १६३ ॥

पासस्म शं अरहओ पुरिसादाणीयस्म सुनंदापासुक्खाणं समणोवासिआणं तिभि सयसाहस्मीओ सचावीसं च स-हस्सा उक्कोसिआ समणोवासिआणं संपया हुत्था ॥ १६४ ॥

(पामस्स सं अरहसो पुरिसादाणीयस्स) पाम्भेस्स अहेतः पुरुषादानीयस्स (सुन्दपासुक्कवाणं) सुनन्दाप्रमुखाणां (समणेषासियाणं) धम्मणंपासिकानां धाविकाणां (ति-
लि समयाहस्सीअं) त्रयः शनसहजाः त्रया लक्षाः (सत्ता-
वीसं च सहस्सता) समविशतिअ सहज्जाः (उक्कांसिया
समणेषासियाणं संपया हत्था) उक्कट्ठा एतावती धमणं-
पासिकानां सम्पदा अभवन् ॥ १६४ ॥

पामस्स सं अरहसो पुरिसादाणीयस्स अरुद्धमया
चउइसपुब्बीणं अजिणाणं जिणसंकासाणं० जाव चउ-
इसपुब्बीणं संपया हत्था ॥ १६५ ॥

(पामस्स सं अरहसो पुरिसादाणीयस्स) पाम्भेस्स अहे-
तः पुरुषादानीयस्स (अरुद्धमया चउइसपुब्बीणं) अरु-
द्धशतानि चउइसपुब्बीणं (अजिणाणं जिणसंकासाणं)
अकवल्लनामपि केवल्लतुल्यानां (जाव चउइसपुब्बीणं संप-
या हत्था) यावत् चउइसपुब्बीणां सम्पदा अभवन् ॥ १६५ ॥

पामस्स सं अरहसो पुरिसादाणीयस्स चउइस मया ओहि-
साणीणं दस मया केवल्लनाणीणं, इक्काम मया वेउज्जिया-
णं, इस्सया रिउमईणं, दस मणमया सिद्धावीसं अजिया-
सयाई सिद्धाई, अरुद्धमया विउलमईणं, छ मया वारिणं, बारस
मया अणुत्तरोपपातिनां सम्पदा अभवन् ॥ १६६ ॥

(पामस्स सं अरहसो पुरिसादाणीयस्स) पाम्भेस्स अहे-
तः पुरुषादानीयस्स (चउइस मया ओहिसाणीणं) चउइ-
स शतानि अरहसज्जानिनां सम्पदा अभवन् (दस मया के-
वल्लनाणीणं) दस शतानि केवल्लज्जानिनां सम्पदा अभवन् ।
(इक्काम मया वेउज्जियाणं) एकादश शतानि वैज्जियल-
लियमनां सम्पदा अभवन् (छमया रिउमईणं) पदशतानि
अणुत्तमनां मनःपर्यवज्जानिनां सम्पदा अभवन् (दस म-
णमया सिद्धा) दस अमणशतानि सिद्धानि (वीसं अजिया-
सयाई सिद्धाई) विशतिः आर्याशतानि सिद्धानि (अरुद्ध-
मया विउलमईणं) अर्धे शतानि विपुलमनीनां सम्पदा अ-
भवन् (बारस मया अणुत्तरोपपातिनां) द्वादश शतानि
अणुत्तरोपपातिनां सम्पदा अभवन् ॥ १६६ ॥

पामस्स सं अरहसो पुरिसादाणीयस्स दुविहा अंतगड-
भूमी हुत्था । तं जहा-जुगतगडभूमी, पाणियांतगडभूमी य-
० जाव चउत्थाओ पुरिसजुगाओ जुगतगडभूमी, तिवासप-
रिआओ अंतमकासी ॥ १६७ ॥

(पामस्स सं अरहसो पुरिसादाणीयस्स) पाम्भेस्स अहे-
तः पुरुषादानीयस्स (दुविहा अंतगडभूमी हुत्था) द्विवि-
धा मुहिकामिनां मर्यादा असन् (तं जहा-) तस्या- (जु-
गतगडभूमी) युगान्तदृष्टमिः (पाणियांतगडभूमी य-
०) पर्यायान्तदृष्टमिः (जाव चउत्थाओ पुरिसजुगाओ जुग-
तगडभूमी) चतुर्थे पटवत्पुण्यं युगान्तदृष्टमिः ; अर्धपा-
श्चात्तादाश्रय चतुर्थे पुरुषं यावत् लिङ्गिमाणां बहमातः
स्थितः (तिवासपरिआओ अंतमकासी) त्रिवर्षपर्याय क-
श्चिन्मुहिकं गतः पर्यायान्तदृष्टमिः तु केवलान्यनेखिषु व-
र्षेषु लिङ्गिगमनः ५५३३तः ॥ १६७ ॥

तेषु कालेषु तेषु समणसु पास अरहा पुरिसादासीए
तीसं वासाई अगारवासमज्जे वसिता, तेसीई राईदिआई
छंमत्थपरिआयं पाउणिता देवुणाई सत्तरिवासाई क-
वल्लिपरिआयं पाउणिता, पडिपुआई सत्तरिवासाई साम-
अपरिआयं पाउणिता, एकं वाससयं सव्वाउयं पालइना
सीणेतपणिज्जाउयनामणुचे इपीसे ओमणिपीए दुस-
मसुसमाए बहुविहकंताए जे स वासाणं पढे मासे दुबे
एक्खे सावणमुद्धे, तस्स सं सावणमुद्धस्स अट्टमीपक्खणं
उपि संमेलसिहरंसि अप्पचउत्तीसइमे मासिएणं
भत्तेणं अपाणएणं विमाहाई नक्खत्तेणं जोगमुआणएणं
पुव्वएहकालमयंपेसि वग्गारिपपाणी कालगए विहकंते०
जाव सब्बदुक्खपहीणे ॥ १६८ ॥

(नेणं कालेणं) तस्मिन् काले (नेणं समणसु) तस्मिन्
समये [पामे अरहा पुरिसादाणीए] पाम्भेः अहेतः पुरुषा-
दानीयः [नीमं वासाद अगारवासमज्जे वसिता] विशन्
वर्गणि गृहस्थावस्थायाजमुत्पिना स्थिता [नीमीहं राईदि-
आई] ज्यश्रीनिमहोरात्रान् [छ्रमत्थपरिआयं पाउणि-
ता] छ्रमत्थपर्यायं पालयित्वा [देवुणाई सत्तरिवासा-
साई] किञ्चिद्दूतानि समनित्यपर्यायं [केवल्लिपरिआयं पा-
उणिता] केवल्लिपर्यायं पालयित्वा [पडिपुआई सत्तरिवा-
साई] प्रतिपुर्णानि समनित्यपर्यायं [सामअपरिआयं पाउणिता]
चारिणपर्यायं पालयित्वा [एकं वाससयं सव्वाउयं पालइना]
एकं वर्षपर्यंतं स्वर्गसु पालयित्वा [नीमं ज्येष्ठाज्जाउयना-
मणुचे] तीणेषु सव्वसु वदनीयाः युनामगोत्रेषु कंससु [इमीमे
ओमणिपीए] अस्यामेव अवसन्तिषणं [दुसमसुसमाए
बहुविहकंताए] दुष्पमसुपमनामके चतुर्थेऽपके बहुव्यति-
क्रान्ते स्मिन् [जे स वासाणं पढे मासे दुबे एक्खे] यो-
उसी वर्षाकालस्य प्रथमो मासः द्वितीयः पक्षः [सावण-
मुद्धे] आवणशुद्धेः [तरुणं सावणशुद्धस्स अट्टमीपक्खे-
णं] तस्य आवणशुद्धस्य अष्टमीपक्षेऽपि [अप्पचउ-
त्तीसइमे] आत्मना चतुर्विंशतमः [मासिएणं भत्तेणं
अपाणएणं] मासिकेन भक्तेन अगानकेन [विवाहादि
नक्खत्तेणं जोगमुआणएणं] विश्राव्वातस्यै चन्द्रयोगमुपा-
गते स्मिन् [पुव्वएहकालमयंपेसि] पूर्वाह्नकालसमये, तत्र
प्रथमोत्तमगमे पूर्वाह्न एव कालः, [पुव्वरात्रावस्तकाल-
समयेन स्मिन्] द्विचित्राष्टमुत्तमकालस्यान्तरात्तरात्ता
[वग्गारिपपाणी] प्रलम्बनी पाणी हस्ती येन स तथा,
कार्यसमये स्थितवान् प्रलम्बितुञ्जयः [कालगए वि-
हकंते० जाव सब्बदुक्खपहीणे] भगवान् कालगतः व्यति-
क्रान्तः यावत् सर्वदुःखप्रहीणः ॥ १६८ ॥

पामस्स सं अरहसो पुरिसादाणीयस्स० जाव सब्बदु-
क्खपहीणस्स दुवालस वाससयाई विहकंताई, तेरसमस्स
य वाससयस्स अयं तीसइमे सेवच्छेरे काले गच्छ-
इ ॥ १६९ ॥

(पासस्तु यं अरहभो पुरिसादावीअस्स) पार्श्व-
स्य अर्हतः पुरुषादावीयस्य (जाव सम्मपुक्कलप्यही-
णस्स) यावत् सर्वदुःखप्रवीणस्य (दुयालस वाससयां
विच्छेत्तां) द्वादश वर्षशतानि व्यतिक्रान्तानि (तेरसम-
स्स य पाससयस्स) बयोदशमस्य वर्षशतस्य (अयं ती-
सार्हं संवत्तरं काले गच्छेत्) अयं त्रिसप्तमः संवत्सरः
कालो गच्छति , तत्र श्रीपार्श्वनिर्वाणत् पञ्चाशदधिक-
वर्षशतद्वयेन श्रीवीरनिर्वाणं , तत्तथाऽशीत्यधिकवर्षश-
तानि अतिक्रान्तानि, तदा वाचना; ततो युक्तमुक्तमिदं त्र-
योदशमशतसंवत्सरस्यायं त्रिसप्तमः संवत्सरः कालो गच्छ-
तीति । कथं० १ अथि० ७ सूत्रं (' तिप्पवर ' इत्येव वतुर्ब-
लस्ये २२५७७ बुद्धमत्तस्यविस्वरः गतः)

यश्चर्त्तव्यचरितं गद्यमयम्—

निशे पासि चि नामेणं, अरहा लोगेसु पूअहो ।

संबुद्धपा य सव्वन्नं , धम्मतिप्पये जिणे ॥ १ ॥

" निशे पासि चि नामेणं " इत्यस्यां गाथायां कतिथो-
ऽयं पार्श्वनामा तीर्थेक्षुरः कस्मिन् भवे चानेन तीर्थेक्षुर-
नामकस्मिन् निबद्धमिति सकौतुकं श्रोतुवैराग्योपादनार्थं पार्श्वनाथचरित्रमुच्यते—इदं जम्बूद्वीपे भरतसेने पोतन-
पुरनगरे अरविन्दो नाम राजा, तस्य विश्वभूतिनाम पुरो-
हितः, स आचक्रोऽस्ति, तस्य द्वौ पुत्रौ—कमठो, मरुभूति-
श्च । तयोः क्रमेण भार्या वरुणा, वसुन्धरा च । तयोः क-
मठमरुभूतयोः शिरसि गृहकार्यभारं विन्यस्य स्वयं धर्म-
कुशलयः क्रमेण कालं कृत्वा विश्वभूतिर्देवलोको गतः, त-
त्प्राप्त्यनुदरी विशेषतयाकलेन शोचिषशरीरा श्रुता, क-
मठोऽपि कृतमातृपितृप्रेतकर्मः पुरोहितो जातः, मरुभूति-
रपि प्रायो ब्रह्मचारी कृतोद्यमः सत्पन्नः, तस्य स्याम-
महोदधेर्देवो दृष्ट्वा कमठस्य चित्तज्जिह्वं, सौ सविचारलोच-
नाभ्यां धरत्यति, साऽपि कामविरहमसहन्ती तं सविकारे प-
श्यति, उभयोर्दृष्टं रङ्गोद्भासे अनाचाप्रवृत्तिर्जाता, मरुभू-
तिना सामान्यतो जाता, विशेषतानाया तस्याः कमठस्य च
पुरोऽहं भ्रामान्तरं यास्यामीत्युक्त्वा निजमन्त्रिणां बहिन्या
संध्यासन्धये कार्पटिकरूपं कृत्वा स्वर्गदेवेन कमठं प्रत्येवं
बभाल—हे महानुभाव ! निराहारस्य मम शीतत्राणाय किञ्चि-
न्निवातस्थानं देहि, अचिन्नातपरमार्थेन कमठेन भणितम्-
अहो कार्पटिक ! अत्र वतुर्हस्तमयोः स्वच्छन्दं निवस-
तु-स्तत्र राज्ञे स्थितो मरुभूतिस्तयोः सर्वनाचारस्वरूप-
मालोक्य ईर्ष्यापरवशो जातः, परं लोकापवादमीकृत्वा च त-
योः प्रतीकारं चकार, प्रभाते च राजाणिके गत्वा सर्वं त-
योः स्वकर्षं यथास्थितमस्मात्पातवान् । राज्ञा च कुपितेन
समाधिनाः स्वपुरुषाः तैर्वैरमहात्फालनपर्व गत्वाऽपि पतिश-
रावमालः खराऽऽकटः कमठः सर्वतो नगरे भ्रामितः, आ-
तृजायामेगकार्ययमिते जनानां पुरो निर्घोषं कृत्वा स
नगराभिक्कासितः, ततः सम्ज्जातामर्षः कमठोऽपि समुत्प-
न्नपुर्वैराग्यो गृहीतपरिज्जाकलिङ्गो हुस्तरं तपः कर्तुं ल-
ग्नः, तं वृत्तान्तं ज्ञात्वा मरुभूतिः संज्ञातपश्चात्पाः स्वाप-
राधक्षामसाय तस्याणिके गत्वा पावयोः पपात । कमठो-
ऽपि तदानीं समुत्पन्नपुर्वैरोद्भासेन मरुभूतेर्देवोपरि महा-
शिलां पतितवान् । ततो मरुभूतिस्तस्याः पश्चिमहारेण आ-

रटन् कालं कृत्वा विन्याचले बहुयूयधिपतिः करी
समुत्पन्नः । इतश्च अरविन्दराजा कदाचित् शरकाले स्वा-
न्तःपुरस्थावोपरि स्थितः कीदृक् शयन् धूमिलं प्र-
च्छादितनमस्तलं मनोहरं दृश्ये, पुनस्तत्क्षणदेव वायु-
ना विलीनं तद्वत् पश्यन् दृष्टान्तावष्टम्भेन सर्वेषां भावा-
नां क्षणमङ्गुुरतां भावयन् समुत्पन्नावधिमानः परिजनेन
त्रियमाणोऽपि दक्षनिजपुत्रराज्यः प्रव्रजितः । अन्यदा स
राजर्षिर्विहरन् सागरदत्तसार्धवाहिने समं संमतिशुभर-
वैत्यवन्दनार्थं प्रस्थितः, सागरदत्तसार्धवाहिने पृष्टः—भगव-
न् ! क गमिष्यसि । यतिना उक्तम्—तीर्थयात्रायाम् । सार्धवा-
हेनोक्तम्—कीदृशो भवतां धर्मः ? । मुनिना कथितो दयावान्-
विनयमूलः सविस्तरः स्वस्य धर्मः, तं सुत्वा स साधवाहः
भावको जातः, क्रमेण महावीर्यं अलभः, यत्र सौ मरुभूति-
जीवः करी जातोऽस्ति, तत्र महासरोवरं दृष्ट्वा तस्यैरे
सार्धे उल्लेखः, अत्रान्तरे सत्सिन्धवे सरसि बहुहस्तिनारि-
वृद्धः स करी जलपानार्थमागतः, जलं सविलासं पी-
त्वा पालमारुढः सर्वेषु चतुर्वेक्षितेषु सार्धे दृष्ट्वा तन्नि-
नाशार्थं त्वरितं धावितः, तं च तथाऽऽगच्छन्तं दृष्ट्वा सार्ध-
जना इतस्ततः प्रणष्टाः, मुनिस्तु अवधिना ज्ञात्वा स्वस्थाने
स्थितः कायोल्लसंग, तेन कुरिणा सर्वं सार्धप्रदं अमता
दृष्टः स महासुनिः । पतन्मुनिदयं भुत्वा स करी सज्जात-
तिस्मरणः पतितो मुनिवरणेषु मुनिनाऽपि सविशेषदेशनाक-
रणपूर्व स आचक्रः कृतः, ततः प्रणम्य स्वस्थानं गतः, अ-
न्तान्तरे उपशान्तं तं करिणं दृष्ट्वा साधव्यं सार्धजनः पुन-
स्तत्र मिलितः, प्रणम्य मुनिवरणयुगलं प्रतिपन्नवान् द-
यामूलं आचक्रधर्मः, ततः कृतकृत्यः सर्वोऽपि साधो मुनि-
श्च स्वसाधारनिरतो विजिह्वार । इतश्च स कमठपरिज्जा-
को मरुभूतिविनाशनेनाऽपि अतिबुद्धैराजुबन्धो निजायु-
स्ये मृत्वा समुत्पन्नः कुकुटसर्पः, विधावनेन परिभ्रमता
तेन दृष्टः स हस्ती पङ्कनिमनः पूर्वैरोद्भासेन कुम्भस्थ-
ले दृष्टः, तन्निवेदनामनुभवकपि आचक्रत्वात् क्षमावान्
मृत्वा समुत्पन्नः सहकारकले देवः, कुकुटसर्पोऽपि न-
विस्मन् समये मृत्वा सप्तदशलागरीपाऽऽयुः पञ्चमनस्क-
धियां नारकः सज्जातः । इतश्च स हस्तिवैश्वर्ययुतः इदं
जम्बूद्वीपे पूर्वविदेहं कच्छविजयं धैताकपर्वते तिलकन-
गर्थो विचुद्रतिविधाधरस्य भार्यायाः कनककलिकायाः कि-
रणवेगो नाम पुत्रो जातः, स च तत्र क्रमाऽऽगतः राज्यम-
नुपाल्य सुसुरक्षमये प्रव्रजितः एकत्वविहारी चारुणध-
मणो जातः, अन्यदा आकाशविहारी स गतः पुष्कर-
द्वीपे, तत्र कनकगिरिसन्निवेशे कायोत्सर्गेण स्थितः कि-
ञ्चित्पाः कर्तुमागच्छः, इतश्च स कुकुटसर्पोऽपि नरकादुत्-
सृत्य तस्यैव कनकगिरिः समीपे सज्जातो महोरगः, तेन स
मुनिः दृष्टो इदम्, विधिना कालं कृत्वा अच्युतकले ज-
म्बुमावर्त्तविमाने देवो जातः, साऽपि महोरगः क्रमेण कालं
कृत्वा पुनरपि सप्तदशलागरीऽऽयुः पञ्चमपृथिवीनारको जातः,

किरणवेगदेवोऽपि ततः च्युत्वा इदं जम्बूद्वीपेऽपरविदेहं
भार्याविजये शुभङ्गराजगर्भां वज्रवीर्यराज्ञो विप्रता (?) या
माध्याया वज्रनाभनामा पुत्रः समुत्पन्नः, सोऽपि तत्र क्रमा-
ऽऽगते राज्यमनुपास्य दत्तवक्राऽऽपुत्रनामस्वपुत्रराज्यः क्षेम-
करजिनसमीपे प्रसजितः, तत्र विविचयनोपाधिधाने बहुल-
धिष्ठसम्प्रभो गतः सुकच्छुविजयः, तत्राप्रतिवज्रविहारेण विह-
रन्, तस्मात् उचलनगिरिसमीपे, दिनेऽन्तमिते तत्रैव का-
योत्सर्गेण स्थितः, प्रभाते ततश्चलितोऽटव्यां प्रविष्टः । इत-
श्च स महारगनायकः पञ्चमपृथिवीं उद्बुध्य कियन्तं संसा-
हं भ्रान्त्या तस्यैव उचलनगिरिसमीपे भीमाटव्यां जातेन वने-
नश्चाराडाल, तेनाऽऽश्वतथानिमित्तं निर्गच्छता एष्टः प्रथमं स
साधुः, ततः पूर्वमथैवचरन्तेऽपराकुनोऽभ्यमिति कृत्वा घातेन
विष्टः, तेन विबुरीकृतवेदोनां विधिना श्रुत्वा वज्रनाभो मुनि-
मैक्यमर्षेयके ललितार्जुनं नाम देवां जातः । सोऽपि चाण्डाल-
वनेचरस्ते विषमं महासुनिं दृष्ट्वा अहोऽहं महाधनधर इति
मन्यमानो निकामितकृत्कर्म कालेन मृत्वा समं नरकं
नारकत्वेन समुत्पन्नः, वज्रनाभं देवस्ततश्चतुर्ण इदं जम्बूद्वीपे
पूर्वविदेहे पुराणपुरे कुलिशबाहुराजः सुदर्शनदेव्याः कनक-
प्रभो नाम पुत्रो जातः, स च क्रमेण चक्रवर्ती जातः, अन्यदा
प्रासादापरि संस्थितेन आकाशे निर्गच्छन् देवसङ्घातो एष्टः,
तदर्थेनादेव विज्ञानं जगत्प्राथम्यं दुर्गरामः, स्वयं निर्गत-
स्त्वहन्तार्यै, धर्मत्वा च तत्रोपाधिपत्यं तस्य पुरतो भग-
वता देशना कृता, तां च श्रुत्वा एष्टश्चक्रवर्ती बन्धित्वा स-
नगर्यां प्रविष्टः, अन्यदा कनकप्रभनामा चक्रवर्ती तां तीर्थ-
कदेव्यानां भावयन् जातचित्तिस्मरणः पूर्वभवान् दृष्ट्वा
भवविश्रुतिष्ठः प्रसजितः, इतश्च स क्रमेण विहग्वस्यो ली-
रवनाटव्यां क्षीरपर्वते सूर्याऽभिमुखं कायोत्सर्गेण स्थितः ।
इतश्च स चाण्डालवनेचरस्ततो नरकादुद्भूत्य तस्यामिवा-
टव्यां क्षीरपर्वतगुहायां तिहो जातः, स च भ्रमन् कथमपि
संप्राप्तः मुनिसमीपे, ततः समुच्छलितपूर्ववरेण तेन विना-
शितः स मुनिः, समाधिना कालं कृत्वा निवृत्ततीर्थङ्करना-
मकर्म प्राणतकले महाप्रभे यिमाने उत्पन्नो विश्रुतिसागरा-
पमातुदैवः, सोऽपि तिहो बहुलसेनारं भ्रान्त्या कर्मव-
शाद्वाहणे जातः । तत्रापि पापोदयवशेन जातमावस्य
पितृमातृभ्रातृप्रसूतः सकलोऽपि स्वजनयगैः लयं गतः, स च
व्यापरेण लोकं जौवितः संप्राप्तयौवनेनोऽपि कुरुपां दुर्भगे
दुःक्षेन दुष्टि कुर्वन् वैराग्यस्वपानां वनं कन्दमूलकलाऽऽ-
हारस्तापसो जातः, करोति बहुप्रकारम् अज्ञाननोपाविशंयुः ।
इतश्च स कनकप्रभचक्रवर्तितैवः प्राणतकल्यात् वैवकुण्ठ-
कतुर्थ्यां च्युत्वा इदं जम्बूद्वीपे भारते खेजे काशीदेशं
बाराणस्यां नगर्यामश्वमेस्य राज्ञा वामादेव्याः कुक्षौ
मध्यरात्रिसमये विशाखानल्ले प्रयांविशानिमनीर्थङ्करत्वेन
समुत्पन्नः, तस्यामिव राज्ञो सा वामादेवो चतुर्दश स्वप्नान्
दृश्य, निवेदयामास च राज्ञः, तेनापि राज्ञा अतीवाऽऽनन्द-
मुद्रहता भणितम्-प्रिये ! सर्वलक्षणममूर्धः शूरः सर्वकला-
कुशलस्तव पुत्रो भविष्यति तद्वचः श्रुत्वा सुन्दरं पतिपुत्रा,
सा, प्रभाते च राज्ञा स्वन्पाठकानाहुय तान् यथाधानाव-
स्यौ । तेऽपि पूर्णव्यवाध्यायं संयत्नमन्त्राभ्याय चतुर्दश
स्वप्नानां फलमेवमाहुः-तीर्थङ्करमाता चक्रवर्तिनामा या पत्नी-
असुपुत्रावपुत्रा पश्यति, ततोऽस्याः कुक्षौ तीर्थङ्करश्चक्रो

वा समुत्पन्नोऽस्तीति स्वप्नानुसारं पूर्णेषु मासेषु शुभ-
वेलायां भगवान् जातः, पदपञ्चादिकुमारोभिज्ञस्समर्था-
त्सवः पूर्वं कृतः, ततः स्वासनकम्याद्विज्ञातभगवज्जन्माभि-
पेकः शक्रेर्महेश्वरसि जन्माभिपेकः कृतः, प्रभाते चाश्वमे-
नोऽपि नगरात्तदृशद्विकालं स्वतः कृतवान्, अस्मिन् गर्भस्थिते
भगवति जनन्याः पार्श्वे गच्छन् सर्पो राज्ञौ दृष्टस्ततोऽप्य
पार्श्वे इति नाम कृतं, ततः कल्पनवज्जन्माऽऽनन्दकः स भग-
वान् दुष्टि प्राप, अष्टवर्षीकश्च भगवान् सर्वकलाकुश-
लो बभूव । अथ भगवान् सर्वमनाहरं यौवने प्राप, पित्रा च
तदानीं प्रभावर्त्ता कन्यां परिणायितः, भगवान् तथा समं
विषयसुखं भुञ्जे, अन्यदा भगवता प्रासादापरि गवाक्ष-
जालस्थेन दिगवलोकनं कुर्वता एष्टो नगरलोकः प्रवर-
कुसुमहस्तो बहिर्गच्छन्, एष्टं च भगवता कस्यचिन्पार्श्व-
वसितः-आमो ! किमद्य कश्चित्पानेवोऽस्ति, येन ज्ञेयः जाः पुष्ट-
हस्तो बहिर्गच्छन्नस्ति । तेन पुरुषेणाक्रम-अद्य कोऽपि पवोत्स-
वो नास्ति किं तु कमेठो नाम महानपस्वी पुराद् बहिः समाग-
तोऽस्ति, तद्वन्द्यार्थं प्रस्थितोऽयं जनः, ततस्तद्वचनमाकर्ण्य
जातकीतुर्कविशेषं भगवान् तत्र गतः, पञ्चाश्रितपः कुक्षौ
कमेठं दृष्टवान्, विज्ञानवता भगवता ज्ञान एकस्मिन्नक्षिणकुण्डे
प्रतिमानोऽयमहत्काष्ठमध्ये प्रवल्तन् सप्ये उत्पन्नपद्म-
करणेन भगवता भणितम्-अहो कमेष्ठमज्ञानं यदीदृश-
ोऽपि तपसि कियमाणं दूया न ह्येत्यतः । ततः कमेठेन भ-
णितम्-राजपुत्राः कुञ्जरतुरङ्गाऽऽश्रममेव जानन्ति, धर्मं
तु मुनय एव विस्तीर्त्ता । ततो भगवता एकस्य स्वरुपस्य
एवमादिष्टम्-अरे ! इदमस्मिन्धे प्रसिप्तं काष्ठं कुडांरं वि-
धा कुरु, तेन पुरुषं तत्काष्ठं विधा कुरु, तत्र एष्टो दृष्ट-
मानः सप्येः, तस्य भगवता स्वयन्द्वेन पञ्चपरमंष्टिनम-
स्काः प्रदायिताः, नामोऽपि तत्रप्रभावान्मृत्वा समुत्पन्नो
नागलोकं धरणेन्द्रो नाम नागराजः, लोकिकश्च अहो भगवतो
ज्ञानशक्तिर्गति भण्डिर्महान् सन्काः कृतः, ततो विल-
सितः कमठपरिव्राजको गाढमज्ञानतपः कृत्वा मेघकु-
मारनिकायमधे समुत्पन्नो मेघमाली नाम भवनवासी दे-
वः अन्यदा सुवेन तिष्ठतो भगवतो वसन्तसमयः समा-
गतः, तद्वह्नापानार्थं उद्यातललेन सहकारमञ्जरी भग-
वतः समर्पिता, भगवता भणितम्-आः किमेतन् ? स आह-
भगवन् ! बहुविधक्रीडाविनासो वसन्तसमयः प्राप्तः, ततो
मित्रप्रतिः श्रीपार्श्वदुर्गारो वसन्तक्रीडांनिमित्तं बहुजन-
परिवारममन्विता यानाऽऽकृष्टा गता नन्दनवने, तत्र याना-
न्मसुचीयं निषण्णं नन्दनवनप्रासादमध्यस्थितकनकमयसिं-
हासने अतिरमणीयं नन्दनवने सर्वतः पश्यन् भित्तिस्थं प-
द्मं गन्धं चित्रं दृष्ट्वा अहो किमेतन् लिखितं ज्ञानमिति स-
भ्यम् निरूपयता भगवता एष्टम्-अपिष्टेनेमिष्यो विरसावसानं विष-
यसुखमाकलय्य निर्भरापुराणं निरुपमरूपसावयणं ज-
नकवितीर्णो राजकन्यां च त्यक्त्वा भ्रमसन्दर्भमण्डलप्रचारः
कुमार एव निष्कान्तः, ततोऽहमपि कुरोमि सर्वसङ्कृति-
त्यागम् । अत्रान्तर्ग लोकान्तिका देवास्तत्राऽऽगम्य भगवन्
प्रतिशोधयन्ति स्म, ततो मार्गेणानुस्य यथेष्टितं साध-
स्तरिकदानं दत्त्वा भगवान् मातृपिषाद्यनुहया महामह-

पूर्वम् आश्रमपध्यानेऽशोकपादपस्यावः पौषशुद्धेकादशी-
दिने पूर्वोद्वसमे पञ्चमैहिकं लोचं कृत्वा अग्रानेकेन अ-
ग्रमभ्यर्चनं एकं देवद्वयमादाय भ्रमिः पुरुषयतेः समं
निष्कालतः । अथ श्रीपार्श्वो भगवान् पद्मिनेश्वरकदा वटपा-
व्यावः कायागतमैत्रं स्थितः । इतश्च स कमठजीवो मेघमा-
ली असुरोऽवधिना हात्वा आत्मनो व्यतिकरं स्मृत्वा च
पूर्वमभ्यर्चनकार्यं समुपसानीयामासैः समापनस्तत्र प्राग्धा-
स्तेनानेकसिद्धाऽऽदिकपैरनेके उपसर्गाः, तथाऽपि भगवा-
न् श्रीपार्श्वोऽलुब्धो धर्मध्यानाच्च चलितः, तादृशं न हा-
त्वा कमठ एवं चित्तयामास-अहमेनं जलेन प्लावयि-
त्वा मारयामीति ध्यात्वा भगवदुपरिष्टान्महामघर्षुष्टिं च-
कार, जलेन भगवदङ्गं नासिकां यायत् व्यासम्, अत्रान्तरे क-
र्मिताऽऽनेन धरणेन्द्रेण अवधिना ज्ञानभगवद्व्यतिकर-
ेण समागत्य स्वार्थशरीरोपरि कणिकणाऽऽटोपं कृत्वा
कणिकशरीरेण भगवच्छरीरमावृत्य जलोपसर्गे च निवार्य
भगवत्पुरो वेणुशीलागीतनिनादैः प्रवरं प्रेष्य कर्तुमारब्ध-
वान् । कमठासुरस्तादृशम् असौभ्यं भगवन्तं धरणेन्द्रकृत-
महिवानं च दृष्ट्वा लघुपशान्तद्वयं भगवच्चरणी प्रणम्य
गतां निजस्थानं, धरणेन्द्रोऽपि भगवन्तं निरुपसर्गं हात्वा
रुतवा च स्वस्थानं गतवान् । पार्श्वस्वामिनां निष्कमण-
दिवसाच्चतुरशीतितमे दिवसे चैत्रकृष्णष्टम्याम् अष्टमभ-
क्तेन पूर्वज्ञप्तमयःशोकनरोरयः शिलापट्टे सुखनिराणस्य
शयन्यानेन क्षीणवातिकर्मचतुष्कस्य सकललोकावभासि
केवलज्ञानं समुत्पन्नं, चलिताऽऽनेनः शकैः तत्राऽजाल्य
केवलज्ञानोत्तमत्वा महान् कृतः, पार्श्वोऽहन् सप्तकलात्वा-
द्यनो वामदक्षिणपार्श्वयोः वैरोध्याधरणेन्द्राभ्यां पथेषु पा-
रम्भानः प्रियङ्गुवर्णद्वौ नवहस्तशरीरौ भव्यसत्त्वान् प्रति-
धायन्य चतुर्दशदिशयसमेभः दृष्टिबीमण्डले विहर-
ति, स्म पार्श्वभगवतो दश गणा गणपरा अभवन्, आर्यदि-
अप्रमुखाः पौंडरासहस्रसाधवोऽभवन्, पुष्कचूलाप्रमुखा
अष्टविंशसहस्राऽऽयिका अभवन्, सुनन्दप्रमुखाः भ्रमणो-
पासकाः, एकलक्षं चतुःपट्टिसहस्राश्च अभवन्, सुनन्दा-
प्रमुखा भ्रमणोपासिका लक्षत्रयं सप्तविंशतिसहस्राश्चाभ-
वन् । सार्द्धत्रीणि शतानि चतुर्दशपूर्वज्ञानमभवन्, अवधिजा-
नानां चतुर्दश शतानि, केवलज्ञानिनां दशशतानि, वैदिकय-
ज्ञिष्ठमात्रं एकदश शतानि, विदुलमर्तनां सार्द्धत्रीणि शता-
नि, वादिनां षट्शतानि अन्वेवासिनां दश शतानि सिद्धि-
गनानि, आर्यिकाणां विंशतिशतानि, सिद्धानि अनुसर्गेप-
पातिकानां द्वादश शतानि अभवन्, श्रीपार्श्वनाथस्य एषा प-
रिवारस्यपदा अस्त् । ततः पार्श्वो भगवान् देशानि स-
प्तविचरणी केवलपर्यायेण विहृत्य एकं वर्षशतं सर्वायुः
परिपात्य संमतशिखरं ऊर्ध्वस्थित एषावःकृतपाणिः निर्वा-
णमुगमन् । तत्कालेवरसंस्कारोत्सवः शक्ताऽऽदिभिस्तत्रैव
विहितः । उ० ॥ २३ ॥ ० ।

पार्श्वप्रतिमानां कल्पः-

“ सुरभुरलखरकिन्नर-जोहसिबिसरमहुराऽऽकलिभं ।

निबुभ्रणकमलागर्हः, नमामि जिणचलणवीररहं ॥१॥

जं पुब्लमुण्णिगणेशं, अवि अपाणप्यकपयमकुम्मि ।

सुरवरकणिमहमहिअं, कहियं सिरिपासजिणवरिअं ॥२॥

संखिसत्तयनिदिअ-सखिसिचिर्वाणं धम्मिअजणायं ।

तंसकय तं कयं, अणामि पासस्स लेसेणं ॥ ३ ॥

भवमणभेयणुत्थं, भविअां । भवदुक्खमारअरियंणा ।

एवं समालम्भो पुण, पणिज्जं न सप सुणहं ॥ ४ ॥

विजया जया य कमठो, पडमावइपासकवइइहा ।

चरणो विज्जा देवी, सोलसऽडिठ्ठायणा जस्स ॥ ५ ॥

पडिमुत्तंसितिअणं, कये कलिअं पि नेह संकलिअं ।

ययरस गोरखमया, पडिहिइ न हु को लो पच्छा ॥ ६ ॥

अह जलहि सुतुअमाणं, करंइ नारयविमयासंखेवं ।

पासजिणपडिममहिअं, कहियं न वि पाण्य सो वि ॥ ७ ॥

एसा पुराणपडिमा, अणेगणणेसु संठंठणुं ।

खयरसुनरवरंइहि, मांहाया उवसममणुत्थं ॥ ८ ॥

तह वि हु जणमणुनिअल-भावकय पाससामिपडिमा ।

ईदार्कयमहिअं, कित्तिअ-भेसाइ ता वुच्छं ॥ ९ ॥

सुरअसुरवर्विअणप, सिरिमुणिसुव्वयजणसंरं इय ।

भारहसरम्मि भविजिण-कमलरं बोहिअंमहिअं ॥ १० ॥

सकस्स कत्तिअभमेयं, सयसंखामिअहा गया सिद्धि ।

एआर अण्णाओ, वयगहण्णानेरं तइया ॥ ११ ॥

सोऽम्मवासवो ता तं, पडिमा माहप्यसंहाणा सुणिं ।

अंअइ तत्थेव ठिअं, महाविअइइ दिअ्वाए ॥ १२ ॥

एवं वच्छइ काठं, कइयवसहिइ रामवणवासां ।

राहवपहावदंसण-इंतं लोअणा हरिवयसा ॥ १३ ॥

रयणजडिअयरसंठुअ-सुखुअलेणं च दंडगारस्स ।

सतुरयठो अ पडिमा, दिअंसा रामभइस्स ॥ १४ ॥

सहमा स नवदिअइ विअेह दुइअंवाययिअकुसुमेहि ।

भसिभरनिअरेणं, महिअा वहुपुंयेण तहा ॥ १५ ॥

रामस्स य चलकमय-मलंगणज्जं च वयणमांअं ।

नाऊण सुरा भुज्जो, तं पडिमं निंति सट्ठाणं ॥ १६ ॥

पूअइ पुणं वि सको, उअिअमगीइ दिअंमोअंहि ।

एवं जा संपुआ, एगारस वासलक्खं य ॥ १७ ॥

तेणं कालेणं जउ-वंसे वलपयकअण्णिअनाहा ।

अवइसा संपत्ता, जुवणमह केसवो रज्जं ॥ १८ ॥

करहेण जरायंय-स्स विअेह निअदलोवसणेसु ।

पुट्ठा नेमो भयवं, पच्छइहावासयोपायं ॥ १९ ॥

तत्ता आइसइ पइ, पुरिसस्स मअक्ख सिज्जिगमणाओ ।

सगसयपणासाहिअ-तेतिसहसंदिअं वरिसाणं ॥ २० ॥

हांदो पासो अरिहा, विविहादिअ्ठायंगीहं नयचलणो ।

जस्स उच्चगहवणजला-सिते सोए सअइ असियं ॥ २१ ॥

सामी संपइ कयं वि, तस्स जिण्णिरस्स विट्ठए पडिमा ।

इय चक्खेरेणुत्ते, तमिदमहिअं कहइ नाहो ॥ २२ ॥

इअ जिणजणहण्णायं, अइ सो मुण्णिं तं मण्णिगं भावं ।

मायलिसारहिरहिअं, रहमयं पडिममण्ये ॥ २३ ॥

सुअओ सुर रिट्ठिअडिमं, एवावइ धणसावयणप्रणरसंदि ।

पूयइ परिमलबहला-मलंअंयुआकुसुमेहि ॥ २४ ॥

पच्छाऽऽजयगहदिअं, सिअं सिअइ सामिसालेणं ।

अंतुयसगा वलिअं, विलयं जह जोगेविअारं ॥ २५ ॥

अहुदुअवहणं तिअणं, एसे पव्वचक्खवीहिअं ।

जाओ जयजयआओ, जादयनिवविअिअमहिअं ॥ २६ ॥

तत्थेव विअयठालं, निम्मावि अमहिअणं जिणऽऽएसा ।

संखउत्तरनयजुअं, उविअुयं पासपहुविअं ॥ २७ ॥

+ ३३० अन्ननत्तरम् । * जिनजनार्दनयोः ।

पडिममिमे संग्रिहश्च, निम्ननयसुवागयस्स कणहस्स ।
भूवेहि^१ वासुदेव-सत्पाभिस्त्रिभोसवो विहिस्त्रो ॥ २८ ॥
कणहन्तिदेण तभो, मणिक्कचयस्यरुअरअपासाय ।
सस्यवसेस्ययाई, संडाविय पूअ पाडिमा ॥ २९ ॥
जाय जायबजाई-ए लय देवा उ दारवइदाहे ।
सामिपहावा देवा-लयासि न हु पावणो लग्गो ॥ ३० ॥
सहि पुगिइ तइया, जलानिहिणा रुहरमेदिरसमेओ ।
लोलहरीकरेहि, माहो नीरंतेरे नीओ ॥ ३१ ॥
तक्कयनागिदेणं, तइया रमणयमुगरमणीहि ।
तत्पाऽऽगएण दिट्ठा, पडुपडिमा पावनिहल्लो ॥ ३२ ॥
पमुअमयेण तत्तो, नायवहुविहिअनट्टकलहट्टं ।
मइया महेण मडिआ, जाव सिवाई वाससहसरां ॥ ३३ ॥
वरुओऽवरहरितवई, तदेव सरसायणं पलोअंतो ।
तक्कयपूरजंतं, पासइ तिहुयणपडु पासं ॥ ३४ ॥
एतो सो गोसामी, जो सुत्ताहेण पूअओ पुविं ।
इहिइ मज्ज वि जुअइ, सहायणं सामिबलणायं ॥ ३५ ॥
विनिअमयमहीणं, पासइ सेवइ जियेसमणवरयं ।
जाय उ वच्चुरसहसा, टिआ य अह तेण समणं ॥ ३६ ॥
सिरिवज्जमाखजलय, तिलए लोअस्स अरहल्लित्तिमि ।
अविरलगांपुरं, सिंविने भव्यसस्ताई ॥ ३७ ॥
कतिककालुमीकय-सुरुरूपउमाइ कतिनयणीए ।
बसइ सुरसयवाहो, धणेसरो सत्थबाहु थि ॥ ३८ ॥
सो अअया महिम्मो, विणिग्गओ जाणवयजसाए ।
संजात्तअवयजुत्तो, सिहलदीवसि संपत्तो ॥ ३९ ॥
तत्थ विट्ठप्पअणयण-मागकळ्ळंतवस तस्स वेगय ।
एवहणंपभो सहसा, आओ जलारामिअम्मि ॥ ४० ॥
विमणमणो जा चित्तइ, पयडीहोऊण सावणसुरी ता ।
पउमावई परंपई, मा वीहउ वरथ । सुण वयणं ॥ ४१ ॥
अहिणिम्मियमहिमोसो, महिमोहमरदमहो भइ ।
इह नीरतले विट्ठइ, पासजिणो नयसु सट्ठाणं ॥ ४२ ॥
देवि ! कहं मह सत्ती, जिणसगहए समुइजलमूला ।
एवं धणेण कहिण, नो आसइ सामया देवी ॥ ४३ ॥
पविस मह पुट्ठिगंगा, कहइसु पडुमामसुत्तंतुहि ।
आरोविय नं सावय, बुट्ठिसु जलहिम्मि अ ति पुरां ॥ ४४ ॥
काऊण सव्वमयं, लोमुत्तमनायणं गहैऊण ।
संजायहरितपगारि-पुल्लअगंगो महामत्तो ॥ ४५ ॥
खणमिंसेण सट्ठाणं, समागओ परिसरे पडकुडीओ ।
इअविअ जाविहिओ, एइ पुणो मसुहो नाव ॥ ४६ ॥
गंथव्वगीइवाअ-रवेण सुरवरनारिधवल्लेहि ।
बाहिरिअककुहो नाहं, दाणं दिंतो एवेअइ ॥ ४७ ॥
रयपालयसक्क्यायं, पासयं कारिऊण कीर्ताए ।
विणुवेसिअभवणगुणं, तिउवं पुरइ मत्तीए ॥ ४८ ॥
कालंतरमावणं, धणेसरे पउनायवरंइहि ।
वाससहस्से पडुणो, पूइजंतस्स वकं ॥ ४९ ॥
देवाहिदेवसुत्ति, परिअगरहिअं नाय य कीर्ताए ।
मेलियरसस्स धंभअ-निमित्तमागासमंगं ॥ ५० ॥
कलिअकलाकालसय-पालिसयणएहरंवरसाओ ।
मागज्जुए जा इंदो, आयेहो अण्णो ठाणे ॥ ५१ ॥
जोइणिगए कयत्तो, तयं सुयण नाहमइवीए ।

रसयंभाओ होही, धंभयणं नाम तियं ति ॥ ५२ ॥
उच्छिअयसयालं-नरट्ठिओ सुट्ठिखीरहविअंगो ।
अकंतलिहनिमग्गो, जयेण जरुह सि कयनामं ॥ ५३ ॥
अवि पस्सइ तयवत्तो जिणनाहो पणसयाई वरिसाणं ।
तयणु धरंखिदनिमिअ-सज्जिओ विअसुअमसो ॥ ५४ ॥
सिरिअमयदेवसूरी, दूरीकयदूरिअरसंघाओ ।
पयई तियं काही, अहीणमाहप्पदियं ॥ ५५ ॥
कंतीपुरीए भयव, पुणो गमिस्सइ तओ अ जलहिम्मि ।
बहुविहनयरेसु अगड व, अगाणियमहिमाइ दिणं ॥ ५६ ॥
अह कीतो अणामय-पांडिमाठाणए साहससमथा ।
जइ वि हु सो सहसमुहो, हविज रसणासयसहस्सो ॥ ५७ ॥
पावाचंपऽट्ठावय-रेवयसंमअविमलमेलेसु ।
कालीनमिगमिहिला-रायगिहणसुहतिंयसु ॥ ५८ ॥
जसाइ पुअण्ये, दाण्ये जं कलं लहइ जीवो ।
तं पासपडिमंदसय-मिंत्तणं पावइ इय ॥ ५९ ॥
मासक्कसमणस्स कलं, वेणुजुडीइ पासमामिस्स ।
कुम्मासिअस्स पावइ, नयणपहणयाइ पडिमाए ॥ ६० ॥
निर्ववओ बहुतणओ, धणदीणो धणयसंनिहो हाइ ।
रोहग्गो वि हु सुहअं, पडु निट्ठीए जणो दिट्ठा ॥ ६१ ॥
मुक्कसं कुकलं, कुजाजग्गो कुक्कदीणं ॥ ६२ ॥
अअभवे पुरिसाणं, न हुनि पडुपडिअपणयणं ।
अइसंतिउत्तिअज्जा-कए भमइ कह वि मोहिओ लोअं ।
तेहिनांणंनयुणं, कलमणिते जिणे पासं ॥ ६३ ॥
एणए वि कुसुमे, जो पडिमं मइइ तिउवमायो सो ।
भूयालिउत्तिमउलिअ-वरणो वक्काहवो हाई ॥ ६४ ॥
अं अट्ठविहं पूअ, कुणोति पडिमाइ परमभनीए ।
तेसि देविदाई-एयाई परंपकयथाई ॥ ६५ ॥
जो वरकिरीडकुडल कउरइणि कुणइ देवस्स ।
तिहुअणमउडो होऊ-ण सो लहुं लहइ विचसुक्कं ॥ ६६ ॥
तिहुअणकुडाणयं, जलनयणामयसलागिगा एसा ।
जेहि न विट्ठा पडिमा, निरुत्थयं नाण मणुयत्तं ॥ ६७ ॥
सिरिसंघादसमुणिणो, लहकणो निमिअं अ पडिमाए ।
गुरुकण्ठाओ अ मया, संवेधलव समुद्धरिओ ॥ ६८ ॥
जो पडइ सुणइ चित्तइ, एयं कण स कण्णवामीसु ।
नाहो होऊण भव, सत्तमए पाणए सिंदि ॥ ६९ ॥
गिहवेइअमि जो पुण, पुत्थयलीहअं पि कणमक्खेइ ।
सो नारयतीरिउत्त, निअमा लहं अचियवोहि ॥ ७० ॥
इजिलहिजलणयगया-चेरारगगहनिवायिरियेपायं ।
वेयालसाइणीणं, भयाई नासंति दिणमणिणो ॥ ७१ ॥
अवाण पुअसोहा-पाणीआइअहियअण्णमि ।
कणो कणनकुइव, विसत्तंनं संखिअं देउं ॥ ७२ ॥
जावइ मेरुपईवो, महिमलिअओ समुइजलतिङ्गे ।
उजाअंनो विट्ठइ, नरखिअं ता जयउ कणो ॥ ७३ ॥
इति थीपाअेनाथय कएयसंक्षेपः । टी० ५ कएप । अलिखि-
शोभयोः, दे० ना० ६ वर्ये ७५ गाथा ।

पउय-वि० । पउयतीति पउय । इट्ठि, आच्चा० १७२० अ० ३ उ० ।

पामंड-पापएड-न० । वने, अउ० । अन्यदार्शिन परिवाज-
काऽऽदी, पुं० । उत्त० २३ अ० ।

* तत्कल्पः धंभयणं शब्दे चतुर्थयोगे २३२१ पृष्ठ गतः ।

पासंदस्थ-पाषण्दस्थ-पुं० । लिङिनि, शा० १ भू० ८ अ० । प्र-
त्यये, म० ६ श० ३२ उ० । "दरिद्रेयरा नाम पासंदस्था" आ० म०
१ अ० । "परिष्ठापरत्तपडमारी पासंदस्था" नि० भू० १ उ० ।

पासंदङ्गाम-पाषण्दङ्गाम-न० । पाषण्दिच्छितेयप्रतिपाषण्ड-
के शब्दे, "के किं तं पाषंदङ्गामि ? पाषंदङ्गामि समये य पंड-
रंगे भिक्षुं कावालिय आनायस्य । सेनं पाषंदङ्गामि ।" इह
वेन यत्पाषण्डमाश्रितं तस्य तन्नाम स्थाप्यमानं पाषण्ड-
स्थापनामाभिधीयते । अणु० ।

पासंदधम्म-पाषण्डधर्म-पुं० । शाक्याऽऽशीनां धर्मे, ज० २ वक्त्वा ।

पासंदि (शृ)-पाषण्डिन-पुं० । पाषण्डं मत्तं, तदस्यास्ती-
ति पाषण्डी । जैनसाधो, "पाषण्डं मत्तमित्याहुस्त्वयस्मा-
स्त्यस्यं भुवि । स पाषण्डी वदन्मन्ये, कर्मपाशाद्विनियं-
तः" ॥ १ ॥ दश० २ अ० । द्वा० । द्विजाऽऽदिषु, आवा० १
भू० ४ अ० २ उ० । परमतिकेषु, प्र० ।

असीसस्य किरिआणं, १८०

अकिरियवार्हण होइ चुल्सीई ८४ ।

अझायि य सत्तडी ६७,

वेखइआणं च वत्तीसं ३२ ॥ १००२ ॥

न कर्तारमन्तरेण किया पुष्यबन्धाऽऽदिलक्षणो संभवति,
नत एव परिहाय तां कियामात्मसमवायिनीं वर्दान्, त-
च्छीलाब्धये तं कियावादिन आत्माऽऽद्यस्तिवर्तमानपक्षि-
लक्षणाः, तेषामशीर्वायकं शनं भवति, वक्ष्यमाणप्रकारेण
अशीत्यधिकशतसंख्यास्ते इति भावः । ता न कस्यचित्प्र-
तिलक्षणवस्थितस्य पदार्थकिया संभवति, उत्पत्त्यन्तर-
मेव विनाशराहित्येयं ये वदन्ति ते अकियावादिन आत्मा-
ऽऽदिनास्तिवप्रतिपक्षिलक्षणः । तथा चाऽऽहुः- "लणिकाः
सर्वसंस्काराः, अस्तिराणां कुतः किया ? भूतिर्येषां
क्रिया सैव, कारकं सैव बोध्यते ॥ १ ॥" तेषां चतुरशी-
तिप्रवृत्तिः, तथा कुत्सितं ज्ञानमज्ञानं, तदेषामस्ति, तेन वा च-
रन्तीत्यज्ञानिकाः, असंख्यन्यकृतवर्णवैकल्याऽऽदिप्रतिपा-
दनपराः । तथा हि-ते एवमाहुः ज्ञानं ध्येयस्तस्मिन् सति प-
रस्त्वयं विवादयोगेन चित्तकालुष्याऽऽदिभावतो दीर्घतरसंसा-
रप्रभूतः । तथाहि-केनचित्पुण्यकल्याण्यो देशेति वस्तुनि वि-
चक्षितो हानी ज्ञानभावगर्वाऽऽभ्यातमानस्तस्योपरि कलुष-
चित्तस्तेन सह विवादे च क्रियमाणे तीव्रतीव्रतरचित्तकालु-
ष्यभावतोऽहङ्कारतत्त्व प्रभूतप्रभूततराद्युभयकर्मबन्धसं-
भवः, तस्माच्च दीर्घदीर्घतरसंसारः । तथा कोक्तम्- "अनेण
अज्झा दे-विअस्मि भावस्मि नागणब्धेय । कुण्ह विवा-
यं कलुसिअ-चित्तो तत्तो य ते पंधो ॥ १ ॥" यदा पु-
नर्न ज्ञानमाधीयते तदा नाहङ्कारसंभवे, नापि परस्योप-
रि चित्तकालुष्यभावः, ततो न कर्मबन्धसंभवः । अपि च-यः
संख्यस्य क्रियते कर्मबन्धः स दाहणविपाकोऽत ए-
वावश्यं वेद्यस्तस्य तीव्राप्यवसायतो निपण्णवात्, यस्तु
मनोव्यापारमन्तरेण कायवचनकर्मवृत्तिमात्रतो विधीयते,
तस्य मनसोऽभिव्यक्तिः, ततो नाभाववश्यंवेद्यो, ना-
ऽपि तस्य दाहणो विपाकः । केवलं शुष्कलुषाप्रकृत्ववलि-
तमिषिगतजोराजिरेव स कर्मसङ्गः शुभ एव, शुभा-

ध्यवसायपवनविशोभितोऽप्ययति । मनसोऽभिव्यक्तिमात्र-
व्याप्त्याभ्युपगमे समुपजायते, ज्ञाने सत्यभिव्यक्तिसंभ-
वात्स्वादज्ञानमेव मुमुक्षुणा मुक्तिमार्गेणवृत्तनाभ्युपगम्यं,
न ज्ञानमिति । किं च-अवेपुक्षां ज्ञानस्याभ्युपगमो यदि
ज्ञानस्य निश्चयः कर्तुं पार्यते, परं यावता स एव न पा-
र्यते । तथाहि-सर्वेऽपि दर्शनेनः परस्परं भिन्नमेव ज्ञानं प्र-
तिपश्चास्ततो न निश्चयः कर्तुं शक्यते, किमिदं ज्ञानं स-
म्यगुत नन्दमिति । यदुक्तम्-"सत्वे य मिहो भिन्नं, ना-
णं इह नाणिसो अज्जो विनि । तीरह तज्जो न काउं, वि-
णिच्छुत्ता एवमेव ति ॥ १ ॥" तेषामज्ञानिकानां सप्तप-
ट्ठिभ्याः, तथा विनयेन ये चरन्तीति वैयर्थिकाः । एते ज्ञानव-
न्तलिङ्गाऽऽचारस्ताः केवलं विनयप्रतिपक्षिप्रधानाः, एषां
च द्वित्रिशद्वेदा इति । प्र० २०६ द्वार । सूत्र० । श्रौ० ।
ध० । आवा० । न० । दशा० । तत्र त्रिषण्ण्यधिकशतत्रयपाप-
ण्डिकाः समवसरण्ण्ड वहिस्तिष्ठन्ति, किं वा मध्ये इति प्र-
श्ने, उत्तरम्-पापण्डिकाः प्रायो वहिरेव अवन्ति, कश्चिन् क-
दाचिन्मध्येऽपि समेति, तदा कांऽन प्रभावकाश इति । १४३
प्र० । सेन० ३ उल्ला० ।

पासंदिय-पाषण्डिक-पुं० । द्विजाऽऽदिषु, आवा० १ भू० ४
अ० २ उ० ।

पासंदियावसह-पाषण्डिकाऽऽनसथ-पुं० । पाषण्डिकानामा-
वसथः । परित्राजकानां शालाग्रहे, ति० भू० ८ उ० ।

पासंत-पश्यत्-त्रि० । प्राप्नुयति, सूत्र० १ भू० ६ अ० ।

पासंदश-प्रस्यन्दन-न० । निर्भरणे, वृ० १ उ० ३ प्र० ।
नि० भू० ।

पासग-पाशक-पुं० । दूतोपकरणे, अत्रस्ताश्वाऽऽदिबन्धने,
ज० ३ वक्त्वा सूत्र० ज० आ० म० । (मनुष्यत्वंदीर्घमे पाश-
को दृष्टान्तः माणुसत्वं शब्दे वक्ष्यते) विले, ति० भू० १ उ० ।

पश्यक-पुं० । पश्यतीति पश्यः, स एव पश्यकः । पश्यतीति
पश्यकः । सर्वज्ञे, तदुपदेशवर्जिते च । आवा० १ भू० २
अ० ३ उ० । "उदेसो पासगस्स एण्णि बाले पुण णिहे
कामसमणुसि ।" आवा० १ भू० २ अ० ३ उ० । परमार्थ-
दृष्टिः, "सत्त्वतो उदेसे पासगस्स एण्णि बाले ।" आवा०
१ भू० २ अ० ६ उ० । तीर्थकृतिः, "बुक्खं च एयं पासगस्स
संसणं उवरयसत्थस्य पल्लितगरस्स आयाणं णिसिद्धा
सगड्ढिम किमपि उवाधी पासगस्स ख विज्जति ।" आवा०
१ भू० ३ अ० ४ उ० । "कोई च माणं व मायं च लोभं
च एयं पासगस्स संसणं ।" आवा० १ भू० ३ अ० ३ उ० ।

पासण्या-पश्यता-स्त्री० । पश्यतो भावः पश्यता । बोधप-
रिणामविशेषे, म० १६ श० ७ उ० ।

पश्यतावक्ष्यन्ता-

कतिविहा खं भंत । पासण्या पखत्ता ? गोयमा ! दुविहा
पासण्या पखत्ता । तं जहा-सागारपासण्या, असागार-
पासण्या य । सागारपासण्या खं भंत । कतिविहा
पखत्ता ? गोयमा ! छुन्निहा पखत्ता । तं जहा-सुपनाख-

पासण्या, ओहिनाणपासण्या, मयुपज्जवनाणपासण्या, केवलनाणपासण्या, सुयअन्नाणसागारपासण्या, विभंगनाणसागारपासण्या । अण्णागारपासण्या खं भंते । कइविहा पसन्ता । गोयमा ! निविहा पसन्ता । तं जहा-चखुदं-सखअण्णागारपासण्या, ओहिदंमसखअण्णागारपासण्या, केवलदंसखअण्णागारपासण्या । एवं जीवासं पि ।

(कतिविधा णं भंते । इत्यादि) कतिविधा कतिप्रकाराणमिति वाक्यालङ्कारे, भदन्त ! (पासण्या स्ति) 'दशिर' प्रेक्षणं, पश्यतीते "सति वानितौ" ॥ ५ । २ । १६ ॥ इति (हेमः) अइप्रत्ययः, कस्येनदेशः । "पाप्मापाप्माग्नादाम्दृश्यति औत्तिक्कुबुधिशुदलदः पिबजिअममतिष्ठमन्यच्छपश्यच्छंशु-कुविशीयसीदाम्" ॥ ४ । ३ । १०८ ॥ इति (हेमः) देशः परयाऽऽदेशः पश्यतो भावः पश्यतां, "मावे स्वन्तो" ॥ ७ । १ । १५४ ॥ इति तत्प्रत्ययः । "अत्" ॥ २ । १ । २८ ॥ इति (हेमः) आप । एव पासण्येवमुच्यते, एव च 'पासण्या' शब्दो कटिवशात् साकारनाकारबोधप्रतिपादकः, उपयोगशब्दवत्, तथा चोपयोगविपर्ययप्रतीत्यर्थः—('उपक्रम' शब्दे द्वितीयभागे ८५६ पृष्ठगते) "कइविहा णं भंते । पासण्या पसन्ता । गोयमा ! दुविहा पासण्या पसन्ता तं जहा-सागारपासण्या, अण्णागारपासण्या इति । " ननु तुल्ये साकारनाकारभेदत्वे कोऽन्योः प्रतिविशेषः, येन पृथगुच्यते, उच्यते-साकारनाकारभेदगतावानन्भेदसंख्यारूपः । तथाहि-पञ्च ज्ञानानि चौरयज्ञाना नीत्यष्टविधः साकार उपयोगः, साकारपरश्रयता तु पइविधा-मतिज्ञानमत्याह्वयः परश्रयोः परश्रयोः परश्रयोः परश्रयोः कसर्दिनि चेत्, उच्यते-इह परश्रयता नाम परश्रयोः भाव उच्यते, परश्रयोः भावश्च 'दशिर' प्रेक्षणे इति च वक्तव्यं, प्रेक्षणमिह कटिवशात् साकारपरश्रयतायां चिन्त्यमानायां प्रदीपिकालम् अनाकारपरश्रयतायां चिन्त्यमानायां प्रकृष्टे परिरुद्धरूपमीक्षणमवश्यं, तथा च सति येन ज्ञानेन वैकालिकः परिरुद्धो भवति तदेव ज्ञानं प्रदीपिकालविषयत्वात् साकारपरश्रयताशब्दाच्च न शेषं, मतिज्ञानमत्यज्ञाने तु उत्पन्नाविनष्टार्थप्रादुर्भावं सांप्रतकालविषये, तथा च मतिज्ञानमधिकृत्याप्यन्तर्ज्ञानम्— "जमवभाहारिदुवं, पञ्चुपपञ्चुगाहणं लोए । इदियमणं निमित्तं, तं आभिनिबोधिणं वेत्ति ॥ १ ॥ " तत् इ अर्प साकारपरश्रयताशब्दाच्च न भवतः, ध्रुवज्ञानाऽऽदीनि तु विकालविषयानि । तथाहि-ध्रुवज्ञानेन अतीता अपि भावा ह्यायन्ते, अनागता अपि । उक्तं च—

"जं पुणु तिकालवियये, आगमतायाणुपरि विआणं । इदियमणं निमित्तं, सुयणां तं जिहा विनि ॥ १ ॥ " अत्रविज्ञानमपि संब्यातीता उत्पत्तिपर्यवमपिणिः अतीताः (परिरुद्धिन् स्ति) भाविनीश्च मन्तःपर्यवज्ञानमपि पर्योपमासं-स्थेयभागमतीतं जामाति भाविनं च केवलं सकलकालविषयं सुप्रतीतं, ध्रुवज्ञानमपिभद्वज्ञाने अपि विकालविषयं, ताभ्यामपि यथायोगमतीतानागमभावपरिरुद्धेभ्यः । ततो ज्ञानानि साकारपरश्रयताशब्दाच्चानि, उपयोगस्तु यत्राऽऽकारो यथोदितलक्षणः परिरुद्धुरिति सं बोधो यस्मानकालविषयो वा यदि भवति विकालिको वा तत्र सर्वत्राऽपि प्रवर्तते इति साकारोपयोगोऽष्टविधः, तथा चखुदंशेनचखुदंशेन-मवधिदंशेन केवलदंशेनमिति चतुर्विधोऽनाकारपरश्रयः,

अनाकारपरश्रयता तु त्रिविधा. अचखुदंशेनस्यानाकारपरश्रयताशब्दाच्चान्यत्वाभावात् । कस्मादिति चेत्तुल्यते-उक्तमिह पूर्वमनाकारपरश्रयतायां चिन्त्यमानायां प्रकृष्टे परिरुद्धरूपमीक्षणमवश्यमिति, तत्राचखुदंशेने परिरुद्धरूपमीक्षणं न विद्यते, न हि चखुपेऽवशेनद्विगमनोभिः परिरुद्धमीक्षते प्रमाता, ततोऽचखुदंशेनस्यानाकारपरश्रयताशब्दाच्चान्यत्वाभावात् त्रिविधानाकारपरश्रयता तदेवं साकारभेदनाकारभेदं च प्रत्यक्षमवान्तरभेदं वैविध्यभावात्नानाहुतुपयोगपरश्रयतोः प्रतिविशेषः, एनमेव प्रतिविशेषं प्रतिपादाद्युक्तः प्रथमतः साकारनाकारभेदौ ततस्तद्वतावान्तरभेदान् प्रातपादयन्-गोयमा ! दुविहा पासण्या पसन्ता । तं जहा-सागारपासण्या, अण्णागारपासण्या य । सागारपासण्या खं भंते । कतिविहा पसन्ता । इत्यादि भावितार्थम् । तदेवं सामान्यतो जीवपदविशेषणरहिता पर्यसोक्ता । साम्प्रतं तामेव जीवपदविशेषणसहितार्थमभिहितुमाह—(एवं जीवासं पि) एवं पूर्वोक्तं प्रकाशेन जीवानामपि जीवपदविशेषणमहिता अपि पश्यता वक्तव्या । सा चैवम्— जीवा णं भंते । कतिविहा पासण्या पसन्ता । गोयमा ! दुविहा पासण्या पसन्ता । तं जहा-सागारपासण्या, अण्णागारपासण्या य । जीवासं भंते ! सागारपासण्या कतिविहा पसन्ता । इत्यादि तदेवं जीवानामपि सामान्यत उक्ता ।

संप्रति चतुर्विधतिरुद्धकक्रमेण वदति—

खेदया खं भंते । कतिविहा पासण्या पसन्ता । गोयमा ! दुविहा पासण्या पसन्ता । तं जहा-सागारपासण्या, अण्णागारपासण्या य । खेदया खं भंते । सागारपासण्या कइविहा पसन्ता । गोयमा ! चउविहा पसन्ता । तं जहा-सुयणाणसागारपासण्या, ओहिनाणसागारपासण्या, सुयअन्नाणसागारपासण्या, विभंगनाणसागारपासण्या । खेदया खं भंते । अण्णागारपासण्या कइविहा पसन्ता । गोयमा ! दुविहा पसन्ता । तं जहा-चखुदंसखअण्णागारपासण्या, ओहिदंसखअण्णागारपासण्या य । एवं ० जाव यणियकुमारा । पुदविकाइया खं भंते । कतिविहा पासण्या पसन्ता । गोयमा ! एषा सागारपासण्या । पुदवीकाइया खं भंते ! सागारपासण्या कतिविहा पसन्ता । गोयमा ! एषा सुयअन्नाणसागारपासण्या पसन्ता । एवं ० जाव वणफइ-काइयाणं । वेदंदिआणं भंते । कतिविहा पासण्या पसन्ता । गोयमा ! एषा सागारपासण्या पसन्ता । वेदंदिआ खं भंते ! सागारपासण्या कइविहा पसन्ता । गोयमा ! दुविहा पसन्ता । तं जहा-सुयणाणसागारपासण्या, सुयअन्नाणसागारपासण्या य । एवं वेदंदिआ खं वि । चउरंदिआ खं भंते । गोयमा ! दुविहा सागारपासण्या पसन्ता । तं जहा-सागारपासण्या, अण्णागारपासण्या । सागारपासण्या जहा वेदंदिआणं । चउरंदिआ खं भंते । अण्णागारपासण्या कतिविहा पसन्ता । गोयमा ! एषा च-चखुदंसखअण्णागारपासण्या पसन्ता । मयूसाणं जहा

जीवायं सेसा जहा खेरया० जाव वेमाणिपाये ।
(मेरइया खं भंते !) इत्यादि सुगमम्भापयोगपदे
भाये भावितव्यान् चान्तरोद्भावायाऽनुसारण स्वयं
परिभाषणीयं, तदेवं सामान्यतो विशेषतश्च जीवानां
पश्यन्तोहा ।

सम्प्रति जीवानेष पश्यन्ताविशिष्टान् विचिन्तयितुराह—
जीवा खं भंते ! किं सागारपस्ती, अखागारपस्ती ? ।
गोयमा ! जीवा सागारपस्ती वि, अखागारपस्ती वि ।
से केण्डेणं भंते ! एवं बुबइ—जीवा सागारपस्ती
वि, अखागारपस्ती वि । गोयमा ! जे खं जीवां सु-
यनाणी, ओढिनाणी, मणपज्जवनाणी, केवलनाणी, सु-
यअयाणी, विभंगनाणी, तेणं जीवा सागारपस्ती ।
जे खं जीवा चक्खुदंसणी ओढिदंसणी केवलदंसणी
ते खं जीवा अखागारपस्ती, से एतेण्डेणं गोयमा ! एवं
बुचइ—जीवा सागारपस्ती वि, अखागारपस्ती वि ।
खेरइया खं भंते ! किं सागारपस्ती, अखागारपस्ती ? ।
गोयमा ! एवं चेव, नवरं सागारपासण्याए मणपज्ज-
वनाणी, केवलनाणी न वुचति, अखागारपासण्याए के-
वलदंसणं नरिय, एवं० जाव थणियकुमाग । पुढविका-
इयाणं पुच्छा ? गोयमा ! पुढवीकाइया सागारपस्ती, नो-
अखागारपस्ती । से केण्डेणं भंते ! एवं बुबइ । गोयमा !
पुढवीकाइयाणं एगा सुयअन्नासगागारपासण्या पणत्ता ।
से तेण्डेणं गोयमा ! एवं बुबइ । एवं० जाव वण-
स्सइकाइयाणं वेइंदियाणं पुच्छा ? गोयमा ! सागार-
पस्ती, नो अखागारपस्ती । से केण्डेणं भंते ! एवं बु-
चइ—गोयमा ! वेइंदियाणं दुविहा सागारपासण्या-
पणत्ता । तं जहा—सुयनासगागारपासण्या, सुयअन्नास-
गागारपासण्या य । से तेण्डेणं गोयमा ! एवं वुचइ ।
एवं तेइंदियाणं वि । चंउरिंदियाणं पुच्छा ? गोय-
मा ! चउरिंदिया सागारपस्ती वि, अखागारपस्ती वि ।
से केण्डेणं भंते ! एवं बुचइ ? गोयमा ! जे खं
चउरिंदिया सुयनाणी, सुयअन्नाणी, ते खं चउरिंदिया
सागारपस्ती, जे खं चउरिंदिया चक्खुदंसणी, ते खं च-
उरिंदिया अखागारपस्ती । से तेण्डेणं गोयमा ! एवं
बुचइ । मणसा जहा जीवा, अवसेसा जहा खेरइया०
जाव वेमाणिपा । ३१३ ॥

(जीवा नं भंते किं सागारपस्ती इत्यादि) जीवा जी-
क्खुका, मणधारिण इत्येव । एमिति बाक्यालङ्कारे,
किमिति प्रश्ने, साकारपश्यसा विद्यते येषां ते साकार-
पश्यन्ति, प्राकृतत्वात्साकारपस्ती इत्युक्तम् । (मणप-
ज्जवनाणी केवलनाणी न बुबइ इत्यादि) मेरिकाणां वा-
रितप्रतिपत्तेरमावर्तो मनःपर्यवहानं केवलज्ञानं केवलदर्शनं-

नाममवात् । इह किल लुप्तस्यानां साकारोऽन्तःकारश्चो-
पयोगः क्रमेणोपजायमानो घटते, सकर्मकत्वात् । सकर्मकाणां
ह्यन्यतरस्यापयोगस्य वेत्यायामन्यतरस्य कर्मणः । ऽऽवृत्तत्वा-
त् न घटते एवोपयोग इति, केवली तु वातिचतुष्टय-
स्याङ्गवति, ततः संशयः—किं क्षीणज्ञानाऽऽवरणदर्शनाऽऽव-
रणात्वात् । यस्मिन्नेव समयं रत्नप्रभाऽऽदिकं जानाति तस्मि-
न्नेव समये पश्यति, उत जीवस्वाभाव्यात्कर्मणोऽति । ततः पृ-
च्छति—

केवली खं भंते ! इमं रयखप्पं पुढविं आगारेहि
हेतुहि उवमाहि दिट्ठेतिहं वणेहि संठायेहि पमायेहि
पडोयारेहि जं समयं जाणइ तं समयं पासइ, जं स-
मयं पासइ तं समयं जाणइ । गोयमा ! खो इण्डे स-
मडे । से केण्डेणं भंते ! एवं बुचइ—केवली खं इमं
रयखप्पं पुढविं आगारेहि जं समयं जाणइ, नो तं
समयं पासइ, जं समयं पासइ नो तं समयं जाणइ ? ।
गोयमा ! सागारे से नाणे भवइ, अखागारे से दंसणं
भवइ । से तेण्डेणं० जाव नो तं समयं जाणइ एवं० जा-
व अहे सत्तमं, एवं सोहम्मकपं० जाव अचुयं ।
गेवेजगविमाणा अणुत्तरविमाणा ईसिप्पन्भारं पुढवीपर-
माणुणोमलं दुपेदसियं खंधं० जाव अणत्तपेदसियं खंधं ।
केवली खं भंते ! इमं रयखप्पं पुढविं अखागारेहि अह-
उहि अणुवमेहि अदिट्ठेतिहं अवणेहि असंठायेहि अ-
प्पमायेहि अपडोयारेहि पासइ न जाणइ । हुंता गोयमा !
केवली खं इमं रयखप्पं पुढविं अखागारेहि० जाव पासइ
न जाणइ । से केण्डेणं भंते ! एवं बुबइ—केवली खं इमं
रयखप्पं पुढविं अखागारेहि० जाव पासइ न जाणइ ? गो-
यमा ! अखागारे से दंसणं भवइ, सागारे से नाणे भवइ ।
से तेण्डेणं गोयमा ! एवं बुबइ—केवली खं इमं रयख-
प्पं पुढविं अखागारेहि० जाव पासइ न जाणइ, एवं०
जाव ईसिप्पन्भारं पुढविं परमाणुं पुग्गलं अणत्तपसियं
खंधं पासइ न जाणइ ।

(केवली नं भंते ! इत्यादि) केवलं ज्ञानं दर्शनं वास्या-
स्तीति केवली, एमिति बाक्यालङ्कारो, भदन्त ! परमकल्या-
णयोजिह । इमां प्रत्यक्षान् उपलभ्यमानां रत्नप्रभाभिधोः पृ-
थिवीम्—(आगारेहि ति) आकारभेदा यथा इयं रत्नप्रभा
पृथिवी त्रिकारण्डा खरकारण्डपङ्ककारण्डापाकारण्डभेदान्, खर-
कारण्डमपि षोडशभेदम् । तद्यथा—प्रथमं योजनसहस्रमानं,
रत्नकारण्डं तद्वन्तरं योजनसहस्रप्रमाणं, षड्कारण्डं
तस्याप्यथो योजनसहस्रमानं विह्वयंकारण्डमित्यादि । (हेउ-
हि ति) हेतव उपपत्त्यः, ताभ्यां केन कारणेन रत्नप्र-
भेद्यभिधीयते ? उच्यते—यस्मादस्या रत्नमयं कारणं तस्मा-
द्रत्नप्रभा रत्नाणि प्रभाः स्वरूपं यस्याः सा रत्नप्रभेति

पासणया

स्युत्पत्तेरिति । (उभमाहि इति) उपमाभिः 'माह' माने, अस्मा-
दुपपूर्णात् उपमितम् उच्यते ॥ "उपसर्गादातः" ॥ ५३११० ॥
इति अस्मत्प्रत्ययः । ताक्षिभ्य-रत्नप्रभायां रत्नप्रभाऽऽदीनि
काएकानि वर्णविभागेन, कीदृशानि ?, पञ्चरागेन्दुसदृशा-
नीत्यादि । (विदुर्तेहि ति) दृष्टः अन्तः परिच्छेदो विचलि-
तत्वात्समाधेययोः सम्बन्धस्याविनाभावकपस्य प्रमाणेन यत्र
ते दृष्टान्तास्तेष्वेया घटः स्वगतेर्द्वैतः पृथुषुजोदराऽऽघाका-
राऽऽदिष्वेवमुगतः परधर्मेभ्यश्च पटाऽऽदिगतैर्भ्यो व्यतिरिक्त
उपलभ्यत इति पटाऽऽदिभ्यः पृथक् वस्तुवन्तरं तथैवैषाऽपि
रत्नप्रभा स्वगतभेदेनपुष्पाकाराशुर्कराप्रभाऽदिभेदेभ्यश्च व्यतिरि-
क्तेन, ताभ्यः पृथक् वस्तुवन्तरमिष्यादि । (वक्षेहि ति) शुक्लाऽऽदि
वर्णविभागेन तेषामिव उत्कर्षोपकर्षसंख्येयाऽसंख्येयानां गुरु-
विभागेन च वर्णप्रदणुसुपलक्षणं तेन गन्धरसस्पर्शविभा-
गेन चेति द्रष्टव्यम् । (संदासिहि ति) यानि तस्यां रत्नप्र-
भायां भवननारकाऽदीनि संस्थानानि । तद्यथा—'तेषु भवणा
बाहि बहो अतो चउरंसा अहं पुष्करकक्षियासंठाणसंठि-
या ।' तथा " ते श्रे नेरइया अंनो बहो बाहि चउ-
रंसा अहे लुण्णसंठाणसंठिया ।' इत्यादि । तथा—
(परिमार्थेहि ति) प्रमाणानि । (अहेत्यादि) परि-
माणानि । यथा—'असीउत्तरंजोयणसमसहस्सबाहल्ला र-
उज्जण्णामणमत्ता आयावमिक्खमहेण ।' इत्यादि (पडोयते-
हि ति) प्रति सर्वतः सामस्येन अवतीर्यते व्याप्यते यस्मै
प्रत्ययवतारस्ये च्चव घनोदध्यादिवत्त्वा येतिरव्याः । न हि
सर्वासु दिक्षु विविक्षु चेमां रत्नप्रभां परिचिष्य व्यवस्थिता-
स्तैः । (जं समयमिनि) " कालावधेनोप्यातो " ॥ २१२४२ ॥
इत्यधिकरणभावेऽपि द्वितीया । ततोऽयमर्थः—यस्मिन् समये
जानानि आकारादिविशिष्टां परिचिन्तयति (नं समय ति)
तस्मिन् समये पश्यति केवलदर्शनविषयीकरोति । भ-
गवानाह—गीतम् । नायमर्थः समये—नायमर्थो युक्त्युप-
पन्न इति भावः । तथ्यमजानानः पृच्छति—(से कण्ठेण
अंते ? इत्यादि) से इति अथशब्दादि, अथ केनायेन
कारणेन भवन्त ! एवं पूर्वोक्तेन प्रकारेणाच्यते ?, तमेव प्र-
कारं दर्शयति—(केवली एमिव्यादि) भगवानाह—(गी-
यमेत्यादि) अस्यायं भावार्थः—इह ज्ञानेन परिचिन्त्यन् ज्ञा-
नातीत्युच्यते, दर्शनेन परिचिन्त्यन्पश्यतीति, ज्ञानं च (से)
तस्य भगवतः साकारमन्यथा ज्ञानत्वायोगान् विशेष-
पान्निभ्युद्धानो हि बोधो ज्ञानं सविशेषं पुनर्ज्ञानमिति व-
चनान् दर्शनसाधनकारं निविशेष्टं विशेषणान्, प्रहो-
नमुच्यते इति घनान् तत्र ज्ञानं च दर्शनं च जीवस्य
स्वरुदशो नोपजायते, यथा कतिपयेषु प्रदेशेषु ज्ञानं, कति-
पयेषु प्रदेशेषु दर्शनं, तथा स्वाभाव्यान्, किं तु यदा ज्ञानं
तदा सामस्येन ज्ञानंमेव, यदा दर्शने नदा सामस्येन
दर्शनमेव, ज्ञानदर्शने च साकारानाकारतया परस्परं विरु-
द्धे, छायातपदीतिवैतरेतराभावात्समगीयकत्वात्, ततो यस्मिन्
समये जानानि तस्मिन् समये न पश्यति, यस्मिन् स-
मये पश्यति तस्मिन् समये न जानानि । एतदेवाऽऽह—(से-
एण्ठेणमिव्यादि) एतेन यद्वादीद्वयादींस्विकसनविवाकरो-य-
था केवली भगवान् युगपन् जानाति पश्यति चेति तद्-

॥ १६ ॥ त्रिकलेनदिवकात्मनिराकरणमपि ।

व्यपास्तमवगतमन्यम्, अनेन स्वरेण सात्त्वान् पुष्कियुषं ज्ञा-
नदर्शनेनोपायस्य क्रमशो व्यवस्थापितत्वात् । एवं शुर्करा-
प्रभाबालुकप्रभापङ्कप्रभाभूमप्रभातमः—भातमस्तमः—प्रभासौ-
धमशानसनकुमारमाहेन्द्रब्रह्मलोकलान्तकशुकसहकारानन्त-
प्राणुतारगच्छुतकल्पदेवयकविमानान्तरुत्तरविमानपुत्रप्रभा-
रामिधपुषिर्वीपरमाणुपुल्लोत्रप्रदेशिकरूपकसन्ध्यावदन्तप्रदे-
शिकरूपकविषयाख्यपि सूत्राणि आवर्तनीयानि । ननु यदि
ज्ञानदर्शनं साकारानाकारतया पुष्पेण व्यवस्थापितविषये
तत इदमायातं, यदा भगवान् केवली रत्नप्रभाऽदिकमाका-
राऽऽघमावेन परिचिन्तति तदा स पश्यतीत्यर्थं वक्ष्यते
न जानातीति । सत्यमेतथा चाऽऽह—' केवली ए अंते ! इमं
स्थलपथं पुदवि अणामांहेहि अहेऊहि ।' इत्यादि प्राये
भावितात्वात्सुगमम् प्रभा ३० पद ।

पामसाह—पार्थिनाथ—पुं० । पश्यतीति पार्थः, पार्थोऽस्य वै-
यावृत्त्यकरः, तस्य नाथः पार्थनाथः । अवसर्पिण्यां जाते
त्रयोविंश तीर्थकरे, ध० २ अवि० । " पान्तु वः पार्थ-
नाथस्य, पादपद्मनम्रांशवः । अश्वपिप्लनमंघान-तमोर्भेदक-
तवः ॥ १ ॥ " आ० म० १ अ० प्र० । नी० । (पार्थ-
नाथवक्त्र्यता ' पार ' शब्देऽस्मिन्नेव भागेऽनुपदमेव गता)
पासणिय—प्राञ्चिक—पुं० । प्रश्नेन राजाऽऽदिकिञ्चनरूपेण दप-
खाऽऽदिप्रश्ननिमित्तरूपेण वा चरन्तीति प्राञ्चिकाः । प्र-
श्नोपजीविनी साधो, सूत्र० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

प्राञ्चिकं वन्दत—

जे भिक्खु पामणियं बंदइ, बंदंत वा माइइ ॥ ५३ ॥ जे
भिक्खु पासणियं परमइ, परमसंत वा माइइ ॥ ५४ ॥

जे पासणियं इत्येवमादि दो सुत्ता । जणवयववहारसु ण-
इणइवहारसु वा जं पेक्खणं करंति, सो पासणिअं ।

लोइववहारमूला, पासत्थादिणसु कजेसु ।

पामणियत्तं कुणती, पामणिअं मो य नायसो ॥ ६६ ॥

" लोयववहारं सु ति ।" अस्य व्याख्या—

साधारण विरेगं, साहाति पत्त पउय य आहरणा ।

दोएह य एणो पत्तो, दोषि य महिला उ एगस ॥ ६७ ॥

दोएहं सामण्यं साधारणं तस्य विरेगं विषयणं तस्यञ्च
पासणिया कुतुमसमत्था संभावरुद्धंलाभां द्विदिन, कम् ?
एत्थ उदाहरणं जहा—एमांकारणसुत्तान् पउयआहरणं पि
जहा तन्धव, एवं अस्सु ति बहसु लोणववहारंसु पास-
णियत्तं करइ, द्विदिन वा ।

" लोए सत्थादिप ति " अस्य व्याख्या—

छंदशिरुत्तं मत्तं, अत्थं वा लोइयाण सत्थाणं ।

भावन्त्यप यं सातिन, छुलियादी उत्तरं मउण ॥ ६८ ॥

छंदादियाणं लोणसत्थाणं सुत्तं कहेति, अत्थं वा । अहवा-
अत्थं व णि, अत्थं सत्थं सेलुमादियाण वा बहण कक्षाणं
कोइयाणं य वेणियमाण य भावयं पमाहेति, छुवियमिग-
रकडाछुवणमादी उत्तरं तिथं कुत्तरादी, अहवा ववहारे
उत्तरं सिखावइ । अहवा-उत्तरं ति लोउत्तरं पि मउणभया-
दोषि कइयति । नि० सू० १३ उ० । सासिणि, दे० ना० ६
वर्गे ५१ गाथा ।

पास्त्य-पार्श्वस्थ-पुं० । सप्तगुणानां पार्श्वे तिष्ठतीति पार्श्वस्थाः । नाथवातिकमण्डलचारिणु, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ० । साधुज्ञानाऽऽदीनां पार्श्वे तिष्ठतीति पार्श्वस्थः । पाशस्थ इति वा संस्कारस्तथैव व्युत्पत्तिः-मिथ्यात्वाऽऽद्यो बन्धबन्धवः पाशास्तेषु तिष्ठतीति पाशस्थः । व्य० १ उ० । प्रब० । नि० । ध० । जी० । हा० । पार्श्वः सम्यक्पूर्व तस्मिन् ज्ञानाऽऽदिपार्श्वे तिष्ठतीति पार्श्वस्थः । सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ० । दृष्टे० । साधुगुणानां पार्श्वे तिष्ठतीति पार्श्वस्थः । सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० । शब्दाऽऽचरे, व्य० ३ उ० । मन्दधर्मे, ज्यो० १० पाठु० । ज्ञानाऽऽदिबहिर्वासीनि, अ० १० श० ४ उ० । स्था० ।

पार्श्वस्थो भूत्वा गणमुपसम्पद्यते-

जे भिक्षू वा गणाओ अवकम्म पास्त्यविहारं विहरंजा, से य इच्छेजा दोषं पि तमेव गणं उवसंपजिजा यं विहरित्थं अथिय या इत्थं से पुणो आलोएजा, पुणो पडिक्केमा, पुणो छेदपरिहारस्स उवहाइजा । एवं अहाछंदो कुसीलो आमासां संसत्तो ॥ २६ ॥

मिषुल्लक्षणाधार्थ्यः, 'वा' वाक्यभेदे, गणादपकम्प निःसृत्य पार्श्वस्थविहारं पार्श्वस्थवर्षा प्रतिपद्यते । स भूयोऽपि भावपरिवृत्त्या इच्छन् द्वितीयमपि वारं गणमुपसंपद्य विहर्तुम् । (अथिय या इत्थं ति) अस्ति जान कश्चित् यः शेषे वारिचस्य सति पुनरालोचयेत् । पुनः प्रतिक्रमेत, पुनश्छेदं परिहारं प्रायश्चित्तमापन्नस्तस्य छेदस्य परिहारस्य वा प्रतिपत्तये अभ्युत्तिष्ठेत् । यः पुनः सर्वथाऽपगतं चारित्रं पुनरालोचयेत्, पुनः प्रतिक्रमेत्, स मूलमापन्न इति मूलस्य प्रतिपत्तये अभ्युत्तिष्ठेत् । व्य० १ उ० । (यथाछन्दःऽऽदीनां व्याख्या स्वस्वस्थाने)

अथ कथं पार्श्वस्थाऽऽद्यो जायन्ते तत् आह-

गच्छम्मि केइ पुरिसा, सउणा जह पंजरंतरिनुद्धा ।

सारखपंजरचइया, पास्त्यगयाह विहरंति ॥ २०६ ॥

यथा शकुनिः शकुनिका पञ्जरान्तर्निरुद्धा महता कष्टेन वर्तते, तथा केचित् शूककर्माणः पुरुषा गच्छं स्मारणा चोदनाऽदिमहत्कष्टमभिमन्यमानाः कष्टेन वर्तन्ते, ततः स्मारणलक्षणपंजरव्यापिनः सन्तः पार्श्वस्थगनाऽऽद्यः, आदिशब्दाद्यथाच्छन्दोगताऽदिविपरिग्रहः । विहरन्त्यवतिष्ठन्ते, विहृत्य च केचित् भूयः स्मरणमुपसंपद्यन्ते ।

तेषां शीघ्रसंपद्यमानानां प्रायश्चित्तं देयमतस्तद्विषयुरिदमाह-

तेसिं पायच्छिक्तं, वोच्छं ओहे य पयविभागे य ।

ठपं तु पयविभागे, ओहेण इमं तु बुच्छामि ॥ २१० ॥

तेषां पार्श्वस्थाऽऽदीनां स्वगुणमुपसंपद्यमानानां प्रायश्चित्तं वक्ष्ये । कथमित्याह-ओवेन सामान्येन, पयविभागेन च कालाऽदिविशेषेण । गाथायां सप्तमी तुनीयायै । तत्र यत्पयविभागं प्रायश्चित्तं वक्ष्यं तत् स्थापनीयं, पञ्चाद्वक्ष्यते इत्यर्थः । ओवेन सामान्येन, कालादिविशेषेण विहितत्वेनेति भावः । पुनरिदमन्तरं वक्ष्यमाणतया प्रत्यक्षीभूतमिव वक्ष्यामि-

प्रतिज्ञातमेव निबोधयति-

ऊसववज्जे कयाइ, लहुआ लहुया अभिक्खगहणम्मि ।

ऊसव्वं कयाइ लहुया, गुल्गा य अभिक्खगहणम्मि ॥ २११ ॥

उत्सववज्जेमुत्सवाभावे यदि कदाचित् शय्यातरपिण्डाऽऽदि-कं गृहीतवान्, ततस्तस्य प्रायश्चित्तं लघुको मासः । तथाऽभीक्ष्णं गृहीतवान् ततश्चत्वारो लघुमासाः । अथोत्सवे कदाचित् शय्यातरपिण्डमग्रहीत् । ततश्चत्वारो लघुका मासाः । अथाभीक्ष्णमुत्सवेपु गृहीतवान् ततश्चत्वारो गुरुकाः । इहानुत्सवाद्युत्सवे गुरुकशोधप्रदानकरणमपि स्वयंमेव वक्ष्यतीति नाभिधीयते । अत्र कालविशेषो न कोऽपि निर्दिष्ट इतीदमेषेन प्रायश्चित्तविधानम् ।

इदानीं कालसामान्यत आह-

चउळ्ळम्मे वरिस्से, कयाइ लहु गुरु य तह य छग्गुल्गा ।

एएसु चेव भिक्खं, चउगुरु तह छग्गुरु च्छेदो ॥ २१२ ॥

चतुरो मासान् यावत्कदाचिदपि गृहीतवान् यदि शय्यातरपिण्डं ततश्चत्वारो लघुकाः, परमासान् कदाचित् ग्रहणे चत्वारो गुरुकाः । वर्षे यावत्कदाचिदभिगृहीते परमासा गुरुवः । एतत्त्वे चतुर्मासपरमासवर्षेषु अभीक्ष्णग्रहणे यथाक्रमं चतुरंग, पद्मगु छेदश्च । किमुक्तं भवति ?-चतुरो मासान् यावद्भीक्ष्णग्रहणे चत्वारो गुरुकाः मासाः, परमासान् भीक्ष्णग्रहणे परमासा गुरुवः । वर्षे यावद्भीक्ष्णग्रहणे छेदः । अत्रोत्सवानुत्सवविशेषरहिततया सामान्येनाभिधानम् ।

तथा चाऽऽह-

एसो उ होति ओहे, एतो पयविभागतो पुणो बुच्छं ।

चउत्थमासे चरिमे, ऊसववज्जे जइ कयाइ ॥ २१३ ॥

गेहह लहुओ लहुया, गुल्गा इतो अभिक्खगहणम्मि ।

चउरो लहुया गुरुया, छग्गुल्गा ऊसवविभागे ॥ २१४ ॥

एषोऽन्तराहः प्रायश्चित्तविशेषः । ओवेन सामान्येन अवति द्रष्टव्यः । अत्र ऊर्वं पुनर्विभागतः पयविभागं प्रायश्चित्तं वक्ष्ये । यथाप्रतिज्ञातं करोति-चतुरो मासान् यदि कदाचित् उत्सववज्जेमग्रहीत् शय्यातरपिण्डं ततो मासस्तु, परमासानुत्सववज्जेमभिगृहीते चत्वारो लघुकाः, वर्षे यावत्सववज्जे कदाचिदभिगृहीते चत्वारो गुरुका इत ऊर्वमेते । अथ चतुःपक्षुर्भीक्ष्णग्रहणे वक्ष्ये चत्वारो लघुका गुरुकाः पद्मगुरुका उत्सववज्जे यथाक्रमं ज्ञातव्याः । किमुक्तं भवति ?-चतुरो मासानुत्सववज्जे शय्यातरपिण्डमभीक्ष्णमग्रहीत् ततः प्रायश्चित्तं चत्वारो मासा लघुकाः, परमासानुत्सववज्जेमभीक्ष्णग्रहणे चत्वारो गुरुकाः । वर्षे यावदुत्सववज्जेमभीक्ष्णग्रहणे पद्मगुरुकाः । उत्सववज्जे गतम् ।

इदानीमुत्सवे प्रतिपादयति-

चउरो लहुया गुल्गा, छम्मासा ऊसवम्मि उ कयाइ ।

एवं अभिक्खगहणं, छग्गुरु चउ छग्गुरु च्छेदो ॥ २१५ ॥

चतुरो मासान् यदि कदाचिदुत्सवे गृहीतवान् ततश्चत्वारो मासा लघवः, परमासान् कदाचिदुत्सवे ग्रहणे चत्वारो गुरुकाः । वर्षे यावत्कदाचिद् गृह्यते परमासा गुरुवः । एतन्नुत्सववज्जेमभीक्ष्णग्रहणे पद्मगुरु इत्यादि । चतुरो मासानुत्सववज्जेमभीक्ष्णग्रहणे परमासा गुरुवः । परमासानुत्सवे च

पास्त्य

धूमवीक्षणमहणे चतुर्गुरुकण्डैः, वर्षे यावदमीक्षणमुत्सवेषु प्रहणे षड्गुरुकं क्षुरः ।

अथ कस्मादुत्सवेषु कदाचिदमीक्षणं वा प्रहणे अधिकतर-
प्रायश्चित्तदानमत आह-

ऊसववर्जं न मेष्टइह, निर्वंषा ऊसवीममि मेष्टेति ।

अजस्रोपरगादीया, इति अहिगा ऊसवे सोही ॥२१६॥

एष साधुस्तस्यवर्जं उत्सवरहिते शेषे काले भिक्षां न गृह्णाति, उत्सवं पुनर्विपुले भक्षणं प्रासुकमुपलभ्य कथमपि निर्वंषान् गाढाऽऽद्वक्कणान् गृह्णाति, ततोऽस्मिन् पयसि दानार्थमिति क्विन्तु न अत्यवसूरकाऽऽद्या दानाः संभवन्ति । आदिशब्दान् मिश्रकाऽऽद्विंशपरिमहः । इति अस्माद्विनास्तस्ये अधिकं बहुतरा शोषः प्रायश्चित्तमिति ।

एवं उवद्विषस य, पडितपिय साहुणा पदं हसति ।

चोष्ट रागदोसे, दिट्ठो पणमनिलेहि ॥ २१७ ॥

एषमुपदर्शितेन प्रकारेण शयानरविशऽऽदि प्रविश्य पुनरकण्ठयोपविश्यतस्य स्नातऽऽदिप्रयोजनं पुनर्विना भक्षणमदानाऽऽदिना सांपद्यमौक्यः साधवो येन स प्रविशन्तुस्तस्य पदं प्रतिस्वात्मज्ञं भवति । एवमेव पुनर्यदि । अथमत्र संप्रदायः-यदि पञ्चरात्रोदये दशगविर्द्वे यावद्द्विषमाय ह्यारोमा भवति, ततः स एवमेव मुच्यते, तस्य साधुव्रतण्येनैव शुद्धिभावात् । अथ मासाऽऽदि कस्मादस्तेनैव पदं भवति । तथावा-यदि ह्यै मासावापन्नस्तन एका मासा मुच्यते, एका दीयते । अथ अर्धमासात् तर्हि एका मासा मुच्यते, ह्यै मासा दीयते इत्यदि । अथ एके रागद्वेष्टे चोदयन्ति-यथा यूयं रागद्वेष्यन्तः । तथाहि-येन साधुना प्रविशितं तस्य पदमनुगतो हावय, येन पुनर्न प्रतिपरितरे तस्य जेतनः सकलनरि प्रायश्चित्तं परिपूज्य प्रयच्छत्यः । सूर्यराह-दिट्ठो पणमनिलेहि । न वये रागद्वेष्यन्तः । तथा चात्र दृष्टान् उपमा । पत्रकतिलैः । तथाहि-पत्रकतिला नाम दुर्गन्धितिलाः, ते स्थानद्वयेऽपि स्थपिताः । तत्रेति निम्नपुर्वैर्वापिता, अरि स्थाभविषा एव स्थिताः । तत्र ये निम्नपुर्वैर्वापितास्तेषां दुर्गन्धिन्यां बहुविधनोपक्रमणान्नोत्तरे शक्यते, इतरेषां स्तोकं । एवमिहापि ये स्तोकानः पार्श्वस्थाः, अत्रे च साधुनामावलीमहयन्ता स्नातऽऽदिप्रयोजनेषु साधुनामवलीमहयन्ताऽप्येवमापि शब्दे ते महता प्रायश्चित्तं शुद्धिमासावयन्ति । ये तु पार्श्वस्था अपि कर्मफलानुया साधुनामावलीमहयन्तः साधुना स्नातऽऽदिप्रयोजनेषु प्रत्यययन्ति स्नायाकारिणश्च ते स्तोकपारजन एवमेव शुद्धयन्ति । महापराश्रितोऽस्तिमपदहातः स्तोकं प्रायश्चित्तं नति । पत्रकतिलाऽप्येवमन्ते, तेन सर्वत्रमवलीमहयन्ता धैर्याद्यन्तशान्द्वयार्थं पत्रकतिलेन चोपमा दृष्टया । तथा सर्वमवलीमहयन्तशिलः सर्वशी बहुमलनः, अथशी अशर्मशी, तत्र सर्वशी रोगी कर्कशया कियथा शुद्धिमासावयति, अशर्मशी स्तोकया कियथा । यथा वा तै पट्टे शरदो, तत्रैको वाते वाति प्रतिविवर्ते तेन वातेन धूयते, अशो न, एवं तयोद्वेष्टोरपि कालक्रमेण गतिः-तूतरोः विवृतपटः स्तोकैकोनोपक्रमेण शुद्धिमासावयन्तिवृत्तपटो बहुनेष-

क्रमेण । एवं यः पार्श्वस्थः साधुनामवलीमहयन्ता स महता प्रायश्चित्तेन शुद्धिं लभते इति तस्मै परिपूज्य प्रायश्चित्तं दीयते, इतरस्य तु साधुनां प्रतर्पणे वक्ष्यमाणेन च शुद्धिः संभवत्यतर्प्ये ऋत इति ।

साम्प्रतमेतदेव विवरिषुः परः प्रश्नं भावयति-

जो तुम्हं पडितपड, तस्संमं ठाण्णं तु हासेह ।

बुद्धे अपडितपे, इह रागदोसिया तुम्हं ॥ २१८ ॥

यो गुणमकं प्रतिनर्पयति उपकारं करोति तस्य एकं स्थानकमन्तमलक्षणं प्रागुक्तस्वरूपं ऋतस्य, यः पुनर्न प्रतिनर्पयति तस्मिन्प्रतिनर्पयति तद्वत्स्थानकमन्तमलक्षणं वदेयम्, परिपूज्य तस्मै प्रायश्चित्तं दध्य इत्यर्थः । इत्येवममुना प्रकाशेन यूयं रागद्वेषका रागद्वेष्यन्तः ।

संप्रति यदुक्तम् " पत्रकतिलैरेष्टान्तः " इति तद्व्याख्या-

इहह विताव चायम् । कदये तेल्ले तु पणमनिलान् ।

किं पुण निविलेहि, भाविषयाणं भवे स्वजं ॥ २१९ ॥

इतरथाऽपि निम्नकुसुमाः दिवात्मनामन्तरेणाऽपि तावन् हे चोदक ! पत्रकतिलानां तैलं कटुकमेव, तुरवकागर्था भिक्षकमश्न, न स्वायं भवन्तीति भावः । किं पुनस्तथा पत्रकतिलानां स्वतिलैः, तिलानि इव मृदमयान् तिलानि कुसुमानि, स्वस्य तिलानि स्वतिलान्तेन निम्नकुसुमेनिर्यथेयः । भावितानां वापितानां तैलं स्वायं भवेत् ? नैव भवदित्यर्थः । एष दृष्टान्तः ।

अथमर्थोपनयः-

एवं सो पामय्थो, अवमवादी पुणो य साहणं ।

तस्म य महती सोही, बहुदोसो सोय्थया चव ॥ २२० ॥

एवं शोषिकृतः साधुरकं तावत्पार्श्वस्थमावाचारकारी पुनः साधुनामवलीमहयन्ता साधुनामाचारप्रद्वेष्यात् । ततस्तस्य तथापस्य महती शुद्धिः प्रायश्चित्तं, यतः सोऽत्र प्रायश्चित्तदानविधौ परिब्रिज्यमानो बहुद्वेष एव भवति वर्तते । तद्वैमप्रशस्तनिष्पन्नयः कृतः ।

संप्रति प्रशस्ततिलस्तमनिधितुगुराह-

जह पुण ते चव तिला, उमिणादप्रायसाउच्चका ।

तेमिं जे तेल्ले तं, वयमाडं पै विमेषे ॥ २२१ ॥

यथा पुनस्त एव पत्रकतिला उष्णादंकेन पूर्वं धीतान्दन्मन्त्रं लोकेन दूष्यते (उच्चका) लोकेन प्रक्षिप्य कियत्कालं धृत्वा ततो निकृष्टानः, तेषां यत्नेन तद् घृतमाहमपि विशेषयति, ततोऽप्युत्पन्नकनः भवन्तीति भावः । एष दृष्टान्तः ।

अथमर्थोपनयः-

कारेणं संविमाणं, आहारादीहं तिपत्तो जो उ ।

नीयावताणुत्तपी, तपस्सिय बसवादी य ॥ २२२ ॥

यः कारणं पशिवामोर्मादौऽऽदिषु संविधानां सुसंयत्नामाहारादिभक्षणानिषा-द्विमिलसंतिः प्रतर्पणं कृतवान्, तथा यः संविधानां नीचैर्दुल्लिखितेन यस्य स तथा किमुक्तं भवति ? स तान्त्वन्दे, न पुनर्वेदप्रायति । तथा अकल्प किमपि प्रतिमस्य अतु पश्चान् हा दुष्टं कारितोत्सर्गादिषु तपति सत्तापानुभवोऽप्येवैशीतोऽनुयायी । तथा तेषां संविधानां

पक्ष्मन्तपक्ष्मन्त भवस्त्याग्निकः, संविग्रपाग्निक इत्यर्थः ।
तथा वर्येवारी श्वाध्याकारी सुविहितनाम ।

ततः किमन्याह-

पावस्व उवचियस्स वि, पटिसाङ्ग को करेति सो एवं ।

सव्वासिरोगिउवमा, सरए य पढे अ विधुयम्मि ॥२२३॥

एवमनुना प्रकारेण संविग्रप्रतर्णाऽऽदिनाऽद्यापि पार्श्वस्थेन सता उपचयं नीतं, तथाऽपि तस्मोपविनस्यापि पापस्य परिश्राटनभावं करोति । सो इति पादपुरश्च, तेन तस्यैकपदस्य ह्रासः । उक्ता पञ्चनिलकट्टहृन्तभावना । एवमवर्गवादिनः पार्श्वस्थस्य परिपूर्णप्रायश्चित्तदाने सर्वाशिरोगिण्य उपमा, या च शास्त्रिके पटे वातविद्युते सा च दृष्टान्तभावना भाषितव्या ।

संप्रति तामेव दृष्टान्तभावनामाह-

पुणो यऽथ ते किमिषो य, अणुवायं वड्ढितो य उड्डो य ।

केण वि सेवायपुत्तेशं, बुद्धलहयं उल्लयं मुणा श ॥२२४॥

तद्वयमितरः पार्श्वस्थः साधूनामप्रतर्पयिता, न च पापं कृत्वा नु तपति । यदपि च पापं कुरुते तदपि निर्दयः सन्, साधूनां वाऽवर्णमायी । ततः सोऽन्यथा न शुच्यतीति तस्मै परिपूर्णप्रायश्चित्तं दीयते, द्वितीयम् नु साधुप्रतर्पणाऽऽदिना बहु पापं क्षपितवान्, न च निर्दयः सन्नकरोरगापमिति तस्य पदहासः ।

तदेव भावयति-

थावं भिन्नमासा-दिगाउ राईदियाई जा पंच ।

सेसे उ पयं हसती, परितप्पणं एयरं मयलं ॥२२५॥

यदि नाम स्तोके भिन्नमासाऽऽदिकदाश्व यावत्पञ्च-
रात्रिदिनानि एतानि समुदितान्यकरोर वा प्रायश्चित्तमाप-
न्नस्तदा स एवमवमुच्यते, तस्य साधुप्रतर्पणाऽऽदिना शुद्धी-
भूतत्वात् । यदि पुनर्भिन्नमासस्थापरि प्रायश्चित्तमापन्नस्त-
न्तस्मिन् शेषे तु प्रायश्चित्ते समापतिने स्मति पदमनितं प्रत-
प्तिने साधो हसति, तस्य चानिमगपदहानस्य भावना प्रागे-
व कृता, इतरस्मिन्साधूनामप्रतर्पणवर्षेवादिनि च सकलं
परिपूर्णं प्रायश्चित्तं, तस्यानन्यथा शुद्ध्यभावात् । ततो
न वयं रागोपवन्तः ।

संप्रति पार्श्वस्थान् व्याख्यानयति-

दुविहो खलु पासत्थो, देसे सव्वे य होइ नायव्वा ।

सव्वे तिषि विकप्पा, देसे सेज्जायरकुलादी ॥ २२६ ॥

द्विविधो द्विप्रकारः खलु निश्चितं पार्श्वस्थः । तद्यथा-देशे
देशतः, सर्वस्मिन् सर्वतः पार्श्वस्थः । शब्दसंस्कारमाश्रित्य
त्रयो विकल्पाः त्रयः प्रकाराः । तद्यथा-पार्श्वस्थः, प्रा-
स्यस्थः, पाशस्थः । एते स्वयमेवाभि वदयन्ते । देशे देशतः
पार्श्वस्थः शय्यानरकुलाऽऽदिप्रतिनिवेष्टमानः ।

"निषि विगप्पा" (२२६) इत्युक्ते तत्र प्रथमं प्रकारमाह-

दंसखनाणचरिते, तवे य असाहितो पवयस्ये य ।

तेसि पासविहारी, पासत्थं ते विद्याणाहि ॥ २२७ ॥

दशेन सत्यकवं हानमाभिनितोधिक्ताऽऽदि, चात्रिमाश्व-
नितोः । एतेषां पक्षान्तोऽहोः । तस्मिन्, तथा तपसि
बाह्याऽऽभ्यन्तरकूपे द्वादशप्रकारे, प्रवचने च द्वादशाङ्गलक्षे

यस्याऽऽसमा हतोपयुक्तो, न सत्यग्येनावाग्नित्यर्थः । यदि वा-
अभिहितस्तेषां, विराधकत्वात्, किं तु तेषां हानाऽऽदीनां पार्श्वे
तटे विहरनीत्येवं शीलो विहारी, न तेषु हानाऽऽदिव्यवर्तगत
इत्यर्थः । स पार्श्वस्थ इति जानीहि । हानाऽऽदीनां पार्श्वे निष्पत्ती-
ति व्युत्पत्तेः । इह यद्यपि यो दुष्कृतमाश्रयनिरोधं करोति स प-
रमार्थनस्तपेयुक्त एवेति वचनतश्चात्रिग्रहणेन तपोभावन-
हणेन च प्रवचनं गते तथापि तयोः श्रुतौ मोक्षं प्रति प्रा-
धान्यं गतो द्वाख्यानाथे, भवति च तपो मोक्षं प्रति प्रधान-
महं, पूर्वसंचितकर्मक्षपणत्वान्प्रवचनं च विधेयोपदेशादि-
त्वादिति । उक्त एकः प्रकारः ।

संप्रति द्वितीयं प्रकारमाह-

दंसखनाणचरिते, सन्थो अन्थति तहि न उज्जमति ।

एण्णं पासत्थो, पसो अशो वि पज्जाओ ॥ २२८ ॥

हानदशेनचात्रिं यथाकुरूपे यः स्वस्थाऽऽवतिष्ठन्, न पुनस्त-
त्र हानाऽऽदी यथा उच्यन्ते उद्यमं करोति । एतेन कारणे-
नैव पार्श्वस्थ उच्यते । प्रकरणं समन्तान् हानाऽऽदिषु निरुध-
मतया स्वस्थः प्रास्यस्थ इति व्युत्पत्तेरनेव स्वल्पव्या द्विती-
योऽपि पर्यायः । अपिशब्दः स्वल्पेभ्यो भिन्नकमथ, स च यथा-
स्थानं याजितः । उक्ता द्वितीयः प्रकारः ।

संप्रति तृतीयं प्रकारमाह-

पासो चि वंधणं ति य, एगट्ठं वंधेयओ पासो ।

पास्त्यिओ पासत्थो, अमां वि य एम पज्जाओ ॥ २२९ ॥

पाश इति वा बन्धनमिति वा एकमर्थः । इह ये मित्या-
त्वाऽऽद्यः बन्धेनैव त्वत्तं पाशस्तेषु स्थितः पाशस्थः, पाश-
पु निष्पत्तीति पाशस्थ इति व्युत्पत्तेः । एतेऽस्यः खलु तृती-
यः पर्यायः । उक्तास्त्रयोऽपि प्रकारास्तद्गणनाच्च भवितुः सवे-
तः पार्श्वस्थः ।

इदानीं देशतः पार्श्वस्थं व्याख्यायानुना यदुक्तम्-स ज्ञा-

यरकुलादी" इति, तद् व्याख्यानयति-

सेज्जायरकुल निम्मिय, ठवणकुल पलायणा अभिहट्ठे य ।

पुण्णि पच्छा संथव, निडग्गमापिंडोइ पासत्थो ॥ २३० ॥

यः शय्यानरपिण्डे भुङ्क्ते, यानि च तस्य निश्चिन्ताभ्यां-
तानि कुलानि तानि सतनमुपवीक्षति । किमुक्तं भवति ? या-
नि कुलानि प्रपञ्चानि, तानि येषु प्राप्तेषु नगरेषु वा वस-
न्ति, तेषु गम्या तेभ्य आहारोऽऽदिकमुत्पादयति । (ठवण
ति) स्थापनाकुलानि निर्विशति । अथवा-यानि लोकं ग-
ह्तिनानि कुलानि स्थपितान्युच्यन्ते, तेषामपरिभोग्यतया
जितेः स्थापितत्वात् । तेभ्यः आहारोऽदिकमुत्पादयति । (प-
लाय ति) संखड्याः सतनमाहारलैल्यतः प्रलोकना येन क्रि-
यते, शरीरस्य वा शुभवयोऽऽदिनिरोधार्थं प्रलोकनाः तथा
अभ्याहतानि आचर्यान्वाचीर्णाऽऽहारान् यो गृह्णाति, यश्च
पूर्वं संस्तुतान् मातापितृनां पश्चात्संस्तुतान् वा करोति ।
तथा नित्यपिण्डमपिण्डे च यो भुङ्क्ते स देशतः पार्श्वस्थः ।
(नित्यपिण्डइत्याख्या ' गितियपिण्ड ' शब्दे चतुर्थभागे २०६७
पृष्ठे गता) (अग्रपिण्डइत्याख्या ' अग्रपिण्ड ' शब्दे प्रथमभागे १६७
पृष्ठे गता) (' आनहड ' शब्दे २० भागे ७३१ पृष्ठे विस्तरः)
साम्प्रतमभ्याहतपिण्डं निवर्तपिण्डं च व्याख्यानयति-

आइप्पमाइहम्, निसीहऽभिहट्ठं च नोनिसीहं च ।

पासव्य

साभावियं च निययं, शिकयाणनिर्मतये लहुओ ॥२३१॥
अभ्याहृतं द्विविधम्—आचीर्णमनाचीर्णं च। तथाऽन्वीयमुप-
योगसंभवे गृहत्रयमध्ये, ततः परमनाचीर्णम्, उपयन्मासंभवा-
त्। अनाचीर्णमपि द्विधा—निशीध्याभ्याहृतं, नोनिशीध्याभ्याहृतं
च। तत्र यस्याधोऽभिदितमभ्याहृतं तन्निशीध्याभ्याहृतम्, इतर-
त्वाधोऽभिदितमानीतं नोनिशीध्याभ्याहृतम्। एतानि कारणे
निष्कारणे वा यथाकथञ्चिदभिप्रेक्ष्यानां दृश्यतः पार्श्वस्थः। तत्
द्विविधम्। तथा—स्वाभाविकं निकाचितम्, अनिकाचितं,
निमित्ततः च। तत्र यत्र संयतार्थमेव किन्तु य एव धर्म-
गोऽन्यो वा प्रथममागच्छति तस्मै यदप्रपिण्डादि दीयते
तत्सम्भवे, विकं, यन्पुनर्भूतिकर्माऽऽदिकरणतश्चतुर्मासाऽऽदिक-
रणतश्चतुर्मासाऽऽदिकं कालं यावत् प्रतिदिवसं निकाचितं
निषर्द्धकृतं पृथक् तन्निकाचितम्। यत्तु दायकं निमित्तप्रणापु-
रस्सं प्रतिदिवसं नियतं दीयते तन्निकाचितम्। एतान्यपि
गृहानां दृश्यतः पार्श्वस्थः स्वाभाविकनियतं निकाचने नि-
मित्तत्रये च सर्वत्र प्रायश्चित्तं मासलुप।

अथ पार्श्वस्थो भूत्वा पुनः कथं संविप्रविहारमुपपद्यते,
येनोच्यते “सं य इच्छुञ्जानां दोषं नमेव दास्ये उवसं-
जित्ता ये विहरितस्य” इत्यादि। तत आह—

संविगगजो जडो, व जह सुहिदो सारणाएँ वडओ उ।
बडइ संभरमाणो, तं चेव गसं पुणो एति ॥२३२॥

इह संविप्रो जनो जड इव हस्तीव वेदितव्यः। तथाहि—
यथा ह हस्ती वनादानीनां घृतगुडाऽऽदिभिः पुष्टिं मानः,
स्मृत्या वने जगाम, तच्च वनमनावृष्टिभावनोऽचारीभूतः,
ततस्तत्र दुःखमनुभवन् घृतगुडाऽऽदिकं स्मरति, स्मृत्या
च भूयो नगरमायाति। एवं सोऽप्यचिकृतः संविप्रो जनः
संविप्रानां मध्ये भगवत्प्रसादान् उन्मृष्टैराहरीः पोषमुपाग-
तस्ततः सुखितः सन् स्मरणात्मकमानस्तस्या न्याजितः प-
ार्श्वस्थविहारमुपपद्यते, तत्र च स्थितः पार्श्वस्थ इति कृत्वा
आज्ञाऽऽदिभिर्नाऽऽद्वित्येन, केवलं लोकत आकाशमवाप्नोति,
यथाऽयं शिकु शिंशलो यात इति, ततः संविप्रानां पुत्रां स-
त्कारं च संस्मरन् तमेवाऽऽदिभ्यः गणं पुनरिति समागच्छति,
समागतश्च सञ्जालत्वाऽऽधर्यमभ्युत्तिष्ठति।

तत इदमाह—

अत्थि य से सावेसेसं, मइ नत्थी मूलमत्थि तवळेया।
धोवं जइ आवसो, पडितपरं साहुया सुद्धो ॥२३३॥

पूर्वमिदं परिभाषनीयम्—(सि) तस्य आलोचनाऽऽधर्यमभ्यु-
त्तस्य सावशेषं चारित्रमस्ति, चशब्दात् किं वा नास्ति,
ततो मूलं दानवर्षं, मूलं नाम सर्वपर्यायच्छेदः। अथाऽस्ति
सावशेषं चारित्रं, ततस्तस्मै तया वा दीयतां, छेदो वा, तत्र
यदि स्तोत्रमापन्नो भवति। स्तोत्रं नाम रात्रिदिवपञ्चका-
दारभ्य भिक्षमासं यावन्माधूनां च स प्रतिनर्पितः, ततः स
साधुप्रतिनर्पणादेव शुद्ध इति प्रसादेन मुच्यते। मासाऽऽद्या-
पत्तो स्वस्तिमप्रादृष्टास्ति इति। यतं पार्श्वस्थमूत्रम्। व्य० १३०।

पार्श्वस्थं वन्दते प्रशंसति वा—

जे भिक्खू पासव्यं पसंसति, पसंसते वा साइजइ ॥११॥

सुलभं ते माणुस्सं जम्मं, जं साहजं वट्ठसि, एवमादि प-

संभावनीयं वन्दते उच्छोभणवन्दणे वा। एवमु-
त्तथां। नि० क० १३ उ०। आव०। आवा०।
आ० क०। सूत्र०। पार्श्वस्थं तु यत्र स्थाने यत् भ-
क्षितं प्रायश्चित्तं तस्मिन् स्थाने यथाच्छन्दं विवर्द्धतां
विशेषणं वर्द्धितं जानीहि, तच्च तथैवानन्तरमुपदर्शितम्।
कस्मादिह वर्द्धितं जानीहि इति चेत् ॥ उच्यते—प्रतिनैवेद्यात्,
प्ररूपणाया बहुदोषवत्तात्। इह पार्श्वस्थत्वं त्रयाणामपि सं-
भवति। तथा—भिक्षां ग्राहयच्छेदिन आचार्यस्य च यथाच्छ-
न्दत्वं पुनर्भिक्षारं। ततः पार्श्वस्थविषयं सूत्रं त्रिसृष्टाऽऽमर्कं,
यथाच्छन्त्रविषयं त्र्येकस्वरूपमिति। व्य० १ उ०। तथा देश
पार्श्वस्थो वन्द्यः कान्तीति, अत्र पूर्वोक्ताक्षराणुसारेणाऽऽवा-
योऽऽदिः प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यमानो द्वादशाऽवसैवन्दने पार्श्व-
स्थाऽऽदेः करोति। कारणान्तरं सर्वपार्श्वस्थाऽऽदेरपि वृद्धव-
न्दनाऽऽदि करोतीति आरभ्य कनिष्ठक्यादी कथितमस्ति।
ही० ३ प्रका। पार्श्वस्थाऽऽदीनामशनाऽऽदिदाने तन्त्योऽ-
शनाऽऽदिप्रत्येकं चतुर्लुप। ध० ३ अधि॥

पासव्यविहारि (ख) —पार्श्वस्थविहारिन्—पुं०। पार्श्वस्थानां
यो विहारो यद्गतिं दिनानि यावत्तथा वर्तनम् स पार्श्वस्थवि-
हारः, सोऽस्यास्तीति पार्श्वस्थविहारो हा० १ श्रु० ५ अ०।
अकालं पार्श्वस्थममाचरे, भ० १ श्रु० ४ उ०।

पासपिण्डवतोरुपरिणय—पार्श्वपृष्ठान्तोरुपरिणय—कि०। पार्श्वे
च पृष्ठान्तरे च तद्विभागो ऊरु च पश्चिन्नांति निर्णयप्रकर्ष-
वर्था गती यस्य स तथा। उच्यते—ततः, उच्य० ५ अ०।

पासपुट—पार्श्वपुट—त्रि०। क्षुत्तमात्रे, स्था० १० डा०।

पासमग्न—पाशमार्ग—पुं०। पाशप्रधानां मार्गः पाशमार्गः।
पाशकूटकावगुणाऽन्वये मार्गः, सूत्र० १ श्रु० ११ अ०।

पासमग्न—पाशमार्ग—न०। शुभितनस्तस्मीपादं याचने,
प्रश्न० ३ आश्र० द्वार।

पासमाग्न—परयत्—त्रि०। अवलोककः, भ० १६ श्रु० ६ उ०।

“पासमाणो विनेह”। अ० भ० १ अ०। दर्शनापयुक्तं, आ-
चा० १ श्रु० २ अ० १ उ०।

पासमूल—पार्श्वमूल—न०। पार्श्वसमुत्थरंगं, जी० ३ प्रति० ४
अधि०।

पासस्रिय पार्श्विक—त्रि०। पार्श्वशायिनः, प्रश्न० ६१ द्वार।
पञ्चा०। भ०।

पासवण—प्रश्रवण—न०। प्रकर्षेण श्रवणं, श्रवनीति श्रवणम्।

एकाकिकायाम्, आचा० २ श्रु० २ कृ० ३ अ०। सूत्रे, आचा०
४ अ०। स०। कस्य०। हा०। कायिकभूमिस्थानं, नि०
कृ० १ उ०।

पासवणगिरौह—प्रश्रवणगिरौह—पुं०। सूत्रसंगे, स्था०
१० डा०।

पासवणपडिकमण—प्रश्रवणप्रतिकमण—न०। सूत्रसंगे वि-
धायिपथिकाप्रतिकमणः, स्था० १ उच्यते पासवणं भूमिगं वा-
सिगिरु उवउत्तो अंसिगिरुणं रियायवदियं पडिकमहं वासि-
रह मत्तं जह न पडिकमहं य मत्तं जं उ साह पडिट्टेदं
नियमेण पडिकमं सो उ ति।” स्था० ६ डा०।

पासवणभूमि—प्रश्रवणभूमि—स्त्री०। सूत्रस्यागच्छे, ताच्च द्वा-
दश। आख्यायिकारिभोगान्ताः पटः पट्ठविहः। आचा० ५ अ०।

पासाभ-पासाद्-पुं० । " पासाभो हम्मिअं । " पाद् ० ना० २७३ गाथा ।

पासाईय-पासादीय-त्रि० । प्रसादाय मनःप्रसन्नयं हि-
नस्तत्कारिणात् प्रसादायः । मनःप्रसन्निकारिणि, जी० ३
प्रति० ४ अत्रि० । आ० १ प्रभा० । नं० । मनःप्रसा-
दकारणे, व्य० ६ उ० । प्रसादो मनःप्रमोदः प्रयोजनं यस्ये-
ति । श्री० । नि० । आ० म० । द्रष्ट० । चित्तप्रसादजनके, अ०
५ श० २ उ० । रा० । विपा० । आ० । स्था० । प्रासद्विषु
भवा प्रसादाया । प्रासादबहुलायां पुरि, स्त्री० । सू० प्र० १
पाहु० १ पाहु० पाहु० । " पासाईया । " प्रसादः प्रसन्नता निर्मे-
लजलता विद्यते यस्याः सा प्रासादिका । प्रासादा बाहुवै-
कुलसन्निवेशास्ते विद्यन्ते यस्यां समन्ततः सा प्रासादिका ।
सू० २ ध्रु० २ अ० ।

पासाण-पापाण-पुं० । स्फटिकाऽऽदिके पृथ्वीविकारे, नि०
सू० २ उ० । विज्रातीयक्षेत्रे, दृश० ६ अ० ।

पासाणधाउ-पापाणधातु-पुं० । युक्तिविशेषेण ध्मायमाने सु-
वर्णवर्णेन परिगृहीतं पासाण, " जय्य पासाणे जुल्लिणि-
जुलं वा धम्ममाणं सुवक्खणं पदे सं पासाणधातु । " नि०
सू० १३ उ० ।

पासाणिअ-देशी-सालिणि, दे० ना० ६ वर्ग ४१ गाथा ।

पासादीय-पासादीय-त्रि० । ' पासाईय ' शब्दायै, जी० ३
प्रति० ४ अत्रि० ।

पासाय-पासाद्-पुं० । देवानां राज्ञां च भवते, उत्सेधबहुले
गृहे च । अ० ५ श० ३ उ० । जी० । प्रश्न० । अनु० । उत्त० । प्रा-
सादभवन्तोः को विशेषः । उत्पन्न-भवनमायामालेपया कि-
ञ्चिन्मृत्युच्छेद्यमानं भवति, प्रासादस्तु आयामिदृगुलो-
च्छेद्य इति । आ० १ ध्रु० १ अ० । विपा० । जं० । राजगृहे,
आ० १ ध्रु० ५ अ० । राजमन्दिरं, उत्त० १६ अ० ।

चक्रवर्त्यादीनां प्रासादप्रमाणम् । ऊर्ध्वतः परिमाणमाह-
अट्टसयं चकीणं, चउसट्ठी चेव वासुदेवानां ।

वरीसं मंडलिण, सोलस इत्था उ पागतिण ॥४६॥

अष्टाधिकं शतं सहस्रानामूर्ध्वतश्चक्रवर्तिनां प्रासादो
भवति, चतुःषष्टिर्वासुदेवानां, ढाविशान् माण्डलिकस्य, पां
उश इस्ताः प्राकृतिके प्राकृतजनसंघनिधिन प्रासादः ।

भवणुआखादीणं, पसुस्सेदो उ वत्थुविजाण ।

भणिता सिपिनिहिम्मि उ, चकीमादीण मजेसिं ॥४७॥

शिपिनिधौ वास्तुविद्यायां सर्वेषामपि चक्रवर्त्यादीनां
भवनेयानां प्रासादानामेव उत्सेधो भणितः । व्य० ६ उ० ।

पासायवडिसग-पासादावतंसक-पुं० । प्रासादलामवतंसक इ-
व शस्त्रक इव प्रासादावतंसकः । प्रासादविशेषे, जी० ३
प्रति० ४ अत्रि० । आ० म० । स० । रा० । प्रासादोऽवतंस-
कः । अ० २ श० २ उ० । प्रासादश्चावतंसकश्च प्रासादावतं-
सकः । प्रधानप्रासादे, आ० १ ध्रु० ११ अ० ।

पासासा-स्त्री० । देशी-प्रत्ययाम्, दे० ना० ६ वर्ग १७ गाथा ।
२६६

पासावअ-देशी-गवासे, दे० ना० ६ वर्ग ४३ गाथा ।

पासावञ्जिअ-पार्श्वपत्तीय-पुं० । पार्श्वपत्त्यस्य पार्श्वश्वा-
मिश्रित्यस्यापत्यं शिष्यः पार्श्वपत्तीयः । सूत्र० २ ध्रु० ७
अ० । पार्श्वपत्त्यनां पार्श्वजिनशिष्याणामयं पार्श्वपत्तीयः ।
आ० १ श० ६ उ० । पार्श्वनाथाशिष्यशिष्ये, स्था० ६ ठा० ।
आनुयागिकसाधो, अ० १५ श० । " समणस्स गे भग-
वन्तो महावीरस्स अम्मापितरो पासावञ्जिअ । " आचा०
२ ध्रु० ३ सू० ।

पासित्त-द्रष्टुम्-अव्य० । प्रक्षितृमित्यर्थे, नि० सू० ६ उ० ।

पासित्ता-द्रष्टा-अव्य० । प्रवेत्यर्थे, कल्प० १ अत्रि० ६ क्षण ।
अनु० । " दससुमिणे पासित्ता ण पडिबुद्धा । " स्था० १०
ठा० । आचा० ।

पासिय-पाशित-त्रि० । पाशोपेतं अनर्थापादके, सूत्र० १
ध्रु० ३ अ० २ उ० ।

द्रष्टा-अव्य० । ज्ञात्वेत्यर्थे, आचा० १ ध्रु० ३ अ० १
उ० । दशा० ।

पाशिक-पुं० । पाशेन बन्धनविशेषेण चरति पाशिकः ।
पाशेन हननोपाजीवके, प्रश्न० २ आध्म० द्वार ।

पासियव-द्रष्टव्य-दि० । चक्षुषा निरीक्षणार्थे, कल्प० ३ अत्रि० ।

पामी-देशी-चूडायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ३७ गाथा ।

पासोल्लिय-पार्श्ववत्-त्रि० । पार्श्वशायिन, दृश० ७ अ० ।

पाहस-प्राधान्य-न० । प्रधानतायाम्, स० १० अक्ष ।

पाहम्या-प्रधानता-स्त्री० । प्रधानस्य भावः प्रधानता ।
प्रधानभाव, अनु० ।

से किं तं पाहमयाए ? पाहमयाए अण्णविहे पसत्ते । तं
जहा-असंगवणं सत्तवणवणं चंपवणं चूअवणं नामव-
णं पुआगवणं उच्छुवणं दक्खवणं सालिवणं । से तं
पाहमयाए ॥

(से किं तं पाहमयाए इत्यादि) प्रधानस्य भावः प्र-
धानता । तथा किमपि नाम भवति, यथा बहुध्वशिकवृत्तं
स्तंकेष्वाप्राऽऽदिपादेष्वशोकप्रधानं वनमशोकवनमिति ना-
म । सप्तपण्यं-सप्तच्छुदाः, तत्पदानां वनं सप्तपण्यवनम्, इत्या-
दि सुगमम्, नवगमत्राय्याह-ननु गुणनिष्पन्नादिदं न भिद्यते,
नैवम्, तत्र क्षमाऽऽदिगुणेन क्षमणऽऽदिशब्दाव्याप्यस्य साम-
स्थेन व्याप्तत्वाद् न त्वशोकाऽऽदिभिरंशोक्तवनाऽऽदिशब्दा-
व्यापानां वनानां सामस्थेन व्याप्तिरभावादिनि भेदः ॥५॥ अनु० ।

पाहाण-पापाण-पुं० । " दश-पापाणे हः " ॥ २ । २६२ ॥
इति पकारस्य हः । पाहाणं । पासाणे । प्रस्तरे, प्रा० १ पाद ।

पाहाणजल-पापाणजल-न० । पापाणानामुपरि वहति जले,
आय० ।

पाहिज्ज-पाथेय-न० । पथि प्रह्लाऽऽदिश्रुतौ, " पाहिज्जणानं बा-
दिमुभयपणसं केव, नामा पच्छाकडाएणुं । " ह० १ उ० २
प्रक० । " पयपणं सबलं च पाहिज्जं " पाह० ना० १५५ गाथा ।

पाहुन-प्राभृत-न० । प्रकरेण समन्ताद् अभियते प्राप्यते वि-
लम्भीयस्य पुरुषस्यानेनैति प्राभृतमिति व्युत्पत्तिः । "कृद्व-
हलम्" ॥ ५ । १ । २ ॥ इति वचनात् करणे क्रप्रत्ययः । "उ-
रुवादी" ॥ ८ । १ । १२१ ॥ इति श्रुत उन् । अस्य हः ।
प्रा० पुं० १ पाद । "पाहुडं उवायणे" । पाहु० ना० २३६
गाथा । पूर्वोक्तमेतं भूतविशेषः । विशेषः । स० । अथ
प्राभृतमिति कः शब्दाधः ? उच्यते-इह प्राभृतं नाम लोके
प्रसिद्धं यद्भीष्टाय पुरुषाय देशकालोचितं दुर्लभं वस्तु
परिणामसुन्दरमुपनीयते ततः प्राभृत्यते प्राप्यते विलम्भी-
यस्य पुरुषस्यानेनैति प्राभृतमिति व्युत्पत्तेः । "कृद्वहलम्"
॥ ५ । १ । २ ॥ इति वचनात् च करणे क्रप्रत्ययः । विवक्षिता
अपि च प्रत्ययजन्यः परमदुर्लभाः परिणामसुन्दराश्चाभीष्ट-
भ्यो विनयाः । इत्युक्तकलितेभ्यः शिष्येभ्यो देशकालोचितेभ्यो-
पनीयते । च० प्र० १ पाहु० १ पाहु० पाहु० । स०
प्र० । अनु० । आवा । स० । कलहे, नि० चू० १० उ० ।
स्था० । कौशलिकपरमकोषे, स्था० ३ डा० ४ उ० । प्रा-
भृतिकायाम्, प्रश्न० ५ संव० द्वार ।

पाहुडच्छेद-प्राभृतच्छेद-पुं० । परिमाणपरिच्छिन्नप्राभृतायद-
च्छेदे, नि० चू० २० उ० । व्य० ।

पाहुडपाहुन-प्राभृतमाभृत-न० । प्राभृतमिव प्राभृतम् । प्राभृतेषु
चान्तमेतं प्राभृतं प्राभृतप्राभृतम् । स० प्र० १ पाहु० १ पाहु०
पाहु० । प्राभृतान्तर्वर्तिनोऽपि अधिकारविशेषः कर्म० १ कर्म० ।
पाहुडपाहुनसमास-प्राभृतप्राभृतसमास पुं० । पूर्वोक्तवर्तिना-
न्धिकारविशेषाणां प्राभृतप्राभृतानां व्याप्तिसमुदायः कर्म० १
कर्म० । अनु० ।

पाहुडसमास-प्राभृतसमास-पुं० । पूर्वोक्तवर्त्यधिकारविशेषा-
णां प्राभृतानां व्याप्तिसमुदायः कर्म० १ कर्म० ।

पाहुडसीलया-प्राभृतसीलता-स्त्री० । कलहनलम्बन्धतायाम्,
स्था० ४ डा० ४ उ० ।

पाहुडिया-प्राभृतिका-स्त्री० । कर्मविदिष्टाय पूज्याय वा बहु-
मानपुरस्चरीकरणे यद्भीष्टं वस्तु दीयते तस्याभृतमुच्य-
ते, तदेव प्राभृतिका । प्रब० ६७ द्वार । प्राभृतं कौशलिकं
तद्विषयकारसाधनार्थम् वा भिक्षा सा प्राभृतिका । पञ्चा०
१३ विष० । प्राभृतमिव प्राभृतं साधुभ्यां देयं भिक्षाऽऽदि-
कं तदेव प्राभृतिका । यद् वा-प्र इति प्रकरेण आ इति
साधुभक्तलक्षणमयीया भूता निर्वर्तिता यका भिक्षा सा
प्राभृता, सा स्वार्थिकप्रत्ययविधानात् प्राभृतिका । प्रब०
६७ द्वार । पि० । कालान्तरभावितो विवाहाऽऽदिदिनौ स-
ञ्जिवितः साधवः सन्ति तेषामभ्युपयोगो भवतिवि विद्वत्ता
इदानीमेव करणे, सन्निकृष्टस्य विवाहाऽऽदेः कालान्तरे सा-
धुसमागमं संविन्योत्कर्षणे च । अ० ३ अ० । उद्गमदो-
षविशेषः च । आवा० २ ध्रु० २ चू० २ अ० ३ उ० । स्था० ।
च० चू० । पि० ।

संप्रति प्राभृतिकाद्वारसामिधेयुःराह-

पाहुडिया वि हु दुविश, वापर सुमुमा य होइ नायव्या ।
उसकणमोसकण, कव्वट्टीय समोसरणे ॥ २८॥

द्विविधा प्राभृतिका । तद्यथा-बादरा, सूमा च । एकैका-
ऽपि द्विधा । तद्यथा-अवष्यक्कणेन, उत्तवष्यक्कणेन च । सूत्रे चात्र
विभक्तिरूपेण आगम्यात्, नत्रावष्यक्कणं स्वयंवागवृत्तिय-
तकालावधेरवोक्तकरणम् । उत्तवष्यक्कणे परतः करणम् । तत्र
बादप्राभृतिकाविषयमाह- (कव्वट्टीय समोसरणे) इह
समयपरिभाषया 'कव्वट्टी' लक्ष्मी दारिका अर्पयते । त-
स्याः सत्कस्य, उपलक्षणमेतत्, पुत्राऽऽद्वैतस्य सत्कस्य विवाह-
स्य अवष्यक्कणमुत्तवष्यक्कणं वा समवसरणे साधुसमुदा-
यविषये । इयमेव भावना-साधुसमुदायं यथाविहारक्रममा-
याते दृष्टा कोऽपि धावकः चिन्तयति, यथा-ज्योतिर्वि-
शेषादि विवाहादिने यदि विवाहः क्रियते, ततोऽवगम्य सु-
विहितजनो विवाहक्रमेण गमिष्यति ततो न किमपि मदीयं
विवाहसंबन्धं मोक्षकाऽऽदिकं तदुल्लाषावनाऽऽदि बाधक-
रिष्यते, नत एवं चिन्तयित्वा अर्वाकृ विवाहं करोति । यदि
या-भूयान् सुविहितजनो यथाविहारक्रममागच्छतु भूयते,
यिवाहश्च तदागमनादयोक्, ततो न किमपि तेषां मदी-
यमुपकारिष्यतीति, नत एवं चिन्तयित्वा परतो विवाहं क-
रोति, इदं च विवाहस्यावष्यक्कणमुत्तवष्यक्कणं वा कृत्या यदुप-
स्क्रियते भद्राऽऽदि, सा बादरा प्राभृतिका ।

संप्रत्यपसर्पणरूपां सूक्ष्मप्राभृतिकां भाष्यकृतं गाथाद्वयेन-
नाऽऽह-

कत्तामि ताव पेत्तु, तो ते देहामि पुत्त ! मा रोव ।
तं जइ सुमेइ माहु, न गच्छए तत्त आरंभो ॥ ३४ ॥
अश्वट्ट उड्डिया वा, तुज्ज वि देमि नि कि पि परिहरति ।
किह दाणि न उड्डिहमी, माहूपभावेण लब्धामो ॥ ३५ ॥

काचित्कर्त्तव्यं कुर्वेती भोजनं याचमानं बालकं प्रति वद-
ति-कृणुमि तावदिदं पेत्तु कतृणुकां, कृणुमि कतृणुकां
'कुदुपपेत्तं' इत्यस्य रीपादिकस्य प्रयोगः, ततः पञ्चान्
(ने) तुभ्यं दास्यामीति मा रोदी, आरन्तेन च साधुग-
गता यदि शृणोति गतिं तत्र गृहे न गच्छति, न तत्र
भिक्षां गृहानीत्यर्थः । मा भूत्वा तुभिमि आरम्भा बालक-
भोजनदाननदनल्लरहल्लाषावनाऽऽदिरूपा । मा हि साध्वर्थमु-
त्थिता सती बालकस्यापि भोजनं ददाति, ततो हस्तधा-
वनाऽऽदिनाऽऽक्याऽऽदिकं च विनाशयति । इह सप्तपुत्रिका-
कर्मनसमाप्त्यनन्तरं दातव्यतया बालकाय प्रतिज्ञाते भो-
जने साधुनिमित्तपरोपगुत्थानेन यद्वर्गव्य बालस्य भोजन-
दानं तद्वत्परिणामः अथवा-गृहस्था कर्त्तव्यं कुर्वेती भोजनं या-
चमानं पुत्रं प्रति वदति अन्याधर्ममन्येन प्रयोजननोत्थिता
सती तवाऽपि तुभ्यर्मापि किमपि स्वीरिमाऽऽदि दास्यामि,
आरन्तेन च साधुगगता एवं धृते परिहरति । अथवा-
तथाभूतगृहस्थावचमानाकरणेनपि साधो समागते बालको
जननीं वदति-कथमिदानीं मोत्यामसि ? , समागतो ननु
सा तुस्मतेऽवश्यमुपायन्त्यं तस्या, तथा च सति साधुध-
र्माय यमपि लन्त्यामहे, तत एवं बालकवचनं श्रुत्वा
तथा दियमानं परिहरति, मा भूदवसर्पणरूपां सूक्ष्मप्रा-
भृतिकाधः ।

संप्रत्युत्सर्पणरूपां सूक्ष्मप्राभृतिकां गाथाद्वयेनाऽऽह-
या ताव भेज पुत्तय !, परिवारीण इहंही मो साहु ।

एयस्स उड्डिया ते, दाहं सोउ विवजेइ ॥ २८६ ॥

अहवा-

अंगुलियाए धेणुं, कट्ठइ कण्ठमो घेरं जतो ।

किं ति काहिए न गच्छइ, पाण्डुडिया एम सुहुमा उ ॥ २८७ ॥

इह काविन् गृहस्था भोजनं यावमानं पुत्रं प्रतिपादय-
ति-हे पुत्रक ! मा तावत् ऋष वारं वारं जलप, इह परि-
पात्रा साधुरागमिष्यति तत्स्वस्थापेयमुच्यता सती ते
मुत्र्यं दास्यामि, अत्रान्तरे च साधुरागत इदं वचः श्रुत्वा
विवर्जयति, मा भूदुत्सर्पणरूपसूक्ष्मप्राभृतिकादायः, अत्रा-
र्थाकं विवर्जितस्य भोजनदानस्य साधुभिक्षादानेन समं परतः
करणमुत्सर्पणम् । अथवा-प्राकृतेन जनन्याकं बालकेन धृते
स्मृति स्म 'कण्ठद्वयो' बालकस्तेन साधुभक्षकगुल्या गृहीत्वा यतो
निजगृहे ततः समाकर्षति । ततः साधुस्ते बालकं पृच्छति ।
यथा किं प्रामाकर्षति । ततः स यथावस्थितं कथयति,
बालकस्तेन श्रुजुत्वा, ततः कथितं तव न गच्छति, मा
भूदुत्सर्पणरूपसूक्ष्मप्राभृतिकादासंपर्कः । एषा सर्वोऽप्यनन्त-
रात् साधुमप्राभृतिका ।

संप्रति "कवचं, ए. समोसरणं" इत्यवयवं व्याख्येयसाः
प्रथमतः उष्णस्पर्शरूपां बादरप्राभृतिकामाह

पुत्तस्म विवाहदिशं, ओसरणे अडिच्छण सुणिय मड्डी ।

आमकंता मरगं, संवडिपाहगमदवट्ठा ॥ २८८ ॥

पुत्रस्य, उपलक्षणमेतत्, पुत्रिकाऽऽवेष्टा, विवाहदिने उच्यति
विदा अवसरणे साधुसमुदायं यथाविहारक्रममतिक्रान्तेऽ-
न्यत्र गते साधुपदिश्यमानं भूत्वा आसी विवाहवध्वप-
क्ते, अर्थाकं दिने दृष्ट्वा विवाहं करोति । किमर्थम्, इत्याह-
समवसरणे, गृहीतसम्यगर्थे प्रत्यभदानं समवसरणस्य
साधुसमुदायस्य विवाहरूपायां संवड्यां प्रहणकं मोद-
काऽदि द्रव्यं-तन्दुलयावनाऽऽदि तदर्थं-तद्दानार्थम्, भावना
च प्रथमगाथायामेव कृता ।

उत्सर्पणरूपां बादरप्राभृतिकामाह-

अपत्तम्मि य ठविणं, ओसरणे होहिइति उत्सकणं ।

स्थापितं विवाहदिने किलप्रामं यथाविहारक्रममनागतं
'ओसरणे' साधुसमुदायरूपं भविष्यति, ततो न किमपि
मदीयं विवाहस्तरकं साधूनामुपकरिष्यतीति कृत्वा विवाह-
स्यात्सर्पणं करोति, साधुसमागमकाल एव करोतीत्यर्थः ।
उक्ता बादरा प्राभृतिका ।

संप्रति द्विविधाया अवसर्पणोत्सर्पणरूपायाः कर्त्तव्यं
प्रतिपादयति-

तं पागडिमियं वा, करेइ उज्जु अणुज्जु वा ॥ २८९ ॥

तामवप्यकणोत्सर्पणरूपां द्विधामपि श्रुतुः प्रकटं करो-
ति, सकल जननिवेदनेन करोति । अनुज्जुतिनन्त्-प्रच्छन्नम्,
यथा न कोऽपि जानातिति भावः । तत्र यदि प्रकटं करोति
सर्वे तां जनपदपत्रात एव ज्ञात्वा परिहरन्ति । अथाप्रकटं
नहि तिपुण्यं श्रावयित्वा वर्जयति, तिपुण्यवाचनेऽपि यदि
कथमपि च परिहृतं भवति तदा न कांश्चिद्दातुं, परिणामस्य
श्रुत्वात् ।

अथ किमर्थं बादरमप्यकणऽऽदिकं करोति, तत आह-

मंगलहेउं पुत्त-द्वया व ओसकिणं दुहा पणयं ।

उत्साकिणं पि किं ति य, पुट्टे मिट्टे विवज्जंति ॥ २९० ॥

प्रकृतं विवाहाऽऽदिकं द्विधा-द्वय्यां प्राकाराभ्यामवप्य-
क्तं भवति । तद्यथा-मङ्गलहेतोर्विवाहे गृहस्य साधुवर-
णैः स्पर्शने तस्यो दानं च मङ्गलाय इति कृत्वा यद्वा-
पुण्यार्थम्, एवमुत्सर्पणकृतमपि द्विधा, ततो निपुणपृच्छं
किमिति पुट्टे गृहस्थेन च यथावस्थिते कथितं तद्दीक्षा-
हसकं परिहरन्ति, मा भूत् बादरप्राभृतिकादोपायमुञ्च इति ।

ये तु न परिहरन्ति तेषां दोषमाह-

पाण्डुडिभत्तं भुंजइ, न पडिकमए य तस्स ठाणस्स ।

एयव अइइ बोडो, लुक्कविलुक्को जह कपोडो ॥

यः प्राभृतिकाभक्तं भुङ्क्ते न च तस्मात् प्राभृतिकापरिभोगरू-
पात् स्थानात्-प्रतिक्रामति स्म 'बोडो' भुण्ड एयमेव निष्प्र-
लभटति, यथा लुक्कविलुक्कऽतिशयकरोति । उक्तं प्राभृ-
तिकाहारम् । पि० । बह्यादिनिमित्तं या ददाति ।
पि० । पञ्च । जी० । व्य० । सूक्ष्मप्राभृतिकायाम् अ-
विकृतिप्रायश्चित्तम् । जीत० । "गौरवरचरिया पाह-
डियं न पडिपरिया तस्स णं चउत्थं पायखित्तं उवमेइ-
जा ।" महा० १ चू० । 'मंडीपाण्डुडियाए बलिपाण्डुडियाए ठव-
णपाण्डुडियाए अणसण्णए जो मे अइयारे कअं ।' (मण्ड-
प्राभृतिकाऽऽदीनां यस्यां वसतो स्थितानां कर्म प्राभृ-
तं भवति सा प्राभृतिका । वनतश्छादनलेपनाऽऽदिकरणे,
आव० ४ अ० । आ० चू० । (व्याख्या स्वस्त्यादि)

पसन्निविष्टा प्राभृतिका । अथ प्राभृ-

तिकाद्वारं विभावयिपुगह-

पाण्डुडिया वि य दुविहा, वायर सुहुमा य होइ नायव्वा ।

एक्का वि य एत्तो, पंचविहा होइ नायव्वा ॥

प्राभृतिका वसंतः छादनलेपनाऽऽदिरूपा, सा द्विविधा-बा-
दरा, सूक्ष्मा च भवति ज्ञातव्या । एकैकाऽपि चेतः ऊर्ध्वं पञ्च-
विधा भवति ज्ञातव्या ।

तत्र बादरां पञ्चविधामपि तावदाह-

विट्ठंसण छावण ले-वणे भूमिकम्मं पटुच्च पाण्डुडिया ।

उत्सकण ओसकण, देसे सव्वे य नायव्वा ॥

बु० १ उ० २ प्रक० । पि० । (अस्या गाथायाः व्याख्या
'वसति' शब्दादवगम्यता) सुरविहितसमवसरणमाहा-
प्रतिहार्यादि (ति० चू० ३ उ०) पूजयाम् । बु० ४ उ० । प्राभृ-
तिका भिक्षा भरणेन । पूजाऽपि । बु० १ उ० ।

पाण्डुण-प्राधुण-पुं० लक्ष्यस्त्वर्थः, स च सङ्ख्ये गौरवार्हतेनया
प्राधुण उच्यते । बु० ३ उ० । विंशत्ये, ते० सा० ६ वगैश्च गाथा ।

पाण्डुण-प्राधुर्णक-पुं० । आगन्तुकं भिक्षोः, स्था० ६ डा० ।

तदर्थं पथ्ये च । न० । आ० बु० ३ अ० । बु० ।

पाण्डुणगमत्-प्राधुर्णकभक्तं न० । प्राधुर्णका आगन्तुका भि-
क्षुका एव तदर्थं यद् भक्तं तत्तथा प्राधुर्णको वा गृहीता
यदापयति तदर्थं संस्कृत्य तत्तथा । प्राधुर्णकार्थोऽहोरे,
स्था० ६ डा० । प्राधुर्णकः कां वि कथितं गां यस्मिन्नि-
ज्ये संस्कृत्य ददाति, प्राधुर्णका वा गन्तव्याः ददाऽऽयाना
इति यदापयति तन्माधुर्णकमकम् । अ० ।

पाण्डुडिज-प्राहवगीय-वि० । प्रकर्षणाऽऽवनीये, आव० १

धु० १ अ० १ उ० । डा० ।

पाहुणिय-प्रायुनिक-पुं० । पठे महाप्रहे, “ दो पाहुणिया । ”

स्था० २ डा० ३ उ० । कल्प० । चं० प्र० । सू० प्र० । जं० ।

पाहुस-प्रायुर्ष-न० । आगन्तुकसंयतानामातिथये, वृ० १ ।

उ० ३ प्रक० । आ० म० ।

पाहेज-देशी-पाथये, दे० ना० ६ वर्ग २४ गाथा ।

पि-पि-अव्य० । सम्भावनं, विश० । “ व्याव्यः ” ॥ ८ । २ ।

२१ ॥ व्याव्या नियताध्वस्यः प्राकृते प्रयोक्तव्या इति ।

पा० २ पाद ।

पिअस-देशी-दुग्धे, दे० ना० ६ वर्ग ४८ गाथा ।

पिअमा-देशी-कलिन्याम्, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिअमाहरी-देशी-कोकिलायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ४१ गाथा ।

पिआ-पितु-पुं० जनकं, “ पिआ जणआ ” पा० ना० २४ गाथा ।

पिआमह-पितामह-पुं० । ब्रह्मणः, “ कमलासय यस्वभू, अउ-
अनुहो य परमिद्धी । धेरो विहरी विरिञ्जी, पयावई कमलजोणी
य २ ॥ ” पा० ना० २ गाथा ।

पिउअ-पितुक-पुं० । “ उहुवादी ” ॥ ८ । १ । ४३१ ॥ अतु-

ध्यादिषु शब्देषु आदेशेन उद्दिष्टा अकारस्याकार । प्रा० १

पाद । जनके, उल० १ अ० । स्था० । विपा० । आ० । जं० ।

पिउअग-पितुकाङ्ग-न० । शुक्रविकारबहुले पितुजाने अङ्गं,

“ तन्नो पिउअगा पवत्ता । तं जहा-अथिमिजाकेसमेगुरंग-
पनहा । ” तं० ।

पिउआ-पितुका-स्त्री० । “ आन्तान्ताहाः ” ॥ ८ । ४ । ४३२ ॥

पराञ्चल पितृणां वनमातादप्रत्ययो भवति इति डा । प्रा० ४ पाद ।

पिउकज-पितुकार्य-न० । देवतानां पितृणां च जलाजलिदा-

ताऽऽदिकं कृत्यं, नि० १ ध्रु० १ वर्ग ४ अ० ।

पिउच्छा-पितृस्वसु-स्त्री० । ६ त० । “ मातृपितुःस्वसुः नि-

आ-छौ ” ॥ ८ । २ । १४२ ॥ इति स्वसुः स्थाने छादेशः ।

पितृभगिन्याम्, प्रा० २ पाद । “ कुणिक्का पिउच्छा । ”

पा० ना० २४३ गाथा ।

पिउड-देशी-कृशसिद्ध्याऽऽदौ, आ० म० १ अ० । विश० ।

नि० चू० ।

पिउदत्त-पितृदत्त-पुं० । आचरन्त्यां नगर्यां श्रीमद्रायाः आचि-

त्तयाः पर्यां स्वनामक्यां गृहपत्यां आ० म० १ अ० । आ० चू० ।

पिउदेवता-पितृदेवता-स्त्री० । मघायाम्, चं० प्र० १० पाहु०

२० पाहु० पाहु० ।

पिउपजय-पितृमानक-पुं० । पितुःप्रतिमानहं, म० ६ श०

१३ उ० ।

पिउपिह-पितृपिह-पुं० । घृतकभक्तं, आचा० २ ध्रु० १ चू०

१ अ० २ उ० ।

पिउवइ-पितृपति-पुं० । “ गौणान्यस्य ” ॥ ८ । १ । १३४ ॥ इति

अत उन् । यमे, प्रा० १ पाद ।

पिउवस-पितृवन-न० । “ गौणान्यस्य ” ॥ ८ । १ । १३४ इति

अत उन् । श्मशाने, आचा० १ ध्रु० ८ ध्रु० २ उ० । प्रा० ।

ब्रह्म० । स्था० । “ पञ्चवर्णं पिउवसं मयानं च । ” पा० ना०

१४८ गाथा ।

पिउव्वेय-पितृव्वेय-पुं० । पितृवित्तसन्तापे, हा० २४ अष्ट० ।

पिउसम-पितृसम-पुं० । पितृविभूत्याऽनुमानं, स्था० ४ ना०

१ उ० ।

पिउसिया-पितृव्वसु-स्त्री० । “ गौणान्यस्य ” ॥ ८ । १ ।

१३४ ॥ इति अत उन् । प्रा० १ पाद । “ मातृ-पितुः स्व-

सुः निआ छौ ” ॥ ८ । २ । १४२ ॥ इति पितुः परस्य स्वसुः

‘ निआ ’ आदेशः । प्रा० २ पाद । जनकभगिन्याम्, विपा० १

ध्रु० ३ अ० ।

पिउसुक-पितृसुक-न० । जनकस्य शुक्रपुद्गले, नं० । स्था० ।

पिउसेणकएह-पितृमेनकृष्ण-पुं० । श्रेणिकभार्यायाः पितृम-

नकृष्णयाः पुत्रं, स च वीरार्जुनिकं प्रवृत्तं वर्षद्वयपर्याय-

परिपालनं कृत्वा प्रागुक्तदेवलोके दृशमे उत्पद्य एकांविश-

तिमासगणपमाणयागुरुपुत्राण्य ततश्चतुर्नां महर्षिवंदहं मन्त्र्य-

नीतिं निर्यादलिकानां नवमंऽध्ययने स्मृचिन्तम् । नि० १ ध्रु०

१ वर्ग १ अ० ।

पिउसेणकएहा-पितृमेनकृष्णा-स्त्री० । स्वनामक्यानायां कु-

णिकमहागजपुद्गलानि श्रेणिकभार्यायाम्, नि० १ ध्रु० १

वर्ग ४ अ० । सा चाऽऽर्थेवन्द्याया अन्तिकं प्रवृत्तं मुकुललो-

तपःकर्मोपसंषयं निवेदिनं अन्तकहशानाम पञ्चमंऽध्ययने स्-

मृचिन्तम् । अन्त० १ ध्रु० ८ वर्ग ६ अ० ।

पिंकार-अपिंकार-पुं० । अकारलोपोऽनुस्वारःऽगमश्च । अपिं-

शब्दे । अनुयोगभेदे, अपिः संभावनानिबुध्यप्राप्तमनुचयगर्हा-

शिलाभरणं भूषणप्रशुभ्रतः । “ एवंपि एव आत्मासं । ” इत्यत्र

सुत्रं एवमपि । अन्यथा पीति प्रकरणान्नमनुचयार्थाऽपिशा-

ब्दः । स्था० १० डा० ।

पिंवा-प्रेह्वा-स्त्री० । “ डोला पिंवा । ” पा० ना० २३३ गाथा ।

पिंवेलाभाण-प्रेह्वांलमान-स्त्री० । दंतायमानं, हा० १ ध्रु०

१ अ० ।

पिंग-पिङ्ग-स्त्री० । पिङ्गले, स्था० ४ डा० २ उ० । कपिश-

श्री० । “ कविले कविले पिङ्गं, पिमंगयं पिगयं कडांरं च । ”

पा० ना० ६३ गाथा ।

पिंमंग-देशी-मकंटे, दे० ना० ६ वर्ग ४ गाथा ।

पिंमय-पिङ्गक-स्त्री० । पिङ्गे, पा० ना० ६३ गाथा ।

पिंगल-पिङ्गल-स्त्री० । कपिले हा० १ ध्रु० ८ अ० । अनु० ।

चन्द्राग्नि महाप्रहे, कल्प० १ अवि० ६ क्षण । चन्द्राग्निशतमे

महाप्रहे, “ दो पिंगला । ” स्था० २ डा० ३ उ० । हा० । सू०

प्र० । नं० । स्था० । चं० प्र० । “ अन्तर्वर्णीयं शब्दे प्रथम

भागं ४०६ वृष्टे उदाहरणम्) कपिलाऽऽदिगुणं स्थपतौ, पुं० ।

स्था० ४ डा० ३ उ० । “ पिंगलेगुलिया । ” पिङ्गला पिङ्गा

अकृगुल्या येषां न तथा । प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

पिंगलवस-पिङ्गलाक्ष-पुं० । पिङ्गले पिङ्गे अक्षिणी लाञ्छने यस्य

स पिङ्गलाक्षः । कपिशलोचने, स्था० ४ डा० २ उ० । पञ्चविशे-

ये, जी० ३ प्रति० ४ अवि० । श्री० । रा० । प्रश्न० ।

पिंगलम-पिङ्गलक-पुं० । चक्रवर्तिनां निधिभेदे, प्रब० ।

मन्वा आश्विनविही, पुरिसासं ना य महिलासं ।

आसाण ब हृथीय य, पिंगलगनिहिमि सा भयिया । २२०
सर्वोऽप्यामरणविधिषेः पुरुषाणां, यश्च महिलाणां, तथाऽ-
श्वानां हस्तिनां च, स यथोचित्येन पिङ्गलनामके महानिधौ
भयितः । प्रब० २१३ द्वार । आ० चू० । जं० । दश० । आबस्त्यां नग-
र्या स्कन्दकेन कृतसम्भादे वैशालिकभाषके निर्णये, भ० २
श० १ उ० । ('स्वधम' शब्दे तृतीयभागे ६६३ पृष्ठे स-
म्भाद उक्तः)

पिंगला-पिङ्गला-स्त्री० । सागरदत्तसुतायां ब्रह्मदत्तचक्रि-
भार्यायाम्, उक्त० १३ अ० ।

पिंगलायण-पिङ्गलायन-पुं० । कौत्समूलगोत्रान्तर्गतगोत्रवि-
शेषप्रवर्तके पिङ्गलापत्ये स्वनामक्याते पुरुषे, स्था० ७ डा० ।
जं० । सू० प्र० ।

पिंगा-पिङ्गा-स्त्री० । आकाशभ्रमणप्रधानायां कपिजलायाम्,
सूत्र० १० श्रु० ३ अ० ४ उ० ।

पिंयू-देशी-पककरी, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिंछोली-देशी-मुसमरुताऽऽपूरिततृणवाद्यविशेषे, दे० ना०
६ वर्ग ४७ गाथा ।

पिंजयनी-पिंजयनी-स्त्री० । कर्पासाकर्पासिकविभजनं कु-
र्वन्मयाम्, ध० ३ अधि० ।

पिंजर-पिंजर-पुं० । न० । पिंजि अरञ्ज । हरिताले, स्वर्णे,
नागकेशरे, विहगाऽऽदिवन्धनस्थाने, देहास्थिबुन्दे, अ-
श्वभेदे, पीतगङ्गवर्णे च । पुं० । तद्वति, त्रि० । वाच० । जी० ३
प्रति० ४ अधि० ।

पिंजरअ-पिंजरक-पुं० । "स्वायें कश्च वा" ॥ ८२ । १६४ ॥
इति प्राकृते स्वायिकः कः । पक्षिवन्दीपजरे, पीतवर्णे, मिश्रितं,
"कुङ्कुमपिंजरं" प्रा० २ पाद ।

पिंजरुड-देशी-भेरुण्डे, वदन्नद्वयपेतभारुण्डाऽऽख्यपक्षिणि,
दे० ना० ६ वर्ग ४० गाथा ।

पिंजिअ-देशी-विबुने, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिंजिअय-देशी-विबुने, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिंजिय-पिंजित-न० । पिंजिनकिया ताडित कर्पासे, वृ० १
उ० ३ प्रक० ।

पिंड-पिण्ड-पुं० । 'पिंडि' संघाते । पिण्डनं पिण्डः । "इदितो
नुम् धातोः" ॥ ७११॥ इति नुम् । प्रब० ६७ द्वार । कथञ्चिद्-
भिन्न इति त एव बहवः पदार्था एकल समुदिताः पिण्डशब्दे-
नोच्यन्ते । पिं० । जीत० । शेषविशुद्धाऽऽहारे, ध० ३ अ-
धि० । समयभाषया भङ्गे, स्था० ७ डा० ।

पिण्डाऽऽद्याऽर्थाधिकाराः । तत्र प्रथमतः पिण्ड इति व्या-
ख्यायते । व्याख्या च तत्त्ववैयर्थ्यावै, अतः प्रथमतः पि-
ण्डशब्दस्य पर्यायानभिधत्सुराह-

पिंड निकाय समूहे, संपिंडण पिंडया य समवाए ।

समुसरण निचय उवचय, चए य जुम्मे य रासी य ॥ २॥

एते सर्वेऽपि सामान्यतः पिण्डशब्दस्य पर्यायाः, विशेष-
वाचक्या तु कौंऽपि कापि रुढः । तत्र पिण्डशब्दो शुद्ध-
पिण्डाऽऽदिरूपे सङ्घाते कठो, निकायशब्दो भिक्षुकाऽऽदिस-

ङ्घाते कठो, समूहशब्दो मनुष्याऽऽदिसमुद्भवे, संपिण्डनश-
ब्दः सेवाऽऽदीनां खण्डपाकाऽऽदौश्च परस्परं सम्यक्संयोगे,
पिण्डनाशब्दोऽपि तत्रैव, केवलं मीलनमात्रं संयोगे, स-
मवायशब्दो वणिगादीनां संघाते, समवसरणशब्दः ती-
र्थकृतः संवेद्यमनुजापुराणां पर्यटि, निचयशब्दः शूकराऽऽ-
दिसंघाते, उवचयशब्दः पूर्वोक्तस्थातः प्रचुरीभूते संघात-
विशेषे, चयशब्द इष्टिकारचनाविशेषे, युग्मशब्दः पदार्थ-
द्वयसंघाते, राशिशब्दः पूगफलाऽऽदिसमुदाये । तदेवमिह य-
द्यपि पिण्डाऽऽदयः शब्दाः लोके प्रतिनियत एव संघात-
विशेषे रुढाः, तथाऽपि सामान्यतो यद् व्युत्पत्तिनिमित्तं सं-
घातत्वमात्रलक्षणे तत्सर्वेषामप्यविशिष्टनिमित्तकत्वा सामान्य-
तः सर्वे पिण्डाऽऽदयः शब्दा एकापिका उक्ताः, ततो न कश्चि-
द्वाच्यः । पिं० आ० चू० । औं० । (विशेषतो निकायशब्दव्याख्या
'निकाय' शब्दे चतुर्थभागे २०१६ पृष्ठे गता) (समूहशब्दविष-
यम् 'समूह' शब्दे वक्ष्यामि) (संपिण्डनतत्त्वं तु 'संपिंडण'
शब्दे एव वक्ष्यामि) (पिण्डनाशब्दार्थः 'पिंडना' शब्दा-
द्वगन्तव्यः) (समवायविषया सर्वा वक्ष्यन्ता 'समवाय'
शब्दाद्वगन्तव्या) (निचयविषयस्तु 'निचय' शब्दे चतु-
र्थभागे २०४४ पृष्ठे गतः) (उवचयशब्दार्थोवलंविनायां
द्वगन्तः 'उवचय' शब्दे द्वितीयभागे ८८१ पृष्ठे गतः)
(चयः 'चय' शब्दे तृतीयभागे ११२३ पृष्ठे गत एव) (यु-
ग्मशब्दादधिकाराः, तत्र भेदाः, तद्वक्ष्यन्ता च 'जुम्मे' शब्दे
चतुर्थभागे १४७८ पृष्ठादन्त्ये द्रष्टव्या) (राशिम् 'रा-
सि' शब्दे वक्ष्यामि) ।

पिण्डव्याख्या । अथ भाष्यम्—

पिंडं जं संपंषे, पिंडमाङ्गं च पिंडविगई वा ।

जे तु सभावा लुनं, तं जासु सोयणं नाम ॥ १८३ ॥

पिण्डो नाम यद्वशाऽऽदिकं संपंषे विशिष्टाऽऽहारगुणयुक्तं
पदरत्नोपेतमिति यावत् । यद्वा-यपिण्डप्राज्ञं पिण्डरूपतया
हस्ते प्रहीनो शक्यते, पिण्डविकृतिर्वा शुद्धाऽऽदिघनविकृति-
रुपा पिण्डोऽभिधीयते । यत्पुनरत्राऽऽदिषु स्वभावादेव लुप्त-
माहारगुणैरनुपेतं तल्लोचकं नाम जानीहि । लौकदधिनवनति-
संपित्सैलाऽऽदिप्रसिद्धादीनि । वृ० २ उ० । सूत्र० । आचा० ।

तदेवं पिण्डशब्दस्य पर्यायानभिधाय सम्यगिति भेदाना-
विक्यासुराह-

पिंडस उ निस्सेवो, चउकओ छकओ न कायवो ।

निस्सेवं काउणं, परुवणा तस्स कायवो ॥ ३ ॥

(पिंडस्स) प्रागुक्तशब्दाधेयं, लुप्तशब्दः पुनरर्थे, स च
निष्पशः । अन्तरं योच्यः, 'निक्षेपां' नामाऽऽदियास्वरूपः,
पुनश्चतुष्कः षट्कको वा कस्यचिः । तत्र चत्वारः पि-
माणमर्थ्येति चतुष्कः, "सङ्ख्याडितेआऽश्लिष्टेः कः" ॥ ६॥
१३० ॥ इति कः प्रत्ययः, ततो भूयः स्वाधिककप्रत्ययविधाना-
च्चतुष्कः । एवं षट्ककोऽपि वाच्यः । इह यत्र वस्तुनि
निक्षेपो न सम्यग् विस्तरतोऽप्यगम्यतेऽपगतो वा विस्तृ-
तिपथमुपगतस्तत्राप्यवश्यं नामस्थापनाद्व्यभावरूपश्चतु-
ष्कको निक्षेपः कस्यचि इति प्रदर्शनायै चतुष्कप्रदर्शने, यत्र
तु तथाविधगुणसम्प्रदायतः सविस्तरमधिगतो भवति ।
नाप्यधिगतो विस्तृतिपथमुपगतस्तत्र सविस्तरं निक्षेपो

चक्रस्य इति न्यायपर्यवर्तनाथं पदकप्रदणम् । तथा खो-
क्रम्-“ जस्य य जं जाणिञ्जा, निक्खिंवं निक्खिंवं निरच-
सेसं । जस्य वि य न जाणिञ्जा, चउकयं निक्खिंवं त-
स्य ” ॥१॥ तत्तत्तत्तद्वचोक्रं भवति, अघिगतांऽपि च न विस्मृत-
स्त्वा पदकरूपो निक्षेपः कर्तव्यः, अन्यथा तु नियमत-
श्चतुष्कः इति । एवं च निक्षेपं कृत्वा तस्य पिरडस्य
प्रकृपा कर्तव्या, येन पिरडोऽधिकारः स पिरडः प्र-
कृपणीय इति भावार्थः । इदमेव च नामाऽऽदिभेदापन्यासेन
व्याख्यायाः फलं यदुत यावन्तो विवक्षितशब्दाऽऽद्याः प-
दार्थाः घटन्ते तान् सर्वानपि यथास्वरूपं वैविक्त्यन्योनपद-
स्य येन केनचित्नामाऽऽद्यन्यतमेन प्रयोजनं स युक्तिपूर्वमपि-
क्रियते, शेषास्तपपाक्रियन्ते । तथा खोक्रम् अग्रस्तुताथापाक-
रणाग्रस्तुताथेव्याकारणाच्च निक्षेपः फलवामिति । इह चतु-
ष्कः पदको वा निक्षेपः कर्तव्य इत्युक्तं, तत्र नानिर्दिष्टस्व-
रूपं चतुष्कं पदकं वा निक्षेपं शिष्याः स्वयमेवावगन्तुमी-
शास्ततोऽपश्यं तत्स्वरूपं निर्दिष्टव्यं, तत्र पदकं निर्दिष्ट-
तद्वनगतत्वाच्चतुष्कोऽर्थाभिर्दिष्टो भवति, ततः स एव पदक-
निक्षेपो निर्दिश्यते इति ।

एतद्वृष्टान्तपुरस्सरं प्रतिपिपादयिषुराह-

कुलए उ चउभाग-स संभोवो छुए चउरहं च ।

नियमेश संभोवो अ-रिय छुगं निक्खिंवं तम्हा ॥३॥

यथा 'कुलके' चतुःसंज्ञिकाप्रमाणे चतुर्भागस्य संज्ञिका-
प्रमाणस्य सम्भोवो विद्यमानताऽपश्यं भावनी, एवं 'पदकं'
निक्षेपे चतुर्णां निक्षेपस्य चतुष्करूपस्य निक्षेपस्य नियमेन
अपश्यंयथा सम्भोवोऽस्ति, ततस्तमेव पदकमिह निक्षेपमि-
पदकरूपमेव निक्षेपं प्रकृपयामि, तस्मिन् प्रकृपिते तस्यापि
चतुष्करूपस्य निक्षेपस्य प्रकृपितत्वाभावादिति भावार्थः ।

प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति-

नामं ठवणा पिंडो, द्वे वेत्ते य काल भावे य ।

एतो खलु पिंडस उ, निक्खेवो छुविहो होइ ॥४॥

(नामं ति) नामपिरडः, स्थापपिरडः, 'द्वये' द्वयवि-
षयः पिरडो द्वयपिरडः, द्वयस्य पिरड इत्यर्थः । तथा-
'वेत्ते' वेत्तस्य पिरडः, एवं कालपिरडो, भावपिरडश्च,
'एवः' अन्तर्नरोक्षः खलु 'पिरडस्य' पिरडशब्दस्य नि-
क्षेपः वक्ष्यो भवति ।

तत्र नामपिरडस्य व्याख्यानाय स्थापपिरडस्य तु सम्भ-
वनायाऽऽह-

गोशं समयकयं वा, जं वावि हवेज तदुभएण कयं ।

तं विंति नामपिंडं, ठवणापिंडं अयो वोच्छं ॥ ६ ॥

इह यद् पिरड इति वर्णवलीरूपं नाम स नामपिरडः ।
नामं चासौ पिरडश्च नामपिरड इति व्युत्पत्तेः । पि० । (च-
तुर्षो नाम 'णाम' शब्दे चतुर्थभागे १६६८ पृष्ठे गतम्)
पिरडं पिरड इति व्युत्पत्त्यर्थाघटनात् गौणम्, अथ च
समर्थं प्रसिद्धम् । तथा च आचारार्थं द्वितीयश्रुतस्कन्धे प्रथमं
पिरडेश्वाभिधानेऽप्यन्ये सममोहंशकरुद्रम्- 'सं भिक्खु वा
भिक्खुणी वा० जाय पटिगाहिज्जा' । (४१) । (इति सूत्रं 'पाण्यं'

शब्देऽस्मिन्नेव भागे ८२६ पृष्ठे गतम्) अत्र पानीयमपि पिरडश्च-
भेदानाहितम्, ततः पानीय पिरड इति नाम समयप्रसिद्धं, न
चान्वययुक्तमिति समयजमित्युच्यते, यदा पुनर्भिक्खुको वा
भिक्खो प्रविष्टा सती शुद्धपानिकुले गुडपिरडम्, भ्रौदनीपिरडं
सकृपिरडं वा लभते तदा पिरडशब्दस्तत्र प्रवर्त्तमान उभयपदं,
समयप्रसिद्धत्वादप्यर्थयुक्तत्वाच्च, यदा पुनः कस्यापि मनुष्यस्य
पिरड इति नाम क्रियते, न च शरीरावयववस्त्वार्थाविवक्षा । तदा
तदुभयपदम् । सम्प्रति गाथाऽन्तराणि विमियन्ते-यत्पिरड
इति नाम गौणं, यद्वा-समयकृतं समयप्रसिद्धम्, यद्वा भवे-
त्तदुभयकृतम्, उभयम्-गुणः, समयश्च । तच्च तदुभयं च तदु-
भयं, तेन कृतं तदुभयकृतं, समयप्रसिद्धमन्वर्थयुक्तं चेत्त्यर्थः ।
अपिशब्दाद् यद्वा अनुभयजमन्वर्थविकलं समयप्रसिद्धं च
तन्नामपिरडं बुवंतं तीर्थकरणाधाराः ।

अत ऊर्ध्वं स्थापनार्थापिरडमहं वदय-एनामेव गाथां भाष्य-
कन् सप्रपञ्चं व्याख्यातुः प्रथमं गौणं नाम व्याख्या-
न्य आह-

गुणनिष्पन्नं गौणं, नं च जहन्मथदी विति ।

तं पुण खड्गो जलनो, तद्वशो पवनो पडो य ॥ १ ॥

गुणेन परतन्त्रेण (तन्त्रशब्दायोः 'तं' शब्दे चतुर्थभागे
२१६७ पृष्ठे गताः) व्युत्पत्तिर्नामिमेन द्रव्याऽऽदिना यन्निष्पन्ने
नाम तद्गौणं, यच्च (स्य गुणनिष्पन्नं तदुगुणानिस्मन् वस्तुना-
गतमिति "तत आगते" ॥६३१, १४४॥ इत्यनेनागमप्रत्ययः, तदा
च गौणं नाम 'अथेविद्' शब्दार्थेविद् यार्था बुवंतं । गौणं च
नाम त्रिधा । तद्यथा-द्रव्यनिष्पन्नं, गुणनिमित्तं, क्रियानिमित्तं
च । एतच्च प्रागेव भावितं, तत्र पिरड इति नाम क्रियानिमित्तं,
पिरडनमिति व्युत्पत्तेः, तत उदाहरणमप्यपि क्रियानिमि-
तान्येव दर्शयति- (तं पुण इत्यपि) तपुनरीणीं नाम ज्ञाप
इत्यादि, तत्र ज्ञापयति कम्मोलीति ज्ञापः-ज्ञापकः, (इह
विस्तरः 'खवग' शब्दे तृतीयभागे ७२७ पृष्ठे गतः) अह क्ष-
पकः ज्ञापनक्षणां क्रियामधिकृत्य ज्ञाप इति नाम प्रवृत्त-
मनो गौणम्, एवं शेषेष्वप्युदाहरणेषु भावना कार्या । तथा-
ज्वलतीति ज्वलनः (अस्यार्थः 'जलण' शब्दे चतुर्थभागे
१४८६ पृष्ठे गताः) वैश्वानरः । तपतीति तपनः (अर्थोः 'तप-
ण' शब्दाद् चतुर्थभागरूप २२०६ पृष्ठादवगन्तव्याः) रविः ।
पवते पुनरीतीति वा पवनः (विशयः 'पवण' शब्देऽस्मिन्नेव
भागे ७७७ पृष्ठे गतः) वायुः । प्रदीप्यते इति प्रदीपः ('पवि-
ड' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १२ पृष्ठे सर्वे प्रतिपादितम्) दीपकालिका ।
चकारोऽन्येषामप्येवज्जातीयानामुदाहरणानां समुच्चयार्थः ।
तदेवं सामान्यतो गौणं नाम व्याख्यातम् ।

सम्प्रति पिरड इति नाम गौणं समयकृतं च व्याख्या-
सुराह-

पिंडस बहुद्व्याणं, पडिवक्खेणापि जस्य पिंडसहा ।

सो समयकयो पिंडो, जह सुत्तं पिंडपडियाह ॥ २ ॥

बहूनां सज्जातीयानां विज्जातीयानां वा कठिनद्रव्याणां यन् पि-
रडनम् एकत्र संश्लेषस्तत्र पिण्ड इति नाम प्रवर्त्तमानं, गौणमि-
ति शेषः, व्युत्पत्तिर्नामस्य तत्र विद्यमानत्वात्, तथा प्रतिपक्ष-
स्थाप्यत्र प्रकरणात्प्रतिपक्षशब्दः कठिनद्रव्यसंश्लेषभाववाची ।
ततोऽप्यर्थः-यत्र प्रतिपक्षेणापि बहूनां द्रव्याणां मीलनमन्तरे-

ण तावत्पिरुड इति नाम प्रयसैत एष, न काचित्तरु व्याहृति-
रित्यपिशब्दार्थः, समयप्रसिद्धा 'पिरुड' इति नाम,
स पिरुडाऽऽख्यायान् नामपिरुडः समयकृत इत्युच्यते, तत्र ना-
मनामवतोरभेदोपचारादर्थे निर्देशः, उपचाराभावे त्वयमर्थः-
तत्र वस्तुनि तत्पिरुड इति नाम समयकृतमिति । एतदेव व-
क्ष्यति - (जह सुखं पिंडपण्डियारं) यथ्युपपन्नं पिरुडं
पिरुडपातप्रहणं, तत एवं गाथायां निर्देशो द्रष्टव्यः - "पिंड-
वायपांडियाए, इत्यादि आदिशब्दात् "पांडिडु समाणे" (५१)
इत्यादिसूत्रपरिग्रहः । (तच्च 'पालुग' शब्देऽस्मिन्नेव भागे
८२६ पुष्टे प्रागैव दर्शितम्) इयमत्र भावना—अत्र सूत्रे
प्रभूतकठिनद्रव्यपरस्परसंस्पर्शभावाच्चपि पानीयं पिरुड इति
नामान्वयेरहितं समयप्रसिद्धया प्रयुज्यते, अत इदं सम-
यजमभिधीयते इति ।

सम्प्रति उभयजं पिरुड इति नाम दर्शयति--

जस्स पुण पिंडवाय-द्वया पविट्ठस्स होइ संपत्ती ।

गुडओयणपिंडेहि, तं तदुभयपिंडमाहंसु ॥१॥ (भा०)
यस्य पुनः कस्याचित् पिरुडपातार्थेनापि पिरुडपात आ-
हारात्मकस्तदर्थेनया साधोद्वेष्टनपिष्टं प्रविष्टस्य सनो भ-
वति आ सम्पत्तिः, (गुडओद्वेष्टपिंडेहि नि) "व्यत्ययोऽ-
प्यात्मन्" इति प्राकृतलक्षणप्रशङ्कयष्टयं दृतीयम् । नतोऽयम-
र्थः-गुडोद्वेष्टनपिरुडयोः गुडपिरुडस्य, उद्वेष्टनपिरुडस्य व्यत्ययोः ।
गुडोद्वेष्टनप्रहणमुपलक्षणं, तेन मरुपिरुडाऽऽद्वेष्टया आ सम्पत्तिस्तेन
गुडपिंडाऽऽद्विकं तदुभयपिरुडं गुणितपक्षसमयप्रसिद्धिपिरुड-
शब्दाच्चयमुक्तवन्तस्मर्थीकरगणधराः, इहापि नामनामवतो-
रभेदोपचारात् एवं गाथायां निर्देशः, उपचाराभावे त्वयं भा-
वार्थः-तद्विषयं पिरुड इति नाम उभयजम्, अन्वयेयुक्त-
त्वासमयप्रसिद्धत्वाच्चेति ।

सम्प्रत्युभयतिरिक्तं सामान्यतो नाम प्रतिपादयति--

उभयादित्तमहवा, अन्नं पिं दु अत्थि लोयं नाम ।

अथवेति नाम प्रकारान्तरतथागतकः, 'उभयतिरिक्तं'
गौणसमयजविभक्तम्, अन्वद्वयस्ति 'लौकिकं' लोके प्र-
सिद्धमात्माभिप्रायकृतं नाम, अनुभयजमिति भावार्थः । तदे-
वोदाहरणेन समर्थयमान आह-यथा मिहकदेवदत्ताऽद्विकं आ-
दिशब्दाद्यहकदाऽऽद्विकिरिपिडः एवं हि सिंहदेवदत्ताऽद्विकं ना-
म शौर्यकौट्योऽद्विकगुणितवन्तोरुपचाराभावं देवा एनं देवायु-
रिति व्युत्पत्त्यर्थोऽस्मिन्नेव च यस्य कस्यचिद्विद्वान्नाभिप्रायतः
पिचिपिडिर्हीयमानं न गौणमन्वार्थविकलत्वाच्चापि समयप्र-
सिद्धमत उभयतिरिक्तमिति । एवं पिरुड इत्यपि नाम उभ-
यतिरिक्तं भावनीयम् । ननु पिरुड इति नाम निर्युक्तिगाथा-
यामुभयतिरिक्तं नोपपन्नं, तत्कथं भाष्यकृता व्याख्यायते ?
तत्रयुक्तं, नोपपन्नमित्यसिद्धेः अपिशब्देन तत्र सूचितत्वात् ।

तथा चाऽऽह भाष्यकृत-

गोखसमयादित्तं, इक्षमन्नं वाऽपि सूइयं नाम ।

हह पिंडउ पिं कीरड, कसइ नामं मणुसस्स ॥ ५ ॥

इदं 'पिरुड इति नाम । अन्यद्वा- 'गौणसमयतिरिक्तं' गौ-
णसमयजविभक्तमपिशब्दसूचितमस्ति, तदेव दर्शयति-यथा

कस्यापि मनुष्यस्य पिरुड इति नाम कियते, तद्धि न गौ-
णं, प्रभूतद्रव्यसंस्पर्शसाम्यवाच्छरीरावयवसङ्गाहस्य वाचि-
वक्षणात्, नापि समयकृतम्, अत इदमुभयतिरिक्तमिति ।
ननु समयकृतोभयतिरिक्तयोरे कश्चित्परस्परं विशेष उपल-
भ्यते, उभयत्राप्यन्वर्थविकलत्वात्माभिप्रायकृतत्वाविशेषा-
त्, तत्कथं द्वयोरुपादानम् ? साङ्केतिकमित्येवोच्यताम् । एवं हि
द्वयोरपि प्रहणं भवति । तदयुक्तम्, अभिप्रायापरिहानान् ।
इह हि यत्साङ्केतिकं नाम साङ्केतिकं तत्पृथग्जनाः सामा-
यिकाश्च व्यवहरन्ति, यत्पुनः समय एव साङ्केतिकं, तत्
सामायिका एव न पृथग्जनाः ।

तथा चाऽऽह भाष्यकृत-

तुल्लेऽपि अभिप्राय, समयपमिद्धं न गिरहए लोओ ।

जं पुण लोपपसिद्धं, तं मापइया उवचरंति ॥६॥ (भा०)

(अभिप्रायशब्दस्य बहुवोऽर्थः 'अभिप्राय' शब्दे
प्रथमभागे ३२५ पुष्टे गताः) इहाभिप्रायशब्देन
पदैकदेशं पदसमुदायोपचारादभिप्रायकृतत्वमुच्यते । त-
त्रायमर्थः—अभिप्रायेण इच्छामात्रेण कृतं न तु वस्तु-
वत्प्रवृत्तमभिप्रायकृतं, तस्य भावाऽभिप्रायकृतत्वं, साङ्के-
तिकत्वमित्यर्थः, तस्मिन्स्तुल्येऽपि समानेऽपि, आस्तामस-
माने इत्यपिशब्दार्थः, समयप्रसिद्धं 'लोकः' पृथग्जनकयो
न युक्ताति न समयप्रसिद्धेन साङ्केतिकेन नाम्ना व्यवहरन्ति,
न खलु पृथग्जनो भोजनाऽऽदिकं समुद्देशाऽऽदिना स
मयप्रसिद्धेन साङ्केतिकेन नाम्ना व्यवहरन्ति, यत्पुनर्लौकिक-
प्रसिद्धं तत्पृथग्जनाः सामायिकाश्चाप्यवहरन्ति, तत इत्थं स-
मयकृतोभयतिरिक्तयोः स्वभावभेदाद् तद् द्वयोरपि पृथगुपा-
दानमर्थवत् । एतेन गौणेऽभयकृतयोरपि स्वभावभेदसूचनेन
पृथगुपादानं साधैकमुपादितं द्रष्टव्यम् । तथाहि-यद्यपि
गौणमुभयकृतं चान्वयेयुक्त्येनाविशिष्टं, तथापि यद्गौणं त-
त्पृथग्जनाः सामयिकाश्च व्यवहरन्ति, यत्पुनः समयप्रसि-
द्धं गौणं तत्सामयिका एव, न पृथग्जनाः, तेषां तेन प्र-
योजनाभावात् समयप्रसिद्धेन हि नाम्ना गौणेनपि यथो-
क्तसमयपरिपालननिष्पन्नत्वेनां गृहीतत्रतानां प्रयोजनं न यु-
हस्यानाम्, अतः स्वभावभेदात्तयोरपि पृथगुपन्यासः सा-
धैक इति । तदेवं नामपिरुडो निर्युक्तिरुतोपदर्शितो भाष्य-
कृता समप्रपञ्चो व्याख्यातः ।

स्थापनापिरुडः । साम्प्रतं यन्पूर्वं प्रतिज्ञातं निर्युक्ति-
कृता 'उवचरापिडं अतो वाक्छेदं' तत्समर्थयमानः स
एवाऽऽह-

अक्खे वराहए वा, कट्ठे पुत्थे व चित्तकम्मे वा ।

सन्भावमसम्भवं, उवचरापिडं विद्याणाहि ॥ ७ ॥

सत इव विद्यमानस्येव भावः सत्ता सद्भावः किमुक्तं भवति ?
स्थायमानस्येन्द्राऽद्वैतरूपोपात्तचित्तवाहनप्रदरणाऽद्वि-
परिकररूपो य आकारविशेषो यद्गौणतत्साक्षाद्विद्यमान इवे-
न्द्राऽद्विलेखयते स सद्भावः, तदभावाऽऽसद्भावः, तत्र सद्भाव-
प्रसद्भावो चाऽऽश्रित्य 'अस्ते चन्दने कपदं वराटके वारादौऽ-
ङ्गुलीयकाऽऽदिसमुच्चयार्थः उभयत्रापि च ज्ञातावेकवचनेन,
तथा काष्ठे वारुणि, 'पुत्थे' डिउत्तिगाऽद्वै. वारादौ लेखपा-
णसमुच्चये, विषकर्मणि वा या पिरुडस्य स्थापना साऽ-

क्षाऽदिः काष्ठाऽदिष्वाकारविशेषो वा पिरडत्वेन स्थाप्यमानः स्थापनापिरडः । इयमत्र भावना-यदा काष्ठे लेप्ये उपले चित्रकर्मणि वा प्रभूतद्रव्यसंस्कारकः पिरडाकारः साक्षाद्विद्यमान इवालिख्यते यदा-अक्षाः कपर्दिका अङ्गुलीयकाऽद्या वा एकत्र संस्तेष्य पिरडत्वेन संस्थाप्यन्ते, यथेप पिरडः स्थापित इति तदा तत्र पिरडाऽऽकारस्यापलभ्यमानत्वात् सप्रभावाः पिरडस्थापना, यदा त्वेकस्मिन्नेव वराटकेऽङ्गुलीयकं वा पिरडत्वेन स्थापना-एष पिरडा मया स्थापित इति, तदा तत्र पिरडाऽऽकारस्यानुपलभ्यमानत्वात्, अक्षाऽऽदिगतपरमाणुसङ्घातस्य चाविचक्षणत्वादसद्भावतः पिरडस्थापना-चित्रकर्मण्येयं यदा एकविन्द्वालिखनेन पिरडस्थापना यथेप पिरड आलिखित इति विवक्षा तदा प्रभूतद्रव्यसंस्तेष्याऽऽकारदर्शनादसद्भावपिरडस्थापना, यदा पुनरेकविन्द्वालिखनेऽपि एष मया गुडपिरड आदानपिरडः सक्तेपिरडो वा आलिखित इति विवक्षा तदा सद्भावतः पिरडस्थापना ।

अमुमेव सद्भावात्सद्भावस्थापनाविभागं भाष्यकुरुपदश्रयति-

इको उ असम्भावे, तिहं ठवखा उ होइ सम्भावे ।

चित्तसु असम्भावे, दारुप्रलेपोवले मयरो ॥ ७ ॥ (भा०)

एकोऽङ्को वराटकोऽङ्गुलीयकाऽदिव्यो यदा पिरडत्वेन स्थाप्यते । तदा सा पिरडस्थापना 'असद्भावे' असद्भावविषया, असद्भावाविकीर्यधोः, तत्र पिरडाऽऽकृतानुपलभ्यमानत्वात्, अक्षाऽदिगतपरमाणुसङ्घातस्य चाविचक्षणत्वात् । यदा तु त्रयाणां महाणां वराटकानामङ्गुलीयकाऽदीनां वा परस्परमैकत्र संस्तेष्यकरणेन पिरडत्वेन स्थापना तदा सा पिरडस्थापना, सद्भावे सद्भावाविकी, तत्र पिरडाऽऽकृतपलभ्यमानत्वात्, तस्यापि अङ्गुलक्षणं, तेन द्वयोरपि बहूनां चेत्यपि द्रष्टव्यम् । तथा 'चित्रपु' चित्रकर्मसु यदैकविन्द्वालिखनेन पिरडस्थापना तदा साऽप्यसद्भावे, यदा तु चित्रकर्मस्यपि अनेकविन्दुसंश्लेषालिखनेन प्रभूतद्रव्यसंस्थाताऽऽमकपिरडस्थापना तदा सा सद्भावस्थापना, पिरडाऽऽकृतस्त्वत्र दर्शनात्, तथा-दारुकलेष्वपलेषु पिरडाऽऽकृतसिम्पादनेन वा पिरडस्य स्थापना स 'इतरः' सद्भावस्थापनापिरडः, तत्र पिरडाऽऽकारस्य दर्शनात् । नदेवमुक्तः स्थापनापिरडः । सम्प्रति द्रव्यपिरडस्थापनस्यः । स च विद्या-आगतमो, नो आगतमञ्च । तत्राऽऽगतमः पिरडशब्दाद्यस्य ज्ञानं चातुष्यमुक्तः, अनुपयोगो द्रव्यमिति वचनात्, नो आगतमस्ति । तथा-अग्नीरग्नेयपिरडः, अग्नेयपिरडः, अग्नीरग्नेयपिरडः, अग्नीरग्नेयपिरडः, अग्नीरग्नेयपिरडः । तत्र पिरडशब्दाद्यस्य यस्मिन् शरीरे सिद्धिशालातलाऽऽदिगतमपगतजीविनं तत् भूतपिरडशब्दाद्यपरिज्ञानकारणत्वात्, अग्नीरग्नेयपिरडः, यस्तु वालकाः नेदानीमवबुध्यन्ते पिरडशब्दाद्यर्थम्, अथ चावश्यमायत्यां तेनैव शरीरेण परिचर्द्दमानेन मीत्यनेन स भावपिरडशब्दाद्यपरिज्ञानकारणत्वात् अग्नेयपिरडः ।

अग्नीरग्नेयपिरडस्यतिरिक्तं तु द्रव्यपिरडं निर्जुक्कित्वाह-

तिविहो उ द्रव्यपिंडो, सचित्तो मीसश्चो अचित्तो य ।

एकैकस्स य एत्तो, नव नव भेदा उ पत्तेय ॥ ८ ॥

अग्नीरग्नेयपिरडस्यतिरिक्तं द्रव्यपिरडस्ति । तथा-सचित्तो, मिश्रोऽचित्तश्च । तत्र मिश्रः सचित्ताचित्तकः, इह पृथिवीकायाऽऽदिकः पिरडत्वेनाभिधास्यते । स च पृथे सचित्तो भवति, ततः स्वकायशब्दाऽद्विभिः प्रास्तुकीक्रियमाणः कियन्तं कालं मिश्रो भवति, तत ऊर्ध्वमचित्तः, तत एतद्वै-स्थापनार्थं सचित्तमिध्राचित्तः क्रमेणाक्षाः, 'इतो भेद-त्रयाभिधानानन्तरम्' 'एकैकस्य' सचित्ताऽऽर्धेभ्यस्य प्रत्येकं नव नव भेदा वाच्या भवन्ति ।

तानिच नवनवभेदानाह-

पुटवी आउकाओ, तेऊ वाऊ वसस्मई चेव ।

बेइदिवं तेइदिच, चउरो पंचेदिया चेव ॥ ९ ॥

इह पिरडशब्दः पूर्वगाथानांऽनुवर्त्तमानः प्रत्येकं सम्बध्यते । तथा-पृथिवीकायपिरडाऽऽकार्यपिरडस्ते जस्कर्यपिरडो वायुकार्यपिरडो वनस्पतिकार्यपिरडो ह्येन्द्रियपिरडोऽह्येन्द्रियपिरडश्चतुर्गिन्द्रियपिरडः पञ्चेन्द्रियपिरडश्च ।

सम्प्रत्यमीयमेव नवानां भेदानां सचित्तत्वाऽऽदिकं विभा-वयितुः प्रथमतः पृथिवीकार्यं भावयति-

पुटवीकाओ तिविहो, सचित्तो मीसश्चो य अचित्तो ।

सचित्तो पुण दुविहो, निच्छप ववहारमो चेव ॥ १० ॥

पृथिवीकायस्तिविहः । तथा-सचित्तो, मिश्रः, अचित्तश्च । सचित्तः पुनर्दिष्टा । तथा-निश्चयतो, व्यवहारतश्च ।

एतदेव निश्चयव्यवहाराभ्यां सचित्तस्य द्वैविध्यं प्रतिपादयति-

निच्छपश्चो सचित्तो, पुटविमहापवणया बहुमज्जे ।

अचित्तमीसवज्जो, सेमो ववहारमचित्तो ॥ ११ ॥

निश्चयतः सचित्तः पृथिवीकायां धर्मोऽदीनां पृथिवीनां मेवादीनां महापर्वतानाम्, उपलक्षणमनन्तं, तेन टङ्काऽदीनां च बहुमध्यभागे वेदितव्यः, तत्राचित्ततया मिश्रताया-अ हेतुनां शीताऽदीनामसम्भवात्, शेषः पुनः अचित्त-मिश्रवज्जो वक्ष्यमाणस्यातसम्प्रतिमिध्राचित्तव्यतिरिक्तं निरावाधाऽऽस्त्ययम्यादिषु व्यवहारतः सचित्तो वेदितव्यः । उक्तं सचित्तपृथिवीकायाः ।

सम्प्रति तमेव मिश्रमाह-

खीरदुमहेट्टपे, कट्टोले इण्णे य मीसो उ ।

पोरिसि पा दुग तिगं, बहु इण्ण मज्जे थोवे य ॥ १२ ॥

(खीरदुमहेट्टे ति) खीरदुमा वटाभ्रवाऽऽद्यस्तेष्वामध-स्तान् तल्लेपः पृथिवीकायाः स मिश्रः । तत्र हि खीरदुमाणां माधुर्येण शक्यत्वाभावात् कियानचित्तः शीतोऽऽदिशब्दसम्भवेऽसम्भवाच्च कियानचित्त इति मिश्रता, तथा पथि ग्रामाग्रग्राह्य वरिधेः पृथिवीकायाः धनेन सोऽपि मिश्रो, यतस्तत्र गर्भचित्ताऽद्विभिरेव उन्मत्तः पृथिवीकायाः स कियानचित्तः कियान् शीतवाताऽद्विभिरेव चित्तीकृत इति मिश्रः, (कट्टोले ति) कट्टो हलविधारितः सोऽपि प्रथमतो हलन वि-दायमाणः सचित्तः, ततः शीतवाताऽद्विभिः कियानचित्तीकृत इति मिश्रः, तथाऽऽर्धो जलमिश्रतः तथाहि-मेघस्यापि जलं सचित्तपृथिवीकायास्तोपायं निपतत् कियन्तं पृथिवी-

कायं विराधयति ततो जलाऽऽद्रुयिषीकायो मिश्र उपप-
द्यते, सोऽप्यन्तर्मुहूर्तोदन्तत्तमसिचिन्मयति, परस्परशु-
भ्येन द्वयोरपि पृथिव्यकाययोरचिसीमभवनसम्प्रदात् । य-
दा त्वत्तिष्ठभूतं मेघजलं निपतति तदा तज्जलं यावन्ना-
द्यापि स्थितिं ब्रज्जाति तावत् मिश्रः पृथिवीकायः, स्थिति-
बन्धे तु कुठे सति सचिन्तोऽपि सम्भाव्यते, तथा इत्यने
गोमयाऽऽदौ मिश्रः । तथाहि-गोमयाऽऽदिकमिन्धनं सचिन्त-
पृथिवीकायस्य शब्दं, शब्देषु च परिपीक्यमानो यावन्ना-
द्यापि सर्वथा परिणमति तावन्मिश्रः । अत्रैवेन्धनविषये
कालमानमाह- (पोरिसीत्यादि) बह्विन्धनमध्यगत एकां
पौरुषीं यावन्मिश्रो, मध्यमेन्धनसंपूरुस्तु पौरुषीद्रिकम्,
अल्पेन्धनसम्पूरुस्तु पौरुषीद्रिकं, तत ऊर्ध्वमाचक्ष इति ।
तदेवमुक्तो मिश्रः पृथिवीकायः ।

साम्प्रतमचित्तमाह-

सीउएहखारखत्ते, अग्निलोणुसम्भिलेनेह ।

वृक्षतजोखिण्णं, पञ्चोयणं तेषिमां होइ ॥ १३ ॥

इह सर्वत्र सप्तमी दुर्तीयाऽर्थे, प्राकृतलक्षणवशात् । तथा
चाऽऽह पाणिनिः प्राकृतलक्षणे 'व्यत्ययोऽप्यासाम् ।' इ-
त्यत्र सूत्रे सप्तमी दुर्तीयाऽर्थे । यथा- 'तिष्ठ तेषु अलंकि-
या पुष्टवी' इति । ततोऽयमर्थः-शरीरत्पक्षारक्षेत्र, तत्र
शरीरं प्रतीतम्, उष्णः सूर्योऽऽदिपरित्यापः, क्षारः यवक्षारा-
ऽऽदिः, क्षर्च करीषविशेषः । एतैः, तथा (अग्निलोणुसम्भं
बिलेनेह इति) अग्निः वैभानरः, लघुणं प्रतीतम्, ऊषः
ऊषराऽऽदिनोद्वयो लवणियमसिन्धो रजोविशेषः, आलं
काङ्गिकं, स्नेहः तैलाऽऽदिः । एतैश्चाचित्तः पृथिवीकायो भ-
वति, इह शीतान्म्यस्तक्षारक्षत्रस्नेहाः परकायशस्त्राणि,
ऊषः स्वकायशस्त्रम्, उष्णश्चेह सूर्यपरित्यापकः स्वभा-
वोष्णः, तथाविधपृथिवीकायपरित्यापको वा शुद्धते । ना-
मिपरित्यापकपस्तस्याग्निप्रदग्धुनेव शुद्धीतत्वात्, ततः सो-
ऽपि, स्वकायशस्त्रोपादानेन परकायशस्त्रोपादानेन चान्या-
स्यानि स्वकायपरकायशस्त्राण्युपलब्धयेन, यथा कटुकरसो
मधुररसस्य स्वकायशस्त्रमित्यादि, एतेन पृथिवीकायस्या-
चित्तनाया भवनं चतुर्दो प्रतिपादितं द्रष्टव्यम् । तथा-
द्व्यनः, क्षत्रनः, कालतो, भावतश्च । तत्र स्वकायेन परका-
येण वा यदचित्तीकरणं तद् द्रव्यतः, यदा तु क्षाराऽऽदिलेना-
तपस्त्रस्य मधुराऽदिलेनातपस्त्रस्य च तुल्यवर्णस्य भूय्यादेः पृ-
थिवीकायस्य परस्परं सम्पर्कणाचित्तताभावेन तदा तत् क्षत्र-
नः, क्षत्रस्य प्राधान्येन विवक्षणात् । यद्वा-मा भूदपरलोकोद्भ-
वं पृथिवीकायान्तरेण सह मीलनं, किन्त्वस्यत्र क्षेत्रे योजन-
क्षतपरतो यदा नीयते तदा सर्वत्रोऽपि पृथिवीकायः सर्वस्वा-
दपि तन्माधोजनशताष्टुर्मानतो मिश्राऽऽहारवत् शीताऽऽ-
दिसम्पर्कतश्चाऽऽवश्यमाचिसीमयति, इत्यं च क्षेत्राऽदिकमेणा-
चिसीमभवनमफायाऽऽदीनामपि भावनीयं, यावद्भजनस्यतिकापिः
कानां, तथा च हरीतक्याद्यो योजनशताष्टुर्मानतोऽचित्ती-
भूतत्वादीषचाऽऽवश्यं साधुभिः प्रात्यूषाभ्ये इति । कालस्तस्व-
चित्तता स्वभावतः स्वायुःक्षेत्रेण सा च परमार्थतोःतिशयज्ञा-
तैर्नैव सम्पूज्य परिहायते, न क्षात्रस्थिकाक्षेत्रेनेति न व्यवहार-
मयमचरति । अत एव च दृष्टाऽतिपीडितानामपि साधूनां
क्षमावतः स्वायुःक्षेत्रेणाचिसीभूतमपि तद्वागीदं पानाय

यर्क्षमानस्वामी भगवान् नातुज्ञानवान्, इत्यंभूतस्याचि-
सीमभवनस्य क्षुब्धस्थानां दुर्लभयत्नेन मा भूत् सर्वेषाम् तद्वा-
गीदके सचित्तंऽपि पाश्चात्यसाधूनां प्रवृत्तिप्रसङ्ग इति कृत्या,
भावतोऽचिसीमभवनं पूर्वेषांऽपि परिचित्यागतोऽपरचक्षोऽदित-
या भवनम् तदेवमुक्तोऽचिसोऽपि पृथिवीकायः । एतेन चाचित्ते-
न साधूनां प्रयोजनम् । तथा चाऽऽह- (वृक्षत जोखिण्णं) व्युत्का-
न्ता अग्रगता योनिः उत्पत्तिस्थानं यत्र तेन विध्यलस्योनिना
प्राप्तुकं, इदं वक्ष्यमाणस्वरूपं प्रयोजनं साधूनां भवति ।

तदेवोपदर्शयति-

अवरद्विगविसवधे, लवणेन व सुरभिउवलणं वा ।

अचित्तस्स उ गहणं, पञ्चोयणं तेषिमां वऽक्षं ॥ १४ ॥

अपराधनञ्च अपराजं पीडाजनकता, तदस्यास्तीति अपरा-
जिको लूनाकोटः, सण्योऽदिर्द्वयो वा । विषं प्रतीतिं तच्च दृष्ट-
श्रुतिषु चारितं सम्भवति, तयोदपशमनाय बन्ध इव बन्धः
प्रलपस्तस्मिन्, कस्येवऽचित्तपृथिवीकायस्य मौल्यसत्तिकाके-
तरादिकाऽदिकरूपस्य ग्रहणं प्रयोजनम् । यद्वा-लवणेन प्रतीते-
न (अचित्तस्स सि) विमर्शितपरिणामेनेह दुर्तीयाग्नं स-
म्बध्यते, अचित्तनालवणमङ्गमोजनाऽऽदौ प्रयोजनम्, अथवा
सुरभ्युपलेन गन्धपापायेन गन्धरोहकाऽऽक्षेपेन प्रयोजनं, तेन
हि पामाप्रस्तुतवापताऽऽदिः कियते, वाशुदेवो विकल्पार्थः,
अथवा-तेन पृथिवीकार्येन दम्यतयोजनम् ।

तदेवाऽऽह-

ठाणनिसियसुतुयट्ठण-उच्चारणं चैव उत्सग्गो ।

पुट्ठगडगललेवो, एमाइ पञ्चोयणं बहुहा ॥ १५ ॥

इह साधुभिः सचित्तमिथपरिहारादरेणाचित्ते भूतलप्रदेशे
यत् स्थानं कायोऽसौं विधीयते, यच्च निर्पीदनम् उपवेशनं,
यच्च त्वगपरवर्तनं स्वापः, यच्च उच्चऽऽदीनां पुरीषप्रक्ष-
णनेष्टमनिष्ठधृनानामुत्सर्गः, तथा यो पुट्टको लेपितपात्र-
सूतनाकारकः पापाणो, ये च डगलकाः पुरीषोऽसौगोन्मत्त-
मपानयोऽञ्जुनकपापाणां दिक्षगडकाः, यच्च लेपो भोगपुरपा-
पाणांऽदित्यिष्यस्तोऽम्बकपात्राभ्यन्तरे शीयते, अथवा- (ब-
हुयां) बहुप्रकारम् अचित्तेन पृथिवीकायेन प्रयोजनम् । उक्तः
सचित्ताऽऽदिभेदमिश्रः पृथिवीकार्यपिण्डः । पिण्डः (अफास्यस्य
पिण्डं सचित्तम् 'आउकाय' शब्दे द्वितीयोऽयं २२ पुष्टेऽ-
वोचम्) (अचित्तेनाफायेन बहुप्रकारो द्रष्टव्यः) कीर-
धावेन संयतानां वर्षाकालादवर्षो कल्पते, न शेषकालं, शे-
षकाले त्वनेकदोषसंभवात् । (ने च दोषाः 'धावस्य' शब्दे
चतुर्थमात्रे २७५१ पुष्टे गताः) (तेजस्कराः 'तेजस्कराय'
शब्दे चतुर्थमात्रे २३४३ पुष्टे गतः) ('वाउकाय'
शब्दे वक्ष्यामि वायुकायपिण्डम्) (द्विद्वितीयमिन्द्र-
यजुरिन्द्रिययज्ञेन्द्रियशब्देयु तत्तत्पिण्डाः) तदेवं सचि-
त्ताऽऽदिभेदमिश्रमिथपरिहाराऽपि द्रव्यपिण्डः प्रत्येकं पृथि-
वीकायाऽऽदिभेदात्मनोविधिऽपि द्रव्यपिण्डः । समिति एतेषामेव
नवानां पृथिवीकायाऽऽदीनां द्रव्यादिभिर्धनतो मिश्रं द्रव्य-
पिण्डमभिधिसुराह-

अइ मीसम्भो य पिंडो, एपसि चिय नवएह पिंडाणं ।

दुगसंजोगाईओ, नायवो जाव चरमो चि ॥ ५३ ॥

अथेत्यानन्तरं योतते, केवलपृथिवीकायाऽऽदिपिण्डाभिधाना-

पिप

नमरं मिश्रकपिण्डो व्याख्यायते इति ध्यातयति । 'मिश्रकः' स-
जानीयविजानीयद्रव्यमिश्रणऽऽत्मकः पिण्डः, एतेषामेव त-
वानां पिण्डानां इषादिसेयोगाऽऽत्मकां ज्ञातव्यः । तथा-पृ-
थिवीकायाऽऽकायस्त्वेन द्विकसंयोगं प्रथमो भङ्गः, पृथिवीकाय-
स्तेजस्कया इति द्वितीयः, एवं द्विकसंयोगं पट्टिशद्वया
भावनीयाः । तथा त्रिकसंयोगं पृथिवीकायाऽऽकायस्तेजस्क-
या इति प्रथमो भङ्गः, पृथिवीकायाऽऽकाया वायुकाय इति
द्वितीयः । एवं त्रिकसंयोगं चतुर्गुणानिभङ्गाः । तथा-चतुष्क-
संयोगं पृथिवीकायाऽऽकायस्तेजस्कया वायुकाय इति प्र-
थमो भङ्गः, पृथिवीकायाऽऽकायस्तेजस्कया वनस्पतिकाय
इति द्वितीयः, एवं चतुष्कसंयोगं पट्टिशं शनं भङ्गानां भा-
वनीयम् । पञ्चकसंयोगं ऽपि पट्टिशं शनम् । षट्संयोगं चतुर्गु-
णानि, सप्तकसंयोगं पट्टिशम्, अष्टकसंयोगं नव, नवकसं-
योगं एकाः सर्वसङ्ख्या भङ्गानां पञ्चशानि इष्यधिकाणि ।
एतेषां च भङ्गानामानयनार्थमेषां करणगाथा-

“ उभयमुहं रामिमुहं, द्विद्विद्विद्वन्तं नभय पदम् ।

लखहं रामसिभन्ते, तत्सुवृत्तिं गुणिषु संज्ञेगा ॥ १ ॥”

अस्त्राक्षरगमनिका-इह नवानां पदानां इषादिसेयोगमङ्गा
अनितुमभिप्रेतास्तनस्तावत्प्रमाणेण द्वे राशौ उभयमुहौ व्या-
प्यते । स्थापना चेयम्-^{१२३४५६७८९१०} ऋक्कस्यांपरि नवकः,
तत एककसंयोगो नव भङ्गा द्रष्टव्याः, न च तत्र करण-
गाथाया व्यापारः, इषादिसेयोगमङ्गाऽऽनयनमेव तस्याः प्र-
बुलत्वात् । ततोऽप्यस्तेन राशौ पदेनचनित एककस्यान-
न्तरण द्विकलक्षणोपरितनराशौ प्रथममङ्गं नवकरूपं भजन्
तस्य भागद्वारं कुर्यान्, ततो लक्षाः सार्द्धाध्वानाः, तेन
च सार्धवृत्तेक्षणधाराशितोपरितने प्रथममङ्गं विभक्तं ल-
ब्धेन तस्य द्विकलक्षणस्याङ्करोपारितनमङ्गमष्टकलक्षणं गुण-
येन् ताडयेन्, ज्ञाताः पट्टिशान् इत्येवं गुणयित्वा 'संयोगाः'
संयोगमङ्गा वाच्याः, यथा द्विकसंयोगो भङ्गाः पट्टिशदि-
ति, ततो भूयोऽपि त्रिकसंयोगमङ्गाऽऽनयनाय प्रथमपादर-
हिता करणगाथा व्यापयते, अथस्तेन राशौ स्थितेन द्वि-
कादनन्तरण त्रिकोपरितनराशिद्वयस्थितेन त्रिकोपरितन-
सप्तकरूपङ्काङ्करोपारितन आद्यं पट्टिशद्वयमङ्गं भजन्, ततो ल-
क्षा द्वादश, तैश्चाधोराशितोपरितनं ऋक् विभक्तं लब्धक-
कलक्षणस्याङ्करोपारितनं सप्तकलक्षणमङ्गं गुणयेत्, गुणि-
ते च सति ज्ञाताश्चतुर्गुणानि, एतावन्तान्त्रिकसंयोगान्यापि
भङ्गा आनेतव्याः । यावत्प्रवक्तव्ययोगो एको भङ्गः । तथा
चाऽऽऽ- (जाह चरिमां लि) तावद्विकसंयोगाऽऽदिको
मिश्रपिण्डो ज्ञातव्यो यावत्चरमं नवकनिष्पन्न एकस-
ङ्ख्यो मिश्रपिण्डः, स च लेपमभिष्टव्यापदर्थेन, इहास्त-
स्य चुरि ब्रह्मिनायां गोरूपः पृथिवीकायां लगति, नदी-
मुत्तरतोऽऽकायः, लोहमया वापनपरेण तेजस्कायः, यत्र
तेजस्तत्र वायुगतेन वायुकायाऽपि, वनस्पतिकायां पुत्रेव,
द्विचिचतुरिन्द्रियाः सम्पानिमाः सम्भवन्ति, महत्त्वादिच-
मैश्वर्यादिकाऽऽद्वैक्ष घृष्टमाणस्यावयवरूपः पञ्चिन्द्रियपि-
ण्डः, इष्टंभूतेन चास्तस्य स्वजनेन लेपः किरते, इत्यमावु-
पयोगी, इतिशब्दा मिश्रपिण्डत्वमाप्यर्थः, एतावानेव द्रव्य-
पिण्डो मिश्रः सम्भवतीति ।

सर्वप्रत्यक्षैव मिश्रपिण्डस्य कालिनिदुहाद्वगन्त्युपदर्शयति-

सोवीरा गोरसासव, वेसल मेक्षज नेह साग फले ।

पांगल लोख गुलोयण, सेगा पिंडा उ संज्ञेगे ॥ ५४ ॥

'सोवीर' काजिकं तच्चाकायतेतेजस्कायवनस्पतिकायाऽऽदि-
पिण्डरूपम् । तथाहि-तच्चाकायस्तेजस्तेजलभावनं, तेजस्कायो-
ऽवधावनं, वनस्पतिकायस्तेजलभावनं वा यत्सम्पत्कृतस्तेज-
लोचकं गडलसुपजायते, लक्षणावशाच्च केचन तत्र लयणस-
म्पन्नतेजललोचकाऽऽदिभिः सह पतन्ति, ततस्तत्र पृथिवीका-
योऽपि सम्भवतीति, एवमन्यत्रापि भावना स्वधिया कर्तव्या ।
तथा गोरसं तकाऽऽदि, तच्चाकायतेतेजस्कायवनस्पतिका-
याऽऽदिपिण्डरूपं, वेसलं जैरकलवणाऽऽदि, तच्च वनस्प-
तिपृथिवीकायाऽऽदिपिण्डरूपं, 'मेपज' यवाग्रभृति, तच्चा-
कायतेतेजस्कायवनस्पतिकायपिण्डरूपं, स्नेहः पुत्रवशा-
ऽऽदि, तच्च तेजस्कायवनस्पतिकायाऽऽदिपिण्डरूपं, 'शाकः'
वायुलमाजिकाऽऽदिरूपः, स च वनस्पतिकायपृथिवीकाय-
वनस्पतिकायाऽऽदिपिण्डरूपः, 'फलम्' आमलकाऽऽदि, तच्चेह
पकं प्राणं, तत्स्वरूपं पौष्ट्यं च आमलकम् । (पांगल)
मांसं, तदपीह पकं शुद्धं, तत्स्वरूपं शाकवद्भावनं,
'लवणं' प्रतीति, तच्चाकायपृथिवीकायकम्, 'गुडोदना'
प्रतीति, तत्पिण्ड फलवद्भावनं । एवमन्येऽन्येन यथा-
सम्भवं संयोगं पिण्डा भावनीयाः, केवलं तेन संयोगं प-
रिभाष्य यो यत्र द्विकसंयोगाऽऽदाहन्तमेवति स तत्र स्वयं
भवान्तभावनीयः । नदेवमुक्तः सम्यग् द्व्यपिण्डः । पि ।

लेपपिण्डमूलनायाऽऽह-

अहं होऽ लेपपिंडा, संज्ञेगेण खवहं पिंडाणि ।

नायव्यो निष्फले, परवृणा तम्म कायव्या ॥ ६२ ॥

अथ भवति लेपपिण्डः संयोगेन नवानां पिण्डानां निष्फलो
ज्ञातव्यः । कथं ? चको गिहिया, तथा अक्षयं पुढियायस्म
ग्रा लगति, आउकाया नदी जे उस्तरण लगती, तेउकाअं
तथ लोहं घास इति, वाउ तथेव, यवाऽग्निस्तेज वा-
युना भवितव्यं, वनस्पतद्वयं यिनिश्चो उ संपानिमा पा-
णा पडति । पंचिदियाण वि चम्ममयस्म लि । एवं संयोगेन
निष्फलो लवो । इदानीं तस्य प्रकरणं कर्तव्यम् ॥ ६२ ॥ ब्र-
ह्म ० । (सा च प्रकृणा विस्तरतः 'लेपपिंड' शब्दा-
द्वगन्तव्या)

सम्पति क्षेत्रकालपिण्डावभिधिसुराह-

निषि उ पएसमयया, ठाणद्विउ दविप तथा एमा ।

चउपचर्मापिडाणं, जय जया तपरवृणया ॥ ५५ ॥

इह क्षेत्रकालपिण्डो- 'नामं ठवया पिंड, दव्यं खेत्तं यकाल'
भावे य ।" इति गादानिदेशकमापेक्षया चतुष्वपञ्चमपिण्डोऽक्ष-
त्रम आकाशम् कालः समयावयवरूपः, तत्र तत्र प्रदेशाः क्षेत्र-
प्रस्तायादाकाशप्रदेशाः, तथा त्रयः समयाः कालस्य निधि-
भागा भागाः, तुशब्दो विशेषणार्थः, स च परस्परमनुगतो
इति विशेषयति, 'चतुष्वपञ्चमपिण्डयोः क्षेत्रकालपिण्डयोः स्वर-
रूपम् । इयमत्र भावना-त्रयः परस्परमनुगता आकाशप्रदेशा-
ख्यः परस्परमनुगताः समया यथाक्रमं सन्ति । क्षेत्रकालपि-
ण्ड इति वेदितव्या, त्रयमहं चोपलक्षणं, तेन द्विचतुर्गुणो-
ऽपि द्रष्टव्या । तदेवं क्षेत्रकालपिण्डो निरुपचर्मा प्रतीया-
द्य सम्पति नांवेव सांप्रचार्याभिधित- (ठाणद्विउ दविप

तया एवम्) (द्विवि लि) द्रव्ये पुद्गलरूपरूपे स्थानम्-अव-
शाहः, स्थितिः कालतोऽवस्थानं, स्थानं च स्थितिश्च स्थान-
स्थितौ, ताभ्यां स्थानस्थितिः । अत्र पञ्चमी " यप. कम्मा-
ऽऽधार " इत्यनेन सूत्रेण । ततोऽयमर्थः-स्थानं स्थितिं
चाऽऽधृत्य यस्तदाऽऽधृत्य क्षेत्रकालाऽऽधृत्य क्षेत्रकालप्रा-
धान्यविषयतया क्षेत्रेण कालेन च व्यपदेशस्तस्मात्तुपञ्च-
मपरिणतयोः प्रकल्पना कार्या । किमुक्तं भवति ?-रूपरूपे
पुद्गलद्रव्येऽवगाहविश्रामाधिन्य क्षेत्रप्राधान्यविषयतया यदा
क्षेत्रं व्यपदेशोः यथा एकप्रादेशिकोऽयं द्विप्रादेशिकोऽयं त्रि-
प्रादेशिक इत्यादि, स इत्थं क्षेत्रतोऽव्यपदिश्यमानः क्षेत्रपरिण-
त इत्युच्यते क्षेत्रतोऽव्यपदिष्टः परिणतः क्षेत्रपरिणत इति व्युत्पन्नः ।
यदा तु कालतोऽवस्थानमधिकृत्य कालप्राधान्यविषयतया
कालेन व्यपदेशोः यथा एकसामयिको द्विसामयिक इत्यादि,
तदा स कालपरिणतोऽपि भवत्येव, कालतोऽव्यपदिष्टः परिणतः
कालपरिणत इति समासाऽऽधृत्यतान् । अथवा-त्रिप्रादेशा-
ऽऽध्यात्मकक्षेत्रपरिणतः, यदि वा-त्रिसमयाऽऽध्यात्मककालपरि-
णतः यदवस्थानं पुद्गलद्रव्यं तत्तदादेशान् क्षेत्रकालव्य-
पदेशान्, क्षेत्रकालोपचारादित्यर्थः । यथाकम् क्षेत्रपरिणतः
कालपरिणतः । प्रकाशान्तरं नोपचारात् क्षेत्रकालपरिणतवाह-
(जन्तु जया तत्परकवस्या) " यत्र वसत्यादौ यदा प्र-
थमपौरुषादौ " तत्प्रकल्पना । परिणतप्रकल्पना क्रियते स-
परिणतः प्रकल्पमाणा नामाऽऽदिपरिणतः वसत्यादौ त्रयमधिकृत्य
क्षेत्रपरिणत उच्यते, यथाऽमुकवसतिरूपक्षेत्रपरिणत इति, प्र-
थमपौरुषादिकं तु कालमधिकृत्य कालपरिणतः यथाऽमुकप्र-
थमप्रहराऽऽदिरूपः कालपरिणत इति । " इह तिष्ठि उ पणस-
मया " इत्यत्र पर आक्षेपमाह-ननु मूलेषु द्रव्येषु परस्पर-
मनुबंधनः सङ्ख्याबाहुल्यतश्च परिणत इति व्यपदेशो घटते,
क्षेत्रकालयाम्भु न परस्परमनुबंधो नाऽपि काले सङ्ख्याबाहु-
ल्यम् । तथाहि-क्षेत्रमाकाशमुच्यते "क्षेत्रं सलु आगासं " इति
वचनात्, तच्च नित्यमकारमन्वान्, ततः सर्व विविक्षप्रदे-
शाऽऽत्मकतया व्यवस्थितमिति कथमाकाशप्रदेशानामनुब-
धः, एकत्र मिश्रणाभावात् । कालोऽपि पूर्वोपरसमयविचि-
कृत्यार्थमिति कथमयत्परमार्थिकः, पूर्वोपरसमयविचि-
कृत्यार्थमिति परमार्थतोऽसत्त्वात्, सतो च परस्परम-
नुबंधः संख्याबाहुल्यं वा नामनो मदनतो वा, ततः काल-
द्वयमपि नापचयते इति कथं तत्र परिणत इति व्यपदेशः ? ।

अत्र प्रतिविधानमभिहितसुराह-

मुत्तद्विषयसु जुजइ, जइ अत्रोऽन्नाल्लेहइयो पिंडो ।

मुत्तिविमुत्तसु वि सो, जुजइ नल्लु संखवाहल्लो ॥ ५६ ॥

ननु यदि मूलेषु द्रव्येषु " अन्त्याऽन्यानुबोधनः " परस्पर-
मनुबंधनः, " संखवाहल्लो " इत्यप्यत्र सम्बन्धनः, सङ्ख्या-
बाहुल्यतश्च आदिसङ्ख्यासम्बन्धनश्च परिणत इति व्यप-
देशो " युज्यते " योगसूत्रेण, घटते इत्यर्थः । तर्हि स परिणत
इति व्यपदेशः " सत्सिचिगुणेष्वपि " सूत्रेणहितेष्वपि, अमू-
लेष्वप्यर्थः, क्षेत्रप्रदेशकालसमयेषु युज्यते, तत्राऽपि परिण-
तप्रकल्पनिमित्तस्य परस्परानुबन्धस्य सङ्ख्याबाहुल्यस्य
च सम्भवत् । तथाहि-सर्वेऽपि क्षेत्रप्रदेशाः परस्परं नैर-
न्तर्गल्लक्षणं संबन्धेन सम्बद्धा अवतिष्ठन्ते, ततो यथा बादर-
निषादिते चतुरङ्गाऽऽदिघने परस्परनैरन्तर्गल्लक्षणानुबन्धतः स-

ङ्ख्याबाहुल्यतश्च परिणत इति व्यपदेशः प्रवर्तते । तथा क्षेत्र-
प्रदेशेष्वपि परिणतश्चः प्रवर्तमानो न विवक्ष्यते, तत्राऽपि
परस्परनैरन्तर्गल्लक्षणानुबन्धस्य सङ्ख्याबाहुल्यस्य च सम्भ-
वान्, तथा कालोऽपि परमार्थतः सन् द्रव्यं च, ततः संतोऽपि
परिणामे, सतः सर्वस्य परिणामित्वाभ्युपगमात्, अन्यथा
सम्भावयोगात्, एतावन्मात्रं धर्मसङ्कल्लिटीकादौ * विभा-
वितमिति नेह भूयो विभाव्यते, ग्रन्थगीरवमयान्, परि-
णामी चान्वयी तेन तेन रूपेण परिणममान उच्यते, ततोऽ-
स्ति वार्त्तमानिकस्याऽपि समयस्य पूर्वोपरसमयाभ्यामनुब-
धः, केवलं नो पूर्वोपरसमयवसन्तावपि बुध्या सन्ताविव
विबलितौ, ततः सङ्ख्याबाहुल्यमपि तास्तीति परिणत-
श्चप्रवृत्त्यविरोधः ।

सम्प्रति क्षेत्रं परिणतश्चप्रवृत्त्यविरोधं
हृष्टान्तद्वारेण समर्थयते-

जह निपणो संघो, तिसु वि पणेमसु जो ममोगाहो ।

अविभागल्ल संवद्धो, कहं तु नुं नेवं तदाधरो ? ॥ ५७ ॥

यथा कश्चिदनिर्दिष्टव्यक्तिकः " त्रिप्रादेशिकः " त्रिपरमाणवा-
त्मकः रूपरूपविषयकाशप्रदेशेष्ववगाहो, न त्वेकस्मिन् ह-
योर्वैल्यपिशद्वाधः " अविभागेन सम्बद्धा " विभागां नैरन्त-
र्योभावस्तद्भावोऽविभागो, नैरन्तर्गल्लक्षणः । तेन सम्बद्धा
नैरन्तर्गल्लक्षणसम्बन्धसंयोज इति भावः, परिणत इति व्यपदिश्यते,
नैरन्तर्गल्लक्षणानुबन्धानुबन्ध सङ्ख्याबाहुल्यतश्च, एवं त्रि-
प्रादेशावगाहत्रिपरमाणुरूपरूप इव तदाधारः-त्रिपरमाणु-
रूपस्याऽऽधारः प्रदेशव्यवसमुदायः कथं तु न परिणत इति
व्यपदिश्यते ?, सोऽपि परिणत इति व्यपदिश्यताम्, उभय-
वायुक्रमतोऽपि विशेषाभावात् ।

सम्प्रति " जन्तु जया तत्परकवस्या " इत्येतद्व्याख्यासु-
नामस्यापनाद्रव्यभावपरिणतानां योगविभागसम्भवत् पारमा-
र्थिकं परिणतत्वं, क्षेत्रकालयाम्भु न योगविभागसम्भवत औप-
चारिकं प्रतिपादयन्नाह-

अहवा चउएह नियमा, जोगविभागल्ल जुजइ पिंडो ।

दोसु जहियं तु पिंडो, वणिजइ कोरए वावि ॥ ५८ ॥

अत्रास्ति प्रकारान्तरयोजने, पूर्वं हि क्षेत्रकालयाम्भुनान-
ङ्गत्वं प्रदेशसमयानां परस्परानुबन्धनः सङ्ख्याबाहुल्यतश्च
पारमार्थिकं परिणतव्यमुक्तम् । यद्वा-तत्र युज्यत एव, योगवि-
भागसम्भवत् । तथाहि-लोकं यत्र योगं सति विभागः
कर्तुं शक्यते, विभागो वा सति योगः तत्र परिणत इति व्य-
पदेशः, न च क्षेत्रप्रदेशेषु योगे सर्वत्र विभागः कर्तुं श-
क्यः, नित्यत्वेन तेषां तथाव्यवस्थितानामन्यथा कर्तुमश-
क्यत्वात्, ततो न तत्र पारमार्थिकं परिणतत्वं, तथा समयो
वर्तमान एव सन् नानातोऽनागतो वा, तयोर्विनष्टानुपपन्न-
त्वेनाविद्यमानत्वात्, ततोऽत्र विभाग एव न तु कदाचनोऽपि
योग इति परमार्थिकपरिणतत्वाभावः, ततोऽन्यथा क्षेत्रकालपरि-
णतप्रकल्पना कर्तव्येति प्रकारान्तरता, " चतुर्णां " नामस्याप-
नाद्रव्यभावापरिणतानां " योगविभागेन " योगविभागसम्बन्धेन
नियमापरिणत इति व्यपदेशो युज्यते । तथाहि-नाम्नः पि-

पिंड

एङ् : “ नामानामवतोरेभेदोपचारात् । ” यद्वा-नाम्ना पिण्डो नामपिण्ड इति व्युत्पत्तेः पुरुषाऽऽदिकमेव अयत्तं. तस्य च हस्तपदायाऽपिस्मिन्पदव्यवस्थेःसुखाऽपि सङ्गाऽऽदिनिर्विभागः कर्तुं शक्यते इत्यन्तिकं योगे सति विभागः । यद्वा-पूर्व गमे मांस-पेषोऽपकृत्य सन्तो हस्ताऽऽदिनिर्घवयैरयोगः एवात्मकमेव तैः सह संयोग इति विभागे सति योगः ततः पिण्डरूपतया, तथा रथापनपिण्डेऽस्त्वज्जिह्वाऽऽदिरूपे पूर्व विभागे सति सं-योगः, संयोगे वा सति विभाग इति पिण्डरूपतया, द्रव्य-पिण्डेऽपि यदुद्देशनाऽदिके विभागपूर्वकः संयोगः संयोगपूर्व-कः विभागः सुप्रसिद्ध इति पारमार्थिकेऽपिण्डरूपतया, भावपिण्डेऽपि भावभावतः कथं चिदभेदात्तात्त्वादिरेव मूर्तेः पिण्डप्रवृत्तं युक्तं, तत्र संयोगविभागेऽपि नामपिण्ड-इव तत्त्विकाविति पारमार्थिके पिण्डरूपतया, ज्ञेयकालयो-रन्तर्लुक्तं न संयोगविभागाविति न तत्र पिण्डाद्वयप्रवृ-त्तिः, तस्मात्तन्नामाऽऽदिपिण्ड एव तत्तद्वत् कालियाद्वयऽऽदिकं प-योऽमुद्भूतनपे विवक्षितं ज्ञेयं ज्ञेयपिण्ड कालियाद्वयऽऽदिव्य-पदिश्यते । नत्वा वाऽऽह-“ दोषु जडिषं नु ” इत्यादि । जडयोः ज्ञेयकालयोः “यत्र”सत्यादौ यदा वा प्रथमपौरुष्यादौ यः पि-ण्डोऽनामाऽदिरूपो व्यावर्त्यते, यद्वा, यत्र पुंश्च महानायाऽदौ वा पिण्डोऽयुग्मपिण्डऽऽदिर्मोदोऽनामाऽदिरूपः वा किञ्चन, यदा वा प्रथमप्रवृद्धाऽदौ निष्ठाप्यते न व्यावर्त्यमानो नामाऽऽदि-पिण्डः ज्ञेयमाणा वा यदुद्देशनाऽऽदिपिण्डरूपस्तत्ते च कालपिण्डो ज्ञेयपिण्डः कालपिण्डश्च व्यपदिश्यते, यथाऽयुक्चकस्यार्थेऽपि-त्रपिण्डः प्रथमपौरुष्यापिण्ड इत्यन्ति । उक्तौ ज्ञेयकालपिण्डोऽ-

सम्प्रति भावपिण्डमभिधित्सुगाह-

दुविहो उ भावपिंडो, पसत्थञ्चो चैव अप्पमत्थो य ।

एएसिं दोणहं पि य, पत्तेय परूवणं बोच्छं ॥५६॥

‘द्विविधः’ द्विप्रकारः भावपिण्डः, तद्यथा-प्रशस्तः, अप्रशस्तश्च । तत एतयार्हयोरपि प्रत्येकं प्ररूपणां प्ररूप्यते, द्वावपि भावपिण्डौ यया गाथापद्धत्या सा प्ररूपणा, तां वदय ।

प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति-

एगविद्वाइ दसविद्वा, पसत्थञ्चो चैव अप्पसत्थो य ।

संज्ञप्रविज्ञाचरणे, नाणाऽऽदितिगं च तिविद्वा उ ॥६०॥

नाणं दंसण तव सं-जमो य वय पंच लूच जाणेजा ।

पिंडेसण पाणेसण, उगगहपडिमा य पिंडाम्पि ॥६॥

पञ्चयणमाया नव बं-भगुत्तिओ तह य समणधम्मो य ।

एष पसत्थो पिंडो, भगिञ्चो कम्मदमहगोहिं ॥६२॥

प्रशस्तः, अप्रशस्तश्च भावपिण्डः प्रत्येकं दशविधः ।

प्रकारः 'किं कृतः', इत्याह 'एकविधाऽदिकः' एकविधो
 द्विविधस्त्रिविधश्चतुर्विधो यावद्दशविध इति, तत्र प्रथमतः
 उद्देशकमप्राप्ताएव सुखाप्रशस्तं भावपिण्डं दशविधम-
 ध्यान्मन्त्रानि (एवं संयोगादि) तत्रैकविधः प्रशस्तो भाव-
 विधिः संयोगः इह संयोगो ज्ञानदशो न विना न भवति, पूर्व-
 ह्यप्यज्ञातः पुनरुक्तस्तथा भवति सिद्ध इति वचनप्रमाण-
 एणात्, ततो ज्ञानदशो संयोग एवात्मभूतं विवाञ्जनं इति
 संयोग एवैकः प्रशस्तभावपिण्डत्वेन तत्प्रमाणमानी न वि-
 रूढयते । (प्रशस्तैकविधभावपिण्डः, प्रशस्तकृपन् सं-
 योगः' शब्दे वक्ष्यामि) । द्विविधः पिण्डः—' विधा

१. राखम् २। विद्या ज्ञानं ? (प्रशस्तत्रिविधभावविपरिणः
'चारण्य' शब्दे चतुर्थभागे १६३६ पृष्ठे गतः) त-
त्त्व—आभिनिबोधिक—श्रुतावधि-मनःपर्यव—केवलज्ञान-
भेदान् पञ्चविधम् । (तत्र आभिनिबोधिकज्ञानम् 'आ-
भिनिबोधि' शब्दे त्रीनियोगेन २४२ पृष्ठे गतम्)
(अन्तर्ज्ञानम् 'सुय' शब्दे व्यवहामि) (अवधिज्ञानम् 'भौदिकाण्य'
शब्दे तृतीयभागे १६४ पृष्ठे प्रतिपादितम्) (मनःपर्यवज्ञानम्
'मरणपञ्चवर्णाण्य' शब्दे व्यवहामि) (केवलज्ञानसर्वस्वम् 'के-
वलक्षण्य' शब्दे तृतीयभागे १६४ पृष्ठे विस्तरतो गतम्
चर्चं क्रिया २ । (सा व विस्तरतः 'किरिया' शब्दे तृती-
यभागे ४३१ पृष्ठे निरूपिता) अत्र सम्प्रदर्शने ज्ञान एवा-
नभूतं विवर्त्तनमिति न पृथग्गणितं, विवक्षा हि वक्तुं धी-
ना, वक्ता च कदाचित्स्वेच्छेणाभिनिबुत्ततां त-
त्त्वास्तमित्यधिकृत्य तत्तदनुभावाभाविभवेन, कदाचि—
तुनविशेषपरिज्ञानोपादानाय विस्तरेशाभिनिबुत्तः सर्व-
वैविक्येन पृथक् प्रतिपाद्यमिति, ततः कदाचिन् ज्ञानाऽऽदि-
क्षितं संयेम इति प्रतिपादयति, कदाचिन् ज्ञानविशेष इति, क-
दाचित्पुनः परिपूर्णमपि साक्षाद्यक्षा ज्ञानाऽऽद्विक्रमिति न
कश्चिदोपरः २। त्रिविधः परिणः पुनः—ज्ञानाऽऽद्विक्रमं ज्ञान-
दर्शनं—चरित्राण्य । (प्रशस्तत्रिविधभावविपरिणः—ज्ञानम् १-
'ज्ञान्य' शब्दे चतुर्थभागे १६३६ पृष्ठे गतम्) तद्वेदान्त्र-
स्वस्वशब्दविधानात् ४ । (शब्दम् २—सर्वम् 'दंशय' शब्दे
चतुर्थभागे २४२४ पृष्ठे स्वलोकीयम्) (चरित्रम् ३—'चरित्र'
शब्दे तृतीयभागे ११७ पृष्ठे गतम्) (विस्तराच्च—'वित्त'
शब्दे तस्मिन्नेव भागे ११४ पृष्ठे निरूपितः) ३। चतु-
र्विधः परिणः—ज्ञान १—दर्शन २—ततः ३—संयेम ४, (प्रश-
स्तवचनविधभावविपरिणदमर्थं ज्ञानम् १—स्वस्थानं । दर्शनम् २,
'दंशय' शब्दे । ततः तद्वेदान्त्र ३ 'ततः' शब्दे चतुर्थभागे
२४६६ पृष्ठे त्विस्तरं गतः ३ । 'संयेम' ४ स्वस्थानं
वर्धामा) ४। पञ्चविधः—अन्तर्ज्ञानं, प्राणातिपातः—
सुष्यापातः २६६ तदान्तरं ३—मैयुतः—परिग्रहनिवृत्तिलक्ष-
णाति ४ । अत्राऽपि ज्ञानदर्शने अन्तर्भूतं विवर्त्तन इति
न पृथग्गणितं, रात्रिभोजनविग्रमणमर्थेतेषु पञ्चसु यथायथो-
गमनभूतं विवर्त्तनं ततो न पञ्चविधव्यवधानात् । पच-
सुस्तत्राऽपि यथायावगमनभावाभावना भावीयता ।
(प्रशस्तत्रिविधभावविपरिणदमर्थं प्राणातिपातनिवृत्तिः १-
'प्राणविवायवैषम्य' शब्देऽस्मिन्नेव भागे २४६ पृष्ठे गता)
('प्राणानिवायवैषम्य' २ः सुष्यापातवैषम्य' शब्दाद्विगतव्या-
वृत्तः) (अन्तर्ज्ञाननिवृत्तिः ३ 'अन्तर्ज्ञानवैषम्य' शब्दे प्रथम-
भागे ४४० पृष्ठे गता) (मैयुतनिवृत्तिसम् ४ 'मेहुणवैषम्य'
शब्दे व्यवहामि) (परिग्रहनिवृत्तिः ४ 'परिग्रहवैषम्य'
शब्देऽस्मिन्नेव भागे ४४० पृष्ठे गता) ५। षड्विधं आवधि-
परिणः—पञ्च व्रतानि, तत्र पञ्च व्रतानि पूर्वोक्तविषये प्राणाति-
पातविग्रमणाऽऽपिनि, पठे तु रात्रिभोजनविग्रमणलक्षणम्
(प्रशस्तत्रिविधभावविपरिणदमर्थं प्राणातिपातः २ऽपि परि-
ग्रहनिवृत्तयः—स्वस्ववर्तने व्यावृत्तयः) (रात्रिभोजनवि-
ग्रमणम् 'रात्रिभोजनवैषम्य' शब्दे व्यवहामि) ६। तथा
सप्त विधे परिणः—सप्त विग्रहवैषम्याः, सप्त पानेयणाः, सप्त अ-
वप्रहरणमर्थाः । तत्र परिहरेयणाः पानेयणाश्च सप्त संवृ-
ष्टाऽऽपि । तासाम् ७।

पिण्डो भवतीत्यर्थः । इयमत्र भावना-इह यदा संयम एव कै-
वलः प्राधान्येन विवक्ष्यते, न तु सती अपि ज्ञानदर्शने, संयम-
स्य तद्विधानाभाविन्येन तयोस्तत्रैवान्तर्भावविषयत्वान्, तदायै
तस्य संयमस्याऽविभागापरिच्छेदाऽऽख्याः पर्यायास्ते समु-
दायेनैकत्र पिण्डोभूय व्यवतिष्ठन्ते, परस्परं तादात्म्यसम्बन्धे-
न सम्बद्धत्वात्, ततः संयमपर्यायसंबन्धपेक्षया पिण्ड इति
संयम एव किंच भावपिण्ड इत्येवोच्यमानं न विरुध्यते, यदा
तु तस्मिन्नेव संयमरूपेऽप्यवसाये पृथग्ज्ञानविषयता क्रिया-
विषयता च भवति, यथा वस्तुयाथात्म्यपरिच्छेदरूपोऽंशो ज्ञानं
प्राप्तातिपाताऽऽदिविरतिरूपः परिणामविशेषस्तु क्रियेति
तदा ये ज्ञानस्याविभागपरिच्छेदरूपाः पर्यायास्ते परस्परं ता-
दात्म्यसम्बन्धेनावस्थिता इति ज्ञानपिण्डः । ये तु क्रियाया
अविभागापरिच्छेदरूपाः पर्यायास्ते क्रियापिण्डः, ततो द्वि-
विधो भावपिण्डो ज्ञानक्रियाऽऽख्याः प्रतिपाद्यमानो न विरु-
ध्यते, यदा तु तस्मिन्नेव संयमरूपेऽप्यवसाये पृथग् ज्ञान-
विषयता दर्शनाविवक्षता चारित्र्यविषयता च, यथा वस्तुया-
थात्म्यपरिच्छेदरूपोऽंशो ज्ञानं तस्मिन्नेव वस्तुनि परिच्छिद्य-
मानं जितैरिन्द्रियमुक्त्वा, अत्र इदं तथैव प्रतिपादयितव्यमत्र न
चिरूपः परिणामविशेषो दर्शनं, प्राप्तातिपाताऽऽदिविरति-
रूपस्तु परिणामविशेषश्चारित्र्यमिति, तदा ये ज्ञानस्यावि-
भागपरिच्छेदरूपाः पर्यायास्ते समुदिता ज्ञानपिण्डाः, ये तु
दर्शनस्य ते दर्शनपिण्डाः, ये तु चारित्र्यस्य ते चारित्र्यपि-
ण्ड इति त्रिविधो ज्ञानदर्शनचारित्र्याऽऽख्याः भावपिण्ड उप-
पद्यते, यदा तु तेषामप्युपि परिणामो भवति भिन्नश्च चा-
रित्रादिविषयते तदा त्रयः पिण्डाः पूर्वोक्तान्तर्यमुक्तुं तपः-
पिण्ड इति चतुर्विधो भावपिण्डः, यदा तु पञ्च महाप्रता-
प्येव कैवल्यनि विवक्ष्यन्ते ज्ञानदर्शनतपोसि पुनस्तत्रैवान्त-
र्भावति तदा ये प्राप्तातिपातविरतिपरिणामस्याविभागपरि-
च्छेदरूपाः पर्यायास्ते परस्परं समुदितत्वात् प्राप्तातिपात-
विरतिपिण्डः, ये तु मृपावाद् विरतिपरिणामस्य ते मृपावाद्-
विरतिपिण्डः । एवं यावद् परिग्रहविरतिपरिणामस्य ते
परिग्रहविरतिपिण्ड इति पञ्चविधो भावपिण्ड उपपद्यते ।
एवं शेषेष्वपि पिण्डेषु पिण्डत्वभावना भावनीया । एवम-
प्रशस्तैष्वपि भावपिण्डेषु । तद्वै पिण्डानं पिण्ड इति भाव-
विषयो व्युत्पत्तिमभिप्रेतव्यं संयमाऽऽद्वैः पिण्डाभ्यमुक्त्वा । अ-
थवा-भावपिण्डविचारे पिण्डशब्दः कर्तृमात्रेण विवक्ष्यते,
यथा पिण्डयति कर्मणा सहोऽऽमानं मिश्रयतीति पिण्डो,
भावश्चासौ पिण्डश्च भावपिण्डः ।

एतदेवाऽऽह-

कृम्याश्च जेष भावे-श्च अपगो चिण्डा चिकणं पिंडं ।

सो होइ भावपिंडो, पिंडयए पिंडय जम्हा । ६६ ॥

येन 'भावेन' परिणामविशेषेण कर्मणां पिण्डं (चिकण
सि) शब्दोऽभ्यासबोधेन गालसंश्लेषरूपमाश्रित्य विनोति स
भाषो भवति भावपिण्डः । अत्र हेतुमाह-यस्मात्पिण्डनमिति
पिण्डोऽस्ते आत्मा स्वेन सह येन तत्पिण्डनं कर्म ज्ञानाऽऽव-
स्थायोऽद्वि तत्पिण्डयति आत्मना सह सम्बद्धं करति स
भावतत्त्वात्कारणात्स भावपिण्ड इत्युच्यते । अत्र जेष्यं प्र-
शस्ताप्रशस्तत्वभावना-येन भावेन शुभं कर्म आत्मनुपवी-

यते स प्रशस्तो भावपिण्डः, येन त्वशुभं सोऽप्रशस्त इति ।
तदेवमुक्तो भावपिण्डः । पि० । अर्थः । पं० मा० । पं० चू० ।

सम्प्रत्यमीषां पिण्डानां मध्ये येनात्रा-
प्रवृत्तारत्नमभिप्रेतमुदाह-

द्वयं अचित्तेण, भावस्मि पस्तयएहिं पणयं ।
उच्चारियत्यसरिमा, सोममहिकोवण्डाए ॥ ६७ ॥

'इह' अस्यां पिण्डनिष्ठैको 'द्रव्ये' द्रव्यपिण्डविषये
'अचित्तेन' अचितद्रव्यपिण्डेन 'भावे' भावपिण्डविषये
पुनः 'प्रशस्तेन' प्रशस्तभावपिण्डेन 'प्रकृतं' प्रयोजनं,
यथेवं तर्हि शेषाः किमर्थमभिहिताः ?, अत्र आह-(उच्चा-
रित्य 'त्यादि' शेषा-नामाऽऽद्यः पिण्डाः पुनरुच्चारितार्थ-
सदृशाः उच्चरितः-प्रतिपादितः योऽर्थः पिण्डशब्देनान्व-
धेयुक्तं तत्सदृशाः-तेन तुल्याः, तेनापि पिण्डा इत्येव-
मुच्चार्यमाणत्वात्, ततः शिष्याणां मतः विकल्पान्-प्रका-
पनं भट्टिनि तत्सदर्थव्यापकतया प्रसीभवन् तदर्थमुक्त्वाः ।
इयमत्र भावना-जगति नामाऽऽद्योऽपि पिण्डा उच्यन्ते,
तत्रापि पूर्वोक्तप्रकारेण पिण्डशब्दप्रचलितदर्शनात्, कैवल्य-
मिह तेषां मध्येऽचित्द्रव्यपिण्डेन प्रशस्तेन च भावांगण-
नाधिकारः, न शेषेण प्रस्तुतत्वादिति, अस्यार्थस्य विवि-
कल्पेन प्रतिपादनार्थं शेषनामाऽऽद्विपिण्डोपपत्त्यास इति ।
आह-मुमुक्षुणां सकलकर्मशुद्धकलावन्तविमोक्षाय प्रश-
स्तेन भावपिण्डेन प्रयोजनं भवतु, अचित्तेन तु द्रव्यपि-
ण्डेन किं प्रयोजनम् ?, उच्यते-भावपिण्डोपपद्यम्य तदु-
पपन्नमकत्वात् ।

एतदेवाऽऽह-

आहार उवाहि सेजा, पमन्थपिडम्पुवगाहं कुणइ ।

आहारो आहारां, अहोहिं ठाण्हिं सो मुदो ॥ ६८ ॥

इहाचित्द्रव्यपिण्डविषया । तद्यथा-आहाररूपः उपचिरूपः
शय्यारूपश्च । एव च त्रिविधोऽपि प्रशस्तस्य ज्ञानसंयमा-
ऽऽद्वैरूपस्य भावपिण्डस्य 'उपग्रहम्' उपग्रहं करति,
ततस्त्रिविधेनान्येतेन यतीनां प्रयोजनं, कैवल्यमिह ग्रन्थे 'अ-
धिकारः' प्रयोजनम्, 'आहारः' आहारपिण्डः च चार्थमः
स्थानः उद्गमाऽऽद्विभिः परिगृह्यो यथा यतीनां गणपेर्णीया
भवति तथाऽभिधास्यते । किं कारणमत्र विशेषत आहार-
पिण्डेन प्रयोजनम् ?, अत्र आह-

निव्वाणं खलु कजं, नाणइतिगं च कारणं तस्स ।

निव्वाणकारणानं, च कारणं हाइ आहारो ॥ ६९ ॥

इह मुमुक्षुणां 'कार्यं' कर्तव्यं निर्वोगमेव, न शेषं, खलु-
शब्दोऽवधारणार्थः, शेषस्य सर्वस्याऽपि तुच्छत्वात् । 'तस्य'
निर्वाणस्य कारणं 'ज्ञानाऽऽद्वि' ज्ञानदर्शनवार्तिकरूपम्-
"सम्प्रगृह्येनान्वारिवाणि मोक्षमार्गः" । (तत्पा० अ०
१ सू० ६) इति । वचनप्रामाण्यात्, तत्सदृशवस्तुपादव्यम्,
उपयसिवात्मन्तेणपेयप्रदान्यसम्भवात्, तेषां ज्ञानाऽऽद्विनां
निर्वाणकारणानां कारणमर्थमिः अर्थाः परिगृह्य आहारः,
आहारमन्तरं धर्मेकाग्रस्थितेन सम्भवात्, उद्गमाऽऽद्विपिण्ड-
स्य च चारित्र्यश्रेयसात्त्वात् ।

एतदेवाऽऽहारस्य निर्वाणकारणज्ञानाऽऽदिकारणत्वं
दृष्टान्तेन समर्थयते—

जह कारणं तु तत्, पडस्स तेमिं च होंति पम्हाई ।
नाणाइतिगस्सेवं, आहारो योक्खनेमस्स ॥ ७० ॥

यथा पटस्य तन्तवः कारणं, तथापि तन्तूनां कारणानि
पथमाणि भवन्ति, 'एवम्' अनेन प्रकारेण ज्ञानाऽऽदिक-
स्य (योक्खनेमस्स ति) नेमशब्दो देश्यः कार्योभिधाने
कठः, ततो मोलो नेमः कार्यं यस्य तस्य कारणं भवत्या-
हारः । इह कश्चिन् ज्ञानाऽऽदीनां मोक्षकारणतामिव न प्रतिप-
द्यते, विचित्रत्वात्सर्वविषयबुद्धेः ।

ततस्तं प्रति ज्ञानाऽऽदीनां मोक्षकारणतां दृष्टान्तेन भावयति—

जह कारणमणुवहरं, कजं साहेइ अविकलं नियमा ।

मोक्खवक्खमाणि एवं, नाणाइणि उ अविगलाई ॥ ७१ ॥

यथा बीजाऽऽदिलक्षणं कारणमनुपहतम् अन्यथादिभिर्विषय-
रूपम् 'अविकलं' परिपूर्णेभ्यामप्रीत्यर्थं नियमादङ्कुराऽऽदि-
लक्षणं कार्यं जनयति । 'एवम्' अनेन प्रकारेण ज्ञानाऽऽ-
दीन्यप्यविकलानि परिपूर्णानि, नुशब्दादनुपहतानि च निय-
मतः 'मोक्खमाणि' मोक्षलक्षणकार्यसाधनानि भवन्ति । त-
थाहि—सेनारापगमरूपो मोक्षः, संसारस्य च कारणं मिथ्या-
न्याहानाविरतयः, तत्रापि पलभूतानि च ज्ञानाऽऽदीनि, नतो
मिथ्यान्याऽऽदिजनितं कर्म नियमतो ज्ञानाऽऽष्टाभ्यामयामपग-
च्छति, यथा हिमप्रपातजनितं शीतमनलाऽऽसेवायामीन, का-
र्णानि मोक्षस्य ज्ञानाऽऽदीनि, तानि च परिपूर्णानि, नुशब्दा-
दनुपहतानि च, अनुपहतत्वं च चरित्रस्याङ्कुरमाऽऽदिदोषप-
रिमुक्ताऽऽहारग्रहणे सति, नाम्यथा, नतोऽष्टभिः स्थानैराहारो
यतिमिमांसा इत्येतद्वचं वक्तव्यम् । अत आहारोपि एतेन ह्यधि-
कारः । पिं । तदेवमुक्तिरपि, पं० वं ३ द्वार । दर्श० । प्रव० ।
पिण्डनीयं, प्रश्न० ४ आश्रमं द्वार । (श्रयतातरपिण्डः, रा-
जपिण्डश्च स्वस्वस्थानि) (पिण्डप्रतिनिवेना 'पडिसेवणा'
शब्दोऽस्मिन्नेव भागे ३६४ पृष्ठ उक्ता) शरति, पं० ६
विब० । कलिम्मे, (कलेजा) पिण्डो मानेन विवृतिः ।
पं० १० २ द्वार । मुद्दाऽऽदिपिण्डवर्तिपिण्डः । स्कन्धे, अनु० ।

पिंडकल्पिय-पिण्डकल्पिक-पुं० । पिण्डविशुद्धिर्विशुद्धाऽऽहा-
रग्रहणसामाचारिके, वृ० ।

संप्रति पिण्डकल्पिकमाह—

अप्पत्ते अकहिता, अण्णहिगयपरिच्छेणे य चउगुक्का ।

दोहिं गुरुतवगुक्का, कालगुरु दोहिं वी लहुमा ॥ ४३६ ॥

सूत्रं नाम प्रणामीत् आचारगतं पिण्डैषणाऽध्ययनमिदा-
म् । दशवैकालिकगते पिण्डैषणाऽध्ययने, तस्मिन्प्रसंगे अ-
पठिते यदि पिण्डाभ्याऽऽनयनाय न प्रेषयति तदा तस्य प्रा-
यश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः, कालनापि च गुरुकाः । अथ सू-
त्रं प्राप्तस्तथापि यदि तस्यार्थमकथयित्वा प्रेषयति तदा
चत्वारो लघुकाः, नवरंकेन कालेन लघवः । अथ कथि-
नोऽर्थः परं नाद्याप्यधिगतः, अथवाऽधिगतः परमद्यापि न
तं सम्पृक्तं भूदधानि, तमपिगतार्थमग्रदधानं वा प्रेष-
तश्चत्वारो लघुकाः, तपत्केन लघवः । अथाऽधिगतार्थमग्र-

परीक्ष्य प्रेषयति तदा चत्वारो लघुकाः, द्वाभ्यां लघवः । त-
द्यथा तपसा कालेन च यत एवं प्रायश्चित्तमतः—

पडिप य कहिएं अहिगएँ, परिहरती पिंडकल्पितो एसो ।

निविहं तीहि निसुद्धं, परिहर नवगेण भेदेण ॥ ४४० ॥

पिण्डैषणाध्ययने पठिते तस्यार्थे कथिते तेन चाधिगते, उ-
पलक्षणमेतत्, सम्पृक्तं अद्विधे च, यस्मिन्विषयमुद्गमशुद्धि-
त्वाद्नाशुद्धिमेषणाशुद्धं, निमिमेनोवाकायैर्विशुद्धं यः परि-
हारविषयेण नवरंकेन भेदेन परिहरति । तद्यथा—मनसा न
शुद्धाति, नाप्यन्यैर्ग्राहयति, न च शुद्धन्तमनुजानीते । एवं च
वाक्यानेनापि प्रत्येकं त्रिकमवसातव्यम् । एष पिण्डकल्पि-
कः । अत्र पिण्डनिर्मुक्तिः x सर्वो वक्तव्या । वृ० १० उ० १
प्रक० । (अत्रार्थे 'पिंडशिल्पजुति' शब्दोऽवलोकनीयः)
(उद्गमाऽऽदिदोषाणां प्रायश्चित्तसम्प्राप्त्यर्थं पूर्वं सूत्रतोऽ-
ध्येतव्याधीतपिण्डकल्प आसीत्, इहेदानीं पुनर्दशवैकालिका-
न्तर्गतार्थां पिण्डैषणायामपीं सूत्रतोऽध्येतव्याधीतार्थां पिण्ड-
कल्पिकः कथ्यते सोऽपि भवति । व्य० ३ उ० ।

पिंडग-पिण्डक-पुं० । पिण्डककूपे कर्दमे, यः पादयोः पि-
ण्डरूपतया लगति । आश्रम० ।

पिंडगुह-पिण्डगुह-पुं० । कठिनगुहे, अद्रवगुहे, प्रव० ४ द्वार-
र । पं० व० ।

पिंडघर-पिण्डगुह-न० । चिक्कल्लपिण्डैर्द्विर्गणयितं गृहे, व्य०
४ उ० ।

पिंडशा-पिण्डना-स्त्री० । सेवाऽऽदीनां लण्डपाकाऽऽदेष्टव्य-
परस्परं संयोगे, (२ गाथा) पिं० ।

पिंडाणिगर-पिण्डाणिगर-पुं० । दापितभक्ते, पिण्डदाने च ।
नि० वृ० २ उ० । पितृपिण्डे, स्तनकभक्ते, आचा० २ ध्रु० १
वृ० १ अ० २ उ० ।

पिंडशिल्पजुति-पिण्डनिर्मुक्ति-स्त्री० । पिण्डैषणाभिधपञ्चमा-
ध्ययननिर्मुक्तौ, पिं० ।

सा चैवम्—

" जयति जिनवर्द्धमानः,

परहितनिरता विधृतकर्मजराः ।

मुक्तिपथचरणयोग्यक-

निरवद्याऽऽहारविषयेक्षी ॥ १ ॥

नत्वा गुरुपदकर्मणः,

गुरुपदेशेन पिण्डनिर्मुक्तिम् ।

विवृणोमि समासेन,

रूपं शिष्यावबोधाय ॥ २ ॥ "

आह—निर्मुक्त्यो न स्वतन्त्रशास्त्ररूपाः, किंतु तत्सम्बन्धप्रप-
तन्माः, तथा तद्व्युत्पत्त्याध्वयान् । नयाहि—सूत्रोपात्ता
अर्थोः स्वरूपेण सम्बद्धा अपि शिष्यान् प्रतिनिर्मुक्त्यन्ते नि-
श्चितं सम्बद्धा उपदिश्य व्याख्यायन्ते यकाभिस्ता निर्मुक्त्यः,
भवताऽपि च प्रत्यङ्गापि पिण्डनिर्मुक्तिमहं विवृणोमि, तदेवा
पिण्डनिर्मुक्तिः कस्य सूत्रस्य प्रतिषेधेति ? । उच्यते—इह द-
शाध्ययनपरिणामवृत्तिकाद्युपलभ्यते दशवैकालिको नाम

+ दशवैकालिकपञ्चमाध्ययननिर्मुक्तिः ।

भूतस्कन्धः । तत्र च पञ्चममध्यमे पिण्डेषुलानामकं, दशवै-
कालिकस्य च नियुक्तिश्चतुर्दशपूर्वविदा भद्रबाहुस्याभिना
हता । तत्र पिण्डेषुलामिष्यपञ्चममध्ययननियुक्तिरतिप्रयुक्त-
न्यवत्प्राप्त्युक्तं शास्त्रान्तरमिव व्यवस्थागता, तस्याश्च पि-
ण्डनियुक्तिरिति नाम कृतं, पिण्डेषुलानियुक्तिः पिण्डनियु-
क्तिरिति मध्यमपदलोपिसमासाऽध्ययनार्थ एव चाऽऽवा-
च्य नमस्कारोऽपि न कृतो, दशवैकालिकनियुक्त्यन्तर्गतत्वेन
तत्र नमस्कारौवाच विप्रोपशमसम्भवान्, शेषा तु नियु-
क्तिर्दशवैकालिकनियुक्तिरिति स्थापिता । अस्याश्च पिण्डनि-
युक्तेरादावियमधिकारस्तद्वहणार्था-

पिंडे उगम उपा-यणेषणा (सं) जोयणा पमाणं च ।

इंगल धूम कारण, अग्निविहा पिंडनिज्जुती ॥ १ ॥

‘पिंडि संघाते’ पिण्डनं पिण्डः सकृदातो, बहुनामेकत्र स-
मुदाय इत्यर्थः । समुदायश्च समुदायः कथञ्चिदभिधेय इ-
ति त एव बहवः पदार्था एकत्र समुदिताः पिण्डशब्देनो-
च्यन्ते, स च पिण्डो यद्यपि नामाऽऽदिदेशादनेकप्रकारो वक्ष्य-
ते, तथा पीड संयमाऽऽदिरूपमावपिण्डोपकारको द्रव्यपिण्डो
गृहीयते, सोऽपि च द्रव्यपिण्डो यद्यप्याहारश्रव्योपधिभेदा-
त् त्रिप्रकारः, तथाऽप्यत्राऽऽहारशब्देः प्रकान्तत्वादाहाररूप
एवाधिकारिष्यते, तत्सन्निभआहाररूपे पिण्डं विषयभूते प्र-
थमत उद्गमे वक्रव्याः, तत्र उद्गम उपपत्तिरित्यर्थः । उद्गम-
शब्देन च इह उद्गमतादोषा अभिधीयन्ते, तथाविवक्षणात् ।
ततोऽयं वाक्यार्थः प्रथमत उद्गमता आध्यात्मिकाऽऽद्या
दोषा वक्रव्याः, (ते च ‘उगम’ शब्दे द्वितीयभागे ६६२
पृष्ठे, ‘आध्यात्म’ शब्दे च तस्मिन्नेव भागे २१६ पृष्ठाध्या-
व्य दक्षिताः) १ । ततः—(उपायणं लि) उत्पादनमुत्पाद-
ना, प्राप्तिर्याऽऽदिरिति प्रकारैः पिण्डस्य संपादनमिति भावः ।
सा वक्ष्यता । किमुक्तं भवति—उद्गमतादोषा अभिधानान्तरमुत्पा-
दनादोषा धात्रीत्वाऽऽद्यो वक्रव्याः, (ते उत्पादनादोषाः उपा-
यणा’ शब्दे द्वितीयभागे ८३६ पृष्ठे गताः) २ । तत (एसण
लि) एषणमेषणा सा वक्रव्या, (एषणतादोषाः ‘एसणा’ श-
ब्दे तृतीयभागे ४३ पृष्ठे समुक्ताः) ३ । एषणा त्रिधा । तथ-
या-गवेषणेषणा, ग्रहणेषणा, प्राप्तिषणा च । तत्र ‘गवेष’
अन्वेषणं, एषणा अभिलाषा गवेषणेषणा, एवं ग्रहणेषणा-
प्राप्तिषणोऽपि भावनीय, तत्र गवेषणेषणा उद्गमोत्पादनावि-
धेयति तत्प्रग्रहेनैव गृहीता द्रष्टव्या । प्राप्तिषणा न्यव्यवहार-
विध्या, ततः संयोजनाऽऽदिग्रहणेन सा गृहीयते, तस्मादिह
पारिश्रम्यदेयणशब्देन ग्रहणेषणा गृहीता द्रष्टव्या, ग्रहणै-
षणाप्रणयनं च ग्रहणेषणागतना दोषा वैतिव्याः, तथावि-
क्षणात् । ततोऽयं भावार्थः—उत्पादनादोषा अभिधानान्तरं ग्रह-
णेषणागता दोषाः शङ्खितप्रतिज्ञाऽऽद्यो अभिधातव्याः । ततः
संयोजना वक्रव्या, तत्र संयोजनं संयोजना गृह्या रसोत्कर्ष-
सम्पादनार्थं सुकुमारिकाऽऽदीनां व्युत्पत्तिः सहा मौलनं,
सा द्रव्यभावभेदाद् द्विधा । वक्ष्यति च—‘द्वयं भावं संजोय-
णा य’ इत्यादि । (संयोजनादोषाः ‘संजोयणा’ शब्दाद्वचन-
व्याः) ४ । ततः प्रमाणं केवलतत्त्वमालक्षणं वक्रव्या, (प्रमा-
णम् ‘आहार’ शब्दे द्वितीयभागे ४२६ पृष्ठे गतम्) ५ । चकारः
समुच्चये, स च भिन्नकमत्वात्कारणशब्दान्तरं द्रष्टव्यः । ततः
(इंगलधूमं लि) अहारादोषो धूमदोषश्च यथा भवति तथा

वक्रव्या, (अहारादोषः ‘आहार’ शब्दे द्वितीयभागे ४२२
पृष्ठे गतः) (विशेषः—‘अंगार’ शब्दे प्रथमभागे ४२ पृष्ठे
गतः) ६ । (धूमदोषः ‘धूम’ शब्दे चतुर्थभागे पृष्ठे २७६
सामान्यत उक्तः) (विशेषम्—‘सधूम’ शब्दे वक्ष्यामि) ७ ।
तदन्तरं (कारणं लि) यैः कारणैराहारा यतिभिरादीयते,
येस्तु न, तानि कारणाणि च वक्रव्यानि, (आहाराऽनयना-
ऽऽनयनकारणानि ‘वेषणा’ शब्दे वक्ष्यामि) ८ । एते च
विभक्तिलोप आर्पणत्वात्, तदेवम् ‘अप्रथा’ अष्टप्रकारा
अष्टभिर्योधिकारैः सम्प्रदेति भावार्थेपिण्डनियुक्तिः पिण्ड-
ेषणानियुक्तिः । स्यादेतद्, एतेऽष्टावर्ष्याधिकाराः किं
कुनश्चित्सम्बन्धविशेषादायाना, उत यथाकर्थाश्चक्रव्याः ?,
उच्यते—सम्बन्धविशेषादायाना, तथादिह—पिण्डेषणाऽध्यय-
ननियुक्तिर्वैकमुपकाता, पिण्डेषणाऽध्ययनस्य चत्वार्यनुयां-
हाराणि । तद्यथा—उपकर्मो, निक्षेपः, अनुगमः, नयश्च । तत्र
नामनिष्पत्ते निक्षेपे पिण्डेषणाऽध्ययनमिति नाम, ततः
पिण्ड इति अध्ययनमिति च व्याख्येयं, तत्राध्ययनमिति प्रा-
गेव दुमपुष्टिकाऽध्ययने व्याख्यातम्, इह तु पिण्ड इति
व्याख्येयं, तत एव गवेषणश्च एषणा च गवेषणेषणा, ग्रहणै-
षणा, प्राप्तिषणा च । गवेषणेषणाऽऽद्यश्च उक्तमाऽऽदिवि-
विषयास्तनस्तं वक्रव्याः । पिं० ।

संययस्या एषणायाः सकलदोषसकलनामाह—

सोलस उगमदोषा, मौलस उपायणा य दोसा उ ।

दस एषणा य दोषा, संजोयणमाह पंचेव ॥ ६६६ ॥

सुगमा । सर्वसंख्यया सत्तन्वत्तिरिक्तं एषणादोषाः एतान्
विशेषयन् पिण्डं विशेषयति, पिण्डविशुद्धौ च चारित्र-
शुद्धिः, चारित्रशुद्धौ शुक्तिप्रश्रानिः ।

उक्तं च—

“एष विसोहयंतो, पिंडं सोहह संसञ्जो नत्थि ।

एष अविशोहंति, चरित्तरेयं वियात्ताहि ॥ १ ॥

समणत्तणस्त सारं, भिक्खायिया जिण्हिं पण्णा ।

एत्थ परितप्पमाणं, तं जालुत्त मंसंवेमं ॥ २ ॥

णात्तवरत्तस मूलं, भिक्खायिया जिण्हिं पण्णा ।

एत्थ उ उज्जमाराणं, तं जालुत्त निस्संवेमं ॥ ३ ॥

पिंडं असोहयंतो, अचरित्ती एत्थ संसञ्जो नत्थि ।

चारित्तिम्म असंतं, निरत्थया होहं निक्खत्ता उ ॥ ४ ॥

चारित्तिम्म असंतं, निव्वाणं न उ गच्छुइ ।

निव्वाणम्म असंतं, सत्त्वादिकम्मा निरत्थया उ ॥ ५ ॥

तस्मादुद्गमाऽऽदिविषयपरिशुद्धिः पिण्ड एषातिव्य इति ।

एसो आहारविही, जह भणिआं सत्त्वाभावदेसीहि ।

धम्मावस्सयजोगा, जेण न हायंति तं कुञ्जा ॥ ६७० ॥

एष आहाराविधिः पिण्डविधिर्यथा येन प्रकारेण भणितमस्ति-
यकाराऽऽदिभिस्तथा कालानुक्रमस्यमतिविशेषेन यथा व्या-
ख्यात इति वाक्यविशेषः । पञ्चाङ्गेनापवादमाह—(धर्मेत्यादि)
धर्मोऽवश्यकयोनाः श्रुतधर्मेचारित्रधर्मेप्रतिक्रमणऽदिव्या-
पाराः येन न हीयन्ते न हानिं प्रज्जिते, तन्कुप्योत् । तथा-
तथापवादं संवेनेति भावः, साधुना हि यथायथसंस्कारा-
पवादस्थितेन भावितव्यं, या चापवादोत्पत्त्यवस्थाऽऽ-
शस्य विराजना साऽपि निजराफला ।

तथा वाऽऽह-

जा जयमाश्रयस्स भवे, विराहया सुचविहिंसमगमास ।

सा होइ निजकरफला, अज्झन्त्यविसाहिहुत्तस्स ॥६७१॥

यतमानस्य सूत्रैरुक्तिविधिरप्यात्मनपूणस्य, अष्टात्मविशो-
धियुक्तस्य रागद्वेषाभ्यां रहितस्येति भावः । या भवेहिरा-
धना अपवादप्रत्यया सा भवति निजकरफला । इयमत्र भा-
वना-कृतयोगिनी गीतार्थस्य कारणवशेन यतनयाऽपवाद-
मासेवमानस्य या विराधना सा सिद्धिफला भवतीति ।
तदेवं निश्चिन्तं पिण्डपदमप्युपायं च, तत्रिक्षेपकरणाच्चाभि-
हितां नाम निक्षेपः, तदभिधानाच्चाभवत्परिपूर्णां पिण्डनिर्बु-
द्धिरिति ।

“ यैषा पिण्डनिर्बुद्धि-युक्तिरस्या विनिर्मिता ।

ह्रादशाह्वयिदं तस्मै, नमः श्रीमद्राह्वये ॥ १ ॥

व्याख्याता यैषा, विषमपदार्थाऽपि सुखीकृतयचोभिः ।

अनुपकृतपरोपकृतां, विवृतिवृत्तस्तावत्प्रसक्तुर्वै ॥ २ ॥

इमां च पिण्डनिर्बुद्धि-सीतगम्भीरां विवृत्यना कुशलम् ।

यद्वापि मलर्यागिरिणा, सिद्धिं तेनाश्रुतां लोकः ॥ ३ ॥

अहन्तः शरणं मिहारा, शरणं मम साधवः ।

शरणं जिननिर्दिष्टो, धर्मः शरणमुत्तमः ॥४॥” पिं०नि० चू० ।

पिंडस्थ-पिण्डार्थ-पुं० । समुदायार्थं, विशेषं । अत्रु० ।

पिंडदाण-पिण्डदान-न० । पितृभ्यः पिण्डविसर्जने, आ०चू०

४ अ० । प्रथमं स्तुत्या अर्थिकमहाराजाय कृष्णं कन पिण्डदानं

कृतमिति ततो लोके कटम् ॥ “ स्वामिन् पिण्डाऽऽदिदानेन,

क्रियते निवृत्तः पितः । तथा चक्रे जनेऽप्येषा, प्रवृत्तिमवसर-
तः ॥६७॥” श्री०क० ४ अ० । (‘सिण्य’ शब्दे विशेषं वक्ष्यामि)

पिंडदोस-पिण्डदोष-पुं० । पिण्डव्योद्गमोत्पादनैषणान्दोषेषु,

पञ्चा० १३ विष० ।

पिंडपगडि-पिण्डप्रकृति-स्त्री० । अवाप्तरभेदपिण्डाऽऽत्मिका-

सु नामकमप्रकृतिपुं० सं० ३ हार । क० प्र० । (ताश्च ‘शाम-

कम्म’ शब्दे चतुर्थभागे १६६६ पृष्ठ उक्ताः)

पिंडरस-पिण्डरस-पुं० । सख्खाऽऽदी, शृ० १ उ० २ प्रक० ।

(‘पिण्डरसद्रव्याणि’ ‘लेव’ शब्दे यसङ्गोपासनां)

पिंडलदय-पिण्डलतिक-त्रि० । पिण्डस्वरूपं समुदिते, “ पि-

ण्डजायं पिण्डलदयं” पार० ना० २०८ गाथा ।

पिंडलग-पिण्डलक-न० । पटलकं, “ पिंडलगपिण्डुणसंठाण-

मंडिया । ” पिण्डलकं पटलकं पटलपुष्पभाजनं तद्वत्

पृथुलं संस्थानं तेन संस्थिता इति । इथा० उ० ३ ।

पिंडलिअ-देशी-पिण्डाहीनार्थे, ३० ना० ६ धर्मा १४ गाथा ।

पिंडवद्वज-पिण्डवर्द्धन-न० । कयलवृद्धिकारणे, भ० ११ श०

११ उ० ।

पिंडापाससा-पिण्डपातैषया-स्त्री० । विवृद्धिपिण्डग्रहणैषणा-

याम्, आचा० २ शृ० १ चू० २ अ० ३ उ० ।

पिंडवापससारय-पिण्डपातैषयारत-त्रि० । लब्धे पिण्डपाते

प्रक्षेपणरते, “संधारपिंडं वा एसणारय संति भिक्खुणे ।”

आचा० २ शृ० १ चू० २ अ० २ उ० ।

२६३

पिंडवाय-पिण्डपात-पुं० । भक्ताऽऽदिभिक्षालाभे, स्था० ५ डा० १

उ० । भिक्षालाभे, आचा० २ शृ० १ चू० १ अ० १ उ० । भैक्ष्ये,

सूत्र० १ शृ० ३ अ० ३ उ० । आचा० ।

पिंडवायपडिया-पिण्डपातप्रतिज्ञा-स्त्री० । पिण्डस्य पात्रो भो-

जनस्य पात्रं शुद्धस्याभिपन्नम्, तत्र प्रतिज्ञा ज्ञानवृद्धिः

पिण्डपातप्रतिज्ञा । पिण्डस्य पात्रो मम पात्रे भवतिविनि

वृद्धौ, भ० ८ श० ६ उ० । अहमत्र भिक्षां लप्स्ये इत्य-

प्यवसायं, आचा० २ शृ० १ चू० १ अ० १ उ० ।

पिंडविसुद्धिकता-पिण्डविशुद्धिकता-पुं० । जिनवल्लभग-

णिनि, सेन० । “ पिण्डविशुद्धिबिधाता जिनवल्लभग-

णिः खरतरोऽन्यो वेति प्रश्ने, उत्तरम्-जिनवल्लभगणः

खरतरगच्छन्बन्धित्वं न संभाव्यते, यनस्तद्वृत्ते पौषध-

विधिप्रकरणे आह्वानां पौषधमध्ये जेमनाखरदर्शना-

न्कटमाणकस्तेनैव च श्रीवीर्यस्य एषकटमाणप्रतिपादनाच्च

तस्य सामाचारी भिक्षा, खरतराणां च भिक्षांत । २३ प्र० ।

सेन० १ उल्था० ।

पिंडविसुद्धिकतण-पिण्डविशुद्धिकथन-न० । आधाकर्मोऽदि-

दोपाकृषितभक्रमणने, जी० ३ अधि० ।

पिंडाविसोद्दि-पिण्डविशुद्धि-स्त्री० । ‘पिंडि’ संघाते इत्यस्य

“इति नुम धातोः” ॥७१॥ इति (पाणि०) नुमि कृते पि-

ण्डने पिण्डः संघातो बहूनां सजातीयानां विजातीयानां वा क-

ठिनद्रव्याणामेकत्र समुदाय इत्यर्थः । समुदायश्च समुदायिभ्यः

कथञ्चिदभिध इति त एव बहवः पदार्था एकत्र संनिष्ठाः

पिण्डशब्दोन्मूल्यन्ते, तस्य विविधमनैकाधाकर्मोऽद्विपरिहृतिर्निर्दोषताया-

म्, ध० ३ अधि० । ग० । पं० चू० । द्रवरूपं च जलमपि सम-

यभाषया पिण्ड एव । तदुक्तम्-“पिंडो देहो भक्षः, तस्मै अ-

चट्टंभकारणं द्रव्यं । पणामणं पिंडं, समयपसिद्धं विखाणा-

ट्टि ॥ १ ॥” ध० ३ अधि० । प्रव० । नि०चू० । (‘पदमालिया’

शब्देऽस्सिधेय भागे ३७६ पृष्ठे विशेष उक्तः)

उद्गमाऽऽदिदोषरहितो आहारः-

सुद्धो पिंडो विहिआ, समयणाय संजमायहेउ ति ।

सो पुण इह विमेआ, उग्गमदोसाऽऽदिरहितो जो ॥२॥

शुद्धो निर्वच्य एव पिण्डो भक्ताऽऽदिको विहितो प्राकृतया

निरूपितः । गुरुभिरिति गम्यम् । अमणानां साधूनाम् । कुत दत्त-

देवगित्याह-संयमस्य पृथिव्यादिसंस्मरणरूपस्याऽऽत्मनः स्वश-

रीरस्य, संयमरूपस्य वाऽऽत्मनः, संयमायस्य वा संयमलाभस्य

हेतुनिमित्तं संयमाऽऽत्महेतुः संयमायहेतुवो इति कृत्वा । शुद्ध-

स्यैव लक्षणमाह-सु पुनः शुद्धः, इह पिण्डाधिकारे विज्ञेयो

ज्ञातव्यः । उद्गमदोषरहितो वक्ष्यमाणलक्षणं द्रव्योत्पादनैष-

णाकृषणविकलः । य इति पिण्डः । इति गाथाऽर्थः-

उद्गमदोषाऽऽदीनामिव परिमाणमाह-

सोलस उग्गमदोसा, सोलस उप्पायणाएँ दोसा उ ।

दस एसणाएँ दोसा, बायालीसं इय इवेति ॥३॥

षोडशीद्गमदोषा आहारऽऽदीनामिव वक्ष्यमाणस्वरूपतास्तथा

षोडशीत्पादनायामपि वक्ष्यमाणान्कार्या, तस्या वा दोषाः

वृणानि धाव्यादयः, नुशब्दोऽपिशब्दाद्यौ, नियांजिन-
आयं प्राक्, तथा वृणेश्वायां वधयमाणनिरुकायां,
नस्या वा दोगा वृणानि शङ्कितऽऽयः, सर्वमी-
लने यस्यास्तदाह—क्षिचत्वाभिश्चदोगा इति । एवमुक्तमण,
भवन्ति जायन्ते, इति गाथाऽर्थः । पञ्चा० १३ वि० । पि० ।
दश० । महा० । सम्म० ।

ने च द्विचरवारिश्चदोगा नामनो निरूप्यन्ते—

(आध्याकर्मदोषः 'आध्याकम्म' शब्दे द्वितीयभागे २१६
पृष्ठ उक्तः) १ । ('उदेसिय' शब्दे तस्मिन्नेव भागे २७ पृष्ठ
औद्विशिकदोष उक्तः) २ । (पूर्तीकर्मदोषः 'वुईकम्म' शब्दे
ऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यते) ३ । (मिथजानदोषम् 'मोसजाय'
शब्दे वक्ष्यामि) ४ । (स्वायनादोषः 'उवणा' शब्दे चतुर्थे-
भागे १६८ पृष्ठे विस्तरनः प्रतिपादितः) ५ । (प्राशु-
तिकादोषः 'पाहुडिया' शब्दे ऽस्मिन्नेव भागे ११४ पृष्ठ
गतः) ६ । (प्रादुकरणादोषः 'पाउकरा' शब्दे ऽस्मिन्नेव
भागे ८२ न पृष्ठ उक्तः) ७ । (कीतदोषः 'कीयगड' शब्दे तृ-
तीयभागे ४६३ पृष्ठ गतः) ८ । (प्राप्तिव्यदोषः 'पामिच्च'
शब्दे ऽस्मिन्नेव भागे ८७३ पृष्ठ उक्तः) ९ । (पणिवर्जितदोषः
'परियहिय' शब्दे ऽस्मिन्नेव भागे ६२७ पृष्ठ उक्तः) १० ।
(अभ्याहृतदोषः 'अभिहड' शब्दे प्रथमभागे ७३० पृष्ठ गतः)
११ । (उद्विष्टदोषः 'उडिमम्' शब्दे द्वितीयभागे ८७० पृष्ठ
उक्तः) १२ । (सालहृतदोषम् 'सालेहड' शब्दे वक्ष्यामि)
१३ । (आच्छेष्टदोषः 'अच्छुज' शब्दे प्रथमभागे १६९ पृष्ठ
प्रतिपादितः) १४ । (आनसृष्टदोषः 'अणमड' शब्दे
तस्मिन्नेव भागे ३३६ पृष्ठ समुक्तः) १५ । (अण्यवपूरकदोषः
'अण्कोपरय' शब्दे तस्मिन्नेव भागे २३४ पृष्ठ गतः) १६ ।
(धार्मीदोषः 'धार्मिड' शब्दे चतुर्थभागे २७७० पृष्ठे प्र-
तिपादितः) १७ । (द्वनीदोषः 'दुई' शब्दे तस्मिन्नेव भा-
गे २६०४ पृष्ठ गतः) १८ । (निमित्तविग्रहदोषः 'णिमित्त'
शब्दे तस्मिन्नेव भागे २०८२ पृष्ठ उक्तः) १९ । (आजीवन-
दोषः 'आजीव' शब्दे द्वितीयभागे १०२ पृष्ठ गतः) २० ।
('वणीमग' शब्दे वर्णीपकदोषं वक्ष्यामि) २१ । (विाक-
त्सदोषः 'निगिच्छा' शब्दे चतुर्थभागे २२३८ पृष्ठ गतः)
२२ । (क्रोधदोषः 'काहण्ड' शब्दे तृतीयभागे ६८६ पृष्ठ
उक्तः) २३ । (मानदोषम् 'भाणण्ड' शब्दे वक्ष्यामि)
२४ । (मायादोषं 'मायाण्ड' शब्दे वक्ष्यामि) २५ । (लोभ-
दोषम् 'लोभ' शब्दे वक्ष्यामि) २६ । (पुत्रवध्यास्तन्नु-
दोषम् 'संघवण्ड' शब्दे वक्ष्यामि) २७ । (विद्याविग्रहदोषम्
'विजा' शब्दे वक्ष्यामि) २८ । (मन्त्रदोषम् 'मन्' शब्दे
वक्ष्यामि) २९ । (ब्रह्मदोषः 'ब्रह्म' शब्दे तृतीयभागे ११६६
पृष्ठ उक्तः) ३० । (योगदोषः 'जोगण्ड' शब्दे चतुर्थभागे
१६४१ पृष्ठ गतः) ३१ । (मूलकर्मदोषम् 'मूलकम्म' शब्दे
वक्ष्यामि) ३२ । (शङ्कितदोषम् 'संकिच' शब्दे वक्ष्यामि)
(स एष 'एसणा' शब्दे च तृतीयभागे ४४ पृष्ठ गतः) ३३ । (छ-
लितदोषम् 'मकिण्य' शब्दे वक्ष्यामि । विस्तरनः 'एसणा'
शब्दे तृतीयभागे ४५ पृष्ठ उक्तः) ३४ । (निक्षिप्तदोषः 'लि-
किण्य' शब्दे चतुर्थभागे २०२३ पृष्ठ गतः) ३५ । (पिहित-
दोषम् 'पिहिय' शब्दे ऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यामि) ३६ । (सं-
हृतदोषम् 'साहरिय' शब्दे वक्ष्यामि) ३७ । (दायकदोषः
'दायगदोस' शब्दे चतुर्थभागे २४०० पृष्ठ गतः) ३८ । (उ-

न्मिधदोषश्चाद्यर्थः 'उडिमस्स' शब्दे द्वितीयभागे ८५०
पृष्ठ उक्तः) ३९ । (अपरिणितदोषः 'अपरिणय' शब्दे प्रथ-
मभागे ६०१ पृष्ठ गतः) ४० । (लिपदोषम् 'लिन्' शब्दे व-
क्ष्यामि) ४१ । (क्षुद्रितदोषः 'क्षुडिय' शब्दे तृतीयभागे
१३४६ पृष्ठ उक्तः) ४२ ।

पिंडविहासः—पिण्डविधानं—न० । भक्तपानाऽऽदितलत्तपिण्ड-
ग्रहणविधौ, पञ्चा० ।

नमिऽण महावीरं, पिंडविहासं समामआ वोच्छं ।

समग्राणं पाउमं, गुरुवएसालुसारेणं ॥ १ ॥

नत्वा प्रणम्य, महावीरं वर्धमानं जितम्, पिण्डविधानं भ-
क्तपानाऽऽदितलत्तं पिण्डग्रहणविधिम्, समासतः संक्षेपेण न
पुनर्विस्तरं पिण्डविधानाध्ययनाऽऽदाय, मन्त्रमध्यमां समा-
न्तां भगवन्ध्यायार्थं गत्वा, वक्ष्ये मणियांमि । किंभूतमि-
त्याह—गुरुवा जिनाऽऽद्यस्तेषामुपदेश आत्मा तस्यानुसार
आत्माऽनुकल्पं गुरुपदेशानुसारंऽतस्तेन, न तु स्वमीनीयया ।
इति गाथाऽर्थः । पञ्चा० १३ वि०

पिंडहलिहा—पिण्डहलिहा—स्त्री० । कन्दविशेषः, भ० ७ श० ३ उ० ।

पिंडाश्च उक्त्विसोहि—पिण्डाऽऽदितलत्तपिण्डविहासं—स्त्री० । पिण्ड-
शब्दावस्थाप्राधान्याभावात्कर्मोऽद्वितीयपरहित्वे, घ० ३ अधि० ।

पिंडार—पिण्डार—पुं० । गोपं, "असनी जा एससा मां पीर-
वरनि, सा य नमसाय परकुले पिंडारं, तेण समं एससिना-
या ।" आ० ४ अ० । "न सुखा किम्वत्तस्येया म तच्चरित-
मीलते । नमदा परकुले च, गोपेन सममस्ति सा ॥ १ ॥"
आ० क० ४ अ० ।

पिंडालुग—पिण्डालुग—पुं० । कन्दभेदः, प्र० ४ श्र० । घ० ।

पिंडि—पिण्डि—स्त्री० । भिन्नकं, सूत्र० २ श्रु० ६ अ० । लुट्या-
म, जा० १ श्रु० १ अ० ।

पिंडिकुडिमगय—पिण्डिकुडिमराज—पुं० । काङ्क्षितं नृप-
भेदः, तौ० ४६ कल ।

पिंडिम—पिण्डिम—वि० । पिण्डेन निर्वृत्तः पिण्डिमः । घोषव-
जितं, स्था० १० डा० । पिण्डितं, ग० । आ० म० ।

पिडिय—पिण्डित—वि० । मीलितं, तं० । औ० । सम्मालितं,
आचू० १ अ० । गुणितं, औ० । एकजानिमापेण, आ० म० १ अ० ।
अनु० । उन्न० । पिण्डितं किमुच्यते? इत्याह—'संगहियमाग-
हाय, संपिडियभगजासणीय । संगहियमसुगमां वा, वरं गों
पिडियं मणियं ॥ २०५४ विशेषं । एकांभुते, औ० ५ । आ० म० ।

पिडियणीहारिमा—पिण्डितनिहारिमा—स्त्री० । पिण्डिता स-
ती निहारिमा दूरे विनिर्गच्छति पिण्डितनिहारिमा । जा० ३
प्रति । ४ अधि० । पुष्टलममूहकयायां दूरदेशगमिन्यां च ।
औ० । गन्धघ्राणं, जा० १ श्रु० १ अ० ।

पिंडी—देशी—मज्जायां, द० सा० ६ अ० ६६ गाथा ।

पिंडिमगा—पिण्डिमगा—स्त्री० । पिण्डे समयमायया भक्तं, तन्ध-
यणा ग्रहणप्रकाराः । स्था० ७ डा० । पा० । प्र० ५ । पि-

इदञ्च प्रहृष्टेयणायाम्, स्वा च दशवैकालिकस्य पञ्चमेऽध्यय-
ने, इति तदध्ययनमपि पिण्डेष्वेतेत्युच्यते । तद्व्याख्यानाय
आप्यकार आह-पिण्डेष्वणानिक्षेपः-

मूलगुणा वक्त्रायां, उत्तरगुणवसरेण आयायं ।

पिण्डभ्रूयणमियासि, निक्षेपे नामनिष्पक्षे ॥ ६१ ॥

मूलगुणाः प्राणनिपातनिष्प्रायायः व्याख्याताः सम्यक् प्र-
तिपादिता अनन्तराध्ययने, ततश्च उत्तरगुणवसरेणात्तरगु-
णप्रस्तावेनाऽऽयातम् । इदमध्ययनमिदानीं यत्प्रस्तुतम्, इह
चानुयोगद्वारोपम्यासः पूर्ववद्यन्तमनिष्पक्षो निक्षेपः, तथा
वाह-निक्षेपे नामनिष्पक्षे, किमित्याह-

पिण्डो य एससा य, दुपयं नामं तु तस्स नायव्वं ।

चउ चउ निक्षेवेहिं, परवणा तस्स कायव्वा ॥ ६२ ॥

पिण्डश्च एषणा च द्विपदं नाम तु द्विपदमेव विशेषाभिधानं
तस्योक्तसंबन्धस्याप्ययनस्य ज्ञानव्यं, चतुष्पत्तिस्तथाभ्यां
नामाऽऽसिद्धस्तथाभ्यां प्रकृषणा, तस्य पदद्वयस्य कक्ष्येति
माथाऽर्थः । दश० ५ अ० १ उ० । (पिण्डशब्दार्थविष्ठा-
नः 'पिण्ड' शब्देऽसिद्धेव भागेऽनुपदमेव कृतः) (एष-
णाशब्दार्थः 'एससा' शब्दे तृतीयभागे ४२ पुष्टे विस्तरतो
निर्दिष्टः) (द्व्येषणाऽपि तत्रैव पुष्टे प्रतिपादिता)
(भाव्येषणा चापि विस्तरस्तत्रैव निर्दिष्टा) (द्व्येषणामवि-
षण्योर्भेदाश्च तस्मिन्नेव भागे ४३ पुष्टे गताः) । पिण्डेषणा
च सर्वा उद्गमाऽऽदिभेदभित्ता संक्षेपेण अवतरति नवसु को-
टीयु नाश्च कौट्य ('कौटिकरण' शब्दे तृतीयभागे ६७६
पुष्टे दृष्टिताः)

तवं कुव्वदं मेवावी, पणीअं वज्जए रसं ।

मज्जप्पमायाविग्गमा, नवस्सी अउकस्से ॥ ४२ ॥

तस्म पस्सह कल्लानं, अशेगमाहुपुइअं ।

विउलं अत्थसंजुत्तं, किउइस्सं सुगेह मे ॥ ४३ ॥

एवं तु समगुणपेदी, अगुणाणं च विज्जए ।

तारिमां मरगंतेऽवि, आराहेइ संवरं ॥ ४४ ॥

आयरिए आराहेइ, समणे अवि तारिमे ।

गिहत्था वि ण प्यंति, जेण जालंति तारिस् ॥ ४५ ॥

यतश्चैवमन एतद्वाप्यगिहारेण " तवं ति " सूत्रं, नपः करो-
ति 'मेधावी' मयोदायती 'प्रणीतं' स्मिन्नेव वज्जयति
'रसं' घृताऽऽदिकं, न केवलमेतत्करोति, अपि तु मद्यप्र-
माद्विषता, नास्ति क्रिपसत्त्वानामकृत्यमित्येवं प्रतिपद्य,
'तपस्वी' साधुः 'अत्युत्कर्षः' अहं तपस्वीत्युत्कर्षगहि-
त इति सूत्रार्थः ॥ ४२ ॥ (तस्स स्ति) 'तस्य' इत्यंभूत-
स्य प्रथमतः 'कल्याणं' गुणसंग्रह्यं संयमं, किचिशिष्टमि-
त्याह-अनेकसाधुपूजितं, पूजितमिति सेधितमाचरितं, 'वि-
पुलं' विस्तीक्ष्य विपुलमोक्षाऽऽवहत्यात् 'अर्थसंयुक्तं' तुच्छ-
ताऽऽदिपरिहारेण निरूपमनुलरूपमोक्षसाधनत्वात् कीर्तेरि-
ष्येऽहं श्रुणुत 'मे' ममति सूत्रार्थः ॥ ४३ ॥ 'एवं तु'
उक्तेन प्रकारेण 'स' साधुः 'गुणपेदी' गुणानुपमाऽऽदीन्
मेधते तच्छीलश्च य इत्यर्थः, तथा 'अगुणानां च' प्रमादाऽऽ-
दीनां स्वगतानामनासेवनेन परगतानां चानुवृत्त्या विष-

जैकः त्यागी 'तादृशः' शुद्धवृत्तो 'मरणात्तेऽपि' चर-
मकालेऽप्याराधयति 'संवरं' चारित्र्यं, सदैव कुशलवृत्-
त्या तद्दीज्योपेक्षाम् । इति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥ तथा- (आयरिए
स्ति) आचार्यान्तराधयति, शुद्धभावत्वात्, 'अमर्णाश्चापि
तादृश आराधयति, शुद्धभावत्वादेव, वृद्धस्या अपि शुद्धवृ-
त्तमेवं पूजयन्ति, किमिति ? येन जानन्ति 'तादृशं' शुद्ध-
वृत्तमिति सूत्रार्थः ॥ ४५ ॥ दश० ५ अ० २ उ० ।

पिण्डेषणा—

अहं भिक्षु जायेज्जा सच पिण्डेसणाओ, सच पायेस-
णाओ, तस्य खलु इमा पदमा पिण्डेसणा-असंसद्वे हत्ये
असंसद्वे मत्ते तहप्पगारंणं असंसद्वेण हत्येण वा मत्तएणं
वा असणं वा पाणं वा स्वाइमं वा साइमं वा सयं वा खं
जाएज्जा, परो वा से दिज्जा कासुयं पडिगाहेज्जा, पदमा
पिण्डेसणा ? । अहावरा दोब्बा पिण्डेसणा-संसद्वे हत्ये
संसद्वे मत्ते तहेव दोब्बा पिण्डेसणा २ । अहावरा
तच्चा पिण्डेसणा-इह खलु पाइणं वा ४ संतेगतिया
सङ्गा भवंति-गाहावती वा० जाव कम्मकरी वा, तेसिं च
खं अमपरमेसु विरुक्कस्सेसु भायणजाएसु उवणिक्खित्त-
पुत्थे मिया, तं जहा-थालंसि वा पिदरंसि वा सरगंसि
वा परगंसि वा वरगंसि वा अह पुण एव जायेज्जा-
असंसद्वे हत्ये संसद्वे मत्ते, संसद्वे वा हत्ये असंसद्वे मत्ते,
से य पडिगहधारी मिया पाणिपडिगहिए वा से पु-
व्वामेव आलोएज्जा आउसे ति वा भगिणी ति वा पते-
णं तुमं असंसद्वेण हत्येण संसद्वेण मत्तेणं संसद्वेण वा
हत्येण असंसद्वेण मत्तेणं अस्सि पडिगहंति वा पा-
णिंसि वा सिह्हुउ उच्चित्तु दलयाहि, तहप्पगारं भायण-
जायं सयं वा खं जाएज्जा, परो वा एमो देजा कासुयं एस-
णिज्जं० जाव लाभे संते पडिगाहेज्जा, तच्चा पिण्डेसणा ३ ।
अहावरा चउत्था पिण्डेसणा-से भिक्षु वा भिक्षुणी वा
से जं पुण जायेज्जा पिह्वं वा० जाव चाउलपलंबं वा
अस्सि खलु पडिगहियंसि अप्पे पच्छाकम्मे अप्पे पज्ज-
वजाए तहप्पगारं पिह्वं वा० जाव चाउलपलंबं वा
सयं वा खं जाएज्जा० जाव पडिगाहेज्जा । चउत्था पिण्डे-
सणा ४ । अहावरा पंचमा पिण्डेसणा-से भिक्षु वा भि-
क्षुणी वा उग्गाहिपमेव भायणजायं जाणिज्जा । तं जहा-
सरावंसि वा डिंदिमंसि वा कांसमंसि वा, अह पुण एव जा-
येज्जा-बहुपरिपावने पाणीसु दगलेवे तहप्पगारं अम-
णं वा पाणं वा स्वाइमं वा साइमं वा सयं० जाव पडिगा-
हिज्जा पंचमा पिण्डेसणा ५ । अहावरा छद्दा पिण्डेसणा-
से भिक्षु वा भिक्षुणी वा पग्गाहिपमेव भायणजायं
जाणिज्जा, जं च सयद्वाए पग्गाहियं, जं च परद्वाए प-

गहियं तं पायपरियावन्नं तं पायिपरियावन्नं फासुयं पडिगा-
हिजा, छट्टा पिडेसया ६। अत्रावरा सत्तमा पिडेसया-सं भि-
क्खु वा भिक्खुणी वा० जाव समाये बहुउत्तिकयधम्मियं
भोयसज्जायं जाणज्जा, जं चउस्य वड्वे दुपयचउपयसमस-
माइयअतिपिकियसुखणीमा शावकखंति, तहपगारं उ-
त्तिकयधम्मियं भोयसज्जायं सयं जासुज्जा, परा वा से दे-
ज्जा० जाव फासुयं पडिगाहिज्जा, सत्तमा पिडेसया, इवे-
याओ सत्त पिडेसयाओ ७।

अथशब्दोऽधिकारान्तरे किमधिकुरुते सत्त पिरडैपणाः पा-
नैपणाश्चिंतितः। अयान्तरे भिक्षुर्जानीयान्-काः सत्त पिरडैपणाः
पानैपणाश्च। ताश्चेमास्तथया-“ असंसदु १. संसदु २. उज्ज-
वा ३. अयलवाध, उग्गहिया ४. पग्गहिया ६. उत्तिकतधम्मा ७”
इति। अत्र च इये साधवो गच्छन्तर्गतना गच्छन्तिर्गताश्च। तत्र
गच्छन्तर्गतानां सत्तानामपि ग्रहणमनुज्ञातं, गच्छन्तिर्गतानां
पुनरायवोद्वेयारप्रहः पञ्चव्यभिप्रह इति। तत्राऽऽयां
नावद्वेययति-तत्र तासु मये खलित्वत्यलङ्कारे इमा प्रथमा पिर-
डैपणाः। तद्यथा-अमसृष्टो हस्तः, असंसृष्टं च मार्गं, द्रव्यं
पुनः सावशेषं वा स्वाभिरवशेषं वा, तत्र निरवशेषं पञ्चाङ्गम-
न्नापस्तथाऽपि गच्छत्य बालाऽऽयाकुलत्वात्सोभयधो नास्व्य-
त एव सृजे तत्त्वित्वा न कृता। शेषं सुगमम् ?। तथा अपरा
द्वितीया पिरडैपणाः। तद्यथा-संसृष्टो हस्तः, संसृष्टं मात्रकमि-
त्यादि सुगमम् २। अथापरा तृतीया पिरडैपणाः। तद्यथा-इह
खलु प्रहापकपिण्डया प्राप्यां विभुमन्ति केचित् धञ्जालवः। ते
वामा शुष्टपत्यादयः कर्मकरायेवेन्नास्तेषां च शुष्टव्यन्तरेषु
नामिषांकारेषु भाजनेषु पूर्वमुत्तिमिषांकाराणि स्याद्भाजनानि
च खालाऽदीनि सुवोप्यानि, नवरं सरगमिति शरिकाभिः
कृतं सुषोऽपि परगं वंशनिष्पन्नं छव्वकाऽऽदि वरगं मण्यादिम-
हार्गसूर्य, शेषं सुगमं, यावत्परिशुद्धीयादिति। अत्र च संसृष्टा-
संसृष्टसावशेषद्रव्यैरपी भङ्गाः, तेषु चाष्टमी भङ्गः संसृष्टो हस्तः,
संसृष्टं मार्गं, सावशेषं द्रव्यमित्येव गच्छन्तिर्गतानामपि कल्पते
शेषास्तु भङ्गा गच्छन्तिर्गतानां स्वार्थहान्यादिकं कारणमाधि-
त्य कल्पते इति ३। अपरा चतुर्थी पिरडैपणा-अयलेपा नाम
सा यत्पुनरेवमयलेपं जानीयात्तद्यथा वृक्षकमिति भुशालपा-
द्यपगततुषं यावत्सन्दुलप्रलम्बमिति भुशालपादितन्दुलानिति
अत्र च वृक्षकाऽऽदिकं गृहीतेष्वलेपे पञ्चाङ्गकम्माऽदि, तथा
अलेपं पर्यायज्ञानमयेपं तुराऽदि त्वजनीयमित्येवंप्रकारमलेप-
लेपमयदपि बल्लवक्षुकाऽदि यावत्परिशुद्धीयादिति ४। अथाप-
रा पञ्चमी पिरडैपणा-अग्रशुद्धीता नाम। तद्यथा-स निज्याव-
दुपहृतमेव भोक्तुमास्य भाजनस्थितमेव भोजनजातं दौक-
सं जानीयात्सत्पुनर्भाजनं दर्शयति। तद्यथा-शराव-प्रतीतं, हि-
रिडमं कांस्यभाजनं, कौशकं प्रतीतं, तेन च दात्रा कदाचिन्पू-
र्वमवोदकेन हस्तं मार्जकं वा धौतं स्यात्तथा च निषिद्धं ग्रह-
णम्। अथ पुनरेवं जानीयाद्दुपयार्पणः परिणतः पाययादिपू-
वकलेपस्तत एव हस्तया यावद् शुद्धीयादिति ५। अथापरा षष्ठी
पिरडैपणा-अग्रशुद्धीता नाम स्वार्थे परार्थे वा विटरकाऽऽदिक-
स्य चट्टकाऽऽदिनोत्तिष्ठा परेण च न शुद्धीता प्रयजिताय वा
दायिता, सा प्रकयेण शुद्धीता प्रयुहीता तां तथाभूतां प्राप्नुतिकां
“पाययार्पणं वा” पात्रस्थितां पाययार्पणं वा हस्तस्थितां वा
बावत्यतिशुद्धीयादिति ६। अथापरा सप्तमी पिरडैपणा-उत्तिक-

तधर्मिका नाम, सा च सुगमा ७। आसु च सप्तस्य पिरडैप-
णासु संसृष्टाऽऽद्यष्टभङ्गाका भगनीयाः नवरं चतुर्थ्या नामावा-
मिति तस्या अलेपत्वात्संसृष्टाऽऽद्यभाव इति। आचा० २. भु० १.
चू० १. अ० ११ उ०। आचाराङ्गद्वितीयश्रुतस्कन्धस्याऽदितं
आरभ्य सप्ताध्यायीरूपायाः प्रथमचूडायाः प्रथम अध्ययने,
स० १. अङ्ग०। आ० चू०। प्रश्न०। ध०।

पिडेसिका-पिरडैपिका-पुं०। पिरडं भोजनमिच्छन्त्येव्यप-
न्ति वा ये ते पिरडैपिकाः। पिरडान्वयेकेषु, भ० ६ श० ३३ उ०।
पिडोलग-पिरडावलग-पुं०। “पिडि” संघातः, पिरड्वन्तं तत्त-
दशुद्धेभ्य आदायान्यते इति पिरडः, तमवलगते सेवते पिरडा-
वलगकः। स्वयमाहाराभावनः परदन्तापज्जाविति, उक्त० ५
अ०। सूत्र०। “पिडोलए व दुस्सिले, गरगाओ न मुच्चइ।”
उक्त० ५ अ०। आचा०। सूत्र०।

पिमुली-देशी-मुखमात्रपूरितवणवाद्यविशेषे, दे० ना० ६
वर्ग ४७ गथा।

पिक्क-पक्क-त्रि०। “सर्वत्र ल-व-रामचन्द्र” ॥ २०.७६॥ इति
बलापः। प्रा० २ पाद०। “पकाङ्गारललाटं वा” ॥ २०.१४७॥ इत्यका-
रस्यकारः। प्रा० १ पाद०। “पक्कं पिक्कं परिचुर्यं” पाठ० ना०
१४३ गथा।

पिक्कांसी-पक्कांसी-स्त्री०। संस्कृतं गन्धद्रव्यविशेषं, प्रश्न०
५ संव० द्वार।

पिक्कण-मेषण-न०। प्रमाणं चक्षुषा निरीक्षणम्। प्रत्युपेक्ष-
णं, श्रोत्र०।

पिचुमंद-पिचुमन्द-पुं०। निम्बे, नि० चू० १ उ०।

पिच्च-नीर-न०। उदकं, दश० ७ अ०।

पिच्चा-प्रेत्य-अव्य०। परलोकं, “पिच्चा न ते संति”। सूत्र०
१ भु० १ अ० १ उ०।

पीत्वा-स्त्री०। पानं कृत्येत्यर्थे, कल्प० ३ अ० ६ क्षण।

पिच्छिय-पिच्छित-न०। कुटितव्यत्वेन भस्वनोपकरणं, स्था० ५
ठा० ४ उ०।

पिच्छ-पिच्छ-पुं० न०। पत्रं, भा० २० अ०। पले, भा० १ भु०
३ अ०। पत्तावयविशेषं, उपा० १ अ० प्रश्न०। प्रभा०। मयूरा-
ङ्गरुहं, जी० ७ अ० ३। “पिच्छुर्ले पेटुवात्” पाठ० ना० २२६
गथा। स्तुनं, “उअ पिच्छु” पाठ० ना० २२३ गथा।
विच्छिगिज्ज-प्रक्षारीय-न०। द्रष्टुं योग्यं, कल्प० १ अ० २४ पाठ०।
पिच्छोवर प्रेषाशुद्ध-न०। वास्तुविद्याप्रसिद्धं शुद्धं, च० २४ पाठ०।
पिच्छाभूमि-प्रेक्षाभूमि-स्त्री०। रत्नमण्डपं, “रंगा पिच्छा-
भूमि” पाठ० ना० २३२ गथा।

पिच्छि-पिच्छिन्-पुं०। मयूराऽऽदिपिच्छवाहिनि, भ० ६ श०
३३ उ०। औ०। ज०।

पिच्छिलभाण-प्रेत्यभाण-त्रि०। विलोक्कयमाने, कल्प० १
अ० ५ क्षण। प्रश्न०।

पिच्छिली-देशी-लज्जायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ४७ गथा।

पिच्छी-पूच्छी-स्त्री०। “इहकाऽऽदौ” ॥ २०.१२२॥ इति
श्रुत इत्यम्। औ०। ज०। “त्व-ध्व-द-ध्यां च-छ-ज-

आः कश्चित् " ॥ २११५ ॥ इति अः स्थाने छाऽऽदेशः ।
प्रा० २ पा० ।

पिञ्ज-पा-धा० पाने, " पिबेः पिञ्ज-इङ्ग-पट्-बोधाः " ।

॥ २१४१० ॥ इति पिबतेः ' पिञ्ज ' आदेशः । पिञ्जह ।
पिबति । प्रा० ४ पा० ।

पेय-न० । पियमाने नपादौ, वृ० २ उ० ।

प्रेमन्-न० । अभिप्रेक्ष्यं, सूत्र० १ श्रु० १६ अ० ।

पिञ्जशिमिस्यः प्रेमनिःसृत-न० । अतिरक्तानां दासोऽहं तवे-
त्यदिकूपे मिथ्यावचने, स्था० १० डा० ।

पिञ्जदोसमिच्छादंसणविजय-प्रेमद्वेषमिथ्यादर्शनविजय-पुं० ।
प्रेम राग इत्यर्थः, स च द्वेषश्चाप्रतिरुपां मिथ्यादर्शने, सां-
शयिकाऽऽदिप्रसङ्गेपमिथ्यादर्शनानि, तद्विजयः । रागद्वेष-
मिथ्यात्वज्ञयं, उक्त० ।

पिञ्जदोसमिच्छादंसणविजयणं भते ! जीवे किं जययइ !
गोयमा ! पिञ्जदोसमिच्छादंसणविजयणं नाशदंसणचरिता-
राहणयाप अम्भुद्वेति, अट्टविहस्स कम्ममण्डिबिमायणयाप
तप्पदमट्टापणं जहाणुपुण्णीणं अट्टावीसइविहं मोहणिजं
कम्मं उप्पाणइ, पंचविहं नाणावरणिजं नवाविहं दंसणा-
वरणिजं पंचविहं अंतराय एण तिप्पि वि कम्ममे जु-
गवं खवेइ, तत्रो पच्छा असंतं अणुत्तरं कमिणं पटिपुसं
निरावरणं वित्तिमिरं विसुद्धं लोमालागप्पभावं केवलव-
रणाजदंसणं समुप्पाणइ ० जाव सनोगी भवइ ताव इरि-
यावहिंयं कम्मं निबंधइ, सुहफरिसं दुममपड्डिइयं तं पदम-
समए बद्धं विहए समए वेइयं तइए समए निजिज्जे तं बद्धं पुट्टं
उदीरियं वेइयं निजिज्जे सेयाले य अकम्मे यावि भवइ । ७१ ।

हे भदन्त ! स्वाभिन् ! प्रेयद्वेषमिथ्यादर्शनविजयेन जीवः
किं फले जनयति ? । तत्र प्रेयशब्देन प्रेम रागः, द्वेषः प्रसि-
द्धः । मिथ्यादर्शने संशयाऽऽदिभिर्विपर्ययमन्ति, प्रेयश्च द्वेष-
श्च मिथ्यादर्शने च प्रेयद्वेषमिथ्यादर्शनानि तेषां विजयः प्रे-
यद्वेषमिथ्यादर्शनविजयस्तेन जीवः किं फलमुत्पादयति ? ।
नञ्चा गुरुराह-हे शिष्य ! रागद्वेषमिथ्यादर्शनविजयेन जीवो
ज्ञानदर्शनस्वरिचाराणामागन्तव्ये अभ्युत्तिष्ठेत्, साधधानो भ-
वति; अभ्युत्थाय च अष्टविषयकर्मणां प्रस्थिं घातकर्मणाम्
कठिनजालं विमोचनार्थं क्षययितुम् अभ्युत्तिष्ठेत् सावधानो
भवति । अथ कर्मप्रस्थिविमोचने अनुक्रममाह-तत् प्रथ-
मतया यथानुक्रममाष्टविशतिविधं मोहनीयं कम्मं उत्पा-
दयति, क्षयकश्रेणिमाकूटः सन् क्षययति, षोडश कण्ठायाः,
नव नोकवायाः, मोहनीयवज्रम् । एवमष्टविशतिविधं
मोहनीयकर्म विनाशयति, ततश्चरमसमये यत् क्षयय-
ति तत् कर्ममाह-मनिभृतावधिमनःपर्यायाऽऽवरणरूपं
कर्म पञ्चाशद्विधं दर्शनाऽऽवरणीयं कम्मं अणुदर्शनाऽऽ-
वणुदर्शनावधिदर्शनकेवलदर्शनाऽऽवरणं निद्रापञ्चकम्,
एवं नवविधं दर्शनाऽऽवरणीयं कम्मं, ततः पञ्चाशद्वि-
विधम्-अवरणम्, एतानि त्रीणि (कम्मले इति) स-
रकर्मणि विद्यमानानि त्रीणि कर्माणि युगपत् क्षययति,
२३४

क्षयकश्रेणिमाकूटः सन् समकालं क्षयं नयतीत्यर्थः । ततः प-
ञ्चाद्वन्तरं तेषां कर्मणां क्षयीकरणानन्तरम् अनुत्तरं सर्वेभ्यः
प्रधानमननन्तमन्तार्थप्राप्तकः कृत्स्नं समस्तवस्तुपर्यायप्राप्तकः
प्रतिपुण्यं सकलैः स्वपरपर्यायैः सहितं निरावरणं समस्त-
वरणरहितं, वित्तिमिरम् अज्ञानांशरहितं, विशुद्धं सर्वदो-
षरहितं, लोकालोकप्रभावं लोकालोकतयाः प्रकाशकारकम्,
एतादृशं केवलवज्रज्ञानदर्शनं समुत्पादयति, यावत् संयोगी
भवति, मनोवाक्यानां योगो व्यापारस्तेन सह वर्तते इति
संयोगी भवति । त्रयोदशगुणस्थाने यावत्तिष्ठति तावत् ईर्या-
पथिकं कर्म यज्जानि, ईरणं ईर्या गतिस्तस्याः पन्थाः ईर्या-
पथः, ईर्यापथे भवमर्यापीपथिकं, पथो प्रहणं हि उपलक्षणे तस्य
तिष्ठनाऽपि संयोगस्य ईर्यायाः सम्भवात् संयोगतायां के-
वलिनोऽपि स्वमसञ्जागः सन्ति, तत् ईर्यापथिकं कर्म की-
दृशं भवति?, ननुच्यते-सुखयतीति सुखः सुखकारी स्वयं
आत्मप्रदेशः सह संस्पर्शो यस्य तत् सुखस्पर्शं, द्विसमयस्थि-
तिकं द्वौ समयौ स्थितिर्यस्याः सा द्विसमया, द्विसमया स्थि-
तिर्यस्येति द्विसमयस्थितिकम् । तत् द्विसमयस्थितिकस्वरूप-
माह-प्रथमसमये यद्धं स्वस्य स्पर्शनाय अर्थीनं कृतप्रधान-
करणान् स्पृष्टमापि द्वितीयं समये तद्वद्धं स्पृष्टं वेदितं का-
येन अनुभूतं तृतीयसमये निर्जीवो परिशुष्टितं, निष्कणाय-
स्य उत्तरकालस्थितेर्भावो यतः, उत्तरकाले सकणायस्य
बन्धो भवति, परं केवलिनो न भवति । तदेव पुनः सूत्रका-
रः आन्तर्निवारणार्थमाह-तत् ईर्यापथिकं कर्म केवलिनो
बद्धम् आत्मप्रदेशः सह श्लिष्टं ध्योमन् पटच्चत् तथा स्पृष्टं
मसृक्ष्यमापि कुञ्जरापतितशृङ्गकुर्णवत् इति विशेषणद्वयेन
केवलिनो हि निष्यन्निकाचिनायस्थधारभावः, पुनरुदीरित-
म् उद्यप्रप्तं सत् वेत्तिन्म अनुभूतं, केवलिनो हि उदीरणा
न भवति, ततो निर्जीवो क्षयमुपगतम् ततः (सेयाले इति)
एष्यकाले आगामिनि काले अकर्मो चापि भवति, कर्मरहितो
भवति इत्यर्थः । उक्त० १६ अ० ।

पिञ्जबंधण-प्रेमबन्धन-न० । बहवन्धने, कल्प० १ अधि० ६
क्षयः ।

पिट्-पिट्-न० । उदरे, पञ्चा० ३ विष० ।

पिट्ण पिट्ठन-न० । चत्वाऽऽद्विच मुद्रायाऽऽदिना हनने, औ० ।

" चनहोनाण्डारमणीमिरिय पुनः पुनः प्रक्षेपपुनःसरमुद्र-
त्योपिष्टेन कुट्टेन, " पि० । एतच्च यन्मं धावयता साधुना
न कर्तव्यम् । औप० । सूत्र० । प्रश्न० ।

पिट्ठावस्था-पिट्ठना-स्त्री० । पिट्ठनप्रापिकायां परितपनाया-
म्, अ० ३ श० ३ उ० ।

पिट्ठि-पिट्ठित-वि० । कदंभिने, आ० म० १ अ० । दृष्टौ ।

पिट्ठि-पिट्ठि-न० । मुद्राऽऽदिचूले, वृ० १ उ० २ प्रक० । उदरेकाऽऽ-
दिशकूपधालकं, वृ० १ उ० २ प्रक० । डा० । घ० । नि० वृ० ।
आ० म० । तन्मुलजदे, दृष्ट० ४ अ० १ उ० । लोटे, रा० । आ-
च्छदिततन्मूलचूले, आ० म० २ अ० १ वृ० १ अ० ६ उ० ।
दृष्ट्य तु मिश्रताऽऽवयवभूतं एतद्वर्णमिति -- " पणिरुमसी सुट्टि,
अवालिभो सावधं आ भववप । चऽआनीय कतिअ-मगल-
रमेसु तिप्पि द्वासा ॥ ११ ॥ " ४० २ अधि० ।

पृष्ठ-न० । " पृष्ठे वाऽनुत्तरपदे " ॥ ८१ । १२६ ॥ इति छस्य
दुः । प्रा० १ पाद । पञ्चाङ्गाये, स० ३४ सम० ।

पिड्ढो-पृष्ठनम्-अव्य० । पञ्चाङ्गाये, स० ३४ सम० । पृष्ठदेश-
माश्रित्यत्यर्थे, उत्त० १ अ० । सूत्र० । "अयं पिड्ढो किञ्चा ।"
पृष्ठतः कृत्वाऽनाद्यन् । सूत्र० १ श्रु० १५ अ० । " पिड्ढा क-
आ ।" पृष्ठतः कृत्वा, पठित्यकृत्यर्थे, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ४३० ।

पिड्ढत-पृष्ठान्त-न० । ६ त० । " पिड्ढीयं अन्ते पिड्ढेन ।" अपान-
त्रये, नि० ७० ६ उ० । गुदे, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिड्ढकडग-पृष्ठकण्डक-न० । पृष्ठदेशवर्त्युन्नते अस्थिसरङ्गे
पांथलिकायाम्, ज० २ वक्त्र० । तं० । जी० । अणु० ।

पिड्ढलउरा-देशी-मये, दे० ना० ६ वर्ग ४० गाथा ।

पिड्ढलउरिआ-स्त्री० । मदिरायाम्, " विटसुरा पिड्ढलउरिआ
भरार ।" पाद० ना० २११ गाथा ।

पिड्ढवंपा-पृष्ठचम्पा-स्त्री० । चम्पानगरीपृष्ठनोऽनिसमीपनग-
र्याम्, तत्र श्रीणि वषांरात्राणि वीरप्रभुः कृतवान् । कल्पे ?
अधि० ६ क्षण । (' वंपा ' शब्दे तृतीयाभागे ॥ ६८८ पृष्ठे क-
दर उक्तः)

पिड्ढपणग-पिड्ढपचनक-न० । सुरार्थे पिड्ढपचनकं यत्र सुरास-
न्धानाय पिड्ढं पच्यते तन् पिड्ढपचनकम् । भाजने, जी० ३ प्र-
ति० १ अधि० २ उ० ।

पिड्ढि-स्त्री० । पृष्ठ-न० । " स्वराणां स्वराः प्रायोऽपभ्रंशे " ॥ ८
। ४ । २२६ ॥ इत्यकारस्यैकाः । प्रा० ४ पाद । " येमाञ्जल्या-
द्याः स्त्रियाव " ॥ ८१ । ३५ ॥ इति स्त्रीत्यं वा । ' पिड्ढी, पिड्ढे ' ।
गा० १ पाद । शरीराङ्गभेदे, प्रश्न० ।

पिड्ढवंपा-पृष्ठचम्पा-स्त्री० । चम्पासमीपनगरीभेदे, आ०
म० १ अ० । आ० ७० ।

पिड्ढिमंस-पृष्ठमांस-पुं० । परोक्षस्य दृक्ताऽऽविष्करणे, प्रश्न०
२ आध० द्वार । " पिड्ढिमंसं न खादञ्जा ।" पृष्ठमांसं प-
रोक्षशोषकीर्त्तनरूपं न खादञ्ज भावेन । दश० ८ अ० ।

पिड्ढिमंसिय-पृष्ठमांसिक-पुं० । पराङ्मुलस्य पस्व्यायैववाद्-
कारिणि, स० २० सम० । अगुणभाषिणि, दश० १ अ० ।
आव० ।

पिड्ढिंस-पृष्ठवंश-पुं० । पृष्ठमध्यवंशक, ग० १ अधि० ।

पिड्ढी-पैड्ढी-स्त्री० । ब्रीह्यादिधान्यसोदनिष्पन्नायां सुरायाम्,
पृ० २ उ० ।

पिडग-पिटक-न० । वंशमये पात्रे, " भोयणपिडयं करह ।"
भोजनस्थायथाधारभूतं वंशमयं पात्रं पिटकं, तत्करोतीत्य-
र्थः । आ० १ श्रु० २ अ० । " गण्णिपिडह ।" गण्णिन आचार्यस्य
पिटकमिव पिटकम् । वणिज इव सर्वस्वस्थानं गण्णिपि-
टकम् । स० १० उ० । श्रौ० । सूत्र० । अनु० । बु० ।
नं० । स्था० । चन्द्रवर्त्ये सूर्यवर्त्ये च द्वौ चन्द्रौ द्वौ सूर्यौ एकं
पिटकमुच्यते । सू० प्र० १६ पाहु० । सं० प्र० । (तानि कि-
ञ्चस्तीति ' जोरसिय ' शब्दे वतुर्थभागे १५६२ पृष्ठे उक्तम्)

पिडिच्छा-देशी-सव्याम्, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिडिया-पिटिका-स्त्री० । मञ्जुषायाम्, आ० ७० ४ अ० ।

पिडर-पिडर-पुं० । भाण्डे, " पिडरो मडरो य कोलंबो ।"
पाद० ना० १७२ गाथा । " ठो डः " ॥ ८१ । १६६ ॥ इति
उच्य डः । प्रा० १ पाद ।

पिडरग-पिडरक-पुं० । उल्लायाम्, आचा० २ श्रु० १ श्रु० १
अ० ११ उ० । गार्गलिकुमारपितरि, उत्त० । चम्पानामी नगरी,
तत्र शालनामा राजा, महाशालनामा भर्ता, तत्पुत्रो गार्गलः ।
उत्त० २० अ० । ती० । आ० म० ।

पिण्ड-पिण्ड-वि० । परिहिते, आ० १ श्रु० २ अ० । तं० ।
श्रौ० । विपा० । यन्त्रिते, तं० । वदे, रा० । आ० । " पिण्डगे-
वेज्जविमलवरविचयहे " पिण्डं परिहितं प्रेक्ष्यकं श्रीवाऽऽभ-
रणं येन स तथा विमलवरो वद्विह्वपटो योचच्चिह्वपटो
येन स तथा, नतः कर्मधन्यः । म० ७ श० ६ उ० । जी० ।
रा० । " ओलहं परिहितं पिण्डं च ।" पाद० ना०
१७५ गाथा ।

पिण्डित्तप-पिण्डुम्-अव्य० । बहुमित्यर्थे, प्रश्न० ४ आध०
द्वार । श्रौ० ।

पिण्डा-देशी-बलात्कारे, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिण्डा-पिनाकिन्त-पुं० । शिवे, " स्त्री सिवो पिण्डा, धाण
गिरिसो भवो नंभू ।" पाद० ना० २१ गाथा ।

पिण्डा-देशी-आलपाम्, दे० ना० ६ वर्ग ४८ गाथा ।

पिण्माग-पिण्पाक-पुं० । खले, सूत्र० २ श्रु० ६ अ० । आचा० ।

पिमिया-पिसिका-स्त्री० । ध्यामकाऽऽख्ये गन्धद्रव्ये, उत्त०
४ अ० ।

पिण्डी-देशी-क्षामनि कुशे, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पित्त-पित्त-न० । मायुनामकं शरीरस्थधानुविशेषं, प्रश्न० ३८
द्वार । आ० । कर्म० । प्रश्न० १५० । आचा० । तल्लतसं
च— " परित्वस्थं दिवदाहरागाः, वैगन्धयसंक्रन्दविपाककां-
पाः । प्रलापमूर्च्छाभ्रमपीतभावाः । पित्तस्य कर्माणि वदन्ति
तज्ज्ञाः " ॥ १ ॥ स्या० ४ डा० ४ उ० ।

पित्तनो-पित्तनम्-अव्य० । पित्तार्थे, व्य० ३ उ० ।

पित्तमुच्छ्रा-पित्तमूर्च्छा-स्त्री० । पित्तनिमित्तं मूर्च्छां पित्तमू-
च्छ्रां । पित्तार्थे, व्य० २ उ० । पित्तमावल्याद् मनाकं मूर्च्छायाम्,
म० १ श० १ उ० । आव० । पित्तमंलोभे, आ० ७० ४
अ० । व्य० । पित्तसंलोभादपिण्डमोहे, ध० २ अधि० ।

पित्तमोक्षिय-पित्तशोणित-न० । पित्तप्रधानं शोणितं, स्या०
५ डा० २ उ० ।

पित्तिय-पितृव्य-पुं० । पितृभ्रातरि, " भगवन्नो महावीरस्त
पित्ति सुपाते । कलः १ अधि० ३ क्षण । आचा० ।

पैतिक-वि० । पित्तरोगजे, तं० ।

पितिवस-पितृवश-वि० । पित्रायसे " जाया पितिवसा नारी,
दत्ता नारी पतिवसा ।" व्य० ३ उ० ।

पिथिज्जमाण-मार्घ्यमान-त्रि० । कान्त्यादिगुणैर्हेतुयुतैः प्रार्थ्यमाने. श्री० ।

पिप-पृथक्-अव्य० । “ इवुतो वृष्ट-वृष्टि-पृथक्-सृष्ट-नप्य-के ” ॥ ८१ । १३७ ॥ इतीत्यनुत्वं च । प्रा० १ पाद । “ पृथ-कि धो वा ” ॥ ८१ । १८८ ॥ इत्यनेन वर्य घः । प्रा० १ पाद । “अन्यव्यञ्जनस्य” ॥ ८१ । १११ ॥ कलुक्, बहुलाधिकारान् वा कस्य मः ” प्रा० १ पाद ।

पिपीलियं-पिपीलिकाएह-न० । कीटिकाएह, कल्प० ३ अ-धि० ६ क्षण ।

पिपीलिया-पिपीलिका-स्त्री० । कीटिकाः परनामके श्रीन्द्रिय-जीवभेदे, जी० १ प्रति० । आः प्र० । प्रज्ञा० । आवा० । उत्त० ।

पिप्यञ्ज-देशी-मशकोग्मसयोः, दे० ना० ६ वर्गे ७८ गाथा ।

पिप्यडा-देशी-ऊर्णपिपीलिकायाम्, दे० ना० ६ वर्गे ४८ गाथा ।

पिप्यद्वि-देशी-यत्किञ्चित्पठितं, दे० ना० ६ वर्गे ४० गाथा ।

पिप्य-पुं० । पिशाचे, “ इवरा वृणाहरो पि-प्यया परेया विसृज्या भूआ । ” पाह० ना० ३० गाथा ।

पिप्पर-देशी-वृषभ-ईसयोः, दे० ना० ६ वर्गे ७६ गाथा ।

पिपल-पिपल-न० । अम्बुधे, “ पिपलं आसत्यं ” । पाह० ना० २४८ गाथा ।

पिपल-पिपल-पुं० । इव्युते, विपा० १ श्रु० ६ अ० । ओ-प्रा० । पात्रमुक्ताऽऽदिकरणाय लोहमये (ध० ३ अधि०) कि-ञ्चिद्वक्त्रं, कुरविशेष, पि० । कुरये, वृ० ३ उ० । जीत० । सू-अ० । आवा० ।

ज भिक्षू पिपलगस्त उत्तरकरणं अग्रउत्थिण्य वा गारत्थिण्य वा कारि, कारंतं वा साइज ॥ १६ ॥

पिपलगणहृत्येषां, सोधण्यं चैव हौति एवं तु ।

शुवरं पुण्यं शाखत्वं, परिभोगे हौति शाखत्वं ॥ १८३ ॥

एवं पिपलगणहृत्येषां यं य कल्ललोहये एकेके चउरो सुत्ता, अत्यो पूर्वचत् । परिभोगे विलेसो इमो-

वच्छं छिदिस्सामि, चि जाइउं पादछिंदणं कुणति ।

अथवा वि पादछिंदणं-काहिंतो छिंदती वच्छं ॥ १८४ ॥

शखत्वं छिदिस्सामि, चि जाइउं कुणति सल्लघुद्धरणं ।

अथवा सल्लघुद्धरणं, काहिंतो छिंदती शखत्वं ॥ १८५ ॥

पिपलगणं लक्ष्मण्येणार्णं अप्येण इमा विधी-

मञ्ज व गेण्हिता र्णं, हत्ये उप्पाणयमि वा काउं ।

भूमीए व ठवेउं, एस विधी हौति अप्यण्ये ॥ १८६ ॥

उभयतो धारखलंभवा मञ्जे गण्हेऊण अप्येति, सेलं कंडं ।

कामं सोधिस्सामि, चि जाइउं दंतसोधणं कुणति ।

अथवा वि दंतसोधणं, काहिंतो सोहती कथे ॥ १८७ ॥

लाभालाभपरिच्छा, दुल्लभं अवियत्त सहस अप्यण्ये ।

वारससु वि सुपेसु अ, अवयपदा हौति शापव्वा ॥ ८८ ॥

नि० वृ० १ उ० ।

पिपली-पिपली-स्त्री० । कणानामके औपचद्रये, आवा० २ श्रु० १ वृ० १ अ० ८ उ० । पञ्चा० । “ पिलकश्च पिपलभेदो, सो पुण इत्थिमाभिहाण पिपली भवति । ” नि० वृ० ३ उ० ।

पिपिया-पिपिका-स्त्री० । दन्तमले. नं० ।

पिम-प्रेमन्-न० । केहे, “ नेहो पिम्मं रसो य अणुराओ । ” पाह० ना० १२० गाथा ।

पिय-पिय-त्रि० । प्रेमपियये, स्था० ८ डा० । नि० । ज्ञा० । द-यिते, सूत्र० १ श्रु० १५ अ० । अद्वेयि. ज्ञा० १ श्रु० ८ अ० । क-ल्प० । म० । इह. उत्त० १ अ० । आत्मनो हिते, उत्त० २ अ० । वशा० । प्रेमकर्तारि. ज्ञा० १ श्रु० १२ अ० । चं प्र० । दश० । प्रेमावहे, स्था० ६ डा० । प्रेमोपायदके, स्था० ६ डा० । प्रेम-निबन्धने, स्था० १ प्रीतिकरे, पित्र्याऽऽह्लादके, स्था० २ डा० ३ उ० । द्रष्टृशामानन्दोपादके, स्था० १ सर्वजनाऽऽनन्दके, दरी० ५ तत्त्व । श्री० । वज्रये, श्री० ।

पियंकर-मियङ्कर-पुं० । मियमनुकूलं करोमीति मियङ्करः । क-थञ्चिन्केनविद्यपकृतोऽपि न तत्प्रतिफलमाचरति, किन्तु ममे-व कर्मणामयं दोष इत्यवधारयन्नप्यिकारिण्यपि प्रियमेव के-हते यः, तस्मिन्नेतादृशे अनुकूलाऽऽचरणे, उत्त० ११ अ० ।

पियंकरकर-मियङ्करकर-पुं० । मियङ्करहस्ते, आ० क० ।

“ विदेहे पश्चिमऽऽश्वये, क्षितिमण्डलमण्डनम् ।
क्षितिप्रतिष्ठितं नाम, नगरं सुप्रतिष्ठितम् ॥ १ ॥
मियङ्करकरस्तत्र, राजा राजेव विभूतः ।
शुचिः कुलयोग्यासी, प्रसन्नचन्द्रनामकः ॥ २ ॥ ” आ० क० १ अ० । (तत्कथा ‘ पसल्यचंद’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे ८१ पृष्ठं समुक्ता)

पियंग-पित्रङ्ग-न० । पितुर्जनकस्याङ्गान्यवयवाः पित्रङ्गानि । प्रायः युक्परिणतिकपेपु पित्रवयवेपु, “ तन्नो पियंगा पल-सा । तं जहा-अट्टी, मिजा, केसमंसरोमनहे ” स्था० ३ डा० १ उ० ।

पियंगाभ-प्रियङ्गुवाम-त्रि० । प्रियङ्गुः फलिनीतस्तदाभः । नील, प्रथ० २७ द्वार । “ पासो मञ्जी पियंगाभा । ” स्था० २ डा० ४ उ० ।

पियंगु-प्रियङ्गु-पुं० । श्यामापर्याये फलिनीतरौ, प्रथ० ३० द्वार । जं० । आवा० । पञ्चमजिनस्य वैत्यवृत्तः । स० । वर्यायं मित्रप्रभराजाम्नायधर्मोपभार्यायां धनमित्रसार्थवाहसुनसु-जातायुकारिकायाम्, आ० क० ४ अ० । आ० वृ० । आवा० । (‘ संवेग’ शब्दे कथा) वधमानपुत्रे अनदेवसार्थवाहभार्या-याम्, अञ्जमातरि. स्त्री० । विपा० १ श्रु० १० अ० । “ पियं-गुलो कण्ठ् । ” पाह० ना० २४६ गाथा । “ फलिशी पियमा पि-यंग् य । ” पाह० ना० १४४ गाथा ।

पियंगुलिपा-मियङ्गुलिका-स्त्री० । प्रह्लादसभार्याया रत्नावल्याः सख्याम्, उत्त० १३ अ० ।

पियंगुवक्षाम-मियङ्गुवर्षाभ-त्रि० । मियङ्गुवर्षा इवाऽऽभा-क्षायया येन ते तथा । मियङ्गुस्थामेषु, आ० म० १ अ० । नील-वर्षे, आ० क० १ अ० ।

पियंवदा-मियम्बदा-स्त्री । सिद्धार्थराजदास्याम्, " अस्मि-
नवसरे (वीर-जन्मसमये) राक्षो, दासी नाम्ना मियम्बदा ।
न पुत्रजननोदत्ते, गत्वा शीर्षं न्यवेदयन् ॥ १ ॥ " कल्प० १
अधि० ५ क्षण ।

पियकारिणी-मियकारिणी-स्त्री० । भगवतो महावीरस्य मा-
तरि, कल्प० १ अधि० ५ क्षण ।

पियगंधर्व-मियगान्धर्व-त्रि० । गीतप्रिये, प्रति० ।

पियगं य-प्रियग्रन्थ-पुं० । स्थविरस्तुस्थितस्तुप्रतिबुद्धयोः प-
श्चादिष्याणां द्वितीये, कल्प० । मियग्रन्थकथा- (पि-
यगंयं ति) एकदा मिश्रान्जिनभवनवत्शतलौकिक-
प्रासादाद्यांशशतविप्रशुद्धवत्शुद्धचक्रवर्तिमहानवशताऽऽ-
रामससशतवापीमिश्रान्तकूपससशतसज्जामाविराजमाने अ-
जमेरुनिकटवर्तिनि सुभटपालभूपालसंबन्धिनि हर्षपुरे
आश्रियग्रन्थसूर्यो अग्रधनुः । तत्र चाम्यदा द्विजैर्योगे
क्षुण्णो हन्तुमारभे । तैः आह्वयकारिणवाससंघे तं क्षा-
गमाल्याम्बिकाऽभिधृता, ततः स क्षुण्णो नभसि भ्रुत्वा
बभाल -

" हनिष्यत तु मां दुर्दैव, बर्जीतायात मा हन ।
सुध्मज्जनिर्दयः स्यां चेत्, तदा हस्मि क्षणेन वः ॥ १ ॥
यत्कृतं रक्षामां द्रष्टुं कुपितेन हन्तुमता ।
तत्करोम्येव वः स्वस्थाः कृपा चेन्नामग्रा भवेत् ॥ २ ॥
यावन्मत् रोमकृपाणि पशुमात्रेषु भारत । ।
तावद्वर्षैस्तद्व्रजाणि, पच्यन्ते पशुवातकाः ॥ ३ ॥
यो दधात् काञ्चन मेघे, कृन्मां वैव वसुन्धराय ।
एकस्य जीविने दधा-व च तुल्यं सुविष्टर ॥ ४ ॥
महतामपि दानानां, कालेन लीयते फलम् ।
भीताऽभयप्रदानस्य, क्षय एव न विद्यते ॥ ५ ॥ " इत्यादि ।
" कस्यैव न हास्यतामाने, तेनैव पावकोऽस्त्वहम् ।
ममेनं वाहनं कक्षा-जिघांसघ पशुं वृथा ॥ १ ॥
इहास्मि धीमियग्रन्थः सूरैन्द्रः समुपागतः ।
तं पृच्छन् शुभं धर्मं, समावर्तन श्रुतिनः ॥ २ ॥
यथा वक्त्री नरेन्द्राणां, धातुपकाणां धनक्षयः ।
तथा पुरि स्थितः साधुः, स एकः सत्यवादिनाम् ॥ ३ ॥
नतस्ते तथा कृतवन्तः । कल्प० २ अधि० ८ क्षण ।

पियजण-मियजन-पुं० । मित्रजने, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

पियजीवि (श्)-मियजीविन्-त्रि० । जीवितुकामे, " सख्ये
पाशा पियाउया सुहसाया दुक्खपादिकूला अप्पियवहा
पियजीविणो जीविउकामा सख्वेसि जीवियं पियं । " सयं
प्राण्यमो जन्तवः मियमायुषेषु ते मियायुषः, ननु च सिद्धे-
र्वाभिचारो न हि ने पियाऽऽयुषस्तदभावात्, नैव दोषो, यतो
सुवृषजीवाऽऽदिश्वरपुत्रानेन प्राणशब्दस्यापचरितस्य ग्रहणं
सत्सारिप्रासयुगलक्षणधर्मितेन यदिकश्चिदित् । पाठान्तरं वा-
" सख्ये पाशा पियायया " आयत आत्माऽनाद्यन्तस्वात्स प्रि-
यो येषां ते तथा, सर्वेऽपि प्राणिनः मियाऽऽत्मानः । आचा०
१ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

पियट्टया-मियार्थता-स्त्री० । प्रीत्यर्थं, म० ११ श्रु० ११ उ० ।

पियस-पान-न० । दृक्पनोदाय जलस्याभ्यहरणे, पि० ।

पियर्दसण-मियदर्शन-त्रि० । प्रियं प्रेमकारि दर्शने यस्य स
पियदर्शनः । सू० प्र० २० पाठु० । चं० प्र० । प्रियं द्रष्टुयां दर्शने
रूपं यस्य स तथा । म० ११ श्रु० ११ उ० । नि० चू० । प्रियं
प्रेमावहं दर्शने यस्य । प्रश्न० ४ आश्र० द्वार । वज्रभदर्शने,
कल्प० १ अधि० १ क्षण । प्रेमकारिदर्शने, म० १६ श्रु० ६
उ० । प्रेमजनकरि, विपा० २ श्रु० १ अ० । औ० । मेरुप-
र्वते, स० १६ सम० । घातकोत्तरण्डादिदेवे, स्या० १० डा० ।
जी० । द्वौ० । जीत० ।

पियदंमणा-मियदर्शना-स्त्री० । अनयथाङ्गयपरनामिकायां
भगवतो महावीरस्य दुहितरि, आ० म० १ अ० । आ० चू० ।
आचा० । आ० क० । उत्त० । विश० । (सा स स्वभर्तारि ज-
माली भूते सहस्रपन्निवार प्रव्रजिता इति ' जमालि ' शब्दे
तृतीयभागे ४७६ पृष्ठे उक्तम्) सांक्तनगरराजस्य चन्द्रा-
वन्तसकस्य भाग्यायां सुदर्शनासपत्न्याम्, आ० म० १ अ० ।

पियददधम्म-मियददधर्म्म-पुं० । प्रियः प्रतिस्थाने इदं
स्थितं विपस्वव्यावर्माणं चान्द्र धर्मं धृतवान्नित्राऽऽत्मको
यस्य सः प्रियददधर्म्मो । प्रियधर्मवददधर्म्मवचनि, पञ्च०
१२ वि० ।

पियधम्म-मियधर्म्म-पुं० । मियां धर्मो यस्य तत्र प्रीतिभा-
वेन सुल्लेख्यं च प्रतिपत्तेः स प्रियधर्मो । स्या० ४ डा० ३ उ० ।
प्रिय दृष्टो धर्मो यस्येति प्रियधर्मः । क्षा० १० । धर्म्ममये, आ०
१ श्रु० ८ अ० । व्य० । प्रव० । स्या० । धर्म्मश्रुधाली, क०
१ उ० २ प्रक० । एकान्तवज्रसंयमानुष्ठाने, व्य० १ उ० ।
आ० म० । वृ० । तीक्ष्णको, पं० व० ४ द्वार ।

पियमा-प्रियतमा-स्त्री० । फलित्याम्, " फलिणी पियमा
प्रियगु य । " पाठ० ना० १५४ गाथा ।

पियमाहवी-मियमाहवी-स्त्री० । कालित्याम्, " पियमाहवी
परदुःखा कलपटी कोहला वलसवारी । " पाठ० ना० ५२ गाथा ।
पियमित्त-मियमित्त-न० । सह पांशुक्रोडिताऽऽशी, सूत्र० १ श्रु०
१० अ० । त्रयोविंशत्वं वीरजिवं, स च अवरविदं सुकायां
राजधान्यां धनञ्जयस्य राज्ञो धारिण्या देव्याः कुक्षौ चतुर-
शतिलक्षपूर्वायुः प्रियमित्रनामा चक्रवर्ती बभूव । कल्प० १
अधि० २ क्षण । आ० चू० । आ० क० । पष्ठलदेवपूर्वभय-
धर्म्मोऽऽज्यायं, ति० । स० ।

पियय-मियक-पुं० । असन्नपर्याये वृत्तभेदे, औ० ।

पियम-मियतान-पुं० । पयैः, " रमणां कंठो पणई, पाल-
संगे निययोमो षश्रो । " पाठ० ना० ६१ गाथा ।
पियरत्ता-पितुरक्षिता-स्त्री० । पित्राऽकार्याभिचारिता-
याम्, औ० ।

पियस्व-मियरूप-लि० । प्रीतिकारिस्वरूपे, विपा० २ श्रु०
१ अ० ।

पियसह-पितुसख-पुं० । पितृवयस्ये, आ० म० १ अ० ।

पियवयणवज्जरी-प्रियवचनवज्जरी-स्त्री० । मिष्टवाणीमञ्ज-
र्याम्, तं० ।

पियसुर्दसण-मियसुदर्शन-पुं० । शोभनदर्शने, स्या० २ डा०
४ उ० ।

पियहुत-प्रियहुत-न० । अभिसुखायै हुतशब्दः । प्रियाभिमु-
ले, प्रा० २ पाद ।

प्रिया-प्रिया-स्त्री० । दयितायाम्, सूत्र० ।

“ प्रियादर्शनमेवास्तु, किमन्यैर्दर्शनात्तैः ।
प्राप्यते येन निर्वोचं, सत्प्राणाऽपि चेतसा ॥१॥ ” सूत्र० १
श्रु० ३ अ० ४ उ० ।

“ स्नानाऽऽदिसर्वाङ्गपरिष्कारायां,
विचक्षणः प्रीतिरसाभिरामः ।
विश्रम्भपात्रं विपुले सहायः,
काऽप्यो भवेन्नूनमुते प्रियायाः ॥१॥ ” कल्प० १ अ० ७ कृष्ण ।
राजगृहमगरवास्तव्यभार्यायाम्, नि० १ श्रु० ४ वर्ग १ अ० ।
पितु-पुं० । पाति रक्षत्यभिमतं पिता । उल० १ अ० ।
जनक, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० । जनको जनयिता यो वीजं नि-
पिक्तवान् । जं० २ वल० । जीत० । “ जनिता चोपनेता च,
यस्तु विद्यां प्रयच्छति । अत्रदाता भयनाता, पञ्चने पितरः
स्मृताः ॥ १ ॥ ” शां० १ श्रु० १८ अ० ।

प्रियाउआ-प्रियाऽऽपुर्-पुं० । प्रियमायुष्यां ते प्रियाऽऽपुषः ।
जीवितप्रिये, आचा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

प्रियामह-प्रियामह-पुं० । पितुः पितरि, वल्लिणि चतुर्मुले,
“ कमलात्मनी सत्यं, प्रिया (आ) महो चउमुहो य पर-
मिद्री । धेरो विहो विरिची, पयावहं कमलजणी य ॥ १ ॥ ”
पार० ना० ३ गाथा । आचा० । आच० । आ० म० ।

प्रियापय-प्रियाऽऽपय-पुं० । आयत आत्मा आत्मनोऽनाघन-
न्तत्वात् प्रियो येनां ते तथा । प्रियाऽऽपयकेषु, “ सव्ये पाणा
प्रियायया । ” आचा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

प्रियाल-प्रियाल-पुं० । वृक्षभेदे, जं० ४ वल्ल० । “ चारं प्रिया-
लं । ” पार० ना० २४७ गाथा ।

प्रिरडी-देशी-शकुनिकायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ४७ गाथा ।

प्रिरिपरिया-प्रिरिपरिका-स्त्री० । कौलिकपुटकावनजमुले
वंशाऽऽदिनलिकं वाद्यविशेषे, अ० ५ श्रु० ४ उ० । आचा० ।
“ प्रिरिपरिया ततो बं सलगानो सुसिराओ जमलाओ सं-
धागिजंति मुहसुले पगमुहा सा संभागारेण वारजमाणी
जुगवं तिखि सहं प्रिरिपरिं करैति । अखे भणंति-शु-
जाण्य वा भंझणा भवति । ” नि० कू० १७ उ० ।

प्रिरिली-प्रिरिली-स्त्री० । दृणकपवाद्यविशेषे, जी० ३ प्रति० ४
उ० । नि० कू० । गुच्छविशेषे वनस्पतिभेदे, प्रहा० १ पाद ।

पिलकसु-प्लक्ष-पुं० । पिप्पलभेदे, नि० कू० ३ उ० । प्र-
हा० । सं० ।

पिलण-देशी-पिच्छले देशे, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिलुह-प्लुह-त्रि० । “ लाट् ” ॥ ८१ । २ । १६ ॥ इति अन्त्य-
व्यञ्जनात् पूर्व इकारः । दग्धे, प्रा० २ पाद ।

पिल्लग-पिल्लक-पुं० । द्यूनीशालके, व्य० २ उ० ।

पिल्लिअ-पिल्लि-त्रि० । उल्लिखते, “ पिच्छूत् उल्लिखन्, पण्डितं
पिल्लि मं गल्लियमये । ” पार० ना० ८३ गाथा ।
२३५

पिल्लग-प्रेरण-न० । आकटस्य पुंसोऽभिमुख्य दर्शनभावना-
ऽऽदिना संस्काररूपपूर्वके प्रवर्तने, जं० ३ वल० ।

पिल्लरी-देशी-गणदुत्सङ्गक-दृष्टवैरि-धर्मेण, दे० ना० ६
वर्ग ७६ गाथा ।

पिल्लि-पिल्लि-स्त्री० । यानभेदे, लाटाणां यदुपधांश्च कटं तद-
न्यविषयेषु पिल्लिरित्युच्यते । दृशा० ६ अ० ।

पिल्ल-देशी-लघुपक्षिण्ये, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिव-इव-अव्यय-“ मिव पिव विव न्व व विश्र इवाये वा ” ॥ ८१
२१ ॥ इतीवायै पिवप्रयोगः । “ चंद्रेण पिव । ” प्रा० २ पाद ।

पिवइसा-पीत्सा-अव्यय० । पानं कृत्येत्यर्थे, स्था० ३ डा० २ उ० ।

पिवासा-पिपासा-स्त्री० । पातुमिच्छा पिपासा । सूत्र० १
श्रु० ३ अ० १ उ० । काङ्क्षान्निके, उपा० २ अ० । औ० । ज-
लपानेच्छायाम्, प्रा० १ श्रु० ६ अ० । दुषि, स्था० १० डा० ।
सं० । आ० म० । “ तगहा निसा पिवासा । ” पार० ना०
१३३ गाथा ।

पिवासापरिसह-पिपासापरिह-पुं० । परिषद्भाषा पिपासा

पिपासापरिषदः । प्रच० ८६ द्वार । आ० म० । अपरिदे-
वनेन पिपासापरिऽवनसहने, पं० सं० ४ द्वार । “ पिपा-
सितः पथिस्थोऽपि, तप्यवित् दैत्यवर्जितः । शीतोदकं ना-
भिलषेत, सुयोगकल्पितोदकम् ॥ १ ॥ ” आ० म० १ अ० ।

प्रश्न० । “ पिपासितः पथिस्थोऽपि, तस्यविदैन्यवर्जितः । न
शीतमुदकं वाञ्छन्-दैन्येप्राप्तुकोदकम् ॥१॥ ” अ० ३ अ० ३ ।

एतदेव सूत्रकदाह-

तस्यो पुट्टो पिवासाए, दुग्गुडी लद्धसंजमे ।

सोऽद्वयं न सेवेज्जा, विपडस्सेसंजं चरे ॥ ४ ॥

(तस्यो पुट्टो) तत इति तुपरीपहासको वा उक्तविषयो
भिन्नुः, स्पृष्टोऽभिदुतः, पिपासयाऽभिहितस्वरूपया (दुग्गुडी
ति) जुगुप्सी, सामर्थ्यादनाचारस्येति गम्यते, अत एव लघो-
ऽवासः संयमः पञ्चाऽऽधवाऽऽदिरिमणाऽऽत्मको येन स तथा,
पाठान्तरं वा-“ लज्जसंजमे ति ” लज्जा प्रतीता संयम उ-

क्तव्यः, एताभ्यां स्वभ्यस्ततया सात्म्यभावमुपगताभ्यामन्य
इति स एव लज्जासंयमः । पठ्यते च-“ लज्जासंजमे ति ”

तत्र लज्जया सत्ययत्नने कृत्ये प्रत्याहृतो भवतीति लज्जासं-
यतः, सत्यं धातुना पचाऽदितु दृश्यान् । स पचंति चः किमित्ये-

ह-शीतं शीतलं, स्वकपस्यतोयोलक्षयमेतत्, ततः स्व-
कीयाऽदृशिस्थानुपहतम्, अप्राप्तुकमित्यर्थः । तत्र तदुदकं च

शीतोदकं, न सेवेत न पानाऽऽदिना भजेत्, किं तु- (विपड-
स्स ति) विकृतस्य बहुधादिना विश्वारं प्रापितस्य ।

चतुर्थ्यर्थे द्वितीया । ततश्चैवणाग गंधेषुग्रायं चरं सयाविषकुलेषु पर्येदेत् । अथ-

वा-एषणाम् एषणासमिति चरेत्, चरेत्तासायासमिप दक्षिणा-

त् पुनः पुनः सेवेत । किमुक्तं भवति? एकवारमेव ग्राया अष्ट-
धावपि न पिपासाऽतिरेकतोऽनेपणीयमपि ग्रहं स्तामुल्लस्य-

येत् इति सूत्रार्थः । कदापिज्जनाकुल एव निकेतनाऽऽदी लज्जातः स्वस्य एवं
चैवं विदधीतीत्यत आह-

क्षिन्नापासु पनेसु, आउरेसु पिवासाए ।

परिसुकुह्येष्टीये, तं तित्तिखे परीसह ॥ ५ ॥

क्षिप्रः अवगतः आपानोऽप्यतोऽप्यत आगमनाऽऽमकोऽर्था-
जनदययेतु न क्षिप्रऽपानाः विविक्ता इत्यर्थेनेषु पाथपु मा-
गेंपु, गच्छक्षिति गम्यते । कीदृशः सन्निव्याह-आतुरोऽप्यन्ता-
ऽकुलतनुः किमिति?, यतः सुखं अतिमयेन पिपासितस्त्वपि-
नः सुपिपासित, अत एव च परिगृह्यं विगतनिद्रावतयाऽ-
नाद्रैतामुपगतं सुखमस्याति परिसुखसुखः, स वासावदीनश्च
दैन्याभावेन परिगृह्यमुत्सादीनः, तस्मिन् वृत्तपर्यवहं नितिले-
न संहेत । पठ्यन्तं च- (मन्वञ्चा य परिगृह्येति) " सव्येन
इति सर्वान् मनोयोगाऽऽदीनाभित्यजः पुरतो, परिगृह्येत् सर्व-
प्रकारं संयमाध्वनिं यायात्, उभयत्रायमयो विविक्लदेशयोऽ-
प्यप्यन्ते पिपासितः अत्वास्थवपुगताऽपि च नाकृषिधमुल्ल-
ह्यन्त्यतः पिपासापरीवहोऽध्यासितो भवतीति सूत्रार्थः ।
इदानीं नदीद्वारमनुसन् " स्त्रीक्षाद्यं च विविक्ता " इत्यादि-
सूत्रावयवसूचनं निरूपकं नृप उद्यानमाह-

उज्जेली धनमिच्छो, पुत्रो से सुहृदो अ धनमम्मा ।

तसहाइतोऽदीन्ना, कालगमो एलकच्छपेह ॥ ६० ॥

उज्जयिन्यां धनमिच्छः (स इति) तस्य पुत्रः सुल्लकश्च धनपुत्रश्च
न (तदाहातोऽसि) हातवतोऽपीनः कालगत एडकाक्षय इ-
त्यन्तरार्थः । भावार्थस्तु संप्रदायादवश्येयः । स वायम् " एष
उदाहरणं किंवि पडिक्कलेण किंवि अणुल्लोमिण् । उज्जेली नाम
नगरी, तस्य धनमिच्छो नाम वणिक्पुत्रो, तस्य पुत्रो धनम-
म्मा नाम दारको, सो धनमिच्छो तेषु पुत्रेषु सह पव्वइओ ।
अथवा तं साहू मज्जलह्वेलाए एलकच्छपेह पडिया, सोऽपि
सुहृदो तदाहातो एति, सोऽपि से खंतो म्मिहासुगमेण
पच्छओ एति, साहूहोऽपि पुरतो बच्चति, अन्तरा वि नदी
समावडिया, पच्छा तेषु बुद्धा-एहि पुत्त ! इमे पाणियं पि-
याहि, सोऽपि खंतो नरं उत्तिस्रो चित्तेति य-मगागं ओमरा-
मि, जावेस सुहृदो पाणियं पियर, मा मे संकापे न पाहि
सि एमंते पडिक्कइ, जाव सुहृदो पेना शरं ए पियति । केर
अणुति-श्रंजलीए उक्खिसाए अह से विना जाया-पिया-
मि सि, पच्छा चित्ते-कहमहं एए हालाहले जीवे पियिस्सं?,
ए पायं, आसाए क्षिप्राए कालगतो, देवेषु उववण्णो,
शोणि पउत्तो, जाव सुहृदगमरीं पामाने, नहि अणुपवि-
ट्ठो, खंतो ओलन्वति, खंतोऽपि एति सि पयित्तो, पच्छा तेषु
मिस्सि देवेषु साहूणं गोउल्लोणं विउक्खियाणि, साहू वि तासु
वड्यासु तकार्णिणि मिण्हंति, एवं वड्यापरंपरेण जाव जण-
स्यं संपत्ता, पच्छिक्कए वड्याए तेषु देवेषु चिट्ठा पम्ह-
साविया जाणणिमिन्ने-एगो साहू पियत्तो, पेच्छति चिट्ठियं,
एति वड्या, पच्छा नहि पायं-सा दिव्यं ति, पच्छा तेषु
देवेषु साहूणो वडिया, खंतो न वडिओ, तओ सव्वं परि-
क्कइ, अण-एएण अहं परिक्कतो-तुमं से पाणियं पियाहि
सि, जडि मे तं पाणियं पियं होनं तो संसारं भमंतो, पडि-
वतो । एवं अहियासेयव्वं, इत्यवतिनः पिपासापरीवहः ।
अथास्याः कथाया व्याख्यारूपोऽनुवादोऽयम्-

उज्जयिनी नाम नगरी, तत्र धनमिच्छो नाम वणिक्, तस्य पुत्रो
धनशर्मा नाम दारकः, स धनमिच्छेन पुत्रेण सह प्र-
जितः । अथदा ते साधवो मयाहंलायामेलकाक्षयमे-

स्थिताः, सोऽपि सुल्लकस्तुपित एति, सोऽपि तस्य पितर
स्नेहातुरगेण पश्चादायति, साधवोऽपि पुरतो ब्रजन्ति,
अन्तराऽपि नदी समायतिता, पश्चात्ततोऽप्यन्ते-पहि पुत्र ! इदं
पानीयं पिब, सोऽपि बुद्धो नदीमुत्तीर्णश्चिन्तयति च मना-
गपसरामि । यावदेव सुल्लकः पानीयं पिबति, मा मम श-
ङ्कया न पास्यतीति एकान्ते प्रतीक्षन्, यावत्सुल्लकः प्राप्तः
नदीं, न पिबति । कैचिद्वर्णन्ति-अज्जलावुत्तिमायामथ त-
स्य चिन्ता जाता-पिषामीति, पश्चात् चिन्तयति-कथमह-
मेतान् हालाहलान् जीवान् पारं?, न पीतम्, आशारायं क्षि-
प्रायां कालगतः देवेषुपुत्रः अवधिः प्रयुक्तः यावत् सुल्लकशरी-
रं परयति, तवानुप्रविष्टः, बुद्धमवलगतः, बुद्धोऽपि पानीं
प्रस्थितः, पश्चात्तन देवेन तेभ्यः साधुभ्यो गोकुलानि वि-
विन्निहति, साधवोऽपि तासु ब्रजकासु तकाऽऽदीनि गृह्णन्,
एवं ब्रजकापरम्परकेण यावज्जनपदं संप्रप्ताः, पश्चात्तायां
ब्रजकायां तेन देवेन विगिटका विस्मातिता ज्ञानीनिमलम्,
एकः साधुमिबुलः, परयति विगिटकां, तस्मिन् ब्रजका, प-
श्चात्तस्मिन्-सा दिव्यमिति, पश्चात् तेन देवेन साधवो वन्दि-
ताः, बुद्धो न वन्दिताः, ततः सर्वे परिकथयन्ति, भणति एते-
नाहं परिसुखः-मयिदं पानीयं पिबेति, यदि मया
तत्पानीयं पीतमभविष्यत्तदा संसारमभिमप्यम्, प्रतिगतः,
एवमध्यासितव्यम् । उक्तं पारं २ अं० । अत्रोक्तयिन्यां
धनमिच्छया-यथा उज्जयिन्यां धनमिच्छो वणिक् धनशर्मा
नाम्न स्तुतेन समं प्रवर्जितः, अथदा मागे सुल्लकस्तुपि-
डितः नदीं दृष्ट्वा पिषाऽपि-वतम् । पिब जलं पश्चादालाव-
नया दीपगुह्यमिवानी इत्युक्ते सुल्लको नेच्छति, ततः पिता
साधुः स्वशङ्कानिरासार्थं शीमं नदीमुत्तीर्णमगन्, सुल्लं
नयां प्रविष्टः, जलाजितमुत्तिव्य चिन्तितवान्-कथं जलं
पिबामि?, यतः-

" एगम्मि उदयविन्दुम्मि, जे जीया जिण्वरंहे" पश्चात् ।

ते पारंययिमत्ता, जेवुरीवे न मायेति ॥ १ ॥

जन्थ जलं तन्थ वणं, जन्थ वणं तन्थ निच्छओ अग्गो ।

तेऊ याऊ सडगया, तन्ना य पच्चक्कया चंथ ॥ २ ॥

हंतुण परण्णाए, अण्णाए जे कुम्भेति सण्णाए ।

अण्णाए दिवसाणं, कए य नामहे अण्णाए ॥ ३ ॥ " इति ।

संवेगो जलमज्जति । पश्चात्तन्ने मुक्ते, नतस्त्वया सुम्मा
स देवो जानं, अवधिज्ञानाद्वगतपर्यंभववृत्तान्तेन साधुना-
मनुकथ्यया पथि गोकुलं कृतं, तत्र तकाऽपि शुद्धमिति गृही-
त्वा साधवः सुविनो जाता अत्र चलिताः, तेन देवेन स्व-
स्वकपक्षानुसारेण एकस्य साधोः विगिटका गोकुलं स्थापि-
ता, विगिटप्रहणार्थं पश्चात् व्याकुलमुनिवचसा सर्वेपरं सा-
धुमिज्ञानगोकुलाऽऽवेस्तव दिव्यमाया ज्ञाता, तन्निपाडमेज-
नविषये मिथ्यापुच्छं दत्तं, ततस्तत्ताऽऽपानेन देवेन पितरं
मुकया सर्वे साधवो वन्दिताः, पिषा वन्दनाकारणं पुनः स
देवः सर्वे स्ववृत्तान्ते पितुर्जलानानुमतिं च प्राप्य गतो
देवः स्वस्थानम् । एवं सुल्लकवत् वृत्तपर्यवहः सांध्यः । उ-
क्तं २ अं० । अयं ।

विवासिय-पिपासित-वि० । असाधारणदुष्टदुःखानामुच्छलना-
त् । (जी० ३ प्रति० १ अधि० २ उ०) जातवत्, प्रश्न० ३ आ-
श्च० द्वार । मुनिः, वृ० ४ उ० ।

विचित्र-पातुम्-अव्य० । जलमध्यवहन्तमित्यर्थे, औ० ।

पिपीलियड-पिपीलिकाण्ड-न० । 'पिपीलियड' शब्दाथे, क-
रण० ३ अधि० ६ क्षण ।

पिपीलिया-पिपीलिका-स्त्री० । 'पिपीलिया' शब्दाथे, जी०
१ प्रति० ।

पिप्प-देशी-जले, दे० ना० ६ वर्ग ४६ गाथा ।

पिप्पिल-पिप्पिल-त्रि० । " कस्य भ्योऽनादी " ॥ ८ । ४ । २-
६५ ॥ इति मागध्यां वर्तमानस्य कस्य तालव्यशकाराऽऽका-
न्तः भ्यः । सकर्तृभे, यत्र पादौ विस्वल्ति । प्रा० ४ पाद ।

पिप्पंगय-पिप्पङ्गक-त्रि० । पीतवर्णे, " कविलं कपिलं पिपं
पिप्पंगयं कङ्कणं च । " पाठ० ना० ६३ गाथा ।

पिप्पल्य-पिप्पाच-पुं० । " दयग पुष्पांशो पिप्प-वा पर्या
पिप्पल्यया भूषा य । " पाठ० ना० ३० गाथा ।

पिप्पात्र-पिप्पाच-पुं० । " क्वचित् पिप्पाचव्याघ्रः स-ज्ज्ञो वा " ॥ ८ । १ । १३३ ॥ इति पिप्पाचव्याघ्रस्य पिप्पिल्लदेशो वा ।
प्रा० १ पाद । व्यन्तर्द्वयभेदे, स्था० ८ डा० । राज्ञे, स्था० १०
डा० । ते च पिप्पाचाः पीडयिष्याः । तद्यथा-कृष्णराजः ९, व-
पदकाः २, जयाः ३, अजिकाः ४, कालाः ४, मद्राकालाः ९, व-
क्षाः ४, अक्षराः ८, तालपिप्पाचाः ६, सुल्करपिप्पाचाः १०, अ-
धस्तातकाः ११, देहाः १२, विदेहाः १३, मद्राविदेहाः १४, नृ-
प्याकाः १५, वनपिप्पाचाः १६, इति । प्रजा० १ पद । आ० क० ।
स० । प्रव० । (' डाण ' शब्दे चतुर्थभागे १०६ पृष्ठे एषां
स्थानमिन्द्रादृशिवात्मा) जतिव्यान् स्वीत्ये पिप्पाची ।
क्वचिन्मय जः । पिप्पाजी । प्रा० १ पाद ।

पिप्पाथे-पिप्पाचकिन्-त्रि० । पिप्पाचोऽस्यास्तीति पिप्पाच-
की । " पिप्पाचान्कक्षान्ते " इत्यनेन मत्वर्थीय इन् कक्षान्ते ।
पिप्पाचिनाऽऽकान्तवर्तुण भूताऽऽविष्टे, स्या० ।

पिप्पायभूय-पिप्पाचभूत-पुं० । पिप्पाचवद् भूतां जानां गम
कन्वाहत्तमासः । भूत्वावगुणिनशरीरन्वेत मलिनवस्त्रवेन भूत-
तुष्टे, उच्य० १२ अ० । " पिप्पायभूय " पिप्पाचो हि लौक-
िकानां दीर्घमभूतवरोमा पुनश्च पाण्डुभिः सममिष्वरत इष्ट-
स्वतः सोऽपि निष्प्रतिकर्मतया राजादिरथवेदतया चैवमुच्य-
ते । उच्य० पाठ० १२ अ० ।

पिप्पिन्न-पिप्पित्त-न० । मांसं, " पिप्पिन्नं खुल्लं मंसं । " पाठ०
ना० ११३ गाथा ।

पिप्पिजमाण-पिप्पमाण-त्रि० । संचूर्णमाणं, जं० ४ वक्त० ।

पिप्पिय-पिप्पित्त-न० । पुद्गलं मांसं, वृ० ३ उ० । आ० ८ व्य० ।
२३० । नि० खू० ।

पिप्पियाभेदे-पिप्पिताऽऽदिभानिन्-त्रि० । मांसमयप्रभृति-
काऽऽमयमात्रके, हिंसके च । पञ्चा० १३ विष० ।

पिप्पिल्ल-पिप्पाच-पुं० । " पिप्पात्र " शब्दाथे, प्रा० १ पाद ।

पिप्पुत्र-पिप्पुक-पुं० । खड्गटाऽऽदी, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।
मङ्कुलवर्मडकं मसकजाती, वृ० ४ उ० । नि० खू० ।

पिप्पुत्र-पिप्पुत्र-त्रि० । प्रीतिं श्रूयं करोतीति पिप्पुत्रः । नैक-
की शब्दनिष्पत्तिः । वृ० १ उ० १ प्रक० । परगुणासहनतया
तद्वायोडाटके, सूत्र० १ शु० ६ अ० । उच्य० । परानिन्दके, उ-
च्य० ४ अ० । वृ० ।

पिप्पुत्रभेद्य-पिप्पुत्रभेदन-न० । कलभेदेन, परस्परं प्रेक्ष्यभ-
ज्योः प्रेक्षकभेदेन, प्रश्न० २ आ० ४ डा० ।

अथ पिप्पुत्रद्वयमाह-

पीरै सुस्मति पिप्पुत्रो, गुस्माई चटसह जाब लहुओ उ ।
अहव अमंता मंते, लहुगा लहुगो तिरी गुस्मो ॥

(पीरै सुस्मति पि) अलीकान्तराणि वा परदृष्टानि
भाषमाणः प्रीतिं श्रूयं करोतीति पिप्पुत्रो, नैककी शब्दनि-
ष्पत्तिः, स च यथाऽऽचार्यः पेशुन्यं करोति तदा चत्वारो
गुरवः, उपाध्यायः करोति चत्वारो लघवः, भिक्षुः करोति
करोति मासगुरु, लुल्लः करोति मासलघु । अनुमयाथ
मंजिजुल्लगुराह- (गुस्मा इत्यादि) चतुर्धामाचार्योपाध्याय-
भिक्षुलुल्लकरूपाणां पेशुन्यकरणविययभूतानां कर्तृभूतानां
च यथाक्रमं गुरुकाऽऽद्यां यावच्चतुर्मासं प्रायश्चित्तम् । अथ
वति प्रकागन्तरपम्यासं सामान्यतः संयतः संयतपु पेशु-
न्यं करोति तन्नामनिर्दृष्टणावियये पेशुन्यं चत्वारो लघवः,
सदृषणावियये लघुको मासः । एते एव प्रायश्चित्तं गृह्णितुं गुरु-
कऽवमानयते । तद्यथा-गृहस्थेषु असङ्गिदैविः पेशुन्यं करोति
चत्वारो गुरवः, साङ्गः करोति गुल्मासः । वृ० १ उ० १
प्रक० । नि० खू० । आ० । " पारच्छा पिप्पुत्रो, प्रच्छरी ललो
सुहुसुहुशो य उक्तालो । " पाठ० ना० ७२ गाथा ।

पिप्पुत्रिन्न-कथित-त्रि० । कथितं, " वज्रान्न सिद्ध-सूत्र-
उक्तालिन्न-पिप्पुत्रिन्न साहित्यं । " पाठ० ना० ८३ गाथा ।

पिप्पुत्रा पिप्पुत्रा-स्त्री० । श्रीन्द्रियजीवभेदे, प्रजा० १ पद । जी०

पिह-स्पृह-पा० । इच्छायाम्, " क्रियाह, पिडाह । " (क्रि-
याह) । स्पृहयति । यद्येवंविधं प्रहङ्गं मयाऽपि स्यादित्येवं
तद्भिलपति स्वस्थानगमनं चाभिलषति । अथवा-पिडा इति
अक्षिणी पिपत्तं निर्मालयति । प्र० ३ श० २ उ० ।
पृथक्-अव्य० । विमिश्रं, विशेष० ।

पिह-पृथक्-अव्य० । " इदानीं वृष्ट-वृष्टि-पृथक्-सृष्टं तत्सकं
॥ ८ । १ । १३७ ॥ इति ऋत इत्यम् । प्रा० १ पाद । " वा
स्त्रे मञ्च " ॥ ८ । १ । २४ ॥ इत्यनेन बाहुलकत्वात् कस्य
अनुस्वारा वा । विमिश्रं, प्रा० १ पाद । नि० खू० । विशेष० ।

पिहड-देशी घाघविशेष विवर्णयोः, दे० ना० ६ वर्ग ६ गाथा ।

पिहज्ज-पृथग्जन-पुं० । सामान्यजनं, स्था० ३ डा० १ उ० ।

पिहड-पिठर-पुं० । " पिठरे हो वा रञ्ज डः " ॥ ८ । १ । २०१ ॥

इति पिठरशब्दे रूप्य हः । तन्मखिण्यो च रस्य डः । 'पिहडो'
पिठरो । प्रा० १ पाद । स्थाल्याम्, उपा० ७ अ० । यत्र प्रभू-
तजनयोर्मध्यं पश्यते । जी० ३ प्रति० १ अधि० २ उ० ।

पिहत्त्रागामिपह-पिधत्त्रागामिपध-न० । अन्नरायक-
र्मभेदे, स्था० ३ डा० १ उ० । (व्याख्या ' अन्तराय ' शब्दे
प्रथमभागे ६ पृष्ठे मता) ।

पिहडूनय-पुष्यभूत-त्रि० । भिन्न, विशेष० ।

पिहल-देशी-मुखमारुतपूरितद्वयवाद्यविशेषे, दे० ना० ६ वर्यं ४७ गाथा ।

पिहाय-पिधान-न० । स्थगने, स्था० ४ डा० ४ उ० । विशेष० । म० । आवा० । ज० ।

पिहासिआ-पिधानिका-स्त्री० । आच्छादनकर्त्र्याम्, "पिहा-
णिआ मंडी ।" पाह० ना० २३३ गाथा ।

पिदिअ-पिहित-त्रि० । आच्छादिते, "तिरोदिअं पिदिअं
अंतरिअं ।" पाह० ना० १७७ गाथा ।

पिदधत्-त्रि० । स्थगयति, डा० १ भु० ६ अ० ।

पिहिय-पिहित-त्रि० । स्थगिते, पञ्चा० १३ विव० । दश० ।
जीवा० । स्था० । य० । आवा० । ग० । कम्बलाऽऽद्यावृत्तश-
रीरे, आवा० १ भु० ६ अ० २ उ० । सचित्तत्वेन स्थगिते
उद्गमदोषविशेषे, प्रथ० २ डार । आवा० । (पिहितदोषः
'एलखा' शब्दे तुनीयभागं ४६ पृष्ठे प्रतिपादितः)

दगवारिख पिदिअं, नीसाए पीहएण वा ।
लोदण वा नि लेवेण, सिलेमेण वि केणइ ॥ ४६ ॥

(दगवारिख णि) दगवारिखदकुम्भेन पिहितं भाजनस्य
सन्तं स्थगितम् । तथा (नीसाए णि) पेषय्या, पीटकेन वा
काष्ठपीडाऽऽदिना, लांवेन वापि शिलापुत्रकेण, तथा लेपेन
सूक्ष्मेपानाऽऽदिना, श्लेयेण वा कर्तव्यजानुसिन्ध्याऽऽदिनैति
सूत्रार्थः ॥ ४६ ॥

तं च उग्भिदिआ दिज्जा, ममण्डाए दावए ।

दिंतिअं पडिआइक्से, न मे कणइ तारिअं ॥ ४६ ॥

(नं च णि) तच्च स्थगितं लिप्तं वा मन् उद्भिद्य द्याङ्क-
मण्यं दायकाः, वातमाऽऽद्यर्थम् मरुदुद्भिद्य दायका द-
द्यात् । तदित्यर्थम् । इदानीं स्थियं साधुर्वेदस्य मम कल्पते ता-
दृशमिति ॥ ४६ ॥ दश० ५ अ० १ उ० । "गुरुपिहिप वड-
गुड ।" पं० सू० १ कल्प । मुद्रिते, वृ० २ उ० ।

पिहियअ-पिहिताए-पुं० । पिहिता स्थगिताऽर्वां कौधज्वाला
येन स तथा । उपशान्तकौधे, आवा० १ भु० ६ अ० १ उ० ।

पिहिनागामिपह-पिहिताऽऽगामिपय-न० । पिथन्न च आ-
गामिनो लभ्यव्यस्य वस्तुनः पथ आगामिपयस्तमिति ।
कच्चिदागामिपयमिति ह्ययते । कच्चिच्च "आगामपहंति" ।
तच्च वा लाभमार्गमित्यर्थः । स्था० २ डा० ४ उ० । (अंतग-
य' शब्दे प्रथमभागं ६८ पृष्ठे व्याख्या)

पिहियाण-पिधान-न० । स्थगने, स्था० ३ डा० १ उ० ।

पिहियासव-पिहिताऽऽश्रव-पुं० । स्थगितग्राह्यानिपाताऽऽद्या-
श्रवे, "पिहियासवस्त दत्तस्त, पावं कम्मं न बंधइ ।" दश०
४ अ० ।

पिहु-पुषु-त्रि० । सामान्येन विस्तीर्णे, विशेष० ।

पिहुड-पिहुड-न० । नगरभेदेऽन्त० । यद्देशीयं चम्पानगरीनः
प्रवहणमारुह्य व्यापारार्थं पिहुडं नगरं समायात इति । उक्त०
२१ अ० ।

पिहुड-पिहुड-न० । मयूरपिच्छे, ग० ।

पिहुडमिनिआ-पिहुणमिज्जिका-स्त्री० । मयूरपिच्छमध्यवर्ति-
न्यां मिज्जिकायाम्, ग० ।

पिहुय-पुषु-न० । शाल्यादिलाजे, आवा० १ भु० १ सू० १
अ० ६ उ० । अपगतनुपं भुग्नशाल्यादी, आवा० १ भु० १
अ० ७ उ० । इह ये जीहयः परिपकाः सन्तां आपाऽऽदी अ-
ज्यन्ते, ततः स्फुटिता अपनीतत्वचः पृषुका इत्युच्यते । वृ०
१ उ० २ प्रक० ।

पिहुयवज-पुषुकसाय-त्रि० । पुषुकमक्षणयोग्ये, "पिहुय-
खजाआं सालोआ णि नो वए ।" दश० ७ अ० ।

पिहुल-पुषुल-त्रि० । अतिपृथुनि, आ० । आ० म० । अतिथि-
पुले, ज० २ वल० । विस्तीर्णे, स्था० १ डा० । संस्थानभेदे,
"पंग पिहले ।" स्था० १ डा० । ऊर्वाः, "पिययं विउलं चित्थि-
णं विवथयं क्विसाले ।" पाह० ना० ८६ गाथा ।

पिहुलवच्छ-पुषुलवद्ध-त्रि० । पुषुलमतिविस्तीर्णं वसो ह-
दयं येषां न । विस्तीर्णहृदयेषु, प्रथ० ४ आध० डार ।

पिहाअर-देशी-ननौ, दे० ना० ६ वर्यं ४७ गाथा ।

पीड-प्रीति-स्त्री० । कर्त्ता, विशेष० । अभिप्यङ्गे, डा० २३ डा० ।

"प्रीतिश्च हितोदया भवति" । प्रीतिश्चाभिरुचिररूपा हितोद-
या हित उदयो यस्याः सा तथा भवति । पा० १० विव० ।
आवा० । प्रति० । पञ्चा० । डा० । प्रीतिमक्रिये इच्छुगानजा-
तिविशेषे, ध० १ अर्थि० । "अत्यन्तवज्रना खलु, पत्नी नठ-
ना च जननीति । तुल्यमपि कृत्यमनया-ज्ञानं, स्यात्प्रीतिम-
क्रियतम् ॥ ४ ॥" पा० १० विव० । दश० । अष्ट० । ('अनु-
द्रुण' शब्दे प्रथमभागं ३७७ पृष्ठे व्याख्यानम्)

पीडअणुद्राण-प्रीत्यनुष्ठान-न० । "यथाऽदरेऽस्मि परमः प्री-
तिश्च हितोदया भवति कर्तुः । शेषव्याप्तं करो-ति यच्च तन्
प्रीत्यनुष्ठानम् ॥ ३ ॥" इत्युक्तलक्षण-नुष्ठानभेदे पा० ६ विव० ।
('अणुद्राण' शब्दे प्रथमभागं ३७७ पृष्ठे व्याख्यानम्)

पीडगम-प्रीतिगम-न० । आनन्दवन्द्यस्य पारिध्यानिकं विमा-
ने, ज० ५ विव० । आ० । स्था० ।

पीडदाण-प्रीतिदान-न० । हर्षपूर्वकं दानं, आ० । प्रीतिदानं
यद्गमयदागमनोपवेदने परमहर्षविवेदने परमहर्षोऽन्युक्तं त-
भ्यां दीयते । आ० म० १ अ० । डा० ।

पीडयम्मिअ-प्रीतिपरिध-न० । अविगच्छशीगुमाभिरागतस्य
चाणूरगणस्य द्वितीयकुले, कल० २ अर्थि० ८ क्षण ।

पीडवद्धण-प्रीतिवर्द्धन-पुं० । लोकोत्तररीत्या कान्तिकं, ज० ७
वल० । सू० प्र० । ज्यो० । "पीडवद्धणे मम्मि ।" कल० १ अ-
र्थि० ६ क्षण ।

पीडमण-प्रीतिमण-त्रि० । प्रीतिः प्रीणनमाप्त्यायेन मनसि य-
स्येति प्रीतिमनाः । म० ६ श० ३३ उ० । डा० । प्रीतियुक्तां च
ने, कल० २ अर्थि० २ क्षण । आ० म० । दश० । म० ।

पीड-देशी-तुरङ्गमे, दे० ना० ६ वर्यं ४१ गाथा ।

पीउम्मत्त-प्रीतोम्मत्त-त्रि० । प्रीतेन कनकेन पक्कित्वान्याये-
नाथोन् धानुद्वेकेणान्यस्तः प्रीतोम्मत्तः धूर्णिते, अष्ट० १५ अ० ।

पीऊस-पीयूष-न० । अमृते, “अमयं च सुहाय पीऊसं ।”
पा० ॥ ना० १८३ गाथा ।

पीडरई-देशी-बोरस्त्रियाम्, दे० ना० ६ वर्ग ५१ गाथा ।

पीडा-पीडा-स्त्री० । बाधायाम्, पञ्चा० १८ वि० । देहसु-
खवेदनायाम्, पञ्चा० ७ वि० । “किं तापं पट्टियाय, पय-
कं हीय पयाभूताय । जलितियं न नायं, परस्स पीडा न
कायन्वा ॥ १ ॥” संया० । “अस्सी विअणा पीडा ।” पा० ॥
१६१ गाथा ।

पीडिअ-पीडित-वि० । वेदनाऽभिभूते, “अट्टिइयं पीडिअं
परखं च ।” पा० ॥ ना० १६१ गाथा ।

पीड-पीड-न० आसने, म० २ श० १३० । दशा० । स्था० । उच्च० ।
मिहासना० । वि०, उच्च० १७ अ० । रा० । ऋ० । प्र० । अ० ।
आसनविशेष, श्री० । पहा० । दिके, द्या० १३ ठा० २ उ० । उपा० ।
लग्नाऽऽदिमये उपवेशनपट्टे, वृ० ३ उ० । पूर्वदिशेदे पुष्क-
लायनीचिजये पुण्डरीकिण्यां नगन्यां वज्रसेनस्य तीर्थ-
करस्य गहः सुते, वज्रसेनो हि पूर्वभागे लालितान्नो
नाम देवः व्युत्था कतिपयमवान् कृत्वा विदेहं किं-
त्नकसुत आसीत्सत्रायं सार्यवाहसुत आसीत् । आ०
म० १ अ० । (वृत्तम् ’उत्सव’ शब्दे द्वितीयभागे १११ पृष्ठे
गतम्) अस्मिन् भवे आत्तुभिः सह प्रव्रजितः । पञ्चा० १६
वि० । अन्तराधिमानीत्वात्तये सुमङ्गलायाम्पुष्पभवेन ज-
निने बाहुआतरि पुनं, आ० म० १ अ० । आ० चू० ।
दृष्टुनिपीडनयन्त्रे, दे० ना० ६ वर्ग ५१ गाथा । आसने, पा०
ना० १८० गाथा ।

पीडक-पीडक-न० । काष्ठमये क्षणमये वा आसने, दश०
५ अ० १ उ० । च० । पं० व० । वृ० ।

पीडफलम्-पीडफलक-न० । आसने, पीडमासनफलकमव-
म्भनार्थः । काष्ठविशेषे, दशा० १० अ० । (निग्रन्थीनां पीड-
फलकम् ’आसण’ शब्दे द्वितीयभागे ४७१ पृष्ठे उक्तम्)
जं भिक्षुं तण्णपीडयं वा पल्लापीडयं वा क्षणपीडयं
वा कट्टपीडयं वा वेत्तपीडयं वा परवत्थेणोळ्ळणं अट्टिइइ,
अट्टिइतं वा साइज्जइ ॥ ६ ॥

पल्लासयं तण्णपीडयं, वेत्तासयं वेत्तपीडयं, भिसिमादि-
कृत्तयं क्षणपीडयं पालिजं, परं मिहत्थो, तस्सतिण्ण वत्थेण
उच्छइयं तं जो साइ अट्टिइति, निवसत्तत्थेः । तस्स वळल्ल,
आणदिशो व दांसा-

पीडगमादी आसण, जलियमेत्ताउ आहिया सुत्ते ।

परवत्थेणोळ्ळेये, ताण्णि अट्टिइति आणादी ॥ ४६ ॥

इमे आयविराहणा दोसा-

दुट्ठियभगमपाए पडिज, तन्भावणा व से होजा ।

पवहेंते उट्ठाहो, वंचणद्धा कते अहियं ॥ ४७ ॥

परेण जमासखं अजाजना पडिणीयट्ठयाए वंचणद्धा दु-
ट्ठियं ठवियं, भगं वा ठवियं, पयदुति सव्वपाद्विराहियं
वा ठवियं, तत्थ वीसत्थो निविट्ठो पडिज्ज वा, निहोस
तन्भावणा वा सै होजा, पडमाणां वा अवाउटो भवति ।
२३६

तत्थ उट्ठाहो-समयां पडिज सि । एवं वंचणद्धा पुट्ठतादिकयं
आसणतो अहियतरा उट्ठाहपवंचणादोसा भवन्ति ।

इमे संजमदांसा-

गंभीरे तसपाणा, पुत्वं ठविते तविज्जमाणे वा ।

पञ्चकम्मं य तहा, उप्पोसणधोवणादीणि ॥ ४८ ॥

गम्भीरं गुहिलं अग्रकाशं, तत्थ दुनिरिक्खा कुंभुमादितसा
पाणा ते विराहेज्जति, एवं पुत्वंठविते समणद्धा ठविज्जमाणे
वा इमे विट्ठो-पगस्स रत्तो पुरतो साहुस्स तव्वसियस्स
वा दो साइ भण्णि-अरहंतपणीओ मग्गो सुट्ठिओ, इतरो बु-
द्धपणीउ सि । एवं तेसि बहुदिवसा गमा, अस्सायरसो जाव
नेणागच्छन्ते ताव दो अमया ठवित्ता अइयाणि वत्थपच्छुदि-
तणि कार्याण, तव्वजितो पुत्वं आगतो अपहिता णिविट्ठो
साइ आगतो, वत्थं अवशीतं, विट्ठा अइआ, अस्सत्थे पम-
जित्ता णिविट्ठो तुट्ठो राया, एस संमग्गो सि ओहा-
मितो तव्वसिउ सि एतेण निळ्ळे सि चउत्थरसायणा
वा निळ्ळेवेति । एवं उप्पोसण्णादि पञ्चकम्मं करेज्ज ।

इमम्म कारणे अट्टिइजा-

वितियपदमण्णज्जम्मे, अट्टिइ अविक्कोविते व अण्णज्जम्मे ।

रायादिमंतिधम्मी, कट्टिवादिपरामिओगे य ॥ ४९ ॥

राया अणो वा अमवादि इमितो धम्मकहो वादी वा
रायभियोगादिणा वा अट्टिइज्ज ।

इमा जयणा-

पीडफलएसु पुत्वं, तस्सऽमतीए उ ऊसिर परिळ्ळे ।

पागट्टिएसु पमजिय, भावे पुहा इस्सरे शात्तु ॥ ५० ॥

पीडादि अऊसिरे पुत्वं अट्टिइति, अऊसिसराण अस्सीकु-
सिरे अट्टिइति, कुसिरा वि अं मिहातकखणपुत्वं परिसुसा,
तत्थ निवसंतो पागट्टिएसु पमजिय निवसति, तत्थ मि-
हिवत्थं अवणेंते अप्पणो निज्जिं दात्तु अट्टिइति, रायादि-
इस्सराणि घंस्सु जति पमज्जे तस्सत्तितो पमज्जति, अ-
थ कुकुउं नि मज्जति नो पमज्जति । एवं भावाभावं शाउं पम-
ज्जति ण वा । नि० चू० १२ उ० ।

पीडफलमपिबद्ध-पीडफलकप्रतिबद्ध-पुं० । पीडकमासनमा-
दिशब्दात्मकपट्टिकाऽभ्यस्तत्र प्रतिबद्धः । कारणं विनाऽपि
श्रुतबद्धकाले पीडफलकपरिमोगिनि, य० १ अधि० ।

पीडफलमसंज्ञासंधार-पीडफलकशब्दासंस्तार-पुं० । काष्ठम-
यासनशब्दाच्छादने, उपा० १ अ० ।

पीडमद्-पीडमदे-पुं० । पीडं मदीयत्वा ये प्राप्ताऽऽसना उप-
विशन्ति ते पीडमदोः । आ० १ अ० । आ० म० ।
राक्षामास्थाने आसनाऽऽसीनसेवके वयस्ये, म० ७ श० ६
उ० । कल्प० । आ० । श्री० । आ० चू० ।

पीडया-पीडका-स्त्री० । प्रतिष्ठानपुरप्रतोल्या बहिर्देव्याम्,
सा च प्रतिष्ठितचतुष्टयं परितोर्विषययुजस्य गहो मार-
णाथं विषाहवाटिकाग्रामवास्यध्वजिजाऽऽराधिता प्रत्यतिष्ठ-
त् । सी० ३३ कल्प० ।

पीडसप्पि-(शू) पीडसप्पि-पुं० । प्रसप्रेण संचरणशीले प-
रिविशेषे, जन्तुर्गर्भेदोपात्तं पीडसप्पित्तेनोत्पद्यते, जातो वा

पीठमपि (यु)

कर्मवीरात् भवति, स किल पाणिशृङ्गीतकाष्ठः प्रसर्पतीति ।
आच् १, कु० ६ अ० १ उ० ।

पीठाणीय-पीठानीक-न० । अश्वसैन्ये, स्था० ३ डा० १ उ० ।

पीडिया-पीडिका-स्त्री० । उपवेशनाऽऽविस्थानविशेषः, कु० १

उ० २ प्र० । "आसन्दी पीडिया ।" पाठ० ना० २६६ गाथा ।

पीथ-पीन-त्रि० । उपचितं, जं० २ वल् ० जी० । स्थूल, ज्ञा०

१ अ० १ अ० । प्रश्न० । पुष्टे, जं० २ वल् ० । पीवरं, रा० ।

ज्ञा० । "पीथमद्वयमाणजगद्वेला ।" पीना उपचिता

मुष्टा मष्टाया रमसीया रम्या गण्डेरखा कपोलपाली यासां

ताः पीनमुष्टरमणीयगण्डेरखाः । जी० ३ प्रति० । पीथमंसल-

कपोलदेशभागा । पीनी अरुशोपनी मांसलावुपचिता क-

पोलदेशी गण्डभागा मुखस्य देशरूपी भागी येषां ते पी-

नमांसलकपोलदेशभागाः । अथवा कपोलयादेशभागाः कपो-

लदेशभागाः कपोलावयवा इत्यर्थः । पीना मांसलाः कपोल-

देशभागा येषां ते पीनमांसलकपोलदेशभागाः । जी० ३ प्रति० ।

"पीथरयसंधिया ।" पीने पीवरं रचितं तथा जगत्स्थिति-

स्याभाव्यात्, रचितं वा संस्थितं संस्थानं यकाभ्यां तौ

पीनरचितसंस्थितौ पीनरतिद्वसंस्थितौ वा । जी० ३ प्रति० ४

उ० । "पीथुश्वककलवकवविधिवत्पत्न्या ।" पीना उपचि-

तायवाता उश्नता अश्नुश्नताः कलावलावस्तिरूपाः प्रदेशा

यामां ताः पीशोश्नतकलावलावस्तिप्रदेशाः । जी० ३ प्रति० ४

अधि० । "रंदा पीणा धूला य मंसला पीवरा योरा ।"

पाठ० ना० ७३ गाथा । चतुरङ्गे, दे० ना० ६ वर्ग १६ गाथा ।

पीणयिज्ज-पीणनीय-त्रि० । पीणयतीति पीणनीयम् । "कु-

द्वड्डलम्" इति वचनात् कर्त्तव्यनीयप्रत्ययः । प्रज्ञा० २०

पद । रसकथिराऽऽदिधातुसमताकारिणि, ज्ञा० १ अ० १ अ० ।

पीणत्त-पीनत्व-न० । स्थूलत्वे, प्रा० २ पाद ।

पीणाइय-पीनायिक-न० । पीना पामझा, तथा निर्वृत्तं पी-

नयिकम् । पामझानिर्वृत्तं, (रटितं) "पीणाइयविरसरडिय-

सहेण ।" ज्ञा० १ अ० १ अ० ।

पीणिमा-पीनत्व-स्त्री० । "त्वस्य डिमासखौ वा" ॥ ८ । २ ।

॥ १४४ ॥ इति त्वप्रत्ययस्य स्थाने डिमाऽऽदिशः । स्थूलत्वे,

प्रा० २ पाद ।

पीणिय-पीणिन्-त्रि० । परिकुडे, दश० ७ अ० ।

पीथड-पीथड-पुं० । अस्तुद्विगितिर्थाञ्जकारकात् त्यवचिचमड-

सिहपुत्र, सं० । "तत्राऽऽयतीर्याल्लोका, महामणिहम्बुः खलु ।

पीथडसिहवतरस्थाभूत, त्यवचिचमडसिहजः ॥" ती० ७ कवप ।

पीथग-पीथक-पुं० । वृक्षविशेषः, रा० । जं० ।

पीलण-पीलन-न० । इवद्वेतिव (आ० क० १ अ०) यन्त्रे,

सकुरीषद् वा प्रेरणे, दश० ४ अ० १ प्रश्न० ।

पीला-पीडा-स्त्री० । तद्विखिन्नेवत्सो भावविराजनायाम्, द-

श० १ अ० १ उ० ।

पीलाकर-पीडाकर-त्रि० । पीडाकारिणि, स्व० १ अ० ३ अ०

१ उ० । प्रश्न० ।

पीलिम-पीडिम-त्रि० । पीडावति, दश० ३ अ० ।

पीलिय-पीडित-त्रि० । यन्त्रैरितुगन्तुनपीडे, श्री० । स्था० ।

उच्च० । प्रश्न० ।

पीलु-पीलु-पुं० । एकास्थिकवृक्षविशेषः, प्रज्ञा० १ पद ।

आच् ० । अस्तु० । रूपपूषिकायाम्, आ० म० १ अ० लीरे,

अस्तु० । गजे, "पीलुगञ्जो मयगलो । पायंगो सिधुरो क-

रंखु य । दोंघटो दंती वा-रखो करी कुंजो हन्थी ।" पाठ०

ना० ६ गाथा ।

पीलुड-देशी-पुष्टे, (दग्धे) दे० ना० ६ वर्ग ११ गाथा ।

पीवइत्ता-पीत्ता-पानं कृत्वित्यर्थः, स्था० २ डा० १ उ० ।

पीवर-पीवर-त्रि० । स्थूलं, ज्ञा० १ अ० ६ अ० । म० । रा० ।

महति, प्रश्न० १ संव० द्वार । ज्ञा० । प्रधानं, नि० कू० २

उ० । उपचितं, ज्ञा० १ अ० १ अ० । मांसलं, ज्ञा० १ अ० १

अ० । "पीवरकामलवरंगुलिया ।" पीवरा उपचिताः कामलाः

सुकुमारा वराः प्रमाणलक्षणैर्पिततया प्रधाना अङ्गुलयो

यामां ताः पीवरकामलवराङ्गुलिकाः । जी० ३ प्रति० ४

अधि० । "रंदा पीणा धूला य मंसला पीवरा थोरा ।" पाठ०

ना० ७३ गाथा ।

पीवरगम्भा पीवरगभी-स्त्री० । आमन्त्राऽऽस्यकालायाम्,

श्रोत्र० ।

पीवरपकोड-पीवरपकोट्र-पुं० । अरुशकलाचिके, श्री० ।

पीवरमिरि-पीवरश्रीक-त्रि० । उपचितापशमलदर्माके, अस्तु० ।

पीवल-पीन-त्रि० । "विद्युत्पत्र-पीतन्नाज्जः" ॥ ८ । १७३ ॥

इति स्वायं लः प्रा० २ पाद । "पीने वोलं वा" ॥ ८ । १२३ ॥

पीते तस्य वो वा भवति । स्वायं लकारे परं तस्य यः ।

प्रा० १ पाद ।

पीमेनी-पीपेनी स्त्री० । शिलायां नीलामलकाऽऽदि प्रमुन्दत्या-

म्, पि० । श्रोत्र० ।

पीमस-पेषण-न० । घण्टाऽऽदिता दलनं, प्रश्न० १ आध०

द्वार । नि० कू० । कु० । मृत्र० ।

पीहेज्ज-स्पृहयन्-क्रिया । त्रिभिः स्थनैर्देवा अभिलषेयुः स्था०

३ डा० ३ उ० । (इतिदेवशब्दे चतुर्थभागे २६०७ पृष्ठ उक्तम्) ।

पीहा-स्पृहा-स्त्री० । भोगेच्छायाम्, ज्ञा० १ अ० ६ अ० । स्था० ।

पु-पु । अय्य० । प्रथमं, आ० म० १ अ० । संस्कृतेरान्तःश-

रिरे, विशेषः ।

पुञ्चड-देशी-तरुणे, दे० ना० ६ वर्ग १३ गाथा ।

पुञ्चड-पौणएड-पुं० । अवस्थाभेदे, "जुअलो जुआ जु-

आणां, पुञ्चडञ्चो वाट्टरु तरुणा ।" पाठ० ना० ६२ गाथा ।

पुआइयी-देशी-पिशाचपृष्टातायाम्, दे० ना० ६ वर्ग १४ गा-

था । उन्मत्तायाम् दुःशिलायां च । दे० ना० ६ वर्ग १४ गाथा ।

पुआई-देशी-पुं० । तरुणाम्भर्षायाचिपु, दे० ना० ६ वर्ग

८० गाथा ।

पुंगव-पुङ्गव-त्रि० । प्रधाने, ज्ञा० १ अ० १६ अ० । "गियगाञ्चो

भवगाञ्चो, गिमगाञ्चो वलिडपुंगवो ।" उच्च० २२ अ० ।

पुंछ-पुच्छ-न० । "वकाऽऽद्वान्ते" ॥ ८ । १६६ इत्याम-

क ३० तुस्वाराऽऽगमः । प्रा० १ पाद ।

पुंछुण-पुच्छुण-न० । रजसां हरणे, प्रश्न० २ संव० द्वार ।

जे भिन्म उच्चारयासवयं परिद्वेत्ता यो पुंछ, य पु-
च्छंते वा साइउम । नि० वू० ४ उ० ।

करणे ह्युट । राजोहरणे, प्रोच्छन्त्यशब्देन तु राजोहरण-
सूच्यते । आह च चूर्णिकृतं—“ पापमाहणं पापभंडयं
पुंछं रयहरणं नि वुच्यते । ” वू० १ उ० ३ प्रक० ।

पुंछणी-प्रोच्छनी-स्त्री० । निविडनगच्छः॥५५॥दनेतुः॥रुच्यतर-
तुल्यविशेषे, “आहाडणी हाग्याहणे सहतुः॥उल्लं क तु पुंछनी ।”
इति । य० । जी० ।

पुंछिअ-पोच्छित-वि० । “ उम्मुहुं पुंछिअं कुसिअं । ” पार०
ना० १०० माथा ।

पुंज-पुञ्ज-पुं० । मशिमरे गशो.विपा० १ अ० ६ अ० । प्रह्ला० ।
पुत्रपुत्रः । स्कन्धे. अनु० ।

पुंजपयय-पुंजपेय-पुं० । वीरप्रतिमाप्रधाने स्वनामस्थाने
पयं, नी० ४६ कहर ।

पुंनाय-पुंज-वि० । समुदाये, “ पुंजायं पिडलहयं । ” पार०
ना० २०० माथा ।

पुंनीकड-पुंनीकृत-वि० । अयुज्जः पुज्जाः कृता इति (वयु-
र्यातः) वृताऽऽकारधारायांत्तरूपतामापादिते, वू० २ उ० ।
पिण्डीकृतं, विशेषः ।

पुंड-पुण्ड-पुं० । पुंडि-रक्तः । शुभंभे, माधवीलतायाम्, वि-
त्रकं, तिलकवृत्तं लूटमले, दैत्यभेदे च । वाच० । दश० । स्वना-
मस्थाने विन्यासिगिपाददेशः । “ भारहं वासे विक्रमिगिपाय-
मूले पुंडुल जगवपसु सत्तदुवारे सुमहस्स रणे भहाए भा-
रियाए कुट्टिमि पुत्तत्ताए उववसे । ” य० १५ अ० । स्था० ।
धवलं, शा० १ अ० १७ अ० । आ० म० ।

पुंडहअ-देशो-पिण्डीकृता, दे० ३० ६ वर्ग ४४ माथा ।

पुंडरीअ-पुण्डरीक-न० । व्यामं, “ इमां पुंली वग्यो, सहसां
पुंडरीआ य ” पार० ना० ४४ माथा । कमले च । “ अत्रुहं
सयवन्तं, संगरुहं पुंडरीअमपरिदं । राईवं तामरसं, महपुप्यं
पंकयं नलिनं ॥ ११ ॥ ” पार० ना० ११ माथा ।

पुंडरीअ-पुण्डरीक-न० । श्वेतपत्रं, दे० १ वल्ल । शा० । श्वे-
तशयपत्रं, सूत्र० २ अ० १ अ० । र० । कमले, संध्या० ।
आ० । आ० म० । स० । कहर० । आवा० ।

पुण्डरीकनिलेषः—

श्यामं ठवणा दविण, खेते काले य मणख मंडाणे ।

भावे य अट्टमे खलु, शिखलेषो पुंडरीयस्स ॥ १४॥

(श्यामं ठवणेत्यादि) पौण्डरीकस्य नामस्थापनाद्रव्यसंज्ञका-
लक्षणनासंस्थानभावाऽऽप्तमकोऽप्या निलेषः ।

तत्र नामस्थापने सुल्लव्यादादत्यत्र द्रव्यपौण्डरीकमभि-
धिसुराह—

जो जीवो भविओ खलु, उववज्जिउकामो पुंडरीयम्मि ।
सो दव्वपुंडरीआ, भाविम्मि वि जाणओ भण्णिओ ॥ १४५॥

(जो जीवो इत्यादि) यः कश्चित्प्राणधारणलक्षणो जीवो
अधिप्यन्तीति भव्यः, तदेव दर्शयति उपयितुकामः समुत्पि-
रसुस्तथाधिकमोक्षयात्पौण्डरीकेषु श्वेतपत्रेषु वनस्पतिका-

यधिशेषेष्वनन्तरमपि भावी स द्रव्यपौण्डरीकः । खलुशब्दो
वाक्यालङ्कारः । भावपौण्डरीकं त्यागमतः पौण्डरीकपदार्थ-
हस्तव चाप्युक्त इति ।

एतेनैव द्रव्यपौण्डरीकं विशेषतः दर्शयितुमाह—

एगभविण य वद्धा—उए य अभिमुहियनामगोए य ।

एते तिप्पि वि देसा, दव्वम्मि य पौंडरीयस्स ॥ १४६॥

एकेन भवेन गतेनान्तरमपि एव पौण्डरीकं पृथक्स्थाने, स
एकमविकसन्नाया तद्वासरतः पौण्डरीकेषु वद्धाऽऽप्युक्त-
तोऽप्यासन्नमतोऽभिमुखनामगोत्रोऽनन्तरसमयेषु यः पौण्ड-
रीकं पृथक्स्थाने । अनन्तरोक्ता एते त्रयो देशविशेषा द्रव्यपौण्ड-
रीकेऽवगमन्या इति । “ भूतस्य भाविना वा. भावस्य हि कारणं
तु यक्षां । तद् द्रव्यं तत्रैव, सचेतनावेननं कथितम् ॥ १॥ ” इति
वचनात् । इह च पुराणरीककण्डरीकयोर्भ्रात्र्यमिद्वाराजपुत्रयोः
सदसदनुप्राणरायणतया शोभनाशोभनत्वमवगम्य तदुपम-
याऽन्यदपि पच्छिन्नं न तप्यौण्डरीकमितरन्तु कण्डरीकमिति ।
(कण्डरीकः राजकुमारमुत्तमान्तम् “ कंडरीय ” शब्दे तृतीयभा-
गे १७२ पृष्ठे विष्णुपूजः प्रतिपादितम्) तत्र च नर-
कधर्मासु निरुपवि गतिषु ये शोभनाः पदार्थोत्ते
पौण्डरीकाः, शेषास्तु कण्डरीका इति ।

एतत्प्रतिपादयसाह—

तेरिच्छिया मणुस्सा, देवगणा चेव होंति जे पवरा ।

ते होंति पुंडरीया, सेमा पुण कंडरीया उ ॥ १४७ ॥

(तेरिच्छेत्यादि) कण्ड्या । (निरश्वां भेदाः, तिर्यक्-
कारणानि च “ तिरिकजोणिय ” शब्दे चतुर्थभागं २३१०
पृष्ठप्रवचनव्यानि) (मनुष्यभेदां “ मणुस्स ” शब्दे वक्ष्या-
मि) (देवानामस्ति त्वं, तद्देवाः, तत्स्वरूपम्, तेषामकान्त-
शरीरम्, तेषां स्थितिः, इत्यादिकं बहुतरम्) देव ” शब्दे च-
तुर्थभेदः २६१७ पृष्ठप्रवचनव्यालोकनीयम् ।

तत्र तिर्यक् प्रधानस्य पौण्डरीकत्वप्रतिपादनाधेमाह—
जलयरथलयरखयरा, जे पवरा चेव होंति केता य ।

जे य सभावेऽणुमया, ते होंती पुंडरीया उ ॥ १४८ ॥

(जलचरेत्यादि) जलचरेषु मन्थकर्मिकारणाऽऽद्यः (ज-
लचरभेदाः “ जलयर ” शब्दे चतुर्थभागं ४२७ पृष्ठे गताः)
स्थलचरेषु सिंहाऽऽद्या बलवयोऽरुपाऽऽदिगयुक्ताऽऽस्थलचराः
(“ थलयर ” शब्दे तस्मिन्नेव भागं २३८६ पृष्ठे विस्तरतो निरु-
पिताः) उरःपरिसरेषु मत्स्यकण्ठिनो (उरःपरिसरभेदाः “ उर-
परिसरण्थलयरपंथिदियतिरिक्खंजोणिय ” शब्दे द्वितीयभा-
गे ८११ पृष्ठे गताः) (विशेषम् “ मण्य ” शब्दे वक्ष्यामि)
(भुजपरिसरेषु बहुवह्न्यन्ता “ भुयपरिसण्य ” शब्दादवगम-
न्या) भुजपरिसरेषु नकुलाऽऽद्यः, खचरेषु हंसमयूराऽऽद्य-
यः । (खचरभेदाः “ खलयर ” शब्दे तृतीयभागे ७३४ पृष्ठप्रव-
चनव्याः) एषमन्थेऽपि स्वभावेन प्रकृत्या लोकानुमतास्ते
च पौण्डरीका इव प्रधाना भावन्ति ।

मनुष्यगतौ प्रधानाऽऽविकरणयाऽऽह—

अरिहंत चक्रवर्ती, चारण विजारा दमारा य ।

जे अण्णे इड्ढिमता, ते होंती पौंडरीया उ ॥ १४९ ॥

(अरिहन्तेत्यादि) सर्वातिशायिनो पूजार्हन्तीति अर्हन्तः,

ते निवयमरूपाऽऽदिगुणोपेताः (अर्हतां सर्वो बह्व्यता 'नित्यपर' शब्दे चतुर्थभागे २२७३ पुष्टाद्वयार्थावलोकीया) तथा-
नववर्त्मः पदस्यैव उपरितः (अक्षरानिनां सर्ववर्त्म 'व-
क्षत्रहि (नृ)' शब्दे तृतीयभागे १०६६ पुष्टाद्वयार्थ द्रष्ट-
व्यम्) तथा चारुण्यमणा बहुविधाऽऽध्यभूतलक्ष्यकलाप-
पेता महानपस्विनः (चारुणानां भेदाः तद्वह्व्यता च 'चा-
रु' शब्दे तृतीयभागे ११७३ पुष्टे गता) तथा विद्याधरा
धैतात्त्वपुरुषपतयः (विद्याधरबह्व्यता 'विज्ञाहर' शब्दा-
द्वय गन्तव्या) तथा दशारा हरिश्चक्रकुलोद्भवाः (दशार्हाणां
सर्वम् 'दसार' शब्दे चतुर्थभागे २४५४ पुष्टे गतम्) अस्य
कोपलक्षणाधैताद्वयेऽपीषयाकादयः परिगृह्यन्ते, एतदेव
दर्शयति—ये चान्ये महर्षिमन्तो महर्ष्याः कोटीश्वरस्ते
सर्वेऽपि पौरुषरीका भवन्ति । नृशब्दास्तु क्रमसमुच्चयाध्यात्-
ते, ये चान्ये विद्याकलाकलापेनान्ते पौरुषरीका इति ।
साम्प्रतं देवगर्भा प्रधानस्य पौरुषरीकत्वे प्रतिपादयन्नाह—

भवणवद्वाणमंतर—जोतिस्वेमाणि यासु देवाणां ।

जे तेमि पवरा खलु, ते होति पौंडरीया उ ॥ १४० ॥

भवेत्येवादि, भवनपतिव्यवहृत्योपनिष्कषैर्मानिकानां च-
तुर्णां देवनिर्वाक्यानां मध्ये ये प्रवरा—प्रधाना इन्द्रसामानि-
काऽऽद्यस्ते प्रधाना इति कृत्वा पौरुषरीकाभिधाना भवन्ति ।
साम्प्रतमन्विष्टव्याणां यत्प्रधानं तस्य पौरुषरीकत्वप्रति-
पादनायाऽऽह—

कंसायां दूमायां, मणिमोचयिसलपवालमादीनां ।

जे अ अचित्ता पवरा, ते होति पौंडरीया उ ॥ १४१ ॥

कंसायां मध्ये जयपराऽऽऽदीनि दूमायां चीनां-
शुकाऽऽदीनि, मणीनामिन्द्रनीलवैदूर्यपद्मगताऽऽदीनि, र-
त्नानि श्रीलङ्कानां यानि वणैस्संस्थानप्रमाणानधिकानि, तथा
शिलानां मध्ये पारङ्गकम्बलाऽऽद्याः शिलास्त्रीधेहज्जन्मानि-
पेकनिडासनाऽऽशारा, तथा प्रवालानां यानि वणैऽऽदिगुणो-
पेतानि, आदिप्रहाणज्जात्यवामीकरं तद्विकाराश्चाऽऽमरण
विशेषा परिगृह्यन्ते, तदेवमन्तरात्कानि कंसाऽऽदीनि यानि
प्रवराणि तान्यावत्पौरुषरीकागम्यभिधीयन्त इति । मिथ-
द्रव्यपौरुषरीकं तु नीधेकत्वं कवर्णोदय एव प्रधानकटक-
कुराऽऽद्यलङ्कारालङ्कृता इति ।

द्रव्यपौरुषरीकानन्तरं ते प्रपौरुषरीकाभिधिस्ययाऽऽह—

जाई खेचाई खलु, सुहाणुभावाई होति लोगम्मि ।

देवकुलमादिपारै, नारै खेचाई पवरा ॥ १४२ ॥

यानि कानिबिदिह देवकुलोदीन शुभाशुभावानि जे-
त्राणि तानि प्रवराणि पौरुषरीकाभिधानि भवन्ति ।

साम्प्रतं कालपौरुषरीकप्रतिपादनायाऽऽह—

जीवा भवडितीए, कायठितीए य होति जे पवरा ।

ते होति पौंडरीया, अवसेसा कंडरीया उ ॥ १४३ ॥

'जीवाः' प्राणिनां भवस्थित्या कायस्थित्या च ये 'प्रवराः'
प्रधानास्ते पौरुषरीका भवन्ति, शरास्त्वप्रधानाः कण्डरीका
इति, तत्र भवस्थित्या देवा अनुत्तरोपरपतिकारः प्रधाना भव-
न्ति, तेषां यावद्भव शुभानुभावात्वात् कायस्थित्या तु मनु-

ष्याः शुभकर्मसमाचाराः सप्ताष्टभवप्रहाणानि मनुष्येण पूर्वे-
कोत्थायुष्केष्वनुपरिवर्त्योत्तरभवे विप्रलम्भोपमायुष्केषूप्याद्-
मनुष्य ततो देवोत्पद्यन्त इति कृत्वा ततस्ते कायस्थित्या
पौरुषरीका भवन्ति, अवशिष्टान्तु कण्डरीका इति ।

कालपौरुषरीकानन्तरं गणनासंस्थानपौरुषरीकद्रव्यप्रति-

पादनायाऽऽह—

गणशाए रज्जू खलु, मंडायां चैव होति चउरंसे ।

एयाई पौंडरीगा—ई होति मेमाई इयराई ॥ १४४ ॥

गणनया—सहस्रव्या पौरुषरीकं विन्यमानं दशप्रकारस्य
गणितस्य मध्ये 'रज्जु' रज्जुगणितं प्रधानव्याप्यपौरुषरीकं,
दशप्रकारं तु गणितमिदम्—'परिकम्म १, रज्जु २, रासी ३,
ववहारं ४, मह कलासम्बं ५, य । पुगल ६, जावें तावें ७,
घेण य ऽ धणवगा ८ वग्गं य १० ॥ १ ॥' (अस्या गणनाया
व्याख्या 'गणिय' शब्दे तृतीयभागे ८८४ पुष्टे गता) संस्था-
नानां पक्षां मध्ये समवतुल्यं संस्थानं प्रवर्तमानपौरुषरीकमि-
त्येवमेतं द्वे अपि पौरुषरीकं, शेषाणि तु परिकमोऽऽदीनि ग-
णितानि न्यधीर्परिमण्डलाऽऽदीनि च संस्थानानि 'इतरा-
णि' कण्डरीकान्यप्रवराणि भवन्तीति यावत् ।

साम्प्रतं भावपौरुषरीकप्रतिपादनाभिधिस्ययाऽऽह—

ओदिए उवममिए, खहए य तहा खओवममिए अ ।

परिणामसन्निवाए, जे पवरा ते वि ते चैव ॥ १४५ ॥

आदित्यिकं भावं तथोपशमिकं लायिकं लायेपशमिकं
पारिणामिकं साक्षिपानिकं च भावं विन्यमानं तेषु नेपां
वा मध्ये ये 'प्रवराः' प्रधाना 'तेऽपि आदित्यिकाऽऽद्या
भावाः 'त एव' पौरुषरीका एवावगन्तव्याः, तथोपशमिकं भावं
सौम्यकारः (४ भागं 'नित्यपर' शब्दे गताः) अनुत्तरोपरपा-
निकसुराः तथा न्येऽपि निनशतपचाऽऽद्याः पौरुषरीकाः, आ-
पशमिकं समस्तोपशान्तमोहाः, लायिकं कवलज्ञानिनः, ला-
योपशमिकं विपुलमन्त्रितुदेषुपूर्वेविपरमावधयो व्यस्ताः
समस्ता वा, पारिणामिकं भावं भव्याः, साक्षिपानिकं भावं
द्विकाऽऽदिसंयोगाः मिडाऽऽदिपु स्वरुद्ध्या पौरुषरीकत्वेन
योजनीयाः, शेषास्तु कण्डरीका इति ।

साम्प्रतमन्यथा भावपौरुषरीकप्रतिपादनायाऽऽह—

अहवावि नागदंसण—चरिचविगए तहेव अउअण्ये ।

जे पवरा होति मुणी, ते पवरा पुंडरीया उ ॥ १४६ ॥

अथवाऽपि भावपौरुषरीकमिदम् । तथा—सम्यग्ज्ञानं
तथा सम्यग्दर्शनं सम्यक्चरित्रं ज्ञानाऽऽदिकं विनये
तथा 'अध्यामनि' च धर्मध्यामाऽऽदिकं ये 'प्रवराः'
धेष्टा मुनयो भवन्ति, ते पौरुषरीकत्वेनावगन्तव्यास्तन्तोऽप्ये
कण्डरीका इति । (ज्ञानदर्शनाऽऽदीनां महत्त्वं स्वस्वस्थानं)
तदेवं सम्प्रविनमप्रधा पौरुषरीकस्य निक्षेपे प्रदर्शयितुं ह
यनाधिकारान्तमार्गाभावयन्नाह—

एत्थं पुण अटिगारो, वणस्सतीकायपुंडरीयाणं ।

भावम्मि अ समणंथं, अउअण्ये पुंडरीअम्मि ॥ १४७ ॥

'अव' पुनर्दृष्टान्तप्रस्ताव 'अधिकारा' व्यापारः सञ्चि-
तनिर्यथोपायैकैकस्मिन्नवस्तुनाऽप्यपौरुषरीकरणं जल-

खेदः, यदि वा औदयिकभाववर्तिना वनस्पतिकायपौण्डरी-
केण सितशतपत्रेण, तथा भावे ' अमरणे च ' सम्यग्दर्शन-
चारित्र्यविन्यासात्मयवर्तिना सन्साधुनाऽस्मिन्नध्ययने पौण्ड-
रीकाऽऽख्येऽधिकार इति । गता निक्षेपनिवृत्तिः ।

अधुना स्वप्रशंसिकनिर्मुक्तवसरः, सा च सूत्रे सति भव-
ति, सूत्रं च सूत्रानुगमे, स बाधप्रसक्तोऽतोऽस्खलितोऽऽ-
दिगुणैरेतं सूत्रमुच्चारयितव्यं, तच्चयम्—

सुयं मे आउसंतं भगवया एवमकलायं—इह खलु
पौंडरीयं श्यामऽऽभ्यणं, तत्सं यं अयमं पद्मते । १ ।
सं जहासामप पुक्खरिणी सिया बहुउदगा वरुसेया बहु-
पुक्खला लद्धा पुंडरीकिणी पासादिया दरिसणीया अ-
भिरुवा पडिरुवा । २ । तीसे यं पुक्खरिणीए तत्थ त-
त्थ देसे देसे तहिं तहिं बहवे पउमवरपौंडरीया बुइया, अ-
णुपुवुड्डिया उमिया रुह्ला वसमंता मंघमंता रसमंता
फासमंता पासादिया दरिसणीया अभिरुवा पडिरुवा । ३ ।
तीसं यं पुक्खरिणीए बहुमज्झदेसभाए एगं महं पउमवर-
पौंडरीए बुइए अणुपुवुड्डिए उमिस्ते रुहले वसमंता मंघ-
मंते रसमंते फासमंते पासादीए० जाव पडिरुवे—

(सुयं मे आउसंतंणमित्यादि) अस्य चानन्तरसूत्रेण सह
संबन्धो वाच्यः । स चायम्—(मे एवमेव जाणह जमहं प्र-
यंतारो नि) तदेतदेव जानीत भयस्य ज्ञानात् । तद्यथा-
ध्वनं प्रयाऽऽनुष्मता भगवन्तेवमकलायतम्, आरित्सूत्रेण च सह
संबन्धोऽयम् । तद्यथा—यद्भगवताऽऽख्यातं मया च श्रुतं त-
दनुष्ठेयतयादिवाक्यम् । किं तद्भगवताऽऽख्यातमित्याह—इह प्रव-
चने सुत्रकृद्वितीयश्रुतकल्पे वा, खलुशब्दो वाक्यालङ्कारः ।
पौण्डरीकाभिधानमध्ययनं पौण्डरीकेण सितशतपत्रेणात्रोप-
मा भविष्यतीति कृत्वा, अतोऽस्याध्ययनस्य पौण्डरीकमिति
नाम कृतम् । तस्य चायमर्थः—एमिति वाक्यालंकारः । प्रकृतः
प्रकृतिः । १ । (सं जहं सि) तद्यथायः । स च वाक्याप-
न्यासायः । नामशब्दः संभावनायां, संभाव्यते पुष्करिणीहृद-
यः । पुष्कराणि पद्मानि तानि विद्यन्ते यस्यामसौ पुष्करि-
णी, स्यादहमेवभूता । तद्यथा—बहु प्रस्रमनाचमुदकं यस्यां सा
बहुदका, तथा बहुः प्रस्रुरः सीयन्तेऽवबध्यन्ते यस्मि-
न्महासायः कर्ममः, स यस्यां सा बहुसंया प्रस्रुरकर्म ।
बहुभूतपद्मसंज्ञायात् सख्छोदकसंभावना बहुभूता वा, तथा
बहुपुक्खला बहुसंपूर्णो प्रस्रुरोदकभूततत्पथः । तथा लब्धः प्राप्तः
पुष्करिणीश्याम्यन्तयाऽर्थो यया सा लब्धार्थो, अथवा आ-
ख्यामाख्या प्रतिष्ठा, सा लब्धा यया सा लब्धाऽऽख्या, तथा
पौण्डरीकाणि भूतशतपत्राणि विद्यन्ते यस्यां सा पौण्डरी-
किणी, प्रस्रुरार्थे मयवीर्योत्पत्तेर्बहुपत्राख्येः । तथा प्रसावः
प्रस्रजना निर्मलजलता, सा विद्यते यस्याः सा प्रसादि-
का, प्रसादा वा देवकुलसंनिवेशास्ते विद्यन्ते यस्यां सम-
न्ततः सा प्रसादिका, दर्शनीया शोभना सरसनिवेशतो वा
प्रदृश्या दर्शनयोग्या, तथाऽऽभिमुख्येन सदाऽऽभ्युत्थानि क-
र्षाणि राजहंसककशाकसारसाऽऽदीनि भजमहिषभृगुगृयाऽऽ-
दीनि वा जलान्तर्गतानि वा करिमकराऽऽदीनि वा यस्यां सा

अभिरुपेति, तथा प्रतिरूपाणि प्रतिविम्बानि विद्यन्ते यस्यां
सा प्रतिरूपा । एतदुक्तं भवति—स्वच्छुत्वात्तस्याः सर्वत्र प्रति-
विम्बानि समुपलभ्यन्ते, तदतिशयरूपतया वा लोकेन तत्-
प्रतिविम्बानि कियन्ते इति सा प्रतिरूपा । यदि वा—(पा-
सादीया दरिसणीया अभिरुवा पडिरुवा सि) पर्याया इत्यं-
ते चत्वारोऽप्यतिशयरमणीयवत्स्वभावानुरूपमुपात्ताः । २ ।
तस्याश्च पुष्करियाः, एमितिवाक्यालंकारः । तत्र तत्रत्येन
वीप्सापदेन पौण्डरीकैर्योपकत्वमाह—देशे देशे इत्यनेन त्व-
कैकप्रदेशं प्राचुर्यमाह—तस्मिन्स्मिन्नित्यनेन तु नास्त्येवासां
पुष्करियाः प्रदेशो यत्र तानि न सन्तीति । यदि वा देशे देशे
इत्येतत्प्रत्येकमभिसेव्यते । तत्र तत्रेति कोऽर्थः ? देशे देशे
तस्मिन्स्मिन्निति च कोऽर्थः ? देशकदेश इति । यदि वा—
आत्यादरव्यापनार्थैकार्थान्वेधैतानि श्रीएवपि पदाणि । तेषु च
पुष्करियाः सर्वप्रदेशेषु बहूनि प्रचुराणि पद्मान्यं वरा-
णि धृष्टानि पौण्डरीकाणि पद्मवरपौण्डरीकाणि, पद्मप्रह-
रं सुप्रश्याम्यवच्छेदाय, पौण्डरीकहरेण भूतशतपत्रप्रतिप-
त्त्यर्थं, वरप्रहस्यप्रधाननिवृत्त्यर्थं, तदेवंभूतानि बहूनि पद्म-
वरपौण्डरीकाणि (बुइय सि) उक्त्वानि प्रतिपादितानि, वि-
द्यन्ते इत्यर्थः । आनुपूर्व्येण विशिष्टरचनया स्थितानि, तथो-
च्छिन्नानि पङ्क्तौ जले अतिलक्ष्योपरि व्यवस्थितानि, तथा न-
विर्दीप्तिमत्तां सात्यादादृति रुचिषिनि सदीप्तिमत्ता, तथा
शोभनवर्णगन्धरसस्पर्शवन्ति, तथा प्रासादीयानि दर्शनीयाणि,
अभिरूपाणि प्रतिरूपाणि । ३ । तस्याश्च पुष्करियाः संप-
न्तः पद्माद्युतायाः, एमिति वाक्यालङ्कारः । बहुदेशमध्य-
भागे निरूप्यरचितमध्यदेशे एकं महत्पद्मवत्पौण्डरीकमु-
मानुपूर्व्येण व्यवस्थितमुच्छिन्नं रुचिलं वर्णगन्धरसस्पर्श-
वत्, तथा प्रासादीयं दर्शनीयम्, अभिरूपतरे प्रतिरूपतरे—
मिति । ४ । सांप्रतमेतदेवानन्तरोक्तं सूत्रद्वयम्—(सबावोनि
च सं ति) इत्यनेन विशिष्टमपरे सूत्रद्वयं द्रष्टव्यम्—

सबावोनि च सं तीसे यं पुक्खरिणीए तत्थ तत्थ देसे
देसे तहिं तहिं बहवे पउमवरपौंडरीया बुइया अणुपुवु-
ड्डिया उमिया रुह्ला० जाव पडिरुवा, सबावोनि च सं
तीसं यं पुक्खरिणीए बहुमज्झदेसभाए एगं महं पउम-
वरपौंडरीए बुइए अणुपुवुड्डिए जाव पडिरुवे ॥ १ ॥ अहं
पुरिसे पुरिस्थिमाओ दिसाओ आगम्य तं पुक्खरिणिं
तीसे पुक्खरिणीए तीरे ठिबा पासति—तं महं एगं
पउमवरपौंडरीयं अणुपुवुड्डियं उमियं० जाव पडिरुवं ।
तपं सं से पुरिसे एवं बयासी—अहमेति पुरिसे खेयं
कुसले पीडिते विषये मेहावी अवाले मगन्थे मगगिउ
मगास्स गतिपरकमएणु अहमेवं पउमवरपौंडरीयं उभि-
न्निस्सामि चि कहु इति ब्या से पुरिसे अभिकमति, तं पु-
क्खरिणिं जावं जावं च सं अभिकमं, तावं तावं च सं
महंते उदए महंते सेए पहीणे तीरे अपचे पउमवरपौंडरीयं
थो ह्वाए थो पाराए, अंतरा पोक्खरिणीए सेमंति नि-
संसे पदमे पुरिसमाए ! ॥ २ ॥

अस्यायमर्थः—(सत्त्वावेति ति) सर्वस्या अपि तस्याः पुष्करिण्याः सर्वप्रदेशेषु यथांशविशेषणविशिष्टानि बहूनि पद्यानि तथा सर्वस्याश्च तस्या बहुमध्यदेशभागे यथांशविशेषणविशिष्टं महदंशं पौगंडरीकं विद्यत इति । उभयत्रापि च समुच्चये । श्रमिति वाक्प्रागल्भ्यः । ११ इति । अधानमनमर्थभूतपुष्करिण्याः पूर्वस्या विशः कश्चिदेकः पुरुषः समागत्य तां पुष्करिणीं तस्याश्च नीरे तिष्ठन्त्या नंदनरागं प्राप्तादीयाऽदिप्रातिरूपान्तविशेषणकलापेन तं स पुरुषः पूर्वदिग्भागव्यवस्थितः, एवमिति वक्ष्यमाणानीत्या वदेत् प्रयात्—(अहमसि ति) अहमसि पुरुषः, किंभूतः ?—कुशलो हितहितप्रवृत्तिनिवृत्तिनिपुणस्तथा पापादीनः परिहृती धर्मो देशकालः क्षेत्राः व्यक्ता बालभावाश्चिक्यान्तः परिणतबुद्धिर्मेधावी ज्ञानोत्सववनयोरुपायः, तथा—अबालो मध्यमबयाः षोडशवर्षोपरिवर्ती, मार्गस्थः सद्भिर्गव्यैर्मागोव्यवस्थितस्तथा सन्मार्गोद्धस्ता मार्गस्थ या गतिर्गमनं वर्तते तथा यत्पराक्रमणं—विजयितदेशगमनं, तज्जानातीति पराक्रमः । यदि वा—पराक्रमः सामर्थ्यं, तज्ज्ञोऽहमात्मन इत्यर्थः । तदेवंभूतविशेषणकलापेनोद्धेतपुर्वोक्तविशेषणकलापेन पञ्चवर्षोपर्यन्तं पुष्करिणीमध्यदेशावस्थितमहमुन्मत्तक्यामीति कुत्वेहागत इत्येतत्पूर्वोक्तं तत्परीत्याक्यात् । यां पुरुषतां पुष्करिणीमभिमुखं क्रामेत्, अभिक्रामेत् तदभिमुखं गच्छेद्यवावयावित्वात् । तद्वत्तरुश्रमिप्रायेणभिमुखं क्रामेत्तावत्तावच्च, श्रमिति वाक्प्रागल्भ्यः । तस्याश्च पुष्करिण्या महद्गात्रमुदकं तथा महाश्च सेयः कर्मस्ततोऽस्ती महाकर्ममादकाभ्यामोद्धृतीभूतः प्रदीणः सत्त्वं कन रहितस्तत्क्या नीरं सुव्यवस्थायां तीराग्रहीणः प्रभटोऽप्रातश्च विवक्षितं पञ्चवर्षोपर्यन्तं तस्याः पुष्करिण्यास्तस्यां वा यः सेयः, कर्मस्तस्मिन्निषण्णो निमग्न आत्मानमुज्ज्वलमसमर्थस्तस्माच्च तीरापि प्रभटस्तस्तीरपञ्चयोरन्तराल एवावतिष्ठते, यत एव मतः (नो हत्वा ए लि) नावोक्तं तटवर्त्येऽपी भवति । (नो पाग ए लि) नापि विवक्षितप्रदेशप्राप्त्या पारगमनाय वा समर्थो भवति । एवमसाधुभयभटो मुक्तमुक्तालीकवदनयैव प्रभवतीत्ययं प्रथमः पुरुषः पुरुष एव पुरुषजातः पुरुषजातीय इति ॥२॥

अहावरे दोत्चे पुरिसजाए, अह पुरिमे दक्खिणाओ दिसाओ आगम्म तं पुक्खरिणि तीसे पुक्खरिणीए तीरे ठिच्चा पासति—तं महं एणं पउमवरपोंडरीयं अणुपुब्बुद्धियं पासादीयं जाव पडिस्वं, तं च एत्थ एणं पुरिसजातं पासति—पहीणतीरं अपचपउमवरपोंडरीयं शो हत्वाए शो पाराए अंतरा पोक्खरिणीए सेयंमि शिससे, तए शं से पुरिसे तं पुरिस एवं वयासी—अहो शं इमे पुरिसे अखेयसे अकुसले अपंडिए अविचये अमेहावी बाले शो मगगत्थे शो मगगविउ शो मगगस्स गतिपरकमएणु, जं नं एस पुरिसे, अहं खेयसे कुसले० जाव पउमवरपोंडरीयं उन्निक्खिस्सामि, शो य खलु एयं पउमवरपोंडरीयं एवं उन्निक्खेयव्वं जहा शं एस पुरिसे महे, अहमंसि पुरिसे खेयसे कुसले पंडिए विचये मेहावी अवाले

मगगत्थे मगगविउ मगगस्स गतिपरकमएणु अहमेयं पउमवरपोंडरीयं उन्निक्खिस्सामि ति कटु इति वच्चासे पुरिसे अभिकमे तं पुक्खरिणीं, जावं जावं च शं अभिकमेइ तावं तावं च शं महंते उदए महंते सेए पहीणे तीरं अपचे पउमवरपोंडरीयं शो हत्वाए शो पाराए अंतरा पोक्खरिणीए सेयंमि शिससे दोच्चे पुरिसजाते (सूत्रे ३) ॥ अहावरे तच्चे पुरिसजाते, अह पुरिसे पबन्धिमाओ दिसाओ आगम्म तं पुक्खरिणि तीसे पुक्खरिणीए तीरे ठिच्चा पासति—तं एणं महं पउमवरपोंडरीयं अणुपुब्बुद्धियं जाव पडिस्वं, तत्थ दोक्षि पुरिसजाते पासति पहीणे तीरं अपचे पउमवरपोंडरीयं शो हत्वाए शो पाराए जाव सेयंमि शिससे, तए शं से पुरिसे एवं वयासी—अहो शं इमे पुरिसे अखेयया, अकुसला अपंडिया अविचया अमेहावी बाले शो मगगत्थे शो मगगविउ शो मगगस्स गतिपरकमएणु, जं शं एतं पुरिसे एवं महे अहं एतं पउमवरपोंडरीयं उन्निक्खिस्सामो, नो य खलु एयं पउमवरपोंडरीयं एवं उन्निक्खेयव्वं जहा शं एए पुरिसा महे, अहमंसि पुरिसे खेयसे कुसले पंडिए विचये मेहावी अवाले मगगत्थे मगगविउ मगगस्स गतिपरकमएणु, अहमेयं पउमवरपोंडरीयं उन्निक्खिस्सामि ति कटु इति वच्चा से पुरिसे अभिकमे तं पुक्खरिणीं जावं जावं च शं अभिकमे तावं तावं च शं महंते उदए महंते सेए० जाव अंतरा पोक्खरिणीए सेयंमि शिससे, तच्चे पुरिसजाए ॥ (सूत्रे ४) ॥ अहावरे चउत्थे पुरिसजाए, अहपुरिसे उत्तराओ दिमाओ आगम्म तं पुक्खरिणि, तीसे पुक्खरिणीए तीरे ठिच्चा पासति—तं महं एणं पउमवरपोंडरीयं अणुपुब्बुद्धियं जाव पडिस्वं, तं तत्थ तिच्चे पुरिसजाते पासति पहीणे तीरं अपचे० जाव मेयंमि शिससे, तए शं से पुरिसे एवं वयासी—अहो शं इमे पुरिसे अखेययान्० जाव शो मगगस्स गतिपरकमएणु तं शं एतं पुरिसे एवं महे अहं एतं पउमवरपोंडरीयं उन्निक्खिस्सामो शो य खलु एयं पउमवरपोंडरीयं एवं उन्निक्खेयव्वं जहा शं एतं पुरिसे महे, अहमंसि पुरिसे खेययान्० जाव मगगस्स गतिपरकमएणु, अहमेयं पउमवरपोंडरीयं उन्निक्खिस्सामि ति कटु इति वच्चा से पुरिसे तं पुक्खरिणीं जावं जावं च शं अभिकमे तावं तावं च शं महंते उदए महंते सेए० जाव शिससे, चउत्थे पुरिसजाए ॥ (सूत्रे ५) ॥

अयं प्रति वाक्योपगम्यायर्थः । अपि कश्चित्पुरुषो दक्षिणादि-अगादागत्य तां पुष्करिणीं, तस्याश्च पुष्करिण्यास्तनीं स्थित्वा तदन्तरे पश्यति महदंशं पञ्चवर्षोपर्यन्तं पञ्चवर्षोपर्यन्तं

यैष व्यवस्थितं प्रार्थनीयं यावत्प्रतिक्रमम् । अत्र चास्मिन्-
अ तीरे व्यवस्थितस्तं च पूर्वव्यवस्थितमकं पुरुषं पश्य-
ति, किमुतम् ?—तीरात्पदि अग्रमनवासपद्मवरपौण्डरीकमु-
भयभ्रष्टमन्तराल एवावसीदन्तं, हृष्टा च तमेवमवस्थं
पुरुषं ततोऽस्मी द्वितीयः पुरुषस्तं प्राक्तनं पुरुषमेवं वदेत्-
अहो इति खेदः । सदेव णमिति वाक्यालङ्कारे द्रष्टव्यः । यो-
ऽयं कदम्ब निमग्नः पुरुषः सोऽहं हृष्टा कुशलोऽपि उक्तो
ऽप्यहोऽमेधावी, बालो न मार्गस्थो न मार्गज्ञो नो मार्गस्य
गतिपराक्रमज्ञः । अकुशलत्वाऽऽदिकं कारणमाह—यद्यस्मादपि
पुरुष एतन्कृतवान्, तद्यथाऽहं खेदव्रतः कुशल इत्यादि भ-
र्त्सना पद्मवरपौण्डरीकमुत्क्षेप्यामीत्येवं प्रतिज्ञातवान् । न
चैतन् पद्मवरपौण्डरीकम्, एवमेतन् प्रकारेण यथाऽनेनोत्क्षे-
प्युमारब्धमेवमुत्क्षेप्यं यथायं पुरुषो मम्यन् इति । ततो ह-
मेयाप्योत्क्षेपणं कुशल इति दर्शयितुमाह—(अहमेसीत्यादि-
० जाय दंष्ट्रे पुरिमात्राण सि) सुगमम् ॥ ३ ॥ तृतीयं पुरुषम-
धिकृत्याऽह—अहावरे तच्छ इत्यादि) सुगमम् । यावच्चतुर्थः
पुरुषज्ञान इति ॥ ४-४ ॥

साम्प्रतमपरं पञ्चमे तद्विलक्षणं पुरुषज्ञानमधिकृत्याऽह—

अह भिक्खू लूहे तीरट्टी खेयञ्जे० जाव परक्रमण अन्नतरा-
ओ दिसाओ वा अणुदिसाओ वा आगमम तं पुक्खरिणीं
तीमे पुक्खरिणीए तीरे ठिवा पासाति तं महं एणं पउमव-
रपोंडरीयं० जाव पडिरूवं, ते तत्थ चत्तारि पुरिमात्राण पा-
सति पहीणे तीरं अपत्ते० जाव पउमवरपोंडरीयं गो हव्वाए
गो पाराए अंतरा पुक्खरिणीए सेयंसि शिसन्ने, तए खं से
भिक्खू तं एवं वयासी-अहो खं इमे पुरिसा अखेयञ्जा०
जाव गो मगगस गतिपरक्रमणए, ज एते पुरिसा एवं मजे
अम्हे एयं पउमवरपोंडरीयं उन्निक्खिस्सागो गो य खलु,
एयं पउमवरपोंडरीयं एवं उन्निक्खेत्तव्वं जहा खं एते पुरि-
सा मजे अहमसि भिक्खू लूहे तीरट्टी खेयञ्जे० जाव मगगस
गतिपरक्रमणए अहमेयं पउमवरपोंडरीयं उप्पिक्खिस्सा-
मि चि कहु इति बुवां से भिक्खू गो अभिक्खमे तं पुक्खरिणीं
तीमे पुक्खरिणीए तीरे ठिवा सरे कुजा, उप्पयाहि खलु
भो पउमवरपोंडरीया ! उप्पयाहि, अह से उप्पतिते पउमवर-
पोंडरीए ॥ (सूत्रं ६) ॥

(अह भिक्खू लूहे इत्यादि) अथेत्यानन्तरं, चतुर्थपुरुषाद्-
यमनन्तरः पुरुषस्तस्यामूनि विशेषणानि—भिक्खणशीलो भि-
क्खुः—पञ्चनपान्नाऽऽदिसावयानुष्ठानरहिततया निर्दोषाऽऽ-
हारभोजी, तथा रूक्षो रागद्वेषरहितः, तौ हि कर्मवृत्तयस्तुत्या
विशेषा, यथा हि स्नेहभावाद् रजो न लगति तथा रागद्वेषा-
भावात्कर्मरेणुनं लगत्यन्तस्त्रहितो रूक्ष इत्युच्यते । तथा
संसारसागरस्य तीरार्थी, तथा क्षेत्रज्ञः क्षेत्रज्ञो वा । पृ-
थं व्याख्यातव्यं विशेषणानि, यावन्मार्गस्य गतिपरा-
क्रमज्ञः, स चाभ्युत्तरस्या दिशोऽनुदिशो वाऽऽगत्य तां पु-
ष्करिणीं तस्याश्च तीरे स्थित्वा समन्तादवलोकयन् बहु-
मध्यदेशभागे तन्महद्रेकं पद्मवरपौण्डरीकं पश्यति । ताञ्च

चतुरः पुरुषान् पश्यति । यत्र च व्यवस्थितानिनि, किमुतान्?,
त्यक्तीरान्प्रसप्तपञ्चरपुण्डरीकान्, पञ्चल्लवणमज्ञानं पुन-
स्तीरमप्यागन्तुममर्थान् हृष्टा च तान्स्वदवस्थान् ततोऽस्मी
भिक्खूः एवमिति—वश्यमाणनीत्या वदेत् । तद्यथा—अहो इति
खेदः, णमिति वाक्यालङ्कारः, इमे पुरुषाश्चत्वारोऽपि अश्वद्वया
यावन्तो मार्गस्य गतिपराक्रमज्ञाः, यस्मात्तं पुरुषा एवं ज्ञातव-
न्तो यथा वयं पद्मवरपौण्डरीकमुत्क्षेप्यामः उत्खलितव्यामः, न
च खलु तत्पौण्डरीकमेवम—अनेन प्रकारेण यथैतं मन्यन्ते त-
थात्क्षेप्यम् । अपि त्वहमसि भिक्खू रूक्षो यावत्तिपराक्रमज्ञः,
एतद्वपुणविशिष्टोऽहमेतत् पौण्डरीकमुत्क्षेप्यामि—उत्खलि-
ष्यामि समुद्ररिण्यामीत्येवमुक्त्या अस्मी नाभिकामेन तां पु-
ष्करिणीं न प्रविश्यां । तवस्थ एव यत्कुर्यात्तदृशयति—न-
स्यास्तीरं स्थित्वा तथाविधं शब्दं कुर्यात् । तद्यथा—ऊर्ध्वमु-
त्पत्नोत्पन्न, खलुशब्दो वाक्यालङ्कारः, हे पद्मवरपौण्डरीक !
तस्याः पुष्करिण्या मध्यदेशादेवमुत्पत्नोत्पत्त । अयं तच्छब्द-
अवखण्डनन्तरं तदुत्पत्तिमिति । ६ ।

तदेवं हृष्टानं प्रदर्शयं दार्ष्टानिकं दर्शयितुकामः धीमन्म-
हावीर्यवर्मानन्वामी स्वशिष्यानाह—

किं हि ए नाए समणाउसो !, अट्ठे पुण मे जाणितव्वे भ-
वति, भन्ते ति समणे भगवं महावीरं निर्गंथा य नि-
गंथीओ य वंदंति, नमंसति, वंदेत्ता नमंसित्ता एवं
वयामी—किं हि ए नाए समणाउसो ! । अट्ठे पुण मे
ख जाणामो समणाउसो ! चि, समणे भगवं म-
हावीरे ते य बहवे निर्गंथे य निर्गंथीओ य आ-
मंतेत्ता एवं वयासी—इतं समणाउसो ! आइस्सा-
मि, विभावमि, किंमि, पवेदमि सअट्ठे सहेउं सिसिपिच
भुजो भुजो उवदंममि, सवेमि ॥ (सूत्रं ७) ॥

कीर्तिते कथिते प्रतिपादिते मयाऽस्मिन् ज्ञाने उदाहरणं हे
श्रमणाः ! आयुष्मन्तोऽथैः पुनरस्य ज्ञानं भवति भवद्भिः ।
एतदुक्तं अनेन—नस्तीदं ह्यस्य परमार्थं यूयं जानीथ, एव-
मुक्तं भगवता ते बहवो निर्मण्या निर्मण्याश्च न श्रमन्तं भ-
गवन्तं महावीरं ते निर्मण्याऽऽद्यो वन्दन्ते कायंन, तमस्यसित
तन् प्रवैहः शब्दैः स्तुपन्ति, वन्दित्वा नमस्यत्वा चैवं व-
क्ष्यमाणं वदेयुः । तद्यथा—कीर्तिते प्रतिपादितं ज्ञानमुदाहरणं
भगवता अयं पुनरस्य न सम्यक् जानीमः, इत्येवं पृष्टो भग-
वान् श्रमणो महावीरस्तावन्निर्मण्याऽऽदौ निर्वन्देत्—हन्तेति
संप्रपणे । हे श्रमणाः ! आयुष्मन्तो यन्नवद्विहरे पृष्टस्तन्मा-
पन्निकमाप्यामि भवतां, तथा विभावयाऽपि विभावयामि
प्रकारार्थं करोमि, तथा कीर्तयामि, पर्यायकथनद्वारेणेति,
तथा प्रवेदयामि प्रवेदये हेतुदृष्टान्तिश्चित्तवन्ततावारोप-
यामि । अयं वैकार्यिकानि जेतानि । कथं प्रतिपादयामीति
दर्शयति—सहायेन दार्ष्टानिकेन वतेत इति सार्थः पु-
ष्करिणीहृष्टानन्तरं, तथा सह हेतुना अत्रयव्यतिरेककरूपे-
ण वतेत इति सहेतुत्वं तथाभूतमर्थं प्रतिपादयिष्यामि, य-
था तं पुरुषा अज्ञातप्रार्थितार्थाः पुष्करिणीकदम्बं दुरुत्तारे
निमग्ना एवं वक्ष्यमाणान्तीर्थिका अपावताः संसारसागर-
स्य तत्रैव निमज्जन्तीत्येवंरूपोऽर्थः सोपपत्तिकः प्रदर्शयि

पुंडरीय

प्यते, तथा सह निमित्तेन-उपादानकारणेन सहकारिका-
रणेन वा चैत इति समित्तम्-सकारणं दृष्टान्ताय भूया
भूयोऽपरेहेतुदृष्टान्तैकदश्यामि सोऽहं साम्प्रतमेव प्रवीर्यमि
भृशुन वृथामिति ॥ ७ ॥

तदनुना भगवान् पूर्वोक्तस्य दृष्टान्तस्य वधासं दाष्टा-
न्तिकं दर्शयितुमाह-

लोयं च खलु मए अप्पाहडु समणाउसो ! पुक्खरिणी
बुइया, कम्मं च खलु मए अप्पाहडु समणाउसो ! मे उ-
दए बुइए, कामभोगे य खलु मए अप्पाहडु समणाउसो ! से
सेए बुइए जणजाणवयं च खलु मए अप्पाहडु समणाउ-
सो ! ते बहवे पउमवरपोंडरीए बुइए, रायाणं च खलु मए
अप्पाहडु समणाउसो ! से एगे महं पउमवरपोंडरीए बुइए,
अन्नउत्थिया य खलु मए अप्पाहडु समणाउसो ! ते चत्ता-
रि पुरिसजाया बुइया, धम्मं च खलु मए अप्पाहडु सम-
णाउसो ! से भित्तु बुइए, धम्मतिथं च खलु मए अ-
प्पाहडु समणाउसो ! से तीरे बुइए, धम्मकटं च खलु मए
अप्पाहडु समणाउसो ! से सेरे बुइए, निव्वाणं च खलु
मए अप्पाहडु समणाउसो ! से उणाए बुइए, एवमेयं च
खलु मए अप्पाहडु समणाउसो ! से एवमेयं बुइयं ॥

(सूत्रम् ८)

लोकमिति मनुष्यलोचनम् । चशब्द उत्तरपक्षस्या सगुणध्याये-
श्वरुति वाक्यान्तद्वारे, मयस्यामनिर्देशः, यांयं लोको
मनुष्याऽऽचारस्तमात्मन्याहृत्य व्यवस्थाप्य अप्राहृत्य वा हे
श्रायुष्मन् ! अस्मै आत्मना वा मयाऽऽहृत्य न परंपदेश-
तः सा पुक्खरिणी पक्षाऽऽचारभूताऽज्ञा, तथा कर्म चाष्ट-
कारं पदलेन पुरुषपौण्डरीकाणि प्रवर्ति । तद्वंभूते कर्म
मयाऽऽहृत्य आत्मना वा आहृत्य अप्राहृत्य वा । एत-
दुक्तं भवति-हे अस्मै श्रायुष्मन् ! सर्वोपपन्नानां निमित्तभूतं
कर्मोऽऽहृत्य तदुक्तं दृष्टान्तत्वेनाप्यस्मन्, कर्म चात्र दाष्टा-
न्तिकं भविष्यति, तत्रैकमदनकामाः शब्दाऽऽद्या विषयास्त-
एव भुज्यन्त इति भोगाः । यदि वा-कामा इच्छारूपा मदन-
कामास्तु भोगास्तान् मयाऽऽहृत्य मयः कर्मोऽऽ-
हितः, यथा महति पक्षे निमग्नाऽऽत्मानमुद्वृत्त्येव वि-
षयव्यवस्थां करोति नाऽऽहृत्य तन्मत्तमित्येकदश्यामिविषयाः
सामयमिति । तथा जने सामान्येन लोके, तथा जनपदे मया
जातपुत्रा विशिष्टाऽऽपदेशोत्पन्ना शुश्रून्, ते चादौर्गद्विशति-
जनपदीकृता इति । नांश्च समाश्रित्य मया दार्ष्टान्तिकत्वे-
नाङ्गीकृत्य तानि बहूनि पक्षवरपौण्डरीकाणि दृष्टान्तत्वे-
नाभिहितानि, तथा राजानमात्मन्याहृत्य तदेकं पक्षवरपौ-
ण्डरीकं दृष्टान्तत्वेना-भिहितम्, तथा न्यतीर्थिकान् समाश्रि-
त्य ते चत्वारः पुरुषजाता अभिहितानि, तेषां राजपौण्डरीका-
द्वारेण सामर्थ्यैकत्वात् । तथा धर्मं च खलु वाऽऽहृत्य आह-
ृत्य अमयाऽऽयुष्मन् । से भित्तुः कण्ठुसिमाभिहितस्त्वैव च-
कवचस्यैविराजपद्मवरपौण्डरीकोद्वारेण सामर्थ्यैकत्वाद्वा-
र्धनीयं च कवचाभिर्य मया तत्पौरुषम् । तथा सख्य-
दैवज्ञं वाऽऽहृत्य मया से भित्तुः तत्रैव शब्दोऽभिहितः,

तथा निर्वाणं मोक्षपदमशेषकर्मस्य रूपमीयत्प्रागुभाराऽऽस्यं
भूमागार्थे वस्यत क्षेत्रज्ञगदं वाऽऽहृत्य मया पक्षवरपौण्ड-
रीकस्योपात्तोऽभिहित इति । सांप्रतं समस्तोपसंहाराय-
माह-एवं पूर्वोक्तप्रकरणे एतल्लोकाऽऽदिकं च खल्वामन्याह-
ृत्याऽऽश्रित्य मया अमयाऽऽयुष्मन् ! (से) एतन्पुक्खरिण्या-
दिकं दृष्टान्तत्वेन किञ्चित्साधन्यायमेतदुक्तामिति ।
तदेवं सामान्येन दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोर्भोजनां कृत्वाऽऽनुना
विशेषण प्रधानभूतगजदाष्टान्तिकं तदुक्तप्रकार्य-
त्वात्सर्वप्रयासस्येति दर्शयितुमाह-

इह खलु पाइणं वा पडीणं वा उदीणं वा दाहिणं वा
संतगतिया मणुस्ता भवंति अणुपुच्छं लोमं उववन्ना ।
ते जहा-आरिया वेगे अणारिया वेगे उवागोत्ता वेगे
खीयागोया वेगे कायमंता वेगे रहम्मंता वेगे सुवन्ना
वेगे दुव्वन्ना वेगे सुव्वा वेगे दुरूवा वेगे । तेषि च णं मणु-
याणं एगे राया भवइ, महयाहिमवंतमलयमंदरमाहिदमार
अचंतविसुद्धरायकुलवंसपन्नते निरतरायलक्खणविहाइय-
गमं बहुजणबहुमागपूइए सव्वणुसमिद्धे खचित् सु-
दिए मुद्धाभिचित्ता माउपिउमजाए दयप्पिए सीमंकरे
सीमंथरे त्वंमंकरे खंमंथरे माणुस्सिद्धे जणवयपिया जण-
वयपुगोहिए सेउकरे केउकरे नगवरे पुरिसपवरे पुरिस-
माहे पुरिमआमिदिमं पुरिसवरपोंडरीए पुरिमवरगंध-
त्था अट्ठे दित्ते वित्ते वित्तुत्तविउत्तभवणसयणासज्जाग-
वाहणाऽमे बहुपण्णवहुजानस्वरत्तए आओगपआंगपउत्ते
विच्छेदिपउउभत्तपाण वहुदामीदासमागमहिमंगलणपभू-
ते पडिपुमकायकाहागागउहागारे वलवं दुव्वलपभामित
आहयकंउयं निहयकंउयं मलयकंउयं उद्वियकंउयं अकंउयं
आहयमत्तु निहयमत्तु मलयमत्तु उद्वियमत्तु निजियमत्तु
पराइयमत्तु ववगयट्ठमिक्खवागिमियविपुमक्के रायवन्नओ ज-
हा "उववाऽणं" *० जाव पमंताडिबहमरे रउजे पमाहिमागे वि-
हरति । तम्म णं रओ पग्गिमा भवइ, उग्गा उग्गपुत्ता भोगा
भोगपुत्ता इक्खणा इक्खणाऽपुत्ता नाया नायपुत्ता को-
रन्ना कोरन्पुत्ता भडा भट्टुत्ता माहणा माहणपुत्ता ले-
च्छइ लेच्छइपुत्ता पयत्थारा पयत्थपुत्ता संगाराइ स-
णावइपुत्ता । तेषि च णं एगारि मट्ठुं भवइ । कामे नं
समखा वा माहणा वा मंपहासिन् गयणा, तत्थ अन्नत-
रेण धम्मणं पन्नतरो वयं इमेण धम्मणं पन्नइस्सामो, मे
एवमायाणह भवंतारो जहा मए एम धम्मं सुयक्खाप सु-
पन्नते भवइ ॥

(इह खलु इत्यादि) इहाम्मिन्मनुष्यालोकं, खलुर्वाक्या-
लोकं, इहाम्मिन् लोकं प्राच्यां प्रतीच्यां दक्षिणायामुदीच्या-
मन्यतरस्यां वा दिशि सन्ति विद्यन्ते एकं केचन तथाविधा
मनुष्या आनुपूर्यंते लोकमाश्रित्यापन्ना भवन्ति । तानि-

संभवमयोजनीयम् । तथेष्टितार्थनिष्ठान् सिद्धिर्विपर्ययरू-
सिद्धिर्निर्वाणं वा-सिद्धिः, असिद्धिः-संसारः संसारिणां त-
था नरकः पापकर्मणां यातनास्थानमनरकस्तिर्यङ्मनुष्याम-
राणामित्येवं सत्याऽद्विगुणाधिष्ठिता भूताऽऽत्मिका प्रकृति-
विंशतिः । लोकायताभिप्रायेणापौरुषेय तथाविधसुखदुःखविव-
न स्वर्गनरकादिनीत्येवमन्तराष्ट्रसुखमात्रमपि यत्काले तद्वृत्त-
रेव प्रधानरूपाऽऽपैकैः किर्यन्ते । तथा चाक्रमः "सर्वं लघु प्र-
काशक-मिष्टमुपपन्नकं बलं च रजः । गुरु चरणकमेव तमः,
प्रदीपवच्चार्थेतां बुद्धिः ॥१॥" इत्यादि । तद्वत् सांख्यमि-
यायेणऽऽत्मनस्तृणाकुञ्जीकरणेऽप्यसामर्थ्याल्लोकायतिकाभिप्रा-
येण त्वान्मन एवामावाहृतान्येव सर्वकार्यकर्तृणीत्येवमनु-
पमानः । तानि च समुदायरूपाऽऽपञ्चानि नानास्वभावं कार्यं
कुर्वन्ति ।

तं च पिहृहेतुर्गं पुढो भूतसमवायं जायेज्जा । तं जहा-
पुढवी एपो महभूत,आऊ दुबं महभूत, तेऊ तबे महभू-
वे,वाऊ चउत्थे महभूते,आपसे पंचयं महभूते. इवेतं पंच
महभूपा अणिम्मिया अणिम्मिया अकडा थो कि-
त्तिमा थो कडगा अणाय्या अणिहणा अवंभा अपुरोहि-
ता सत्ता सामता आयुद्धा पुण एयं एवमाहु-सता ख-
त्थि विणासो, असतो एत्थि संभयो ॥

तं च तेषां समवायं पृथग्भूतपदेर्दिशेन जानीयान् । तद्य-
था—पृथिव्यका काठित्यलक्षणा महाभूतं, तथाऽऽपो द्रव्यल-
क्षणा महाभूतं, तथा तेज उष्णोद्दीप्तलक्षणं तथा वायुर्हृत्क-
म्पलक्षणा, तथाऽम्बुगाहदानलक्षणं सर्वद्रव्याऽध्यात्ममाका-
शमित्येवं पृथग्भूता यः परोद्दिशेन कायाऽऽकारतया यस्त्वं-
स समवायः स एवमेव लिख्यते, इत्येतानि पुरोक्ताणि पृथि-
व्यादीनि, संख्या ह्युपादीयमाना संख्याः स्तरं निवर्त्यतानि कु-
त्वा न न्यूनाति नाप्यधिकानि, विश्वव्यापितया महान्ति, वि-
कालमवनाद्भूतानि तद्वमेतान्येव पञ्च महाभूतानि । 'प्रकृते-
र्महान् ततोऽहङ्कार-स्त्वस्मात्त्व गणः षोडशकः । तस्माद-
पि षोडशकान्, पञ्चभ्यः पञ्च भूतानि ॥ १ ॥ इत्येवमकमेण
व्यवस्थितान्यपरं कालं श्वराऽद्विना केनचिदनिमित्तान्यनि-
ष्पादितानि, तथा परेणानिमोर्पयितव्यानि, तथाऽकृतानि न
केनचित्तानि क्रियन्ते, अछन्द्रधनुर्गादिवद्विषयपरिणामेन
निष्पन्नत्वान्, तथा न घटवत्कर्मिणां, कर्तृकरणव्यापारसा-
ध्यानि न भवन्तीत्यर्थः । तथा परव्यापारभावतया (नो) वेव
कृतकानि अपेक्षितपरव्यापारः स्वभावनिष्पन्नं भावः कृतक
इति व्यवस्थितं, तानि च विस्तरापरिणामेन निष्पन्न-
त्वात् कृतकव्यपदेशमात्रं न भवन्ति, तथाऽनाद्यनिधनानि,
अव्यवस्थान्यवयवकार्यकर्तृणि, तथा न विद्यन्ते पुरोहितः कार-
यं प्रति प्रवर्तयिता येनां तावत्पुरोहितानि, स्वतन्त्राणि स्व-
कार्यकर्तृत्वं अत्यपरिनिरेक्षणी, शाश्वतानि नित्यानि वा,
"न कदाचिदनीदृशं जगत्" इति वचनान् । तद्वत् भूतानि
पञ्च महाभूतान्यस्यैव तानि पुरोक्तैरेवमाहुः । आत्मा चाऽ-
किञ्चित्कः सांख्यानां, लोकायतिकानां पुनः कायाः-कायपरि-
णामित्येव भूतान्यभिप्रेक्ष्यतेतानि आरम्भव्यपदेशं भजन्त इ-
ति । तद्वत् सांख्यमिप्रायेण सती विद्यमानस्य प्रधानाऽऽदे-
र्नास्ति विनाशोऽत्यन्ताभावरूपा नाप्यस्ततः शशोऽवपानाऽदेः

सम्भवः समुत्पत्तिरस्ति, कारणं कार्यस्य विद्यमानस्येवोप-
त्तिरष्टा, नास्तनः, सर्वस्मात्सर्वस्येवोत्पत्तिप्रसङ्गात् । तथा सो-
हम् "नास्तनो जायते भागो, नानावो जायन्ते सनः ।" इ-
त्यादि । तथा अस्यैः खरविनाशाऽऽद्वरकराशुपादानकारण-
स्य च सृष्टिरष्टाऽऽदेर्वैद्यार्थिनोपादानाऽऽद्वैत्यार्थिभ्यश्च इ-
तुभ्यः कारणं सत्कार्यवादः ।

एतावताव जीवकाए, एतावताव अत्थिकाए, एतावताव
सर्वलोए, एतं मुहं लोमस्स करणयाए, अवियेतसो तण्णमा-
यमवि ।

तद्वमेतवान्येव तावदिति सांख्यो, लोकायतिको वा माध्य-
स्थ्यमवलम्बमान एवमेवाऽह । तथाचा-अस्मदुक्तिमिदं विचा-
र्यमाणस्तावदेतवान्येव जीव हायो, वदुत पञ्च महाभूतानि,
यतस्तान्येव सांख्यमिप्रायेण प्रधानरूपतमापञ्चानि सत्त्वाऽऽ-
दिगुणापचयापचयाभ्यां सर्वकार्यकर्तृणामा बाकिञ्चक्र-
त्वादलक्षणे एव, लोकायतस्य तु स तास्तेष्वन्यत एतावा-
नेव भूतमात्र एव जीवकायः, तथा एतावानेव भूतास्ति-
त्वमात्र एवास्तिकायां नापरः कश्चिर्नार्थिकाभिमतः एवा
धोऽस्तीति । तथा एतावानेव सर्वलोको यदुत पञ्च महाभू-
तानि प्रधानरूपाऽऽपञ्चानि, आत्मा चाकर्ता निर्गुणः गान्ध-
र्य, लोकायतिकस्य तु-पञ्चभूतान्यक एव लोकाः, तदन्तरि-
रूपाऽपरस्य पदार्थस्या गवादिनि । तथा एतदेव पञ्चभूता-
स्तित्वं मुखं कारणं लोकस्य, एतदेव च कारणतया सर्वकार्ये-
षु व्याप्रियते । तथाहि-सांख्यस्य प्रधानाऽऽपञ्चभ्यां सृष्टिपर-
जायते । लोकायतिकस्य तु भूतान्येवान्तराष्ट्रस्यमात्रमपि का-
यं कुर्वन्ति, तदन्तरिभूतस्यापरस्याभावादिति भावः । स वैशम्प-
वायकचा-अस्मादर्नाञ्चक्रकृत्यादित्यत्र चाऽऽत्मनोऽपवाद्-
सद्वृत्तान्तराष्ट्रमात्रमा पापैः कर्मभिर्न वध्यत इति मन्यते । तद्व-
दशेषित्वाह—

मे किणं किणावेमासे हणं घायमाणे एवं पयावेमाणे
अपि अंतसो पुरिसमवि किणिता घायहता एत्थं पि जा-
णाहि एत्थिऽप्य दोगां, तेणा एवं विपण्ढिवेदेति । तं जहा-
किरियाइ वांजाऽगिरिणइ वा, एवं ते विरूवरूवेहि कम्मम-
मारंभेहि विरूवरूवेहि कामभोगां पमाराभेन भोगणाए,
एवमेव ते अणारिया विपण्ढिवेत्ता नं सवहमाण्णं तं पत्ति-
यमाण्णो जा इमि, ते शो हव्वाए थो पाराए, अंतरा
कामभोगेसु विपण्ण, दोबं पुरिसजाए पंचमहभूतिण्णि ति
आहिण ॥ १० ॥

(सं किणं नि) स इति यः किञ्चनपुरुषः कयार्थी कीलून् कि-
ञ्चित् प्रत्येण सुखदंस्तथाऽपरं कापयंस्तथा प्राणिनां प्र-
हिसन् तथा परैर्यानयन् व्यापादयन्, तथा पचनपाच-
नाऽदिकां क्रिया कुर्वन्तथाऽपेक्ष पाचयन्, अस्य बोधल-
क्षणार्थत्वात् (अनुमोदयन्) कीलून्ः कापयन्तो भ्रान्तो घान-
यतः पचतः पाचयन्तश्चापरंस्तथाऽप्यन्तराष्ट्रः पुरुषमपि पञ्च-
न्द्रियं विक्रीय घातयित्वा अपि पञ्चन्द्रियघाते नास्ति दोगाऽ-
त्र एवं जानीहि अयपञ्च, किं पुनरेन्द्रियघाते नास्ति दोगाऽ-
त्र इति पश्यायः । तद्वत्तद्व्यादिनः सांख्या बार्हस्पत्या वा
(नो) नैवैनद्रव्यमपि विप्रतिवर्त्यन्ते जानन्ति । तद्यथा-कि-

या परिस्मृताऽऽत्मिका सावधानुष्ठानक्या, एवमभिया वा स्थानाऽऽतिशया यावद्व्येव विकपरकैरुपायैर्वैर्नानाप्रकारैरालम्बनाभ्याहनाऽऽदिकैस्तथा प्रायुपमर्दकरिभिः कर्मसमारम्भैर्विकरूपान् नानाप्रकारान् सुवर्णानामंसभक्षणाभ्यागमनाऽऽदिकान् कामोपभोगान् समारभन्ते स्वनः, पराश्रोदयन्ति-नास्यश्च दाय इत्येवं प्रतार्योसत्कार्यकरणाय प्रयन्ति एवं च तेऽनाया अनर्थकमकरिष्वेदित्यागमागोहिरुद्धं मार्गं प्रतिपन्नाः विप्रतिपन्नाः । तथाहि-सांस्थानामंचेतनत्वात्प्रकृतेः कार्यकर्तृत्वं नोपपद्यते, अचेतनत्वं तु तस्याश्चेत्यन्येन पुरुषस्य स्वरूपमिति वचनात्, आत्मैव प्रतिविम्बोऽन्यस्यायेन कल्पितमिति चेन्नदपि न युक्तिसंगतम्, यतोऽकलुषादात्मनो नित्यव्याच्य प्रतिविम्बोदयो न युज्यते, किञ्च-नित्यव्याच्यप्रकृतेर्महदाद्विधिकारमया नांर्णनः स्यात् । अपि च "नास्तेना जायते भावो, नाभावो जायते सः" । इत्यागभ्युपगमात्साधनाऽऽमनोर्नव विद्यमानवान् महदहङ्काराऽऽदेरनुपनिषेव एकत्वाच्च प्रकृतेरंकाऽऽमवियोंं स्मिन् सर्वोत्पत्तां वियोंः स्यादिकसंबन्धे वा सत्त्वात्मनां प्रकृतित्वेयोंं न पुनः कस्यचित्तत्वरिक्तानान् प्रकृतियियोंं भोक्तृऽपरस्य तु विपर्ययात्साधना इत्येवं जगद्धिचिन् न स्यात् आत्मनश्चाकर्तृत्वं तद्वत् न वच्यमात्रं । न स्यानाम्, एतच्च दृष्टेष्टावितम् । नापि कारणे सत्कार्यवादी, युक्तिभिरनुपपन्नमानवान् । तथाहि मृत्पिण्डावस्थायां घटावपत्तेः प्रागवत्सम्यक्त्वं कर्मगुणव्यपदेशानामभावात्, घटागिणो च क्रियासु प्रवृत्तौ कारणं कार्यमिति । लोकायनिकस्यापि भूतानामंचेतनत्वात्कर्तृत्वानुपपत्तेः, कायाऽऽकारपरिणतानां चेतनत्वाविशेषकभ्युपगमे च मरणाभावात्प्रसङ्गः स्यात्सस्मात्पञ्चमहाभूतानाम् जगद्धि चिन्तितम् । अपिच भूतं स्वसं निर्वासाज्जमात्मनो धर्मिणमुपस्थापयति, न च भूतान्येव धर्मिन्वेन परिकल्पयितुं शक्यते, तेषामंचेतनत्वात् । अथ कायाऽऽकारपरिणतानां चेतन्ये धर्मो भविष्यतीत्येतदव्ययुक्तम्, यतः कायाऽऽकारपरिणाम एव तेषामात्मानमधिष्ठानारम्भरणे न भवितुमर्हति, निहेतुकप्रत्यक्षज्ञात्रिहेतुकत्वं च नित्यं सत्त्वमसात्वं वा स्यादिति । तद्वंचेतन्यतिरिक्त आत्मा, तस्मिंश्च स्मिन् सदसदनुष्ठानतः पुरयपापं, तत्तच्च जगद्धिचिन्तितमिति । एवं च व्यवस्थिते तेऽनायाः साकल्या लोकायनिका वा पञ्चमहाभूतप्रधानाभ्युपगमेन विप्रतिपन्ना यत्कलुषस्तदशेषितुमाह- (नं सहहमाया इत्यादि) तमात्मीयमभ्युपगमे पूर्वोक्त्या नीत्या निर्युक्तिकर्मणि अहधानाः पञ्चमहाभूतानाम्प्रधानस्य सर्वकारिणि उपगच्छन्ति, तदेव च सत्त्वमित्येवं प्रतिपन्नतः प्रतिपद्यमानास्तदेव चाऽऽत्मैयमभ्युपगमे रोचयन्तस्तद्धर्मस्याऽऽक्यातारं प्रशंसयन्तः । तदुत्था-साक्यातां भवता धर्मोऽस्माकमयमत्यन्तमर्षित इत्येवं ते तदध्यवसायाः-सावधानुष्ठानेनाप्यधर्मो न भवतीत्यप्यवसायिनः स्वीकामेपु स्मृच्छ्रुता इत्येवं पूर्ववच्च ज्ञेयं यावत्तदन्तरे काममोगेपु विपक्षा हेदिकाऽऽमुषिकोभयकार्यभेदा नाऽऽस्तमत्तानां, नापि परेयमिति । अथर्वेवं द्वितीयः पुरुषजातः पञ्चमहाभूताभ्युपगमिको व्याख्यात इति ।

सात्त्वतीमीश्वरकारिणिकमधिकृत्याऽऽह-

आहारे तबे पुरिसजाए ईसरकारिणए इति आहिज्झ,

इह खलु पाटीणीं वा ६ सैतगतिया मणुस्सा भवंति, अणुपुप्पेयं लोयं उव्वञ्चा । तं जहा-आयरीया वेगे ० जाव तेसि च खं मंहेते एगे राया भवइ ० जाव सेखावइपुत्ता तेसि च गं एगतीए सङ्की भवइ, कामं तं सपणा य माह-खा य पहारिणु गमणाए ० जाव जहा एए एस धम्मे सुअ-क्खाए मुपन्नत्ते भवइ ।

अथ द्वितीयपुरुषादन्तरे तृतीय ईश्वरकारणिक आख्यायते, समस्तस्यापि चेतनाचेतनरूपस्य अगत ईश्वरः कारणं, प्रमाणं चात्र तनुभुवनकरणाऽऽदिकं धर्मित्वेनोपादीयते, ईश्वरकर्तृकामिति साध्या धर्मः, संस्थानविशेषात्पञ्चकूपेव कुलाऽऽदिवत्, तथा स्थिरत्वात् प्रवृत्तित्वोपादिवत्, उक्तं च-"अहो जन्तुरनीयः स्या-दात्मनः सुखदुःखयोः । ईश्वरप्रतिगो गच्छ-स्वर्गं वा अवर्गमेव वा ॥ १ ॥" इत्यादि । तथा "पुरुष एवेवं सर्वे, यव भूतं यच्च भाव्यम्" इत्यादि । तथा बौद्ध- "एक एव हि भूताऽऽश्मा, भूते भूते प्रतिष्ठितः । एका ब-हुधा ज्ञेय, हश्यते जलचन्द्रवत् ॥ १ ॥" इत्यादि, तद्वमीश्वरकारणिक आमाद्वैतवादी वा तृतीयः पुरुषजात आख्यायते (इह खलु इत्यादि) इहैव पुरुषजान्प्रस्ताव, खलुसर्वे चाकालाङ्गी प्रार्थ्यादिपु दिव्यव्यक्तमस्यां दिशि व्यवस्थितः कश्चिद्वैव श्रूयान् । तद्यथा-राजानमुद्दिश्य तावदावागम्याख्यातः सुप्रसन्नो धर्मो भवति ।

इह खलु धम्मा पुरिसादिया पुरिसांतरिया पुरिसप्पणीया पुरिससंभूया पुरिसपज्जातिता पुरिसअभिसमसागया पुरिसमेव अभिभूय चिट्ठंति, से जहाणामए गंडे सिया सरीरे जाए सरीरे संवुड्डे सरीरे अभिसमसागए सरीरेमेव अभिभूय चिट्ठंति, एवमेव धम्मा पुरिसादिया ० जाव पुरिसमेव अभिभूय चिट्ठंति, से जहाणामए अरइ सिया सरीरे जाया सरीरे संवुड्डा सरीरे अभिसमसागया सरीरेमेव अभिभूय चिट्ठंति, एवमेव धम्मा वि पुरिसादिया जाव पुरिसमेव अभिभूय चिट्ठंति, से जहाणामए वम्मिए सिया पुढविजाए पुढविंसंवुड्डे पुढविअभिसमसागए पुढविमेव अभिभूय चिट्ठं, एवमेव धम्मा वि पुरिसादिया ० जाव पुरिसमेव अभिभूय चिट्ठंति । से जहाणामए रुक्खे सिया पुढविजाए पुढविंसंवुड्डे पुढविअभिसमसागए पुढविमेव अभिभूय चिट्ठंति, एवमेव धम्मा वि पुरिसादिया ० जाव पुरिसमेव अभिभूय चिट्ठंति । से जहाणामए उदगपुक्खले सिया उदगजाए ० जाव उदगमेव अभिभूय चिट्ठंति, एवमेव धम्मा वि पुरिसादिया ० जाव पुरिसमेव अभिभूय चिट्ठंति । से जहाणामए उदगपुक्खले सिया उदगजाए ० जाव उदगमेव अभिभूय चिट्ठंति, एवमेव धम्मा वि पुरिसादिया ० जाव पुरिसमेव अभिभूय चिट्ठंति । से जहाणामए उदगपुक्खले सिया उदगजाए ० जाव उदगमेव अभिभूय चिट्ठंति, एव-

मेव धम्मावि पुरिसादिद्या० जाव पुरिसमेव अभिभूय चिद्विती ॥

स चायम्-इह खलु धर्माः स्वभावाभेदनाचेतनरूपाः पुरुष ईश्वर आत्मा वा कारुण्यमादिष्योः ते पुरुषाऽऽदिका ईश्वरकारणिणा आत्मकारणिणा वा, तथा पुरुष एवात्मरु कार्थे येषां ते पुरुषोत्तराः, तथा पुरुषेण प्रणीताः सर्वस्य तदधिष्ठितत्वात् तदात्मकत्वाद्वा, तथा पुरुषेण रीतिताः प्रकाशकृताः प्रदीपमणिस्वर्याऽऽदिनेषु घटपटाऽऽदय इति । ते च धर्मा जीवानां जन्मजरामरणव्याधिरेगशोकमुषदुःखजीवनाऽऽदिकाः, अजीवधर्मस्तु भूमिमतां द्रव्याणां वर्णगन्धरसस्पर्शा अमूर्तिमतां च धर्माधर्मोऽऽकाराणां गत्यादिका धर्माः, सर्वेऽपीश्वरकृता आत्मवैतवादे वाऽऽमविवर्तनः, नऽऽन्ये पुरुषमेवाभिभूय आत्मव्याप्य तिष्ठन्ति । अस्मिन्नर्थे दृष्टान्तानां विमोचयब्रह्म- (स जहाणामए इत्यादि) 'स' शब्दस्त्वच्छब्दाय, नामशब्दः संभावनायाम् । तद्यथा-नाम गरुडं स्याद्भवेत्, संभाव्यते च शरीरिणां संसागन्मननात् कामेश्वरगतानां गरुडऽऽदिसमुद्भवः, तच्च शरीरे जातं शरीररज्जातम्-शरीरावयवभूतं, तथा-शरीरे वृद्धिमुपगतम्, शरीराभिबुद्धौ च तस्याभिबुद्धिः, तथा शरीरे अभिसम्बन्धानं-शरीरमाभिसुषुप्तं श्याय व्यवस्थितं, न तदवयवोऽपि शरीरावयवभूत इति भावः । तथा-शरीरमेवाभिभूय आत्मसम्बन्धेन पीडयित्वा तिष्ठति । यदि वा तदुपशमं शरीरमेवाऽऽश्रित्य तद्गच्छेत् तिष्ठति न शरीराद्विहितेति । एतदुक्तं भवानि-यथा नतिटिकं शरीरैकदेशभूते न युक्तिर्यतनापि शरीरावयवधर्माणां शक्यते, एवं धर्मा धर्माभेदनाचेतनरूपास्तैः सर्वैः पीश्वरकृतैका न ते ईश्वरव्याप्यभूतं पार्यन्ते । यदि वा-केचनव्यापिन आत्मनैकैकयोर्दन्विषयवर्तिन्यदार्थाऽऽत्मना ये केचन धर्माः प्राप्नुयन्ति ते पृथक्भूतं न शक्यन्ते, यथा तद्गच्छेत् शरीरविकारभूतं तदुपशमं न तद्विनाशे च शरीरमेवावतिष्ठते, एवमेव सर्वेऽपि धर्माः पुरुषाऽऽदिकाः पुरुषकारणिजाः पुरुषविकाररूपा वा न पुरुषावयवव्यवहितेति, तद्विजापारगम् वाऽऽत्मनामेवाऽऽश्रित्यावतिष्ठन्ते न तस्माद्विधैवमस्तीति शास्त्रे च दृष्टान्तप्राचुर्यमविरुद्धम् । यदि वा-अस्मिन्नर्थे ब्रह्मं दृष्टान्तः संभवन्तीश्वरकर्तृत्ववात् । अस्याऽऽदिनेषु तद्वत्त्वाच्च न सुप्रतिष्ठत्वात् दृष्टान्तप्रवृत्तिमित्याह- (स जहा इत्यादि) तद्यथा नामारतिशिरसोऽङ्गगललक्षणा स्याद्भवेत्, सा च शरीरजाना इत्यादि गरुडवक्षसा, दार्ष्टान्तिकेऽप्येवमेव, सर्वे धर्माः पुरुषाऽऽदिका पुरुषप्रभवा इत्यादि पूर्ववन्मेवम् । तथा तद् यथानाम वस्तीकं पृथ्वीविकाररूपं स्यात्, तच्च पृथिव्यां जातं पृथिवीभिवद्धं पृथिव्यभिसम्बन्धानं पृथिवीमेवाभिसंभूय तिष्ठति, एवमेव यदेतच्चेतनाचेतनरूपं तत्सर्वमीश्वरकारणि कृत्मात्मविकाररूपं वा नाऽऽत्मनः पृथग्भवितुमर्हति, पृथिव्या वस्तीकवत्, तथा तद्यथा नाम वृक्षोऽंशकाः दिकाः स्यात्स्व च पृथिवीजान इत्यादिदृष्टान्तदार्ष्टान्तिके पूर्ववदाद्योच्ये, तद् यथा नाम पृथिवीरणी स्यात् तदाकारुपा भवेत्, साऽपि पृथिव्यामेव जातेत्यदि प्राग्वच्छब्दस्य तथा तद्यथा नाम पुष्कले प्रचुरमुदकपुष्कलमुदकाद्युपे तच्च न तद्वैवशादुदकमेव यावदुदकमेवाभिभूय तिष्ठति, एवं दार्ष्टान्तिकेऽप्यायोज्यम् । तथा

तद्यथा नाम उदकमुदकः स्यात्, अत्रापि दृष्टान्तदार्ष्टान्तिके न तस्मादवयवनिः पृथग्भूत इति सुगमम् ।

तदेवं यदीश्वरकृतत्वेनाभ्युपगम्यते तत्सर्वं तथ्यमपरं तु मिथ्या इत्येतदार्थविमोचयब्रह्म-

जं पि य इमं समखण्डं शिगंधांशं उतिष्ठं पणीयं विषं जियं दुवालसंगं गणिपिठयं । तं जहा-आयासो, घृणगदो जाव-दिष्टिवातो । स्वमेवं मिच्छा, य एयं तद्विषं, य एयं आहा-तद्विषं, इमं सच्चं, इमं तद्विषं, इमं आहातद्विषं, ते एवं सच्चं कुर्वन्ति, ते एवं सच्चं संवेदन्ति, ते एवं सच्चं सावद्वयन्ति, तमेवं ते तज्ज्ञाहं दुक्कवं खातिउट्ठंति मउणी पंजरं जहा । ते खो एवं विपादिवेदंति । तं जहा-किरियाइ वा० जाव अखिरएइ वा, एवाभवत् ते विरुक्खवेहि कम्मसमभूतं विरुक्खवाइ कामभोगाइ समारमेहि भोयसाए, एवाभवत् तं अणारिया विपदिक्खा एवं सदहमाणा० जाव इति ते खो हव्वाए खो पाराए अंतरा कामभोगेसु विरामे ति तच्च पु-रिसजाए ईसकारणिए चि आहिए ॥ ११ ॥

यदि चेदं संव्यवहारतः प्रत्यक्षाऽऽसन्नभूतं धर्मगानां यतीनां निर्मन्थानां निष्कञ्जनामादिष्टं तदर्थं प्रणीतं व्यञ्जितम्-ते-पामभिष्यक्रोक्तं द्वादशङ्गं गणिपिठकं, तद्यथा आचार इत्यादि यावत् दृष्टिवादः, सर्वमेतन्मिथ्या, अनीश्वरप्रणीतवान्, स्वव्यविवचित्ररूपपुण्यवकायवसथा नैतत्तथ्यमित्यनेनाभू-तोद्भावनः यमाविष्कृतमवैराचैरत्यन्तं, नैतत्तथ्यमित्यनेन तु सज्जतार्थनिहवे यथा नास्यायाम्ति, तथा नैतद्यातानुसृ-यथाऽस्थिताः, न तथाऽवस्थितमिति भावः । अनीश्वरप्रणीतं भवितुं शक्यं न तद्विनाशकृत्याः एषामाविष्कृतम् । तद्यथा-नामश्च घटन्ताः श्वे वा मामिति, एकयधिकानि वेतानां शक्यन्ताऽऽदिबद् दृष्टव्यानि । तदेवं यदेतद् द्वादशङ्गं गणिपिठकं तदनीश्वरप्रणीत-स्यान्मिथ्येति स्थितम्, इदं तु पुनरीश्वरकर्तृत्वं नामाऽऽत्मै-तं वा सत्यं यथाऽवस्थिताधर्मप्रतिपादनात् । तथ्यमेव तथ्यं सज्जतार्थोद्भासनात्, तदेवं ते ईश्वरकारणिणा आमाऽऽत-यादिना वा, एवमनन्योक्त्या नीत्या सत्यं तनुभुवनकरणाऽऽ-दिकम् ईश्वरकारणिकं, तथा सर्वं चेतनमचेतनं वाऽऽम-पिवर्तित्वभावम्, आत्मन एव सर्वोऽऽकारतयात्सर्ज-त्येवं संज्ञानं संज्ञा, नामैव कुर्वन्त्येव्यं च ते स्वदर्शनातुर-ह्मनसां संज्ञा संस्थापयन्ति, तथा-त एव एवंभूतां संज्ञां वयमप्यनेन स्यान्ति नियुक्तिकामपि सुष्ठु उप सामीप्येन तदाप्रहितया तदभिमुखा युक्तीः निनीपवः स्थापयन्ति प्रतिष्ठापयन्ति । ते चैवं वीदिनस्मीश्वरकर्तृत्ववादात्माह-तवादे वा नातिवर्तन्ते, तदभ्युपगमाजानीयं च युः सं दुःख-हेतुत्वाद् दुःखं नातिवर्तन्ते न चोदयन्ति वा । अस्मिन्नर्थे दृष्टान्तमाह-यथा शकुतिः पक्षिशिशोः लावकाऽऽदिक प-ञ्जरं नातिवर्तते पौन-पुन्येन आन्वा तथैव वर्तते, एवं ते-ऽप्येवंभूताभ्युपगमवादिनस्तदापादितकर्मव्यं नातिवर्तन्ते, न वा चोदयन्ति । ते च स्वाग्रहहिमानप्रहसना नैतद्वयमा-णं विप्रतिषेदयन्ति न सम्यक् जानन्ति । तथ्येयं क्रिया सद्युपगमरूपं चाक्रिया तादृशरतिन्येवं स्वाग्रहिणो नाम्यन्तु

श्रीभनमश्रीभनं वा यावदगमनरक इत्येवं सदसद्विवेकरहित-
त्वात्साधारण्येयमेव यथा कथाञ्चिन्नैव विरूपरूपैः कर्मसमा-
भेदेनानाप्रकारैः साधकाद्युक्तैर्द्वैतैर्योगाजनेनापायभूतैर्द्रव्यमुपा-
साय विरूपरूपपाङ्कामभोगानुभावाच्चान्त्त समाचरन्ति भोजना-
योगभोगाद्यमित्येवमनार्योस्ते विरुद्धं मार्गं प्रतिपन्ना विप्रतिपन्ना
न सत्यव्यादिनो भवन्ति । तथाहि—“सर्वमीश्वरकर्तृकम्” इत्य-
वाभ्युपगमे किमसावीश्वरः स्वतः एवापराज्ज क्रियासु प्रवर्तये-
दुतापरेण प्रेरितः । तत्र यद्यथा पक्षस्तदा तद्वद्व्यवहारीय स्वतः
एव क्रियासु प्रवृत्तिर्भवत्यिति किमन्तर्गतेश्वरपरिकल्पनेन ।
अथासावप्यपरप्रेरितः, सोऽप्यपरेण, सोऽप्यपरेणेत्येवमनवस्था-
लता नभामण्डलमालिनी प्रसर्पति । किं च—असावीश्वरो महा-
पुरुषतया वीतरगतप्रेतः सर्वकारकयोग्यासु क्रियासु प्रव-
र्तयत्यपरास्तु स्वयंपरवर्गयोग्यास्ति । अथ ते पूर्वशुभाशुभा-
चरिनीद्यादेव तथाविधासु तासु क्रियासु प्रवर्तनेन, स तु नि-
मित्तमात्रम् । एतदपि न युक्तिसङ्गतम् । यतः प्राक्तनाशुप्रवर्त-
नमपि तदायस्त्वमेव । तथा चोक्तम्—“अथो जन्तुः” इ-
त्यादि । अथ तदपि प्राक्तनमन्येन प्राक्तनतरेण कारितमिति,
एवमनादिहेतुपरम्परेति, एवं च सति तत एव शुभाशुभे स्था-
ने भविष्यतः किमिदं परिकल्पनेन । तथा चोक्तम्—“श-
स्त्रोपधाऽदिसंबन्धा—श्चेत्यत्र प्रणालेहेन । असंबन्धस्य किं स्था-
णोः, कारणत्वं न कल्पते ॥१॥” इत्यादि । यथोक्तम्—सर्वं त-
नुयुक्तनकाराऽऽदिकं बुद्धिमत्कारणपूर्वकं संस्थानविशेषत्वा-
देवकुलाऽदिकं दिवदित्येनदपि न युक्तिसङ्गतम्, यत एतदपि
साधनं न भवद्विप्रतिपन्नं साधनं साधनं तत्र साधे व्याप्यसि-
द्धेः । देवकुलाऽदिकं दृष्टान्तेऽमीश्वरस्यैव कर्तृत्वेनाभ्युपगमा-
त् । न च संस्थानशब्दप्रवृत्तिभावेण सर्वस्य बुद्धिमत्कार-
णपूर्वकत्वं सिद्धयति, अन्यथाऽनुपपत्तिस्तद्वत्त्वस्य साध-
साधनयोः प्रतिबन्धस्याभावात् । अथापिनाभावमन्तरैव
संस्थानमात्रदर्शनात्साध्यसिद्धिः स्यात्, एवं च सत्यनिप्रसङ्गः
स्यात् । उक्तं च—“अन्यथा कुम्भकारेण, मृद्विकारस्य क-
स्यचित् । घटाऽऽदेः करणसिद्धेः बलमीकस्यापि तद्धतिः
॥ १ ॥” इत्यादि । न चेश्वरकर्तृत्वे जगद्विचित्रं सिध्यति,
तस्यैकपक्षादित्युक्तप्रायमिति । आत्माद्वैतपक्षस्त्वत्यन्त-
मयुक्तिसङ्गतवाचाऽऽश्रयणीयः । तथाहि—तत्र न प्र-
माणं न प्रमेयं न प्रतिपाद्यं न प्रतिपादको न हेतुर्न
दृष्टान्तो न तदाभासो भेदाऽप्यगम्यते, सर्वेऽप्येव जगत
एकत्वं स्यादात्मनोऽभिज्ञत्वात्, तत्रावै च कः केन प्रतिपा-
द्यते, इत्यप्रणयनमेव शास्त्रस्याऽऽत्मनश्चेकत्वात्कार्यमात्र-
कारकमेव स्यादित्यतो निहेतुकं जगद्विचित्र्यम् । तथा च स-
ति—“नित्यं सख्यमसख्यं वा हेतोरन्यत्वात्पक्षान्तात् । अपेक्षातो हि
भावानां, कादाचित्कत्वसंबन्धः ॥ १ ॥” इत्यादि । तदेवमी-
श्वरकर्तृत्वात्माद्वैतपक्षश्च युक्तिमर्त्तिचार्यमाशो न कथाञ्चिद्व
घटोदा प्रसूतिः । तथापि एते स्वदर्शनमोहमोहितास्तज्जातीयाद्
दुःखाद् शकुनिः पञ्चरादिषु नातिसुच्यन्ते, विप्रतिपन्नाश्च
तन्प्रतिपदिकभिर्भुक्तिमिस्तदेव स्वयं च प्रतिपत्ति, अध-
सीति पूर्ववक्ष्यम् । यावत् (एषो हव्याप यो पाराप भं-
तरा कामभोगेषु विसृजति) इत्ययं तृतीयः पुरुषजात
ईश्वरकारणिक इति । स होवमाह—“यस्य बुद्धिर्न लिप्येत,
हत्वा सर्वमिदं जगत् । आकाशमिव पङ्केन, नासी पापेन
लिप्यते ॥ १ ॥” इत्याद्यस्तज्जलभाषितया त्यक्त्वा पूर्व-

संयोगमात्रतो विभक्तितं स्थानमन्तराल एव कामभोगेषु मू-
क्षितो विषय इत्यवगन्तव्यमिति ।

सांप्रतं चतुर्थपुरुषजातमधिकृत्याऽऽह—

अहानरे चतुर्थे पुरिसंज्ञां स्थितिवाङ्मयं चि आहि-
ज्ज, इह खलु पार्श्वं वा तरेव ० ६ जाव सेशावद्दुत्ता वा,
तेसि च शं एगतीए सङ्कीभवद्, कामं तं समथा य मा-
ह्सा य संपहारिस्सु गमणाए ० जाव मए एस धम्मं सुअ-
क्खाए सुपञ्चे तं भवद् ॥

अथ तृतीयपुरुषादनन्तरमपरश्चतुर्थः पुरुष एव पुरुषजातं
नियतिवादिक् आख्यायते प्रतिपाद्यते । स वैवमाह—नात्र
कश्चिन्नालेश्वरऽऽदिकः कारणं, नापि पुरुषकारः, समानकि-
याणामपि कस्यचिदेव नियतिबलादर्थसिद्धेरतो निय-
तिरेव कारणम् । उक्तं च—“प्राप्तव्यो नियतिबलाऽऽश्रयेण यो-
ऽर्थः, सोऽऽर्थ्यं भवति नृणां शुभोऽशुभो वा । भूतानां महीत
कृतेऽपि हि प्रयत्नं, नाभाव्यं भवति न भाविनोऽस्ति नाशः
॥ १ ॥” इत्यादि ।

नियतिवादी स्वमतमाह—

इह खलु दुवं पुरिसा भवन्ति—एणे पुरिसे किरियमाइ-
क्खद्, एणे पुरिसे शो किरियमाइक्खद्, जे य पुरिसे किरि-
यमाइक्खद् जे य पुरिसे शो किरियमाइक्खद्, दो वि ते पु-
रिसा तुल्ला एगट्ठा, कारखमावन्ना ॥

इहाऽस्मिन् जगति, खलुशब्दो वाक्यालंकारः । द्वौ पुरुषौ
भवतः । तत्रैकः क्रियामाख्याति । क्रिया हि देशादेशान्तर-
वातिलक्षणा पुरुषस्य भवतीति । न कालेश्वरऽऽदिना चांदि-
तस्य भवत्यति तु नियतिप्रेरितस्य, एवमक्रियाऽपि । यदि नाव-
त् स्वतन्त्रो क्रियावादमक्रियावादं च समाधत्तौ तौ ह्य-
वपि नियत्यधीनत्वात्तुल्यौ, यदि पुनस्तौ स्वतन्त्रौ भवन्-
स्ततः क्रियाऽक्रियाभेदात्तुल्यौ स्यातामित्यत एकाध्वन-
ककारणाऽऽपन्नत्वादिति, नियतिचरं नैव तौ नियतिवादमनि-
यतिवादं चाऽऽश्रयताविति भावः । उपलक्षणार्थस्याच्चास्या-
न्याऽपि यः कश्चिन्नालेश्वरऽऽदिपक्षात्तरमाश्रयति सोऽपि
नियतिचोदित एव द्रष्टव्य इति ।

साम्प्रतं नियतिवादी परमतोऽधिवाचयिष्यताऽऽह—

बाले पुण एव विप्पडिवेदेति कारणमात्रेण अहमंमि
दुक्खमि वा सोयामि वा जूरामि वा तिप्पमि वा पीडा-
मि वा परितप्पमि वा अहममेयमकासि परो वा जं दुक्खद्
वा सोयद् वा जूरद् वा तिप्पद् वा पीडद् वा परितप्पद्
वा परो एवमकासि, एवं मे बाले सकारणं वा परका-
रणं वा, एवं विप्पडिवेदेति कारणमात्रेण ॥

बालोऽत्रः पुरुषकारकालेश्वरवादीत्यादिकः, पुनरिति विशेष-
पदार्थः । तत्रैव दर्शयति—एवमिति वक्ष्यमाणानीत्या विप्रतिव-
द्यति जानीते कारणमात्रेणः सुखदुःखयोः सुकृतदुष्कृतयोर्वा
सकृत् एव पुरुषकारः कालेश्वरऽऽदिर्वा कारणमित्येवमभ्यु-
पगमो नाप्यन्तः नित्यादिकं कारणमस्तीति तदेवाऽह । तद्यथा
योऽहमस्मि दुःखमि शरीरं मानसं दुःखमनुभवामि, तथा
शोचामि—तदर्थयोगिमसंप्रयोगात् शोकमनुभवामि । तथा
(तिप्पामि) शरीरपक्षं क्षरामि तथा (पीडामि) ति

सबाह्याभ्यन्तरया पीडया पीडामनुभवामि, तथा (परितप्यामि स्मि) परितापमनुभवामि, तथा (जृगामि स्मि) अनायं कर्मणि प्रभूत्वात्मानं गढामि, अनयावातो विस्त्रयामीत्यर्थः । तदेवं यद्दहं दुःखमनुभवामि तदहमेवाकार्षे, पर्यायेया कृतवानस्मीत्यर्थः । तथा परोऽपि बहुःकुशोकाऽऽदिकमनुभवति भवि वाऽऽपादयति, तत् स्वयमेव कृतमिति । तदेव दर्शयति—(परो वत्यादि) तथा परापि यस्यां दुःखयति शोचयतीत्यादि प्रायश्चेयं तत्स्वमेवमहमकार्षेमित्येवं द्वाभ्यामाकलितोऽहो वा बाल एवं विप्रतिवदयति जानति स्वकारणं वा परकारणं वा सर्वं दुःखाऽऽदिपुरुषकारकृतमिति जानीते एवं पुरुषकारकारणमापन्न इति ।

तदेवं नियतिवादी पुरुषकारकारणवादिना बालत्वमापाद्य स्वमतमाह—

मेहादी पुण्य एवं विपण्डिवेदेति कारणमावन्ने अहंमसि दुस्त्वामि वा सोयामि वा जृगामि वा तिप्यामि वा पीडामि वा परितप्यामि वा, यो अहं एवमकासि, परो वा जं दुस्त्वद् वा० जाव परितपुड वा, यो परो पवमकासि, एवं से मेहादी सकारणं वा परकारणं वा एवं विपण्डिवेदेति कारणमावन्ने, से वेमि पाईणं वा ६, जे तसथावरा पाणा ते एवं संघायमागच्छन्ति, ते एवं विपरियासमावज्जति, ते एवं विवेगमागच्छन्ति, ते एवं विद्वान्मागच्छन्ति, ते एवं संगतिर्याति उज्जाण, यो एवं विपण्डिवेदेति । जं जहा—किरियाति वा० जाव शिरण्ति वा अणिरण्ति वा, एवं ते विरुक्त्वेहि कम्म—समारभेहि विरुक्त्वेहि कामभोगाहिं समारभंति भो—यखाए ॥

मेधा मर्यादा, प्रज्ञा वा, तद्वान् मेधावी नियतिवादपक्षाश्रया, एवं विप्रतिवदयति जानीते, कारणमापन्न इति नियतिरेव कारणं सुखदुःखाऽऽद्यनुभवस्य, तथा—सोऽहममि दुःखयामि शोचयामि, तथा (तिप्यामि स्मि) जृगामि (पीडामि स्मि) पीडामनुभवामि (परितप्यामि स्मि) परितापमनुभवामि नाहमेवमकार्षे दुःखम्, अपि तु नियतित्वेनान्यथागतं, न पुरुषकाराऽऽदिकृतं, यतो न हि कस्यचिद्वत्तामिनिधो येनाभिधा दुःखोऽप्यादाऽदिकाः क्रियाः समारभन्ते, नियत्येवासावनिच्छन्ति तत्कार्येन येन दुःखपरम्पराभावभवति, कारणमापन्न इति परेऽप्येवमेव योजनीयम् । एवं सति नियतिवादी मेधावीति सोल्लुपउभेत्तत्, स किल नियतीवादी हर्ष पुरुषकारं परित्यज्याहर्षनियतिवादाऽऽश्रयेण महर्षिकीत्येवमुल्लेख्यते, स्वकारणं परकारणं च दुःखाऽऽदिकमनुभवश्रित्यतिरुतमेतदेवं विप्रतिवदयति—जानाति नाऽऽप्यमकृतं नियतिकारणमापन्नं, नियतिकारणं चास्वैकस्यासदनुष्ठानरतस्यापि न दुःखमुत्पद्यते, परस्व तु सन्नुत्पाद्यितोऽपि तद्वच्चरति इत्यतो नियतिरेव कर्त्तव्यं । तदेवं नियतिवादे स्थिते परमपि यत्किञ्चिन्नस्व विप्रत्ययोनमिति वर्यापि—नुमाह—(से वेमीत्यादि) सोऽहं नियतिवादी युक्तिना निश्चित्य वर्धमीति प्रतिपादयामि, ये कंचन प्राच्यदिषु विद्वन्-

स्वनीतिं ब्रूयाद्दीप्तिर्याऽऽश्रयः स्थायवराक्ष पुषिध्यादयः प्राच्यः प्राणिनस्तं सर्वेभ्यः नियतित एवौदारिकाऽऽदिशरिरसं-चक्षमागच्छन्ति, नाप्येन केनचित्कर्मोऽऽदिना शरिरं ब्रूयन्ति, तथा बालकुमारयोवनस्थविद्वद्वायवस्थाऽऽदिकं विविधपर्यायं नियतित एवानुभवन्ति, तथा नियतित एव विवेकं शरीराभ्युपगमनमनुभवन्ति । तथा नियतित एव विविधं विद्यानम्—अवस्थाविशेषं कुञ्जकाण्डजप्रामेनकजप्रामरदोगेशोऽकाऽऽदिकं वीभरसमागच्छन्ति, तदेवं ते प्राणिनस्तस्याः स्थावरा एवं पूर्वोक्तवा नीत्या संगतिं यान्ति—नियतिमापन्ना नानाविधविधानभाजो भवन्ति । त एव वा नियतिवादिनः (संगदयंति) नियतिमाश्रित्य तदुत्पत्त्या नियतिवादीमेवलायतिकञ्चनकारिण्या परलोकासीर्यो (नो) नैव एतद्व्यपमाणं विप्रतिवदयन्ति जानन्ति । तद्यथा—किपा—सदनुष्ठानरुपा, अक्रिया तु—असदनुष्ठानरुपा इत्यादि यावद्वं न नियतिवादिनस्तदुपरि सर्वं दृष्टवान् प्रक्षिप्य विरुक्तरूपः कर्मसमाप्तेर्विवेकपरुषान् कामभोगान् भोजनान् उपभोगार्थं समारभन्त इति ।

एवमेव ते अणुरिया विपण्डिवन्ना तं सहदमाणो० जाव इति ते यो हव्वाए यो पाणए अंतरा कामभोगेसु वि—सप्पा; चउत्वे पुरिसजाण णियइवाइए चि आहिए ॥

तदेवमेव पूर्वोक्तवा नीत्या तेऽनार्यो विरुक्त्वं नियतिमार्गं प्रतिपन्नाः विप्रतिपन्नाः, अमार्येवं पुनस्तेषां नियुक्तिकस्यैव नियतिवादस्य समभावयणात् । तथाह—अस्मी नियतिः किं स्वत एव नियतिस्वभावा उतनान्या नियत्या नियम्यते ? किञ्चातः?, तत्र ययत्नी स्वयमेव तथास्वभावा स्वैपदार्थानामेव तथास्वभावत्वं किं न कल्प्यते ? किं बहुदापया नियत्या समाश्रितया ? । अथाऽप्यया नियत्या तथा नियम्यते, साऽप्यन्यथा साऽप्यन्यथेत्येवमनवस्था । तथा नियतेः स्वभावाश्रित्यस्वभावया अनया भवितव्यं, न नानास्वभावयंति, एकत्वाच्च नियतस्तत्कार्येणाप्येकाऽऽकारणैव भवितव्यम्, तथा च सति जगद्विध्याऽभावः न चैतद्दृष्टमिदं वा । तदेवं युक्तिकिञ्चिदर्थेमाणा इतिनिरे कर्त्तव्यं घटते । यदप्युक्तम्—आवपि तौ पुरुषो क्रियाऽक्रियावादिनां तुल्यौ, एतदपि प्रतीतिर्बाधितम्, यतस्तयोरैकः क्रियावादी, अपरस्वक्रियावादीति, कथमनयोस्तुल्यत्वम्, अथैकया नियत्या तथा नियत्यास्तुल्यता अनयोः, एतच्च निम्नतराः सुहृदः प्रत्येयन्ति, नियतेरप्रमाणत्वात् । अप्रमाणत्वं च प्रालेशनः प्रदर्शितमेव । यदप्युक्तम्—“यद्दुःखाऽऽदिकमहमनुभवामि तदाहमकार्षेम्” इत्यादि । तदपि बालवचनप्राम्यं यतो जन्मन्तरकुतं शुभमशुभं वा तदिहापुत्र्युत्पत्ते, स्रुतकर्मकलेश्वरव्यादुसुमताम् । तथा चोक्तम्—

“यदिह कियते नभं, तत्परजोपमुच्यते ।

मूलसिद्धेनु पुंसि, फले खावसु जायते ॥ १ ॥”

तथा—

“यदुपानमन्यज्जमति, शुभमशुभं वा स्वकर्मपरिणया ।

तच्छुश्यमन्यथा नो, क्तुं देवासुरैरेपि हि ॥ २ ॥”

तदेवं ते नियतिवादिनोऽनार्यो विप्रतिपन्नान्तमेव नियुक्तिकं नियतिवादे अहंजानास्तमेव च प्रनीयन्ते इत्यादि नावच्छेपं यावदन्तरा कामभोगेसु विपया इति चतुर्थः पुरुषजगतः समानः ।

साम्प्रतमुपसंजिगृह्णाह-

इच्छेते चचारि पुरिसजाया शाखापभा शाखाब्दा शा-
खासीला शाखादिद्दि शाखाई शाखारंभा शाखाअम्भ-
वसायसंजुचा पहीयपुव्वसंजोगा अरियं भग्गं असंपत्ता
इति ते शो हव्वाए यो पाराए अंतरा कामभोगेसु वि-
सप्पा (१२ सूत्रम्) ।

इत्येते पूर्वोक्तास्तज्जीवतच्छरीरपञ्चमहाभूतेभ्यःकर्तृत्वमित्य-
निवाद्यपत्ताऽऽश्रयिणश्चत्वारः पुरुषा नानाप्रकारा प्रक्ता म-
निर्येषां ते तथा, नाना-भिन्नरङ्गदः-अभिप्रायो येषां ते त-
था, नानाप्रकारं शीलम् अनुष्ठानम् येषां ते तथा, ना-
नारूपा दृष्टिः-दृश्यं येषां ते तथा, नानारूपा रुचिः-वे-
तोऽभिप्रायो येषां ते तथा, नानाप्रकारं आरम्भो-धर्मोऽनुष्ठानं
येषां ते तथा, नानाप्रकारेण परस्परमित्रताऽप्यवसायेन सं-
युक्ता धर्मार्थमुद्यता, प्रहीणः-परित्यक्तः पूर्वसंयोगो-माह-
पितृकलत्रपुत्रसम्बन्धो यैस्ते तथा, तथा-आग्राघातः सर्वदे-
यधर्मभ्य इत्ययो मागो निदोषः पापलेह्यासंयुक्तस्तमार्य-
मार्यमसंप्रप्ता इति पूर्वोक्त्या नीत्या ते चत्वारोऽपि नास्ति-
काऽऽश्रया (शो हव्वाए इति) परित्यक्तत्वात्मानापिञ्चाऽऽदि-
संबन्धस्य धनधान्यद्विररण्याऽऽदिसञ्चयस्य च नैहिकसुखभा-
जो भवन्ति । तथा- (शो पाराए स्ति) असंप्रप्तात्वादयेव्य
मागस्य सर्वोपाधिविशुद्धस्य प्रयुग्ममोक्षपक्षतिरूपस्य न सं-
सारपारगामिनो भवन्ति, न परलोकसुखभाजो भवन्तीति,
किं स्वन्तराल एव गृहवासार्थमार्योर्मध्यवर्तिन एव काम-
भोगेषु विषया अशुभपक्षा दुष्पारपङ्कमाना करिणे इव
विषयीन्तीति स्थितम् । उक्ताः परतीर्थिकाः ।

साम्प्रतं लोकोत्तरं भिक्षावृत्तिं भिक्षुं पञ्चमे पुरुषजात-
मधिकृत्याऽऽह-

संवेमि पार्थं वा ६ संतेगतिया मणुस्सा भवंति । तं जहा-
अयारिया वेगे अणारिया वेगे उच्चागोया वेगे शीयागोया
वेगे कायमंता वेगे हस्समंता वेगे सुवन्ना वेगे दुवन्ना वेगे सुरुवा
वेगे दुर्नुवा वेगे, तेसिं च णं जणजाणवयाई परिगहियाणि
भवंति । तं जहा-अप्यरा वा भुजयरा वा, तहप्प-
गारेहिं कुलेहिं आगम्म अभिभूय एगे भिक्षायारिया-
ए समुद्धिता सतो वा वि एगे शायओ अणायओ य उव-
गरणं च विप्यजहाय भिक्षायारियाए समुद्धिता असतो वा
वि एगे शायओ य अणायओ य उवगरणं च विप्यजहाय
भिक्षायारियाए समुद्धिता, जे ते सतो वा असतो वा
जायओ य अणायओ य उवगरणं च विप्यजहाय भि-
क्त्वायारियाए समुद्धिता ॥

यादृक्कामभोग्यसक्तः सन्नन्तरा नोऽवसीदति, पञ्चभर-
पारङ्गरीकोद्धरणाय च समर्थो भवति, तदेतद्वद् भवामीति ।
अस्य चार्थस्योपदेशनाय प्रस्तावमारब्धचाह-प्राचीनाऽऽदि-
कामव्यतरां दिशमुद्दिश्यैके केचन मनुष्याः सन्ति भवन्ति ।
तद्यथा-आर्या आर्यदेशोपगता मगयाऽ दिज्जनवद्दिक्कावा, तथा-

अनार्याः शक्यवनाऽऽदिदेशोद्भवाः, तथा च उद्देशोर्गोद्भवा
इषाकुहरिचंदाऽऽदिकुलोद्भवाः, तथा-नीचैर्गोर्गोद्भवाः-च-
र्णापसवसंभूताः, तथा-कायवन्तः प्राणवः, तथा-हत्वा वामन-
काऽऽश्रयाः, तथा-सुवर्णो दुर्बलः, सुकपाः कुरुपा वा एकं
केचन परवशा भवन्ति, तेषां चार्थोऽऽदीनाम्, जमिति वा-
क्यालङ्कारे, तथापि शालिसेत्राऽऽदीनि वास्तुनि कान्तोच्छि-
ताऽऽदीनि तानि परिगृहीतानि स्वीकृतानि भवन्ति । तान्येव
विशिष्ट-अल्पतराणि स्तोकेतराणि वा प्रसूततराणि वा
भवन्ति । तथा-तेषामेव च जनजानपदाः परिगृहीता भव-
न्ति, तेऽप्यल्पतराः प्रसूततरा वा भवेयुः, तेषु चार्थोऽऽदि-
शेषणविशिष्टेषु तथाप्रकारेषु कुलेश्वागम्यैवंभूतानि गृह्णाणि
गन्धा, तथा प्रकारेषु वा कुलेश्वागम्य जन्म लब्ध्वाऽभि-
भूय च विषयकषायाऽऽदीन् परीपद्वापसर्गान् वा सम्यगुत्था-
नेनोत्थाय प्रव्रज्यां गृहीत्वैके केचन तथाविधसत्त्वधनो भि-
क्त्वाचर्यायां सम्यगुत्थिताः समुत्थिताः, तथा-सतो विद्यमाना-
नपि वा एकं केचन महासत्त्वधनेता क्षातीन् स्वजान् स्वजान्
परिजानांस्तथोपकरणं च कामभोगाङ्गं धनधान्यद्विररण्याऽऽदि-
कं विविधं प्रकल्पेहि दित्वा न्यक्त्वा भिक्षाचर्यायां सम्यगुत्थि-
ताः, असतो वा क्षातीनुपकरणं च विप्रहाय भिक्षाचर्यायामेके
केचनोपगतस्वजनविभवाः समुत्थिताः ।

पुत्रमेव तेहिं शार्यं भवइ । तं जहा-इह खलु पुरिसे
अन्नमन्नं मद्दाए एवं विप्यिद्वेदेति । तं जहा-खेतं मे
वत्पु मे हिरण्यं मे सुवर्णं मे धनं मे पणं मे कंसं मे दूतं
मे विपुलवृक्षक-रुगरयमणिमोतियसंखसिल्लप्यवात्तर-
रयणसंतसासावतयेयं मे सदा मे रुवा मे गंधा मे रसा
मे कासा मे, एते खलु मे कामभोगा अहमवि एतेसिं ॥
से मेहावी पुव्वामेव अप्पणां एवं सपभिज्जाण्हेजा । तं
जहा-इह खलु मम अन्नपरे दुक्खे रोयातंके सङ्गप-
जेजा, अणिइ अकंते अप्पिए असुभे अमगुणे अमणा-
मे दुक्खे शो सुहं से हंता भयंतारो ! कामभोगां मम
अन्नपरं दुक्खं रोयातंके परिपाइयह अणिइ अकंते अ-
प्पियं असुभं अमगुणं अमणायं दुक्खं शो सुहं, ताऽह
दुक्खामि वा सोयामि वा ज्जामि वा तिप्पामि वा
पीहामि वा परितप्पामि वा इमाओ मे अणयराओ
दुक्खाओ रोयातंकाओ पढिमोयह अणिइओ अकंता-
ओ अप्पियाओ असुभाओ अमगुणाओ अमणामाओ
दुक्खाओ शो सुहाओ, एवामेव शो लद्धं पुवं भवइ ।

ये ते पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टा भिक्षाचर्यायामनुष्ठिताः पूर्वमेव
प्रव्रज्याप्रवृत्तकाल एव तैरेन उच्चातं भवति । तद्यथा- (इह-
त्यादि) इह जगति, अल्लुवोक्क्यालङ्कारे, अन्यदप्यद्रस्तुद्दिश
अमेतज्जोगाय भविष्यतीति, एवमसौ प्रव्रज्यां प्रतिपन्नः प्र-
विज्जिज्जुवो प्रवेदयति जानात्येवं परिच्छिनत्ति । तद्यथा-लेखं
शालिसेत्राऽऽदिकं वास्तु कान्तोच्छिन्नाऽऽदिकं हिरण्यं धर्मला-
भाऽऽदिकं सुवर्णं कनकं धनं गोमहाध्यादिकं चार्थं शास्त्रागो-
धूमाऽऽदिकं कांस्यं कांस्यपात्राऽऽदिकं तथा विपुलानि प्रसूत-

पुंग्वीय

तरसि धनकनकरत्नमणिमौक्तिकानि (संक्षलितं नि) मुक्तशैलाऽऽदिकाः शिलाः प्रवालं विवृतं, यदि वा- (वि-लप्यन्तलं ति) शिवा युक्तं प्रवालं धीयन्तलं वर्णाऽऽदि-शुशोषितं, तथा- (रत्नरयं ति) रत्नरत्नं एवारागाऽऽदिकं तथा सत्सारं श्लोभनमनमिति यथैः । शुलभमयादिकं, तथा स्वापतेयं रिक्थं (शुद्धं) द्रव्यजातं सर्वमेतत्पुष्पं (मे) ममेपभोगाय भविष्यति, तथा शब्दा वेदवाक्योः, क्पा-यङ्कुनाऽऽदीनि गन्धाः कौष्ठपुटाऽऽदयो, रत्ना मधुराऽऽदयो मांसरसाऽऽदयो वा, स्पर्शा सुहृदादयः, एते सर्वेऽपि खलु (मे) कामभोगाः, अहमप्येवां योगक्षेमार्थं प्रभविष्यामीत्येवं संप्रदायः ॥ स मेधावी पूर्वमेवाऽऽप्तां विजानांयादेवं पयो-लोचयेत् । तद्यथा-इह संसारे, खलु शब्दाऽप्यधारणं, इहैव अस्मिन्नेव जन्मनि मनुष्यमेव समायतरत् दुःखं-शिरोगेवनाऽऽदिकमानङ्को वाऽऽशुजीवितापहारी श्रुत्या-दिकः समुत्पग-ते, तमेव विशिष्टि-सतिष्ठः अकान्तः जनिः अशुभोऽमनो-ऽवनामयतीत्यवनामः-पीडाविशेषकारी दुःखकार्यः यदि वा न मनगमनाङ्क(मि)मम नितरासिम्प्ये-दुःखयतीति दुःखं, पुनरपि दुःखोत्पादनमत्यन्तदुःखप्रतिपादनाय, मुखलेखस्याऽपि परि-हाराय च । (नो) नैव शुभं, अशुभकर्मविपाकाऽऽपादितत्वा-दिति । अत्र च यदुक्तमपि पुनरुच्यते तदन्तरारख्यापनार्थं तद्विशेषप्रतिपादनार्थं चेति । तदेवंभूतं दुःखं रोगाऽऽतङ्कं वा इह्यं इति चेदेव अयाभातारो ययं श्रेयवास्तुहिरण्यसुवर्णेषु-नधान्याऽदिकाः परिप्रहावशेषाः शब्दाऽऽदयो वा विपया-रुत्तया हे भगवन्तः । कामभोगा ययं मया प्राप्तानाः परिशुद्धी-नाङ्क ततो ययमपीदं दुःखं रोगाऽऽतङ्कं वा (परिपायाह स्ति) विभागशः परिशुद्धीतं ययम्, अत्यन्तपीडयोद्भिन्नः पुनस्त-देव दुःखं रोगाऽऽतङ्कं वा विशिष्टेषु द्वारं शोचं चारयति, अनि-ष्टमप्रियमकान्तमशुभममनोभममनाभूतमवनामकं वा दुःख-मेवतत्ततोऽशुभमित्येवंभूतं ममोत्पन्नं सूर्यं विजज्ञताहमनना-नीव दुःखामीति दुःखित इत्यदि पूर्ववक्ष्यम् इति । अतोऽ-मुत्पन्नाममन्यतरस्माद् दुःखाद्रोगाऽऽतङ्काद्वा प्रतिमोचयत ययम्, अनिष्टाऽऽदिविशिष्टगुणानि तु पूर्ववद्व्याख्येयानि । प्रथ-मं प्रथमानानि पुनर्द्वितीयानानि, संप्रतं पञ्चम्यन्तानी-नि । न चायमप्येतेन दुःखितैवैवमेवेति, यथा प्रार्थितस्तेनै-व लभ्यपूर्वो भवति । इदमुक्तं भवति-न हि ते त्वेवाऽऽदयः परिप्रहाविशया, नाऽपि शब्दाऽऽदयः कामभोगास्तं दुःखित दुःखाद्विभोचयन्तीति ।

एतदेव लेशतो दर्शयति-

इह खलु कामभोगा यो ताक्षाए वा यो सरक्षाए वा, पुरिते वा एगता पुर्वि कामभोगे विपज्जति, कामभोगा वा एगता पुर्वि पुरिमं विपज्जति, अत्र खलु कामभो-गा अत्रो अहमपि, से किमंग पुण्य वयं अत्रयमेहिं का-मभोगेहिं मुच्छामो ? इति संखाएणं वयं च कामभोगेहिं विपज्जहिस्सामो, से मेहावी जाणेज्जा बहिरंगमेतं ।

(इह खलु इत्यादि) इदामेवन्, खलु चाप्यालङ्कृते, ते काम-भोगा अत्यन्तमध्यस्तानां न तस्य दुःखितस्या त्राणाय शरणाप-ना भवति । (सुखाल्लितानामपि कामभोगानां पर्यवसानं दर्श-यितुमाह-) (पुरिते वा इत्यादि) पुरि शयन, दुःख, प्राणी,

एकदा व्याधुत्पत्तिकति जगज्जीवकाले वाऽन्यस्मिन्वा राजा-ऽऽद्युपदेव तान्कामभोगात् परित्यजति, स वा पुरुषो ब्रह्मा-ऽऽद्यभावं तैः कामभोगैर्विषयोन्मुखोऽपि न्यज्यते, स चैवमव-धानयति अन्ये मत्तो मित्राः सत्वमी कामभोगाः, तेभ्य-आन्योऽहमस्मि । तदेवं व्यवस्थितं किमिति वयं पुनरेत-न्प्राप्तयेषु परभूतेष्वन्येषु कामभोगेषु मूर्छो कुर्म इत्येवं केचन महापुरुषाः परिमंख्याय सम्यक् ज्ञात्वा कामभोगा-न्वयं विप्रज्जहिष्यामस्येषाम इत्येवमप्यवसायिनां भवन्ति । पुनरपरं वैराग्योत्पत्तिकारणमाह- (स मेहावी) म मेधावी सत्युक्तिकः एतज्जानीयात् । तद्यथा-यदेतन्नेषवास्तुहिरण्यसु-वर्णशब्दाऽऽदिविषयाऽऽदिकं दुःखपरित्राणाय न भवतीत्यु-पन्यस्तं तदेतद्वाह्यतः वर्तते ।

इण्ममेव उक्तीयतरांगं । तं जहा-माया मे पिता मे भा-या मे भगिणी मे भज्जा मे पुत्ता मे भूता मे पेसा मे नत्ता मे मुत्ता मे सुहा मे पिता मे सहा मे सयससंघमंभुया मे, एते खलु मम गायत्रो अहमपि एतेति, एवं से मेहावी पुत्रामेव अण्णा एवं समभिज्जोऽज्जा, इह खलु मम अन्न-यरे दुक्खे रोयातंके समुत्पज्जेज्जा, अनिट्ठं ० जाव दुक्खे शो सुहे स इता भयंतारो ! गायत्रो इमं मम अन्नयरे दुक्खं रोयातंके परिआइयह अण्णिट्ठं ० जाव शो सुहे, ताहं दु-क्खामि वा सोयामि वा ० जाव परितप्पामि वा, इमाओ मे अन्नयरातो दुक्खानो रोयातंकाओ परिमाणह अण्णिट्ठाओ ० जाव शो सुहाओ, एवंमेव शो लद्धपुवं भेद, ते-मि नावि भयंताराणं मम गाययाणं अन्नयरे दुक्खे रोयातंके समुत्पज्जेज्जा अण्णिट्ठं ० जाव शो सुहे, से ह-ता अहमेतेमि भयंताराणं गाययाणं इमं अन्नयरे दु-क्खं रोयातंके परिआइयामि अण्णिट्ठं ० जाव शो सुहे, मा मे दुक्खंतु वा ० जाव मा मे परितपंतु वा, इमाओ मे अण्णयराओ दुक्खानो रोयातंकाओ परिमाणमि अ-ण्णिट्ठाओ ० जाव शो सुहाओ, एवंमेव शो लद्धपुवं भ-वइ, अन्नस्स दुक्खं अन्नं न परिआइयति अन्नं कइ अन्नो नो पडिसेवइति, पत्तेयं जायति, पत्तेयं मरइ, पत्तेयं चयइ, पत्तेयं उवज्जइ, पत्तेयं भेक्का पत्तेयं सत्ता पत्ते-यं मत्ता एवं विन्नु वेदणा, इह खलु शातिसंजोगा यो ताक्षाए वा यो सरक्षाए वा, पुरिमं वा एगता पु-र्वि शातिसंजोगाए विपज्जति, शातिसंजोगा वा एगता पुर्वि पुरिमं विपज्जति, अत्र खलु शातिसंजोगा अ-त्रो अहमपि, से किमंग ! पुण्य वयं अत्रयमेहिं शा-तिसंजोगेहिं मुच्छामो ? इति संखाए णं वयं शातिसं-जोगं विपज्जहिस्सामो ॥

इदमेव चान्यद्वयमाद्यमुपनीतनगमामन्तरं वर्तते, तद्य-था-मातापिताभ्यानां भगिनोर्यादयो ज्ञातयः पूर्वप्राप्तैस्तु-ता एते खलु ममेपकाराय ज्ञातयो भविष्यन्ति, अहम-व्येतोऽं स्नानमांजनाऽऽदिनां परिष्यामीत्येवं स मेधावी पूर्व-

मेवाऽऽत्मैवेयं समभिजानीयादित्यादि, एवं पर्यालोचयत् क-
रितवयानिति वा, एतद्व्यवसायी चासीत्यादिति दर्शयि-
तुमाह-इहास्मिन्मये मम वसमानस्याऽऽनिष्टाऽविशिष्येण-
विशिष्टो दुःखः। ननु-समुत्पद्येत ततोऽस्या तद्दुःखदुःखितो
ज्ञातीतिवमभ्यर्थयेत्, तथा-इमं ममान्यतरं दुःखाऽऽनङ्क-
सुत्यं परितृहीत, यमग्रहमेतेनोपपन्नं दुःखाऽऽनङ्कन पीड-
नित्यामीत्यतोऽमुष्मान्मां परिमोचयत युयमिति, न चै-
तत्तेन दुःखितेन लब्धपूर्वं भवति, न हि ते ज्ञातयस्तं
दुःखान्मोचयितुमलमिति भावः। नाप्यसौ तेषां दुःखमोचना-
यालमिति दर्शयितुमाह-(तसि वा वीत्यादि) सर्वे प्राग्य-
ष्टाजनीयं, यावदेवमेव नोपलब्धपूर्वं भवतीति । किमित्येवं
नोपलब्धपूर्वं भवतीत्याह- (अरणस्त लुक्छमित्यादि) सर्व-
स्यैव संसारोदरविबरचितोऽमुमतः स्फुटकर्मोदयाद्यद् दुः-
खमुत्पद्यते, तद्व्यवस्था संवधि दुःखमयो मातापिशाऽऽदिकः
कोऽपि न प्रत्यापिबन्धित, न तस्मात्पुत्राऽऽदेर्दुःखमास्वक्षान्तायन्त-
पीडिताः स्वजनाः नापि तद् दुःखमात्मनि कर्तुमलम् । किमित्ये-
वमाशङ्कयाऽह- (अस्मिन् कडमित्यादि) अन्त्येन जनुना कथाय-
चयोगेन इन्द्रियाऽनुकूलतयाऽभोगाभिलाषिणा ज्ञानाऽऽनुतेन
मोहादयवर्तिना यत्कृतं कर्म तदुदयमन्यः प्राणीनो प्रतिस्वे-
वर्पित-नानुभवति, तदनुभवंतं ह्यहन्ताऽऽगमकृतनाशी स्या-
ताम् । न चेमीं युक्तिर्यतः, अतो यथेन कृतं तत्सर्वं स
पश्यानुभवति । तथा चोक्तम्-“परकृतकर्मणि यस्मा-चाऽऽका-
मनि संक्रमा विभागो वा । तस्मात्पञ्चानां कर्म, यस्य य-
त्नेन तद्वधम् ॥ १ ॥ ” यस्मात्स्वकृतकर्मफलश्चर जन्तव-
स्तस्मादन्तर्भवतीत्याह- (पश्यमित्यादि) एकैकं प्रति प्रत्येकं
सर्वोऽप्यसुमान् जायते, तथा लीङ्गं चाऽयुधि प्रत्येकमेव श्रिय-
ते, त्रैलोक्यं च-“एकस्य जन्ममरणं, गतयश्च शुभाशुभा भवाऽऽव-
न्ते । तस्मादाकालिकहितं-मैकेनेवाऽऽप्नन् कार्यम् ॥ १ ॥ ” इ-
ति । तथा प्रत्येकं क्षेत्रवास्तुद्विरासुवर्णाऽऽदिकं च यजति, तथा प्र-
त्येकमुपपद्यते युज्यते, परिग्रहस्वीकरणतया, तथा प्रत्येकं
अभ्यासकालद्वन्द्वप्रदशात्कारयाः परिगृह्यन्ते, ततः प्रत्ये-
कमेवासुमनां मन्दाप्रतया कषायोद्भवो भवति, तथा-सं-
ज्ञानं संज्ञा-पदार्थपरिच्छिन्नाः, साऽपि मन्मन्तत्पदुप-
तरभेदाऽप्रत्येकमेवोपजायते, संज्ञाधारतन्तरतमयोगेन म-
तेर्व्यवस्थितत्वात् । तथा-प्रत्येकमेव (मण्डलं) मनने
विगते, पर्यालोचनमिति यावत् । तथा प्रत्येकमेव (वि-
गणुंति) विज्ञांस्तथा प्रत्येकमेव सामानांतररूपवदना सु-
खदुःखानुभवः । उपसंनिधितुमाह- (इति खलु इत्यादि) इ-
त्येवं पूर्वोक्तं प्रकाशय यतो नाम्येन कृतमन्यः प्रतिस्वे-
वर्पितः प्रत्येकं च जातिजगामरणाऽऽदिकं ततः स्वयमी ज्ञानि-
संयोगा-स्वजनसंबन्धाः संसारचक्रवाले पर्यटनोऽन्यन्त-
पीडितस्य तदुदरणं न प्राणाय न प्राणं कुर्वन्ति, नाप्य-
नागतसंस्तरणतः शरणाय भवन्ति, किमिति ? यतः पु-
नर एकदा कोषोदयाऽऽदिकालं ज्ञातिसंयोगान् विप्रज्ज्ञाति
परित्यजति, स्वजनाश्च न वाधवा इति व्यवहारदर्शना-
त् । ज्ञातिसंयोगावेकदा तद्वद्वाराददर्शनतः पूर्वमेव तं पु-
नरं परित्यजति, स्वसंबन्धादुसारयति । तदेवं व्यवस्थि-
ते एतज्ज्ञायेत्, तदथा-अन्यं स्वयमी ज्ञातिसंयोगा म-

नो मित्रा इवरा एवञ्चाभ्याऽऽहमस्मि, तदेवं व्यवस्थिते
विमङ्ग । पुनर्वैयम्यैरन्यैर्ज्ञातिसंयोगैर्दुर्लभं कुर्मो ? न तेषु
सुखो क्रियमाणो न्यायः इत्येवं संख्या ज्ञाना प्रत्या-
कल्प्य वयमुत्पन्नवैराग्या ज्ञातिसंयोगास्त्यस्याम इत्येवं
कृताध्यवसायिनो विदितवेषा भवन्तीति ।

सांप्रतमन्येन प्रकारेण वैराग्यात्पलिकारणमाह-

से मेहावी जाणुजा, बहिरंगमेयं, इयमेव उवणीयतरां ।
तं जहा-हृता मे पाया मे बाहा मे उरु मे उदरं मे
सीसं मे सीलं मे आऊ मे चलं मे बसो मे तथा
मे छाया मे सोयं मे चक्खु मे घाणं मे जिम्मा मे
फासा मे ममाऽङ्ग, वयाउ पडिजूरु । तं जहा-आउओ
बलाओ वणणाओ तथाओ छायाओ सोयाओ० जाव
फासाओ सुसंभितो संपी विसंधी भवह, वलिगतंरगे
गाए भवह, किएहा केसा पलिया भवति, तं जहा-
जं पिय इयं सरीरं उरालं आहारोवदं एयं पिय अ-
णुपुण्यं विपज्जहियं भविससि, एयं संखाए से
भिक्षु भिक्षापारियाए समुट्ठि दुहो लोमं नाणेजा, तं
जहा-जिवा चेव, अजीता चेव तसा चेव धावरा चेव ॥ १३ ॥

स मेहावी स धृतिक एतद्वचनं ज्ञानीयम्, तदथा-वा-
हानरमेतद् यज्ज्ञातिसंबन्धनमिदं भवान्यपुनीततरम्-आस-
न्नरं, शरीरावयवानां भिन्नज्ञानिभ्य आसन्नरत्वात्, तद्व्य-
था-हस्तां ममाश्रणपल्लवदशरी, तथा भुञ्जी करिकाऽ-
कानो परपुरुषयोऽप्युपज्जमनोत्तराधपूरको श्रुतज्ञातित्वा-
न्नकरो यथा मम न तथाऽन्यस्य कृपाऽपीत्येवं पादाव-
पि पद्मगमेषुकुमारोत्पत्त्यादि सुगमम्, यावत्पश्याः स्फ-
शेन्द्रियं (ममाति) ममीकरोति, याहृदं न तादृगन्यस्येति
भावः । एतच्च हस्तपादाऽऽदिकं स्फशेन्द्रियपर्यवसानं शरी-
रावयवसंबन्धितं विवक्षितं यकिमपि वयसः परिणा-
माकालकृतवस्थाविशेषान् (परिजूरुंति) परिजीर्वेन
जीर्णानां याति, प्रतिसृष्टं विशरारुनां याति, तस्मिन् प्रतिसमयं
विशीयेति शरीरं प्रतिसमयसौ प्राणी हान्साऽऽश्रयति,
तदथा-आयुषः पूर्ववैयम्येनमयादिहान्साऽऽश्रयति,
आवीचीमरणेन प्रतिसमयं मरणाभ्युपगमान्, तथा बला-
वपीयते, तथाहि-यौवनावस्थायाश्चयवमाने शरीरके प्र-
तिसृष्टं शिथिलीभवन्तु सान्धवन्धेनपु बलादवश्यं अश्रयते,
तथा वणां त्वचरुद्रायातोऽपचीयते । अत्र च सनत्कुमार-
दृष्टान्तो वाच्यः (तं च 'सणेकुमार' शब्दे वदामि) त-
था जीयेति शरीरं श्रोत्राऽऽदीनीन्द्रियाणि न सत्यं कृत्वा वि-
षयं परिच्छेदुमलं, तथा चोक्तम्-“ बालं वृद्धिर्वयो मेधा,
त्वक्चक्षुःशुक्लकिमाः । दशकं पुनितं तेन, मनः सर्वेन्द्रि-
याणि च ॥ १ ॥ ” तथा च-विशिष्टवयोहान्या सुसंभितः
सुबद्धः सन्निधितुमाह-“दिको विसन्धिर्भवति, विगलितव-
न्धनो भवतीत्यर्थः । तथा बलितरुद्राऽऽकुलं सर्वेन शिराज्ज्ञा-
वेष्टितामस्तमोऽपि शरीरमिदमुद्वेगदुःखद्वयति, किमुत्तरमाह-
तथा चोक्तम्-“ बलमन्ततमस्थिशयितं, शिथिलस्त्रायुवृत्तं कले-
वम् । स्वयमेव पुमान् जुगुप्सते, किमु कान्ताः कमनीय-

विमहाः ॥ १ ॥ " तथा-कृष्णाः केशा वयःपरिणामजलप्र-
क्षालिता धवलतां प्रतिपद्यन्ते, तदर्थं वयःपरिणामाऽऽपदि-
नसम्पत्तिरितद्वाधयेत् । तद्यथा-वदपीदं शरीरमुदारं शोभ-
नावयवकपोतं विशिष्टाऽऽहारावचितम्, एतदपि मया वयं
प्रतिक्षणं विशीर्यमाणमायुषः क्षये विप्रहातव्यं भविष्यती-
त्येतद्वगम्य शरीरान्वितया संसारासारतां संस्थाप्य श्रव-
णस्य परित्यक्तमस्तु गृहप्रपञ्चः निष्कञ्चनसामुगम्य, स
भिषुर्देहीयस्यमयाचार्यं भिक्षाचर्यायां समुत्थितः सन्
क्षिप्वा लोकं जानीयादिति । तदेवं लोकद्वैविध्यं दर्शयितुका-
म आह । तद्यथा-जीवाश्च प्राणधारणलक्षणास्त्रिपरीताश्च
अजीवाः-धर्मोधर्माऽऽकाशाऽऽद्यः, तत् तस्य भित्तोरहितस्य-
तित्तयेजीवान् विभागेन दर्शयितुमाह-जीवा अणुपुण्याल-
क्षणा द्विधा । तद्यथा-त्रयस्मतीति त्रया इन्द्रियादयः, तथा
तित्तुनीति त्र्यावराः शुद्धीकायाऽऽद्यः । नेऽपि सूत्र-
मात्रपर्याप्तसाध्यासकाऽऽदिभेदेन बहुधा द्रष्टव्याः, एतेषु
योपरि बहुधा व्यापाराः प्रवर्तन्ते ।

साम्प्रतं तदुपमदक्ष्यपारकर्तुं दर्शयिमाह-

इह खलु गार्त्या सारंभा सपरिगहा, संतेगतिया स-
मखा माहया वि सारंभा सपरिगहा, जे इमे तसा था-
वरा पाह्या ते सयं समारंभति, अत्रेण वि सारंभावैति,
अणं पि समारंभतं समनुजाणति । इह खलु गार्त्या
सारंभा सपरिगहा, संतेगतिया समखा माहया वि सा-
रंभा सपरिगहा, जे इमे कामभोगा सचिवा वा अचिवा
वा ते सयं परिगिण्ठति, अत्रेण वि परिगिण्ठवैति, अणं-
पि परिगिण्ठतं समनुजाणति । इह खलु गार्त्या सारं-
भा सपरिगहा, संतेगतिया समखा माहया वि सारंभा
सपरिगहा, अइ खलु अणारंभ अपरिगहे, जे खलु गार-
त्या सारंभा सपरिगहा, संतेगतिया समखा माहया
वि सारंभा सपरिगहा, एतंसि चैव निस्साए वंभ-
चेरवातं वसिस्सामो, कम्म यं तं हेउं ? जहा पुव्वं
तहा अवरं जहा अवरं तहा पुव्वं, अंजु एते अणुवर-
या अणुवाट्ठिया पुणरवि तारिसगा चैव ॥

इहास्मिन् संसारे, जलुर्वाक्पालककारे, गृहम्-अगारं त-
त्र तित्तुनीति गृहस्थाः, ते च सहोऽऽरम्भेण-जीवपमद-
करिणा वर्तन्ते इति सारम्भा, तथा सह परिगहेण-हि-
पदचतुष्पदधनधान्याऽऽदिना वर्तन्ते इति सपरिगहाः, न के-
वलं त एवाभ्युदयि सन्ति विद्यन्ते एकः केचन श्रमणः शा-
क्याऽऽद्यः, ते च पवनपाचनोऽऽद्यमुनेः सारम्भाः दाल्यादि-
परिग्रहाश्च सपरिगहाः, तथा ब्राह्मणार्थव्यंविधा एव, एतेषां
च सारम्भकत्वं स्पष्टतरं सूत्रैरेव दर्शयति-य इमे प्राण-
व्यावर्तितास्तसाः स्वावराश्च प्राणिनस्तान्स्वयमेव-अपरि-
गृहता एव समारम्भन्ते, तदुपमदं व्यापारं स्वत एव कु-
र्वीत्यर्थः, तथाऽप्याश्च समारम्भयन्ति, समारम्भं कुर्वन्त-
श्चाप्यान् समनुजानन्ति । तदेवं प्राणवृत्तिपातं प्रवर्धय भोगा-
भूतं परिग्रहं दर्शयितुमाह-(इह खलु इत्यादि) इह खलु

गृहस्थाः सारम्भाः सपरिग्रहाः सन्ति श्रमणा ब्राह्मणाश्च,
ते च सारम्भपरिग्रहत्वात् किं कुर्वन्तीति दर्शयति-य इमे
प्रत्यक्षाः कामप्रधाना भोगाः कामभोगाः, काम्यन्ते इति का-
माः स्त्रीमात्रपरिवृत्तऽऽद्यो, भुज्यन्ते इति भोगाः अन्नः
चन्दनवादिभिराऽऽद्यः, न एते सचिवाः सचेतना अचेतना
वा भवेयुः, तदुपादानभूता वाऽप्याः, तांश्च सचिवात्वि-
त्तान् वाऽर्थास्तं कामभोगार्थिना गृहस्थाऽऽद्यः स्वत एव प-
रिगृह्णन्ति, अन्येन च परिग्राहयन्ति, अपरं च परिगृह्णन्तं
समनुजानन्ति इति । साम्प्रतमुपमंजिषुगुहाद-(इह खलु इ-
त्यादि) इह अस्मिन् जगति सन्ति विद्यन्तं गृहस्थास्तथा-
विधाः श्रमणा ब्राह्मणाश्च सारम्भाः सपरिग्रहा इत्येवं ज्ञा-
त्वा स भिक्षुरवमवधारयेत्, अहमेषाऽत्र खल्वनारम्भोऽपरि-
ग्रहश्च, ये कामी गृहस्थाऽऽद्यः सारम्भाऽऽदिगुणायुक्ताः तदे-
तन्निश्रया न दार्धयैव च ब्रह्मचर्ये-आमर्शयमाचरिष्यामोऽ-
नारम्भा अपरिग्रहाः सन्तो, धर्मोऽऽधारदेहप्रतिपादनार्थमा-
हाराऽदिकृते सारम्भपरिग्रहगृहस्थानिधया प्रवर्ज्य कारिष्या-
म इत्यर्थः । ननु च यदि तन्निश्रया पुनरपि विद्वन्त्वं
किमर्थं ने त्यज्यन्ते इति जाताऽऽशङ्कः पूच्छति-कथं हेतुः
केन कारणेन ? नदेतद्गृहस्थश्रमणब्राह्मण्यजनमभिहित-
मिति, आचार्योऽपि विदितमभिप्राय उत्तरं ददाति, यथा
पूर्वम् आर्यो सारम्भपरिग्रहत्वं तेषां तथा पश्चादपि स-
र्वकालमपि गृहस्थाः सारम्भाऽऽदिदोषादुदाः श्रमणाश्च केच-
न यथा पूर्वं गृहस्थनावे सारम्भाः सपरिग्रहास्तथा अपर-
रक्षिष्यति प्रव्रज्याऽऽरम्भकालं तथाविधा एव त इति, अतु-
नामयपदाव्यभिचारिण्यप्रतिपादनार्थमाह-यथा अपरम् अपर-
रक्षितं प्रव्रज्याप्रातिपत्तिकालं तथा पूर्वमपि गृहस्थमेषां वाऽ-
दावपीति । यदि वा-कथं हेतुस्तद्गृहस्थाऽप्याश्रयणं किमे-
वतिनेत्याह-यथा पूर्वं प्रव्रज्याः रम्भकालं सर्वमेव भिक्षाऽऽ-
दिकं गृहस्थाऽऽद्यतं तथा पश्चादपि, अतः कथं तु नामानयथा
तुर्लभैर्विषयतीत्यतः साधुभिर्नोऽऽरम्भे-सारम्भाऽऽश्रयणं वि-
धेयम् । यथा चैते गृहस्थाऽऽद्यः सारम्भाः सपरिग्रहाश्च तथा
प्रत्यक्षेणैवोपलभ्यन्ते इति दर्शयितुमाह-(अंजु इति) व्य-
क्तमन्तरेण गृहस्थाऽऽद्यो, यदि वा-अज्ज इति प्रमुण्णेन ग्यायं
स्वरसप्रवृत्त्या सावधानुष्ठानेभ्योऽनुपूरताः परिग्रहाऽऽरम्भाश्च
सत्यंयमानुष्ठानेन चानुपस्थिताः-समयमुष्ठानमकुरुयन्तो ये-
ऽपि कथंश्चिद्वर्गकरणार्थं लिखताम्नेऽपुनरिष्टयोऽजिवाभ्यान्वा-
द्याऽनुष्ठानपरित्यागं गृहस्थमवावृत्तानुष्ठानमननचित्तमानाः पुन-
रपि तादृशा एव गृहस्थकल्पा एवैति ।

साम्प्रतमुपसंहरति-

जे खलु गार्त्या सारंभा सपरिगहा, संतेगतिया समखा
माहया वि सारंभा सपरिगहा, दुहता पावां कुव्वेति इति
संस्साए दांदि वि अंतंदि अदिसमभायो इति भिक्खुं रीए-
आ । से वेमि पाइयं वा ० ६ जाव एवं से परिमायकम्मे,
एवं से वेवयकम्मे, एवं से वि अंतकारए यवतीति भक्खा-
यं ॥ १४ ॥

य इमे गृहस्थाऽऽद्यस्तं क्षिप्वापि साऽऽरम्भसपरिगृहत्वाभ्या-
मुभाभ्यामपि पापान्मुपादत्ते, यदि वा-रागद्विषाभ्यामुभाभ्या-
मपि, यदि वा-गृहस्थप्रव्रज्यापर्यायाभ्यामुभाभ्यां पापानि

कुर्वन् इत्येवं संख्याय परिहाय द्वयोरप्यन्तेयोरारम्भ-
परिग्रहयो रागद्वेषयोर्वा अदृश्यमानः अनुपलभ्यमानो,
यदि वा—रागद्वेषयोर्व्यक्तौ—अभावौ तयोरादिश्यमानो—
रागद्वेषाभाववृत्तित्वेनापदिश्यमानः सक्षित्येवंभूतो भिक्षु-
श्रौलोऽनवच्छाऽऽहारभोजी स्वसंयमादुद्युते रीयेत प्रवर्त्तते,
एतदुक्तं भवति—ये ह्येवाहितसंयोगा यस्मात् धनधान्याऽऽदिकः
परिग्रहो यथेवं हस्तपादाऽऽद्यव्यवहृक्तं शरीरं यच्च तदायु-
र्बलवर्णोऽऽदिकः तत्सर्वमशाश्वतमनन्यं स्वनेन्दुजालसदृश
मसारं, शुद्धस्य प्रमणुब्राह्मणाश्च सारम्भाः सपरिग्रहाश्च, ए-
तत्सर्वं परिहाय सत्संयमादुद्युते भिक्षु रीयेतेति स्थितम् ।
स पुनरप्यहमधिकृतंमेवार्थं विशेषिततरं सोपपत्तिकं ब्र-
ह्मीमिति तत्र प्रज्ञापकापेक्षया प्राच्यादिकाया दिशोऽन्यत-
रस्याः समायातः स भिक्षुर्द्वयोरप्यन्तयोर्दृश्यमानतया स
संयमेन रीयमाणः सन् एवमनन्तरंकेन प्रकारेण अपरिहा-
या परिहाय प्रत्याख्यानपरिहाया प्रत्याख्याय च परिहात-
कर्मो भवति । पुनरप्येवमिति परिहातकर्मत्वाद्यपेतकर्मो
भवति-अपूर्वस्याव्यवच्छको भवतीत्यर्थः । पूर्ववर्तिमप्यव्यव-
क्षयोगनिर्वाधोपायतः पूर्वोपचितस्य कर्मणा विशेषणान्त-
कारको भवतीति, एतच्च तीर्थकरणगुधराऽऽदिभिर्ज्ञातंज्ञेय-
राख्यानमिति ।

कथं पुनः प्राणातिपातविगतिमत्ताऽऽदिव्यवस्थितस्य कर्माप-
गमो भवतीत्युक्तम्, यतस्तत्प्रवृत्तस्यऽऽभौतयेन प्राणिनां
पीडोपपद्यते, तथा च कर्मबन्ध इत्येवं सर्वं मनस्याध्यायाऽऽह-
तस्य खलु भगवता कृज्जीविकायाहेतु पणुता, तं ज-
हा—पुटवीकाणं जाव तसकाये, से जहाणाम ए मम
अस्सायं दंडेण वा अट्टीण वा मुट्टीण वा लेलुण वा
कवालेश वा आउट्टिजमाणस्स वा हम्ममाणस्स वा तज्जि-
जमाणस्स वा ताडिजमाणस्स वा परियाविजमाणस्स वा
किलाविजमाणस्स वा उद्विजमाणस्स वा० जाव लोमु-
क्कणणमायमवि हिंसाकारं दुक्खं भयं पडिसेवेदंमि, इ-
ष्वं जण सव्वे जीवा सव्वे भूता सव्वे पाणा सव्वे स-
त्ता दंडेण वा० जाव कवालेश ना आउट्टिजमाणा वा
हम्ममाणा वा तज्जिजमाणा वा ताडिजमाणा वा प-
रियाविजमाणा वा किलाविजमाणा वा उद्विजमा-
णा वा० जाव लोमुक्कणणमायमवि हिंसाकारं दुक्खं
भयं पडिसेवेदंमि, एवं नत्ता सव्वे पाणा० जाव सत्ता
श हंतव्वा श अजावेयव्वा श परिपेतव्वा श परितावे-
यव्वा श उद्वेयव्वा; से वेमि जे य अतीता जे य प-
डुप्पन्ना जे य आगमिस्सा अरिहंता भगवंता सव्वे ते
एवमाइक्खंति एवं भासंति एवं पक्खंति एवं पक्खंति-
सव्वे पाणा० जाव सत्ता श हंतव्वा श अजावेयव्वा
श परिपेतव्वा श परितावेयव्वा श उद्वेयव्वा, एस ध-
म्म्ये धुवे णीति ए सास ए समिच्च लोगं लेयसेहि एवेदि ए,
एवं से भिक्खु विरते पाणातिवापातो० जाव विरते प-

ग्गहातो शो दंतपक्वालशणो दंते पक्खालेजा शो अं-
जणं शो वमणं शो धूवेण शो तं परिअति एजा ॥

तत्रेति कर्मबन्धप्रस्तावे, खलुर्वाक्यालकारे, भगवता उ-
त्पन्नज्ञानेन तीर्थकृता पञ्चजीविकाया हेतुत्वेनोपपन्ताः,
तद्यथाः पृथिवीकाया यावत्प्रसक्त्याऽपीति, तेषां च पीड्य-
मानानां यथा दुःखमुपपद्यते तथा स्वसंविधिसिद्धेन दृष्टान्तेन
दृश्यितुमाह—तद्यथा मामम असातं दुःखं ववयमाणैः प्रका-
रैरुपपद्यते तथाऽप्येवामपीति, तद्यथाः दृष्टेनास्त्वा मुष्टिना
लेलुता लोष्टेन कपालेन कपरेण आकोट्यमानस्य संको-
ट्यमानस्य हन्यमानस्य कशाऽऽदिभिस्तज्जमानस्याऽऽहुद्वया-
ऽऽदिभिस्तात्त्वमानस्य कुञ्चाऽऽर्वाभ्यानांऽऽदिना परि-
तप्यमानस्याम्बादौ अन्येन वा प्रकारेण परिक्लाम्यमा-
नस्य तथा अवद्राव्यमाणस्य मार्यमाणस्य यावत्क्षोभोत्पन्न-
मनाभमपि हिंसाकरं दुःखं भयं च यमपि क्रियते त-
त्सर्वमेव संवेदयामीत्येवं ज्ञानीहि । तथा सर्वे प्राणा जी-
वा भूतानि सत्त्वा इत्येते एकार्थिकाः कथञ्चिद्भेदाश्रि-
त्य व्याख्याताः, तत्रेतेषां दृष्ट्वाऽऽदिना कुत्र्यमानानां या-
वत्क्षोभोत्पन्नमनाभमपि दुःखं अस्ति संवेदयतामेतच्च हिंसा-
करं दुःखं भयं वीर्याणं ते सर्वे प्राणान् न परितापितवन्त्या
नापद्रावयितव्याः ॥ सोऽहं ब्रवीमि, एतच्च स्वमनीषिकतया
किं तु सर्वतीर्थकराऽऽजयेति दृश्यति—(जे अती ए इत्यादि)
ये केचन तीर्थकृतं श्रवभाऽऽदयोऽतीता ये च चिदंहेतु व-
संमताः सीमन्धराऽऽदयो ये वाऽऽतामिन्यामुत्सर्गिण्यां अ-
विष्यन्ति पक्काभाऽऽदयोऽहंताऽमरानुरंरंभराणां पूजा-
हो भगवन्त वैभवाऽऽदिगुणकलापोषिताः सर्वेऽप्येवं ते व्य-
हवावा प्राक्याग्निं प्रतिपादयन्ति । एवं संवेदयमुजायां
परेदि आपन्ने, स्वन एव, न यथा वीर्याणं बोधिसत्त्वप्रभा-
वान् कुञ्चाऽऽदिदृश्यत इत्येवं प्रकटयं ह्यापयति हेतुद्वारह-
णऽऽदिभिः, एवं प्रकृपयन्ति नामाऽऽदिभिर्मया सर्वे प्राणा न
हन्त्या इत्यादि, एष धर्मः प्रतिरक्षणलक्षणः प्राण्यवधिग-
तस्वकपो भूषोऽवश्यंभावी प्राणिरः क्षाल्यादिरूपेण शाश्वत
इत्येवं चाभिसंमन्य केवलज्ञानेनावलोक्य लोकं चतुर्दश-
रज्ज्वात्मकं वेदंवेदस्तीर्थकृद्भिः प्रवेदिताः कथित इत्येवं सर्वे
ज्ञात्वा स भिक्षुर्विदितवेद्यो विरतः प्राणातिपाताद्यावन्-
रिग्रहादिति । एतदेव दृश्यितुमाह—(शो) दंत इत्यादि) इह
पूर्वोक्तमहाव्रतपालनार्थमेनेनोत्तरगुणाः प्रतिपाद्यन्ते, तत्राप-
रिग्रहो निष्कृद्धनः सन् साधुनो दम्नप्रक्षालनेन कर्मभाऽऽदि-
काष्टेन दन्तात् प्रक्षालयेत्, तथा नो अन्नं सौवीराऽऽदिकं
विभूषार्थमक्षुण्णंयेद्यात्, तथा नो वमनविरेचनाऽदिकाः क्रियाः
कुर्यात्, तथा नो शरीरस्य स्वीयवस्त्राणां वा धूपेन कुण्डलादि
कासाऽऽद्यपननार्थं तं धूमं योगमार्तिनिपादितमतिपवदिति ॥

साम्प्रतं भूलगुणोत्तरगुणप्रस्तावमुपसंगृह्युग्राह-

से भिक्खु अकिरि ए अलुस ए अकोहे अमाए अमाए अ-
लोहे उवसंते परिनिवुडेणो आसंतं पुरतो केरेजा इमेण मे

पुंडरीय

दिष्टेण वा सुएण वा मएण वा शाएण वा विष्णएण वा इमेण वा सुचरितवनियमबंधचेरवासेण इमेण वा जाया माया इति एणं धम्मणेणं इओ बुए पेसा देवे सिया काम-भोगाणु वसवती सिद्धे वा अदुक्खमसुभे पत्थ वि सिया एएव वि शो सिया ।

स मूलोत्तरगुणव्यवस्थितौ भिक्षुनोरूप क्रिया-सावद्या विद्यते इत्यर्थः, संबुताऽऽत्मकतया सांप्रसार्यकर्मव्यवस्था इत्यर्थः, कुत एवेभूतः यतः प्राणिनामलूकाऽऽदिस्वकाऽनुपम-बंध इत्यर्थः, तथा न विद्यते कांथा यस्यैवकांथः, एवममानंऽस्मायाऽलोभः कपायोपशमाच्छांपशान्तः शीतोभूतस्त-कुपशमाच्छ परिनिर्वृतं ह्य परिनिर्वृतं, एवं तावदहितकथ्यः कामभोगेषु विरतः पारलौकिकेत्योऽपि विरत इति दर्शयति—(नो 'आत्मसमिव्यादि') नो नैवाशानं पुनरुक्त्यं ममानेन विशिष्टपत्न्या जन्मान्तरं कामभोगावाप्तमविष्यतीति एवंभूतामाशानं न पुनरुक्त्यादिति । एतदेव दर्शयितुमाह—(इमेणमियादि) अस्मिन्नेव जन्मस्यमुना विशिष्टप-अरणकलेन दृष्टेतामर्योपध्यादिना तथा पारलौकिकेन च धुनेनादिकथमिदं ब्रह्मदत्ताऽऽदीनां विशिष्टपधरणकलेन, तथा (मएण च नि) मनने ज्ञाने ज्ञानस्मरणऽऽदिना ज्ञानेन तथाऽऽचार्योऽऽदेः सकारादिज्ञाननावगतेन ममापि विशिष्टे भविष्यतीत्येवं ताऽऽशानं विदध्यात्, तथाऽमुना सुचरित-तपोनियमब्रह्मवर्त्यवासेन तथाऽमुना वा यावतामात्रावृत्तिना धर्मगोचरोत्तरेण हतोऽस्माद्व्यावृत्त्युत्पत्तस्य प्रत्ये जन्मान्तरं समगहं ह्येवं, तवस्थस्य च मे वशयतिनः कामभोगा भवेयुः, अशक्यमेवियुतो वा निद्रः अदुःखाऽशुभाशुभकर्मप्रकु-त्पतयेत्येवंभूतोऽहं स्यामागमिकाल इत्येवमाशानं न वि-दध्यादिति । यद्वा—निशिष्टपधरणऽऽदिनाऽऽगामिनि काले ममागमा लयिमव्यादिकाऽष्टप्रकारा निद्रिदमविष्यतीत्य-नया च निद्रया निद्रोऽहमदुःखाऽशुभो वा मध्यस्थ इत्येवं रूपमाशानं न कुर्यात् । तदकरणं च कारणमाह—(एण्य वि इत्यादि) अत्रापि विशिष्टपधरणं स्वर्गाय कृताश्चात्र-मितादुद्गुणश्रान्तमज्ज्ञं मति कदाचित्कर्माच्चः स्यात्कदाचि-च्च नैवाशेरकमंलवलक्षणा निद्रिः स्यात् । तथा चोक्तम्—
“जे जलिया उहेऊ, भवस्मन् तं चंच तत्तिया मांफ्ले ।” इत्या-दि । यदि वा अत्राप्यगमाऽऽष्टपट्टगुणकार्यं तवच्छरणाऽऽदे निद्रिः स्यात् कदाचिच्च न स्यात्, तद्विषययोऽपि वा स्यात्, इत्येवं व्यवस्थिते प्रस्तावैकार्यकारिणां कथमाशानं कर्तुं शक्यते, इति निद्रिच्छाष्टप्रकारेण—(अगमा १, लयिमा २, महिमा ३, प्रतिः, ४, प्रकाश्यम् ५, ईशित्वम् ६, वशित्वम् ७, यत्र कामावसायित्वमिति ८ । तदेवमैहिकार्यमाभुमिहिकार्यं कीर्तिवर्णकंकाऽऽद्यर्थे च तपो न विधेयमिति स्थितम् ।

साम्प्रतमनुकूलप्रतिकूलेषु शब्दाऽऽदिषु विषयेषु रा-
गद्वेषाभावं दर्शयितुमाह—

से भिक्खु सहेहि अमुच्छिए स्वेहि अमुच्छिए गं-
धेहि अमुच्छिए रसेहि अमुच्छिए फामेहि अमुच्छिए
विरए काहाओ माणाओ मायाओ लोभाओ पेजाओ
दोसाओ कलहाओ अब्भक्खाणाओ पेसुआओ परपरि-

वायाओ अरइरईओ मायाभासाओ भिच्छादंसणमन्ना-
ओ इति से महता आयाणाओ उवसंते उवडिए पडिवि-
रते से भिक्खु । जे इमे तसथावरा पाणा भवंति ते शो
सयं ममारभइ, शो अमेहि ममारभोवेंति, अन्नं समारभंतं न
समणुजागंति, इति से महतो आयाणाओ उवसंते उवडिए
पडिविरते से भिक्खु । जे इमे कामभोगा सचित्ता वा अचि-
त्ता वा ते शो सयं परिगएहंति, शो अन्नेणं परिगएहवेंति,
अन्नं परिगएहंतं पिणु समणुजागंति, इति से महतो आ-
याणाओ उवसंते उवडिए पडिविरते से भिक्खु ॥

स भिक्षुः सर्वोऽऽशंसारहितो वैशुचीणाऽऽदिषु शब्देष्वमूर्च्छि-
तोऽगुह्योऽन्युपपन्नः तथा-गममाऽऽदिशब्देषु कर्कशेषु अ-
द्विष्टः, एवं रूपरसगन्धस्पर्शव्यपि वाय्व्याप्तः । पुनरपि
सामान्येन कांथाऽऽनुपशमं दर्शयितुमाह—(विरण कांथाओ
इत्यादि) कांथमानमायालोभयो विरत इत्यादि सुखम्,
यावदिति । (मे महया आयाणाओ उवसंते उवडिए पडि-
विरणं मे भिक्खु ति) स भिक्षुर्भवति यो महतः कर्मा-
पादानादुपशान्तः सन्त्येवं चोपस्थितः सर्वपापेभ्यश्च
विरतः प्रतिविरत इति । एतदेव च महतः कर्मापादानादि-
मणं साक्षादर्शयितुमाह—(जे इमे इत्यादि) ये केचन त्रयाः
स्वायराष्ट्रा प्राणिनो भवन्ति, तासु स्वानिपि—(नो) नैव स्यं
सत्सत्तावः समागमन्ते प्राणेषुपमर्दकामगमं नारम्भन्त इति
यावत्, तथा ताव्यः समारम्भयन्ते, न चान्यान् समारम्भ-
माणान् समनुजानन् इत्येवं महतः कर्मापादानादुपशान्तः
प्रतिविरतो भिक्षुर्भवतीति । सांप्रतं सामान्यतः सां-
सार्यकर्मोपादानकामभोगनिवृत्तिमधिकृत्याह—(जे इमे
इत्यादि) ये केचनकोऽप्यन्ते इति शब्दो भुञ्जन्त इ-
ति भोगास्ते च सचित्ता अचित्ता वा भवेयुक्ताश्च न स्व-
तो गृहीत्याश्रयनेन ग्राहयेन्, नाप्यपुं गृह्णन्ते समनुजान-
यादित्येवं कर्मापादानादिरतो भिक्षुर्भवतीति ।

साम्प्रतं सामान्यतः साम्प्रसार्यकर्मोपादाननिषेधमधि-
कृत्याऽऽह—

जं पि य इमं संपरादयं कम्मं कज्जइ, शो तं मयं करंति,
शो अन्नेणं कारोवेंति, अन्नं पि करंतंण समणुजाणइ
इति, से महतो आयाणाओ उवसंते उवडिए पडिविरते ।
से भिक्खु जाणेजा अमणं वा पाणं वा खादंम वा मादंम
वा अस्मिं पडियाए एणं साहम्मियं समुहिस्म पाणाइं
भूताइं जीवाइं सताइं ममारंभं समुहिस्म कीनं पापिच्चं
अच्छिज्जं अणिमइ अविहइं आहइ दुमियं तं चेनियं
मिया तं शो मयं भुंजइ, शो अमणं भुजावेंति, अन्नं पि भुं-
जंतंण समणुजाणइ इति, से महतो आयाणाओ उवसंते
उवडिए पडिविरते ॥

(जं पि य इत्यादि) यदपरे संपर्येति तासु तासु गान्तव्य-
नेन कर्मणंति सांप्रसार्यकं, तच्च तत्रप्रत्येकनिवहमात्मन्यगोचर-
याशानोपपत्तयेत्येवं, तत्कर्म नत्कारणं वा न हनकारितानु-
मननिभिः करोति स भिक्षुरभिधीयते इति । सांप्रतं भिक्षावि-

शुद्धिमध्याऽऽह—(सि भिक्षु इत्यादि)स भिक्षुर्गुणरत्नेषूत-
माहारजातं जानीयात् । (अस्ति पट्टिपापं सि) एतत्प्रतिज्ञ-
याऽऽहारदानप्रतिज्ञया यदि वाऽऽसिन्नं पर्याये साधुपर्याये ध्य-
वस्थितमेकं साधुं साधर्मिकं समुद्दिश्य कश्चिच्छावकः प्रकृति-
भद्रार्थं वा साध्याहारदानार्थं प्राणिनः प्रत्यर्पेद्गृह्यान् भूतानि
नितकालमधीनि ज्ञेयानियुक्तधरणाक्षरणास्तथास्मादसाधो-
पेतास्तस्मादभ्य तनुपमर्दकमारम्भं विधाय समुद्दिश्य त-
त्प्रीडां सम्यगुद्दिश्य, कीर्तं कथंश्च द्रव्यविनिमयेन (पा-
मिष सि) उद्यतकमाच्छेद्यमित्यप्यस्मादुपच्छेद्य, अनिसृ-
ष्टमिति परेषानुत्प्लेककालतमप्याहृतमिति साध्यमिमुं प्रामा-
ऽऽद्वारातीतमाहृत्योपेत्य साध्वयं कृतमुद्दिशकमित्येवभूतमा-
हारजातं साधवे दत्तं स्यात्, तच्चा कसिन् तेन परिगृहीतं
स्यात्, तदेवं शेषदुष्टं च ज्ञात्वा स्वयं न भुञ्जीत, नाप्यप-
रेण भोजयेत्, न च भुञ्जामपरं समनुजानीयादित्येवं दुष्टा-
ऽऽहारदोषाविमुक्तो भिक्षुर्भवतीत्यर्थः ।

से भिक्षु अहं पुण एवं जाणुंजा । * तं जहा—विजजति
तेसि परकमे जस्माद्धा ते चेइयं सिया, तं जहा—अण-
णं से पुत्ताणं धूयाणं एहाणं पातीणं शातीणं राईणं
दासाणं कम्मकराणं कम्मकरीणं आदेसाय पुढो प-
हेणाए सामासाए पातरासाए सस्मिहिसंचए किज्जित इह-
मेगेसि माणवाणं भोग्याणं । तस्य भिक्षु परकडं परिणि-
ट्ठितमुग्गमप्यायसेसणासुद्धं सत्थाइयं सत्त्वपरिणामियं अवि-
हिंसियं एसियं वेसियं सामुदाणियं पत्तमसणं कारुण्डा प-
माणजुत्तं अक्खोवंजणवणलवणभूयं संजयजायाभायाव-
चित्थं विलमिव पक्कभूतेणं अण्णाणेषुं आहारं आहार-
ज्जा, अणं अण्णकालं पाणं पाणकालं वत्थं वत्थकालं ले-
खं लेखकालं सयणं सयणकालं ॥

अथ पुनरंवे जानीयादित्यादि । तद्यथा—विद्यते तेषां
गृहस्थानामेवम्भूतः वधयमाणः पराक्रमः सामर्थ्यमाहारनि-
र्वर्तनं प्रत्यारम्भस्तेन च यदाहारजातं निर्वर्तितं यस्य आ-
धाय यत्कृते तत्केनितमिति दत्तं निष्पादितं स्याद्भवेत् ।
यत्कृते च निष्पादितं तत्त्वनाममाहमाह । तद्यथा—आ-
त्मनः स्वनिमित्तमेवाऽऽहारद्विकारनिर्वर्तनं कृतमिति, तथा
पुनः साध्वयं वायदादेशायाऽऽदिश्यते यस्मिन्प्राणः संभवेण प-
रिजनस्तदाशनदानाऽऽदिश्यापारं स आदेशः प्राच्येकस्मिन्-
यं वा द्रव्यकं प्रहृष्टार्थं विशिष्टाऽऽहारनिर्वर्तनं कियते, तथा
श्यामा रात्रिस्तस्यामशुनमाशः श्यामाऽऽश्वत्थेयः प्रानरशुनं
प्रानरशुनः प्रत्युपस्थेयः भोजनं तदर्थं संश्लिष्टः संविचयो
विशिष्टाऽऽहारसंप्रहृष्ट संवयः कियते । अनेन चैतत्प्रतिपा-
दितं भवति—चालद्वयग्लानाऽऽदिनिमित्तं प्रत्युपाऽऽदिसंभवे-
ष्वपि भिक्षाऽऽने कियते, तस्य चायमभिहितः संभवः, स
च संविचिसंभव इदंकेषां मानवानां भोजनार्थं भवति,
तत्र भिक्षुदयतविहारी परकृतपरनिष्ठितमुग्गमेत्वापद्वैवणा-
शुद्धमाहारमाहरेत्, अत्र च परकृतपरनिष्ठितं चत्वारो
भद्राः । तद्यथा—तस्य कृतं तस्यैव च निष्ठितं, तस्य कृत-
मन्यस्य निष्ठितम्, अन्यस्य कृतं तस्यैव निष्ठितम्, अन्य

स्य कृतमन्यस्य निष्ठितमित्ययं चतुर्थो भद्रः स्वेषोपासः,
अयं च शुद्धो द्वितीयश्चायस्य निष्ठितत्वात्प्राऽऽध्याकर्मोद्दि-
श्याऽऽप्य उद्गमदोषाः बोद्धा तथात्पादनादोषा धात्रीदुष्ट्यादि-
काः बोद्धव्यमथेषणादोषाः शुद्धिताऽऽप्यो दृश, एवमेभि-
ध्वत्वारिंशदोषैरहितत्वाच्छुद्धम् । तथा शस्त्रमन्यादिकं ते-
नार्तितं प्राप्तुक्रीकृतं शस्त्रपरिणामितमिति शस्त्रेषु स्वका-
यपरकायाऽऽदिना निर्जीवीकृतं वर्णगन्धरसाऽऽदिभिश्च परि-
णमितं, हिसां प्राप्ते हिसितं विकृपं हिसितं विहिंसितं-न
सम्यक् निर्जीवीकृतमित्यर्थः, तदप्रतिषेधाद्विहिंसितं नि-
र्जीवमित्यर्थः । तदप्येयितमन्येयितं भिक्षाचर्याविधिना प्राप्तं,
वैयिकमिति केवलसाधुवेषावाप्तं न पुनर्जोस्याद्याजोवन्तं भि-
क्षा समुद्भूतत्र भवं सामुदायिकवत्, एतदुक्तं अत्रार्थ—मयु-
करवृक्षाऽऽवाप्तं सर्वत्र स्तोत्रं स्तोत्रं गृहीतमित्यर्थः ।
तथा प्रहृष्टयेदं प्राणं—गीतार्थोपासमशनम् आहारजातं, त-
दपि वेदनावैयाद्युपादिके कारणे स्तित, तत्वाऽपि प्रमाणवुक्तं
नानिमात्रम् । प्राणं चेद्म्—प्रहृष्टमणुस्त्व सत्त्व—जलस्त्व
कुञ्जा दवस्त्व दो भाए । वाउपधियागशुद्धा, लुम्भमाणं जलं कुञ्जा
॥१॥ इति । एतदपि न वणवत्ताऽऽप्ये किन्तु वायवमात्रेणा-
ऽऽहारं देहः कियामु प्रवर्तते । तत्र दृष्टान्तद्वयमाह—तद्यथा-
अक्षस्योपाज्जन्तम् अण्णं मणस्य च लपनं प्रलेपस्तदुपमया
आहारमाहरेत् । तथा लोक्रम—अभ्यंगेण व संगेदं, श तद्व
विनदं विणा उ जा माह । सो रागदोषरहिताः प्रतापे विहिद
नं संवे ॥ १ ॥ एतदेव दर्शयति—संयमयात्रायां मात्रा संय-
मयात्रायात्रा यावदप्याऽऽहारमात्रा प्रवेसयात्रा अणुत्तं सा
तथा तथा—संयमयात्रामात्राया वृत्तियस्य तत्तथा, तदपि वि-
लप्रवेशपद्यभूतेनाऽऽमनाऽऽहारमाहरेत् । एतदुक्तं भवति-
यथाऽऽहिर्विलं प्रविशन् तृणं प्रविशत्येवं साधुनाऽप्याहारस्त-
त्त्वादमनास्वादयन्ता शीघ्रं प्रवेमयितव्य इति । यदि वा—स-
पेणवाऽऽहारं लप्त्वा स्वादमन्यवहार्यत इति । तदेवं वाऽऽ-
हारजातं दर्शयितुमाह—अत्र भद्रमक्षकालं स्वाध्यायपरिष्फु-
रकालं भिक्षाकालं प्राप्ते, पुरः पश्चात्तत्त्वे परित्तं भवति
यथोक्तभिक्षाऽऽनेन, ग्रहणकालावत् भिक्षं परिभोगकालं भु-
ञ्जीत, तथा पानकं पानकालं, नानितुपितो भुञ्जीत, नाप्य-
निबुभुक्षितः पानकं धियेदिति, तथा वत्थं वत्थकालं शुद्धी-
यादुपभोगं वा कुर्यात्, तथा लयनं शुद्धाऽऽदिकमाश्रयस्य
वर्षास्ववधयमुपादानमन्यदा त्वनियमस्तथा शय्यतेऽस्मिन्वि-
शि । शयनं संप्रसारकः, स च शयनकालः, तत्राप्यगीतार्थोपा-
नं प्रहृष्टयं निद्राविमोक्षो गीतार्थोपां प्रहृष्टयेकमिति ।

से भिक्षु मायसे अण्णयं दिसे अणुदिसं वा पडिवसे
धम्मं आइस्से विभए किट्टे उवडिएसु वा अणुपडिएसु
वा सुस्सुसमाणेसु पवेदए, संति विरतिं उवसमं निम्माणं
सोयवियं अज्जविणं महीवियं लापावियं अणुतिवातियं स-
ज्जेसि पाणाणं सज्जेसि भूताणं ० जाय सत्ताणं अणुवाइं
किट्टि धम्मं ॥

स भिक्षुराहारोपधिशयनस्वाध्यायश्यानाऽऽशीनां मात्रां जाना-
तीति तद्विधिः सन् अन्यतरां दिशमनुदितं वा प्रतिपद्यः स-
माजितो धर्ममात्रापर्यन्तं प्रतिपादयेत्, यदेन विधेयं तद्यथा-

योगं विभजेद्वर्गफलानि च कीर्तयेत्-आविर्भावयेत्, तच्च धर्मकथनं परिहिनार्थप्रवृत्तेन साधुना सम्यग्गुणैर्युक्तं तु शिष्यः अनुपस्थितेषु वा कौतुकाऽऽदिप्रवृत्तेषु शुद्धपमाणेषु श्रोतुं प्रवृत्तेषु स्वयंपरीहताय प्रवर्त्यराक्षसैर्युक्तकथयैविति यावत् । श्रोतुमुपस्थितेषु यत्कथयेत्तद्दर्शयितुमाह-(संति विरदं इत्यादि) शान्तिकथयामः कोऽप्यस्तस्य धाना प्राप्तातिपाताऽऽदिभ्यो विरतिः शान्तिविरतिः । यदि वा शान्तिशेषकृत्तपोपशमकृत तथै-तदर्थे विरतिः शान्तिविरतिः तां कथयेत्तथा उपशममिन्द्रियनोद्विग्नयोपशमकथं रागद्वेषाभावजनितं तथा निवृत्तिं निर्वाणमशेषवृद्धापरमरूपं तथा (सोयवियं ति) शौचं तदपि भावशीलं सर्वोपाधिबिद्युज्जना व्रतामालिन्यम् (आज्जवियं ति) आज्ञममायित्वं तथा मार्दवं सुदुर्भावं सर्वत्र प्रथयन्नप्यं, विनयतन्त्रतेति यावत् । तथा-(लाघवियं ति)कथयां लाघवाऽऽपादनं कर्मयुगोऽऽमनः कर्मोपनयनतो लघवस्थासंजननम् । सांमतपुष्पहारद्वारेण सर्वेषु मानुषानां मूलकारणमाह-अतिपतनं अतिपातः प्राशुयुग्मर्दनं तद्विद्यते यस्यासांभ्रतिपातिकस्तन्निषेधापादननिपातिकस्तं सर्वेषां प्राणिनां भूतानां यावत्सत्त्वानां धर्ममनुविबिध्यानुविचिन्त्य वा कीर्षयकथयेत् । इदमुक्तं भवति-सर्वप्राणिनां रक्षाभूतं धर्मं कथयैविति ।

साम्प्रतं धर्मकीर्तनं यथा निरूपयि भवति तथा दर्शयितुमाह—

से भिक्षु धम्मं किहमाणेणो अन्नस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, षो पाणस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, षो वत्थस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, षो लेणस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, षो सयस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, षो अणेति विरुक्खाणं काममाणेण हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, अमिलाए धम्ममाइक्खेज्जा, नत्थय कम्मनिज्जरुद्धए धम्ममाइक्खेज्जा । इह खलु तस्स भिक्षुस्स अंतिए धम्मं सोच्चा षिस्सम्म उट्ठाणेणं उट्ठाय वीरा अस्मि धम्मं समुट्ठिया जे तस्स भिक्षुस्स अंतिए धम्मं सोच्चा षिस्सम्म सम्मं उट्ठाणेणं उट्ठाय वीरा अस्मि धम्मं समुट्ठिया ते एवं सज्जोवन्ता ते एवं सज्जोवन्ता ते एवं सज्जोव-संता ते एवं सज्जवाए परिनिब्बुडे ति बेमि ॥

स भिक्षुः परकृतपरनिष्ठिनाऽऽहारभोजी यथा कियाकालानु-ष्टायी शुद्धपन्तु धर्म कीर्तयेत्, नात्रत्य हेतोर्ममयमीश्वरतो धर्मकथापरमाणो विशिष्टमहारजातं द्वायनीति पतञ्जलितं न धर्ममाचक्षीत । तथा पानवत्खलयनयननिमित्तं न धर्ममाचक्षीत । अन्येषां वा विरुक्खाणामुच्छावचानां कार्याणां कामभोगानां वा निमित्तं न धर्ममाचक्षीत, तथा भानिमतपुण्यच्छुद्ध धर्ममाचक्षीत, कर्मनिर्जराध्यात्म्यं न धर्मं कथयेत्, अपरप्रयोजननिरपेक्ष एव धर्मं कथयेदिति । धर्मकथाश्रवणकलदर्शनद्वाराणोपसंजिघृक्षुताह-(इह खलु तस्यैवम्बदि) इहाऽस्मिन् जगति, खलुः वाक्यालंकारः । तस्य भिक्षोऽप्युपगतोऽस्तिके समीपे पूर्वोक्तविशेषय-विशिष्टं धर्मं बुत्वा निश्चय अवगम्य सम्यग्गुणान्नोत्पाय

वीराः कर्मविदारणसहिष्णवो ये वैवंभूतास्ते एवं पू-र्वोक्तविशेषयविशिष्टानुष्ठानतया सर्वस्मिन्नपि मोक्षकारण सम्यग्दर्शनाऽऽदिके उप सामीप्येन गताः सर्वोपगताः, तथैव सर्वेभ्यः पापस्थानेभ्यः उपरताः सर्वोपरताः, तथा त एव सर्वोपशान्ता जितकषायतया शीतलीभूतास्तथा एव सर्वोऽऽमन-या सर्वसामर्थ्येन सदनुष्ठानेनोद्यमं कृतवन्तो ये वैवंभूतास्ते-ऽश्रयकर्मण्यं कृत्वा परि समन्ताभिर्भूताः अश्रयकर्मण्यं कृतवन्त इति ब्रवीमिति पूर्ववत् ।

साम्प्रतमध्ययनोपसंहारार्थमाह—

एवं से भिक्षु धम्मं धम्मं विज्झिष्यागपडिवसे से जहेयं वृत्तिं अनुवा एते पडमवरपोंडरीयं अनुवा अप-त्ते पडमवरपोंडरीयं, एवं से भिक्षु परिणाय कम्म परिणाय संगे परिणाय गेहवासे उवसंते समिए स-हिए सया जए, सेवं वयणिजे, तं जहा-समणेति वा माहणेति वा संनेति वा दंतेति वा गुणेति वा मुत्ते-ति वा इमीति वा मुणीति वा कर्ताति वा विऊति वा भिक्षुति वा लुहेति वा तीरहीति वा चरणकरण-पारविउ चि बेमि ॥ १५ ॥ इति वितियसुयकवंधस्स पों-डरीयं नाम पडमज्झयणं सम्मत्ते ॥

एवमिति पूर्वोक्तविशेषयकलापविशिष्टः स भिक्षुः पुन-रपि सामान्यतो विशिष्यते धर्मः धृतचारित्राऽऽभ्यस्तनार्थी धर्मार्थी, यथाऽवस्थितं परमार्थतो धर्मं सर्वोपाधिबिद्युद्धं जानानीति धर्मवित्तया नियोगः संयममाविर्भावो वा कार-णे कार्योपभारं कृत्वा तं प्रतिपक्षां नियमप्रतिपक्षः, स वैवंभूतः पञ्चमपुरुषजानस्ते चाऽऽश्रित्य यथेवं प्राक् प्रदर्शितं तत्सर्वमुक्तं, स च प्राप्नो वा स्यात्पञ्चवरापण्डरीकमनुप्राप्तं पुरुषविशेषं चकवत्योदिकं तस्याभिष्ट परमार्थतः कैवल-ज्ञानावाप्तौ सत्यां भवति, साक्षात्पञ्चवस्थितवस्तुल्लक्षण-रिच्छितः, अप्राप्तो वा स्यान्मनिभूनाधिमनःपर्यायहानिर्य-स्तेः समस्तैर्वा समन्वितः स वैवंभूतः प्राग्यवर्णिनशु-णकलापेतेतो भिक्षुः परि समन्तात् ज्ञातं कर्मं श्रयकृतो विपाकनस्तदुपादानतश्च येन स परिकृतकर्मो, तथा परि-रिहातः सङ्गः संवत्यः स्वाहाभ्यन्तरो येन स तथा परि-रिहातो निःसारतया गृहवासो येन स तथोपशान्त इन्द्रियनोद्विग्नयोपशमात्, तथा समितः पञ्चभिः समि-तिभिल्लथा सह हितेन वर्पेन इति सहितो ज्ञानाऽऽ-दिभिर्वा सहितः समन्वितः सङ्ग सर्वकालं यतः संयतः प्राग्यवर्णिनवियमकलापेतेतः, स एवं गुण-कलापऽस्थित एतद्वचनीयः । तथाया-आभ्यनीति श्रमणः समना वा, तथा या प्राणिनो जहि-व्यापादयेयेवं प्रवृत्तिः उपदेशो यस्य स मादनः, स प्रसन्नचारी वा ब्राह्मणः, क्षा-नः स क्षमोपेतो, दान्त इन्द्रियनोद्विग्नयर्दनवत्, त-या तिसृभिर्गुणैर्भियुक्तः, तथा मुक्क इव मुक्कः, तथा वि-शिष्टतपश्चरकोपेतो महीयः, तथा-मनुते जगतस्त्रिकालाव-स्थामिति मुनिः, तथा-कृतमस्यास्तीति कृती पुण्यवान् पर-माणपेक्षितो या, तथा-विद्वान् सद्ग्रिहोपेतः, तथा-भिक्षु-निरव्याऽऽहा तथा भिक्षुणशीलः, तथा अन्नपान्ताऽऽहारत्वेन

कक्षः, तथा संसारतीरभूतो मोक्षस्तदर्थी, तथा वर्धत इति व-
रश्च मूलशुभाः, कियत इति करणम्-उत्तरशुभास्तेषां पारं
तीरं पर्यन्तगमनं तद्वैसीति करणवरणपारिवर्तिः । इतिशब्दः
परिसमाप्नो, ब्रवीतीति तीर्थंकरवचनादर्थः सुप्रसंस्वामी
जम्बूद्वीपमिनुद्विश्य एवं भणति-यथाऽहं न स्वप्नमीधि-
कया ब्रवीमीति ।

साम्प्रतं समस्ताध्ययनोपासदृष्टान्तदार्ष्टान्तिक-
यांस्तत्पार्यायं गाथाभिर्निर्गुह्य-
कृदर्थयितुमाह-

उवमा य पुंडरीए, तस्सेव य उवचपण निज्जुसी ।
अधिगारो पुण भण्णिओ, जिणोवदेसेण सिद्धिं चि । ॥१५॥
सुरमणुयातिरियनिओ-वंगे मणुया पण्ण चरिवम्मि ।
अवि य महाजणनेय-चि चक्राङ्गिम्मि अधिगारो ॥१५॥
अवि य ण्ण भाणियकम्मा, नियमा उक्कस्म निरयाटिणिगामी ।
तं वि ह्म जिणोवदेसेण, तेण्वं भवणं मिउम्भंति । ॥१६॥
जलमालकदमालं, बहुविहवलिगहणं च पुनखरणिं ।
जंयाहि व बाहाहि व, नावाहि व तं दुरवगाहं ॥१६॥
पउमं उल्लंघेत्तुं, आयरमाणस्स होइ वावसी ।
किं नत्थि से उवाओ, जेणुल्लंघेज्ज अविवओ ॥१६॥
विज्जा व देवकम्मं, अहवा आगासिया विउजणया ।
पउमं उल्लंघेत्तुं, न एस इण्णो मिणुक्खाओ ॥१६॥
सुदुष्पअग्निज्जा, सिद्धा उ जिणस्स जाण्णया विउज्जा ।
अविजण्णोपंडरीया, उ जाए सिद्धिपातुंवेति ॥१६॥

(उवमा इत्यादि) इहोपमा दृष्टान्तः पौण्डरीकेण श्वेतश-
तपत्रेण, कृतस्तस्येहाभ्यर्थाद्वैतत्वात्, तस्यैव बोधयने स-
र्वावयवनिष्पत्तिर्वाच्यद्विजिरोपायनोद्वरणम्, दार्ष्टान्तिका-
धिकारस्तु पुनरव भणितः अभिहितश्चकवत्यादेर्भवस्य
जिनोपदेशेन सिद्धिरिति, तस्यैव पुण्यमानव्यादिति । पुण्य-
त्वंमेव दर्शयितुमाह-(सुरमणु इत्यादि) सुराऽऽदिषु चतुर्ग-
णिकेषु जन्तुषु मध्ये मनुजान्तरिकस्य सर्वसंवरकस्य प्र-
भवः शक्ता वर्तन्ते, न शेषाः सुराऽऽद्याः, तेनैव मनुजेषु महा-
जननेतारश्चकवर्षादयो वर्तन्ते, तेषु प्रवर्तितेषु प्रधानानु-
गायिभ्योऽहं इतरजनः सुप्रतिष्ठ एव भवतीत्यतोऽव चक्र-
वर्षादिना पौण्डरीककरं गमाधिकार इति । पुनरप्यस्या
मनुजप्राप्तये दर्शयितुमाह-(अवि य ण्ण इत्यादि) मुक्तमौलो-
ऽपि मनुजा आसंकलितनरकाऽऽयुषोऽपि नरकगमनयोग्या
अपि तेऽप्येवंकृतात् जिनोपदेशात्तेनैव भवेन समस्त कर्मसंज्ञात्
सिद्धिर्भवी भवन्तीति । तत्रैव दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकोप्ता-
त्पर्यायं प्रदर्श्य दृष्टान्तभूतपौण्डरीकाऽऽचारायाः पुष्करिण्या
दुरवगाहित्वं सूचाऽऽलापकोपासं निर्गुह्यकृदर्थयितुमाह-(ज-
लमालेत्यादि) जलमालामत्यर्थप्रचुरजलां, तथा कर्ममाला-
म् अभ्यतिष्ठिततलपदा प्रसृतत्वर्यां, तथा बहुविधवलिगह-
नां च पुष्करिणीं जङ्गमाभ्यां वा बाहुभ्यां वा नावा वा दुस्त-
रा पुष्करिणीं, ह्येति क्रियापवाहः । किं वाग्यत्-(पउमं इ-
त्यादि) । तन्मध्ये पञ्चवरपौण्डरीकं गृहीत्वा समुत्तरतोऽवयं
व्यापातः प्राणायं भवेत्, किं तत्र कश्चिदुपायः स नास्ति ?

येनोपायेन गृहीतकमलः सन् तत् पुष्करिणीमुल्लङ्घयेद्विपक्ष
इति । तनुल्लङ्घनोपायं दर्शयितुमाह-(विज्जा वेण्णयादि) वि-
द्या वा कावियन्त्रहत्यादिका देवता कर्म वाऽथवा-अकारण-
मनस्यधिया कस्याचिद्भवेसेनासावधिपञ्चां गृहीतपौण्डरीकः
सन्तुल्यमेव पुष्करिणीम् एव च जितैरुपायः समाख्यातः इ-
ति । सर्वोपसंहारार्थमाह-(सुल्लंघे इत्यादि) मुक्तप्रयोगवि-
द्यासिद्धा जिनस्यैव विज्ञानरूपा विद्या नाग्यस्य कस्याचि-
द्या विद्या तीर्थंकरवर्णितया भव्यजनपौण्डरीकाः सिद्धि-
मुपगच्छन्तीति । गतोऽनुगमः । साम्प्रतं नयास्ते च पूर्ववद्
दृष्टव्या इति । समाप्तं पौण्डरीकाऽऽख्यं द्वितीयभूतस्कन्धे प्र-
थमाध्ययनमिति । सूत्रं २ ध्रु० १ अ० । " प्रभुपणितपुण्ड-
रीकाऽध्ययनवत्सर्गं हि यथाऽभूत् । दर्शयितुपुण्डरीकं,
स जयत्यष्टादशगिरिः ॥ १ ॥ " ती० १७ कण्य ।
शत्रुजये, ती० १ कण्य । अ० । व्याप्रे, स्या० २ टा० ३ उ० ।
" देवर्षीपुण्डरीकाऽऽख्य-सूत्राच्छिखरशेखरम् । अलङ्कृतपुः
प्रासादं, श्रीनाभयः श्रियेऽस्तु सः ॥१॥ " ती० १ कण्य । अ० ।
क० । आदिदेवगणधरे, हा० १ ध्रु० ५ अ० । स० । क्षीतवर्ग-
पात्रिपती, जी० ३ प्रति० ४ अधि० पुष्कलावर्तविजये पुण्ड-
रीकयां नगरी महापद्मदत्ता राजाभ्यवत्, तस्य पद्मावती रा-
ज्ञी बभूव, नस्याः कुलिसम्भूता पुण्डरीक-कण्डरीकनामानौ
पुत्रौ जातौ, पितृपुत्रौ पुण्डरीको राजा जातः, कण्डरीको
युवराज इति । उत्त० । हा० । आ० । अ० क० । आ०
म० । आ० क० । (तयोः ' कण्डरीक ' शब्दे तृतीयभागे
१७२ पृष्ठे कृतान्तमभाषणम्) महाकुष्ठभेदे, प्रश्न० ५ संव०
द्वारः । स्या० ।

पुंडरीयगुम्फ पुण्डरीकगुम्फ-न० । अष्टमदेवलोकाविमाने, स०
१८ सम० ।

पुंडरीयखवण-पुण्डरीकनयन-जि० । पुण्डरीकं सितपद्मं त-
द्वचयने येषां तं । कमलाक्षं, पुं० । प्रश्न० ४ अधि० द्वार ।

पुंडरीयणाप-पुण्डरीकज्ञात-न० । पुष्कलावर्तविजयमध्यगपु-
ण्डरीकिणीनगरीराजपुण्डरीकचक्रव्यताप्रतिबद्धे एकानविशे
ज्ञाताध्ययने, हा० १ ध्रु० १ अ० । (' कंडरीक ' शब्दे तृतीय-
भागे १७२ पृष्ठे कोषात्)

पुंडरीयदह-पुण्डरीकदह-पुं० । जम्बूद्वीपे महाहृदविशेषे,
स्या० ६ टा० । " पुंडरीयदहं दत्त ज्योत्स्नस्यारं आयासेषु प-
क्षसे । " पुण्डरीकहृदो लक्ष्मीर्देवीनिवासः शिखरी वर्षधरोप-
रिबतीति । स० १००० सम० । स्या० । " दो पुंडरीयदहा दो
पुंडरीयदहवासिणीभौ लक्ष्मीभौ देवीभौ । " स्या० २ टा०
३ उ० ।

पुंडरीया-पुण्डरीका-क्षी० । उत्तररुचकवास्तव्यायामुत्तरदि-
क्कुमारयोम्, जं० ५ वक्ष० । आ० म० ।

पुंडे-देशी-प्रज्येयं, दे० ना० १६ वर्ग ५२ गाथा ।

पुंडो-देशी-गर्भे, दे० ना० ६ वर्ग ५२ गाथा ।

पुण्डुष-देशी-संगमे, दे० ना० ६ वर्ग ५२ गाथा ।

पुंविसेस-पुंविशेष-पुं० । पुरुषविशेषे, हा० ।

पुंवेय-पुंवेद-पुं० । पुरुषवेदे, पुरुषस्य स्त्रियं प्रत्यभिलाषे,
तद्विषयकं कर्मणि च । प्रह्ण० २३ पद । यत्पुनः पुंसः
श्लेषोदायदम्भाभिलाषावत् स्त्रियामभिलाषा भवति स पुं-
वेदः । ह० १ उ० २ प्रक० ।

पुंसंजलय-पुंसंजलन-पुं० । पुरुषवेदे संजयलनसंज्ञेषु क्रोधा-
ऽऽदिषु कषायेषु, पं० सं० ३ द्वार ।

पुंसकोहलग-पुंसकोहिलक-पुं० । पुमांश्चासं कोहिलश्च पर-
पुष्टः पुंसकोहिलः । स्था० १० डा० । कोहिलपुरुषे, भ० १६
श० ६ उ० ।

पुक्कल-पुक्कल-वि० । विस्तारिणे, ह० १ उ० २ प्रक० । अनार्ये-
देशविशेषे, भ० ६ श० ३३ उ० ।

पुक्कली-पुक्कली-स्त्री० । पुक्कलाऽऽख्यानायदेशजदास्याम्, भ०
६ श० ३३ उ० ।

पुक्का-व्याहार-स्त्री० । बुधे, (खोटा-बूमाट-युजगती) “ पु-
क्काभा अलिअपोरुसासावा । ” पा० ना । २०० गाथा ।

पुक्कार-पूक्कार-पुं० । पृथितिशब्दकरणे, “ अप्येगया पुक्कारे-
ति । ” श० । विशेष० ।

पुक्कर-पुक्कर-न० । पक्षे, आब० ५ अ० । सूत्र० । पक्षवरे,
अनु० । चर्मपुटके, जं० १ वक्त० । ग० । आ० म० । अ-
जयमेरुसमीपे पुष्करणीकूपे तीर्थभेदे, तच्च देवकृतं
गोशरीषेचन्द्रनमन्या देवाधिदेवप्रतिमायाः कृते संस्थाप-
यि प्रस्थितस्य उदायनस्य प्रीष्माऽऽनेन्यत्राण्ये प्रभाव-
निर्देष्टाविकुर्विजलाऽऽव्यापितमसीति । नि० सू०
१० उ० ।

पुक्करकमिया-पुक्करकमिका-स्त्री० । पक्षबीजकोशे कमल-
न्यभ्राणि, स हि वृत्ता समोपरिभागा च । जं० १ वक्त० ।
स्था० । औ० । पक्षमध्यगतायामुन्नतममित्रविन्दुकन्याम्,
प्रह्ण० २ पद । “ अहं पुक्करकमियासंठाणसंठिया । ”
प्रह्ण० २ पद ।

पुक्करगय-पुक्करगत-न० । मृदहस्रकृताऽऽदिभेदमिन्नवाद्य-
विशेषविषयकविज्ञाने कलाभेदे, जं० २ वक्त० । सू० ।

पुक्करदीव-पुक्करदीप-पुं० । पुक्करवरीपे जम्बूद्वीपाऽऽदिग-
णनया तृतीये, स्था० ३ डा० ४ उ० ।

पुक्करद-पुक्करादे-न० । पुक्करवरीदीपाजं, सू० प्र० १६
पाठ० ।

पुक्करवरीदीव-पुक्करवरीदीप-न० । पुक्करवरीपलिखिते द्वीपः
पुक्करवरीदीपः । जम्बूद्वीपाऽऽदिगणनया तृतीये द्वीपे, जी० ।

संप्रतिपुक्करवरीपवक्रव्यतामाह-

कालोयं यं सख्यं पुक्करवरे श्यामं दीवे वडवलयगागरसंठा-
णसंठिते सवतो समता संपरि० तदेव० जाव सचक्कवाल-
संठाणसंठिते, नो विसमचक्कवालसंठाणसंठिते, पुक्करवरेयं
भंते । दीवे केवतियं चक्कवालविक्षेभेयं केवतियं परिकले-
बेयं परकले । गोयमा । सोलस मीयस्यसहसाई चक्कवाल-

विक्षेभेयं कोदी वा शउती खलु सयसहसा अउखाण-
उत्ति भवे सहसाई अइसया चउखवा परिअो पुक्करवरे-
स्स से यं पउमवर पक्केण य वणसंदेयं दोएह वि वसअो ।

(कालोयं यं सख्यं इत्यर्थात्) कालोयं श्रुतिवाक्यालङ्कारः,
समुद्रं पुक्करवरो नाम द्वीपे वृत्ता वलयाऽऽकारसंस्थानसं-
स्थितः सवेतः समन्तात् संपरिक्षिप्य तिष्ठति, (पुक्करवरे
दीवे किं समचक्कवालसंठिप इत्यादि) प्राप्यत् । विष्कम्भा-
ऽऽदिप्रतिपादनार्थमाह - (पुक्करवरे यं भंते । दीवे इत्यादि) प्र-
असूत्रं सुगमम् । भगवानाह- गौतम ! योइश योजनशतसह-
स्राणि चक्कवालविष्कम्भेण एका योजनाकोटा द्विनवतिः श-
तं सहस्राणि एकाननवतिः सहस्राणि अष्टौ शतानि चतुर्-
वतानि परिक्षेपेण प्रक्षतः । (ये श्रुमियादि) स पुक्करवरी-
प एकया पक्षवरेवदिकया अष्टयोजनोद्धयजगत्पुंरिमाविष्य-
ति गम्यते; एकं वनसएडेन सवेतः समन्तात् संपरिक्षिप्य,
ह्योरपि वणकः पृथेवत् ।

अधुना द्वारवक्रव्यतामाह-

पुक्करवरेस्स यं भंते कति दारा पम्पत्ता । तं जहा-वि-
जय, वेजयंते, जयंते, अपराजिते ।

(पुक्करवरीदीवस्म श्रुमियादि) पुक्करवरीपस्य भदन्त !
कति द्वाराणि प्रक्षतानि ? भगवानाह- गौतम ! चत्वारि
द्वाराणि प्रक्षतानि । तथा- विजयं, वेजयन्ते, जयन्तम्,
अपराजितम् ।

कहिं यं भंते ! पक्षवरेवरेस्स दीवस्म विजये श्यामं दारे-
पण्णत्ते । गोयमा । पुक्करदीवपुरिच्छमापरेतं पुक्करोदं
समुद्रं पुरिच्छिमदस्स पक्खिच्छमेणं एण्यं यं पुक्करवरीदीव-
स्म विजये श्यामं दारे पम्पत्ते. तं च वम्भं, एवं चत्तारि वि
दारा सीया मीयोदा लण्थि भाणियव्वा ।

(कहिं यं भंते इत्यादि) क भदन्त ! पुक्करवरीपस्य विजयं
नाम द्वारं प्रक्षतम् ? भगवानाह- गौतम ! पुक्करवरीपपूर्वा-
क्षेपयन्ते पुक्करोदस्य समुद्रस्य पश्चिमदिशि अत्र पुक्करव-
रीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रक्षतं, तच्च जम्बूद्वीपविजयद्वार-
विक्षेपेण वक्रव्यं, नवरे राजधानी अर्थास्मिन् पुक्करवरीप-
वक्रव्यः । एवं वेजयन्ताऽऽदिद्वारान्स्त्रागम्यपि भावनीयानि, स-
वेतं च राजधानी अर्थास्मिन् पुक्करवरीपे । जी० ३ प्रति०
४ अक्षि० । (पुक्करवरीद्वाराणां परस्परमन्तरम् “ अन्तरं ” श-
ब्दे प्रथमभागे ७३ पृष्ठ गनम्)

संप्रति नामनिमित्तप्रतिपादनार्थमाह-

पदेमा दोहं वि पुट्टा जीवा दोसु वि भाणितव्वा । मे
केणुद्वेयं भंते । एवं वुच्चति पुक्करवरे २ ? गोयमा । पु-
क्करवरेयं देवे तथ्य तथ्य देसे देसे तहिं तहिं वडवे
पउमरुक्खा पउमवणसंठा शिबं कुसुमिता जीवा चिह्णति,
पउममहापउमरुक्खेसु तथ्य पउमपोडरीया श्यामं दुवे देवा
महिद्धिया० जाव पलिअोवमहिद्धीया परिवसंति, से ते-
खण्डेयं गोयमा । एवं वुच्चति पुक्करवरीदीवे० २ जाव शिबे ।

(सं केण्ड्रेणमित्यादि) अथ केनायेन भवन् । एवमुच्यते पुक्ख-
वरदीपः पुक्खवरदीप इति । भगवानाह—गीतम् । पुक्खव-
रदीपं तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवः
पद्मवृक्षाः एवमिदं अनिविशालतया वृक्षा इव पद्मवृक्षाः पद्म-
खरशाः, पद्मनाभि, खण्डवनयोर्विशेषः प्राग्वत् । (निष्-
कुसुमिया इत्यादि) विशेषणजातं प्राग्वत् । तथा पूर्वा-
दे उत्तरकुक्षु यः पद्मवृक्षः पश्चिमादे उत्तरकुक्षु यो
महापद्मवृक्षस्तयोरत्र पुक्खवरदीपे यथाक्रमं पद्मपु-
खरशाः कीदृशः महद्विकी यावत् पत्न्यापरीस्थानकौ यथा-
क्रमं पूर्वाक्षापरार्द्धाधिपनी परिवसतः । तथा चाक्रम-
“ पउमे य महापउमे, रुक्खा उत्तरकुक्षु जंबुसमा । एएसु
वसंति सुरा, पउमं तह पुंडरीयं ॥ १ ॥ ” पद्मं च पुक्ख-
रमिति पुक्खवरपल्लितो दीपः पुक्खवरदीपः । “ से
यएण ” इत्याद्युपसंहारवाक्यम् ।

संप्रति चन्द्राऽऽदित्यपरिमाणमाह—

पुक्खवररेणं भंते ! दीवे केवइया चेदा पभासेमु वा, के-
वइया पभासेति वा, केवइया पभासिस्संति वा, एवं पुच्छा ?
“ चायालं चेदसयं, चयालं चेव सुगियाण सयं ।
पुक्खवररम्मि दीवे, चरंति एते पभासेता ॥ १ ॥
चत्तारि सहस्साइ, वसीसं होति चेव शकवचा ।
खुब्ब सया वावत्तर—महग्गहा वारस सहस्सा ॥ २ ॥
खुम्भउइ सयसहस्सा, चत्तालीसं भवे सहस्साइ ।
चत्तारिसया पुक्खवररे, तारागणकोडिकोडीणं ॥ ३ ॥ ”
सोभंमु वा, सोभंति वा, सोभिस्संति वा ।

(पुक्खवररेत्यादि) पाठसिद्धं, नवरम् नक्षत्राऽऽदिपरिमाणम-
ष्टाविंशत्यदि संख्यानि नक्षत्राऽऽदीनि चतुर्ध्वारिंशतेन शतेन
गुणयित्वा स्वयं परिभाषनीयम् । उक्तं चैवंरूपं परिमाण-
मन्यत्राऽपि ।

“ चायालं चेदसयं, चायालं चेव सुगियाण सयं ।
पुक्खवररम्मि दीवे, चरंति एए पभासेति ॥ १ ॥
चत्तारि सहस्साइ, वसीसं चेव होति नक्षत्ता ।
खुब्ब सया वावत्तर, महग्गहा वारस सहस्सा ॥ २ ॥
खुम्भउइसयसहस्सा, चायालीसं भवे सहस्साइ ।
चत्तारि वा सयाइ, तारागणकोडिकोडीणं ॥ ३ ॥ ” इति ।

संप्रति मनुष्यक्षेत्रसीमाकारिमाणोत्तर-
पर्वतवक्रव्यवहाराह—

पुक्खवरदीवस्स णं बहुपज्जम्भेदेसभाए एत्थ णं माणु-
सुत्तरनामं पव्वंत्त पखत्ते वट्ठे वलयागारसंठाणसंठिते जे-
शेव पुक्खवररे दीवं दुहा विभयमाणे विभयमाणे चिद्धंति
अग्निंतर पुक्खवररदे च बाहिरपुक्खवररदे च ।

(पुक्खवरदीवस्स णमित्यादि) पुक्खवरस्य, क्ष-
मिति वाक्यालंकारे द्वीपस्य बहुमध्यदेशभागे मानुषो-
त्तरनामा पर्वतः प्रवृत्तः, स च वृत्तो वृत्तं च मध्यपूर्वो-
परि भवति, यथा—कौमुदी शशाङ्कमण्डले तनस्तद्वृ-
त्ताव्यवच्छेदार्थमाह—वलयाऽऽकारसंस्थानसंस्थितो यः पु-
५४२

क्खवरं द्वीपं द्विधा सर्वासु दिक्षु विविक्षु च विभजमानो
विभजमानस्तिष्ठति, केनांश्चिन्न द्विधा विभजमानस्तिष्ठती-
त्यत आह । तथा—अभ्यन्तरपुक्खरादे च, बाह्यपुक्खरादे
च । वशाध्वौ समुच्चये । किमुक्तं भवति ?—मानुषोत्तरपर्वता-
द्वीकं यत् पुक्खरादे तत् अभ्यन्तरपुक्खरादे तत् पुवस्त-
स्मान्मानुषोत्तरान् पर्वतान् परतः पुक्खरादे तत् बाह्यपु-
क्खरादेमिति ।

अग्निंतरपुक्खरदेणं भंते ! केवतियं चक्रवालं के-
वतियं परिकेखेवं पणत्ता ? गोयमा ! अष्टजोयणसहस्सा
ति चक्रवालविक्षेभणं कोडी वायालीसा तीस दोणह-
वि सया अगुणपप्पा पुक्खरमदपरिओ उ, एवं से म-
णुस्सस्स णं खेतस्स ।

(अग्निंतरपुक्खरदेणमित्यादि) प्रश्नसूत्रं सुगमम् ।
भगवानाह गीतम् । अष्टा योजनशतसहस्राणि चक्रवा-
लविक्षेभ्येण एका योजनकोटी द्वावध्वारिंशत् शतसह-
स्राणि विशत् सहस्राणि द्वे योजनशते एकौनपञ्चाशि किं
चिद्विशयाधिके परिक्षेपेण प्रवृत्तः ।

से केण्ड्रेणं भंते ! एवं वृचति—अग्निंतरपुक्खरदे
अग्निंतरपुक्खरदे गोयमा ! अग्निंतरपुक्खरदेणं माणुसु-
त्तरं पव्वतेणं सज्जतां समेता संपरिकिखते । से केण्ड्रेणं ?
गोयमा ! अग्निंतरपुक्खरं अदुत्तरं च णं जाव णिच्चे ॥
(से केण्ड्रेणमित्यादि) अथ केनायेन भवन् । ए-
वमुच्यते—अभ्यन्तरपुक्खरादेमभ्यन्तरपुक्खरादेमिति । भग-
वानाह—गीतम् । अभ्यन्तरपुक्खरादे मानुषोत्तरं पर्वतेन
सर्वतः समन्तात् संपरितप्तम् । ततो मानुषोत्तरपर्वताभ्य-
न्तरे वर्तनादभ्यन्तरपुक्खरादेम् । तथा चाऽऽह—(स एष-
मित्यादि) गतम् ।

अग्निंतरपुक्खरदेणं भंते ! केवतिया चेदा पभा-
सेमु वा, पभासेति वा, पभासिस्संति वा सा एवं पुच्छा ?
जाव तारागणकोडिकोडीओ ? । गोयमा !

“ वावत्तरि च चेदा, वावत्तरिमेव दिखयरा दिता ।

पुक्खवरदीवट्ठे, चरंति एते पभासेता ॥ १ ॥

तिप्पि सत्ता वसीसा, खुब्ब सहस्सा महग्गहाणं तु ।

शकवचाणं तु भवे, सोलाइं दुवे सहस्साइं ॥ २ ॥

अइयालसयसहस्सा, वावीसं खलु भवे सहस्साइं ।

दो य सयपुक्खरदे, तारागणकोडिकोडीणं ॥ ३ ॥ ”

सोभंमु वा, सोभंति वा, सोभिस्संति वा ।

(अग्निंतरपुक्खरदे णं भंते ! इह चेदा पभासिमु इत्यादि)
चन्द्राऽऽदिपरिमाणसूत्रं पाठसिद्धं, नवरं नक्षत्राऽऽदिपरिमा-
णमष्टाविंशत्यादीनि नक्षत्राणि द्वासप्तत्या गुणयित्वा परिभा-
षनीयम् । उक्तं चैवंरूपं परिमाणमन्यत्राऽपि—

“ वावत्तरि च चेदा, वावत्तरिमेव दिखयरा दिता ।

पुक्खवरदीवट्ठे, चरंति एए पभासेता ॥ १ ॥

तिप्पि सया वसीसा, खुब्ब सहस्सा महग्गहाणं तु ।

मन्त्रलायं तु मन्त्रे, स्तोत्राणि तु वे सहस्राणि ॥ २ ॥

अथालस्यसहस्रा, बाधसं चैव तद् सहस्रसं ।

दो य स्यपुष्करदे, तारायकादिकीर्त्यां ॥ ३ ॥

इह सर्वत्र तारापरिमाणचिन्तायां कीर्तीकृत्य कीर्त्य एव द्रष्टव्या । तथा पूर्वस्तिव्याख्यानादपरे उच्छ्वाहाकृतप्रमाणमनु-

सृत्य कीर्ती कीर्तयेत् समर्थयन्ते । उक्तं च-“कांडाकोडीसंतरे तु मन्त्रेनैव पोष्यतया । अथ उल्लेखेन गुल-मात्रं काण्ड-

ए ताराणि ॥ १ ॥” इति । जी० ३ प्रति० । सू० प्र० । स्था० ।

पुष्करादेर्दीपे भरतक्षेत्रवत् कालः । स्था० ३ डा० १ उ० ।

“जम्बूदीपे पुष्करवरीद्वीपे पुष्किम्भदे पञ्चभिः पदे तन्मो-

तिग्या-मागेह, बरदामे, पद्माने ॥” स्था० ३ डा० १ उ० ।

पुष्करवरीद्वीपादे पश्चिमाब्दे तिष्ठोऽन्तर्गता ऊर्मिमालिनी, फ-

ममालिनी, गम्भीरमालिनी । स्था० ३ डा० ४ उ० ।

पुष्करवरीद्वीपे पुष्करवरीद्वीपादे-न० । पुष्कराणि पद्मानि तै-

र्वैः पुष्करवरा, स चाली द्वीपश्च पुष्करवरीद्वीपस्थानीयो

द्वीपस्थस्यादेः । मानुषोत्तारादुत्ताराद्वर्गभागाविति पुष्करव-

रीपस्यदे, घ० २ अथि० । द्वी० । स्था० । ल० । न० । अनु० ।

सू० प्र० । आच० ।

पुष्करवरीद्वीपे पुष्किम्भदेऽथ मंदरस्स पञ्चयस्स उत्तर-

दाहिण्येऽथ दो वामा पश्चता बहुसमतुल्ला० जाव भरहे

चेव एतय चेव० जाव दो कुगामो पापतामो-देवकुग

चेव, उत्तरकुग चेव । तथ ये दो महतिमहालया महादुमा

पश्चता । तं जहा-कूटसामली चेव, पउमरुक्चे चेव । देवा

गुल्ले चेव, वेणुदेवे पउमे चेव० जाव छविहं पि कालं

पञ्चकुम्भमाया विहरि । पुष्करवरीद्वीपे पञ्चतिमदेऽथ

मंदरस्स पञ्चयस्स उत्तरदाहिण्येऽथ दो वामा पश्चता । तं

जहा-तेवह शाण्वत् कूटसामली चेव, महापउमरुक्चे चेव,

देवा गल्ले चेव वेणुदेवे, पुंडरी चेव । पुष्करवरीद्वीपे दो

भरहाई दो एतयाई० जाव दो मंदरा दो मंदरचुलिकाश्चो ।

पुष्करवरीद्वीपे दो वीरस्स वेद्या दो गावयाई उक्कु उचते-

णं पश्चता, सव्वेसि पि ये दीवसमुद्धारणं वेद्याश्चो दो

गावयाई उक्कु उचतेणं पश्चताश्चो ॥

वाल्या सुकरा । स्था० २ डा० ३ उ० ।

पुष्करसंवहृग-पुष्करसंवहृग-पुं० । स्वनामधेयान् महामंघ,

अनु० । अथ वक्रयता ‘परमाणु’ शब्देऽस्मिन्नेव प्राप्ते

५४० पृष्ठे गता)

पुष्करावत्-पुष्करावत्-पुं० । जम्बूदीपे मागे स्वनामधेयान्

महामंघे, न० । विशेष ।

पुष्करिणी-पुष्करिणी-स्त्री० । पुष्कराणि विद्यन्ते यत्र सा

पुष्करिणी, रा० । जी० । कुलाऽकारायां वाप्याम्, जी० ३

प्रति० ४ अथि० । व्य० । प्रका० । नि० चू० । पुष्करवति, हा०

१ श्रु० १ अ० । कर्मप्रसूजल, स्था० ४ डा० ३ उ० । सूत्र० ।

जी० ।

पुष्करिणीवर्णकः-

अथ पुष्करिणीवर्णकं यथा-“तथ ये वणसंहरस तन्ध तथ

हेले ताहि तदि बहुदेयो युहा पुद्दिशाश्चो बावीश्चो पुष्करिणी-

चो दीशियाश्चो गुंजालियाश्चो सराश्चो सरपतीश्चो सरसर-

पतीश्चो विलपतीश्चो अञ्जुश्चो सरहाश्चो रयामयकुलाश्चो

समतीराश्चो बयराभयगालाश्चो तवणित्तलाश्चो सुवण-

सुभययवालुयाश्चो वेकलियमणिलालियवडण्योऽपडाश्चो

सुउया सुहालाराश्चो णाणामणितित्पसुवडाश्चो वाडकोला-

श्चो अणुपुवसुजायवण्योमीरसीयललाश्चो संक्षपत्तति-

समुल्लाश्चो बहुउपलकुमुयखल्लि सुभगसेमीवयपुंडरीय-

महापुंडरीयसयपत्तसहसपसुक्कसेरोबवियाश्चो कण्य-

परिउज्जमाणकमलाश्चो अञ्जुविमलसलिलपुल्लाश्चो परिह-

त्यममतमञ्जुकुञ्जभयणमसउणिमिणियुथिआरिया पत्तेयं

पत्तेयं पउमवरवेद्यापरिक्किलाश्चो पत्तेयं पत्तेयं व-

णसहपरिक्किलाश्चो अण्येगायाश्चो आववांदाग्नाश्चो अण्ये-

गायाश्चो वाक्केयायाश्चो अण्येगायाश्चो घणोदग्नाश्चो अण्ये-

गायाश्चो धोदाग्नाश्चो अण्येगायाश्चो अमपरससोद्गायाश्चो

अण्येगायाश्चो उदगसेणं पल्लाश्चो पासादीयाश्चो । ४ ।

अत्र व्याख्या-(तस्सेत्यादि) प्राग्वत्, बहुधा; शुद्धाः अस्मान-

संस्थता एव लब्धः सुल्लिका वाप्यन्धतुरन्ताऽऽकारा पुष्क-

रिण्यो कुलाऽकाराः दीपिका सारण्यः ता एव यत्र गुज्ज-

लिका बहूनि केवलानि पुष्पावकीर्णकानि सर्गांसि, सूत्रे स्त्री-

म्ये प्राकृत्यान्, बहूनि सर्गांसि एकपङ्क्त्या व्यत्यस्थितानि

सर्गपङ्क्तिः ता वृद्धा सरपङ्क्त्याऽपि तथा येन सरस्य पङ्क्त्या

व्यवस्थितेषु एकस्मात्सरसोऽप्यन्तस्मादन्यत्र संस्वारक-

पाठकेनादिक संस्वारः, सा सरः सरपङ्क्तिः सा बहुधा सरः

सरपङ्क्त्याः विष्णोर्नीच विल्लिनि कृपाभेदां पङ्क्त्या विल-

पङ्क्त्याः । एतावत् सर्वा अपि कर्णभूता इत्याह-अञ्जुः रु-

टिकवद्विहितमेलपदेशाः, नडव्याः नडव्युत्पल्लिन्यादि-

तवहिःपदेशाः रजतमयं कण्यमयं कुलं यासां ताः, तथा

समं न गत्वा सद्भावना विषयं नीरं नीरवर्षि जलापुनितं

स्थानं यासां ता समतीराः, तथा वज्रमयाः पापलाः यासां

तास्तथा, तथा तस्मीयं हेनोवशस्समयं तत्तं यासां ता-

स्तथा । तथा (सुवणसुभययवालुयाश्चो इति) सुवर्णं पी-

तदंम शुभं कल्पविशेषः रजतं प्रसीतं तन्मयो वालुका यासु

ताः सुवर्णशुभ्ररजतवालुकाः । तथा (वेकलियमणिकलि-

हपडलण्योऽपडाश्चो इति) वैद्यैर्मणिमयानि रुद्राटिकपटल-

मयानि रुद्राटिकरत्नसंक्षेपपटलमयानि प्रत्यन्ततटानि

तटसमीपवर्त्यभुजतपदेशा यासां तास्तथा । तथा-

सुखलाताराः । ततः पूर्ववदेव विशेषणममात्रं यथा नाना-

मार्गाभिः सुवर्जानि तीर्थानि यासां तास्तथा । अथ बहुव्रीहा-

वपि कल्पस्य परविधानो भाव्योऽन्दिशरीरानां, प्राकृतशरीर-

शरीरा (वाडकोलाश्चो इति) चत्वारः कोणा यामां ताः तथा

दीपिते च ‘अतः सखुद्धाई वा’ इति । अत्र सूत्रेण प्रा-

कृतलक्षणवचनात् । एतच्च विशेषणं बापीकुलांश्च प्रति द्रष्टव्यम् ।

तेषामेव तत्तुःकाण्यसंभवान् न शेषाणां आनुपूर्व्येण केनचि-

नोदेः नैविस्तरभावकरणेण सुपुत्र अतिशयेन यो जानो वपः

केदारी जलस्थानं तत्र गम्भीरमलचयम्मायं रीतलं जलं यासु

ताः-आनुपूर्व्यसु तातव्यमगम्भीररीतलजलस्थाना । तथा से-

कुप्रानि जलान्तरितानि पञ्चविंशमुल्लानि यासु ताः तथा ।

इह विशुक्कालसाहचर्याऽपि प्राणि पक्षिनीप्राणि द्रष्टव्या-

नि.विशाग्रे कन्दाः. मृणालानि पत्रजालानि, तथा बहुनामुप-
लब्धकुमुदमलिनसुमगलीगन्धिकपुष्पइरीकमहापौष्पइरीकशतप-
त्रलङ्घनपत्राणां पुष्पानां विकस्यराणां केशरैः किञ्चलैः
उपचिता बुताः, विशेषणव्यवस्थिताना निपातः प्राकृतत्वात् ।
तथा पदपूर्वेः अमरैः परिभूयमानानि कमलानि उपलक्षण-
मेतत् कुमुदाऽऽदीनि यासु ताः तथा अर्च्येन स्वरूपतः स्फुटि-
कवत् शुद्धेन निर्मलेनाऽऽनातुकमलरहितेन सलिलेन पृथोः त-
था "पडिहत्थ" अतिरोक्ता अतिप्रभूता इतिवद्वाः । देशीय
व्दोऽयं "पडिहत्थं सुदुदुमार्यं, अहरेगह्यं च जाय आऊं ।"
इति वचनात् । उदाहरणं वाऽत्र— "वयंपडिहत्थं गययं, सराहं
भयमलिलसुदुदुमार्याः । अहिरह्यं मह उय, चित्ताप मणं तुहं
द्विगे ॥१॥" इति । अमर्त्या मत्स्यकच्छपाः यत्र ताः "पडिहत्थं"
अममत्स्यकच्छपाः अनेकैः शकुनिमधुनैकैः प्रविचरिता इ-
तस्मिन्ता गमनेन सर्वेनाऽप्याताः, तत एवंपदेन विशेषणमा-
सः एता वायादयः सस्वरः पङ्क्तिपर्यवसानाः प्रत्येकं प्रत्येकम्
इति एकम् एकं प्रति प्रत्येकमप्राप्तिसूत्रं इतिवद्वाः । येषां
विचाराणां पश्चात्प्रत्येकशब्दस्य द्विवचनमिति एषावरवेदिका-
याः परित्तिताः प्रत्येकं प्रत्येकं वनखण्डपरित्तिताश्च अपिवादायं
वाढमेकः काश्चन वायादय आसवमिय चन्द्रहासाऽऽदिपर-
मात्मविक उदकं यासां ताः तथा अत्येकिकाः वारुणस्थय
वारुणमुद्रस्थय उदकं यासां ता अत्येकिकाः सीरमिवोद-
कं यासां ता अत्येकिकाः घृतमिवोदकं यासां ता अत्येक-
िकाः शोद इव ह्युरम इवोदकं यासां ता अत्येक-
िकाः अमृतसममरमम् उदकं यासां ता अमृतसमम-
रममोदका अत्येकिका उदकं स्वाभाविकं प्र-
भाः, (पावार्थया) इत्यादि प्रागवत् । जं १ वत् ० ।
अनु० । कुते ज जलाऽऽशयविशेषः, मं १ श ७ उ । प्रभ० ।
श्रीः । जं । विपा० । (अजतपर्यवतः) अजतनः ' अजतन-
ग ' शब्दं प्रथमभागे षं पुंष्टे दक्षिणाः) " पुष्करिणी दीहि-
आ सरसी ।" पा० । ना० १३० गाथा ।

पुष्करिणीपलाय पुष्करिणीपलाय-पुं । पचिनापनं, उत्त०
३२ अ० ।

पुष्करोदः पुष्करोदः-पुं । पुष्करवर्गीयस्य पणितः समुद्रः,
चं० प्र० १६ पाठः । स्था० । म्० प्र० । अनु० । स्था० ।

सम्प्रति विष्कम्भादिप्रतिपादनार्थमाह-

पुष्करवरेणं दीवे पुष्करोदे खामं समुदे वटे बलयागा-
रसंठाणं जाव संपरिखिता गं चिह्नि । पुष्करोदेणं भं-
ते । समुदे केवतिथं चकवालिर्विकेभं केवतिथं परिकुवे-
णं पमये ॥ गोयमा । संखेजातिं जोयखसयसहस्सातिं
चकवालिविकेभं संखेजाइं जोयखसयसहस्सातिं परि-
वखेवेणं पमये । पुष्करोदस्य खं भंते । समुदस्य कति
दारा पमसा । गोयमा । चत्तारि दारा पमसा, तदेव सत्वं
पुष्करोदसमुद्रपुरिच्छिमापरंते वरुणवरदीपपुरिच्छिमादस्य
पच्छिमेणं एत्थ खं पुष्करोदस्य विजये नाम दारे
पमसे । एवं सेसाख वि दारंतरम्मि संखेजाइं जोयखसय-
सहस्साइं अबाधाए अंतरे पमसे, पदेमा जीवा य तदेव ॥

(पुष्करोदे खमित्यादि) पुष्करोदो भदन्त । समुद्रः
कियत्त्वकवालिविष्कम्भेण कियत् परिवेषेण प्रभतः ।
भगवानाह—गौतम । संखेयानि योजनशतसहस्रा-
णि परिक्रमेण प्रभतः । (से खमित्यादि) स पुष्करोदः
समुद्र एकया एषावरवेदिकया सामर्थ्यादप्योजनोच्छ्रयया
जगत्पुपरि आविण्या एकेन वनखण्डेन सर्वतः समन्तात् संप-
रिखितः । (पुष्करोदस्य खं भंते । इत्यादि) पुष्करोदस्य भ-
दन्त । समुद्रस्य कतिं द्वाराणि प्रभतानि । भगवानाह—गौतम ।
चत्वारि द्वाराणि प्रभतानि । तद्यथा विजयं, वैजयन्तं, जयन्तमप
राजितम् । क भदन्त । पुष्करोदसमुद्रस्य विजयं नाम द्वारं प्रभ-
तम् । भगवानाह—गौतम । पुष्करोदसमुद्रस्य पूर्वोदपयन्ते अ-
रुणवरद्वीपपूर्वार्द्धस्य पश्चिमदिशि अत्र पुष्करोदसमुद्रस्य वि-
जयं नाम द्वारं प्रभतम् । तत्र जम्बूद्वीपविजयद्वारवत्कथं, न-
वरं राजधानी अयस्मिन् पुष्करोदे समुद्रे (कहि खमित्यादि)
कथं भदन्त । पुष्करोदसमुद्रस्य वैजयन्तं नाम द्वारं प्रभतम् ।
भगवानाह—गौतम । पुष्करोदसमुद्रस्य दक्षिणपयन्ते अरु-
णप्रदक्षिणार्द्धस्योत्तरतोऽत्र पुष्करोदसमुद्रस्य वैजयन्तं नाम
द्वारं प्रभतम् तद्वि जम्बूद्वीपगर्भधेजयन्तद्वारवद्विषयेण वरु-
ण्यं, नवरं राजधानी अयस्मिन् पुष्करोदे समुद्रे (कहि ख-
मित्यादि) कथं भदन्त । पुष्करोदसमुद्रस्य जयन्तं नाम द्वारं
प्रभतम् । भगवानाह—गौतम । पुष्करोदसमुद्रस्य पश्चिमपयन्ते अ-
रुणवरद्वीपपश्चिमार्द्धस्य पूर्वतोऽत्र पुष्करोदसमुद्रस्य जयन्तं
नाम द्वारं प्रभतम् । तद्वि जम्बूद्वीपगर्भधेजयन्तद्वारवत्, नवरं
राजधानी अयस्मिन् पुष्करोदसमुद्रे, (कहि खमित्यादि)
क भदन्त । पुष्करोदसमुद्रस्यापराजितं नाम द्वारं प्रभतम् । भ-
गवानाह—गौतम । पुष्करोदसमुद्रस्योत्तरपयन्ते अरुणद्वीप-
स्योत्तरार्द्धस्य दक्षिणतोऽत्र पुष्करोदसमुद्रस्य अपराजितं
नाम द्वारं प्रभतम् एतद्वि जम्बूद्वीपगर्भधेजयन्तद्वारवत्क-
थं, नवरं राजधानी अयस्मिन् पुष्करोदसमुद्रे, (पुष्करोदस्य
खमित्यादि) पुष्करोदस्य भदन्त । समुद्रस्य द्वारस्य परस्पर-
मेतत् कियत्वा अबाधया अन्तरत्वाद् व्यापाररूपया प्रभतम् ।
भगवानाह—गौतम । संखेयानि योजनशतसहस्राणि द्वारस्य
परस्परमबाधया अनन्तरं प्रभतम् । (एवमेत्यादि) प्रदेशजीवोप-
पातसूत्रवत्तुदयं तथैव पूर्ववत् । तत्रैवम् "पुष्करोदस्य खं भंते!
समुद्रस्य पपसा अरुणवरं दीवं पुद्रा । हंता । पुद्रा । तिणं भंते ।
पुष्करोदसमुद्रे अरुणवरदीवे । गोयमा । पुष्करोदस्य समुद्रे
नो अरुणवरं दीवं । अरुणवरस्य खं भंते । दीवस्य पपसा पु-
ष्करोदस्य समुद्रे पुद्रा । हंता । पुद्रा । तिणं भंते । कि अरुणवरं दीवं
पुष्करोदसमुद्रे । गोयमा । अरुणवरं दीवं नो सत्तु न पुष्क-
रोद समुद्रे । पुष्करोदस्य खं भंते । समुदे जीवा उदाहता अरु-
णवरं दीवं पञ्चायति । गोयमा । अरुणवरा पञ्चायति अयं
गहया नो पञ्चायति । अरुणवरे खं भंते । दीवं जीवा उदाहता
पुष्करोदे समुद्रे पञ्चायति । गोयमा । अरुणगहया पञ्चायति
अरुणगहया नो पञ्चायति । अयं व्याख्या प्रागवत् ।

सम्प्रति नामनिमित्तं पिपृक्षुपुराह—

से केखेद्वेणं भंते । एवं बुबुति—पुष्करोदं समुदे २ ।
गोयमा । पुष्करोदस्य खं समुद्रस्य उदगे अखे पिच्छे
जखे तखण्ण फलितवत्पामे पगतीए उदगरसेणं सिरिहरसि-
प्पमा य, तत्थ दो देवा परिद्विप्पा । जाव पलितोवमहि-

तीया परिवसन्ति, से तेषुद्वेणं जाव णिबे । पुक्खरोदे थं भंते ! समुदे केवलिया चंदा पभासंसे वा, पभासंति वा, पभासिस्संति वा । गोयमा ! संखेजा चंदा पभासंसे वा, पभासंति वा, पभासिस्संति वा ॥ जाव तारागणकोटिकोडी-ओ सोभिंसु वा, सोभिंते वा, सोभिस्संति वा ।

(से केसुद्वेणमित्यादे) अथ केनायेन भदन्त ! एव मुच्यन्त-पुक्खरोदः समुद्रः पुक्खरोदः समुद्र इति । भगवानाह-गीतम् ! पुक्खरोदस्य, णमिति पृथक्त्वं, समुद्रस्य उक्कमच्छम् अनाविसे पथ्यं न रोगहेतुजात्यं न विजातिमन् तन् लघुपरिमाणं स्फटिकवर्षाऽऽभं स्फटिकरन्ध्रच्छायं प्रकृत्या उदकरम् प्रक्षम । श्रीधर्माश्रमो चात्र पुक्खरोदं समुद्रं द्वौ देवौ महाजि-कौ यावत्पत्न्यापमस्थितिकौ परिवसन्तः, ततस्ताभ्यां सपरिवाराभ्यां गगनमिष चन्द्राऽऽदित्याभ्यां प्रहस्तत्वाऽऽदि-परिवारोपेताभ्यां तदुदकमवधामन्ते इति पुक्खरमिव उदकं वस्यतां पुक्खरोदः । तथा चाऽऽह- (से एणसुद्वेणमित्यादि) उपसंहारावक्यम् । (पुक्खराणं एव भंते ! समुदे कदं चंदा पभा-सिंसु वा इत्यादि) पाठसिद्धम् । सर्वत्र संख्ययतया निवे-चनभावात् । जी० ३ प्रति० ।

पुक्खल-पुक्खल-धि० । सम्पुणं, ध० २ अवि० । आव० । सू० । प्रचुदे, सू० २ धु० १ अ० । आव० । समीपकं, आ० सू० ५ अ० । श्रीपञ्चामनगरीप्रतिबद्धविजयसत्रयु-गले, " हो पुक्खला " । स्था० २ डा० ३ उ० ।

पुक्खलसंवहय-पुक्खलसंवहय-पुं० । स्वनामक्यान्ते महाभेध, स्था० ५ डा० ५ उ० । नि० ।

पुक्खलावर्द्ध-पुक्खलावर्द्ध-की० । जम्बूद्वीप मन्त्रस्य पूर्वं भीमाया महानद्या उच्यते (स्था० ८ डा०) " हो पुक्ख-लावर्द्ध " तयाः, स्था० २ डा० ३ उ० । उच्य० । दश० । आ० ३ क० । पुण्डरीकिणीनगरीप्रतिबद्ध विजयसत्रयुगले, " हो पुक्खलावर्द्ध " स्था० २ डा० ३ उ० । आ० ।

कहिं थं भंते ! महाविदेहे वासे पुक्खलावर्द्धे थामं चक्र-वहिविजए पससे । गोअमा ! शीलवंतस्स दक्खिण्णेषं सी-आए उत्तरणं उत्तरस्सिस्स सीआपुहवणस्स पक्खिम्मेषं एगसेलस्स पुरच्छिम्मेषं एत्थ थं महाविदेहे वासे पुक्ख-लावर्द्धे थामं विजए पससे, उत्तरदाहिणायए एव जहा कच्छिण्णयस्स० जाव पुक्खलावर्द्धे अ इत्थ देवे परिवसइ, एणसुद्वेणं ॥

पुक्खलावर्द्धः पुक्खलावर्द्ध चक्रवर्तिविजयाऽपि बोध्यः । ज० ५ वक्ष० ।

पुक्खलावर्द्धकूट-पुक्खलावर्द्धकूट-न० । महाविदेहे वर्षे एक-शैलपर्वतस्य षट्पथकूटं, ज० ५ वक्ष० ।

पुक्खलावर्द्धकूट-पुक्खलावर्द्धकूट-न० । महाविदेहवर्षे एक-शैलपर्वतस्य षट्पथे कूटं, ज० ५ वक्ष० ।

पुक्खलावर्द्धविजय-पुक्खलावर्द्धविजय-पुं० । महाविदेहमध्य-गसप्तमचक्रवर्तिविजये, ज० ।

कहिं थं भंते ! महाविदेहे वासे पुक्खलावर्द्धे थामं

विजए पससे । गोअमा ! शीलवंतस्स दाहिणेषं सीआए उत्तरणं पंकावर्द्धे पुरच्छिम्मेषं एकसेलस्स वक्खारपक्ख-यस्स पक्खिम्मेषं एत्थ थं पुक्खले थामं विजए पससे, जहा-कच्छविजए तथा भाणियुक्कं० जाव पुक्खले अ इत्थ देवे पलिओवमिद्विए परिवसइ से एणसुद्वेणं । (कहिं णमित्यादि) सर्वे स्थणं नवरं पुक्खलावर्द्धः सप्त-मो विजयः, स एव चक्रवर्तिविजयव्यवह चक्रवर्तिविजय इत्युच्यते । ज० ५ वक्ष० ।

पुक्खल-पुक्खल-पुं० । शक्यधर्मशापासक, स्था० ६ डा० । (वृत्तम् ' संख ' शब्दे वक्ष्यामि) ।

पुगल-पुगल-पुं० । पूगलनधर्माणः पुगला । दश० । अ० । समस्तपुगलास्तिकायं गतेषु परमाणेषु, प्रथ० २५६ द्वार । पुगलास्तिकायं च । उक्त० २ अ० । अमानं, " बहुअट्टिं अगिमिं बहुकटं " । दश० ५ अ० १ उ० ।

पुगललहृया-पुगललहृया-की० । शरीरपुगलानां जाड्या-पगमं, वक्ष० १ उ० ।

पुगलवग्गणा-पुगलवग्गणा-की० । पुगलसमुदायविशेषः क० प्र० २ प्रक० । (" वग्गणा " शब्दे केना उपपादयिष्यते)

पुगलविनागिणी-पुगलविनागिनी-की० । पुगलेषु शरीर-तया परिणतेषु परमाणेषु विपाक उदयां यामां ताः पुगल-विपाकिन्यः । शरीरपुगलव्यवस्थाऽऽप्त्यायं शक्तिदेशकान्तरं कर्म-प्रकटायु, कर्म ५ कर्म । (ताश्च ' कर्म ' शब्दे तृतीयाभागे २६५ पृष्ठे वक्ष्यामि ।)

पुच्छं प्रच्छं-धा० । क्षीसायाम्, " प्रच्छं पुच्छं " ॥ नि० ६ डा० ॥

इति प्रच्छधानांः पुच्छाऽभेदः । पुच्छः । पुच्छः । प्रा० ५ पाद ।

पुच्छणं प्रच्छणं-न० । पुच्छाणाम्, प्राज्ञं च । निमित्तकर्मणो, नि० सू० ५ उ० । (उच्चारणप्रश्नं कृत्वा मुदं या निज्जने प्राञ्छन् तस्य प्रायश्चित्तं ' थोडि' शब्दे चतुर्थाभागे २३८ पृष्ठे उक्कम्)

पुच्छणकप्प-प्रच्छणकप्प-पुं० । पुच्छाणामाचार्यम्, पं० भा० ।

पुच्छणकप्पो अहृया, जाइ पुच्छं संकियादिदं ।

ताहिं भम्मि इण्णो, अहकम आणुपुब्बे ॥

पदमक्खरभुदं, मेणी सुत्तय तनुभयं च ।

पामोमिकाइतंइतसु-विमग्गितहेतुसम्भाव ॥

पदमादी मा योमा, वुत्तया होति एतं सव्वं वि ।

दिणियम्मि शिकापुं, पुच्छति तु शिकाइयं ॥

पुत्तावरेण ईहिं, एयमए एव होति थ व होति ।

हेतुहिं कारणेहिं, तेमुनि मणिय पत्र तु मए ति ॥

सम्भावो अत्थो खलु, संदिद्धांइ तु पुच्छन्ते ताई ।

एयाइ चिय कप्पा, परिणइ चैव अणुण्णे ॥

पं० भा० १ कल्प । पं० सू० ।

पुच्छणा-प्रच्छणा-की० । विशेषितस्य सूत्रस्य मा भूदविस्म-

रणमिदं मुनेः प्रश्नकपे स्वाध्यायभेदः, प्रथ० ६ द्वार । श्री० ।

दश० । स्था० । उक्त० । अनु० । गुरुसंशयाविति प्रच्छ-

नार्थविश्वेयमशरीरः शिवात्तां प्रवर्त्तन्ति । " आसणमाओ न

पुच्छिज्जा, खेव तिज्जागमो कयाइ वि । आगसुक्कइओ संते,

पुच्छरा।

पुच्छिजा पञ्जलिउडो ॥ १ ॥ " अ० ३ अथि० । अ० २० ।
कालिकभुक्तस्य ३ पुच्छाभ्यः परं पुच्छति । (३३ गाथा
' कालियस्युय ' शब्दे तृतीयभागे ४६६ पृष्ठ गता) अगुणयत्ते
जायन्तिभो कश्चिभो पुच्छति सा एषा पुच्छा । एष्य चउभंगो ।
एकशिलेसजा एका पुच्छा पुच्छा सुज्जो, एका शिलेसजा, अ-
शेषगाभो पुच्छाभो, एष्य तिएहं सुतएहं वा परेष चउल-
हुगा, अशेषा गिलिजा एषा पुच्छा विसुज्जो, अशेषा शि-
सिजा अशेषा पुच्छा, तिएहं ससएहं वा परेष पुच्छत्तस्स
चउलहुगा ।

अहवा तिप्पि सिल्लोगो, ततिसु खवकालिए तरेतिगा सत्त ।

जत्त य एषा य समती, जावतियं वावि उगिएहं ॥ ३४ ॥

तेहिं सिल्लोतिं एगपुच्छाहिह वल सिल्लोगा भवति । एवं
कालियस्युयसत्त एगतरं दिहं वाप सत्तसु पुच्छासु एगवी-
रं सिल्लोगा भवति । अहवा-जत्त एगत्तं समप्यति घो-
रं बहु वा सा एषा पुच्छा । अहवा-जत्तिसं आयरिएण
तरह उच्चरितं घेत्तं सा एषा पुच्छा ।

वितिया पगाड सागा-रियादि कालगत असति वोच्छेदे ।

एतौहं कारणेहिं, तिएह समएहं तहउवरेण ॥ ३५ ॥

कंठ्या पूर्ववत् । कम्हा दिट्ठिदाए सत्त पुच्छाभो ? अतो
भक्षति-

नयवादसुहुमयाए, गणियभंगसुहुमं शिमितं य ।

मंथस्स य बाहुल्ला, सत्त कया दिट्ठिवादम्मि ॥ ३६ ॥

एगमाऽऽदि सत्त स्या एकैको तेसु तिविधो, तेहिं सभेदा
जाव नयवकवला दिट्ठिदाए कज्जति सा नयवादसुहुमया
भक्षति, तह परिकम्भेसु गणियसुहुमया, तहा परिमाणमा-
दीसु वक्षगंधरसफासेसु एगगुलकालगादिपञ्चवभंगसुहुमना,
तहा अङ्गमादि शिमितं बहुविधरत्तजतो दिट्ठिवायगंधरस
य बहु असत्ततो सत्त पुच्छाभो कंठाभो ।

स्वप्न-

जे भिक्खु चउसु महाभहेसु सज्झायं करेइ, करंतं वा
साइइ ॥ तं जहा-इंदमहे १ संदमहे २ नक्खमहे ३ भूत-
महे ४ ॥ १ ? ॥

रंभयथणल्लणपासुत्तं देवंगयप्रमोदे च महता महा महा
तेसु जो सज्झायं करेइ तस्स चउलहुं ।

स्वप्न-

जे भिक्खु चउसु महापादिवएसु सज्झायं करेइ, करंतं वा
साइइ ॥ तं जहा-सुमिहिया पाडिवए १, आसाढा पा-
दिवए २, आसोयपादिवए ३ कतियपादिवए ४ ॥ १२ ॥
तेसिं चैव महामहात्तं ।

चउसुं चउ पाडिवए, तहैव तेसिं महामहात्तं च ।

जे कुज्जा सज्झायं, सो पावति आणमादीणि ॥ ३७ ॥

जे चउरो पाडिवयविवला एतेसु वि करंतस्स चउलहुं । च-
उसु गाढा कंठ्या । के पुण ते महामहा उव्वण्णे-

आसाढी इंदमहे, कतियसु गिम्हमे य बोधव्वा ।

एते महामहा खलु, एतंसिं नाव पादिवया ॥ ३८ ॥

२४३

आसाढी आसाढपोक्षिमाए, इदं लाडिसु सावणपोक्षिमाए
भवति इंदमहे, आसोयपुक्षिमाए कतियपुक्षिमाए चैव सुमि-
ह्माभो, चैवपुक्षिमाए एतं अंतदिवसा गहिआ आदिनो पुण
जत्त वि स राजतो दिवसानो महामहा पवत्तति, ततो
दिवसतो आरम्भ जाव अंतदिवसो ताप सज्झातो न
कायव्वो एतंसिं चैव पुक्षिमाणं अण्णं नं जे बहुलपडिवया च-
उरो तं वि वज्जयव्वा ।

पडिसिज्जकालं करंतस्स इमे दोसा-

अधत्तरपमादजुत्तं, छल्लेज पडिणी जये तं तु ।

अट्ठोदिहं होती पुण, लंभेज जयणोपजुत्तमि ॥ ३९ ॥

सरागसंजतो सरागसत्ततो इदियविसयादिअश्वरे पमा-
दजुत्तो हवेज्ज, विसेततो महामहेसु तं पमादजुत्तं पडिणीय-
देवया अरियाट्टया विसत्तादिखल्लणं करंज्ज, जयणाजुत्तं पुण
साहं जो अरियाट्टया देवो अट्ठोदधीउ ऊण्हिं ति सो ए
सकविं छल्लं अट्ठसागरोवमट्ठित्तोत्तं पुण जयणजुत्तं पि छ-
ल्लति, अरियं सत्ता मिच्छं तं वि पुव्वथेरसंघसरत्ततो कोवि
छल्लज्ज । बांदगाऽहा-“ वारमविहम्मि वि तवे, सत्तिभत्तरवा-
हिरे कुसलीदिट्ठे । ण वि अरिय, ण वि य होही, सज्झाय-
समो तवो कम्मं ॥ १ ॥ ” किम्महेसु संभासु वा पडिसिज्ज-
ति । आचार्याऽऽह-

कामसु उव्वआगो, तवोवहाणं अणुत्तरं भणितं ।

पडिसहितमि काले, तहा वि खलु कम्मवंधाय ॥ ४० ॥

विट्ठं महेसु सज्झायस्स पडिसहकरणं पाडिवएसु कि
पडिसिज्जहं ? उच्यते-

विइयदिवसेसु अयं, पाडिवएसुं वि छसा पसज्जति ।

येहवाउलत्तणतो, आ सारिताणं च संमारो ॥ ४१ ॥

छस्स उव्वसाहियं जं सज्जायासदिगंतं सव्वं शोवसुत्तं
तं पडिवयात्तं उव्वसुत्तं अतो पडिवयासु वि छसो अ-
णुसज्जति, अयं च भेहादंशेषु वाउलत्तणतो जे य मित्ताऽऽदि
सारिता ते पडिवयासु संभाणिज्जति ति छसो ए वट्ठत,
तेसु वि ते चैव दोसा, तम्हा तेसु वि सा करंजा ।

वितियागादे सागा-रियादि कालगत असति वोच्छेदे ।

एतौहं कारणेहिं, जयणाए कपती काउं ॥ ४२ ॥

कंठ्या पूर्ववत् ।

स्वप्न-

जे भिक्खु चाउकालं सज्झायं ए करेइ, ए करंतं वा सा-
इइ ॥ ३ ॥ जे भिक्खु पोरिसिं सज्झायं उव्वणावेइ,
उवाणार्हतं वा साइइ ॥ १४ ॥

कालियसुत्तस्स चउ सज्झायकाला, ते य चतुपांसिगिणि-
प्फसा, ते उवातिणोवतिं ति, जो तेसु सज्झायं न करेइ, त-
स्स चउलहुं, आणुदियो य दोसा ।

गाढा-

अंतो अहोरत्तस उ, चउरो सज्झाय पोरिसीभो व ।

जे भिक्खु उवाणायती, सो पावति आणमादीणि ॥ ४३ ॥

अहोरत्तस अंतो अयंतं, सव्वं कंठं । निच्छुं १६ उ० ।

(४४ गाथा-“ कालियस्युय ' शब्दे तृतीयभागे ४०० पृष्ठ गता)

पुच्छणा

आशेषे. यदि स च नाम न सर्वाजीवो नमस्कारस्तर्हि स किंस्वरूपा जीवो नमस्कारः किं स्वरूपा वाऽनमस्कार इति पुच्छा ? । आ० म० १ अ० । विशेष० । स्या० ।
पुच्छयी-पुच्छयी-अ० । अविज्ञातस्य संदिग्धस्य वार्थस्य ज्ञानार्थं तदभियुक्तरणरूपयोः भाषायाम्, अ० १० श० ३ उ० । मार्गोऽऽदेः कथञ्चित् सहाययोर्वा प्रश्ने, स्या० ४ डा० १ उ० । प्रश्ना० । संथा० । अथघाटिनीनामुपरि निविडनराऽऽच्छादनेतुमुत्पद्यतस्तुल्यविशेषस्थानीय, जी० । मूलटीकाकारः 'ब्रह्माङ्गीहार' प्रश्नं महत्तुल्यकं तु पुच्छनी इति । जी० ३ प्रति० ४ अथि० ।

पुच्छवाल-पुच्छवाल-पुं । लाहूलकेशे. तं ।

पुच्छा-पुच्छा-अ० । प्रश्ने, दश० १ अ० । सामाचारीव्याख्यायाम्, आ० म० १ अ० । 'उत्सह' शब्दे ११ पृष्ठे विवेचिनमन्तम् । आहरणदोषभेदे, दश० ।

पुच्छाए कोणिश्चो खलु, निस्सावयणमि गौयमस्साभी ।
नाहिवयां पुच्छे, जीवत्थिते अग्निच्छेते ॥ ७५ ॥

'पुच्छायां' प्रश्न इत्यर्थः, 'कोणिकः' श्रेणिकपुत्रः खलुदाहरणम्—'जहा तेण समी पुच्छिअो-चकवटिणो अपुरिचत्तकामभोगा कालमाने काले किञ्चा कटि उववज्जति ? । सामिणा भणिये-अहं सत्तमीए चकवटिणो उववज्जति । ताहं भणइ-अहं कथं उववज्जिस्सामी ? । सामिणा भणिये-तुमं छुट्ठिपुट्ठवीए । सो भणइ-अहं सत्तमीए किं न उववज्जिस्सामी ? । सामिणा भणिये-सत्तमीए चकवटिणो उववज्जति । ताहं सो भणइ-अहं किं न होमि चकवट्ठी ? । मम वि चउरामी दंतिसयसहस्साणि । सामिणा भणिये-तव स्यणाणि निहोआं य खण्ठि । ताहं सो किन्निमाइं स्यणाइं करिमा आवातिउमारदो, तिमिसगुहाए पवितिउं पवत्तो, भाणिआं य किरिमाल-एण-बोलीणा चकवटिणो बारसवि, विणस्सिहसि तुमं, बारिज्जतो वि ण ठाह, एच्छा कयमालए आहआं. म-आं य छुट्ठि पुट्ठवि गम्भो, एणं लाहयं । एवं लोणुनरे वि यहुस्सुआ आयरिया अट्ठाणहंऊ य पुच्छिवय्या, पुच्छि-त्ता य सकुणिज्जाणि समायरियव्याणि, असकुणिज्जाणि परिहरियव्याणि । भणिये च—'पुच्छह पुच्छवइ य, पंडियए साहवे चरणलुवे । मा मयल्लुवेविल्लता, पारस-हियं ण जाणिहिह ॥ १ ॥' उदाहरणंदशता पुनरस्याभिहितैकदेश एव प्रष्टव्यं हान्तेन चोपसंहारादिति । ए-वं तावच्चरणकण्ठाण्युयंगमधिकृत्य व्याख्यानं पुच्छाह्मा-रम् । अत्रुनैतत्प्रतिभदां द्रव्याण्युयंगमधिकृत्यतामसाय गार्ध्याग्न्यासानुलोमतो निधावचनमभिधातुकाम आह-नि-आवचनह्वारम् । दश० । (तच्च 'सिस्सावयण' शब्दे चतुर्थभागे २५६ पृष्ठे गतम्) अत्रुना द्रव्याण्युयंगमधिकृत्य व्याख्यायते-तत्रेदं गाथाद्वलम्—('साहियवार्ह' इत्यादि.) नास्तिकवादिनं बार्होके पुच्छुर्भावस्तत्त्वमनिच्छन्ते सन्तमिति गाथाऽर्थः । किं पुच्छन् ?—

केणं ति नत्थि आया, जेणं परोक्खे ति तव कुविआणं ।
होइ परोक्खं तप्पहा, नत्थि ति निसेहए काणु ॥ ७६ ॥
'केनेति' 'केन हेतुना ?' नास्त्यात्मा 'न विद्यते

जीव इति पुच्छन् ? । स चेद् कुयात्—'येन परोक्ख' इति येन प्रत्यक्षेण नोपलभ्यत इत्यर्थः, स च वक्तव्यः—भद्र ! तव 'कुविआणं' जीवास्तत्त्वमनिच्छन्त्येव कथं नानिमित्तत्वेन तन्निषेधकं भवानि परोक्खम्, अन्यप्रमाणेष्वपि गम्यते, 'तस्माद् भवद्रूपस्यस्तयुक्त्वा नास्तीति कृत्वा निषेध-ते को तु ?', विवक्षाऽभावे विशिष्टशब्दानुत्पत्तेः । इति गाथाऽर्थः ॥ दश० १ अ० । (पुच्छा श्रवणकाले जाना इति 'उत्सह' शब्दे तुल्यीयमात्रे ११ पृष्ठे गतम्)

(मार्गे कथं पुच्छा कस्येति 'विहार' शब्दे) "कथं पुच्छइ सीसां, कथं च पुच्छावययि आयाग्या ? । सीसाणं तु हियट्ठा, विउलतरागं तु पुच्छइ ॥ १ ॥" इति । अपुच्छतोऽपि शिष्यस्य हिनाय तत्त्वमाख्ययमिति । स्या० ३ डा० २ उ० ।

पुच्छिय-पृष्ट-वि० । क्षोणिते, दश० १० अ० ।

पुच्छियट्ठ-पृष्टार्थ-पुं । पृष्टाऽर्थो येन सः सांशयिकार्थप्र-अकरणात् । दश० १ अ० । अ० । परस्परतः कृतप्रश्न-विषयीकृताथं, अ० ११ श० ११ उ० । अ० । "गहिय-ट्ठा पुच्छियट्ठा विणंछियट्ठा ।" दश० ३ तत्त्व ।

पुच्छियवन्-प्रपृष्ट-वि० । क्षोणित्येत, कल्प० ३ अथि० ६ त्पण । अ० ।

पुज्ज-पूज्य-वि० । सर्वजनश्राद्धं, उत्त० १ अ० । पूजयि-तुमहे, उत्त० १ अ० । पञ्जा० । पूज्यं च वस्तु द्विविधम्—जीवरूपं जिनादि, अजीवरूपं च प्रतिमाऽऽदि । विशेष० । ('खमोकार' शब्दे चतुर्थभागे २४८ पृष्ठे व्याख्यातम्) पुज्जसत्थ-पूज्यशास्त्र-पुं । पूज्यं सकलजनश्राद्धाऽऽदिता पू-ज्याऽहं शास्त्रमर्थेति पूज्यशास्त्रः । शास्त्रस्य विशेषेण पूजके विन्यते । उत्त० १ अ० ।

पूज्यशास्त्रुक-पुं । पूज्यः शास्त्रा गुणरूपेति पूज्यशास्त्र-कः पूज्यत्वाऽपि शास्त्रविशेषेण पूजके । उत्त० १ अ० । पूज्यशस्त्र-वि० । पूज्यशाली शस्त्रश्च पूज्यशस्त्रः । सर्वत्र प्रशंसाऽऽस्पदत्वेन पूज्ये, शस्त्रे च । उत्त० १ अ० ।

पुञ्ज-पुण्य-न० । "न्यगवज्ज्जो ज्ञः" ॥ ८४ । २६३ ॥ इ-ति मानव्यां गयस्थाने अकाराऽऽकान्तअकारः । शुभकर्म-णि. प्रा० ४ पाद ।

पुञ्जकम्प-पुण्यकर्मन्-न० । "न्यगयोर्झः" ॥ ८४ । ३०४ । इति पैशाक्यां न्यगयोः स्थाने ज्ञो भवति । पुञ्जकम्पोः 'शु-भकर्मणि. प्रा० ४ पाद ।

पुञ्जाह-पुण्यार्ह-न० । "न्यगयोर्झः" ॥ ८४ । ३०४ ॥ इति पैशाक्यां गयस्थाने ज्ञः । प्रा० ४ पाद । "न्यगवज्ज्जो ज्ञः" ॥ ८४ । २६३ ॥ इति मागध्यां गयस्थाने द्विकृत्वा अकारः । पुण्यतिथौ, प्रा० ४ पाद ।

पुट्टय-पाट्ट-वि० । जडगन्धर्वे. तं ।

पुट्टिल-पुट्टिल-पुं । स्वनामस्थाने अन्नगर्भे, स्या० ६ डा० । पो-ट्टिलोभगवतोऽनुत्तराण्यपानिकाहोषीनी हस्तिनागपुरवासी महाभिज्ञानमाधवाहीनतयो ह्यप्रशङ्गायोत्यामी महावीर-शिष्यो मासिक्या संलेखतया सर्वार्थोपेक्षोपश्रो महाविदेहा-न्तिजिह्वामी । अयं विह भगवत्पुट्टिलोद्विगामीति गदितस्व-

तोऽयमस्यः संभाव्यत इति । स्यात् ० डा० । प्रियमित्रप्रव-
ज्यादायकं आचार्यैः, आच० १ अ० ।

पुनो धर्षजयस्ता, पुट्टिलपरिआह कोडिसवन्दे ।

नंदश्च क्षतगाए, पण (चउ) वीसाउं मयसहस्ता ॥४४६॥

पव्वज पुट्टिले मय-सहस्स सव्वत्थ मासभनेणं ।

पुफुत्तेरं उववन्नो, तन्नो चुन्नो माहणकुलम् ॥४४७॥

अलगर्थः स्पष्टः । भावार्थः कथानो ह्ययः—

“ ततोऽपरविदेहेषु, सूकापुर्यां महीपतिः—

धनञ्जयस्य धारिण्याः, पत्न्याः कुलौ समीपिवान् ॥ १ ॥

चतुर्देशस्यनराज्ञा—ऽऽन्यातचक्रपरिचिकः ।

काले सा सुपुत्रे सन्तु, सर्वसम्पुल्लस्यम् ॥ २ ॥

प्रियमित्र इति नाम, पितृभ्यां नृपतिं निर्मेम ।

वर्जमानः शर्षावाऽऽप, सकलस्यं द्विधाऽपि सः ॥ ३ ॥

निर्विशः कामभोगेभ्यः, पार्थिवोऽथ धनञ्जयः ।

प्रियमित्रं सुतं राज्ये, स्थापयिष्याऽग्रहीद् व्रतम् ॥ ४ ॥

मित्रवर्प्रियमित्रस्व, प्रनाथिकमहोदयः ।

चक्रप्रभृतिरन्तानि, क्रमादासंश्चतुर्दश ॥ ५ ॥

पटवराड्विवज्यं सोऽपि, प्राग्वदग्न्यायचक्रिवन् ।

ह्रनचक्राभिपेकः स-भीत्या राज्यमपालयन् ॥ ६ ॥

अन्यदा पोट्टिलाऽऽचार्यै-पान्ते धर्मे निश्मय सः ।

सुतं राज्ये निर्वेश्याऽथ, प्रादाजीनसर्वश इजित् ॥ ७ ॥

वर्षकाटी तपस्तेप, शुद्धे सर्वार्थेयानके ।

पूर्वैलक्षचतुर्गो-न्यायुर्व्या सुगोऽभवन् ॥ ८ ॥

चतुर्वेह भरते लुब्धा-यां पुर्यां जितशत्रुतः ।

भद्रादेव्यां स उत्प्रे, नन्दनो नन्दनाऽऽद्वय ॥ ९ ॥

तं स्वरूपौशीवनं राज्ये, जितशत्रुनेगधिपः ।

प्रादाजीनस्यन्दा राज्ये, शशानेन्द्र इव क्षिती ॥ १० ॥

चतुर्विशत्यध्वलक्षी, जन्मनोऽनीत्य नन्दनः ।

पोट्टिलाऽऽचार्यपात्रेऽथ, संयमे स प्रपन्नवान् ॥ ११ ॥

मांसोपयास्यध्वलक्षे, धामरणं स प्रकर्षयन् ।

विशत्या स्थानकः प्राग्य-सार्थकृतकं निर्मेम ॥ १२ ॥ ”

आ० क० १ अ० ।

पुट्ट-पुट्ट-वि० । “ छस्यानुपेक्षासंबद्धे ” ॥ १२ । ३४ ॥ इति
प्रत्यय द्वः । प्रा० २ पाद । उचिन्तमानलनया पुट्टिभाजि, उ-
त्त० ७ अ० । आ० । प्रवेशप्रलेपनः पतिपि, भ० १३ अ० ६ उ० ।

स्पष्ट-वि० । “ उट्टव्यादौ ” ॥ ११ । ३३१ ॥ इति श्रुत उ-
त्थम् । प्रा० १ पाद । व्यति, आ० म० १ अ० । प्राश्चिन्ते,
सुष्टे, इ० १ उ० २ प्रक० । आ० क० । भ० । सूत्र० । लुप्ते,
सूत्र० १ भू० ३ अ० १ उ० । स्या० । उत्त० । अभिपु-
त्त, उत्त० २ अ० । आन्तिष्ठे, उत्त० २ अ० । स्पृश्यत इति
स्पृष्टम् । तनौ रेणुवदालङ्घितमात्रे, विशेष० । (“ पुट्टं सुणं
सदं, कवे पुण पासप अपुट्टं तु । ” “ रवि ” शब्दे
द्वितीयभागे ५५६ पृष्ठे व्याख्यानम्) कञ्चुकवच्छेदे, उत्त०
३ अ० । सूत्र० । जीवप्रदेशे रागमोक्षे कर्मणि, विशेष० ।
भ० । सहृन् घनकृष्टितसूचीकलापवत् स्पर्शनां प्राते कर्म-
णि, प्रका० २० पद ५ द्वार ।

पुट्टपुव-स्पृष्टपूर्व-वि० । आरम्भपूर्व, आचा० १ अ० ६ अ०
३ उ० ।

पुट्टतामिय-पुट्टलाभिक-पुं० । पृष्टस्यैव हे साधो । किं ते
दीयते इत्यादिप्रश्नितस्य यो लाभः स यस्यास्ति स तथा ।

औ० । तथाविधभित्ताभिप्रदप्रहिल साधो, सूत्र० २ अ० २ अ० ।

पुट्टवागरण-पृष्टयाकरण-न० । प्रश्नितानां सूचितानां सहृद्

द्विर्नोऽभिधानकपायो भाषायाम्, पञ्चा० १२ विव० ।

पुट्टेतिशयपारिकम्म-पृष्टश्रेणिकापारिकर्म-न० । दृष्टिवादस्य

परिकर्मभेदे, स० १२ अ० ।

पुट्टापुट्ट-स्पृष्टास्पृष्ट-न० । दृष्टिवादस्यभेदे, स० १२ अ० ।

पुट्टि पुट्टि-स्त्री० । उपर्यायमानपुण्यतायाम्, यो० ३ विव० ।

चित्तस्य शुद्धस्य पुण्यापचये, ध० १ अधि० । परितापे,
यो० ४ विव० । जी० । पुण्यापचयकारणत्वात् अर्थाविशगी-
णानुज्ञाया भेद, प्रश्न० १ संव० द्वार ।

पृष्टि-स्त्री० । “ स्वराणां स्वराः प्रायोऽपभ्रंश ” ॥ ८४ ३२६ ॥

इति श्रुत उः । प्रा० ४ पाद । पृच्छायाम्, स्या० २ डा० १ उ० ।

पुट्टिम् पुट्टिम्-पुं० । वार्ताजकभासे भद्रायाः सार्थधाष्टाः

स्वनामक्याते पुत्रे, स च वीरगान्तिके प्रव्रज्य सेलैकनया

शून्या सर्वाधेसिद्धे उपपद्यतन्मन्युत्वा महाविदेहे वषे से-

त्स्यतीति अनुत्तरांपपातिकदशानां तृतीयं तथा षष्ठ्यध्वने

सूचितम् । अनु० ।

पुट्टिया-पुट्टिजा-स्त्री० । पृष्टिः पृच्छा, ततो जाना पुट्टिजा ।

प्रश्नजनिते व्यापारे, स्या० २ डा० ।

स्पृष्टिजा-स्त्री० । स्पृष्टिः स्पर्शनं, ततो जाना स्पृष्टिजा ।

स्पर्शनजे क्रियाभेदे, स्या० २ डा० । पृष्टं प्रश्नः वस्तु वा तद-

स्तं कारणत्वेन यस्यां सा पुट्टिजा । प्रश्नजनितं क्रियावि-

शेषे, स्या० २ डा० ।

स्पृष्टिका-स्त्री० । स्पृष्टिः स्पर्शनं तदस्तिकारणत्वेन यस्यां सा

स्पृष्टिका । स्पर्शजे क्रियाविशेषे, स्या० २ डा० । जीवाऽऽदीन्

रागाऽऽदिना पृच्छन्तुः स्पृशन्तं वा क्रियायाम्, स्या० ५ डा०

२ उ० । “ पुट्टिया किरिया दुविदा पक्षता-जीवपुट्टिया चैव,

अजीवपुट्टिया चैव । ” आच० ४ अ० । “ जीवपुट्टिया जीवा-

धिगारं पृच्छन्ति । रागदोमेणं अजीवाधिगारं वा । अहवा पु-

ट्टियं क्षि फरिसणकिरिया, सा वि जीवपुट्टिया चैव, अजीवपु-

ट्टिया चैव । ” आ० क० ४ अ० । अहवा पुट्टिया फरिसणकि-

रिया, तथा जीवफरिसणकिरिया इत्थी पुरिसणपुसणं वा

फरिसन्ति । संघट्टियं ति भणियं होइ । अजीवसु सुहाणि-

मिसं मियलोभाविद्विधुजायं मौलिगादि वा रत्नजायं फरि-

सन्ति । आच० १ अ० ।

पुट्ट-पुट्ट-पुं० । न० । सम्बद्धे दलद्वये, स० ३० सप्त० । नि०

क० । काष्ठपुट्टे, रा० ।

पुट्टइअ-देशी-पिएडिकातर्यै, दे० ना० ६ वर्ग ५४ गथा ।

पुट्टग पुट्टक-न० । सल्लक्षे, इ० १ उ० ३ प्रक० ।

पुट्टपाग-पुट्टपाक-पुं० । कृष्टिकानां कणिकाऽऽधितानामाश्रितो

पचने, पाकविशेषनिष्पद्ये अर्थप्रयतिशेषः । आ० १ अ० १३ अ० ।

पुट्टभेयश्च-पुट्टभेदन-न० । “ नागा दिसाऽऽनयाणं, भिज्जंति

पुडा उ जज्य भेडाणं । पुट्टभेयं तनां ” ॥ ११ ॥

तानाप्रकाराभ्यो दिग्भ्य आगतानां माण्डानां कुक्कुमाऽऽदीनां

पुढनेयण

पुढा पचयिकवार्या मिधन्ते तत्पुढभेदनम् । कृयाणकवाणि-
न्यप्रधाने नगरं, ६० १ उ० २ प्रक० । नि० चू० ।

पुढाङ्गुली-देशी-नलिन्याम्, ६० ना० ६ धर्म ५५ माथा ।

पुढेङ्ग-देशी-विन्दु-चदनयोः, ६० ना० ६ धर्म ८० माथा ।

पुढवादिप्रदृशादि-पृथिव्यादिधट्टनादि-पुं० । पृथिव्यतेजावा-
युचनस्पतिदित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियाणां संघटनपरितापापद्रावण-
पुः प्रश्ना० १५ वि० ।

पुढवी-पृथिवी-स्त्री० । “ उहन्वाडौ ” ॥ ८ । १ । १३१ ॥ इति
श्रुत उत्पत्तम् । प्रा० १ पाद । “ पथि-पृथिवी-प्रतिभूम्युप-
हरिद्रा-विभीतकम्पत् ” ॥ ८ । १ । ८८ ॥ इति मध्येकारस्या-
ऽकारः । प्रा० १ पाद । “ निशीथपृथिव्योर्वा ” ॥ ८ । १ । २१-
६ ॥ इति तस्य ङः । प्रा० १ पाद । आधारेकाद्रिन्यगुणे म-
हाम्भूते, स्व० १ ५० १ अ० १ उ० । प्रश्ना० । ग० । गन्धन-
म्यात्रापृथिवीगन्धरसकृपस्येशशब्दवती । स्व० १ ५० १
अ० १ उ० । वृत्तिकार्या, भ० १५ श० । स्व० । भुवि,
स्था० ३ डा० ४ उ० ।

नरकपृथिव्यः--

रायगिहो-जाव एवं वयासी-कड़ गं भंते । पुढवीओ प-
स्युत्ताओ । गोयमा । सच पुढवीओ पस्युत्ताओ । तं जहा-
रयण्यभा० जाव अह सत्तमा । भ० १३ श० १ उ० ।
अहमस्थाने, “ रसियभारा पुढवी ” इत्यधिकमष्टमा ।
स्था० १० डा० । (एता नरकपृथिव्यां ‘ लुग ’ शब्दे
चतुर्थभागे १६०४ पृष्ठ व्याख्याताः । गोत्रायणां ‘ लुग ’
शब्दे चतुर्थभागे १६०४ पृष्ठ व्याख्यातानि)

पृथिवी चलत्--

तिहि ठाण्हि देसेहि पुढवी चलेजा । तं जहा-अहेस
मिमीसे रयण्यभा० पुढवीए उराला पोग्गलाणि चलेजा,
तए थं ते उराला पागला लिबचमाया देसं पुढवीए
चलेजा, महोरए वा महिङ्गि० जाव महेमकख, इमीस
रयण्यभाए पुढवीए अहे उम्पजणिमजियं करमाणे देसं
पुढवीए चलेजा, शागसुवसाया वा संगामंसी वट्टमाणंसी
देसं पुढवीए चलेजा, इधेएहि ठाण्हि केवलकप्पा
पुढवीए चलेजा । तं जहा-अहंसे इमीसे रयण्यभाए
पुढवीए घणवाए गुपेजा, तए थं से घणवाए गुविण म-
माणे घणोदहिमेपजा, से घणोदहीए पइए समाए केवल-
कप्पं पुढविं चालेजा, देवे वा महिङ्गि० जाव महेसकखे
तहारूवस्स समणस्स माहणस्स वा इङ्गिं जुतिं जसं वलं
वीरियं पुरिसकारपरकम् उवदेसमाणे केवलकप्पं पुढविं चा-
लेजा, देवासुरसंगामंसी वा वट्टमाणंसी केवलकप्पा पुढवी
चलेजा, इच्चेएहि तिहि ।

स्पष्टं केवलं देश इति भागः पृथिव्या रत्नप्रभाभिधाना-
या इति । (अहे ति) अचः (ओराले ति) उदाराः वा-
हरा निपतेयुर्विश्रमापरिणामात् ततो विचयेयुरन्यतो वा-
ऽऽगत्य तत्र लगेयुर्वैश्वमुक्तमहोल्लसत् । (तए थं ति) त-
तस्तत् निपतन्नां देशं पृथिव्याञ्चलयैर्युरति । पृथिवीदेशञ्चले-
दिति महोरगो व्यन्तरविशेषः ॥ (महिङ्गि) परिवाराऽऽदिना

यावत्करणात् (महत्सुहृए) शरीराऽऽदिदीप्या (महाबले)
प्राणतो महातुमगो वैक्रियाऽऽदिकरणात् । (महेसकखे) महे-
श इत्याख्या यस्येति उम्पप्रतिमन्त्रिकासुत्पन्ननिपतां कुतोऽपि,
वर्षोऽहः कारणात् कुर्वन् देशं पृथिव्याञ्चलयत्, स च चले-
दिति ॥ २ ॥ नागकुमारणां सुपर्णेकुमारणां च भयनपतिवि-
शेषाणां परस्परं संग्रामं वर्त्तमानं जायमानं स्मिन् (देसं ति)
देशञ्चलेदिति । (इच्चेएहि इत्यादि) निगमनमिति ॥ ३ ॥
पृथिव्या देशस्य चलनमुक्तमनुना समस्त्यायान्तदाह- (तिही-
न्यादि) स्पष्टं, किन्तु केवलं केवलकप्पा, ईषदुता चह न
विवक्ष्यते अतः परिपूर्णेत्यर्थः । परिपूर्णेप्राया चेति पृथिवी भूः
(अहे ति) अघोघनवातरतथाविधपरिणामो धार्तावंशयो
गुप्येन व्याकुलो भवेत्तुभ्योदित्यर्थः । ततः स गुप्तः सन् घनोद-
धिं तथाविधपरिणामजलसमूहलक्षणमजयम् कम्पयेत् ।
(तए थं ति) । ततोऽनन्तरं स घनोदधिर्भोजितः कम्पितः
सन् केवलकप्पां पृथिवीं चालयेत्, सा च चलति । देवो
वा श्रुदिस्परिवाराऽऽदिकृपां, दृति शरीरा-अर्थशः पराक्रम-
कृतां क्वापि धले शरीरं धीर्यं जीवप्रभवं पुरुषकानं साभिमा-
नव्यवसायनिष्पन्नफलं तमेव पराक्रममिति चलवीर्याऽऽशुपद-
शने हि पृथिव्यादिचलने विना न भवतीति तदर्थयन् तां
चलयति । देवाश्च वैमानिका इति असुरा भयनपनयकमेतां
भवप्रत्यर्थं वेनं भवति । अभिधीयते च भगवत्याम्, “ किं पत्नियं
गं भंते ! असुरकुमारा देवांस्तद्वस्त्रं कल्पं गया यर्गामस्मन्ति
यः । गोयमा ! तिमि गं देवाणो भवपचहइए वरागुणं ये स्मि । ”
ततश्च संग्रामः स्थानत्र च वर्त्तमानं पृथ्वी चलत्तत्र तेषां म-
हाव्यायामन्त उपात्तनिपातसम्भवमिति । (इच्चेएहि न्यादि)
निगमनमिति । स्था० ३ डा० ४ उ० ।

एकैकस्याः ३ चलयानि--

एगमेगा थं पुढवी तिहि वलएहि मच्चओ समंता संप-
रिद्वित्ता । तं जहा-घणादिहिलएणं, घणवायवलएणं,
नणवायवलएणं ॥

(एगमेगेत्यादि) एकैका पृथिवी रत्नप्रभाऽऽदिका सर्वतः ।
किमुक्तं भवति ?-समन्तादथवा दिक्षु विदिक्षु चेत्यर्थः । सम्परि-
क्षिता वेष्टिता आभ्यन्तरं घनोदधिचलयः ततः क्रमेणानुरं तत्र
घनः स्यात् । हिमशिखलावन् उदधिर्जलनिचयः स चास्या भ
चानं घनोदधिः, स एव चलयामिव चलयं कटकं घनोदधिच-
लयः, तेन । एवमितरं एषे, नवरं घनधर्मा वातश्च तथाविधप-
रिणामेतेषां घनघात एवं तनुवानां ऽपि, तथाविधपरिणाम
एवंनि । भवत्यत्र गाथाः--

“ न वि य कुर्वन्त अलोत्तं, चउत्से पि दिमासु सः वपुदधीओ ।
संगहिथा वलएहि विक्खंसे तंमि धोच्छामि ॥ १ ॥
कु चव १ अउपंचम २, जोयण अउं च ३ होति रयणाए ।
उदही १ वण २ नलुवाया, ३ जाहामेखण निहिट्टा ॥ २ ॥
निमाणो १ गाउयं चव २, निमाणो गाउयस्स य ३ ।
आहपुणे पक्खेवां, अहो अहो जाव सत्तामियं ॥ ३ ॥ ”

इति । स्था० ३ डा० ४ उ० । लोहोऽऽहरित्तायाम्, दश० ४
अ० । सत्या भावा भ्रामितवन् । नदीनदीभिरादिकार्यां शुद्ध-
पृथिव्याम्, प्रश्ना० १ पाद । जी० । पृथिवीकायिकं सत्त्वं, स्व० १
५० ७ अ० । सुगन्धजितनातरि, प्रश्ना० ११ डार । पक्षिमन्त्रक-
वरपर्यन्तस्य दिग्वाः कुट्टिकुमारामदसरिकायाम्, स्था० ८ डा०

बादरपृथिवीकायिकाः। अथवा ऋतुषा च सा बादरपृथिवी च सा कायः शरीरं येनां ते ऋतुषा बादरपृथिवीकायस्त एव स्वाधिके कद्रप्यविधानान् ऋतुषा बादरपृथिवीकायिकाः चशब्दे। वषट्माणस्वगतानेकभेदसूचकः, खरा नाम पृथिवी सङ्गतविशेषं काड्यविशेषं वाऽऽपन्ना तदामका जीवा अपि लग्नाश्च ये ते बादरपृथिवीकायिकाश्च खरा बादरपृथिवीकायिकाः। अथवा-पूर्ववत् प्रकारान्तरं समासः, चशब्दः स्वगतवर्षमाणस्वगतिशब्दसूचकः ।

से किं तं सगहवादरपुटविकाइया ?। सगहवादरपुटविकाइया सत्विहा पम्पत्ता । तं जहा- किस्ममत्तिया, नीलमत्तिया, लोहियमत्तिया, हालिहमत्तिया, सुकिस्ममत्तिया, पंडुमत्तिया, पण्णमत्तिया । से तं सगहवादरपुटविकाइया ॥ १४ ॥

अथ के ते ऋतुषा बादरपृथिवीकायिकाः ?। सूरिराह-ऋतुषा बादरपृथिवीकायिकाः समविधाः प्रभताः। तदेव समविधत्वं तद्यथाविदितोपदेशयति-कृष्णमृत्तिका कृष्णमृत्तिका रूपा, एवं नीलमृत्तिका, लोहितमृत्तिका, हारिद्रमृत्तिका, शुक्रमृत्तिका, इत्येव वर्णभेदं पञ्चविधममुकम्, पाण्डुमृत्तिका नाम देशविशेषे या धूलिरूपा सती पाण्डु इति प्रसिद्धा तदामका जीवा अप्यभेदापचारात् पाण्डुमृत्तिका इत्युक्ता । (पण्णममृत्तियं नि) नपादिपराम्प्रातिदेशे देशे नपादि-पुंउपगते यो भूमेः पल्लवस्तदुद्ग्राया जलमलत्तपर्यायः पङ्कः सा पल्लवमृत्तिका तदामका जीवा अप्यभेदापचारात् पल्लवमृत्तिका । निगमनमाह- (सेत्वं सगहवादरपुटविकाइया) सुगमम् ।

से किं तं खरा बादरपुटविकाइया ?। खरा बादरपुटविकाइया अण्णविहा पम्पत्ता । तं जहा-

“हुड्डीय सकरा वा-लुया य उवले मिला य लोण्ण मे ।
अय तंव तउय सीमे, रूपसुवणे य वड्रे य ॥ १ ॥
हरियाले हिंगुलु, मणालिला सीसंगजण्णपवाले ।
अम्भपडलम्भवालुय, बादरकाए मणिविहाणा ॥ २ ॥
गोमेज्जए य रुयण, अंके फलिहं य लोहियवड्रे य ।
मरणयमसारगळे, भुयमायण इंदनीले य ॥ ३ ॥
चंदण गेरुय हंसं, पुलण्ण सोगंधिए य बांधवे ।
चंदेपम वेहलिए, जलकंते मूरकंते य ॥ ४ ॥”

जे यावणे य तहप्पगारा ते समासओ दुविहा पम्पत्ता । तं जहा-पज्जत्तमा य, अप्पज्जत्तमा य । तत्थं णं जे ते अप्पज्जत्तमा ते णं अमपंचा, तत्थं णं जे ते पज्जत्तमा एतेसि वणादेसंणं गंधादेसंणं रसादेसंणं फासादेसंणं सहस्समगमे विहाणाई, रंखज्जाई जोण्णियपुडुमतसहसाई, पज्जत्तजणिसाए अप्पज्जत्तमा अकम्पति, जत्थ एगो तत्थ नियमा असंखेज्जा । मेवं खरा बादरपुटविकाइया, सेवं वायरपुटविकाइया, सेवं पुटविकाइया । (सूत्र १५) ॥

अथ के ते खरा बादरपृथिवीकायिकाः ?। सूरिराह-खरा बादरपृथिवीकायिका अनैकविधाः प्रभताः, चत्वारिंशद्भेदा मुख्यतः प्रभता इत्यर्थः । तानेव चत्वारिंशद्भेदानाह-“ तं जहा-पुडवी य ” इत्यादि गद्याचतुष्टयम्, पृथिवीति भासा सत्यंभासावत् शुद्धपृथिवी च नदीनदीभिर्वादिरूपा, चशब्द उत्तरभेदापेक्षया समुच्चये १ शर्करा-लघुपल्लवशकलरूपाः २ बालुका मिकताः ३ उपल-टङ्काऽऽप-पकरापरिक्रमेणाद्योऽयः पाषाणः ४ शिला-पट्टययोग्या देवकुलपीडाऽऽपुपयोगी महान् पाषाणविशेषः ५ लवणं समुद्राऽऽदि ६ ऊर्ध्व-यद्गशादुपरं क्षत्रम् ७ अयस्ताम्रचतुर्भुजसकल्पसुवर्णानि प्रतीतानि १३ वर्णा हीरकः १४ हरितालहिङ्गुलकमनःशिलाः प्रतीताः १५ मींसकं पारदः १६ अजूनं सौखीराज्जनाऽऽदि १७ प्रवाल-विट्ठम् १८ अक्षपटलं प्रसिद्धम् १९ अश्वबालुका-अश्वपटलमिथा बालुका २० (वायरकाय इति) वायरपृथिवीकायऽमी भेदा इति शेषः, (मणिविहाणा इति) चशब्दस्य गम्यमानत्वाभ्यन्विधानानि च-मणिमत्ताश्च वायरपृथिवीकायभेदत्वं न ज्ञातव्याः । ताम्बेव मणिविधानानि दर्शयति- (गोमिज्जए इत्यादि) गोमिज्जकः २३ वः समुच्चये, रुचकः २४ अङ्कः २५ स्फटिकः २६ चः पूर्ववत्, लोहितान्तः २७ मरकतः २८ समारागलः २९ भुजमोचकः ३० इन्द्रनीलः ३१ चम्पूना ३२ गिरिका ३३ हंसगर्भः ३४ पुलकः ३५ सांगणिकश्च ३६ चन्द्रप्रभो ३७ वैडूर्यो ३८ जलकान्तः ३९ सूर्यकान्तश्च ४० । तदेवमाद्याधया पृथिव्यादयश्चतुर्दशभेदा उक्ताः, द्वितीयगाथयाऽऽह हरितालऽऽदयः, तृतीयगाथया गोमिज्जकाऽऽदयो नय, तुर्यया गाथया नयति सङ्ख्याया चत्वारिंशत् ४० । (जे यावणे तहप्पगारा इति) यऽपि चाम्ये तथाप्रकारा मणिभेदा पञ्चगाराऽऽदयस्तेऽपि खरा बादरपृथिवीकायत्वेन वेदितव्याः । (ते समासओ इत्यादि) ते सामान्यतः बादरपृथिवीकायिकाः समासतः सहैषेण द्विधाः प्रभताः। तद्यथा-पर्याप्तकाश्च अपर्याप्तकाश्च । तत्र ये-पर्याप्तकास्ते स्वयोग्याः पर्याप्ताः साकल्येनात्मस्थाना इति । अथवा असम्प्रदाहा इति विशिष्टान् वर्णाऽऽदीन् अनुपगतास्तथाहि-वर्णाऽऽदिभेदविचल्लायमेतं न शक्यन्ते कृष्णऽदिवर्णभेदेन व्यपदेशुम् । किं कारणमिति चेत् ? उच्यते-इह शरीराऽदियपर्याप्तप परिपूर्णान् सतीषु बादरगाणां वर्णाऽदिविभासाः प्रकटो भवति नापरिपूर्णान्, ते चापर्याप्ता उच्छ्वासपर्याप्ताऽपर्याप्ता एव क्षियन्ते ततः न स्पष्टतत्त्वर्णाऽदिविभाग इत्यसम्प्रदाहा इत्युक्तम् । ननु कस्मादुच्छ्वासपर्याप्त्येवाऽपर्याप्ता क्षियन्ते नाऽवीक शरीरिन्द्रियपर्याप्तिय्याऽपर्याप्ता अपि ? उच्यते-तस्मादप्यागमिभवाऽपुष्ट्या क्षियन्ते सर्वे एव दैहिनो नाप्यन्त्या, तच्च शरीरिन्द्रियपर्याप्तिय्यां पर्याप्तानां बन्धमायान्ति नाप्यन्त्या इति । अन्यं तु व्याचक्षते-सामान्यतः वर्णाऽदीतसम्प्रदाहा इति, तच्च न युक्तं यतः शरीरमावभाविनो वर्णाऽदयः, शरीरं च शरीरपर्याप्त्या सज्जत इति (तत्थं णं जे ते पज्जत्तमा इत्यादि) तत्र ये ते पर्याप्तकाः परिस्मयस्योग्यसमस्मन्-पर्याप्त्ये गतेषां वर्णादेशेन वर्णभेदविचल्लया, एवं गन्धादेशेन रसादेशेन रूपशरीरेण सहसाभ्याः सहस्रसङ्ख्याया विधान-नि भेदाः । तद्यथा-वर्णाः कृष्णाऽदिविभागाश्च गन्धो सुरभी, रसो रसदाहो, रसास्तिक्ताऽदयः पञ्चः स्पर्शः सुदुर्कंशाऽदयो, धौ-

एकैकस्मिन् वर्णाऽऽदी तत्रतन्मयेवेदनानेके चान्तरभेदाः । तथा हि—अमरकोशकिलकज्जलाऽऽदिषु तत्रतन्मावादिन्यादिरूपतयाभेदः कल्प्यभेदाः । एवं नीलाऽऽदिष्वप्यायोऽयम् । तथा गन्धरसस्पर्शेष्वपि तथा परस्परं वर्णानां संयोगतो घृस्पर्कवृत्त्याऽऽद्यानेके सहस्रभावेभेदाः । एवं गन्धाः शीनामापि परस्परं गन्धाऽऽदिभिः समायोगादतो भवन्ति । वर्णाऽऽद्यादेशैः सहस्राप्रशोभेदाः । (संवेज्जाई जोगिण्यसुहृत्समसहस्रमाई इति) संख्येयानि यानिप्रमुखाणि यानिहाराणि शतसहस्राणि । तथाहि—एकैकस्मिन् वर्णे गन्ध रस स्पर्श च संयुता यानिः पृथिवीकायिकानां सा पुनश्चिदा—सर्वज्ञता, अचिता, मित्रा च । पुनरेकैका विधा—शीता, उष्णा, शीतोष्णा । शीताऽऽदीनामपि प्रत्येकं तान्त्रन्मयेभेदानेकभेदवं केवलमेव विशिष्टवर्णाऽऽदियुक्ताः संख्याऽतीता अपि स्वस्थानि व्यक्तभेदेन योनयो जातिमधिकृत्यैकैव यानिगणयेत्, ततः संख्येयानि सप्तपृथिवीकायिकानां यानिशतसहस्राणि भवन्ति, तानि च सूक्ष्मबाद्यगन्धसर्वसंख्यया सम । (पञ्चगणनिरुपाए इत्यादि) पर्याप्तमिथ्या अपर्याप्तका शुभ्रकामानि उपपद्यन्ते, कियन्त इत्याह—यत्रैक पर्याप्तसत्र नियमासन्नित्थया असंख्येयाः संख्यानीना अपर्याप्तकाः । उपसंहारमाह— (सप्तमिन्याऽर्थाद्) निगमनत्रयं सुसम्म् । प्रश्नः । पदः । (' पिड ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६२० पृष्ठे सविज्ञाऽविसमिधपृथिवीपि एहा उक्ताः) ।

पृथिवीकायांद्शः—

पुढवीए निस्खेवो, परुवणा लक्खवं परीमाणं ।

उवभांगो सन्धं वे—यणा यवहणा निविती य ॥ ६८ ॥

ग्रामं जीवांद्देशके जीवस्य प्रकृषणा किं न कृत्येनञ्च नाशकृतीयं, यतो जीवसामान्यस्य विशेषाऽऽधारन्याद्विशेषस्य च पृथिव्यादिरूपत्वात्सामान्यजीवस्य चोपभागाऽऽदेरसंख्यात् पृथिव्यादिकथंयेव तस्य चिन्तितत्वादिति । तत्र पृथिव्या नामाऽऽदितिलोपः वक्रः । प्रकृषणा—सूक्ष्मबादराऽऽदिभेदा, लक्षणं—साकारानाकापेययोगायायोगाऽऽदिकं, परिमाणम्—संवर्तितलोकाप्रतारसंख्येयभागमात्राऽऽदिकम्, उपभागेः शयनाऽऽननचङ्क्रमणः । ऽऽदिकः शब्देऽस्मिन्नेहस्तत्काराऽऽदिदेवनाक्षरार्थाऽऽद्यकृतनानुरूपा सुखदुःखानुभवस्वभावा, वचः—कृतकारितानुमतिभिरुपमर्हन् । ऽऽदिकः, निवृत्तिः—अप्रमत्तस्य मनोवाचकायगुण्याऽनुपमर्हन् । ऽऽदिकेति समासार्थः ।

व्यासार्थं तु निरुक्तिरुपधाक्रममाह—

नामं ठवणा पुढवी, द्ववपुढवी य भावपुढवी य ।

एसा खलु पुढवीए, निस्खेवो चउन्विहो होइ ॥ ६९ ॥

स्पष्टा । नामस्थानेन तुल्यत्वाद्वाद्नाहत्याऽऽह—

द्ववं सरीरमवित्रो, भावस्य य होइ पुढविजीवो उ ।

जो पुढविनामगायं, कम्मं वेपइ सो जीवो ॥ ७० ॥

तत्र द्रव्यपृथिवी आगमनो, नोआगमनञ्च, आगमनो जाता तत्र चानुपयुक्तः, नो आगमनस्तु पृथिवीपदार्थकस्य शरीरं जीवापेन तथा पृथिवीपदार्थकत्वेन भव्यो—बालाऽऽदिः, ताभ्यां चिनिर्मुक्तो द्रव्यपृथिवीजीवः—एकमविको बद्धाऽऽनुपधाऽऽभिमुखनामगीतञ्च, भावपृथिवीजीवः पुनर्यैः पृथिवीनामाऽऽदिकमौदित्यै वेदयति । गतं निक्षेपद्वारम् ।

साम्प्रतं प्ररूपणाद्वारम्—

दुविहा य पुढविजीवा, सुहुमा तह वायरा य लोयम्मि ।

सुहुमा य सव्वलोए, दो चेव य वायराविहाणा ॥ ७१ ॥

पृथिवीजीवा द्विविधाः—सूक्ष्मा बादराश्च । सूक्ष्मनामकमौदयान् सूक्ष्माः बादरनामकमौदयान् बादराः, कर्मोदयजनिन एवेधौ सूक्ष्मबादरत्वे न स्वापलिके बदरामलकयेरिव । तत्र सूक्ष्माः समुद्रकपयानिप्रतिमगन्धायवत्सवेलोकव्यापिनः ।

बादरास्तु मूलभेदाद् द्विविधा इत्याह—

दुविहा वायरपुढवी, समामआ ससहपुढवि खरपुढवी ।

सएहा य पंचवम्मा, अवरा छत्तीसविहाणा ॥ ७२ ॥

' समासतः ' संक्षेपाद् द्विविधा बादरपृथिवी—रुक्मबादरपृथिवी खरबादरपृथिवी च, तत्र रुक्मबादरपृथिवी कृष्णनीललोहितपीनमुक्मभेदात्पञ्चधा, इह च गुणभेदाद् गुणभेदाऽभ्युपगमनस्य, खरबादरपृथिव्यास्त्वन्वऽपि पद्भिः शङ्खिशभेदाः सम्भवन्तीति ।

तानाह—

पुढवी य सकरा वा—लुगा य उवले सिला य लोणुसे ।

अय तंव तउय सीसग, रूप मुक्खे य वेरे य ॥ ७३ ॥

हरियाले हिंगुलए, मणोसिला सीसगंउज्जए पवाले ।

अन्मपडलउम्भवाउयु, वायरकाए मणिविहाणा ॥ ७४ ॥

गोमज्ज य रुएण, अंके फलिहो य लोहिणक्खे य ।

मरगाय मसाराण्णे, भुयमोयग इंदनीले य ॥ ७५ ॥

चंदपप वेकलिए, जलकेतं चेव मूरकेतं य ।

एए खरपुढवीय, नामं छत्तीसयं होति ॥ ७६ ॥

अथ च प्रथमगाथया पृथिव्यादव्यवस्तुर्द्देशः । परिच्छेदीताः द्वितीयगाथया त्वेहा इतितालाऽऽद्यः, तृतीयगाथया दश गोमेषकाऽऽद्यः, पुर्थगाथया चत्वारः चन्द्रकान्ताऽऽद्यः । अथ च पुर्थगाथाद्येन सामान्यपृथिवीभेदाः प्रदर्शिताः, उत्तरगाथाद्येन मणिभेदाः प्रदर्शिताः, एता स्पष्टा इति कृत्वा न विवृताः ।

एवं सूक्ष्मबादरभेदान् प्रतिपाद्य पुनर्वर्णाऽऽदिभेदेन पृथिवीपदार्थान् दर्शयितुमाह—

वएखरसगंधफाने, जोलिणमुहुहा इवेंति सेखेज्जा ।

खेगाइ सहस्साई, हाति विहाणम्मि एक्कै ॥ ७७ ॥

तत्र वर्णाः शुक्लाऽऽद्यः पञ्च, रसास्त्रिंशः । ऽऽद्यः पञ्च, गन्धौ सुगन्धिदुरमी, स्पर्शाः स्फुटककेशाऽऽद्यः अष्टौ, तत्र वर्णाऽऽदिके एकैकस्मिन्योनिप्रमुखा यानिप्रभूतयः संख्येया भेदा भवन्ति, संख्येयस्यानिरूपत्वाद्विशिष्टसंख्येयार्थमाह—अनेकानि सहस्राद्यैकैकस्मिन्वर्णाऽऽदिके विधाने भेदे भवन्ति, यानितो गुणतश्च भेदानामिति । एतच्च सप्तयोनिलक्षणप्रमाणत्वात् पृथिव्या एवं आवर्तनीयमिति । उक्तं च प्रज्ञापनायाम्—' नन्थ से ' (१५) इत्यादि । (तथाऽस्मिन्नेव भागे ६७५ पृष्ठे दर्शितम्) इह च संयुतयोनयः पृथिवीकायिका उक्ताः, सा पुनः सविज्ञा अचिता मित्रा च, तथा पुनश्च शीता उष्णा शीतोष्णा वन्त्येवमादिका द्रष्टव्येति ।

एतदेव भूयो नियुक्तिरुत्तम एतद्वत्तमाह—

वसम्मि य एक्के, गंधम्मि रसम्मि तह य फासम्मि ।

नाणसी कायव्या, विहाणए होइ एक्किं ॥ ७८ ॥

वर्णाऽऽदिके एकैकस्मिन्विधाने भेदं सहस्राधरां नानान्वं विधेयम्, तथाहि—कृष्णां वर्णा इति सामान्यं, तस्य च भ्रमराङ्गार-कां किलगवलकजलाऽऽदिषु प्रकर्याकर्षणविशेषाद्भेदः कृष्णः कृष्णतरः कृष्णतम इत्यादि, एवं नीलाऽऽदिष्वप्यायोज्यं, तथा रसगन्धरूपेषु सर्वत्र पृथिवीभेदा वाच्याः । तथा—वर्णाऽऽदीनां परस्परसंयोगाद्भ्रमरकैमरकद्वाराऽऽदिवर्णान्तरोत्पत्तिरिति वसुत्प्रेष्य वर्णाऽऽदीनां प्रत्येकं प्रकर्याप्रकर्षतया परस्परानुवन्धेन च बहुधा भेदा वाच्याः ।

पुनरपि पर्याप्तकाऽऽदिभेदाद्भेदमाह—

जे बायरे विहाण, पज्जता तत्तिया अपज्जता ।

सुहुमा वि होति दुविहा, पज्जता चेव अपज्जता ॥ ७९ ॥

यानि बादरपृथिवीकाय विधानानि भेदाः प्रतिपादितास्तानि यावन्ति पर्याप्तकानां तावत्संख्यापर्याप्तकानामपि, अत्र भेदानां तुल्यत्वं द्रष्टव्यं न तु जीवानां, यत एकपर्याप्तकाऽऽध्याय-शास्त्रेणैवा अपर्याप्तका भवन्ति, स्वमा अपि पर्याप्तकापर्याप्तकभेदेन द्विविधा एव, किं तु पर्याप्तकनिश्चया पर्याप्तकाः समुत्पद्यन्ते, यत्र चैकोऽपर्याप्तकस्तत्र नियमादसंख्येयाः पर्याप्तकाः स्युः । पर्याप्तस्तु—“आहारसरीरविशेषः ऊत्सामवश्चोम-खाऽदिविज्वली । होति जतो दलियाभ्रा, करणं पइसा उ प-ज्जसी ॥ १ ॥” जन्तुः समुत्पद्यमानः पुद्गलापादानेन करणं निर्धर्तयति तेन च करणविशेषेणाऽऽहारमवशुष्ट पृथग् खलरसाऽऽदिभ्येन परिणीतिं नयति स तादृक्करणविशेष आहारपर्याप्त-सिद्ध्यर्थेनोच्यते, एवं शेषपर्याप्तयोऽपि वाच्याः, तत्रैकैन्द्रिया-णांमाहाऽऽशरीरैन्द्रियोच्छ्वासाभिधानाश्चतस्रो भवन्ति, एताश्चात्मसंयुक्तेन जन्तुरादत्ते, अनासपर्याप्तिरपर्याप्तकोऽवातपर्याप्तिस्तु पर्याप्तक इति अत्र च पृथिव्यैव कायं येमांमिति विग्रहः ।

यथा सुप्तवादराऽऽद्ययोः भेदाः सिद्ध्यन्ति तथा प्रसिद्ध-भेदेनोदाहरणेन दर्शयितुमाह—

रक्खाणं गुच्छाणं, गुम्माण लयाण वञ्चिवलयाणं ।

जह दीसइ नाणत्तं, पुढवीकाए तहा जाण ॥ ८० ॥

यथा वनस्पतिवृक्षाऽऽदिभेदेन रणं नानात्वमुपलभ्यते, तथा पृथिवीकायैऽपि जानीयते, तथा बुद्धाः—बुद्धाऽऽद्यो गुच्छा बुद्धाकीसल्लकीकर्णस्याद्यः गुल्लमनि—नयमालिकाकोरगट-काऽऽदीनि, लताः—पुञ्जागाशोकलताऽऽद्याः । वनस्पतृपूर्वावा-ल्लुकीकोशातफयाद्याः, वलयानि—केतकीकदल्यादीनि ।

पुनरपि वनस्पतिभेददृष्टान्तेन पृथिव्या भेदमाह—

आसहि तण सेवाले, पणगाविहाणे य कंद भूले य ।

जह दीसइ नाणत्तं, पुढवीकाए तहा जाण ॥ ८१ ॥

यथा हि वनस्पतिकायस्य औषध्यादिकां भेदं एवं पृथिव्या अपि द्रष्टव्यः । तत्र औषधयः शालयाऽद्याः, लघूनि धर्मोऽऽदीनि, सेवालं जलोपरि मलरूपं, पनकः काष्ठाऽऽदाशुष्काविशेषः पञ्चवर्षी, कन्दः सूरणकदादिः, मूल—सुरीराऽऽदीनि ।

एते च सूक्ष्मत्वात्सैकैकद्रव्यादिकाः समुत्पलभ्यन्ते, यत्संख्या-स्तुपलभ्यन्ते तद्वर्शयितुमाह—

एकस्य दोइह तिरह व, संसेज्जाण व न पासिउं सक्का ।

दीसंति सरीराइ, पुढविजियाणं असंखाणं ॥ ८२ ॥

स्पष्टा । कथं पुनरिदमवगन्तव्यं, सन्ति पृथिवीकायिका इति, उच्यते, तदार्थाद्युत्तरशरीरांगलसंघट्टितादिति प्रतीतिर्गोवाश्वा-वाविव इत्येव तद्वर्शयितुमाह—

एण्हिं सरीराइ, पक्खत्ते ते परुविया होति ।

सेसा आशांगज्झा, चक्खुफासं न जं इति ॥ ८३ ॥

परिरसंख्ययनयापलभ्यमानः पृथिवीशर्कराऽऽदिभेदाभिधेः शरीरंस्ते च शरीराण्यः शरीरद्वारेण प्रत्यक्षं साक्षात्प्रकृतिताः कृपापिता भवन्ति, शेषास्तु सूक्ष्मा आभाप्राप्ता एव द्रष्टव्याः, यतस्ते चक्षुःस्पर्श नागच्छन्ति, स्पर्शशब्दो वि-पयाऽर्थः ।

प्रकृपणाद्भागानन्तरं लक्षणद्वारमाह—

उवओमज्जाओ अज्झव—साणे मनिमुप अचक्खुदंसे य ।

अट्टविहादयलेसा, सन्नुसामि कसाया य ॥ ८४ ॥

तत्र पृथिवीकायऽऽदीनां स्यान्तर्ध्याद्युद्याद्यावती चोपयो-गशक्तिरव्यक्ता ज्ञानदर्शनरूपेण्यवगम्यक उपयोगो लक्षणं, तथा योगः—कायाऽऽध्य एक एव, औदार्यकन्तिमध्रकास्मि-शाऽऽत्मको बुद्ध्यादिकला ज्ञाताः सकर्मकस्याऽऽलम्बनाय व्याप्रियन्ते; तथा अध्यवसायाः—सूक्ष्मा आत्मनः परिणामवि-शेषाः, ते च लक्षणम्, अध्यक्रुचैरन्त्यपुनः प्रथमतः समुत्पन्नवि-न्ताविशेषा इवानामलक्षयन्तेऽभिगन्तव्याः, तथा स्मृकारो-पर्याप्तान्तःपर्याप्तनिश्चयानामनिरूपणतयाः पृथिवीकायिका बोद्धव्याः, तथा स्पर्शान्द्रियेणानुबुद्धशानुगता बोद्धव्याः, तथा ज्ञानाऽऽश्रयणीयाऽऽद्यर्थावयवकोऽध्यभाजस्तत्त्वद्वन्द्वभा-जश्च, तथा लक्ष्या—अध्यवसायाविशेषपक्षाः कृष्णनीलका-पोततजस्यश्चतस्रस्तानि अनुगताः, तथा दशविधसंज्ञानुग-ताः, ताश्च आहाराऽऽदिकाः प्रागुक्ता एव, तथा सूक्ष्मोच्छ्वा-सिः श्वासानुगताः । उक्तं च—“पुढवीकाइया णं मेने । जीवा आणवन्ति वा, पाणवन्ति वा, ऊसमन्ति वा, णीसमन्ति वा ? गोयमा ! अविरादियं संतये चैव आणवन्ति वा, पाणव-न्ति वा, ऊसमन्ति वा, नीसमन्ति वा ।” कयथा अपि सूक्ष्माः क्रांथाऽऽद्य । एवमेतानि जीवलक्षणऽऽश्रयणयोऽऽदीनि क-पर्यायव्यमानानि पृथिवीकायैऽपि नैव व्यक्तीनि, तत्रैकै-वियजीवलक्षणकलापसमनुगतायाम्, मनुष्ययन्तं सञ्चिना पृथिवीनि । ननु च तदिदमनिदमनिदेन साध्यते, तथा-हि न ह्युपयोगाऽऽदीनि लक्षणानि पृथिवीकायैषु व्यक्तानि समुपलभ्यन्ते, सत्यंमनव, अध्यक्रुचैरन्त्यपुनः विचिन्ते, यथा कस्य-चिन्तुः हृत्पूरकव्यतिमिश्रमादिरातिपातानिपर्याप्तयोः कुली-कृतान्तःकरणविशेषस्याव्यक्ता चेतनानि चेताना तस्याचि-द्वपता, एवमज्ञानाध्यक्रुचैरन्त्यमययोऽभ्युपगमनव्यः ननु बाधो-द्धासाऽऽदिकमध्यक्रुचैरन्त्यालिङ्ग्यन्ति न चेह तथापि किञ्चि-द्वचेतनालिङ्ग्यमानं तेनैव देवम्, इहापि समानजानीयलतादिद्रव्या-दिकमशोभासादिकुर्याच्चेतनाचिह्नमस्ति, अध्यक्रुचैरन्त्यानां हि सम्भावितैकचेतनालिङ्गानां वनस्पतीनामिव चेतनाऽभ्युपग-मन्त्येति, वनस्पतिश्च चेतन्यं सिद्धिदन्तुपुण्यफलप्रदव्येन स्पष्टं साधयिष्यते च, तनां व्यक्रोपयोगाऽऽदिलक्षणसद्भावसावि-सा पृथिवीति स्थिरम् ।

अनु चारमलताऽऽहे कठिनपुद्गलाऽऽसिकायाः कथञ्चत-
नन्वमित्यत आह—

अद्दी जहा सरीर—मि अणुगयं चेयणं खरं दिदं ।

एवं जीवाणुगयं, पुढविसरं खरं होइ ॥ १५ ॥

यथाऽस्थि शरीरानुगतं सचेतनं खरं इदमेवं जीवानुगतं
पृथिवीशरीरमपीति । आचा० १ भू० १ अ० २ उ० ।

विप्रतिपत्तिरित्यासार्थे पुनराह—

पुढवी चित्तमंतमकलाया अणुगेजीवा पुढो सत्ता । अ-
खत्त सत्त्वपरिखणं । (? वृत्त) ।

‘पुढवी चित्तमंतमकलाया’ ‘पुढवी’ पृथिवी उक्तलक्षण,
चित्तवतीति चित्तं—जीवलक्षणं तदस्या अस्तीति चि-
त्तवती, सजीवैत्यर्थः । पाठान्तरं वा— ‘पुढवी चित्तमन्त-
मकलाया’ । अत्र मात्रशब्दः स्लोकविशेषी, यथा सर्वपत्रिभा-
गमात्रमिति, ततश्च चित्तमात्र-स्लोकविशेष्यार्थः । तथा
च प्रबलमोहोदयान्सर्वज्ञघ्नं चैतन्यमेकेन्द्रियाणां, तदभ्य-
धिकं द्वीन्द्रियाऽऽदीनामिति, ‘आख्याता’ सर्वज्ञेन कथि-
ता, इयं च— ‘अनेकजीवा’ अनेके जीवा यस्यां सा-
ऽनेकजीवा, न पुनरेकजीवा, यथा वैदिकानां पृथिवी दे-
वतैस्त्वमादिप्रवचनप्रामाण्यादिति । अनेकजीवाऽपि कै-
श्चिदेकभूताऽऽत्मापेक्ष्यन्त्यत एव । यथाहुरेके—‘एक एव हि
भूताऽऽत्मा भूते भूते व्यवस्थितः । एकया बहुधा चैव, दृश्य-
ते जलचन्द्रवत् ॥ १ ॥’ अत आह— ‘पृथक्त्वया’ पृथक्भू-
ताः सत्त्वा—आत्मानो यस्यां सा पृथक्त्वया, अहमुल्लासंस्व-
यभागमात्रावगाहनया पारमार्थिकयाऽनेकजीवसमाभितेति
भावः । आह—यद्येवं जीवपिरुद्धका पृथिवी तत्तस्यास्यामुच्चा-
राऽऽदिकरणे नियमस्तत्तदतिपातादहिसकत्वानुपपत्तित्व-
संभवी साधुधर्म इत्याह— ‘अन्यत्र शस्त्रपरिणतायाः’ शस्त्रप-
रिणतां पृथिवीं विहाय—परिव्रज्यान्या चित्तवत्याख्यातैत्यर्थः ।
दश० ४ अ० ।

साम्प्रतं लक्षणद्वारानन्तरं परिमाणद्वारमाह—

जे बायरपञ्जता, परस्स असंखभावमेता ते ।

सेसा तिन्नि वि रासी, वीसुं लोया असंखेज्जा ॥ ८६ ॥

तत्र पृथिवीकायिकाभूतानि, तद्यथा—बादराः पर्याप्ताः, अ-
पर्याप्ताश्च । तथा सूक्ष्माः अपर्याप्ताः, पर्याप्ताश्च । तत्र ये
बादराः पर्याप्तकास्तं संघटितस्लोकप्रतरासंख्येयभागमात्र-
विप्रदेशराशिप्रमाणा भवन्ति, शेषास्तु त्रयोऽपि राशयः प्र-
त्येकमसंख्येयानां स्लोकानामाकाशप्रदेशराशिप्रमाणा भवन्ति,
यथानिर्दिष्टक्रमेण चैत यथोक्तं बहुतरा । यत उक्तम्—
“सम्प्रत्यया बादरपुढविकाया पञ्जता, बादरपुढविका-
इया अपज्जता असंखेज्जगुणा सुद्धमपुढविकाइया अपज्जता
असंखेज्जगुणा, सुद्धमपुढविकाइया पञ्जता असंखेज्जगुणा ।”
प्रकारान्तरेणाऽपि राशिप्रत्यय परिमाणं दर्शयितुमाह—
पत्थेय च कुडवेण न, नह कौडि मिणैज्ज सव्वधमाइ ।
एवं मविज्जमाणा, हवंति लोया असंखेज्जा ॥ ८७ ॥

यथा प्रस्था—‘दिना कश्चित्सर्वधन्यानि भिनुयाव, एवमसंज्ञा-
यप्रज्ञापनज्ञीकरणान् लोकं कुडवीठ्याजघनोत्कुट्टावगाह-
५४४

मान् पृथिवीकायिकाजीवान् यदि मिनेति ततोऽसंख्येयान्
लोकान् पृथिवीकायिकाः पूरयन्ति ।

पुनरपि प्रकारान्तरेण परिमाणमाह—

लोगाऽऽगासपपसे, एकेकं निक्खिखे पुढविजीवं ।

एवं मविज्जमाणा, हवंति लोगा असंखिज्जा ॥ ८८ ॥
स्पष्टा ।

साम्प्रतं कालतः प्रमाणं निर्दिदितुः क्षेत्रकालयोः सूक्ष्म-
दूरत्वमाह—

निउणो य हवइ कालो, ततो निउखयरं हवइ खेवं ।

अंगुलसंदीमिचे, ओसपिण्णिओ असंखिज्जा ॥ ८९ ॥

निपुणः सूक्ष्मः कालः समयाऽऽसकः ततोऽपि सूक्ष्मतरं क्षेत्रं
भवति, यतोऽङ्गुलीध्रेण मात्रशेवप्रदेशानां समयपट्टारंणा-
संख्येया उत्सर्पणव्यवसर्पणयोऽपक्रमान्तात्ततः कालात् क्षेत्रं
सूक्ष्मतरम् ।

प्रस्तुतं कालतः परिमाणं दर्शयितुमाह—

अणुसमयं च पवेसो, निकवमणं चेव पुढविजीवाणं ।

काए कायट्ठिइया, चउरो लोगा असंखेजा ॥ ९० ॥

तत्र जीवाः पृथिवीकायाऽनुसमयं प्रविशन्ति निष्कामन्ति
च, एकस्मिन् समये कियतां निष्कामः प्रवेशश्च १-२, तथा
विवाहिते च समये कियन्तः पृथिवीकायपरिणताः सम्भव-
न्ति ३, तथा कियन्ती च कायस्थितिपरित्येते चत्वारो विक-
ल्पाः कालतोऽभिधीयन्ते, तत्रासंख्येयस्लोकऽऽकाशप्रदेशप-
रिमाणाः समयेनोत्पद्यन्ते विनश्यन्ति च, पृथिवीत्वेन परिख-
ता अन्यसंख्येयस्लोकऽऽकाशप्रदेशप्रमाणाः, तथा—कायस्थि-
तिरपि सूक्ष्मा मृत्वाऽसंख्येयस्लोकऽऽकाशप्रदेशपरिमाणं का-
लं तत्र तत्रोत्पद्यन्ते इति ।

एवं क्षेत्रकालाभ्यां परिमाणं प्रतिपाद्य परस्परवगाह-

प्रतिपरिपादयित्वाऽह—

बायरपुढवीकाइय—पञ्जतो असमसमोमाहो ।

सेसा आगाहंती, सुद्धमा पुण सव्वलोयमि ॥ ९१ ॥

बादरपृथिवीकायिकाः पर्याप्ता यस्मिन्नाकाशखण्डे अवगाढ-
स्तस्मिन्नेवाऽऽकाशखण्डेऽपर्यव्यापि वादरपृथिवीकायिकस्य
शरीरमवगाढमिति, शेषास्तु अपर्याप्ताः पर्याप्तकनिधया
समुत्पद्यमाना अनन्तरप्रक्रिया पर्याप्तकावगाढाऽऽकाशप्र-
देशवगाढाः, सूक्ष्माः पुनः सर्वस्मिन्नपि स्लोकैऽवगाढा इति ।

उपमोगाद्वारम्—

चंक्रमणे य द्वासे, निसीयस तुयट्ठणे कयकरणे ।

उच्चारे पासवणे, उवगरणाणं तु निक्खिवणे ॥ ९२ ॥

अश्लेषण पहरण भू-सणे य कयविकए किसी ए ।

भंढाणं पि य करणे, उवमोगविही मणुस्साणं ॥ ९३ ॥

एएहिं कारोणेहि, हिंसंति पुढविकाइए जीवे ।

सायं गवेसमाणा, परस्स दुक्खं उदीरंति ॥ ९४ ॥

चङ्क्रमणेऽस्ते स्थाननिधीयन्त्यवर्तनकृतकपुत्रकरणउच्चा-
रप्रश्नवणउपकरणनिलेप आलेपनपहरणभूयस्यकयविकयक-
वीकरणप्ररुद्धकघटनाऽऽदिवृत्तभोगविधिमनुष्याणां पृथिवी-
कायेन भवन्तीति । यद्येवं ततः किमित्यत आह—(एएहिंत्वा-

दि । एतिष्ठश्चक्रमणाऽऽदिभिः कार्गैः पृथिवीजीवान् हिंस-
न्ति । किमर्थमिति दर्शयन्ति-सन्तं सुखमात्मनोऽन्वेषयन्तः
परदुःखायजानाः कतिपयदिवससमणीयमांसाऽऽशार्कपि-
तसमस्तेन्द्रियप्राप्ता विमृष्टचेतन इति, परस्य पृथिव्याश्रितज-
न्मरारोः दुःखसमाप्तलक्षणं तदुदीरयन्ति-उत्पादयन्त्यात्यनेन
भूदानजनितशुभफलद्वयः प्रत्युक्त इति । अथुना शस्त्रहार्म-
शस्यतेऽनेनेति शस्त्रम् । तत्र द्विधा-द्रव्यशस्त्रं, भावशस्त्रं च ।
द्रव्यशस्त्रमपि समासार्थभागभेदाद् द्विधेयम् ।

तत्र समासद्रव्यशस्त्रप्रतिपादनायाऽऽह-

हलकुलिविसकुद्वा-लालित्यभिगमिसिगकठमगी य ।

उच्चारं पामदगे, एयं तु ममासक्तो मर्थं ॥ ६५ ॥

तत्र हलकुलिकावपकुद्वा-लालित्यभिगमिशुद्धकाष्ठान्युच्चार-
प्रथवाऽऽदिकमित्यस्मात्सतः संलेशतो द्रव्यशस्त्रम् ।

विभागद्रव्यशस्त्रप्रतिपादनायाऽऽह-

किंची सकापसर्थं, किंची परकाप तदुभयं किंचि ।

एयं तु द्रव्यसर्थं, भावे य अस्मैजमो मर्थं ॥ ६६ ॥

किञ्चित्सकपायशस्त्रं पृथिव्येव पृथिव्याः, किञ्चित्सकपाय-
शस्त्रमुक्ताऽऽदि, तदुभयं किञ्चिदिति भूदकं मिलितं भुव
इति । तच्च सर्वमपि द्रव्यशस्त्रं, भावे पुनरस्यमयः दुष्पयु-
क्ता मत्तोवाङ्मयाः शस्त्रमिति । अत्रापि १ ध्रु० १ अ० २ उ० ।

द्वयं सत्यभिगमिसं-नेद्विलिखारलोमार्थाय ।

भावे उ दुष्पयुक्तो, वाया काश्चो अविरेयं य ॥ २३० ॥

द्रव्यमिति हारपरामर्शः, तत्र द्रव्यशस्त्रं खड्गऽऽदि, अस्त्रविष-
कोहस्तानि प्रसिद्धानि, क्षारलवणाऽऽदीनि अत्र तु क्षारः क-
रीराऽऽदिप्रभवः, लयं प्रतीतम्, आदिशब्दाद्वै करीराऽऽदिपरि-
ग्रहः । उक्तं द्रव्यशस्त्रम् । अथुना भावशस्त्रमाह-भावस्तु दुःप्र-
युक्तौ वाक्कायौ अविरेयश्च भावशस्त्रमिति, तत्र भावो दुः-
प्रयुक्त इत्यनेन द्रोहाभमालेप्योऽऽदिलक्षणः । मत्तो दुःप्रयोगो गृ-
हान्, वाक्दुःप्रयोगस्तु हिंस्रपरयाऽऽदिवचनलक्षणः, काय-
दुःप्रयोगस्तु भावनलवणनाऽऽदिः । अविरेयस्त्वविशिष्टा प्रा-
णानि गताऽऽदिपापस्थानकप्रवृत्तिः एतानि स्वरूपव्यापादक-
त्वात्मकमर्थानिमित्वाद्भावशस्त्रमिति गाथाऽर्थः ।

इह न भावशस्त्रेणाधिकारः, आप तु द्रव्यशस्त्रेण, तच्च
विप्रकारं भवतीत्याह-

किंची सकापमर्थं, किंची परकाप तदुभयं किंचि ।

एयं तु द्रव्यसर्थं, भावे अस्मैजमो मर्थं ॥ २३१ ॥

किञ्चित्सकपायशस्त्रं यथा कृष्णा मृत्वालादिषुदः शस्त्रम्, एवं
गन्धरससुराशेभेऽपि शस्त्रं योजना कार्या तथा किञ्चित्सकपाये-
ति परकापशस्त्रं यथा पृथ्वतेजःप्रभृतीनाम्, अनेजःप्रभृतयो
वा पृथिव्याः तदुभयं किञ्चिदिति किञ्चित्तदुभयं शस्त्रं भवति,
यथा कृष्णा मृदुकस्य वीर्यमगन्धवाऽऽदिभिः पाण्डुमृदुश्च य-
दा कृष्णमृदा कलुषितमुदकं भवति तदाऽस्मै । कृष्णमृदुकस्य
पाण्डुमृदुश्च शस्त्रं भवति, एवं तु तद् द्रव्यशस्त्रं तु यदाऽनेकप्र-
कारविशेषणार्थः, एतदनेकप्रकारं द्रव्यशस्त्रम्, भावे इति हार-
परामर्शः । अस्मैजमः शस्त्रं चरणस्थिति गाथाऽर्थः । एवं
च परिणतायां पृथिव्यामुच्चारयाऽऽदिकरणेऽपि नास्ति तद्-
तिपात इत्यहिंसकत्वोपपत्तेः सर्वमपि साधुमर्थं इति । एष

तावदागमः, अनुमानमप्यत्र विद्यते-सामका विदुर्मलव-
लोपलाऽऽद्यः पृथिवीवीकाराः समानजातीयाङ्कुराण्यनुपल-
म्भात् । देवदत्तमोसाङ्कुरवान् । पयमागमोपपत्तिर्यां व्यव-
स्थितं पृथिवीकायिकानां जीवत्वम् । उक्तं च-

“आगमश्चापचित्तिः संपूर्ण इष्टिलक्षणम् ।
अतीन्द्रियाणामर्थानां, सङ्गायप्रतिपक्षेयं ॥ १ ॥
आगमो ह्यापवचन-माप्तं दोषलयाद्भिः ।
वीतरागोऽनुत्तं वाक्यं, न यथाऽद्वयसंभवात् ॥ २ ॥”
इत्यलं प्रसङ्गेन । दृश० ४ अ० ॥

वेदनाद्वारमाह-

पायच्छेयश्च भेयश्च, जेयोर् तदेव अंगुवेगंम् ।

जह हूति नरा दुहिया, पुढविकापं तथा जाण ॥ ६७ ॥

यथा पादाऽदिकेष्वङ्गप्रत्यङ्गेषु छेदनभेदाऽऽदिकया क्रियया
नरा दुःखितास्तथा पृथिवीकायिऽपि वेदनां जानीते ।

यद्यपि पादशिरोमीवाऽऽदीन्यङ्गानि पृथिवीकायिकानां न
सन्ति तथापि तच्छेदनानुकूपा वेदनाऽऽरूपेयदिति
दर्शयितुमाह-

नन्य य मि अंगुवंगा, तथाणुरुवा य वेयणा तेमि ।

केमि चि उदारीती, केमि चऽतिवायण पाणे ॥ ६८ ॥

पृथ्वीर्द्ध गतार्थः, केपाञ्चिपृथिवीकायिकानां तदार्गमिभ्यः
पुण्या वेदनासुदीर्यान्तः केपाञ्चि तु प्राणानन्यरितपातयमुर्तिना
तथाहि भगवत्यां दृष्टान्त उपमायां यथा-चतुरन्मचकवर्तिना
गन्धर्वाणां योवनवर्तिनां बलवती आर्द्राऽऽमलकप्रमाणं मर्चि-
तपृथिवीगोलकमकविशतिरुक्त्या गन्धर्वाण्डके कडितशिलापु-
त्रकेण पिपासतन्मस्यां पृथिवीजीवानां काश्चित्संयतितः क-
श्चित्प्राणितपातः कश्चिद्व्यापादितोऽपरः किल तेन शिलापु-
त्रकेण न मृष्टोऽपीति ।

यथहार्ममाह-

पर्वयति य अलगागा, ण य तीहं गुणोहं जीहं अलगागा ।

पुढवि विहिःमाणा, न हू ते वायाहि अलगागा ॥ ६९ ॥

अलगागावङ्गो दुह-विहिमया निगुणा अगागिमया ।

निद्राम चि य मडला, विरुदुगंल्लाह मडलतरा ॥ ७० ॥

आचा० १ ध्रु० १ अ० २ उ० । (इदं गाथाद्वयम् ‘अलगागा’
शब्दे प्रथमार्ग २७७ पुष्टे व्याख्यानम्)

कई मयं वहीती, कई अबोहं उवाहीती ।

कई अणुमवनी, पुढविकायं वहेमाणा ॥ ७१ ॥

रुष्टा ।

तद्वधे अन्येषामपि तदतिथानां वधो भवतीति दर्शयि-
तुमाह-

जो पुढवि ममारंभइ, अल्लऽपि य मो ममारंभइ काए ।

अनियाए अ नियाए, दिस्से य तहा अदिस्से या ॥ ७२ ॥

यः पृथ्वीकायं ‘समारभते’ व्यापादयति सः ‘अन्यानां’

अप्यायतीन्द्रियाऽऽदीन् ‘समारभते’ व्यापादयति, तदुत्पन्न-
फलभक्षणप्रवृत्तिः तत्फलान्त-प्रविष्टमजन्तुभक्षणवर्धिति ।
तथा-‘अनियाए य नियाए चि’ अकारण्येन कारणेन च यद्दि-
वा-अवकृत्पते संकल्पेन च पृथिवीजन्तून् समारभते तद्वार-

म्भवांश्च 'दृश्यन्' 'दृष्ट्वाऽऽदीन्' 'अदृश्यन्' 'पनकादीन्' 'समारभते' व्यापादयन्तीत्यर्थः ।

एतदेव स्पष्टतरमाह-

पुढविं समारभता, हृणति तस्मिन् एव बहुजीवे ।

सुहमे व वायरे य, पञ्जेत् या अपञ्जेत् ॥ १०२ ॥

स्पष्टा । अत्र च सुस्माणां वधः परिणामाद्युद्धवात्तद्विषय-निवृत्त्यभावेन द्रष्टव्य इति ।

विरतिद्वारमाह-

एवं वियाणिऊसं, पुढवीए निक्खिवंति जे दंडं ।

तिविहेण सव्वकालं, मण्ण वायाए काण्णं ॥ १०४ ॥

एवमित्युक्तप्रकारानुसारं पृथिवीजीवान् विज्ञाय तद्वच्च वन्द्य च विज्ञाय पृथिवीनां निक्षिपन्ति वे दण्डं-पृथिवीसमारम्भाद् व्युत्पन्नमिति, ते ईदृशा अनगारा भवन्तीत्युत्तरगाथायां वक्ष्यन्ति, त्रिविधं नति कृतकान्तिानुसर्तभिः 'सर्वकालं' यावज्जीवमपि मनसा वाचा कायेनति ।

अनगरभवेन उल्लेखमाह-

गुता गुनीहिं सव्वहिं, समिया सीमहिं संजया ।

जयमाणगा सुविहिया, एसिसया दूति अणगारा ॥ १०५ ॥

निरवृत्तिर्मेनावाकायमुत्तिष्ठताम्, तथा पञ्चभिर्नीर्यासमित्यादिभिर्स्मृतिभिः, सम्यक्-उत्थानशृङ्गनचक्रमण्णः । ऽऽदिक्रियास्तु यताः संयताः 'यतमनाः' सर्वत्र प्रयत्नकारिणः, शोभनं विहितं-सम्यग्दर्शनाऽऽद्यनुष्ठानं येषां ते तथा, ते ईदृशा अनगारा भवन्ति, न तु पूर्वोक्तगुणाः पृथिवीकायसमारम्भणः शाक्याऽऽद्य इति । गतो नामनिष्पन्नानि निक्षेपः ।

अधुना स्वातुगमेऽस्त्वलिताऽऽदिपुणो-

पेनं सूत्रमुच्चार्यते, तथेदं सूत्रमे-

अट्टे लोए परिउमे दुस्संवेहे अविजाणए अस्मि लोए पव्वहिण तत्थ तत्थ पुढो पास आतुरा परितार्वेति ।

(१४ सूत्र) आचा ० ।

'अट्ट' इत्यादि परम्परसम्बन्धस्तु 'हह एगेमि णो सत्ता भवन्ति' इत्युक्तं, कथं पुनः संज्ञा न भवतीति, आरंभत्वात्, तदाह- (अट्टे इत्यादि) आत्तो नामाऽऽदिश्चतुर्धा, नामस्थापने क्षुण्ण, ज्ञाशरीरभयशरीरव्यतिरिक्तो नांआगमतो द्रव्यालः शकटाऽऽदिचक्राणामुत्तिष्ठत्वा यो लोहमयः पट्टो दीयते स द्रव्यालः, भावात्सन्तु द्विधा-आगमतो नांआगमतश्च, तत्राऽऽगमतो ज्ञाता-आलपदाधिहस्तत्र चोपयुक्तो, नांआगमतस्तु औद्यिकभाववर्त्ती रागद्वेषप्रहपरिग्रहीतान्तरात्मा प्रियविषयो गाऽऽदिदुःखसङ्कटनिम्ननां भावास्ते इति व्यपदिश्यते, अथवा शब्दाऽऽदिविषयेषु विषयिपाकसदृशेषु तदाकाङ्क्षावात् हिताहितविचारमयमना भावातः कर्म उपजिनोति । यत उक्तम्- "सांशद्वियवसट्ठेणं, भंने ! जीवे किं बंधह, किं चिण्णनि ?, किं उच्चिण्णनि ? । गायमा ! अट्ट कम्मपगङ्गीओ सिद्धिलपंचणवत्तओ धण्णियवंचणवत्तओ पक्कन्ति " जीए अणानीयं च णं अणवद्दमं दीहमजं आउरंतं संसारं कंतामणुपरियद्वह । " एवं स्पष्टेनाऽऽदिच्छिपि आदीजनोत्पत्तिः । एवं कोऽपमानमायालः-अदर्शनमोहनीयवाचिरत्रमोहनीयाऽऽदिभिर्भावाताः संसारिणं

जीवा इति । उक्तं च- "रागदोसकसाएहि, इदिपहि य पंचाहि । दुहा वा माहणिउज्जेण अट्टा संसारिणो जिया ॥ ११ ॥ " यदि या-ज्ञानाऽऽध्वर्यायाऽऽदिना शुभाशुभनाष्टप्रकरणं कर्मणा आतं, कः पुनरंबेविद्य इत्यत्राऽऽह-लोकयतीति लोकः एकद्वित्रिचतुःपञ्चन्रियजीवराशिरीत्यर्थः, अत्र लोकशब्दस्य नामस्थापनाद्रव्यलेशकालमवभावपर्यायभेदादष्टधा निक्षेपं प्रदर्शयप्रशस्तभावाद्यवतिना लोकं न ह्यधिकारो वाच्यः, यस्माद्यावानांतः स सर्वोऽपि परिपुनो नाम परिपेक्षो निस्सारः औपशमिकाऽऽदिप्रशस्तभावहीनः अव्यभिचारिमातृसाधनहीनो वेति । स च द्विधा द्रव्यभावभेदात्, तत्र सच्चित्तद्रव्यपरिपुनो जीर्णेशरीरः स्थयिरगः जीर्णवृक्षो वा, अचित्तद्रव्यपरिपुनो जीर्णपटाऽऽदिः, भावपरिपुन औद्यिकभावोद्भवतात्प्रशस्तज्ञानाऽऽदिभावविकलः, कथं विकलः ? अनन्तगुणपरिहाया । तथाहि-पञ्चचतुःस्त्रिदशैकन्रियाः कर्मण ज्ञानविकलाः, तत्र सर्वनिष्ठज्ञानाः सूक्ष्मनिर्गोदापर्यायकाः प्रथमसमयोग्येष्वा इति । उक्तं च-

सर्वनिष्ठेषां जीव-स्य दष्ट उपयोग एव वीरिण ।

सूक्ष्मनिर्गोदापर्याय-सकानां स च भवति विज्ञेयः ॥ १ ॥

तस्मात् प्रवृत्तिं ज्ञानविष्ट-विदृष्टा जिनन जीवानाम् ।

लघिधनिमित्तैः करणैः, कायेन्द्रियवायुमनोदृष्टिभिः ॥ २ ॥ "

स च विषयकथायाः प्रशस्तज्ञानयुतः किमवश्यो भवति इति दर्शयति-दुस्संवेध इति दुःखेन संबोध्यते-धर्मवर्णप्रतिपत्तिं कार्यते इति दुःसंबोधो, मेतायेवम् इति, यदि वा-दुःसंबोधो या बोधयितुमशक्यो, ब्रह्मदन्वत्, किमित्येवम् ? यतः (अविजाणएति) विशिष्टावबोधहीनः स वैवेचियः किं विदुश्चात् इत्याह-अस्मिन् पृथिवीकायलोकः प्रत्ययिने प्रकर्षेण व्ययिने, सर्वस्याऽऽगमस्य तदाध्यायनादिति प्रकर्षार्थः, तत्प्रयोजनतया लज्जनाऽऽदिभिः पीडिते नानाविधशब्दाद् भीते वा 'व्यथ' भयचलनयोः इति कृत्वा व्ययिने भीतमिति । (तत्थ तथेति) तेषु तेषु इयिष्येनदृष्टकरणाऽऽदिषु पृथग्विभिन्नेषु कार्येषु उत्पन्नेषु पश्य इति विनये-स्य लोकाकार्यप्रवृत्तिः प्रदर्शयते, सिद्धान्तशैल्या पार्श्वदेशेऽपि प्राकृते बह्विदेशो भवतीति, आतुराः विषयकथायाऽऽदिभिः अस्मिन् पृथिवीकायं विषयभूते साध्यान्तु पृथिवीकायं परिनाययन्ति परि समंतात्तापयन्ति पीडयन्तीत्यर्थः, बहुवचननिर्देशस्तु नानारम्भणां बहुवचनं गमयति, यदि वा-लोकशब्दः प्रत्येकमपि संबोध्यते, कश्चिज्ज्ञाकां विषयकथायाऽऽदिभिर्निरतैः अपरस्तु कायपरिजीर्णैः कश्चिद् दुःखमंबोधप्रस्थाऽपरा विशिष्टज्ञानरहितः, एते सर्वेऽप्यातुरा विषयजीर्णदृष्टाऽऽदिभिः सुखाऽऽद्ये अस्मिन् पृथिवीकायलोकं विषयभूते पृथिवीकायं नानाविधैकपर्ययः परितापयन्ति परि-समंतात्तापयन्ति पीडयन्तीति सूत्रार्थः ।

ननु कैदेवताविशेषाऽवस्थिता पृथिवीति शक्यं प्रतिपत्तुं, न पुनरसंख्येयजीवसंख्यातत्वेत्येव-

तत्परिहर्तुकाम आह-

संति पाणा पुढो सिया लज्जमाणा पुढो पास अणगारा मोनि एगे पवयमाणा जमिणं विरुल्लवेहिं सत्थेहि पुढविकम्मसमारभेणं पुढविसत्थं समारभेमाणा अणेरुत्वे पाणं विहिंसइ ॥

कस्मिन् विद्यन्ते प्राणाः सत्त्वाः पृथग् पृथग्भावेनाहगुलास्-
 ख्येयभागस्वेदेहागहनया पृथिव्याऽऽश्रिताः, सिता वा सं-
 बद्धा इत्यर्थः, अनेनैतत् कथयति-नैकदेवता पृथिव्यति तु प्र-
 त्येकशरीरपृथिवीकायाऽऽत्मिकेति, तदर्थं संचेननन्वमनकजि-
 वाधस्थिति च पृथिव्या आविष्कृतं भवतीति । एतच्च ज्ञा-
 न्वा तद्वारम्भनिवृत्तात् दर्शयितुमाह- (लज्जमाणा पुढो पास
 नि) लज्जा इति विधा-लौकिकी, लोकोत्तरा च । तत्र लौकि-
 की स्तुपासुभटाऽऽदिः भ्यशुरसंप्रामाषियया, लोकोत्तरा स-
 तश्चकारः संयमः । तदुक्तम्- " लज्जा दया संजम बंधचे-
 रं । " इत्यादि । लज्जमानाः संयमानुष्ठानपराः, यदि वा-
 पृथिवीकायसमारम्भरूपादसंयमानुष्ठानां लज्जमानाः पृथगि-
 ति प्रत्यक्षज्ञानिनः परोक्षज्ञानिनश्च, अतस्तादृ लज्ज-
 मानान् पश्येत्यनेन शिष्यस्य कुशलानुष्ठानप्रवृत्तिविषयः
 प्रदर्शितो भवतीति । कुटीरार्थिकास्त्वयथावादिनां ज्ञयथा-
 कारिण इति दर्शयितुमाह- (अरण्यगारा इत्यादि) न विद्यते
 अगारं-गृहमेवामित्यनगारा-यतयः स्मो वयमित्येवं प्रकथे-
 षु वदन्तः प्रवदन्त इति, एके शाक्यादयो प्राज्ञास्ते च
 सयमेव जन्तुरतणपराः क्षुपितः, जयाज्ञानितिमिरा इति ।
 एवमादिप्रतिज्ञामात्रमनर्थकमारट्टमि, यथा कश्चिद्व्यन्तशु-
 चिबोद्धत्तः पट्टिदुष्कृतिकास्तीया गोशवस्याशुचितया परित्या-
 गं विधाय पुनः कर्मकरवाक्यान्मोऽस्थिप्रशितस्नाय्यादि-
 र्यथास्वमुपयोगार्थं सङ्ग्रहं कारितवान्, तथा च तेन शुच्य-
 भिमानमुद्धृताऽपि किं तस्य परित्यक्रममेवमेतत्पि शाक्याऽऽ-
 द्योऽनगरवादमुद्धरन्ति, न चानगराशुशुभे मनागपि प्रव-
 न्तेन, न च गृहस्थवर्ग्यो मनागप्यतिशुच्ययति इति दर्शय-
 ति-यद्यस्मादिममिति सर्वजनप्रत्यक्षं पृथिवीकायं विरूप-
 र्थेनानुप्रकारैः शस्त्रैर्हलकुदालक्ष्मिनाऽऽदिभिः पृथिव्याभयं
 कर्म-क्रियां समारम्भमाणा विहितसिन्ति, तथाऽनेन च पृथिवी-
 कायसमारम्भेण पृथिवीशस्त्रं समारम्भमाणो व्यापारयन् पृ-
 थिवीकायं नानाविधैः शस्त्रैः व्यापादयन्नेकरूपान्, तदाश्रि-
 तानुदकवनस्पतौ विविधं हिनस्ति, नानाविधेषुपायैर्व्या-
 पादयतीत्यर्थः ।

एवं शाक्याऽऽदीनां पार्थिवजन्तुवैरक्षणमयनित्वं प्रतिपाद्य
 साम्प्रतं सुखामिहापितया कृतकारितानुमतिर्भवेनावाकाय-
 लक्षणां प्रवृत्तिं दर्शयितुमाह-

तत्त्व खलु भगवया परिष्ठा पवेइया, इमस्स चेव जी-
 वियस्स परिवंदसमाखणूपयखाणं जाइमस्समोयखाणं दु-
 क्खपटिआयहउं से सयमेव पुढविसत्थं समारंभेइ, अणेहि वा
 पुढविसत्थं समारंभावेइ, अणे वा पुढविसत्थं समारंभे
 समखुजाणइ (१५ सूत्र) ।

तत्र पृथिवीकायसमारम्भः खलुशब्दो वाक्यालङ्कारे, भग-
 वता श्रीवर्द्धमानस्त्वामिना परिष्ठात्तं परिष्ठा सा प्रवेदिनिति ।
 इदंशुक्तं भवति-भगवतेदमाप्यातम्-यथैभिर्भेष्यमाणैः कार-
 णैः कृतकारितानुमतिभिः सुखेभिः पृथिवीकायं समारम्भन्ते,
 तानि चामूनि-अस्यैव जीवितस्य परिवर्तनस्य परिवर्तन-
 मान्प्रवृत्तयर्थं, तथा आतिमरणलोकानर्थं दुःखप्रतिपातहेतुं
 च खलुखलितुःखद्विद स्वयमागमैव पृथिवीशस्त्रं समार-
 भते, तथाऽन्येऽपि पृथिवीशस्त्रं समारम्भयति, पृथिवीशस्त्रं

समारम्भमाणान्मन्त्रांश्च स एव समनुजानीते, एवमेतीताना-
 गताभ्यां मनोवाक्याकर्मभिरापोजनीयम् ।

तदर्थं प्रवृत्तमतेर्गृहीत तद्दर्शयितुमाह-

तं से अहिआए तं से अयोहीए से तं संजुज्जमाणे आ-
 याणीयं समुट्ठाप सोभा खलु भगवओ अणपाराणं इह-
 मंगेसिं शातं भवति-एस खलु मंगे एस खलु मोहे एस
 खलु मारे एस खलु शरणे इत्थं गट्ठिए लोए जमियं
 विरुवरुत्तेहिं सत्थेहिं पुढविक्कम्मसमारंभेण पुढविसत्थं स-
 मारंभमाणे अणे अणेगलत्ते पाणे विहिंसइ, से वेमि अण्णेगे
 अंधमग्गे अण्णेगे अंधमग्गे अण्णेगे पायमग्गे अण्णेगे पा-
 यमग्गे अण्णेगे गुफमग्गे अण्णेगे गुफमग्गे अण्णेगे जंघम-
 ग्गे २ अण्णेगे जाणुमग्गे २ अण्णेगे ऊरुमग्गे २ अण्णेगे
 कटिमग्गे २ अण्णेगे शोभिमग्गे २ अण्णेगे उदरमग्गे २
 अण्णेगे पासमग्गे २ अण्णेगे पिट्ठिमग्गे २ अण्णेगे उरमग्गे
 २ अण्णेगे हिययमग्गे २ अण्णेगे थण्णमग्गे २ अण्णेगे खं-
 धमग्गे २ अण्णेगे वाहुमग्गे २ अण्णेगे हत्यमग्गे २ अण्णे-
 गे अंगुलिमग्गे २ अण्णेगे गृहमग्गे २ अण्णेगे गोवगग्गे २
 अण्णेगे हण्णमग्गे २ अण्णेगे होट्टमग्गे २ अण्णेगे दंतमग्गे
 २ अण्णेगे जिम्भमग्गे २ अण्णेगे तालुमग्गे २ अण्णेगे ग-
 ल्मग्गे २ अण्णेगे गंडमग्गे २ अण्णेगे कण्णमग्गे २ अण्णे-
 गे शोसमग्गे २ अण्णेगे अञ्जिमग्गे २ अण्णेगे भण्ड-
 मग्गे २ अण्णेगे शिहालमग्गे २ अण्णेगे सीसमग्गे २ अण्णे-
 गे संपसारणं, अण्णेगे उट्ठवण, इत्थं सत्थं समारंभमा-
 शस्स इत्थे आरंभा अपारिमाता भवति (१६ सूत्र)

(तं से अहिआए तं से अयोहीए) नत् पृथिवीकायसमार-
 म्भणं (से) तस्य कृतकारितानुमतिर्नामः पृथ्वीशस्त्रं समार-
 म्भणस्याऽऽगामिनि काले अहिताय भवति, तदर्थं चावोधि-
 लाभयति, न हि प्राणिगणोपमर्दनप्रवृत्तानामणीयसाऽपि हि-
 तेनाऽऽप्यन्त्यां योगा भवतीत्युक्तं भवति, यः पुनर्भगवतः स-
 काशाल्लिङ्गध्यानगारंभो वा विज्ञाय पृथ्वीसमारम्भं पापा-
 ऽऽत्मकं भावयति स एवं मन्यन् इत्याह- (' से नत्थियाहिं)
 ' से ' ज्ञानपृथ्वीजीवनेन ' विदितपरमार्थः ' तं ' पृथ्वीश-
 स्त्रसमारम्भमहितं सम्यगवबुध्यमानः ' आद्यानीयं ' प्राज्ञं
 सम्यग्दर्शनाऽऽदिं सम्यगुत्थाय-अभ्युपगम्य, केन प्रत्ययनेति
 दर्शयति- ' भुत्वा ' अवगम्य साक्षाद्भगवतेऽनगराणां वा
 समीपं, ततः ' इह ' मनुष्यजन्मनि ' एकया ' प्रतिबुद्धतत्त्वा-
 नां साधूनां ज्ञाते भवतीति, यन् ज्ञाते भवति तद्दर्शयितुमाह-
 (एवेत्यादि) एष पृथ्वीशस्त्रसमारम्भः, खलुव्यपारणं,
 कारणे कार्योपचारं कृत्वा ' नइदल्लोदकं पादरागं ' इति
 न्यायनैव एव ग्रन्थः-अष्टप्रकारकर्मवन्धः, तथैव एव पृथ्वी-
 समारम्भो मांहेतुत्वान्माहः-कर्मवन्धावशेषो दर्शनवारि-
 त्थेदोऽश्वतिशक्तिः, तथैव एव मरणहेतुत्वान्माहः-आयु-
 ष्कर्मसंयतलक्षणं, तथैव एव वरकहेतुत्वान्माहः-सीमन्तका-
 ऽऽदिर्भूमाः, अनेन वासातावदीनयमुपात्तं भवति, कथं पुन-

रेकप्राप्तिव्यापादनप्रबुद्धसावधविषयकर्मबन्धं करोतीति, उच्यते-
मार्थमात्रजन्तुहानासरोधित्वत्वात् हानाऽऽवरणीयं ब्रह्मात्येवम-
न्यत्राध्यायीजनीयमिति, अन्वयद्विपत्तिं तेषां ज्ञाते भवतीति दर्शयि-
तुमाह—(हृत्प्राथम्यादि) हृत्प्राथम्येय आहारभूषणपकरणार्थं
तथा परिवन्धमानानुपजनाय दुःखप्रतिपातहेतुं च 'पुढो'
सृष्टिर्नो' लोकः' प्राणिगणः, एवमिदं व्युत्पत्तिदुरितनिवयवि-
पाकफले पृथ्वीकायसमारम्भे अज्ञानवशात्सृष्टिद्वन्द्वस्वेतद्वि-
षय इति दर्शयति—'यत्' यस्मात् 'इमं' पृथ्वीकायं विकल्पये-
शब्दः पृथिवीकर्म समारम्भायां हिनस्ति, पृथिवीकायस-
मारम्भेण च पृथिव्येव शब्दं स्वकायाऽऽद्यैः पृथिव्या वा श-
ब्दं हलकुहालाऽऽदि तत्समारम्भे, पृथिवीशब्दं समारम्भाण-
आप्त्यानेककृपात् 'प्राणिनो' इतिन्द्रियाऽऽदीन्विधिं हिन-
कृतीति । स्यादरेका, ये हि न पर्यन्ति न श्रवन्ति न जि-
घ्रन्ति न गच्छन्ति कथं पुनस्ते वेदनामनुभवन्तीति प्रश्नी-
तवन्तः ? , अमुप्यार्यस्य प्रसिद्धये दृष्टान्तमाह—(से बेमी-
त्यादि) साऽहं पुष्टो भवता पृथिवीकायवेदनां ब्रवीमि,
अथवा— 'से' इति तच्छब्दायै वतेत, यत्स्या पृष्टस्तदहं
ब्रवीमि, अत्रिशब्दो यथानामशब्दायै, यथा नाम कश्चिज्जा-
त्यन्तो बहिरौ सूकः कुट्टो पशुः अनभिनिर्गुणपायाद्य-
वयवविभागो मृगापुत्रवत् पूर्वकृताद्युक्तमौद्दयाजिताहित-
प्राप्तिप्रतिहारविमुखोऽतिक्रमणं दृश्यां प्राप्तः, तमेवंविधम-
न्याऽऽदिगुणोपेतं कश्चित्कुत्ताप्रेण (अर्थं इति) आभिन्धा-
त्तयाऽऽपराः कश्चिदधममाच्छिन्नात्, स च भिद्यमानाऽऽद्य-
वस्त्यायं न पश्यति न शृणोति सूकनासोऽहोराट्तीति, किमेत-
दना तस्य वेदनाऽभावा जीवाऽभावे वा शब्दो विज्ञातुम् ? ,
एवं पृथिवीजीवा अत्यव्यक्तचेतना जालान्धवर्णपरमूकपशु-
दिगुणोपेतपुरुषवदिति, यथा वा पञ्चन्द्रिययाणां परिरूपेनचेतना-
नाम् (अप्येगे पायमये इति) यथा नाम कश्चिन्ना-
मभिन्धादाच्छिन्नाद्येलेवं शुक्लाऽऽदिष्वप्यायांजनीयमिति
दर्शयति, एवं जडवाजान्दकटीनाभ्युद्वपाभ्युष्टोराहृदय-
स्तनस्कन्धाहुहस्ताङ्गुलिनसखीवाहनकुण्डप्रदजिह्वानालु-
गलगण्डकर्णनासिकाभिक्षिभ्रूललाटशिःप्रभृतिवयवेषु भि-
द्यमानेषु छिद्यमानेषु वा वेदनापक्षिलैर्यते, एवमेवामुक्तमो-
हाज्ञानभाजां स्थानदर्शयुद्वाद्यव्यक्तचेतनानामप्येकैव वेद-
ना भवतीति प्राप्ताम् । अथैव दृष्टान्तान्तरं दर्शयितुमाह—
(अप्येगे संपरारण अप्येगे उदधए) यथा नाम कश्चित् 'सर्व'
एकीभावेन प्रकर्षेण प्राणानां मारुणम्-अव्यक्तवाऽऽपादनं
कर्त्तव्यत्वं कुर्यात्, मूर्च्छांमादादधेदित्यर्थः, तथा अवस्थं च
यथा नाम कश्चिद्वपद्रापयेत् प्राणैभ्यो व्यपरोपयेत् न चासौ
तां वेदनां स्फुटमनुभवति, अस्ति चाव्यक्ता तस्याऽसौ वे-
दनेति, एवं पृथिवीजीवानामपि द्रष्टव्यमिति ।

पृथिवीकायिकानां जीवर्थं प्रसाध्य तथा नानाविधशब्द-
संपाते वेदनां वाऽऽभिधेयं अनुना तद्वधे बन्धं
दर्शयितुमाह—

एतय सत्यं असमारम्भाण्यस्स इथेते आरंभा. परि-
क्षाता भवेति, तं परिष्ठाय मेहावी नेव सयं पुढविसत्थं
समारंभेजा, शेवउछेहिं पुढविसत्थं समारंभावेजा, शेवउछे
पुढविसत्थं समारंभेते समणुजाणेजा, जस्सेते पुढविकम्म

समारंभा परिक्षाता भवेति से इ पुथी परिक्षातकम्मे ति
वेमि (१७ सूत्र०) ।

अत्र पृथिवीकाये शब्दं द्रव्यभावभिन्नं, न च द्रव्यशब्दं
स्वकायपरकायोमयकपं, भावशब्दं स्वसंयमो दुःप्रसिद्धि-
मनोवाक्यायलक्षणः, एतत् द्विविधमपि शब्दं समारम्भाण्ये-
ति एते जननकृत्याद्यामकाः समारम्भाः बन्धहेतुर्बन्धाप-
रिहाना अवितिता भवन्ति, एतद्विपरीतस्य परिहृता भ-
वन्तीति दर्शयितुमाह—(एतन्प्रादि) अत्र पृथिवीकाये द्वि-
विधमपि शब्दमसमारम्भाण्यस्याऽव्यापारयत इति, एते
प्रागुक्ताः कर्मसमारम्भाः परिहृता विदिता भवन्ति, अनेन
च विरत्यधिकारः प्रतिपादिता भवतीति, तामेव विरतिं
स्वनामप्राहमाह—(तमिप्रादि) तं पृथिवीकायसमारम्भं
बन्धं परिष्ठाय असमारम्भं वा अवयमिति मेधावी कु-
शलः एतत् कुर्वादिति दर्शयति-नेव पृथिवीशब्दं द्रव्यभा-
वभिन्नं समारंभेन, नापि तद्विषयोऽप्येः समारम्भः कार-
यितव्यः, न चाप्यात्र पृथिवीशब्दं समारम्भाण्यत्वं स-
मनुजानीयात् इति । एवं मनेवाक्यायकर्मभिन्नरीतानागत-
कालयोरप्यायाजनीयम् इति, तन्नैवे कृतनिवृत्तिरसौ
मुनिरिति व्यपदिश्यते, न शेष इति दर्शयन्नुपसंज्ञिहीषु-
राह—(जस्सेप्रादि) यस्य विदितपृथिवीजीववेदनास्वरू-
पस्यैते पृथिवीविषयाः कर्मसमारम्भाः जननकृत्याद्याम-
काः कर्मबन्धहेतुत्वेन परिहृता भवन्ति अपरिहृता तथा
प्रत्याख्यानपरिहृता च परिहृता भवन्ति, बुरधवारणे, स
एव मुनिर्द्विविधयाऽपि परिहृता परिहृता कर्म-सावधानुष्ठान-
नमष्टप्रकारं वा कर्म येन स परिहृताकर्मो, नाऽपराः शक्याः
ऽऽदिः, ब्रवीमि पूर्ववदिति शुद्धपरिहृतायां द्वितीय उद्देशकः
समाप्तः । गतः पृथिव्युद्देशकः । आचा० १ अ० २ उ० ।

सुसं-

जे भिक्खु पुढविकायस्स कलमायं वि समारंभइ, समारं-
भंते वा साऽज्झइ ॥ ८ ॥ एवं जाव वणफड्कायस्स १२।
कलमायं सति स्तोत्रप्रमाणं, अहवा कलं ति चणुआ
तत्पमायमे सति जो विराहेति नरुस चउलहु, आणा-
दिया य दोसा, एवं कडिणा उक्का ते तउवाउपस-
यवणस्सतिखु दाव पुण आउक्काप विदुमिस्सं. वाउक्काप
कलमेस्सं कड ? , अज्जति—विग्धिपुण्णो लभन्ति ।

जे भिक्खु पुढविकायं, कलवं यत्तपमायमेस्समेतवी ।

आउ तेउ वाउ, पत्तयवणं विरोहेजा ॥५॥

कलपञ्च ति चणनं घणं, सेसं कंठं ।

जा एते काए विराधेति-

सो आणा अणवत्थं, भिच्छव विराहाता तथा दुविहं ।

पावति जम्हा तेषं, एते उ पेद विवजेजा ॥५॥

पुढवाऽऽद्विचाराहेतस्स संजमविराहणा । आहारे ति पंड-
रेणाऽऽद्विंसंभवे आपविवाहणा, सेसं कंठं । सीसो पुच्छनि-
कलमेसहीणत्वे विराधिते किं चउलहु न भजति आणादिया
य दोसा ? ।

शुक भणति-

कलमेत्तेषं चरिमे, एकस्मि वि पातिपम्मि चउलहुणा ।

कलमेत्तं पुण जायइ, वणवज्जाणं असंखेहिं ॥६०॥

निमेमित्तं नेमं प्रदर्शनमित्यर्थः । वणस्सकायमेतं वज्जि-
या सेत्ता गहियकायाणं असंखेज्जाणं जीवसररीराणं स-
मुदयसमित्तसमागमेणं कलमेत्तं लभन्ति ।

इमं वणस्सत्तिकाए सररीपमाणं—

एगस्स अणेगा चेव, कलाउ हीणत्तिहं पि तु तरुणं ।

जा ता अद्दामलगा, लहुगा दुगुणा ततो बुद्धी ॥ ६१ ॥

एगस्स पत्तयवणस्सत्तिकाइयस्स असंखेज्जाणं वा क-
लपवणमाणमेत्तं सररीं भवन्ति, कलमेत्ताओ हीणं अहिंयं
या विगहेत्तस्स जाव अद्दामलगमेत्तं ताव चउलहुं, अ-
ओ परं दुगुणबुद्धीए जाव अट्ठवीसाहिंए से चरियं अणेत
चउगुणाऽऽदि नेयन्वे ।

कारणं विगहेत्ता—

वितियं पढे वितिए, पंचेमं अद्दाणकज्जमादीमु ।

गेलामादी तइए, चउत्थकाए य मेहादी ॥ ६२ ॥

वितियं अववाद्पदं, पढेमं त्ति पुढवीकाए, वितिए चि अ-
उक्काए, पंचममि त्ति वणस्सत्तिकाइए, एगसु तिसु काणसु
अद्दाणकज्जमादियां जे गेदवत्तिया कारणा ते इहं दट्ठव्या ।
तइए त्ति तेउक्काए जे दीहगिलाण्णदिकारणा भणिया, चउ-
त्थं त्ति याउक्काए जे मेहादिया कारणा भणिया ते इहं
दट्ठव्या । नि० सू० १२ उ० ।

संप्रति चिनेय जनानुग्रहाय शेषवक्क्यतासंप्रग्रार्थ-
मिदं संप्रहणीयमाह्वारमाह—

सररीगाहणसंप्रयण—संसार कमाय होंति सम्माओ ।

लेमिदिप संचाए, समी नेए य पज्जी तो ॥ ॥

दिद्धी दंसण नाणे, जोगुवओगे तथा किमाहारे ।

उववाय डिई समुया—ए चयस गीरगई चेव ॥२॥

प्रथमतः सूक्ष्मपृथिवीकायिकानां शरीराणि वक्रव्यानि,
नदनन्तरमवगाहना, ततः संहननं, सहननानन्तरं संस्था-
नं, ततः कयायाः, ततः कति भयन्ति संज्ञा इति वक्र-
व्यं, ततो लस्याः, तदनन्तरमिन्द्रियाणि, ततः संघाताः, ततः
किं संक्षिप्ताऽसंक्षिप्ता वा इति वक्रव्यम्, तदनन्तरं वेदां वक्र-
व्यः, ततः पर्याप्तयो यथा कति पर्याप्तयः सूक्ष्मपृथिवीकायि-
कानामित्यादि, पर्याप्तप्रवणमुपलक्षणं, तेन तन्मतिपलभूता
अपर्याप्तयोऽपि वक्रव्या इति द्रष्टव्यम्, तदनन्तरं इष्टिवत्कव्या,
ततो दर्शने, तदनन्तरं ज्ञानं, ततो योगः, तत उपयोगः, तथा
किमाहारमाहारयन्ति सूक्ष्मपृथिवीकायिका इत्यादि वक्रव्यं,
तदनन्तरमुपपातः, ततः स्थितिः, ततः समुद्धानः समुदा-
तमधिकृत्य मरणं वक्रव्यमित्यर्थः, तदनन्तरं ज्यवनं, ततो
गत्यागती इति सर्वसंस्थाया त्रयोविशतिर्द्वाराणि ।

शरीरद्वारव्याख्यानार्थमाह—

तेसिं णं भेंतं जीवा णं कति सररीरा पप्पता ॥ गोयमा ।
तओ सररीरा पप्पता । तं जहा—ओरालिए, तेपण, कम्माए ।
तेणं सूक्ष्मपृथिवीकायिकानां णमित्ति वाक्क्यालंकारि, भदन्त ।
परमकल्याणयोगिन्, कति शरीराणि प्रवृत्तानि ? (जी०) जी-
वि शरीराणि प्रवृत्तानि । इह शरीराणि पञ्च भवन्ति । तद्यथा—

औदारिकम्, वैकियम्, आहारकम्, तैजसम्, काम्येणं च । (जी०)
एतेषां पञ्चानां शरीराणां मध्ये यानि त्रीणि शरीराणि सू-
क्ष्मपृथिवीकायिकानां तानि नामग्राहमुपदर्शयन्ति—(तं जहा-
ओरालियेत्यादि) वैकियाऽऽहारकं तु तेषां न संभवः, स्वभा-
वन एव तल्लिचिप्रत्यक्षात् । जी० १ प्रति० ।

के महालणं णं भेंतं ! पुढवीसरीरे पप्पते ॥ गोयमा । अ-
णं ताणं सुहुमवणस्सइकाइयाणं जावइया सररीरा मे एणं
सुहुमवाउसरीरे, असंखेज्जाणं सुहुमवाउसरीराणं जावइया
सररीरा से एणं सुहुमवतसरीरे असंखेज्जाणं सुहुमवतउ-
काइयसररीराणं जावइया सररीरा से एणं सुहुमवाउसरीरे, अ-
संखेज्जाणं सुहुमवाउकाइयसररीराणं जावइया सररीरा से
एणं सुहुमपुढवीसरीरे, असंखेज्जाणं सुहुमपुढवीकाइयाणं
जावइया सररीरा से एणं बादरे वाउसरीरे असंखे-
ज्जाणं बादरवाउकाइयाणं जावइया सररीरा से एणं
बादरनउसरीरे, असंखेज्जाणं बादरनउकाइयाणं जावइ-
या सररीरा मे एणं बादरवाउसरीरे, असंखेज्जाणं बादर-
वाउकाइयाणं जावइया सररीरा से एणं बादरपुढवीसरीरे,
ए महालणं गोयमा । पुढवीसरीरे पप्पते ।

भ० १६ ए० ३ उ० ।

अनुनाऽवगाहनाद्वारमाह—

तेसिं णं भेंतं जीवाणं के महालिया सररीरंगाहणा प-
प्पता ॥ गोयमा । जहणं अंगुलामंवे ज्ञानिभागं, उक्कंमण
वि अंगुलअसंखेज्जभागं ।

सुगमम्, नवरं जयन्त्यपदान्कृत्प्रपदयोस्तुल्यभुतावधि जप-
न्यपदादुत्कृष्टं पदमधिकमवसानव्यम् । जी० १ प्रति० ।

प्रकारान्तरं पृथिवीकायिकावगाहनाप्रमाणमाह—

पुढवीकाइयस्य णं भेंतं ! के महालिया सररीरंगाहणा
पप्पता ॥ गोयमा । मे जहाणामए रम्मे चाउरंतचक्कटिम्म
वणपपेसिया तरुणी बलवं जुगवं जुवा अप्यायंका वणओ०
जाव निपुणमिष्ठावगया खवरं चम्पेट्ठुदुखमुट्टियसमाहय-
खिवियगच्छकाया न भणइ, सेसे तं चेव० जाव निपुण-
मिष्ठावगया तिकव्वाणं वडामणइ सणहकरणीए तिकव्वां
वडामणं वडा वणणं एणं महपुढवीकाइयं जतुगोला-
समाणं गहाय पडिमाहिय पडिमाहिय पडिमाहिय प-
डिसंखिय० जाव इणामेव त्ति कट्ठ ति सत्तक्कुतो उ पीम-
जा, तज णं गोयमा । अत्येगइया पुढवीकाइया आलद्धा
अत्येगइया खो आलद्धा अत्येगइया सेण्डिया अत्येगइया
खो सेण्डिया अत्येगइया परियाविया अत्येगइया खो प-
रियाविया अत्येगइया उद्विया अत्येगइया खो उद्विया
अत्येगइया पिडा अत्येगइया खो पिडा । पुढवीकाइयस्स
णं गोयमा । ए महालिया सररीरंगाहणा पप्पता ॥

(पुढवीकाइय) (वषगपेसिय लि) चन्द्रनपेयिका नर-
णीनि प्रवर्द्धमानवयाः बलवती सामर्थ्यवती (जुगपं नि)
सुगमदुःखमाऽऽदिविशिष्टकालवती (जुवाणि लि) वयःप्राप्ता
(अण्पायं क लि) मीरंगा (वषगो लि) अनेनेदं कुवितम्
(थिरमाहन्था दृढपाणिगर्वापटुनगरपरिगृह्यन्था) इह व व-
र्षेकं—“वर्मेटुदुहण” इत्याद्यर्थान्ते तदिह न वाच्यम्, एतस्य
विशेषणस्य स्थिया अन्मन्वान् । अत एवाऽऽह—(वर्मेटुदुह-
णमुद्विगसमाहयनिचियगलकाया न भरण इ ति) । तत्र च व-
र्मेटुकाऽऽशीति व्यायामाक्रियायामुपकरणानि नैः समाहनानि
व्यायामप्रवृत्तयश्च एव निचिनानि च घनीभूतानि गात्राय-
ज्जानि यत्र स तथाविधः काया यस्याः सा तर्थाति । (नि-
कलाए लि) । एतयायाम् । (वहरामह ए लि) वज्रमय्यां, सा
हि मीनन्धा काठमा च भवति । (नगहकरणीए लि) रुडण-
नि कूर्णरूपाणि द्रव्याणि क्रियन्ते यस्यां सा रुडणकरणी प-
षणशिला, तस्याम् (वट्टावरणं नि) वस्त्रकवर्ण-
लाएकप्रधानं (पुढवीकाइयं लि) पृथिवीकायिकल-
मुदयम् । (जनुगोलासमाणं लि) डिम्बरूपकीडनकजनुगो-
लकप्रमाणं, नातिमहान्तिमित्यर्थः (पांडिताहरीण्य्यादि)
इह प्रतिसेहरणं शिलायाः शिलापुत्रकाच संहृत्य पिण्डी-
करणं, प्रतिसेत्रपणं तु शिलायाः पतनः संरक्षणम् (अन्थ-
गइय लि) सन्त्येकं कंचन (आलिज लि) आदिग्धाः शि-
लायां शिलापुत्रकं च लज्जाः (संघट्टिय लि) संघर्षिताः ।
(पतिताविय लि) पीडिताः (उड्डिय लि) मरिताः, क-
थं यतः (पिट्टु लि) पिष्टाः (ए महालिय लि) (एये मह-
नीदि) महति वाति सुमेति भायः, यतो विशिष्टा-
यामार्गं वेगणसामर्थ्यां केचिन्न पिष्टा नैव च लुप्ता अपी-
ति (अन्थगइय संघट्टिय लि) । भ० १६ अ० ३ उ० ।

संहननद्वारमाह—

तेसि णं भंते ! जीवाणं सरीरा किंसंयया पमत्ता ?।
गोयमा ! छेवट्टसंयया पमत्ता ।

तेपां भदन् ! जीवानां शरीरकारा किंसंहननानि प्रकमा-
नि ?। संहननं नाम अस्थिनिचयरूपं, तच्च पोढा । जी० १
प्रति० । (संहननं भवान् 'संहनन' शब्दे वचनायि)

संप्रतिसेस्थानद्वारमाह—

तेसि णं भंते ! जीवाणं सरीरा किंसंठिया पमत्ता ?।
गोयमा ! मखरवंदसंठिया पमत्ता ।

सुगमम् । नवरं (मखरवंदसंठिया इति) मखरकाऽऽव्यथा-
न्यविशेषस्य यत् चन्द्राऽऽकृतिं दलं स मखरचन्द्रस्तद्वत्
संस्थितानि । अत्रायं भावार्थः—इह जीवानां पटसंस्थानानि
समचतुष्टयाऽऽदीनि वयवमाणलक्षणानि तेषामाद्यानि पञ्चसं-
हननानि मखरचन्द्रकाऽऽकारेण संभवन्ति, तल्लक्षणयोगात्त
इदं मखरचन्द्राऽऽकारं संस्थानं हुण्डं प्रतिपत्त्यर्थं, सर्वत्रासं-
स्थितव्यरूपस्य तल्लक्षणस्य योगात्, जीवानां संस्थानान्न-
राभावाच्च । आह व मूलटीकाकारः—संस्थानं मखरचन्द्र-
कसंस्थितमपि हुण्डं सर्वत्रासंस्थितत्वेन तल्लक्षणयोगात्
जीवानां संस्थानान्नराभावाच्चेति । गतं संस्थानद्वारम् ।

अनुना, कपायद्वारमाह—

तेसि णं भंते ! जीवाणं कति कसाया पमत्ता ?। गोयमा !

चत्तारि कसाया पमत्ता । तं जहा—कोहकसाने, मायकसाने,
मायाकसाने, लोभकसाए ।

तेपां भदन् ! सूक्ष्मपृथिवीकायिकानां कति कपायाः प्रक-
माः ?। तत्र कपाया नाम कथ्यन्ते हिंस्यन्ते परस्परमस्मिन् प्र-
णिन इति कपः संसाररूपप्रयत्ने गच्छन्त्यभिज्ञेनष इति
कपायाः क्रोधाऽऽदयः परिणामविशेषाः । तथा चाऽऽह—(मा-
यमंयादि) सुगमं, नवरं क्रोधाऽऽतीतिपरिणामो, मानो गवप-
रिणामो, माया निहानिरूपा लोभो माय्यलक्षणः । एते च
क्रोधाऽऽदयोऽमायां मन्दपरिणामनयाऽनुपदीशितश्चाश्रयग-
विकारा एवानाभोगस्तथा तथा वाच्येण भवन्तः प्रतिप-
त्तव्याः । गतं कपायद्वारम् ।

संज्ञाद्वारमाह—

तेसि णं भंते ! जीवाणं कति सन्नाओ पमत्ताओ ?। गो-
यमा ! चत्तारि सन्नाओ पमत्ताओ । तं जहा—आहारसम्पा-
जाव परिमाहसम्पा ।

सुगमम् । नवरं संज्ञानं संज्ञाः सा च द्विधा—ज्ञानरूपा अनुभव-
रूपा च । तत्र ज्ञानरूपा मातृश्रुताविधमन पर्यायकैवल्यमदान-
क्षप्रकारा, तत्र कैवल्यसंज्ञा सायिकी, श्रयाम्नु सायंपरिमकाः
अनुभवसंज्ञा स्वकृताऽऽसातवन्दनीयाऽऽदिकर्मविपाकाद्यस्-
सुभ्याः । इह प्रयोजनमनुभवसंज्ञया ज्ञानसंज्ञायास्तद्वर्णनं परि-
शुद्धान्त्वात्, तत्रा—आहारसंज्ञानाम आहाराभिलाषं, जुष्टदनीय-
प्रभवः स्वशायमपरिणामविशेषः, एव चासातवन्दनीयोऽयादु-
पजायते । भयसंज्ञा भयवन्दनीयोऽयजनिनत्रासपरिणामरूपा,
परिग्रहसंज्ञा लोभविपाकाद्यस्सुस्थसुखीपरिणामरूपा मेधु-
नसंज्ञा वेदोदयजनितो मेधुनाभिलाषः । एताश्चनकोऽपि मोह-
नीयोऽयप्रभवाः, एता अपि सूक्ष्मपृथिवीकायिकानामव्यक्-
रूपाः प्रतिपत्तव्याः । गतं संज्ञाद्वारम् ।

अनुना लेश्याद्वारमाह—

तेसि णं भंते ! जीवाणं कति लेसाओ पमत्ताओ ?। गोयमा !
तथा लेसाओ पमत्ताओ । तं जहा—कण्डलेसा, नीलेसा,
काउलेसा ।

सुगमम् । नवरं लिश्यते श्लिष्यते आत्मा कर्मणा
सहाऽन्येति लेश्या कृष्णाऽऽदिद्रव्यसाविध्यादानमः शुभा-
शुभरूपः परिणामः । उक्तं च—“कृष्णाऽऽदिद्रव्यसाविध्यात्,
परिणामो य आत्मनः । स्फटिकस्यैव तत्रायं, लेश्याशब्दः
प्रयतेति ॥१॥” सा च पोढा । तत्रा—कृष्णलेश्या १ नीललेश्या २
कापोतलेश्या ३ जेलेश्या ४ पक्षलेश्या ५ शुक्ललेश्या ६ आसां
व स्वरूपं जम्बूफलवादिकपटपुटपट्टणानेवमवसेयम् ।

“पंथा उवरिचभट्टा, क्षुणुसिता अडिमज्जकार्ममि ।

अम्बुलरुस हट्टा, पराणंरं ने विचिन्तेति ॥ १ ॥

निम्बुलबन्धसाला, गोच्छं पक्के य सडियाई ।

जह पणसिं भावा, नह लेसाओ वि नायव्वा ॥ २ ॥”

अर्थायां च सूक्ष्मपृथिवीकायिकानामतिस्फुरिपरिणाम-
त्वाद्देवेभ्यः सूक्ष्मेभ्यऽनुत्पादाच्चाद्या एव तिष्ठः कृष्णी-
लकापोतरूपा लेश्या न शया इति । गतं लेश्याद्वारम् ।

इदानीमिन्द्रियद्वारमाह-

तेसिं शे भंते ! जीवाणं कति इदियाई पञ्चात् ? गोयमा ! एगे फासिंदियए पञ्चात् ।

इन्द्रियं नाम-इदं परमैश्वर्यं, 'उदिनः' इति नुम् । इन्द्रनादिन्द्र आत्मा सर्वोपलब्धिप्रकरणरूपभवेत्येवान्, तस्य लिङ्गं चिह्नं चिह्नमात्राभिधेय इन्द्रियम् । इन्द्रियमिति नियतनसूत्रादुपनिषत्तिः । तस्य शब्दाः तयथा-श्रोत्रेन्द्रियं, चक्षुरेन्द्रियं, घ्राणेन्द्रियं, रसेन्द्रियं, स्पर्शेन्द्रियं च । एकैकमपि विधा-द्रव्येन्द्रियम्, आ-भेन्द्रियं च । द्रव्येन्द्रियं विधा-निर्वृत्तिरूपम्, उपकरणरूपं च । निर्वृत्तिर्नाम प्रतिविशिष्टः संस्थानविशेषः । साऽपि विधा-वाह्या, अश्व्यन्तरा च । तत्र वाह्या कर्षण्योदेकाऽऽविरूपा । सा च विविधानां प्रतिनियतरूपतया निर्देष्टुं शक्यते । (जी०) गोयमेत्यादि सुगमम् । गतमिन्द्रियद्वारम् ।

अधुना समुद्धानद्वारम्-

तेसिं शे भंते ! जीवाणं कति समुद्धाना पञ्चात् ? गो-यमा ! तत्रो समुद्धाना पञ्चात् । तं जहा-वेयखासमुद्धाने, कसायसमुद्धाने, मारक्षंतियसमुद्धाने ।

अनेकसमुद्धानां संभवे सूत्रमपृथिवीकायिकानां तान् पृच्छन्ति-तेसिं शे भंते ! इत्यादि) सुगमम् । नवरं वैकियाऽऽहारकतैजसकैवल्यसमुद्धानां भावे वैकियाऽऽदित्वेऽप्यभावात् । गत समुद्धानद्वारम् ।

संप्रति संज्ञिद्वारमाह-

ते शे भंते ! जीवा किं सजी, असजी ? गोयमा ! नो सजी, असजी ।

ते सूत्रमपृथिवीकायिकाः, एमिति वाक्यालंकारे, भदन्त ! जीवाः किं संज्ञिनोऽसंज्ञिनो वा, संज्ञानां संज्ञा सन्तमवद्भाविभाव-पर्यालंघनं, सा विद्यते येषां ते संज्ञिनः विशिष्टस्वरूपाऽऽदिरूपमनोविज्ञानभाज इत्यर्थः । यथोक्तमनोविज्ञानविकला असंज्ञिनः । अत्र भगवान्निवेचनमाह-गौतम ! नो संज्ञिनः, किं त्वसंज्ञिनः, विशिष्टमनोलाभ्यभावात्, हेतुवादापदेशनाऽपि न संज्ञिनोऽभिमन्यधारण्युक्तीकायाः करणशङ्करभावात्, इदामसंज्ञिन इत्येव लिङ्गे नो संज्ञिन इति प्रतिषेधः, प्रतिषेधप्रधानो विशिष्टमनोविज्ञानार्थे प्रतिपाद्यस्य प्रकृतिस्वावयवादिनि । गते संज्ञिद्वारम् ।

वेदद्वारमाह-

ते शे भंते ! जीवा किं इत्यिवेयया, पुरिसवेयया, नपुंसगवेयया ? गोयमा ! नो इत्यिवेयया, शे पुरिसवेयया, नपुंसगवेयया ॥

(इत्यिवेयया इति) स्त्रिया वेदो येषां ते स्त्रीवेदकाः, एषं पुरुषवेदका नपुंसकवेदका इत्यपि भावनीयम्, तत्र स्त्रियाः पुंस्यभिधायः स्त्रीवेदः, पुंसः स्त्रियाभिधायः पुंसवेदः, उभयोरन्य-भिधायो नपुंसकवेदः । भगवानाह-गौतम ! न स्त्रीवेदकाः, न पुरुषवेदकाः, नपुंसकवेदकाः, संसृष्टैरुभयभावात् । " नारक-संसृष्टिमा नपुंसकाः " इति भगवन्निरूपणम् ।

पर्याप्तिसद्वारमाह-

तेसिं शे भंते ! जीवाणं कइ पञ्जतीओ पञ्चात्तओ ? गो-यमा ! चत्तारि पञ्जतीओ पञ्चात्तओ । तं जहा-आहारप-ञ्जती, सरीरपञ्जती, इदियपञ्जती, आणापाणुपञ्जती ॥

" तेसिं शे भंते ! " इत्यादि सुगमम् ।

पर्याप्तिसप्तपञ्चा अपर्याप्तिसप्तपञ्चापञ्चाह-

तेसिं शे भंते ! जीवाणं कति अपञ्जतीओ पञ्चात्तओ ? गोयमा ! चत्तारि अपञ्जतीओ पञ्चात्तओ । तं जहा-आहार-अपञ्जती ० जाव आणापाणुअपञ्जती ।

(तेसिं शे भंते ! इत्यादि) पाठसिद्धम्, नवरं वतस्त्रोऽप्य-पर्याप्तयः करणपञ्चया द्रष्टव्याः । लब्धयपञ्चया त्वैकैव प्राणा-पानपर्याप्तियस्मादेवमात्रम् इह । लब्धयपञ्चयोऽपि नि-यमादाहारशरीरेन्द्रियपर्याप्तियपरिसमासावेव नियन्ते, नार्वा-क, यत् आणामिभवाऽऽपुबुद्ध्या भिद्यन्ते सर्वे एव देहिनाः, तच्चाऽऽहारशरीरेन्द्रियपर्याप्तानामिव बन्धमायान्तीति ॥

सम्प्रति दृष्टिद्वारमाह-

ते शे भंते ! जीवा किं सम्महिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, स-म्माभिच्छादिट्ठी ? गोयमा ! शे सम्महिट्ठी, मिच्छादि-ट्ठी, शे सम्माभिच्छादिट्ठी ॥

(तेसिं शे इत्यादि) सुगमम्, नवरं सम्यग-अविपरीता दृष्टिर्जनप्रज्ञातस्त्वप्रतिपक्षार्थेण तं सम्यगदृष्टयः, मि-थ्या विपर्यस्ता दृष्टिर्येषां भिन्नहृत्पुरुषरूपस्य मितं पीतप्र-तिपक्षित्वम् तं मिथ्यादृष्टयः, एकान्तसम्यगरूपमिथ्यारूपप्र-तिपक्षविकला, सम्यगमिथ्यादृष्टयः । निवेचनसूत्रम्- (गोय-मेत्यादि) सुगमम् । नवरं सम्यगदृष्टिप्रतिषेधः सात्त्वा-दन्तस्यकृत्वस्यापि तेषामसंभवात्, सात्त्वादन्तस्यकृत्व-वर्तातन्मध्ये उत्पादाभावात्, तं ह्यस्तिर्लङ्घ्यपरिणामाः सा-त्त्वादन्तस्यकृत्वपरिणामस्तु मनाक् शुभ इति तन्मध्ये सा-त्त्वादन्तस्यकृत्ववर्तमानसुत्पादाभावात्, अत एव सदा र्शक्य-परिणामत्वात्तस्य सम्यगमिथ्यादृष्टिपरिणामोऽपि न भ-वति, नाऽपि सम्यगमिथ्यादृष्टिः सन् तन्मध्ये उत्पद्यते " न सम्ममिच्छा कुणह कालं " इति वचनम् । गते दृष्टिद्वारम् ।

अधुना दर्शनद्वारम्-

ते शे भंते ! जीवा किं चक्खुदंसणी, अचक्खुदंसणी, ओ-हिदंसणी, केवलदंसणी ? गोयमा ! नां चक्खुदंसणी, अच-क्खुदंसणी, नां ओहिदंसणी, नां केवलदंसणी ।

दर्शनेनाम सामान्यविशेषाऽऽत्मके वस्तुनि सामान्यावधार-स्तथातुर्का । तयथा-चक्षुर्दर्शनमचक्षुर्दर्शनम्, अवर्षदर्शनं, केव-लदर्शनं च । नञ् सामान्यविशेषाऽऽत्मके वस्तुनि चक्षुषा दर्शनं रूपमात्रपर्याप्तच्छेदश्चक्षुर्दर्शनम्, अचक्षुषा चक्षुर्वर्षदर्शनेन्द्र-ियमनोभिः दर्शनम्, अचक्षुर्दर्शनम्, अवर्षदर्शनं दर्शनं रूपमात्र-पर्याप्तच्छेदश्चक्षुर्दर्शनं, केवलमेव दर्शनं सकलजगद्भाविस्व-सामान्यपरिच्छिन्नरूपं केवलदर्शनं, तत्र किमपि दर्शनमिति जिज्ञासुः पृच्छन्ति-ते शे भंते ! इत्यादि) पाठसिद्धम् । नवर-मचक्षुर्दर्शनस्य स्पर्शेन्द्रियपञ्चया शब्ददर्शनमतिषेधः सुज्ञा-तः । गते दर्शनद्वारम् ।

आपद्वारमाह-

ते शे भंते ! जीवा किं नाशी अनाशी ? गोयमा ! नो-नाशी अनाशी नियमा दूअन्नाशी । तं जहा-मति-अनाशी य, सुयअनाशी य ॥

अज्ञानित्वे मित्यादष्टित्वात्, तदपि ज्ञानानित्वं मत्तज्ज्ञानसु-
ताज्ञानापेक्षया । तथा वाऽह—(नियमा दुःखसंस्थित्यादि) पाठ-
लिखे, नवरे तदपि मत्तज्ज्ञानं भुताज्ञानं च शेषजीवबाधराऽऽ-
दिरापेक्षयाऽन्यन्तमधीयाः प्रतिपत्तव्यम् । यत उक्तम्—

“ सर्वनिष्ठो जीव-स्य दृष्ट उपयोग एव वीरेण ।
स्वमनिर्गोदापयो-ज्ञानं स च भवति विज्ञेयः ॥ १ ॥
तस्मात् प्रभृति ज्ञानविद्व-द्विद्वद्-जिह्वा ज्ञानात् ।
खधिमिमेः करणैः, कार्येन्द्रियवाक्यमनोदृग्मिः ॥ २ ॥ ”

योगद्वारमाह—

ते शं भंते ! जीवा किं मणजोगी वज्रजोगी कायजोगी !
भायमा ! नो मणजोगी, नो वज्रजोगी, कायजोगी ॥

पाठसिद्धम् । गतं योगद्वारम् ।

अधुनोपयोगद्वारम्—

ते शं भंते ! जीवा किं सागारोवउत्ता, अणुगारोवउत्ता !
गोयमा ! सागारोवउत्ता वि, अणुगारोवउत्ता वि ।

तत्रोपयोगो द्विविधः—साकारोऽनाकारश्च । तत्राऽऽकारः प्रति-
बन्धु प्रतिनियतो ग्रहणपरिणामः, “ आकारो उ विलेखो ”
इति वचनात् । सहा आकारो यस्य येन वा स साकारो ज्ञानप-
ञ्चकमज्ञानविकम्पयोक्ताऽऽकारविकलोऽनाकारः, स चक्षुर्दो-
नाऽऽदिको दर्शनचतुष्टयाऽऽत्मकः । उक्तं च—“ ज्ञानाज्ञाने पञ्च,
त्रिविकल्पे साऽऽध्या तु साकारः चतुःस्वरूपधिर्य-वलह-
विषयस्वप्नाकारः ॥ १ ॥ ” तत्र च पञ्चमुपयोग इति जिहा-
सुः पृच्छति—(ते शं भंते ! इत्यादि) निगदसिखे, नवरे साका-
रोपयोगोपयुक्ता मत्तज्ञानश्रुताज्ञानोपयोगापेक्षया अनाकारो-
पयोगोपयुक्ता असंख्यातप्रदेशाऽऽत्मका अवबुद्धेर्ज्ञानोपयोगा-
पेक्षया इति ।

साम्प्रतमाहारद्वारमाह—

ते शं भंते ! जीवा किमाहारमाहारंति ? गोयमा ! द्वव-
ओ अणुतपदेशियाई द्ववाइ, खेततो असंखेजपदेशोगादाई,
कालओ अक्षयसरमपद्धितीययाई, भावओ वषमंताई गंधमं-
ताई रसमंताई फासमंताई ।

स्वमपृथिवीकायिका, णमिति वाक्यार्थकारे । (भंते ! जीवा
किमाहारंति) भद्रम् । ते जीवाः किमाहारमाहारयन्ति । भग-
वानाह—गीतम् । द्रव्यतो द्रव्यस्वरूपपर्यलोचनानाम् अनन्त-
प्रदेशिकानि द्रव्याणि अन्यथा ग्रहणालंभवान् न हि संख्यात-
प्रदेशाऽऽत्मका असंख्यातप्रदेशाऽऽत्मका वा स्वरूपा जीवस्य
ग्रहणप्रायोग्या भवन्ति, क्षेत्रतोऽसंख्येयप्रदेशावगादान्,
कालतोऽन्यतरस्थितिकानि जघनस्थितिकानि, मध्यम-
स्थितिकानि उक्तप्रस्थितिकानि चेति भाषाणे । स्थि-
तिरिह्वाऽऽहारयोग्यस्वरूपपरिणामत्वे भावस्थानं प्रत्येतव्य-
माह मूलटीकाकारः—कालतोऽन्यतरस्थितिकानि तद्भावाव-
स्थानेन जघन्याऽऽदिकार्या स्थितिमधिकृत्येति भावतो वर्णय-
ति गन्धवन्ति रसवन्ति स्पर्शवन्ति, प्रतिपत्तमाहर्षकैक-
र्षगन्धरसस्पर्शभावात् । जी० १ प्रति० । भ० ।

जाई भावओ वषमंताई आहारंति ताई किं ए-

गवभाई आहारंति, दुवभाई आहारंति, तउवभाई
आहारंति, चउवभाई, आहारंति पंचवभाई आहा-
रंति ? गोयमा ! ठाणमगणं पडुच्च तेगवभाई पि
दुवभाई पि तिवभाई पि चउवभाई पि पंचवभाई पि
आहारंति, विहाणमगणं पडुच्च कालाई पि आहारंति०
जाव सुकिलाई पि आहारंति । जाई वषओ कालाई पि
आहारंति ताई किं एगगुणकालाई पि आहारंति० जाव
अणंतगुणकालाई आहारंति ? गोयमा ! एगगुणकालाई पि
आहारंति० जाव अणंतगुणकालाई पि आहारंति, एवं०
जाव सुकिलाई । जाई भावतो गंधमंताई आहारंति ताई
किं एगगंधाई आहारंति दुगंधाई आहारंति ? गोयमा !
ठाणमगणं पडुच्च एगगंधाई पि आहारंति दुगंधाई पि आ-
हारंति, विहाणमगणं पडुच्च सुभिगंधाई पि आहारंति
दुभिगंधाई आहारंति । जाई गंधओ सुभिगंधाई आहारंति
ताई किं एगगुणसुभिगंधाई आहारंति० जाव अणंतगु-
णसुभिगंधाई आहारंति ? गोयमा ! एगगुणसुभिगंधाई पि
आहारंति० जाव अणंतगुणसुभिगंधाई पि आहारंति, एवं
दुभिगंधाई पि रसा जहा वषा । जाई भावतो फासमं-
ताई आहारंति ताई किं एगफासाई आहारंति० जाव
अट्टफासाई आहारंति ? गोयमा ! ठाणमगणं पडुच्च नो
एगफासाई आहारंति नो दोफासाई आहारंति नो ति-
फासाई आहारंति, चउफासाई आहारंति, पंचफासाई पि
० जाव अट्टफासाई पि आहारंति, विहाणमगणं पडुच्च
कक्खडाई पि आहारंति० जाव लुक्खाई पि आहारंति । जाई
फासतो कक्खडाई पि आहारंति ताई किं एगगुणकक्ख-
डाई पि आहारंति० जाव अणंतगुणकक्खडाई आहा-
रंति ? गोयमा ! एगगुणकक्खडाई पि आहारंति०
जाव अणंतगुणकक्खडाई पि आहारंति, एवं० जाव
लुक्खा नेयव्वा ।

प्रसूचं सुगमम् । भगवानाह—(गोयमा ! ठाणमगणं पडुच्च
स्ति) तिष्ठन्ति विशेषा आस्मिन्नि स्थानं सामान्यम् एकवर्णं
द्विवर्णं त्रिवर्णमित्यादिरूपं तस्य मार्गेणमन्वेष्टयं तत् प्र-
तीत्य, सामान्यचिन्तामाश्रित्येति भाषार्थः । एकवर्णंन्यर्णं
त्रिवर्णंन्यर्णमित्यादि सुगमं, नवरं नेवामनन्तप्रदेशकानां
स्वरूपांमकवर्णंन्यं त्रिवर्णंन्यमित्यादि व्यवहारानयनार्थे-
क्षया ; निश्चयनयनार्थेक्षया स्वनन्तप्रदेशिकः स्वरूपोऽ-
हपीयानपि पञ्चवर्णं एव प्रतिपत्तव्यः । (विहाणमगणं
पडुच्चेत्यादि) चिक्किमितरव्यवच्छिन्नं, धानं पांयणं स्वरू-
पस्य यत्तत् प्रतीत्य सामान्यचिन्तामाश्रित्य विधानं विशे-
षपक्ष्णो नील इत्यादि प्रतिनियतो वर्णविशेष इति यावन्,
तस्य मार्गणं तत् प्रतीत्य कालवर्णंन्यप्याहारयन्तीत्यादि
सुगमं, नवरमेतदपि व्यवहारतः प्रतिपत्तव्यम्, निश्चयतः पुन-
रवर्णं तानि पञ्चवर्णमित्येव । (जाई वषतो कालवर्णाई इत्या-

वि) सुगमम् । यावत्—(अनन्तगुणसुखिलादि पि आहारैरिति) एवं गम्भिरस्पर्शविषयाद्यपि स्थापि भावनीयानि ।

जाई भंते ! अशंतगुणसुखादि आहारैरिति ताई भंते ! किं पुढाई आहारैरिति, अपुढाई आहारैरिति ? गोयमा ! पुढाई आहारैरिति, नो अपुढाई आहारैरिति । ताई भंते ! किं अगोदाई आहारैरिति, अगोमादाई आहारैरिति । गोयमा ! अगोमादाई आहारैरिति, नो अगोमादाई आहारैरिति । ताई भंते ! किमण-तरोमादाई आहारैरिति, परंपरोमादाई आहारैरिति ? गोयमा ! अशंतरोमादाई आहारैरिति, नो परंपरोमादाई आहारैरिति ।

(जाई भंते ! अशंतगुणसुखादि इत्यादि) यानि भदन्त ! अनन्तगुणसुखाणि , उपलस्यमानतन् एकगुणकालाऽऽर्ज्यपि आहारयन्ति, तानि स्पृष्टानि आत्मप्रदेशस्पर्शविषयाऽप्याहारयन्ति, उतास्पृष्टानि ? । भगवानाह—स्पृष्टानि, नो अस्पृष्टानि; तत्राऽऽत्मप्रदेशे संस्पर्शेनमात्रप्रदेशाऽवगाढसंज्ञाद्विहरिषि संभयति । ततः प्रश्नयति—(जाई भंते ! इत्यादि) यानि भदन्त ! स्पृष्टाप्याहारयन्ति तानि किमवगाढानि आत्मप्रदेशैः सह एककैशवस्थायीनि, उत अनवगाढानि आत्मप्रदेशावगाढाऽवगाढनक्षेत्राद्विहरिषिस्थानि ? । भगवानाह—गीतम् ! अवगाढाप्याहारयन्ति नाऽनवगाढानि । यानि भदन्त ! अवगाढाप्याहारयन्ति, तानि किमनन्तरावगाढानि । किमुक्तं भवति ?—येत्यात्मप्रदेशेषु चाल्यव्यवधानेनावगाढानि तैरात्मप्रदेशैस्तान्येवाहारयन्ति । उत परम्परावगाढानि एकजिह्वाचारमप्रदेशव्यवहितानि ? , भगवानाह—गीतम् ! अनन्तरावगाढानि, न परम्परावगाढानि ।

ताई भंते ! किं अणुई आहारैरिति, वायराई आहारैरिति ? गोयमा ! अणुई पि आहारैरिति, वायराई पि आहारैरिति ।

यानि भदन्त ! अनन्तरावगाढाप्याहारयन्ति, तानि भदन्त ! अनन्तप्रदेशिकानि द्रव्याणि किमणुनि स्तोकाभ्याहारयन्ति, उत बादराणि प्रभूतप्रदेशावितानि ? । भगवानाह—अणुरपि आहारयन्ति, बादराण्यपि आहारयन्ति, इहाणुष्वबादरश्च तेपामयाऽऽहारयोग्यानां स्कन्धानां प्रदेशस्तोक्तत्वाद्युपेक्षया प्रहापनामूलटीकाकारेणऽपि व्याख्याति । एतेऽस्माभिरीप तथैवाभिहिते ।

ताई भंते ! किं उड्डुं आहारैरिति, अहे आहारैरिति, तिरियं आहारैरिति ? गोयमा ! उड्डुं वि आहारैरिति, अहे वि आहारैरिति, तिरियं पि आहारैरिति ।

भदन्त ! यानि षण्ण्यपि आहारयन्ति तानि किमुद्धप्रदेशस्थिताप्याहारयन्ति, अर्थास्तथैवा ? । इहाद्वैधर्म्यिकत्वं यावति क्षेत्रं स्वमपृथिवीकायिकोऽवगाढस्तावत्येव क्षेत्रं तदपेक्षया परिभाषनीयम् ? । भगवानाह—ऊर्द्धमप्याहारयन्ति ऊर्द्धप्रदेशावगाढाप्याहारयन्ति, परमेषोऽपि, नियोगेपि ।

ताई भंते ! किं आदिं आहारैरिति, मज्जे आहारैरिति, पज्जवसाणं आहारैरिति ? गोयमा ! आदिं पि आहारैरिति, मज्जे वि आहारैरिति, पज्जवसाणे वि आहारैरिति ।

यानि भदन्त ! उर्द्धमप्याहारयन्ति, अथोऽप्याहारयन्ति, ति-

येगप्याहारयन्ति, तानि किमाद्यावहारयन्ति, मध्ये वाऽऽहारयन्ति, पर्यवसाने वा आहारयन्ति ? अयमत्राभिप्रायः—स्वमपृथिवीकायिका हि अनन्तप्रदेशिकानि द्रव्याण्यन्तमुहूर्तं कालं यावदुपभोगोचितानि गृह्णन्ति ततः संशयः—किमुपभोगोचितव्यक्त कालस्यान्तमुहूर्तप्रमाणस्याऽऽद्यैः प्रथमसमये आहारयन्ति, उत मध्यसमये, आहोस्त्विन् ! पर्यवसाने पर्यवसानसमये ? । भगवानाह—गीतम् ! आद्यावपि मध्येऽपि, पर्यवसानेऽपि आहारयन्ति । किमुक्तं भवति ?—उपभोगोचितकालस्यान्तमुहूर्तप्रमाणस्याऽऽदिमध्यावसानसमयेष्वआहारयन्ति इति ।

ताई भंते ! किं सविसप आहारैरिति, अविसप आहारैरिति ? गोयमा ! सविसप आहारैरिति, नो अविसप आहारैरिति ।

यानि भदन्त ! आद्यावपि मध्येऽपि पर्यवसानेऽप्याहारयन्ति तानि भदन्त ! किं स्वविषयाणि स्वोचिताऽऽहारयोग्यानि आहारयन्ति, उत अविषयाणि स्वोचिताऽऽहारायोग्यानि आहारयन्ति ? । भगवानाह—गीतम् ! स्वविषयाप्याहारयन्ति, नो अविषयाणि ।

ताई भंते ! किं आणुपुर्व्वि आहारैरिति, अणुणुपुर्व्वि आहारैरिति ? गोयमा ! आणुपुर्व्वि आहारैरिति, नो अणुणुपुर्व्वि आहारैरिति । ताई भंते ! कति दिंस आहारैरिति ? गोयमा ! निव्याघाणं क्षुरिंसि, वायानं पडुब सिय तिदिंसि, मिय चउदिंसि, मिय पंचादिंसि, उस्माकारणं पडुब वण्णता कालनीलं जाव मुक्किलाई, गंधआ मुनिमंगपाईं दुग्धिगंधाई, रसतां जाव नित्तमदूराई, फासओ कज्जवसउयं जाव निदुल्लम्बाई, तसिं पोरारणे वण्णुणे जाव फासगुणे वि परिष्णापित्ता परिषीलइत्ता परिमाइत्ता परिचिद्धं—मइत्ता अणे अपुव्वे वण्णुणे गंधगुणे जाव फासगुणे उपाएत्ता आतसररीतांगादे पांगले मज्जपण्णयाए आहारमाहारैरिति ।

यानि भदन्त ! स्वविषयाप्याहारयन्ति तानि भदन्त ! किमानुपूर्व्व्या आहारयन्ति, अनानुपूर्व्व्या आहारयन्ति ? अनानुपूर्व्व्या नाम यथास्वप्नम् । (जी०) (आनुपूर्व्वभिदाः 'आणुपूर्व्वी' शब्दे द्वितीयभागे ३० पुष्टादाख्ये दर्शिताः) तद्विपरीता अनानुपूर्व्व्या । भगवानाह—गीतम् ! आनुपूर्व्व्या, नृचं द्वितीया तृतीयाथे वेदितव्या, प्राक्तनत्वात्, यथा आचारगङ्गे—'अगणिं पुढा' इत्यत्र आहारयन्ति, नो अनानुपूर्व्व्या ऊर्द्धमधस्तिर्यग्या यथा—सखं नानिकस्याऽहारयन्तीति भावः यानि भदन्त ! आनुपूर्व्व्या आहारयन्ति तानि भदन्त ! (किनिदिंसि ति) निज्जा दिशः समाहृताभिर्दिक् तस्मिन् व्यवस्थितानि आहारयन्ति, चतुर्दिशि पञ्चदिशि षट्दिशि वा । इतलोकिनिष्कृतपर्य्येन जघन्यपदेऽपि अत्रिदिव्यवस्थानमेव प्राप्यते, तद्विद्विगव्यवस्थितंमकद्विक् व्यवस्थितं वा अर्ताभिर्दिशि आरभ्य प्रश्नः कुतः ? । भगवानाह—गीतम् ! (निव्याघाणं क्षुरिंसि इत्यादि) व्याधानो नाम-अलोकाऽऽकाशेन प्रतिनस्तत्वेन व्याधानस्याऽभावे निव्याघातं, शब्दप्रधाता(प्रवादा)व्यव्ये पूर्व्वपदार्थे नित्यमव्ययीभाष इत्यव्ययीभावः तेन तृतीयाया इति विकल्पेनाभावविधानान् पक्षेऽनामूनावः नियमादवश्यतया पञ्चदिशि व्यवस्थितानि

पुढवीकाश्य आगतानीति भावः । द्रव्याण्युपाहारयन्ति, व्या-
धानं पुनः प्रतीयं लोकोक्तिरुक्ताऽऽहो स्मन् कदाचित् त्रिदि-
शि त्रिसृभ्यो दिग्भ्य आगतानि कदाचिच्चतसृभ्यः कदाचित्
पञ्चभ्यः काऽऽह भावेनेति चेत् ? उच्यते - इह लोकोक्तिरुक्ते पर्य-
न्ताधस्यप्रतराग्रेयकोणावस्थितौ यदा स्वमपृथिवीकायिको
वर्तते, तदा तस्याधस्तादलोकेन व्याप्तत्वात् अत्रोद्दिष्टं पुद्गल-
भावः अग्रेयकोणावस्थितत्वात् पूर्वोद्दिष्टं पुद्गलाभावो दक्षिण-
दिक्पुद्गलाभावश्च । एवमधः पूर्वोद्दिष्टं कृपाणां त्रिषुणां दिशाम-
लोकेन व्यापनात् ता अपास्य या परिशेषा ऊर्द्धा अपरा उत्तरा
च दिग्ब्याहता वर्तन्ते तत आगतान् पुद्गलान् आहारयन्ति,
यदा पुनः स एव पृथिवीकायिकः पश्चिमो दिशमनुसृत्य वर्तते
तदा पूर्वदिग्ब्याधिका जाता, द्वे च दिशौ दक्षिणोऽधस्यरूपं
अलोकेन व्याहते इति स चतुर्दिगागतान् पुद्गलानाहारयति,
यदा पुनरुद्दिष्टं द्वितीयाऽऽदिप्रतन्गतपश्चिमदिशमऽधस्य
निष्ठति तदा अधस्याऽपि दिग्ब्याधिका लभ्यते. केवला दक्षि-
णैवैका पर्यन्तवर्तिनी अलोकेन व्याहतेति पञ्चदिग्गतान् पु-
द्गलानाहारयति (यस्मै नो इत्यादि) यस्मैतः कालनीललोहित-
तर्हारप्रशुक्लानि. गन्धतः सुरभिगन्धानि दुरभिगन्धानि वा,
रसतस्तिक्तानि यावन् मधुराणि, स्पर्शतः कर्कशाणि यावन्
रुक्षानि. नेयमाहार्यमाशानां पुद्गलानां पुराणान् अभिनवान्
वर्णैर्गुणान् गन्धगुणान् रसगुणान् स्पर्शगुणान् “ विपरि-
णादना परिपलिहता परिखादृष्टा परिचिदंसद्भावाः । एतानि
चत्वार्येपि पदानि एकार्थिकानि विनाशार्थप्रतिपादकानि
नानादेशजिनियेयानुप्रदार्थमुपासन्ति । विनाशं किमन्याह-
अन्यान्पूषान् घर्षेगुणान् गन्धगुणान् रसगुणान् स्पर्शगुणान्
उत्पायाऽऽत्मशरीरैरक्षेत्रावनादान् पुद्गलान् (स्वव्यप-
स्य) स्वोऽऽत्मना सर्वैराहारकान् पुद्गलानाहारयन्ति । ग-
तमाहारद्धारम् । जी० १ प्रति० ।

यदाहरयति तन्वीच्यते-

ते शं भंते ! जीवा जमाहारंति तं चिज्जति, नं शो आ-
हारंति तं शो चिज्जति, चिषे वा से उदाह- बलिसप्यति वा ।
हंता गोयमा ! ते शं जीवा जमाहारंति, जे नो० जाव
बलिसप्यति वा ।

(तं चिज्जति) तत्पुद्गलजानं शरीरेन्द्रियतया परिण-
मनीत्यर्थः । (चिषे वा से उदाह-) जीवो वाऽऽहारंति (से)
तत् पुद्गलजातमपद्रव्यत्वंपयति विनश्यति. मलवन् सारभा-
स्य शरीरेन्द्रियतया परिणमति एतदेवाऽऽह- (पालिमप्यह-
ति) परिसप्यति च समन्तात् पृच्छन्तीति । भ० १६ श० ३ उ० ।

साम्प्रतमुपातद्धारमाह-

ते शं भंते ! जीवा कताहिंता उववज्जति- किं नेरइहिंता
उववज्जति, तिरिक्खजेणिएहिंता उववज्जति, मणुस्सेहिंता
उववज्जति, देवेहिंता उववज्जति । गोयमा ! नो नेरइहिंता
उववज्जति, तिरिक्खजेणिएहिंता उववज्जति, मणुस्सेहिंता
उववज्जति, नो देवेहिंता उववज्जति, तिरिक्खजेणिएप-
ज्जापज्जेहिंता असंखेज्जासाउयवज्जेहिंता मणुस्सेहिंता
अकम्मभूमिगअसंखेज्जासाउयवज्जेहिंता उववज्जति, वक्क-
ति । उववातो भाणियव्वो ।

भदम् ! स्वमपृथिवीकायिका जीवाः कुतः केभ्यो जीवे-
भ्य उव्वन्त्योत्पद्यन्ते- किं नेरयिकेभ्य इत्यादि प्रतीतम् ? अ-
गधानाह- गौतम ! नो नेरयिकेभ्य इत्यादि पाठसिद्धं नवरं
देवनैरयिकेभ्य उत्पातप्रतिषेधां, देवनैरयिकाणां तथा अश्व-
स्वभावतया तन्मये उत्पादासम्भवात् । (जहा वक्कंतीए
इति) यथा प्रज्ञापनायां व्युत्क्रान्तिपदे तथा वक्ष्यम् । तस्मै-
वम्- तिर्येभ्योतिभ्योऽप्युत्पादः पर्याप्तत्वात् वा केवलसंस्कार-
तयाऽऽप्युत्क्रान्तिर्भवति मनुष्येभ्योऽपि अकर्मभूमिजान्तर-
द्वापजासंख्यातवर्षोऽप्युत्क्रान्तिर्भवति तिरिक्खजेभ्यः पर्याप्ते-
भ्योऽप्योत्पत्तिर्भवति । गतमुपातद्धारम् ।

अधुना स्थितिद्धारमाह-

तेसि शं भंते ! जीवाणं केवतिणं काले तिती पप्पत्ता ।
गोयमा ! जहमेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं ।
(तेसि शं भंते ! इत्यादि) सुगमं. नवरं जघमपदादुत्कृष्टप-
दमधिकमवसेयम् । गतं स्थितिद्धारम् ।

अधुना समुत्पातमधिकृत्य मरणं विविन्तिपुराह-

ते शं भंते ! जीवा मारखीयसिमुग्गतेणं किं समोहया
मरंति, असमोहया मरंति । गोयमा ! समोहतावि मरंति, अ-
समोहतावि मरंति ।

(ते शं भंते ! इत्यादि) सुगमम् । उभयथापि मरणसंभवात्
चयवनद्धारमाह-

ते शं भंते ! जीवा अण्णंते उव्वहिंता कीहि गच्छंति,
कीहि उववज्जति- किं नेरइएसु उववज्जति, तिरिक्खजेणिए-
सु उववज्जति, मणुस्सेसु उववज्जति, देवसु उववज्जति ।
गोयमा ! नो नेरइएसु उववज्जति, तिरिक्खजेणिएसु उ-
ववज्जति, मणुस्सेसु उववज्जति, नो देवसु उववज्जति, ति-
रिक्खजेणिएसु उववज्जति । किं एगिदिपसु उववज्जति०
जाव पंथिदियतिरिक्खजेणिएसु उववज्जति । गोयमा !
एगिदिपसु उववज्जति० जाव पंथिदियतिरिक्खजेणिएसु
उववज्जति, अमंखेज्जासाऽऽउयवज्जेसु पज्जापज्जतएसु
उववज्जति, मणुस्सेसु अकम्मभूमिगअन्तरदीवगअसंखेज्जा-
साऽऽउयवज्जेसु पज्जापज्जतएसु उववज्जति ।

ते स्वमपृथिवीकायिका भदम् ! जीवा अनन्तरमुद्भूत्य स्-
वमपृथिवीकायिकमयादानन्तरेणोद्भूत्येति भावः । क्वचान्ति
कोत्पद्यन्ते । एतेनाऽऽत्मनो गमनधर्मकतापर्यायान्तरमधि-
कृत्यान्पलिधर्मकता च प्रतिपादिता, तेन ये सर्वगतमनुप-
लिधर्मकं वाऽऽत्मनो प्रतिपञ्चाले निरस्ता द्रष्टव्याः । तथा-
पि सत्यात्मनि यथोक्तप्रश्नोत्तरसम्भवात् । (किं नेरइएसु
गच्छंति) इत्यादि प्रतीतम्, अगधानाह- (नो नेरइएसु गच्छं-
ति इत्यादि) पाठसिद्धम् । (जहा वक्कंतीए इति) यथा प्रज्ञा-
पनायां व्युत्क्रान्तिपदे चयवनमुक्तं तथाऽप्यपि वक्ष्ये, तस्मै-
त्पादवत् भावनीयमिति । गतं चयवनद्धारम् ।

अधुना गत्यागनिद्धारमाह-

ते शं भंते ! जीवा कतिगनिया, कति आगतिया पप्पत्ता ।
गोयमा ! दुगनिया, दुआगइया ।

ते भवन्त । जीवाः कति गतिकाः कति गतयो येषां ते क-
निगतिकाः, कतिभ्यो गतिभ्य आगतियेषां ते कस्यागतिकाः ।
भगवानाह—गीतम् । इत्यागतिकाः, नरकगतेर्वैवर्गनेश्च स्वमे-
वृत्त्यादाभावात् । द्विगतिका, नरकगतौ देवगतौ च तत् उद्गता-
नामुद्गतामावात् ।

परित्ता असंखज्ञा पणत्ता समणउसो । सेत्तं सुहुम-
पुढविकाइया ॥

परित्ताः प्रत्येकशरीरिणः असंख्येलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाण-
त्वात् प्रज्ञताः मया देयेष्व तीर्थेऽहङ्गः । अनेन सर्वतीर्थेऽहताम-
विलंबादिवचनतामाह—हे भ्रमण ! हे आयुष्मन् ! (सेत्तं सु-
हुमपुढविकाइया) त एते सूक्ष्मपृथिवीकायिका उक्ताः ।

अधुना बादरपृथिवीकायिकानीर्मथितुराह—

से किं ते वायरपुढविकाइया वायरपुढवीकाइया दुविहा
पणत्ता । तं जहा—सरहबादरपुढविकाइया, खरवायरपुढवि-
काइया ।

अथ के ते वादरपृथिवीकायिकाः । सूरिराह—बादरपृथिवी-
कायिका द्विविधाः प्रज्ञताः । तद्यथा—रुद्रणबादरपृथिवीका-
यिकाः, खरबादरपृथिवीकायिकाश्च । रुद्रणा नाम चूर्णिनलो-
ष्टकलया मृदुः पृथिवी, तदात्मका जीवा अपि उपचारतः
रुद्रणाः, ते च ते बादरपृथिवीकायिकाश्च रुद्रणबादरपृथि-
वीकायिकाः । अथवा—रुद्रणा च सा बादरपृथिवी च सा
कायिकाः शरीरं येषां ते रुद्रणबादरपृथिवीकायास्त एव स्वा-
यिके कप्रत्ययविधानात् रुद्रणबादरपृथिवीकायिकाः । खरा
नाम पृथिवी संघातविशेषं काष्ठीयविशेषं वाऽऽपञ्चा तदा-
त्मका जीवा अपि खरास्ते च ते वादरपृथिवीकायिकाश्च
खरबादरपृथिवीकायिकाः । अथवा—पूर्ववत् प्रकाशन्तर स-
मासः । चशब्दो भगवाननिकभेदसूचको । जी० १ प्रति० ।
(रुद्रणबादरपृथिवीकायिकाः, तथा—खरबादरपृथिवीका-
यिकाश्च अस्मिन्नेव शब्दे ६७४ पृष्ठ उक्ताः)

रुद्रणपृथिवीकायिकानां शरीराणि—

तेसि शे भंते । जीवाणं कति सरिगा पणत्ता । गोयमा ।
तत्रो सरिगा पणत्ता । तं जहा—आरा, लिण, नेयए, कम्पए ।
तं चेव सन्द, तवरं चतारि लेसाओ, अवसेसं नहा सुहुम-
पुढविकाइयायणं ।

“ तेसि शे भंते । जीवाणं ” इत्यादिना शरीरावगाहनाऽऽ-
दिद्वारकलपविभक्तं करानि । सा च पूर्ववत्, तथा चाऽऽह—
“ एवं जां चेव सुहुमपुढविकाइयायणं गमो सो चेव भा-
णियस्वो । ” इति (नवरमित्यादि) इदं नानावत् लेखाद्वारं
चतस्रो लेखा वक्रत्याः, तेजोलेशया अपि संभवान् । तथा-
हि—इत्यन्तराऽऽद्य ईशानान्ता देवा भवनविमानाऽऽदावतिमू-
लेया आत्मीयस्तनकुशलाऽऽदावगुण्युत्पद्यन्ते, ते च तेजोलेश्या-
वन्तोऽपि भवन्ति, यल्लेश्यश्च चिन्त्यते अथऽपि तल्लेश्य एवोपजा-
यते, “ जल्लेशे भरह तल्लेशे उववज्जइ ” इति वचनान् । ततः किय-
त्कालमप्यामावस्थायां तेजोलेश्याऽऽवद्याप्यते इति चतस्रो
वक्रण्याः ।

आहारो० जाव शियमा छ्दिस्सि उववातो तिरिकलजो—

शियमलुस्सेहिंतो देवेहिंतो० जाव सोधम्मीसासेहिंतो ठिनी
जहामेणं अंतोमुहुत्तं उक्तोसेणं वावीसं वाससहस्साइ ते शे
भंते ! जीवा मारणंतिथिममुखाएणं किं समोहया मरंति, अ-
समोहया मरंति । गोयमा ! समोहता वि मरंति, असमोहता
वि मरंति । ते शे भंते ! जीवा अश्वतरं उववज्जिता कई ग-
च्छइ कई उववज्जंति किं नेरइएसु उववज्जंति पुच्छा ।
गोयमा ! नो नेरइएसु उववज्जंति, तिरिकलजोशिएसु
उववज्जंति, मलुस्सेसु उववज्जंति, नो देवेसु उववज्जंति, तं
चेव० जाव असंखज्ञासामायवज्जेहिंतो उववज्जंति । ते शे
भंते ! जीवा कति गतिया कति आगतिया पणत्ता ।
गोयमा ! दुगतिया निआगतिया पणत्ता, परित्ता असंख-
ज्ञा पणत्ता समणउसो । सेत्तं वायरपुढविकाइया । सेत्तं
पुढविकाइया ।

आहारो नियमान् पइदिशि बादराणां लोकमध्य एषोपपान-
भावात्, उपपानां देवेभ्योऽपि बादरेषु तदुत्पादविधानात्
स्थितिजन्यतोऽन्तर्मुहर्नमुत्कर्षात् । द्वाविशानिर्वापनहस्त्राण्
देवेभ्योऽनुगुणादात्, अथां गतयः चिगतयः पूर्ववत् । एत-
ऽपि च परित्ताः प्रत्येकशरीरिणोऽसंख्ययाः प्रज्ञताः । हे भ्रमण !
हे आयुष्मन् ! “ सेने ” इत्यापनहंरावक्यम् । उक्ताः पृथि-
वीकायिकाः । जी० १ प्रति० ।

एकतः साधारणशरीरं वज्रमिति—

रायमिहं० जाव एतं बयामी—सिय भंते । ० जाव चत्तारि
पंच पुढवीकाइया एगयओ साधारणसरीरं वंधंति, एग २
तत्रो पच्छा आहारंति वा, परिणामंति वा, सरीरं वा वंधं-
ति वा । १। यो इण्ठे ममढ, पुढवीकाइया शे पत्तयाहारा
पत्तयपरिणामा पत्तयं सरीरं वंधंति, वंधंतिता तत्रो पच्छा
आहारंति वा, परिणामंति वा, सरीरं वा वंधंति ॥

(रायमिहं इत्यदि) इह चर्य द्वारमाथा कचिच्च दृश्यते— “ सिय
१ लेमा २ दिट्ठि ३ नाण ४, जांगु ५ यओणं ६ तथा किंसाहारे
७ । पाण्णाइयाव उपाय—६ इट्ठि १० समुग्गया ११ उववह्ठी
१२ ॥ ॥ ” इति । अस्याध्यायं वनस्पतिदण्डकान्तोद्देशका-
थाधिगमावगम्य एव, तत्र स्यात् द्वारं (सिय लि) स्याद्भवे-
यमर्थः । अथवा—पृथिवीकायिका, प्रत्येकं शरीरं वज्रमतीति
सिद्धं, किं तु (सिय लि) स्यात्कदाचित् (० जाव चत्तारि पं-
च पुढविकाइय लि) चत्तारः पञ्च वा यावत्करणाणं द्वौ वा क-
यो वा, उपलक्षणत्वाच्चास्य बहुतरा वा पृथिवीकायिका जी-
वाः (एगओ लि) एकत एकोभूय संयुज्यन्त्येधः, साधारणं
शरीरं वज्रज्जति, बहुनां सामान्यं शरीरं वज्रज्जति, आदितस्तत्-
प्रायेत्यपुद्गलप्रदहनतः । (आहारंति च लि) । विशेषाद्वाऽऽ-
पेक्षया सामान्याऽऽहारस्याविशिष्टशरीरवन्धनसमय एव कृ-
तव्यान् । (सरीरं वा वंधंति लि) आहारानिपरिणामितपु-
द्गलैः शरीरस्य पूर्ववन्ध्यापेक्षया विशेषतो बन्धं कुर्वन्तीत्यर्थः ।
नायमर्थः समग्रोऽयतः पृथिवीकायिकाः प्रत्येकाः द्वाराः प्रत्ये-
कपरिणामाभावात् प्रत्येकं शरीरं वज्रज्जति, तस्याशेषमुद्ग-

सप्रहृतः, ततश्च (आहारंति इत्यादि) एतच्च प्राग्वत् ।
संज्ञाऽऽदि-

तेसिं थं भंते ! जीवाणं एवं सखाति वा, पखाति वा, प-
खाद वा, वईति वा, अम्हे थं आहारमाहारंति ! । थो
इण्हे समेठ्, आहारंति पुण ते । तेसिं थं भंते ! जीवाणं प-
वं सखाति वा० जाव वईति वा अम्हे थं इट्ठसिण्हे फासे
पडिसंवेदेमो ! थो इण्हे समेठ् पडिसंवेदंति पुण ते ।

(एवं सखात्वा व सति) एवं वक्ष्यमाणोक्त्वेन संज्ञा व्याव-
हारिकार्थव्यग्रहरूप मतिः, प्रवर्तत इति शेषः । (पण्णाह व
सि) प्रज्ञा सूक्ष्माथंविषया मतिरेव (प्रणोह व सि) प्रज्ञो-
द्रव्यस्वभाव (वार्हति व सि) वारद्रव्यभूतकरुपा ।

प्राणातिपाताऽऽदिकारो-

ते थं भंते ! जीवा किं प्राणातिवाए उवक्खाइजंति,
मुसावाए अदिस्सादाणे० जाव मिच्छादंसखसल्ले उव-
क्खाइजंति ! । गोयमा ! प्राणाइवाए वि उवक्खाइजंति०
जाव मिच्छादंसखसल्ल वि उवक्खाइजंति, तेसिं थि य थं जीवाणं
थो विस्साए खाणते ।

(प्राणाइवाए उवक्खाइजंतीत्यादि) प्राणातिपाते,
स्थिता इति शेषः । प्राणातिपातकृत्यय इत्यर्थः । उपाख्यायन्ते
आभिधीयन्ते, यथेह वचनाऽऽद्यभावेऽपि पृथिवीकायिकानां
सुखावादाऽऽदिभिरुपाख्यानं तन्मुखावादाऽऽद्यविरतिमाधि-
श्लेष्यन् इति । अथ हन्त्याऽऽदि जीवानां का धातुस्त्याह-(ते-
सिं थि थं इत्यादि) येषामपि जीवानामतिपाताऽऽदिविषयभू-
तानां प्रत्यावात्पृथिवीकायिकानामेव संबन्धिनमातिपाताऽऽ-
दिना । (ते जीव सति) तेऽतिपाताऽऽदिकारिणो जीवाः (एव-
मादिजंति सति) अतिपाताऽऽदिकारिण एत इत्याख्यायन्ते,
तेषामपि जीवानामतिपाताऽऽदिविषयभूतानां न केवलं घात-
कानां (नो) नैव विज्ञानमवगतं नानात्वं भेदो यदुत वयं व-
क्ष्याऽऽद्यः, एते तु वक्ष्याऽऽद्य इत्यमनस्कत्वातिपाति ।
अ० १६ श० ३ उ० । (पृथिवीकायिकानां स्थाननि ' ठाण'
शब्दे चतुर्थभागे १६६७ पृष्ठे उक्ताणि) "पुढवीकायं विहिंसन्तो,
हिसरे उ तपस्सिए । तस्सेव विविडे पाणा, चक्खुले ये अ-
वक्खन्ते ॥ १ ॥" दश० ६ अ० । "सुजपुढवी न निसियज्जा,
आस्सा जस्स उग्गाह ।" दश० ८ अ० । (पृथिवीकायिकस्य
शरीरावगाहना कीरपट्टा कथं वा तस्यामाकाशमणायानं वे-
दनेति 'सरीरोगाहणा' वेदुणा' शब्दयोः वक्ष्यते) यथा प्रत्याऽऽ-
दिना कश्चित्सर्वध्यायनि मितुयादिषमलज्जावप्रकापना प्रीकर-
णाश्लोकः कुडवोक्त्यय जप्योत्कृष्टावगाहनात्, पृथिवीकायि-
कान् जीवान् यदि भिनोति ततः पृथिवीकायिका असंख्ये-
यान् लोकान् पूरयन्तीत्याचारार्जप्रथमभूतस्त्वप्रथममाद्य-
यनक्षितीयोद्देशकवृत्ती स्यात्परवतुर्णा त्वरुगुल्लासंख्येयमा-
गममितिरेवगाहनोक्ताऽत एते पृथिवीकायिकाः कथं पूरय-
न्तीति प्रश्ने !, उत्तरम्-प्रत्युद्घातने सामाम्योक्तावपि प्रत्या-
काशमेकैकपृथिवीकायिकजीवकसयना (?) लोकरूपव्यवसर-
णः संस्पर्धतेऽप्यथा प्रकापनास्त्रवृषपादिप्रत्यान्तरविरोध
इति । ८२ प्र० । लेख० २, उक्ताः ।

पुढवीजीव-पृथिवीजीव-पुं० । पृथिव्येव जीवः पृथिवीजीवः ।
उत्त० ३६ अ० । पृथिवीरूपे जीवः, पृथिव्याधिते वा जीवे,
सूत्र० १ श्रु० ११ अ० ।

पुढवीनोणिय-पृथिवीयोनिक-पुं० । पृथिवीजाते जीवः, सूत्र०
२ श्रु० ३ अ० ।

पुढवीणिससिय-पृथिवीनिश्रित-त्रि० । पृथिवीकायत्वेन पर-
णते, आवा० १ श्रु० १ अ० ४ उ० ।

पुढवीभूष-पृथिवीस्तुप-पुं० । पृथिव्येव स्तुपः पृथिव्या वा
स्तुपः । पृथिवीसंघातावयवः, सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

पुढवीपट्टिय-पृथिवीमतिष्ठित-त्रि० । मनुष्याऽऽदौ पृथिवीस-
माश्रितः, स्था० ८ डा० । "पुढवीपट्टिया नस्सा थावरा पा-
णा ।" अ० १ श० ६ उ० ।

पुढवीपुण्फलाहार-पृथिवीपुण्फलाऽऽहार-त्रि० । पृथिवी पु-
ण्फलानि च कल्पद्रुमाणांमाहारा येषां ते तथा । युगलिकम-
नुष्येयु, तं० ।

पुढवीपूरी-पृथिवीपूरी-स्त्री० । अग्रहितराजराजधान्याम्,
ती० २० कल्प ।

पुढवीफास-पृथिवीस्पर्श-पुं० । पृथिव्याः शीतोष्णरूपायास्ती-
मवेदनात्पादकः स्पर्शः संपर्कः । नरकपृथिवीसंपर्कः, सूत्र० १
श्रु० ४ अ० १ उ० ।

पुढवीभूसख-पृथिवीभूषण-न० । भूभूषणः, "पृथिवीभूषणं
नाम, नगरं गतभूषणम् ।" आ० क० ४ अ० ।

पुढवीमय-पृथिवीमय-त्रि० । पृथिव्या विकारः पृथिवीमयः ।
पृथिवीकायिकः, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पुढवीवई-पृथिवीपति-पुं० । राजनि, "पंचमसरसंपजा, भवंति
पुढवीवई । स्रा संगहकसारो, अणेगणणायमा ॥ १ ॥
स्था० ४ डा० १ उ० ।

पुढवीसंसिय-पृथिवीसंश्रित-त्रि० । पृथिव्या हितं, प्रश्न० १
आश्र० द्वार ।

पुढवीसत्त-पृथिवीशस्त्र-न० । पृथिव्येव शस्त्रं स्वकायाऽऽजेः
पृथिव्या वा शस्त्रं हलकुदालाऽऽदि । तत्समारभते पृथिवी-
शस्त्रम् । पृथिवीहिंसासाधने, "पुढवी सत्यं समारभमारी
विरुक्कवे पाणभूए हिसरे ।" आवा० १ श्रु० १ अ० २ उ० ।

पुढवीसिरी-पृथिवीश्री-स्त्री० । अञ्जुरिकारकापूर्वमजजीवः, आ० ।
इन्द्रपुरे नगरे पृथिवीश्री नाम गणिकाऽभूत्वा च बहून् राज-
कुमारवशिकुपुत्राऽऽदीन् मन्त्रचूर्णाऽऽदिभिर्वशीकृत्योदारन्
भोगान् भुङ्क्वती यथा कं गत्वा चईमालनगरे धनदेव-
साधंवाहदुक्ता अञ्जुरित्यभिधाना जाता । स्था० १० डा० ।
(' अंजु ' शब्दे प्रथमभागे ४० पृष्ठे कथोक्ता)

पुढवीसिला-पृथिवीशिला-स्त्री० । पृथिवीरूपायां शिलायाम्,
अ० २ श० १ उ० ।

पुढवीसिलापट्टय-पृथिवीशिलापट्टक-पुं० । पृथिवीशिलाकपः
पट्टक आसनाविशेषः पृथिवीशिलापट्टकः । पृथिवीशिलाभये
आसनविशेषः, अ० २ श० १ उ० ।

वर्णकः—

तेसु शं जातिमद्वयसु ० जाव सामलयांमद्वयसु बहवे
पुढवीसिलापट्टया पणत्ता । नं जहा-ईसासणसंठिता कौ-
चासणसंठिता गल्लासणसंठिता उषयासणसंठिता पण-
गायसणसंठिया परित्तासणसंठिया दीहासणसंठिता भदा-
सणसंठिता पक्खासणसंठिता चमरासणसंठिया उमभा-
सणसंठिया सीहासणसंठिया पडमासणसंठिया दिसासो-
त्थियासणसंठिया पणत्ता, तस्य बहवे वरसयणाऽऽमण-
विसिद्धसंठाणसंठिया पणत्ता, समणाउसो । आइणगल-
यवूरखणीततूलफामउया सव्वरयणाभया अच्छा स-
एहा लएहा पड्ढा मट्ठा खीरया शिम्भला निपंका नि-
ककड्छाया सपभा सस्मिरीया सउज्जाया पासादीया द-
सिसिण्जा अभिरुवा पडिरुवा । जी० ३ प्रति० ४ अ-
पि० । आचा० ।

पुढवीसोय-पुढिवीशौच-न० । पृथग्व्या शौचं कृतकया शरी-
राऽदिभ्यो धर्मेषूपलम्बेनेति । जुगुप्सितमलग्नधरापनयने,
“ एका लिङ्गे युद्धं तिष्ठ-स्तथैकत्र करे दश ।
उभयोः सप्त विज्ञेयाः, सुदः युद्धौ मनोनिर्गमिः ॥ १ ॥
एतच्छ्रौचं युद्धस्थानां, द्विगुणं प्रथमवारिणाम् ।
त्रिगुणं धानप्रस्थानां, यतीनां च चतुर्गुणम् ॥ २ ॥ ”
तदिह नाममितं गन्धाऽपुष्पधानमाद्वस्य शौचत्वेन विव-
क्षितत्वात् तस्यैव च युक्तिपुत्रत्वादिति । स्या० ४ डा० ३ उ० ।
पुढुम-प्रथम-त्रि० । “ प्रथमे पथां वा ” ॥ १ । १ ५ ॥ इति
प्रथमशब्दे प्रकारकारयोरकारस्य युगपत्कर्मण च उकारो
वा । “ पुढुमं । पुढुमं । पुढुमं । पढुमं । ” आचं, प्रा० १ पाद ।
पुढो-पृथक्-अव्य० । विभिन्न, आचा० १ श्रु० ५ अ० २ उ० ।
नानाशब्दाय, सूत्र० १ श्रु० १० अ० ।

पुढोद्ध-पृथक्छन्द-त्रि० । पृथग्विभिन्नशब्दाऽभिप्रायो ये-
थां ते पृथक्छन्दाः । नानाभूतवन्धाध्ययसायस्थानेषु, “ प्लेयं
नार्यं पुढो छंदा इह माणवा पुढो प्वदितं स आवाहसमाणे । ”
आचा० १ श्रु० ५ अ० २ उ० । सूत्र० ।

पुढोजग-पृथग्जग-पुं० । पृथग्भूते व्यवस्थिते, “ जमिणं जग-
तां पुढोजगा । (४ गाथा) ” सूत्र० १ श्रु० २ अ० १ उ० ।

पुढोजग-पृथग्जन-पुं० । प्राकृतपुरवे अनार्यकलेष, “ इकवा-
हंसु पुढोजगा । (६ गाथा) सूत्र० १ श्रु० २ अ० १ उ० ।

पुढोवम-पृथग्वम-त्रि० । पृथिवीवरसर्वसह, “ पुढोवमे चुण्ण
विगयंवाहि, न सखिहि कुण्ठति आसुपजे । ” स हि भगवान्
यथा पृथिवी सत्कलाऽऽधारा वतते तथा सर्वसत्त्वानामभ-
यप्रदानतः सद्पुद्गेशदानात् वा सत्वाधार इति । यदि वा-
यथा पृथ्वी सर्वसहदा एवं भगवान् परीवहोपसर्गान् स-
ञ्चक सहेतु । सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ।

पुढोविमाय-पृथग्विमात्र-त्रि० । पृथग्विविधा मात्रा येषां ते ।
अनेकप्रकारेषु, आचा० १ श्रु० ६ अ० ५ उ० । “ विव्या उव-

सम्या ४ पुढोविमाया । ” पृथग्विभिन्ना विविधा मात्रा हा-
साऽऽनिवस्तुरूपा येषु ते पृथग्विमात्राः । अथवा-पृथग्वि-
विधा मात्रा विमात्रा । स्या० ४ डा० ४ उ० ।

पुढोसत्-पृथक्सत्त्व-त्रि० । पृथक् सत्त्वाः पृथग्भूताः सत्त्वा
आत्मानो यस्यां सा पृथक्सत्त्वाः । दश० ४ अ० । सूत्र० । आ-
चा० । अनेकजीवे, सूत्र० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

पुढोसिय पृथक्श्रित-त्रि० । प्रत्येकं व्यवस्थिते, सूत्र० १ श्रु०
७ अ० ।

पुण-पुनर-अव्य० । विशेषणे, नं० । नि० चू० । प्रश्न० ।
स्या० । विशे० । उत्त० । विशेषघोतने, विशे० । समुच्च-
ये, प्रश्न० १ आश्न० द्वार । आ० चू० । नि० चू० । दश० ।
भजनीयशब्दावधारणे, नि० चू० १ उ० । द्वितीय वारोपेक्षा-
याम्, व्य० १ उ० । पादपूर्णे, नि० चू० १ उ० ।

पुणम्भन पुनर्भवे-पुं० । पुनरुत्पादे, प्रश्न० ३ आश्न० द्वार ।
पुनःपुनर्जन्मनि, प्रश्न० २ आश्न० द्वार । पौनःपुन्येनो-
त्पादे, आ० ।

पुणराविचि-पुनरावृत्ति-स्त्री० । विपरिणामि, श्रु० १ उ० ३
प्रक० । मोक्षं गत्वाऽपि पुनः संसारपाते, “ क्षातिनो ध-
र्मेतौधेभ्यः कर्त्तारः परमं पदम् । गत्वाऽऽपच्छ्रुतिं भूयोऽपि
भवे तौर्थनिकारतः ” ॥ १ ॥ दश० १ अ० । स्या० ।

पुणरुत्त-पुनरुक्त-न० । शब्दादेश्योः पुनर्वचने आ० म० १ अ० ।
अयादेश निग्रहस्थानमंदे, स्या० । पुनरुक्तं द्विधा-शब्दतः, अ-
र्थतश्च । तथाऽर्थोऽऽपन्नस्य पुनर्वचने पुनरुक्तम् । तत्र शब्दतः
पुनरुक्तं यथा-घटः कुट्टः कुम्भ इत्यादि । अर्थोऽऽपन्नस्य
पुनर्वचनं यथा-पीना देवदत्ता । दिवा न भूरुक्तं इत्युक्तंऽर्थोदेष
गम्यते रात्रौ भूरुक्तं इति । तत्रार्थोऽऽपन्नमपि यः साक्षादेव
कृत्यान् तस्य पुनरुक्तता । विपा० २ श्रु० १ उ० । विशे० । पुन-
रुक्तं विविधम्-अर्थपुनरुक्तं, वचनपुनरुक्तम्, उभयपुनरुक्तं
च । तत्रार्थपुनरुक्तं यथा-इन्द्रः शक्रः पुरन्दर इति । व-
चनपुनरुक्तं यथा-संग्रहमानय लवणं भण्डयमानं यन्त्यादा ।
उभयपुनरुक्तं यथा-क्षीरं क्षीरम् । श्रु० १ उ० १ प्रक० ।
“ यक्षा हर्मयऽऽदिभि-राक्षसमना स्तुत्येस्तथा निन्दन । यन्
पदमसकृद् कृत्यान्, तत्पुनरुक्तं न दीपाय ॥ १ ॥ ” आ० १
श्रु० २ अ० । आ० । अतु० । “ अनुवादऽऽद्वयार्थमा-भूत्या-
र्थविनिर्वाहः सम्यायाम् । एतत्संभविस्मय-गत्तनास्मरणे
त्वपुनरुक्तम् ॥ १ ॥ ” आच० ४ अ० । सू० प्र० । “ पुनरुक्तं
कृतकरणम् ॥ ॥ २ । ७९६ ॥ पुनरुक्तमिति कृतकरणं प्र-
योग्यम् । “ पंशुलिखीमंहति अगृहि पुनरुक्तम् । ” प्रा० २
पाद । “ सञ्ज्ञाप्रकाशगतवो-सहेसु उदयमधुइयमाणेषु । सं-
तपणुकेत्तसु य, न हुति पुनरुक्तदेशमात्रा ॥ १ ॥ ” पा० ।

पुणव्यसु-पुनर्वसु-पुं० । नक्षत्रविशेष, ज्यो० ६ पाहु० । जं० ।
सं० प्र० । स्या० । विशे० । दशमतीर्थकप्रथममिक्षादायके,
आ० म० १ अ० । अतु० । स्या० । सं० । पृष्ठबलदेवस्य
पुर्वप्रथमोऽऽचार्ये, ति० ।

पुणाइ-पुनर-अव्य० । “ नातुनयोदाह वा ” ॥ २ । १ । ६४ ॥
मजः परे पुनःशब्दे आदेरस्य आ-आह इत्यादेशौ वा भ-

धनः । इति केयलस्यापि दृश्यत इति । पुण्ड्रः । द्वितीयवा-
रायाम्, प्रा० १ पाद ।

पुण्ड्र-खी० । शुक्लवनस्पतिभेदे, प्रभा० १ पद । ह्यपवे,
दे० ना० ६ धर्मे ३८ नाया ।

पुण्ड्र-पुनर्-अव्य० । स्वरूपावधारणे, ति० कू० २ उ० । वि-
शेषणं, ति० कू० ३ उ० । वाक्यान्तरोपपत्त्यासे, उक्त० ३६
अ० । पूर्वस्माद् विशेषेण, आच्चा० १ भु० ४ अ० २ उ० ।

पुण्ड्रपुण्ड्र-पुनःपुनर्-अव्य० । बहुशः शब्दायै, स्त० १ पु०
४ अ० १ अ० । "बहुनो लि वा भुञ्जो लि वा पुण्ड्रपुण्ड्रो लि
वा पण्ड्रः ।" ति० कू० २ उ० । विपा० ।

पुण्ड्रभवं-पुनर्भव-पु० । पुनर्जन्मान्तरे, दश० ८ अ० ।

पुण्ड्रपुनःपुनः-अव्य० । पुनरपीत्यर्थे, प्रश्न० ५ आश्च० द्वार ।

पुष्प-पुष्प-त्रि० । भुते, भ० १ श० ६ उ० । "सर्वेभ्यो पु-
ष्पाभ्यो ।" दश० ७ अ० । आ०स० । समस्ते, उक्त० १२ अ० ।
भ० । सूत्र० । सकलावयवयुक्ते, स्था० ४ डा० ४ उ० । यत्स्वरक-
लाभिः परिपूर्णं गीयते तत्पुष्पम् । रा० । जी० । स्था० ।
स्वरकलाभिः सर्वाभिरविशुक्ते कुर्वते पूर्णम् । अतु० ।

पूर्णप्रक्रम-

ऐन्द्रश्रीसुखमग्नेन, लीलागममिवाखिलम् ।

सच्चिदानन्दपूर्णेन, पूर्णं जगदवेक्ष्यते ॥ १ ॥

अथ पूर्णत्वं वस्तुनां निरूपयति-

पूर्णता या परंप्राप्यः, सा याचितकप्रपञ्चनम् ।

या तु स्वाभाविकी सैव, जात्यन्तनिर्भानभा ॥ २ ॥

अवाम्नी विराकप्यः, स्यात् पूर्णताऽध्वेरिवोर्मिभिः ।

पूर्णाऽनन्दस्तु भगवां स्तिमितोदीधिसञ्ज्ञभिः ॥ ३ ॥

जागति ज्ञानदृष्टिश्च, तृष्णा कृष्णाहिजाञ्ज्ञभिः ।

पूर्णाऽनन्दस्य तर्कि स्या दैन्यदृष्टिकवेदना ॥ ४ ॥

पूर्ण्येन येन कृपणा-स्तदुपचैव पूर्णता ।

पूर्णाऽनन्दसुधास्निग्धा, दृष्टिरेषा मनीषिणाम् ॥ ५ ॥

अपूर्णः पूर्णतामिति, पूर्वमायास्तु हीयते ।

पूर्णाऽनन्दस्वभावोऽयं, जगदद्भुतदायकः ॥ ६ ॥

परस्वत्कृतोन्माधा, भूनाया न्यूनतेक्षिणः ।

स्वस्वत्सुखपूर्णस्य, न्यूनता न हरेरपि ॥ ७ ॥

कृष्णे पक्षे परिहीने, कुक्षे च समुद्रञ्जलि ।

योतते सकलाध्यक्षा, पूर्णाऽनन्दविधोः कला ॥ ८ ॥

अष्ट १ अष्ट० ।

ह्युपवसमुद्रदेवे, स्त० प्र० १६ पादु० । दाक्षिणात्यानां
दीपकुमाराणामिन्द्रः, स्था० ४ डा० १ उ० । स० ।

पुष्प-न० । "पुष्पं सुभं इति वचनात् पुण्ड्रि शुभीकरो-
ति, पुनाते वा पवित्रीकरोत्यात्मानमिति पुण्यम् । शुभकर्म-
णि, 'उणाऽऽद्यो बहुलम् ॥३३॥' इति बाहुलकत्वाद्भावे
क्यप् । उक्त० ५ अ० । शुभकर्मणि, स्था० । तच्च-सङ्ख्याऽऽदि-
त्रिचत्वारिंशद्विधम् । यथोक्तम्-

"सयं १ उच्चगोमं २, नर ३ तिरि ४ देवा ५ काम एवा ६ ।

मण्डपदुर्गं ७ देवदुर्गं ८ संविद्विज्ज ९० तण्डुलपुष्पं ११ ॥ ११ ॥
अंगोर्वगतिर्यं पि य १८, संघर्षणं वज्ररित्सद्वनारयं १० ।

पदमं चिय संधारणं, वज्राच्चउक्तसुखसत्यं २४ ॥ २ ॥

अगुह्यसुखपरार्थाय २६, उस्तासं २७ आचयं व २८ उजायं २६ ।

सुखसत्या विद्वद्वर्ग ३०, तसाद्वसं च ४० णिम्मायं ४१ ॥ ३१ ॥

तिययेरयं संहिया, बायला पुष्पपारिभो ।" इति ।

एवं द्विचत्वारिंशद्विधमपि । अथवा-पुण्यानुबन्धिपपापानुब-
न्धिभेदेन द्विविधमपि । अथवा-प्रतिप्राणिविचित्रत्वादनन्त-
भेदमपि पुण्यसामान्यादेकमिति । अथ कर्मैव न विद्यते,
प्रमाणगोचरातिकास्तत्वात् शशधिपाणवदिति कुतः पुण्यक-
र्मसत्तेति ? असत्यमेतत् । यतोऽनुमानसिद्धं कर्म तथाहि-सु-
खदुःखानुभूते हेतुपरिष्कारपेन्यादङ्कुरस्य बीजं यथा हेतुत्वं त-
त्कर्म, तस्मादस्ति कर्मति । स्याम्यमिति-सुखदुःखानुभूतेरेव एव
हेतुरिष्टानिष्टविषयमाप्तिमयो भविष्यति किमिह कर्मपाक-
रणयथा ? न हि इष्टं निमित्तमापत्य निमित्तात्तरावेषेण युक्त-
रूपमिति, तैवं व्यभिचारान् । इह यो हि द्वयोरीष्टशब्दाऽविधि-
व्यसुखसाधनसमेतयोरैकस्य तत्फलं विशेषो दुःखानुभूति-
मयो यश्चादिष्टसाधनसमेतयोरैकस्य तत्फलं विशेषः तुखा-
नुभूतिमयो नास्ति हेतुमन्तरेण संभाव्यते । न च तत्फलक
एवास्ती युक्तः साधनानां विपर्ययादिति, पारिरेष्याद्विशिष्ट-
हेतुमानसो कार्यस्यात् घटवत्, यश्च सामानसाधनसमेतयोस्त-
त्फलविशेषहेतुस्तत्कर्म, तस्मादस्ति कर्मति । आह च-"ओ
तुल्लासाहणाय, फले विमोक्षे न सो विष्णुः हेतुः । कज्जेलभ्यो
गोयम् । घटो व्व हेतुः य मे कर्मम् ॥१६॥ ३॥" (विशे०) किं
च-अन्यदेहपूर्वकमिदं बालशरीरम्, इन्द्रियाऽऽदिमत्वात्, य-
दिहेन्द्रियाऽऽदिमत्त्वस्यदेहपूर्वकं इष्टं यथा बालदेहपूर्वकं युव-
शरीरमिन्द्रियाऽदिमत्त्वं बालशरीरं तस्माद्व्यवशयशरीरपूर्वकं,
यच्छरीरपूर्वकं चेदं बालशरीरं तत्कर्म, तस्मादस्ति कर्मति ।
आह च-"बालशरीरं देहं-तत्पूर्वं इदियाहमसाध्यां । जह बाल-
देहपुष्पो, जुव देहो पुष्पमिह कर्मम् ॥१६॥ ३॥" (विशे०)
ननु कर्मसङ्गादेऽपि पापमयैकं विद्यते पदार्थो न पुण्यं
नामास्ति, यत्तु पुण्यफलं सुखमुच्यते तरपापस्यैव तरतमयो-
गादपकृष्टस्य फलं, यतः पापस्य परमोक्तं ॥ अत्यन्ताधमफल-
ता, तस्यैव तरतमयोगापकर्षेभिन्नस्य भावा परिबुद्धिहान्या
यावत् प्रकृष्टापकर्षस्तत्र या काचित् पापमात्रा अव तिष्ठते
तस्यामत्यन्तं शुभफलता पापापकर्षोत्तमस्य पापस्य सर्वो-
ऽऽमना क्षयो मोक्षः, यथाऽऽत्यन्तापध्याऽऽहारलेखनाद्वनारोयं,
तस्यैवापधस्य किञ्चित्किञ्चिदपकर्षोद्यावत् स्तोकापध्याऽऽ-
हारत्वमारोयकरं सर्वोऽऽहारपरित्यागाच्च प्राणमोक्ष इति ।
आह च-"पापुकरितसेऽधमया, तरतमजोगावकरितसो भु-
या । तस्त्वैव क्षय मोक्षो, अपरधमोत्तममात्राभ्यो ॥१६॥ ३॥"
(विशे०) अत्रोच्यते यदुक्तमत्यन्तापचित् पापात् सुखप्रकर्ष
इति । तदुक्तम्, यतोऽयं सुखप्रकर्षोनुभूतिः सा स्वानुरूपकर्म-
प्रकर्षजनिता प्रकर्षोनुभूतित्वात्, दुःखप्रकर्षोनुभूतिवत्, यथा
हि दुःखप्रकर्षोनुभूतिः स्वानुरूपपापकर्मप्रकर्षजनिते त्वया
ऽभ्युपगम्यते तथैवमपि सुखप्रकर्षोनुभूतिरिति स्वानुरूपपु-
ण्यकर्मप्रकर्षजनिता भविष्यतीति प्रमाणफलमिति । स्था० १
डा० ४ अ० । (एतच्च 'कर्म' शब्दे तृतीयभागे २५१ पृष्ठे अवल-
भ्यातुः संवादेन प्रतिपादितम्) (पुण्यवत्त्वम् "तच्च" शब्दे
चतुर्थभागे २८८ पृष्ठे वत्त्वम्)

पुरयाष्टकम्—

शासनोच्चतिकरणश्रितोदयानुभूतिं प्राप्नोति इत्युक्तं तत्र किमहितोदयाः पृष्ठतिरस्ति येनासौ सविशेषणोऽभिधीयते ? । उच्यते—अस्ति, यतः (पुरयज्ज्योत्ततिः) पुरया-पुरयविचारे चत्वारो भङ्गाः भवन्ति । तद्यथा—पुरयानुबन्धि पुरयमित्येकः, पापानुबन्धि पुरयमिति द्वितीयः, पापानुबन्धि पापमिति तृतीयः, पुरयानुबन्धि पापमिति चतुर्थः । तथा-ऽष्टभङ्गप्रतिपादनायाऽऽह—पाठान्तरपेक्षया पुनरेवं संबन्ध-स्तोत्रैक्यात्मकमेव इति प्रागुक्तं तच्च पुरयं पुरयाऽऽदिचिचारे च प्रागुक्ता एव चत्वारो भङ्गाः भवन्ति । तथाऽऽष्टभङ्ग-कामिधानायाऽऽह—

गेहाद्रेहान्तरं कथि—च्छोभनादधिकं नरः ।

याति यद्वत्सुधमेषं, तद्वदेव भवाज्ज्वम् ॥ १ ॥

गेहाद्रेहान्तरं कश्चिदनिर्दिष्टनामा, नर इति योगः । किंभूता-द्रेहाच्छोभनाद्रमणीयात्, किंभूतं गेहात् नरः? अधिकं शोभन-तरं, नरो मानवः, नरप्रहङ्गं वेह विशिष्टचरणसाध्यपुरययो-गात्वेन तस्य प्राधान्यव्यापनार्थम् । याति गच्छति, यद्वत् य-थेति दृष्टान्तः, सुधमेषं पुरयानुबन्धित्वाच्छोभनः कृपाऽऽ-दिधर्मजन्यत्वादमेवेति सुधमस्तेन, पुरयानुबन्धिपुरयक-र्मणेत्यर्थः । तद्वदेव तथैव, भवान् मनुष्याऽऽदिजन्मनः शो-भनस्वभावात्सकाशाद्देव देवाऽऽदिभवे शोभनतरस्त्वभावं यातीति प्रकृतम् । यत्किल शुभमनुष्याऽऽदेर्जीवस्य पूर्वभवाप-रिज्ञातं कर्म मनुष्यत्वाऽऽदि शुभभावाभवेहेतुर्भवेति त-दन्तरं देवाऽऽदिगतिपरम्पराकारणं च तत् पुरयानुबन्धि पुरयमुच्यते । एतच्च ज्ञानपूर्वनिर्दिष्टासकृशानुष्ठानाद्भवति, भरताऽऽदेरिवेति । (भरतवृत्तम् 'भरह' शब्दे वक्ष्यामि)

अथ द्वितीयभङ्गकमाह—

गेहाद्रेहान्तरं कथि—च्छोभनादितरभरः ।

याति यद्वत्सद्धर्मात्, तद्वदेव भवाज्ज्वम् ॥ २ ॥

गेहाद्रेहान्तरं कश्चिच्चरो यद्वत्तातीति संयन्धः । किंभूतात्कि-भूतम्—शोभनाद्रमणीयादितरत् शोभनं तद्वदेव तथैव अ-सद्धर्मोदसज्जशोभनः पापानुबन्धित्वाद्धर्मोद दयाऽऽदिधर्म-जन्यत्वादित्यसद्धर्मः, तस्मात् पापानुबन्धिपुरयमित्यर्थः । भ-वाच्छोभनामनुष्याऽऽदेर्भयशोभनं नरकाऽऽदिकमिति । यत्किल शुभमनुष्याऽऽदेर्जीवस्य पूर्वभवाजितकर्म मानुषत्वा-ऽदि शुभभावाभुत्तिहेतुर्भवेति, तदन्तरं नरकाऽऽदिधर्मप-रम्पराकारणं च तत्पापानुबन्धि पुरयमित्युच्यते, तच्च निदा-माहानर्हतिपादमनुष्ठानाद्भवति, ब्रह्मरत्नाऽऽदेरिवेति २ । (ब्रह्मदत्तवृत्तम् 'बंभदत्त' शब्दे वक्ष्यामि)

अथ तृतीयभङ्गकमाह—

गेहाद्रेहान्तरं कथि—दशुभादधिकं नरः ।

याति यद्वन्महापापात्, तद्वदेव भवाज्ज्वम् ॥ ३ ॥

गेहाद्रेहान्तरं यः कश्चिच्चरो याति, किंविधात् किंवि-धमित्याह—अशुभाद्रमणीयादधिकमशुभतरं, तद्वदेव महापापा-न्महच्छ तत् पापानुबन्धित्वात् पापं चाशुभमिति महा-पापं, तस्मात्पापानुबन्धिपापमित्यर्थः । अथादशुभात्सर्वंगादे-र्भयशुभतरं नरकाऽऽदिकमिति । यत्किल तिर्यगादेर्जीवस्य पूर्वजन्मोपात्तं कर्म तिर्यगाद्यशुभभावाभुत्तिहेतुर्भवेति

भवति तदन्तरं नरकाऽऽद्यशुभगतिपरम्पराकारणं च तत्पापानुबन्धि पापमुच्यते, तथाविधविधाहाऽऽदेरिव, तच्च महापापातिपाताऽऽदिद्वन्द्वकमिति ।

चतुर्थभङ्गकमधुना प्राह—

गेहाद्रेहान्तरं कथि—दशुभादितरभरः ।

याति यद्वत्सुधमेषं, तद्वदेव भवाज्ज्वम् ॥ ४ ॥

गेहाद्रेहान्तरं कश्चिच्चरो यद्वत् याति, किंविधात्किंविधमि-त्याह अशुभाद्रमणीयादितरच्छोभनं, तद्वदेव सुधमेषं कृश-लानुष्ठानमिधनिर्दिष्टाऽऽदिकृशलानुष्ठानलक्षणेन भवात्शु-भतिर्येगादेर्भवे मनुष्याऽऽदिकमिति, यत्किल तिर्यगादे-र्जीवस्य प्राग्भवाजितं कर्म तिर्यक्त्वाऽऽद्यशुभभावाभुत्तिनि-मित्तभूतं भवति, तदन्तरं देवाऽऽदिशुभगतिपरम्पराहेतुश्च त-त्पुरयानुबन्धि पापमुच्यते, नृहकौशिकाऽऽदिभिः । (तद्वत्सम्- 'वीर' शब्दे वक्ष्यामि) इह च भङ्गकनिर्देशं यद्यपि पापं प्रधानं तथापि पुरयानुबन्धिहेतुत्वात् पुरयानुबन्धकारणं पापं शुभधर्मासुपचयं सुधमेषं तद्वदेवात्पापमित्युक्तमिति ॥ ४ ॥

एवं फलतश्चतुर्धा कर्म व्यवस्थाप्यापदेशमाह—

शुमानुबन्धितः पुरयं, कर्तव्यं सर्वथा नरैः ।

यत्प्रभावादपानिन्यो, जायन्ते सर्वसंपदः ॥ ५ ॥

शुभं पुरयं कर्मानुबन्धायुत्तमं यदेवं शीलं तत्शुमानु-बन्धि, अत एव यतो गेहाद् गेहान्तरं मन्थादिदृष्टान्तं प्राप्ति-पादितं, शुभाशुभं कर्मफलमिति । एतस्मात्कारणानुपपत्त्यं शु-भकर्म कर्तव्यं विजये सर्वथा संप्रकारणैर्नमानवैः । किञ्च न तदित्याह—यत्प्रभावादपानि-सामर्थ्यादप्राप्तित्याऽपतनशीला अविनश्यन्ती जायन्ते भवन्ति सर्वसंपदः समस्तनरामरनिचो-द्यधिय इति ॥ ५ ॥

तदुनः शुमानुबन्धि पुरयं कथं क्रियते ? इत्याह—

सदागमविशुद्धेन, क्रियते तच्च चेतसा ।

एतच्च ज्ञानवृद्ध्या, जायते नान्यतः क्वचित् ॥ ६ ॥

सदा सर्वकालम् । अथवा—सदागमिच्छकादीर्वापवर्जितान-न शोभनं शास्त्रे तेन विशुद्धं निर्मलीकृतं यत्तत्तथा तेन सदागमविशुद्धेन चेतसेना योगः । क्रियते विधीयते, तच्च तदुनः शुमानुबन्धि पुरयं, चेतसा मनसा, एतच्च मनस् पुनः सदागमविशुद्धं चेतो ज्ञानवृद्धेभ्यः शूनस्मृतिरेभ्यः सम्यगुपगमनेभ्यो, जायते संपदः, नान्यतो न पुनर्मन्यस्मा-त्कारणान्तरात्, कश्चिदेशे कालि पात्रे चेतः । यद्यपि कालस्-भावनयितकर्मपुरुषाऽऽकारणानु कारखभावः सर्वेषु, तथापि कर्मसंयोगेन चित्तविशुद्धेनान्तरकारणं ज्ञानवृद्धसंपदस्य प्रधानकारणत्वात्तच्च ज्ञानवृद्धेभ्य इत्युक्तमिति ॥ ६ ॥

यदि विशुद्धं चेतो न भवति ततः किं स्वादित्याह—

चित्तरत्नपरिक्लिष्ट-मान्तरं धनमुच्यते ।

यस्य तन्मुषितं दोषैः—सत्यं शिष्टा विपत्तयः ॥ ७ ॥

चित्तं मनस्तत्तन्मिव चित्तरत्नं, निर्मलस्वभावोपाधि-नित्तविकारत्वादिसाध्यात्, असंक्लिष्टं रागादिसंक्लेशवर्जित-मान्तरमाध्यात्मिकं धनं वत्तत्तत् अभिधीयते, यस्य देहिनाः सत्त्वित्तत्वेन, मुषितमपहन्तं दोषै रागाऽऽदिभिस्सत्यं देहिनाः शिष्टा उद्धृता विपत्तयो व्यसनादि, असंक्लिष्टचित्तरत्न-

भावे हि हर्षविषादाऽऽदिरूपा कुणतिगमनरूपा वा विषयस्य
पञ्चावस्थिष्यन्त इति ॥ ७ ॥

अन्ये त्वमुं श्लोकं वाक्यं स्थाने पठन्ति-

प्रकृत्या मार्गगामिष्वे, सदर्पि व्यज्यते भ्रुवम् ।

ज्ञानवृद्धप्रसादेन, वृद्धिं वाऽऽप्तोत्यनुत्तराम् ॥ ७ ॥

आगमविशुद्धं चित्तं ज्ञानवृद्धेभ्यः सकलाद्युपजायत इत्युक्तम्,
नभेदं किं स वदुपचय, असद्व्याहृतिः यदि सदिदि पक्षः स न युक्तः,
सन उत्पादायागात्, गगनस्यैव सती, प्लुपुनदि उत्पादाविराम-
प्रसङ्गात् । अथासदिदि पक्षः । सोऽप्युक्तः, सर्वथा असत उ-
त्पादाभावात्, गगनाभ्योऽहस्येति । अत्राक्षरमाह- प्रकृत्या
स्वभावेन मार्गगामित्वमगमविशुद्धत्वं, चेतस इति गम्यते ।
नर्पा कर्पाश्चिद्विद्यमानमपि, अपिष्यद्वा, व्यक्रितः अविद्यमान-
मपि, अतैकान्तसत्त्वामप्यक्षोक्तोपाः परिहृतो भवति कि-
मप्याह- व्यज्यते व्यक्तं भवति, पुनं निश्चिनम्, अनेन ज्ञानवृद्ध-
प्रसादस्य मार्गगामित्वव्यपञ्चकत्वं प्रत्ययभिचरिकास्तरतामाह-
केनाभिष्यज्यते?, इत्याह- ज्ञानेन बोधनेन वृद्धा महान्तो ज्ञानं
वा वृद्धं येनानेन ज्ञानवृद्धास्तेषां प्रसादः प्रसन्नता ज्ञानवृद्ध-
प्रसादस्तेन, किमभिष्यङ्कामाप्रमेव?, नत्याह- वृद्धिं च विपुलतां,
व्याशब्दः समुच्चयः, आगमिनि लभते, अनुत्तरगामविद्यमानप्रधान-
तरां, मार्गगामिव्यतिमिति प्रकृतिमिति शुभाभिव्यक्त्यतः पुण्यं
कल्पव्यमित्युक्तम् ।

अथ न दुष्यापददर्शनायाऽऽह-

दया भूतेषु वैराग्यं, विधिवद् गुरुजननम् ।

विदुद्धा शीलवृत्तश्च, पुण्यं पुण्यानुकूल्यदः ॥ ८ ॥

दया कृपा भूतेषु सामान्यतां जीवेषु, वैराग्यं विरागता,
द्वेषाभावाविनाभूतव्याद्वैराग्यस्येति, विगतद्वेषता च, विधि-
विधानं शास्त्रीकृतं न्यायः श्रद्धासत्कारकयोगाऽऽदिः, स वि-
द्यते यत्र तद्विधियन्त, इह यद्यपि विधिर्मदितिशब्दः निज्य-
ति तथाऽप्येन्द्राऽऽदिव्याकरणप्रवीत्यत्वाद्गिरिभद्राऽऽचार्यस्य
नापशब्दः शङ्कनीय इति । (इन्द्रव्याकरणं कदा जातमिति
'इन्द्रवागण्य' शब्दं द्वितीयभागे ४४७ पृष्ठे निश्चिनम्)
शुण्णनि शास्त्रार्थमिति गुरुवः साधवस्तर्पां पूजनं भक्षण-
वस्त्रपात्रप्रणामाऽऽदिभिरभ्यर्चनं गुरुपूजनं, विदुद्धा निरति-
वारा शीलवृत्तिर्हि साभूतादत्ताव्रजपरिग्रहविरमण्यरूपकुश-
लानुष्ठानवर्तनः चयश्च उक्तसमुच्चये, अनुक्तगुणान्तरसमु-
च्चये वा । किमतिनित्याह- पुण्यं शुभं कर्म पुण्यकर्म, व-
न्धहेतुत्वेनोपचारात् । किभूतमित्याह- पुण्यानुबन्धि शुभ-
कर्मसन्तानवत्, अद् एतदन्तरोदितम् । ननु दया भूतेषु इह
भूतग्रहणमनर्थकं यतो दया प्राणिगोचरैव दया हि दुःखितेषु
भवति, दुःखितैव च प्राणिनाभेधेति । अत्रोक्त्यते- न भूतग्र-
हणमनर्थकं यच्छुद्धार्थमपि तु भूतसामान्यग्रहणार्थं, तेन
सर्वभूतेषु न दुर्विनेषु दया विधेयेत्युक्तं भवति । आह
व- " ददुण्यं प्राणिनवहं, भीमं भवसागरस्यैव वृक्षलक्षं ।
अविसेतन्नाऽऽशुकं, दुहा वि सामन्त्यशो कृषार ॥१॥ " इति ।
हा० २४ अष्ट० प्रनि० पञ्च० । पं० ७० ।

पुण्यानि-

नवविधे पुमे पमते । तं जहा-आमपुषे, पाणपुषे वत्पुषे ले-
शपुषे, सयक्षपुषे, मखपुषे, वयपुषे, कायपुषे, नमोकारपुषे ।

पात्रायाश्चदानाद्यस्तीर्थकरणमाऽऽदिविपुस्यप्रकृतिबन्धः न-
द्वेषपुण्यम् एवं सर्वत्र नवर(विणे ति)लयनं गृह, शयनं संस्तर-
रकाऽऽदिः मनसा गुणिवु तोग्यात् वाचा प्रशंसनात् कायेन
पथुपासनात् नमस्काराच्च यत्पुण्यं तन्मनाःपुण्याऽऽदीनि ।
उक्तं च-" अत्रानेन च वल्लं च, आलयः शयनाऽऽसनम् । शु-
श्रूषा बन्धनं तुष्टिः, पुण्यं नवविधं स्मृतम् ॥ १ ॥ " इति । स्था०
६ डा० । सूत्र० । अम्युदयप्रसौतो, सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।
पुण्यप्रकृती, कर्म० ५ कर्म० । सुकृते, हा० १ श्रु० १ अ० ।
पात्रे, हा० १ श्रु० २ अ० । नि० । संविग्नसाधुदानाऽऽदी,
तं० । " रात्रि पुषे न पावे य, एवं सर्वं निविसय । अत्रिय
पुषे य पावे य, एवं सर्वं निविसय ॥१॥ " सूत्र० १ श्रु०
१ अ० । पापः पापेन कर्मणा पुण्यः पुण्येन कर्मणा । आ०
म० १ अ० । " पुण्यं सुकृतं च भागद्वयं च । " पाह० ना०
१६७ गाथा ।

पुमर्कनिव्य-पुण्यकाङ्क्षित-त्रि० पुण्यं काङ्क्षा संज्ञानाऽभ्ये-
ति पुण्यकाङ्क्षितः । पुण्यद्वे, तं० ।

पुमर्कलम-पूर्णकलशा-पुं० । जलपरिपूर्णद्वे, पञ्चा० ८ चिय० ।
रा० । घ० ।

पुमर्कलमययमुत्ति-पूर्णकलशमदनमूर्ति-पुं० । उज्जयन्तप-
र्वने पुत्र्ये नेमिनाथः । श्रीउज्जयन्ते पुण्यकलशमदनमूर्तिः श्री-
नेमिनाथः । ती० ४३ कल्प ।

पुण्यकलमा-पुण्यकलशा-स्त्री० । लाटदेशीये स्वनामस्थाने
ग्रामे, आ० म० १ अ० । आ० वृ० ।

पुण्यकलमाऽऽदिवृत्त-पूर्णकलशाऽऽदिस्थापन-न० । पूर्ण-
कलशानां मङ्गलदीपानां न्यासे, पञ्चा० ८ चिय० ।

पुण्यकलमाऽऽदिरूप-पुण्यकलशाऽऽदिरूप-पुं० । जलपरि-
पूर्णद्वेपूर्वभागादनुत्तरात्कलाऽऽदिरूपे, जं० १ वल्ल० ।

पुमर्कामय-पुण्यकामक-त्रि० । पुण्ये तत्कलभूतेषु शुभकर्म-
णि कामो यस्य स पुण्यकामकः । पुण्येच्छुके, तं० ।

पुण्यकूट-पूर्णकूट-न० । कच्छदीर्घवैताव्यपर्वतस्य अष्टमे
कूटे, स्था० ६ डा० । गन्धि लावतीदीर्घवैताव्यपर्वतस्य षष्ठे-
कूटे, स्था० ६ डा० ।

पुण्यधोस-पूर्णधोप-पुं० । पेरवने वर्षे आगमिष्यन्त्यामुन्-
र्पित्यां मथिष्यति पकादशे तीर्थकरे, स० । ती० ।

पुमर्कवद-पूर्णचन्द्र-पुं० । भारतवर्षे समप्रयायमपि मेदिन्या-
मरारघातोव्योषके राजनि, संथा० ।

पुमर्कपगड-पुण्यार्थप्रकृत-त्रि० । साधुवादानीकरणेन पु-
ण्यार्थकृते, दश० ।

असणं पाणं वावि, खाइमं साइमं तहा ।
जं जाणेज सुखिज्जा वा, पुमर्क पगड इमं ॥ ४६ ॥
तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाण अकपिणं ।
दितियं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिमं ॥ ५० ॥
अयं पुण्यार्थः, पुण्यार्थं प्रकृतं नाम-साधुवादानादीकरणेन यत्पु-
ण्यार्थकृतमिति । अत्राऽह पुण्यार्थप्रकृतपरित्यागे शिष्टकृतपु

वस्तुना भिक्षाया अग्रहणमेव, शिष्टानां पुण्यार्थमेव पाकप्रवृत्तेः, न चाहि-न पित्रुर्कर्मोऽप्रद्वयपेक्षिताऽऽर्थायमेव तद्वत्पाकप्रवृत्तये-नेन शिष्टा इति, नैतदेवम् आभिधानापरिधानात् स्वभावात्प्राति-रिक्तस्य द्वयस्यैव पुण्यार्थकृतस्य निषेधान्. स्वस्वभोगस्य पुनरावृत्तप्रमाणस्यैव यत्स्वरयच्छादेयस्य कुशलमार्गधानकृत-स्याऽप्यनिषेधादिति, एतेनाऽदेयदानाभावः प्रत्युक्तः, द्वयस्यैव यच्छादानादुपपत्तेः, कदाचिदपि वा द्वये यच्छादानोपपत्तेः, तथा व्यवहारदर्शनात्, अनीदृशस्यैव प्रतिषेधान्, न दारुण्यदो-षेण योगान्, यच्छादाने तु तदभावेऽप्यारम्भप्रवृत्तेः ना-सौ तदर्थे इत्यारम्भदोषायोगान्, दृश्यते च कदाचित्स्मृ-तकाऽऽर्थावयव सर्वेभ्य एव प्रदानविकला शिष्टाभिमतानामपि पाकप्रवृत्तिरिति, अहिदानुष्ठानव्याचक्ष तथविधिग्रह-णात् द्वय इत्येते प्रवर्तेत, अतएवमिदं कामात्रफलव्याप्रा-प्तयेति ॥४६॥ प्रतिषेधः पूर्ववत् ॥४७॥ दश ५ अ १ उ १ ।

पुष्पनिमित्त-पुण्यनिमित्त-न० । शुभकर्मनिवन्धने, पञ्च ० १५ विव० ।

पुगातिहि-पूषीति-न्त्री० । पूर्णामेककृतियौ, पञ्चमी द-शमी पञ्चमी च तिथिः पूर्णा उच्यते । पञ्च ० १५ वि-व० । जे० । ज्यो० ।

पुष्पगह-पुण्यप्रकृति-न्त्री० । जीवाऽह्लादजनिकायां शुभकर्म-प्रकृतौ, कर्म ५ कर्म ० । प्रव० । (ताश्च सुरतायाया ह्लादत्वा-रिणम् 'कर्म' शब्दे लुनीयमानं २६७ पृष्ठे दृष्टिनाः)

पुष्पगवय-पुण्यप्रकृत-न्त्री० । पुण्यार्थे सतिवते, प्रश्न ५ अ-प्र० हार ।

पुष्पवय-पुण्यपद-न्त्री० । पुण्यहेतुत्वात्पुण्यं, तच्च तत्पद्यते सम्यगेऽनेकार्थे इति पदम्, पुण्यवयवा अपदे स्थानम् । पापपरिवर्जनाऽऽत्मके शब्दसंदर्भे, उक्त १ उ अ ० ।

पुष्पपाल-पुण्यपाल-पुं० । पापायां नगर्वा चत्मवर्गारात्रं स्थि-तस्य श्रीश्रीरस्य चऽन्तार्थमागते अष्टादशस्वप्नपृच्छकं, नी० २० कदप० ।

पुष्पवाव-पुण्यपाप-न० । शुभाऽशुभकर्मणोः, उपा० । " अथि पुष्पे य पावे य, त्वेवं सत्त्वं लिखेत् । " इति । सूक्त २ छु ५ अ १ । ('अथिवाय' शब्दे प्रथममात्रे ५२० पृष्ठे व्याख्यातम्)

पुष्पविवासि-पुण्यविवासित-न्त्री० । विपासेव विपासा प्राप्ते-ऽपि पुण्यऽदृष्टिः, पुण्यविपासा सा सज्जाताऽऽर्ध्वेति पुण्यविपा-नितः । नित्यं पुण्याऽदृष्टे, तं० ।

पुष्पप्रभ-पूर्वप्रभ-न्त्री० । इक्षुवरे समुद्रे तदधिषे देवे, सू० प्र० १६ पाठ० ।

पुष्पप्रमाण-पूर्णाऽऽत्ममान्-न्त्री० । पूर्णप्रमाणः पूर्णं वा जलेना-ऽऽत्मनो मानं यस्य स पूर्णाऽऽत्ममानः । जलपूर्वमाने, "सा ना-वा तेहि आसवदारेहि आर्पमाणी २ पुष्पाः पुष्पप्रमाणं बो-लहमाणा बोसहमाणा समभरवडत्ताए बिडुइ । " म० १ श० ६ उ० ।

पुष्पभद-पूर्वभद-पुं० । दक्षिणवक्त्रिकादिभेदः, स्या० ६ डा० । यच्चनिकायभेदे, प्रज्ञा २ पद० म० । ति० । आ० चू० । पूर्व-

भद्राभिधानदेवतायासात् पूर्णभद्रकटम् । जम्बूद्वीपे भरतख-रंश्च दीर्घवैताल्हं पष्ठकूटे, स्या० ६ डा० । जं० । घेरवनदी-धेवताख्यपर्वतस्य पष्ठ कूटे, स्या० ६ डा० । अन्त० । आ० चू० । आ० म० । माल्यवद् वल्गुस्कारपर्वतस्याऽष्टमे कूटे, जं० ४ वल्गु० । वरुणानयोऽ उत्तरपृथिविगंगां स्वनामकं क्षेत्रं, जि० १ शु० १ वर्ग १ अ० । विपा० । अन्त० । हा० । उपा० । आ० चू० । आ० म० । वाणिज्यमात्रे स्वनामकस्यानं शुद्धपत्नी, स च वीरगान्तिके प्रपश्य पञ्चवर्षपर्यायः विपुले प-र्वते सिद्ध इति अन्तकृद्दशानाम् । अन्त० १ शु० ५ वर्ग २ अ० । स्थविरस्यायसम्भूतविजयस्य ह्लादशशिष्टाणां सप्तमे, कदप० २ अधि० ८ क्षण ।

पुष्पमेत-पुण्यवत्-न्त्री० । पुण्यमस्त्यस्य पुण्यवान् । "आखि-होलाल-वन्तं मन्तेचर-मणा मनाः " ॥ ८ । २ । १५६ ॥ इति मनाः स्थाने मन्ताऽप्रेक्ष्यः । पुण्यवान् । पुण्यविशिष्टे प्रा० २ पाद० । पुष्पमासिणी-पौर्णमासी-न्त्री० । पूर्णं मासो यस्यां सा पौर्ण-मासी । प्रज्ञाऽऽदित्वान् स्वाधेयः । अयं तु व्याचक्षते-पूर्णा-ऽमाश्विन्द्रमा अस्माभिर्नि पौर्णमासी, अत्र तथैव । प्राकृतवत्-स्तथैव पुष्पमासिणी । जी० ३ प्रति० ४ अधि० । एकायाम्, स्या० ५ डा० ३ उ० ।

पौर्णमास्यः -

ता कहे ने पुष्पमासिणी आहिताति वदेता । तस्य खलु इमाश्चो वारम् पुष्पमासिणीश्चो, वारम् अमावासाश्चो पष्यता-आ । तं जहा-सावित्री १, पांडुवती २, अमोया ३, कान्ति-या ४, मगसिरी ५, पौमी ६, माही ७, कमृगी ८, जेनी ९, विमाही १०, जेहामूली ११, आमाही १२ ।

'ता' इति पूर्ववत् । कथं ? केन प्रकारेण केन नक्षत्रेण प-रिस्मायमाना इत्यर्थः, पौर्णमास्य आख्याताः, अत्र पौ-र्णमासीग्रहणममावास्यापक्षान्, तेन कथममावास्या अपि आख्याता इति वदेत् । एवमुक्तं भगवानाह (नन्धेयादि) तत्र तामां पौर्णमासीनाममावास्यानां च मध्ये जातिभेदम-धिकृत्य नक्षत्रिमा ह्लादश पौर्णमास्यो ह्लादश चेमा अमावा-स्याः प्रज्ञाताः । तद्यथा-आविष्टी पौष्टपती इत्यादि, तत्र अ-विष्टा धनिता, तस्यां भवा आविष्टी श्रावणमासमासिनी, प्रोष्ठपदा-उत्तरभद्रपदा तस्यां भवा प्रौष्ठपती-भद्रपदास्व-भाविनी, अश्वयुजि भवा आश्वयुजी अश्वयुज्यामासमासिनी, एवं मासक्रमेण तत्तन्नामानुरूपनक्षत्रयोगात् शेषा अपि व-क्तव्याः ।

सम्प्रति येन तत्रैवैकैका पौर्णमासी परिसमाप्यते तांति विपुच्छिद्रगुहा-

ता सविष्टिं ह्यं पुष्पमासि कति खलखता जोरंति । ता तिषि खलखता जोरंति । तं जहा-अभिर्ह, समलो, धणि-द्रा (?)

'ता' इति पूर्ववत्, आविष्टी पौर्णमासी कति नक्षत्राणि यु-ज्यन्ति, कति नक्षत्राणि चन्द्रेण सह यथायोगं संयुज्य परि-मापयन्ति । भगवानाह- (ता तिषि इत्यादि) 'ता' इति पू-र्ववत्, त्रीणि नक्षत्राणि युज्यन्ति-त्रीणि नक्षत्राणि चन्द्रेण सह यथायोगं संयुज्य परिसमापयन्ति । तद्यथा-अभिर्जित्, अयलो, धनिद्रा । इह अवयवतिद्रास्ये दे एव नक्षत्रे

आविष्टीं पौर्णमासीं परितमापयन्तः, केवलमभिजिज्ञासन्
श्रवणेन सह सम्बद्धमिति तदापि परितमापयन्तस्तु क्रमः,
कथं तदवसीयते इति चेत् ? उच्यते—इह प्रवचनम-
न्विममावास्यापौर्णमासीविषयचन्द्रयोगपरिज्ञानार्थमिदं क-
रणात्—

॥ नाउमिह अमावासः, जह इच्छसि कमि हौह रिक्कामि ।
अवहारे दाविज्जः, तत्तिपक्कवहि संगुणए ॥ १ ॥
छावट्ठी य मुहुत्ता, विसट्ठिमाग य पंच पडिपुणा ।
वासट्ठिमागसत्त-ट्ठिगो य एको हवह भागो ॥ २ ॥
एयमवहारारोसि, इच्छ अमावाससंगुणं कुज्जा ।
नक्खलाणं एतो, सोहणगविहि निस्सामिह ॥ ३ ॥
वावीसं च मुहुत्ता, छायालीसं विसट्ठिमाग य ।
एयं पुण्णवसुस्स य, सोहियव्वं हवह बुच्छं ॥ ४ ॥
वावत्तं सयं क-गुणोणं बाणउध य वेत्ताहासु ।
वत्तारि अ बायाला, सोज्जा अउत्तरासाहा ॥ ५ ॥
एयं पुण्णवसुस्स य, विसट्ठिमागसोहियं तु सोहणयं ।
इतो अमिहं आरि, विसयं बुच्छामि सोहणयं ॥ ६ ॥
अमिहस्स नव मुहुत्ता, विसट्ठिमाग य हुंति चउवीसं ।
छावट्ठी असत्ता, माग सत्तट्ठिक्खेवत्ता ॥ ७ ॥
उगुण्णं पंडुवया-तिणु वेव नवात्तं च रोहिणिग्या ।
तिणु नवनवपणु भव, पुण्णवस्स कणुण्णोभं य ॥ ८ ॥
पंचेव उगुण्णं, सयार उगुण्णं तदं छवेव ।
सोज्जामि विसाहासुं, सूल सत्तव चायाला ॥ ९ ॥
अट्ठनय उगुण्णीसा, सोहणं उत्ताण साहाणं ।
चउवीसं खलु भागा, छावट्ठी खुसियात्रो य ॥ १० ॥
एयार सोहणना, जं नंसं तं हविज्ज नक्खलं ।
इथं करेह उडवह, सूरुण समं अमावासं ॥ ११ ॥
इच्छपुष्पिमगुणोभं, अवहारे सोत्ता होह कायवो ।
तं चव य सोहणयं, अमिहं आरि तु कायवो ॥ १२ ॥
सुज्जमि य सोहणो, जं नंसं तं हवेज्ज नक्खलं ।
तत्थ य करेह उडवह, पडिपुणं पुष्पिमं विउलं ॥ १३ ॥ ”

एतासां गाथानां क्रमेण व्याख्या—याममावास्यामिह—युगे जा-
तुमिच्छन्ति—यथा कस्मिन् अक्षरे वर्तमाना परितमासा भवतीति
तावदपेयावित्योऽमावास्या अतिक्रान्तमावास्याः संख्याया इ-
त्यर्थः, वर्षप्रमाणस्वरूपमवधार्यते—प्रथमतया स्थाप्यते इति
व्यवधार्यो अत्र राशिः तमवधार्य राशि पट्टिकाऽस्ती स्थापयि-
विश्व चतुर्विंशत्यधिकेन पर्वशतेन संगुणयेत् ॥ १ ॥ अथ
किमप्योऽसावधर्मो राशिरिति तत्प्रमाणनिरूपणार्थ-
माह—(छावट्ठी गाथा २) पदपट्टिमुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य
पञ्च परिपूर्णां द्वाषष्टिमागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य एकः
सप्तपष्टितमो भागः, एतावन्प्रमाणोऽवधार्यराशिः, कथ-
मेतावन्प्रमाणस्यावश्योत्पत्तिरिति चेत् ? उच्यते—इह यदि च-
तुर्विंशत्यधिकेन पर्वशतेन पञ्च सूर्यनक्षत्रपर्याया लभ्यन्ते
ततो द्वाभ्यां पर्वभ्यां किं लभामहे ? राशित्रयस्थापना-
१२५ । ५ । अत्रात्येन राशिना द्विकलत्वेन मध्या राशिः
पञ्चलक्षणं गुरयते, जाता दश, तेषां चतुर्विंशत्यधिकेन
भागहर्षेण, तत्र छे प्रच्छेदराशेरद्विकेनावर्तना कियते, जात
उपरितनश्छेयो राशिः पञ्चककपोऽवसतो द्वाषष्टिरूपः,
लब्धाः पञ्च द्वाषष्टिमागाः, एतेन नक्षत्राणि कर्कश्यानीति

मन्त्रकरणाद्येमादृशमिः शनैर्विश्वद्विकैः सप्तपष्टिभाग-
कैर्गुरयन्ते, जातान्येकनवतिः शतानि पञ्चाशदधिकानि
६१५०, छेदराशिपि द्वाषष्टिप्रमाणः सप्तपष्ट्या गुरयते,
जातान्येकचत्वारिंशत् शतानि चतुःपञ्चाशदधिकानि ४१५४,
उपरितनो राशिसुहूर्ताऽन्यनार्थं भूयः त्रिशता गुरयते, जाते
द्वे लक्षे चतुःसप्ततिः सहस्राणि पञ्च शतानि २७४५००, तेषां
चतुःपञ्चाशदधिकैकचत्वारिंशच्छतानि २७४५००, तेषां
पट्टिमुहूर्ताः ६६ शेषा अंशस्तिष्ठन्ति त्रीणि शतानि पद-
विंशदधिकानि ३३६, ततो द्वाषष्टिमागाऽन्यनार्थं तानि
द्वाषष्ट्या गुरयन्ते, जातानि त्रिशतिः सहस्राणि अष्टौ शता-
नि द्वाविंशत्यधिकानि २०८३२, तेषामनन्तरं छेदः छेदराशि-
ना ४१५४ भागो दियते, लब्धाः पञ्च द्वाषष्टिमागाः ५,
शेषास्तिष्ठन्ति द्वाषष्टिः, ततस्त्वस्या द्वाषष्ट्या अपवर्तना
कियते, जात एककः, छेदराशिपि द्वाषष्ट्याऽपवर्तनार्था ल-
ब्धाः सप्तपष्टिः, तत्र आगतं पदपट्टिमुहूर्ता एकस्य च सु-
हूर्तस्य पञ्च द्वाषष्टिमागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य एकः स-
प्तपष्टिभाग इति, तदेवमुक्रमवधार्य राशिममाम् ॥ २ ॥
संप्रति शेषविधिमाह—(एयमवहारे ३-इत्यादि) एतमनन्त-
रादितस्वरूपमवधार्य राशिमिच्छामावास्यासंगुणं—याममावा-
स्यां जातुमिच्छासि तत्तत्संख्या गुणितं कुर्यात्, अत ऊर्ध्वं तु नक्ष-
त्राणि शोधनीयानि, ततोऽन ऊर्ध्वं नक्षत्राणां शोधनकविधिं
शोधनकप्रकारं वर्षप्रमाणं निशामयन् आकुर्यते ॥ ३ ॥ नव
प्रथमतः पुनर्वसुशोऽनकमाह—(वावीसं चेत्त्यादि ४) द्वाविंश-
तिमुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य पदव्यवधार्य द्वाषष्टिमागाः,
एतत् प्रमाणप्रमाणं पुनर्वसुनक्षत्रस्य परिपूर्णां भवति शो-
ध्यं, कथमेवंप्रमाणस्य शोधनकस्योत्पत्तिरिति चेत् ? उ-
च्यते—इह यदि चतुर्विंशत्यधिकेन पर्वशतेन पञ्च सूर्यनक्षत्रप-
र्याया लभ्यन्ते तदैकं पर्वशतिकस्य कतिपयास्तैरेकेन प-
र्वशेना लभ्यन्ते ? राशित्रयस्थापना-१२५ । ५ । अत्रात्येन
राशिना एककलत्वेन मध्या राशिः पञ्च ककपो गुरयते, जा-
ताः पञ्चक, “एकेन गुणितं तदेव भवति” इति वचनात्,
तेषां चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन भागो दियते, लब्धाः पञ्च चतु-
र्विंशत्यधिकविंशमागाः, ततो नक्षत्राऽन्यनार्थमेतेऽष्टादशभिः
शनैर्विश्वद्विकैः सप्तपष्टिभागकैर्गुरयन्ति यथा इति, गुणकार-
छेदराशेरद्विकेनावर्तना, जातो गुणकारराशिनंश्च शतानि प-
ञ्चदशान्ताराणि ६१५, छेदराशिद्वार्याः ६२, ततः पञ्च नवतिः
पञ्च, शोऽन्तः शनैर्गुरयन्ते, जातानि पञ्च चत्वारिंशच्छतानि
पञ्चसप्तत्यधिकानि ४१५४, छेदराशिद्विपष्टिलक्षणः सप्तपष्ट्या
गुरयते, जातान्येकचत्वारिंशच्छतानि चतुःपञ्चाशदधिकानि
४१५४, तथा गुरयत्य ये त्रयोविंशतिः सप्तपष्टिमागाः प्रा-
कूनयुगचरमपर्वेषु सूर्येण सह योगमायान्ति तद् द्वाषष्ट्या ग-
ुरयन्ते, जातानि चतुर्दश शतानि पञ्चविंशत्यधिकानि १४२६,
एतानि प्राकूनाः पञ्चसप्तत्यधिकपञ्चचत्वारिंशच्छतप्रमा-
णात् शोध्यन्ते, शेषं तिष्ठन्ति एकविंशत्शतानि एकोनपञ्चा-
शदधिकानि ३१५६, तत एतानि सुहूर्ताऽन्यनार्थं त्रिशता ग-
ुरयन्ते, जातानि चतुर्दशतिः सहस्राणि चतुर्विंशतिः सप्त-
त्यधिकानि ६४५००, तेषां छेदराशिना चतुःपञ्चाशदधिकैक-
चत्वारिंशच्छतकपेण भागो दियते, लब्धाः द्वाविंशतिमुहूर्-
ता, शेषं तिष्ठन्ति त्रीणि सहस्राणि अष्टौशत्यधिकानि ३०

८२. एतानि द्वापदिभागाऽन्यनार्थे द्वापद्व्या गुण्यन्ते, जात-
भेदं लक्ष्मिकनयतिः सहस्राणि चतुरशीत्यधिकानि १६१०८-
४, तेषां छेदराशिना ४१४४ भागां ह्रियते, सत्त्वाः पदव्यापारि-
शत् सुहृत्तस्य द्वापदिभागा, एषां पुनर्वसुनक्षत्रस्य शोधनक-
ल्पयतिः ॥४॥ शोधनक्षत्राणां शोधनकल्पान्द्वयः (वाचस्तरस्यमि-
त्यदि ४) द्वासप्ततं द्विसप्तत्यधिकं शते पलमुनीसप्तकल्पमु-
नीनां-शोधयम् । किमुक्तं भवति ?-द्विसप्तत्यधिकेन शतेन पुनर्व-
सुप्रभृत्यानुत्तरफाल्गुनीपर्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धयन्ति । एवं
सुत्तरत्राणि भावाथो भावनीयः तथा विशाखासु विशाखापर्य-
न्तो नक्षत्रेषु शोधनकं द्वे शते द्विनवत्यधिकं २६२, अथानन्त-
रमुत्तराषाढापर्यन्तानि नक्षत्राणि अष्टिहृत्य शोधयन्ति च-
त्वारि शतानि द्वित्रिंशदधिकानि ४७२ ॥ ४ ॥ (एवं
पुणेत्यादि ६) एतत् अनन्तरात् शोधनकं सप्तलमपि पुनर्वसु-
सत्काष्टद्विभागसहितमवसेयम् । एतदुक्तं भवति-ये पुनर्वसु-
सत्काः द्वाविंशतिमुहूर्तास्तैः सर्वेऽप्युत्तरार्धमांश शोधनकान्तः-
प्रविष्टाः प्रवर्तन्ते, न तु द्वापदिभागाः, ततो यन् यत् शोधनकं
शोधयेत् तत्र तत्र पुनर्वसुसत्काः पदव्यापारिशत् द्वापदिभागा
उपरिगताः शोधनीया इति, एतच्च पुनर्वसुप्रभृति उत्तरा-
षाढापर्यन्तं प्रथमं शोधनकम्, अत ऊर्ध्वमभिजित्माथं कृत्वा
द्वितीयं शोधनकं वक्ष्यामि ॥ ६ ॥ तत्र प्रतिज्ञानमेव निवाह-
यति (अभिरस्त्रेत्यादि गायत्र्यनुष्टुपम् ७-८-९-१०-) अ-
भिजितो नक्षत्रस्य शोधनकं नष्टमुहूर्तः एकस्य च मुहूर्त-
स्य सत्काष्टद्विभागसहितद्वापदिभागाः, एकस्य च द्वापदि-
भागस्य सप्तपष्टिष्ठेऽङ्कताः परिपूर्णाः पदपष्टिभागाः, तथा
एकानपष्टम्-एकौनपष्ट्यधिकं शते श्रेष्ठपदानाम्-उत्तर-
भद्रपदानां शोधनकम् । किमुक्तं भवति ?-एकौनपष्ट्यधिकेन
शतेनभिजिदादीनुत्तरभद्रपदापर्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धयन्ति,
एवमुत्तरत्राणि भावना कर्तव्या, तथा त्रिषु नवोत्तरषु शतेषु रा-
ष्ट्रिणिकं राष्ट्रिणीपर्यन्तानि शुद्धयन्ति, तथा त्रिषु नवनवनेषु
नवनवत्यधिकेषु शतेषु शोधयन्ते पुनर्वसुपर्यन्तं नक्षत्रज्ञाने
शुद्धयन्ति, तथेकोनपञ्चाशदधिकानि पञ्च शतानि प्राप्य फा-
लमुपस्थ-उत्तरफाल्गुनीपर्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धयन्ति, किं
शाखासु-विशाखापर्यन्तेषु नक्षत्रेष्वेकानसप्तत्यधिकानि ष-
ट् शतानि शोधयन्ति ६६६, मूलपर्यन्तं नक्षत्रज्ञाने सप्त शता-
नि चतुःचत्वारिंशदधिकानि शोधयन्ति ७७४, उत्तराषाढानाम्-
उत्तराषाढापर्यन्तानां नक्षत्राणां शोधनकमष्टौ शतानि एका-
विंशत्यधिकानि ८८६, सर्वेष्वपि च शोधनकपूर्वर अभि-
जितो नक्षत्रस्य संवन्धितो मुहूर्तस्य द्वापदिभागान्तरवृ-
त्तिः षडपष्टिष्ठ चूर्णिका भागा एकस्य द्वापदिभागस्य
सप्तपष्टिष्ठभागाः शोधनीयाः ७-८-९-१० (११-पदार्थ इत्यादि)
एतानि अनन्तरोदितानि शोधनकानि यथायोगं शोधयित्वा
वच्छेपमवतिष्ठते तद्वचने नक्षत्रम्, एतस्मिन् नक्षत्रे कर्त-
व्ये सूर्येण सममुद्युपनिर्मावास्यामिति । तदेवमावास्याविष-
यचन्द्रयोगपरिज्ञानार्थं करणसूक्तम्-सम्प्रति पौर्णमासीविष-
यचन्द्रयोगपरिज्ञानार्थं करणमाह- (१२-वच्छेपुष्पिणेत्या-
दि) यः पूर्वमावास्याचन्द्रनक्षत्रपरिज्ञानार्थमवधार्यगशि-
रुक्तः स एवात्रापि पौर्णमासीचन्द्रनक्षत्रपरिज्ञानविधौ रू-
क्षितपौर्णमासीगुणितो-यां पौर्णमासीं ज्ञातुमिच्छति ततः
क्षयया गुणितः कर्तव्यः, गुणितः च सति तदेव पूर्वोक्तं शो-

धनकं कर्तव्यं, केवलमग्निज्वादिनां न तु पुनर्वसुप्रभृतिनां,
शुद्धे च शोधनके यत् शोधयतिष्ठते तत् भवेन्नक्षत्रं पौ-
र्णमासीयुक्तम्, तस्मिन् नक्षत्रे करोति उडपनिष्ठद्रमाः
परिपूर्णेः पौर्णमासीं विमलामिति । एष पौर्णमासीचन्द्रनक्ष-
त्रपरिज्ञानविषयकरणायाद्व्याप्तायाः ११-१२ । सम्प्रत्य-
स्यैव भावना क्रियते कोऽपि पृच्छति-युगस्याऽऽदौ प्रथमा
पौर्णमासी आवाही कस्मिन् चन्द्रनक्षत्रे परिसमाप्तिरिति ?,
तत्र पदपष्टिमुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य पञ्च द्वापदिभागा
एकस्य च द्वापदिभागस्य एकः सप्तपष्टिभागा इत्येवंकोऽव-
धार्यगशिर्धियते, प्रथमायां किल पौर्णमास्यां पृष्टमन्ये-
केन गुण्यते, एकेन च गुणितं तदेव भवति, ततस्तस्मा-
दभिजितो नव मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्विंशतिद्वा-
पदिभागा एकस्य च द्वापदिभागस्य षडपष्टिः सप्तपष्टि-
भागा इत्येवपरिमाणं शोधनकं शोधनीयम् । तत्र पदपष्टि-
नव मुहूर्ताः शुद्धाः स्थिताः पश्चात् सप्तपञ्चाशत्, तेभ्य
एकां मुहूर्तां शुद्धत्वा द्वापदिभागोदितस्ते च द्वापदिर्षिपि
द्वापदिभागराशौ पञ्चकरूपे प्रक्षिप्यन्ते, जानाः सप्तपष्टिः
द्वापदिभागान्तेभ्यश्चतुर्विंशतिः शुद्धाः स्थिताः पश्चात्तत्त-
त्वारिंशतेभ्यः एकं रूपमादाय सप्तपष्टिभागीकृत्यते,
न च सप्तपष्टिर्षिपि भागाः सप्तपष्टिभागकमध्ये प्रक्षि-
प्यन्ते, जाना अष्टपष्टिः सप्तपष्टिभागाः, तेभ्यः पदपष्टिः
शुद्धाः, स्थिताः पश्चात् षट् सप्तपष्टिभागौ, ततस्त्रिंशता
मुहूर्ताः श्रवणः शुद्धाः स्थिताः पश्चात् मुहूर्ताः । षड्विंशतिः,
तत इदमागतं धनदानक्षत्रस्य त्रिषु मुहूर्तेषु गन्तव्यकस्य च
मुहूर्तस्य एकाविंशतिशतमेत्येषु द्वापदिभागान्तेभ्यः च द्वाप-
दिभागस्य पञ्चपर्यन्तेषु सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु प्रथमा आ-
विष्टौ पौर्णमासी परिसमाप्तिरिति । यदा तु द्वितीया आवि-
ष्टौ पौर्णमासी विन्यते तदा सा युगाऽऽदितः आरभ्य नव्या-
दशीति स भुवगशिः ६६ । ११ । १२ । तदादशमिश्रेण्यते, जा-
तानि मुहूर्तानामष्टौ शतानि अष्टापञ्चाशदधिकानि ८४८, एक-
स्य च मुहूर्तस्य पञ्चपष्टिद्वापदिभागाः, एकस्य च द्वा-
पदिभागस्य सत्काः त्रयोदश सप्तपष्टिभागाः ८४४ ।
१२ । १३ । तदाष्टमिः शतैकोनविंशत्यधिकमुहूर्तानामेकस्य
च मुहूर्तस्य चतुर्विंशत्या द्वापदिभागैरेकस्य च द्वापदिभाग-
स्य सत्काः षडपष्ट्या सप्तपष्टिभागैरेकानक्षत्रपर्यायः शुद्धः, ततः
स्थिताः पञ्चपष्टिः पञ्चपष्टिभागेषु एकस्य च मुहूर्तस्य
चत्वारिंशद्विभागद्विभाग एकस्य च द्वापदिभागस्य चतुर्विंश-
सप्तपष्टिभागाः ३६ । १२ । १३ । ततो नवमिमुहूर्तैरेकस्य च मुह-
र्तस्य चतुर्विंशत्या द्वापदिभागैरेकस्य च द्वापदिभागस्य षड-
पष्ट्या सप्तपष्टिभागैरेकानक्षत्रस्य शुद्धयति स्थिताः पश्चात् त्रि-
शत् मुहूर्ताः पञ्चदश मुहूर्तस्य द्वापदिभाग एकस्य च द्वाप-
दिभागस्य पञ्चदश सप्तपष्टिभागाः ३ । १२ । १३ । तेभ्यश्चिंशता
श्रवणः शुद्धाः, आगतम् एकाविंशतिमुहूर्तेषु एकस्य च मु-
हूर्तस्य षडवत्वारिंशति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभा-
गस्य द्विपञ्चाशति सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु चतुर्विंशत्यां द्वितीया
आविष्टौ पौर्णमासी परिसमाप्तिरिति । यदा तु तृतीया आ-
विष्टौ पौर्णमासी विन्यते तदा सा युगाऽऽदितः पञ्चविंशति
तमेति स पूर्वोक्ता भुवगशिः ६६ । ११ । १३ । पञ्चविंशत्या गु-
ह्यते, जानानि पञ्चदश शतानि पञ्चाशदधिकानि १६४०,

एकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चविंशतं शतं द्वापष्टिभागानाम् १२५, एकस्य च द्वापष्टिभागस्य पञ्चविंशतिः सप्तपष्टिभागाः २५, तत्र षोडशमिः शतैरष्टाविंशदधिकैः १६३२, मुहूर्तानामेकस्य च मुहूर्तस्याष्टावत्वारिंशता द्वापष्टिभागेः ५८, एकस्य च द्वापष्टिभागस्य द्वाविंशदधिकेन शतं १३२, द्वौ नक्षत्रपर्यायौ शुक्रतः, स्थिताः पञ्चाशद्वादश मुहूर्ताः १२, एकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चसप्ततिर्द्वापष्टिभागाः ७५, एकस्य च द्वापष्टिभागस्य सप्तविंशतिः सप्तपष्टिभागाः २७, ततो बबभिसुहृत्तैरेकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्विंशत्या द्वापष्टिभागैरेकस्य च द्वापष्टिभागस्य षट्पष्ट्या सप्तपष्टिभागैरभिजिह्वलनं शुद्धयति, स्थिताः पञ्चाशद्त्रयोदश मुहूर्ताः १३, एकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चाशद् द्वापष्टिभागाः ६३, एकस्य च द्वापष्टिभागस्याष्टाविंशतिः सप्तपष्टिभागाः १६, आगतं भवणनक्षत्रं षड्विंशतौ मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य एकादशसु द्वापष्टिभागेषु एकस्य च द्वापष्टिभागस्यैकानवत्वारिंशतिः सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु तृतीयां आविष्टौ पौर्णमासीं परिसमापयति, एवं चतुर्थी आविष्टौ पौर्णमासीं धनिष्ठानक्षत्रं षोडशसु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य त्रयस्त्रिंशति द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्य पञ्चविंशतौ सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु परिसमापयति, पञ्चमी आविष्टौ पौर्णमासीं भवणनक्षत्रं द्वादशसु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य षट्सहस्रेषु द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्य द्वाविंशतौ सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु परिसमापि नयतीति । नन्दं यानि नक्षत्राण्य आविष्टौ पौर्णमासीं परिसमापयति तान्युक्ताणि ॥ १ ॥

सम्प्रति यानि षोडशपदीं परिसमापयति तान्याह—

ता षोडशतिं च पुष्पिं कति खल्वता जोर्यति । ता तिभि खल्वता जोर्यति । तं जहा—सप्तमिसया, पुन्वासा—द्वती, उत्तराषाढवया ॥ २ ॥

(ता षोडशं च इत्यादि) ता इति पूर्ववत्, षोडशपदीं भाद्रपदीं, एमिति वाक्यालङ्कारे, पौर्णमासी कति नक्षत्राणि युज्यन्ति ?—कति नक्षत्राणि यथायेवं चन्द्रेण सह संयुज्य परिसमापयन्तीत्यर्थः, एवं सर्वत्रापि युज्यन्तीत्यस्य पदस्य भावना कर्तव्या । भगवानाह—(ता इत्यादि) 'ता' इति पूर्ववत्, त्रीणि नक्षत्राणि युज्यन्ति, तद्यथा—शतभिषक्, पूर्वषोडशपदा, उत्तरषोडशपदा च । तत्र प्रथमां षोडशपदीं पौर्णमासीमुत्तरभद्रपदानक्षत्रं सप्तविंशतौ मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्दशसु द्वापष्टिभागेषु चतुष्षष्टौ सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु परिसमापयति नयति । द्वितीयां षोडशपदीं पौर्णमासीं पूर्वभद्रपदानक्षत्रमष्टसु मुहूर्तेषु शेषेष्वेकस्य च मुहूर्तस्यैकवत्वारिंशति द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्यैकपञ्चाशति सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु परिणमयति । तृतीयां षोडशपदीं पौर्णमासीं शतभिषक् पञ्चसु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य पदसु द्वापष्टिभागेषु एकस्य च द्वापष्टिभागस्याष्टाविंशतौ सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु, चतुर्थी षोडशपदीं पौर्णमासीम् उत्तरभद्रपदानक्षत्रं चत्वारिंशति मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्यैकवत्वारिंशति द्वापष्टिभागेषु एकस्य च द्वापष्टिभागस्य चतुर्विंशतौ सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु, पञ्चमी षोडशपदीं पौर्णमासीं पूर्वभद्रपदानक्षत्रमेकविंशतौ मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चपञ्चाशति द्वापष्टिभागेषु

एकस्य च द्वापष्टिभागस्यैकादशसु सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु परिणमयति ।

ता आसौंश्च पुष्पिं कति खल्वता जोर्यति ? ता दोषि नखलता जोर्यति । तं जहा—रेवती य, अस्मिणी य ॥३॥

(ता आसौंश्च इत्यादि) आश्वयुजीं, जमिति वाक्यालङ्कारे, पौर्णमासी कति नक्षत्राणि युज्यन्ति ? भगवानाह—(ता इत्यादि) 'ता' इति पूर्ववत्, ये नक्षत्रे युज्यन्ते, तद्यथा—रेवती च, अश्विनी च । इहोत्तरभद्रपदानक्षत्रमपि काञ्चिदाश्वयुजीं पौर्णमासीं परिसमापयति, परं तस्यौष्ठपदीमपि पौर्णमासीं परिसमापयति, तत्रैव च लोके तस्य प्राधान्यं तस्मान्ना तस्याः पौर्णमास्या अभिधानात् अतन्तविह न विवर्तितमित्यदोषः । तथाहि—प्रथमां आश्वयुजीं पौर्णमासीमश्विनीनक्षत्रमेकविंशतौ मुहूर्तेष्वेकस्य च । द्वापष्टिभागस्य विषष्टौ सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु परिसमापयति, द्वितीयां आश्वयुजीं पौर्णमासीं रेवतीनक्षत्रं सप्तदशसु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य षट्त्रिंशति द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्य पञ्चाशति सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु, तृतीयां आश्वयुजीं पौर्णमासीमुत्तरभद्रपदानक्षत्रं चतुर्दशसु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य एकस्मिन् द्वापष्टिभागे एकस्य च द्वापष्टिभागस्य सप्तविंशति सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु चतुर्थीमाश्वयुजीं पौर्णमासीं रेवतीनक्षत्रं चतुर्षु मुहूर्तेषु एकस्य च मुहूर्तस्य त्रयस्त्रिंशति द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्य त्रयोविंशतौ सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु, पञ्चमीमाश्वयुजीं पौर्णमासीमुत्तरभद्रपदानक्षत्रमेकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चाशति द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्य दशसु सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु परिसमापयति ॥ ३ ॥

ता कतिपयं च पुष्पिं कति खल्वता जोर्यति ? ता दोषि नखलता जोर्यति । तं जहा—भरणी य कतिपया य ॥ ४ ॥

(कतिपयं इत्यादि) कार्तिकीं पौर्णमासीं कति नक्षत्राणि युज्यन्ति ? भगवानाह—त्रे नक्षत्रे युज्यन्ते, तद्यथा—भरणी, कृत्तिका वा । इहाऽप्यश्विनीनक्षत्रमपि काञ्चित् कार्तिकीं पौर्णमासीं परिसमापयति, परं तदाश्वयुजां पौर्णमास्यां प्रधानमितीह तत्र विवर्तितं, तत्र प्रथमां कार्तिकीं पौर्णमासीं कृत्तिकानक्षत्रमेकस्य च मुहूर्तस्य चतुर्षु द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्य द्वापष्ट्या सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु, द्वितीयां कार्तिकीं पौर्णमासीं कृत्तिकानक्षत्रं षड्विंशतौ मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्यैकविंशति द्वापष्टिभागेषु एकस्य च द्वापष्टिभागस्यैकानवपञ्चाशति सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु, तृतीयां कार्तिकीं पौर्णमासीमश्विनीनक्षत्रं सप्तसु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्याष्टापञ्चाशति द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्य षट्त्रिंशति सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु, चतुर्थी कार्तिकीं पौर्णमासीं कृत्तिकानक्षत्रं षोडशसु मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्याष्टापञ्चाशति द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्य द्वाविंशति सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु, पञ्चमी कार्तिकीं पौर्णमासीं भरणीनक्षत्रं नव मुहूर्तेष्वेकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चवत्वारिंशति द्वापष्टिभागेषु एकस्य

पुण्यमासिणी

च द्वापदिभागस्य नवसु सप्तपदिभागेषु शेषेषु परिसमा-
पयति ॥ ४ ॥

ता मगसिंरिं शं पुष्पिमं कइ शकसत्ता जोंएति । ता दो-
हि शकसत्ता जोंएति । तं जहा-रोहिणी.मगसिरो य ॥१॥
'ता' इति पूर्ववत् । कति नक्षत्राणि मार्गशीर्षी पौर्णमासी
युज्जति ? । भगवानाह— (ता दोहोत्यादि) 'ता' इति
प्राग्वत्, द्वे नक्षत्रे युज्जः । तद्यथा-रोहिणिका, सुगशिरश्च ।
तत्र प्रथमां मार्गशीर्षी पौर्णमासीं सुगशिराऽष्टसु सुहर्तव्ये-
कस्य च सुहर्तस्य स्वर्वांश्चनैः द्वापदिभागस्य सन्केचक-
पदैः सप्तपदिभागेषु शेषेषु, द्वितीयां मार्गशीर्षी पौर्णमा-
सीं रोहिणिनक्षत्रं पञ्चसु सुहर्तेषु एकस्य च सुहर्तस्य प-
ञ्चशिराः द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्याष्टावशि-
रिंशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु, तृतीयां मार्गशीर्षी पौर्णमासीं
रोहिणिनक्षत्रमेकविंशतीं सुहर्तेषु एकस्य च सुहर्तस्य त्रि-
पञ्चाशति द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्य पञ्चचत्वारिं-
शति सप्तपदिभागेषु शेषेषु, चतुर्थी मार्गशीर्षी पौर्णमासीं
सुगशिराऽनक्षत्रं अविंशतीं सुहर्तेषु एकस्य च सुहर्तस्य
त्रयोदशसु द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्यैकविंशतीं
सप्तपदिभागेषु शेषेषु, पञ्चमी मार्गशीर्षी पौर्णमासीं रोहि-
णिनक्षत्रम् अष्टादशसु सुहर्तेषु एकस्य च सुहर्तस्य सत्ता-
विंशति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्याष्टसु सप्तप-
दिभागेषु शेषेषु परिसमापयति ॥ ५ ॥

ता पोसिं शं पुष्पिमं कति शकसत्ता जोंएति । ता निमि-
शकसत्ता जोंएति । तं जहा-अश्वि,पुष्यमश्व, पुससा ॥ ६ ॥
(ता पोसिं शमित्यादि) 'ता' इति पूर्ववत्, पौषी, शमिति
वाक्यालङ्कारे, पौर्णमासीं कति नक्षत्राणि युज्जति । भग-
वानाह— (ता हस्यादि) 'ता' इति पूर्ववत्, शीर्षि नक्षत्राणि
युज्जति । तद्यथा-आर्द्रा, पुनर्वसुः, पुष्यश्च । तत्र प्रथमां पौ-
षी पौर्णमासीं पुनर्वसुनक्षत्रं द्वयोर्मुहूर्तयोरेकस्य च सुहर्त-
स्य षट्पञ्चाशति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य
षष्टौ सप्तपदिभागेषु, द्वितीयां पौषी पौर्णमासीं एकोनविं-
शति सुहर्तेषु एकस्य च सुहर्तस्यैकविंशतीं द्वापदिभागेषु
एकस्य च द्वापदिभागस्य सप्तचत्वारिंशति सप्तपदिभागेषु
शेषेषु, तृतीयां पौषी पौर्णमासीं मधिकासाद्वर्वाङ्गनीमा-
द्रानक्षत्रं दशसु सुहर्तव्येकस्य च सुहर्तस्यैष्टाचत्वारिंशति
द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्य चतुर्विंशति सप्तपदि-
भागेषु शेषेषु, अथिकमासमाविर्त्ती पुनस्तामेव तृतीयां पौ-
षीमासीं पुष्यनक्षत्रमेकोनविंशतीं सुहर्तेषु एकस्य च सुहर्त-
स्य त्रिचत्वारिंशति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य
त्रयोविंशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु, चतुर्थी पौषी पौर्णमासीं
पुनर्वसुनक्षत्रं षोडशसु सुहर्तेषु एकस्य च सुहर्तस्य अष्टसु
द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य विंशतीं सप्तप-
दिभागेषु शेषेषु, पञ्चमी पौषी पौर्णमासीं पुनर्वसुनक्षत्रं द्वि-
चत्वारिंशति सुहर्तव्येकस्य च सुहर्तस्य पञ्चविंशति द्वापदि-
भागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य सप्तसु सप्तपदिभागेषु
शेषेषु, परिसमाप्तिं नयति ॥ ६ ॥

ता माहिं शं पुष्पिमं कति शकसत्ता जोंएति । ता दोहि
नक्षत्रता जोंएति । तं जहा-अस्सेया, महा य ॥ ७ ॥

(ता माहिं शमित्यादि) 'ता' इति पूर्ववत्, माघी, शमिति-
वाक्यालङ्कारे, पौर्णमासीं कति नक्षत्राणि युज्जति ? । भग-
वानाह— (ता दोहोत्यादि) द्वे नक्षत्रे युज्जः । तद्यथा-अस्से-
या, महा य । चरश्यान्काश्चिन्माघी पौर्णमासीं पूर्वफाल्गुनी-
नक्षत्रं कश्चिद्विषयनक्षत्रं च । तद्यथा-प्रथमां माघी पौर्णमासीं
मघानक्षत्रमेकविंशतीं सुहर्तेषु एकस्य च सुहर्तस्य एकपञ्चाश-
ति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य एकोनषष्टौ सप्तप-
दिभागेषु शेषेषु, द्वितीयां माघी पौर्णमासीं मन्वेष्टानक्षत्रमष्टसु
सुहर्तेषु एकस्य च सुहर्तस्य षोडशसु द्वापदिभागेष्वेकस्य च
द्वापदिभागस्य षट्चत्वारिंशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु, तृतीयां
माघी पौर्णमासीं पूर्वफाल्गुनीनक्षत्रमष्टाविंशतीं सुहर्तेषु एक-
स्य च सुहर्तस्य अष्टाविंशति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वा-
पदिभागस्य द्वाविंशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु, चतुर्थी मा-
घी पौर्णमासीं मघानक्षत्रं पञ्चविंशतीं सुहर्तेषु एकस्य च
सुहर्तस्य त्रिषु द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्यैकोन-
विंशतीं सप्तपदिभागेषु शेषेषु, पञ्चमी माघी पौर्णमासीं
पुष्यनक्षत्रं षट्सु सुहर्तेषु एकस्य च सुहर्तस्य त्रिंशति द्वा-
पदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्य षट्सु सप्तपदिभागेषु
शेषेषु परिसमापयति ॥ ७ ॥

ता फग्गुणिं शं पुष्पिमं कति शकसत्ता जोंएति । ता
दुमि नक्षत्रता जोंएति । तं जहा-पुष्यफग्गुणी, उत्तराफग्गु-
णी य ॥ ८ ॥

(ता फग्गुणिं शमित्यादि) 'ता' इति पूर्ववत्, फाल्गुनी, श-
मिति वाक्यालङ्कारे, पौर्णमासीं कति नक्षत्राणि युज्जति ? ।
भगवानाह— (ता दोहोत्यादि) 'ता' इति प्राग्वत्, द्वे नक्षत्रं,
तद्यथा—पूर्वफाल्गुनी, उत्तरफाल्गुनी च । तत्र प्रथमां फाल्-
गुनी पौर्णमासीं मूलफाल्गुनीनक्षत्रं विंशतीं सुहर्तेषु एक-
स्य च सुहर्तस्य षट्चत्वारिंशति द्वापदिभागेषु एकस्य च
द्वापदिभागस्याष्टपञ्चाशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु, द्वितीयां
फाल्गुनी पौर्णमासीं पूर्वफाल्गुनीनक्षत्रं द्वयोर्मुहूर्तयोरेकस्य
च द्वापदिभागस्य पञ्चचत्वारिंशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु,
तृतीयां फाल्गुनी पौर्णमासीं मूलफाल्गुनीनक्षत्रं सप्तसु सु-
हर्तव्येकस्य च सुहर्तस्य त्रयोविंशति द्वापदिभागेषु एक-
स्य च द्वापदिभागस्य एकविंशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु,
चतुर्थी फाल्गुनी पौर्णमासीं मूलफाल्गुनीनक्षत्रं चतुर्विंश-
ति सुहर्तेषु एकस्य च सुहर्तस्य षष्टौ द्वापदिभागेष्वेकस्य च
द्वापदिभागस्य षष्टादशसु सप्तपदिभागेषु शेषेषु, पञ्चमी
फाल्गुनी पौर्णमासीं पूर्वफाल्गुनीनक्षत्रं पञ्चादशसु सुहर्तव्ये-
कस्य च सुहर्तस्य पञ्चविंशतीं द्वापदिभागेषु भागेष्वे-
कस्य च द्वापदिभागस्य पञ्चसु सप्तपदिभागेषु शेषेषु
परिसमापयति ॥ ८ ॥

ता चिंतिं शं पुष्पिमं कति शकसत्ता जोंएति । ता दो-
हि नक्षत्रता जोंएति । तं जहा-हस्तो, चित्ता य ॥ ९ ॥

(ता चिंतिं शमित्यादि) 'ता' इति पूर्ववत्, चैत्री पौर्णमा-
सीं कति नक्षत्राणि युज्जति ? । भगवानाह— (ता हस्या-
दि) द्वे नक्षत्रे युज्जः । तद्यथा-हस्तः, चित्ता य । तत्र
प्रथमां चैत्री पौर्णमासीं चित्रानक्षत्रं चतुर्दशसु सुहर्तव्ये-

कस्य च मुहूर्तस्य एकत्वारिंशति द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्य सप्तपञ्चाशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु द्वितीयां चैर्षी पौर्णमासी हस्तनक्षत्रमेकादशसु मुहूर्तस्येकस्य च मुहूर्तस्य षट्सु द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य चतुष्टवारिंशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु तृतीयां चैर्षी पौर्णमासी चित्राक्षत्रमेकस्मिन् मुहूर्ते एकस्य च मुहूर्तस्य अष्टाविंशतौ द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्य सप्तपञ्चाशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु चतुर्थी चैर्षी पौर्णमासी चित्राक्षत्रं सप्तविंशतौ मुहूर्तस्य एकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चपञ्चाशति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य सप्तदशसु सप्तपदिभागेषु शेषेषु, पञ्चमी चैर्षी पौर्णमासी हस्तनक्षत्रं चतुर्विंशतौ मुहूर्तस्येकस्य च मुहूर्तस्य विंशतौ द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य चतुर्षु सप्तपदिभागेषु शेषेषु परिणमयति ॥६॥

ता वदसाहिं शं पुषिमिं कति शकत्वा जोएति ? ।
दोशि शकत्वा जोएति । तं जहा-साती, विसाहा य ॥ १० ॥
(ता वदसाहिं शमित्यदि) 'ता' इति पूर्ववत्, वैशाखी, शमिति वाक्यात्पूर्वपौर्णमासी कति नक्षत्राणि युज्यन्ति ? । भगवानाह- (ता दोशीत्यदि) 'ता' इति प्राग्भवत्, ज्ञेय-
नक्षत्रे युज्यन्ति । तद्यथा-स्वानिः, विशाखा च, चन्द्रमादनुराधा च । इदं हि-अनुराधानक्षत्रं विशाखातः परं, विशाखा वा-
स्यां पौर्णमास्यां प्रधाना, ततः परस्यामेव पौर्णमास्यां त-
त्सामान्यतः, जेहेति, तत्र प्रथमं वैशाखी पौर्णमासीं वि-
शाखानक्षत्रमदसु मुहूर्तस्य एकस्य च मुहूर्तस्य षट्त्रिंश-
ति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य षट्पञ्चाशति स-
प्तपदिभागेषु शेषेषु द्वितीयां वैशाखी पौर्णमासीं विशाखा-
नक्षत्रं पञ्चविंशतौ मुहूर्तस्य एकस्य च मुहूर्तस्यैकस्मिन् द्वा-
पदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य विंशतिवारिंशति सप्त-
पदिभागेषु शेषेषु, तृतीयां वैशाखी पौर्णमासीं अनुरा-
धानक्षत्रं पञ्चविंशतौ मुहूर्तस्येकस्य च मुहूर्तस्य त्रयोविं-
शतौ द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्यैकान्विंशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु, चतुर्थी वैशाखी पौर्णमासी विशाखा-
नक्षत्रमेकविंशतौ मुहूर्तस्य एकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चाशति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य षोडशसु सप्तप-
दिभागेषु शेषेषु, पञ्चमी वैशाखी पौर्णमासीं स्वातिनक्षत्रं
त्रिषु मुहूर्तस्य एकस्य च मुहूर्तस्य पञ्चदशसु द्वापदिभागेषु
एकस्य च द्वापदिभागस्य षड् सप्तपदिभागेषु शेषेषु परि-
णमयति ॥७॥

ता जेद्दामुलिं शं पुषिमामिं शं कति शकत्वा जोए-
ति ? । ता तिभि नवत्वा जोएति । तं जहा-अणु-
राहा, जेद्दा, मुलो य ॥ ११ ॥

(ता जेद्दामुलिं शमित्यदि) 'ता' इति पूर्ववत्, ज्ये-
ष्ठाभीर्षी, शमिति वाक्यभूतेन, पौर्णमासी कति नक्षत्राणि यु-
ज्यन्ति ? । भगवानाह- (ता इत्यदि) 'ता' इति पूर्ववत्,
वीथि नक्षत्राणि युज्यन्ति । तद्यथा-अनुराधा, ज्येष्ठा स-
त् । तत्र प्रथमं ज्येष्ठाभीर्षी पौर्णमासीं मूलनक्षत्रं स-
प्तदशसु मुहूर्तस्य एकस्य च मुहूर्तस्यैकविंशति द्वापदिभागे-
ष्वेकस्य च द्वापदिभागस्य पञ्चपञ्चाशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु, द्वितीयां ज्येष्ठाभीर्षी पौर्णमासीं ज्येष्ठानक्षत्रं त्रयो-

दशसु मुहूर्तस्य एकस्य च मुहूर्तस्य अष्टापञ्चाशति द्वा-
पदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य द्विचत्वारिंशति स-
प्तपदिभागेषु शेषेषु, तृतीयां ज्येष्ठाभीर्षी पौर्णमासीं मूलन-
क्षत्रं चतुर्षु मुहूर्तस्येकस्य च मुहूर्तस्यैकादशसु द्वापदि-
भागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्यैकाविंशतौ सप्तपदिभागेषु
शेषेषु, चतुर्थी ज्येष्ठाभीर्षी पौर्णमासीं ज्येष्ठानक्षत्रमेकस्य च
मुहूर्तस्य पञ्चचत्वारिंशति द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदि-
भागस्य षट्चदशसु सप्तपदिभागेषु शेषेषु, पञ्चमी ज्येष्ठा-
भीर्षी पौर्णमासीं अनुराधानक्षत्रं द्वादशसु मुहूर्तस्य एकस्य
च मुहूर्तस्य दशसु द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य
द्वयोः सप्तपदिभागयोः परिसमाप्तियुनयति ॥१॥

आसाहिं शे पुषिमिं कति शकत्वा जोएति ? । ता दो
शकत्वा जोएति । तं जहा-पुण्यासादा, उत्तरासादा य
॥ १२ ॥ (३८ सूत्र)

(आसाहिं शमित्यदि) 'ता' इति पूर्ववत्, आषाढी श-
मिति वाक्यात्पूर्वपौर्णमासी कति नक्षत्राणि युज्यन्ति ? । भ-
गवानाह- (ता दो इत्यदि) 'ता' इति पूर्ववत्, ज्ञेय-
नक्षत्रं तद्यथा-पूर्वभाद्रा, उत्तराभाद्रा च । तत्र प्रथमाभाषाढी
पौर्णमासीमत्तरापादानक्षत्रं षोडशतौ मुहूर्तस्येकस्य च मुहूर्-
तस्य षड्विंशतौ द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य चतु-
ष्वपञ्चाशति सप्तपदिभागेषु शेषेषु, द्वितीयाभाषाढी पौर्णमा-
सीं पूर्वभाद्रानक्षत्रं सप्तसु मुहूर्तस्येकस्य च मुहूर्तस्य त्रिप-
ञ्चाशति द्वापदिभागेष्वेकस्य च द्वापदिभागस्यैकचत्वारिंश-
ति सप्तपदिभागेषु शेषेषु, तृतीयाभाषाढी पौर्णमासीं उत्त-
रापादानक्षत्रं त्रयोदशसु मुहूर्तस्य एकस्य च मुहूर्तस्य त्रयो-
दशसु द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य सप्तविंशतौ
सप्तपदिभागेषु शेषेषु, चतुर्थीभाषाढी पौर्णमासीमत्तरापादा-
नक्षत्रमेकानचत्वारिंशति मुहूर्तस्य एकस्य च मुहूर्तस्य सत्त्वा-
रिंशति द्वापदिभागेषु एकस्य च द्वापदिभागस्य चतुर्दशसु
सप्तपदिभागेषु शेषेषु परिसमापयति, पञ्चमीभाषाढी पौर्ण-
मासीमत्तरापादानक्षत्रं त्रयो परिसमाप्तुनय परिसमापयति ।
किमुक्तं भवति ? ।—एकत्र पञ्चमी आषाढी पौर्णमासी समा-
प्तिमेति । अन्यत्र चन्द्रयोगमधिकृत्योत्तरापादानक्षत्रमिति । इह
सूत्रकृत एव शैलीयं यद् यद् नक्षत्रं पौर्णमे सीममावास्यां वा
परिसमापयति तद्यथावत् शेषे परिसमापयति तावत्तस्य
शेषं कथयति, ततस्तदनुशेषेनास्मिन्निष्ठ तावत्तस्य
यावत्ता पुनर्वीचत्यतिरिक्तमे परिसमापयति तावदेव प्रायु-
क्तत्वावशात् कथनीयं, चन्द्रग्रहसमापय तथैव वक्ष्यामि,
अमावास्याधिक्रामयि अनन्तरं तथैव वक्ष्यामि, तदे-
वं यानि नक्षत्राणि यां पौर्णमासीं युज्यन्ति तावत्तस्य ।
संप्रति गतायीमपि मन्मथमतिविबोधनार्थं कुलाऽऽविद्यो-

जनामाह—

ता साविहिं शं पुषिमामिं शं किं कुलं जोएति, उवकुलं
जोएति, कुलोवकुलं जोएति । ता कुलं वा जोएति, उव-
कुलं वा जोएति, कुलोवकुलं वा जोएति, कुलं जोएमाणे
षड्विंशत्येकस्य जोएति, उवकुलं जोएमाणे सवणे श-
कत्वे जोएति, कुलोवकुलं जोएमाणे अष्टविंशत्येकस्य जो-
एति । साविहिं पुषिमिं कुलं वा जोएति उवकुलं वा जो-

पुण्यवासीयो

एति, कुलोवकुलं वा जोएति, कुलेण वा उवकुलेण वा कुलो-
वकुलेण वा जुत्ता साविट्ठा पुमिमा जुत्तातिवत्तव्वं सिया ।
ता पोद्धवत्तिं थं पुमिमं किं कुलं जोएति, उवकुलं जोएति,
कुलोवकुलं वा जोएति ? । ता कुलं वा जोएति, उवकुलं
वा जोएति, कुलोवकुलं वा जोएति, कुलं जोएमाणे
उत्तरापोद्धवया शकखत्ते जोएति, उवकुलं जोएमाणे
पुच्चापुद्धवया शकखत्ते जोएति, कुलोवकुलं जोएमाणे
सतभिसया शकखत्ते जोएति । पोद्धवत्तिं थं पुमिमसिं थं
कुलं वा जोएति, उवकुलं वा जोएति, कुलोवकुलं वा जोए-
ति, कुलेण वा जुत्ता २ पुद्धवता पुमिमा जुत्ताति वत्तव्वं
सिया । ता आसोइं थं पुमिमसिं थं किं कुलं जोएति, उ-
वकुलं जोएति, कुलोवकुलं जोएति, थो लभति कुलोव-
कुलं, कुलं जोएमाणे आसिणीणशकखत्ते जोएति, उवकुलं
जोएमाणे रेततीणशकखत्ते जोएति, आसोइं थं पुमिमं च
कुलं वा जोएति, उवकुलं वा जोएति, कुलेण वा जुत्ता
उवकुलेण वा जुत्ता अस्सादिथं पुमिमा जुत्ताति वत्तव्वं
सिया, एवं थेतन्नाओ, पोसं पुमिमं जेद्दामूलं पुमिमं च
कुलोवकुलं पि जोएति, अवसेसासु गत्थि कुलोवकुलं ॥

(ता साविट्ठि णमियादि) ' ना ' इति पूर्ववत्. आधिष्ठी
पौर्णमासी किं कुलं युनक्ति उपकुलं युनक्ति कुलोपकुलं वा
युनक्ति ? । भगवानाह— ' ता कुलं वा ' इत्यादि. कुलं वा
युनक्ति, वाराद्धः समुच्चये, ततः कुलमपि युनक्त्यर्थः । एव-
मुपकुलमपि कुलोपकुलमपि, तत्र कुलं युजन् धनित्तान्नत्रं
युनक्ति, तस्यैव कुलं (लतया) प्रतिदृश्य ततः आविष्ट्यां
पौर्णमास्यां भावात्. उपकुलं युजन् अवलनत्रं युनक्ति,
कुलोपकुलं युजन् अभिजिज्ञन्नत्रं युनक्ति, तद्वि तृतीयायां
आविष्ट्यां पौर्णमास्यां द्वादशसु मुहूर्तेषु किञ्चित्समधिकेषु
शेषेषु चन्द्रेषु सह योगमुपैति, ततः अवशेन सह सहच-
रत्वात् स्वयमपि तस्याः पौर्णमास्याः पर्यन्तवर्तिन्यात् तदपि
तां परिसमापयतीति विवक्षितत्वात् युनक्त्युक्तम् । सम्प्रति
उपसंहारमाह—(साविट्ठि णमियादि) यत एवं त्रिभिरपि
कुलाऽऽदिभिः आविष्टयाः पौर्णमास्या योजनाऽस्ति, ततः
आधिष्ठी पौर्णमासी कुलं वा युनक्ति उपकुलं वा युनक्ति
कुलोपकुलं वा युनक्तीति वक्तव्यं रगत-इति स्वशिष्येभ्यः
प्रतिपादनं कुर्यात्, यदि वा-कुलेन वा युक्ता सती आविष्ठी
पौर्णमासी उपकुलेन वा युक्ता कुलोपकुलेन वा युनक्ति
वक्तव्यं स्यात्, एवं शेषमपि स्. निगमनीयं, यावत्- एवं
मेयव्याम्- इत्यादि, एवमुक्तेन कुराणं शेषां प्राप्य पौर्ण-
मास्यो नेतव्याः-पाठक्रमेण वक्तव्याः, नवरं पौर्ण पौर्णमासी
प्रेष्टामूर्त्तीं च पौर्णमासी कुलं, उपकुलमपि युनक्ति, अवशेषासु
च पौर्णमासीषु कुलोपकुले नास्तीति परिभाष्य वक्तव्याः ।
ताश्चैवम्- ' ता कतिथं थं पुमिमसिं किं कुलं वा जोएर,
उवकुलं वा जोएर ? । ता कुलं पि जोएर उवकुलं पि जोएर, नो
लभेर कुलोवकुलं, कुलं जोएमाणे कसिआशकखत्ते जोएर उ-
वकुलं जोएमाणे भरणीनक्षत्रे जोएर, ता कतिथं थं पुमिमं

कुलं वा जोएर उवकुलं वा जोएर. कुलेण वा जुत्ता उवकुलेण
वा जुत्ता कतिथपुण्णिमा जुत्ताति वत्तव्वं सिया ' इत्यादि
तावद्ब्रह्मं वाधवापादीपौर्णमासीसूत्रपर्यन्तः । तथा वाऽऽह-
' जाव आसादी पुमिमा जुत्ताति वत्तव्वं सिया ' । तदेवं पौर्ण-
मासी वक्तव्यतोक्ता । स्. प्र० १० पाहु० ५ पाहु० पाहु० ।
(पौर्णमास्यां चन्द्रयोगमधिकृत्य सन्निपातः ' अभावसा '
शब्दे प्रथमभागे ७४६ पृष्ठे गतः) (कियसु मुहूर्तेषु गतेषु
पौर्णमास्या अनन्तरप्रभावस्या भवति-कियसु मुहूर्तेषु गते-
षु अभावस्यातः पौर्णमासीति ' अभावसा ' शब्दे प्रथमभागे
७४५ पृष्ठे गतम्) " पंचसंबच्छरिणं जुगे वावाट्ठि पु-
न्निमाओ । " स० ६१ सम० । (' संबच्छर ' शब्दे
व्याख्यास्यते)

पुण्यमेह-पुण्यमेघ-पुं० । पुष्कलाऽऽवसेमेघे, आ० ४ अ० ।

पुण्यवत्य-पुण्यवत्त-न० । " हीरर जं आण्णे, वत्थं नं पुण्य-
वत्थं नि । " पा० १० २१२ गाथा । प्रमोदहृत्तवत्ते, दे० ना० ६
वर्गे ५३ गाथा ।

पुण्यसंभार-पुण्यसंभार-पुं० । तीर्थकरनामाऽऽदिशुभकर्मसं-
चयं, " अविश्वपुण्यसंभारं सामर्थ्यादितदीहसम् तथा चो-
त्कृष्टपुण्यानां, नास्त्यसाध्ये जगत्त्रये ॥१॥ " डा० ३१ अष्ट० ।

पुण्यमेष-पुण्यसेन-पुं० । राजशुद्धे नगरे अंगिकस्य राज्ञो धार-
णयां जाते स्वनामख्याते पुद्गलं च वीरगन्तिकं प्रमन्य पो-
डशवर्षपर्ययः संलक्षणया सुत्वा सर्वार्थसिद्धे विमाने उपप-
द्य मद्वाचिदे सत्यवतीति अनुत्तरोपपत्तिरुद्देशान्. जिनोभ-
यमे- वचनं सौ-अव्ययं कश्चित् । आणु० १० १३३ गाथा ।

पुष्पा-पुष्पा-न्त्री० । पक्षस्य पञ्चम्यां दशम्यां पञ्चदश्याञ्च
नियौ, स्. प्र० १० पाहु० १३ पाहु० पाहु० । चं० प्र० ।
द० प० । पूर्णभद्रस्य यन्त्रस्याप्रमद्विध्याम्, स्वा० ४
ठा० १ उ० । (अस्याः पूर्वोत्तरभवकथा ' अग्रगमहिस्ती '
शब्दे प्रथमभागे ७३१ पृष्ठे गता)

पुष्पाप-पुष्पाप-पुं० । पुमान् नाग इव धेष्टः, प्रधातव्यात् न
एव । स्वनामख्याते पुण्यप्रधानं, वृक्षभेदे, भेदीनाम्पले, ज्ञानीफ-
ले, पाण्डुरवर्णहस्तिनि, नरधेष्ट च । वाच० । अनु० । प्रहा० ।
कल्प० । आवा० ।

पुष्पाणुभाव-पुष्पाणुभाव-पुं० । पुरुषाणां पुण्यविपाके, पो०
५ विव० ।

पुष्पाप पुष्पाप-पुं० । " पुष्पागमनिग्योर्गो मः " ॥ ८१ ।
१६० ॥ इति गम्य मः । स्वनामख्याते पुण्यप्रधानं वनस्पती,
प्रा० १ पाद ।

पुष्पाणाली-देशी-अस्त्याम्, दे० ना० ६१ वर्गे ५३ गाथा ।

पुष्पिमा-पुष्पिमा-न्त्री० । पौर्णमास्याम्, आ० ४ अ० । " पं-
चसंबच्छरिणं थं जुगे वावाट्ठि पुमिमाओ । " स० ६१ सम० ।
पुषोदयसहाय-पुषोदयसहाय-त्रि० । पुण्यानुभावसहिते,
पा० १० विव० ।

पुषोवाय-पुषोवायाद्-पुं० । पुषोवायादे, " वया भूतेषु वैरा-
न्यं विविदानं यथोचितम् । विशुद्धा शीलवृत्तिश्च पुषोपायाः
प्रकीर्तिताः ॥ १ ॥ " पा० ४ विव० ।

पुत्र-पुत्र-पुं० । पुनाति पितृयचारुवर्तितयाऽऽत्मानमिति
पुत्रः । उक्तं १ अ० । सुते सुत्रं १ अ० २ अ० १ उ० । स्वा० ।
अनु० । आरसे, सुत्रं १ अ० ६ अ० । अत्रज्ञे, उक्तं १६ अ० ।
तं० । अपरिच, सुत्रं १ अ० १ अ० २ उ० ।

पुत्रनिरूपणायाऽऽह-

दसपुत्रा पसुता । तं जहा-अत्तए, खितए, दिक्षए, विष्णए,
आरसे, मोहरे, सौंडरे, संवहे, ओववाइए, धम्मतेवासी ॥

(दस पुत्रव्यादि) पुनाति पितरं पति वा पितृमर्यादा-
मिति पुत्रः सूनुः, तत्र आत्मनः पितृशरीराज्जात आत्मजो
यथा भग्नस्याऽऽदित्ययथाः ॥ क्षेत्र आयो, तस्यां जातः क्षेत्र-
जा, यथा पाण्डोः पाण्ड्याः, लांककज्या तद्भाषीयाः कुन्त्या
एव तेषां पुत्रस्याह तु पाण्डोः, अदित्याऽऽदिभिर्जितव्यादिति
२ । (दिक्षर ति) दत्तकः पुत्रनया वितीर्णो, यथा बाहुबलि-
नाऽनिलवेगः शून्यते, स च पुत्रवत् पुत्रः, एवं सर्वत्र ३ । (वि-
क्षर ति) विनयितः शिष्यां प्राह्वितः ४ । [आरसे ति] उप-
गतां ज्ञातो रसः पुत्रस्तेहलक्षणां यस्मिन्, पितृस्तेहलक्षणां
वा यस्यामात्रुवरसः, उरसि वा हृदयं जेहाहसते यः स आर-
सः ५ । सुखं एव सौख्यं सुखरतया वाटुकगणनां य आत्मा-
नं पुत्रनया अभ्युपगमयति स मौखर इति भावः ६ । शौ-
र्द्धाः यः शौर्यवता शूर एव रणकण्ठेन वशीकृतः पुत्रनया
प्रतिपद्यते, यथा कुशलमालाकथायां महेंद्रसिंहाभिधानं
राजसुतः धृत्यते ७ । [अथवाऽऽत्मज एव गुणभेदाद्विद्यते ।
तत्र (विक्षर ति) विषयः परिहृतोऽभ्युपगमयन् ४ ।
(आरसे ति) उरसा बलैत इति शौरसो बलवान्, बाहु-
बली ४, शौर्द्धाः शूरो वायुवचनं गतिर्नो वा शौर्द्धाः
" शौर्द्धं गतिः " इति वचनात् ७ । (संवहे ति) संवर्धितो
भोजनदानाऽऽदिनाऽनापुत्रकः ८ । (ओववाइए ति) उपया-
चिते देवताऽऽराधने भव औपयाचितकः, अथवा-अवपातः
नवा, सा प्रयोजनमर्थेति आचपातिकः, सेवक इति हृदयम्,
६ । तथा आस्ते समीपे वस्तुं शीलमर्थेति, अस्तेवासी धर्मोप-
मन्तेवासी धर्मान्तेवासी, शिष्य इत्यर्थः १० । स्वा०
१० डा० ।

" इदं तस्मैहसर्वस्वं, सममाख्यद्वित्रयोः ॥
अचमनमनीशीरं, हृदयस्यानुलेपनम् १ । ।
यत्तच्छुपानिकेत्युक्तं, बालेनाप्यक्रममाणिना ।
दित्वा सौख्यं च योगं च, तन्मे मनसि कर्ते ॥ २ ॥"
सुत्रं १ अ० ६ अ० २ उ० । " अपुत्रस्य गतिर्ना-
स्ति ॥ " इति न युक्तियुक्तम्, " बहुपुत्रो दुर्पो गोधा, ता-
अपुत्रस्तथैव च । तेषां च प्रथमं स्वयोः, पश्चाज्जो क-
मिष्यति ॥ १ ॥ " उक्तं १४ अ० । " वरं कूपशताद् वापी,
वरं वापीतताद् कृतुः । वरं कृतुशतानुवचः, सत्यं पुत्र-
शताद् वरम् ॥ १ ॥ " स्वा० ४ डा० ३ उ० । पुरुषाः सं-
सर्गऽपि स्त्री गर्भं धरति । वृ० ३ उ० । पुत्र इव पुत्रः ।
शिष्ये, उक्तं १ अ० ।

एकस्य पितुः कति पुत्राः-

एगजीवे शं भंते । एगभवगहणेणं केवइयाणं पु-
त्ताए हव्वमागच्छइ । गोयमा । जहणेणं इकस्स
२५१

वा दोएहस्स वा निएहस्स वा, उक्कांते सयपुहत्तस्स
जीवाणं पुत्ताए हव्वमागच्छइ । एगजीवस्स णं भंते !
एगभवगहणेणं केवइया जीवा पुत्ताए हव्वमाग-
च्छंते ? । गोयमा । जहणेणं इक्को वा दा वा
तिमि वा, उक्कांसेणं सयसइस्सपुहत्तं जीवाणं पुत्ताए
हव्वमागच्छंते । से केणइणं भंते । एवं बुद्धइ० जाव हव्व-
मागच्छइ । गोयमा । इत्थिए य पुरिसस्स य कम्मकडाए
जोणीए मेहुणवात्तिए । नामं संजोए समुप्पज्जइ, ते दुइओ
सिण्हेदं संविण्णंति; तत्थ णं जहणेणं इक्को वा दो वा तिमि
वा, उक्कांसेणं सयसइस्सपुहत्तं जीवाणं पुत्ताए हव्वमा-
गच्छइ, ते सेणइणं० जाव हव्वमागच्छइ ।

मनुष्याणां निरग्नां च बीजं द्वादश सुहृन्नांयवचं योनिभूतं
भवति, ततश्च गवादीनां शतपृथक्स्वरूपं बीजं गवादि-
योनिप्रविष्टं बीजमेव, तत्र च बीजसमुदायं एको जीव
उच्यते, स च तेषां बीजस्वामिनां संघोऽपि पुत्रो भवति । यत्र
उक्तम्- (उक्कांसेणं सयपुहत्तस्वेतपदि) (सयसइस्सपुहत्तं
ति) मत्स्याऽऽदीनामकसंघोऽपि शतसहस्रपृथक्त्वं गमे
उत्पद्यते निष्पद्यते क्षेत्रेकस्य एकभवप्रसङ्गे लक्षपृथक्त्वं पुत्रा-
णां भवतीति । मनुष्याणां पुत्ररूपेणापि बहुधा न नि-
ष्पद्यन्ते इति । (इत्थिए पुरिसस्स य इति) एतस्य " मेहु-
णवत्तिए नामं संजोए समुप्पज्जइ " इत्यनेन संबन्धः । क-
स्यामासाधुपचर्यते ? इत्याह- (कम्मकडाए जोणीए ति)
नामकर्मविशेषितनायां योनौ । अथवा-कर्म मन्वर्णादौ व्या-
पारस्तत् कृते यस्यां सा कर्मकृता, अतस्तस्यां मैथुनस्य
कृतिः प्रकृतिर्विषमप्रती मैथुनकृतिको, मैथुने वा प्रत्ययो
हेतुर्विषमप्रती स्वाधिकं कप्रत्यये मैथुनप्रत्ययिकः । (नामं ति)
नामानमवतारभेदोपचारोदेनन्नामेत्यर्थः । संयोगः सम्पर्कः ।
(ते इति) स्त्रीपुत्रौ । (दुइओ ति) उभयतः स्नेह रेतःशो-
णितलक्षणं । संविण्णतः संवन्धयत इति (मेहुणवत्तिए नामं
संजोए ति) प्रागुक्तम् । अ० २ श० ५ उ० । श्रीभगवन्पुत्रा
एकपुत्रस्य नवशतीपितरः कथं संभवन्ति ? इति प्रश्ने, उत्तर-
म्- द्वादश सुहृन्नां यावदीयमात्रं च स्यात् तावत्कालावांच
नवशतीमनपुत्रमाऽऽदिभिर्भुङ्क्ते गवादी यो गर्भे उत्पद्यते, स
तावतां पुत्रो भवतीति । १७२ पृ० । सेत० उल्ला० । " तस्य स
अजगस्स ननुए हांथा इट्ठे कंते " इति राजप्रश्नीयापाङ्के
आर्यको नष्टक उक्ताः, आदित्वाविधुत्वा तु आर्यकः पुत्रः कथं
प्राक्कः, इति प्रश्ने, उत्तरम्-पुत्रो नसऽप्यनीव वल्लभत्वात्पुत्र-
त्वेन सांकेत्येवहित्येन, तेनात्रापि ननुशब्दः पुत्रत्वेन व्यवहृतः
संभाव्यते । २५० पृ० । सेत० ३ उल्ला० ।

पुत्रकारण-पुत्रकारण-न० । सुतनिमित्ते, सुत्रं १ अ० ४
अ० २ उ० ।

पुत्रजीवय-पुत्रजीवक-पुं० । देशविशेषप्रतिषेधे एकस्थि-
कवृत्तभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

पुत्रखपुपरियालपथयबहुल-पुत्रनष्टपरिवारमणयबहुल-त्रि० ।
पुत्राः सुताः, नस्तारः पोत्रा इतिहासश्च, एतल्लक्षणां यः परिचा-

रुक्म यः स्नेहः स बहुलो बहुययां ते तथा । पुत्राऽऽदिपु
बहुस्मिन्धे, म० ७ श० ६ उ० ।

पुत्रदार-पुत्रदार-न० । पुत्रकलत्रे, उत्त० १६ अ० ।

पुत्रदारपरिक्रिञ्च-पुत्रदारपरिक्रिञ्च-वि० । विषयसंबन्धान् पुत्र-
कलत्राऽऽदिभिः सर्वनां विहितं, "पुत्रदारपरिक्रिञ्चां मोहसं-
नाणसेतञ्च (८ माथा) ।" दश० १ चू० ।

पुत्रदौहल-पुत्रदौहल-पुं० । पुं० गर्भस्थे दौहदमेव पुत्रदौहलः ।
अन्तर्वेण्याः फलाऽऽद्यामिलापविशेषे, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० ।

पुत्रपोमि (श)-पुत्रपोमि-वि० । "अत्र पुत्रदौहलद्रूपं,
आणण्या हयंति दासा वा ।" पुत्रेच्छापूर्वार्थं दासभावमाप-
न्नं पुत्रपोमके, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० ।

पुत्रफल-पुत्रफल-न० । पुत्रफलस्य फलं पुत्रफलम् । पुत्रो
वा फलं यस्य कर्मणस्तत्पुत्रफलम् । पुत्ररूपं कर्मफलं,
पुत्रफलकर्मफलं च । स्थोत्रे ४ डा० २ उ० ।

पुत्रवह-पुत्रवहू स्त्री० । पुत्रपत्न्याम्, "सुगहा पुत्रवह ।"
पा० १ ना० २४२ माथा ।

पुत्रमंड-पुत्रमाण्ड-न० । पुत्ररूपेण इष्टाऽऽश्रयके वस्तुनि, आ०
म० १ अ० ।

पुत्रमस-पुत्रमांस-पुं० । पुत्रकलत्रे, दश० । तदुपमया भोक्तव्यम्,
अत्र उपासा दृष्टान्तः—पुत्रदौहकोपमानतः स्ववृत्तानामस-
भोक्तव्यमित्येवं दाहरणम्—"जहा मंगेण वाणिज्येण दा-
रिद्रुक्स्वाभिभूयणे कोहं हिउतेण रयणदीवं पावत्ता ते-
ल्लोक्कमुद्रा अणुयया रयणा समासादिता सोय ते जौरा-
कुला दीहद्राणमपण ण सक्कड गिच्छादिऊण सुवञ्चांग-
भूमिमाणेउ, तनां सो बुद्धिकोसङ्ग ताणि पणाम्म पदेमं
ठवऊण उवे जणपट्टाण चत्ते पांडुउं महिळगवेसंग रयणवा-
णिअं गच्छात्ति, भावे तेण निअं वारं जहा कोहं न वि
उट्टेति ताहं विस्सण पचदश्रो अइवीण निपाण गाहतां जाव
कुडिअपाणिपे छिज्जामि विण्णुं पामनि, तत्थ बहवे हरिणा-
ऽऽद्या मना, तेण ते सववे उदगे वमाज्जाया, ताहं ते तेणं
अणुस्सन्धियाण अणुस्सायतेण पायं, निध्यागियाणि अणु
रयणाणि । एवं रतनट्टाणाणि शाण्डेनचरिन्धियाणि,
चरिद्राणिआ विस्सा, कुडिनेदगट्टाणि शाणि फासुगेस-
णिउज्जाणि अंतपेताणि आहागइयाणि आहागिन्तेण ताहं
नण्णल्लेण जहा वाणिज्यां इह भवे सुदी जानां, एवं साह वि
सुदी भावस्सहं 'नि' अइविट्टाणां ये संसाते निध्यागिन्ति
ति ।" (३८ माथा) दश० १ अ० ।

पुत्तलिआ-पुत्तलिका-स्त्री० । प्रतिकर्ता, "वाउल्लं पुत्तलि-
आ ।" पा० १ ना० ११७ माथा ।

पुत्थ-देशी न० । सुवृत्ति, दे० ना० ६ वर्ग ४२ माथा ।

पुत्थ-पुत्थ-अर्थ० । "पुत्थिं धो वा" ॥ ८ । १ । १८८ ॥

पुत्थश्चध्वं धस्य धो वा भवति । मित्रे, पा० १ पाद ।

पुत्थन-पुत्थजन-पुं० । यत्ने, "पुत्थयणा गुत्थया जक्खा ।"
पा० १ ना० ६६ माथा ।

पुत्थाअ-पुत्थाग-पुं० । देववृत्ते, "पुत्थाओ सुरवल्ली ।" पा०
ना० १४६ माथा ।

पुष्पअ-देशी-न० । पीनं, दे० ना० ६ वर्ग ४२ माथा ।

पुष्प पुष्प-न० । पुष्प अच । "कुसुमे, पुष्पाणि य कुसुमाणि य,
कुष्माणि य तद्वेच होंति पम्बवाणि । सुम्पणाणि य सुहमाणि
य, पुष्पाणं होंति एगट्टा ॥ ३६ ॥" दश० १ अ० । कल्प० ।
खीजसि, विकामं, कुवेरस्य विमाने, नेत्ररागभेदे च ।
स्वार्थे कन् । रत्नमयकुङ्कुले, रत्नाजने, शकट्याम्, का-
न्तिम् च । वाच० । डा० ३ अष्ट० । "अपुष्की शब्दे प्रथमभागे
२४४ पुष्ट उक्ताणि अष्ट पुष्पपर्यायकुसुमानि ।

पुष्पअ पुष्पक-पुं० । फेनं, "हिडीरा पुष्पकं फेणो ।"
पा० १ ना० १३२ माथा ।

पुष्पकंत-पुष्पकान्त-पुं० । दशमकलरी यविमानभेदे, स०
२० सम० ।

पुष्पकरंड-पुष्पकरंड-न० । हस्तशीर्षनगरस्योत्तरपश्चिमदि-
ग्भागे स्वनामक्यान्ते उद्याने, विपा० २ श्रु० १ अ० । आ० म० ।
आ० चू० ।

पुष्पकेउ-पुष्पकेतु-पुं० । गङ्गानदस्थपुष्पमद्भृत्पुष्पजः । ती० ३४
कल्प । पुष्पचूडयः पितृनि, ती० ३४ कल्प । दश० ।
आव० । आ० क० । न० । वृ० । अर्थान्तिनं मद्राभेदे, "वं
पुष्पकेउ ।" स्थो० २ टा० ३ उ० । च० प्र० । एरवजंज
भाविप्यनि सममे कुलकरे, स० ।

पुष्पचंगरी-पुष्पचङ्गेरी स्त्री० । पुष्पाश्रमावलिरचितायां च-
ङ्ग्याम्, न० ।

पुष्पचारण-पुष्पचारण-पुं० । चारणभेदे, ये हि नानाद्रुमल-
तागुलपुष्पाद्युपादाय पुष्पसम्बन्धितान् विराजयन्तः कुसु-
मलदलावलम्बनसङ्गततयः । ग० ३ अर्थ० ।

पुष्पचिचिआ-पुष्पचापिनी-स्त्री० । मालाकारिण्याम्,
"पुष्पचिचिआश्च पुष्पकलाश्च ।" पा० १ ना०
१०६ माथा ।

पुष्पचूल-पुष्पचूड-पुं० । अङ्गेषु चम्पास्वामिनि ब्रह्मदत्तप-
त्न्याभ्युल्लस्य धानार्ण, उत्त० १३ अ० । गङ्गानदे पुष्पमद्रुमग-
रजापुष्पकतुपुत्रं, स च स्वप्रणिपत्या पुष्पचूडया भार्याभूतया
सह विषयाऽऽसक्तः स्वमाता पुष्पक्या देशीभूतया नरकदर्श-
नेन प्रतिवर्षितः सन आचार्यसिद्धकापुत्रोपदेशान् अन्तं जघृ-
ह । आ० क० १ अ० । आव० । दश० । आ० चू० । आ० म० ।
ग० । ती० । न० । भ० ने वपे विमलपशसः सुमहलायां
देव्यां जाते पुष्पचूलः । आनरे वक्त्रचूलापरनामके पुत्रे, ती०
४२ कल्प ।

पुष्पचूला-पुष्पचूडा-स्त्री० । हस्तिशीर्षनगरे दीनशत्रुगजेन धा-
रयता देव्यां जनितास्य सुवाहुकुमारस्य प्रधानभार्यायाम् वि-
पा० २ श्रु० १ अ० । पार्थनाधमवर्तिण्याम् शा० २ श्रु० ६ वर्ग १
अ० । कल्प० । ति० । ग० । आ० म० । आ० चू० । स० । उत्त० ।
['पात' शब्देऽभिज्ञेव भागे ६०३ पुष्ट पुष्पचूलकथां ।]
पुष्पचूलिया-पुष्पचूलिका-स्त्री० । पूर्वोक्तार्थविशेषप्रतिपादि-
का पुष्पचूडा । न० । पा० । निग्याऽऽलिकाभुनस्कपञ्चभुध-

गुरुपे विपाकश्चतोपाङ्गे, जं० १ वल्ल० । “ जहं गुं भंते !
समशेषं भगवता उक्तेयश्रो० जाव दन्त अङ्गयणा पञ्चत्ता ।
नं जहा-सिंह ” इत्यादयः । (ते च स्वस्वस्थाने दर्शिताः)
नि० १ श्रु० ४ वयं ? अ० ।

पुष्पच्छाजिया-पुष्पच्छादिका-स्त्री० । पुष्पेभूतायाम् उपरि
स्थगनिकायाम्, रा० ।

पुष्पजाइ-पुष्पजाति-स्त्री० । मालतीप्रभृतिपुष्पविशेषे, ज्ञा०
१ श्रु० १ अ० ।

पुष्पण्दि (गु) -पुष्पनन्दिन-पुं० । देवदत्तसार्ववाहस्य दु-
हितृदेवदत्तायाः पत्न्या स्वनामक्यानि राक्षि, स्था० १० ठा० ।
पुष्पजुय-पुष्पयुत-पुं० । अष्टवर्षवयस्य पुत्रशतकान्तर्गत एकप-
ञ्चाशत्तमे पुत्रे, कल्प० १ अधि० ७ क्षण ।

पुष्पगालिया-पुष्पनालिका-स्त्री० । कुसुममध्यभागे, तं० ।
पुष्पगिजाससार-पुष्पनिर्वाससार-पुष्परसप्रधाने आसवे,
जी० ३ प्रति० ४ अ० ।

पुष्पदन्त-पुष्पदन्त-पुं० । पुष्पकलिकामनोहरदन्तम्बापुष्पद-
न्तः प्र० २ अधि० । सुविधिजिनः [अस्य सर्वो वक्रश्चता नि-
त्ययशब्दे चतुर्थभाग २२६१ पृष्ठ उक्ता] “ सुविधिपुष्पदन्तं
अरुह्य एव भयुनयं उहं उच्यते ह्यं ह्यंथा । ” स० १०० सम० ।
“ सुविहस्व गोपुष्पदन्तस्व अरुह्यो पञ्चनरि जित्तसया हो-
न्था । ” स० ७५ सम० । स्था० १० । “ पुष्पदन्तं गुं अरुहा पंचमूले
होन्था । ” स्था० ५ ठा० १ उ० । ईशानस्य देवदत्तस्य कुजरा-
नीकाश्रयता हस्तिराजनि, स्था० ५ ठा० १ उ० । बृहस्प-
तिशिषे गन्धर्वविशेष, “ श्रीहोतृसूत्रिपुराणे प्रवर्ते विनेयी,
जाते शुभौ सुरगुरोर्वि पुष्पदन्तौ । श्रीनामसाम्भविजया-
भिषयाचक्रेन्द्रः, सः कानि कानि विजयाभिषयाचक्रे ॥१॥ ”
कल्प० ३ अधि० ६ क्षण ।

पुष्पदन्त-पुष्पदन्त-पुं० । वीरपुरनगरे जातस्य सुजातकुमार-
स्य पूर्वभवजीवे इपुष्पकानगरे अरुभदन्तग्रहपतिपुत्रे, वि-
पा० २ श्रु० ३ अ० ।

पुष्पपाय-पुष्पपात-पुं० । कुसुमपतने, पञ्चा० २ विव० ।

पुष्पपायविद्यङ्ग-पुष्पपातविकटन-न० । कुसुमपतने सति
शङ्खाऽऽनिकाऽऽलोचनतायाम्, स्वाभिप्रायनिवदनमात्रे च ।
पञ्चा० २ विव० ।

पुष्पपुज-पुष्पपुञ्ज-पुं० । पुष्पसंभारे, “ पुष्पपुञ्जोद्ययारक-
लितं करेण । ” पुष्पपुञ्ज एव उपचारः पूजा पुष्पपुञ्जोपवा-
रन्नेन कलितं युक्तम् । जी० ३ प्रति० ४ अधि० १ रा० ।

पुष्पपुर-पुष्पपुर-न० । पाटलिपुत्रे नगरे, इ० १ उ० २ प्रक० ।

पुष्पपूरय-पुष्पपूरक-न० । पुष्परचनाविशेषे, श्री० । पुष्पशे-
नं, ज्ञा० १ श्रु० १६ अ० ।

पुष्पपत्र-पुष्पपत्र-पुं० । अरुणोदसमुद्रे पञ्चानामावासानां
चतुर्थे, ऋ० ।

पुष्पकलजंभय-पुष्पकलजुम्भक-पुं० । पुष्पकलोभयजुम्भके
देवे, भ० ४ श० ८ उ० ३ प्रश्न० ।

पुष्पकली-पुष्पकली-स्त्री० । कृष्णारुहायाम्, ज्ञा० म० १ अ० ।

पुष्पवलि-पुष्पवलि-पुं० । उपचारे, “ उवयारो पुष्पवली । ”
पाद० ना० २०६ गाथा ।

पुष्पभइ-पुष्पभद्र-न० । पुष्पकलितुपपालिते मङ्गातीरस्थे न-
गरभंदे, ज्ञा० क० १ अ० । पुष्पपुरमित्यपरमस्य नाम । इ०
१ उ० २ प्रक० । पुष्पभद्रा इति स्त्रीत्वमपि । ग० २ अधि० ।
ज्ञा० क० । आ० म० । ती० । दृश० । आ० क० । आव० ।

पुष्पभूइ-पुष्पभूति-पुं० । सिन्धुवर्धननगरराजप्रबोधके, आ-
चार्ये, ज्ञा० क० ४ अ० । (कथा ‘ मुंडिवग ’ शब्दे)

पुष्पमइ-पुष्पमति-स्त्री० । सुप्रतजिनस्य प्रथमशिष्ये, ति० ।

पुष्पमाला पुष्पमाला-स्त्री० । ऊर्ज्वलकावास्तव्यायां दिक्कु-
मारीमहचरिकायाम्, स्था० ८ ठा० । अश्लोककावास्तव्यायां
स्वनामक्यानायां दिक्कुमारीयाम्, जं० ५ वल्ल० । ती० ।
ज्ञा० क० । आ० म० । आ० क० ।

पुष्पमिन्न-पुष्पमित्र-पुं० । स्थूणानगर्यां जाते वीरपूर्वभवजी-
वे, ज्ञा० म० १ अ० ।

पुष्पमिस्मियकेम पुष्पमिश्रितकेश-पुं० । कुसुमवासितकु-
न्तले, तं० ।

पुष्पय-पुष्पक-न० । पुष्पाऽऽकृतिललाटाऽऽभरणे, जं० २ वल्ल० ।
ईशानेन्द्रस्य पारियानिके विमाने, जं० ५ वल्ल० । स्था० ।
श्री० । विशेष० ।

पुष्पलंक्सग-पुष्पलम्बूसक-पुं० । गण्डके, जी० ३ प्रति०
४ अधि० ।

पुष्पलाई-पुष्पलाई-स्त्री० । मालाकारिण्याम्, “ पुष्पवि-
आश्रो पुष्पलाईश्रो । ” पाद० ना० १०६ गाथा ।

पुष्पवई-पुष्पवती-स्त्री० । पुष्पभद्रनगरराजपुष्पकेतुमहिष्याम्,
ग० २ अधि० । आ० क० । ती० । उता० । आ० म० । मणि-
तोरणपुष्पां मितयशसो राक्षः कन्यायाम्, उक्त० ६ अ० । वि-
शतिनमर्ताधिकारस्य प्रवर्तिन्याम्, स० । प्रव० । सुपुरुषस्य
किंपुरुषभद्रश्यामहिष्याम्, स्था० ४ ठा० १ उ० । तुजिकान-
गर्यां बहिरुत्तरपूर्वलिखे दिग्भागे वैश्ये, भ० २ श० ५ उ० ।

पुष्पवंत-पुष्पवन्त-पुं० । त्रि० ब० । एकयोक्त्या चन्द्रसूर्ययोः
द्रव्या० ४ अभ्या० ।

पुष्पवईलय-पुष्पवईलक-न० । पुष्पवृष्टिपांश्वै वईलकम् ।
पुष्पवर्षके भवे, रा० । पुष्पवृष्टिनिमित्ते, आ० म० १ अ० । तं० ।

पुष्पविदि-पुष्पविधि-पुं० । चम्पकाऽदिकायां पुष्पजातौ, इ०
१ उ० १ प्रक० । प्रश्न० । उपा० । (‘ आणंद ’ शब्दे द्वितीय-
भागे १०६ पृष्ठे सूत्रं गतम्)

पुष्पवृष्टि-पुष्पवृष्टि-स्त्री० । पुष्पवर्षणे, आ० म० १ अ० ।

पुष्पमाल-पुष्पमाल-पुं० । वसन्तपुरपत्तनीये स्वनाम-
क्याते मायके, आ० क० १ अ० । (‘ सोमंदिय ’ शब्दे उ-
दाहरणम्) । मागधे गोदावरग्रामे स्वनामक्याते शुद्धपतौ,
ज्ञा० क० १ अ० । आ० म० ।

पुष्कसालसुय-पुष्पमालसुत-पुं० । भागधगोव्वरभ्रामवास्त-
व्यपुष्पमालपृष्ठपतिपुत्र, आ० कृ० १ अ० । घ० २० । (विन-
यऽयमुदाहारयन्ते)

पुष्कसिंह-पुष्पसिंह-पुं० । जम्बूद्वीपे पुष्कलावतीविजये मशि-
तोरणपुष्प्यो मितयशसो राज्ञः पुत्रे, उत्त० ६ अ० ।

पुष्कसुहृन्-पुष्पसूक्ष्म-न० । वटोदुम्बराणां पुष्पाणि तानि त-
द्वर्णानि सूक्ष्माणि पुष्पसूक्ष्माणि । पुष्पवर्णेषु अलङ्कणीयेषु
सूक्ष्मभेदेषु, स्था० ८ डा० । दश० ।

से किं तं पुष्कसुहृन् ? । पुष्कसुहृन् पंचविदे पञ्चते ।
तं जहा किञ्च० जाव मुक्तिञ्चे अत्थि, पुष्कसुहृन् रुक्ख-
समाणवसे नामं पञ्चते, जे ऊउमत्थेण० जाव पडिलिहि-
यवे भवइ, से तं पुष्कसुहृन् ॥ ५ ॥

(से किं तं पुष्कसुहृन्) अथ कानि तन् सूक्ष्मपुष्पाणि ? ।
शुक्राह-सूक्ष्मपुष्पाणि पञ्चविधानि प्रकृतानि, कृष्णानि या-
वत् शुक्रानि सान्ति, सूक्ष्मपुष्पाणि वृक्षसमानवर्णानि प्रसि-
द्धानि प्रकृतानि, यानि कृष्णस्थेन यावत् प्रतिलेखितव्यानि
भवन्ति । (से तं पुष्कसुहृन्) तानि सूक्ष्मपुष्पाणि । कल्प०
३ अ० ६ अ० ।

पुष्कसेन-पुष्पसेन-पुं० । पुष्पभद्रनगरराजे, आ० कृ० १ अ० ।
पुष्पवतीपत्नी पुष्पचूडपुष्पचूडापतिरि, आ० म० १ अ० ।

पुष्का-देशी-गिरिव्वसरि, दे० ना० ६ वर्ग ५२ गाथा ।

पुष्कादय-पुष्पाऽऽदिक-पुं० । कुसुमधूपदीपभूतौ, पञ्चा० ६
वि० ।

पुष्काराम-पुष्पाऽऽराम-पुं० । पुष्पावाटिकायाम्, "अञ्जुलस्म
मालगारस्म रायगिहस्म नगरस्म बहिषा पथ्य जे महे पगे
पुष्कारामे होत्था ।" अन्त० १ छ० ६ वर्ग ३ अ० ।

पुष्कारोवण-पुष्पाऽऽगण-पुं० । पुष्पाणां देवस्य मस्तकेषु आ-
रापणे, घ० २ अ० ।

पुष्पावकीर्ण-पुष्पावकीर्णक-त्रि० । पुष्पाणीव इतस्ततोऽव-
कीर्णानि विप्रकीर्णानि पुष्पावकीर्णानि इति व्युत्पत्तेः । आय-
लिकाबाहे विमानं, जी० ४ प्रति० ३ उ० ।

पुष्पासव-पुष्पाऽऽसव-पुं० । धातकीपचरससाराऽसवे, जी०
४ प्रति० ३ अ० । प्रभा० ।

पुष्पाहार-पुष्पाहार-पुं० । पुष्पमात्राऽहारि, औ० नि० ।

पुष्किम-पुष्पत्व-न० । "त्वस्य डिमा-सल्लो वा" ॥ ८ । २ । १५४ ॥
इति त्वस्य डिमाऽऽदेशः । पुष्पधर्म, प्रा० २ पाद ।

पुष्किरा-पुष्पिता-स्त्री० । प्राणिनः संवमभावना पुष्पिताः सु-
जिताः भूयः संवमपरित्यागतो दुःखावाप्तिमुकुलनेन मुकु-
लितः पुनस्तत्परित्यागेन पुष्पिताः प्रतिपाद्यन्ते ताः पुष्पि-
ताः न० । पा० । निर्यावलीकानां तृतीयवर्गाऽऽमके प्रख्या-
करणानामुपाङ्गे, नि० १ छ० ३ वर्ग १ अ० । ज० । "उपेगारं
पुष्किराणां के अडे पञ्चते । एवं खलु जंघु । समर्थेण० जाव

संपत्तेण० पुष्किराणां दस अञ्जयया पसत्ता । तं जहा--"बंदे १
सरे २ सुके ३, बहुपुत्तिया ४ पुष्पभेदे ५ य माप्तिभेदे ६ य । दत्ते
७ सिवे ८ य बलिया ९, अग्रादीप १० जेव बोधव्वे ॥ १ ॥"
नि० १ छ० ३ वर्ग १ अ० ।

पुष्पिका-स्त्री० । पिप्पल्वसति, "पुष्पिआ पिउत्था ।" पार०
ना० २५३ गाथा ।

पुष्पुत्तरा-पुष्पोत्तरा-स्त्री० । शर्कराभेदे, ज० २ वल्ल० जी० । ज्ञा० ।
पुष्पादय-पुष्पादक-न० । कुसुमवासिते जले, जं ३ वल्ल० । पु-
ष्पसमिधे जले, कल्प० १ अ० ३ अ० । ज्ञा० । श्री० ।

पुष्पोवण-पुष्पोपण-पुं० । पुष्पाणि कुसुमान्युपगच्छन्ति इति
पुष्पोपणः । वहलपुष्पे, स्था० ४ डा० ३ उ० ।

पुष्पोवयार-पुष्पोपचार-पुं० । पुष्पप्रकारं, म० ३४ सम० ज० ।

पुमत्ता-पुंस्ता-स्त्री० । पुरुषत्वे, दश० १० अ० । स्था० ।

पुमपमवशी-पुंमप्राप्ता-स्त्री० । पुरुषलक्षणप्रतिपादिकायां
मोहनस्वरतादात्म्यादिरूपायां भावायाम्, प्रभा० १ । पद ।
पुन-पुन-पुं० । अगडकोशे, वृ० ३ उ० । प्रश्न० ।

पुयाइ-पुयादिन्-पुं० । पिशाचं, "दयरा पुयाइणं पि-प्यथा
परेया पिसल्लया भूआ ।" पार० ना० ३० गाथा ।

पुयावत्ता-प्तावयित्वा-अव्य० । "पुःगताविनिवचनात् प्रा-
वयित्वा अन्यत्र नीत्वा । प्रत्ययभेदे, यथाऽऽर्थरत्नतस्य । स्था०
४ डा० ४ उ० ।

पूतयित्वा-स्त्री० । पूतं वा दूषणव्यपांहेन कृत्वा या सा पूत-
यित्विति । स्था० ४ डा० ४ उ० ।

पुर-पुर-न० । नगरं अन्तःपुरं, रा० । आ० कृ० । ज्ञा० । नगराऽऽ-
धकदेशभूते प्राकाराऽऽवृते नगरेकदेशे, स्था० ४ डा० १ उ० ।
पुरओ-पुरतस्-अव्य० । पुर-तस्मिन् । "अगो डो विमगेस्स"
॥ ८ । १ । ३७ ॥ इति अतः सेः स्थानि डा० । "पुरओ ।" प्रा० १
पाद । अग्रत इत्यर्थे, पञ्चा० ३ वि० । दश० दश० । अनु० ।
उत्त० । आव० । नि० कृ० । स० । आ० कृ० । अग्रभागे,
स्था० ४ डा० २ उ० । ज्ञा० । आव० । "पुरओ य अग्गओ ।"
पार० ना० २७४ गाथा ।

पुरओ कट्ट-परतः कृत्य-अव्य० । अग्रतः कृत्वेत्यर्थे, "मणं
वा वयं वा सो पुरओ कट्ट विहरेज्जा अप्पुस्सुण ।" आचा०
२ छ० १ कृ० ३ अ० १ उ० ।

पुरओकाउं-पुरस्कृत्य-अव्य० । प्रधानीकृत्येत्यर्थे, म० २ श०
१ उ० ।

पुरओपडिबद्ध-पुरतःप्रतिबद्ध-त्रि० । अग्रतः प्रतिबद्धेत्यर्थे प्र-
भज्याभेदे, स्था० ३ डा० २ उ० । (विशेषार्थस्तु "पव्वज्जा" श-
ब्देऽसिधेय भागे ७३० पृष्ठ गतः)

पुरं-पुरम्-अव्य० । पूर्वकाले, समक्षे च । स्था० ३ डा० १ उ० ।

पुरंतिरि-पुरिदिरि-पुं० । काङ्करीराजवंशे, ती० ५६ कल्प ।

पुरंदर-पुरन्दर-पुं० । पुराणि दैत्यनगराणि दारयति विष्वंसय-
तीति पुरन्दर । दैत्यनगरविष्वंसके इन्द्रे, उत्त० ४ अ० । स्था० ।

पत्नस्स अभावाच्चो, विज्जं एयं करंमं कहमिणिह ।
 न य विज्जाए दाणं, उच्चियमपत्तं जञ्चो भणियं ॥ ३७ ॥
 मरिज्ज सह विज्जाए, कात्तं पत्तं वरं विज्ज ।
 अपत्तं नेव वाइजा, पत्तं तु न विमाणए ॥ ३८ ॥
 इय चित्तिरस्स उच्चो, निवइश्चो नईह वेव विज्जाए ।
 गुणरागचंगुणुगण-कुलिञ्चो तं चिय सुजोगं ति ॥ ३९ ॥
 तो तं दाउमहं तुह, समागञ्चो गिणह भो महाभाग ।
 जण भयामो सुदिया, ओहरियभरु व भारवहा ॥ ४० ॥
 एत्ता य महाविज्जा, विहिण्णा संसाहिया पदरिणं पि ।
 ऊलीसयमिं ठावइ, कणयमहस्सं निवंगरुह ॥ ४१ ॥
 पायमिमोइ पभाया, संगामपराजयाइ न हु होइ ।
 इंदियचित्तियारंयं, पि नज्जाए वत्तुजायं च ॥ ४२ ॥
 उल्लभिरचित्तियम-भरिअ-मउलिकमोण निवइत्तणएण ।
 संजाइयकरुत्तले-ण तणत्तु इय वयणमुल्लायं ॥ ४३ ॥
 गंभीरो उवसंता, निमल्लगुणरागणोहणनमाणा ।
 बुद्धिमिज्जमेवया, गुणिज्जअणुत्तायपरिक्रिया ॥ ४४ ॥
 पणभिरभुवणकित्तो, पंदायपारिद्धमाणासा धरियं ।
 पणु ? तुम्हारिस चिय, तुम्हा एवं रहस्समाणं ॥ ४५ ॥
 वालाण सुनुच्छमई-ण सुउविज्जाणनाणरहियाणं ।
 के अम्ह गुणा का अ-म्ह तुम्हा इव सुविज्जाणं ॥ ४६ ॥
 किं तु गुरुणइ विहिद्या, पुग्गो लहुतो वि हुंन कज्जकरा ।
 रविणा अग्गे विहिञ्चो, अरुणो वि हणइ तिमिररं ॥ ४७ ॥

तथा-

शाखासुगस्य शाखायाः, शाखां गन्तुं पराक्रमः ।
 यत्पुनस्नयितुं प्रमाणाः, प्रभावः प्राप्तये हि सः ॥ ४८ ॥
 "अह भणइ मिज्जगुत्तो, तुग्गु चिय तं नि इय रहस्समाणं ।
 गुणराञ्चो जहिसित्तिय-मिन्तो विपुक्खइ चित्तस्मि ॥ ४९ ॥
 जं दूरं ते गुणियो, गुणगुणधर्वालअणवमहिद्वयाण ।
 जेनि गुणगुणराञ्चो वि तं वि विरला जञ्चो भाणयं ॥ ५० ॥
 नागुणी गुणिनं वेत्ति, गुणी गुणिए मत्तरं ।
 गुणी गुणावुराणी च, चित्तलः सरला जनः ॥ ५१ ॥
 "इय बुत्तु सयहृमाणं, तं विज्जं दाउ तस्स पमणइ ।
 भइ ! इह अइवीए, इयामसं सुद्धवंपरा ॥ ५२ ॥
 अट्टउववासपुत्तं, कानिणवउट्ठापनिस्स इमं विज्जं ।
 सस्सं साहिज्ज तञ्चो, अइउत्तुयसमगवमंते ॥ ५३ ॥
 रत्तिनमाणवलयरत्ता, पर्याडयअइत्तकंत्तनियरुवा ।
 वररुत्तु वरं ति भणंती, सिद्धिक्कसइ तुह इमा विज्जा ॥ ५४ ॥
 चिरकरणत्तं पच्छु पि, धरिज्ज बंममिणमामिय बुत्तं ।
 जा गमिहो सो भिन्ने, तो विज्जन्ते कुमारेण ॥ ५५ ॥
 महं मितस्स इमस्स वि, दियस्स दिज्जउ इमा महाविज्जा ।
 कयजयभूयाणंदो, भूयाणंदो वि जेणइ ॥ ५६ ॥
 भो कुमर ! एस विण्णो, मुहरो तुच्छो अवचचारं य ।
 गुणराणिण विमुक्को, विज्जाए नेव तुग्गु ति ॥ ५७ ॥
 अणुगस्मि नेरं गुणरा-नवाजिए गुणअवचचारमि ।
 विज्जादाणं सत्थं, दुदपयाणं व दंमकरं ॥ ५८ ॥
 किं च अपत्तं निडिया, विज्जा तरुवण कुणइ अवचचारं ।
 विज्जादायगुत्तो, गरुयं तह लाघवं जणइ ॥ ५९ ॥

तथाहि-

जह आमघडे निदियं, नीरं लहु होइ से विणासाय ।

तह अण्णाहागनर-स्स होइ विज्जा अण्णत्थाय ॥ ६० ॥
 परिपुण्णगमपत्तं, विंतां विज्जं गुरु वि पाणइ ।
 बहुवहकिल्लमपारं, जणवावयाइदासं य ॥ ६१ ॥
 भत्तिभरनिज्जभरणं, कुमरेणं पुणं वि पभाणए सिद्धो ।
 दाउण माहणस्स वि, विज्जं पत्तो सए ठाणे ॥ ६२ ॥
 तो पुब्बोइर्यवहिणा, कुमरेण पसाहिया महाविज्जा ।
 पयडोहोउं पमणइ, सिद्धो उहं तुह सया भइ ॥ ६३ ॥
 किं तु दिञ्चो कथं गञ्चो, इच्छाह तए न चित्तियव्वं पि ।
 कालेण कुडं होहो, इय भणिय विरोहिया देवी ॥ ६४ ॥
 हा हा किं से जायं, ति विनिरो काउ तीए विज्जाए ।
 पच्छा नेवं कुमरो, पत्तो नंदियग्गमज्जम्म ॥ ६५ ॥
 विज्जाविइअचामी-वरेण बहुभोगदाणकलियस्स ।
 मंत्तिसुएणं चित्तने-द्वयं जया य नै पीइ ॥ ६६ ॥
 अह नत्थं पुरे सिग्गिअ-राइणो मंदिरोपरि रमंती ।
 बंधुमहाभयया, हरिया कण वि अट्टेणु ॥ ६७ ॥
 तो तत्तिवरं गया, मुहुं मुहुं सुच्छइ गयइ बहुलो ।
 सयलोऽपि रायसंआ, सपरज्जो आउतो जाञ्चो ॥ ६८ ॥
 तं दट्ठु निलयमंती, भणइ चित्तनेदंणं नियं पुत्तं ।
 वच्छु ! नरनाहत्तणया-ऽऽयणंवायं विचित्तं सु ॥ ६९ ॥
 न हि तुह बुद्धि तराए, विणा इमा वमणसागरो गरुञ्चो ।
 नित्थारिउं पारिज्जइ, तत्तो चित्तनेदंणो भणइ ॥ ७० ॥
 ताय ! तुमस्मिं वि संत-महं चित्तुणो कां शु बुद्धिअवयामो ?
 उडए सहस्वहरिणं, रंइह कुत्थिं न दीरुत्त ॥ ७१ ॥
 निलयवाचो वि जेणइ, न य परंता इमा अरं वच्छु !
 जं पिउत्ता तणरंइ, गुणादिपहिं न होयव्वं ॥ ७२ ॥

जञ्चो-

जडसंभवो वि चेदो, विच्छुद उज्जोए निहृयणं पि ।
 पंडुव्वं नि कमलं, वहंति अमरा वि सीसणं ॥ ७३ ॥
 चित्तनेदंणो य जेणइ, जइ एयं तो तुह पभाविण ।
 नाश्चो मए उवाञ्चो, एतो तीए समाणयणे ॥ ७४ ॥
 मेरु व्वं यिरो चंडुव्वं सोमस्सो कुंजरा व्वं सोडोरी ।
 भाणु व्वं गुरुपयायो, गंभीरो नेरनाहु व्वं ॥ ७५ ॥
 नियावज्जयमंगणयञ्चो, पुरंदरो दंसदंसलवसेण ।
 बालारसीपुगीञ्चो, भमिरो पत्तो इहं अत्थि ॥ ७६ ॥
 महं मिन्तं सो नज्जइ, विचिट्ठिपहिं व मिद्धवरविज्जा ।
 बंधुपरिआणयणं, सत्तो जइ ताव सो जेव ॥ ७७ ॥
 तो-गुणराञ्चो पिउणा, पत्तो चित्तनेदंणो कुमरपात्तं ।
 अण्णत्तणुण निउयं, कुमरे आणोइ चित्तमूलं ॥ ७८ ॥
 विहिञ्चोऽन्यपडिचिन्ति, तं भणइ निवो अहो पमाञ्चो मे ।
 नियामन्तिवज्जयमंग-स्स नंदणो जमिह पत्तो वि ॥ ७९ ॥
 न हु विञ्चाआ संमा-णिञ्चो, य न वि तो भणइ वरकुमरो ।
 देव ! न पुत्तं पुत्तं एवं तुम्हं जञ्चो भणियं ॥ ८० ॥
 गरुयाणं संमाणो, सु चिय उवायं कंत्तु नै किं पि ।
 बहिपडिचत्तो पुण, मायावीणं पि दीसंति ॥ ८१ ॥
 तत्तो भूयसाए, रत्ता चित्तनेदंणो समाट्ठो ।
 तं पुत्तं कट्ठिउं, कुमरं पइ जेएए एवं ॥ ८२ ॥
 धीवर ! चित्तणुण, इय उवायं कंत्तु नै किं पि ।
 जं अम्ह सयलज्जा, देवो य सुनिवृत्तो होइ ॥ ८३ ॥
 परकज्जकरणं जञ्चो, कुमरं वि पयज्जिऊणं तं कज्जं ।
 पत्तो नियामं भवणं, विहिण्णा सुमरं तं विज्जं ॥ ८४ ॥

सा पञ्चकमीभूयाः पुष्टा कुमरेण कदसु निवधूया ।
 केशं हरियं स्ति तच्छोः सो भणुइ इहऽपि वेयं ॥ ८४ ॥
 गंधसमिद्धाभिहृष्ट-सामी विज्जाहरो मणिकरीडो ।
 नंदीसरवरवलिश्रो, बंधुमई इह निपसीव ॥ ८५ ॥
 मयणसरससिद्धा सो, तं बालं हरियं धवलकुडनरो ।
 पक्षो अह कुणमाशे, विट्ठु वीवाहसामोमो ॥ ८६ ॥
 ता एयं सुविमानं, आनंतसु जेण नेमि तं तत्थ ।
 तेण वि नह वेव कप-नीअं कुमरो तदि तीए ॥ ८७ ॥
 दिट्ठो य तत्थ खयरो, बंधुमई अंसुपन्नयणयुयं ।
 परिणयणं पण्येनो, य हाकिश्रो नरवरसुपणं ॥ ८८ ॥
 रे रे सरेसु सत्ये, सुट्ठु गविट्ठे करेसु जियलेयं ।
 अविज्जकन्नअवहर-णपयण संपह विण्णो सि ॥ ८९ ॥
 तं सोऊणं खयरो, संमंतो विज्जिया य रायसुया ।
 किमियं ति नियंतेहि, दिट्ठो अमरुक्क व निवन्नश्रो ॥ ९० ॥
 नृणं बंधुमई, कुट्टियत्ते कोवि आश्रयो पस ।
 इय विंनिय करणगहिय-कोट्टेडो खेयरो भणुइ ॥ ९१ ॥
 रे बाल आसग लट्ठो, मा मड लसुपन्नजल्लजलणम्मि ।
 सलभुव वेसु मेरो, ता हांनरो भणइ रायसुश्रो ॥ ९२ ॥
 जो मुज्झइ कज्जं, तं थिय बालं पण्णं समयधियु ।
 तं पुण निहयणपयडं, बंधुमईहरणश्रो तुज्झ ॥ ९३ ॥
 किड तुह पट्टेहि अहं, नियदुवरिणहिं वेव पट्टयस्स ? ।
 जर पुण अल्लसगवो, अज्जा वि ता पहरसु तुमय ॥ ९४ ॥
 ता कांवट्ठुट्ठो, खयरो मुंउह निवियमनियरं ।
 विज्जावलण कुमरं ण तं हयं निययवणेहिं ॥ ९५ ॥
 एयं खयमुक्कं, नीगधेणं हणइ जलणयं ।
 सपण्णं गरुहं, ण धायवन्धेण मेहं ॥ ९६ ॥
 अह मुक्को अयगालं, खयणं यहुकुलगतयसीमो ।
 चुसीकअं खण्णं, पडिगंलेणं निवसुरज ॥ ९७ ॥
 इय असमसुहडमायं, बंधुमई पच्छिरो निवसुपत्त ।
 विज्जा मयणं सरं ण खयरो पुण कुमारेण ॥ ९८ ॥
 गाट्ठपट्टारविट्ठो, खयरो सहस ति निवाडिओ धरणी ।
 पण्णयाणा पडणियं, निवपुनणं पुणो भणियं ॥ ९९ ॥
 उट्ठु सुहडं गिगट्ठु, धणुमनणुगलं हवेसु रणसज्जो ।
 कापुरिस थिय जरहा, न संडवंत पुणो अपे ॥ १०० ॥
 ता अणुवमसुहडसण-इयविश्रं खयरो भणुइ कुमरं ।
 तुह किंकरु चिय अहं, जं उवियं तं समाइससु ॥ १०१ ॥
 चित्तं नरिदधूया, सुहडा बुधंनं ते थिय जयम्मि ।
 जं थुव्वं एयं, वप्पुअरचरिवगेणो ॥ १०२ ॥
 अह तं बालं आसा-सिऊण गट्ठिं च जा नियंगहो ।
 नरिपुंरं पट्ट वलिहो, तो भणियं मणिकरीडण ॥ १०३ ॥
 अज्जणपिअं भणिया, बंधुमई तं च कुमरं मह सामी ।
 ता पमिय नियपण्णि, लट्ठु मह नयरं पवित्तेसु ॥ १०४ ॥
 हज्जिअसारयाय, गंधसमिद्धं पुंरं यमो कुमरो ।
 नियतणयाइसमेओ, तेण कया गरुणपडियसी ॥ १०५ ॥
 तसो नरिदधुतो, जुत्तो खयरेण निवसुयाय य ।
 पवरविमाणाकूटो, पणो नंदेउअसज्जं ॥ १०६ ॥
 वज्जाथिओ य गंतुं, एतेण खयरेण सपणिवो ।
 सो गुरुसामणीए, खलिश्रो कुमरस्स पच्छोणि ॥ १०७ ॥
 सो विधियहडलोहो, पुतो पविडो महाविभूरेय ।

कुमरो कुमरी य तहा, ओयरिउं वरविमाणाओ ॥ १०८ ॥
 पणया य निवहरये, तेण वि अभिगंथिया पडिहण ।
 सव्वो रथा सिट्ठो, खयरेण कुमरबुसंतो ॥ १०९ ॥
 अहहरिसपववसेणं, सूरनिवेणं पुंरदो तसो ।
 बंधुमइपणियगहणं, कराविओ गुगविभूरेय ॥ ११० ॥
 वरपासोयसलमओ, यणइच्छियसयलवियसुधलिओ ।
 दोगुंदुगु व्व अमरो, कुमरो अकमइ बहुकालं ॥ १११ ॥
 अज्जियं जाव इमो, विट्ठुह भडकोखिलेकडयणं ।
 करकलियकणयंइ ण विसिणा ताव इय मणिया ॥ ११२ ॥
 देव ! तुह वंसणथो बहि विट्ठुह चउरवयणनामनरो ।
 लट्ठु मुंउ मुंउ इय कुम-रेणु न सि पवेसिओ तेणं ॥ ११३ ॥
 तं नियजणपयदाणं, जाणिय अयगूहियं च पुच्छइ ।
 कुललं अम्मापिउणो, एव थिय आह मो किं तु ॥ ११४ ॥
 तुह अइदुस्सहायिहं, जं न पिउणो दुहं अणुहवति ।
 बाहजल्लाऽऽवन्नयणा, सव्वन्नं वेव तं मुण ॥ ११५ ॥
 तं सुणिय विसन्नमणो, कुमरो पुच्छित्तु सूरनराहं ।
 बंधुमइए सलिओ, हयनयरससुहडपिकलिओ ॥ ११६ ॥
 संमहआगयासिरविज्जा-सेणनिवविधियगरुपरिलोसो ।
 कुमरो दइयावहिओ, पणओ अम्मापिऊण पयकमलं ।
 तेहिं वि आसीयाए-हिं नंदिश्रो नंदिसहिपहि ॥ ११७ ॥
 अह हरिसियसयलजण-स्स निवसणयस्स वंसणयं च ।
 संपतो हेमंतो, कुडपयडिणकुंडकुसुमरो ॥ ११८ ॥
 अनांतरं स्तिपतिं सविनयसुधानालाको एव ।
 श्रीविमलबोधसुगुरो-रागमनमचीकयन्तुओ ॥ ११९ ॥
 तच्छुत्वा धरणिधव-संभयो द्वावा च दानमतिमात्रम् ।
 युवराजप्रीतसाम-स्तसचियसुज्ञानतपरिकलितः ॥ १२० ॥
 उदामगणयसिन्धु-मचिरुहः प्रोढमक्षिप्तभारः ।
 र्थापतिविवर्तिनिमित्तं, निगच्छइतुच्छुपरिहारः ॥ १२१ ॥
 हृदयाऽऽकर्षितनिर्मिथं-तरागमनराजैर्निव प्रसभम् ।
 सिन्दूरसुपूरकण-करचरणतलेविराजन्तम् ॥ १२२ ॥
 पुरपरिणमतिमसृजं, सुरसिलशिलाविशालवत्सरम् ।
 पावणमुपाकृवन्, राजा मुनिराजमैत्रि ॥ १२३ ॥ (युग्मम्)
 तत उन्नीय करिन्द्रा-दुम्बुच च चामराऽऽदि विज्ञानि ।
 नन्या गुरुपद्ममले, घोषाच्च सुवाचमिनि हृष्टः ॥ १२४ ॥
 किं युष्माभिर्भोग-चिति सन्त्यपि रूपवयसिमप्रसेरं ।
 नृपवैभवांचितैरपि, सुदुष्करं व्रतमिदं जगृहे ॥ १२५ ॥
 जगदे जगदेकहिते न सूरिणा शृणु समाहितो भूप ।
 सुजनहृदिवातिविस्तर-मस्तीह पुरं भवाऽऽवन्तम् ॥ १२६ ॥
 तस्मिन्वदं कुटुम्बी, संसारिकजीवननामोऽभूवम् ।
 सोऽर्थाश्च ममैव हि, तज्जनं वसन्ति सकलमपि ॥ १२७ ॥
 तत्र च वयं वसन्तः, सर्वेऽप्येकेन निष्ठुरवियेण ।
 निःशकृद्वन्द्यश्च न नवधामनेन किल दृष्टः ॥ १२८ ॥
 तदु च विमविषमभावित्वेन समागच्छन्त्यसा कमपुच्छ-
 मूच्छाः, निमीलन्ति लोचनानि, शरीरमवन्ति अश्रूनि,
 विगलन्ति मलयः, न बुध्यन्ते कार्याऽऽदिविभागः । न प-
 रिहायते निजमापि स्वरूपं, तथाऽस्माभिर्न मलयन्ते हि-
 तोपदेशाः, न दूर्यन्ते समापवमाणे, न विधीयन्ते आ-
 चित्यप्रतिपत्तयः नात्यन्ते, समीपस्याप्यपि स्वजनवृ-

पुं०

म्यानि, केचन काष्ठवस्त्रिभेदाः संज्ञाताः, केचिदव्य-
हस्येन पुष्परायमाणा लोतुव्यन्ते महीपिण्डे, अपरं शून्य-
हृदया इतस्ततो वक्ष्यन्ते, अन्ये तोत्रतरविषयसम्भू-
तप्रभूतदाहवेदनापरिभूता ित्तन्यनिप्रचुरदुःखदम्भोलौ,
केचिन्पुनरास्तन्यव्यक्रवागिभने शम्भुवन्ति जल्पितुमपि स्फु-
टवचनैः, केचन पुनः कदाचन स्मरन्ति कदाचिन्निरन्ति
कदाचिन्मुखैर्नि कदाचन स्वर्गानि कदाचिज्ज्ञाप्रति क्षण-
मेकं पुनश्च स्वर्गानि, विषाऽऽवेगात् अन्ये पुनः सदैव निर्भरं
स्वर्गानि, न किमपि वेतयन्ते। एवं च तस्मिन् सकलैऽपि
पुरं विषयपरिवेदनाऽभिभूतं समागच्छेत् महानुभागां वि-
नीतविनयबुद्धिपरिवारे महानरेन्द्रः तच्च तथाविधं पुरमा
लोक्य स्मृत्पञ्चपुरयकाकश्येन तेन वमपिरे लोकाः, यथा-
भो भो लोका मोक्षयामि चः सर्वानन्दतस्या महोत्सवविष-
वेदनायाः, यदि मयोपदिष्टो क्रियामाचरत। तैरुक्तं-कीदृशी
न्या। गार्हपत्यक्रियापरिवृष्टः प्रभाव-अदो लोकाः। प्रथममेव
तावन्मायकीनशिष्यसमोदविषयप्रतिपत्तयो वेपः, रक्षणीयाः
सकलत्रिभुवनोद्गीर्णवर्धनैः प्राणिनः, न वक्ष्यं सुप्र-
मत्पत्नीकं, न प्रदीतव्यमदत्तं, पालयितव्यं नयगुमिसनाधम-
जिह्वप्रह्वचर्यं, मोक्षयः स्वर्देहऽपि प्रतिवन्धः, वर्जनीये
रज्ज्यां चतुर्विधमप्याहाजानं, वस्त्यं स्त्रीयशृणङ्क-
विरहितवसतिश्मशानिगिगङ्गाशून्यसन्दनकाननाऽऽदिपु क-
लेष्यं भूमिकाष्टशय्याऽऽसनं, परिभ्रमिन्त्यं युगमावद-
स्तलाचनैः, जल्पनीये हितमिताहितितिरव्यं वचः,
भोक्ष्यममृताकारितमननुममसंक्षिप्तं पिण्डज्ञानं, नि-
वारणीयं सदाऽप्यकुशलविन्यायां मानसं, परिवर्तयितव्याः
सधैरा राजाऽऽदिकथाः, परित्यक्तं दूरमकल्याणमित्रसेप-
कः, परिहरणीयः सर्वेषु कुणाङ्कडिकसेवन्धः, कर्तव्यानि
यथाशीलं सुदुश्चरतपश्चात्तपानि, वक्ष्यितव्यमानियतविहरणं,
सौदव्याः सम्यग परीणहोपमगाः नितिहृणीयानि नीचदु-
र्भाषितानि, भवितव्यं सर्वसिद्धे सर्वसिद्धेः। किं बहुना? क्षण-
मप्यस्यां क्रियायां न प्रमाद्यं, तथा कर्त्तव्यं मद्रुपदिष्टस्य
मन्त्रस्य निरन्तरं जायः, ततो निरन्तरे पूर्ववर्णितविष-
यकाराः, उन्मीलन्ति निर्मलबुद्धयः किं बहुमागितया?, प्राप्यन्ते
परस्परया तदापि परमाऽऽनन्दपदमिति। एवं च तस्य वचनं
महाराज किञ्चन विषाः-वैश्वधियैर्न श्रतमेव वैरपि भूतं नेपा-
मयेकं उपाहसन्ति, अन्येऽवधीरार्थकः, अन्ये निन्दन्ति, केचन
दुर्विषयैवेन स्वशिष्टप्रकल्पितानदहकुचिकलैः प्रतिप्रान्ति, ए-
कं न श्रद्धयति, अपरे श्रद्धयाना अपि नातुतिष्ठन्ति, कचि-
त्युनल्लुक्कमणो महानुभागा सुखितुक्कमिति श्रद्धयन्तेऽनुतिष्ठ-
न्ति च। ततो मयाऽपि महाराज विषयवर्धनानिर्विघ्नानां
समिव प्रतिपेदे तद्वचः, उररीकृतः सखदुमानं तन्ममपि-
तो वेपः, प्रारम्भे चमामातिदुःकरां क्रियां, तदेतन्मम अत-
प्रहृष्टे कारणं समजनि। तदाकर्णोऽनवगतपरमार्थो न वि-
जयसेनपार्थिवेन प्रशस्य वृष्टं भूयोऽपि मुनीन्द्रः-भगवन्!
कथं तत्सादृशविस्तारभवाऽवर्तननं सकलमपि सहोद्गीर्ण-
ति, कथमेकैतद्गीर्णस्य सर्वेऽपि ते एकहेनं दृष्टा, कथं वै-
क एव महानरेन्द्रद्वन्द्वारकः सकलजननिर्विषयकारणे सम-
र्थः, कथमेतादृशो विनिर्णीतनिर्विघ्निति। ततः प्रोक्तं बु-
द्ध्या-महाराज! नेदं बहिरङ्गं वचनमात्रं किं तु भव्यजनभव-
दायकारणैः समस्तमप्यन्तररूपावधार्यकलितम्। तथाहि-

“ वैरयिकाऽऽदिमवाना-मावर्त्तो येन तत्र नरनाथ !।
संसारस्तेनैव मृग्या-दि नगर भवाऽऽवर्त्तते ॥ १ ॥
कर्मपण्डितमगजः सर्वेषां कालपरिणामितमेतः।
जनको येन ततोऽमी, जीवाः सर्वेऽपि सोदर्याः ॥ २ ॥
अत्र भवावर्त्तपुरं, न एव निवसन्त्यनन्तका जीवाः।
एकं विषयं तेषां च, ते दृष्टा येन श्रुतु तच्च ॥ ३ ॥
अष्टमदस्यानित्यः, दृढकठकुवासामालिनदेहः।
रत्यरतिचपलरसो ज्ञानाऽऽवर्त्तनाऽऽदिभिम्भुतः ॥ ४ ॥
कोपमहाविषयकण्टक-पिकरालो द्वेषागमनः पशुयः।
मायाशुद्धिमहावेष-दादो मिथ्याव्यवहारद्वयः ॥ ५ ॥
हास्याः दिव्यलक्षणः, सपरिकरस्त्रिभुवनं दशति निस्त्रिम्भु
कृतचित्तचित्तनिवासो, मोहमहाविषयधरो भीमः ॥ ६ ॥
दृष्टाश्च तेन जीवाः, मूर्खितवच्येतयति न हि कार्यम्।
मीलन्ते लोचनानि, क्षणमात्रसुखानुभवेन ॥ ७ ॥
अत्रैतत्परिचयः, सचाक्षुर्यं च सर्ववचनम्।
लज्जाः करं न देवं, न गुहं च मुष्णन्ति गतमनयः ॥ ८ ॥
किं मम युक्कमयुक्क किं वा मम कोऽहमिति तथाऽऽस्मान्धः।
न विदन्ति हितमपि तथा शृण्वन्ति न गुरुमिरुपदिष्टम् ॥ ९ ॥
समविषयमात्रं न सम्यक्, विल्लन्ते नैव गुरुजनस्यापि।
विद्वद्भ्यां चित्तं किल, मृता इव नाशयन्ति परम् ॥ १० ॥
अतिनीचविषयानिहताः, प्रोक्ता एकेन्द्रिया विगतचक्षुः।
अव्यक्तं च रसमन्ता, लुप्तानि विकलैर्द्विधा धरणी ॥ ११ ॥
क्षयाश्च तन्त्रयुक्ता, शून्याश्चैव असंख्यानां राजनः।
दाहाऽऽदिदुःखदम्भः-लयस्तु वैरयिकजन्तुनाम् ॥ १२ ॥
येनास्मानिभिलषतु-भुञ्जन्मस्याकिर्निन्दुरा देशः।
तेषां जानो ह्येव, क्षयः सर्वत्र च विशेषः ॥ १३ ॥
अव्यक्तं विरसन्तः, ककिरभ्रभ्रभूतयो विनिर्दिष्टाः।
स्मरन्तपतनाऽऽदिधर्माः, विक्षेपा मानवानां तु ॥ १४ ॥
जाग्रन्ति ते प्रतिपन्ना विरगि विपलाघवानुभावेन।
भूयो मोहाविषयशान्, स्वर्गानि परिमुक्कविनिर्गुणाः ॥ १५ ॥
अविरतान्द्रावसन्तः, स्वर्गानि देवाः सदेति सकलजने।
मोहार्गविषयिषुर्, गार्हपत्यं बोधनं ज्ञेयेन्द्रम् ॥ १६ ॥
यतिजनकरणीयायां, सदा क्रियायां हि तदुपदिष्टायाम्।
यदि विगलितप्रमादः, क्रियते सिद्धान्तमन्त्रजपः ॥ १७ ॥
तत एकोऽपि समर्थो, मोहाविषयच्छेदने त्रिभुवनस्य।
नित्यकारणव्यवसुरसो, अस्यां परमकारण्यकः ॥ १८ ॥
एवमवगम्य नरपति-रपूर्वसेवंगमुह्यन् कर्मपि।
भालस्थलमिलितकरः, प्रशस्य मुनिराजमिच्छूच ॥ १९ ॥
सत्यामिदं मुनिपुत्रकं, वयमपि मोहाविषयधरिता अधीकम्।
श्यामहितमप्यन्तकले, चेतनवन्तः किमपि नैव ॥ २० ॥
अधुना तु राजसीस्येव, हन्वाऽऽदत्त्यं सतं प्रशुपदास्ते।
गुरुप्याह नरेन्द्र! क्षणमपि मा स्म प्रमादीस्त्वम् ॥ २१ ॥
तदनु पुनरेन्द्रपुत्रे, राज्यभरं न्यस्य विजयसेनपुत्रः।
सामन्तकमलमाला-मन्यादियुतः प्रव्रजान् ॥ २२ ॥
अथ मालत्यापि देवी, निजदुष्प्रतिनिवेद्य सुगुरुणाम्।
कर्मवतगहनवहन-प्रतिमां दीप्तां समावृत्त ॥ २३ ॥
तन्नसुरासुरकिंकर-विद्याधरमायामाशुभयशाः।
मन्यापकारद्वेता-गुरुव्यन्यत्र विज्ञाहार ॥ २४ ॥
“अह परिपारहं रजं, पुनरेन्द्रा इरियधरिबलालक्षो।
अपुन्यवैश्याः जिन्तुकारे य कारंते ॥ २५ ॥

साहस्रियवच्छल्लम्भी, उज्जुओ तिउज्जुओ न करणेहि ।
पासतो व पयाओ, पयाउ इव वसणधारणो ॥ २६ ॥
कइया वि सो नरिदो, बंभुमईसंजुओ सपरिवारो ।
आलोयणोवविट्ठो, जा पिच्छइ निययपुरसोहं ॥ २७ ॥
तो बहुयडिभनयेर-हिं धंदिओ कोटिओं व मच्छुहिं ।
धूलांभूसरवेदो, निमियअइवहुवहलबोला ॥ २८ ॥
दंडो खडनिवसणो, कुडो धावेतओ चउडासा ।
विट्ठो स मित्तविप्पा, जणं नाराहिया विज्जा ॥ २९ ॥
ते उवलक्खिय सरिया, विज्जा देवी निवेणु इय भणइ ।
जण उवहासपरो वि उज्जा विराहगो य इमो ॥ ३० ॥
तो कुवियाए वि मण, तुह दक्खिणेषण मारिओ न इमो ।
नियक्काभिमणिये पुण, अह राया विवयइ एवं ॥ ३१ ॥
जइ वि इमो एरिमगो, तहा वि सउज्जे करंसु ते दिव ॥
काऊण मह पसाय, खमेसु एयं तु अवराहं ॥ ३२ ॥
तो देवी ते विणं, सउज्जाकाउं अदमणं पना ।
सकारिय जहउविणं, रक्षा वि विंसाज्जओ एसो ॥ ३३ ॥
इसा य चिरं कालं, पालियअकलंककरणकरणुणो ।
सो विजयेजणतमणो, अणं नलुकलं गथो मुक्खं ॥ ३४ ॥
राया पुनंदो वि हु, विरिगुणं नंदणं ठविय रज्जे ।
तिरिगिमलबोहकेवल-पयसुलं गिहइ चरित्तं ॥ ३५ ॥
जाओ कमण गीओ, एगलविहारपडिमपडिवओ ।
कुणंसुट्टिपगाम-सस वाहं आयावणपरमो ॥ ३६ ॥
संठविय रुक्कपुग्गल-विट्ठो मुआणुल्लोणपरमपया ।
जा विट्ठर स महणा, वज्जमुणं तु ना विट्ठो ॥ ३७ ॥
तो कुविओ पणियरं, रंरं तइया मलित्तु मह माणं ।
गच्छुहिंहा नि कथं इहिइ, इय भणिय स निट्ठुरं पावो ॥ ३८ ॥
मुणियणो चउदिहिं भ, तं विस्सु तण कट्ठपत्तचक्रं ।
पिंगलज.लामरभरिय-नहयलं जालए जलणं ॥ ३९ ॥
तो जह जह डउओरं, संकुडइ कलवरे न सा जालं ।
तह तह सुणणो वहर, भाणमनकुडियउभुभावं ॥ ४० ॥
नसो चित्तइ रं जिय, अणंतवाराउ ते सहियपुवो ।
इसो अणंतगुणरा-हदायगो निरयदहणो वि ॥ ४१ ॥
वणइवदुसहइयांसं, तिरियसु विणंतसो तुमं जीव ॥
दंडो परं अकाम सण्णो न तए गुणो पणं ॥ ४२ ॥
इहिइ सटंतस्म विस्सु डओणिणो नारिणो सकामस्स ।
तसो अणंतगुणिया, धांयण वि निज्जरा तुअ ॥ ४३ ॥
ता सहसु जीव ॥ सम्मं, खणमित्तं काउ केवलं भित्तं ।
एयमित्तं पण्णिहा, अणंतकम्मकल्यसहाए ॥ ४४ ॥
इय सुइभावावल-हुकम्मगहणं पलित्तविहगसो ।
स पुनंदरायरिसो, अंतगडो केवली जाओ ॥ ४५ ॥
वज्जमुणं वि हु अइस-अंतंरं सुंजं निसंविता ।
एगागी नस्संतो, निसं पडिओ अंधकूवमि ॥ ४६ ॥
कलखुत्तसारखाय-कीलयविओयरो दुहकंतो ।
रउअणोविगओ, मरितं पणं तमतमाल ॥ ४७ ॥
जण्य व पुनंदरिसो, सिद्धे अमंदिं तय हिट्ठेहिं ।
महिमा विहिया परमा, गंधोदगवरिणुणं ॥ ४८ ॥
बंभुमई वि हु अइस-अंतंरं सुंजं निसंविता ।
वरणाणवंसणुया, परमानंतं पणं ॥ ४९ ॥
इत्यथेत्य गुणरागसंभव,
अपुनन्दरूपस्य वैभवम् ।

तत्तमेव भविका गुणकाराः,
धत्त चित्तमिलये कृताऽऽदाराः ॥ ५० ॥
इति पुनर्दराजवरितम् । ध० २० १ अधि० १२ गुण ।
सुरपती । “अकखंडलो सुरवहं, पुनंदरो वालयो सुखासी-
रो ।” पाइ० ना० २३ गाथा ।
पुनंदरजसा-पुनंदरयशसु-खी० । चम्पानगरीराजस्कन्दकभ-
गिन्याम्, नि० चू० १६ उ० ।
पुरंभी-पुरंभी-खी० । भार्यायाम्, “जाया पत्नी दारा, धरि-
णी भज्जा पुरंभी य ।” पाइ० ना० ५७ गाथा ।
पुरकखड पुरस्कृत-त्रि० । अवश्यमाप्तव्यतायाम् कृते, पञ्चा० ४
वि० । च० प्र० । प्रज्ञा० । अमिमुलं कृते, आ० म० १ अ० ।
पुरकखडभाव-पुरस्कृतभाव-पुं० । भाविनां भावस्य योग्ये आ-
भिमुख्ये, आ० ५ अ० ।
पुरकवाय-पुराख्यात-त्रि० । पूर्वकथिते, सूत्र० १ शु० १ अ०
१ उ० ।
पुरक्खा-पुरस्कार-पुं० । पुरस्करणं पुरस्कारः । सर्वकार्येष्वभ-
तः स्थापने, आ० १ शु० ५ अ० ४ उ० । ध० ।
पुरच्छा-पुरस्तात्-अव्य० । पूर्वस्मिन्, सूत्र० १ शु० ५ अ० १
उ० । दश० ।
पुरच्छिम्म-पौरस्त्य-त्रि० । अन्नभागं, च० प्र० २ पाहु० । भ० ।
स्था० । पूर्वस्यां दिशि, स्था० ८ डा० । स० प्र० ।
पुरच्छिम्मदाहिणा-पूर्वदक्षिणा-खी० । अग्निफोणे, स्था० १० डा० ।
पुरच्छिम्मद-पौरस्त्याद्-न० । पौरस्त्यं पूर्वम् । पूर्वाङ्गे, स्था०
२ डा० ३ उ० ।
पुरच्छिम्मा-पूर्वा-खी० । प्राकृतशैल्या मागधदेशीभाषावृत्त्या
वा साधुत्वम् । ऐन्द्रयां दिशि, आचा० १ शु० १ अ० १
उ० । स्था० ।
पुरच्छिम्मिल्ल-पौरस्त्य-त्रि० । पूर्वदिग्वर्तिनि पर्वते, “वत्तारि
अं जण गपव्वया पण्णता । तं जहा-पुरच्छिम्मिल्लं ॥” इत्यादि ।
स्था० ४ डा० २ उ० ।
पुरतोवाहत-पुरतोव्याहत-न० । “जहा जीवे भंते । नेरतिण
जीवे । गोयमा । जीवे निय नेरतिण निय अनेरतिण नेरतिण
पुण नियमा जीव ।” इति पूर्वोपात्तस्याभियुक्तं, आ० चू० १ अ० ।
पुरकख-पुरकख-पुं० । प्रामरत्तके, “आरकखो पुरकखो ।”
पाइ० ना० १६६ गाथा ।
पुरव-पूर्व-त्रि० । “पूर्वस्य पुरवः” ॥ न्या० २७ ॥ पूर्वशब्दस्य शौर-
श्रत्यां पुरवाऽदेशो वा । “पुव्वं शब्देऽभिहितार्थे, प्रा० ४ पाद ।
पुरव-पुरपति-पुं० । पुरस्य पतिः पुरपतिः । प्रामाथियतो, आ०
म० १ अ० ।
पुरवर-पुरवर-न० । नगरे, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । नगरिके-
शभूते, प्रश्न० ५ आश्र० द्वार । “पुरवरकयाडोवमे से वच्छु ।”
पुत्तरकयाटोपमं (से) तस्य वत्त उरस्थले, विस्तीर्णः वा-
दिति । उक्तं २ अ० । राजधानीरूपे प्रधाननगरे, प्रश्न० ४
आश्र० द्वार । “पुरवरपरिवट्टं ।” पुरवरपरिवट्टं नगरा-
गैलावन् वनिता कृत्वा बाह्यवर्तिनी वा बाह्य यस्य स तथा ।
आ० १ न० १

पुरनरधम्म-पुरनरधम्म-पुं० । पुरनरं प्रति भिन्ने लौकिके धर्म, स च कविरिकञ्चिद्विधिष्टोऽपि परिभाषाप्रतिपादनाऽऽदिलक्षणः । दश० १ अ० ।

पुरस्सर-पुरस्सर-त्रि० । पूर्वस्मिन्, द्वा० २२ द्वा० । अग्रतः कृते, वाच० ।

पुरा-पुरा-स्त्री० । “रोरा” ॥ ८ । १६ ॥ इति रेफस्य रा इरादेशः । नन्यर्थात्, प्रा० १ पाद ।

पुरा-अव्य० । विवक्षितकालात्पूर्वस्मिन्, तं० । सूत्र० । म० । विपा० । स्था० । प्राग्भवे, जी० ३ प्रति० ४ अधि० । “पुत्रा तत्प्रेष ज्ञेयं पुरा” आसीदित्यर्थः । नि० चू० ६ उ० । सूत्र० । आवा० । द्वा० । विशे० । “पुरा पुराणानां क्रमालां” । पुरा पूर्वकाले, कृतानामिति गम्यते । एवं पुराणानां चिरन्तनात् । विपा० १ ध्रु० १ अ० । कल्प० ।

पुराकड-पुराकृत-त्रि० । जन्मान्तरोपात्तः, दश० १६ अ० । सूत्र० ।

पुराण-पुराण-त्रि० । पुरातने, सूत्र० २ ध्रु० ६ अ० । द्वा० । चिरन्तने, वृ० २ उ० । बहुकालीने, स्था० ६ द्वा० । अनेकप्रयोगान्त्येन चिरन्तने, उक्त० १ अ० । आवा० । पश्चात्कृत-धर्मगुभावे, व्य० ७ उ० । वृ० । पुरातनवस्तुविषये हन्ती, स्था० ६ द्वा० । पुरातनवस्तुव्युत्पन्नप्रामाण्यवदे कथानकप्रायेऽप्ये, “अज्ञानि वेषाश्चत्वारः मीमांसा न्यायविस्तरः । धर्मशास्त्रे प्राणे च, विद्या क्षेत्राश्चतुर्दश ॥ १” । द्वा० म० १ अ० ।

पुराणकुम्भास-पुराणकुम्भास-पुं० । पुराणः प्रभूतकाले यावत्सञ्चितः पुराणाश्च ते कुलमाषाश्च पुराणकुलमायाः । पुरातनराममन्त्रेण, उक्त० ८ अ० । प्रभूतवर्षेण कुलमाषे, उक्त० ८ अ० ।

पुराणविधिजरा-पुराणविनिर्जरा-स्त्री० । चिरन्तनक्षपणायाम्, (३३ गद्या) आवा० ४ अ० ।

पुराणसावय-पुराणआवक-पुं० । पुराणनिगृहीतान्यनुव्रतानि यस्य स आवकः । अविरतसम्यग्दृष्टौ, नि० चू० १६ अ० ।

पुराणा-पुराणा-स्त्री० । पश्चात्कृतव्रतार्थां साध्याम्, व्य० ७ उ० ।

पुराहिदय-पुराधिपति-पुं० । अधिपति, वृ० ४ उ० ।

पुरिम-पूर्व-त्रि० । “पूर्वस्य पुरिम” ॥ ८ । २ । १३४ ॥ इति पूर्वस्य पुरिमाऽऽदेशः । प्रगजते, पञ्चा० ११ विव० । वृ० । उक्त० । “पुरिमपच्छुभापं तिथयस्तत्र” । स्था० ४ द्वा० । पुरिमप्रसोटकं, “लुपुतिमा नव खोडा” । स्था० ६ द्वा० । प्रव० ।

पुरिमङ्ग-पुरिमाद-पूर्वार्द्ध-त० । पुरिमं पूर्वतश्च तदर्थं च । दिनस्याऽऽधे प्रहरद्वये, पञ्चा० ५ विव० । पूर्वार्द्धे, स्था० ४ द्वा० । उ० । प्रहरद्वयकालावधिप्रत्याख्यानं, व्य० १ उ० । पं० च० । च० । अथ पूर्वार्द्धप्रत्याख्यानम्-“सूत्रे उग्राय पुरिमर्हं पञ्चवक्त्राह, च उद्विष्टं वि आहारे अत्रयं पाशं खारमं साधमं अक्षयणामोशं सहसमगरेणं पच्छयकालेणं दिसामोहेणं साहृद्वयशं मध्वकामारेणं मन्वन्ममदिवाचपागारेणं वीसर-ह ॥ १” । पूर्वं च तदर्थं च पूर्वार्द्धं दिनस्याऽऽधे प्रहरद्वये, पूर्वार्द्धे प्रस्थापयति । पूर्वार्द्धप्रत्याख्यानं करोति, पञ्चाकाराः पूर्ववत् । (महत्तरागारेणं इति) महत्तरं प्रत्याख्यानानुपालनसम्पन्न-जटावेक्षया वृद्धतरनिर्जालाभं, तन्तुं पुराणनरासाध्यं ग्ला-

नवैत्यसंवाऽऽदिप्रयोजनं तदेवाऽऽकारः प्रत्याख्यानपादो महत्तराकारस्तदाऽप्यन्यत्रेति योगः । यथात्रैव महत्तराकारः स्याभिधानं न नमस्कारसहितऽऽदी तत्र कालस्यात्यर्थं महत्त्वं च कारणमाचक्षते । ध० २ अधि० । द्वा० चू० । पुरिमादेषां च अतीवाराः । इदानीं येन पुरिमादौ प्रायश्चित्तं तान् गाथात्रयाऽऽह-

आह विभागुद्देशो-वगरणद्वयचिरद्वयविपागहिदय ।

लोगुत्तरपरिगृह्य-पायिचपरिभाषकीए च ॥ ४० ॥

सगामाहदद्वर-जहन्मालोहदुर्भरे पदमे ।

सुदृढनिगिच्छासंभव-तिगमक्लियदायोगवहण ॥ ४१ ॥

पत्तयेपरंपरठवि-यपिहियमीसेयंतेतराईसु ।

पुरिमर्हं संकाए, जं संकडं तं समावजे ॥ ४२ ॥

आयः सामान्योद्देशिकं, विभागोद्देश उद्दिष्टोद्देशसमुद्देश उद्दिष्टनमादेशऽऽख्यं विभागोद्देशिकप्रथममेव वस्तुपुत्र्यम् । उपकरणपूर्विकावस्थापनाप्रकटकरणम् । एषां द्वन्द्वः तस्मिन्, लोकोत्तरार्धः वित्तप्रामाण्ययोः परभावकीर्ति च । अत्रापि द्वन्द्वः । स्वप्रासाऽऽहने द्वन्द्वोद्देशे ज्ञेयमालापहन् (उत्कर्ष पदमस्ति) अत्रिकारे लाक्षाणकत्वात् यावदर्थिकमिश्राख्यं पञ्चवक्त्रकप्रथमभेदे । इहापि द्वन्द्वः । मृष्टमधिकित्वा वचनसंभाषिता पूर्वपश्चात्पन्तये उद्कादिस्त्रिंशत्तमश्रकद्वये स्त्रिंशत्तकं पृथ्वी-स्त्रिंशत्तम्, उद्काहन्ते तं “(२) कुतः तन्तुच्छाख्यं त्रिंशत्तकप्रत्येकच्छालंते चेति त्रिकं स्त्रिंशत्तमापं यत् लाउपन्ती कर्तं विरल-यन्ती कर्तयन्ती, दायकाय वृत्ते नहायकोपहनम् । एषामपि द्वन्द्वः तस्मिन् । यथाक्रमं “बाले बुद्धं कर्तुं उन्मत्तं ध्यायेत यज-रिपय । एष निमस्यजडा । एषानि दायगोवहयं ॥ १” । तद्वच पुरिमादौ प्रस्तावनादियम्, एतेभ्यो दायकभ्यां प्राहकालामा-चामामलप्रायश्चित्तन्यां कृत्यात् । (पत्तयेपरंपरठविपिहिय नि) सुत्पले, पः प्राकृत्यात् । प्रत्येकश्रवणं चोपलवकृत्यात् । सचि-सृष्टिपञ्चादियद्वायपरस्थापितपहितेतिविति ज्ञेयम् । स्थापितं निमित्तमुच्यते, बहुवचनात् सहकृत्यद्वितयोश्च । (मीमयणं-राईसु ति) सूचकत्वात् सूत्रस्य मिश्रपञ्चादियद्वायान-न्तरनिमित्तमेव तन्मिध्रापिस्तुल्यमित्येतिवित्यर्थः । उन्मत्ता-परिणतयोश्चानन्तरं विशोधनं याज्यम् । किं तर्हि मिश्रं पञ्चायो-निमध्रं मिश्रपञ्चायार्पणत्वे चेन्मेव याज्यम् । एषु सवेषु पुरि-मादौ प्रायश्चित्तश्रद्धायां शेषमात्राङ्कं, तस्याप्येकान्तपञ्चाय-विधिनमापते । जीत० । कालाध्यानीतानामधिकीभूतानां वा भक्ताऽऽर्पणमन्यथा वा परिष्ठापनीयानां प्रक्षवणानामपि विवेचनायामशुद्धस्थितिद्वलाऽऽदी परित्यज्य पुनः पुरिमादौ म । जीत० ।

एषं चिय सामग्रे, तवपीऽमाऽभिमाहाइयाणं पि ।

निविडिगाई पक्खिय, पुरिसाविभागश्चो नेयं ॥ ४३ ॥

एतद्वच पुरिमादौ रूपं प्रायश्चित्तं सामान्यं निर्विशेषं तपः-प्रति-माभिप्रमहाऽनीनामपि । अयमर्थः-तपो द्वन्द्वशक्तिः, यथा-“अ-नशममूतोद्वरता, वृत्तः संक्षेपणं रसः व्यापः । कार्यक्रान्तः संलान-तानि बाह्यं तपः प्रोक्तम् ॥ १” । प्रायश्चित्तं ध्यानं, वैराग्यादिभ-यावधौतमर्गः । स्वाध्याय इति तपः पदप्रकारमाख्यन्तरं अस्ति ॥ २ ॥ तस्य तपसोऽकरुणं प्रतिमाऽपि द्वादश पञ्चासिक्ती १ द्विमासिकी २ त्रिमासिकी ३ चतुर्मासिकी ४ पञ्चमासिकी ५

पयसासिकी ६ सप्तमालिकी ७ षष्ठमल्लतात्रिदिवा द्वितीय-
सत्तरात्रिदिवा ८ तृतीयसत्तरात्रिदिवा ९ अष्टोत्तरात्रिदिवा १०
एकरात्रिदिवा १२ अतो । एतत्सप्तमल्लने विपरीतप्रकरणे च ।
अभिधमा द्रव्यलक्षणकालमात्रेभ्यश्चिन्ताः तेषामप्रधाने च पुरि-
मास्य एव प्रायश्चित्तम् । उत्तरार्द्धे तु (पक्षिपति) उपलक्षि-
तस्याः पक्षिकानामुपलक्षणसंस्कारकेषु निर्विकृतिकाऽऽ-
दिकं पुरुषाऽऽदिविभागानो वेद्यम् । अयमर्थः—पक्षिके चामा-
स्य च निर्यदिनकृत्यतपसो वाऽऽदिकं तपः शब्दपुस्तरे-
ण कुर्यात् । पुष्पकस्य पुष्पस्याऽऽपुरिलोप (?) उपाध्यायस्य
आचार्यस्यामरकृत्यानुमोसिके षष्ठमल्लदा यथाशक्त्यनुव-
चनम् पुष्पकाऽऽदीनां पञ्चाः दीनां पुरिमासैकाशनावात्म-
वन्धेषु । तैः सांस्तरिके चाष्टमल्लदा यथाशक्त्या तपः कुर्य-
तामेकाशनावात्मवन्धेषु यथाष्टमालि यथासंख्यं भवन्ति ।

किंदिप सप्तमस्यारिप, भगे वेगाद्वन्द्वसुते ।

निर्गीद्वपुर्गेना—सङ्गाई सखेचु चाऽऽशामं ॥ ५२ ॥

स्फिटिने स्वयसुत्तारिते भग्ने वा एकादिवन्दनोत्तरेण निर्वि-
कृतिकुरिते काशानि सर्वेषु वाऽऽवात्मलभिति । अयं भावा-
र्थः—निद्राऽऽदिप्रमाद्वचनेनां शुक्तिः सह प्रतिक्रमणं स्फिटि-
ने न भवितुः, एकस्मिन्कायेऽल्पे निर्विकृतिकं, द्वयोः पु-
रिमासैः शिखेकाशानं, तथा मुक्तिराशारेनेऽपि कायोत्सर्गे
स्वयमात्मना प्रथममेव पारिते भग्ने वा कायोत्सर्गे अवि-
भक्तिराऽपि सर्वविभक्त्ययमन्तत्वा एव पारिते एकस्मि-
न्नेत्येकयोः सौख्यं यथावेकं निर्विकृतिकुरितेनाऽऽदि-
काशानि, सर्वेष्वपि च कायात्तर्गेषु स्फिटितत्वे भग्नत्वे च
आवात्मलम् । एवं वन्दनंऽपि स्फिटितवपञ्चतपति-
तत्वे शुद्धेभ्यस्त्वनं दानस्य स्वयमप्रतः प्रदत्तः, प्रदत्ते क-
नापकृत्येन भग्ने वा यथासंख्यमेकस्मिन् द्रव्येषु त्रिषु
सर्वेषु आवात्मलम् । जितम् ।

पुरिमात्र—पुरिमात्र—० । उदितेऽद्यन्त्रयासिते पुरविशे-
ने, आ० क० १ अ० । यत्र च महाशक्तौ राजाऽऽसीत् । वि-
पा० १ शु० ३ अ० । यत्र वा चित्रनामा महर्षिरासीत् ।
उत्त० १३ अ० । आ० ७० । आ० ८० । कल० १० ।

पुरिमपच्छिम—पूर्वपश्चिमक—पुं० । पूर्वचरने, स्या० ५ डा०
१ अ० । “पुरिमपच्छिमगाणं तिल्ययराणं” । पुरिमा भ-
रतैरावनेषु चतुर्विधतारिदिमाः ते च पश्चिमकाश्चरमाः पु-
रिमपश्चिमकास्तेषां जितानामर्हताम् । स्या० ५ डा० १ उ० ।

पुरिया—पुरिका—स्त्री० । नगर्याम्, आ० म० १ अ० ।

पुरिल्ल—परिस्य—त्रि० । “डिल्लड्लो भवे” ॥ ८२ ॥ १६३ ॥ इति
भवेऽर्थे नाम्नः परो डिल्लप्रत्ययः । पुरोजाते, प्रा० १ पाद ।
७० । प्रयेद, दे० ना० ६ वर्ग ५३ गाथा ।

पुरिल्लदेवा—देशी—अधुरे, दे० ना० ६ वर्ग ५४ गाथा ।

पुरिल्लहाहा—देशी—अदिद्व्यायाम्, दे० ना० ६ वर्ग
५६ गाथा ।

पुरिस—पुरुष—पुं० । “पुरुषे रोः” ॥ ८१ ॥ १११ ॥ इति रो रिः ।
प्रा० १ पाद । पुरि शयनाः पूर्णः सुखदुःखानां वा पुरुषः ।
आवा० १ शु० १ अ० १ उ० । मं० । आ० म० । जीवे,

विशे० । सूत्र० । कहर० । विशिष्टकर्मोद्वादिशिष्टल-
स्थानवच्छरीरवासिनि, च० २ अधि० । मानवे, आना० १
शु० ५ अ० २ उ० । “मणुआ नरा मणुस्सा, मन्हा तह
माणवा पुरिसा” । पाठ० ना० ६ गाथा ।

निक्षेपः—

दम्भाभिलाषचिधे, वेप धम्मत्यभोगभावे य ।

भावपुरिसो उ जीवो, भावे पणं तु भावेण ॥ २०६० ॥

(द्रव्यं ति) द्रव्यपुरुषो विस्तरणं बध्यमाणस्वरूपः, अ-
भिलष्यतेऽनेत्यभिलाषः शब्दः, ततोऽभिलाषपुरुषः पुंलिङ्गा-
भिवानमाश्रयण इति, घटः पट इत्यादिवा । चिह्नपुरुषस्य-
पुरुषोऽपि पुरुषविशेषलक्षितो यथा ननुलकं इत्युच्यते इ-
त्यादि । स्यादिति पुरुषवर्धकमेविकागुभावादेवपुरुषः ।
धर्मजिनव्यापाररतः साधुधर्मपुरुषः । अर्थजिनपरस्वधर्मपुरु-
षः । समस्तभोगीभोगमुख्यभाग भोगपुरुषः । (भावे य ति)
भावपुरुषश्च । चशब्दो नामाऽऽद्यनुक्रमेदसमुच्चयार्थः । तत्र
भावे भावद्वारे विचार्य भावपुरुषः । कः ? इत्याह—भावपुरुषस्तु
जीवः । इदमुक्तं भवति—पूः शरीरं, पुरि शरीरे शेते इति
निष्कटिब्रह्माद्वयपुरुषः पारमार्थिकः पुरुषो द्रव्यभिलाषपु-
रुषाऽऽदिनव्योपादिरहितो निर्विशेषणः सः जीव एवेत्यर्थः ।
तत्रैव प्रकृतं प्रस्तुतं भावेन भावपुरुषेण शुद्धेन जीवेन,
तीक्ष्णकरेणैव । नृपद्रादयेभ्यः वेदाऽऽदिपुरुषैर्नृपशरीरिहा-
धिकारः । सूत्रतस्तेभ्योऽपि सामाधिकस्य निर्गतत्वादिति
निर्वृत्तिगाथासंक्षेपार्थः ॥ २०६० ॥

विस्तरार्थं तु भाष्यकारः प्राऽऽह—

आगमश्रोऽनुवृत्तौ, इयोरु दव्यपुरिसो तथा तद्व्यो ।

एवमविश्रादितिशे, मृतुतरनिमिग्नो वा वि ॥ २०६१ ॥

इह नामस्थानपुरुषो नोक्तेः । तत्रैव चारस्यातिप्रतीतत्वात् ।
द्रव्यपुरुषस्तु देवा—आगमतोः नोऽभ्यागतश्च । तत्राभ्यागतः
पुरुषपदार्थश्च, तत्र चानुपयुक्तो द्रव्यपुरुष उच्यते । इतरस्तु
नाभ्यागत इत्यर्थः द्रव्यपुरुषो ब्रह्मरीरमव्ययीररतद्रव्यविनि-
र्क्रमदात्रिवा । तत्र ब्रह्मरीरमव्ययीररतद्रव्यपुरुषो द्रव्याऽऽव-
श्यकाऽऽविचरं सुचर्यो । तृतीयस्तु ब्रह्मरीरमव्ययीररतद्रव्यविनि-
र्क्रमो द्रव्यपुरुषः पुरनप्येकभक्तिवद्द्रव्याऽऽद्युत्काभिमुखनामगोच-
रभेदात्तद्विधिः । अथवा—व्यतिर्लक्षो द्विविधः । कथम् ?—मूल-
गुणनिर्मितः, उत्तरगुणनिर्मितश्च । तत्र मूलगुणनिर्मितः
पुरुषप्रायोपगच्छति द्रव्याणि, उत्तरगुणनिर्मितस्तु तावदेव
तदाकारवन्तीति ॥ २०६१ उक्तो द्रव्यपुरुषः ।

इदानीमभिलाषचिह्नपुरुषो प्राऽऽह—

अभिलाषो पुंलिङ्गा—भिलाषमेतं घटो ज्व चिधे उ ।

पुरिसागोई नपुंसो, वेभ्यो वा पुरितवेसो वा ॥ २०६२ ॥

अभिलाषः शब्दस्तद्रूपः पुरुषोऽभिलाषपुरुषः, यथा पुरुष
इति पुंलिङ्गद्रव्यभिवानमात्रं, घटः पट इत्यादिवा । चिह्नं
चिह्नविषये पुरुषचिह्नपुरुषः पुरुषाऽऽहनिर्नपुंसकाऽऽत्मा इ-
क्षुमसृतिपुरुषचिह्नपुरुषः । अथवा—वेदः पुरुषवदशिवपुरुषः,
इति चिह्नमेतत्त्वयते पुरुषोऽनेनेति कृत्वा । अथवा—पुरु-
षस्य संबन्धी वेपो यस्य स पुरुषधेयः स्यादिति चिह्न-
भावेण पुरुषचिह्नपुरुष इति ॥ २०६२ ॥

पुरिस

वेद्यधर्मपुरुषो प्राह-

वेद्यपुरिसो तिल्लिगो, वि पुरिसवेयालुभूकालमि ।

धम्मपुरिसो तयज्जण-वावारपरो जहा साहू ॥२०६३॥

स्त्रीपुंनपलकलिङ्गव्यवृत्तिरपि प्राणी यथा दण्डज्वालापम-
विपाकं पुरुषवेदमनुभवति तदा पुरुषवेदानुभावमाश्रय-
पुरुषो वेद्यपुरिः स्व्यादिरप्युच्यते । धर्माज्ज्ञेय्यापारपरो
धर्म्मपुरुषो यथा साधुरिति ॥ २०६३ ॥

अर्थयोगपुरुषो प्राऽऽह-

अत्यपुरिसो तयज्जण-परायणो मम्मणो व्व निहिपालो ।

भोगपुरिसो समज्जिय-विसयसुहो चक्कवटि व्व ॥२०६४॥

मतायां । नयरं राजगृह्ननगरनिवासो रत्नमयबलोदयदि-
ग्मीपको मम्मणवीणमावश्यकश्रुतिनाऽवेनेय हांत ॥२०६४॥

भावपुरुषनाह-

भावपुरिसो उ जीवो, सरीरपुरि सयणओ निरुत्तवसा ।

अहवा पूरणपालण-भायाओ सव्वभावाणं ॥ २०६५ ॥

भावपुरुषस्तु द्रव्याभिलाषविहाऽऽधुपाधिरहितः शुद्धो जीवः
कुतः १, पूः शरीरं, तत्र शान्तास्त्रियमनापुनश्च इत्येवंभूतनिर-
रुत्तवाऽऽ । अथवा-सर्वेषामपि स्वर्गमर्थपातालगतानां स्वर्ग-
विमानः । वनशयनाऽऽसन्नयानवाहनेदेहविनयाऽऽदिभायानां
मानाभवेषु 'पू' पालनपूरणयोः पूरणपालनभायाद्भावपुरुषः
पारमार्थिकः पुरुषो भावपुरुषः शुद्धो जीव इति ॥ २०६५ ॥

कथं पुनः शुद्धो जीवो भावपुरुषः १, इत्याह-

द्ववपुरिसाइमेया, वि जं च तस्सेव हेंति पज्जाया ।

तेसह भावपुरिसो, सुद्धो जीवो जिहिंदो व्व ॥२०६६॥

न केवलं यथाकलित्यरुक्कवाऽद्भावपुरुषो जीव उच्यते, य-
स्माच्च द्रव्याभिलाषविहाऽऽदिवपुरुषभेदा अपि नस्यैव शुद्धजी-
वस्य पर्यायो भवति, तेनाऽऽद्यप्रकृतित्वाच्छुद्धो निर्विशि-
ष्टो जीव एवैह भावपुरुषो जितेन्द्रवदिति ॥ २०६६ ॥

केन पुनः पुरुषेणैहाधिकारः १, इत्याह-

पमयं विसेसओ ते-ण वेद्यपुरिसेही गणहरेहिं च ।

सेसा वि जहामंभव-माउआ उमयवगे वि ॥२०६७॥

अनेकविधपुरुषप्रकरणेऽत्र विशेषतः प्रकृतं प्रस्तुतमधि-
कारवन्तं भावजीवपरिण जितेन्द्रेण श्रीमत्तमहावीरेश्वरत्थेना-
र्थतः सामासिकप्रयोगेनूत्पात्तया स्वप्रस्तुतपरिणहर्षमैवेदपुरुषेण-
णवेद्येष्टेहाधिकारः । आह-ननु जितेन्द्रो यथा भावपुरुषः तथा
सर्वेष धर्मव्यापारनिरन्तरत्वाद्धर्मपुरुषोऽपि भवति, तथा चिद्ध-
पुरुषोऽपि पुरुषचिद्धपुरुषत्वात् एवं गणधरेश्वरार्थं साध्यं, तत्र
अथवा भावपुरुषेण वेद्यपुरुषेणाधिकारः तथा धर्माऽदिवपु-
रुषेण्यधिकारोऽत्र वदं युज्यत एव, इत्याशङ्क्याऽह-शया अ-
पि धर्मपुरुषाऽऽद्यो यथामंभवं तीर्थकरणगणलक्षण उभयव-
र्गेऽप्योऽपि । ततः संभवद्विधेर्मपुरुषाऽदिविषयीहाधिकारं
चाहव इति गाथासप्तकायैः । विश्व । " मेहं न खरता दाळ्ये,
शीएशीयमसुधुधटना । स्त्रीकामितेति लिङ्गानि, सप्त पुरुषे
प्रचक्षते ॥ १ ॥ " जितं ।

पुरुषभेदाः-

तिविहा पुरिसा पसत्ता । तं जहा तिरिक्खजोणिय-
पुरिसा, मणुस्सपुरिसा, देवपुरिसा । तिरिक्खजोणियपु-

रिसा निविहा पसत्ता । तं जहा-जलचरा, थलचरा, खहच-
रा य । मणुस्सपुरिसा ति विहा पसत्ता । तं जहा कम्मभूमि-
या, अकम्मभूमिया, अंतरदीवया । स्या० ३ ठा० १ उ० ।

सम्प्रति पुरुषप्रतिपादनार्थमाह-

से किं तं तिरिक्खजोणियपुरिसा । तिरिक्खजोणियपुरिसा
तिविहा पसत्ता । तं जहा-जलचरा, थलचरा, खहचरा य । इ-
त्येवभेदो भाणियव्वो जाव खहचरा; सेचं खहचरतिरिक्ख-
जोणियपुरिसा । से किं तं मणुस्सपुरिसा । मणुस्सपुरिसा
तिविहा पसत्ता । तं जहा-कम्मभूमया, अकम्मभूमया, अं-
तरदीवया य । सेचं मणुस्स पुरिसा । से किं तं देवपुरि-
सा । देवपुरिसा चउविहा पसत्ता । तं जहा-भवखा-
सिणो, वाणमंतरा, जोतिमिया, वेमाथिया य । इत्येवभेदो
भाणियव्वो जाव सव्वद्विप्पदा ॥

अथ केन पुरुषाः १) पुरुषास्त्रिविधाः प्रहमाः, तद्यथा तिर्यक्-
योनिकपुरुषाः, मनुष्यपुरुषाः, देवपुरुषाश्च । (से हिं तमिस्वदि)
अथ केन तिर्यग्योनिकपुरुषाः १) तिर्यग्योनिकपुरुषास्त्रिविधाः
प्रहमाः, तद्यथा-नथलचरपुरुषाः, जलचरपुरुषाः, खचरपुरुषा-
श्च । मनुष्यपुरुषा अपि त्रिविधाः, तद्यथा-कर्मभूमकाः, अक-
र्मभूमका, अन्तरद्वीपकाश्च । देवपुरुषमाह- (से किं तं इत्यपि)
अथ केन देवपुरुषाः १) देवपुरुषाश्चतुर्विधाः प्रहमाः, तद्यथा-
भयनवासिनी, यानमन्तरा, ज्योतिष्काः, वैमानिकाश्च । भयन-
पनयोऽमुतराऽदिभेदेन दशविधा यत्कथ्याः यानमन्तराः पिशा-
चाऽदिभेदादविधाः ज्योतिष्काश्चतुर्धाऽदिभेदेन पञ्चविधाः
वैमानिकाः कलशपद्मकलपातीनभेदेन द्विविधाः । कलशप-
द्माः सौधर्माऽदिभेदेन द्वावशविधाः कलशातीनां प्रवेयकानु-
सरोपपातिकभेदेन द्विविधाः । तथा चाऽह- (जाव अणुसरो-
ववाहय णि) । जीवः प्रति । ((सिपिः डिह' शब्दे चतुर्थभागे
१७५६ पृष्ठे उक्ता) (पक्षयिचः पुरुषाःधमाधम इत्यपि इत्थं)
शब्दे द्वितीयभागे ६१६ पृष्ठे गतम्) (प्रायश्चित्ताहार्गां कृत-
करणाऽविना व्याख्या 'यद्विच्छत' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १३६
पृष्ठे उक्ता) (मार्गे पूच्छतीयाः पुरुषाः विहार' शब्दे चतुर्थभागे)

शनवर्षाऽऽद्यः पुरुषस्वरूपम्-

आउसो ! से जहानामए कइ पुरिसे एहाए कयवलकम्मे
कयकोउयभंगलपायच्छिंसे सिरसि एहाए कंटे मालकडे
आविद्धमाणिसुवेचं अहयसुमहयवत्थपरिहिए चंदणाकिं-
अगायसरीरे सरससुरीदेगंधगोसीसचंदणाणुलित्तगे से सु-
इमालावअगविलेवणे कपियहारद्वहारातिसरयपालवपलं-
वमाणकडिसुत्तयसुकयमोहे पिण्डगोविज्जअंगुलिजगल-
लियंगयललियकयाभरणे नाणामणिकणगरयणकणगतु-
डिययीभयभूए अहियरुक्खसस्सिरीए कुंडलुओविपाणणे
मउदधित्सिए हारुक्खयसुकवरइयवत्थे पालंबपलंबमा-
णसुकयपडउत्तरिओ मुदियापिगलंगुलिए, नाणामणिकण-
गरयणविमलपदहिनिऊओविभयमिसमिसंनवरइयसुमिलि-
द्विसिद्धलट्टयाविद्धरीवरलए, किं बहुणा, कप्पक्खे विव-
अलंकिणीभूतिए सुई य पयए भवेता अन्मापियरो अथि-

पुरुषकारोऽपि कायं वक्ष्यात् न पुरुषकारमन्तरं किञ्चि-
त्सिद्धयति । तथा श्रीकृष्णः—

“ न वैवमिति संविष्य, त्यजेत्पुत्रममामनः ।

अनुयमंन करतैः, तिलेभ्यः प्राणमुहति ॥ १ ॥

तथा—

उद्यमात्कारुणिकान्नि, नरो भद्राणि पश्यति ।

उद्यमात्कारुणिकीदोऽपि, मिनात्ति महतो हुमात् ॥ २ ॥ ”

सूत्र ० १ अ० १२ अ० ।

पुरिसकारसकहा—पुरुषकारसत्कथा—की० । पुरुषकारस्यो-
त्साहलक्षणाश्च न ह्यस्म्यप्रसंगे, अ० १ अ० ।

पुरिसपक्षाया—पुरुषपक्षाया—की० । पुरुषस्य कथा यतो न-
वति । सुयोध्यमानस्य दृष्टिपथप्रसङ्गात्, अ० १० २ पाठु०
३ पाठु० पाठु० । सू० १० ।

पुरिसनाय—पुरुषजात—पुं० । पुरुष एव पुरुषजातः । पुरुषजाती-
य, सूत्र ० २ अ० २ अ० । पुरुषप्रकारे, स० ३ अ० । अ० ।
सम्भ० ।

पुरुषजाताः वृक्षाः—

तत्रो वृक्षा पृथक् । तं जहा—पञ्चोद क्लोवप पुष्पो-
वप १ । एवमेव तत्रो पुरिसजाता पृथक् । तं जहा—पञ्चो-
वारुक्लसामाया, पुष्पोवारुक्लसामाया, फलोवारुक्ल-
सामाया २ । तत्रो पुरिसजाया पृथक् । तं जहा-
नामपुरिसे, उवणपुरिसे, दव्वपुरिसे ३ । तत्रो पुरिसजाया
पृथक् । तं जहा—नाणपुरिसे, दंसणपुरिसे, चरिणपुरिसे ४ ।
तत्रो पुरिसजाया पृथक् । तं जहा—वेदपुरिसे, विधपुरिसे,
अमिलावपुरिसे ५ । तिबिहा पुरिसजाया पृथक् । तं ज-
हा—उत्तमपुरिसा, मडिक्कमपुरिसा, जहणपुरिसा ६ । उत्त-
मपुरिसा विविहा पृथक् । तं जहा—धम्मपुरिसा, भोगपु-
रिसा, कम्मपुरिसा । धम्मपुरिसा—अरिहता, भोगपुरिसा-
नक्कवही, कम्मपुरिसा—वासुदेवा अ मडिक्कमपुरिसा तिबिहा
पृथक् । तं जहा—उग्गा, भोगा, रायणा ८ । जहणपुरिसा
तिबिहा पृथक् । तं जहा—दोसा, अयगा, भादिग्गा ए ।
(१२८ सूत्र)

‘तत्रो वृक्षाः’ इत्यादि सूत्रद्वयम् । पञ्चोपपन्नकृति-प्राप्तोति
पञ्चोपपन्नः, एवमितरे । एवमेवेति दार्ष्टान्तिकपनयनार्थः पुरुष-
जाताणि—पुरुषप्रकारा यथा पञ्चाऽऽदिष्टकृत्वोपकारमात्र-
निष्ठविशिष्टतत्त्वोपकारकारिणोऽस्ति वृक्षाः, तथा लोको-
त्तरपुरुषाः स्थायीभवनानाऽऽदिता यथोत्तरमुपकारविधेय-
कारिणस्तत्त्वमाना मन्तव्याः । एवं कौटिलिका अपीति, इह
अ ‘पञ्चोपपन्न’ इत्यादिवाक्ये ‘पञ्चोपा’ इत्यादिषु प्राकृ-
तलक्षणपञ्चाशुक्लम् । ‘समाये’ इत्यत्रापि च ‘सामाये’ इ-
ति । अथ पुरुषप्रस्तावात् पुरुषात् सप्तसुधा निकष्यन्ना-
ह—‘तत्रो’ इत्यादि कथं, नवरं नामपुरुषः पुरुष इति
नामैव, स्थापनापुरुषः पुरुषप्रतिमाऽऽदि, इत्युपपन्नः पुरुष-

त्वेन च उपपन्नस्य उपपन्नपूर्वो वेति, विधेयोऽनेऽद्वयत्वात्
इत्येव । अवेति । अथ माप्यगाथा—“ कावमकोऽसुचवको,
इयरो इम्हपुरिसो तिहा तसो । एगमविहा इतिविहो,
सुसुचरिनिम्भको वा वि ॥ १ ॥ ” सूत्रमुच्यमितिः पु-
रुषप्रायोग्याणि इत्यादि, उत्तरमुच्यमितिस्तु तदाकार-
न्ति तायेवेति । आद्यपुरुषवेदाः पुनर्गोनपुरुषाऽऽद्यः ज्ञान-
लक्षणमात्रप्रधानपुरुषो ज्ञानपुरुषः । एवमितरादपि ।
वेदः पुरुषवेदः तदनुसन्धानप्रधानः पुरुषो वेदपुरुषः, स च की-
पुनर्गुणसम्पन्निष्ठो विध्यपि सिद्धिषु भवतीति । तथा पुरुषः
विध्यः—रमभुमभृतिभिरपकृतिः पुरुषविद्यपुरुषो, यथा
नपुंसकं इममुच्यमिति । पुरुषवेदो वा विद्यपुरुषोऽनेन वि-
हयते पुरुष इति कृतेति, पुरुषवेदचारी वा इत्यादिरिति,
अभिलष्यतेऽनेनिति कर्मिणायाः शब्दाः स एव पुरुषः पुं-
ल्लिङ्गतया अभिधानात्, यथा दृष्टः कुटी वेति । आह च—
“ अभिलाषो पुंल्लिङ्गा—भिदायुमेत्तं यतो न किंचि उ । पु-
रिसाकिं नपुंसो, वेदो वा पुरिसवेदो वा ॥ १ ॥ वेदपुरि-
सो तिगिगो—ऽदिपुदको वेदादसृकात्मिम् ॥ ” इति । (‘अ-
म्भपुरिस’ ति)धर्मः क्षाधिकारिणाऽऽदित्वात्तत्त्वप्रधानः पु-
रुषाः धर्मपुरुषाः । उक्तं च—“ धर्मपुरिसो तद्वक्ष्य—वाचार-
परो जह सुसाह ॥ ” इति । भोगाः प्रमोहाः शब्दाऽऽद्यवद्वक्ष्यताः पु-
रुषा भोगपुरुषाः १ । आह च—“ भोगपुरिसो समन्वय-वि-
संस्तुको कव्वविह ॥ ” इति । कर्माणि—दृष्टारम्भादितिसंय-
धानि नरकाऽऽपुकाऽऽदीनीति । उग्रा—अनवतो नामैवद्वय-
रायकाश्च ये आरुका आसन्, भोगारतमैव शूरराः, राजप्या-
स्तमैव वयसयाः तदुक्तम्—“ उग्गा भोगा राय-क कालिया संग-
हो मधे च उग्रा । आरविस्स उदवधसा, सेसा जे कायिया ते
उ ॥ १ ॥ ” इति । तद्वदुग्रा अपि रुदवधद्वेष्टा इति । एवं
च मध्यमार्कमनुकृष्टाऽऽजस्यस्यस्यामिति । वासा—वा-
सीपुत्राऽऽद्यः, सुतकाः—सूततः कर्मकराः, (आहङ्गण) ;
भोगो विद्यते देवा ते भोगवन्तः दृष्टव्यतात्परिकाऽऽद्य इति ॥
वक्कं मनुष्यपुरुषाणां कैविध्यम् । इमा० ३ उ० १ उ० ।

पुरुषप्रकारानेवाऽऽह—

तत्रो पुरिसजाया पृथक् । तं जहा—सुमये, दुम्भये, खो
सुरये को दुम्भये १ । तत्रो पुरिसजाया पृथक् । तं जहा-
गंता खामेगे सुमये भवति, गंता खामेगे दुम्भये भवति,
गंता खामेगे खो सुमये खो दुम्भये भवति २ । तत्रो पु-
रिसजाया पृथक् । तं जहा—जाभीतेगे सुमये भवति, जा-
भीतेगे दुम्भये भवति, जाभीतेगे खो सुमये खो दुम्भये
भवति ३ । एवं जाइरसामिंतेगे सुमये भवति ३ । तत्रो
पुरिसजाया पृथक् । तं जहा—ऊरंता खामेगे सुमये भवति ०
३ । तत्रो पुरिसजाता पृथक् । तं जहा—ज्जाभि एगे सु-
मये भवति ० ३ । तत्रो पुरिसजाया पृथक् । तं जहा—ह्वा
जाइरसामि एगे सुमये भवति ० ३ । एवं अगंताखामेगे
सुमये भवति ० ३ । एमिगेगे सुमये भवति ० ३, एस्सां-
भीति एगे सुमये भवति ० ३ । एवं एणं अभिलषिये—

पुरिसजाय

“ गंता व अगंता व १, अगंता खलु तथा अगंता २
विहितवधिद्विधा ३, विहितविधा चेव नो चेव ४ ॥ १ ॥
हंता व अहंता व ५, विदित्वा खलु तथा अविदित्वा ६ ॥
सुविधा अमुविधा ७, मासिधा चेव खो चेव ८ ॥ २ ॥
हवा व अहवा व ९, होत्रिणा खलु तथा अमुत्रिणा १०
संविधा अजोविधा ११, पीडाया चेव नो चेव १२ ॥ ३ ॥
सुविधा अमुविधा १३, सुविधया खलु तथा अमुविधया १४
मासिधा अमविधा व १५, पराजिषिधा व नो चेव १६ ॥ ४ ॥
तथा १७ क्वा १८ नंवा १९, रसा २० व कासा २१ तदेव ठावा
व । (२१-२६ = २६-१-१२७)

निस्सीलस्त नरदिता, पतरथा पुत्र सीलतंतस्त ॥ ५ ॥
एवमिदंके तिथि उ तिथि उ आलावणा भाषिषण्या ।
तर्ह सुखेवा खायेगे सुखं भवति ३, एवं सुखेवि वि० ३
सुखिस्तामीति० ३, एवं अमुखेवा खायेगे सुखं भवति० ३
न सुखेमीति० ३, ख सुखिस्तामीति० ३, एवं त्वाहं गंवाई
रसाई कासाई, एकेके ख आलावणा भाषिषण्या, १२७
आलावणा भवति । (१६० सूत्र)

(तस्य पुरिस्तेतिरि) पुत्रवरातामि-पुत्रवराताया, पुत्र-
जना वचनाऽतो सुमना-हर्षना, प्ल हर्षये-एवं पुत्र्येना
द्वेषाऽऽदिषात्, हिह हर्षये । नो सुमना नो पुत्र्येना-मध्य-
पथा, सामयि कृतान्वित्यर्थः । क्षामावतः पुत्रवराता उक्ता, ए-
लोभम विषयेनो मत्यादिक्षिप्येकया 'तच्छो' हर्षादिभिः सु-
चिराह-तत्र 'मरवा' वात्वा क्षयिहृदयेकसाऽऽदी, नामित
समावाचनायात् एकः कश्चित् सुमना भवति-हृत्परित, तथेवा
न्यो पुत्र्येना शोभति, अयः सम प्येति, अतीतकाल
सुखमिदं वतमानवधिपरकालसुखे, नवरे 'जामीने' हर्षा-
दिषु हारिष्यो हर्षयेः । 'एवमगंता' हर्षादि प्रतिषेधश्चा-
यि क्षाममनसूयायि च सुप्रमाणि 'एवम्' एतेनात्मनरेकना-
मिशायेन शेषवृत्त्यायै वक्तव्यमिति । अथैकात्म्यपुत्र्याणि च सु-
यायि संपुष्टं मायापक्षकमाह-(मतेत्यादि) गंता अगंता
आगम्येत्पुत्र्यम्, (अगमंतं ति) 'अगमंता नामेगे सुखेगे अ-
वद, अगमंता नामिगे सुखेगे अवद, अगमंता नामेगे नो सु-
खेगे नो पुत्र्येगे मवद ३, एवं न आगम्यामीति ३, एवं न
आगमिस्तामीति० ३ ॥' (चिट्ठि लित) स्थित्या ऊर्द्धस्थाने
न सुमना पुत्र्येना अमुमं व भवति, एवं- 'चिह्नामीति, चि-
ह्निस्तामीति अचिट्ठि ।' हर्षयि कालः सुखवचः, एवं
संभव नवरे 'मिषय' उग्रविषय (नो चेव लित) अविषय
अनुपविषय ३, हर्षा-विनाशय किञ्चित् ३, अहर्षा-अविना-
शय ३, विषा हिना कुरा ३, अविषाया मरितम् ३, (बुह-
लित) उक्ता-मरिषाया पश्याकशदिक् ३, (अकुरल लित)
अकुरा ३, (भासिते ति) भाषिःवा-संभाष्य कञ्चन सञ्जा-
पक्षीयम् ३, (नो चेव लित) (अभासिता) अज्ञेयप क-
ञ्चन ३, (हव लित) दारा ३, अहर्षा ३, अकुरा ३, अमु
कुरा ३, अकुरा ३, पतिहा ३, (नो चेव लित) अपी-
श ३, सुपका ३, अउउवा ३, युक्ता ३, अमुहुता ३, (अउ-

लित) जिष्ठा पदम् ३, अजिष्ठा पदमेव ३ (पराजिषिधा) भु-
गं जिष्ठा ३ परिमार्जं वा भाष्य सुमना भवति, बर्हन्कर्म-
विमहाविषयविमिर्मुक्तत्वात्, पराजिष्ठा प्रतिषादिना,
सम्भासितान्वयविमिर्मुक्तत्वात्, (नो चेव लित) अपराजि-
जिष्ठा ३ ॥ ४ ॥ अहर्षादिणाया ३ सुखत एव शोभत्या, प्रविष्टतया-
त् तथेवासा हति । (एवमेव हर्षादि) एवमित्येति माया
ऽऽदिषुषोक्तमेव एकेकस्मिन् शब्दाऽऽदी विषये विभिन्नमि-
वेवाद्यां प्रत्येकं वयस्य आलापका-सूत्राणि कालाविषया-
ऽऽभ्याः सुमनाः पुत्र्येना नो सुमना नो पुत्र्येना हत्येतत्पक्ष-
वचसो भवितव्याः । एतदेव हर्षवचाह- (कर्मित्यादि)
भाषितार्थम्, ' एवं क्वाहं गंवाई' हर्षादि, वया शब्दे, वि-
धिभिषेवाद्यां अवलम्ब आलापका मयिधा एवं ' क्वाहं वा-
सिता' हर्षाद्याः अवलम्ब एव कर्तव्यीयाः । एवञ्च वक्तव्येति त-
वाह-(एके हर्षादि) एकेकस्मिन् विषये वक्ष्यापका प्रा-
क्षितव्या भवन्तीति, तत्र शब्दे दक्षिता एव, क्वादिषु पुत्र्येवम्-
क्वायि वृत्ता सुमना पुत्र्येना अमुमयम् १, एवं परामीति २,
एवं वृषामीति ३, एवम् अमुहुता ४, न पशामीति ५, न वृषवा-
मीति वद ६, एवं गम्वाह मात्वा ६, रसानात्वा ६, एवसांम्
वृष्टि ६, क्वा० ३ डा० ३ उ० ।

तस्यो पुरिसजाया पक्षवा । तं जहा-सुवधरे, अरवधरे,
तदुमवधरे । (१६६ सूत्र)

' तस्यो ' हर्षादि सुखेयम्, मवरयेते पयोचरं प्रचाला इति
क्या० ३ डा० ३ उ० ।

पुत्रमकारामेव वृत्ताऽऽदिहृदयान्तेनाऽऽह-

चचारि कृष्णा पक्षवा । तं जहा-उक्ते नामेगे उक्ते ?
उक्ते नामेगे पक्षते २, पक्षते नामेगे उक्ते ३, पक्षते
नामेगे पक्षते ४ । १ । एवमेव चचारि पुरिसजाया
पक्षवा । तं जहा-उक्ते नामेगे उक्ते, तदेव जाव पक्षते
नामेगे पक्षते । २ । चचारि कृष्णा पक्षवा । तं जहा-उक्ते
नामेगे उक्तेपरिखते १, उक्ते नामेगे पक्षतेपरिखते २,
पक्षते नामेगे उक्तेपरिखते ३, पक्षते नामेगे पक्षप-
रिखते ४ । ३ । एवमेव चचारि पुरिसजाया पक्षवा । तं
जहा-उक्ते नामेगे उक्तेपरिखते ० चउमं गो ४ । ४ ।
चचारि कृष्णा पक्षवा । तं जहा-उक्ते नामेगे उक्तेपक्षे०
तदेव चउमं गो ४ । ५ । एवमेव चचारि पुरिसजाया प-
क्षवा । तं जहा-उक्ते नामेगे उक्तेपक्षे० ४ । ६ । चचारि पुरि-
जाया पक्षवा । तं जहा-उक्ते नामेगे उक्तेपक्षे० उक्ते०
४ ॥ एवं सं हर्षे ०, पक्षे ०, हिहि० ० १०, मीक्षापरे० ११,
ववहारे ० २, परकये ० २३, एगे पुरिसजाय पक्षिवत् नो न-
रिषा । चचारि कृष्णा पक्षवा । तं जहा-उक्ते नामेगे उक्ते,
उक्ते नामेगे सं हर्षे चउमं गो ४ । एवमेव चचारि पुरि-
जाया पक्षवा । तं जहा-उक्ते नामेगे ० ४ । एवं जहा उक्ते-
पक्षेति गोमो तथा उक्तेपक्षेति वि भाषिषण्या० जाव पर-
कये २६ । (२३६ सूत्र)

कपयं, किन्तु वृद्धयन्ते विद्यन्ते इति वृत्ताः, ते विवक्ष-
या चत्वारः प्रकृता भगवता । तत्र उक्ततः—उच्यते ब्रह्मनया,
नामिनि सम्भावने, वाक्यालङ्कारे वा । एकः कश्चिद् वृत्तवि-
शेषः । एव पुनरुक्ततो जात्याऽऽदिभावतोऽष्टोकाऽऽदित्ये
को भङ्गः । उक्ततः प्रथमः अर्थः अथः प्रणतो जा-
त्याऽऽदिभावेर्हीनो निम्नः आदित्यर्थः । इति द्वितीयः । प्रणतो
नामिको ब्रह्मनः अर्थः इत्यर्थः । स एव उक्तो जात्याऽऽदिना
अधेनाशोकाऽऽदिरिति तृतीयः । प्रणतो ब्रह्मन एव अर्थः स
एव प्रणतो जात्याऽऽदिहीनो निम्नः आदित्यर्थः अतः प्रणतो
पूर्वमुक्ततः—तुम्हः अतुम्हः अतुम्हः अतुम्हः एव इत्येवं कालावधिना
अतुम्हः इति १ । एवमित्यादि, एवमेव वृत्तव्यवहारि पुरु-
षजाताः—पुरुषप्रकारा अनगारा अनारिणो वा, उक्ततः
पुरुषः कलिभयोऽऽदिभिर्लौकिकमुनेः शरीरैश्च वा शुद्धस्थप-
र्याय पुनरुक्ततो लोकोत्तरेष्वनादिभिः प्रमज्ज्यापर्याय, अथवा-
उक्ततः उत्तममवस्थेन पुनरुक्ततः शुभगतिस्थेन कामधेयाऽऽदि-
चतस्र्येकः । (तत्रैव सि) वृत्तस्य निवेदम्, (जाव सि) यावत्
‘यद्यपि नामं एते पणप सि’ अतुम्हः अतुम्हः अतुम्हः वाच्यं, तत्र
उक्ततस्तथैव प्रणतस्तु कालविहाराऽऽदिहीनतया दुर्भितियम-
नाद्वा शिथिलत्वे शैलकाजयिषत् प्रकृष्टव्यवहति द्वितीयः ।
तृतीयः पुनरागतत्वेन शैलकवत् भेदायैव । अतुम्हः उच्य-
ते चतुर्विधपारवत्कालसौकरिकव्यवहति २ । एवं दृष्टान्तदार्ष्ट-
ान्तिकस्य सामान्यतोऽपिधाप तद्विशेषसम्बन्धाय—उक्ततः
तुम्हः एको वृत्तः उक्तपरिणतः अतुम्हः आदित्युक्ततया
संविष्टतायुक्ततया अतुम्हः आदित्युक्ततया परिणत इत्यर्थः, द्वि-
तीयं भङ्गे प्रणतपरिणत उक्तलक्षणोक्ततयायात्, एतद्-
नुसारेण तृतीयचतुर्थौ वाच्यौ, विष्टतया वाच्यं पूर्व-
मुक्ततयाप्रणततये सामान्येनाभिहितं इह तु पूर्ववत्कथातोऽव-
स्थानावगमनेन विशेषिते इति । एवं दार्ष्टान्तिकेऽपि परि-
णतसुभगवन्त्वयमिति वा परिणामभ आकारबोधक्रियाभे-
दाद् विधा, तथाऽऽकारमाधिरूपस्य, तत्र उक्ततया सं-
स्थानावयवाऽऽदिसौम्यात् ४, शुद्धस्थपुरुषोऽप्येवं प्रवर्जित-
स्तु संविष्टतायुक्ततयाधारीति ६, बोधपरिणामपेक्षाणि च-
त्वारि स्वप्नणि तत्र उक्ततो जात्याऽऽदिगुणवत्तया वा उक्त-
तया—प्रकृत्या औदायोऽऽदियुक्ततया, एवमित्येव विधा,
एवमिति लक्षणाऽऽदिष्वेव अतुम्हः कालित्वेऽऽकारि ला-
वण्या, लक्षणा—विकल्पा मन्त्राविशेष एव विमर्श इत्य-
र्थः, उक्ततये आस्मैदायोऽऽदियुक्ततया सार्धविषयतया वा
५, प्रकृष्टं ज्ञानं प्रज्ञा, सुसमाधिबोधकव्यवहारः, तस्याधो-
क्ततयाविषयवत्तया ६, तथा दर्शनं दृष्टि—अनुष्ठानं नय-
मन्तं वा, तदुक्ततयाव्यवहारवत्तया इति १०, क्रियापरिणामा-
पेक्षतया स्वप्नप्रथम्, तत्र शिलाऽऽकारः, शीलं—समाधिस्त-
त्त्वमावस्तव्यं वाऽऽकारः अनुष्ठानं शीलं वा—स्वभावोऽऽ-
कार इति, उक्ततये आस्मादुपलब्धतया । वाक्यान्तरं तु शील
स्वप्नमाकारस्य च भेदेनाधीयते इति ११, व्यवहारा—आयोऽ
व्यवहारद्वयाऽऽदिर्विधाया वा, उक्ततयाव्यवहारः स्वप्नप्रथमेति-
१३, पराक्रमः पुरुषकारविशेषः, परेषां वा शत्रूनामाक्रमणं,
तस्यांकावस्थमप्रतिद्वन्द्वेन शोभनविषयस्थेन चेति १२ ।
उक्ततयाविषयैः सर्वत्र प्रणततये आधनीयमिति । (एते पुरी-
त्यादि) एतेषु मनःप्रवृत्तिषु सत्सु अतुम्हः कालित्वेऽप्येव एक
एव पुरुषजाताऽऽस्तापकोऽप्येतत्त्वः, प्रतिपक्षो—द्वितीयपक्षो

दृष्टान्तभूतः वृत्तस्य नास्ति, नाप्येतद्वयमिति यावत् । इह
मनःप्रवृत्तीनां दार्ष्टान्तिकपुरुषधर्मोऽयं दृष्टान्तभूतवृत्तव्यव-
हारवत्तया । (उच्यते सि) अतुम्हः—अथको नामिति पूर्ववत् एकः
कश्चिद्वृत्तः, तथा अतुम्हः अविपरीतस्वभाव औचित्येन कला-
ऽऽदिस्वप्नमादित्येकः, द्वितीयं द्वितीयं पूर्व ‘वृद्ध’ इति वक्तव्यः,
कलाऽऽदी विपरीतः, तृतीयं प्रथमपदं वक्तव्यः—कृत्तिल, अतुम्हः
सुखानः, अथवा—पूर्वम् अतुम्हः—अथकाः प्रसादपि अतुम्हः अथकाः,
अथवा—सुखे अतुम्हः एव अतुम्हः इत्येवं अतुम्हः कार्येण दृ-
ष्टान्तः १ । पुरुषस्तु अतुम्हः अथका वक्षिस्तात् शरीरगतिवाक्-
वेष्टाऽऽदिभिरनया अतुम्हः निर्मास्यत्वेन सुखाधुवदित्येकः,
तथा अतुम्हः एव, ‘वृद्ध’ इति तु वक्तव्यः, अन्तर्मायत्वेन कार-
णवशप्रयुक्ताऽऽन्तर्मायवत्तयाऽधुवदिति द्वितीयः, तृतीयस्तु
कारणवशदृष्टित्वद्विरनाज्योऽन्तर्माय इति प्रवचनमुनि-
वृत्तलाधुवदिति, अतुम्हः उच्यते न वक्तव्यः, तथाविच-
शतवदिति, कालभेदेन वा व्याख्येयम् २ । अथ अतुम्हः अतुम्हः-
रिणत इत्यादिना एकादश अतुम्हः कालावधिमतिवेद्ये-
नाऽऽह—एवमित्यनेन अतुम्हः अतुम्हः अतुम्हः अतुम्हः अतुम्हः
ममकर्मकमेव, यद्येति—येन प्रकारेण परिणततयाऽऽदिविशे-
षणवत्तयाविषयित्वपर्ययेः, उक्ततयाप्रणततया परस्परं प्रतिप-
क्षभूताभ्यां ममः—सदृशताः कृतः, ‘तथा’ तेन प्रकारेण
परिणततयाऽऽदिविशेषितानयमित्यर्थः, अतुम्हः कालावधिमति
अभित्ययः कियान् स इत्याह—(अथ परकर्म सि) अतुम्हः वक्त-
व्यस्तु वक्तव्योदशस्यं वाच्यदित्यर्थः तत्र च अतुम्हः अतुम्हः-
अतुम्हः अतुम्हः अतुम्हः अतुम्हः अतुम्हः अतुम्हः अतुम्हः
दार्ष्टान्तिकवक्तव्यणि शेषाणि तु मनःप्रवृत्तीनि सप्त वक्त-
व्यतानां इति १३ । स्वा० ४ डा० १ डा० १

वृद्धदृष्टान्तेन पुरुषभेदानाह—

चत्वारि वत्था पणत्ता । तं जहा—सुद्धे श्यामं एगे सुद्धे १,
सुद्धे श्यामं एगे अमुद्धे २, तमुद्धे श्यामं एगे सुद्धे ३, अमुद्धे
श्यामं एगे अमुद्धे ४ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाता पणत्ता ।
तं जहा—सुद्धे श्यामं एगे सुद्धे ० चउमंगो ४ । एवं परिणत-
रूपे वत्था सपडिवक्ता । चत्वारि पुरिसजाता पणत्ता । तं
जहा—सुद्धे श्यामं एगे सुद्धमणो ० चउमंगो ४ । एवं संकल्पे
जाव परकमे । (३२३६ सूत्र)

(चत्वारि वत्थायादि) स्पष्टा, नवरं शुद्धं वक्त-
निर्मलत्ववादि कारणऽऽदिवत्तया, पुनः शुद्धमागन्तु-
कलाभावाविति । अथवा—पूर्वं शुद्धमासीदानीमपि
शुद्धयेव । विषयो सुद्धमावेषेति । अथ दार्ष्टान्तिकव-
ज्जा—(एवमेवेत्यादि) शुद्धो जात्याऽऽदिना, पुनः शुद्धो
निर्मलत्ववादिऽऽदियुक्ततया कालावधितया वत्तया । (उच्यते सि)
अथारो भङ्गः समाहृतः अतुम्हः अतुम्हः वा, अतुम्हः
आऽऽह प्राकृततया । तदर्थमर्थो—वक्तव्यवत्तया भङ्गः पुरु-
षेऽपि वाच्यः इति । एवमिति यथा शुद्धात् शुद्धपदे
परे अतुम्हः सदाष्टान्तिकं वक्तव्यमुक्तमेवं शुद्धपदमाहारे
परिणतपदे रूपपदे च अतुम्हः कालित्वेन वक्तव्येन (सपडिवक्ता
समप्रतिपक्षाणि सदाष्टान्तिकानि वाच्यमिति । तथाविच-
“ चत्वारि वत्था पणत्ता । तं जहा—सुद्धे श्यामं एगे सुद्धपति-

खए" चतुर्मेही । एवमेवेत्यादि, पुरुषज्ञानस्वचतुर्मेही ।
"एवं सुदे नाम एगे सुखरुवे" । चतुर्मेही, एवं पुरुषेणाऽपि,
व्याख्या तु पूर्ववत् । (चत्तारीत्यादि) शुद्धो बहिः शुद्धमना
अन्तः एवं शुद्धसङ्ख्यः शुद्धप्रज्ञः शुद्धदयिः शुद्धशीलः ऽऽना
रः शुद्धव्यवहारः शुद्धपराक्रम इति पञ्चवर्जः पुरुषा एव चतु
र्मेहज्जसो वाच्यः, व्याख्या क प्राप्तिवति । अत एवाऽऽह-
एवमित्यादि ।

पुरुषभेदाधिकार एवेवमाह—

चत्तारि सुता फल्लता । तं जहा-आतिजाने, अशुजाते,
अवजाते, कुलिंगाले । (२४० सूत्र) चत्तारि पुरिसजाता
पल्लता । तं जहा-सन्धे नामं एगे सन्धे, सन्धे नामं एगे अ-
सन्धे ०४, एवं परिणते ०जाव फल्लमे । चत्तारि वत्था,
पल्लता, तं जहा-सुत्ती नामं एगे सुत्ती, सुत्ती नामं एगे असुत्ती
चउभंगे ॥ ६ । एवमेव चत्तारि पुरिसजाता पल्लता । तं
जहा-सुत्ती शामं एगे सुत्ती ० चउभंगे । एवं जडेव सुदेणं
वत्थेणं भणितं तदेव सुतिखा वि० जाव परकमे । (२४१ सूत्र)
चत्तारि कोरका पल्लता । तं जहा-अवपल्लेवकोरवे, ताल-
पल्लेवकोरवे, वड्डिपल्लेवकोरवे, मेढविषाणकोरवे । एवामेव
चत्तारि पुरिसजाता पल्लता । तं जहा-अवपल्लेवकोरवस-
माणे, तालपल्लेवकोरवसमाणे, वड्डिपल्लेवकोरवसमाणे, मेढ-
विषाणकोरवसमाणे । (२४२ सूत्र)

सुताः—पुत्राः (अजजाए ति) पितुः सम्पदमलिकस्य
जातः—सन्तुलोऽनिकस्य वा तां यानः—प्राप्तो विशिष्टतरस-
म्पदे सन्तुलन इत्यर्थः, इत्यतिजातोऽनितानो वा, अन्धम-
वत् । तथा—(अशुजाए ति) अशुद्धः सम्पदा पितुस्तुल्यो
जातोऽनुजातः, अनुगमने वा पितृपिभूत्वाऽनुपातः, पितृ-
सम इत्यर्थः, महायशोवत्, आदित्ययशसा विश्व तुल्य-
त्वास्य, तथा (अवजाए ति) अप इत्यपसदो हानिः पि-
तुः सम्पदो जातोऽवजातः, पितुः सकाशानीषत्तीनशुल इ-
त्यर्थः, आदित्ययशोवत्, भरताऽपेक्षया तस्य हानित्वान् ।
तथा (कुलिंगाले ति) कुलस्य-स्वगोत्रस्वाङ्गार इवाङ्गारो
दृक्कस्यानुपनापकत्वाद्धि, कष्टरुद्धि, एवं शिष्टवत्ता-
नुविषयमप्यवलेषं, सुतशब्दस्य शिष्येण्यपि प्रवृत्तिर्योनात् ।
तत्रातिजातः सिद्धिमयेपेक्षया वैरस्वामिवत् । अनुजातः श-
व्यमवापेक्षया पशोमद्वयः । अपजातो भद्रावदुस्वाम्यपेक्ष-
या स्तूलमद्वयः । कुलाङ्गारः कूलनामक्यदुष्टादिपुन्यमार-
कत्वेति । तथा (चत्तारीत्यादि) सत्यो यथावद्वस्तुम-
गुणात् यथाप्रतिज्ञातकरणाच्च, पुनः सत्यः संयमित्वेन सत्-
त्यो हितत्वात्, अथवा—पूर्वं सत्य आसीद्विदानीमपि स-
त्य एवेति चतुर्मेही । एवंप्रकारमुवापयतिदिशमाह—' एवं '
इत्यादि व्यक्रं, नवरमेवं सूत्राणि—' चत्तारि पुरिसजाया
पल्लता । तं जहा—सन्धे नामं एगे सन्धेपरिणते ०४, एवं सन्धे-
रुवे ०४, सन्धेमणं ०४, सन्धेसकणं ०४, सन्धेवपले ०४, सन्धेदिष्टी ०४,
सन्धेसलीत्यादि ०४, सन्धेवपले ०४, सन्धेपरकमे ति ०४ । पुरु-
षाधिकार एवेवमपरमाह—' चत्तारि वत्थेत्यादि' द्युचि-पवित्रं

स्वभावित, पुनः द्युचि संस्कारेण कालभेदेन वेति । पुरुषचतुर्मे-
ह्यां द्युचिः पुरुषेऽपुतिशरीरतया, पुनः द्युचिः स्वभावेनेति ।
' सुदपरिखप सुखरुवे ' इत्येतत्सुखरुवे दृष्टान्तदाष्टान्तिकोपे-
तम्, ' सुदमेणे ' इत्यादि च पुरुषमात्राऽऽश्रितमेव स्वसतसम-
निदिशमाह—एवमित्यादि कथ्यम् । पुरुषाधिकार एवेवम-
परमाह—(चत्तारि कोरवे इत्यादि) तत्र आक्रम-चूतः त-
स्य प्रलम्बः—फलं, तस्य कोरकं तन्निष्पादकं मुकुलम्, आक्रम-
प्रलम्बकोरकम्, एवमन्येऽपि, नवरम्-तालो वृक्षविशेषः,
वल्ली—कालिङ्गयादिका, मेरुद्विविधा—मेघशृङ्गसमानफला व-
नस्पतिजातिः, आउ (तु) निविशेष इत्यर्थः । तस्याः कोरकमि-
ति विग्रहः, एतान्येव चत्तारि दृष्टान्ततयोपात्तानीति वा-
त्वारीत्युक्तम्, न तु चत्वार्येव लोके कोरकाणि, बहुतरा-
पालम्मादिति । ' एवेत्यादि ' सुगमं, नवरमुपमय एवं यः
पुरुषः सेव्यमान उच्चितकाले उचितमुपकारफलं जनयत्य-
सावाक्रमप्रलम्बकोरकसमानः, यस्त्वतिविशेष संवेकस्य का-
ष्टेन महनुपकारफलं करोति स तालप्रलम्बकोरकसमानः,
यस्तु अक्षलशोभाक्षरं च इति स वल्लीप्रलम्बकोरक-
समानः, यस्तु सेव्यमानोऽपि शोभनवचनाम्येव ज्ञेते, उ-
पकारं तु न कञ्चन करोति स मेरुद्विविधापकारकसमा-
नः, तत्कोरकस्य सुवर्णवर्णत्वाद्धातुफलदायकत्वाद्धि ।
स्याः ०४ टा ० १ उ ० ।

फलदृष्टान्तेन पुरुषानाह—

चत्तारि फला पल्लता । तं जहा—आमे शामं एगे आ-
मपहुरे १, आमे शाममेगे पक्कपहुरे २, पक्क शाममेगे
आममपहुरे ३, पक्क शाममेगे पक्कपहुरे ४ । एवमेव चत्ता-
रि पुरिसजाता पल्लता । तं जहा—आमे शाममेगे आप-
मदुरकसममाणे ०४ । (२४३ सूत्र)

तद्विशेषभूतपुरुषनिरूपणाय फलसूत्रम् । आमम्—अपकं
सत् आममिव मधुरम् आममपुरुषमीषमममुरमिर्यर्थः, त-
था आमं सत् पक्कमिव मधुरमप्यमममुरमिर्यर्थः, तथ
पक्कं सत् आममपुरुं प्राप्सवत्, तथा पक्कं सत् पक्कमपुरुं
प्राप्सवेवेति । पुरुषस्तु आमो—वयःपुत्राभ्यामभ्यक्तः आम-
मधुरफलसमानः, उपशमाऽऽदिलक्षणेन माधुर्यस्याऽदरस्यैव
भावात्, तथा आम एव पक्कमपुरुफलसमानः—पक्कफलव-
ममपुरुस्वभावात्, प्रजातोपशमाऽर्धेगुणयुक्तःवादिनि, तथा प-
काऽम्यो वयःपुत्राभ्यां परिणतः आममपुरुफलसमानः, उ-
पशमाऽऽदिमाधुर्यस्यादपरत्वात्, तथा पक्कस्तथैव, पक्कम-
पुरुफलसमानोऽपि तथैवेति । अनन्तरं पक्कमपुरु उक्तः, स
च सत्यगुणयोगात् भवतीति । स्याः ०४ टा ० १ उ ० ।

पुरुषाधिकारादेवापरथा पुरुषसूत्राणि चतुर्दश—

चत्तारि पुरिसजाता पल्लता । तं जहा—आवातभद्रे खा-
ममेगे यो संवासभद्रे १, संवासभद्रे खांममेगे यो आ-
वातभद्रे २, एगे आवातभद्रे ति संवासभद्रे ति ३,
एगे यो, आवातभद्रे नो वा संवासभद्रे ०४ । १ ।
चत्तारि पुरिजजाया पल्लता । तं जहा—अपपयो नाममेगे
वजं पासति यो परस्म, परस्म खांममेगे वजं पासति ०

४ । ३ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-अप-
खो याममेगे वज्रं उदीरेष्ट यो परस्स ० ४ । ३ । अप्पखो
नाममेगे वज्रं उवसामेति यो परस्स ० ४ । ४ । चत्वारि
पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-अग्गुद्धे नाममेगे यो अ-
ग्गुद्धावेति । ५ । एवं वंदति याममेगे यो वंदावेष्ट । ६ । एवं
सकारेष्ट ७ समगोति ८, पूए ९, वाए १०, पमिपुच्छति
११, पुच्छ १२, वागेरि १३, सुचपरे याममेगे
यो अत्थपरे, अत्थपरे नाममेगे यो सुचपरे । १४ ।
(२५४ सूत्र)

सुगमनि, नवरमापतनमापातः-प्रथममीलकः, तत्र भद्रको-
भद्रकारी दशनाऽऽस्तापाऽऽदिना सुखकरत्वात्, संवासः-
चिरं सहवासस्तस्मिन्नभद्रको हिसकत्वात् संसारकारण-
निराजकत्वादेति, संवासभद्रकः सह संवसापान्त्वतोपका-
रितया नो आपातभद्रकः अनालापकटोराऽऽस्तापाऽऽदिना, एवं
ह्राव्यो (वज्रं ति) वज्रंति इति वज्रंम्, अवधं वा अकार-
रलोपात्, वज्रवठजं वा गुरुत्वाजित्वाऽऽस्तापाऽऽदि पापं कर्म
तदारमनः सम्बन्धि कलहादौ पर्यति, पञ्चास्तापान्वितत्वात्,
न परस्य, तं प्रत्युद्वासीनत्वात्, अग्न्यस्तु परस्य नाऽऽमनः,
सामिमानत्वात्, इतर उभयोः, निरनुशयत्वेन यथावद्वस्तु-
बोधात्, अपरस्तु नोभयोर्विमुक्तत्वात् इति । दृष्ट्वा वैक
अग्रमः सम्बन्धि अवधमुदीरयति-अमुनि यदुत मया
कृतमेतदिति, उपशान्तं वा पुनः प्रवर्त्तयति, अवधा-वज्रं कर्म
तदुदीरयति-पीडोपाद्नेन उदये प्रवेशयतीति । एवमुपश-
मयति-निवर्त्तयति पापं कर्म वा । (अग्गुद्धे ति)
अग्गुद्धात्वं करोति न कारयति परं, संवज्रप्राप्तको ल-
घुपायो वा, कारयत्येव गुरुः, उभयवृत्तिवृत्तमाऽऽदिः, अनु-
भववृत्तिजैनकद्विपाऽऽदीनांति । ६ । एवं वन्दनाऽऽदिस्त्वे-
ष्यति नवरं वन्दते ह्राव्याऽऽवर्त्ताऽऽदिना, सक्करोति वल्लाऽऽ
दिनाम्न, संमानयति स्तुत्यादिगुणोपतिकरणेन, पूजयति
उच्चित्पूजाद्रव्यैरिति, वाचयति-पाठयति, (नो वायावेष्ट)
आत्मानमन्वेतेति उपाध्यायाऽऽदिः, द्वितीये शैलकः, तृतीये
कचित् प्रन्धातरेऽनधीर्त्वा, चतुर्थे जिनकद्विपाः । ८ । १० ।
डा ० १ ० ।

भुतकद्वान्तमाधिर्भावयति—

चत्वारि भायगा पञ्चत्वा । तं जहा-दिवसभयते, जहा-
भयते, उच्चभयते, कप्पालभयते । (२७१ सूत्र) चत्वारि
पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-संपागडपडिसेवी यामेगे यो
पच्छसपडिसेवी, पच्छसपडिसेवी यामेगे यो संपागडप-
डिसेवी, एगे संपागडपडिसेवी वि पच्छसपडिसेवी वि, एगे
यो संपागडपडिसेवी, यो पच्छसपडिसेवी । (२७२ सूत्र)
क्षियते पोष्यते स्मेति भुतः, स एवानुकम्पितो भुतकः,
कर्मकर इत्यर्थः । प्रतिदिनं निषतमूल्येन कर्मकरणार्थं
यो गृह्यते स दिवसभुतकः । वात्रा-देशान्तरगमनं तस्यां
सहाय इति क्षियते यः स यात्राभुतकः । मूल्यकालनियमं
कृत्वा यो नियतं-पथः बलरं कर्म कार्यते स उच्चताभुतकः ।
कप्पालभुतकः क्षितिक्षालक बोद्धाऽऽदिवस्य स्वं कर्मोन्वते

द्विहस्ता द्विहस्ता वा त्वया भूमिः क्षितित्वेतावत्ते चनं
दास्यामीत्येवाभियम्येति । ६६ माये-

“ दिवसभयत्वा उ वेप्पइ, क्षियेण धणेण दिवसदेवसियं ।

जत्ता उ होइ गमणं, उभयं वा एसियधणं ॥ १ ॥

कप्पालभोद्धमरं, इत्यामिं कम्म एसियधणं ॥

एविक्करकालुप्पेयं, कायस्वं कम्मजं वेति ॥ २ ॥ ”

उक्तं लौकिकस्य कृत्रुपविशेषस्यान्तरम्, अनुना लोकोत्तरस्य
तस्यान्तरप्रतिपादनाय प्रतिषेधिसूत्रम्, तत्र संप्रकटम् अग्नी-
तायेसमस्यमकल्प्यमक्ताऽऽदिप्रतिषेधितुं शीलं यस्य स संप्र-
कटप्रतिषेधित्वेन सर्वत्र, नवरं प्रच्छन्नमगीताधीसमस्यम् ।
अथ वाऽऽद्ये भद्रकत्रये पुद्गाऽऽस्तम्बनो वक्रुशऽऽदिः निरा-
स्तम्बनो वा पार्श्वस्थाऽऽदिः द्रष्टव्यः । ८ । १० । १० ।

दीनाऽऽदिभेदमाह—

चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-दीखे यामेगे दीखे,
दीखे यामेगे अदीखे, अदीखे यामेगे दीखे, अदीखे या-
मगे अदीखे । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-दीखे
यामेगे दीखपरिणए, दीखे यामेगे अदीखपरिणए, अदीखे
यामेगे दीखपरिणए, अदीखे यामेगे अदीखपरिणए २ ।
चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-दीखे यामेगे दी-
खरूवे ० (४) ३ । एवं दीखमणे ० ४ । ४ । दीखसंकप्ये ० ४ ।
५ । दीखपणे ० ४ । ६ । दीखदिष्टी ० ४ । ७ । दीखसीलामारे ० ४ ।
८ । दीखववहारे ० ४ । ९ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं
जहा-दीखे यामेगे दीखपरकमे, दीखे यामेगे अदीख-
परकमे ० [४] १० । एवं सर्वेति चउमंगो भाणियव्वो ।

दीनो देव्यवान्, क्षीणो जितवृत्तिः पूर्वं पञ्चादिपि दीन एव, अ-
थवा-दीनो बहिर्द्वेष्या पुनर्दीनोऽन्तर्द्वेष्या इत्यादिभ्यनुर्भङ्गो १ ।
तथा दीनो बहिर्द्वेष्या अन्तर्द्वेष्याऽऽदिगुणयुक्तरीरेत्यर्थः ।
एवं प्रज्ञासुचं यावदादिपदं व्याख्येयं, दीनपरिणतः अदीनः सन्
दीनतया परिणतोऽन्तर्द्वेष्या इत्यादिभ्यनुर्भङ्गो २ । तथा दीन-
रूपो मलिनजीर्णवक्त्राऽऽदिनेपथ्यापेक्षया । ३ । तथा दीनमना-
स्वभावत एवानुजतचेताः । ४ । दीनसंकप उन्नतचित्तस्वभावा-
न्वेष्येति कथञ्चिद्दीनविमर्शः । ५ । तथा दीनप्रज्ञः दीनसूत्रमाथो-
ऽस्तोचनः । ६ । तथा दीनश्चित्तादिभिरेवमुत्तरमापि आदिपदं,
तथा दीनदृष्टिर्विच्छाद्यचक्षुः । ७ । तथा दीनशीलसमाचरो दीन-
नचमोनुष्ठानः । ८ । तथा दीनव्यवहारो दीनान्योऽप्यदानप्रति-
दानाऽऽदिक्रिया, दीनविवाहो वा । ९ । तथा दीनपराक्रमो-दीन-
नपुरुषकार इति । १० ।

दीनो दीनवृत्तिः—

चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-दीखे यामेगे दी-
खविची ० ४ । १ । एवं दीखजाई १, दीखभासी १, दीखो-
भासी १ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-दीखे
यामेगे दीखसेवी ० [४] १५ । एवं दीखे यामेगे दीखप-
रियाए ० १६ । एवं दीखे यामेगे दीखपरियाले ० [४] १७ ।
सर्वत्र चउमंगो । [२६९ सूत्र]

तथा दीनस्यैव वृत्तिर्वैरते-जीविका यस्य स दीनवृत्तिः ॥११॥ एवं दीनं वैश्यवर्तं पुरुषं वैश्यवह्ना यथा भवति तथा याचत इत्येवंहीनो दीनयाचो, दीनं वा यातीति दीनयाची, दीना वा-दीना जातिरस्येति दीनजातिः ॥१२॥ तथा दीनवहीनं वा आपते दीनभावी ॥१३॥ दीनवद्वजापते प्रतिभाति अबभापते वा याचत इत्येवंहीनो दीनावभासी, दीनावभावी वा ॥१४॥ तथा दीनं नायकं सेवत इति दीनसेवी ॥१५॥ तथा दीनस्यैव पर्यायोऽवस्था प्रमज्जाऽऽदिलक्षणा यस्य स दीनपर्यायः ॥१६॥ (दीनपरियागे ति) दीनः परिहारी यस्य स तथा ॥१७॥ (स-व्यत्य अउमंगे ति) सर्वस्यैव अन्तरी भङ्गा द्रष्टव्या इति पुरुषज्जाताधिकारव्यत्येवमष्टादशशुभे ।

आर्या नामैकः—

चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-अजे शामगे अजे० ४।१। चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-अजे शामगे अजे० अजपरिणाम० ४।२। एवं अजरूपे० ३। अजपये ४। अजसंक्षपे० ५। अजपये० ६। अजदिद्वि० ७। अजसीलाया-रे० ८। अजववहारे० ९। अजररूपे० १०। अजविची० ११। अजजारी० १२। अजभावी० १३। अजभासी० १४। अजमेवी० १५। एवं अजपरिणाम० १६। अजपरियागे० १७। एवं सत्तरस आलावगा० १७। जहा दी-शेयं भणिया तहा अजेण वि भाणियव्वा । चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-अजे शामगे अजभावे, अजे शामगे अजजभावे, अजे शामगे अजभावे, अज-अजे शामगे अजजभावे ॥ १८ ॥ [२८० सूत्र]

गताथी । नवरम्, आर्यो नयथा । यदाह—“अते जारं कुल क-अम सित्प भासाए नाणवरणे य । दंसणआरिय नवहा, मिच्छा सग जखण अलमाई ॥ १ ॥” इति । तत्र आर्यः क्षत्रतः, पुनरायः पापकर्मबहिर्भूतत्वेनाशाप इत्यर्थः । एवं सप्तदश सूत्राणि नेयानि । तथा आर्यभावः क्षात्रिकाऽऽदिहानाऽऽदिवृत्तः अनार्यभावः क्षात्राऽऽदिहानिति । पुरुषज्जातप्रकरणमेव दृष्टान्तवाच्यं नित्यार्थेनाभाविकधास्त्रादिमधीयते, पाठसिद्धं चैतत् ।

जातिकुलसंपन्नाः—

चत्वारि उसभा पशुता । तं जहा-जाइसंपणे, कुलसंपणे, बलसंपणे, रुवसंपणे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-जाइसंपणे, कुलसंपणे, बलसंपणे, रुवसंपणे १। चत्वारि उसभा पशुता । तं जहा-जाइसंपणे शाममेगे नो कुलसंपणे, कुलसंपणे शाममेगे शो जाइसंपणे, एगे जाइसंपणे वि कुलसंपणे वि, एगे शो जाइसंपणे नो कुलसंपणे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-जाइसंपणे शाममेगे० ४।२। चत्वारि उसभा पशुता । तं जहा-जाइसंपणे नाममेगे नो बलसंपणे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-जाइसंपणे० ४।३। चत्वारि उस-

भा पशुता । तं जहा-जाइसंपणे नाममेगे नो रुवसंपणे० ४। एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-जाइसंपणे शाममेगे शो रुवसंपणे, रुवसंपणे नाममेगे० ४।४। चत्वारि उसभा पशुता । तं जहा-कुलसंपणे नाममेगे नो बलसंपणे० ४। एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-कुलसंपणे नाममेगे नो बलसंपणे० ४।५। चत्वारि उसभा पशुता । तं जहा-कुलसंपणे शाममेगे शो रुवसंपणे० ४। एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-कुलसंपणे नाममेगे० ४।६। चत्वारि उसभा पशुता । तं जहा-बलसंपणे शाममेगे शो रुवसंपणे० ४, एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-बलसंपणे नाममेगे० ६।७।

नवरम्, अष्टभा-बलीवर्हाः, जातिः-गुणवन्मातृकस्वं, कुलं गुणवन्पितृकस्वं, बलम्-भारवहनाऽऽदिमध्यं, रूपं शरीरसौन्दर्यमिति । पुरुषस्तु रूपं भावयितव्यः । अनन्तरदृष्टान्तसूत्राणि तु सपुत्रपदार्थान्तिकानि जात्याऽऽदीनि चत्वारि पदानि भुवि विन्यस्य यथा द्विकसंयोगानाम् “जाइसंपणे नो कुलसंपणे” इत्यादिना स्थानमङ्गकमेष पदेव चतुर्भङ्गिकाः कृत्वा समवसेयानि ।

हस्तिसदृशाः—

चत्वारि हत्थी पशुता । तं जहा-भदे भंदे, भिए, संकिसे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-भदे, भंदे, भिए, संकिसे । चत्वारि हत्थी पशुता । तं जहा-भदे शाममेगे भदमणे, भंदे शाममेगे भंदमणे, भदे शाममेगे भियमणे, भंदे शाममेगे संकिषमणे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-भदे शाममेगे भदमणे, भदे शाममेगे भंदमणे, भंदे शाममेगे भियमणे, भदे शाममेगे संकिषमणे । चत्वारि हत्थी पशुता । तं जहा-भंदे शाममेगे भदमणे । भंदे शाममेगे भंदमणे, भंदे शाममेगे भियमणे, भंदे शाममेगे संकिषमणे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-भंदे शाममेगे भदमणे० तं चेव । चत्वारि हत्थी पशुता । तं जहा-भिते शाममेगे भदमणे, भिते शाममेगे भंदमणे, भिते शाममेगे भियमणे, भिते शाममेगे संकिषमणे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-भिते शाममेगे भदमणे तं चेव । चत्वारि हत्थी पशुता । तं जहा-संकिषणे शाममेगे भदमणे, संकिषे शाममेगे भंदमणे, संकिषे नाममेगे भियमणे, संकिषे शाममेगे संकिषमणे । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पशुता । तं जहा-संकिषे शाममेगे भदमणे तं चेव । जहा संकिषे शाममेगे संकिषमणे ॥

“मधुपुलियापिलवखो, अणुपुण्ड्रसुजापदीहंशुलो ।

हानि । (आपंतकरो सि) आरामोऽन्तमवसानं प्रवस्य करोती-
त्यामाप्तकरो, नो परस्य भवान्तकरो, धर्मैरेशनाऽनासंयकः
प्रत्येकबुद्धाऽऽदिः १. तथा परस्य भवान्तं करोति मार्गप्रवर्तनेन
परांतकरो, नाऽऽमाप्तकरोऽवस्यगरीर आचार्योऽऽदिः २,
दुतीयस्तु तीर्थकरोऽभ्यो वा ३ चतुर्थो दुःखमाऽऽचार्योऽऽदिः ४,
अथवाऽऽमनोऽन्तं मरत्यं करोतीत्यामाप्तकरोः एवं परांतक-
रोऽपि । इह प्रथम आरमवधको द्वितीयः परवधकः, दुतीय उ-
भयहस्ता चतुर्थस्त्ववधक इति । अथवाऽऽमत्तम्भः सन् कार्यो
सि करोतीत्यामत्तम्भकः, एवं परतम्भकरोऽपि । इह तु प्र-
थमो विनो, द्वितीयो विभु, तृतीय आचार्योऽऽदिः, चतुर्थः
कार्यचिह्नेष्वपेक्षया शूद्र इति । अथवा-आरमत्तम्भ आरमा-
यसं धनगच्छाऽऽदि करोति इत्यामत्तम्भक एवमितराऽपि
अभ्युज्जना स्वयमूर्ध्नाति तथाऽऽत्मानं तमयति-खंद्यतीत्या-
मत्तमः-आचार्योऽऽदिः, परं शिष्याऽऽदिकं तमयतीति परत-
मः सर्वत्र प्राकृतत्वाद्गुह्यारः । अथवा-आरमति तमः-अज्ञानं
क्षोभो वा यस्य स आरमत्तमाः, एवमितरेऽपि, तथा आरमानं
दमयति-अमवस्यं करोति शिष्यति वेत्यामदमः, आचार्यो-
ऽऽमदमकाऽऽदिषो, एवमितरेऽपि, तवरे परः शिष्योऽभ्याऽऽ-
दिषो । स्यात् ४ डा ० २ उ० ।

आरमनः अलमस्तु—

चत्तारि पुरिसजाया पसुत्ता । तं जहा-अप्यथो ग्राममेगे
अलमंभू भवइ नो परस्स, परस्स ग्राममेगे अलमंभू भवइ
नो अप्यथो, एगे अप्यथो वि अलमंभू भवइ, परस्स वि,
एगे थो अप्यथो अलमंभू भवइ थो परस्स ।

व्यक्रान्ति, कवलम् अलमस्तु निषेधो भवतु एवमाह सोऽ-
लमस्त्वियुक्तये, निषेधक इत्यर्थः । स चारमानो दुर्मेयु
प्रवर्तमानस्यैको निषेधकः । अथवा- (अलमंभू चि) समवभाष-
या समर्थोऽभिधीयते, तत आरमनो निग्रहसमर्थः क-
श्चिदिति ।

चत्तारि मग्गा पसुत्ता । तं जहा-उज्जु ग्राममेगे उज्जु, उ-
ज्जुग्राममेगे वंके, वंके ग्राममेगे उज्जु, वंके ग्राममेगे वंके ३।
एवमेव चत्तारि पुरिसजाया पसुत्ता । तं जहा-उज्जु ग्राम-
मेगे उज्जु ० ४ । ३ ।

एको मार्गे श्रद्धुः आदी, अन्तेऽपि श्रद्धुः अथवा-श्रद्धुः प्रतिमाति
तपवतोऽपि श्रद्धुरेवेति पुत्रवस्तु श्रद्धुः पूर्वपरकालापेक्षया, अ-
न्तस्तत्त्वबहिस्तत्त्वापेक्षया वेति । कश्चिनु-“उज्जु ग्रामं एगे उ-
ज्जुमणे सि” पाठः । सोऽपि बहिस्तत्त्वान्तस्तत्त्वापेक्षया व्या-
ख्येयः ॥ ३ ॥

चत्तारि मग्गा पसुत्ता । तं जहा-खेमे ग्राममेगे खेमे,
खेमे ग्राममेगे अखेमे ० ४ । ४ । एवमेव चत्तारि पुरिस-
जाया पसुत्ता । तं जहा-खेमे ग्राममेगे खेमे ० ४ । ५ । च-
त्तारि मग्गा पसुत्ता । तं जहा-खेमे ग्राममेगे खेमरुवे, खे-
मे ग्राममेगे अखेमरुवे ० ४ । ६ । एवमेव चत्तारि पुरि-
सजाया पसुत्ता । तं जहा-खेमे ग्राममेगे खेमरुवे ० ४ । ७ ।
क्षेमो नमिको मार्ग आदी निरपद्रवतया, पुनः क्षेमोऽन्ते

तथैव, प्रसिद्धितत्त्वाभ्यां वा । एवं पुरुषोऽपि कौषाऽऽद्युप-
द्रवरहिततया क्षेम इति । क्षेमो भावतोऽनुपद्रवत्वेन क्षेम-
रूप आकारेण मार्गः । पुरुषस्तु प्रथमो भावद्रव्यलिङ्गयुक्तः
साधुर्द्वितीयः काश्चिको द्रव्यलिङ्गवर्जितः साधुर्देव, तृ-
तीयो निहवः, चतुर्थो संयत्तीर्थिको गृहस्थो वेति ७ ।

संक्षेपाः—

चत्तारि संयुक्ता पसुत्ता । तं जहा-वामे ग्राममेगे वा-
मावरे, वामे ग्राममेगे दाहिणावरे, दाहिणे ग्राममेगे वा-
मावरे, दाहिणे ग्राममेगे दाहिणावरे ८ । एवमेव च—
त्तारि पुरिसजाया पसुत्ता । तं जहा-वामे ग्राममेगे वा-
मावरे ० ४ । ६ ।

संयुक्ता-शब्दको वामो वामपार्श्वव्यवस्थितत्वाप्रतिफलगुण-
त्वाद्वा वामाऽऽवर्त्तः प्रतीतः । एवं दक्षिणावर्त्तोऽपि, दक्षिणो
दक्षिणपार्श्वनिष्ठत्वाद्वा दक्षिणगुणव्यवस्थितिः ८ । पुरुषस्तु वामः
प्रतिकूलस्त्वभावतया वाम एवाऽऽवर्त्तते-प्रवर्त्तते इति वामा-
ऽऽवर्त्तो विपरीतप्रवृत्तेरौक्तोऽभ्यो वाम एव स्वकपेण कारण-
वशादक्षिणऽऽवर्त्तोऽनुकूलप्रवृत्तिः, अयस्तु दक्षिणोऽनुकूल-
भावतया कारणवशाद्वा वामाऽऽवर्त्तोऽनुकूलप्रवृत्तिसिद्ध्यै च-
तुर्थोऽपीति ।

धूमशिक्षाः—

चत्तारि धूमसिहाऽप्यो पसुत्ताओ । तं जहा-वामा ग्राममे-
गा वामावत्ता ० ४ । १० । एवमेव चत्तारि स्थियाओ पसु-
त्ताओ । तं जहा-वामा ग्राममेगा वामावत्ता ० ४ । ११ । चत्तारि
अग्निसिहाओ पसुत्ताओ । तं जहा-वामा ग्राममेगा वा-
मावत्ता ० ४ । १२ । एवमेव चत्तारि स्थियाओ पसुत्ताओ । तं
जहा-वामा ग्राममेगा वामावत्ता ० ४ । १३ । चत्तारि वज्र-
मंडलिया पसुत्ता । तं जहा-वामा ग्राममेगा वामावत्ता ० ४ ।
१४ । एवमेव चत्तारि स्थिओ पसुत्ताओ । तं जहा-वामा-
ग्राममेगा वामावत्ता ० ४ । १५ । चत्तारि वज्रसंदा पसुत्ता ।
तं जहा-वामे ग्राममेगे वामावत्ते ० ४ । १६ । एवमेव चत्ता-
रि पुरिसजाया पसुत्ता । तं जहा-वामे ग्राममेगे वामावत्ते ०
४ । १७ । (२८६ सूत्र)

धूमशिक्षा वामा वामपार्श्वव्यवस्थिततयाऽनुकूलस्त्वभावतया वा
वामत एवाऽऽवर्त्तते या तथा वलनारसा वामावर्त्तो १० । स्त्री-
पुरुषवद् व्याख्येयाः, कम्बुदृष्टान्ते सत्यपि धूमशिक्षाऽऽदिदृष्टा-
न्तान् कोऽदीर्घान्तिके शब्दसाधर्म्येणोपपन्नतरत्वाद्भेदेनोपादा-
नमिति ११ । एवमिन्द्रशिक्षाऽपि १३ । वातमण्डलिका-मण्डल-
नोऽयमवृत्तो वाधुरिति । इह च स्त्रियो मात्स्योपपातपचाप-
द्वयस्वभावा अवन्तीरयमिमांशेण ताक्षु धूमशिक्षाऽऽदिदृष्टान्त-
त्रयोपपास इति । उक्तं च—“अवला मरुतयतीला, सिन्धुह-
परिपुरिया वि तविर । दीवयसिह व्व महिला, लज्जप्पस-
रा भयं देह ॥ ११ ॥” इति । १५ । वनक्षरद्वयं शिक्षावत्
नवरं वामावर्त्तो वामवलनेन जातत्वाद्वाधुरा वा तथा धू-
यमानत्वादिति । १६ । पुटपस्तु पूर्ववदिति । १७ । स्यात् ४
डा ० २ डा ० ।

संग्रकटप्रतिसेविनः-

चत्तारि पुरिसजाया पम्पचा । तं जहा-संपागवपडिसेवी
श्याममेगे, पञ्चस्यपडिसेवी श्याममेगे, पञ्चपण्णंही श्याममेगे,
शिस्तस्यस्यदी श्याममेगे ? ।

सुगमा ख । नवरं कश्चित्साधुर्गच्छवासी संग्रकटमेव-अग्नी-
तापमत्स्यमेव प्रतिसेवते मूलशुणानुचरगुणाय वा इपेतः
कहेपेन येति संग्रकटप्रतिसेवीत्येकः । एवमन्यः प्रचक्षुषं प्रति-
सेवत इति प्रचक्षुषप्रतिसेवी अन्यस्तु प्रत्युत्पन्नमेव लक्षणेन वक्ता
शिष्याऽऽदिना प्रत्युत्पन्नो वा जातः सन् शिष्याऽऽचार्याऽऽदिक-
पेय नमन्ति यः स प्रत्युत्पन्नमही, अथवा-नमन् नं तन्निरात्मन्ः,
प्रत्युत्पन्नं नमिर्विषय स प्रत्युत्पन्नमन्दि, तथा प्राचूर्णकशि-
ष्याऽऽदीनामात्मनो वा निःसंख्येन शब्दाऽऽर्धेनिर्दिष्टेन नमन्ति
यो नमिर्व्यो वस्य स तथा । पाठास्तरे तु-प्रत्युत्पन्नं यथास्त-
सेवते-भजते नातुचितं विवेचयतीति प्रत्युत्पन्नसेवीति ।

सेनाः-

चत्तारि सेनाभो पम्पचाभो । तं जहा-जइचा श्याममेगा खो
पराजिणिचा, पराजिणिचा श्याममेगा खो जइचा, एगा जइ-
चा वि पराजिणिचा वि, एगा खो जइचा खो पराजिणिचा
२ । एवमेव चत्तारि पुरिसजाया पम्पचा । तं जहा-जइ-
चा श्याममेगे खो पराजिणिचा ० ४ १ । चत्तारि सेनाभो
पम्पचाभो । तं जहा-जइचा श्याममेगा जयइ, जइचा श्याममेगा
पराजिणइ, पराजिणिचा श्याममेगा जयइ, पराजिणिचा
श्याममेगा पराजिणइ ४ । एवमेव चत्तारि पुरिसजाया पम्प-
चा । तं जहा-जइचा श्याममेगो जयइ ० ४ । ५ । (२६२ सूत्र)

(जइत्सि) जेअं जयति रिपुबलम् एका न पराजेअं-न
पराजयते रिपुबलात्त भज्यते, द्वितीया तु पराजेअं-परेज्यो
भज्मात्त भज एव नो जेअंति, तृतीया कारणशानुभय-
स्वभावेति, चतुर्थी स्वयिजगीनुत्पादनुभयकपेति । पुरुषः
साधुः स जेता परीषदाणां न तेभ्यः पराजेता-उज्जिते
इत्यर्थः महावीरवदिति एको, द्वितीयः कण्ठरीकवत्,
तृतीयस्तु कदाचित्जेता कदाचित्कर्मवशात् पराजेता, शैज-
कराजपिबत्, चतुर्थस्तु अनुत्पन्नपरीषदः । जित्वा एकदा
रिपुबलं पुनरपि जयतीत्येका अन्वया जित्वा पराजयते भजय-
ते, अन्वया पराजित्य-परिभज्य पुनर्जयति, चतुर्थी तु पराजि-
त्य परिभज्येकदा पुनः पराजयते, पुरुषस्तु परीषदाऽऽदिष्वेवं
भिन्ननीय इति ।

जेतव्याश्चेह तत्त्वतः कषाया एवेति तत्त्वत्कर्षं वशीयितुका-
मः कोषस्तोत्तरत्रोपदर्शयिष्यमाणश्चाभ्यासाऽऽदिकषायवच
प्रकरणमाह-

चत्तारि केअया पम्पचा । तं जहा-बंसीमूलकेअयाए, भें-
दविसायाकेअयाए, गोमुसिकेअयाए, अवलेहियाके-
अयाए । एवमेव चउज्जिहा माया पम्पचा । तं जहा-बंसीमू-
लकेअयासमाया ० जाव अवलेहियाकेअयासमाया,
बंसीमूलकेअयासमायां मायं अणुप्पविट्ठे जीवे कालं क-

रेइ, येइएप्पु उववजइ, भेंदविसायाकेअयासमायां मायप-
णुप्पविट्ठे जीवे कालं करेइ, तिरिक्खनोयिएप्पु उववजइ,
गोमुसि ० जाव कालं करेइ, मणुप्पेसु उववजइ, अवले-
हिया ० जाव देवसु उववजइ ॥

(चत्तारित्यादि) प्रकटं, किन्तु केतनं-सामान्येन वक्तं वस्तु
पुष्पकरएवञ्च वा सम्बन्धि सुप्रसिद्धस्थानं वंशविद्वलकं,
तच्च वक्तं भवति, केवलमिह सामान्येन वक्तं वस्तु केतनं
युज्यते, तत्र वंशीमूलं च तत्केतनं च वंशीमूलकेतनमेवं सर्वत्र,
नवरं येइद्विबाणं-येअमृङ्गं, गोमुसिका प्रसीता । (अवलेहिय
सि) अवलिचयमानस्य वंशशलाकादीनां प्रतन्वी त्वक् साऽपले-
निकेति । वंशीमूलकेतनकादिसमा तु मायायास्तद्भवा-
माजैववेदात् । तथाहि-यथा वंशीमूलमतिशुषितवक्तमेवं
कस्यचिन्मायाऽपीत्येवमव्याप्त्यव्याप्तमानाजैवत्येनाम्याऽपि
भावनीयेति । इयं आनन्तानुबन्धप्रत्याव्याप्तप्रत्याव्याप्ताऽ
वरणसंज्वलनरूपा क्रमेण ज्ञेया, प्रत्येकमित्यन्ये, तेनै-
वानन्तानुबन्धित्वा उदयेऽपि देवत्वाऽऽदि न विदध्यते, यत्
मानाऽऽद्योऽपि बाधनान्तरे तु-पूर्वे क्रोधमानसूत्राणि ततो
मायासूत्राणि, तत्र कीचसूत्राणि-“चत्तारि राईओ पम्पचाओ ।
तं जहा-पण्वयराई, पुडविराई, रेणुराई, जलराई । एवमेव
अउज्जिहे कोहे” इत्यादि मायासूत्राणि वाऽधीतानि, फलत्वे
अनुभविष्टस्तदुपपत्तीति ।

स्तम्भपुरुषाः-

चत्तारि बंधा पम्पचा । तं जहा-सेलथंभे, अड्ठिथंभे, दा-
रुथंभे, तिणिसलयाथंभे । एवमेव अउज्जिहे माणे प-
एणत्ते । तं जहा-सेलथंभसमाथे ० जाव तिणिसलयाथं-
भसमाथे, सेलथंभसमाथं माथं अणुप्पविट्ठे जीवे कालं
करेइ, येइएप्पु उववजइ, एवं ० जाव तिणिसलया-
थंभसमाथं माथं अणुप्पविट्ठे जीवे कालं करेइ देवसु
उववजइ ॥

शिलाविकारः शैलः स चासौ स्तम्भश्च स्थाणुः शैल-
स्तम्भः, एवमन्येऽपि, नवरमसिष दाह च प्रतीतम्, तिनि-
यो- वृक्षविशेषस्तस्य लता-कम्पा तिनिरलता, सा चात्य-
न्तमृद्धीति । मानस्यापि शैलस्तम्भाऽऽदिविस्वामानता तद्वतो न-
मानाभावविशेषो ज्ञेयः, मानोऽप्यनन्तानुबन्ध्याऽऽदिकपः
क्रमेण इत्यं, तत्फलस्यं स्थलम् ।

वस्त्राणि-

चत्तारि वत्था पएणत्ता । तं जहा-किमिरागरसे, कइ-
मरागरसे, खंअणारागरसे, हलिहरागरसे । एवमेव च-
उज्जिहे लोभे पएणत्ते । तं जहा-किमिरागरचवत्थसमाथे,
कइमरागरचवत्थसमाथे, खंअणारागरचवत्थसमाथे, हलि-
हरागरचवत्थसमाथे । किमिरागरचवत्थसमाथं लोभमणुप्प-
विट्ठे जीवे कालं करेइ, नेरइप्पु उववजइ, तथेव ० जाव ह-
लिहरागरचवत्थसमाथं लोभमणुप्पविट्ठे जीवे कालं क-
रेइ, देवसु उववजइ । (२६३ सूत्र)

कमिरागे वृक्षसम्पदायाऽपम्-मनुष्याऽऽश्रीनां चरिरे शुद्धात्मा केनाऽऽपि योगेन शुद्धभावेन स्थाप्यते, ततस्तत्र कुमय उपपद्यते, ते च बाताऽभिलाषिणः क्षिप्रनिर्गता आसन्ना भ्र-मन्तो निहोऽक्षालां मुञ्चन्ति, ताः कुमिसूत्रं मयपते तच्च स्वपरिणामरागरक्षितमेव भवति । अन्धे मणुष्ये एव कश्चिरे कुमय उपपद्यते तां तथैव सृष्टिस्तु कचवत्सुतयै त-द्रूपे कञ्चित् योगं प्रक्षिप्य पट्टसूत्रं रञ्जयन्ति, स च रसः कमिरागो मयपते अतुकारिति । तच्च कुमीणां रागो रञ्जक-रसः कमिरागस्तेन रङ्गं कमिरागरङ्गम् । एवं सर्वत्र ज-ररं करौमो गोबाटादीनां वज्रने-दीपाऽऽदीनां हरिद्रा प्रतीयेतेति । कमिरागाऽऽदिरङ्गवत्त्वमानता च लोमस्या मत्तानुबन्ध्याऽऽदितद्वैश्वतां जीवानां कमेण हृद्दीनहीनत-रहीनतमानुबन्धित्वात् । तथाहि—कमिरागरङ्गं वस्त्रं दग्धम-रि न रागादुपपद्ये मुञ्चति, तद्वत्त्वमनोऽपि रक्षत्वात् । एवं यो-मृतोऽपि लोमानुबन्धं न मुञ्चति तस्याभिधीयते लोमः कमिरागरङ्गवत्त्वमानोऽमत्तानुबन्धी चेति । एवं सर्वत्र भा-वना कार्येति । फलसूत्रं स्पष्टम् ।

इह कथायमकण्ठा गाथाः—

अलरेणुपुटविपश्य-राहंसरिषो चउविहो कोहो ।
तिणिलयकाकुट्टिय-सेलस्यंमोवमो माथो ॥ १ ॥
मायावलेहिगीमु-लिमेद्वलिंगवणुवंसमूलसमा ।
लोमो हलिहणजण-कदमकिमिरागसांरिच्छां ॥ २ ॥
पक्खअमालसवच्छुर-आषञ्जावणुगामिणे कम्मसो ।
वेणनरतिरियनारव-गाइसाहणहयेवो भविथा ॥ ३ ॥
इति । २५० ४ डा० २ उ० ।

चत्तारि पक्खी पण्णा । तं जहा-रुपसंपणे खाममेगे यो रुवसंपणे, रुवसंपणे नाममेगे यो रुपसंपणे, एगे रुवमपन्नं वि रुतसंपणे वि, एगे यो रुपसंपणे नो रुवसंपणे । एवा-मेव चत्तारि पुरिसजाया पण्णा । तं जहा-रुपसंपणे ना-ममेगे नो रुवसंपणे ४ । चत्तारि पुरिसजाया पण्णा । तं जहा-पत्तियं करमीतेगे पत्तियं करेइ, पत्तियं करमीतेगे अपत्तियं करेइ, अपत्तियं करमीतेगे पत्तियं करेइ, अप-त्तियं करमीतेगे अपत्तियं करेइ । चत्तारि पुरिसजाया पण्णा । तं जहा-अण्णयां खाममेगे पत्तियं करेइ यो परस्स, परस्स खाममेगे पत्तियं करेइ यो अण्णयां ० (४) चत्तारि पुरिसजाया पण्णा । तं जहा-पत्तियं पवेसामीतेगे पत्तियं पवेसेइ, पत्तियं पवेसामीतेगे अप-त्तियं पवेसेइ ४ । चत्तारि पुरिसजाया पण्णा । तं जहा-अण्णयां खाममेगे पत्तियं पवेसेइ यो परस्स ० परस्स ० ४ । (३१२ सूत्र) चत्तारि रुक्खा पण्णा । तं जहा-पचोवण, पुण्फोवण, फलोवण, आयोवण । एवमेव चत्तारि पुरिसजाया पण्णा । तं जहा-पचोवण, फलोवण, आयोवण, आरावणसमाथो, फलोवणसमाथो, आरावणसमाथो । ३१३ सूत्र)

अधुना तद्वतः पुनरुक्तं सप्रष्टांस्तान् “ चत्तारि पक्खी ” इत्यादिना “ अयमियत्थमिण् ” इत्येतदन्तेन प्रप्येनाऽऽ-ह—व्यङ्ग्यव्यायम्, नवरं दत्तं रूपं च सर्वेषामेव पण्णा-मस्यतस्ते विशिष्ट एवेह प्राज्ञा, ततो दत्तं मनोः शब्दः, तेन संपन्नः एकः पक्खी, न च रूपेण-मनोकेनेव, कीकिलवत् । रूपसं-पन्नो नो कसंपन्नः, प्राकृतशुक्लवत् । उभयसंपन्नो मयुषवत् । अनुभयस्वभावः काकवदिति । पक्खीऽत्र यथायोगं मनोव्य-ब्धः प्रशस्तकपञ्च भियवाक्षिरसंसेधेषाम्यां, साधुवो सिद्धा-ज्जाप्रतसिद्धशुद्धधर्मदेशनाऽभिव्यक्त्यायप्रबन्धवान् लोचवि-रलभासोत्तमाङ्गतातपस्तनुतुल्यप्रमलमलिनदेहताश्रयैपकर-णताऽऽदिलक्षणसुविहितसाधुपञ्चारी वा योऽप इति । (पत्ति-यं ति) प्रीतिरेव प्रीतिकं स्वाधिक्यकप्रत्ययोपादेनेति कठनेर्पु-सकतेति, तत्करोति प्रत्ययं वा करोमीति परिणतः प्रीतिकमे-व प्रत्ययमेव वा करोति स्थिरपरिणामत्वात् उचितप्र-तिपत्तिनिपुणत्वात् सौभाग्यवत्त्वादेति । अयंस्तु प्रीतिकर-णे परिणतोऽप्रीति करोति उल्लेखेपरित्याहिति । अपरोऽप्रीतौ-परिणतः प्रीतिमेव करोति संजातपूर्वभाजनिकुलत्वात् । पर-रूप वा अमीतिहेतुतोऽपि प्रीत्युत्पत्तिरुपमावत्त्वादेति । अतुथेः सुखानः आत्मन एकः कश्चित् प्रीतिकमानन्दं भोजनाऽऽच्छा-दनाऽऽदिभिः करीण्युपाद्यत्यामाथेप्रधानत्वाच्च परस्य, अन्त्यः परस्य पदार्थप्रधानत्वाच्चाऽऽत्मनोऽपर उभयस्याप्युभयमेप्र-धानत्वादितरो लोभस्यस्याप्युभयार्थशुभ्रत्वादिति, आत्मनः प्र-त्ययं प्रतीतिं करोति न परस्यस्याद्याय आकाशेयमिति । (प-त्तियं पयेसमिं ति) प्रीतिकं प्रत्ययं वा अयं करोतीत्यं पर-रूपं चित्ते चित्तियेशयामीति परिणतस्तत्त्वैकैकः प्रवेशयती-त्यं क इति । स्वशेषोऽन्तनरस्य च पूर्ववत् । पञ्चानि-पण्णा-पमकञ्जनीति पत्रोपगो वहलपत्र इत्यर्थः । एवं शेषा अपि । प-ञ्चापनाऽऽदिवृक्षत्वमानता तु पुटवणां लोकोत्तराणां लौकि-कानां चाऽपि तु तथाविधोपकाराकरणेन स्वरूपमवालाभ एव पयैवसित्वात् १ । सूत्रदानाऽऽदितोपकारकत्वाद् २ ; अथैवा-नाऽऽदिना महोपकारकत्वाद् ३ ; अनुवर्त्तनापायसंरक्षणाऽऽ-दिना स ततोऽपत्तियत्वाच्च ४, कमेण द्रष्टव्येति । २५० ४ डा० ३ उ० ।

उदितोदितान्-

चत्तारि पुरिसजाया पण्णा । तं जहा-उदितोदिए खाममेगे, उदितयत्थमिण् खाममेगे, अत्थमिओदिए खाममेगे, अत्थमियत्थमिण् खाममेगे । भरहे राया चा-उरंतचक्रवटी यं उदितोदिए, बंधदत्तं यं राया चा-उरंतचक्रवटी उदितयत्थमिण्, हरिएमबले खाममखगारे यं अत्थमिओदिए, काले यं सोपरिए अत्थमियत्थमिण् । (३१५ सूत्र)

उदितश्चासाधुवत्कुलवत्समुच्चिरवचकमिरेभ्युदयवा-न् उदितश्च परमसुखसंवेहोदयेनेर्मुदितोदितो यथा भ-रतः उदितोदितस्य चास्य प्रसिद्धम् १, तथा उदितश्च यो तथैव अस्मन्मित्रश्च भास्कर इव सर्वस्यसुखिजस्तत्वात् दु-र्गतिगतस्याभावेति उदितान्स्ममिती प्रहृष्टतत्त्ववर्तीव । स हि पूर्वसुदित उच्यतकुलपञ्चावाऽऽदिना स्वमुज्जापजितसा-

आश्रयत्वेन च पञ्चाद्वस्तिमः, अनयाविषयकारकवृत्ति-
भावाद्यमुपलक्ष्यपास्तनुगोष्ठिकप्रत्ययोपायप्रसङ्गादित्यसि-
गोष्ठकतया प्रत्यानन्तराप्रतिष्ठानमहानरकमहाविद्वामासत-
या चेति ३ । तथा अस्तमितश्चासौ हीनकुलोपपत्तिदुर्मैत्र्यु-
भंनत्वाऽऽदिना उदितश्च समुद्रिकर्त्रीसुगतिलासाऽऽदिने-
ति अस्तमितोदितो यथा-हरिकेशधलाभिजातोऽनगरः, स
हि ज्ज्मात्तरापात्तमीर्षौत्रकर्ममहाबासहरिकेशाभिधान-
बाधप्रसक्तुलनया दुर्मगतया हरिद्वतया च पूर्वमस्तमिताऽऽ-
दित्य इवानुपव्यवहारवद्भवति इति, पञ्चाशु प्रतिपन्नप्रसङ्गो
निष्पन्नप्रसङ्गगुणाऽऽवर्जितदेवकुलसामिपतया प्रातर्प्रस-
क्षितया सुप्रतिगयना च उदित इति ३ । तथा अस्तमित-
श्चासौ सूर्य इव पुष्कलतया पुष्कलमकारितया च कीर्ति-
समुद्रिलक्षणेजोषवर्जितत्वाद्वस्तिमितश्च दुर्मैत्र्यमनादि-
स्वस्मयित्वास्तिमो, यथा कालाभिधानः लौकरिकः, स हि
स्फुरन्तिस्वरति स्मृगयां करोतीति यथार्थः लौकरिक एव पु-
ष्कलोत्पन्नः स्मृतिरिति मन्थिपञ्चदशीत्याचारक इति पूर्वमस्त-
मितः पञ्चाद्विप श्रुता सप्तमनरकपृथिवी गत इति अस्त-
मित एवेति ४ । 'मरदे'त्यादि त्वाहरस्वप्न भाषिचार्यमवेति ।
स्वा० ४ टा० ३ उ० ।

चत्वारि पुरिसजाया पस्यता । तं जहा-उत्त्वे शाममेगे उष-
च्छंदे, उत्त्वे नाममेगे शीयच्छंदे, शीए शाममेगे उत्त्वेच्छंदे
शीए शाममेगे शीयच्छंदे । (३? मूत्र)

उच्यः पुरुषः शरीरकुलविभवाऽऽदिभिः, तथा-उच्यच्छब्दः
उच्यनाभिप्रायः, औदायोऽऽदिपुष्कलतया । मौचच्छब्दस्तु विपरी-
तो नीचोऽप्युच्यविषयव्यादिनि । स्वा० ४ टा० ३ उ० ।

यानामि—

चत्वारि जाया पस्यता । तं जहा-जुते शाममेगे जुते, जुते
नाममेगे अजुते, अजुते शाममेगे जुते, अजुते शाममेगे अ-
जुते । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पस्यता । तं जहा-जुते
शाममेगे जुते, जुते शाममेगे अजुते, ० ४ । चत्वारि
जाया पस्यता । तं जहा-जुते शाममेगे जुतपरिणप, जुते
शाममेगे अजुतपरिणप ० ४ । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया
पस्यता । तं जहा-जुते शाममेगे जुतपरिणप ० ४ । चत्वारि
जाया पस्यता । तं जहा-जुते शाममेगे जुतरुत्वे, जुते शा-
ममेगे अजुतरुत्वे, अजुते शाममेगे जुतरुत्वे ० ४ । एवामेव
चत्वारि पुरिसजाया पस्यता । तं जहा-जुते शाममेगे जुत-
रुत्वे ० ४ । चत्वारि जाया पस्यता । तं जहा-जुते शाममेगे
जुतसोमे ० ४ । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पस्यता । तं जहा-
जुते शाममेगे जुतसोमे ० ४ । चत्वारि जुगा पस्यता । तं जहा-
जुते शाममेगे जुते ० ४ । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पस्यता ।
तं जहा-जुते शाममेगे जुते ० ४ । एवं जहा-जायेषु चत्वारि
अस्मात्वा तद्ग जुगेषु वि, पडिवक्खो तदेव पुरिसजाया
० जाव सोमे ति ।

(चत्वारितीत्यादि) कपज्यभायं, नवर्त वानं-शकटाऽऽदि, त-
पुष्कं वलीवदोऽऽदिभिः पुनयुक्तं-सङ्गत् समप्रसामग्रीकं वा पू-
२२७

बीपरकालापेक्षया वेत्येकम् अन्यत् पुक्तं तथेवापुक्तं दुरुवि-
पनीत्यभारिति । एवमितरा । पुरुषस्तु युक्तो अनाऽऽदिभिः पु-
नयुक्तं उचितानुष्ठानैः सङ्गित्वा, एवंकावे वा युक्तो अनधर्मो-
नुष्ठानाऽऽदिभिः पञ्चाद्विप तथेवेति चतुर्भङ्गा । अथवा-युक्तो
द्रव्यलिङ्गेन भावलिङ्गेन चेति प्रथमः साधुः, द्रव्यलिङ्गेन
नेतरयेति द्वितीयो मिहवाऽऽदिः, न द्रव्यलिङ्गेन भावलिङ्गे-
न तु युक्त इति तृतीयः, अत्येकपुञ्जाऽऽदिः, उभयविशुद्धस्तुयो-
पुष्टत्वाऽऽदिरिति । एवं वृत्तात्तराएषवि, नवरं युक्तं गोमिर्षु-
रूपरिणानं तु अयुक्तं सस्वामय्या पुक्तनया परिणतमिति ।
पुरुषः पूर्ववत्, युक्तरूपं संगतस्वभावं प्रशस्तं वा युक्तं युक्त-
पमिति । पुरुषपक्षे तु युक्तो अनाऽऽदिना अनाऽऽदिगुणैर्वा पु-
क्तरूप उचिततथैः सुविहिततथैर्व्यो वेति, तथा युक्तं तथैव पु-
क्तं शोभते युक्त्युक्ता वा शोभा यस्य तत् युक्तशोभमिति । पु-
रस्तु युक्तो गुणैस्तथा युक्तः उचितता शोभा यस्य स त-
थेति, पुण्यम्-बाहनम् अस्मादि, अथवा गोक्षविषये अस्मानं दि-
दृश्यप्रमाणं चतुर्दश खेदिकमुपशोभितं पुण्यकमुच्यते, त-
द् युक्तमारोहकसामन्वा पयोऽऽदिकया पुनयुक्तं वेवाऽऽदि-
मिरित्येवं यानवद् इत्यादिवाऽऽदि । एतदेवाऽऽदि- (एवं जहेत्या,
दि) अनपक्वो दार्ष्टान्तिकस्तथैव । कोऽसावित्याह- (पुरिस-
जाय ति) पुरुषजातान्तिव्यवपरिणतरूपशोभस्तुचतुर्भङ्गाः
सप्रतिपत्ता बाध्याः, यावच्छब्दोपस्तुचतुर्भङ्गा । यथा- (अजुते
शामं एगं अजुतसोमे) एतदेवाऽऽदि- (० जाव सोमे ति) ।

सारथयः—

चत्वारि सारही पस्यता । तं जहा-जोयावइत्ता शाममेगे
शो विजोयावइत्ता, विजोयावइत्ता शाममेगे शो जोयावइत्ता,
एगे जोयावइत्ता वि विजोयावइत्ता वि, एगे शो जोयावइ-
त्ता शो विजोयावइत्ता ४ । एवामेव चत्वारि हया पस्यता ।
तं जहा-जुते शाममेगे जुते, जुते शाममेगे अजुते ० ४ । एवा-
मेव चत्वारि पुरिसजाया पस्यता । तं जहा-जुते शाममेगे
जुते, एवं जुतपरिणप, जुतरुत्वे, जुतसोमे, सर्वेति पडिव-
क्खो पुरिसजाया । चत्वारि गया पस्यता । तं जहा-जुते शाम-
मेगे जुते ० ४ । एवामेव चत्वारि पुरिसजाया पस्यता । तं
जहा-जुते शाममेगे जुते ० ४ । एवं जहा इयायं तहा गया-
य वि भाणियपवं, पडिवक्खो तदेव पुरिसजाया । चत्वारि
जुगरारिया पस्यता । तं जहा-पंचजार्डो शाममेगे शो उप्पह-
जार्डो, उप्पहजार्डो शाममेगे शो पंचजार्डो, एगे पंचजार्डो वि उ-
प्पहजार्डो वि, एगे शो पंचजार्डो शो उप्पहजार्डो । एवामेव च-
त्वारि पुरिसजाया ।

सारथिः-शकटिको, योजयिता शकटे गवादीनां न विधोज-
यिता-मोक्षा, अन्यस्तु विधोजयिता न तु योजयितेति । एवं शे-
पावपि, नवरं चतुर्थः केटयस्येवेति, अथवा-योजकयत्नं प्रयुक्तं
यः स योजकप्रायिता विधेः, कत्रयतः प्रयोक्ता तु विधोक्त्राव-
यितेति । लोकोत्तरपुरुषावक्त्रायां तु सारथिरव सारथिर्योज-
यिता-संयमयोगेषु साधूनां प्रवर्तयिता, विधोजयिता तु त-
वामेवाजुचितानां निवर्तयितेति, यानसूचक इत्यजसूत्राणी-
ति । (जुगरारिय ति) । पुनरप्यत्र अर्थ-बहनें गमनमित्यर्थः ।

कञ्चिदु- 'कुम्भाधारं लि' पाठः । तत्राऽपि मुख्यार्थेति पद्यार्थेकं पुण्यं अस्ति नास्त्यपराध्यादिभ्यस्तुम् । इह च पुण्यं चयाधारं लि नरेण चतुर्विधयेनोक्त्यालक्ष्यया एवोद्देशेनोक्तं चतुर्विधमवसेयमिति । आद्यपक्षे तु पुण्यं मित्रं पुण्यं संयमयोगमरकोटा सायुजेव, स च पथि याव्यप्रमत्त उपपद्यासीति ज्ञानादेशेन उभयपार्थी प्रमत्तचतुर्थः सिद्धः, कमेष्ट सत्त्वद्वयमात्रमुभयानुष्ठानरूपत्वात् । अद्यथा पञ्चपथयोः स्वपरस्पररूपत्वात् याव्यस्य च गत्यर्थेन चोपपद्यात् स्वसमयपरस्परमपार्थापत्त्यर्थं चतुर्भङ्गी नयेति ।
पुण्यापि—

चत्वारि पुष्पा पञ्चत्वा । तं जहा-रुवसंपन्ने खासमेगे यो गंधसंपन्ने, गंधसंपन्ने खासमेगे यो रुवसंपन्ने, एगे रुवसंपन्ने वि गंधसंपन्ने वि, एगे यो रुवसंपन्ने यो गंधसंपन्ने । एवायं चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-रुवसंपन्ने खासमेगे, यो सीलसंपन्ने ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-जाहसंपन्ने खासमेगे यो कुलसंपन्ने ४ । १ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-जाहसंपन्ने खासमेगे यो बलसंपन्ने, बलसंपन्ने खासमेगे यो जाहसंपन्ने ४ । २ । एवं जाहसंपन्ने ४ चत्वारि आलायगा । ३ । एवं जाहसंपन्ने सुएण य ४ । ४ । एवं जाहसंपन्ने सीलेण य ४ । ५ । एवं जाहसंपन्ने चरितेण य ४ । ६ । एवं कुलेण य बलेण ४ । ७ । एवं कुलेण रुवेण य ४ । ८ । कुलेण सुएण य ४ । ९ । कुलेण य सीलेण य ४ । १० । कुलेण य चरितेण य ४ । ११ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-बलसंपन्ने खासमेगे यो रुवसंपन्ने ४ । १२ । एवं बलेण य सुएण य ४ । १३ । एवं बलेण य सीलेण य ४ । १४ । एवं बलेण य चरितेण य ४ । १५ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा, तं जहा-रूपसंपन्ने खासमेगे यो सुयसंपन्ने ४ । १६ । एवं रुवेण य सीलेण य ४ । १७ । रुवेण य चरितेण य ४ । १८ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-सुयसंपन्ने खासमेगे, यो सीलसंपन्ने ४ । १९ । एवं सुएण य चरितेण य ४ । २० । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-सीलसंपन्ने खासमेगे यो चरितसंपन्ने ४ । २१ । एव एकस्मिन् भंगा भागिष्यत्वा । एकं पुण्यं रूपसंपन्ने न गन्धसंपन्नेमाकुलीपुरावत्, द्वितीयं च कुलस्येव, तृतीयं जातरि, चतुर्थं वदर्यादिरिधेति, पुण्यं रूपसंपन्ने कपवाञ्छुविहितकपयुक्तं भवति । ७ जाति ३ कुल ३ बह्वक्षर ३ धृत २ शील १ चरित्रलक्षणेषु सप्तसु पदेषु एकविंशती द्विकलेषामेषु एकविंशतिरव चतुर्भङ्गीकाः कार्याः, सुगमाश्च ।
कलाभि—

चत्वारि फला पञ्चत्वा । तं जहा-आमलगमदुरे, दुरियामदुरे, खीरमदुरे, लंडमदुरे, । एवायं चत्वारि आपरिया पञ्चत्वा । तं जहा-आमलगमदुरकलमपार्थे ७ जाह लंडमदुर-

फलसमाधे, चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-आयवेयावचकरे नाममेगे यो पावेयावचकरे ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-करं खासमेगे वेयावच ४ । पडिच्छद्दः पडिच्छद्द खासमेगे वेयावच नो करं ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-अदुकरं खासमेगे यो माखकरे, माखकरं खासमेगे यो अदुकरं, एगे अदुकरे वि माखकरे वि, एगे यो अदुकरे यो माखकरे । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-गणदुकरं खासमेगे यो माखकरं ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-गणसंगहकरं खासमेगे यो माखकरं ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-गणसोमकरं खासमेगे यो माखकरं ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-गणधर्मं, धर्मं खासमेगे जहद्द नो धर्मं, धर्मं खासमेगे जहद्द नो धर्मं, एगे रुवं पि जहद्द धर्मं पि जहद्द, एगे यो रुवं जहद्द यो धर्मं जहद्द ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-धर्मं खासमेगे जहद्द यो गणसंतिर्दं ४ । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चत्वा । तं जहा-वियधर्मं खासमेगे यो ददधर्मं, ददधर्मं खासमेगे यो विधधर्मं, एगे वियधर्मं वि ददधर्मं वि, एगे यो विधधर्मं यो ददधर्मं ।

आमलगमिष मधुरं वदन्तु आमलगमेन वा मधुगममलकमधुरम् । (मुद्रिय लि) मूलीका-श्लाका तद्वत्त्वेन वा मधुरं मूलीकामधुरम् । खीरवत् खड्गवदक मधुरमिति विप्रदः । यथेनाति कमण्यपद्वद्वदुत्तरवदुत्तममाधुर्यमिति तथा ये आचार्या इवद्वद्वदुत्तरवदुत्तमोपशमाऽऽदिगुणलक्षणमाधुर्यमन्ते तस्मान्नया इवदिगुण्यन्ते इति । आमलगव्यावृत्त्यकरोऽल्लसो विसम्भोगिको वा परव्यावृत्त्यकरोऽव्याधिरपेक्षाः स्वपरव्यावृत्त्यकरोऽव्याधिरकल्पिकः कोऽपि उभयनिवृत्ताऽनशयविशेषप्रतिपक्षकाऽऽदिरिति, करोत्येकं विधावृत्त्यं निःस्वद्वद्वत्त्वात्, प्रतीकृत्येवायं आचार्यस्यलक्षणत्वाऽऽदिना २, अन्यः करोति प्रतीकृत्यं च स्वविरकल्पिकविशेषः ३, उभयनिवृत्तस्तु जिनकल्पिकाऽऽदिरिति ४ । (अदुकरे लि) अथाहं हितगदितप्रतिपक्षकाऽऽदिगुणराजादीनां द्विधाभावे तपोवैशेष्यः करोतीत्यर्थकरो मन्त्री, नैमित्तिको वा, स चार्थकरो नास्ति । न मानकरो । कथमहमभ्यर्थातः कथमिष्यतीत्यवलेपयजितः । एवमितरे जयः । अत्र च व्यवहारभ्रममाया— "पुट्टापुट्टो पट्टमो, जत्ताह द्विपादं परिकहेह । तस्मै पुट्टो सत्ता, उ लण्कला, एव गच्छे वि ॥ १ ॥" इति । गणस्य—साधुसुखाद्यस्याऽर्थोन्-प्रयोजनानि करोतीति गणार्थकरोऽआहाराऽऽदिनिवपट्टमनः, न च मानकरोऽभ्यर्थेनानपेक्षत्वात् । एवं त्रयोऽन्ये । उक्तं च— "आहारवद्विषयया-एवहिं गच्छस्सुवगदं ऊह । धोओ न आ भायं, दोहि वि तस्मै न उ च उथो ॥ १ ॥" इति । अथवा—(नो माणकरं लि) ग-

कषायेकरोऽहमिति न माद्यतीति । अमन्तरं गणस्याधे-उह्नाः, स च सङ्गच्छतेऽहं ब्राह्म- (गणसंग्रहकरे 'षि) गणस्याऽऽहार-दिना ब्रह्माऽऽदिना च मन्त्रद्वयं करोतीति गणसंग्रहकराः शेषं तथैवा उह्ने च- "सो पुण गच्छस्वऽद्भ्यो, उ संगदो तथय संगदो दुर्गाहो । इव्ये भाषे नित्यमा, उ हौति ब्राह्मणस्याऽऽदी॥१॥" ब्राह्मणोपधिषयब्रह्माऽऽदीतीत्यर्थे, न माद्यति, गणस्यानव-धसाधुसामाचार्यप्रवर्तनेन बाधियमकथितेभित्तकविधासि-ज्जत्वाऽऽदिना वा शोभाकरगुणशोभां गणशोभाकरां, नो मान-करोऽन्यथेनाऽनपेक्षितया सदाभावेन वा, गणस्य यथायोगं प्रायश्चित्तदानादिना शोद्धि-शुद्धिं करोतीति गणशोधिकरः । अथवा-शुद्धिते भङ्गाऽऽदी सति युद्धिकुले गत्याऽनन्यविधितो भङ्गशुद्धिं करोति यः स प्रथमः, यस्तु मानाच्च गच्छति स द्वितीयः, यस्त्वप्यपेक्षितो गच्छति स तृतीयः, यस्तु नाप्यपेक्षाऽपेक्षी नापि तत्र गम्या स चतुर्थ इति । कप-सा-नुनेपथ्यं जहाति त्यजति कारक्यशतात् न धर्म-चारित्र्य-लुप्यं बोद्धिकमध्यस्थितमुनिवत्, अन्वस्तु धर्मं न कपं निवृण्वन्, उभयमपि उत्पन्नजितवत्, मोमयं सुसाधु-वत्, धर्मं त्यज्येको जिनाऽऽङ्कारुपं न गणसंस्थिपि-स्वग-च्छकृतां मर्यादाम् । इह कैश्चिदाचार्यैः तीर्थकरानुपदेशेन सं-स्थितिः कृता, यथा-नास्माभिर्महाकल्याणतेश्वरभुक्तमम्यग-णसत्कायं श्रयमिति, एवं च योऽप्यगणसत्काय न तद्वावि-ति स धर्मं त्यजति न गणसंस्थितिः, जिनाऽऽङ्काननुपाकृतात्, तीर्थकरोपदेशो ह्यर्थ-सर्वेभ्यो योग्येभ्यः भूतं शतत्यमिति प्रतीयते, यस्तु वृदाति स द्वितीयः, यस्त्वयोग्येभ्यः तद्वा-ति स तृतीयः, यस्तु भूतत्यवच्छेदार्थं तद्व्यवच्छेदसम-र्थस्य पराशिरपस्य स्वकीयविरुद्धस्य कृत्वा भूतं वृदाति ते-न न धर्मो नापि गणसंस्थितिरस्यकृतेति स चतुर्थ इति । उह्नाञ्च- "सयमेव गिलासंयं, काऊण पडिक्कस्सल ओ दे-ह । उभयमवलंबमाणं, कामं तु तयं पि पूरमो ॥ १ ॥" इति । प्रियो धर्मो यस्य तत्र प्रीतिभावेन सुखेन च प्र-तिपत्तेः स प्रियधर्मो, न च ददो धर्मो यस्य; आपद्यति त-त्परिणामाऽविच्छेदनात्, अलोभयार्थादित्यर्थः । स ददधर्मोति । उह्नाञ्च- "दसविहवेयावन्ने, अण्यतरे लिप्पसुज्जमं कुण्ण । अण्वंतमणिव्वाही, चित्तिविरियकित्ते पढममंगो ॥ १ ॥" अन्वस्तु ददधर्मो भङ्गीकृतपरित्यागाच्च नु प्रियधर्मो, कंचन धर्मप्रतिपत्तेः । इतरी तु सुखानो । उह्ने च- "दुक्खेण उ गाहिउव्वद, बीओ गहियं तु न्ह जा तीरं । उभयं तो कल्लापो, तहमो चरमो उ पडिक्कुडो ॥१॥ स्वा० ४ ठा० ३३३० ।

चत्वारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-पियधम्मं नाम एगे नो ददधम्मं, ददधम्मं नाम एगे नो पियधम्मं, एगे पियधम्मं वि ददधम्मं वि, एगे नो पियधम्मं नो ददधम्मं ॥
अस्य संबन्धमाह—
धम्मो नो जरियक्को, गणसंक्षितिमित्थं नो पसंतामां ।
वत्स पिओ सो धम्मो, सो न जहति तस्सिमो जीनो ७७२
अनन्तरस्ये इदमुक्तम्— "गणसंक्षितिं नामेगे जहति नो ध-र्मः ॥" तत्र यस्य प्रियो धर्मः स एवं चिन्तयति-धर्मो न त्यक्त्यते, गणसंस्थितिमत्र न प्रशंसामः, एवं चिन्तयित्वा धर्मं न जहाति । एव तस्य प्रियधर्मस्तु तस्य धोगः ।

संप्रति प्रियधर्मोऽऽदिन्याक्यानायमाह-

वेयावन्नेण सुणी, उवचिद्धइ संगरेण पियधम्मो ।

उवचिद्धइ ददधम्मो, सन्नेमिं निरतियारो य ॥७७३॥
प्रियधम्मो मुनिवाप्य कथ्यतः ब्राह्मणदिना, भावतो वाच-नाऽऽदिना येन संयुज्यते तावत् वेयावन्नेयेन तस्योपतिष्ठते, नाव्यादा, अन्वस्य वा; ददधर्मः सर्वेषामविशेषेण वेयावन्नेयो-पतिष्ठते तावत्सर्वत्र च निरतिवारः ।

संप्रति भङ्गयोजनामाह-

दसविहवेयावन्ने, अण्यतरे लिप्पसुज्जमं कुण्ण ।

अण्वंतमणिव्वाही, चित्तिविरियकित्ते पढममंगो ॥७६४॥
यो दशविहवस्य वेयावन्नेयस्य वष्यमानस्याव्यतरस्मिन् वै-यावन्ने प्रियधर्मतया श्रियसूत्रमं करोति, केवलमदधर्मत-या अत्यन्तमनिवाही तस्मिन् घृतिवीर्यकरो प्रथममङ्गः ।
दुक्खेण उ गाहिउव्व, विओ गहियं तु न्ह जा तीरं ।

उभयतो कल्लापो, तहमो चरमो अ परिक्कुडो ॥७६५॥

द्वितीयस्तु प्रियधर्मत्वात् दुःखेन महता कष्टेन प्रथमतो वेयावन्नेयं प्राप्नोते, गृहीतं तु यावत्प्रतिज्ञायार्हस्तोर् तावन्-यति । उभयतः कल्याणसूचीयः । चरमो न प्रियधर्मो नाऽपि ददधर्म इत्येवंकरो गच्छे प्रतिकुलो निराकृतः । व्य० १० उ० ।
आरम्भप्रतिः-

चत्वारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-आयंमरे खाममेगे गो परंभरे, परंभरे खाममेगे खो आयंभरे, एगे आयंभरे वि परंभरे वि, एगे खो आयंभरे शो परंभरे ॥

(चत्वारिपयसि) आत्मानं विभर्ति पुण्यतीति आरम्भम-रि, प्राकृतत्वात् 'आयंमरे' इति । तथा परं विभर्तीति परम्भरि-रिति, प्राकृतत्वात् परंभरे, इति । तत्र प्रथममङ्गे कार्यकार-क एव स च जिनकल्पिकः । द्वितीयः परार्थकारक एव । स च भगवानहस्तस्य विषयता स कलत्वाधैस्तमातिः वरप्रधानप्रयो-जनप्रापणप्रवणप्राणितत्वात् । तृतीयः स्वपरार्थकारी, स च स्वविरकल्पिको विदितानुष्ठानतः स्वाधेकरत्वाद्धिबन्ति-जान्तदेशनातश्च परार्थसप्रादकत्वात् । चतुर्थे तु यथानुपका-री, स च मुच्यमतः कश्चिद् यथाच्छब्दो वेति । एवं लौकिकमु-करोऽपि योजनीयः ।

दुर्गतः-

चत्वारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-दुग्गए खाममेगे दुग्गए, दुग्गए खाममेगे सुग्गए, सुग्गए खाममेगे दुग्गए, सुग्गए खाममेगे सुग्गए । चत्वारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-दुग्गए खाममेगे दुक्खए, दुग्गए खामं एगे सुक्खए, सुग्गए खाममेगे दुक्खए, सुग्गए खामं एगे सुक्खए ४ । चत्वारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-दुग्गए खाममेगे दुप्प-दियाणंदे, दुग्गए खाममेगे सुप्पडियाणंदे ४ । चत्वारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-दुग्गए खाममेगे दुग्गए, दुग्गए खाममेगे सुग्गए ४ । चत्वारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-दुग्गए खाममेगे दुग्गए गण, दुग्गए खाममेगे सुग्गए गण ४ ।

अथानुपकारी च दुर्गत एव स्यादिति दुर्गतस्त्वम् । दुर्गतो-द-
रिद्रः । पूर्व धनविहीनत्वात् कानाभिरित्थविहीनत्वाद्वा । पञ्चाद-
पि त्रयैव दुर्गत एवेति । अथवा-दुर्गतो इत्यतः दुर्गतेतो भाव-
त इति प्रथमः । दृश्यमन्त्रे नभो, नभरं सुगतो दृश्यतो धनी भावतो
कानाऽऽतिशयशुभाभाति, दुर्गतः कोऽपि धनी स्वातिरि-
तुर्गतेतस्त्वम् । दुर्गतो-दरिद्रः । दुर्गतेतोऽसम्पत्त्वतः । अथवा
दुर्गता-आचारिरेकाग्रया, कुस्थानवशो वेति एकः ।
अन्त्ये दुर्गतः सन् सुगतो निरतिचारनिवमः । सुस्थो वा
श्रीविश्वप्रभुसेरिति । इतरी प्रतीती । दुर्गतेतस्त्वम् दुःप्रयत्नान्
वपकृतेन कृत्युपकारं यो नामिमन्यते, यस्तु मन्त्ये तं स
सुप्रयत्नान् इति दुर्गतेतो-दरिद्रः सन् दुर्गति ममिष्यतीति कु-
मेतिनामीत्येवमन्त्येऽपि । नभरं सुगति ममिष्यतीति सुगति-
नामी, सुगत ईश्वर इत्यर्थः । दुर्गतेतस्त्वम् दुर्गति गतः या
जाजुनपितरभ्यामप्यनुष्ठानप्रवृत्तवत् । एवमन्त्रे भवः ।

तमः—

चचारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-तमे खांम एगेतमे,
तमे खांम एगे जोई, जोई खांममेगे तमे, जोई खांममेगे जोई ।
चचारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-तमे नायमेगे तम-
बले, तमे नायमेगे जोतिवले, जोती नायमेगे तमबले, जो-
ती नायमेगे जोतीवले । चचारि पुरिसजाया पयस्यता । तं
जहा-तमे नायमेगे तमबलपलजखे, तमे नायमेगे जो-
तीवलेतजखे ॥ ४ ।

तम इव तमः पूर्वमज्ञानकृपयादप्रकाशत्वाद्वा पञ्चादपि
तम एवेत्येकः, अथस्तु तमः पूर्व पञ्चादप्येतिरिव उच्ये-
तिः उपाजितान्त्वात् प्रसिद्धिस्तथाद्वा । शेषे सुखानां ।
तमः-कुलकारितया मलिनस्वभावस्त्वमः—अज्ञातं बलं
सामर्थ्ये यस्य तमः—अन्धकारं वा तदेव तत्र बा बलं यस्य स
तथा । असदाचारवान् कानो रात्रिचरो वा कौराऽदिरित्येकः ।
तथा तमस्त्वमेव उच्येतिः ज्ञानं बलं यस्य आदित्याऽदिरप्रका-
शो वा उच्येतिस्तदेव तत्र वा बलं यस्य स तथा, अयं चास-
दाचारो ब्रह्मन् दिनचारी वा बौरादिरिति द्वितीयः । उच्ये-
तिः सत्कर्मैकारितयोऽवलम्बस्वभावस्त्वमज्ञानस्तथैव, अयं च
सदाचारवान् अज्ञानी कारणातराद्वा रात्रिचर इति तृतीयः ।
अन्त्येः सुखानां अयञ्च सदाचारवान् कानो दिनचरो वेति । त-
था तमस्त्वमेव (तमबलपलजखे नि) ज्ञानो मिश्रज्ञानमन्त्रो
वा तदेव बलं तत्र वा, अथवा-तमस्त्युक्तमेव बले च सामर्थ्ये प्र-
क्यते इति करोतीति तमोबलप्रवृत्तः । एवं उच्येति बलप्रवृत्त-
वीऽपि, नभरं उच्येतिः सम्पत्कानामादित्याऽदिरप्रकाशो वेति
व्यभिचरत्वाच्च । तदयो न एव-पूर्वप्राज्ञः बुधविशिष्टाः प्र-
ज्ञविशिष्टाः प्रवृत्तः । अथवा-तमस्त्वमेवामलिनो वा तमो-
बलेनामन्धकारबलेन संवर्जन् प्रलज्जते इति तमोबलप्रवृत्तः
प्रकाशचारी । एवमितरोऽपि, नभरं द्वितीयोऽन्धकारचारी, तृ-
तीयः प्रकाशचारी, अन्त्येः कुतोऽपि काशादन्धकारचार्येवे-
ति । "पञ्चजखे चि" कश्चित्पाठः । तत्राज्ञानबलेनामन्धकारबलेन
वा ज्ञानबलेन वा प्रकाशबलेन वा प्रवृत्तः-द्वितीयो भव-
ति अथार्थं करोति यः स तथेति ।

परिहातकर्मो-

चचारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-परिहायकमे खां-

मेगे खो परिहायसस्ये, परिहायसस्ये खांममेगे खो परिहा-
यकमे, एगे परिहायकमे वि परिहायसस्ये वि, एगे नो
परिहायकमे नो परिहायसस्ये । चचारि पुरिसजाया प-
यस्यता । तं जहा-परिहायकमे खांममेगे खो परिहायसस्ये-
वासे, परिहायसस्ये खांममेगे खो परिहायकमे ॥ ४ ।
चचारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-परिहायसस्ये खांम-
मेगे खो परिहायसस्ये खांममेगे खो परिहायकमे ॥ ४ ।
चचारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-इत्ये खांममेगे खो
परत्ये, परत्ये खांममेगे खो इत्ये ॥ ४ ।

परिहातानि-अपरिहाय स्वकपतोऽवगतामि प्रत्याख्याप-
रिहया च परिहृतानि कर्माणि कृष्णादीनि केन स परिहात-
कर्मो (न) न च परिहाताः संज्ञा अत्राऽसंज्ञाऽऽया केन स प-
रिहातसंज्ञः, अभावितायस्य-प्रवृत्तः आधको वेत्येकः ।
परिहातसंज्ञः सङ्काधनाभावितत्वाच्च परिहातकर्मो कृष्णा-
निकृते आधक इति द्वितीयः, तृतीयः साधुः, चतुर्थः असं-
यत इति । परिहातकर्मो-साधककश्चकारात्तुमतिनिवृत्ता-
कृष्णादिनिवृत्तो वा न परिहातगृह्णात्तोऽप्रवृत्त इत्येकः,
अन्यस्तु परिहातगृह्णात्तो न त्यक्त्वाऽऽरम्भो दुःप्रवृत्त इ-
ति त्रितीयः, तृतीयः साधुः, चतुर्थोऽसंयतः, त्यक्तसंज्ञो विधि-
वशुगुस्थानकत्वाद्येकगृह्णात्तो गृह्णेत्यर्थः । अन्यस्तु
परिहृतगृह्णात्तो यतित्वाभावात्तत्वाच्च परिहृतसंज्ञः, अ-
न्य उभयथा, अन्यो नाभ्यर्पयति । इदं जर्मन अर्थः-प्रयो-
जनं भोयसुखाऽऽदि आस्था वा इदमेव साध्वनि बुद्धिर्यस्य
स इदार्थे इहास्थो वा भोगपुरुष इह लोकप्रतिबद्धो वा,
परत्रैव जर्मनान्तरे अर्थः आस्था वा यस्त स परार्थः परा-
स्थो वा साधुर्बलपत्सो वा । इह परत्र च यथाथे
आस्था वा स सुभावक उभयप्रतिबद्धो वा उभयप्रति-
बधवान् कालसोऽर्थोऽकारिकादिर्बुद्धो वेति । अथवा-इदं
विचक्षणं ज्ञानाऽऽदि निष्ठुरीति इदं ज्ञानं तदभिनवप्राज्ञ पर-
ज्ञाऽन्यस्तु परत्र प्रतिबध्नात् परस्थः, अन्यस्तु परस्थोऽन्यः
सत्वाप्रतिबध्नात्तुमयस्थः साधुरिति ।

चचारि पुरिसजाया पयस्यता । तं जहा-एवेखी खांममेगे
बहुइ एगेखी हायइ, एगेखी खांममेगे बहुइ दोई हायइ,
दोई खांममेगे बहुइ एगेखी हायइ, एगे दोई खांममेगे
बहुइ दोई हायइ ॥

एकेनेति, भूतेन एकाः कश्चिद्भूतेन एकेनेति सत्यव्यर्थेनेन हीय
तयोक्तम्—“अह अह बहुसुखां सं-मन्वा व सीसवसुसं-
परिबुद्धो य । अविनिच्छिद्यो य सम्य, तद इह सिद्धपद्विशी-
को” ॥ इति एकाग्रया एकेन भूतेनैवाभ्यो वदन्ते ज्ञाभ्यां स-
त्यव्यर्थेन विनयाभ्यां हीयत इति द्वितीयः, ज्ञाभ्यां भूतानुज्ञा-
नाभ्यामभ्यो वदन्ते एकेन सम्पत्कर्मनेन हीयत इति तृती-
या, ज्ञाभ्यां भूतानुज्ञानाभ्यामभ्यो वदन्ते ज्ञाभ्यां सत्यव्य-
र्थेन विनयाभ्यां हीयत इति चतुर्थः । अथवा-ज्ञानेन वदन्ते
रागेण हीयत इत्येकः, अन्यो ज्ञानेन वदन्ते रागज्ञाभ्यां
हीयत इति द्वितीयः, अन्यो ज्ञानसंयमाभ्यां वदन्ते रागेण
हीयत इति तृतीयः, अन्यो ज्ञानसंयमाभ्यां वदन्ते राग-

हेषाम्नां हीयते इति वक्तुर्थः । अथवा-कोपेन बद्धे मा-
यया हीयते कोपेन बद्धे मायालोभाभ्यां हीयते को-
पमाभाभ्यां बद्धे मायया हीयते कोपमाभाभ्यां बद्धे
मायालोभाभ्यां हीयते इति ।

प्रकथकाः—

चत्वारि पक्षंया पञ्चता । तं जहा-आइने शाममेगे आ-
इने, आइने नाममेगे खलुंके, खलुंके शाममेगे आइने,
खलुंके शाममेगे खलुंके ४ । एवमेव चत्वारि पुरिस-
जाया पण्यता । तं जहा-आइने शाममेगे आइने० च-
उभंगो । चत्वारि पक्षंया पञ्चता । तं जहा-आइने
शाममेगे आइनेयाए विहरइ, आइने शाममेगे खलुंकयाए
विहरइ० ४ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं
जहा-आइने शाममेगे आइनेनचाए विहरइ० चउभंगो ।
चत्वारि पक्षंया पञ्चता । तं जहा-आइसंपणे शाममेगे
खो कुलसंपणे० ४ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया प-
ण्यता । तं जहा-जाइसंपणे शाममेगे एगे० चउभंगो । चत्वारि
कंधगा पण्यता । तं जहा-जाइसंपणे शाममेगे । खो
बलसंपणे० ४ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पण्यता ।
तं जहा-जाइसंपणे शाममेगे खो बलसंपण्ये० ४ । च-
त्वारि कंधगा पञ्चता । तं जहा-जाइसंपण्ये शाममेगे खो
रुवसंपणे० ४ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं जहा-
जाइसंपणे शाममेगे खो रुवसंपणे० ४ । चत्वारि कंधगा पञ्च-
ता । तं जहा-जाइसंपणे शाममेगे खो जयसंपणे० ४ ।
एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं जहा-जाइसंप-
णे० ४ । एवं कुलसंपण्ये य, बलसंपण्ये य० ४ । कुलसंपण्ये
य रुवसंपण्ये य० ४ । कुलसंपण्ये य जयसंपण्ये य
० ४ । एवं बलसंपण्ये य रुवसंपण्ये य० ४ । बलसंपण्ये य
जयसंपण्ये य० ४ । समस्त्य पुरिसजाया पटिवक्खो । च-
त्वारि कंधगा पञ्चता । तं जहा-रुवसंपणे शाममेगे खो
जयसंपणे० ४ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं
जहा-रुवसंपणे शाममेगे खो जयसंपणे० ४ ।

प्रकथकाः, पाठांतरतः कथका वा-अश्वविशेषाः, आकी
खो एवाते जहाऽऽदिगुणैः पूर्व पञ्चादाए तथेव । अन्यस्वा-
कांशेः पूर्व पञ्चात् खलुंका-गलिरिक्खीति इति । अग्याः पूर्व
खलुंकाः पञ्चादाकीयो-गुणवाति वक्तुर्थः । पूर्व पञ्चा-
दपि खलुंका पञ्चति । आकीयो-गुणवात् आकीयतया गुण-
वत्तया विनयवेगाऽऽदिभिरित्यर्थः । बहति प्रवर्त्तते, विहरती-
ति पाठांतरम् । आकीयोऽप्य आरोहोपये खलुंकातया
गलितया बहति, अन्यस्तु खलुंका आरोहकगुणात् आकी-
योगुणतया बहति । वक्तुर्थः प्रतीतः । सूत्रद्वयंऽपि पुरुषाः वा-
क्यमिहका योजया, सूत्रे तु कृष्णिंक्षाः, विषयवत्त्वात् सूत्र-
मतेरिति ४ । जानिपकुवधेवलकपरेजयपेधु वयजि-
हिकसंयोगेदौवै प्रकथकदृष्टावक्तुर्नहिंक्षाणि, प्रत्येकं
२३५

ताम्येवानुसरति सति द्य द्वा द्वांस्तिकपुरुषवृत्तयि भव-
न्तीति, नवरं जय-पराभिभव इति ।

सिंहतया—

चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं जहा-सीहत्ताए शाममे-
गे निक्खंते सीहत्ताए विहरइ, सीहत्ताए शाममेगे नि-
क्खंते मियालत्ताए विहरइ, मियालत्ताए शाममेगे नि-
क्खंते सीहत्ताए विहरइ, मियालत्ताए शाममेगे निक्खंते
सियालत्ताए विहरइ । (३२७ सूत्र)

सिंहतया-ऊनकुग निष्कृता गृहवासात् तथैव च विहर-
ति उद्यताविहारोति । मुगालतया हीनवृत्त्यति । स्थानं ४
ठा० ३ ४० ।

तथैवलोकाधिकारास्तस्मिन् संपत्ताऽऽदि
पुरुषं भेदिराह—

चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं जहा-हिरिसंघे हिरि-
ससत्ते वलसत्ते यिसत्ते । (३२९ सूत्र)

(चत्वारि इत्यादि-द्विया-लज्जाया सर्व-परीषदाऽऽदिसहने
रणाङ्गणे वा अयमर्थो यस्य स हीनस्वः । तथा द्विया इ-
तिपयिनि मासुसमकुलजाते जना इति लज्जाया मनस्येव न
काय रोमहर्षकम्याऽऽदिभयलिङ्गोपदेशनात् सर्वे यस्य स
हीनमनसस्यः, चलाः-अ-स्वः परीषदाऽऽदिसम्पाते प्लंसास्तस्य
यस्य स चलाः, य-पनद्विपयैरास्थिरस्य इति । स्थानं
४ ठा० ३ ४० ।

चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं जहा-वणकरे नाममेगे
नो वणपरिमासी, वणपरिमासी शाममेगे नो वणकरे, एगे
वणकरे वि वणपरिमासी वि, एगे नो वणकरे नो वणपरि-
मासी वि । चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं जहा-वणकरे
शाममेगे नो वणसारवली० ४ । चत्वारि पुरिसजाया प-
ञ्चता । तं जहा-वणकरे शाममेगे नो वणसरोही० ४ । ३ ।
चत्वारि वणा पञ्चता । तं जहा-अंतो सल्ले शाममेगे खो
बाहिं सल्ले० ४ । १ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया
पञ्चता । तं जहा-अंतो सल्ले शाममेगे खो बाहिं सल्ले०
४ । २ । चत्वारि वणा पञ्चता । तं जहा-अंतो दुट्ठे नाममेगे
नो बाहिं दुट्ठे, बाहिं दुट्ठे नाममेगे नो अंतो दुट्ठे० ४ । ३ ।
एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पञ्चता । तं जहा-अंतो दुट्ठे
नाममेगे नो बाहिं दुट्ठे० ४ । ४ ।

अथाऽऽमावकिंफलाकं भेदतः सूत्रपयेणाऽऽह-“चत्वारि”
इत्यादि कथं नवरं जयं दे । ततं स्वयं करोति कथिराऽऽदि-
निर्गोलनार्थमिति वणकरो नो-नैव जयं परिमुशतोस्ते बंशलो
जयपरिमर्शित्येकाः । अन्यस्वयंकृतं जयं परिमुशति न च
तत् करोति । एवं भावजयम्-अतिचारलक्षणं करोति का-
येन न च तदेव परिमुशति—पुनः पुनः संस्मरणं स्पृशति ।
अन्यस्तु तत्परिमुशत्यभिलाषाच्च च करोति कायतः संसार-
भयाऽऽदिभिरिति । जयं करोति न च तत्पदवत्त्वाऽऽदिना संर-
क्षति, अन्यस्तु कृतं संरक्षति न च करोति, भावजयं स्वाभि-
त्यातिचारं करोति न च तं सातुवन्धं भयम् कुशीलाऽऽदि-
२३५

समैतद्विधानपरिहारतो रक्षयकोऽप्यस्तु पूर्ववृत्ततितारं-
 दानपरिहारतो रक्षति नवं च न करोति, 'नो' नैव ब्रह्मं सं-
 रोहमस्योपपन्नानाऽऽदिनेति ब्रह्मसंरोही, भावकण्येयत्वा तु
 नो ब्रह्मसंरोही प्रायश्चित्तप्रतिपत्तेः, ब्रह्मसंरोही पूर्ववृत्ताऽति-
 कारमायश्चित्तप्रतिपत्तेः, नो ब्रह्मकोऽपूर्वतितारकारित्वा-
 दिति । उक्ता आरम्भिकिरुक्ताः । अथ शिकित्स्यं ब्रह्म द-
 ष्टान्तीकृत्य पुरुषमेधानाह—(अस्तीत्यादि) अतुःपूर्वा
 सुगमा, नचरम्, अन्तः-मध्ये शब्दं यस्य अद्वयमानमित्यर्थः,
 तत्तथा । (बाहि सङ्गि सि) यच्छब्दं ब्रह्मस्यान्तरूपं बहिस्तु
 बहू तदु बहिरिव बहिरित्युच्यते अन्ते बहिः शब्दं यस्य त-
 त्तथा, यदि पुनः सर्वेष्वेव तत्ततो बहिः स्यात्तदा शब्दमेव न
 स्यादुपपन्नत्वे वा भूतभावितया स्यादपीति २, यम पुनरन्त-
 र्बहि रित्युपलभ्यते तदुपभयशब्दम् ३, अतुषः शून्य इति ४ ।
 शुक्लमक्षमनालोचितत्वेनामृतःशब्दमित्यारुपं यस्य स त-
 था, बहिः शब्दमालोचिततया यस्य तत्तथा, अन्तर्बहिर्न
 शब्दमालोचितानालोचितत्वेन यस्य स तथा । अतुषः शून्यः
 अन्तर्बहिर्न लूनाऽऽदिशोचितो, न बहो रागोऽऽद्यभावितौ-
 स्यस्यात् ४ । पुरुषस्तु अन्तर्बहिः शब्दतया संवृताऽऽकारःवात्
 न बहिरित्येकः, अन्यस्तु कारणेनोपभूतत्वाच्चाकृष्याऽऽदि-
 त्यात् बहिरिति ।

अथान्—

चत्वारि पुरिसजाया पश्यता । तं जहा—सेयंसे नाममेगे से-
 यंसे, सेयंसे नाममेगे पावंसे, पावंसे नाममेगे सेयंसे, पावंसे
 नाममेगे पावंसे ? । चत्वारि पुरिसजाया पश्यता । तं जहा—
 सेयंसे नाममेगे सेयंसे चि सालिसए, सेयंसे नाममेगे
 पावंसे चि सालिसए ४ । २ । चत्वारि पुरिसजाया पस्य-
 ता । तं जहा—सेयंसे चि ग्राममेगे सेयंसे चि पम्पइ, सेयंसे चि
 नाममेगे पावंसे चि मयणइ ४ । ३ । चत्वारि पुरिसजाया
 पश्यता । तं जहा—सेयंसे नाममेगे सेयंसे चि सालिसए
 पम्पइ, सेयंसे नाममेगे पावंसे चि सालिसए पम्पइ ४ । ४ ।

पुरुषाधिकात्वात् तद्वैदप्रतिपादनस्य चदूर्वा, कण्ठ्या
 च, किन्तु अतिशयेन प्रशस्यः अथानेकः प्रशस्यभावः
 लक्षोपत्त्यात् पुनः अथान् प्रशस्तानुष्ठानत्वात् साधुव-
 दित्येकः १, अन्यस्तु अथोपस्थेव अतिशयेन पापः पापी-
 यान्, स चाविरतयेन दुरनुष्ठायित्वादिति २, अन्यस्तु पा-
 पीयान् भावतो मिथ्यात्वाऽऽदिभिरुपहतत्वात् कारणवशात्
 सन्नुष्ठायित्वाच्च अथान् उदायित्वाप्रारकत्वं ३, अतुषः
 स एव कृतपाव इति ४ । अथवा—अथान् गृहस्थत्वे नि-
 ष्कमण्यकाले वा पुनः अथान् प्रमज्ज्यायं विहारकाले धर्म्येव
 अन्वयि । अथानेको भावतो, प्रत्यस्तु अथान् प्रशस्यतर इति
 एवं बुद्धिजनकत्वेन सदृशकोऽप्येन अयसा तुल्यो न तु सर्वथा
 अथानेनेति एकः, अन्यस्तु भावतः अथानेति प्रत्यतः पा-
 पीयानित्येवं बुद्धिजनकत्वेन सदृशकोऽप्येन पापीयसा
 समानो न तु पापीयानेनेति द्वितीयः २, भावतः पापीया-
 नप्यस्याः संवृताऽऽकारतया अथानित्येवं बुद्धिजनकतया सद-
 र्शकोऽप्येव अथसेति तृतीयः । अतुषः सुज्ञाः । अथानेकः
 सन्नुष्ठान्त्वात् अथानित्येवकामात्मनं प्रत्यतः यथावद्वेषाणो-

केन वा मन्वते विशुष्टुषाभुष्टान्नात् । इह च—'मात्रकइ'
 इति वृद्धये प्राकृतत्वेन "मज्जइ" इत्युक्तं, अथानप्यस्य कान-
 त्यवर्धकपरिपरावृत्त्यात् पापीयानित्यात्मानं मन्वते, स एव
 वा पूर्वोपलभ्यतद्वेषण जनन मन्वते दृढमहार्कत्वं १,
 पापीयानप्यवरो मिथ्यात्वाऽऽपुष्टहततया अथानित्यात्मानं
 मन्वते, कुनीरिक्कत्वं, तद्वृत्तेन वेत्ति २, पापीयान्माऽधि-
 रतिकम्पात् पापीयानित्यात्मानं मन्वते, सङ्गोचत्वात्, अ-
 संयतो वा मन्वते, संयतलोकेनेति ३, अथानेको भावतो
 प्रत्यस्तु किञ्चित्सदनुष्ठायित्वात् अथानित्येवं विकल्पज-
 नकत्वेन सदृशकोऽप्येन अयसा मन्वते—हायते जनेनेति वि-
 भक्तिपरिणामाद्वा सदृशकमात्मानं मन्वते इति एवं शेषाः ४।
 आध्यायकः—

चत्वारि पुरिसजाया पन्नता । तं जहा—आधवइत्ता नाम-
 मेगे नो परिभावइत्ता, परिभावइत्ता ग्राममेगे नो आधवइ-
 तां ४ । ५ । चत्वारि पुरिसजाया पन्नता । तं जहा—आधव
 इत्ता ग्राममेगे नो उंऊजाविंसेपेने, उंऊजाविंसेपेने ना-
 ममेगे नो आधवइत्तां ४ । ६ ।

(आधवइत्ते चि) आध्यायकः—प्रज्ञापकः प्रवचनस्य एकः क-
 षिप्र च प्रविभाषयिता प्रभाषयिता प्रभावकः शासनस्य उ-
 दारकियाप्रतिभाऽऽदिरहितत्वात् प्रविभाषयिता वा प्रवच-
 नार्थस्य नयोऽस्मात्साधुविधिर्विचरितेति । अथवा—आध्यायकः
 स्वस्य प्रविभाषयिता प्रविभाषयिता वाऽर्थस्यांत, आध्यायक-
 एकः स्वाध्यायस्य नयोऽङ्गजीविकासम्पन्नो नैवशान्तिरत इत्यर्थः ।
 स चापह्नवः संविग्नः संविग्नपातितो वा । यदाह—
 "हुज्जहु वसणे पत्तो, सरिरुत्तुम्पत्तायं अस्मत्तो ।
 अरण्यकरणे अमुदे, सुदं मग्गं पक्कवेत्ता ॥ १ ॥

तथा—

"ओससो वि विहारे, कम्मं सिद्धिंहे सुलहपोही य ।
 अरण्यकरणं विमुक्तं, उववृद्धतो पक्कवेत्तो ॥ २ ॥"
 (शरीरकोषेर्धेयनाऽसमयेऽप्यसन्नं प्राप्तो भवेत्) (तथाऽ-
 पि) अग्रे अरण्यकरणे शृङ्गे मग्गं प्रकृपयेत् ॥ १ ॥ वि-
 हारेऽवसत्ताऽपि कम्मं शीघ्रलयति सुलभकोषिष्ठ विमुक्तं
 अरण्यकरणमुपवृंहयन् प्रकृपयं ॥ २ ॥ इत्येकः, द्वितीयो
 यथाकृच्छ्रः, तृतीयः साधुः, अतुषो गृहस्थाऽदिरिति । प-
 रंत्वे साधुलक्षणपुरुषस्याऽऽध्यायकत्वात्तद्वृत्तिविकाससम्प-
 न्त्यक्त्या शुण्विभूयता । इथां ४ डां ४ डां ।

मेघदहन्ताः—

चत्वारि मेहा पश्यता । तं जहा—गजिज्जा नाममेगे खो
 वासित्ता, वासित्ता नाममेगे खो गजिज्जा, एगे गजिज्जा
 वि वासित्ता वि, एगे खो गजिज्जा खो वासित्ता १ । ए-
 वमेव चत्वारि पुरिसजाया पश्यता । तं जहा—गजिज्जा
 नाममेगे खो वासित्ता ४ । २ । चत्वारि मेहा पश्यता । तं
 जहा—गजिज्जा नाममेगे खो विज्जुवाइत्ता, विज्जुवाइत्ता
 नाममेगे ४ । ३ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पश्यता ।
 तं जहा—गजिज्जा नाममेगे खो विज्जुवाइत्ता ४ । ४ ।
 चत्वारि मेहा पश्यता । तं जहा—वासित्ता नाममेगे खो

विज्जुवाइ० ४ । ५ । एवमेव चचारि पुरिसजाया प-
ष्यता । तं जहा—चासिआ खावमेगे खो विज्जुवाइ० ४ ।
६ । चचारि मेहा पष्यता । तं जहा—कालवासी नाममेगे
खो अकालवासी० ४ । ७ । एवमेव चचारि पुरिसजाया
पष्यता । तं जहा—कालवासी नाममेगे खो अकालवासी० ४ ।
८ । चचारि मेहा पष्यता । तं जहा—लेखवासी नाममेगे खो
अलेखवासी० ४ । ९ । एवमेव चचारि पुरिसजाया पष्यता ।
तं जहा—लेखवासी नाममेगे खो अलेखवासी० ४ । १० ।

“ चचारि मेहेत्वासीनि ” सुगमनि च, नवरं मेहा-प-
योदाः, गजिताः गजिनकत्, नो बरिंता न प्रचरं चकारिनि १.
एवं कश्चित्पुरुषो गजितेव, गजिता दानद्वारमन्त्राणांमु-
ष्टान्मुष्टनिद्राऽऽदिषिष्ये उचैः प्रतिज्ञावान्, नो—नैव बरितेव
चरिता—वर्षाऽऽभ्युपगतसत्पराक इत्यर्थः । अन्वस्तु कार्य-
कर्त्ता न बोधैः प्रतिज्ञावानिति । एवमितरावपि नेवावि-
ति २ । (विज्जुवाइस सि) विमुक्तनो ३ । एवं पुरुषो-
ऽपि कश्चित्पुरुषैः प्रतिज्ञाता, न च विमुक्तानुत्पद्यमाना-
ऽऽदिप्रतिज्ञातार्योऽऽदमऽऽदमरक्य कर्त्ता, अन्वस्तुवारम्मा-
ऽऽदमरक्य कर्त्ता न प्रनिवृत्तेति । एवमन्वाचपीति ४, बरिंता
कश्चित्पुरुषाणांऽऽदिभिरेव तु तदारम्माऽऽदमरक्य कर्त्ता, अन्वस्तु
विपरीतोऽप्य उभयथा अग्नौ न कश्चिदिति ५, ६, कालवर्षी
अवसरवर्षीति । एवमेव ७, ८, पुरुषस्तु कालवर्षी च
कालवर्षी—अवसरं दानयथाक्यानाऽऽदिपरोपकारार्थं प्रवृत्त एकः,
अन्वस्तुवर्षीति । एवं मेहा ८ । कर्म चात्माऽऽभ्युत्पत्ति-
कामम् ९, पुरुषस्तु लेखवर्षी च लेखवर्षी—पात्रे दानयुताऽऽ-
दिनिष्पेकः, अग्नौ विपरीतोऽप्यस्तथाविधिविकल्पा-
तया महीदार्थीत् प्रवचनप्रभावात्ऽदिकारणतो वा उभयस्व-
रूपोऽन्वस्तु दानादावप्रवृत्तकः १० । इति । स्वा० ४ डा० ४ उ० ।
चचारि गोला पष्यता । तं जहा—मधु(ह्)सिस्थगोले, जउगोले
दाकगोले, मट्टिवागोले । १२४ । एवमेव चचारि पुरिसजाया
पष्यता । तं जहा—मधुसिस्थगोलसामाणे ४ । २५ ।
चचारि गोला पष्यता । तं जहा—अग्रगोले, वउ-
गोले, तंवगोले, सीसागोले, २६ । एवमेव चचारि पुरि-
सजाया पष्यता । तं जहा—अग्रगोलसामाणे ० जाव सी-
सगोलसामाणे, २७ । चचारि गोला पष्यता । तं जहा-
हिरगोले, सुचयगोले, रचयगोले, ववरगोले, २८, एवमेव
चचारि पुरिसजाया पष्यता । तं जहा—हिरगोलसामा-
णे ० जाव ववरगोलसामाणे । २९ ॥

(चचारितीत्यादि) मधुसि (कथं) यन्—सर्वं, तस्य गोलो—वृत्तपि-
ण्डो मधुसि (कथं) स्थगोलः । एवमप्येव, नवरं जतु—कासा,
हावमृचिदे प्रतिदे । २४ । इति । यथेति गोला मधु-
कठिनकठिनतरकठिनतमाः क्रमेण प्रवस्येवं ये पुरुषाः
परीवहाऽऽदिषु मधुवदन्तरकठिनतमा भवन्ति ते मधुसि-
 (कथं) स्थगोलकसमाः इत्यादिनिर्णयवैशेष्यविपरिव्यस्त इति
२५ । अयोगोलाऽऽद्यः प्रतीताः २६ । एतैश्चाऽयोगो-
लाऽऽदिभिः कश्चिद् शुद्धवृत्तपुरुषमावन्त्युक्तमभिरारम्भा-

विनिश्चितमव्युपार्जितकर्ममारा ये पुरुषा भवन्ति ते अयो-
गोलकसमाः इत्यादिपरिदेशवन्तो भवन्ति विमुक्तामृपुत्र-
कलनयत् स्नेहमारतो वेति २७ । हिरवाऽऽदिगोलेषु क्रमेण-
ह्यव्युपगुणाधिकगुणाधिकतरगुणाधिकतरगुणाः पुरुषाः
अज्ञेता इत्यादिपुरुषतो वा समागतया बोध्या, २८, २९ ।

असिपचाऽऽभिनि—

चचारि पचा पष्यता । तं जहा—असिपचे, करपचे, खुरपचे,
कलंबवीरियापचे ३० । एवमेव चचारि पुरिसजाया पष्य-
ता । तं जहा—असिपचसामाणे ० जाव कलंबवीरियापच-
सामाणे ३१ ।

पचाधि—यथानि तद्वत् प्रत्युत्पन्ना यानि अस्यादीनि तानि
पचापीति, असि—चक्र, स एव पत्रमसिपत्रं करपत्रं—क-
र्त्तव्यं वाद क्षिपते, खुर—खुर, स एव पत्रं खुरपत्रं, क-
लंबवीरिकेति शस्त्रविशेष इति ३० । तत्र चाक्रुद्धे कल्पादस्यैवः
पुरुषो द्रामेव स्नेहप्राप्तं क्षिपति, सोऽसिपत्रसमानः, अ-
चचारिर्न देवचक्रनखनक्तुमात्रकवर्तिवत्, यस्तु पुनः पुनरुप-
मानो भावनाऽस्यासात् स्नेहतरं क्षिपति स करपत्रसमान-
स्तथाविप्रभाकवत् करपत्रस्य हि ममानाऽभ्युपगताऽयां काल-
क्षेपेण कृद् कल्पादिति, यस्तु श्रुतधर्ममार्गोऽपि सर्वथा स्नेह-
कक्षेदासमर्थो देशविरतिमात्रमेव प्रतिपद्यते स खुरपत्रस-
मानः, खुरो हि केशाऽऽदिकमप्येव क्षिपतीति, यस्तु स्नेह-
कक्षेर्न मनोरथमन्येवैव करोति स चतुर्थः अग्निरतसम्य-
हस्तिरिति, अयथा—यो शुश्रादिषु शीघ्रमन्दमन्दतरमन्तम-
तया स्नेहं क्षिपति स एवमप्यदिर्यते ३१ ।

चचारि कडा पष्यता । तं जहा—सुंवरकडे, विद्लकडे, व-
म्पकडे, कंवलकडे ३२ । एवमेव चचारि पुरिसजाया पष्यता ।
तं जहा—सुंवरकडसामाणे ० जाव कंवलकडसामाणे ३३ ।
(२४६ सूत्र)

कम्भाऽऽदिभिरातानवितानमायेन निष्पाद्यते यः स कटः,
कट इव कट इत्युपचारस्तत्त्वविमयोऽपि कट एवेति । तत्र
(सुंवरकडे सि) तुल्यविशेषनिष्पन्नः । (विद्लकडे सि) बंश-
शकलकृतः । (वम्पकडे सि) वप्रेत्युत्पन्नः काऽऽदि । (कं व-
लकडे सि) कम्बलमेवेति ३२ । एतेषु चारवपुःशुद्धवृत्तपु-
त्रमाऽव्यवप्रतिषेधेषु पुरुषा योजनीयाः । तथाहि—यस्य शुभां-
दित्यस्यः प्रतिबन्धः स्थलवपुःश्रीकाऽऽदिनाऽपि विगमस्तु सु-
म्भकडसमान इत्येवं सर्वत्र आवर्तयामिति ३३ । स्वा० ४
डा० ४ उ० ।

निष्कटः—

चचारि पुरिसजाया पष्यता । तं जहा—शिकटं नाममेगे
शिकटं, शिकटं नाममेगे अशिकटं ० ४ । ३६ । चचारि पुरि-
सजाया पष्यता । तं जहा—शिकटं नाममेगे शिकटप्या, शि-
कटं नाममेगे अशिकटप्या ० ४ । ४० ।

निष्कटो—निष्कर्षितस्तपसा कुरवेह इत्यर्थः । पुनर्निष्कटो
भावतः कुरीकृतकथापत्तादिसम्यक् नय इति । ३६ । एतद्भा-
वार्थमेवानन्तरं सूत्रम्—निष्कटः कुरगरीरतया तस्मा नि-
ष्कट आत्मा कथायाऽऽदिनिर्मयेन यद्य स तथेतिवमये

त्रय इति । अथ निष्कृष्टः-तपसा कुरीकृतः पूर्वं पञ्चादपि तथै-
वेत्येवमादित्युक्तं व्याख्येयम्, द्वितीयं तु यथोक्तमेवेति ४० ।

बुधः—

चत्वारि पुरिसजाया पस्यता । तं जहा-बुधे नाममेगे बुधे,
बुधे नाममेगे असुधे ० ४ । ४१ । चत्वारि पुरिसजाया पस्यता ।
तं जहा-बुधे नाममेगे बुधेयप ० ४ । ४२ ।

बुधो बुधत्वकार्यभूतसक्तिकायायोगात् । उक्तं च—“पठकः पाठ-
कश्चैव, ये चान्ये तथैवस्मिन् नाः । सर्वे व्यसनिनो राजन् । यः
क्रियावान् स पठितः ॥२॥” इति । पुनर्बुधः-सविवेकमनस्वा-
दित्येकः, अन्यो बुधस्त्वयैव, अबुधस्त्वयैविक्रमनस्वादिपर-
स्वबुधोऽसक्तिकवत्सादु बुधो विवेकवक्षितत्वाच्चतुर्थं उभयनि-
वेधानिति ४१ । अन्तरस्त्वयैवेत्येवैव व्यक्तीकियते-बुधः
सक्तियवत्सादु बुधं हृदये-मनो यम्य स बुधहृदयो विवेक-
मनस्वत्सादु, अथवा-बुधः शास्त्रज्ञत्वात्, बुधहृदयस्तु कार्य-
बुध अमूल्यज्ञत्वसादित्येकः । एवमप्ये त्रय उक्ताः ४२ ।

चत्वारि पुरिसजाया पस्यता । तं जहा-आयमुक्तं पण श्याम-
मेगे नो परामुक्तं पण ० ४ । ४३ । (३५२ सूत्र)

आयमानुक्तम्पकः-आयमहितप्रवृत्तः प्रत्येकवर्त्ता जिनकल्पि-
को वा परानेकैर्वा निष्ठुः । पगानुक्तम्पकः निष्ठुनाथेयताया
नीयेकर आयमानेकैर्वा श्येकरासो मताययत्, उभयानुक्त
म्पकः स्वधिककल्पक उभयानुक्तम्पकः पापाऽऽत्मा काल
(सौ) शीकरिकाऽऽदिनि ४३ । स्थानं ४ ठा० ४ उ० ।

उदकानि—

चत्वारि उदगा पस्यता । तं जहा-उत्ताणे श्याममेगे उत्ता-
णोदए, उत्ताणे श्याममेगे गंभीरोदए, गंभीरे श्याममेगे उ-
त्ताणोदए, गंभीरे श्याममेगे गंभीरोदए १ । एवमेव चत्वारि
पुरिसजाया पस्यता । तं जहा-उत्ताणे श्याममेगे उत्ताणोद-
यए, उत्ताणे श्याममेगे गंभीरोदयए ० ४ । २ । चत्वारि उदगा प-
स्यता । तं जहा-उत्ताणे श्याममेगे उत्ताणोभासी उत्ताणे
श्याममेगे गंभीरोभासी ० ४ । ३ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया
पस्यता । तं जहा-उत्ताणे श्याममेगे उत्ताणोभासी, उत्ताणे
श्याममेगे गंभीरोभासी ० ४ । ४ । चत्वारि उदगी पस्यता । तं जहा-
उत्ताणे श्याममेगे उत्ताणोदगी, उत्ताणे श्याममेगे गंभीरो-
दगी ० ४ । ५ । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पस्यता । तं जहा-
उत्ताणे श्याममेगे उत्ताणोदयए ० ४ । ६ ।

चत्वारितीयादीनि, व्यक्ताणि च, किन्तु उदकानि-जलानि प्र-
कृतिनिष्ठानि नामैकं तुच्छत्वात् प्रतलमित्यर्थः पुनस्तानं
स्वच्छतयापलभ्यमध्यस्वरूपत्वात् बुद्धक-जलम्, (उत्ताणोदय
एति व्यस्तऽयं निर्देशः प्राकृतशैलावश्यात् समस्त इवावभा-
सते, न च मूलोपासनेनोदकशब्दात्तत्वात् गतायो भविष्यतीति
वाच्यं, तस्य बहुवचनान्तत्वेनाहोस्वप्नमात्रत्वात्, साक्षादु-
दकशब्दे च सति किं नस्य वचनपरिणामादनुकवणेत्येव-
मुदचित्तुऽपि भावनीयमिति । तथोक्तानं तथैव गम्भीरमु-
द्कं यदुक्तत्वादनुपलभ्यमानस्वरूपं, तथा गम्भीरमगार्धं यदनु-

रत्वावुत्तानमुद्कं स्वच्छतयापलभ्यमध्यस्वरूपत्वात् तथा
गम्भीरमगार्धत्वात् पुनर्गम्भीरमुद्कं यदुक्तत्वादि । बुद्धस्तु
उत्तानोऽगम्भीरो बहिर्देशिनमवदेत्याऽऽदित्यविकृतकायवा-
क्येष्टत्वावुत्तानहृदयस्तु वैष्णवाऽऽदित्युक्तगुणधराणामर्थवित्त-
त्वादित्येकः अन्यो उत्तानः कारगुणशाली दृष्टिनिविकृतचष्टत्वात्
गम्भीरहृदयस्तु स्वभावेनोत्तानहृदयविकरीतत्वात्, पुनोऽस्तु
गम्भीरः, द्वैत्याऽदिवस्वेऽपि कारगुणशाली समुत्तानाऽकारतया
उत्तानहृदयस्तथैव चतुर्थः प्रथमार्थपर्यायवृत्ति । तथा उत्तानं
प्रतलत्वावुत्तानमवभासने स्थानविशेषात् तथोक्तानं तथैव
गम्भीरमगार्धमवभासने संकीर्णोऽऽश्रयत्वाऽऽदिना २, तथा ग-
म्भीरम्-अगार्धमुत्तानावभासितं तु विलीक्येष्टत्वाऽऽश्रयत्वा-
ऽऽदिना । तथा गम्भीरमगार्धं गम्भीरावभासितं तथाविधस्था-
नाऽऽश्रयत्वाऽऽदिनेवेति, बुद्धस्तुत्तानस्तुच्छ उत्तान एवाव-
भासने प्रदर्शिततुच्छत्वविहास्तत्वात्, द्वितीयः सम्भूतत्वात्,
तृतीयः कारगुणः । दृष्टिनिविकारत्वाच्चतुर्थः सुज्ञानः ।

उदचित्तुम्प-

चत्वारि उदगी पस्यता । तं जहा-उत्ताणे श्याममेगे उ-
त्ताणोभासी, उत्ताणे श्याममेगे गंभीरोभासी ० ४ । ७ । एवमेव
चत्वारि पुरिसजाया पस्यता । तं जहा-उत्ताणे श्याममेगे
उत्ताणोभासी ० ४ । ८ । (३५८ सूत्र)

तथा—उदकमध्यव्यवृत्तित्ववृत्तयामपि स्वदृष्टान्तिकम-
व्येयमिति । अथवा-उत्तानः समाधत्वाकः उदगी-उ-
द्विदेशः पूर्वं पञ्चादपि उत्तान एव वेलाया बहिः समुद्रे-
प्रभावात् । द्वितीयस्तुत्तानः पूर्वं पञ्चाद गम्भीरो वेलाऽऽगमे-
नागावत्त्वान् तुतीयस्तु गम्भीरः पूर्वं पञ्चाद्विलासवर्गमनो-
त्तान उदचित्तुम्पः सुज्ञानः ।

समुद्रप्रस्तावनात् तत्तरकात् सूत्रव्येयनाऽऽह—

चत्वारि तरगा पस्यता । तं जहा-समुद्रे तरगातीते समुद्रे
तरङ्ग, समुद्रे तरगातीते गोपतं तरङ्ग, गोपतं तरगातीतं (त्तमं)
० ४ । १ । चत्वारि तरगा पस्यता । तं जहा-समुद्रे तरगा-
श्याममेगे समुद्रे विभीयङ्ग, समुद्रे तरगा श्याममेगे गोपदे विभी-
दति, गोपदे तरगा श्याममेगे ० ४ । २ । (२६६ सूत्र)

“ चत्वारि तरगातीति ” इत्युक्तं, नवरं तरस्तीति तरा-
स्त एव तरकाः, समुद्रे समुद्रप्रदेशे उरुतरं लवेविरत्वादि-
कं कार्यं तराणि करीमीत्यवमभ्युपगम्य तत्र समर्थवादि-
कः समुद्रे तरातं तदेव समर्थवर्त्तात्येकः, अन्यस्तु तदभ्यु-
पगम्यात्मपुत्रादोपदे तत्कल्पं देशविरत्वादिमद्वयतं
तगति निर्वाहयतीति, अन्यस्तु गोपदे प्रायमभ्युपगम्य वीर्यो-
त्तरिकासमुद्रप्रायमाप साधयतीति चतुर्थः प्रतीतः ? । समुद्र-
प्रायं कार्यं नरित्वा निर्वाह्य समुद्रप्राये प्रयेजनात्तरं विभी-
दति, न तद् निर्वाहयति विवचनत्वात् क्षयोपशमस्येति, ए-
वमप्ये त्रय इति ।

कुम्भाः—

चत्वारि कुम्भा पस्यता । तं जहा-पुण्ड्र श्याममेगे पुण्ड्र,
पुण्ड्रे श्याममेगे तुच्छं, तुच्छं श्याममेगे पुण्ड्रे, तुच्छं श्या-
ममेगे तुच्छं । एवमेव चत्वारि पुरिसजाया पस्यता ।

तं जहा-पुष्पे खाममेगे पुष्पे० ४ । चत्तारि कुम्भा पण्णत्ता । तं जहा-पुष्पे नाममेगे पुष्पोभासी पुष्पे नाममेगे तुच्छो-भासी, तुच्छे खाममेगे पुष्पोभासी, तुच्छे खाममेगे तुच्छो-भासी । चत्तारि पुरिसजाया पण्णत्ता । तं जहा-पुष्पे खाममेगे पुष्पोभासी० ४ । चत्तारि कुम्भा पण्णत्ता । तं जहा-पुष्पे खाममेगे पुण्णत्ते, पुण्णे नाममेगे तुच्छत्ते० ४ । एवामेव चत्तारि पुरिसजाया पण्णत्ता । जहा-पुष्पे खाममेगे पुण्णत्ते० ४ । चत्तारि कुम्भा पण्णत्ता । तं जहा-पुष्पे वि एगे पियङ्गे, पुण्णे वि एगे अवदत्ते । तुच्छे वि एगे पियङ्गे, तुच्छे वि एगे अवदत्ते । एवामेव चत्तारि पुरिसजाया पण्णत्ता । तं जहा-पुष्पे वि एगे पियङ्गे० ४ । तदेव चत्तारि कुम्भा पण्णत्ता । तं जहा-पुष्पे वि एगे विससंदद्, पुण्णे वि एगे खो विससंदद्, तुच्छे वि एगे विससंदद्, तुच्छे वि एगे खो विससंदद् । एवामेव चत्तारि पुरिसजाया पण्णत्ता । तं जहा-पुष्पे वि एगे विससंदद्० ४ । तदेव चत्तारि कुम्भा पण्णत्ता । तं जहा-भिन्ने, जज्जरि ए, परिससाई, अपरिससाई । एवामेव चज्जिह्वे चरित्त पण्णत्त । तं जहा-भिन्ने० जाव अपरिससाई । चत्तारि कुम्भा पण्णत्ता । तं जहा-महुकुंभे खाममेगे महुपिण्डाणे, महुकुंभे खाममेगे विसपिण्डाणे, विसकुम्भे खाममेगे महुपिण्डाणे, विसकुंभे खाममेगे विसपिण्डाणे । एवामेव चत्तारि पुरिसजाया पण्णत्ता । तं जहा-महुकुंभे खाममेगे महुपिण्डाणे० ४ ।

“हिययमपावमकलुमं, जीहा वि य महुप्राप्तिणी शिण्चं ।

जम्मि पुरिसम्मि विज्जह, से महुकुंभे महुपिण्डाणे ॥ १ ॥

हिययमपावमकलुमं, जीहा वि य कहुयमासिणी शिण्चं ।

जम्मि पुरिसम्मि विज्जह, से महुकुंभे विसपिण्डाणे ॥ २ ॥

जं हिययं कलुममयं, जीहा वि य महुप्राप्तिणी शिण्चं ।

जम्मि पुरिसम्मि विज्जह, से विसकुंभे महुपिण्डाणे ॥ ३ ॥

जं हिययं कलुममयं, जीहा वि य कहुयमासिणी शिण्चं ।

जम्मि पुरिसम्मि विज्जह, से विसकुंभे विसपिण्डाणे ॥ ४ ॥”

(३६० सूत्र)

पुरवणिय कुम्भमहट्टान्तेन ऋतिपिपाहियुत्ते । सुत्रप्रपञ्चमाह—सुगमच्छायं, लब्धं पूर्णं—सकलावयवयुक्तं प्रमाणपेत्तिता वा पुनः पूर्णं—मध्यादिद्वयतः, द्वितीये भङ्गे तुच्छा—रिक्ता, तृतीये तुच्छा—अपूर्णावयवो लघुर्वा, अतुल्यः सुक्ष्माः । अवयवा—पूर्णाः कृतः पूर्वे पञ्चादपि पूर्वे इत्येवं स्वस्थारोऽपि १ । पुरुषस्तु पूर्णो जातयद्विनिर्गुणः पुनः पूर्णो ज्ञानाऽऽदिभिरिति । अवयवा—पूर्णां कर्त्तुं तुल्यो पूर्वे पञ्चादपि तैः पूर्वं व्येति एवं शेषा अपि । २ । पूर्णोऽवयवैर्द्विधातना वा पूर्वं एवावभासते द्वन्द्वत्वमिति पूर्वावभासीत्येकः, अन्यस्तु पूर्णोऽपि कुलञ्जितो विवक्षितप्रयोजनाऽ-

साधकत्वादेस्तुच्छोऽवभासते, एवं शेषी ३ । पुरुषस्तु पूर्णो जनयुताऽऽदिभिरन्तर्द्विधियोगाच्च पूर्ण एवावभासते, अन्यस्तु तद्विधिनियोगात् तुच्छ एवावभासते, अन्यस्तुच्छोऽपि कथमपि अस्तावच्छित्तप्रवृत्तेः पूर्णवदवभासते, अपरस्तु तुच्छो जनयुताऽऽदिभिरन्तोऽत एव तद्विधिनियोजकत्वात् तुच्छावभासीति० ४ । तथा—पूर्वो नीराऽऽदिना पुनः पूर्णं पूर्णं वा पवित्रं कर्तव्यं स तथोक्तं प्रथमः, द्वितीये तुच्छ—हीनं रूपम् आकारो यस्य स तुच्छकृपाः एवं शेषी ५ । पुरुषस्तु पूर्णो ज्ञानाऽऽदिभिः पूर्णकृपाः प्रययकृपो वा विशिष्टरजोहरयाऽऽदिद्वन्द्वलिङ्गसङ्गात् सुनाचुरिति, द्वितीये भङ्गे तुच्छकृपाः कारणात् त्यक्ताः सुनाचुरिति, तृतीये तुच्छोः ज्ञानादिविहीनो निहवादिः, अतुलो ज्ञानाऽऽदिद्वन्द्वलिङ्गहीनो गृहस्थाऽदिविहितः । तथा पूर्णत्वमेव, अपिस्तुच्छापेक्षया लघुत्वायाः, एकः कश्चित् प्रियाय प्रीत्येव अन्यमिति प्रियायः कनकाऽऽदिमयत्वात्सार इत्यर्थः । तथा अपदत्तम् अपसर्गं द्वन्द्वं कारणाभूतं स्त्रियाऽऽदि यस्यासावपदलोऽवदत्तमिति वा दीर्यत इत्यवदत्त आत्मकतया असार इत्यर्थः, तुच्छोऽप्येवमेवेति ७ । पुरुषो भगवन्नाऽऽदिभिः पूर्णः प्रियायः कश्चित् प्रियवचनद्वानाऽऽदिभिः प्रियकारी सार इति, अन्यस्तु न तथैवपद्वत्तः परोपकारप्रययोग्य इति । तुच्छोऽप्येवमेवेति ८ । पूर्णोऽपि जलाऽऽदि विध्वम्भते—भवति, इह तुच्छस्तुच्छजलाऽऽदिः, स एव विध्वम्भते, अपिः सर्वत्र समुच्चये प्रतियोग्यपेक्षयति ९ । पुरुषस्तु पूर्णोऽप्येकः विध्वम्भते—धनं अर्थात् कृतं वाऽन्त्यो नैव तुच्छोऽप्येवचित्ताऽऽदिविधि जनयुताऽऽदि विध्वम्भते अन्यो नैवेति १० । तथा भिक्षाः स्फुटितो जर्जरितो राज्ञीयुक्तः परिधायी—पुरुषकत्वात् सरकः अपरिधायी कठिनव्यादिति ११ । क्षारिणं तु पुरुषं सूलप्रार्थित्वाऽऽपराध जर्जरितं स्त्रुदाऽऽदिप्रार्थया परिधायि सुदनातिचारतया, अपरिधायि निरतिचारतयति । इह च पुरुषाधिकारीऽपि यच्चार्त्तलक्षणपुरुषचर्ममलनं तज्जर्ममणिगोः कथञ्चिदभेदात्तत्त्वमवगमस्तव्यमिति १२ । तथा मधुनः—क्षौद्रस्य कुम्भो मधुकुम्भो, मधुसूतं मध्वेष वा पिबानं स्थगनं यस्य स मधुपिधानः । एवमन्ये त्रयः १३ । पुरुषत्वं स्वयमेव ‘हियय’ मित्यादि—गाथाचतुष्टयेन भावितमिति, तत्र हृदयं—मनः अपापम् अहिंसम्—अकलुषम्, अग्नीतिवर्जितमिति, जिह्वापि च मधुप्राप्तिणी नित्यं यस्मिन् पुरुषं विद्यते स पुरुषो मधुकुम्भ इव मधुकुम्भो मधुपिधान इव मधुपिधान इति प्रथममङ्गयोजना । तृतीयगाथायां यत् हृदयं कलुषमयम्—अग्नीत्यात्मकमुपलक्षणत्वात् पापं च जिह्वा या मधुप्राप्तिणी नित्यं तस्माच्चैत गम्यते, यस्मिन् पुरुषं विद्यते स पुरुषो विधुकुम्भो मधुपिधानस्तस्मादधर्मादिति १४ । स्थानोऽथा० ४३० ।

मित्राऽऽदिहट्टान्तः—

चत्तारि पुरिसजाया पण्णत्ता । तं जहा—मिते नाममेगे मित्ते, मित्ते नाममेगे अमिते, अमिते नाममेगे मित्ते, अमिते नाममेगे अमिते । चत्तारि पुरिसजाया पण्णत्ता । तं जहा—मिते नाममेगे मित्ते० ४३० मंगो । चत्तारि पुरिसजाया पण्णत्ता । तं जहा—मिते नाममेगे मित्ते, मित्ते नाममेगे अमिते० ४ । चत्तारि पुरिसजाया पण्णत्ता । तं जहा—मिते नाममेगे मित्ते, मित्ते नाममेगे अमिते० ४ ।

(चत्तारीत्यादि) रूपश्च वेद्यं, नवरं मिश्रमिह लोका-
पकारित्वात्, पुनर्मिश्रं परलोकापकारित्वात् सङ्गुरु-
वत् । अन्यस्तु मिश्रं स्नेहयन्वात्मिभः परलोकापचयन-
विश्वंसारकत्वाऽऽदिवत् । अन्यस्वमित्रः प्रतिकूलत्वात्
मिश्रं निर्वेदोत्पादनं परलोकापचयनोपकारित्वात् विनी-
तकत्वाऽऽदिवत्, चतुर्थोऽमित्रः प्रतिकूलत्वात् पुनर्मित्रः
संक्रोशद्विषयं दुर्गतिनिमित्तत्वात् पूर्वपरकालापेक्षया चेदं
भावनीयमिति । तथा मिश्रमन्तः स्नेहवृत्त्या मिश्रस्यैव रूप-
माकारे बाह्योपचारकारणत्वात् यस्य स मिलरूप इत्येकः,
द्वितीयः अमित्ररूपे बाह्योपचाराभावात्, तृतीयोऽमित्रः ज्ञे-
हवर्जितत्वादिति, चतुर्थः प्रतीतः तथा मुक्तः त्यक्तसंघो द्रव्यतः
पुनर्मूर्तो भावतोऽभिष्वङ्गाभावात् सुलाचुवत्, द्वितीयोऽमुक्तः
सिधित्वस्याप्रकृत्वत्, तृतीयोऽमुक्तो द्रव्यतो भावतस्तु
मुक्तो राड्यावस्थापन्नकवलक्षानः भरतचक्रवर्तिवत्, चतुर्थो
गृहस्थः, कालापेक्षया चेदं द्रव्यमिति, मुक्तो निरभिष्वङ्गतया
मुक्तरूपे वैराग्यविशुद्धाऽऽकारतया यतिरिवेत्येकः, द्वितीयोऽ-
मुक्तरूपः उक्तरूपविपरीतत्वात् गृहस्थावस्थायां महावीर्य-
इव, तृतीयो मुक्तः सामिष्वङ्गत्वात् शठयतिवत्, चतुर्थो गृहस्थ
इति । स्था० ४ डा० ४ उ० ।

हीनत्वाऽऽदिपुरुषाः—

पंच पुरिसजाया पण्यत्ता । तं जहा—अद्विषत्ते, द्विरिमणस-
त्ते, चलसत्ते, थिरसत्ते, उदयणसत्ते ।

(पंच पुरिसेत्यादि) (द्विरसत्ते) द्विया-लज्जया सत्वं परि-
षदेषु स्थायोः संप्राप्ताऽऽवितरस्य वा अयम्योऽविवलत्वं
यस्याऽसौ हीनस्त्वः, तथा द्वियाऽपि मनस्येव सत्वं न वेदे
ऽभिषाऽऽदिवत् कस्याऽऽदिविकारभावात् स जीमनःसत्त्वः, यत्नं
भङ्गं सत्वं यस्य स तथा, एतद्विषयेयात् थिरसत्त्वः, उदयनमु-
द्यगमि मयवेदमानं सत्वं यस्य स तथा । स्था० ५ डा० १ उ० ।

अर्थकरो मणेशः—

चत्तारि पुरिसजाया पण्यत्ता । तं जहा—अद्विषते नाम एगे
नो माणकरे १, माणकरे नाम एगे नो अद्विषते २, एगे
अद्विषते वि माणकरे वि ३, एगे नो अद्विषते णो माणकरे ४ ।

एतत्प्रभृतीनां च पुरुषजातसूत्राणामर्थ संबन्धः—

ववहारकोविपपा, वदद्वे नो पमायए जेगे ।

मायदु तदुजमंते, कुणमाणं एस संबंवा ॥ १ ॥

पञ्चविधववहारकोविदात्मा तदर्थ-व्यवहारार्थं योगे न म-
नोबाह्यायात्प्रमाद्यति, न व्यवहारविषये प्रमादमाचरतीति-
भावः । 'मायदु' निश्चितं तस्मिन् व्यवहारे उद्यच्छ्रुति-
उद्यमं कुर्यात्, मानमहमर्कमिति आपयत्येवमादीनि सू-
त्राणि, एव पुरुषजातसूत्राणि सम्बन्धः ।

प्रकारान्तरेण सम्बन्धमाह—

जुत्ता वा पुरिसजाया, अन्यथो न वि गंथओ ।

तेसि पखवण्थं, तदिदं सुत्तमागं ॥ २ ॥

वागम्यः प्रकारान्तराद्यन्ते । अन्यथा—अनेन व्यवहारासूत्रेण
अर्थतः पुरुषजाताः उक्ताः—सूचिनाः, न चै प्रग्यतः उक्ताः, तेषां
प्रकृपण्यायै तदिदं सूत्रं—पुरुषजातसूत्रमागतम् । मस्यासुरगम-
निका तु प्रतीता ।

विस्तरार्थं भाष्यकृदाह—

पुरिसजाया चउरो, विभासियक्का उ आणुपुक्कीए ।

अत्यकरो माणकरे, उभयकरो नो य उभयकरे ॥ ३ ॥

अधिकृतभङ्गवृत्तिराश्वत्थाराः पुरुषा इमे आनुपुक्की-परि-
पात्र्या विभासितव्याः । तद्यथा—प्रथमभङ्गं अर्थकरः, द्वितीय-
भङ्गं मानकरः, तृतीयं उभयकरः, चतुर्थं नोभयकरः ।

चतुष्टयम्—

पदमतस्या य एत्थं, तू सफला निष्फला दुवे इयरे ।

दिट्ठो सगतेणा, सेवता अन्नारायाणं ॥ ४ ॥

अथ एव चतुर्षुपुरुषेषु मध्ये प्रथमतृतीयौ सफलौ, इतरौ
द्वितीयचतुर्थौ निष्फलौ । एतेषु चतुर्ष्वपि दृष्टान्तोऽन्य-
राजानं संवमानाः शक्यन्ते न ।

तमेव दृष्टान्तमभिधिसुराह—

उज्जेयी मगरायं, नीया गव्वा न सुहु सेवेति ।

विचिअदाणं चोअजं, निव्विसया अण्णनिव्वेवा ॥ ५ ॥

धावइ पुरतो तइ म—गगतो य सेवइ य आसणं नीयं ।

भूमीए पि निसीयइ, इंगियकारी उ पढो उ ॥ ६ ॥

चिक्खल्ले अन्नया पुरतो, उ गतो से एणो नवरि सेवेतो ।

तुट्ठेण तहा रत्ता, वित्ती उ सुपुण्वला दिप्पा ॥ ७ ॥

यदा कालिकाश्रमार्थेण शका आनीतास्वशा उज्जयिन्यां गता-
यां शको राजा जातः, तस्य निजका-आरमीया एषांभ्यामकं
जात्या स्वदृश इति गवांस्तं राजानं न सुदृष्टं सेवन्ते, ततो राजा
तेषां युतिं नादात्, अन्नलिकाश्च ते वीर्यं कर्तुं प्रवृत्ताः, ततो
राजा बहुभिर्जैनेर्विहंतेन निर्दिष्टयाः कृताः । ततस्तेषांशान्ते-
रगत्या अन्यस्य जुगस्य सेवां कर्तुमारब्धाः, तत्रैकः पुरुषो राजा
आह्वतश्च, यदि राजाऽऽसन्नं प्रजानाति तथापि स नीजमासन-
माश्रयते कराविच्छ राक्षः पुरतो भूमावपि निर्पादति, राक्षस-
ह्निं ह्रात्वा अनाह्नतोऽपि विवक्षितप्रयोजनकारी । अन्यदा
च राजा पानीयस्य कर्दमेन मध्येन धावितः, शयश्च भूयान्
लोका निःकर्दमेन प्रद्वेष्टेन गन्तुं प्रवृत्तः स पुनः शकपुरुषोऽन्य-
स्याप्रतः पानीयेन कर्दमेन च संवमान एकः (स) न तस्य
पुरतो धावति । ततस्तस्य राजा तुष्टेन सुपुण्वला-अनिप्रभना
जुतिर्वत्ता ।

वित्तिभो न करे अट्ठे, माणं च कोइ जाइकुलपाणी ।

न निव्वसति भूमीए, न य धावति तस्म पुत्तो उ ॥ ८ ॥

द्वितीयः पुरुषोऽहमपि राजवंशक इति गवांस्तं न कमन्यर्थं
राक्षः प्रयोजनं करोति जानिकुलमानी सन् मानं च भूयां-
समाममि करोति, न च भूमौ निवसति, न च तस्य राक्षः
पुरतो धावति ।

तृतीयमाह—

सेवति ठितो वि दिप्पे, वि आसणं पेसितो कुणइ अट्ठे ।

इइ उभयकरो तइओ, जुअइ य रणे सपाभट्ठो ॥ ९ ॥

तृतीयः पुरुषो राजानं प्रथमपुरुषवत् सेवते, नवरमवश्यं
पुरतो न धावति किं तु पृष्ठतः, तथा ऊर्ध्वस्थितः सेवते ।
वित्तीयं आसन्नं स्थितोऽप्युपविष्टोऽपि आसन्नं सेवति न
भूमौ निगोदति । तथा प्रेषितः सन् अर्थं करोति, नाऽपि विनो-

मानवशास्त्रिणि । एवमेव उभयकरः । एणं च संभामं च-राज
पुत्र इति समाभाषितो युष्यते ।

उभयनिमहो चउत्थं,विषयचउत्थेहि तत्थ उ न लद्ध ।
वित्ती इयेरहिं लद्धा, दिट्ठनस्सेस उव्वेओ ॥ १० ॥
अतुपे पुरुष उभयस्य अयेस्य समानस्य च निषेधः ।
तत्र द्वितीयचतुर्थाभ्यां बुद्धिर्न लब्धा, इतराभ्यां प्रथममृती-
याभ्यां लब्धा । दृष्टान्तस्य एव वक्ष्यमाण उपनयः ।

तमेवाऽऽह-

एमेवाऽऽपरियसमं वि, काई अट्ठं करेइ न य माणं ।

अट्ठो उ उच्चमाणो, वेयावच्चं दसविहं तु ॥ ११ ॥

अहवा अम्बुट्ठायां, आसत्थकितिमत्तपायसंसारो ।

उव्वसाया य बहुविहा, इच्चाइ हवंति अट्ठो उ ॥ १२ ॥

एवमेव-शक्यपुत्रदृष्टान्तगतं प्रकरेण, कोऽप्याचार्यैःसा-
यं करोति, न च मानम् । अप्यौ वक्ष्यमाणसूत्रेणोच्चमानः ।
कः पुनः स इत्याह-दशविधं वेयावृत्त्यम् । अथवा-समाय-
च्छतोऽभ्युपगानामसत्तदानं, कृतिकर्म-विधायिणा, यथा म्ल-
सुचचारिमात्रकस्य श्लेषममात्रकस्य चोपनयः, संस्तरकस्य
करणमुपपत्ताञ्च समायभवतलक्षणा बहुविधास्तदर्थो ज्ञान-
भेदतोऽन्यकप्रकारा इत्यादयोऽप्यौ भवन्ति ।

वित्तिस्रो माणकरे तु, को पुण माणो हवेज तस्म इमे ।

अम्बुट्ठाञ्चउभरथञ्च, होइ पसेसा य एमादी ॥ १३ ॥

द्वितीयो भवति मानकरः । कः पुनस्तस्य मानः ? उच्यते
अयं वक्ष्यमाणः । तमेवाऽह-(अम्बुट्ठाञ्चमित्यादि) आगच्छतो-
ऽभ्युपगानं न कृतं, यदि वा-न मेऽप्यर्थयति वा कृता मम
प्रशंसा इत्यादि ।

तद्भोभय नोभयनो, चउत्थओ, दो वि निष्कज्जा ।

सुचत्थोभयनिज्जर-लाभो, दोइहं भवे तत्थ ॥ १४ ॥

तृतीय उभयकरोऽर्थेकरो मानकरश्चतुर्थो नोभयकरः, तत्र द्वौ
द्वितीयचतुर्थौ*उभयनिजैरालामाभावात् । तथाहि-न तयोरा-
चार्याः सूत्रमर्थमुभयं वा प्रयच्छन्ति, नापि ते निर्जरा प्राप्नुतः,
इयोः प्रथममृतीययोः सूत्रार्थोभयनिजैरालाभोऽर्थकारितया
सर्वस्याऽपि सम्भवात् । तस्मादप्यमृतीयोभयामिव वर्तिन-
स्ये, न द्वितीयचतुर्थोभयामिव । * निष्कलौ ।

सुत्रम्-

चचारि पुरिसजाया पण्णा । तं जहा-गण्हकरे नामं
एगे नो माणकरे, माणकरे नामं एगे नो गण्हकरे, एगे
गण्हकरे वि माणकरे वि, एगे नो गण्हकरे नो माणकरे ।
अस्याल्लरगमनिका सुप्रतीता ।

प्रपञ्चं भाष्यकृदाह-

एमेव होंति भंगा, चचारि गण्हकारिणो जह्णो ।

रथो सारुविष दे-वचित्तगा तत्थ आदरथं ॥ १५ ॥

एवमेव-अनन्तरसूत्रोक्तप्रकारेण गण्यार्थकारिणोभयवत्त्वस्या-
रो भङ्गा भवन्ति । ते च सूत्रतः स्पष्टा एव । तेषु च अतु-
र्वर्षेण पुरुषज्ञानेषु ये साक्षिका यतः समानकपधारिणो
मुनिवदशिरस्का भिक्षाऽऽटनशीला इत्यादिप्रागुक्तस्वकाः

देवचित्तका नाम-ये शुभाशुभे राज्ञः कथयन्ति, ते आह-
रणं-दृष्टान्तः ।

तमेव भाषयति-

पुट्ठा पुट्ठा पट्ठो, उ साई न उ करेइ माणं तु ।

वित्तिस्रो माण करेइ, पुट्ठा वि न साई किंवि ॥ १६ ॥

तद्भो पुट्ठा साहइ, नापुट्ठं चउत्थं नेव सेवइ तु ।

दो सफला दो अफला, एवं गच्छे वि नायस्सा ॥ १७ ॥

प्रथमो राजा पुट्ठोऽपुट्ठो वा वल्लत् शुभाऽशुभं वा साधयन्ति,
न तु मानं करोति । द्वितीयो मानं करोति न च मानदेव
पुट्ठोऽपि किञ्चित्कथयति । तृतीयः पुट्ठः साधयति नापुट्ठः ।
चतुर्थः सेवने एव राजानं नेति । अथ द्वौ प्रथममृतीयौ
सकलौ, द्वौ च द्वितीयचतुर्थोवकलौ । एवम्-अमुना दृष्टान्त-
गतेन प्रकारेण गच्छं द्वौ प्रथममृतीयौ सकलौ, द्वौ च द्वि-
तीयचतुर्थोवकलौ च ज्ञातव्यौ ।

तेषां चतुर्णामपि स्वकृपमाह-

आहारोवहिंसयणा-इएहिं गच्छस्सुवग्गहं कुणइ ।

विड्ढो माणं उभयं, च तत्थ नोभय चउत्थो उ ॥ १८ ॥

प्रथम आहारोपचिश्यनाऽऽदिभिर्गच्छस्योपग्रहं करोति न
मानं, द्वितीयो मानं, तृतीय उभयं-गच्छस्योपग्रहं मानं च,
चतुर्थो नोभयं-न गच्छस्योपग्रहं नापि मानमिति ।

सुत्रम्-

चचारि पुरिसजाया पण्णा । तं जहा-गण्यमेगइकरे नामं
एगे नो माणकरे, एगे माणकरे नो गण्यमेगइकरे, एगे
गण्यमेगइकरे वि माणकरे वि, एगे नो गण्यमेगइकरे
नो माणकरे ।

अस्य संबन्धमाह-

सो पुण गण्यस्स अट्ठो, संगहो तत्थ संगहो दुविहो ।

दब्बे भावे तियगा, उ दोनिन आहार नायादी ॥ १९ ॥

अनन्तरसूत्रे गण्यमेगइकर उक्तः, स पुनर्गण्यार्थः संग्रहकरः,
तत्प्रतिपादनार्थमिदं सुत्रम् । तत्र संग्रहो द्विधा-द्रव्यतो, भा-
वतश्च । तत्र द्रव्ये भावे च द्वौ भिन्ना द्रव्यव्यो । तद्यथा-
आहाराऽऽदिविभक्तं द्रव्ये, ज्ञानाऽऽदिविभक्तं भावे ।

तदेवं संग्रहं व्याख्याय संग्रहकरस्योज्ञानमाह-

आहारोवहिमेजा-इएहिं दव्वमि संगहं कुणइ ।

सीसे पडिच्छे वाए, भावेण तरंति जाहि गुरु ॥ २० ॥

द्रव्यतः संग्रहं करोति आहारोपचिश्यनाऽऽदिभिः अत्राऽऽ-
दिशब्द आहाराऽऽदीनां स्वगमनैकमेवसूचकः । भावेन यथा
गुरुतः शक्यवृत्तिस्तदा शिष्यान् प्रतीक्ष्यकाम्ना वाचय-
न्ति । एष प्रथमः पुरुषः । द्वितीयो मानं करोति न तु द्र-
व्यतो भावतो वा गण्यस्य संग्रहं, तृतीय उभयं, चतुर्थो ना-
भयमिति ।

सुत्रम्-

चचारि पुरिसजाया पण्णा । तं जहा-गण्यसोहकरे नामं
एगे नो माणकरे, एगे माणकरे नो गण्यसोहकरे, एगे
गण्यसोहकरे वि माणकरे वि, एगे नो गण्यसोहकरे नो
माणकरे ॥

अथ भाष्यम्—

एवं गणसोऽहम्भि वि, चउरो पुरिसा इवन्ति नायव्वा ।
सो भावेति गणं खलु, इमेहि ते कारणेहि तु ॥२१॥
एषम्—उक्तेन प्रकारेण शोभायामपि कर्त्ताव्यायां वत्सारः पु-
रुषा भवन्ति—ज्ञातव्याः, ते च सूत्रपाठसिद्धा एव गणशोभा
करो नाम यो गणं शोभयति । ते च गणं शोभयन्ति । शोभा
खलु एभिः—वक्ष्यमाणैः कारणैः—प्रयोजनैर्वाऽऽदिभिः ।
तानि च वादाऽऽदीन् दर्शयन्ति—

गणसोभी खलु वादी, उरेसे सो उ एदमए भणितो ।
धम्मकट्ठि निमित्री वा, विज्जातिसएण वा जुत्तो ॥२२॥

गणं वादप्रदानतः शोभयतीत्यर्थोऽतो गणशोभी खलु
वादी, स च वादेन यथा गणं शोभयति तथा प्रथमे उ-
द्देश्येकं भवितुः । न केवलं वादी गणशोभी किं तु धर्म-
कथी । तथाहि—धर्मकथास्तस्मैरूपमाश्रयतः कथयितुं
जनयति गणस्य महतीं शोभां, तथा निमित्री अनीताऽऽदि-
निमित्तकजननतो, विद्याऽतिशयेन वा युक्ते गणशोभी, महता-
ऽपि संघप्रयोजनस्य विद्याप्रभावनः साधनात् ।

चचारि पुरिसजाया पणसा । तं जहा—गणसोहिकरे नामं
एगे नो माणकरे, एगे माणकरे नो गणसोहिकरे, एगे माण-
करे वि गणसोहि करे वि, एगे नो गणसोहिकरे नो माणकरे ॥

अथ भाष्यम्—

एवं गणसोहिकरो, चउरो पुरिसा इवन्ति विन्नेया ।
किह पुण गणस्स सोहि, करेज्ज सो कारणा एहि ॥२३॥
एषम्—उक्तेन प्रकारेण शोषिकराक्षारव्याः पुरुषा भवन्ति—विष्ण-
याः कर्त्तुं पुनः स प्रथमः दुर्नीयो वा गणस्य शोषि कृत्योत् ? ।
खुरिाह—एभिः—वक्ष्यमाणैः कारणैरोज्जस्विस्त्वादिभिः ।

ताम्यवाऽऽह—

एगद्वे संघाडे—ण लद्धमाऽऽज्ञाणए मंका उ ।
ओयस्सि सम्मओ सं—भुओ य तं दुप्पेसे च ॥ २४ ॥
एकस्मिन् गृहे अनेकेः सङ्घाटकेः एकं द्वयं लक्ष्यम् । तद्य-
था—एकेन सङ्घाटकेन एकस्मिन् गृहे पृथुलिका लभ्याः ।
अन्येनापि सङ्घाटकेन तस्मिन्नेव गृहे तादृश्य एव पृथुलिकाः
लभ्याः । एवं दुर्नीयेन चतुर्थेन पञ्चमेन वा लभ्याः । तैः स-
न्निवृत्तैर्गुणैस्समीपमागत्याऽऽलोचनतः, दर्शिताश्च पृथुलिकाः,
ततो जाता सर्वेषां शङ्का, उद्गमाद्युद्धा भवेयुः । एवं
शङ्कितं गत्वा तद् गृहं प्रदृश्य, किं युष्माकं गृहेऽयं संस-
दिभक्तलभनकं समागतम्, अथवा—प्राप्त्यैकाः समागताः,
यदि वा—साधुनामयोय कृताः कीता वा । तत्र गृहे भिक्षावे-
त्तायां न कोऽपि प्रवेशं लभेत्, तत्र साधुरेक ओजस्वी मानु-
षाणां संस्तुतः, संस्तुततया च तस्मिन् गृहे संमतोऽनिवारित-
प्रसरत्स्वत्तुः प्रवेशं गृहं प्रविशति, प्रविश्य च निःश-
ङ्कितं करोति । अत्र योऽपेक्षितो गत्वा निःशङ्कितः शोभमा-
गच्छति स प्रथमः पुरुषजातः । दस्तु मानेन गच्छति एवं नो
धर्मो जहति ... (?) ।

अथ संवन्धमाह—

हेइत्थंरत्तसुत्ते, गणमोही एम सुत्तसंवंधो ।

सोहि चि न धम्मो चि न, एगट्ठो सो दुहा होइ ॥ २५ ॥
अधस्तने अन्नस्तरसूत्रे गणस्य शोषिकताः । शोषिरिति वा
धम्म इति वा वक्तव्यम् । स च धम्मो हिंसा भवति—कृपता-
भाषतश्च । तत्र तत्प्रातिपादनायैभिर्न सूत्रमित्येव सूत्रसंबन्धः ।

सम्प्रति रूपधर्मव्याख्यानायैमाह—

कुरं होति सलिंगं, धम्मो नाणादिपं विपं होइ ।
कुरेण य धम्मण य, जट्टवज्जे भंग वत्तारि ॥ २६ ॥
रूपं नाम भवति साधुलिङ्गं रजोहरणाऽऽदि, धम्मो—ज्ञाना-
ऽऽदिकं त्रिकम् । रूपेण धर्मेण च स्वकऽस्वकं च भङ्गाभ्यव-
रः । ते च सूत्रपाठसिद्धा एव ।

तेषां विषयविभागमाह—

स्वजट्टमश्रालिंगं, धम्मजट्टं खलु तथा सलिंगमिम् ।
उभयजट्टो गिहिलिंगे, उभओ सहिओ सलिंगेण ॥ २७ ॥

रूपं स्वकं येन स रूपस्वरूपः, सुखाऽऽदिदर्शनात् क्लान्त,
स्य परनिगतः । सोऽस्त्यस्य लिङ्गं द्रष्टव्यः । इयमेव भा-
वना—भावनो ज्ञानाऽद्विकिसमन्वितः कारणवशेनाभयलिङ्गं
गृहिलिङ्गं वा यः प्रतिपद्यते । अत्र निदर्शनं यथा—कोऽपि रा-
जा महाभिषयाहृष्टिर्दालिककषादी वाद्यकः परिहृतप्रिभासी
दर्शनिभिः सह वानं वत्सा तत्रादपुत्रजन्म्य दर्शनिनां हीन-
यति, अन्यथा साधुपुत्रप्राप्तयितुं प्रयुक्तो, मया सह वादो ही-
यतां, तत्रैकः साधुर्वादिलिप्तेष्वपि स खलुराजिष्यमानं अभूत्,
संस्थापञ्चाजनेन अर्ण्यालङ्गं गृहिलिङ्गं वा कृत्वा गच्छः समीपं
वादीनोपस्थितः, प्रयुक्तो ह्येतरपि वादः, तत्र राजा अल्पशङ्का-
कृत्वात् स्वपक्षं निर्वाहयितुमशक्तुन् हीनतां तस्य कृतवान्,
ततः स वादप्रेक्षकेनय तस्य राज्ञो मूर्खानम् पदेनाऽऽ-
कम्पाऽऽकश्येन वायुरिव स्वाध्यायस्वस्थानं गतः ।

एतदवाऽऽह—

तस्म पेट्ठिपाणिस्स, बुद्धिन्तस्म दुरप्पणो ।
मुद्धे पाएण अक्कम्म, वादी वावरिनाऽऽगतो ॥ २८ ॥
तस्य नास्तिकवादान्नो राज्ञः परिहृतमनिनां बुद्धिपरस्य
बुद्धिर्लाति—उपजीवति इति बुद्धिः, तस्य दुरात्मनो मूर्खानं
पदिनाऽऽक्रम्य वादी वायुरिव प्रवेष्टित्वा स्वस्थानमागतः ।
एवः प्रथमः पुरुषः । द्वितीयो धर्मव्यक्तो न रूपवत्क इत्येवं कथः
खलु स्वलिङ्गं प्रतिपन्नस्य । स च धार्मिकऽऽशीनामप्यतसो, नि-
श्चकारणप्रतिषेधो, अवधार्यक्तुमात्रो वा वेदितव्यः । तस्य भाव-
तस्यकचर्मव्याख्यालिङ्गस्य च धारणादिनि । (उभयजट्टो गि-
हिलिंगे इति) उभयव्यक्तो मिषयाहृष्टिर्गृहिलिङ्गं वर्त्तमानः ।
उभयसहितः स्वलिङ्गं सहितो, ज्ञानाऽऽद्विकिकोऽप्यतश्च ।

सुत्रम्—

चचारि पुरिसजाया पणसा । तं जहा—गणसंठितिं नाम-
मेगे जहति नो धम्मं, धम्मं नामेगे जहति नो गणसंठितिं,
एगे धम्मं पि जहति गणसंठितिं पि जहति, एगे नो धम्मं
जहति नो गणसंठितिं ।

अथ भाष्यम्—

गणसंठितिं धम्मो वा, चउरो भंगा इवन्ति नायव्वा ।
गणसंठिनी अमिस्से, मरकप्पसुयं न दायव्वा ॥ २९ ॥

पूर्वप्रकारेण गणसंस्थितौ धर्मे च भङ्गाच्छ्वेतो भवन्ति
ज्ञानध्याः, ते च तत्र पाठविज्ञा एव । गणसंस्थितानाम-ग
णस्य मर्यादा, यथा आश्रित्य-अयाग्रे शिष्ये महाकल्पधु-
त्तं न दातव्यम् ।

संप्रति चतुर्णामपि भङ्गानां विषयविभागमाह—
मातिसय इपरं वा, अङ्गगात्तं न देयपञ्चम्यं ।
इइ गणसंस्थितौ वा, करंति सच्छ्रद्धां केइ ॥२०॥
पत्ते दत्तो पदमो, विनितो भंगो न कस्सइ वि दत्ते ।
जो पुण अपत्तदाइ, तइओ भंगो उ तं पण्ण ॥ ३१ ॥
मयमेव दिसाबंधं, काऊण पच्छिगस्स जो देइ ।
उभयमवलंबमायं, कामं तु तंगे पि पुउजामां ॥ ३२ ॥

यानिशयं-वेवेन्द्रावपातिकाऽऽदि, इतरङ्गा-महाकल्पधुतम्,
अप्यङ्गा-अप्ययनम्यगणसंस्थितौ न दातव्यमिति । पूर्वप्रकारेण
गणसंस्थितौ स्वच्छन्दं तीर्थकरानुपदेशेन कुर्वन्ति । तत्रै-
वं गणसंस्थितौ कृत्यायां योऽयमणसंस्थितौ पात्रे महा
कल्पध्वनाऽऽदिकमध्ययने ददाति तेन गणसंस्थितस्त्वङ्गा
न धर्माः, तीर्थकरानुपदेशं चर्नमानसत्वात् । एव हि भगवतां ती-
र्थकृत्यानुपदेशः-सर्वस्यापि पात्रस्याविशेषेण दातव्यः । य-
स्तु गणसंस्थितौ कृत्यायां न कस्यापि परमणुमङ्गस्य पात्र-
स्य ददाति न प्राप्य द्वितीयां भङ्गाः । यः पुनरपात्रस्य दाना-
त् प्राप्य तृतीयां भङ्गाः, तेन गणस्थितेः तीर्थकराऽऽ-
क्षात्रघनतो धर्मस्य च त्यक्तत्वात् । यस्त्वमयोऽयमच्छ्रद्धे-
रपश्यन् मेधावी प्रवचनोपपदकरा भविष्यतीत्यदिगुणस-
मन्विते प्राणीच्छिन्नमुपलभ्य तस्य तस्य स्वयमेवं निजं
रिगम्ये कृत्वा सातिशयमप्यङ्गा अप्ययनं ददाति, तमप्यात्मां
प्रथमभङ्गवर्तिनमत्यपिश्रद्धायाः । उभयं गणसंस्थितौ धर्मं
चावलम्बमानं पूजयामः । एव चतुर्थः । २०॥ १०० ॥

पुरिसजुग-पुरुषयुग-न० । पुरुषाः शिष्यप्रशिक्ष्याऽदिकनव्यव-
स्थिता युगानीव-कालविशेषा इव कमसाधर्म्यान् पुरुष-
युगानि । स० ४४ सम० । शिष्याऽऽदिकमप्राप्तं पुरुषान्तरं, २५०
३३० । कल्प० । २५० । (कलात् पुरुषयुगात्कल्पस्य तीर्थक-
रस्य कियती युगान्तकृद्भूमिर्वाति 'तितथयर' शब्दे चतुर्थ-
भागे २२७१ पृष्ठ उक्तम्)

पुरिसजेठ्ठ-पुरुषज्येष्ठ-पुं० । पुरुषः एव ज्येष्ठः पुरुषज्येष्ठः ।
स्वयपेक्षया प्रशस्ते पुरुषे, पञ्चा० १७ वि० ।
सर्वेषामपि तीर्थकृतां पुरुषस्य साधोः स्त्रियः साध्व्यो बन्धनं
वदति । तथा चाऽऽह—

सिज्जायरपिंबम्मि य, चाउज्जाये य पुरिसजेठ्ठे य ।
कितिकम्मस्स य करणे, ठियकप्पो यच्चिक्काम्पो पि ॥१०॥
पञ्चा० १७ वि० । (अस्या (१०) माथाया व्याख्या
' अट्टियकप्प ' शब्दे प्रथममात्रे २५४ पृष्ठे गता)

पुरिसत्थ-पुरुषार्थ-पुं० । धर्माद्ये कामनेलेपु, पं० व० १ द्वा ।
द्रव्यविषयेषु, "अर्थस्य धूलं निकृतिः क्षमा च, धर्मस्य दानं
१६०

च द्या दमश्च । कामस्य वित्तं च वपुर्धनश्च, मोक्षस्य सर्वोप-
रमः क्रियास्तु ॥ १ ॥ " २५० ३ डा० ३ उ० ।

पुरिसदेय-पुरुषाद्वैत-न० । द्वयोर्भावां द्विना, तस्यां भवम्, सै-
व वा द्वैतं पुरुषस्याद्वैतम् । पुरुषेकत्वे, तच्च विशिष्टं केषलं
रागाऽऽदिवासनारहितमवबोधमात्रं वा, बोधस्त्वलक्षणे वा-
ऽऽप्तमानं वदन्तं वेदान्तिनामभिमतम् । पं० १६ वि० ।
पुरिसपम्म-पुरुषधर्म-पुं० । प्राकृतपुरुषाणां ज्ञानपर्यायलक्षणे
पुरुषे, " पुरिसधम्मोऽसो वा मे उच्चरिण अदोबहिण णाय-
वंसणे समुत्पन्न " २५० १० डा० ।

पुरिसनाण-पुरुषज्ञान-न० । किमयं प्रतिवारी पुरुषः सांख्यः
सौगतोऽप्यो वा तथाप्रतिमाऽऽदिमानितरो वेति परिभाषने,
अयं च मतिसंप्रद्वेः । उक्त० १ अ० ।

पुरिमपरिणाय-पुरुषपरिज्ञान-न० । कि नयोऽयं बाधादिरि-
ति परिज्ञाने, प्रयोगसत्पद्मेद एवः । २५० ८ डा० ।

पुरिमपुंडरीय-पुरुषपुण्डरीक-पुं० । अस्यामवलसिपर्यां भरत-
क्षेत्रं जाते षष्ठे वासुदेवे, आय० १ अ० । प्रव० । ति० । सु-
खाधिनां पुरुषाणां पुण्ये मेष्ठे च तीर्थकराऽऽदौ, २५० ६
डा० । श्री० । शर्पाः सः ॥ २१२६०॥ इति सः । प्रा० ।

पुरिसपुर-पुरुषपुर-न० । स्वनामख्याते नगरे, पाटलिपुरनगरे
मुकुटो नाम राजा, तदीयदूतस्य पुरुषपुरे नगरे गमनं, तत्र
संचितं सह पीबन्ते, तेन च तस्याऽऽवासाऽदार्पि । ततो रा-
जानं द्रष्टुमागतो, रक्तपटा अपशकुना भवन्तीति कृत्वा स
दूतो न राजभवनं प्रतिरति । वृ० १ उ० ३ प्रक० । आव० ।
पुरिमपणीय-पुरुषमणीत-त्रि० । १ श्वंर आत्मना वा प्र-
णीते, सूत्र० २ श्रु० १ अ० । सर्वत्र लवणमयन्द्रे ॥ २२० ७६॥
इति रत्नकि । समासे वा ॥ २२० ७७॥ पद्विस्वम् । प्रा० ।

पुरिममेठ्ठ-पुरुषमेष्ठ-पुं० । पुरुषमेष्ठे, ४५० १ उ० ।

पुरिमरयण-पुरुषरत्न-न० । पुरुषाणां मध्ये रत्न इवांलकृते
पुरुषे, अङ्ग० । पुरुषं रोः ॥ २१११॥ इति इः । प्रा० । दमा-
श्लाघा-रत्ने० ॥ २१२०१॥ इति नाम् पृथमेत् ॥ प्रा० ।

पुरुषरत्ननामि—

कं ते भयं ! पंच पुरिमरयणा पक्षता । जंबू !
आयरियपुरिमरयणे १, उवज्झायपुरिमरयणे २, पवलि-
यपुरिमरयणे ३, धेरे पुरिमरयणे ४, रायणिए पुरिसर-
यणे ५ । एए पंच पुरिसरयणा । कइं शं भंते ! साहणं
मज्जे आवारिणं जाव रायणिए पुरिसरयणे, अणे पंच-
महवयधरसलीला साहू पुरिमरयणा श इवन्ति ? । जंबू !
ते वि पुरिमरयणा, परं आवारियाणां परंपराए वा उववम
समणसंघे संकाकलाइदोसराहिए विहरंति अयो ते पुरिस-
रयणे । अङ्ग० ।

पुरिसलक्ष्ण-पुरुषलक्षण-न० । सामुद्रिकप्रसिद्धलक्षणप-
रिज्ञानमलक्षणे कलाभेदं, जं० २ वल० । सूत्र० । स० । ११० ।

पुरिसर्लिंगसिद्ध

पुरिसर्लिंगसिद्ध-पुरुषलिङ्गसिद्ध-पुं० । पुलिङ्गशरीरनिवृत्ति-
रूपे स्थवस्थिते सति सिद्धः, नं० । पा० ।

पुरिसवर्ग-पुरुषवर्गा-पुं० । पुरुषेयु व्याघ्र इव शूरतया पुरु-
षव्याघ्रः । रा० । रोषे सति तौद्रके पुरुष, औं० ।

पुरिसवर्ग-पुरुषवर्ग-पुं० । पट्टः पट्ट इत्यादिरूपे पुं वचने,
आवा० २ शु० १ शु० ४ अ० १ उ० ।

पुरिसवर-पुरुषवर-पुं० । पुरुषाणां मध्ये प्रभावे, औं० । स्था० ।

पुरिसवरगंधास्थि(शू)-पुरुषवरगन्धहस्तिन-पुं० तीर्थकरे, भ० ।
पुरुष एव वरगन्धहस्ती पुरुषवरगन्धहस्ती, यथा गन्ध-
स्तिनो गन्धेनापि समस्तेतरहस्तिनो भजन्ते तथा भगवत-
स्तद्देशविहरणेन इति परवत्कमुर्मिणाडमरकाऽऽदिनि पु-
रितानि नश्यन्तीति पुरुषवरगन्धहस्तीत्युच्यते इति ।
पुरुषात्तम, भ० १ शु० १ उ० । कल्प० । रा० ।

प्रणिपातदण्डकनवमसूत्रम्—

पुरिसवरगंधास्थिः ॥ ६ ॥

पुरुषवरगन्धहस्तिन इति । पुरुषाः पुं वचने, ते वरगन्ध-
हस्तिन इव-गजेन्द्रा इव क्षुद्रगजनिराकरणऽऽदिना धर्म-
स्थान्येन पुरुषवरगन्धहस्तिनः, यथा गन्धहस्तिनो गन्धेनैव
तद्देशविहारिणः क्षुद्रगेष्वगजा भ्रम्यन्ते, तद्वदेतेऽपि, परव-
त्कमुर्मिणादिप्रसूतयः सर्वे एषोपद्रवगता अविमल्यपुत्रया-
नुभावतो भगवद्दिहापवनगन्धधेय भ्रम्यन्त इति, न चैका-
निकस्वभावस्यै वस्तुन एवमप्यभिधानकमाऽभावः, सर्वशु-
भानामप्योऽस्यसंवलितत्वात्, पूर्वांनुपुत्र्याऽऽद्यभिधेयस्वभा-
वत्वात्, अन्यथा तथाऽभिधानाऽप्रवृत्तः, नैवमभिधेयमपि
तथाऽकवदसदित्युक्तवत्, अकवदस्त्वसिद्धेः, कमाऽकम-
व्यवस्थाऽभ्युपगमाच्च, अन्यथा न वस्तुनिबन्धना शब्दप्रवृ-
त्तिरिति स्तव्यैवैयमेव, ततश्चाऽन्यकारुत्सानुकारी प्रयास
इति, पुरुषवरगन्धहस्तिन इति ॥ ६ ॥ ल० । घ० ।

पुरिसवरपुंडरीय-पुरुषवरपुंडरीक-न० । तीर्थकरे, वरपुण्ड-
रीक प्रधानधवलसहस्रपत्रं पुरुषो वरपुण्डरीकमिति
पुरुषवरपुण्डरीकम् । धवलत्वं वास्य भगवतः सर्वाशुभ-
मलौसमरहितत्वात् सर्वैश्च शुभानुभावेः शुद्धत्वात् । अथ-
वा-पुरुषाणां तत्संबन्धजीवानां वरपुण्डरीकमिव-वरच्छत्र-
मिव यः सत्त्वापाऽस्तपनिवारणसमर्थत्वाद् भूषणकारणत्वाच्च
स पुरुषवरपुण्डरीकमिति । भ० १ शु० १ उ० । सूत्र० ।
स० । जी० । रा० । कल्प० । पुरुषो वरपुण्डरीकमिव संसार-
जलाऽऽसृज्जाऽऽदिना धर्मकलापेन पुरुषवरपुण्डरीकम् ।
घ० २ अधि० ।

प्रणिपातदण्डकनवमसूत्रम्—

पुरिसवरपुंडरीयाय ॥ ८ ॥

यथा पुण्डरीकाय पङ्के आतानि जले वर्जितानि तदुभयं विहा-
य वसन्ते, प्रकृतिसुन्दराणि च भवन्ति, निवासो भुवनलक्ष्म्या
आवृतं च बुधराधानन्दस्य, प्रवरगुणयोगतो विशिष्टतिर्यग्ना-
मरेः सख्यते, सुखहेतुनि भवन्ति च; तथैति अपि भगवतः
कर्मपक्वके जाता दिव्यभोगजलेन वर्जिता उभयं विहाय
वसन्ते, सुन्दरास्त्वतिशयचोनेन, निवासो गुणसंपन्नः, हे-
तवो दर्शनाऽऽधानन्दस्य, केवलाऽऽदिगुणभाववेन भवत्यस्यैः

पुरिसवि(च)जयविभंग

सख्यते, निवाणनिबन्धनं च जायन्त इति नैव भिन्नजारी-
योपमायां ऽप्यर्थतो विरोधाभावेन यथोदितशेषसंभव इति,
एकानिकस्वभावं च वस्तु, अन्धया तत्सर्वासिद्धेः, सर्वाभूर्ल-
त्यवेतत्वाऽऽदिधर्मरहितस्य जीवत्वाऽऽप्ययोग इति न्याय-
मुद्रा, न सख्येवामूर्त्तत्वाऽऽदि, सर्वत्र तत्प्रसङ्गात्, एवं च
मूर्त्तत्वाऽऽप्ययोगः, सख्यस्थित्वाऽपि न, विशेषणमन्तरेणा-
तिप्रसङ्गात्, एवं नाभिन्नानिमित्तत्वाद्दे विरोध इति पुरुषवर-
पुण्डरीकाय ॥ ८ ॥ ल० । घ० ।

पुरिसवरपुंडरीया, अरहा इव सख्यपुरिससीहाय ॥ (५)

(पुरिसवर सि) पुरुषाणां मध्ये वरः पुरुषवरः, पुरुषवरा-
णां मध्ये पुण्डरीकमिव-कमलमिव, यथा पुण्डरीकं जले जा-
तं जले च बुद्धिमुपगतं न पङ्के न तिर्यगे, नापि जलेन, किं तु
जलोपरि वस्येव भवति, एवमर्हापि मीर्यकरः, कामिजीनां मो-
र्गेर्बुद्धिमुपगतो न कामिलिनां नापि मीर्यः, किं तु शिभुवनो-
पर्येव जातः, पुण्डरीकमातपत्रं पुरुषवराणां पुण्डरीकमिव आ-
तपमिव, तच्च आतपं निवारयति, अर्हापि कर्मोऽस्तपनिवा-
रणसमर्थत्वात्सोपमीयते । यदि वा-पुण्डरीकश्चित्रकः पुरुष-
वराणां मध्ये पुण्डरीक इव, यथा स केनापि पशुजानीयेन न
पराभूयते, एवमर्हापि त्रिपद्यधिकैर्लिंगाभिः पापविजयकशक्तै-
र्काऽपि पराभूयत इति । संधा० घ० । स० ।

पुरिसवाङ् (शू)-पुरुषादिनु-पुं० । ईश्वरवादिनि, सम्म० ।

अन्यस्त्वाङ्-पुरुष एवैकः सकललोकस्थितिसर्गप्रलयहेतुः प्र-
लयऽप्यलुप्तकानातिशयशक्तिरिति । तथा चोक्तम्—“ ऊर्ध्वनाभ
इवाक्षरां, चन्द्रकान्त इवाभसत्सु । प्रोहाणामिव मृगाः, स
हेतुः सर्वजनिमासु ॥ १ ॥ ” इति । तथा—“ पुरुष एवेदं सर्वं यत्
भूतं यच्च भाव्यम् ” इत्यादि । ऊर्ध्वनाभोऽत्र कर्मदोषो व्या-
ख्यातः । अत्र यथा सकललोकस्थितिसर्गप्रलयहेतुना
ईश्वरल्लेषं पुरुषवादिभिः पुरुषप्रेष्टाः । विशेषस्तु सम-
वायाऽऽद्यपरकारणसर्वपक्ष ईश्वरो जगति वर्तयत्यर्थं
तु केवल एव, अर्थं चेभ्वरस्यैव जगत्हेतुताऽऽसृजता ।
तथाहि—“ पुरुषो जग्मिनां हेतुः नोत्पत्तिविकलत्वेन । गग-
नाभोजवत् सर्वे-मन्यथा युगपद् भवेन् ॥ १ ॥ ” सम्म० ३
काण्ड । स्था० ।

पुरिसवि(च)जयविभंग-पुरुषवि(च)जयविभङ्ग-पुं० । पुरुषा

विचर्यन्ते सूर्यते विज्ञानज्ञानाभ्येवमेते येन स पुरुषविषयः ।
पुरुषविजयां वा कपाङ्गिरस्यमत्त्वानां तेन ज्ञानबलनायविप्रमु-
क्तानर्थानर्थानुबन्धेन विजयादिति । स च विभङ्गवद्विज्ञान-
नविपर्यवद्विभङ्गो ज्ञानविशेषः । पुरुषविषयभासो विभङ्गश्च पु-
रुषविषयविभङ्गः । ज्ञानविशेषे, सूत्र० ।

त्रयोदशसु क्रियास्थानेषु यस्माभिहितं पापस्थानं तद्वि-

भगिपुराह—

अदृष्टं च यं पुरिसविनये विभंगमाहविलससामि, इह
सल्लु शाणापराधं शाखाज्जदं शाखासीलायं शाखा-
दिदीयं शाखाकर्षणं शाखाऽऽर्भायं शाखाऽऽम्भवाण-
संजुषायं शाणाविहवापसुयऽम्भवायं एवं भवति ।
(अमुचरमित्यादि) असत्त्वयोदशक्रियास्थानप्रतिपादना-
दुचरं यच्च न प्रतिपादिनं तदनुसारोत्पत्तेनानेन सूत्रसं-

भेद्य प्रतिपाद्यते । यथाऽऽचारे प्रथमश्रुतस्कन्धे यथाभिहितं तदुत्तरभूताभिधृष्टिकामिः प्रतिपाद्यते, तथा चिकित्साशास्त्रे मूलसंहितायां श्लोकस्यानन्यदानकारीरचिकित्सितकपयस्वल्पायां यथाभिहितं तदुत्तरऽभिधीयते, एषः स्वयमपि कुन्दिश्लिष्टाद्याद्युत्तरसङ्गाथोऽवगतमव्ययः, तद्विहाय पूर्वेषु यथाभिहितं तदनेनोत्तराग्रथेन प्रतिपाद्यत इति । अः अक्षुब्धकथे, क्षमिति वाक्कायलङ्कारे, पुरुषा विधीयन्ते-सूत्रयन्ते विशालहारेणान्येभ्यस्ते येन स पुरुषविषयः, पुरुषविज्ञयो वा, केवाञ्चिद्व्यपसत्त्वानां तेन ज्ञानत्वेनाविधिप्रयुक्तानानांनुप्रविष्टना विज्ञाविति, स च विप्रबद्धविधिपर्यवक्षिप्तो-ज्ञानविशेषः पुरुषविषयप्रज्ञासौ विप्रबद्ध पुरुषविषयविश्लेषस्त्वमेवद्वन्द्वं ज्ञानविशेषमात्राव्याप्ति-प्रतिपादयिष्यमानि वाक्यानां बाली भवति नां श्रेयतः प्रतिपादयितुमाह-(हृत् अक्षु इत्यादि) हृत्-अगति मनुष्यकेव प्रवचने वा नानाप्रकारा विचित्रतयोपक्रममात्रं प्रकाशयतेऽन्येति प्रज्ञा, सा विज्ञा येनां ते नानाप्रज्ञाः, तथा चाऽऽपराप्यतराप्यतमया चित्तप्रज्ञाः पुरुषाः पदस्थानपतिता भवन्ति, तथा कुन्दोऽभिप्रायः स नाना येनां ते तथा तेषां, नानाशालानां तथा नानारूपा दृष्टिः-अन्नः कण्ठप्रवृत्तियेषां ते तथा तेषामिति, तेषां च त्रीणि भूतानि विषयव्यक्तिकानि प्रमाणमवगन्तव्यं, तथा नाना दक्षिण्येनां ते नानादक्षयः । तथाहि-आहारविहारशयनाऽऽसनाऽऽस्त्रादानाऽऽमरणशयनाहन्तमीतवानां परोक्तनिष्पिपासानां विषयवृत्तितानामिदं नानाविधं पापश्रुताप्यन्यं भवति ।

ते जहा-भोगं उपायं सुविणं अंतलिकवं अंगं सरं लक्ष्यं वंजयं इत्यिलक्ष्यं पुरितलक्ष्यं हपलक्ष्यं गयलक्ष्यं गोललक्ष्यं मिदलक्ष्यं कुकुडलक्ष्यं तितिरलक्ष्यं वट्टगलक्ष्यं लावयलक्ष्यं चकलक्ष्यं द्दलक्ष्यं चम्मलक्ष्यं दंडलक्ष्यं अमिलक्ष्यं पणिलक्ष्यं कामिणिलक्ष्यं सुभगाकरं दुःप्रभाकरं गन्भाकरं मोहशूरं आहवर्णि पायसासिं दव्योमं खचितयजिजं चक्षरियं शूरचरियं सुकचरियं बहसहचरियं उक्कापायं दिसादाहं मियचक्कं वायसपरिमदलं पंसुवुट्टिके-सवुट्टिके मंसुवुट्टिके हरिरुट्टिके वेतालि अद्देवेतालि ओसेवणि तात्तुयाडणि सोवणि सोवणि दामिलि कालिणि गोरीं गंधारि उवतिणि उप्पयणि जंमणि थंमणि लेसणि आययकरणि विसम्वकरणि पक्कपणि अंतद्वणि आयपिणि; एवमाह्माओ विजाओ अन्नसह हेउं पंजंति पाणसह हेउं पंजंति वत्थसह हेउं पंजंति लेहसह हेउं पंजंति सयणसह हेउं पंजंति, अजेसि वा विकवस्सनायं कामभोगायां हेउं पंजंति, तिरिच्छं ते विजं सेवेति, ते अशारिया विप्पडिक्का कालमासे कालं किच्चा अश-

यराहं आसुरियाहं किञ्चित्सायां ठाण्हाहं उववचारी भवेति, ततोऽवि विप्पमुक्काणा भुओ एलमूक्काए तपयं-धयाए पक्कायति । ३० ॥

तद्यथा-भूमे भवं भोगं-निर्घातभूकमादिकं, तद्यथावर्तकपिहसिताऽऽदिकं, तथा स्वमं गजवृषभसिंहऽऽदिकं, तथा-अमरिक्कम्-अमोघाऽऽदिकं, तथा अङ्गं भवमाङ्गम्-अविद्याहुस्फुराऽदिकं, तथा स्वरलक्षणं-काकस्वरगन्धोस्वरऽदिकं, तथा लक्षणम्-यवमस्यपक्काहुक्कभीरसाऽऽदिकं, व्यञ्जं-तिलकमाषादिकं, तथा क्लीलक्षणं-रक्तकरवाणादिकम्, एवं पुरुषाऽदीनां काकिणीरसनपथेनानां लक्षणप्रतिपादकशास्त्रपरिज्ञानमवगतव्यम् । तथा मन्त्रविशेषरूपा विद्याः, तद्यथा-दुर्गेमपि छुममाकरोति छुममाकरां, तथा छुममपि दुर्गेममाकरोति दुर्गेममाकरां, तथा गर्भेकरां-गर्भोऽज्ञानविद्यायिनीं, तथा मोहा-व्यामोहो वेदोदयो वा तत्स्वरणशीलाप्राधयेणीमाधवंगुणिधानां सयोन्यकारिणीं विद्यामधीयते । तथा पाकशास्त्रीमिश्रजालसंज्ञिकां, तथा नानाविधेन्द्रियैः कण्ठोरपुष्पाऽऽदिभिर्मनुच्युताऽऽदिभिर्वाकवाटनाऽऽदिकैः कार्यहो-मो-हवनं यस्यां सा द्रव्यहवनं नां, तथा क्षत्रियाणां विद्या धनुर्वेदाऽऽदिका अपरा वा या स्वनोत्रकमेणाऽप्यतः तामधीत्य प्रयुजते, तथा नानाप्रकारं ज्योतिषमधीत्य व्यापारपत्नीति दर्शयत- (चक्षरियमित्यादि) चन्द्रस्य-प्रहपते क्षरितं चन्द्रचरितमिति, तच्च चण्डेस्थानमप्राणप्रधानलक्ष्योपग्राहपदाऽऽदिकं, सूचचरितं तिवदम्-सूर्यस्य मल्लजलपिमासुराशिपरिभोगोद्घातावकाशऽऽदिपरागाऽऽदिकं, तथा शुक्रचारो वायीत्रयचाराऽऽदिकः, तथा बृहस्पतिचारः शुभाशुभफलप्रदः संवत्सराशिपरिभोगाऽऽदिकश्च, तथा उदकापाता दिव्या हाभ वायव्याऽदिषु मण्डलेषु भवन्तः शस्त्राणिशुभ्र्यादिवाधायिनो भवन्ति, तथा शुभा-हस्त्रिशुभ्रालाऽऽद्य आरतया-स्तेषां दर्शनरुतं प्राप्तनगरप्रवेशऽशौ सति शुभाशुभं यत्र चिन्त्यते तन्मृगचक्रम्, तथा वायसाऽऽदीनां-पक्षिणां यत्र स्थानदिक्कुराऽऽश्रयेणाऽशुभाशुभफलं चिन्त्यते तद्वायसपरिमण्डलं, तथा पांशुकेशमांसकुरिऽऽदिषुच्युतोऽनिरुक्तदा यत्र शास्त्रे चिन्त्यते तत्तद्विधाः नरेव भवन्ति, तथा विद्या नानाप्रकाराः, क्षुद्रकर्मकारिण्यः, ताक्षेमा-वैताली नामविद्या नित्याक्षरमोचकदा, सा च किल कतिभिर्जैर्द्विमुखापयति, तथा अर्धवैताली तमेवोपशमयति, तथा-अपस्वपिनी तालोद्घाटनी भूषाकी शम्भरती तथा-द्रविडी कालिणी गौरी गान्ध्यायवपनगुत्पतनी कुम्भणी स्तम्भनी श्लेषणी आरम्यकरणी विशल्यकरणी प्रकामणी अन्तर्धानकरणी इत्येवमादिका विद्या अधीयते । आसां बाध्यः संज्ञानोऽभस्य इति, नवरं शास्त्रीप्रावित्रीकालिङ्गवस्तदेशोद्घात-स्वज्ञापानिचक्षा वा चित्रफलाः । अथवती तु अन्वयत एव पतस्यन् वा पातवत्येवमुत्पत्त्यपि द्रष्टव्या । तदेवमवमादिका विद्या, आदिप्रहाराप्रहाराद्यां शुशान्ते । एतादृश्याः पावलिङ्काः अविदितपरमायां गृहस्था वा स्वयध्या वा द्रव्यलिङ्गचारिणोऽवकाशऽऽद्यैः प्रयुज्यति, अन्येषां वा विकरूपानाम्-उक्कावचानां शम्भऽऽदीनां कामभोगानां कृते प्रयुज्यति । सामान्येन विद्याऽऽलेखनमनिष्टकारीति दूरीयितुमाह- (तिरिच्छमित्यादि) तिरिच्छीनाम्-अननु-

पुरिसनि(च)जयविभंग

अभिधानराजेन्द्रः ।

पुरिसवि(च)जयविभंग

कुलां सन्नुष्ठानप्राप्तिकां तं अनाया-विप्रतिपत्ता वि-
द्यां सेवन्, ते च यद्यपि तेषांऽऽयां मायायां स्वयाऽपि मिथ्या-
त्वापहतबुद्धयोऽनायकमकरिन्वादनार्था एव द्रष्टव्याः, ते
च स्वाऽऽयुषः क्षये कालमासं कालं कृत्वा यदि कथ-
श्चिद्वैश्लोकगामिनीं भवन्ति ततोऽप्यन्तरं आसुरीयके-
षु किञ्चिद्विषयाऽऽपि तु स्थानिभूतास्त्यन्ते, ततोऽपि विप्र-
मुखाश्च्युताः, यदि वा—मनुष्यपूजयन्ते, तत्र च तत्कवि-
शेषतयैवमूकत्वेनाप्यकृपापावण्यस्तमस्वेनाप्यनया मूकनया
वा प्रयोगाच्चरन्ति, ततोऽपि नानाप्रकारिणु याननास्थानेषु
गरकतयिगार्दिभूषणयन्ते ।

साधनं शुद्धस्थापुद्दिष्टाधर्मपक्षलेखनमुच्यते—

से एगह्यो आयहेउं वा शायहेउं वा मययहेउं वा अगारहेउं
वा परिवारहेउं वा नायगं वा सहवासियं वा गिस्माए अदुवा
अणुगामिए १, अदुवा उवचए २, अदुवा पडिपडि ३,
अदुवा संधिच्छेदए ४, अदुवा गंठिच्छेदए ५, अदुवा उर-
ग्मिए ६, अदुवा सोवगिए ७, अदुवा वागुरिए ८, अदुवा
साउणिए ९, अदुवा मच्छिए १०, अदुवा गोधाय-
ए ११, अदुवा गोवालए १२, अदुवा सोवणिए
१३, अदुवा सोवणियंतिए १४ ।

(से एगह्यो इत्यादि) स एकः कदाचिद्विशिष्टः सां-
तपिकी अपगतपरलोकाप्यवसायः कर्मपरतया भोगलभ्युः
संसारस्वभावात्तुवर्षागमनिमित्तं वेद्येताप्यनुगामुकाऽऽत्य-
म्यकसंशयहेतुभूतानि चतुर्दशभेदनुष्ठानानि विधत्ते, तथा-आ
तत्तः-स्वजनास्त्रिंशत् तथाऽऽनानामस्त-गृहसंस्काराधि-
सामाग्येन वा कुटुम्बाय-परिवारनिमित्तं वा-दामोद-सकमे-
काऽऽदिपरिकरन्ते, तथा-आनं वा-आका-पारिवर्तनं
समुद्दिश्य, तथा सहवासिकं वा प्रातिपदिकं निश्चि-
त्यैतानि वषयमाणानि कुर्यादिति संबन्धः । तानि च दश-
विनुमाह— (अदुवेत्यदि) अद्यैवेवेवषयमाणायुष्या प-
क्षान्तऽपलक्षणाः, गच्छन्तमनुगच्छन्तीत्यनुगामुकः, स चा-
ऽकार्यव्यवसायेन विवर्जितस्थानकालाऽऽप्यतया विवृक-
त्वेव्यधिकीर्षुस्ते गच्छन्तमनुगच्छन्ति, अथवा-तस्य प्राति-
पदिकं भवति— प्रातिपद्यं संमुख्यमागच्छति, अथवा-आ-
त्मस्वजनार्थं सन्धिच्छेदको भवति-बैर्यं प्रतिपद्यते, अथवा-
रश्मिप्रेक्षस्त्योरश्मिकः । अथवा-सौकरिको भवति, अथवा-
शकुनिभिः-पक्षिभिश्चरतीति शाकुनिकः, अथवा-वायुर्या-
मुगाऽऽदिबन्धनश्चरति चरति वायुर्या, अथवा-मल्लश्चर-
ति माल्यकः, अथवा-गोपालभावं प्रतिपद्यते, अथवा-
गोधातकः इत्यादि, अथवा—श्वभिर्गर्भानि शोचनिकः, शुतं
परिपालको भवतीत्यर्थः, अथवा—(सोवणियंति) श्वानः
पापिह कुर्वन्मुगाऽऽनीमान् करोतीत्यर्थः ।

तदेवमेतानि चतुर्दशाऽप्युद्दिष्ट प्रत्ये-

कमादितः प्रभृति विवृणोति—

एगह्यो आणुगामियभावं पडिसंघाय तमेव अणुगा-
मियाणुगामियं इति लेखा भेत्ता लुपइत्ता विलुपइत्ता उद्-
इत्ता आहारं आहारेति, इति से महया पावेहि कम्महि

अनायां उवक्खाइत्ता भवइ ॥१॥ से एगह्यो उवचएभावं
पडिसंघाय तमेव उवचरियं इति लेखा भेत्ता लुपइत्ता
विलुपइत्ता उद्इत्ता आहारं आहारेति, इति से महया
पावेहि कम्महि अनायां उवक्खाइत्ता भवइ ॥ २ ॥

तत्रैकः कश्चिदात्माऽऽद्यधर्मपरस्य-गन्तुप्राप्तान्तरं किञ्चिद्-
व्यजानमवगम्य तदादिस्तुस्तस्यैवानुगामुकभावं प्रतिबंधा-
य सङ्गमन्तुभावेनाऽऽनुकूलं प्रतिपद्य विवर्जितमनुष्ठानावसर-
कालाऽऽप्येत्ती तमेव गच्छन्तमनुगच्छति, तमेव चा-
भ्युत्थानविनयाऽऽदिभिरत्यन्तपारिचर्यावधानेषु यद्यपि च वि-
वर्जितमवसरं लब्ध्वा तस्याऽऽसी इत्ता दृष्टाऽऽदिभिः,
तथा लेखा खड्डाऽऽदिना हस्तपादाऽऽदयः, तथा भेत्ता वज्रमु-
च्छेदित्वा तथा लुपयित्वा केशाऽऽकर्मणाऽऽदिकर्षयन्तः, त-
था-विलुपयित्वा केशाप्रहायाऽऽदिभिरत्यन्तपक्षुःक्षेपयित्वा,
तथा-पद्मावयिता जीवितार्थं व्यरोपणम् । भवतीत्येवमादिकं कृ-
त्वाऽऽहारमाद्वारयत्यसौ । एतदुक्तं भवति-गलकसैकः कश्चि-
द्व्यस्य घनवतोऽनुगामुकभावं प्रतिपद्य तं बहुविधैरुपायै-
र्विश्रब्धं पातयित्वा भोगार्थी-मोहादयः स्वाग्रन्तान्तया तस्य
निर्ययनोऽप्युत्थाऽऽहारऽऽदिकं भोगक्रियां विधत्ते । इत्येव-
मसौ महद्भिः करैः कर्मभि-अनुष्ठानैर्महापातकभूतैः ताना-
नुगार्थैर्वाशोभितैरुत्तमानुपायगणितानि भवन्ति, तथा ह्य-
यमसौ महापापकारीत्येवमामानं लोकं व्यापयति, अष्टप-
कारैः कर्माभिरामानं तथा बन्धयति यथा लोकं तद्विप्राका-
ऽऽपादितनावस्थावशेषण सता नारकनियंत्तुमारुरूपत-
याऽऽप्यत इति ॥१॥ तदेवमेकः कश्चिदकस्त्वयामिस्त्वियना
परस्य स्वापययतस्त्वन्नानुगामुकभावं प्रतिबंधाय
प्रतिपद्य प्रधातं नानाविधैर्नित्यपार्यव्यवचरति, उपचर्ये
च विश्रब्धं पातयित्वा तद्दृष्टवार्थं तस्य इत्ता लेखा भेत्ता
यावदपद्मावयिता भवतीत्येवमसाधारमानं महद्भिः-बृहद्भिः
पापैः कर्मभिः उपलभ्यापयिता भवतीति ॥ २ ॥

से एगह्यो पाडिपडियभावं पडिसंघाय तमेव पडिपडे
ठिच्चा इति लेखा भेत्ता लुपइत्ता विलुपइत्ता उद्इत्ता
आहारं आहारेति, इति से महया पावेहि कम्महि
अनायां उवक्खाइत्ता भवइ ॥ ३ ॥ से एगह्यो संधिच्छे-
दगभावं पडिसंघाय तमेव संधि लेखा भेत्ताऽनाव इति से
महया पावेहि कम्महि अनायां उवक्खाइत्ता भवइ ॥ ४ ॥

अथैकः कश्चित्प्रतिपद्येन अमिमुखेन चरतीति प्रातिपद्यिक-
स्तद्व्यावं प्रतिपद्यपरस्वार्थवत्स्त्वद्वं प्रातिपद्यिकत्वं कुर्वन्
प्रतिपद्य स्थित्वा तस्याध्वनवतो विश्रब्धतो इत्ता लेखा यावद्-
पद्मावयिता भवतीत्येवमसाधारमानं पापैः कर्मभिः व्यापय-
तीति ॥३॥ अथैकः कश्चिद्विद्वकमेधा जीवितार्थं संधिच्छे-
दकभावं-लज्जननत्वं प्रतिपद्यऽनेनोपायनाऽऽमानमहं क-
र्त्तव्यमित्येव प्रतद्वं कृत्वा तमेव प्रतिपद्यते, ततोऽसौ
सन्धिं छिन्नं स्वयं छन्नं प्राप्तिनां लेखा भेत्ता विलुपयित्वा
भवतीति, एतच्च कृत्वाऽऽहारमाहारयतीति । एतच्चपल्ल-
खमप्यंश्च कामभोगान् स्वतो भुञ्जेत्यप्यदि आतिशुद्धादिकं पा-
त्यतीत्येवमसौ महद्भिः पापैः कर्मभिरुत्तमानुपायगणितानि

से एगइओ गंडिच्छेदभावं पडिसंधाय तमेव गंडि छेत्ता भेत्ता
० जाव इति से मइया पावेहिं कम्पेहिं अत्ताणं उवक्खाइत्ता
भवइ ॥ ६ ॥ से एगइओ उरुकिमवभावं पडिसंधाय उरुक्कं वा
अत्ताणं वा तसं पाणं इतां जाव उवक्खाइत्ता भवइ ।
एसो अत्ताणां सवत्थ ॥ ६ ॥

अथैकः कब्बिदसदनुठायां धुत्तुं ५५दिनां प्रमथिच्छेदकभावं
प्रतिपद्य तमेवानुयाति । शेषं पूर्ववत् ॥ ५ ॥ अथैकः कब्बिदध-
मैकमवुत्तिरुत्ता उरुक्कास्सैअरति यः स औरअधिक, स च
तदुत्तया तम्मांवा ५५दिनां वा ५५मानं वत्तयति । तदेवमसो त
ज्ञावं प्रतिपद्योत्तं वा अयं वा तसं प्राणिनं स्वमांसपुष्टयर्थं
व्यापादयति, तस्य वा इत्तां छेत्ता भेत्ता भवतीति, शेषं पूर्व-
वत् ॥ ६ ॥

से एगइओ सोवरियभावं पडिसंधाय महिसं वा अत्ताण-
तरं वा तसं पाणं ० जाव उवक्खाइत्ता भवइ ॥ ७ ॥ से एग-
इओ वागुरियभावं पडिसंधाय मियं वा अत्ताणं वा तसं
पाणं इतां जाव उवक्खाइत्ता भवइ ॥ ८ ॥

अत्रान्तरे सौकरिकपरं, तस्य खड्डया व्याखेयम् ।
सौकरिकाः—श्वपवाभ्याश्चालाः, अर्द्धका इत्यर्थः ॥ ७ ॥ अथै-
कः कब्बिद—सुदुसपयो वागुरिकभावं लुप्थकस्य प्रतिसम्पा-
य—प्रतिपद्य वागुरया मृगं हरिणमन्यं वा तसं प्राणिनं
शराऽऽदिकमात्रं धुत्तुयं स्वजनाऽऽदयं वा व्यापादयति,
तस्य च इत्तां छेत्ता भेत्ता भवति । शेषं पूर्ववत् ॥ ८ ॥

से एगइओ साउणियभावं पडिसंधाय सउणिं वा अ-
त्ताणं वा तसं पाणं इतां जाव उवक्खाइत्ता भवइ ॥ ९ ॥
से एगइओ मच्छिपभावं पडिसंधाय मच्छं अत्ताणं
वा तसं पाणं इत्तां जाव उवक्खाइत्ता भवइ ॥ १० ॥

अथैकः कब्बिदयमा-पापजीवी शुकुनाः—लावकाऽऽव्यस्ते-
अरति शुकुनिकस्तद्भावं प्रतिसंधाय तम्मांवा ५५दिनां शुकु-
नमन्यं वा तसं व्यापादयति, तस्य च इत्तां ५५दिनां कि-
यां करोतीति । शेषं पूर्ववत् ॥ ९ ॥ अथैकः कब्बिदधमाय-
मो मासियकभावं प्रतिपद्य मस्यं वा ५५मं जलवरप्राणिनं
व्यापादयन्ननाऽऽदिका वा क्रियाः कुयांत्तुं शेषं सुगमम् ॥ १० ॥

से एगइओ गोवायभावं पडिसंधाय तमेव गोणं वा
अत्ताणं वा तसं पाणं इतां जाव उवक्खाइत्ता भवइ
॥ ११ ॥ से एगइओ गोवालभावं पडिसंधाय तमेव गोवालं
वा पणजिय पणजिय इतां जाव उवक्खाइत्ता भ-
वइ ॥ १२ ॥

अथैकः कब्बिदकूरकर्मकारी गोघातकभावं प्रतिपद्य गाम-
म्यतरं वा तसं प्राणिनं व्यापादयेत्तस्य च इत्तां ५५दिनाः
क्रियाः कुयांत्ति ॥ ११ ॥ अथैकः कब्बिदगोपालकभावं
प्रतिपद्य कस्याब्धिरोः कुपितः सन् तां गां परिचिन्त्य पुष्य-
कृत्वा तस्या इत्तां छेत्ता भेत्ता भूयो भूयो भवति । शेषं
पूर्ववत् ॥ १२ ॥

से एगइओ सोवरियभावं पडिसंधाय तमेव सुणं वा
अत्ताणं वा तसं पाणं इतां जाव उवक्खाइत्ता भवइ ॥ १३ ॥

से एगइओ वणियंतियभावं पडिसंधाय तमेव मयुसं
वा अत्ताणं वा तसं पाणं इतां जाव आहारं आहार-
ति, इति से मइया पावेहिं कम्पेहिं अत्ताणं उवक्खाइत्ता
भवइ ॥ १४ ॥ (३१ सूत्र)

अथैकः कब्बिदअव्यकर्मकारी शौचनिकभावं प्रतिपद्य सा-
रमेयपापजिहवं प्रतिष्ठाप्य तमेव भ्यानं तेन वा परं मृग-
सूकराऽऽदिकं तसं प्राणिनं व्यापादयेत्तस्य च इत्तां ५५दिनाः
क्रियाः कुयांत्ति ॥ १३ ॥ अथैकः कब्बिदनायो-निर्विकः
(सोवणियंतियभावं ति) भवमिच्छति शौचनिकः अन्तो-
ऽस्यास्तीत्यन्तिकोऽन्ते वा चरत्यन्तिकः पर्येतनासीत्यर्थः,
शौचनिकत्वासाधनिकत्वं सौचनिकाऽऽन्तिकः—कूरसार-
मेयपरिग्रहः प्रत्यस्तनिवासी च प्रत्यस्तनिवासिभिर्वा भ-
विष्यतीति तद्वसो तद्भावं प्रतिसंधाय-पुष्टसारमेयपरि-
ग्रहं प्रतिपद्य मनुष्यं वा कच्छपं पथिकमश्वगातमन्यं वा
मृगसूकराऽऽदिकं तसं प्राणिनं इत्तां भवति । अयं वा ता-
च्छौचनिकस्तुत्तुः सुदुप्रत्ययो वा प्रत्ययः । त्वि तु साध्या-
हारं प्राप्तवद् व्याखेयम् । तदथा-पुरुषं व्यापादयेत्तस्य च
इत्तां छेत्ता इत्यादि, तुत्तुप्रत्ययौ प्रागपि योजनी-
याविति । तदेवमसौ महाकूरकर्मकारी महद्विः कर्मभिरा-
मानमुपकथापयित्वा भवतीति १४ ॥ ३१ ॥ उक्ताऽऽस्ताजी-
वनोपायभूता वृत्तिः ।

इदानीं कचित् कुनञ्जिमिलाद्वयुपगमं याति—

से एगइओ परिसावयभावं उट्ठिता अहमेवं इत्तामि ति
कटु तिचिरे वा वट्टमं लावमं वा कवोयगं वा कविजलं
वा अत्ताणं वा तसं पाणं इतां जाव उवक्खाइत्ता भवइ ॥
से एगइओ केणइ आयाणं विरुद्धे समस्यं अदुवा स्त-
दाणं अदुवा सुगालणं गाहावतीण वा गाहाऽऽपुत्ताण
वा समेव अगणिकाणं ससपाइं भावेइ, अण्ये वि
अगणिकाणं ससपाइं भावावेइ, अगणिकाणं ससपाइं
भावंति वि अण्यं मणुपुत्ताण, इति से मइया पावकम्पेहिं
अत्ताणं उवक्खाइत्ता भवइ ।

अयं चात्र पूर्वसमादिशेषः—पूर्ववत् वृत्तिः प्रतिपादिता प्रच्छन्नं
वा प्राग्व्यपरोषणं कुयात्, इह तु कुनञ्जिमिलात्सत्ता-
ज्जनमध्ये प्राणिव्यापदनप्रतिष्ठां विधायोच्यते इति दर्श-
यति—अथैकः कब्बिदमांसान्नेच्छया व्यसनन कीदृया क-
पितो वा पयंदो मध्याद्वदुत्थायैवभूतां प्रतिष्ठां विधायत् ।
यथाऽहमेनं वच्यमाणं प्राणिनं हनिष्यामीति प्रतिष्ठां कृत्वा
पश्चात्तिष्ठिराऽऽदिकं इत्तां भेत्ता छेत्तेति ताच्छौचनिकस्तुत्तु-
सुदुप्रत्ययो वा, तस्य वा इत्तेत्यादि, यावदात्मानं पापेन
कर्मणा व्यापयित्वा भवतीति । इह चाधर्मपालककर्मविधि-
यमानेषु सर्वेऽपि प्राणिद्रोहकारिणः कथाऽऽदिमिवातव्यास्त-
त्र पूर्वमपराधकृत्वा अभिहिताः । साम्प्रतमपराधकृत्वा
दर्शयितुमाह—(से एगइओ इत्यादि) अथैकः कब्बिदकृत्वा
कोपनोऽलक्षिण्युत्तया केनचिदादीयत इत्याद्यां शब्दाऽऽदिकं
कारणं तेन विरुद्धः समानः परस्परपकुयात्, शब्दाऽऽदिन ता-
वत्केनचिदकुयां निमित्तो वाचा विरुध्येत, कृपाऽऽमानेन तु धी-

अस्त्वं कञ्चन हृदयम् । उपशङ्कनाप्यवसायेन कृप्यते । गन्धरसाऽऽदिकं त्वयादानं सुखेणैव दर्शयितुमाह—अथवा खलस्य कुपितः । ऽऽदिविनिर्दिष्टस्य दातॄन् खलस्य वाऽऽप्यवाप्याऽऽदर्शनां खलदानं तेन कुपितः, अथवा—सुरायाः खालकं—कोशकाऽऽदि तेन विक्षिप्ततामाऽभावात् कुपितः गृहपर्यादेरन्तर्गत् कुप्यदित्याह—स्वयमेवाग्निकायेनाग्निना तप्तस्याग्निः खलकवर्तीति शालि-
म्रीक्षादीनि ध्यामयद्देहद्वयेन वा दाहयेद्देहो वाऽप्यात्ममनुजानीयादित्येवमस्ती महापापकर्मभिरात्मानमुपव्यापयिता भवतीति ।

साम्प्रतमन्येन प्रकारेण पापोपादानमाह—

से एगइओ केणइ आयाणेंणं विरुद्धे समाणं अद्वा खल-
दाणेंणं अद्वा सुरायालणेंणं गाहावतीण वा गाहावइपुत्ताण
वा उट्ठाण वा गोण्णाण वा घोडगाण वा गइभाण वा सयमेव
घूरा(उ)ओ कप्येति, अन्नेण वि कप्पावेति, कप्पंतं पि अन्नं
समणुजाणइ, इति से महया ०जाव भवइ ।

अथैकः कश्चित्केनचित् तं खलदानाऽऽदिनाऽऽदानेन गृहपर्या-
देः कुपितस्तत्त्वं बन्धिन उष्ट्राऽऽदेः स्वयमेवाग्न्याग्निना परश्वऽऽ-
दिना (घूरा) अंति जह्याः खलका वा कल्पयन्ति क्षिणप-
न्येन वा क्षेदयन्ति, अन्त्यं वा क्षिन्वन्तं समनुजानीति, इत्येव-
मसाधारमनं पापन कर्मणोपाध्यापयिता भवति ।

किं च—

से एगइओ केणइ आयाणेंणं विरुद्धे समाणं अद्वा खल-
दाणेंणं अद्वा सुरायालणेंणं गाहावतीण वा गाहावइ-
पुत्ताण वा उट्ठालाओ वा गोण्णालाओ वा घोडगा-
लाओ वा गइभसालाओ वा कंटकवोदियाणं पडिपे-
हत्ता सयमेव अगणिकाएणं भ्माभइ, अन्नेण वि भ्माभवेइ,
भ्माभंतं पि अन्नं समणुजाणइ, इति से महया ०जाव भवइ ।

अथैकः कश्चित्केनचित्क्षिप्तेन गृहपर्यादेः कुपितस्तत्त्वं
बन्धिनमुष्ट्राऽऽदीनां शालागृहाणि (कंटकवोदियाणं) च
कण्टकशालाभिः प्रतिविधाय—पिष्टित्वा स्थगित्वा स्वय-
मेवाग्निना दहेत् । शेषं पूर्ववत् ।

अपि च—

से एगइओ केणइ आयाणेंणं विरुद्धे समाणं अद्वा खल-
दाणेंणं अद्वा सुरायालणेंणं गाहावतीण वा गाहावइ-
पुत्ताण वा कुंडलं वा मण्णि वा मोत्तिं वा सयमेव अवहरइ,
अन्नेण वि अवहरावइ, अवहरंतं पि अन्नं समणुजाणइ, इति
से महया ०जाव भवइ ।

अथैकः कश्चित्केनचित्दादानेन कुपितो गृहपर्यादेः सम्पन्नि-
कुरङ्गलाऽऽदिकं द्रव्यजातं स्वयमेवाग्नयेद्वदियाणं पूर्ववत् ।
साम्प्रतं पाष्णिएडकारि कोपेन यत्कुप्यन्तर्दशयितुमाह—

से एगइओ केणइ वि आदाणेंणं विरुद्धे समाणं अद्वा खल-
दाणेंणं अद्वा सुरायालणेंणं समाण्णाण वा माइणाण
वा छगं वा दंडं वा भंडं वा मत्तं वा लडिं वा भि-

सिगं वा चेलगं वा चिलिमिलिगं वा चम्मगं वा छेयगं
वा चम्मकोसिगं वा सयमेव अवहरति ०जाव समणुजा-
णइ, इति से महया ०जाव उवक्खाइता भवइ ॥

(से एगइओ इत्यादि) अथैकः कश्चित्स्वर्शनातुराणेण
वा वाक्पराजितो वाऽप्येन वा केनचित्क्षिप्तेन कुपितः
संज्ञितः कुप्यदित्याह । तथा—आऽप्यन्तीति अमणाले-
वामन्यमामपि तथाभूतानां केनचित्दादानेन कुपितः सन्
दृष्टकाऽऽदिकमुपकरणजालमपहरेत्, अन्त्येन वा दारये-
त् अन्त्यं वा हर्त्तं समनुजानीयात्, इत्यादि पूर्ववत् । एवं
तावद्विरोधिनोऽभिहितः ।

साम्प्रतमितरेऽभिधीयन्ते—

से एगइओ यो वितिगिंछइ । तं जहा—गाहावतीण वा
गाहावइपुत्ताण वा सयमेव अगणिकाएणं भ्माभइ, ०जाव अन्नं पि भ्माभंतं समणुजाणइ, इति से महया
०जाव उवक्खाइता भवति ।

(से एगइओ इत्यादि) अथैकः कश्चित् हृदमूढतया
(नो वितिगिंछइ स्ति) न विमर्षति—न मीमांस्ते यथाऽ-
नेन कृतेन समाऽमुवाऽनिष्टकले स्यात्, तथा मदीयमिदं-
मनुष्ठानं पापानुबन्धोऽन्येन न पयोऽन्यथयति, तज्जवाऽऽप्य-
अथारिकञ्चनकारितया इहलोकपरलोकविरोधिनोऽभि-
धाः कुर्वन् । एतदेवादेशेनो दर्शयति, तथा—गृहपर्यादे-
र्निर्निमित्तमन्व-तत्कोपमन्त्रेणैव स्वयमेवाऽऽग्निनाऽग्निकायेन
अग्निना ओषधीः—शालम्रीक्षादिकाः १०वायमेव दहेत् तथाऽप्येन
दाहयेद्देहन्तं च समनुजानीयादित्यादि ।

से एगइओ यो वितिगिंछइ । तं जहा—गाहावतीण वा
गाहावइपुत्ताण वा उट्ठाण वा गोण्णाण वा घोडगाण वा
गइभाण वा सयमेव घूरा(उ)ओ कप्येइ, अन्नेण वि कप्पा-
वेति, अन्नं पि कप्पंतं समणुजाणइ । से एगइओ यो विनि-
गिंछइ । तं जहा—गाहावतीण वा गाहावइपुत्ताण वा उट्ठाला-
ओ वा ०जाव गइभसालाओ वा कंटकवोदियाणं प-
डिपेहत्ता सयमेव अगणिकाएणं भ्माभइ ०जाव समणु-
जाणइ । से एगइओ यो वितिगिंछइ । तं जहा—गाहावती-
ण वा गाहावइपुत्ताण वा १जाव मोत्तिं वा सयमेव अ-
वहरइ ०जाव समणुजाणइ । से एगइओ यो वितिगिंछइ । तं
जहा—समाण्णाण वा माइणाण वा छगं वा दंडं वा ०जाव
चम्मच्छेदगं वा सयमेव अवहरइ ०जाव समणुजाणइ, इ-
ति से महया ०जाव उवक्खाइता भवइ ।

तथेहामुत्र च गोपाऽपयोऽलोचको निक्षिप्ततया गृहपर्यादि-
संज्ञितानां कजलकाऽऽदीनां जह्याऽऽदीनवयववांश्चिक्कयात् । त-
था शालां दहेत्, तथा गृहपर्यादेः सम्पन्नि कुरङ्गलमणि-
मौक्रिकाऽऽदिकमुपहरेत् । तथा अमणुसालायाऽऽदीनां दृष्टका-
ऽऽदिकमुपकरणजालमपहरेदित्येवं प्राक्तना एवाऽऽलपका
आदानकुपितस्यैव अभिहितस्त एव तदभावेनाभिधात-
व्या इति ।

साम्प्रतं विपर्यस्तदृष्टव आगाहमिष्याद्यवोऽभिधीयन्ते—
 से एवाहमो सययं वा माहयं वा दिस्सा खायाविहोहि
 पावकम्मोहि भवायं उववखाइवा भवइ, अदुवा यं अण्ड-
 राए आफालिचा भवइ, अदुवा यं कपसं वडिचा भवइ, का-
 लेष विसे अणुपविट्ठस्स असयं वा पायं वा० आबय्यो दवा-
 वेचा भवइ, अ हे भवंति बोममंता भारकंता अल्लमगा वे-
 सलगा किवखगा (निउज्जमावखगा) सययथा पव्वयंति ।
 कपेकः कञ्चिद्विपरीतमिष्याद्विहरिभद्रकः साधुमत्तनीकत-
 या अमणऽऽदीनां निर्गच्छतां प्रविशतां वा स्वतन्त्र निर्गच्छन् प्र-
 विशन् वा नानाविधैः पाषोपादानभूतैः कर्मभिरात्मानमुपस्था-
 पयिता भवतीति । एतदेव वक्ष्यति—अथवेत्ययमुत्तरापेक्षया प-
 क्षान्तरोपग्रहायः क्वचित्सानुदमंते सति मिष्यात्योपहनद्विष्ट-
 यापमकुतोऽप्यमित्येवं प्रमथमानः सन् एतद्विषयात्पसारयन् सा-
 धुमुद्विष्टावखगाऽऽसरावाः—अणुपुटिकायाः आस्फालयिता भ-
 वति । अथवा—तस्मिन्स्फारमापावयन् पकयं वचो ब्रूयात् । तद्य-
 धा—आनन्दमुपह । निरयंकपायक्रेषपरायण । दुर्बुद्धे । अपसराप्र-
 त्तमयस्यै अकुट्टी । विद्वत्पादस्य वा ब्रूयात् । तथा भिक्षुकाले-
 नापि (सं) तस्य भिक्षोरप्यभ्यां भिक्षाचरेभ्योऽणु-पक्ष्वाप्रवि-
 दस्य सत्तोऽयमननुपुष्टयाऽस्माऽऽदेनो दापयिना भवति । अपरं
 च दानोदात्तं निषेधयति तत्प्रत्यनीकनयः । एतच्च मृते-ये इमे
 पापकला भवन्ति त एवभूता भवन्तीत्याह—(वोसं ति) तुण-
 काहृदराऽऽदिकमचमकर्म नदु विद्यते नेपांते तद्वनः, तथा-
 अरिख-कुट्टममारेण पोहंलिकाऽऽविमारेण वाऽऽकान्ताः—प-
 राभयाः सुखलिप्लसोऽलसाः क्रमाऽऽगतं कुट्टमं पालयितुम-
 समर्थोऽपि पाषवज्रतमाश्चयन्ति । तथा चोक्तम्—‘गृहाऽऽधम-
 परो धर्मः, न भूतो न भविष्यति । पालयन्ति नरा धन्याः, क्लीबा-
 पापवज्रमाश्रिताः ॥ १ २ ॥’ इत्याह । तथा (वेसलगा सि)
 वृषला अधमः शुद्धजातयस्त्रिवर्गप्रतिचारकास्तथा कृपणाः
 क्लीबाः—अकिञ्चिक्कराः अमया भवन्ति—प्रमथयो गृह्णन्तीति ।
 साम्प्रतमेवामगारिकाणामप्यन्तविपर्यस्तमतीनामसद्वृत्त-
 माविर्भाववाह—

ते इयमेव जीवितं धीजीवितं संपदिबुद्धिं, नाह ते पर-
 लोणस्स अट्ठाए किंवि वि सिलीसंति, ते दुक्खंति, ते सो-
 यंति ते जूरंति ते सिप्यंति ते पिट्ठंति ते पस्सिप्यंति ते दु-
 वल्लखजूरसोययातिप्यपापिण्डपरितिप्यक्कव्वंथपपरिकि
 लेसाअ अप्पादेविरेया भवन्ति; ते मइया आरंभेण ते म-
 इया समारंभेण ते मइया आरंभसमारंभेण विक्खक्खेहि पा-
 वकम्मोहि किंवि उरालाई माणुस्सगाई भोगभोगाई भुजि-
 चारो भवंति । तं जहा—अन्नं अन्नकाले पाणं पाणकाले व-
 र्यं वर्यकाले लेणं लेणकाले सययं सययकाले सपु-
 व्वावरं च ए एहाए कयवलिक्कम्म कयकोडयमंगलपाय-
 च्छित्ते सिरसा एहाए कंटे मालाकडे आविद्धपणिसुवेके क-
 प्पियमालामउलीपाडिबद्धसरीरे वग्गारियसोशियुत्तगमण-
 दामकलावे अइतवत्थपरिहिरे चंदयोविल्लखगायसरीरे
 मइविमहालिषाए कूगमारसालाए मइविमहालपंसे सी-

हासयंति इत्थीगुम्मसंपरिवुडे सव्वाराएणं जोइया कि-
 पावमाणेणं मइया इपनट्टीपावयादयन्तीतल्लवाल्लुडियय-
 युंगपडुप्पाइयरेणं उरालाई माणुस्सगाई भोगभोगाई
 भुनयथो विहरइ ॥

(ते इयमेव इत्यादि) ते हि—साधुचर्मोपवादिनः सखर्म-
 त्यनीका इदमेव जीवितं परापवादोऽह्नजीवितं धिग्-
 जीवितं कुत्सितं जीविनं स, धुवुगुप्सापरायणं संप्रति ब्रु-
 हन्ति, एतदेवासद्वृत्तजीवितं प्रशंसतीति भावः । ते के-
 हलोकप्रतिबन्धाः साधुगुप्साजीविनो मोहान्धाः साधु-
 नपवन्ति, नापि ख ते पारलौकिकस्वार्थस्य आधनम्—
 अनुष्ठानं किञ्चिदपि—स्वस्वमपि क्षिपयन्ति—समाभ्ययन्ति,
 केवलं ते परान्—साधून् धामादिभिरनुष्ठानैर्बुद्धयन्ति—पीडा-
 मुत्पादयन्ति आत्मनः परेषां च, तथा, तेऽज्ञानात्प्राप्तथा
 तत्कुर्वन्ति येनाविकं शोचन्ते, परानपि शोचयन्ति—दुर्मा-
 षिताऽऽदिभिः शोकं चात्पादयन्ति, तथा ते परान् (जूरयंति)
 गर्हन्ति, तथा (तिप्यंति) सुखाक्कवावयन्त्यमानं परी-
 क्ष, तथा ते वराका अनुपुष्टधर्मोऽऽसन्नुष्ठानाः स्वतः पीष्य-
 न्ते परांश्च पीडयन्ति, तथा ते पापेन कर्मणा परितप्य-
 न्ते—अन्तर्दृष्टान्ते परांश्च परितपयन्ति । तदेवं तेऽसद्वृत्तयः
 सन्तो दुःखनशोचनाऽऽदिकेऽष्टाद्विप्रविरताः । अथा भवन्ति ।
 एवंभूताश्च सन्नस्ते महताऽऽरम्भेण—प्राणिपतिरापनकृपेण
 तथा महता समाभ्येण—प्राणिपतिरापनकृपेण, तयो—
 भाभ्यामप्यारम्भसमारम्भाभ्यां विरूपकृष्य नामाप्रकरः
 साध्यानुष्ठानैः पापकर्मकृष्येद्वारात्तन्त्योऽह्नताम्सप्रसा-
 मीकान् मधुमद्यमांसाऽऽनुपयान् मानुषकान्—मानु-
 ष्यभययोग्यान् भोगेभ्योऽप्युत्कृष्टान् भोगभोगान् तं साव-
 द्यानुष्ठायिनो भोक्तागो भवन्ति । एतदेव वक्ष्यितुमाह—(तं
 जहेत्यादि) तद्यद्यनुपदश्येते । अन्नमन्नकाले यथेष्टितं तस्य
 पाषाणुष्ठानास्संपद्यते, एवं पातवज्रशयनाऽऽसनाऽऽदिकमपि ।
 सर्वमेतद्यथाकालं सपूर्वोपरं संपद्यते, सह पूर्वेषु—पूर्वाह्नक-
 तस्येन अपरेण—आपराह्नकतस्येन, यदि वा—पूर्वं यत्कि-
 यते स्नानाऽऽदिकं तथा परं च यत्किप्यते विज्ञेयमोजानाऽऽ
 दिकं तेन सह वर्तते इति सपूर्वोपरम् । इदमुक्तं भवति ।
 यद्यथा प्राच्यते तत्सदा संपद्यत इति, अस्मिन्निर्वाणप्राप्ति-
 मेव लक्ष्यतो वक्ष्यितुमाह । तद्यथा—विभूत्या स्नातस्तथा कृ-
 तं देवताऽऽज्ञानिभिर्न बालकमे येन स तथा, तथा कृतानि
 कौतुकान्यवतारणकाऽऽदीनि मङ्गलानि च सुवर्णैश्चन्दनद्वय-
 क्तद्व्योषोष्यैकाऽऽद्व्योषकस्योऽऽदीनि, तथा दुःखताऽऽ-
 दिप्रतिघातकानि प्रायश्चित्तानि येन स कृतकौकुमङ्गलमाय-
 क्षितः, तथा कल्पितश्चालो मालामाधानो मुकुटश्च २, स तथा
 विद्यते यस्य स भवति कदिवतमालामुकुटी, तथा प्रतिब-
 ज्जरीतो वहापयवकायो युवेयवैः । तथा—(वग्गारियं ति)
 प्रलज्जितं धोयीवृत्तं कटिचूषं मङ्गरामकलापश्च येन स
 तथा, तदेवमवो शिरसि स्नातः नानाविधविलेपनावलि-
 तश्च कण्ठे कृतमालस्नयाऽपरयथोक्तपूषणभूतिः सम्मह-
 र्गामुच्चार्यम्—(महाक्षियाप सि) विस्तीर्णाय कूटगार-
 शालायं तथा महति महालेखे चित्तीर्णे सिहाऽऽसने भद्रा-
 ऽऽसने समुपविष्टः क्लीगुहमेन युवतिजनेन साङ्गमपरपरिवा-
 रेण संपरिवृत्तो—वेष्टितो यस्तथा, महता वृष्टयेण ग्रहत-

नाम्नवीनवादिभनस्यादिरेवेयोदारात् मातुष्यकार्त्तमोगमो-
गाभ्युज्जानां विहरति—प्रविशति, विजृम्भतीत्यर्थः ।

तत्स यं एगमवि आद्यवेमाहस्य ० जाव चचारि पंच
जणा अमुता चेव अम्मुहुंति, भग्गो देवाकुण्डिवा ?
किं करोमी ? किं आहारोमी ? किं उवण्णोमी ? किं आचि-
ट्ठामो ? किं भेदिथं इच्छिणं ? किं मे आसगस्स सयइ ?
तमेव पात्तिता अणारिया एवं वयंति—देवे खलु अयं
पुरिसे, देवसिणाए खलु अयं पुरिसे, देवजीवसिणजे खलु
अयं पुरिसे, अणेष वि च यं उवमीवेति । तमेव पामिचा
आरिया वयंति—अभिकेतकूरकम्पे खलु अयं पुरिसे अ-
विजुम्पे अयापारवले दाडिण्णामिह नेरइए कएइपकिह-
ए आगमिस्सायं दुड्डहवोहियाए वाचि भावेस्सइ ।

तस्य च कश्चिप्रयोजने समुत्पन्ने सति एकमपि पुरुषमा-
हापयतो यावच्चक्रवर्तारः पञ्च वा पुरुषा अमुक्ता एव स-
मुपतिष्ठन्ते । ते च किं कुर्वन्ताः ? एतद्वचनमात्रमुच्यते ।
तद्यथा—मणु—आहापय स्वाभिन् । धम्या वयं येन
अवताऽप्येवमादियन्ते किं कुर्मः ? इत्यादि सुगमम् ।
वीरकूटवर्णितमिति, तथा किं च ते युष्माकमास्यकस्य
मुक्त्वायं वचदन्ते स्वायु प्रतिभाति ? यदि वा—यं देवास्य भवदी-
याऽऽहस्य स्रजति निर्गच्छति तदेव वचं कुर्म इति । तथा
तमेवेत्यादि । तमेव राजानं तथा कीदृशमनं दृष्ट्वा अन्येऽन्यायं
वचं वदन्ति । तद्यथा—देवः स्रजवयं पुरुषस्तथा देवस्नानको
देवभेदो बहुनामुपजीव्यः, तथा—तमेवं साम्प्रतेक्षितया सद्यु
ह्वायितं दृष्ट्वा आर्यो—विधेकिनः सदाचारवन्त एवं वृजन्ते । तथा
चा—आभिक्षन्तकरकर्मां खरवयं पुरुषां, हिंसाऽऽक्रियामप्रवृत्त
इत्यर्थः, तथा धूयते—रेखवहायुना संसारचक्रवाले आश्रयते
येन तज्जलं—कर्म, श्रीणाऽऽदिको न कर्मप्रत्ययः । अतीव—प्रभूतं
भूतमहमकारं कर्म यस्य सोऽतिभूतः, तथाऽतीवाऽऽहम्
मः पापैः कर्मभिः रक्षा यस्य सोऽभयामरक्षा, तथा
दक्षिणस्यां दिशि गमनशीलो दक्षिणगामुकः । इदमुक्तं भवति-
यो हि कूरकर्मकारी साधुनिम्नपरायणस्तद्गाननिषेधकः स
दक्षिणगामुको भवति—दाक्षिण्यस्येष्टु नरकतिर्यग्मनुष्या-
मरेषु उत्पद्यते, तादृभूतआयमनो दक्षिणगामुक इत्युक्तम् ।
इदमुक्तं आह—(नेरइए इत्यादि) नरकेषु अग्रे नारकः, कृष्णः
पक्षोऽस्यास्तीति कृष्णगामिकः, तथा आगामिनि काले
नरकादुत्पन्नो तुल्लमभौतिकभार्यं बाहुव्येन भविष्यति ।
इदमुक्तं भवति—दिक्षु मध्ये दक्षिणा दिग् अशस्ता गतिषु
नरकगतिः, पक्षयोः कृष्णपक्षः, तदस्य विषयान्धस्येन्द्रियायु
कूलवर्तिनः—परलोकातिनिष्ठइदमेतः साधुपदेहिणो दानान्तराय-
विधायिनो दिगाविकमशस्तं दक्षिणम्, अयदपि यदशस्तं
तिर्यग्गन्तादिकमभौतिकलामाऽऽदिकं च तद्योजनीयमस्थेति ।
एतद्विपरीतस्य तु विषयमिदं स्पृहस्य इन्द्रियाननुकूलस्य प-
रलोकादीनां साधुपदसाधनः सद्युत्पन्नतत्त्वाऽदक्षिणगामु-
कत्वं सुदेवत्वं शुक्रप्राप्तिकत्वं तथा सुमातृपत्त्याऽऽशतस्य सु-
लभमभौतिकमित्येवमादिकं सद्युत्पन्नानुष्ठानैः सन्नि भवतीति ।

साम्प्रतमुपसंजिघृक्षुवाह—

इच्छेयस्स ठाहस्य उड्डियावेगे अभिगिज्झति, अणुड्डिया-

वेगे अभिगिज्झति, अभिज्झाडरा अभिगिज्झति, एस
ट्ठाणे अणारिए अकेवलं अप्पदिपुळे अणेषाउए अयंसुद्धं
असल्लगत्तणे असिद्धिमगे अमुत्तिसमगे अनिक्खासमगे अ-
णित्तज्जासमगे असव्वनुक्खपहीसमगे एगंतविच्छं असाइ,
एस खलु पटपस्य ठाहस्य अयम्पक्खलस्स विभंगे एव-
माहिए । (३२ सूत्र)

इत्येतस्य पूर्वोक्तस्य स्थानस्य वेद्यवत्तल्लस्य शुक्रमारमू-
स्य सांसारिकस्य परित्यागबुद्ध्या एके—केचन विषयस्तमत्तवः
पापविहङ्गकोशानेतोत्थिताः परमार्थमज्ञानानाः (अभिगिज्झ-
ति ति) अभिमुखेन लुभ्यन्ते लाभप्रयत्ना भवन्तीत्यर्थः ।
तथा एके केचन साधवनेतिगल्लसमात्तु ख्वाणदनुपसिध्दया घृष्ट-
स्या एव सन्तः (अभिमज्झं ति) ख्वाण—वृष्णा । तद्वाराऽऽ-
सन्तोऽप्येतस्य लुभ्यन्ते, यत एवमतोऽहं स्थानमनायो-
नुष्ठानपरित्यागनाथं महापुरुषानुवीर्य न भवति, तथा न विद्या-
ते केवलमस्मिन्निष्ठकेवलमशुद्धमित्यर्थः । तथेतदपुरुषाऽऽसी-
त्तत्वादपरिपूर्वं सम्मुखविरहाच्छुद्धमित्यर्थः । तथा न्यायिन व-
रति नैयायिकं, न नैयायिकमनैयायिकम्—असम्भाषणवृत्ति-
कमित्यर्थः । तथा 'रवे लगे' संवरणे, शोभनं लगनं—संवरणम्
इन्द्रियसंयमकं सल्लगस्तद्भावः सल्लगत्वं न विद्यते सल्ल-
गत्वंमस्मिन्निष्ठसल्लगत्वं, इन्द्रियासंवरणरूपमित्यर्थः । य-
दिवा—शुद्धवचञ्चल्यं—मायानुष्ठानमकार्यं तद्भावयति—कव-
यति, तच्छुद्धयं यत्परिधानं तत्वाश्रयशुद्धयगमयति ।
तथा न विद्यते सिद्धंमोक्षस्य विशिष्टप्रधानोपलक्षितस्य
मार्गो यस्मिन्तद्विद्विभङ्गः, तथा न विद्यते मुक्ते-
रशेषकर्मप्रत्युत्पन्नलक्षणया मार्गः सद्यदर्शनज्ञानस्यारिक्ता-
ऽऽहम्करो यस्मिन्तदमुक्तामति, तथा न विद्यते परिनिर्भूतः प-
रिनिर्वाणस्याऽऽमस्त्रास्त्वयाऽऽपत्तकपस्य मार्गः—वन्धा य-
स्मिन् स्थाने तदपरिनिर्वाणमार्गः, तथा न विद्यते सर्वदुःखानो
शारीरमासानां प्रत्ययमार्गः सद्युपदेशऽऽहम्करो ब्रह्मसत्त-
सर्वदुःखप्रक्षीणमार्गः, कुत्र एवमुक्तं तत्स्थानमित्याशङ्क्यऽऽ-
ह—(एगंतस्यादि) एकान्तैवेन तत्स्थानं यतो मिथ्याभूतं मि-
थ्यासोपपन्नपक्षीनां यत्तत्तद्भवत्यन एवासाधनसम्बल्लस्यत्वात्
न ह्ययं सत्युत्पद्येवेति वन्धाः येन विषयान्धाः प्रवर्तन्त इति ।
तद्यं प्रथमस्य स्थानस्यऽऽधर्माप्राप्तिकस्य बाधोपादानभूतस्य
विभङ्गो—विभागां विच्छेदः स्वकृपमिति यावत् ३४ ।

साम्प्रतं द्वितीयं धर्मोपादानभूतं पक्षमाश्रयाऽऽह—

आहारो दोचवस्स ठाहस्य अयम्पक्खलस्स विभंगे एव-
माहिज्झइ—इह खलु पार्थिवं वा पदीयं वा उदीयं वा दा-
हिणं वा संतेगइया मणुस्सा भवंति । तं जहा—आरिया वेगे
अणारिया वेगे उव्वागोया वेगे सीयागोया वेगे कायमंता वेगे
इस्ममंता वेगे सुव्वाया वेगे दुव्वाया वेगे सुक्खा वेगे दुक्खा
वेगे, तेषि च यं खेचवत्पूणि पणिगइयाइ भवति, एसो
आलावगो जहा पोंडिगए तहा खेत्तवो, तेणैव अभिप्ता-
वेण ० जाव सव्वोवसंता सव्वथाए परिनिव्वुट्ठेति वेमि ।
एस ठाणे आरिए केवलं ० जाव सम्बदुक्खपहीसमगे ए-

गतसम्ये साहु, दोहचस्स ठाणस्स धम्मपक्खस्स विभंगे
एवमाहिण । (३३ ख्र)

(अष्टाचरत्तरादि) अग्रति-अधर्मपाण्डिकस्थानाद्वन्तरमयम-
परा द्वितीयस्य स्थानस्य धर्मपाण्डिकस्य पुरयोपादानभूतस्य
विभङ्गो-विभागः स्वरूपं समाधीयते-सत्यमाख्यायते । त-
द्यथा-प्राचीने प्रतीचीनमुदीचीने शृङ्गिणं वा विविचभागमा-
भित्य सन्ति विघ्नन्ते एके कश्चन कस्यासुपरम्पराभाजः मनु-
ष्याः, पुरुषाः ते क वषयमागुलभावा भवन्ति । तद्यथेत्ययमु-
पपदशोधार्थः, आर्या एके-केचनाऽऽश्वेदेशोपज्ञास्तथा अनार्याः
शक्यवन्तश्चरत्तरादिस्य इत्यादि यथा पौल्लवरीकाप्ययने
तद्यथाऽपि सर्वे निरवयवं भगितव्यम् । (तच्च 'पुल्लवरी' शब्दे-
ऽस्मिन्नेव भागे गतम्) यावत्त एव पूर्वोक्तेन प्रकारेण सर्वे-
भ्यः पादस्थानेभ्य उपगच्छताः, तथा अनः एव सर्वोऽऽगत-
श्च परिनिर्बुता इत्यहमेव ज्ञायामि । तदेवमेतत्स्थानं कैवल्य-
मिति नैवाधिकमित्यादि प्रात्यक्षपरिपयेण नैवं शक्यं द्विती-
यस्य स्थानस्य धार्मिकस्यैव विभङ्गो-विभागः-स्वरूपमाक्या-
तमिति ॥ ३३ ॥

साम्प्रतं धर्माऽधर्मयुक्तं नृतीयं स्थानमाभिधत्वाऽऽह-

अहावेरे तवस्स ठाणस्स भिस्सगस्स विभंगे एवमाहि-
ज्ज-जे इमे भवन्ति आराधिया आवसहिवा मामणियं-
तिया कएहुइरहस्सिता ० जाव त त्थो विप्पमुच्चमाणा झु-
ज्जो झुजो एल्लमूयत्ताए तमुत्ताए पच्चायंति, एस ठाणे अत्ता-
रिए अकेवले ० जाव असव्वदुत्तवपहील्लभगे एगंतमिच्छे
असाहु, एस खलु तवस्स ठाणस्स भिस्सगस्स विभंगे एव-
माहिण । [३४ ख्र]

अथापरस्तुनीयस्य स्थानस्य मिश्रकाऽऽक्यस्य विभङ्गो-वि-
भागः-स्वरूपमाख्यायते-अत्र आधर्मपक्षेण युक्तोऽधर्मपक्षो-
मिष इत्युच्यते, तत्राऽधर्मस्येह भूयिष्ठत्वाधर्मपक्ष एवायं
द्रष्टव्यः । एतदुक्तं भवति-यथापि मिथ्यादृष्टयः काश्चित्-तथा-
मकारां भाषाणिपाताऽऽदिनवृत्तिं विदधानि, तथाऽप्याशया-
शब्दशब्दादिभिर्ये पिभोदये सति शर्करामिश्ररूपवान्वद्वृत्त-
प्रशस्त्वादिभिरक्षिताद्योसाधकत्वाभिरयं कृतमापद्यन्ते, ननो
मिथ्यात्वाभुत्तमावात्तं मिश्रपक्षाऽप्यधर्म एवावगत्यते इति ।
एतदेव दर्शयितुमाह- (जे इमे भवन्तीत्यादि) ये इमे अनन्त-
रमुच्यमाना अरण्ये चरन्तीत्यारण्यिकाः कन्मूलफलका-
णिनस्तापसाऽऽकृत्या, ये चावसथिका आश्वसा-शुद्धे तेन च
रन्तीत्यावसथिका शुद्धिः, ते च कुतश्चित् पापस्थानाजि-
वृत्ता अपि प्रबलमिथ्यात्वापहतमुद्धयः, ते यद्यप्युपवासा-
ऽऽदिना महता कायकलेशेन देवगणयः केचन भवन्ति, तथाऽपि
त आसुरीयेषु स्थानेषु क्लिष्टाधिक्यमुच्यते इत्यादि
सर्वे पूर्वोक्तं भगनीयं यावत्ततश्चतुता मनुष्यमनं प्रत्यावा-
ता एल्लमूक्तत्वेन ततोऽप्यतया जायन्ते । तदेवमेतत्स्थान-
मनार्थमकलमम् असंपूर्णमनैवाधिकमित्यादि यावत्कामन-
मित्याभूतं सर्वथैतदसाध्वितं, दुर्नीयस्थानस्य मिश्रकस्या-
यं विभङ्गो-विभागः स्वरूपमाक्यातमिति । उक्त्याधर्मधर्म-
मिश्रस्थानानि ॥ ३४ ॥

साम्प्रतं तत्राभिधानाः स्थानिनाऽभिधीयन्ते, यदि वा-प्राकृत-
मेवाव्येन प्रकारेण विशेषिततरमुच्यते-तत्राऽऽधर्मधार्मिक-
स्थानकमाभित्याऽऽह-

अहाऽवेरे पदमस्स ठाणस्स अधम्मपक्खस्स विभंगे एव-
माहिज्ज-इह खलु पारिणं वा, पडीणं वा उदीणं वा दा-
हिणं वा संतेयतिया मणुस्सा भवन्ति-मिहत्था महिच्छा
महारंभा महापरिगहा अधम्मिया अधम्माणुया अध-
म्मिद्धा अधम्मकस्साई अधम्मपायजीविणो अधम्मपलोई
अधम्मपलज्जा अधम्मसीलसमुदायारा अधम्मसंयं च व
वित्तिं कप्पमाणा विहरंति ।

अथापरः-अस्यः प्रथमस्य स्थानस्याधर्मपाण्डिकस्य विभङ्गो
विभागः स्वरूपं व्याख्यायते- (इह खलु इत्यादि) सुगमं, या
वन्मनुष्या एवं स्वभावा भवन्तीति । एतच्च प्रायो शुद्धत्वा
एव भवन्तीत्याह- (महच्छा इत्यादि) महती-राज्याविभवप-
रिवाराऽऽदिका सर्वातिशायिनी इच्छा-अन्तःकरणप्रवृत्तिर्येषां
ते महच्छाः, तथा महानारम्भो-बाह्यादमहदलिकागन्त्रीप्रवा-
दकृतिप्रवृत्त्याणांऽऽदिका येषां ते महाऽऽरम्भाः, ये चैवंभूता-
स्त महापरिग्रहाः-अनघान्यद्विपद्वचनपदवास्तुत्तवाऽऽदिप-
रिग्रहवन्तः कश्चित्पयनिबुत्ताः अन एवाधर्मेषु चरन्तीत्यधा-
र्मिकाः, तथाऽधर्मिणा निश्चिन्तकमकारित्वाधर्मवबुद्धाः, तत-
आधर्मे कश्चैव अनुता-अनुमोदने येषां ते भवत्यधर्मोऽनुज्ञाः,
एवमधर्मम् आकृत्यां शीले येषां ते तथा, एवमधर्मप्रायजीवि-
नः, तथा अधर्ममव प्रबलाकृतितु शीले येषां ते भवन्त्यधर्म-
क्लिंकिनः, तथाऽधर्मप्रायेषु कमजु प्रकर्षेण रज्यन्त इति अ-
धर्मप्रज्ञाः-“एतत्तयोरैकम्” इति तस्य स्थाने लकारोऽव कृत इ
ति, तथाऽधर्मशीला अधर्मस्वभावास्तथाऽधर्मोऽमकः सनु-
दाचरो यतिकञ्जानुष्ठानं येषां ते भवन्त्यधर्मशीलसनुदा-
चाराः, तथाऽधर्मेषु-पापेन सावधानुष्ठानेनैव दृढनाङ्गनिर्मा-
ल्लुनाऽऽदिकेन कर्मणा वृत्तिवर्तने कल्पयन्तः-कुर्वाणा विहर-
न्तीति-कालमतिवाहयन्ति ।

पापानुष्ठानमेव लेशतो दर्शयितुमाह-

इण छिन्द भिन्द विगतता लोहियपाणी चंदा रुदा खुदा
साहस्सिवा उकुंचण्वं चण्णमायाणियडिक्कडवडाहसंपभो
गवहुला दुस्सीला दुव्वया दुप्पडियाणदा असाहू सत्त्वा-
आ पाणाइवायाओ अप्पडिविरया जावजीवाए ० जाव स-
व्वाओ परिग्गहाओ अप्पडिविरया जावजीवाए सत्त्वा-
ओ कोहाओ ० जाव मिच्छादंसणसत्त्वाओ अप्पडिविरया,
सत्त्वाओ सहाणुम्मइणवसणगंधविलेवणसहफरिससरुव-
गंधमज्जालंकाराओ अप्पडिविरया जावजीवाए सत्त्वाओ
सगडरहजाखजुगंगिद्धिथिद्धिसियासंदमाणियासयखास-
खजाखवाहण भोग भोयखपवित्थरविहोओ अप्पडिविरया
जावजीवाए सत्त्वाओ कयविक्रयमासद्धमासत्तवमववहारा-
ओ अप्पडिविरया जावजीवाए सत्त्वाओ हिरसमुवसण्णव-
सण्णमोचियसंखसिस्पवालाओ अप्पडिविरया जावजी-
वाए सत्त्वाओ कूडतुलकूडमाणाओ अप्पडिविरया जावजी-
वाए सत्त्वाओ आरंभसमारंभाओ अप्पडिविरया जावजीवाए

सम्भाभो करणकारावशाभो अप्पडिविरया जावजीवाए स-
म्भाभो पयसपयावशाभो अप्पडिविरया जावजीवाए स-
म्भाभो कुट्टपण्डितजणताडणवहवंधपरिकिलेमाभो अप्प-
डिविरया जावजीवाए, जे आवसं तहप्यगारा जे सावजा
अवाहिया कर्मता परपाणपरियावणकरा जे अवारिहि
कज्जति ततो अप्पडिविरया जावजीवाए ।

(इह छिद्दि भिद्द इत्यादि) स्वत एव हनन्ताऽऽदिकाः क्रियाः
कुषोला अपरेषामप्यवसात्मकमुपदेशी द्वादि, तत्र हनने-
इत्यङ्गाऽऽविभक्त्यकारयन्ति, तथा छिन्धि कर्त्ताऽऽदिकं, भिन्धि
क्षलाऽऽदिना, विकर्त्तकाः-प्राणानामजिनापनेनारोऽन एष लो-
हितपाशयः, तथा अक्षरा गौदा-निर्दिष्टाः शुद्धाः शुद्ध-
कर्मकारिण्यन्त, तथा साहसिका-असमीक्षितकारिणः, तथा
उत्पन्नजनवञ्जनमायानिर्दिष्टकृतकपटाऽऽदिभिः सहानिर्दिष्ट-
योगो-गार्थे तत्र बहुलास्मत्पञ्चुरास्ते तथा, तत्रोच्ये कुञ्ज-
क्षलाऽऽपारापराधेमुक्तञ्जने वञ्जने-प्रसारणे, तद्यथा-अम-
रक्षणाः प्रयोगाण्युक्तकभिर्धोमिकवञ्जनाय वञ्जितः माया-
वञ्जनबुद्धिः प्रायो वाण्यजामिव निकृतिस्तु वक्तव्यया कु-
कुंटाऽऽदिकं गणत इत्यप्रधानवणिकप्राप्तियमाप्याकारिण पर-
वञ्जनाय गलकर्त्तकानामिवावस्थाने, दक्षमाणानपथ्यादिवि-
पर्यकरणे कपटं यथा आयादभूतिना नन्देनाऽपरापरव-
षण्णवृत्त्याचार्योपाध्यायसङ्घाटकाऽऽप्याध्यायचारो सादका
आवासाः, कृतं तु कार्याण्यनुलाभप्रथाऽऽदः परवञ्जनार्थे न्यु-
न्यायकर्मम्, एतेककुञ्जनाऽऽदिभिः सहानिर्दिष्टय संप्रया-
गा, यदि वा-सानिश्चयेन द्व्यंश-कस्तूरिकाऽऽदिनाऽपरस्य
द्वयस्य संप्रयोगः सानिस्प्रयोगस्तदुल्लभ्यप्रधाना इ-
त्यर्थः । उक्तं च-“सां होइ सानिजोगां, द्वयं छं छादियऽक-
हंवेसु । हेसमुगायवणसु य, अन्त्यनिर्दिष्टय कुणहं ॥१॥”
एते वातकुञ्जनाऽऽदयो मायापर्याया इन्द्रशकाऽऽदिवत् कथ-
ञ्छिन्ति क्रियाभेदेऽपि द्रष्टव्याः । तथा वृष्ट शीले यथा ते दु-
शीलाभिर्युगपद्विरता अपि क्षिपे विस्वदन्ति, दुःखानु-
मेयाः शूद्रगन्धमावा इत्यर्थः । तथा दुष्टानं प्रतानि यथा न
तथा, यथा मांसमज्जन्तकालसमाप्तं भूतनगरसंशो-
धानेन मांसप्रदानम्, अन्यथापि नरुभोजनाऽऽदिकं तेषां दुष्ट-
जननिर्दिष्ट, तथाऽन्यस्मिन् जन्मात्तरे भुगुपधर्माऽऽदिक-
मन्यवहिरिष्यामिष्यवहानान्धा जन्मान्तरेविधिहारणं सनि-
धामेव व्रतं गृह्णन्ति, तथा दुःखेन प्रत्यानन्दने पुण्यपुण्य-
नन्धाः । इदंरुक् भवति-वेगानन्देनापरेण कर्त्तव्यप्रत्युप-
कारेणैव गवांऽऽधमासा दुःखेन प्रत्यानन्दने, यदि वा-
सत्यपुण्यकारं प्रत्युपकारभिर्यथा नैवाऽऽनन्दने प्रत्यु-
पकारेणैव शोषेनवागप्रादयन्ति, तथा चाङ्गम्-“प्रति-
कर्त्तुमशुक्तिः, नराः एवोकारिणाम् । शोषमुत्पाद्य गच्छन्ति,
मर्त्यनामिव वायसाः ॥ १ ॥” यत्र एवमातोऽसाधवन्ते
पापकर्मकारिण्यन्त, तथा यावज्जीव-यावन्त्याण्यधारेण
सर्वस्वमाप्राणानिपानादप्रतिविरता लोकानिन्दनीयादापि ब्रा-
ह्मणप्राप्ताऽऽदिविरता इति सर्वप्रथमम्, एष सर्वस्मादपि कू-
टसाध्यायप्रतिविरता इति, तथा सर्वस्माद्विवालाऽऽदः पर-
द्व्यंशपुण्यदाविरताः, तथा सर्वस्मादप्यङ्गामनाऽऽदयः पु-
नर्विरताः, एष सर्वस्वमात्प्रादप्रहादु यानिषोषकदाप्यविरताः,

एष सर्वेभ्यः कोषमानमायालोभेभ्योऽविरताः, तथा प्रेमज-
कलहाभ्याभ्यानेपेभ्योपरपक्षाद्वाऽऽतिरिक्तमायाभ्यावाद्वा-
मिथ्यादर्शनशल्याऽऽदियोऽसद्वृत्तुष्टानिभ्यो यावज्जीव्ये यऽप्र-
तिविरता प्रवर्तिते इति । तथा सर्वस्मात्सामोसमर्दनवर्णकवि-
लपनशब्दस्पर्शरूपरसगन्धमह्यिवालङ्कारात्कामाङ्गमाहंजि-
ताद्वर्त्तविरता यावज्जीव्येति । इह च वर्णकप्रहसन वर्णवि-
शेषाऽऽप्यादं लोभाऽऽदिकं गृह्णन्ति, तथा सर्वतः-शकटरथा-
ऽऽदयानिविशेषाऽऽदिकात्प्रतिविस्तरविधेः परिकरकात्परि-
प्रहादप्रतिविरताः, इह च शकटरथाऽऽदिकं भव याने शकट-
रथाने, युग्मे-पुरुषोन्मिस्तमाकाशयाने (गिच्छि ति) पुरुषादयो-
न्मिस्ता भोजिता । (गिच्छि ति) वेगसाम्राज्यविनिर्मिता यान-
विशेषः । तथा- (सद्वर्त्तव्येति च) शिविकारिविशेष एव, तत्र-
वमन्यस्मादपि वन्धाः-परिप्रहादपुपकर्मभूताद्विरताः, त-
था सर्वतः-सर्वविरताः तथा सर्वतः कृतिपादाऽऽदयः याम-
काधेमाप्यकर्मकार्याण्यमाऽऽदिभिः एतद्विनिर्दिष्टाऽऽत्मकः
संश्लेषहारस्तस्माद्विरता यावज्जीव्येति, तथा सर्वस्माद्वि-
रत्यसुखगोऽऽदः प्रधानापरिप्रहाद्विरताः, तथा कृततुलाकु-
टमानाऽऽदयः विरताः तथा सर्वतः कृतिपादाऽऽदयः संस्-
तः करणमन्येन च यत्किञ्चित्कारयन्ति तस्माद्विरताः, तथा
पञ्चनामचतः तथा कण्ठनकुट्टनपट्टनजंभानाडनवधव-
स्थाऽऽदिना यः परिक्षः प्राणिनो तस्माद्विरताः । सास्त्र-
मुपसंहार-वैचान्यं तथाप्रकारः परप्रीडाकारिणः साध्याः
कर्मसमापका अर्थाधिकार-बोद्धव्यमावकारिणः तथा परप्रा-
णपरिपानकरा गोप्राह्वानिन्द्रप्रदप्रधानाऽऽत्मकाः यऽना-
र्थः कूरकर्मभिः क्रियन्ते, ततोऽप्रतिविरता यावज्जीव्येति ।

पुनरप्यथा बहुप्रकारमभिवर्त्तकं

प्रतिपिपादिविबुराह-

मं जहाणाम एहं पुत्रिमे कलममवरतिलवृग्गमामनि-
प्लावकुल्लव्धआलमेदगपलमेयगमादि एहि अयंते कूर
मिच्छादं दे पंजोति, एवमेव तहप्यगारं पुरिमजाए तितिर-
वद्वगलावगतोतकविज्जलामिममवराहगहाहगोहकुम्भ-
मिरिमिवमादि एहि अयंते कूर मिच्छादं दे पंजोति, जावि
य से वाहिरिया परिसा भवइ । तं जहा-दामेइ वा पेसेइ
वा भयएइ वा भाइछंइ कम्मकरणइ वा भोगपुरिसेइ वा
तेमि पिय यं अमयरंमि वा अहालवृग्गमि अवराहंमि
सयमव गरुपं दं दे निवेनेइ । तं जहा- इमे दं देइ, इमे वुं देइ,
इमे तं देइ, इमे तालेइ, इमे अदुवबंधणं करेइ, इमे नियल-
बंधणं करेइ, इमे हांठुवबंधणं करेइ, इमे चारगबंधणं करेइ, इमे
नियलजुयलसंकोषियमाडियं करेइ, इमे हत्थच्छिन्नयं करेइ,
इमे पायच्छिन्नयं करेइ, इमे कञ्चच्छिन्नयं करेइ, इमे नक्कओ-
हुमीमसुहाच्छिन्नयं करेइ, इमे ययगुहियं अंगुहियं पक्खा-
कोडियं करेइ, इमे गणयुप्पाडियं करेइ, इमे दंसुप्पाडियं
वमणुप्पाडियं जिम्बुप्पाडियं ओलवियं करेइ, धमियं करेइ,
घोलियं करेइ, छलाइयं करेइ, छलालिभयं करेइ, खारवत्तियं
करेइ, वज्जवत्तियं करेइ, सीहपुच्छियं करेइ, वसपप-

च्छिद्यं करेह, दवगियंयं कागयिमंसकखानियंयं भस-
पागनिकुङ्गं इमं जावजोर्षं वहर्षधयं करेह, इमं अजय-
रेणं असुमेणं कुमारेणं मारेह ।

तद्यथेयुपमदर्शनायो नामशब्दः संभावनायां, संभाव्यते अ-
स्मिन्विचित्रे संसारे कंचनैवंभूताः पुरुषा ये कलममस्त्रनि-
लमुद्राऽऽदिषु पचनपाचनाऽऽदिकया क्रियया स्वपराधमय-
ता अपचनयन्तो निष्कृपाः कृरा मिथ्यादृष्टं प्रयुज्जन्ति, मि-
थ्यैव अनपराधिरिव दोग्यमारोप्य दृष्ट्वा मिथ्यादृष्टत्वं विद्व-
धति, तथैवमेव-प्रयोजनं विनैव तथाप्रकारः पुरुषा निष्कृ-
ष्टा जीवोपघातनिरनास्तिनिर्वनंकलायकाऽऽदिषु जीवमधि-
येषु प्राणिव्ययताः कुरकर्मणो मिथ्या दृष्टं प्रयुज्जन्ति । तेषां
च कुरकर्मणो 'यथा राजा तथा प्रजाः' इति प्रवादान् परिवारो-
ऽपि तथाभूत एव भवतीति तथा दर्शयितुमाह—(जावि य
से इत्यादि) याऽपि च तेषां बाह्या पर्यङ्गवति । तद्यथा-दासः
स्वदासीनः, प्रप्याः प्रेषणयोग्यो ज्ञेयदर्शयः, भूतका येननेने-
दृष्टाऽऽद्यानयनविधायी, तथा भागिका यः यष्टायाऽऽदिलाभेन
कृष्यदौ व्याप्रियते, कर्मकरः प्रतीगः, तथा नायकाऽऽधिनः
काष्ठप्रमाणपरः, तद्वदेते दासाऽऽद्योऽन्यस्य लघाद्यप्यपराधं
शुक्रनरं दृष्टं प्रयुज्जन्ति प्रयोजयन्ति च । स च नायकस्तेषां दा-
साऽऽदीनां बाह्यपर्यङ्गनामानामन्यनरमस्त्रेस्ता लघाद्यप्यपराधं
शास्त्रदृष्टाऽऽदिकं शुक्रनरः दृष्टं वचनमात्रं प्रयुज्जते । तद्यथा-
इमे दासे प्रप्याऽऽदिकं वा सर्वेस्वापहारेण दृष्टयन्त ययमित्या-
दि सूत्रानि यथादिममन्यनरणाशुभेन कुस्तिनमारणं व्या-
प्यत ययम् ।

जाऽवि य से अर्द्धभतरिया परिसा भवइ । तं जहा-मायाइ
वा पियाइ वा भायाइ वा भगिणीइ वा भजाइ वा पुत्ताइ
वा धूताइ वा सुहदाइ वा, तस्मिं पि यं अन्नपरंमि अहालहुं-
मि अवराहंमि मयमेव गरुपं दंडं शिवत्तेइ, सीओदगविय-
डंसि उच्छेलिता भवइ, जहा भित्तोसवति, जूरति, तिप्पति-
पिट्ठति, परितप्पति । ते दुक्खलं, सांयति, जूरति, तिप्पति-
पिट्ठति, परितप्पति । ते दुक्खलंसांयजूरति, तिप्पति-
पिट्ठति, परितप्पतिवहंभणपरिकिलंसाओ अप्पडिविरया भ-
वंति ।

याऽपि च कुरकर्मवतामभ्यन्तरा पर्यङ्गवति । तद्यथा-माना-
विभादिका, मित्रदोषप्रत्ययिकक्रियास्थानवद् जेये यावदहि-
तोऽयमस्मिन् लोक इति । तथाहि-आप्तमनोऽप्यकार्यं पर-
मिन्नमपि लोक, तद्वदेते मानापिभाद्रीनां स्वपरापराधनामपि
शुक्रनरदृष्टाऽऽद्याद्वना तुःस्त्रमुपादयन्ति, तथा नानाविधे-
षावैस्तेषां शोकमुत्पादयन्ति शोकयन्ति इत्येवं ते प्राणिनां ब-
हुप्रकारपीडायादका-यादृष्टव्यवस्थाप्राक्काशप्रतिभिरता म-
वन्ति ।

ते च विषयाऽऽसकृता एतत्कुर्वन्ति इति, एतद् दर्श-
यितुमाह—

एवमेव ते इत्थिकामेहिं मुच्छिया गिद्धा गहिया अजफो-
वव्वा ओजा वासाइ चउपचमाइ छदममाइ वा अन्तरो

वा भुज्जतरो वा कालं भुज्जितु भोगभोगाइ पविमुद्रका वेरा-
यतणाइ संचिचिया बहूइ पावाइ कम्माइ उस्सणाइ सं-
भारकडेण कम्मणा से जहाणामए अयमोल्लेइ वा सेलगो-
लेइ वा उदगंसि पक्खिले समाणे उदगतलमइवइत्ता अहे
धरायितलपइहाणे भवइ, एवमेव तहप्पगारे पुरिसजाते
वज्जवहुले धूतवहुले पंकवहुले वेरवहुले अप्पत्तिव-
वहुले दंभवहुले शियडिबहुले साइवहुले अयसव-
हुले उस्सन्नसतपाणघाती कालमासे कालं किंवा धर-
यितलमइवइत्ता अहे शरगतलपइहाणे भवइ । (३४)

(एवमेव इत्यादि) एवमेव पूर्वोक्तवभावा एवं ते नि-
ष्कृपा निरनुकृष्टा बाह्याभ्यन्तरपर्यङ्गरपि कर्मोपासाधिक-
सनाऽऽदिना दृष्टयतातनस्वभावाः स्त्रीप्रधानाः कामाः स्त्री-
कामाः । यदि वा—स्त्रीषु मदनकामोविषयभूतास्तु कामिषु-
च शब्दाऽऽदिषु इच्छाकामेषु मुच्छिता पुत्रा प्रधिता अप्पु-
पत्ताः, एते च शक्रपुत्राऽऽदिष्वप्यथाः कथञ्चिद्देवा-
ऽऽधिरव व्याचक्षयाः, ते च भोगाऽऽसक्ता व्यपगतपरलोकऽ-
प्यवसाया यावद्वर्षाणि चतुः पञ्च वद सप्त वा दश वाऽऽप्यतरे-
वा कालं प्रभूतनरं वा कालं भुक्त्वा भोगभोगान् इन्द्रियानुक-
लान् मनुमदमांसपरदारासवनकान् भोगाऽऽसक्ता च
परपीडायाद्वना वैराऽऽपतनानि वैरानुबन्धाननुप्रसूयाया-
घ-विधाय तथा संचरियन्ता संविन्योपविन्य बहूनि प्रभूतत-
तरकालस्थितिकानि कुरापि कुरविपाकानि नरकाऽदिषु या-
तनास्थानेषु क्वचकपाटनशामयवर्षाण्युत्तमपुत्रानाऽमका-
नि कर्मोपहृष्टप्रकाराणि बह्वस्पृष्टनिधत्तिकावनावस्थानि
विधाय तेन च संभारकृतेन कर्मणा प्रमेयमास्तकर्मशु-
खो वा नरकनलप्रतिष्ठाना भवन्तीत्युत्तरक्रिययाऽप्रादिनबहु-
वचनकृपाति संभवः । अस्मिन्प्रायं सर्वलोकाप्रतीतिं इ-
ष्टान्तमाह—(से जहाणामए इत्यादि) तद्यथानामाऽयो-
गोलकाऽयांस्पष्टः शिलागोलकां वृत्ताश्मशकलं वा-उदकं
प्रतिस्तः समानः सलिलनलमतितल्य-अनिलकृपाघो धरणी-
तलप्रतिष्ठानो भवति । अत्रुना दार्ष्टान्तिकमाह—(एवमेव-
इत्यादि) यथाऽनाययोगोलका वृत्तवाच्छीघ्रमवधौ या-
त्येयमेव तथाप्रकारः पुरुषजातः । तमेव लशतो दर्शयति-
वज्जवह्णं गुरुपाकर्मं तद्वह्णः—तत्प्रभुरः वज्जमानक-
कर्मशुक्रित्यर्थः, तथा धूत इति धूतं-प्रावहं कर्म तस्य-
भुरः, पुनः सामान्यनाऽऽह-पह्णयति इति पह्णम्—पापं त-
द्वह्णः, तथा तद्वेव कारुण्यो दर्शयितुमाह—वेरवहुतो वै-
रानुबन्धप्रभुरः, तथा (अप्पत्तिंयंति) मनसो दुष्प्रणिधा-
ने तत्प्रधानः, तथा दम्भो मायया परवज्जने तदनुकूलः,
तथा जिह्वाः—माया वेषभाषापरार्थानुल्लङ्घना परावृत्तानु-
स्तमयः, तथा सातिवहुल इति, सातिशयेन द्रव्यणापर-
स्य हानिशुल्कस्य द्रव्यस्य संयोगः सातिस्मद्वह्णः तत्करण-
प्रभुरः, तथाऽयशः—अश्लाघा असद्वृत्ततया निन्द्या, यानि
यानि वराऽऽपन्नभूतानि कर्मोपनुष्ठानानि विधत्ते तत्पु तनु
कमंशु करचरमुच्छेदनाऽऽदिषु अयशोभाभयवर्गीनि । स एवं-
भूतः पुरुषः कालमासे—स्वायुषः क्षय कालं कृत्वा पृथि-

ध्या-रक्षप्रभाऽऽदिकायास्तलमतिवर्त्य-योजनसदृशपरिमा-
णमतिरूपं नरकतलमतिष्ठानोऽस्ती भवति ।

नरकस्यरूपनिरूपणायऽऽह—

ते शं शरणा श्यंतो बद्धा बार्हि चउरसा अहे खुरप्पसठाण-
संठिया शिषंधकारतमसा ववगयगहचंदरनरकखलजो-
इसप्पहा भेदवसांसंस्फुरिपुपडलकिचिखल्ललिताणुलेव-
शतला अशुई वीसा परयदुस्मिगंभा कयहा अगखिवभाभा
कफखडकासा दुरहिपासा असुभा शरणा असुभा शरणसु
वेयणाओ ।

कुमिनि वाक्यालङ्कारो ते नरकाः सीमन्तकाऽऽदिका बाहु-
व्यमङ्गीकृत्यान्तमंघ्रे वृत्ता बहिरपि चतुरङ्गा अथश्च खुर-
प्रसंख्यानसंस्थिताः । यतश्च संस्थानं पुष्पावकीर्णानाभ-
योक्ते, तथामेव प्रभुत्वात्, आर्वाकाप्रविष्टास्तु वृत्त-
व्यक्तचतुरङ्गसंस्थाया एव भवन्ति, तथा नित्यमेवा-
म्यानसं येषु ते नित्यान्धेतमसाः । कविगपाठा-नित्यान्ध-
कारतमसा इति, मध्वचक्षुषाभ्यन्तलक्ष्यपक्षजनीवत्
समोबहुला, तथा व्यपगतो अहचन्द्रस्येनक्षत्रज्यातिः यथा
यथा त तथा पुनरप्यनिष्ठाऽऽपान्दव्यं नेयामेव विशेषणान्य-
ह-(मन्त्रबलेत्यादि) दुष्कृतकर्मकारिणां ते नरकास्तद्दुःखा-
पादनार्थमेवभूता भवन्ति।तद्यथा-अदावसामांसंस्फुरिपुयाऽऽ
दीनां पटलाग्नौ सङ्घास्तेल्लिस्ता नि गिच्छुलीकृतान्यनुलपनत-
स्मानि अनुलपनप्रधानानि तलानि येषां ते तथा, अशुचया
विष्टाऽऽहृष्टेन्द्रप्रधानत्वादत एव विष्टाः कुपितमांसाऽऽदिक-
ल्पकदेमाऽऽबलिस्तथा, एवं परमदुर्गन्धाः कुपितगोमायुकले-
बरादपि असह्यगन्धाः, तथा कृष्णाश्विचणीभा कृतः, स्पशेस्तु
कटाक्षः कटिभो वज्रकण्टकादिव्यधिकतः स्पशे येषां ते तथा
किं बहूनाः, अतीव दुःखेनाधिसह्यन्ते, किमिति, यतस्ते नर-
काः पञ्जानामपीन्द्रिया र्थानामशेषमन्वाद्भूताः तत्र च स-
त्यानामशुभकर्मकारिणामुद्वज्जलहृष्टाग्निनां च वज्रप्रभुराणां
तीव्रा अतिदुःसहवेदनाः शारीरतः प्रादुर्भवन्ति ।

ओ चेव शरणसु नेरइया शिदामंति वा, पयलायंति वा, सुई
वा रति वा धिति वा मति वा उवलमंते, ते शं तत्त्व उज्ज-
लं बिउलं पगा, ई कडुयं ककसं चेइ दुक्खं दुग्गं तिक्खं दुर-
हियासं शेरइया वेययं पक्खुअभवमत्था विहरंति (चिहुंति)।
(३६ सूत्र)

तथा च वेदनयाऽभिभूतास्तेषु नरकेषु नारका नैवाक्षि-
न्मिषमपि कालं निद्रायन्ते, नाप्युपविष्टाऽऽघचस्था क्षाकसं-
कोचनकपार्माक्षिद्रामवाप्त्युपगन्त, न हवेभूतवेदनाऽभिभूत-
स्य निद्रालामो भवन्तीति दर्शयति, तामुज्ज्वलां तीव्रा-
नुभावेनोपकटामित्यादिशेषणविशिष्टां यावद्दैन्यन्यनुभव-
न्तीति ॥ ३६ ॥

अयं तावदयोगोलकपाषाणहृष्टान् शीघ्रमधोनिमज्जनार्थ-
प्रतिपादकः प्रदर्शिनोऽयुना पीप्रपाताथप्रतिपाद-
कमेवापरं हृष्टान्तमधिकृत्याऽऽह—

जे जहासामए रुक्खे सिया एव्वयग्गे जाए मूले छिंने
अग्गे ग, रुए जओ शिषं जओ विसमं जओ दुग्गं तआं

पवडति, एवामेव तदृष्ट्यागरे पुरिसजाए गम्भातो गम्भं ज-
म्मातो जम्मं माराओ मारं शरणाओ शर्यां दुक्खाओ दु-
क्खं दाहिणुगामिए, शेरइए कएहपक्खिए, आगमिस्सार्थं
दुल्लभवोहिए यावि भवइ, एस ठाणे अशारिए अकेवलं
० जाव अमच्चदुक्खपहीणमग्गे एगंतमिच्छे असाहु पदम-
म्म ठाणस्स अघम्मपक्खस्स विग्गे एवमाहिए ।
[३७ सूत्र]

(स जहासामए इत्यादि) तद्यथानाम कश्चिद् वृक्षः पर्वता-
ग्र जातो मूले क्षिप्तः शीघ्रं यथा निक्षिप्यति, एवमसा-
व्यसायुर्महोत्तरी तत्कर्मवारेतिरतः शीघ्रमेव नरके पत-
ति, ततोऽप्युद्वृत्तो यमोद्भवेमवश्यं याति न तस्य कि-
ञ्चित्त्राणे भवति, यावद्गामिन्त्यर्थं कालोऽस्ती दुर्लभधर्मप्रति-
पत्तिमेवतीति । साक्यतमुपसंहरति—(एस ठाणे इत्यादि)
तदेतत्संशयनमर्थं पापापुद्धानपरत्वाद्यावेदकास्तमित्याक-
पमसायु । तद्वं प्रथमस्याधर्मप्राप्तिरूपस्य स्थानस्य विभक्ता
विभागः स्वरूपमेवं व्याख्यातः ॥ ३७ ॥

अदावरे दोहस्य ठाणस्स धम्मपक्खस्स विग्गे एवमा-
हिज्जइ-इह खलु पाईअ वा पदीअ वा उदीअं वा दाहिअं वा
संतेगतिया भसुत्ता सवतीं तं जहा-अनारंभा अपरिग्गहा
धम्मिया धम्माणुया धम्मिहा ० जाव धम्मअं चेव विप्पिं
कप्पमाणा विहरंति, सुमीला सुव्वया सुप्पडियाखंदा सुसाह
सव्वतो पासातिवायाओ पहिविरया जावजीवाए ० जाव जे-
यावओ तदृष्ट्यागरे सव्वज्जा अवाहिया कम्मता परयाणपरि-
यावणकरा कजंति ततो विपडिविरता जावजीवाए ।

अथाऽऽवरस्य द्वितीयस्य विभक्त्या विभागः स्वरूपमेवं वक्ष्य-
माणनीत्या व्याख्यायते । तद्यथा- (इह खलु इत्यादि) प्रा-
क्यादिषु मध्येऽन्यतरस्यां दिशि समितं विद्यन्त, त चेवैभूता
भवन्तीति । तद्यथा-न विच्छेते सावध आरम्भो येषां ते तथा,
तथा अपरप्रधा निष्कञ्जना, धर्मेण चरन्तीति धार्मिकाः या-
वदभ्येवाऽऽत्मनो कृतिं परिकल्पयन्ति, तथा सुशीलाः सुव्रताः
सुप्रणयन्याः सुसाधवः सर्वस्मादप्राणिपानाद्विरता एवं
यावत्परिग्रहाद्विरता इति । तथा ये बान्धे नयप्रकाराः
सावधा आरम्भा यावदधिकारिणोभ्यः सर्वेभ्योऽपि वि-
रता इति । सूत्र ० २ अ० २ अ० । (अनगारवर्णकः 'अगगा-
रयुण' शब्दं प्रथमभाग २७८ पृष्ठ उक्तः)

एगच्चाए पुण एगे भयंतारो भवंति, अवरं पुण पुव्व-
कम्मावेतेमेअं कालमासे कालं किंवा अशयरेसु देवल्लोए-
सु देवचाए उववत्तारो भवंति । तं जहा-महङ्गिएसु
महजुतिएसु महापरकमेसु महाजमेसु महाबलेसु महाणुभा-
वेसु महासुखेसु तेषां तत्तं देवा भवन्ति सहङ्गिया सहज्जु-
तिया ० जाव महासुखयाऽऽहारविराडवचच्चा कटगतुहियथं-
मियभूया अययकुंहेलमद्वुगंडवल्लकपरीवचारी विचित्तह-
न्याभरणा शिचिचमात्तामउल्लिमउका कट्ठाअगोधपवरव-
त्थपरिहिया कट्ठाअगपवरमट्ठाणुलेवत्थपरा भासुत्तादी

पलंबवखमालधरा दिव्येण क्वयेण दिव्येण वनेण दिव्येण
गंधेण दिव्येण फासेण दिव्येण संधायेण दिव्येण सठा-
गेण दिव्याए इह्वाए दिव्याए जुतीए दिव्याए पभाए दि-
व्याए छायाए दिव्याए अच्चाए दिव्येण तेपण दिव्याए
लेसाए दस दिसाओ उज्जेवमाणा पभासेमाणा गइकळाणा
ठिइकळाणा आगमेसिबद्या यावि भवंति, एस ठाण्णे आ-
(य)रिए० जाव सव्वदुक्खपहीणमगे एगंतसम्मे सुसाइ
दोच्चस्स ठाणस्स भग्गपक्खस्स विभेण एवमाहिए ।
(३८ सूत्र)

एके पुनरेकयाऽवेया एकेन शरीरेणैकस्माद्वा भवत्सिञ्ज
गतिं गन्तारो भवन्ति, अपरे पुनस्तथाविधपूर्वकमौघेणै सति
जलकर्मवशात् कालं कृत्वा अन्त्यमेतु वैमानिकेषु देवेषु प-
चान्तं, तत्रेन्द्रसामानिकत्रयस्त्रिंशल्लोकपालपार्श्वामरत्तप्रकी-
र्णेषु नामाविधसमुद्दिष्ट भवन्तीति, नन्वाऽऽभिधेयमिककामि-
यिकाऽभिधिविधिति । एतदेवाऽऽह-(नं जहेत्वादि) तद्यथा महज्जो
दिष्टु देवलोकेषूपचान्ते । देवासंभवसूता भवन्तीति दशैयनि-
(त यं तत्थ देवा इत्यादि) तं देवा नामाविधतपश्चरणीया-
लक्ष्यभक्तमोहो महज्जोविशुणोपेता भवन्तीत्यादिः सामा-
न्यगुणधर्मुक्तः, ततो ह्यार्यविराजितचक्षुस इत्यादिक आभरणव-
स्त्रपुष्पवर्णकः । पुनरतिशयाऽऽपात्रार्थं दिव्यरूपाऽऽदिप्रति-
पादनं चिकीर्षुराह-(दिव्येण क्वयेणमत्यादि) दिवि भवं दिव्यं,
तेन रूपेणोपेता यावादिद्वयया दृश्येत्तद्वैराग्योपेता द्वाष्टादि वि-
श्वं समुद्योतिष्यन्तः, तथा प्रभास्यन्तः, लक्ष्म्येतां गत्या देवलोक-
कल्पना कल्याणाः-शोभना गत्या वा शोभनरूपा प्रशस्तवि-
हायोमनिरूपा वा कल्याणाः, तथा स्थित्या उच्छेद्यमयमया
कल्याणास्त भवन्ति तथाऽऽगामिनिक भद्रकाः शोभनम-
नुषमयकल्पेसंपदुपेताः, तथा सख्यमप्रतिपत्तारूपा भवन्तीति ।
तत्र तत्स्थानमायमेकातेनैव सम्यग्भूतं सुसाध्विनीत्येतद्
द्वितीयस्य स्थानस्य धर्मपालिकस्य विभङ्ग एवमभ्यास-
तः । ३८ ।

आहारे तच्चस्स ठाणस्स मीसगस्स विभेण एवमाहिज्ज
इह खलु पार्हेण वा० ४ संवेगतिथा मणुस्साम भवंति । तं
जहा-अपिच्छा अप्पारंभा अप्पपरिगहा धम्मिया धम्मा-
णुपा० जाव धम्मेणं वेव वित्ति कप्पेमाणा विहरंति । सु-
सीला सुव्वया सुपटियाणंदा साहू एगच्चाओ पाणाइ-
बायाओ पडिविरता जावजीवाए एगच्चाओ अप्पडिवि-
रया० जाव जे यावसे तहण्णारा सावज्जा अबोहिया क-
म्पेता परपाणपरितावणकरा कज्जति, ततो वि एगच्चाओ
अप्पडिविरया ।

अपापरस्य दृतीयस्य स्थानस्य मिश्रकाऽऽवस्य विभङ्गः
समाध्यायते—(इह खलु इत्यादि) एतच्च यद्यपि मिश्र
रसाद्युमीकर्मोपायुपेतेन तथापि धर्मेयिष्ठत्वाद्धार्मिकपक्ष-
एवावतरति । तद्यथा—बहुषु गुणेषु मध्यपतितो दोषो नाऽ-
स्यानि लभते, कलह इव चाग्निकायाः, तथा बहू इममध्यपतितो
मृच्छकलमध्यगो नोदकं कलुषयितुमक्ष्म, एवमधर्मोऽपि

धर्ममिति स्थितं धार्मिकपक्ष एवायम् । इहास्मिन् जननि
प्राच्यादिषु दिक्षु एके केचन शुभकर्मयोगे मनुष्या भवन्तीति ।
तद्यथा—अद्याः स्त्रिकाः परिग्रहाऽऽरम्भेतिच्छा-अन्तःकर-
प्रवृत्तयेषां तं तथा एवंसूता धार्मिककृत्यः प्रायः सुशीलाः
सुव्रताः सुप्रयानन्दाः साधवो भवन्तीति । तदेकस्मात् पृथ-
क्त्वा संकल्पकृतात् प्रतिनिवृत्ता एकस्मात् सुमहार्द्रम-
जादप्रतिनिवृत्ता एवं शयःसुषुप्तिं व्रतानि संयोग्याति इति ।
एतस्मादपि सामान्येन निवृत्ता इत्यतिदिश्र्वाह-(ज यावसे
इत्यादि) ये चाभ्यं सावधा नरकाऽऽदिगमनहेतवः कर्मसमार-
म्भास्तथैव एकस्माच्चरणीजननिर्लक्षणकृषीवलाऽऽदिनिवृत्ता
एकस्माच्च कर्मावध्याऽऽदेरनिवृत्ता इति ।

तांश्च विशेषतो दर्शयितुमाह—

से जहाणामए समणोवासगा भवंति अभिगयजीवाजी-
वा उवलद्धपुणपाता आसवसंवरेयणाणिउत्तराकिरिया-
हिरण्यवेणोक्ककुमला असहेउदेवासुरनागसुवन्नजक्खर-
क्खसकिक्खरिपुरिमगल्लमेषवन्नमोरोगराएहि देवगणेहि
निगंधाओ पावयणाओ अणइक्कमणिवज्जा इणमेव निगंधे
पावयणे शिस्सेकिपा शिक्कंखिया निव्वितीतिगच्छा लद्धा
गहिगद्धा पुच्छिगद्धा विशिच्छिगद्धा अभिगयद्धा अड्ढिमिन्न-
पम्माणुगगरत्ता अयपाउमो ! निगंधे पावयणे अट्ठे अयं
परमट्ठे संसे अणट्ठे उडियफनिहा अवंगुयद्वारा अविच-
त्तंतउत्तरपरवण्वेसा चाउडमइमुद्दिट्ठिपामिणीसु पडि-
पुत्ते पोमहं सम्मे अणुपालेमाणा समणं निग्घे फासुए-
सणिजेणं अमणपाणव्वाइममाऽमेणं वत्तयपडिगहकं-
वलपायपुंउण्णेणं असहभेयजेणं पीटफलमसेज्जामंधारएणं
पडिलाभेमाणा बहूहि सीलव्वयगुण्वेयमणपच्चक्खलाणो-
सहावसेहि अहापरिगहिएहि तंशकम्पेहि अप्पाणं भाव-
माणा विहरंति । तेषां एयारूवणं विहारंणं विहरमाणा
बहूहि वामाई समणोवामगपरियाणं पाउणंति, पाउणित्ता
आवाहंसि उपपंथि वा अणुपपंथि वा बहूहि भत्ताई
पच्चक्खलायंति, बहूहि भत्ताई पच्चक्खलाएत्ता बहूहि भत्ताई
अणुसणाए छेदंति, बहूहि भत्ताई अणुसणाए छेदंत्ता आ-
लोइयपडिक्कंता समादिपत्ता कालमासे कालं किच्चा अ-
अयरेसु देवलोएसु देवताए उववत्तारो भवंति । तं जहा-
महत्तिरेसु महज्जुःएसु ० जाव महासुक्खसु संसे तदेव ० जाव
एस ठाण्णे आ(य)रिए ० जाव एगंतसम्मे साहू । तच्चस्स
ठाणस्स भिरसगस्स विभेण एवं आहिए ।

(स जहेत्यादि) विशिष्टोपदेशार्थं अमणानुपासने सेवन्त
इति अमणोपासकाः, तं च धर्मोपासकतः। अभिगतजीवाजी-
वस्वभावाः, नतोपलब्धपुण्यपापाः, इह च प्रायः सुश्लास्येषु
नामाविधानि सुशानि दृश्यन्ते, न च टीकासंवायेकोऽप्य-
स्माभिरादर्थः समुपलब्धोऽन एकमादर्थमङ्गीकृत्याऽस्मा-
भिरिदं कथितं इत्यतिदृग्गम्य सूचयित्वादर्शमाहस्त-

पुरिसविज्ञा-पुरुषविद्या-की० । कुलकर्मिप्रयोगाधारनामके
पष्ठ उत्तराध्यायने, स० २६ सप्त० । दस० ।

पुरिसवेय-पुरुषवेद-पुं० । श्लेषोद्वायद्वेष्टाभिलाषवत् पुंसः
स्त्रियामभिलाषनिष्पन्ने कर्मभेदे, कर्म० ६ कर्म० । पं० सं० ।
अ० । प्रश्ना० । (पुंवेद्य प्रकण्ठा 'गो' कलाचवेयणिञ्' शब्दे
चतुर्थभागे २१६१ पृष्ठे गता)

पुरिससिंह-पुरुषसिंह-पुं० । तीर्थकरे, सिंह इव सिंह, पुरुष-
आसी सिंहमेति पुरुषसिंहः । कोकने हि सिंहे शीर्षमति-
प्रकृष्टमभ्युपगतमतः शीर्षं स उपमानं कृतः । शीर्षं तु भगवतो
बाह्ये प्रसन्नीकद्वयेन भाष्यमाशुस्वाभीतत्वात् कुलिशकण्ठि-
नस्योद्भवद्वारावहनिप्रवर्धमानामरशरीरकुञ्जताकरणाच्च । अ०
१ श० १ उ० । ल० ।

प्रणिपातदृष्टकसप्तमसूत्रम्-

पुरिससीहायं ॥ ७ ॥

पुरुषसिंह इव इति । पुरुषाः प्राग्वाच्यगितनिरुक्तास्ते सिंहा
इव प्रधानशरीराऽऽदितुल्यभावेन वगताः पुरुषसिंहाः, क्वाता
अ कर्मशुभ्रप्रति शूरतया तबुच्छेदने मति कोर्षेण कोचाऽ-
वीचं प्रति-असह्यतया रागाऽऽदीप्रति वीर्ययोगेन तपःकर्म
प्रति वीरतया अवैषाणं परीषदेषु न मयमुपसर्गेषु न विमताऽ-
पान्द्रव्यवर्गे न वेदः संयमावधि निष्ककम्पता सत्पुमान् इति ।
न चैवमुपमा मृषा, तद्गोरेण तवतः तदस्त्रापाकगुणाभि-
धानात्, विनयविशेषानुग्रहाधमेतत्, इत्यमेव केपाञ्चिक-
गणप्रतिपत्तिरशुभात् चिन्ता हि सरधानां कुपोषणम्, ततः
कथयित्वापञ्चिद्विषयशुद्धिमावात् । यथामर्थं व्यापक-
आनुग्रहविधिः, उपकाराध्यायमुपकारविमताऽभावेन महतां प्र-
वर्धनात्, महापुरुषमणीतआधिकृतवृष्टकः, आदितुनिजि-
रहचिन्त्यैर्येषैः प्रणीतत्वाद्, अत एवैव महागम्भीरः
सकल्पवायाऽऽकरः अवप्रमोदितैः परमार्थरूपे निरर्थनमन्ये
वामिति, न्याय्यमेतद्युन पुरुषसिंहा इति ॥ ७ ॥ ल० ।
स्था० । औ । जी० । पं० । रा० । स० । कटप० । सूत्र० ।
अस्यामवसायिष्यां जाते पञ्चमे बासुदेवे, स० । आश० ।
धर्मजिनसमये च साऽऽभवत् । ति० । प्र० । " पुरिस-
सीहेषं बासुदेवे दत्त बासलस्यसहस्राहं सभाउयं पाहस्ता
छट्टी तमाए पुडवीद नेरइवत्ताए उववके ।" स्था० १० डा० ।
" पुरिससीहेषं बासुदेवे दत्त बासलस्यसहस्राहं सभाउयं
पाहस्ता पंथमाए पुडवीद नेरइवत्ताए उववके ।"
अत्र सूत्रविरोधाच्चिन्त्यः । स० १०००००० सप्त० ।

पुरिससेण-पुरुषसेन-पुं० । द्वारवर्थां वसुदेवस्य चारव्यां
जाते पुत्रे, सचारिद्वन्द्वम्यक्तिके प्रमजितः शत्रुञ्जे सिद्ध
इति अन्तकद्वाराणां वतुये वगे वतुयेऽप्यवने सूचितम् ।
अश्व० १ श० ४ वर्ग १ अ० । भौतिकस्य चारव्यां जाते
पुत्रे-वीरान्तिके प्रमज्य बोधस्य वर्षाणि आमरणपयोधः सुखा
अपराजिते उपपन्नः च्युत्वा महाविदेहे सेने सेस्त्वतीति
अनुत्प्रापतिपदधानां प्रथमे वर्गे वतुयेऽप्यवने सूचि-
तम् । अश्व० १ श० १ वर्ग ४ अ० ।

पुरिसा-पुरुषा-की० । प्रथया विभेः भेदे, प्रश्ना० १ पद ।

पुरिसास्य-पुरुषाऽऽकीर्ण-त्रि० । पुरुषबहुले, मि० सू० १
उ० । सर्वत्र ल० । द । २ । ७६ । रत्नोपे गद्विचम् । प्रा० ।
पुरिसादाणीय-पुरुषादानीय-पुं० । पुरुषार्थां मध्ये आदा-
नीयः पुरुषाऽऽदानीयः । म० ४ श० ६ उ० । स्था० । ल० ।
रुषार्थां मध्ये आदानीयते इत्यादानीय उपदेशे इत्यर्थः । स्था० ८
डा० । पुरुषश्चासीत् आदानीयश्च आवेयवाक्यतया आदेयनाम-
तया च पुरुषाऽऽदानीयः पुरुषप्रधानः कटप० १ अधि० ७ सूत्र ।
स० । नि० । पार्श्वनाथो हि पुरुषाऽऽदानीय इत्युच्यते, "तथैव
पासेणं अरहा पुरिसादाणीयः ।" इत्यादि सूत्रेषु व्यवहारात् ।
स्था० ६ डा० । मुमुक्षुणां पुरुषाणामादानीया आश्रयणीयाः
पुरुषाऽऽदानीयाः । महतोऽपि महीयसि, सूत्र० ६ श्रु० ६ अ० ।

पुरिसाचम-पुरुषाचम-पुं० । पुरुषार्थां मध्येऽचमे, श्रु०
३ उ० । श्रुयोः सः । द । १ । २६० । इति । सः । प्रा० ।

पुरिसासीविस-पुरुषाशीविष-पुं० । आशीविषः-सर्पः पुरुष-
आसाध्याविषश्च पुरुषाऽऽशीविषः, कोपसाकल्यकरवत्ता-
मथ्यात् । सर्पोऽपि पुरुष, औ० ।

पुरिसुत्तम-पुरुषोत्तम-पुं० । तीर्थकरे, जी० ३ प्रति० ४ अ-
धि० । ल० ।

पुरिसोत्तम-पुरुषोत्तम-पुं० । पुरुषार्थां मध्ये तेन तेन कपाऽऽदि-
नाऽतिशयेनीवृत्तत्वाद्भवेवसिंखावुत्तमः पुरुषोत्तमः । अ०
१ श० १ उ० । स० । संधा० । कटप० । सूत्र० । रा० । ल० । पु-
रुषार्थानुत्तमः पुरुषोत्तमः । तीर्थकरे, भगवन्तो हि संसा-
रमत्यावस्यन्तः सत्पराधर्मसन्निन उपलब्धनीकृतस्वायां उ-
चितक्रियावन्तोऽनीनभावाः कृतकतापतयोऽनुग्रहतत्वात् वै-
वशुदबहुमानिन इति अवन्ति पुरुषोत्तमाः । जी० ३ प्रति० ४
अधि० । इय० ।

प्रणिपातदृष्टकषष्ठसूत्रम्-

पुरिसोत्तमायं ॥ ६ ॥

पुरि शयनात् पुरुषाः सखा एव, तेषां उत्तमाः सहजन्मा
भवत्त्वादिभावतः प्रधानाः पुरुषोत्तमाः । तथा ह्यकालमेते परा-
र्थव्यसन्निन उपलब्धनीकृतस्वायां उचितक्रियावन्तोऽनीनभा-
वाः सकलावर्तिमयः अहदाऽनुशयाः कृतकतापतयोऽनुग्रहतत्वात्
सा देवगुरुद्वन्द्वमानिस्तथा गम्भीरशया इति । न सर्वैर्येवैवंवि-
धाः, सुहृद् (डु) (डु) (डु) (का) (का) कानां व्यत्ययोऽलक्ष्यः, अन्यथा सुहृद्
(डु) (डु) (डु) (का) (का) भावाश्च इति । आशुक्रमपि आश्रयणं समानम-
जात्यरक्षेन, न चैतरदितरेण, तथा संस्कारयोगे सत्यसुरका-
लमपि तद्वेदोपपत्तेः, न हि काचः पञ्चरागी भवति, आप्यतु-
च्छेदेन शुणप्रकोभाभावादिर्न चैतदेवं प्रत्येकबुद्धाऽऽदिवचन-
प्रामाण्यात्तद्वेदावपपत्तेः, न तुप्यभाजनतायां तद्वेदो न्याय्य
इति । न चात एवमुक्तावि विशेषः, कृत्स्नकर्मस्यकार्य-
त्वात्, तस्य चाविशिष्टत्वात्, दृष्टश्च हरिद्विभ्वर्योऽप्यविशि-
ष्टो मृत्युः, आप्युः स्यादविशिष्टात्, न चैतावता तयोः प्रागप्य-
विशेषः, तद्व्यवहारेण विशेषाद्वशेनमात्रमेतदिति पुरुषोत्तमाः
॥६॥ ल० । "अहो से पुरिसोत्तमे" । अत्र पुरुषोत्तमो रथमेति ।
इय० २ अ० । श्रवणमुपानां शतसङ्ख्याकानां पञ्चमसारि-
ये, कटप० १ अधि० ७ सूत्र । अनन्तजिनकालमाविनि (स०
४६ सप्त०) चतुर्थबासुदेवे, स० । आश० । प्र० । प्रधाने, नि० ।

पुरवोत्तमो हि धर्मः सर्वतीर्थकृतसन्तः । पञ्चा० १७ वि० ॥

गुणानुरागकथनपूर्वकं पुरवोत्तमचरितम्—

गुणलेसं पि पसंभ,

गुरुगुणबुद्धी परगवं एयो ।

दोसलवेण वि नियगं,

गुणनिवहं निग्गुणं गणइ ॥ १२? ॥

(ख० २०) (अस्या व्याख्या गुणानुरागि शब्दे तृतीये भागे
६३२ पृष्ठे द्रष्टव्या)

पुरवोत्तमचरितमित्यम्—

“अथि सुरद्वारविलय, वारवहं नाम पुरवरी रम्मा ।

कंचणमणिमयमंदिर-पाया राधणुगणिसम्भवा ॥ १ ॥

तथय य हरिकुलनहयल-हरिणंको अरिसमुद्रमयमयो ।

मद्रुमयणो नाम निवो, दाहिलमहदजरअधरो ॥ २ ॥

तथय कया वि बु विगुणिय-अरवणवणुवाइरकमपम्भारो ।

दुरियदुमदलनयो, अरिदुनेमी समोसरिओ ॥ ३ ॥

सिरिरिचयगिरिसिडिथ-उज्जानं नंदणमि रमणीय ।

सुररयसमोसरणे, उवयिदो देसणं काउं ॥ ४ ॥

नत्तो निउसपुरिसा, जिणआगमणं मुण्ये हिट्टमणो ।

बल्लो भरदवहं, बंदणहेउं जित्ठरस्स ॥ ५ ॥

बलिया तेणु समा णं, दस वि वसारा समुहविजयाइ ।

तह चय महावीरा, पंच वि बलदवपामुक्खा ॥ ६ ॥

सोलस रायसहसरा, संचलिया उगगणुनियपमुद्रा ।

रगवीस सहसरा, वीरसेणपमुद्राण वीराणं ॥ ७ ॥

दुहंनकुमारानं, सट्टिमहसमाण संवपमुद्राणं ।

पञ्जुन्नपमुद्राओ, अमुद्रुकुमारकोडीओ ॥ ८ ॥

कुण्णं च सहसरा, महसेणपमुद्रवलवगाणं पि ।

अओ वि सिट्ठारो, नागरलेगो अगवविहो ॥ ९ ॥

हत्तो सोहम्मवहं, विरुद्ध मणं शोहिणा मुण्येऊण ।

गादं हरिलियहियओ, सहगाओ भणइ नियअमरे ॥ १० ॥

हंढो पिच्छुह पिच्छुह, एय किर केसवा महाभागा ।

गुरुगुणबुद्धी नयं-ति परगवं गुणलेसं पि सया ॥ ११ ॥

सिखुणो इव खलु पड्डुणो, जह तह जंपति इय विचित्तं ।

सिगवं परिकल्लणं, एगो अमरो इहं पत्तो ॥ १२ ॥

ओसरणुगममणयो, गयजीवं परमदुरहिगंधं ।

वियसियमुद्रलियदं, पणं सारुं विउव्वेह ॥ १३ ॥

तगंवेणउमिभूयं, सिणं सयलं पि अओओ हुत्तं ।

इहोपिहियवयणुनासा-उहं कुहं गंतुमारजं ॥ १४ ॥

कण्हो पुण वचवंतो, तेण्वं पडेय ददुत्तं सारुं ।

परगुणलेसगहण-मिम लालसो जंपर एवं ॥ १५ ॥

इयस्स कसियसाण-स्स आणणे सियदंतपणुपत्तो ।

एसा मरगयपाले, मुत्तामालेव कह सहइ ॥ १६ ॥

इह माउं हरिचरियं, कह वि न दोलं यंपति सणुपुरिसा ।

सो जायपधओ सुर-बदमिम पयवेहं नियक्कं ॥ १७ ॥

इरगुणगदय रहायं, बडुत्तो थुणितं हरि सवडुमायं ।

असिवोत्तमणभेरि, च दाउ अमरो गओ लग्गं ॥ १८ ॥

तत्तो कण्हो पत्तो,ओसरणे जिणवरं नमिय विहियु ।

उवियदुणे निवियइ, इय सामी कण्हइ धम्मकण्हं ॥ १९ ॥

मो भविया ! भवगहणे, दुलहं कह कहं विलहिय सम्भत्तं ।

तस्स विसुद्धिनिमित्तं, संतगुणपसेसणं कुणइ ॥ २० ॥

जह सयलतत्तविसया, अरहं सम्भत्तनासिया भविया ।

तह संतगुणाणुवत्-इणा वि अरवारसंजणुणो ॥ २१ ॥

जह संता वि न हु गुणा, पसेसणं पाउणंति सत्ताणं ।

तो बहुकिलसत्तमा-ण को ताण आपरं कुजा ॥ २२ ॥

तो नाणुविसय, मुगल्लेवं जण्य जणियं पाले ।

संभत्तं अय-म तथ संसिज्ज तावहं ॥ २३ ॥

जो पुण मच्छरवसम्मं, पमाइओ या पुणं न संसिज्ज ।

संते वि सं दुहाइ, पावइ भवदेवसुरि इव ॥ २४ ॥

पुच्छेइ हरी भयवं !, भवदेवो नाम एस को स्री ? ।

भणइ पडह इह म्भदं, आसि पुरा एस मुण्णिनाओ ॥ २५ ॥

बुद्धीइ सुरगुणमो, नवरं चरणमि ईसिसिट्ठिलमयो ।

तस्स य एगो सीसो, नामं वंछुदत्तु सि ॥ २६ ॥

सो पुण निम्मलचरणो, सुट्टममं वायलजिसेवणो ।

तत्तागमे य कुसलो, अमच्छुरिणं विण्णंओ वि ॥ २७ ॥

तो तस्स पायसूलं, जिणसमयवियक्कल्लो समणसंघा ।

सर्थावयद्वा सद्वा—विणयव्यवणा कयजाल्लणो ॥ २८ ॥

नितुणंति जिण्णियगम-मुवउत्तमणा तह नि जंपना ।

पकुणंति य वट्टमाणं, पविसचारिसत्तु सि ॥ २९ ॥

तो भवदेवो स्री, मच्छरभण्णो विउत्तु ए इयए ।

मं मुत्तु इमे मुद्रा, कि एवं पञ्जुवासंति ! ॥ ३० ॥

अहवा मुद्रा मुण्णो, गिहिणो व इम कुणुत्तं जं कि पि ।

एस उण कील सीसा, तहा मय सीसओ वि कुं पि ॥ ३१ ॥

तह बडुसुओ मइ अिय, कओ वि तह गुरुणेषु उव्वओ वि ।

मं अयवणुत्तं एवं, वट्टइ पणिसा अयमिम ॥ ३२ ॥

नरनाहमिम जियंतं, न कुल्लंमो हवेय एसां वि ।

एयण अणुजं, मणे न सुओ अणवपाओ ॥ ३३ ॥

जह संपइ वारिजइ, इमो मए धम्मकहणमारियं ।

तो मच्छुरि सि लोणो, सुओ मं मअए एव ॥ ३४ ॥

ता काउ उव्वइ अिय, इममिम मुद्रमि इयइ मह उचिया ।

इय जा मच्छरपुओ, सो स्री गमइ कहांव दिण्णे ॥ ३५ ॥

ता पाडलिपुरनया-संघाणुविय तस्स पामिअं ।

पणो मुणिसंघाओ, मुण्णो वि अम्भुट्ठिओ सो वि ॥ ३६ ॥

अथ तस्य यतिपतेर्यति-जनस्य कुरवा यथाविनं सवम् ।

मुनिश्रुता (संघा)दक एवं, संघादेशे न्यवीर्यवत् ॥ ३७ ॥

प्रकाशवत्तुग-विदुर्गाऽऽख्याऽऽयकालीज्जकस्तथ ।

सैरं विजहार चिरं, पदं दर्शनविलुत्ति कुवेत् ॥ ३८ ॥

तथाहि—

काणादानमदान् प्रदष्टविषयऽऽधिक्यानावाक्यान् बहून्,

शक्यैस्तैर्नैवोविचार्यवस्तुनां सांख्यानसंख्यानवि ।

कीलान् अष्टवत्तान् निरस्तयशसो मीमांसकान् व्यसकान्,

कुपेन् बारणवद्विशङ्कमचरत्सर्वत्र गवोदुरः ॥ ३९ ॥

संश्रानि जैनसमीक्षीः सादृशं स्पष्टीं विकीर्यते दुष्टः ।

तद्दर्शनकृत्यामिदं, कर्तुं तत्रैत लघु यूयम् ॥ ४० ॥

“इय साउं सो स्री, जा बालिओ पाइलोपुआमिभूइ ।

पवयस्यभाषणस्य, ता जाया अभिमुद्रा कीया ॥ ४१ ॥
 वामा वामा लाम-मि दाहिणा पक्षिमा नियसेह ।
 कीया नृणमभिमुद्रा, कयं पि कज्जं विणासेह ॥ ४२ ॥
 इय भित्तिरूप सूरि, विहारकरणाउ उबरको सहसा ।
 सो भणियं आगंतुय-मुणिसंघाडेह वयसमिणं । ४३ ॥
 जइ तुम्हास विहारो, सउत्तमभावा उ तत्थ न हु जाओ ।
 सा बंधुदत्तसाहु, लहु पेसह बायलजिह्वा ॥ ४४ ॥
 तो सुग्गा बहुविहं, विभिनिं सो विसज्जो तत्थ ।
 पलो धावदिग्धि, सुलउत्तपरिचिह्वाउकडाहो ॥ ४५ ॥
 विट्ठो तत्थ नरिंदो, कया पक्खा इमा कुवेदि पि ।
 जो जेण नृण जिण्ह, स तत्स लीलो हवेउ ति ॥ ४६ ॥
 तं बंधुदत्तमुणिया, सियवायविसुविहिवेणं ।
 बह्वयस्यसिधरेणं, बायसि पत्ताजिओ विट्ठो ॥ ४७ ॥
 लज्जं च विजयपत्तं, विट्ठो पक्खाविओ नया खव ।
 वियसियमुहकमलेण, पत्ताजिओ सयलसंघेण ॥ ४८ ॥
 विट्ठुरविणंयसमेओ, पय पय बुहज्जेण पुज्जेनो ।
 ता बंधुदत्तसाहु, पत्तो नियसुरिपासमि ॥ ४९ ॥
 तं तु पुण मक्खरवना, न मणां पि हु पत्ताजिओ पय ।
 न य विट्ठो सत्तिहं, आलाविओ सहसिं नेव ॥ ५० ॥
 हा तइ गुरुणो वि मए न रजिया मंदुवुज्जकलिण ॥
 ना सत्ताणु गुणाणं, समउत्तलेण हवउ मज्ज ॥ ५१ ॥
 इय चिंताउल्लिखितो, हियवांसि वहेतओ महाणेयं ।
 तत्पमिह बंधुदत्तो, जाओ गुण भाजणे विमुद्धो ॥ ५२ ॥
 अकयनियदोससुखी, भवेदवमुणोसरो वि मरिज्ज ॥
 प्रयववहुं कविसेसुं, किंवांसिपसुं सुरो जाओ ॥ ५३ ॥
 तयणु दरिहियदियनं-दणो उ सो मूयओ समुत्तयो ।
 कइ कइ वि लहिययोहिं, काउ तवं सयमणुपत्तो ॥ ५४ ॥
 इय सोउ कयउपमुद्ध, लोया भवेदवसुरिओ चरिणो ।
 हयिं जाया पमुइय-हियया परगुणगहणं कनल्लिखिउ ॥ ५५ ॥
 भुज्जो भुज्जो तेमि, पणमिय पत्ता सएलु ठाणेषु ।
 समणुगणनंपरिउडो, विहरह अग्रथ सामी वि ॥ ५६ ॥

इति स्फुरहंयलतालायं,
 निशम्य विष्णो कविरं चरित्रम् ।
 बुकमेनीरभिधानिधाय,
 सुसाधवो धत्त गुणानुरागम् ॥ ५७ ॥ "

इति पुरुषोत्तमचरित्रम् । ५० रं ३ अधि० ६ गुण ।

पुरिसोत्तमभाषिसंभव-पुरुषोत्तमनामिसंभव-पुं० । ब्रह्मणि,
 " नमिज्ज परमपुरिसं, पुरिसोत्तमभाषिसंभवं देवं ।

बुक्कं पाहअल्लिखि ति, नाममालं निलासेह ॥ १ ॥ "

पाह० ना० १ गाथा ।

पुरिसोत्तमपणीय-पुरुषोत्तमपणीय-वि० । उत्तमपुरुषगदिते,
 पञ्चा० ७ विव० ।

पुरिसोत्तर-पुरुषोत्तर-वि० । पुरुषप्रधाने, हु० उ० ३ प्रक० ।

पुरी-पुरी-खी० । नगरयोम, स्वनामकथाने नगरीभेदे, पञ्चा०

दुपदितेः स्थामी, प्राप्ता नाम्ना पुरि पुरीम् । आ० क० १ अ० ।

पुरीम-पुरीष-न० । विष्टायाम्, तं० । इथा० । उच्चारं, आध०

४ अ० । " शुभालो वै पण जायते यः सपुरीषो दृष्टते । " आ०
 म० १ अ० ।

पुरीसखिरोह-पुरीपनिरोध-पुं० । विदुत्संगमलनिरोधे, सूत्र
 निरोधे चतुश्चर्यानां भवति । पुरीपनिरोधे च जीवितोपवा-
 तः । पं० च० १ कल्प ।

पुरुपुरिआ-देशी-उत्कण्ठायाम्, दे० ना० ६ वर्गं २५ गाथा ।

पुरुहूय-देशी-चूके, दे० ना० ६ वर्गं २५ गाथा ।

पुरकट-पुरस्कृत-वि० । जन्मान्तरोपासे, दश० ८ अ० । सु०
 प्र० । आवा० । जन्मान्तरोपासिते, सूत्र० १ श्रु० १४ अ० ।
 जन्मशतोंपासे कर्मणि, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० २ उ० ।

पुष्कम् (ख)-पुरःकर्म-न० । पुरो दानात् पूर्व कर्म हस्न-
 धावनाऽऽदि यत्र तत्पुःकर्म । प्रश्न० ५ संव० द्वार । भिक्षादा-
 नादप्रतः कृतं प्रक्षालनाऽऽदिके कर्मणि । आवा० २ श्रु० १ ख०
 १ अ० ६ उ० । भद्रदानात्प्राप्त्यनिमित्तं हस्ताऽऽदिधापने, ख०
 ३ अवि० । पं० च० । पं० भा० । हस्तेन साधुनिमित्तं प्राक् कृ-
 तं जलोत्कनठ्यापारे, दश० ५ अ० १ उ० । " पुरा कर्म जं तु
 तं पुरकर्म । " भिक्षायाः पुरतः-प्रथममेव यत्कृतं कर्म कर-
 प्रक्षालनाऽऽदि तत्पुरः कर्माभिधीयते । आध० ।

अथ पुरःकर्मद्वारमाह—

पुष्कम्पि य पुच्छा, किं कम्माऽऽरोवणा परीहरणा ।

एमंति तु पयाणं, पत्तय परवणं वोच्छं ॥ ६७ ॥

पुरःकर्मणि पुच्छा कर्त्तव्या । तथा—कि पुरःकर्म ? कश्च वा
 पुरःकर्म ? का वा पुरःकर्मपरायणा, कथं वा पुरःकर्म
 णः परिहरणं कियते ? एतेषां चतुर्णामपि पदानां प्रत्यकमहं
 प्रकरणं वदं ।

तत्र किमिति द्वारस्य प्रकरणं चिकीर्षुः प्रत्युत्थापयन्माह—

जइ जं पुरतो कीरइ, एवं उट्ठाणमणमादीणि ।

होति पुरकर्म ते, एमेव य पुव्वकर्म वि ॥ ६८ ॥

परः प्राऽऽह यदि ताचोभित्तिर्येनो दृष्टाङ्गणमागतस्य यत्
 पुरोऽप्रतः कियते तत्पुरःकर्मिति व्यञ्जयते, एवं ते तत्र
 यानि दायिककस्यांयानमनाऽऽदीनि कर्माणि साधोरप्रतः
 क्रियमाणानि तानि सर्वार्थाय पुरःकर्म भवति । अथ एषां-
 र्थाच्चकः पुरःशब्द इहाधिक्रियते, एवमेव च पूर्वकर्मण्यपि
 द्रष्टव्यम् । किमुक्तं भवति-पुरः साधोरानुगतमनापूर्व कर्म पुरः
 कर्मैवस्यामापि व्युत्पत्तौ यान्युत्थानाऽऽदीनि पूर्व कृतानि तानि
 पुरःकर्म प्राप्नुवन्ति ।

यदि नामेवं ततः का नो हानिरिति चेत् ? उच्यते—

एवं कासुपकायं, न विज्जय काइ सोही ते ।

इदि हु बहूणि पुरतो, कीरति कयाणि पुव्वं च ॥ ६९ ॥

एवं हि जाऽपि ममासे क्रियमाणे प्राशुकमप्राशुवं वा न विधत्ते
 न हानयेत्, सर्वस्याप्युत्थानमनाऽऽदिकथं पुरःकर्मैव प्राप्तेः

पुरकर्म

अभिधानाजम्कः ।

पुरकर्म

आश्रयमानं च प्राशुकाप्राशुकविभागे शोधिरपि कश्चिन्नान्ति
(ने) तत्राभिप्रायेण, तस्याश्चाभावे चारित्र्यस्याप्यभावः । हन्दी-
त्युपप्रदर्शनं, हुरित्याम्नश्यं, ततश्चैवं हे आचार्य ! बहुनि पुरतः
क्रियन्ते, बहुनि च दायकेन पूर्वं कृतानि, तानि सर्वाण्यपि
पुरःकर्मं प्राप्नुयन्ति ।

अत्र सूरिः प्रतिवचनमाह—

कामं खलु पुरमदो, पञ्चकलपरोकलतो दुहा होइ ।

तइ वि य न पुरेकर्म, पुरकर्म नोदग ! इमं तु ॥ ६८२ ॥

काममनुमतेन, खलुपरोऽवधारणं, अनुमतमेवासाकं, यत्पुरः-
शब्दः प्रत्यक्षपरोक्षतो द्विधा भवति—यदा पुरोऽग्रतः कर्म पुरः-
कर्मैति व्युत्पत्तिराधीयते तदा प्रत्यक्षार्थवाचकः पुरःशब्दः, य-
दि तु पुरःकर्मं तदा परोक्षार्थवाचकः । एवं पुरःशब्दस्य प्रत्यक्ष-
परोक्षार्थवाचकतया यद्युत्पत्त्यानाऽङ्गीनि पुरःकर्मं प्राप्नुयन्ति
तथापि तानि पुरःकर्मं न भवन्ति, किं तु पुरःकर्मं हे नोदग !
इदं वक्ष्यमाणं भवति ।

तदेवाऽऽह—

इत्थं वा मत्तं वा, पुंविं सनोदएण जं भोवे ।

समणट्ठाए दाता, पुरकर्मं तं विवाणहि ॥ ६८३ ॥

हस्तेन वा मात्रकं वा पूर्वं भिक्षादानात् प्रथमं शीतोदकेन
सन्निचजलेन यदाता भ्रमणार्थं भाषति प्रज्ञालयति तत्पुरः-
कर्मं भिक्षानीहितं, शेषमुद्यमानगमनाऽऽदि कर्म, तथा समयप-
रिभाषया कट्यात् । गते किमितिज्ञात् ।

अथ कस्येति ज्ञास्य प्रवृत्तणामाह—

कस्मिन् पुरेकर्म, जस्यो तं पुण पभू मयं कुजा ।

अइवा प्रभुपदिहो, सो पुण सुहि पेम वेणु वा ॥ ६८४ ॥

कस्य पुनः पुरःकर्मं भवतीति वृत्त्यायां निर्वचनम्—यनेस्तप-
स्विधारिणः साधोः पुरःकर्मं मन्तव्यं, तद्विद्वत्पुं दायपवेनानभ्यु-
पगमात् । तत्पुनः पुरःकर्मं प्रभुपदं हस्त्वामी स्वयमेव कुर्यात् । अ-
थवा—प्रभुसंदिष्टः प्रभुया आदिष्टः । स पुनः प्रभुसंदिष्टस्त्वामी ।
तद्यथा—सुहृत् मित्रं, प्रभो दासाऽऽदिः, वन्धुमाता भगिन्यादि ।

अथ पुरःकर्मणः संभवमाह—

दमए पमाणपुरिसे, जाए पंतीपे तापे भोचुणं ।

सो पुरिसो तं वऽजे, तं दव्वं अजे अजे वा ॥ ६८५ ॥

संभक्त्यां पश्चिर्गतिपरिषेण्ये नियुक्तः कोऽपि द्रमकः कर्मकरः,
एतेन प्रभुसंदिष्टप्रहणम् । प्रमाणपुरुषो वा दयद्रव्यस्वामी, अने-
न च प्रभुपदहणम् । ततश्च दाता प्रभुसंदिष्टो वा यस्यां
पश्चिर्गतिः पुरःकर्मं कृतवान् । तामुक्त्वा यद्यस्यां पश्चिर्गतिं संक्राम-
ति तदा यदि परिणतहस्तस्ततः कल्पते । अत्र चाष्टौ भङ्गा
भवन्ति—स पुरुषः तं पश्चिर्गत्यां वा पश्चिर्गतिं, तत् द्रव्यमप्यथ
द्रव्यं वा, हस्तनेन चत्वारो भङ्गाः सूचिताः । पञ्चम्यपुरुष इ-
त्यनेनाऽपि चत्वारो भङ्गाः सूचयन्ते । एवमेतेऽष्टौ भङ्गाः ।

एतानेवाष्ट भङ्गान् स्पष्टयति—

सो तं ताए अस्सा—एं विंअसो अज नीए दो वऽजे ।

एमेव य अजेण वि, भंगा खलु होति चत्तारि ॥ ६८६ ॥

स पुरुषस्तत् द्रव्यं तस्यां पश्चिर्गतिं प्रथमः, स पुरुषः तत्
द्रव्यमप्यस्यां पश्चिर्गतिं द्वितीयः । स पुरुषोऽप्यत् द्रव्यं तत्
स्यां पश्चिर्गतिं प्रथमः, स पुरुषस्तत् द्रव्यमप्यस्यां पश्चिर्गतिं

तृतीयः, स पुरुषोऽप्यत् द्रव्यं तस्यां पश्चिर्गतिं तृ-
तीयः, स पुरुषोऽप्यत् द्रव्यमप्यस्यां पश्चिर्गतिं चतुर्थः ।
अत्र च द्वे आर्य द्रव्यपश्चिर्गतिः अन्ये इति । एवमेवाप्युपपत्तेना-
ऽपि चत्वारो भङ्गा भवन्ति । तद्यथा—अप्यपुरुषस्तत् द्रव्यं त-
स्यां पश्चिर्गतिः ४, अन्यः पुरुषस्तत् द्रव्यम् अप्यस्यां पश्चिर्गतिः ६,
अन्यः पुरुषः अप्यत् द्रव्यं तस्यां पश्चिर्गतिः ७, अन्यः पुरुषः
अप्यत् द्रव्यम् अप्यस्यां पश्चिर्गतिः ८ ।

एतेषां मध्ये येषु यथा कल्पते तदेतद्दर्शयति—

कप्पइ समेतु तइ स—सममिम् तइयमिम् जिञ्जवावारे ।

अनाट्टियमि दासुं, सव्वत्थ य भयसु करमत्तं ॥ ६८७ ॥

समेतु द्वितीयचतुर्थपक्षाधमेतु तृतीयं कल्पते । तथाहि—द्वि-
तीयं तावदप्यस्यां पश्चिर्गतिं संक्रामन्त्येन द्रव्यमपि वक्ष्यमाणनी-
त्या, चतुर्थं तु अद्यान्तरवेनाप्यस्यां पश्चिर्गतिं दीयमानत्वेन
च, पष्ठे तु पुरुषान्तरेणाऽप्यस्यां पश्चिर्गतिं तत् द्रव्यं दीयमानं
इति हेतोः, अष्टमे तु तिसृणामपि पुरुषद्रव्यपश्चिर्गतिनामप्यन्तेन
परिष्कृतमेव कल्पते इति । तथा सप्तमेऽपि भङ्गे कल्पते—
व, पुरुषान्तरेणाप्यद्रव्यस्य दीयमानत्वात् । तृतीये तु जिञ्ज-
वावारे सति कल्पते, यः साधुदानार्थं हस्तमात्रकप्रज्ञालन-
व्यापारः कृतः स यदा व्यापारान्तरेण जिञ्जो भवति तदा
तत्रैव पुरुषेणाप्यत् द्रव्यं तस्यां पश्चिर्गतिं दीयमानं कल्पते
इति भावः । द्वयोः प्रथमपञ्चपदयोरेति तत् द्रव्यं तस्याऽऽप्ता-
यितं भवति ततः कल्पते, तान्त्रया । सर्वत्र चाष्टम्यपि भङ्गेषु
कर्ममात्रकं भङ्ग—विकल्पय, यदि हस्तौ वा मात्रकं वा स-
स्त्रियमुरकादौ वा न भवति ततः कल्पते, अन्यथा तु ने-
त्यर्थं भजना कर्तव्येत्यर्थः ।

अथ किमर्थं पुरःकर्मं करानीत्याह—

अच्छुमिणं चिकणं वा, कूगे धुविं पुणो पुणो देइ ।

आयमिअणु पुव्वं, दइज जइणं पढमवाए ॥ ६८८ ॥

परिवेषणं कुर्वतो यद्यच्छुमिणश्चिकणो वा कूरस्तन एकत्र
हस्तदाहभयादपरत्र हस्ते विलम्बान् कुण्डकाऽऽदिस्त्रिये-
नोदकेन स्व दाना पुनः पुनर्दीयन् । हस्तमात्राक्षिप्य दद्यात् । प-
रिवेषणनीत्यर्थः । साधोरप्यागतस्य तथैव यदि भिक्षां दद्यात्
तदा पुरःकर्मं भवति । यदि वा—पूर्वमावश्यं हस्तं मात्रकं वा
प्रज्ञालय प्रथमतः एव यतीनां दद्यात् ततोऽप्येव्यः परिवेषण-
त् तदार्थं पुरःकर्मं भवति ।
एवं पुरःकर्मणि कुंनं यद्यथ कल्पते तदेव निरूपेणाध्या-
दर्शयति—

दाऊण अज दव्वं, कोई दिजा पुणो वि तं चेइ ।

अत्ताट्टिय संकामिय—गहणं गीयथ सेविग्गे ॥ ६८९ ॥

तदनेषणाकृतं द्रव्यं मुक्त्वा अन्यस्मै द्रव्यं दत्त्वा परि-
वेष्ट्य कश्चित्देवागिण्णाकृतं द्रव्यं पुनरपि तस्यामप्यस्यां वा
पश्चिर्गतिं साधुनां दद्यात्, एवं जिञ्जवावारे आमायितं सत्
कल्पते, अथवा—(संकामियं चित्) तत्तेषां कृतं द्रव्यं स
दाता अन्यस्मै परिवेषयेत्, स यदि दद्यात् तत एव संक्रा-
मि तं सत् कल्पते । एतच्च अष्टमं गीताध्यायानुष्ठानं, यतो
गीताधेस्त्वत् द्रव्यमिच्छं गृह्णानोऽपि सेविगो भवति ।

एतदेवाप्युपपत्तेर्भाष्यकारो आशयति—

गीयत्थमगहणं, अत्ताट्टियमाइ गेहइ गीतो ।

संविगमगदहण्यं, तं गियहताऽपि संविगमो ॥ ६६० ॥

गीतार्थप्रदहेन कृतेनैतज्जापितं, यदामधितम्, आवि-
शब्दात् संक्रामितं च, तदाममप्रमाणो गीतार्थ एव गृह्य-
ति, नागीतार्थः । संविगमप्रदहेन तु तदामधित्वाऽऽपि गृह्य-
नोऽपि गीतार्थः संविगमो भवति, तासंविगम इत्युक्तं भवति ।

इत्थं पुनः पुरतः कर्म भवतांति दर्शयति—

पुरतो वि हु जं धोयं, अतद्वा ए न तं पुरेकम् ।

उद् (उ) अष्टौ, ससिधि—द्वयं च युक्ते तद्दि गदह्यं ॥ ६६१ ॥

यस्पुरतोऽपि साधोरप्रतोऽप्यारमार्थे धीतं तत्पुराकर्म न
भवति, किं तु तदुद्काऽऽपि सस्मिन् वा मन्तव्यम् । उद्-
काऽऽपि विन्दुसहितं, सस्मिन् गंधं विन्दुरहितं, तस्मिन्गुभये-
ऽपि शुष्कं परिष्कृतं प्रदह्यं कर्तव्यम् ।

पुराकर्मोद्काऽऽपि योविशेषमाह—

तुल्ले वि समारंभं, मुके गदह्यं क पकडिहसा ।

अमत्यं लुद्ध तावियं, अतद्वा होइ खिपं तु ॥ ६६२ ॥

उद्काऽऽपि पुराकर्मणोः तुल्येऽप्युद्कायसमारम्भे एकस्मिन्
गुन्दुकाऽऽपि शुष्के सति प्रदहणम्, एकस्मिन् पुराकर्मणि पुनः
शुष्केऽप्यनारमार्थिने प्रदहणस्य प्रतिषेधः । तथाहि—संयतार्थं
द्व्यभ्यां पृथक् पृथक् पक्वौ पुराकर्म कृतं, तच्च परिष्कृतम् उ-
द्काऽऽपि सस्मिन् यौ न स्तः, परं येनाऽऽपि सस्मितं तस्य हस्तात्
कल्पते, येन तु नाऽऽपि सस्मितं तस्य हस्तात् कल्पते । एवं वि-
रकालिकं पुराकर्मयुक्तम् । यत्र तु हस्तौ मायकं वा तत्त-
त्तमेव अन्वयं तदाऽपि मायुक्तद्वयं प्रसिद्धमिति ना वा नापि
तत्राऽपि सस्मितं सिद्धमपि प्रदह्यं कर्तव्यम् । न तं कल्पेति द्वारम्
अथाऽऽरोपणाद्वारमाह—

चाउम्मासुकोले, मासिय मरुके य पंचम जहणे ।

पुरकर्म उद्वज्जे, नसिधिद्वाऽऽरोपणा भविता ॥ ६६३ ॥

उद्कसमारम्भे पुराकर्मोक्तप्रमाराधपदम्, उद्काऽऽपि म-
ध्यमे, सस्मिन् गंधं जघन्यम् । उरुद्वे चत्वारो मासा लघवाः,
प्रथमे लघुमासिकं, जघन्ये पञ्च रात्रिश्चिनाः । एवं पुराक-
र्मोद्काऽऽपि सस्मिन् गंधे यथाक्रममारोपणा प्रणिता ।

अथ परिहरणाद्वारमाह—

परिहरणाऽपि य दुविहा, विहि आविहीए अ होइ नायव्वा ।

पदमिल्लुगस सव्वं, विविहसः प तम्मि गच्छम्मि ॥ ६६४ ॥

तद्व्यस्य जावजीवं, चउधम्म य तं न कप्पए दव्वं ।

तद्विहस एगगहण्यं, निगट्टगहण्यं य सचमए ॥ ६६५ ॥

परिहरणाऽपि च द्विविधा—विधिपरिहरणा, अविधिपरिह-
रणा च भवति ज्ञातव्या । अविधिपरिहरणा सप्तविधा—त-
त्र प्रथमस्य नोदकस्य सर्वमपि द्रव्यजातं स्वगच्छे परग-
च्छे च यावज्जीवमकरणीयं, द्वितीयस्य तु तस्मिन्नेव ग-
च्छे यावज्जीवं, तृतीयस्य यावज्जीवं तस्यैवकस्य साधोः
सर्वमपि द्रव्यजातं, चतुर्थस्य तु तत् द्रव्यमेकं यावज्जीवं,
पञ्चमस्य तु तद्विहसं सर्वद्रव्याणि, षष्ठस्य तु तस्यैवैक-
द्रव्यस्य प्रदह्यं न कल्पते, सप्तमस्य निवृत्तः सन्न स एव
साधुः परिष्कृतं हस्तेन प्रदह्यं करोतिस्त्वभिप्रायः ।

अथैतवामेव पराभिप्रायाणां व्याख्यानमाह—

पदमो यावज्जीवं, सव्वेसि संजयाण सव्वान्णि ।

दव्वान्णि निवोरेइ, बीमो पुण तम्मि गच्छम्मि ॥ ६६६ ॥

प्रथमो नोदको यस्मिन् गृहे पुराकर्म कृतं तत्र यावदसौ
पुराकर्मकारी दाता तद्व्ये च तत्पुराकर्म कृतं ततो यावज्जीवति
तावत् स्वगच्छपरगच्छसत्ता (क्षा) नां सर्वेषां संयतानां
सर्वान्णि द्रव्याणि निवारयति । द्वितीयः पुनः तस्मिन् गच्छे
सर्वेषामपि साधूनां यावज्जीवं सर्वद्रव्याणि निवारयति ।

तद्विधो यावज्जीवं त-स्तेवेगस्य सव्वदव्वान्णि ।

बारि चउधो पुण, तस्सेवेगस्य तं दव्वं ॥ ६६७ ॥

तृतीयो ब्रवीति—यद्यपि पुराकर्म कृतं तस्यैवकस्य याव-
ज्जीवं सर्वद्रव्याणि न कल्पन्ते, चतुर्थस्तु तद्वैकं द्रव्यं त-
स्यैवकस्य यावज्जीवं वारयति ।

सव्वान्णि पंचमो तं, दिणं तु तस्सेव छट्ठो तं दव्वं ।

सत्तमो नियट्टो, निगट्टं तं परिणायकम्मि ॥ ६६८ ॥

पञ्चमो ब्रवीति—तद्वैकं दिनं सर्वान्णि द्रव्याणि तद्व्यगृहे
न कल्पन्ते । षष्ठो ज्ञेते—तद्वैकं द्रव्यं तस्य गृहे तद्विहं न
गृह्यते । सप्तमः प्राह—परिष्कृतं परिणताकाये सति हस्ते
भिक्षामदित्वा निवर्तमानस्तत्रैव गृहे स साधुः सर्वद्रव्याणि
गृह्यातु न कर्तव्यः ।

इत्थं परेरुक्ते सति सूरिराह—

एगस्य पुरेकम्, वचं सव्वं वि तत्थ वारेति ।

द्वन्वस्य य दुल्लभता, परिचो गिलाणमो तेहि ॥ ६६९ ॥

एकस्य साधोरप्यपि पुराकर्म यत्र वृत्तं संजातं
तत्र ये सर्वेषामेकस्य वा सर्वद्रव्याणि । उपलक्षणत्वा-
देकमपि द्रव्यं, यावज्जीवं तद्विहं वा वारयति, तैर्द-
व्यस्य ज्ञानमात्राद्यप्यप्यत्र दुर्लभतया ज्ञानः परित्य-
क्ता मन्तव्याः ।

एतदेव सविशेषमाह—

जेसि एसुवसो, आयरिया तेहि उ परिच्छता ।

स्वमगा पाहुणागा वि य, सुव्वत्तमजाणगा ते तु ॥ १०० ॥

येषां यथाच्छन्दवादिनामेव सर्वद्रव्यप्रदहणाऽऽपि प्रतिषेधक्य
उपदेशस्यैराचार्याः क्षपकाः प्राधुर्यकाश्च परित्यक्ता द्रव्यक्षा-
त, तत्राचार्यस्य धृताऽऽपि द्रव्यस्यान्वयं दुर्लभत्वाद् । ते च ल-
घ्वर्कं परिरुद्धम् अत्रा मूर्खाः, अतस्त्वैवद्विधात्, स्वच्छन्द-
प्रकृष्टानिष्पन्नं वामोयं चतुर्गुहं प्रापञ्चिकम् ।

तत्र ये सर्वानपि साधून् परिहारं कारयन्ति ते स्वपक्ष-

साधनसमर्थे विधिमाह—

अद्वान्णिनिगयाहि, उक्कामग स्वम अवसरे रेखा ।

ममगा कहण परंपर, सुव्वत्तमजाणगा ते वि ॥ १०० ॥

यत्र गृहे पुराकर्म कृतं, तत्राध्वनिर्गताऽऽपि उद्गमका वा
यदि ग्रामे भिक्षाऽऽनशीला अज्ञानतो मा प्रायश्चित्तं कृत्वा
क्षपकस्तत्र स्थाप्यते । अथ नास्ति क्षपकस्ततः कुञ्जाऽऽदा-
वक्ष्यति लिखन्ते—यथाऽत्र पुराकर्म कृतं, न केनापि भिक्षा
प्राप्नोति । अथ तावत्प्रायश्चित्तं लिखितं न जानीतस्ततः रेखा क-
र्तव्या, अथ कुजाऽपि सा केनाऽपि न हातेति ततोऽपरेषां
साधूनां मार्गेण कृत्वा भिक्षां कथनीयम्—अमुष्मिन् गृहे
पुराकर्म कृतं, तेऽपि परस्परया सर्वसाधून् आपयन्ति इत्थं ये
(सुव्वत्तं) सुव्वत्तं तेऽप्यत्र मन्तव्याः ।

अथेनदेव भावयति—

उष्णामयुष्मभामग-सगच्छपरच्छजाणलुद्धाए ।
अत्थइ तदियं खमए, तस्सइसइ स एव संघाडो॥१००२॥
अइ एगस्स वि होमा, अक्खरखु उ ताँइ सव्व तोरेखा ।
अइ कुसणसंकदोसा, हिंदंता चेव साँदो ॥ १००३ ॥
उज्झामकाणां बाह्मप्राप्ते भिक्षाऽऽप्तं विधायापयति तत्रैव
भिक्षामतमातुम्भामकणां मौलप्राप्ते भिक्षापरिभ्रमणशी-
लानां स्वगच्छीयानां परगच्छीयानां च सर्वेषां ज्ञापनार्थं
क्षयकल्लदग्धुइ निषण्णस्तिष्ठति, स च यः सङ्घाटकस्तत्रा-
ऽऽगच्छति, तस्य तस्य कथयति-अत्र पुरःकर्म कृतं वसेते ।
अथ नात्स क्षपकः, पाण्णकं वा तस्य तद्धिने, ततो यदर्थं
पुरःकर्म कृतं, स एव सङ्घाटकस्तत्र निष्ठति । अथ
तथैरेकः प्रथमाद्वितीयपरीषदधीशो न शक्नोति स्थानं,
ततः स प्रतिभयं व्रजति, द्वितीयस्तु तत्राऽऽसत्, अथैक-
स्य तस्य तिष्ठतः क्लृप्तमुखाऽऽश्रयां दोषाः ततः कुब्जाऽऽ-
दिषु पुरःकर्मकरखसूचकान्यन्तराणि लिख्यन्ते, अथ न तु
नैव ताप्यसराणि सर्वेऽपि लिखितुं जानते, ततः साधुज्ञान-
साहित्यकी रेखा करणीया । यदि तस्याः स्पृशना-पादोपधा-
नेन महीना, तद्विषया आशङ्कादांषा भवेयुः । बहुवचननिर्दि-
शादभ्यामपि रेखां करनीत्याशङ्कापरिभ्रष्टः । ननस्त्वावय साधु-
भिक्षामतमैवा भयंतां साधूनां कथयन्तः, तेऽपि हिण्डमाना
एव परंपरया सर्वमाधुना कथयन्ति, इत्थं येषां परिहर-
णविधिस्ते सुव्यङ्गमज्ञा मन्तव्याः ।

उपसंहरन्नाह—

एसा अविदी भणिया, सचविडा खलु इमा विदी होइ ।
तस्याऽऽरं चरिमदुए, अत्तद्विपयाइ गीयस्स ॥१००४॥
एषा अविधिपरिहरणां सत्तवधा भणित्वा, इयं तु वष-
माणा विधिपरिहरणा अवति । सा चाष्टविधा-तत्र यदायं-
पदं, यच्चरममन्त्रितं प्रकारद्वयं, तेषु त्रिषु भेदेषु आम्नायितं,
आदिशब्दासंक्रामितं च सति गीताथस्य प्रदणं अवति ।
एतच्च यथास्थानं भावयिष्यते ।

के पुनस्ते अष्टौ भेदाः ? उच्यते—

एगस्म बीयगहणं, पवज्जणां तत्थ होइ कपट्ठी ।

वारण ललियासाणिओ, गंतूणं कम्म इत्थ उप्फासो॥१००५॥
'एगस्स त्ति' विमोक्षयत्ययादेकेन पुरःकर्मणि कृते यदि द्विती-
या ददाति तदा तस्य द्वितीयस्य इत्तादृ प्रदणं च विधिरेक-
धः । (पवज्जणं स्ति) अगीनाथोभिप्रायिण (तस्य स्ति) तत्र द्वितीय-
ऽपि दायके प्रवज्जना प्रसङ्गदोषो भवतीति वक्तव्यम् । (कप-
ट्ठि स्ति) कटपस्थिकास्वरुणस्त्रियः केलिप्रियतयाऽभीषणं पुरः-
कर्म यथा कुर्वेति तथा निरूपणीयम् । (वारणललियासाणिउ-
स्ति) यद्यि साधुः-त्वं मा देहि एषा दास्यमीत्यर्थिण्या पुरःकर्म-
कारिणी वारयति तदा ललितानाशनक इति गणयते । (गंतूणं
ति) गत्वा प्रतिनिष्ठुत्वायमेव शास्त्रमीने बुद्ध्या यदि दाता
हस्तगुह्यीयया भिक्षया निष्ठति तदा न कदामे (कम्मं स्ति)
द्रव्यभावभेदमिच्छं पुरःकर्म भवति (इत्थं स्ति) तत्र पुरः-
कर्मणि किं इस्ते उपधात उत मात्रकं इत्यादि विवृत्तनी-
यम् । (उप्फासं स्ति) उत्सर्षणं—छन्दं तद् वक्ष्यिष्यं वक्ष-
्यमिति द्वारगायासप्रसाधार्थः ।

अथ विस्तरार्थमभिधित्सुराह—

एगेण समारदे अओ पुण जो ताँइ सयं देति ।
जति अजाणमा इवतीं, परिहरितव्वं पयनेण ॥१००६॥
एकेन साधुना प्रतिषिद्धे तद् द्रव्यं यद्यप्यं स्वयमेव कश्चिद्
ददाति तदा यथाशा अगीताथो अगीतार्थमिषा वा भवन्ति
ततः प्रयत्नेन परिहर्तव्यम् ।

इदमेव व्यतिरेकेणाऽऽह—

समणेहिं अ भणतो, गिहिमणिओ अप्पणो न छंदेण ।
मोत्तं अजाणगमीसं, गिएहंता जाणमा साहू ॥१००७॥
पुरःकर्मकारिणि प्रतिषिद्धे अमणैः साधुभिर्मध्यमाना य-
द्यप्यो दाता गृह्यमा केनाऽपि भणित आत्मनो वा छन्देना-
भिप्रायिण ददाति तदा मुक्त्वा अज्ञानं अगीतायांश्च मिश्रंश्च
गीतार्थमिषान् ज्ञायका गीतायांस्त्वद् द्रव्यमात्मार्थितं गृह्यन्ति
अथ किमेषमगीतायैषु तद् गृह्यन्ति इति संबन्धाऽऽयानं
प्रसज्जनाद्वारं विवृण्वन् तावद्गीतार्थोभिप्रायमाह—

अमहेद्ध समारदे, तं दव्वस्सेण किं णु निरांसं ।

सविस्सज्जाऽऽहरसेणं, पुअम्हइ एवं अजाणतो ॥१००८॥

अस्माकमर्थायाक्ताये समारब्धे सति दायकेन यद् द्रव्यं
गृहीतं तद्व्यनं दीयमानं कथं नु निर्दायं, सदायमेवमिति भावः ।
सर्विषयाऽऽहरसेण सर्वेषु यदर्थं तद्वदृष्टान्तं । यथा हि
धैरिणाऽऽयाय केनचिद् विषयगुरुं भूतं कृतं, तद्व्यनं दीयमानं
किं सदायं न भवति ? एवमस्मदर्थमुदकरयाऽऽरम्भं कृत्वा या
भिक्षा गृहीता नो यद्यप्यो ददाति तदा किं शोषः न प्रसज-
तोऽयमज्ञानभ्रमीनाथो मूर्खति, न पुनर्मावयात-यथा तद-
व्यनं दीयमानं पुरःकर्मैव न भवति ।

यत एवमनेऽगीतायैषु विधिमाह—

एगेण समारदे, अओ पुण जो ताँइ सयं देइ ।

अइ जाणगा उ साहू, परिभोत्तं जे मुहं होइ ॥१००९॥

एकेन पुरःकर्मणि समारब्धे यद्यप्यः स्वयं ददाति, यद्
च ज्ञायका गीतायाः साधवस्ततः परिभोक्तुं 'जे' इति पाद-
पूरणं, सुखं भवति, परिभोक्तव्यं तदिति भावः ।

अथवा—

गीयथेसु जि भणया, अओ अणे च तेण भत्तेण ।

विपरिणयमि कप्पइ, मासिणुद्धुदुवुल्ल पडिक्कुडो ॥१०१०॥

गीताथेष्वपि अजना । कथम ? इत्याह-अय्यः पुरुषोऽयमज्ञा
तदा द्रव्यं तेन पुरःकर्मकृतेन मात्रकेण यद् ददाति, तदा
विपरिणतेऽऽकाय आम्नायितं च सति कवपेन, यद् तु स-
स्निग्धमुदकाऽऽरं वा दायकस्य पाणिगतलं भवति ततः प्रति-
कुष्टा सा भिक्षा, न कल्पत इत्यर्थः ।

अथ कटपस्थिकाद्वारं व्याख्याति—

तरुणीउ पिडियाओ, कंदप्पा जइ करे पुरेकम्मं ।

पदमविश्यामु मोत्तं, सेस आवज्ज चउलहुमा ॥१०११॥

काश्चित्तरुण्यां युवतयः परिहृता एकत्र मिलिताः साधुं
समायातं द्रव्यं परस्परं जल्पन्ति-एतेषां तावदेतदर्थं यौतेन

हस्तेन मात्रकेषु वा दीयमाने न कल्पते, अतः पश्या मस्तावदेवमस्याभिः खलीकृतः किमेष करणीत्येकया तासां मध्यादुत्थाप पुरःकर्म कृतं, ततः साधुः प्रतिनिवर्तितुं अन्तःक्षितीया प्रवीति-प्रतीक्षस्व भगवन् । अहं ते दास्यामि । ततो भूयोऽप्यागतस्य तस्य तस्यऽपि पुरःकर्म कृतम्, ततः प्रतिनिवर्तमानं यदि तृतीया काञ्चिदाहुयति तदा ज्ञानव्यं यद्येता मां खलीकुर्वन्ति ततो न प्रतिनिवर्तितव्यम् । अत एवाऽऽह-यदि ताः कर्त्तव्याः पुरःकर्म कुर्वन् ततः प्रथमक्षितीये तद्वत्तु सुकथा शेषामिराकारितः प्रतिनिवर्तमान आपद्यते चतुर्लोक्यम् ।

अथ वारणललितमणिकटारं व्याचष्टे—

पुरे कम्पमि कयम्मी, जइ भगइ मा तुं इमा देउ ।
मेकापदे च होजा, ललियासामि उव सुवत्तं ॥१०१॥
पुरःकर्मणि कृते यदि साधना दासो भवत्ये-मा दास्वम् इयं दादतु । ततः सा जित्तयति-अहं विरुग बुद्धा वा अतो नास्मै प्रतिभासे, इयं तु सुकथा दीवन्मात्रकदा प्रतिभासेते । शुद्धापदे वा तस्याश्चिन्ति वा भवेत्-किमेष एतया सह घटितां यदेवमस्याः पाश्चात् भिक्षां प्रहीतुमिच्छति ? । यदि वा ज्ञान-भयान् सव्यक्तं ललितामनिका लक्ष्यते यदेवं यथामिलपितो परिधायिकामिलपति ।

अथ गन्धेनि द्वारं व्याख्यायति—

गंतुं परिनिपत्तो, सो वा अन्नो व से तये देइ ।
अन्नस्स व दिङ्गिहई, परिहरियव्वं पयत्तेणं ॥१०२॥
कृतपुरःकर्मो दायको भिक्षां दद्यात् । गन्तां प्रतिनिवृत्तं यति-यदि यत् साधुरस्यां शुद्धपङ्क्तौ गन्तां प्रतिनिवृत्तः समायास्यति तदा दास्यामीति तत्तद् द्रव्यं स वा अन्नो वा दायकः (सं) तस्य साधोर्ददति तदा न कल्पते । अथ यद्येव न युक्तानि ततोऽप्यस्य साधोर्ददत्यत इति संकल्पयति । ततस्तेनापि परिहर्तव्यं तद्भक्तं प्रयत्नेन । एषा नित्युक्तायाः ।

अस्या एव व्याख्यानमाह—

पुरे कम्पमि कयम्मि, पांडिसिद्धो जइ भणिज्ज अन्नम् ।
दाहं ति पहिनिपत्तं, तस्म व अस्सस्स व न कप्पे ॥१०३॥
पुरःकर्मणि कृतं प्रतिनिवृत्तं दायको यदि भवेत् अन्नम्भे साधवे दास्यामि, ततः प्रतिनिवृत्तस्य तस्य वा अग्रपश्य वा न कल्पते ।

तथा—

भिवत्थरस्सम्पस्स व, एव्वं दाऊण् जइ दए तस्स ।
सो दाया तं वेलं, परिहरियव्वो पयत्तेणं ॥१०४॥
पुरःकर्मणि कृतं पूर्वमप्यस्य भिक्षावरस्य भिक्षां दत्त्वा पश्चाद्विच्छेदव्यापारस्य साधोर्भिक्षां दद्यात्, स दाता तस्यां बेलायां प्रयत्नेन परिहर्तव्य इति ।

अमुमेवार्थं किञ्चिद्विशेषशुक्रमाह—

अन्नस्स व दाहामि ति, अन्नस्स वि संजयस्स न वि कप्पे ।
अचट्टिए व चरमा-इणं व दाहं ति तो कप्पे ॥१०५॥
अन्यमै वा साधवे दास्यामीति यदि इति संकल्पयति तदा अन्यस्यापि संयतस्य नैव कल्पते । अयाऽऽसमाधेयति चरकाऽऽदीनां वा दास्यामि इति संकल्पयति, ततः परिणते हस्ते मात्रकं वा कल्पते ।

अथ कर्मेनि द्वारं विवृणोति—

दव्वेणु य भावेणु य, चउकभयणा भवे पुरेकम्पम् ।
सामारिय भावपरिणुय, तइओ भावे य कम्म य ॥१०६॥
सुभो चउत्थमंगो, मणिकम्पणा दोप्पि यि पडीकुट्ठा ।
संपत्ताइ वि अमती, गइणपरिणते पुरेकम्पम् ॥१०७॥
द्रव्येण वा भावेन वा चतुष्कमजना-चतुर्भङ्गारवना पुरःकर्मणि भवति । तद्यथा-द्रव्यतोऽपि पुरःकर्म न भावतः । भावतः पुरःकर्म न द्रव्यतः । द्रव्यतोऽपि भावतोऽपि पुरःकर्म न द्रव्यतो न भावतः पुरःकर्म । अयमीयां भावना- (सामारिय सि) शौचवादिनाऽऽभावितान् शुद्धस्थाने पुरःकर्मणि कृते यदि न शुद्धे ततोऽशुचयोऽमी रान् मध्येनू इत्यं सामारिकमया-तुष्टकर्मकृतं हस्ताऽऽदिना भक्ताऽऽदि शुद्धीभावाऽपि परिष्ठापयतो द्रव्यतः पुरःकर्म भवति न भावत इति १ । भावपरिणुय सि । भिक्षामवतरन् पुरःकर्म कृतं भक्ताऽऽदि शुद्धीये इति भावेन पण्यनस्तथाऽपि पुरःकर्म कृतं न लक्ष्यामिति भावतः पुरःकर्म न द्रव्यत इति २ । तद्वत्तु भावे य कम्म य सि । पुरःकर्म कृतं शुद्धीध्यामिति भावपरिणतो श्रितामवतीर्थः प्राप्तं च तेन पुरःकर्मेति तृतीयो भङ्गः ३ । चतुर्थस्तु पुरःकर्म प्रतीत्योभयथाऽपि श्रव्यः । अयं चात्र निरवधः प्रतिपत्तव्यः । मध्यमौ द्वितीयतृतीयभङ्गौ द्वावपि प्रतिपद्ये प्रतिपद्ये । भावस्याविशुद्धत्वात् । प्रथमभङ्गस्तु शुद्ध इव मन्तव्यः प्रयोजनापेक्षयात् । द्वितीयभङ्गस्तु (संपत्ताइवि अमती गइणपरिणुय पुरेकम्पम्) द्रव्यतः संप्राप्तावनत्यामि भावतोऽपि प्रहणपरिणतस्य पुरःकर्म भवति ।

अर्थेव नित्युक्तायाऽग्रपश्य भावार्थमेतत्परिहाराभ्यां स्पष्टं विनुमाह—

पुरकम्पमि कयम्मी, जइ गिएहइ जइ न तस्स तं होइ ।
एवं सु कम्मवंधो, चिट्ठां लोए य बंभवहो ॥१०८॥
पुरःकर्मणि कृते यदि शुद्धानि, यदि च तस्य यत्तस्तपुरःकर्मप्रदं प्रति भावो भवति, तदा तृतीयभङ्गो भवतीति वाक्यशेषः । पुरःकर्मेदोपसत्तावद् दायकस्य न भवति । कृतोऽपि वाऽऽसौ प्रथमभङ्ग साधोर्भिक्षां दापयति न भवति । एवं खुरवधारणं । पुरःकर्मकृतः कर्मवंधो दायकप्राहकयोरपि तस्मत्तस्य वि नष्टति, यथा लोकं ब्रह्मवधः । “ इमे लोहव उदाहरण-इणं उडकं (उडकं) रिमिपिनी रुववनी विट्ठा, ततो अज्जोववधो, तीए सवमं अहगमं गतो, सो तज्जो विट्ठा-उड्ढेणा रिमिणा विट्ठा, उड्ढु रिमिणा तस्स साधो दिष्ठा-उड्ढा तुमे अग (मो) स्ता रिमिपिनी अभियया तस्सा ते बंभवज्जा उव-ट्ठिया, सो तीए उड्ढो कुर, कल्लेत्तं पविट्ठा, सा बंभवज्जा कुर-कल्लेत्तस्स पालओ भमइ, सो वि तीउ भया न नीति इणं विष्ठा सुत्तं इंदुट्ठा, ततो सव्व इहं मगमाणा, ओहिण्णो) जाणऊण् कुरकल्लेत्त उवट्ठिया मण्णि-एहि सणाहं कुर देवलोगं । सो भणइ-मम उ निगच्छंतस्स बंभवज्जा लमाइ, ततो सा देवेहि बंभवज्जा च उः । विट्ठा, एको विमोगो इत्थीणं रिउकाले, वीओ उड्ढकाइयं निमिरंतस्स, तज्जो बंभवज्ज सुतापाणे, चउत्थो गुरुवतीए अमिगमे, सा बंभवज्जा एएतु टिआ, इहं वि देवलोगं गतो । एवं तुम्हं पि पुरकम्मकथा कम्मवंधोत्तां प्रहाइत्थाव उड्ढेणो भवति । * इ विलगो ।

पर एवाऽऽह—

संपत्तीइ वि अमती, पुरकम्मं पत्तिओ वि य अकम्मं ।

एवं तु पुरेकम्, ठवख मिचं तु चाएइ ॥१०२०॥

यदि संघातावस्थामपि द्वितीयमङ्गं साधोः पुरःकर्म न अ-
र्थात् तत् एवं खलु बधारेण इत्येवमव दीयमनसि प्रतिष्ठितम्,
पद्यमपुरःकर्म तत् स्थापनामात्रम्, तु शुद्धैव काराराधेयत्वात्
प्रकरणमात्रमेव धर्मिनि नोदयति ।

अथोच्यते—यथावदुक्तमर्थः पुरःकर्मकृतः कर्मबंधस्तद्व्य-
एव सिद्धति, तत्र तिष्ठतु नाम न कदाचिदस्माकं क्षति-
रुपजायते, तथा चात्र तदुक्तमेव दृष्टान्तमभ्यूहास्माभिः
स्वाभिमतमर्थं साधयितुमिदमुच्यते—

इदं च बंधवद्भा, कया तयो भीआ ताए नासंतो ।

कुरुखेचं य पविट्ठो, मावि वधि पडिउच्छं तं तु ॥१०२१॥

निगमच्छे पुणो वि गियेह, कुरुखेचं एत्थ संजमो अमहं ।

जइ ततो नीइ जीवो, घेप्पइ तो कम्मबंधेण ॥१०२२॥

इदं च बंधवद्भा, कया ततो भीआ ताए नासंतो ।
कुरुखेचं प्रविष्टो, साऽपि ब्रह्महत्या तन्मिच्छं बहिः प्रत्याक्षते, यथा-
सौ कुलत्रेणात् निर्गच्छेत् पुनरपि गृह्यते । कुरुखेचमत्र संयमो-
ऽस्माकं, यदि ततः कुरुखेचात् द्वितीयतुल्यमङ्गयोरगुणाय-
वसायपरिणतो जीवो निर्गच्छति, ततो गृह्यतेऽसौ कर्मबंधेन
ब्रह्महत्याकल्पात्, अनिर्गन्तस्तु प्रथमचतुर्थमङ्गयोरगुणाय-
वसायपरिणतः । अत्रोक्तम्—पुरःकर्म तदपि न संगच्छते । कुत
इति चेदुच्यते—

जे जे दोसाययथा, ते ते सुचं गियेहिं पडिउच्छा ।

ते खलु अगायरोतो, सुद्धो इहरा तु भइयव्वो ॥१०२३॥
यानि यानि दोगाणां प्राणागिणानाऽऽदिना परिमणानि पुरः-
कर्ममभूतानि तानि तानि सूजे जित्तमंगवज्जिः प्रमिक्कएणि,
अनस्तानि खलु दोषाऽऽयतनानि अनाचरन् साधुः शुद्धो
मन्तव्यः, इतरथा तु समाचरन् अमन्तव्यः ।

परः प्राऽऽह—

का भयणा जइ कारणे, जयगाए अकप्प किंच पडिसेवे ।

तो सुद्धो इहरा पुण, न सुउम्मए दप्पमो सेवं ॥१०२४॥

का पुनर्भजना विकल्पना ? । सुराह—कारणे यतनया पुरः-
कर्मोऽपि किञ्चिदकल्प्यं यदि प्रतिसंबन्धे ततः शुद्धः, इतर-
था पुनर्यतनया दर्शनात् सा सेवमानो न शुद्ध्यति ।
अथ पुरःकर्मबंधने कारणमुपदर्शयति—

समलुणापरिसंकी, अवि य पमंगं गिहीश वारिंति ।

गियेहंति असदभावा, सविसुद्धं एसिंयं समणा ॥१०२५॥

समलुणात्पुरःकर्मकृतं शुद्धनामकायाविगचनानुमतितत्प-
रिष्कितास्नेहोपमाताः पुरःकर्म परिरुन्ति । अवि च—यदि पुरः-
कर्मकृतानां भिक्षां शुद्धीयामस्ततो शुद्धिर्वा भूयः पुरःकर्मकरणे
प्रसङ्गो भवति, अतस्ते वारयन्ति, तदप्रहणैर्नार्थाप्रतिषेधय-
न्तोऽशुद्धभावाः सन्तः अमणयः सविशुद्धमणयानां शुद्ध्यन्ति ।

अथ हस्तद्वारां विवृणोति—

किं उच्यतां हत्ये, मत्तं दन्वे उयाइ उदगमि ।

तिन्नि य ठाया सुद्धा, उदगममीऽणो सणा भणिया ॥१०२६॥

श्रवणः प्रक्षयति—पुरःकर्मणि कृते किं हस्ते उपघातोऽनेव-
णीयता, उदगमके, आहोस्वित् इत्ये, उतादो उदके ? ।

सुराह—हस्तमात्रकद्रव्याणि काप्याणि स्थानानि शुद्धानि,
नैताम्यनेवणीयानि, किं तु उदके अनेवणीयता मणिना ।

अत्रावापयसिमाह—

जम्हा उ हत्यसे—इ किप्पती तीहिं वेव तं दव्वं ।

अत्तद्वि पयिमुत्तं, पयिउत्तं तम्हा दगमणेसिं ॥१०२६॥

यस्मान्नाभ्यामेव हस्तमात्रकाभ्यां तदेव द्रव्यमात्मार्थिनं सत्त्वं
परिभुक्तेयं वा परिणते अकपि कल्पने, तस्मादुदगमेषाने-
वणीयं न हस्तमात्रकद्रव्याणीति । एवमथनाऽऽदिदिविषयो वि-
चिन्तकः ।

सम्प्रति वस्तुविषयं नमोऽऽह—

किं उच्यतां धोप, रत्ते चोक्खे सुइमि वि कयमि ।

अत्तद्वि संकामिय, गहणं गीयत्थसंविग्गं ॥१०२७॥

धौतं मलिनं सत्प्रकाशितं, रत्नं धातुप्रसूतितद्वये रत्नीकृतं, चोक्षं
रजकपाश्वोदतीवोज्ज्वलं कारितं, शुचिक्रमशुच्यादिनापलितं
सत्त्वं पवित्रीकृतम् । एतानि साध्वेषं वस्त्रे कृतानि भव्युतः । तत-
श्च शिष्यः वृद्धति—किं धौतं उपघातः, उत रत्नं, उतादो चां-
स, आहांसित् शुचीकृतं ? । अत्राऽपि तदेव भिन्नचनम्—नैतप-
चतुर्षामेकतरास्मन्नपुपघातः, किं तूदक एव, यत एतदपि
साधूनां प्रतिषिद्धं सद्यथास्थितं संकामितं वा अन्यस्मै द-
त्तं, ततो गीतार्थसंविग्रहस्य प्रहणं भवति नाप्यस्य ।

किमर्थमेतत्प्रहणमिति चेत् ? । उच्यते—

गीयत्थगहणेण, अत्तद्विपयाइ गियेहं गीतो ।

संविग्गगहणेण, तं गियेहंतो वि संविग्गो ॥१०२८॥

गीतार्थप्रहणेनेव काप्यते आत्मार्थिनं संकामितं वा गी-
तार्थो गृह्यति नागीतार्थः संविग्गप्रहणेन तत्तद्विपर्यायिताऽऽ-
दिक् गृह्यणश्रपे संविद्धानां गीतसंविधिं वि सूच्यते ।
उत्तरपक्षेनान्नारं व्याचष्टे—

एवमं य परिभुत्ते, नेव य मंतुग्गए अघोयमि ।

उप्फुमिउग्गं देते, अत्तद्विहं सविग्गं गहणं ॥१०२९॥

यद्वस्त्रं गृह्यता परिघाताऽऽदिना परिमलिनं तन्परिभुक्तं न-
द्विपर्यायितं नवं तन्मुप्य उद्गतमात्रं, ततः परिभुक्तं नवं वा
तत्तद्गतम् अघोतं सत्त्वं यद् उत्स्पर्शयार्थकनाभ्युत्तगं दशवा द-
दाति तत्राप्येवमेव द्रव्यं, न कल्पने इत्यर्थः । आत्मार्थि-
नस्य, आत्मना वा सेवितं परिभुक्तं, ततो प्रहणं क-
ल्पयति । ४० १ उ० २ प्रक० ।

जे भिक्खु पुरिकदणं वा हत्थेण वा मत्तेण वा दव्विएण वा
भायणेण वा अमणं वा पायं वा स्वाइमं वा साइमं वा
पडिग्गाइइ, पडिग्गाइतं वा साइज्जइ ॥ १८ ॥

इमो सुतत्थो—

हत्थेण मत्तं व, पन्नापुरकम्मपणं गेएहती जो उ ।

आहारउवहिमादी, सो पावति आणमादीणि ॥ ८३ ॥

पुरस्तादकर्म पुरःकर्म, पुरेककर्मकरणं हत्थेण मत्तेण य चउ-
भङ्गो । पदमभंगं दो चउलइया, विनियततिपसु एक्कं चतु-
ल्लं, चरिमो सुद्धो । उदउच्छं निखु वि भङ्गसु माखलइया,
सखिजखसु निखु भङ्गसु पंचातिदिया । ” नि० च० १२
उ० ४० । कल्प० । जीतानुसारेण पुरःकर्मणि आचामा-
म्लं प्रायश्चित्तम् । जीत० ।

जे भिक्खु उदउल्लेण वा ससण्हिद्वेणे वा इत्थेण वा मने-
ण वा दधिण्ण वा भायमेण वा अमणं वा पाणं वा खाइमं
वा साइमं वा पडिगाहेइ, पडिगाहंतं वा साइजइ ॥ ४० ॥
एवं उदउल्ल ४१, ससण्हिद्वे ४२, मसरक्खे ४३, पडिगा ४४,
उसे ४५, लाणे य ४६, इरियाहे ४७, मणोसि(ला)ण ४८,
रसगण ४९, गेरु य ५०, मेदिइ ५१, हिंगुल ५२, अंजणे ५३,
लोदे ५४, कुक्कु(कु)मा ५५, पिट्ट ५६, कंद ५७, मूल ५८,
सिंगेरे य ५९, पुत्तकं ६०, कुंडे ६१, एएएकवीसं भवे
इत्या पडिगाहेइ, पडिगाहंतं वा साइजइ ॥ ६१ ॥

गिहिया सन्निचोदगेण अप्पण्डा घोयं इत्याऽऽदि अपरि-
णयं उदउल्लं भवति . पुट्ठीमञ्जो मत्तञ्जो कंसमयं भायणं,
अंजणमिति सोवीरयं, रंजंजं वा ; ने पुट्ठीविरिणामाव-
स्सिया जण सुषंखं वणिज्जाति, सोरट्टिया तुवरी मट्टिया भ-
वति तं तुल्लिपिट्ठं आमं असक्खेयहनंतुलाण कुक्कुसा स-
च्चित्तवणस्सनी, तुल्लोआ कुट्टो भवति, असंसिद्धं अणुवज्जितं ।

उद (उल्ले) मट्टिया वा, रसगतं चेव होति बोधवे ।
इरिताले हिंगुलए, मणोसिला अंजण लाणे ॥ २८२ ॥
गेरुयवस्सिय सेदिय, सोरट्टिय पिट्ट कुक्कुसकते वा ।
कुट्टमसेसद्धे वा, येमव्वं आणुपुट्ठीए ॥ २८३ ॥

एतो एगतरंणं, इत्येवं दत्विभाषणेणं वा ।
जे भिक्खु असणादी, पडिगाहे आणुमाखदीणि ॥ २८४ ॥
उदउल्लादीए तु, इत्थं मत्तं य होति चतुर्थेणो ।

पुट्ठीवी आउ वणस्सति, मीसे संजोग पच्छित्तं ॥ २८५ ॥
इत्थे उदउल्ले मत्तं उदउल्ले, इत्थं उदउल्ले नोय मत्तं, नो
इत्थं मत्तं, नो इत्थं नो मत्तं । एवं पुट्ठावादिषु चउमंगो । ए-
ते चउरो भट्टा-पुट्ठीवीआउवणस्सतिषु संभवंति, यो सेस-
काएषु । मीसेषु चि चउमंगा कावव्वा, संजोगपच्छित्तं, प-
ट्टममंगे दो माखलहुं, सेसेषु एकेकं, चरिमो सुजो । अइवा
मीसे संजोगपच्छित्तं ति । सचिसा आउगा उदउल्लो इत्थो
माखलहु । पुट्ठीकावगतो मत्तो, एत्थं जं पच्छित्तं तं संजो-
गपच्छित्तं भवति । एवं सर्वत्र योयम ।

असंसिद्धं इमं कारणं—
मा किर पच्छाकरूपे, हाज्ज असंसिद्धं तत्तो वज्जं ।
करमवेहिं तु तप्पहा, संसद्धेहिं भवे गहणं ॥ २८६ ॥

कारणे गहणं—
असिने ओमोयिरि, गयहुदे भए व गेल्लेय ।
अट्टाणरोधए वा, जवणागहणं तु गीतरत्ते ॥ २८७ ॥
तत्र जयणए गहणं ति जयणए पण्णपट्टिहाणीए मास-
लहुं पत्तो, ततो गेयहंति । नि० चू० ४ उ० ।

पुरकम्मिया-पुराःकम्मिका-आ० । पुरः प्रथमं कर्म यस्यां सा
पुराःकम्मिका । पुराःकर्मवृत्तयद्यापाम्, च० ३ अचि० ।
पुरावाय-पुरावात-पुं० । पूर्वदिह्नुत्तमभिनि वाते, का० १
ख० ११ अ० ।

पुरेसंखडि-पुरःमंडुडि-पुं० । जातनामकरणविवाहाऽऽदिके

आश्वयुदधिके कार्ये कियमाणायामं संखडि, आवा० २ ख०
१ ख० १ अ० १ उ० ।

पुरेसंभुव-पुरःमंस्तुन-पुं० । आगुव्याऽऽदौ प्राकृतपरिचये,
आवा० २ ख० १ ख० १ अ० ४ उ० । पितुव्याऽऽदौ,
आवा० २ ख० १ ख० १ अ० ६ उ० ।

पुरोकाउं-पुरस्कृत्य-अभय० । अस्मृतिव्यत्यये, सूत्र० १ ख० १
अ० ३ उ० ।

पुरोग-पुरोग-पुं० । पुराःसरे नायके, ख० १ उ० ३ प्रक० ।

पुरोग-पुरोग-पुं० । राजकुले, आवा० ।

पुरोइह-पुरोहृत-न० । रमणीयसंयतीप्रायोग्यविचारभूमिके,
ख० २ उ० । अग्रद्वारे, आ० । अस्मिन्, दे० ना० ६ वगे१ प्रगाथा ।
पुरोइय-पुरोधस्-पुं० शान्तिकारिणि, स्था० ६ डा० ।

पुरोहिय-पुरोहित-पुं० । गौरजानपदपुरुषस्य राज्ञो होमाऽऽ-
दिनाऽऽतिवाऽऽपुपप्रवप्रशमने, ख० ३ उ० । स्था० । का० ।
प्रश्न० । रा० । प्रव० । "जो हाम(म)जवादिपिहि अलिवादि पत्त-
मेति सो पुरोहितो ।" नि० चू० ४ उ० ।

पुरोहियरयण-पुरोहितरत्न-न० । पुरोहितः शान्तिकर्माऽऽदि-
कारी स एव स्वजातिमध्ये समुत्कर्षेयम् रत्नं निगद्यते । पुरो
हितानामुल्लेखे, "यममंगरस खं चक्कवट्टिम खउरस रयणा
इत्थीरयणे गाहावरयणे पुरोहियरयणे" । स० १४ सम० ।
आ० प्र० । स्था० ।

पुलअ-ट्टा-आ० । प्रत्यये, "हरो निअच्छ-पेच्छावयच्छावय-
ज्ज-वज्ज-सवव-देक्खो अक्खावक्खावअक्ख-पुलोअ-पुलए
निआवआन-पासाः" ॥ दा० १२१ ॥ इति हरोः पुलअ आदे-
शः । "पुलअइ" । पश्यति । प्रा० ४ पाद् ।

पुलआअ-उल्लस-आ० । उल्लासे, " उल्लसेकसलोसुंभ-णिज्ज-
स-पुलआअ-मुंजोहाराआः" ॥ दा० २२॥ इति उःपूर्वेस्य लस-
तेः "पुलआअ" आदेशः । "पुलआअइ" । उल्लसति । प्रा० ४ पाद् ।
पुलइअ-पुलकित-अ० । रोमाञ्छे, " रोमचिअं आरेइ-
अं, उलसिअं पुलइअं च कंटेइअं ।" पा० १ ना०
७६ गाथा ।

ट्ट-वि० । हेट्ठे, " सखविअ-दिट्ट-पुलइअ-निअच्छिआइं
निहालिअएयिमि ।" पा० १ ना० ७८ गाथा ।

पुलपुल-पुलम्पुल-न० । अनवरते, प्रश्न० ३ आअ० द्वार ।

पुलपुलपभूय-पुलपुलपभूत-वि० । अनवरतोवृत्ते, प्रश्न० ३
आअ० द्वार ।

पुलग-पुलक-पुं० । रत्नविशेषे, आ० म० १ अ० । सूत्र० । का० ।
प्रश्न० । लये, का० १ अ० १ अ० । रा० । नि० । विपा० ।

पुलगकंद-पुलककारइ-न० । रत्नप्रमायाः पृथिव्याः पुलकर,
रत्नमये कारइ, "रयणपभाए पुट्ठीवीए पुलककंदे दस जोयण-
खयाइ बाहजेले पण्णते ।" स्था० १० डा० । स० ।

पुलगसार-पुलकसार-पुं० । चर्वातिशये, का० १ ख० १
अ० । नि० ।

पुला-पुला-खी० । लघुनस्कोटिकासु पुलाकिकासु, स्था०
१० डा० ।

पुलाकमिय-पुलाकमिक-पुं० । पायुप्रदेशोत्पत्तेषु कृमिषु,
जी० र० प्रत्ति० । प्रज्ञा० ।

पुलाग-पुलाक-पुं० । बल्लवक्षणाऽऽदिकेऽसारे, उत्त० ८ अ० ।
आवा० । भ० । मयमे चारिचिण, वृ० ५ तत्प ।

वचमसारं भवद्, पुलागमदेण तेण अम सपे ।

चरणं सो ह पुलाआ, लद्धीसवाहिं सो य दुहा ॥७३॥

पुलाकशब्देन असारं निःसारं धान्यं तन्दुलकणशब्दं पलाजि-
कपे भवत्येव, तेन पुलाकेन समं सदृशं यस्य साधारण्यं चा-
रित्रं भवति स पुलाकः, पुलाक इव पुलाक इति कृत्वा । अ-
यमर्थः-तपःश्रुतहेतुकयोः संघाऽऽदिप्रयोजने सखलादानस्य
चक्रवर्त्यद्विरागं चूर्णेन समधोयां लब्धकपजोवननं ज्ञानाऽऽ-
द्यतिचाराऽऽसेवनेन वा सकलसंयमसारगलनापलाजिवधि-
सारो यः स पुलाकः । स च द्विधा-लब्ध्या, संघया च ।
लब्धिपुलाकः, संघापुलाकश्चेत्यर्थः । तत्र लब्धिपुलाको
देवेष्वर्द्धिसमसमुद्रिको लब्धिपथेयमुक्तः । यदाह-“संघा
आण कजे, खुण्णजा चक्रवट्टिमिव जीए । तीए लद्धीए खुआं,
लब्धिपुलाआं मुण्णयव्वो ॥ १ ॥” अन्ये त्वादुरासेवनतो
यो ज्ञानपुलाकस्तस्ययमीदृशी लब्धिः, स एव च लब्धि-
पुलाकः, न तद्व्यतिरिक्तः कश्चिदप्युक्त इति । आनेवापुलाक-
कस्तु पञ्चविधः—ज्ञानपुलाकः, दर्शनपुलाकधारित्रपुलाकः,
लिङ्गपुलाकः, यथास्वमपुलाकश्च । तत्र स्थानितमालनाऽऽ-
दिधिरनिचारिज्ञानमाधित्याऽऽभ्यन्तमसारं कुर्वन् ज्ञानपुलाकः
एवं कुरुषिस्तथाऽऽदिभिर्योनपुलाकः, मूलोत्तरगुणप्रतिषे-
धनया चारित्रविराधनकश्चरणपुलाकः, यथाकिंलिङ्गधिक-
ग्रहणाभ्रकारणाम्यलिङ्गकरणद्वया लिङ्गपुलाकः, किञ्चित्प-
मादभ्यन्तसा अकल्पप्रदयाहा यथास्वमपुलाकः । अन्यत्र
पुनरेवमुक्तम्—“अहासुहुमो य एएखु चय चउसु वि जो
थोवथोवं विराहेह ति ।” प्रव० ६३ द्वारा वय० । प० भा० ।
अ० सू० । १० । कल्प० । स्था० । उत्त० ।

पुलाकाः—

पुलाए पंचविडे पत्ते । ते जहा-गाणपुलाए, देसमपुलाए,
चारिच, पुलाए, लिंगपुलाए, अहासुहुमपुलाए नाम पंचमे । २ ।
पुलाकस्तन्दुलकणशब्दया पलाजिस्तद्वत् यस्तपःश्रुतहेतुका-
याः सख्याऽऽदिप्रयोजने चक्रवर्त्यद्विरागं चूर्णेनसमधोयां ल-
ब्धकपजोवननं ज्ञानाऽऽद्यतिचाराऽऽसेवनेन वा संयमसारर-
हितः स पुलाकः । अत्रोक्तं जितप्रवणामागतं-सर्वेधमाप्रति
पतिनो ज्ञानानुसारणं क्रियाऽनुष्ठायिनो लांघनमुपजीवन्तो
निष्प्रेस्थाः पुलाका भवन्तीति । स्या० ३ ड० ३ उ० । उभ० ।
(पुलाकस्य सर्वाणि द्वाराणि 'लिङ्गध' शब्दं चतुर्थमंगं
२०३४ पृष्ठे उद्धरितं)

पुलागभत्त-पुलाकभक्त-न० । निःसाराऽऽदारे, निष्पावाऽऽदि-
धान्ये निष्प्रेष्ठ्याः पाथे पुलाकमक्तं प्रतिगृहीतं स्यात् । १० ।
निगंघीए य गाहावइकुलं पिंढवायपडियाए अणुप्पविट्ठाए
अक्खपरे पुलागभत्ते पडिग्गाहिए सिधा, सा य तेण्व संय-
रिज्जा, तथो कप्पइ से तद्विदं तंनेव भवइए पंओपवि-
त्तए, नो से कप्पइ दुबं पि गाहावइकुलं पिंढवायपडियाए
पविसिच्चए, अह से य न संयग्गिजा, तथो से कप्पइ दुबं
पि गाहावइकुलं पिंढवायपडियाए पविसिच्चए ॥ ५४ ॥

अस्य संबन्धमाह—

बु(उ)चरिय पवयट्ठा, सुचमियं था हु हुज वडिभावा ।
जससरंखणुमए, सुत्तारंभो उ वइणीए ॥३६५॥

लोकोत्तरिका(नी)नाम परिणामकानिपरिणामकानां प्रत्ययार्थं
स्वभिदमनम्परमुक्तं या तेषां वडिभावा भवेदितिकृत्वा । अयं
तु प्रातिनीविषयः प्रस्तुतस्य तस्याऽऽरम्भः उभये लोके लोकाव-
रे च यशःसंज्ञार्थाः क्रियते । अनेन संबन्धेनाऽऽद्यातस्यस्य
(४४ सूत्रस्य) व्याख्या-निष्प्रेष्ठ्या गृह्यति कुलं पिण्डपातप्रति-
क्षया अनुप्रविष्टया । अन्यतरत्तु धान्यगन्धरसफलकानां बल-
विकटदुग्धाऽऽदिकपाणामिकतरं पुलाकमक्तं प्रतिगृहीतं स्यात्,
सा च तैवेव भक्तेन संस्तरते दुग्धालाऽऽद्यभावाभिधेदत् ।
ततः कल्पते तस्याः तद्विषयं तैवेव भक्तायेन पटुयितं नि-
बोधयितुं नो (सं) तस्याः कल्पेन द्वितीयमपि वारं गृह्य-
तिकुलं पिण्डपातप्रतिक्षया प्रवेष्टुम् । अद्यास्या न संस्तरत्,
ततः कल्पेन तस्या द्वितीयमपि वारं गृह्यतिकुलं पिण्डपा-
तप्रतिक्षया प्रवेष्टुम् । इति सूत्रार्थः ।

अथ नियुक्ताभ्याप्यविस्तरः—

तिविहं होह पुलागं, धमे गंधं य रमपुला य ।

चउगुगाऽऽपरियायि, सपणीयुद्धरगगहणे ॥ ३६६ ॥

अत्रिषं पुलाकं भवति । तद्यथा-धान्यपुलाकः, गन्धपुलाकं
रसपुलाकं चेति । एतत्सूत्रमाचार्यः प्रवक्षिन्वा न कथयति
चतुर्गुणं आदिशब्दाप्रवक्षिनीं निष्प्रेष्ठ्यां न कथयति चतुर्गु-
णं, निष्प्रेष्ठ्यां न प्रातिगुणवान् मासलघु, अथर्णानामप्युद्धरे
सुभिडे पुलाकं गृह्णीतां चतुर्गुणं ।

अथ वीर्याय धान्यपुलाकाऽऽदीनि व्याचष्टे—

निष्पावायि धमा, गंधं वादिगपलंडुलमुगायि ।

खीरं तु रसपुलाओ, चिचिगिटवक्कासायि य ॥ ३६७ ॥

निष्पावा वज्जानस्तदीनि धान्यानि पुलाकः तथा 'वाग्गं' वि-
कटं, पचाण्डुलसुखं च प्रतीति, तदादीनि याम्पुकटगन्धानि
तद्गन्धपुलाकम्, ययुनः खीरं, ये च चिचिगणिकाया गो-
स्नानिकाया रसो वा आदिशब्दादपरमपि यद्गुह्यमनीसारय-
ति तत्सर्वमपि रसपुलाकम् ।

अथ किमर्थमेतानि पुलाकाः कथ्यन्ते ? इत्याह—

आहारिया आभारा, कयंति वा सेजमाउ शिरसारा ।

निस्तारं च पवयणं, दट्ठं तस्मेविण्णिं भित्तिं ॥ ३६८ ॥

इह पुलाकमसारसुचयते, तत्र आहारिनीति वज्जाऽऽदीनि
यनोऽनाराणि सन्ति ततः पुलाकानि भवन्ते, संयमाद्वा सं-
यममङ्गीकृत्य यतः लोकाऽऽदीनि निस्तारां साध्यां कुर्वन्ति,
ततस्तान्यपि पुलाकानि, प्रवचनं वा निस्तारं, तेषां
विकटाऽऽदीनां सेवनशालां संयतीं दट्ठा जना भुवते तत-
स्तानि पुलाकाः कथ्यन्ते ।

पशुदोषानाह—

आणइणो य दोसा, विराहणा मज्जंघपय सिंसा ।

निगहणे गेलणं, पडिगमथायि लजाए ॥ ३६९ ॥

एषां त्रयाणामपि पुलाकानां ग्रहणे आशाऽऽद्यो दोषाः, कि-
राधना संयमाऽऽस्त्वविषया भवति, तथा गन्धपुलाके पाने स्त-
ति मद्यगन्धमाश्राय मद्यविकलां वा नां ददा लोकाः सिं-

सां कुर्वात्, धाम्यपुलाकं पुनराहारिते वायुकायः प्रभूनां नि-
गच्छन्ति, ततो यदि भिक्षार्थं प्रविष्टा तस्य निरोधं करोति
तदा ग्लानत्यं भवेत्, अथ वायुकायं करोति तत उद्वाहा मयत्
उद्वाहिता च लज्जया प्रतिगमनाऽऽर्त्तानि कुर्यात्, एवं रसपु-
लाकऽपि क्षीराऽऽर्त्तानि भिक्षां प्रविष्टा यदि संज्ञामागच्छन्ति
निरुणद्धि ततो ग्लानत्वम्, अथ न निरुणद्धि ततो व्यु-
त्सृज्यती कलाऽपि दष्टा लज्जया प्रतिगमनाऽऽर्त्तानि कुर्यात् ।

किं च—

वसदीए वि गरहिया, किं पुण इत्थी बहुजणम्मि सब्बसीवा ।

लाहुकं पेल्लण्या, लज्जानासो पसंगो य ॥ ३७० ॥

स्त्री निमग्न्या सखीया मद्यमद्युक्ता वसन्तावपि वसन्ती ग-
ह्तिना, किं पुनर्बहुजनं पर्यटन्ती । तथाहि—तां मद्यविकलाम् आ-
पन्नती प्रपन्नतीमालमालामिथ प्रपन्नतीं दृष्ट्वा लोकः प्रव-
चनस्य लाघुपयं लाघवं कुर्यात् । अहो मते बालं पाण्डुरद-
भिदिमिस्थादि । मदेन आऽवचना संज्ञाता सन्ती प्राप्तेनीया सा
भवति, तत उद्वाहामकाऽऽप्यस्तस्याः प्रेरणं कुर्युः, मद्यवशं
न यदि तदापि प्रपन्नस्या लज्जानाशो भवेत्, ततः प्रति-
संवेचनाऽऽर्त्तावपि प्रसङ्गः स्यात् ।

पुञ्ज गरी मदिरि, जहा य रत्ता सि लोयणकवोला ।

अग्रइ एम भुनाई, णिमेवई सउभण गेहे ॥ ३७१ ॥

नां तथा मद्यमार्थिनो दृष्ट्वा लोकां क्ष्यान्त्ययाऽस्या गतिः
सहाय्युक्ता पूर्णतः, यथा चाऽस्या लाञ्छनकपोला रक्षा द-
श्यन्ते, तथा नूनमदिरया भुनाकी यथोचननवाद्भूमिका,
इदंशी िडिभ्यनमनुभवति या सध्वजनि गह्नीन कल्पया-
ल्लघुयि निवेद्यते । त्रिविधेऽपि पुलाकऽप्यथायथगमनी दोषाः ।

ल्लुकायाण विगारण, वाउभय निसगमआ अवसो अ ।

उउभ्वाणमुउमत्ती, सइ अमइ दवम्मि उउहाहा ॥ ३७२ ॥

मद्यवह्नुला पक्षामपि कायानां विराधनां कुर्यात् धाम्य-
पुलाकं क्षीपेण वा भुक्तेन वायुकायः उभयं च संज्ञाकायिका-
रूपं न सा गच्छेत्, ततो भिक्षां हिद्वजमाना यदि तेषां नि-
सर्गं करोति ततः प्रवचनस्यावर्षो भवेत्, पणवप्रहे वा
व्युत्सृष्टं पुरीयाऽऽदिकमग्रप्रदस्वांमनस्तस्याः पार्श्वोत् उ-
त्क्षेपयन्ति, स्वयमेव वा तं गृहस्था उउमन्ति । (सइ आसइ-
दवम्मि उउहाहा) अस्ति द्रवं परकलुषं स्नांकां वा, नास्ति
वा मूलन एव द्रवं, तत उभयथाऽपि प्रवचनस्याहुहां भवेत् ।
कल अत्र सब्बसीवा, आसीं सो संखवाइभेजा वा ।

भग्गा शाए सुविही, दुहिद्ध कुलं मि गरिहा य ॥ ३७३ ॥

कल्पे—अप्यस्मिन् दिने, अध्येत्युपदर्शने, इयं सखीया
मद्यमद्युक्ता आसीत्, णमिति वाक्ष्याल्लुकार एवं गन्धपुलाकं
सुकवती जना उपहसन्ति । वायुकायशब्दं च भ्रुवा ब्रवीन्
अहो इयं शङ्खलवादकस्य भार्यो पूर्वमासीत् । यद्वा भग्ना
अगया इयं वायुकायेनाधाम्यं पूरयन्त्या सुविही अङ्गण-
मगदपिका एवं प्रपञ्चयेष्टुः । (दुहिद्धकुलं मि गरिहा य स्ति)
दुहिष्टिधर्माणोऽमी, कुलशब्दं क्षेताभिरासीमां मल्लनीकृत-
मेवं गह्रां भवति, ततश्च प्रतिगमनाऽऽर्त्ता दोषाः ।

यत एवमनः—

जहिं एरिसो आहारा, गिहं गणेष पुव्ववणिया दोसा ।

२६६

गहणं च अण्णाभोप, ओम तह कारुण्हिं गया ॥ ३७४ ॥
यत्र विषये ईदृशं पुलाकं आहारां लभ्यते तत्र निमग्न्या-
भिनैव गन्तव्यं, यदि गच्छन्ति तदा त एव पूर्ववर्तिना दोषाः ।
अथवा—काश्चिदाऽऽर्त्तानिः कान्तैर्गता भवेयुः तत्र चानामो-
गेन पुलाकभङ्गस्य प्रदणं भवेत् ।

ततः किमिच्छा—

गहिपमणाभोगेण, वाइगवजं तु सेस वा भुंजे ।

मिच्छुणियं तु भुत्तं, जा मंघो ता न हिंइती ॥ ३७५ ॥

यद्यनामोगेन पुलाकं गृहीतं भवति तदा (वाह्यं) वि-
कटं, तद्वर्जयित्वा शेषं वा विभाषया भुञ्जीन् । किमुक्तं
भवति? यदि तदपयानमग्रं भक्तं लभ्यते तदा न भुञ्जत,
किं तु तत्पराष्टाव्याप्यभक्तं गृह्णन्ति । अथ पर्याप्तं, तदा भुञ्जत,
भुक्त्वा च तैलेव भक्षाधेन पशुपयानं, विकटं तु स्वधेयं न
भोक्तव्यं, म्लेच्छप्रियं नाम—पलाण्डु, तत्पुनर्भुक्तं, यावत् तदी-
या गन्ध आगच्छन्ति तावच्च हिद्वजन्ते ।

कारणमगणे वि नहिं, पुव्वं पेत्तुण पच्छ तं चेव ।

हिंइण पेल्लण विइए, ओमे तह पाहुण्हा वा ॥ ३७६ ॥

अथमाऽऽदिकारणैर्गतायामपि मद्यपलाकलुप्तुनाम्यकामेन प्र-
तिपिबिन्ति, अथ पूर्वमनामोगाऽऽर्त्तानां गृहीतं, ततः पुलाकं गृही-
त्वा पश्चात्तदेव भुक्त्वा तैलेव भक्षाधेन तद्विषयमाप्नोते, न भूयो
भिक्षामटन्ते । हितीयपदे हितीयमपि वारं भिक्षार्थं प्रविशन्त,
अथम—दुर्मितं तत्र पर्याप्तं न लभ्यते, प्रापुणका वा संयत्यः
समायाताः । ततो भूयोऽपि भिक्षां हिद्वजन्त कुर्वणानामिथं
यतना (पिप्पण नि) धाम्यपुलाकं आहारिते यदि वा-
युकाय आगच्छेत् तत्र एकं पुनः पार्श्वं प्रेष्य वायुकाय-
निवृज्जित, उभयलक्षणमिदम् नैनं यदा संज्ञासंभवः तदा
यद्यन्यामां संयतीनामानञ्चा वसतिस्तदा तत्र गन्तव्यं, तद-
भावे भावितायाः आदिकायाः पुराहडाऽऽर्त्ता व्युत्सृज्यनीयम् ।

पमेव गमो नियगा, तिविहपुलागमि होइ ममसाणं ।

खवरं पुण नागत्तं, होइ गिलाणस्स वदयाए ॥ ३७७ ॥

एष एव ममः—प्रकारो नियमात् त्रिविधेऽपि पुलाकं अमणाना
माप भवति, नवरं पुनरत्र नाताम्बं, ग्लानस्य दुग्धाऽऽदिक्राम-
नेनं मज्जिकायां साधयो गच्छेयुस्तत्र च गताः, संस्तरन्त
आमयायं रसपुलाकं न गृह्णन्ति, अथ न संस्तरन्ति,
ततः क्षीराऽऽदिकं भुक्त्वा न भूयो भिक्षामटन्ति, कारणे तु
भूयोऽप्यटन्तस्तथैव यतनं कुर्येति । ३७४ उ० ।

पुलागलद्धि—पुलाकलद्धि—स्त्री० । पुलाकस्त्वानवधने लब्धि-

भेदः प्रथ० २७० द्वारा । ('पुलाग' शब्दे लक्ष्यं गतम्)

पुलागविपुलाय—पुलाकविपुलाक—पुं० । संयमासारताऽऽपाद-
कदोषरहिते, "पुल(ताग)विपुलाए कर्थावकाशसंनिहिद्विर्वावरप
सव्यसंगमगए जे स भिक्खुं " दश० १० अ० ।

पुलासिअ—देशी अक्षिकणं, वे०ना० ६ वंमं ४५ गाथा ।

पुलिअ—पुलित—न० । गतिविशेषः, स्त्री० ।

पुलिद—पुलित—पुं० । अन्यादेशविशेषः, सूत्र० २ अ० १ अ० ।

हा० । प्रथ० । १।० । प्रथ० । प्रज्ञा० । आवा० । नि० सू० ।

पुलिश—पुल्लव—पुं० । " रसंलक्षी " ॥ ८ । ४ । २८८ ॥ इति मा-

गम्या रेकस्य लः, सस्य शः । पुंनि । प्रा० ४ पाद ।

पुल्लद्वय-प्लुट-त्रि० । दम्भे । "पुल्लद्वयं पडलिच्छं दहं ।" पाद० ना० २०० गाथा ।

पुलो-ए-प्रा० । दम्भे, "हयो निअल्ल पेच्छावयच्छाष यउत्त-वज्ज-सव्वव-देक्खो अक्खावक्खावअक्ख-पुलो-ए-पुल्ल-र-निआ-आस-पावाः ।" ॥ ८४ । १८२ ॥ इति दृशपात्ताः 'पुलो-ए' इत्ययति । प्रा० ४ पाद ।

पुलोमतथया-पुलोमतनया-स्त्री० । इन्द्राण्याम्, "पुलोमतनया सई य इदाणी ।" पाद० ना० ६८ गाथा ।

पुलोमी-पीलोमी स्त्री० । "उत्तोत्तयाऽऽद्वौ" ॥ ८१ । १६० ॥ इत्येत उन्वम् । इन्द्रपत्न्यां पुलोमजायाम्, प्रा० १ पाद ।

पुल्लिग-पुल्लिङ्ग-पुं० । लिङ्गानुशासनाऽऽदिचुम्, "पुल्लिङ्गं कट्ठं" (लिङ्गानु० १ दृ० इति पुल्लिङ्गमिति सातुस्वारं सातुना सिकं वा युक्रमिति प्रश्ने, उत्तरम्- "तौ मुमां व्यज्जेने स्वी" ॥ १३ । १६४ । (इमं इति सूत्रेणानुस्वारानुनासिकानुनासयि क्त इति । १४२ प्र० । सेन० २ उक्ताः ।

पुल्लि-देशी-व्याप्तिद्वयोः, दे० ना० ६ वयं ७६ गाथा । "इक्को पुल्लि वग्घा, सुदुल्लो पुड्वीओ य ।" पाद० ना० ४४ गाथा ।

पुर्वत-एतवत्-त्रि० । गच्छति, प्लुक् गतायिति वचनात् । भ० १६ श० । श्रवणशः । ८३ । १८२ ॥ इति न्तः । प्रा० ।

पुव्व-पूर्व-पुं० । प्रथमे, आदौ, दृश० २ तत्त्वं । उ० । वि० श० । वृत्त० । प्राप्ति, उत्त० २ अ० । ल० । पूर्वजन्मनि, उ० ल० २ अ० । आत्मा० । अतु० । आत्मा० । आतु० ।

नामं ठवणा दधिप, खेत्ते काले दिमि तावेत्ते ये ।

पञ्चवगपुव्ववत्थु, पाहुउअप्पाहुडे भावे ॥ १६० ॥

नामस्थानेन लुप्ते, द्रव्यपूर्वम्- अक्षरादीन्, ध्वनः स्तोरं, फालिगद्वय इत्यादि, लेलपूर्व-यवलेताच्छालिलेत्तं, तत्पूर्व-कत्वालस्य, अपेक्षया चाप्यथाऽप्यशेषः, कालपूर्व-पूर्वः कालः शरदः प्राकट्ट रजस्या दिवस इत्यादि, आवालिकाया वा समय इत्यादि, विष्पूर्व-पूर्वा दिग्यं च रुक्कापेक्षया, तापलेषपूर्वम्-आदिस्त्रियमधिकृत्य यत्र या पूर्वा दिक् । उक्तं च- "जसल जतां आदिधोः, उदानि सा तस्मं होइ पुव्वदि-सा ।" इत्यादि । प्रज्ञापकपूर्व-प्रज्ञापकं प्रतीयं पूर्वा दिक् य इमिमुक्ख एवासी लेव पूर्वा, पूर्वार्थ-चतुर्दशानां पूर्वाणां भागं, तच्च उत्पादपूर्वम्, एवं वस्तुप्राभुतानप्राभुतवर्णय योजनीयम् । अप्रत्यक्षस्वरूपाणि चेतानि । भावपूर्वम्-आद्यो भावः । स औदायिक इति गाथाऽयः । दृश० २ अ० । भ० । चतुर्शालिलतत्पुण्ये पूर्व, अतु० । आत्मा० । जं० । कर्म० । भ० । 'जीवाजीव' शब्दे चतुर्थभागे १४६६ पुष्टेऽन्वयोः । "तिविडे पुव्वे पल्ले" न जहा-नीते, पण्यपे, अयागए ।" स्या० ३ डा० ४ उ० । प्वाल-पुल्लग्यांतिस्स्य आताः पुर्थेने-प्राप्यते पालयते च येन कार्यं तत्पूर्वम्, औणाऽऽदिको वक्कस्ययः । कारत्वं, "महपुव्वं जेण सुयं ।" न० । ज्ञा० । पूर्वैकणापूर्वाणं उत्पादप्रांऽऽदिषु दृष्टिवाता-मर्गतेषु, स्या० ४ डा० १ उ० । पं० चू० । "चउत्तपुव्वि यो एक्कालसंगिणः ।" चतुर्दशपूर्वार्थे द्वादशान्तिव उक्ते चतुर्दशपूर्वार्थं तथाऽपि आगतमव पूर्वाणां प्रापाप्यस्थापना-

यमिह विशेषणं, प्राधान्यं च पूर्वाणां पूर्व प्रणयनात् महाप्रमाणत्वात् अनेकविधामन्त्रमयश्वाच्च । कल्प० २ अर्थि० ८ लृण । पदेकदेशे पदसमुदायोपचारात् पूर्वानुपूर्वीति । अतु० । परिपाठ्याम्, व्य० १ उ० ।

पुव्वंग-पूर्वाङ्ग-पुं० । प्रथमाद्वये, जं० ७ वृत्त० । कल्प० । उ० । चतुर्शीतिवपल्लस्यप्राणं कालांशेषे, आ० म० १ अर्थः । "चउत्तसीहवाससयमहस्सणि स एगं पुव्वंगे ।" भ० ६ श० ६ उ० । उ० । जं० । कर्म० । चं० प्र० । अतु० । स्या० । (अय विस्तरः 'जीवाजीव' शब्दे चतुर्थभागे १४६६ प्रष्ट गतः)

पुव्वकट-पूर्वकृत-त्रि० । पूर्वमेव पूर्वात्त, सूत्र० १ अ० । १६ अ० । पूर्वसंज्ञितं, आत्मा० । प्रश्न० ।

पुव्वकम्म-पूर्वकर्म-त० । प्राक्कलेषे प्रत्यक्षणाऽऽदिकं कर्मणि, "जं पुव्वकम्मं तं पच्छाकम्मं जं पच्छाकम्मं तं पुव्वकम्मं तं भिक्खू पट्ठियाए वट्टमाणा कउत्त" । आत्मा० २ अ० १ चू० २ अ० १ उ० । पूर्वकृतकर्मणि, प्रश्न० १ आश्र० द्वार । पूर्वकर्मोदयपगतं, प्रश्न० । आश्र० द्वार ।

पुव्वकय-पूर्वकृत-त्रि० । पूर्वमेव निरुद्धान्ते, "पुव्वकयकम्म-परिभाषण" । "पूर्वकृतं प्रथममर्जितं यस्मिं तस्य पार-सम-न्नात् भावना । आतु० । "पुव्वकयकम्मसेवओयत्तत्ति ।" पूर्वकृतकर्मणां सञ्चिनोपतत्ता आपन्नमन्तापा ये ते तथा । प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पुव्वकालिय-पूर्वकालिक-त्रि० । प्राक्कालिके, "पुव्वकालिय-वयणच्छु" । वक्कुकामस्य वचनात् यत्पूर्वमुत्तरमभिधीयते परामिप्रायं लक्षायित्वा तत्पूर्वकालिकं वचनं तत्र वक्तव्यं दत्तान्ते तथा वा पूर्वकालिकानामर्थानां वचनेऽद्वताः । प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पुव्वकीलिय-पूर्वकीदित-त० । गृहस्थावस्थायां पुरा कृते दृ-ताऽऽदिकीदने, उत्त० १६ अ० । प्रश्न० । स्यादिभिः पूर्वकालमावद्यतदुराऽऽद्वरमणे, उत्त० १६ अ० ।

पुव्वगणिय-पूर्वगणित-त० । प्राक्प्रतिसेकयति, उ० १ पाद० ।

पुव्वगय-पूर्वगत-त० । पूर्वाणि दृष्टिवादाङ्गभागभूतानि तेषु गतं शिष्टे नदृश्यन्तरीभूते तत्पर्यपे यच्छ्रुतं तत्पूर्वगतम् । स्या० ३ डा० १ उ० । दृष्टिवादान्तर्गतभूताधिकारिशेषे, नं० । (पूर्वगतम् 'दिट्ठिवा' शब्दे चतुर्थभागे १४१४ पुष्टं यतम्)

"उपाए पयकोडी, अगे गीयमि लुअउल्लक्खा । विरियमि सयल्लक्खा, सट्ठि लक्खा उ अणिय नाधम्मि ॥ ३॥ पयउणा कोडी, नाणुपवायमि होइ पुव्वमि । पया पयाण कोडी, लुक्ख सया सम्मवायमि ॥ ४ ॥ लुव्वीन कोडीआ, आयपवायमि होइ पयसंखा । कम्मपवाए कोडी, अल्लिहल्लक्खेहि अभाहिया ॥ ५ ॥ सुलसीहसयल्लहना, पयक्खणाणमि वणिया पुव्वं । एका पयाण कोडी, दसलहसअभाहिया य अणुवाए ॥ ६ ॥ लुव्वीन कोडीओ, पयाण पुव्व अ बंमनाममि । पाण उमि य कोडी, लुप्पतल्लक्खेहि अभाहिया ॥ ७ ॥

नव कोटिंशः संख्या, क्रियविशालमि वक्ष्या शुभणा ।
अक्षतरन लक्षणा, पयसंखा विहुरनारमि ॥८॥ "स्था० ४
ठा० १ उ० । सर्वधृतात् पूर्वं क्रियन्ते इति पूर्वोक्ति उपाद-
योऽऽशीति चतुर्दश तेषु गतोऽभ्यन्तरीभूतः तत्स्वभावः ।
पूर्वस्वभावे दृष्टयति, स्था० १० ठा० ।

पूर्वोक्तं विस्लेष्टकालः—

"बो(बो)लीगमि सदस्ते, वरिस्ताय वीरमोकलमगुणउ ।
उत्तरवायगवसभे, पुण्यगयस्स भवे लुदो ॥ ८० ॥
वरिस्तसदस्ते पुणे, निधोगालोयं वज्रमाणस्स ।
नारिहि ई पुण्यगते, अणुपरिवाहीयं जं जस्स ॥ ८० ॥ २॥ ० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वगृहीत-त्रि० । प्राक्कालोपाने, "पुण्यगद्विप
लुदं गणुगुणसाध" । पञ्चा० १२ विव० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वजाति-स्त्री० । प्राक्कलजन्मनि, स्त्री० १४ अ० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वस्थान-न० । पूर्वमिति द्वयं बहुवराऽऽदिकं, त-
स्थानम् । दम्पत्युपवेशनाद्वैदिकायाम्, आचा० २ धृ० २
ख० ४ अ० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वनिर्मुक्त-त्रि० । पूर्वकाले व्यापारिते, पञ्चा०
१२ विव० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वनिपात-पुं० । पूर्वदेशकालवृत्तिःऽप्यादने, के-
विदाचार्या आहुः—"यद्वत्पात्तरं तत्पूर्वं निपतति" यथा-स-
त्तयप्रमोक्षे अयं आहुः—यथा मातापितरौ, वासुदेवावर्जौ
इत्यादि । नि० ख० १ उ० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वनिषिद्ध-त्रि० । प्राक्कालनिवारिते, पञ्चा०
१२ विव० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वज्ञ-न० । "स्वप्न-शन-एण-अ-इ-ह-एणा एहः"
॥ ८ । २ । ७५ ॥ इति हकाराऽऽकान्त्यकारस्य गुकाराऽऽ-
कान्तौ हकारः । प्रा० २ पाद । दिनस्थापे-महर्द्धये, स्था० ४
ठा० २ उ० । आ० ख० । आ० म० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वन्यस्त-त्रि० । प्रागुपन्यस्ते, रा० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वतपस्-न० । सरगावस्थायां भाविततपस्यायाम्,
वीनरागावस्थापेक्षया सरगावस्थायाः पूर्वकालभावित्वात् ।
भ० २ श० ५ उ० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वत्व-न० । पूर्वकालयोगित्वे, न० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वज्ञानवस्तु-पूर्वद्वारिकनकृत्व-न० । पूर्व द्वारं येनाम-
स्ति तानि पूर्वद्वारिकाणि । पूर्वस्थां दिशि येषु गच्छतः शुभं
भवति तेषु नक्षत्रेषु, स० ७ सम० । "कालिआइआ सलन-
कल्ला पुण्यगद्विप" । स्था० ७ ठा० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वदेश-पुं० । मधुरात आराभ्य समुद्रपर्यन्तेषु
देशेषु, आना० १ धृ० ५ अ० १ उ० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वधर-पुं० । पूर्वोक्ति धारयन्तीति पूर्वधराः । दश-
चतुर्दशपूर्वावस्तु, वि० ० । आ० ० । गा० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वप्रतिपन्नक-पुं० । पूर्वप्रतिपद्यते, स्था० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वपद-न० । उत्सर्गपदे, "पुण्यगद्विप उत्सर्गपदं, अवर-
पदं अयवाद्यपय" । नि० ख० १ उ० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वमविष्ट-त्रि० । पूर्वमेव क्षेत्रप्रत्युपेक्षणार्थं प्रवि-
ष्टेषु, स्था० १ उ० २ म० ० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वपुरुष-पुं० । अन्तःतन्त्रे, स्त्री० १ धृ० १ अ० । नि० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वप्रयोग-पुं० । वायुस्थेव सकर्मतायां गतिप-
रिणामवस्थे, भ० ७ श० १ उ० । प्रवृत्त्यापार एव नापूर्व-
व्यापारनियोजनं, पञ्चा० १० विव० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक-पुं० । पूर्वं प्राक्काला-
ऽऽसवितः प्रयोगो जीवव्यापारो वेदनाकवायाऽऽदिसमुदात-
रूपः प्रत्ययः—कारणं यत्र शरीरवस्थे स तथा स एव प्रत्यु-
त्पन्नप्रयोगप्रत्ययिकः । तस्मिन्, भ० ८ श० १ उ० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वप्रयोगप्रत्ययिक-पुं० । प्रथमगर्भाधा-
नकालमभ्यवे पुनश्चैदलक्षणंऽनुरागे भ० ८ श० ३३ उ० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वफालगुणी-स्त्री० । द्वितारं नक्षत्रभेदे, स्था०
२ ठा० ४ उ० । स० म० । जं० । स० ।

पुण्यगद्विप-पूर्ववद्वैत-त्रि० । पूर्व भवान्तरऽनादिकाले वा
बद्धं निरुक्तिं वेदनामिप्रभावं येषां ते तथा । जन्मा-
न्तरवद्वैतभावे शब्दौ, स० ३४ म० ।

पुण्यगद्विप-पूर्ववन्धव-पुं० । जन्मान्तरवन्धुनि, स्त्री० १ अ० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वभाषित-त्रि० । पूर्वप्रतिपादिते, उ० २ पादु० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वभाषित-स्त्री० । द्वितारं नक्षत्रभेदे, उ० २
पादु० । स्था० । "पुण्या(व्य)महवया नक्षत्रे तुनारे पक्षेत् ।"
पं० स० १ धार ।

पुण्यगद्विप-पूर्वभव-पुं० । पूर्वजन्मनि, "पुण्यमवजगित्येह-
पीतिबहुमात्रं ।" पूर्वमेव पूर्वजन्मनि जनिता जाना स्ने-
हात् प्रीतिः प्रियत्वं, न कार्यवशादित्यर्थः बहुमानश्च गुणा-
नुगागताभ्यां सकाशाज्जातः शोकः चित्तलंघा विरहस्युद्भा-
वेन यस्य स पूर्वभवजनिस्नेहपीतिबहुमानः । स्त्री० १ धृ०
१ अ० । स० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वविरचित-न० । चरमतीर्थक-
रमहावीरपूर्वमनुष्यभवचरितनिबद्धे नाटकभेदे, रा० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वभक्ति-पुं० । पूर्वभवभाविति, "पुण्यमभिय-
वेरेणं, अदवा रामेण रंजितो संतो" इत्य० १ उ० । "ए-
सि यं चउव्वीमाए नित्थगराणं पुण्यमभिया चउव्वीसे
नामभेजा भावस्संति" स० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वभाग-न० । अग्र, स्था० ६ ठा० । दिवसस्य पूर्वभाग-
श्चन्द्रयोगस्याऽऽदिमचिह्नत्वं विद्यते येषां तानि पूर्वभागानि ।
पूर्वार्द्धे चन्द्रयोगसङ्गतेषु नक्षत्रेषु, स० म० १० पादु० २
पादु० पादु० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वरात्र-पुं० । रात्रिः पूर्वभागे, विपा० १ धृ० १ अ० ।
रात्रिः प्रथमे योगे, आचा० १ धृ० ५ अ० ३ उ० ।

पुण्यगद्विप-पूर्वरात्रकालसमय-पूर्वरात्रापररात्रकालसमय-पुं० । पू-
र्वरात्रश्च रात्रेः पूर्वो भागोऽपररात्रश्च रात्रेरपरो भागस्ता-
वेष कालः समयोऽवसरो जागरिकायाः । स्था० ३ ठा० २
उ० । रात्रिः पूर्वभागे पञ्चाद् भागे च । विपा० १ धृ० ६ अ० ।
प्रदोषसमये प्रातःसमये च, जं० ३ प्राति० ४ अ० । पूर्व-
रात्रश्चास्ती अपररात्रश्चेति पूर्वरात्रापररात्रः, स एव कालः
समयः कालविशेषः । रात्रिः पश्चिमे भागे, नि० १ धृ० ३
वर्ग ४ अ० । पूर्वरात्रश्चासावपररात्रश्च पूर्वरात्रापररात्रः, स
एव काललक्षणः समयः न तु समाचाराऽऽदिलक्षणः समयः

पूर्वराशरात्रकालसमयः । मध्यरात्रे, " पुष्परत्नावलकालसमयसि सुतज्जागरा ।" इह चापेत्यादि करकलोपेन अपररात्रशब्दोऽयमिति । भा० १ श्रु० १ अ० । पूर्वरात्रशब्दः पूर्वा भागाऽपररात्रश्च अपकृष्टा रात्रिः, पक्षिमस्तद्भाग इत्यर्थः । तल्लक्षणो यः कालः-समयः कालाऽभ्यमकः समयः स तथा तत्र । अथवा—पूर्वराशरात्रकालसमय इत्यत्र रेफलोपात् " पुष्परत्नावलकालसमयसि ति " स्यात् । भ० २ श० १ उ० । " जो पुष्परत्नावलकाले, संपदप अपगमपपण्ये, ' । यः साधुः पुर्वरात्रापरार्ध काले रात्रौ प्रथमचरमयोरैवाधमं । दश० २ सू० ।

पुष्परत्न-पूर्वरत्न-न० । पूर्व कृतं रत्नं—मैथुनं पूर्वरत्नम् । उक्त०

१६ अ० । शृङ्गस्थावस्थायां स्त्रीसंयोगानुभवने, स्था० ६ ठा० । शृङ्गस्थावस्थालक्षणे पूर्वस्मिन् काले स्थायादिभिः सह विद्ययानुभवने, उक्त० १६ अ० ।

पुष्पवत्-पूर्ववत्-न० । विशिष्टं पुष्पं पल्लवं चिह्नमिह पूर्वमुच्यते तदेव निमित्तकृतया यस्यास्ति तत्पूर्ववत्, तद्वृत्तारेण गमकमनुमानं पूर्ववत् । अतु० । कारणाकार्यानुमाने, सूत्र० १ श्रु० १२ अ० । (' स किं तं पुष्पवत् ' इत्यादि सूत्रं सव्याख्यानम् " अणुमान " शब्दे प्रथमभागे ४०३ पुष्ट गतम्)

पुष्पविदेह-पूर्वविदेह-पुं० । पूर्वस्त्रीनां विदेहश्चेति । जम्बूद्वीपे महादेश्ये पर्वतस्य पूर्वस्यां दिशि व्यवस्थिते महाविदेह-क्षेत्रदेशीभूते (जं० ४ ख०) क्षेत्रे, स्था० २ ठा० ३ उ० । यथेर्त्तौ सीमन्तः प्रभुः । आ० क० ४ अ० । तच्च क्षेत्रमकर्ममूमावत्सदा सुप्रमदयो विराजते । स्था० २ ठा० ३ उ० । अतु० । " दां पुष्पविदेहार्हं ।" स्था० २ ठा० ३ उ० ।

पुष्पविदेहकूट-पूर्वविदेहकूट-न० । निपचस्य वर्षाचरपर्वतस्य पूर्वविदेहमतिकूटं, जं० ४ ख० ।

पुष्पवैश्वि-पूर्ववैश्वि-पुं० । जम्बाम्बरीयशब्दौ, " यं हस्तौ चर्द्धतं क्रौञ्चः, स्नेहश्च परिहीयते । स विज्ञेयः मनुष्यश्च, एव मे पूर्ववैश्विकः ॥ १ ॥ " आ० म० १ अ० ।

पुष्पसंगद्य-पूर्वसङ्गतिक-पुं० । पूर्वं पूर्वकाले सङ्गतिमित्रत्वेन सह स पूर्वसङ्गतिकः । भा० १ श्रु० १ अ० । जम्बाम्बरीयमित्रे, भ० ७ श० ६ उ० । " गोयमात्रसमये भगवन् महावीरः पुष्पसंगद्यं कर्तुं ।" भ० २ श० २ उ० । शृङ्गस्थाने परिचिते, भ० ३ श० १ उ० ।

पुष्पसंज्ञो-पूर्वसंज्ञो-पुं० । मातापित्रादिसंबन्धे, आचा० १ श्रु० ६ अ० २ उ० । घनधातुस्वजनाऽऽदिभिः संयोगं, सूत्र० १ श्रु० १ अ० ४ उ० । आचा० ।

पुष्पसंघ-पूर्वसंघ-पुं० । मात्रादिकल्पनया पञ्चिककरणं, पि० । नि० सू० । दश० । आचा० । (' संघव ' शब्दे एव व्याख्यास्यामि)

पुष्पसंयु-पूर्वसंयु-पुं० । आमरणपत्तिपत्रिकाकालात् पूर्वमेव कृतपारचयं, उक्त० । पूर्वावाचनाऽऽदिकालादन्ते न तु वाचनाऽऽदिकाल एव, तत्कालविनयस्य कृतप्रतिक्रियाकृतं न तथाविधप्रसादाज्जनकत्वात्, संस्तुता विनयविषयत्वेन

परिविताः सम्यक् स्तुता वा सद्भूतगुणोत्कीर्तनाऽऽदिभिः पूर्वसंस्तुताः । उक्त० १ अ० ।

सामये जे पुष्पे, दिष्टा भट्टा व परिजिता वा वि ।

ते हृति पुष्पमंयुव, जे पच्छा एतग हौति ॥ २८१ ॥
सामय्यतिर्पाकालात् पूर्व पच्छा अहवा-सामय्यकाले चैव चिन्तज्जति ।

गाढा—

अणया विहरंण, मंथुता पुष्पमंयुता ।

सेपदं विहरंण, मंथुता पच्छमंयुता ॥ २८४ ॥

अतीतवर्तमानकाल प्रतीत्य भावायतव्यम् । नि० सू० २ उ० । उक्त० ।

पुष्पमाम-पूर्वसमाम-पुं० । उर्यान्पूर्वाऽऽदिष्टादिसंयोगं, कर्म० १ कर्म० ।

पुष्पमुय-पूर्वभुत-न० । पूर्वाणि च तत् भूतं पूर्वभुतम् । पूर्व-गते भूते, प्रज्ञा० १ पृ० । आ० म० ।

पुष्पसूर-पूर्वसूर-पूर्वकं, आ० म० १ अ० ।

पुष्पमूर्ति-पूर्वमूर्ति-पुं० । चिरन्तनाऽऽचार्ये, जी० २४ अधि० । आ० म० । पूर्वाऽऽचार्ये, पञ्चा० १८ वि० । उद्युक्तविहारी चिरन्तनाऽऽचार्ये, जी० १ अधि० ।

पूर्वसंज्ञा-पूर्वसंज्ञा-स्त्री० । अयोगप्रान्तादितत्प्रथमस्मिका-याम्, यो० वि० ।

तत्कर्मस्वेवम्—

पूर्वमेवा तु नन्वैतद्-गुरुदेवाऽऽदिपूजनम् ।

मदाचारस्तपोभूयस्क-द्वेषवदं प्रकीर्तिता ॥ १०६ ॥

पूर्वमेवा तु योगप्रान्तादप्रथमस्मिकायां पुनस्तत्तज्ज्ञः स-भ्यगधगतशास्त्रः प्रकीर्तिता इत्यन्तरं यागः । कीदृशी-त्याह-गुरुदेवाऽऽदिपूजनं वक्ष्यमाणकल्पम् । तथा-सदाचारः २, नपः ३, मुन्युत्प्रेषा ४ इह योगाचिन्यायां प्रकीर्तिता नि-कीर्तना ॥ ०६ ॥ यो० वि० । (गुरुदेवादिएवाविधिं पृथगशब्दे वचनाम्)

पुष्पहर-पूर्वधर-पुं० । पूर्वाणि धारयतीति पूर्वधरः । दशस-तुर्दशपूर्वावादि, यथा पूर्वधरो ज्ञायते स पूर्वधरलक्षिण्युच्यते । आ० म० १ अ० । घाटकादयमध्य आनुपूर्व्यनामपु-र्वार्थ्यां चतुर्दशपूर्वधरलक्षिण्यन्तश्चतुर्दशपूर्वधरलक्षिण्यन्तश्चतुर्दश-पूर्वाणि गणयन्ति, तत् सल्लगमात्रेण, तालमात्रेण च नि प्रश्ने, उत्तरम्—चतुर्दशपूर्वधराश्चतुर्दश पूर्वार्थि तात्वाष्टपट्यं-योगजन्मव्यवहारं घटिताद्वेप गणयन्ति । यदुक्तं पारशिष्टपूर्व-णि—'सोऽनुवाच महाप्राणः, यजमानाश्चमस्ति यत् । साध्यं ह्यदशभिर्नैर्नामपि स्यादहं ततः ॥ १ ॥ ' ६१ प्र० । सन ६ उक्ताः । यथा चतुर्दशपूर्वधरा दशपूर्वधरा नपपूर्वधरा वा दृश्यन्ते, तथा द्विपूर्वधराश्चतुर्दशपूर्वधराः पञ्चपूर्वधरा भव-न्ति, न च नि प्रश्ने, उत्तरम्—जीतकल्पसूत्रादावाचारमक-ल्पाऽऽष्टपूर्वधरस्य धृतव्यवहारस्योक्तवादिक्तत्वादपि पूर्व-धरा अत्र भवन्तीति ज्ञायते । २६ प्र० । सन० ४ उक्ताः ।

पुष्पशमिया-पूर्वशमिया-स्त्री० । यथा सह एव हस्तितमासी-त् तादृशतां स्थियाम्, व्य० ७ उ० ।

पुष्पा-पूर्वा-स्त्री० । प्राचीनयां दिशि, स्था० ६ ठा० । येषां य-स्यां दिशि सूर्य उदगच्छति ता तेषां पूर्वा । आ० म० १ अ० ।

स्थां । आवां । " जस्य जशो आह्वयो, उद्ग्रे स्वा तस्मि ह्यहं पुष्पादिताम् " (७७ गाथा) आवां १ ध्रु० १ अ० १ उ० । (अस्या गाथाया स्वाख्या ' हिला ' शब्दे चतुर्थभागे २५३३ पृष्ठे विस्तृतो गता । प्रहाराकापिताया पूर्वदिह्निरूपमपि न च)

पुष्पाउत्त-पूर्वाऽऽयुक्त-त्रि० पूर्व तदगमनकालात् प्राक् आ-
युक्तं रम्यतस्याख्यादौ प्रतिष्ठं पूर्वाऽऽयुक्तम् । स्वार्थमेव राक्ष-
मास्थे, पञ्चा० १० वि० १० । पूर्वाऽऽयुक्त्या उल्लिखितः पूर्वाऽऽयुक्त
इति । व्य० ७ उ० । कल्प० । (' आयाविहं ' शब्दे चतुर्थभागे
२००४ पृष्ठे विस्तरो गतः)

पुष्पाह-देशी-पीने, ३० ना० ६ वर्ग ३२ गाथा ।

पुष्पाणुपूर्वी-पूर्वानुपूर्वी-स्त्री० । कमे, रा० । पूर्वस्यानुपूर्वः
पूर्वानुपूर्वः " पथं शिद्वरिसणं एकेगसदो दो अणुलियं तिग-
स्स पुष्पा दुगस्स तिजि अणुने य चउकस्स पुष्पा । एवेस्स-
वेव । " अदवा-पुष्पेव अनुपूर्वः स एव पूर्वः पूर्वानुपूर्वी । नि०
चू० २० उ० ।

पुष्पापरमा मंग-पूर्वाऽऽचरणा मङ्ग-पुं० । बहोः कालात्पुष्पा-
याः प्रवृत्तेर्निर्माणे, ज० १ अधि० ।

पुष्पापरिय-पूर्वाऽऽचार्य-पुं० । अतीतसूत्रे, नि० चू० १ उ० ।
पञ्चा० ।

पुष्पायामगया-पूर्वयामन-न० । पूर्वस्यां सीमन्धरः प्रभुः ।
आ० क० । न च क्षेत्रं कर्मभूमिस्त्वाम्सा सुपमसुपमद्वयो
विराजते । क्षेत्रविशेषः स्था० २ डा० ३ उ० ।

पुष्पावर-पूर्वावर-न० । पूर्वाणि च पराणि च पूर्वावरं, समा-
हारप्रधाना द्वन्द्वः । पूर्वावरसमुदायः, न० ।

पुष्पावरमंजुत्त-पूर्वावरमुत्कृ-न० । पूर्व स्त्रनिषदे पञ्चास्म-
न्नेण विरुध्यमाने, " पुष्पं मुनखिवद्धं पञ्चा सुलण विरुक्क-
माणे पुष्पापरमंजुत्तं भवति । " नि० चू० ११ उ० ।

पुष्पासाद-पूर्वापाद-पुं० । अग्रभादेवताक चतुस्तारे नक्षत्र-
भेदः, ज० ७ वल० । सू० प्र० । अनु० । स्था० ।

पुष्पाहृत्-पूर्वाभिमुख-त्रि० । " साऊण पुष्पाहृत्तो द्वयः । "
प्राचीदिगभिमुखः, आवां ४ अ० ।

पुष्पि-पूर्व-न० । पूर्वास्मिन् काले, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ० ।
आवां ।

पुष्पिन्-पुं० । पूर्वधरे, प्रव० १ द्वार । प्रह्ला० ।

पुष्पिपञ्चमस्य-पूर्वपञ्चमस्तव-पुं० । " पुष्पिपञ्चम्य य सं-
थय । " पूर्व दानात्प्राक् पञ्चाष्ट संस्तरा दातुः स्त्राया पूर्वप-
ञ्चास्तस्त्वयः । पञ्चा० १३ वि० । आवां ।

पुष्पिपञ्च-पूर्व-त्रि० । पूर्वशब्दास्त्वार्ये इहः । " अहं ते पु-
ष्पिपञ्चा अंते पालो ताहे तस्स अद्वाहियमहिमं कदेह । "
पूर्वस्मिन्, आ० म० १ अ० ।

पुष्पुद्गाह-पूर्वाध्यायिन्-पुं० । पूर्व प्रमत्तयाऽवसरे संयमानुष्ठाने-
नाथात्तु शीलमस्येति पूर्वोत्थायी । प्रमत्तशालमथ एव संवि-
धे, " जा पुष्पुद्गाहं पञ्चा निवाती । " आवां १ ध्रु० ५
अ० ३ उ० ।

पुष्पुतरा-पूर्वोतरा-स्त्री० । ईशानकोणे, व्य० ७ उ० ।

पुष्पुपाण-पूर्वोत्पन्न-त्रि० । विरपकुडे, " पुष्पुपाण उ न
२६७

वा, न हुंति अत्राज उल्लमासं । " ज्यो० ६ पाहु० ।

पुष्पादय-पूर्वोदित-त्रि० । प्राग्मणिते, ध्रु० १ उ० ३ प्रक० ।
पूर्वोदिते, पञ्चा० ६ वि० १० ।

पुष्प-प्र(पु)कृ-धा० । " लुह्य स्त्रोऽनादौ " ॥ ८ ४ २६ ॥ मा-
गध्यामनादौ वत्समानस्य लुह्य स्त्रः । " पुष्पदि । " पृथङ्गति ।
प्रा० ४ पाद ।

पुस-सूत्र-शब्दौ, " सूत्रेणपुसः लुङ्ग-पुङ्ग-पुंस-कुल-पुल-
लुङ्ग-हुल-रोसाणाः । " ॥ ८ । ४ । १०५ ॥ इति सूत्रजेः
पुनाऽऽदेशः । प्रा० ४ पाद ।

पुस-पुष्प-पुं० । वृहस्पतिद्वयनाके नक्षत्रविशेषे, ज्यो० ६
पाहु० । अनु० । विशेष० । च० प्र० । " दो पुस्ता । " स्था०
३ डा० ३ उ० । सू० प्र० । " पुस्तनकलत्त तिलारे । "

स० ३ सम० । पुष्यनक्षत्रं हि यात्रायां लिङ्गिकरम् । यदा-
हुः- " अपि द्विदशमं चन्द्रः पृथक् स्वर्वाध्यायकः । " ह्रा० १
ध्रु० ८ अ० । श्रुतिभेदः च । ज० ७ वल० ।

पुसमोय-पुष्पयाम-पुं० । उपलक्षणस्यात् पुष्पाऽऽदिनक्षत्राणां
चन्द्रेण सह पश्चिमाग्निमोमयप्रमदकाऽऽदियांगपु, स० ३ अङ्ग ।

पुसमागव-पुष्पयामन-पुं० । मागधे, आ० ४ । लोकप्रसिद्धं
लक्षणविशेषं च । जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

पुसमायण-पुष्पायन-पुं० । पुष्यनामकंयिषुवापर्ये; सू० प्र० १०
पाहु० ११ पाहु० पाहु० । ज० । च० प्र० ।

पुड-पृथक्-अव्य० । " पृथक् धा वा । " ॥ ८ । १ । १८८ ॥ पु-
थकशब्दं घस्य धा भवति । पिथं । पुथं । पिहं । पुहं । भिज्, प्रा० १ पाद ।

पुर्ह-पृथिवी-स्त्री० । " उह्यवादौ " ॥ ८ । १ । ३३१ ॥ इति
श्रुत उच्यम् । प्रा० १ पाद । " पथि पृथिवी-प्रतिभुम्पृथिक-
हरिद्रा-विर्भातकवत् " ॥ ८ । १ । ८८ ॥ इतीति । सू० । प्रा० १
पाद । आ० म० । पश्चिमदिक्प्रवक्रास्तवयायां दिक्प्रार्थाम्,
आ० चू० १ अ० । नि० । आद्यानां त्रयाणां गणश्रुतां मातरि,
आ० म० १ अ० । आ० चू० । तृतीययासुदेवस्य मातरि च ।
स० । नि० । सुपार्थ्वेजिनमातरि, नि० ।

पुडत्त-पृथक्त्व-न० । विस्तरे, प्रह्ला० १५ पाद । पार्थिव्ये, अनु० ।
बहुत्वे, भ० ५ श० ६ उ० । पृथक्त्वशब्दो बहुवचनी । यदा-
ह च्छिङ्गत्त-पुड(ह) नशब्दो बहुवचनी । क० प्र० १ प्रक० ।
पृथक्त्वशब्दो बहुवचनी, बहुवचं चह पञ्चविंशतिरूपं दृष्ट-
व्यम् । लिङ्गप्राभूतटीकायाम्, न० । प्रत्यविभागेन वाक्ये,
आ० म० १ अ० । नैयायिकसंभवे शुभभेदे, सप्तम० । संयुक्तः
मपि द्वये यद्वशाभेदे पूर्वाग्रहप्रादीयते तत् अगोक्ष्य-
व्यवहारकारणं पृथक्त्वं नाम मणु इति कात्यादाः । घटाऽऽ
दिभ्यांऽर्थाभेदं तत्प्रत्ययविलक्षणज्ञानप्राप्ताद्यनुष्ठानाऽऽदि-
वादि व्यवस्थिताः । अत्र तावदेतौर्नामज्ञता, एवस्वरूप-
व्यावृत्तरूपाऽऽदिव्यतिरेकसाधोऽन्तरभूतस्य पृथक्त्वमुपस्था-
प्येत्ते अतिमानन्ते घटाऽऽदिविलक्षणज्ञानप्राप्ताद्व्यवस्थासिद्धेः
अत एवापलक्षणप्राप्त्येनानुपपन्नस्यानुपलभादुत्तरत्वम् । न
च पृथगिति विकल्पप्रत्ययावस्यत्येन तस्य सत्त्वं सजातीय-
विजातीयव्यावृत्तरूपाऽऽद्यनुभवविकल्पानां तस्य व्यावृत्तभाव-
भावनां स्वस्वभावव्यवस्थितः, अस्याथा स्वतो व्यावृत्तरूपाणां

पुढस्त

पुथक्त्वाऽऽदिशयः। पुथक्कृतत्वमित्येः पुथक्त्वाऽऽदिभिः
 आभिन्नपुथक्कृतत्वाकरणे आकाङ्क्षितकृतत्वाद्भेदपक्षे संवत्सा-
 लितेः, अभिप्रेतं तु पुथक्कृतत्वं भावस्येवोत्पत्त्यन्तरभूत-
 पुथक्त्वगुणकृतत्वाविशेषात् न तत्र पुथक्त्वव्यवहारमित्येः
 हेतोरनैकान्तिकत्वम् । किं च । यथा—परस्परव्यवृत्ताऽऽस्त-
 मया सुखदुःखाऽऽदिषु गुणेषु पुथगिति प्रत्ययविवचना, पुथ-
 क्तव्यवृत्ताभावेऽपि गुणेषु गुणाः सम्मानन् । तथा घटाऽऽदिष्व-
 पि भविष्यतीति अनेकास्ति कता परित्युद्धैव । न च गुणेषु
 पुथगिति प्रत्ययो भङ्गः, मुख्यप्रत्ययाविशिष्टत्वात्, पुथगिति
 अगोचाराव्यवहारस्य स्वकृतिभिन्नपदार्थनिष्पन्नत्वात् । प-
 रस्परस्तानुमानं प्रतिज्ञाया, परस्मानन्वया । तथा च प्रयो-
 गाः ये परस्परव्यवृत्ताऽऽस्तमानन्वे स्यतिरिक्तपुथक्त्वानाधाराः
 यथा सुखाऽऽदयः परस्परव्यवृत्ताऽऽस्तमानन्व घटाऽऽदयः स्व-
 भावैर्द्वन्द्वेभ्यस्तानेकवृत्त्यनुपपत्तिः, संवत्साभावश्च समवायस्य
 प्रतिषेधमात्मनस्तत्त्वात् सुखाऽऽदिषु तत्त्वव्यवहाराभावप्रशङ्कश्च
 विषयेयं बाधकं प्रमाणम् । तत्र पुथक्त्वं गुणः, तस्माच्चकम-
 माणाभावाद्वाच्योपपत्त्येति व्यवस्थितम् । सम्म० ३ काण्डः ।
 अनुयोगभेदे, स्या० १० डा० । पुथक्त्वं भेदो ज्ञित्वचनवद्वय-
 चने इत्यर्थः । तदनुयोगो यथा—“धम्मधिकारं धम्मसिक्काय-
 देलं धम्मसिक्कायपदेत्वा ।” इह सूत्रे धर्मास्तिकायप्रदेशा
 इत्येतद्बहुवचनं तेषामसंख्यातत्वात्प्राधान्यमिति । स्या०
 १० डा० । पुथक्त्वम्—“एतो भिय” (२२३३माथा) विशेषः ।
 पुढत्वाभावः—पुथक्त्वाभावः—पुं० । प्रतिसूचनविमर्गेन वच-
 माणविमार्गाभावेन प्रवर्तने प्रकृत्ये, विशेषः ।

पुढत्वविक-पुथक्त्ववितर्कः—पुं० । पुथक्त्वमैतद्द्रव्याऽऽभि-
 तानामुद्गाराऽऽदिपदार्थानां भेदं विकल्पे, ग० १ आच० ।

पुढत्वविक्रमविचारः—पुथक्त्ववितर्कमविचारः—न० । पुथक्त्वा-
 यः पुथक्त्वं नातात्वं, वितर्कः श्रुतज्ञानं द्वादशाङ्गं, विचारोऽ-
 भेदव्यञ्जनयोगसंक्रान्तिः, व्यञ्जनमभिधानं, तद्विषयो यो मत्वावा-
 कायलक्षणो योगः, संक्रान्तिः परस्परतः पतिवर्तनं, पुथक्-
 त्वेन वितर्कस्यार्थव्यञ्जनयोगेपुं संक्रान्तिविचारोऽसिञ्जित
 तत्पुथक्त्ववितर्कविचारः । शुद्धमनस्यभेदे, सम्म० । तथा ह्य
 साधुतमसंजननात् भावयति विजृम्भितपुढव्यवहारवीर्यसाम-
 र्थ्यः संकृताशेषचित्तव्याप्तेः कर्मप्रकृतीः स्थित्यनुमानाऽऽदि-
 भिर्होषयन् महासंवरसाधनं । मोहनीयमचिन्तनाममोहो-
 येषामुपशमयन् क्षात्रयन् वा द्रव्यरसगोचरो भावपरमाणां चैक-
 सलस्य द्रव्यपदार्थायां व्यञ्जनं व्यञ्जनाद्वाऽर्थं योगाद् यो-
 गान्तरं व्यञ्जनाच्च व्यञ्जनात्पानरं च संक्रामनं पुथक्त्ववितर्क-
 विचारम् । सम्म० ३ काण्डः । आच० । म० । दर्श० ।

पुढत्वसह-पुथक्त्वशब्दः—पुं० । पुथक्त्वनाकेत्यनेन काऽर्थो नाना-
 त्वाऽऽदिद्रव्ययोगेन यः स्वरो यमलक्षस्त्वाऽऽदिशब्दवत् स
 पुथक्त्व इति, स त्वानौ शब्दभेदः । शब्दभेदे, स्या० १० डा० ।

पुढताणुश्रोण-पुथक्त्वानुश्रोणः—पुं० । आर्येयज्जलामिभिः पु-
 थक्त्वं स्थापितेऽनुश्रोणः, तेषां पुढाहृतं, कालिय-
 सुपाहिष्ठिनाय य ।” (२२२३माथा) विशेषः ।

पुढवी-पुढवी-स्त्री० । तन्वीनृवरवात्संयुक्तप्रात्यक्ष्यज्जात्यूचं
 उकारः । प्रा० २ पा० । राज्ञः शान्तादन्तस्याप्रमद्विषयात्,
 व्य० ६ उ० । भूमैः च ।” पंचमसरमंताश्रो, हर्दंति पुढवी-
 चर् ।” अनु० । आच० । (अस्याः स्वरूपं ‘भूगोल’ शब्दे)

पुढवीचंद-पुढवीचन्द्र-पुं० । अयोध्याराजद्वारिसिंहपुत्रे, ध० २० ।

तन्वितं पुनरितम्—

“अथिह पुरी झउज्जा, उज्जायसपहिं भूसिया सययं ।
 नयवंतपदमसीहो, नरनाहो तथ हसीहो ॥ १ ॥

नयणावित्तासविणिज्जय-पडमा पडमाई रिया तत्स ।

पुत्तो पुढवीचंदो, चंतुज्जलभूरिजयनयरो ॥ २ ॥

सो मणिंदसंथयससरि-यपुव्ववियविहियवात्तारितो ।

उगविसमोगिमोग, एव कामभोगं चयइ दूरं ॥ ३ ॥

न कुणइ उप्पदव्वं, मिगारगिरं न जेपइ कयावि ।

मितहिं वि न वि कीलइ, न दमइ दुहमकरितुरो ॥ ४ ॥

मायापदंभित्तज्जुत्तो, मुणियपत्तो जियुव्वयुत्तो ।

परमयसत्थनिवदं, चित्तंति चिट्ठइ सया वि ॥ ५ ॥

तयणु विजितइ राया, कत्त नाम इमो मरिदुसयुत्तरो ।

भोगोवमोगममं, लभिससइ मयसमरुत्तो ॥ ६ ॥

नवजुदव्वणुपार, स लडिउत्तं निवसुणमयि जियणोए ।

निगारद्वारि चरियं, रिउवज्जरो उज्जमा धरियं ॥ ७ ॥

एव पुण मुणियरो इव, सय्याविजित्तणुरो पत्तमय्यो ।

होही मररो उडिअव-वरकमो दुव्विणीयाणं ॥ ८ ॥

ता जल्लितं संपइ, कांमि कलत्तसंगं एव ॥ ९ ॥

सयमव तव्वसयगं, काही मयं पि जं भणियं ॥ १० ॥

ता ज्झं ता माणी, ता चम्मो ता वज्जयं सोमो ॥ ११ ॥

जाव घरनडु व्व नरो, न भासिं चं द्दमदंलहिं ॥ १२ ॥

इय चितिय सय्ययं, परिणययं निं नणइ कुमरं ।

जणयाणुरोदओ सो, तं पडिउत्तइ अकामं वि ॥ १३ ॥

तयणु कुमरेण समं, मरंनसामंतकुत्तपय्याणं ।

अट्टएद कल्लयाणं, पाणिगदहं करावो ॥ १४ ॥

वडिज्जमंयत्तूर, वीणादमहत्तव पयदंनं ।

नचंनयमि तदणी-जणमि लोए पडिउत्तयं ॥ १५ ॥

पुढवीचंदकुमारो, निजियमारो विवैयणुसारं ।

चिट्ठइ मज्झमणो, अरत्तदुदो जहा समणो ॥ १६ ॥

चितइ य अहइ गहणं, मोहमहारायविलसं एयं ।

जणं जणो वि नडिउत्तइ, अमुणियनसो मुहा एसो ॥ १७ ॥

गीयं पलावयायं, देहपरिस्समकरं कुडं नहं ।

शुद्धमाराऽलोकारा, भोगुयसोमा किंलसकरा ॥ १८ ॥

जणयाण उज्जाहो, जं कव्ववियेणकयमि संवांसं ।

खिउज्जंति मज्झ कज्जे, एवं अरिनिवज्जंहेणं ॥ १९ ॥

रंभागय्य असांर, इह संसारं कणं पि न हु जुत्तं ।

रमितं विष्ठापरिगं-इसमयनत्ताणं सत्ताणं ॥ २० ॥

अरिनिविडो निदंभो, अस्समापियराण इत्थं वरुण्णिमं ।

मद विरदं खणमवि न हु, मरंनं शुद्धेदंनडिवा न ॥ २१ ॥

पेमभरपरवसाओ, परिणीयाओ इमाउं यालाओ ।

सुचंतीओ संपइ, मोहा उव्हंति दुडियाओ ॥ २२ ॥

मोहो अओ पि जणो, निरइ मं पव्ववंतमिहाडे ।

नायाणुरोदओही, अदयं कहं संकडे पडिओ ॥ २३ ॥

किं पि न विणुदमहावा, इहिं पि इमा उ जइ विबाहेमि ।

लहुकम्मयाणं विक्कं, कयावि सव्वा उ मिहंइसि ॥ २४ ॥

एव पव्वयामि अक्कं, पियरो पडिओहिउं जियमयमि ।

तां संव्वंसिममंमि, उवयारियं हुउं मिक्कयओ ॥ २५ ॥

इय चितिय निव्वत्तिप-विणकराणजो पियाहिं लहकुमरो ।

रत्नगङ्गाश्री उच्चिय—द्वानासीर्णा मण्डप एवं ॥ २४ ॥
 इह भोगा विसमिध सुह-महुरा परिणामदायकविवाहा ।
 सिधनवरमहाश्रीऽर-निविडकवादीवमा भोगा ॥ २५ ॥
 भोगा सुनिकलबहुतु कलकलद्वयबुधदियलसमाणा ।
 धम्मदुम्भमउम्भलक्षण-समीरलहरीसमा भोगा ॥ २६ ॥

किं च—

जं भुत्तमनाइभवे, जीवेणहारभूमणार्णयं ।
 एगत्थ पुंजयं तं, अहरेह पञ्चरं घण्टि ॥ २७ ॥
 पीयाई जाई सुमणो-रमाई पाणोई पाणिणो पुठि ।
 विज्जंति ताह न हू नत्ति-याह सत्तिताह जलहीसु ॥ २८ ॥
 पुप्फाणि फलाणि दला-णि जाणि भुत्ताणि पाणिणा पुठि ।
 विज्जंति न तिहुयणत्त-णत्तसु किर चट्टमणसु ॥ २९ ॥

अथ य—

भुत्तं सुहृद्वरे सुहृद्वत्सदीहदेहाय,
 भोग सावरपल्लमाणमण्डप देवसत्तं जं नरो ।
 रज्जंतिगिकलवरेसु अष्टुदुपुत्त रट्टिमाणा,
 मणे तित्तिकरा जियाण न चरं भुणा थि भोगा नयो ॥ ३० ॥
 ता पडिबुद्धाई बुद्धाई, मा भोगपरस्वसं मणं काउं ।
 दुत्तअणोरत्तमजल-निदिमि परिममह बुक्कला ॥ ३१ ॥
 इय सोउ कुमरवयणं, ताउ पञ्चउ निबद्धायाओ ।
 विसयावरत्तमाओ, कयंजतोओ भणुंति इमे ॥ ३२ ॥
 सामिय ! अविदहभये, जं तुमए जंयि परं कहतु ।
 का पांहरायाओ, विसयाव कहं तो कुमरो ॥ ३३ ॥
 सुहमुकनारा अकल-कलरअलेखयं तज्जो जाओ ।
 पमयंति सामि ! अग्गे, दिक्काण लहुदि सज्जु ॥ ३४ ॥
 तुह चरिणीनदेणं, वयं कयथा उ अज जायाओ ।
 संपए पुण गिहावसे, न कणं यि रंरं लहेमु त्ति ॥ ३५ ॥
 तुट्टो भणइ कुमरो, जुत्तमिणं तुम्ह य विचयणं ।
 कि तु समहिउयाओ, गुणअगमणं पडिक्कह ॥ ३६ ॥
 समए वयमांय एवं, कहामो ताउ जं पवजंति ।
 परिणयमुहाउ पर्यं, हरिसीहनिवेण विज्जायं ॥ ३७ ॥
 तां तेषु चित्तिमिणं, वसीकजो नेय एस महिलाहि ।
 नवरं इमिणा वररु उज्जयाउ एयाउ विदियाओ ॥ ३८ ॥
 तां तत्तणेहं पमाणय, इमं जिउंजमि रज्जंरत्तमि ।
 जं तत्तवाउलयाय, बीसारेह धम्मवत्तं थि ॥ ३९ ॥
 इय निच्छिय तेषुलो, कुमरो बहुरज्जगहणविसयमि ।
 पडिक्कालउमवयंतो, पिउवयणं सो सुदक्किल्लो ॥ ४० ॥
 चितह अहो विरुद्धं, रज्जंगहणं तेषुज्जयमणं ।
 सागरममलमणायं, हिमवंतामिमुहमणं व ॥ ४१ ॥
 निव्वंथो पुण पिउयो, लक्खिउज्जं शुक्करो हहउयमि ।
 कुप्पाडियाण शुक्को, न लंथियव्वा सयक्केहि ॥ ४२ ॥
 संभाविज्जह पक्का, थि पत्थणा परिसो किर इमस्स ।
 धम्ममारियाउउगमणं, पडिक्कजयमं मए थि बुवं ॥ ४३ ॥
 ता परमपीइपउत्तं, पिउयो वयणं करेमि अहमिणिह ।
 इय चित्ति पडिक्कज, कुमरो निवसासणं सिरसा ॥ ४४ ॥
 तो पुहवचंङ्कुमरो, असेससामंतमंसिउज्जु ।
 अभिसिचिय रउज्जरो, कयंकिउवो नरवई जाओ ॥ ४५ ॥
 नरराया पुण तीए, रायसरीए न रंजिओ कि थि ।
 कुणह तद्दा थि पडिभि, उच्चियं जणयाउरोहणं ॥ ४६ ॥
 रज्जं वलणविरहियं, विदियं मुक्काउ सयकलुत्तोओ ।

पुट्टो य अमोघाओ, सयले नियमंइले तेण ॥ ४७ ॥
 पायं अमो थि जणो, विदिआ जिणसासणमि अइमत्तो ।
 सत्तं च वयणमेयं, जह राया तह पया होह ॥ ४८ ॥
 कहया थि समाउसीओ, अ विक्किता पमणिओ जहा व्व ।
 तुह इंसणं समीहइ, दंसंतरवाणिओ सुपया ॥ ४९ ॥
 सुवसु इय निवभणिए, सां मुक्को वित्तिणा तज्जो सुपयो ।
 नमिऊण पुहइनाइ, उच्चियद्वानिमि आसीओ ॥ ५० ॥
 रत्ता मणियं सो सि-ट्टि ! कहसु कत्ता समागमोअसि इह !
 भमिरेण मडि कत्थ थि, किं इट्टि अक्कुरिउं च ? ॥ ५१ ॥
 सिट्टी थि आइ सामिय ! गयपुरनगराउ आगमोअसि इह ।
 भुवणजणविट्ठयकरं, अक्कुरियं पुण इमं दिट्ठं ॥ ५२ ॥
 तथाहि—
 आसिह गयपुरनगरे, बहुरयसो रयणसंखओ सिट्टी ।
 भउत्ता सुमंसाणं, पुत्तो गुणसायरो नाम ॥ ५३ ॥
 अह रयणसंखएणं, पसरियनवउत्तएणस्स तस्स कए ।
 अट्टएइ नयरसिट्टी-ण अट्ट पूयाउ वरियाओ ॥ ५४ ॥
 अजदिये ओलोयण-ट्टिएण गुणमायरेण रायपहं ।
 भिक्कत्तयं पुरमउके पायसंतो मुणिवरो दिट्ठो ॥ ५५ ॥
 कत्थ थि पोरसकुवं, पुरा थि मे पिच्छुंति थि चिंतंतो ।
 परिपालियवरणमरे, पुव्वमवं संमरह सो उ ॥ ५६ ॥
 अरानिव्वधंण तज्जा, वयगहणकए स पुत्तए पिउणो ।
 कयमाणी दीणमणा, स जणणी भणह तो एयं ॥ ५७ ॥
 अह थि तुह वक्क ! चित्तं, कणं थि न रंरं गिह कुणह तह थि ।
 नवपरिणीयानियमुहदं-संखण रंजेषु णे हिययं ॥ ५८ ॥
 तयणवयगहणविसए, नहंउगयं न कि थि काहामो ।
 इय जणणी वयणं, तह थि पडिउत्तए सां थि ॥ ५९ ॥
 ववाडियासिट्टी, कहावियं रयणसंखएण इमं ।
 परिणयणाणंतरमे-व मह सुत्तां गिहिहदीं दिक्कं ॥ ६० ॥
 तं साउं ते वाउल-दियया मंति कि थि ता धूया ।
 जंयंति किमिह ताया ! कजा दिउंजंति वारतुमं ॥ ६१ ॥
 सो चिय भना जं सो, किरिस्सए जं वयं थि काहामो ।
 तेषु च अपरिणीया, न किरिस्सामो वरं अवरं ॥ ६२ ॥
 इय सोउ पुत्तिवयणं, ते सत्तं सिट्ठिणो पडिहुमणा ।
 गुणसायरेण करं-ति पाणिगहणं नियसुयां ॥ ६३ ॥
 गिउंजंनबहुणधत्ते, वीवाहमहे पयट्टमाणमि ।
 कसयलज्जणक्कंवे, पुरओ तट्टमि वट्टंनं ॥ ६४ ॥
 गुणसायरो थि नासा-निदिहियक्को रुद्धरदियवियारो ।
 चितह एगममणो, समयो होहं सुए अहयं ॥ ६५ ॥
 एवं तवं किरिस्सं, एवं हं गुरुण विणयमरं ।
 इय सज्जं अहस्सं, इय काइस्सं सुहउत्ताणं ॥ ६६ ॥
 इय चिंतंतो निहुयं, सुमरंतो पुव्वमवसुयएहस्सं ।
 उल्लसियथियउत्ताणो, संपसो केवलं नाणं ॥ ६७ ॥
 ताओ थि नवबहुओ, तह निव्वल्लसायणं तमेगमं ।
 पेहंति पडिट्टाओ, लउत्तामुत्तलिनयणाओ ॥ ६८ ॥
 चिंतंति अहो धत्ता, उवसमलक्कीइ रंजिओ पाणयं ॥
 अट्टासु कदं रउजइ, मउत्तां सावउत्तपरियासु ॥ ६९ ॥
 वयमांय सुपुणपुआ, जं लखो एल सुगुणधणअहं ।
 सिधनयरसत्तवाहो, भवराजसत्तममत्तो ॥ ७० ॥
 एयाणमगलगणा, तम्मं धम्मं सुनिम्मलं चरिउं ।
 काहामो भूरिभवु अवाण बुक्कणा बुक्कयं ॥ ७१ ॥

पृथ्वीचंद

एवं विधितिरिओ, अणुमोयंतीउ सुजभावाओ ।
 पत्ताउ केचलसिरि, खण्ण ताओ वि सव्वाओ ॥ ७२ ॥
 तव्वेले चिय जयरव-विमस्सपण्डडहडहसद्धमरियनहं ।
 धोलांतकअकुडल-सुरमंत्तलमागयं तथ ॥ ७३ ॥
 पडिवअदव्वलिंगं, तं मुणिएवरं नमेह सुरसंघो ।
 केवलमहिमं परमं, कंइ हारिंसं सुपडिपुओ ॥ ७४ ॥
 वट्टट्ठण तं च चित्तं, सुमंगला रयणसंघओ मिट्ठो ।
 शुक्कसंवेगोवओ, संपत्ता क्खि वरनाणं ॥ ७५ ॥
 इय पिच्छुवि अचकुखिं, राया तिरिसिहरो सपरिचागे ।
 पत्तो तदि वि पण्णिय, सुमुणिए पुरओ समालोओ ॥ ७६ ॥
 अहयं पि पुव्वपेसिय-वरवाहणजणुपरियओ देव ।
 इह आगतुमणं वि हु, पत्तो कोऊडलेण तदि ॥ ७७ ॥
 नियचरियकहणपुव्वं, नेणलोऽहं जहा तुमं सुधणं ।
 उक्काम्प गेत्तुमणो, पत्तो पुण कोउणइ ॥ ७८ ॥
 तथाहि—
 दूरं पत्तो सत्तो, पुणरवि सुलहं न एरिसं पुज्जं ।
 इय चित्तावाउलिओ, न तरसि गेत्तुं न वा ठाउं ॥ ७९ ॥
 ता कित्तियमित्तमिणं, चित्तं इहदि प्खिवइ (पुणं) जेतं ।
 दक्खसि इत्तां अप्पा-इयमुयं तथ संपत्तो ॥ ८० ॥
 इय सस्मं आर्यश्रिय, नमिय शुद्ध इह समागयंऽहि कमा ।
 मंएर अचकुखियकं, पडु ? तुह पायं समणुपत्तो ॥ ८१ ॥
 इय निमुणंते सुनर-गुणलुगागारेगमां राया ।
 आणंदमुहियमणो, चित्तमयं समारहं ॥ ८२ ॥
 सव्वगुणसायरो सो, महालुभायां महामुणी जणु ।
 तह साहिंयं सकज्जं, निजियमोहालुवंधेण ॥ ८३ ॥
 धमारां भोजयमो-हनिविडिनिगइणु भोगसामग्गो ।
 न तरहं काउ धम्म-तराणमकंनत्तंता वि ॥ ८४ ॥
 हा कह जाणंतु चिय, पडिओऽहं रज्जुकुडजंनम्मि ।
 गुडजणुदक्खिचवसा-वमारसामग्गपालं ॥ ८५ ॥
 कइया संहलपरिमु-क्खसलभोगावभंगजोगाणं ।
 धम्मधराण मुणीणं, मज्जे गणणं लहिस्सामि ॥ ८६ ॥
 कइया गुणपयणअं, नाणवर्णिताण भायणं हाइ ।
 कइया सस्मं महिहं उवसस्मं पणिसहुपलं ॥ ८७ ॥
 इच्छाह चित्तयेतां, अणुवकण्णक्रमेण स महप्पा ।
 सिधपयगमनिस्संणि, खयगस्सेणि समाकटो ॥ ८८ ॥
 सियक्काणघणंण खणे-ण नेण घणघाइकम्मसंघायं ।
 संखुअज्जु संप-त्तमुत्तमं केवलं जाणं ॥ ८९ ॥
 अह तथ लुहस्मवइ, पत्ता अणिवत्तु दव्वलिंगं से ।
 पणमिणु चल्लसुल्लं, कवल्ममहिमं करेसी य ॥ ९० ॥
 तं वट्टुं हरिसीहा, राया पउमावइ (य) सह तथ ।
 संपत्तो जयंतां, अहो किमयं किमयं ति ॥ ९१ ॥
 ताओ वि तस्स भज्जा-उ तथ हरिसेण आगया उ लहुं ।
 संघपरियाओ, केवलनाणं च पत्ताओ ॥ ९२ ॥
 एयं तं गुणसायर-केवलकदियं मइतमकछेरं ।
 सो सुधणसत्थवाहो, विडियचित्तं विधिनेह ॥ ९३ ॥
 अह पच्छुह तरनाहो, भयवं किं तुम्ह उवरि अम्हाण ।
 अरगुरुओ पडिंधंयो, तो इय जंगर समणलोहो ॥ ९४ ॥
 तं निव ! वंवाइ पुरा, जयरया पियमइ पिआ इरया ।
 कुसुमाउडु त्ति नाम-ण नंदयो तुम्ह अहमासि ॥ ९५ ॥

सज्जमणुणेण तुम्हे, विजयविमाणे सुरा समुत्पन्ना ।
 अहयं पुण सव्वहं, संजोगां पुण इहं जाओ ॥ ९६ ॥
 तो मज्जे उवरि गुहओ, नेहो तुम्हाण इय सुणंताणं ।
 ताणं जायं जाइ-सस्मं तह केवलं नाणं ॥ ९७ ॥
 तेसि पि कया महिमा, सुरवइया भस्सिमारनसिरेण ।
 जाओ परमानंदो, नयरीए जण्णियजणपुज्जो ॥ ९८ ॥
 अह सुधणसत्थवाहो, मुणीवरं नमिय पच्छुए एयं ।
 तुम्ह गुणसायरस्स य, समणुगुणया कहमिक्खेया ? ॥ ९९ ॥
 साहइ तओ मुहिदां, पुव्वमयं एव कुसुमकउ ति ।
 मइ नंदयो अहेवी, वयं गहसी मए सदि ॥ १०० ॥
 मम समसुचित्रवस्सो, तल्लुएयकस्सोऽणुमुयसुरजस्सो ।
 सो कुसुमकउनियसो, सुंदरगुणसायरो जाओ ॥ १०१ ॥
 पुत्तं सुहाणुवंधं, समपरिखामेण पुट्टमस्सेहि ।
 समसुद्ध परंपरा, परिगुणयवं तओ अस्से ॥ १०२ ॥
 एयाओ वि वहुओऽ-णंतरभवमारियाउ दुएहं पि ।
 कयंमज्जाउऽणुत्तर-सुरेसु वमिज्जु सुहजोगां ॥ १०३ ॥
 जायाओ जायाओ, एवं वियवव्वयानिओमणं ।
 संपत्ताओ केवल-सिरि च सामागिज्जोगं ॥ १०४ ॥
 इय सोउं पडिबुज्जो, सुधणां वि सुमावयसत्तपत्तां ।
 अओ वि वहु लंगो, सुचरियवरणुज्जुओ जाओ ॥ १०५ ॥
 हरिणा हरिसीहसुओ, ठायो रज्जिम तवणु हरिदेणा ।
 पुहइचंदरिसी वि हु, सुवर्णं विहारिय निवं पत्तां ॥ १०६ ॥
 पृथ्वीचम्वत्तित्तिपवर्तिं मेनिशरयेति सव्वक, तन्नाभ्रावस्सजनदयितामुक्खलोकापरोधान ।
 दीलाऽऽदानपगुणमनयो गहवायंऽपि स्मृतो, भव्या लांकास्थजन्मनंतं कामभोगेषु शक्तिम् ॥ १०७ ॥
 इति पृथ्वीचम्वत्तंरंन्द्रकथा । ख० १०० अ० ६ लल० ।
 पृथ्वीचल-पृथिवीचल-पुं० अनहमज्जरीपित्तंर स्वातामरका-
 ने नरनाथ, दर्श० ३ तथ । सांपाकपट्टनागं अहममल्लो-
 पके, आब० ४ अ० ।
 पृथ्वीच-पृथ्वीश-पु० । राजनि, 'न युवर्णस्यास्वे' ॥ २॥ १॥ ६ ॥
 इति सन्निधिवेष अस्व इति एतुदामान-पृथ्वीसां । प्रा०
 १ पाद ।
 पृहूत-पृथुत्-न० । विस्तारे, स्था० ४ ठा० २ उ० । समयप-
 रिमापया द्विप्रसूतावानवर्ता, विश० । भेदे द्विवचनवहुवच-
 नयोः तत्पुत्रयोऽपि तथा, यथा-० धम्मग्गिकाए धम्मग्गि-
 कायदेवे धम्मग्गिकायएदेवा । 'इह सुव धमास्ति' कायप्रदेशा
 इत्येतत् बहुवचनं तथागम्यतामवस्थापनाधोमिति । स्था०
 १० ठा० ।
 पूअ-देशी-वधनि, दे० ना० ६ वयं ४६ गाथा ;
 पूइ-पूति-खी० । नासाकायलक्षणं रोगविशेषः, (२०८ गाथा)
 विश० । दुर्गन्धवताम्, अनु० । मांसाऽऽदो, आब० ४ अ० ।
 वृक्षविशेषः, प्रहा० १ पद ।
 पूइकड-पुत्तिक्क-न० । आधामाकाऽदो, सूत्र० १ श्रु० अ० २३० ।
 पूइकक्षी-पुत्तिकर्णी-खी० । पुत्तिपरिपाकतः कुथितगन्धा कृ-
 मिकुलाऽऽकुलन्यादुतलक्षणमनन्तं तथाविधौ कर्णी-धनी य-
 स्याः । पकरां या पूतः तयाऽऽत्तो कर्णी यस्याः सा पूतिक-

शी । उत्त० १ अ० । सदितकएवाम्, उत्त० । 'जहा सुधी
पृष्ठकक्षी' उत्त० १ अ० ।

पृष्ठकम्म-पूतिकर्मन्—न० पूति-अपवित्रं तस्य कर्म, अपवित्रस्य स
तोऽपवित्रपञ्चाऽऽदिर्मौलनलन करणं पूतिकर्म, तद्योगाद् भक्ता
ऽऽद्यपि पूतिकर्म । पञ्चा० ६ वि० । सभाध्यमानाऽऽध्याकर्मो-
व्यवसमिधे, दृश्य० ४ अ० १ उ० । आधाकर्मोऽऽध्याकर्मो
व्यवसमिधेऽपि संपूज, सूत्र० १ अ० ११ अ० । ग० । यथा शुचिः
पयोधतोऽपि एकेन मयाविन्दुनाऽऽध्याः स्यात्, तथा पूतिक-
र्मणा विशुद्धाऽऽहारमपि आधाकर्मिकयोगात् पूतिकं स्यात् ।
अयं तृतीयो दोषः । उत्त० २४ अ० । आचा० । पं० ५० ।
ध० । ग० । दृश्य० । पं० ७० । ७० ।

सम्यग्नि पुतिहारं वक्ष्यम । पूतिञ्चतुर्विधा । तद्यथा-नामपुतिः
स्थापनापूतिर्द्रव्यपूतिर्मावपूतिश्च । तत्र नामस्थापने सुहान-
स्यादनादस्य द्रव्यमावपूती प्रतिपादयति—

पृष्ठकम्मं दुर्विहं, द्रव्यं भावे य हाइ नायव्वं ।

द्वयस्मि क्षणश्रमिष्य, भावस्मि य बायरं सुहुमं । १४३ ।

'पूतिकर्म' पूतिकरणं द्विधा । तद्यथा— 'द्रव्यं' द्रव्यवि-
षयं भावे भावविषयं, तत्र द्रव्यं 'क्षणधार्मिकं' गो-
मयोपलक्षितं धार्मिको दृष्टान्तः । भावविषयं पुनर्द्विधा-बा-
दरं, सूक्ष्मं च । इह यत् द्रव्यस्य पूतिकरणं तद् द्रव्यपूतिः,
येन पुनर्द्रव्यस्य भावस्य पूतिकरणं तद् द्रव्यमप्युपचाराद्
भावपूतिः, ततो वक्ष्यमाणमुपकारणाऽऽदि भावपूतिस्त्वनाऽभि-
धीयमानं न विरुध्यते ।

तत्र प्रथमतो द्रव्यपूतिलक्षणमाह—

गंधादगुणमभिदं, जं द्रव्यं असुदं गंधद्रव्ययुयं ।

पूहं चि परिहरिज्जं, तं जाणुसु द्रव्यपूजं चि । २४४ ।

इह यत् पूयं स्वरूपतः 'गन्धाऽदित्युगाविशिष्टं' सुरभिग-
न्धादित्युगाविशिष्टमपि, अत्रिचर सामर्थ्यादित्येते, पञ्चादश
विभक्तद्रव्ययुक्तं सत् पुनिरिति परिहितं, तद् द्रव्यं जा-
नीहि द्रव्यपूतारिति ।

अत्रार्थं गान्धादयेनोदाहरणमाह—

गोद्विडित्तो धम्मी, सहापे आसन्नगोद्विभत्ताए ।

समियसुरवृत्तीमं, अजिन्न सत्ता मडिपिपोहो । २४५ ।

संजायलितभले, गोद्विगंधो चि वल्लवणियाथो ।

उक्खणिय अन्न छगणे-यं लिपणं दव्वपूई उ । २४६ ।

समिद्धं नाम पुरं, तत्र बहिरुद्याने सभाकलितदेवकुलि-
कायां माणिमदो नाम यत्तः, अन्यथा च तस्मिन् पुरे शी-
तलकामिधमशिवनुपनस्ये, ततः कैश्चित्स्य यक्षस्योपया
चित्तकर्मिणं यक्षस्माद्विशवाद्वयं यिल्लारामस्ततस्तद्वैकं वय-
सपस्याऽऽतिपूयापनिकां करिष्यामः, ततो निस्तीर्णोः कथम-
पि तस्माद्विशवात्, जानन्न तेषां चेतसि चमकारो यथा
नूतमयं स प्रातिहायो यज्ञ इति । ततो देवशर्मभिधो भाट-
कप्रदानेन पूजाकारको बर्गणं, यथा वर्चमेकं यावदष्टमादिषु
प्रान्तरेव यक्षमां गोमयेनोपलक्षिणं, येन तत्र पवित्रीभूतायां
यक्षमास्तोयापनिकां कुर्मः, तथैव तेन प्रतिपेक्षं, ततः कदाचि
वयोधापनिकां मविष्यतीति कृत्वा सभोपलेपनार्थमनुह्रत एव
स्यं कस्याऽपि कुटुम्बिनो गोपाटके क्षणमहणाय प्रविशेत्,
२६८

तत्र य केनाऽपि कर्मकरेण राक्षो मण्डकवल्गुसुराऽऽध्यव-
हारतो जानाऽजीयेन पञ्चमरात्रिभागे तस्मिन्च गोपाटके क-
चित्प्रदेशे बुधैरन्धमजीये पुरीयं व्युदसजि, तस्य योपरि कथमपि
महिषी समायान्त्र क्षणश्रमं श्रुतवती, ततस्तेन दद्याति
तद्वर्जो पुरीयं देवशर्मणा न ज्ञानमिति, देवशर्मो तं क्षण-
पादं सकलमपि तथैव शृहीत्वा तेन सभासुपलितवान्,
उद्यापनिकाकारिणश्च जना नानाविधमादनाऽऽदिकं भोजन-
मानीय यावद् भोजनार्थं तत्रापविशन्ति, तात्त्विकमतीव दु-
र्भगिणश्चः समायातः, ततः पुष्टो देवशर्मो, यथा कुतोऽय-
मशुचिगन्धः समायाति ? इति । ततोक्तं न जाने, ततस्तैः सम्यक्
परिभाषयद्भद्रपलेपनार्थं वल्लऽऽध्यवयादृशिशरे सुराग-
न्धश्च निहानः, ततो जलं यदुपलेपनमर्थं पुरीयमपवतिष्ठते
इति, ततः सर्वे भोजनमशुचिर्दृष्ट्वा परित्यज्य, उपलेपनं
च समूलमुत्थानम्, अन्येन च गोमयेन सभोपलेपिता,
भोजनाऽऽदिकं चाप्यत्र पक्त्वा भुज्जमानि । सूत्रं सुगमं, तथैव
धर्मो धार्मिकः ('समिय' 'सि') मण्डकः । 'सज्जा' 'पुरी-
यम्' अत्र यदुपलेपनं, यद्य तत्र यस्तं भोजनाऽऽदिकं, तत्सर्वं
द्रव्यपूतिः । उक्ता द्रव्यपूतिः ।

अथ भावपूतिमाह—

उग्गमकोडीअवयव-मिथेवि वि मीमियं तुमुद्धं पि ।

तुद्धं पि कुण्डं चरयं, पूहं तं भावओ पूई । २४७ ।

'उद्गमस्य' उद्गमदोषजालस्य याः कोटयोऽन्नयः विभागा
आधाकर्मोऽऽदिरूपा भद्रा इत्यर्थः । ताश्च द्विधा-विशोधयो-
ऽविशोधयश्च । तत्रेहाविशोधयोऽन्नाः, तानामविशोधि-
रूपाणां सुद्धमकोटीनामवयवमात्रेणापि मिश्रितमशनाऽऽदिकं
स्वरूपतः 'सुद्धम'पि 'उद्गमाऽदित्योपरिहितमपि सत् यद्
सुप्रमानं चरयं' शुद्धमपि निरतिचारमपि पूतिं करोति,
तदशनाऽऽदिकं भावपूतिः । 'उग्गमकोडी' इत्युक्तम् ।

ततस्त्वा एवोद्गमकोटीरभिधिसुराह—

आहाकम्मूदेसिय, मीमं तद् बायरा य पाहुडिया ।

पूई अज्जोयस्यो, उग्गमकोडी भवे एस । २४८ ।

आधाकर्मं सकलं तथा औद्देशिकं यावदधिकं सुकरवा
शेषं कर्मोद्देशकं 'मिधं' पार्यायसिद्धाधुमिश्रजलं बादरा
च प्राशुनिका । 'पूतिः' भावपूतिः अध्यवपूरकक्षीरमेव द-
याऽऽत्मकः, एषा भवति उद्गमकोटीरविशोधिचकोटिरूपा ।
तदेवं भावपूतिं स्वरूपतः उपदर्श्य सम्यग्नि भेदत आह—

बायरसुहुमं भावे, उ पूर्यं सुहुममुवरि वोच्छामि ।

उवगरणं भत्तपाणे, दुर्विहं पुण बायरं पूई । २४९ ।

'भावे' भावविषया पूतिर्द्विधा । तद्यथा-बादरा, सूक्ष्मा
च । सूत्रं च ननुपलक्षितं प्राकृतत्वात्, तत्र सूक्ष्मां भाव-
पूतिमुपरि धव्य । बादरा पुनर्द्विधा । तद्यथा— 'उपकरणं'
उपकरणविषया, 'भरूपाने' भरूपानविषया ।

तत्र भरूपानपूतिं सामान्यतो व्याचिरूपानुराह—

चुल्लुक्खलिया टोए, दव्वो छूई य मीमं पूई ।

टाए लोणे हिण्ण, संकायण फाडणे पूरे । २५० ।

'चुल्लु' प्रतीता, 'उखा' स्थाली, 'डाय' बृहदादहन-
कः, महाश्चक्र इत्यर्थः, 'दव्वो' लघ्वीयान् दादहनकः, ए-

पृष्ठकम्

तानि च सर्वोपधाधिकर्मोऽऽदिरूपाणि द्रष्टव्यानि, सर्वत्रापि च तुनीयायै सप्तमी । ततोऽयमर्थः—एतैः सम्भिधं शुद्धमात्रं यदशमाऽऽदि तत् पृतिः, तत्र सुल्लुक्त्वाभ्यां मिथिनाभ्यां शब्दा रश्चनेन । यद्वा—तत्र स्थापनेन, तथा 'डाए' शाक. लघवं हि-
ङ्गु च प्रतीतम्, एतेराधाकर्मिकैः सम्भिधं पृतिः । तथा 'लक्ष्माणस्कोटिभधुमैः' इति, तत्र संक्रामणम्—आधाकर्म-
भवाऽऽदिरूपाण्येन स्थापयद्वा शुद्धस्याशनाऽदेः पवनं मां च-
नं वा, यद्वा—दादहलेनाऽऽधाकर्मस्योऽयत्र स्थापनां सञ्चारणं.
स्कोटिभधु-आधाकर्मभवा राजिकाऽऽदिना संस्कारकरणं, धूमः
हिंस्वादिस्तंकाः दधारः ।

एनामेव गाथां व्याख्यानस्युः प्रथमत उपकर-

सुशब्दं व्याख्यानयति—

मिच्छन्तस्मन्वयारं, दिज्जंतस्स व केरुं जे दव्वं ।
तं उवकरणं जुल्ली, उवला दव्वी य द्वायै ॥ २५ ॥
(पिं) (अस्याः व्याख्या 'उवगरण' शब्दे २ द्वितीयाभां
८७७ पृष्ठ गता ।)

तत्र सुल्लुक्पुत्रयोः स्थितमशनाऽऽदिकमाश्रित्य कल्प्या-
कल्पविधिमाह—

सुल्लुक्त्वा कर्मार्थे, आधपमंगेसु तीसु वि अकल्पं ।
पटिकुटं तत्तयस्ये, अन्नस्यगयं अलुणायं ॥ २६ ॥
इह सुल्लुक्के कदाचित् द्वे अन्धाधिकर्मिके आधाकर्मिक-
कर्मलक्ष्मिभवे वा भवेतां, कदाचित्केनरा काचित्, तत्र च
भङ्गाभ्युत्थारः, तद्यथा—जुल्ली आधाकर्मिकी उला च १, जु-
ल्ली आधाकर्मिकी नोला २, उला आधाकर्मिकी न जुल्ली ३,
नोला आधाकर्मिकी नापि जुल्ली ४ । तत्राऽऽदिमेषु विधिषु
भङ्गु रश्चनेनायस्थानमात्रेण वा स्थितमकल्पं पृतिदोषान् ।
अकल्पस्यापि तस्य विषयविभागेन कल्पतामकल्पतां
वाऽऽह—तत्र 'सुल्लुक्त्वा' रश्चनेनाप्येतो वाऽऽतीय स्थापनेन
स्थितं सत् प्रतिपुष्टं निराकृतम्, अन्ध्र गतं पुनस्तदेवा-
नुष्ठानं तीर्थकराऽऽदिभिः । इयमत्र भावना—यदि तत्र राज-
म्, अथवा—अन्धतः समानीय स्थापितं ततो यदि तदेवा
न्यत्र स्थायमेन नीतं भवति न साधयेत् तर्हि कल्पते ।

तदेवं सुल्लुक्त्वास्थितस्य कल्प्याकल्पविधिमनुष्यैः, सम्प्र-
ति सुल्लुक्त्वापुकरणाणां पृतिमात्रं दिशोऽपिषुः "सुल्लुक्त्वा-
लिया दोए" (२६०) इति पूर्वोक्तगाथाऽयवयवं व्याख्यानयति—

कम्मियकहमिस्सा, जुल्ली उवला य फडगुणुया उ ।

उवगरणपूइमयं, दोए दंडे व एगयरे ॥ २५३ ॥

आधाकर्मिकेन कर्हमेन या मिश्रा । किमुक्कं भवति ?-कि-
यता शुद्धेन कियता वाऽऽध्याकर्मिकेण या निष्पादिता जुल्ली
उला च सा आधाकर्मिककर्हमिश्रा, कथम् ? इति, आह—
(फडगुणुया उ ति) अत्र हेतौ प्रथमा । ततोऽयमर्थः—यतः
फडुकेमेन आधाकर्मिकेन कर्हमप्येवकेन युता तत आधाक-
र्मिकर्हमिश्रा, सा हिंस्वीना उपकरणपृतिः, तथा 'दोए'
इति । एकदेशे समुदायशब्दापचारात् 'दोए' इत्युक्ते दो-
यश्चाप्रमाणो युज्यते, तस्मिन्, यद्वा—दृष्टे एकतर-
-मिज्ञाधाकर्मणि स दादहस्तकः पृतिर्भवति, एवम-

नवा दिशा अण्वस्याप्युपकरणस्य पृतिस्त्वं भावनीयं, तत्र
सुल्लुक्त्वाविषये कल्प्याकल्पविधिरतन्त्रमेवोक्तो दादह-
स्तके वाऽऽध्याकर्मणि पृतिकरे वा स्वयोमेन स्थापया बहि-
रकृते स्थापया स्थितमशनाऽऽदि कल्पते, न तु तन सम्भिध-
मिति ।

'सम्प्रति' "दव्वी हूडे य" इति व्याख्येयासुराह—

दव्वीहूडे ति जं बुणं, कम्मदव्वीए जं दए ।

कम्मं घट्टिय सुदं तु, घट्टए हारपूइयं ॥ २५४ ॥

'दव्वी हूडे' (२५०) इति यद् प्रागुक्तं तस्याद्यर्थः—'कर्मदव्वी',
आधाकर्मिकदव्वी यत् शुद्धमप्यशनाऽऽदिकं घट्टयित्वा द-
दाति तद् 'आहारपृतिः' भङ्गपृतिः । सा चेद्वी स्थापयाः
सकाशाश्रिकाशिता तर्हि स्थापयाः सक्तं कल्पते, यद्वा-
मा भूदाध्याकर्मिकी दव्वी, केवलं शुद्धयाऽपि दव्वी यदि
पूर्वमाधाकर्मिकं 'घट्टयित्वा' चालायत्वा पश्चादाधाकर्मि-
न्यवखरणिताया यदपरं शुद्धमात्रं भङ्गाऽदिकं घट्टयति, घ-
ट्टयित्वा च ददाति तदप्याहारपृतिः । अस्यां च दव्वी स्था-
पया निष्पादिनायामपि पाश्चात्यं स्थालीभक्तं न कल्पते,
आधाकर्मोवयवमभिन्नत्वात् ।

'डाए' (२५० गा०) इत्याद्यसुराहं व्याख्येयासुराह—

अत्तट्टिय आयाणे, दायं लोणं च कम्म हिंणं वा ।

तं भत्तवाणपूइ, फोदण अने व जं हूइइ ॥ २५५ ॥

संक्रामजं कम्मं, मिद्धं जं किंवि नरय हूइं वा ।

अंगारपूमि थाली, वेसण हेट्ठा पुण्हि धूमा ॥ २५६ ॥

आमाधम् 'आदानं' तत्राऽऽदिकारोऽयमकर्मण्येति सति
यदाध्याकर्मिकं 'डाए' शाकं, यदि वा-लघवं, यद्वा—हिङ्गुः,
अन्यथा स्कोटनं राजिकाजीरकाऽऽदि तत् तत्राऽऽदिकं तनं
सम्भिधं भङ्गपानपृतिः । येनन "डाए लोणं हिंणं फाडणं"
इति व्याख्यानम् । तथा यस्यां स्थापया राजमाधाकर्मं तद्-
न्यत्र संक्रम्य प्रतिष्ठित्य तस्यामेव स्थापयामकृतकल्प-
यायां यदात्मार्थं सिद्धं किञ्चित्, यद्वा—तत्र प्रसूतं तदपि
भङ्गपानपृतिः, अनेन "संक्रमणं," ति व्याख्यातं, तथा
'अङ्गारिणु' निर्दमाश्रिकेण 'वेसने' वेसनग्रहणमुपल-
क्षणम्, तेन वेसनार्हङ्गमजीरकाऽऽदीं प्रक्षिप्ते सति यं धूम
उच्छलति स वेसनाङ्गारधूम इति ज्ञातव्यं, पूर्वमाधाप्यां
धूम इत्यस्य परस्यायमर्थो भावनीय इत्यर्थः वेसन-
शब्दस्य च व्यस्तः सम्बन्ध आधेयत्वात्, अङ्गाराऽऽदीनां च
मध्यं एकं द्वे श्रीणि वाऽऽध्याकर्मिकाणि द्रष्टव्यानि, अनेन च
धूमन या व्यासा स्थाली तत्राऽऽदिकं वा तदपि पृतिः । उक्तं
बादपृतिः ।

अथ सूत्रमपत्तिमाह—

इण्शध्वमंगे-अवयवमार्हिं सुदुमर्हं उ ।

सुंदरमेयं पूइ, चोयग भणिए गुरु भणइ ॥ २५७ ॥

अत्रैकारद्वयस्य सुन्दोऽभ्युदादिशब्दस्य व्यत्ययामकारस्य
चालासिक्तत्वादर्थं निर्देशो द्रष्टव्यः—इत्यन्तधूमगन्धऽऽध-
ययैः, इति, इत्यन्तग्रहणं चापलक्षणं, ततोऽङ्गारा अपि शुभ्रान्ते,
आदिशब्देन च वाच्यपरिग्रहः । ततोऽयमर्थः—इत्यनाङ्गारा-
वयवधूमगन्धव्याप्यैराधाकर्मसम्बन्धिभिः सम्भिधं यत् शु-
द्धमशनाऽऽदिकं तत् सूत्रमपृतिः । एषा च किञ्च सूत्रमपृतिर्न

आगमं निवर्ष्यते, तत्तद्व्यादकं आह—‘सुन्दरं’ शुक्रमेतां पूर्तिं यज्यति, तस्मिन् नाऽऽगमं निवर्ष्यते ? एवं परेष्टोक्ते गुरु भण्यति—

इधनपूर्वगंधे—अवयवमार्गं न पूर्वं होइ ।

जेसिं तु एस पूर्ण, सोही न वि विजए तेसि ॥२५॥

अत्रापि पदयोजना प्राप्तिः । ततोऽप्यवयवैः—इधनाङ्काराव-
यवधूमगन्धवाप्येराधाकार्मसम्बन्धिमिश्रं पूर्तिर्न भवति,
येषां तु मनेन पूर्तिर्भवति तेषां मनेन साधोः शुद्धिः
सर्वथा न विधत्ते ।

एतदेव साधयति—

इधनअगणीअवयव, धूमो वण्णो य अअगणो य ।

सव्वं कुंसति लायं, भअइ सव्वं तअओ पूर्ण ॥ २५६ ॥

इधनागण्यवयवः सूक्ष्मा ये धूमेन सहस्रवयवामाना गच्छु-
न्ति, तथा धूमां वाप्योऽगगन्धश्च, एते सर्वेऽपि प्रसरन्तः
किल सकलमपि लोके स्पृशन्ति, तत्पुद्गलानां सकलमपि
लोके बाधजन्यसम्बन्धात्, तत्तत्तत्ताभिमार्ग्येण सर्वमपि पु-
निरापद्यन्, तथा च सर्वं साधोः कथं शुद्धिः ? इति ।
अत्र परः प्रागुक्तविरोधं दर्शयन् स्वपक्षं समर्थयति—

नणु सुहुमपूर्इयस्सा, पुणुविट्ठस्ससंभओ एवं ।

इधणधूमाइहिं, तम्हा पूइ ति सिद्धिमिणं ॥ २६० ॥

ननु यदीधनागण्यवयवाऽऽदिभिः पूर्तिर्न भवेत्, एवं सति
तर्हि पूर्वोद्दिष्टस्य “माधमि उ बायरं सुहुमं” इत्येवमुरुक्तस्य
सूक्ष्मपूर्तेरसम्भवः प्राप्नोति, अग्न्यस्य सूक्ष्मपूर्तेरभावान्-
तस्मात् सिद्धिमदं यदुक्त इधनधूमाऽऽदिभिः सन्निभं पूर्तिः
सूक्ष्मपूर्तिरिति ।

अत्र गुराह—

चोयग । इधणमार्ग—हिं चउहि वी सुहुमपूर्इयं होइ ।

पजवणामितमियं, परिहरणा नतिथ एयस्म ॥ २६१ ॥

‘हं व्यादकं ।’ प्रेरक । इधनाऽऽदिभिः । इधनागण्यवयवधू-
मभाष्यगन्धैश्चतुर्भिरपि स्पृष्टं सूक्ष्मपूर्तिर्भवति, नात्र कश्चिद्वि-
वाहः, एवमिव च सूक्ष्मपूर्तिमधिकृत्य प्रागुक्तम् (भावमि उ
बायरं सुहुमं इति) केवलमिदं सूक्ष्मपूर्तिर्येन भणनं प्र-
काशयामात्रं, परिहणं पुनस्तस्याः सूक्ष्मपूर्तेर्नास्ति, अ-
शक्यत्वात् ।

एतदेव प्रपञ्चयति—

सज्झमसउळं कउत्तं, सउळं साहिंजउणं न उ असउळं ।

जो उ असउळं साइहिं, किलिंसइ न तं च साइहिं ॥ २६२ ॥

इह द्विविधं कार्यं साध्यमसाध्यं च शक्यमशक्यं ज्ञेय्यर्थः,
तत्र साध्यं साध्यते न तत्साध्यं, यस्तत्साध्यं युष्माकः साध-
यति स नियमात् क्लिश्यते, न च तत्कार्यं साधयति, अवि-
द्यमानोपायत्वात्, एवोऽपि बान्तरीकः सूक्ष्मपूर्तराशक्य-
परिहारा, ततो न परिह्रियते ।

सम्प्रति परः “बायरं सुहुमं ति” समर्थयमानोऽपरं सूक्ष्म-
पूर्तिं तस्य परिहरणं च शक्यं प्रतिपादयति—

आहाकम्मियभायण—पण्णोडण काय अकवए कणे ।

गहिंयं तु सुहुमपूर्इ, धोणयमार्गहिं परिहरणा ॥ २६३ ॥

यत्र भाजने गृहीतमाधार्मकं तस्मिन् भाजने आधार्मक-

परिख्यागानन्तरं ‘अस्फोटनं कृत्वा हस्तेनाऽऽस्फालनाऽऽदिना
सर्वान्पयाधाकार्मसवयवान्पमार्थं अकृते ‘कहं’ कल्पयन् यत्
गृहीतं तत्सूक्ष्मपूर्तिर्भवति, कतिपयोद्धरितसूक्ष्माऽऽधार्मकावय-
वमिश्रणसम्बन्धात्, तस्य च सूक्ष्मपूर्तेः परिहरणं धावनाऽऽ-
दिभिः । किमुक्तं भवति ?—पात्रस्याऽऽधार्मिकपरिख्यागानन्तरं
कल्पयन् धावनेन प्रक्षालनं कियते तर्हि सूक्ष्मपूर्तिर्न भवति,
तत एवं सूक्ष्मपूर्तेः परिहरणमपि घटते, तस्माद्विधेयं सू-
क्ष्मपूर्तिसकपमुच्यतामिति भावः । तदेतद्गुरुकम् । यत् इयं वा-
दपूर्तिरेव, तथाहि—गृहीतोऽस्ति तस्याऽऽधार्मकेणः सत्केः
स्पृष्टः सिक्क्याऽऽद्यवयवैः, तस्मिन् सत्कथं च सूक्ष्मपूर्तिः ?

क्रिञ्च—

धोयं पि निरावयवं, न होइ आहव कम्मगइण्णमि ।

न य अइव्वा उ गुणा, भअइ सुद्धीकथो एवं ॥ २६४ ॥

कदाचित् ‘कर्मप्रज्ञं’ आधार्मिकप्रज्ञं सति तत्परिख्या-
गानन्तरं पश्चात् “धौनमपि” प्रक्षालनमपि पात्रं सर्वथा न
निरवयवं भवति, पश्चादपि गन्धस्पर्शपलम्ब्यमानवान्, अथ
गन्ध एव केवल उपलभ्यते न तु तदवयवः कश्चिदस्तीति
ज्ञेयं, तत्र आह—न च ‘अद्रव्याः’ द्रव्यरहिताः गुणाः ग-
न्धाऽऽद्यः सम्भवन्ति, ततो गन्धोपलम्भादवयवं तत्र
धौनेऽपि केचन सूक्ष्मा अवयवा द्रष्टव्याः, ततो भवत्ये—‘प-
त्रमपि’ अपरित्त सामर्थ्याद्भवन्ति, भवत्परिकल्पितप्रकारिणां
पि कुतः सूक्ष्मपूर्तेः ‘शुद्धिः’ परिहारो ? नैव कथञ्चन इति
भावः, तस्मात्पूर्वोक्त एव सूक्ष्मपूर्तिः, तस्य च प्रक्षालनामार्थं,
न तु परिहरणं कर्तुं शक्यमिति स्थितम् । ननु यदि स पर-
माद्यतः सूक्ष्मपूर्तिस्तत्तस्याऽऽपरिहारं नियमाद्गुणिः प्राप्नो-
ति, सोऽपि च सूक्ष्मपूर्तिः सकललोकव्यापिरप्यते, गन्धाऽऽदि-
पुद्गलानां कर्मण सकललोकव्यापनसम्बन्धात्, ततो यदा न-
वा वा कात्याधार्मिकसम्बन्धे सर्वेषामपि साधूनामशुद्धिः प्राप्नो-
तीति ज्ञेयं कोपो, गन्धाऽऽदिपुद्गलानां वरणश्रृङ्गाऽऽपानसाम-
र्थ्यायोगात्, न चैनद्वयवपक्ष, लोकेऽपि तथा दर्शनात् ।

तथाहि—

लोए वि असुइगंधा, विपरिणया दूरओ न दूयंति ।

न य मारंति परिणया, दूरगयाओ विसावयवा ॥ २६५ ॥

लोकेऽपि अशुचिगन्धाः, अशुचिसत्का गन्धपुद्गला दूरत
आगता विपरिणयताः सन्तः स्पृष्टाः अपि न दूयन्ति । न
स्पृष्टोदोषमशुचिस्पर्शेनकपं लोकप्रसिद्धं जनयन्ति, न च वि-
बाधयवा अपि दूरगताः सन्तः ‘परिणयताः’ पर्यायान्तस्मा-
पश्चा मारयन्ति, तथेहाप्याधार्मकेणः सम्बन्धिनो गन्धाऽऽदि-
पुद्गला दूरतः समागच्छन्तो विपरिणयता न वरणप्रमाणं
विनाशयितुमीष्टाः, नाप्याधार्मकसंस्पर्शेनकपं बोधं जनय-
न्तीति ।

तदेवमिधनाऽऽद्यवयवापेक्षया यः सूक्ष्मपूर्तिस्तत्परिहार्यं
प्रतिपाद्य सम्प्रति शेषद्रव्यपूर्तिं परिहार्यं प्रतिपादयति—

सेसेइ उ दव्वेहिं, जावइयं कुसइ तत्थियं पूर्ण ।

खेवेहिं तिद्धि उ पूर्ण, कणइ कणं कए तिगुणे ॥ २६६ ॥

शेषैः इधनाऽऽद्यवयवव्यतिरिक्तैः शाकलवणैऽऽदिभिर्वाप्य-
स्थाह्यादिपरिमितं द्रव्यं स्पृष्टं भवति तावत्प्रमाणं पूर्तिः, तथा
किमिल्लेयैः पूर्तिः । इयमत्र भावना—स्थाह्यां क्लिष्टाऽधार्म-

पूहकम्म

राजं, ततस्तस्या अपनीतम्, अपनीते च तस्मिन् या पा
आया खरिदिः सा एको लेपः, ततस्तस्यामेष श्वाद्यामकु
तकल्पत्रयायां शुद्धं राजं पुनः, एवं चारह्यमन्यदपि राजं
पुनः, चतुर्थे तु चारं राजं न पुनः, अथाऽऽत्मयोगेन यदि शु-
द्धस्थाः तस्याः स्थाप्याः निःशेषावयवापममाय कल्पत्रये द्वा-
नि तदिं का धाताः, तत आह-कल्पने तस्यां स्थाप्यां शुद्ध-
मशनाऽऽदि राजं, यदि 'कल्पे' प्रज्ञालने त्रिगुणे-त्रिसङ्ख्ये
कृते सति राजध्याति न शेषकालम् ।

एतदेव भावयति—

इंधणमाई मोसुं, चउरो मेसाणि होति दव्वाई ।

तेमि पुण परिमाणं, तथपमाणाउ आरम्भ ॥ ७६७ ॥

इंधणावयवाऽऽदीनि चत्वारि पूर्वाङ्कानि मुक्या शेषाणि 'द्र-
व्याणि' अशनाऽऽदीनि पूतिकरणप्रवृत्तानि ज्ञानव्यानि, तेषां
च शुद्धाशनाऽऽदिपूतिकरणविषये परिमाणं त्वकप्रणामादा-
रम्भ द्रष्टव्यम् । इयमत्र भावना-तत्पह्लाऽऽदीनिमाधाकर्मणां
गन्धाऽऽदिचतुष्टये परिहृत्य शेषं स्वगवयवमात्रमप्यादौ कृ-
त्वा यद्वर्त्तते तेन रूपेण शुद्धमप्यशनाऽऽदि पूतिर्भवतीति ।

सम्प्रति दानुष्टुहं साधुपात्रं चाऽऽश्रित्य पूतिविषयं
कल्याणकल्पविधिमाह—

पहमदिवसम्मि कम्मं, तिन्नि उ दिसवाणि पूइयं होइ ।

पूइसु तिसु न कप्पइ, कप्पइ तइओ जया कप्पो । २६८ ॥

इह यस्मिन् दिने यत्र शुद्धं कृतमाधाकर्म तत्र तस्मिन् दिने
'कर्म' आधाकर्म व्यक्तमेतत्, शेषाणि तु त्रीणि दिनानि
पूतिर्भवति, तत् शुद्धं पूतिदोषयद्भवतीत्यर्थः, तत्र च पूतिपु-
पूतिदोषवस्तु त्रिषु दिनेषु आधाकर्मदिने च सर्वसङ्ख्यया
आचारि दिनानि यावत् कल्पने, साधुपात्रे च पूतिभूते
तदा शुद्धमशनाऽऽदि प्रहीतो कल्पते, यदा एनीयः कल्पो
दत्तो भवति, न शेषकालं, पूतिदोषमस्मान्नात् ।

सम्प्रत्याधाकर्मपूति च वैविकयेन प्रातपादयन्नुपसं-
हरति—

समणकडाहाकम्मं, समणाणं जे कडेण भीसं तु ।

अहर उवहि वसही, सर्वं तं पूइयं होइ ॥ ७६९ ॥

अमणानामधोय कृतमहारापित्रवसत्यादिकं यत् तत्सर्व-
माधाकर्म, यस्तु अमणानामधोय कृतनाथाऽऽकर्मणाः मि-
श्रमाहाराऽऽदि तत्सर्वं पूतिर्भवति ।

सम्प्रति परिधानांगायमाह—

सङ्कुस्य ये (धो) वदिवमे-सुखंही आयि मंघमवं वा ।

पुच्छिचु निउणपुच्छं, संलावाओ वडारीणं ॥ २७० ॥

इह प्रथमत आगतेन आरुष्टं तथाविधं किमपि सङ्कु-
ख्यादि चिह्नमुपलभ्य पूतिदोषमंशयामात्रे आरुष्ट्य पात्रे
उपलक्षणमेतत्, आविकाऽऽदंश्च पात्रे निवृणपुच्छं प्रष्टव्यं,
यथा-युष्माकं शुद्धं 'स्नो'कदिवसेषु 'स्नो'कदिवसमर्थे,
प्रभूतदिवसान्तिकमेण पूतिदोषो न सम्प्रवर्तनीति स्नो'कदि-
वसप्रहरणं, 'सङ्कु'ः, 'वीवाहाऽऽदिप्रकरणायां सङ्कु'कं वा
दंसमासीत्?, सङ्कु'क्यां वा साधुनिमित्तं किमपि कृतम् आ-
भयत्, ततस्तद्विनाशार्थं दिनत्रयं पुनरिति कृत्वा परिह-
र्यत्रे, चतुर्थाऽऽदिषु तु दिनेषु परिहृत्य, अथवा-काऽपि
प्रश्नमस्तरेणाप्यपरिशीनां संलापान् पूतिरपूतिर्वा ज्ञान-

व्यं ता हि अपुष्टा एवाप्यमुद्दिश्य कथयन्ति, यथाऽस्माकं
स्वः परतरे वा दिने सङ्ख्यमकं दंसमासीत्, यथा-सङ्कु'कः
सङ्कु'क्यां च कृतं साध्वर्थं प्रभूतमशनाऽऽदिकमिति, तत एवं
तासां संलापानाकर्म्यं पूत्यपूर्वीं ज्ञात्वा परिहारप्रहरणं कार्यं ।
उक्तं पूतिद्वारम् । पि० ।

जे भिक्खु पूहकम्मं भुंजइ, भुंजंतं वा साहज्जइ ॥ ८७ ॥

जे भिक्खु पूहकम्मं भुंजति, वाचमं विगृह्णं कुर्वंतं पूति भ-
वति, इह पुण समये विमुक्तं आहाराऽऽति आविर्भावकोटि-
दोसज्जुरणं संमिसं पूतियं भवति । नि० चू० १
उ० । जीतानुसारेण पूतिकर्मणं ज्ञापणं प्रायश्चित्तम् ।
जीत० ।

पूहकम्मिया-पूतिकर्मिका-स्त्री० । आधाकर्मिकमुद्रया पूरित-
क्षिद्रायां वसन्तो, चू० १ उ० २ प्रक० ।

पूकुडिइ-पूतिकुथित-न० । स्वस्वभाववर्जिते, जी० ३ प्रति०
४ अर्थि० ।

पूइमं-पूतिर्मांस-न० । दुष्टपिशिते, पञ्चा० १६ विव० ।

पूइमंमाइ-पूतिर्मांसाऽऽदि-पुं० । दुष्टपिशितमेदःप्रभृतौ, पञ्चा०
१६ विव० ।

पूइय-पूतिक-त्रि० । अर्जितया कुथितप्राये, ज्ञा० १ अ० ६
अ० । दुर्गन्धे, न० । पूतिकर्मदोषदूषितं, व्या० ६ डा० । तं० ।

पूजित-त्रि० । पुण्यैर्मनितं ; ज्ञा० १ अ० १ अ० । अर्जितं,
उत्त० ४ अ० " सदेवमंशवमणुस्सुपूए चइण देहं ।

मनुष्यः पूजिता (नो) भवति । उत्त० १ अ० ।

पूइयकम्म-पूजितकम्म-न० । शुभाजितं तं० ।

पूइयच्छिद्रय-पूतिकच्छिद्रक-त्रि० । अपवित्रलघुविचरच्छि-
द्रविद्ये, तं० ।

पूइयणास-पूतिकृतास-त्रि० । अपवित्रनासिकं, तं० ।

पूइयदह-पूतिकदह-त्रि० । दुर्गन्धमात्रं, तं० ।

पूइयपूय-पूजितपूयक-त्रि० । लोकेः पूजितस्य पूजाकारकं,
आ० म० १ अ० ।

पूइयपूया-पूजितपूजा-स्त्री० । पूजितस्य सतः सङ्ख्ये
पूजायाम्, पञ्चा० ८ विव० । आ० म० ।

पूइयमेत-पूतिमेत-त्रि० । अपवित्रमर्थं, तं० ।

पूतिअ-देशी-कार्यं, दे० ना० ६ वर्गं ४७ गाथा ।

पूण-देशी-हस्तानि, दे० ना० ६ वर्गं ४६ गाथा ।

पूणउ-देशी-पूर्व, नि० चू० १ उ० ।

पूणिथा-पूणिका-स्त्री० । कृतसम्यक्प्रियां प्रमिक्षिकायाम्, ला-
ट्टदेशे, कृतसम्प्रविश्रितां वा पूणिकानि प्रसिद्धा सैव महाराष्ट्र-
कविषये पेलुरित्युच्यते । विश्व० ।

पूणी-देशी-तुललतायाम्, यममध्यास्त्रजतमुनिःसरति । दे०
ना० ६ वर्गं ४६ गाथा ।

पूतरक-पूतरक-पुं० । कौल्यकअमरिकाच्छेदनकाऽऽदिषु कु-
द्रजन्तुषु, सूत्र० २ अ० ३ अ० ।

पूतिशिवलक्षणमास-पूतिनिर्वेलनमास-पुं० । एतदुर्गन्धस्त-

पृथिव्यलक्षणमास

रूप निर्वैलनं—स्फेदनं तत्प्रधानो मासः पृथिविर्बलनमासः । प्रमोदमासे, यत्र निकटप्रायश्चित्तो जनः प्रमोदते । अयं ३ उ० । पृथिविष्ठाग—पृथिविपथाक—न० । कुपितखले, आचा० २ अ० १ अ० १ अ० ३ उ० ।

पृथ-पृथ-त्रि० । पवित्रे, अष्ट० ३२ अष्ट० ।

पृथ-न० । पक्के कश्चिरे, सूत्र० १ अ० ४ अ० १ उ० । प्रन० । प्रज्ञा० । स० । ज्ञा० । आचा० । " पक्के सोणियं पृथं भवति ।" नि० सू० ३ उ० ।

पृथग-पृथग-न० । शुभगन्धवति पुरीषे, ज्ञा० १ अ० ६ अ० ।

पृथग्राग-पृथग्राधान-न० । पूजायाः स्थानं पूजास्थाम् ।

पूजाऽदं, दश० १ अ० ।

पृथङ् (रा)—पृथार्थिन्-ति० । पूजामर्थयते सः सः पूजार्थी । पूजाकामं, स० ३० सम० ।

पृथग-पूजन-न० । वस्त्राग्राऽऽदिना (सूत्र० १ अ० १० अ० । उत्त० । दश०) सत्कारे, सूत्र० १ अ० १२ अ० । आचा० । वस्त्राग्राऽऽदिनेति, सूत्र० १ अ० १३ अ० । दश० । सत्कारपुरस्कारे, सूत्र० १ अ० ४ अ० १ उ० । गन्धमाल्याऽऽदिभिरभ्यर्चने, आचा० ४ अ० । सूत्र० । द्रविणदानाजपानसत्कारप्रणामसंवाचिरे, वक्तुं, आचा० १ अ० १ अ० १ उ० । यथाकर्म गुणार्दीनामाहार-संपादनविनयकरणं, ज्ञानाऽऽचाराऽऽदिषु पञ्चस्वाचारेषु यथायोगमुद्यच्छानामुपबुधे, अयं ३ उ० ।

पृथगकाप-पूजनकाप-त्रि० । सत्कारपुरस्काराभिलाषिणि, सूत्र० १ अ० ४ अ० १ उ० ।

पृथगद्वि, रा—पूजनार्थिन्-ति० । पूजनं वस्त्राग्राऽऽदिना ते नार्थः पूजनार्थः, स विधत्ते यस्यासौ पूजनार्थी । पूजामार्थं, सूत्र० १ अ० १० अ० ।

पृथगमाउचाराग-पूजनाऽऽशुचाराग-न० । पूजामभ्युत्तिपदाभिधाने, पञ्चा० १० विव० ।

पृथगवतिषा स्त्रीः । पूजनप्रत्यय-न० । पूजननिमित्ते, पूजनं च गन्धमाल्याऽऽदिभिरभ्यर्चनम् । अ० २ अचि० । ल० । मति० ।

पृथगा-पूजना-स्त्री० । बुद्धव्यन्तर्याम्, पि० । अपत्यमारिकायां गडुकिायाम्, पि० ।

पृथगासुय-पूजनाऽऽस्वादक-पुं० । पूजनं देवाऽऽदिकृतमशो काऽऽदिकमास्वादयत्युपभुङ्क्ते इति पूजनाऽऽस्वादकः । सम-वसरणे देवाऽऽदिकपूजापयोगिनि, "अयुसासुयं पुढो पाणीव-सुमं पृथगासुते ।" सूत्र० १ अ० ११ अ० ।

पृथगिज्ज-पूजनीय-त्रि० । पुण्यैर्बर्त्तनीये, ज्ञा० १ अ० १ अ० । न० । पञ्चा० । स्त्री० ।

पृथपाव-पूजपाव-त्रि० । विशुद्धमासे, अपगतपवे, विशेषे० ।

पृथफली-पूजफली-स्त्री० । (सोपारी) वृक्षविशेषे, "पृथफली कज्जरी, बोधव्या तालि ररी य ।" अ० ८ अ० ३ उ० । प्रज्ञा० ।

पृथलिषा-पृथलिषा-स्त्री० । स्नेहविश्रुतापिकायाम् परिपक्वः पोततः । परिपक्वे पुरे, अ० २ अचि० । आचा० । अपृषाऽऽदि-क्के, पू० १ उ० ३ प्रक० ।

पृथली-पूतपटी-स्त्री० । पतपत्र्याम्, अ० १५ अ० ।

पृषा-पृषा-स्त्री० । "पृषं पूजयाम् अस्मात्" "गुरोश्च हलः" ॥ ३ । १०३ ॥ इत्यप्रत्ययान्तस्य पूजनं पूजा । प्रशुल्लम-नोवाक्पायवेष्टायाम्, आच० ३ अ० । स० । सत्कारे, पञ्चा० ६ विव० । गायत्र्यादिपाठपूर्वके सन्ध्याऽर्चने, अष्ट० । पुषा-ऽऽदिभिरर्चने, अष्टा० ३ उ० ३ उ० । गन्धमाल्यवस्त्राग्रा-अपानप्रदानाऽऽदिसत्कारे, ज्ञा० २ अष्ट० । स्त्रा० । यथोचि-त्येन पुष्पफलाऽऽहारवस्त्राऽऽदिभिरुपचरे, प्रव० १० द्वार । अष्टा० । स्त्रावाऽऽदिभिः सपर्यायाम्, दश० १ तत्त्वः । (प्रतिष्ठित-स्य जित्विचरस्य पूजाविधिः समग्रोऽपि "चरय" शब्दे तुनीयभागे १२७७ पृष्ठे उक्तः) । "अदृष्टपूर्णा" शब्द प्रथमभागे २४५ पृष्ठे तत्पूजां ज्ञा । "मिद्धर्शलावधानमाय" चरय" शब्दे तुनीयभागे १२७७ पृष्ठे उक्तम् । (पूजार्थं गणं न धरेत् इति "गण-धर" शब्दे तुनीयभागे ३२२ पृष्ठे उक्तम्) प्रोतपुष्येः पूजा-मोतपु-ष्येः पूजनास्त्राग्रा स्वाग्रं आर्चयितुं कृत्यसत्कारानि ज्ञातानि सन्ति १० । तथा ईदृदिने अस्वाध्यायविषये वृद्धैरजाचरण-मेव निमित्तमवधीयते । ११ । ह्रीं ६ प्रका० । (कुमारपाल राज्ञेन हेमाचार्यस्य सुवर्णकमलेः पूजा कृता इति "गुरुपूषा" शब्दे ३ भागे ६४४ पृष्ठे गनम् ।) (द्रव्यपूजानिवेधः साधु-नाम् "चरय" शब्दे तुनीयभागे १२७७ पृष्ठे दर्शितः) अथ द्रव्यपूजापम्कारूपं भावपूजास्वरूपमाश्रयोपचाररूपं भावपूजापदं विनश्यते-तत्र गृहस्थोऽनेकसंसारभारतः कदाचित् निर्विकाराऽऽनन्दकामं जितमुद्रां विलोक्य प्राप्तवैरा-ग्यो भवोद्भिनः सर्वोत्तममत्यागभिलाषया परमसंवरूपं पर-मेष्ठिं सम्पूजया पूजयति, स्वयोगस्वरूपिप्रदाऽऽदिकं सर्वथा त्यक्तुमसमर्थः सर्वमपि नीधोक्कुरभक्तियुक्तं करोति, तत्र तत्र आ-त्मा स्वरूपपरिणतः स्वरूपसाधनरूपां भावपूजां विनश्यते, तत्स्वरूपा नामतः पूजा इति कथनस्य स्थापनातः तल्लिङ्गाऽऽ-चरणम्, द्रव्यतः चन्दनाऽऽदिभिः शून्योपयोगिनं च, भावतः शुणैकस्वरूपा, सा व्याख्यायते—

दयाऽम्भसा कृतस्नानं, सन्तोषशुभवस्तुम् ।

निवेकतिलकप्राज्ञी, भावनापावनाऽऽश्रयः ॥ १ ॥

भक्तिश्रद्धानुपुसृणो-न्मिश्रपाटीरजद्रवैः ।

नवब्रह्माङ्गनो देवं, शुद्धात्मानमर्चय ॥ २ ॥ (युगम्)

युगमनो व्याख्यानं दर्शयति—हे उत्तम ! एवंविधं शुद्धा-त्मानस्य, अनन्तज्ञानाऽऽदिपथोयम् आत्मारूपं देवं नवप्र-कारब्रह्मरूपाङ्गतः अर्चये—पूजय । कतिपया भूत्वा ? इत्याद-व्या—द्रव्यभावास्वरूपपरमाणुरन्तर्लक्षणा, सा एव अम्भः-जलं पा-नीयं, तेन कृते स्नानं पावित्र्यं येन सः, सन्तोषः पुद्गलभावा-पिपासाशोकाभावरूपः स एव शुभवस्त्राणि तेषां धृत्-धारकः विवेकः स्वपरविभजनरूपं ज्ञानं तदेव तिलकं तेन प्राज्ञी शोभमानः । पुनः कथं भूतः ?—भावना अर्हद्गुणैकस्वरूपा तथा पावनः—पवित्र आशुवोऽभिप्रायः यस्य सः, पुनर्मैकि-राराधयता भद्रा-प्रतीतिः—“एव अद्भुतं परमं” एवंरूपा तद्गुणसुखेन उत्तमं पाटीरजं, तस्य द्रव्यः, तैः शुद्धाऽऽम्भा परमेष्ठिनः, स्वकीयाऽऽम्भाऽपि, दीयति स्वरूपं इति

देवः, तम् अर्चय—पूजय, तद्भक्तिरतो भवति ॥ १ ॥ २

अथ अनुक्रमेण पूजाप्रकारानाह—

स्वभा पुष्पक्षन्तं यमे—पुष्पमालाद्वयं तथा ।

ध्वानाऽऽभरणमां च, तदङ्गं विनिवेशय ॥ ३ ॥

हे भव्य ! तदङ्गं आभरणस्वरूपेषु अङ्गं स्वभा कोषोपग्रहमस्तौ वस्त्रधर्मसमकृपां—पुष्पक्षन्तं पुष्पमालां निवेशय—स्थापय, तथा—तथैव धर्मयुग्म—भावकभावयुक्तं अन्तर्बार्हृरूपं वा सौमद्वयं—वस्त्रद्वयं निवेशय, पुष्पध्वानं धर्मशुक्लं तद्वै आभरणस्य सारं प्रधानं परमप्रकाशि निवेशय, इयमेवं गुणपरिष्काररूपां पूजां कुरु ॥ ३ ॥

मदस्थानाभिदात्यागे—सितस्वामि चाष्टमङ्गलीय ।

ज्ञानाभौ शुभसंकल्प—काकतुष्टं च पूजय ॥ ४ ॥

मदः—मालामादः तस्य स्थानानि, ताम्येव मिश्रं भेदाः तेषां त्यागः—वर्जितप्रदङ्गलीयमे लिख । तथा—ज्ञानाऽष्टौ शुभसंकल्पः—शुभभागपारंगुणमस्तद्वरूपं काकतुष्टं—कृष्णागुरु धूपय इत्यनेन रागाऽध्वयसत्यायः शुभाः पुण्यहेतवः सितज्ञे—साधनेन त्याग्ये एव, अतः ज्ञानबलेन तेषां त्यागो भवति ॥४॥

प्रागुधर्मलवणोत्तारं, धर्मसंयामवहेना ।

कुर्वन् पूजय सामर्थ्य—राजश्रीराजनाभिधिमे ॥ ५ ॥

आवाऽऽमल्यकार्त्तनं धर्मसंयामसवह्निना धर्मः स्वरूपसत्तासहजपरिणामिकलक्षणः खन्दनगन्धतुल्यः तस्य सत्यपु न्यासः—स्थापनं, स एव वह्निः तेन प्राक्—पूर्वसाधनरूपः धर्मः सविकल्पमात्राकारः नन्द्य लवणं तस्यासारां—निवारणं, निर्विकल्पकसमाधौ साधकस्याऽपि सविकल्पकधर्मस्य त्याग एव भवति । तद्वै भावकभावपदासाधनरूपं लवणोत्तारं कुर्वन्, 'सामर्थ्यराजश्रीराजनाभिधि' पूर्वं सामर्थ्ययोगरूपा राजत्वाभिमानीराजनाः आराजिकं का तस्या विधिस्तं पूजय, सामर्थ्ययोगरूपं च—यत्र कर्मबन्धहेतुषु प्रवर्त्तमानवीर्यस्य न तादृश प्रवृत्तिः, स्वाऽऽत्मधर्मसाधनाऽनुभवेकत्वे प्रवर्त्तमानो निष्काममत्वेन प्रवर्त्तते स योगः सामर्थ्य उच्यते ॥ ५ ॥

स्फुग्मङ्गलदीपं च, स्थाप्याऽनुभवं पुरः ।

योगतुल्यपरिस्त्रीयं—त्रिकलमयमनाम् भव ॥ ६ ॥

चः—पुनः स्फुरत् दीप्यमाने मङ्गलदीपं मङ्गलं सर्वद्रव्यभावोपद्रवमुक्तं दीप—भावप्रकाशम्, अनुभवं रूपशृङ्खलान् आत्मस्वभावाऽऽत्मादनशुक्तं ज्ञानं, पुरः—अग्र स्थापय । योगाः मनोवाक्कायरूपास्तथाऽस्वभावसंयमरूपं नृत्वं, तत्र तत्परः साधनः सन् परमाध्यात्मधारणायथानसमाधिपदसाधनयोगाङ्गपरिष्कारनरूपः पूजात्रयमयो वा यः तृतीयमयः 'संयमः तद्भाज् भव, इत्यनेन आध्यन्तरपूजय तथाऽऽनन्दमयं च चैतन्यलक्षणं हवामानं तद्वै कुरु ॥ ६ ॥

उल्लसन्मनसः सत्य—घण्टां वादयतस्तव ।

भावपूजानरत्नस्यैव, करकोटं महोदयः ॥ ७ ॥

द्वयं भावपूजास्तस्य तथ महोदय—मांशः करकोटं—हस्ततले अस्ति । किं कुर्वन् ?—उल्लसन्मनसः—प्रसन्नचित्तस्य सत्ययोग्यां घण्टां वादयतः शब्दं कुर्वन् इत्यनेन सहस्रसत्यमनोज्ञासलघटानां नादयतः सतः पूर्वोक्तपूजाकरणेन सर्वशक्तिमाधुन्योरूपा मांशो भवति ॥ ७ ॥

* मेधाऽऽमोष—सूदक्ष—शङ्क्य ।

द्रव्यपूजाविता भदो—पासना गुरुपेशिनाम् ।

भावपूजा तु साधुना—मपेदोपासनाऽऽत्मिका ॥ ८ ॥

शुभमेभिनां—गुरुस्थानां भदोपासनारूपा आत्मनः सकाशात् अहम्—परमेश्वरः मित्रः निष्प्राऽऽनन्दचिह्नलीली, तस्योपासना—सिधना निमित्ताऽऽत्मस्वरूपं द्रव्यपूजा उच्यते—योग्या तु—पुनः साधुनामपेदोपासनाऽऽत्मिका परमात्मना स्वभावाऽऽभेदरूपा भावपूजा उच्यते । यथापि सविकल्पकभावः पूजा गुणस्मरणवद्भासोपयोग्यरूपा भावपूजा शुद्धिणां भवति, तथाऽपि निर्विकल्पापयोग्यस्वरूपकत्वरूपा भावपूजा निष्प्रस्थानामेव । एवम्—आश्रयकषाययोगवापश्यपराङ्मुखित्वपूजाऽऽप्राप्त्यन अहंशुण्यस्वामिधर्मकत्वभावपूजा—वान् भवति, तेन च तत्पर्याप्तं प्राप्य मित्रो भवति, इत्येवं साधनेन साध्यापयोग्यमुक्तं सिद्धिः—निष्कर्मता भवति ॥८॥

इति व्याख्यातं भावपूजाष्टकम् । अष्टः २६ अष्टः ॥

* माता पिता कलाधायः, एतेषां ज्ञातयस्तथा ।

बुद्धा धर्मोपदेष्टारो, गुरुवर्यः मतां मनः ॥ १ ? ० ॥ ”

('गुरुवर्य' शब्दे तृतीयमाने ६४४ पुष्टं दृष्टिनीऽयम्)

गुरुवर्गपूजाविधिदेश्यते—

पूजनं चास्य विज्ञेयं, त्रिमध्यं नयनक्रिया ।

तस्यानवसरेऽप्युत्तरे—श्वेतस्यारोपितस्य तु ॥ १११ ॥

पूजनं च पूजनं पुनः, अस्य—गुरुवर्गस्य, विज्ञेयमवगन्तव्यम् । किमत्याह—त्रिमध्यं' संस्थात्रयाऽऽराधनेन 'नयनक्रिया' प्रमाणरूपा । यदि कथञ्चित्सन्नादनीं प्रणुजं न पायेत्, तदा किं कुर्यात्स्याह—'तस्य' गुरुवर्यस्य, 'अनवसरेऽपि' तथापि प्रपञ्चद्वयशक्तिं पुनरवसर इत्यापशब्दाः । " उच्येः " अर्थात् 'चेतनि' मनसि 'आरोपितस्य तु' पूर्ववद् गुरुवर्गस्य पूजनमिति ।

तथा—

अभ्युत्थानाऽऽदियागश्च, तदनेन निभृताऽऽसनम् ।

नागग्रहश्च नास्थाने, नावर्गश्रवणं क्वचित् ॥ ११२ ॥

अभ्युत्थानाऽदियागोऽभ्युत्थानाऽऽसनप्रदानस्थानपुण्यासनाऽऽरविनयव्यापाररूपाः, चः सन्मुख्य, तदनेन गुरुवर्गान्ते, निभृताऽऽसनमग्रतस्तथाऽवस्थानम्, नागग्रहश्च नामोच्चारणरूपाः, न—नैव अस्याने सूत्रपुरीयोत्सर्गोऽऽदिव्यानकृते, न—नैव, अश्रवणवर्गमवर्गवादाऽऽकण्ठम्, क्वचित्परपक्षमध्याह्नः स्थानोपति ।

तथा—

साराणां च यथाशक्ति, वस्त्राऽऽदीनां निवेदनम् ।

परलोकाक्रियाणां च, कारणं तेन सर्वदा ॥ ११३ ॥

साराणां वस्त्राणां यथाशक्ति यस्य यावन्ती शक्तित्वावस्थाऽऽदीनां वस्त्रमोज्ज्वलाङ्गाराऽऽदीनाम्, निवेदनं—समर्पणम्, तथा परलोकाक्रियाणां च देवानिधिनीनालायप्रतिपत्तिप्रभृतीनाम्, कारणं—विधापनम्, तेन गुरुवर्गस्य, सर्वदा सर्वकालम् ।

तथा—

स्यागश्च तदनिष्टानां, तदिष्टेषु प्रवर्त्तनम् ।

औचित्येन त्विदं ज्ञेयं, माधुर्धमाऽऽयरीदया ॥ ११४ ॥

स्यामश्च-प्रोक्तम्, तद्विद्वान्-गुरुवर्गोऽयमनामो व्यवहारानाम्, तद्विद्वेषु-गुरुवर्गोऽप्येषु व्यवहारेष्वेव प्रवर्तनम् । अत्रावाधमाह-“ओषधिव्येन तु” ओषधिव्युत्था पुनः “इदं” पुनः “ज्ञं प्राहुः” उक्तवन्तः पूर्वं ओषधिव्येन व्यवहृतोऽऽचार्यया-धर्मोऽऽदीनां गुरुवर्गानामवाधया, यदि तदाप्येवमो निवृत्तौ तद्विद्वेषु च प्रवृत्ता धर्मोऽऽद्यः गुरुवर्गो वाध्यमानः, तदा न तद्विद्वत्पक्षेण भाव्ये, किं तु गुरुवर्गोऽऽराधनपरमैव, अतितुल्यभक्त्या गुरुवर्गोऽऽराधनकालस्येति ॥

तथा-

तदासनःऽऽद्ययोगश्च, तीर्थे तद्वित्तयोजनम् ।

तद्विद्वन्वापामंस्कारः, ऊर्ध्वदेहक्रिया परा ॥११५॥

तदासनःऽऽद्ययोगश्च-गुरुवर्गस्याऽऽननशयनभोजनवात्राऽऽदीनामभोगोऽपरिभोगः, तीर्थे-देवताऽऽयतनाऽऽदी, तद्वित्तयोजनम्-अन्नह्रादऽऽद्विद्वन्गुरुवर्गद्वयनियोजनम्, अथवा-तत्स्वयंप्रदेष्टुं गुरुवर्गमन्त्राऽऽद्यनुमातप्रसङ्गः स्यात् । तद्विद्वन्वापामंस्कारः तस्य गुरुवर्गस्य यो विद्वन्वापः प्रतिविद्वन्वापनाकल्पस्य स्वरूपः धूपपुष्पाऽऽदिपूजाकृपा, तत्कारितदेवताऽऽद्यैः पूजाकृपा इत्यर्थः । ऊर्ध्वदेहक्रिया-गुरुदेवपूजनाऽऽदिभूतकार्यकरुणया, परा-दक्षिणाऽऽदरा ।

अथ देवपूजाविधिमाह-

पुष्पैश्च बलिना चैव, वस्त्रैः स्तोत्रैश्च शोभनैः ।

देवानां पूजनं ज्ञेयं, शौचश्रद्धाममन्त्रितम् ॥ ११६ ॥

पुष्पै-जानिशनपत्रिकाऽदिमन्त्रैः, बलिना-पक्षाक्षकलाऽऽमुषारकरुण, वस्त्रै-वस्त्रैः, स्तोत्रै-स्तोत्रैः । चशब्दो चयशब्दश्च समुच्चयायोः । शोभनैरादरापितत्वेन सुन्दरैः, देवानाम्-आराध्यमानानाम्, पूजनं ज्ञेयम् । कौशल्यामत्याह-शौचश्रद्धालमन्त्रितम्-शौचेन शरीरवस्त्रवहाराद्युद्धिक्पण अजया च-बहुमानेन समन्वितं-युक्तमिति ।

एतच्च-

अविशेषेण सर्वेषां-मधियुक्तिवशेन वा ।

गृहिणी माननीया य-त्सर्वे देवा महात्मनाम् ॥ ११७ ॥

अविशेषेण-साधारणवृत्त्या, सर्वेषां-पारगतसुगतहरह-विद्विद्ययगर्माऽऽदीनाम् । पक्षाम्तरमाह-अधिमुक्तिवशेन, वा-अथवा, यस्य यत्र देवतावामतिगम्येन भज्या तद्वशेन । कुत इत्याह-“गृहिण्याम्” अथाऽपि कुतोऽपि मातृमोहात्-निर्णीतदेवताविशेषाणां “माननीयाः” गौरवार्हाः “यत्” यस्मात् “सर्वे देवाः” उक्तकृपाः “महात्मनां” परलोकप्रधानतया प्रशस्ताऽऽत्मनामिति ।

एतच्च कथमित्याह-?

सर्वान्देवाञ्चमस्यन्ति, नैकं देवं समाभिताः ।

जितेन्द्रिया जितक्रोधाः, दुर्गोपयतितरन्ति ते ॥ ११८ ॥

सर्वान्देवाञ्चमस्यन्ति-नमस्कृते । व्यतिरेकमाह-“नैकं” कञ्चन “देवं” समाभिताः “प्रतिपक्षा वर्तन्ते, यतो-“जितेन्द्रियाः-जिगृहीतदृष्टीकाः “जितक्रोधाः” अभिभूतक्रोधाः “दुर्गोपि” नृकपाताऽऽदीनि व्यवसन्ति “अतितरन्ति” स्वात्मकामिति ते-सर्वदेवममस्कारः ।

ननु नैव ते लोके व्यवहियमाणः सर्वेऽपि देवा मुक्तिपथ-

प्रस्थितानामनुकूलाऽऽचरणा भवन्तीति कथमविशेषेण नमस्का (स्क) रण्योनिन्याशब्दस्याऽऽह-

चारिमजीवनीचार-न्याय एष मतो मतः ।

नान्यथाऽवष्टांसिद्धिः प्राप्तिशेषाऽऽदिकर्मणाम् ॥ ११९ ॥

आरिः प्रतीतकृपाया मध्ये सज्जिवन्मैत्रीष्विष्येश्वरारिसज्जीवनी, तस्याश्चाश्चरन्, स एव ग्यायो इष्टान्धारिसज्जीवनीचार-न्यायः एषोऽविशेषेण देवतानमस्का (स्क) रण्योयोपदेशः, सतां विशिष्टानाम्, मतः-अभिप्रेतः ।

“भावाद्यस्तु कथागम्यः, स चायमभिधीयते ।

अस्मिन् स्वस्तिमती नाम, नगरी नामराऽऽकुला ॥ १ ॥

तस्यामासीमुता काचिद्, ब्राह्मणस्य तथा सखी ।

तस्यामेव परं पात्रं, सदा प्रसङ्गो गतावधेः ॥ २ ॥

तयाविवाहव्युत्थो, मिश्रस्थाननिवासिनोः ।

जहन्त्यश्वा द्विजमुता, जाना चिन्तापरायणा ॥ ३ ॥

कथमास्ते सखात्यर्थं, ततः प्राधूमिका गता ।

इष्टा विषादजल्लो, निमग्न सा तथा ततः ॥ ४ ॥

पप्रच्छ किं स्वमयम्-विच्छाद्यपदान् सखी ? ।

तथावै पापसखाऽहं, पशुर्धर्मगतं गता ॥ ५ ॥

मा विधीय विषादोऽयं, निर्विशयो विषादसखी ।

करोम्यनङ्गमहं, पतिं ते मूलिकाबलात् ॥ ६ ॥

तस्याः सा मूलिकां दत्वा, संनिवेष्टुं निजं ययौ ।

अमीनमानसा तस्य, प्रायच्छन्नामनो ततः ॥ ७ ॥

अभुङ्क्षुरमुष्कन्धो, अग्नयेव च सा हृदि ।

विश्राणैव कथं सर्वं, कार्याणामसुतो भवेत् ॥ ८ ॥

मायूषान्तर्गतोऽयं, नित्यं बहिष्कारयितुं सक्तः ।

तयाऽऽरब्धो नटस्याच, साऽप्यत्र विभ्रमं गतः ॥ ९ ॥

तच्छास्त्रायां नमस्कारि-मिदुन्मयं कथञ्चन ।

विध्वान्तस्य मिथो जहन् प्रक्रम रम्योऽऽसीत् ॥ १० ॥

नात्रैव गौः स्वभावेन, किं तु वैगुण्यतोऽजान् ।

पत्नी प्रतिबन्धाय सा, पुनर्मांसं कथं भवेत् ॥ ११ ॥

मूढान्तरापरिगमिन्, काऽऽस्ते साऽस्त्यतरारुधः ।

शुर्वैतन्मा पशोः पत्नी, पञ्चानापितमानसा ॥ १२ ॥

अमृद्वहन्तश्चारि, सवो चारयितुं तस्मात् ।

प्रवृत्तो मूलिकामोमा-स्वधोऽसी पुष्पेऽऽभवत् ॥ १३ ॥

अजानानो यथा भेदः, मूलिकायास्तथा शूयः ।

चारितः सर्वतश्चारि, पुनर्मुक्तोऽप्यलक्षये ॥ १४ ॥

तथा धर्ममुक्तः शिष्यः, पशुमायं विशेयतः ।

प्रवृत्तावलीमं ह्रत्वा, देवपूजाऽऽदिकं विधी ॥ १५ ॥

सामान्यदेवपूजाऽऽदी, प्रवृत्तिं कायचरि ।

विशिष्टाऽऽप्यनित्यार्थेन, स्यात्तु दोषी मनागपि ॥ १६ ॥ इति ।

विषये बाधामाह-(न) जैव “अन्यथा” चारिसज्जीवनीचारन्यायमन्तरं “अत्र” देवपूजनाऽऽदी प्रस्तुते “इष्ट-सिद्धिः” विशिष्टमार्गावतारकया “स्यात्” भवेत् । अथ

“व्योपदेशो यथा यथा दातव्यस्तदाह-“विशेषेण” सम्प-गृह्येण युजितदेशनापरिहारकरुण “आदिकर्मणां” प्रथम-मवाऽऽरब्धवन्मूलधर्मोऽऽचारानाम् । न ह्यप्यनुभवतया क-ञ्चन देवताऽऽदिविशेषमजानाना विशयप्रवृत्तरुपायं योग्याः, किं तु सामान्यकृपाया पदेति ।

तर्हि कदा विशेषपञ्चनिरनुमन्यत इत्याशङ्क्याऽह-

गुणाऽऽधिक्यपरिहाना-विशेषेऽप्येतदप्येत ।

अद्वेषणं तदभ्यर्था, वृत्ताऽऽधिक्ये तथाऽऽत्मनः ॥ १२० ॥
गुणाऽऽधिक्यपरिहाराद्देवताऽऽत्मनो गुणाधिक्यं गुण-
कुलरवगमात् विशेषण्यर्हदादौ किं पुनः सामान्यं । एतत्-
जनमिष्यते । कथमित्याह—“अद्वेषणं” अमन्त्रेण, “तद-
भ्यर्था” पूज्यमानदेवताव्यतिरिक्तानां देवतान्तराणां “वृत्ता-
ऽऽधिक्ये” आचाराधिक्ये सति । “तथा” इति विशेषणस-
मुच्चये । “आत्मनः” स्वस्य देवताऽऽन्तराणि प्रती-
त्यति ।

शुद्धदेवाऽऽदिपूजनमित्यत्राऽऽदिशब्दप्रशुद्धीर्तं
पूजनीयान्तरमाधिक्यत्वाऽऽह—

पात्रे दीनाऽऽदिवर्गो च, दानं विधिवद्विष्यते ।

पाष्यवर्गाविरोधेन, न विरुद्धं स्वतश्च यत् ॥ १२१ ॥

पात्रे-वायकलोकल्लाकारि निर्दिष्ट(एव)माणं न लक्षणे, दीना-
ऽऽदिवर्गे च भाण्डपरमाण्वप्येव दानं-स्वविभवातिनिरूपकम्,
विधिवद्विधियुक्तम्, इष्यते मतिमङ्गः । कथमित्याह—“पाष्य-
वर्गाविरोधेन” मातापित्रादिपोषणीयलोकस्य वृत्तेरनुच्छे-
दनेन, “न विरुद्धं” न वायकमाहकयोर्धर्मेषाधाकारि हल-
सुसलाऽऽदिवत् । “स्वतश्च” स्वामना च “यत्” दीयमा-
नामिति ।

एतदेव भावयति—

व्रतस्था लिङ्गिनः पात्र-मपचास्तु विशेषतः ।

स्मिन्निष्ठान्ताविरोधेन, वर्तन्ते ये सदैव हि ॥ १२२ ॥
व्रतस्थाः—हिमाचलतादिपापस्थानां वरानममः, लिङ्गिनो—व्र-
तसूचकताविषयेनपद्यन्तः, पात्रम्, अविशेषणं वर्तन्ते ।
एताऽपि विशेषमाह—अपचास्तु स्वयमेवापाचकाः, पुनरुपल-
क्षणत्वात्परंपराच्यतिताः पर्यमानान्तरमात्राश्च लिङ्गिन-
एव, विशेषतो विशेषणं पार्श्वमिति । तथा स्वलिङ्गान्तावि-
रोधेन-स्वशास्त्राक्रियाऽनुलक्षणेन वर्तन्ते-चेष्टन्ते ये सदैव
हि—सर्वकालमर्थतः ।

दीनान्धकृपणा ये तु, व्याधिग्रस्ता विशेषतः ।

निःस्वाः क्रिशाऽन्तराशक्ताः, एतद्वर्गो हि मीलकः ॥ १२३ ॥

दीनान्धकृपणाः—दीना-लीनसकलपुरुषार्थशून्यः अन्धाः
नयनरहिताः कृपणाः—स्वभावत एव सतां कृपास्थानम् । ये
तु ये च, व्याधिग्रस्ताः—कुष्ठाऽऽद्याभिभूताः, विशेषतोऽत्यन्तम्,
तथा-निःस्वा-निधेनाः । काष्ठया एन इत्याह—“क्रिशाऽन्तरा-
शक्ताः” निराहर्हिष्ठयापारम्पर्यासमर्था ये प्राणिविशेषाः ।
किमित्याह—“एतद्वर्गः” दीनाऽऽदिवर्गो यः प्राशुद्विष्टः, हि-
वाद्पुरुषार्थः, मीलकः दीनाऽऽदीनामेवेति ।

“विधिवत्” (१२१) इत्युक्तमथ तदेव व्याचष्टे—

दत्तं यदुपकाराय, द्रव्योरप्युपजायते ।

नाऽऽस्तुगपधत्तुर्गं तु, तदेतद्विधिवन्मतम् ॥ १२४ ॥

दत्तं—चित्तांगम्, यद्वादि, उपकाराय—अनुग्रहाय, ह्योरपि
वायकमाहकयोस्त्वजायते, न पुनरेकस्यैवर्थाप्युपजायते । व्य-
तिरेकमाह—न-नैव, आस्तुगपधत्तुर्गं तु-उत्तराऽऽदितो गविषु-
हस्यं पुनराऽऽदिदानमदृश्यं पुनः, यन्मुसलसलाऽऽदि नद्या-
कृमाहकारपकारि, एतद्वत् विधिवन्मतमभाष्टम् ।

दानाऽऽदीनामपि प्रकारान्तरेण पूजास्त्वमेव । अथ दान-
मेव स्तुतयाह—

धर्मस्याऽऽदिपदं दानं, दानं दारिद्र्यनाशनम् ।

जनप्रियकरं दानं, दानं कीर्त्यादिवर्धनम् ॥ १२५ ॥

धर्मस्य-श्रेयोऽप्यस्य, आदिपदं प्रथमस्थानम्, दानमुक्त-
लक्षणम्, दानं दारिद्र्यनाशनम्, इदमवयवः, लोभान्तरा-
यकर्मोपघातेन विशिष्टलाभसंभवाद्दीनोपायोऽहकारि जन-
प्रियकरं लोकसन्तोषहेतुर्दानम्, दानं कीर्त्यादिवर्धनं कीर्तिः
स्वस्विलभ्यमानोपजनसौभाग्याऽऽदिशुद्धिद्वयं, यद्वच पुनः पुनः
दानशब्दोच्चारणं तत्पुनराऽऽद्वर्णीयतात्पापाधीमिति ।
यो वि० ।

ईसरतलवरमाहं—विषाणं सिवईदंस्वदिवसह्यं ।

जा किर कीरइ पूया, सा पूया दवतो होइ ॥ १२६ ॥

ईश्वरश्च-द्रव्यपाति, तलवरश्च—प्रमुखानीयां नगराऽऽदि-
बिन्तकः, मडरं—जलधुरी, तकिम्भ भवो माडम्बिकः, तज्जे-
क्षा, स्व च, ईश्वरतलवरमाडम्बिकस्थानेषां, तथा शिवश्च
शम्भुरिन्द्रश्च—पुस्तद्वरः, स्कन्दश्च—स्वामिकातिक्रियाः, वि-
ष्णुश्च—वासुदेवः शिवेन्द्रस्कन्दविष्णवस्तेषां, या किल
क्रियते पूजा सा पूजा द्रव्यतो द्रव्यनिक्षेपमाश्रित्य भवति ।
द्रव्यपूजति योऽर्थः, किलशब्दस्त्विहापारार्थिकत्वमापाय-
का, द्रव्यतोऽपि हि भावपूजादन्तरेण पूजोच्यते, इयं तु
द्रव्यार्थमप्रधाना वा पूजति द्रव्यपूजा, अन्तोऽपारमार्थि-
क्येव, एतदभिधानं तु द्रव्यशब्दस्यानिकाध्वस्युत्कर्ममिति
माधाऽर्थः ।

भावपूजामाह—

नित्यगरेकेवलीणं, सिद्धाऽऽवरियाणं सवमाहुम् ।

जा किर कीरइ पूया, सा पूया भावतो होइ ॥ १२७ ॥

तीर्थेकराश्च-अर्हन्तः, केवलान्तश्च—सामान्यतोऽप्यपन्नकेवला-
न्तीर्थेकरकवलिनस्तेषां, सिद्धाऽऽवारीणां प्रतीतानां, तथा
सर्वमाधुनां का ई-या किल क्रियते-विधीयते पूजा सा पूजा
भावतो—भावनिक्षेपमाश्रित्य भवति, किलशब्दः परंकाऽऽ-
सवादसूचकः । तीर्थेकराऽऽदिपूजा हि सर्वाऽपि लायोवशमि-
काऽदिभाववर्तिन एव भवतीति भावपूजैव, यत्तु पुण्याऽऽदि
पूजाया द्रव्यस्तत्त्वबहुलं तद् द्रव्यै-पुण्याऽऽदिभिः स्वतः इति
व्युत्पत्तिमाश्रित्य संपूर्णभावस्तत्त्वकारणत्वेन वेति माधाऽर्थः ।

सम्प्रति प्रस्तुतोपयोग्याह—

जे किर चउदसपूव्णी, सवकवससिञ्जियाणो निउत्ता ।

जा तेसि पूया सत्तु, मा भावे ताएँ आदिगारो ॥ १२८ ॥

ये प्राग्वत्, किंनेति वाक्यलङ्कारं, चतुर्दशपूर्णिगश्चतुर्दशपू-
र्वधराः सर्वाणि समस्तानि वायव्यरात्रिणं अकाराऽऽदीनि ते
षां सन्निधानं—तत्तर्थाभिप्रायकतया साङ्ख्येयं घटनाक-
रं सर्वोत्तरसन्निधातः, स विद्यतेऽधिगमविषयतया येषां
नेऽमी सर्वोत्तरसन्निधानिनः निपुणाः—कुशलाः, या तेषां अनु-
दशपूर्णिगां पूजा उचितप्रतिपत्तिपूजा, उपलक्षणं ज्ञेयं शेषवत्,
श्रुतपूजाया, प्राधान्याच्चाप्या एषोपादानं, सत्तु निश्चितं, सा
भावे—भावविषया, तथा—चतुर्दशपूजालक्षणया भावपूजये-
दाऽधिकारः प्रकृतमिति माधाऽर्थः । इत्युक्ता नामनिष्पन्नानि-

सप्तः । उत्त० ११ अ० । 'रहदणविलेखण' इति शाखात्रयध्वजाऽष्टमङ्गलकी न दृश्यते, साम्प्रतं तु ध्वजाऽवसरे तु तौ क्रियेयानां, तत्र किं कारणमिति प्रश्ने, उत्तरम्—'रहदणविलेखण' इत्यादिशाखामध्ये ध्वजाऽष्टमङ्गलकयोग्यत्वतयेन च ग्रहणं बाधये, यत आभ्यामीनामवकिङ्कणपरम्परागतः स्नात्राऽऽदिविधिनिर्मूलो न भवतीति सम्भावयते इति । सैन० २ उल्ला० । सप्तदशभेदपूजाकरणं दिवसे शुद्धयति, किं वा रात्रावर्षाणि प्रश्ने, उत्तरम्—सप्तदशभेदपूजाकरणं दिवसे एव शुद्धयति, न तु रात्रौ । तीर्थाऽऽदीतु यत् कदाचित् पूजाकरणं तस्य कारणमिति । ११६ प्र० । सैन० २ उल्ला० । तथा सप्तदशभेदपूजायां क्रियमाणयां पूजां पूजां प्रति स्थालीमध्ये प्रक्षयन्ते, न विनि प्रश्ने, उत्तरम्—पूजां पूजां प्रति स्थालीमध्ये कलशो धरणीय एवविधानियमो ज्ञानो नास्ति । यदा यद्वस्तुनः पूजा तदा तद्वस्तुमोचनप्रवृत्तिः स्थालीमध्ये दृश्यते इति । २११ प्र० । सैन० ३ उल्ला० । चतुर्दशीपूजां कृत्वा स्थालीमध्ये प्रदीपे मुख्या ऊर्जुस्वाया मयस्ति, किं तत्र प्रदीपाधिकारोऽस्ति, अथवा—नास्तीति प्रश्ने, उत्तरम्—चतुर्दशीपूजानः पञ्चाम्ब्यालीमध्ये प्रदीपो मुख्येन एवेति ज्ञानो नियमो नास्तीति । २१२ प्र० । सैन० ३ उल्ला० । साधूनां भावपूजाकथिताऽस्ति, प्रतिष्ठाऽऽदिवज्जनप्रत्याकाकरणं तु द्रव्यपूजा ज्ञायते, तत्कर्णमिति प्रश्ने, उत्तरम्—साधूनां बाहुल्येन भावपूजा, आज्ञानं च बाहुल्येन द्रव्यपूजा कथिताऽस्ति परमत्रैकान्तो ज्ञानो नास्ति । यतः क्षीयानाङ्गसूत्रम्—'पूजनामेव पूजावेह' इति चतुर्माङ्गकाऽस्ति, एतस्या अर्थकरणे यतीनामेकान्तद्रव्यपूजानियेषो ज्ञातो नास्ति, यतोऽङ्काराभेदे यतिपतीनां पूजा क्रियते, साऽपि द्रव्यपूजा भवतीति । ४४७ प्र० । सैन० ३ उल्ला० । अथ ग० माणिक्यविषयकृतप्रश्नो तदुत्तरे च—यथा आङ्गः स्वहस्तेन पुण्याणि शीर्षाणिवा पूजां करोतीति कुत्र ग्रन्थोऽस्तीति प्रश्ने, उत्तरम्—श्रीशान्तिनाथ—चरिते आङ्गो वाटिकातः स्वयं पुण्याणि गृहीत्वा पूजां करोतीत्युक्तराणि दृश्यते । ४७५ प्र० । सैन० ३ उल्ला० । आङ्गोऽभिमानेनाप्यपूजास्पर्द्धया वा सप्तदशभेदपूजां करोति, तस्य किं फलं भवतीति प्रश्ने, उत्तरम्—सुखवृद्धाऽभिमानाऽऽदिकं विना केवलव्योतरागमकस्या पूजा क्रियते, यदि कश्चिदभिमानाऽऽदिना पूजां करोति तदा तस्य न तथाविधं फलमिति । ४८२ प्र० । सैन० २ उल्ला० । अत्रिकलेलायां पूजा या क्रियते सा त्रिकालपूजा कथ्यते, कारणविशेषे तु न्यूनाधिककालेऽपि कृता सैव कथ्यते इति । सैन० ४ उल्ला० । त्रिकालपूजाकरणे प्रभाते पुण्यामालाऽऽदिनिर्माल्यमपास्य सर्वस्वनेनेन वासपूजा क्रियते, अन्यथा वेति प्रश्ने, उत्तरम्—प्रभाते पुण्यामालाऽऽदिनिर्माल्यमनपास्य आङ्गो वासपूजां कुर्वन्तो दृश्यन्ते, सर्वस्वानकरणेऽप्येकान्तो ज्ञानो नास्ति, हस्तपादप्रक्षालनेन शुद्धयतीति । ३६७ प्र० । सैन० ४ उल्ला० ।

पूया—पूजाऽऽदि—पुं० । पूजासत्कारप्रभृती, पञ्चा० ८ विष० ।

पूयाकर्म—पूजाकर्म—न० । पूजयाः कर्म पूजाकर्म । पूजाक्रियायात्, पूजेव कर्म । कृतिकर्मणि, आच० ३ अ० । (पूजाकर्मणि क्रिया 'किङ्कर्म' शब्दे लृतीयभागे ४०८ पृष्ठेऽस्ति)
२७०

पूयापञ्चिदाह—पूजाप्रणिधान—न० । पूजा—अर्चने तत्र प्राणध्यानम् । पूजां करोमि इत्येवंविधे एकाम्ये, पञ्चा० ४ विष० । पूयापञ्चासग—पूजापञ्चाशक—न० । पूजाप्रतिपादके हरिभद्रस्वरिवरचिते पञ्चाशव्याधाऽऽत्मके ग्रन्थे, "विहिता उ कीर्त्तमाणा, सञ्चा वि अ फलवर्ध भवे चेद्वा । इहलोहया वि कि पुण, जिणपूया उभयलोगद्विआ १ ॥" ध० २ अधि० । पूयाभक्त—पूजाभक्त—न० । पूजयानामर्थाय निष्पादिते पूज्येभ्यः प्रदत्तं भक्त, वृ० ।

मागारियस्स पूयाभक्ते उदेमिप् वेण्ण पाहुदियाए, सागारियस्स उवगरणजाए निट्ठिए शिमिहे पाडिहारिए तं सागारिओ देह, सागारियस्स परिज्जो देह, तम्हा दाएव, नो से कण्ण्ड पटिग्गाहित्थ । २५ ॥

अथायस सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

दत्वे क्षिप्तमक्षिप्तं, न कप्यते कप्य ए इति वृत्तं ।

इदमज्ञे पुण भावे, अन्नोच्छिन्नमस्मि पडिसिद्धं ॥३५४॥

द्रव्यतः—क्षिप्तं—विभक्तं सदाशिकाद्रव्यं कल्पते तदेवाच्छिन्नमविभक्तं न कल्पते इति श्रोकम् । इदं पुनरन्यस्मिन् सूत्रे सागारिकस्याव्ययच्छिन्ने भावे प्रतिविद्धं, न कल्पते इत्यर्थः । अविभेदमिदो व पिंडो, हेतुमिमुत्तु एममकत्वातो ।

इह पुण तस्म विभागो, सो पुण उवकरण भत्ते वा ॥३५६॥

अथवा—अथस्तनसुत्रेषु अवशिष्टवितो मानगृह्णत एव सागारिकविषय आख्यातः, इह पुन—प्रस्तुतसूत्रे तस्य सागारिकविषयस्य विभाग उच्यते । कथमिदमाह—स पुना—पिण्ड उवकरणं वा भवेत्, भक्तं वा । इत्यनेन संवन्धेनाऽऽद्यातस्यास्य (२५ सूत्रस्य) व्याख्या—सागारिकस्य ये पूज्याः स्वाभिमिकलाऽऽद्यायाऽऽद्यस्तदर्थं भक्तमशनाऽऽदि पूज्यभक्तम् । तत्रोद्देशः—संकलपरस्तेन निर्मुक्तमौद्देशिकं, तानेव पूज्यानुद्दिश्य कृतमित्यर्थः । तन्स्तेषामिव प्राशुतिकायां तं चेतात, ढाकनीकृतमुपनीतमिति भावः । तथा सागारिकस्योपकरणज्ञानं वर्यं कम्बलाऽऽदिकं पूजयानामर्थाय निर्गृह्णत—निष्पादितं, ततो निरुद्धं पूज्येभ्यः प्रदत्तं, तच्च—भक्त्युपकरणं, यानिभ्यः प्रतिहारिकत्वं भक्तावशेषं सद्विदं भूयाऽप्यस्माकं प्रत्यर्थेषुयमिति भावः । तद्वैयकारं संयतानां सागारिकी वा दद्यात्, सागारिकस्य परिजनेन वा दद्यात्, किं कल्पते न वेत्याह—तस्मान् पूज्यभक्तात् पूज्यावकरणज्ञा प्रातिहारिकां प्रतिहारिकं दद्यात्, परं न कल्पते प्रतिप्रदीतुमिति सूत्राऽर्थः ॥ २५ ॥

अथ भाष्यम्—

संबंधी साभि गुरु, पामंडी वा वि तं समुद्दिष्टम् ।

पूया उक्त्वत्तं ति य, पट्टमभक्तं च एगट्टा ॥ ३५७ ॥

सागारिकस्यैव यः स्वभूयो गितुम्यमानुलाऽऽदिशो वा तस्य स्वाभो प्रभुगुरुवां कलाऽऽचार्यैः, यस्य वा पाखण्डनो भक्तिः स पूज्य उच्यते, तं समुद्दिश्य कृतं संपूज्यभक्तमुच्यते, तत्र भेदार्थेयिथ्याया निर्वचनादिकार्थिकायाह—पूज्यभक्तस्य उचितं समक्तं पट्टकभक्तम्, एतन्मयकार्थोति पदानि ।

वेह्य कडमगट्टं, पाहुदिय पहेणो च एगट्टा ।

उवगरणं बत्थादी, जाव विभागो उ जोगं वा ॥ ३५८ ॥

चेतितं, कृतं चेत्येकार्थः । प्राकृतिका प्रहेलकमिति एका-
र्थः । उपकरणे-वस्त्राऽऽदिकं, वस्त्रं, वेष्ट तौमिकं गृह्यत. तच्च
परिधानं प्रावरणं वा पुण्यानां दातव्यम् । आदिग्रहणस्याश-
ष्टिद्वयः प्रतिग्रहो वा कम्बलं वा, एकादशप्रतिमां प्रतिपिस्तो-
त्रो रजोहरणं दातव्यम् । एषमादिको यावान् विभागो घटते,
यद्वा-यद्यस्योपकरणं योग्यं तद्वक्तव्यम् ।

निष्ठिय कदं च उक्तो-सक्तं च दिशं तु जाणसु शिसुष्टं ।
ध्रुववरियं पडिहा-रितं तु इयं पुणो चर्ण ॥ ३५६ ॥

निष्ठितं कृतमिच्छेकोऽर्थः, यद्वा-यदुक्तं वस्त्राऽऽदि
प्राप्तमितिकृत्वा निष्ठितमुच्यते । यत्नं वक्तुं तन्निष्ठुष्टं जानीह ।
ध्रुकोद्धारितं ध्रुवोऽस्माकं प्रत्यर्पणीयमिति यत्प्रतिष्ठात तन्प्रा-
तिहारिकम्; इतरपुनस्तप्रातिहारिकं सागारिकेण यत्प्रमुपकर-
णं वा यत् वस्त्रं, निर्देयनया दत्तमित्यर्थः । एवंविधं प्रातिहा-
रिकदत्तं शय्यतरपिण्ड इति कृत्वा न गृहीतव्यम् ।

सूत्रम्—

सागारियस्स पूयाभक्ते उडेमिए चेइए जाव पाडिहा-
रिए, तं नो सागारियस्स परिजणो देआ, सागारियस्स
पूया देआ, तम्हा दावए, नो मे कप्पइ पडिगाहितए
॥ २६ ॥

अस्य व्याख्या प्राग्वत् । नवरम् अन्वयं न सागारिकजनो दद्यात्
किं तु सागारिकस्य पुत्र्यः संबन्धी स्वाध्यायिदिद्यात्, तथापि
न कल्पते, प्रातिहारिकतया दत्तमात्रकृत्वा सागारिकपिण्ड
त्वात् ।

सूत्रम्—

सागारियस्स पूयाभक्ते उडेमिए चेइयाए पाडुडियाए
सागारियस्स उवगरणजाए निष्ठिए निमड्ठे अपाडिहारिए
तं सागारिओ देइ, सागारियस्स परिजणो देइ, तम्हा
दावए, नो मे कप्पइ पडिगाहितए ॥ २७ ॥

अयमप्रातिहारिकतया सागारिकपिण्डो न भवति, परं
सागारिकस्वतन्त्रपरिजनो वा ददातीति कृत्वा प्रलेपकाऽऽदि-
दोषसङ्गात्वात् कल्पते ।

सूत्रम्—

सागारियस्स पूयाभक्ते जाव अपाडिहारिए तं नो सा-
गारिओ देइ, नो सागारियस्स परिजणो देइ, सागारियस्स
पूया देइ, तम्हा दावए, एवं मे कप्पइ पडिगाहितए ॥ २८ ॥

अत्र सागारिकेण हृष्टं सत्पुत्र्याप्रातिहारिकं ददातीति कृत्वा
कल्पते, परं द्वितीयपदे, नोऽसंगतः ।

यत आह—

पूयाभक्ते चेतिए, उवकरणे शिष्टिते गिमिड्ठे य ।

तं पि न कप्पति वेणुं, पक्खेवमादिणो दोसा ॥ ३६० ॥
पूयामाधाय यद्भूक्तं चेतितं-कृतं, यच्चोपकरणं निष्ठितं,
तत्सेव्यो निष्ठुष्टमप्रातिहारिकतया प्रदत्तं, तदपि न कल्पते
प्रदातुं, प्रलेपकाऽऽद्यो दोषा भद्रकप्रान्तकृता अभूवन्ति ।
३० २ उ० ।

पूयारिह-पूजाऽर्ह-वि० । पूजामर्हतीति पूजाऽर्हः पूजयितुमर्हं,
आ० म० १ अ० ।

पूयाविहि-पूजाविधि-पुं० । पूजाप्रतिपादके स्वनामक्याते
ग्रन्थे, च० २ अवि० ।

पूयासकार-पूजासत्कार-पुं० । पूजा स्तवाऽऽदिकया तत्पूर्वकः
सत्कारो वस्त्राभ्यर्चनम् । पूजार्थं वा आदरः पूजासत्कारः ।
स्तवाऽऽदिके सत्कारे स्थानं ६ ठा० ।

पूयासकाराथिरीकरणद्वया - पूजासत्काराथिरीकरणार्थता-
त्वात् । पूजासत्कारयोः पूर्वप्राप्तयोः स्थिरताहेतौ, अस्थिरयोः
पूजासत्कारयोः स्थिरीकरणार्थं, अ० १५ श० ।

पूयासकारलाभडि (सु) - पूजासत्कारलाभाधिर्न-वि० । पूजा-
ऽऽद्यर्थः क्रियास्तु प्रवर्तमाने, सूच० १ ध्रु० १६ अ० ।

पूयाहज-पूजाऽऽहार्य-वि० । पूजितपूजकं, स्थानं ५ ठा० ३ उ० ।

पूर-पूरि-धा० । पू-णिच् । पूरणं, 'पूरः अग्राडागबोत्तुमा-
क्खुमाहिरेमाः' ॥ ८८ ॥ १६६ ॥ इति पूरेऽग्राडाऽऽद्यः पञ्चा-
ऽऽदेशाः । अग्राडाइ । उचयव । उद्धमइ । अह्मुमइ । अहि
रेमइ । पूरइ । पूरयते । प्रा० ४ पाद ।

पूर-पुं० । पूरणं, स्थानं ४ ठा० ४ उ० । नदीप्रवाहः, ६० ४ उ० ।

पूरतिथा-पूरयन्तिका-स्त्री० । पर्वद्वये, सा वयं राजा निर्ग-
च्छति तस्मिन् निर्गते यः कोऽपि महान् जनः स मय्योऽपि
राक्षोऽदौकते यावत् पृष्टं नायाति, सा पर्यन्तं पूरयन्तिका ।
पू० १ उ० १ प्रक० ।

पूरमा-पूरक-पुं० । पूरयतीति पूरकः । आ० चू० १ अ० । अ-
न्तर्बुक्तो प्राणायामः, ६० २२ ठा० ।

पूरण-पूरण-न० । पूरेः ल्युट् । पालनं, पारयमने 'पारणं ति वा
पूरणं ति वा पालणं ति वा पारयमणं ति वा एगट्ठा ।' आ०
चू० ५ अ० । पूरयतीति पूरणः । पूरके, विशेषः । चमरस्या-
सुरेन्द्रस्य पूर्वैर्भवजिवे, अम्बुद्वीपे भारते वर्षे विन्ध्यगिरिपा-
दमूले वेभेलसन्निवेशे ज्ञाने गृहपतौ, अ० ३ श० २ उ० ।
उपा० । (' चमर ' शब्दे लुनीयमाने १११२ पृष्ठे कथंहा)
दशानां दशाहोणमष्टमे, अन्त० १ ध्रु० १ वगे १ अ० । सूर्ये,
दे० ना० ६ वगे ५६ गाथा । सल्लालायनीविजय वीतशोकाया
राजधान्या नृपस्य बलस्य धारणाय जाते पुत्र च । ६० १
ध्रु० ८ अ० ।

पूरयन्-पूरयन्-न० । शब्दव्याप्तं कुर्वन्नित्यर्थः । तस्मिन्,
कल्प० १ अथि० ३ लृण ।

पूरितए-परयितुम्-अव्य० । पूरणं कर्तुमित्यर्थे, आवा० १
ध्रु० ३ अ० २ उ० ।

पूरिमा-पूरिका-स्त्री० । पूर्यते स्तकैरपि तन्नुभिः पूणो भव-
तीति पूरिका । स्थूलगुणमयपटे, जीत० १ उ० ।

पूरिम-पूरिय-न० । पूरेण पूरणेन निर्बुद्धं पूरिमम् । मृग्यं अनेक-
क्लिष्टवशात्कालाऽऽदिपञ्जरे च । पञ्चपूर्येः पूर्यते । स्थानं ४ ठा०-

४ उ० येन संशयलाकाऽऽदिमयपञ्चराऽऽदि पूर्वमे । रा० । यल्लघु-
चिह्ने नित्येशमं पुंमे । जं० १ वल्ल० । जी० । येन कूर्ताऽऽदि वा
पूर्वमे । हा० १ ध्रु० १ अ० । दशा० । आचा० । पितृलाऽऽदि-
मयप्रतिभावज्ञरिमे पदार्थे, ग० २ अधि० । अजु० । हा० ।
आचा० ।

पूरिमा-पूरिमा-स्त्री० । गान्धारग्रामस्य तृतीयमूर्च्छनायाम्,
स्या० ७ डा० ।

पूरी-देशी-तन्तुचायोपकरणे, दे० ना० ६ वर्ग ५६ गाथा ।

पूरोट्टि-देशी-अवकरे, दे० ना० ६ वर्ग ५७ गाथा ।

पुलिय-पुलित-न० । तुलसमुदायग्रन्थो, नि० चू० १ उ० ।

पुव-पुव-पुं० । अपूपे, (पुष्पा) वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

पुवलय-पुवलय-पुं० । मिष्टपूरे, नि० चू० १ उ० ।

पुवलिक्ताखायय-पुवलिक्ताखादक-पुं० । भाषणवेलायां चवच
वाशब्दकारके, वृ० १ उ० ३ प्रक० । (पुवलिक्ताखादकस्य स्वक-
पम् 'वडिबडिस्त्रि' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३३० पृष्ठे गतम्)

पुविगा-पुपिका-स्त्री० । तिलमादके, नि० चू० १६ उ० ।

पूस-पुष्टय-पुं० । 'लुप्तय-रवश्च-प-सां-श-य-सां-दीर्घः' ॥ ८ ॥ १ ।

४३॥ इति लुप्तकारात्पुंस्वं दीर्घः । प्रा० १ पाद । वृहस्पति-
वैवनाके नक्षत्रभेदे, अजु० । स्या० । 'दो पूना' । स्या० २ डा० ३
उ० । ज्या० । सानवाहन-शुक्रयोः, दे० ना० ६ वर्ग ८० गाथा ।

पुपन-पुं० । सूर्ये, स्वमानस्याधत्ते ववविशेष, जं० ७ वल्ल० । ति० ।

पुव-धा० । पुष्टी, 'रुपाऽऽदीनां दीर्घः' ॥ ८ ॥ ४ । २३६ ॥ इति
पुवां दीर्घः । 'पुल्ल' इत्युच्यते । प्रा० ४ पाद ।

पुसअ-पुसअ-पुं० । शुके, 'कणरत्नो पुसओ कीरो' । पा-
३० ना० १२५ गाथा ।

पुसगिरि-पुसगिरि-पुं० । गिरिभेदे, कल्प० १ अधि० १ लक्ष्ण ।

पुसकली-पुसकली-स्त्री० । वल्लीभेदे, प्रभा० १ पद ।

पुममाणव-पुष्पमाणव-पुं० । नष्टाऽऽचार्ये, हा० १ ध्रु० १ अ० ।
मागे, कल्प० १ अधि० ५ लक्ष्ण । जं० ३ म० ।

पुममित-पुष्पमित्र-पुं० । तगरायां नगर्यां कस्यचिदाचार्य-
स्य स्वनामकयाति शिष्ये, व्य० ३ उ० । सङ्गवर्धननगरराज-
मुनिश्चकाराजोपदेशकसुसूत्राचार्यशिष्ये, यदुभूते, आ०
चू० ४ अ० । आर्यरक्षितसुरिंशस्य, तद्वचस्ते हि त्रयः पु-
ष्पमित्राः-तुर्वल्लिकापुष्पमित्रः, वल्लुपुष्पमित्रः, धृतपुष्पमित्र-
श्चेति । आच० १ अ० । आ० चू० । शृणानामसन्निवशजा-
ते ब्राह्मणविशेषे वीरजिनपूर्वभवजोवि, आ० चू० १ अ० ।

पुसमितिथि-पुष्पमित्रीय-पुं० । स्वविद्याजारीनसमोज्ञाभिनि-
तस्य चारणगणस्य बहुषु कुले, कल्प० २ अधि० ८ लक्ष्ण ।

पुनाय-पुप्न-पुं० । 'पुंस्तेन आणां राजचक्र' ॥ ८ ॥ ३३ ॥
५६॥ इति पुलिङ्गं बर्त्तमानस्याधत्तस्य स्याने आणाऽऽदेशः ।

'पुसाणा' । सूर्ये, प्रा० ३ पाद ।

पेभवण-पेभवण-न० । रश्मशने, 'पेभवणं पिउयणं मसायं
च' । पा३० ना० १५८ गाथा ।

पेभाल-देशी-प्रमाणे, दे० ना० ६ वर्ग ५७ गाथा ।

पेभारिव-पेताधिप-पुं० । यमे, 'पेभारिवो कयंतो कीया-

सो भंतश्चा जमो कालो ।" पा३० ना० २५ गाथा ।

पेड-देशी-खण्डवलययोः, दे० ना० ६ वर्ग ८२ गाथा ।

पेडअ-देशी-तकले, वण्डे, दे० ना० ६ वर्ग ५३ गाथा ।

पेडधव-देशी-खड्ग, दे० ना० ६ वर्ग ५६ गाथा ।

पेडबाल-देशी-पिच्छीकृताथे, दे० ना० ६ वर्ग ५४ गाथा ।

पेडल-देशी-रस्ते, दे० ना० ६ वर्ग ५८ गाथा ।

पेडार-देशी-गापे, देवराजस्य मन्त्रिणीपाले, दे० ना० ६ वर्ग
५८ गाथा ।

पेडा-देशी-मधे, दे० ना० ६ वर्ग ५० गाथा ।

पेडयंग-पैतृकाङ्ग-न० । शुक्रविकारबहुले शरीराङ्गे, म० ।

कइ शं भंते । पेडयंगा पसता । । गोयमा । तश्चो पेडयंगा
पसता । तं जहा-अट्टिअट्टिमिजाकंसमसु । रपमु । रोमते ।

(पेडयंग लि) पैतृकाङ्गानि, शुक्रविकारबहुलान्तर्यः ।

(अट्टिमिज लि) आस्थिमध्यावयवः, केशाऽऽदिकं बहुलमा-
नकम्पादेकमेव । उभयव्यतिरिक्तानि तु शुक्रशोणितयोः सम-
विकारकम्पावान् पितृमात्रोः साधारणानि । म० १ श० ७ उ० ।

पेऊस-पीयूष-न० । 'एणीयूषाऽऽपीड-विभीतक-कीदृशे-
श' ॥ ८ ॥ १ ॥ १०५॥ इतीत एवम् । 'पेऊसं' । अमृतं, प्रा०-
१ पाद ।

पेक्खण-पेक्खण-न० । दृशिकप्रत्यये । प्रत्यक्षस्य प्रकृष्टे खेत्त-
ये, प्रा० ४ पाद ।

पेक्खिदं-पेक्खितुम्-अध्य० । द्रष्टुमित्यर्थे, 'अमचलकणशो पे-
क्खिदं इदं प्येव आगच्छादि' । (३०२ सूत्र) प्रा० ४ पाद ।

पेक्खिय-पेक्खित-त्रि० । प्रत्युपलिते, नि० चू० २ उ० । अ-
वल्लोके, व्य० १० उ० । स्या० ।

पेच्च-प्रेत्य-अध्य० । जन्मान्तरे, आचा० १ ध्रु० १ अ० । पर-
लोकं, विशेषे । सूत्र० ।

पेच्चभव-पेत्त्यभव-पुं० । जन्मान्तरे, हा० १ ध्रु० १ अ० । विशेषे ।

(अथ विज्ञानघन एवैतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय तान्यवानुविश-
न्ति न प्रेत्य संज्ञाऽस्तीत्यादिदिदवाक्यजनितसन्देहाभाज इन्द्र-
भूतेः 'आना' शब्दे द्वितीयभागे १७६ पृष्ठे समाधानम्)

पेच्चभाव-प्रेत्यभाव-पुं० । संसारे, स्या० । परलोकसङ्गावे,
सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० ।

पेच्चभाविय-प्रेत्यभाविक-त्रि० । प्रेत्य-जन्मान्तरे भवति शु-
द्धफलतया परिणमयतौल्यवंशीलं प्रेत्यभाविकम् । जन्मा-
न्तरं शुभफलजनकं, प्रभा० १ संव० द्वार ।

पेच्चसप्ता-प्रेत्यसप्ता-स्त्री० । सप्ता पुनर्जन्मनि, आ० म०
१ अ० ।

पेच्छ-हन्-धा० । प्रत्यये, 'दशो निश्चल-पेच्छायवकक्षा-
वयज्ज-सव्वव-देक्खो अक्खायवकक्षायवकक्ष-पुलोप-
पुल्लप-निश्चावकक्ष-पासाः' ॥ ८ ॥ ४ । १२१ ॥ इति दशोः
पेच्छाऽऽदेशः । 'पेच्छइ' । पश्यति । प्रा० ४ पाद ।

पेच्छा-देशी-दृष्टमात्राभिलाषिणि, दे० ना० ६ वर्ग ५८ गाथा ।

पेच्छत-प्रेक्षमात्र-वि० । पश्यति, प्रा० ४ पाद ।

पेच्छक-प्रेक्षक-वि० । दर्शक, आच० ४ अ० ।

पेच्छय-पेक्षय-न० । नानाविधयंशखेलकाऽऽविस्मयिनि कौ-

तुकदरीते, प्रश्न० ४ संख० द्वार । प्रेक्षणके, ज्ञा० १ श्रु० ८ अ० ।

पेच्छयग-प्रेक्षणक-न० । प्रेक्षाविधौ, "पेच्छयगा विखडा-
दी" । पञ्चा० २ विव० ।

पेच्छयधरग-प्रेक्षणगृहक-न० । प्रेक्षणं प्रेक्षणकम्, तद्वृद्धम् ।

ज्ञा० १ श्रु० ३ अ० । प्रेक्षणकभवने, यत्राऽऽगत्य प्रेक्षणकानि
विधयानि निरीक्षन्ते च । जी० ३ प्रति० ४ आधि० । ज० ।

रा० । स्या० । ज्ञा० म० ।

पेच्छयधरमंडव-प्रेक्षणगृहमण्डप-पुं० । प्रेक्षाभवनमण्डपे, रा० ।

पेच्छगिज-प्रेक्षणीय-वि० । दृष्टव्यं, "उत्ताणयणपेच्छगि-
जा" । सौभाग्यातिशयादुत्तानिकैरनिमित्तैरेवैतैर्येनैः-लोचनैः
प्रेक्षणीयाः । श्री० ।

पेच्छा-प्रेक्षा-स्त्री० । प्रेक्षणके, स्या० ४ डा० २ उ० ।

पेच्छाधरमंडव-प्रेक्षागृहमण्डप-पुं० । प्रेक्षा प्रेक्षणं नदर्थं गृह-
रूपा मण्डपाः प्रेक्षागृहमण्डपाः । स्या० ४ डा० २ उ० । पेल-

णकगृहकेषु, यत्राऽऽगत्य प्रेक्षणकानि विधयानि निरीक्षन्ते च ।
रा० । ज० ।

पेच्छऊण-प्रेक्ष्य-अव्य० । दृष्टव्यं, "पेच्छऊण कालंतं" ।

पञ्चा० ४ विव० ।

पेज-प्रेमन्-न० । प्रियस्य भावः कर्म वा प्रेम । अनभिव्यक्त-

मायालोभस्वभावे अभिव्यक्तभावे, दृशा० ६ अ० । स्नेहविशेषः,
प्रश्न० ४१ द्वार । स्या० । ज्ञा० । "एग पेज" । स्या० १ डा० ।

पुत्रकलत्रधनधाम्याऽऽद्यात्मियेषु रागं, भ० १२ श० ५ उ० ।

स्या० । दर्श० । स्व० । स चानर्धहर्तुरिति उक्तम्- "रागः सं-

पाद्यमानोऽपि, नापयत्येव देहिनम् । कोहस्थोऽप्यलक्ष्मणस्य,
दावानल इव दुग्धम् ॥ १ ॥" दर्श० १ तत्त्व । ॥ यथा दीप्तिः,

संदमणेषु पीई, पीई उ रई रई उ वीमंमो ।

वीसंपाओ पणओ, पंचविहं वृद्ध पज ॥

संदर्शननोमयोरपि मध्यमतः प्रीतिपञ्चानेन, ततः प्रीत्या र-

तिः-चित्तविश्रान्तिः, रंतश्च प्रीत्यश्मो-विश्रान्तः, विश्रान्ताच्च
मिथः कथादि कुर्वन्तोः प्रमोद्याऽयुधं रागो जायते, एवं पञ्चविधं

पञ्चमिः प्रकारैः प्रेम वर्तते । श्रु० १ उ० ३ प्रक० ।

प्रेयस्-वि० । अनिश्चयं प्रियं, श्री० । प्रकपेण वा इत्या पुञ्जाऽ-

स्येति प्रेयम् । पुत्र्ये, श्री० ।

प्रेर्य-वि० । नेतव्यं, श्री० ।

पेय-वि० । "वोत्तरीयानीय-तिय-रुये जः" ॥ ८१ । १ २४८॥

इति यस्य जः । प्रा० १ पाद । जलमयद्रव्याऽऽदी, ज्ञा० १ श्रु०
१६ अ० । प्रश्न० । पानव्यपदार्थे, वाच० ।

पेजदोसाणुगय-प्रेमद्वेषानुगत-वि० । प्रेमद्वेषाभ्यामनुगतः ।

उत्त० पार० ४ अ० । रागद्वेषानुगतः, उत्त० ४ अ० ।

पेजक्षयण-प्रेमवन्धन-न० । वन्धनं, प्रेयः प्रेमलक्षणविच-

धिकारसम्पादकमाहनीयकर्मपुद्गलराशेवन्धनं जीयप्रदेशेषु
योगप्रत्ययतः प्रकृतिस्वरूपतया प्रेशकृपतया स सम्बन्धनम् ।
तथा-कषायप्रत्ययतः स्थित्यनुभाविशेषाऽऽपादनं च प्रेम-
बन्धः स्या० २ डा० ४ उ० ।

पेजवतिया-प्रेम(वृत्ति)प्रतप्या-स्त्री० । प्रेम-रागो वृत्तिवर्त्त,

नरूपः प्रत्ययो वा हेतुर्नस्याः सां प्रमवृत्तिः, प्रेमप्रत्यया वा,
स्या० । मूर्च्छाभेदे, मूर्च्छा द्विविधा- "पेजवतिया चैव,
दोसवतिया चैव । पेजवतिया मुच्छा दुविधा पक्षना । माय

चैव, लोभं चैव ।" स्या० २ डा० ४ उ० । (व्याख्या स्वस्थस्थाने)

रागप्रत्ययायां कियायाम्, स्या० ४ डा० २ उ० । भाव० ।

"पेजं नाम" राग इत्यर्थः । अथवा-"त वयं उदाहरति, क-

रेनि वा, जेण परस्स रागो भवति ।" ज्ञा० मू० ४ अ० ।

पेजविहि-पेयविधि-पु० । पेयाऽऽद्याप्रकारं, उपा० १ अ० ।

पेजल-देशी-वैपुल्यं, दे० ना० ६ वर्ग ७ गाथा

पेट-पेट-न० । उदरे, दर्श० १ तत्त्व ।

पेटइअ-देशी-कणऽऽदिविकिर्तरं वणिजि, दे० ना० ६ वर्ग
५६ गाथा ।

पेटा-पेटा-स्त्री० । मञ्जूपायाम्, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० । नि० ।

जनप्रतीने वंशद्वलमये वस्त्राऽऽविस्थाने सा च वतुरन्ना भवति-

तन्ना साधुर्गमग्रहविशेषाद्यस्य गोचरव्यायां प्राप्ताऽऽदि।
क्षेत्रं पेटावच्छतुर्गं विभज्यवर्धते । तादृशि गोचरव्यायां

भेदः स्या० ६ डा० । श्रु० । म० । प० । उत्त० । दृशा० ।

पेटा-देशी-भित्तिका-महिषीपु, दे० ना० ६ वर्ग ८० गाथा

पेट-पीठ-पुं० । "नीडपीठ वा" ॥ ८१ । १०६॥ इतीत पश्यम् ।

प्रा० १ पाद । "धानुपाणकपाट्टेय, शिवावः पीठ उच्यते, ॥
स्थानविशेषः, वाच० ।

पेटादर-पीठाऽऽदिप्र-पुं० । कल्पपीठान्युक्तिज्ञातरं, पं०
व० ४ द्वार ।

पेटाल-पेटाल-पुं० । दृढभूमिनामकाङ्क्षशीयजनपदीये, भाव०
१ अ० । "ततो सामा दृढभूमि गतो, तस्मिं बाहिं पेटालं नाम

उज्जाणं, तथ पालोने नाम चदर्थः" भाव० १ अ० । "दृढभू-

मी यदुमच्छा, पेटालमगमगतो भयवं ।" दृढभूमिनाम ब-

हुमच्छा, तत्र पेटालं नाम प्राप्ता गतो भगवान् । ज्ञा० म० १
अ० । ज्ञा० मू० । ज्ञा० क० । चेटकदुर्गतुः सुतेष्टायाः पु-

त्रयं महेश्वरव्यन्तरत्वं जनिष्यमाणस्य विद्याशक्तके स्व-

नामरूपांत विद्यासिद्धेः भाव० १ अ० । भविष्यति भवतस्त-

त्रजे अष्टमे जिनं, मव० ७ द्वार । ती० । भाव० । गोलाऽऽ-

कारं, "पेटालनिश्चकलवटालां परमं वल्लभास्मि ।" पार० ना०
८४ गाथा ।

पेटालपुत्त-पेटालपुत्र-पुं० । भरतक्षेत्रं आगामिष्यन्त्यामुत्सर्पि

र्यां भविष्यति अष्टमे जिनं, स० ६ सम० । नि० । पार्श्वोप-

त्ययै स्वानामके स्थाने, स्या० ६ डा० । तेन सह गौतमवि-

सम्वाद इत्थं नालम्पीयेऽप्यने उक्तम्-

तेणं कालेणं तेणं समणं रायगिहं नामं नयेरं होत्था,
रिद्धिसिंमितमभिद्धे, वण्णो-० जाव पडिस्से । तस्म गं रा-

यगिहस्स नयरस्स बहिंया उत्तरपुरिच्छिमे दिस्सिभाए एत्थ

शं या(ना)लेदाः॥नामं बाहिरिया होत्था, अणुभवणमयस-
न्निविष्टा० नाव पडिस्वा ॥१॥ तस्य शं नालेदाए बाहि-
रियाए लेवे नामं गाहावई होत्था, अणु दिचे विचे वि-
स्थिस्थिपुलभवणमयसाऽऽमणजणयाहणाऽऽस्ये बहुभ-
णबहुनायूरुवरजते आआंगमश्रागसंपउत्ते विच्छड्डियपउ-
रभचपाये बहुदासीदासगोमहिसगवेलगपभूए बहुजणस्स
अपरिभूए यावि होत्था ॥ २ ॥

सुत्रार्थस्वरूपम्-तस्मिन्ने नृतीया, यस्मिन्काले यस्मिन्-
आवसरे राजगृहं नगरं यथोक्तविशेषणविशिष्टमासीत्,
तस्मिन् काले तस्मिन् समये इदमभिधीयते ।
राजगृहमेव विशिष्ट-प्रान्तादाः संजाता यस्मिन्-
प्रान्तादित्तमाभोगमद्वा, अत एव दर्शनीयं-दर्शनयोग्यं दृष्टि-
सुखहेतुत्वात्, तथाऽऽभिमुख्येन रूपं यस्य तदभिमुखं त-
था-अप्रतिक्रियमानस्यसदृश, प्रतिकरूपं वा प्रतिचित्रम् वा स्वर्ग-
निवेशस्य, तदेवभूतं राजगृहं नाम नगरं 'होत्थ' स्ति, आ-
सीत् (तद्वर्णः 'राश्याह' शब्दे वर्णने) यद्यपि तत्काल-
त्रयस्यैव सत्तां विभक्तिं तथाऽप्यनीताऽऽख्यानकसमाश्रय-
णाऽमीदृशयुक्तम् । तस्य च राजगृहस्य बाहिरुत्तरपूर्वस्यां
विद्यि तालम्बा नामवाहिका आसीत्, सा चलेकभवन-
शतसांनिविष्टा-अनेकजनजनसंकीर्णस्यः ॥ १ ॥ सूत्र ।

* (नालम्बा चेवं व्युत्पाद्यते-प्रतिपद्यमानं
नकारस्य तदर्थस्थेवालेशब्दस्य 'डुदा' दाने ' इत्य-
तस्य धातोर्मिलनेन नालं ददानीति नालम्बा । इदमुक्तं भ-
वति-प्रतिपद्यमानत्वेन आर्यस्थेव प्राकृतस्य गमनात्ता-
दासीभ्या ययाऽमितापेन ददानीति नालेदा-राजगृहनगर-
बाहिरिका, तस्यां सवे नालम्बायिमिदमवस्थपन्नं, अनेन चाऽन-
धानेन समस्तोऽप्युपाध्यात उपक्रमरूप आभिदिता भवति-
तस्त्वरूपं च पर्येत स्वत एव निर्मुक्तिकारः ' पासावचिज्ज ' इ-
त्यपिदिगमथा (नियंदिष्यतीति ।

साम्प्रतं साम्प्रियमलशब्दस्य निलेपं नादौ परित्यज्य
कुतुमाह—

शामअलं ठवणअलं, दव्वअलं चेव होइ भावअलं ।

एसा अलसद्धिम् उ, निस्सेखो चउवेहो होइ ॥२०१॥

नत्र-अमानेनाः प्रतिपद्यवाचकाः । तद्यथा-अगौः अघट इ-
त्याद्यकारः प्रायः द्रव्यस्थेव प्रतिपद्यवाचीति अलं दानेन स-
हास्य प्रयोगमात्रा, माकारस्त्यनागतक्रियाया नियधं वि-
धत्ते । तद्यथा-मा कार्षीस्त्वमकार्षी, मामस्थाः संस्थानां, यु-
ष्मदधिष्ठितदेशेव वीनाथ्ययादि । नोकारस्तु देशनिषेधे सवे
निषेधं च वसंत, तद्यथा-नोपटो घट्टेकदेशे घट्टेकदेशति
वेधेन, तथा हास्याऽऽद्यं नाकपायाः कपायमोहनीयकर-
भूताः, नकारस्तु समस्तद्रव्यक्रियाप्रतिपेधाऽभिधानी, त-
था-न द्रव्यं न कर्म न गुणोऽभावः, तथा नाकर्ष, न क-
रोमि, न करिष्यामीत्यादि । तथाऽन्येऽप्युक्तम्—

" न (नैव) यानि न तथाऽसी-दन्ति पश्चाज्जावशत् ।
जहाति पूर्वे नाऽऽधार-महो व्यसनसंततिः ॥ १ ॥ "

किं चाव्युत्—

" गतं न गम्यते नाव-दगतं नैव गम्यते ।

गतागतविनिर्मुक्तं, गम्यमानं तु गम्यते ॥ १ ॥ "

इत्यादि । तदेवमत्र नकारः प्रतिपद्यविधायकोऽप्युपासः,
अलशब्दोऽपि यद्यपि ' अलेपयांतिवावरभूषणस्पृशति,
त्रिष्वयेव पठ्यते, तथाऽपीह प्रतिपद्यवाचकं नत्र सा-
हचर्यान्वितेष्वपि एव गृह्यते, नत्र चालेशब्दं नामस्था-
पनाद्रव्यमावभेदाच्चतुर्विधां निलेपो भवति, तत्र नामालम्-
यस्य चेतनस्य अचेतनस्य वा अलमिति नाम क्रियते, स्थाप-
नास्तु - यत्र कालचित्रपुस्तकाऽऽदौ पापनिषेधं कुर्वन्साधुः
स्थाप्यते, द्रव्यनिषेधस्तु-नेत्रागमतेः जगतीरव्यतिरिक्ता द्र-
व्यस्य चोराऽऽद्याहृतस्यैहिकापायभीरुणा यो निषेधः क्रियते
स द्रव्यनिषेधः, एवं द्रव्येण द्रव्याद् द्रव्ये वा निषे-
धः ॥ २०१ ॥

भावनिषेधं तु स्वत एव निर्मुक्तिकारोऽलशब्दस्य संभवि-
नमर्थं दर्शयन्निबध्निगुराह—

पज्जीभावे खुलु, पदमा वीआ भवे अलंकारे ।

ततिने उ पडोसइ, अलसहो होइ नायवो ॥२०२॥

पर्याप्तमात्रः-सामर्थ्यं, तत्राऽलशब्दो वसन्ते, अले मल्लो
मल्लाय, समर्थ इत्यर्थः, लोकात्तरादपि " नालं ते तव
ताणाय वा सखाय वा " अन्येऽप्युक्तम्- "द्रव्यास्तिकरथा-
ऽऽहुतः, पर्याप्तोद्यतकार्मुकः । युक्तिसाहवात् वादी, कुवा-
दिभ्यां भवत्यलम् ॥ १ ॥ " अयं प्रथमोऽलशब्दार्थो भवति,
खलुशब्दो चाकालङ्कारः, द्वितीयस्त्वर्थोऽलङ्कारः-अलङ्कार-
विषय भवेत्, संभावनायां लिङ्, तद्यथा-अलङ्कृतं देव-
देवेन स्वकुलं जगत्तं नाभ्यस्यनुमा इत्यादि । तृतीयस्त्वर्थ-
शब्दार्थः प्रतिपेधं ज्ञातव्यो भवति, तद्यथा-अलं मे गृह-
वासना तथा ' अलं पापिन कर्मणा । ' उक्तं च- " अलं कु-
तीर्यहं पशुपायितै-रले वितकोऽऽकुलकालैर्मतेः । अलं च मे
कामगुणनिषिधेन-भयंकरा यं हि परत्र चेहं ॥ २०२ ॥ "
(मूलसूत्रं) (तस्य) तस्यां च नालम्बायाम् लपेना नाम 'गृहपतिः'
कुटुम्बिक आसीत् च चाऽऽह्ता दीतः-तज्ज्यं वित्तं-सर्वजन-
विख्यातं विस्तीर्णविपुलभवनशयनाऽऽसनयानवाहनाऽऽ-
कीर्णं बहुधनवद्भोजनकरजनः, श्रयोनाः-अर्थोपाया या-
पाशोऽप्यलङ्कितकाऽऽद्यः तथा प्रयोजनं प्रयोगः-प्रायोगिक-
त्वं तेरायोगप्रयोगः संप्रयुक्तः-समन्वितः, तथोक्तं च वि-
त्तिप्रचुरभूतपात्रां बहुदास्याऽऽदिपारबुद्धौ बहुजनस्याप-
रिभूतआसीत् । तद्विधा विश्वयुक्तदम्बकनेतिकगुणाऽऽवि-
रुहस्तु द्रव्यसंपदमहिता ॥ २ ॥

अधुनाऽऽमुषिकगुणाऽऽविर्भावनेन
भावसंपदभिधीयते—

से खं लेवे नामं गाहावई मणोवावण यावि होत्था,
अभिगयतीवाजीवे ०जाव विहइ, निगंथे पावयणे नि-
स्संकिणं निक्खिणं निच्चित्तिगच्छे लद्धं गहिइयं पुच्छि-
यंइ विणिच्छियंइ अभिगहिइयं अट्ठिमंजापेमाणुरागरत्ते,
अयमाउमो ! निगंथे पावयणे अयं अट्ठं अयं परमंइ भेसे

अणुहे, उस्मियकालिदे अण्पावयदुवारे चियत्तेतउरप्पवेस चाउत्तहट्टुविट्ठुसमासिणीसु पडिपुञ्च पासई सम्म अणु-पालेमाणे समणे निग्गमे तर्हाविण्णे एसणिजेण्णे अमण-पाणखाइमसाईमेणं पडिलाभेमाणे बहूहि सीलव्ययगुण-विरमयपक्खलाणपांसोहोवासेहि अण्पाणं भावेमाणे एवं च णं विहरइ ॥ ३ ॥

(सणं लेवे इत्यादि) णमिति वाक्यालङ्कारः, स लेपाऽऽख्यां गृह्यतिः अमणान्—साधुतुपाले—प्रत्यहं सवत इति अमणा-पालकः, तदनेन विशेषणेन तस्य जीवाऽऽदिप्राणोऽऽविभावंक-शुनश्चानसंप्रदायादत्ता भवति, एतदेव दर्शयति—अमिगतजी-वाजीवत्त्वादिना ग्रन्थेन यावद्ब्रह्माणंऽपि देवास्तुराऽऽदिभि-र्देवैर्वाचैरनिकम्पयति—अनिललङ्कनीयं धर्मादुपस्थावनीयं इति यावत्, तद्विषया विशेषणकलायेन तस्य सम्यगज्ञा-नित्वाभावेति भवति । साम्प्रतं तस्य विशिष्टसम्यग्दर्शनेत्यं प्रतिपादयितुमाह—('निग्गमे' इत्यादि) निग्गमे—आर्हते प्रवचने निर्गता शङ्का देशसंबन्धरूपा यस्य स निःशङ्कः, 'तदेव सत्यं निःशङ्कं यज्जिनः प्रवेदिनस्य' इत्येवं कृताध्यवसायः, तथा निर्गता काङ्क्षा—अत्याम्यदर्शनग्रहणरूपा यस्याऽऽतीरा काङ्क्षा, तथा निर्गता विचिकित्सा—चिकित्सीयनिविडउत्तु-पसा वा यस्यासौ निर्विचिकित्सा, यत एवमनो लब्धः—उपलब्धोऽर्थः—परमार्थरूपा येन स लब्धार्थो ज्ञानतत्त्व इत्यर्थः, तथा गृहीतः स्वीकृतोऽर्थः—मांसमार्मरूपा येन स गृहीतार्थः, तथा—विशेषतः पृष्टोऽर्थो यत स पृष्टार्थः, यत एवमनो विनिश्चिन्तायै, नतोऽभिगता—पृष्टनिर्वचनतः प्रतीतोऽर्थो येन सोऽभिगतार्थः, तथा—अस्थिमज्जा—अस्थिमध्यं यावत् स धर्मं प्रमानुरागेण रक्ताः अस्थयः सम्यक्स्वासात्तान्छन्ता इति यावत्, एतदेवाऽऽविर्भावयथाह—अयमाउमो ! इत्यादि । केनचिद्विदमन्सर्वेष्वं पृष्टः सन्नैदाचष्टे, तद्यथा—भो आणुप्प-सिद्धं मेममं मौनीन्द्रप्रवचनमर्थः—सद्गतायैः तथा प्रकण-शतया, तथैवमेवाऽह—अयमं वरमार्थः कथनापच्छेदैरस्यैव-शुद्धत्वेन निर्वाटितत्वात्, शेषस्तु सर्वोऽपि लौकिकतीर्थिकप-रिहासितोऽर्जयः, तदनेन विशेषणकदम्बकेन सम्यक्त्वगुणा-ऽऽधिकरणं कृतं भवति । साम्प्रतं तस्यैव सम्यग्दर्शनज्ञाना-भ्यां कृतो यो गुणलदाविष्करणयाऽह—('उस्मिय' इत्यादि) उच्छृङ्खल—प्रख्यातं स्फोटकस्मितं यशो यस्याऽऽमा-पुच्छुत्स्फोटकः, प्रख्यातनिर्मलयश इत्यर्थः तथा—अवावुत्त-म्—अस्मितं ह्रां—गृहमुलं यस्य सोऽमावुत्तद्वारः, इदमुक्तं भवति—गृहं प्रविश्य पत्रं धिकादिप यच्चकथयति तत्तदनी-कथयति, त तस्य परिजनोंऽप्यथवा भावयितुं सम्यक्स्वा-कथावस्थितुं शक्यत इति यावत् । तथा राज्ञां वज्रमान्तःपुर-दारेषु प्रवेष्टुं शीलं यस्य स तथा । इदमुक्तं भवति—प्राणिप-द्वान्यजनप्रदेशादपि यानि स्थानानि भाग्यशारान्तःपुराऽऽ-हति तेष्वप्यसौ प्रख्यातआवाकऽऽस्यगुण्येनास्खलितप-वेशः, तथा चतुर्दशपट्यादिपुं निगिपुंदिष्टान्तु—महाकदवा-ण कसंबन्धितया पुरयतिथिप्रेत प्रख्यातान्तु तथा पौर्णमासी-षु च तिष्ठन्वपि चतुर्मासकविधित्वस्यैव, एवंभूतेषु उमीदि-वर्षेषु सुष्ठु—अतिशयंन प्रतिपूर्णे यः पौर्णमासीनामिन्द्रवि-शेषतः प्रतिपूर्णस—आहारशरीरसंसारप्रवृत्त्यावारकं

पौषधमनुपालयन् सपूर्णं आवाकधर्ममनुचरति, तदनेन वि-शेषणकलायेन विशिष्टं देशचारित्र्यभावेति भवति । साम्प्रतं तस्यैवोत्तरगुणव्यापनेन दानधर्ममधिकृत्याऽह—'समणे नि-ग्गमे' इत्यादि सुगमं यावत्—पडिलाभेमाणे' ति । साम्प्रतं तस्यैव शीलतपोभावनयाऽऽत्मकं धर्ममवाप्दवथाह—(बह्विहिमि-त्यादि) बहुभिः—शीलमन्युगुणविरमयप्रत्याख्यानपौषधोपवा-सैस्तथा यथा परिश्रुतांतिश्च तपःकर्मविरात्मानं भावयन्, एवं चानन्तरोग्या नोत्था विहरति—धर्ममात्रकस्तिष्ठति, चः समुत्तये । णमिति वाक्यालङ्कारः ॥ ३ ॥

तस्य णं लेवेस्म गहावइस्म नालंदाए बाहिरियाए उ-त्तरपुरच्छिमेदिमिभाए एत्थ णं मेसद्वियाए नाम उदग्मा-ला होत्था, अण्णमेवमयसिजिण्डा पासादीयाऽनाव पडिक्का, तोसे णं मेसद्वियाए उदग्मासाए उत्तरपुर-च्छिमे दिमिभाए, एत्थ णं इत्थिअमे नाम वणंसंड हो-त्था, किण्हे वणओ वणमेदस्स ॥ ४ ॥

तस्य चैवंभूतस्य लंगोपामकस्य गृहपतेः समग्रस्थिनी नाल-न्दायाः पूर्वोत्तरस्थं दिशि शयनव्याभिधाना-गृहोपगृहशय-द्रव्येण कृता शयनद्रव्येभ्यस्तदेवाभिधानमस्या उदकशालायाः सर्वभूताऽऽस्मीदंतकन्तम्भशतसंस्त्रिंशत् प्रासादीया दशनी-याऽभिरूपा प्रांतर्कपात तस्याश्चोत्तरपूर्वदिग्दिग्भागं हस्तिना-मारुयो वनखण्ड आसीत् कृष्णवमान इत्यादिवर्णकः ॥ ४ ॥

तस्मिं च णं निहपदेसम्मि भगवं गोयमे विहरइ, भगवं च णं अहे आरामेसि । अहे णं उदग् पेढालपुत्त भगवं पा-मावचिच्चे निपेटं मेयजे गोत्तं जेणव भगवं गोयमे तेण-व उवागळइ, उवागळइता भगवं गोयमे एवं वयामी-आउमंतो ! गोयमा ! अत्थि खुलु मे केइ पदेस पुच्छि-यव्वे, तं च आउमो ! अहासुं अहादग्गियिं मे विषा-गेहि सवायं, भगवं गोयमे उदग् पेढालपुत्त एवं वयामी-अविवाइ आउमो ! सोच्चा निमम्म जाणिस्सामो सवायं, उदग् पेढालपुत्त भगवं गोयमे एवं वयामी—॥ ५ ॥

तस्मिंश्च वनखण्डउदग्प्रदेशे भगवान् गौतमस्वामी श्रीवर्धमा-नस्वामिभगवतौ विहरति । आवातन्तरे भगवान् गौतमस्वामी तस्मिन्प्रारामे सह साधुनिवर्धयितः, अद्यान्तरं णमिति-वाक्यालंकारः, उदकाऽऽख्या निग्गमेः पेढालपुत्तः पार्श्वोप-स्थस्य पार्श्वस्वामिशिष्यस्यापत्यं शिष्यः पार्श्वोपस्थीयः स च मेतायो गोविण, यत्नेनेति सप्तम्यर्थं कृत्या । यस्यां दिशि यस्मिन्वा प्रदेशे भगवान् श्रीगौतमस्वामी तस्यां दिशि त-स्मिन्वा प्रदेशे समागत्यैवं वदयमाणं प्रोवाचति ।

अत्र निर्बुद्धिकारोऽप्ययमोन्धानं तात्पर्यं च गाथया दर्शयि-तुमाह—

पासावचिच्चां पु-च्छियाइसो अजगोयमे उदगो ।

सावगपुच्छा वम्मं, सोउं कहियम्मि उवसंतो ॥ २०५ ॥

(पासावचिच्चादि) पाश्चात्पार्श्वस्थ उदकाभिधान आर्यगौ-तमं पृष्ठयान्ति किं तत्, आचकगनं—आचकविषयं प्रश्नं, तद्यथा-भो इन्द्रभूतं ? साधोः आचकाण्युत्तरदाने सति स्थूलपापा-

तिपाताऽऽदिष्विषये तद्वयेषां सुखमवाद्याणां प्राणिनामुपघते स्थाप्यभ्यजनिने तदनुमतिप्रत्ययजनितः कर्मबन्धः कस्माज्ज भवति ? । तथा-स्थूलप्राणातिपाताऽऽदिष्विषये जनिनस्त्वमेव पर्यायस्त्वमेव व्यापारयतो नागरिकवचनितुल्यस्त्वमेव बहिःस्थं व्यापारयन् इव तद्वन्न भङ्गजनितः कर्मबन्धः कस्माज्ज भवतीत्येवप्रश्नस्योत्तरं हृदयान्तर्बौरग्रहणविमोक्षणोपमया दृ-क्षन्वान्, तच्च आद्यकप्रश्नस्योपम्यं गौतमस्वामिना कथितं शु-त्वोद्काऽऽख्यां निम्नेष उपशान्तः-अपगमनस्येहः संवृत्त इति । स्वांमनं सूत्रमनुधियन्-स उद्को गौतमस्वामिनमीपं समाग-त्य भगवन्तमिदमवादीत् । तद्यथा-आयुष्मन् गौतम ! अस्ति मम विद्यते कश्चित्प्रदेशः प्रष्टव्यः, तत्र संहरात्, तं च प्रदेशं यथाश्रितं भवता यथा च भगवता संदर्शितं तथैव मम व्यावृत्तीहि-प्रतिपाद्य । एवं पृष्ठः स चायं भगवान्, यदि वा स ह वादेन सवादे पृष्ठः स हवाक्षं वा शोभनभारतीकं वा प्रश्नं पृष्टस्तमुक्त्वं पेढालपुत्रभगवन्वादीत् । तद्यथा अपि च-आयु-ष्मन्मुक्त्वा : भूत्या भवतीत्यं प्रश्नं निराशयं चावधायं च गुण-होवाचिचारणतः सम्प्रगहं ह्यस्ये, तदुच्यतां विभक्त्यं भवता स्वामिप्रायः 'सवायं' स हवाक्षं सवादे वा उद्कोः पेढालपुत्रं भगवन्तं गौतममेवमवादीत् ॥ ५ ॥

आउमो गोयमा ! अस्मि खलु कुमारपुत्रिणा नाम समणा नि-ग्मथा तुम्हाणं पवयणं पवयमाणा गाहावइं समणोवासंगं उ-व्वसं पणं एवं पक्खळावेति खलुस्य अभिआणं गाहावइं चो-रगहणं विमोक्खल्लयाए तसं हि पाणो हिं गिहाय दंडं, एवं एहं पक्खल्लानां दुप्पच्चक्खवायं भवइ, एवं एहं पक्खल्लवेमाणां दुप्पच्चक्खवावियव्वं भवइ, एवं ते परं पक्खल्लवेमाणा अतिय-रंति सयं पत्तिमं, कस्स च तं हेउं, संमारिया खलु पाणा धा-वरा वि पाणा तसत्ताए पवायंति, तमा वि पाणा यावरत्ताए पवायंति, यावरत्तायाओ विपमुक्खमाणा तसकायंसि उवव-जंति तसकायाओ विपमुक्खमाणा यावरकायंसि उववजंति, तेसि च णं यावरकायंसि उववळाणं ठाणमेयं घत्तं ॥ ६ ॥

तद्यथा-भो गौतम ! अस्तीत्ययं विमोहकप्रतिरूपकां निपात इति बह्वर्चुलितुदीनस्तनश्चायमर्थः-सगित-विद्यन्ते कुमार-पुत्रानां निम्नेषा युग्मवीर्यं प्रवचनं प्रवचनः तद्यथा-हृदयप-त्रिणमोपासकमुपमपेक्षं नियमाद्योपायमेवं प्रत्याख्यायन्ति प्रत्याख्याने कारयन्ति, तद्यथा-स्थूलपु प्राणिषु दृश्यन्तीति दृष्टः-प्राण्युपमर्दस्तं निहाय-परित्यज्य प्राणातिपातनिवृत्तिं कुर्वन्ति । तमिवापवदति-नान्यत्रेति, स्वमनीषिकाया अन्यत्र राजाऽऽद्योमेगेन यः प्राण्युपघातानं न तत्र निवृत्तिरिति । तत्र किल स्थूलप्राणिष्विषेषणात्तद्व्यवधानमुत्तमप्रत्ययदोषः स्या-दित्यशङ्कायान्नाह- (गाहावइ इत्यादि)अस्य चार्थमुत्तराऽऽ-विमोहविश्रयामा । येनाभिप्रायेणां कश्चिद्विद्वान्बैरसमाविष्टकु-र्वन्नाह- (एवं एहमिवादि) एहमिति वाक्यालङ्कारे अवधार-णं वा, पचमेव असप्राणिष्विषेषणत्वेनापरजसूतविशेष-णरहितत्वेन प्रत्याख्यानें गृह्णतां अवकाशां बुध्प्रत्याख्यानं भवति, प्रत्याख्यानमहङ्गलत्वाच्चैवमेव प्रत्याख्यापयता-मिति साधूनां दुष्टं प्रत्याख्यानदानं भवति । किमिति आह-एवं ते आवकाः प्रत्याख्यानं गृह्णन्तः साचवञ्च परं प्र-त्याख्यापयन्तः स्वां प्रतिज्ञामित्यवरन्ति-अतिलक्षणाति(कस्स-

णं हेउं ति) प्राकृत्यैर्यथा कस्माज्जैतारित्यर्थः ? । तत्र प्रतिज्ञा-भङ्गकारणमाह- (संसारिया इत्यादि) संसारो विद्यते येषां ते सांसारिकाः । खलुरत्नलङ्कारे, प्राणिनो-जन्तवः स्थावराः प्राणिनः-पृथिव्यतेजावासुवनस्पतयः स्मरन्ऽपि तथाविधक-र्मोद्घातस्तत्तया-जसत्वेन हिंसायाऽदिभवे प्रत्यायाग्नित-उ-त्पद्यन्ते, तथा जस आदि स्थावरतत्त्वेष्वं च परस्परगमने व्यवस्थितं सत्यवश्यंभावी प्रतिज्ञाविलोपः । तथाहि-नागरिको मया न हन्मव्य इत्येवंभूता येन प्रतिज्ञा गृहीता, स यदा बहिरारामाऽदौ व्यवस्थितं नागरिकं व्यापार्येति कमे-तावता तस्य न भवेत्प्रतिज्ञाविलोपः ? । एवमप्रापि येन जस-वधनिवृत्तिः कृता स यदा तमेव जसं प्राणिनं स्थावरका-यस्थितं व्यापार्येति तस्य न भवेत् प्रतिज्ञाविलोपः ? । भवे-देत्यर्थः ? । एवमपि जसस्थावरकायं समुत्पन्नानां जसानां यदि तथाभूतं किञ्चिदसाधारणं लिङ्गं स्यात्तन्तस्ते जसाः स्था-वरत्वेनाप्युत्पन्नाः शक्यन्ते परिहर्तुं, न च तदस्तीत्येतदर्थ-यितुमाह- (यावरकायाओ इत्यादि) स्थावरकायात्सकाशा-द्विषयम्-अन्तर्कः प्रकारः प्रकल्पे मुख्यमानाः स्थावरकायाऽ-मुया तयोयैश्चापरैः कर्मभिः सर्वाऽऽत्मना जसकायं समुत्प-द्यन्ते, तथा जसकायादपि सर्वाऽऽत्मना विमुच्यमानास्तत्क-र्मभिः स्थावरकायं समुत्पद्यन्ते, तत्र चोत्पन्नानां तथाभूतजस-लिङ्गभावादायप्रतिज्ञालोप इत्येतत्स्यैषैव दर्शयितुमाह- (तेसि च णमित्यादि) तेषां-जसानां स्थावरकायं समुत्पन्नानां गृहीतत्र-सप्राणातिपातविरतेः आद्यकस्याप्यारम्भप्रवृत्ताग्रभैतस्थाव-राऽऽस्यं वास्यं स्थानं भवति, तस्मादनिवृत्तत्वात्तस्येति ॥ ६ ॥

एवं एहं पक्खल्लानां सुप्पच्चक्खवायं भवइ, एवं एहं पक्खल्ल-वेमाणां सुप्पच्चक्खवायिं भवइ, एवं ते परं पक्खल्लवेमा-णा खानियपि सयं पणं, णुएतथ अभिआगेणं गाहावइओ रगहणविमोक्खल्लयाए तममुक्त्वं हि पाणो हिं गिहाय दंडं, एसा मेव सइ भामाए परकमे विज्जमाणे जे ते कोहा वा लोहा वा परं पक्खल्लवेति अयं पि णा उरपमे णो णुआउए भवइ, अविवाइं आउमो गोयमा ! तुम्हे पि एवं रोयइ ॥ ७ ॥

तद्वद्व्यवस्थिते नागरिकदृष्टान्तेन जसमेव स्थावरत्वेनाभूतानां व्यापार्यतेऽवश्यंभावी प्रतिज्ञाविलोपो, यत्तन्त एव मद्रूपया वक्ष्यमाणनीत्या प्रत्याख्यानं कुर्वतां सुप्रत्याख्यानं भवत्येव-मेव च प्रत्याख्यापयतां सुप्रत्याख्यापनं भवति, एवं च ते प्रत्या-ख्यापयतां नातिवरन्ति स्वीयां प्रतिज्ञां मिथ्येतदर्थयितुमाह- (णुक्खल्लेयादि) तत्र गृहपतिः प्रत्याख्यापयमेवं गृह्णाति । तद्यथा-असभूतेषु वत्सप्राणकाले त्रमरेवेनाप्येषु प्राणिषु दृश्यतीति-दृष्टः-प्राण्युपमर्दस्तं विहाय-परित्यज्य प्रत्याख्यानं करोति, तदिह भूतत्वाविशेषणात्स्थावरपार्यायाऽपक्खवधेऽपि न प्रतिज्ञा-विलोपः । तथा नात्रप्राणिषोमेगेन राजाऽऽयिष्योपादय्यत्र-प्रत्याख्यानमिति तथा गृहपतिचौरविमोक्षणत्वेति, एतच्च भ-वङ्गिः सम्यगुक्तम् एतदपि जसकायं भूतत्वाविशेषणमभ्युप-गम्यतामिति । एतदभ्युपगमेऽपि हि यथा स्मृतिकृतिप्रत्या-ख्यायनो दक्षिणवृत्तेऽपि न प्रतिज्ञाविलोपः । तथा जसभूताः स-स्था न हन्मव्या इत्येवंप्रतिज्ञावतः स्थावरहिंसायामिति न प्रत्या-ख्यानानिच्चारः । तद्वेवं विद्यमाने सति मायायाः प्रत्याख्यानवा-चः पराक्रमे भूतविशेषणार्हापरिहारसामर्थ्यं एवं प्रोक्त्या

पेढालपुत्त

मैत्र्या सति दीपपरिहरणोपाये ते केचन कौश्या लोभा-
द्वा परं श्रावकाऽदिकं निर्यिशेषणमेव प्रत्याख्यायन्ति. ते-
षां प्रत्याख्यानं दूतानां सुपाचादौ भवति, युद्धानां चावश्यं-
भावी व्रतविलोप इति । तद्वचनमयमपि नः-अस्मदीयोपदेशऽ-
भ्युपगमो भूतन्वविशेषणविशिष्टः एकः किं भवतां (नो)
नैव नैयथिको-न्यायपक्षो भवति ? इदमुक्तं भवति-भू-
तन्वविशेषणं हि जसन् स्थायरोत्पन्नान् दित्तोऽपि न
प्रतिष्ठाऽतिचारः इत्यपि चेतदाबुधम् गौतम ! तुभ्यमपि
रोचते ॥ ७ ॥

सवायं भगवं गोयमे ! उदयं पेढालपुत्तं एवं वयासी-
आउसंतो ! उदगा ! नो खलु अरुहं एवं रोषइ,
जे ते समणा वा माहणा वा एवमाइक्वंति-० जाव
पक्वेति, गो खलु ते समणा वा गिग्गंथा वा भा-
सं भांमंति, अणुताविंयं खलु ते भासं भांमंति, अ-
व्माइक्वंति खलु ते समणे समणोवासए वा, जेहिं
वि अमेहिं जीवेहिं पाणेहिं भूणंदिं सत्तेहिं संयमयंति
ताण वि ते अव्माइक्वंति, कस्स गं तं हंउ ? , संमागिग
खलु पाणा तसा वि पाणा थावरत्ताए पचायंति, थावरा
वि पाणा तमत्ताए पचायंति, तमकायाआ विण्णुपच्-
माणा थावरकायंमि उववज्जेति, थावरकायाआ विण्णुपच्-
माणा तमकायंमि उववज्जेति, तेमिं च गं तसकायंमि
उववज्जायं ठाणमेयं अयत्तं ॥ ८ ॥

एवमेतद्यथा मया व्याख्यातम् । एवमभिहितो गौतमः सद्वाचं
सवादं वा तमुदकं पेढालपुत्रमेव व्यवमाणमवादीत् । तद्य-
थानो- खलवायुष्मन्मुदक ! अस्मभ्यमेतदेवं यतथा त्वयाव्यते
तद्वाचन इति । इदमुक्तं भवति-यदिदं जसकायविरतो भू-
तन्वविशेषणं कियते, तन्निरर्थकतयाऽस्मभ्यं न राचन इति
तदेवं व्यवस्थितं भो उदक ! येन श्रमणा वा ब्राह्मणा वा
एवंभूतशब्दविशेषणत्वेन प्रत्याख्यानमावृत्तयेः परः प्रपु-
रुतथैव आपन्नं प्रत्याख्यानं स्वतः कुर्वतेः कारयन्तश्चे-
धमिति-सविशेषणं प्रत्याख्यानं जायते, तथैवमेव-सविशे-
षणप्रत्याख्यानप्रकरणवासरे सामान्येन प्रकुरयन्ति , एवं च
प्रकुरयन्ते न खलु ते श्रमणा वा निर्यथा वा यथार्था प्रापां
आपन्ते, अपि त्वनुतापयतोऽनुतापिका तां तथाभूतां च खलु
ते भाषां आपन्ते, अथवा भाषणे शरणेण जानता वीचा-
तस्य सतोऽनुतापा भवन्तिरयतांऽनुतापिकत्वेन इति । पु-
नरपि तेषां आविशेषणप्रत्याख्यानतामुत्तरगतोपेक्षामावि-
ष्यति-अव्माइक्वंति इत्यादि ते हि सविशेषणप्रत्याख्या-
नवादिनो यथावस्थितं प्रत्याख्यानं ददन्तः साधून् युद्धतश्च
श्रमणोपासकान्प्रत्याख्यानं-अभूततां पोद्धावन्तानां प्रत्याख्यानं
ददन्ति । किं चाप्यु- (जहिं चित्तादि)पक्वपण्डितु प्राणिषु-भू-
तेषु जीवेषु सर्वेषु विषयभूतेषु विशिष्य ये संयमं कुर्वन्ति
संयमयन्ति । तद्यथा-ब्राह्मणेन न भया हनन्तव इत्युक्ते
स यथा वृष्णिमनरे तिस्रो वा व्यवस्थितो भवति, तद्वचं
ब्राह्मणवध आपयते, भूतशब्दाविशेषणतदेवं तान्यपि
विशेष्यव्रतानि सूकरो मया न हन्तव्य इति एवमादीनि ते-

भूतशब्दविशेषणवादिनोऽप्याख्यायन्ति-दृश्यन्ति । किमिष्यत
आह- (कस्स खामियादि) कस्मादेतोस्तदसद्भूतं दृश्यं भव-
तीति ? यस्मात्संसारिकाः खलु प्राणाः परपरजालितसंक्रम-
णमाजौ यतस्तत्त्वज्ञाः प्राणिनः स्थावरत्वेन प्रत्यायान्ति,
स्थावराश्च असन्त्येनेति । जसकायाश्च सर्वाऽऽसन्ना जसाऽऽ-
युक्तं परित्यज्य स्थावरकायं तद्योग्यकर्मोपादानादुपपद्यन्ते, त-
था स्थावरकायाश्च तदायुष्काऽऽदिना कर्मणा विमुच्यमाना-
स्त्वसकायं समुपपद्यन्ते, तेषां च असकायं समुपपन्नानां स्थानमे-
तत्त्वसकायाऽऽस्यमघात्यम्-अघाताहं भवति । यस्मात्तत्र श्राव-
केण असामुद्दिश्य स्थूलप्राणानिपातविरमणं कृतं, तस्य ती-
प्राण्यवसायोपादकस्याङ्गोक्तगहितत्वात् । तत्रासौ स्थूल-
प्राणानिपातानिब्रुवन्तस्त्वाश्रुर्या च तस्यस्थानमघात्यं वर्तते,
स्थावरकायाश्चानिब्रुवन्ति इति तद्यथावयथा तत्स्थानं घाय-
यन्ति । तद्वचं भवदभिप्रायेण विशिष्टसंवादेऽहं सनादि प्राणा-
निपातनिब्रुता कृतयामपरपर्यायाऽऽप्ये प्राणिनं व्याप्रा-
यतो व्रतभङ्गो भवति, ततश्च न कस्यचिदपि सम्यग्गतपालने
स्यादित्यवमप्रत्याख्यानमसद्भूतदोषोद्धावने भवन्तो ददन्ति ।
यदपि भवद्भिर्वर्तमानकालविशेषणत्वेन क्लृप्ताऽयं भूतश-
ब्द उपादीयतेऽस्मावपि व्यामंहाय केवलमुपतिष्ठन् । तथा-
हि-भूतशब्दोऽयमुपमानेऽपि वर्तते । तद्यथा-देवलोकाभूतं न-
गराभिदं, न देवलोका एव तथाऽपि असंभूतानां असंसृ-
शानामेव प्राणानिपातनिब्रुतिः कृता श्रावन् न जनाभामिति ।
अथ तादर्थ्यं भूतशब्दोऽयं, यथा शरीराभूतमुदकं शीतमित्य-
र्थः । एवं भूतभूतास्त्वसत् प्राप्तास्तथा च सति भूतशब्देनैव
गतयोपार्पितकथं स्यात् । अथैवमपि स्थिते भूतशब्दोपा-
दानं क्रियते, तथा च सत्यमिदमसद् स्यात् । तथाहि-सौ-
रभूतविकृतः प्रत्याख्यानं करोम्येवं भूतभूतं मे ददस्वैवं य-
दभूतः पटभूत इत्यवमादावप्यप्युपायमानं ॥ ८ ॥

तदेवं निरन्तरे भूतशब्दे सत्यमुदक आह—

सवायं उदए पेढालपुत्तं भगवं गोयमे एवं वयासी-
कयेर खलु ते आउसंतो गोयमा ! तुम्हं वयह-तमपाणा
तमा आउ अन्नहा ! । सवायं भगवं गोयमे उदयं पेढा-
लपुत्तं एवं वयासी-आउसंतो उदगा ! जे तुम्हं नयह-त-
सभूता पाणा तमा ते वयं वयासी तमा पाणा, जे वयं व-
यासी तमा पाणा ते तुम्हं वयह तमपुषा पाणा, एए संति
द्वे ठाणा तुज्जा एगट्टा, किमाउसो ! इमे मे सुपणीयतराए
भवइ, तमभूया पाणा तमा, इमे मे दुपणीयतराए भवइ,
तमा पाणा तमा, ततो एगमाउसो ! पडिकोहए एकं अ-
भिगंइह अयं पि भदो सं सो णेआउए भवइ ॥ ९ ॥

सद्वाचं सवादं वा उदकः पेढालपुत्रो भवन्तर्गतममेवमवा-
दीत् । तद्यथा-हे आयुष्मन् गौतम ! कतराप्राणिनो वृष्यं वध-
यन्ता एव ये प्राणाः प्राणिनस्त एव जसाः प्राणा इति, उता-
न्यथेति, एतेषु भगवान् गौतमस्तमुदकं सद्वाचं पेढालपुत्र-
मेवमवादीत् । तद्यथा-आयुष्मन्मुदक ! यान् प्राणिनो वृष्यं वध-
यन्तस्तस्त्वसत्प्राणाऽऽसन्ताः प्राणिनो भवन्तो नास्त्येवमवा-
दि तु । वर्तमानकाल एव जसाः प्राणा इति, तानेव वयं वधामः
जसास्त्वसत्वे प्राप्तास्तत्कालवर्तिन एव जसाः प्राणा इति ।

एतदेव व्यस्येन विमलिपुराह- (जे बसित्यादि) यन्वयं
वदामस्मा एव प्राणास्माः प्राणास्तामेव श्रुयमेवं वदथ
ब्रह्मभूता एव प्राणास्माभूताः प्राणाः एवं च व्यवस्थिते एते
अनन्तरोक्ते इ अपि स्थाने एकार्ये-तुल्ये भवतो न ह्यार्थभेदः
कश्चिदस्यम्यत्र शब्दभेदादिति, एवं च व्यवस्थिते किमायु
रमृतं ? युष्माकमयं पक्षः सुष्ठु प्रसीततरो-युक्तिपक्षः प्रति-
भासते ? तद्यथा-ब्रह्मभूता एव प्राणास्माभूताः प्राणा इति,
अयं तु पक्षो दुःप्रसीततरो भवति प्रतिभासते भवताम् ? । त-
द्यथा-ब्रह्मा एव प्राणास्माः प्राणाः, सन्ति वैकान्ध्वेन भवतां
काऽयं व्यामोहो ? , येन शब्दभेदमाश्रित्या एकं पक्षमाकां,
श्रुयथ, द्वितीये त्वभितरश्च इति । तद्यमपि तुल्येऽप्यर्थे स-
त्यकस्य पक्षस्याऽऽकांशमपरस्य सविशेषणपक्षस्याभिनन्दन
मित्येव द्वावप्युपगमो भवतां नो नैयायिको-न न्यायोपपन्नो
भयश्रुभयोरपि पक्षयोः समानत्वात्, केवलं सविशेषणपक्षे
भूतशब्दोपादानं मोहमावहतीति ॥ ६ ॥

यच्च भवताऽस्माकं प्रादोषोद्भवावनमकारि । तद्यथा ब्र-
ह्मज्ञानं वधनिवृत्तौ तदभ्येष्टां वधानुमतिः स्यात् साधोः, तथा
भूतशब्दोपादानेऽन्तरमेव ब्रह्मं स्थावरपर्यायाऽप्येवं व्यापा-
दयतो ब्रह्मज्ञ इत्येतः कुबोधाज्जातं परिहर्तुकाम आह-

भगवच्च यं उदाहृतं संतेगदामा मयुस्सा भवेति, तेसिं
च यं एवं वृत्तपुष्टवं भवद्-स्यो त्वलु वयं संचाएमो भुंडा
भविचा अगाराभा अगारापरिं पवड्छण, सायवं एहं अणु
पुव्वंयं शुचस्स सिमिससापो, ते एवं सख्येति ते एवं स-
खे उवयंति ते एवं सखे ठावयंति नस्तथ अभिआएणं गा-
हावचोःग्गहणविमोक्खणयाए तमेहि पाखेहि निहाय
दंदं, तं पि तेसिं कुसलेव भवद् ॥ १० ॥

(भगवच्च यमित्यादि) यमिति वाक्यालङ्कारे । भगवान्
गीतमस्वामी, चशब्दः पुनः शब्दार्थे । पुनराह । तद्यथा-सन्ति
विद्यन्ते एके केचन लघुकर्माणां मनुष्याः प्रव्रज्यां कर्तुम-
समर्थाः, तद्व्यतिरिक्तैरेव धर्मे चिकीर्षवस्तेषां वैवमध्यवसा-
यिनां साधोर्धर्मोपदेशप्रवणस्याप्रत इदमुक्तपूर्वं भवति ।
तद्यथा-मोः साधोः न खलु वयं शक्नुमो मुण्डा भवितुं
प्रव्रज्यां प्रहोतुमगाराः-गृहाद्वनगाराः-साधुभारं प्रतिपनुं,
वयं शक्नुमस्तेषां कर्मशो गोत्रस्येति गां ज्ञायत इति गोत्रं
साधुभारं तस्य साधुभावर्यं पर्यायं परिपालयाऽऽमानमनु-
स्तेययिष्यामः । इदमुक्तं भवति-पूर्वं देशविरतिकृततया आ-
वकधर्मं गृहधर्मोपयमनिष्ठामनुपालयामस्ततोऽनुकमेण प-
ञ्चाङ्गमण्यधर्ममिति । तत एव ते संख्यां व्यवस्थां आवयन्ति
प्रत्यास्थानं कुर्वन्तः प्रकाशयन्ति । तद्यथा-नाम्यप्राभिमयोगेन, स
च अभिमयोगो राजाऽभिमयोगो गणभिमयोगो बलभिमयोगो देवता-
ऽभिमयोगो युधनिग्रहः अथैवमादिनाऽभिमयोगेन व्यापादयन्तोऽपि
ब्रह्मं न ब्रह्मब्रह्मः । तथा-गृहपतिर्बो-विमोक्षणतत्त्वस्याय-
मर्थो-कस्याचिद्विशुद्धपतेः पदं पुत्राः, नैव सत्यपि विद्विताम्,
इकमाऽऽप्यते महति विस्ते तथाविधकर्मोद्वाद्वाज्जुलभाण्डा
गारे चौमकारि, राजपुत्रवैष्य अवितर्यताभिमयोगेन गृही-
तास्ते इत्येकं । परे स्वभ्यया व्यावृज्यते, तद्यथा-

रजस्ये नगरे रजस्येनो नाम राजा, तेन च परितुष्टेन रत्नमा-
हाऽप्रमद्विषयमुत्तमानः पुरस्य कौमुदीप्रचारोऽनुज्ञातः, तद्व-

गम्य नागरलोकनार्पा राजानुमत्या स्वकीयस्य स्वीजनस्य
तथैव कीदृशमनुमतं, राजा च नगरे सङ्घिहिशमशब्दमाधो-
यितम् । तद्यथा-अस्मत्तोषरि कौमुदीमहोत्सवं प्रवृत्त यः
कीञ्चिदुपयुक्तः समुपलभ्यते नागरमथ्ये तस्याविज्ञितिकः शरीर-
निग्रहः क्रियते इत्येवं च व्यवस्थिते सत्यकस्य वणिजः
पदं पुत्राः, ते च कौमुदीद्वारेण क्रयविक्रयसंव्यवहारस्यप्रतया
तावत्स्थितया यावत्स्थिताऽस्तनुपगतान्, तदन्तरमेव स्थ-
गितानि च नागरद्वाराणि तेषां च तत्कालाभ्युत्थानं निर्गमन-
मभूत्, ततस्ते भयसंभ्रान्ता नागरमथ्य एवाऽऽस्मानं गोपयि-
त्वा स्थितान्ततो निष्क्रान्ते कौमुदीप्रचारि राजाऽऽज्ञातः
समाह्वयाऽऽदिष्टा यथा सम्यक् निरूपयत ययं नात्र नगरे
कौमुदीवारं कश्चिदुरुपो व्यवस्थित इति । नैरप्यारक्षिकैः
सम्यक् निरूपयिद्विरुपलभ्य वृद्धयिक्तपुत्रवृत्तान्तो यथा-
वस्थित एव राजं निवेदिताः । राजाऽऽज्ञातः प्रकृतिपतेन तेषां
वर्णामपि यद्यः समादिष्टः । ततस्तत्पिता पुत्रवधसमाकर्ण्य-
गुणशोकाविह्वलंऽकाण्डाऽऽपतितकुलस्योद्भास्यतोऽननः किं
कस्यतस्मादनुमत्याऽगणितविधेयाविधेयविशेषो राजानमुप-
स्थितोऽवशीर्य गह्रदया गिरा । यथा-मा कुया देवास्माकं कु-
लस्य, गृहतामिदमस्मदीयं कुलकमाऽऽप्यातं सखुतोऽपार्जितं
प्रभूतं द्रविणज्ञानं, मुरुयतां मुच्यताममी पदं पुत्राः, क्रियता-
मयमस्माकमनुग्रह इति । एवमभिहितो राजा तद्वचनमनाक-
र्यं पुनरपि सविशेषमादिदेश-असावपि वणिक्तत्वं यथाऽऽ-
शङ्को सर्वमोक्षदानमिषाणं राजानमवेष्य पञ्चानां मोचनं या-
चितवान्, तानप्यसौ राजा न मोक्षमता इत्येवमभिगम्य
चतुर्भोजनकरो सादरं विह्वलयांते, तथापि राजा तमना-
हस्यं कुपितवदनं एव स्थितः, तत्तत्तयाणां विमोचने कृताऽऽ-
व्रस्तत्पिताऽभूत्, तानप्यमुञ्चन्तं राजानं ज्ञात्वा गणित-
स्वापराधो द्वयोर्भोजनं प्रार्थितवान् । तत्राऽप्यवज्ञाप्रधानं नृप-
निमग्नमथ्य नतः पौरमहत्समसेनो राजानमेवं विह्वलवान् ।
तद्यथा-नेव । अकाण्ड एवास्माकं कुलस्यः समुपस्थितः,
तस्माद्वच भवन् एव त्राणयात्मनः क्रियतामेकमप्युपवि-
मोचनेन प्रसाद इति भगिन्त्या पादयोः सपौरमहत्समः प-
तितो, राजाऽपि संजानाऽनुकस्येन मुक्तस्तेदेको ज्येष्ठपुत्र इ-
ति । तदेवमथ हृष्टान्नस्य दाघोन्तिकयांजनेयम् । तद्यथा-
साधुनाऽभ्युपगतसम्यग्दर्शनमवगम्य आवकमखिलप्राणाति
पातविरतिप्रदं प्रति बोधितोऽप्यशक्तितया यदा न सर्व-
प्राणातिपातविरतिं प्रतिपद्यते, यथाऽसौ राजा वणिजाऽत्यर्थं
विज्ञापितोऽपि न वडपि पुत्रान् मुमुक्षति, नापि पञ्चकुल-
स्त्रिद्विसंस्थानं पुत्रामिति । तत एकविमोक्षणेनाऽऽस्मानं कृ-
तार्थमिव मन्त्रमानः स्थितोऽसावेवं साधोरपि आवकस्य
यथाशक्तं नतं गृहतस्मदनुकमवायुमन्तदानमविवक्षमि-
ति, यथा च तस्य वणिजो न शेषपुत्रवधानुमतिशेषो-
ऽप्यस्येवं साधोरपि न शेषवाणिजवधानुमतिप्रत्ययजनितः
कर्मबन्धो भवति, किं तर्हि ? , यदेव ब्रह्मं गृहीत्वा या-
नेव सत्त्वात् वाद्वारं संकलजप्राणिवधनिवृत्त्या एकाति
तन्निमित्तः कुशलानुबन्धं पश्येतस्त्वेव दर्शयितुमाह-
(तसेहिमित्यादि) ब्रह्मस्थीति ब्रह्मा ग्रीष्मयाऽऽप्यस्तेभ्यः
काशराजिवाय निहाय वा परिरयज्जपेन यावद् । कम् ? ।—
वृष्टयनीति द्यूतस्य परिरय्य, अत्रापि प्राणातिपात-
विरतिं गृहीत्वेत्यर्थः, तदपि च ब्रह्मप्राणिनिपातविरमण्यव्रतं

अथुपुत्रादेर्हो अत्यि शं से परिग्रह्य जे शं सप्तशोवास-
गस्स सव्वपायेहि सव्वभूएहि सव्वजीवेहि सव्वसत्तेहि
हंदे निक्खित्ते मवइ, कस्स शं तं हंउं ? तंसारिया खलु
पाखा, तत्ता, वि पाखा थावरताए पच्चायेति, थावरा वि
पाखा ससत्ताए पच्चायेति, तसकापाआ विपुमुच्चवया
सव्वे थावरकायंसि उववज्जांति, थावरकापाओ विपुमु-
च्चवाया सव्वे तसकायंसि उववज्जांति, तेसि व शं तम-
कायंसि उववज्जांति ठाण्णमेयं अघत्तं, ते पाणा वि उरुचंति,
ते तसा वि उरुचंति, ते महकाया ते चिरिद्धिया, ते बडु-
वरगा वाआ भेहि समशोवासगस्स सुपक्कसखं अभन्ति,
ते अण्णमरागा पाखा भेहि समशोवासगस्स अण्णव-
कसां भवइ, ते महया तसकापाओ उववत्तस्स उवहि-
यस्स पडिविगयस्स जणं तुम्भे वा अणो वा एवं वदह-
यत्थि शं से केइ परिघाए जं से समशोवासगस्स
एगपाणाए वि दंढे थिक्खित्ते अयं पि भेदे से यो ये-
याउए भवइ ॥ १३ ॥

(सवायमित्यादि) सज्जाचं, सवादे वा तमुदकं पेटालपुत्रं
गौतमस्वायेवमवादीत् । तथाया—नो खलवायुधमनुदक । अ-
स्माकमिच्छन्ममगच्छेदो आधोपासकान्ना ५ अस्मिन्सिद्धं संस्कृत-
मिच्छोवाचयेति तत्रिहापि तथोक्तोच्चारितमिति, तत्रैवमस्माकं
संयथिचिन्ता घट्टकमेव नैतद्वाच्यं, किं तर्हि ? सुपक्कमिच्छा-
प्रवादेनैतद्वशोभनम् । इदमुक्तं भवति—अस्मद्वज्जस्येनस्य चो-
द्ध्यव्यानुधानमेव । तथाहि—नैतद् भूतं अ व भवति नापि क-
वाचिज्ज्ञविषयति यदुक्तं सर्वेऽपि स्थावरा निक्षेपतया अस-
स्यं प्रतिपद्यन्ते, स्थावरान्धामानस्यारत्नानां वासंक्षेपयत्वेन
तदाधारत्वायुपपत्तेरित्यभिप्रायः । तथा तसा अपि सर्वेऽपि न
स्थावरस्यं प्रतिपद्या न प्रतिपद्यन्ते नापि प्रतिपद्यन्ते । इदमुक्तं
भवति—यद्यपि विवक्षितकालवर्तिनस्त्रयाः कालपर्यायेण
स्थावराकार्यान्वेन वास्तव्यं तथा ५ उपपरम्परसंवापस्य
असत्सत्त्वमुक्त्वा कथाविद्विपि असकायशून्यः संसारा भ-
वन्तीति, तद्वत्सम्भवेन चोपायमेवमेव, सुपुण्यसम्भवे
अवश्यं यत्तं सुपुण्यमुपगमनैव परिहितमेत तत्रैव परामि-
त्रायेण परिहरति—अस्मत्सोपायायः स कायस्स भवदभिप्राये-
ण यदा सर्वेऽपि स्थावरास्त्रास्यं प्रतिपद्यन्ते तद्विषययोपि
अवस्थाविशेषे अवस्थापितस्य कृतवत्समाकृतिविनिर्मुक्त-
सत्तः असत्त्वेन च असद्व्युपगमनेन सर्वप्राणिनामुत्पत्तेः लेख
सर्वप्राणिभिरसत्त्वेन भूतेनैवस्यैः कारणभूतैः तेषु वा विषय-
भूतेषु दृश्ये निश्चितः—परित्यक्तः । इदमुक्तं भवति—यदा सर्वेऽपि
स्थावराः अवद्विप्रायेण असत्त्वेनोत्पद्यन्ते तदा सर्व-
प्राणिविषयं प्रत्याकथ्यते अस्मद्व्यासकस्य भवतीति । एत-
देव प्रश्नपूर्वकं दर्शयितुमाह—(कस्स शं हेइमित्यादि)
सुगमं, यावत्तसकाये समुपपन्नानां आनमेतदवस्था—आपाताहिं
तत्र श्रितिसज्जावादिष्यमिप्रायः । ते च प्रसा नरकत्वयिक्करा-
मरणाभिजाः सामान्यसंज्ञया प्राणिनोऽप्यविधीयन्ते । तथा
विशेषसंज्ञया भववत्तनोपेतत्वात्सत्ता अणुपचरन्ते । तथा म-
हान् कायः शरीरं येषां ते महकायाः, वैकिण्णशरीरस्य यो-

जनलक्षणमाशुत्वमिति । तथा—विश्वस्वतिकाः प्रवर्तिशरणा-
कराण्यमपरिमाणाभाङ्गवस्थितः, तथा ते वाचिन्मन्त्रा बहु-
भा भूयन्ता यैः अमशोवासकस्य सुपुण्यत्वात् न भवति,
नानाभूदिय तेन अत्यव्यापकस्य प्रथमासद्व्युपगमनेन च
अवस्थावत्तराणां असत्त्वेनाप्येकैरतस्तेऽस्मत्तरकाः प्राणिनो यैः
करणभूतैः आणकस्याप्राप्त्यवधानं भवति । इदमुक्तं भवति—
अपराधव्याप्राभावितावात्र सत्यमेव ते येनप्रत्याख्यात-
मितीत्ययं पूर्वोक्त्या मीत्या (से) तस्य अमशोवासकस्य म-
हत्त्वसत्तावायुपराशक्तस्य—अपराधस्य प्रतिविरोधस्य सत्तः सु-
पुण्यत्वात् न भवतीति संक्षेपः, तदेवं व्यवस्थिते, एवमिति
वाक्यालङ्कारे, यद्यप्येवमप्यो वा कश्चित्तद्यथा—नास्य-
त्वावस्थाभिः सुवमम्, वरवत् (यो वेवावत्तः मन्त्रः) ॥ १३ ॥
साम्प्रतं प्रसनां स्थावरसोपायाऽप्यवधानं ५ यावत्तमेवमिति न
प्रत्यक्षं भवतीत्येवमप्यप्रतिज्ञयेन हृदयतत्त्वस्याह—

अगवं च शं उदाह् नियंठा खलु पुत्तिपप्पा भाउसंते !
नियंठा इह खलु संतेगहाया मणुस्सा भवंति, तेसि व शं
एवं कुवुक्कं भवइ जे इमे मुंढे भन्ति आगारमो
आ(अ)गुगारिणं पक्कइ एसि च शं आमारंताए हंदे
थिक्खित्ते, जे इमे आगारमावसंति, एएणि शं आमारंता-
ए दंढे शं थिक्खित्ते, केइ च शं समशोवाज
वसाइ चउपंमाइ छट्टइसमाइ अण्णपरो वा भुज्जपरो
वा देसं दूरंतिआ आगरमावसंति ? । इत्ता वसेजा, तस्स
शं तं गारवंथं वहायासम से पक्कखाये भंगे भवइ ? । यो-
तिण्णे समंढे, एवमेव समशोवासगस्स वि तसेहि पा-
येहि दंढे थिक्खित्ते, थावरोहि पायेहि दंढे यो थिक्खित्ते,
तस्स शं तं थावरकायं वहायासम से पक्कखाये
यो भंगे भवइ, से एवमायाह ?, थिणंठा ! एवमा-
याणियवं ॥ १४ ॥

(भगवं च एवमित्यादि) एवमिति वाक्यालङ्कारे । अथद्वः
पुनःस्मृत्यैः पुनरपि भगवन् गौतमस्वायेवमाह—सौद्धस्यप-
रिच्छाप्रयोगस्तस्मिन् ततः स्मरितस्य साक्षिणः कर्तुमिच्छत्—
निर्गन्धाः! युष्मत्संज्ञाविराः स्तुतप्रवृत्त्यास्तथा—आयुष्मन्ते! नि-
र्गन्धाः! युष्माकमप्येतद्व्यवसायमाभिमतमस्तद्विच्छेति । अथ-
एवमेव चेदमाह—युष्माकमप्येतद्विमतं यद्दं वस्मि । तद्यथा-
शान्तिरुपशमस्तत्प्रधाना एके केचन मनुष्या भवन्ति, न
आरकतिष्येष्टेवाः किं तर्हि ? मनुष्याः, तेऽपि नरकमूर्तिजा
नऽपि स्वेच्छा अन्नाद्यो वा, तेषां कार्येष्टोपायानामुपसम-
ग्रथानामनेतदुक्तं भवति, अयं व्रतप्रवृत्तिश्चेत्यो भवति ।
तद्यथा—ये इमे मनुष्या भूत्वाऽगाराह—गृहाभित्तानामगारात्
प्रतिपन्नाः, प्रमज्जिता इत्यर्थः । एतेषां चोपयामरणात्ते म-
वा वृद्धो निश्चितः—परित्यक्तो भवति । इदमुक्तं भवति—
कश्चित्तद्यथायि मनुष्यो यतीउद्दिश्य अतं गृह्णाति, तद्यथा—
न मया यावज्जीवं यतयोऽर्हत्तव्याः, तथा ये केमेऽगारं—गृह-
वासमावसन्ति तेषां दृश्यो नितित इत्येवं कथाविद्वि व्रत-
प्रवृत्तिश्चेत्यो व्यवस्थिते सति इदमप्यदिश्यते—तत्र केचन
अमन्त्राः—अमज्जिताः किमन्तमपि कालं प्रमय्यपयार्थं प्रति-

पादय, तमेव कालविशेषं दर्शयति-यावद्वायं कालादि पञ्च वा पञ्च दश वा, अस्य चोपलक्षणार्थेवात्मनोऽपि कालविशेषो द्रष्टव्यः । तमेवाऽऽह-अथनरं वा प्रभूतनरं वा कालं तथा-देवं च (इहोत्तरं तत्) विहाय कुतस्मिन् कर्मोद्घातधावि-धवारिणेतनरं—गृहवासं वसिष्ठगृहस्था भवेयुरित्येवंभूतः पर्यायः किं सम्भाव्यते ? उत नेत्येव पृष्टा निषेधः प्रत्युक्तः-हन्त ! गृहवासं व्रजेयुस्तस्य च यतिवधगृहीतव्रतस्य तं गृह-स्थं व्यापादयतः किं व्रतभङ्गो भवेत् ? उत नेति । आहुः-नेति, एव-मेव धर्मणोपासकस्यापि त्रिषु वृद्धो निजिज्ञो न स्वाचरे-ष्विति, अतस्त्वं स्वाचरपर्यायाऽऽप्येवं व्यापादयतस्तत्त्वत्या-क्यानामङ्गो न भवतीति ॥ १४ ॥

सम्प्रतं पुनरपि पर्यायाऽऽप्यवस्थाप्यधावं दर्शयितुं द्वितीयं दृष्टान्तं प्रत्याख्यातुविययगतं दर्शयितुकाम आह—

भगवं च यं उदाहु निगंठा खलु पुच्छिज्यव्वा-आउसंतो ! निगंठा ! इह खलु गाढावर्ह वा गढावर्षुषो वा तदृष्यगार-हिं कुलेहिं आगम्य धर्मं सवणवाचित्यं उवसंक्रमेजा ? । इ-ता उवसंक्रमेजा । तसि च यं तदृष्यगारं धर्मं आ-इक्खियव्वं ? । इता आइक्खियव्वं । किं ते तदृष्यगारं धर्मं सो-च्चा शिस्सम एव वएजा-इयमेव निगंथं पावयणं सच्चं अयुत्तरं केवलियं पडिपुसं ससुद्धं खेयाउयं सल्ल(ग)कत्तणं सिद्धिमगं छुत्तिमगं निज्जाखमगं निव्वाणमगं अवि-तहमसंदिद्धं सव्वदुक्खपडिीयमगं पत्थं उिया जीवा सि-ज्झंति वुज्झंति मुच्चंति परिणिवार्यंति सव्वदुक्खाण-मेतं करंति, तमाणाए तथा गच्छामो तथा चिट्ठामो तथा शिसीयामो तथा तुयट्ठामो तथा भुज्जामो तथा भा-सामो तथा अक्खुट्ठामो तथा उट्ठाए उट्ठेमो णि पाणाणं भूयाणं जीवाणं सत्ताणं संजयेणं सव्वपाणो णि वएज्जा ? । इता वएजा । किं ते तदृष्यगारा कपंति पव्वाचित्तए ? । इता कपंति । किं ते तदृष्यगारा कपंति मुंडाचित्तए ? । इता क-पंति । किं ते तदृष्यगारा कपंति सिक्खाचित्तए ? । इता क-पंति । किं ते तदृष्यगारा कपंति उव्वाचित्तए ? । इता क-पंति । तसि च यं तदृष्यगाराणं सव्वपाणोहिं जाव स-व्वसत्तोहिं दंडं शिक्खित्ते ? । इता शिक्खित्ते । से यं एया-रूवेणं विहारंणं विहरमाणां जाव वामाहिं चउपचमाहिं छट्ठ-हसमाहिं वा अप्पयरो वा भुज्जयरो वा देसं दुज्जत्ता अगारं वएजा ? । इता वएजा । तस्म यं सव्वपाणोहिं जाव सव्वस-त्तोहिं दंडं शिक्खित्ते ? । यो इण्ठे सपट्ठे से जे स जीव जस्स परेणं सव्वपाणोहिं जाव मव्वसत्तोहिं दंडं यो शि-क्खित्ते, से जे से जीवे जस्स आरंणं सव्वपाणोहिं जाव सत्तोहिं दंडं शिक्खित्ते, से जे से जीवे जस्स इयाणि सव्वपाणोहिं जाव सत्तोहिं दंडं यो शिक्खित्ते भवइ, परेणं असंजए आरंणं संजए, इयाणिं असंजए, असं-जवस्य यं सव्वपाणोहिं जाव सत्तोहिं दंडं यो शिक्खि-

से भवइ, से एवमायाणइ ? शिणंठा !, से एवमायाणिय-व्वं ॥ १५ ॥

(भगवं च श्रुमित्यादि) भगवानेव गौतमस्वाम्येवाऽऽह । तद्यथा-गृहस्थाः धर्मीनामप्रतिके समागत्य धर्मं श्रुत्वा स-म्यक्त्वं प्रतिपद्य तदुत्तरकालं संजातवैराग्याः प्रवृत्त्या गृ-हीत्वा पुनस्तथाविधकर्मोद्घातामेव त्यजन्ति, ते च पूर्वं गृहस्थाः-सर्वाऽऽरम्भवृत्तास्तदारतः प्रवृत्तिताः सन्तो जी-वोपमहंपरित्यक्त्वृद्धाः पुनः प्रवृत्त्यापरित्यागे सन्ति नो प-रित्यक्त्वृद्धाः, तदेवं तेषां प्रत्याख्यातृणां यथाऽवस्थाप्येवऽप्य-न्यधावं भवत्येवं असत्स्वाचरयोरपि द्रष्टव्यम् । एतच्च " भगवं च श्रुत्वाहु " इत्यादिग्रन्थस्य " से एवमायाणियव्वं " इत्येतत्प-थेवसानस्य तात्पर्यम् । अक्षरघटना तु सुगमंति स्मृज्जा कार्या । तदेवं द्वितीयं दृष्टान्तं प्रदर्शयानुना तृतीयं दृष्टान्तं पर-तीर्थिकोद्देशेन दर्शयितुमाह—

भगवं च यं उदाहु निगंठा ! खलु पुच्छिज्यव्वा-आउसं-तो निगंठा ! इह खलु परिण्वइया वा परिण्वइआओ वा-अनवरंहेतो तित्थायथेहिंतो आगम्य धर्मं सवणव-चित्यं उवसंक्रमेजा ? । इता उवसंक्रमेजा । किं तसि तदृष्य-गारं धर्मं आइक्खियव्वं ? । इता आइक्खियव्वं । तं चेव उवहाचित्तए जाव कपंति ? । इता कपंति । किं ते तदृष्यगारा कपंति संभुंजित्तए ? । इता कपंति : तेषं एयारूवेणं विहारंणं विहरमाणा तं चव जाव अगारं वएजा ? । इता वएज्जा । ते यं तदृष्यगारा कपंति संभुं-जित्तए ? । यो इण्ठे सपट्ठे से जे स जीव जे परंणं नो कपंति संभुंजित्तए, से जे से जीवे आरंणं कपंति संभुंजित्तए, से जे से जीवे जे इयाणि यो कपंति संभुंजित्तए, परंणं असंजए आरंणं समण-इयाणि असंजए, असंजएणं सद्धिं यो कपंति समणां निगंथाणं संभुंजित्तए, से एवमायाणइ ? शिणं-ठा !, से एवमायाणियव्वं ॥ १६ ॥

(भगवं च श्रुत्वा इति) इत्यादि जाव से एवमायाणियव्वं (ति) उत्तानार्थम् । तात्पर्यार्थसम्बन्धम्-पूर्वं परिभाषाकाऽऽदयः सन्तो ऽसंभोग्याः साधूनां गृहीतआमस्याः साधूनां संभोग्याः संवृत्ताः पुनस्तदभावे त्वयंभोग्या इत्येवं पर्यायाऽन्यधावे असत्स्वाचरगणामप्यायोजनीयमिति ॥ १६ ॥

तदेवं दृष्टान्तत्रयं—प्रथमे दृष्टान्ते इत्यन्यविषयभूतो यतिगृ-हस्थभावेन पर्यायभेदो दर्शितो, द्वितीयं दृष्टान्ते प्रत्याख्यातु-विषयगतो गृहस्थयतिपुनर्गृहस्थभेदेन पर्यायभेदः प्रदर्शितः, तृतीयं तु दृष्टान्ते परतीर्थिकवापुसां यो निष्कर्मणभेदेन संभो-गान्भोग्यद्वारेण पर्यायभेदव्यवस्थापित इति । तदेवं दृष्टान्त-प्राक्षुर्येण निर्दोषं देशविरतिं प्रसाध्य पुनरपि तद्वगतेमेव विचारं कर्तुकाम आह—

भगवं च यं उदाहु संतेगइया सयसोवामगा भवंति, तसि च यं एवं वुत्तपुज्जं भवइ-यो खलु वयं संचापमा मुंडा भवित्ता अगाराओ अश्रुगारियं पवइत्तए, वयं यो चावइमइपुडिइट्टुणिमासिथीसु पडिपुसं पोमहं सस्मं

अणुपालेमाणा विहरिस्सामो, धूलगं पाणाइवायं पचक्खाइ-
स्सामो, एवं धूलगं मुमावायं धूलगं अदिआदायं धूलगं मे-
हुयं धूलगं परिग्गहं पचक्खाइस्सामो, इच्छापरिमाणं
करिस्सामो, इविदं तिविवेदं, मा खलु ममऽष्टाए किंचि करेह
वा, करावेह वा, तथे वि पचक्खाइस्सामो, ते थं अभोच्चा
अपिच्चा अमिणाइत्ता आसं दीपडियाओ पच्चाइत्ता, ते
तथा कालगया कि वत्तवं मिया-सम्मं कालगतं त्ति १, व-
त्तवं मिया, ते पाणा वि वुच्चंति, ते तसा वि वुच्चंति, ते
महाकाया ते चिरट्टिइया, ते बहुतरगा पाणा जेहिं समणो-
वासगस्स सुपचक्खायं भवइ, ते अपपरगा पाणा जेहिं
समणोवासगस्स अपचक्खायं भवइ, इति से महायाओ जं
थं तुम्भे वयह तं चेव ० जाव अयं पि भेदे से थो थोपाउए
भवइ ॥ १७ ॥

(भगवं च णुदाहृत्यादि) पुनरपि गौतमस्वामी उदकं
प्रतीदमाह । तद्यथा-बहुभिः प्रकारेण समन्नाहः संभाव्यन्,
ततश्चाश्वत्थैः संसारस्तदश्वत्थेन निविषयं धावकस्य
जस्यधनित्तुल्यं प्रत्याख्यानम् । तद्वदुना बहुप्रकारेण सं-
भूयाऽश्वत्थानां संसारस्य दर्शयति । भगवानाह-सन्ति-विघ-
न्ते शान्तिप्रधाना वा एकं कञ्च अमणोपासा भवन्ति,
तेषां च दमकृष्यै भवति-संसार्यन् च धावकाणामेवंभूतस्य
वचनः संभव इति । तद्यथा-न खलु वयं शकुनः प्रख्यां
ग्रहांतुं कि नु १. वयं, णमिति वाक्पालकार, चनुइएधमोपाणं-
मान्ति नु १. वयं पौषधमाहाशरीरसत्काराग्रहत्वायंवापर-
कं पौषधं सम्यगनुपालयन्तो विहरिष्यामः, तथा-स्थूल-
प्राणनिपातसुवादादत्ताऽऽनान्मेधुनपरिग्रहं प्रत्याख्यान्या
मो द्विविधमिति कृतकारितप्रकारद्वयनानुमेनः धावकस्या
प्रतिष्ठित्यान् । तथा-त्रिविधेनेति मनसा वाचा कायेन च,
तथा मा इति निषेधे, खलु इति वाक्पालाङ्कुरे, मय्ये पञ्चन-
पाचनाऽऽदिकं पौषधस्य सम कृते मा कारे, तथा परेण मा कार-
यत्, तत्राप्यनुमतावपि सर्वथा यदसंभवि तत्प्रत्याख्या-
स्यामः, ते एवंभूतकृतप्रतिष्ठाः सन्तः धावकाः असुक्खा
अपीत्या अस्त्रात्वा च पौषधोपेत्यादासन्दीपीकृताः प्रत्याक-
ष्टा-अवनीयं सम्यक् पौषधं ग्रहावा कालं कृतवन्तः, ते तथा
प्रकारेण कृतकालाः सन्तः किं सम्यक्कृतकाला उताऽस-
मन्ति नु १. कथं यत्कथं स्यादिति १. एवं पुष्टिप्रसंगैरवश्यमेवं
यत्कथं स्यात्-सम्यक्कालगतता इत्येवं च कालगतानामवश्यं
भावी तेषां देवलोकेषूपपादः, तदुत्पन्नश्च त्रस एव, ततश्च
कथं निविषयता प्रत्याख्यानस्योपासकस्येति ॥ १७ ॥

पुनरन्यथा धावकदिशनेव प्रत्याख्यानस्य विषयं प्रदर्श-
यितुमाह—

भगवं च णं उदाहु सतेगइया समणोवासगा भवंति,
तिसे च णं एवं वुत्तुपुवं भवइ, थो खलु वयं सं-
चाएमो मुंदा भविता अगाराओ जाव पवइत्तए, थो
खलु वयं संचाएमो चाउइसद्वुद्विदुपुपामिणीसु ० जाव
अणुपालेमाणा विहरिचए, वयं थं अपच्छिममारंथितं
२७३

संतेगइया ० (भू) सया ० (भू) सिया भत्तपाणं पडियाइस्सिया ०
जाव कालं अणवकंखपाणा विहरिस्सामो, सर्वं पाणाइवायं
पचक्खाइस्सामो ० जाव सर्वं परिग्गहं पचक्खाइस्सा-
मो तिविदं तिविवेदं, मा खलु ममऽष्टाए किंचि वि ० जाव
आसं दीपडियाओ पच्चाइत्ता एते तथा कालगया,
कि वत्तवं मिया सम्मं कालगतं त्ति १, वत्तवं मिया, ते
पाणा वि वुच्चंति ० जाव अयं पि भेदे से थो थोपाउए
भवइ ॥ १८ ॥

(भगवं च णमित्यादि) गौतमस्वारेणवाऽह । तद्यथा-सन्ति
विघन्ते एके कञ्चन अमणोपासकाः, तेषां धैतदुरुपै भव-
न्ति । तद्यथा-खलु न शकुनो वयं प्रख्यां ग्रहांतुं, नाऽपि
चतुर्दश्यादिषु सम्यक् पौषधं पालयितुं, वयं चापश्चिमया
संलेखनतपण्या क्षणितकायाः, यदि वा—संलेखनाजोषण्या-
सेवनया जोषिता—सेविता उत्तमार्थमुपैरित्येवंभूताः सन्तो
भ्रूपानं प्रत्याख्याय कालं दीर्घकालमनयकाङ्क्षमाणा विह-
रिष्यामः । इदमुक्तं भवति-न वयं दीर्घकालं पौषधाऽऽदिकं व-
त्तं पालयितुं समर्थाः किं तु वयं-सर्वेमांषि प्राणनिपाताऽऽदि-
कं प्रत्याख्याय संलेखनया संलिखितकायाश्चतुर्विधाऽऽहारप-
रित्यांगज जीवितं परित्यक्तमलमिति । एतस्मिन्नेव दर्श-
यति-(सर्वं पाणाइवायमित्यादि) सुगमम् । यावत्त तथा
कालगताः किं वक्ष्यमेतस्यासम्यक्कृते कालगता इति १. एवं
पुष्टा निमग्ना एतद्व्युत्था ते समनसः—शोभनमनसं
कालगता इति, ते च सम्यक् संलेखनया यदा कल्पयन्ति
तदाऽऽवश्यमन्यतमेषु देवलोकेषूपपद्यन्ते, तत्र चापञ्चा
यद्यपि ते इयापाश्चित्तं न शक्यन्ते तथापि त्रसत्वात्से आ-
वकस्य त्रसवधनित्तुल्यस्य विषयतां प्राप्तं पद्यन्ते ॥ १८ ॥

पुनरन्यन्या प्रत्याख्यानस्य विषयमुपदर्शयितुमाह—

भगवं च णं उदाहु सतेगइया मणुस्सा भवंति ॥ तं जहा-
मइच्छा महारा महापरिग्गहा अहमिया ० जाव वु-
पडियायंत्ता ० जाव मवाओ परिग्गहाओ अपपडिविरया
जावजीवाए, जेहिं समणोवासगस्स आयाणुसो आमरणं-
ताए दंडे खिक्खिते, ते ततो आउमं विप्पनइति, ततो
भुज्जां सगमादाए कुगइगामिणो भवंति, ते पाणा वि वु-
च्चंति, ते तसा वि वुच्चंति, ते महाकाया ते चिरट्टिइया ते
बहुपरगा आयाणो, इति से महायाओ थं जं थं तुम्भे
वदइ तं चेव अयं पि भेदे से थो थोपाउए भवइ ॥ १९ ॥

(भगवं च णं उदाहृत्यादि) भगवानाह-एकं कञ्चन मनुष्या
एवंभूता भवन्ति । तद्यथा-महच्छा महाराजो महापरिग्रहा इ-
त्यादि सुगमं, यावद्वयैषु वा अमणोपासकस्याऽऽद्वैतत इत्यादा
नं प्रथममनग्रहं. तत आरभ्याऽऽमणोपादाद्वयं निमित्तः
परित्यक्तं भवति । ते च तादृशित्वात्सत्सद्भावात्कालात्यये स्वा-
युषं विजडन्ति, त्यक्त्वा च न जीवन्ते ते भूयः-पुनः स्वकमे-
तत्तं कलिशमपारं-गृहीत्वा दुर्गतिमाप्तिना भवन्ति । एतदुक्तं भ-
वति-महाऽऽरम्भपरिग्रहत्वात्ते मृताः पुनरन्यत्रपृथिव्यां नार-
कत्रसंविनोत्पद्यन्ते, ते च सामान्यसंज्ञा प्राणितो विशेषसंज्ञ-

पेढालपुत्त

या वसा महाकायाः चिरस्थितिका इत्यादि पूर्ववदावत्
(शो ग्याउप लि) ॥ १६ ॥

पुनरप्यस्येन प्रकारेण प्रत्याख्यानस्य विषयं दर्शयितुमाह—

भगवं च णं उदाहु मंतेगइया मणुस्समा भवंति । तं जहा-
हा-अणारंभा अपरिगहा धम्मिया धम्ममाणुपा० जाव म-
च्चाओ परिगहाओ षडिविरया जावजीवाए, जेहिं समणो-
वासगस्स आयाणसो आमरणंताए दंदे णिक्खित्ते ते तओ
आउगं विण्णजंहेति ते तओ भुज्जा सगमादाए सोमइगा-
मिणो भवंति, ते पाणा वि बुच्चंति० जाव शो ग्याउप
भवइ ॥ १७ ॥

(भगवं च णं उदाहुरित्यादि) पूर्वोक्तेभ्यो महारम्भपरिग्र-
हवर्गद्वये विपर्यस्ताः सुखीलाः सुखताः सुप्रत्यानन्दाः
साधय इत्यादि सुगमं यावत् ' शो ग्याउप भवइ लि । ' एते
च साध्याम्यधावकाः, तेऽपि ब्रह्मचर्याभ्यन्तरेषु देवेषूपचन्ते,
ततोऽपि न निर्विषयं प्रत्याख्यानमिति ॥ २० ॥

किञ्चिन्म्यत्—

भगवं च णं उदाहु मंतेगइया मणुस्समा भवंति । तं जहा-अ-
प्येच्छा अप्पारंभा अपपरिगहा धम्मिया धम्ममाणुपा०
जाव एगच्चाओ परिगहाओ षडिविरया, जेहिं समणो-
वासगस्स आयाणसो आमरणंताए दंदे णिक्खित्ते, ते त-
ओ आउगं विण्णजंहेति, ततो भुज्जा सगमादाए सोमइगा-
मिणो भवंति, ते पाणा वि बुच्चंति० जाव शो ग्याउप
भवइ ॥ २१ ॥

(भगवं च णं उदाहुरित्यादि) सुगमम् । यावत् (शो ग्याउप
लि) एते ब्राह्मणेच्छाऽऽदिविशेषणविशिष्टा अवश्यं प्रकृतिभद्र-
तया सद्गतिगामित्वेन ब्रह्मचर्येषूपचन्ते इति द्रष्टव्यम् ॥ २१ ॥

किञ्चिन्म्यत्—

भगवं च णं उदाहु मंतेगइया मणुस्समा भवंति । तं जहा-
आरिषिया आवासहिया गामणियंतिया कएहुई रहस्सिया,
जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए दंदे णि-
क्खित्ते भवइ, शो बहुमंजया शो बहुपडिविरया पाणुभूय-
जीसत्तेहिं, अप्पणा सच्चामासाई एवं विण्णहिब-
हेति-अइं ण इंतवो, अओ इंतवो, ० जाव कालमासे कालं
किंवा अणुराई आसुरियाई किंवासियाई० जाव उवव-
त्तारो भवंति, तओ विण्णभूयमाणा भुज्जा एलभूयत्ताए त-
ओरूवत्ताए पच्चायंति, ते पाणा वि बुच्चंति० जाव शो
ग्याउप भवइ ॥ २२ ॥

(भगवं च णं उदाहुरित्यादि) गौतमस्याभ्येव प्रत्याख्यान-
स्य विषयं दर्शयितुमाह—एकं कचन मनुष्या एवंभूता भव-
न्ति । तद्यथा-अरण्ये भवा आरण्यकास्तैरधिकविशेषः, तथा
आवसथिकास्तैरधिकविशेषा एव, तथा ग्रामन्यमन्त्रिकाः, त-
था (कएहुई रहस्सिय लि) कनिरहाई रहस्सिकाः, कनिद्रह-
स्सिकाः, एते सर्वेऽपि तीर्थिकविशेषाः, च नो बहु संयता

इस्तपादाऽऽदिकारिण्यस्तु, तथा-ज्ञानाऽऽवरणीयाभूतत्वाच्च बहु-
विरताः सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वेऽपस्तत्त्वकपापरिज्ञानात्तद्व-
धादिविरता इत्यर्थः । ते तीर्थिकविशेषा बहुसंयताः स्वतो-
ऽविरता आत्मानो सत्यान्मुखि चान्याम्येवमिति वक्ष्य-
माश्रीत्या विमुक्तजनि । " एवं विष्णुद्विधेदेति " कविरपाठः,
अस्यायमर्थः—एवंविधप्रकारेण परेषां प्रतिवेदयन्ति—ज्ञा-
पयन्ति, तानि पुनरेवंभूतानि वाक्यानि दर्शयति । तद्यथा—
अहं न हन्तव्योऽन्ये पुनर्हन्तव्याः तथाऽहं न हन्तापयितव्यः,
अन्ये पुनराह्वापयितव्या इत्यादीम्युपदेशवाक्यानि वद-
न्ति । ते वैद्यमेवोपदेशदायिनः स्त्रीकामेषु मूर्खिता गृह्या
अभ्युपपन्ना यावद्वर्षाणि चतुःपञ्चममि वा पञ्चदशमानि वा
अन्येष्वप्यवपनं वा प्रभूततरं वा कालं भुक्त्वापेकठा भोगा भो-
गमोगास्तांस्तं तथाभूताः किञ्चिद्विज्ञानतपःकारिणः कालमासे-
कालं हृत्वाऽऽगतरेषासुरीयेषु स्थानेषु कलिविषयसुचरे-
ष्वधमेषु स्थानेषूपवत्तारो भवन्ति । यदि वा—प्रागुपमर्षोप-
देशदायिनो भोगाभिलाषुका असूयेषु-नित्याम्यकारिणः कलिवि-
षयानेषु नरकस्थानेषु ते समुपचन्तेः ते च देवा नारका वा
ब्रह्मसं न व्यभिचरन्ति, तेषु च यद्यपि द्रव्यप्राणानिपातो न
संभवति, तथापि ते आवतो यः प्राणानिपातस्तद्विहरेर्दि-
पयतां प्रतिपद्यन्ते, ततोऽपि च देवलोकाच्छुन्य नरकोभूताः
ह्रिष्टव्येन्द्रियनिर्यक्षु तथाविधमनुष्येषु कैदम् रक्ताः समु-
त्पद्यन्ते, तथा (तमोरूवत्ताए लि) अन्धवधिरनया प्रत्यायान्ति,
ते चोभयोरप्यवस्थायो ब्रह्मसं न व्यभिचरन्ति, इत्येतां न
निर्विषयं प्रत्याख्यानमिह, एतेषु च द्रव्यतोऽपि प्राणानिपातः
संभवतीति ॥ २२ ॥

साम्प्रतं प्रत्यक्षसिद्धमेव विरतेर्विषयं दर्शयितुमाह—

भगवं च णं उदाहु मंतेगइया पाणा दीहाउया जेहिं स-
मणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए० जाव दंदे णि-
क्खित्ते भवइ, ते पुष्पायेव कालं करंति, करिता पारलोइयत्ताए
पच्चायंति, ते पाणा वि बुच्चंति, ते तमा वि बुच्चंति-
ते महाकाया ते चिगट्टिइया ते दीहाउया ते बहुपरगा, जेहिं
समणोवासगस्स सुपच्चक्खतां भवइ, ० जाव शो ग्याउप-
भवइ ॥ २३ ॥

(भगवं च णं उदाहुरित्यादि) भगवानाह—यो हि प्रत्या-
ख्यानं गृह्णाति तस्माद्दोषोऽऽप्युक्तः प्राणाः—प्राणिनः, ते च
नारकमनुष्येदेवा द्वित्रिचतुःपञ्चद्वयनियञ्ज्यस्य सम्भवन्ति,
ततः कथं निर्विषयं प्रत्याख्यानमिति । शेषं सुगमम् । (० जाव
शो ग्याउप भवइ ॥ २३ ॥

भगवं च णं उदाहु मंतेगइया पाणा समाउया, जेहिं स-
मणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए० जाव दंदे णिक्खित्ते
भवइ, ते सममेव कालं करंति, (कालं) करिता पारलोइयत्ताए
पच्चायंति, ते पाणा वि बुच्चंति, तमा वि बुच्चंति, ते महा-
काया ते समाउया, ते बहुपरगा, जेहिं समणोवासगस्स सुप-
च्चक्खतां भवइ, ० जाव शो ग्याउप भवइ ॥ २४ ॥

एवमुक्तस्तत्रमपि तस्याऽऽप्युक्तविषयं समानयोगेनैवसाध-
य्यावधेयम् ॥ २४ ॥

भगवं च यं उदाहृ संतगइया प.खा अप्पाउया, जेहिं समखोवासगस्स आयाणसो आमरखंताए ० जाव दंडे शि-
खिल्ले भवइ, ते पुव्वामेव कालं करेति, करिता पारलोइय
त्ताए पक्खायंति, ते पाणा वि बुद्धंति, ते तसा वि बुद्धंति, ते म
हाकाया ते अप्पाउया ते बहुवरगा पाखा, जेहिं समखोवास
गस्स सुपच्चक्खायं भवइ, ० जाव यो खेयाउए भवइ ॥ २६ ॥

तथाऽऽत्ताऽयुष्कस्यमप्यतिस्पष्टत्वात् सूत्रसिद्धमेव । इयं
स्तु विशेषो-यावत्तं न अत्रियत्ने तावत्प्रत्याकथानस्य विषयाह-
स्तु वा समुत्पन्नाः सन्तो, विषयानि प्रतिपद्यन्ते इति ॥ २५ ॥
पुनरपि आशकाणामेव दिग्मनसमाधाययत्तः प्रत्यास्थानस्य

विषयं दर्शयितुमाह—

भगवं च यं उदाहृ संतगइया समखोवासगा भवंति,
तेसिं च यं एवं बुत्तपुब्बं भवइ-यो खलु वयं संचाएमो
सुंद भविता ० जाव पक्वइत्तए, यो खलु वयं संचाएमो
चाउइमइ-इहियुसपामिखीसु पडिपुण्यं पोसइ अणुपालि-
त्तए, यो खलु वयं संचाएमो अपच्छिदं ० जाव विहरित्तप,
वयं च यं सामाइयं देसावगासियं पुरत्था पाईणं वा
पटीणं वा दाहिणं वा उदीणं वा एतावता ० जाव सव्वपाणेहिं
० जाव सव्वमत्तेहिं दंडे शिखिल्ले ते सव्वपाणभूयजीवसत्तेहिं
खेपंकरे अइमंति, तत्थ आरंखं जे तसा पाणा जेहिं
समखोवासगस्स आयाणसो आमरखंताए दंडे शिखिल्ले,
तस्मा आउं विप्पजइति, विप्पजइत्ता तत्थ आरंखं चैव जे
तसा पाणा जेहिं समखोवासगस्स आयाणसो ० जाव तेसु
पक्चायंति, जेहिं समखोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ, ते
पाणा वि ० जाव अयं पि भेदे से ० ॥ २६ ॥

(भगवं च खमित्यादि) सुगमं यावत् (वयं यं सामाइ
यं देसाऽवकासियं ति) देशेऽवकाशो देशावकाशः । तत्र भ-
वं देशावकाशिकम् । इत्युक्तं भवति—पुर्वगृहीतस्य विप्र-
त्यय योजनशताऽऽदिकस्य यत्पनिदिनं संसिक्तनरं योजनग-
भ्यूतिपन्ननष्टदमर्षाऽऽदिकं परिमाणं विधत्ते तद्देशावकाशि-
कमित्युच्यते । तदेव दर्शयति—(पुरत्था पाईणमित्यादि)
प्रातरैव प्रत्याकथानावसरे दिगाश्रितमंबंभूतं प्रत्याकथानं
करोति । तद्यथा—प्राचीनं—पुर्वोभिमुक्कं आख्यां दिश्यता-
वन्मयाऽथ गन्तव्यं, तथा प्रतीचीनं—प्रतीकथामपरस्यां
दिशि, तथा दक्षिणभिमुक्कं—दक्षिणस्यामेवभूदीच्यां वि-
श्यतावन्मयाऽथ पश्चिमोन्नमार्गं तदधिकभूततरं वा गन्त-
व्यमित्येवंभूतं स प्रतिदिनं प्रत्याकथानं विधत्ते, तेन च गृ-
हीतदेशावकाशिकनोपासकं सत्तर्पाणिभयो गृहीतपरिमाणा-
परंण दृष्टो निश्चितः परित्यक्तो भवति । तत्तत्तस्मै आवक-
कः सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वेषु खेपंकरोऽऽमरक इत्येवमप्य-
वसायी भवति, तत्र गृहीतपरिमाणे देशे ये आरंखन्तः त्रयाः
प्राणा येषु अमर्योपासकस्याऽऽज्ञान इत्यादिरेवभाऽऽमरखा-
न्तो दृष्टव्यः निश्चितः—परित्यक्तो भवति, ते च त्रयाः प्राणाः

त्रयाऽऽयुष्कं परित्यज्य तत्रैव गृहीतपरिमाणदेशे एव-योज्ञाना-
ऽऽदिदेशाभ्यन्तर एव त्रयाः प्राणास्तेषु प्रत्यायायन्ति । इदमुक्तं
भवति—गृहीतपरिमाणदेशे त्रयाऽऽयुष्कं परित्यज्य प्रत्येवैवा-
त्यज्यन्ते, ततश्च तेषु अमर्योपासकस्य सुप्रत्याकथानं भव-
त्युभयधापि अवसरसङ्गात्वात् । शेषं सुगमं, यावत् (यो
खेयाउए भवतीति) ॥ २६ ॥

तत्थ आरंखं जे तसा पाणा जेहिं समखोवासगस्स
आयाणसो आमरखंताए दंडे शिखिल्ले ते तस्मा आउं
विप्पजइति, विप्पजइत्ता तत्थ आरंखं चैव ० जाव
यावरा पाणा जेहिं समखोवासगस्स अट्टाए दंडे
अशिखिल्ले अण्डाए दंडे शिखिल्ले तेसु पक्चायंति,
तेहिं समखोवासगस्स अट्टाए दंडे अशिखिल्ले अण्डाए
दंडे शिखिल्ले ते पाणा वि बुद्धंति, ते तसा ते चिरइत्तया
० जाव अयं पि भेदे से ० ॥ २७ ॥ तत्थ जे आरंखं तसा पाणा
जेहिं समखोवासगस्स आयाणसो आमरखंताए दंडे ० तस्मा
आउं विप्पजइति, विप्पजइत्ता तत्थ परंखं जे तसा यावरा
पाणा जेहिं समखोवासगस्स आयाणसो आमरखंताए ०
तेसु पक्चायंति, तेहिं समखोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ,
ते पाणा वि ० जाव अयं पि भेदे से ० ॥ २८ ॥ तत्थ जे आ-
रंखं यावरा पाणा जेहिं समखोवासगस्स अट्टाए दंडे अ-
शिखिल्ले अण्डाए शिखिल्ले ते तस्मा आउं विप्पजइति,
विप्पजइत्ता तत्थ आरंखं चैव जे तसा पाणा जेहिं समखो-
वासगस्स आयाणसो आमरखंताए ० तेसु पक्चायंति, तेसु
समखोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ, ते पाणा वि ० जाव
अयं पि भेदे से यो ० ॥ २९ ॥ तत्थ जे ते आरंखं जे या-
वरा पाणा जेहिं समखोवासगस्स अट्टाए दंडे अशिखिल्ले-
अण्डाए शिखिल्ले, ते तस्मा आउं विप्पजइति, विप्पज-
इत्ता ते तत्थ आरंखं चैव जे यावरा पाणा जेहिं सम-
खोवासगस्स अट्टाए दंडे अशिखिल्ले अण्डाए शिखिल्ले-
ते तेसु पक्चायंति, तेहिं समखोवासगस्स अट्टाए अण्डाए
ते पाणा वि ० जाव अयं पि भेदे से यो ० ॥ ३० ॥ तत्थ जे
ते आरंखं यावरा पाणा जेहिं समखोवासगस्स अट्टाए दंडे
अशिखिल्ले अण्डाए शिखिल्ले तस्मा आउं विप्पज-
इति, विप्पजइत्ता तत्थ परंखं जे तसयावरा पाणा जेहिं
समखोवासगस्स आयाणसो आमरखंताए ० तेसु पक्चायंति,
तेहिं समखोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ, ते पाणा वि ०
जाव अयं पि भेदे से यो खेयाउए भवइ ॥ ३१ ॥
तत्थ जे ते परंखं तसयावरा पाणा जेहिं समखोवासगस्स
आयाणसो आमरखंताए ० ते तस्मा आउं विप्पजइति, विप्प-
जइत्ता तत्थ आरंखं जे तसा पाणा जेहिं समखोवासगस्स
आयाणसो आमरखंताए ० तेसु पक्चायंति, तेहिं समखो-

वासगस्स सुपच्चवक्खायं भवइ, ते पाणा वि ०जाव अयं पि भेदे से णो गेयाउए भवइ ॥ ३२ ॥ तत्प जे ते परेणं तसथावरा पाणा जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आप-
रणंताए० ते तसो आउं विपज्जंति, विपज्जहिता तत्प आरे-
णं ते थावरा पाणा जेहिं समणोवासगस्स अट्टाए दंडे अ-
णिक्खित्ते अण्डाए णिक्खित्ते तेसु पच्चायंति, जेहिं सम-
णोवासगस्स अट्टाए अणिक्खित्ते तेसु पच्चायंति, जेहिं सम-
णोवासगस्स अट्टाए अणिक्खित्ते तेसु पच्चायंति, जेहिं सम-
णोवासगस्स सुपच्चवक्खायं भवइ, ते पाणा वि ०जाव अयं पि भेदे से णो ॥ ३३ ॥ तत्प ते परेणं तसथावरा पाणा जेहिं समणोवासगस्स आयाण-
सो आमरणंताए० ते तसो आउं विपज्जंति, विपज्जहिता
ते तत्प परेणं चेव जे तसथावरा पाणा जेहिं समणोवास-
गस्स आयाणसो आमरणंताए० तेसु पच्चायंति, जेहिं सम-
णोवासगस्स सुपच्चवक्खायं भवइ, ते पाणा वि ०जाव अयं
पि भेदे से णो गेयाउए भवइ ॥ ३४ ॥

एवमन्याम्यप्यष्ट सूत्राणि द्रष्टव्यानि सर्वाण्यपि, नवरं तत्र
प्रथमे सूत्रे तदेव पठ्यताम्, तथैवं सूत्रम् । तद्यथा—गुहीत-
परिमाणे देशे ये ब्रह्मास्ते गुहीतपरिमाणेश्वर्यास्तेष्वेव
अस्तेषूपपद्यन्ते ॥ तथा द्वितीये सूत्रे त्वारादेशवर्तिनस्त्व-
रा आरादेशवर्तिषु स्थावरेषूपपद्यन्ते ॥ २७ ॥ तृतीये त्वा-
रादेशवर्तिनस्त्वानु गृहीतपरिमाणोद्देशाद् बाह्ये ब्रह्माः स्था-
वराश्च तेषूपपद्यन्ते ॥ २८ ॥ तथा चतुर्थे सूत्रे त्वारादेशवर्तिनां
ये स्थावरास्ते तद्विश्वसिरेव अस्तेषूपपद्यन्ते ॥ २९ ॥
पञ्चमे सूत्रे तु आरादेशवर्तिनां ये स्थावरास्तेषु तद्वि-
श्वसिरेव स्थावरेषूपपद्यन्ते ॥ ३० ॥ षष्ठे सूत्रे तु पर-
देशवर्तिनां ये स्थावरास्ते गुहीतपरिमाणान्तेषु ब्रह्मस्थाव-
रेषूपपद्यन्ते ॥ ३१ ॥ सप्तमसूत्रे विवदम्—परदेशवर्तिनां ये
ब्रह्मस्थावरास्ते आरादेशवर्तिषु अस्तेषूपपद्यन्ते ॥ ३२ ॥
अष्टमसूत्रे तु परदेशवर्तिनां ये ब्रह्मस्थावरास्ते आरादे-
शवर्तिषु स्थावरेषूपपद्यन्ते ॥ ३३ ॥ नवमसूत्रे तु परदेशव-
र्तिनां ये ब्रह्मस्थावरास्ते परदेशवर्तिष्वेव ब्रह्मस्थावरे-
षूपपद्यन्ते । एवमनया प्रक्रियया तावपि सूत्राणि भगवन्त्या-
नि । तत्र यत्र वक्ष्यते तत्रान्वयः—आदेशाश्च भ्रमणो-
पासकेनाऽऽसरणान्ता दण्डस्य कस्यैव योजनीयं, यत्र तु
स्थावरास्तथावीयं दण्डः । निमित्तो—न परित्यक्तोऽन्याय
च दण्डः परित्यक्त इति । श्रुतात्पर्यतया तु स्वरुद्धया
विधेयेति ॥ ३४ ॥

तदेवं बहुमिहैष्टानैः सविषयतां आचक्रप्रत्याख्यातस्य प्रमा-
यायुनाऽन्यतान्संक्षेपप्रतां बोधस्य सूत्रेणैव दर्शयितुमाह—

भगवं च यं उदाहृण्य एतं भूयं एतं भव्यं ण
एतं भविस्संति जं यं तस पाणा वोच्छिज्जिहिंति था-
वरा पाणा भविस्संति, थावरा पाणा वि वोच्छिज्जिहिं-
ति, तस पाणा भविस्संति, अत्रोच्छिज्जेहिं तसथावराहिं
पाणहिं जं यं तुमे वा अत्रो वा एवं वदह—अतियं यं
से कइ परिणए ० जाव णो गेयाउए भवइ ॥ ३५ ॥

(भगवं च यं उदाहृतिर्यादि) भगवान् गौतमस्वामिभ्युक्तं
प्रत्येतवाह । तद्यथा—नैतद्भूतमनादिके काले प्रागतिकान्ते
नाप्येतद्देशेऽन्येने काले भाश्यं, नाप्येतद्भूतमानकाले भवति ।
ये ब्रह्माः प्राणाः सर्वथा निर्लेपतया स्वजात्युच्छेदोच्छे-
दस्यन्ति—स्थावरा भविष्यन्ति इति । तथा स्थावराश्च प्राणि-
नः कालत्रयेऽपि नैव समुच्छेदस्यान्ति—ब्रह्मा भविष्यन्ति,
यद्यपि च तेषां परस्परकर्मणु गमनमस्ति तथापि न ना-
मस्येनाम्यन्तरेषामितरत्र सद्भावः । तथाहि—न ह्येवंभूतः संभ-
वोऽस्ति यद्युत प्रत्याख्यायिनमेकं विहाय परेषां नारका-
णां द्वीपद्वयऽदीनां तिरस्त्रां समुत्पद्धानां च सर्वदाऽप्यभा-
वः । एवं च ब्रह्मविषयं प्रत्याख्यातं निर्विषयं भवति, यदि
तस्य प्रत्याख्यातितो जायते एव सर्वेऽपि नारकाऽऽप्यस्थ-
साः समुच्छिद्यन्ते न चास्य प्रकारस्य संभवाऽऽस्यकृत्याये-
नेति स्थावराणां बान्तानामनन्तत्वादेव नासंशयेषु ब्र-
ह्मसंप्रदाय इति सुप्रतीतमिदं, तदेवमव्यवच्छिन्नैरुचैः स्था-
वराश्च प्राणिभ्योऽद्वैतं सूचयन्त्यां वा कश्चिद्वैतिः । तद्यथा—
नामन्योऽपि पर्याये यत्र भ्रमणोपासकस्यैकस्य सविषयोऽ-
पि दण्डपरित्याग इति, तदंतदुक्तान्या सर्वमशोभनमि-
ति ॥ ३५ ॥

सास्त्रमसुपर्वजिपुस्तुहाह—

भगवं च यं उदाहृ आउमंतो ! उद्गा जे खलु समणं
वा माहणं वा परिभासइ मिति सञ्जति आगमिता खाणं
आगमिता दंसणं आगमिता चरितं पावानं कम्मणं
अकुरणयाए मे खलु परलोगपलिसंभयाए चिट्ठइ, जे खलु
समणं वा माहणं वा णो परिभासइ मिति सञ्जति आगमि-
ता खाणं आगमिता दंसणं आगमिता चरितं पावानं क-
म्माणं अकुरणयाए मे खलु परलोगविमुद्धीए चिट्ठइ, तए
णं से उद्ग पेढालपुतं भगवं गोमं अणुहायमाणं
जामव दिमि पाउभूतं तामेव दिमि पहरिस्वणमणाय
॥ ३६ ॥

(भगवं च यं उदाहृतिर्यादि) गौतमस्वामिभ्युक्तं—
मुदक ! यः खलु भ्रमणं वा यथोक्तकारिणं माहन्तं वा स-
मुच्छिद्ययौगेन परिभाषने—निर्गतिं मेवो मय्यमन्ताऽपि, तथा
सस्यकुक्षनमागम्य, तथा दृशेन चारित्रं च पापानां कर्म-
णामकरणाय समुत्थितः, स खलु लघुपुङ्क्तिः पतिहन्तेमन्यः
परलोकस्य सुगतिं लक्ष्मण्यं तत्कारणस्य वा सत्यं भ्रम-
स्य पालमन्याय—तद्विज्ञोऽनया तद्विज्ञानाय तिष्ठति । य-
स्तु पुनर्महासत्त्वो—परमाकरचद् गम्भीरो न भ्रमणऽदीनं प-
रिभाषते, तेषु च परमां मेवो मय्यन्ते, सस्यगृहीतज्ञानतया त-
स्यनुमय, तथा पापानां कर्मणामकरणायोत्थितः स खलु पर-
लोकाविमुद्धयाऽवतिष्ठते । अनेन च परपरिभाषावर्जनं यथा-
वस्थितापेक्षकपदशेनतो गौतमस्वामिना स्वोद्भव्यं पतिहन्ते
भवति, तदेवं यथावस्थितमयं गौतमस्वामिनाऽवगमिताऽप्यु-
दकः पेढालकपुत्रो यदा भगवन्तं गौतममनाद्विषमाणो यस्या
एव दिशः प्रादुर्भूतस्तामेव दिशं गमनाय संभ्रमन्तव्यान्
॥ ३६ ॥

तं चैवमभिप्रायमुदकं दृष्ट्वा भगवन्मौलिक-
स्वाभ्याह । तथा—

भगवं च खं उदाहु आउसंतो उदगा । जे खलु तहामू-
तस्स समसुत्तस वा माहणस्स वा अतिए एगमनि आरियं
धम्मियं सुवययं सोत्तवा निसम्म अपण्णो वेव सुदुयाए
पटिह्लाए अशुत्तरं जोगखेपययं लेभिए समण्णे सोवि
ताव तं आहाइ, परिजाखाति, वंदति, नमंसति, सकारेह, स-
म्माणेइ० जाव कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवास-
ति ॥ ३७ ॥

आयुष्मन्नुदक ! यः खलु तथाभूतस्य धम्मस्य आहणस्व वा-
उत्तिकः समीपे एकमपि योगक्षेमाय पठने-गम्यते येनार्थस्त-
त्पदं योगक्षेपपदं, किंभूतम्?, आर्यम्-आयांनुष्ठानहेतुवादायै,
तथा धार्मिक-तथा शौचमवचनं सुवचनं-सद्गतिहेतुत्वाल्लेख-
भूतं पदं श्रुत्वा-निशङ्कावगम्य चाऽभ्यस्य एव तदुत्तरं योग-
क्षेपपदमित्येवमवगम्य लूहमया कुशलीयया बुद्ध्या प्रत्युपेक्ष्य
पर्यालोच्य, तथा-आहमनेनैवमभ्यस्यपदं लम्बितः-प्रापितः
सज्जमावपि तावत्क्षौकिकस्ममुपवेशनानामाद्रियते-पूज्यांय
मित्येवं जानाति, तथा कस्याणं मङ्गलं देवतामिव स्वीनि-
पयुंश्यात्तं च, यद्यप्यसौ पूजनीयः किमपि नेच्छति तथाऽपि
नेन तस्य परमाधोपकारिणो यथाशक्ति विचर्यम् ॥ ३७ ॥

तए खं से उदए पेढालपुत्ते भगवं गोयम एवं वयासी-ए-
तेसिं खं भंते । पदाणं पुर्वि अज्जायायाए असवययाए अवा-
हिए अणभिगमणं अदिट्ठाणं असुयाणं असुयाणं आविजाया-
णं अज्जोणहाणं अणिशूदाणं आविच्छिआणं अणिमिहाणं
अणिपुआणं अणुवहारियाणं एयमट्ठं णो सहहिंयं णो प-
त्थियं णो सोइयं, एतेमिं खं भंते । पदाणं एहिह जाणयाए
सवययाए बोहिए० जाव उवहारखायाए एयमट्ठं सहहामि,
पत्थियाभि, रोएमि, एवमव से जहेयं तुम्मे वदह ॥ ३८ ॥

तदेवं गौतमस्वामिनाऽभिहित उदक इदमाह—तद्यथैतेषां
पदानां पूर्वमङ्गलनाश-अवयवतया बोध्या चेत्यादिना विशेषण-
कर्म्यकनन भ्राजनेन कृतवान् । साम्प्रतं तु युष्मदन्तिकं विद्या-
यैनमर्थं अह्वयेऽहम् ॥ ३८ ॥

तए खं भगवं गोयमे उदए पेढालपुत्तं एवं वयासी-स-
हहामि खं अज्जो । पत्थियाहिंयं अज्जो । रोएहिंयं अज्जो ।
एवमेवं तेषाणं अम्हे वयामां, तए खं से उदए पेढालपुत्ते
भगवं गोयम एवं वयासी-इच्छामि खं भंते । तुम्हं अतिए
चाउज्जमाओ धम्माओ पंचमहव्वइयं सपडिक्कपणं धम्मं
उवसपज्जिता खं विहरित्तए ॥ ३९ ॥

एवमवगम्य गौतमस्वामिनुदकमेवाह-यथाऽस्मिन्नर्थे अज्जा-
नं कुह, नाग्यथा सर्वेक्षोक्तं भवतीति मर्या, पुनरप्युदक एवमा-
ह-एप्रमेवेतमम्, किं स्वमुष्माकवातुप्रांमिकाक्षमाएपञ्चयामिकं
अस्मिं सम्प्रति सप्रतिकममुपसंपद्य विहरतिमिच्छामि ॥ ३९ ॥

तए खं से भगवं गोयमे उदयं पेढालपुत्तं गहाय जेखेव
समये भगवं महावीरं तेखेव उवागच्छइ, उवागच्छइता तए

खं से उदए पेढालपुत्ते समयं भगवं महावीरं तिसुखुओ
आयाहिंयं पयाहिंयं करइ, तिसुखुओ आयाहिंयं पयाहिंयं
करिता वंदइ, नमंसति वंदित्ता नमंसतिता एवं वयासी-इ-
च्छामि खं भंते । तुम्हं अतिए चाउज्जमाओ धम्माओ पंच-
महव्वइयं सपडिक्कपणं धम्मं उवसपज्जिता खं विहरित्तए ।
तए खं समये भगवं महावीरं उदयं एवं वयासी-अ-
हासुहं देताणुप्पिया ! पा पडिबंयं करे(इ)हि, तए खं से उदए
पेढालपुत्ते समसुत्तस भगवओ महावीरस्स अतिए चाउ-
ज्जमाओ धम्माओ पंचमहव्वइयं सपडिक्कपणं धम्मं उव-
सपज्जिता खं विहरइ त्ति वेमि ॥ ४० ॥

ततोऽस्मौ गौतमस्वामी तं स्मृत्वा तथैकरान्तिकं जगाम,
उदकञ्च भगवन्तं वदित्वा पञ्चयामिकमवग्रहणार्थं विप्रतो,
भगवताऽपि तस्य सप्रतिकमणः पञ्चयामो धर्मोऽनुज्ञातः,
स च तं तथाभूतं धर्ममुपसंपद्य विहरतीति । इति परि-
समाप्त्यर्थे, ब्रवीमीति पूनेवन्, सुधर्मस्वामी स्वशिष्यानिद-
माह । तथा-सोऽहं ब्रवीमि येन मया भगवदन्तिकं ध्रुनमिति ।
सूत्र० २ ध्रु० ७ अ० । वणिज्जकप्रामे पेढालयुद्धपतिना अज्जायां ज-
निनं स्वनामस्थानं पुरूप, स च द्वाविंशत्कन्याः परिणीय बोरा-
न्तिकं प्रवय्य बह्वर्षाणि प्रवय्यां परिपाल्य संलेखनया स्तुत्वा
सर्वाधोऽसिद्धे विमाने उपपद्य महाविदेहे स्तेय्यतोऽत्यनुत्तो-
पपातिकदशानां तृतीयं वर्षं अष्टमाध्वयने सूचितम् । अ-
खु० । स्था० ।

पेहिया-पीठिका-स्त्री० । ग्रन्थभूमिकायाम्, वस्यासुक्ताया-
मेव ग्रन्थार्थोऽन्विष्टने । आ० म० १ अ० । रा० । नि० चु० ।
पेडियाय-प्रतिपाद-पु० । मूलपादानां प्रतिविशेषोपष्टम्भ-
करणाय पादेषु, " नाणामगमिया पेडियाया । " जी० ३ प्रति०
४ अ० । (आत्र प्राकृतव्याकरणं चिन्त्यम्)
पेण्डव-प्रस्थाप-धा० । प्रस्थानकारणे, " प्रस्थापेः पट्टव-
पेण्डवौ " ॥ ८ । ४ । ३७ ॥ इति प्रपूर्वस्य तिष्ठतेत्यन्तस्य
पेण्डवाऽऽदेशः । प्रा० ४ पाद ।

पेम-प्रेमन्-न० । अभिष्वङ्गलखणे रागे, औ० । मायालोभकपे
(उत्त० १ अ०) स्नेहे, स्था० ३ डा० ३ उ० । " प्रथमत-
मधेर्दं चित्तनीयं न वाऽऽसीद्, बहुजनसंयिते न प्रेम कृत्वा
जनेन । इतद्वद निरास स्त्री । संतप्यसे किं, न हि जगत्ततो-
यं सेतुन्यथाः क्रियते ॥ १ ॥ " आला० १ ध्रु० २ अ० ४ उ० ।
कस्सपुत्तेहिं सहहिं, पेमं नाभिनिवेसप ।

दारुणं ककसं फासं, काएण अहिआसए ॥ २६ ॥
कर्णलोच्यहतवा-कर्णलोचयाः शब्दाः धेखुलीयाऽऽदिस-
म्बन्धितस्तपु प्रेम-रागं न अभिनिवेशयेत्, न कुर्यादित्यर्थः ।
तथा दारुणमनिष्टं, कर्कशं-कठिनं, स्पष्टमुपनतं सन्तं काये-
न अधिषट्ठेन तत्र द्वेषं कुर्यादिति, अनेनाऽऽद्यन्तयोः रागद्वेषनि-
राकरणेन सर्वेन्द्रियवशेषेषु रागद्वेषप्रतिषेधो वेदितव्यः । इति
सूत्राऽऽ० ॥ २६ ॥ दश० ८ अ० ॥

पेमरासत्त-प्रेमरागरक्त-त्रि० । कामरागप्रथिलीकृते, तं० ।
पेमाबंध-प्रेमाबन्ध-पु० । प्रेमकं आ-सम्पन्नाद् बन्धे प्रस्थां च-

म्हामाये, 'गते प्रेमावधेये प्रणयवधुमनि च गलिते निवृत्ते सन् भावे जन इव जने गच्छति पुरः । समुपेययोमेषय प्रियमल्ल ! गतास्मांश्च दिवसा-श्च ज्ञाने को हेतुर्ललित शतधा यच्च हृदय म । १ । १ ॥' आचा० १ श्रु० २ श्रु० ५ उ० ।

पैम-पैमन्-न० । 'तेलाऽऽदी' ॥ २ । १६ ॥ इति मङ्गित्वम् ।

'पैमन्' राग, प्रा० २ पाद ।

पैय-प्रेत-पुं० । मृते, व्यस्तरविशेषे च । म० ३ श० उ० ।

प्रेयस्-त्रि० । अतिशयेन प्रिये, औ० । स्त्रियां प्रयसी । औ० ।

प्रेयकाइय-प्रेतकायिक-पुं० । व्यस्तरविशेषे, म० ३ श० उ० ।

प्रेयदेवकाइय-प्रेतदेवकायिक-पुं० । प्रेतसत्कदेवतानां सम्प्रतिष्ठानि, म० ३ श० उ० ।

पेया-पेया-त्री० । अल्पतरणुलसहिते रात्रे दुग्धे, घ० २

अधि० । दुग्धकाजिके, म० ४ द्वार । बाधविशेषे, रा० ।

पेयाल-पेयाल-न० । प्रमाणे, न० । आ० म० । व्य । अय-

रिक्तान् अन्तर्गमने, आ० चू० १ अ० । "निवगगुत्तः घग-

हणपेयाला उभयलोकाफलवर्ती ।" आ० क० १ अ० ।

सारे प्रधाने, "पंच आचारा जाणियव्वा न समारियव्वा ।"

साराः-प्रधानाः स्फूर्त्तवेन शब्दव्यपदेशात् । उपा० १ अ० ।

पेरंत-पर्यन्त-पुं० । "एतः पर्यन्ते" ॥ २ । २ । ६५ ॥ इत्येका-

रात्परस्य पर्यन्तः । 'पेरंतो ।' अथयनिनः सवोप्तिमप्रदेशे,

प्रा० ३ पाद । "परिजुरियपेरंतं ।" वसन्तसमये परिजर्ण-

पर्यन्तम् । अनु० । "छेआ पेरंत अज्जेतां ।" पाद० ना०

१७३ गाथा ।

पेरंतवच-पर्यन्तवर्चस्-न० । मण्डपे गृहे, "मण्डपं पेरंतवचं

अणुति, सचवं वा सीधानं सीताणस्त वा पेरंतवचवं अणु-

ति" नि० चू० ३ उ० ।

पेरङ्क-पराङ्क-न० । पराधीनत्वे, म० उ० श० उ० ।

पेरु-देशी-ऊर्ध्वस्थाने, दे० ना० ६ वर्ग ५७ गाथा ।

पेरिङ्ग-देशी-साहाय्ये, दे० ना० ६ वर्ग ५८ गाथा ।

पेरित-प्रेरित-त्रि० । प्रयुक्ते, आचा० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

आच० । चा० । नि० चू० ।

पेलव-पेलव-पुं० । सुकुमारे, औ० । कामले, जं० ३ वल० ।

निसरे, वृ० १ उ० ३ प्रक० । "सिंहेहा पेलवा होइ ।" गणा-

ज्जिगेने वस्यापि गणस्याऽऽचार्यस्य वा स्नेहः परस्परं पेलवः

प्रतनुम्वति । व्य० १० उ० । मृदुनि, "कामज्यं सुहकासं,

सोमालं पेलवं मउयं ।" पाद० ना० ८८ गाथा ।

पेलवत्त-पेलवत्-न० । मृदुत्व-लघुत्वे, आ० १ श्रु० १ अ० ।

पेलवादेरग-पेलवातिरेक-पुं० । मृदुत्वलघुत्वगुणे, "हयलाला

पेलवादेरं ।" हयलाला-अश्वलाला तस्या अपि पेलवाम-

तिरेकेण हयलालापेलवानिरेक बाहुलकापेवं समासः । वि-

शिष्टमृदुत्वलघुत्वगुणैरुपेतम् । आच० १ अ० ।

पेलु-पेलुक-न० । पूष्णिका वलिते कते, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

नि० चू० । लाटदेशे कतसम्प्रतिष्ठनी या पूष्णिका इति प्रसि-

द्धा सैव महाराष्ट्रविषये पेलुगिस्त्युच्यते । विश० ।

पेलुकराय-पेलुकराय-न० । लटदेशे कतसम्प्रतिष्ठनी या पूष्णि-

कति प्रसिद्धा सैव महाराष्ट्रविषये पेलुगिस्त्युच्यते, तस्याः

करणं निर्वर्तकम् । वंशाऽऽदिमयां शालाकायाम्, यया पेलुः

क्रियते । विश० ।

पेलुग-पेलुक-न० । अमन्तजीवधनस्पतिभेदे, प्रभा० १ पद ।

पेलोजा-प्रेयेत्-क्रिया । संयमभारं बलात्पहन्त्याऽऽपातयेत् ।

वृ० १ उ० २ प्रक० ।

पेन्ल-लिप्-धा० । प्रेरणे, "लिपेगलत्ताङ्कल-सोन्न-पेन्न-

सोन्न-सुह-सुल-परीक्षताः" ॥ ८ । ४ । १४३ ॥ इति लिपेः प-

ज्जाऽऽदेशः । प्रा० ४ पाद ।

प्रेये-त्रि० । द्रिद्रे, "पेन्नस्व तेण कपति ।" पेन्नां द्रिद्री । नि०

चू० १ उ० ।

पेन्नग-प्रेरक-पुं० । श्वगवीनां स्वग्रहे प्रविशन्तीनां नि-

वारके, वृ० १ उ० २ प्रक० । सार्धाऽधिपस्य लापेय मः, चक,

नि० चू० १६ उ० ।

पेन्नग-प्रेरग-न० । चोदने, नि० चू० १७ उ० ।

पेन्नग्या-प्रेरगा-त्री० । विषयार्थिना प्रेरणे, वृ० १ उ० २ प्रक० ।

पेल्लिअ-देशी-पादिते, दे० ना० ६ वर्ग ५७ गाथा ।

पेल्लिय-प्रतिष्ठ-त्रि० । पानिते, व्य० २ उ० ।

पेथ-प्र-ईत्-धा० । दर्शने, प्रा० । पेच्छइ । "सुख्य म्हाऽना-

दी" ॥ ८ । ४ । ३५५ ॥ इति सुख्य अः प्रागध्याम् । "तरिअ

पेथइ ।" तिर्यक् प्रेतते । प्रा० ४ पाद ।

पेत्-प्रेय-पुं० । त्री० । यलीयः । "न दीर्घाऽनुस्वारात्" ॥ ८ ।

२ । ६२ ॥ इति सस्य प्राप्तं क्रियं न । प्रा० २ पाद । प्रे-

यण्योयं, सूत्र० २ श्रु० २ अ० । आदेश्ये, प्रश्न० २ आश्र० द्वार ।

कर्मकरे, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० । प्रेषण्योयं भूय्याऽऽदी,

आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० । तथाविधप्रयां जेतु आह्नतिक-

रे, वृ० १ उ० ३ प्रक० । नगरान्तराऽऽदिषु प्रेष्यन्ते । आ० १

श्रु० २ अ० । लिङ्प्रविषये एव स्वमन्त्रमेष पशौ तन्मन्त्रिण्य-

क्तं वत्स, आचा० २ श्रु० १ चू० ५ अ० १ उ० ।

पेसग-प्रेय-पुं० । त्री० । कर्मकरे, सूत्र० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

पेसगजय-प्रेयकजन-पुं० । प्रयाजनेषु प्रेषणीयलांके, प्रश्न० ४

आश्र० द्वार ।

पेसगपेसग-प्रेयप्रेय-पुं० । कर्मकरस्य कर्मकरे, सूत्र० १ श्रु०

२ क० २ उ० ।

पेसग-प्रेषण-न० । व्यापारणे, वृ० १ उ० ३ प्रक० । नियोजने ।

सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० । भूय्याऽऽदिर्विखलितलोभाद् बाहिः

प्रयाजनाय व्यापारणे, म० । कार्ये, दे० ना० ६ वर्ग ५७ गाथा ।

पेसगगरी-देशी-दूतयाम्, दे० ना० ६ वर्ग ५६ गाथा ।

पेसता-प्रेष्यता-त्री० । आदेश्यतायाम्, म० १२ श० उ० ।

पेषपडिमा-प्रेष्यप्रतिमा-त्री० । नव मासान् प्रैष्यत्पारम्भं न

कारयतीति नवम्यामुपासकप्रतिमायाम्, घ० २ अधि० ।

पेसपगुणिमित्त-पेषपगुनिमित्त-न० । कर्मकरगवादिहत्ती,

प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

पेसपञ्चमोग-पेषप्रयोग-पुं० । प्रेष्य-आदेश्यस्य प्रयोगः । वि-

वस्त्रिणक्षेत्राद् बहिः प्रयोजनाय स्वयं गमने द्रवतभूजप्रयाऽऽ-
पश्यन् व्यापारये, पञ्चा० १ वि० १० ।

प्रेमयतिषा-प्रेमयनिका-स्त्री० । यौध्याऽऽदीनां घरकाऽऽदि-
ना पेयनकारिकायाम्, का० १ भू० ७ अ० ।

पेशल-पेशल-वि० । सुन्दरं, द्र० १ द्र० । शोभने, आचा० १
भू० ६ अ० ४ उ० । उत्त० । ममोक्षं, जी० ३ प्रति० ४ अ० ।
प्रज्ञा० । सुत्र० । "धर्मं च पेशलं नवात् पट्टविज्झं मिक्खं ।"
प्रति० । मिथ्याकपे विनयाऽऽदिगुणसमन्विते, सुत्र० १ भू०
१३ अ० । "ललितं वग्गुं मंजुं, मंजुलये पेसलं कलं महुंरं ।"
पा० १० ना० ८८ गाथा ।

पेसलेस-प्रेमलेस-न० । प्रेयस्मै सुखमपहमनिपद्ये वक्ष्यविशेषे,
आचा० २ भू० १ चू० ४ अ० १ उ० । नि० चू० ।

पेयवक्ष्यपत्राग-प्रेयवक्ष्यपत्राग-पुं० । बलाद् विनियोज्य, प्रेय-
स्तस्य प्रयोगः । अभियुहीतप्रवीचार्थदृश्यनिकममयावया-
वश्यमेव गत्वा मम गत्वाऽऽद्यानेयमिति, इदं वा तत्र कल-
व्यमित्येवंभूतं देशावकाशिकप्रताविचारे, ध० २ अ० ।
उपा० । आच० ।

पेसविश्र-प्रेमविश्र-वि० । प्रस्थापिते, " पेसविश्रं पट्टविश्रं ।"
पा० १० ना० २० गाथा ।

पेसाय-पैसाच-पुं० । सुप्रमत्तकन्याप्रदण्डाऽऽत्मके विवाह-
भेदे, ध० १ अ० । पिशाचसम्बन्धिते, वृ० २ उ० ।

पेसिय-प्रेषित-वि० । प्रेषिते, " तुआं पेसिआं ।" आ० म०
१ अ० ।

पेसी-पैसी-स्त्री० । घनस्वरूपे मांसखण्डे, तं० । दीर्घाऽऽकारि
कुलमध्यावयवे, नि० चू० १५ उ० । कल्याम्, आचा० २ भू०
१ चू० ७ अ० २ उ० । तं० ।

पेसुस-पैसुस-न० । परोक्षं सतांऽसतो वा दास्योद्घाटने,
प्रज्ञा० २१ पद० । औ० । प्रच्छन्नमसहोषाऽऽविष्करणे, दशा० ६
अ० । प्रव० । परगुणाऽऽसहनतया तद्दोषोद्घटने, सुत्र० १
भू० १६ अ० । पिशुनकर्मणि, रा० । प्र० । द्या० । का० ।
(अत्रार्थे 'पावट्टण' शब्दाऽऽवलोकनीयः)

' अट्टारस पावट्टाणाह त्ति ' सप्तत्रिंशदधिकद्विंशततमं-
द्वारमाह—

सत्वं पाणाह्वायं १,
अलिय२ मद्धं च ३ मेहुणं सत्वं ४ ।

सत्वं परिगहं ५ तह,
राईभत्तं ६ च बोसिरिमा ॥ ६६ ॥

सत्वं कोई ७ माणं ८,
मायं ६ लोहं १० च राग ११ दोसे १२ य ।

कलहं १३ अम्भक्खणं १४,
पेसुसं १५ परपरीवायं १६ ॥ ६६ ॥

मायाभोसं १७ मिच्छा—

दंससुसल्लं १८ तहेव बोसिरिमा ।

अंतिमऊसासम्भी,

देहं पि जिशाहपचवत्तं ॥ ६७ ॥

सर्वं सप्रभेदं प्राणानिपातं १, तथा सर्वमलीकं—सुषावाद् २,
तथा सर्वमपचम्—अपचाऽऽद्याने ३, तथा सर्वं मेधुनं ४, तथा सर्व-
परिग्रहं ५, तथा सर्वं रात्रिभक्तं—च-रजनि(नी)प्राज्ञे ६, व्युत्प-
न्नामाः—परिग्रहामः । तथा सर्वं कांथं ७, मानं ८, मायां ९, लो-
भं च १०, रागं द्रोषं च ११-१२, तथा कलहम् १३, अभाष्यमानं १४,
पैशुयं १५, परपरिवादं, १६, मायासृष्ट्यां १७, मिथ्यादर्शना-
ल्य च १८, नैवेद्य समर्पनं व्युत्पन्नामाः । एताव्यष्टादश पापेह-
तुभि स्थानकानि पापस्थानकानि । न केवलमेतावन्वे, किं तु
अन्तिमे उच्छ्वासः परलोकगमनसमये इत्यर्थः । देहमपि निजं
शरीरमिति व्युत्पन्नामस्तथाऽपि स्मरस्वमोचनात्, जिनाऽऽदि-
प्रत्ययं—तीर्थेकरसिद्धाऽऽदीनां समस्तमिति । तत्र प्राणानिपात-
सुषावाद् १, व्युत्पन्नामपरिग्रहविभक्तकोपमानमायालो-
भाः प्रतीताः, तथा रागोऽजनिप्रवृत्तमायालोभलक्षणस्वभावमेव
द्वमभिप्रेक्ष्यमात्रम् । (दोषां निःक्षेपेण द्वेषः, द्वेषेण वा दोषः, स
चानभिप्रेक्ष्यकोपमानलक्षणभेदः स्वभावोऽप्रीतिमात्रम् । कल-
हो-राटो, अभाष्यमानं—प्रकटमसहोषाऽऽरोपणं, पैशुयं पिशुनं
कर्म, प्रच्छन्नं मदसहोषाऽऽविर्भोजनम् । तथा परेषां परिवादः
परपरिवादो, विकथनमित्यर्थः । तथा माया—निष्कृतिः,
सृष्टा च सृष्टावादः, मायया वा सह सृष्टा मायासृष्ट्या, प्रा-
कृतत्वात्—' मायामोसं वा ' दोषद्वययोगादौपोषलक्षणं, विशा-
न्तरकरणेन लोकप्रसारणमित्यर्थः । तथा मिथ्यादर्शनं—वि-
पर्यया दृष्टिः, तदेव तोमराऽऽदिदृष्टव्यमित्यर्थः, दुःखहेतु-
त्वाभिप्रेक्ष्यादर्शनशून्यमिति । स्थानाङ्गे च रात्रिभोजनं पा-
पस्थानकमेव न पठितं, किं तु परपरिवादप्रतोऽरतिनिः,
तस्य चायमर्थः—अरतिश्च तन्मोहनीयोदयजञ्जितविकार उद्दे-
गलक्षणः, रतिश्च तथाविधाऽऽनन्दकृपा, अरतिरतिरित्येकमेव
विवक्षितं, यतः कवन विषये या रतिरन्तमेव विषयान्तरा-
पेक्षयाऽरतिं व्यपदिशति । एवमरतिमेव रतिमित्यौपचा-
रिकमेकत्वमनयोरस्तीति । ततो रामपदस्थाने "पिज्ज"पदं च
पठितम् । तत्र च म्रियस्य भावः कर्म वा प्रेम, अर्थस्तु राग-
पदवाच्य एवोक्तः । प्रव० २३७ द्वार ।

पेहसु-पेहसु-न० । अवलोकने, " वाठपेहणी ।" उत्त० २२ अ० ।

पेहमासु-प्रेसमासु-वि० । पर्यालोचने, आचा० १ भू० ६ अ०
४ उ० । प्रकर्षेण पश्यति, दश० ५ अ० १ उ० । आचा० ।
आ० म० । दृश्यवस्तुनि पश्यति । का० १ भू० १ अ० । सुत्र० ।

पेटा-प्रेक्षा-स्त्री० । बुद्धौ, उत्त० १ अ० । चिन्तायाम्, आच०
४ अ० । प्रत्युपेक्षायाम्, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

पेटाअसंजम-प्रेक्षाऽसंजम-पुं० । प्रेक्षायामसंयमो यः स तथा ।
असंयमभेदे, स च स्थानोपकरणेऽऽदीनि अप्रत्युपेक्षणम-
विधिप्रत्युपेक्षणं वा । स० १७ सम० ।

पेटाए-प्रेक्ष्य-अवय० । दृष्टव्यर्थे, आचा० १ भू० ६ अ० ४ उ० ।

पेटादोस-पेक्षादोष-पुं० । कायस्पर्शदोषविशेषे, प्रव० ।

अप्युपेहतां तह वा—नरो व्व चालेइ दृढकुडे ॥ ६६ ॥

अनुपेक्षमाणो नमस्कृताऽऽदिकं चिन्तयन्तुत्सर्गतो धानर
इव चालवत्यष्टपुट्याधिते प्रेक्षादोष इत्येकान्विशिष्टः । प्रव०
५ द्वार ।

पेटामंडव-प्रेक्षापण्डव-पुं० । प्रेक्षणाधर्मपण्डव, प्रव० २६६ द्वार ।

पेहिय-प्रक्षित-वि० । दृष्टे, आचा० २ ध्रु० १ चू० ५ अ० १ उ० । भावे कः । वकायलोकने, उत्त० ३२ अ० । नि० चू० ।

प्रेच्य-अच्य० । दृष्ट्यर्थे, स्थ० १ ध्रु० २ अ० १ उ० ।

पेहुश-पेहुश-न० । पिच्छे, " पिच्छाद् पेहुण् । " पा० १ ना० १२६ गाथा । दे० ना० ।

पेहुशुग-पेहुशुक-न० । मयूरपिच्छकृतव्यजने, आचा० २ ध्रु० १ चू० १ अ० ७ उ० । मयूराक्षमयां पिच्छायाम्, वृ० १ उ० ३ प्रक० । दश० । जं० ।

पेहुशुमिनिया-पेहुशुमिञ्जिका-स्त्री० । मयूरपिच्छमध्यवर्तिन्यां मिञ्जियाम्, जं० १ वक्ष० । आ० म० । प्रज्ञा० ।

पेहुशुहृत्तय-पेहुशुहृत्तक-पुं० । मयूराऽऽदिपिच्छममूढे, दश० ४ अ० । मयूरपिच्छकृतव्यजने, आचा० २ ध्रु० १ चू० १ अ० ७ उ० ।

पोअ-पोत-पुं० । बालके, "डहरो डिमो सुल्लो, सिम् सिल्लयां य अन्नमो पोअो । " पा० ना० ५६ गाथा । जलवहनमार्गे, " पोअो बहणं । " पा० ना० २७३ गाथा । चववृक-लघुसर्प-योः, दे० ना० ६ वर्ग ८१ गाथा ।

पोअंठ-देशी-सुरुभये, पण्डे च । दे० ना० ६ वर्ग ६१ गाथा ।

पोअंत-देशी-शपथे, दे० ना० ६ वर्ग ६२ गाथा ।

पोअइआ-स्त्री० । निद्रालुनायाम्, " पोअइआ य वयली मयाली य । " पा० ना० १४८ गाथा । निद्राकरलनायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ६३ गाथा ।

पोअलअ-देशी-आश्विनमासेरसवाऽपुपयोः, बालवयस्य इत्यस्ये । दे० ना० ६ वर्ग ८१ गाथा ।

पोआअ-देशी-प्रायश्चित्तपुरुषे, दे० ना० ६ वर्ग ६० गाथा ।

पोअई-पोताकी-स्त्री० । शकुन्तिकायाम्, परित्राजकप्रयुक्ते (आ० चू० १ अ०) विद्याविशेषे च । आ० क० १ अ० ।

पोअल-देशी-वृषभे, दे० ना० ६ वर्ग ६२ गाथा ।

पोइअ-प्रोत-वि० । 'परांवेत्तु' (शुजराती) "आविअं पोअं" पा० ना० २६८ गाथा । काविन्दके, लघोत्ते इत्यर्थे । दे० ना० ६ वर्ग ६३ गाथा ।

पोइआ-देशी-निद्राकरलनायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ६३ गाथा ।

पोइय-पानित-देशी-इतस्ततः स्पन्दिते, वृ० १ उ० २ प्रक० । पोई-पोयी-स्त्री० । ताम्बूलाऽऽकृतगर्णे लघुकलायुत्यक्तले शाकवर्णपयस्युक्तवर्णभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

पोइआ-देशी-करीपात्रो, दे० ना० ६ वर्ग ६१ गाथा ।

पोइ-पोइ-न० । "पोडा वमणी तस्स फले" नि० चू० ३ उ० । फले, प्रश्न० ४ आध० द्वार । मडा० । पुणं च । उत्त० ३ अ० । यूषाधिपती, दे० ना० ६ वर्ग ६० गाथा ।

पोइवद्धिया-पोइवद्धिनिका-स्त्री० । गोदासगणस्य तुनीयशालायाम्, कण्ठ० ३ अधि० ८ कृष्ण ।

पोडय-पोइज-न० । वनोपलानुत्पन्न कार्पासिके, सूत्र० १ सु० १ अ० १ उ० । नि० चू० ।

पोइरीग-पुइरीक-न० । यताम्बुजे, जी० ३ प्रति० ४ अ० ।

वि० । प्रज्ञा० । लोमपल्लिविशेषे, प्रज्ञा० १ पद । जी० । भगवन्तश्चपमस्याऽदिगधरे, व्य० ४ उ० । तीरवरक्षीर्पाधिपती, स्या० १० अ० । पुष्कलायतीविजये पुइरीकणिरीजमहापदम-पुत्रे, आ० चू० ४ अ० । आच० । आ० म० । सूत्रकृताङ्गाध-यनभेदे, आ० चू० १ अ० । सूत्र० । पकोनविंश हाताध्वयने, स० १६ सम० । सप्तमद्वेलाकीये विमानभेदे, स० १८ सम० ।

पोइरीगतव-पुइरीकतपस्-न० । चैत्रपौर्णमास्यां, पुइरीक-पूजायुते उपवासोऽऽद्यन्तरास्मिन् तपसि, प्रज्ञा० १६ विव० । पोइरीगिणी-पुइरीकिणी-स्त्री० । पुइरीकाणि-श्वेतपद्मानि-विद्यन्ते यस्यां सा पुइरीकिणी । सूत्र० २ ध्रु० १ अ० । पु-ष्करियाम्, जम्बूद्वीपे मन्दरस्योत्तरं लवनीद्विधावालयभूते, स्या० ३ डा० ४ उ० । आ० चू० । जम्बूद्वीपे पुष्क-लावतीविजयक्षेत्रयुगलराजधानीयुगले, " दो पोइरीगि-णीओ । " स्या० २ डा० ३ उ० । आ० चू० । आ० म० । जं० । आ० क० ।

पोइरीकिणी-स्त्री० । पौष्करिकाणि-श्वेतशतपद्मानि वि-द्यन्ते यस्यां सा पौष्करिकिणी । प्राचुर्ये मत्स्यर्थाय इति । ब-हूपदमायाम्, (सूत्र० २ ध्रु० २ अ०) । पौष्कामाजनाद्वेदर-दिग्भित्तियां पुष्करियायाम्, ती० २३ कण्ठ० । जं० । महा-विदेहमध्यतगरीभेदे, विपा० २ ध्रु० २ अ० ।

पोक्-व्याहृ-वि-आ-हृ-धा० । कथने, " व्याहृगेः कोक्-पोक्तां ॥ ८ । ४ । ७६ ॥ इति व्याहृतेः पोक्ताऽऽदेशः । पोक्क । व्याहरति । प्रा० ४ पाद । अत्र स्थूलोक्तते, उत्त० १२ अ० ।

पोकनास-पोकनास-वि० । पोक्ता-अत्रे स्थूलोक्तता मध्ये ति-क्षा नाम्ना यस्य स पोकनासः । विष्णुटनासे, उत्त० १२ अ० ।

पोकरिय-पूक्कारित-न० । भावे कः । आहूते, "तत्रा मरण-भीयाय पोकरियं । " दश० ३ तत्त्व ।

पोक्काय-पोक्काय-पुं० । म्लेच्छजातीये मनुष्ये, म्लेच्छभेदे च । प्रश्न० १ आध० द्वार ।

पोक्कार-पूक्कार-पुं० । आहूताने, विशेषः ।

पोक्कर-पुक्कर-न० । "क्-क्कर्योर्नास्ति" ॥ ८ । २ । ४ ॥ इति कस्य स्तः । प्रा० २ पाद । खड्गित्वम् । कस्य कः । "ओ-स्त्योते" ॥ ८ । १ । १६ ॥ इति उकारस्वीकारः । प्रा० १ पाद । कमले, नि० चू० १२ उ० ।

पोक्करिणी-पुक्करिणी-स्त्री० । पुक्करवत्यां वतुपुक्कीयायां वाप्याम्, प्रश्न० १ आध० द्वार । "अस्त्वगवणिषाया अ-गडा पोक्करिणी संखजयसं । " आच० ६ अ० । स्या० ।

पोक्खल-पुक्कर-न० । पक्षकंसरे, आचा० २ ध्रु० १ चू० १ अ० ८ उ० ।

पोक्खलच्छिन्नप-पुक्करच्छिन्नक-न० । जलरुहभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

पोक्खलपाल-पुक्करपाल-पुं० । वज्रनेत्रपुत्रे, आ० चू० १ अ० ।

पोक्खलविभाग पुक्करविभाग-पुं० । पक्षकन्दे, आचा० २ ध्रु० १ चू० १ अ० ८ उ० ।

पोखलि-पुफलि-पुं० । आबस्तीवासस्थं शतकापरनामके
आयक.म० ८० १० ३० । ('संख' शब्देऽस्य कथां वक्ष्यामि)
पोगल-पुफलि-पुं० । पूरणगलधर्मः पुगलाः । "आसंय्या-
म" ॥ ८ । १ । ११६ ॥ इत्युकारस्वीकारः । परमाणुद्विप्रदे-
शिकाऽऽदौ द्रव्यविशेष, आ० म० १ अ० प्रा० । "स्पर्शसग-
न्धधर्मे-शब्दमूलस्वभावकाः । संघातभेदनिष्पन्नाः, पुद्गला
जिनमयिताः ॥ १ ॥ " दश० ४ तत्त्व ।

पुद्गलानां लक्षणमाह—

सदृशधारज्जोम्बो, पद्मा छायाऽऽतवेड वा ।

वर्णगंधरसा कामा, पुगलानि तु लक्षणे ॥ ११ ॥

शब्दो-धनिरूपः, पीडालकः तथा-अन्धकारं तदपि पुद्गलरूपं,
तथा उद्योता-रत्नाऽऽदीनां प्रकाशः, तथा प्रभा-चन्द्राऽऽदीनां
प्रकाशः, तथा छाया-बुलाऽऽदीनां छाया शैत्यगुणः, तथा आतपो-
स्वच्छकप्रकाशः, इति पुद्गलस्वरूपः, वाशब्दः समुच्चयः, वर्ण-
गन्धरसरूपार्थाः पुद्गलानां लक्षणं ज्ञेयम् । वर्णाः-शुक्ल तिलहरि-
तरक्कटुणाऽऽद्याः, गन्धाः-दुर्गन्धसुगन्धाऽऽस्मका गुणः, रसाः-
पद-तीक्ष्णकटुकपायाऽऽम्लमधुरलवणऽऽद्याः, रसार्थाः-शी-
तोष्णत्वसुदुस्मिन्धकललघुगुर्वीदाः एते सर्वेऽपि पुद्गलान्त-
कायस्त्वधलक्षणा वाक्याः ज्ञेया इत्यर्थः, एभिर्लक्षणैरेव पु-
द्गला लक्षणं इति भावः । उक्त० २८ अ० ।

वर्णाऽऽदिकगुणैर्भेदा, ज्ञायते पुद्गलस्य च । (२०)

(वर्णं) वर्णगन्धरसरूपार्थाऽऽदिकगुणैः पुद्गलद्रव्यस्य अ-
न्येभ्यो धर्मोऽद्विद्व्येभ्यो भेदो ज्ञायत । वर्णाः पञ्च-शुक्लपीत-
हरितरक्कटुण्यभेदात् । गन्धो हौ-सुरभ्यसुरभी चिति । रसाः-
पद-तीक्ष्णकटुकपायाऽऽम्लमधुरलवणं यदानीं । रसार्था अम्ल-शी-
तोष्णत्वखरमुदु, लघुमहती, क्षिप्रकले च ॥ इति । सर्वमन्यत-
त्पुद्गलभेदाद्भ्रमने । द्रव्या० १० अध्या० ।

पुद्गलालिकायभेदः । पुद्गलाश्चतुर्विधाः—

स्वभा, संघदेसा, स्वधर्पसा, परमाणुपोगला । ते सप्तास-
म्भो पंचविदा पसत्ता । तं जडा-वसपारिख्या, गंधपरिख्या,
रसपरिख्या, कामपरिख्या, संताणपरिख्या । प्रज्ञा० १ पद ।
('अर्जव' शब्दे प्रथमभागे २०४ पृष्ठे सव्याख्यानमेतद्
दक्षितम्)

पुद्गला अनन्ताः—

एगपएसोमादा पोगला अणुता पसत्ता । एवमेगसमय-
द्वितिया एगगुणकालगा पोगला अणुता पसत्ता ० जाव
एगगुणलुक्खा पुगला अणुता पसत्ता ।

(एगपएसोमादादयि) सुगमम् । नवरभेकत्र प्रदेश-ले-
अस्यांशविशेषे अवगाढा आभिना एकप्रदेशावगाढाः, तं च
परमाणुरूपाः स्कन्धरूपाश्चेति । एवं वर्णं ५ गन्ध २ रस २
स्पर्श २ भेदविशिष्टाः पुद्गला वाक्याः । अत एवोक्तम्—“जाव
एगगुणलुक्खेत्तादि ।” स्था० १ डा० । ('जीवा णं तिङ्गाणं'
स्था० २ डा० ४ ड । 'जीवा णं तिङ्गाणं' स्था० ३ डा० ४
ड । 'जीवा णं तिङ्गाणं' स्था० ४ डा० ४ ड । 'जीवा णं ति-
ङ्गाणं' स्था० ५ डा० ३ ड । 'जीवा णं तिङ्गाणं' स्था०
६ डा० । 'जीवा णं तिङ्गाणं' स्था० ७ डा० । 'जीवा णं ति-
ङ्गाणं' स्था० ८ डा० । 'जीवा णं तिङ्गाणं' स्था० ९ डा० ।
२५५

'जीवा णं तिङ्गाणं' स्था० १० डा० । इत्यादिसुत्राणि 'पा-
वकम्म' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ८७८ पृष्ठे गतानि)

पुद्गलान् द्रव्यलक्षणकालभावेः द्विस्थानकावतरणं निरूप-
यन्नाह । अनन्ताः—

दुपएसिया संघा अणुता पसत्ता, दुपएसोमादा पोगला
अणुता पसत्ता । एवं० जाव दुगुणलुक्खा पोगला
अणुता पसत्ता ।

“दुपएसि” इत्यादि सूत्रत्रयांशविशतिः, सुगमा चयं नवरं या-
दत्करणात् “दुसमयट्टि” इत्यादि सूत्राण्येकविंशतिर्वाक्यानि । वा-
चना चयम्—“दुसमयट्टि” इत्यादि पोगलत्वादि । “स्था० २ डा० ४ ड ।
पुद्गलस्कन्धान् प्राति त्रिस्थानकमाह—

तिपएसिया संघा अनन्ता पसत्ता । एवं० जाव तिगुणल-
क्खेपोगला अणुता पसत्ता ।

(तिपएसिपण्यादि) स्पष्टमिति । सर्वत्रैव पुद्गलाख्यातशेषं
कथ्यम् । स्था० ३ डा० ४ ड ।

चतुःप्रदेशिकाः—

चउपएसिया संघा अनन्ता पसत्ता । चउपएसोमादा पो-
गला अणुता पसत्ता । चउसमयट्टिइया पोगला अणुता प-
सत्ता । चउगुणकालगा पोगला अणुता पसत्ता । ० जाव च-
उगुणलुक्खा पोगला अणुता पसत्ता । स्था० ४ डा० ४ ड ।

पञ्च पुद्गला अनन्ताः—

पंचपएसिया संघा अणुता पसत्ता । पंचपएसोमादा पो-
गला अणुता पसत्ता । ० जाव पचगुणलुक्खा पोगला अ-
णुता पसत्ता । स्था० ५ डा० ३ ड ।

षट्प्रदेशिकाः पुद्गला अनन्ताः—

छपएसिया णं संघा अणुता पसत्ता । छपएसोमादा
पोगला अणुता पसत्ता । छपसमयट्टिइया पोगला अणुता पसत्ता । छगु-
णकालगा पोगला ० जाव छगुणलुक्खा पोगला अणुता
पसत्ता । स्था० ६ डा० ।

पुद्गलाः—

सत्तपएसिया संघा अणुता पसत्ता । सत्तपएसोमादा पो-
गला ० जाव सत्तगुणलुक्खा पोगला अणुता पसत्ता ।
स्था० ७ डा० ।

अष्टप्रदेशिकाः—

अट्टपएसिया संघा अणुता पसत्ता । अट्टपएसोमादा पो-
गला ० जाव अट्टगुणलुक्खा पोगला अणुता पसत्ता ।
स्था० ८ डा० ।

नवप्रदेशिकाः—

नवपएसिया संघा अणुता पसत्ता । नवपएसोमादा पुगला
अणुता पसत्ता । नवगुणलुक्खा पुगला अणुता पसत्ता ।
स्था० ९ डा० ।

दशप्रदेशिकाः—

दसपएसिया संघा अणुता पसत्ता । दसपएसोमादा पु-
गला अणुता पसत्ता । दसमयट्टिइया पोगला अणुता

पषत्ता । दसगुणकालमा पोगला अश्रुता पषत्ता । एवं व-
खेहि गंधेहि रसेहि फासेहि० जाव दसगुणलुक्त्वा पोगला
अश्रुता पषत्ता ।

“ दसेत्यादि ” सूत्रबुद्धं, सुगमं च, नवरं दशप्रदेशा येषां ते
तथा, त एष दशप्रदेशिका दशलुकाः स्कन्धाः समुच्चया
इति द्रव्यताः पुद्गलचिन्ता, तथा दशप्रदेशिकाश्रम्यावगाढा
आनिधनः दशप्रदेशावगाढा इति स्रजतः, तथा दशसमयात्
स्थितिर्येषां ते नयेति कालतः, तथा दशगुण एकगुणकालापे-
क्षया दशाभ्यस्तः कालो-वर्णोपशेषो येषां ते दशगुणका-
लकाः, एवमन्येष्ठतुर्भिरेणैर्द्वार्या गन्धाभ्यां पञ्चमी रसैरष्टाभिः
स्पर्शैर्विशेषिताः पुद्गला अनन्ता वाक्याः । अत एवाऽऽह-
(एवमित्यादि) “ ० जाव दसगुणलुक्त्वा पोगला अश्रुता
पषत्ता । ” इत्यनेन भाषतः पुद्गलचिन्तायां विशतिनम आ-
लापको दर्शितः । इह चाननशब्दापदानेन वृक्षधादिशब्देन
चाननमूलमभिहितस्य चाननशब्द एव स्वाध्यायनाम-
न्ते पठित इति सर्वेष्वप्यनमूलजनया बोद्धव्य इति तदर्थं नि-
र्गमितमनुगमहारोशभूतं सूत्रस्य शक्तिशुक्लाराणि तु स-
र्वाध्यायनप्रथमाध्यायनवदनुगमनीयानि । स्या० १० डा० ।

द्वाभ्यां स्थानाभ्यां पुद्गलाः भिद्यन्ते परिशदन्त-
दोहिं ठाणेहि पोगला साहस्रंति । तं जहा-सयं वा पोगला
साहस्रंति, परेण वा पोगला साहस्रंति । दोहिं ठाणेहि पोग-
ला भिज्जंति । तं जहा-सयं वा पोगला भिज्जति, परेण
वा पोगला भिज्जति । दोहिं ठाणेहि पोगला परिवदंति ।
तं जहा-सयं वा पोगला परिवदंति, परेण वा पोगला प-
रिसदंति, एवं परिवदंति, विद्वंसंति ।

(दोहिंत्यादि) सूत्रपञ्चकं कल्लं, नवरं स्वयं चेति स्वभा-
वेन वा आद्याऽऽदिरेव पुद्गलाः संहस्रन्ते-सम्यग्गन्ते कम्म-
कर्तृप्रयागोऽयं, परेण वा पुरुषाऽऽदिना वा संहस्रन्ते-संहताः
क्रियन्ते कम्मप्रयागोऽयम्, एवं भिद्यन्ते विषदन्ते यथा प-
रिवतन्ति एवैतच्छिखराऽऽद्वैतं परिशदन्ति कुष्ठाऽऽद्वैतं
भित्तादकुरुष्यादिवत् विषयस्यन्ते-विनश्यन्ति घनपटलव-
दिति ॥ ५ ॥

पुद्गलानेव द्वादशसूत्राणि निरूपयन्नाह—
दुविदा पोगला पषत्ता । तं जहा-भिन्ना चेव, अभिन्ना
चेव । दुविदा पोगला पषत्ता । तं जहा-भिन्नधम्मा चेव,
नो भिन्नधम्मा चेव । दुविदा पोगला पषत्ता । तं जहा-
परमाणुपोगला चेव, नो परमाणुपोगला चेव । दुविदा
पोगला पषत्ता । तं जहा-सुहृमा चेव, बापरा चेव । दु-
विदा पोगला पषत्ता । तं जहा-बद्धपामपुट्टा चेव, नो
बद्धपामपुट्टा चेव । दुविदा पोगला पषत्ता । तं जहा-
परियादितच्चेव, अपरियादितच्चेव । दुविदा पोगला पष-
त्ता । तं जहा-अत्ता चेव, अणत्ता चेव । दुविदा पोगला
पषत्ता । तं जहा-इहा चेव, अण्णिहा चेव । एवं कंता, पिपा,
मणुक्का, मण्णामा ।
(दुविहेत्यादि) भिन्ना-विघटिता इतरे त्वभिन्नाः स्वयमेव

भिद्यन्ते इति भिदुराः, भिदुरम्बं धर्मो येषां ते भिदुरधर्माणः,
अनभूतभावप्रत्ययोऽयम् । प्रतिपक्काः प्रतीत एवेति । परमाश्च
तेऽणुवश्चेति परमाणवः सो परमाणवः स्कन्धाः सुदमाः
येषां सुदमः परिणामः शीतोष्णस्निग्धकृतलक्षणश्चेत्याह एव
स्पर्शास्ते च भाषाऽऽद्यः । बादरास्तु येषां बादरः परिणामः
पञ्चाऽऽद्यश्च स्पर्शाः ते चोदारिकाऽऽद्यः ४ पाम्बेन स्पृष्टाः हे-
हत्वा लुप्तः रेणुवत् पाम्बस्पृष्टाः ततो बद्धाः गाढतरसं-
स्त्रिष्टास्तनो तोयवत् पाम्बेन स्पृष्टाश्च ते बद्धाश्चेति राज-
न्ताऽऽदित्वात् बद्धपाम्बस्पृष्टाः । आह च-“ पुट्टं रेणु व्व तणु-
म्मि बद्धमण्णकयं पपमेहि । ” इति । एते च आणैर्मिद्वयाऽऽदि-
ग्रहणयोग्यताः तथा नो बद्धाः किं तु पाम्बस्पृष्टा इत्येकपद-
नियंथे ओष्ठेन्द्रियग्रहणयोग्यताः । यत उक्तम्-“ पुट्टं सुणेह
सहे, ऊव पुण पाम्बे अपुट्टं तु । गंधं रसं च फालं बजं पुट्टं
वियामारे ॥ १ ॥ ” इति । उभयपदान्तयेधे आद्याऽऽद्यविषया-
श्चतुर्विधयाश्चेति । इयमिन्द्रियपेषया बद्धपाम्बस्पृष्टता, पुद्ग-
लानां व्याख्याताः एव जीवप्रदेशापेक्षया परस्परापेक्षया च व्या-
ख्येयंति । (परिवाह्य) विवक्षितपर्यायमनीताः पर्याया वा
सामस्यस्पृष्टाः कर्मपुद्गलवत् प्रतिषेधः सुज्ञानः । आत्ता-शु-
हीताः स्वीकृता जीवने पारंप्रहमात्रतया शरीराऽऽद्वैतया वा
इत्यनेन स्म अर्थं क्रियाधियसितीष्टाः कान्ताः-कमनीयाः वि-
शिष्टवर्णाऽऽद्वैतकाः प्रियाः प्रीतिकारा इन्द्रियाऽऽह्लादका मन-
सा ज्ञाप्यन्ते शोभना एत इत्यर्थं विकल्पमृत्पादयन्तः शोभन्त्य
प्रकारोऽशनमनोऽज्ञा-मनसा मताः वल्लभाः सर्वस्याप्युपमोक्तः
सर्वदा च शोभन्त्यप्रकारादिव निर्दोषक्रियायता- (मण्णामा
इति १२) व्याख्यातान्तरं त्वयम्-एष्टा-वल्लभाः सर्वदेव जी-
वानां नामाग्रेण कान्ताः-कमनीयाः सदैव भद्रवर्धने प्रिया
अद्वैतयाः सर्वपामव मनोऽज्ञा-कथयाऽपि मनोरमाः, मन आ-
मा-मनःप्रियाश्चन्त्याऽपीति विपक्षः सुज्ञानः सर्ववैति ।
स्या० २ डा० ३ डा० ।

विभिः प्रकरैः स्थानैरिच्छुद्धाः पुद्गलाश्चलन्ति-
निर्दिं ठाणेहि अचिच्छेत्ते पोगले चलेज्जा । तं जहा-आहा-
भिज्जमाणे वा पोगले चलेज्जा, विउव्वमाणे वा पोगले च-
लेज्जा, आयाऽथायां संकापेज्जमाणे वा पोगले चलेज्जा ।
(निर्दिंत्यादि) छिन्नाः खट्वाऽऽदिना पुद्गलाः सपुट्टायात् च-
लन्त्येवम्यत आह-“ अचिच्छेत्तपुद्गल इति । ” (आहारिज्जमा-
णंति) आहारतया जीवने गृह्यमाणः स्वस्थानारुचलानि जी-
वेनाऽऽकण्ठेणात् एवं विक्रियमाणे । विक्रियकरणवश्यानिर्नये-
ति, स्थानात् स्थानान्तरं संक्रम्यमाणो हस्ताऽऽदिनेति । स्या०
३ डा० १ डा० ।
स्थानैरिच्छुद्धाः पुद्गलाश्चलन्ति । इन्द्रियाध्यां पुद्गलध-
मो इति । पुद्गलस्वरूपमाह-
दमहिं ठाणेहि अचिच्छेत्ते पुगले चलेज्जा-आहारिज्ज-
माणे वा चलेज्जा, परिणामिज्जमाणे वा चलेज्जा, आस्स-
स्मेज्जमाणे वा चलेज्जा, परिणामिज्जमाणे वा चलेज्जा, शिस्स-
सिज्जमाणे वा चलेज्जा, वेदिज्जमाणे वा चलेज्जा, निज्ज-
रिज्जमाणे वा चलेज्जा, विमोविज्जमाणे वा चलेज्जा, जक्खा
इहे वा चलेज्जा, वातपरिण ए वा चलेज्जा ।

(दसहास्यादि) स्पष्टं नवरम् (अच्छिद्येति) अच्छि-
द्यः-अपुण्यभूतः शरीरे विवक्षितस्फण्डं वा संबद्ध एव खले
न स्थानान्तरे गच्छेत् (आहारिज्जमाणेति) आहारिमा-
णः—आहारमानः पुद्गल आहारे वा अभ्यवहित्यमाणे सति
पुद्गलभक्षेत् परिणश्यमाणः पुद्गल एवाहाराग्निना खलरस-
भावेन परिणश्यमाने वा भोजन उच्छ्रित्यस्यमान उच्छ्राम्यवा
युपुद्गल उच्छ्रित्यमाने वा उच्छ्रितेति क्रियमाणे एव निश्च-
र्यमानो निःश्वस्यमाने वा वधमानो निर्जीर्यमाणश्च कर्मपुद्ग-
लः । अथवा-वधमानो निर्जीर्यमाणे च कर्मणि वैक्रियमाणा वै-
क्रियशरीरतया परिणश्यमानो वैक्रियमाणे वा शरीरे परिचा-
र्यमाणो मैथुनसंज्ञया विषयीक्रियमाणः शुक्रपुद्गलाऽऽतिपरि-
चार्यमाणे वा शुभ्र्यमाने स्त्रीशरीराऽऽदौ शुक्राऽऽतिरेव
यक्षाऽऽविष्टो-भूताऽऽघातिगता यक्षाऽऽविष्टा वा सति पुरुषे
यक्षाऽऽवेशा वा सति तच्छरीरलक्षणे पुद्गलो वातपरिगतो
देहगन्धवायुधुरितो वातपरिगतो वा वेदे सति बाह्यावातन
चोत्तिष्ठति इति । स्थानं १० डाः ।

परमाणुपुद्गलः किं सार्द्धः समर्थः, एवं द्विप-

देशिको यावद्वनन्तप्रदेशिकः—

दुपदेमिषे पुच्छा । गोयमा । सअङ्गे णो अणङ्गे । तिपदेमिषे
जहा परमाणुपोग्ला । चउपदेसिए जहा दुपदेसिए । पंचप-
देमिषे जहा तिपदेमिषे । छप्पसिए जहा दुपदेसिए ।
सचवएसिए जहा तिपदेसिए । अट्ठपएसिए जहा दुपदे-
सिए । शवपदेसिए जहा तिपदेसिए । दसपदेमिषे जहा
दुपदेसिए । संखेजपएसिए णं भंते । खंभे पुच्छा । गो-
यमा । सिय अमङ्गे, सिय अणङ्गे, एवं असंखेजपएसिए चि ।
एवं अण्यतपदेमिषे वि ।

(परमाणु इत्यादि) (सिय अणङ्गेति) यः समसङ्ख्य-
प्रदेशाऽऽत्मकः स्फण्डः स सार्द्धः, इतरस्त्वन्तर्हति ।

परमाणवः सार्द्धाः—

परमाणुपोग्ला णं भंते ! किं ससङ्गा अणङ्गा । गो-
यमा ! असङ्गा वा अणङ्गा वा, एवं जाव अण्यतप-
देसिया । परमाणुपोग्ला णं भंते ! किं सेए शिरिण ।
गोयमा ! सिय सेए शिरिण । एवं जाव अण्य-
तपदेसिए । परमाणुपोग्ला णं भंते ! किं सिया शिरिवा ।
गोयमा ! सेया चि, शिरिवा चि । एवं जाव अण्यतपदेसिया ।
परमाणुपोग्ला णं भंते सेए कालओ केवचिरे होइ ।
गोयमा ! जहसेण एक्कं समयं, उक्कोसेण आवलियाए असं-
खेज्जभागं । परमाणुपोग्ला णं भंते ! शिरिण कालओ के ।
चचिरे होइ । गोयमा ! जहसेण एक्कं समयं, उक्कोसेण अ-
संखेज्जं कालं; एवं जाव अण्यतपदेसिए । परमाणुपोग्ला
णं भंते ! सेया कालओ केवचिरे होइ । गोयमा ! सचद्धं ।
परमाणुपोग्ला णं भंते ! शिरिया कालओ केवचिरे होइ ।
गोयमा ! सचद्धं एवं जाव अण्यतपदेसिया ।

(परमाणुपोग्लेत्यादि) यदा बहवोऽणवः समसंख्याः

भवन्ति तदा सार्द्धाः, यदा तु विषयसंख्यास्तदा अमर्द्धाः,
संघातमेवाभ्यामनवस्थितस्वरूपत्वात्तेयामिति । पुद्गलाधि-
कारादेवेवमुच्यते—(परमाणु इत्यादि) । (सेएति) चलः,
सैज्जत्वं चोत्कर्षतोऽप्यावलिकाऽसंख्येयभागमात्रमेव, नि-
रेजतया औत्सर्गिकत्वाद्वा एव निरेजत्वमुत्कर्षतोऽसंख्येयं
कालमिति । (निरिणति) निश्चलः बहुवचस्य (सध-
व-इति) सर्वार्द्धा-सर्वकालं परमाणवः सैजाः सन्ति, न हि
कश्चित्समयोऽस्ति कालत्रयेऽपि यत्र परमाणवः सर्वे एव
न चलन्तीत्यर्थः । एवं निरेजा अपि सर्वार्द्धमिति । भ० २४
श० ४ उ० । (अत्र निरर्थोपुं प्रति नारदपुत्रस्य प्रश्नः
'शिरिणपुत्र' शब्दे चतुर्थभागं २००८ पृष्ठे उक्तः) (परमाणवः
सार्द्धाः समध्या इत्यन्तरमेवाङ्गम्)

परमाणुपुद्गलानामन्तरम् । तत्र परमाणवार्द्धानां सैजत्वा-
ऽऽघातसार्द्धा—

परमाणुपोग्लसत्तया णं भंते ! सेयस्स केवइयं कालं अं-
तरं होइ । गोयमा ! सट्ठाणंतरं पडुच्च जहसेणं एक्कं समयं,
उक्कोसेण असंखेज्जकालं । परट्ठाणंतरं पडुच्च जहसेणं
एक्कं समयं, उक्कोसेण असंखेज्जकालं । शिरियस्स केवइयं
कालं अंतरं होइ । गोयमा ! सट्ठाणंतरं पडुच्च जहसेणं
एक्कं समयं, उक्कोसेण आवलियाए असंखेज्जभागं ।
परट्ठाणंतरं पडुच्च जहसेणं एक्कं समयं, उक्कोसेण असंखे-
ज्जकालं । दुपदेसियस्स णं भंते । खंभस्स पुच्छा । गोयमा !
सट्ठाणंतरं पडुच्च जहसेणं एक्कं समयं, उक्कोसेण असंखेज्जं
कालं । परट्ठाणंतरं पडुच्च जहसेणं एक्कं समयं, उक्कोसेण
अण्यतं कालं । शिरियस्स केवइयं कालं अंतरं होइ ।
गोयमा ! सट्ठाणंतरं पडुच्च जहसेणं एक्कं समयं, उक्कोसे-
ण । आवलियाए असंखेज्जभागं । परट्ठाणंतरं पडुच्च जह-
सेणं एक्कं समयं, उक्कोसेण अण्यतं कालं; एवं जाव अ-
ण्यतपदेसियस्स । परमाणुग्लो णं भंते ! सेयायं केव-
इयं कालं अंतरं होइ । गोयमा ! शिरिय अंतरं शिरि-
यायं केवइयं कालं अंतरं होइ । गोयमा ! शिरिय
अंतरं, एवं जाव अण्यतपदेसियायं खंभाणं ।
(परमाणु इत्यादि) (सट्ठाणंतरं पडुच्चति) स्वस्थानं परमाणुः
परमाणुमात्र एव, तत्र वसैमानस्य यमनरे चलनस्य च व्यव-
धानं निश्चलत्वव्यवधानलक्षणं तत्स्वस्थानान्तरे, तत्प्रतीत्य (जह-
सेणं एक्कं समयंति) निश्चलता अघम्यकाललक्षणम् (उक्कोसेणं
असंखेज्जं कालंति) निश्चलताया एवाङ्गुष्ठकाललक्षणं, तत्र अ-
घम्यतोऽन्तरं परमाणुरेकं समयं चलनानुपरम्य पुनश्चलनी-
त्येवम्, उत्कर्षतश्च स एवासंख्येयं कालं कश्चित्स्थिरो भूत्वा
पुनश्चलनीत्येवंबहुर्यामिति । (परट्ठाणंतरं पडुच्चति) परमा-
णोरपरस्थाने द्वाणुकाऽऽदावन्तर्भूतस्यान्तरं चलनव्यवधानं
तत्परस्थानान्तरं, तत्प्रतीत्य (जहसेणं एक्कं समयं उक्को-
सेणं असंखेज्जं कालंति) परमाणुपुद्गलो हि भ्रमन्
द्विप्रदेशाऽऽसिक्तस्फण्डमनुप्रविश्य जघम्यतः तेन सहेकं
समयं स्थित्वा पुनर्भ्रम्यति, उत्कर्षतस्तु सङ्गथेयं का-
लं द्विप्रदेशाऽऽसितया स्थित्या पुनरेकतया आभ्यर्तति । (नि-

रयस्मेत्यादि) निश्चलः सन् जघन्यतः समयमकं परिअभ्य पुनर्निश्चलस्तिष्ठति, उत्कपेतस्तु निश्चलतः सञ्चालिकाया असम्भवं भागं चलताः कष्टाकारणं परिअभ्य पुनर्निश्चलः एव तिष्ठतीति स्वस्थानान्तरमुक्रम् । परस्थानान्तरं तु निश्चलः सन् ततः स्थानाञ्चालितो जघन्यतो द्विप्रदेशः ऽऽदी स्कन्धे एकं समयं स्थित्वा पुनर्निश्चल एव तिष्ठति । उत्कपेतस्त्वसङ्ख्येयं कालं ततः सह स्थित्वा पुनर्माया-पुनस्तिष्ठति (दुपपत्तिरस्मेत्यादि) (उक्तेः अर्थः कालं ति) कथं द्विप्रदेशिकः संश्चालतस्ततोऽनन्तः प्रवर्तते । सह कालभेदेन सम्बन्धं कु-ञ्चननन्तेन कालतः पुनस्तेनैव परमाणुना सह सम्बन्धं प्रति-पद्य पुनश्चलतीत्यवमिति ।

सैजाः ऽऽदीनामेवात्यवहुममाह—

एपमिं थं भंते ! परमाणुपोगमलां थं सेयां थं शिरेया थं क-यरे कयरे० जाव विसेमाहिया वा । गोयमा ! सवत्थोवा पर-माणुपोगमला मेया, शिरेया असंखेज्जगुणा एवं० जाव अ-संखेज्जपपमियां थं खंधां । एपमिं थं भंते ! अणंतप-देसियां थं सेया थं निरेया थं कयरे कयरे० जाव विसे-माहिया वा । गोयमा ! सवत्थोवा अणंतपदेसिया थं वा शिरेया मेया अणंतगुणा । एपमिं थं भंते ! परमाणु-पोगमलां थं संखेज्जपपमियां थं अखं संजपपमियां थं अणं-तपपमियां थं खंधां थं सेया थं शिरेया थं दव्वट्टयाए पपसट्टयाए दव्वट्टपपसट्टयाए कयरे कयरे० जाव विसे-माहिया वा । गोयमा ! सवत्थोवा अणंतपपमिया थं वा शिरेया दव्वट्टयाए अणंतपपमिया थं वा मेया दव्वट्टयाए अणंतगुणा । परमाणुपोगमला मेया दव्व-ट्टयाए अणंतगुणा । संखेज्जपपमिया थं वा मेया दव्वट्ट-याए असंखेज्जगुणा । असंखेज्जपपमिया थं वा मेया दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा । परमाणुपोगमला शिरेया दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा । संखेज्जपपमिया थं वा शिरे-या दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा । पदेसट्टयाए एवं चेव, श्वरं परमाणुपोगमला अपदेसट्टयाए भाणियव्वा । सं-खेज्जपपमिया थं वा शिरेया पदेसट्टयाए असंखेज्जगु-णा, ससे तं चेव । दव्वट्टपपसट्टयाए सवत्थोवा अणंतप-देसिया थं वा शिरेया दव्वट्टयाए तं चेव पदेसट्टयाए अणंतगुणा । अणंतपदेसिया थं वा मेया दव्वट्टयाए अ-णंतगुणा ते चेव पदेसट्टयाए अणंतगुणा, परमाणुपोग-मला मेया दव्वट्टपपसट्टयाए अणंतगुणा । संखे-ज्जपपमिया थं वा मेया दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा, ते चेव पदेसट्टयाए संखेज्जगुणा, असंखेज्जपपमिया थं वा मेया दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा । ते चेव, पदेसट्टयाए असंखेज्जगुणा । परमाणुपोगमला शिरेया दव्वट्टयाए अप-देसट्टयाए असंखेज्जगुणा, संखेज्जपपमिया थं वा शिरे-

या दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा, ते चेव पदेसट्टयाए अ-संखेज्जगुणा । असंखेज्जपपमिया थं वा शिरेया दव्वट्ट-याए असंखेज्जगुणा ; ते चेव पदेसट्टयाए असंखेज्जगुणा ।

(एपमिं थं सेयादि) (शिरेया असंखेज्जगुणेति) स्थिति-क्रियाया औपम्यं कत्वाद् बहुत्वमिति अनन्तप्रदेशेषु सैजा अनन्तगुणा, वस्तुस्वभावात् । एतदेव द्रव्याधैर्यप्रदेशाभिमया-यैर्निरूपयन्नाह—(एपमिं थं सेयादि) तत्र द्रव्याधीनायां सैजस्वनिरेज्जत्वाप्रामोदं पदानि । एवं प्रदेशाधैर्यतामप्यभ्या-धेतायां तु वतुदंश, सैजपक्षे ; निरेजपक्षे च परमाणुषु द्र-व्याधैर्यप्रदेशाधैर्यद्रव्याधैर्यप्रदेशाधैर्यत्वमेकीकरत्वाभि-लापात् । अथ “पपसट्टयाए एवं चेव ति” अप्रातिदेशो यो विशेषोऽन्योच्यते, तत्राम् (परमाणु इत्यादि) परमाणुदं प्रदेशार्थतायाः स्थानेऽप्रदेशाधैर्येति वाच्यमप्रदेशत्वापर-माणुनां तथा द्रव्याधीनासु संख्यातप्रदेशिका निरेजाः निरेज-परमाणुभ्यः संख्यातगुणा उक्ताः । प्रदेशार्थतासु तु तेषां-ऽसंखेयगुणा वाच्या यतो निरेजपरमाणुभ्यो द्रव्याधीनया निरेजसंख्यातप्रदेशिकाः संख्यातगुणा भवन्ति । तेषु च म-ध्ये बहूनामुत्कृष्टसंख्यातकप्रमाणप्रदेशाधैर्यं जपरमाणुभ्य-स्ते प्रदंशतोऽसंखेयगुणा भवन्ति । उत्कृष्टसंख्यातकस्याप्येक-प्रदेशसंखेयसंख्यातकस्य भावादिति ।

अथ परमाणुपोगमला मेव सैजत्वाऽऽदि निरूपयन्नाह—

परमाणुपोगमले थं भंते ! किं देसेए, सव्वेए, शिरेए ? । गोयमा ! थो देसेए, मिय सव्वेए, मिय शिरेए । दु-पदेमिं थं भंते ! थं चेव पुच्छा । गोयमा ! मिय देसेए, ‘मिय’ सव्वेए, मिय शिरेए, एवं० जाव अणंतपदेमिं ए । परमाणुपोगमला थं भंते ! किं देमेया, सव्वेया, शिरेया । गोयमा ! थो देमेया, सव्वेया वि, शिरे-या वि । दुपदेमिया थं भंते ! थं चेव पुच्छा ? । गोयमा ! देमेया वि सव्वेया वि शिरेया वि ; एवं० जाव अणंतप-देमिया । परमाणुपोगमले थं भंते ! सव्वेए कालओ के-वचिरे होइ ? गोयमा ! जहमेणं एकं समयं, उक्को-सेणं आवलियाए असंखेज्जपपमियां । शिरेए कालओ के-वचिरे होइ ? । गोयमा ! जहमेणं एकं समयं, उक्को-सेणं असंखेज्जकालं । दुपदेमिं थं भंते ! थं चेव देसेए कालओ केवचिरे होइ ? । गोयमा ! जहमेणं एकं सभ-यं, उक्कोसेणं आवलियाए असंखेज्जपपमियां । सव्वेए कालओ केवचिरे होइ ? । गोयमा ! जहमेणं एकं समयं, उक्को-सेणं असंखेज्जकालं । शिरेए कालओ केवचिरे होइ ? । गोयमा ! जहमेणं एकं समयं, उक्को-सेणं असंखेज्जकालं । शिरेए कालओ केवचिरे होइ ? । गोयमा ! सव्वेए । शिरेया कालओ केवचिरे होइ ? । गोयमा ! सव्वेए । दुपदेमिया थं भंते ! थं वा देसेया कालओ

केवचिरं होइ ? गोयमा ! सव्वदं । सव्वेया कालओ केव-
चिरं होइ । सव्वदं । शिरिया केवचिरं होइ । सव्वदं । एवं
जाव अणंतपदेसिया । परमाणुपोगलस्स थं भंते ! सव्वेयस्स
कालओ केवचिरं अंतरं होइ ? गोयमा ! सट्ठाणंतरे प-
ट्ठच्च जहमेणं एकं समयं, उक्कोसेणं अस्सखेज्जं कालं । प-
ट्ठाणंतरे पट्ठच्च जहमेणं एकं समयं, उक्कोसेणं एवं
चेव । शिरियस्स केवइ० ? । सट्ठाणंतरे पट्ठच्च जहमेणं एकं
समयं, उक्कोसेणं आवलियाए अस्सखेज्जइभागं । परट्ठाण-
ंतरे पट्ठच्च जहमेणं एकं समयं, उक्कोसेणं अस्सखेज्जं कालं ।
दुपदेसियाणं थं भंते ! त्वंयस्स देसेयस्स केवइयं
कालं अंतरं होइ ? गोयमा ! सट्ठाणंतरे पट्ठच्च जहमे-
णं एकं समयं, उक्कोसेणं अस्सखेज्जं कालं । पर-
ट्ठाणंतरे पट्ठच्च जहमेणं एकं समयं, उक्कोसेणं अ-
णंतं कालं । सव्वेयस्स केवइयं कालं ? । एवं चेव
जहा देसेयस्स । शिरियस्स केवइयं कालं ? । सट्ठाणं-
तरे पट्ठच्च जहमेणं एकं समयं, उक्कोसेणं आवलियाए
अस्सखेज्जइभागं । परट्ठाणंतरे पट्ठच्च जहमेणं एकं स-
मयं, उक्कोसेणं अणंतं कालं एवं जाव अणंतपदेसियस्स ।
परमाणुपोगलानं भंते ! सव्वेयाणं केवइयं कालं अंतरं होइ ?
गोयमा ! गन्थि अंतरं । शिरियाणं केवइयं० ? । गन्थि अंतरं ।
दुपदेसियाणं भंते ! खंधाणं देसेयाणं केवति कालं० ? ।
गन्थि अंतरं । सव्वेयाणं केवइ० ? । गन्थि अंतरं । शिरिया-
णं केवइ० ? । गन्थि अंतरं । एवं जाव अणंतपदेसियाणं ।

अल्लसहुत्त्वम—

एएसि थं भंते ! परमाणुपोगलाणं सव्वेयाणं
शिरियाणं य कयरे कयरे ० जाव विसेसाहिया वा ? ।
गोयमा ! सव्वत्थोवा परमाणुपोगला सव्वेया, शिरिया
अस्सखेज्जगुणा । एएसि थं भंते ! दुपदेसियाणं खंधाणं
देसेयाणं सव्वेयाणं शिरियाणं य कयरे कयरे ० जाव वि-
सेसाहिया वा ? । गोयमा ! सव्वत्थोवा दुपदेसिया खंधा
सव्वेया, देसेया अस्सखेज्जगुणा, शिरिया अस्सखे-
ज्जगुणा, एवं ० जाव अस्सखेज्जपएसियाणं खंधाणं । एए-
सि थं भंते ! अणंतपदेसियाणं खंधाणं देसेयाणं सव्वे-
याणं शिरियाणं य कयरे कयरे ० जाव विसेसाहिया
वा ? । गोयमा ! सव्वत्थोवा अणंतपदेसिया खंधा
सव्वेया, शिरिया अणंतगुणा, देसेया अणंतगुणा ।
एएसि थं भंते ! परमाणुपोगलाणं संखेज्जपएसियाणं अस्-
खेज्जपएसियाणं अणंतपएसियाणं य खंधाणं देसेयाणं स-
व्वेयाणं शिरियाणं दव्वट्ठायाए पदेसट्ठायाए दव्वट्ठपएसट्ठायाए
कयरे कयरे ० जाव विसेसाहिया वा ? । गोयमा ! सव्वत्थोवा

अणंतपदेसिया खंधा सव्वेया दव्वट्ठायाए, अणंतपदेसिया
खंधा शिरिया दव्वट्ठायाए अणंतगुणा, अणंतपदेसिया
खंधा देसेया दव्वट्ठायाए अणंतगुणा, अस्सखेज्जपदेसिया
खंधा सव्वेया दव्वट्ठायाए अस्सखेज्जगुणा । परमाणुपो-
गला सव्वेया दव्वट्ठायाए अस्सखेज्जगुणा, संखेज्जपदेसि-
या खंधा देसेया दव्वट्ठायाए अस्सखेज्जगुणा, अस्सखेज्ज-
पएसिया खंधा देसेया दव्वट्ठायाए अस्सखेज्जगुणा, पर-
माणुपोगला शिरिया दव्वट्ठायाए अस्सखेज्जगुणा, संखे-
ज्जपदेसिया खंधा शिरिया दव्वट्ठायाए अस्सखेज्जगुणा, अ-
सखेज्जपदेसिया खंधा शिरिया दव्वट्ठायाए अस्सखेज्जगु-
णा, पदेसट्ठायाए सव्वत्थोवा अणंतपदेसिया खंधा
पदेसट्ठायाए, एवं दव्वट्ठपदेसट्ठायाए वि, थवरं परमाणु-
पोगला अपदेसट्ठायाए माणियव्वा । संखेज्जपएसिया
खंधा शिरिया पदेसट्ठायाए अस्सखेज्जगुणा, सेसं तं चेव ।
दव्वट्ठपएसट्ठायाए सव्वत्थोवा अणंतपदेसिया खंधा
सव्वेया दव्वट्ठायाए ते चेव, पएसट्ठायाए अणंतगुणा,
अणंतपदेसिया खंधा शिरिया दव्वट्ठायाए अणंतगुणा,
ते चेव पदेसट्ठायाए अणंतगुणा, अणंतपएसिया खंधा
देसेया दव्वट्ठायाए अणंतगुणा ते चेव पदेसट्ठायाए अ-
णंतगुणा, अस्सखेज्जपएसिया खंधा सव्वेया दव्वट्ठायाए
अणंतगुणा, ते चेव पदेसट्ठायाए अस्सखेज्जगुणा, संखेज्ज-
पएसिया खंधा सव्वेया दव्वट्ठायाए अस्सखेज्जगुणा ते
चेव पदेसट्ठायाए संखेज्जगुणा, परमाणुपोगला सव्वेया
दव्वट्ठपएसट्ठायाए अस्सखेज्जगुणा, संखेज्जपएसिया दे-
सेया दव्वट्ठायाए अस्सखेज्जगुणा, ते चेव पदेसट्ठायाए संखे-
ज्जगुणा, अस्सखेज्जपएसिया खंधा देसेया दव्वट्ठायाए
अस्सखेज्जगुणा, ते चेव पदेसट्ठायाए अस्सखेज्जगुणा, पर-
माणुपोगला शिरिया दव्वट्ठपएसट्ठायाए अस्सखेज्जगुणा,
संखेज्जपदेसिया दव्वट्ठायाए संखेज्जगुणा, ते चेव पदेसट्ठ-
याए संखेज्जगुणा, अस्सखेज्जपदेसिया शिरिया दव्वट्ठायाए
अस्सखेज्जगुणा, ते चेव पदेसट्ठायाए अस्सखेज्जगुणा ।

(परमाणु इत्यादि) इह सर्वेषामस्य बहुधाधिकारे व्यवर्थाता-
यां परमाणुपदस्य सर्वैर्जातनिरेजत्वविशिष्टत्वात् संकषेयाऽऽदी-
नां तु अत्राणां प्रत्येकं देशेजसर्वैर्जातनिरेजत्वविशिष्टत्वादेकादश
पदानि भवत्येवं प्रदेशार्थनायामपि, उभयार्थनायां त्वेताव्येव
विशानिः । सर्वैर्जातनिरेजत्वे च परमाणुषु द्रव्याथप्रदे-
शार्थपत्रोद्देश्यार्थप्रदेशार्थत्वमेकीकृत्येनाभिलाषादिति ।
अ० २४ श० ४ उ० ।

परमाणुपुद्गल एजंतं वेपंतं—

परमाणुपोगलं थं भंते ! एयइ वेयइ० जाव तं तं भावं प-

पोगल

रिखमइ ? । गोयमा ! सिय एयइ वेयइ०जाव परि-
खमइ सिय खो एयइ ०जाव खो परिखमइ । दुप-
देसिए खं भंते ! खंघे एयइ ०जाव परिखमइ । गोयमा !
सिय एयइ०जाव परिखमइ, सिय नो एयइ०जाव नो
परिखमइ, सिय देसे एयइ देसे नो एयइ । तिपएसिए खं भंते !
खंघे एयइ ? । गोयमा ! सिय एयइ, सिय नो एयइ,
सिय देसे एयइ नो देसे एयइ, सिय देसे एयइ सिय नो-
देसा एयंति, सिय देसा एयंति नो देसे एयइ । चउप्पएसिए
खं भंते ! खंघे एयइ ? । गोयमा ! सिय एयइ, सिय नो एयइ,
सिय देसे एयइ खो देसे एयइ सिय देसे एयइ, खो देसा
एयंति, सिय देसा एयंति नो देसे एयइ, सिय देसा ए-
यंति नो देसा एयंति । जहा चउप्पदेसिओ तहा पंचप्प-
मिओ०जाव तहा अणंतपएसिओ ॥

(परमाणुमित्यादि) (सिय एयइ लि) कदाचिदेज्जे क-
दाचित्कत्वास्त्वैषुद्वल्लेषेज्जनाऽऽदिप्रश्नाणां द्विप्रदंशिकं त्रयां
विकल्पान्ः स्यादेज्जनं, स्यादनेज्जनं, स्याद्देशेज्जनं, देशाननेज्जनं
वेति ३, अंशत्वात्तस्येति । त्रिप्रदंशिकं पञ्च आयास्त्वयस्त-
एव द्वयणुकस्यापि तदीयस्यैकस्याप्यस्य तथैवविधपरिणा-
मेनैकदेशतया विवक्षिततत्त्वत् । तथा देशस्य एज्जनं देश-
योश्चाननेज्जनमिति चतुर्थं, तथा देशयोरेज्जनं देशस्य चाने-
जनमिति पञ्चमः । एवं चतुःप्रदंशिकं अपि, नवरं षट्, तत्र
षष्ठोद्देशयोरेज्जनं, देशयोरेव चाननेजनमिति ।

द्विप्रदंशिकाऽऽद्यः कथं परमाणुवाचिकं स्पृशति ? —

परमाणुपोगले खं भंते ! असिधारं वा सुरधारं वा उग्गा-
हेजा ! । इंता उग्गाहेजा । से खं तत्थ जिजेज्ज वा, भिजेज्ज-
वा ! । गोयमा ! खो इण्हे ममेहे, नो खलु तत्थ मत्थे क-
मइ, एवं०जाव असंखेज्जपएसिओ । अणंतपएसिए खं
भंते ! खंघे असिधारं वा सुरधारं वा उग्गाहेजा ? । इंता
उग्गाहेजा । से खं तत्थ जिजेज्ज वा, भिजेज्ज वा ? । गो-
यमा ? अत्थेगइए जिजेज्ज वा, भिजेज्ज वा, अत्थेगइए खो
जिजेज्ज वा, खो भिजेज्ज वा । एवं अण्मिकायस्स मज्जं
मज्जंणं तहिं, गवरं जिम्माएज्ज भाणियव्वं, एवं पुक्खल-
संवट्ठस्स महाभइस्स मज्जं मज्जंणं तहिं उरले सिया,
एवं गंगाए महागइए पडिमोयं इव्वमागच्छेज्जा, तहिं वि-
णिहायमावजेज्जा, उदगावचं वा उदगविदुं वा उग्गाहेजा,
से खं तत्थ परिवावजेज्जा ।

पुद्गलाधिकाराव्येदं सूत्रवृन्दम् (परमाणु इत्यादि) (उग्गा
हेज्ज लि) अयमाहेत-आश्रयेत, लिखते-द्विधाभावं या-
यात्, मियेत-विदारणभावमात्रं यायात् । (नो खलु तत्थ-
सत्थं कमइ लि) परमाणुवाच्यं, अन्यथा परमाणुव्यवमेव न स्या-
दिति । (अत्थेगइए जिजेज्ज लि) तथाविधवाच्यपरि-
णामत्वात् । (अत्थेगइए नो जिजेज्ज लि) सूक्ष्मपरिणा-
मत्वात् । (उज्जे सिय लि) । आदौ भवेत् । (विणिहाय

मावजेज्ज लि) प्रतिस्त्वनमापद्यत (परिवावजेज्ज लि)
पर्यापद्यत-विनश्यत् ।

दुपएसिए खं भंते ! खंघे किं सअण्हे समज्जे सवएसे,
उदाहु अण्णुं अमज्जे अपएसे ? । गोयमा ! सअण्हे
अपज्जे सवएसे, खो अण्णुं खो समज्जे खो अपए-
सिए । तिपएसिए खं भंते ! खंघे पुच्छा ? । गोय-
मा ! अण्णुं समज्जे सपएसे, नो सअण्हे नो अमज्जे
नो अपएसे जहा दुपएसिओ तहा जे समा ते भाणिय-
व्वा, जे विसमा ते जहा तिपएसिओ तहा भाणियव्वो ।
संखेज्जपएसिए खं भंते ! खंघे किं सअण्हे पुच्छा ? । गो-
यमा ! सिय सअण्हे अमज्जे सपएसे, सिय अण्णुं
समज्जे सपएसे, जहा संखेज्जपएसिओ तहा असंखे-
ज्जपएसिओ वि अणंतपएसिओ वि । परमाणुपोगले
खं भंते ! परमाणुपुग्गलं कुसमाणं किं देसेणं देसे
कुमइ, देसेणं देसे कुमइ, देसेणं सव्वं कुमइ, दे-
सेहिं देसे कुमइ, देसेहिं देसे कुमइ, देसेहिं सव्वं
कुमइ, सव्वेणं देसे कुमइ, सव्वेणं देसे कुमइ,
सव्वेणं सव्वं कुमइ ? । गोयमा ! नो देसेणं देसे
कुमइ, नो देसेणं देसे कुमइ, नो देसेणं सव्वं
कुमइ, नो देसेहिं देसे कुमइ, नो देसेहिं देसे
कुमइ, नो देसेहिं सव्वं कुमइ, नो सव्वेणं देसे
कुमइ, नो सव्वेणं देसे कुमइ, सव्वेणं सव्वं कु-
मइ । परमाणुपोगले दुपएसिं कुसमाणं सत्तमनवमहिं
कुमइ । परमाणुपोगले तिपएसिं कुसमाणं शिप्पच्छि-
पएसिं तिहिं कुमइ जहा परमाणुपोगले तिपएसिं । कुसा-
विओ, एवं कुसावेयव्वो०जाव अणंतपएसिओ दुपएसि-
ए खं भंते ! खंघे परमाणुपोगलं कुसमाणे पुच्छा ? ।
तइयनवमेहिं कुमइ, दुपएसिओ दुपएसिं कुसमाणो प-
दवत्तइयसत्तमनवमहिं कुमइ, दुपएसिओ तिपएसिं कु-
समाणो आदिहणइय पच्छिहणइ तिहिं कुमइ, म-
ज्जिम्पपहिं तिहिं वि पडिसेहियव्वं । दुपएसिओ जहा ति-
पएसिं । कुसाविओ, एवं कुसावेयव्वो०जाव अणंतप-
एसिं । तिपएसिए खं भंते ! खंघे परमाणुपोगलं कुस-
माणे पुच्छा ? । तइयल्लइयवमेहिं कुमइ, तिपएसिओ दु-
पएसिं कुसमाणो पदमएणं तइयएणं चउत्थल्लइयसत्तम-
नवमेहिं कुमइ तिपएसिओ तिपएसिं कुसमाणो सव्वेसु
वि ठाणुसु कुमइ जहा तिपएसिओ तिपएसिं कुसाविओ,
एवं तिपएसिओ०जाव अणंतपएसिएणं संजाएयव्वो,
जहा तिपएसिओ, एवं०जाव अणंतपएसिओ भाणिय-
व्वो ।

(दुपएसिए इत्यादि) यस्य स्कन्धश्च समाः प्रदंशाः

स साजो, यस्य तु विषयाः स समर्थः, संबंधप्रवेशा-
ऽऽदिस्तु स्कन्धः समप्रदेशिक इतरश्च तत्र यः समप्रदे-
शिकः स साजोऽसमर्थः, इतरस्तु विपरित इति । (परमाणुयो-
गसंज्ञं भवेत् ! इत्यादि) "किं देशेषु देशे" इत्याद्यां नव विक-
स्याः । अत्र देशेन स्वकीयेन देशे तदीयं स्पृशति देशेनत्यनेन देशे
देशान् सर्वामित्येवं शब्दत्रयपरश्च त्रय एव देशैरित्यनेन ३, स्व-
यैरात्यनेन च चष एषां । अत्र च सर्वेषु सर्वमित्येक एव
घटते, परमाणुनिर्देशस्थेन श्याणामसम्भवात् । ननु यदि स-
र्वेषु सर्वे स्पृशति इत्युच्यते तदा परमासुवारेकस्यापक्षः
कथमपरापरपरमाणुयोगेन घटाऽऽदिस्कन्धनिर्वृत्तिरिति ३ ।
अत्रोच्यते-सर्वेषु सर्वे स्पृशतीति कोऽयः ? स्वात्मना ताव-
न्योगस्य लगतो न पुनरखाऽंशेन अखाऽऽदिदेशस्य तयोरेक-
भावाद् घटाऽऽद्यभावापत्तिस्तु तदैव प्रसज्येत यदा तयोरेक-
स्वापत्तिर्भवति, न च तयोः सा, स्वरूपभेदात् । (सत्तमन-
यमहि कुल इति) सर्वेषु देशे सर्वेषु सर्वमित्येताव्याप्तियर्थः,
तत्र यदा द्विप्रदेशिकः प्रदेशद्वयावस्थितो भवति तदा तस्य
परमाणुः सर्वेषु देशे स्पृशति, परमाणुस्त्वद्देशस्यैव विषय-
स्वान्, यदा तु द्विप्रदेशिकः परिणामसौम्यत्वादेकप्रदेशस्थो
भवति तदा तं परमाणुः सर्वेषु सर्वे स्पृशतीत्युच्यते ।
(मित्येच्छिद्यमहि निहि कुल इति) त्रिप्रदेशे कमनो
स्पृशन्मिरस्त्यैः स्पृशति, तत्र यदा त्रिप्रदेशिकः प्रदेशत्र-
यस्थितो भवति तदा तस्य परमाणुः सर्वेषु देशे स्पृशति,
परमाणुस्त्वद्देशस्यैव विषयस्यात् । यदा तु तस्मैकत्र प्रदेशे
द्वौ प्रदेशावप्यत्र एकाऽवस्थितः स्यात्तदा एकप्रदेशस्थित-
परमाणुद्वयस्य परमाणुः स्पृशन्विषयत्वेन सर्वेषु देशी स्पृ-
शतीत्युच्यते, ननु द्विप्रदेशिकेऽपि युक्तोऽयं विकल्पस्तत्राऽ-
पि प्रदेशद्वयस्य स्पृश्यमानत्वात्, नैवम् । यतस्तत्र द्विप्रदेश-
मात्र एवावबधीत कस्य देशी स्पृशति, त्रिप्रदेशिके तु त्र-
याणामत्र द्वयस्पर्शेन एकाऽवस्थितः, ततश्च सर्वेषु देशी
त्रिप्रदेशिकस्य स्पृशतीति व्यवदेशः साधुः स्यादिति, यदा
स्वैकप्रदेशावगाढोऽसौ तदा सर्वेण सर्वे स्पृशतीति स्याद-
ति । (दुपपत्तिरिति मित्यादि) । (तद्वचनमहि कुल इति)
यदा द्विप्रदेशिको द्विप्रदेशस्थस्तदा परमाणुदेशेन सर्वे स्पृ-
शतीति तृतीयः, यदा त्रैकप्रदेशावगाढोऽसौ तदा सर्वेषु
सर्वमिति नवमः । (दुपपत्तिरिति दुपपत्तिरिति मित्यादि) यदा तु
द्विप्रदेशिको त्र्येकं द्विप्रदेशावगाढो तदा देशेन देश-
मिति प्रथमः, यदा त्रैक एकत्राप्यस्तु द्वयोस्तदा देशेन स-
र्वमिति तृतीयः । तथा सर्वेषु देशमिति सप्तमः । नवमस्तु
प्रतीत एवेति । अनया दिशाऽप्येवमपि व्यक्तया इति । अ०
५ शु० ७ उ० ।

स्वापत्तिः पुत्रला बहिर्नि गच्छन्ति—

चउहि ठाण्हे जीवा य पोगला यणो संचाएइ बहिया
सोगंता गमययाए गइअभावेण निरवगइयाए लुकलत्ताए
सोगाणुभावेण ।

(चउडतीयादि) व्यक्तं, परमार्थेषां गतिरेव नास्तीति "जी-
वा य पोगला य" इत्युक्तम्-(नो संचाए सि) न शब्दनुवर्ति-
नालं (बहिये-सि) बहिर्निता-लोकान्गता, अलोकमित्यर्थः ।
गमनतये-गमनाय, गच्छन्मित्यर्थः । गम्यभावेन लोकान्तात्
परतत्त्वेनां गतिलक्षणसंभावाभावद्वयो दीपस्थितत्वावचना

निरुपग्रहतया घर्मास्तिकायाभावेन तज्जितगम्यपृष्ठभा-
भावात् गम्याऽऽनिरहितपञ्चवत्, तथा क्लृप्तया निकता-
मुचित्वत् लोकांस्तेषु हि पुत्रला क्लृप्तया तथा परिणम-
न्ति यथा परतो गमनाय नालं कर्मपुत्रलानां तथा भावे
जीवा अपि सिद्धास्तु निरुपग्रहतया वेति, लांकाऽनुभावेन-लो-
कमयोर्दया विषयलक्षणस्य भावेऽप्युद्गम्यत्वादिनि । स्या०
४ डा० ६ उ० । (परमाणुपुत्रलानामन्तरम् 'अंतर' शब्दे
इति राजान्तः । अत्र विशेषो' दित्वा 'शब्दे' अतुर्थभागे
२४२५ पृष्ठे "जस्म जअं आइच्छो" (४७) इत्यादिभाषा-
भिर्दिशति । नवीनास्तु मानेऽप्युद्गम्यत्वात् अमणभावे कल्प-
यन्ति) (परमाणुपुत्रलानामन्तरम् 'अंतर' शब्दे
प्रथमभागे ७८ पृष्ठे गतम्) (द्रव्यलक्षणवाहनाभावस्थाना-
ऽऽयुषां पुत्रलानामद्वयवृत्तम् "अप्याबहुय" शब्दे प्रथम-
भागे ६४८ पृष्ठे उक्तम्) (सात्राणानांऽऽदिनाऽऽलक्ष्य-
त्वम् "अप्याबहुय" शब्दे प्रथमभागे ६४६ पृष्ठे उक्तम्)
अचिन्ता अपि पुत्रला अवभावस्त इति 'अणउडियि' श-
ब्दे प्रथमभागे ४४८ पृष्ठे उक्तम् ।

महाकर्मणा यावद् महावेदनस्य

सर्वतः पुद्गला यधपन्ते-

से नूणं भेते ! महाकम्मस्य महासवस्स महाकिरियस्स
महावेयणस्स सव्वओ पोगला वज्झंति, सव्वओ पोगला
चिज्झंति, सव्वओ पोगला उवचिज्झंति, सया समियं पो-
गला वज्झंति, सया समियं पोगला चिज्झंति, सया स-
मियं पोगला उवचिज्झंति, सया समियं च णं तस्स
आया दुक्खत्ताए दुक्खत्ताए दुग्गंभताए दुरसत्ताए दुक्का-
सत्ताए अशुचिद्वात्ताए अकंतआपियअतुभअमणुएणअसया-
मत्ताए अशुचिद्वात्ताए अहिडिक्खत्ताए अइत्ताए नो
उड्डत्ताए दुक्खत्ताए, नो सुत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमति?
इंता गोयमा ! महाकम्मस्य तं चेव । से केणं ? गोयमा !
से जहानामए वत्थस्स अहतस्स वा धोयस्स वा तंतुग-
यस्स वा आणुपुब्बीए परिज्झंनमाणस्स सव्वओ पोगलो
वज्झंति सव्वओ पोगला चिज्झंति ० जाव परिणमति,
से तेणइणं । से णूणं भेते ! अप्पासवस्स अप्पकम्मस्स
अप्पकिरियस्स अप्पवेयणस्स सव्वओ पोगला भिज्झंति,
सव्वओ पोगला चिज्झंति, सव्वओ पोगला विद्धंसंति, स-
व्वओ पोगला परिविद्धंसंति सया समियं पोगला भिज्झं-
ति, चिज्झंति, विद्धंसंति, परिविद्धंसंति, सया समियं च णं तस्स
आया सुक्खत्ताए पसत्थं नेयव्वं ० जाव सुत्ताए नो दुक्ख-
त्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? इंता गोयमा ! जाव परिणमइ ।
से केणइणं ? गोयमा ! जहानामए वत्थस्स जज्झियस्स वा
पकियस्स वा मइज्झियस्स वा रतिज्झियस्स वा आणुपुब्बीए
परिकम्पिज्झमाणस्स सुद्धेण बारिणा धोव्वमाणस्स सव्वओ
पोगला भिज्झंति ० जाव परिणमति, से तेणइणं ।

(महाकम्मस्वेत्यादि) महाकम्मस्यः स्थित्याद्यपेक्षया महा-

क्रियस्य अलघुकायिकयादिक्रियस्य महाध्वस्य इडाग्नि-
ध्यात्वाऽदिकर्मबन्धहेतुकस्य महावेदनस्य महापीडस्य स-
र्वतः—सर्वाद्यु दिक्षु सर्वान् वा जीवपदेशानाभित्य बध्यन्ते
आसङ्गलनतर्ह्यियन्ते बध्यन्त उपाधीयन्ते निषेकरचनतः,
अथवा—बध्यन्ते बध्यन्तर्ह्यियन्ते तिघत्तत उपवीर्यन्ते निका-
चन्तः । (स्या सभियं ति) सदा-सर्वेशा सदाश्च बध्यवहा-
रतोऽनात्त्येऽपि स्यादित्यत आह—समितं संतनं (तस्म आ-
य ति) यस्य जीवस्य पुद्गला बध्यन्ते नभ्याऽऽस्मा- बह्याऽऽस्मा-
शरीरमित्यर्थः । (अणुद्वत्ताए ति) इच्छाया अविषयतया ।
(अकनत्ताए ति) असुन्दरतया (अपिपत्ताए ति) अप्रमहेतु-
तया (असुमत्ताए ति) अमङ्गलतयेत्यर्थः । (अमणुजत्ताए ति)
न मनसा भावनां ह्यायेत सुन्दरोऽप्यमित्यमनोहस्तद्भावस्त-
त्ता तथा (अमणामत्ताए ति) न मनसा अभ्यर्त्तनं—गम्यन्
संस्मरन्तोऽमनोऽप्यस्तद्भावस्तत्ता तथा । (अणुचिन्त्यत्ताए
ति) अनौघित्ततया प्राप्नुमन्वाञ्छित्तत्वेन । (अहिज्झि-
त्ताए ति) मिथ्या—लोभः, सा संज्ञाता यत्र स मिथ्येता, न
मिथियतोऽभिधियन्तद्भावस्तत्ता तथा । (अहत्ताए ति)
जघन्यतया । (ना उहत्ताए ति) न मुख्यतया । (अहय-
स्स ति) अपरिभुक्त्यम् । (धोयस्स ति) प्रक्षालि-
तस्य (तंतुयस्स व ति) तन्तोऽस्तुरीयेमाऽऽदेयनीतमा-
त्रस्य “ वज्झनी ” त्यादिना पद्मवेगेह वस्त्रस्य पुद्गलानां
च यथोत्तरं संबन्धप्रकर्ष उक्तः । (मिज्जोति ति) प्राकृतस-
म्बन्धविशेषतयात् । (चिद्धंसें ति) ततोऽधः पातात्
(परिचिद्धंसें ति) निशेषतया पातात् । (जल्लियस्स
ति) यत्किञ्चन-पानलनतन्धर्मेयमलघुस्य । (पंकिस्स
ति) आद्रमलोपेतस्य (मरलियस्स ति) कठिनमलघु-
स्य । (ररुहियस्स ति) रजोयुक्तस्य (पारिकमिज्झमाणस्स
ति) क्रियमाणशोधनार्थोपक्रमस्य । अ० ६ श० ३ उ० ।

अचिताः पुद्गलाः प्रयोगपरिणताः—

तिविहा पोगल पञ्चता । तं जहा—पञ्चमपरिणया, मी-
सापरिणया, वीससापरिणया ॥

(तिविहा पुगलत्वादि) प्रयोगपरिणता—जीवव्यापारेण
तथाविधपरिणतिमुपनीता यथा पटाऽऽदिषु कर्माऽऽदिषु
वा (मीस ति) प्रयोगविश्रुताभ्यां परिणता यथा पट
पुद्गला एव प्रयोगेण पटतया विश्रुता परिणाम्य चाभो-
गेऽपि पुराणतयेति विश्रुतास्वभावायतनमुपरिणता अ-
भेदध्वनुरादिवदिति । पुद्गलप्रस्तावादिभ्रुतापरिणतपुद्ग-
लरूपयोगाम् । स्था० ३ टा० ३ उ० । (‘ परिणाम ’ शब्देऽ-
स्मिन्नेव भागे ६०२ पृष्ठ उक्तमिदं देवदर्शकदम्भकम्)
(सुरभिगन्धपुद्गला दुरभिगन्धपुद्गलतया परिणमन्ती
ति ‘ परिणाम ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे उक्तम्)

लक्षणाः सकर्मलक्षणाः पुद्गलाः—

अत्थि णं भंते ? सरूवि सकर्मलक्षणा पोगला आभा-
संति० ४ ? इता अत्थि । कयेरे भंते ? सरूवी सकर्मल-
क्षणा पोगला आभासंति ० जाव पभासंति ४ ? गोयमा !
जाइ इमाओ चंदिमसुरियाणं देवाणं विमाणंहितो लेस्साओ
बहिया अभिनित्तडाओ पभासंति, एएणं गोयमा ! ते

सरूवी सकर्मलक्षणा पोगला आभासंति ॥

(अत्थि) णमित्यादि (सरूवि ति) सह रूपेण मूर्ततया
ये ते सरूपिणो बहोऽऽदिमलः । (सकर्मलक्षणा ति) पूर्व-
वत् पुद्गलाः सकर्मलक्षणाः । (आभासंति ति) प्रकाश-
न्ते । (लेस्साओ ति) तेजानि (बहिया अभिनित्तडाओ
ति) बहिलाहर्भिनिःसृता-निर्गताः । इह व यद्यपि चन्द्रा-
ऽऽदिविमानपुद्गला एव पृथिवीकायिकत्वेन सचेतनत्वात्
सकर्मलक्षणास्तथापि तस्मिन्नेतपकाशपुद्गलानां तदनुक-
त्वेनोपचारात् सकर्मलक्षणात्वमवगन्तव्यमिति ।

पुद्गलाधिकारादिमहा नैरयिकाणां क्रियन्तः पुद्गला
आगच्छन्ति—

गेरइयाणं भंते ! किं अत्ता पोगला अणत्ता पोगला ?
गोयमा ! एता अत्ता पोगला, अणत्ता पोगला । असुर-
कुमारणं भंते ! किं अत्ता पोगला, अणत्ता पोगला ?
गोयमा ! अत्ता पोगला ओ अणत्ता पोगला, एवं० जाव
मणियकुपाराणं । पुद्गीकाइयाणं पुच्छा ? गोयमा !
अत्ता वि पोगला, अणत्ता वि पोगला, एवं० जाव म-
णुस्साणं वायुमंतरजोहसियेवमाणियाणं, जहा अमुरकुमा-
राणं । गेरइयाणं भंते ! किं इहा पोगला, अणिहा पोग-
ला ? गोयमा ! ओ इहा पोगला, अणिहा पोगला, जहा
अत्ता मणिया एवं इहा वि केता वि पिया वि मणुसा वि
माणियवा, एवं पंच दंडा ॥

(नैरइयाणमित्यादि) (अत्त ति, आ—अभिधियना
त्रायन्ते दुःखासंस्मृतिं सुखं चोपापादयति इति आत्ता,
आत्ता वा एकान्तहिता, अत्त एव रमणीया इति सुद्धेया-
रुपान् । एवं च मनोहाः प्राग्भूतास्तस्मिन् दृश्याः त-
था (इदंन्यादि) प्राग्वत् । अ० १४ श० ६ उ० ।

जीवः पुद्गली, अपुद्गली वा ?—

जीवे णं भंते ! किं पोगली, पोगले ? गोयमा ! जीवे
पोगली वि, पोगले वि । से केणद्वेणं भंते ! एवं वुचवइ-
जीवे पोगली वि, पोगले वि ? गोयमा ! से जहानामए
छनेणं छत्ती, दंडेणं दंडी, पडेणं पडी, पडेणं पडी, करेणं
करी, एवामेव गोयमा ! जीवे वि सोइदियचर्क्खियद्या-
थिदिनिर्म्मिदियफासिदियाइं पवुच्च पोगली, जीवं
पवुच्च पोगलं, से तेणद्वेणं गोयमा ! एवं वुचवइ—जीवे
पोगली वि, पोगले वि । नैरइयाणं भंते ! किं पोगली,
पोगले ? एवं चव । एवं० जाव वेमाणिए, नवरं जस्स जइ
इदियाइं तस्स तइ भाणियवाइं । सिद्धे णं भंते ! किं पो-
गली, पोगले ? गोयमा ! नो पोगली, पोगले । से केण
द्वेणं ? गोयमा ! जीवं पवुच्च, से तेणद्वेणं एवं वुचवइ—
सिद्धे णो पोगली, पोगले । सर्वं भंते भंते ति ॥

(जीवे णमित्यादि) (पोगली व ति) पुद्गलाः ओ-

आऽऽदिकृपा विद्यमाने यस्याऽसौ पुद्गली (पुग्गले वि ति) पुद्गल इति संज्ञा जीवस्य तत्तन्प्रयोगात्पुद्गल इति । एतदेव दर्शयन्नाह— (से केणेत्यादि) । अ० ८ श० १० उ० । (जीवानां पापकर्मनया पुद्गलोपपन्नः ' पावकम्म ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ८७३ पृष्ठे उक्तः) (देवो बाह्यपुद्गलानादाय प्रभुपगन्तुमिति ' गंगदत्त ' शब्दे तृतीयभागे ७८० पृष्ठेऽस्ति) भैरविकायां निजरापुद्गल आसितुं त्वयवर्तितुं वा कल्पते—

गेरइयाणं भंते ! पावे कम्म जे थ कडे एवंचेव एवं ० जाव चेमाणियाणं । खरइयाणं भंते ! जे पोगले आहारत्ताए गेसहंति, तेमि थं भंते ! पोगलाणं सेयकालंमि कइभाणं आहारंति, कइभाणं थिज्जेरंति ? । पागंदिपुष्ठा ! असंखेज्जभाणं आहारंति, असंतभाणं थिज्जेरंति । चकियाणं भंते ! केइ तेसु थिज्जरापोगलेसु आसइत्तए वा ० जाव तुयट्ठितए वा ? । थो इण्ढे समडे, अण्णाहारमेवं बुदयं समण्णाउमो !, एवं ० जाव चेमाणियाणं, सेवं भंते भंते नि ।

(खरइया इत्यादि) (सेयकालंमि ति) एतन्मिति काले प्रदृष्टान्तरमित्यर्थः । (असंखेज्जभाणं आहारंति ति) वृद्धीतपुद्गलानामसंख्येयभागमाहारीकुर्वन्ति, वृद्धीनानामिवान्तरभाणं निरत्ययमिति सूत्राऽऽदिश्वस्यजगति । (चकिया ति) शक्तुयात् । (अण्णाहरणमेवं बुदयं ति) आश्रित्यते अनेनेत्याधरणमाधारस्तन्निषेधोऽनाधरणमाधत्तुमन्तमम्, एतन्निषेधपुद्गलज्ञातम् उक्तं जिमेरिति । अ० १८ श० ३ उ० ।

एष पुद्गलः अतीतोऽनागतः अभिव्यञ्ज—

एष थं भंते ! पोगले तीतमण्यंतं सासयं समयं छुवीति वत्तव्वं सिया ? । इता गोयमा ! एष थं पोगले तीतमण्यंतं सासयं समयं छुवीति वत्तव्वं सिया । एष थं भंते ! पोगले पटुपण्यं सासयं समयं भवतीति वत्तव्वं सिया ? । इता गोयमा ! तं चेव उच्चारयव्वं । एष थं भंते ! पोगले अण्णाणयमण्यंतं सासयं समयं भविस्सतीति वत्तव्वं सिया ? । इता गोयमा ! तं चेव उच्चारयव्वं । एवं खंरेण वि तिप्पि आलावगा, एवं जीवेण वि तिप्पि आलावगा प्राणियव्वा ।

(एष थं भंते ! इत्यादि) (पोगले ति) परमाणुरुत्तरश्च स्कन्धग्रहणात् । (तीतं ति) अतीतम् । इह च " सर्वेऽध्व-भायकालाः " इत्यनेनाऽऽधारं द्वितीया । ततश्च सर्वेऽस्मिन्नतीत इत्यर्थः । (अण्यंतं ति) अपरिमाणमनादिरव्यात् । (सासयं ति) सदा विद्यमानं, न हि लोकाऽऽतीतकाले न कदाचिच्छून्य इति (समयं ति) कालम् (भुवि ति) अभूत्, इति, एतदुक्तव्यं स्यात्, सज्जतार्थव्यात् । (पटुपण्यं ति) अत्युत्पन्नं वर्त्तमानमित्यर्थो वर्त्तमानस्याऽपि शाश्वतव्यं सदा भावादेवमनागतस्याऽपीति । अतन्तरं स्कन्ध उक्तः, स्कन्धश्च—समदृशोऽपेक्षया जीवोऽपि स्यादिति, जीवमूत्रम् । अ० १ श० ७ उ० । (अवशेषं विषयम् " पोगलस्थिकाय " शब्दे वक्ष्यामि) समपपरिमाणया मांस्, (२३५ गाथा) विशे० । ४४० । नि० सू० । " पोगला तिप्पि—जलवरं, २७७

जलवरं, जलवरं च । नि० सू० १ उ० । आत्मस्थिकायां नवार्थी शङ्खवनस्थोद्यमानस्याऽदूरतासमन्ते परिवसति परित्राजके, अ० १ श० १२ उ० । (पुद्गलपरित्राजकवक्ष्यता " इति—महपुत्र " शब्दे द्वितीयभागे ६३७ पृष्ठे गता)

ता जे थं पोगला सूरियस्स लेसं फुसति त ते थं पोगला संतप्यंति, ते थं पोगला संतप्यमाणा तदर्थंतराई बाहिराई पोगलाई संतावेंतीति । एष थं से समिते तावक्खंते, एगे एवमाइसु १ । एगे पुण एवमाइसु—ता जे थं पोगला सूरियस्स लेसं फुसंति ते थं पोगला नां संतप्यंति । ते थं पोगला असंतप्यमाणा तदर्थंतराई बाहिराई पोगलाई थो संतावेंतीति । एष थं से समिते तावक्खंते, एगे एवमाइसु २ । एगे पुण एवमाइसु—ता जे थं पोगला सूरियस्स लेसं फुसंति ते थं पोगला अत्यंगनिया संतप्यंति, अत्यंगनिया थो संतप्यंति, तत्थ अत्यंगमाइसा संतप्यमाणा तदर्थंतराई बाहिराई पोगलाई अत्यंगनियाई संतावेंति, अत्यंगनियाई थो संतावेंतीति । एष थं से समिते तावक्खंते, एगे एवमाइसु ३ । वयं पुण एव वदामो—ता जाओ इमाओ चंदिममूरियाणं देवाणं विमाणोहिंते लेसाओ उच्छुद्धाओ अभिणिमडाओ बाहिता पतावेंति, एतासि थं लेसाणं अंतरेसु अण्णतरीओ छिप्पेलेसाओ संमुच्छंति, तते थं ताओ छिप्पेलेसाओ संमुच्छियाओ समायाओ तदर्थंतराई बाहिराई पोगलाई संतावेंतीति । एष थं से समिते तावक्खंते । (सूत्र ३०)

'ताजेषु' इत्यादि, 'ता' इति पूर्ववत्, ये, एमिति वाक्यालङ्कारे, पुद्गलाः सूर्यस्य लेश्यां स्पृशन्ति, ते पुद्गलाः सूर्यलेश्यां स्पर्शतः सन्तप्यन्ते—सन्तापमनुभवन्ति, सन्तप्यन्त इति कर्मकर्तरि प्रयोगः । ते च पुद्गलाः सन्तप्यमानाः तदनन्तरान् तेषां सन्तप्यमानानां पुद्गलानामव्यवधानेन ये स्थिताः पुद्गलास्ते तदनन्तरास्तान् बाह्यान् पुद्गलान्, सूर्ये च नपुंसकनिर्देशः प्राकृतपरात् । सन्तापयन्ति, इति शब्दः प्रस्तुतवक्कव्यतापरिसमाप्तिस्वरूपः । ' एष थं ' इत्यादि, एतन् पूर्वस्वरूपं (से) तस्य सूर्यस्य समितम्—उपपन्नं तापक्षेत्रम् । अत्रोपसंहारमाह—' एगे एवमाइसु ' १, एके पुनरेवमाइः—'ता' इति पूर्ववत्, ये, एमिति प्राग्वत्, पुद्गलाः सूर्यस्य लेश्यां स्पृशन्ति ते पुद्गला न सन्तप्यन्ते—न सन्तापमनुभवन्ति, यच्च पीठफलाऽऽदीनां सूर्यलेश्यां स्पृशन्तानां सन्ताप उपलभ्यते स तदाऽऽश्रितानां सूर्यलेश्यापुद्गलानामिव स्वरूपेण, न पीठफलकाऽऽदिगतानां पुद्गलानामिति न प्रायः क्षतिरोधः । ते, एमिति प्राग्वत्, पुद्गला असन्ताप्यमानास्तदनन्तरान् बाह्यान् पुद्गलाश्च सन्तापयन्ति—नोष्णीकुर्वन्ति, क्वतन्तेयामसंतप्यन्तात्, इति शब्दः प्राग्वत् व्यक्तः, ' एष थं ' इत्यादि, एतत्—एवंस्वरूपं ' से ' तस्य सूर्यस्य तापक्षेत्रं समितम्—उपपन्नमिति । अत्रोपसंहारमाह—' एगे एवमाइसु ' २, एके पुनरेवमाइः—'ता' इति पूर्ववत्, एमिति प्राग्वत् ये पुद्गलाः सूर्यस्य लेश्यां स्पृशन्ति ते पु-

पोगल

इला अस्तीति प्राकृतत्वात्प्राप्तत्वाद्वा सन्ति एककाः केचन पुद्गला ये सूर्यलेश्यालक्ष्यशरीरः सन्त्यप्यन्ते-सन्तापमनु-भवन्ति, तथा सन्त्येककाः केचन पुद्गला ये न सन्त्यन्ते; तत्र ये सन्त्येककाः सन्त्यप्यमानास्ते तदन्तरान् बाह्यान् पुद्गलान् असन्त्यन्तं यन् एककान्-कांश्चित्सन्तापयन्ति, असन्त्यतदेककान्-कांश्चित्सन्तापयन्ति, इति शब्दः पूर्ववत् 'एव शं' इत्यादि, एतत्-एवंस्वरूपं, 'से' तस्य सूर्यस्य समितम्-उपपन्नं तापक्षेत्रम् । अत्रापेक्षेह्यारमाह- (एव एव-माहं सु ३) एतास्तिष्ठन्त्यापि प्रतिपत्तयो मिथ्यारूपास्तथा च एता व्युद्ध्य भगवान् भिन्नं स्वमतमाह- (वयं पुण्) इत्यादि, वयं पुनरेवं-वयमप्यगुण प्रकरणे वदामः । तत्रैव प्रकरमाह- "ता जर्ष (जाह्निका इमाश्च) " इत्यादि, 'ता' इति पूर्ववत्, या इमाः प्रत्यक्षत उपलभ्यमानाश्चन्द्रसूर्याणां देवानां सरैरेवो विमानेभ्यो लेश्या उच्छ्रुताः, एतदेव व्या-चष्टे-अभिनिःसृतास्ताः प्रतापयन्ति-वाद्यं यथाचितमाकाशधर्षितं प्रकाशं प्रकाशयन्ति, एतासां चर्यं विमानेभ्यो निःसृतासां लेश्यानामन्तरं-अपान्तरलिख्यन्तरादिशुभलेश्याः सम्पृच्छन्ति, ततस्ता मूलच्छ्रुता लेश्या सम्पृच्छन्ति-ताः सन्त्यस्तदन्तरान् बाह्यान् पुद्गलान् सन्तापयन्ति, इति शब्दः पूर्ववत्, एव शं' इत्यादि, एतत्-एवंस्वरूपं, 'से' तस्य सूर्यस्य समितम्-उपपन्नं तापक्षेत्रमिति । तदेवं तापक्षेत्रस्य स्वरूपसम्भव उक्तः । सू० प्र० ३ पाठु० । (नेत्येकाऽऽदीनां कतिविधाः पुद्गला भिद्यन्ते वीयन्ते इत्यादि 'जीव' शब्दे चतुर्थभागे १५३६ पृष्ठे उक्तम्)

पोगलकाय-पुद्गलकाय-पुं० । माणशरीरे, 'वाउकाएणं कुंउ' पोगलकायं । " स्था० उ० डा० ।

पोगललेखेव-पुद्गललेखे-पुं० । नियन्त्रितक्षेत्राद् बहिः स्थितस्य कस्यचिच्छब्दाऽऽदिक्षेपणेन स्वकायस्मरणे देशावकासि, कदाचित्तिचार, य० २ अधि० ।

पोगलनाशिष्य-पुद्गलनाशिक-जि० । पुद्गलाः शीताऽऽदिस्पर्शा योनिः येषां ते तथा । शीताऽऽदियानिजनितेषु, म० १४ श० ६ उ० ।

पोगललक्ष्यि-पुद्गलस्थितिक-जि० । पुद्गला आयुष्कर्मपुद्गलाः स्थितिर्येषां ते तथा । पुद्गलजमिति स्थितिकेषु, म० १४ श० ६ उ० ।

पोगलत्थिकाय-पुद्गलास्तिकाय-पुं० । पूरणगलनधर्माणः पुद्गलाः, पूर्वोद्गाऽऽदिवादिष्टकायसिद्धिः । कप० १ अधि० ४ लण । पुद्गलाः-परमावधार्यः । अनन्तायुक्तकस्यधर्म्यतास्ते हि कुलाब्धिद्वयाद्गलनि-विशुद्ध्यन्ते, किं तु द्वयं तत्संयोगतः पूर्यन्तीति भावः । तच्च तस्मिन्तिकायाश्चात समासः । "स्पर्शसमन्वयः" शब्दसूत्रिन्यमावकाः संघातमेदलिप्पकाः, (पुद्गला) जिनवेशिताः ॥१॥ " इत्युक्तलक्षणे पुद्गलेषु आब० ४ अ० । स० । पुद्गलास्तिकायस्य लक्षणानि—

पोगलत्थिकाए पुच्छा । गोयमा । पोगलत्थिकाए णं जविणं ओरालियवें उब्बियथाहारगतेयाकम्मा सोईदिय-चिंखिद्धियथादिद्यजिंभ्दिदियासिदियपणजोगवइजो-मकायजोगआयापयायां च गइयं पवचंति, गहणल्लखणे णं पोगलत्थिकाए ।

(पोगलत्थिकाए णमित्यादि) इहोद्वारिकाऽऽदिशरीराणां भावेन्द्रियाऽऽदीनां मनोयोगान्तामानप्राणानां च ग्रहणं प्रवर्तत इति वाक्यमऽर्थः । पुद्गलमयत्वाद्द्वारिकाऽऽदीनामिति । म० १३ श० ४ उ० ।

पुद्गलास्तिकायस्य पर्यायाः—

पोगलत्थिकायस्म संते । पुच्छा । गोयमा । अणो-गा अभिवयथा पणत्ता । तं जहा-पोगलेति वा, पोगल-त्थिकाए ति वा परमाणुपोगले ति वा दुपदेसिए ति वा तिपदेसिए ति वा ०जाव असंखेअपएसिए ति वा अणु-तपएसिए ति वा खंवे जे यावत्त तहणपारा मखंवे तं पोगल-त्थिकायस्म अभिवयथा पणत्ता, सेवं भंते । भंते च्ति ॥ म० २० श० २ उ० । (एकः पुद्गलास्तिकायः संख्या-रूपा भवान्) (पुद्गलानां वर्णगन्ताऽऽदीन् 'वस' शब्दे वक्ष्यामि)

पोगलत्थिकाए पंचवसो पंचवसे दुगंधे अट्टाफसे रूवी अनीवे मासए अवट्टिए ०जाव दव्वआ णं पोगलत्थि-काए अण्णंताई दव्वाइ, खेतआ लोणप्पमाणभंते, कालआ ण कयावि खासि ०जाव निचे, भावआ वसमंते गंधमंते रममंते फासमंते, गुणआ गहणगुणं ॥

पुद्गलास्तिकायश्च तथोक्तत्वेन भावादिति । (गहणगु-णे च्ति) प्रथमम्-औदारिकशरीराऽदितया प्राह्यता, इन्द्रिया-प्राह्यता वा वर्णाऽदिसंख्यान् परस्परसंस्पर्शलक्षणं वा तद्वस्तु-षो धर्मो यस्य स तथा-स्वा० ४ डा० ३ उ० । (लोकस्य क कस्यां कस्यां दिशि पुद्गलाशनीयन्ते इति 'दव्व' शब्दे चतुर्थभागे २४६४ पृष्ठे उक्तम्)

एकः पुद्गलास्तिकायप्रदेशः—

एसे भंते ! पोगलत्थिकायप्पमे किं दव्वं १, दव्व-देसे २, दव्वाइ ३, दव्वदेसा ४, उदाहु-दव्वं च दव्वदेमे य ५, उदाहु-दव्वं च दव्वदेसा य ६, उदाहु-दव्वाइ च दव्वदेसे य ७, उदाहु-दव्वाइ च दव्वदेसा य ८ । गो-यमा । सिय दव्वं, सिय दव्वदेमे, नो दव्वाइ, नो द-व्वदेसा, नो दव्वं च दव्वदेसे य, नो दव्वं च दव्वदे-सा य, नो दव्वाइ च दव्वदेसे य, नो दव्वाइ च द-व्वदेसा य । दो भंते ! पोगलत्थिकायप्पमा किं द-व्वं, दव्वदेसे पुच्छा । गोयमा । सिय दव्वं, सिय दव्व-देमे, सिय दव्वाइ, सिय दव्वदेसा, सिय दव्वं च दव्वदेसे य, नो दव्वं च दव्वदेसा य, मेसा प-डिसेइयव्वा । तिणि भंते ! पोगलत्थिकायप्पमा किं दव्वं, दव्वदेसे पुच्छा । गोयमा । सिय दव्वं १, सिय दव्व-देसे २, एवं तच्च भंगा भाणियव्वा ०जाव सिय दव्वा-इ च दव्वदेसे य, नो दव्वाइ च दव्वदेसा य । चत्तारि भं-ते ! पोगलत्थिकायप्पमा, किं दव्वं दव्वदेसे पुच्छा । गो-यमा । सिय दव्वं, सिय दव्वदेमे, अट्टवि भंगा भाणियव्वा

० जाव मिय दब्बाई च दब्बदेसा य, जहा चत्तारि मखिया, एवं पंच छ सत्त ० जाव संबेज्जा असंखेज्जा अयुत्ता । भेते ! पोगमलपरिणामपपयभा किं दब्बं दब्बदेसे य, एवं चेव ० जाव मिय दब्बाई च दब्बदेसा य ।

(एगे भेते ! पोगमलपरिणाम इत्यादि) पुद्गलपरिणामस्य एकालुकाऽऽदिपुद्गलराशेः प्रवेशा—निरन्तोऽशः पुद्गलपरिणामस्य प्रवेशः—परमाणुः द्रव्यं शुण्णपयोयामि द्रव्यदेशो—द्रव्यावयवः । एवमेकस्वच्छत्वात् प्रत्येकं विकल्पाश्चत्वारो द्विकसंयोगा अपि चत्वार एवेति प्रश्नः । उत्तरं तु स्यात् द्रव्यं द्रव्यान्तरासम्बन्धे सति, स्यात् द्रव्यदेशो द्रव्यान्तरासम्बन्धे सति, शेषविकल्पानां तु प्रतिषेधः, परमाणुरेकत्वेन बहुत्वस्य द्विकसंयोगस्य चाऽभावादिनि । (दो भेते ! इत्यादि) इहाऽष्टासु भङ्गकेषु मध्ये आधाः पञ्च भवन्ति, न शेषास्तत्र द्वौ प्रवेशौ स्यात् द्रव्यं, कथं ? यदा तौ द्विप्रदेशिकस्कन्धतया परिणमौ तदा द्रव्यं १, यदा तु द्व्यणुकस्कन्ध भावगतत्वात् तौ द्रव्यान्तरासम्बन्धमुपगमौ तदा द्रव्यदेशः २, यदा तु नौ द्वावपि भेदेन व्यवस्थितौ तदा द्रव्ये ३, यदा तु नावेव द्व्यणुकस्कन्धनामानाप्य द्रव्यान्तरेण सम्बन्धमुपगमौ तदा द्रव्यदेशः ४, यदा पुनस्तयोरेकः केवलतया स्थितौ, द्वितीयश्च द्रव्यान्तरेण सम्बद्धस्तौ द्रव्यं च द्रव्यदेशश्चेति पञ्चमः ५ । शेषविकल्पानां तु प्रतिषेधोऽसम्भवमिति । (निश्चि भेते ! इत्यादि) त्रिषु प्रदेशेष्वष्टमविकल्पवज्जाः सप्त विकल्पाः सम्भवन्ति । तथाहि—यदा त्रयोऽपि त्रिप्रदेशिकस्कन्धतया परिणतास्तदा द्रव्यं १, यदा तु ते त्रिप्रदेशिकस्कन्धतया परिणता एव द्रव्यान्तरासम्बन्धमुपगतास्तदा द्रव्यदेशः २, यदा पुनस्ते त्रयोऽपि भेदेन व्यवस्थिता द्वौ वा द्व्यणुकीभूताविकस्तु केवल एव स्थितस्ततः (दब्बाई ति ३), यदा तु ते त्रयोऽपि स्कन्धतया गता एव द्वौ वा द्व्यणुकीभूताविकस्तु केवल एवमित्येवं द्रव्यान्तरेण सम्बद्धास्तदा (दब्बदेसा इति ४) यदा तु तेषां द्वौ द्व्यणुकतया परिणताविकश्च द्रव्यान्तरेण सम्बद्धोऽथवा एकः केवल एव स्थितौ द्वौ तु तत्राणुकतया परिणतस्य द्रव्यान्तरेण सम्बद्धौ तदा (दब्बं च दब्बदेसे य ति ५) यदा तु तेषामेकः केवल एव स्थितौ द्वौ च भेदेन द्रव्यान्तरेण सम्बद्धौ तदा (दब्बं च दब्बदेसा य ति ६) यदा पुनस्तेषां द्वौ भेदेन स्थिताविकश्च द्रव्यान्तरेण सम्बद्धस्तदा (दब्बाई च दब्बदेसे य ति ७) अष्टमविकल्पस्तु न सम्भवति, उभयत्र त्रिषु प्रदेशेषु बहुत्ववनाभावात् ; प्रदेशचतुष्टयाऽऽदौ त्वष्टमोऽपि सम्भवस्तुभयत्राऽपि बहुत्वचनसङ्गात्वादिनि । अ० ८ श० १० उ० ।

पोगमलद्रव्य—पुद्गलद्रव्य—न० । पूरणगलनचमोणः पुद्गलाः, पुद्गलाश्च ते द्रव्याणि च तानि पुद्गलद्रव्याणि । दश० १ अ० । पोगमलपट्टिपाय—पुद्गलप्रतिघात—पुं० । अयवादीनां पुद्गलानां स्कन्धने स्थानं ।

विविधे पोगमलपट्टिपाय पस्यते । तं जहा—परमाणुपोगमले परमाणुपोगमले पप्य पट्टिहम्मेज्जा लुक्छाए वा पट्टिहम्मेज्जा लोमंते वा पट्टिहम्मेज्जा ।

(निबिहइत्यादि) पुद्गलानामगवादीनां प्रतिघातः—स्कन्धने पुद्गलप्रतिघातः, परमाणुध्वात्तौ पुद्गलश्च परमाणुपुद्गलः, स तद् अनन्तरं प्राप्य प्रतिहन्येत—गतेः प्रतिघातमापद्यंत स्कन्धतया वा तथाविधपरिणामान्तराद्गतितः प्रतिहन्येत लोकान्ते वा परतो चर्मोत्तिकायामावादिनि । स्था० ३ डा० ४ उ० ।

पोगमलपरिणाम—पुद्गलपरिणाम—पुं० । पुद्गलानां पर्यायभूते चतुर्विधे परिणामे, स्थानं ।

चउज्विहे पोगमलपरिणामे पस्यते । तं जहा—वस्यपरिणामे, गंधपरिणामे, रसपरिणामे, फासपरिणामे ।

(चउज्विहेत्यादि) परिणामः—अवस्थानोऽवस्थान्तरगमनं, न च सर्वथा विनाशः उक्तं च—“ परिणामो ह्यध्यान्तरगमनं न च सर्वथा व्यवस्थानम् । न च सर्वथा विनाशः, परिणामस्तद्विधमिति ” १ । ” इति । तत्र वणस्पेक्षा कालाब्देः परिणामोऽन्यथाभवत्, वर्णेन वा कालाऽऽदिनेतरस्यागेन पुद्गलस्य परिणामो, वर्णपरिणामः, एवमप्येऽपि । ६ । स्था० ४ डा० १ उ० । (इन्द्रियावयवः पुद्गलपरिणामः “ परिणामः ” शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६०२ पृष्ठे गतः)

नैरायिकाणां यावद्वैमानिकानामिहाऽनिष्टपुद्गलपरिणामः—

गौरदया दमट्टाणां पञ्चणुक्भवमाणा विहरंति । तं जहा—अणिट्टा सदा अणिट्टा रूवा अणिट्टा गंधा अणिट्टा रसा अणिट्टा फासा अणिट्टा गंधे अणिट्टा ठिडे अणिट्टे लावणे अणिट्टे जमो किंचि अणिट्टे उट्टाणकम्भवत्तवीरियपूरिमकारपरकमे । असुरकुमारा दस ट्टाणां पञ्चणुक्भवमाणा विहरंति । तं जहा—इडा सदा इडा रूवा ० जाव इडुट्टाणां कम्भवत्तवीरियपूरिमकारपरकमे, एवं ० जाव पणियकुमारा । पुडवीकइया छ ट्टाणां पञ्चणुक्भवमाणा विहरंति । तं जहा—इडाणिट्टफासा इडाणिट्टगदे, एवं ० जाव परकमे, एवं ० जाव वणस्पेक्षाइया । वेइंदिया सत्त ट्टाणां पञ्चणुक्भवमाणा विहरंति । तं जहा—इडाणिट्टरमा, सेस जहा एमिदिया । तेइंदिया अट्ट ट्टाणां पञ्चणुक्भवमाणा विहरंति । तं जहा—इडाणिट्टगंधा, सेस जहा वेइंदियाणं । चउरिंदियाणं छ ट्टाणां पञ्चणुक्भवमाणा विहरंति । तं जहा—इडाणिट्टरूवा, सेसा जहा तेइंदियाणं । पंचिंदियति—रिक्खजोणिषा दस ट्टाणां पञ्चणुक्भवमाणा विहरंति । तं जहा—इडाणिट्टगदे ० जाव परकमे । एवं मणुस्सा वि । वाणमंतरजोइसिंयवमाणिषा जहा असुरकुमारा ।

तत्र (अणिट्टागदं ति) अग्रशस्तविहायोगितानामोद्य-सम्पादा नरकगतिकया वा अणिट्टा ठिडे ति । नरकावस्थानरूपा नरकाऽऽयुक्तरूपा वा (अणिट्टे लावके ति) लावर्णं शरीराऽऽकृत्यवर्णः । “ अणिट्टे जसो किंचि ति ” प्राकृतत्वादिनिष्ठे द्रव्यं, यस्या सार्वदश्यामप्रकृत्यातिरूपेण पराक्रमकृतेन वा सद् कीर्तिकारिणामिनी प्रकृत्यातिर्नफलभूता वाऽप्यः कीर्तिः अणिट्टत्वं च तस्या दुः

प्रख्यातिकृपात्वात् । (आण्ड्रे उद्गाण्ड्रेत्यादि) उत्थानाऽऽद्या
धीयान्तरायवृत्तयोपशमाऽऽदिजन्यवीर्यविशेषाः, अनिष्टत्वं च
तेषां कुरितस्तत्त्वादिति । (पुद्गलिकादिव्यादि) (छुद्गाणां इति)
पृथिवीकायिकानामेकेश्वरत्वेन पूर्वोक्तदशस्थानकमध्यं श-
ब्दकृपावधत्ता न निषय इति स्वर्णाऽऽदीन्वेव गृहं ते प्राय-
तुप्रभवन्ति । (इद्गाणिद्गाफासं त्ति) सातासातंविषयसम्भवा-
च्छुभाशुभमन्त्रोपर्यन्तमावाह्य । (इद्गाणिद्गा गइ त्ति) यद्य-
पि तेषां स्थावरत्वेन गमनरूपा गतिर्नाऽस्ति स्वभावत-
स्तथाऽपि परप्रत्यया सा भवन्ती शुभाऽशुभत्वेनेष्टानिष्ट-
व्यपदेशादौ स्यात् । अथवा-यद्यपि पापकृपात्तत्वेनगतिर-
निष्टैव स्यात्तथाऽपि इष्टव्याम्भाराऽप्रतिष्ठानाऽऽदित्तोत्पत्ति-
हारेणैष्टाऽनिष्टा गतिरस्तेषां भावनीयेति । " एवं जाव परक-
मं त्ति " वचनादिदं दृश्यम्— "इद्गाणिद्गा द्विर् " सा च ग-
तिश्चन्द्रावनीया । (इद्गाणिद्गा लावल्) इदं च मय्यन्धपा-
वाणाऽऽदिषु भावनीयम् । (इद्गाणिद्गा जलो किस्ती) इयं
सप्तम्यथाप्यसप्तम्यथातिकृपा मय्यादिष्वेवावसेयेति । (इद्गा-
णिद्गा उद्गाण्ड्रे जाव परकमं त्ति) उत्थानाऽऽदि च यद्यपि ते
षां स्थावरत्वात्तास्ति तथाऽपि प्राग्भावाऽनुभूतोत्थानाऽऽ-
दित्संस्कारवशात्तद्विष्टमनिष्टं चावसेयमिति । (बौद्या सप्त
द्गाणां इति) शब्दकृपावधत्तां तद्विषयव्याख्यास्वर्षाऽऽ-
दिष्वानानि च, शेषाणि एकैन्द्रियाणामिवेषाऽनिष्टाऽवसेय-
यानि, गतिस्तु तेषां त्रसत्वाद्गमनरूपा द्विविधाऽप्यस्ति,
अवगतितस्तत्त्वात्स्थानविशेषेणैष्टाऽनिष्टाऽवसेयेति । अ०
१४ श० ५ उ० ।

पुद्गलपरिणामः—

कइविहे यं भंते । पोगलपरिणामे पसुते । गोयमा । पं-
चविहे पोगलपरिणामे पसुते । तं जहा—वसुपरिणामे, गं-
धपरिणामे, रसपरिणामे, फासपरिणामे, संठाणपरिणामे । व-
सुपरिणामे यं भंते । कइविहे पसुते । गोयमा । पंचविहे
पसुते । तं जहा—कालवसुपरिणामे० जाव सुक्लिन्नवसुपरि-
णामे । एवं एण्णं अभिलावेणं गंधपरिणामे दुविहे, रसप-
रिणामे पंचविहे, फासपरिणामे अट्टविहे । संठाणपरिणामे
यं भंते । कइविहे पसुते । गोयमा । पंचविहे पसुते । तं
जहा—परिमंढलसंठाणपरिणामे० जाव आयवसंठाणपरि-
णामे ।

(कइविहे लमित्यादि) (वसुपरिणामे त्ति) यत्पुद्गलो व-
शान्तरत्वागाह्यान्तरं यावत्सौ वसुपरिणाम इत्यवमन्व-
याऽपि (परिमंढलसंठाणपरिणामे त्ति) इह परिमण्डल-
संस्थानं वलयाऽऽकारं, यावत्करणाच्च—"वट्टसंठाणपरिणामे
तसंसंठाणपरिणामे अउरसंसंठाणपरिणामं, त्ति " दृश्यम् ।
अ० ८ श० १० उ० । पुद्गलद्रव्याणां च दशविधः परिणामः,
तद्यथा—बन्धनगतिसंस्थानभेदवर्णान्तरसंस्पर्शागुणलघुता-
व्यक्त्य इति । तत्र बन्धः स्निग्धरूपात्वात्, गतिपरिणामो दे-
शान्तरप्रसक्तिकारः, संस्थानपरिणामः परिमण्डलाऽऽदिकः
पञ्चधा, भेदपरिणामः—खण्डप्रत्यवर्णकानुतट्टिकारकरिका-
भेदेन पञ्चधा—खण्डाऽऽदिलरूपप्रतिपादकं चेदं गाथाद्वय-
म् । तद्यथा—

"खण्डे" खड्मेयं, पयस्मेयं जडमपमलस्स ।

खुण्णं खुण्णियमेयं, अणुनदियं संसवकलियं ॥ १ ॥

दुदुग्मं समारोहं, येण उक्किया य उक्करं ।

वीससपञ्चगमीसगं—संघायिञ्चोगाविहिगमो ॥ २ ॥ "

वसुपरिणामः पञ्चानां ध्वेनाऽऽदीनां वसुनां परिणुतिरनु-
द्वधादिसंयोगपरिणुतिश्च, एतत्स्वरूपं च आधाऽयं अवसेयम् ।

ताभ्येमाः—

"जइ कालगमेगगुणं सुक्लिणं पि हविज्ज बहुयगुणं ।

परिणामिज्ज कालं, सुक्लिण गुणाहियगुणं ॥ १ ॥

जइ सुक्लिमगगुणं, कालगद्वं तु बहुगुणं जइ य ।

परिणामिज्ज सुक्कं, कालं गुणाहियगुणं ॥ २ ॥

जइ सुक्कं एकगुणं, कालगद्वं पि एकगुणमेव ।

कावोयं परिणामं, तुल्लगुणलेण संभवइ ॥ ३ ॥

एवं पंच विवाहा, संजायेणं तु वसुपरिणामो ।

एकत्तीसं भंगा, सवेयऽपि य ते मुण्येववा ॥ ४ ॥

एमेव य परिणामो, गंवाण रत्ताण तइ य फासाणं ।

संठाणाण य भसिञ्चो, संजायेणं बहुविगणो ॥ ५ ॥

एकत्रिशङ्कहा एवं पुर्यन्ते—दश द्विकर्मयोगाः, दश त्रिकर्त-
योगाः, पञ्च चतुष्कर्मयोगाः, एकः पञ्चकर्मयोगः, प्रत्येकं व-

सोऽपि पञ्चति । अगुणलघुगाराणामस्तु वरमाणोरारभ्य यावत्

इनन्तानन्तमरेणिकाः स्फुट्याः स्फुट्याः, शब्दपरिणामस्तत्त-

विततघनशुण्णिरभेदाच्चतुर्जा, तथा तात्त्विकपुट्टव्यापाराऽऽप-

्रतिविषयश्च अन्येऽपि च पुद्गलपरिणामाश्चक्षुयाऽऽद्यां भव-

न्ति । ते चासीं—

"छाया व आयवो वा, उज्जोत्रो तइ य अंधकारो व ।

एसा उ पुग्गलाणं, परिणामो फण्णा चैव ॥ १ ॥

सीया खाइपवासा, छाया णाहंछिया बहुविगण्णा ।

उट्ठा पुण्ण पवासा, खायव्वा आयवो, नाम ॥ २ ॥

न वि सोओ न वि उट्ठा, समो पवासा य होइ उज्जोओ ।

कालं मइल तमं पि य, विवाण तं अंधयारं ति ॥ ३ ॥

दवस्स वल्लण पण्णं—दगा उ सा पुण्ण गइ उ निट्ठो ।

वीससपञ्चगमीसा, अलपरेणं तु उभमंऽपि ॥ ४ ॥ "

तथाऽभ्रद्रव्यतुषुविपुद्गादिषु कायेषु यानि पुद्गलद्रव्याणि

परिणतानि तद्विज्जसाकरणमिति ॥ ८ ॥ सूत्र० १ श्रु० १

अ० १ उ० ।

पोगलपरिवृट्—पुद्गलपरिवर्त्त—प० । पुद्गलानां—रूपिद्रव्या-

णामाहारकवर्जितानामौदारिकाऽऽदिप्रकारेण शृणुत एक-

जायापेत्तया परिवर्त्तनं—सामस्येन स्पर्शः पुद्गलपरिवर्त्तः, स्व

च यावत् कालं भवति इति स्व कालोऽपि पुद्गलपरिवर्त्तः ।

अनन्तस्त्वपिपयवसिधिरूपे कालभेदे, स्यात् ६ ठा० ४ उ० ।

अनु० । प० सं० ।

पुद्गलपरिवर्त्तप्रकरणम्—

रायगिहं० जाव एवं वयासी—दो भंते । परमाणुपोगला

एगयओ साहसंति, एगयओ साहसिन्ता किं भवइ ।

गोयमा । दुपदेसिए खंवे भवइ, से भिज्जाणे दुहा कइइ ।

एगयओ परमाणुपोगले, एगयओ परमाणुपोगले भवइ ।

तिणि भंते । परमाणुपोगला एगयओ साहसिन्ता किं

पोगलपरियट्ट

खंथा भवति ८, पंचहा कज्जमाणं एगयञ्चो चत्तारि पर-
माणुपोगला एगयञ्चो छप्पएसिणं खंधे भवइ ९, अहवा-
एगयञ्चो तिप्पि परमाणुपोगला एगयञ्चो दुपदेसिए खंधे
भवइ, एगयञ्चो पंचपदेसिए खंधे भवइ १०, अहवा-एग-
यञ्चो तिप्पि परमाणुपोगला एगयञ्चो तिपदेसिए खंधे
एगयञ्चो चउप्पदेसिए खंधे भवइ ३, अहवा-एगयञ्चो दो
परमाणुपोगला एगयञ्चो दो दुपदेसिया खंधा एगयञ्चो
चउप्पदेसिए खंधे भवइ ४, अहवा-एगयञ्चो दो परमा-
णुपोगला एगयञ्चो दुपदेसिए खंधे एगयञ्चो दो तिपदे-
मिया खंधा भवति ५, अहवा-एगयञ्चो परमाणुपोगले
एगयञ्चो तिप्पि दुपदेसिया खंधा एगयञ्चो तिपदेसिए
खंधे भवइ ६, अहवा-पंच दुपदेसिया खंधा भवति ७,
छहा कज्जमाणं एगयञ्चो पंच परमाणुपोगला एगयञ्चो
पंचपएसिए खंधे भवइ १, अहवा-एगयञ्चो चत्तारि पर-
माणुपोगला एगयञ्चो दुपदेसिए खंधे एगयञ्चो चउप्प-
सिए खंधे भवइ २, अहवा-एगयञ्चो चत्तारि परमाणुपों-
गला एगयञ्चो दो तिपदेसिया खंधा भवति ३, अहवा-
एगयञ्चो तिप्पि परमाणुपोगला एगयञ्चो दो दुपदेसिया
खंधा एगयञ्चो तिपदेसिए खंधे भवइ ४, अहवा-एगयञ्चो
दो परमाणुपोगला एगयञ्चो चत्तारि दुपदेसिया खंधा
भवति ५, सत्तहा कज्जमाणं एगयञ्चो छप्पपरमाणुपोगला
एगयञ्चो चउप्पएसिए खंधे भवइ १, अहवा-एगयञ्चो
पंच परमाणुपोगला एगयञ्चो दुपदेसिए खंधे एगयञ्चो
तिपदेसिए खंधे भवइ २, अहवा-एगयञ्चो चत्तारि पर-
माणुपोगला एगयञ्चो तिप्पि दुपदेसिया खंधा भवति ३,
अट्ठहा कज्जमाणं एगयञ्चो सत्त परमाणुपोगला एगयञ्चो
तिपदेसिए खंधे भवइ ४, अहवा-एगयञ्चो छ परमाणु-
पोगला एगयञ्चो दो दुपदेसिया खंधा भवति ५, खवहा
कज्जमाणं एगयञ्चो अट्ठ परमाणुपोगला एगयञ्चो दुपदे-
सिए खंधे भवइ ६, दसहा कज्जमाणं दस परमाणुपोंग-
ला भवति । संखेज्जाणं भंते ! परमाणुपोगला एगयञ्चो
साहस्यंति एए किं भवति ? गोयमा ! संखेज्जपएसिए
खंधे भवइ, से भिज्जमाणं दुहा वि ० जाव दसहा वि संखे-
ज्जहा वि कज्जइ, दुहा कज्जमाणं एगयञ्चो परमाणुपोगले
एगयञ्चो संखेज्जपएसिए खंधे भवइ १, अहवा-एगयञ्चो दु-
पदेसिए खंधे एगयञ्चो संखेज्जपएसिए खंधे भवइ २, अहवा-
एगयञ्चो तिपदेसिए खंधे एगयञ्चो संखेज्जपएसिए खंधे ० ३,
एवं ० जाव अहवा-एगयञ्चो दसपदेसिए खंधे भवइ, एगयञ्चो
संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, अहवा-दो संखेज्जपएसिया
खंधा भवति ११ । तिहा कज्जमाणं एगयञ्चो दो परमाणु-

पोगला एगयञ्चो संखेज्जपएसिए खंधे भवइ ९, अहवा-
एगयञ्चो परमाणुपोगले एगयञ्चो दुपदेसिए खंधे एगय-
ञ्चो संखेज्जपदेसिए खंधे भवइ २ । अहवा-एगयञ्चो पर-
माणुपोगले एगयञ्चो तिपदेसिए खंधे एगयञ्चो संखेज्ज-
पएसिए खंधे भवइ ३, एवं ० जाव अहवा-एगयञ्चो पर-
माणुपोगले एगयञ्चो दसपएसिए खंधे एगयञ्चो संखेज्ज-
पएसिए खंधे भवइ १० । अहवा-एगयञ्चो परमाणुपोंग-
ले एगयञ्चो दो संखेज्जपएसिया खंधा ११ । अहवा-
एगयञ्चो दुपदेसिए खंधे एगयञ्चो दो संखेज्जपएसिया
खंधा भवति १२ । एवं ० जाव अहवा-एगयञ्चो दुपदे-
सिए खंधे एगयञ्चो दो संखेज्जपएसिया खंधा भवति २०,
अहवा-तिप्पि संखेज्जपएसिया खंधा भवति २१,
चउहा कज्जमाणं एगयञ्चो तिप्पि परमाणुपोगला एगय-
ञ्चो संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, अहवा-एगयञ्चो दो
परमाणुपोगला एगयञ्चो दुपदेसिए खंधे एगयञ्चो संखे-
ज्जपएसिए खंधे भवइ २ । अहवा-एगयञ्चो दो परमा-
णुपोगला एगयञ्चो तिपदेसिए खंधे एगयञ्चो संखेज्ज-
पएसिए खंधे भवइ ३, एवं ० जाव अहवा-एगयञ्चो दो
परमाणुपोगला एगयञ्चो दसपएसिए खंधे एगयञ्चो सं-
खेज्जपएसिए खंधे भवइ १० । अहवा-एगयञ्चो दो पर-
माणुपोगला एगयञ्चो दो संखेज्जपएसिया खंधा भवति
११ । अहवा-एगयञ्चो परमाणुपोगले एगयञ्चो दुपदे-
सिए खंधे एगयञ्चो दो संखेज्जपएसिया खंधा भवति १२ ।
एवं ० जाव अहवा-एगयञ्चो परमाणुपोंगले एगयञ्चो दसप-
एसिए खंधे एगयञ्चो दो संखेज्जपएसिया खंधा भवति २० ।
अहवा-एगयञ्चो परमाणुपोंगले एगयञ्चो तिप्पि संखेज्जप-
एसिया खंधा भवति २१ । अहवा-एगयञ्चो दुपदेसिए खंधे ए-
गयञ्चो तिप्पि संखेज्जपएसिया खंधा भवति । एवं ० जाव
अहवा-एगयञ्चो दसपएसिए खंधे एगयञ्चो तिप्पि संखेज्ज-
पएसिया खंधा भवति । एवं एएणं कमेणं पंचसंजोगां वि
मासियव्वा ० जाव खव संजोगां । दसहा कज्जमाणं एगयञ्चो
खव परमाणुपोगला एगयञ्चो संखेज्जपएसिए खंधे भव-
इ १ । अहवा-एगयञ्चो अट्ठ परमाणुपोगला एगयञ्चो दुपदे-
सिए एगयञ्चो संखेज्जपएसिए खंधे भवइ २ । एवं एएणं
कमेणं एकेको पूरव्वो ० जाव अहवा-एगयञ्चो दसप-
सिए खंधे भवइ, एगयञ्चो खव संखेज्जपएसिया खंधा भव-
ति, अहवा-दस संखेज्जपएसिया खंधा भवति ६१ । संखेज्जहा
कज्जमाणं संखेज्जा परमाणुपोगला भवति । असंखेज्जहा
णं भंते ! परमाणुपोगला एगयञ्चो साहस्यंति एगयञ्चो सा-
हस्यंति किं भवति ? गोयमा ! असंखेज्जपएसिए खंधे भ-
वति । सं भिज्जमाणं दुहा वि ० जाव दसहा वि संखेज्जहा वि

अमंलेज्जा वि कज्जइ । दुहा कज्जमाणे एगयओ परमा-
णुपोगले एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ, एवं
०जाव अहवा-एगयओ दसपएसिए खंधे भवइ, एगयओ
असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ । अहवा-एगयओ संखेज्ज-
पएसिए खंधे एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ ? १ ।
अहवा-दो असंखेज्जपएसिया खंधा भवति १२ । तिहा-
कज्जमाणे एगयओ दो परमाणुपोगला एगयओ असं-
खेज्जपएसिया खंधा भवति १ । अहवा-एगयओ परमा-
णुपोगले एगयओ दुपदेसिए एगयओ अमंलेज्जपएसिए
खंधे भवति । एवं ० जाव अहवा-एगयओ परमाणुपोगले
एगयओ दसपएसिए खंधे एगयओ असंखेज्जपएसिए
खंधे भवइ १० । अहवा-एगयओ परमाणुपोगले एग-
यओ संखेज्जपएसिए खंधे एगयओ असंखेज्जपएसिए
खंधे भवइ ? १ । अहवा-एगयओ परमाणुपोगले एगयओ
दो संखेज्जपएसिया खंधा भवति ? २ । अहवा-एगयओ
दुपदेसिए खंधे एगयओ दो अमंलेज्जपएसिया खंधा भव-
ति १३ । एवं ० जाव अहवा-एगयओ संखेज्जपएसिए
खंधे एगयओ दो अमंलेज्जपदेसिया खंधा भवति २२ । अ-
हवा-तिषि असंखेज्जपएसिया खंधा भवति २३, चउहा क-
ज्जमाणे एगयओ तिषि परमाणुपोगला एगयओ अमंले-
ज्जपएसिए खंधे भवइ । एवं चउकसंजोगो ० जाव दसकसं-
जोगो एवं जहेव असंखेज्जपएसियसत्ता खवरं असंखेज्जपं एगं
अमंभियं जाशियन् ० जाव अहवा-दस असंखेज्जपएसिया
खंधा भवति । संखेज्जा कज्जमाणे एगयओ संखेज्जा
परमाणुपोगला एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ ।
अहवा-एगयओ संखेज्जा दुपएसिया खंधा एगयओ अ-
संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, एवं ० जाव अहवा-एगयओ
संखेज्जा दसपएसिया खंधा एगयओ असंखेज्जप-
एसिए खंधे भवइ, अहवा-एगयओ संखेज्जा संखेज्जप-
एसिया खंधा एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ,
अहवा-संखेज्जा असंखेज्जपएसिया खंधा भवति ।
असंखेज्जहा कज्जमाणे अमंलेज्जा परमाणुपोगला भवति ।
अमंता र्णं भंते ! परमाणुपोगला ० जाव किं भवति ? ।
गोयमा ! अमंतपएसिए खंधे भवइ, सं भिज्जमाणे दु-
हा वि तिहा वि ० जाव दसहा वि संखेज्जा अमंले-
ज्जहा अमंतहा वि कज्जइ, दुहा कज्जमाणे एगयओ
परमाणुपोगले एगयओ अमंतपदेसिए खंधे भवइ
एवं ० जाव अहवा दो अमंतपदेसिया खंधा भव-
ति, तिहा कज्जमाणे एगयओ दो परमाणुपोगला एगयओ
अमंतपएसिए खंधे भवइ । अहवा-एगयओ परमाणु-

पोगले एगयओ दुपदेसिए एगयओ अमंतपदेसिए
खंधे भवइ ० जाव अहवा-एगयओ परमाणुपोगले ए-
गयओ असंखेज्जपएसिए खंधे एगयओ अमंतपएसिए
खंधे भवइ । अहवा-एगयओ परमाणुपोगले एगयओ
दो अमंतपएसिया खंधा भवति, अहवा-एगयओ दुप-
देसिए खंधे एगयओ दो अमंतपएसिया खंधा भवति ।
एवं ० जाव एगयओ दसपएसिए खंधे एगयओ दो अ-
मंतपदेसिया खंधा भवति । अहवा-एगयओ संखेज्ज-
पएसिए खंधे एगयओ दो अमंतपएसिया खंधा भवति ।
अहवा-एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे एगयओ दो अ-
मंतपदेसिया खंधा भवति । अहवा-एगयओ संखेज्ज-
पदेसिए खंधे एगयओ दो अमंतपएसिया खंधा भव-
ति । अहवा-तिषि अमंतपदेसिया खंधा भवति २५ ।
चउहा कज्जमाणे एगयओ तिषि परमाणुपोगला एगयओ
अमंतपदेसिए खंधे भवइ । एवं चउकसंजोगो ० जाव
असंखेज्जसंजोगो । एए सव्वे जहेव असंखेज्जा र्णं भयिया
तहेव ० जाव अमंतारण वि भाणियन् खवरं एकं अणं-
तं अमंभियं भाणियन् ० जाव अहवा एगयओ सं-
खेज्जा संखेज्जपदेसिया खंधा एगयओ अमंतपदेसिए खंधे
भवइ । अहवा-एगयओ संखेज्जा अमंतपदेसिए खंधे
एगयओ अमंतपदेसिए खंधे भवइ । अहवा-भंले-
ज्जा अमंतपदेसिया खंधा भवति । अमंलेज्जहा कज्जमाणे
एगयओ असंखेज्जा परमाणुपोगला एगयओ अमंतप-
देसिए खंधे भवइ । अहवा-एगयओ असंखेज्जा दुपएसिया
खंधा एगयओ अमंतपएसिए खंधे भवइ ० जाव अहवा ए-
गयओ असंखेज्जा संखेज्जपएसिया खंधा एगयओ अमंत-
पदेसिए खंधे भवइ । अहवा-एगयओ असंखेज्जा असंखे-
ज्जपएसिया खंधा एगयओ अमंतपदेसिए खंधे भवइ । अ-
हवा-एगयओ असंखेज्जा अमंतपदेसिया खंधा भवति ।
अमंतहा कज्जमाणे अमंता परमाणुपोगला भवति ६७५ ।
एएसि र्णं भंते ! परमाणुपोगला र्णं साहसणाभेदाणु-
वारणं अमंतारण पोगलपरियङ्गा र्णं अमंतारण पोगल-
परियङ्गा समणुगतत्वा भवतीतिवक्तव्या । । हुंता गो-
यमा ! एएसि र्णं परमाणुपोगला र्णं साहसणाभेदाणु-
० जाव वक्तव्या ।

(एगयओ ति) एकत्वतः-एकतत्वेत्यर्थः । (साह-
संति ति) संश्लेषेते-संहृति भवत् इत्यर्थः । द्वि-
प्रदेशिकस्य चत्वारः, पञ्चप्रदेशिकस्य पदं, षट्प्रदेशि-
कस्य दश, सप्तप्रदेशिकस्य अष्टदश, अष्टप्रदेशिकस्य विंशतिः,
नवप्रदेशिकस्य द्वाविंशतिः, दशप्रदेशिकस्य चत्वारिंशत्, सं-

न शुद्धम् एवेति । सूक्ष्मो भावपुद्गलपरावर्त्त उच्यते-इह किलाऽनुभागवस्थाप्यवसायस्थानानि बध्यमानकर्मपुद्गलेषु तावदाऽनुभागपलित्वादिनिर्वतकानि असंख्येषुलोकाऽऽकाशप्रदेशाभावात् । न मन्त्रप्रवृत्तप्रवृत्ततराऽऽदिभेदो वर्तन्ते, तत्र च सर्वेभ्योऽनुभागपलित्वादिजनके कषायोदये वर्तमानः कश्चिज्जन्तुर्भूतः, ततः कदाचित् पुनरपि तस्मादन्तरव्याख्यते द्वितीयऽनुभागवस्थाप्यवसायस्थाने विशेषाऽधिकऽनुभागपलित्वादिजनके वर्तमानाः स्तुः पुनरपि तस्मात् कदाचिद्विशेषाऽधिकऽनुभागपलित्वादिजनके स्तुर्नये, एवं क्रमेण क्रमेण विशेषाऽधिकऽनुभागपलित्वादिजनकाऽप्यवसायस्थानकेषु वर्तमानस्य मरणं तावद्वाच्यं यावत्स्वर्गोच्छ्रायाऽनुभागवस्थाप्यवसायस्थाने ज्ञियमाश्विन जन्तुनाऽनन्तानन्तैर्मरैः सर्वार्थापि स्पृष्टानि मवन्तीति व्यवहृताति पूर्वस्पृष्टानि च न गत्यन्त इति ॥ ८८ ॥ व्याख्यातं सप्रपञ्चं पुद्गलपरावर्त्तस्वरूपम् । कर्म० ५ कर्म० ।

पोगलपरियट्टो इह, दत्वा इ चञ्चिद्विदो मृण्येष्वन्वो ।

एकको पुण् द्विहो, बायरसुहृमचभेदम् ॥ ३५ ॥

इहामिन्द्र-पारमेश्वरे प्रवर्त्तते पुद्गलपरावर्त्तं द्रव्याऽदितो द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदतश्चतुर्विधः-चतुःप्रकारो जातव्यः । तद्यथा-द्रव्यपुद्गलपरावर्त्तः, क्षेत्रपुद्गलपरावर्त्तः, कालपुद्गलपरावर्त्तः, भावपुद्गलपरावर्त्तश्च । 'मुख्येयव्यो' इत्यत्र 'हो जाणमुणो' ॥ ८४ । ७ ॥ इति प्राकृतसंज्ञाजानान्तर्मूख इत्यादेशः, पुनरप्येकैकः पुद्गलपरावर्त्तो बादरस्यभावभेदेन द्विधा-द्विप्रकारः, तथा-बादरः, सूक्ष्मश्च ॥ ३६ ॥

तत्र बादर-सूक्ष्मद्रव्यपुद्गलपरावर्त्तावाहः—

संसारमि अद्वैतो, त्राय कालेण कुमिय सव्वाण् ।

इगु जीवु सुपदं बायर, अणपरतणुद्विभो सुहृमो ॥ ३६ ॥

संसारमि प्रणिणोऽस्मिन्निति संसारः-चतुर्दशरज्ज्वात्मकं क्षेत्रं, तस्मिन् संसारे अटन्-परिभ्रमन्नेको जीवः, सकलैऽपि संसारं केचन परमाणवस्तान् सवोनपि यावता कालेन स्पृष्ट्वा मुञ्चति-औदारिकादािकृतया परिभुज्य परिभुज्य परित्यजान्, तावान् कालविशेषो बादरद्रव्यपुद्गलपरावर्त्तः । किमुक्तं भवति ?-यावता कालेनैकेन जीवेन सर्वेऽपि जगद्वर्त्तिनः परमाणवो यथायोगमौदारिकादवैकियतैजसकर्मणामप्राणोपानममस्त्वेन परिभुज्य परित्यजान् स्थावान् कालविशेषो बादरद्रव्यपुद्गलपरावर्त्तः ।

सूक्ष्मद्रव्यपुद्गलपरावर्त्तमाह—

(अणपरतणुद्विभो सुहृमो) औदारिकाऽऽदीनां शरीराणां अणतमर्थः तनो-शरीरे स्थितः सन् यावता कालेनैको जीवः संसारं परिभ्रमन् सर्वानप्यणुन् स्पृष्ट्वा-परिभुज्य मुञ्चति, तावान् कालविशेषः सूक्ष्मद्रव्यपुद्गलपरावर्त्तः । इयमत्र भावना-यावता कालेन सर्वेऽपि लोकाऽऽकाशभावावता परिभुज्य निद्रा नीचन्ते, तावान् कालविशेषः सूक्ष्मद्रव्यपुद्गलपरावर्त्तः, पुद्गलानां परमाणुनामौदारिकाऽऽदिकृतयथा विवर्त्तितकशरीररूपतया वा सामान्येन परावर्त्तः-परिभ्रमन् यावति कालं स तावान् कालः पुद्गलपरावर्त्तः, इह च शब्दस्य अनुपत्तिनिमित्तम्, अनेन च अनुपत्ति-

निमित्तेन सैव कार्यसमवायिप्रवृत्तिर्नामिसमन्तोत्पत्तिर्यवस्येपि पिणीमानत्वरूपं लभ्यते, तेन क्षेत्रपुद्गलपरावर्त्तःऽऽदी पुद्गलपरावर्त्तःऽऽवोऽपि प्रवृत्तिनिमित्तक्याऽनन्तोत्पत्तिर्यवस्येपि पिणीमानत्वरूपस्य विद्यमानत्वात्पुद्गलपरावर्त्तःशब्दः प्रवर्त्तमाना न विरुद्धते । यथा गोशब्दः पूर्वं गमने व्युत्पादितः, तेन च गमनेन-व्युत्पत्तिनिमित्तेन सैव कार्यसमवायिगुणककुलकूलसाक्षाऽऽदिमत्त्वकर्म प्रवृत्तिनिमित्तमुपलभ्यते, ततो गमनरहितेऽपि गोपिण्डे प्रवृत्तिनिमित्तसद्भावाद् गोशब्दः प्रवर्त्तते इति । अस्मिन् सूक्ष्मे द्रव्यपुद्गलपरावर्त्तं विवर्त्तितकशरीररूपतरेकेणाऽन्यशरीरतया ये परिभुज्य परिभुज्य परित्यजन्ते ते न गत्यन्ते, किं तु प्रभृतेऽपि काले गते सति विवर्त्तितकशरीररूपतया परिभ्रमन्ते, ते एव गत्यन्ते । तदेवमुक्तः सूक्ष्म-बादरभेदमिन्द्रो द्रव्यपुद्गलपरावर्त्तः ॥ ३६ ॥

सम्प्रति बादर-सूक्ष्मभेदमिन्द्रं क्षेत्रपुद्गलपरावर्त्तमाह—

लोगम्स पपेसुं, अणतरपरंपराविभेतीह ।

खेचमि बायरो सो, सुहृमो उ अणंतरमयस्स ॥ ३७ ॥

लोकस्य-चतुर्दशरज्ज्वात्मकस्याऽनन्तरपरंपराविभक्तिरभ्याम्, अनन्तरप्रकारेण परंपराप्रकारेण च, सर्वेषु प्रदेशेष्वेकस्य जीवस्य मृतस्य यावान् कालविशेषो भवति, स तावान् क्षेत्रविशेषो बादरपुद्गलपरावर्त्तः । किमुक्तं भवति ?-यावता कालेनैकेन जीवेन क्रमेणोत्क्रमेण वा यत्र तत्र ज्ञियमाणेन सर्वेऽपि लोकाऽऽकाशप्रदेशा मरणसंस्पृष्टाः कियन्ते, स तावान् कालविशेषः क्षेत्रबादरपुद्गलपरावर्त्तः ।

सम्प्रति क्षेत्रसूक्ष्मपुद्गलपरावर्त्तमाह—

'सुहृमो उ अणंतरमयस्स' चतुर्दशरज्ज्वात्मकस्य लोकस्य सर्वेषु प्रदेशेष्वनन्तरमृतस्यैकस्य जीवस्य यावान् कालविशेषः स तावान् सूक्ष्मः-सूक्ष्मक्षेत्रपुद्गलपरावर्त्तो भवति । इयमत्र भावना-यद्यपि जीवस्याऽधवाहना ज्ञेयत्वाऽपि असंख्येयप्रदेशाऽऽस्मिका भवति, तथाऽपि विवर्त्तिते कस्मिंश्चिद्देशे ज्ञियमाणस्य विवर्त्तितः कश्चिद्देशः प्रदेशोऽवाभिभूतो विवर्त्तते, ततस्तस्मात्प्रदेशान्वयश्च देशान्तरे ये नमःप्रदेशा-मरणेनाऽण्यप्यन्ते, ते न गत्यन्ते, किं त्वेनन्तेऽपि काले गते सति विवर्त्तितप्रदेशानन्तरं यः प्रदेशो मरणेन व्याप्तो भवति, स गत्यन्ते, तस्मादप्यनन्तरं यः प्रदेशो मरणेन व्याप्तः स गत्यन्ते । यद्यमानतर्थापरपरया यावता कालेन सर्वेऽपि लोकाऽऽकाशप्रदेशा मरणेन स्पृष्टा भवन्ति, तावान् कालविशेषः सूक्ष्मक्षेत्रपुद्गलपरावर्त्तः, उक्तो बादरसूक्ष्मभेदमिन्द्रः क्षेत्रपुद्गलपरावर्त्तः ॥ ३७ ॥

सम्प्रति बादर-सूक्ष्मभेदमिन्द्रं कालपुद्गलपरावर्त्तमाह—

उत्सपिण्णिसमपसुं, अणंतरपरंपराविभेतीह ।

कालमि बायरो सो, सुहृमो उ अणंतरमयस्स ॥ ३८ ॥

इहोत्सपिणीप्रहणेनाऽवसर्पिर्यवपुपलभ्यते । ततोऽयमर्थः-उत्सर्पिर्यवसर्पिणीसमयेषु सर्वेष्वपि अनन्तरपरंपराविभक्तिरभ्याम्-अनन्तरप्रकारेण परंपराप्रकारेण च मृतस्य यावान् कालो भवति, तावान् बादरः कालपुद्गलपरावर्त्तः । एतदुक्तं भवति-यावता कालेनैको जीवः सर्वो-

नय्युत्सर्पियवसर्पिणीसमयान् क्रमेणात्क्रमेण वा मरणेन व्याप्तान् करोति, तावान्कालविशेषां बादरपुद्गलपरावर्त्तः ।

सूक्ष्मकालपुद्गलपरावर्त्तमाह—

(सूक्ष्मोऽत्र अत्यन्तमल्पः) समस्तैष्युत्सर्पियवसर्पिणीसमयध्वनन्तरमृतस्य, उत्सर्पिणीप्रथमसमयादारभ्य, ततः परं क्रमेण मृतस्यैकस्य जीवस्य यावान् कालविशेषो भवति, तावान् सूक्ष्मः—सूक्ष्मकालपुद्गलपरावर्त्तः । अत्राऽपीयं भावना-इहास्वर्पिणीप्रथमसमये कश्चिज्जीवो मृत्युमुपागतः ततो यदि समयोनविश्रित्तिनागमगमकौटी-भिरस्तिक्कान्ताभिर्भूयोऽपि स एव जन्तुस्सर्पिणीद्वितीयं समये ज्ञियते, तदा स ज्ञितीयः समयो मरणसूक्ष्मो गण्यते, शेषान्तु समयो मरणसूक्ष्मो अपि सन्तो न गण्यन्ते । यदि पुनस्तस्मिन्सूक्ष्मसर्पिणीद्वितीयसमये न ज्ञियते, किन्तु समयान्तरं, तदा सोऽपि न गृह्यते; किं त्वन्ता-स्वर्पिणीसमयसर्पिणीषु गतास्तु यदास्वर्पिणीद्वितीयसमये एव मरिष्यति तदा समयो गण्यते । एवमानन्तरं प्र-कारेण यावता कालेन सर्वेऽप्युत्सर्पियवसर्पिणीसमया मरणव्याप्ता भवन्ति, तावान् कालविशेषः सूक्ष्मकालपुद्गलपरावर्त्तः, उक्तां बादरसूक्ष्मभेदविश्रः कालपुद्गलपरावर्त्तः ॥ ३८ ॥

साम्प्रतं बादर-सूक्ष्मभेदविश्रं भावपुद्गलपरावर्त्तमाह—

अनुभागद्वाराणुं, अश्वतरपरंराविभर्त्तहि ।

भावमि वायरो सो, सुदुभो सत्यमणुकुमसो ॥ ३९ ॥

इदानीमागस्थानि कर्मप्रकृतिसंमहापिकारे बन्धनकरणे अनुभागबन्धविचारे “एकज्जुवसायसमज्जियस्स दल्लियस्स किं रसो भुज्जे ?” इत्यादिना प्रश्नेन स्वयमेव वक्ष्यति, तानि चाऽसंख्येलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि तेषां चानुभागस्थानानां निष्पादका ये कथायोदयकूपे अध्ववसायविशेषान्तेऽप्यनुभागस्थानमिमुच्यन्ते, कारणे कार्यापचारात् । ते चाऽप्यनुभागबन्धाध्यवसाया असंख्येलोकाऽऽकाशप्रदेशप्र-माणाः । समग्र्यस्वरोजना—अनुभागस्थानेषु—अनुभाग बन्धाध्यवसायस्थानेषु असंख्येलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणेषु सर्वेष्वपि यावता कालेन को जीवोऽनन्तरपररक्षणरूपं ये विमज्जी-विमार्गो, तावन्मानातयंण पारम्प्येण ज्ञेयार्थः । मृतो भवति, तावान् कालविशेषां बादरभावपुद्गलपरवर्त्तः । कृतो भवति ?—यावता कालेन क्रमेणात्क्रमेण वा सर्वेष्व-अनुभागबन्धाध्यवसायस्थानेषु वर्त्तमानो मृतो भवति-तावत्कालो बादरभावपुद्गलपरावर्त्तः ।

सूक्ष्मं भावपुद्गलपरावर्त्तमाह—

(सूक्ष्मो सत्यसुकुमसो) सर्वैष्वनुभागबन्धाध्यवसायस्थानेष्वनुकुमशः—परिपाट्या यावता कालेन मृतो भवति, तावत्कालः सूक्ष्मः—सूक्ष्मभावपुद्गलपरावर्त्तः । इयमेव भावना-कश्चिज्जन्तुः सर्वजगत्स्य कथायोदयकूपे अध्ववसाये वर्त्तमानो मृतः, ततो यदि स एव जन्तुः नन्तेऽपि काले गते सति प्र-बन्धादन्तरे द्वितीयेऽध्यवसायस्थाने वर्त्तमानो ज्ञियते, त-मरणं गण्यते, न शेषान्तु कुमसावीर्यनन्तान्तरपि मरणानि । ततः काहान्तरे भूयोऽपि यदि द्वितीयस्मावन्तरे तृतीये-ऽध्यवसायस्थाने वर्त्तमानो ज्ञियते, तदा तृतीयं मरणं गण्य-

ते । न शेषाव्यवस्थान्तरात्तर्भावान्तरान्तरावपि मरणानि । एवं क्रमेण सर्वैष्वप्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि यावता कालेन मरणेन स्पृष्टानि भवन्ति, तावान् कालविशेषः सूक्ष्म-भावपुद्गलपरावर्त्तः । इह सर्वोऽपि बादरपुद्गलपरावर्त्तप्रकृणा चिन्तयानां सूक्ष्मपुद्गलपरावर्त्तप्रकृणा सुखाधिगतानिर्मल-कृता, न हि कोऽपि बादरपुद्गलपरावर्त्तः क्विदपि निजान्त-प्रदेशं प्रयोजनवानुपलभ्यते, केवलं तस्मिन् प्रकृतिं सति सूक्ष्मपुद्गलपरावर्त्तः प्रकल्पमात्रो विनयेः सुखनाऽधिगम्यते, इति तत्प्रकृणा क्रियते । तथा इह कतुणमपि सूक्ष्मपुद्गल-परावर्त्तानां परमाद्येनो न कश्चिद्विशेषः, तथाऽपि जीवाभिग-माऽदौ पुद्गलपरावर्त्तः क्षेत्रतो बाहुल्येन गृह्यते, क्षेत्रतो मा-गंशुयां तस्यापादानात् । तथा च तत्सूक्ष्मं—“जं स साहए सपज्जवसिए मिच्छाऽद्विडं स जहण्णे सोमासुदुत्तं, उक्कान्तं अणं कलं, अणंताओ उस्सपिणीओसपिणीओ कालञ्च । खन्तो अयदं पोग्गलपरियट्टं देसुणं ।” इत्यादि । तत इहाऽपि पुद्गलपरावर्त्तप्रद्वेण क्षेत्रपुद्गलपरावर्त्तानां प्र.हा इति ॥ ४० ॥

एगमेगस्स थं भंते ! शेरइयस्स केवइया ओगलियपोग्ग-लपरियट्टा अतीता । गोयमा ! अणंता । केवइया पु-क्खडा ! गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्स अत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा निमि वा, उक्कामंणं मे-खेजा वा अमंखेजा वा अणंता वा । एगमेगस्स थं भंते ! असुकुमारस्स केवइया ओगलियपोग्गलपरियट्टा ! एवं चेव । एवं जाव वेमागियस्स । एगमेगस्स थं भंते ! शेरइयस्स केवइया वेउच्चियपोग्गलपरियट्टा अतीता । गोयमा ! अणं-ता, एवं जहं ओगलियपोग्गलपरियट्टा तहं वेउच्चियपो-ग्गलपरियट्टा भागियक्वा, एवं जाव वेमागियस्स, एवं जाव आणापाणुपोग्गलपरियट्टा, एए एगइया सत्तं देहवा भवति । शेरयाणं भंते ! केवइया ओगलियपोग्गलपरियट्टा अतीता, गोयमा ! अणंता । केवइया पुक्खडा ! अणंता, एवं जाव वेमागियस्स, एवं वेउच्चियपोग्गलपरियट्टा वि, एवं जाव आणापाणुपोग्गलपरियट्टा वि जाव वेमागि-याणं, एवं एए पोहात्तिया सत्तं चउत्तंमं देहवा । एगमे-गस्स थं भंते ! शेरइयस्स शेरइयत्ते केवइया ओगलि-यापोग्गलपरियट्टा अतीता ! शण्ठि एक्को वि । केवइया पुक्ख-डा ! नत्थि एक्को वि । एगमेगस्स थं भंते ! शेरइयस्स अ-सुकुमारत्ते केवइया ओगलियपोग्गलपरियट्टा ! एवं चेव । एवं जाव यणियकुमारत्ते जहा असुकुमारत्ते । एगमेगस्स थं भंते ! शेरइयस्स पुदविकाइयत्ते केवइया ओगलि-यापोग्गलपरियट्टा अतीता ! अणंता । केवइया पुक्खडा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ अत्थि, नत्तत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा, उक्कामेणं संखेजा वा अमंखेजा वा अणंता वा, एवं जाव मणुस्सत्ते, वाणमंतरं नोऽमियवेमागियत्ते

जहा असुरकुमारस्ते । एगमेगस्स खं भंते । असुरकुमारस्स
खेगइयत्ते केवइया ओरालियपोगलपरियट्टा । एवं जहा खे-
रइयस्स वत्तव्या भाणिया तथा असुरकुमारस्स वि भाणि-
यव्वा ० जाव वेमाणियत्ते, एवं ० जाव थणियकुमारस्स । एवं
पुढविकाइयत्ते वि, एवं ० जाव वेमाणियस्स । सव्वेसि एको
गमओ । एगमेगस्स खं भंते । खरइयस्स खेरइयत्ते केवइया
वेउत्तियपोगलपरियट्टा अतीता । अण्णंता । केवइया पुर-
क्खडा । एगुत्तरिया ० जाव अण्णंता वा । एवं ० जाव थणिय-
कुमारस्ते । पुढवीकाइयत्ते पुच्छ । । शत्थि एको वि । केवइया
पुरक्खडा । शत्थि एको वि, एवं जत्थ वेउत्तियसरीरे
अत्थि तत्थ एगुत्तरियाओ, जत्थ शत्थि तत्थ जहा पुढ-
विकाइयत्ते तथा भाणियव्वं ० जाव वेमाणियस्स वेमाणि-
यत्ते, तेषापोगलपरियट्टा कम्मापोगलपरियट्टा सव्वत्थ
एगुत्तरिया भाणियव्वा । मणपोगलपरियट्टा सव्वेसु पंचि-
दिप्पु एगुत्तरिया, विगलिदिप्पु शत्थि, वइपोगलपरियट्टा
एवं चव, खवरं एगिदिप्पु शत्थि भाणियव्वा, आणापा-
णुपोगलपरियट्टा सव्वत्थ एगुत्तरिया, एवं ० जाव वेमा-
णियस्स वेमाणियत्ते । मेरइयाणं भंते । शत्थियत्ते केव-
इया ओरालियपोगलपरियट्टा अतीता । खरइयत्ते । केवइया
पुरक्खडा । शत्थि एको वि, एवं ० जाव थणियकुमारस्ते ।
पुढविकाइयत्ते पुच्छ । अण्णंता । केवइया पुरक्खडा । अण्ण-
ता, एवं ० जाव मणुस्सत्ते वाणमंतरओइमियवेमाणियत्ते जहा
खरइयत्ते, एवं सच वि पोगलपरियट्टा भाणियव्वा, जत्थ
अत्थि तत्थ अतीता वि, पुरक्खडा वि अण्णंता भाणियव्वा,
जस्स शत्थि तस्स दो वि शत्थि भाणियव्वा, ० जाव
वेमाणियाणं वेमाणियत्ते केवइया आणापाणुपोगलप-
रियट्टा अतीता । अण्णंता, केवइया पुरक्खडा । अण्णंता ।

(एगमेगस्सेत्यादि) अतीता अतन्ता अनादिवात् अती-
तकालस्स जीवस्य चानादिवात् अपरापरपुद्गलप्रदण्यत्क-
रणाच्चेति । (पुरक्खडे ति) पुरक्खडा भविष्यति । (क-
स्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि ति) कस्यापि जीवस्य दूरभग्या-
ऽभग्यस्य वा ते सन्ति कस्यापि न सन्ति, उच्छुब्धयो मानुष-
त्वमात्राय सिद्धिं यास्यति संक्षयेपरिसंक्षयेषां भवैयास्यति
यः सिद्धिं तस्यापि परिचुत्तो नास्त्वनन्तकालपूर्वस्थात् । (त-
स्सेचि) (एगणत्थि ति) एकत्विका एकनारकाऽऽद्याभितः ।
(सत्त ति) औदारिकाऽऽदिससविधपुद्गलविधयस्वात् सत्त-
गडकाभूतयिथित्त्वगडका भवन्ति । एकत्वपुण्यकवदगडकानां
चार्यं विशेषः एकत्वदगडकेषु पुरस्कृतपुद्गलपरावर्त्ताः कस्या-
पि न सन्त्यपि बहुत्वदगडकेषु तु ते सन्ति जीवसामान्याऽऽ-
भ्यवहारिणि । (एगमेगस्सेत्यादि नत्थि एको वि ति) नारक-
त्वं वर्त्तमानकौदारिकपुद्गलप्रदण्यभावाविति । (एगमेगस्स
खं भंते । नेरइयस्स असुरकुमारस्ते इत्यादि) इह च नैरयि-
कस्य वर्त्तमानकालीनस्य असुरकुमारस्ते अतीतातागतका-

सन्तर्भाविति । (एगुत्तरिया ० जाव अण्णंता वा ति) अनेनैवं स्-
चितम्—“कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि, जस्स अत्थि तस्स अ-
इत्थेण एको वा दो वा नत्थि वा, उक्कंसिण संवेज्जा वा अण्-
णा वा ति । एवं जत्थ वेउत्तियसरीरे नत्थ एगुत्तरिउ ति ।”
अत्र वाचुकायं मनुष्यपक्षे भूतप्राणियेषु इयमनाराधु च बोधि-
यसरीरे नरेका वस्यादिवाक्यमत्यर्थः । (जत्थ नत्थात्यादि)
यत्राऽऽकायाऽभूति नास्ति वैकल्पे नत्र यथा पृथिवीकायिकत्वे
तथा वाच्यं, न सन्ति वैकल्पपुद्गलपरावर्त्ता इति वाच्यमित्य-
र्थः । (नेयापंगमत्तेत्यादि) तैजसकाम्येण पुद्गलपरावर्त्ता भवि-
ष्यन्त एकाऽऽद्यः सर्वेषु नारकाऽऽदिजीवपक्षे पुर्ववद्वाक्याः,
तैजसकाम्येणयाः सर्वेषु भवादिनि । (मणपोगलत्तेत्यादि)
मनःपुद्गलपरावर्त्ताः पञ्चान्द्रियधेव सन्ति, भविष्यन्तश्च ते ए-
कोऽङ्गिकाः पुर्ववद्वाक्याः । (विगलिन्दप्पु नत्थि ति) वि-
कलेन्द्रियग्रहणं कैकान्द्रया अपि प्राणाः, तेषामपान्द्रयाणां
मसेषु पूर्णसामान्येणैवैवाऽऽभावादतत्तत्स्थवि मनःपुद्गलपराव-
र्त्ता न सन्ति (वइपुद्गलपरिवट्टा एवं चेव ति) तैजसाऽऽदिप-
रिचत्तवत्सर्वेनारकाऽऽदिजीवपक्षेण वाक्याः, न चरमेकेन्द्रियेषु
वचनाभावाच्च सन्तीति वाक्याः । “ नेरइयाणं ” इत्यादिना
पृथक्वदपुद्गलानां—“ ० जाव वेमाणियाणं ” इत्यादिना
पर्यन्तिमवदगडको दक्षितः ।

अपौरुषिकऽऽदिपुद्गलपरावर्त्तानां स्वकमुपपन्नं—

यितुमाह—

से केणऽट्ठेणं भंते । एवं बुच्चइ—ओरालियपोगलपरियट्टे,
ओरालियपोगलपरियट्टे । गोपमा । नं खं जीवणं ओरा-
लियसरीरे वट्ठमाणं ओरालियसरीरपाउग्गाइं दव्वाइं ओ-
रालियसरीरत्ताए गइयाइं वट्ठाइं पुट्ठाइं कट्ठाइं पट्ठवियाइं नि-
विट्ठाइं अभिणिविट्ठाइं अभिसमभावायां परिभावायां परि-
णाभियां निजिज्जाइं निभिरियाइं निजिज्जाइं भवन्ति, से ते-
खट्ठेणं गोपमा । एवं बुच्चइ—ओरालियपोगलपरियट्टे ओरा-
लियपोगलपरियट्टे, एवं वेउत्तियपोगलपरियट्टे वि, खवरं
वेउत्तियसरीरे वट्ठमाणं वेउत्तियसरीरपाउग्गाइं, सेसं तं
चेव । एवं ० जाव आणापाणुपोगलपरियट्टेवि, खवरं आ-
णापाणुपोगमेगाइं सव्वदव्वाइं आणापाणुत्ताए सेसं तं चेव ।

(से केणऽट्ठेणमित्यादि) (गइयाइं ति) स्वीकृतानि (व-
ट्ठाइं ति) जीवप्रदेशेरात्मोत्तरणत्वात् । कुत इत्याह— (पु-
ट्ठाइं ति) यतः पूर्वं स्फुटानि, तन्नी रेणुवत्, अथवा—पुट्ठा-
नि—पोषिताम्यपरापरग्रहणतः । (कट्ठाइं ति) पृथ्वीपर-
णामपेक्षया परिणामान्तरं कृतानि । (पट्ठवियाइं ति)
प्रस्थापितानि—स्थीरकृतानि जीवेन । (निविट्ठाइं ति)
यतः स्थापितानि ततो निविट्ठानि जीवै स्वयम् (अभिनि-
विट्ठाइं ति) अप्रियिना निविट्ठानि, सर्वोपयपि जीवै क्ख-
नत्थेयः । (अभिसमभावायां ति) अभिविचिन्ता सर्वाधी-
त्यर्थः । समभावातानि—संप्राप्तानि जीवेन रसानुभूति स-
न्नाभित्व (परिभावायां ति) पोषितानि—जीवेन सर्वा-
ध्वरैरातानि तद्वत्ताऽऽदान्तराणः । (परिभावायां ति) र-
सानुभूति एव परिणामान्तरमापादितानि । (निजिज्जाइं

पोगमलपरियट्ट

ति । सीखरसीकृतानि । (निसिरियाहं) जीवप्रदेश-
भ्यां निःसृतानि । कथम् ?- (निसिद्राहं ति) जीवन् निस्-
सृष्टानि-स्वप्रदेशास्स्याजज्ञानानि । इहाऽऽद्यानि चत्वारि पदानि
औदारिकपुद्गलानां ग्रहणविधयाण्ये, तदुत्तराणि तु पञ्चस्थि-
तिविधयाण्ये, तदुत्तराणि तु चत्वारि विंगमविधयाण्येति ।
अथ पुद्गलपरिचर्यानां निर्वर्त्तनाकालं तद्वद्वद्वत्त्वं च द-
र्शयन्नाह—

ओरालियपोगमलपरियट्टे शं भंते ! केवइयं कालं
शिव्वत्तज्जइ ? । गोयमा ! अयंताहिं उस्मपिण्णीआ-
सपिणीहिं एइयकालस्स शिव्वत्तज्जइ । एवं वेउव्विय-
पोगमलपरियट्टे वि, एवं जाव आयापाणुपोगमलपरियट्टे वि ।
इयस्स शं भंते ! ओरालियपोगमलपरियट्टे शिव्वत्त-
याकालस्स वेउव्वियपोगमल जाव आयापाणुपो-
गमलपरियट्टे शिव्वत्तयाकालस्स कयरे कयरेहिं तो जाव
विस्साहिंया वा ? । गोयमा ! सव्वत्थेवे कम्मण-
पोगमलपरियट्टे शिव्वत्तयाकाले, तेयापोगमलपरियट्टे शि-
व्वत्तयाकाले अयंतगुणे, ओरालियपोगमलपरिय-
ट्टे निव्वत्तयाकाले अयंतगुणे, आयापाणुपोगमलपरियट्टे-
शिव्वत्तयाकाले अयंतगुणे, मयपोगमलपरियट्टे शिव्वत्त-
याकाले अयंतगुणे, वडपोगमलपरियट्टे शिव्वत्तयाकाले अयं-
तगुणे, वेउव्वियपोगमलपरियट्टे शिव्वत्तयाकाले अयंतगुणे ।

(ओरालियट्टेयादि) (केवइयकालस्स नि) कियता का-
लेन निर्वर्त्तयेत् । (अयंताहिं उस्मपिण्णीआसपिणीहिं ति)
एकस्य जीवस्य प्रादुर्भावत् पुद्गलानां चानन्तरवात् पूर्व-
गृहीतानां च ग्रहणस्यागम्यमानत्वाद्नष्टता अवसर्गिण्य
इत्यादि सुस्पष्टमिति । (सव्वत्थेवे कम्मणपोगमलेत्यादि)
सर्वस्तोकाः काममैत्रपुद्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालः, ते हि सू-
क्ष्मा बहुतमपरमाणुनिष्पन्नाः अभवन्ति, ततस्ते सकृदपि
बहवो गृह्यन्ते, सर्वेषु च नारकाऽऽदिपदेषु वर्त्तमानस्य
जीवस्य तेऽनुसमस्य ग्रहणमायान्तीति स्वल्पकाले-
नापि तत्सकलपुद्गलग्रहणं भवतीति । ततस्तेऽत्रसप्तपु-
द्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालोऽनन्तगुणो, यतः स्थूलत्वेन
तेजसपुद्गलानामवधानमेकदा ग्रहणम्, एकदाग्रहणं चा-
ल्पप्रदेशनिष्पन्नत्वेन तेनामवधानमेव नद्वयानां ग्रहणं
अभ्यवर्त्ततोऽनन्तगुणोऽस्ति । तत्र औदारिकपुद्गलपरिवर्त्त-
निर्वर्त्तनाकालोऽनन्तगुणो, यत औदारिकपुद्गला अतिस्थू-
राः, स्थूराणां चादधानामेवैकदा ग्रहणं भवति, अन्तरप्रदे-
शाच्च ते ततस्तद्वर्षेभ्यः एकदाऽस्या पञ्चाशद्वो गृह्यन्ते, न च
काममैत्रैजसपुद्गलवत्सर्वेषु पदेषु ग्रहणमस्यौदारिकश-
रीरिणामेव तद्वग्रहणादतो गृह्यन्ते कालेन तेषां ग्रहणमिति
तत आनप्राणपुद्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालोऽनन्तगुणो, यद्यपि
हि औदारिकपुद्गलेभ्य आनप्राणपुद्गलः सूक्ष्मः बहुप्रदेशि-
काश्चेति तेनामवधानं ग्रहणं सम्भवति, तथाऽप्यपयो-
त्सकावधयोऽप्येव तेषामग्रहणात् पयोत्सकावध्यायामप्यौदारिक-
शरीरपुद्गलपेक्षया तेषामवधानमेव ग्रहणान् न शीघ्रं

तद्वग्रहणमित्यौदारिकपुद्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालानन्तगुण-
ता न प्राणपुद्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालस्थेति । ततो मनःपुद्ग-
लपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालोऽनन्तगुणः, कथं, यद्यप्यानप्राणपुद्ग-
लेभ्यो मनःपुद्गलाः सूक्ष्मा बहुप्रदेशाभित्यक्षयकालेन तेषां
ग्रहणं भवति तथाऽप्येकेन्द्रियाऽऽदिकावस्थितिचक्षुशामनस-
क्षिरेण लाभान् मानसपुद्गलपरिवर्त्तौ बहुकालासम्भू इत्य-
नन्तगुण उक्तः, ततोऽपि वाक्पुद्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालोऽ-
नन्तगुणः, कथं, यद्यपि मनसः सकाशाद्भाषा शरीरतरे लभ्यते
हीन्द्रियाऽऽवस्थायां च भवति तथापि मनोद्वयेभ्यो भाषा-
द्रव्याणामतिस्थूलतया स्तोकाणामेवैकदाग्रहणात्ततोऽनन्त-
गुणो वाक्पुद्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकाल इति, ततोऽपि वैकि-
यपुद्गलपरिवर्त्तनिर्वर्त्तनाकालोऽनन्तगुणो वैकण्यशरीरस्याति-
बहुकालग्रहणादिति ।

पुद्गलपरिवर्त्तनामेवाव्यवहृत्त्वं दर्शयन्नाह—

एयस्स शं भंते ! ओरालियपोगमलपरियट्टाणं जाव आ-
यापाणुपोगमलपरियट्टाणं य कयरे केयरेहिं तो जाव
विस्साहिंया वा ? । गोयमा ! सव्वत्थेवा वेउव्वियपो-
गमलपरियट्टा वडपोगमलपरियट्टा अयंतगुणा, मयपोगमल-
परियट्टा अयंतगुणा जाव आयापाणुपोगमलपरियट्टा
अयंतगुणा, ओरालियपोगमलपरियट्टा अयंतगुणा, नेयापो-
गमलपरियट्टा अयंतगुणा, कम्मपोगमलपरियट्टा अयंतगु-
णा; सर्वे भंते ! ति भगवं जावो विहरइ ।

(एयस्स शमित्यादि) सर्वस्तोका वैकियपुद्गलपरिवर्त्त-
बहुतमकालनिर्वर्त्तनीयत्वात्तेषां, ततोऽनन्तगुणो चाभिव्यथा
अन्तरकालनिर्वर्त्तयत्वादेवं पूर्वोक्तस्य बह्वद्वतराः क्र-
मेणान्येऽपि वाक्या इति । अ० १४० ४ ३० । आभा० ।
महा० । पञ्चा० । कर्म० । यो०वि० । स्या० ।

पोगमलपरिसाद-पुद्गलपरिशाट-पुं० । पुद्गलानां परिशटनक-
रणम्रेण, (६४ गाथा) क० प्र० २ प्र० ० ।

पोगमलपेण्ण-पुद्गलप्रेरख-न० । पुद्गलाः-परमाणुवस्तसङ्कात-
समुद्भव-बाह्यपरिणामं प्राप्ता लोहाऽऽद्योऽपि तेषां प्रेरणं
लेपणम् । दशावकाशिकजनस्य पञ्चमं ऽतिचारे, ४० २ क्षिपि० ।

पोगमलविवागिणी-पुद्गलविपाकिनी-स्त्री० । पुद्गलविधये वि-
पाकः फलदानाभिमुख्यं पुद्गलविपाकाः स विद्यते यासां ताः
पुद्गलविपाक्यः । पुद्गलविधयकफलप्रदानादिमुमुक्षुः कर्म-
प्रकृतिषु, पं० सं० ३ द्वार । (नाथ वद्विश्रुतिः 'कम्म' श-
ब्दे तृतीयभागे २६८ पृष्ठे दृशिताः)

पोगमलायम्-पुद्गलायन-न० । कोससोत्रियपुद्गलानामव्यवर्त्तनं,
स्या० ७ डा० ।

पोगमलि (श)-पुद्गलिन्-पुं० । पुद्गलाः-ओभाऽऽदिरूपा विध-
न्ते यस्य स पुद्गलो । ओभाऽऽदिरूपपुद्गलशक्तिः, "जीवेण
भंते ! पोगमलो पोगमले ।" अ० ८ ग० १० ३० ।

पोगमलिय-पौल्लिक-पि० । पुद्गलाऽऽत्मकेऽपुद्गलस्वकयप्रादि-
धि, अष्ट० १६ अष्ट० । शास्त्रोद्वेगे, पि० ।

पाण-वेणी-सुखमारे, वे० ना० ६ वर्ग ६० गाथा ।

पोषड

पोषड-पोषड-त्रि० । असारे, हा० १ भु० ३ अ० । मलिन,
नि० भु० ११ उ० । विस्मिन्, हा० १ भु० ८ अ० ।

पोट्ट-पोट्ट-न० । देखी-उदरे, आ० १ क० १ अ० । दे० ना० । आ०
म० । आ० भु० । अदरे, वपा० २ अ० ।

पोट्टलिय-पोट्टलिक-पुं० । पोडलिकावाहके, नि० भु० १६ उ० ।

पोट्टलिया-पोट्टलिका-स्त्री० । पोडली इति क्वाते वस्तुकम्प-
त्ताऽऽदिमये वेष्टनके, अ० १ श० ६ उ० ।

पोट्टसालग-पोट्टसालक-पुं० । लोहपट्टवस्त्रपोट्टजम्बुवृत्तशाला-
यांगाष्ट पोडसालकः । जीवाजीवरशिष्टवस्त्रकके नोजीवा,
वस्तुनृतीरशिष्टापकगोष्ठमाहिलेन पराजिते परित्राजक-
विशेषे, स्था० ७ ठा० ।

“इहान्तराजिकापुरी, बलभीरमवन्धुः ।

तत्र भूतगुहोद्यानि, तस्युः श्रीगुप्तसुरयः ॥ १ ॥

तच्छिष्यो रोहगुताऽयसः, प्रामेऽप्यत्र स्थितोऽभवत् ।

स्वमागच्छयुपाचार्य, स च प्रायेण बन्धितुम् ॥ २ ॥

परित्राद वादिराद कोऽपि, तत्राऽऽपानः कुनोऽपि हि ।

पोट्टे वसवाऽयसः पट्टे, जम्बुशालां करेऽवहत् ॥ ३ ॥

पट्टः किमेतद्वेषऽय, पोडं स्फुटति विधया ।

बहस्ततोऽयसः पट्टा, जम्बुशाला च मन्त्रके ॥ ४ ॥

जम्बुहोपसम्पत्तेऽपि, स्वमानः कोऽपि नास्ति ये ।

पटहं वाद्यामास, स गर्वाद्वादिनः प्रति ॥ ५ ॥

पोट्टे पट्टः करे शाला, पोडशालोऽयसोऽभवत् ।

बारितो रोहगुतेन, पटहस्तस्य बाणहम् ॥ ६ ॥

गुरुणां स तदाचक्ष्यौ, गुरुवोऽप्यवर्द्धतः ।

न भयं विज्ञे वस्त्रं ।, वतोऽसौ विधया बली ॥ ७ ॥

वादे पराजितोऽप्येष, विधया युष्यतेऽधिकम् ॥”

आ० १ क० १ अ० ।

तस्व इमांभो सत्त विज्जाभो, तं जहा, माध्यगाथा—

विच्छ्रय सप्ये मृतग, मिथी वराही य कायपोआई ।

एयाहिं विज्जाहिं, सो उ परित्रायभो कुमलो ॥ १३७ ॥

तत्र वृक्षकेति वृक्षिकप्रधाना विद्या गृह्यते, सर्पेति

सर्पप्रधाना, ‘सुसग’ लि भूयकप्रधाना, तथा सुगी नाम

विद्या सुगीकपेणोपधानकारिणी, एवं वराही च, ‘का-

गगोलि लि’ काकविद्या, पोताकीविद्या च, पोताक्यः

शकुनिका भयस्ये, एतासु विद्यासु एवाभिर्वा विद्याभिः

स परित्राजकः कुशल इति गाथाऽर्थः ॥

सो भणह—किं कक्षा एताहे निलुकिं ?, ततो सो आ-

यरिएण भणिओ—पडियसिज्जा इमाउ सत्त प-

डियक्कविज्जाभो गेयह, तं जहा । माध्यगाथा—

मोरी नउलि विराली, वग्वी सीही उलुगि ओवाह ।

एयाभो विज्जाभो, गेयहं परित्रायमहलीओ ॥ १३७ ॥

मोरी नऊली विराली व्याप्ती सिंदी च उलुकी (‘ओवाह’

लि) ओलावयवप्रधाना, एता विद्या गृह्याष्ट परित्राजकम-

थिष्य इति गाथाऽर्थः ॥ “एयहरयं च से अभिमतेउं दिषं,

अहं अर्धं पि उट्टेह, तो एयहरयं ममाज्जिज्जासि, तो अजे-

बी होहिंलि, इदंयाऽपि सज्जिहिंसि नो जेत्तु, ताहे तामे

विज्जाभो गहाय गभो सभं, भणियं चाऽपेण—एत किं
जायति ?, एयस्स वेव पुण्यपक्को होउ, परित्राभो वि-
तेह—एए निज्जा तो एयाण वेव सिद्धंतं गेयहामि, जहा
मम हो रासी, तं जहा—जीवा य, अजीवा य । ताहे इयरे-
ण वितियं—एतेण अम्ह वेव सिद्धंतो गहिओ, तेण त-
स्स बुद्धिं परिभूय तिज्जि रासी ठविआ—जीवा, अजीवा,
नोजीवा । तस्य जीवा संसारत्था, अजीवा घडाऽऽदि, नो-
जीवा विरोलियाल्लुक्कपुच्छाहं, दिहुंनो हंको, जहा इहस्स
आदि मज्झं अगं च, एवं सव्वे भावा तिज्जिहा, एवं सो
तेण निण्णुपसिखवागएयो कभो, ताहे सो परित्रायभो
कट्ठो विच्छ्रय मुयह, ताहे सो तसि पडिवक्खे मोरे मुयह,
ताहे तेहिं हएहिं विज्जिपाहिं पच्छा सप्ये मुयह, इयरो ते-
सि पडिधाय नउले मुयह, ताहे उदरे तसि मज्जारे, भिह
तेसि वग्गे, ताहे सुयरे तेसि सीहे, काके तेसि उल्लो,
ताहे पोयामी मुयह, तेसि क्रोलाहं, एवं जादे न तरह
ताहे गइमी मुक्का—तेण य सा एयहरजेण आहया, सा
परिवायगस्स उवर्हिं छेरित्ता गया, ताहे सो परित्रायभो
हीलिज्जंनो निच्छुद्धो, ततो सो परित्रायगं पराजिणिषा
गभो आयरियसगासं, आलाएह—जहा जिओ एवं, आ-
यरिया आह—कीस तए उट्टिएण न भणियं ?—नतिय ति
तिज्जि रासी, एयस्स मए बुद्धिं परिभूय एणएविआ, इ-
याणि पि गंतुं भयाहिं—सो नेच्छाहं, मा मे ओहाएणा हो-
उ लि, पुणं पुणं भणिओ भणह—को वा एएण होलो ?,
जह तिज्जि रासी भणिया, अरिय वेव तिज्जि रासी, आ-
यरिया आह—अज्जा ! असम्भावो, तिरथगरस्स आसाय-
णा य, तहा वि न पडिवज्जहं, ततो सो आयरिएण
समं वायं लम्भो, ताहे आयरिया राउलं गया मंगति—ते-
ण मम सिस्सेण अवसिद्धंतो भणिओ । अम्हं दुवे वेव रा-
सी, इयाणि सो विण्णविवसो, तो तुम्हे अम्हं वायं सुणेह-
पडिस्सुयं राहणा, ततो तसि रायसमाए रायपुरओ भाव,
इयं, जडेणदिषवं उट्टाय २ छम्मासा गया, ताहे राया
भणह—मम रज्जं अबसीदति, ताहे आयरिएहिं भणियं—
इच्छाहं मए एच्छिं कां धारिओ, एताहे पासह कलं
दिवसं आगए निगियहामि, ताहे एमाए भणह—कुसि-
यावणे परिक्खज्जउ, तस्य सव्वद्वंवालि अरिय, आण-
ह जीवे अजीवे नोजीवे य, ताहे देवपाए जीवा अजी-
वा य रिहणा, नोजीवा नरिय, एयमाहिं चोयालसएणं पु-
च्छाणं निग्गहिंओ ॥”

अमुमेवाधेमुपसहरचाह माध्यकारः—

सिरिगुचेयऽपि छुडुगो, कुममासे कडिऊण वायं जिओ ।

आहरयकुचियावण, चोयालसएण पुच्छाणं ॥ १३६ ॥

निगदसिज्जा, “नवरं चोयालसयं—तेण रोहेण छुम्मलपय-

त्था गहिया, तं जहा—दम्बगुणकम्मसामभविसेसा छुट्ट-

ओ य समवाओ, तस्य दम्बं नवधा, तं जहा—भूमी उ-

दयं जलणो पवणो आगासं कालो दिसा अण्यओ मणो

य सि, गुणा सत्तरस, तं जहा—कवं रसो गंधो फालो

संखा परिमासं पुट्टं संस्रोगो विमागो परापरत्तं बुद्धी

सुहं पुण्णं पच्छा होलो पयसो य, कम्मं पंचधा—उक्के-

वर्षं अथक्केवर्षं आउंजणं पसारणं गमयं च, साम-
स्य तिहिदं—महासामसं १ सत्तासामसं त्रिपदाधेस-
वुत्तिकारि २ सामस्यविसो द्रव्यत्वाऽऽदि ३ । अथ्ये त्वेवं
व्याख्यानयन्ति—त्रिपदाधेसकारी सत्ता, सामस्यं द्रव्यत्वाऽऽ-
दि, सामस्यविसो पृथिवीत्वाऽऽदि, विसो वा संता (अण-
ता य) इह पचव्येदेज य समवाधो, एए छुनीवं भेया ।
एथ एकैके चत्तारि भंगा भयंति, तं जहा—भूमी अभूमी
नोभूमी नोअभूमी, एवं सव्वथ, तथ कुत्तियावणे भूमी
मसिगा लेट्ठुओ लओ अभूमीए पाथियं, नोभूमीए जलाधेव
तु नो राय्यन्तरं, नोअभूमीए लेट्ठुए च्व एव सव्वथ ॥ ”
आह व भाष्यकारः—

जीवमजीवं दाउं, थोजीवं जाइओ पुणोऽनीवं ।

देइ चरिमाम्मि जीवं, न उ थोजीवं सजीवदलं ॥१४०॥

ततो निगदिअओ छुल्लो, गुक्खा से लेलमल्लो मयए
भग्गो । ततो निज्जादेओ, गुक् वि प्तिअओ थगरे य
वोसणयं करो—चउमालसामी जयइ ॥ ”

अमुमेवार्धमुपसंहाराह भाष्यकारः—

वाए पराजिओ मो, निविसअओ कारिओ नरिदेणं ।

घोसावियं च थगरे, जयइ जिओ वउमाओ चि ॥१४१॥

निगदसिओ, “ तेषाऽवि सरक्खरुडिएणं च्व वइसेनियं
पणीयं, तं च अक्खमसिहि आइ थियं, तं चाल्यपणीय-
न्ति बुद्ध, अओ सो गोसिणोत्तुओ आसि ॥ ” आध० १ अ० ।

पोटसारणी—पोटुमारणी—अ० । अतोसाराऽऽव्ये रोगभेदः
आ० क० ४ अ० । आध० ।

पोट्टीसवेयणा—पोट्टीशीपेवदत्ता—अ० । ६ त० । उदरमस्तक-
वेवनायाम्, जं २ वल० ।

पोट्टिल—पोट्टिल—पुं० । उत्तरपिण्यां भारते वर्षे अभिष्यति चतु-
र्थे तीर्थकरे, स० । ती० । प्र० । ति० । पुट्टिल इति
प्रकरेण उक्तवक्तव्यताके आचार्ये, आ० क० १ अ० । आ० चू० ।
आ० म० । वीरस्य वयस्त्रिंशद्भवानां प्रथमभवजीवे, स० ।

समये भगवं महावीरं तित्थगरभरमङ्गलाओ छुट्ठे पोडिल-
भवमहाणे एणं वासकोडिं सामन्तपरिषाणं पाउगित्ता सह-
स्सारे कप्पे सव्वड्ढिविभागे देवताए उववेजं ॥

(समस्तपदि) किल भगवान् पोडिलाऽभिधानो राजपुत्रो
बभूव, तत्र वर्षकोटीं प्रज्जयां पालितवानित्येका भवः, ततो दे-
वोऽमुदिनि द्वितीयः, ततो नन्दनाऽभिधानो राजसूनुः कु-
त्राग्रनगरीं जहे इति तृतीयः । तत्र वर्षलक्षे सर्वदा
मालस्यपणे तपस्तपत्रा द्यमदेवलीके पुणोत्तरविविजयपु-
एह्रीकाभिधाने विमानं देवोऽभवदिति चतुर्थः । ततो ब्रा-
ह्मणकुलप्राप्तं श्रद्धमन्त्रसद्ब्राह्मणस्य भार्यया देवानन्दाऽभि-
धानायाः कुलाभ्युपग इति पञ्चमः । तत्तद्व्यतीतमे दिवसे
क्षत्रियकुलप्राप्तं नगरं सिन्धुधर्महाराजस्य त्रिशलाभिधा-
नभार्ययाः कुलाभिप्रेतवचनकारिणा हरिर्निगमविनाम्ना देवव-
सहस्त्रीयं करतया च जात इति षष्ठः । उक्तभवमहाणे हि
विना नाम्पुत्रवप्रदं षष्ठं भूयते भगवत इत्येव षष्ठम-
वप्रदकतया व्याख्यातं, यस्माच्च भगवद्व्युत्पिदं षष्ठं, तदप्ये-
तस्मात् षष्ठमेवेति सुष्ठु कथ्यते, तीर्थकरभगवद्व्युत्पिदं पोडि-

लभप्रदमे इति । स० १००००००० सम० । इतिनापुरं भ-
द्रायं जाते तत्पुत्रे, स च योगमित्ते प्रव्रज्य मासिकया च्छ-
लेखनया सुखा सर्वाधिते उपपद्य महाविदेहे सेस्यनीति
अनुसरोपपत्तिकदशानां तृतीयवर्गस्य नवमेऽव्ययने सूचि-
तम् । अणु० १ छु० ३ वयं० १ अ० ।

पोट्टिला—पोट्टिला—अ० । ततलिपुरनगरे कनकरथस्य राज्ञो
ऽमात्यस्य ततलिपुरस्य समं कलादस्य मृत्तिकारदारकस्य
तुहितरि, आ० १ छु० १४ अ० । आ० चू० । आ० म० । (‘ततलि-
सुय’ शब्दे चतुर्थभागे २३४२ पृष्ठ कथाका)

पोट्टिलायरिय—पोट्टिलाचार्य—पुं० । पुट्टिलशब्दे उक्ते वीरवयो-
विशभवजीवप्रियाभिप्रेतदोक्षाग्राहकमुनौ, कथ्य० १ अधि०
२ लण् ।

पोट्टवती—पोट्टवती—अ० । प्राष्टपदा उत्तरभाद्रपदा तस्यां भवा
प्राष्टपदी । भाद्रपदमासभाविष्याम्, चं० प्र० १० पाङ्० ५
पाङ्० पाङ्० । सू० प्र० ३० ।

पोट्टइल—पोट्टइल—न० । तुल्लभेदः, प्रहा० १ पद ।

पोट्टिअ—देशो—पूतनायाम्, दे० ना० ६ वर्ग २० गाथा ।

पोट्ट—पोट्ट—अ० । समर्थे, व्य० ५ उ० । विश० । “ पक्का सहो
समन्या य, पक्का पक्का पोटा । ” वा० ना० ३६ गाथा ।
पाणिअ—देशो—अ० । वसुधैवकुटुम्बकमिच्छन् पृथग्विना, ति० चू०
१ उ० ।

पाणिअ—देशो—सूत्रभूतकी, दे० ना० वर्ग ६१ गाथा ।

पोत—पोत—पुं० । प्रवहणे, वृ० ४ उ० । ‘पोतं वहामि’ । ति०
चू० १ उ० । व्य० । प्रश्न० । निवमेन० । वस्त्रं चिन्ति-
मिलिकायाम्, वृ० २ उ० । वस्त्राचलितमिलिकायाम्, वृ० १
उ० ३ प्र० ।

पोतकम्म—पोतकम्म—न० । पोतं वस्त्रमित्यर्थः, तत्र कर्म पोत-
कर्म । वस्त्रं, पञ्चगान्धपञ्चटिउत्तिशारूपे कर्मणि ग० २ अधि० ।

पोतग—पोतग—न० । ताड्यादिप्रयत्नघातनिषेधे, आचा० २
ध्रु० १ चू० ५ अ० १ उ० ।

पोतघाय—पोतघात—पुं० । शावप्रादिके, प्रश्न० १ आध० द्वार ।

पोतथपुर—पोतनपुर—न० । स्वनामस्थानं नगरं, यत्र पोतन-
पुरे परनीधिभिः सह वाह उपास्यतः, ततस्तैः सह सह्याद्
दत्त्वा महतीं जिग्घासनप्रभाचनां कृत्वा भगवान् निवृत्तः ।
वृ० ६ उ० । “ इहास्ति पोतनपुरं, नगरं जितसागरम् । मूर्तिः
धीजितसंशोभ, नावृताखिलज्जुत्तम् ॥ १ ॥ ” आ० क० १
अ० । (‘तिविट्ठ’ शब्दे चतुर्थभागे २३२० पृष्ठे विस्तरः) ‘पोत-
णपुरे थगरे सोमचंदो राया, तस्स चारिणो देवो, पोतणं नाम
आसमपदं । ” आ० चू० १ अ० ।

पोतणा—पोतना—अ० । महाविदेहीय नगरीभेदः, आ० चू० १ अ० ।

पोतपूपाधित—पोतपुष्पमित्र—पुं० । दुर्बेलिकापुष्पमित्रमध्यस्थे
स्वनामस्थाने साधो, आ० चू० १ अ० ।

पोतय—पोतक—न० । कार्पासिकः, वृ० २ उ० । शण्डाऽऽदिद्वयो-
पात्रे, ति० चू० १ उ० । आ० चू० ।

पोता-पोता-खी० । शाटिकायाम्, विशेष० ।

पोतिय-पोतिक-न० । पोतमेव पोतिकम् । कार्पातिके, स्था०
५ डा० ३ उ० । डा० ।

पोतिय-पुं० । वस्त्रधारिणि बानप्रस्थे, श्री० । प्र० । नि० ।

पोन-पोन-पुं० । पुत्रस्यापत्ये, अ० १२ श० २ उ० । वस्त्रे,
शृ० १ उ० २ प्रक० ।

पोतत्र-देशी-वृष, दे० ना० ६ वर्गं ६२ माषा ।

पोतखल-पोतखले-पुं० । गोरसमावितायां तुवग्वृत्तगुटि-
कायाम्, 'गुलनि तुवररुक्मपुत्रगुलियाश्रो कज्जति गोरसमा-
विनो पोतखलो भञ्जति ।' नि० सू० १२ उ० ।

पोत्ती-देशी-काच, दे० ना० वर्गं ६० गाथा ।

पोतुल्लया-पोतपुतलिका-खी० । वस्त्रमयपुत्रिकायाम्, परि-
धानवस्त्रे, डा० १ ध्रु० १८ अ० ।

पोत्य-पुस्त-न० । 'ओत्संयोगे' ॥ ८ । १ । ११६ ॥ इत्युत
आत्मम् । प्रा० १ पाद । लघ्ये, विशेष० । पुस्तके, ग० २ अधि० ।
पोत्यकर्म-पुस्तकर्म-न० । पुस्तं ताडपत्राऽऽदि, तत्र कर्म ।
पुस्तकद्वयनिपत्ये रूपके, अथवा-पुस्तमिह संपुटककर्म
शुद्धे, तत्र कर्म । पुस्तकमर्थं यत्किंकालिखितं रूपके, अनु० ।
आज्ञा० ।

पोत्यकार-पुस्तकार-पुं० । पुस्तकशिल्पेपञ्जीविनि, अनु० ।

पोत्यग-पुस्तक-न० । लघ्ये, स्था० । धा० । दश० नि० सू० । पं०
ब० । जित० ।

तच्च पञ्चविधम्—

गंडी कच्छवि घृष्टी, संपुटक फलपुं तथा छिवाडी य ।
एवं पोत्ययपण्यं, पण्यं वीरगमेहि । स्था० ४ डा० ०२ उ० ।
(एषां स्वकर्म, स्वस्वशब्दे द्रष्टव्यम् ।)

अथ पुस्तकपञ्चके तावद्वाचानुपदर्शयति —

संघंम अपडिलेहा, भारो अहिकरगमेव अविदिषं ।
संकायणपलिमंथो, एमापै पारकममशा लिहणा ॥ १४९ ॥
पुस्तकाऽऽदिकं प्रामातरे नयतः स्कन्धे संघर्षः स्यात् ।
तत्रात्र प्रणोत्पत्त्यादयो दोषाः, शुचिरत्वाच्च तत्र प्रत्युपेक्ष-
णा न शुद्ध्यति, भारो भारं गच्छन्ता भवेत् । अधिकरणं
च कुप्युपनकाऽऽदिसंस्कृतकालं भवति । यथा-तत्पुस्त-
कं स्तनेरपार्थितं, तन्नाऽधिकरणं, तार्थिकेरेरस्तथायमुपाधिः ।
स्थानान्तरं च पुस्तकं संकामयतः परिमण्डः, प्रमादा-ना-
म पुस्तकं लिखितमस्तीति कृत्वा न शुण्यति, अशुण-
नाच्च स्तनाशऽऽदयो दोषाः । परिकर्मण्यथा च सुवार्ध-
परिमण्यो भवति । अक्षरलेखनं च कुर्वतः कुप्युपभृति-
नसमाधिष्यपरोपेक्षेन कृत्वाऽऽदिकाऽऽदिवाधया च संयमात्-
विराधना ।

किं च—

पोत्यग जिहदिहंता, वागुर लेव य जाल चके य ।
लोहिय लहुगा आशा-दि मुयणें संघदृशा बाधो १४९ ॥
२८१

पुस्तकं शुचिरत्वा या जन्मानुपगवान्स्वत्र जिनै-तीर्थ-
कृद्भिर्वागुरया लेपेन जालेन चकण च दहाम्नः कृतः (लोहिय
लि) यदि तेषां पुस्तकास्तगतानां जन्तूनां लोहिनं-रुधिरं भ-
वेत् ततः पुस्तकवन्धनकाले अक्षराणि परस्परशतं तत्
रुधिरं परिगलेत् । (लहुग लि) यावतो वागंस्त्वपुस्तकं च-
ध्नानि मुञ्चति वा अक्षराणि वा लिखितं तावान्न चतुले-
धूनि, आशाऽऽदयश्च दोषाः । पुस्तकस्य मोचने बन्धं च संघट्ट-
नम् उपलक्षणस्यात् परितापनमपद्रवणं वा यदापद्यते, तत्रि-
ष्वप्यं प्रायश्चित्तमिति नियुक्तिगाथासमासाधः ।

साम्प्रतमनामेव विवृणोक्ति-

चउरगवमुरापरि-बुधो वि फिहंज्ज अवि मिगोऽसंख ।
छीरखवरलेव ना, पडिआ खउणो पलाएजा ॥ १४८ ॥

चतुरङ्गसंनकाया वागुरा, तथा परिबुताऽपि-समन्नादिह-
ताऽपि मृगोऽपीति संभावनायां, संभाव्यतेऽवमर्थो-यस-
थाविधसनाऽऽदिगुणेष्वेता मृगोऽऽरुधे तादृशादयावा-
स्तिपठत्, न पुनः पुस्तकपत्रान्तरप्रविष्टा जीवाः स्फिटेयुः ।
तथा शकुन्तः पक्षी, स चहं मालिकाऽऽदिः क्षीरे वा-कु-
म्ये, खपुट-वा-चिकणद्रव्ये, लेपे वा अन्यभावाणांऽऽदी प-
तितोऽपि पलायि, न पुनः पुस्तकजीवास्ततः पलायि-
तुं शक्नुयुः ।

सिद्धतगजालेणं, गहिता मच्छो वि गिफ्फेडज्जाहि ।
तिलकीडाया व चके, बला पलाए न ते जीवा ॥ १४० ॥

सिद्धायाः संपदाः तेऽपि येन जालेन शुद्ध्यन्ते तत् सिद्धा-
यंकजालं, तेनाऽपि शुद्धीनां मत्स्यः कदाचिन्नस्फिटत् । तथा
चक-तिलपीडनयम्भे प्रविष्टास्तिमलीकटका वा निगच्छ्युः,
न च ते जीवास्ततः पुस्तकालिखन्तुं शक्नुयुः ।

जइ तेमि जीवाणं, तत्त गयाणं तु लोहियं होजा ।
पीलिउजंते धणियं, गलेउजं तं अक्खेर कुमिंतं ॥ १४१ ॥

यदि तेषां तत्र गतानां पुस्तकपत्रान्तरं वा स्थितानां जीवा-
नां कुप्युपभृतानां लोहिनं संघट्टं, ततः पुस्तकवन्धनकाले तेषां
'वाण्यं' गाढनरं पीक्यमानानां तदनन्तरं कांश्चरमक्षराणि
रुष्टा बाहिः परिगलेत् ।

अत एव—

जतिायमिता वारा-उ सुंछेहि बंधे व जति वारा ।
जति अक्खराणि लिहती, तति लहुगा जं च आवज्जा ॥ १४२ ॥
यावन्मात्रं वारा-उ पुस्तकं मुञ्चति छाटयति, यावतो वा-
राश्च चक्ष्णाति । 'यति वा' यावन्ति अक्षराणि लिखति 'त-
ति चि' तावान्ति चतुलेधूनि, यच्च कुप्युपनकादीनां संघट्टनं-
परितापनमपद्रवणं वा आपद्यते, तत्रिष्वप्यं प्रायश्चित्तम् ।
३० ३ उ० ।

इमं पोत्यगपण्यं । गाढा—

गंडी कच्छवि घृष्टी, संपुट पहिलो तथा छिवाडी य ।
साली वीही कावह, रालआ रलतथाई पण्यं व ॥ १४१ ॥
वीही बाइहपुहचण तुमां चउरं गों पोत्यगो, अंते

पौत्यग्र

तल्लुओ मउमे पिह्लो अप्पाहाह्लो कच्छवी, चउरंगुलो वोहो वा वुत्ताह्लो; मुट्टोपोत्थगो; अहवा-चउरंगुलवीहो चउरंगे मुट्टोपोत्थगो । दुगारफलमा संउरु । वोहो हस्सो वा पिह्लो अप्पाहाह्लो जिवाडी । अहवा-तल्लुपलेहि उस्सोपा को जिवाडी । ' रालउ लि ' केषुपल्लनमाग आरक्षणपा ।

गाढा—

अप्पाहिलेहियव्वे, तुली उवढाणं च नायवं ।
गंडुवहाणाऽऽल्लिगिणि, महरण चव पात्तम ॥ २३ ॥
एगवहुकमेरमा तुली अकडोदुमाहत्तुलमरिया वा तुली, कयापिपुअसिरोवहाणमुवहाणुगं, तस्सोवरं गंडपदेम जा दिज्जति सा गंडुवहाणिगा, जाणुकोप्परादिदु जा दिज्जति सा आल्लिगिणी, चम्मवत्थकने वा वट्टकयादिपुअं विचसयं महरयो । इमे पुण्डिलेहियपणमं । नि० चू० १२ उ० ।

पुस्तकलेखने कलम्—

जिनवचनं दुःपमाकालवशाच्छिन्नप्रायमिति मत्वा भगवद्भिन्नोपात्तैरुक्तैस्तत्त्वार्थप्रधानैः पुस्तकैषु न्यस्तं, ततो जिनवचनबहुमानिना तल्लुकीयं, वखाऽदिमिरुपद्रवार्थं च । यदाह— ' न ते नरा दुर्गुणिगालुयुत्तिन, न सुकतां नैव जडस्वभायम् । न चाप्यन्तो बुद्धिर्वशीनां च, ये लेखयन्तीह जिनस्य वाक्यम् ॥ १ ॥ ' जिनाऽऽगमपाठकानां धातुः सप्रमानं च । यदाह— ' पठति पाठयते पठनामसौ, वसनमांजनपुस्तकचस्तुमिः प्रतिदिनं कुरुते य उपग्रहः स ह्य सर्वविदेव भवैकः ॥ १ ॥ ' लिखितानां च पुस्तकानां संविप्रगीतार्थेभ्यः बहुमानपूर्वकं व्याख्यापनं, व्याख्यायार्थं दानं, व्याख्यायमानानां च प्रतिदिनं पुनः पुनः श्रवणं वेति । य०० अ० अ० पुस्तकानां धीः कदाऽऽगमजिनवरीक्षाऽदिवरकानां व्यायोजित्वेतिन विप्रपञ्चविद्वज्जालराऽदियुक्तया लेखनम् । तथा वाचनं संविप्रगीतार्थेभ्यः प्रौढाऽऽपद्रवैः प्रत्यहं पुनऽऽदिवहुमानपूर्वकं व्याख्यायनम्, उपलक्षणासङ्घटनभणुनाऽऽदिकृतानां वखाऽदिविरुपद्रवदानम् । यतः— ' ये लेखयन्ति जिनशामन-पुस्तकानि, व्याख्यायन्ति च पाठयन्ति च पाठयन्ति । शृण्वन्ति रक्षन्ति च समाद्रियन्ते, ते मर्यादवशिष्टवशं नरा लभन्ते ॥ १ ॥ ' इत्यादि पूर्वै जिनाऽऽगमे भवनवपनाधिकारं प्रदर्शितमेवेति । (७० खंडाः) य० २ अ० अ० ।

कदा पुस्तकाऽऽकटः सिद्धांतो जातः—

समग्रस्य भगवत्प्रो महावीरस्य ० नाव मववदुक्खपडी-णस्य नव वाममयादि विडिक्कंतादि, दमवसम य वाममवसम अयं आरीडेमे संवत्तरे काले गच्छइ । वायंगुतरे पुण्ण अयं तेषुण्ण संवत्तरे काले गच्छइ इति दीसइ ॥ १४ ॥

तत्र भगवतो निवृत्तस्य नव वर्षगुणानि व्यतिश्रान्तानि, दशमस्य च वर्षशतस्यायमशीतितमः सवत्सरः कालः गच्छति, यद्यपि एतस्य सूत्रस्य ब्रह्मणा भाषार्थो न ज्ञायते, तथापि यथा पूर्वटीकाकारैर्याख्यातं तथा व्याख्यायते । तथाहि—अत्र कैवल्यदर्शन-यत्कलमूढस्य पुस्तकलिखनकाल-ज्ञानाय इदं सूत्रं श्रद्धेवर्द्धिगणितमाश्रमणैः लिप्यते, तथा चायमर्थो यथा—श्रीवीरनिर्वाणदशम्याधिकनवपैशुनानि-क्रमे पुस्तकाऽऽकटः सिद्धांतो जातः तदा कस्याऽपि पुस्तकाऽऽकटो जात इति । तथोक्तम्—

" वलहीपुरास्मि नयरे, देवद्विपमुहसयनसंघाहि ।
पुन्यं आगमलिहिंथा, नवसयशमोही वीराओ ॥ १ ॥ "

अन्यं वदन्ति—

" नवशत्यशीतिवर्षे, वीरंभनाह्नुजायमानदेव ।
सहस्रमस्तं समहं, प्रारब्धं वार्तिचं वैश्वैः ॥ १ ॥ "

इत्याद्यल्लवोर्यवचनान् धावीरनिर्वाणान् अशीत्यधिक-कनऽशतवर्षातिक्रमे कल्पस्य समासमस्तं वाचना जाता, तां ज्ञापयितुमिदं सूत्रं न्यस्तमिति । तथै पुनः कैवल्यो विदन्तीति । (वायंगुतरं चि) वाचनामन्तरे पुनरयं त्रि-नवशतितमः संवत्सरः कालः गच्छतीति दृश्यते । अत्र कैवल्य-इदन्ति-वाचनामन्तरे काऽर्थः, प्रत्यमन्तरे " तेषुण्ण " इति दृश्यते, यत्कल्पस्य पुस्तके लिखते, पर्वदं वाचनं वा अशीत्यधिकनवपैशुनानि-क्रमे इति कांचपुस्तके लिखते तत्पुस्तकांतरं त्रिनवशत्यधिकनवपैशुनानि-क्रमे इति दृश्यते इति भावः । अन्ये पुनर्वेदन्ति " अशीत्ययम् " अशीतितमे संवत्सरे इति काऽर्थः ? पुस्तके कदाचलिखनस्य हेतुभूतः । अयं धावीरान् दशमस्य शतस्य अशीतिनममंभमरलक्षणः कालः गच्छति " वायंगुतरे " इति काऽर्थः ? एकस्याः पुस्तक-लिखनरूपाया वाचनाया अत्यन्तं पर्वदं वाचनरूपं यथाचनामन्तरे तस्य पुनर्हेतुभूतः । दशमस्य शतस्यायं धिनवातितमः संवत्सरः । तथा चायमर्थः—नवशत्याशीतितमवर्षे कल्पस्यस्य पुस्तके लिखते नवशतत्रिनवशतितमवर्षे च कदास्य पर्वदा-चनति । तथापि श्रीगुनिमुद्रस्यार्थः स्वकृतमाश्रयल्लि-शे—" वीरात्तिनन्दका ६६३ शरच्चक्रकर्तृत्वस्यैवपुनं भुवम-नस्यपतिः । यस्मिन्महत्संसाद कदावाचना-भाशो नदानन्दपु-नः कः स्तुते ? ॥ १ ॥ " पुस्तकलिखनकालस्तु यथोक्तः प्रदी-त एव— " वलहीपुरास्मि नयरे, " इत्यादि वचनात् । तत्र पुनः कैवल्यो विदन्तीति । कल्प० १ अ० अ० ६ त्तण । (शाश्वतव-तिमावर्षकम्) विजयवर्षं वल्लयत्तयां वधार्थम्)

पौत्थार-पुस्तककार-पु० । पुस्तककरणशिलोपजीविनि, जो० ३ प्रति ४ अ० अ० ।

पौत्थी-पुत्थी-खी० । पौतक्यकायां ब्रह्मरत्नचक्रिमार्या-याम्, उत्त० १३ अ० ।

पौदाम-प्रादाम-वि० । प्रयल्लतं, प्रति० ।

पौफल-पूगफल-न० । " आत्पुतर-वदर नयमल्लिका लेखका-लिका-पुगफल " ॥ ३१ १७० ॥ इति सभ्यव्यवज्ञेन सहोतः । " सौगारी " इति प्राज्ञेन कलभेदे, स्वत्यमप्यध-० पौफली । प्रा० १ पाद ।

पौप-पट्प-न० । " आत्पट्प " ॥ ३१ १ १३ ॥ इति आद्रे-त आध्वम् । प्रा० १ पादः कुसुमकं, नि० चू० १ उ० ।

पौपर-देशो-कौसुमभक्त यत्नः, दे० ना० ६ वर्ग ६३ गाथा ।

पौमिल-पौमिल-पु० । स्थविरस्याऽयं यत्नसंनस्य स्वात्म-स्यानि स्थविरं, कल्प० २ अ० अ० ६ त्तण ।

पौय-पौत-पु० । न० । लघुशालक्यायं यत्नस्यतदे, पि० । आ-चा० । वल्लः, स्या० ३ डा० १ उ० । (अत्र विशेषः लक्षणं च ' धावण ' शब्दे वस्तुवर्णनं २७० पृष्ठ गतम् । सागरप्रवहणं, आ० म० १ अ० । विपा० । बोदिथे, आ० ४ अ० । शिथ्यां, स्व० १ अ० १४ अ० ।

पेयण-पोतन-न० । आत्मनि प्रवेशन, आ० म० १ अ० । सूत्र० ।

आधमवशये, आ० म० १ अ० ।

पायणपुर-पोतनपुर-न० । प्रसन्नचन्द्रराजपालिते नगरभेदे.

आ० म० १ अ० । आच० । तत्रैव यज्ञमित्रो नाम राजाऽभवत्.

पृथ० १० । तत्रैव । उक्त० । 'आमी य पायणपुरं राजा नामिषु

पुनरुच्यते ।' नील धर्माचार्यो, बहुमुखो आक्षिप्युत्तं

॥ १॥ संथा० । दश० ।

पेयण-पोतन-पुं० । पोतनं वस्त्रवज्जरायुवज्जिततया शुद्धे-

हाद् योनिं यथाऽज्ञातः पोताऽऽदिवद्वाहिन्याऽज्ञातः पोता

इव वा वस्त्रसमाजिता इव ज्ञाताः पोतजाः । भ० ७ शृ० ५ उ० ।

'अन्यस्यापि दृश्यते' ॥ ३२ । १०॥ इति उपन्यसः । जनांरति

पचनात् । हास्तवस्तुलोचमजलोकाप्रभृतिषु, दश० ४ अ० ।

जा० । सूत्र० । प्रतिपद्यते, तत्रापि हस्यादिरयमिति वा प्रति-

पद्यः स्यात् । स्या० ६ टा० ।

पोतक-पुं० । बालके, वस्त्रे च । अथवा-पोतको बालक इति

वा । अथवा-पोतकं वस्त्रमिति वा प्रतिपद्यः स्यात् । स्या०

६ टा० । सूत्र० ।

पोयई-पोताकी-स्त्री० । शकुनिकायाम्, सहस्रशः शकुनिवि-

कुर्वाणाकं परित्राजकविद्याभेदे, आ० म० १ अ० । विश० ।

पोर-पोर-त्रि० । पुरजाने, प्रा० १ पाद ।

पूतर-पुं० । 'आपूतर बदर-नवमालिका-नवकनिका-पूग-

फले' ॥ ८ । १ । १७० ॥ इति पूतरशब्दे आदेः स्वर-

स्य सव्यवयवजननं सहाय । छुद्रमागभेदे, प्रा० १ पाद ।

पोरक-पोरकृत्य-न० । हास्यतांकलानामन्यतमे पौराणां

परिपालनाऽऽप्तमे कलाभेदे, म० ।

पोरक-पुरःकाय-न० । पुरतः पुरतः काव्ये । शीघ्रकवित्वे,

ज० २ वृत्त० । ज्ञा० ।

पोर-परिक-न० । हरितवतस्परिमिदे, प्रज्ञा० १ पद ।

पोरक-पुं० । दुर्जने, 'पोरकं पिबुषुं म-चक्षुरी खलो मु-

हुमहो य उष्कलां' । पा० १ ना० ७२ माथा । दे० ना० ।

पोरजाय-पर्वजात-न० । पर्वसमुपज, आवा० २ भु० १

चू० १ अ० ८ उ० ।

पोरवाल-पोरपाट-पुं० । वैश्यजातिविशेषे, नी० ४ कटप ।

पोरवीय-पर्ववीज-न० । पर्वमाश्वीजजन्मे वतस्परिमिदे, आ-

वा० १ भु० १ चू० १ अ० ८ उ० । सूत्र० । इत्यादी, स्या०

४ टा० १ उ० ।

पोरय-देशी-लिंगे, दे० ना० ६ वर्ग २६ माथा ।

पोरयाम-पर्वोऽऽयाम-न० । अशुभपूर्वणि प्रतिष्ठितायाः प्रदेशि-

न्यास्तदपान्तमालं तावत्प्रमाणं ऽऽयामे, बृ० ३ उ० ।

पोराण-पुराण-त्रि० । पुरातने, श्री० । पूर्वसुपक्षे, नि० चू०

४ उ० । प्रामात्रे, पूर्व ज्ञाते, जी० ३ प्रति० ४ अधि० । द-

शा० । अतीतकालमिति, ज्ञा० १ भु० १६ अ० । जरटे, वि-

पा० १ भु० १ अ० । दशा० । अन्धविशेषे, 'निष्ययत्पालितो

जहस्ये' गंधे गंधप्रतिबन्धं तं पोराणं । अहवा-प्राप-

कं पोराणं ।' नि० चू० ११ उ० । पुराणं बुद्धः पुराणं वा शास्त्र-

विशेषस्तज्ज्ञो निपुणप्रायः भवतीति । नैपुणकभेदे, स्या० ६

टा० । पुराणेषु भवं पोराणम् । हा० । पुराणज्ञाने, जी० ३ प्र-

ति० ४ अधि० । पुराणायामवस्थायां जाते, व्य० १ उ० ।

पोराणदुद्धर-पोराणदुद्धर-पुं० । पोराणमिव पोराणं यादृशम-

तेतद्वयामासात् तादृशमिदानीमप्यातवद्भुत्वेनेति भावः । दु-

द्धरतया भङ्गाऽऽकुलतया प्राकृतजनैर्धारयितुमशक्यं धरतऽर्थो-

पु प्रवचनमिति पोराणदुद्धरः । तथाविधे विशिष्टप्रावचनिके,

व्य० ३ उ० ।

पोराणिय-पोराणिक-पुं० । पुराणवेत्तः, सूत्र० १ भु० १ अ०

३ उ० । पुराणेलीधरकगधरलक्षणेः पूर्वपुरुषैः प्रणीते, बृ०

४ उ० ।

पोरिसम्यो-पौरुषर्त्त-स्त्री० । 'प्रवज्यां प्रतिपन्नो य-स्त्वहोरो-

धन वसते । असदरस्मिणस्तस्य, पौरुषर्त्तः कीर्तिता ॥ १॥

('गौरवचरिया' शब्दे स्त्रीयभागे १००४ पृष्ठ वर्णितः ।) भि-

त्ताभेदे, ध० ३ अधि० । हा० ।

पोरिमी-पौरुषी-स्त्री० । पुरुषः प्रमाणमस्याः सा पौरुषी ।

ध० २ आच० । पुरुषप्रमाणायां ज्ञायाम्, आवा० १ भु०

६ अ० १ उ० । सूत्र० । तत्प्रमितः कालोऽपि पौरुषी । प्रहरे,

प्रव० ४ द्वार ।

कनिकाष्टा किंप्रमाणा पौरुषीच्छाया—

ता कतिकट्टं ते हरिणं पोरिसीच्छायां शिञ्चतेति आहिते-

नि वदेज्जा । तत्थ खलु इमाओ तिषि पडिचसीओ पस-

साओ, तत्थेगे एवमाहंसु ।

'ता कतिकट्टं ते' इत्यादि पूर्ववत् । कति—किंप्रमाणा

काष्टा—प्रकर्षो यस्याः सा कनिकाष्टा, तां कनिकाष्टां—किं

प्रमाणा । ते—तत्र मने सूर्यः पौरुषीं पुरुषे भवा पौरुषी

तां पौरुषीं ज्ञायाम् निर्वर्त्तयति—निर्वर्त्तयन्नास्यात इति वदेत् ।

किंप्रमाणां पौरुषीच्छायामुपादयत् सूर्यो भगवान् स्वया

आख्यात इति वदेति सङ्गाऽर्थः । एवं प्रश्ने कृतं भगवा-

नेतद्विषये यावन्त्यः प्रतिपक्षयस्तावन्तावदशयति—'तत्थ'

इत्यादि, तत्र-तस्याः पौरुष्याः ज्ञायाम् । प्रमाणचिन्तायां प्र-

थमतस्तावदिमास्तापक्षेयस्वकारविषयाः खलु निष्प्रः प्रति-

पत्तयः प्रवृत्ताः । तथा—तत्र—तेषां त्रयाणां परतीर्थि-

कानां मध्ये एके प्रथमा एवमाहुः । सू० प्र० ६ पाहु० ।

(पुद्गलाः संन्यसने सुवर्णश्यातो, न वेति । पांगल शब्देऽ-

स्मिन्नेव मागे १०५४ पृष्ठ गतम् ।)

सम्प्रति किंप्रमाणां पौरुषीच्छायां निर्वर्त्त—

यतीत्येतत् बोद्धुकायः पृच्छमाह—

ता कतिकट्टं ते हरिणं पोरिसीच्छायां शिञ्चतेति आ-

हितेति वदेज्जा । तत्थ खलु इमाओ पणवीसं पडि-

चसीओ पससाओ, तत्थेगे एवमाहंसु—ता अणुसममेव

सूरिणं पोरिसिच्छायां शिञ्चतेह आहितेति वदेज्जा, एगे एव-

माहंसु । एगे पुण एवमाहंसु—ता अणुमुहत्तमेव हरिणं

पोरिसिच्छायां शिञ्चतेति आहितेति वदेज्जा, एतेषां अ-

भिलावणं गतवन्, ता जाओ चव ओपसंडितीए पणुवी-
सं पडिवत्तीओ ताओ चव गतव्वाओ, ०जाव अणुउस्स
पिण्णीमेव सूरिए पोरिसीच्छायं शिक्वत्तेति आहिताति
वदेज्जा, एगे एवमाहंसु । वयं पुण एवं वदामो-ता सूरि-
यस्स यं उच्चत्तं च लेसं च पडुब्ब छाउदेमं उच्चत्तं च
छायं च पडुब्ब लेसुदेसं लेसं च छायं च पडुब्ब उच्च-
त्तोदेये, तत्थ न्वल्ल इमाओ दुव पडिवत्तीओ पण्णमाओ,
तत्थेगे एवमाहंसु ता अत्थि यं से दिवसे जंसि यं
दिवसंसि सूरिए चउपोरिसीच्छायं शिक्वत्तेइ, अत्थि यं
से दिवसे जंसि यं दिवसंसि सूरिए दुपोरिसीच्छायं
शिक्वत्तेति, एगे एवमाहंसु ?, एगे पुण एवमाहंसु ता अ-
त्थि यं से दिवसे जंसि यं दिवसंसि सूरिए दुपोरिसी-
च्छायं शिक्वत्तेति अत्थि यं से दिवसे जंसि दिवसंसि
सूरिए नो किंचि पोरिसिच्छायं शिक्वत्तेति २, तत्थ जे ते
एवमाहंसु-ता अत्थि यं से त्रिवसे जंसि यं दिवसंसि
सूरिए चउपोरिसियं छायं शिक्वत्तेति, अत्थि यं से दिवसे
जंसि यं दिवसंसि सूरिए दोपोरिसियं छायं शिक्वत्तेइ, ते
एवमाहंसु-ता जता यं सूरिए सच्चत्तं नरं मंडलं उवसं-
कमिता चारं चरति तता यं उत्तमकट्टपत्ता उक्कामिए अट्टा-
रसमुहुत्ते दिवसे भवति, जहासिया दुवालसमुहुत्ता राई
भवति, तेसि च यं दिवसंसि सूरिए चउपोरिसियं छायं
निक्वत्तेति, ता उगमणसमुहुत्तंसि य अत्थमणसमुहुत्तंसि य
लेसं अभिवट्ठुमाणे नां चव यं शिक्वत्ठुमाणे, ता जता यं
सूरिए सच्चत्ताहिरं मंडलं उवसंकमिता चारं चरति तता
यं उत्तमकट्टपत्ता उक्कामिया अट्टारसमुहुत्ता राई भवति,
जहणए दुवालसमुहुत्तं दिवसे भवति, तंसि च यं दिवसं-
सि सूरिए दुपोरिसियं छायं निक्वत्तेइ, तं जहा-उगमण-
समुहुत्तंसि य अत्थमणसमुहुत्तंसि य, लेसं अभिवट्ठुमाणे नां
चव यं शिक्वत्ठुमाणे ?, तत्थ यं जे ते एवमाहंसु ता अ-
त्थि यं से दिवसे जंसि यं दिवसंसि सूरिए दुपोरिसियं
छायं शिक्वत्तेइ, अत्थि यं से दिवसे जंसि यं दि-
वसंसि सूरिए या किंचि पोरिसियं छायं शिक्वत्तेति ते
एवमाहंसु, ता जता यं सूरिए सच्चत्तं नरं मंडलं उवसं-
कमिता चारं चरति तता यं उत्तमकट्टपत्ता उक्कामिए अ-
ट्टारसमुहुत्ते दिवसे भवति जहासिया दुवालसमुहुत्ता राई
भवति, तंसि च यं दिवसंसि सूरिए दुपोरिसियं छायं शि-
क्वत्तेति, तं जहा-उगमणसमुहुत्तंसि अत्थमणसमुहुत्तंसि य
लेसं अभिवट्ठुमाणे यो चव यं शिक्वत्ठुमाणे, ता जता
यं सूरिए सच्चत्ताहिरं मंडलं उवसंकमिता चारं चरति त-
ता यं उत्तमकट्टपत्ता उक्कामिया अट्टारसमुहुत्ता राई भ-

वति, जहणए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवति तंसि च
यं दिवसंसि सूरिए या किंचि पोरिसीए छायं शिक्वत्ते-
ति, तं जहा-उगमणसमुहुत्तंसि य अत्थमणसमुहुत्तंसि य,
नां चव यं लेसं अभिवट्ठुमाणे वा निक्वत्ठुमाणे वा । ता
कइ कट्ठं ते सूरिए पोरिसीच्छायं निक्वत्तेइ आहिए त्ति व-
इजा । तत्थ इमाओ छसउहपडिवत्तीओ पण्णमाओ,
तत्थेगे एवमाहंसु-अत्थि यं ते से देसे जंसि यं देसं-
सि सूरिए एगपोरिसियं छायं निक्वत्तेइ, एगे एवमाहंसु,
एगे पुण एवमाहंसु-ता अत्थि यं से देसे जंसि देसंसि
सूरिए दुपोरिसियं छायं शिक्वत्तेति, एवं एवं एतेणं अ-
भिलावणं गतवन्, ०जाव छसउति पोरिसियं छायं शि-
क्वत्तेति, तत्थ जे ते एवमाहंसु-ता अत्थि यं देसं जं
सि यं देसंसि सूरिए एगपोरिसियं छायं शिक्वत्तेति, ते
एवमाहंसु-ता सूरियस्स यं सच्चत्तेहिमातो सूरप्पडिहितां
वहिता अभिणिमट्ठाहिं लेमाहिं ताडिज्जमाणीहिं इमीसे र-
यणप्पमाए पुडवीए बहुममरमणिज्जाओ भूमिमागाओ
जावतियं सूरिए उट्ठु उच्चत्तं एवतियाए एगाए अट्टाए
एगेयं छायाणुमाणप्पमाणेयं उपाए तत्थ से सूरिए एग-
पोरिसियं छायं शिक्वत्तेति, तत्थ जे ते एवमाहंसु-ता अत्थि
यं से देसं जंसि यं देसंसि सूरिए दुपोरिसियं छायं शिक्व-
त्तेति ते एवमाहंसु-ता सूरियस्स यं सच्चत्तेहिमातो सूरि-
पडिणीतां वहिता अभिणिमट्ठाहिं लेमाहिं ताडिज्जमा-
णीहिं इमीसे रयणप्पमाए पुडवीए बहुममरमणिज्जाओ भू-
मिमागातो जावतियं सूरिए उट्ठु उच्चत्तं एवतियाहिं दो-
हिं अट्टाहिं दोहिं छायाणुमाणप्पमाणेहिं उपाए एत्थ यं
से सूरिए दुपोरिसियं छायं शिक्वत्तेति, एवं येषवन् ०जाव
तत्थ जे ते एवमाहंसु-ता अत्थि यं से देसं जंसि यं दे-
संसि सूरिए छसउति पोरिसियं छायं शिक्वत्तेति ते एव-
माहंसु-ता सूरियस्स यं सच्चत्तेहिमातो सूरप्पडिणीओ व-
हिता अभिणिमट्ठाहिं लेमाहिं ताडिज्जमाणीहिं इमीसे
रयणप्पमाए पुडवीए बहुममरमणिज्जातो भूमिमागातो
जावतियं सूरिए उट्ठु उच्चत्तं एवतियाहिं छसवतीए
छायाणुमाणप्पमाणेहिं उपाए एत्थ यं से सूरिए छसउ-
ति पोरिसियं छायं शिक्वत्तेति एगे एवमाहंसु, वयं पुण
एवं वदामो-सातिरेगअउहपडिवत्तीओ सूरिए पोरे-
सीछायं शिक्वत्तेति, अबद्धपोरिसी यं छाया दिवसस्स
किं गते वा, सेसे वा । ता तिभागे गते वा सेसे वा, ता
पोरिसी यं छाया दिवसस्स किं गते वा सेसे वा । ता
चउवमाणे गते वा सेसे वा । ता दिवद्वपोरिसी यं
छाया दिवसस्स किं गते वा सेसे वा । ता पंच-

मभागे गते वा सेमे वा, एवं अदुपोरिसिं छोहुं पुच्छा-
दिवसस्स भागं छोहुं वा कण्णं जाव ता अदुअउ-
खासिदुपोरिसीछाया दिवसस्स किं गते वा सेमे वा ? ।
ता एगुणवीसमतभागे गते वा सेमे वा, ता अउखसदुपो-
रिसीं थं छाया दिवसस्स किं गते वा सेमे वा बारीसम-
हसभागे गते वा सेमे वा, ता सातिरेगअउखसदुपो-
रिसीं थं छाया दिवसस्स किं गते वा सेमे वा ? । ता
आत्थि किं गते वा सेमे वा, तत्थ खलु इया पणवीम-
निविद्धा छाया पणत्ता । तं जहा-खंभच्छाया, रउच्छाया,
पागारच्छाया, पासायच्छाया, उवगच्छाया, उच्चच्छाया,
अणुल्लोमच्छाया आरुभिता, मभा.पडिहता, खीलच्छाया, प-
खच्छाया, पुरता उदया, पुमिकंठमाउवगता, पच्छिम-
कंठमाउवगता, आयाणुवादिणी, किट्टाणुवादिणाया,
छायच्छाया, गोलच्छाया, तत्थ थं गोलच्छाया अद्विहा
पणत्ता । तं जहा-गोलच्छाया अदुदगोलच्छाया गाढलगो-
लच्छाया अदुदगाढलगोलच्छाया गोलालच्छाया, अ-
दुदगोलालच्छाया, गोलपुनच्छाया, अदुदगोलपुनच्छाया ।
(घृत्र ३ ?)

'ता कइहुंते' इत्यादि 'ता' इति पूर्ववत्, कतिकाष्ठा-किं-
प्रमाणं भगवन् ! त्वया सूर्यः पौरुषीच्छायां निर्वर्त्तयन्ना-
स्वत इदं ? । एवमुक्तं भगवन् प्रथमो लेश्या
स्वरूपविषये यावत्प्रत्ययः परन्तीधिकानां प्रतिपत्त्यस्तावतीह-
पदश्रयति- 'तत्थ खलु' इत्यादि, तत्र-तस्यां पौरुष्यां छा-
यायां विषये लेश्यामात्रकृत्य स्मृतिरमाः पञ्चविंशतिः प्रातः-
पलयः प्रव्रजतः । तद्यथा-तत्र-तेषां पञ्चविंशतेः परन्तीधिकानां
मां मध्ये एके एवमाहुः-ता इति पूर्ववत्, अतुसमयमेव-
प्रतिपत्त्यमेव सूर्यः पौरुषीच्छायायाम् । इह लेश्यावशतः पौरु-
षीच्छाया भवतीति ततः कारणे कार्यापेक्षारतः पौरुषीच्छा-
यात लेश्या द्रष्टव्या, तां निर्वर्त्तयति निर्वर्त्तयन्नप्यात इति
वदेत् । किमुक्तं भवति ?—प्रातस्तण्णमयाम्यां सूर्यो ले-
श्यां निर्वर्त्तयन् आश्रयता इति वदेत् । आशंप्रकारेण—'ए-
गे एवमाहुंसु' । (एवमित्यादि) एवम्—उक्तेन प्रकारेण ए-
तेन—अनन्तरं दिनेनाऽभिलाषेन सूर्यापाठममेन या एव आ-
जःस्थितौ पञ्चविंशतिः प्रतिपत्त्य उक्ताः ता एव क्रमे-
णाश्रयि जनय्याः । (ताख 'आपसेठिइ' शब्दे द्वितीय-
भागे ६२ पुष्ठे दर्शिताः ।) तावथावधारमप्रतिपत्तिप्रतिपा-
दकमिदं सूत्रम्—'एगे पुण एवमाहुंसु-ता अणु आसत्ति-
ण्डिउत्तासत्तिण्डिण्डि सुत्ति' इत्यादि । मध्यमास्त्वालापका ए-
वं ज्ञातव्याः—'एगे पुण एवमाहुंसु ता अणुअणुसमेव सु-
त्ति' पोरिसिच्छायां निव्वसेइ आहंयसि वपञ्जा, एगे एव-
माहुंसु' इत्यादि । तदेवं लेश्याविषयाः परप्रतिपत्तीरुपदर्श्य
सम्प्रति तद्विषयं स्वमतमाह—'थं पुण' इत्यादि, थं पु-
नरेवं वशाम्, कथमित्याह—'ता सुत्तिरयस्स थं' इत्यादि,
'ता' इति पूर्ववत्, सूर्यस्य, णमिति वाक्याऽलङ्कारे, उच्च-
लेश्यां च प्रतीत्ये आहंयः । किमुक्तं भवति ?—यथा सूर्यः

उच्चैरुच्चैस्तरामिचिरोहति यथा च मध्याह्नादूर्ध्वं नीचैर्नीचैस्तरा-
मतिक्रामति एतदपि लौकिकव्यवहाराऽऽपेक्षया उच्यते,
लौकिका हि प्रथमतो दूरतरवारिणं सूर्यम् उदयमानमति-
नीचैस्तरां पश्यन्ति, ततः प्रत्यासन्नं प्रत्यासन्नतरं भवन्त-
मुच्चैरुच्चैस्तरां मध्याह्नादूर्ध्वं च क्रमेण दूरं दूरतरं भवन्तं
नीचैर्नीचैस्तरामिति, तथा यथा लेश्याः सम्भरन्ति, तथा-
था-अतिनीचैस्तरां वृत्तमाने सूर्ये सर्वस्याऽपि प्राशयस्य
वस्तुन उपरि प्रवमाना वस्तुनो दूरतः परिपतन्ति, ततः
प्राशयस्य वस्तुनो महती ग्रहलगा छाया भवति, उच्चैरुच्चै-
स्तरां वृत्तमाने सूर्ये प्रत्यासन्नाः प्रत्यासन्नतराः परिपतन्ति,
ततः प्राशयस्य वस्तुनो हीना हीनतरा छाया भवति, तत
एवं तथा तथा वृत्तमाने सूर्यस्याश्रयं लेश्यां च प्रतीत्य छाया-
या अन्यथा भवन्त्या उद्देशो ज्ञातव्यः । इह प्रतिपत्त्यं तत्तत्पु-
लोपचयेन तत्तत्पुत्रनद्वान्या वा यत् छायाया अन्यत्वं तत्क-
वच्येव जानाति, कृष्णस्यसुहृदशः । तत उक्तम् छायांहेह इ-
ति 'उच्चत्वं च ज्ञायं च पटुञ्च लेसांहेह' इति । तथा त-
था विवर्त्तमाने सूर्यस्योच्चत्वं छायां च हीनां हीनतरा-
माधिकांमाधकतरां च तथा तथा भवन्ती प्रतीत्य—आश्रि-
त्य लेश्यायाः—प्राशयस्य वस्तुनः प्रत्यासन्नं प्रत्यासन्न-
तरं दूरं दूरतरं वा परिपतन्त्या उद्देशो ज्ञातव्यः । तथा 'ले-
सं च छायां च पटुञ्च उच्चत्वांहेह' इति । लेश्या-प्रा-
शयस्य वस्तुनो दूरं दूरतरमासन्नमासन्नतरं परिपतन्ती छा-
या च हीनां हीनतरामधिकांमाधकतरां च तथा तथा भवन्ती
प्रतीत्य सूर्यगन्तव्यां च तत्तत्तत्तत् तथा तथा विवर्त्त-
मानस्यांहेहो ज्ञातव्यः । किमुक्तं भवति ?—श्रीपण्येताति
प्रतिपत्त्यमयथाऽप्यथा विवर्त्तन्ते, तत एकस्य द्वयस्य वा
तथा तथा विवर्त्तमानस्यांहेहोत उपलब्धमादित्तस्याऽप्यु-
द्देशतोऽवगमः कस्यचित् इति । तदेवं लेश्यास्वरूपमुक्तम् । सम्प्र-
ति पौरुष्याश्रयायाः परिमाणविषये परन्तीधिकप्रतिपत्ति-
सम्भवं कथयति—(तत्थेत्यादि) तत्र—तस्यां पौरुष्या-
श्रयायाः परिमाणवित्तिनायां विषये कस्यचित् द्वे प्रतिपत्तौ
प्रव्रजतः । तद्यथा-तत्र-तेषां द्वयानां परन्तीधिकानां मध्ये एके
एवमाहुः—अस्ति स दिवसो यस्मिन् दिवसे सूर्य उग्रमन-
समुहूतं अस्तमनमुहूतं च चतुर्पौरुषी—चतुर्पुष्टवप्रमाणां पु-
ष्टवप्रदणुसुपल्लवः, तन सर्वस्याऽपि प्राशयस्य वस्तुनअतु-
गुणां छायां निर्वर्त्तयति, अस्ति स दिवसो यस्मिन् दि-
वसे सूर्यमनुहूतं अस्तमनमुहूतं च द्विपौरुषी—द्विपुष्टवप्र-
माणां छायां सूर्यो निर्वर्त्तयति, अत्राऽपि पुष्टवप्रदणुमुप-
लक्षणं, ततः सर्वस्याऽपि वस्तुनः प्राशयस्य द्विगुणां छा-
यां निर्वर्त्तयतीति द्रष्टव्यम् । आशंप्रकारः—'एगे एवमाहुंसु'
'सु' १, एके पुनरेवमाहुः—'ता' इति पूर्ववत्, अस्ति स दि-
वसो यस्मिन् दिवसे उग्रमनसमुहूतं अस्तमनमुहूतं च सूर्यो
द्विपौरुषी—पुष्टवप्रदणुमुपलक्षणं छायां निर्वर्त्तयति, पुष्टवप्रदणु-
स्योपलक्षणत्वात् सर्वस्याऽपि प्राशयवस्तुनो द्विगुणां छा-
यां निर्वर्त्तयतीत्यर्थः । तथा अस्ति स दिवसो यस्मिन्
दिवसे सूर्योऽस्तमनसमुहूतं उग्रमनसमुहूतं च न काश्चिदपि
पौरुषी छायां निर्वर्त्तयति । सम्प्रत्येते एव मते भावयति-
(तत्थेत्यादि) तत्र-तेषां द्वयानां मध्ये ये ते वारिण एवमाहुः—
अस्ति स दिवसो यस्मिन् दिवसे चतुर्पौरुषी छायां सूर्यो
निर्वर्त्तयति, अस्ति स दिवसो यस्मिन् दिवसे सूर्यो द्वि-

पोरिसी

पौरणीं क्षायां निर्वस्यति । एवं स्वमतविभावाध्यायमाहुः- 'ता जया शु' इत्यादि, तत्र यदा यस्मिन् काले, जमित वा-
 क्पाऽलङ्कारः, सर्वोऽभ्यन्तरं मण्डलमुपलङ्क्य चारं चर-
 ति तदा उत्तमकाष्ठाप्राप्त उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्तो दिवसो
 भवति, अथवा द्वादशमुहूर्तो रात्रिः, तस्मिन् दिवसे स
 र्वेष्वपौरणी-चतुर्ष्वुपक्रमणां क्षायां निर्वस्यति । तद्य-
 था-उद्गमनमुहूर्तस्तमनमुहूर्तं च, स चोद्गमनमुहूर्तस्तमन-
 मुहूर्तं च चतुर्ष्वपौरणी क्षायां निर्वस्यति, लेश्यामभिवर्द्धयन्
 प्रकाश्यवस्तुन उर्ध्वं प्लवमानां दूरं दूरतरं परिक्षिपन् नो
 चैव-नेव निर्वर्द्धयन्-प्रकाश्यवस्तुन उर्ध्वं प्लवमानां प्रत्यामन्त्रं
 प्रत्यासन्नतरं परिक्षिपन् तथा सति क्षायाया इनिहीनतरत्व-
 सम्भवात् 'ता जया शु' इत्यादि, तत्र यदा सर्वेषां मण्ड-
 लमुपलङ्क्य चारं चरति तदा उत्तमकाष्ठाप्राप्ता उत्कृष्ट-
 का अष्टादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति, अथवा द्वादशमुहूर्तो दिव-
 सः, तस्मिन् दिवसे सूर्यो द्विपौरणी-पुरुषप्रमाणं क्षायां
 निर्वस्यति । तद्यथा-उद्गमनमुहूर्तस्तमनमुहूर्तं च, स च
 तदा द्विपौरणी क्षायां निर्वस्यति, लेश्यामभिवर्द्धयन् नो चै-
 व निर्वर्द्धयन्, अस्य वाक्पस्य भावः 'यः प्रायश्च भवनीयः ।
 तथा तत्र-तथां क्षायां मध्ये ये वादिन एवमाहुः-अस्ति स-
 दिवसो यस्मिन् दिवसे स सूर्यो द्विपौरणी क्षायां निर्वस्यति
 अस्ति स दिवसो यस्मिन् दिवसे सूर्यो न काश्चिदपि पौरणीं क्षा-
 यां निर्वस्यति, त एवं स्वमतविभावाध्यायमावृत्तं- 'ता जया शु'
 इत्यादि, तत्र यदा सूर्यः सर्वोऽभ्यन्तरमण्डलमुपलङ्क्य
 चारं चरति तदा उत्तमकाष्ठाप्राप्त उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्तो
 दिवसो भवति, अथवा द्वादशमुहूर्तो रात्रिः, तस्मिन्
 दिवसे सूर्यो द्विपौरणी क्षायां निर्वस्यति । तद्यथा-उद्गमन-
 मुहूर्तस्तमनमुहूर्तं च, स च तत्रासीं द्विपौरणी क्षायां नि-
 र्वस्यति लेश्यामभिवर्द्धयन् नो चैव निर्वर्द्धयन्, 'ता जया
 शु' इत्यादि, तत्र यदा णमिति वाक्पाऽलङ्कारः सूर्यः सर्व-
 षा मण्डलमुपलङ्क्य चारं चरति तदा उत्तमकाष्ठाप्राप्ता
 उत्कृष्टका अष्टादशमुहूर्ता रात्रिः, अथवा द्वादशमुहूर्तप्रमा-
 णो दिवसस्तस्मिन् दिवसे उद्गमनमुहूर्तस्तमनमुहूर्तं च
 सूर्यो न काश्चिदपि पौरणी क्षायां निर्वस्यति, 'नो चैव न'
 इत्यादि, न च-नेव तत्रासीं सूर्यो लेश्यामभिवर्द्धयन् भ-
 वति निर्वर्द्धयन् वा अस्मिन् (य) न आधिकाधिकतराया
 निर्वर्द्ध (य) ने हीनहीनतरायाऽक्षायाः सम्प्रवप्रसङ्गात् ।
 सर्वे परतीर्थकप्रतिपत्तिद्वयं भूषा भगवान् गौतमः स्वमतं
 वृण्वन्ति- 'ता कर्कट' इत्यादि, येषं परतीर्थिकानां प्र-
 तिपत्तिः 'ता' तदि समवन्त् स्वमतं तस्या कतिकाष्ठो-कि-
 म्प्रमाणं सूर्यः पौरणी क्षायां निर्वस्यन् आक्यात इति वदन् ।
 तत्र भगवान् स्वमतं देशविभागाः पौरणी क्षायां तथा त-
 था अतिव्यवप्रमाणं वर्धति, परतीर्थिकास्तु प्रतिनियताये-
 व प्रतिदिवसं देशविभागेच्छन्ति, ततः प्रथमतस्तन्मतान्ये-
 वोपदेशयति- 'तथेत्यादि, तत्र-तस्मिन् देशविभागेन
 प्रतिदिवसं प्रतिनियतायाः पौरणीक्ष्वायाया विषये वक्ष्य-
 तिः प्रतिपत्त्यः प्रकृताः । तद्यथा-तत्र-तथां वक्ष्यतेः परती-
 र्थिकानां मध्ये एक एवमाहुः- 'ता' इति पूर्ववत्, अस्ति स दे-
 शो यस्मिन् देशे सूर्य आगतः सन् एकपौरणीम्-एकपुरुषप्र-
 माणां, पुरुषप्रमाणपुलकणं सर्वस्याऽपि प्रकाश्यवस्तुनः, स्व-
 प्रमाणां क्षायां निर्वस्यति । अत्रोपसंहारः- 'एते एवमाहुः ।
 ! एक एवमेवमाहुः-अस्ति स देशो यस्मिन् देशे समागतः

सूर्यो द्विपौरणी-द्विपुरुषप्रमाणां, पुरुषप्रमाणपुलकणात्
 सर्वस्याऽपि वस्तुनः प्रकाश्यवस्तु द्विपुलकमित्यर्थः, क्षायां नि-
 र्वस्यति, अत्रोपसंहारः- 'एते एवमाहुः । २ । एवं 'इ-
 त्यादि, एवम् उक्तेन प्रकारेण एतन्मन्त्रोदितेनाभिज्ञापेन-
 स्वपाठगमनेन शेषप्रतिपत्तिगततमपि सूर्यं नेतव्यं तावदाव-
 षट्प्रतिपत्तिगतं सूर्यं, तमेव अष्टादशो दर्शयति- 'वृज्ज' उ-
 इत्यादि, एतद्वैषं परिपूर्णं द्रष्टव्यम्- 'एते पुण एवमाहुः,
 अत्रियं शुं स वैसे जीसं शुं वैसेसि सूरि ए वृज्ज उऽपौरिसि
 क्षायां निवत्तह आदियं च वपत्ता, एते एवमाहुः । मध्य-
 मप्रतिपत्तिगतास्वालापकाः सुगमत्वात् स्वयं परिभाषनीयाः
 सम्प्रत्येतासामिव वक्ष्यतिप्रतिपत्तीनां भावनिर्णायिकां विहीतुराह-
 'तस्य' इत्यादि, तत्र-तथां वक्ष्यतिपरतीर्थिकानां मध्ये ये
 ने वादिन एवमाहुः-अस्ति स देशो यस्मिन् देशे समागतः
 सूर्यः एकपौरणी-प्रकाश्यवस्तुनः स्वप्रमाणां क्षायां निर्वस्य-
 यति, त एवं स्वमतविभावाध्यायमाहुः- 'ता सूरियस्त शु' ।
 इत्यादि, 'ता' इति पूर्ववत्, सूर्यस्य सर्वोऽप्यस्तमात् सूर्य-
 प्रतिपत्तिः सूर्यप्रतिपत्तिनात्, सूर्यनिवेशादित्यर्थः । वदिमिःसुना
 या लेश्यास्ताभिः (तादृज्जमाणां हि ति) तादृज्जमाणाभि-
 रस्या रत्नप्रमायाः पृथिव्या बह्वमरमणीयात् भूमिभागात्
 यावति सूर्य ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन व्यवस्थित एतावताऽप्येता, सूर्ये
 चाप्यष्टादशस्य स्वीयेन निर्देशः प्राकृतत्वात्, एकं न
 क्षायाऽनुमात्रप्रमाणेन प्रकाश्यस्य वस्तुनो यदुद्देशतः
 प्रमाणमुमीयेते तेन, इहाऽऽकाशदेशे सूर्यमपीति प्रका-
 शस्य वस्तुनः प्रमाणं नैव साक्षात् परिग्रहीतुं शक्यं,
 किन्तु देशताऽनुमानेन तदङ्गायाऽनुमानप्रमाणेनयुक्तम्,
 (उमा ए सि) अस्मिन्ः परिक्षिपन् देशः-प्रदेशो य-
 स्मिन् प्रदेशे आगतः सन् सूर्य एकपौरणी, पुरुषप्रमाणपुलक-
 णात् सर्वस्य प्रकाश्यस्य वस्तुनः, प्रमाणपूर्णां क्षायां
 निर्वस्यति । एवमत्र भावना-प्रथमत उद्यमेति सूर्यं या
 लेश्या विनियम्य प्रकाशमाभितरानाभिः प्रकाश्यवस्तुदेशे
 ऊर्ध्वं कियमाणाभिः किञ्चित्पुण्ड्रमनुसमवतताभिः प्रका-
 शयेन च वस्तुना या सम्भाव्येन परिक्षिप्य आकाशप्रदेशः
 तत्राऽऽगतः सूर्यः प्रकाश्यवस्तुप्रमाणां क्षायां निर्वस्यति ।
 एवमुत्तराऽपि भावना कार्या, (तथेत्यादि) तत्र ये ने
 वादिन एवमाहुः-अस्ति स देशो यस्मिन् देशे समागतः
 सूर्यो द्विपौरणी क्षायां निर्वस्यति न एवं स्वमतविकल्पा-
 ग्याध्यायमाहुः- 'ता सूरियस्त णमियादि' । 'ता' इति पूर्ववत्
 सूर्यस्य सर्वोऽप्यस्तमात् सूर्यप्रतिपत्तिः-सूर्यनिवेशादिति-स्व-
 ताभिर्लेश्याभिस्तादृज्जमाणाभिस्तथा रत्नप्रमायाः पृथिव्या ब-
 ह्वमरमणीयात् भूमिभागात् ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन व्यवस्थितः एता-
 वज्जां ह्यन्वामिदं भागं भागं क्षायाऽनुमात्रप्रमाणाभ्यां
 प्रकाश्यवस्तुप्रमाणाभ्यामवधिमः-परिक्षिपन्तो यो देशस्तत्र
 समागतः सूर्यो द्विपौरणी-प्रकाश्यवस्तुनो द्विपुणं क्षायां
 निर्वस्यति, एवमेकप्रतिपत्तिपत्तिकैकक्ष्वायाऽनुमात्रप्रमाणा-
 वृज्जा तावन्नित्यं यावत्तुल्यवतिता प्रतिपत्तिः, तद्व्युत्पत्तिः
 च क्षायां स्वयं परिभाषनीयानि, सुगमत्वात्, तद्व्युत्पत्तिः
 परतीर्थकप्रतिपत्त्यः । सम्प्रति स्वमतमुपदेशयति- 'वयं
 पुण' इत्यादि, वयं पुनरेव-वक्ष्यमाणेन प्रकारेण वदामः,
 तमेव प्रकाशमाह- (सानिरेत्यादि) सूर्य उद्गमसमये अ-
 स्तमनसमये च सातिरेकैकानपिपुरुषप्रमाणां क्षायां निर्व-

संभति । एतदेव विभक्त्यविपुलाह—‘ता अरवेह’ इत्यादि, अपगतमन्त्रेयस्याः सा अपार्थो, सा चाऽसी पौरुषी च अपार्थोपौरुषी क्षाया, पुत्रप्रभृदण्योपलक्ष्योपस्थात् सर्वस्याऽपि वस्तुनः प्रकाशयस्याऽन्वेषमाणा क्षाया एवमुत्तराष्ट्रपुलस्त्यस्या-कथानं द्रष्टव्यं, दिवसस्य किं गते-कतमे भागे गते शेषे वेति कतितमे भागे शेषे भवति ? । अगवानाह—‘ता’ इत्यादि, ‘ता’ इति पूर्ववत्, दिवसस्य विभागे गते भवति, दिवसस्य विभागे वा शेषे, (ता इत्यादि) पौरुषी पुत्रप्रमाणा, प्रकाशयस्य वस्तुनः स्वप्रमाणा इत्यर्थः । क्षाया किं गते-कतितमे भागे गते, शेषे वेति-कतितमे वा भागे शेषे भवति ? । अगवानाह—‘दिवसस्य चतुर्भागे गते चतुर्भागे शेषे वा, प्रकाशयस्य वस्तुनः स्वप्रमाणाभूता क्षाया अन्वेष प्रपञ्चान्तरे सर्वोपपत्तरे प्रगृह्यमाना इत्येवम् । तथा च अभिधायिप्रमत्या—‘पुरिसि संस्कृपुरिससरीरं वा, ततो पुरिसे निष्कृष्टा पोरिसी, एवं सन्वस्व वस्तुयोः बदा स्वप्रमाणा क्षाया भवति तदा पोरिसी हवर्, एवं पोरिसीयमात्रं उत्तरायणस्य अन्ते दक्षिणायणस्य आरंभे इहं दिवं अन्ते परे अथा पगलङ्घिभागा अंगुलस्त दक्षिणायणं बह्विति, उत्तरायणे इहसंति, एवं मंडले मंडले अथा पोरिसी ’ इति । तत इदं सकलमपि पौरुषीविभागप्रमाणप्रतिपादनं सर्वोपपत्तरे प्रगृह्यमानाभिरुक्त्यावलेयं, तथा ‘ता’ इति पूर्ववत्, द्वयदेवपौरुषी—सायं-पुत्रप्रमाणा क्षाया दिवसस्य किं भागे कतितमे भागे गते भवति, किं शेषे वा-कतितमे वा भागे शेषे ? । अगवानाह—‘ता’ इति पूर्ववत्, दिवसस्य पञ्चमे भागे गते वा भवति, शेषे वा पञ्चमे भागे, (एवमित्यादि) एवमुक्तं प्रकारेण अष्टपौरुषीम् अष्टपुत्रप्रमाणां क्षायां क्षाया क्षिप्त्वा पुच्छा—पुच्छास्यं द्रष्टव्यं, ‘दिवसभागं’ ति पूर्वपूर्वसूत्राऽपेक्षया परैकमधिकं दिवसभागं क्षिप्त्वा क्षिप्त्वा व्याकरणम्-उत्तरसूत्रं ज्ञातव्यम् । तच्चैवम् “विपोरिसी णं क्षाया किं गय वा खेले वा, ता क्षुभागगय वा खेले वा, ता अह्वरउत्तपोरिसी णं क्षाया किं गय वा खेले वा । ता सप्तभागगय वा खेले वा ” इत्यादि । एतच्च एतावत् तावत् यावत् ता उगुबहुनी इत्यादि सुगमं, सातिरैकैकानवष्टिपौरुषी तु क्षाया दिवसस्य प्रारम्भसमये पथेनतसमये वा, तत आह—‘ता व-तिय किं गय वा खेले वा ’ इति, सातिरक्षि क्षायाभेदात् व्याचष्टे (तथेत्यादि) तत्र तस्यां क्षायायां विचार्यमाणानां कतिपयं पञ्चविंशतिविधाः क्षायाः प्रकृताः । तद्यथा—(अंभच्छायेत्यादि) प्रायः सुगमं, विशेषव्याचक्षानं चामीयां ब्रह्मनां शास्त्राभिराध्यासस्यार्थं वाच्यं, गोलच्छायेत्युक्तं, त-तस्तामेव गोलच्छायां भेदत आह—(तथेत्यादि) तत्र-तासां पञ्चविंशतिच्छायाणां मध्ये कतिपयं गोलच्छाया अष्टविधा प्रकृता । तद्यथा—‘गोलच्छाया’ गोलमात्रस्य क्षाया गोलच्छाया, अपार्थस्य—अर्धमात्रस्य गोलस्य क्षाया अपार्थगोलच्छाया, गोलानामाश्लिगोलस्यस्तस्याः क्षाया गोलस्य-क्षिच्छाया, अपार्थोपाः—अपार्थमात्राया गोलस्यक्षिच्छाया अपार्थगोलस्यक्षिच्छाया, गोलानां पुत्रो गोलपुत्रो, वंशोत्तर इत्यर्थः, तस्य क्षाया गोलपुत्रक्ष्णाया, अपार्थस्य—अर्धमात्रस्य गोलपुत्रस्य क्षाया अपार्थगोलपुत्रक्ष्णाया । खं प्र० १ पाठः ।

आवयगुहसतम्याम्—

सावयगुहसतम्याम् अं सूरिप सचावींशुगिं पो-

रिसिच्छायां शिष्वसत्ता अं दिवससत्तं निबहुमाखे रयिखिलं अभिधायिच्छायां चारं चरह ।

आवयगुहसतम्यां सूर्यः सप्तविंशतिच्छायां, इहसतप्रमाणक्षिच्छायां गम्यते, पौरुषीक्षायाम् निबधे दिवससत्तं रयिकरप्रकाशमाकाशे निबधेयम्—प्रकाशान्या हानि नयम् रजनिजमन्धकाराऽऽकान्तमाकाशमभिवर्धेयम्-प्रकाशहानिबुद्धि नयम् चारं चरति-व्योममण्डले अभयं करो-ति । अयमत्र भावायः—इह किल स्पृष्टाव्यायमाभित्य आयाज्यां चतुर्विंशत्यक्षुप्रमाणा पौरुषी क्षाया भवति, दिवससत्तं सा-तिरैकक्षायामुलं वर्धते । ततश्च आवयगुहसतम्यामनुलक्ष्यं वर्धते, सातिरैकविंशतितमदिनित्वात्, तस्याः तदेवभावा-ख्याः सातिरैकैरनुलैः सह सप्तविंशतिरनुलैः भवन्ति, नि-बधयतस्तु कर्कसकान्तेरारम्भ यत् सातिरैकविंशतितमं दिवं तत्रोक्तया पौरुषीक्षायाम् भवति ॥ खं २७ खं ० । च । कर्कसकान्ते पृथ्वीऽपराह वा यदा शरीरप्रमाणक्षायया स्यात्तदा पौरुषी, तदुक्तं, आकाशे पौरुषीप्रहर इत्यर्थः तत्रैवां याम्योत्तराऽऽपत्तां यदा देहक्षाययाप्यस्तः स्पृष्टति तदा सर्वदिनेषु पौरुषी । यदा-पुत्रप्रमोदस्य दक्षिणक-णं निवेशिताकर्कस दक्षिणाऽपनाऽऽदिने यदा जानुच्छाया द्विपदा तदा पौरुषी । यथा—

आसाहमासं तुपया, पोले मासे चउपया ।

विचाऽऽसोउप मासेषु, तिपया होह पोरिसी ॥ १ ॥ ”

हानिबुद्धी त्वेवम्—

“अंगुलं सत्तरचतुरं, पक्षेणं तु उगुंगुलं ।

वहप हापय वावि, मासेणं चउउगुलं ॥ १ ॥ ” इति ।

“सावयगुहयं ” इत्यत्र च पादान्तरहरेणाप्यधिकारः, अत-स्तत्र पौरुषीक्षायोपरि प्रवेष्टोऽयम्—“ निडुमूले आसा-ह-सावये कुडिऽगुलेहि ” पडिजेह । अडुहि विअहइममी, तह-प हस अडुहि, च उये ॥ १ ॥ ” पौरुषीप्रत्याचानसमानप्रत्या-क्याना साव्यपौरुषी त्वेवम्—“ पोले तणुक्षायय, नवहि ” परहि तु पोरिसी सह । तावत्कदा हायां, जावासाहे यया तिहि ॥ १ ॥ ” पृथोऽंमे वयस्यायोऽपि प्रमाणप्रस्तावा-विद्वेध विवधम्, “ पोले विदितिच्छाया, चारस अंगुलपमा-पुरिमडे । मासे उगुंगुलहाणी, आसाहे निडुमा सव्वे ॥ १ ॥ ” खं २ अखि । सुखावर्षायां स्थापना विधायम्—

मावाः १२	ए	अ	इ	उ	ए	अ	इ	उ
आवाहः १	२	०	६	२	६	३	०	०
आवयः २	२	४	६	२	१०	४	०	२
आवपः ३	२	८	८	३	४	४	०	४
आश्विनः ४	३	०	८	३	८	५	०	६
कार्तिकः ५	३	४	८	४	७	०	०	८
मार्गशीर्षः ६	३	८	१०	४	६	८	०	१०
पौषः ७	४	०	१०	४	१०	६	०	१२
माघः ८	४	०	१०	४	६	८	०	१०
फाल्गुनः ९	३	४	८	४	७	०	०	८
चैत्रः १०	३	०	८	३	८	६	०	०
वैशाखः ११	२	८	८	३	४	४	०	४
जेष्ठः १२	२	४	६	२	१०	४	०	२

सम्प्रति पौरुषीपरिमाणमतिपादकमेकविंशतितममाधृतं
विषयगुहाह—

पञ्चे पञ्चसगुणे , तिहिरासिह पोरसीएँ आशयणे ।

छलसीइसयविभंचे, जं लद्धं तं विपायाहि ॥ १ ॥

अइ होइ विसम लद्धं, दक्षिणमणयं हविज्ज नायव्वं ।

अइ हवइ समं लद्धं, नायव्वं उत्तरं अयणं ॥ २ ॥

युगमध्ये यस्मिन् पर्वणि यस्यां तिथौ पौरुषीपरिमाणं
ज्ञातुमिदं ततः पूर्वं युगादिन आरभ्य यानि पर्वाणि अ-
तिक्रान्तानि तानि प्रियन्ते भूत्वा च पञ्चदशभिर्गुण्यन्ते, गुण-
यित्वा च विचक्षितानास्तिथेयाः पूर्वमतिक्रान्तास्तिथयस्ता-
भिः सहितानि क्रियन्ते, कृत्या च पञ्चशीत्यधिकेन तेषां
भागो ह्रियते इहैकस्मिन्मयने ज्येष्ठीत्यधिकमण्डलगत-
परिमाणे चन्द्रनिष्पादितानां निध्यानां पञ्चशीत्यधिकं शतं
भवति, ततस्तेन आगहरणं, हुते च भागे यल्लब्धं तत् वि-
जानीहि—सम्यगवधारयेत्यर्थः । तत्र यदि विषयं भवति,
तद् यथा एककश्चिकः पञ्चकः सप्तको नवको वा तदा तत्प-
र्यन्तवर्ति दक्षिणमयनं ज्ञातव्यम् । अथ भवति । लब्धे समे, त-
था—इहैकश्चिकः षट्कोऽष्टको दशको वा तदा तत्पर्य-
न्तवर्ति उत्तरायणमवसेयम् । तदेवमुक्ता दक्षिणायनोत्तरा-
यणपरिहानोपायाः ।

सम्प्रति पञ्चशीत्यधिकेन शतेन भागे हुते यल्लेपमवनिष्ठे,
यदि वा-भागसम्भवे यत् शेषं तिष्ठति तत्प्रतिविधिमाह—

अयस्यगए तिहिरासी, चउगुणे पल्लवायइयम्मि ।

जं लद्धंमगुलाणि य, खयवुड्डी पोरिसीए उ ॥ ३ ॥

यो भागासंभवेन शेषत्वतोऽयनगतस्तिथिराशिवर्तते स
चतुर्भिर्गुण्यते, गुणयित्वा च पर्वपादेन युगमध्ये यानि
सर्वसंख्यया पर्वाणि चतुर्विंशत्यधिकशतसंख्यानानि तेषां
पादेन—चतुर्थीशेन, एकविंशता इत्यर्थः । तेषां भागे हुते
यल्लब्धं तान्यङ्गुलानि, अङ्गुलांशाश्च पौकण्याः क्षयवृद्धया ज्ञा-
तव्यानि, दक्षिणायनपर्वभुवराशेरपरि वृद्धौ ज्ञातव्यानि, उ-
त्तरायणे पर्वभुवराशेः क्षय इत्यर्थः, अथैवभूतस्य गुणका-
रस्य भागहारस्य वा कथमुपपत्तिः ? उच्यते—यदि पञ्चशी-
त्यधिकेन शतेन चतुर्विंशतिरङ्गुलानि क्षये वृद्धौ वा
प्राप्यन्ते, तत एकस्यां तिथौ का वृद्धिः क्षयो वा ? राशिचय-
स्मान्नाना—१८६, २५१ । अत्रास्येन राशिना एककलक्षणं
मध्यमे राशिश्चतुर्विंशतिरूपे गुण्यते, जातः स तावानेव,
तत आधेन राशिना पञ्चशीत्यधिकशतकंषण भागो ह्रियते,
तत्रोपरितनराशेः स्तोकात्पात्तं भागो न लभ्यते, ततः क्षे-
पद्वाराशेः षट्केनापवर्तना, ज्ञान उपरितनेन राशिश्चतु-
ष्करूपोऽधस्तन एकविंशत्, लब्धमेकस्यां तिथौ चत्वार
एकविंशद्भाग्याः क्षये वृद्धौ वेति चतुष्को गुणकार उक्त
एकविंशद्भागहार इति ।

इह यल्लब्धं तान्यङ्गुलानि क्षये वृद्धौ वेत्युक्तं, तत्र कस्मि-
न्नयेन कियत्प्रमाणाराशेरपरि वृद्धौ कस्मिन् वा अयने कि-
प्रमाणराशेः क्षये इत्येतन्निकटपणार्थमाह—

दक्षिणयवुड्डी दुपया—उ अंगुलायं तु होइ नायव्वा ।

उत्तराशयणे हाणी, कायव्वा चउहि पायाहि ॥ ४ ॥

दक्षिणायने द्विपादयोः—पदद्वयस्योपरि अङ्गुलानां वृद्धिर्ज्ञात-
व्या । उत्तरायणे चतुर्थ्यः पादद्वयः सकाशाद्दङ्गुलानां हानिः ।
तत्र युगमध्ये प्रथमे संवत्सरे दक्षिणायने ततो दि-
वसाद्वारम् वृद्धिस्तत्रिरूपयति—

सावणवहुलपदिवए, दुपया पुख पोरसी पुवं होइ ।

चत्तारि अंगुलाइ, मायस्य य वहुए तत्ता ॥ ५ ॥

एकतीनइभागा, तिहिप पुख अंगुलस्स चत्तारि ।

दक्षिणयवुड्डी वुड्डी, जाव चत्तारि उ पयाइ ॥ ६ ॥

युगस्य प्रथमे संवत्सरे भावणमासि बहुलपले प्रतिपदि
पौरुषी द्विपदा—पदद्वयप्रमाणा भुवराशिमवति, ततस्तस्याः प्र-
तिपद आरभ्य प्रतिर्तिथिकमण तवह्रजते यावमासेन
सूर्यमासेन सार्द्धं त्रिशदहोरात्रप्रमाणेन चन्द्रमासेपेक्षया ए-
कविंशता तिथिमिरित्यर्थः (एकतीनस्यादि) यत एक-
स्यां तिथौ चत्वार एकविंशद्भाग्या वृद्धन्ते, एतच्च प्रागेव
भाविनः, परिपूर्णं तु दक्षिणायने वृद्धिः परिपूर्णानि चत्वारि
पदानि, ततो मासेन—सूर्यमासेन सार्द्धं त्रिशदहोरात्रप्रमाणेन
एकविंशस्तिथ्यारमकेनैत्युक्तम् । तदेवमुक्ता वृद्धिः ।

सम्प्रति हानिमाह—

उत्तराशयणे हाणी, चउहि पायाहि जाव दो पाया ।

एवं तु पोरिसीह, वुड्ढुत्तया होति नायव्वा ॥ ७ ॥

युगस्य प्रथमसंवत्सरे उत्तरायणे माघमासबहुलपले सप्तम्या
आरभ्य चतुर्थ्यः पादद्वयः सकाशात् प्रतिर्तिथि एकविंशद्-
भागचतुर्गुणहानिस्तवद्वयेवा यावदुत्तरायणपर्यन्तं हो पादौ
पौरुषीति । एवं प्रथमसंवत्सरगतो विषयः । द्वितीये संवत्सरे
भावेण मासि बहुलपले त्रयोदशीमासौ कृत्वा वृद्धिः, माघमासे
शुक्लपले चतुर्थीमासौ कृत्वा क्षयः । तृतीये संवत्सरे भावण-
मासे शुक्लपले दशमी वृद्धेरादिः, माघमासे बहुलपले प्रति-
पत् क्षयस्यादिः चतुर्थसंवत्सरे भावणमासे बहुलपले स-
प्तमी वृद्धेरादिः, माघमासे बहुलपले अष्टादशी क्षयस्याऽऽ-
दिः । पञ्चमे संवत्सरे (वुड्ढुत्तया होति नायव्वा) एवमुक्तेन प्र-
कारेण पौरुष्याम् पौरुषीविषयो वृद्धिस्तथैव यथाक्रमं दक्षिणायने
उत्तरायणे च वेदितव्यौ । तदेवमुक्तं कारणम् ।

सम्प्रतिकरणस्य भावना क्रियते—

कोऽपि पृच्छति—युगे आदिन आरभ्य पञ्चाशीतितमे पर्व-
णि पञ्चस्यां तिथौ कल्पिता पौरुषी भवति ? । तत्र चतुर्शती-
त्रिभियन्ते, तस्याश्चाप्यस्मान् पञ्चस्यां तिथौ पृष्टमातं प-
ञ्च चतुर्शतीन्ध पञ्चदशभिर्गुण्यते, जानातं द्वादश शता-
नि पष्टयधिकानि १२६० । नेषु मध्येऽधस्तनः पञ्च प्रा-
प्यन्ते, जानाति द्वादश शतानि पञ्चपष्टयधिकानि १२६५ ।
तेषां पञ्चशीत्यधिकेन शतेन भागो ह्रियते, लब्धाः षट्
भागते षट् अयनानि अतिक्रान्तानि, सप्तममयने वर्तते, त-
द्गते च शेषमकानपञ्चाशदधिकं शते तिष्ठति तत् चतुर्भि-
र्गुण्यते, जानाति पञ्च शतानि षण्णवत्यधिकानि २६५६ । तेषां
एकविंशता भागहारं लब्धा एकोनविंशतिः १६, शेषाः तिष्ठ-
न्ति सप्त, तत्र द्वादशाङ्गुलानि पाद एकोनविंशतद्द्वाराशिमः
पदं लब्धं, शेषाणि तिष्ठन्ति सप्ताङ्गुलानि, षष्ठं चायनमुत्तरा-
यणं, तच्च गतं, सप्तमे च दक्षिणायने वर्तते, ततः पदमे-
कं सप्ताङ्गुलानि पदद्वयप्रमाणे भुवराशौ प्रक्षिप्यते, ज्ञाता-

नि श्रीणि पदानि सप्त अङ्गुलानि, ये च सप्त एकविंशत् भागाः शेषीभूता वर्तन्ते, तान् यवान् कुम्भैः, तत्राष्टौ यवा अङ्गुले इति, ते सप्त अष्टभिर्गुण्यन्ते जाताः पद्मपञ्चाशत् ५६. तस्य एकविंशता भागो हुते लब्ध एको यवः, शेषास्तिष्ठन्ति यवस्य पञ्चविंशतिरेकविंशत् भागाः, आगतं पञ्चाशीतिशतमे पर्वणि पञ्चम्यां श्रीणि पदानि सप्त अङ्गुलानि एको यवः, एकस्य च यवस्य पञ्चविंशतिरेकविंशद्भागा इत्येतावती पौकषीति । तथा अपरः कोऽपि पृच्छति—सप्तनवतितमे पर्वणि पञ्चम्यां प्रतिपदा पौकषीति । तत्र पण्यवति-प्रियते, तस्यापस्तान् पञ्चमी वरणवतिश्च पञ्चदश-भिर्गुण्यते, जातानि चतुर्दश शतानि चत्वारिंशदधिकानि १५४०, तेषां मध्येऽचरन्तु ता एव प्रक्षिप्यन्ते, जातानि चतुर्दश शतानि पञ्चचत्वारिंशदधिकानि १५४६, तेषां च पञ्चशिरस्यधिकेन शतेन भागो विद्यते, लब्धानि सप्त अयनानि. शेषं तिष्ठति त्रिचत्वारिंशदधिकं शते १५३, तत् चतुर्भिर्गुण्यते, जातानि द्विसप्तत्यधिकानि पञ्च शतानि, ५७२, तेषामेकविंशता भागो द्वियते, लब्धान्यष्टादशङ्गुलानि ८, तेषां मध्ये द्वादशभिर्गुण्यते, लब्धमेकं पदं पदं अङ्गुलानि, उपरि चार्था उद्धरन्ति चतुर्दश, ते यवाऽऽनयनार्थमष्टभिर्गुण्यन्ते, जातं द्वादशोत्तरशतम् ११२, तस्यैकविंशता भागो हुते लब्धाष्टयो यवाः, शेषास्तिष्ठन्ति यवस्य एकविंशतिरेकविंशत् भागाः, सप्त वा यवाभ्यतिक्रान्तानि, अष्टमे वर्तते, अष्टमे चायन-सरायणम्, उत्तरायणे च पदे चतुष्कण्ठात् भुवराशो-निर्बद्ध्या, तत एकं पदं, सप्त अङ्गुलानि, तयो यवा एकस्य च यवस्य एकविंशतिरेकविंशद्भागा इति पद्मचतुष्टयाभ्याश्रित्यतो शेषं तिष्ठति त्रे पदे चत्वारि अङ्गुलानि त्रयो यवा एकस्य च यवस्य एकविंशतिरेकविंशद्भागा द्वादश एक विंशद्भागाः, एतावती युगाऽऽदितः सप्तनवतितमं पर्वणि पञ्चम्यां पौकषीति । एवं सर्वत्र भावनीयम् ।

सम्प्रति पौकषीपरिमाणदर्शनेनाऽनयन—

तपरिमाणहापनार्थं करणमाह—

बुद्धी वा हाथी वा, जावइया पोरिसीएँ दिट्ठा उ ।

ततो दिवसगण्यं, जं लद्धं तं स्तु अयणगयं ॥ ८ ॥

पौकष्यां यावती वृद्धिर्हानिर्वाह्यता नतः सकाशात् दिवसगतेन प्रवर्द्धमानेन हीयमानेन वा त्रैराशिकमात्रानुरूपं ततो यत्न्यं तत् अयनं गतम्, अयनस्य तावत् प्रमाणं गतं वेदितव्यम् । एव करणगाथाऽऽरार्यैः ।

भावना विवयम्—

तत्र क्षिणायने पद्मपञ्चम्यापरि चत्वारि अङ्गुलानि बुद्धौ दृष्टानि, ततः कोऽपि पृच्छति—कियत् गतं क्षिणायनस्य ? अत्र त्रैराशिकमात्रानुरो—यदि चतुर्भिर्गुण्यन्त्यैकविंशद्भागेरेका निमित्तं भवति, ततश्चतुर्भिर्गुण्यते कति तिथीर्लभामहे ? राशियवस्थापना-४, १, ४। अत्राम्यां राशिरङ्गुलरूप इत्येकविंशद्भागाकारार्थमेकविंशता गुण्यते, जातं चतुर्विंशत्यधिकं शतम् १२४, तस्य चतुष्कण्ठेनाऽऽदिराशिना भागो द्वियते, लब्धा एकविंशत्यध्याः, आगतं क्षिणायने एकविंशत्तमायां तिथौ चत्वारिङ्गुलपौकष्यां वृद्धिरिति । तथा-उत्तरायणे पद्मचतुष्टयाङ्गुलपौकष्यां हि पौकष्या उपलभ्य कोऽपि पृच्छति—किं गत-
५८६

मुत्तरायणस्य ? अत्रापि त्रैराशिकं यदि चतुर्भिर्गुण्यन्त्यैकविंशद्भागेरेका निमित्तं भवति, ततोऽष्टभिर्गुण्यते कति तिथयो लभ्यन्ते ? राशिरूपस्थापना ४, १, ८, अत्राम्येन राशिरैकविंशद्भागाकारार्थमेकविंशता गुण्यते, ततो जाते द्वे शतं अष्टाचत्वारिंशदधिकं २४८, ताम्यां मध्ये राशिरैककण्ठेना गुण्यते, जाते त एव द्वे शते अष्टाचत्वारिंशदधिकं २४८, तयोराशेन राशिना चतुष्कण्ठेन मागहरणं, लब्धा द्वापद्विः आगतमुत्तरायणे द्वापद्विमायां तिथौ अष्टाचत्वारिङ्गुलानि पौकष्यां हीना भवति । उच्यते २१ पाठो ।

चैत्राऽऽश्विनपूर्वमासीषु पौकषीमानम्—

चेत्तामोए पुष्पमासीसु सद् द्वितीसंगुलियं मूरिए पो-रिसीछायं निव्वन्नेइ ।

यदि अश्वयुजः पौष्णमास्यां पदविंशदङ्गुलिका पौकषी छाया भवति तदा कार्तिकस्य कृष्णसप्तम्यामङ्गुलस्य वृद्धि गतत्वा-स्तस्य त्रिंशदङ्गुलिका भवतीति । स ३० सम० ।

कार्तिकङ्गुलसप्तम्याम्—

कसियवङ्गुलसप्तमीयं छरिए सत्ततीसंगुलियं पो-रिसीछायं निव्वत्तत्तां यं चारं चरइ ।

काल्पनपूर्णिमायाम्—

कम्पुणपुष्पमासीयौ एं मूरिए चत्तालीसंगुलियं पो-रिसीछायं निव्वत्तत्तां यं चारं चरइ । एवं कसियाए विपुसियाए ।

(कम्पुणपुष्पमासीयौ ए स्मि) अत्राप्येवं कथम् ? उच्यते—“गामे मासे अउपया” इति वचनात्, पौषीपौष्णेमास्यामष्टचत्वारिंशदङ्गुलिका सा भवति, ततो मासे चत्वारि, काल्पने च चत्वारि अङ्गुलानि पातनामीयेवं काल्पनपौष्णेमास्यां चत्वारिंशदङ्गुलिका पौकषी छाया भवति । कार्तिक्यामप्येवमेव । यतः—“चेत्तामोएषु मासेसु, निपया होइ पोरिसी” इत्युक्तम् । ततः पद्मपञ्चम्य पदविंशदङ्गुलप्रमाणस्य कार्तिकमासाति-कमे चतुर्गुलवृद्धौ चत्वारिंशदङ्गुलिका सा भवतीति । स ४० सम० । आश्व० । पौ० च० । (‘पमाणकाल’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे ४७८ पृष्ठे दर्शिताः ।) (पौकषीकृत्यानि ‘पहद्विण्ण-रिया’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे उक्तानि ।)

चउपारिसिओ दिवसा, माई चउपोरिसी चेव ॥ २०६६ ॥

तत्र चतुस्त्रयोः पौषपौषिर्द्विभक्तौ भवति, एवं रात्रिपरि । इति निर्युक्तिगाथाऽर्थः ॥ २०६६ ॥

ननु पौकष्याः किं मानम् ? इति विनयेप्रश्नमाशङ्क्य भा-
ष्यकारः प्राऽऽह—

पोरिसिमाणमनिययं, दिवसनिसावुद्धिहासिभावाओ ।

हीणं तिथिं सुहृत्-द्वयचमा माणस्युक्तो ॥ २०७० ॥

न नियतं मानमस्ति पौकष्याः । कुतः ? दिवसनिशावुद्धिहासिभावात् । इदमुक्तं भवति—दिवसस्य रात्रयो चतुर्दश भागाः पौकषी भगवते । ततश्चेयं दिवसस्य रात्रयो वृद्धि-हानिभ्यां वृद्धा हीना च भवति । तत्र दिवसलम्बि-भ्याः पौकष्याः सर्वहीनं जघन्यमात्रमाह ययो मुहूर्ताः पद-मदिका मकरलक्षकान्तिदिने द्रष्टव्यम्, रात्रिस्मन्निभ्यः

अपि जघन्यमिदमेव मानम्, कथलं ककलसृक्कान्तिरजग्यां
मन्मथम् । उक्तुं तु मानमस्या अपि अमममुहूर्तां तव घाट-
का दिवससम्प्राधन्याः ककलसृक्कान्ती, रात्रिसम्प्राधन्या-
स्तु मकरसृक्कान्तायिति ॥ २०७० ॥

अधन्यायाः पौरुषा उक्तुष्टायाश्च प्रारभ्य प्रतिदिनं किं-
स्विद्यं वदन्ते, किं वा हीयते ?, इत्याशङ्क्याऽऽह—

बुद्धौ वाचीमुत्तर-सयभागो पददिग्गुं मुहुत्तस्त ।

एवं हासौ वि पया, अयणुदिनभागो नेया ॥ २०७१ ॥

इह जघन्यपौरुषाः प्रतिदिनं वृद्धिर्भवति । कियती ?, इ-
त्याह— मुहुत्तस्य द्वाविंशत्युत्तरशनतमो भागः, उक्तुष्टपौरु-
षास्तु प्रतिदिनं हानिर्भवति, साऽपि चैवमेव मता । मुहु-
त्तस्य द्वाविंशत्युत्तरशनतमो भाग इत्यर्थः । इयं च पौरुषा
वृद्धिर्हानिश्चोत्तरायण-दक्षिणायन-दिनभागनो ज्ञेया । इद-
मत्र हृदयम्—पृथ्विमोसस्तावदुत्तरायणे दक्षिणायनदिन-
भागनो ज्ञेयं भवति, एवं दक्षिणायनमपि । तत्रोत्तरायणे
प्रतिदिनं चतुर्भिः पानीयपलैर्देयमानानां दिवसानामुक्तुष्ट
दिवसे पञ्च मुहुत्तां वदन्ते, रात्रीणां त्वन्येव हास्या ही-
यमानानां सर्वहीनानां रात्रौ पञ्च मुहुत्तां हीयन्ते । एवं द-
क्षिणायनेऽपि, नवर रात्रिः पञ्च मुहुत्तां वदन्ते, दिवसस्य
तु हीनस्य इति स्वस्योद्भवमन्यः । ततश्चैवं सति पञ्च-
भिः पृथ्विमोसैर्दिन-रजग्यां यथायां पञ्च मुहुत्तां वर्धन्ते,
हीयन्ते च । मानेन त्वेकस्य मुहुत्तस्य वृद्धि-हानी । सूर्य-
संवासरस्तु पदपृष्टायिकैश्चिन्मार्गैर्दशनर्भवति । ततश्चैकैक-
मयन्ते व्यष्टिः त्रिषट्कदिनशतनाऽतिकावति । मासं तु सूर्य-
संवास्थिना साधेतिशद्वापि भवति, यच्च मासं मुहुत्तां
वर्धते तस्यैते साधेतिशद्वाप्येमांशो ज्ञियते, मुहुत्तस्तु द्विष-
टिकाप्रमाणं भवति, अत एकैकस्या अपि घटिकाया एक-
पष्टिभागः कल्प्यते । ततो घटिकाद्वय एकपष्टिभागानां
द्वाविंशं भवति । साधेतिशद्दिनमाने च मासे रात्रि-
दिनपौरुषीणामपि प्रत्येकं द्वाविंशं शते भवति । अत एत-
न द्वाविंशेन शतेन मुहुत्तैर्गतघाटिकैरपिष्टिभागानां द्वाविंश-
स्य शतस्य भागं हृत एकैका द्वाविंशशनतमा घटिकैकप-
ष्टिमाः समागच्छति । स च प्रतिदिनमेकैकस्या दिन-रा-
त्रिपौरुषा यथायां वर्धते, हीयते चेति । अतः साधुक्रम-
'बुद्धौ वाचीमुत्तर' इत्यादि ॥ २०७१ ॥

अथवा—प्रकाराभ्यन्तरेऽप्यस्याऽर्थस्याऽवबोधेऽप्राधेमाह—

उकास-जडमास्यं, जन्तरालमिदं पोरिमीशे तं ।

तसीयसयविभक्तं, बुद्धौ हास्यं च जाणुहि ॥ २०७२ ॥

उक्तुष्टा तवघटिकाप्रमाणे पौरुषी, अधन्या तु पदघटिका-
प्रमाणेयुक्रमेव । एतयोश्च जघन्यामुक्तुष्टाः पौरुषायेभ्यु च-
टिकात्रयलक्षणमन्तरालं तद्व्यनगतव्यशीतिशतविभक्तं प्र-
तिदिनं पौरुषा वृद्धिर्हानि च जानीहि । इदमुक्तं भवति-
यदि व्यष्टिर्दिनं दिनशतेन तिस्रो घटिका वर्धन्ते हीयन्ते
वा पौरुषा, तर्हि प्रतिदिनं तस्याः किं वर्धते हीयते वा ?,
इत्यस्य जिज्ञासायां घटिकात्रयस्य व्यष्टिर्दिन भागो ज्ञियते,
तत एकैका घटिकैकपष्टिभागैः कियते, ततस्वयंशस्य
धिकं शतमेकपष्टिभागानां भवति, तस्य च व्यष्टितैवे

दिनशतेन भागं हृतं प्रतिदिनमेकपष्टिभागो बुद्धौ हानौ वा
पौरुषा लभ्यते इति स एवाऽर्थः, अस्याप्येकस्यैकपष्टि-
भागस्य मुहुत्तैर्द्वाविंशशनतमभागरूपव्यादिति । विशेषः ।

तत्र पौरुष्येव न ज्ञायते किं प्रमाणं?, अतस्तस्मात्—

पादनायाऽऽह—

पोरिमिपमाणकालो, निच्छयव्यवहारो जिणकसाश्च ।
निच्छयश्चो करणुओ, व्यवहारमतो परं वाच्छं ॥ २०८१ ॥

पौरुषाः प्रमाणकालो द्विविधः; निश्चयतो व्यवहारतश्च
ज्ञातव्यः, तत्र निश्चयतो—निश्चयपदयाऽभिप्रायेण करणु-
क्षा गणितन्यायात्, अतः परं व्यावहारिको—व्यवहारन-
यमनेन वक्ष्ये ।

तत्र निश्चयपौरुषीप्रमाणकालप्रतिपादनायाऽऽह—

अयणुस्यै दिशमणे, अट्टगुणं गट्टिभाइए लज्जे ।

उत्तरदाहिणमार्हं, पोरिमि पयमुत्तपक्खेवा ॥ २०८२ ॥

दक्षिणायने उत्तरायणदिनानि, उत्तरायणे दक्षिणायन-
दिनानि मीलित्वा सययन्ते, स राशिरष्टभिर्मेत्यन्ते, ए-
कपष्ट्या भागो च्छियते, लब्धेऽङ्गुलानि, द्वादशाङ्गुलैः पादः
यावता भवति (उत्तर ति) मकरार्दिने ष पादाः । (दाहिण ति)
कर्कदिने २ पादाः, शेषपु पदगुणितमेव ।

व्यवहारतोऽनुना पौरुषीप्रमाणकालप्रतिपादनायाऽऽह—

आसाढे मासे दुपया, पोमे मासे चउपया ।

चित्तासांसेपु मामेसु, तिपया हवइ पोरिमी ॥ २०८३ ॥

आषाढे माने पौर्णमास्यां द्विपदा पौरुषी भवति, एवं च
द्वादशाङ्गुलं शार्धं, पोमे माने पौर्णमास्यां चतुषपदा पौरुषी
भवति, तथा चैत्राश्वयुज्यौर्षमास्यां त्रिपदा पौरुषी भवति ।

अधुना कियती वृद्धिः कियन्तु दिनेषु कियती वा हानाति-

त्यन्तस्मिन्पादयुगाह—

अंगुसं मत्तरत्तेमं, पक्खेसं तु दुअंगुलं ।

वत्तुण हाए वावि, मामेसं चउरंगुलं ॥ २०८४ ॥

आषाढपौर्णमास्या आश्वयुज्येन समग्रांशेन वर्धते, प-
लेण तु अङ्गुलद्वयं वर्धते, तथा मानेनाङ्गुलचतुष्टयं वर्धते,
इयं च वृद्धिरत्तरत्तेमं तावत्तया यावत्तुर्षमासपौर्णमास्यां
पदचतुष्टयेन पौरुषी जायते, हानिर्गपि पौर्णमास्याः परत ए-
वमेव च द्रष्टव्या, यदुत्ताङ्गुलं सप्तग्रांशेनाप्युच्यते, पक्षेणा-
ङ्गुलद्वयं, मानेनाङ्गुलचतुष्टयम्, एवमयं हानिरत्तरत्तेमं ता-
वत्तया यावदाषाढपौर्णमास्यां द्विपदा पौरुषी जायते । म्या-
पना जेयम—'आस्मादङ्गुलमाए पद २ पोरुमी, सावणपुण्णिमा-
ए पद २ अंगुल ४, षड्वयपुण्णिमाए पद ४ अंगुल ४, आसा-
वपुण्णिमाए पद ३, कलियपुण्णिमाए पद ३ अंगुल ४, म-
गासिरपुण्णिमाए पद ३ अंगुल ४, पोसपुण्णिमाए पद ४, एस्ति-
अ जाव बुद्धो दाह । माहपुण्णिमाए पद ३ अंगुल ४, फगु-
णपुण्णिमाए पद ३ अंगुल ४, चत्तपुण्णिमाए पद ३, चह-
साहपुण्णिमाए पद २, अंगुल ४, जेठपुण्णिमाए पद २ अंगुल ४,
आसादपुण्णिमाए पद २ हास्यं च जा हाणी । भावय्थो इमे-
सावणसल पदमदिवसाश्चो आरव्व बुद्धो जदा भवन्ति नदा
दिवसे दिवसे अंगुलस्स सयमो भागो किंचिपूणो बहइ,

इमं भिक्षुं होइ-सावणस्स पढमदिवसे होइहि पयहि पोरिसी होइ अंगुलस्स सत्तमेण भागेण किंचिप्पणेण आहिया, एवं वित्तियदिवसे दो पयाइ हो अ सत्तमभागा अंगुलस्स किंचिप्पणा, एवं एयाए बुद्धीए ताव जाव सावण पुष्णिमाए दो पयाइ चत्तारिय अंगुलारो बुद्धी जाया एवं इमाइ कम बुद्धीए ताव तेयव्वं जाव पोममासपुष्णिमा । तत्थ चउत्तया पोरिसी, नत्तो परं माहपद्मदिवसाउ आर-अर हाणी एतेण चव कमेण नायव्वाउ जाव आसादपुष्णिमा ।" आह-इदमुक्तं सप्तभिर्दिवसेरक्कुलं षड्वते, तथा पलेणाङ्गुलद्वयं षड्वते इत्युक्तं, तदयं विरोधाः कुतो? यदा पलेणाङ्गुलद्वयं षड्वते तदाः कुलं सप्तभिः सार्द्धैर्दिवसेष्वप्येते? आचार्य-स्वाहा-सत्यमेतत्, किन्त्वनेनैव तत्प्रक्याप्यते-वरं किञ्चिद्वृद्ध्यायां पौरुष्यां पारितं मा भून्मनायां, प्रत्याख्यानमहभया, न्यूनता च पौरुष्यामेव जयति, यदि याऽनौ प्राप्तामरण्या ज्ञाया, तस्यां यदि प्रदीर्घायां भुङ्क्ते तदा न्यूना पौरुषी, अथिका च तदा भवति यदा सा ज्ञाया स्वल्पा भवतीति ।

अधुना येषु मासेष्वहोरात्राणि पतन्ति ताव मासान्

प्रतिपाद्यन्माह—

आमादवहुलपक्खे, भवए कत्तिप य पोमे य ।

फग्गुलवइमाइसु य, पोद्धवा ओपरसाआ ॥ २८५ ॥

आमादस्य मासस्य बहुलपक्ष-कृष्णपक्षेऽहोरात्रं पतति, तथा माहपद्मबहुलपक्षे कानि कश्चद्वहुलपक्षे पौषबहुलपक्षे फग्गुलबहुलपक्षे वैशाखबहुलपक्षे चाहोरात्राणि पतन्ति । 'आमरसं' अहोरात्रं न च त्रहोरात्रं; एतां त्रयणि पौरुष्या न्यूनता वेदितव्या, अस्याऽर्धस्य ज्ञापनार्थमिदमुक्तम् ।

एवं तत्तत्पौरुष्याः प्रमाणमुत्पन्नं, या तु पुनश्चरम-पौरुषी सा कियम्माणा भवतीत्यतस्तत्त्वप्रति-

पादनायाऽह—

जेठामूले आमा-दसावणे छ्हिं उहुलेहिं पडिलहा ।

अट्टहिं बीअत्तिपम्मि य, तइए दस अट्टहिं चउत्थे ॥ २८६ ॥

उपश्रुत्वा मासे तथाऽऽषाढाश्रये पञ्चमिरङ्गुलैर्यावद्धाऽपि पौरुषी न पूर्यते तावच्चरमपौरुषी भवति । (अट्टहिं बीअत्तिपम्मि लि) आढपदं आश्वयुजे कान्तिके चा-ऽस्मिन् द्वितीयत्रिकेऽष्टमिरङ्गुलैर्यावद्धाए पौरुषी न पूर्यते तावच्चरमपौरुषी भवति । (तइए दस लि) मार्गशिरे पौषे माघे च एतस्मिन् तृतीयत्रिके दशमिरङ्गुलैर्यावद्धाऽपि पौरुषी न पूर्यते तावच्चरमपौरुषी भवति । (अट्टहिं चउत्थे लि) फाल्गुने चैत्रे वैशाखे च अस्मिन् अतृतीयत्रिकेऽष्टमिरङ्गुलैर्यावद्धाए पौरुषी तावच्चरमपौरुषी भवति ॥ आध० ।

पोरिसीपञ्चकलाण-पौरुषीप्रत्याख्यान-न० । प्रथमपौरुष्यां चतुर्विधाऽऽहारप्रत्याख्याने, तत्प्रत्याख्याने षड् आकाराः । प्रथ० ६ आर ।

नमु (का) कारपोरिसीए, पुरिमहेगासणेमठाणे य ।

आर्यावलि ऽषष्ठे, चरपे य आभिगमंहिण्ण ॥ १५६७ ॥

दो छख सत्थ अट्ट, सत्थ पंच छख पाणम्मि ।

चउ पंच अट्ट नवपं, पचेयं पिहए नवए ॥ १५६८ ॥

दोच्चैव नमुकारं, आगारा छख पोरिसीए उ ।

सत्तेव य पुरिमहे, एधासण्णम्मि अट्टेव ॥ १५६९ ॥

सत्तेगट्ठाणस्स उ, अट्टेवाधेविणम्मि आगारा ।

पंचेव अभल्ले, छपाणे चरिमि चत्तारि ॥ १६०० ॥

पंच चउरां अभिगमहि, निर्वीए अट्ट नव य आगारा ।

अप्पाउराण पंचउ, हवति सेसेसु चत्तारि ॥ १६०१ ॥ आर० ।

('आमां माधानामर्थः 'पञ्चकलाण' शब्दे ऽस्मिन्नेव भागे १०४ पृष्ठे गतः ।) षट् चेति पौरुष्यां तु, इह च पौरुषी नाम—प्रत्याख्यानिर्दिष्टः, तस्यां षट् आकारा भवन्ति ।

इह चंदं सूत्रम्—

पोरिसिं पञ्चकलाति, उगते मूरे चउत्थिं पि आहारं असणं पाणं स्वाइमं साइमं अस्सुत्थं ऽणाभोगेणं सहसागारेणं पच्छअकालेणं दिसामोहेणं साधुवयेणं सव्वसमा-डिवत्तिपागारेणं वांसिरइ ।

अनाभोगसहसाकारसंगतिः पूर्ववत्, प्रच्छअकालाऽऽदीनां त्वदं स्वकल्पम्—“पच्छात्तां दिसा उ रएण रेणुणा पव्वएण वा अणुएण वा अंतरिते सूरौ ण शैलति, पोरिसी पुण्ण-त्ति कान्ते पारितं, पच्छा तातं, तांहे ठाइतव्वं ण भयं, जति भुजति तो भयं, एवं सव्वेहि वि, दिसामोहेण कस्सइ पुरि-सरस कडिहं वं खंत दिसामोहा भवति, सो पुरिमं पच्छिम्हं विसं जाण्णि, एवं सो दिसामोहेण अइरुग्गं पि सूरं दट्ठं उस्सुरीनूतं तं मएणत्ति, तांति ठाति, साधुणं भयांत—उ-ग्घाढ पोदभी ताव सो पाज्जिमतो, पारिसा भिण्णति, अन्नी वा भिण्ण, तेणं से भुजंतस्स कहितं ण पुरितं ति, तांहे ठाइतव्वं, समाधी णाम तेण य पोरिसी पञ्चकलाता, आ-सुकारितं च दुक्खं ज्ञातं अणुएण वा, तांहे तस्स एसम-खाण्णिमित्तं पारावज्जति आसहं वा दिज्जति, एत्थंतरा तांति तहेव विवेगां ।” सत्तेव च पुरिमादं—पुरिमादं प्रथमप्रहरदय-कालावधिप्रत्याख्यानं गृह्यत, तत्र सप्त आकारा भवन्ति । इह च इदं सूत्रम्—सूर उगते' इत्यादि, षट्कारा गतायां, नवरं महत्तराकारः सप्तमः, असावर्षि सर्वोत्तरगुणप्रत्या-ख्यानं साकारं कृताधिकारं अत्रैव व्याख्यात इति न प्रत-न्यते । आर० ६ अ० । ध० । पञ्चा० । ल० प्र० ।

“पोरिसिं पञ्चकलाह” इत्यादि आश्वयुजपक्षाध्वयनसूत्रार्थे एवमपि व्याख्यातः—

पुरुषः प्रमाणमस्याः सा पौरुषी ज्ञाया, तत्प्रमितः काशोऽपि पौरुषी, प्रहर इत्यर्थः । तां प्रत्याख्याति । अत्र च “कालाध्वनो-रत्यन्तसंयोगे” ॥२३॥ इति द्वितीया । ततः पौरुषी यावत् प्रत्याख्याने करोतीत्यर्थः । एवमन्यत्राऽपि, कथं चतुर्विध-मप्याहारमशनाऽऽदिकं व्युत्पन्नतीति? अत्र्यत्रानामोमाऽऽ-द्याकारभ्यस्तत्रानाभोगसहसाकारौ पूर्ववद्व्यप प्रच्छअकाला-त्तु दिक्कामोहात् साधुवचनात्, सव्वसमाधिप्रत्ययाकारा-च्च । प्रच्छअकालं च कालस्य घनतरघनघनपटलेन विष्कु-रद्वजसा गुरुनगिरिणा आनरितत्वात् दिशाकरो न दृश्यते, तत्र पौरुषी पूर्णा ज्ञाया भुजानस्यापूर्णायापि पौद-र्यां न भङ्गः, ज्ञाया तु अद्वैतिकाऽपि तथैव स्थातव्यं

यावत्पौरुषी पूर्णा भवति, पूर्णायां ततः परं भोक्तव्यम् । अपूर्णां पौरुषीति तु ज्ञाने तु भुञ्जानस्य भङ्ग एवेति । विगमो हस्तु यदा पूर्णमपि पश्चिममिति जानाति तदाऽपूर्णायामपि पौरुष्यं भुञ्जानस्य न भङ्गः । कथमपि मोक्षोपगमं तु पूर्वं यदर्थभुञ्जनापि स्थातव्यम्, अन्यथा तु भङ्ग एवेति । तथा साधुवचनम्—“उद्धाटा पौरुषी” इत्यादिकं विश्वकारणं, तत् भुञ्जता भुञ्जानस्य न भङ्गो, भुञ्जानेन तु ज्ञाते अन्येन या केनापि निवेदिने पूर्वेवत् तथैव स्थातव्यम् । तथा कृतपौरुषीप्रत्याख्यानस्य सहसा संजाततीव्रशलाऽऽदिदुःखतया । समुत्पन्नयोरितरीद्रव्यानयोः सर्वथा निराशः सर्वसमाधिः, स एव प्रत्ययः कारणं, स एवाऽऽकारः प्रत्याख्यानपवादसंचलनप्रतिप्रत्ययाकारः । पौरुष्यामपूर्णायामप्यकस्मात् शलाऽऽदिद्रव्याद्यानुत्पन्नायां तदुपगमनायोषधयथाऽऽदिकं भुञ्जानस्य न प्रत्याख्यानभङ्ग इति भावः । येषांऽऽदिवा कृतपौरुषीप्रत्याख्यानोऽन्यस्याऽऽनुरस्य समाधिर्नामिका यदा अपूर्णायामपि पौरुष्यां भुङ्क्तं तदा न भङ्गः, अर्द्धभुक्तं त्वानुरस्य समाधौ मरणं चापेक्षे सति तथैव भोजनत्यागः । साद्धेयौरुषीप्रत्याख्यानं पौरुषीवहाच्यं, तस्य तन्मनस्यतत्त्वादिति । प्रथ० ६ द्वार । आह्वानां पौरुष्यादिप्रत्याख्यानं चतुर्विधाऽऽह्वारमेव भवति, अन्यथाऽपि वेत्यत्र “ निसिपोरिसिपुरिमिगा—सगुहसहाय दुनिवउहा ” इति भाष्यवचनात् द्विविधाऽऽह्वारं त्रिविधाऽऽह्वारं चतुर्विधाऽऽह्वारं वा कर्तुं कल्पते ॥३॥ ६० ३ प्रका० ।

पोरिसीमदल-पौरुषीमदल-न० । पुरुषः-शब्दकुः, पुरुषशरीरं वा, तस्माद्विशिष्टा पौरुषी । “ तत आगतः ” ॥ ४ ३ ३ ७४ ॥ इत्यत्र । आह चूर्णिकृत्—“ पुरिसो स्ति संज्ञः । ” न० । पुरुषः शब्दः शरीरं वा तस्माद्विशिष्टा पौरुषी । पा० । (अत्र विशेषणव्याख्यानम् “ पक्षिकमणु ” शब्दोऽस्मिन्नैव भागे ३०४ पृष्ठ गतम् ।)

पोरिसीय-पौरुषिक-न० । पुरुषः परिमाणमस्येति पौरुषिकम् । पुरुषपरिमिते, ज्ञा० १ श्रु० ६ अ० ।

पोरिवच-पौरवत्य-न० । पुरस्य पतिः पुरपतिः, तस्य कर्म पौरपत्यम् । सर्वेषामग्रेसरत्वे, जी० ३ प्रति० ४ अ० । पुरोवर्तिव, विपा० १ श्रु० १ अ० । स० । जं० । ज्ञा० । जी० । प्रज्ञा० । सर्वेषामात्मनोयानां मध्यंऽग्रेसरत्वे, आ० म० १ अ० । आ० । म० ।

पोल-पोल-न० । शुषिरे, पं० व० २ द्वार ।

पोलव-देशी-खीटनभूमौ, दे० ना० ६ वगे ६३ गाथा ।

पोलङ्गण-पोल्लणद-न० । प्रकवेण द्विर्विषाङ्गहने, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।

पोलमराय-पोलमराज-पुं० । काङ्कतीये नृपभेदे, ती० ४८ कल्प ।

पोलास-पोलास-न० । श्वेताम्यां नगर्यां सनामख्याते उद्याने, स्था० ७ डा० । “ पोलासं उजाग्रं, तस्य अज्जालाढा नाम आयरिया । ” उत्त० ४ अ० । आ० चू० । कल्प० ।

पोलासपुर-पोलासपुर-न० । पु० भेदे, यत्र सहालपुत्र आसीत् । “ पोलासपुरं ग्रामं शयरे, सहस्रवयणे उजाग्रे जियसन् राया, हाय थं पोलासपुरे शयरे सहालपुते ग्रामं कुम्भकरि । ”

आ० म० १ अ० । उपा० । आ० चू० । स्था० । अम० ।

पोलामाढ-पोलामाढ-न० । श्वेताम्बिकायां नगर्यां पोला-सोद्याने स्थनामख्याते वैश्ये, यत्राऽऽध्यापाढादयो व्याक्रिंता निह्नुवा ज्ञानाः । विश० ।

पोलिम-देशी-खेति०, दे० ना० ६ वगे ६२ गाथा ।

पोलिंदी-पोलिंदी-खी० । पुलिन्दस्मन्निधन्या ब्राह्म्या लि-पेभेदे, प्रश्न० १ आध० द्वार ।

पोलिया-पोलिका-खी० । बहुभित्तिलैनिष्पादितायाम्, आ० चान० १ श्रु० १ अ० ५ उ० । आव० ।

पोल्ल-पोल-त्रि० । रिक्तं, तं० । “ पोल्ले य मुट्टी जह स असारि, अयंतिव कृच्छकाद्येये य । राडाधणी वेधालपप्यासांसे, अम-गय हांर य जाणपसु ॥ ४२ ॥ ” उत्त० २० अ० ।

पोल्लगमुट्टि-पोल्लगमुट्टि-खी० । रिक्तमुट्टी, “ तं० । रिक्तमुट्टी विष बाललोमणिज्जात्रो ” (अत्रः) रिक्तमुष्टिवत्-पोल्ल-मुष्टिवत् बाललोमनीया अन्धकृजललोमनयाग्याः, बलक-चीरोतापसवत् । तं० ।

पोस-पोष-पुं० । भावे घञ्प्रत्ययः । पोषये, प्रथ० ६ द्वार । तदर्थितो वा पोषयतीति पोषः, तेन सेव्यमानेन पुष्यत इति पोषः, आत्मानं वा तेन पोषयतीति पोषः । मृगीपदे, नि० चू० ६ उ० ।

पोस-पुं० । पुन उत्सर्गे, पुनरि-पुरीयमुत्सृजति अनेनेति । अपानदेशे, जी० ३ प्रति० ४ अ० ।

पोष-पुं० । पुष्यनक्तयुक्तपूर्णप्रातःकां मासभेदे, स० २५ सम० । आ० म० । “ हेमन्तो पोस-मन्वसिरो । ” पा० १ ना० २०७ गाथा ।

पोसंत-पोषन्त-न० । ६ त० । मृगीपदस्य (याने) अप्रचरने प्राप्ते, नि० चू० ६ उ० ।

पोमण-पोपण-न । मरणं, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० २ उ० । प्रतिजागरणकरणं, सूत्र० १ श्रु० २ अ० १ उ० । अर्धदानाऽऽदिना सम्मानं, आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० । यवसाऽऽदिदानतः पुष्टीकरणं, प्रश्न० २ आध० द्वार ।

पोसन-न० । पुन उत्सर्गे इति आंतरादिति पोसनम् । अपाने, जं० २ वत्त० ।

पोसय-पोषक-त्रि० । रत्नक, पवयादिपोषके, प्रश्न० २ आध० द्वार । ये नितिरकुटुम्बमूत्रान् पोषयन्ति । व्य० २ उ० । स्था० । पं० चू० ।

पोसक-पुं० । पात्री, वृ० ४ उ० ।

पोसवत्य-पोषवस्त्र-न० । कामं पुष्यतीति पोषं, कामोत्पादकारि शोभनामित्यर्थः । तत्र तत् वस्त्रं च । मनोहरवस्त्रं, “ अभिकञ्जं पोसवत्यं परिहिंति । ” तद्वर्माणमनवरतं तेन शिथिलाऽऽदिव्यपदेशेन परिदूयति स्वाभिप्रायमावेदयत्यः साधुप्रनारण्यं परिधानं शिथिलीकृत्य पुनर्निबन्धयति (श्रियः) सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० ।

पोसह-पोष-पुं० । पोषं-पुष्टिं प्रकामा धर्मस्य धत्ते करोतीति

पोषचः । अष्टमीचतुर्दशीपूर्णिमास्यमावास्यापर्वदिनानुष्ठेये प्र-
तविशेषे, च० २ अथि० । सूत्र० । ब्रा० । स्वा० । श्री० ।
प्र० । तं० । दश० । अत्रु० । म० । स० । पञ्चा० । दशा० ।

विधिचूत्रम्—

पोसहोतवासे चउजिहे पञ्चते । तं जहा—आहारपोसहे,
सरीरसकारपोसहे, बंधचेरपोसहे, अष्टावारपोसहे (??)
इह पौषचशब्दा कृत्वा पर्वेत्तु धत्तेत, पवाणिं चाष्टस्या-
दितिथयः, पूरणात्पर्वे, धर्मोपचयहेतुत्वादितिथयः, पौषच उ-
पवसने पौषचोपवासः नियमविशेषमिधानं वेदं पौषचोप-
वास इति । अयं च पौषचोपवासश्चतुर्विधः प्रकृतः । तद्य-
था—आहारपौषचः, आहारः प्रतीतस्तद्विषयस्तत्प्रमितं पौ-
षच आहारपौषचः, आहारनिमित्तं धर्मपूर्णं पवांन भावना ।
पवं शरीरसत्कारपौषचः, अन्नवैयर्थ्यपौषचः, अन्न चरणी-
यं चयम्, “अन्नो यत्” ॥ ३ । १ । ६३ ॥ इत्यस्मादधिकारा-
त् “गदमदचरयमन्नानुपमर्गे” ॥ ३ । १ । १०० ॥ इति यत् ।
अन्न—कुशलानुष्ठानम् । पयोऽन्नम्—प्रसा वेदा प्रसा तपो, प्रसा
ज्ञानं च शाश्वतम् ॥ “प्रसा च तर्क्यं चाति सामानः, शृणुं
सृजयत् । तथा अस्यापारपौषचः । “एष्य पुण्य भावयौ इ-
मा—आहारापोसहो दुहिदो—देस्ये, सव्ये वा । देस्य अनुया-
चिगतौ आर्यविले या एकसि वा दो वा, सव्ये चउजिहो वि-
आहारो अहारच पचचत्वाधो, सरीरसकारपोसहो—रदा-
णुवद्वहणवन्नयविलेवणुपुंरुगंधनं बोलान् चत्वाभरणान् य
पितृव्यागं वा, सो वि देस्ये—देस्ये, सव्ये वा । देस्य अनुया-
सकारं करेमि, अमुगं न करेमि ति । सव्ये अहोरात्रं बंधचेर-
पोसहो देस्ये सव्ये य, देसे दिवा रसि वा एकसि दो वा-
चरे ति, सव्ये अहोरात्रं बंधचारी भवति, अष्टावारं पो-
सहो दुविहो—देस्ये सव्ये य, देसे अनुगं वावारं न करेमि,
सव्ये सयलवावारं हलसगदधरपरकमादीनां न करेति, एष्य
जो देस्येसहं करेह सामार्यं करेह वा न वा, जो सव्य-
पोसहं करेह सो नियमा कपसामाह्रां, जदि न करेति तो
नियमा र्विच्छाति, तं कर्हि १, चरपघरं साहुमूलं वा घरे वा
शोसहसालाए वा उम्मुकमणि सुवशो पदंनो पोस्यं वा वायं-
तो धम्मसुत्तं आयद, जहाए साहुगुण्ण अह असमयो
अंशमगो चारंते विमासा । “आव० ६ अ० ॥

संपूर्णो विधिः पौषचस्य—

आहारतनुसरकारा—अन्नपावयकर्मज्ञानम् ।

त्यागः पर्वचतुष्टयां, तद्विदुः पौषचव्रतम् ॥ ३६ ॥

पर्वचतुष्टयी—अष्टमीचतुर्दशीपूर्णिमाउमावास्यालक्ष्मी, त-
स्याम्, आहारः प्रतीति, तनुसरकारः—स्नानोद्घातनवर्णकवि-
श्लेषपुण्यगन्धविशिष्टवस्त्राऽऽदिः, अन्न—भैषुनं, सावयकर्म-
कृतिवाणिज्याऽऽदि, एतेषां यस्यागस्तपौषचव्रतं विदुर्जिना
इत्यन्वयः । यतः सूत्रम्—“पोसहोवासे चउजिहे पञ्चते । तं
जहा—आहारपोसहे, सरीरसकारपोसहे, बंधचेरपोसहे, अष्टा-
वारपोसहे (११आव०६अ०) ।” ति । तत्र पौष—पुष्टि प्रकामाजर्म-
स्य चते इति पौषचः, सव्यं व्रतं पौषचव्रतमितिथयो, पौषचो-
पवास इत्यनुच्यते, तथाहि—पौषच उक्तनिर्बन्धोऽवयवमष्ट-
म्यादिपर्वदिनानुष्ठेयो प्रतविशेषस्तेनोपवसन्म—अवस्थानं

पौषचोपवासः, अष्टवा—पौषचः अष्टम्यादिवर्षदिवसः उपति
सह उपावृत्तदोषस्य सतो गुणैराहारपरिहाराऽऽदिकैर्पर्वे, स
उपवासः । यद्योक्तम्—“उपावृत्तस्य दोषेभ्यः, सम्यग्वासो गुणैः
सह । उपवासः स विज्ञेया, न शरीरविशोषणम् ॥ १ ॥” इति ।
ततः पौषचेषूपवासः पौषचोपवासः, आवश्यककृत्वाविधेः
व्याख्यानत्वात्, तथाहि—“इह पौषचशब्दो कृत्वा पर्वेत्तु
वर्त्तते, पवाणिं चाष्टस्यादितिथयः, पूरणात्पर्वे, धर्मोपचयहेतु-
त्वादितिथयः, पौषचेषूपवसने पौषचोपवासः—नियमावश्यामि-
धानं वेदमिति ॥” इयं च व्युत्पत्तिरवः प्रवृत्तिरस्येव शब्दस्या-
ऽऽहाराऽऽदितुक्कवर्जनेषु समवायाकृत्वौ श्री भोजनदेवस्वर-
मिरचमेव व्याख्यानत्वात् । पौषचश्च आहारः शरीरसत्कार-
प्रसावयोऽऽव्यापारधर्मदोषचतुर्जा, एकैकोऽपि देशसर्व-
भेदाद् द्विविधोऽष्टा, तत्राऽऽहोरात्रोपवासो—देशतो विधायित-
विकृतविकृतिगवात्मस्य वा सकृदेव द्विरव वा भोजन-
मिति, सर्वतस्तु चतुर्विधस्याहारादव्याहारात् भोजन-
स्याख्यानं १, शरीरसत्कारोपवासो—देशतः शरीरसत्कारस्यै-
कतस्याकरणं, सर्वतस्तु सर्वस्याऽपि तस्याकरणं २, आ-
हारव्यपौषचोऽपि देशतो द्विवैव रात्रावेव सकृदेव द्विरव वा
स्त्रीसेवां मुक्या प्रसाव्यकरणं, सर्वतस्तु अहोरात्रं यावत्
प्रसाव्यपालनं ३, कु (अ) व्यापारोपचयस्तु देशत एक-
तरस्य कस्याऽपि कुत्यापारस्याकरणं, सर्वतस्तु सर्वेषां
कृषिसत्त्वामिज्ययाष्टपादपशुहृकर्मोन्नामकरणम् ४ । इह
अ देशतः कुत्यापारनिषेधं सामायिकं करोति वा न वा, स-
र्वतस्तु कुत्यापारनिषेधे नियमाकरोति सामायिकम्, अक-
रणे तु नक्तनेन घट्यते, सर्वतः पौषचव्रतं च वैत्यगृहे वा
साधुमूले वा गृहे वा पौषचशालायां वा त्यक्तमणिसुवर्णा-
ऽऽयलक्ष्मो व्यापगतमालाविलेपनवर्णकः परिहृतप्रहरणः प्र-
तिपद्यते, तत्र च कृते पठति, पुस्तकं वाचयति, ध-
र्मध्यानं ध्यायति, यथा एताम् साधुगुणान्हं मन्त्रमाश्रितं
न समर्थो धारयितुमिति आवश्यककृत्वावश्यकप्रकृति-
गुणप्राप्तौ विधिः । योगशास्त्रवृत्तौ त्वयमधिकः । तथाहि—
“यथाहाराशरीरसत्कारप्रसाव्योपवासचतुष्टयापारोपवास-
व्यवधानानामोमेनेत्याचारोच्चारणपूर्वकं प्रतिपद्यते, तदा
सामायिकमिति साध्यं भवति, रघुन्यायोपवासप्रत्याख्या-
नस्य, स्वमस्यावच सामायिकव्रतस्येति । तथा पौषचव-
ताऽपि सावयस्यापारो न कार्य एव, ततः सामायिकम्
कुर्वन्तस्त्वामाह व्रतर्तानि, यदि पुनः सामाचारविशिष्टात्
सामायिकमिव द्विविधं विधिधेनेत्येवं पौषचं प्रतिपद्यते,
तदा सामायिकार्थस्य पौषचनेव गतत्वाच्च सामायिकमत्य-
न्तं फलवत्, यदि परं पौषचसामायिकलक्षणं व्रतव्यं प्र-
तिपद्ये मयेत्यभिप्रायारक्तवदिति ।” एतेषां चाऽऽहाराऽऽदि-
पञ्चानां चतुर्णां देशसर्वविशेषानामेककवादिसंयोगाद्वा अशी-
तिषेष्ठा भवति । तथाहि—एककसंयोगाः प्रागृक्ता एवाही ।
त्रिकसंयोगाः यद् एकैकस्मिन्न त्रिकयोगे—देस्ये देस्ये १ देसे
सव्ये २ सव्ये देसे ३ सव्ये सव्ये ४ एवं चत्वारश्चत्वारो
भङ्गा भवन्ति, सर्वे चतुर्विंशतिः २४ । त्रिकयोगाश्चत्वारो
भवन्ति, एकैकस्मिन्न त्रिकयोगे देशसंयोगे—देस्ये देसे
देसे १ देसे देसे सव्ये २ देसे सव्ये देसे ३ देसे सव्ये
सव्ये देसे देसे ४ सव्ये देसे सव्ये देसे सव्ये देसे ५ सव्ये
देसे देसे देसे ६ सव्ये देसे देसे ७ सव्ये देसे देसे ८ सव्ये

सव्यं सव्यं ८ एवमष्टावष्टौ भवन्ति, सर्वे द्वात्रिंशत् ३२ । चतु-
ष्कयोगो एकः, तत्र देशसर्वाण्युक्ता यादृश १६ भङ्गाः—देसं
देसं देसं देसं १ देसं देसं देसं सव्यं २ देसं देसं सव्यं देसं ३
देसं देसं सव्यं सव्यं ४ देसं सव्यं देसं देसं ५ देसं सव्यं देसं
सव्यं ६ देसं सव्यं सव्यं देसं ७ देसं सव्यं सव्यं सव्यं ८ सव्यं
देसं देसं देसं ९ सव्यं देसं देसं सव्यं १० सव्यं देसं सव्यं
देसं ११ सव्यं देसं सव्यं सव्यं १२ सव्यं सव्यं देसं देसं १३
सव्यं सव्यं देसं सव्यं १४ सव्यं सव्यं सव्यं देसं १५ सव्यं
सव्यं सव्यं सव्यं १६ एवं सर्वेषां मौलने ८० अशीतिभङ्गाः स्युः
स्थापना यन्त्राणां चर्माना—

एतेषां मध्ये पूर्वाऽऽचार्यपरम्परया समाचारीविशेषणा-
ऽऽहारपापञ्च एव देशसर्वेशान् द्विधाऽपि सप्रति कि-
यते, निरवधाऽऽहारस्य सामायिकं सहाविरोधदर्शनात् ।

पोषधस्याऽशीतिभङ्गवर्णना—

एकसंयोगो देशतः ४—आ० पो० दे० १, स० पो० दे० २, बं
पो० दे० ३ । एकभङ्गाः सर्वतः ४—आ० पो० स० ५, स०
पो० स० ६, बं पो० स० ७ । सर्वसामायिकजनवता साधु-
ना—अ० पो० दे० ४, अ० पो० स० ८ । उपधाननवावाहिआ-
वर्णनायाऽहारप्रहणात्, शेषाख्यः पोषधाः सर्वत एवो-
क्तव्यम्, देशतस्तैः प्रायः सामायिकस्य विरोधान्, यतः
सामायिक—आहारशरीरयोगे ४—आ० पो० दे० स० पो०
दे० १, आ० पो० दे० स० पो० स० २, आ० पो० स० स०
पो० दे० ३, आ० पो० स० स० पो० स० ४ । आहारब्रह्मयोगे-
आ० पो० दे० बं पो० दे० ५, अ० पो० दे० बं पो० स० ६,
आ० पो० स० बं पो० दे० ७, आ० पो० स० बं पो० स० ८ ।
आहारव्यापारयोगे ४—आ० पो० दे० स० पो० दे० १, आ०
पो० दे० अ० पो० स० १०, आ० पो० स० अ० पो० दे० ११,
आ० पो० स० अ० पो० स० १२ । शरीरब्रह्मयोगे ४—स० पो०
दे० बं पो० दे० १३, स० पो० दे० बं पो० स० १४, स०
पो० स० बं पो० दे० १५, स० पो० स० बं पो० स० १६ ।
शरीरव्यापारयोगे ४—स० पो० दे० अ० पो० दे० १७, स०
पो० दे० अ० पो० स० १८, स० पो० स० अ० पो० दे० १९,
स० पो० स० अ० पो० स० २० । ब्रह्माव्यापारयोगे ४—बं
पो० दे० अ० पो० दे० २१, बं पो० दे० अ० पो० स० २२,
बं पो० स० अ० पो० दे० २३, बं पो० स० अ० पो० स०
२४ । आहाराऽऽदिचतुर्णां त्रिकयोगो भङ्गाः ४ । तत्रैकैकस्मिन्-
दे० दे० दे० इत्याद्यष्टयोजने ३२ । आहारशरीरब्रह्मयोगिकस्य
दे० दे० दे० इत्यादियोगेऽष्टौ—आ० पो० दे० स० पो० दे० बं
पो० स० १, आ० पो० दे० स० पो० दे० बं पो० स० २,
आ० पो० दे० स० पो० स० बं पो० दे० ३, आ० पो० दे०
स० पो० स० बं पो० स० ४, आ० पो० स० स० पो० दे०
बं पो० दे० ५, अ० पो० स० स० पो० दे० बं पो० स० ६,
आ० पो० स० स० पो० स० बं पो० दे० ७, आ० पो० स०
स० पो० स० बं पो० स० ८ । आहारशरीरव्यापारयोगिक-
स्य दे० दे० दे० इत्यादियोगेऽष्टौ यथा—आ० पो० दे० स०
पो० दे० अ० पो० दे० ९, आ० पो० दे० स० पो० दे० अ०
पो० स० १०, आ० पो० दे० स० पो० स० अ० पो० दे० ११,

आ० पो० दे० स० पो० स० अ० पो० स० १२, आ० पो० स०
स० पो० दे० अ० पो० दे० १३, आ० पो० स० स० पो० दे० अ०
पो० स० १४, आ० पो० स० स० पो० स० अ० पो० दे० १५,
आ० पो० स० स० पो० स० अ० पो० स० १६ । 'सावज्ञं ज्ञां
पञ्चकस्माभि' इत्युक्तव्ये, शरीरसंस्काराऽऽदित्रये तु प्रा-
यः सावधानं योगः स्यादिव, निरवधद्वैतसंस्कारव्यापारवधि-
विभूषाऽऽदिलोभनिमित्तत्वेन सामायिकं निषिद्धाविव, आ-
हारस्य त्वम्यथा शक्त्याभावे धर्माऽनुष्ठाननिर्वाहार्थं साधु-
वद्व्यासकस्याप्यनुमनस्यात् । उक्तं चाऽऽवश्यकवृत्तौ आहार-
ब्रह्माव्यापारयोगिकस्य दे० दे० दे० इत्यादियोगेऽष्टौ यथा-
आ० पो० दे० बं पो० दे० अ० पो० दे० १७, आ० पो० दे०
बं पो० दे० अ० पो० स० १८, आ० पो० दे० बं पो० स०
अ० पो० दे० १९, आ० पो० दे० बं पो० स० अ० पो० स०
२०, आ० पो० स० बं पो० दे० अ० पो० दे० २१, आ० पो०
स० बं पो० दे० अ० पो० स० २२, आ० पो० स० बं पो०
स० अ० पो० दे० २३, आ० पो० स० बं पो० स० अ० पो०
स० २४ । शरीरब्रह्माव्यापारयोगिकस्य पूर्ववत् अष्ट भङ्गाः—
स० पो० दे० बं पो० दे० अ० पो० दे० २५, स० पो०
दे० बं पो० दे० अ० पो० स० २६, स० पो० दे० बं
पो० स० अ० पो० दे० २७, स० पो० दे० बं पो० स० अ०
पो० स० २८, स० पो० स० बं पो० दे० अ० पो० दे० २९,
स० पो० स० बं पो० दे० अ० पो० स० ३०, स० पो०
स० बं पो० स० अ० पो० दे० ३१, स० पो० स० बं पो०
स० अ० पो० स० ३२ । चतुःसर्वयोगिकस्य दे० दे० दे० इ-
त्यादियोगे १६ भङ्गाः—आ० पो० दे० स० पो० दे० बं पो०
दे० अ० पो० दे० १, आ० पो० दे० स० पो० दे० बं पो०
दे० अ० पो० स० २, आ० पो० दे० स० पो० दे० बं पो०
दे० अ० पो० स० ३, आ० पो० दे० स० पो० दे० बं पो०
स० अ० पो० स० ४, आ० पो० दे० स० पो० स० बं
पो० दे० अ० पो० दे० ५, आ० पो० दे० स० पो० स० बं
पो० दे० अ० पो० स० ६, आ० पो० दे० स० पो० स० बं
पो० स० अ० पो० दे० ७, आ० पो० दे० स० पो० स० बं
पो० दे० अ० पो० दे० ८, आ० पो० स० स० पो० दे० बं
पो० दे० अ० पो० स० १०, आ० पो० स० स० पो० दे० बं
पो० स० अ० पो० दे० ११, आ० पो० स० स० पो० स० बं
पो० स० अ० पो० स० १२, आ० पो० स० स० पो० स०
बं पो० दे० अ० पो० दे० १३, आ० पो० स० स० पो०
स० बं पो० दे० अ० पो० स० १४, आ० पो० स०
स० पो० स० बं पो० स० अ० पो० दे० १५, आ० पो०
स० स० पो० स० बं पो० स० अ० पो० स० १६ ।

पोषधनाधिकारं तु " न सन्निधौ क्रिया, तयो
अ ज वसन्निधौ समामिषं । देसावामासिषं, जुतो सा-
माषणं वा ॥ १ ॥ " निशेधमाधेऽप्युक्तं पोषधनामा-
धिन्य " उद्धृकडं पि सां भुञ्ज " इति, व्युत्पत्तिं च " जं
च उद्धृकडं न कडसामाधेऽपि भुञ्ज " इति ।
इदं च पोषधनाहितसामायिकापेक्षयैव संभाव्यते, केवलसामा-
यिकं तु मुहुर्सेवात्राजानत्वेन पूर्वाऽऽचार्यपरम्परयाऽऽदिताऽऽहा-

रप्रहरणस्याक्रियमाणत्वात्, आधिकप्रतिक्रियामुत्पन्नार्थव्यु-
क्तम्—“ जइ देसओ आहारपोसहिओ तो भत्तपाणस्स
गुलस्सकं पाराविता आहारिस्सं करिता ईरिआसमि-
इए गंतुं चरे हरियावहिअं पडिक्कमए, आगमणालोअणं च
करेइ, चएए वदेइ तओ संडासवं पमज्जिता पाउंछणं निसी-
अइ, भायणं पमज्जइ, अहोसिए अ भोअणं पारेवेसिए पंच
मंगलमुच्चारेइ, सरेइ पचक्कलाणं, तओ वयणं पमज्जिता-
“ असुरसुरं अचक्कवं, अहुअमबिलंविअं अपरिसाहिं ।

मखवयणकायपुत्तो, भुंजइ साहुं व्व उवउत्तो ॥ १ ॥” जाया-
मायाए भुञ्जा फासुअज्जेण मुहसुहिं काउं नवकारस-
रणेण उट्ठाइ, देवे वंदइ, वंदयणं दाउं संवरणं काउण पुणो
वि पोसहसालाए गंतुं सज्जायंतो बिट्ठइ ” ति । अतो दे-
शपथेव सामायिकसङ्गावे यथाक्लियं चना भोजनमगमा-
नुमनंमथ हरयते । पोंचप्रप्रदणपालमपारणुविस्सवयम्-
“ इह जम्मि विणे सावओ पोसहं लेइ, तम्मि विणं घरवावा-
वांजिअ पोसहसालाए गणियपोसहजुगुमचरणे पोसह-
साल साहुसमावे वा गच्छइ, तओ अंगपडिलेहणं करिय,
(अङ्गपडिलेखनाः पञ्चविंशतिः ।) तथैव “ पडिलेहणा ” शब्द-
ईस्समेव भागं ३४१ पृष्ठे “ दिट्ठिपडिलेह एमां ” इत्यादिमा-
थाभ्यां प्रतिपादिताः ।) उच्चारपासवणे थंडिलं पडिलेहिय,
(उच्चारप्रथमवर्णपरिहृतानां प्रतिलेखनाः पडिलेहणा)
शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३४८ पृष्ठे गता ।) गुलसमावे नव-
कारपुणं वा ठवणापरियं डावहत्ता, (‘ ठवणापरियं ’ शब्द-
चतुर्थभागे १६३३ पृष्ठे तत्स्थापनविधिमेतः) हरियं पडिक्कमि-
य खमासमणणे वंविण, पोसहमुहपतिं पडिलेहइ । तओ ख-
मासमणं दाउं उट्ठिओ भणइ-“ इच्छाकारेण संदिसहं भग-
वत् । पोसहं संदिसाविमि ” वीयखमासमणणे “ पोसहं डा-
मि ” ति भणिय नमुकारपुणं पोसहमुच्चारेइ ” करेमि
भंते । पोसहं आहारपोसहं सव्वओ देसओ वा, सरीरस-
कारपोसहं सव्वओ, बंभवेरपोसहं सव्वओ, अवावारयां-
सहं सव्वओ चउविंहे पोसहं डामि-आव अहोरत्तं
पज्जुवातामि, बुविहं तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं,
न करेमि न कारवेमि, तस्स भंते । पडिक्कममि निदामि
गहिहामि अण्णाणं वंसिरामि ” एवं पुत्तिपेहणपुणं ख-
मासमणदुणेण सामाहं करिय पुणो खमासमणदुणेण जइ
वरिसासो तओ कट्ठासणं सेमट्ठामेसु पाउंछणं सं-
दिसाविअ खमासमणदुणेण सज्जायं करेइ । तओ पडिक्क-
मणपुणं करिय खमासमणदुणेण बाहुवेलं संदिसाविअ ख-
मासमणपुणं पडिलेहणं करेमि ति भणिय, मुहपतिं पाउं-
छणं परिट्ठणं च पेहिय, साविआ ति पुण पुत्तिं पाउंछ-
णमुत्तरीयं कंजुगं साविणं च पेहिय, खमासमणं दाउं
मणइ-“ इच्छाकारि भगवत् । पडिलेहणा पडिलेहाउं तओ
इच्छंति भणिय, ठवणापरियं पेहिय, ठविय, खमासमणपु-
णं उवविहमुहपतिं पेहिय खमासमणदुणेण उवविं संदि-
साविअ वयकंबलाइ पडिलेहेइ, तओ पो-हसालं जयणाए
पमज्जिय, कज्जं वंदरिय, परिट्ठिय, हरियं पडिक्कमिय ग-
मणगमणमालोहय खमासमणपुणं मंडलीए साहुं व्व स-
ज्जायं करेइ, तओ पडइ कुम्ह पोरथयं वा पारइ-आव

पउणपोरिसी, तओ खमासमणपुणं पुत्तिं पेहिय तदेव स-
ज्जायइ-आव कालंवेला, जइ देवा वंदियव्वा हुंति, तो
आयस्सियापुणं वइयइरे देवे वंदइ, जइ पारइए तो प-
चक्कलाणं पुण खमासमणपुणं पुत्तिं पेहिय खमासमणं दा-
उं भणइ-“ पारावइ पोरिसी पुरिमहो वा कउआहारकओ
निहारकओ आसि, निवोयणं आयंथिलेणं एवासणेणं पा-
णादरेण वा आ काइ वेला नीए, तओ देवे वंदिय सज्जा-
यं करिय नियगिहे गंतुं जइ हयथयाओ बाहिं हो हरियं
पडिक्कमिय आगमणमालोहय अहासंभं अतिहिसंविभा-
गयं फासिय निव्वलं आणय उवविसिय इत्थे पाए भू-
हं च पडिलेहिला नमुकारं भणिय फासुयमरसदुट्ठो जिमे-
इ, पोसहसालाए वा पुव्वसंदिट्ठियसयणं हिं आणियं, गो-
भिक्षं हिंइइ । तओ पोसहसालाए गंतुं हरियं पडिक्कमिय
देवे वंदिय वंदणं दाउं तिहारस कउहारस वा पचक्कलाइ,
जइ सरीरविताए अट्ठो तो आवसितयं करिय साहुं व्व
उवउत्तो निज्जावे थंडिले गंतुं विहिणा उच्चारपासवणे वो-
सिरिय सोयं करिय पोसहसालाए आगंतुं हरियं पडिक्क-
मिय खमासमणपुणं भणइ-“ इच्छाकारेण संदिसहं भगव-
त् । गमणागमण आलोयउ इच्छं वसति हुंता आवसी
करी अवरदाक्खणं ति जाउउ वितालोअं करिय अणु-
जाणइ जस्सुगइ ति भणिय, संडासयं थंडिलं च पमज्जिअ,
उच्चारपासवणं वंसिरिय, निसीहियं करिय, पोसहसाला-
ए पविट्ठा, आवंतजंतेहिं जं वंडिअ जं विराहिअं तस्स
मिच्छामि तुक्कइ ” तओ सज्जायं करेति -आव पच्छिमप-
हरो, तओ खमासमणपुणं पडिलेहणं करेति, वीयखमासम-
णणे पोसहसालं पमज्जमि ति भणिय सावओ पुत्तिं पाउंछण-
गं पहिरणं च पेहेइ, साविआ पुण पुत्तिं पाउंछणं
साविअं कंजुगमुत्तरीयं च पेहेइ, तओ ठवणापरियं
च पेहिय, पोसहसालं पमज्जिय खमासमणपुणं उवविं
मुहपतिं पेहिय खमासमणेण मंडलीए आणुट्ठिओ
सज्जायं करिय वंदणं दाउं पचक्कलाणं करिय खमा-
समणदुणेण उवविं संदिसाविअ वयकंबले पडि-
लेहिय सज्जायं करेइ, जो पुण अमज्जटी सो स-
व्वावेहिअंते पहिरणं, साविआ पुण गोसि व्व उवविं प-
डिलेहेइ, कालंवेलाए पुण खमासमणपुणं सज्जाय अतो-
वहिं च बारस बारस काइउच्चारभूमिओ पेहेइ । यता-
“ बारस बारस तिअ अ, काइउच्चारकालभूमिओ ।
अतोवाहं ” अहिआसे, अणहिआसेण पडिलेहा ॥ १ ॥ ”

स्थापना-

बडी नीति संघारानहं समीपि-आगादे आसले उच्चारे पास-
वणे अणहियासे १, आगादे मज्जे उच्चारे पासवणे
अणहियासे २, आगादे दूरे उच्चारे पासवणे अणहिया-
से ३ । लघुनीति-आगादे आसले पासवणे अणहियासे १,
आगादे मज्जे पासवणे अणहियासे २, आगादे दूरे पा-
सवणे अणहियासे ३ । उपायय नां बार माहिं लहं आसमा-
आगादे आसले उच्चारे पासवणे अणहियासे १, आगादे
मज्जे उच्चारे पासवणे अणहियासे २, आगादे दूरे उच्चारे
पासवणे अणहियासे ३ । उपाययद्वार बाहिर लहं पासइ
आगादे आसले पासवणे अणहियासे १, आगादे मज्जे

अस्यातिचाराः—

तयाभेतरं च यं पोसहोववासस्स समणोवासएणं पंच
अइयारा जाणियत्वा न समपरियत्वा । तं जहा-
अप्पडिलेहियदुप्पडिलेहियसिज्जासंधारं ? अप्पमज्जियदु-
प्पमज्जियसिज्जासंधारं २, अप्पडिलेहियदुप्पडिलेहिय-
उच्चारपासवणभूमी ३, अप्पमज्जियदुप्पमज्जियउच्चारपा-
सवणभूमी ४ । पोसहोववासस्स सम्मं अणुणुपालयथा ।
उपा० १ अ० ।

(एषां पदानां व्याख्या स्वस्वस्थाने) प्रव० । अत्र हार-
विजयसूत्रं प्रांत प्रश्नाः—पापप्रवर्त्या नार्योऽप्येति दे-
वमुग्धगुणानां कुर्वन्तीति क्वात्ति ? अत्र नये शास्त्रांका
नीतिरिति बोध्यम् ॥ १० प्र० ॥ १० ३ प्रका० । अइस्य युद
पौषधोच्चारः—तथा धाजो गुरुमुखेन पौषधमुच्चारयति,
तथा गमनाऽऽगमने आलोचयति न धेने, अत्र यदि स्वयं पौ-
षधकरणाभ्यन्तरे गमनाऽऽगमने कृते भवत्तदा गुरुमुखेन
पौषधकरणाऽऽसरे न आलोचयति नात्ययेति ॥ ६ प्र० ॥ १०
३ प्रका० । तथा पौषधे शुक्लतासंस्कारिकं व्यापारयितुं
कल्पते, न येति ? तथा तंबोला भलियुं कल्पते, न वेति ?
तथा जेमनापकरणानि कथं गृह्यन्ते ? यत्स्वतः मुक्लानीतं
वस्तु कल्पते, न वेति ? अत्र शुक्लतासंस्कारिकं पौषधम-
ध्ये व्यापारयितुं कल्पते, तथा तंबोला लवङ्गकाष्ठिकाऽऽदि-
कः कारणे पौषधमध्ये भलियुं कल्पते, तथा मुक्लानीतं
लौपकरणानां शुद्धयमानानिषेधां ज्ञातो नास्तीति ॥ ११ प्र०
॥ १० ४ प्रका० । पौषधे उच्चारिते सामायािकोच्चारणम-
पौषधे उच्चारिते कः सावधव्यापारः स्थितो वर्तते यदर्थं
सामायािकोच्चार्यते, तथा पौषधे देशवकाशिकं ना-
च्चार्यते सामायािकोच्चार्यते, तत्र किं प्रयोजनम् ?
इति अत्र पौषधकरणाऽभ्यन्तरे यत्सामायािकमुच्चार्यते तत्स-
हजापतितनवममनाऽऽराधनार्थं, यत्पुनर्देशवकाशिकं न
क्रियते तत् पौषधिकां निरवयतया गमनाऽऽतो प्रवर्तते,
नेन तत्करणं किं प्रयोजनमिति, सामायािकमध्ये देशव-
काशिककरणं तु सामायािकं उच्चारणमिति धारितोऽपि त-
तः परं विरतिकरणार्थम् । इति ॥ २३ प्र० ॥ १० ४ प्रका० ।
पौषधिकस्य मस्तकबन्धाऽऽदि—पौषधिकः धाजो वस्त्रेण
मस्तकं बन्धयित्वा देशगृहमध्ये गत्वा देशवस्तुनं करोति
न वेति ? अत्र पौषधिकधाजस्य मुख्यवृत्त्या मस्तकब-
न्धनाधिकारो नास्ति, कारणे पुनः “फालोत्रो” इति प्र-
सिद्धवस्त्रेण बन्धनं देवगृहमध्ये देववस्तुनाऽऽदिक्रिययां क्रि-
यमाणयां छुटितं विलोक्यते, अग्रे विधेयो ज्ञातो नाऽ-
स्तीति ॥ २३ प्र० ॥ १० ४ प्रका० । तथा अत्यतीथीयः कश्चि-
दति तुयमस्तमुच्चारयति, तदा किं नन्दि विनाऽप्युच्चार्यते,
उत नन्दिस्सहितमेवेति अत्र अत्यतीथीयः कश्चित्तुयम-
मुच्चारयति तदा नन्दि विनाऽपि उच्चार्यते तदाऽप्यस्य नि-
षेधः कोऽपि ज्ञातो नास्तीति ॥ २६ प्र० । तथा पौषधिकधा-
जो यथाहारं गृह्णाति तथा तस्य जेमनानन्तरं वैत्यवन्-
नाकरखमन्तरा पानीयं पातुं शुद्ध्यति, न वा ? तथा स्वाभा-
विकउपधानवाहकधारमाऽहकपौषधिकः सन्धासमयप्र-

तिलेखनां केनानुक्रमेण करोतीति ? अत्र पौषधिकइस्य-
ऽऽहारप्रहृष्टानन्तरं वैत्यवन्तयां कृत्यामेव पानीयं पातुं
शुद्ध्यति, नाप्यथा, यतः पौषधमध्ये आइस्यऽपि बह्वी क्रि-
यारतिरेवमेव वदते, तथा आहारप्राहकपौषधिकः स-
न्धासमये प्रतिलेखनायां मुख्यविक्षां प्रतिलिख्य परिधाना-
शुकं पवित्र्य “पवित्रहृष्टा पवित्रहृष्टो” इत्यादिशं मार्गयित्वा
तत्स्थं च विधाय उपवि मुखपटीं प्रतिलिख्य स्वाध्यायं
कृत्वा वन्दनकृत्यं दत्त्वा प्रत्याख्यानं कृत्वा “उपवि
सदिसाधु उपवि पवित्रहृष्टो” इत्यादिशद्विकं लमाभ्रमणद्विकेन
मार्गयतीति सामाज्यां वर्तते, उपधानपौषधिकस्यायं वि-
शेषा—यत्पानीयपानानन्तरं गुरुपार्थे स्थापनाऽऽवापपार्थे
वा मुख्यविक्षां प्रतिलिख्य वन्दनकृत्यं दत्त्वा च प्रत्याख्यानं
करोति, न पुनः प्रतिलेखनासमये वन्दनकदानप्रत्या-
ख्यानं करोति अयमेवमन्तं तु ज्ञातं नास्तीति ॥ २७ प्र० । तथा
रात्रिपौषधिकः प्रवणोच्चारणसूत्रयोः कति मण्डलकानि
करोतीति ? अत्र रात्रिपौषधिकः प्रवणोच्चारणपिष्टापनभू-
म्यां धनुर्विशितमण्डलकानि करोति, द्वादश मध्ये द्वादश भ-
दिश्च, “वारस वारस तिष्ठि अ” इति वचनादाति ॥ ३८ प्र० ।
तथा यः संध्यायां रात्रिपौषधं करोति स तदुच्चारणानन्तरं
पानीयं पिबति, न वेति ? अत्र यः संध्यायां रात्रिपौषधं
करोति तस्याऽऽहुरपौषधः सधेन पयोचोच्यते, न देशन-
स्तेन दिवसपौषधो भवतु, मा वा, परं रात्रिपौषधकरणाभ्यन्तरे
स पानीयं न पिबतीति ॥ ३९ प्र० । तथा—त्रिविधाऽऽहा-
रप्रत्याख्याननिर्विकृतिकाराशनकद्वाशनकु कुतपु आइश-
कभक्तं शुद्ध्यति, न वेति ? अत्र निर्विकृताऽऽहुरत्रिविधा-
ऽऽहारप्रत्याख्यानेषु एकास्तेन आइशकभक्त्यानिषेधां ज्ञातो
नास्ति, संवसारं न गृह्णाति तदा वरमिति ॥ ४० प्र० । तथा
दिवसपौषधिकः सन्धासमये प्रतिलेखनां कृत्वा यदि रा-
त्रिपौषधं करोति तदा किं प्रतिलेखनादेशान् पुनरपि मार्ग-
यति ? उत प्रणामागितैरेव नैः शुद्ध्यतीति, अत्र प्रतिलेखना
देशाः पुनर्मागितया विलोक्यन्ते इति ॥ ४१ प्र० ॥ १० ४ प्रका० ।
पौषधे पाण्यम्—पौषधसामायािकयोर्ग्रहणानन्तरं तयोः
पारुषकालेऽप्राप्ते प्राहकशरीरं ज्ञामनायां किं विधेय-
मिति ? अत्र पौषधसामायािकयोः पारुषकालेऽप्राप्ते यदि
प्राहकस्य शरीरं ज्ञामना भवति, तदा समीपस्था अग्र-
वेलायां प्राप्तायां पारुषविधिं धारयन्ति, यावच्च न आ-
विनस्तावत् महतां विराधनां कर्तुं न दतीति संभाव्यते
इति ॥ ४३ प्र० ॥ १० ४ प्रका० ।

तथा—पौषधोच्चारणपाठ—“देसउ” इति पदमाहारपौषधे एव
वर्तते, न तु शरीरस्तकाराऽऽदौपौषधेषु, ततः स्वशरीरं
वैद्यावृत्तविलेपनाऽऽदेः करुणं कारापणं च कल्पते, न वेति
प्रश्ने, उत्तरम्—पौषधिकानां कारणमन्तरं स्वयं विलेपना-
ऽऽदि कर्तुं कारयितुं च न कल्पते, यद्यप्यः कश्चिद्भूषया क-
रोति तदा कल्पतेऽपीति ॥ ७० प्र० ॥ १० २ उल्ला० ।
तथा—पौषधप्राहणाय आर्यिका गुरोः पुरां गृहलिकां कु-
र्वन्ति, न वा, प्रवस्तवकादिति प्रश्ने, उत्तरम्—प्रवस्तव-
स्थाव शुद्ध्यतीति ॥ १६३ प्र० ॥ १० २ उल्ला० । तथा गणीनां
पुराः धाजाः आइश्च पौषधदेशं मार्गयन्ति, तदा गणय-
आदेशं ददति, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्—उपधानाऽऽदिविशेष-

क्रियां विना पौषधे कुर्वन्त आद्याः पौषधीनां गणय आदेशं न द-
दति, आद्याः पौषधस्मादेशं मार्गोपस्था पौषधाऽऽदि क्रियां कुर्व-
न्तीति वृद्धपरम्परास्मृतीति । ४६ प्र० । तिन० ३ उल्ला० । तथा
पौषधांश्च आद्याः प्रतिक्रयणं कृत्वा देवान् वन्दित्वा पञ्चा-
नौषधं करोति, तथा कृतपौषधः शुद्धयति न वेति प्रश्नः,
उत्तरम्—पौषधं पौषधेयत्वात् कृत्वा प्रतिक्रयणं च कृत्वा
देवान् वन्दन् इति विधिः, कालातिक्रमाऽऽदिकारणवशात्
पूर्वं देवान् वन्दित्वा पञ्चानौषधं गृह्णातीति । २५ प्र०
सेन० ३ उल्ला० । तथा पौषधवर्नां आद्यानां कर्तृणाऽऽदिभिः
कल्याणविपुलकपूजा पौषधवर्नानां आद्यानां च गृहलक्षणान्यु-
पह्नुनकाऽऽदि हरणं शुद्धयति, न वेति प्रश्नः, उत्तरम्—पौषधवर्ना-
नां आद्यानां कर्तृणाऽऽदिभिः कल्याणविपुलकपूजा न घटते, ब्र-
ह्मन्तव्यवसावत्, सुखागम्यतेऽपि तथाऽऽदृष्टत्वात्, एवं
पौषधवर्नानां आद्यानां गृहलक्षणान्युपह्नुनकाऽऽद्याधियापि हेत-
यिति । १७० प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा पौषधप्राणानन्तरं
स्त्वसितेन पौषधस्य दूषणं लगति, न वेति प्रश्नः, उत्तरम्—
पौषधस्य दूषणं न लगति, परं पर्वणिधिविधापना भवतीति
॥ २१६ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा देशावकाशिकं पौ-
षधस्थाने क्रियते, तत्र कः क्रियाविधिः ? । तथा देशावका-
शिकमप्येव पुञ्जान्नात्राऽऽदिकं सामायिकं कर्तुं कल्पते, न वेति
प्रश्नः, उत्तरम्—देशावकाशिकं "देसावगासिचं उद्योगपरि-
मोर्गं पचवक्त्राभि" इत्यादिवाऽऽचारविधित्वा स्वचिन्तित-
नुसारेण पुञ्जान्नात्राऽऽदिकं सामायिकं च क्रियते, न कश्चिद-
कामन इति । २२१ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा—पौषधे
परिते सामायिकपारणमुखवत्क्रियायां प्रतिलिख्यमानायां
पञ्चद्विगुणिते ज्ञाने स्तानि पौषधपारणं मुखवत्क्रिया पुनः
प्रतिलिखना विलोच्यते, न वेति प्रश्नः, उत्तरम्—पौषधः पुनः
पारितो विलोक्यते इति । २४९ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा—
"उम्मुकमुत्तण्णां" इत्यन्तानुसारेण पौषधमर्थं आद्या
नामाभरणमोचनमुक्लमस्ति, सोम्रन्तं तु ते पारिद्वयति, तत्कथमि-
ति प्रश्नः, उत्तरम्—उत्सर्गमार्गेण यदि सर्वव्यः पौषधं प्रतिप-
द्यते तदा तन्मोचनमेव युक्तं, विभूत्यानामाऽऽदिनिमित्तत्वेन
सामायिकं तयारवि निषिद्धत्वादिनि वचनात् यादं देशतः क-
रोति तदा तयारिधानमपि भवतीति । २६५ प्र० । सेन० ३
उल्ला० तथा—"मन्त्रपदाशो परशोऽजायद्विदस्वस्रं श्रोतो मुहु-
सो ताव विपद्" इति सामाचारिमध्यं विद्यते, तेन तृतीयया-
मादवाक्यं मध्याह्नपरतः रात्रिपौषधः कर्तुं कल्पते, न वेति प्र-
श्नः, उत्तरम्—मध्याह्नपरतः पौषधप्रणयं शुद्धयति, परं साप्र-
तीनयवृत्त्या प्रतिलिखनात् अत्रोचनं न कायेति, किं तु परत इति ।
३०२ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा घटिकाद्वयाऽऽदिशुपरा-
त्रिसमये पौषधं करोति कश्चित्, कश्चित्च वृक्षाद्भूतप्रति-
लेखनां कृत्वा तरकरोति, तयोर्मध्ये कः शास्त्राकृतिविधानं प्र-
श्नः, उत्तरम्—पञ्चात्यरात्रौ पौषधकालं पौषधविधानमिति
मौलोः विधिः, कालातिक्रमे तद्विधानं त्वापवादिकमिति । ३१२
प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा पौषधिकस्य भोजनाक्षराणि क-
स्मन्तीति प्रश्नः, उत्तरम्—पौषधपौषधस्य भोजनाक्षराणि पञ्चा-
शकृत्पूर्णां, आद्यप्रतिक्रमणस्य चूर्णपूर्वां व्यक्रान्तिं सन्ती-
ति । ३२७ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथा सिद्धान्तं "पांडपुण्यं
पोसहं पालमाये" इति पाठः, टीकायां प्रतिपूर्वमहाराजवि-

ति व्याख्याते, ततः केवलदिवसपौषधाक्षराणि क स्मन्ती-
ति प्रश्नः, उत्तरम्—उत्तराध्ययनस्य पञ्चाध्वयने—"अगारिस्ता-
माश्रमाह" एतद्वाद्याक्षरयुक्तसारेण प्रतिपूर्वपौषधकरणं प्रा-
थमिकं हेतयमिति । ३३६ । प्र० । पौषधिकः पट्टपाट्टकालिखनप्रति-
मा वासेन पूजयति, न वेति प्रश्नः, उत्तरम्—पौषधिकः कार्ष्णं
विना पट्टाऽऽदिकं न पूजयतीति हेतयमिति । ३४० प्र० । सेन० ३ उ-
ल्ला० । तथा—द्व्यदशवर्णपौषधवर्धनं आद्यानां प्रारम्भवासरे कि-
माचामासलं कार्यते, अथवा—एकाशनकं तथा भोजने चाऽऽशु-
काऽऽदिप्रदणं कल्पते, न वेति प्रश्नः उत्तरम्—आद्यानां द्वादशव-
र्णपौषधवर्धने यथाशक्ति पौषधं विधेयं, तथाऽऽदृष्टाकमत्तयं तु
कारणं विना न कल्पते इति । ३६८ प्र० । सेन० ३ उल्ला० ।
तथा—पौषधकारिणः आद्याः कियन्तां भुवं यावद्यानीति प्र-
श्नः, उत्तरम्—पौषधकारिणः आद्या इवामित्यादिना ध-
र्माद्यं यदर्थं ब्रजन्ति, न चात्र भूमागनियम इति । ३६५ प्र० ।
सेन० ३ उल्ला० । तथा—पौषधकं कर्तुं कामस्योपवासं कर्तुंका-
मस्य च रात्रौ सुखभक्तिकामत्तयं कल्पते, न वेति प्रश्नः, उ-
त्तरम्—पौषधोपवासं कर्तुं कामस्य आद्यस्य सुखवृत्त्या रात्रौ
सुखभक्तिकामत्तयं न कल्पते, यद्य तु सर्वथा तद्विना न
चलति, स प्रथमरात्रिप्रद्वयं यावत्कदाचित्सुखभक्तिकां भ-
क्त्याति, तथा पौषधस्योपवासस्य वा भङ्गो न भवति, अ-
तस्तु तत्कालानन्तरं भवत्यति, तदा भङ्गो भवतीति । ४४३ प्र० ।
सेन० ३ उल्ला० । अथ पाण्डनामागमरात्रिप्रदणमनुसरं च प-
था—अन्यप्रामादामस्य पौषधं लाभा पुनस्तत्र याति, न वेति
प्रश्नः, उत्तरम्—पौषधपरिविना याति, तत्र निषेधः ज्ञानो ना-
स्तीति । ४८८ प्र० । सेन० ३ उल्ला० । तथैकप्रद्वयदिवसप्रदना-
वतु पौषधप्रणयं शुद्धयति, न वेति प्रश्नः, उत्तरम्—प्रद्वय-
वसानतु पौषधप्रणयं न शुद्धयतीति परम्पराऽस्तीति । ४८४
प्र० । सेन० ३ उल्ला० । अथ देवार्गिसंयुक्तप्रश्नः, तदुत्तरं
च । यथा—य आद्या देवभक्तपौषधं गृहीत्वा पञ्चात्यप्यथायां
भाववृत्तौ यदा रात्रिपौषधं शुद्धति तथा पौषधमामायिकक-
रणानन्तरं "सज्जय कर्क", बहुवेले कर्तव्यं, उपधि पांडलेर्क" इ-
त्यादिशास्त्रमार्गेयान्ति, किं वा "सज्जय कर्क" इत्यनेन सरतीति
प्रश्नः, उत्तरम्—सज्जय कर्क" इत्यादिशामार्गेण सरति, बहुवे-
लादेशमार्गेण नियमम् ज्ञातो नान्ति, यतः स प्राप्तमार्गित-
ऽस्तीति बोध्यम् । ६० प्र० । सेन० ४ उल्ला० । तथा ज्ञानोत्स-
वकृतप्रश्नः तदुत्तरं च—यथा कश्चिपौषधिकआख्या शु-
रोरधेपौषधीचैत्यमन्दन्वलायापुण्यमगहस्मन्तोऽं कथयति, भ-
वेति प्रश्नः, उत्तरम्—पौषधकआद्या शुभेष्टप्रेषादौपौषध-
मन्दे उपसर्गहस्मन्तोऽं कथयतीति निषेधो ज्ञातो नान्ति, वृ-
द्धपरम्परायां प्रवृत्तयश्च दृश्यन्ते इति ८५ प्र० । सेन० ४
उल्ला० । तथा पौषधमध्यं सामायिकस्य चर्चलापकटु-
टिका वाच्यते, न वेति प्रश्नः, उत्तरम्—ना मनासि
वाच्यते, न तु वादस्वेण, सिद्धान्तालापकमिति त्वादिनि ।
१०१ प्र० । सेन० ४ उल्ला० । तथा—पौषधं सामायिकं च शु-
तहस्नाद्विधिगमनेन इयापथिकीं प्रतिक्रम्य गमनाऽऽगमनाऽऽ-
लोचनं क्रियते, न वेति प्रश्नः, उत्तरम्—पौषधमध्यं शुतहस्नाद्वि-
हिममनानन्तरमीयापथिकीं प्रतिक्रम्य गमनाऽऽगमनाऽऽलोच-
नविधिदृश्यते, सामाचार्यमार्गेण कथितमस्ति, सामायिकं कृश-
तहस्नाद्विधिगमनेन नोक्तमिति । ११३ प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।

तथा-आज्ञाः पौषधमध्ये साम्प्रयप्रतिखेनाः काजकाङ्करं क-
दा कुर्वन्तीति प्रश्नः उत्तरम्-आज्ञाः पौषधमध्ये साम्प्रय-
निलेखनादेशी मर्गयिविषा प्राञ्जुकं च रणकं च प्रतिख-
य येषां काजकाङ्करादा परिषाजकं परावृत्तं पाँडलहा प-
डिलहया हाश्रीं इत्यादेशमार्गेषु विषायं च काजकाङ्करं कु-
र्वन्तीति आज्ञविधिप्रमुखप्रश्नेषु प्राक्तमस्ति, पञ्चादुपविष्ट प्र-
तिनिलिख काजकं निष्कारय परिष्ठापयन्तीति परम्परान्वतीति ।
१५४ प्र० । लेख० ६ उल्ला० । अथ उपवीचरसंघटनप्रश्नः, न-
दुत्तरं च । यथा-शूद्रकलापदिने उपवीचरकं लामः पूजकरो-
येति प्रश्नः उत्तरम्-मुख्यवृत्त्या पौषधकरणं लामः पूजकरो-
मा, कारणाविशेष तु यथा प्रत्याये भवति तथा कारणं लाम ए-
व । यतो जितान्तरासेन पकान्तवादे भातो नान्तीति । १५१
प्र० । लेख० ६ उल्ला० ।

पांसहपदिमा-पौषप्रतिमा-स्त्री० । चतुरो मासाश्चतुःपद्यां
पर्वप्रतिमाऽनुष्ठानस्मरिणं पौषं पालयतीति । चतुर्धामुपा-
सकप्रतिमायाम्, ध० २ अ० १० । प्रश्न० ।

इह यद्वज्रं यत्स्थसौ तद्वज्र—

अप्यदिदृश्यलेहिय-सेज्जामंथारयाइ वज्जनि ।

सम्पन्नं च अणुपालय-माहाराऽऽदीप्त एयम् ॥ १६ ॥

अप्यङ्गि लि' पदायथेय पदसमुदायोपचारात्' अप्यङ्गि-
लेहिय लि 'इष्टम् । नतञ्चाप्रत्युपाङ्गितदुष्प्राप्त्युपलक्षणशब्दा-
संस्काराऽऽदि वज्रयति परिहरति । तत्राप्रत्युपलिनमनिरि-
ति, दुष्प्राप्त्युपलिनं तु निरिहति, शब्दा-श्रवणे, तदर्थः सं-
स्कारकः कम्बल्यादिखण्डम् । अथवा-शब्दा-वसांतः, सर्वा-
क्षीयश्रवणं वा, संस्कारकश्च ततो लघुतर इति । समा-
हारकश्चात् शब्दासंस्कारकः । आदिशब्दादिप्रमाजितदुष्प्रा-
प्त्युपलक्षणशब्दसंस्कारकमप्युपाङ्गितदुष्प्राप्त्युपलक्षाः प्रा-
प्त्युपलक्षणमपि जितदुष्प्राप्त्युपलक्षणं चारक्षव्यभूमिं वेति । स-
म्यग्रथागमं च अननुपलिनमनाराधनं भोजनाऽऽदीनुपधा-
ऽऽदिनि । आहाराऽऽदिविधिं सतस्याः पच्यतेत्यादाहारश-
रीरभस्कारप्रवृत्त्याप्युपाङ्गितदुष्प्राप्त्युपलक्षणम् । यत्तस्मिन्नि विषयेषु,
वज्रमनिरिति कृष्टमिति । तद्वदप्येष विषयप्रतिमा प्रत्या-
हाराऽभिप्रायानाऽप्यस्यादिपर्वतु उन्मय्युपौषधाऽनुपलानाक-
पांकर्यतश्चतुर्मासप्रमाणः भवति । इति गाथाऽर्थः ॥ १६ ॥
पञ्चा० १० विव००
पोमहवय-पौषधमृत-० । पौषय एव ततः पौषधमृतम् । पौ-
षधापवाप्तः, ७० ।

आहारतनुमत्कारा-ब्रह्मसावधकर्मणाम् ।

त्यागः पर्वचतुष्टयां, तद्विदः पांषत्रयतम॥३६॥ अ०१ अधि० ।

(अस्य व्याख्या 'पोसह' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ११३३ पृष्ठे गता ।)

पौषधस्तस्य विधिः । आहारशरीरमत्कारग्रहणवर्ज्यापारे,
आतुं ।

पोसहसाला-पौषशाला-श्री० । पौषधं-पर्वदिनामुत्तुनाम
उपवासाऽऽति, नश्य शाला गृध्रविशेषः पौषशाला । हा० १
अ० १ श्र० । पौषघाऽऽदिप्रत्यर्थे साधारणस्थाने, घ० । तथा
पौषशालायां आश्राऽऽदीनां पौषघाऽऽदिप्रत्यर्थे साधारण-
स्थानस्य निरवधमभिजित्नाऽऽदीनां स्थानविधानं सा व ध-

मिजनार्थं कारिता प्रयुणिता च निरवद्यत्वेन यथावसरं
साधूनामनुपाश्रयत्वेन प्रदेया, तद्दानस्य महाफलम् । यतः—
“जो देह उवमयं जर-वराण तवणिममज्जेगजुत्ताणं । ते-
णं दिवशा यत्थ-अपनसयणासणविगप्पा ॥” छ० २ अधि० ।
आ० म० ।

पोसहिय-पौषधिक-पुं० । कृतोपवासाऽऽदौ भावके, जा० १
धु० १ अ० ।

पांसहोववास-पौषधोपवास-पुं० । पौषं—पुष्टि कुशलधर्मांश्च
घत्ते यदाहारत्यागाऽऽदिकमुत्तुङ्गात् तत्पौषधम् । अथवा—
पौषधं पवंदिनमष्टम्यादि, तन्नोपवास उक्तार्थः पौषधोपवा-
स इति । तेनोपवासनम्—अवस्थानहोरात्रं यावदिति पौषधोप-
वास इति । स० ११ स०म् । स्थानं । पर्यादिनोपवसने, भ०
८ अ० ५ श्र० । आहारादपौषधोपवासधरूपे उपवासे, कल्प०
१ अष्टि० ६ क्षणं । यज्ञा० । (वातुलिप्यमस्य 'पौसह' शब्दे
ऽस्मिन्नेव भागे ११२३ प्रष्टे उक्तम्) •

पोसहोववासगिरय-पौषधोपवासनिरत-पुं०। स्त्री०। पौषधो-
पवासाऽऽसक्त, स० ११ सम०।

पोसाऽसाढ-पौषाऽषाढ पुं० । पौषाऽषाढमासद्वये, "पो-
सासाढेसु थं मासेसु सह उक्कोसेणं अट्टारसमुद्भुते दिवसे
भवइ, सह उक्कोसेणं अट्टारसमुद्भुता राती भवइ ।" स०
१८ सम० ।

पांमिअ-देशी-दुःस्थे, दे० ना० ६ वर्ग ६१ गाभा ।

पोमित-त्रि०। पुष्टि नीते, उत्त० २७ अ०।

प्रोषित-त्रि० । प्रवासं गते, आचा० १ अ० १ अ० १ उ० ।

पांसी-पांसी-स्त्री० । पुण्येण नक्षत्रेण युक्ता पूर्णिमा पौषी, पौ-
षे भवा वा पौषी । पौषमासभाविभ्यां पौर्णमास्याम्, अमायां
च । सं० प्र० १० पाङ्ग० । जं० । सु० प्र० ।

पोह-मौह-पुं० । हस्तिगुल्फे, द्वै० ।

पोहसा-दंशी-लघुमत्स्ये, दे० ना० ६ सर्ग ६२ गाथा ।

पोहत्तियसुत्त-पृथक्त्विकसूत्र-न० । पृथक्त्वसूत्रेषु बहुसं-
नान्तसूत्रेषु भ० ५ श० ४ उ० ।

प्रयावदी-प्रजापति-पुं० । "घाऽधोरो लुक्" ॥ ८। ४। ३६८ ॥ इ-
ति रलुक्वा । ब्रह्मणि, दक्षाऽऽदौ च । "जइ सो घडवि प्रयावदी, के-

तथु वि लोप्यणु सिक्खु । अंत्यु वि तेत्थु एत्थु वि जग्गि, भणु तो
तेहि सारिक्खु ॥ १ ॥ ” प्रा० ४ पाद । यदि स घटयति प्रजा

पतिः कुत्राऽपि लिखित्वा शिक्षाम् । यत्राऽपि तत्राऽप्यत्र जग-
ति भण तस्याः सादृश्यम् । (सूत्र ४०४) प्रा० ४ पाद ।

मस्स-दश-धा० । प्रसूतुः, दशः प्रस्सः ॥ ८॥ ३२३ ॥ १-
नि अपभ्रंशे दशेर्धातोः 'प्रस्स' आदेशः । 'प्रस्सदि' पश्यति ।
प्रा० ४ पाठ ।

प्रा० ७ पाद ।
पाठ्य-पाठ्य-अव्य० । 'प्रा०' शब्दार्थे, प्रा० ४ पाद ।

पाठ-पाठ्य-अध्य० । 'पाठ' शब्दार्थे, प्रा० ४ पाठ ।

प्राउ-प्रायस्-अव्य० । बाहुल्ये, "प्रायसः प्राउ-प्राह्व-
प्राह्व-पगिम्वाः" ॥ ८१४। ४१४ ॥ अपभ्रंशे प्रायस इत्ये-
तस्य प्राउ प्राह्व प्राह्व पगिम्ब इत्येते चत्वार आदेशा
भवन्ति ॥

* अन्ते ते दीहरे लोअण, अन्तु ते युअ जुअलु ।
अन्तु स धणयणहाक ते अन्तु जि मुहकमलु ॥ १ ॥
अन्तु जि केसकलापु, सु अन्तु जि प्राउ विहि ।
जेण थिअम्भिय घडिअ, स गुणलावणसिहि ॥ २ ॥
प्राइव सुणिहिंवि अंतडी, ते मण्णिअणा गणंति ।
अलइ निरामइ परमपइ, अज वि लउ न लइति ॥ ३ ॥
अंसुजले प्राइम्ब मोरिअ-इ सहि ! उव्वता नयससर ।

ते सम्मुह संपेसिआ, दिंति तिरिच्छी घत्त पर ॥ ४ ॥
एसी पिउ कसेसु इउँ, रुडी मई अणुणइ ।
एणिग्ग पर मणोरइई, दुक्क दइउ करेइ ॥ ५ ॥ प्रा० ४ पाद ।
प्रिय-प्रिय-वि० "वाऽधो रो लुक्क" ॥ ८ । ३६८ ॥ इति र-
लुग्वा अपभ्रंशे । "जइ भग्गा पारकडा, तां सहि मज्जु प्रिये-
ण ।" प्रा० ४ पाद ।

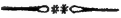
इति श्रीमत्सोधर्मवृद्धत्तपागच्छीय-कलिकालसर्वज्ञकदप-
श्रीमद्भट्टारक-जैनश्वेताम्बराचार्य श्री श्री १००८ श्री-
विजयराजेन्द्रसूरीश्वरविरचिते 'अभिधानराजेन्द्रे'

पकाराऽऽदिशब्दसङ्ख्येन समाप्तम् ॥

* अन्ते ते दीपलोचने, अन्वत्तु पुजयुगलम् ।
अन्वः स धनस्तनमाइ-स्तदन्यदेव युसकमलम् ॥ १ ॥
अन्व एव केसकलापः, स अन्व एव प्रायो विधिः ।
येन नितम्बिनी धटिता* सा गुणलावण्यनिधिः ॥ २ ॥
प्रायो मुनीनामापि आन्ति-स्तेन मणिकान् गणयन्ति ।

अन्वये निरामये परम्-पदेऽद्यापि अन्व न लभन्ते ॥ ३ ॥
अन्वत्वेन प्रायो गोच्योः, मणि । उद्धृते नयनसरसी ।
तेन (अघरेण) समुत्ते मर्धापिते व-सन्निवर्त्त्यात् केवलम् ॥ ४ ॥
अन्वति प्रियो रूपिण्या-स्य ह स्थां मायानुवर्त्तति ।
प्राय एताम्बराचार्य, दुष्करान् दधिना करोति ॥ ५ ॥

फकारः

फ-फ-पुं० । फ-क-ङः । पारदर्शने, देवे, स्याये, हाने, नीरघौ, अर्के, माहेंद्र, जालके, अहः पूतकारे च । अयने, बीजे, फले, निष्फले, ध्वनी, वक्रवर्त्तने, लाये, लोभे, विषये, सुते, अयने, एका० । कक्षकथने, भस्मावागे, वस्त्रे, लम्बा-ऽविष्कारे, फलभागे च । न० । बाष्प० । परोक्षे, हिते च । त्रि० । एका० ।

फंद-स्पन्द-ईषत्कषे, अवादि० आत्म० अक० सेट इति ।
" एषस्याः फः ॥ ८ । ४३ ॥ " इति प्राकृतसूत्रेण स्पस्य फः । फंदः । प्रा० २ पादः । " इमे य वज्रा फंदेति, मम हस्थ जमाया " अस्थितिधर्मतया गवरा दृश्यन्ते सुरलता आर्वा यान्तीत्यर्थः । (४४ गाथा) उत्त० १४ अ० ।

फंदेत-स्पन्दमान-वि० । ईषच्छलति, स्था० ६ टा० । " फंदंते विष्णु मुष्ण्य तादे । " स्पन्दमानोऽपि ततः पाशाच्च मुच्यते ।
वृत्त० १ अ० ४ अ० १ उ० ।

फंदथ-स्पन्दन-न० । किञ्चलने, हा० १ अ० ३ अ० ।

फंद्य-स्पन्दिन-वि० । ईषच्छलिते, जं० १ वृत्त० । धीना-मधिकृत्य- " फंद्याय " स्पन्दिताया नलाप्रेण स्वरविशेष-योग्यानायेमीयस्वालितयाः । जी० ३ प्रवि० ४ अधि० ।
" सुनुषुलिभं फंदिभं कुरिभं " पा० १ ना० १६० गाथा ।

फंदमअ-देशी-लताभिंद, दे० ना० ६ वर्ग० ८३ गाथा ।

फंय-स्पृश-स्पृशे, तुदा०-पर०-सक० । अग्निः । " स्पृशः फाल-फल-फरिस-खिब-खिहासुखलाहः " ॥ ८ । ४ ।
१८२ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण स्पृशतेरेत्त सप्ताऽऽदेशः ।
" फालः । फलः । फरिसः । प्रा० ४ पादः । " फरिसो फंसो " ।
पा० १ ना० २४० गाथा ।

विमं वद-विराधे, " विसं वदेर्विअट्ट-विलोट्ट-फंसाः " ॥ ८ । ४ ।
१८६ । इति प्राकृतसूत्रेण विसं वदेर्विअट्ट-विलोट्ट-फंसाः ।
प्रा० ४ पादः ।

फंसथ-देशी-पुक्रमलिनयेः, दे० ना० ६ वर्ग० ८३ गाथा ।

फंसुली-देशी-नवमालिकायाम्, दे० ना० ६ वर्ग० ८२ गाथा ।

ककई-भगवती-ली० । भगोवेतायाम् " क्कलिका-पैशा-चिके पुनीय-तुय्येवोराधत्तितौ " ॥ ८ । ४ । ३२५ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण पैशाख्या फः । प्रा० ४ पादः ।

कम्पू-कम्पू-वि० । फलं गृह्ण च । रम्ये, सारे, निरर्थके, वाच० ।
निशसारे, आ० म० १ अ० । अये च । आभा० १ अ० ३ अ० ३ उ० ।
एलिकपे कूणभेदे, काको(कुडु)स्वरिकायाम्, गवा-
दन्धे

तीर्थे स्थनायाम्, वाच० । अजितजिनस्य स्वनामक्यातायां प्र-
थमाऽऽर्थिकायां च । स्त्री० । " कम्पू अजयस्स । " ति० । स० ।
प्रथ० । वसन्तसमये मिथ्यावाक्यं च । पुं० । वाच० ।

कम्पूण-काल्पुन-पुं० । कल्परूपवृत्तिभेदा नीयतेऽस्मिन् । नी०-ङः ।
काल्पुने माये, फल-उन्न-गृह्ण च स्वार्थे प्रज्ञाऽऽद्यम् । अर्जुन
मध्यमाष्टके, वाच० । काल्पुनी पौर्णमासी अत्र । मासं अण् ।
वेवावधिके द्वादशे मासे, वर्षस्य हि चेत्ताऽऽदिम्यम् । वाच० ।
" कम्पूणं अयमसंघट्टा " । स्था० ४ टा० ४ उ० । " लिसिरो
कम्पूणमाहा । " पा० १ ना० २०७ गाथा । आ० म० । स० ।

कम्पूणी-काल्पुनी-स्त्री० । फल-उन्न-गृह्ण-गौराऽऽदि-खिब ।
काकोकुडुवरिकायाम्, आश्विन्यवधिके भगवताके एकादशे,
अयमेवताके द्वादशे नक्षत्रे च । वाच० । " महा य दो कम्पू-
णीमा य । " स्था० २ टा० ३ उ० । अतु० । आरस्यां नगर्यां
वास्तव्यस्य शालेति कापितुर्गृहपतेः स्वनामक्यातायां भा-
यायाम्, (तत्कयोपासकदशाया दृशमेऽध्वयेन ' सलिहया-
पिया ' शब्दे दृश्या) फल-उन्न-गृह्ण च स्वार्थे प्रज्ञाऽऽद्यम्,
खिब । आश्विन्यवधिके एकादशे, द्वादशे नक्षत्रे च । कल्पुनी-
मिथेका पौर्णमासी अण् । चान्द्रकाल्पुनमासपौर्णमास्याम्,
वाच० । तू प्र० १० पादुः ६ पादु० पादु० जं० । चे प्र० ।

कम्पुमई-कल्पुमती-स्त्री० । कस्याञ्छ्रद्धयां निषसन्तोत्तक-
लकिल्लभिधानया(प्रा)मोद्व्यवृत्त्या जीवतोः स्वनाम-
क्यातायां अभिनयाम्, आचा० २ अ० २ अ० १ उ० ।
(तत्कथा द्रव्यशब्दादहरणायसरे ' सिद्धा ' शब्दे वक्ष्यते)

कम्पुमित-कल्पुमित-पुं० । आर्यैर्युष्मिरेः शिष्ये आचार्यध-
नगिरेः गुरौ गौतमसंगोत्रे स्वनामक्याते स्थविरे, " धेरस्स
णं अज्जपुसंगिरस्स कोसियगुलस्स अज्जकम्पुमिते धेरे
अंतेवासी गोयमसगुत्ते । " कल्प० २ अधि० । नत्तण् । " वं-
दामि कम्पुमितं, गोयमे अण्णामिरे व वासिद्धे । " कल्प० २
अधि० । नत्तण् ।

कम्पुगुरीकस्य-कल्पुगुरित-पुं० । दशपुरनगरस्थलोमदेवद्विजात्
रुद्रसंभायां भार्यायामुत्पन्ने आर्यैरक्षितस्याऽऽचार्यस्यानुजं
स्वनामक्याते अमणे, (तत्कथा ' अज्जगुरीकस्य ' शब्दे प्रथम-
भागे २१२ पृष्ठे गता) " माया य रुद्धोमा, पिया य ना
मेण सोमदेवुत्त । भाया य कम्पुगुरीकस्य, तोसल्लिपुत्ता य
आयत्थिा " ॥ ३५५ ॥ " आच० १ अ० । दश० । विशेष । आ०
म० । स्था० । आ० चू० ।

कम्पुसिरी-कल्पुभी-पुं० । अस्वामवमपिण्यां दुष्प्रमायामनं
अधिष्ठस्य चरमयुगप्रधानस्य दुःप्रसहाचार्यस्य गच्छस्य स्व-
नामक्याते अमणे तादृश्यां स्वनामक्यातायां अमणायाम्, ति० ।

" दुष्प्रसहा अणगारो, नामेण अपक्खिंमो पचयणस्स ।
कम्पुसिरी नामेण, साविथ समणाय पक्खिमया " ३१॥ ति० ।
जिनदत्तधावकस्य स्वनामक्यातायां आधिक्यायाम्, स्त्री० ।
" तं पि जिनदत्तकम्पुसिरीनामं सावगमिहुण्णं । "
महा० ४ अ० ।

कम्पू-देशी-वसन्तोत्सवे, दे० ना० ६ वर्ग० ८२ गाथा ।

फट-देशी-अडिसर्वाङ्गफणयोः दे० ना० १ वर्ग ८६ गाथा ।

फट-पुं० । स्फुट विकाशे । अच् । सर्पाणां कणायाम्, वाच० ।
उपा० २ अ० । ४० । ॥

स्फट-परिहासे, ह्रा० उ० ३० स० सेट् इति । स्फट-
यति । अपस्फटत् । वाच० ।

फटण-स्फटन-न० । विशेषेण, नि० चू० ३ उ० । "भोआं
फडा कण्ठे ।" वार० ना० १४ गाथा ।

फडाव-स्फटाऽऽद्य-पुं० । फडाऽऽद्यम्भरे, "फडाऽऽद्यवक-
रणक्षत्तम् ।" उपा० २ अ० । कणासंरम्भे, म० १५ श० ॥

फडिय-स्फटिक-पुं० । स्फटिरिव कायति इवाधे कन् ।
स्वामस्यने स्वच्छं मूर्त्तिं, वाच० । स्फटिकनिधे वक्ष्ये च ।

"फडिगपाहाणुमि ।" स्फटिका अच्छा इत्यर्थः । स्फटिकनिमं
वक्ष्ये । नि० चू० ७ उ० । स्वर्ग्य अण-स्फटिकमप्यत्र । वाच० ।

फरीय-स्फटीक-पुं० । 'फडिय' शब्दाधे, नि० चू० ७ उ० ।

फट्-स्पर्द्ध-पुं० । समुदाये, आ० चू० १ अ० । संघर्षे, धा० ।
परामिभवेच्छायाम्, वाच० ।

फट्ग-स्पर्द्धक-न० । स्पर्द्धे, संघर्षा, समुदाये, पिएड इत्यन्-
यान्तरम् । स्पर्द्ध एव स्पर्द्धकम् । समुदाये, आ० चू० १ अ० ।

"तथ पश्यइयमा कृष्णोहि पति ।" आ० म० १ अ० । स्पर्-
द्धे इति । स्पर्द्धावृद्धा वगणः अत्रेति स्पर्द्धकम् । "ऊट्टुलम् ।"

इतिवचनादधिकरणे च । वगणसमुदाये, क० प्र० १ प्र० ।
कर्म० । अथ स्पर्द्धक इति कः शब्दाधेः । उच्यते-एकोत्तरवी-

र्यभागवृद्धा परस्परं स्पर्द्धन्ते वर्गणा यत्र नत् । कर्म० ५ कर्म० ।
अथ किमिदं स्पर्द्धकमिति ? उच्यते-इह तावदन्तानन्तैः पर-

माणुभिर्विषयान् स्पर्द्धन्तः जीवः कर्मन्तया गृह्णाति, तत्र
वैकैकस्मिन् स्पर्द्धे यः सर्वजघनरसा-परमाणुलत्स्याऽपि

रसः, केवलप्रणया ह्रियमानः सर्वजीवेषुऽन्तगुणान् रस-

विभागान् प्रयच्छतीति, अपर एकाग्रिकात्, अत्यस्तु ह्रियिका-

न्, एवमेकोत्तरया वृद्धया तावद्व्येयं, यावद्व्ययः परमाणुः सिद्धा-

नन्तमग्नौ प्रयच्छेत् । अन्तगुणैर्नाभिकान् रसभागान् प्रयच्छ-

ति, तत्र जघनरसा ये केचन परमाणुवस्त्वेयं समुदायः

समानजातीयत्वादेकं वर्गणा इत्युच्यते, अन्येषां त्वेकाधि-

करसभागयुक्तानां समुदायो द्वितीया वर्गणा, अपरेषां तु

ह्रियिकरसभागयुक्तानां समुदायः तृतीया वर्गणा । एवम-

नया द्विषा एकैकस्या विभागयुक्तानां परमाणुनां समुदायरू-

पा वर्गणाः सिद्धान्तमन्तर्भागकलाः समवेष्ट्योऽन्तगुणा

वाच्यता, एतासां च समुदायः स्पर्द्धकमुच्यते इति ऊढमे-

कोत्तरया निरन्तरं वृद्धया प्रवृद्धमानो रसो न लभ्यते, किं

तु सर्वजीवान्तगुणैरेव रसभागेऽस्ततस्तेनैव कमेण ततः

प्रभृति द्वितीया स्पर्द्धकारभ्यन्ते, एवमेव च तृतीयम्, ए-

वं तावद्वाक्यं यावदन्तानि स्पर्द्धकानि, तेष्व एव वेदानां

प्रथमाऽऽदिवर्गणा गृहीतया विषुद्धिपक्षेव शान्तगुणाहीन-

रसाः कृत्वा पूर्ववत् स्पर्द्धकानि करोति, न चैवभूतानि

कदाचनपि पूर्वं कृतानि, ततोऽपूर्वणि इत्युच्यते । पं०

सं० १ द्वार । आ० चू० । गवाक्षजालाऽऽदिद्वारविनिर्ग-

तप्रदीपप्रभाया इवावधिज्ञानप्रभायाः प्रतिनियते विच्छे

द्विशेषेण, तथा चाऽऽ जिनमद्गयिष्णुमाध्रमणः स्वोप-

क्षमाप्यटीकायाम्-"स्पर्द्धकोऽयमवधिबिच्छेदविशेषः" इ

ति । न० । अपवरकाऽऽदिजालकान्तरस्थप्रदीपप्रभानिर्गमस्या-

नानिवाधिविज्ञानाऽऽवरणुत्तयोपशमजन्मान्वधिविज्ञाननिर्गम-

स्थानानीह कटुकान्युच्यन्ते । विशेष० । आ० म० ।

फट्गफट्गवेस-स्पर्द्धकस्पर्द्धमेश-वि० । स्पर्द्धकस्पर्द्धकेः प्र-

विशस्तु, त पुनः सर्वेऽप्येकत्र पिएडीभूयति भावः । वृ० १ उ०

२ प्र० ।

फट्गगदिम-स्पर्द्धकनिर्देश-पुं० । स्पर्द्धकप्ररूपणायाम्, क०

प्र० २ प्र० ।

फट्गवर्द्ध-स्पर्द्धकपति-पुं० । चौराणां मूलपक्षीवशवर्त्तिनी

नामस्यासां पक्षीनां पत्न्यौ, मूलपक्षी मुख्या या अन्यः पत्न्य-

स्तासामपितयौ मूलपक्षीवशवर्त्तिनः स्पर्द्धकपत्य उच्यन्ते ।

वृ० १ उ० ३ प्र० ।

फट्गवाविह-स्पर्द्धकाविह-पुं० । अपवरकजालकान्तरस्थप्र-

दीपप्रभायेयं अवधिज्ञानमन्दे, "जालन्तरस्थदीप-व्याधौ वम फ-

ट्गवावीहो होह । नितो विमलो मन्दो, मलीमसो मीसकवो

य ॥१॥" नि० चू० १ उ० । (नट्कथ्यता) आह 'शब्दे तृती-

यभागे १४४ पृष्ठ गता)

फट्गल-स्पर्द्धवृत्त-त्रि० । "आलिखल्लोलाल-वन्त-मन्ते-र-

मणा मतोः" ॥ ८ । २ । १४६ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण मतोः

स्थाने आलाऽऽदेशः । संघर्षवति, प्रा० २ पाद ।

फण-फण-पुं० । स्त्री० । फण-अण् । दृश्याकारे संकाचवि-

काशवति सर्पमस्तके, वाच० । "सन्धियपल्लुण्णफण्णिकिय-

डागा ।" आवा० ४ अ० । "भोआं फडा कण्ठे ।" वार०

ना० १४१ गाथा । मतोः, अनयासंनोत्पत्नी, धा० । वाच० ।

फण्ण-फण्ण-न० । काथने, सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० २ उ० ।

फणस-पनस-पुं० । पन्-अन् । "पाटि-पकय-पति-

घ-परिष्ठा-पनस-पारिमद्रे कः" ॥ ८ । १ । २३२ ॥ इति

सूत्रेण कः । प्रा० १ पाद । कण्टकिकले, वाच० । बहुबीजके

वृक्षभेदे, जी० १ प्रति० । प्रभा० । रा० ।

फणि (न्)-फणिन्-पुं० । फण्डाऽस्यस्य इति । मयै, फ-

णुवादादोऽप्यत्र । वाच० । विट्ठर फणी ।" प्रा० १ पाद । द्या० ।

तद्वप लाञ्छने च । प्रव० २६ द्वार । "उअं अही भुअंगां,

भुअंमो फणी भुअंयां ।" पा० ना० २६ गाथा ।

फणिकेउ-फणिकेतु-पुं० । नागराजे, टिपुगणैककर्मचि-

कृत्य "दक्षिणे जयति चेल्लणपाय्यो, भायुदक तदपरः फ-

णिकेतुः ।" तौ ४२ कल्प ।

फणिह-फणिह-पुं० । कङ्कने, ग० २ अधि० । "संशसंमं च

फणि (लि) हं च ।" फणिह कशसंयमनाथं कङ्कनम् । सूत्र० १

ध्रु० ४ अ० २ उ० ।

फणुअय-फणुअय-पुं० । हरितवनस्पतिकायभेदे, प्रभा० १ पृष्ठ ।

फरअ-देशी-फलकं, दे० ना० ६ वर्ग २२ गाथा ।

फरसुगम-परशु(शु)गम-पुं० । परशुधारी रामः । शाक० ।

जमदग्निपुत्रेऽवनामक्याने ब्राह्मणे, येन सप्तकृत्यः क्षत्रिया व्या-

पादिनाः । (तत्कथा 'जमदग्निः' शब्दे चतुर्थभागे १४०१

पृष्ठे गता) "परशुरामः सप्तकृत्यः, क्षिति निःक्षिप्योऽयथात् ।"

आ० क० १ अ० । रा० ।

फरिस-स्पर्श-पुं० । त्वकसंयोगे, “फरिसो कसो” पा० ना० २४० गाथा ।

स्पर्श-धा० । स्पर्शे, प्रा० ४ पाद ।

फरुस-परुष-न० । पृ० उ० ३२ “पाटि परुष-परिघ-परिष्ठा-पन-स-पारमं फः” ॥ २१ । २३२ । इति प्राकृतसूत्रेषु पश्य फः । प्रा० १ पाद । निष्ठुरवचने, आच० । जी० ३ प्रति० १ अ० २ उ० । प्रश्न० । श्री० । ममोद्घाटनपरे वाच्ये, आचा० २ अ० १ अ० ४ अ० १ उ० । परुषं वचः परेतोनां वकाराति । सूत्र० १ अ० १ अ० १ पाद । पीडाकारिवचने च । “लुया वि किंचि फरुस वएजा ।” सूत्र० १ अ० १ अ० ४ अ० । कर्मसंश्लेषाद् यावास्मिन्मन्वा-द्वयसस्वेरनुष्ठेयत्वात्कर्मसम्पत्प्राप्ताऽऽहारोपभोगाद्व्या पद-यम् । संयमे, सूत्र० १ अ० १ अ० ४ अ० । आद्य तद्वाच्यं फरुसं वि-याये । “सूत्र० १ अ० १ अ० ४ उ० । तीव्रं, “फरुसा उदीरि-या” । आचा० २ अ० १ अ० ४ उ० । कठोरे, उच० १ अ० । “कडिणा य कडुसा निद-दुरा श्ररा कण्वुता फरुसा ।” पा० ना० ७४ गाथा । परुषं कर्कशमिति । प्रश्न० १ आश्र० द्वार । सूत्र० उ० । आ० । “पटु फरुसेहि माहव ।” परुषैर्दृष्टकथाऽऽदिभिः वागमिर्वा । सूत्र० १ अ० २ उ० । दुष्टे, “फरुसा इं दुर्गतिक्काई ।” परुषाणि कर्कशानि दुष्टानि वा । आचा० १ अ० १ अ० १ उ० । अनादरे पीडाकारिणि, सूत्र० १ अ० २ अ० १ उ० । “फरुसियं लो वरेनि ।” परुषतां क-र्कशतां पीडाकारितामिति । आचा० १ अ० ३ अ० १ उ० । चित्रवर्णे च । नि० । नीलीकृष्टव्याम्, वाच० ।

फरुसग-परुषक-पुं० । कुम्भकारे, “फरुसग” शब्देन समयप्रसि-द्धा । कुम्भकारोऽभिजीवने । शिश० । पृ० ४ उ० । नि० अ० । (तद्वक्तव्यता “वीणखि” शब्दे चतुर्थभागे २४/२ पृष्ठे गता) फरुसत्-परुषत्-न० । निष्ठुरमापतायाम्, व्य० १ उ० ।

फरुसधरिसया-परुषधरिणा-खी० । निष्ठुरवचननिर्मस्त्वे, श्री० । प्रश्न० ।

फरुसभासि (ख)-परुषभाषिण-पुं० । निष्ठुरमाषिणि, व्य० १ उ० ।

फरुसवयस्य-परुषवचन-न० । जन्मकर्माऽऽपृष्टदन्ततः दुष्टशैले-त्वादिनिष्ठुरवचनाऽऽत्मके वचनप्रेरे, स्था० ६ ठा० । प्रश्न० । वृ० । “फरुसयेहवर्ज्यं” । नि० अ० १ उ० ।

तदेव फरुसा भासा, गुरुभूभावधारिणी ।

सच्चा वि सा न वचन्वा, जसो पावस आगमो ॥ १ ॥ तथैव परुषा भाषा निष्ठुरा-भावस्नेहरहिता, गुरुभूतोप-घातिनी-महाभूतोपघातवती, यथा कश्चित्कस्यचित् कुलपु-त्रत्वेन प्रतीतस्तदा तं दासमिव निम्नदत्तः, सर्वथा सत्याऽ-पि सा बाह्यायां तथाभावमहीकृत्य न वक्तव्या, यतो यस्या भाषायाः सकाशात् पापस्याऽऽगमः-अकुशलवचनौ भवतीति सूत्रार्थः । दश० ७ अ० ।

अथ परुषवचनमाह—

दुर्निहं च फरुसवयस्यं, लोह्य लोउत्तरं समासेयं ।

लउत्तरियं तप्यं, लोह्य बोक्तेभिर्मं यार्यं ॥ ४० ॥

द्विविधं परुषवचनं समासतो भवति-लौकिकं, लोकोच-रिक्तं च । तत्र लोकोचरिक्तं स्थाय्यं, पञ्चाङ्गमिष्यद इत्यर्थः । लौकिकं तु पञ्चवचनविहारीमेव लभ्यते, तदेव ज्ञातं भवति ।

अशोऽसमसुरसा, वाहस्स कुहुंविचस्य वि य भूया ।

तासि च फरुसवयस्यं, अमिसपुच्छा सद्रूप्यं ॥ ४१ ॥

व्याधस्य, कुहुंविचनोऽपि च ‘भूया’ दुहितरौ अन्त्यायं समनु-क्तौ, परस्परं सख्या इत्यर्थः । तयोश्च परुषवचनमभि-व्युच्छया समुपपद्यते ।

कथमिति चेत् १, उच्यते—

केञ्चाऽऽशीते पिसिपं, फरुसं पुण पुच्छिया भवति वारी ।

किं सु तुमं पिचाए, आगीयं उत्तरं बोक्खं ॥ ४२ ॥

व्याधदुष्टिषा पुद्गलमानीतं, ततः कुहुंविहदुष्टिषा सा भविता-केनेदं पिशितमानीतम् १, ततो व्याधी-व्याधदुष्टिता गृष्टा सती परुषवचनं भवति—किं सु त्वदीयेन पिचा अ-नीतम् । कुहुंविहदुष्टिता भवति—किं मदीयपिता व्याधो, येन पुद्गलमानयम् । एवं लौकिकं परुषवचनम् । अयोत्तरं-लौका-त्तरिक्तं वच्यं ।

प्रतिज्ञातमेवाऽऽह—

फरुसमि चेटदहा, अवेतिलांभे य सहे उत्तरिए ।

आलेत्ते वाहिचे, वावाविरे पुच्छिरे शिसिदे ॥ ४३ ॥

परुषवचने चटदहत् उदाहरणम्-अवन्त्यां-नगर्यां शैलस्य लाभस्तस्य संज्ञातम् । इति तदुदाहरणस्यैव सूत्रकृता एत-ज्ज्ञांकारिक्तं परुषवचनम् । एतच्चेतुषु स्थानिष्वप्यने (आ-लत्ते इत्यादि) आलत्ते नाम-अयं किं न घतते १, इत्येव-माभाषितः । व्याहृतः-इत पदस्थैवमाकारिताः । व्यापारिता-र-वमिदं च कुर्वीत नित्युक्तः । पृष्टः-किं कृतं किं वा न कृतमित्या-दि पर्यनुपुक्तः । निष्ठुरा-गृहण भूत्वा च विन्येवमादिष्टः । एतेषु पञ्चसु स्थानेषु परुषवचनं संभवति । इति निर्युक्तिगोपासमा-साधः ।

अथैनां विवरीयुष्यदुदहदहान्तं ताचदाह—

ओसरणे सवयंसो, इम्भसुतो वत्थभूसियसरीरो ।

दोसणुण चेटदहे, एस पवेचेति अम्भे ति ॥ ४४ ॥

भूति ग्राण्य आशाते, दिक्खितो कदिदं गता भिचा ।

वत्तासरणु पंथे, पेहावय दंढगाऽऽउट्ठो ॥ ४५ ॥

उज्जिम्यां नगर्यां रथयात्रातलेव ‘ओसरणे’ बहुनां साधूनाम् एकत्र मीलकः समजति, तत्र सवयस्यो वत्थभूषितश-रीर इत्यसुतः साधूनामनिते समायातो भवति—नां प्रमाज-यत । नतः साधवः क्षितयन्ति-एव प्रपञ्चयन्ति-विश्रान्तरथस्य-स्थानिति । तैश्चएवददऽऽज्यायस्यं द्यमं कृतं, पृथ्वतां कलिना कलिरिति कृत्वा । ततश्चएवददस्योपस्थितः-प्रपञ्चयत प्रा-मिति । ततस्तेनोक्तम्-भूति-सीरमानय । ततस्तेन भूताकानी तायां लोचं कृत्वा दौक्षितस्ततस्तीर्थानि मित्राणि क्रमिन्त्वा-प्र-भूतं कदिन्वा स्वस्थानं गतानि । वृत्तं च समवसरणे चटदहत्-खशैको भवितः-पन्थानं प्रत्युपेक्षस्व येन प्रभाते ब्रजामः, ततः प्रत्युपेक्षिते पथि प्रभाते पुरतः शैलपृष्ठतश्चएवददो (वयति) ब्रजति । स च शैलो गच्छन् स्थाणवादिक्कटितस्ततश्च-एवददो वटो-दुष्ट शैल इति भवन् शिरसि दहकेन ताह-यति । शैलो मिथ्या बुद्धकं करोति, भवति च-समयगुणो नमिष्यामि । ततश्चएवददस्तीर्थापशमेन आबुत्तक्षिन्वयति-अहो अस्माभितवदीक्षितस्यापि किवान् शमप्रकर्षो, भ्रम

तु मन्दमागस्य बिभ्रप्रमजितस्याप्येवंविधः परमकोटिमुप-
गतः कोष इति परिभाषयति । लपकभेदिमभिरुद्धस्य
केवलज्ञानमुपेदे । एवं खण्डकस्य बुद्ध शैल इत्यादिभूत-
मिष परवचनसं मन्तव्यम् ।

अथाऽऽलसाऽऽदिपदेभ्यः परवचनार्थं
यदुक्तं तस्य व्याख्यानमाह—

तुसिणीए हुंकार, किं ति व किं वदगरे करेसि ति ।

किं णिच्छुसि ण देसी, केवतिथे वावि रदसि ति॥४६॥

आचार्योऽऽदिभिरालसो—स्यादृतो स्यादितिः पृथो निच्छु-
वा तूष्णीको भवति, हुंकारं वा करोति, किमिति वा भवति,
किं वा वदकरं करोषीति प्रवीति, किं निवृत्ति न ददासीति
ह्येते, कियद्वा रटिप्पसीति भवति । एते सर्वेऽपि परवचन-
प्रकाराः ।

अथैतेष्वेव प्रायश्चित्तमाह—

मासो लहुओ गुरुओ, चउरो मासो इवंति लहु गुरुगा ।

छममासो लहु गुरुगा, छेदो मूलं तह दुगं च ॥ ४७ ॥

लघुको मासो गुरुको मासश्चत्वारो मासा गुरुवः षण्मासा
लघवः षण्मासा गुरुवः छेदो मूलं, तथा द्विकमनवस्थाप्यं पा-
राङ्गिकं वेति ।

एतदेव प्रायश्चित्तं चारणिकया माथाह्वयेन दर्शयति—

आयरिण्णाऽऽलसो, आयरिओ चव तुसिणिओ लहुओ।

रादरि ति छगुरं तं, वाहिउं गुरुगाऽऽदिछेदंते ॥४८॥

लहुगाई वावारिउं, मूलंते गुरुगाई पुच्छिए गवमं ।

वीसदे लसु पदेसु, छल्लहुगाऽऽदि तु चरिमतं ॥ ४९ ॥

आचार्येणाऽऽलस आचार्य एव तूष्णीको भवति मासा
लघु । अथवा—हुंकाराऽऽदिकं रटसीति पर्यन्तं करोति तदा
पञ्चगुरुकान्तम् । तद्यथा—हुंकारं करोति मासगुरुकमिति ।
मापने न मन्तकेन वन्दे इति प्रवीति चतुर्लघु । किं वदकरं
करोषीति मुवाणस्य चतुर्गुरु । किं निवृत्ति न ददामि इति
मापमाणस्य पञ्च लघु । कियन्तं वा कालं रटसीति कुवतः पद-
गुरु । व्याहृतस्य तूष्णीकनाऽऽदिषु मासगुरुकादारब्धं छेदानं
हेतुम् ॥ व्यापारितस्य चतुर्लघुकादारब्धं मूलान्तम् । पृष्टस्य
चतुर्गुरुकादारब्धं तवमनवस्थाप्यम् । निष्ठस्य इदं गृहाण
भुक्कव द्रव्यापुरुषस्य पटस्यपि तूष्णीकाऽऽदिपदेभ्यः पदलघुका-
दारब्धं चरमं—पाराङ्गिकं तदन्तं जातव्यम् । एवमाचार्येणाऽऽ
चार्यस्याऽऽलसाऽऽदिपदेभ्यः शांदिहका ।

अथ वाऽऽचार्येणैवाऽऽलसाऽऽदीनाम् उपाध्यायप्रभृती-
नां शोधि दर्शयितुमाह—

एवमुक्त्वन्नाएणं, भिक्खुं धेराण सुउएणं च ।

आलसाइपरिई, इकिक्कपरं तु हारिजा ॥ ५० ॥

एषम्—आचार्यवत् उपाध्यायेन भिक्षुणा स्वधिरंशु लुल्लकेन
व सप्तमालसाऽऽदिपदैः प्रत्येकं तूष्णीकताऽऽदिप्रकार-
द्वे यथाक्रमम् एकैकं प्रायश्चित्तपदं हाचयेत् । तद्यथा—आ-
चार्यो उपाध्यायमनुसरेणोऽभिलाषेनालपति ततो यद्युपा-
ध्यायः तूष्णीक आसे तदा शुभभिन्नमासः । हुंकारं करोति
मासलघु । एवं यावत्किमेतत्तद्वामत्रामरदसीति भवतः पञ्च-

लघु । व्याहृतस्येतेष्वेव तूष्णीकाऽऽदिषु लघुमासादारब्धं पञ्च-
गुरुकान्तम् । व्यापारितस्य गुरुमासाऽऽदिकं छेदान्तम् । पृष्टस्य
चतुर्लघुकाऽऽदिकं मूलान्तम् । निष्ठस्य चतुर्गुरुकाऽऽदिकम-
नवस्थाप्यान्तं द्रष्टव्यम् । एवमाचार्येणैव भिक्षोरालसाऽऽदिषु
पदेभ्यः लघुभिन्नमासादारब्धं मूलान्तम् । स्थविरस्य गुरुविशति-
रात्रिन्दिवादारब्धं छेदान्तम् । भुक्कस्य लघुविशतिरात्रिन्दि-
वादारब्धं पदगुरुकान्तं प्रायश्चित्तं प्रतिपत्तव्यम् । एवं तावदा-
चार्यस्याऽऽचार्योऽऽदिभिः पञ्चभिः पदैः समं चारणिका दृष्टिता ।

साम्प्रतमुपाध्यायाऽऽदीनां चतुर्लघुमास्येवाऽऽ-

दिपदपञ्चकेन चारणिकां दर्शयति—

आचारियादभिमेगां, एकगहीओ तहिकिया भिक्खु ।

धेरो तु तहेकं, धेरा खुदो वि एकेणं ॥ ५१ ॥

आचार्यादभिमेक-उपाध्याय आलापकाऽऽदिपदानि कुर्वाण-
चारणिकयामेकेन प्रायश्चित्तपदेन हीनो भवति । तद्यथा—
उपाध्याय आचार्येणालपति—साम्प्रतमणाः कथं वर्तन्ते ? इ-
त्यादि । एवमालते तूष्णीक आसे भिक्षुमासो गुरुकम् । हुंकारं
करोति मासलघुकाऽऽदिकं मूलान्तम् । निष्ठस्य वा । एवं
तेनैव चारणिकाक्रमेण तावन्नेवं यावदुपाध्यायनाऽऽचार्यस्य
निष्ठस्य किमतदारदसीति मुवाणस्यानवस्थाप्यम् । अर्था-
पाध्याय उपाध्यायमालपति तत आलसाऽऽदिषु पञ्चसु
पदेभ्यः तूष्णीकताऽऽदिभिः पदैः प्रत्येकं चार्यमासै-
लेषुभिन्नमासादारब्धं मूलं तिष्ठति । एवमुपाध्यायेनैव भि-
क्षोरालसाऽऽदिषु पदेभ्यः तूष्णीकताऽऽदिभिरेव पदैर्गुरुविश-
तिरात्रिन्दिवादारब्धं छेदान्तम् ॥ स्थविरस्य लघुविशतिरा-
त्रिन्दिवादारब्धं पदगुरुकान्तम् । यदा तु भिक्षोराचार्योऽऽदीना-
लपति तत उपाध्यायाऽऽदरेकेन पदेन (न) हीनो भवति, सर्व-
चारणिकाप्रयोगं लघुकं—पञ्चदशरात्रिन्दिवादारब्धं प्रायश्चि-
त्तं मूलं तिष्ठतीत्यर्थः ॥ यदा तु स्थविर आलपति तदा भिक्षो-
रेकेन पदेन हीनो भवति, सर्वचारणिकाप्रयोगं गुरु-
रात्रिन्दिवादारब्धं छेदं तिष्ठतीत्यर्थः ॥ यदा तु लुल्लक आ-
चार्योऽऽदीनालपति तदा सोऽप्येकेन पदेन हीनो भवति । त-
द्यथा—लुल्लक आचार्यमालपति यथाचार्यः तूष्णीकाऽऽदीनि
पदानि करोति तत आलसाऽऽदिषु पञ्चसु पदेभ्यः लघुविशति-
रात्रिन्दिवादारब्धं पदगुरुकं तिष्ठति । एवं लुल्लकेनैवाऽऽचा-
र्यस्याऽऽलसाऽऽदिपदेभ्यः तूष्णीकताऽऽदिभिः पदैः प्रत्येकं चार्यमासै-
लेषुपञ्चदशकादारब्धं चतुर्गुरुकान्तम् । स्थविरस्य गुरुदश-
कादारब्धं चतुर्लघुकान्तम् । भुक्कस्य लघुदशकादारब्धं प्रा-
सगुरुकान्तं प्रायश्चित्तं भवति । एवं सर्वचारणिकाप्रयोगं ल-
घुदशकादारब्धं पदगुरुकं तिष्ठतीति । एवं तावत्प्रम्याना-
गुरुकम् ।

अथ निर्मण्यानामातिदिशफा—

भित्तुसुरिसी तु गणिणी, धेरमरिच्छी तु शोई अभियेगा ।

भित्तुणि सुउमरिच्छी, गुरुलक्षणा माहो इया ॥५२॥

इह निर्मण्यानांऽपि पञ्च पदाणि । तद्यथा—प्रवर्तिनी, अभि-
षेका, भिक्षुणी, स्थविरा, लुल्लिका च । तथाऽत्र गणिनी प्रव-
र्तिनी, सा भिक्षुलक्षणी मन्तव्या । किमुक्तं भवति ?—प्रवर्तिनी-

प्रभुनीनां पञ्चानामन्यतमामालसाऽऽदिभिः प्रकरैरालपति सा चालप्यमाना तूष्णीकाऽऽदिपद्वन्द्वं करोति, ततो भिक्षालपति यदावायोऽऽदीनां प्रायश्चित्तमुक्तं तत्तासां प्रवर्ति-
नीप्रभुनीनां मन्त्र्यम् । अथामिषेका प्रवर्तित्यादीनामन्यत-
रामालपति, सा च तूष्णीकाऽऽदिपदान् करोति, ततः स्थ-
विरे आलपति यदावायोऽऽदीनां प्रायश्चित्तमुक्तं तत्तासां द्र-
ष्टव्यम् । अत एवाऽऽह—स्थविरसदृशः अभिषेका भवति । अ-
थ भिक्षुणी प्रवर्तिनीप्रभृतिकामालपति, सा च तूष्णीकाऽऽदि-
नि करोति, ततः पुन्येके आलपति यदावायोऽऽदीनां प्रायश्चि-
त्तमुक्तं तत्तासामपि यथाक्रमं ज्ञेयम् । अत एवाऽऽह—भिक्षुणी
कुल्लकसदृशी । अथ स्थविरा प्रवर्तिनीप्रभृतिकामालपति,
ततः प्रवर्तिन्या तूष्णीकाऽऽदिपद्वन्द्वं कुर्वाणया गुरुपञ्चदश-
काऽऽदिकं बदलपुकान्तम् । अभिषेकाया लघुपञ्चदशकाऽऽदि-
कं चतुर्गुरुकान्तम् । भिक्षुण्या गुरुदशकाऽऽदिकं चतुर्लघुका-
न्तम् । स्थविराया लघुदशकाऽऽदिकं मासगुरुकान्तं कु-
ल्लिकाया गुरुपञ्चकाऽऽदिकं मासलघुकान्तं ज्ञेयम् । अथ कु-
ल्लिकाप्रवर्तिनीप्रभृतिकामालपति, सा च तूष्णीकाऽऽदीनि
पदानि करोति, ततः प्रवर्तिन्या लघुपञ्चदशकाऽऽदिकं चतुर्ग-
रुकान्तम् । अभिषेकाया गुरुदशकाऽऽदि चतुर्लघुकान्तम् । भि-
क्षुण्या लघुदशकाऽऽदिकं मासगुरुकान्तम् । स्थविराया गुरुप-
ञ्चकाऽऽदिकं मासलघुकान्तम् । कुल्लिकाया लघुपञ्चकाऽऽदिकं
गुरुभिन्नमासान्तं मन्त्र्यम् । अपर एवाऽऽह—(गुरुलघुपञ्चगाह-
दां इत्येतत्) इतरे स्थविराण्युल्लेके तयाहोयोरपि यथाक्रमं गुरु-
पञ्चकाऽऽदिकं लघुपञ्चकाऽऽदिकं च प्रायश्चित्तं भवति । इह
परप्राहणेन निष्ठुरकक्षेण अपि सूचितं ।

ततस्तयोः प्रायश्चित्तं दर्शयितुं परवच्य च प्रकारान्तरेण
शोधिमभिलातुमाह—

लहृद्यो ल लहुस्तगम्भी, गुरुगो आगाढफरुसवयमाथो ।

निट्ठुरकक्षवयणं, गुरुगा य ततो कश्चो जं वा ॥४३॥

लघुस्वके स्तोके परवचने सामान्यतोऽभिधीयमाने
मासलघु, आगाढपरुषं बदतो मासगुरु, निष्ठुरकक्षेण क-
र्कशवचने च चत्वारो गुरुकाः, यच्च ते परवचयिताः प्रदे-
वतः करिष्यन्ति तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ।

अथ किमिदं निष्ठुरकं वा कर्कशमित्याहूऽप्येकाशं वि-
शोभ्याऽऽह—

निष्वेद पुच्छित्तम्भी, उष्माणल चि निट्ठुरं सव्वं ।

मेहुणसंसद्धं क-कसाह शिष्वेद साहित ॥ ४४ ॥

कयाऽपि प्रहेलया कोऽपि साधुः पृष्टः—केन निर्वेदेन
त्वं प्रवर्जितः । स प्राऽऽह—मदीया भोजिका उच्छ्रमिका दुःशी-
ला अतोऽहं प्रवर्जितः । एषमादिकं सर्वमपि निष्ठुरमुच्यते ।
तथा मैत्रेय संखुदं विलीनभावं दृष्ट्वा प्रवर्जितोऽहम् । एवं
निर्वेदं वक्तव्यमिति तद्वैद्यमादीनि तानि कर्कशाणि ।

इदमेव व्याचष्टे—

मयं व जं होइ रयावसाणे,

तं चिकणं गुञ्ज मलं छरंतं ।

अंगेसु अंगहं शिगुहयंती,

शिष्वेयमेयं मम जाण सोममे ॥ ४५ ॥

सखेद गीसद्व विमुक्कगो,

भोरेण छिणो ससई व दाहं ।

हीआं मि जं आमि रयावसाणे,

अशेगमो तेण दमं (वयं) पवसां ॥ ४६ ॥

यत् रतावसानं मृतमिव भवति तदेवैवधं गुणं चिकणं
मलं करत्-परिमलत् भाग्यं चारमयेच्छङ्केषु आत्मा चान्यथा-
ज्ञानं जुगुप्सनीयतया निगुहयती मया दृष्टा, एतन्मे नि-
र्वेदं—निर्वेदकारणं हे सोम्ये । जानीहि ॥ तथा सखेदम् ('नीस-
द्वे') अर्थाय विमुक्कगात्रः—शिशिलीकृताङ्गो भोरेण छिणः—पुटितो
भारवाहको यथा दीधे निःश्वसति तथा अहमपि रताव-
साने यदनेकश एवंविध आसम्—अभूवम्, तदतीत्य हीतो—ल-
ज्जितः, तेन—निर्वेदेन (दमं) संयमम् । पाठान्तरेण—मत्तं वा,
प्रपञ्चोऽहम् । गतं परवचनम् । ४७ उ ६० ।

तथा च निशीथसूत्रम्—

जे भिक्खु लहुस्सगं फरुसं वपइ, वयंतं वा साइअइ ॥१७॥

लहुस्सं—ईषद्वयं—स्तोकमिति । यावत् फरुसं शेषद्वयं
यं अयं साहुं वदति—भाषते इत्यर्थः । तं फरुसं ।

अउत्थिदं तं—

दव्वे खेचे काले, भावमि य लहुस्सगं भवे फरुसं ।

एतमिं शाणत्तं, वोच्छमि अहाणुपुव्वीए ॥ ३७ ॥

एतेति दव्वखेसकालाणं ।

जहासंखं इमं वक्कणां—

दव्वमि वत्थपत्ता—ऽऽदिष्टमु खेत्तं संसारवसिमादीसु ।

काले तीतमणागतं, भावं भेदा इमे होति ॥ ३८ ॥

आदिष्टगृहेण उगलगसूरूपप्यलगाऽऽद्यां चि धर्यन्ति ।

" दव्वे वत्थपत्तादिपत्तं ति " अस्य व्याख्या—

वत्थाऽऽदिपत्तमस्ततो, अणानि को गु सुवती मइ तेणं ॥
खेत्ते को मं द्वाए, चिट्ठति मा वा इहं टाहि ॥ ३९ ॥

वत्थपत्तसूरगाऽऽदि अप्यणो वया अपस्सेतो एवं अणानि-
मइ अतिथि काउं इमस्सामावेण को णिइ लभति, इमस्स
भावेण वा मइ तेणं इहं, एवं दव्वओ लहुस्सयं फरुसं
भासति । केसओ लहुस्सयं फरुसं—तस्स संसारभूमौ किं
चि दियं पालिसा अणानि—को मं संधारगभूमौए दाति
अणं जाणमाणो ?, अथवा—मामसंधारगभूमौए टाहि ।
(३८-४०) " कालं तीतमणागतं " अस्य व्याख्या । माहा-
गंतव्वस्म न कालो, सुइसुत्ता केण बोहिता अग्गे ॥

हीणाहिणं कालं वा, केण कयमिणं इवति गंतव्वं ॥४०॥
ते साहुणो पणे गंतुमणा, ततो उड्ढाज्जंतो अणानि—गंत-
व्वस्स य कालो अज्जाव, सुइसुत्ता केण वेरिपण अणखेण
पडिबोहिया अग्गे ॥ अथवा—हीणं अचियं वा कालं केण
कयमिणं ?, तं च इमं भवति काले हीणातिरिक्तं गंतव्वं ।

गाहा—

ओसहपडिलेहपरिणा—प्राप्नोसियसुवणभित्तमज्जाए ।

हीणातिरिक्तकरणे, एमादी वादितो फरुसं ॥ ४१ ॥

गिलाखस्स ओसहड्डए गंतव्वे हीणातिरिक्ते, अहवा—आ-
वरिया पत्तणऽऽदिशिमिले गिलाणोऽहोवओगे वा पच्छ-

फरुसवयथ

मायराएदसु पडिलहणं पडुचव परिषेति जेण पोरिसिमादिथं
पञ्चकस्यायं तस्स परेउकामस्स भत्ताऽऽदीणं वा गंतुकामस्स
उग्याडणे च सि. भसपचवकस्यायस्स वा समाहिषाणगाऽऽदि
आणियवत्वा दीयाधिकं कतं, पादासिथं वा काउं सुविणं सु-
विउकामाणं भिक्खं वा हिंडिउकामाणं सज्जाए पडुवणवेणं
पडुचव कालवेणं वा, पयमादिसु कार्णेणु दीयाधिकं करेत्तो
वाइओ फरुसं वयउज्जा ।

अहवा इमो फरुसवयथुपायपगारो—

गच्छसि य ताव कालो, लभसु धिति किं चइण्डस्सेवं ?
अतिपच्छासि विबुद्धो, किं चऽऽभसितं पएतवं ॥ ४२ ॥
गुरुणा पुणं संविद्धो आसहातिगमणे अस्से, तत्थेव गंतुकामं
साधुं पुच्छति—गच्छसि ? , सो पुच्छितो साधू फरुसं वयति-
ण ताव कालो, लभसु धिति, किं चइण्डस्सेवं ? अहवा—सो
खेवं पुच्छिओ भयति—पच्छइं कंठं ।

एस्स गाहाओ पडिलहणाऽऽदिपदेसु जत्थ जुज्जेत तथ तथ
सवंथ योज्यं ।

अधवा—द्ववाऽऽदिणिमिस्स एवं फरुसं भासति—
वत्थं वा पायं वा, गुरुण जोगं तु केणियं लद्धं ? ।
किं वा तुमं जतिस्समि, इति पुद्धो वेति तं फरुसं ॥ ४३ ॥
एणए अभिगगहाउभिगगहेण साहुणा गुरुपाउमं वत्थं पत्तं
संपादयमाऽऽदि उगमियं, तमसंण साहुणा विट्ठेण सो उगम-
मेतसाहु पुच्छिओ—केणुगमिंतं ? , सो भयति—मया । त्वं
चात्तमाः, पापाणवज्जो अलदिमा लब्भासि, एवं फरुसमाइ ।

इदाणीं खनं पडुच गाहा—

खेत महा जणजोगं, बसयी संचारया य पाओगा ।
केणुगमिता एते, तथेव फरुसं वदे पुद्धो ॥ ४४ ॥
क्षेत्रेऽप्येवं ।

इदाणि तीतमणुगगतकालं पडुच गाहा—

उउवासमूहो कालो, तीतो केणम जाइओ अमहं ?
जो एस्समि वा एस्सम, तथेव फरुसं वदे अहवा ॥ ४५ ॥
उटुत्ति उटुवज्जकालो, वास ति वासकालो । अहवा—उटुत्ति
रिऊ, तस्सि वासः लुअन उउवासः सुखः । शेषं कएठा ।

द्ववाऽऽदिसु पडिल्ल भयति—

दत्तेव खेचे काले, मासो लहुओ उ तीसु वि पदेसु ।
तकालविपुद्धो वा, आयरियादी चतुएहं पि ॥ ४६ ॥
द्वव्वल्लसकालानिमित्तं फरुसं वयंतस्स होदि वि लद्ध ।

इदाणि मावफरुसं—

भावे पुण कोधाऽऽदि, कोहाऽऽदि विणा नु किं भवे फरुसं ?
उवयारो पुण कीरति, द्ववाति समुपपत्ती जेण ॥ ४७ ॥
पुणसहो विसेसणे, किं विशेषयति ? । भयति—द्ववा-
दिएसु वि कोहाऽऽदिभावे भवति, इह तु द्ववाऽऽ-
दिखिरेवक्खो कोहाऽऽदिभावे वणए । एवं विशेषय-
ति । द्ववाऽऽदिसु वि कोहाऽऽदिणा विणा फरुसं ए
भवति । कोदए आह—तो किमिति द्ववाऽऽदिफरुसं, भयति-
मावफरुसमेव मअइ ? । आचार्य आह—द्ववादीनाम् उपचा-
रणमात्रं, वतस्ते कोधादयः द्ववादिसुमुखा भवन्तीत्यर्थः ।

भावफरुसउपपत्तिकारणभेदा इमे—

आलंसे वाहिचे, वावारिते पुच्छिते णिसडे य ।
फरुसवयथमि एए, पंचेव गमा मुणयव्वा ॥ ४८ ॥
आलंसे वाहिसे वावारिते एयां त्रयाणां व्याख्या—
आलावो देवदत्तादि किं भो ति किं वदे देति ।
वाहरणं एहि इओ, वावारण गच्छ कुण वा वि ॥ ४९ ॥
कंठा ।

पुच्छणिसट्ठाण उवएह वि इमा व्याख्या—

पुच्छा कताकतेसु, आगतकच्चंतआतुरादीहि ।
णिमिरण इंदसु भुंजसु, पियसुं वा एतिमं भत्तं ॥ ५० ॥
कंठा । निं० चू० २ उ० ।

फरुसवयथे इमे दोसा—

एतेसामसुतरं, जे भिक्खु लहुस्सगं वदे फरुसं ।
सो आया अणवत्थं, भिच्छतविगपथेण पावे ॥ ५१ ॥
कारणाओ पुण भासजा वि—

वितियपदमणुपज्जके, अप्पज्जके वा वइज खरसज्जके ।
अणुसासणा वदेसी, वएज व विक्किचण्टाए ॥ ५२ ॥
खिसाहचित्तो भणज चा, भणया वा आयरियादि,
खरसज्जा वा मणजा, अज्जाहा नवाइ म्हुं वि अणुसा-
सणं पडुच भणज, मालवमिथुंदसवासमावेण फरुसभा-
सो पंडगाऽऽदि वा वंकिवित्तवो फरुसवयथेणं, सो य
फरुसवित्तो असहमाणो गच्छइ । निं० चू० २ उ० ।

भदन्तं प्रति पदववाक्यनिर्देशो यथा । सुत्रम्—

जे भिक्खु भदंतं फरुसं वदइ, वदंतं वा साइजइ ॥ २ ॥

गाहा—

जं लहुसगं तु फरुसं, वितिउदेममि वसिन् पुव्वि ।
ते चेव य आगादं, दसमुदेममि नायव्वं ॥ ३४ ॥
अहा वितिउदेस्स फरुसं तहा इहं पि उस्सग्गववत्तेहि
वसव्वं, एववं इह आयरियसुत्तणिवाओ—
जे भिक्खु भदंतं आगादं फरुसं वदइ, वदंतं वा साइजइ । ३ ।

गाहाचूचम—

एसेव गमो णियमा, बीसगसुत्ते वि होति घेतवो ।
आगादफरुसपीसे, पुव्वे अवरामि य पदमि ॥ ३५ ॥
जो एनेसु दोसु पुव्वत्तेसु सुत्तेसु गमो सो खेव इह
बीसगसुत्ते गमो वट्ठवो, एववं संजोगपच्छिक्तं भाणियव्वं ।
निं० चू० १० उ० ।

फरुससाला—पुरुषशाला—स्त्री० । कुम्भकारशालायाम्, ४०
३ उ० ।

फरुसामि (ण्)—पुरुषाशित्-पुं० । क्लाशित्ति, “ फरु-
साला लट्ठिगहा । ” पुरुषाशितो क्लाशितया च प्रकृति-
कोषनाः । आचा० १० ६ अ० ३ उ० ।

फल—फल—न० । गतौ, भ्वादि०-पर०-सक० सेट् । फलति ।
अफालीत् । ज्वला० कर्तरि वाऽण् । फलः । फालः । वाच० ।
आ० चू० ।

फल-न०। फल अष्ट । वृत्ताऽऽदीनां शब्दे, वाच०। फलानि ना
लिकेरदादिमाऽऽदीनि । पञ्च० ८ विष०। फला यतद्विषया । नं०।
प्रश्न०। फलं वपुष्ठाऽऽदीति । स्या० ६ टा०। विपा०। उच०।
सूच०। (फलमेवमिदं कथयाम् फलसूत्रम् । २५३) । ' पुरि
सजाय ' शब्दे अत्रैव भागे १०८ वृष्ट समुद्रम् । ला-
भे । उद्देश्ये, जानीफल, त्रिफलायाम्, ककाले, बाणाम्,
फाले, दाने, मुक्ते, फलके, वाच०। काष्ठफलके, सूत्र० १
श्रु० ११ अ०। कार्ये, वृ० १ उ० २ प्रक०। स०। सूच०।
आवा०। साध्यं, पञ्च० ८ विष०। प्रयोजने, सूत्र० १ श्रु० १२
अ०। दश०। म०। ति०। विपा०। ज्ञा०। विरो०। वग च ।
रयो वेगश्चेष्टाऽनुभवः फलमिच्छनोऽनिरम् । आवा० १ अ०।
कुटजवृक्षे, पुं०। वाच०। (संवेगाऽऽदीनां फलानि संवेगाऽऽ
दिशब्देषु द्रष्टव्यानि)

फलम्-फलक-न०। फलमेव फलकम् । फलशब्दार्थे, आवा०
१ श्रु० ८ प्र० ६ उ०। शयनोपयोगिन्येकपट्टाऽऽदिकृपे प्रसक्ते
आयते काष्ठनिमित्ते वस्तुनि, वृ० ३ उ०। आवा०। उच०।
शयने खट्वाफलकाऽऽदि । आवा० १ श्रु० १ अ० ५ उ०। स्या०।
अवष्टम्भनार्थे काष्ठविशेषे, औ०। म०। उपा०। प्रश्न०। ' पीड-
फलमेवजासंधारणम् ' । रा०। ज्ञा०। स्या०। ' फलम् व
तच्छति कुडाइहथा ' । फलकमिव काष्ठफलमिवेति ।
मूच० १ श्रु० ५ अ० १ उ०। ' ते भिम्बेदेहा फलम् व तद्वा ' ।
फलकमिवाभावात् फलकाऽऽदिनाऽवतट्टाऽऽदि । सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १
उ०। संवृष्टफलकं, स्या० ४ टा० २ उ०। खटके, पूर्वोपरकृणुविशे-
षे, प्रश्न० १ आश्र० द्वारा । फलकमिव संवृष्टफलकानि खटका-
नि वा अवष्टम्भनानि वा सुनोपरकृणुनि वा । औ०। ज०।
सोपानाद्भूते काष्ठेऽद्विष्टे, ' सुवखरुपयया फलया ' । जी०
३ प्रति० ४ अवि० आ० म०। पट्टिकायाम्, उत्तर० १ अ०। फलकं प-
ट्टिका, यस्यां लिखित्वा पश्यते । समवसरणफलके च । यथा तस्य
कारणे अवष्टम्भे भवति उत्सर्गस्तत्र साधूनामवष्टम्भो न यु-
क्तः, प्रत्युपेक्षितमपि स्तम्भाऽऽदी कृत्युपिपीलाकाऽऽदिजन्तुसं-
चारस्य दुवारस्वात्, यतः- ' अन्वाच्छिन्ना तसा पाशा, पाडले-
हानि न सुगर्हा । तद्वा हट्टपहट्टस्ते, अवष्टम्भो न कर्ण्ये ॥१॥ ' इ-
ति । म्हाभ्यादिकारणे तु घनमसृणाऽऽदिगुणोपेते फलके पाथा-
गमये स्तम्भे सुपाश्वरे कुण्डे कुण्डसंलग्नोपधिषिटलिकाया
वाऽवष्टम्भीति । ' अतस्तस्स उ पांसाः, जेणं तुक्कति तेज-
वद्धम् । संजमपेठ्ठीधम्, सेले उ तह कुड्डिहल्लिए ॥१॥ ' य० ३
अवि०। चर्ममय अक्षप्रतिपत्तयानिवाके स्फुरके, पदार्थभेदे,
वाच०। ' मरिचिह फलार्थे ' । हस्तपाश्रितेः स्फुरकैः विपा०
१ श्रु० ८ अ०। ज्ञा०। आवा०।

फलगपट्टिया-फलकपट्टिका-खी०। काष्ठाऽऽदिपट्टिकायाम्,
' फलगपट्टियाए सिरिकंताए खवं लिडिऊणं दंसेह ' । आ०।
म० १ अ०।

फलगमग-फलकमार्ग-पुं०। मार्गभेदे, यत्र कर्दमाऽऽदिमया-
फलके गम्यते । सूत्र० १ श्रु० ११ अ०।

फलगमेजा-फलकशय्या-खी०। फलकं प्रतलमायतं काष्ठं त-
स्या शय्या फलकशय्या । फलककपायां शय्यायाम्, स्या०
६ टा०।

फलगावतट्टि (ख)-फलकावट्टि-पुं०। फलकवत् बाध्या-
दिनिर्ममयो बाधनोऽप्यनरतभावकृष्टः फलकावट्टि ।
आवा० १ श्रु० ८ अ० ६ उ०। फलकवत्पूर्वशरीरे, ' अवि-

हम्ममाणे फलगावतट्टी । ' फलकवद्वकृष्टः यथा फलकमु-
भाभ्यामपि पार्श्वोभ्यां नष्टं वट्टिनं सत्तनु भवति, अरकट्टिदं
वा संभवत्येवमसावपि साधुः सबाह्याभ्यन्तरेण तपसा वि-
ष्टमेदस्तनुपूर्वशरीरोऽरकट्टिद्विष्टमेति । सूत्र० १ श्रु० ७ अ०।
फलकाऽऽवट्टि-पुं०। फलं कर्मस्वरूपं तदेव फलकं, ते-
नाऽऽदि संसारम्रमणकपायामर्थः प्रयोजनं फलकाऽऽवट्टेः,
स विधिते यस्यासौ फलकाऽऽवट्ट्या । संसारम्रमणकपायामप-
दि कर्मस्वरूपफलनाथिनि, आवा० १ श्रु० ८ अ० ६ उ०।
फलकावस्यायि-पुं०। तत्पमाथोऽपि पुर्वचनवास्यादिभिः
कपायाऽऽभावतया फलकवद्वतिष्ठते तच्छब्धिभ्येति फलकाव-
स्थाया । वास्वीकर्मनकृपे, ' समाहित्येव फलगावतट्टी ' ।
आवा० १ श्रु० ८ अ० ६ उ०।

फलचारु-फलचारु-पुं०। नानाद्रुमलतागुरुमपुष्पाएषुपा-
द्या पुष्पसूचमजीवानविराधयन् कुसुमतलद्वालावस्थानसङ्घ-
ततया पुष्पचारुः । चारुभेदे, ग० २ अवि०। प्रश्न०।

फलपुरुषार्थ-फलपुरुषार्थ-खी०। फलं कार्यं तस्य प्रकृपा
प्रज्ञापना फलप्रकृपा । कार्यप्रज्ञापनायाम्, य० १ अवि०।
फलपहास-फलप्रधान-वि०। सफलं, न०।

फलभावे-फलभावे-पुं०। कार्यभावे, ' हेउफलभावो हुं-
ति ' । फलभावतः कार्यभावेन । प० व० १ द्वारा ।

फलभोज्य-फलभोजन-न०। फलमप्याऽऽदीनि तेषां भोजन-
म् । फलं वपुष्ठाऽऽदि, तस्य भोजनम् । भुज्यत इति भोजनमि-
ति कृत्वा तदेव वा भोजनम् । फलभोजनं फलस्य भक्षणं,
फलरूपं भक्षणं च । स्या० ६ टा०।

फलवं-फलवत्-वि०। साध्यसाधकं, ' सर्वं चिय फलवद्
भवद् वेदा ' । पञ्च० ४ विष०।

फलवट्टि-फलवट्टि-न०। मेतायनगरसमीपस्थे (साग्रतं फ-
लोधीति स्थाने) नगरभेदे, तत्रस्थे स्थे च । तत्रैतस्ये पार्श्वेना-
थे, पुं०। फलवट्टिकनगरस्थायां स्वनामक्यतायां द्वयां च ।
खी०। तौ०।

तद्वक्तव्यता यथा—

" सिरिफलवट्टिः (इ) अवेहव-परिवृत्तिं पणमिऊण पासजिणं ।
तस्सेव वेमि कण्ठं, जहासुअं इल्लिअकल्लिणं ॥ १ ॥ "

अतिसकलखीणहोसमेवस्यनगरसमीपवट्टिओ वीरघमणा-
हनाण। विहदेवाववाभिरामो फलवट्टी नाम गावो, तस्य फलव
हीनामधिआए वेवीए भवणमुसंसिहरे विट्ठह, सो अ रि-
दिसमिद्धो वि काळक्रमेण उवससयाओ संजाओ, तद्वा वि
तस्य किलिआवि बाणिअणा आगंतूण अवसिसु तेसु
एगो सिरिसिरिमावसंमुत्तामही धम्मिअल्लोअगाममा-
ली " वंचल्लो " नाम परमसावधो दुत्तया । बीओ अ तारिससु-
थो जेव ओसवालकुलनहवलमिसाकरो सिंवकरो नाम ।
ताण इण्हं पि पम्माओ गावोओ आसि । तासि मज्जे
एगा वंचल्लस्स थेसु परदिणं बुज्झंती पि बुज्झं न देह । तओ
वंचल्लेण गांवालो पुक्खिओ-किमसा थेसु तुमए जेव बाहिरे
बुज्झह, वंचलेण वा कणावि, जेण सा न बुज्झं दे ? । तओ गोवा-
ल्लेण सवथाइ काऊण अण्णा निरवराहीकओ । तओ गो-
वालेण समं निरिक्कंतेअं एगावा उअरयस्स उअरि कोरि-
तओ समीदेव वट्टिहि यणेहि खीरं करंती दिट्ठा सा सुरदी।

एवं पदविणे पिच्छंतेण वंसिआ चंचलस्स । तेण वि-
तिअ-नूणं कोइ इत्थ जसस्सदेवयाविसंसे भवि-
स्सह भूमिमग्गिओ । तसो गिदमागएण तेण सुधपुत्ते-
रत्तए सुमिणसो उववहेत्तु । जहा-एणेण पुत्तएण
बुत्त-इत्थ रयडए भयवं पासनाहो गम्भइरदेवलिपामज्जे
विट्ठइ, तं बाहि विक्कासिऊण पुत्तए । तसो चंचलेण प-
हाए बुत्तेण सिक्करस्स निवेशो सुमिणबुत्ततो । तसो दो-
हि पि कोऊल्लाडिलिपामगसेहि वलिपूआविहाणपुवं उह-
हि रयडभूमि खणाविता कहिओ गम्भइरदेवलिपामसिह-
तफणिफणामंदिआ भयवं पाससामी, पदविअहं पुंयंति
महया इहोए ते दोवि । एवं पूज्जेते भुवणनाहे पुणो वि-
अदिट्ठायगेहि सुमिणे आरुहं तेसि । जहा-तयेव परसे चेर-
सं कारावेहत्ति । तसो तंहि पदिट्ठोचसिहो दोहि वि निअ-
विहवाणुत्तरं केअं कारवेउमाडत्तं । पयट्ठिआ सुत्त-
हारा कम्मट्ठायुणु जाव अगमंइते निपण्णे, तेसि अण्णट्ठि-
अत्तेण वत्थेण निट्ठणअसमययाए नियत्तो कम्मट्ठायो,
तसो चरियं आवासा दो वि परमोवासया । तयणुत्तेरे रय-
णीए पुणो वि अदिट्ठायगत्तेरेहि सुमिणे भणियं, जहा-आ-
परमाए अलवेंसेऊ काएपु रवेस्स अगमो दम्याणं सरियथं
परिये पिच्छस्सइ, ते दम्या केइ अकज्जे चयत्तं सि । तेहि
तयेव दिट्ठे, ते दम्ये विण्णुणं सेसकम्मट्ठायं कारवेउमाडत्तं जाव
पडिपुणायं वि मंडवा य लहुमंडवाय, तिगुयणअणुवित्त-
मुक्कारकारए वणुत्तिपयसिमे चेअसिमे तेसि पुत्तेहि चित्तिअं
तसो एअं दम्यं संपज्जइ अंजविच्छेए कम्मट्ठायं उणस्सहत्ति ?
आदिअदि विणे आरएणहाए चेष खमाअतरेत्तिआ होऊण
निहुअं वट्टमुमाडा, तस्मि दिवसे देवेहि न पुरिअं दम्याणं
सात्तअं, आसलं च मिच्छाज्जं नाऊण पयत्तेण आगहिया वि
अदिट्ठायगा न पुरिऊ विव्वं ति विउं तदवयो चेअकम्मट्ठायो ।
एमारससयुइहासीहसमहिणु ११२ विज्जमाह (अ) वरि-
सेसु अइज्जेनेसु रायगव्वुज्जमंडगलरीलीलभहसुरिपट्टपट्टिप-
हि महावाहियेवरगुणविद्विजयपत्तपट्टहि सिरिअम्म-
पोससुरिहि पासनाहचेअसिहरे चउडविअसंछममक्कं
पट्टा कथा । कालेत्तेरेण कलिकालमाहणेण कालिप्पिआ वं-
त्तरा इवंति अगियरविता य ति पमायपरवसेसु अदिट्ठायगं-
सु वरत्ताणसहावुहाणेण दिअं पुरमाणं, जहा-एअस्स
देवभवणस्स केणावि भंगो न कायव्वां ति, अअं च विव्वं
किअं भयवअसो अदिट्ठायगा न सहति ति संघेण विव्वंतेरे
न ठाविअं, विगलित्थगस्स वि भयवअसो मइयाहं माहयाहं
उल्लभंति, पदवत्तं च पांसवहुल्लदसमीए जम्मकल्लाणयदि-
णे वाउडिआसो वि साययसंथा आगंणुण नव्वगीअनट्टवा-
इअकुसुमाअरण्यो अदिट्ठायगा न सहति ति संघेण विव्वंतेरे
कु-
लंता संघपूआहिं सासणे पमाविता निहत्ति वूसमा-
समयविलियारं वि इवंति सुदअं सुकतसंसारं, इत्थ य
चेअए अरुत्तिपट्टमावर्लिलयवाला अदिट्ठायगा संघस्स विअ-
पम्वारं उवसांमिति, पययअोआयं मणोएहि अ वृत्ति, इवो-
विअ विपियरपईहअं पुरिसं चेअअमज्जे संखरंत्तं पासंति,
समाहिअमया इत्थ रति बुत्थं भविअज्जा एअस्मि महाति-
रयभूय पासनाहविट्ठे कलिकुंडकुण्डेनरीशिअरपवयवच्छेसर-
मेरीस्यमइराप्पावारीअदिच्छुतापंभयवअज्जाहरपवयव-

यरदेवपट्टणकरइअयनागइहसिरिपुरसामिणिआकपटीपुरी
उज्जणीसु सुअरंसीहरीकलिहियाइहाणवइमाणपासना-
हणंवावयं करिउज्ज जत्ता कया इअइ ति संपयापुरिसाखं
उवपसो ।

“ इअ फलवड्डियुरिअ-पासजिणिदस्स कप्पमविअणं ।
निगुणंताणं भव्वा-ण होउ कल्लाणनिपप्सो ॥ १ ॥ ”
“ इत्यासज्जनय मुखात्, किमपुपावाय संप्रदायत्वम् ।
प्रयितं जिनप्रसन्निभिः, कथं फलवड्डियार्षभविमाः ॥ २ ॥ ”
ती० ५४ कथ ।

फलवाइण-फलवादिन-पुं० फलवदनशील, “ दुग्गई फल-
वाइणं । ” सू० १ ध० ११ अ० ।

फलविटिय-फलवृत्तिक-पुं० । फलवृत्तोद्भवे श्रीन्द्रियजीव-
विशेष, प्रज्ञा० १ पद० जी० ।

फलविभाग-फलविपाक-पुं० । फलरूपो विपाकः फलवि-
पाकः । फलरूपविपाक, स० ।

से समामसो दुविहे पणुत्ते । तं जहा-दुहविवागे, सुह-
विवागे य ।

फलस्य कायस्य विपाको व्यक्तीकरणम् । फलस्य व्यक्तीकरणे,
स० ५४ म० । फलमिव वृत्तसाध्यमिव विपाकः कर्मणामुदयः
फलविपाकाकर्मणामुदयः, प्र० १ आ० ४० ४० । फलस्य वा ५५ ।
उकाऽऽदेः विपाको विपक्यमानता रसप्रकर्षावस्था फलवि-
पाकः । कर्मणां रसप्रकर्षावस्थायाम्, प्र० १ श० ३० उ० ।
फलविमसं-फलविशेष-पुं० । भागाऽऽदिकं साध्यभेदः, “ भो-
गाह फलावसेसा । ” पञ्चा० ६ वि० १ ।

फलविहि-फलविधि-पुं० । फलप्रकारः, प्र० ३० २ आ० ४०
४० । “ फलविधिपरिमाणं करेह । ” उपा० १ अ० । (‘ आ-
खे ’ शब्दे द्वितीयभागे १०६ पृष्ठे सूत्रम्)

फलसाइण-फलसाधन-न० । फलार्थमारम्भप्रवर्त्तने, आ-
वा० १ अ० ५ अ० १ उ० ।

फलसुआ-फलसुआ-खी० । तालफलद्राक्षासुआदिनिपण्णे
सुराभेदः, शू० २ उ० ।

फलहि-फलधि-पुं० । इलाययभेदे, “ एकेणं हत्येणं हलं
वाहेइ, एकेणं फलही उपायेइ । ” उक्त० ३ अ० ।

फलही-देशी-कापांसि, दे०ना० ६ वर्ग २२ माथा ।

फलाकिट्ठि-फलाऽऽकुट्ठि-खी० । खीणां चतुष्टयट्ठिकारस्य-
तमे कलामेदं, कथ० १ अ० ७ उ० ।

फलाव्ववगमंग-फलाव्ववकयांग-पुं० । फलाव्ववकयांगस्तु,
सद्वयव ग नियोगतः । सातुवयवफलावर्त्त-धर्मसंज्ञौ स-
तां मता ” ॥ १ इत्युक्त्वलस्ये योगभेदः, पा० ।

फलावह-फलाऽऽवह-त्रि० । फलसंयुक्ते, पा० १५ वि० १ ।

फलासव-फलाऽऽसव-पुं० । मयभेदः, फलासवेह वा । ” प्रज्ञा०
१७ पद ४ उ० ।

फलाहार-फलाऽऽहार-पुं० । तापसभेदः, नि० १ अ० ३ वर्ग ३ अ० ।

फलिअ-फलिउ-त्रि० । “ फुलिअ फलिअं च दल्लिअं, उडल्लिअं । ”
पा० १० ना० १२१ माथा ।

फलिआरी-देशी-दुर्घायाम्, दे०ना० ६ वर्ग ८३ गाथा ।

फलिशी-फलिनी-खी० । त्रिपक्षे, “ कलिणी पियमा पिबं-
यूय । ” पा१०ना० १४ गाथा ।

फलिह-परिप-पुं० । परि-डम्-क-निः । “ पाटि-पकव-प-
रिच-परिखा-पनल-परिमद्रे फः ” ॥ ८१ । १३२ ॥ इ-
ति प्राकृतसूत्रेण फः । प्रा० १ पाद । “ हरिद्राऽऽरी लः ”
॥ ८१ । २२४ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण लः । प्रा० १ पाद ।
ग्रामपरिहृतनात् परिघः । नगरद्वाराऽऽविस्मयन्निष्प्रयामगला-
याम्, नं० १४० । “ अमिवे खे फलिहा । ” पा१० ना० २४०
गाथा । “ अग्रमला फलिहा । ” पा१० ना० २६७ गाथा ।
नि०चू० । औ० । रा० । प्र० । ज्ञा० । स्था० । अगलाद्-
रडे च । औ० ।

फलिक-न० । प्रहेणकाऽऽरी, “ फलियं पहेणगार्ह । ” स्था० ३
ठा० ३ उ० । धमनीधुले, तप्तफले च । अनु० ।

स्फटिक-पुं० । स्फटीय कायति, इयर्थे क्व । “ पाटि-प-
कव-परिघ-परिखा-पनल-परिमद्रे फः ” ॥ ८१ । २३२ ॥
इति प्राकृतसूत्रेण पस्व फः । प्रा० १ पाद । “ निक-
प-स्फटिक-चिकुरे हः ” ॥ ८१ । १८६ ॥ इति प्राकृ-
तसूत्रेण कस्व हः । प्रा० १ पाद । “ स्फटिके लः ” ॥ ८१ ।
१६७ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण टस्व लः । प्रा० १ पाद । स्व-
नामकयानं भाग्यभेदः, स्था० १० ठा० । रा० । सूत्र० । च०
प्र० । ज्ञा० । उत्त० । स्फटिकमये रत्नप्रमायाः पृथिव्याः स्व-
नामकयानं काण्डः, स्था० १० ठा० । स्फटिकमिव स्फ-
टिकम् । अन्नः करणे, सूत्र० २ ध्रु० २ अ० । स्फटिक-
मिव स्वच्छयाम् स्फटिकम् । आकाशः, भ० १६ श० ३ उ० ।

फलिङ्कड-स्फटिककूट-न० । जम्बूद्वीपस्य गन्धमादनवल-
स्कारपर्वतस्याधोलांकनियामिन्या भांगकराया द्विकु-
माय्यां निवासभूते स्फटिकरत्नमये स्वनामकयाने कूटे, स्था०
८ ठा० । जं० । कुण्डलवर्द्धीपस्थस्य कुण्डलशैलस्योत्त-
रस्यां दिशि स्थितं स्वनामकयाने कूटे, द्वी० । रुचक-
द्वीपस्थरुचकपर्वतस्य दक्षिणस्यां दिशि स्थिते स्वना-
मकयाने कूटे च । द्वी० ।

फलिहगिरि-स्फटिकगिरि-पुं० । कैलाशे, “ फलिहगिरि क-
लासां । ” पा१० ना० १७८ गाथा ।

फलिहमल्ल-स्फटिकमल्ल-पुं० । क्षुशुकच्छादगते उज्जयिनी-
नगरस्थनाऽह्यमल्लेन सह कृतपुत्रे स्वनामकयाने मल्ले,
आव० ४ अ० ।

फलिहा-परिखा-खी० । परितः लप्यते खन-डः । “ पा-
टि-पकव-परिघ-परिखा-पनल-परिमद्रे फः ” ॥ ८१ । १३२ ॥
इति प्राकृतसूत्रेण फः । प्रा० १ पाद । “ हरिद्राऽऽरी लः ”
॥ ८१ । १ । २२४ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण लः । प्रा० १ पाद ।
पुराऽऽरी रिपुपभूतीनां दुष्प्रवेष्टानास्त्रिजये गन्धकपायां
वेष्टनाऽऽकारभूमौ, वाच० । परिखा, ज्ञानं, बलप-
मिति । ज्ञा० १ ध्रु० १६ अ० । सा काच उपरि
च समजातेति । औ० । रा० । उपरि विशाला अचः
संकुचितेति । प्रज्ञा० २ पद । परिकोपरि विशाला अ-

चः संकुचिता, ज्ञानेति त्वयत्रापि सममिति । जी० ३ प्र-
ति० ३ अचि० । आचा० ।

फलिहोवडड-फलिफोपहृत-न० । उपहृतमुपहितं भोजनस्था-
ने दीकितं, भक्षमिति भावः । फलिकं प्रहेणकाऽऽरी, तच्च
तदुपहृतं चेति फलिकफोपहृतम् । अथगृहीतानिधानपञ्चम-
पिण्डेपणविषयभूते उपहृतभेदे, व्य० ।
यदाह व्यवहारभाष्ये—

फलियं पहेणगार्ह, वंजयभक्तविहं वा विरहियं तु ।

भोक्षुमण्यस्साविश्यं, पंचमपिण्डेसथा एसा ॥ व्य० २ उ० ।

फली-देशी-लिङ्गवृषयोः, दे०ना० ६ वर्ग ८६ गाथा ।

फलुस्तुक-फलोत्तुक्य-न० । अश्वद्वयाऽऽंशसायाम्, द्वा०
२ । द्वा० ।

फलोवागय-फलोपगत-पुं० । फलान्युपगच्छतीति फलोपगः
फलोपगतो वा । ‘ फलोवागय ’ इत्येवं वाक्यम् । “ फलोवा ”
इति प्राकृतलक्षणवशात् । बहलफले वृक्षभेदे, स्था० ३
ठा० १ उ० । “ फलोवागयत्तु वा । ” आचा० २ ध्रु० २ चू० ३ अ० ।
फलोवाकवसमाण-फलोपगतवृक्षसमाण-पुं० । ‘ फलोवागय-
रक्षसमाण इति वाक्ये ‘ फलोवाकवसमाण ’ इति प्राकृत-
लक्षणवशात् । पुरुषभेदे, स्था० ४ ठा० ३ उ० ।

फल्ल-फल्य-न० । फलाय हितं यत् । पुष्पे, वाच० । फल्लाय हि-
तः कल्पः । सौलिके वस्त्रे, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

फलीह-देशी-लाभः, ‘ फलीहामो कहेरहे । ’ ‘ फलीहामो सि ’

देशीपद्वान्वात् यदृच्छया भक्षणं लभामहे । वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

फल-देशी-सार-स्थासकयोः, दे०ना० ६ वर्ग ८७ गाथा ।

(काबरचित्र गुजराती) “ फमले सखले सारं, किम्मीरं
चिलले च बांग्गि । ” पा१० ना० १४ गाथा ।

फललागिअ-देशी-कृतविभूषे, दे०ना० ६ वर्ग ८३ गाथा ।

फललिअ-देशी-कृतविभूषे, दे०ना० ६ वर्ग ८३ गाथा ।

फलुल-देशी-मुक्तः, दे०ना० ६ वर्ग ८२ गाथा ।

फा-फा-खी० । मृगमारीचे, फणायाम्, भण्ये, निष्पुटोह्यौ,

कलायाम्, केकायाम्, उत्कण्ठायाम्, तनौ च । “ फावेंते
मृगमारीचे, फाफा मयणं च फा । ” एका० । अथवा स्नि-
याम् । “ निष्पुटोह्रिकलाकेको-त्कण्ठायामुक्तु कप्यते । ” एका० ।

फाई-फाति-खी० । स्फाय-भावे क्लिप्तः । वृद्धौ, वाच० । “ फा-
नीय मुच्छार । ” जि० चू० १ उ० ।

फाईकय-स्फातीकृत-त्रि० । स्फातिसुपनीते, “ फाईकयमन्न-
मधेति । ” आ० म० १ अ० ।

फाशिय-फाशिय-न० । फण-शियः कः । गुर्विकारभेदे, वा-

च० । फाशितो वृषगुहः । च० २ अचि० । प्रज्ञा० । औ० ।

वृ० । फाशिनं गुहपानकम् । पि० । ‘ फाणयं वा उर्दकं वृषी-
कृतो गुहः कथितो वा । आचा० २ ध्रु० १ चू० ३ अ० ४ उ० । वृषिकः
पिण्डगुह एव पानीयेन द्राविना, पतदुभयमपि फाशितमु-
च्यते । वृ० २ उ० । “ फाशियागि दीक्षि । ” वृषगुहे, पि० ।

“ फाणिमो गुहो मज्जति । सो द्रुविहो—वृषगुहो, संद्रुगुहो
वा । ” जि० चू० ४ उ० । काये, “ श्लिपकफिआव वा । ” फाशितं
काच इति । प्रज्ञा० १७ पद ४ उ० । पञ्चा० ।

फाणियमुद्र-फाणितमुद्र-पुं० । द्रवमुद्र, भ० १८ श० ५ उ० ।
फाणिसिय-पाण्य-न० । पदपतायाम्, "फाणिसियं समादि-
यं ।" आचा० १ श्रु० ६ अ० ४ उ० ।

फालि-पाट-धा० । पट-लिच् । "पाटि-परुष-परिष्-परिष्ठा-
पनस-पारिभट्टे फः" ॥ ८१ । २३२ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण
पयस्स्य पाटिः पयस फाऽऽदेशः । प्रा० १ पादः । "चपेटापाटौ
वा" ॥ ८१ । १६८ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण पाटिपयस्य इत्यस्य
लो वा । "फालिह । फालिह । फाडह । फाडह ।" प्रा० १ पादः ।
फालि-न० । फलाय-शस्याय द्वितम् । अण् । कत्यते-विद्यार्थते
भूमिनेन वा प्रश् । स्वनामभ्याते लाङ्गलमुखस्ये लोहमेदं,
वाच० । "फालसरिज्जिह्वं ।" फालं—द्विपञ्चाशत्पलप्रमा-
णलोहमयो दिव्यविशेषः । द्वा० १ श्रु० ८ अ० । "फालस-
रिसा से दंता ।" फाला लाहमयकुशास्तसदृशाः, द्योतयान् ।
उपा० २ अ० । फालमस्त्यस्य अच् । बलदेवे, महादेवे च । पुं० ।
फालस्य विकारः अण् । कापंसवस्त्रे, नि० । फालकरणक
त्रिष्वपरीताभेदे, न० । फालेषु भवः अण् । जम्बोरबीजाऽऽ-
वी, पुं० । वाच० ।

फालिख-स्फाटन-न० । विदारणे, भाव० ६ अ० । प्रश्न० । स० ।

फालि-फालि-ख्या० । शाबायम्, "संवालिफालि च अ-
ग्निगा द्वाहा ।" संधा० । खरहे, "अंधारेसियं वा ।" आभ्रपेशी
आभ्रफाली । आचा० २ श्रु० १ श्रु० ७ अ० २ उ० ।

फालिअ-पाटित-न० । द्विधाकृते, "फालिअं आरंपिअं च
आरंत्तं ।" पाइ० ना० १६८ गाथा ।

फालिचा-स्फालयितु-त्रि० । स्फालनकर्त्तरि, सूत्र० २ श्रु०
२ अ० ।

फालिय-फालिक-न० । महार्थमूल्ये वस्त्रभेदे, "फालियायि
वा ।" आचा० १ श्रु० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

स्फाटित-त्रि० । विदारिते, उत्त० १६ अ० । आचा० । प्रश्न० ।

स्फालि-न० । रत्नविशेषे, कटप० १ अचि० ३ क्षण् । आ० म० ।

फालियवामाभ-स्फटिकवर्णाम्-त्रि० । स्फटिकवर्णवदामा य-
स्य स तथा । स्फटिकवर्णसदृशवर्णोपिते, भ० १२ श० ।

फालिह-पारिभट्ट-पुं० । पारिते भट्टमस्त्यस्य प्रज्ञाऽऽद्यत् ।

"पाटि-परुष-परिष्-परिष्ठा-पनस-पारिभट्टे फः" ॥ ८१ । २३५ ॥
इति प्राकृतसूत्रेण फः । प्रा० १ पादः । "द्विपञ्चाशद्री लः" ॥
८१ । २३५ ॥ इति लः । प्रा० १ पादः । वृत्तभेदे, वाच० ।

फाली-फाली-ख्या० । 'फालि' शब्दार्थे, संधा० ।

कास-स्पर्श-पुं० । प्रहणे, स्नेहे च । चुरा०-उ० म०-सक० सेट् ।

"सर्वत्र लवराभाच)वन्द्रे" ॥ ८१ । २७६ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण
संयुक्तस्योपरिस्थितस्य इत्यस्य लुक् । प्रा० २ पादः । "लुप्त-य र-
च-श-य-सं" दीर्घः । ॥ ८१ । ७३ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण रलोपि
कृते शकारापूर्वस्य दीर्घः । प्रा० १ पादः । "श-य-त-स-य-
वा" ॥ ८१ । १०५ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जना-
पूर्वे इकारो वा । प्रा० २ पादः । फालिह । फालिह । स्पर्शयति ।

अपस्पर्शत् । वाच० । स्पर्शतीति स्पर्शः । स्पर्शेन्द्रिये, विशेष० ।
प्रज्ञा० । सम्प्र० । "स्पर्श" स्पर्शः । स्पर्शतः । लुप्यत इति स्पर्शः ।

"अकृत्तचित्" ॥ ३३३ । ११ ॥ इति घञप्रत्यये । प्रज्ञा० २३ पदः ।

स्था० । स्वर्गिन्द्रियप्राप्ता पृथग्मुद्रकउल्लसवृत्तिके, सम्प्र० ।
स्पर्शनकम्पविषये, स्था० १ टा० । कर्कशाऽऽदिके गुणभेदे,
आचा० १ श्रु० १ अ० २ उ० । स० । आ० म० । आ० । प्रा० । प०
सं० । कर्म० । "कासाह पडिसेवेह" स्था० २ टा० २ उ० ।
आ० म० । जी० । म० । "विराड्वा कासमावर्धयो ।" ॥
नि० सू० १७ उ० । ते चाष्टौ कर्कशसूद्रगुलपुशीतोष्णजि-
म्वरुभेदात् । विशेष० । आचा० । प० सं० । उत्त० । अनु० ।
प्रब० । प्रज्ञा० ।

अट्ट कासा पण्यता । तं जहा—कवसडे, मउए, गुरुप,
लहुए, मीए, उसियं, निद्धे, लुक्खे । स्था० ८ टा० ।

स्पर्शाः संवाधनाऽऽलिङ्गनचुम्बनाऽऽदिका इति । आचा०
१ श्रु० ५ अ० ४ उ० । ते च प्रत्येकं द्विविधाः—

दुविहा कासा पण्यता । तं जहा—अत्ता चेव, अण्यसा
चेव ० जाव पण्यता । स्था० २ टा० ३ उ० ।

"एगे फासे ।" एकत्वं सामान्यतः सजातीयविज्ञाती-
यस्यावृत्तकृपापेक्षया वा भावनीयम् । स्था० १ टा० ।

स्पर्शवर्णकम्पमणीयचक्रल—

तेसि शं मणीय इमेयारुवे फासे पण्ये । से जहाना-
मए आइण्डे वा, ठण्डे वा, चूण्डे वा, नवणीएह वा, हंसतु-
यीएह वा, सिरीमकुमुमनिचएह वा, बालकुसुमपतारासीह
वा । प्रज्ञा० २३ पदः । रा० ।

स्पर्शवर्ण—स्पर्शेन्द्रियेयानुभूयते इति स्पर्शः । उपनाय,
आचा० १ श्रु० ८ अ० २ उ० । दंशमशकाऽऽदिके परीषद्दो-
पसर्गाऽऽमके दुःखविशेषे, सूत्र० ।

एते भा कयिणा कासा, फरसा दुस्महिया मया ।

इत्थीसरमंविता, कीवाऽवम गया गिहं । १७ ॥

सूत्र० १ श्रु० ३ अ० १ उ० । (अभ्या व्याख्यानम् 'परिसह'
शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६४८ पृष्ठ गतम् ।) स्था० ५ऽऽदिके दुःख-
विशेषे, "पुण्वं दंडा पच्छा फासा पुण्वं फासा पच्छा दंडा ।"

आचा० १ श्रु० ५ अ० ४ उ० । पादप्रहाराऽऽदिजनिते दुःखविशेषे,
"कासा य असमजसा ।" आचा० १ श्रु० ६ अ० १ उ० ।

अनुवा कासा फुंसति ते फासे पुट्टे वीरो अहियासप ।

अथवा—तेषु ग्रामाऽऽदिषु स्थानेषु तिष्ठन्तो गच्छन्तो वा स्पर्शाः
दुःखविशेषा आत्मसर्वदनायाः स्पर्शान्ति—अभिभवन्ति, ते
चतुर्विधाः । तथाया—प्रहृतनस्रणकृदनाऽऽदेः पतनना, अभिमु-
द्धाऽऽदिना सम्प्रमनना, बाताऽऽदिना श्रेयगता, तालुनः पाताः
दस्त्रुत्यादयोऽस्यान्त्यदिवा-वातगिरिच्छेद्याऽऽदिशोभात् स्पर्-
शाः स्पर्शान्ति । अथवा—निरिकञ्जतया तृणस्पर्शदंशमशक-

शीतोष्णऽऽद्यापादनाः स्पर्शाः दुःखविशेषाः कदाचित्स्पर्श-
न्ति-अभिभवन्ति, तैश्च स्पर्शः परीषद्वैस्तान् स्पर्शान् दुःख
विशेषान् धीराऽलोभ्याऽधिस्तदंत नरकाऽऽदिदुःखभावनयाऽ
बन्ध्यकर्मव्याऽऽद्यादितं पुनरपि मयैवेतरादौऽमित्याक-
ल्यय सम्प्राप्तिरिति । आचा० १ श्रु० ६ अ० ५ उ० ।

अचेले तथकासा फुंसति सीयकासा फुंसति तेउका-

सा फुंसति दंसमसगकासा फुंसति एगयरे अण्यपरे
विरुक्खे फासे अहियासेति ।

अथेत्वं कश्चिद् ग्रामाऽऽदौ स्वकुत्राणामावात् नृणश्चर्याशाया-
नं नृणां नृपशोः पदवास्तुधैर्वा जनिताः स्पर्शा दुःखविशेषा-
स्तृणस्पर्शास्ते कदाचित् स्पर्शानि, तांश्च सम्प्रगदीनमुप-
रकाऽपिबलहत इति संसंधः । तथा शीतस्पर्शाः स्पर्शस्तृण-
नृपानि, तेज उष्णस्तत्स्पर्शाः स्पर्शानि, तथा दंशमशक-
स्पर्शाः स्पर्शस्त्येतेषां तु परीवहाण्येकतेनऽविरुद्धा दंशमशक-
तृणस्पर्शाऽऽद्यः प्राहुर्मैथेयः । शीतोष्णाऽऽदिपरीवहाणां वा
परस्परविरुद्धानामप्यते प्राहुःपुनः, प्रत्येकं बहुवचनानिदंशश्च
नीतिमन्मध्यमावस्थासंस्पर्शकः, इत्येतेनैव दर्शयति-विकल्प-
वीभक्तं मनोऽनाह्लादि विविधं वा मन्त्राऽऽदिभेदात् रूपं स्पर्शक-
येषां नैव विकल्पकाः । के ते ?-स्पर्शाः दुःखविशेषाः, तथापद-
कास्तृणाऽऽदिस्पर्शा वा, तान् सम्प्रकृ करणेष्वप्यनारहितो-
ऽपिबलहत । आवा० १ भू० ६ अ० ३ उ० । बुःलोत्पादके शी-
तोष्णाऽऽदिके, "सस्पर्शकासा कफसा बुद्धिरिया ।" आवा०
२ भू० ४ भू० । स्पर्शयन्तेनेन वस्तुतत्त्वमिति स्पर्शः । वस्तु
तत्त्वज्ञाने, यो० १२ वि० । (स्पर्शस्तृणानाम् 'विस्पर्शा' शब्दे
चतुर्धामागे २४०० पृष्ठे गतम्) अर्थोऽप्यं संप्रहृते, वृ० १, उ० ३
प्र० । सम्प्रकृ, सूत्र० १ भू० ४ अ० ३ उ० । अभिभवे,
आवा० १ भू० ४ अ० ४ उ० । आराधने, "कासह अणुत्तरं
करणं ।" स्पर्शत्याराधयति । वृ० १ उ० २ प्र० । पालने,
"तिविहेण कासयते ।" स्पर्शन् पालयति । अ० १५ शृ०
७ उ० । पञ्च० । ग्रहणे, रोगे, युद्धे, मुसचरे उपतापके, वायौ,
वाच० । अष्टाशीतिमहाग्रहव्यवस्थते स्नानमप्यते महाग्रहे,
"हो । कासा ।" स्था० २ टा० ३ उ० ।

फामंत-स्पर्शान्-वि० । पालयति, पञ्च० १० वि० ।

फामकरण-स्पर्शकरण-न० । प्रयोगकरणभेदे, लब्ध विशि-
ष्टेषु भोजनाऽऽदिषु सन्तु यद्विशिष्टाऽऽपादनम् । सूत्र०
१ शृ० १ अ० १ उ० ।

फासकीव-स्पर्शकीव-पुं० । कीवभेदे, "गोबालगकुञ्जो फा-
स फासकीवो तं पाउणिशा अण्यथा गोबालगकुञ्जं काउं
उव्वेणाह करे ।" नि०चू० ४ उ० ।

फासजोग-स्पर्शयोग-पुं० । स्पर्शो ज्ञानं, तेन योगः सम्बन्धः
स्पर्शयोगः । ज्ञानसम्बन्धे, यो० १२ वि० ।

फासस्पर्शन-न० । स्पर्श ल्युट् । ग्रहणे, स्पर्शे च ।
वाच० । बुःखने, "एषां फासाहं कुन्ति बालं ।" सूत्र० १
शृ० ४ अ० २ उ० । इन्द्रियभेदे, ग्रन्थ० ६७ द्वारा । शिष्टं ल्युट् ।
स्पर्शेन, दाने च । स्पर्श-कर्त्तरि ल्युट् । वायौ, पुं० । वाच० ।

फासखकिरिया-स्पर्शनक्रिया-स्त्री० । क्रियाभेदे, आ०चू० ।
स्पर्शनक्रिया द्विविधा-जीवस्पर्शनक्रिया, अजीवस्पर्-
शनक्रिया । तत्र जीवस्पर्शनक्रिया-आँपुनपुंसकं वा
स्पर्शति, संप्रहृत्यतीत्यर्थः । अजीवस्पर्शनक्रिया-सुखस्पर्शोयं
सुगलोमाऽऽदिविरुद्धज्ञानं, सुककाऽऽदि वा रत्नजातं स्पर्शती-
ति । आ०चू० ४ अ० ।

फासशो-स्पर्शो-स्त्री० । स्पर्शे, प्राप्ते, स्पर्शोना प्राप्तिरवगाहो
लक्ष्य इति । आ०चू० ६ अ० । क्षेत्रस्पर्शेनयोरर्थं विशेषः-क्षेत्रमव-
गाहऽक्रान्तप्रदेशमात्रम् । स्पर्शोना तु प्रदेशद्विधिरपि भवति ।

तथा च परमाणुद्वयमाश्रित्य तावदवगाहना-स्व-

शेयोविशेषाविनिर्दिष्टाऽऽह-

अवगाहगाहिरिचं, पि कुसइ वार्हि जहाऽणुणोऽभिहितं ।

पगपसं खेचं, सत्तपसा य से कुससा । ४३२ ॥

इह यत्रावगाहस्तत् क्षेत्रमुच्यते, यत्रावगाहनातो बहिरप्य-
तिरिक्तं क्षेत्रं स्पर्शति सा स्पर्शोनाऽभिधीयते, इति क्षेत्रस्पर्श-
नयोविशेषः, यथा परमाणोः, आगमं यत्रैकस्मिन्प्रदेशेऽव-
गाहः, तदेकप्रदेशं क्षेत्रमाभादितम्, सत्तपसा तु (से)
तस्य स्पर्शना प्रोक्ता, यत्रैकस्मिन् प्रदेशेऽवगाहस्तत् अर्थात्
पदविकृतेष्वभिधेयः यद् नभःप्रदेशान् परमाणुः स्पर्शतीति
कृतेति ॥ ४३२ ॥

प्रकारान्तरेणापि क्षेत्रस्पर्शनयोर्भेदाह-

अहवा नत्थोगाहो, तं खेचं विगगे यथा कुससा ।

खेचं च देहमित्तं, संचरओ होइ से कुससा । ४३३ ॥

पाठसिद्धौ । विशेषः । (स्पर्शनाद्वारम् 'आणुपुष्पी' शब्दे
द्वितीयमागे १३५ पृष्ठे गतम्) ('परमाणुपोमाल' शब्देऽ-
स्मिन्नव भागे ११०० पृष्ठे स्पर्शनाखं गतम्)

अर्थं नानाजीवानधिकृत्य क्षेत्रस्पर्शने प्राऽऽह-

होति अमेखेअणुणा, नानाजीवाण्ण खेचकुससाओ (४३४)

एकस्याऽऽभिनिर्बाधिककानिजीवस्य ये क्षेत्रस्पर्शने, ताम्प्रां
सकाशात् नानाऽऽभिनिर्बाधिकजीवानां याः क्षेत्रस्य स्पर्शोना-
स्ता असंख्येयगुणाः, नानाऽऽभिनिर्बाधिकजीवानां सर्वेषाम-
संख्येयत्वादिति भावः । विशेषः ।

स्पर्शोनामिवाऽपिक्त्वाऽऽह-

लोयंते भंते ! अलोयंतं कुसइ, अलोयंतेऽपि लोयंतं कु-
सइ ? । इता गोयमा ! लोयंते अलोयंतं कुसइ, अलोयंतेऽ
वि लोयंतं कुसइ । तं भंते ! किं पुट्टं कुसइ, अपुट्टं कुसइ०
जाव नियमा छहिसिं कुसइ ? । दीवंते भंते ! सागरंतं कु-
सइ, सागरंतं वि दीवंते कुसइ ? । इता० जाव नियमा छहिसिं
कुसइ, एवं एण्णं अभिलावंणं उदयंते पोयंतं, छहिरंते
भूमंतं, छायंते आयवंतं० जाव नियमा छहिसिं कुसइ ॥

(लोयंते भंते ! अलोयंतमित्यादि) लोकास्तः सर्वेतां लो-
कावसानम्, अलोकानस्तु तदनन्तरं पथेति । इहाऽपि (पु-
ट्टं कुसइ इत्यादि) सूत्रप्रयोगे दृश्यात् एवाकं (जाव
नियमा छहिसिं) एतद्भावात् खेचम्-स्पर्शमलोकान्तं स्पर्-
शति, स्पर्ष्टव्यं च व्यवहारतो दूरस्थस्याऽपि हृष्टम्, य-
था-चक्षुः स्पर्श इत्यत्र उच्यते । अवगाहम्-आसन्नमित्यर्थः,
अवगाहत्वञ्चाऽऽसन्नमात्रमपि स्यादत्र उच्यते, अनन्तराव-
गाहमव्यवधानेन सम्बन्धेन तु परम्परावगाहं शृङ्खलाक-
टिका इव परस्परसम्बन्धं, तच्चाऽणुं स्पर्शति, अलोकान्त-
स्य कच्चिद्विषयया प्रदेशमात्रत्वेन सूत्रमत्वात् बादरमपि स्पर्-
शति, कच्चिद्विषयैव बहुप्रदेशत्वेन बादरत्वात्, तम् ऊ-
र्द्धमर्थास्तर्यकं च स्पर्शति, ऊर्द्धादिदिक्षु लोकान्तस्याऽलो-
कान्तस्य च भावात् । तं चाऽऽदौ मध्येऽन्ते च स्पर्शति, क-
थमप्यस्तिर्यङ्मुखं लोकप्रान्तानामादिमध्यमन्तरकत्वात् तं च
स्त्विषये स्पर्शति । स्पर्ष्टावगाहाऽऽदौ नाविषये अस्पर्ष्टाऽऽव-

विति नं वाऽऽनुपूर्व्यां स्पृशति । आनुपूर्व्यां बह्व प्रथमे स्थाने लोकाण्त्तन्तोऽन्तरं द्वितीय स्थाने अलोकाण्त्त इत्येवमवस्थान्तया स्पृशति । अथवा तु स्पृशेतेव न स्थानं च वदसु दिक्षु स्पृशति, लोकाण्त्तस्य पार्श्वतः सर्वतोऽलोकाण्त्तस्य भावात् । इह च विद्विषु न स्पर्शनाऽस्ति । दिशां लोकाविषमप्रमाणत्वाद्दिदिशां च तत्परिहारो भावात् । एवं द्वीपान्तसागरान्ताऽऽदिस्त्रेषु स्पृष्टाऽऽदिपदभावनया कार्यो, नवरं द्वीपसागरान्तादिभिरन्ये " छिदिस्ति " इत्यस्यैवभावना— योजनसहस्रावगाढा द्वीपाश्च समुद्राश्च भवन्ति, तन्त्रोप- रितनानभल्लनार्थं द्वीपसमुद्रान् प्रदेशानाधिव्योङ्गोऽथो दि- श्वस्य स्पर्शना वाच्या, पूर्वोऽऽदिदिशा तु प्रतीत्यैव, समन्तस्तेषामवस्थानात् । (उच्यते पोयन्ते ति) नद्यासुरका- न्तः पोतान्तं नौवर्षवसानमिहाप्युच्छ्वाऽपेक्षया ऊर्ध्वदिक्- स्पृशेता वाच्या । जलानिमज्जने चति (छिदिने कुलने ति) छिद्रान्तो दृष्टान्तं वक्षान्तं स्पृशति । इहाऽपि पश्चिदिक्- स्पृशा भावना वक्ष्योच्छ्वाऽपेक्षया अथवा— कम्बलरूपवस्त्र- पोद्दलिकायां तन्मथोत्पन्नजीवमक्षेणे तन्मध्यरम्भाऽपेक्षया लोकाण्त्तस्य चत् पश्चिदिक्-स्पृशेता भावयितव्या । (छायेने आयेवते ति) इह छायाभेदेन पश्चिद्भावेत्येवम्—आतप- व्योमवर्तिपक्षिप्रभृतिद्रव्यस्य वा छाया तदन्त आतपान्तं चतुष्टु दिक्षु स्पृशति, तथा तस्या एव छायाया भूम- सत्काशात् तद् द्रव्यं यावदुच्छोऽस्ति । ततश्च छायायान्त आत- पान्तमूर्धमधश्च स्पृशति । अथवा—प्रासादपरिष्काराऽपेक्ष्यो छाया तस्या भित्तस्वतस्या आराहत्या वा; अन्त आतपान्त मूर्धमधश्च स्पृशतीति भावयितव्यम् । अथवा—तथैव छायाऽऽतपयोःपुद्गलानामसहस्रप्रदेशावादित्यादुच्छ्वसद्भाव- स्तस्माच्चोच्चोऽपेक्ष्योविभागान्तश्च छायायान्त आतपान्त- मूर्धमधश्च स्पृशन्तीति । भ० १ श० ६ उ० ।

परमाणुपोगले यं भेद वाडयाय यं फुडे, वाडयाय वा परमाणुपोगले यं फुडे? गोयमा । परमाणुपोगले वाडयाय यं फुडे, यो वाडयाय पोगले यं फुडे । दुपदेमिए यं भेते । खेपे वाडयाय यं एवं चेव । एवं जाव भमेलेज- पएसिए । अयंतपएसिए यं भेते । खेपे वाडयाय पुच्छा? गोयमा । अयंतपएसिए खेपे वाडयाय यं फुडे वाडयाय अयंतपएसिए यं खेपे यं सिय फुडे, सिय यो फुडे । वत्यी यं भेते । वाडयाय यं फुडे वाडयाय वत्यिणा फुडे । गोयमा । वत्यी वाडयाय यं फुडे, यो वाडयाय वत्यिणा फुडे ।

(वाडयाय यं फुडे ति) परमाणुपुद्गलो वायुकायेन स्पृष्टो व्याप्तो मध्ये क्लिप्त इत्यर्थः । " नो वाडयाय " इत्यादि । नो वायुकायः परमाणुपुद्गलेन स्पृष्टो व्याप्तो मध्ये क्लिप्तो वा- योमेहत्वाद्गोष्ठ- निःप्रदेशत्वेनातिमृक्षतया व्यापकत्वाभा- वादिति । (अयंतपएसिए यामेयादि) अनन्तप्रदेशिकः एकणो वायुना व्याप्तो भवति, स्वभावरत्वात् तस्य, वायु- कायः पुनरनन्तप्रदेशिकरूपेण स्याद व्याप्तः स्यान्न व्या- प्तः । कथम्, यदा वायुरेकव्यापकया मृदानयो भवति तदा वायुस्तेन व्याप्तो भवत्यस्य दा नन्ति । (वर्म्यात्वादि) यस्ति- ण्तिः वायुकायेन स्पृष्टो व्याप्तः क्षामस्येन तद्विवरपि-

रणाणो वायुकायो वस्तितना स्पृष्टो, वस्तोवायुकायस्य परित एव भावात् । भ० १८ श० १० उ० । (आकाशपिण्डलस्पृशः ' आगासधिगल ' शब्दे द्वितीयमाने १६ पृष्ठ उक्तः)

धर्मास्तिकायाऽऽर्शानां स्पृशो यथा—

एगे भंते । धम्मत्थिकायप्पप्पसे केवइएहि धम्मत्थि- कायप्पएसिं पुट्टे । गोयमा । जहसपदे तिहिं, उक्कासपदे छिदि । केवइएहि अहम्मत्थिकायप्पएसिं पुट्टे । गोयमा । जहसपदे चउडिं, उक्कासपदे सत्तिहि । केवइएहि आगा- सत्थिकायप्पएसिं पुट्टे । गोयमा । सत्तिहि । केवइएहि जी- वत्थिकायप्पएसिं पुट्टे । गोयमा । अयंतति । केवइएहि पोगलत्थिकायप्पएसिं पुट्टे । गोयमा । अयंतति । केवइ- एहि अद्दाममएसिं पुट्टे । सिय पुट्टे सिय यो पुट्टे जइ पुट्टे थियमं अयंतति ।

(धम्मत्थिकायप्पप्पसे इत्यादि) (जहसए तिहि ति) जह- म्यपदे लोकाण्त्तनिर्गुटकपं, यत्रैकस्य धर्मास्तिकायाऽऽदिप्रदे- शस्यातिस्त्रोकेभ्यः स्पर्शना भवति । तच्च भूयसाश्चापवरक- काण्देशयाय इहापरितनेकेन द्वाभ्यां च पार्श्वेन एको चिचलितप्रदेशः स्पृष्ट एव जयमयं त्रिभिरिति । (उक्का- सपए छिदि) चिचलितस्यैक उपर्येकाऽप्यधश्चान्तो दिक्षु इत्येवं पश्चिमदिक् प्रतन्मध्ये, (जहसपदे चउडिं ति) धर्मास्तिकायप्रदेशा जयम्यपदेऽधर्मास्तिकायप्रदेशश्चतुर्भिः स्पृष्ट इति । कथम् ? तथैव अथश्चतुर्भ्यं धर्मास्तिकायप्रदेश- स्थानस्थित एयान् । उच्छ्वपदे सप्तभिर्भागां कथम् ? पश्चिदिक्- पदे सप्तमस्तु धर्मास्तिकायप्रदेशश्च एवेति । आकाशप्रदे- शः सप्तभिर्व लोकाण्त्तऽपि अलोकाऽऽकाशप्रदेशानां विद्य- मानत्वात् ३ । (केवत्तपदि जावत्थिकायप्पप्पसेत्यादि) (अ- यंतति ति) अयन्तरतन्तजीवसम्यग्भिन्नानमनन्तानां प्रदेशा- नां तत्रैकधर्मास्तिकायप्रदेशं पार्श्वेनैक दिक्षुकिाऽऽर्शो वि- यमानत्वादिति ४ । एवं पुद्गलास्तिकायप्रदेशैरपि ५ । (के- वइएहि अद्दाममएसिं इत्यादि) अद्दाममयः सम्यक्सेध ए- व न परतोऽन्तः अन्तात् स्पृष्टः स्यान्नन्तः । (जइ पुट्टे नियमं अयंतति ति) अनादिस्वाद्दत्तासमयानात् । अथवा—वर्तमान- समयाऽऽलङ्घितान्यऽनन्तानि द्रव्याण्यनन्ता एव समया इ- त्यनन्तैस्तेन स्पृष्टा इत्युच्यते इति ।

एगे भंते । अहम्मत्थिकायप्पप्पसे केवइएहि धम्मत्थिका- यप्पएसिं पुट्टे । गोयमा । जहसपदे चउडिं उक्कासपदे सत्ति- हि । केवइएहि अहम्मत्थिकायप्पएसिं पुट्टे । गोयमा । जह- सपदे तिहिं, उक्कासपदे छिदि । ससं जहा धम्मत्थिकायसस । अधर्मास्तिकायप्रदेशस्य शेषाणां प्रदेशः स्पर्शना धर्मास्ति- कायप्रदेशस्पर्शानासुसारेणावसेवा ।

एगे भंते । आगासत्थिकायप्पप्पसे केवइएहि धम्मत्थि- कायप्पएसिं पुट्टे । गोयमा । सिय पुट्टे, सिय यो पुट्टे, जइ पुट्टे जहसपदे एकण वा दोहिं वा तिहिं वा, उक्कासपदे सत्तिहि । एवं अहम्मत्थिकायप्पप्पसे वि । केवइएहि आ- गासत्थिकायप्पप्पसे पुट्टे । गोयमा । छिदि । केवइएहि जी-

वर्तिकायप्यप्सेहि पुष्टे ? । गोयमा । सिय पुष्टे, सिय यो पुष्टे, जइ पुष्टे शियमे अण्ठोतेहि, एवं पोगलत्थिकायप्यप्सेहि वि, अट्टासमएहि ॥

(एवे भंते ! आगासत्थिकायप्यप्से इत्यादि) सिय पुष्टे लि) लोकाभाग्रित्य (सिय नो पुष्टे लि) अलोकाभाग्रित्य (जइ पुष्टे इत्यादि) यदि स्पृष्टस्नदा जघन्यपदे एकेन धर्मास्तिकायप्रदेशेन स्पृष्टः । कथम् ? । एवंविधलोकाभ्रित्तिना धर्मास्तिकायप्रदेशेन शेषधर्मास्तिकायप्रदेशेभ्यो निर्गतैकैऽप्रभागवर्षलोकाऽऽकाशप्रदेशाः स्मित स विभिधैर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः, स वैषम्य-यस्त्वेवं लोकास्ते कोकगतो ध्यामप्रदेशोऽस्माद्वेकेन धर्मास्तिकायप्रदेशेन तद्ब्रह्माण्डेनान्येन च उपरिवर्तिनाऽप्योवर्तिना वा, द्वाभ्यां च दिग्ब्रह्मावस्थितान्भ्यां स्पृष्ट इत्येवं वतुभिः, यद्वाथ उपरि च तथा दिग्ब्रह्मे तथैव वर्त्तमानेन धर्मास्तिकायप्रदेशेन स्पृष्टः स पञ्चमियः पुनश्च उपरि च तथा दिग्ब्रह्मे तथैव वर्त्तमानेन धर्मास्तिकायप्रदेशेन स्पृष्टः स षष्ठमियः यद्वाथ उपरि च तथा दिग्ब्रह्मसुषुप्ते तथैव वर्त्तमानेन धर्मास्तिकायप्रदेशेन स्पृष्टः स सप्तमिधर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टो भवतीति १, एवधर्मास्तिकायप्रदेशैरपि २, (केवइएहि आगासत्थिकायप्यप्सेहि क्विं नि) एकस्य लोकाऽऽकाशप्रदेशस्याऽलोकाऽऽकाशप्रदेशस्य वा, बहुदिग्ब्रह्मवस्थितैरेव स्पृष्टानां बहुभिरित्युक्तम् ३ । जीवास्तिकायस्ये- (सिय पुष्टे लि) यद्यसौ लोकाऽऽकाशप्रदेशो विभक्तितस्तनः स्पृष्टः (सिय नो पुष्टे लि) यद्यसौ लोकाऽऽकाशप्रदेशो वाशेषस्नदा न स्पृष्टो जीवानां तत्राभावादिति ४ । एवम्-पुनरालाऽऽकाशप्रदेशः ६ ।

एगे भंते ! जीवत्थिकायप्यप्से केवइएहि धम्मत्थिकायपुच्छा ? । जहम्पदे चउहि, उक्कोसपदे सत्तहि; एवं अहम्मत्थिकायप्यप्सेहि वि । केवइएहि आगासत्थिकायपुच्छा ? । सत्तहि । केवइएहि जीवत्थिकायपुच्छा ? । सेसं जहा धम्मत्थिकायस ॥

(एगे भंते ! जीवत्थिकायप्यप्से इत्यादि) जघन्यपदे लोकाभ्रित्तिना लोकाभाग्रित्य सप्तकायप्रदेशानां वतुभिरिति । कथम् ? । अथ उपरि वा, एकां गौं च दिशोऽकस्मत्तु यज जीवप्रदेश एवावगाढ इत्येवम् । एकश्च जीवत्थिकायप्रदेश एकवाऽऽकाशप्रदेशाऽऽदी केवलिसमुत्पत्ता एव जघन्य इति । (उक्कोसपदे सत्तहि नि) एवेवम् १, (एवं अहम्मत्थादि) पूर्वोक्तानुसारण भावनीयम् ।

एगे भंते ! पोगलत्थिकायप्यप्से केवइएहि धम्मत्थिकायप्यप्सेहि ? । एवं जहेव जीवत्थिकायस ॥

धर्मास्तिकायाऽऽदीनां ४, पुनरालोकायस्य कैकैकप्रदेशस्य स्पृष्टोऽलोकाः ॥

अथ तस्यैव द्विप्रदेशाऽऽद्वैत्कथानां तां दर्शयन्नाह—
दो भंते ! पोगलत्थिकायप्यप्से केवइएहि धम्मत्थिकायप्यप्सेहि पुष्टा ? । गोयमा । जहम्पदे क्विं, उक्कोसपदे वारसहि । एवं अहम्मत्थिकायप्यप्सेहि वि । केवइएहि आगासत्थिकायपुच्छा ? । गोयमा । वारसहि, सेसं जहा धम्मत्थिकायस ॥

इह यद्विन्दुद्वयं तत्परमाणुद्वयमिति मन्तव्यम्, तत्र चाधीनीनः परमाणुधर्मोस्तिकायप्रदेशेन अर्वाक् स्थितेन स्पृष्टः परमाणवर्ती च परतः स्थितेनैव द्वौ, तथा ययोः प्रदेशयोर्मध्ये परमाणुस्थान्येते तयोः प्रसन्नान्भ्यां नौ स्पृष्टावेकैकैका द्वितीयेन च द्वितीया इति जत्सारां द्वौ वाबाहव्यान्वाधं स्पृष्टावस्थेवं वदः । (उक्कोसपदे वारसहि नि) कथम् ? । परमाणुद्वयेन द्वौ प्रदेशावगाढत्वास्पृष्टौ द्वौ वाधत्वा ननुपरिततो च द्वौ पूर्वापरप्राभ्यांश्च द्वौ द्वौ दक्षिणोत्तरप्राभ्यांश्च एकैक इत्येवमेते द्वाद्वाशेति । एवमर्मास्तिकायप्रदेशैरपि २ । (केवत्तिएहि आगासत्थिकायप्यप्सेहि वारसहि नि) इह जघन्यपदे नास्ति लोकान्तेऽप्याकाशप्रदेशानां विद्यमानत्वादिनि द्वाद्वाधभिरित्युक्तम् ३ (सेसं जहा धम्मत्थिकायस्य स्मित) अयमर्थः—“दो भंते ! पोगलत्थिकायप्यप्से केवइएहि जीवत्थिकायप्यप्सेहि पुष्टा ? । गोयमा । अण्ठेनहि ४ ।” एवं पुनरालोकायप्यप्सेहि ५ । अट्टासमपिः स्यात्स्पृष्टो स्याच्च योरे स्पृष्टौ तदा नियमादन्तर्गतेरिति ६ ।

तिसि भंते ! पोगलत्थिकायप्यप्से केवइएहि धम्मत्थिकायप्यप्सेहि पुष्टा ? । गोयमा । जहम्पदे अट्टहि उक्कोसपदे सत्तरसहि; एवं अहम्मत्थिकायप्यप्सेहि वि । केवइएहि आगासत्थिकायस ० । सत्तरसहि, मेसं जहा धम्मत्थिकायस । एवं एण्णं गमणं भाणियव्वा ० जाव दस, थावरे जहम्पदे दोसि पक्खिवियव्वा, उक्कोसणं पंच । चत्तारि पोगलत्थिकाय ० । जहम्पदे दसहि, उक्कोसपदे वावीसाए । पंचपोगलत्थिकाय ० । जहम्पदे वारसहि, उक्कोसपदे सत्तावीसाए । छपोगलत्थिकाय ० । जहम्पदे चउसहि, उक्कोसणं वत्तीसाए । सत्तपोगलत्थिकाय ० । जहम्पदे सोलसहि, उक्कोसपदे सत्ततीसाए । अट्टपोगलत्थिकाय ० । जहम्पदे अट्टारसहि, उक्कोसपदे वायालीसाए । शव पोगलत्थिकाय ० । जहम्पदे वीसाए, उक्कोसपदे सीयालीसाए । दसपोगलत्थिकाय ० । जहम्पदे वावीसाए, उक्कोसपदे वादसाए । आगासत्थिकाय ० । सव्वरय उक्कोसणं भाणियव्वं ॥

(तिसि भंते ! इत्यादि) (जहम्पदे अट्टहि नि) कथम् ? । पूर्वोक्तनयमेतन् अथवादप्रदेशस्थिता अपस्तेनोऽपि उपरिततोऽपि वा त्रिधा द्वौ प्राभ्यन् इत्येवमिति । (उक्कोसपदे सत्तरसहि नि) प्राग्ब्रह्मावर्तीयम् । इह च सर्वत्र जघन्यपदे विभक्तितपरमाणुभ्यो द्विदुगा द्विप्राधिकाश्च स्पृष्टकाप्रदेशा भवन्ति उक्कपदे तु विभक्तितपरमाणुभ्यः पञ्चगुणा द्विप्राधिकाश्च ते भवन्ति, तत्र चैकाणोऽर्द्धिगुणत्वे द्वौ द्वयसहितत्वे चत्वारो जघन्यपदे स्पृष्टकाः प्रदेशाः उक्कपदेऽस्वेकाणां पञ्चगुणत्वे द्विकमहितत्वे च सप्तस्पृष्टकाः प्रदेशा भवन्ति, एवं छगुणकस्यगुणाऽऽद्विध्यापि एतद्वाऽऽह—(एवं एण्णं गमेणं इत्यादि) (आगासत्थिकायस्य सव्वरय उक्कोसपदे भाणियव्वं नि) सर्वत्र एकप्रदेशिकाऽऽधनन्तप्रदेशिक्तास्ते सङ्गणे उक्कपदमेव न जतरः कस्मिन्त्येनः आकाशस्य सर्वत्र विद्यमानत्वादिनि ।

संखेजा खं भंते ! पोगलत्थिकायप्पदेसा केवइएहि धम्मत्थिकायप्पदेसेहिं पुच्छा । जइष्णपदे तेमेव संखेजएणं दुक्खादिएणं, उक्कोसपदे तेमेव संखेजएणं पंचगुणं दुक्खादिएणं । केवइएहि अहम्मत्थिकाएहिं० एवं चेव । केवइएहि आगासत्थिकाय० । ततोव संखेजएणं पंचगुणं दुक्खादिएणं । केवइएहि जीवत्थिकाय० । अयंतेहि । केवइएहि पोगलत्थिकाय० । अयंतेहि । केवइएहि अद्दाममएहिं० । सिय पुट्टे, सिय खो पुट्टे० जाव अयंतेहि । असंखेजा भंते ! पोगलत्थिकायप्पदेसा केवइएहि धम्मत्थिकायप्पदेसेहिं० । जइष्णपदे तेमेव असंखेजएणं दुग्गुणं दुक्खादिएणं, उक्कोसपदे तेमेव असंखेजएणं पंचगुणएणं दुक्खादिएणं, मेसं जहा संखेजजाणं० जाव शियमं अयंतेहि ।

(संखेजा भंते ! इत्यादि) (तंगेव सि) यत्संख्यकमयः स्कन्धस्तेनैव प्रदेशसंख्येयकेन द्विगुणं द्विकपाधिकेन स्पृष्टः । इह भावना-विशतिप्रदेशिकः स्कन्धा लोकास्ते एकप्रदेशस्थितः, स च नयमनेन विशुत्वावगाढप्रदेशविशत्येव च नयमनेनैवाधमनैरुपरितनैवाः प्रदेशांश्यां च पार्श्वप्रदेशाभ्यां स्पृष्टपदे इति । उत्कृष्टपदे तु विशुत्वा निरुपचरितैव-गाढप्रदेशैः, एवमधस्तने २० उपरितनैः २० पूर्वापस्पर्श्याभ्यां विशुत्वा २ द्वाभ्यां च द्वितीयोत्तरपार्श्वस्थिनाभ्यां स्पृष्टस्मत्तत्र-विशतिरूपः संख्यातायुक्तः स्कन्धः पञ्चगुणया विशुत्वा प्रदेशानां प्रदेशद्वयेन च स्पृष्ट इति । अत एवेकम्- (उक्कोसपदे तेमेव संखेजएणं पंचगुणं दुक्खादिएणं इति) “ असंखेजज ” इत्यादि पट्टवृत्ति तथैव ।

अयंता भंते ! पोगलत्थिकायप्पदेसा केवइएहि धम्मत्थिकाय० । एवं जहा-असंखेजा तहा अयंता गिरवमे । “ अयंता भंते ! ” इत्यादिपि पट्टवृत्ति तथैव, नवरमिह यथा जघन्यपदे औपसारिका अवगाढप्रदेशा अवस्तना उपरितना आ तथोत्कृष्टपदेऽपि, न हि निरुपचरिता अनन्ता आकाशप्रदेशा अवगाढतः सन्ति, लोकस्याप्यसंख्यातप्रदेशाऽऽत्मकत्वादिति । इह च प्रकरणे इमे बुद्धिगाभागे भवतः-

“ धम्महापपसेहिं, दुपएसाहिं जइएणययम्मि ।
दुग्गुणदुक्खादिएणं, तेमेव कहं तु कुप्पेज्जा ॥ १ ॥
एथ पुण जइएणययं, लोमंते तथ लोममालाहिं ।
कुलणा श्वेयव्वा, अइवा खेमाइकोहीए ॥ २ ॥ ” इति ।

एमे भंते ! अद्दाममए केवइएहि धम्मत्थिकायप्पदेसेहिं पुट्टे० । सतहि केवइएहि अहम्मत्थिकायप्पदेसेहिं पुट्टे । एवं चेव । एवं आगासत्थिकाय पदेसेहिं० । केवइएहि जीवत्थिकायप्पदेसेहिं० । अयंतेहि । एवं जाव अद्दाममएहिं । (एमे भंते ! अद्दाममए इत्यादि) इह वर्त्तमानसमयविशिष्टः समयक्षेत्रमध्यवर्ती परमाणुद्वासमयो प्राक्ताः । अन्यथा तस्य धर्मास्तिकायाऽऽविप्रदेशैः सतमिः स्पर्शेना न स्यादिति च जघन्यपदे नास्ति मनुष्यक्षेत्रे मध्यवर्त्तिवाद्वासमयस्य, जघन्यपदस्य च लोकान्त एव सम्भवादिति । तत्र सतमि-

नि कथम् । अद्दाममयविशिष्टं परमाणुद्रव्यमेकच धर्मास्तिकायप्रदेशवगाढमये च तस्य वदतु दिव्यविति सतेति, जीवास्तिकायप्रदेशोऽन्तर्गतैरकप्रदेशेऽपि तेषाममन्तव्याम् । (एवं० जाव अद्दाममयेहिं इति) इह यावत्स्पर्शविदं स्वचित्तम्-एकोऽद्दालसमयोऽनन्तेः पुद्गलास्तिकायप्रदेशेरद्दालसमयैश्च स्पृष्ट इति । भावना वास्येवम्- अद्दालसमयविशिष्टमणुद्रव्यमद्दालसमयः, सचैकः पुद्गलास्तिकायप्रदेशैरनन्तैः स्पृष्टयते, एकद्रव्यस्थाने पार्श्वेन च्छाकानां पुद्गलानां सद्भावात्, तथा अद्दालसमयैरनन्तै रसौ स्पृष्टयते, अद्दालसमयविशिष्टानामनन्तानामप्यणुद्रव्याणामद्दालसमयत्वेन विवक्षितत्वात्, तेषां च तस्य स्थाने तत्पार्श्वेन च सद्भावादिति । धर्मास्तिकायाऽऽदीनां प्रदत्तः स्पर्शमेव ।

अथ द्रव्यतत्त्वमाह—

धम्मत्थिकाए खं भंते ! केवइएहि धम्मत्थिकायप्पदेसेहिं पुट्टे । श्रुति एकेण वि । केवइएहि अहम्मत्थिकायप्पदेसेहिं० । अयंतेहि । केवइएहि आगासत्थिकायप्पदेसेहिं० । अयंतेहि । केवइएहि जीवत्थिकायप्पदेसेहिं० । अयंतेहि । केवइएहि पोगलत्थिकायप्पदेसेहिं० । अयंतेहि । अद्दाममयेहिं सिय पुट्टे, सिय खो पुट्टे, नइ पुट्टे शियमा अयंतेहि ।

(धम्मत्थिकाए श्रुमिस्थादि) (नरिथ पगेण वि सि) स-कलस्य धर्मास्तिकायद्रव्यस्य प्रशिनतत्वालद्वयतिरिक्तस्य च धर्मास्तिकायप्रदेशस्याभावाद्भूक्तम्, नास्ति-न विद्यते अयं पक्षो यदुत एकनापि धर्मास्तिकायप्रदेशनाऽसौ धर्मास्तिकायः स्पृष्ट इति, तथा धर्मास्तिकायोऽधर्मास्तिकायप्रदेशैरसंख्येयैः स्पृष्टः धर्मास्तिकायस्पर्शेन त एव व्यवस्थितत्वाद्धर्मास्तिकायसम्बन्धिनामसंख्यातानामपि प्रदेशानामिति, आकाशास्तिकायप्रदेशैरप्यसंख्येयैः असंख्यप्रदेशैश्च रूपलोकाऽऽकाशप्रमाणेष्वद्दालास्तिकायस्य, जीवपुद्गलप्रदेशैस्तु धर्मास्तिकायोऽनन्तैः स्पृष्टस्तदुपाध्या धर्मास्तिकायस्यावस्थितत्वात्तथां चानन्तत्वाद्दालसमयेः पुनरसौ स्पृष्ट-आस्पृष्टश्च, तत्र, यः स्पृष्टः सोऽनन्तैरिति ।

अहम्मत्थिकाए खं भंते ! केवइएहि धम्मत्थिकाय० । असंखेजेहिं । केवइएहि अहम्मत्थि० । श्रुति एकेण वि ; सेसं जहा धम्मत्थिकायस्य ।

एवमधर्मास्तिकायस्य ६, आकाशास्तिकायस्य ६, जीवास्तिकायस्य ६, पुद्गलास्तिकायस्य ६, अद्दालसमयस्य च ६, स्वर्गाणि वाचयानि, केवलं यत्र धर्मास्तिकायाऽऽविस्तृत्यदेशैरेव चिन्त्यते तत्स्वस्थानमितरत्र परस्थानं, तत्र स्वस्थाने (नरिथ-पगेण वि पुट्टे) इति निर्वचनं वाच्यम्, परस्थाने च धर्मास्तिकायाऽऽवित्रयसूत्रेषु ३ असंख्येयैः स्पृष्ट इति वाच्यस्य, असंख्यातप्रदेशत्वाद्धर्मास्तिकायास्तस्पर्शेऽपि स्पृष्टाऽऽकाशस्य च जीवाऽऽवित्रयसूत्रेषु जानन्तैः स्पृष्ट इति वाच्यम्, अनन्तप्रदेशत्वात्वापामिति ।

एतदेव दर्शयिमाह—

एवं एएणं गमएणं संचं वि सट्ठाणएणं श्रुति एकेण वि पुट्ठा, पट्ठाणहिं आदिअएहिं तिहिं असंखेजएहिं

माशियवन्, पच्छिज्जएखु तिसु अण्ठा माशियव्वा ० जाव
अद्दावमभां चि । केवइएहि अद्दासमएहि पुढे ? । खलिव
एकखे वि ।

इह वाऽऽकाशस्त्वेऽयं विज्ञेयो ब्रह्मण्यः आकाशस्तिकायां
धर्मास्तिकायाऽऽविप्रदेशः स्पृष्टआस्पृष्टश्च, तत्र चः स्पृष्टः स्तोऽ-
संस्तेष्वेवैर्धर्मास्तिकायाः प्रदेशः जीवास्तिकायाऽऽर्शनां
स्वन्मूर्तिरिति । (० जाव अद्दासमउत्ति) अद्दासमयसूत्रं वाच-
स्त्राणि वाच्यार्थान्तर्यार्थः । " जाव केवइएहि " इत्यादि वाच-
त्करणाद्वास्तुत्रे आद्यं पदपञ्चकं सूचितं, षष्ठं तु लिखितमेवा-
ऽऽस्तेन, तत्र तु (तस्यि एगेण व खि) निरुपचारितस्वाऽऽस-
मयस्यैकस्यैव भवत्वात्, अतीतानागतसमययोऽभाविष्टानुप-
पत्त्येनासत्वाच्च समयान्तरेण स्पृष्टताऽस्तीति । अ० २३
श० ४ उ० ।

स्पर्शनाधिकाराद्यलोकाऽऽदीनां धर्मास्तिकायाऽऽदि-
गतां स्पर्शनां दर्शयन्नाह—

अहेलो एणं भंते ! धम्मत्थिकायस्स केवइयं फुसइ ? ।
गोयमा ! साविरेयं अद्दे फुसइ । तिरियलोएणं भंते ! पु-
च्छइ ? । गोयमा ! असंखेज्जइभागं फुसइ । उल्लोएणं भंते !
पुच्छइ ? । गोयमा ! देसुणं अद्दे फुसइ ।

(अहेलं एणमित्यादि) (सातिरेयमद्देति) लोकव्या-
पकत्वाद्धर्मास्तिकायस्य सातिरेकसत्तरज्जुप्रमाणत्वाद्यधो-
लोकरूपं (असंखेज्जइभागं ति) असत्कृत्यापयोगजनप्रमाणस्य
धर्मास्तिकायस्याद्यादृशयोजनशतप्रमाणस्तिर्यग्गोलाऽसंख्या-
तभागवर्तीति तस्यासाव्यसङ्ख्येयभागं स्पृष्टतांति (देसो-
णं अद्देति) देशोऽसत्तरज्जुप्रमाणत्वाद्गुल्लोकरूपेति ।

इमा गं भंते ! रयणप्पभा गं पुढवी धम्मत्थिकायस्स
किं संखेज्जइभागं फुसइ, असंखेज्जइभागं फुसइ, संखेज्ज-
भागं फुसइ, असंखेज्जभागं फुसइ, सर्वं फुसइ ? । गोयमा !
गो संखेज्जइभागं फुसइ, असंखेज्जभागं फुसइ, गो
संखेज्जभागं फुसइ, गो असंखेज्जभागं फुसइ, गो
सर्वं फुसइ, इमीत्ते गं भंते ! रयणप्पभाए
पुढवीए घणोदही धम्मत्थिकायस्स किं संखेज्जइभागं
फुसइ ? । गोयमा ! जहा रयणप्पभाए तहा घणोदहिषण-
वायनलुनाभा वि । इमीत्ते गं भंते ! रयणप्पभाए पु-
ढवीए उवासंतरे धम्मत्थिकायस्स किं संखेज्जइभागं फु-
सइ, असंखेज्जइभागं फुसइ पुच्छइ ? । गोयमा ! संखे-
ज्जइभागं फुसइ, गो असंखेज्जइभागं फुसइ, गो संखेज्ज मा०,
गो असंखेज्ज मा०, गो सर्वं फुसइ, उवासंतराहं सव्वाहं जहा
रयणप्पभाए पुढवीए वत्तव्वाभा भणिया एवं ० जाव अ-
हे सत्तभाए जम्भीरीवाभा दीवा लवणसमुद्दहाया समुद्रा,
एवं सोहम्मे कप्पे ० जाव ईसिप्पकराए पुढवीए ते सव्वे
वि असंखेज्जइभागं फुसइ । सेसा पडिसेहेयव्वा । एवं अ-
धम्मत्थिकाए, एवं लोभाभासे वि । गाहा—

“ पुढवेदही वत्तव्वाणं कप्पा गेवेज्जउत्तरा सिद्धी ।

संखेज्जइभागं गं—तरेसु सेसा असंखेज्जमा ॥ १ ॥ ”

(इमा गं भंते ! इत्यादि) इह प्रतिपुण्यं वि पञ्च स्वाणि, दे-
वलोक्स्त्राणि ब्राह्मण, ब्रह्मेयकस्त्राणि ग्रीणि, अनुत्तरेयमा-
रस्त्रे हे । एवं द्विगज्जवाहस्त्राणि । धर्मास्तिकायस्य किं
सङ्ख्येयं भागं स्पृष्टन्तीत्याद्याभिलाषेनावसेयानि, तत्रावाका-
शान्तराणि सङ्ख्येयभागं स्पृष्टन्ति, शेषास्त्वसङ्ख्येयभा-
गमिति, निर्वचनम् । एतान्येव स्वाण्यधर्मास्तिकायालोकाऽऽ-
काशयोरिति । इहोक्षार्थलक्ष्यद्वयाभा भावितायैव । अ० २
श० १० उ० ।

जम्भीरीवस्स गं भंते ! दीवस्स पदेसा लवणसमुद्दं पुढा ? ।
इता पुढा । ते गं भंते ! किं जम्भीरीवे दीवे लवणसमुद्दं ? । गो-
यमा ! जम्भीरीवं गो दीवे नो खलु ते लवणसमुद्दं । लव-
णसमुद्दस्स पदेसा जम्भीरीवं दीवं पुढा ? । इता पुढा । ते गं भंते !
किं लवणसमुद्दं जम्भीरीवे दीवे ? । गोयमा ! लवणसमुद्दं समुद्दे
नो खलु ते जम्भीरीवे दीवे ।

जम्भीरीपस्य, लमिति पूर्ववत् । भदन्त ! द्वीपस्य प्रदेशाः—स्व-
सीमागतचरमरूपा लवणसमुद्दं स्पृष्टाः । कर्त्तार कृतप्रत्ययः ।
स्पृष्टवन्तः ? , काका पाठ इति प्रश्नाध्यावागतिः । पुच्छतस्मा-
यमभिप्रायः—यदि स्पृष्टास्तर्हि वक्ष्यमाणं पुच्छवन्त, नो चेत् त-
र्हि नैति भावः । भगवानाह—(इतैत्यादि) इदन्तंति प्रत्यक्षभा-
रणे, स्पृष्टाः । एवमुक्ते भूयः पुच्छन्ति—(ते लमितिवा)
ते भदन्त ! स्वसीमागतचरमरूपाः प्रदेशाः किं जम्भीरीपाः किं
वा लवणसमुद्दः ? । इह यत् येन स्पृष्टं तत् किञ्चित् तत्त्वप-
देशप्रत्ययवतुपलब्धं, यथा लुरीप्थः संक्रान्तां मगधेयं मा-
गध इति, किञ्चित् पुनर्न तत्त्वपदेशात् ; यथा तर्जण्या सं-
स्पृष्टा उपेक्षाऽङ्गुलिज्येष्ठेवेति इहापि च जम्भीरीपचरमप्रदे-
शा लवणसमुद्दं स्पृष्टवन्तस्ततो व्यपदेशचिन्तायां संशय
इति प्रश्नः ? । भगवानाह—गीतम् । जम्भीरीपे एव, लमिति नि-
पातस्यावधारणाध्यात्वात् ते चरमप्रदेशा द्वीपे जम्भीरीप-
सीमावर्तिवात् न खलु ते जम्भीरीपचरमप्रदेशा जम्भीरी-
पसीमान्तिकरूपं लवणसमुद्दंसीमानुपगतानि, किं तु—स्व-
सीमागता एव लवणसमुद्दं स्पृष्टवन्तः न तस्तद्वत्तया संस्पर्-
शीभावात् तर्जण्या संस्पृष्टा उपेक्षाऽङ्गुलिरिव ते स्वव्यपदेशं
भजन्ते, व्यपदेशान्तरम् । तथा चाऽह—नो खलु जम्भीरीपच-
रमप्रदेशा लवणसमुद्दः, एवम् (लवणसमुद्दं गं भंते ! समुद्दस्स
पदेसा इत्यादि) लवणविषयमपि स्वं भावनीयम् । अ०
३ प्रति० ।

जम्भीरीवे गं भंते ! दीवं किरणा फुडे , कइहिं वा
काएहिं फुडे, किं धम्मत्थिकाएणं ० जाव आगासत्थि-
काएणं फुडे ? । गोयमा ! गो धम्मत्थिकाए गं फुडे, ध-
म्मत्थिकायस्स देसेणं फुडे, धम्मत्थिकायस्स पदेसेणं फुडे ।
एवं अधम्मत्थिकायस्स वि, आगासत्थिकायस्स वि, पुढ-
विणं फुडे ० जाव वणसइकाए गं फुडे, तसकाए गं सिप
फुडे, सिप नो फुडे, सिप अद्दासमए गं फुडे । एवं लवणसमुद्दं

धायइन्दे दीवे, कालोए समुदे, अम्भितरपुक्खरुदे बाहिर-
पुक्खरुदे एवं चेव, नवरं अद्वासमएणं नो फुडे, एवं जाव
सयंभूरमणसुहरे ।

एवं जम्बूद्वीपाऽऽदिविषयाएयि स्वाधि भावनीयानि, तत्र
बाहिः पुक्खरावेत्तिनायाम् । (अद्वासमए णं नो फुडे इति) ।
अद्वासमयो यः अद्भुततीयसमुद्रान्तर्धनीं न बाहिरेतत् धर्म-
सम्पन्नदृष्टिटीकायां भाविनः, तनां बाहिर्हीयसमुद्राणामद्वा-
समयस्वर्णप्रतिषेधे जम्बूद्वीपे लब्धे माहा—

एसा परिवादी इपाहि माहाहिं भणुणंतव्वा । तं जहा—

“जंबूदीये लवणे, धायइकालोयपुक्खरे वरुणे ।

सौधयस्वोयनदिय—अरुणवरं कुंडल रूपए ॥ १ ॥”

सर्वद्वीपसमुद्राणामभ्यन्तरवर्ती जंबूद्वीपस्तराधिकरो लव-
णसमुद्रः, तदनन्तरं धातकील्लइडाधिनामो द्वीपस्ततः का-
लोदः समुद्रस्तदनन्तरं पुक्खरवरो द्वीपः, अत ऊर्ध्वं द्वीपस-
दृशनामानः समुद्राः, ततः पुक्खरवसमुद्राः, तदनन्तरं वरु-
णवरो द्वीपो वरुणोदः समुद्रः सौरवरो द्वीपः सौरोदः समुद्रः,
चूतवरो द्वीपो चूतोदः समुद्रः, इल्लुवरो द्वीप इल्लुवः स-
मुद्रः, नम्भीश्वरो द्वीपो नम्भीश्वरः समुद्रः । एतेऽष्टावपि च
समुद्रा एकप्रपञ्चनारा एकैकरूपा इति भावः । अत ऊर्ध्वं तु
द्वीपाः समुद्राश्च त्रिप्रपञ्चनाराः । तद्यथा—(अरुण इति) अरु-
णोऽरुणवरोऽरुणवरावभासः, कुण्डलः कुण्डलवराः कुण्डल-
वरावभासः, रुक्करो रुक्कवरो रुक्कवरावभास इत्यादि । ए-
ष चात्र क्रमः— नम्भीश्वरसमुद्रानन्तरमरुणद्वीपाऽरुणसमुद्र-
स्ततोऽरुणवरो द्वीपोऽरुणवः समुद्र इत्यादि ।

कियन्तः सन्तु नामग्राहद्वीपसमुद्रा वरु-
णकयन्तः, ततस्तत्तन्नामसंग्रहमाह—

“आभरणवत्पण्ये, उपलतिलए य पडमनिहिवयणे ।

वामहरदहनईओ, विनयावक्खारिक्किप्पा ॥ २ ॥

कुलपंदिरआवासा, कूडा नलखलचंदमूरा य ।

देवे नागे जक्खे, भूए य सयंभूरमणे य ॥ ३ ॥”

एवं जहा बाहिरपुक्खरुदे भणिण तहा ० जाव सयंभूरमणे
समुहं जाव अद्वासमए णं णो फुडे ।

“आभरणवत्पण्ये” ग्राथाद्यम् । यानि कानिचिदाभ-
रणानामानि हाराऽऽहाराश्चार्वाककनकावालिप्रभृतीनि, यानि
च वस्त्रानामानि चीनाऽऽप्यंशुकप्रभृतीनि, यानि च गन्धना-
मानि काष्ठपुष्पाऽऽदीनि, यानि च आपलनामानि जलवहचन्द्रो-
द्यालमसुलानि च, तिलकप्रभृतीनि वृत्तनामानि, यानि पद्म-
नामानि शतपत्रसहस्रपत्रप्रभृतीनि, यानि च पृथ्वीनामानि
पृथिवीशुक्रावास्तुकेत्यादीनि, यानि च नवानां निधानानां
चतुर्दशानां चक्रवर्तिरत्नानां सुलक्षितवद्वादीनां वर्षचक्रपर्वता
ऽऽदीनां पद्माऽऽदीनां गङ्गाऽऽदीनां नदीनां कच्छाऽऽदी-
नां विलयानां माहयवद्वादीनां वल्लभकारपर्वतानां सौधमाऽऽ-
दीनां कपानां शकाऽऽदीनां मिन्द्राणां वैष्णुकसत्तकुलमन्दरा-
यामावासानां शकाऽऽदिसम्भविनां मरुप्रत्यलजाऽऽदीनां
कूडानां सुलक्षितवद्वादिस्मविधानां नद्याणां कुलिकाऽऽदीनां

चन्द्राणां सूर्याणां च नामानि तानि सर्वोपर्याप द्वीपसमुद्राणां
त्रिप्रपञ्चनाराणि वक्ष्यन्ति । तद्यथा—हारा दीपो, हारस्समुद्रः
हारवरावभासो द्वीपो, हारवरावभासः समुद्र इत्यादिना
प्रकारेण त्रिप्रपञ्चनारास्माद्वर्द्धकतयाः यावत्सूर्या द्वीपाः, सूर्यः
समुद्रः, सूर्यवरो द्वीपः, सूर्यवरः समुद्रः, सूर्यवरावभासो द्वीपः,
सूर्यवरावभासः समुद्रः । उक्तञ्च आवागममचूर्णो—“अद-
र्णाद्वीक्ष्यसमुद्रा निपङ्कयोरा ।” यावत्सूर्यवरावभासः समुद्रः,
सूर्यवरावभासपरिरक्षेपेवं द्वीपः, ततो यः समुद्रः,
तदनन्तरं नामो द्वीपो नागः समुद्रः, ततो यस्तो द्वीपो, यस्तः स-
मुद्रः, ततो भूतो, द्वीपो भूतः समुद्रः, स्वयंभूरमणो द्वीपः, स्व-
यंभूरमणः समुद्रः, एतं पञ्च देवाऽऽदयो द्वीपाः पञ्च देवाऽऽदयः
समुद्राः, एकैकया न पुनरेषां त्रिप्रपञ्चनाराः । उक्तं च आवागम-
मचूर्णो—एते पञ्च द्वीपाः पञ्चसमुद्रा एकप्रकारा इति । आ-
वागममसूत्रेऽप्युक्तम्—“देव नागं जक्खे, भूए य सयंभूरमणे
य । एकैको चेव भाणिपय्सां तिण्हपङ्कियरे नत्थि ।” इति ।
पूर्वमाकाशधियालशब्देन लोकः पृष्टः, अथुना लोकश्च—

देवैव नं पिपृच्छुपुराह—

सोमं णं भंते ! किप्पा कुंड कइहि वा काएहिं जहा आ-
गामथिगलं । अलोए णं भंते ! किप्पा कुंड कइहि वा
काएहिं पुच्छा । । गोयमा ! नो धम्मत्थिकाएणं कुंडे ०
जाव नो आगामत्थिकाएणं कुंडे, आगामत्थिकाय-
स्म देसं णं कुंडे, आगामत्थिकायस्स पदंभदि कुंडे,
नो पुढाविकाएणं कुंडे ० जाव नो अद्वासमणं पुढे
एमं अजीवपदेसं अगुल्लहूपए अणेतंदि अगुल्लहूपपु-
ण्हिं संजुते मव्वागामे अणंतभागूणे ॥

“लोए णं भंते ! किप्पा कुंडे” इत्यादि पाठसिद्धमलोक-
स्वभर्मा पाठसिद्धः, नवरमङ्गं (अजीवद्वन्द्वेस इति) अलो-
क एकोऽजीवद्वन्द्वदेश आकाशास्तिकायस्य देश इत्यर्थः,
परिपुण्यं त्वाकाशास्तिकायो न भवति, लोकाऽऽकाशेन हीनः,
त्वान्नः अत एवागुल्लहूपकोऽमूर्तेशान्, अमूर्तेशुल्लहूपकयोः
संयुक्तः प्रतिपदेशं स्वरपदेद्विजानामनन्तानामगुल्लहूपयो-
याणां भाधान् । किं प्रमाणं तौ लोक इति चेदत्र श्राह—स्वा-
काशमन्त्रभागानलोकाऽऽकाशमात्मस्वरहीनं स्वलोकाऽऽका-
शमाणमिति भावः प्रज्ञा ०१५ पद ०। पंचसे ०। कं ०।
औ ०। (समुद्रमग्नतामानां देशान् स्पर्शाऽऽदि ‘समुद्राय’ श-
ब्दे वक्ष्यामि)

फासनाम—सूर्यनामन्—नो ‘सूर्य’ संस्पर्शे । सूर्ययते इति स्वं-
शेन ‘अकस्मिन्’ ॥ ३३३ । १६॥ इति वक्ष्यन्त्ययः । स च कर्कशमु-
तुल्यबुल्लहूपकश्चरुशरीतोष्णभेदाद्वक्ष्यकारः । तक्षिबन्धनं ना-
म स्पर्शनाम । प्रज्ञा ० २३ पद । पंचसे ०। कं ०। अतु ० ।
सूर्ययते इति स्पर्शः कर्कशाऽऽदिः तज्जुतुवात् कर्मोपि स्पर्श-
नाम । कर्म ०। कर्म ०। नामकर्मभेदे, सं ० ४२ सम ०। प्र-
सं ०। आ ०।

फासनाम पुच्छा । । गोयमा ! अद्विदे पय्से । तं जहा—

कस्सिडफासनामं जाव लुक्खफामभाये ॥

तत्र यदुदयाज्जुतुरीरेषु कर्कशः स्पर्शो भवति, यथा

पात्रविशेषाऽऽदीनां तत्कर्तृकस्पर्शनाम । एवं शेषाण्यपि स्पर्श-
नामानि भावनीयानि । प्रश्ना० २३ पद । स्पर्शमिधायेक
शब्दे, तदपि पूर्ववदृष्टम् । अत्र० ।

कासपरिणाम-स्पर्शपरिणाम-त्रि० । स्पर्शतः परिणतः, स्पर्श-
कृततया परिणमन्, परिणामिष्यन्तीति स्पर्शपरिणतः । स्पर्श-
परिणते स्कन्धऽऽदिके, प्रश्ना० १ पद । (स्पर्शपरिणताना-
मद्विधातव्यम् 'परिणाम' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६०८ पृष्ठे गतम्)

कासपरिणाम-स्पर्शपरिणाम-पुं० । परिणामभेदे, प्रश्ना० ।

कासपरिणामेणं भंत । कतिविधे पण्यते ? गोपयामां अद्विधे
पण्यते । तं जहा-ककलदकासपरिणामे० जाव लुक्लकास-
परिणामे य । प्रश्ना० १३ पद । स्या० ।

(अत्र भङ्गविधिः ' गोपयलपरिणाम ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे
११०८ पृष्ठे दृश्यते)

कासपरिवारम-स्पर्शपरिचारक पुं० । परिचरति-सेवते स्मि-
यमिति परिवारकः, स्पर्शतः परिचारकः स्पर्शपरिचारकः ।
स्पर्शोद्भावोपाशान्तवेदोपनापं स्पर्शपरिचारककारकः स्या० ।

दोमु कपेमु देवा कासपरिवारमा पण्यता । तं जहा-ससं-
कुमारं चैव, माहिदे चैव । स्या० २ ठा० ४ उ० । प्रश्ना०
कामपरिवारण-स्पर्शपरिचारण-न० । वदन्नुद्बन्धनस्तनमर्दन-
बाहुप्रहणजघनोदप्रभृतिमात्रसंस्पर्शकृते परिचारणभेदे, " इ-
कामांशं ण्यच्छ्रुतिर्वादिं खडि कासपरिवारं करत्तप । " प्रश्ना०
३४ पद ।

कासपद-स्पर्शवत्-त्रि० । स्पर्श-प्रशंसायां मतुप् । स्या० ४
ठा० ४ उ० । शोभनस्पर्शवति, सूत्र० २ ध्रु० १ अ० । " का-
सपंथाणि य । " आच० २ ध्रु० १ सू० ४ अ० १ उ० ।

कासामय-स्पर्शमय-त्रि० । स्पर्शेन्द्रियविषयवोपादानरूपे सौ-
ख्याऽऽदौ, "कासामयाश्चो सोऽस्माश्चो कासामएणं पुक्लणं" ।
स्या० ६ ठा० ।

कासविह-स्पर्शविध-पुं० । स्पर्शस्तरवहानं, तस्याऽऽवेधः सं-
स्कारः । तत्प्रवहानसंस्कारे, यो० १४ विष० ।

कासिदिय-स्पर्शेन्द्रिय-न० । त्वमिन्द्रिये, सम्प्र० ३ काण्ड ।
(संस्थानाऽऽदिवक्त्रवत्या ' ह्रिय ' शब्दे द्वितीयभागे ४४८
पृष्ठे गता)

" उडमयमाणसुहृद य, सविभवाहिययमणनिष्पुहरेसु ।
काससु रज्जमाणा, रयति कासिदियवसद्धा । १ । "

कण्ठ्याः नवरम्-मृत्तुषु हेमन्ताऽऽदिषु भयमानानि-सिष्य-
मानानि यानि सुखानि सुखकराणि तानि तथा नेषु, स-
विभवानि-समृद्धियुक्तानि, महावचनानि इत्यर्थः । हितकानि
प्रकृत्युक्तुक्तानि, सविभवानां वा श्रीमानां हितकानि वगमि
तानि तथा, मनसो निर्बुतिकराणि यानि तानि तथा । ततः
पदत्रयस्य ह्रस्व य कां धर्माधारोऽस्त्येषु ककुब्धनाङ्गनाबल-
मत्स्पर्शादिषु, कल्पयित्वा गम्यते । आ० १ ध्रु० १७ अ० ।

कासिदियदुर्गतम्-स्व अह एषिउ हवइ दोसो ।
जं खखइ जयं कुंजर-स्व लोईकुसो तिवखो । १० ।

भावना प्रतीत्यै । १० ॥

" जितशत्रुमहाराजा, वसन्तपुरपत्तने ।

सुकुमालतमस्पर्शा, तत्प्रिया सुकुमालिका ॥ १ ॥
तदीयस्पर्शोक्तास्या-द्वाज्यमिन्नां मुमोक्ष सः ।

एवं व्रजति काले च, सर्वैरालोच्य मन्त्रिमिः ॥ २ ॥
तं निःसार्य समं पन्था, राज्येऽस्थाप्यत तत्सुतः ।

यातस्य च महोदय्यां, राज्ञी नृक्याऽऽतुराऽभवत् ॥ ३ ॥
पानीयं प्राथेयामास, ततः प्रस्था नराधिपः ।

वध्वाऽज्जलेन तन्नेत्रे, मा भेषीरित्युदीर्य च ॥ ४ ॥
कुन्वा पशुपुं बाहु-शिरोरक्तेन पूरितम् ।

तद्रन्तमूलिकाऽप्येव, येन न स्थानां व्रजत् ॥ ५ ॥
अपायवशादशं रक्तं, तामप व्यथितां सुधा ।

भोजयित्वाकमांसानि, रोहिण्याऽऽरोहयच्च मयम् ॥ ६ ॥
ततः स कापि देशेऽगा-ज्जुषणैः कृतनीचिकः ।

बाणिज्यमकरोत्तत्र, पशुमुत्सरोक्षकः कृतः ॥ ७ ॥
पङ्कगतिन सा क्षिता, तं पतिं कर्तुमैह न ।

गमं गङ्गातटोद्याने, गङ्गायां पतिमपिणत् ॥ ८ ॥
द्रव्ये निष्ठो गते शेषे, बहन्मी मस्तकेन तम् ।

गायत्री तेन साई च, भिक्षुं स गृहं गृहं ॥ ९ ॥
किमेतदिति पृष्ट्वाऽऽक्य-रिपुभ्यां दत्त ईदृशः ।

स च भर्ता बहन् बाहं, तटमासाद्य निषेधे ॥ १० ॥
अथैकत्र पुराऽऽसजे, आन्तस्तनतलेऽस्थपिण् ।

तस्योद्युत्प्रेयशेषं, नच्छाया पयं वसेत् ॥ ११ ॥
तदा पुत्रो मृतः दमाशु-दम्भराजोऽधिवासितः ।

तमुपेत्य स्थितः सोऽस्मा, हेषने स च हर्षतः ॥ १२ ॥
ततश्च हयधेयानि-नृणां जयजयाऽऽरब्धेः ।

प्रभुसोऽयं तमध्यास्य, नीत्वा राज्ये न्यवेक्षयत् ॥ १३ ॥
साऽपि तत्राऽऽगता राज्ञः, केनापि कथिता यथा ।

द्वेधांश्चाङ्गना काऽपि, पङ्क शिरसि विक्ष्मिनी ॥ १४ ॥
हृष्टा मिनां समन्त्यत्र, गीतगानपरायणा ।

आनायिता च सा राज्ञा, हृष्टा पूषा कथं न्विदम् ॥ १५ ॥
साऽवदद्वेधः । इत्थेऽयं, पित्रुभ्यां पतिरीदृशः ।

ततः पतिमत्रात्वेन, वहाभ्येन शिरःस्थितम् ॥ १६ ॥
राक्षोक्रम-

बाहुभ्यां शोणितं पीत-मुकुमांसं च भक्षितम् ।
गङ्गायां बाहिती भर्ता, साधु साधु पतिर्नने ॥ १७ ॥

ह्रातया नृपं लज्जिता सा, स्वचरित्रेण पापिनी ।
निर्वासिता नरेन्द्रेण, निजोपाजितभागभृत् ॥ १८ ॥

राज्यभ्रंशाप राज्ञोऽयु-दवधये स्पर्शनेन्द्रियम् ।
तस्माद्विषं तु पापात्मा, कलित्वा सुकुमालिका ॥ १९ ॥

आ० क० १ अ० । आ० सू० ।
स्पर्शेन्द्रियविषयविषयोक्तादृष्टये महेंद्रो राजपुत्रः । तत्कथा
वैषम-

विश्वपुत्रे चरयेन्द्रो राजा, महेंद्रः पुत्रः, मदनः धेष्टिपुत्रो
मित्रं, मदनस्य चन्द्रवदना भाग्यो, साऽप्यथा पतिमित्राय
महेंद्राय पृष्ट्वाऽऽगताय स्वहस्तेन ताम्बूलमर्पयति, तस्या
हस्तस्पर्शे सुकुमारं ज्ञात्वा सोऽप्युपवेशः । स्पर्शनेन्द्रि-
यपरवशतया तत्तस्या सह हास्यं करोति, एवं प्रसङ्गतो-
ऽनीवारमपि सेवेत स । अन्त्ये राजा महेंद्रस्य राज्यं
दातुमिच्छति, इतश्च महेंद्रेण चन्द्रवदनासुकुमां स्पर्शन्-
श्चेन मदनं हन्तुं नियुक्ताः, सेवकाः ते मदनं प्रहरीर्जैरयन्ति

सत्कारहेतुः राक्षः पार्थ्वी नीतः । राक्षः पृष्टा निष्कृष्टः-केन
युग्मं महिताः । तेष्वयुक्तः-महेन्द्रकुमारणः । नतां राक्षः सम्यक्
बुधत्वेन ज्ञात्वा स देशाभिः काशिनः । अन्ववदन्तां ज्ञात्वा स
गतां विदेशान्तरे, मन्दो वैषैः सज्जः कृतः । राजाऽन्यपुत्राय
राज्यं दत्त्वा प्रज्जय मोक्षं गतः । मन्दोऽपि तथार्थाधे स्त्रीव-
रितं दृष्ट्वा संविप्रः प्रज्जय वैमानिको द्रवो जानः । अन्वव-
दन्तामहेन्द्रो विदेशे आगम्यो चरितेतिमुहानो ववरकुले वि-
कृतौ । तत्र कथिराऽऽकर्षणवेदनां संहनं, भवमनन्तं भ्रान्तौ ।
इति स्वर्शेन्द्रायविषयविषाकं महेन्द्रकथा । ग० ३ अधि० ।
फासिदियणिगह-स्पर्शेन्द्रियनिग्रह-पु० । स्वर्शेन्द्रियस्य नि-
ग्रहः-सविषयाभिसुखमनुभावतो नियमने स्वर्शेन्द्रियनिग्रहः ।
स्पर्शेन्द्रियनियमने, उक्त० २६ अ० ।

फासिदियनिग्राहेण भेते । जीवैः किं जग्यइ । फासिदिय
निग्राहेण मणुआमसुखमेसु फासुस रागहांसनिग्राहे जग्यइ,
तपचउयं कर्म न बंधइ, पुत्रवद्धं च निजरेइ ॥ ६६ ॥
हे भगवन् ! स्वर्शेन्द्रियनिग्रहेण जीवः कथं जग्यति ।
तदा गुरुइ-हे शिष्य ! स्वर्शेन्द्रियनिग्रहेण जीवा मनो
आप्सनांसेषु स्वर्शेषु रागद्वेषनिग्रहे जग्यति, तन्मन्ययिकं कर्म
न बध्नाति, पुत्रवद्धं च कर्म निजरेयति ॥ ६६ ॥ उक्त० २६ अ० ।
फासिदियणिगह-स्पर्शेन्द्रियनिर्वर्तिन-वि० । स्वर्शेन्द्रियेण
निर्वर्तिनो-निष्पादितः स्वर्शेन्द्रियनिर्वर्तिनः । स्यात् ० १० डा० ।
स्पर्शेन्द्रियनिर्वर्तिक-वि० । स्वर्शेन्द्रियेण निर्वर्तिनस्य स स्व-
र्शेन्द्रियनिर्वर्तिकः । स्वर्शेन्द्रियेण निष्पन्नपुत्रत्वाऽऽदौ, स्यात्
१० डा० ।

फासिदियबल-स्पर्शेन्द्रियबल-न० । स्वर्शेन्द्रियविषयग्रहण-
सामर्थ्याऽऽप्तमे बलमेव, स्यात् ० १० डा० ।

फासिदियमुद्र-स्पर्शेन्द्रियमुद्र-पु० । स्वर्शेन्द्रियं मुद्रयति-
अपत्यति स्वर्शेन्द्रियमुद्रः । अपत्यति स्वर्शेन्द्रियविषये मु-
द्रयमेव, स्यात् ० १० डा० ।

फासिदियविषय-स्पर्शेन्द्रियविषय-पु० । स्वर्शेन्द्रियविषयभूते
स्त्रीकलेवराऽऽदौ, "फासिदियविषयतिस्वांगडा ।" प्रश्न० ३
आध० द्वार ।

फासिदियसंवर-स्पर्शेन्द्रियसंवर-पु० । स्वर्शेन्द्रियविषयेषु
रागद्वेषनिरोधने, प्रश्न० ५ संव० द्वार । (अस्य विस्तरः
'परिमहवेरमण' सूच्येऽस्मिन्नेव भागे ५६६ पृष्ठ गतः)

फासिदा-स्पृष्टा-अर्थ० । स्पृष्ट-कथा । स्वर्शे कृत्येत्यर्थः । "स-
मं काणस फासिता ।" प्रायेत्यर्थः च । कलर० ३ अधि० ६ क्षण ।
आवा० । उक्त० । स्यात् ० । स्पृष्टेत्यर्थे च । स्यात् ० २ डा० ४ डा० ।

फानिय-स्पृष्ट-वि० । स्पृष्टः-कृतः । गृहीतं, दशा० ७ अ० ।
प्रश्ने, प्रव० ४ द्वार ।

स्पर्शित-वि० । स्वर्शः संजाताऽऽप्येति । प्रव० ४ द्वार । गृहीतं,
दशा० ७ अ० । प्रश्ने च । प्रत्याक्यानमधिकृत्य- "समं काणस
फासिया ।" स्पृष्टा-प्रतिपत्तिकालं विधत्ता प्राप्ता । उचिष-
कात्ते विहिताः पत्तं जं फासियं तथं अणिये ।" स्यात् ० ७ डा० ।
पं० ब० । आवा० । आ० १०० । स्पृष्टमित्यस्य स्थानं प्राकृतं
फासियमिति । स्वर्शो वा संजातोऽप्येति इति च स्वर्शित-
मिति । प्रव० ४ द्वार । आवा० ।

फासिया-स्पर्शिका-आव० ६ अ० । स्त्री० । विन्दुनियते, स-
म० ३४ सम० । आ० । आवा० ।

फामी-स्पर्शी-स्त्री० । जलस्पर्शिकायाम्, व्य० ७ उ० ।

फामुअ-प्रासुक-वि० । प्रगता असव-उच्छ्वासादयः प्राणा य-
स्यात् स प्रासुकः । स्यात् ० ४ डा० ४ डा० । दश० । प्रगता अ-
सव-मनुष्याणां पादसुमन्तः-सहजसंस्पर्शजन्मानो यस्यात् प्रा-
सुकम् । उक्त० १ अ० । स्यात् ० । जीवरहितं, दश० ४ तथ ।
प्रश्न० । सूत्र० । उक्त० । आवा० । सकलजीवोपाधिरहितं,
दश० ५ तथ । आधाकर्मोऽऽदिशोवर्हितं, "फासुयश्चकय-
श्चकारिय, अणुपमयणुइदृमोर्हय ।" दश० १ अ० ।

केरिसयकपण्ये जं, फासुयं फासुयं तु केरिसगं ।

जीवजडं जं दृष्ट्वं, तं पिय नं एसणित्तु । पं० धा०
१ कल्प ।

"निर्जीवयच्च यत् दृष्ट्वं, मिधं नैव च जग्युमिः ।
तत्प्रासुकमिति प्रोक्तं जीवाजीवविशारदः ॥ १ ॥" पं०
चू० १ कल्प । "फासुयं निर्विद्वन्मोक्षितं ।" नि० चू० १ डा० ।
अपकफलस्य प्रासुकत्वं जलमेकसंघटनप्रश्नो यथा-अप-
कफलं बीजकर्षणादनु घटिकादयान्तरे प्रासुकं भवति, न ये-
ति प्रश्नः । अनेकारं यथा-अथ अश्लिषणाऽऽदिप्रबलसं-
स्कारं प्रासुकं भवति नाम्येति । १ प्र० । ही० ४ प्रका० ।
फासुएमाणिज-प्रासुकैषणिय-वि० । जीवरहितं परार्थं यं,
आहाराऽऽदौ, म० ।

फासुएमाणिजं भेते । भुंजमाणे किं बंधइ, ० जाव उव-
चिणाइ । गोयमा । फासुएमाणिजं भुंजमाणे आउयवजा-
ओ सत्त कम्पपयरीओ धणियबंधणवक्काओ मिदिलबं-
धणवद्धाओ पकरइ जहा मं मंबुहेणं, खवरं आउयं च खं
कम्मभिय बंधइ, पिय नो बंधइ, ममं तहव० जाव वीरवयइ,
से कणइणं० जाव वीरवयइ । गोयमा । फासुएमाणिजं भुंज-
माणे समणे निगमेण आवाए धम्मं नऽकमइ, आवाए धम्मं
अणइकममाणं पुढविकायं अवकंखइ० जाव तपकायं
अवकंखइ, जमि पिय खं जीवाणं मरीहाइ आहारेइ
ते वि जीव अवकंखइ से तेणइणं० जाव वीरवयइ ॥
म० १ श० ६ डा० ।

फामुयविहार-प्रासुकविहार-पु० । निर्जीवआश्रये, म० ।

किं ते भेते । फामुयविहार । गोमिला । जं खं आरामे-
सु उज्जाणेषु देवकुलेषु सभासु पवासु इत्यपिमुपंद-
गवजिआसु वयरीसु फासुएमाणिजं पीढफलमसेजा-
संथारं उवसंपजिता खं विहरापि, सेत्ते फामुयविहारं ।
म० १८ श० १० डा० ।

फिकी-दशी । इवै, वे० ना० ६ वगं ८३ माथा ।

फिट्ट-भ्रंश-अप्यपत्ते, धा० दिधा० पर०-सक०-सेट् । "अंशेः
फिट्ट-फिट्ट-कुड्ड फुट्ट-चुक-मुक्ताः" ॥ ८ । ४ । १७७ ॥ ६

नि प्राकृतसूत्रेण संश्लेषेते पञ्चदशैः । फिङ् । फिङ् ।
कुङ् । कुङ् । कुङ् । कुङ् । कुङ् । कुङ् । कुङ् । कुङ् । कुङ् । कुङ् ।
अश्रयति । अश्रयति । अश्रयति । वेद । वाच ।

फिङ्गुन-अश्रयति-त्रि० । व्यतिक्रामति । ५० १ उ० २ प्रक० ।
" नप्यामिहं फिङ्गुन । " नि० चू० १ उ० ।

फिङ्-अश्र-पा० । ' फिङ् ' शब्दार्थे, प्रा० ४ पाद ।

फिङ्गिअ-अश्र-त्रि० । समुदायाच्चयुते, " भट्टे फिङ्गिअं कुङ् । "
पाठ० ना० १६१ गाथा ।

फिङ्गित-त्रि० । परिब्रष्टे, ५० २ उ० । व्य० । ओष० ।

" इमा य गानास्ते भगवन्तां फिङ्गिअ । " आ० म० १ अ० ।

" फिङ्गिया भिक्खाविना । " आ० म० १ अ० । ओष० । विप्र-
खण्डे, " मग्गफिङ्गिया वा मग्गमा विप्पणुत्ता । " नि० चू० १ उ० ।
अतिक्रान्ते, दूरीभूते च । ओ० ।

फिङ्गि-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

फिङ्ग-देशी-वामने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

फिङ्गम-फिङ्गम-न० । अन्नाभ्रमवेनिर्मासविशेषरूपे । सूच०
१ अ० ५ अ० १ उ० । उद्गमप्राचयवविशेषे, प्रश्न० १ आ-
भ्र-द्वार ।

फिङ्गिम-फिङ्गिम-न० । ' फिङ्गस ' शब्दार्थे, सूच० १
अ० ५ अ० १ उ० ।

फिमग-फिमग- पुं० । पुत्रे, उपा० १ अ० ।

फिङ्-सूट् । ' सूट् ' इच्छायाश्च, धा० चुरा०-उभ०-सक०
सद् । ' सूट् : सिङ्गः " ॥ ८ । ३६ ॥ इति प्राकृत-
सूत्रेण सूट्हेयस्यस्य सिङ्गाऽऽदेशो वा । प्रा० ४ पाद ।

" स्प-स्त्वयोः फः " ॥ ८ । २३ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण फः । प्रा०
२ पाद । सिङ्गः । फिङ्गः । या० । सूट्हेयति । अपस्वहन् । वाच० ।

फिङ्ग्यालु-सूट्ग्यालु-त्रि० । सूट्ग-आलुच् । सूट्गशीले, वाच० ।
" गुणान्तरं सूट्ग्यालुच् । " स्या० ।

फिङ्ग-सूट्ग-स्त्री० । सूट्ग-अश् । ' सूट्ग्यायाम् " ॥ ८ । २ । २३ ॥
इति प्राकृतसूत्रेण संयुक्तस्य वाङ् : प्रा० २ पाद । पले- ' स्प-
स्त्वयोः फः " ॥ ८ । २३ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण फः । प्रा० २
पाद । इच्छायाम्, अष्ट० ११ अष्ट० ।

फिङ्गवह-सूट्गवह-त्रि० । आशालोलुपे, अष्ट० ११ अष्ट० ।

फी-फी-स्त्री० । सगमं योयिति, " सगमा योयिता फी
यान् । " एका० ।

कुङ्गमा-स्त्री० । गोमयासौ, " कुङ्गमा कांडमा करीसग्री "
पाठ० ना० १२३ गाथा ।

कुङ्गमा-देशी-करीयासौ, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

कुङ्गमा-कुङ्गमा-पुं० । करीयाऽसौ । ५० १ उ० ३ प्रक० । ' कुङ्ग
करीयाऽश्रीकपटवात् कारीयवाचकः । जी० २ प्रति० । तं० ।

कुङ्ग-देशी-करीयवचने, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

कुङ्गुल्लि-परकुल्लि-अध्य० । अतिशयेन पुनः पुनर्वा
फलिस्त्वर्थे, " गोखऽऽदयः " ॥ ८ । ३ । १७४ ॥ इति प्राक-
तसूत्रेण निर्यातः । प्रा० २ पाद ।

कुङ्करण-कुङ्करण-न० । सुखेन चमने, दश० ४ अ० ।

कुङ्कार-कुङ्कार-पुं० । कूटित्वमनुकरणे, वाच० । आवा०
१ अ० १ अ० ७ उ० ।

कुङ्गा-देशी-मिथयाम्, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

कुङ्गी-देशी-रजजयाम्, दे० ना० ६ वर्गं ८३ गाथा ।

कुङ्किय-कूकूत्-त्रि० । कूटित्वेयशब्दिते, वाच० । आवा० ५ अ० ।

कुङ्ग-कुङ्ग-त्रि० । असम्भवे, " कुङ्गकुङ्गासौ ति । " पर-
स्परसम्बन्धरोमिके, विकीर्णं रोमिके इत्यर्थे । उपा० २ अ० ।

कुङ्ग-अश्र-पा० । ' फिङ् ' शब्दार्थे, प्रा० ४ पाद ।

कुट-स्फुट-स्फुट ' भेदेन, धा०-चुरा०-उभ०-सक०-सद् ।

" स्फुट-चलेः " ॥ ८ । ४ । २३१ ॥ इति प्राकृतसूत्रेणानयो-
रभ्यव्यञ्जनस्य वा द्वित्वम् । कुट् । कुट् । प्रा० ४ पाद ।

स्फोटयति । स्फोटयते । अमुस्फुटन् । वाच० ।

स्फुट-त्रि० । स्फुट-कः । विदीर्य, उपा० २ अ० । नाशेण पोष्टं

कुट् । " आ० म० १ अ० । " सभ्यश्च रज्जे कुट् मण्ड । "

आवा० ४ अ० । विकीर्णं, " कुट्सिरं " स्फुटितमभ्यन्तरेण

विकीर्णं शिर इति शिरोज्ञानस्वादेशा यच्च । आ० १ अ० ८

अ० । म० । विपा० । शोषिते, " कुट्गं सलीषे । " सुखी-

ऽऽदिना स्फुटाः-स्फुटीकृताः, शोषिता इत्यर्थः । आ० १ अ० ७

अ० । निर्मले, अ० म० १ पाठ० । " कुडविषयइत्यर्थः,

वाचक्यामी एव सं पतो । " स्फुटो निर्मलस्ताप्यर्थानववा-

धकमलमहितः । पि० । विश्वं, प० चू० १ कल्प । आ० ।

अवितथे, उ० १६ अ० । आ० । सप्रकाशे, अ० १ श०

२ उ० । व्यक्तः स्पष्टः प्रकटः प्रत्यक्षः । उपा० २ अ० । आ० ।

आ० म० । नि० चू० । म० । प्रति० । विश्वः । श्री० । उ० ।

प्रश्न० । आ० । उपा० । नि० चू० । मेवाऽऽदिनाशिवु अश्विषिषस्थि-

तेषु स्वर्याऽऽदिग्रहेषु, पुं० । तेषां तत्तदंशकलाऽऽदिषु गर्ता, स्त्री० ।

उत्पत्त्याया योतने, न० । सर्वकणायाम्, वाच० । उपा० २

अ० । अनिकायस्य महोरगेन्द्रस्य स्वनामख्यातायामप्र-

हिष्यां च । स्त्री० । स्या० ४ डा० १ उ० । म० ।

सूट्-त्रि० । सूट्-कः । " कूनाऽऽकुङ्गाऽऽदयः " ॥ ८ । ४ । २३८ ॥

इति प्राकृतसूत्रेण सूट्गः क्लान्तस्य निपातः । प्रा० । स्या० ।

म० । व्याते, स्या० ४ डा० ३ उ० । आ० । स्पष्टे, उ० २ अ० ।

कुट्- " विसयं कुट् " । पाठ० ना० २६७ गाथा । ' फिङ् '

शब्दार्थे, प्रा० ४ पाद ।

कुङ्कत-कुङ्कतान-त्रि० । विदार्यमाणे, प्रश्न० ३ आ० । द्वार ।

विपा० । आ० ।

कुडव-स्फुटन-न० । स्फुट-स्फुट । विकशने, वाच० । द्वैधी-

भावगमने, प्रश्न० १ आ० । द्वार । विघटने च । आ० १

अ० ८ अ० ।

कुडवय-स्फुटवचन-न० । परिस्फुटवाक्ये, दश० ४ अ० ।

कुडविसय-स्फुटविशद्-त्रि० । अत्यन्तव्यक्तं, श्री० ।

स्फुटविषय-त्रि० । स्फुटार्थे, श्री० । " कुडविसयमद्वयं श्री-

रगादिपाप । " १० ।

कुडा-स्फुटा-खी० । अतितायस्य महोत्तरेन्द्रस्य च अग्रमहि-
र्याम्, स्था० ४ डा० १ उ० ।

कुडाडोव-स्फुटाऽऽटाप-पुं० । फलाऽऽडवरे, उपा० २ अ० ।

कुडिअ-स्फुटित-वि० । "कुडिअ कलिअ व वृत्तिअ उहरिअ" ।
पार०ना० १८२ गाथा ।

कुडिता-स्फुटित्वा-अव्य० । स्फुटं कृत्वेत्यर्थे, प्रकाशीभूये-
त्यर्थे, स्था० ७ डा० ।

स्फोटयित्वा-अव्य० । विशीर्णं कृत्वेत्यर्थे, स्था० २ डा०
४ उ० ।

कुडिय-स्फुटित-वि० । स्फुट-कृ० । विकशिते, व्यक्तीकृते, प-
रिहासिते, मित्रे च । वाच० । स्था० ४ डा० ४ उ० । संजात-
राजके, जा० १ ध्रु० ७ अ० । आ०म० । "कुडितच्छवि-
च्छविया ।" स्फुटिता राजिशतसंकुलेति । जी० ३ प्रति० १
अधि० २ उ० । विकृते च । "कुडितच्छविच्छविया ।"
विपादिकाविकर्षिकादिभिविकृतवचः । प्रश्न० २ आश्र०
द्वार ।

कुडि(डि)वा-स्फोटित्वा-अव्य० । स्था० २ डा० ४ उ० । (अर्थस्तु
'आता' शब्दे द्वितीयभागे १६६ पुष्टे गतः)

कुड्डय-कुड्डक-न० । लघुतरगच्छकदेशे, "कुडाकुडि अण्यग-
द्या वायंति ।" कुड्डक-लघुतरं गच्छदेश एव गणनावच्छेदका-
धिष्ठित इति । आ० ।

कुचि-स्फुटि-खी० । स्फुरणे, विकशने प्रणिभायं च । वाच० ।
आ०म० १ अ० । प्रनिक्षणं प्रवर्तमानकान्तौ च । "सूतिः
स्फुटिमती सदा विजयते ।" स्फुतिः प्रनिक्षणं प्रवर्त-
मानकानिः, संनिहितपातिद्वयार्थं वा, तद्वती । प्राति० ।

कुक्कु-कुक्कु-न० । उद्गन्तवर्तिभ्यश्चविशेषे, प्रश्न० १
आश्र०द्वार । सूत्र० ।

कुम-अम-धा० । चलने, स्था०-पर०-सक०-सेट् । "अमे-
टिरिटिङ्ग-दुण्डुङ्ग-दङ्गल-चकम्प-मम्पड-ममड-अमाड-
ललअवट-भगट-भम्प-भुम-गुम-कुम-कुल-दुम-दुस-परी-
पराः" ॥ ८१४ । १६ ॥ इति प्राकृतसंज्ञे अमेः कुमाऽऽदेशः ।
कुमइ । अमति । प्रा० ४ पाद ।

कुमंत-कुमन्-वि० । मुलनं कृत्वेति, दश० ४ अ० । नि०
खू० । आवा० ।

कुमण-कुमन-न० । फूरकरणे दश० ४ अ० ।

जे भिक्खु अण्यथा पायं फूमज वा, रणज वा, मंसेज वा,
कुमंत वा रयंत वा मंसेते वा साइअइ । नि०खू० ३ उ० ।
"हस्येण वा मुहेण वा फूमज वा, धीएअ वा ।" (फूमज वे
ति) मुखवायुना सीतीकृत्योत् । आवा० २ ध्रु० १ खू० १
अ ७ उ० ।

कुमावंत-कुमयत्-वि० । फूरकरणे नि०खू० १७ उ० ।

कूमिज्जंत-कूम्यमान-वि० । कृत्तिकयासे, नि०खू० ३ उ० ।

कुरंत-स्फुट-वि० । इनस्ततः स्पन्दमाने, "कुरइ यलविरिअं
मच्छो ।" स्फुटति-स्पन्दते । जा० १ ध्रु० १७ अ० । प्रश्न० ।
"धंयंति जे शेरएय कुरंत ।" स्फुटत इतश्चनश्च विह्वलमा-

त्मानं निशिपतः । सूत्र० १ ध्रु० १ अ० १ उ० । "कुरंतवि-
ज्जुज्जंतसिद्धरस्त ।" नं० । उत्त० ।

कुमा-स्फुरण-न० । स्फुर-स्पृष्ट । ईषत्पन्धने, वाच० । स्था०
२ डा० ४ उ० । प्रकम्पने, जा० १ ध्रु० ८ अ० । वेष्टने, स्था० १
डा० । "कर्णा कुरणं" । पार०ना० २७३ गाथा ।

कुरापुरंत-कुमायमाणा-वि० । प्रकम्पमाने, जा० १ ध्रु० ८
अ० । प्रश्न० । वीर्यावेष्टने च । पि० । "ताव च कुरापुरंज्जा ।"
महा० १ अ० ।

कुराविति-देशी-अपहारायनीत्यर्थे, "पवइउमसा उ ते कु-
राविति ।" "कुराविति लि" देशीपदमेतत् । अपहारायति ।
व्य० ३ उ० ।

कुरिअ-स्फुरित-न० । स्पन्दिने, "खुलुखुलं फंदिअं कुरि-
अ ।" पार०ना० १६० गाथा । निम्बिने, दे०ना० ६ धर्म
८४ गाथा । स्था० ।

कुरिता-स्फुरित्वा-अव्य० । स्फुरं कृत्वेत्यर्थे, स्था० ।

स्फुरायित्वा-अव्य० । स्फुरतं कृत्वेत्यर्थे, स्था० ७ डा० ।
स्पन्दं कृत्वेत्यर्थे च । स्था० २ डा० ४ उ० ।

कुरिय-स्फुरित-वि० । स्पन्दिने, स्था० २ डा० ४ उ० । "धि-
तासायमवगाहमाणास्त कुरियं वार्गहल्लोपण ।" दर्श० १ त-
थ । वेष्टिने, न० । स्था० ।

कुलिग-स्फुलिङ्ग-पुं० । खी० । स्फुल-इक्ष्व । स्फु इत्यव्यक्त-
शब्दो लिङ्गति-गच्छति यस्मात् कुलिगं घञ् । पुं० वा । अशि-
कणे, वाच० । "कुलिगजालामालानहमंहेहि ।" न० ३ श०
२ उ० । हिमं च । गुडविकारभेदे, खी० । वाच० ।

कुल्ल-कुल्ल-न० । पुष्पे, दश० ।

पुष्पाणि अ कुसुमाणि अ, कुल्लाणि तत्रेति होति पसवाणि ।

सुमणाणि अ मुद्रुमाणि अ, पुष्पाणि होति एगद्वा ॥ ३६ ॥

पुष्पाणि कुसुमानि चैव कुल्लाणि प्रसवानि च सुमनानि
चैव स्वमाणि स्वरुपाणि कानि चेति ॥ ३६ ॥ दश० १ अ० ।
कुल्लंअ-पुष्पंअ-पुं० । अमरे, "कुल्लंअ रसाज्ज, मिण्ण
अमला य मइअरा अस्सित्ता । इतिवरा उरुहा पुअवाया क-
प्पया अमरा ॥ १२ ॥" पार०ना० १२ गाथा । अमरे,
दे०ना० ।

कुमिअ-स्पृष्ट-वि० । उन्मृष्टे "उन्मृष्टं पुण्ड्रिअं कुमिअं ।" पार०
ना० १८८ गाथा ।

कुसिता-स्पृष्टा-अव्य० । तिष्ठत्यर्थे, स्था० ४ डा० ४ उ० ।

कुमी-स्पर्शी-खी० । 'कासी' शब्दाय, व्य० ७ उ० ।

कुअ-देशी-लोहकारे, दे०ना० ६ धर्म ८४ गाथा ।

कुमंत-कुपन्त-वि० । 'कुमंत' शब्दाय, दश० ४ अ० ।

कूपण-कूपन-न० । 'कूपण' शब्दाय, दश० ४ अ० ।

कुमावंत-कूपयत्-वि० । फूरकरणे, नि०खू० १७ उ० ।

कूमिज्जंत-कूम्यमान-वि० । 'कूमिज्जंत' शब्दाय, नि०खू०
३ उ० ।

फेडण-स्फोटन-न० । आच्छोटने, वृ० ।

फेण-फेन-पुं० । "डिंडोरी पुष्पफेणो ।" पा०० ना० १३२ गाथा । बुद्धे, कल० १ अ० ३ लृण ।

फेणग-फेनक-पुं० । पानीयप्रकोटके, उ० ११ अ० १० । रा० ३ अ० ।

फेणपुंज-फेनपुञ्ज-पुं० । डिण्डीरोत्कटे, जी० ३ प्रति० ४ अ० । प्रज्ञ० । ज० ।

फेण्म-फेण्म-न० । 'फिण्फस' शब्दाद्यै, सूत्र० १ शु० ४ अ० १ उ० ।

फेणवद-देशी-वरणे, दे० ना० ६ वर्ग ८५ गाथा ।

फेणवध-देशी-वरणे, दे० ना० ६ वर्ग ८५ गाथा ।

फेणमालिणी-फेनमालिनी-स्त्री० । जम्बुप्रमृदपरिधमायां शी-
ताया महानद्याः कूलवर्तिन्यां स्वनामस्थानायामन्तर्नद्याम्,
स्या० ६ डा० । "हो फेणमालिणीयो ।" स्या० २ डा० २ उ० ।
जम्बूद्वीपस्य महाविदेहे यपे यथावतीविजयस्थायां नद्यां
अ० । तत्प्रावर्षविजय अथार्या रायहाणी, फेणमा-
लिनी सृष्टि । ज० ४ वृत्त० ।

फेलाया-देशी-मानुलान्याम्, दे० ना० ६ वर्ग ८५ गाथा ।

फेल्-देशी-द्विष्टे, दे० ना० ६ वर्ग ८५ गाथा ।

फेल्नुमुष्य देशी-पिच्छलदेशे, दे० ना० ६ वर्ग ८६ गाथा ।

फेम्-देशी-त्रासद्भावयोः, दे० ना० ६ वर्ग ८७ गाथा ।

फोइय-देशी-मुक्कविस्तारितयाः, दे० ना० ६ वर्ग ८७ गाथा ।

फोक्क-देशी । अमे स्थूलोत्तरे, उ० १२ अ० ।

फोक्कणास-फोक्कनास-वि० । "फोक्क सि" देशीपदम् ।
ततश्च फोक्का-अमे स्थूलोत्तरे वा नासाऽस्यति । स्थूलोत्तरा-
प्रनासिके, उ० १२ अ० ।

फोड-स्फोट-पुं० । स्फुटस्थौ यस्मात् । स्फुट-वज्र । व्या-
करणश्लेष्म वणोतिरिक्ते पूर्वपूर्ववर्णानुभवसहितचरमवर्णव्य-
ङ्ग्यायप्रत्यायके अलण्डे शब्दभेदे, वाच० । अत्र वैयाकरणाः
प्राऽऽहुः— "यसादुचरितान् ककुदादिमदर्थप्रतिपत्तिः स
शब्दः ।" ननु अत्र किं गकारोकारविसर्जनीयाः ककुदादि-
मदर्थप्रतिपादकत्वेन शब्दव्यपदेशं लभन्ते, आहोस्वित्त्व-
निरिक्ताः पद-स्फोटाऽभिः ? । तत्र न तावद्वर्णा अर्थप्रत्यायकाः
यतस्तं किं समुद्रिता अधेप्रतिपादकाः, उत ध्वस्ताः ? , यदि
व्यस्तास्तदैकेन वर्णेन गवाधार्थप्रतिपत्तिरुपादिनिति द्विती-
याऽऽदिवर्णोच्चारणमनर्थकं भवेत् । अथ समुद्रिता अधेप्र-
त्यायकाः । तदपि न संगतम् । क्रमात्प्रधानामन्तरविनष्टत्वेन
समुद्रितसंभवात् । न च युगपदुपपन्नानां समुद्रायप्रकरण-
समुद्रायपलया युगपदुपपन्नसंभवात् प्रतिनियतस्थान-कर-
ण-प्रत्ययप्रभवात् तेषाम् । न च भिन्नपुरुषयुक्तगकारोकार-
विसर्जनीयानां समुद्रावेत्यर्थप्रतिपादकत्वं दृष्टं प्रतिनियतक-
मवर्णप्रतिपत्त्युत्तरकालमाधिविषेन शाब्दाः प्राणिनां क्रमोपादे-
स्य नान्ये वर्णः । न चान्ये वर्णः पूर्ववर्णानुपूर्वतो वणानां क्रमोपादे-
स्यार्थप्रत्यायकः, पूर्ववर्णानामन्यवर्णं प्रत्यनुप्राहकत्वायो-
गान् यतो नान्यवर्णं प्रति जनकत्वं पूर्ववर्णानां तनुपकारित्व-
२६१

म्, वर्णोद्घोषोत्तरभावात्-प्रतिनियतस्थानकरणाऽऽदिस्था-
प्यत्वाच्च वर्णानां, वर्णोभावेऽपि च वर्णोपपत्तिर्दृष्टान्न वर्णजन्य-
त्वम् । अथार्थज्ञानोत्पत्तौ सहकारित्वं पूर्ववर्णानामन्यवर्णं
प्रत्युपकारकत्वम् । एतदुपयुक्तम् ; अविद्यमानानां सहकारि-
त्वानुपपत्तेः । अत एव प्राक्कनवर्णविज्ञानानामपि सहकारि-
त्वमयुक्तम् न च पूर्ववर्णसंबन्धप्रभवाः संस्काराः तत्स-
हायनां प्रतिपद्यन्ते, यतः संस्काराः स्वोत्पादकविज्ञानविषय-
स्मृतिहृतवो नाधोन्तरज्ञानमुत्पादयितुं समर्थाः—न हि घट-
ज्ञानप्रभवः संस्कारः घटे स्मृतिं विदधत् दृष्टान्न च तत्संस्का-
रप्रभवाः स्मृतयः सहायतां प्रतिपद्यन्ते युगपदुपपन्निकल्पा-
नुपपत्तेः । न हि स्मृतीनां युगपदुत्पत्तिः अयुगपदुत्पन्नानां वाऽ-
वस्थितिरिति । न च समस्तसंस्कारप्रभवेका स्मृतिस्तत्सह-
कारिणी, परस्परविरुद्धाविषयपदार्थानुपपन्नप्रभवमुत्पन्नसंस्का-
राणामप्येकस्मृतिजनकत्वप्रसङ्गः, न अनेकवर्णसंस्कारजन्यं
स्मृतेः संभवतीति कुतोऽस्या अन्यवर्णसहकारित्वम् ? ।
न चान्यविषया स्मृतिरन्यत्र प्रतिपत्तिं जनयति, अद्वि-
द्यापुत्राणां, किरिच्छेदकियाजनकत्वप्रसङ्गः । न
चाभ्यवर्णनिरपेक्ष एव 'गौः' इत्यत्रास्याः वर्णः ककु-
दादिमदर्थप्रत्यायकः, पूर्ववर्णोच्चारणवैयर्थ्यप्रसङ्गः घटश-
ब्दाभ्यव्यवस्थितस्याऽपि तत्प्रत्यायकत्वप्रसङ्गः । तस्माच्च
वर्णोः समस्त-व्यस्ता अर्थप्रत्यायकः संभवति ।

अस्ति च गवादिशब्दस्य ककुदादिमदर्थप्रतिपत्तिरिति
तद्व्यवधानुपपत्त्या वर्णव्यतिरिक्तोऽर्थप्रतिपत्तिहेतुः स्फोटाक्षयः
शब्दो ज्ञायते । धोत्रविज्ञाने च वर्णव्यतिरिक्तः स्फोटासमा निरव-
यवोऽकम्, स्फुटमवधानीति तस्याऽप्युक्तोऽपि सिद्धिः । त-
थाहि—अवगव्यापारान्तरभाविम्यभिन्नार्थावभासा स वि-
दुभूयते, नचासौ वर्णविषया, वर्णानां परस्परव्यवृत्तकप-
त्वादिकावभासजनकत्वविरोधात् । तदजनकस्यातिप्रसङ्गतस्त-
द्विषयत्वानुपपत्तेः । न केयं सामान्याविषया, वर्णव्यतिरिक्ते-
णापरसामान्यस्य गकारोकारविसर्जनीयैश्चसंभवात् वर्णत्व-
स्य च प्रतिनियताथप्रत्यायकत्वायोगान् । न केयं आन्ता, अवा-
धमानत्वात् । न चावाधमानप्रत्ययगोचरस्यापि स्फोटाऽऽक्य-
स्य वस्तुनोऽसत्त्वम्, अवयविवृत्तव्याप्यस्य सधप्रसङ्गः । एवमप्य-
व्यवश्यभूयमाने स्फोटाभ्युपगमाऽऽवर्णभावी तत्पूर्ववर्णोक्तम-
त्वात् । स च वर्णोऽप्यव्यतिरिक्तो नित्यः, अनित्यत्वे संकेतकाला-
नुभूत्य तदैव स्थलत्वात् कालान्तरे देशान्तरे च गोशब्दश्च
णात् ककुदादिमदर्थप्रतिपत्तिर्न स्यात्, असङ्केतितच्छब्दार्थ-
प्रतिपत्तेरसंभवात् । संभवे वा ह्युपान्तरादागतस्य गोशब्दाद्यै ग-
वाधार्थप्रतिपत्तिर्भवेत् । सङ्केतकरणवैयर्थ्यं च प्रमत्तं । तस्माच्च
त्यस्फोटाक्षयशब्दो व्यापकश्च, सर्वत्रैककृतया प्रतिपत्तेः ।
अस्तेतदिति वैशेषिकाः । न ह्यहोः—एकदा प्रादुर्भूता वर्णोः
स्थार्थप्रतिपादका न भवन्तीत्यत्राविप्रतिपत्तिरेव । क्रमप्रादुर्भू-
तानां न समुद्राय इत्यत्राप्यविप्रतिपत्तिरेव । अर्थप्रतिपत्तिस्त्वं-
पलभ्यमानात्पूर्ववर्णसंसर्गविशिष्टादन्यवर्णात् । न चाभावस्य
सहकारित्वं विरुद्धं भूतकलसंयोगानावस्थेयाऽऽपिबद्धगुण-
त्वविशिष्टफलप्रवातक्रियाजनने, दृष्टं चांतरसंयोगं विदधत्
प्राक्कनसंयोगाभावाविशिष्टं कर्म प्रमाणातिप्रसंगोक्तं परमा-
णौ तत्रतत्पूर्वकपप्रवृत्तविशिष्टा रक्तानुमुगाद्यन् ।

यद्वा-उपलभ्यमानोऽन्यो वर्णः पूर्ववर्णविज्ञानाभावाविशिष्टः

पक्षपतामासाद्यन् पक्षार्थं प्रतिपत्तिं जनयति, प्राकृतवर्णसं-
विप्रभवसंस्कारसम्बन्धेन वा । न च संस्कारस्य विषयान्तरे
कथं विज्ञानजनकत्वमिति प्रत्यम्, तद्भावाभाविताः प्रप्रतिप
सेरुपलम्भेः पूर्ववर्णविज्ञानप्रभवसंस्काराभ्यवर्णसहायता
पूर्ववर्णसंस्कारप्रभवतया प्राग्विकता विशिष्टः समुपपन्नः स-
न् प्रतिपद्यते । तथाहि—अथमर्थेनां तद्विज्ञानं तेन च
संस्कारो ज्ञयते, ततो द्वितीयवर्णविज्ञानं तेन पूर्ववर्णविज्ञान-
नाऽऽहितसंस्कारसहितेन विशिष्टः संस्कारो ज्ञयते, ततस्तु-
तीयवर्णं ज्ञानं, तेन पूर्ववर्णसंस्कारविशिष्टतापरो विशिष्टतरः
संस्कारो निर्वर्त्यते इति यावदन्वयः संस्कारोऽर्थप्रतिपत्तिजन-
काम्यवर्णसहायः तथाभूतसंस्कारप्रभवस्मृतिसम्बन्धेना वा
ऽन्यो वर्णः पक्षः पक्षार्थप्रतिपत्तिर्न हतः । अथवा—शब्दाधो-
पलक्षितमिति साधनमिति साधयितुम् । एवं पूर्ववर्णसंविप्रभवः
संस्कारा अन्यसंस्कारं विदधानं, तस्मात्पूर्ववर्णेषु स्मृतिरुप-
जाना अन्यवर्णेषु नाप्यभ्यमानेन सहाधर्मप्रतिपत्तिमुत्पादयान्,
बाधार्थप्रतिपत्तौ बाधकस्याप्यवयवे न्यायाऽङ्गीकृत्यः । व
शब्दार्थोत्पत्त्यभावरतिपत्तिपदानं च सिद्धसाधनमयः । तदर्थं यथा-
सहकारिकारणसम्बन्धेनाऽन्याहोर्ध्वप्रतिपत्तिरन्वयव्यति-
रेकाभ्यामुपपन्नयमानत्वेन निश्चीयमाना स्फोटपरिकल्पना नि-
रस्यति । तदभावेऽप्यवर्णप्रतिपत्तिरुपलक्षणं संभवेऽप्यनुधा-
रपत्तेः सहायः । न हि हृद्यदेव कारणात् कार्याण्येव सावध-
तदन्तरपरिकल्पना युक्तिसङ्गता अनिमग्नत्वात् ॥ किं च यद्यु-
पलम्भमाना वर्णा व्यस्त-समस्ता नाधर्मप्रतिपत्तिजननसमर्थाः,
स्फोटाभिव्यक्तावपि न समर्था भवेयुः । तथाहि—न समस्ताले
स्फोटमभिव्यज्यमानं कामस्यासंभवम् । नापि प्रत्येकं वर्णा-
स्तदैवैकप्रसङ्गादेकैव स्फोटाभिव्यक्तेरिति त्वान् । न च पू-
र्ववर्णैः स्फोटस्य संस्काराभ्यो वर्णैस्तस्याभिध्युक्त इति, न व-
र्णान्तरवैयर्थ्यं, अभिव्यक्तिव्यतिरिक्तसंस्कारस्वकालानवधारणा-
त् । तथाहि—न तावत्तत्र तैः वर्णाऽप्येव संस्कारो निर्वर्त्यते, तस्य
मूलैव भावात् । नापि वासनाकूपः अन्वितनवात् । स्फोटस्य त-
त्त्वेनान्यभ्युपगमे वा स्वशास्त्रविरोधः । नापि स्थितिस्थापकः त-
स्यापि मूलैर्द्रव्यवृत्तिस्त्वात्, स्फोटस्य चाभूतैवभ्युपगमात् ।
किं च—असौ संस्कारः स्फोटरूपत्वसम्भो वा ? न तावदाद्यः क-
ल्पः, स्फोटस्य वर्णोत्पाद्यत्वप्रसङ्गः नापि द्वितीयः, व्यतिरिक्ता-
व्यतिरिक्तविकल्पानुपपत्तेः । तथाहि—असौ धर्मः स्फोटाद् व्य-
तिरिक्तः, अव्यतिरिक्तः वा ? यद्यव्यतिरिक्तस्तदा तत्कारणं स्फोट
एव कृतो भवेदिति तस्यानित्यत्वप्रसङ्गः साध्युपगमविरोधः ।
अथ व्यतिरिक्तस्तदा तत्संस्कारानुपपत्तिः तदनुपकारकत्वा-
त्, तस्मात्काराभ्युपगमे व्यतिरिक्ताऽव्यतिरिक्तविकल्पः, त-
न्नापि पूर्वोक्त एव दोषाः नवस्थाकार्याः । न च व्यतिरिक्तधर्मसङ्गा-
धेयि स्फोटास्यानभिव्यक्तित्वकल्पव्यवस्थितस्य पूर्ववर्धप्रतिप-
त्तिरुक्तम् तत्सकृदप्यवयवोऽप्यनित्यत्वप्रसङ्गः । अथ न
व्यतिरिक्तसंस्काररूपानुपकारमपेक्ष पूर्ववर्धपरित्यागा-
हसाधर्मप्रतिपत्तिं जनयति, किं तु—संस्कारसहायोऽविच-
लितकूप एवैकपक्षैकारित्यस्य सहकारित्वाभ्युपगमात्,
नन्वेवम्—वर्णानामप्यन्यकृतोपकारनिरपेक्षतागमेकार्यानिब-
र्तनतत्त्वसहकारित्ववत्सहकारिसहितानामर्थप्रतिपत्तिजनने
किमपरस्फोटकल्पनाऽप्यभाषिकया कार्यम् ? किं च पू-
र्ववर्णैः संस्कारः स्फोटस्य क्रियमाणः किमकदेशैः क्रियते, सर्वो-
ऽऽस्तना वा ? । यद्यकदेशैः, तदा ते ततोऽन्तरभूताः, अनयो-

न्तरभूता वा ? । यद्यन्तरभूतास्तदा तेषां तदनुपकारे संभ-
व्यासिद्धिः उपकारे व्यतिरिक्ताव्यतिरिक्तविकल्पोक्तोपाय-
पक्षः । न च समवायादनुपकारेऽपि तेषां तत्संबन्धितता, त-
स्यानभ्युपगमात् । परैरभ्युपगमे च स्वकृतान्तविरोधोऽर्थो-
न्तरभूतत्वे चकदेशानां तस्य एवार्थप्रतिपत्तेः न स्फोटस्याधो-
प्रत्यायकता । अपि च—एकदेशानामर्थप्रतिपत्तिहेतुत्वाभ्युपगमे
च धरं वर्णानामेव तदभ्युपगतम् ; एवं लोकप्रतीतिरनुसृता भ-
वेत् । अथाव्यतिरिक्तास्तदेकदेशास्तदा स्फोटस्यैकेनैव संस्कृ-
तत्वाद्परवर्णोक्तचारणवैयर्थ्यम् । न च पूर्ववर्णसंविप्रभवसं-
स्कारसहितस्तस्मृतिरहिततां शास्त्रवर्णैः स्फोटसंस्कारकः
एवंभूतस्यास्याधर्मप्रतिपत्तिजननेऽपि शक्तिप्रतिघाताभावात्
स्फोटपरिकल्पना निरवसरेव ॥ अपि च—स्फोटसंस्कारः स्फोट-
विषयसंबन्धोत्पादनाभूतः संस्कारानुपपत्तिः । यथास्फोटप्रत्ययक-
तदेकदेशाऽऽवरणापगमे मध्येदेशावस्थितेः सर्वदा व्यापिनि-
त्यरूपत्वोपलभ्यते, तस्य नित्यत्वव्यापित्वाभ्युपगमात् । ऽव-
रणस्य सर्वत्र सर्वदाऽप्यवस्थाभावात्, अनुपलम्भ्यस्वभाववि-
धानं केनचित् कदाचित् कुत्रचित् तुल्यभवेत् । अथैकदेशाऽवरणा-
पगमे क्रियते, नन्वेवमावृत्तानावृत्तत्वेन सावयवत्वमस्यानुव-
येत् । अथ निर्विनामवाद्यैकत्वानावृत्तः सर्वत्राऽऽवृत्तः ऽभ्यु-
पगम्यते तदा तदवस्थाऽश्वदेशावस्थितैरुपलक्षितप्रत्ययैषा
च निरवयवत्वैकत्वानावृत्तः सर्वत्रानावृत्तत्वाभावात् तत्तदेकवा-
प्यावृत्तः सर्वत्रैवावृत्तः इति समानापि नोपलभ्यते । किं च—एक-
देशः स्फोटादर्थोऽन्तरं अनर्थोऽन्तरं वा ? अर्थान्तरं तस्यैव शब्द-
स्वभावाः, अशब्दात्मका वा ? यद्यशब्दात्मका नार्थप्रतिपत्तिहेत-
वः अथ शब्दस्वभावाः ; तत्रापि यदि गोशब्दस्वभावास्तदा बा-
धार्थशब्दान्तरकत्वप्रसङ्गः अथ—अगोशब्दस्वरूपा न तद्वै मवा-
र्थमप्यायका भवेयुः । अथाव्यतिरिक्तास्तदा स्फोट एव संस्कृ-
त इति सर्वदेशावस्थितैर्व्यापिनस्तस्य प्रतिपत्तिप्रसङ्गिति पू-
र्वोक्तमनुपगम्य । किञ्च एकदेशाऽऽवरणापये स्फोटस्य स्व-
शः प्रतिपत्तिः प्रसज्यते । अथ स्फोटाविषयसंबन्धोत्पादस्तत्संस्का-
रः, साऽपि न युक्तः ; वर्णानामर्थप्रतिपत्तिजनन इव स्फोटप्रति-
पत्तिजननेऽपि सामर्थ्याऽसंभावात् न्यायस्य समानत्वात् । यद्य-
च—स्फोट उपलम्भ्यस्वभावः सर्वदोषलक्षणः, अनुपलम्भ्यस्वभा-
वस्ये आवरणापगमेऽपि तत्स्वभावानन्तरिकमाम्नामापि नो-
पलभ्यते इत्यर्थप्रतिपत्तिः शब्दव्यवहारविधौ ।

अननैव न्यायेन वायूनामापि तद्व्यञ्जकत्वमयुक्तं वायूनाञ्च
व्यञ्जकत्वपरिकल्पने वर्णैर्कल्पप्रसङ्गः स्फोटाभिव्यक्त्या-
धर्मप्रतिपत्तेः ना तथामनुपयोगमात् । स्थिते च स्फोटस्य वर्णो-
त्पादनात् प्राक् सङ्गवे वर्णानां वायूनां वा व्यञ्जकत्वमपि परि-
कल्प्यते । न च तत्सङ्गावः कुर्वाण्यप्रमाणानुवगत इति
न तत्परिकल्पना ज्यायसी । यदपि प्रत्यभिज्ञानं स्फोटस्य
नित्यत्वप्रसाधकं वर्णोत्पादनात् प्रागुपलम्भ्यत्वमवधारयति
इत्यभ्युपगमे तदपि—प्रत्यभिज्ञानस्य साहचर्यविषयमन-
नाम विषये प्रतिपादितत्वात्—असंगतम् ; एकगोच्छ्रितं सं-
कृतितां गोशब्दात् गोशब्दकल्पने अग्न्यक्षाभ्यां च मिल्यस्व-
न्तरेणापि प्रतिपत्तिर्यथा संभवति तथा प्रतिपादितं, प्रति-
पादयिष्यते च, नातोऽपि स्फोटस्य प्राक् व्यञ्जकत्वात् स-
ंसिद्धिरिति । "नादेनाऽऽहितवोऽजाया—मभ्येन ध्वनिना सह ।
आवृत्तपरिपाकायां, बुद्धौ शब्दोऽवभासते ॥ ८५ ॥ " इति
महर्षिखड्गो निरस्तं द्रष्टव्यम् । यदपि " विमलतनुषु वर्णै-

ष्वभिधाऽऽकारं भौतात्प्रव्यवस्थितरेकानुविधाष्यव्ययं स्फोट-
सङ्गात्मवशोव्यति" इत्युक्तम् । तदप्यस्यार्थः । स्फोटऽऽदिशब्दे-
षु परस्परव्यावृत्त्यानिकवर्णव्यतिरिक्तस्य स्फोटात्मनोऽप्यप्रत्या-
यकस्यैकस्याप्यक्षमतिपत्तिविषयत्वेनाप्रतिभासनात् । नचा-
भिधाकभासमात्राभिधाघेयवस्था, अथवा-नूरादविरला-
निकतर्ष्यकतर्ष्यजरेकत्वव्यवस्थाप्रसङ्गः । न चाविरलानिक-
तर्ष्यकतर्ष्यजरेकत्वमानत्वात् । नैकत्वव्यवस्थापकत्वम्,
स्फोटाप्रतिभासवृत्तरपि बाध्यत्वस्य दर्शितत्वात् । न
चैकत्वाभासः स्फोटसङ्गात्मन्तरेणानुपपन्नः, वर्णव्या-
व्यवस्थैविषयत्वेनाप्येकत्वावभासस्योपपत्त्याभावाच्चिरव्यव-
स्थाक्रमस्य नियन्त्राऽऽदिघर्मोपेतस्य स्फोटस्यैकत्वाभा-
सभासेनानुभवात्, अन्यथाऽवभासस्य चान्यथाभूतार्थो-
व्यवस्थापकत्वात्, व्यवस्थापनेऽतिप्रसङ्गात् । अथयच्च प्रथ-
मव्यवस्थाव्यवस्थेन तदाभित्वेन बाध्यत्वप्रत्यये प्रतिभासत इति
न तन्मत्यायः स्फोटोऽप्यावृत्तिर्तु शक्यः । तच्च स्फोटाऽऽभ्याशब्दो
वर्णभ्यो व्यतिरिक्तः । अथ तदव्यतिरिक्तोऽस्यव्यवस्थमन्यते,
तदा वर्णनानात्वे तथानात्वप्रसङ्गः । तदेकत्वे वा वर्णानामप्येक-
त्वप्रसङ्गः । (३२ गा० टी०) सम्म० १ कायङ् । (मीमांसकमतोऽङ्गत्वन-
तश्चिरसनाऽऽदिविषयस्तु सम्मतिटीकात् एव हेयो, नेह प्रतायते
विलस्रभ्यात्) स्फोटाऽऽभ्ये वर्णभेदे च । वाच० स्या० १० डा० ।
फोडकम्म-स्फोटकर्मन्-न० स्फोटः-पृथिव्यादिविदारणम् एत-
देव कर्म स्फोटकर्म । च० २ अचि० । स्फोटभूमेः स्फोटनम्, हल-
कुहालाऽऽदिभिः सैव कर्म स्फोटकर्म । च० ८ शु० ५ उ० । स्फो-
टजीविकायाम्, तद्वै कर्मोऽऽज्ञानभेदे च । च० २ अचि० ।
आ० लू० उपा० । " फोडकम्मं उडल्लेणं हल्लेणं वा भूमि-
फोडल्लेणं । " भा० । पञ्चा० । च० १० । आवा० । प्रथ० । स्फो-
टकर्मं वाप्रीकृतङ्गायाऽऽदिचननम् । यद्वा-हलकुहालाऽऽदिना
भूमिदारणं, पाषाणाऽऽदिघटनं वा, यथाऽऽदिधानानां स
कचादिकरणेन विकणो वा । यदुक्तम्—
" जवचणया गोह-ममुरगमासकरडिण्णिमिहचण्णं ।
ससुभ्भदासिकणिका-तं तुलकरणां फोडयं ॥ १ ॥

अथवा फोडीकम्मं, खीरेणं भूमिफोडयं जं तु ।
उडल्लणयं च तद्वा, य खीलकुहल्लयं वेति ॥ २ ॥ "
प्रथ० ६ द्वार । एतच्च वर्जनीयम् । उक्तं च— "सरःकृपाऽऽदि-
खननं, खिलाकुहनकर्मभिः । पृथिव्यारम्भसम्भूतै-जीवनं स्फो-
टजीविका ॥ १ ॥ " अनेन च पृथिव्या घनस्फोतित्रसाऽऽदिज-
न्तानां च घातो भवतीति दोषः स्फुट एव । च० २ अचि० ।
फोडजीविया-स्फोटजीविका-ली० । स्फोटकर्मणि, च० २
अचि० । (' विस्ति ' शब्देऽप्युक्तमागे स्फोटजीविकानिषेधं
वक्ष्यामि ।)
फोडण-स्फोटन-न० । स्फुट-व्युद् । विदारणे, विकारणे च ।
वाच० । स्या० २ डा० १ ड० । व्यवज्ञवासनायै राजिकाजीर-
कादिके वस्तुनि, त्रि० । पि० ।
फोडय-स्फोटक-पुं० । स्फुट-व्युद् । मणभेदे, विदारके च ।
वाच० । स्या० १० डा० ।
फोडिअय-देशी-राजिकाभूमिनयोः, सिद्धाऽऽदिविधौ च । दे०
ना० ६ वर्गं ८८ गाथा ।
फोडिय-स्फोटित-त्रि० । भिन्ने, स्या० ५ डा० १ उ० । विदारि-
ते, स्या० २ डा० १ उ० । औ० । जीरकदिक्कूपवासिते व्यञ्ज-
नभेदे च । च० १ उ० ।
फोटीकम्म-स्फोटीकर्मन्-न० । ' फोडकम्म ' शब्दायै, च० २
अचि० । भ० ।
फोफस-फोफस-न० । ' फुफुस ' शब्दायै, प्रश्न० १ आअ-
वा ।
फोफा-देशी-भीतिपदे शब्दे, दे० ना० ६ वर्गं ८६ गाथा ।
फोड्डण-फोड्डण-न० । भक्षणे, का० १ शु० ७ अ० ।
फोस-स्फुस-पुं० । ' स्फुस्य ' उत्सर्गं, स्फुस्यस्ति-पुरिवस्तुस्फु-
त्यनेनेति व्युत्पत्तिः । अपानप्रदेशे, तं० । उद्गरे, दे० ना० ६
वर्गं ८६ गाथा ।

—:—

इति श्रीमत्सौधर्मवृद्धतत्तामच्छीय-कलिकासर्ववैज्ञकरूप-
श्रीमद्भारक-जैनश्वेताम्बराचार्य श्री श्री १००० श्री-
विजयराजेन्द्रसूरीश्वरविरचिते ' अभिधानराजेन्द्रे '
फकाराऽऽदिशब्दसङ्कलनं समाप्तम् ॥

वकारः

ब-ब-पुं० । पवंगमध्यमोऽयं वर्णौ औष्ठ्यः । स्पर्शसंज्ञः । बल-ङः ।
सूचने, तन्तुसन्ताने, वपने, वदने, घटे, समुद्रे, यौनौ,
जने च । वाच० । विकल्पे, गगने, गिरी, कलमे, खगमौ,
पवे, अल्पे, कर्मणि, विभूतिकारे, विन्दौ । बलाऽऽकृष्टे,
लोचोचने, नले, न० । अमले, त्रि० । वस्त्याय, काढ-
लायि, शूक्यलायां च । स्त्री० । एका० ।

“ बौ दम्प्याष्टवस्त्रोष्ट्रयोऽपि, वरुणे वारुणे वरे ।
शोषणे यवनं गन्धे, वासे ध्वने च वारिचौ ॥ ८७ ॥
वन्दने वदने वादे, वेदनायां च वा त्रिषायम् ॥

ऊष्मायाते तथा मन्त्रे, सर्वमन्त्रे मृताऽऽमनः ॥ ८८ ॥ ” एका० ।

बइल-बलीवदे-पुं० । “ मोक्षाऽऽद्यः ॥ ८९ ॥ १७४ ॥ इति निपा-
तः । प्रा० २ पाद० । आगम० । पुंगवे, तं० । बलीवदे, दे०ना० ६
वर्गं ६१ गाथा ।

बउल-बकुल-पुं० । बकुलनामके वृक्षे, “ केसरो बउलो । ”
पाठ०ना० २४४ गाथा । “ क-ग-० ॥ ८९ ॥ १७४ ॥ इति कलुक ।

बउहारी-देशी-संमाज्ज्याम्, दे०ना० ६ वर्गं ६७ गाथा ।

बंक-वक-त्रि० । कुटिले, स्था० ।

बंझ-बन्ध-त्रि० । अनियतकार्यकसेरि, सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।
विकले, ध० १२ विव० । सं० । अपव्यफलपेक्षया निष्क-
लायां स्त्रियाम्, त्रि० १ श्रु० ३ वर्गं ३ अ० । ज्ञा० । आ०म ।
अर्थशब्दे, सूत्र० १ श्रु० ११ अ० । षट्त्रिंशत्तममहाप्रह-
सं० २० पाठ० । कल्प० । पूर्वे धीरयति, अपुनर्वन्धकानां
कर्मप्रकृतिबन्धश्च अस्मिन् बन्धशब्दे दृश्यः । प्रज्ञा० ।

बंदि-बन्दिन्-पुं० । बारणे, “ मंगलपाठ्य-मागह-बारण वे-
आलिआ बंदी । ” पाठ०ना० ३२ गाथा ।

बंध-बन्ध-पुं० । मनुष्यगवादीनां रज्जुदामनकाऽऽदिभिः सं-
यमने, घ०० । आवा० । आवा० । ज्ञा० । भृग्वे, दे०ना० ६
वर्गं ८६ गाथा । निगडाऽऽदिभिः संयमने, व्य० ६ उ० । आ० ।
पञ्चा० । रज्ज्वादिवन्धनं, ज्ञा० १ श्रु० ८ अ० । प्रत्य० । ज० ।
जीवस्य कर्मपुद्गलसंश्लेषे, सं० १ सम० । आध्वानामिते
सकृदायस्याऽऽमनः कर्मवर्गणपुद्गलेः संश्लेषविशेषे,
सम्प्र० ३ काण्ड । अष्टप्रकारकर्मपुद्गलैः प्रतिप्रदेशं जीवस्या-
वष्टम्भे, आवा० २ श्रु० ३ श्रु० १ अ० । (कर्मपुद्गलानाम्)
विशिष्टरचनयाऽऽमनः स्थापनं, आवा० ३ अ० । जीवकर्म-
संयोगे, आ०म० १ अ० । आरमकर्मणोरप्यन्ये संश्लेषे,
उक्त० १ अ० । प्रकृतिस्थित्यनुमागप्रदेशाऽऽमनकतया
कर्मपुद्गलानां जीवेन स्वध्यापातः स्वीकरणे, सूत्र० ।

गृथिष बंधे व मोक्खे वा, खेवं संधं निवेम ॥

अतिथ बंधे व मोक्खे वा एवं संधं निवेम ॥ १५ ॥

सूत्र० २ श्रु० ४ अ० । (‘ अतिथिवर्ण ’ शब्दे प्रथमभागे २०४
पुष्टेऽप्यस्यातम्) कर्मणामभिनवग्रहणं, पा० । कर्मपुद्गलजीव-

प्रदेशान्तेत्याऽऽमने, दशा० १० अ० । ज्ञानाऽऽवरणाऽऽविपुद्गल-
योनि, दशा० ४ अ० । जीवकर्मयोगे, दशा० ४ अ० । पञ्च० ।
बन्धसंयमम्—

तत्र च सर्वबन्धाश्च (अ) वतिरोधः, अशेषकर्मपरित्यक्तसामर्थ्यो-
पपत्तेः । तदेव च निःशेषप्रत्यक्षविटविश्रवानलकल्पं सत्ता-
न्मोक्षाकरणं, तद्व्याप्तवाञ्छायां गिकेयनी निःशेषजनकल-
ङ्कावाप्तशुद्धनिजस्वभाव ऊर्ध्वगतपरिणामस्वाभाव्यात् निवा-
तप्रदेशप्रतीपशिखावदूर्ध्वं गच्छत्येकसमयेन आत्माकान्तात् वि-
निर्मुक्ताशेषबन्धनस्य प्राप्तनिजस्वरूपस्याऽऽमनो लोकावन्त-
ऽवस्थानं मोक्षः । “ बन्धवियोगो मोक्षः ” इति ध्वननात् । अथ
च जीवाऽजीवयोराममादिवाऽध्यस्तानुमानतोऽपि सिद्धिः प्र-
दर्शिता आश्रयस्याऽपि तथैव, कर्मयोगपुद्गलाऽऽमनप्रदेशानां
परस्परानुप्रवेशस्वभावस्य तु बन्धस्याऽनुपलब्धभाव्यध्यस्त-
तोऽनुमानाप्रतिपत्तिः । तथा हि—अशेषकल्याणस्वभाव-
स्याऽऽमनः स्वविषये प्रवृत्तिसिद्धिः शिष्टद्रव्यसम्पन्ननिमित्ता,
पीतहृत्पुरुषस्याविषयज्ञानाऽप्युचितवत्, यच्च ज्ञातस्य स्ववि-
षयप्रतिबन्धकं द्रव्यं तज्ज्ञानाऽऽवरणाऽऽवि यस्तु सत्पुद्गलरूपं
कर्म, आत्मनश्च सकलव्यवहारात्म्यमायता स्वविषया प्रवृत्तिश्च
लुप्तस्याऽव्यव्यायां प्राक्प्रदर्शितं । औदारिकाऽऽश्रयशरीरनि-
बन्धनस्याऽनेकावाप्तरभेदभिन्नाऽविधकम्प्रीऽऽमनकस्य काम-
गुशरीरस्य सर्वज्ञप्रणीताऽऽमनमात् सिद्धेः कथं न ततो बन्धसि-
द्धिः ? न च कामगुशरीरस्य भूतिसंयत्तान् सन्धे उपलब्धः
स्यात् अनुपलम्भाच्च तदसिद्धिर्वाच्यम् यतो न सर्वं भूति-
मनुपलभ्यते, सोऽस्यात् । पिशाचाऽऽदिशरीरस्येव औदा-
रिकादिशरीरनिमित्तन्योपकल्पितस्याऽनुपलम्भेऽप्यपलातुम्
शक्यत्वात् । कथमनुपलम्भमानस्याऽऽमनस्यऽऽमनस्यैव तत्सिद्धेः
नः आसत्वादाऽन्यसिद्धेः । न च तदभावा औदारिकाऽऽश्रय-
गुशरीरयोग आत्मनः स्यात् न हि रज्ज्वाकाशयोराऽपि मूर्त्त्याऽ-
मूर्त्त्योर्थबन्धविशययोगः कामगुशरीराविनाभूतआत्मनः सदा-
ऽस्मिन् तस्य कथञ्चिन्मूर्त्त्येव । ततश्च औदारिकाऽऽदिशरीरसं-
बन्धो रज्जु-भटयोर्(रथोपलभ्यमान्) अथ सूक्ष्मशरीरसिद्धाव-
प्याश्रयपेक्षाः परमाणवो वाऽस्यादिमूक्षमद्रव्यानिमित्तपरमा-
नुद्वयवज्ज्वल्यिष्यन्तीति न बन्धहेराश्रवसिद्धिः, नैतत्तुः। ङीकु-
तचेतन्यप्रयोजनस्याचेतनस्याऽऽध्वनरिपक्षपारम्यहेतुत्वानु-
पपत्तेः । नञ्ज्ञानरिक्तचेतन्यप्रयोजनस्य आकाशद्रव्याऽऽदे-
योग बुद्धिः शरीराऽऽमनस्याऽऽदिरपेक्षारमाश्रुतयता परस्याऽ-
पि सिद्धा अतः तृष्णापुच्छस्य चेतन्यस्य सत्तावाकाव्यव्यापार-
तः कर्मवर्गणापुद्गलसंविषयस्य कामगुशरीराश्रुतस्य तथा-
विधनच्छरीरनिर्वर्तेकत्वम्, अन्यथा तथाविधकामगुमप्रवन्त-
च्छरीराभावे आत्मनो बन्धाऽप्राप्तवः संसारिसंश्रविकले जग-
त्स्यादेव । नीध्यान्तरीरिपरि आतिवाहिकाऽऽदिश्रवद्व्याच्यतया-
ऽभ्युपगम्यमाने कामगुशरीरं सकलवद्व्याध्यायिषेसाधदूर्ध्व-
क्राऽऽमनप्रतिपाद्यमवयवमभ्युपगम्यम् । अन्यथा-सकलह-
राऽऽदृश्यवहाराच्छेदप्रसङ्गः, न च अचेतनस्य तस्य कथं प्रवा-
न्तरप्रापकत्वम् ? । चेतनाधिष्ठितस्याऽचेतनस्याऽपि देवदत्त-
व्यापारप्रयुक्तदेशान्तरप्रापणशक्तिमत्तोद्भववद् अचेतनस्या-
पि तत्प्रापकत्वाविरोधात् । न च सदा चेतन्याऽनुपलब्ध-
तस्याऽचेतनव्यपदेशयोगितेति प्राक् प्रतीपादितत्वात् । नैव-
यम-अनुमानाऽऽमनाभ्यां बन्धस्य सिद्धिः । (६३ । गाथादी०)
सम्प्र० ३ काण्ड ।

बन्धभेदाः—

एगे बंधे । स्यात् ॥

व्याख्या—बन्धनं बन्धः, सकषायत्वात् जीवः कर्मस्यो योग्यत्वात् पुद्गलानादने यत् स बन्ध इति भावः । स च प्रकृतिस्मिन्प्रदेशानुभावेभ्यसात् वतुविधोऽपि बन्धसामान्यादेकः, मुक्तस्य सतः पुनर्कल्पभावाद्वा द्वौ बन्ध इति । अथवा—द्रव्यतो बन्धो निगडाऽऽदिभिः भावतः कर्मसात-योश्च बन्धनसामान्यादेकौ बन्ध इति । स्यात् १ डा० । बन्धस्यैव स्वरूपमाह—“प्रवाहनाऽनादिमानिति ।” प्रवाहनाः परम्परातोऽनादिमान् आदिभूतबन्धकालविकलः । अत्रैवार्थे उपलब्धमाह—“कृतकत्वेऽप्यतीतकालव्यवृत्तपरिणतिः ।” कृतकत्वेऽपि स्वहेतुभिर्निष्पादितत्वेऽपि, बन्धरूपातीतकालत्वेनोपपत्तिर्घटनाऽनादिमवस्थ चकम्प्या । किमुक्तं भवति ?—प्रतिक्षणं क्रियमाणोऽपि बन्धः प्रवाहोपलब्ध्याऽतीतकालवदनादिमानेव । ध० १ अधि० । बन्धप्रकारः—“बंधो दुविहो—दुपयासं चउपपयासं च अद्याप्य अणुद्वयं । अणुद्वयं च बहेइ बंधउ । अद्याप्य दुविहो—सावि कलां य, निरवैकलां य । निरवैकलां निखलं धाणयं जं बंधइ, सावैकलां जं हामगंठिणा जं सखइ पलीवणगादिसु मुं चिउं, छिदिउं वा, तण सेजग्गयासएणं बंधयइवं, एवं ताव चउपपयासं । दुपयासं पि दासो वा, चोरो वा, पुनो वा अपटंतादि जइ बन्धइ तो साविकमाणि बंधयवाणि, रक्खियव्वाणं य, जहा अग्निभयादिसु न विणस्सेति, ताणि किर दुपयवोपपयाणि सावैकलां गेसहयव्वाणि अबद्धाणि चैव अरपंति, यहा वि” आच० ६ द्वा० आ० चू० । (इत्यादि ‘बह’ शब्दे विस्तृतां वक्ष्यते)

द्रव्यबंधं निरूपयन्माह—

कइविहे थं भंते ! बंधे पणत्ते । मागंदियपुत्ता ! दुविहे बंधे पणत्ते । तं जहा—द्रव्यबंधं य, भावबंधं य । द्रव्यबंधं थं भंते ! कइविहे पणत्ते । मागंदियपुत्ता ! दुविहे पणत्ते । तं जहा—पञ्चांगबंधं य, वीससाबंधं य । वीससाबंधं थं भंते ! कइविहे पणत्ते । मागंदियपुत्ता ! दुविहे पणत्ते । तं जहा—सादीयवीससाबंधं य, अण्णादीयवीससाबंधं य । पञ्चांगवीससाबंधं थं भंते ! कइविहे पणत्ते । मागंदियपुत्ता ! दुविहे पणत्ते । तं जहा—सिद्धिलबंधं य, धणियबंधं य ।

(कइविहे सुमियदि) (इव्यबंधं य सि) द्रव्यबन्ध आगमाऽऽदिभेदादनेकविधः कवलमिहोभयव्यतिरेको ब्राह्मः, स च द्रव्येण कोहरउज्जवादिना द्रव्यस्य वा, परस्परं बन्धो द्रव्यबन्धः । (भावबंधं य सि) भावबन्ध आगमाऽऽदिभेदाद् द्वेधा । स चेह नोआगमतो ब्राह्मः, तत्र भावेन मिथ्यात्वाऽऽदिना भावस्य बोधयोगभाषव्यतिरेकाज्जीवस्य बन्धो भावबन्धः । (पञ्चांगबंधं य सि) जीवधर्मयोगेण द्रव्याणां बन्धनम् । (वीससाबंधं य सि) स्वभावातः (सादीयवीससाबंधं य सि) अण्णाऽऽदीनाम् । (अण्णदियवीससाबंधं य सि) धर्मोत्तिकायाऽऽपमर्स्सिकायाऽऽदीनाम् । (सिद्धिलबंधं य सि) दणुपूत्तिकाऽऽदीनाम् (अणियबंधं य सि) रथवक्काऽऽदीनामिति ।

भावबंधं थं भंते ! कइविहे पणत्ते । मागंदियपुत्ता ! दु-

विहे पणत्ते । तं जहा—मूलपगडिबंधं य, उत्तरपगडिबंधं य । खेरइयाणं भंते ! कइविहे भावबंधं पणत्ते । मागंदियपुत्ता ! दुविहे पणत्ते । तं जहा—मूलपगडिबंधं य, उत्तरपगडिबंधं य । एवं जाव वेमाणियाणं । शाणावरणिजस्म थं भंते ! कम्मस्स कइविहे भावबंधं पणत्ते । मागंदियपुत्ता ! दुविहे भावबंधं पणत्ते । तं जहा—मूलपगडिबंधं य, उत्तरपगडिबंधं य । खेरइयाणं भंते ! शाणावरणिजस्म कम्मस्स कइविहे भावबंधं पणत्ते । मागंदियपुत्ता ! दुविहे भावबंधं पणत्ते । तं जहा—मूलपगडिबंधं य, उत्तरपगडिबंधं य । एवं जाव वेमाणियाणं शाणावरणिजं जहा दंइओ भण्णिओ एवं जाव अंतराहयं भाणियव्वो । (६२०) थ० १८ श० ३ उ० ।

प्रमत्तेपबन्धो—

दुविहे बंधे पणत्ते । तं जहा—पञ्चबधे चैव, दोसबंधं चैव । (दुविहेन्यादि) प्रम—रागो मायालोभकषायलक्षणो, द्वेषस्तु क्रोधमानकषायलक्षणः । यदाह—“मायालोभकषाय-क्षेप्यमद्भागसंनिजं हन्तुम् । क्रोधो मानश्च पुन-द्वेष इति समास-निर्दिष्टः ॥१॥” इति । प्रमणः प्रमल्लणविलविकारस्मयदक-मोहनीयकर्मपुद्गलराशेऽन्वय जीवप्रदेशेषु योगाग्राह्यः प्रकृतिरूपतया प्रदेशरूपतया च संबन्धनं, तथा कषायप्रत्ययतः स्थित्यनुभागावशेनोपाऽऽपादने च प्रेमबन्धः । एवं द्वेषमोहनि-यमबन्धो द्वेषबन्ध इति । उक्तं हि—“जगता एयद्विपएसं, ठिइअणुमां कसायअ कुणइ ॥” इति । स्यात् २ डा० ४ उ० । ६० । आनु० ।

जीवधर्मयोगान्तरबन्धपरम्परबन्धाः—

कइविहे थं भंते ! बंधे पणत्ते । गोयमा ! तिविहे बंधे पणत्ते । तं जहा—जीवपञ्चांगबंधं, अण्णंतरबंधं, परंपरबंधं । खेरइयाणं भंते ! कइविहे बंधं पणत्ते । एवं चैव । एवं जाव वेमाणिए । शाणावरणिजस्म थं भंते ! कम्मस्स कइविहे बंधे पणत्ते । गोयमा ! तिविहे बंधे पणत्ते । तं जहा—जीवपञ्चांगबंधं, अण्णंतरबंधं, परंपरबंधं । खेरइयाणं भंते ! शाणावरणिजस्म कम्मस्स कइविहे बंधं पणत्ते । एवं चैव । एवं जाव वेमाणियस्स, एवं जाव अंतराहयस्स । शाणावरणिजोदयस्स थं भंते ! कम्मस्स कइविहे बंधं पणत्ते । गोयमा ! तिविहे बंधं पणत्ते, एवं चैव । एवं खेरइयाणं वि, एवं जाव वेमाणिए, एवं जाव अंतराहयस्स । इत्येवेदस्स थं भंते ! कइविहे बंधं पणत्ते । एवं चैव । अस्सुक्कपाराथं भंते ! इत्येवेदस्स कइविहे बंधं पणत्ते । एवं चैव । एवं जाव वेमाणिए, खेरं जस्स इत्येवेदो अरिथि, एवं पुरिमवेदस्स वि एवं चैव । खुणुसगवेदस्स वि० जाव वेमाणिए । खेरं जस्स जो अरिथि वेदो । दंससोपाणिजस्म थं भंते !

कम्मस्स कइविहे बंधे ? एवं खिरंरं ० जाव वेमाणिए । एवं चरित्तं भाणिएस्स वि ० जाव वेमाणिए । एवं एए-
णं कमणं भोगालियसरीरस्स ० जाव कम्मगमरीरस्स आ
हारस्साए ० जाव पग्गिमहससाए कइहेस्साए ० जाव
सुकलेस्साए सम्महिट्ठीए मिच्छादिट्ठीए सम्माभिच्छ-
दिट्ठीए आभिणिवोहियणास्स ० जाव केवलणास्स
मइअस्साणस्स सुअअस्साणस्स विभंगणास्स । एवं
आभिणिवोहियणाणविमयस्स खं भेने ! कइविहे बंधे
पण्णे, ० जाव केवलणाणविसयस्स वि, मतिअणा-
णविसयस्स सुअअस्साणविसयस्स विभंगणाणविसयस्स,
एएसि पढाणं ति विहे बंधे पण्णे । सव्वे ते चउवीम-
दंढमा भाणियव्वा, खवरं जाणियव्वं जस्स जं अ-
त्थि ० जाव वेमाणिए । विभंगणाणविसयस्स कइविहे बंधे
पण्णे ? गोयाया ! ति विहे बंधे पण्णे । तं जहा-जीवप्प-
आयबंधे, अयुतरबंधे, पंपरबंधे ॥

(कइविहे णमित्यादि) (जीवप्पआयकंधे लि) जीवप्प
प्रयोगेन मनःप्रभृतिव्यापारेण बन्धः कम्मपुद्गलानामप्रम-
वेशेषु संस्कारेषु बद्धस्त्वृष्टाऽऽदिभावकरणं जावप्रयोगवन्धः ।
(अन्नरंरं बंधे लि) येषां पुद्गलानां बद्धानां सनामान्नरः
स्वमयो वर्तते तेषामन्नरबन्ध उच्यते, येषां तु बद्धानां हि-
तायाऽऽदिः स्वमयो वर्तते तेषां परस्परबन्ध इति । (नाणाव-
रणिज्जाद्वयस्स लि) ज्ञानाऽऽवरणीयोद्वयस्य-ज्ञानाऽऽवरणी-
योद्वयस्य कर्मणो उद्वयमात्रज्ञानाऽऽवरणीयकर्मणो इत्यर्थः ।
अस्य च बन्धो भूतभावापेक्षयति । अथवा-ज्ञानाऽऽवरणीय-
तयाद्वयस्य कर्मणस्तत्त्वज्ञानाऽऽवरणीयकर्मणि हि किं
चित् ज्ञानाऽऽद्यावारकतया विपाकतो वेद्यते किञ्चिद्वेद्यत
एव इत्युदयेन विशेषितं कर्म । अथवा-ज्ञानाऽऽवरणीयोद्वयं यद्
बध्यते बध्यते वा; तत् ज्ञानाऽऽवरणीयोद्वयमेव तत्पञ्चम्यस्य
जापि (सम्महिट्ठीएण्ण्णि) ननु "सम्महिट्ठीए" इत्यादौ कथं ब-
न्धो दृष्टिज्ञानानां गौडलिकत्वात् ? अत्रोच्यते-नेह बन्धस्य
न कम्मपुद्गलानां बन्धो विचार्यतः, किं तु-सम्बन्धमात्रं तत्त्व
जापि स्वप्नदृष्ट्यादिर्महर्षेः सदास्येव जीवप्रयोगवन्धोऽऽवि-
व्यपदेवार्थं च तस्य जीवविशेषप्रभवत्वात् अत एवाभिनिव-
धिकज्ञानविषयस्यैवार्थापि निरवयव, हानस्य हेतुन सह स-
द्वन्धविवरितादिनि । इह संप्रहराणे—

" जीवप्पआयबंधं, अणतरपरबंधं च बोधयेव ।

एगडी ८ उव्वे ३, ईमण मोहे चरित्तं य ॥ १ ॥

ओरालियवउडिय—आहारागतियकम्मए वेय ।

सहाउल्लेसादिट्ठी ३, नाणउऽऽनाणुसु ३ तविसय ८ ॥ २ ॥

अ० २० शु० उ० ३ ।

अनुविधबन्धः—

चउविहे बंधे पण्णे । तं जहा-पगइबंधे, टिइबंधे अणु-

भावाण्वे, पपमबंधे । य० ४ मम० १२५० । आ० ।

बन्धकार्यान्-संप्रति सङ्कल्प- "पुच्छं बंधविहसायस्मि लि"

तस्मिन्निदं यार्थं बन्धविधानं व्यामिश्यात्तुह— बंधो पण्ण-

टिइस्स-पणस्स लि । २१ नाणा) बन्धशब्दस्य प्रत्येकमभिसम्ब-
न्धाप्रकृतिवन्धः, स्थितिवन्धः, रसवन्धः प्रवेशवन्ध इति अनुना
प्रकारेण बन्धश्चतुर्थो भवति । तत्र स्थित्यनुभाजनप्रवेशवन्धानां
यः समुदायः स प्रकृतबन्धः, अथवसावविशेषशुद्धीक-
र्मदलिकस्य यत् स्थितिकालवियमनं स स्थितिवन्धः, क-
मपुद्गलानामेव शुभोऽशुभो वा धातुधानी वा यो रसः
सोऽनुभागवन्धो, रसवन्ध इत्यर्थः । कम्मपुद्गलानामेव यद्
ब्रह्म स्थितिरन्तरित्वेन दलिकसंस्थाप्राधान्येनैव करोति
स प्रवेशवन्धः । उक्तं च—

" तिइबंधं दलस्स तिहे, एएसबंधो एएसगहणं जं ।

नाण रसां अणुभागां, तस्समुदाओ पगइबंधो ॥ १ ॥ "

अन्यथाप्युक्तम्—

" प्रकृतिः समुदायः स्यात्, स्थितिः कालावधारणम् ।

अनुभागां रसः प्रोक्तः, प्रवेशः दलसंश्रयः ॥ १ ॥ "

कम० ४ कम० । (एते प्रकृतिस्थित्यनुभागाप्रवेशवन्धाः

'कम्म' शब्दे लुनीयमानं २०३ पुष्टं दर्शितम्)

अथैकैकपञ्चसायशुद्धीकर्मपुद्गलद्वयस्य यस्मिन् कर्मणि
व्यामिश्राणो भागो भवतीत्येवदार्भाप्यमुदाह— जेओ आउ न-
वंसा लि) इहाएविचबन्धकेन जन्तुना यदंकापञ्चसायेन
विनिश्चयनामेन शुद्धानं दलिकं नव्याणो भागा भवन्ति,
सर्वाविधवन्धकस्य सप्त भागाः, पाँचवन्धकस्य षड् भागाः,
एकविधवन्धकस्यैका भागः । तत्र यदायुर्बन्धकालोऽएवि-
चबन्धको जन्मभवति तदा शयकर्मस्थित्यवस्थाऽऽयुगोऽएव-
स्थितित्वेन शुद्धानस्य नस्यातन्मस्कन्धाऽऽसकर्मद्वयव्या-
शो-भागः सवेत्तकः आयुर्दकपतया परिणामान् । ततो
नाम्नि गात्रं च तृणस्थितित्वेन स्वस्थाने इयोरपि भागः
समः । ततः आयुर्दकभागावधिका-विशेषार्थाय च इति ॥ ७६६ ॥

विष्वाऽऽस्यंगे मोहं, मव्वावरि वेयगीय जेणुण्णे ।

तस्स फुडत्तं न इवदि, तिइविमंभण समण्णे ॥ ८० ॥

विप्रम्यान्तरात्यस्य आचरणयोर्ज्ञानाऽऽस्यरजशनाऽऽस्यण-
योर्भागः, समः स्वस्थाने त्रयाणामपि नुल्याम्यतिक्रवान् ।
नामगोत्राणितया र्थाधिको-विशेषार्थाय इत्यर्थः । ततोऽम-
रायज्ञानाऽऽस्यरजशनाऽऽस्यरणागामोह-मोहनीय आलो-
चिको विशेषार्थाय । तनु तन्नि वेदनीयस्य किङ्करो भागो
अवतीर्याह—सर्वापरि वेदनीय स्वकमागोत्रायाश्चिख-
धिको भागो भवति । इदमुक्तं भवति-शयकर्मोपेत्या ता-
वन्मोहनीयस्योपरि भागः उक्तः, वेदनीयस्य पुनर्मोहनीय-
भागादपि सकशाधुपयैव भागः । अत्र विनयेः पृच्छति-
कि पुनरिह कारितुं येनाङ्गकस्य कर्मणां भागाऽऽधिक्यं भ-
वतीति । अत्र वेदनीयस्य तावज्ज्ञानाऽऽधिक्यं कारणमाह—
" तस्स फुडत्तं न इवदि " यत कारणाभावे-स्तोक
दलिकं मानं तस्य वेदनीयस्य कर्मणः स्फुटतरं—सुखदुः-
खानुभवम्यक्रियति यावत् (न, -वेव भवति—क्रियते । ए-
तदुक्तं भवति—सुखदुःखजननस्वभावं वेदनीयं कर्म तद्व्या-
प्यरिणताञ्च पुद्गलाः स्वभावात्मबुद्धा एव सन्तः स्वका-
र्यं सुखदुःखरूपे व्यक्ताकर्तुं समर्थाः, शेषकर्मपुद्गला पुनः
स्वल्पा अपि स्वकार्ये निष्पादयन्ति । दृश्यते च पुद्गला-
नां स्वकार्यजननेऽप्यवबुद्धवत्तुं सामर्थ्यवैशिष्ट्यम् । यथा

ति-सुप्रकादिदक्षयन्तं बहुतरङ्गमुत्पद्यते तात्पर्यस्यैव स्वकर्मस्य
 लक्षणम्, सुप्रकाऽऽदिकं तत्पर्यवर्त्तकं भुक्तं कृतियुक्तकृत्यानि ।
 कथा किञ्च तत्पर्यवर्त्तयेत् प्राणाऽऽदिकार्यं साधयत्यर्थं, तेषु
 काऽऽदिकं तु प्रवृत्ताऽऽपेक्षितसिद्धिर्मात्रं उपपत्त्यः कायाः । तन्मात्रं
 प्रवृत्ताः वेदमोक्षयुक्त्याः सुप्रकाः साधनानि च सुप्रकाः
 बहुवचनकाम्यसिद्धिर्मात्रस्य सहाय्यं भोग इति स्थितम् । स-
 परकर्मण्यं प्रापत्य हीनार्थिफलं कारयामासुः (इति नि-
 स्संख्यं ज्ञेयानि) वेदनीयान्द्रव्येषु कर्माणामुत्पत्ताऽऽदिकी-
 भावस्य हीनमात्रमात्रकं वा विषयम् । कस्यापि चिन्त्यविशेष-
 षणं हेतुभूतं यस्य नामगोत्राभ्यामुत्पत्ताऽऽद्योपपत्त्या सहजी-
 र्थिचित्तस्यैव तद्विषया भावार्थिभिः प्रपन्नं, यस्य स्वकीं जीता-
 लस्य सोऽपि हीन इति भावः । ननु स्थित्यनुपाश्रयं भागो भवे-
 कायुतः सकाशात् प्राधान्यमर्थोऽपि स्यात् । कस्यापि प्राप्तिरिति त-
 र्किकमस्त्युक्तं विशेषार्थिक इति ? सत्यमेतत्, किं तु सर्वोऽपि
 नरकाम्यार्थिकमर्थकं वा प्राधान्यकार्यमिति न तद्वयं एव सर्वो-
 द्यात्, अत आद्युक्तं प्राधान्यवद्बहुवचनं लभते । यद्येवं
 तद्विषया तद्विषयाभ्यामर्थोऽपि भावार्थं यत् विशेषार्थकमस्त्यु-
 क्तमिति । सत्यमेतत्, किं तु नाममात्रे सततवर्त्तिनी, ततस्त-
 द्वास्त्या बहुवचनमाप्नुतः, आयुतं तु कार्यान्तरकर्मत्वात्
 बहुवचनमाप्नोति । इदमुक्तं । स्थित्यनुपाश्रयं सं-
 बन्धनमुत्पत्तिताप्राप्त्यापि शेषकरीत्याऽऽद्योपपत्तये प्रधान-
 त्वाभावाभावापत्त्या चिन्त्यैव भागमायुक्तं लभते, नाम-
 गोत्रे त्वयथागतया हीनताप्राप्त्यार्थं सततवर्त्तिन्याद्यु-
 त्पादित्या विशेषार्थिकमेव भावं लभते । ननु तथापि ज्ञा-
 नाऽऽदिकार्याऽऽद्योपपत्त्या मोहनीयस्य संभवात्तन्मुक्तं भा-
 वः प्राप्तिरिति, तत्स्थित्येवज्ञानाऽऽदिकार्याऽऽदिकार्येणैव सं-
 बन्धानुगुणत्वात्, अतः कथं विशेषार्थिक उक्तः ? । सत्यं,
 दर्शनमोहनीयलक्षणया एकस्या एव स्थित्यात्प्रत्युक्तं
 सप्तनिशामरांशमकोटीकाटीलक्षणं स्थितिलक्षणं, चार्ति-
 श्रमोहनीयस्य तु कपाललक्षणस्य चत्वारिंशत्सरांशमप-
 कोटीकाटीलक्षणस्य स्थितिः, अतस्तदनुसारेण विशेषार्-
 थिक एव तद्व्याप उक्तं न तु संभवात्तन्मुक्तः । दर्शनमोहनी-
 यवद्वयं तु सर्वेभ्यं चार्तिश्रमोहनीयवदिलक्षणं सर्ववर्त्तनस्यैव
 बाल्यलगा एव वर्तते इति न चिकित्सते वर्धते इति ।
 युक्तमार्तं चैतत्, निज्यस्य नु श्रीलक्ष्मणवचनप्रामाण्यविदाती-
 न्द्रियप्रेक्ष्यनिर्णयः । अत्रत्यैव तथाऽऽदिकाम्यं सर्वमेव सुप्र-
 तद्व्यस्यस्य कथमप्युपा परिणामः कथं त्वं भासाऽऽदिकप्रेक्ष-
 नेन विद्युक्तये-अस्मिन्प्रत्ययाज्जीवन्मुक्तोऽपि स्वभावस्य वृत्त-
 परिणामस्य जीवन्मुक्तिरिक्तानामपि सांभ्रम्यचतुरारिपुत्रता-
 न्नि विविधा परिणितित्वसौकर्येण किमुत जीवपरिपुत्रता-
 नातिव्यस्यं विस्तरैरेकीति ॥ ८० ॥ कृतारं भूतप्रकृतीनां आ-
 नप्रकृत्या ।

स्वाश्रयतन्त्रमुत्तरप्रज्ञातीमां भागवत्कर्मणां विनीतुं यद्—
विमज्जाइलदुदल्लिखा—खंतसो होइ सम्बयाईसिं ।

बज्रभङ्गीय विभज्जइ, सेम सेसाण पइमपयं ॥ ८१ ॥

यथा यथाः प्रकृतयो यस्यां यस्यां मूलप्रकृतौ पठिता वि-
 क्षन्ते, तासां चैव प्रकृतिनिर्गजातिविशेषाः । तथा तथा नि-
 र्गजनिर्मूलप्रकृतिकथया जिज्ञासाया वक्ष्यन्ते-प्राय इलिकाप्र-
 तस्य कोऽन्तर्भावः-अन्तर्भावः सर्वव्यापिरित्युक्तः स च प्र-
 तः प्रकृत्यन्तर्भावः प्रकृत्यन्तर्भावः प्रकृत्यन्तर्भावः प्रकृत्यन्तर्भावः

येषांनिर्णानां प्रकृत्यानां केवलज्ञानाऽऽवरुणकेष्वंशस्यैवाऽऽ-
वरुण्योऽहोऽहं कश्चिदवयवस्तस्मिन्मन्त्रेऽहोऽहं इत्युक्त्या यत्प्रत्यक्षानां
विद्युर्नियन्त्रणानामपि स्थिति-जल्पनाऽऽहं कश्चिदुक्तिरिति चे-
त्तु—इहाहोनामपि मूलप्रकृत्यानां प्रत्येकं च स्थित्यन्तरेण
परमात्मनस्तत्त्वज्ञोक्त्या, ते च स्वस्वमूलप्रकृतिपरमात्मनो-
न्मत्ततया भावः, न तेषां सर्वव्यापित्वमप्येवम्; तस्मिन्-
मानसमन्त्रे भावे सर्वव्यापित्वसमुक्तोऽपराधिते शेषस्य क-
श्चिदवयवो देशादप्येतत्त्वस्य कश्चित्पदार्थः—(अवयवोऽहं
चित्तस्य देशादप्यहं) अन्वयसम्भवात् न तत्त्वव्यापित्वानां विप्र-
त्ययः—विप्रतीकमित्येतत्त्वस्य विप्रत्यय इति तद्वत् इत्यर्थः। अ-
र्थं सर्वव्यापित्वस्य तत्त्वस्य विप्रत्यय इति तद्वत् इत्यर्थः। अ-
र्थाणां चित्तस्य तत्त्वस्य विप्रत्यय—अर्थाणां सर्वव्यापित्वस्य विप्र-
त्ययम्। कथमित्याह—प्रतिस्मरणं—प्रतिस्मरणं, अन्वयस्य चित्त-
निरूपयोरभेदादपि किंवा विविधवृत्तिभिर् योजनीयम्। अन्वय-
स्य तात्पर्यो—इह ज्ञानाऽऽवरुणस्य पञ्च तात्पर्यरूपप्रत्ययः
नास्तु चेत् कश्चिदज्ञानाऽऽवरुणकस्यापि सर्वप्रतिनिधेयत्वात्, यथाशक्त-
त्वात् वृथाचितम्; तत्र ज्ञानाऽऽवरुणस्य पञ्च यद्वा कश्चिदज्ञान-
तत्त्वस्य यदन्तर्भावमात्रमिति सर्वव्यापित्वस्योपेतं इत्यर्थं तत्त्वव्याप-
कज्ञानाऽऽवरुणस्यैव भागवत्ता परिगृह्यते, अर्थं तु देशादपि क-
स्योपेतं इत्यर्थं ज्ञानां विप्रत्ययः, तच्च मन्त्रिज्ञानाऽऽवरुणस्य
ज्ञानाऽऽवरुणस्यः पर्यायज्ञानाऽऽवरुणस्यो दीयते। इदानीं ज्ञानाऽऽवरुण-
स्यैव न न्येतोऽवरुणस्यः तात्पर्यं त्रयं केवलस्यैवाऽऽवरुणं जि-
ह्वापञ्चनं चेति वद सर्वज्ञातित्वम्; ज्ञेयास्तत्त्वो देशादपि त्रयः,
तत्र तत्त्वज्ञानाऽऽवरुणस्य भागे वद द्वयव्यापकत्वात् तस्य वदके-
वत्सर्वव्यापित्वस्योपेतमन्त्रतन्त्रभावात् इत्यर्थं तत्त्व प्रवृत्तिभिर-
भेदेना सर्वव्यापित्वप्रवृत्तिवद्वृत्तिवत् इति परिगृह्यते, अर्थं तु देश-
व्यापित्वस्यैव प्रवृत्तिः शेषप्रकृतित्वव्यापकप्रत्ययस्येति। के-
दनीयस्य पुनः सातत्त्वाऽसातत्त्वा वैकल्यं प्रकृतिकेवल-
व्यवस्था, न पुनपुनश्च भ्रमः, सातासातयोः परस्परं चिदभा-
वात्, अतो चेदनीयस्यैव द्वयवत्तत्त्वात् वद विप्रतीक-
ताः प्रकृतेः सर्वे अनीयः। मोहनीयस्य स्थित्यनुसारेण यो
मूलभाग आभजति तस्यानन्तरमो भागः सर्वव्यापित्वप्र-
तिरोधेन ह्येवा क्रियते, अर्थे—दर्शनमोहनीयस्येति आदि-
मोहनीयस्य, तत्रार्थे त्वमोहनीयस्यकं समप्रपञ्चि नि-
मोहनीयमोहनीयस्य ईदृकेन, आदिममोहनीयस्य तु सत्प्र-
त्यये ज्ञादवस्था क्रियते, ते च ज्ञादप्रमाणं आधेय्यो ज्ञाद-
व्यवस्थाधेय्यो दीयते, स्वस्थाने तु कथाज्ञादप्रत्ययस्येति
अर्थः, अर्थं तु देशादपिरत्त्वसमन्वितं इत्यर्थं ज्ञिषा क्रियते, त-
त्त्वैकोपेति कथायामोहनीयस्य, ज्ञितीयो नोक्तयामोहनीय-
स्य। तत्र कथायामोहनीयस्य भगवन्नुपार्थं क्रियते, ते सर्व-
तोऽपि भागाः सर्वव्यापकत्वाभावात्तत्त्वानां दीयते।
नोक्तयामोहनीयस्य पुनर्भागे पञ्चत्वा क्रियते, ते च पञ्च-
विधा भावाः अवाक्यां अवाक्यं वेदाभावात्तत्त्वस्य वेदाद्य-
भगवत्, ज्ञादप्रतिपुनरादिशोक्त्या कथयत्तत्त्वोपरव्यवस्थेयं पुन-
र्भावे, अन्वयमुपस्थाप्य च दीयते, नान्येभ्यः; अवाक्याभावात्।
न हि नवापि नोक्तया पुनपुनरुपस्थापित, किं तु—अथो-
क्ताः पञ्चैव। आधुपत्यं भागे यत् द्वयव्यापकत्वात् तत्त्वस्यैव
कथात्वे च अन्वयमात्रप्रकृतेर्भावात्, तत्र आधुपत्यं एकस्मिन्मा-
त्रे एकैव प्रकृतित्वेभ्यश्च इति। नामसर्वेषां भगवत्तत्त्वानां कर्त-
व्यं

प्रकृत्यभिप्रायेण दृश्यते । तत्रैव गाथा—

" पिङ्गवर्णसु चर्मकं—तिगाल वधमंगरसकाम्नाम् ।
सध्वेसि संघाए, तस्युभय िने च उक्ते वा ॥ १ ॥ "

अस्या अत्रार्थमनिका—पिङ्गप्रकृतयोः नामप्रकृतयोः य-
दुक्तं कर्मप्रकृतिचूर्णौ—"पिङ्गवर्णस्यो नामपर्वणसि लि ।"
तासु मध्ये बध्मयानानामन्यतममानी तातिशरीरिवन्धनसङ्घा-
तसंसदहनसंस्थानाङ्गायाङ्गात्पूर्वाणां वर्णगन्धरसस्पर्शाद्यु-
क्तपुष्पाघातोपघातोच्छ्वासनिर्माणनीयैकराणाम् आतपाद्-
द्योतप्रशस्तप्रशस्तविद्यायोगिनिब्रसस्यावराधरसुखमपर्याप्ता-
पर्याप्तप्रत्येकसाधारणस्थिरास्थिरामुभुसुभगदुभेगसुस्वर-
दुःस्वरादेयानाऽऽद्यवयसःकीर्ययशःकीर्यन्यतराणां च मूल-
भागो विभज्य समर्पणीयः । अत्रैव विशेषमाह—(वर्णेत्यादि)
वर्णगन्धरसस्पर्शाणां प्रत्येकं यद्भागलभ्यं दलिकमायाति
तस्मैवैश्वर्यमेवावाप्नोति तदेवैव विभज्य विभज्य दीयते ।
तथाहि—वर्णयान्नो यद्भागलभ्यं दलिकं यद्भागलभ्यं कृत्वा शु-
क्लाऽऽदिभ्योऽवाप्तनभेदभ्यो विभज्य विभज्य दीयते, एवं
शूनरसस्पर्शाणामपि यद्येव याम्ना भेदाभ्यस्तस्य संश्लिप्तो
भागस्य ततिभागाः कृत्वा तावदभ्योऽवाप्तनभेदभ्यो दा-
तव्याः । तथा संघाते ततो च प्रत्येकं यद्भागलभ्यं दलिकं
मायाति तत्रिधा चतुर्धा वा कृत्वा त्रिभ्यश्चतुर्भ्यो वा दी-
यते । तत्रौदारिकतैजसकाम्येयानि वैकृत्यैजसकाम्येयानि वा
त्रीणि शरीराणि संघातात् वा युगपद्वन्नाम त्रिधा क्रियन्ते,
वैकृत्याऽऽदारिकतैजसकाम्येयकाणि चत्वारि शरीराणि सं-
घातात् वा बध्नता चतुर्धा क्रियन्ते । 'सत्कार विगम्या बंधन
नामायु' बध्ननताभ्यां भागलभ्यं यद्भागलमायाति तस्य
विकल्पाः—सप्त भेदाः शरीरत्रय, एकादश वा
विकल्पाः शरीरचतुष्टयं क्रियन्ते । तत्रौदारिकौदारिक—
१ औदारिकतैजस २ औदारिककाम्येय ३ औदारिकतैजसकाम्येय
४ तैजसतैजस ५ तैजसकाम्येय ६ काम्येयकाम्येय ७ लक्ष्-
णबन्धनानि बध्नता सप्त, वैकृत्यचतुष्टयाऽऽहारचतुष्टयतैजस-
सत्प्रकृत्युत्पत्त्येकादश बन्धनानि बध्नता एकादश, अत्र-
शेषाणां च प्रकृतीनां यद्भागलभ्यं दलिकमायाति तत्र भू-
यो विभज्यते, तासां युगपदवाप्नोतिद्विधादिभेदबन्धनाभा-
वात्, तेन तासां तदेव परिपूर्णं दलिकं भवतीति । गो-
त्रस्तु तु यद्भागलभ्यं तद्वत् तदेकस्या एव बध्मयानप्रकृतेः
सर्वं भवति, यद्भागलभ्येकदा उदैगोत्रलक्षणा नीचैर्गोत्रलक्ष-
णा वैकृत्यं प्रकृतिवैध्वन्ये । अनरायभागलभ्यं तु द्रव्यं
हानान्तरायाऽऽदिप्रकृतिपञ्चकनया परिगमति, यत एताः
पञ्चापि पुनर्वचिन्त्यसर्वेदं बन्धन इति । ननु " चर्मकं-
तोष विमज्जति " वचनेन बध्मयानानामन्यतमं भागवि-
धिक्रमः, यदा च स्वस्वयुगस्थाने बन्धव्यवच्छेदः संपद्य-
ते तदा तासां भागलभ्यं द्रव्यं कस्या भागतया भवतीति, अ-
त्रोच्यते—यस्याः प्रकृतेर्वैध्वो व्यवच्छिद्यते तद्भागलभ्यं द्र-
व्यं यावदेकादपि सज्जानीयप्रकृतिवैध्वन्यं तावत्सया एव
तद्भवति । यदा पुनः सर्वोत्तमापि सज्जानीयप्रकृतीनां ब-
न्धो व्यवच्छिद्यते भवति न च मिथ्यावैध्वन्यपरा सज्जानी-
या प्रकृतिरस्ति तदा तद्भागलभ्यं द्रव्यं सर्वमपि मूलप्र-
कृत्यन्तर्गतानां विज्जानीयप्रकृतीनामपि भवति । यदा ता-
दृषि व्यवच्छिद्यता भवति तदा तद्वद्विचि सर्वमध्यम्यस्या

मूलप्रकृतेः संघटते । निदर्शने चात्र बद्धा स्थानाद्विनि—
कस्य बन्धव्यवच्छेदे तद्भागलभ्यं द्रव्यं सर्वमपि सज्जानीय-
योः निद्राप्रचलनयोर्भविषति तयोपि बन्धव्यवच्छेदे सति स्वमू-
लप्रकृत्यन्तर्गतानां चतुर्दशानाऽऽवरणाऽऽदीनां विज्जानीया-
नमपि भवति, तस्मादपि च बन्धे विच्छिद्ये उपशान्तमो-
हाऽऽद्यवच्छायां निःशेषं सातवैदनीयस्यैव भवति । मिथ्या-
स्वस्य तु बन्धव्यवच्छेदे सति सज्जानीयाभावात्तद्भागल-
भ्यं दलिकं सर्वं विज्जानीयानामेव क्रीडाऽऽदीनाद्यष्टादशक-
बायाणां भवतीत्यनया दिशा तावदेव यावत्सुखमपरायशु-
क्लस्थाने मोहनीयस्य भागलभ्यं द्रव्यं वन्नामतया भवति,
तत्र ऊर्ध्वमुपशान्ताऽऽवरणस्यायां सर्वथा शेषमूलप्रकृतीनां
बन्धव्यवच्छेदे तद्भागलभ्यं द्रव्यं सर्वं सातवैदनीयस्यैव भा-
गतया भवतीति । अत्रैव कर्मप्रकृतिटीकाकारोपदर्शितं
स्वस्वात्तरप्रकृतीनामुत्कृष्टपदे जघन्यपदे बाह्यवद्वत्त्व-
वि-
नेयजनानुग्रहाय प्रदृश्यते—तत्रोत्कृष्टपदे सर्वस्वात् प्रदेशा-
कवलक्षणाऽऽवरणस्य, ततो मनःपर्यवक्षताऽऽवरणस्यान-
न्यगुणं, ततोऽर्वावक्षताऽऽवरणस्य विशेषाधिकं, ततः धु-
तक्षणाऽऽवरणस्य विशेषाधिकं, ततो मतिक्षणाऽऽवरणस्य
विशेषाधिकम्, तथा दर्शनाऽऽवरणे उत्कृष्टपदे सर्वलोको प्र-
चलताः प्रदेशात्र, ततो विद्राया विशेषाधिकं, ततः प्रच-
लाऽऽवरणस्यायां विशेषाधिकं, ततो निद्रानिद्राया विशे-
षाधिकं, ततः स्थानाद्विशेषाधिकं, ततः कवलक्षणाऽऽ-
वरणस्य विशेषाधिकं, ततोऽवधिदर्शनाऽऽवरणस्यानन्यगुणं
ततोऽवच्छेदश्रुत्याऽऽवरणस्य विशेषाधिकं, ततश्चतुर्दशानाऽऽ-
वरणस्य विशेषाधिकं, तथा सर्वज्ञोत्कृष्टपदे प्रदेशा-
मत्सातवैदनीयस्य, ततः सातवैदनीयस्य विशेषाधिकम् ।
तथा माहनीयं सर्वस्वात्कमुत्कृष्टपदे प्रदेशादमत्प्रयाग्याना-
ऽऽवरणमानस्य, ततोऽप्रयाग्यानावरणलोभस्य विशेषाधिकं,
ततोऽप्रयाग्यानावरणलोभस्य विशेषाधिकं, ततः प्रयाग्याना-
ऽऽवरणमानस्य विशेषाधिकं, ततः प्रयाग्यानाऽऽवरण-
लोभस्य विशेषाधिकं, ततः प्रयाग्यानाऽऽवरणमायाया
विशेषाधिकं, ततः प्रयाग्यानाऽऽवरणलोभस्य विशेषाधिकं,
ततोऽनन्तानुबन्धमायस्य विशेषाधिकं, ततोऽनन्तानुब-
न्धिकाधस्य विशेषाधिकं, ततोऽनन्तानुबन्धमायाया विशे-
षाधिकं, ततोऽनन्तानुबन्धलोभस्य विशेषाधिकम्, ततो
मिथ्यावस्य विशेषाधिकम्, ततो जुगुप्साया अनन्यगुणं,
ततो भयस्य विशेषाधिकम्, ततो हास्यशोकायोर्विशेषा-
धिकं, स्वस्थाने तु द्वयोर्गप परस्परं तुल्यम्, ततो स्व-
स्थानाविशेषाधिकं, तयोः पुनः स्वस्थानं तुल्यम्, ततः स्वी-
दनुपलक्षकयोर्विशेषाधिकं, स्वस्थाने तु परस्परं द्वयोर्गप तु-
ल्यम्, ततः संज्वलनकाधस्य विशेषाधिकं, ततः संज्वलन-
मानस्य विशेषाधिकम्, ततः पुरुषवैदस्य विशेषाधिकम्,
ततः संज्वलनमायाया विशेषाधिकं, ततो संज्वलनलोभ-
स्यासंवेद्यगुणम्, तथा चतुर्धा मत्प्रयाग्यानुपलक्षकपदे प्रदेशा-
त्र (सर्वस्वात्) तदेकमुत्कृष्टपदे स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यं,
ततो वैदनाकाऽऽवृणोत्कृष्टपदे स्वस्थाने) परस्परं
तुल्यम्, नामकर्मयुत्कृष्टपदे प्रदेशात्र गतो वैद्यगतिर-

कथंयाः सर्वस्वांश्च, स्वस्थाने तु द्वयोरपि तुल्यम्, ततो मनुजगतौ विंशेपाधिकं, तत्तन्निर्गमनां विंशेपाधिकम् । तथा ज्ञातौ चतुर्णां कृष्टिन्द्रियाऽऽज्ञातानिनाम्निकमुत्कृष्टं प्रदेशं ज्ञानं सर्वस्वांश्च, स्वस्थाने तु तेषां परस्परं तुल्यं, तत एकैन्द्रियज्ञानेविंशेपाधिकम् । तथा शरीरनाम्नं सर्वस्वांश्च कमुत्कृष्टं प्रदेशप्रमादहारकशरीरस्य, ततो वैकियशरीरस्य विंशेपाधिकं, तत औदारिकशरीरस्य विंशेपाधिकं, ततस्तेजशरीरस्य विंशेपाधिकं, तथा कामशरीरस्य विंशेपाधिकम् । एवं सधनानाञ्चोऽपि द्रष्टव्यम् । तथा बन्धनानाञ्च सर्वस्वांश्चकमुत्कृष्टं प्रदेशप्रमादहारकाऽऽहारकबन्धनानाञ्च, तत आहारकनैजसबन्धनानाञ्च विंशेपाधिकं । तत आहारककामिण्यबन्धनानाञ्च विंशेपाधिकं, तत आहारकतेजसकामिण्यबन्धनानाञ्च विंशेपाधिकं, ततो वैकियवैकियबन्धनानाञ्च विंशेपाधिकं, ततो वैकियनैजसबन्धनानाञ्च विंशेपाधिकं, ततो वैकियकामिण्यबन्धनानाञ्च विंशेपाधिकं, ततो वैकियतेजसकामिण्यबन्धनानाञ्च विंशेपाधिकं, तत औदारिकशरीरकामिण्यबन्धनानाञ्च विंशेपाधिकं, तत औदारिकनैजसबन्धनानाञ्च विंशेपाधिकं, तत औदारिककामिण्यबन्धनानाञ्च विंशेपाधिकं, तत औदारिकतेजसकामिण्यबन्धनानाञ्च विंशेपाधिकं, ततस्तेजसकामिण्यबन्धनानाञ्च विंशेपाधिकं, ततस्तेजसकामिण्यबन्धनानाञ्च विंशेपाधिकं, ततो कामिण्यकामिण्यबन्धनानाञ्च विंशेपाधिकम् । तथा संधानानाञ्च संधानकामिण्यबन्धनानाञ्च चतुर्णामुत्कृष्टं प्रदेशां सर्वस्वांश्च, स्वस्थाने तु तेषां परस्परं तुल्यं, ततः समचतुस्त्रासंस्थानस्य विंशेपाधिकं, ततो द्रुष्टदृश्यस्थानस्य विंशेपाधिकं, तथा द्वाण्यद्वान्नाञ्च सर्वस्वांश्चकमुत्कृष्टं प्रदेशप्रमादहारकाङ्क्षायद्वान्नाञ्च, ततो वैकियाद्वान्नाञ्चो विंशेपाधिकं, ततोऽप्यौदारिकाङ्क्षायद्वान्नाञ्चो विंशेपाधिकम् । तथा संहननानाञ्च सर्वस्वांश्चकाम्यानां पञ्चानां संहननानामुत्कृष्टं प्रदेशं, स्वस्थाने तु तेषां परस्परं तुल्यं, ततः संहननस्य संहननस्य विंशेपाधिकम् । तथा वधेनानाञ्च सर्वस्वांश्चकमुत्कृष्टं प्रदेशां कृष्णवर्णानाञ्च, ततो नीलवर्णानाञ्चो विंशेपाधिकं, ततो लोहितवर्णानाञ्चो विंशेपाधिकं, ततो हार्द्रिचवर्णानाञ्चो विंशेपाधिकं, ततः शुक्लवर्णानाञ्चो विंशेपाधिकम् । तथा गन्धनाञ्च सर्वस्वांश्च सुगन्धिगन्धनाञ्च, ततो दुर्गन्धिगन्धनाञ्चो विंशेपाधिकम् । तथा रसनाञ्च सर्वस्वांश्चकमुत्कृष्टं प्रदेशां कटुरसनाञ्च, ततस्तेजस्वसनाञ्चो विंशेपाधिकं, ततो काषायरसनाञ्चो विंशेपाधिकं, ततोऽम्लरसनाञ्चो विंशेपाधिकं, ततो मधुररसनाञ्चो विंशेपाधिकम् । तथा रश्मिनानाञ्च सर्वस्वांश्चकमुत्कृष्टं प्रदेशां ककशगुणरश्मिनानाञ्च, स्वस्थाने द्वयोरपि परस्परं तुल्यं, ततः रश्मिरश्मिरश्मिनानाञ्चो विंशेपाधिकं, स्वस्थाने तु द्वयोरपि परस्परं तुल्यम् । तथाऽऽनुष्णानाम् स-र्वस्वांश्चकमुत्कृष्टं प्रदेशां वेधातिनिरसनाञ्चो विंशेपाधिकं, स्वस्थाने तु द्वयोरपि परस्परं तुल्यं, ततो मनुजगत्यानुष्णं विंशेपाधिकं, ततस्तिग्धगत्यानुष्णं विंशेपाधिकम् । तथा शिथो गतिनानाम् सर्वस्वांश्चकमुत्कृष्टं प्रदेशां प्रशान्तविशो गतिनानाम्, ततोऽप्रशान्तविशो गतिनाना विंशेपाधिकम् । तथा सर्वस्वांश्चकमुत्कृष्टं प्रदेशां त्रसनाञ्च,

ततो विशषाधिकं स्याद्वरनाम्नः । एवं यादस्सुधमयोः पर्वा-
त्तापयार्थयोः प्रत्येकमाधारणयोः स्थिरास्थिरयोः शुभाशु-
भयोः सुभद्रभृगयोः सुस्वरयुःस्वरयोः।देयदानादेययोः।श-
क्तियेशक्तयोः।वैष्यमयम् । आनयोऽद्यानयोः।कृत्पदे प्रदेशा-
ग्रं सर्वस्त्वं । स्वस्थानं तु द्वयोरपि तुल्यम् । निर्मलोन्मू-
सपराशानोपधानागुल्लुत्तुनधिकराणां स्वरयवद्वयं तानिच,
यत् इदमप्रवक्तुं सजानीयप्रकृत्यपेक्षया अतन्तुप्रकृत्यपे-
क्षया वा विस्थाने, यथा कृष्णाऽऽदिवर्णनाम्नः शेषवर्णपेक्ष-
या, प्रतिप्रकृत्यपेक्षया वा यथा सुगन्धपुष्पेक्षया, न वै
तः परस्परं सजानीया अभिषेकमूलपदप्रकृत्यभावात्,
नापि विकृता युगपर्यायं बन्धनमव्याप्तं । तथा गोत्रे सर्व-
स्त्वं।कृत्पदे प्रदेशाग्रं नवैगोत्रस्य, तत् उच्चैगोत्रस्य
विशेषाधिकम् । तथाऽन्तरायस्य तु सर्वस्त्वं।कृत्पदे
प्रदेशाग्रं दानान्तरायस्य, ततो लाभान्तरायस्य विशेषा-
धिकं, ततो भोगान्तरायस्य विशेषाधिकं, तत् उपभोगाऽऽ-
न्तरायस्य विशेषाधिकं, ततो वीर्यान्तरायस्य विशेषाधि-
कम् । तदेवमुक्तं प्रवक्तुं तानि।सुन्दरपदे प्रदेशादाहवक्तुं,
संप्रति जघन्यपदे तदभिधीयते-तत्र सर्वस्त्वं।कृत्पदे
प्रदेशाग्रं केवलहानाऽऽऽवरणस्य, ततो मनःपर्यवहानाऽऽवरण-
स्यान्तस्तु, ततोऽवच्छिन्नाऽऽवरणस्य विशेषाधिकं, ततः
श्रुतहानाऽऽवरणस्य विशेषाधिकं, ततो मतिहानाऽऽवरणस्य
विशेषाधिकम् । तथा दर्शनाऽऽवरणस्य सर्वस्त्वं।कृत्पदे
प्रदेशाग्रं निद्रायाः, ततः प्रवृत्तायाः विशेषाधिकं, ततो निद्रा-
यायाः विशेषाधिकं, ततः प्रवृत्ताप्रवृत्तायाः विशेषाधिकं, ततः
स्यान्तर्देशाधिकं, ततः कलशदर्शनाऽऽवरणस्य विशेषा-
धिकं, ततोऽविशेषदर्शनाऽऽवरणस्यान्तस्तु, ततोऽवकुर्वन्ना
ऽऽवरणस्य विशेषाधिकं, ततश्चतुर्दर्शनाऽऽवरणस्य विशेषा-
धिकम् । तथा मोहनीयं सर्वस्त्वं।कृत्पदे प्रदेशाग्रमप्यया-
क्यानाऽऽवरणमानस्य, ततोऽप्यव्याक्यानाऽऽवरणकोषस्य विषे-
षाधिकं, ततोऽप्यव्याक्यानाः-तन्मयायाः विशेषाधिकं, ततो
ऽप्यव्याक्यानाऽऽवरणलामस्य विशेषाधिकम् । तन् एवमेव प्र-
त्याक्यानाऽऽवरणमानिक्यामायाः।मानानानुशान्तिमानको-
षमयायाः।मानानां यथोक्तं विशेषाधिकं वक्तव्यम् । ततो मिथ्या-
त्मन्यविशेषाधिकम् । ततो जुगुप्सया अन्तर्गुणम् । ततो ज-
न्यस्य विशेषाधिकम् । ततो हास्यशंकायोर्विशेषाधिकं, स्वस्थानं
तु द्वयोरपि परस्परं तुल्यम् । ततो रम्यमयविशेषाधिकं, स्व-
स्थानं तु द्वयोरपि परस्परं तुल्यम् । ततोऽप्यतरेदस्य वि-
शेषाधिकम् । ततः संजलमानस्यविशेषायाः।मानानां यथोक्तं
विशेषाधिकम् । तथाऽऽपि सर्वस्त्वं।कृत्पदे प्रदेशाग्रं
निर्यस्तुमुप्याऽऽप्युपाः स्वस्थानं तु परस्परं तुल्यं, ततो देव-
नामाऽऽप्युपाः सर्वस्येयस्य स्वस्थानं तु परस्परं तुल्यम् । तथा
नामकर्मणोऽनं (सर्वस्त्वं।कृत्पदे प्रदेशाग्रं निर्यगतं
ततो मनुजगतोर्विशेषाधिकं, ततो देवगतोर्विषययुगं, ततो
भरकगतरसंस्पर्शयुगम् । तथा जानी सर्वस्त्वं।कृत्पदे प्र-
देशाग्रं वतुनोऽर्हं द्विषाऽऽदितानामानं, तत् एकद्विषज-
विशेषाधिकम् । तथा शरीरमात्रं सर्वस्त्वं।कृत्पदे शरीरमा-
त्राः।नतस्तेऽजशरीरानामो विशेषाधिकं, ततः कामेशश-
रीरानामो विशेषाधिकम्, ततो वैशङ्कशरीरानामोऽसकृत्प-
युगम् । ततोऽप्याहारकशरीरानामोऽसकृत्पयुगम् । एवं स-
त्त्वानामोऽपि वाक्यम् । अष्टांगसंज्ञानं सर्वस्त्वं।कृत्पदे

तत्प्रदेशश्च बन्धुसमुपकल्पयन्ति । सस्यमिषयाहिरपुर्वकरत्वा । ऽऽवयवश्चाऽऽवृत्ते बध्मनीति नेह गृहीताः । सास्वादनस्तोत्राबु-
धैर्वाप्येव स किमिति न गृहीतः ? इति चेदुच्यते-ततोक्त-
प्रदेशनिबन्धनोक्तप्रयोगोऽसाध्यात् । तथाहि-अनन्तरमेवोत्तर-
प्रकृतिस्त्वाभिमित्ये मतिज्ञानाऽऽवयवाऽऽदिप्रकृतीनां नामरूप-
तदाऽसाधयनन्तातुबन्धिना बध्माप्येव, ज्ञातो यथाऽ-
विरताऽऽवृत्तप्रमाथानाऽऽवयवाऽऽदिप्रकृतीनामरूपरूप-
प्रदेशबन्धसङ्ग्राहयोऽनुक्तः । प्रदेशबन्धः साऽऽयाऽऽदि-
व्यतिरिक्तयोऽप्यभिषास्यते तथैवानन्तातुबन्धिना मि-
ष्यात्प्रमाणाभावात् सास्वादेन उक्तप्रदेशश्च बन्धसङ्गा-
व्यतोऽनुक्तः प्रदेशबन्धः साक्षाऽऽदिबुद्धिर्लक्ष्योऽपि
स्यते, न चैवं निर्दिश्यते, तस्मादुपायतेऽप्येकाग्रमा-
वित्वेन तथाविधप्रयत्नाभावाद्यस्यतो वा कुतश्चिकार-
व्यातसास्वादेनस्योक्तप्रयोगो नरिति । किञ्च-अनन्तरमेवोत्तर-
प्रकृतिस्त्वाभिमित्ये मतिज्ञानाऽऽवयवाऽऽदिप्रकृतीनां मत्तकं सु-
खसंपरायाऽऽदिभूतकं प्रदेशबन्धमभिषाय भणितशेषप्रकृ-
तीनां मिष्यात्प्रमाणाभावात्कृतप्रदेशबन्धस्यभिमित्ये निर्देशेन न
सास्वादार्थे, यद्वधयति-“ तेषां उक्तेऽप्यप्यसा मिच्छते । ”
तु वक्ष्यते कऽप्युक्तम्-“ मत्तपयस्तुक्तं (कोऽं) मिच्छते । ”
अतोऽपि ज्ञातये नास्ति सास्वादेनस्योक्तप्रयोगमस्यैव ।
अतो ये सास्वादेनमप्याप्या उक्तप्रदेशस्वाविनमिच्छन्ति
नन्ततमुपेक्षन्तीतिमिति स्थितम् । (इतिगुणविष्णु मोक्षि स-
च मिच्छा इति) मोक्षीनयस्योक्तप्रदेशबन्धबन्धाभिमित्ये द्विती-
यपुन्ययगुणी चिना सास्वादेनसत्यगृहीतस्यमिषयाहिर-
गुणस्थानकं च वधैरिषया शेवाणि मिष्यादद्यादीनि अ-
निर्वृत्तिबाधारान्तानि सप्त गुणस्थानकाणिप्रायश्चित्तये । इदमन-
हृत्यमन्त्र-मिष्याहस्तप्रविरतेश्विरतप्रमसाप्रमापूर्वकरणा-
निर्वृत्तिबाधगुणस्थानकवर्तिनः सप्त जना उक्तप्रयोगे ब-
धैःमानाः ससविषबन्धका मोक्षस्योक्तप्रदेशबन्धं कुर्वन्ति ।
अथे तु-सास्वादेनमभिषायि संगृह्य “ मोक्षस्य च उ डा-
वाणि चि ” पठन्ति, तच्च न युक्तियुक्तं, यतः सास्वादेन-
स्योक्तप्रयोगो न लभ्यते इत्युक्तमेव, मिधेऽप्युक्तप्रयोगो
न लभ्यते । तथाहि-द्वितीयकपायागामुक्तप्रदेशबन्धस्य-
मिष्याविरतमेव निर्देशेति “ अत्राय वेना वित्तिसाय ”
इति वचनात् । यद्वि तु मिधेऽप्युक्तप्रयोगो लभ्यते तदा
तोऽपि तस्माभिमितया निर्दिश्येत, न च वक्ष्यते मिष्याह-
तप्रकृतिबन्धनोऽविरत इत्यमेव कृतं, यतोऽविरतो
ऽपि मूलप्रकृतीनां ससविषबन्धकद्वयश्च गृहीयते, मि-
धेऽपि ससविषबन्धक एव, उत्तरप्रकृतीनां मोक्षीनयस्य
ससदृशविरतो बध्नाति, मिधेऽप्येतोवर्तीरेव, तस्मादुक्त-
प्रयोगमात्रं विहाय नापरं तत्परित्यागे कारणं समीक्षाये
इति । मिधेऽप्युक्तप्रयोगाभावात्सर्वेव मोक्षोक्तप्रदेशबन्धक-
का इति स्थितम् । कृष्णं सत्तरसं लुप्तम् च । मूषकप्रदेश-
वर्षा ज्ञानाऽऽवयवदृश्याऽऽवयवद्वितीयानामाभ्यासराया-
कलषानाम् । स्वकस्यावयवस्य स्वमसंपराया उक्तप्रयोगे ब-
धैःमान उक्तप्रदेशबन्धं विद्धान्ते, स्वमसंपराया हि मोक्ष-
बुद्धि न बध्मायतस्तज्ज्ञानोऽधिको लभ्यत इत्यर्थेव ब्रह्मणि
इति । तथा सत्तराणां ज्ञानाऽऽवयवपञ्चकदृश्याऽऽवयव-

तुष्टयसत्त्ववद्दीपयशः। कीर्तुर्वैभवं। शान्तरायश्च। लक्षणानाम्।
 चारप्रकृतीनां। स्वमसंपरयाय उक्तुहयोनो वसमान उक्तुहय-
 देशकथं विप्रदायि, मोहाऽऽपुषी प्रसीन वधनातीत्यत्र तज्ज्ञ-
 नोऽधिको लभ्यते ॥ अत्रैव—देशानाऽऽवरणमगो नाम-
 भागश्च सर्वोऽप्येह यथासंख्यं दर्शनाऽऽवरणवत्तुष्टयस्य
 यशःकीर्तयैकस्या अवतीति स्वमसंपरयायस्यैव प्रहृष्टम् ।
 (अजया देसा चिन्तकसायं ति) अयता अचिततस्य्पृष्ठय-
 : सप्तविषयबन्धका उक्तुहयोनो वर्तमाना विविधकषाया-
 प्रत्याख्यानाऽऽवरणानुक्तुहयप्रदेशकषाया द्वितीयति, मिथ्या-
 त्वमननानुययिनश्चैतन वधनस्यतत्तज्ज्ञागद्वयमधिकं लभ्य-
 त इत्यमीषामेव प्रहृष्टम् । तथा देशा—देशविरताः सन्न-
 विषयबन्धका उक्तुहयोनो वसमानाऽनुतीयकषायाऽ प्रत्या-
 ख्यानाऽऽवरणाऽऽप्यानुक्तुहयदेशकषायां कुर्वते, प्रत्याख्या-
 नाऽऽवरणानामप्यमी अवबन्धका अतस्तज्ज्ञानोऽधिको लभ्य-
 त इति कृत्वा ॥ २० ॥

पण अनियद्दी सुखगद्, नराउसुरसुभगतिग विवम्बिदुगं ।

समचउरंसमसायं, वडरं मिच्छो व सम्पो वा ॥ ६१ ॥

(पञ्च शि) पञ्च प्रकृतिः पुरुषवेदसंज्वलनचतुष्टयलक्षणम्, त्रिभिर्बुद्धिवादाः सर्वोक्तप्रयोगो वर्तमान उक्तप्रदेशस्यैव करोति । तत्र पुरुषवेदस्य संज्वलनचतुष्टयाऽऽत्मकं पञ्चः शिर्वै ब्रह्मसाधनमुक्तं प्रदेशस्यैव करोति, ह्यस्मरति तस्यैव पुण्यसाधनो लब्ध इत्यस्यैव प्रथमम् । संज्वलनकोषस्य निवृत्तिवादाः पुंसेदवन्ते व्यवच्छिन्ने संज्वलनकोषाऽऽदिचतुष्टये बन्धनानुष्ठययोगे वर्तमान उक्तप्रदेशवर्णने विद्वान्, तेषां, मित्यात्माऽऽद्यकारणान्द्रक्ष्यकमात्रः सर्वयोगमात्रस्य सत्यत इति कृत्वा । संज्वलनमानस्य स एव कोषवर्णने व्यवच्छिन्ने संज्वलनमानाऽऽदिमये बन्धनानुष्ठयप्रदेशवर्णने मानस्य करोति कोषमात्रो लब्धत इति कृत्वा । स एव मानववर्ण व्यवच्छिन्ने मायालोभा भवन् मायाया उक्तप्रदेशवर्णने करोति मानवयोगेऽपि सत्यत इति कृत्वा । स एव मायावर्णने व्यवच्छिन्ने लोभमेकं बन्धनस्यैवोक्तप्रदेशवर्णने करोति एकं द्वौ समयोः, एतच्च विशेषणं प्रापितः पृथग् स समस्तमोहनीयमाद्यस्तत्र लब्धत इति लोभवर्णनः स्यैव प्रथममिति । तथा सुखमितिः प्रशस्तविद्ययोगिति, ज्ञाष्टुः, त्रिकृष्यस्य प्रत्येकं संबन्धात् सुराधिकं सुरगतिस्तुरात्पूर्वात्सुराऽऽपुल्लेखः, सुप्रभासिकं सुप्रगसुखराऽऽप्यस्यैवकथम्, त्रिकृष्यकम्—वैकियशरीरवैकियाहोवाहलक्षणं, समस्ततुरासंस्थानम्, असातवर्णनीयम्, (पूरेति) यज्ञकृष्यमात्रावच्छिन्नम्, इत्येताख्योदय प्रकृतिर्मिथ्यदृष्टिः सम्यग्दृष्टिर्वा उत्कृष्टप्रदेशः करोति । तथाहि—असातं यथा मिथ्यादृष्टिः सत्यविषयकोको भवामि, तथा सम्यग्दृष्टिर्दृष्टिः सत्यविषयकोक एवैतत्तज्ज्ञापयतः प्रकृतितात्पराऽऽदिविशेषणमात्रानुष्ठययोगे वर्तमानो ह्यव्यक्ततामुक्तप्रदेशवर्णने कुतः देवतानुष्ठयाऽऽपुणोरप्यद्विवर्णवर्णवर्णानुष्ठययोगे वर्तमानो ह्यव्यवविशेषणोक्तप्रदेशवर्णने कुतः । यस्मात्तदेवतानुपूर्वीवैकियशरीरवैकियाहोवाहलक्षणसमस्ततुरासंस्थानप्रशस्तविद्ययोगितिसुप्रभासिकस्यैव लक्षणं नव नामात्मकम् । नाम्नाऽऽदिशक्तिविषयकोक एव बन्धमात्रवर्णनम्, नाशस्तनेषु पूर्वोक्तपेषु यवो-

ति परं नस्योत्कृष्टयोगो न लभ्यते अत एता एकत्वादिशतः-
कृतीर्मिथ्यादिरेवोत्कृष्टयोगे वर्षमानो मूलप्रकृतीनामुत्तरप्र-
कृतीनां च यथासंभवमनन्तरबन्धक उत्कृष्टप्रदेशः करोति ।
या अगतिर्जाकस्वकयाः पञ्चविंशतिमहानयाः सम्प्रगृह्येन्ने स-
मागच्छन्ति तावन्मध्यं श्रीद्वारिकेत्येकसकामंयुष्मत्प्रादिष-
तुरागुल्लघूपधानात्तवात्प्रत्येकसिध्याभ्यायशःकीर्तिनिर्मा-
णस्तत्त्वानां पञ्चदशप्रकृतीनामप्येकैकसिध्याभ्यायो नाम्नः
योविंशतिप्रकृतिपञ्चस्तैःजनकाभिषेवर्णादिचतुष्पाऽगुल्ल-
घूपधानातिमोक्षतिथेगतिरितिथेयानुपूर्व्येकैन्द्रियजात्यौदार्तिक-
शरीरदुष्टसंस्थानत्रसंस्थावरसुर्भेकतरापयोत्तप्रत्येकसाधार-
णस्यनरास्थिराद्युभयदुर्भेगानादिशयशःकीर्तिलक्षणं भन्धः
तैर्नैव सह बध्यमानानामुत्कृष्टप्रदेशबन्धो लभ्यते नोत्तरैः
पञ्चविंशतिदिग्बन्धः भागबाहुत्वात् । शरीराणां तु मनुष्यदि-
कपञ्चेन्द्रियजात्यौदार्तिकप्राक्पराघातोच्छ्वासत्रसपयात्-
स्त्रिपशुल्लक्षणाणां दशप्रकृतीनां यथासंभवप्रत्येकैन्द्रियाप-
र्यातत्रसयोग्यपञ्चविंशतिबन्धेनैव सह बध्यमानानामुत्कृष्टः प्र-
देशबन्धो लभ्यते नोत्तरैः, यद्विंशत्यादिष्वेकैन्द्रियाभाहुत्वादेव ।
नाप्यवस्थन्ते त्रयोविंशतिबन्धेन तत्रैतासां बन्धाभावादेव । तौ
च त्रयोविंशतिपञ्चविंशतिबन्धौ लभ्यन्त्यतः भवतः देव-
पर्यामनमनुपयाग्यबन्धकत्वात्सत्येव त एनासामपि पञ्च-
विंशतिप्रकृतीनां पञ्चोक्तप्रकारेण त्रयोविंशत्या पञ्चविंशत्या
च सह बध्यमानानां सतविषयबन्धक उत्कृष्टयोगो भिष्य-
द्विष्टोत्कृष्टं प्रदृश्यन्तं करोतीति ॥ ६२ ॥ निरूपितमुत्तर-
प्रकृतीनामुत्कृष्टप्रदेशबन्धसामित्वम् ।

अधुना तासामेव जघन्यप्रदेशबन्धस्वामित्वमभिधिसुराह-

सुमुषी दुषि असकी, निरयतिगसुरासुगविउन्विदुगं ।

सम्भो जिहं जहन्, सुहृमनिगायाहवणि ससा ॥ ६३ ॥

सुमुनिः-प्रमादरहितयेन प्रधानसाधु-अप्रमत्तचित्तः । (तु-
जि ति) हे प्रकृती आहारकशरीराऽऽहारकाङ्क्षेपाङ्गलक्षण
जघन्यप्रदेशं बध्नाति । अवयवः-परावर्तमानयोगो धौ-
लनयोगीत्यर्थः । अष्टविषयबन्धकः स्वप्रायोग्यसर्वजघन्यधी-
ये व्यवस्थितो नाम्नो देवगतिर्देवानुपूर्व्यपञ्चेन्द्रियजातिवै-
कियशरीरं वैकियाङ्गोपाङ्गं समचतुरस्रसंस्थानम् उच्छ्वास-
नाम पराघातनाम प्रशस्तविहायोगित्थननाम बादनाम
पयाननाम प्रत्येकनाम स्थिरतनाम शुभनाम यशःकीर्तिनाम
सुखनाम सुस्वरनामाऽऽदेयनाम वर्णचतुर्कं तैजसकामे
अगुल्लघूपधानं निर्माणं तीर्थकरनामाऽऽहारकशरीरमाहार-
काङ्क्षेपाङ्गमित्येकैकप्रकृतिं प्रकृतींयजन् प्रमत्तचित्ताहार-
कशरीराऽऽहारकाङ्क्षेपाङ्गलक्षणे हे प्रकृती जघन्यप्रदेशं बध्ना-
ति । विशद्वन्धऽप्येनं पञ्चने परं नत्राल्पा भागा इत्येकैन्द्रियद्व-
न्धप्रहणम् । एतच्च प्रकृतिद्वयमन्यत्र न बध्यत इत्यप्रमत्त-
चित्तप्रहणम् । तथाऽसंकी सामान्योक्षावपि धौलमानयोगः
परावर्तमानयोग इत्यर्थः । नरकविकं नरकगतिनरकानुपू-
र्वीनरकाऽऽयुल्लक्षणं, सुरायुः, इत्येतादृशकाः प्रकृतीजघ-
न्यप्रदेशबन्धाः करोति । तथाहि- पृथिव्यन्तेजोवायुवनस्प-
तिकायिकहिन्द्रियधीन्द्रियचतुरिन्द्रिया देवनारकेषूपप्यना-
वादेवैतादृशकाः प्रकृतीनां बध्न्तीति नेहाधिक्रियन्ते ।
असंशयपयात्तकस्तथाविधसंक्रुष्टपिषुययभावावैता बध्ना-

त्यतः सुते सामान्योक्षावपि "व्याक्यानानां विशेषप्रतिपत्तिः"
इति न्यायात् पर्याप्तकोऽसौ द्रष्टव्यः । सोऽपि पञ्चकस्मिन्नैव
बाधयोगे काययोगे वा चिरमवधिप्रमाणो योतत तदा ती-
र्थवेष्टो भवेत् । योगानु योगान्तरं पुनः संक्रामतः स्व-
भावाद्बन्धवेष्टो भवतीति परावर्तमानयोगप्रहणम् । तत्र
परावर्तमानयोगोऽष्टविधं बध्नन्नपर्याप्तोऽसंकी स्वप्रायोग्यस-
र्वजघन्यधीर् वत्समानः प्रस्तुतप्रकृतिचतुरस्रसंकी चतुरो वा
समयान् यावज्जघन्यप्रदेशबन्धं करोतीति परमार्थः । पर्या-
प्तजघन्ययोगस्योत्कृष्टोऽपि वस्तुःसमयावसानत्वादुत्तरा-
प्येव कालनिमित्तो द्रष्टव्यः । ननु पर्याप्तसंकी किमिति प्र-
कृतप्रकृतिचतुरस्रं न बध्नातीति चेदुच्यते-प्रभूतयोगत्वा-
जघन्योऽपि हि पर्याप्तसंकीयोगः पर्याप्तासंश्लुष्टवेष्टोनाद-
प्यसंश्लेषयुग इति । तथा- (सुरविउन्विदुगं नि) द्विक-
शब्दस्य प्रत्येकं संश्रयानुपूर्व्योक्तं सुरगातिसुरानुपूर्व्योक्तं,
वैकियद्विकं वैकियशरीरं वैकियाङ्गोपाङ्गलक्षणं, त्रिननाम ती-
र्थकरनामित्येनप्रकृतिपञ्चकम् (सम्भो ति) सम्प्रगृह्यतिः "व्या-
क्यानानां विशेषप्रतिपत्तिः ।" इति न्यायाद्भावाऽऽद्यसमये वत्स-
मानः (जहन्) जघन्य-जघन्यप्रदेशं करोति । तथा
हि-कश्चिन्मनुष्यवस्तीर्थकरनाम बद्धा देवेभ्य समुत्पन्नः प्र-
थमसमय एवमनुष्यगतिप्रायोग्यां तीर्थकरनामसहितं नाम-
प्रकृतिविशानं मनुष्यगतिमनुष्यानुपूर्व्यपञ्चेन्द्रियजातिरैवादि-
कशरीरमौदार्तिकप्राङ्गं समचतुरस्रसंस्थानं यत्तद्व्यभना-
शचसंहननं पराघातमुच्छ्वासं प्रशस्तविहायोगित्थनं बादर-
पर्याप्तं प्रत्येकं स्थिरास्थिरयोरकतरं शुभाशुभयोरकतरं यशः-
कीर्त्ययशःकीर्त्योरकतरं सुभगं सुस्वरनामदेवं तीर्थकरनाम
वर्णचतुर्कं तैजसकामं अगुल्लघूपधानं निर्माणमिति
लक्षणं बध्नन्मूलप्रकृतिस्सतविषयबन्धकोऽविरतसम्यगृहीतः
स्वप्रायोग्यजघन्यधीर् वत्समानस्तीर्थकरनामजघन्यप्रदेशब-
न्धं करोति । नारकोऽपि धेगिकाऽऽदिहृद्वेवं सद्रूपकाः संभ-
वति, परमिह देवोऽऽद्ययोग्यादनुत्तरवासी गृह्णते, ना-
रकेभ्युत्थेवंभूतो जघन्ययोगो न लभ्यतेऽतस्तुतु समुत्पन्नो
नेह गृहीतः, तिर्यञ्चन्तु तीर्थकरनाम न बध्नन्मीत्युपेक्षि-
ताः, मनुष्यास्तु भवाऽऽद्यसमये तीर्थकरनामसहितं नाम
एकोनविंशतमेव बध्नन्त्यतस्तत्राल्पा भागा भवन्ति । ए-
कैन्द्रियद्वन्धस्तु तीर्थकरनामसहितः संयतस्थैव भवति, त-
त्र च धीर्महर्षं न लभ्यते, अन्येभ्य तु नामबन्धेभ्यु तीर्थ-
करनामेव न बध्यते अन्तःशरीरप्रादेशं विशद्वन्धकस्य दे-
वस्यैव प्रहणं, देवद्विकवैकियद्विकयोस्तु बद्धतीर्थकरनाम-
देवनारकेभ्यःशुभा समुत्पन्नो मूलप्रकृतिस्सतविषयबन्धको
देवगतिर्देवानुपूर्व्य पञ्चेन्द्रियजातिवैकियशरीरं वैकियाङ्गो-
पाङ्गं समचतुरस्रसंस्थानमुच्छ्वासं पराघातं प्रशस्तं विहा-
योगित्थननाम बादरनाम पर्याप्तनाम प्रत्येकनाम
स्थिरास्थिरयोरकतरं शुभाशुभयोरकतरं यशःकीर्त्ययशः-
कीर्त्योरकतरं सुभगनाम सुस्वरनाम आदेयनाम वर्णचतु-
र्कं तैजसकामं अगुल्लघूपधानं निर्माणं तीर्थकरना-
मेति लक्षणं देवगतिप्रायोग्यां नमिकोनविशानं निर्बर्तेयन्
स्वप्रायोग्यं सर्वजघन्यधीर् व्यवस्थितो भवाऽऽद्यसमये वत्स-
मानो मनुष्यो जघन्यप्रदेशबन्धं करोति । देवनारका हि
तावद्भवत्ययादेवैतत्प्रकृतिचतुरस्रं न बध्नन्तीति नेहाधि-

कृताः निर्यञ्जः पुनरुत्पन्नायामात्रा भव्याऽऽद्यमयऽपि बध्न-
 म्यन्त्यन्तं कवलं न देवताभिर्नान्योपायाप्रापिशिमेव पूर्वव-
 द्दिगिष्वरूपकां स्वभावात्, तस्मात्तत्परादिवचनाः तेषां ती-
 र्थोक्त्याऽद्वारमन्त्रैर्नित्यम् । निर्यञ्जो तु तदबन्धकप्रसङ्ग-
 जनत्वेण भागा अक्षये लभ्यते इति तदपीह नाधिक्यम् ।
 भिष्यत्पराऽप्यध्वारिशा निबन्धकस्य भागा बहुवो न लभ्यते ।
 अशुद्धांशप्रदश्चैतु तदेवाग्निसाग्रेण संयतस्य भवनः ।
 तत्र च वीर्यमेव न लभ्यते । अग्नये तु देवताभिर्प्राप्यभ-
 न्धा एव न समीच्यालौकिकोऽपि सादृश्यकस्य प्रमुग्धस्यैव
 प्रहृष्टम् । ननु त्रियेणु कस्यासंख्यो देवताभिर्प्राप्यभनत-
 द्दिग्विभक्तयेव यजानति स पथादिव हानाकृतिः । उच्यते-
 प्रभूतयोमन्थात्, अवर्षातसंख्योपागच्छि पथातसंख्योपा-
 गच्छ्याऽप्यसंययमुलू इति । (सुहृद्विनिर्वादाख्ये तस्य
 च) सुवर्षाग्निराज्योपागच्छिऽपथातस्य । अद्विष्यत्पराऽप्यभ-
 शेपा भग्नित्वेन सादृश्यप्रतिभयाऽप्युपिह नवोत्पन्नतसंख्या-
 प्रकृतीराश्रित्य सर्वजन्मवीर्यसंख्युक्तो यथासंभवं
 भवति । प्रकृतीर्ब्रह्मन् जगद्वददृशुमन्वा कर्मान्, सर्वाभ्या-
 मन्वद्वद्वन्मन्त्रान्, सर्वजन्मवीर्यसंख्यां चान्नैव संभव-
 दिति ॥ ३३ ॥ त्रिकर्षेण जन्मप्राप्यशयश्चर्यस्थानिदम् ।

अधुना प्रदशबन्धमत्र साद्याऽऽदिभङ्गकैर्निरूपयन्नाह—

दंमणल्लग भयकूच्छ्रा-चिन्तितुरियकमायविग्घनाणाणं

मूललङ्गणशुक्रायां, चउह दृहा मेमिमवत्य ॥ ६४ ॥

दर्शनषट् - चक्षुर्दर्शनाऽचक्षुर्दर्शनाबधिरदर्शनकेवलदर्शनाऽऽ

एतिद्राप्रचजालक्षणं, भयं, जुगुप्सा, (विनितुर्यकस

न) कषायशब्दस्य प्रत्येकं योगात् द्वितीयकषाया-अप्रत

यानाऽऽवस्थाभूतीयकवायाः-प्रत्याख्यानऽऽवस्थाः, तु

तुर्थाः कथायाः-सज्जलनकथायाः, शिष्टानि पञ्च-दानला

गणपतिपूजायाः अर्थः ॥ १ ॥

तेशानाऽध्यात्मज्ञानाऽऽध्यात्मिकज्ञानाऽऽध्यात्मनः

यज्ञानाऽऽवरणकेवलज्ञानाऽऽवरणलक्षणानि पञ्च इत्येत

मुत्तरप्रकृतानु मध्ये प्रिशतः प्रकृतानाम् । तथा (मूलकृते)

लप्रकृतिषट्के ज्ञानाऽऽवरणदर्शनाऽऽवरणवेदनीयनामगोः

रायलक्षणेऽनुकृष्ट एव प्रदेशवन्धः । (चउह त्ति) चनु

धनादधुयाधु। रूपवतुर्विकलौ ऽपि भवतीत्यर्थः । इदं त

यत्र मन्त्रबहवः कर्मकम्भा गृह्यन्ते स उन्मूलः प्रदेशबन्धः

नः स्कन्धहीनमाश्रय यावत्स्वस्नाककमस्कन्धप्र

अथ तन्वाऽप्यनुत्कृष्टं इत्युत्कृष्टानुत्कृष्टप्रकारद्वयं तन्वाऽ

शब्दः समृद्धिः । यत्र सप्तम्यन्तककमस्कन्धग्रहण

अन्यः प्रदिशन्त्यः । ततः स्कन्धवृद्धमाश्रित्य यावत्सवयव

सर्वोऽपि पदं पाठ्यः संसृज्यते इत्यतः पदं विना न

संज्ञायाः प्रदर्शयन्त्यः समुदायः इत्यनयो न रक्षायाः द

५६ विष्णुवर्चिकः । अथर्वविष्णुः । अथर्वविष्णुः । अथर्वविष्णुः ।

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥

मकृतिश्रुतकृत्रिपयः लपकृत्पयः पशमकृत्पयः वा मद्रमसं

स्य सर्वोत्कृष्टयोगं वृत्तमानस्यैकं वै वा समयौ यावत्

प्रदेशशब्दः प्राप्यते । सूक्ष्मसंभवायां हि मोहा

।ऽऽयुःकर्मद्वयं सर्वथा न बध्नांत, दर्शनाऽऽवरणस्य

देव प्रकृतप्रकृतिचतुष्टयं बध्नाति, न शेषप्रकृती

[illegible]

2017-18-19-20

उसी सादिः, तस्यानमप्रतपूर्वाणामनादिः भ्रूवोऽभयानाम्, अग्रभ्रूवो भयानामिति । तथा संश्लेषनकोषस्यानिवृत्तिबाह्यः पूर्वोद्वेगश्च व्यवच्छिन्ने संश्लेषनकोषाऽऽदिबन्धुषु च भन्नुत्कृष्टयोगं स्थित उत्कृष्टं प्रदेशबन्धं करोति । मिथ्यात्वात्प्राप्त्याप्यद्वयप्रकाशनाः सर्वेभ्योऽप्यप्राप्त्यस्तथा इति कृत्वा । संश्लेषनमानस्य स एव कोषबन्धे व्यवच्छिन्ने संश्लेषनमानाऽऽदिप्रत्ययं बन्धनमनुसृत्य करोति कोषभागी लभ्यत इति कृत्वा । स एव मानबन्धे व्यवच्छिन्ने मायालोभी बन्धनमायाया उत्कृष्टप्रदेशं करोति मानभागीऽपि लभ्यत इति कृत्वा । स एव मायाबन्धे व्यवच्छिन्ने लोभमेकं बन्धनस्यैवांशुकुष्टप्रदेशं करोति एवं द्वौ वा समयौ, एतच्च विशेषणं प्रापयि द्रष्टव्यं, समस्तमोहनीयभासनत्र लभ्यत इति लोभबन्धकस्यैव प्रथमम् । एव चानिवृत्तिबाह्यौ यथा बन्धव्यवच्छेदादुत्कृष्टयोगाद्वा प्रतिपद्य पुनरुत्कृष्टप्रदेशबन्धं करोति तदाऽसी सादिः, तस्यानमप्रतपूर्वाणामनादिः भ्रूवोऽभयानाम्, अग्रभ्रूवो भयानामिति । तथा हानाऽऽवरणपञ्चकान्तरायपञ्चकावयवः लपकस्याप्युपलक्ष्य वा सूक्ष्मसंपरायस्य सर्वोत्कृष्टयोगे वसंतानस्यैकं द्वौ वा समयौ यावदुत्कृष्टः प्रदेशबन्धः प्राप्यते । सूक्ष्मसंपरायां हि मोहनीयाऽऽयुःकर्मद्वयं न बध्नाति एतयोर्भागां योरप्यत्र हानाऽऽवरणपञ्चकान्तरायपञ्चकं च यथास्वं प्रवेशाद्बहुद्रव्यमिह लभ्यत इति सूक्ष्मसंपरायप्रथमम् । इह चोत्कृष्टप्रदेशबन्धं कृत्योपशान्तमोहावस्थां चाऽऽरब्धं पुनः प्रतिपद्योत्कृष्टयोगाद्वाऽत्रैव प्रतिपद्य यदा पुनरुत्कृष्टप्रदेशबन्धं करोति तदाऽसी सादिः, एतच्च स्थानमप्रतपूर्वाणामनादिः सदा तन्मग्नं बन्धमानत्वात् भ्रूवोऽभयानाम्, अग्रभ्रूवो भयानामिति । तदेवं त्रिंशत् उत्तरप्रकृतीनामनुत्कृष्टः प्रदेशबन्धः साद्याऽऽदिबन्धुषुत्कृष्टोऽपि भावितः । शब्दत्रयस्य का वार्तन्याह—(बुद्धा मेति सव्यस्य लि । शेषे भगिनोऽस्मिन् उत्कृष्टजन्मऽपि जन्मप्रदेशबन्धलक्षणे सव्यं त्रिचिधेऽपि त्रिधा-त्रिबन्धकः साधुभूतलक्षणे च न्योऽप्यतीत्यर्थः । तस्मानुत्कृष्टमनुसृत्यैकमणोरुत्कृष्टत्रिंशतोऽपि प्रकृतीनां सूक्ष्मसंपरायाऽऽदिपुनः दृष्टिना, स च तत्प्रथमतया बन्धमानत्वात्सादिः, सत्यं बन्धमात्रेऽनुत्कृष्टबन्धसंभवे वाऽवश्यं न भवतीत्युच्यते । जन्मः पुनरेतानां त्रिशत्प्रकृतीनां प्रदेशबन्धोऽप्यतीत्यर्थं सर्वमर्थोपलक्षितस्य सप्तविधबन्धकस्य सूक्ष्ममणोरुत्कृष्टं अथाऽऽद्यसमयं लभ्यते । जन्मप्रदेशबन्धोऽपि जन्मप्रयोगेन भवतीत्युक्तम्, स चास्यैव यथाकृच्छ्रं त्रिचिधेऽपि लभ्यते । त्रितीयाऽऽदिममयेषु पुनरमात्रसंश्लेषणशुक्लजन्म वीर्येण बध्नेत इति अथाऽऽद्यसमयप्रथमम् । त्रितीयाऽऽदिमसमयमप्यजन्मं बध्नाति, पुनः संश्लेषनेनां संश्लेषनेन वा कालेन पूर्वोक्तजन्मप्रयोगं प्राप्य स एव जन्मं प्रदेशबन्धं करोति पुनरजन्मप्रमत्तयेवं जन्मप्रजन्मप्रयोगः प्रदेशबन्धयोः संसरतामसुतनां ह्रावण्येनौ साधुभ्रूवो भवतः । इति भावित-त्रिंशत् उत्तरप्रकृतीनामनुत्कृष्टप्रदेशबन्धस्यनुत्कृष्टः उत्कृष्टजन्मप्रदेशबन्धः करोति । शेषे का वार्तन्याह—“ बुद्धा मेति सव्यस्य लि ” एवं भ्रूयोऽप्यनुसृत्यते । शेषे भगि-तर्जनाप्रकाशव्यतिरेकस्थानाद्विज्जिमिथ्याभासमानानुबन्ध-वस्तुवच्यवर्णाऽऽदिबन्धकैस्तत्सकर्मणाऽऽयुक्तवृत्तयस्तानि मो-

गलक्षणे सप्तशब्दप्रकृतानकदम्बके औदार्यकवैक्याऽऽहारकशरीरवाक्त्रोपाश्रयसंस्थं नपत्सहननवृत्तानिपञ्चकव-तिवत्प्रकाशवर्णापेक्षितिकानुपूर्वीयसंपत्कनीयकनामोच्छ्वा-सनामोद्वयननामऽऽनपनाम पराघाननाम वसश्चकस्याव-रश्चकवैभोत्रयीवैभोत्रयनासातवर्तनीयहाव्यपरपरान्तो-कवेदत्रयाऽऽयुक्तमृगयलक्षणात्मनिमतिमंस्याभ्रवर्णावधप्रकृति-ममूढं च सर्वत्रोत्कृष्टोत्कृष्टजन्मप्रयोगजन्मप्रलक्षणं चाविचल्य-ऽपि प्रदेशबन्धे त्रिधा त्रिप्रकारः सार्वाभ्रवर्णावधं भवति । तथाहि—आध्वबन्धिन्योनामभ्रवर्णावधवैभोत्कृष्टानुत्कृष्टज-न्मप्रयोगजन्मप्रदेशबन्धः सर्वोऽपि साधुभूत एव भव-ति । स्थानाद्विज्जिमिथ्याभासमानानुबन्धिनो मत्प्रवर्णावध-क उत्कृष्टयोगे वसंतानो मिथ्यादृष्टिउत्कृष्टप्रदेशबन्धमेकं द्वौ वा समयौ यावदुत्कृष्टः, सत्यमृष्टिरेताः प्रकृती-नं बध्नातीति मिथ्यादृष्टमहम् । मिथ्यावर्णावधो एताः प्रकृतीः सार्वभौतोऽपि बध्नातः, परं भ्रान्तिप्रलक्षणं सा-स्वादनस्यादृष्टयेव गो न लभ्यत इति तस्य प्रथमम् । उ-त्कृष्टयोगाभ्येतावातव काल इमेकं प्रथममयमयः । उ-त्कृष्टयोगात् प्रतिपद्य स एवानुत्कृष्टप्रदेशबन्धं करोति, पु-नः स एवोत्कृष्टमित्येवं ह्रावण्येनौ साधुभूतः । जन्मप्रदेश-बन्धं पुनरेतानां सर्वजन्मप्रयोगेण लभ्यते वाऽऽद्यसमये वसं-मानः सप्तविधं बन्धनप्रयोगोत्कृष्टप्रयोगाः करोति । त्रि-तीयाऽऽदिममयेषु च स एवाऽऽजन्मं करोति । कालान्तरेण पुनः स एव जन्मं करोतीत्येतावत् द्वौ वाऽऽद्यभ्रूवो भ-वतः । तथा वयं वस्तुत्कृष्टजन्मकर्मजन्ममृगयलक्षणात्मना-लक्षणस्य प्रकृतिनवकस्याप्युत्कृष्टानुत्कृष्टं जन्मप्रयोगो-च प्रदेशबन्धो साधुभ्रूवोऽप्यवमय वल्लभ्यौ । नवरनुत्कृष्टयोगो मूलप्रकृतिमत्प्रवर्णावधकको नास्ति स्तैर्यगतिस्त्रियगावुपूर्वी-कं कन्दप्रजातिरधिकशरीरं बुद्धसंस्थानं स्थावराणां बाह्य-सूक्ष्मप्रयोगस्य नृत्त अप्यतीत्यर्थं प्रत्येकाधारण्योरन्यतरत्वा-स्थिराणाम् अग्रभ्रूवो भवतः पुनरेतानां अनाद्वेयनाम अप्यशक्तिवै-भेकस्यैकं तैजसकर्मण्ये अगुलक्षणात्तानि तानि मणिस्येवं त्रयो-विंशतिमुत्तरप्रकृतीर्बन्धन्मिथ्यादृष्टिउत्कृष्टप्रदेशबन्धको धा-व्यः शेषे तथैव । नास्तौ हि पञ्चविंशत्यादिवन्धप्रहणे बहवो भगवा भवन्तीति त्रयोविंशतिबन्धप्रहणम् । इति भाविता उत्तरप्रकृतीराभिर्वाऽऽनुत्कृष्टजन्मप्रदेशबन्धप्रयोगे, साद्याऽऽदिविकल्पाः । समप्रति मूलप्रकृतीः प्रतीय उत्कृष्टप्रदेशबन्धप्रतिभङ्गो साद्याऽऽदिममृगयलक्षणाभिर्वाऽऽदृष्टि-लक्षणेऽऽयुक्तोऽपि च उहति । सत्यपुनः मूलप्रकृतिपदं हाना-ऽऽवरणप्रदेशनाऽऽवरणवर्तनीयनामोप्राप्तं पायलक्षणे अनुत्कृष्टः प्रदेशबन्धश्चतुर्थो साऽऽद्यनादिभ्रूवाऽऽवलक्षणात्मन्युत्कृष्टो भवति । तथाहि—प्रस्तुतकर्मपद्विषयः लपकप्रयोगसम-स्य वा सूक्ष्मसंपरायस्य सत्योत्कृष्टयोगे वसंतानस्यैकं द्वौ वा समयौ यावदुत्कृष्टः प्रदेशबन्धः प्राप्यते । सूक्ष्म-संपरायां हि मोहनीयाऽऽयुःकर्मद्वयं न बध्नाति, किं त्व-तदेव प्रस्तुतकर्मपदं बध्नात्यतो मोहनीयाऽऽयुःप्रयोगां यत्रैव कर्मपदं प्रवेश्य, बहुद्रव्यमिह लभ्यत इति सूक्ष्मसंपराय-प्रहणम् । उत्कृष्टप्रदेशबन्ध उत्कृतीया उत्कृष्टेनैव वा-गेन भवतीत्युत्कृष्टयोगप्रहणम्, उत्कृष्टयोगावस्थानकालमे-तावन्निव भवतीत्येकं त्रिंशत्प्रहणम् । एवं चोत्कृष्ट प्रदेश-

बन्धं कृत्वा पशान्तमोहावस्थां वाऽऽकृष्टा पुनः प्रतिपद्य उक्त-
द्योगाद्वाऽत्रैव प्रतिपद्य यथा पुनरुत्कृष्टप्रदेशबन्धं करोति
नदाऽसौ सादिः, एतच्च स्थानप्रमातृपूज्याममादिः सदा-
निरन्तरं बध्यमानत्वात्, प्रबोऽभ्यव्यानाम्, अभ्रवां भव्याना-
म्, ह्युक्तः यथा मूलपक्षानामनुकृष्टप्रदेशबन्धस्तु वि-
शेषः शेषबन्धविके साद्याऽऽदिभङ्गकानाद- (तुदा सोसि सव्य-
स्थिति) शेष-भगिनोऽदिति जघन्याजघन्यात्कृष्टप्रदेशबन्ध-
लक्षणं विंक्षिप्ता-साऽऽद्युज्ज्वलत्वां द्विप्रकारो बन्धो भव-
ति । तत्रानुत्कृष्टमनप्रसङ्गेनोत्कृष्टः सूच्यसंपरायेऽनन्तरं द-
र्शितः, स च तत्प्रथमतया बध्यमानत्वासादिः, उपशान्तऽऽ-
द्यवस्थायां पुनरुत्कृष्टवन्धमगमने चावश्यं न भवतीत्युच्यते,
जघन्यः पुनर्योगां यथां कर्मणां प्रदेशबन्धोऽप्योतस्य सर्वम-
न्ववीर्यलक्ष्यकस्य सतविषयवन्धस्य सूचनमित्योक्तं इत्यमरऽऽद्य-
समये तन्मते । जघन्यप्रदेशबन्धो द्वि जघन्ययोगेन भवतीत्यु-
क्तम् । स चावश्यं यथां विषयवर्णविशिष्टस्य लभ्यते, द्वितीया-
ऽऽदिसमये तु स्वसायसंकेतयुगपदेन वीर्येण वद्धेत इति भवा-
ऽऽद्यसमयप्रहणम् । द्वितीयाऽदिसमये बध्यमप्यजघन्यं बध्ना-
ति, पुनः संस्थापिताऽन्वेष्यातेन वा कालेन पूर्वोक्तजघन्ययोगं
प्राप्य स एव जघन्यप्रदेशबन्धं करोति, पुनरजघन्यमित्येव
जघन्याजघन्ययोः प्रदेशबन्धयोः संसरतामसमुत्तां ज्ञाप्य-
तो साधुप्रबो भवत इति । भाविता मूलप्रकृतियुक्तोत्कृष्ट-
ष्टाऽदिसंकेतविकल्पाः साद्याऽऽदिसंकेतविकल्पाः, अथाविशेषो-
द्वाऽपुनोत्कृष्टाऽदिसंकेतप्रदेशबन्धान् साद्याऽदिसंकेतविकल्पतः प्र-
कृत्यज्ज्ञाद- (तुदा सोसि सव्यस्थिति) शेष-भगिनोऽदिति मोहो
आयुषि च सर्वश्रोतुष्टेऽनुत्कृष्ट जघन्येऽजघन्ये च प्रदेशबन्ध-
विंक्षिप्ता साद्युज्ज्वलत्वां द्विविकल्पां यथा भवति । त-
त्र मिथ्याष्टिः सम्पददृष्टिर्वाऽनिवृत्तत्वादास्तः सतविषय-
वधकाले उत्कृष्टयोगं वक्ष्यमानो मोहनीयवोत्कृष्टप्रदेशबन्धं
करोति, पुनरुत्कृष्टयोगं प्राप्यानुत्कृष्टं प्रदेशबन्धं करोति,
पुनरुत्कृष्टं पुनरप्यनुत्कृष्टमित्येवमुत्कृष्टानुत्कृष्टप्रदेशबन्ध-
योः संसरतां जन्तां मोहस्योत्कृष्टानुत्कृष्टप्रदेशबन्धौ ज्ञा-
पयि साधुप्रबो भवतः, जघन्याजघन्यौ त्वेतत्प्रदेशबन्धौ
यथा सूचनमित्योद्वाऽदिसु संसरतामसमुत्तां कर्मपदकस्यान-
न्तरवध भाविता तथाऽथापि निर्विशेषं भावनीयौ । आयु-
धस्य स्वधुवध्वित्यदि तत्प्रदेशबन्धं उत्कृष्टाऽदिसंकेतविक-
ल्पोऽपि साधुप्रबो एव भवतीति । ६४ ॥ निरूपितः प्रदेश-
बन्धः साद्याऽदिसंकेतविकल्पतः ।

संप्रति प्रागुक्तवर्णविषयधे योगस्थानानि कारणं प्रकृतयः
प्रदेशाश्च तत्कार्यं प्रवर्तन्ते, तथा स्थितिव्याप्यवसाय-
स्थानानि कारणं स्थितिविषयवास्तु तत्कार्यम्, अनुभाग-
बन्धाध्ववसायस्थानानि कारणम्, अनुभागस्थानानि तु त-
त्कार्यं वर्तन्ते इति कृत्वा सप्तानामप्येषां पदार्थानां परस्पर-
मत्पदबहुवचनमभिधिशुद्धाह—

सोद्विभक्तं सति जंसे, जोगद्वाराणि पपडिडिभेया ।

विश्वं वक्ष्यन्तसाया-गुभागद्वारा असंख्यगुणा । ६५ ॥

योगो-वीर्यं तस्य स्थानानि वीर्याविभागशंसंघातकपाणि ।
कियन्ति पुनस्तानि भवन्तीत्याह- (सोद्विभक्तं सति)

अनुरसंख्ययोगः । एतदुक्तं भवति—अनुरसंख्ययोगाया
असंख्ययोगायां यावन्त आकाशप्रदेशा भवन्ति तावन्ति योग-
स्थानानि । एतानि क्षेत्रपदापेक्षया सर्वस्वोक्तानि सति शेषः ।
तत्र यद्येतानि योगस्थानानि भवन्ति तथोच्यते—इह किल
सूचनमित्योद्वापि सर्वजघन्यवीर्यलक्ष्ययुक्तस्य प्रदेशाः के-
चिद्विदस्यवीर्ययुक्ताः, केचित् बहुबहुतरबहुतमवीर्योपताः । तत्र
सर्वजघन्यवीर्ययुक्तस्यापि प्रदेशस्य संकेतश्च वीर्यं केचित्संकेत-
लक्षणं द्वितीयमसंख्ययुक्तोऽऽकाशप्रदेशप्रमाणान् भागाद्
प्रयच्छति, तस्यैवोत्कृष्टवीर्ययुक्तं प्रदेशं यद्वीर्यं तदन्तर्भ्याऽसं-
ख्ययुक्तान् भागान् प्रयच्छति । उक्तं च—

“ यथापि विज्जना, असंख्यलोकाश्च जित्वा पयसा ।

तत्तस्य वीर्यभागा, जीव पयसिमा इहिकं ॥ १ ॥

सर्वजहन्नगरविप्रे, जीवपयसिमा तस्यैव संकेतः ।

ततो असंख्यगुणिया, बहुवारिणं जयपयसिमा ॥ २ ॥ ”

भागा-अविभागपालिच्छेदा इति चानयोऽन्तरम् । ततः सखे-
स्ताविभागपालिच्छेदकलितानां लोकाऽसंख्ययोगावयव-
संकेतप्रदेशप्रदेशांशसंख्यानां जीवप्रदेशानां समानवीर्यप-
लिच्छेदतया जघन्येका वर्गेणा, तत एकं योगपालिच्छेदेना-
धिकानां तावतामेव जीवप्रदेशानां द्वितीया वर्गेणा, एवमेकै-
कयोगपालिच्छेदवृद्ध्या वर्धमानानां जीवप्रदेशानां, समानजा-
तीयकपा चनीकृतलोकाऽऽकाशअनुरसंख्ययोगप्रदेशरा-
शिप्रमाणान् वर्गेणा वाच्याः । एताश्चेतावस्थाऽप्यसंकेतपन-
या पदं स्थाप्यन्ते । तत्र जघन्यवर्गेणायां जीवप्रदेशा असंख्य-
यवीर्यभागाभ्यां अत्यसंकेतपनया वक्ष्यमानाः स्था-
प्यन्ते । ते च जीवप्रदेशा एकैकस्यां वर्गेणायां असंख्ययोगप्र-
देशप्रमाणान् अत्यसंकेतपनया त्रयस्यैव स्थाप्यन्ते । एताश्चे-
तावस्थाः समुदिता एकं वीर्यस्वपेक्षमित्युच्यते । अथ स्वपे-
क्ष इति कः स्वपेक्षः ? । उच्यते—एकैकोत्तरवीर्यभागवृद्ध्या
परस्परं स्वपेक्षं वर्गेणा यत्र तत्स्वपेक्षम् । तत ऊर्ध्वमेकं
द्वयादिभिर्यो वीर्यापालिच्छेदैरधिकं जीवप्रदेशान् प्राप्यन्ते
किं तर्हि प्रथमस्वपेक्षवरमवर्गेणायां जीवप्रदेशेषु यावन्तो
वीर्यपालिच्छेदास्तथाऽसंख्ययुक्तोऽऽकाशप्रदेशप्रमाणैरेव
वीर्यपालिच्छेदैरधिका जीवप्रदेशा लभ्यन्तेऽस्तन्नेषामपि सप्ता-
नवीर्यभागानां समुदायो द्वितीयस्वपेक्षकस्याऽऽद्यवर्गेणा । तत
एकं वीर्यभागनाधिकानां समुदायो द्वितीया वर्गेणा । एव-
मेकोत्तरवृद्धिकर्मणैना अपि अनुरसंख्ययोगावयवविप्रदेशमा-
ना वाच्याः । एतासामपि समुदायो द्वितीयं स्वपेक्षम् । इत
ऊर्ध्वं पुनरप्येकोत्तरवृद्धिर्जनं लभ्यते, किं तन्नासंख्ययुक्तोऽऽ-
काशप्रदेशानुरसंख्य वीर्यभागैरधिकास्तत्प्रदेशाः प्राप्यन्तेऽत-
स्तेनैव क्रमेण तृतीयस्वपेक्षकस्याभ्यन्ते, पुनस्तेनैव क्रमेण च-
तुर्थम्, पुनः पञ्चममित्येवमेतान्यपि वीर्यस्वपेक्षानि अनुरसंख्य-
योगावयवविप्रदेशाशिप्रमाणानि वाच्यानि । एतेषां चेताव-
तां स्वपेक्षानां समुदाय एकं योगस्थानकमुच्यते । इह ताव-
दकस्य सूचनमित्योद्वा भवाऽऽद्यसमये सर्वजघन्यवीर्यस्य यो-
गस्थानकमभिहितम्, तदप्यस्य तु किञ्चिदधिकवीर्यस्य ज्ञानो-
त्तरनैव क्रमेण द्वितीयं योगस्थानकमुच्यते, तदप्यस्य तु तैरेव
क्रमेण तृतीयं, तदप्यस्य तु तैरेव क्रमेण चतुर्थमित्यमुना कये-
त्येतान्यपि योगस्थानानि ज्ञानाजीवानां कालभेदेनैव जीवस्य
वा अनुरसंख्ययोगावयवविर्तनमः प्रदेशराशिप्रमाणानि भव-

न्ति । ननु जीवानामनन्तेषां सङ्ग्राहयोगस्थानान्यन्यतानि क-
स्मात् भवन्ति ? । नैतदेवं, यत एकैकस्मिन् सदृशे योगस्था-
नेऽन्यतः स्थावरजीवा वर्तन्ते, अस्मत्संयुक्तस्मिन् सदृशे
योगस्थानेऽसंख्याता वर्तन्ते, तेषां च तदैकैकमेव चि-
त्तितम्, अतो विसृष्टानि यथाङ्गमानान्येव योगस्थानकानि
भवन्ति । तथाऽप्यस्याः सर्वेऽप्येकैकस्मिन् योगस्थानके ए-
कस्मत्संयुक्तावतिष्ठन्ते, ततः परमसंयुक्तगुणवृद्धिं प्रति-
सम्बन्धयोगस्थानकेषु संक्रामन्ति । यथास्तस्य सर्वेऽ-
पि स्वप्राधान्ये सर्वजघन्ययोगस्थानके जघन्यतः समयमुत्कृ-
ष्टतश्चतुः समयान् यावद्भवन्ते । ततः परममध्ययोगस्था-
नकेषु प्रचन्यतः । स्वप्राधान्योत्कृष्टयोगस्थानकेषु तु जघन्यतः
समयमुत्कृष्टतस्तु द्वौ समयौ । मध्येषु जघन्यतः सम-
यमुत्कृष्टतस्तु क्वचित्त्रीनं क्वचिच्चतुरः क्वचित्पञ्च क्वचित्
षट् क्वचित्सप्त क्वचिद्विंशति समयान् यावद्भवन्ते इति, अथ
केतावानपि योगो मनःप्रभृतिसङ्कारिकाश्चक्षुःशृङ्ग संक्षि-
प्य सत्यमनयोगासत्यमनयोगासत्यमृगामनयोगासत्यमृग-
मनयोगासत्यवायुयोगासत्यवायुयोगासत्यमृगवायुयोगासत्य-
मृगवायुयोगाद्वैदिकमिधकाययोगाद्वैदिकवायुयोगाद्वैदिकमि-
धकाययोगाऽऽहारकमिधकाययोगाद्वैदिकमिधकाययोगाद्वैदिक-
पञ्चदशधा प्राक्काः, इत्यलं प्रसङ्गेन । एतेभ्यश्च योगस्था-
नेष्वप्यसंख्येयगुणाः—असंख्यतगुणिताः (पयडि लि)
भेदशब्दस्य प्रत्येकं सम्बन्धात् प्रकृतिभेदा ज्ञानाऽऽवर-
णाऽऽदीनां भेदाः । (अस्मत्संयुक्त लि) पदमनुभावावस्थाना-
न्तानि यावत्सर्वत्र योजनीयम् । इयमत्र भाषणा—इह ताव-
दावश्यकाऽऽदिष्वधिविज्ञानप्रश्नयोः लघोपशमवैविध्यार्थ-
स्यानास्तावद्भेदा भवन्ति (भवितुः) । ततश्चैतदावरण-
बन्धस्यापि तावत्प्रमाणा भेदाः संगच्छन्ते, वैविध्येण ब-
न्धस्यैव विचित्रलघोपशमोपपत्तिरिति । कथं पुनः लघोपश-
मवैविध्येऽप्यसंख्येयभेदस्य प्रतीयत इति चेदुच्यते—क्षेत्र-
सारतश्चेति । तथाहि—विसमयाऽऽहारकसम्बन्धपनकसत्वा-
वगाहनामानं जघन्यमवधिद्विकस्य क्षेत्रं परिक्षेप्यतयोक्तम् ।
यदाह सकलधुतपारहन्वा विभ्यानुग्रहकादयया विहितानि-
कशास्त्रसंज्ञो भगवान् धीमद्राहुष्यवामि—“ जावयति-
समयाऽऽहारकस्य सुदुर्भस्य पशुमजीवस्य । साहाय्या ज-
हन्वा, ओदिकक्षत्तं जहन्तु ॥ १ ॥ ” उक्तं तु सर्ववद्वैज-
स्काराधिकजन्तूनां शुचितः सर्वतो अमिता यागप्रार्थं क्षेत्रं
सूक्ष्ममिति तावत्प्रमाणं तस्य प्रमाणं भवति । यदाहुः धीम-
दाराध्यामाः—“ सर्ववद्वैजगुण्यजीवा, निरन्तरं जित्तं भ-
रिज्जसु । क्षेत्रं सव्विदसागं, परमोदिकक्षत्तमिद्विदुः ॥ १ ॥ ” इति ।
ततो जघन्यान्क्षेत्राद्वारभ्य प्रदेशवृद्ध्या प्रवृत्तां कृष्टक्षेत्रावप-
र्ये सत्यसंख्येयभेदसमवाधिकस्य क्षेत्रसारसंख्येयं भवति,
अतस्तदावधकस्यावधिकस्यपि नानाजीवानां क्षेत्राऽऽदि-
भेदेन बन्धवैविध्यादुदयवैविध्याऽऽसंख्येयसंयुक्तभेदवत् ।
एवं नानाजीवानां त्रयं मतिज्ञानाऽऽवरणाऽऽदीनां शेषाणा-
मप्यावरणानां तथाऽप्यासामपि सत्त्वोत्पन्नप्रकृतीनामुत्पत्ति-
प्रकृतीनां च क्षेत्राऽऽदिभेदेन बन्धवैविध्यादुदयवैविध्याऽऽ-
संख्याता भेदाः संप्रधाने इति । उक्तं च—

“ जम्हा उ ओदिविलस्रो, उकोसो सर्ववद्वैजसिद्धिर् ।
अतिपयिषं कुसर्, तत्पिमित्तमपसमो ॥ १ ॥ ”

तत्सारतश्चमेया, जेण वद्वै हुति आवरणजुत्थिया ।
तेणसंख्यगुणं नं, पयडीयं जोगयां जाणु ॥ २ ॥ ” इति ।
अतस्त्वामानुषवीणां बन्धोदयवैविध्यानासंख्याता भेदास्ते
च लोकस्यासंख्येयभागवतिप्रदेशशान्तिरुत्था इति वृद्धकृत-
कचुत्तिकाराङ्को विशेषः । ननु जीवानामनन्त्यासंख्येय-
बन्धोदयवैविध्यानामन्ता अत्रि प्रकृतिभेदाः कस्मात् भवन्ति,
नैतदेवं, यस्याऽनन्त्या बन्धोदयानामन्तत्वेन विवक्षितस्याद्विष्ट-
शास्त्रेतावन्त एव तद्भेदा भवन्ति । ते च भेदाः प्रकृति-
भेदस्वाप्रकृतय इत्युच्यन्ते । ततश्च योगस्थानेष्वप्यसंख्यात-
गुणाः प्रकृतयः यत एकैकस्मिन् योगस्थाने वसन्तिनानि-
नाजीवेः कालभेदादेकजीविन वा सर्वो अर्प्यतः प्रकृतयो
बध्यन्ते इति । तथा नैवः प्रकृतिभेदेष्वपि स्थितिभेदाः
स्थितिविशेषा अन्तर्मुक्तसमयाधिकान्तमुत्पन्नसिसमया-
धिकान्तमुत्पन्नसिसमयाधिकान्तमुत्पन्नोऽऽदिलक्षणा असं-
ख्यातगुणा भवन्ति, एकैकस्याः प्रकृतेरसंख्यातेः स्थिति-
विशेषबन्धमानस्यात् । एकमेव हि प्रकृतिभेदं कश्चिज्जीवो-
ऽप्येन स्थितिविशेषेण बध्नाति, स एव च तं कदाचिद-
न्येन, कदाचिदप्यन्येन कदाचिदप्यन्येननेत्येवमेकं प्रकृतिभे-
दमेकं च जीवमाश्रित्यासंख्यातः स्थितिभेदा भवन्ति, किं
पुनः सर्वप्रकृतीः सर्वजीवानां त्रयं प्रकृतिभेदेष्वपि स्थिति-
भेदानामसंख्यतगुणत्वमिति, अतः प्रकृतिभेदेष्वपि स्थिति-
भेदा असंख्यातगुणा भवन्ति इति । तथा स्थितिभेदेष्वपि
सकाशात् स्थितिबन्धाध्यवसायाः पदैकदेशं पदममुद्राद्यो-
पचारात् स्थितिबन्धाध्यवसायावस्थानासंख्यातगुणानि । तत्र
स्थानं—स्थितिः कर्मणोऽवस्थानं तस्या बन्धः स्थितिबन्धः ।
अध्यवसायानि—अध्यवसायाः तन्त्रं चक्षुःकायविज्ञानं जीवपरि-
णामविशेषाः । तिष्ठन्ति जीवा एष्विति स्थानानि । अध्यव-
साया एव स्थानान्यध्यवसायस्थानानि । स्थितिबन्धस्य
कारणभूतान्यध्यवसायस्थानानि स्थितिबन्धाध्यवसायस्था-
नानि । तानि स्थितिभेदेष्वप्यसंख्येयगुणानि, यतः सर्वज-
न्योऽपि स्थितिविशेषोऽसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणैर-
ध्यवसायस्थानं ज्ञेयते, उन्नेषु तु स्थितिविशेषास्तेरवयो-
त्तरं विशयगुणैर्ज्ञेयतेऽतः स्थितिभेदेष्वपि स्थितिबन्धा-
ध्यवसायस्थानासंख्यातगुणानि सिद्धानि भवन्ति । तथा
(अणुभागद्वय लि) पदैकदेशं पदसमूहोपचारादनुभा-
गस्थानान्युदयभागबन्धाध्यवसायस्थानानि तत्रानु—अन्धा-
न्धोत्तरकालं भज्यते—संख्यते—अनुभूयते इत्यनुभागे तस्मत्
स्य बन्धोऽनुभागवन्धः । अध्यवसायान्यध्यवसायस्थानं चक्षुः-
कायज्ञानं जीवपरिणामविशेषाः । तिष्ठन्ति जीवा येष्विति
स्थानानि । अध्यवसाया एव स्थानान्यध्यवसायस्थानानि ।
अनुभागबन्धस्य कारणभूतान्यध्यवसायस्थानान्यनुभाग-
बन्धाध्यवसायस्थानानि । स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानं त्रयं स-
त्यसंख्येयगुणानि भवन्ति । स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानं हाकै-
कमन्तमुत्पन्नप्रमाणमुक्तम्, अनुभागबन्धाध्यवसायस्थानं त्र्यै-
कं जघन्यतः सामयिकमुत्कृष्टतस्त्वसामयिकान्तमेवाङ्कम्,
अत एकैकस्मिन्नपि नगरकते स्थितिबन्धाध्यवसाय-
स्थाने तद्वर्तमानानि—नगरकतानि । चक्षुःसंयुक्तगुणानि
नानाजीवान् कालभेदेनैकं जीवं वा समाश्रित्याऽसंख्ये-
यलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणान्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थाना-
नि भवन्ति । तथाहि—जघन्यस्थितिजनकानामपि स्थि-
तिबन्धाध्यवसायस्थानानां मध्ये यदाद्यं सर्वसंख्यस्थिति-

बंध

बंध

कं बन्धाध्यवसायस्थानं नस्मिन्नापि देशेनैककालमावजीवमेदे-
नासंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशमणालाभ्यनुभागवन्धाध्यवसा-
यस्थानानि प्राप्यन्ते, द्वितीयाऽऽदिषु तु ताम्यधिकाम्यधि-
कतराणि च प्राप्यन्त इति सर्वेष्वपि स्थितिबन्धाध्यवसा-
यस्थानेषु भावना कार्यो, अतः स्थितबन्धाध्यवसायस्थान-
भ्योऽनुभागवन्धाध्यवसायस्थानाभ्यसंख्येयगुणानीति ॥ ६४ ॥

तथा कम्पपणसा, अणुतनुगुणिता तथो रसच्छेया ।

लोभा पयडिपणसं, डिश्रयुभागं कसायात्रो ॥ ६५ ॥

ततस्तेभ्योऽनुभागवन्धाध्यवसायस्थानेभ्यः कर्मप्रदेशाः-क-
र्मरूपस्था अनन्तगुणिता भवन्ति । अप्रमथ तारपयोधैः प्रत्येक-
मभ्यनन्तगुणैः सिद्धान्तभागवतीतिः परमाणुभिर्निष्पन्न-
न् भव्यान्तगुणनिष्ठरूपस्थानिष्पन्नाऽऽदिभिर्द्विभुभिः प्रति-
समये जीवो गृह्णामीरयुक्तम्, अनुभागवन्धाध्यवसायस्थानानि-
तु स्वकीयव्यसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशमणालाभ्यनुभागवन्धा-
द्यस्थानानि, अतोऽनुभागवन्धाध्यवसायस्थानेभ्यः कर्मप्रदेशा अन-
न्तगुणाः सिद्धा भवन्ति । तथा (तथो रसच्छेयं ति)

ततस्तेभ्यः-कर्मप्रदेशेभ्यो रसच्छेदा अनन्तगुणा भवन्ति ।
तथादि-इह तारिर्मयस्त्वाऽऽद्यधिष्यत्येविराजुभागाध्वाध-
वसायस्थानैस्तदुल्लेखिष्व कर्मपुत्रगलेषु रसो जन्यते, स चै-
कस्यापि परमाणुः समर्थो केवलप्रज्ञया छिद्यमानः सर्व-
जीवान्नगुणानविभागपलिलच्छेदान् प्रयच्छति, यस्माद्धा-
नादिनिर्मुक्तताऽर्थो भागो नास्तिष्ठति साऽविभागपलि-
च्छेद उच्यते, एवंभूताऽऽनुभागवन्धाध्यवसायपलिलच्छेदा-र-
ससंख्याः सर्वैकैरुच्यन्ते प्रतिपरमाणुसर्वजीवान्नगुणाः

संप्राप्यन्ते । उक्तं च-“ गहनसमसमं जीवो, उपपद्ये
उ गुणैः सपचचयते । सर्वजिजाणेतगुणैः कम्पपणसंस्तु
सर्वेषु ॥ १ ॥ ” गुणशब्देनैवाविभागपलिलच्छेदा उच्यन्ते,
शेषं सुगमम् । कर्मप्रदेशाः पुनः प्रतिरूपं सर्वे अपि सि-
द्धानामप्यन्तभाग एव भवेन्तेऽतः कर्मप्रदेशेभ्यो रसच्छे-
दा अनन्तगुणाः सिद्धा भवन्ति इति । अथाऽऽह-ननुको भ-
वतिः सप्रपञ्चं प्रदेशबन्धः, एतं कस्मादेतारम्भो जीवः क-

रोतीति वक्तव्यमिति प्रश्नमाशङ्क्य प्रदेशबन्धस्य प्रसङ्ग-
तः पृथोक्तानां प्रकृतिसंख्येयानुभागवन्धाध्यानां च हेतुविक्र-
यश्चाह- (जीगा पयडिपणसं, डिश्रयुभाग कसायात्रो)
योगो, वीथी, शक्तिः, उरसाहः, पराकर्म इति पयोधाः । तस्मादोमा-
प्रकरणं प्रकृतिः कर्मणां हानाऽऽवरणाऽऽदिबन्धभावः, प्रकृष्टाः
पुनर्लासिताकारप्रदेशाः प्रदेशाः कर्मवर्गान्तःपातिनः कर्मरू-
पस्थाः प्रकृतवक्ष्य प्रदेशाश्च प्रकृतिप्रदेशं समाहरो ह्यन्द्रः । त-

ज्जीवः करोतीति शेषः । प्रकृतिप्रदेशबन्धयोगो हेतुरित्यर्थः ।
एतदुक्तं भवति-यद्यपि पञ्चशक्तिकलाश्च मिथ्यात्वाविरति-
कषाययोगाः सामायेन कर्मणो बन्धहेतव उक्तास्तथाऽ-
प्याद्यकारगुणभावेऽप्युपशान्तमोहाऽऽदिशुशुस्थानकेषु के-
वलगुणैरेव रसमाश्रित्य प्रकृतिप्रदेशबन्धयोगा बध्यन्ते,
अत्योपबन्धयोगा तु यांमाभावन बध्यन्ते, इत्यन्वयव्यतिरे-
काभ्यां ह्यायते प्रकृतिप्रदेशबन्धयोगो एव प्रधानं कारणम् ।

तथा-(डिश्रयुभागां कसायात्रो ति) स्थानं स्थितिः कर्मणो-
ऽन्नदुष्कृष्टाऽऽदिर्क सतिसिगमरोपमकोटीकोटीपर्यन्तमवस्था-
भिमयिष्यते । अनुप-कामाद्व्युत्पत्तकालं भजने-स्थितेः सेवन-
मनुष्यधनं यस्मात्तावतुभागां रस इत्यर्थः । स्थितिश्चानुभाग-

श्च स्थित्यनुभागं समाहरो ह्यन्द्रः । तज्जीवः करोतीति
शेषः । कसादित्याह-कसायात्र-कषाययशात् । इयमत्र भाव-
ना-कषायाः कांश्चमानमायालोभास्तज्जितो जीवस्याध्यव-
सायविशेषः कषायशब्देनेहोच्यते । कषाया ह्युदीरणा नाम-
जीवानां कालभेदेनैकजीवस्य वा सर्वजन्मयात्रा अपि हाना-
वरणाऽऽदिर्कर्मस्थितेर्निर्वर्तकाम्यसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशम-
णालाभ्यन्तमौहृतिरकाम्यध्यवसायस्थानानि जनयन्ति, सम-

याधिकतरजन्मस्थितिजनकानि तु त एव तेभ्यस्तापि
विशेषाधिकानि जनयन्ति, द्विसमाधिकतज्जन्मस्थिति-
जनकानि पुनस्त एवानन्तरजन्मस्थिति विशेषाधिकानि ज-
नयन्ति, त्रिसमाधिकतरजन्मस्थितिजनकानि पुनस्त ए-
वानन्तरजन्मस्थिति विशेषाधिकानि जनयन्ति, एवं सम्यो-
त्तरवृत्तजन्मस्थितिजनकानि विशेषाधिकानि तावद्वा-
च्यानि यावत् एव कषायाः समयोगोऽरुह्यहानाऽऽवरणाऽऽ-
दिस्थितिजनकाध्यवसायस्थानेभ्यः सवोत्पत्तिरनुत्पत्तिजन-

काध्यवसायस्थानानि विशेषाधिकानि निर्वर्तयन्ति, एतानि
सर्वोत्पत्तिरानात्मन्यसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशमणालाभ्यव-
सायानां रूपावसानानां च विषयवतुर्गन्तव्यतास्तुमुनि ।
रूपापना चेत्तु नद्वयमेतैः कषायजानाध्यवसायैर्जन्मरवात्
कर्मणः स्थिति कषायप्रत्यया सिद्धा । तथा नैषामिव कषायाणां
संश्लिष्य पक्षिकमुदये प्राप्ते तत्र यदनुभागस्थानकमुदयेन नित्यं

जीवस्य योऽध्यवसानां जन्यते तद्वशेन बध्यमानकामा-
नुभागा निष्पद्यते । तथादि-इह तावदन्तः परमाणुभि-
र्निष्पन्नान् रूपस्थान् जीवः कर्मतया गृह्णात, तत्र चैकै-
रुच्येयः सर्वजन्मव्यवसायः-परमाणुः सोऽपि केवलप्रज्ञया
छिद्यमानः किल सर्वे त्वेभ्योऽनन्तगुणान् भागान् प्रयच्छ-
ति, अपरस्तु तात्परेकाधिकता, अन्यस्तु तातपि ह्यधि-
कानित्यादिवृद्धया तावन्नेयं यावदन्त्य उक्तपक्षः परमा-

णुमूलरः शरन्नन्तगुणानां रसमागान् प्रयच्छति । अत्र च ज-
न्मव्यवसायै केचन परमाणुवस्तेषु सर्वजीवान्नगुणरसमाग-
गुणरूपव्यसत्फलपनया शनं रसांशानां परिक्लपन् । एतेषां च
समुदायः समानजानीयवादेका वगणेत्यभिधीयते । अन्येषां
त्वेकांतरशनरसमागगुणानामख्युतां समुदायां द्वितीयाभ्या व-
र्गणाः अपरेषां द्व्युत्तरशनरसमागगुणानामख्युतां समुदायव्य-
तीयावर्गणाः अपरेषां तु त्र्युत्तरशनरसमागगुणानामख्युतां स-

मुदायव्यतीयावर्गणाः । एवमनया विंश एकैकसमागगुणाना-
मख्युतां समुदायकषा वर्गणा सिद्धानामनन्तभागोऽभ्येभ्योऽन-
न्तगुणा यावताः । एतासां वैतावतीनां वर्गणानां समुदायः स्व-
पक्षेभिरुच्यते, स्वपक्षेन शनं रसांशानां परिक्लपन् । एतेषां
वर्गणति कृत्वा । एताश्चानन्तराज्ञानतन्मयप्रमाणा अप्रत्यक्ष-
रूपनया परस्परायुक्तः, इदमेकं रूपैकम् । इत ऊर्ध्वमेकांतरया
निरन्तरवृद्धया वृद्धो रसो न लभ्यते, किं तर्हि सर्वजीवान-

न्तगुणैरेव रसमाश्रित्य तावत्प्रधानं तावदनुभागस्थानकमुत्पि-
ति । अपरेषु त्वधिकरसेषु रूपैरेव तैरेव क्रमेण नृतीय-

[illegible]

अधुना बन्धस्य मूलहेतुन् गुणस्थानकेषु चिन्तयन्नाह—

“ इगवउपपत्तिगुणेषु ” इत्यादि । इहैवं पदघटना—
एकस्मिन्मिथ्यादृष्टिलक्षणं गुणस्थानकं चत्वारो मिथ्यात्वा-
विरतिकषाययोगलक्षणः प्रत्यया-इतरेषां यस्य स अतुःप्र-
त्ययो बन्धो भवति । अयमर्थः—मिथ्यात्वाऽऽविरतिक्षान्तिर-
प्रत्ययेर्मिथ्या दृष्टिगुणस्थानकवर्ती जन्तुनाऽऽवरणाऽधिकम-
ब्रजति । तथा चतुर्गुणस्थानकेषु साक्षादविरतिमाऽविर-
तदेशविरतिलक्षणेषु त्रयो मिथ्यात्ववर्जिता अविरतिकषाय-
योगलक्षाः प्रत्यया यस्य स त्रिप्रत्ययो बन्धो भवतीति । अ-
यमर्थः—साक्षादनाऽऽविरतक्षान्तिः । मिथ्यात्वोपाभावात्साक्षाद-
विरतिः प्रत्ययैः कर्म ब्रजति देशविरतगुणस्थानके यद्यपि देश-
तत्तः स्थूपावस्थानादविरतिष्येव । विरतिकर्तृ तर्थापि साऽप्य-
त्वाब्रह्म विवक्षितः । विरतिकर्तृत्वेनेह सर्वविरतरेषां विवक्षितत्वा-
दिति । तथा पञ्चसु गुणस्थानकेषु प्रमत्ताऽप्रमत्ताऽपूर्वकरण-
ऽनिरुतिवारस्तुम्भसंपरायलक्षणेषु द्वौ प्रत्ययौ कषाययो-
गविरतिष्यौ मिथ्या स द्विप्रत्ययौ बन्धो भवति । इदमुक्तं—
अपि—मिथ्यात्वाविरतिकप्रत्ययद्वयस्यैतमात्रावच्छेदेण क-
षाययोःप्रमत्त्यवर्धनाऽमी प्रमत्ताऽऽविरतः कर्म ब्रजन्तीति । यथा-
त्रिपुण्यामन्त्रोहर्षोमोहसयोगिकेऽविलक्षणेषु गुणस्थानके-
षु एक एव मिथ्यात्वाविरतिकषायोपाभावाद्योगलक्षणः प्रत्ययो
यस्य स एकप्रत्ययो भवति । अयोगिकेवर्ती भगवान् सर्व-
थाऽप्यवचक इति ॥ ४२ ॥ भावित्वा मूलबन्धोऽेतवो गुण-
स्थानकेषु ।

संप्रत्येतानेष मूलबन्धहेतून् विनियवर्गानुप्रहार्थमुत्तर-
प्रकृतीराभित्य विनियवर्गाः—

चउमिच्छमिच्छन्नविरइ, पणइया सायसोलपणतीसा ।
जोगे विद्यातिपुच्छइया-हारगमिणवज्जसेसभो ॥ ५३ ॥

प्रत्ययशब्दस्य प्रत्येकं संख्याधातुः प्रत्ययिका सातलक्षणैः प्रकृतिः । मिथ्यात्वप्रत्ययिकाः षोडश प्रकृतयः । मिथ्यात्वाविरतिप्रत्ययिकाः पञ्चविंशत्प्रत्ययः । योगं विना त्रि-प्रत्ययिका मिथ्यात्वाऽविरतिकषायप्रत्ययिकाऽऽहारकक्रि-
कृतिवर्जः शेषः प्रकृत्य इति गाथाऽस्मृत्याः । भाषाऽर्थः पुनरयम्-सातलक्षणैः प्रकृतिभ्यस्त्वारः प्रत्यया-मिथ्यात्वाविर-
तिकषाययोगा यस्याः सा चतुःप्रत्ययिका । "अतोऽनेकस्वर-
त्" ७।२।६ । इति छन्दस्यर्थः, मिथ्यात्वाऽऽतिभ्यस्तु-
मिति प्रत्ययेः सार्धं बध्यत इत्यर्थः । तथाहि-सार्धं मि-
थ्यावद्दष्टे भव्यत इति मिथ्यात्वप्रत्ययं, शेषा अन्यविरत्या-
वयस्यः प्रत्ययाः सन्ति, केवलं मिथ्यात्वस्यैवेह प्राधान्यं-
न विवर्तितत्वात्, तेन तदन्तर्गम्यत्वेनैव विवर्तिताः, य-
समुदाहरति । तत्रैव मिथ्यात्वानांऽविरतिकषायस्तु सातल-
यानाऽऽदिषु बध्यत इति प्रविरतिप्रत्ययम् । तत्रैव कषाययो-
गवस्तु प्रमत्ताऽऽदिषु स्वमसंपरायाऽवसानेषु बध्यत इति
कषायप्रत्ययम् । योगप्रत्ययस्तु पूर्ववत्तदन्तर्गतो विषयवै-
तथ्यवापशान्ताऽऽदिषु केवलयोगवस्तु मिथ्यात्वाऽविरतिक-
षायवर्जऽपि बध्यत इति योगप्रत्ययम् । इत्येवं सातलक्षणा
प्रकृतिभ्यस्तुःप्रत्ययिका । तथा मिथ्यात्वप्रत्ययिकाः षोडश
प्रकृतयः । इह यासां कर्मस्तरै- "नयतिग आधावर-वेड
हुंदायव केहव नपु मिच्छे" । सोल्लो- "इति गाथाऽवयवेन भा-
रकमिका षोडशप्रकृतीनां मिथ्याच्छावन्त उक्तः, ता मि-
थ्यात्वप्रत्यया भवन्तीति । तद्भावे बध्यन्त तद्भावे तु सृ-
जन्त सास्यान्ताऽऽदिषु न बध्यन्त इत्यन्वयस्यतिरेकाभ्यां मि-
थ्यात्वमेवासां प्रधानं कारणं, शेषप्रत्ययस्य तु गौणमि-
ति । तथा मिथ्यात्वाऽविरतिप्रत्ययिकाः पञ्चविंशत्प्रकृतयः ।
तथाहि- "सायनि तिरि धीण दुहग तिमं, अणमन्नागिह
संचयण खड निउज्जोव कुल्लइरिथि" इति सूत्राऽवयवे-
न तिर्यक्प्रिकषप्रभृतिपञ्चविंशतिप्रकृतीनां सास्यान्ते वन्ध-
व्ययच्छेद उक्तः । तथा- "वरनंतिरिथियकसायाउल्ल-
गुगुनो" इति सूत्रावयवेन वज्रप्रेमनाराकाऽऽप्यं वृशा-
नां प्रकृतीनां देशवितरे वन्धव्ययच्छेद उक्तः, एवं च पञ्च-
विंशतेर्देशानां च मीलेन पञ्चविंशत् प्रकृतयो मिथ्यात्वाऽविर-
तिप्रत्ययिका एताः शेषप्रत्ययद्वयं तु गौणं, तद्भावेऽप्युत्तरत-
द्भावाऽप्राधाविते साधः । मखिनशेषा आहारका क्रिकतीयं-
करनामवज्जोः सर्वो ऋषि प्रकृतयो योगाज्ज्ञो त्रिप्रत्ययिका भवति,
मिथ्यावद्व्ययवितरेषु सकषायेषु च सर्वेषु स्वमसंपरायावसा-
नेषु यथासंभवं बध्यन्त इति मिथ्यात्वाऽविरतिकषायलक्षणप्र-
त्ययत्रयानिभ्यना भवन्तीतिवृत्तिः उपशान्तमोहाऽऽदिषु केवल-
योगवस्तु यावत्तद्भावेऽप्येतासां वन्धो नास्तीति योगप्रत्यय-
जैनप्रमत्तयोजनस्यैकसमधिगम्यत्वात्कार्यकारणभावस्येति इद-
यम् । आहारकशरीराऽऽहारकाङ्गोद्भूतलक्षणाऽऽहारकक्रि-
कीयकरनामोस्तु प्रत्ययः "समस्तपुण्ड्रमितिमं, तिचयर्-
लं-जंकरण आहार" इति वचनात् संयमः-सम्यकः चऽमिह
इतीह तद्वैजयिन्ति । २३ । उक्तं प्रासङ्गिकम् ।

इदानीमुत्तरवचने इदं गुणव्यानकेषु विन्यतयसाह—
 पणपण पण। तिय—कृष्टियवत्त गुणवत्त क्व चत्त दुग्घीसा ।
 सोलस दस नव नव, सत्त हेउखो न उ भजो गिम्मि ॥४४॥
 मिथ्याद्वौ पञ्चपञ्चाशद्वचनद्वैतवः । सात्त्विके पञ्चाशत् व-

बन्धनतः । अतुःशब्दस्य प्रत्येकं संख्यात्मकवत्त्वा-
रिशदित्यर्थः, बन्धनहेतवो मिश्रगुणस्थानकः । पञ्चकवत्त्वा-
रिशद्वन्धनहेतवोऽविरतगुणस्थानकः । एकोनवत्त्वारिशद्व-
न्धनहेतवो देशविरतगुणस्थानकः । द्विशतिशब्दस्य प्रत्येकं
संख्यात् बहिःशतित्यन्धनहेतवः प्रमत्तगुणस्थाने । अतुर्विंश-
तिबन्धनहेतवोऽप्रमत्तगुणस्थानकः । द्विविशतिबन्धनहेतवोऽपु-
न्यकरणे । षोडशबन्धनहेतवोऽनिवृत्तिसाधारे । दशबन्धनहेतवः
सुखसंपराये । नव बन्धनहेतव उपशान्तमोहे । नवबन्धनहेतवः
लौघमोहे । सप्तबन्धनहेतवः सयोगिकवलिगुणस्थाने । न तु
मैवाऽयोगिन्येकोऽपि बन्धनहेतुरस्ति, बन्धाऽभावात्तेति ॥२४॥

अथाऽमुनेष्वन्धनहेतुः भावयन्नाह—

पञ्चपञ्चमिच्छि हारय-दुगूण सामाणि पञ्चमिच्छि विष्णुः ।
मिस्सदुकम्म अणु विष्णु, तित्थ वीसे अहं चत्ता ॥२५॥
मिथ्याहशब्दाहारकाऽऽहारकमिश्रलक्षणद्वयोः पञ्चपञ्चा-
शब्दबन्धनहेतवो भवन्ति, " आहारकमिश्रबजं न तु संयमवतां
समुत्थो नाऽप्यस्य " इति वचनात् । सास्वानने मिथ्यात्वप-
ञ्चकं विना पञ्चाशब्दबन्धनहेतवो भवन्ति, पूर्वोक्तायाः पञ्च-
पञ्चाशतो मिथ्यात्वपञ्चकेऽपनीते पञ्चाशब्दबन्धनहेतवः सासा-
वने द्रष्टव्याः । मिश्र विस्वत्वारिशद्वन्धनहेतवो भवन्ति ।
कर्मात्म्याह—मिश्रद्विकमौदारिकमिश्रवैक्यमिश्रलक्षणम् ,
(कम्म ति) कामेणशरीरम् (अणु ति) अनन्तानुबन्धिनस्ते-
ष्वना । इयमत्र भावना—" न सम्ममिच्छो कुण्ड कालं " इति
वचनात् सत्यमिच्छाद्वयः परलोकायमानाभावादीदृशक-
मिश्रवैक्यमिश्रद्विकं कामेणं च न संभवति, अनन्तानुब-
न्धनपुन्यस्य चाऽस्य निबिडत्वाद्भेदनातुविषयचतुष्टयं च ना-
स्ति, अत एनेषु सप्तसु पूर्वोक्तायाः पञ्चाशताऽपनीतेषु
शेषात्रिचत्वारिंशद्वन्धनहेतवो मिश्रं भवन्ति । अथाऽनन्तरं
षट्वत्त्वारिशद्वन्धनहेतवो भवन्ति ॥ २५ ॥

सदु मिस्सकम्म अणप, अविरेइक्कुमुलमीसविकेसाए ।
मुत्तु गुणचत्त देसे, उवीस महारिदु पमने ॥ २६ ॥
केत्याह—अयने-अविरते, कथमित्याह—(सदु मिस्सकम्म
ति) द्वयोर्मिथ्याः समाहारो द्विमिथं, द्विमिथं च कामेणं
च द्विमिश्रकामेणं, सह द्विमिश्रकामेणेन धनने या त्रि-
वत्त्वारिशदु । इयमत्र भावना-अविरतसम्यग्दृष्टेः परलो-
कायमानसंभवात् पूर्वोऽपनीतमौदारिकमिश्रवैक्यमिश्रलक्षणं
द्विकं कामेणं च पूर्वोक्तायां त्रिवत्त्वारिशति पुनः प्रक्षि-
प्यते, ततोऽविरते षट्वत्त्वारिशद्वन्धनहेतवो भवन्ति ।
तथा देशे-देशविरते एकोनवत्त्वारिशद्वन्धनहेतवो भवन्ति ।
कथमित्याह—अविरतिस्त्राऽसंयमकथा, कामेणम् , औदा-
रिकमिथं, द्वितीयकथायानप्रत्याख्यानाऽऽवरणान् मुक्त्वा शे-
वा एकोनवत्त्वारिंशति । अत्रायमाशुया-विमहगताव-
यर्थोक्तकवत्त्वायां च देशविरतमावाक्यामौदारिकमिश्रद्व-
यं न संभवति, नसासंयमाद्विरतव्यतसाविरतिर्न जाय-
तेति । ननु त्रसासंयमात् संकल्पजादेवावौ विरतो न
स्वात्मजाद्वित्तकथमसौ त्रसाविरतिः सर्वोऽप्यपनीयते ।
सत्यं, किं तु गृहिणामशुच्यपरिहारस्येन सत्यप्यारम्भजं न
स्वाविरतिर्न विषक्षितेत्यदोषः, एतच्च वृद्धकृतकवृद्धकच्यु-
प्रमुत्तुय क्षितिमिति न स्वमनोवैधका परिभाषनीया । त-

थाऽप्रत्याख्यानाऽऽवरणोद्यस्याऽस्य निषिद्धत्वादित्यप्रत्याख्याना-
नाऽऽवरणचतुष्टये न चर्षा प्राञ्जलि, तत एते सप्त पूर्वोक्तायाः
षट्वत्त्वारिशतोऽपनीयन्ते, तत एकोनवत्त्वारिशद्वन्धनहेतवः
शेषा देशविरते । भवन्ति तथा षड्विंशतिर्बन्धनहेतवः प्रमत्ते
मर्वात (साहाय्यु ति) सहाऽऽहारद्विकेनाऽऽहारकाऽऽ-
हारकमिश्रलक्षणं वर्तते इति साऽऽहारकद्विकः ॥२६॥

अविरेइ इमार तित्तासा-यवज अपमति मीसदुगारहिया ।
चउवीस अणुत्ते पुण, दुवीस अविउअवियाहारे ॥ २७ ॥

त्रसाविरतेदेशविरतेऽनयनाच्छेदा एकादशविरतय इह यु-
क्षन्ते । तृतीयाः कथायाः त्रिकथायाः प्रत्याख्यानाऽऽवरणान्नद्व-
र्जास्त्रिरहिता साहारकद्विकः च सैकैकोनवत्त्वारिशत् षड्विं-
शतिर्भवति । इयमत्र इदम्-प्रमत्तगुणस्थान एकादशकाऽ-
विरतिः प्रत्याख्यानाऽऽवरणचतुष्टयं च न संभवति, आहारक-
द्विकं च संभवति, ततः पूर्वोक्ताया एकोनवत्त्वारिशतः ष-
ट्वदशकेऽपनीते द्विके च तत्र प्रक्षिप्ते षड्विंशतिर्बन्धनहेतवः
प्रमत्ते भवन्तीति । तथाऽप्रमत्तस्य लक्ष्यनुपजीवनेनाऽऽहा-
रकमिश्रवैक्यमिश्रलक्षणमिश्रद्विकरहिता सैव षड्विंशतिर्ब-
नुविशतिर्बन्धनहेतवोऽप्रमत्ते भवन्ति । अपूर्वे—अपूर्वकरणे पु-
नः सैव अतुर्विशतिवैक्याऽऽहारकरहिता द्विविशतिर्बन्धन-
हेतवो भवन्तीति ॥ २७ ॥

अहंहास मोल बायिर, सुदुम दम वेयमंजलणति विष्णु ।
लीणुवमंति अलोभा, सजोगि पुत्तुत्त मय जेभा ॥२८॥

एते च पूर्वोक्ता द्विविशतिर्बन्धनहेतवः 'अहंहासा'—हास्यस्वर-
रित्योक्तमयपुणालक्षणहास्यपदं रहितः षोडश बन्ध-
नहेतवः (बायिर ति) अनिवृत्तिसाधरसंपरायगुणस्थानके
भवन्ति, हास्याऽऽदिपदस्यापूर्वकरणगुणस्थानक एव व्यव-
हिल्लक्षणादिति भावः । तथा न एव षोडशत्रिकशब्दस्य प्र-
त्येकं संख्याद्वयद्विकं स्वीयुतपुंसकलक्षणं संजलनत्रिकं सं-
जलनकोषमानमायत्तं, तेन विना दश बन्धनहेतवः सुखस-
ंपराये भवन्ति । यद्वत्प्रत्यय संजलनकोषमानमायत्रिकस्य
अनिवृत्तिसाधरसंपरायगुणस्थानक एव व्यवहिल्लक्षणात् ।
त एव दश श्लोभाः-लोभरहिताः सन्तो न च बन्धनहेतवः ।
लौघमोहे उपशान्तमोहे च भवन्ति, मनोयोगवचनकथाभ्यो-
गचतुष्कोदारिककाययोगलक्षणं नवबन्धनहेतव उपशान्तमो-
हं लौघमोहं च प्राप्यन्ते, न तु लोभान्तरस्य सुखसंपराय
एव व्यवहिल्लक्षणात् । सयोगिकवलिपूर्वोक्ताः सप्त योगाः ।
तथाहि—औदारिकमौदारिकमिश्रं कामेणं प्रथमान्तिमौ भ-
नेयोगी प्रथमान्तिमौ वाययोगी चेति । तत्रौदारिककथाया-
वस्थायामौदारिकमिश्रकामेणकाययोगी समुत्पन्नावस्थाया-
मेव वेदितव्या । " मिथौदारिकयोक्ता, सप्तमपशुद्वितीयेषु ।
कामेणशरीरयोगी, अतुष्टके पञ्चमे तृतीये च ॥ १ ॥ " इति
प्रथमान्तिमनयोमी भगवतोऽमुत्तरसुराऽऽदिभिर्मनसा पु-
ष्ट्य मनसैव देशनात् प्रथमान्तिमवस्थायोगी तु देशनाऽऽदि-
कालः । अयोगिकवलिनि न कश्चिद्वन्धनहेतुर्योगस्यैव व्यव-
हिल्लक्षणात् ॥२८॥ उक्ता गुणस्थानकेषु बन्धनहेतवः । कर्मे ५
कर्मे (बन्धोद्यत्सला संघषक्षिता च गुणस्थानकेषु औ-
वस्थानेषु च 'कम्म' शब्दे तृतीययोगेऽभिज्ञा कृता) ।

प्रशस्ताध्यवसानयुक्तौ भव्या देवेषूपपद्यते—

जीवे यं पसत्तुज्ज्वलमाशुते भविष्य सम्महिद्वी नित्य-
कान्तापसहिद्याभो शामस्त शिथिला एषुण्णतीलं उत्तरपगदी-
भो निबंविधा बेमाणिपसु देवसु देवचाप उव्वज्झइ ।

जीवः प्रशस्ताध्यवसानाऽऽदिविशेषेण वैमानिकेषूपपद्यतामा-
नामकमेव एकीकृतशित्तुलसम्पत्तीर्बध्नाति । तावन्मात्र-देवग-
तिः १. पञ्चेन्द्रियजातिः २. वैकियद्वयम् ३-५. तैजसकाम-
णशरीरे ५-६. समचतुर्गुणं संस्थानम् ७. वृथाऽऽदिचतुष्कम्
८ ६-१०-११. देशानुपूर्वी १२. अशुल्लु १३. उपधा—
तम् १४. पराधानम् १५. उन्मुक्तम् १६. प्रशस्तविद्यायोगतिः
१७. वलम् १८. बादम् १९. पर्याप्तम् २०. प्रत्यक्षम् २१. स्थि-
राऽस्थिरयोस्त्यनन्तरम् २२. शुभाऽशुभाद्योग्यनन्तरम् २३. सुभ-
गम् २४. सुखम् २५. आद्यामादेययोस्त्यनन्तरम् २६. यशः-
कीर्तिः २७. निर्माणम् २८. तीर्थकरश्चाति २९ । स ० २९ सम० ।

सुखसंपरायस्य—

सुहृदसंपरायस्य भगवं सुहृदसंपरायभावे वृद्धमाणां सुखस-
कम्पपगदीभ्यो निबंघति । तं जहा-आभिषिणोद्विषयाणाव-
रणे, सुयनाणावरणे, ओहिनाणावरणे, मणपल्लवनाणा-
वरणे, केवलनाणावरणे, चक्रमुदसणावरणं, अचक्रमुदस-
णावरणं, ओहिदसणावरणं, केवलदसणावरणं, सायवप-
णिजं, जसोकिचिनामं, उच्चागांयं, दाणंतरायं, लाभंतरायं
भोगंतरायं, उवभोगंतरायं, वीरिअभंतरायं ।

तथा सुखसंपराय उपशमकः लपको वा सुखमलोम-
कपायर्पाकृद्वाबद्धो भगवान् पुत्रयवात् सुखसंपरायभावे
वर्धमानस्तत्वेन गुणस्थानकऽवस्थितनतीताऽऽगतसुखसंप-
रायपरिणाम इत्यर्थः । सत्त्व्य कर्मप्रकृतीनिबध्नाति विशत्यु-
त्तरं बन्धप्रकृतित्यत आन्या न बध्नातीत्यर्थः, पूर्वतरं गुण-
स्थानकं तु बन्धं प्रतीत्याग्यासां व्यवच्छिन्नत्वात्पाप्माणां स-
त्त्वस्थानां भव्यादेका साताप्रकृतिरुपशान्तमोहाऽऽदिषु ब-
न्धमाभिरुपशान्त्यति । शेषाः योऽर्थेऽहं एव व्यवच्छिन्नान्तरं यदा-
ह—“ नाशंस्तथापश्चक्षुः, दंशणचत्तारी ४ उच्च १५ अर्जक—
हो १६ यथा सोलस पयडी, सुहृदमकसार्याम बोळुआ
॥१॥ ” सुखसंपरायात्पत्यं न सन्धर्मात्त्यर्थः । स ० १७ सम० ।
(संयतानां बन्धः ‘संजत’ शब्दे बध्नामि) (जिघ्रैष्यानां
बन्धः ‘जिघ्रैष्य’ शब्दे चतुर्थमागं २०५१ पृष्ठ गतः)

जीवलेखायापलिकदृष्टिनाऽऽदिद्वारैर्बन्धवध्वता—

जीवा य १ लेस्म २ पक्खिय ३, दिट्ठी ४ अयाण ५
शाण ६ सप्पाओ ७ । वेय ८ कसाए ९ जोगं १०,
सवओगे ११ एक्कास वि ठाण ॥ १ ॥ ” तेषु कालेषु
तेषु समएणं रायगिहे०जाव एवं वयासी ।

(जीवा य स्ति) जीवाः प्रत्युद्देशकं बन्धवच्छिन्नायाः स्थाने-
लो लेखायापलिकाः एएयः, अजानं, जानं, सज्जाः, वेहः, कपा-
२६६

याः, योगः, उपयोगश्च बन्धवच्छिन्नायास्तथानम् । तत्रैवमताय-
कादृशाऽपि स्थानानि ति गाथार्थः । तत्रानन्तरपक्षाऽऽदिविशे-
षविरहितं जीवमाश्रित्यकादृशभिरुक्तैर्द्वारैर्बन्धवच्छिन्नायाम्
(५०) अभिधातुमाह—

जीवे यं भंते ! पावं कम्मं किं बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ १ ।
बंधी, बंधइ, य बंधिस्सइ २ । बंधी, य बंधइ, बंधिस्सइ
३ । बंधी य बंधइ, य बंधिस्सइ १ । गोयमा ! अत्येगइए
जीवे बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ २, अत्येगइए जीवे बंधी, बंधइ,
य बंधिस्सइ ३, अत्येगइए जीवे बंधी, य बंधइ, बंधिस्सइ
३ । अत्येगइए जीवे बंधी, य बंधइ, य बंधिस्सइ ।

(जीवे यं इत्यादि) (पावं कम्म सि) । अशुभं कर्म बन्धी-
ति बद्धवान् । (बंधइ स्ति) लक्ष्मणे (बंधिस्सइ स्ति)
अनागत इत्येवं चत्वारो भद्रा बद्धवानित्येतत्पदलब्धाः न
बन्धीत्येतत्पदलब्धास्त्विह न भवत्यऽतीतकालेऽबन्धकस्य
जीवस्यऽसंभवात्तत्र च बद्धवान् बध्नाति, भंस्सति चत्ये-
व प्रथमः, अमम्यमाश्रित्य बद्धवान् बध्नाति न भंस्सतीति
द्वितीयः, प्राप्तवत्तत्पदं भव्यविशेषमाश्रित्य बद्धवान् ब-
ध्नाति, भंस्सतीत्येव तृतीयः, मोहोपशमं वर्त्तमानमवधि-
शेषमाश्रित्य ततः प्रतिपतितस्य तस्य पापकर्मणाऽध्यव-
बन्धनम् बद्धवान् बध्नाति, न भंस्सतीति चतुर्थः तेषां
मोहमाश्रित्येति ।

लेखाद्वार—

सलेस्मे यं भंते ! जीवे पावं कम्मं किं बंधी, बंधइ, बंधि-
स्सइ, बंधी, बंधइ, य बंधिस्सइ पुच्छा १ । गोयमा ! अत्ये-
गइए बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ । अत्येगइए एवं चउभंगां ।
कइहलेस्मे यं भंते ! जीवे पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा १ ।
गोयमा ! अत्येगइए बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ, अत्येगइए
बंधी, बंधइ, य बंधिस्सइ, एवं ० जाव पम्हलेस्मे, सवत्थ
पटपवितिया भंगा सुकलेस्मे नहा सलेस्मे तरेव चउभंगां ।
अलेस्मे यं भंते ! जीवे पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा १ ।
गोयमा ! बंधी, य बंधइ, य बंधिस्सइ ।

सलेश्यजीवस्य चत्वारोऽपि द्युः यस्माच्छुक्ललेशस्य पा-
पकर्मणाऽबन्धकस्य भवत्यतीति कृष्णलेखाऽद्विषयकयुक्तस्य
त्वापमय भव्यकक्ष्यं, तस्य हि चर्त्तमानकालिका मोहल-
क्षणपापकर्मण उपशमः कृतो वा नास्तीत्येवमन्यद्व्याभावा-
द्वितीयस्तु तस्य सम्भवति, कृष्णाऽऽदिलेखायतः कालान्तरे
लपकवत्प्रसी न भंस्सतीत्येतत्स्य संभवमादिति, अलेखा-
ऽयोगिकवती तस्य च चतुर्थे एव लेखाभावे बन्धकत्वा-
भावादिति ।

पापिकद्वारम्—

कइएपक्खिय यं भंते ! जीवे पावं कम्मं पुच्छा १ ।
गोयमा ! अत्येगइए बंधी पटपवितिया भंगा ; सुकप-
क्खिय यं भंते ! जीवे पुच्छा १ । गोयमा ! चउभंगां भा-

शियव्यो । सम्मदिष्टीणं चत्वारि भंगा, मिच्छादिष्टीणं पदमवितिया, सम्मामिच्छादिष्टीणं एवं चेत् । शाणीणं चत्वारि भंगा । अभिभिण्वोदियशाणीणं ०जाव मणप-
ज्जवशाणीणं चत्वारि भंगा । केवलशाणीणं चत्वारि भंगा जहा अलेस्सा । अण्णाणीणं पदमवितिया । एवं भेतिअण्णाणीणं सुअण्णाणीणं विभंगशाणीणं वि आहा-
रमसोवउत्ताणं ०जाव परिगहससोवउत्ताणं पदमविति-
या, शोमसोवउत्ताणं चत्वारि सवेदगाणं पदमवितिया ।
एवं इतिवेदगा पुरिसवेदगा गुणुसगवेदगाणं वि । अवे-
दगाणं चत्वारि । सकसायीणं चत्वारि, कोहकसायीणं
पदमवितिया भंगा । एवं माणकसायस्स वि । मायक-
सायस्स वि लोभकसायस्स चत्वारि भंगा । अकसायीणं
भेति ! जीवे पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! अ-
त्येगइए बंधी, शा बंधइ, बंधिस्सइ । अत्येगइए बंधी, शा
बंधइ, शा बंधिस्सइ । सजोगिस्स चउभंगो, एवं मणजो-
गिस्स वि, वड्जोगिस्स वि, कायजोगिस्स वि । अजो-
गिस्स चरिमा । सागारोवउत्ते चत्वारि, अण्णागारोवउत्ते वि
चत्वारि भंगा ।

कृष्णपाक्षिकस्याऽऽद्यमेव भङ्गकथं वर्त्तमाने बन्धाभावस्य
तस्याऽऽभावात्, शुक्लपाक्षिकस्य तु चत्वारोऽपि, स हि यद-
धान्वन्भवति, भंश्यति च, प्रसन्नसमायेत्येवमनन्तरं भवि-
ष्यति समये तथा यद्वयान्, बध्नाति, न भंश्यति क्षाप-
कप्रसारी, तथा यद्वयान् बध्नाति च उपाशे भंश्यति च
तत्प्रतिपाते ३ । तथा यद्वयान् बध्नाति न च भंश्यति क्षा-
पकं वि । अत एवाऽऽह—(चउभंगो भाणियव्वो ति) ननु
यदि कृष्णपाक्षिकस्य न भंश्यतीत्यस्य सम्भवाद् द्विती-
या भङ्गक इत्युक्ता शुक्लपाक्षिकस्याऽऽद्यस्य सम्भवात्कथं
प्रथममङ्ग इति ? । अत्रोच्यते—पुच्छुण्णनन्तरे भविष्यत्कालेऽ-
बन्धकत्वस्य भावात् । उक्तं च वृद्धेरिह साक्षेपपरिहारम्—

‘ बंधिसयवीयभंगा, जुजइ जइ कण्हपाक्खयाईणं ।
तो सुक्खपाक्खयाणं, पदमो भंगा कडि गिउमो ॥ १ ॥ ’

उच्यते—

“ पुच्छुण्णनरकालं, पइइमो सुक्खपाक्खयाईणं ।

इयरेत्ति अबिदिदि, कालं पइयोअओ भंगा ॥ १ ॥ ” इति ।
इतिहासं—सम्यग्पट्टपञ्चाराऽपि भङ्गोः शुक्लपाक्षिकस्यैव
भावनीयाः, मिथ्यारुद्धिमश्रुतीनामाद्यौ ह्यविवक्षितमान-
कालं मोहलक्षणपापकर्मणो बन्धमभेदेनाप्युदयाभावाद् न ए-
वाऽऽह—(मिच्छुयार्थं) ज्ञानद्वारं—(केवलशाणीणं चरमो भं-
गा ति) वत्तमाने पण्यकाले बन्धाऽऽभावात् । (अण्णाणीणं
पदमवीय ति) अज्ञाने—मोहलक्षणपापकर्मणः क्षणोपशम-
नाभावात्, संज्ञाद्वारं—(पदमवीय ति) आहाराऽऽविसंज्ञो-
पयोगकाले क्षापकवीपशमकत्वाभावात् । (नोससोवउत्ताणं
चत्वारि ति) नोसंज्ञोपयुक्ता आहाराऽऽदिषु शुद्धवर्जितान्ते-

पां च चत्वारोऽपि क्षापकोपशमसम्भवादिनि । वेत्तारं (सं-
वेद्यमाणं पदमवीय ति) वेदादये हि क्षापकोपशमो न स्यातामि-
त्याद्यहयम्—(अवेद्यमाणं चत्वारि ति) स्वकीयं वेदे उपशा-
नं बध्नाति, भंश्यति वा मोहलक्षणं पापकर्म यावत्सुप्त-
संपरायो न भवति, प्रतिपातितं वा भंश्यतीत्येवं प्रथमः ।
तथा वेदे ज्ञाणं बध्नाति, सुप्तसंपरायाऽऽद्यवस्थायां च भ-
भंश्यतीत्येवं द्वितीयः, तथोपशान्तवेदेः सुप्तसम्पराया
ऽऽदी न बध्नाति, प्रतिपातितस्तु भंश्यतीति तृतीयः ।
तथा क्षोणं वेदे सुप्तसंपरायाऽऽदिषु न बध्नाति, न चोत्तर-
कालं भंश्यतीत्येवं चतुर्थः, यद्वयानि च सर्वे प्रतीत-
मेवति कृत्वा न प्रदर्शितमिति । कथाद्वारे—(सकसायीणं
चत्वारि ति) तत्राऽऽहो भयस्य द्वितीयो भयस्य प्राप्त-
व्यमोहत्तयस्य तृतीय उपशमकसुप्तसम्परायस्य चतुर्थः क्षाप-
कसुप्तसम्परायस्य । एवं लोभकपाक्षिणोऽपि वाच्यम् । (को-
हकसायीणं पदमवीय ति) इहाऽभ्यस्यस्य प्रथमो द्वितीयो
भयविशेषस्य तृतीयचतुर्थौ त्वेव न स्तो, वत्तमानेऽबन्ध-
कत्वस्याभावात् । (अकसायीणमित्यादि) तत्र (बंधी
न बंधइ बंधिस्सइ ति) उपाशमकमाश्रित्य (बंधी न
बंधइ न बंधिस्सइ ति) क्षापकमाश्रित्या । योगद्वारे—
(सजोगिस्स चउभंगो ति) अभयमव्यविशयोपशमक-
क्षपकाणां कर्मण चत्वारोऽप्यवस्थाः । (अजोगिस्स
चरिमा ति) बध्यमानोभंश्यमानत्वात्तस्याभावाद् इति ।

दृष्टव्यः—

शूरइए णं भेति ! पावं कम्मं किं बंधी, बंधइ, बंधि-
स्सइ पुच्छा ? । गोयमा ! अत्येगइए बंधी पदमवितिया ।
मलेस्स णं भेति ! शूरइए पावं कम्मं एवं चेत् । एवं
कण्हलेस्से वि शीललेस्से वि काउलेस्से वि । एवं कण्ह-
पक्खिए वि सुक्खपाक्खिए वि । सम्मदिष्टी मिच्छादिष्टी
सम्मामिच्छादिष्टी शाणी अभिभिण्वोदियशाणी सुअ-
णाणी ओहीशाणी अण्णाणी मइअण्णाणी सुअण्णाणी
विभंगशाणी आहारमसोवउत्ते ०जाव परिगहससो-
वउत्ते संवदणं गुणुसगवेदं सकमाई ०जाव लोभ-
कमाई सजोगी मणजोगी वड्जोगी कायजोगी सा-
गारोवउत्ते अण्णागारोवउत्ते एए सव्वसु पंदसु पदमवि-
तिया भंगा भाणियव्वो । एवं असुरकुमारस्स वि वत्त-
व्वया, श्वरं तेउलेस्सा इतिवेदगा पुरिसवेदगा स अ-
वधिया, श्वरं पण्डसवेदगा शा भण्ड, मेमं तं चेव स-
व्वत्थ पदमवितिया भंगा । एवं ०जाव थणियकुमारस्स ।
एवं पुटवीकोडयस्स वि । आउक्कायस्स वि ०जाव पं-
दिदियतिरिक्खणोणियस्स सव्वत्थ पदमवितिया भंगा,
श्वरं जस्स जा लेस्सा दिष्टीणाणं अण्णाणं वेदो जा-
गो जस्स जं अतिव तं तस्स भाणियव्वं, मेमं त-
हव । मणुपस्स जच्चेव जीवपदं वत्तव्वया सच्चेव
शिरवसेसा भाणियव्वो । वाणमंतरस्स जहा असुरकु-
मारस्स । जोइसियस्स वेमाणियस्स एवं चेत्, श्वरं

लेस्माओ जाणियव्वाओ, सेमं तहेव भाणियव्वं ॥

(नेरइए खामियादि) (पदसमीपेति) । नारकन्वाऽऽदौ अ-
णीद्वयाभावात्प्रथमद्वितीयावेव । एवं सलेस्याऽऽदिविशेषितं
नारकपदं वाच्यमेवमसुरकुमाराऽऽदिवदमापि । (मयुखस्ते-
त्यारि) । या जीवस्य निर्विशेषस्य सलेस्याऽऽदिविशेषि-
तस्य च अतुल्यत्वादिब्रह्मव्यतोक्ता सा मनुष्यस्य तथैव नि-
रवशेषा वाच्या, जीवमनुष्ययोः समानधर्मस्वादिति । तद्वं
सर्वेऽपि पञ्चविंशतिदेशकाः पापकर्माऽऽभिर्योक्ताः । एवं ज्ञा-
नाऽऽवरणव्यतिरिक्तं पञ्चविंशतिदेशका वाच्याः ।
एतदेवाऽऽह ।

ज्ञानाऽऽवरणीयाऽऽदिकर्मवन्धाः—

जीवे यं भंते । खाणावरणिजं कम्मं किं बंधी, बंधइ,
बंधिस्सइ, एवं जहेव पावकम्मसत्त वत्तव्वा भाणिया,
तहेव खाणावरणिजस्स वि वत्तव्वा भाणियव्वा,
खावरं जीवपदे मणुस्सेसु जहा जीवे । अजव लोभक-
सायमि य पदपवितिया भंगा अवसेसं तं चेव ०जाव वे-
माणि । एवं दरिसखावरणिज्जेख वि दंतंगा भाणियव्वो
णिरवसेसं । जीवे यं भंते । वेदणिजं कम्मं किं बंधी पुच्छा ?
गोयमा । अत्थेगइए बंधी, बंधइ बंधिस्सइ; अत्थेगइए
बंधी, बंधइ, य बंधिस्सइ; अत्थेगइए बंधी, य बंधइ, य
बंधि, बंधइ । सलेस्से वि एवं चेव ततियविहणा भंगा ।
कएइलस्से ०जाव पम्हलेस्से पदपवितिया भंगा । सुक-
लेस्से ततियविहणा भंगा । अलेस्से चरिमो भंगा । क-
एइपक्खिए पदमवितिए सुकपक्खिया ततियविहणा, एवं
सम्मादिट्ठिस्स मिच्छादिट्ठिस्स सम्मामिच्छादिट्ठिस्स पद-
मवितिया । खाणिस्स ततियविहणा, आभिणिबोद्धियणाणी
०जाव मणपजवणाणी पदमवितिया । केवलणाणी त-
तियविहणा, एवं यो सप्पोवउत्ते अवदेए अकसापी सा-
गारोवउत्ते अखागारोवउत्ते, एएसु ततियविहणा, अजो-
गमि य चरिमो, सेसेसु पदमवितिया । नेरइए यं भंते !
वेदणिजं कम्मं किं बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ । एवं नेरइया-
दीया ०जाव वेमाणि य त्तस्स जं अतिय सव्वत्थ वि
पदमवितिया, जवरं मणुस्सेसु जहा जीवे । जीवे यं
भंते । मोहणिजं कम्मं किं बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ । जहेव
पावं कम्मं तहेव मोहणिजं पि णिरवसेसं ०जाव वेमाणि ।

एतच्च समस्तमपि पूर्ववदेव भावनीयं, यः पुनरत्र विशेष-
स्तत्प्रतिपादनार्थमाह—नवरमित्यादि । पापकर्मवृष्टके जीव-
पदे मनुष्यपदे च परसकपायिपदं लोभकपायिपदं च तत्र सु-
व्यसम्परायस्य मोहलक्षणपापकर्माभ्यन्तकत्वेन चत्वारो भङ्गा
उक्ताः । इह त्वाद्यावेव वाक्यावबोधितरास्य ज्ञानाऽऽवरणीयव-
न्धकत्वादिति, एवं दर्शनाऽऽवरणीयवृष्टकाः, वेदनीयवृष्टके
प्रथमे भङ्गेऽभयो द्वितीये भयो यो निर्वोदयति, तृतीयां न
लब्धवति, वेदनीयमभङ्गं पुनस्तद्व्यवधानस्याऽऽसम्भवात् । अतुल्य-
त्वयोगी । (सलेस्से वि एवं चेव तदप्यविहणा भंग इह तृती-

यस्याऽऽभावः पूर्वोक्तपुनरवसेयः । अतुल्यः पुनरिहाभ्युपेनोऽपि
सम्यग्भावावगम्यते । यतः (बंधी न बंधीत, न बंधिस्सइ)
इत्येतदयोगिन एव संभवति, न च सलेस्या न भवतीति ।
किंचिन्पुनरादुरत एव चत्वारोऽपि गता प्रथमसमये घटा-
लालाप्येन परमशुक्लेश्याऽस्तीति सलेस्याय अतुल्यमङ्गकः
सम्भवति, तथैव तु बहुभुतगम्यमिति । कृष्णलेश्याऽऽदिवृष्टके
अयोगित्वस्याभावाद्यावेव शुक्ललेश्ये जीवे सलेस्यावबिता
भङ्गा वाच्याः । एतदेवाऽऽह—(सुकलेस्से इत्यादि) (अलेस्से
इत्यादि) अलेस्याः—शैलेशीगताः सिद्धाश्च तस्य च बद्धाश्च
च बध्नाति न भवेत्यनीत्येक एवेत्येतदेवाऽऽह—(अलेस्से
चरमो ति) (कएइपक्खिए पदमवीयय ति) कृष्णपाणि-
कस्याऽयोगित्वाऽभावात् । (सुकपक्खिए तदप्यविहण ति)
शुक्लपाणिको यस्माद्व्योमपि स्यात्तद्वस्तुनीयबिहीनाः शेषा-
स्तस्य स्फुरिति । (एवं सम्मदिट्ठिस्स वि ति) तस्याऽप्य-
योगित्वसंभवेन चत्वारोऽसम्भवात् । मिथ्यादक्षिभिर्भट्टक्याहोप-
योगित्वाभ्यामेव वेदनीयाऽऽवन्धकत्वं नास्तीत्याद्यावेव स्या-
नामत एवाऽऽह—(मिच्छादिट्ठिइत्यादि) ज्ञानिनः केवलिनश्चाऽ-
योगित्वेऽस्तिमाऽस्ति, आभिनिर्बंधिकाऽऽदिव्योमित्वाभा-
वाः अस्तिम इत्यत्र आह—(नाणिकेवरादि) एवं सर्वत्र यत्राऽ-
योगित्वं सम्भवति तत्र चरमो, यत्र तु तत्रास्ति तत्राऽऽपि
होवति भावनीयमिति ।

आयुःकर्मवृष्टके—

जीवे यं भंते । आयुःकम्मं किं बंधी, बंधइ, बंधिस्सइ ? ।
गोयमा । अत्थेगइए बंधी चउभंगा । सलेस्से ०जाव
सुकलेस्से चत्तारि भंगा । अलेस्से चरिमो भंगा ।
कएइपक्खिए यं पुच्छा ? । गोयमा । अत्थेगइए बंधी,
बंधइ, बंधिस्सइ । अत्थेगइए बंधी, य बंधइ, बंधिस्सइ ।
सुकपक्खिए सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी चत्तारि भंगा । सम्मा,
मिच्छादिट्ठी पुच्छा ? । गोयमा । अत्थेगइए बंधी, य बंधइ,
बंधिस्सइ । अत्थेगइए बंधी, य बंधइ, य बंधिस्सइ ।
खाणी ०जाव बोद्धियाणी चत्तारि भंगा । मणपजव-
णाणी पुच्छा ? । गोयमा । अत्थेगइए बंधी, बंधइ, बंधिस्स-
इ । अत्थेगइए बंधी, य बंधइ, बंधिस्सइ । अत्थेगइए बंधी,
य बंधइ, य बंधिस्सइ । केवलणाणी चरिमो भंगा । एवं
एषणं कमेयं यो सप्पोवउत्ते ततियविहणो जहेव मण-
पजवणाणे । अवदेए अकसाई य ततियचउत्तो जहेव
सम्मामिच्छते । अजोगिमि चरिमो सेसेसु पदेसु चत्तारि
भंगा ०जाव अखागारोवउत्ते । खेरइए यं भंते । आयु-
कम्मं किं बंधी पुच्छा ? । गोयमा । अत्थेगइए चत्तारि भंगा,
एवं सव्वत्थ वि खेरइयाणं चत्तारि भंगा ; खवरं क-
एइलेस्सेसु कएइपक्खिए य पदमततिया भंगा, सम्मामि-
च्छते ततियचउत्तो । असुरकुमार एवं चेव, खवरं कएइले-
स्सेसु वि चत्तारि भंगा भाणियव्वा, सेसं जहा खेरइया-
णं । एवं ०जाव भाणियकुमारा । पुदवीकाइयाणं सव्वत्थ

वि चत्वारि भंगा, खवरं कष्टपक्षित्यपदमतितयभंगा । तेज-
लेस्ते पुच्छा ॥ गांधमा । बंधी, ख बंधद, बंधिस्सड । सेसेसु
सन्वत्य चत्वारि भंगा, एवं आउकाइयवणस्सडकाइयाण
वि शिरवसेसं तेजकाइयवाउकाइयाणं सन्वत्य वि पदमत-
तिया भंगा बेइदिथवेइदियवउरिदियाणं पि मन्वत्य वि
पदमततिया भंगा, खवरं सम्पत्ते आभिणिबोहियखाणे सुय-
खाणे ततिओ भंगा । पंविदियतिक्खजोणिपाणं कष्टहप-
क्खिए पदमततिया भंगा, सम्माभिक्खत्ते ततिपचउरंथा भ-
गो, सम्पत्ते गाये आभिणिबोहियखाणं तुअगाये ओहि-
खाणे, एएसु पंचसु वितियविहूणा भंगा, सेसेसु चत्ता-
रि भंगा । मणुस्सायं जहा जीतायं, खवरं सम्पत्ते ओ-
हियखाणे सुयखाणे ओहियखाणं एएसु वितियविहूणा
भंगा, सेसं तं चेव । वाणमंतरमोहियसेवमाणिजा जहा
अमुरकुपारा । खापगोयं अंतगइयं च एयाणि जहा
खाणावरिज्जं सेवं भंते । भंते । तिंजाव विहरइ ।

(अउभंगो सि) तत्र प्रथमोऽभ्यवश्य, द्वितीयो यश्चरम-
शरीरं भविष्यति तस्य, तृतीयः पुनरुपशमकस्य, स ह्या-
युषं बद्धवान् पूर्वमुपशमकाले न बध्नाति, तदतिप्रतिपत्तिभूतं भ-
ग्न्यति, चतुर्थस्तु क्षपकस्येति । स ह्यायुषं बद्धवान् बध्नाति, न
च भंसेत्यतीति । “ सलेखे ” इह यावत्तद्विषयकालेन-
ऽऽदिष्टः । तत्र यो न निशंसीति तस्य शरीरमो, यस्तु चर-
मशरीरतयोत्पत्त्यते तस्य द्वितीयः, अश्वकाले तृतीयः
चरमशरीरस्य च चतुर्थः, एवमन्यथाऽपि । (अलेखे चरि-
मो सि) अलेश्यः—शैलेशगिनः सिद्धश्च, तस्य च वर्तमान-
भविष्यकालयोरायुषोऽभ्यवकत्वाच्चरमो भङ्गः, कृष्णपा-
त्तिकस्य प्रथममनुनीयश्च सम्भवति । तत्र च प्रथमः प्रतीत
एव, तृतीयस्तथायुष्काले न बध्नात्येवात्सरकाले तु न
भंसेत्यतीत्येव स्यात् । द्वितीयचतुर्थौ तु तस्य नाभ्युपगम्येन
कृष्णपात्तिकस्येति सर्वथा तदभेदस्यमानताया अभावा-
द्वात विषयत्वात् शुक्लपात्तिकस्य सत्यवद्वेष्टश्च चरमस्तत्र
बद्धवान् पुर्वं बध्नाति च बन्धकाले भंसेत्यति वायव्यकाल-
स्थोपरि इत्येकः, बद्धवान्, बध्नाति, न भंसेत्यति चरम-
शरीरस्येति द्वितीयः । तथा बद्धवान् बध्नात्यभ्यवकाले
उपशमाऽप्यस्यायं वा भंसेत्यति च पुनर्बन्धकाले प्रतिपत्तिं
वेति तृतीयः, चतुर्थस्तु क्षपकस्येति, मिथ्यादृष्टिस्तु द्विती-
यभङ्गके न भंसेत्यति चरमशरीरप्राप्ते तृतीयं न बध्नात्यभ-
वकाले, चतुर्थं न बध्नात्यभ्यवकाले न भंसेत्यति च चर-
मशरीरप्राप्तिवेति । (सम्माभिच्छेत्त्यादि) । सम्यग्मध्या-
दृष्टिरायुर्वं बध्नाति, चरमशरीरत्वे च काश्चिद् भंसेत्यपि
द्वात कृत्वाऽन्यावेवेति ज्ञानिनां अस्वरः प्रावद्व्यावृत्तितयाः,
मनःपर्यायज्ञानिनो द्वितीयवजोः, तथासौ पूर्वमायुषं बद्धवान्
द्वार्यां तु देवाऽऽयुषं बध्नाति, ततो मनुष्याऽऽयुषं भंसेत्यतीति प्रथमः,
बद्धान् न भंसेत्यतीति न सम्भवत्यवश्यं देवरेव मनुष्याऽऽयुषं
क्षपनादिति हृत्वा द्वितीयां नास्ति । तृतीय उपशमकस्य, स

हि न बध्नाति, प्रतिपत्तिश्च भंसेत्यति, क्षपकस्य चतुर्थः ।
एतदेव दर्शयति—(मणुपञ्चवेत्यादि) (केवलनाणे चरमो-
स्ति) केवली हि आयुर्वं बध्नाति, न च भंसेत्यतीति कृ-
त्या, नास्त्वयुष्मदस्य भङ्गकस्य द्वितीयवजं मनःपर्यायव-
द्भाषनीयम् । एतदेवाऽऽह—(एवं परं एणं इत्यादि) अत्रेव इ-
त्यादि । अत्रे, कोऽऽयुषो वा क्षपक उपशमको वा, तथा-
श्च वसंमानबन्धो नास्त्यायुष उपशमक प्रतिपत्तिनो भं-
सेत्यति, क्षपकस्तु देव भंसेत्यतीति कृत्वा, तयोभ्युत्पा-
ययुक्तं उच्येद १ खोवेत्ताऽऽदि दे सकवय । कोधाऽऽदिकवा-
य उच्येति १ मनोयत्थादि दे साकारोपयुक्ताऽनाकारोपयुक्त-
लक्षणेषु चत्वार एवेति । नारकदण्डके—(चत्वारि भंग सि)
तत्र नारक आयुषं बद्धवान् बध्नाति बन्धकाले भंसेत्यति सत्वा-
न्तरे इत्येकः, प्रातश्चर्यासिद्धिकस्य द्वितीयः, बन्धकालाभासं भा-
विबन्धकालं चापेक्ष्य तृतीयः । बद्धवर्मासिद्धिकस्योऽनन्तरं
प्रातश्चरमभ्यवश्य चतुर्थः, एवं सर्वत्र । विशेषमाह—(नक्षरमि-
त्यादि) लेश्यापदे कृष्णलेशेषु नारकेषु प्रथमतः तृतीयः । तथा-
हि—कृष्णलेशेषु नारका बद्धवान् बध्नाति, भंसेत्यति चेति प्रथ-
मः प्रतीत एव । द्वितीयस्तु नास्ति, यतः कृष्णलेशं नार-
कस्मिन्नेष्टुपघने मनुष्येषु वा चरमशरीरेषु, कृष्णलेशा हि
पञ्चमनरकपृथिव्यादिषु भवति, न च ततः उत्प्लुतः सिद्ध-
तीति । तद्व्यपक्षे नारकस्मिन्नेष्टुपघनेषु पुनर्भंसेत्यति, अच-
रमशरीरस्यादिति । तथा कृष्णलेशं नारक आयुष्काले न-
काले नष्टं बध्नाति, बन्धकाले न भंसेत्यतीति तृतीयः ।
चतुर्थस्तु तस्य नास्ति, आयुर्वन्धकस्येत्याऽभावोति । त-
था कृष्णपात्तिकनारकस्य प्रथमः प्रतीत एव, द्वितीयो ना-
स्ति, यतः कृष्णपात्तिको नारक आयुषं बद्धवान् पुनर्भंसेत्य-
तीति नास्ति, तस्य चरममवाऽभ्यासं तृतीयस्तु स्यात्, च-
तुर्थोऽपि नास्त्युक्तरेवेति । (सम्माभिच्छेत्ते तयचउरंथा सि)
सम्यग्मध्यादृष्ट्यायुर्वं बध्नात्प्राप्तिं, अमुरकुमारदण्ड-
के—(कण्ठलसेनं वि चत्वारि भंग सि) नारकदण्डके कृष्ण-
लेश्यनारकस्य किल प्रथमतः तृतीयोऽयुष्काले अमुरकुमारस्य तु कृ-
ष्णलेशस्यापि चत्वार एव, तस्य हि मनुष्यस्येति सिद्धि-
सम्भवेन द्वितीयचतुर्थयोरापि भावादिति । पूर्वविकी-
यिकदण्डके—(कण्ठलसेनं पदमततया भंग सि) इह
युक्तिः पूर्ववैक्यामसर्ग्याया, तेजोशेषापदे तृतीया भङ्गः,
कथं ? काश्चिदभ्यन्तेजोशेषः पृथिवीकायिकेषु उपपन्नः, स-
चाऽप्येतत्काऽप्यस्यायं तेजोशेषो भवति, तेजोशेषाऽऽयां
चापगततायाऽयुषं बध्नाति, तस्मात् । तेजोशेषः पृथिवीकायिक
आयुषं बद्धवान् देवत्वेन बध्नाति, तेजोशेषाऽप्यस्यायं भंसेत्य-
ति च, तस्यामपगततायामित्येवं तृतीयः । (एवं आउकाइयव-
णस्सडकाइयाणं वि ति) उक्त्यायेन कृष्णपात्तिकस्य प्रथ-
मतृतीयमर्थं, तेजोशेषायां च तृतीयचतुर्थोऽभ्यवश्यं भंसेत्य-
योऽन्यत्र तु चत्वारः (तेजकाइय्यादि) तेजस्कायिकवा-
युष्कायिकानां सर्वेक एकादशस्येति स्थानेति ध्वन्यते, प्रथ-
मतृतीयमर्थं भवतलनस्तेन उक्तान्, मनस्तरं मनुष्यं च,
नुपया सिद्धिमनाऽभावने द्वितीयचतुर्थोऽभ्यवश्यं मनु-
र, चतुर्थवर्तमानेनां—“ सतममहिनरेव्या, तेजकाइयवण-
द्वेष्टा । ते य पाय पाणुस्सं, तेहं सेत्ताऽऽया सर्वे ॥ १ ॥ ”
इति यजुर्नादिति । (बंदिपन्यादि) विकर्तान्द्रियाणां

सर्वत्र प्रथमतृतीयमङ्गी, यत्स्वतन्त्रवृत्तानामानन्तर्येण सत्य-
पि मातृवत्त्वं निर्वाच्यमात्रवत्स्वस्यावश्यं पुनस्तेषामातृत्वं बन्ध-
इति । तदुक्तम्—विकलेन्द्रियाणां सर्वत्र प्रथमतृतीयमङ्गावि-
ति, यद्वर्णादिसह—(नवरं संमते इत्यादि) सम्बन्धे कानि
आमिनिर्वाचिके भूते च विकलेन्द्रियाणां तृतीय एव, यतः
सम्बन्धस्याऽऽशीनि तेषां सासाहजनायनानायासिकावस्थायामेव
तेषु चापगतव्यायुषां बन्ध इत्यतः पूर्वमेव बन्धवन्तः स-
न्त्यक्त्वाऽऽध्यायस्यापि न बध्नन्ति, तन्मन्तरञ्च भवेत्यतीति न तृ-
तीय इति । (पंचविधितिरिक्त्वस्यादि) पञ्चेन्द्रियतिरिक्त्वां
कृष्णपात्रिकपदे प्रथमतृतीय कृष्णपात्रिको हि आतृवैक्या
अबद्धा वा तद्वन्धकऽऽन्तरमेव न भवति तस्य सिद्धिग-
मनाऽऽशेषादिति । (सम्प्राप्तिकृष्ण तद्वन्धक इति) स-
न्त्यक्त्वाऽऽध्यायस्योपेक्षया बन्धभावात् तृतीयवन्तुर्वाचिव, भावितं
तत् प्राप्तोवेति । (संमते इत्यादि) पञ्चेन्द्रियतिरिक्त्वां सम्प-
त्त्वाऽऽदिषु पञ्चसु द्वितीयमङ्गी भङ्गा भवति । कथम् ? यदा
सम्पत्पृष्ठमधिः पञ्चेन्द्रियतियैक्यावैभवाति तदा देवेष्वेव,
स च पुनरपि भवेत्यतीति न द्वितीयसम्पत्तः, प्रथमतृतीयौ तु
प्रतीताश्च, अतुषेः पुनरेवम्—यदा मनुष्येण बद्धाऽऽतृवसौ स-
न्त्यक्त्वाऽऽदि प्रतिपद्यतेऽन्तरं च प्राप्तव्यचरमभवत्तद्वेति
(मणुस्साणं जहा जीवाणंति) इति विशेषमाह—(नवरमिण्या-
ई) सम्पत्त्वसामान्यज्ञानाऽऽदिषु पञ्चसु पदेषु मनुष्या द्वि-
तीयविहीनाः । भावना केह पञ्चेन्द्रियतियैक्यावैभवाति ।
अ० २६ श० १ उ० ।

प्रथमोद्देशक जीवाऽऽदिह्यारैकादशकप्रतिबद्धैर्नवभिः पाप-
कर्मोऽऽदिप्रकारैर्जीवाऽऽशीनि पञ्चविंशतिजीवस्थानानि
निष्कृतिनाति, द्वितीयेऽपि तथैव तानि अतुषिंशतिनिष्कृ-
न्त, इत्येवं संभवस्याऽऽपेक्षमात्रादित्युक्तम्—

अणुतरोववषण्णं भंते ! शेरइए पावं कम्मं किं बं-
धी पुच्छा तहेव ? । गोयमा ! अत्येगइए बंधी प-
दमवितिया भंगा । सलेस्वे णं भंते अणुतरोववषण्णं शेर-
इए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! पदमवि-
तिया भंगा, एवं खलु सव्वत्थ पदमवितिया भंगा,
णवरं सम्प्राप्तिकृष्णं मणुजोगो वज्जोगो य ख पुच्छि-
जइ, एवं ० जाव यणियकुमारा । वेइदियतैइदियचउ-
रिदिपाणं वज्जोगो ख भणइ । पंचविधितिरिक्त्वजो-
णियाणं पि सम्प्राप्तिकृष्णं ओहियाणं विभंगणाणं म-
णुजोगो वज्जोगो एयाणि पंच ख भणंति । मणु-
स्साणं अलेस्सासम्प्राप्तिकृष्णमणुजवज्जयाणं केवलखाणं-
विभंगणाणं सखोवउत्ते अवेदगअकसावी मणुजोगी व-
ज्जोगी अजोगी एयाणि एकारस एयाणि ण भणंति ।
बाणमंतरजोइसियवेयाणिया जहा शेरइयाणं तहेव ति-
थि ख भणंति, सव्वेसि याणि सेसाणि ठाखाणि स-
व्वत्थ पदमवितिया भंगा । एगिदिपा सव्वत्थ पदमवि-
तिया जहा पावे । एवं णाणावरणियेण वि दंभओ,
५६७

एवं आउयवउत्तेऽणुजाव अंतराए दंभओ । अणु-
तरोववषण्णं णं भंते ! शेरइए आउयं कम्मं किं बंधी
पुच्छा ? । गोयमा ! बंधी, ख बंधइ, बंधिस्मइ । सले-
स्सं णं भंते ! अणुतरोववषण्णं शेरइए आउयं कम्मं किं
बंधी ?, एवं चेव ततिओ भंगो । एवं ० जाव अणुगा-
रोवउत्ते सव्वत्थ वि ततिओ भंगो । एवं मणुस्सवज्जं
० जाव वेयाणिया । मणुस्साणं सव्वत्थ ततिओ च-
उत्थो भंगो, णवरं कणइपणियपसु ततिओ भंगो स-
व्वेसिं खाणत्ताई चेव । सेवं भंते ! भंते ! ति ।

(अणुतरोववषण्णं एमित्यादि) इहाऽऽध्यायेव भङ्गा, अनन्त-
रोत्पन्नारकस्य मोहलक्षणपापकर्मोपाधकत्वासम्भवात्तद्वि-
सृद्धसम्परायाऽऽदिषु भवति, तानि च तस्य न संभवन्तीति
(सव्वत्थं सति) लेइयाऽऽदिपदेषु, एतेषु च लेइयाऽऽदिपदेषु सा-
म्यतो नारकाऽऽदीनां सम्भवन्त्यापि, यानि पदाम्यन्तरोत्पन्न-
नारकाऽऽदीनामपरांतकत्वेन सन्ति, तानि तेषां न प्रच्छन्ती-
यानीति इष्टपञ्चाह—(नवरमित्यादि) अत्र सम्पत्त्वमिण्या-
स्याऽऽपुष्कलं यद्यपि नारकाणामस्ति तथाऽपीहामन्तरोत्पन्न-
तया तेषां तदानीन्तानि न प्रच्छन्तीयमेषमुत्तराणि । आयुः-
कर्मइएकके—। मणुस्साणं सव्वत्थ तद्वन्धक इति) य-
तोऽन्तरोत्पन्नो मनुष्यो मातृवैभवाति, भन्त्यपि पुनश्च-
रमशरीरस्त्वसौ न बध्नति, न च भन्त्यतीति (कण-
पात्रिकपसु तद्वन्धो) कृष्णपात्रिकत्वेन न भन्त्यतीत्येत-
स्य पदस्याऽऽसम्भवात् तृतीय एव । (सव्वेसिं नाणत्ताई ता-
ई चेव सति) सर्वेषां नारकाऽऽदिजीवानां यानि पापकर्म-
इएककेऽभिहितानि नानात्पानि तावन्वाऽऽपुष्टेयककेऽपीति ।
अ० २६ श० २ उ० ।

परंपरोववषण्णं भंते ! शेरइए पावं कम्मं किं बंधी
पुच्छा ? । गोयमा ! अत्येगइए पदमवितिया एवं जहेव प-
दमओ उदेसओ तहेव परंपरोववषण्णं विइओ उदेसओ
भाणियकरो । शेरइयादीओ तहेव णवदंभसंगहिओ
अट्टइ वि कम्मपगडीणं जा जस्स कम्मस्स वत्तव्वया
सा तस्स अहीखमतिरिंसा येयव्वा ० जाव वेयाणिया,
अणुगातरोवउत्ता सेवं भंते ! भंते ! ति ।

(परंपरोववषण्णं एमित्यादि) (जहेव पदमो उदेसओ
सि) जीवनारकाऽऽदिविषयः केवलं तत्र जीवनारकाऽऽदिपञ्च-
विंशतिः पदाम्यभिहितानि, इह तु नारकाऽऽशीनि चतुर्विंशति-
नित्यंतरेवाऽऽह—(नारकाऽऽशोति) नारकाऽऽध्याय-
इत्यर्थः । (तहेव णवदंभसंगहिओ सति) पापकर्मज्ञानाऽऽ-
वरणाऽऽदिप्रतिबद्धा ये नव वरदकाः प्रागुक्तास्तैः संपृहीतो-
युक्ता य उद्देशकः स तथा । अ० २६ श० ३ उ० ।

एवं अतुषांऽऽद्वय एकादशाऽऽताः—

अणुतरोवगाइए णं भंते ! शेरइए णं पावं कम्मं किं बंधी
पुच्छा ? । गोयमा ! अत्येगइए एवं जहेव अणुतरोववषण्णं

खवर्द्धगसहिष्णो उद्देश्यो भक्षिष्णो तदेव अणुतरोवगा-
दपि वि अहीष्णमतिरितो भाक्षिष्यन्वो, शेरइयादीए०
जाव वेमाणिए । सेवं भंते ! भंते ! ति । परं-
परोवगादए यं भंते ! शेरइए पावं कम्मं किं बंधी,
जहेव परंपरोवववणएहि उद्देशो सो चेव शिरवसेसो भा-
क्षिष्यन्वो, सेवं भंते ! भंते ! ति । अणुतरोवगादए यं भंते !
शेरइए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! एवं जहेव
अणुतरोवववणएहि उद्देशो तदेव शिरवसेसो, सेवं भंते ! भंते !
ति । परंपराऽऽहारए यं भंते ! शेरइए पावं कम्मं किं बंधी,
पुच्छा ? । गोयमा ! एवं जहेव परंपरोवववणएहि उद्देशो
तदेव शिरवसेसो भाक्षिष्यन्वो, सेवं भंते ! भंते ! ति ।
अणुतरोवववणए यं भंते ! शेरइए पावं कम्मं किं
बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! एवं जहेव अणुतरोवव-
वणएहि उद्देशो तदेव शिरवसेसं, सेवं भंते ! भंते ! ति ।
परंपराऽऽहारए यं भंते ! शेरइए पावं कम्मं किं
बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! एवं जहेव परंपरोवववणएहि
उद्देशो तदेव शिरवसेसो भाक्षिष्यन्वो, सेवं भंते !
भंते ! ति !

(अणुतरोवगादए हि) उत्पत्तिसमयापेक्षयाऽज्ञानन्तरावगादत्व-
मवस्थेयम्, अन्यथाऽनन्तरोत्पत्तानन्तराऽवगादयोर्निर्विशेषता
न स्यादुक्ता चासी-“जहेव वाणमंतरोवववणएहि” इत्यादिना
एवं परंपरावगादोऽपि (अणुतरोवगादए हि) आहारकत्व-
अवस्थसमयवर्ती परम्पराऽऽहारकत्वाद्वाहारकत्वस्य द्वितीयाऽ-
विलमयवर्ती (अणुतरोवववणए हि) । पर्याप्तकालमयसमय-
वर्ती । स च पर्याप्तसिद्धावपि तत्र उत्तरकालमेव पापक-
र्मोऽदिबन्धनक्षणाकारि भवतीत्यसावनन्तरोपापकत्ववद् व्य-
पदिश्यते । अत एवाऽऽह— (एवं जहेव अणुतरोवववणए
हीत्यादि)

अरमाऽअरमो—

अरिमे यं भंते ! शेरइए पावं कम्मं किं बंधी पुच्छा ? ।
गोयमा ! एवं जहेव परंपरोवववणएहि उद्देशो तदेव
अरिमहि शिरवसेसं, सेवं भंते ! भंते ! ति । ० जाव वि-
इह ! अचरिमे यं भंते ! शेरइए पावं कम्मं किं
बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! अत्येगइए जहेव पदमवित्तिय
तदेव पदमवित्तियो भाक्षिष्यन्वो सव्वत्थ ० जाव पविदिय-
तिरिक्खजोशियाणं । अचरिमे यं भंते ! मणुस्से पावं
कम्मं किं बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! अत्येगइए बंधी,
बंधइ, बंधिस्सइ, मत्थेगइए बंधी, बंधइ, य बंधिस्सइ ।
अत्येगइए बंधी, य बंधइ, य बंधिस्सइ । सलेस्से यं भंते !
अचरिमे मणुस्से पावं कम्मं किं बंधी, एवं चेव तिप्पि
भंगा चरिमविहूमा भाक्षिष्यन्वा, एं जहेव पदमवित्तिये, य-

वरं जेसु तत्थ वीससु पदेसु चचारि भंगा तेसु इह
आदिप्पा तिप्पि भंगा भाक्षिष्यन्वा चरिमभंगवज्जा ।
अलेस्सा केवल्लयासी अत्रोगी य एए तिप्पि वि य
पुच्छिज्जंति, सेसं तदेव । वाणमंतरोवववणएहि ज-
हा शेरइए । अचरिमे यं भंते ! शेरइए थाणावरणिजं
कम्मं किं बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! एवं जहेव पावं खवरं
मणुस्सेसु सकसाईसु लोभकसाएसु य पदमवित्तिया भं-
गा, सेसा अट्टारस चरिमविहूमा सेसं तदेव ० जाव वेमा-
णिया । दसिसणावरणिजं पि एवं चेव शिरवसेसं । वे-
याणिजे सव्वत्थ वि पदमवित्तिया भंगा ० जाव वेमा-
णिया, खवरं मणुस्सेसु अलेस्सकेवली अवोगी य थ-
त्थि । अचरिमे यं भंते ! शेरइए मोहणिजं कम्मं किं
बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! जहेव पावं तदेव शिरवसेसं ०-
जाव वेमाणिए । अचरिमे यं भंते ! शेरइए आउयं कम्मं
किं बंधी पुच्छा ? । गोयमा ! पदमवित्तिया भंगा । एवं स-
व्वपदेसु वि शेरइयाणं पदमवित्तिया भंगा, खवरं सम्मा-
मिच्छते तत्तिओ भंगा । एवं ० जाव थणियकुमारा ।
पुडवीकाइयआउकाइयववणस्सइकाइयायं तेजोलेसाए त-
त्तिओ भंगा । सेसपदेसु सव्वत्थ पदमवित्तिया भंगा ।
तेउकाइयवाउकाइयायं सव्वत्थ पदमवित्तिया भंगा । बेइ-
दियतेइदियचउरिदियायं एवं चेव, खवरं सममत्तमोहिय-
थाणे अभिखिबोहियथाणे सुअण्णणे एएसु चउसु वि ठा-
खेसु तत्तिओ भंगा । पविदियतिरिक्खजोशियाणं सम्मा-
मिच्छते तत्तिओ भंगा, सेसपदेसु सव्वत्थ पदमवित्तिया
भंगा, मणुस्सायं सम्मामिच्छते अवएए अकसाइम्मि
य तत्तियभंगा । अलेस्सकेवल्लयाणअत्रोगी य थ पु-
च्छिज्जंति, सेसपदेसु सव्वत्थ पदमवित्तिया भंगा, वाण-
मंतरोवववणएहि वेमाणिया जहा शेरइए । थामं गोवं अंत-
रायं च जहेव थाणावरणिजं तदेव शिरवसेसं, सेवं
भंते ! भंते ! ति ० जाव विइह ॥

(अरिमे यं भंते ! शेरइए हि) इह अरमो यः पुनस्ते
मवं न प्राप्स्यति । (एवं जहेवेत्यादि) इह च यद्यपि अ-
विशेषणाऽतिदेशः कृतस्तथापि विशेषोऽवगन्तव्यः । तथाहि-
अरमोऽहोशः परंपरोपापकर्मोद्देशकश्चादृश एतच्छब्दं परंपरो-
द्देशकश्च प्रथमोद्देशकवत्, तत्र मनुष्यपदे आरूप्यापेक्षया
सामान्यतत्त्वत्वात् । अहोशस्तेषु च अरममनुष्यस्याऽऽपु-
कर्मबन्धमाधिर्य चतुर्थ एव घटते, यतो यस्मिन्लोऽलाभा-
युर्बद्धवाच्य भवति, न च भ्रंशव्यतीति, अन्यथा अरमस्य-
मेव न स्यादतिशेधमवस्थापि विशेषोऽवगन्तव्य इति । अच-
रमो यस्तमेव प्राप्स्यति, तत्राचरमोद्देशके पञ्चोद्दिष्ट-
तिर्यगन्तेषु पदेषु पापकर्मोऽऽतिशयोक्ती भवति मनुष्याणां
तु अरममहकर्मजोऽप्ययं, यतश्चातुर्थ्यवत्त्वमस्ति । एतदेव दृष्ट-

यति—(अचरिते नं भंते ! मण्डले इत्यादि) (बीससु प-
चसु रिं) जामि चेतानि—जामि १ सलेख २ मुकुलेख ३ छ-
क्रपासिक ४ सम्यग्रहृष्टिर्मानर-५मतिज्ञान्यादितुष्य १० नो-
संकीर्णयुक्ता ११ वेद १२ सक्त्याय १३ लोभकृपायि १४ सयोगि
१५ मनोयोग्यादिव १६ लसकारोपयुक्ता १७ नाकारोपयुक्तल-
क्षणा २० । एतेषु च सामान्येन भङ्गकचतुष्कसम्भवेऽप्य-
चरमस्यामनुपपद्ये चतुषो नास्ति, चरमस्यैव तद्भावा-
दिति । (अलक्ष्ये इत्यादि) अलक्ष्याऽऽवर्णय्यचरमा एव
अवर्णयति, ते चेह न द्रष्टव्याः ज्ञानाऽऽवर्णय्यदृष्टकोऽप्येवं,
नवरं विशयाऽयम्-पापकर्मदृष्टके सक्त्यायलोककायिषु आ-
द्यास्तयो भङ्गाका उक्ताः, १६ स्वाधी ह्येव, यत एते ज्ञा-
नाऽऽवर्णीयमवद्या पुनर्वचका न भवन्ति । कथायिणां सदे-
व ज्ञानाऽऽवर्ण्यकत्वचतुषेस्त्वचरमस्यादेव न भवतीति
(वेयगिउजं सवत्य वि पदवीय सि) तृतीयचतुषेयोर-
सम्भवादितयोर्हि प्रथमः प्राशुक्युक्तेन सम्भवति, द्वितीय-
स्त्वय्यागित्य एव भवतीति । आयुर्वेदके—(अचरितं यं भं-
ते ! मेरुद इत्यादि) (पदमताताया भंग सि) तत्र प्रथमः
प्रतीत एव, द्वितीयस्त्वचरमस्याज्ञास्यचरमस्य ज्ञायुर्बन्धो-
ऽवश्यं भविष्यत्यवस्थाऽवचरमस्येव न स्यादितं चतुषोऽपि
सूतीये तु न बन्नात्यायुस्तवचकाले पुनर्मैस्त्वचरमस्यादि-
ति शेषपदानां नु भावना पूर्वोक्तानुसारं कल्प्येति । भ०
२६ श० ११ उ० । (किं कर्मण्यं कतिकर्मप्रकृतीर्बध्नाति, कति
वेदयते, इति ' कर्म ' शब्दे तृतीयभावे २६१ श्रुते उक्तम्)
ज्ञानाऽऽवर्णीयं कर्म किं स्त्री बध्नाति, पुरुषो

वा इत्यादिवचन्यता—

नाशावरणिजं यं भंते ! कर्म किं इत्थी बंध, पुरिसो
बंध, नपुंसको बंध, नो इत्थी नो पुरिसो नो नपुंसको
बंध ! गोयमा ! इत्थी वि बंध, पुरिसो वि बंध, नपुं-
सको वि बंध, नो इत्थी नो पुरिसो नो नपुंसको सिय बंध,
सिय नो बंध । एवं आउगवजाओ सच कम्मपगडीओ ।
आउगं भंते ! कम्म किं इत्थी बंध, पुरिसपुच्छा !
गोयमा ! इत्थी सिय बंध, सिय नो बंध, एवं तिभि वि
आणियव्वा । नो इत्थी नो पुरिसो नो नपुंसको न बंध ।
(नाशावरणिजं यं भंते ! कम्म किं इत्थी बंध) इत्या-
दि प्रश्नस्तत्र न स्त्री न पुरुषो न नपुंसको वेदोदयराहितः,
स चानिबृत्तिबादरसंपरायप्रभृतिगुणस्थानकवर्ती भवति । तत्र
जाऽनित्त्वत्तिबादरसंपरायसुखमसंपरायो ज्ञानाऽऽवर्णीयस्य
बन्धकी सप्तविधवचनविधबन्धकत्वात् उपशान्तमोहाऽऽदि-
स्त्वचरमस्य एकविधबन्धकत्वात् उक्तम्-स्याद्वध्नाति स्याच्च
बध्नाति, इति । (आउगं यं भंते !) इत्यादि प्रश्नस्तत्र
स्यानित्त्वत्तिबादरस्येव स्याद्वध्नाति, स्याच्च बध्नाति, बन्धकाले
बध्नाति, अवचकाले न बध्नात्यायुषः सङ्गदेवैकत्र भवे
बध्नात् निवृत्तस्यासिद्धेस्तु न बध्नाति, निवृत्तिबा-
दरसंपरायाऽऽपिगुणस्थानकवचतुर्बन्धस्य व्यवच्छिन्नत्वात् ।
संयतः—

नाशावरणिजं यं भंते ! कम्म किं संजए बंध, असंजए,
एवं संजयाऽसंजए बंध, नो संजए नो असंजए नो संज-

याऽसंजए बंध ! गोयमा ! संजए सिय बंध, सिय नो
बंध, असंजए बंध, संजयाऽसंजए वि बंध, नो संजए नो
असंजए नो संजयाऽसंजए न बंध । एवं आउगवजाओ
सच वि आउगे हेट्टिळा तिभि भयणाए उवरिळा न बंध ।
भ० ६ श० ३ उ० ।

हटिंसंज्ञा—

नाशावरणिजं यं भंते ! कम्म किं सम्महिट्ठी बंध, मि-
च्छहिट्ठी बंध, सम्मामिच्छहिट्ठी ! गोयमा ! सम्महिट्ठी
सिय बंध, सिय नो बंध, मिच्छहिट्ठी बंध, सम्मामिच्छ-
हिट्ठी बंध । एवं आउगवजाओ सच वि आउगे हेट्टिळा दो
भयणाए सम्मामिच्छहिट्ठी न बंध । नाशाऽऽवर्ण्यं किं सक्की
बंध, असक्की बंध, नो सक्की, नो असक्की बंध ! गोयमा !
सक्की सिय बंध, सिय न बंध, असक्की बंध, नो सक्की नो
असक्की न बंध, एवं वेयगिउजं आउगवजाओ क्क कम्मप-
गडीओ वेयगिउजं हेट्टिळा दो बंध, उवरिळा भयणाए
आउगं हेट्टिळा दो भयणाए उवरिळे न बंध ॥

(सम्महिट्ठी सिय सि) सम्यग्रहृष्टिः-वीतरागस्तदितरश्च
स्यात्तत्र वीतरागो ज्ञानाऽऽवर्ण्यं न बध्नात्येकविधबन्धक-
त्वादितरश्च बध्नातीति स्यादित्युक्तम्, मिथ्याहटिंसंज्ञा
तु बध्नाति एवेति (आउगे हेट्टिळा दो भयणाए)
सम्यग्रहृष्टिमिथ्याहृष्टी आयुः स्याद्वध्नातिः स्याच्च बध्नाति इत्य-
र्थः । तथाहि-सम्यग्रहृष्टिपूर्वकरणाऽऽदिरायुर्न बध्नाति, इतर-
स्तु आयुर्बन्धकाले तद्वध्नाति, अवस्था तु न बध्नात्येवं मि-
थ्याहृष्टिः, मिथ्याहृष्टिस्तु न बध्नात्येव, तद्वध्नाद्यवस्था-
स्यानाभावादिति । संज्ञिहारे—(सक्की सिय बंध सि) संक्की
मनःपर्याप्तियुक्तः, स च यदि वीतरागस्तदा ज्ञानाऽऽवर्ण्यं न
बध्नाति, यदि पुनरितरस्तदा बध्नाति ततः स्यादित्युक्तम् ।
(असक्की बंध सि) मनःपर्याप्तिकलो बध्नात्येव । (नो-
सक्कीनो असक्कि सि) केवली सिद्धश्च न बध्नाति, हेत्वभावा-
त् । (वेयगिउजं हेट्टिळा दो बंधंति सि) संक्की असक्की च
वेदनीयं बध्नाति, अयोगिसिद्धज्वरानां तद्वध्नेकत्वात् । (उ-
वरिळे भयणाए सि) उवरितो-नोसंक्की नो असंक्की, स च
सयोगायोगकेवली सिद्धश्च, तत्र यदि सयोगकेवली तदा
वेदनीयं बध्नाति, यदि पुनरयोगकेवली सिद्धो वा, तदा न
बध्नाति, अतो भजनवैयुक्तम् । (आउगं हेट्टिळा दो भयणाए
सि) संक्की चाऽऽयुः स्याद्वध्नाति, अतस्तुद्धमेव तद्वध्नात् ।
(उवरिळे न बंध सि) केवली सिद्धश्चाऽऽयुर्न बध्नातीति ।

भवसिद्धिहारम्—

नाशावरणिजं कम्म किं भवसिद्धि बंध, अभवसि-
द्धि, नो भवसिद्धि नो अभवसिद्धि बंध ! गोयमा !
भवसिद्धि भयणाए अभवसिद्धि बंध, नो भवसिद्धि
नो अभवसिद्धि न बंध, एवं आउगवजा सच वि
आउगं हेट्टिळा दो भयणाए उवरिळा न बंध ॥

(भवसिद्धि भयणाए सि) भवसिद्धिको यो वीतरागः
स च बध्नाति ज्ञानाऽऽवर्ण्यं तद्वध्नेस्तु—सम्यो बध्नातीति

भजनयेत्युक्तम् । (नो भवसिद्धि एव नो अभवसिद्धि एव न) सिद्धः स ख न बध्नाति । (आउयं दो हेट्टिळा भयणाए ति) भयोऽप्रव्यक्षाऽऽयुबंधकाले बध्नातोऽप्यदा तु न बध्नीत इत्यतो भजनयेत्युक्तम् । (उवरिल्ले न बंधं सि) सिद्धो न बध्नातीत्यर्थः ।

दर्शनद्वारे—

नाथाऽऽवरणं किं चक्षुर्दसणी बंधं, अचक्षुर्दसणी बंधं, आहिर्दसणी बंधं, केवलदसणी बंधं ? गोयमा ! हेट्टिळा तिसि भयणाए उवरिल्ले ण बंधं, एवं वेयण्णजवजाभो सत्त वि वेयण्णं हेट्टिळा तिसि बंधं केवलदसणी भयणाए ॥

(हेट्टिळा तिसि भयणाए ति) चक्षुरवधिर्दर्शनो यद्दुःस्थवीतरागास्तदा न ज्ञानाऽऽवरणं बध्नन्ति, वेदनीयस्य च बन्धकत्वात्तेषां सरागास्तु बध्नन्ति अनो भजनयेत्युक्तम् । (उवरिल्ले न बंधं सि) केवलदर्शनी भवस्थः सिद्धो वा; न बध्नाति, हेत्वभावादित्यर्थः । (वेयण्णं हेट्टिळा तिसि बंधं सि) आद्याभ्यो दर्शिनः दुःस्थवीतरागाः सरागाश्च वेदनीयं बध्नन्त्येव । (केवलदसणी भयणाए ति) केवलदर्शनी—सयोगिकवली बध्नाति, अयोगिकवली सिद्धश्च न बध्नातीति भजनयेत्युक्तम् ।

पर्याप्तद्वारे—

नाथाऽऽवरणं किं कर्म किं पञ्चभो बंधं, अपञ्चभो बंधं नो पञ्चभो नो अपञ्चभो बंधं ? गोयमा ! पञ्चत्त ए भयणाए अपञ्चत्त ए बंधं, नो पञ्चत्त नो अपञ्चत्त ए न बंधं, एवं आउगवज्जाभो आउगं हेट्टिळा दो भयणाए उवरिल्ले ण बंधं ॥

(पञ्चत्त ए भयणाए ति) पर्याप्तको-वीतरागः सरागाश्च ह्याक्षत्र वीतरागो ज्ञानाऽऽवरणं न बध्नाति, सरागास्तु बध्नाति, ततो भजनयेत्युक्तम् । (नो अपञ्चत्त ए न बंधं सि) सिद्धो न बध्नातीत्यर्थः । (आउगं हेट्टिळा दो भयणाए ति) पर्याप्तकाऽपर्याप्तकावायुस्त्वबन्धकाले बध्नीतोऽप्यदा नेति भजना । (उवरिल्ले नेति) सिद्धो न बध्नातीत्यर्थः ।

भाषकः—

नाथाऽऽवरणं किं भास ए बंधं, अभाम ए ? गोयमा ! दो वि भयणाए, एवं वेयण्णजवज्जाभो सत्त वेयण्णं, भास ए बंधं, अभाम ए भयणाए ॥

भाषको भाषालिखितमाहृत्यस्वभाषकस्तत्र भाषको वीतरागो ज्ञानाऽऽवरणं न बध्नाति, सरागास्तु बध्नाति, अभामकस्त्वयोगी सिद्धश्च न बध्नाति, पृथिव्यादयो विप्रहृत्यप्राज्ञश्च बध्नन्तीति । (दो वि भयणाए ति) इत्युक्तम् । (वेयण्णं भास ए ति) सयोग्यवसनस्याऽपि भाषकस्य सर्वेदनीयबन्धकत्वात् । (अभाम ए भयणाए ति) अभामकस्त्वयोगी सिद्धश्च न बध्नाति, पृथिव्यादिकस्तु बध्नातीति भजना ।

परीतद्वारे—

नाथाऽऽवरणं किं परिते बंधं, अपरिते बंधं, नो परिते

नो अपरिते बंधं ? गोयमा ! परिते भयणाए अपरिते बंधं, नो परिते नो अपरिते न बंधं, एवं आउगवज्जाभो सत्त कम्मपण्णदीभो आउए परितो वि अपरितो वि भयणाए नो परितो नो अपरितो न बंधं ॥

(परिते भयणाए ति) परीतः—प्रत्येकशरीरोऽल्पसंसारोवा, स च वीतरागोऽपि स्वात्र चासौ ज्ञानाऽऽवरणीयं बध्नाति, सरागपरीतस्तु बध्नातीति भजना । (अपरिते बंधं सि) अपरीतः साधारणकायोऽनन्तसंसारः, स च बध्नाति । (नो परिते नो अपरिते न बंधं सि) सिद्धो न बध्नातीत्यर्थः । (आउयं परितो वि अपरितो वि भयणाए ति) प्रत्येकशरीराऽऽपि आयुर्बन्धकाल एवाऽऽयुर्बध्नातीति न तु सर्वदा ततो भजनीत, सिद्धस्तु न बध्नात्येवत्यत आह—(णो परिते इत्यर्थात्)

ज्ञानद्वारे—

नाथाऽऽवरणं किं अभिणिवोदियनाणी बंधं सुयनाणी आहियनाणी पणपज्जवनाणी केवलनाणी हेट्टिळा चत्तारि भयणाए केवलनाणी न बंधं, एवं वेयण्णजवजाभो सत्त वि वेयण्णं हेट्टिळा चत्तारि बंधं केवलनाणी भयणाए नाथाऽऽवरणं किं मतिअण्णाणी बंधं, सुअअण्णाणी, वि-अंगणाणी ? गोयमा ! आउगवजाभो सत्त वि बंधं, आउग भयणाए ॥

(हेट्टिळा चत्तारि भयणाए ति) अभिनिबोधिकज्ञानिप्रभृत्यवस्थावरो ज्ञानितो ज्ञानाऽऽवरणं वीतरागाऽवस्थायां न बध्नन्ति, सरागावस्थायां तु बध्नन्तीति भजना । (वेयण्णं जं हेट्टिळा चत्तारि वि बंधंतीति) वीतरागाणांमपि दुःस्थानां वेदनीयस्य बन्धकत्वात् । (केवलनाणी भयणाए ति) सयोगिकवलनां वेदनीयस्य बन्धनाद्ययोगिनां सिद्धानां चा-बन्धनावु भजनीत ।

योगद्वारे—

नाथाऽऽवरणं किं पणजोगी ण बंधं, वज्जोगी कायजोगी अजोगी बंधं ? गोयमा ! हेट्टिळा तिसि भयणाए अजोगी न बंधं । एवं वेयण्णजवजाभो वेयण्णं हेट्टिळा बंधं, अजोगी न बंधं ॥

(हेट्टिळा तिसि भयणाए ति) मनोवाक्काययोगिभ्यो ये उपशान्तमोहनीयमोहसयोगिकवलिनस्ते ज्ञानाऽऽवरणं न बध्नन्ति, नश्ये तु वध्नन्तीति भजना । (अजोगी न बंधं सि) अयोगी-अयोगिकवली सिद्धश्च न बध्नातीत्यर्थः । (वेयण्णं जं हेट्टिळा बंधंतीति) मनोवाक्कायो बध्नन्ति, सयोगी वेदनीयस्य बन्धकत्वात् । (अजोगी न बंधं सि) अयोगिनः सर्वकर्मणासबन्धकत्वादिति ।

उपयोगद्वारे—

नाथावरणं किं सागारोवउत्ते बंधं, अनागारोवउत्ते बंधं ? गोयमा ! अट्टु वि भयणाए ॥

(अट्टु वि भयणाए ति) जाकाराऽजाकाराणुपयोगे लवो-

गानामयोगानां च स्वातां, तत्रोपयोगद्वयेऽपि सयोगा ज्ञा-
नाऽऽवरणाऽऽदिप्रकृतिर्यथा योगं बध्नन्ति, अयोगास्तु नेति
भजनेति ।

आहारद्वारे—

नाशाऽऽवरणं किं आहारं बंध, अशाहारं बंध ? ।
गोयमा ! दो वि भयणाए, एवं वेयिजाउगवजाणं
छुहं वेयिजाउं आहारं बंध, अशाहारं भयणाए
आउए आहारं भयणाए अशाहारं न बंध ।।

(दो वि भयणाए ति) आहारको वीतरागोऽपि भव-
ति, न ज्ञासी ज्ञानाऽऽवरणं बध्नाति, सरागस्तु बध्नाती-
ति आहारको भजनया बध्नाति, तथा अशाहारकः के-
वली विप्रहगत्यापन्नः स्वात्तत्र केवली न बध्नाति इ-
तरस्तु बध्नातीति अशाहारकोऽपि भजनयेति । (वेयि-
जाउं आहारं बंध ति) अयोगिभजनां सर्वेषां वेदनी-
यस्य बन्धकत्वात् । (अशाहारं भयणाए ति) अना-
हारको विप्रहगत्यापन्नः समुद्घातकेवली च बध्नाति, अ-
योगी सिद्धश्च न बध्नातीति भजना । (आउए आहारं भ-
यणाए ति) आनुबन्धकाल एवाऽऽप्युपो बध्नात्, अन्यदा
त्वबध्नात् न भजनेति । (अशाहारं एं बंध ति) विप्र
हगतिगनानामप्यायुक्तस्याऽबन्धकत्वादिति ।

सूत्रद्वारे—

शाशाऽऽवरणं किं सुहुमं बंध, बादरे बंध, नो
सुहुमे नो बादरे बंध ? । गोयमा ! सुहुमे बं-
ध, बादरे भयणाए, नो सुहुमे नो बादरे न बंध ।
एवं आवगवजाःओ सत्त वि आउए सुहुमे बादरे भ-
यणाए नो सुहुमे नो बादरे न बंध ।

(बायंर भयणाए ति) वीतरागवादाणां ज्ञानाऽऽवरणस्या-
बन्धकत्वात्सारागवादाणां च बन्धकत्वाद्भजनेति । सिद्ध-
स्य पुनरबन्धकत्वादाह— नो सुहुमे इत्यादि) (आउए
सुहुमे बायंर भयणाए ति) बन्धकाले बध्नादभ्यदा
त्वबध्नात् न भजनेति ।

चरमद्वारे—

शाशाऽऽवरणं किं चरिमे, अचरिमे बंध ? । गोयमा !
अट्ट वि भयणाए ।

(अट्ट वि भयणाए ति) इह यस्य चरमो भवो भवि-
ष्यति स चरमः, यस्य तु नासौ भविष्यति सोऽचरमः,
सिद्धश्चासौचरमः, चरममवाऽभावात्, तत्र चरमो यथायोग-
मप्राप्तिऽपि बध्नाति, अयोगिभजे तु नेत्येव भजना, अचरम-
स्तु संसारी अष्टाऽपि बध्नाति, सिद्धस्तु नेत्येवमप्राप्तिऽपि
भजनेति ।

अथाऽप्यबहुत्वद्वारम्—

एएसि तं भंते ! जीवाणं इत्येवयमाणं पुरितवेय-
माणं नपुंसगवेयमाणं अवेयमाणं य कपरे कपरे ० जा-
व विसेसारिया वा ? । गोयमा ! सवत्थावा पुरिस-
वेयमा, इथीवेयमा संखेजगुणा, अवेयणा अणंतगुणा,

नपुंसगवेयमा अणंतगुणा, एएसि सखेसि पयाणं अ-
प्यबहुगाई उच्चारियेवाई ० जाव सवत्थावा जीवा
अचरिमा चरिमा अणंतगुणा । सेवं भंते ! भंते ! ति ।

(इत्येवयमा संखेजगुणे ति) यतो देवनर्गतिर्येकुच-
वेयः तत्तत्त्रियः कमेण द्वात्रिंशत्सत्तविंशतिविगुणा—द्वात्रिं-
शत्सत्तविंशतित्रिरुपाधिकाश्च भवन्तीति । (अवेयमा अणं-
तगुणे ति) अतिवृत्तिबादरस्तपरायाऽऽद्यः सिद्धाऽवेदाः,
अतस्तेऽनन्तत्वात् स्त्रीवेदेभ्योऽनन्तगुणा भवन्ति । (नपुंस-
गवेयमा अणंतगुणे ति) अनन्तकार्यिकानां सिद्धेभ्योऽन-
न्तगुणानामिह गणनादिति । (एएसि सखेसिमित्यादि)
एतेषां पूर्वोक्तानां संयताऽऽदीनां वरमान्तानां चतुर्दशानां द्वा-
राणां तद्वत्संज्ञाऽप्येताऽप्यबहुत्वमुच्चारयितव्यम् । तथा-
“ एएसि तं भंते ! संजयाणं असंजयाणं संजयाऽसंजया-
णं नोसंजयनोऽसंजयनोऽसंजयाऽसंजयाणं कपरे कपरे-
हितो अणा वा बहुया वा योवा वा विसंसाहिया वा ? ।
गोयमा ! सवत्थावा संजयाऽसंजया, असंखेजगुणाः
नोसंजया नोअसंजया नोसंजयाऽसंजया अणंतगुणा,
असंजया अणंतगुणा ” इत्यादि प्रज्ञापनाऽनुसारेण वाच्यं
यावच्चरमाऽऽप्यबहुत्वम् । एतदेवाऽऽह— (० जाव स-
वत्थावा जीवा अचरिमेत्यादि) अत्राऽचरमा अमव्याख्य-
माश्च वेदव्याख्यरं भवं प्राप्स्यन्ति, सेरस्यन्तीत्यर्थः ।
ते चाऽऽचरमेभ्योऽनन्तगुणा यस्माद्भवेभ्यः सिद्धा अनन्त-
गुणा मणिता यावन्तश्च सिद्धास्तावन्त एव खरमा यस्मा-
दावन्तः सिद्धा अतीताऽद्यां तावन्त एव सत्स्यमवनाग-
ताऽऽद्याम् । भ० ६ श० ३ उ० । पं० सं० ।

जीवे तं भंते ! हसमाणं वा उस्तुयमाणं वा कइ क-
म्मपगडीओ बंध ? । गोयमा ! सत्तविहबंधं वा, अट्टवि-
हबंधं वा, एवं ० जाव वेमाणिणं पोहत्तिएहि जीवेमि-
दियवज्जो तियपंगो ।

“ जीवा तं भंते ! हसमाणं वा उस्तुयमाणं वा कइ क-
म्मपगडीओ बंध ? । गोयमा ! सत्तविहबंधं वा अट्टविह-
बंधं वा ” इत्यादिपु (जीवेमिदियेत्तादि) जीवपद-
मेकेन्द्रियपदानि च पृथिव्यादीनि वर्जयित्वाऽप्युपो एकोन-
विंशतौ नारकाऽऽदिपदेषु विक्रमज्ञो—भक्तकथं वाच्यं, यतो
जीवपदे पृथिव्यादिपदेषु च बहुवाजीवानां सत्तविधबन्ध-
काऽऽष्टविधबन्धकाश्चेत्येकैकभक्ते लभ्यते, नारकाऽऽदि-
षु तु त्रयम् । तथाहि—सर्व एव सत्तविधबन्धकाः स्फुरित्येकः ।
अथवा—सत्तविधबन्धकाऽष्टविधबन्धकाश्चेत्येवमेव द्विती-
यः । अथवा—सत्तविधबन्धकाऽष्टविधबन्धकाश्चेत्येवं तृती-
य इति । भ० ५ श० ४ उ० ।

निद्रायमाणस्य कर्मबन्धः—

जीवे तं भंते ! निद्रायमाणं वा पचलायमाणं वा कइ
कम्मपगडीओ बंध ? । गोयमा ! सत्तविहबंधं वा अट्टवि-
हबंधं वा एवं ० जाव वेमाणिणं पोहत्तिपसु जीवेमिदि-
यवज्जो तियपंगो भ० ५ श० ४ उ० ।

यतमानस्य पापं कर्म न बध्यते—

अजयं चरमाणो य, पाणभूयाई हिंसइ ।
बन्धई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥ १ ॥
अजयं चिट्ठमाणो य, पाणभूयाई हिंसइ ।
बन्धई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥ २ ॥
अजयं आसमाणो य, पाणभूयाई हिंसइ ।
बन्धई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥ ३ ॥
अजयं सयमाणो य, पाणभूयाई हिंसइ ।
बन्धई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥ ४ ॥
अजयं भुंजमाणो य, पाणभूयाई हिंसइ ।
बन्धई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥ ५ ॥
अजयं भाममाणो अ, पाणभूयाई हिंसइ ।
बन्धई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥ ६ ॥

अयतं चरञ्जयत्— अनुपदेशेनाऽस्त्राज्ञयति, क्रियाविशेषणमे-
तत्, चरन्—गच्छन्, तुरेवकारार्थः, अयतमेव चरत्, ईयांसमि-
तिमुल्लङ्घ्य, न त्वम्यथा, किमित्याह—प्राणिभूतानि दिनस्ति-
प्राणिनो—ह्रीन्मृगादयः, भूतानि—एकस्मिन्प्रास्तानि दिनस्ति-
प्रमादाऽनाभोगाभ्यां व्यापादयतीति भावः, तानि च हिंसन् ब-
ध्नाति पापं कम्मं अकुशलपरिणामादायैव क्लिष्टं—हानाऽऽव-
रणीयाऽऽदि तत् (से) भवति कटुकफलं तत्पापं कम्मं
(से) तस्य—अयतचरिणो भवति, कटुकफलमित्यनुस्वारोऽ-
स्त्राज्ञिकः अग्रमफलं भवति, मोहाऽऽदिहेतुनया विपाकदा-
रुणमित्यर्थः ॥ १ ॥ एवमयतं निष्ठन्तुर्हेतुनासमाहितो हल्-
पादाऽऽदि विलिपन् शेषं पूर्ववत् ॥ २ ॥ एवमयतमासोन्नो—निप-
क्षतया अनुपयुक्त आकुञ्चनाऽऽदिभावेन, शेषं पूर्ववत् ॥ ३ ॥ एव-
मयतं स्वपञ्चसमाहितो विषा प्रकामशय्याऽऽदिना वा, शेषं प-
र्ववत् ॥ ४ ॥ एवमयतं भुञ्जानो निःप्रयोजनं प्रणीतं काकशृगाल-
भक्षितादिना वा, शेषं पूर्ववत् ॥ ५ ॥ एवमयतं भाषमाणो गृ-
हस्थभाषया—निष्ठुरमन्तरभाषाऽऽदिना वा, शेषं पूर्ववत् ॥ ६ ॥

अत्राऽऽह—यथेवं पापकर्मबन्धस्ततः सूत्रम्—

कहं चरे कहं चिट्ठे, कहपासे कहं सए ।

कहं भुंजतो भासतो, पावं कम्मं न बन्धइ ॥ ७ ॥

कथं—केन प्रकारेण चरेत् कथं चिट्ठे, कथमासीत्, कथं
स्वप्नेत्, कथं भुञ्जानो भाषमाणः पापं कम्मं न बध्नाति ॥ ७ ॥

आचार्य आह सूत्रम्—

जयं चरे जयं चिट्ठे, जयमासे जयं सए ।

जयं भुंजतो भासतो, पावं कम्मं न बन्धइ ॥ ८ ॥

यतं चरेत्—स्वोपदेशेनार्थसामानः, यतं निष्ठत् समाहितो ह-
स्तपादाऽऽद्यविशेषण, यतमासीत्—उपयुक्त आकुञ्चनाऽऽद्यक-
रणेन, यतं स्वप्नेत्—समाहितो रात्रौ प्रकामशय्याऽऽदिपरिहारण
यतं भुञ्जानः—सप्रयोजनमप्रणीतं प्रतरसिद्धभाक्षताऽऽदिना,
यतं भाषमाणः साधुभाषया सुदु काव्यभासं वा पापं कम्मं
क्लिष्टम्—अकुशलानुबन्धि हानाऽऽवरणीयाऽऽदि न बध्नाति
नाऽऽस्ते, निराश्र(अ)वस्थादिहितानुष्ठानपरत्वादिति ॥ ८ ॥

किं च—सूत्रम्—

सर्वभूयणभूयस्स, सम्मं भूयाई पासओ ।

पिडियासवस्स दंतस्स, पावं कम्मं न बन्धइ ॥ ९ ॥

सर्वभूयणभूयस्स—सर्वभूयणाऽऽऽमभूतः, य आरामवत् सर्व-
भूतानि पश्यतीत्यर्थः । तस्येवं सम्पद्यतीतरागोक्तेन विविना
भूतानि—पृथिव्यादीनि पश्यतः सतः पिडिताऽऽद्यवस्य स्थिति-
तप्राणतिपाताऽऽद्याश्चरस्य दान्तस्य इन्द्रियनोऽन्द्रियवर्धन
पापं कम्मं न बध्यते—तस्य पापकर्मबन्धो न भवतीत्यर्थः ॥ ९ ॥
एवं सति सर्वभूतदयावतः पापकर्मबन्धो न भवतीति ।
ततश्च सर्वाऽऽऽमना दयायामेव यतितव्यम्, अलं हानाऽभ्यासे
नाऽपि मा भूत् अम्युपश्रवणियमतिविश्रम इति तदर्थ-
हायाऽऽह—

पढं नाथं तमो दया, एवं चिट्ठे सर्वमंजए ।

अभाणी किं काही, किं वा नाही केअपावंग ॥ १० ॥

प्रथमम्—आदौ हानं—जीवस्वरूपपरस्मैणोपायफलविषयं ततः—
तथाविधहानसमनन्तरं दया—संयमस्तदेवात्तादौ यतवर्षाभाष
तस्तत्प्रवृत्तेः, एवम् अनेन प्रकारेण हानपूर्वकक्रियाप्रतिपासि-
करणे निष्ठिति—आस्ते सर्वसंयतः—सर्वः प्रयुजितः, यः पुनरह्मा-
नी—साध्यापायफलपरिहानविकलः स किं करिष्याति? सर्वभा-
न्धतुल्यत्वात् प्रवृत्तिनिवृत्तिनिमित्ताभावात्, किं वा कुर्वन्
हान्याति कुक्—निपुणं हितं—कालोचितं पापं वा अतो वि-
परीतमिति, ततश्च नत्करणं भावेनोत्करणमेव, समप्रतिनि-
त्ताभावाद्यध्वनीतपलायनघुणाक्षरकरणवत् । अत एवाऽभ्य-
न्ताप्युक्तम्—“मायथो य विहारो बीयो गीयथमीसिओ अ-
णिओ ॥” इत्यादि । अतो हानाभावात् कार्यः ।

तथा चाऽऽह सूत्रम्—

सांच्चा जाणइ कल्लाणं, मांच्चा जाणइ पावंग ।

उभयं पि जाणई सांच्चा जे जेयं तं समायंग ॥ ११ ॥

भुत्वा—आकर्ष्य सन्नाधनस्वरूपविपाकं जानाति—बुद्धयन्ते
करयाणं करया—मोक्षस्तमणिति नयनीति कल्याणं—दया
ऽऽद्यं संयमस्वरूपं, तथा भुत्वा जानाति पापकम्—असं-
यमस्वरूपम्, उभयभाषं संयमाऽसंयमस्वरूपं आश्रयार्थानि
जानाति भुत्वा, नाऽभुत्वा, यतश्चेवमत इत्थं विहाय यत् कुक्—
निपुणं हितं—कालोचितं तत्समाचरेत् कर्षार्थित्यर्थः ।

उक्तमेवार्थं स्पष्टयन् आह सूत्रम्—

जो जीवे वि न याणइ, अमीचे वि न जाणइ ।

जीवाजीवे अयाणतो, कह सो नाहीइ संजमं ॥ १२ ॥

जो जीव वि वियाणइ, अमीचे वि वियाणइ ।

जीवाजीवे वियाणतो, सो हु नाहीइ संजमं ॥ १३ ॥

यो जीवानपि—पृथिवीकायिनाऽऽदिभेदविज्ञानं न जानाति,
अजीवानपि—संयमोपायानि नो मयाहरणयाऽऽदीन् न जानाति,
जीवाजीवानजानन् कथमसौ हारयति संयमं? तद्विरयं, त-
द्विषयाज्ञानादिति भावः ॥ १२ ॥ ततश्च यो जीवानपि जानात्य-
जीवानपि जानाति जीवाजीवाभिविज्ञानं स एव हारयति
संयमाति । प्रतिपादितः पञ्चम उपदेशाऽर्थोपाकारः । दृश-
४ अ० ।

बन्धं—बन्धक—पुं० । बध्नात्येवमकारं कर्म प्रदेशे—स-

हेति बन्धकः । बन्धककृत्यजीवेषु जीवस्थानमिदंभिधेषु , पं० सं० १ द्वार । (' जीवद्वारा ' शब्दे चतुर्थभागे तत्त्वमदा दृष्टिः)

बंधद्वारा-बन्धस्थान-न० । बन्धकत्वे स्थानभेदे, आचार० १ शु० २ अ० १ उ० । (' ठाव ' शब्दे चतुर्थभागे १६६१ पृष्ठे विस्तरः) । बन्धनस्थानेषु बन्धोद्यत्सत्संबंधमाश्रित्य भक्ताः ' कर्म ' शब्दे तृतीयभागे २६१ पृष्ठे दृष्टिताः)

बंधन-बंधन-न० । बध्यन्त इति बन्धनानि । " भुजि पत्वादि-भ्यः कर्मोपादाने " ॥ ५ । ३ । १२८ ॥ इति कर्मव्यवहृत् । कर्म० २ कर्म० । बध्यन्ते-जीवप्रदेशेऽन्योन्यानुबोधरूपतया इव-वस्थाप्यत इति बन्धनम् । सूत्र० १ शु० १ अ० १ उ० । स-ज्जने , प्रथम० १ आश्रम० द्वार । बन्धाऽऽदिचिरचित्तैर्मयूर-वन्धाऽऽदिभिः (उक्त० १ अ०) संयमे, प्रथम० १ आश्रम० द्वार । रज्ज्वादिना यन्त्रे, औ० । सूत्र० । रज्जुनिग्राहऽऽदिभिः सं-यमेन , आच० ४ अ० ।

किं बन्धनं किं वा तत्तद्विनाशम्—

बुद्धिः क्व चित्तिः उद्दिष्टा, बंधं परिजायिष्या ।

किमाह बंधेषु वीरोः किं वा जायं ति उद्दिष्टः १ ॥

(बुध्यन्तेत्यादिः सूत्रमिदं सूत्रकृताऽऽदी वतते । अस्य वा-ऽऽचाराङ्गेन सहायं संबन्धः । तद्यथा-आचारराजेऽभिहितम्— ' जीवो लुक्तायपक्षपाद्य तसि वहेण बंधो ति ' इत्यादि सत्यं बुध्यन्तेत्यादि, यदि वेद केचांविहादिनां ज्ञानादेव सु-कृत्यावाप्तिरन्वेष्यो क्रियामावात्, ज्ञानानां तुभाभ्यां निःशेषसा-धिगम इत्यतश्चेन श्लोकेन प्रतिपाद्यते । तथाऽपि ज्ञानपूर्-विका क्रिया फलवती भवतीत्यादी बुध्यते इत्यनेन ज्ञानमु-क्तिः ' भोदयन् ' इत्यनेन च क्रियोक्ता । तत्रायमनो-बुध्यते-अवग-च्छेत् बांधं विद्वत्पादित्युपदेशः । किं पुनस्तद् बुध्यते तदाह-बन्धनं-बध्यते जीवप्रदेशेऽन्योन्यानुबोधरूपतया इववस्थाप्यत इति बन्धनं-ज्ञानाऽऽवरणाऽऽद्यप्रकारं कर्म तदेतवो वा मिथ्यात्वाऽविरत्याद्यः । परिग्रहाऽऽवरणाऽऽद्यो वा । न च कोचमात्राभिलषितार्थवासिभेदातीत्यतः क्रियां दृश्यति—तत्र बन्धनं परिज्ञाय विधिपथा क्रियया-संयमानुष्ठानरूपया भोदयेत्-अपनयदायनः पूजयत्योरत्येवञ्च । एवं चाभिहिते अम्बुस्वाद्यादिको विधेयो बन्धाऽऽदिरूपे विशिष्टं जिज्ञासुः प्रपञ्च-किमाह-किमुक्तवान् बन्धनं वीरस्तद्विद्वत् १, किं वा जानन्-अवगच्छेत्तद्वन्धनं भोदयति ततो वा बुध्यतीति श्लोकाद्यः ॥ १ ॥

बन्धनस्वरूपनिर्वचनमायाऽऽह—

चित्तमेतमचितं वा, परिगिच्छन् किंसावि ।

अने वा अणुजागाइ, एवं दुखला ग मुझ ॥ २ ॥

(चित्तमेतमचितं वेत्यादि) इह बन्धनं-कर्म तदेतवो वा-ऽऽभिधीयते । तत्र न निदानमन्तरेण निदानो जन्मति, निदानमेव दृश्यति-तत्रापि सर्वाऽऽवरणाः कर्मोपादानरूपाः प्रायश आत्मास्मिन्नप्रज्ञोपायाना इतिहृत्वाऽऽदौ परिग्रहमेव द-र्शितवान् । चित्तमुपयोगी ज्ञानं तज्जघते यस्य तच्चित्तवत्-त्रि-पदचतुष्टयऽऽदि । ततोऽन्यद्विषयवत्-कनकजताऽऽदि, तद्-अवग्रहणं परिग्रहं क्लृप्तं कृमयि-स्तोकमपि नृषु-

वाऽऽदिकर्मयोग्यः । यदि वा-कसनं कसा-परिग्रहप्रहण-बु-द्ध्या जीवस्य यमनपरिग्रह इति यावत् । तदेवं स्वतः परिग्रहं परिगृह्णाऽन्यात्वा प्राहयित्वा गृह्णते वाऽन्यानुष्ठाय दुःखस्य-तीति दुःखम्-अद्यप्रकारं कर्म तत्फलं वा असातोऽयाऽऽदि-रूपं तस्मात् सुकृत इति, परिग्रहाऽऽग्रह एव परमार्थतोऽन-यैषुलं भवति । तथा चोक्तम्—

" ममाऽहमिति चैव यावद्विमानदाहज्वरः,

कृतांतमुल्लेखं तावदिति न प्रशाम्युत्थयः ॥

यशःसुखपिपासितैरयमसावनयौत्तरैः,

परैरपसदः कुतोऽपि कथमप्यपाकृत्यते ॥ १ ॥ "

तथा च—

" द्वेषस्याऽऽयतनं घृतेरपचयः क्षान्तेः प्रतीयो विधिः,

व्याप्तिरस्य सुहृदस्यैव भवनं ध्यानस्य कष्टो रित्युः ।

दुःखस्य प्रभवः सुखस्य निधनं पापस्य बासो निजः,

प्राज्ञस्यपि परिग्रहो ग्रह इव क्लेशाय नाशाय च ॥ १ ॥ "

तथा च परिग्रहेष्वप्राप्तनष्टेषु काङ्क्षाशौ क्रान्तेषु च रक्षण-मुपभोगेऽनुत्तिरित्येवं परिग्रहं सति दुःखाऽऽसक्तौ बन्धना-जं मुच्यते इति ॥ २ ॥

परिग्रहवत्तत्त्वावश्यंभाव्यारम्भस्तस्मिन्न प्राणातिपात

इति दर्शयितुमाह—

सयं तिवायप पाये, अदुवा अमोहिं वायप ।

इयंतं वाऽणुजागाइ, वेरं बड्ड अणणे ॥ ३ ॥

(सयं तिवायप पाये इत्यादि) यदि वा—प्रकारान्तरेण ब-न्धनमेवाऽऽह—(सयं तीत्यादि) स-परिग्रहवत्तत्त्वानुष्ठेो भूयः-स्वदृजेनरः सज्जितोपद्रवकारिणि च द्वेषमुपगतस्ततः स्वयम्-आत्मना विभ्यो—मनोवाक्कायेभ्य आनुबलशरीरेभ्यो वा पातयेत्—व्यावयेत् प्राणान्—प्राणिनः, अकारलोपाह्व अतिपातयेत् प्राणानिति । प्राणाश्चाऽमी—

" पञ्चेन्द्रियाणि निविष्टं बलं च, उल्लासनिःश्वासमथाप्यदायुः । प्राणा दृष्टे भगवद्विरुद्धास्तेषां विधौजीकरं तु हिंसा ॥ १ ॥ "

तथा स परिग्रहाऽऽग्रही न केवलं स्वतो व्यापादयति, अप-रैरपि घातयति, घनतन्माभ्यान् समनुजानीते, तदेव कृतका-रितानुमतिभिः प्राणेषुपमर्देन जन्मांतरशतानुबन्धात्मनो वेरं बध्यति, ततश्च दुःखपरम्पराकृपाद् बन्धनाजं मुच्यते इति । प्राणाऽऽतिपातस्य चोपलक्षणार्थत्वात् सूत्रावादाऽऽद्योऽपि बन्धहेतवो दृष्टव्या इति ॥ ३ ॥

पुनर्बन्धनमेवाऽऽश्रित्याऽऽह—

जर्सिं कुलं सपुण्णे, जर्हिं वा सर्वमे नरे ।

ममाइ लुपई बाले, असे असेहिं मुच्छिइ ॥ ४ ॥

(जर्सिमित्यादि) यस्मिन्-राष्ट्रकूटाऽऽदौ कुले जातो, यैर्वा सह पांशुकोक्तिरित्येवमयोऽऽदिभिर्बो सह संबन्धवत्स्तेषु मा-तृपितृभ्रातृभगिनोभार्यावयस्याऽऽदिषु ममाऽयमिति-ममत्व-वान् स्निहन् लुप्यते-विलुप्यते, ममत्वजनितेन कर्मणा ना-रकतिष्ठेऽननुष्यामरलक्षणे संसारं श्रम्यमाणो बाध्यते—पी-ड्यते । कोऽली ? बालः-अहः, तद्वत्सङ्गदृष्टिर्वाद्येवमप्यन्ते-पुं च मूर्च्छितो—गृष्टोऽप्युपपन्नो, ममत्वबहुल इत्यर्थः । पुं तावन्मातापित्रोस्तनु भार्यायां पुनः पुनःऽऽदौ स्ने-हवानिति ॥ ४ ॥

छास्मत्तं यदुक्तं माक—किं वा ज्ञानं बन्धनं मोक्षयतीति
अथैव निर्वचनमाह—

चित्तं सोयरिया वेद, सर्वमेयं न ताण्ड ।
संख्यए जीविमं चेत्, कम्पुणा उ तिउद्दृ ॥ ५ ॥

(चित्तमित्यादि) चित्तं-द्रव्यं, तच्च सचित्तमचित्तं वा । तथा-
सोदयो—आयुर्भागिन्यादयः, सर्वमपि चेतनहित्वाऽऽदिकं सं-
सारामृततस्यास्तुमृतोऽतिकटुकताः शरीरमानसीवेदनास्म-
नुभयतो न ज्ञानाव—रक्षणाय भवतीत्यनसंख्याय-ज्ञात्वा ।
तथा जीवितं च प्राणिनां स्वल्पमपि तत्संख्याय ज्ञापार-
क्यत्वात् । प्रत्याख्यानपरिहया तु सचित्ताऽचित्तपरिग्रहप्राप्त्युप-
पातस्यजनस्नेहाऽऽदीनि बन्धनस्थानानि प्रत्याख्याय कर्मणः
छकाशात्तुल्यानि—अपचक्षुःपक्षौ, तुरवधारणे, युक्त्येवंति ।
बद्धिवा-कर्मणा-क्रिया संयमानुष्ठानरूपया बन्धेनात् बुद्ध-
यि, कर्मणः पृथग्वर्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अध्वनयार्थोपिकाराभिहितत्वात् स्वसमयप्रतिपादना-
नन्तरं परसमयप्रतिपादनाभिधत्तत्वाऽऽह—

ए ए भेषे विउक्कम्म, एगे सण्णमाहणा ।
अयाणंता विउत्तिसत्ता, सत्ता कामेहि माणया ॥ ६ ॥

(ए गंघे विउक्कमेत्यदि) एतान्—अन्तरोक्तान् प्रमाणान्
अनुक्रम्य-परित्यज्य स्वकीयविरचितार्थेषु ग्रन्थेषु सक्तः सि-
ता—बद्धाः, एकैः न सर्वे इति सम्भवः । प्रमातिक्रमश्चेतिषां
तदुक्तार्थानुपगमात्, अनन्तरप्रत्ययेषु चायमर्थोऽभिहित-
तत्त्ववृथा—जीवास्तित्ये सति ज्ञानाऽवरणीयाऽदिकमेष्व-
नं, तस्य हेतुर्वा मिथ्यात्वाऽविनिग्रहमादायैषः परिग्रहाऽऽ-
हमाऽऽद्यस्य । तत्प्रोटनं च सत्यकदर्शनाऽऽनुपगमनं, मोक्षस-
ङ्गावच्छेदयेवमादिकः, तदेवमेकं अमणः—शाक्याऽऽद्यो बार्ह-
स्पत्यमतानुसारिणश्च माहणाः (ना) एतान्हं दुक्कान् प्रमातानि-
क्रम्य परमार्थमज्ञानानां विविधम्—अनेकप्रकारमुप्रावह्येन
सिता—बद्धाः स्वसमयेष्वभिनिविष्टाः । तथा च शाक्या एवं
प्रतिपादयन्ति तथा—'सुखदुःखेच्छाद्विषयज्ञानाऽऽचारभूते
नास्त्यायमा कश्चित्, किं तु विज्ञानमेवैकं विवर्तते' इति ।
'क्षुधिकाः सर्वेसंक्राताः' इत्यादि । सूत्रं १ अ० १ अ० १
७० । करण्डकाऽऽदिबन्धनरूपे कौतुककर्मणि सू० १ उ० २
प्र० ।

इह योगैस्तदनुकूपदुल्लसकभान् शूदीया शरीराऽऽदि-
रूपतया परिणमयतीत्युक्तं, तत्र तान् पुल्लान् किं
जीवो देशेन शुद्धानि, उत सर्वामनेष्वेव प्रपन्ना-
वकायमाशङ्क्यात्तरं चित्तिनिरुद्धा—

एगमवि गहणुद्वं, सवण्णयाणै जीवेदसम्मि ।

सवण्णयाया सवन्त्य वाऽपि सव्वे गहणुत्वे ॥ २१ ॥

इह जीवः स्वप्रदेशावगाढमेव दक्षिणं शुद्धानि, न त्वनन्तर-
परम्परप्रदेशाऽवगाढं, तत्रैकस्मिन् जीवप्रदेशे यत्तदवगाढं ग्रह-
णुद्वयं—ग्रहणप्राप्तये दक्षिणं तदेकमपि शुद्धानि (सवण्ण-
क्याए सि) सर्वाऽऽत्मना शुद्धानि सर्वैस्वाऽऽत्मप्रदेशैरुद्भा-
सीत्यर्थः । जीवप्रदेशानां सर्वेषामपि शुद्धत्वाऽऽवधानाभिध-

परस्परं सम्बन्धविशेषभावात् । तथाहि—एकस्मिन् जीवप्रदे-
शे स्वस्वभावाद्ग्रहणप्राप्तयेष्ववगाढग्रहणाय व्यापिण्यास्य स्वा-
र्वेऽव्याप्तप्रदेशाः । अनन्तरपरस्परतया तदुद्भवग्रहणाय व्या-
प्यन्ते । यथा हस्ताग्रहणं कश्चिद्विद्वांशे घटाऽऽदिकं शुद्धमात्रे
अग्रहणकृत्परितोऽऽद्योऽपि तदुद्भवप्राय अनन्तरपरस्पर-
तया व्याप्यन्ते, तथा (सवण्ण या वि सि) स्ववैक्यापि-सर्वेष्वपि
जीवप्रदेशेषु येऽवगाढा-ग्रहणप्राप्तयेऽऽः कस्यास्यापि
ग्रहणप्राप्तयेऽवगाढं स्कन्धान् सर्वान् गृह्णाति जीवः सर्वाऽऽऽ-
हना, सर्वैस्वाऽऽत्मप्रदेशैः एकैकस्कन्धग्रहणं प्रति सर्वजीव-
प्रदेशानामनन्तरपरस्परतया व्याप्यमाणत्वादिति ॥ २१ ॥

इह पुल्ललक्षणायां परस्परं संबन्धः केहेतो भवति । ततो-
ऽवश्यं स्नेहप्रकृपणा कर्तव्या । सा च त्रिधा । तथाया—
स्नेहप्रत्ययस्पर्धकप्रकृपणा, नामप्रत्ययस्पर्धकप्रकृपणा, प्रयो-
गप्रत्ययस्पर्धकप्रकृपणा च । तत्र स्नेहप्रत्ययस्व-स्नेहनिमि-
त्तस्य स्पर्धकस्य प्रकृपणा स्नेहप्रत्ययस्पर्धकप्रकृपणा । त-
था शरीरबन्धननामकर्मोद्यतः परस्परं बद्धार्थं शरीरपु-
ल्लानां स्नेहमधिकृत्य स्पर्धकप्रकृपणा नामप्रत्ययस्पर्धक-
प्रकृपणा । शब्दाद्यैश्चायम्-नामप्रत्ययस्व बन्धननामनिमित्त-
स्य शरीरप्रदेशस्पर्धकस्य प्रकृपणा नामप्रत्ययस्पर्धकप्रकृ-
पणा । तथा प्रकृष्टा यथाः प्रयोगः, तेन प्रत्ययभूतेन-का-
रणभूतेन ये शुद्धानाः पुल्लालेयां स्नेहमधिकृत्य स्पर्ध-
कप्रकृपणा प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकप्रकृपणा । तत्र प्रथमतः स्ने-
हप्रत्ययस्पर्धकप्रकृपणार्थमाह—

नेहण्णचयकङ्कम-मेगं अविभागवग्गणा गीता ।

हस्मेषु बहू बद्धा, अमंस्सलोमे दुगुणहीणा ॥ २२ ॥

(नेह ति) स्नेहप्रत्यय-स्नेहनिमित्तम् एकैकस्नेहाऽविभाग-
वृद्धानां पुल्लयर्गणानां समुदायरूपे स्पर्धकं स्नेहप्रत्यय-
स्पर्धकम्, नचैकमेव भवति । तस्मिंश्च स्पर्धक-विभागव-
र्गणा एकैकस्नेहाविभागाधिकपरमाणुसमुदायरुपा वर्गणा
अनन्ता द्रष्टव्याः । तत्र हत्वेन-अहेन स्नेहं ये बद्धा-युक्ताः
पुल्लाले बहवः, अथांच प्रभूतेन स्नेहं बद्धाः स्नेकाः ।
तथा 'अमंस्सलोमे दुगुणहीण' । अद्विधर्गणायाः पर-
तोऽसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानां वर्गणा अनिक्रम्य या-
ऽनन्तरा वर्गणा तस्यां पुल्लालेः प्रथमयर्गणागतपुल्लालो-
या द्विगुणहीना भवन्ति । पुनरपि ततोऽसंख्येयलोकाऽऽका-
शप्रदेशप्रमाणानां वर्गणा अनिक्रम्याऽनन्तरायां वर्गणायां पुल्ल-
ाले द्विगुणहीना भवन्ति । एवं नावद्वाच्यं याद्वयमाणा
संख्येयभागद्वानिगता चरमा वर्गणा । इयमत्र भावना-इह
यः सर्वोऽकृष्टः स्नेहः स केचित्तमद्वाच्छ्रुतकेन क्षिप्यते,
क्षिप्या क्षिप्या च निर्भिभावा भागाः पृथक् पृथक् व्यवस्थाप्य-
न्ते । तत्र जगति ये केचित् परमाणव एकैकं स्नेहं द्वय निर्भि-
भागेन भागेन युक्ताः सन्ति, तेषां समुदायः प्रथमा वर्ग-
णा । ये पुनर्द्विभागां स्नेहाऽविभागार्था युक्ताः परमाणवः स-
न्ति, तेषां समुदायो द्वितीया वर्गणा । एवं त्रिभिः स्नेहा-
विभागैर्युक्तानां समुदायस्त्वतीया वर्गणा । एवं संख्येयैः स्ने-
हाऽविभागैर्युक्तानां संख्येया वर्गणा चाध्याः । असंख्येयैः स्ने-
हाऽविभागैर्युक्तानां पुनरसंख्येया वर्गणा । अतः स्नेहाऽ-
विभागैर्युक्तानां त्वनन्ता वर्गणाः । क्षिप्या चय प्रकृपणा, तच्च-

धा-अनन्तरौपनिषदा, परम्परोपनिषदा च । तत्र तावत्प्रथ-
मेतोऽनन्तरौपनिषदा प्रकृषणा क्रियते-प्रथमायां वर्गण्याया-
मस्तेहाविभागयुक्तपुद्गलसमुदायकृपायां यावन्तः पुद्गला-
स्तद्वेषणाः द्वितीयस्यां वर्गण्यायां स्नेहाविभागयुक्तपुद्ग-
लसमुदायकृपायां पुद्गलाः असंख्येयभागहीना भवन्ति । ततो-
ऽपि तृतीयस्यां वर्गण्यायामसंख्येयभागहीनाः । एवं प्रति-
वर्गण्यामसंख्येयभागहान्या पुद्गलास्तावत्प्रकृत्या यावद्वनन्ता
वर्गण्या गता भवन्ति । ततोऽनन्तरायां पुद्गलाः प्राकृतव-
र्गण्यातनुपुद्गलोपेत्या संख्येयमाहीना भवन्ति । ततोऽ-
नन्त्यामपि वर्गण्यायां पुद्गलाः संख्येयभागहीनाः । एवं
संख्येयभागहान्याऽपि वर्गण्या अनन्ता वाच्याः । ततो-
ऽनन्तरायां वर्गण्यायां पुद्गलाः प्राकृतवर्गण्यातनुपुद्गलावि-
ष्या संख्येयगुणहीना भवन्ति । ततोऽनन्त्यामपि वर्ग-
ण्यायां पुद्गलाः संख्येयगुणहीनाः । एवं संख्येयगुणहान्याऽ-
प्यनन्ता वर्गण्या वाच्याः । ततोऽनन्तरायां वर्गण्यायां पुद्गलाः
प्राकृतवर्गण्यातनुपुद्गलापेत्याऽसंख्येयगुणहीना भवन्ति ।
ततोऽनन्त्यामपि वर्गण्यायां पुद्गलाः असंख्येयगुणहीनाः ।
एवमसंख्येयगुणहान्याऽप्यनन्ता वर्गण्या वक्तव्याः । ततोऽ-
नन्तरायां वर्गण्यायां पुद्गलाः प्राकृतवर्गण्यातनुपुद्गलापेत्या-
ऽनन्तगुणहीना भवन्ति । ततोऽनन्त्यामपि वर्ग-
ण्यायां पुद्गलाः अनन्तगुणहीनाः । एवमनन्तगुणहान्याऽप्य-
नन्ता वर्गण्या वाच्याः यावत्सर्वोत्कृष्टा वर्गण्या । त-
द्वं कृताऽनन्तरौपनिषदा प्रकृषणा ॥ संप्रति परम्प-
रोपनिषदा क्रियते—तत्र प्रथमवर्गण्यायाः परतोऽसं-
ख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाण्यो वर्गणा अतिक्रम्य या परा-
अस्या वर्गणा तस्यां पुद्गलाः प्रथमवर्गण्यातनुपुद्गलोपेत्या
द्विगुणहीना भवन्ति, अर्थां भवन्ति इत्यर्थः । ततः पुनरप्य-
संख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाण्यो वर्गणा अतिक्रम्य या प-
रा-अनन्तरा वर्गणा तस्यां पुद्गलाः अर्थां भवन्ति । एवं भूयो
भूयस्तावद्वगन्तव्यं यावत्संख्येयमागहानिगता चरमा वर्ग-
ण्या । ततः परं संख्येयभागहानिगता वर्गण्याः संख-
येया अतिक्रम्यानन्तरायां वर्गण्यायां पुद्गला असंख्येय-
भागहानिगतचरमवर्गणापुद्गलाऽपेत्याऽप्या भवन्ति । ततः
पुनरपि संख्येयलोकां वर्गणा अतिक्रम्यानन्तरायां वर्गण्यायां पु-
द्गला अर्थां भवन्ति । एवं भूयो भूयस्तावत्प्रकृत्या यावत्सं-
ख्येयलोकां गतानामपि चरमा वर्गणा । उपरितन्त्रेषु चतसृ-
षु द्वानिषु इयं परम्परोपनिषदा न सम्भवति । यतः प्रथ-
मायां अपि संख्येयगुणहानिबर्गण्यायां पुद्गलाः संख्येय-
भागहानिसंस्कचरमवर्गण्यातनुपुद्गलाऽपेत्या संख्येयगु-
णहीनाः प्राप्यन्ते । संख्येयगुणहीनाश्च जघन्यतोऽपि त्रि-
गुणहीनाश्चतुर्गुणहीना या गृह्यन्ते, न तु द्विगुणहीनाः,
यतः सङ्ख्येयं प्रायः सर्वज्ञाव्यजघन्याऽकृष्ट त्रिप्रभृत्येव गृ-
ह्यन्ते, न तु द्वौ, नापि सर्वोत्कृष्टं तदुक्तमुपयोग्यं ह्य-
शौ—“सिद्धं ते य जघ्ने अथ संख्येज्जगदने तस्य
तस्य ब्रह्महन्मणुकोत्यं ददुष्वं ति ।” तत एव ऊच्यं
द्विगुणहीना न प्राप्यन्ते, किं तु त्रिगुणचतुर्गुणाऽऽविहीना
इति नेयं द्विगुणहान्या परम्परोपनिषदा संभवति । तस्मा-
न्मूलत आरभ्यामप्याऽत्र परम्परोपनिषदा प्रकृषणा क्रि-
यते—असंख्येयभागहानौ प्रथमान्तिमवर्गयोरोपान्तराले

प्रथमवर्गणाऽपेत्या काश्चिद्वर्गणा असंख्येयभागहीनाः का-
श्चिदसंख्येयभागहीनाः काश्चिदसंख्येयगुणहीनाः काश्चि-
दसंख्येयगुणहीनाः काश्चिदनन्तगुणहीनाः । एवमसंख्येय-
भागहानौ प्रथमवर्गणापेत्या पञ्चापि हानयः संभवन्ति ।
संख्येयभागहानौ तु पुनरसंख्येयभागहानयजः शेषाश्चत-
स्रोऽपि हानयः सम्भवन्ति । तथा—संख्येयभागहानिप्रथ-
मान्तिमवर्गयोरोपान्तराले प्रथमवर्गणाऽपेत्या काश्चि-
द्वर्गणाः संख्येयभागहीनाः, काश्चिदसंख्येयगुणहीनाः ।
काश्चिदसंख्येयगुणहीनाः, काश्चिदनन्तगुणहीनाः । संख्येयगु-
णहीनाः पुनरसंख्येयभागहानिसंख्येयभागहानिबर्जिताः शेषा-
स्तिस्रः हानयः संभवन्ति । तथा—संख्येयगुणहीना प्रथ-
मान्तिमवर्गयोरोपान्तराले प्रथमवर्गणापेत्या काश्चिद्वर्ग-
णाः संख्येयगुणहीनाः, काश्चिदसंख्येयगुणहीनाः, का-
श्चिदनन्तगुणहीनाः । असंख्येयगुणहीना पुनर्द्वे एव हान्यौ,
तथाहि—असंख्येयगुणहीना प्रथमान्तिमवर्गयोरोपान्तराले
प्रथमवर्गणापेत्या काश्चिद्वर्गणा असंख्येयगुणहीनाः
काश्चिदनन्तगुणहीनाः । अनन्तगुणहीना त्वनन्तगुणहानिरे-
वैकाः तत्रैव कृता परम्परोपनिषदा प्रकृषणा ॥ सांप्रतसम्यक्-
कृत्यमुच्यते—तत्राऽसंख्येयभागहानौ वर्गण्याः स्तोकाः । ताभ्यः
संख्येयभागहानौ वर्गण्या अनन्तगुणाः । ताभ्योऽपि संख्ये-
यगुणहीना वर्गणा अनन्तगुणाः । ताभ्योऽप्यसंख्येयगुण-
हीना वर्गणा अनन्तगुणाः । ताभ्योऽप्यनन्तगुणहीना वर्ग-
ण्या अनन्तगुणाः । तथाऽनन्तगुणहीना पुद्गलाः सर्वस्तो-
काः । तभ्योऽसंख्येयगुणहीना पुद्गला अनन्तगुणाः । त-
भ्योऽपि संख्येयगुणहीना पुद्गला अनन्तगुणाः । तभ्योऽपि
संख्येयभागहानौ पुद्गला अनन्तगुणाः । तभ्योऽप्यसंख्येय-
भागहानौ पुद्गला अनन्तगुणाः । २२ ॥ तदेवमुक्तं सप्रपञ्चं
स्नेहप्रत्ययं स्पष्टेयम् ।

इदानीं नामप्रत्ययस्पर्धकप्रयोगप्रत्ययस्पर्धकप्रकृषणां

चिकीर्षुरिदमाह—

नामपञ्चोपपत्त्य-नेसु ति नेषा अनन्तगुणेषा ।

पक्षिया देसगुणा सि, जहन्नन्ते सङ्गे कटु ॥ २३ ॥

(नाम ति) इह नामप्रत्ययस्पर्धकप्रकृषणायां पञ्चलुयो-
गद्वाराणि । तथा—अविभागप्रकृषणा १, वर्गणाप्रकृषणा
२, स्पर्धकप्रकृषणा ३, अनन्तप्रकृषणा ४, वर्गणापुद्गल-
स्नेहाऽविभागसकलवस्तुप्रकृषणा ५, अविभागपक्षा ६
चेति । तत्र प्रथमतोऽविभागप्रकृषणा क्रियते—औदारिकाऽ-
द्विशरीरपञ्चक्रमाप्येत्यानां परमाणुनां या रसः, स्व कथलि-
प्रक्षालनकन द्विधत्ते, द्विधा च निर्विभागा भागाः क्रियन्ते
ते च निर्विभागा भागा गुणपरमाणवो वा भावपरमाणवो
वा प्रोच्यन्ते । एषाऽविभागप्रकृषणा । तत्रैक स्नेहावि-
भागेन युक्ताः शरीरयोः पुद्गला न भवन्ति । किमुक्तं
भवति ?—औदारिकादौदारिकवर्गणाऽऽदीनां पञ्चदशानां यथ-
नानामप्यतमस्यापि बन्धनस्य विषया न भवन्तित्यर्थः ।
नापि द्वयोः स्नेहाविभागाभ्यां युक्ता । नापि विधिनोपि
संख्येयैर्नाप्यसंख्येयैर्नाप्यन्तः, किं त्वनन्तानन्तैरेव स-
म्यज्जीव्योऽनन्तगुणैः, ततस्तेषां पुद्गलानां समुदायः प्रथ-
मा वर्गणा, सा च जघन्या । तत एकेन स्नेहाविभागे-
नाधिकानां पुद्गलानां समुदायो द्वितीया वर्गणा । द्वयोः

स्नेहाविभागभ्यामधिकानां समुदायस्मृतीया वर्गणा । एवमेकैकाविभागवृद्ध्या निरन्तरं नावद् वर्गणा वाच्या यावद्भव्येभ्याऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तभागकत्वा भवन्ति । एतासां च समुदाय एकं स्पर्धकम् । तत्र तत् ऊर्ध्वमेकेन स्नेहाविभागेनाधिकाः परमाणुषां न प्राप्यन्ते, नापि द्वाभ्यां, नापि त्रिभिः, नापि संख्येभ्यः, नाप्यनन्तैः, नाप्यनन्तैः, किं स्वन्तानन्तैरेव सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणैरधिकाः प्राप्यन्ते । ततस्तेषां समुदायो द्वितीयस्य स्पर्धकस्य प्रथमा वर्गणा । तस्यां क्रियन्तः स्नेहाविभागाः १, इति चेदुच्यते—यावन्तः प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणया स्नेहाविभागान्तावन्तो द्विगुणाः । तत्र एकं स्नेहाविभागनाधिकानां परमाणूनां समुदायो द्वितीयया वर्गणा । द्वाभ्यां स्नेहाविभागभ्यामधिकानां समुदायस्मृतीया वर्गणा । एवमेकैकस्नेहाविभागवृद्ध्या निरन्तरं वर्गणास्तावद्वाच्या यावद्भव्येभ्याऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तभागकत्वा भवन्ति । ततस्त्वासां समुदायो द्वितीयं स्पर्धकम् । ततः पुनरप्यत्र ऊर्ध्वमेकेन स्नेहाविभागेनाधिकाः परमाणुषां न प्राप्यन्ते, नापि द्वाभ्यां, नापि त्रिभिः, यावद्वापि संख्येभ्यः, नाप्यनन्तैः, किं स्वन्तानन्तैरेव सर्वजीवेभ्याऽनन्तगुणैः । ततस्तेषां परमाणूनां समुदायस्मृतीयास्पर्धकस्य प्रथमा वर्गणा । तस्यां क्रियन्तः स्नेहाविभागा इति चेदुच्यते—यावन्तः प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणया तावन्तस्त्रिगुणाः । तत्र एकं स्नेहाविभागनाधिकानां परमाणूनां समुदायो द्वितीयया वर्गणा । द्वाभ्यां स्नेहाविभागभ्यामधिकानां समुदायस्मृतीया वर्गणा । एवमेकैकस्नेहाविभागवृद्ध्या निरन्तरं वर्गणास्तावद्वाच्या यावद्भव्येभ्याऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तभागकत्वा भवन्ति । ततस्त्वासां समुदायस्मृतीया स्पर्धकम् । ततः पुनरप्यत्र ऊर्ध्वमेकेन स्नेहाविभागेनाधिकाः परमाणुषां न प्राप्यन्ते, नापि द्वाभ्यां, नापि त्रिभिः, यावद्वापि संख्येभ्यः, नाप्यनन्तैः, किं स्वन्तानन्तैरेव सर्वजीवेभ्याऽनन्तगुणैः । ततस्तेषां परमाणूनां समुदायस्मृतीया स्पर्धकस्य प्रथमा वर्गणा । तस्यां क्रियन्तः स्नेहाविभागाः १, इति चेदुच्यते—प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणया यावन्तः स्नेहाविभागान्तावन्तस्त्रिगुणाः । एवं यतिसंख्यं यतिसंख्यं स्पर्धकं चिन्तयितुमर्हति, तद्यथा पञ्चमं दशमं विंशतमं सहस्रतमं तत्ततमं तावत्संख्यागुणितः प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणगतः स्नेहाविभागान्ततिसंख्यस्य ततिसंख्यस्य स्पर्धकस्याऽऽदि-वर्गणया द्रष्टव्याः । तानि च स्पर्धकानि क्रियन्त भवन्तीति चेदुच्यते—अभ्येभ्योऽनन्तगुणानि सिद्धानामनन्तभागकत्वा । अनन्तराणि क्रियन्ति भवन्तीति चेदुच्यते—कृपा-नस्पर्धकतुल्यानि । तद्यार्हा-चतुर्णामन्तराणि श्रीयेव भवन्ति, (नौ) नाधिकाणि । एवमर्थापि भावनीयम् । वर्गणास्वान्तर्गणे हे वृद्धी भवतः । तद्यथा—एकैकाविभागवृद्धिः, अनन्तानन्तविभागवृद्धिश्च । तत्रैकैकाविभागवृद्धिः स्पर्धकगतार्थां वर्गणार्थं यथात्प्रमत्तानन्तविभागवृद्धिः पाश्चात्यस्पर्धकगतस्वरमवर्गणपेक्षयोस्तरस्पर्धकत्वाऽद्विधगणयाः, पारस्पर्येण पुनः प्रथमस्पर्धकस्तरमवर्गणपेक्षया वृद्धि-वृद्धयोऽवगम्यते । तद्यथा—अनन्तभागवृद्धिः असंख्य-

यभागवृद्धिः, संख्ययभागवृद्धिः, संख्ययगुणवृद्धिः, असं-
ख्ययगुणवृद्धिः, अनन्तगुणवृद्धिश्च । तदेवं कृता वर्ग-
णाप्रकरणे स्पर्धकप्रकरणे अनन्तरप्रकरणे च ॥ सांप्रतं
वर्गणगतपुद्गलस्नेहाविभागसमुदायप्रकरणे क्रियते—तत्र
प्रथमस्य शरीरस्थानस्य प्रथमायां वर्गणया स्नेहाविभागाः
स्तीकाः । ततो द्वितीयस्य शरीरस्थानस्य प्रथमवर्गणया-
नन्तगुणाः तेष्वोऽपि तृतीयशरीरस्थानस्य प्रथमवर्गण-
यामनन्तगुणाः । एवमनन्तगुणया अस्यां सवर्गणया स्थाना-
नि नेतव्यानि । शरीरस्थानानि च वक्ष्यमाणस्पर्धकसङ्ख्या-
प्रमाणानि ॥ संप्रति शरीरपरमाणूनामेव तत्पुद्गलव्यवस्था-
नामस्वरूपमभिधीयते तत्राद्वैतिकाद्वैतजसंख्यनयोऽस्याः पु-
द्गलाः सवर्तीकाः । तेष्व आद्वैतकैर्जससंख्यनयोऽस्या अन-
न्तगुणाः । तेष्वोऽप्येद्वैतकैर्मजससंख्यनयोऽस्या अनन्तगु-
णाः तेष्वोऽप्येद्वैतकैर्जसकामेणसंख्यनयोऽस्या अनन्तगुणाः ।
तथा वैक्यकैर्मजससंख्यनयोऽस्या पुद्गलाः सवर्तीकाः । त-
ेष्वोऽपि वैक्यकैर्जससंख्यनयोऽस्या अनन्तगुणाः । तेष्वोऽपि
वैक्यकैर्मजससंख्यनयोऽस्या अनन्तगुणाः । तेष्वोऽपि वैक्य-
कैर्जसकामेणसंख्यनयोऽस्या अनन्तगुणाः । तथा आहारकाः आ-
हारकसंख्यनयोऽस्या पुद्गलाः सवर्तीकाः । तेष्वोऽप्यआहारकैर्ज-
ससंख्यनयोऽस्या अनन्तगुणाः । तेष्वोऽप्यआहारकामेणसंख्य-
नयोऽस्या अनन्तगुणाः । तेष्वोऽप्यआहारकैर्जसकामेणसंख्य-
नयोऽस्या अनन्तगुणाः । तेष्वोऽपि नैजसंजससंख्यनयोऽस्या
अनन्तगुणाः । तेष्वोऽपि नैजसकामेणसंख्यनयोऽस्या अन-
न्तगुणाः । तेष्वोऽपि कामेणकामेणसंख्यनयोऽस्या अनन्तगु-
णा इति ॥ सांप्रतं स्थानप्रकरणेऽवसरः । तत्र प्रथमं स्पर्धकमा-
दौ कृत्वाऽभ्येभ्योऽनन्तगुणैः सिद्धानन्तकर्मोपगौरनतैः
स्पर्धकैरेव प्रथमं शरीरमापारं स्थानं भवति । ततस्स-
न्तिभिरेव स्पर्धकैरनन्तभागवृद्धिर्द्वितीयं शरीरस्थानं भवति ।
पुनस्ततिभिरेव स्पर्धकैरनन्तभागवृद्धिस्त्रितीयं शरीरस्थान-
म् । एवं निरन्तरं पुनस्मान् पुनस्मादुत्तरांतराणि अनन्त-
भागवृद्धानि शरीरस्थानाव्यक्तमत्रज्ञानाव्यक्तव्यभागगत-
प्रदेशराशिप्रमाणानि वाच्यानि । एतानि च समुदितानि
एकं कण्टकमापद्योयते । तस्माच्च कण्टकावृत्तिर्यद्व्य-
च्छरीरस्थानं तत्कण्टकगतस्वरमाशरीरस्थानपेक्षया असं-
ख्ययभागवृद्धम् । तस्मात्पराणि पुनर्गोच्यंयानि शरीरस्था-
नानि अक्षुण्णमात्रज्ञानाव्यक्तव्यभागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि
तानि सवर्गणया यथास्तरमनन्तभागवृद्ध्यवस्थेयानि ।
एतानि च समुदितानि द्वितीयं कण्टकम् । तस्माच्च द्विती-
यात्कण्टकावृत्तिर्यद्व्यच्छरीरस्थानं तत्पुनरपि द्वितीयक-
ण्टकगतस्वरमाशरीरस्थानपेक्षयाऽसंख्ययभागवृद्धम् । ततः
पराणि पुनरप्ययानि यानि शरीरस्थानानि अक्षुण्णमात्रज्ञा-
नसंख्ययभागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि तानि सवर्गणया यथा-
स्तरमनन्तभागवृद्ध्यवस्थेयानि । एतानि च समुदितानि तृ-
तीयं कण्टकम् । ततः पुनरप्येकमसंख्ययभागवृद्धम् । ततः
पुनरपि कण्टकमात्राणि शरीरस्थानानि यथास्तरमनन्तभा-
गवृद्ध्यवस्थेयानि । एवमसंख्ययभागानन्तरितानि अनन्त-
भागवृद्धकण्टकानि तावद्वाच्यानि यावत्संख्ययभागवृद्धानां
नामपि स्थानानामनन्तरांतराभावात् कण्टकं भवति । क-
ण्टकं नाम समयपरिभाषया-अक्षुण्णमात्रज्ञानाव्यक्तव्यभाग-

नमदेशराशिप्रमाणा सक्थ्या अभिधीयते । ततः पराणि यथोत्तरमनन्तभागवृत्तानि कष्टकमात्राणि शरीरस्थानानि चान्तराणि । ततः परमेकं संकथयमाणवृत्तं स्थानम् । ततो मूलादाराभ्य यावन्ति स्थानानि प्रागतिक्कान्तानि तावन्ति तथैव (तथैवाऽ) विधाय पुनरप्येकं संकथयमाणवृत्तं स्थानमभिधानीयम् । एवं वर्ण्यमाणक्रमेण पदस्थानकवृत्तानां शरीरस्थानानि तावत्तत्कथानि यावत्संकेतयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि भवन्ति । उक्ता नामप्रत्ययस्पर्धकप्रकरणम् ॥ साम्प्रतं प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकप्रकरणम् कियते-तत्र प्रयोगो-योगः तत्स्थानवृत्तौ यो रसः कर्मपरमाणुषु केवलयोगप्रत्ययतो बध्यमानेषु परिवर्धते स्पर्धकरूपतया तत्प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकम् । उक्तं च—“ होर प्रयोगो जोगो, तद्गुणविवर्जार्थो जो उ रसो । परिवर्द्धे जीवे, प्रयोगकष्टं नयं वेति ॥१॥ ” तस्य पञ्चाऽनुयोगद्वाराणि । तद्यथा—अविभागप्रकरणम् १, वर्गणाप्रकरणम् २, स्पर्धकप्रकरणम् ३, अन्तरप्रकरणम् ४, स्थानप्रकरणम् ५, इति । एताञ्च यथा नामप्रत्ययस्पर्धके प्रागभिहितान्तयेवात्राप्यवगतव्याः । तथाऽत्र प्रथमस्थानसत्कप्रथमवर्गणायां सकलपुद्गलस्नेहाविभागाः सर्वलोकाः । तेभ्यो द्वितीयस्थानसत्कप्रथमवर्गणायामनन्तगुणाः । तेभ्योऽपि तृतीयस्थानसत्कप्रथमवर्गणायामनन्तगुणाः । एवं नावन्त्येव यावदन्तिम् स्थानम् । तथा च प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकमेवाधिकृत्याप्यत्राणुक्रमम्—“ अविभागवर्गकण्ड, अन्तरद्वाराई एतथ जड पुडि । डालाई वर्गणाभ्यो, अणेतगुणार्थे गच्छन्ति ॥२॥ ” अत्राऽऽदिशब्दात्कष्टकाऽऽदिपरिप्रदः ॥ इदानीमप्यवदुर्गवमुच्यते—स्नेहप्रत्ययस्पर्धकस्य जघन्यवर्गणायां सकलपुद्गलगतः स्नेहाविभागः सर्वलोकाः । तत्तत्तस्यैव स्नेहप्रत्ययस्पर्धकस्योऽष्टवर्गणायामनन्तगुणाः । तेभ्योऽपि नामप्रत्ययस्पर्धकस्य जघन्यवर्गणायामनन्तगुणाः । तेभ्योऽपि तस्यैवाष्टवर्गणायामनन्तगुणाः । तेभ्योऽपि प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकस्य जघन्यवर्गणायामनन्तगुणाः । तेभ्योऽपि तस्यैवाष्टवर्गणायामनन्तगुणाः । उक्तं च—“ तिर्ह पि कडु-गाणं, जहस उक्तासगा कमा डधिउं । युवाऽणेतगुणाभ्यो, उ वर्गणा गेहकडुभा ॥३॥ ” सम्प्रति वाचाऽप्यो विमिय-त-नामप्रत्ययेषु प्रयोगप्रत्ययेष्वप्येव स्पर्धकेषु अविभागवर्गणाऽऽप्यः प्राग्वज्जाः । तथाहि—जहदप्रत्ययस्पर्धक इवात्रापि अविभागवर्गणा एकैककाऽविभागवृत्तपरमाणुवर्गणा अनन्ताः । तथा स्तोकेन जहेन वद्धाः पुद्गला बहव इतरे स्तोकाः स्तोकरताः । यच्च—“ असंजलोगे दुगुण-कीणा ” इति, तद्वशांसंवाह सम्बध्यते । जहदप्रत्ययस्पर्धकेऽपि हि तत् यथासंभव स्तोकेभ्यः कालं भावत् यो जितम्, न पुनः सर्वत्रापि । तथा (सि ति) एषां ओ ह्यप्रत्ययनामप्रत्ययप्रयोगप्रत्ययस्पर्धकानां प्रत्येकं स्तोके—आ-स्मियो जघन्याऽकृष्ट वर्गणे बुद्ध्या पृथक् कृत्वा ततः क्रमेण नास्तु । (धणिया दैलगुणि) धणिया—निजिना देश-गुणा निर्विभागभागरूपाः सकलपुद्गलगतस्नेहाविभागा इत्यर्थः । तेऽनन्तगुणव्या—अनन्तगुणिततया जातव्याः । तदेवं कृता पुद्गलानां परस्परं सम्बन्धहेतुभूतस्य स्नेहस्य प्र-करणम् । सम्प्रति बन्धनकरणासम्बन्धयोर्बध्यमानमेकपुद्ग-लानां प्रकृतिविशेषतुभागप्रदेशविभागो सम्बन्धतोनां सुखा-

बन्धोपाय मोदकदृष्टान्तेन विभाव्यते—यथा किल कश्चि-न्मोदको वातविनाशिद्रव्यनिष्पन्नः प्रकृत्या वातमुपशमय-ति, पित्तोपशमकद्रव्यनिष्पन्नः पित्तम्, कफाऽपहर्ति-द्रव्यनिष्पन्नः कफप्रित्येवंस्वरूपा प्रकृतिमोदकस्य । तथा तस्यैव स्थितिः कस्यचिद्दिनमेकम्, अपरस्य दिन द्वयम्, अन्यस्य मासाऽऽदिकं कालं यावत् । तथा तस्यैव रसः स्निग्धमधुराऽऽदिः कस्यचिद्विद्वत्प्रसूतिप्रमाणा इत्या-नक इत्यादि । तथा तस्यैव प्रदेशाः कणिकाऽऽदिकृपाः क-स्यचिद्विद्वत्प्रसूतिप्रमाणाः कस्यचिद्विद्वत्प्रसूतिप्रमाणा इत्या-दि । तथा कर्मणोऽपि किञ्चिद्विद्वत्प्रसूतिप्रमाणा, किञ्चिद्विद्वत्प्रसूतिप्रमाणा, किञ्चिद्विद्वत्प्रसूतिप्रमाणा, किञ्चिद्विद्वत्प्रसूतिप्रमाणा प्र-कृतिः । तथा स्थितिस्तस्यैव कर्मणः कस्यचिद्विद्वत्प्रसूतिप्रमाणा, गरोपमकोटीकोटीप्रमाणा, अपरस्य सप्ततिसागरोपमको-टीकोटीप्रमाणा इत्यादि । तथा रसः कस्यचिद्विद्वत्प्रसूतिप्रमाणा इत्यादि । तथा प्रदेशः कस्यचि-द्विद्वत्प्रसूतिप्रमाणा इति ॥ २३ ॥

तत्र प्रकृतिभेद एव कर्मणो मूलोत्तरवि—

भागो भवति, नाप्यथेव्यावदपञ्चाह—

मूलसुरपदार्थं, अणुभागविसेसम्भो इवै भेदो ।

अविसेसिपरसपड, पदार्थेभ्यो मुण्येयव्यो ॥ २४ ॥

(मूल सि) इह प्रकृतिशब्दो भेदपर्यायोऽप्यस्ति । त-था वाऽऽह भाष्यकृत्—“ अहवा पयकी भेदो ” इति । त-तो मूलोत्तरकृतीनां—मूलोत्तरभेदानां कर्मणः सम्बन्धनाम-नुभागविशेषतः स्वभावाविशेषतो ज्ञानाऽऽधारकत्वाऽऽदिल-क्षणार्थं भेदो भवति, नाऽप्यथा । अणुभागशब्दश्चात्र स्व-भावपर्यायोऽवगतस्तव्यः । तदुक्तं च—“ अनुभागो स्ति सहावो ” इति । इह बन्धनकरण प्रकृतिबन्धनाऽऽप्यः प्रत्ये-कमुपरि सुप्रपञ्चं वक्तव्याः । प्रकृत्याद्वयं प्रतिकर्म सङ्गी-या इति कश्चिद् व्यामुखेत, अतस्तन्मोहापोपदाव प्रकृतिबन्धं तुशब्दोपलक्षणद्वारेण अन्योऽर्थ स्थितिबन्धाऽऽदौ नैविरथ्येन (व्येन) स्पष्टपञ्चाह—(अविसेसियेत्यादि) रसः स्ने-हाऽनुभाग इत्येकायाः । तस्य प्रकृतिः स्वभावः । अविशे-षिताऽविश्लिप्ता रसप्रकृतिः, उपलक्षणस्वात् स्थित्याद्व्यो-ऽपि, यस्मिन्नि विश्लिप्तो रसबन्धोऽविशेषितरसप्रकृतिः । प्रकृतिबन्धो ज्ञातव्यः, तुशब्दस्याधिकार्यसंज्ञनात् अवि-श्लिप्तरसप्रकृतिप्रदेशः स्थितिबन्धः, अविश्लिप्तप्रकृतिस्थितिरस-स्थितिप्रदेशो रसबन्धः, अविश्लिप्तप्रकृतिस्थितिरस-प्रदेशबन्ध इत्यपि प्रष्टव्यम् । प्रकृतिबन्धे च यावत्स्यः प्र-कृत्या बन्धमायान्ति, यच्च यासां बन्धे प्रति स्वामी, तदेतस्सैव शतकाद्वसेयम् । प्रकृतिप्रदेशबन्धो च योगतो भवतः “ जोगा पयडिपसं ” इति वचनात् । तत्र प्र-कृतिबन्ध उक्तः ॥ साम्प्रतं प्रदेशबन्धो वक्तव्यः प्रतः । त-त्राष्टविश्लिप्तबन्धकेन जन्तुना यदेकनामध्वसाधेन वित्रतगामेण युहीनं दलिकं तस्याऽष्टी भागा भवन्ति, सप्तविश्लिप्तस्य तु सप्त भागाः, षड्विंशत्बन्धस्य षड्भागः, एकविंशत्बन्ध-कस्य एको भागः ॥ २४ ॥

सम्प्रत्युत्तरप्रकृतीनां भागविभागोपदर्शनार्थमाह—

ये सन्ध्याऽप्यं, सगकम्पपय्यंतमो भागो ।

तत्र शुभेनाऽशुभेन वा एकैव केनचिद्विषयवसायेन स्वप्रत्ययत इति स्वस्य-आत्मनः संबन्धितानुभागवत्प्रति प्रत्ययेन-प्रत्ययभूतेन—कारणभूतेन जीवो ग्रहणसमये योग्यपुद्गलाऽऽवासयते सर्वेषु कर्मप्रदेशेषु एकैकस्मिन् कर्मपरमाणुविवक्षितैः गुणान्-रसस्य निर्विभागान्-भागात् उक्तस्वरूपान् सर्व-जीवेश्वोऽनन्तगुणानुपादयति । इयमत्र भावना—इह पूर्व कर्मप्रयोगवर्गणाऽन्तःपातितः सन्तः कर्मपरमाणवो न तथाविधविशिष्टरसापेक्षा आसीरन्, किं तु प्रायो नीरसा एकस्वरूपाश्च । यदा तु जीवेन गृह्यन्ते, तदानीं ग्रहणसमये एव तेषां कार्याविकेलाऽध्यवसायेन सर्वजीवेश्वोऽनन्तगुणा रसाऽविभागा आचरन्ते, तानाऽऽचरणकत्वाऽऽविधि-स्वभावता च । अविनश्यत्वाद् जीवानां पुद्गलानां च शक्तेः । न चैतदनुपपन्नं, तथादर्शनात् । तथाहि—शुष्कगुणाऽऽदिपरमाणवोऽत्यन्तनीरसा अपि गन्धादिभिर्गृहीत्वा विशिष्टरसाऽऽदिरसकृततया सत्तथाप्युक्ततया च परिणम्यन्ते ॥ २६ ॥

अत्राऽऽह-ननु तान् रसस्याविभागात् किं सर्वेष्वपि कर्मपरमाणुषु तुल्यानुपादयति, आहोभिरिदं विप्रमान् ? । उच्यते-विप्रमान् । तथाहि—केषुचित्परमाणुषु स्तोकात् । तांश्च ज-ज्यतेऽपि सर्वजीवाऽनन्तगुणान् । केतुबिसेष्योऽपि प्रभूना न । केतुबिच प्रभूततमान् । तत्र न ह्यातेन केतुं कियन्त इति तत्किरूपार्थं वर्गणाऽऽदिप्रकरणमाह—

सर्वऽप्युपगुणा ते पद-पदगणना सेसिया विसेसुणा ।

अविभागुत्तरियाश्च, सिद्धाणुष्वेतत्तागममा ॥ ३० ॥

(सर्व सि) येषां परमाणूनां समस्तान्यपरमाणवेष्वपि अन्वये गुणाः—स्तोका रसाऽविभागान्ते सर्वाऽप्युपगुणाः परमाणवः समुदिताः प्रथमा वर्गणा । तस्यां च कर्मपरमाणवोऽऽतिशयेन प्रभूनाः । शेषाश्च वर्गणा विशेषहीनाः कर्मपरमाणवेष्वपि । तथाहि—प्रथमगणनाऽप्येव द्वितीयवर्गणार्थं कर्मपरमाणवो विशेषहीनाः । ततोऽपि तृतीयस्यां वर्गणार्थं विशेषहीनाः । एवं तावद्वाक्यं यावत्सर्वोत्कृष्टा वर्गणा । एताश्च कर्मभूता इत्याह—(अविभागुत्तरियाऽऽति) अविभागोत्तरा एकैकस्तेहाऽविभागधिका इत्यर्थः । तथाहि—प्रथमगणनापरमाणवेष्वपि ये परमाणव एकेन रसाऽविभागेनाऽध्ययिकास्तेषां समुदायो द्वितीया वर्गणा । तेष्वोऽप्येकेन रसाऽविभागेनाऽधिकानां समुदायस्तृतीया वर्गणा । एवमेकैकाऽविभागपुद्गला वर्गणास्त्वावद्वाक्यं यावद्प्रत्ये-भ्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तभागकत्वा भवन्ति इति ॥ ३० ॥ कृता वर्गणप्रकरणम् ।

सम्प्रति स्पर्शकप्रकरणमाह—

कङ्कमणेतगुणियं, सन्नापि एहि पि अंतरं एवं ।

सेसाधि वर्गणार्थं, सन्नापि ठार्थं पदभित्तो ॥ ३१ ॥

(कङ्क पि) अन्वयेभ्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तभागकत्वा अन्नता वर्गणा एकं स्पर्शकम् । एषां स्पर्शकप्रकरणम् । संप्रत्यन्तरप्रकरणम् । कियते—एत ऊर्ध्वमेकेन रसाऽविभागेनाऽध्ययिकाः परमाणवो न प्राप्यन्ते, नापि ह्याभ्यां, नापि त्रिभिः, नापि संख्येयैः, नाप्यलंख्येयैः, नाप्य-कक्षैः, किं त्वनन्ताऽनन्तैरेव सर्वजीवेश्वोऽनन्तगुणैरेवपि-

काः प्राप्यन्ते । ततस्तेषां समुदायो द्वितीयस्य स्पर्शकस्य प्रथमा वर्गणा । तत एकैक रसाऽविभागेनाऽधिकानां परमाणूनां समुदायो द्वितीया वर्गणा । ह्याभ्यां रसाऽविभागा-ध्यामधिकानां परमाणूनां समुदायस्तृतीया वर्गणा । एवमेकैकरसाऽविभागपुद्गला वर्गणास्त्वावद्वाक्यं यावद्प्रत्ये-भ्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तभागकत्वा भवन्ति । त-तस्मानां समुदायो द्वितीयं स्पर्शकम् । ततः पुनरप्येत ऊर्ध्वमेकेन रसाऽविभागेनाध्ययिकाः परमाणवो न प्राप्यन्ते, नापि ह्याभ्यां, नापि त्रिभिः, नापि संख्येयैः, नाप्यलंख्येयैः, नाप्यनन्तैः किं त्वनन्ताऽनन्तैरेव सर्वजीवेश्वोऽनन्तगुणैः । ततस्तेषां समुदायस्तृतीयस्य स्पर्शकस्य प्रथमा वर्गणा । ततः पुनरप्येत ऊर्ध्वं यद्योत्तरमेकैकरसाऽविभागपुद्गला द्वि-तीयाऽऽदिका वर्गणास्त्वावद्वाक्यं यावद्प्रत्येभ्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तभागकत्वा भवन्ति । ततस्तासां समुदाय-स्तृतीयं स्पर्शकम् । एवं स्पर्शकानि तावद्वाक्यानि याव-द्प्रत्येभ्योऽनन्तगुणानि सिद्धानामनन्तभागकत्वा भवन्ति । तेषां समुदाय एकमुदायवत्प्रथमात् । तथा चाऽऽह—“अ-णुनगुणयं सर्वजिपि हि पि” इत्यादि । प्रथमस्पर्शकस्त्व-मवर्गणाया द्वितीयस्पर्शकप्रथमवर्गणायाश्चानन्तरमपि स-र्वजीवेश्वोऽनन्तगुणानि द्रष्टव्यम् । यथाऽन्तरप्रकरणम् । एवं शेषान्यपि स्पर्शकान्यन्तराणि च योज्यप्रमाणान्यवगत-भ्यानि । तानि च स्पर्शकानि एकानि—एकस्पर्शकसत्त्व-गणानां समानि अन्वयेभ्योऽनन्तगुणानि सिद्धानामनन्त-भागकत्वात्तत्पर्यः । एकं प्रथमं सर्वजज्यपदमुदायवत्प्रस्था-नं भवति । अनुभागावच्छेदानं नास्तेन कार्याविकेला-ध्यवसायेन गृहीतानां कर्मपरमाणूनां रसस्पर्शकसमुदाय-परिमाणम् ॥ ३१ ॥ कृता स्थानप्रकरणम् ।

कण्डकप्रकरणार्थमाह—

एषो अंतरतुल्यं, अंतरमणेतभागुत्तरं बिद्विषेवं ।
अंगुलम्वसंभागां, अणुतभागुत्तरं कम्पं ॥ ३२ ॥

(एषो सि) इतः—प्रथमस्थानाद्वितीय द्वितीयस्थानाद्वर्षाक अ-न्तरमन्तरतुल्यं प्रागुक्तप्रमाणान्तरतुल्यं द्रष्टव्यम् । इदमुक्तं भव-ति—यथा प्रथमस्पर्शकस्त्वमवर्गणाया द्वितीयस्पर्शकाऽदिवर्ग-णायाश्चान्तरं सर्वजीवेश्वोऽनन्तगुणं समुदिष्टम्, एवमिहाऽपि प्रथमस्थानानि स्पर्शकस्त्वमवर्गणाया द्वितीयस्थानाऽध्य-र्शकप्रथमवर्गणार्थमाशान्तरं सर्वजीवेश्वोऽनन्तगुणसम्बन्धव्य-म् । तच्च द्वितीयस्थानं स्पर्शकापेक्षया अन्तर्भागोत्तरमन्तभा-गयुक्तम् । यावन्ति प्रथमे स्थाने स्पर्शकानि तावद्भ्योऽ-नन्तभागाधिकानि द्वितीये स्थाने स्पर्शकान्यवसेयानीत्य-र्थः । एवं यद्योत्तरमन्तभागपुद्गलाभ्युपदिष्टं तत्प्रकारिण स्थान-ानि तावद्वाक्यानि यावद्वाक्येभ्योऽनन्तभागताकाशप्रदेश-राशिपरमाणुनि भवन्ति । एतेषां च समुदाय एकं कण्ड-कम् (अणुतभागुत्तरं ति) अन्तर्भागोत्तरमन्तभागोत्तर-स्थानसमुदायकत्वाकण्डकप्रत्यमन्तभागात्तरमुक्तम् । ए-षां कण्डकप्रकरणम् । सम्प्रति चट्टस्थानप्रकरणम् । कियते—तस्मात्—प्रथमात् कण्डकात् परं यद्व्यवृत्तभागवच्छेदानं भवति तत्स्पर्शकाऽपेक्षयाऽलंख्येयप्रागाधिकम् । तस्मात्परिणि-तु कण्डकमात्राणि स्थानानि यद्योत्तरमन्तभागपुद्गलानि । तेषां परं पुनरप्येकमप्यदुत्तमा-वच्छेदानमन्तभागवच्छेदाऽवि-

बैद्य

कम् । ततः पुनरपि कण्डकमात्राणि स्थानानि यथो-
त्तरमन्तभागवृद्धानि । ततो भूयोऽप्येकमसंख्येयमा-
गाधिकं स्थानम् । एवमनन्तभागधिकैः कण्डकप्रमाणैः
स्थानैर्वृद्धिताम्यसंख्येयमागाधिकानि स्थानानि ताव-
द्ब्रह्मस्थानं यावत्सांख्येय कण्डकमात्राणि भवन्ति ।
कण्डकं च समयपरिभाषयाऽङ्गुलमात्रेणऽऽसंख्येयमागान-
प्रदेशराशिः संख्याप्रमाणमभिधीयते । तत्तद्वरमात्रसंख्येयमा-
गाधिकान् स्थानान् पराणि यथोत्तरमन्तभागवृद्धानि
कण्डकमात्राणि स्थानानि चावधानि । ततः संख्येयमागा-
धिकमेकं स्थानं वक्तव्यम् । ततो मूलादारभ्य यावन्ति स्था-
नानि प्रागतिकान्तानि तावान्त पुनराप नयवाधियाप
पुनरप्येकं संख्येयमागाधिकं स्थानं वक्तव्यम् । अमूने
त्थैव संख्येयमागाधिकानि स्थानानि तावद्ब्रह्मस्थानं याव-
त्कण्डकमात्राणि भवन्ति । तत उक्तमेव भूयोऽपि सं-
ख्येयमागाधिकस्थानप्रसङ्गे संख्येयगुणाधिकमेकं स्थानं
वक्तव्यम् । ततः पुनरपि मूलादारभ्य यावन्त्यनुभागबन्ध-
स्थानानि प्रागतिकान्तानि तावन्ति तथैव चावधानः । ततः
पुनरप्येकं संख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यम् । ततो भूयोऽपि
मूलादारभ्य यावन्ति स्थानानि प्रागतिकान्तानि तावन्त्य-
नुभागबन्धस्थानानि तथैव वक्तव्यानि । ततः पुनरप्येकं
संख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यम् । अमूनेत्येव संख्येय-
गुणाधिकानि स्थानानि तावद्ब्रह्मस्थानं यावत्कण्डकमा-
त्राणि भवन्ति । पूर्वपरिपाठ्या पुनः संख्येयगुणाधिकस्थान-
प्रसङ्गेऽसंख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यम् । ततः पुनरपि
मूलादारभ्य यावन्त्यनुभागबन्धस्थानानि प्रागतिकान्तानि
तावन्ति तथैव पुनरपि चावधानि । ततः पुनरप्येकमसं-
ख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यम् । ततो भूयोऽपि मूला-
दारभ्य तावन्त्यनुभागबन्धस्थानानि वक्तव्यानि । ततः पुनर-
प्येकमसंख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यम् । अमूने चैवम-
संख्येयगुणाधिकानि स्थानानि तावद्ब्रह्मस्थानं यावत्कण्डक-
मात्राणि भवन्ति । ततः पूर्वपरिपाठ्या पुनरप्येकसंख्येय-
गुणाधिकस्थानप्रसङ्गेऽनन्तगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यम् । ततः
पुनरपि मूलादारभ्य यावन्त्यनुभागबन्धस्थानानि प्रागभि-
हितानि तावन्ति पुनरपि तथैव चावधानि । ततो भूयोऽपि
मूलादारभ्य तावन्ति स्थानानि तथैव वक्तव्यानि । ततः
पुनरप्येकमन्तगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यम् । एवमनन्तगु-
णाधिकानि स्थानानि तावद्ब्रह्मस्थानं यावत्कण्डकमात्राणि
भवन्ति इति ॥ ३२ ॥

इदानीं सूत्रमनुधियते—

एवं असंख्यमागे-खऽनन्तभागोत्तरं गुणो कर्तुं ।

एवं असंख्यमागु-त्तराणि जा पुनरुल्लासि ॥ ३३ ॥

(एवं ति) ततः—प्रथमा कण्डकादुपरि एकमनुभाग-
बन्धस्थानम् । (असंख्यमागेण) असंख्येयेन भागेऽऽधिकं
द्रव्यं पूर्वेस्थानगतस्यैव कण्डकाऽसंख्येयमागाधिकैः स्वैर्ब-
हैराधिकं द्रव्यमप्यित्यर्थः । ततः पुनरप्यनन्तभागोत्तरं कर्तुं
यथोत्तरमन्तभागवृद्धानां स्थानानां कण्डकम् । ततः पुनर-
प्येकमसंख्येयमागाधिकं स्थानम् । एवमनन्तभागवृद्धकण्ड-
कप्रवृद्धिताम्यसंख्येयमागाधिकानि स्थानानि तावद्ब्रह्मस्थानि

यावत्पूर्वेतुल्यानि भवन्ति, कण्डकमात्राणि भवन्तीत्यर्थः ।
ततः पुनरप्यनन्तभागवृद्धस्थानानां कण्डकमभिधाय ततः
परमेकं संख्येयमागोत्तरं संख्येयमागाधिकमेकं स्थानं द्र-
व्यम् ॥ ३३ ॥

तथा वाऽऽह—

एवं संख्येयगुण-मेवो तीयाण तिल्हिया वीर्यं ॥

ताम वि पदमस्मादं, संख्येयगुणोत्तरं एकं ॥ ३४ ॥

(एवं ति) (एवो ति) इतः—संख्येयमागाधिकान्
स्थानान् परतो—मूलादारभ्य यावन्त्यनुभागबन्धस्थानानि
प्रागतिकान्तानि तावन्त्यतिक्रम्य—गत्वा द्वितीयं संख्येय-
मागाधिकं स्थानं वक्तव्यम् । तावन्ति संख्येयमागाधिका-
नि स्थानानामुपदर्शितप्रकारेण तावद्ब्रह्मस्थानं यावत्प्रथमस-
मानि भवन्ति प्रथमकण्डकतुल्यानि भवन्तीत्यर्थः । ततः
पूर्वपरिपाठ्या । संख्येयमागाधिकस्थानप्रसङ्गे संख्येयगुणो-
त्तरं—संख्येयगुणाधिकं स्थानमेकं वक्तव्यम् ॥ ३४ ॥

एवो तीयाणि अह-च्छियाणि विद्वयमि ताणि पदमस्स ।

तुल्लागऽसंख्यगुणं, एकं तीयाण एकस्स ॥ ३५ ॥

(एवो ति) इतः—संख्येयगुणोत्तरादनुभागबन्धस्थानान्
यावन्ति मूलत आरभ्य प्रागतीनानि—अतिक्रान्तामप्यनुभागब-
न्धस्थानानि तावन्त्यतिक्रम्य—द्वितीयं संख्येयगुणाधिकं स्था-
नं वक्तव्यम् । तावन्त्येवं तावद्ब्रह्मस्थानं यावत्प्रथमस्याऽन-
न्तभागवृद्धस्थानकण्डकस्य तुल्यानि भवन्ति । ततः पूर्वप-
रिपाठ्या पुनः संख्येयगुणाधिकस्थानप्रसङ्गे असंख्येयगुणा-
धिकं स्थानमेकं वक्तव्यम् । ततो मूलत आरभ्य याव-
न्त्यतीनानि तावन्ति भूयोऽप्यतिक्रम्य—गत्वा द्वितीयकमसं-
ख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यम् ।

विद्वं ताणि समादं, पदमस्मात्तुल्लागियमेवं तो ।

तीयाणऽच्छियाणं—ताम वि पदमस्स तुल्लागं ॥ ३६ ॥

(विद्वं ति) तावन्त्येकसंख्येयगुणाधिकानि स्थानानि प्र-
थमस्य मूलतुल्यानन्तभागवृद्धकण्डकस्य समानि—तुल्या-
नि भवन्ति । ततः पूर्वपरिपाठ्या पुनरप्येकसंख्येयगुणाधि-
कस्थानप्रसङ्गेऽनन्तगुणाधिकं—अनन्तगुणाधिकं स्थानमेकं वक्त-
व्यम् । ततो मूलत आरभ्य यानि अनुभागबन्धस्थानानि-
अतीनानि तानि भूयोऽप्यतिक्रम्य—गत्वा द्वितीयमन्तगुणाऽ-
धिकं स्थानं वक्तव्यम् । एवं तावन्त्यनन्तगुणाधिकानि स्था-
नानि तावद्ब्रह्मस्थानं यावत्प्रथमस्थानान्तरभागवृद्धस्थानक-
ण्डकस्य तुल्यानि भवन्ति । ततः पूर्वपरिपाठ्या पञ्चक-
वृद्धयन्तरं पुनरप्यनन्तगुणाधिकं स्थानमुपपद्यते, किं वा
नेति चेदुच्यते—नोपपद्यते, पदस्थानकस्य पारसमास्तत्वात् ।
एतावन्तमं पदस्थानकम् ॥ ३६ ॥

अस्मिंश्च पदस्थानकऽनन्तभागवृद्धिः, असंख्येयमागवृ-
द्धिः, संख्येयमागवृद्धिः, संख्येयगुणवृद्धिः, असंख्येयगुण-
वृद्धिः, अनन्तगुणवृद्धिश्चाह । तत्र कियमात्रेणानन्ताऽसं-
ख्येयसंख्येयमेव भागेन कियमात्रेण वाऽऽनन्ताऽसंख्येयसं-
ख्येयगुणकारेण वृद्धिर्भवतीति तत्परिहारायमाह—

संख्यात्रियाणमसंख्येयं—जलोम संख्येयजगत्सं जेट्टम ।

आगो तिसु गुणया तिसु, कृद्धाख्यसंखिया लोमा ॥ ३७ ॥

(सव्ये त्ति) आद्यास्तु तिसृषु बुद्धिस्वप्नाऽऽसंख्येय-
संख्येयानां भागा यथाकम् सव्यजीवानामसंख्येयलोकाऽऽ-
काशप्रदेशानामुत्कृष्टस्य च संख्येयस्य द्रष्टव्यः । उत्तरास्तु
च तिसृषु बुद्धिषु गुणानां-गुणकारिभ्यः संख्येयसंख्येयानां
यथाकमेवेतेषामेव सव्यजीवाऽऽनीयामवगन्तव्या । इदमुक्तं
भवति-प्रथमस्याऽनुभागबन्धस्थानस्य सर्वजीवसंख्याप्र-
माणेन राशिना भागे हूने सति यल्लभ्यते कोऽनन्तभाग
इह आद्याः । तेनाभ्याधिकं द्वितीयमनुभागस्थानम् ।
तस्याऽपि सर्वजीवसंख्याप्रमाणेन राशिना भागे हूने सति
यल्लभ्यते तेनाभ्याधिकं द्वितीयमनुभागबन्धस्थानम् । एवं
यद्वयमनुभागबन्धस्थानमनन्तभागवृद्धमुपलभ्यते तत्तत्पाश्चा-
त्यस्य पाश्चात्यस्याऽनुभावाबन्धस्थानस्य सर्वजीवसंख्याप्रमा-
णेन राशिना भागे हूने सति यल्लभ्यते तेन तेनाऽनन्ततमेन
भागनाऽभ्याधिक्यमवगन्तव्यम् । तथाऽसंख्येयभागानाधिकं नाम
पाश्चात्यस्याऽनुभागबन्धस्थानस्याऽसंख्येयलोकाऽऽकाशप्र-
देशप्रमाणेन राशिना भागे हूने सति यल्लभ्यते सोऽसंख्येयत-
मो भागः । तेनाऽसंख्येयतमेन भागेनाभ्याधिक्यमसंख्येयमा-
गाधिकं द्रष्टव्यम् । तथा संख्येयभागानाधिकं नाम पाश्चा-
त्यस्यानुभागबन्धस्थानस्य उच्छिष्टे संख्येयेन भागे हूने स-
ति यल्लभ्यते स संख्येयतमो भागः । तेन संख्येयतमेन भा-
गेनाभ्याधिक्यमवगन्तव्यम् । तथा संख्येयगुणवृद्धं नाम पा-
श्चात्यमनुभागबन्धस्थानस्यः कुष्ठसंख्येयकप्रमाणेन राशिना गु-
ण्यते । गुणिते च सति यावान् राशिर्भवति एतावत्प्रमा-
णमवगन्तव्यम् । तथाऽसंख्येयगुणवृद्धं नाम पाश्चात्यमनु-
भागबन्धस्थानमसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशसंख्याप्रमाणेन रा-
शिना गुण्यते । गुणिते च सति यावान् राशिर्भवति ताव-
त्प्रमाणमवस्येयम् । एवमनन्तगुणवृद्धमपि भावनीयम् । प्रथ-
मस्य पदस्थानकस्य परिसमाप्तिं सत्यामुपरि यद्वयमनुभा-
गस्थानमुपजायतेऽनन्तभागवृद्धं तत् द्वितीयस्य पदस्थानक-
स्य प्रथममवगन्तव्यम् । तदपि च द्वितीयं पदस्थानकं पूर्वकमे-
ण सकलमपि वक्रव्यम् । एवं शेषापपि पदस्थानकानि वक्र-
व्यानि । तानि च तावद्वक्रव्यानि यावदसंख्येयलोकाऽऽकाश-
प्रदेशराशिप्रमाणानि भवन्ति । तथा वाऽऽह—“लुट्ठाणमसंखि-
लायाः ।” अत्र वक्षिप्रश्नयति—ननु प्रथममनुभागबन्धस्था-
नस्य सर्वजीवप्रमाणेन राशिना भागोऽप्युपजायते किं रसावि-
भागेपक्षया, उत-परमावेषपक्षया, यद्वा-स्पर्शकाऽपेक्षया ।
तत्र न तावद्भ्रूसाविभागेपक्षया, प्रथमस्थानात् द्वितीय-
स्थानेनपि रसाविभागानां संख्येयाऽऽदिगुणनया प्राप्यमाण-
त्वात् । तथाहि—प्रथमे स्थाने प्रथमे स्पर्शके प्रथमवर्गणा-
यामवगन्ता अपि रसाविभागाः किलाऽस्तकल्पनया सप्त ।
ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टौ । तृतीयस्यां नव । चतुर्थ्या-
दौ । इमेकं स्पर्शकम् । इत ऊर्ध्वं स्वेकोत्तरवृ-
द्ध्या रसाविभागा न प्राप्यन्ते, किं तु सर्वजीवानन्त-
गुणाधिकाः । ते च किलाऽस्तकल्पनया सप्तदश । एते च द्वि-
तीयस्य स्पर्शकस्य प्रथमवर्गणायाम् । ततो द्वितीयस्यां वर्-
गणायामष्टौ । तृतीयस्यामेकोनविंशतिः । चतुर्थ्या वि-
ंशतिः । इदं द्वितीयं स्पर्शकम् । ततः पुनरप्यत ऊर्ध्वमेको-
त्तरवृद्ध्या रसाविभागा न प्राप्यन्ते, किं तु सर्वजीवान-
न्तगुणाधिकाः । ते च किलाऽस्तकल्पनया सप्तविंशतिः । ए-

ते च तृतीयस्य-स्पर्शकस्य प्रथमवर्गणायाम् । ततो द्वितीय-
स्यां वर्गणायामष्टौ विंशतिः । तृतीयस्यामेकोनविंशतिः । चतु-
र्थ्या विंशतिः । इदं तु तृतीयं स्पर्शकम् । ततः पुनरप्यत
ऊर्ध्वमेकोत्तरवृद्ध्या रसाविभागा न प्राप्यन्ते, किं तु स-
र्वजीवानन्तगुणाध्याधिकाः । ते च किलाऽस्तकल्पनया सप्त-
विंशतिः । एते चतुर्थस्य स्पर्शकस्य प्रथमवर्गणायाम् । ततो
द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टौ विंशतिः । तृतीयस्यामेकोनविंश-
तिः । चतुर्थ्या चत्वारिंशतिः । इदं चतुर्थं स्पर्शकम् । ए-
तानि च किलाऽस्तकल्पनया प्रथममनुभागबन्धस्थानम् ।
अत्र च रसाविभागाः सर्वसंख्यया षट्सप्तत्यधिकानि
त्रौण शनानि । इत ऊर्ध्वं स्वेकोत्तरवृद्ध्या रसाविभागा
न प्राप्यन्ते, किं तु सर्वजीवानन्तगुणाध्याधिकाः । ते च
किलाऽस्तकल्पनया सप्तचत्वारिंशतिः । एते च द्वितीयस्य
स्थानस्य प्रथमस्पर्शकस्य प्रथमवर्गणायाम् । ततो द्वितीयस्यां
वर्गणायामष्टौ चत्वारिंशतिः । तृतीयस्यामेकोनपञ्चाशत् । चतु-
र्थ्या पञ्चाशत् । इदं द्वितीयं स्थानं प्रथमं स्पर्शकम् । इत
ऊर्ध्वं स्वेकोत्तरवृद्ध्या रसाविभागा न प्राप्यन्ते, किं तु स-
र्वजीवानन्तगुणाधिकाः । ते च किलाऽस्तकल्पनया सप्तपञ्चा-
शत् । एते च द्वितीयस्थाने द्वितीयस्पर्शकस्य प्रथमवर्गणा-
याम् । ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टौ पञ्चाशत् । तृतीयस्या-
मेकोनषष्टिः चतुर्थ्या षष्टिः । इदं द्वितीयस्थानं द्वितीयं
स्पर्शकम् । इत ऊर्ध्वमेकोत्तरवृद्ध्या रसाविभागा न प्राप्य-
न्ते, किं तु सर्वजीवानन्तगुणाधिकाः । ते च किलाऽस्तक-
ल्पनया सप्तषष्टिः । एते च द्वितीयं स्थानं तृतीयस्य स्पर्श-
कस्य प्रथमवर्गणायाम् । ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टौ
षष्टिः । तृतीयस्यामेकोनसप्ततिः । चतुर्थ्या सप्ततिः । इदं द्वि-
तीयं स्थानं तृतीयं स्पर्शकम् । तत इत ऊर्ध्वं पुनरप्येको-
त्तरवृद्ध्या रसाविभागा न प्राप्यन्ते, किं तु सर्वजीवान-
न्तगुणाधिकाः । ते च किलाऽस्तकल्पनया सप्तसप्ततिः ।
(एते च द्वितीयं स्थानं चतुर्थस्य स्पर्शकस्य प्रथमवर्ग-
णायाम्) ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टौ सप्ततिः । तृतीय-
स्यामेकोनाष्टौ । चतुर्थ्यामष्टौ । इदं च द्वितीयस्थानं
चतुर्थं स्पर्शकम् । एतानि च किलाऽस्तकल्पनया द्वितीयं
स्थानम् । अत्र च रसाविभागाः सर्वसंख्यया षोडशाऽधिकं
सहस्रम् । तदेवं प्रथमस्थानगत रसाविभागापेक्षया द्वितीय-
स्थानं रसाविभागाः संख्येयगुणाः प्राप्यन्ते । उत्तरार्धमनुत्त-
रस्तिस्तु स्थाने पूर्वपूर्वस्थानाऽपेक्षया प्रभूताः प्रभूततया द्वि-
ति न कापि रसाविभागाऽपेक्षया पूर्वस्थानादुत्तरस्य स्थानस्या-
ऽनन्तमागाधिकात्वं प्राप्यते । नाऽपि परमावेषपक्षयाऽनन्तमा-
गाधिकत्वसम्भवं, यतो यथा यथाऽनुभागं वधते तथा
तथा पुद्गलाः लोकाः स्तोकराः प्राप्यन्ते । ततः प्रथम-
स्थानगत परमावेषपक्षया द्वितीयं स्थानं परमाणुवः किञ्चि-
दूता एव भवन्ति नानन्तमागाधिकाः । एवमुत्तरार्धपि
स्थानेषु पूर्वपूर्वस्थानाऽपेक्षया हीनहीनतरपरमाणुवः द्रष्टव्य-
म् । नाऽपि स्पर्शकाऽपेक्षया प्रथमस्थानाऽऽनीयं सर्वजीवप्रमा-
णेन राशिना भागाऽऽद्वारः संभवति, प्रथमस्थानाऽऽदिगतस्पर्श-
कानामवगन्ताऽनन्तगुणसिद्धाऽनन्तभागकल्पनयऽनीयः स्तो-
कत्वादिति । अथोच्यते—इयं हि पदस्थानकप्रकल्पा संयम-
भ्रष्टाऽदिगतसकलपदस्थानकस्यापकलत्वात् । प्रकल्पते

नन्वा यद्यप्यनन्तगुणवृद्धात् स्थानाद्वाक्येनैव स्थानेषु सं-
वेदीयप्रमाणेन राशिना स्वयंकाशितया भागद्वारे न सं-
भवति । तथाऽप्युत्तरेषु स्थानेष्वप्येव च द्वितीयाऽऽदिपु
बद्धस्थानेषु तथा संवेद्यैव संयमश्रेयादित्येव संभव-
तीति न कश्चित् विरोधः । बाहुल्येन सर्वथाऽपि संभवात् ।
“ संवेदीयप्रमाणेन राशिना भागो ह्रियते ” इति वच-
नाच्च अनन्तगुणवृद्धात् स्थानादसंवेद्यैव पूर्वस्थानेभ्य उत्त-
रोत्तरस्थानानां सर्वलोकाऽनन्तभावाऽधिकत्वमवश्यम् ।
अथपि च पूर्वपूर्वस्थानेष्वुत्तरोत्तरस्थानेषु किञ्चिद्विनादी-
नतराः परमावयवः प्राप्यन्ते तथाऽपि लोकास्तोक्तैरेव परमा-
वयवैर्मण्डलाऽऽदीनां संभवानुरूपरूपरूपवत्त्वानुरूपं न वि-
रुध्यते । तद्वस्तुतः कश्चिदपि बद्धस्थानकप्रकरणम् । सामान्यमयस्तेन
स्थानप्रकरणाय क्रियते-तत्र प्रथमादसंवेद्येयभागवृद्धात् स्था-
नादधः कियन्त्यनुभागवत्त्वस्यान्यनन्तभागवृद्धात् ? उच्य-
ते-कण्डकमात्राणि । तथा प्रथमादसंवेद्येयभागवृद्धात्स्था-
नात् अथः कियन्त्यसंवेद्येयभागवृद्धात् स्थानानां ? उच्यते-
कण्डकमात्राणि । तथा प्रथमादसंवेद्येयगुणवृद्धात्स्थानादधः
कियन्ति संवेद्येयभागवृद्धात् स्थानानां ? उच्यते-कण्डक-
मात्राणि । तथा प्रथमादसंवेद्येयगुणवृद्धात् स्थानादधः कि-
यन्ति संवेद्येयगुणवृद्धात् स्थानानां ? उच्यते-कण्डकमा-
त्राणि । तथा प्रथमादसंवेद्येयगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्त्य
संवेद्येयगुणवृद्धात् स्थानानां ? उच्यते-कण्डकमात्राणि । इ-
त्युत्तरात्स्थानादधोऽथ आनन्त्येषु मार्गेषु । इदानीं
कान्तिरिता मार्गणा क्रियते-तत्र प्रथमादसंवेद्येयभागवृद्धा-
त् स्थानादधः कियन्त्यनन्तभागवृद्धात् स्थानानां ? उच्य-
ते-कण्डकवर्गः, कण्डकं च । तथा प्रथमादसंवेद्येयगुण-
वृद्धात् स्थानादधः कियन्त्यसंवेद्येयभागवृद्धात् स्थानानां ?
उच्यते-कण्डकवर्गः, कण्डकं च । तथा प्रथमादसंवेद्येयगुण-
वृद्धात् स्थानादधः कियन्ति संवेद्येयभागवृद्धात् स्थाना-
नां ? उच्यते-कण्डकवर्गः, कण्डकं च । तथा प्रथमाद-
संवेद्येयगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्ति संवेद्येयगुणवृद्धात् स्थाना-
नां ? उच्यते-कण्डकवर्गः, कण्डकं च । एवमुक्त्यकारे-
ण ह्यन्यतरिता इत्यनतरिता चतुरन्तरिता च मार्गणा च
धिया परिमायनीया । ३३ । तदेवं कृताऽथस्तनस्थान
प्रकरणम् ।

सामान्यं बुद्धिस्थानप्रकरणाय क्रियते—

बुद्धिं हाशी छर्त्तुं, तस्माद् दोहं हि अतिभिज्ञानं ।

अंतर्मुद्रुचभावात्, असंख्यभागा उ मेमांशं ॥ ३८ ॥

(बुद्धिः) इह जीवाः परिणतिविशेषतः कर्मपरमा-
वयवोन्मागस्य पांडित्यामुरूपस्वभावं बुद्धिं हानिं वा कुर्वन्ति ।
तस्मात् कां बुद्धिं कियन्ते कालं यावत् कुर्वन्तीत्यवश्यं काल-
प्रमाणमभिधानीयम् । तत्र द्वयोर्बुद्धिहायोऽनन्तमयोरन-
न्तगुणवृद्धयनन्तगुणहानिरुपयोरनन्तसंवेद्यवत्त्वमवश्यम् । कि-
मुक्तं भवति ?—अतर्मुद्रुत्तं कालं यावत्अन्तरं जीवाः प-
रित्यजःमविशेषतः प्रतिस्मयमनुभागात् पूर्वस्मात् पूर्वमा
दन्तगुणवृद्धाननन्तगुणहानिनां वा यजन्ते । तथा शे-
षाणां पञ्चानामाद्यानां बुद्धीनां दानीनां वा आचलिकाया
असंवेद्येयभागमात्रः कालो वेदितव्यः । इदमुक्तं भवति—अनु-
भागात्तानां पञ्च बुद्धीदीनीनां आचलिकाया असंवेद्ये-

यभागमात्रं कालं यावत्अन्तरं जीवाः परिणतिविशेषतः
कुर्वन्ते । एषा च हानिर्बुद्धिकाक्षप्रकरणोक्तवती । अयमनवयवः ।
अन्यनन्तम् अथां अपि बुद्धयो हानयो वा एकं द्वौ वा सम-
यो यावदवगन्तव्यः ॥ ३८ ॥

इदानीमेतत्पुनर्भाष्यन्तिषु बन्धमाश्रित्याऽवस्थाने

कालमानमाह—

चउग्रं जाद्वह्म-मेत्तां जावं दुर्धं तिसमयाणं ।

ठाशांशं उक्तामो, जहस्यो सर्वार्थं समशो ॥ ३९ ॥

(चउग्रं) इति चत्वार आदिर्यस्याः सा चतुरादिः—बुद्धिः ।
सा च समयानामवस्थानकालनियामकानां तावत् प्रष्टव्या
यावदपी समयाः । इत उच्यं पुनः समयाणां हानिर्यज्ज्ञया ।
सा च तावद्वह्मया यावत् द्विकम् । सा च बुद्धिहानिर्वा
चतुरादिका स्थानानामनुभागवत्त्वस्यानानामुत्कर्षतो द्व-
ष्टया । अन्यनन्तम् सर्वेषामपि समयः । इयमत्र भावना-
यानि अनुभागवत्त्वस्यानाना जीवाः पुनः पुनस्तान्येव चतुरा-
समयान् यावद् बध्नाति तानि चतुरासामयिकानि । तानि च
मूलादारभ्याऽसंवेद्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि भव-
न्ति । तेभ्य उपरितनानि स्थानानि पञ्चसामयिकानि तात्पर्य-
संवेद्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि । तेभ्य उपरितनानि
स्थानानि षट् सामयिकानि, तात्पर्यसंवेद्येयलोकाऽऽका-
शप्रदेशराशिप्रमाणानि । तेभ्य उपरितनानि स्थानानि सप्तसा-
मयिकानि, तात्पर्यसंवेद्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि ।
तेभ्य उपरितनानि स्थानानि अष्टसामयिकानि, तात्पर्यसंवेद्येयलोकाऽऽका-
शप्रदेशराशिप्रमाणानि । तेभ्य उपरितनानि पुनः स्थाना-
नि सप्त सामयिकानि, तात्पर्यसंवेद्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशरा-
शिप्रमाणानि । तेभ्य उपरितनानि षट् सामयिकानि, तात्पर्य-
संवेद्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि । एवं तावद्वह्म्यं
यावद् त्रिसामयिकानि ॥ ३९ ॥ तदेवं कृता समयप्रकरणम् ।
इदानीं यावन्तुभागवत्त्वस्यानानि अष्टसामयिकानि

तानि यस्यां वृद्धां हानिं वा प्राप्यन्ते तामाह—

दुमु जवमर्कं थावा-मि अष्टपयामि दामु पामेमु ।

समउत्थियामि कर्ममा, अगंखगुणियामि उत्थि च ॥ ४० ॥

(दुमु) इति । अथापि कलयायोरनन्तगुणवृद्धयनन्तगुणहानि-
रूपयवमर्कं वर्तते । यवस्य मध्यमिव यवमध्यमप्रमाण-
मिदं कल्प्यनुभागवत्त्वस्यानानासंवेद्यः । यथा यवस्य मध्य
पृथुलमुभयतः पार्श्वे च हानिं हानन्ते, तथाऽप्राप्य कालतः
पृथुलानि अष्टसामयिकानि अनुभागवत्त्वस्यानानि, उपर्य-
पार्श्ववर्तितानि च सप्तसामयिकानि । अष्टसामयिकानि कालतः हानिनां हानि-
नराणि । ततोऽष्टसामयिकानि यवस्य मध्यामिव यवमध्यम्,
तानि च प्रथमादष्टसामयिकानां स्थानादारभ्य सर्वोत्पद्य-
संवेद्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि अनन्तगुणवृद्धां प्रा-
प्यन्ते । सप्तसामयिकानां हि चरमादनुभागवत्त्वस्यानानां
प्रथममष्टसामयिकं स्थानमनन्तगुणवृद्धम् । ततः शेषाथपि
तत्पक्षेयाऽनन्तगुणवृद्धाऽन्येव भवन्ति । तथाऽष्टसामयिकानां
चरमादनुभागवत्त्वस्यानानावृत्तिरतन् सप्तसामयिकं स्थानम-
नन्तगुणवृद्धम् । ततस्तद्वत्त्वया पाश्चात्यावष्टसामयिका-
न्यनुभागवत्त्वस्यानानि सर्वोत्पद्यनन्तगुणवृद्धीनामेव भव-
न्ति । तदेवमष्टसामयिकान्यनन्तगुणवृद्धी अनन्तगुणवृद्धी

च प्राप्यन्ते । अष्टसामयिकानि चोपलक्षणं, तेनाऽऽद्यानि चतुःसामयिकानि सर्वोभिनप्रानि च द्विसामयिकानि यज्ञ-यिष्य शेषाणि सर्वाण्यपि पञ्च सामयिकाऽऽदीनि प्रत्येक-मुक्तप्रकरणेऽनन्तगुणवृद्धावन्तगुणद्वानौ च वेदितव्यानि । आद्यानि पुनः चतुःसामयिकान्यनन्तगुणद्वानौव । तथाहि-पञ्चसामयिकमाद्यमनुभागबन्धस्थानं चतुःसामयिकवरमाधु-नुभागबन्धस्थानापिष्याऽनन्तगुणवृद्धाभ्येव । ततस्तद्विषया वाच्यान्यानि चतुःसामयिकानि सर्वाण्यप्यनुभागबन्धस्थानाम्यनन्तगुणद्वानौव प्राप्यन्ते, द्विसामयिकानि स्वनन्त-गुणवृद्धाविष । तथाहि-विसामयिकानां वरमाधुभागबन्ध-स्थानादाथ द्विसामयिकमनुभागबन्धस्थानमनन्तगुणवृद्धं, ततस्तद्विषया सर्वाण्यप्यनन्तगुणवृद्धाभ्येव । कृता यवम-ध्यप्रकरणम् । साम्प्रतं चतुःसामयिकाऽऽदीनां स्थानानामव-बहुत्वमाह—(धावाण, त्यादि) सर्वैस्तोकांनि यवमध्यभूतानि अष्टसामयिकानि स्थानानि । अतिचिरबन्धकालयोग्यानि हि स्थानानि स्तोकाभ्यश्च प्राप्यन्ते इति कृत्वा तेभ्योऽसंख्ये-यगुणानि पूर्वोत्तरलक्षणौभयपार्श्ववर्तीनि सप्तसामयिकानि अष्टानवरबन्धकालविषयवात् । स्वस्थाने तु द्व्याभ्यपि पर-स्परं तुल्यानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि उभयपार्श्ववर्ती-नि पदनामयिकानि स्वस्थाने तु द्व्याभ्यपि परस्परं तुल्यानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि उभयपार्श्ववर्तीनि पञ्चसामयिकानि । स्वस्थाने तु द्व्याभ्यपि परस्परं तु-ल्यानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि उभयपार्श्ववर्तीनि चतुः-सामयिकानि । स्वस्थाने तु द्व्याभ्यपि परस्परं तुल्यानि-तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि त्रिसामयिकानि । तेभ्योऽप्यसंख्ये-यगुणानि द्विसामयिकानि । (दोस्तु पांस्तु सि) अष्टसा-मयिकेभ्योऽनन्तरं द्वयोः पार्श्वयोः क्रमशः—क्रमेण समयो-नानि समयोनानि सप्त सामयिकाऽऽदीनां स्थानानि असंख्ये-यगुणानि तावद्ब्रह्मस्यानि यावच्चतुःसामयिकानि । तेभ्य-वपरि च त्रिसामयिकानि द्विसामयिकानि च क्रमशोऽसं-ख्येयगुणानि वक्रव्यानीनि गाथाऽर्थः ॥ ४० ॥

सम्प्रति सर्वेषामेवाधुभागबन्धस्थानानां समुदायमाधिकृत्य विशेषसंख्यानिरूपणार्थमाह—

सुहृमगणिवसेसगया, अगणिकाया य तसि कायठिडि ।
कपसो असंखगुणिया-श्र(अ)भ्रवसाणाणि चऽगुभागे४ ?
(सुहृम सि) सुहमाऽग्नौ—सुहमनिकान्ये प्रवेशनमुपादे-
वेणं ते सुहमनिकानि प्रवेशनकाः । तथाऽग्निकाया-अग्निकायस्वे-
नाऽवस्थिताः । तथा तेषामग्निकायानां कायस्थितिः काय-
स्थितिकालः । एते क्रमशः—क्रमेणोऽसंख्येयगुणितः । तथा-
ऽगुभागे-अनुभागविषयेऽप्यवसानानि, कार्य कारणोपचारा-
बन्धवसायनित्वानि याप्यनुभागबन्धस्थानानि, नाम्यसं-
ख्येयगुणानि । उक्तं च—“ सुहृमगणि पविंसा, चिद्वृता
तोसि कायठिडकालौ । क्रमसो असंखगुणिश्रो, तत्तो अणु
भागठाणार् ॥ ११ ॥ ” इयम भावना—ये एकस्मिन् समये स-
वमाग्निकायिषु मध्ये प्रविशन्ति—उत्पद्यन्ते ते स्तोका, ते
चाऽसंख्येयगुणाऽऽद्यावत्प्रथममाणाः । तेभ्योऽपि येऽनित-
कायत्वेनावतिष्ठन्ते तेऽसंख्येयगुणाः तेभ्योऽप्यनितकायसि-
विकाऽसंख्येयगुणः । ततोऽप्यनुभागबन्धस्थानाम्यसं-

ख्येयगुणानि ॥ ४१ ॥ संप्रत्योजोग्रमप्रकरणेऽवसरा—तत्र श्रो-
जः—विषयं, समं युग्मं, तत्प्रकरणं चैवम्—इह कश्चिद्विहितो
राशिः स्थाप्यते, तस्य कलिदापरवेताकुनयुगसंज्ञैश्चतुर्भि-
र्भागो द्वियते । भागे च द्वे सति यद्येकः शेषो भव-
ति तर्हि स राशिः पूर्वगुणपरिभाषया कस्येव उच्यते,
यथा त्रयोदश । अथ द्वौ शेषौ तर्हि द्वापरयुग्मः, यथा
चतुर्दश । अथ त्रयः शेषास्तत्रैकोनौ, यथा पञ्चदश ।
यदा तु न कश्चिद्विनिष्ठं, किं तु सर्वोऽऽमना निलेप प-
च भवति, तदा स कुतयुगो, यथा षोडश । उक्तं च—“ च-
उदस दावजुस्मा, तेरस कलिभ्राज तह य कडजुस्मा ।
सोलस तेभ्राजो स्तु, पञ्जरसंखु विन्नेया ॥ १ ॥ ” ॥ ४१ ॥

तत्राऽविभागाऽऽदयो यादृशाशिरूपा वसन्ते

तादृशांशरूपमाह—

कडजुस्मा अविभागा, ठाणाणि प कडगाणि अणुभागे ।

पञ्जवसाणमणतुगु-णामो उर्पिन (अ)मणतुगुं ॥ ४२ ॥

(कडजुस्म सि) अनुभागे—अनुभागविषयेऽविभाग-
स्थानानि कडकानि च कुनयुग्मानि कुनयुग्मराशिवाणि
द्रष्टव्यानि । कुनोजोग्रमप्रकरणम् । सम्प्रति पञ्चवसानद्वा-
रमाह—“ पञ्जवसाणेयार् ॥ ” अनन्तगुणाद्-अनन्तगुणवृद्धि-
कण्डकादुपरि पञ्चवृद्ध्यामकानि सर्वाणि स्थानानि गत्वा
पुनरनन्तगुणवृद्धं स्थानं न प्राप्यन्ते, वदस्थानकस्य परिस-
माप्तत्वात् । ततस्तद्वैव सर्वाऽन्तिमं स्थानं वदस्थानकस्य प-
र्यवसानमिति ॥ ४२ ॥

सम्प्रत्यप्यवबहुत्वप्रकरणार्थमाह—

अप्यवबहुमणेतरोओ, असंखगुणियाणऽणेतगुणमार् ॥

तन्निवरीयमिपरओ, संखल्लवेसु संखगुणं ॥ ४३ ॥

(अप्य सि) इह द्विधाऽष्टवबहुत्वप्रकरणम्—अनन्तरौपनि-
धया, परस्परौपनिधया च । तत्रैकस्मिन् वदस्थानकेऽन्ति-
मस्थानादारभ्य पञ्चातुर्दशानन्तरौपनिधया प्रकरणं क्रिय-
ते—अनन्तगुणान्यनन्तगुणवृद्धानि स्थानान्यादि । कृत्वा श-
ेषाण्यसंख्येयगुणानि वक्रव्यानि । तद्यथा—सर्वैस्तोकाभ्य-
नन्तगुणवृद्धानि स्थानानि, कण्डकमात्रवसानेवाम् । ते-
भ्योऽसंख्येयगुणवृद्धानि । स्थानान्यसंख्येयगुणानि को
गुणकारः ? । भव्यते—कण्डकम्, एककण्डकप्रतिपक्षम् ।
कुत एतवसंख्येय इति चेद् ? उच्यते—इह यसादैक-
कस्याऽनन्तगुणवृद्धस्य स्थानस्याऽधस्तादसंख्येयगुणवृद्धानि
स्थानानि कण्डकमात्राणि प्राप्यन्ते । तेन कण्डकं गुण-
कारः । अनन्तगुणवृद्धस्थानकण्डकाच्चापरि कण्डकमात्रा-
ण्यसंख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि प्राप्यन्ते, न स्वनन्तगुणवृ-
द्धं स्थानं । तेनोपरितनकण्डकस्याधिकस्य तत्र प्रत्येकः । ते-
भ्योऽप्यसंख्येयगुणवृद्धेभ्यः स्थानेभ्यः संख्येयगुणवृद्धानि
स्थानानि असंख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि संख्येयमात्राधिकानि
स्थानान्यसंख्येयगुणानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयमात्राधिकानि स्था-
नाभ्यसंख्येयगुणानि । तेभ्योऽप्यनन्तभागवृद्धानि स्थानान्य-
संख्येयगुणानि । गुणकारश्च सर्वत्रापि कण्डकम् उपरि कै-
ककण्डकप्रत्येकः । तथाहि—एकैकस्याऽसंख्येयगुणवृद्धस्य
स्थानस्याऽधस्तात् संख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि कण्डकमा-
त्राणि प्राप्यन्ते । तेन कण्डकं—गुणकारः । असंख्येयगुणवृ-
द्धकण्डकाच्चापरि कण्डकमात्राणि संख्येयगुणवृद्धानि स्था-

नानि प्राप्यन्ते । तदन्तर्गतं स्वमन्त्रगुणबुद्धमेव स्थानं भवति, नन्वेवं संख्येयगुणबुद्धम् । प्रथमाच्च आऽनन्तगुणबुद्धात् स्थानादर्थात् असंख्येयगुणबुद्धस्थानाऽपेक्षया संख्येयगुणबुद्धानि स्थानानि विभज्यन्ते । न तत्र उच्यतेऽपि । तेनाप्येकस्यैव कण्टकस्याऽधिककस्य प्रलेपः । एवं संख्येयभागबुद्धाऽऽद्यानामपि स्थानानामसंख्येयगुणत्वे गुणकमात्रायाऽद्वयः । न तेषां कृताऽनन्तराऽपि निषयाऽप्येव हृत्प्रकृषणः ॥ संप्रति परस्परोपनिषया तां कुर्वन्नाह—(ताविवरौषाभियरसो लि) इतरतः—इतरस्य परस्परोपनिषया तां द्विपरीतं येन क्रमेणाक्रमनरोपनिषया तां द्विपरीतं द्रष्टव्यम् । इहाऽऽपि अत्राप्यवज्ञेयमित्यर्थः । तथाहि—सर्वस्तोकांनि अनन्तभागबुद्धानि स्थानानि यस्याद्यायात्प्राप्तकण्ठस्थानाद्वास्थानान्तरभागबुद्धानि स्थानानि कण्टकमात्रायेव प्राप्यन्ते, नाधिकानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयभागबुद्धानि स्थानानि असंख्येयगुणानि । कथमिति चेद् उच्यते—अनन्तभागबुद्धकण्टकादुपरितन् प्रथमसंख्येयभागबुद्धं स्थानं यदि पाश्चात्यकण्टकसकचरमस्थानाऽपेक्षयाऽसंख्येयेन भागेनाऽधिकं, तत उपरान्तमनन्तभागबुद्धं स्थानं तदपेक्षया सुतरामसंख्येयभागबुद्धं भवति । अनन्तभागबुद्धं हि तत्प्रथमाऽसंख्येयभागबुद्धस्थानापेक्षया । अनन्तभागबुद्धकण्टकसकचरमस्थानापेक्षया स्वसंख्येयभागमाधिकमेव । तत उपरितनानि स्थानानि विशेषतः विषयतरतोऽसंख्येयभागानि स्थानानि तावद् द्रष्टव्यानि यावत्संख्येयभागमाधिकं स्थानं न भवति । तदेवं यतः प्रथमसंख्येयभागबुद्धात् स्थानाद्वाऽप्यत्र प्रथमात् संख्येयभागबुद्धात् स्थानाद्वागोपांतरात्ने यानि स्थानानि तानि सर्वाण्येव संख्येयभागबुद्धानि प्राप्यन्ते । तस्मादनन्तभागबुद्धेभ्यः स्थानेभ्योऽसंख्येयभागबुद्धानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि भवन्ति, तेभ्योऽपि संख्येयभागबुद्धानि स्थानानि संख्येयगुणानि । कुत एतः वसीयति इति चेदुच्यते—प्रथमे संख्येयभागबुद्धे स्थाने पाश्चात्यमनन्तरस्थानमधिकृत्य संख्येयभागबुद्धिः प्राप्यते । यद्यपि प्रथमेऽपि संख्येयभागबुद्धे स्थाने न संख्येयभागबुद्धिः प्राप्ता, तर्हि ततः प्रथमात् स्थानादुत्तरपामनन्तभागबुद्धाऽसंख्येयभागबुद्धानां स्थानानां सुतरां संख्येयभागबुद्धिर्भवति । यतोऽनन्तभागबुद्धिरसंख्येयभागबुद्धिर्वा पूर्वपूर्वा (न) न्तरस्थानापेक्षया । प्रथमसंख्येयभागबुद्धात्पुनः प्राक्तनमनन्तरं स्थानमधिकृत्य सर्वाण्येव्यमनन्तभागबुद्धानि । असंख्येयभागबुद्धानि च स्थानानि यथोक्तं विधिशेषविशेषतरं संख्येयभागबुद्धानि भवन्ति । विधिशेषतरसंख्येयभागबुद्धिश्च तावद्भक्त्या यावन्मौलं । द्वितीयं संख्येयभागमाधिकं स्थानं न भवति । द्वितीयं प्रोक्तं संख्येयभागमाधिकं स्थानं द्वाभ्यां साऽन्तरिकाभ्यां संख्येयभागमात्रमाधिकमवगतं भव्यम् । तृतीयं विधिः साऽन्तरिकैः । अतुर्थं अतुर्थिः साऽन्तरिकैः । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टमसंख्येयगुणप्राप्यन्तराऽनन्तराभावीनि मौलानि संख्येयभागबुद्धानि स्थानानि भवन्ति । एतावन्ति च आऽनन्तरात्ने यावन्ति स्थानानि तावन्ति सर्वाण्येव संख्येयभागबुद्धानि स्थानानि, किं चैकं सर्वानिमेव स्थानेन न्यूनानि द्रष्टव्यानि । वत उत्कृष्टसंख्यातमसंख्येयभागबुद्धं स्थानं संख्येयगुणं सन्ति । (द्विगुणत्वात्), ततस्तत्परित्यज्यते । तत्रैव यावन्ति असंख्येयभागबुद्धानि स्थानाभ्यन्तराऽमुकानि तावन्ति एकैकस्मिन्नन्तराऽ

न्तराभावीनां संख्येयभागबुद्धानां स्थानानामन्तरे प्राप्यन्ते । तानि चाऽनन्तराऽनन्तराभावीनि मौलानि संख्येयभागबुद्धानि स्थानानि प्रस्तुतचिन्तायामुत्कृष्टसंख्यातकतुल्यानि शुभानि । केवलं तदैवैकं सर्वास्तिमं संख्येयभागबुद्धं परिशुष्यते । ततोऽसंख्येयभागबुद्धेभ्यः स्थानेभ्यः संख्येयभागबुद्धानि स्थानानि संख्येयगुणाण्येव भवन्ति । तेभ्योऽपि संख्येयगुणबुद्धानि स्थानानि संख्येयगुणानि । कथमिति चेद् उच्यते—प्रथमात्संख्येयभागबुद्धात् स्थानात् प्राक्तनं यदन्तर्गतं स्थानं तदधिकृत्योत्तराण्यं अनन्तराऽनन्तराभावीनि मौलानि संख्येयभागबुद्धानि स्थानानि उत्कृष्टसंख्यातकतुल्यानि गत्या चरमं स्थानं द्विगुणं साधिकमुपलभ्यम् । ततः पुनरपि तावन्मात्रायेव स्थानानि गत्या चरमं स्थानं सारिरेकं त्रिगुणम् । एवमेव चतुर्गुणम् । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टसंख्येयगुणं भवति । ततः पुनरुत्कृष्टसंख्यातकतुल्यानि स्थानानि गत्या चरमं यदेकं गुणं बुद्धं भवति, तज्जघन्याऽसंख्येयगुणं भवति । तस्मात्संख्येयभागबुद्धेभ्यः स्थानेभ्यः संख्येयगुणबुद्धानि स्थानानि संख्येयगुणाण्येव भवन्ति । तथा चाऽऽह (संखेऽजकल्लु सुखल्लुम्) संख्येयाऽऽस्येपु संख्येयभागबुद्धसंख्येयगुणरूपेण ध्यानेषु संख्येयगुणं सख्येयगुणता वक्ष्यता । तेभ्योऽपि संख्येयगुणबुद्धेभ्यः स्थानेभ्योऽसंख्येयगुणबुद्धानि स्थानानि असंख्येयगुणानि । कथमिति चेद् उच्यते इह यतः प्रागुक्तादनन्तराद् जघन्याऽसंख्येयगुणात् स्थानात् पराण्यं सर्वाण्येव्यमनन्तभागबुद्धाऽसंख्येयभागबुद्धसंख्येयभागबुद्धसंख्येयगुणबुद्धाऽसंख्येयगुणबुद्धानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि प्राप्यन्ते, ततः संख्येयगुणबुद्धेभ्यः स्थानेभ्योऽसंख्येयगुणबुद्धानि स्थानानि असंख्येयगुणानि भवन्ति । तेभ्योऽप्यनन्तगुणबुद्धानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि । कथमिति चेद् उच्यते—इह प्रथमादनन्तगुणबुद्धात् स्थानाद्वाऽप्ययावत् पदस्थानकपरिसमाप्तिस्तत्त्वात् सर्वाण्यपि स्थानानि अनन्तगुणबुद्धानि । तथाहि—यदि प्रथममनन्तगुणबुद्धं स्थानं पाश्चात्यमनन्तरस्थानमधिकृत्याऽनन्तगुणाधिकं जातम्, तत उत्तराण्यं अनन्तभागबुद्धाऽऽद्यानि स्थानानि तदपेक्षया सुतरामनन्तगुणबुद्धानि भवन्ति । यावन्ति च स्थानानि प्रागतिकानानि तावानि एकैकस्मिन्ननन्तगुणबुद्धानामन्तराऽनन्तराभावीनां स्थानानामन्तरे भवन्ति । कण्टकमात्राण्येव तावन्तस्मात्प्राणि । ततः प्रागुक्तेभ्योऽसंख्येयगुणबुद्धेभ्यः स्थानेभ्योऽनन्तगुणबुद्धानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि भवन्ति इति ॥ ४३ ॥ तदेवं कृताऽप्येव हृत्प्रकृषणः । तत्करणाद्धी कल्पयुभावाकल्पस्थानानि ।

साम्प्रतमेतेष्वनुभावावच्छयापेक्षानि निरादृक्त्वेन यथा जीवा वतन्ते तथा प्रकृषणं कर्तव्यम् । तत्र चाऽद्यावन्त्योगाद्वाराणि । तद्यथा—एकैकस्मिन् स्थाने जीवप्रमाणप्रकृषणम् १, अनन्तरस्थानप्रकृषणम् २, निरन्तरस्थानप्रकृषणम् ३, नानाजीवकालप्रमाणप्रकृषणम् ४, बुद्धिप्रकृषणम् ५, यथमध्यप्रकृषणम् ६, स्वशेषप्रकृषणम् ७, अष्टयवहृत्प्रकृषणम् ८ च ॥ तत्र प्रथमतः एकैकस्मिन् स्थाने नाजीवप्रमाणप्रकृषणमायेमाह—

यावर्जीवाऽसृता, एकैकं तस्मिन्ना । अयंसृजा ।

लोगा सिमसंख्जा, भतरपह धावरे नतिव ॥ ४४ ॥

(याचरं ति) एकैकस्मिन् स्थावरार्थं बन्धं प्रति प्रायोग्य-
उत्प्रागण्यस्थानं प्रस्ताः स्थावरजीवा बन्धकत्वेन प्राप्यन्ते ।
असंप्रायोग्यैकैकस्मिन्नुत्प्रागण्यस्थाने जघन्यैकेन द्वौ बो-
धक्यतेऽसंख्येयाः-आवलिक्काया असंख्येयभागमात्रास्त्रज-
जाः प्राप्यन्ते । सत्प्रत्ययान्तरस्थानप्ररूपणामाह- (लोमा-
सिमेत्यादि) एवं असंख्येयभागमात्रं लोका असंख्येयलोका-
ऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि उत्प्रागण्यस्थाने अगन्तरम् ।
एतावन्ति बन्धं नाऽऽयान्तीत्यर्थः । इदमुक्तं भवति-असंप्रायो-
ग्यानि यानि स्थानानि असंख्येयानां बन्धं नाऽऽयान्ति, तानि
जघन्यपदे एकं द्वे वा उत्कर्षतोऽसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेश-
प्रमाणानि भवन्ति । अथ स्थावरे स्थावरप्रायोग्येषु स्था-
नेषु अग्नरं न विद्यते सर्वोत्प्रायं स्थावरप्रायोग्याणि स्था-
नानि सर्वदैव स्थावरजीवैर्बध्यमानानि प्राप्यन्त इत्यर्थः ।
कथमेवं गम्यत इति चेदुच्यते इह स्थावरजीवा अगन्ताः
स्थावरार्था बन्धं प्रति प्रायोग्यानि च स्थानानि पुनरसंख्ये-
यानि ततोऽन्तरं न प्राप्यन्ते । ४६ ॥

सम्प्रति निरन्तरस्थानप्ररूपणार्थमाह-

आवलिअसंख्यभागो, तमा निरन्तर अइगठाणम्मि ।

नानाजीवा एव-कालं एगिदिया निच्चं । ४७ ॥

(आवलि ति) अत्र तृतीयार्थं प्रथमा । बन्धमाश्रित्य
असंख्येयनिरन्तराणि । किमुक्तं भवति ?-असंख्येयनिरन्तरं
बध्यमानानि अनुभागबन्धस्थानानि जघन्येन द्वे त्रीणि वा
प्राप्यन्ते, उत्कर्षत आवलिकाया असंख्येयभागमात्राणि ।
कथमेतद्वचनेयमिति चेदुच्यते-लोकाल्पसंख्येयाः स्थानानि
पुनस्तत्रप्रायोग्यानि असंख्येयानि, ततो न सर्वाणि असं-
ख्येयैः क्रमेण निरन्तरं बध्यमानानि प्राप्यन्ते, किं तुत्कर्ष-
तोऽपि यथोक्तप्रमाणान्येव । सम्प्रति नानाजीवाकालप्ररूप-
णार्थमाह- (अइगठाणम्मित्यादि) एकैकमनुभागबन्धस्थानं
नानाजीवैर्बध्यमानं कियन्तं कालं यावद्विरहितं प्राप्यते ?
इति प्रश्ने सति, उत्तरं दीयते-असंप्रायोग्यै एकैकस्मि-
न्नुत्प्रागण्यस्थाने नानाकालमात्रा जीवा जघन्यैकेन सम-
बन्धम्, उत्कर्षतः (एवकालं ति) एतावन्तं कालं पूर्वोक्त-
स्वरूपमावलिक्काया असंख्येयभागमात्रं कालं यावदित्यर्थः ।
निरन्तरं बन्धकत्वेन प्राप्यन्ते । एततोऽप्यर्थं तद्वचनश्रु-
त्यर्थः । इयमत्र भावना-एकैकं असंप्रायोग्यमनुभा-
गबन्धस्थानमन्यैरन्यैश्च असंख्येयनिरन्तरं बध्यमानं जघन्ये-
नैकं समर्थं द्वौ वा समर्थः यावत्प्राप्यते । उत्कर्षतस्त्वाव-
लिकाया असंख्येयभागमात्रं कालम् । (एगिदिया निच्चं ति)
स्थावरप्रायोग्यै एकैकस्मिन्नुत्प्रागण्यस्थाने नानाविधा ए-
कैगिदिया नित्यं-सर्वकालमविरहितं बन्धकत्वेन प्राप्यन्ते, न
कदाचनार्था तद्वचनश्रुत्यर्थं भवतीत्यर्थः । अत्रापि भावना-
एकैकं स्थावरप्रायोग्यमनुभागबन्धस्थानमन्यैरन्यैश्च स्थाव-
रजीवैर्बध्यमानं सर्वकालमाप्यन्ते, न तु कदाच-
नाऽपि भन्धगृहं भवतीति । ४४ ॥ तदेवं कृता नानाजीवा-
माश्रित्य कालप्ररूपणाः ।

सम्प्रति बृहद्रूपणाऽन्तरः । तत्र च द्वे अनुयोगद्वारे ।
तथा-अनन्तराणिना, परस्परप्राणिना च ।

तथाऽनन्तराणिनामाह-

बोवा जहण्ठाणे, आ अवमज्जे विसेसस्सो अहिया ।

एत्तो हीणा उक्को-समं ति जीवा अण्ठतरस्सो । ४६ ॥

(बोव ति) जघन्येऽनुभागबन्धस्थाने बन्धकत्वेन सर्व-
माना जीवाः सर्वैस्तोकाः । ततो द्वितीयं उत्प्रागण्यस्थान-
ने विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीयं उत्प्रागण्यस्थानं वि-
शेषाधिकाः । एवं तावद्वाच्यं यावत् यवमर्थं सर्वमर्थं, सर्व-
मप्यान्यद्विषयिकानित्यर्थः । इत् ऊच्यते पुनर्जीवा अगन्त-
रतः-आनन्तर्येण, क्रमेणेत्यर्थः । विशेषतो हीना विशेषही-
ना बह्व्याः । ते च तावद् यावदुत्कृष्टं द्विसामयिकं स्था-
नमिति । ४६ ॥ गताऽनन्तराणिना ।

परस्परप्राणिनामाह-

गंतूणमसंखेजे, लोमे दुगुणाणि जाव जवमज्जं ।

एत्तो य दुगुणहीणा, एवं उक्कोसं जाव । ४७ ॥

(गंतूणमिति) जघन्याऽनुभागबन्धस्थानबन्धकेभ्यो जीवै-
भ्यो जघन्यानुभागबन्धस्थानाद्वारब्धा असंख्येयलोकाऽऽकाश-
प्रदेशप्रमाणानि स्थानान्यतिक्रम्य परं यदनुभागबन्धस्थानं
तद्वन्धका जीवा द्विगुणा बद्धा भवन्ति । ततः पुनरपि ता-
वान्ति स्थानान्यतिक्रम्याऽपरस्यानुभागबन्धस्थानस्य बन्धका
द्विगुणबद्धा भवन्ति । एवं द्विगुणबद्धिस्तावद्बद्धकाया वा-
च्यमर्थम् । ततोऽसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि स्था-
नान्यतिक्रम्याऽपरस्यानुभागबन्धस्थानस्य ये बन्धका जीवा-
स्तेऽनन्तरमुत्कर्षतो जीवैर्बध्यः सकाशात् द्विगुणहीना भव-
न्ति ततः पुनरपि तावन्ति स्थानान्यतिक्रम्याऽपरस्यऽनु-
भागबन्धस्थानस्य बन्धका द्विगुणहीना भवन्ति । एवं द्वि-
गुणहीनतावद्बद्धकाया यावत्स्वैवप्रायोग्यं सर्वोत्कृष्टमनुभा-
गबन्धस्थानमिति । ४७ ॥

नान्तराणि आवलि-य(अ)संख्यभागो तसेसु इयरेत्तु ।

एगंतरा असंखिय-गुणाईं ठाण्तराईं तु । ४८ ॥

(नान्तराणि ति) नानाऽन्तराणि-नामाप्रकारानि द्विगु-
णबद्धिद्विगुणहान्यपान्तरालरूपाणि-यानि तानि त्रैलोक्य-त्र-
सकायेषु आवलिक्काया असंख्येयतमे भागे यावन्तः सम-
यास्तावत्प्रमाणानि भवन्ति । ननु आवलिक्काया असंख्ये-
यभागमात्रायेवबानुभागबन्धस्थानानि असंख्येयनिरन्तरं ब-
ध्यमानानि प्राप्यन्ते, एतच्च प्रागेवोक्तम् । तत्कर्षं त्रैलोक्य-
द्विगुणबद्धिद्विगुणहान्यन्तराणि यथोक्तप्रमाणानि भवन्ति । ए-
वं त्रैलोक्याऽपि द्विगुणबद्धिद्विगुणहानिर्वा न प्राप्नोति भा-
गः । नैव दोषः, यतः प्रागावलिक्काऽसंख्येयभागमात्राणि
असंख्येयनिरन्तरं बध्यमानानि प्राप्यमानाण्युक्ताणि । इह
तु यद्यप्यावलिक्काया असंख्येयभागमात्रेभ्यः स्थानेभ्यः परा-
णि स्थानानि बध्यमानानि सम्प्रति न प्राप्यन्ते, तथाऽपि
कदाचनप्राप्यन्ते । तेषु च जीवा उत्कृष्टपदे क्रमेण विशे-
षाधिका लभ्यन्ते । ततो यथोक्तप्रमाणानि द्विगुणबद्धि-
द्विगुणहानिस्थानानि न विद्ययन्ते । तथा इतरेषु स्थाव-
रेषु एकस्मादन्तरात्प्रसक्त्यासक्त्यादसंख्येयगुणानि नाना-
यावन्तराणि भवन्ति । किमुक्तं भवति ?-असंख्येयलोका-

[illegible]

सम्प्रति स्पर्शनाप्रकृत्यामाह—

कासणकालो तीए, थोरो उक्कोसगे जहमे उ ।

होइ असंखेअगुणो, य उ कंडगे तत्तिओ चेव ॥ ४६ ॥

जवमज्झकंढगोवरि, हेट्ठो जवमज्झओ असंखगुणो ।

कमसो जवमउभुवरिं, कंडगहेट्टा य तावइओ ॥५०॥

जबमञ्जुवरि विसेसो, कंडगहेट्टा य सव्वहिं चेव

जीवप्याचहुमेवं, अज्भवसायेसु जायेजा ॥ ५१ ॥

(फासणे लि) अतीते काले एकस्य जीवस्योत्कृष्टे ड्रे
सामयिके शय्ये । अतुभागवत्प्रस्थाने स्पर्शनाकालः सनो-
क । अतीते काले परिप्रव्रताम् अतुता द्विसामयिकयत्तु-
भागवत्प्रस्थानानि सनोकामे काला स्पर्शनाकालः । जयप-
तुनरतुभागवत्प्रस्थाने प्राथमिकेषु -चतुःसामयिकेष्विषयसु
अतीते काले स्पर्शनाकालोऽन्वेष्यतेपुनः । कडये तत्तिस्रो
वेव । कडकस्यपुनरतिनानि चतुःसामयिकानि स्थानानि नेषु
तावन्मात्रः स्पर्शनाकालो यावन्मात्र आरुषु चतुःसामयिकेषु ।
ततो यवमप्येषु स्थानेषु अष्टसामयिकस्थानार्थः । स्पर्श-
नाकालोऽन्वेष्यतेपुनः । ततः कडकस्योपरिवर्तिचतुःसाम-
यिकस्थानसंघातकस्थोपरितन्नेषु विसामयिकेष्विषयार्थः ।
स्पर्शनाकालोऽन्वेष्यतेपुनः । ततो यवमप्यस्याऽधस्तात् पञ्च-
पदसप्तसामयिकेष्वन्वेष्यतेपुनः । स्वस्थाने तु परस्परं
तुल्यः । ततः क्रमशः क्रमेण यवमप्यनुपतिनेषु
कडकाच्चतुःसामयिकस्थानसंघातकप्राप्त्यन्तरे पञ्च-
दससप्तसामयिकेषु स्थानेषु तावन्मात्र एव स्पर्शनाकालो
यावन्मात्रः पाश्चात्येषु पञ्चपदसप्तसामयिकेषु, ततो
यवमप्यस्पर्शनाकालो सामयिकपर्यन्तेषु सर्वेष्वपि स्थान-
नेषु चः स्पर्शनाकालः स विधोपाधिकः । ततोऽपि
कडकस्य यवमप्यस्योपरिवर्तिचतुःसामयिकस्थानसंघात-
कस्थोऽधस्तात् सर्वेष्वपि स्थानेषु जयपत्तुःसामयिकपर्य-
न्तेषु स्पर्शनाकालः समुचितो विशेषोपाधिकः । ततोऽपि स-
प्तपदस्य स्थानेषु स्पर्शनाकालो विशेषोपाधिकः । कृता स्पर्-
शनाकालकथा । समस्तपदपञ्चदसकपयामाह-जीवपञ्चदस-

ह्यादि) बया स्वर्गमाकाशस्थः पृथग्बहुभुजः, एतं जीवानामपि कथ्यवसानेन, अनुभागव्यवधानानिमित्तमुत्पन्नं वसन्तमानावहयबहुवं ज्ञानीशतः। तथा उक्तं पृथग्बया बनेन हिसामयिकानिगमनभूतेन वसन्तमाना जीशः सौतः काः। ततो जघन्थुः कतुः सामयिकानुभागव्यधिगन्धनभूतः पृथक्संययगुणाः। एतावन्त एव कोपिबर्तितवन्तुः सामयिकाः अनुभागव्यवधाननिगमनपृथग्बयसानेन। ततोऽपि यत्र-मध्यकस्यानुभागव्यवधानव्यवधाननिसंययवसन्तः संययगुणाः। ततोऽपि चिसामयिकानुभागव्यवधाननिगमनिसंययवसन्तः संययगुणाः। ततोऽप्याथजघन्तुः तवामयिकानुभागव्यवधाननितुष्यवसन्तानु संययगुणाः। एतावन्त एवोपरिगमनपृथग्बयसानामयिकानुभागव्यवधाननिगमनपृथग्बयसानेन तत एवव्यवोपार्तितनिःश्यानुभागव्यवधाननिगमनभूतव्यवधानवसन्तमाना जीवा विशयाधकाः। ततोऽपि सर्वेऽपि अनुभागव्यवधाननिगमनपृथग्बय विशयाधकाः। इति।

सम्प्रत्येकैकस्मिन् स्थितिस्थानाध्यवसाये नानाजीवाऽपे-

इति तन्निरूपणार्थमाह—

एकेकस्मिन् कसायो-दयस्मिन् लोका असंख्यया ह्येति ।

ठिडबन्धद्वायेसु वि, अजम्भसाखाण ठाणाणि ॥५२॥

(एकैकस्मिन्) एकैकस्मिन् कषायोदयं स्थितिस्थानानि-
बन्धनभूते नानाजीवापेक्षयाऽनुभागबन्धाऽप्यवसायस्थानानि

॥ कृष्णऽऽसंख्येयवारेणामात्रेष्वेकपात्रेषु सकाशादायथा
 दिक्कृष्णऽऽसंख्येयवारेणामिष्यति। अनुभागवत्प्रत्येकतः ॥
 ॥ इति नवपात्रेषु असंख्येया लोकावधिना। असंख्येयलोकाऽऽका-
 शप्रदेशप्रमाणानि भवन्तीत्यर्थः। तथा जघनस्थितारभ्या-
 न्स्कन्धां स्थितिं यावदाधनतः सस्यास्तावन्तं स्थितित्वा-
 नानि। तथाहि—जघन्या स्थितिरैकं स्थितित्वानाम्॥ लै-
 व समवयवाश्च द्वितीयं स्थितित्वानाम्॥ ह्रस्वमयोऽसंख्येय-
 तीर्थं स्थितित्वानाम्॥ एवं समख्येयत्वात् तन्नाश्रयं वायु-
 तुक्कृष्टा स्थितिः। एवं आऽसंख्येयानि स्थितित्वानानि भ-
 वन्ति। तेषु आऽसंख्येयेषु स्थितिर्वायव्यस्यानिषु प्रत्येकभेदे-
 कस्मिन् स्थितित्वप्रत्येकदेशेऽप्यवसायस्थानानि तीव्रनीजान्तर-
 मन्त्यमन्त्यराऽऽदिष्वेकपात्रेषु स्थितिविशेषकानि असंख्येयलोकाऽ-
 ऽकाशप्रदेशप्रमाणानि भवन्ति ॥ २२ ॥

सम्प्रत्यनुभागबन्धाऽव्यवसायस्थानानां वृद्धिमार्गणः क्रि.

यते । सा द्विधा—अनन्तरोपनिधया, परम्परोप-

मार्गणां चिकीर्षुराह—

धोवाणि कमाउदये, अजभवसायाणि सव्वइहरम्मि ।

त्रिइयाइ विभेसाहिया-णि जाव उक्कासगं ठायं ॥ ५३ ॥

(थावाणि ति) (सव्यवहरेति ति) सर्वज्ञस्य क-
पायोदय स्थितिवन्धहेतावनुभावात्पापव्यवसायस्थानानि
कृष्णाऽऽक्षेक्षेयपारिणामविशेषरूपेण स्तीकानि । ततोहि-
तीयोऽऽर्ह यथोत्तरं विशेषाधिकानि तावद्वाक्यानि यावन्तु-
त्कृष्टं स्थितिवन्धाध्यवसायस्थानम् । एतत्तुल्यं भवति—दि-

संख्येयभागमात्राद्युभयित्थितिकास्तासु सर्वोऽस्त्वन्ना परिस-
मातिर्भवतीति । ततोऽस्मात् जघन्यवन्धुतुल्यस्थितिरुपाना-
धत्तनस्थितिरुपानसत्त्वानामनुभागवन्धाध्यवसायस्थानाना-
मनुकृतिः परावरोपमाऽसंख्येयभागमात्राद्यः स्थितौ निष्ठा-
मेति । एवं तावद्वाच्यं यावत्सातत्य जघन्या स्थितिः ।
(एवं परिसमाखीण उच्यमाणं) यथा सातवदनीयस्योक्तं,
तथा सर्वासां परावरोपमानप्रकृतीनां शुभाभां मनुजङ्घिकदे-
वद्विकपञ्चद्वयजातिसम्यक्तुरासंस्थानवज्रवंशनारावसं-
ननप्रशस्तावहायोगतिस्थिरशुभसुभसुखराऽऽद्वयशःकी-
रसुखैर्गोत्रकपाणां पञ्चदशसंख्यानां नामप्राहमनुकृतिरभिधात-
व्या इति ॥ २६ ॥ ६० ॥

इदानीमसातस्योक्तये—

जासु असायमहन्ते, उद्दिष्टवृक्षं ति ताणि अस्माणि ।

आवरणसमुपैषं, परित्माखीणमसुभाणि ॥ ६१ ॥

(जासु ति) असातस्य जघन्यस्थितिवन्धाऽऽरम्भे याव्यनुभाग-
वन्धाध्यवसायस्थितिरुपानानि तानि समयाधिकजघन्यस्थि-
तिवन्धाऽऽरम्भेऽपि भवन्ति, अग्न्यानि च । यानि समयाधिक-
जघन्यस्थितिवन्धाऽऽरम्भेऽनुभागवन्धाध्यवसायस्थानानि तानि
त्रिसमयाधिकजघन्यस्थितिवन्धाऽऽरम्भेऽपि भवन्ति, अग्न्यानि च । एवं तावद्वाच्यं यावत्सागरोपमशतपृष्ठकृतं भवति ।
यावन्मात्रासु सातवदनीयस्य स्थितितु तानि चाऽग्न्यानि ये-
त्येवं क्रमोऽनुकृतिरभिहितस्तथास्त्वमात्रास्त्वेवाऽस्मात्वेदनीय-
स्थितिविधिं जघन्यस्थितेरारभ्य तानि चाऽग्न्यानि केत्येवम-
नुकृतिरभिधान्त्या । एता एव च स्थितयः सर्वजघन्याऽनु-
भागवन्धुप्रयोगाः । यत् एतावत्यः स्थितयः सातात्परावृत्त्य
परावृत्त्य बध्यन्ते । परावर्त्तमानाः प्राये मन्दपरिणामो भव-
ति । तत् एतासु जघन्याऽनुभागवन्धसंभवः । इत ऊर्ध्वं
त्यसातमेव केशलं बध्नाति । तदपि च तीमन्तरेव परिणामेन ।
ततो, न तत्र जघन्याऽनुभागवन्धसंभव इति । (आवरणस-
मं उर्धि त) तत् उपरितनीमां स्थितौनां यथा क्षानाऽऽवर-
णियाऽऽवरकं तद्वदंशोऽग्न्यानि केति तथैवाभिधान्त्यम्,
नद्यथा-असातस्य जघन्याऽनुभागवन्धप्रयोगाणां स्थितौनां
या चरमास्थितिरुत्तराऽऽरम्भे याव्यनुभागवन्धाध्यवसाय-
स्थानानि, तेषामर्कदेशम् नुपरितनस्थितिवन्धाऽऽरम्भेऽनुवर्त-
ते, अग्न्यानि च भवन्ति । ततोऽनुपरितनस्थितिवन्धाऽऽरम्भे प्रा-
क-स्थितिरुत्तराऽऽरम्भेऽनुभागवन्धाध्यवसायस्थानानामेकदे-
शोऽनुवर्तते, अग्न्यानि च भवन्ति । एवं तावद्वाच्यं याव-
न्पक्षोपमाऽसंख्येयभागमात्राः स्थितयो गता भवन्ति । अत्र
जघन्यानुभागवन्धप्रयोगेऽव्यवहारस्थितिसत्काऽनुभागवन्धाध्य-
वसायस्थानानामनुकृतिः परिसमाप्तिमेति । ततोऽनुपरित-
नस्थितिवन्धं अग्न्यानुभागवन्धप्रयोगेऽव्यवहारस्थितिरुत्तराऽऽर-
मस्थितिसत्काऽनुभागवन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृतिः परिसमा-
प्तिरिति । एवं तावद्वाच्यं यावत्सातत्योक्त्या स्थिति-
रभवति । (एवं परिसमाखीणमसुभाणं) यथाऽस्मात्वेदनी-
यस्योक्तम्, एवं शेषाणामपि परावरोपमानप्रकृतीनामनुभा-
गां नरकद्विकपञ्चद्वयजातिसम्यक्तुरासंस्थानवज्रवंशनारावसं-
ननप्रशस्तावहायोगतिस्थिरशुभसुभसुखराऽऽद्वयशःकी-
रसुखैर्गोत्रकपाणां पञ्चदशसंख्यानां नामप्राहमनुकृतिरभिधात-
व्या इति ॥ २६ ॥ ६० ॥

निकापाणां सप्तविंशतिसंख्यानां प्रत्येकं नामप्राहमनुकृति-
रभिधातव्या इति ॥ ६१ ॥
इदानीं तिर्यङ्गद्विकनीयैर्गोत्राणामनुकृतिमभिधानुकाम आह-
से काले सम्पत्तं, पटिवज्जंतं सप्तमासिर्द्वै ।
जो डिर्ध्वं हो हरेसा, इतो आवरणतुष्टो य ॥ ६२ ॥
जा अभविषयाउग्मा, उपिषमायसमया उ आ (जा) जेह्ता ।
एसा तिरिगतिरिदुगे, नीयामोए य अशुक्लौ ॥ ६३ ॥
(से ति) सप्तमपुष्टिष्यां वर्षमानस्य नारकस्य (से का-
ले) अनन्तरसमये सम्पत्तं प्रतिपन्नकामस्य यो हस्वो-
जघन्यः स्थितिवन्ध इत ऊर्ध्वं स्थितिवन्धाऽनुकृतिमभि-
कृत्याऽऽवरणतुल्यो ज्ञातव्यः । स च तावद्वाच्यमप्यगोत्रयो-
जघन्या स्थितिः । तत्र तिर्यगतिमधिकृत्य भावना क्रियते-
सप्तमपुष्टिष्यां वर्षमानस्य नारकस्य सम्पत्तं प्रतिप-
कामस्य तिर्यगनेऽर्ज्यस्यां स्थितिं बध्नतो याव्यनुभागवन्धा-
ध्यवसायस्थानानि, तेषामसंख्येयतमं भागं मुक्त्वाऽग्न्यानि
सर्वाण्यपि द्वितीयस्थितिवन्धाऽऽरम्भेऽनुवर्तन्ते, अग्न्यानि च
भवन्ति । द्वितीयां च स्थितिं बध्नतो यानि अनुभागवन्धा-
ध्यवसायस्थानानि, तेषामसंख्येयतमं भागं मुक्त्वाऽग्न्यानि
सर्वाण्यपि तृतीयस्थितिवन्धाऽऽरम्भेऽनुवर्तन्ते, अग्न्यानि च
भवन्ति । एवं तावद्वाच्यं यावत्पक्षोपमाऽसंख्येयभागमात्राः
स्थितयो गता भवन्ति । अत्र जघन्यस्थितिसत्काऽनुभागव-
न्धाध्यवसायस्थानानामनुकृतिः परिसमाप्तिरिति । तत् उप-
रितनस्थितिवन्धाऽऽरम्भे द्वितीयस्थितिरुत्तराऽऽरम्भेऽनुभागव-
न्धाध्यवसायस्थानानामनुकृतिः परिसमाप्तिरिति । ततोऽनु-
परितनस्थितिवन्धाऽऽरम्भे तृतीयस्थितिरुत्तराऽऽरम्भेऽनुभागवन्धा-
ध्यवसायस्थानानामनुकृतिः परिसमाप्तिरिति । एवं तावद्वा-
च्यं यावद्वाच्यमप्यगोत्रयो-जघन्यस्थितिवन्धः । (उर्धि असा-
यसमया उ आ जेह्ता) तत् उपरिहृत्—अभविषयाऽव्यवहार-
स्थितिवन्धाऽऽरम्भेऽग्न्यानि च । अस्मिन् समया-नुत्तरा ज्ञा-
तव्या । (आ जेह्ता ति) यावज्जैष्ठ्योऽनुकृतिरिति । एतदुक्तं भ-
वति—अभविषयाऽव्यवहारं जघन्यां स्थितिं बध्नतो यानि अनु-
भागवन्धाध्यवसायस्थानानि तानि तत् उपरितनस्थितौ
सर्वाणि भवन्ति, अग्न्यानि च । यानि अनुभागवन्धाध्यवसाय-
स्थानानि तानि उपरितनस्थितौ सर्वाणि
भवन्ति, अग्न्यानि च । एवं तावद्वाच्यं यावत्सातत्यमश-
ननप्रशस्तावहायोगतिस्थिरशुभसुभसुखराऽऽद्वयशःकी-
रसुखैर्गोत्रकपाणां पञ्चदशसंख्यानां नामप्राहमनुकृतिरभिधात-
व्या इति ॥ २६ ॥ ६० ॥

मासा । तत उपरितने स्थितिबन्धे जघन्याऽनुभागबन्धावयव-
चरमस्थित्यनन्तरस्थितिसत्काऽनुभागबन्धाध्यवसायस्था-
नानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिं याति । एवं तावद्वाच्यं यावदु-
त्कृष्टा स्थितिः । (एसा तिरियगनिदुवे, नीयागोए य अणु
कड्ढी) एषा—अनन्तराहोऽनुकृष्टिः तिर्यगातिद्विक तिर्यग त
तिर्यगानुपूर्वलिखणे नीचैर्गोत्रं च द्रष्टव्या । तत्र यथा ति-
र्यगती भाविता तथा तिर्यगानुपूर्व्या नीचैर्गोत्रं च स्वयमेव
भावनीयेति ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

सम्प्रति असाऽऽदिचतुष्कस्याऽनुकृष्टिमभिधानाकाम आह-
तसबायरपञ्चतण—पंचयमाशु परपायतुल्लाघा ।

जावऽद्वारसकोडा—कोडी हेट्टा य साएण ॥ ६४ ॥

(तस त्ति) तसबाद्वयपयसिप्रत्यक्षकान्नामनुकृष्टिः पराधा
तनुयथा पराधानस्येव द्रष्टव्या । सा चोपरितनात् स्थिति-
स्थानाद्वारभ्याऽधोऽधोऽवतरणेन यावद्वहस्तादृशकोटी-
कोट्यः सागरीपमाणां तिष्ठन्ति । ततोऽधस्तात् सानेन
तुल्याऽनुकृष्टिरभिधातव्या । तत्र त्रसनाम्नां भाव्यते—तत्र त्र-
सनाम्न उन्कृष्टस्थितिबन्धाऽऽरम्भे यान्यनुभागबन्धाध्यवसा-
यस्थानानि नेवामसंख्येयं भागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्य-
पि समयोनांकुष्टस्थितिबन्धाऽऽरम्भेऽनुवर्तन्ते, अन्यानि च
भवन्ति । समयोनांकुष्टस्थितिबन्धाऽऽरम्भेऽपि च यान्यनु-
भागबन्धाध्यवसायस्थानानि नेवामसंख्येयं भागं मुक्त्वा
शेषाणि सर्वाण्यपि द्विसयोनांकुष्टस्थितिबन्धाऽऽरम्भेऽपि
अनुवर्तन्ते, अन्यानि च भवन्ति । एवं तावद्वाच्यं याव-
त्पल्योपमासंख्येयमागमात्राः स्थितयो गता भवन्ति । अ-
त्रान्कृष्टस्थितिसत्काऽनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः
परिसमाप्तिः । ततोऽधस्तने स्थितस्थाने समयोनांकुष्टस्थि-
तिसत्काऽनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमा-
प्तिं याति । ततोऽध्यस्तने स्थितस्थाने द्विसमयोनांकुष्ट-
स्थितिसत्कानुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिस-
माप्तिमिति । एवमधोऽधोऽवतरणेन तावद्वाच्यं यावद्वह-
स्तादृशसागरीपमाकोटीकोट्यपरिमितं । ततोऽष्टादश-
सागरीपमाकोटीकोटीचरमस्थितौ यान्यनुभागबन्धाध्यवसा-
यस्थानानि तान्यधस्तनस्थितिबन्धाऽऽरम्भे सर्वाण्यपि भव-
न्ति, अन्यानि च । यानि चाऽधस्तनस्थितिबन्धाऽऽरम्भेऽनु-
भागबन्धाध्यवसायस्थानानि तानि ततोऽध्यस्तनस्थिति-
बन्धाऽऽरम्भे सर्वाण्यपि भवन्ति, अन्यानि च । एवं
तावद्वाच्यं यावद्वहस्तादृशसागरीपमाकोटीकोटीचरमस्थितौ
यान्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिः ।
ततोऽध्यस्तनस्थितिबन्धाऽऽरम्भे सर्वाण्यपि भवन्ति, अन्यानि च ।
यानि चाऽधस्तनस्थितिबन्धाऽऽरम्भेऽनुभागबन्धाध्यवसा-
यस्थानानि तानि ततोऽध्यस्तनस्थितिबन्धाऽऽरम्भे सर्वाण्यपि
भवन्ति, अन्यानि च । एवं तावद्वाच्यं यावत् पल्योपमासंख्येय-
मागमात्राः स्थितयो गता भवन्ति । अत्र जघन्यानुभागबन्धा-
वयवस्थायचरनामसत्कस्थितिप्रमाणतया निहितानां प्रथम-
स्थितितोयानुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि तेषामनुकृष्टिः प-
रिसमाप्तिः । ततोऽधस्तने स्थितस्थाने द्वितीयस्थितिस्था-

नमत्काऽनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परितिष्ठा-
मिति । एवं तावद्वाच्यं यावज्जघन्या स्थितिः । एवं बाद्व-
पयोसप्रत्यक्षकान्नामपि भावना कार्या ॥ ६४ ॥

तणुतुल्ला तितथरे, अणुकड्ढी तिक्कमदया एवो ।

सुवपगईण नेया, जज्जपाई अणेतगुणा ॥ ६५ ॥

(तणुतुल्ला ति) तीर्थकरनाम्नि अनुकृष्टिर्था शरीरना-
म्नि प्रामभिहिता यथा द्रष्टव्या । इत ऊर्ध्वमेतनुभागानां ती-
रममृता द्रष्टव्या । तत्र सर्वासां प्रकृतानामासीयाऽऽरम्भी-
यजघन्याऽनुभागबन्धाद्वारभ्य यावदुत्कृष्टोऽनुभागबन्धस्ताव-
त् स्थितिबन्धे स्थितिबन्धेऽनन्तगुणा तीरममृता वक्ष्य्या य-
थोत्तरमनन्तगुणोऽनुभागवत्कृत्य दृश्यः । तत्राप्यश्वप्र-
कृतानां जघन्यास्थितरारभ्याधोमुखं कमेणान्तगुणा वक्ष-
्यः । शुभप्रकृतानां तूत्कृष्टस्थितरारभ्याधोमुखं यावज्जघन्या
स्थितिः । तद्वयं सामान्यतस्तोत्रममृतादर्शभिहिता ॥ सम्प्रति
विशेषत उच्यते—तत्र धानि कर्मणामप्रशस्तवर्णेश्वरम-
रुशानामुपधातय च जघन्यायां स्थितौ जघन्याऽनुभा-
गः सर्वस्तोकाः । ततो द्वितीयस्थां स्थितौ जघन्याऽनुभा-
गाऽनन्तगुणः । ततोऽपि तृतीयस्थां स्थितौ जघन्याऽनु-
भागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावद्विचयनैककण्डकं
भवति । निवर्तनकण्डकं नाम—यत्र जघन्यास्थितिबन्धाऽऽर-
म्भभाविनामनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिस-
माप्तिः । तत्पर्यन्ता मूलन आरभ्य स्थितयः पल्योपमासंख्ये-
यमागमात्रमाणा उच्यन्ते । इति ॥ ६५ ॥

निवत्तण उ एकि—कस्स हेड्डेव्वरि तु जेड्डिये ।

चरमडिईणकोमां, परिचभाणीण उ विसमां ॥ ६६ ॥

(निवत्तण त्ति) ततो निवर्तनकण्डकस्य चरमस्थितौ
जघन्याऽनुभागजघन्यस्थितौ उन्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
ततः कण्डकादुपरि प्रथमस्थितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्तगु-
णः । ततो द्वितीयस्थितौ उन्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
ततः कण्डकादुपरि स्थितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
ततोऽधस्तनतृतीयस्थितौ उन्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । त-
तोऽधस्तनादुपरि तृतीयस्थितौ उन्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगु-
णः । ततः कण्डकादुपरितृतीयस्थितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्तगु-
णः । एवमैकैकोऽधस्तादुपरि च यथाक्रमं उपरि उन्कृष्ट इ-
तरश्च जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणतया तावद्वाच्यं यावदु-
त्कृष्टायां स्थितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः । कण्डकमा-
त्राणां च स्थितानामनुकृष्टोऽनुभागोऽष्टावन्तुक्रस्तिष्ठति ।
शेषः सर्वोऽप्युक्तः । तत सर्वोत्कृष्टायाः स्थितेर्जघन्यानु-
भागत् कण्डकमात्राणां स्थितानां प्रथमस्थितानुत्कृष्टोऽ-
नुभागोऽनन्तगुणो वक्ष्यः । ततोऽध्यस्तनारयामुपरितन-
स्थितानुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽध्यस्तनारयामुप-
रितनस्थितानुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं निरन्तरमुत्कृ-
ष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणतया तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः ।
तथा चाऽऽह—(चरमडिईणकोमां) चरमस्थितौ कण्ड-
कमात्राणां पल्योपमासंख्येयमागमात्राणामित्यर्थः । उन्कृ-
ष्टोऽनुभागो निरन्तरमनन्तगुणतया नेतव्यः । इदानीं शुभ-
प्रकृतानां तीरममृताऽविधानावसरः—तत्र पराधानप्रकृति-
मधिकृत्याच्यते—पराधातस्योत्कृष्टायां स्थितौ जघन्यपदे

अध्वन्योऽनुभागः सर्वस्नोः । ततः समयोनायामुत्कृष्टस्थितौ
अध्वन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि द्विसमयोनायामु-
त्कृष्टस्थितौ अध्वन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं
यावत्प्रपञ्चोपमाऽसंख्येयभागमात्राः स्थितयो गता भवन्ति,
निवर्तनकण्टकमात्रिकान् भवन्तीत्यर्थः । तत उत्कृष्टायां
स्थित्यामुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततो निवर्तनकण्टका-
न्धः प्रथमस्थितौ अध्वन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः सम-
योनायामुत्कृष्टस्थित्यामुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततो नि-
वर्तनकण्टकाध्वो द्वितीयस्थितौ अध्वन्योऽनुभागोऽनन्त-
गुणः । एवं तावद्वाच्यं यावत्पराधानस्य अध्वन्यस्थितौ अध-
व्यानुभागोऽनन्तगुणः कण्टकमात्राणां च स्थित्यामुत्कृष्टो-
ऽनुभागोऽद्याप्यनुक्रमिष्ठमिति । शेषः सर्वोऽप्युक्तः । ततो
अध्वन्यस्थितेरान्यथायै कण्टकमात्राः स्थितौ गतिकस्य च-
रमायां स्थित्यामुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं शरीरप-
ञ्चकसंयतपञ्चकसंयतपञ्चदशसाऽङ्गानामुत्कृष्टप्रशस्तनवग-
मप्रशस्तनवगममुत्कृष्टासाऽन्यथाद्योतयितुमीत्युक्तं । पराधान-
मपि भावनीयम् । (परिसमाप्तीत्युक्ते) उ विवेकां । पराधेयमानप्र-
तीनां विशेषो द्रष्टव्यः । स चैवम् यावन्तीनां तानि चाध्वन्यानि
चेत्येवमनुकृष्टिरभिहितं । तावन्तीनां संचासामपि अध्वन्योऽ-
नुभागस्तथाप्यत्र एव द्रष्टव्यः । तानि चाध्वन्यानि चेत्येवम-
नुकृष्टिर्विषयाभ्यस्तु परतो अध्वन्यो यथोत्तरमनन्तगुणस्ता-
वद्द्रव्यो यावत् कण्टकस्याऽसंख्येया भागा गता भवन्ति,
एकोऽवशिष्यते ॥ ६९ ॥

तथा चाऽऽह—

तावन्नामि ति परं, अमरसंज्ञायाहि कंडोकाग ॥
उक्तामिधरा नेया, ता तर्कदोषिरे सवरी ॥ ७० ॥
(तासि सि) तानि चाध्वन्यानि चेत्येवमनुकृष्टेः परं कण्ट-
कस्याऽसंख्येयभ्यो भागेभ्य ऊच्यै कण्टकमात्राणामेकैक-
स्याश्च स्थितयेधासंख्यमुत्कृष्टा इत्येव अध्वन्या अनुभागा
अनन्तगुणा ज्ञेयाः । एतदुक्तं भवति—तानि चाध्वन्यानि चेत्ये-
वमनुकृष्टेः परं अध्वन्योऽनुभागो यथोत्तरमनन्तगुणस्तावद्वा-
च्यः यावत् कण्टकमात्राणां स्थित्यामसंख्येया भागा गता
भवन्ति, एकोऽवशिष्टः । ततो यतः स्थितेरान्यथा तानि
चाध्वन्यानि चेत्येवमनुकृष्टिरारब्धा, तत्प्रभृतीनां स्थित्यानां
कण्टकमात्राणां यथोत्तरमनन्तगुणतयोत्कृष्टोऽनुभागो बह-
व्यः । ततो यतः स्थितिराधाऽध्वन्यानुभागामुत्कृष्टा विनू-
त्तस्तत उपरितने स्थितिस्थाने अध्वन्योऽनुभागोऽनन्तगुणो
भाव्यः । एवमेकैकं अध्वन्यानुभागामुत्कृष्टानुभागानां च कण्ट-
कं कण्टकं तावदेतत् यावदध्वन्यानुभागविषयाणां स्थित्यानां
भानि चाध्वन्यानि चेत्येवमनुकृष्टेः परं कण्टकं परिपूर्वं भव-
ति । उत्कृष्टाद्यानुभागः सागरोपमशतपृथक्त्वतुल्या भव-
ति । तत उपरि अध्वन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । पञ्चादेक उ-
त्कृष्टोऽनुभागः । ततः पुनरप्येको अध्वन्योऽनुभागः, पुनर-
प्येक उत्कृष्टोऽनुभागः, एवं तावद्वाच्यं यावदध्वन्यानु-
भागविषयाः स्थितयः सर्वा अपि परिसमाप्ता भवन्ति ।
उत्कृष्टानुभागविषयाश्च कण्टकमात्राः स्थितयोऽद्याप्यनुक्रा-

तिष्ठन्ति । शेषाः सर्वा अप्युक्ताः । ततस्नासां यथोत्त-
रमुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणो वाच्यः । तथा चाऽऽह— (जा
तर्कदोषिरे समती) यावत्तयो अध्वन्यानुभागानां कण्ट-
कस्य चोपरितनस्य परिसमाप्तिः । इदमुक्तं भवति—अ-
नन्तगुणतयाऽभिहितानां अध्वन्यानुभागविषयाणां स्थितौ-
नां कण्टकादुपरि एकैकात्कृष्टानुभागान्तरितं अध्वन्यानु-
भागान्तावद्द्रव्यं यावत्तयो सर्वेषामपि परिसमाप्तिरुपजा-
यते । ततो ये कण्टकमात्रा उत्कृष्टानुभागाः केवलास्ति-
ष्ठन्ति, तेऽपि यथोत्तरमनन्तगुणस्तावद्वाच्यं यावत्सम-
समाप्तिर्भवतीति गाथाधेः ॥ तत्र सनाऽसातं अधिष्ठत्य
भावना विधीयते—सातस्योत्कृष्टायां स्थितौ अध्वन्योऽनु-
भागः सर्वस्नोः । ततः समयोनायामुत्कृष्टस्थितौ अध-
व्योऽनुभागस्तथाप्यत्र एव । द्विसमयोनायामुत्कृष्टस्थि-
तौ अध्वन्योऽनुभागस्तथाप्यत्र एव । एवमथोऽध्वन्योऽपि ता-
वद्द्रव्यो यावत्सागरोपमशतपृथक्त्वमतिक्रान्तिं भवति । त-
तोऽध्वन्यनस्थितौ अध्वन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽप्य-
ध्वन्यनस्थितौ अध्वन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वा-
च्यं यावत् कण्टकस्याऽसंख्येयभागा गता भवन्ति, एकोऽव-
शिष्यते । एतच्छ स्थितयः संख्येयभागेऽनिकृष्टकण्टकमात्राः
साकारोपयोग्यं स्यादिति व्यवहित्यमर्थः, साकारोपयोग्येनै-
वेनासां बध्यमानत्वात् । तत उत्कृष्टस्थितौ उत्कृष्टोऽनुभा-
गोऽनन्तगुणो बह्व्यः । ततः समयोनायामुत्कृष्टस्थिता-
मुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि द्विसमयोनायामुत्कृ-
ष्टस्थित्यामुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि तत्त-
थोत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणस्तावद्द्रव्यो यावत्कण्टकमा-
त्राः स्थितयोऽनिक्रान्ता भवन्ति । ततो यतः स्थितिस्थान-
नाऽध्वन्यमनुभागामुत्कृष्टा विनूत्तस्ततोऽध्वन्यतः स्थितिस्थाने
अध्वन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः पुनरपि प्रागुक्तानामुत्कृष्टा-
नुभागविषयाणां स्थित्यामनन्तगुणः कण्टकमात्रासु उत्कृष्टो-
ऽनुभागः क्रमेणानन्तगुणो वाच्यः । ततो यतः स्थितिस्थाना-
नाऽध्वन्यमनुभागामुत्कृष्टा विनूत्तस्ततोऽध्वन्यतः स्थितिस्थाने अध-
व्योऽनुभागोऽनन्तगुणो बह्व्यः । ततः पुनरपि कण्टकमा-
त्राणां स्थित्यामनुकृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवमेकस्याः
स्थितेर्जघन्योऽनुभागः कण्टकमात्राणां च स्थित्यामनु-
त्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणतया तावद्वाच्यो यावदध्वन्यानु-
भागविषयाणामेकैकस्थित्यानां भानि चाध्वन्यानि चेत्ये-
वमनुकृष्टेः परं कण्टकं परिपूर्वं भवति । उत्कृष्टानुभागवि-
षयाश्च स्थितयः सागरोपमशतपृथक्त्वमात्राः । तत एक-
स्याः स्थितेर्जघन्यानुभागोऽनन्तगुणः । ततः सागरोपमश-
तपृथक्त्वावस्तनस्थितामुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः
पुनरपि प्रागुक्तस्थितिस्थानावध्वन्यनस्थितौ अध्वन्योऽनुभागो-
ऽनन्तगुणः । ततः सागरोपमशतपृथक्त्वावस्तनद्वितीय-
स्थितौ उत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवमेकैकं अध्वन्यमुत्कृ-
ष्टं वाऽनुभागमनन्तगुणतया वदन् तावद् वज्रं यावत्सर्वजघ-
न्या स्थितिः । कण्टकमात्राणां च स्थित्यामुत्कृष्टानुभागो
अद्याप्यनुक्रान्तिष्ठति, शेषाः सर्वेऽप्युक्ताः । ततस्तेऽप्यथो-
ऽध्वः क्रमेणानन्तगुणा बह्व्यं यावत्सर्वजघन्या स्थितिः ।
एवं मनुष्यवर्तमानान्यानुपुर्वीवर्तमानान्यानुपुर्वीवर्तमानान्या-
तिसमचतुरस्रसंज्ञानवचनमनाराचसंज्ञनमप्रतिबद्धायां

अभिधानराजेन्द्रः ।

संक्षेप

तोऽनन्तगुणः । ततः कण्डकादुपरि द्वितीयस्थितौ जघन्या-
ऽनुभागोऽनन्तगुणः । तनस्तृतीयस्थां स्थित्यामुत्कृष्टाऽनुभा-
गोऽनन्तगुणः । एवं तत्रद्वित्रयं यावद्भयप्रयासं जघन्या-
नुभागवत्तस्याऽप्यङ्कमात्रस्थितौ क्रमक्रमतोऽप्यनुजघन्यान्म-
नकल्पयन्तः कण्डकमात्राणां स्थितीनामुत्कृष्टानुभागो अ-
द्यात्यन्तकृत्वाः सन्ति, शेषास्तुकृत्वाः । ततोऽप्यन्तप्रयासं यावत्-
तुभागावत्तन्मध्यस्थिं प्रथमांस्थितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्त-
गुणः । द्वितीयस्थां स्थितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः । तृती-
यस्थावधि स्थितौ जघन्याऽनुभागस्तावत्मात्र एव । एवं
तावद्वित्रयं यावत्सत्तारंगमयशतपृथक्कमात्राः स्थितयोऽ-
निकाता अभवन्ति । एतासां च स्थितीनां पूर्वपूर्वैः पराव-
र्तमानजघन्यानुभागवत्तस्यांश्चा इति नाम कृतम् । एता-
सां कोपरि प्रथमांस्थितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततो-
ऽपि द्वितीयस्थां स्थितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततो-
ऽपि तृतीयस्थां स्थितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं
तावत्त्रयं यावाञ्चस्मिन्कण्डकस्थ-अन्त्येष्ट्या मागो नता ज-
घन्य, एतेऽपिस्मिन् । ततो यतः स्थितिस्थानादुत्कृष्टमनुभा-
गो उक्त्या नियतस्तत् उपरितनं द्वितीयं स्थितिस्थाने उत्कृ-
ष्टाऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽप्युपरितनं स्थितिस्थाने उत्कृ-
ष्टाऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि तृतीयं स्थितिस्थाने उत्कृ-
ष्टाऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वित्रयं यावद्भयप्रयासं ज-
घन्यानुभागवत्तस्याऽप्यङ्कमात्र स्थितौ । ततो यतः स्थिति-
स्थानाज्जघन्यमनुभागमुक्त्वा निवृत्तस्ततः उपरितनं स्थिति-
स्थाने जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽप्यन्तप्रयासं यावत्त-
स्यानुभागवत्तन्मध्यस्थिं प्रथमांस्थितामुत्कृष्टाऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
ततोऽपि द्वितीयस्थां स्थित्यामुत्कृष्टाऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
एवं तावत् वाद्यं यावन् कण्डकमात्राः स्थितयोऽनिकाता
भवन्ति । ततो यतः स्थितिस्थानाज्जघन्यमनुभागमुक्त्वा नि-
वृत्तस्ततः उपरितनं स्थितिस्थाने जघन्याऽनुभागोऽनन्तगु-
णः । ततोऽप्यन्तप्रयासं यावद्भयप्रयासं जघन्यानुभागवत्तन्मध्य-
स्थिं कण्ड-
कादुपरि पुनरपि कण्डकमात्राणां स्थित्यानामुत्कृष्टाऽनुभा-
गो यथास्मिन्मन्त्रगुणो बहव्यः । एतेभ्यःकस्याः स्थितज-
घन्यमनुभागं कण्डकमात्राणां च स्थित्यानामुत्कृष्टमनुभागं वद-
ता तावत्त्रयं यावद्भयप्रयासं जघन्यानुभागवत्तन्मध्यस्थिं
चरमांस्थितः । ततो यतः स्थितिस्थानाज्जघन्यमनुभाग-
मुक्त्वा निवृत्तस्ततः उपरितनं जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
ततोऽप्यन्तप्रयासं जघन्यानुभागवत्तन्मध्यस्थिं परमस्थितामु-
त्कृष्टाऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः उपरि प्रागुक्ताजघन्यानु-
भागवत्तन्मध्यस्थिं द्वितीयस्थितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः ।
ततः प्रागुक्तादुत्कृष्टानुभागोदुपरितनं स्थितिस्थाने उत्कृष्टाऽ-
नुभागोऽनन्तगुणः । एतेभ्यःकस्याः स्थितजघन्येभ्यःकस्याऽनु-
क्रममाणां वदता तावत्त्रयं यावद्भयप्रयासं जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः । कण्डकमात्राणां च स्थितीनामुत्कृष्टा-
नुभागो अद्यात्यन्तकृत्वाः सन्ति, शेषाश्च सर्वेऽप्युक्ताः । ततस्ते
यथास्मिन्मन्त्रगुणानामुत्कृष्टास्तथा यावत्कृष्टाः स्थितिः । एवं
तियेनामुत्कृष्टां तीक्ष्णैरप्यत्र च तीक्ष्णवद्विद्वत्संज्ञातया । अ-
स्यति वदन्तानामुत्कृष्टाविते-वसनास्म उत्कृष्टावितौ जघन्य-
कृते जघन्याऽनुभागः सर्वस्तथा । ततः समयेनाप्यामोक्त-
स्मिन्तो जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि द्वितीयस्थां
स्थित्यामुत्कृष्टावितौ जघन्याऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवंमोक्तोऽनुभा-

वचनादन्तर्मुहूर्तमवाधा, अवाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषे-
कः । तथा उपपानाऽप्युक्तो देशानां नारकाणां वाऽप्युक्तो जघन्या
स्थितिर्देशवत्सहस्राणि, अन्तर्मुहूर्तमवाधा, अवाधाकालही-
नश्च कर्मदलिकनिषेकः ॥ अथुना तीर्थकराऽऽहारकयोर्जघन्यां
स्थितिर्मभिधातुकाम आह— (उक्तांस्वत्यादि) आहारकश-
रीराऽऽहारकाङ्गाःपञ्चनीर्थकरनाम्नां योऽप्युक्तः स्थितिः प्रागु-
क्ताऽन्तःसागरोपमकोटीकाटीप्रमाणा सा संख्येयगुणहीना
जघन्या स्थितिर्भवति । साऽपि चान्तःसागरोपमकोटी-
काटीप्रमाणावै । ननु तीर्थकरनामकर्म तीर्थकरमवादाज्
वृत्तीय भवे बध्यते । ननुहुम्— "बम्भकं तु भयवशो तदय-
मर्थो (ब) सङ्गहास्यते ।" तत्कथं जघन्यतेऽप्यन्तःसागरो-
पमकोटीकाटीप्रमाणा तस्य स्थितिरप्यस्यते । तदुक्तम्,
अभिधायोऽप्यिहानात् । " बम्भकं तं तु " इत्यादिर्क निका-
यवासिषायां क्तम् । इतरथा तु तृतीयमवाधवाङ्मनापि बध्य-
ते । उक्तं च विशेषणव्याप्तम्— "कोडाकोटीअपरौ—वमाण-
नियमपनामकमाह । बम्भकं यत्तं अणुत—अवस्मि तद-
वस्मि निहिद्धं ॥ १ ॥ " ततः कथमेतत् परस्परं युज्यते ? ।
अवाप्तम्— " जं बम्भकं सि भाग्यं, तस्य निकाऽज्जह-
सि नियमोऽयं । तद्वम्भकं नियमा, भयणा अनिकाद्या
वश्ये ॥ १ ॥ " आह—यदि तीर्थकरनाम्नां जघन्याऽपि स्थिति-
रन्तःसागरोपमकोटीकाटीप्रमाणा, तर्हि नावस्याः स्थि-
तेरित्येवमत्रमणुमन्तरं पुरयितुमशक्यत्वात् नियम-
तावपि तीर्थकरनामप्रकर्मा जन्तु कियन्तं कालं यावद्भ-
वेत् । तथा च सत्यागमविरोधः । आगमं हि तिथ्यन्तौ
तीर्थकरनामप्रकर्मां सन् प्रतिषिध्यते । नैव दोषः ' निका-
चित्तस्यैव तीर्थकरनामकर्मण्यसित्येगमती कतः प्रतिषेधात् ।
उक्तं च—

" जमिह निकायनित्यं, तिरियमवे न निवेदियं संतं ।
इयोराम्प ५ इत्यि दोला, उव्वट्टोव्वट्टणसिऽज्जं ॥ १ ॥ "

अस्या अन्तरगमनिका-इह-अस्मिन् प्रवचने यन्तीर्थकरना-
मकर्म निकाचिनमवश्यवैद्यनया स्थापितं तदेव स्वकृते स
हिमानं, तिथेगमती निवेदितम् । इतरस्मिन्—पुनरनिकाचिने
वृद्धनैवापेक्षनासाध्ये तिथेगमवे विद्यमानेऽपि न कश्चिदो-
हति । अत्रापि चान्तर्मुहूर्तमवाधा । ततः परं दलिकरव-
नायाः संमवाधवश्यं प्रदेशोदयसंभवः ॥ ७८ ॥

उक्तयोषाणां प्रकृतीनां जघन्यस्थितिरप्युक्तयोषाधमाह—
वर्गुकांसिद्विगुणं, मिच्छुक्तोसमेगं जं सद्धं ।

सेसाणां तु जहन्ना, पल्लामेखेज्जेणुणो ॥ ७९ ॥

(वर्गुकोस (सि)ह ज्ञानाऽऽवरणप्रकृतिसमुदायो ज्ञानाऽऽ-
वरणीयवर्ग इत्युच्यते । एवं दर्शनाऽऽवरणप्रकृतिसमुदायो
दर्शनाऽऽवरणीयवर्गः । वेदनीयप्रकृतिसमुदायो वेदनीयवर्गः ।
दर्शनमोहनीयप्रकृतिसमुदायो दर्शनमोहनीयवर्गः । आरि-
मोहनीयप्रकृतिसमुदायो आरिमोहनीयवर्गः । नोकपायमोह-
नीयप्रकृतिसमुदायो नोकपायमोहनीयवर्गः । नामप्रकृति-
समुदायो नामवर्गः । गोत्रप्रकृतिसमुदायो गोत्रवर्गः । अन्त-
रायप्रकृतिसमुदायो अन्तरायवर्गः । एतेषां वर्गगणानां याऽऽमी-
यासीयात्कृत्वा स्थितिश्चिन्तासागरोपमकोटीकाटीप्रमाणा,
तस्या मिथ्यात्वस्योक्त्या स्थित्या सप्ततिसागरोपमको-
टीकाटीप्रमाणा भागे हन्ते सति यद्धन्यते तदपरोपमाऽ-

संख्येयभागान्यन्तं सप्तुक्तयोषाणां प्रकृतीनां जघन्यस्थितिः परि-
णामवत्संख्येयः । तथाहि— दर्शनाऽऽवरणीयवेदनीययो-
क्त्या स्थितिश्चिन्तासागरोपमकोटीकाटीप्रमाणा । तस्या
मिथ्यात्वस्थित्या सप्ततिसागरोपमकोटीकाटीप्रमाणा भ-
वे हन्ते सति " शून्यं शून्येन पानयेत् " इति वचनात्प्रमा-
ण्यः सागरोपमसप्तमाणाः, तं परोपमासंख्येयभागहीना
निद्रापञ्चकालानवेदनीययोर्जघन्या स्थितिः । एव मिथ्या-
त्वस्य सप्तसप्तमाणाः परोपमासंख्येयभागहीनाः, संजाल-
नवज्जानां द्वादशकपायाणां चत्वारः सप्तमाणाः परोपमा-
संख्येयभागहीनाः । तथा नोकपायमोहनीयस्य नामकर्म-
णो गोत्रस्य च स्वस्वात्कृष्टायाः स्थितेर्विशान्तसागरोपम-
कोटीकाटीप्रमाणाया मिथ्यात्वस्थित्या सप्ततिसागरोपम-
कोटीकाटीप्रमाणाया भागे हन्ते सति यौ सप्तौ द्वौ सा-
गरोपमस्य सप्तमाणां, तौ परोपमासंख्येयभागहीनौ पु-
नरपदेवज्जानामष्टानां नोकपायाणां देवदिकनकदिकवैक-
दिकाऽऽहारकदिकाऽऽयशःकीर्तितीर्थकरवज्जैश्वर्यामप्रकृतीनां
नैवेगोक्तस्य च जघन्या स्थितिः वैकियपदस्य देवगतिदेवावु-
पनीनरकगतिनरकाऽऽयशःवैकियशरीरवैकियाऽङ्गापाङ्गलस-
ण्यं द्वौ सप्तमाणां सद्धं गुणितौ परोपमासंख्येयभागहीनौ
जघन्या स्थितिः । यनस्तस्य वैकियपदस्य जघन्यस्थिति-
बन्धका अमंक्षिपञ्चेन्द्रियास्ते च जघन्या स्थितिमनवती-
मेव बन्धन्ति, न न्यूनात् । तदुक्तम्—

वेउविच्य (विउव्व) छुक्कं तं, सद्ध—स ताद्वियं जं
असंखिणो वेसि ।

पल्लिपासंसेज्जुक्कं, ठिह अवाहणियनित्तो ॥ १ ॥ "

अस्या अन्तरगमनिका— " वर्गुकांसिद्विगुणं, मिच्छुक्तो-
सियाए " इत्यनेन करणेन यद्धन्यं नत् सद्धस्मादितं-मु-
खितम् । ततः परोपमस्यासंख्येयवर्गानां भागेन न्यूनं स-
त् वैकियपदं—उक्तस्वरूपं जघन्यस्थितिः परिणामवत्संख्येयम् ।
कुन इत्याह—यदुपसाकारणानां वैकियपदलक्षणानां क-
र्मणा असंक्षिपञ्चेन्द्रिया एव जघन्यस्थितेर्बन्धकाः । न च
जघन्या स्थितिमेतावतीमेव बन्धन्ति, न न्यूनात्, अन्तर्मुहूर्त-
मवाधा, अवाधाकालहीना च कर्मस्थितिः कर्मदलिक-
निषेक इति ॥ ७९ ॥

सम्पत्येकेन्द्रियाणां जघन्योक्तस्थितिरप्यप्रति-
पादनाधमाह—

एमेगंदिषहरो, सव्वासि उणसमुञ्जो भेट्ठो ॥

एणवीया पत्तामा, सयं सहस्सं च गुणकां ॥ ८० ॥

कममो विगलअस्यो—अपुमंखेज्जेणोहा इयो ।

विण्ण देसज्जदुगे, सम्पचउक्के यं संखुणो ॥ ८१ ॥

(एते सि) सव्वासं प्रकृतीनां वैकियपदऽऽहारकतीर्थकरव-
ज्जितानामेयोऽन्तराक्तः " वर्गुकांसिद्विगुणं, मिच्छुक्तोसमेगं
जं सद्धं । सेसाणां तु जहन्ना, पल्लामेखेज्जेणुणो ॥ ७९ ॥ " इत्ये-
वंलक्षणः स्थितिर्बन्धो दहरो—जघन्य एकैन्द्रियाणां द्रष्टव्यः ।
तथाहि—ज्ञानाऽऽवरणदर्शनाऽऽवरणीयवेदनीयमन्तरायामुक्त्या
स्थितिश्चिन्तासागरोपमकोटीकाटीप्रमाणा, तथा मिथ्या-
त्वस्थितयोक्त्या सप्ततिसागरोपमकोटीकाटीप्रमाणा भ-

[illegible]

सिद्धिबन्धोक्तुः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि
पर्याप्तस्योक्तुः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः । ततोऽसंखि-
पञ्चेन्द्रियस्य पर्याप्तस्य ज्ञाप्यः स्थितिवन्धः संख्येयगुणः ।
ततोऽपि तस्यैवापर्याप्तस्य ज्ञाप्यः स्थितिवन्धो विशेष-
ाधिकः । ततोऽपि तस्यैवापर्याप्तस्योक्तुः स्थितिवन्धो
विशेषाधिकः । ततोऽपि तस्यैव पर्याप्तस्योक्तुः स्थिति-
वन्धो विशेषाधिकः । ततः संयतस्योक्तुः स्थितिवन्धः
संख्येयगुणः । (विरट् इत्यादि) धिते—संयते, अत्र
जघन्य उरुकुण्डलं स्थितिबन्धः उक्तु एव । ततो देशगुणतद्विक्र-
देशविरट्कृते जघन्योक्तुः स्थितिबन्धस्य लक्षणे । तथा सम्य-
कत्ववस्तुषु विरतसम्पगृह्यते पर्याप्तेऽपर्याप्ते च प्रत्येकं ज-
घन्योक्तुः स्थितिवन्धः स्थितिवन्धो यथोक्तं संख्येयगुणो
वक्तव्यः । तथाया—संयतोक्तुः स्थितिवन्धात् देशविरतस्य
ज्ञाप्यः स्थितिवन्धः संख्येयगुणः । ततो देशविरतस्यै-
वोक्तुः स्थितिवन्धः संख्येयगुणः । ततः पर्याप्ताविरतस्यै-
व सम्यगृहेतृज्ञाप्यः स्थितिवन्धः संख्येयगुणः । ततोऽप्यपर्या-
प्ताविरतस्य सम्पगृह्यज्ञाप्यः स्थितिवन्धः संख्येयगुणः,
ततोऽप्यपर्याप्ताविरतसम्यगृह्येकान्तुः स्थितिवन्धः संख्ये-
यगुणः । ततोऽपि पर्याप्ताविरतसम्पगृह्येकान्तुः स्थितिवन्धः
संख्येयगुणः ॥ ८२ ॥

सञ्जीवज्जितियरे, अन्धिनरओ य (उ) कौडिकोडीओ ।

ओधुकोसो सन्नि-स्स होइ पञ्चत्तगस्सेव ॥ ८२ ॥

(साप्रि ति) अग्रितरसम्यग्दृष्टेः पर्याप्तस्य सकाहुत्कृष्ट-
स्थितिवश्यान् संहिषज्ज्ञेन्द्रियस्य पर्याप्तस्य ज्ञजन्यः स्थिति-
बन्धः संक्षेपयमुगुः । ततोऽपि तस्यैवापर्याप्तस्य ज्ञजन्य-
स्थितिबन्धः संक्षेपयमुगुः । ततोऽपि तस्यैवापर्याप्तस्य संहि-
षज्ज्ञेन्द्रियस्योत्कृष्टः स्थितिबन्धः संक्षेपयमुगुः । (अग्निम-
तरश्रो य) उ) कांडिकांडी उ ति) संपरस्योत्कृष्टा स्थि-
तिबन्धादाश्रय वाद्यपर्याप्तसंहिषज्ज्ञेन्द्रियस्योत्कृष्टः स्थि-
तिबन्धः एव सद्योऽपि सामास्यमकांडीकाश्या अभ्यन्तर
एव द्रष्टव्यः । एकेन्द्रियाऽऽदीनां तस्यैवज्ञजन्यसर्वोत्कृष्टस्थि-
तिबन्धपरिमाणं प्रागैव प्रत्येकमुक्तम् । संहिषज्ज्ञेन्द्रियपर्या-
प्तस्य पुनरुत्कृष्टः स्थितिबन्धः य एव प्रागोघेत—सामान्ये-
नोक्त उत्कृष्टः स्थितिबन्धः स एव चेदितव्यः ॥ ३२ ॥
तदेवं कृता स्थितिरिच्छा (बन्ध) प्रकृष्या ।

सम्प्रति निषेकप्ररूपणावसरः । तत्र च द्वे अनुयोगद्वारे-
अनन्तरोपनिधा, परम्परोपनिधा च । तत्रानन्तरोपनिधा-
प्ररूपणार्थमाह—

मात्तूण सगमबाहे, पढमाएँ ठिइएँ बहुतरं दब्बं ।

एतां विसेसहीणं, जावुकोसं ति सव्वस्सि ॥ ८३ ॥

(मोक्षणि) सर्वसिद्धिपदं कर्मणि वर्धमानं ग्रामीय-
मवाधिकांलं मुक्त्वा—परित्यज्य ऊर्ध्वं दलिकान्वेषे करो-
ति । तत्र प्रथमायां स्थितौ समयतत्परायां प्रभूततरे
दृश्यं कर्मदलिकं निषिञ्चति । (एषां विसेसद्वयं)
इतः प्रथमस्थिते कर्मद्वं द्वितीयाऽऽदिपु स्थानतु समयस-
मयपरायां च विशेषीयं विशेषीयं कर्मदलिकं निषिञ्चति ।

तथाहि—प्रथमस्थितेः स काशात् द्वितीयस्थितौ विशेषहीनम् । ततोऽपि तृतीयस्थितौ विशेषहीनम् । ततोऽपि चतुर्थस्थितौ विशेषहीनम् । एवं विशेषहीनं विशेषहीनं तावद्वाच्यं यावत्सत्तरसमयबहुमानकमंगुलकृष्टा स्थितिः, चरमसमय इत्यर्थः ॥ ८३ ॥ कृताऽनन्तरापि निधाप्रकृपणा ।

सम्प्रति परस्परपनिधाप्रकृपणार्थमाह—

पञ्चासंख्यभागं, गंतुं दुग्गुण्यपेवमुक्ताः ।

नाशंतराणि पञ्च—सस मूलभागो असंस्तमो ॥ ८४ ॥

(पञ्च लि) अत्राधिकालादुपै प्रथमस्थितौ यन्निष्कं कर्मदलिकं तदपेक्षया द्वितीयाऽऽदिषु स्थितिषु समवसमयकृपासु विशेषहीनं—विशेषहीनतरं दलिकमारभ्यमाणं पक्षोपमासंख्येयभागमात्रासु स्थितिष्वधिक्रान्तासु दलिकं द्विगुणं भवति, अर्धे भवतीत्यर्थः । ततः पुनरप्यन उध्वमेतदपेक्षया विशेषहीनं विशेषहीनतरं दलिकमारभ्यमाणं पक्षोपमासंख्येयभागमात्रप्रमाणानु स्थितिष्वधिक्रान्तासु अर्धे भवति । एवमधोऽपेक्षया तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः, स्थितेश्चरमसमय इत्यर्थः ॥ किमिति पुनरेवं द्विगुणहानिस्थानानि भवन्तीत्येतन्निरूपणार्थमाह—(नाशंतराणि) नानाप्रकाराणि यावन्तराणि अन्तरान्तराद्विगुणहानिस्थानानि भवन्ति, तान्युत्कृष्टस्थितिष्वपेक्षया पक्षोपमस्य सम्बन्धिनः प्रथमवर्गमूलस्थाऽसंख्येयतमे भागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि भवन्ति । उक्तं च—“ पल्लि-ओवमस मूल, असंस्तमागमि जत्तिया समय । तावद्वा हासीसी, डिउवंधुकोत्तर नेवा ॥ १ ॥ ” ननु मिथ्यास्वमोहनीयस्योत्कृष्टस्थितेः प्रसितसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणत्वादितावत्त्वो हानयः सम्भवन्तु, आद्युपस्तुत्कृष्टस्थितेः त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमसमयमात्रत्वात् कथं तान्येव हानयः सम्भवन्तीति ? उच्यते—इहाऽसंख्येयतमो भागोऽसंख्येयभेदाऽऽत्मकः, असंख्यातस्याऽसंख्यातभेदमिजत्तवान् । ततः पक्षोपमप्रथमवर्गमूलस्थाऽसंख्येयतमो भाग आद्युपस्तोवाहपतरो गृह्यते इत्यविरोधः । तथा सर्वाणि द्विगुणहानिस्थानानि स्तोक्तानि । एकस्मिन् द्विगुणहान्योरन्तरे निषेकस्थानानि असंख्येयगुणानि इति ॥ ८४ ॥ कृता निषेकप्रकृपणा ।

सम्प्रत्यबाधाकण्डकप्रकृपणार्थमाह—

मोक्ष आडागं, सपए सपए अवाहहाणीए ।

पञ्चासंख्यभागं, कंडं कुण अप्पवहुमेसं ॥ ८५ ॥

(मोक्ष लि) आद्युपि जत्तारपि मुक्त्वा शेपाणां सवैयामपि कर्मणमबाधाहानौ समये समये पक्षोपमाऽसंख्येयभागलक्षणं कण्डकमुत्कृष्टस्थितेः सकाशाहीनं करोति । तथाहि—उत्कृष्टायामबाधायाम् वस्तमानो जीवः स्थितिमुत्कृष्टां बध्नाति, परिपूर्णाधिकसमयहीनां वा । एवं यावत्पक्षोपमासंख्येयभागहीनां वा । यदि पुनरुत्कृष्टाऽबाधा एकैव समयेन हीना भवेत्ततो नियमात्पक्षोपमाऽसंख्येयभागमात्रेण कण्डकेन हीनामेवोत्कृष्टां स्थितिं बध्नाति । तामप्येकसमयहीनां वा द्विसमयहीनां वा यावत्पक्षोपमाऽसंख्येयभागहीनां वा । यदि पुनर्द्वाभ्यां हीनोत्कृष्टाऽबाधा भवेत्ततो नियमात्पक्षोपमाऽसं

ख्येयभागलक्षणकण्डकद्वयहीनामवोत्कृष्टां स्थितिं बध्नाति । तामप्येकसमयहीनां वा यावत्पक्षोपमाऽसंख्येयभागहीनां वा । एवं यानिभिः समयैरुनाऽबाधा भवति, तदिमिरेव कण्डकैः पक्षोपमाऽसंख्येयभागलक्षणैरुना स्थितिर्द्वैष्टव्या । यावदेकत्र जघन्याऽबाधा भवति, अन्यत्र च जघन्या स्थितिः । तत्रैवमबाधागतसमयसमयहान्या स्थितेः कण्डकहानिप्रकृपणा कृता ॥ सम्प्रत्यपवहुत्वं प्रकृपणार्थमाह—(अप्पवहु-मेसं) एषां बध्नायानामप्यपवहुत्वं चकृष्यम् ॥ ८५ ॥

कंपामिति जेतानेवाऽह—

बंधाऽवाहाणुकमि—(सइ) यं कंडकअवाहबंधाणं ।

ठाणाणि एकानां—तराणि अत्येष कंडं च ॥ ८६ ॥

(बंध लि) (बंधावाहाणुकमियरं नि) उत्कृष्टः स्थिति-बन्धो जघन्याः स्थितिवन्धः उत्कृष्टाऽबाधा जघन्याऽबाधा । (कंडकअवाहबंधाणं ठाणाणि लि) कण्डकस्थानानि अबाधास्थानानि स्थितिबन्धस्थानानि च । (एषां कंडं) नाशंतराणि लि) एकं द्विगुणहान्योरन्तरे नानाकृपाणि आन्तराणि द्विगुणहानिस्थानकृपाणि । (अत्येष कंडं च लि) जघन्याऽबाधाहीनया उत्कृष्टाऽबाधया जघन्यस्थितिहीनाया उत्कृष्टस्थितेर्भागे हन्ते सति यावान् भागो लभ्यते, तावान् अत्रैव कण्डकमिष्युच्यते, इत्याम्नायिका व्याख्यानयति । चः समुच्यते । पञ्चमकण्डं पुनरस्य स्थानेऽबाधाकण्डकस्थानानीत्युक्तम् । तत्र चैवं मूलटीकाकारेण व्याख्या कृता—अबाधा च कण्डकानि वाऽबाधाकण्डकं, सप्ताहो वृष्टः, तस्य स्थानानि अबाधाकण्डकस्थानानि । तयोर्द्विगोर्गपि स्थानसंख्येयार्थः । एतथां दृष्टानां स्थानानामप्यपवहुत्वं मुच्यते—तत्र संक्षिपञ्चेन्द्रिया पक्षोपमाऽपयांसकुषु वा बन्धकुषु आयुर्वेज्जानां समानां कर्मणां सर्वस्वोपाजघन्याऽबाधा । सा चाऽन्तर्मुहस्तमला । ततोऽबाधास्थानानि कण्डकस्थानानि चाऽसंख्येयगुणानि । तानि तु परस्परं तुल्यानि । तथाहि—जघन्यामबाधामार्दि कृत्वाऽत्कृष्टाऽबाधाचरमसमयमभिधाय यावन्तः समयाः प्राप्यन्ते, तावत्सबाधास्थानानि भवन्ति । तद्यथा—जघन्याऽबाधा एकमबाधास्थानं सैव सामयाधिकं द्वितीयम् । द्विसमयाधिका तृतीयम् । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टाबाधाचरमसमयः । एतावन्त्येव बाधायाकण्डकानि, जघन्याबाधायात् आरभ्य समये समये प्रति कण्डकस्य प्राप्यमाणत्वात् । एतच्च प्रागोक्तम् । तेनैव उत्कृष्टाबाधाः विशयाधिक्रा, जघन्याबाधायास्तत्र प्रवेष्टान् । ततो दलिकनिषेकविधौ द्विगुणहानिस्थानानि असंख्येयगुणानि, पक्षोपमप्रथमवर्गमूलाऽसंख्येयभागगतसमयप्रमाणत्वात् । तत एकस्मिन् द्विगुणहान्योरन्तरे निषेकस्थानावसंख्येयगुणानि, तेषामसंख्येयानि पक्षोपमवर्गमूलानि परमाणुमिति कृत्वा तेषांऽपि अर्धेन कण्डकमसंख्येयगुणम् । तस्माज्जघन्यः स्थितिवन्धोऽसंख्येयगुणः, अन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणत्वात् । संक्षिपञ्चेन्द्रिया हि श्रेयिमनाकृता जघन्यतोऽपि स्थितिबन्धमन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणम् कुर्वन्ति । ततोऽपि स्थितिबन्धस्थानान्यसंख्येयगुणानि । तत्र हानाऽऽवरणदृष्टीनाऽऽवरणवेज्जानां यावत्पक्षोपमाऽसंख्येयगुणानि समधिकानि मिथ्यात्वमोहनीयस्यैकानसतितुगा-

नि समधिकानि । नामगोत्रयोरैकान्विशितगुणानि सम-
धिकानि । तेभ्य उक्तुष्टा स्थितिविशेषाधिकाः, जघन्य-
स्थितेरवाध्याय्य तत्र प्रवेशात् । तथा संक्षिपञ्चिन्द्रिये-
ष्वसंक्षिपञ्चिन्द्रियेषु वा पर्याप्तकेषु प्रत्येकमायुषो जघन्या-
ऽवाधा सर्वस्तोकाः । ततो जघन्यः स्थितिवन्धः संख्येय-
गुणः, स च गुणकमवकयः । ततोऽवाधास्थानान्यसं-
ख्येयगुणानि । जघन्यावाधारहितः पूर्वैकोटिभागरहि-
त इति कृत्वा । ततोऽप्युक्तुष्टाऽवाधा विशेषाधिकाः । ज-
घन्यावाधाया अपि तत्र प्रवेशात् । ततो द्विगुणहानि-
स्थानान्यसंख्येयगुणानि, पर्यापमप्रथमवर्गमूलासंख्येयमा-
गतनसमयप्रमाणत्वात् । तेभ्योऽप्येकस्मिन् द्विगुणहान्यो-
रन्तरे निषेकस्थानान्यसंख्येयगुणानि । तत्र युक्तिः प्रागु-
क्ताऽवगन्तव्या । ततः स्थितिवन्धस्थानान्यसंख्येयगुणानि ।
तेभ्योऽप्युक्तुष्टाः स्थितिवन्धो विशेषाधिकाः, जघन्यस्थि-
तेरवाध्याय्य तत्र प्रवेशात् । तथा पञ्चिन्द्रियेषु संक्षि-
पञ्चसंक्षिपञ्चयसिषु चतुरिन्द्रियसंक्षिपञ्चिन्द्रियवाचरस्यै-
केन्द्रियेषु च पर्याप्तपर्याप्तकेषु प्रत्येकमायुषः सर्वस्तोका ज-
घन्याऽवाधा । ततो जघन्यः स्थितिवन्धः संख्येयगुणः, स
च गुणकमवकयः । ततोऽवाधास्थानानि संख्येयगुणानि ।
ततोऽप्युक्तुष्टाऽवाधा विशेषाधिकाः । ततोऽपि स्थितिव-
न्धस्थानानि संख्येयगुणानि । जघन्यस्थितितन्मपूर्वैकोटि-
प्रमाणत्वात् । तत उक्तुष्टाः स्थितिवन्धो विशेषाधिकाः, जघन्य-
स्थितेरवाध्याय्य तत्र प्रवेशात् । तथाऽसंक्षिपञ्चिन्द्रियचतुरि-
न्द्रियसंक्षिपञ्चिन्द्रियस्यैववाचरैकेन्द्रियेषु पर्याप्तपर्याप्तकेषु
वर्जानां सत्तां कर्मणः प्रत्येकमवाधास्थानानि कष्टकानि च
स्तोकानि परस्परं च तुल्यानि, आवलिकाऽसंख्येयभाग-
नसमयप्रमाणत्वात् । ततो जघन्याऽवाधाऽसंख्येयगुणाः,
अन्तर्मुक्तप्रमाणत्वात् । ततोऽप्युक्तुष्टाऽवाधा विशेषाधिकाः,
जघन्यावाधाया अपि तत्र प्रवेशात् । ततो द्विगुणहानिस्था-
नान्यसंख्येयगुणानि । तत एकस्मिन् द्विगुणहान्योरन्तरे
निषेकस्थानान्यसंख्येयगुणानि । ततोऽप्येन कष्टकमसंख्ये-
यगुणम् । ततोऽपि स्थितिवन्धस्थानान्यसंख्येयगुणानि, प-
र्यापमाऽसंख्येयभागनसमयप्रमाणत्वात् । ततोऽपि जघ-
न्यस्थितिवन्धोऽसंख्येयगुणः । ततोऽप्युक्तुष्टस्थितिवन्धो
विशेषाधिकाः, पर्यापमाऽसंख्येयभागानाभ्यधिकत्वादिति
॥ ८६ ॥ तदेवमुक्तमवकयवृत्तम् ।

इदानीं स्थितिवन्धोऽव्यवसायस्थानप्रकरणम् । कर्त्तव्या । तत्र
च त्राययुषयोगद्वाराणि । तद्यथा-स्थितिसमुदाहारः, प्रकृतिस-
मुदाहारः, जीवसमुदाहारश्च । समुदाहारः-प्रतिपादकम् । तत्र
स्थितिसमुदाहारोऽपि त्राययुषयोगद्वाराणि । तद्यथा-प्रगण-
ना, अनुकृष्टिः, तीव्रमन्दता च । तत्र प्रगणनाप्रकरणार्थमाह—

विद्वंषे विविधेभ्यः, अजम्भ्यसा याऽसंख्यया लोगा ।

हस्ता विससनुङ्गी, आऊणमसंख्यगुणवृद्धी ॥ ८७ ॥

(विद्वंषे स्ति) इह सर्वेषामपि कर्मणः जघन्यस्थितेः
परत उक्तुष्टस्थितेश्चरमसमयमिष्याप्य यावन्तः सम-
यास्तावन्ति स्थितिस्थानानि जघन्यस्थितिसिद्धिर्नामि प्रत्ये-
कं भवति । एकैकस्मिन् स्थितिस्थाने बध्यमाने तद्व-
न्धहेतुभूताः कायाधिका अप्यवसाया नानाजीवाऽपेक्षयाऽ-

संख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि अवगन्तव्याः । अत्र च द्वे-
धा प्रकृष्या । तद्यथा-अनन्तरापनिधया, परस्परपनिध-
या च । तद्गानन्तरापनिधया प्रकृषणमाह— हस्ता
विससनुङ्गी । आयुर्वैजानां कर्मणः हस्ताजघन्यात्
स्थितिवन्धात् परतो द्वितीयाऽऽपि स्थितिस्थानबन्धेषु
विशेषवृद्धिः-विशेषाधिका वृद्धिरवसंभवा । तद्यथा-हानाऽऽ-
वरणीयस्य जघन्यस्थितौ तद्वन्धहेतुभूता अप्यवसाया नाना-
जीवाऽपेक्षयाऽसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि । ते चान्या-
पेक्षया सर्वस्तोकाः । ततो द्वितीयस्थितौ विशेषाधिकाः ।
ततोऽपि तृतीयस्थितौ विशेषाधिकाः । एवं तावद्वाच्यं
यावदुक्तुष्टा स्थितिः । एवं सर्वेष्वपि कर्मसु वाच्यम् ।
(आऊणमसंख्यगुणवृद्धी) आयुषां जघन्यस्थितेरारभ्य प्र-
तिस्थितिवन्धमसंख्येयगुणवृद्धिर्भवति । तद्यथा—आयुषो
जघन्यस्थितौ तद्वन्धहेतुभूता अप्यवसाया असंख्येयलो-
काऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि । ते च सर्वस्तोकाः । ततो द्विती-
यस्थितौ असंख्येयगुणाः । ततोऽपि तृतीयस्थितावस्थ-
यगुणाः । एवं तावद्वाच्यं यावदुक्तुष्टा स्थितिः ॥ ८७ ॥
तदेवं कृताऽनन्तरापनिधया प्रकृष्या ।

संमतिं परस्परपनिधया तां करोति—

पद्मानखियभागं, गतं दुग्धगुणि जाव ऊकोसा ।

नाखतराणि अंगुल-मूलच्छेद्यणमसंख्यतो ॥ ८८ ॥

(पञ्च ति) आयुर्वैजानां सत्तां कर्मणः जघन्यस्थितौ
यान्यप्यवसायस्थानानि, तेभ्यः पर्यापमाऽसंख्येयभागमात्राः
स्थितोरतिक्रम्य परस्मिन्तरे स्थितिस्थाने द्विगुणाम्यव-
सायस्थानानि भवन्ति । तेभ्योऽपि पर्यापमाऽसंख्येयमा-
गमात्राः स्थितोरतिक्रम्याऽनन्तरे स्थितिस्थाने द्विगुणान्य-
प्यवसायस्थानानि भवन्ति । एवं द्विगुणवृद्धिस्तावद्वाचरान्तरे
स्थितिस्थानानि पर्यापमवर्गमूलायसंख्येयानि । नानाद्वि-
गुणवृद्धिस्थानानि चाङ्गुलवर्गमूलच्छेदनकाऽसंख्येयनमभा-
गमाणि । एतदुक्तं भवति—अङ्गुलमात्रलोत्रगतप्रदेशराशे-
र्यत् प्रथमं वर्गमूलं तन्मनुष्यप्रमाणहेतुराशियस्यवृद्धिच्छेद-
नविधिना तावच्छिद्यते, यावद्भागं न प्रयच्छति । तेषां च छे-
दनकानामसंख्येयतम भागे यावन्ति छेदनानि तावत्सु या-
वानाकाशप्रदेशराशित्वावस्थमाणाणि नानाद्विगुणस्थानानि
भवन्तीति ॥ ८८ ॥ तदेवं कृता प्रगणना ।

आप्रतमनुकृष्टिश्चिन्त्यते । सा च न विद्यते । तथाहि-हाना-
नाऽऽवरणीयस्य जघन्यस्थितिवन्धे यान्यप्यवसायस्थानानि,
तेभ्यो द्वितीयस्थितिवन्धेऽप्यनानि, तेभ्योऽपि तृतीयस्थि-
तिवन्धेऽप्यनानि, एवं तावद्वाच्यं यावदुक्तुष्टा स्थितिः । एवं
सर्वेषामपि कर्मणः वृष्टयम् । इदानीं तीव्रमन्दता वक्तुमव-
सरतासा, सा स्थाप्या, अस्ते वध्यमाणत्वात् । तदेवमभि-
हितः स्थितिसमुदाहारः ॥ सम्प्रति प्रकृतिसमुदाहार उच्य-
ते-तत्र च द्वे अनुयोगद्वारे । तद्यथा-प्रमाणाऽनुगमः, अत्य-
वृत्त्यं च । तत्र प्रमाणाऽनुगमो हानाऽऽवरणीयस्य सर्वेषु स्थि-
तिवन्धेषु-कियस्यप्यवसायस्थानानि ॥ उच्यते असंख्येयलो-
काऽऽकाशप्रदेशप्रमाणानि । एवं सर्वैकमेवमपि वृष्टयम्
इदानीमत्यवृत्त्यमभिधानुकाममाह—

तिद्विदीयाए कसो, असंख्यगुणियाण्यंगतगुणियाए ।
पदमजहयगुणकोसं, वितियजहयाया चरमा ॥८६॥

(तिद्विदीयाए सि) स्थितिदीधितया कमशः—कमेयाऽध्य-
वसायस्थानान्यसंख्येयगुणानि बह्व्यानि । यस्य यतः क-
मेण दीर्घा स्थितिस्यस्य ततः क्रमेणाध्यवसायस्था-
नान्यसंख्येयगुणानि बह्व्यानीत्यर्थः । तथाहि—सर्वस्तो-
कान्यायुषः स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानानि । तेभ्यो-
ऽपि नामगोत्रप्रारंभसंख्येयगुणानि । नन्वायुषः स्थिति-
स्थानेषु यथोत्तरमसंख्येयगुणा वृद्धिः, नामगोत्रांस्तु-
विशेषाधिका, तत्कथमायुरपेक्षया, नामगोत्रप्रारंभसंख्येयगु-
णानि भवन्ति ? उच्यते—आयुषो जघन्यस्थितावध्यवसाय-
स्थानानामनीव स्तोकाणि, नामगोत्रयोः पुनर्जघन्यायां स्थि-
तौ अतिप्रभूतानि, स्तोकाणि चाऽऽयुषः स्थितिस्थानानि, ना-
मगोत्रयोः सर्वतिप्रभूतानि, ततो कश्चिद् दीर्घः नामगोत्रयोः स-
रसं स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानेभ्यो ज्ञानाऽऽवरणीयदर्शनाऽ-
वरणीयवेदनीयान्तराद्याणां स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानान्य-
संख्येयगुणानि । कथमिति चेदुच्यते—इह पर्यायपमासंख्ये-
यभागमात्रासु स्थितिध्वतिकांस्तान् द्विगुणवृद्धिरुपलब्धा ।
तथा च सत्यैकैकस्याऽपि पर्यायपमस्यान्तऽसंख्येयगुणानि
लभ्यन्ते । पुनर्दर्शनागरीयमकोटीकोट्यन्ते इति तेभ्यो-
ऽपि कथामोहनीयस्य स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानान्यसंख्ये-
यगुणानि । तेभ्योऽपि दर्शनमोहनीयस्य स्थितिबन्धाध्य-
वसायस्थानान्यसंख्येयगुणानि । उक्तं प्रकृतिसमुदाहाराः ॥
समप्रति स्थितिसमुदाहारे या प्राक् तीव्रमन्दता नोक्ता, साऽ-
भिधायिते (अणतेत्यादि) ग्रथमात्रां स्थितौ जघन्यं स्थि-
तिबन्धाध्यवसायस्थानम् । ततस्तस्यामयोक्तुम् । ततो द्वि-
तीयस्थितौ जघन्यम् । परमादि आ चरमात् उक्तस्थितौ
चरमं स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानं यावत् क्रमेणानन्तगुणन-
यावत्कथम् । तद्यथा—ज्ञानाऽऽवरणीयस्य जघन्यस्थितौ जघ-
न्यस्थितिबन्धाध्यवसायस्थानं सर्वमन्दागुणम् । ततस्त-
स्यामेव जघन्यस्थितौ उक्तप्रमप्यवसायस्थानमनन्तगुणम् ।
ततोऽपि द्वितीयस्थितौ जघन्यं स्थितिबन्धाध्यवसायस्था-
नमनन्तगुणम् । ततोऽपि तस्यामेव द्वितीयस्थितौ उक्तप्रम-
नन्तगुणम् । एवं प्रतिस्थिति जघन्यमुक्तं च स्थितिबन्धा-
ध्यवसायस्थानमनन्तगुणतया तावदुक्तं यावदुक्त्यायां
स्थितौ चरमं स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानमनन्तगुणम् ॥
८६ ॥ तदेव स्थितिसमुदाहाराऽपि निरवशेष उक्तं, प्रकृति
समुदाहारश्च ।

सम्प्रति जीवसमुदाहारमभिधित्सुराह—

बंधंती ध्रुवपङ्की, परित्चपायिगुमुपाण तिविहरसं ।

चउतिग विद्यालयं, विवरीयतिगं च अशुभायां ॥८७॥

(बंधंति सि) ज्ञानाऽऽवरणीयपञ्चकदर्शनाऽऽवरणीयमवक-
मिष्यावर्षाद्व्यकृतायमयजुष्टानि जसकमांशुषर्गगन्धरसस्पर्-
शगुणलक्षूपघातनिर्माणस्तरापपञ्चकलक्षणाः सप्तवर्षादि-
प्राप्त्यर्थं । ध्रुवप्रकृतीर्बध्नाति । परावर्त्तमानध्रुवप्रकृतीनां सात-
वेदनीयदेवगतिमनुजगतिपञ्चनिद्रजगतिवैकिपाऽहाराकौवा-
रिकशरीरस्तेमचतुरस्रसंस्कारमध्यक्षमांशुपञ्चदशान्नाप-
न्नयमनुजाजुपूर्वीदेवानुपूर्वीपराधातां क्लृप्ताः । ऽतपोद्योतप्रश-

स्त्विहाद्योगतिप्रसाऽऽदिदृशकतीर्थेकरनामनरकाऽऽयुर्वर्जेश-
वाऽऽयुक्त्रयोवैभौगलक्षणायां चतुर्लक्षणानां स्थितिरिति विधि-
विप्रकाशम् । तद्यथा—चतुःस्थानगतं त्रिस्थानगतं द्विस्थानगतं च
रमप्रनुभागं बध्नाति । इह शुभप्रकृतीनां रसः क्षीराऽऽहिरलो-
पमः । अशुभप्रकृतीनां तु पोषातकीनिष्पाऽऽहिरलोपमः । उक्तं
च—‘पोसाहिरनिवृणोमः, प्रमुपाण चतुर्लक्ष क्षीरेषुभमो’ इति ।
क्षीराऽऽहिरश्च स्वाभाविक एकस्थानिक उच्यते । द्वयो-
स्तु कर्षयोरगवन्ते कृते सति योऽवशिष्यते एकः कर्षः स
द्विस्थानिकः । त्रयाणां कर्षाणामावर्त्तने कृते सति य उद्धरित
एकः कर्षः स त्रिस्थानगतः । चतुर्णां तु कर्षाणामावर्त्तने
कृते सति योऽवशिष्टः एकः कर्षः स चतुःस्थानगतः ।
एकस्थानगतोऽपि रसो जलजलविन्दुषुलुक्प्रसृजलिक-
ककुम्भद्वीपाऽऽदिषु प्रलेपात् मन्दमन्दतराऽऽधमसंख्येयदेवत्वं
प्रतिपद्यते । एवं द्विस्थानगतनाऽऽदिष्वपि रक्षिसंख्येयदेवत्वं
वाच्यम् । एतदनुसारं च कर्षणार्थं रक्षेयैकस्था-
नगतत्वाऽऽदि लक्ष्या परिभाषनीयम् । एकस्थानगतत्वा-
रसात् कर्मणा द्विस्थानगतताऽऽधो रसा यथात्तरमनन्तगु-
णा वाच्याः । तदुक्तं—‘अणनैर्गुणिया कमेणियरे ।’ तथा के-
वलज्ञानाऽऽवरणवर्जानां चतुर्णां ज्ञानाऽऽवरणीयानां, केवलदर्श-
नाऽऽवरणवर्जानां त्रयाणां चतुर्णादिदर्शनाऽऽवरणीयानां,
पुरुषवेदसंज्ञकचतुष्टयान्तरापपञ्चकानां च सर्वसंख्येया
सप्तदशप्रकृतीनां बन्धमाश्रित्य चतुर्धाऽपि रसः सम्भवति । त-
द्यथा—एकस्थानगतो द्विस्थानगतो त्रिस्थानगतश्चतुःस्थानगा-
तश्च । शेषाणां तु शुभप्रकृतीनामशुभप्रकृतीनां वा द्विस्थान-
गतः त्रिस्थानगतश्चतुःस्थानगतः । ना तु कदाचनोऽप्येक-
स्थानगत इति वस्तुस्थितिः । तत्र शुभप्रकृतीनां चतुर्स्था-
नगताऽऽदिक रसस्य वैविध्यं प्रतिपाद्य सप्तस्य शुभप्रकृ-
तीनां रसस्य वैविध्यमाह— (विवरीयतिगं च अशुभायां) ना
एव ध्रुवप्रकृतीर्वेदन्ते यदि परावर्त्तमाना अशुभप्रकृतीर्ब-
ध्नाति, तदा तासां अनुभागं विपरीतार्थं विपरीतं त्रिक-
यस्य स तथा बध्नाति । तद्यथा—द्विस्थानगतं त्रिस्थान-
गतं चतुःस्थानगतं च । इह ध्रुवप्रकृतीनां जघन्यां स्थिति
बध्नात शुभप्रकृतीनां बन्धमागतानां चतुःस्थानगतं रसं ब-
ध्नाति, अशुभप्रकृतीनां तु द्विस्थानगतम् । अजघन्यां ध्रुव-
प्रकृतीनां स्थिति बध्नात शुभप्रकृतीनामशुभप्रकृतीनां वा य-
थायां बन्धमागतानां त्रिस्थानगतं रसं बध्नाति । उक्तं
च स्थिति ध्रुवप्रकृतीनां बध्नात शुभप्रकृतीनां द्विस्थानगतम-
शुभप्रकृतीनां चतुःस्थानगतं रसं बध्नाति । ततः शुभप्रकृ-
तिगतरसवैविध्यकमापेक्षया शुभप्रकृतीनां रसवैविध्यकम-
स्य वैपरीत्यमुक्तम् ॥ ८७ ॥

अथ के शुभप्रकृतीनां चतुःस्थानगतं त्रिस्थानगतं द्विस्था-
नगतं वा रसं बध्नाति ? उच्यते—

संख्येयसिद्धा बंधं ति मज्झमा संकिलिहृत्तरगा य ।

ध्रुवपदि जहद्विदं, सख्येयसिद्धा उ बंधंति ॥ ८९ ॥

तिद्वाणे अजहयं, विद्वाणे जहयं सुभाय कपा ।

सट्ठाणे उ जहयं, अजहनुक्तां समिपराभि ॥ ९१ ॥

(सख्येयसिद्धे सर्ववैयुह्यं जन्तवस्ते परावर्त्तमानशुभप्रकृतीनां
चतुःस्थानगतं रसं बध्नाति । य पुनर्मध्यमपरिणामास्तं कि-

स्थानगतं रसं बध्नन्ति । संक्षिप्तद्वन्द्वपरिचयामास्तु द्विस्थानगतम् । ये पुनरुपसर्गयन्त्रभूमिकाऽप्यसारेण सर्वविशुद्धाः परावर्त्तमाना अशुभप्रकृतौ बध्नन्ति ते तासां द्विस्थानगतं रसं निवर्त्तयन्ति । मध्यमपरिचयमात्रिस्थानगतम् । संक्षिप्तद्वन्द्वपरिचयामास्तु चतुःस्थानगतम् । । ध्रुवपदार्थादि) ये सर्वविशुद्धाः शुभप्रकृतौ चतुःस्थानगतं रसं बध्नन्ति ते ध्रुवप्रकृतौनां जघन्यं स्थितिं निवर्त्तयन्ति । (निद्वान्ने इति) पृथग्यै सप्तमी, परावर्त्तमाना द्विस्थानां त्रिस्थानगतस्य रसस्य ये बन्धकास्ते ध्रुवप्रकृतौनामजघन्यां मध्यमां स्थितिं बध्नन्ति । द्विस्थानगतस्य रसस्य ये बन्धकास्ते ध्रुवप्रकृतौनां त्र्येष्ट्यामुक्त्यां स्थितिं बध्नन्ति । तथा इतरासां परावर्त्तमानाऽशुभप्रकृतौनां ये द्विस्थानगतस्य रसं बध्नन्ति, ते ध्रुवप्रकृतौनां जघन्यां स्थितिं स्वस्थाने स्वविशुद्धिभूमिकाऽप्यसारेण्यर्थः, बध्नन्ति, परावर्त्तमानाशुभप्रकृतिस्तत्कद्विस्थानगतस्य हेतुवशुद्धसुसारेण जघन्यां स्थितिं बध्नन्ति, र रत्नजघन्यामित्यर्थः । जघन्यस्थितिबन्धो हि ध्रुवप्रकृतौनामपेक्षानांशुद्धौ समवर्त्तते, न च तदानीं परावर्त्तमानाऽशुभप्रकृतौनां बन्धाः सम्भवन्ति । ये पुनः परावर्त्तमानाऽशुभप्रकृतौनां द्विस्थानगतस्य रसास्य बन्धकास्ते ध्रुवप्रकृतौनामजघन्यां स्थितिं बध्नन्ति । तथा ये परावर्त्तमानाऽशुभप्रकृतौनां चतुःस्थानगतं रसं बध्नन्ति ते ध्रुवप्रकृतौनाममृष्ट्यां स्थितिं निवर्त्तयन्ति ॥ ६१ ॥ ६२ ॥

इह द्विधा प्ररूपणा—अनन्तरोपनिधया, परम्परोपनिध-
या च । तथाऽनन्तरोपनिधया प्ररूपणामाह—

योवा जहन्नियाए, होंति विसेसाहिओदहिसयाइं ।

जीवा विसेसदीणा, उदहिसयपुहुत्त मो जाव ॥ ६३ ॥

[illegible]

एवं तिष्ठाणकरा, विष्ठाणकरा य आ सुभ्रुकोसा ।

असुभाखं विद्वाणे, तिवउद्वाणे य उक्कोसा ॥ ६४ ॥

(एवं ति) परावर्तमानानां शुभप्रकृतीनां त्रिस्थानगतं
 त्वं निषर्तयतः सन्नां ध्रुवप्रकृतीनां स्वभावेनयज्य-
 न्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो
 स्थितौ रिस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीयस्थ-
 स्थितौ विशेषाधिकाः । एवं तावद्वाक्यं यावत्प्रभूतानि सा-
 गरावस्थानान्यतिक्रामन्ति । ततः परं विशेषद्वीनां विशेषद्वी-
 नां तावद्वाक्यं यावत्प्रभूतान्यतिक्रामन्ति सागरावप-
 स्थानानि गच्छन्ति । तथा परावर्तमानां शुभप्रकृतीनां त्रिधा-
 नाः ।

मनसं नरं निर्वर्तयन्तो ध्रुवप्रकृतीनां स्वप्रायोग्यजघन्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो द्वितीयस्यास्थितौ विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । एवं तावद्वाक्यं यावत्प्रभूतानि सागरोपमशतानि प्रयान्ति । ततः परं विशेषह्रीनास्तावद्भक्त्या यावद्द्विषेयदानावपि प्रभूतानि सागरोपमशतानि प्रयान्ति । परावर्तमानाशुभप्रकृतीनां च द्विषानगतसरसबन्धका एव तावद्भक्त्या यावत्सायां परावर्तमानशुभप्रकृतीनामुत्कृष्टा स्थितिः उत्कृष्टस्थितगतद्विषानगतसबन्धका स्थितिः । (अनुमानमित्यादि) अशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनां प्राग्दर्शितक्रमेण प्रयतोः द्विषानगतसरसबन्धका चक्रव्याः । ततोऽस्थानगतसरसबन्धका चक्रव्याः । न तन्नतुःस्थानगतसरसबन्धकाः । ते च तावद्भक्त्या यावत्सुदुष्टा स्थितिः । इयम भावना-अशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनां जघन्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो द्वितीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । एवं विशेषाधिका विशेषाधिकाः स्तावद्भक्त्या यावत्प्रभूतानि सागरोपमशतानि गच्छन्ति । ततः परं विशेषह्रीनां विशेषह्रीनास्तावद्भक्त्या यावद्द्विषेयदानावपि प्रभूतानि सागरोपमशतानि यान्ति । अशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनां त्रिषानगतसरसबन्धकाः सन्तो ध्रुवप्रकृतीनां स्वप्रायोग्यजघन्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो द्वितीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । एवं प्रागिव तावद्वाक्यं यावद्द्विषेयदानावपि प्रभूतानि सागरोपमशतान्यतिक्रामन्ति । तथाऽशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनां चतुःस्थानगतसरसबन्धकाः सन्तो ध्रुवप्रकृतीनां स्वप्रायोग्यजघन्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो द्वितीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । एवं तावद्वाक्यं यावत् प्रभूतानि सागरोपमशतानि गच्छन्ति । ततः परं विशेषह्रीनां विशेषह्रीनास्तावद्भक्त्या यावद्द्विषेयदानावपि प्रभूतानि सागरोपमशतान्यतिक्रामन्ति । अशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनां च चतुःस्थानगतसरसबन्धका एवं विशेषह्रीनां विशेषह्रीनास्तावद्भक्त्या यावत्सायानशुभपरावर्त्तमानप्रकृतीनामुत्कृष्टा स्थितिर्भवेति उत्कृष्टस्थितगतचतुःस्थानकरसबन्धका इत्यर्थः ॥ १४ ॥ तद्वं ह्युताऽननरोपनिधया प्ररुपणा ।

सम्प्रति परम्परोपनिधया तामाह—

पल्लासंखियमूला-नि गंतु दूगुणा य दूगुणहीणा य ।

नागंतराणि पल्ल-स्स मूलभागो असंखतमो ॥ ६५ ॥

(पक्षेति) परावर्तमानशुभप्रकृतीनां वस्तुस्थानगतस्व-
बन्धका भुवप्रकृतीनां जगत्स्थितिः। बन्धकत्वेन वर्तमाना ये
जीवास्तत्पक्षया जगत्स्थितयः परतः पक्षोपमस्यासंख्येया-
नि वर्गमूलानि पक्षोपमस्यासंख्येयेषु वर्गमूलेषु यावन्तः स-
मस्यास्तत्प्रमाणः। स्थितीरतिक्रम्यपरिस्सन् स्थित्यथा-
नैव वर्तमाना जीवा द्विगुणा भवन्ति। ततः पुनरपि प-
क्षोपमासंख्येयवर्गमूलप्रमाणाः स्थितीरतिक्रम्यानन्तरे स्थि-
तिस्थानं द्विगुणा भवन्ति। एवं द्विगुणास्तावद्वक्तव्या या-
वत्प्रभूतानि सागरोपमशतान्यतिक्रमन्ति। ततः परं प-
क्षोपमासंख्येयवर्गमूलप्रमाणाः स्थितीरतिक्रम्यपरिस्सन्
स्थितिरप्यनि शेषोपमाद्व्यक्तव्यमस्ति। बन्धकत्वेन वर्त-

माना ये जीवास्तद्वत्तया द्विगुणहीना भवन्ति, अर्थां भवन्तीत्यर्थः । ततः पुनरपि पक्षोपमाऽसंख्येयवर्गमूलप्रमाणः स्थितौ रतिक्रम्यापरस्मिन् स्थितिस्थानेऽथो भवन्ति । एवं तादृशार्थं यावद् द्विगुणहानौपरि प्रभूतानि सागरोपमशतान्यतिक्रामन्ति । एवं परावर्त्तमानशुभ्रप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसबन्धका द्विस्थानांतरसबन्धकाश्च, अशुभ्रपरावर्त्तमानप्रकृतीनां तु द्विस्थानरसबन्धकास्त्रिस्थानरसबन्धकाश्च अतुःस्थानरसबन्धकाश्च वक्तव्याः । एकस्मिन् द्विगुणशुद्ध्यन्तरे द्विगुणहान्यन्तरे वा स्थितिस्थानानि पक्षोपमस्याऽसंख्येयानि वर्गमूलानि पक्षोपमस्यासंख्येयेषु वर्गमूलेषु यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि (तत्त्वानि) स्थानानि पक्षोपमस्य सम्बन्धिनः । प्रथमवर्गमूलस्याऽसंख्येयतमे भागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि भवन्ति नानाद्विगुणशुद्धिद्विगुणहानिस्थानि स्तोकाणि । एकस्मिन् द्विगुणशुद्धयन्तरे द्विगुणहान्यन्तरे वा स्थितिस्थानानि असंख्येयगुणानि ॥ ६४ ॥

अणुगारप्पाउग्गा, विट्ठाणगया उ दूविहपगडीं ।

सागारा सक्कस्य नि, हिट्ठा धोवाणि जवमज्झा ॥ ६६ ॥

ठाणाणि चउट्ठाणा, संखेज्जगुणाणि उवरिमेवं ति ।

विट्ठाणे विट्ठाणे, सुभाणि एगंतमीसाणि ॥ ६७ ॥

उवरि मिसाणि जह-अगो मुभाणं तत्रो विंससिहो ।

होइ सुभाण जहसो, संखेज्जगुणाणि ठाणाणि ॥ ६८ ॥

विट्ठाणे जवमज्झा, हेट्ठा एगंत मीसाणुवरि ।

एवं तिचउट्ठाणे, जवमज्झाओ य डायडिं ॥ ६९ ॥

अंता कोडाकोटी, सुभविट्ठाण जवमज्झाओ उवरि ।

एगंतगा विमिट्ठा, सुभमिट्ठा डायडिंहेट्ठा ॥ १०० ॥

(अणुगार स्ति) द्विविधानामपि-शुभ्रमानामशुभ्रमानां च परावर्त्तमानप्रकृतीनां रक्षा अनाकारप्रायः गत्याः बन्धं प्रत्यनाकारोपयोगयोग्या बन्धमधिकृत्य तथाविधमन्दपरिणामयोग्या इत्यर्थः । नियमात् द्विस्थानगता एव नाग्ये । तुरेवकारोऽपि उक्तं च—“तुः स्वाङ्गेरेऽवगुणः” । साकाराः साकारोपयोगयोग्या बन्धमधिकृत्य तीव्रपरिणामयोग्याः पुनः सर्वत्रापि द्विस्थानाऽऽदि प्राप्यन्ते द्विस्थानगतास्त्रिस्थानगताश्चतुःस्थानगताश्च रक्षा बन्धमाश्रित्य साकारोपयोगयोग्या भवन्तीत्यर्थः । इदानीं सर्वत्रिस्थितिस्थानानामप्यवबुद्धवमाह— (हिट्ठा धोवाणिव्यादि) परावर्त्तमानशुभ्रप्रकृतीनां चतुःस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि सर्वस्तोकाणि । तेष्वश्रुतुःस्थानकरसयवमध्यादधः बापरि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेष्वपि परावर्त्तमानशुभ्रप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानि संख्येयगुणानि । तेष्वपि त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । (एवं तिट्ठाणे स्ति) एवं संख्येयगुणतयाऽव उपरि च त्रिस्थानेऽपि रक्षे स्थितिस्थानानि वक्तव्यानीत्यर्थः । तेष्वपि परावर्त्तमानशुभ्रप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः-स्थितिस्थानानि एकान्तसाकारोपयोगयोग्यानि संख्येयगुणानि । तेष्वपि त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः पाश्चात्येभ्यः

ऊर्ध्वं स्थितिस्थानानि मिश्राणि साकाराऽनाकारोपयोगयोग्यानि संख्येयगुणानि । तेष्वपि त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः बापरि मिश्राणि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेष्वपि शुभ्रानां परावर्त्तमानप्रकृतीनां जघन्यः स्थितिस्थानः संख्येयगुणः । ततोऽप्यशुभ्रपरावर्त्तमानप्रकृतीनां जघन्यः स्थितिस्थानः विशेषाधिकः । ततोऽप्यशुभ्रपरावर्त्तमानप्रकृतीनामेव त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः एकान्तसाकारोपयोगयोग्यानि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । ततस्तानां समिव परावर्त्तमानशुभ्रप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः पाश्चात्येभ्य ऊर्ध्वं मिश्राणि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेष्वपि तानां समिवशुभ्रपरावर्त्तमानप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः बापरि स्थितिस्थानानि मिश्राणि संख्येयगुणानि । तेष्वपि एकान्तसाकारोपयोगयोग्यानि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेष्वपि तानां समिव परावर्त्तमानशुभ्रप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेष्वपि त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः बापरि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेष्वप्यशुभ्रपरावर्त्तमानप्रकृतीनामेव चतुःस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेष्वपि यद्यप्रथादुपरि डायस्थितिः संख्येयगुणा । यतः स्थितिस्थानादप्यवर्त्तमानकरणवर्त्तमानां कृष्णं स्थितिं यानि तावती स्थितिर्वायं स्थिति-रित्युच्यते । ततोऽपि सागरोपमाणागमनः कोटीकोटी संख्येयगुणा । ततोऽपि परावर्त्तमानशुभ्रप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः बापरि यानि मिश्राणि स्थितिस्थानानि तेष्वप्युपर्येकान्तसाकारोपयोगयोग्यानि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेष्वपि परावर्त्तमानशुभ्रप्रकृतीनामकृष्णः स्थितिस्थानो विशेषाधिकः । ततोऽप्यशुभ्रपरावर्त्तमानप्रकृतीनां यदा डायस्थितिर्विशेषाधिकः । यतः स्थितिस्थानान् माहङ्कृत्युत्पन्न्यायेन डायं—कालां द्रव्यां यानि विनियम्यन्ते ततः प्रभृति तदन्ता तावती स्थितिर्बद्धा डायस्थितिर्होच्यते । सा चोत्कर्षतोऽन्तःसागरोपमकोटीकादप्युना सकलकर्मस्थितिप्रमाणा धरितव्या । तथाहि-अन्तःसागरोपमकोटीकादप्युना स्थितिबन्धं कृत्वा यथासंखिपञ्च-न्द्रिय उक्तं स्थितिं बध्नातीति नाग्यया । ततोऽपि परावर्त्तमानशुभ्रप्रकृतीनामुक्तः स्थितिस्थानो विशेषाधिक इति ।

सम्यक्सिन्धु विषये जीवानामवबुद्धवमाह—

संखेज्जगुणा जीवा, कममो एएसु दुविहपगडीं ।

अमुभाणं तिट्ठाणे, सक्कवुरि विंससोओ अहिया ॥ १०१ ॥

(संखेज्ज स्ति) सर्वस्तोकाः परावर्त्तमानशुभ्रप्रकृतीनां चतुःस्थानकरसबन्धका जीवाः । तेष्वपि त्रिस्थानकरसबन्धकाः संख्येयगुणाः । तेष्वपि त्रिस्थानकरसबन्धकाः संख्येयगुणाः । तेष्वपि परावर्त्तमानशुभ्रप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसबन्धकाः संख्येयगुणाः । तेष्वपि चतुःस्थानकरसबन्धकाः संख्येयगुणाः । तेष्वपि त्रिस्थानकरसबन्धका विशेषाधिकाः । तथा चाऽऽह—(अमुभाणमित्यादि) अशुभ्रानामशुभ्रप्रकृतीनां त्रिस्थाने त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः सर्वेषामुपरि विशेषाधिका वक्तव्याः ।

एवं बंधणकारणे, परवपि सह हि बंधसमयेण ।

बंधविहाग्राहिगमो, सुहमभिगंतुं लढुं होइ ॥ १०२ ॥

(एवं ति) एवम्—उरुप्रकारेणाऽस्मिन् बन्धकरणे बन्धशतकन—बन्धशतकाऽऽख्येन ग्रन्थेन सह प्रकृतिरेक्षिता प्रष्टव्या । बन्धविधानस्य पूर्वगतस्य सुखमधिगन्तुं—सुखेन ज्ञातुमिष्टमागन्त्याधिगमोऽयंबोधो लघु—शीघ्रं भवति । क०प्र० २ प्रक० । (कारुण्यप्रतिज्ञया बन्धननिषेधः ' कालुष्यप्रडिया ' शब्दे तृतीयभागे ६०० पृष्ठे गतः) स्ववशीकरणं, सूत्रं १ श्रु० ४ अ० १ उ० । निर्मापणं, स्वा० २ डा० १ उ० । दुर्वचनैः संवमने, स्वा० २ डा० । संवोजने, नि०चू० १६ उ० । पुद्गलाऽऽदिविषयसम्बन्धः, य० ।

प्रयोगविज्ञसाधन्यौ—

कइविहे यं भंते ! बंधे पसुते ? । गोयमा ! दुविहे बंधे पसुते । तं जहा—पशोगबंधे य, वीससाबंधे य । वीससाबंधे यं भंते ! कइविहे पसुते ? । गोयमा ! दुविहे पसुते । तं जहा—साइयवीससाबंधे य, अण्णाइयवीससाबंधे य । अण्णाइयवीससाबंधे यं भंते ! कइविहे पसुते ? । गोयमा ! तिविहे पसुते । तं जहा—धम्मत्थिकायअण्णमसअण्णाइयवीससाबंधे, अधम्मत्थिकायअण्णमसअण्णाइयवीससाबंधे, आगासत्थिकायअण्णमसअण्णाइयवीससाबंधे । धम्मत्थिकायअण्णमसअण्णाइयवीससाबंधे यं भंते ! कइविहे पसुते ? । गोयमा ! देसबंधे, नो सव्वबंधे । एवं अधम्मत्थिकायअण्णमसअण्णाइयवीससाबंधे वि, आगासत्थिकायअण्णमसअण्णाइयवीससाबंधे वि । अधम्मत्थिकायअण्णमसअण्णाइयवीससाबंधे यं भंते ! कालआ केवचिरं होइ ? । गोयमा ! सव्वद्धं । एवं अधम्मत्थिकायं, एवं आगासत्थिकायं ॥

कइविहे गुमित्यादि) (बंधे ति) बन्धः—पुद्गलाऽऽदिविषयसम्बन्धः । (पशोगबंधे य ति) जीवप्रयोगकृतः । (वीससाबंधे य ति) स्वभावसम्बन्धः । यथासत्तिन्यायमाश्रित्याऽह—(वीससत्यादि) (अधम्मत्थिकायअण्णमसअण्णाइयवीससाबंधे य ति) धर्मास्तिकायस्थाऽध्यायं प्रदेशानां परस्परं योऽनादिको विस्मयापन्नः स तथा । पशुसुरत्राऽपि । (देसबंधे ति) देशतां देशापत्त्या बन्धो देशबन्धः यथा सङ्कलिकाकटिकानाम् । (सव्वबंधे ति) सर्वतः—सर्वोऽऽत्मना बन्धः सर्वबन्धो यथा सौरनीत्येदं देशबन्धः (नोसव्वबंधे ति) धर्मास्तिकायस्य प्रदेशानां परस्परसंस्पर्शेन व्यविशतया देशबन्ध एव न पुनः सर्वबन्धस्तत्र श्लोकस्य प्रदेशस्य प्रदेशान्तरैः सर्वथा बन्धेऽप्योप्यान्तर्भावेन एकप्रदेशस्त्वैव स्यात्सर्वबंधयप्रदेशत्वमिति । (सव्व ति) सर्वोऽङ्गाम् सर्वकालम् ।

साऽऽदिविज्ञसाधन्यौ—

साइयवीससाबंधे यं भंते ! कइविहे पसुते ? । गोयमा ! तिविहे पसुते । तं जहा—बंधणपच्चइए, भायणपच्चइए, परिणामपच्चइए । से किं तं बंधणपच्चइए ? । बंधणपच्चइए जं

यं परमाणुपोगला दुपपसिया तिपपसिया० जाव दस—पपसिया संखेजपपसिया असंखेजपपसिया अण्णतपपसियायं खंधायं वेमायनिद्वयाए वेमायलुक्खयाए वेमायनिद्वलुक्खयाए एवं बंधणपच्चइएयं बंधे समुपपज्जइ । जहण्णं एक्कं समयं, उक्कोसणं असंखेजं कालं । सेतं बंधपच्चइए । से किं तं भायणपच्चइए ? । भायणपच्चइए जं यं जुल्लसुराजुल्लगुल्लजुल्लतं दुलायं भायणपच्चइएयं बंधे समुपपज्जइ जहण्णं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसणं संखेजं कालं । सेतं भायणपच्चइए । से किं तं परिणामपच्चइए ? । परिणामपच्चइए जं यं अज्झाणं अज्झककलायं जहा त—इयसए ० जाव अमोहायं परिणामपच्चइएयं बंधे समुपपज्जइ । जहण्णं एक्कं समयं उक्कोसणं छम्मासा । सेतं परिणामपच्चइए । सेतं साइए वीससाबंधे ॥ (साइयवीससाबंधे ति) सादिको यो विज्ञसाधन्यः स तथा—(बंधणपच्चइए ति) धर्मेनऽनेनेति बन्धनं विवक्षितं निश्चयनाऽऽदिको गुणः स एव प्रत्ययो—हेतुयैव स तथा । एवं भाजनप्रत्ययः, परिणामप्रत्ययश्च तत्परं, भाजनमाधारः, परिणामो—रूपान्तरगमनम् । “ जं यं परमाणुपोगला ” इत्यादौ । परमाणुपुद्गलः परमाणुष्वेव (वेमायनिद्वयाए ति) विषयमात्रा यस्याः सा विमात्रा सा चासौ निश्चयता चेति विमर्शनिश्चयता तथा । एवमन्यदपि पदद्वयम् । इदमुक्तं भवति—

“ समनिद्वयाए बन्धो, न होइ समलुक्खयाए वि न होइ ।

वेमायनिद्वलुक्खल्लणं बंधो उ खंधायं ॥ १ ॥

अयमर्थः—समगुणनिश्चयस्य समगुणनिश्चयेन परमाणुद्वयकाऽऽदिना बन्धो न भवति, समगुणरूपत्वाऽपि समगुणरूपेण यदा पुनर्विषयमात्रा तदा भवति बन्धः । विषयमात्रानिरूपणार्थं बोध्यते—“ निद्वस्स निद्वेण दुयाहिणं, लुक्खस्स लुक्खेण दुयाहिणं । निद्वस्स लुक्खेण उव्वेइ बंधो, जहण्णवज्जो विसमो समो ॥ १ ॥ ” इति । (बंधणपच्चइए ति) बन्धनस्य—बन्धस्य प्रत्ययो हेतुः रूढरूपविमर्शनिश्चयनाऽऽदिलक्षणो बन्धनमेव वा, विवक्षितस्तेहाऽऽदिप्रत्ययो बन्धनप्रत्ययस्तेन, इह बन्धनप्रत्ययेनेति सामान्यं, विमर्शनिश्चयनेत्यादयस्तु तज्ज्ञेदा इति । (असंखेजं कालं ति) असंखेयोरसंविषयवसर्पिणीकाम् । (जुल्लसुरादि) तत्र जीणिपुरायाः स्थानीभवनलक्षणो बन्धो जीणमुदस्य जीणंतपुद्गलानां च पिएडीभवनलक्षणः ।

प्रयोगबन्धः—

से किं तं पशोगबंधे ? । पशोगबंधे तिविहे पसुते । तं जहा—अण्णाए वा अपज्जवसिए वा, साइए वा अपज्जवसिए, साइए वा सपज्जवसिए । तत्थ यं जे से अण्णाए अपज्जवसिए से यं अट्टएइ जीवमज्झपपसियायं तत्थ वि यं तिपएइ तिपएइ अण्णाए अपज्जवसिए सेसायं साइए, तत्थ यं जे से साइए अपज्जवसिए से यं सिद्धायं ।

बन्धन

(पञ्चगव्यं चेति) जीवस्थ्यापारब्धः । स न जीवप्रदेशानामौद्विगिकऽऽदिपुरुषानां वा “आद्यरूपं” सव्यापारं द्वितीयजन्तोऽस्म्यो भूतस्तत्र प्रथममक्षोदहरणयाऽऽह—(तन्मन्त्रं वजं ते हव्यमिदं) अथ किं जीवस्यासंवेद्यमव्ययं शक्यप्राप्तये मे मध्ये प्रदेशास्तेषामनादिरपर्यवसितो अथवा यदाऽपि लोकं व्याप्य निष्ठुनि जीवस्तदाऽऽप्यसौ तथैवेति श्रव्यं वा पुनःक्षोदप्रदेशानां विपरिवर्तमानव्याप्त्यनादिरपर्यवसितो बन्ध एवामुपपत्त्यं नव्या एव तेषां ऽहो एवं नावस्यसमुदायतोऽष्टानां बन्ध उक्तोऽथ तेष्वेकेकेनाऽऽमप्रदेशेन सह यावानं परस्परं बन्धो भवति तदुक्तानायाऽऽह—(तस्य विद्यामिदयाः) । तत्राऽपि तेनष्टासु जीवप्रदेशेषु तेषां विद्यायां ब्रह्माणां ब्रह्माणां सदानां तदुपनिषत्तो बन्धः तथा हि—पूर्वोक्तप्रकरणावस्थितानामष्टानामुपनिषत्तप्रवरथस्यः कश्चिद्विद्यानिस्तस्य द्वौ पाश्चात्यतानायेकश्चाप्योनीत्येते त्रयः सम्प्रथमन्ते शेषस्तस्यैक उपनिषत्, यद्यथाधत्तनां न सप्तमन्ते षष्ठ्यतिव्यादेकमन्तप्रत्ययतन्त्राऽऽहयाऽऽतीति कूर्चिकार्याद्याः । टीकाकारव्याख्या तु इदमवयवविहितानां । (सैवानं साहचर्यं) शेषानामम्यमाष्टभ्याम्येषां सार्धविविक्तसंभवात्तन्त्रे प्रथममक्ष उदाहरतः ब्रह्मादौ सार्धविविक्तव्यर्थेषु तु द्वितीयो भूत इह न संभवत्यनादिस्मृद्धानामष्टानां जीवप्रदेशानामुपनिषत्तप्रथमत्वेन बन्धस्य सपर्यवसितत्वानुपपन्निरति । अथ तृतीयो भूत उदाहरितः—(तस्य औ से साहचर्यादौ) । सैजानां साहचर्यमस्मिन् जीवप्रदेशशब्दः, शैलेश्वरशब्दायां संस्थापितप्रदेशानां सिद्धये विचलनाभावादिन

अथ चतुर्थमङ्गलं भेदत आह—
तस्य ये जे से साष्ट सपञ्चमिए से मंग चउविन्हे
पम्पले । त जहा—आलावाखवंधे, अझियावाखवंधे, सरिरवंधे,
सरियापओगवंधे । से किं त आलावाखवंधे । आलावाखवंधे
जे जं तथभाराण वा कट्टभाराण वा पत्तभाराण वा पत्ताल-
भाराण वा वल्लभाराण वा वेत्तलयावागमरचरज्जुवल्लकुप-
दमभाइएहिं आलावाखवंधे समुपपजइ, जहणियं अंतोपुह-
त्तं. उकांसियं संखेजं कालं । सेत्त आलावाखवंधे । से किं तं
अझियावाखवंधे । अझियावाखवंधे । चउविन्हे पम्पले । त ज-
हा—लेसयावंधे, उच्चयवंधे, समुच्चयवंधे, साहगयावंधे । से
किं तं लेसयावंधे । लेसयावंधे जं म कड्ढाणं कट्टिमाणं खं-
भाणं पासायाणं कट्ढाणं चम्माणं पढाणं पढाणं कढाणं छु-
हाचिक्खिल्लसिल्लसलकवमपुहमित्यमाहएहिं लेसयावंधे वंधे
समुपपजइ, जहणियं अंतोपुहत्तं, उकांसियं संखेजं कालं । से
त्तं लेसयावंधे । से किं तं उच्चयवंधे । उच्चयवंधे जं म तथसा-
सीया वा कट्टासीया वा पत्तासीया वा तुसरासीया वा
असुरासीया वा गोमपरासीया वा अग्रगरासीया वा उच्च-
यवंधे वंधे समुपपजइ, जहणियं अंतोपुहत्तं, उकांसियं संखे-
जं कालं । सेत्तं उच्चयवंधे ।

(तथ्यं जे से साए इत्यादि) (आज्ञावणवधेति) आज्ञाव्यते आज्ञीनं विधत्ते एषमिति आज्ञाएव नानि रज्ज्वादेति तेनैवप्रस्तुताऽऽदिनामाज्ञापनवधः । (अज्ञिष्यावणवधेति) अज्ञिष्यावणं—द्रव्यस्य द्रव्यान्तर-एव श्रेष्ठाऽऽदिना आज्ञीनस्य करणं तद्वयो यो वधः स तथा । (सरीरवधेति) समुद्राने सति यो विलीनितसं-कांचनसरीरप्रदशब्दवधविशेषवशात् स तथाऽऽदिशरीरप्रदेश-नां वधविशेषः । शरीरविषयः । शरीरवध इत्यर्थः । तत्र शरीरस्य समुद्राने विलीनजीवप्रदेशानां सङ्कांचनं यो वधः स शरीरविषय इति । (सरीरवधश्रमवधेति) शरीरस्यैदारिकाऽऽदयः प्रवेगिण वीर्योन्तप्रत्यक्षयोपशमाऽऽ-दिनस्तिनव्यापराण वधस्तन् पुत्रलोभादित्थं शरीरकृपया वा प्रयोगस्य यो वधः स शरीरप्रयोगवधः । (तणुभाराण वति) तणुभाराण्युभाराकास्तोषाः (येतस्यादि) धे-त्रलना—जलदेशकम् (याति) वहको—वह्नावधर्मयोः, रज्जुः सनादिभयोः, वही चण्डाऽऽदिना कुशः—सिमेन्द्रयोः, रभास्तु समुत्ताः, आदिशब्दाच्चीवराऽऽदिग्रहः । (लिसणाबंधेति) श्लेष्मा—श्लेष्मद्रूपेण द्रव्ययाः सव्यवधानं तद्वयो यो वधः स तथा । (उचयवधेति) उचय—ऊर्ध्वं यदनं—राशि-करणं तद्वयो वध उचयवधः । (समुद्रवधेति) । सङ्गद उचयवाप्लया विशिष्टतर उचयः समुच्चयः स एव वधः समुच्चयवधः । (साहणवधेति) संहननप्रवयवानां संहननं तद्वयो वधः स संहननवधः । ईध्याऽऽदि चेष्टे प्रादुर्गतेत्यर्थमर्थमिति । (कुडिमानेति) माणभूकिका-नाम् । (तुडानिचिक्खिण्णानां) (लिलेसं) । (श्लेष्मा वज्जलेयः) । लक्वसि । जनु । (पदुमिपत्तिं) । मदनम् । आदिशब्दात्—गुगलशालाम्बययादिग्रहः । (अयमरणासीन वति) कवचवर्तमानात् । (उचयवति) ऊर्ध्वं यवेन । (अयदतलावर्द इत्यादि) । प्रायः प्राग्व्याख्यातमेव । (देससाहणवधेति) । देशेण देशस्य संहननलक्षणो वधः सम्बन्धः शकटाङ्गाऽऽदिनामिधेति देशसंहननवधः । (सयमाहणवधेति) । सयेन सधेयं संहननलक्षणो वधः सम्बन्धः, सौरभंराऽऽदिनामिधेति सधेसंहननवधः ।

शरीरबन्धः—

से किं तं समुच्चयबंधे । समुच्चयबंधे जं श्रगदनडा-
मनदीद्ववाविपुक्कगिणीदीदियाणं भुंजालियाणं सराणं
सगपतियाणं निलपतियाणं देवकुलसभापवन्ययभूषाह-
याणं परिहायं वापाटालगवयिदासरोमुगतागयाणं पा-
सायघरयरल्लेयआवायाणं मिपाडगमिगचउक्कचर-
पउमुहपहापडमाईणं छुहापिक्किल्लमिलायमुच्चयणं बंधे
समुपजह, जहायणं अंतोमुहुत्तं, उकांयसंसेज्जकालं । सेत्तं
समुच्चयबंधे । से किं तं साहसयागबंधे । साहसयागबंधे दुविहे
पमत्तं । तं जहा-देससाहसयागबंधे य, मव्वासाहसयागबंधे य ।
से किं तं देससाहसयागबंधे । देससाहसयागबंधे जं सगड-
रहजाणं दुग्गमिगिणिपिप्पमियसम्पदायियाणं तीलोहकहाक-
दुच्छुआसयासयसखं भभेपपत्तोवागरयाणं । देससाहसयाग-

शा.बंधे एवं चैव समुपपन्नः, अहमेषां अंतोमुहुरं, उक्तो-
 खं संखजं कालं । सेचं देससाहस्यशा.बंधे । से किं तं सव्वसा-
 ह्यशा.बंधे । सव्वसाहस्यशा.बंधे से खं खीरोदगमाईणं ।
 सेचं सव्वसाहस्यशा.बंधे । सेचं अश्लियावणुबंधे । से किं तं
 सरीरबंधे । सरीरबंधे दुविहे पणत्ते । तं जहा-पुव्वपपओ-
 पचइए, पडुपपपओपचए य । से किं तं पुव्वपपओ-
 पचइए । पुव्वपपओपचइए जं खं नेहयाणं संसा-
 रत्थाणं सव्वजीवाणं तत्थ तत्थ तेसु तेसु कारणसु समा-
 ह्यमाणाणं जीवपणसाणं बंधे समुपपन्नः । सेचं पुव्वप-
 ओपचइए ॥ से किं तं पडुपपपओपचइए ? । पडु-
 पपपओपचइए जं खं केवलनागिस्म अणुगारस्म के-
 वलिसमुवाइएणं समोहयस्स तत्रो समुपपयाओ पदिनि-
 यत्तमाणस्स अंतरा मंधे वट्टमाणस्स तेषाकम्पमां बंधे समु-
 पपन्नः, किं कारणं ताहे से पणमा एगत्तीगया भवंति । से तं
 पडुपपपओपचइए ॥ से तं सरीरबंधे ॥ से किं तं स-
 रीरपओपचइए । सरीरपओपचइए पंचविहे पणत्ते । तं जहा-
 ओरालियसरीरपओपचइए, वउन्वियसरीरपओपचइए, आ-
 हागसरीरपओपचइए, तेषासरीरपओपचइए, कम्पामरी-
 रपओपचइए । ओरालियसरीरपओपचइए खं भंते । कइ-
 विहे पणत्ते । गोयमा ! पंचविहे पणत्ते । तं
 जहा—एगिदियओरालियसरीरपओपचइए ० जाव पंचि-
 दियओरालियसरीरपओपचइए । एगिदियओरालियस-
 रीरपओपचइए खं भंते । कइविहे पणत्ते । गोयमा ! पं-
 चविहे पणत्ते । तं जहा-पुट्टविकाइयएगिदियओरालियसरी-
 रपओपचइए, एवं एणं अभिलावेणं भेदो जहा ओगा-
 इयसंठाणे ओरालियसरीरस्स तहा भाणियव्वा ० जाव
 पज्जगम्भवकंति यमणुस्सर्पं गिदियओरालियसरीरपओ-
 गबंधे य, अपज्जगम्भवकंति यमणुस्स ० जाव बंधे य ॥

(जं यं सगइहेत्थादि) शकटाऽऽरीणि च पवनि प्रा-
 ग्गयाक्याताम्यपि शिष्यहिताय पुनश्चाप्यवन्ते-तत्र च
 (सगइ हि) गम्भी । (रह हि) स्थूदनः । (जाण
 ति) यानं-लघुगम्भी । (जुगं हि) युग्मं—गोक्षविषयप्र-
 सिर्भं ब्रिहस्तप्रमाणं बेदि कोपयोभितं जम्पानम् । (गि-
 ण्णि ति) हस्तिन उपरि कोझरं यम्पानुषं गिलतीव ।
 (थिल्लि ति) अडुपल्लाणं (सीय ति) शिविका—कूटा-
 कारं याऽऽच्छादितजम्पानविशेषः । (संधमाणिय ति) पुक-
 षप्रमाणजम्पानविशेषः । (लोहि ति) । मण्डकां यऽद्विपचन-
 भाजनम् । (लोहकडाहे ति) भाजनविशेष एव । (कडु-
 क्खुय ति) परिवेषणभाजनमासनशयनस्तयमाः प्रती-
 ताः । (मंड हि) मृगमयाभाजनम् (मत्त ति) । अमवं-
 भाजनविशेषः । (उवगरण ति) । नात्राकारं तद्वयोप-
 करणमिति । (पुव्वपपओपचइए य ति) । पूर्वः

प्राक्कालाऽऽसंवितः प्रयोगो जीवव्यापारो वेदनाकषाया-
 ऽऽदिसमुदात्तकपः प्रत्ययः कारणं यत्र शरीरबन्धं स त-
 या स एव पूर्वप्रयोगप्रत्ययिकः (पडुपपपओपचइए य ति) प्रत्युपपओऽप्राप्तपूर्वो बन्धमान इत्यर्थः, प्रयोगः केव-
 लिसमुदात्तलक्षणव्यापारः प्रत्ययो यत्र स तथा स एव प्र-
 त्युपपन्नप्रयोगप्रत्ययिकः (नेरइयाणमित्यादि) (तत्थ तत्थ
 ति) अनेन समुदात्तकरणवृत्तानां बाहुल्यमाह—(तेसु ते-
 सु ति) अनेन समुदात्तकारणानां—वेदनाऽऽदीनां बाहुल्यमु-
 क्तम् । (समोहयमाणाणि ति) समुद्वयमात्मानां—समुदात्तं
 शरीराद्विहोवप्रदेशप्रक्षेपलक्षणं गच्छन्तां (जीवपणसाणं
 ति) इह जीवप्रदेशानामप्युक्तावापि शरीरबन्धाधिकारत्वात्
 “तात्स्थयात् नद्वयं देश” इति म्यायेन जीवप्रदेशाऽऽसंवित्त-
 त्ताम्येषां शरीरप्रदेशानामिति द्रष्टव्यं, शरीरबन्ध इत्यत्र तु
 पक्षे समुदात्तेन विलक्षणं संकाचितानामुपसर्जनोक्ततैज-
 साऽऽदिशरीरप्रदेशानां जीवप्रदेशानामेवेति (बंधे ति)
 यन्धो—रचनाविशेषः (जं खं केवलत्यादि) केवलिसमुदात्तेन
 दृष्टादृष्टकषाट्कर्मधिकारणादनिरपूरणक्षतक्षणेन समुपहतस्य
 विस्तारितजीवप्रदेशस्य ततः समुदात्तात्प्रतिनिवर्तमानस्य
 प्रदेशान्तरतः समुदात्तप्रतिनिवर्तमानत्वं च पञ्चमाऽऽ-
 दिष्वनेकेषु समयेषु स्यादित्यतो विशेषमाह—(अंतरा
 मंधं वट्टमाणस्स ति) निवर्तनक्रियायाः अन्तरे—मंधं उद्विष-
 तस्य पञ्चमसमय इत्यर्थः, यद्यपि च पञ्चाऽऽदिसमयेषु
 तैजसाऽऽदिशरीरलक्षणाः समुपपद्यते तथाऽप्यन्यमप्युप-
 या पञ्चमसमय एवाऽऽतो भवति, शेषेषु तु भूतपूर्ववर्धेभ्यो
 क्त्वा “अंतरा मंधं वट्टमाणस्स ति” इत्युक्तमिति । (नेयाक-
 म्माणं बंधं समुपपन्नइ हि) तैजसकामयोः शरीरयोर्ब-
 ण्धः—सक्यातः समुपपद्यते । (किं कारणं ति) कुतो हेतो-
 रुच्यते । (ताहे ति) तदा समुदात्तनिवृत्तिकां (से ति)
 तस्य केवलितः प्रदेशा—जीवप्रदेशाः (एगत्तीगय ति) एक-
 त्वं गताः सङ्गतामापन्ना भवन्ति, तदनुवृत्त्या च तैजसाऽऽदि-
 शरीरप्रदेशानां बन्धः समुपपद्यत इति प्रकृतं, शरीरिष्वन्ध
 इत्यत्र तु पक्षे (नेयाकम्माणं बंधं समुपपन्नइ हि) तैजस
 काम्येणाऽऽश्रयभूतत्वात्तैजसकामयोः शरीरिप्रदेशास्तेषां ब-
 ण्धस्समुपपद्यत इति व्याख्येयमिति ।

ओरालियसरीरपओपचइए खं भंते ! कस्स कम्पस्स उद-
 एणं । गोयमा ! वीरियसजोगसहज्याए पमादपचचया
 कम्पं च जोगं च आउयं च भवं च पडुच्च ओरालिय-
 सरीरपओपचइए कम्पस्स उदएणं ओरालियसरी-
 रपओपचइए । एगिदियओरालियसरीरपओपचइए खं भंते !
 कस्स कम्पस्स उदएणं । एवं चैव । पुट्टविकाइयएगिदि-
 यओरालियसरीरपओपचइए वि एवं चैव, एवं ० जाव वण-
 स्सइकाइया, एवं बेदिद्या, एवं तेइदिया, एवं चउरिदि-
 या । तिरिक्खजोणियपंचिदियओरालियसरीरपओपचइए
 खं भंते ! कस्स कम्पस्स उदएणं । एवं चैव । मणुस्सपंचि-
 दियओरालियसरीरपओपचइए खं भंते ! कस्स कम्पस्स
 उदएणं । गोयमा ! वीरियसजोगसहज्याए पमादपचचया
 ० जाव आउयं पडुच्च मणुस्सपंचिदियओरालियसरी-

रूपभोगानामाए कम्मस्स उदएणं । मणुस्सपंचिदियओ-
रालियसरीररूपभोगबंधेणं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे ! ।
गोयमा ! देसबंधे वि, सव्वबंधे वि । एगिंदियओरालिय-
सरीररूपभोगबंधेणं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे ! । एवं चेव ।
एवं पुदविकाइया, एवं जाव मणुस्सपंचिदियओरालि-
यसरीररूपभोगबंधेणं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे ! । गो-
यमा ! देसबंधे वि सव्वबंधे वि । ओरालियसरीररूप-
भोगबंधेणं भंते ! कालओ केवचिरं होइ । गोयमा !
सव्वबंधे वि एके समयं, देसबंधे वि जहणेंणं एके स-
मयं, उकोसेणं तिष्ठि पलिओवमाइं समयऊणाइं । ए-
गिंदियओरालियसरीररूपभोगबंधेणं भंते ! कालओ के-
वचिरं होइ ! गोयमा ! सव्वबंधे एके समयं, देसबंधे
जहणेंणं एके समयं, उकोसेणं वावीसं वाससहसाइं
समयऊणाइं । पुदवीकाइयएगिंदियपुच्छा ! गोयमा !
सव्वबंधे एके समयं, देसबंधे जहणेंणं खुट्ठागभवगह-
णं तिसमयऊणं, उकोसेणं वावीसं वाससहसाइं समय-
ऊणाइं, एवं सव्वंसि सव्वबंधो एके समयं, देसबंधो
जेमि नथि वेउत्तिवसरीरं तेसि जहणेंणं खुट्ठागभ-
वगहणं तिसमयऊणं उकोसेणं जा जस्स उक्कामिया
ठिई सा समयऊणा कायव्वा । जेमि पुण अत्थि
वेउत्तिवसरीरं तेसि देसबंधे जहणेंणं एके समयं, उ-
कोसेणं जा जस्स ठिई सा समयऊणा कायव्वा ।
जाव मणुस्साणं देसबंधे जहणेंणं एके समयं, उको-
सेणं तिष्ठि पलिओवमाइं समयऊणाइं ।

(वीरियसजंगसहव्याए लि) वीर्य-वीर्यन्तरायस्त्रयाऽऽ-
दिकृता शक्तिः, योगा—मनःप्रभृतयः, सह योगिवर्तत इति
सयोगः, सन्ति—विद्यमानानि द्रव्याणि तथाविधपुत्रला य-
स्य जीवस्थानां सवृद्ध्यो वीर्यप्रधानाः सयोगो वीर्यस-
योगः स चासौ सवृद्ध्यश्चेति विग्रहः । तद्भावास्तत्ता तथा
वीर्यसयोगसवृद्ध्यतया सवीर्यतया सयोगतया सवृद्ध्य-
तया च जीवस्य तथा (पमावपण्णए लि) प्रमादप्र-
त्ययाध्मादलक्षणकारणात्तथा । (कम्मं च लि) कम्म
केकेन्द्रियजात्यादिकमुद्यवर्त्ति । (जांगं च लि) योगं च
काययोगाऽऽदिकम् (अवं च लि) तिर्यग्भवाऽऽदिकमनुभू-
यमानम् (आउवं च लि) प्रायुष्कं च तिर्यग्प्रायुक्षाऽऽपु-
द्यवर्त्ति (पणुच लि) प्रतीक्षाऽऽधित्य) ओरालिय-
स्यादि) औदारिकशरीरप्रयोगमस्याचक्यमानं तदौदा-
रिकशरीरप्रयोगनाम तस्य कर्मण उदयेनौदारिकशरीरप्र-
योगबन्धो भवतीति शेषः । एतावि च वीर्यसयोगमवृद्ध्य-
ताऽऽधित्य पमावपौदारिकशरीरप्रयोगनामकमौद्यस्य विशेष-
णत्वा व्याख्येयानि, वीर्यसयोगमसवृद्ध्यतया हेतुमुत्पत्तया
यो विवक्षितकर्मोद्यस्तेनेत्यादिना प्रकारेण स्वतन्त्राणि
कैसाप्यौदारिकशरीरप्रयोगबन्धस्य कारणानि, तत्र च पठे

यदौदारिकशरीरप्रयोगबन्धः कस्य कर्मण उदयेनात एष्ट
यदव्याप्यवि कारणाण्यऽभिधीयन्ते तद्विवक्षितकर्मोद्यस्योऽभि-
हितान्येव सहकारिकारणाण्यपेक्षेव कारणाण्यऽपेक्षेव इत्य-
स्यार्थस्य ज्ञापनार्थमिति । (एगिंदियेयाइ) (एवं के-
व लि) अनेनाधिकृतस्यस्य पूर्वसूत्रसमताऽभिधानेऽपि
“ ओरालियमरीररूपभोगानामाए ” इत्यत्र पदे “ एगि-
दियओरालियसरीररूपभोगानामाए ” इत्यर्थं विशेषो ह-
स्य एकेन्द्रियौदारिकशरीरप्रयोगबन्धस्येहाधिकृतत्वादेवमु-
त्तराऽपि वाक्यमिति । (देसबंधे वि, सव्वबंधे वि लि) तत्र
यथाऽप्युपः केहचुततततापिकायां प्रक्षिप्तः प्रथमसमये चूता-
ऽदि शुद्धाण्येव शेषेषु तु समयेषु शुद्धाति विस्तृतिरिति वा । एषमर्थं
जीवो यदा प्राक्तनशरीरकं विहायान्यं शुद्धाति तदा प्रथमसमये
उत्पत्तिस्थानतान् शरीरप्राप्तोपपन्नान् शुद्धाण्येवत्यर्थं
संबन्धः । ततो द्वितीयाऽऽदिषु समयेषु तान् शुद्धाति विस्तृ-
तिरिति चेत्तस्य च देशबन्धस्तत्तत्त्वमौदारिकस्य देशबन्धो
ऽप्यस्तीति सर्वबन्धोऽप्यस्तीति । (सव्वबंधे एके समयं लि)
अपुण्णहृदयान्नैव तत्सर्वबन्धस्य एकसमयस्यादिति । (देस-
बन्धे इत्यादि) । तत्र यदा वायुमुत्पन्नाऽऽदिवो वैकिर्यं कृ-
त्वा विहाय च पुनरौदारिकस्य समयमेकं सर्वबन्धं कृत्वा
पुनस्तस्य देशबन्धं कुर्वन्कसमयानन्तरं प्रियते तदा ज-
घम्यत एके समयं देशबन्धोऽस्य भवतीति । (उकोसेणं
तिष्ठि पलिओवमाइं समयऊणाइं लि) कथं यस्मादौदा-
रिकशरीरिणां त्रीणि पर्यापमान्युत्कर्षतः स्थितिस्तेषु च प्र-
थमसमये सर्वबन्धक इति समयम्युत्तानं त्रीणि पर्या-
पमान्युत्कर्षत औदारिकशरीरिणां देशबन्धकालां भवति ।
(एगिंदियओरालिय इत्यादि) देशबन्धे (जहणेंणं एके
समयं ति) कथं वायुरौदारिकशरीरौ वैकिर्यं गतः पुन-
रौदारिकप्रतिपत्तौ सर्वबन्धको भूत्वा देशबन्धकालेकं सम-
यं भूत्वा सून इत्येवमिति । (उक्तासेणं वावीसमस्याइं)
एकेन्द्रियाणामुत्कर्षतो ह्यविशितवर्षेसहस्राणि स्थानि-
स्तत्रासां प्रथमसमयं सर्वबन्धकः शेषकालं देशबन्धक १०
न्यंच समयानानि ह्यविशितवर्षेसहस्राण्येकेन्द्रियाणां-
मुत्कर्षतो देशबन्धकाल इति । (पुदाविकाइय्याइ) दे-
शबन्धः । (जहणेंणं खुट्ठागं भवगहणं तिसमयूणं लि)
कथम् औदारिकशरीरिणां मुलकमभवग्रहणं जघम्यतो जी-
वितम्, तच्च माथाभिर्दिकृत्तम्—

‘ दंघि सयाइं नियमा, कृण्णसाइं पमावपण्णो हति ।

आवलिपपमाणं, खुट्ठागभवगहणमयं ॥ १ ॥

पण्डित्सहसाइं, पंचव मयाइं तह य छुत्तीसा ।

खुट्ठागभवगहणा, हवेंति अनेतमुत्तणे ॥ २ ॥

समरसभवगहणा, खुट्ठागा हुंति आरुणाणमि ।

तेरस चव सयाइं, पंचाणमामाइंसाण ॥ ३ ॥ ”

इहाकृतज्ञस्य (६२५३६) मुष्टसंगमुलकमभवग्रहणरा-
शः सहस्रव्यशससकाशसप्ततिलक्षणेन (३७७३) सु-
हृत्संगतोच्छ्वासशान्ति भागे हनं यत्नस्यते तदेकत्राच्छ्ला-
सं मुलकमभवग्रहणपरिमाणं भवति, तच्च सप्तदशाऽव-
शिष्टमुलकज्ञानोऽशराशिवेवतीति । अयमभिप्रायो—येषामंशानां
नां निर्माः सहस्रैः सप्तसिद्धिभिसप्तव्यधिकशतैः मुलक-
मभवग्रहणं भवति तेषामंशानां पञ्चतन्त्रव्यधिकानि भवोद्-

शशत्तम्यादशस्यापि लुक्कभयग्रहणस्य तत्र भवन्तीति, तत्र यः पृथिवीकायिकस्मिन्समयेन विग्रहेणऽऽगतः स तृतीयसमये सर्वबन्धकः, शेषेषु देशबन्धको भूत्वा आलुक्कभयग्रहणं मृतोः मृतञ्च सञ्चविग्रहेणऽऽगतो यदा सर्वबन्धक एव भवतीति, एवं च येन विग्रहसमयाख्यस्यैकैकं लुक्कभयग्रहणमित्युच्यते । (उक्तोऽस्येण वाधीसमित्यादि) भावितमेवेति । (देसबंधो ओसि नपतीत्यादि) अयमर्थः—अस्तेजोवनस्पतिदिशिचतुरिन्द्रियाणां लुक्कं भवग्रहणं त्रिसमयोनं जघन्यतो देशबन्धो यतस्तथा वैकियशरीरं नास्ति, वैकियशरीरं हि सत्येकसमये जघन्यत औदारिकदेशबन्धः पूर्वोक्तयुक्त्या स्यादिति । (उक्तोऽस्येण जा अस्तेत्यादि) तत्राऽयं वर्षसहस्राणि ससोत्कर्षतः स्थितिः, तेजसासहोरात्राणि त्रीणि, यनस्पतीनां वर्षसहस्राणि दश, त्रिन्द्रियाणां द्वादशवर्षाणि, त्रिन्द्रियाणामेकोनपञ्चाशद्वेहोरात्राणि, चतुरिन्द्रियाणां षण्मासास्त एषां सर्वबन्धसमयोना उत्कृष्टतो देशबन्धस्थितिर्भवतीति । (ओसि पुणेत्यादि) । ते च धायवः पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्गो मनुष्याश्च, एषां जघन्येन देशबन्ध एकं समयं, भावना च प्रागिव । (उक्तोऽस्यमित्यादि) तत्र बाधूनां त्रीणि, वर्षसहस्राणि उत्कर्षतः स्थितिः, पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्गां मनुष्याणां च षण्मासपञ्चमयं च स्थितिः सर्वबन्धसमयोना उत्कर्षतो देशबन्धस्थितिर्यां भवतीति । अस्तिदेशतो मनुष्याणां देशबन्धस्थितौ लब्धायामप्यन्तिमवस्थेन साक्षादेव तेषां तामाह— (जाव मनुस्साणमित्यादि) उक्त औदारिकशरीरप्रयोगबन्धस्य कालः ।

अथ तस्यैवाऽन्तरं निकयज्ञाह—

ओरालियसरीरप्यग्रागबंधंतरे शं भंते । कालओ केवचिरं हाह । गोयपा ! सव्वबंधंतरं जहस्येणं उकोसेणं सुडुगभगमहणं विममयऊणं उकोसेणं तेचींस सागरोबमाईं ठिईं पुव्वकोटिसमयाहियाईं देसबंधंतरं जहस्येणं एकं समयं, उकोसेणं तेचींस सागरोबमाईं तिसमयाहियाईं ।

(ओरालिय इत्यादि) सर्वबन्धान्तरं जघन्यतः लुक्कभयग्रहणं त्रिसमयोनं कथं त्रिसमयविग्रहेणोदारिकशरीरपथागतस्तत्र द्वौ समयो जनाहारकस्तृतीयसमये सर्वबन्धकः लुक्कभयं च स्थित्वा सून औदारिकशरीरवेवैपग्नस्तत्र च प्रथमसमये सर्वबन्धक एवं च सर्वबन्धस्य सर्वबन्धस्य चाग्नतः लुक्कभययो विग्रहगतिसमयप्रयोगः । (उक्तोऽस्यमित्यादि) उत्कृष्टतख्यविश्वस्वाम्यारोपमाणि पूर्वकोटिसमयाध्यधिकानि सर्वबन्धान्तरं भवतीति, कथं मनुष्याऽऽदिष्यविग्रहेणऽऽगतस्तत्र च प्रथमसमय एव सर्वबन्धको भूत्वा पूर्वकोटिं च स्थित्वा त्रयविश्वस्वाम्यारोपमस्थितोरकः सर्वोपसिद्धको वा भूत्वा त्रिसमयेन विग्रहेणोदारिकशरीरी सम्पन्नस्तत्र च विग्रहस्य द्वौ समयवानाहारकस्तृतीयं च समये सर्वबन्धकोऽयः औदारिकशरीरस्यैव च यौ तौ जनाहाराकसमययोरेकः पूर्वकोटिसर्वबन्धस-

मयस्थाने क्षितस्तत्तत्पूर्वा पूर्वकोटौ जातेकञ्च समयेऽतिरिक्त एव च सर्वबन्धस्य सर्वबन्धस्य वात्कृष्टमन्तरं यथोक्तमानं भवतीति । (देसबंधंतरमित्यादि) देशबन्धान्तरं जघन्येतैकं समयं, कथं देशबन्धको मृतः सञ्चविग्रहेणोवैपग्नस्तत्र च प्रथम एव समये सर्वबन्धको द्वितीयाऽऽदिषु च समयेषु देशबन्धकः सम्पन्नस्तदेवं देशबन्धस्य देशबन्धस्य चाग्नतः जघन्यत एकः समयः सर्वबन्धसंबन्धीति । (उक्तोऽस्यमित्यादि) उत्कृष्टतख्यविश्वस्वाम्यारोपमाणि त्रिसमयाधिकानि देशबन्धस्य देशबन्धस्यान्तरं भवति, कथं देशबन्धको मृत उत्पन्नञ्च त्रयविश्वस्वाम्यारोपमाऽऽद्युः सर्वोपसिद्धादौ, ततश्च कयुषा त्रिसमयेन विग्रहेणोदारिकशरीरी सम्पन्नस्तत्र च विग्रहस्य समयद्वयेऽनाहारकस्तृतीयं च समये सर्वबन्धकस्तनो देशबन्धकोऽजनि, एवं वात्कृष्टमन्तरात् देशबन्धस्य देशबन्धस्य च यथाक्तं भवतीति ।

एगिदियओरालियपुक्का ! गोयपा ! सव्वबंधंतरं जहस्येणं सुडुगं भगमहणं तिसमयऊणं उकोसेणं वाधीसं वाससहसाईं समयाहियाईं देसबंधंतरं, जहस्येणं एकं समयं उकोसेणं अंतोमुहुत्तं ।

(एगिदियेत्यादि) एकैन्द्रियस्यैवदारिकसर्वबन्धान्तरं जघन्यतः लुक्कभयग्रहणं त्रिसमयोनं, कथं त्रिसमयेन विग्रहेण पृथिव्यादिष्वगतस्तत्र च विग्रहस्य समयद्वयमनाहारकस्तृतीयं च समये सर्वबन्धकस्ततः लुक्कं भयग्रहणं त्रिसमयोनं स्थित्वा मृत्वा अविग्रहेण च यदीत्यथ सर्वबन्धक एव भवति तदा सर्वबन्धयोर्द्वैधोक्तमन्तरं भवतीति । (उक्तोऽस्यमित्यादि) उत्कृष्टतः सर्वबन्धान्तरं द्वाविशित्विष्वसहस्राणि समयोऽधिकानि भवन्ति, कथमविग्रहेण पृथिवीकायिकेष्वामनः प्रथम एव च समये सर्वबन्धकस्ततो द्वाविशित्विष्वसहस्राणि स्थित्वा समयोगानि विग्रहगत्या त्रिसमयाऽप्येषु पृथिव्यादिष्ववग्नस्तत्र च समयद्वयमनाहारको भूत्वा तृतीयसमये सर्वबन्धकः सम्पन्नोऽनाहारकसमयोऽस्यैको द्वाविशित्विष्वसहस्रेषु समयोनेषु क्षितस्तत्तत्पूर्वा ततश्च द्वाविशित्विष्वसहस्राणि समयञ्चेक एकैन्द्रियाणां सर्वबन्धयोऽन्तर्कृतमन्तरं भवतीति—(देसबंधंतरमित्यादि) तत्रैकैन्द्रियोदारिकदेशबन्धान्तरं जघन्येतैकं समयं कथं देशबन्धको मृतः सञ्चविग्रहेण सर्वबन्धको भूत्वा एकस्मिन् समये पुनर्देशबन्धक एव जात एव च देशबन्धोऽजघन्यत एकः समयोऽजघन्यतं भवतीति । (उक्तोऽस्येण अंतोमुहुत्तं) कथं बाधूगौदारिकशरीरस्य देशबन्धकः सन् वैकियं गतस्ततश्चातमुहुत्तं स्थित्वा पुनरौदारिकशरीरस्य सर्वबन्धको भूत्वा देशबन्धक एव जातः, एवं च देशबन्धयोऽन्तर्कृतोऽन्तमुहुत्तमन्तरमिति ।

पुडवीकाइपएगिदियपुक्का ! सव्वबंधंतरं जहव एगिदियस्त तदेव भाणियएवं, देसबंधंतरं जहस्येणं एकं समयं, उकोसेणं तिणि समया जहा पुडवीकाइयाणं एवं जाव चउरिदियाणं वाऊकायवजाणं, खवरं सव्वबंधंतरं उकोसेणं जा जस्त ठिईं सा समयाहिया कायव्वा, वाऊका-

इयायं सर्वबंधंतरं जहस्यं सुहृद्भागवगहयं तिसम-
यऊयं उक्तास्यं तिषि वाससहसाईं समयादियाईं दे-
सबंधंतरं जहस्यं एकं समयं, उक्तास्यं अंतोबुद्धं । पं-
चिदियतिरिक्खजोखियओरालियपुच्छा । गोयमा !
सर्वबंधंतरं जहस्यं सुहृद्भागवगहयं तिसमयऊयं पु-
व्वकोडीसमयादिया । देसबंधंतरं जहा एगिदियायं तहा
पंचिदियतिरिक्खजोखियायं, एवं मणुस्साण विणिरवसे-
सं भासियव्वं ०जाव उक्तास्यं अंतोबुद्धं ॥

(पुढवीकाइय्यादि) (देसबंधंतरं जहस्यं एकं-
समयं उक्तास्यं तिषि समयं ति) कथं पृथिविका-
यिका देशबन्धको मृतः सन्नविप्रहयत्या पृथिवीकायिकेष्वे-
वाप्य एकं समयं च सर्वबन्धको भूत्वा पुनर्देश-
बन्धको जात एवमेकसमययोर्देशबन्धयोर्जघन्यमानम् ।
तथा पृथिवीकायिको देशबन्धको मृतः संस्थिसमयविप्रह-
ण तेष्वेवाप्यस्तत्र च समयद्वयमनाहारकस्तृतीयसमयं
च सर्वबन्धको भूत्वा पुनर्देशबन्धकोऽभूत्, एवं च त्रयः
समया उत्कर्षन्ते देशबन्धयोस्तस्मिन्मिति । अथाऽऽकायाऽऽदी-
नां बन्धान्तरमिदं देशान्तरं आह—(जहा पुढविकायाणमि-
त्यादि) अत्रैव च सर्वथा समतापरिहारार्थमाह—(नवर-
त्तियादि) एवं कानिदेशान्ते यत्प्रत्येकं नृश्यन्ते अण्काय-
कानां जघन्यं सर्वबन्धान्तरं लुल्लकमवग्रहणं त्रिसमयान-
मुत्कृष्टं तु सप्तवर्षसहस्राणि समयाधिकानि देशबन्धान्तरं
तु जघन्यमेकः समय उत्कृष्टं तु त्रयः समयाः । एवं वा-
युज्जानां तेजःप्रभृतीनामपि, नवरमुत्कृष्टं सर्वबन्धान्तरं
स्वकीया स्थितिः समयाधिका काया, अथानिदेशो वायु-
कायिकजानामिस्थितेनातिदिष्टबन्धान्तरंभ्यां वायुबन्धा-
न्तरस्य विलक्षणता सूचितेति, वायुबन्धान्तरं भवेनाह—
(वायुकाइयाणमित्यादि) तत्र च वायुकायिकाना-
मुत्कर्षेण देशबन्धान्तरमनुहूतं कथं वायुरादारिकशरी-
रस्य देशबन्धकः सन् वैक्रियमन्तुहूतं कृत्वा पुनरौदा-
त्तिकसर्वबन्धसमयान्तरमौदात्तिकदेशबन्धं यदा करोति तदा
यथोक्रमन्तरं भवतीति (पंचादियेत्यादि) तत्र सर्वबन्धा-
न्तरं जघन्यं भावितव्यं । उत्कृष्टं तु भाव्यते-पक्षेन्द्रिय-
तिर्यागविप्रहणोपपन्नः प्रथम एव च समये सर्वबन्धकस्मृतः
समयानां पूर्वकोटि जीविता विप्रहयत्या त्रिसमयया ते-
ष्वेवाप्यस्तत्र च द्वयानाहारकसमया तृतीय च समये स-
र्वबंधकः सप्तम्योऽनाहारकसमययोश्चैकः समयः समयाणा-
यां पूर्वकोट्यां त्रिसस्तत्पूरणार्थमेकस्त्वधिक इत्यर्थं यथो-
क्रमन्तरं भवतीति, देशबन्धान्तरं तु यथैकस्मिन्प्रायां तथैवं
जघन्यमेकः समयः कथं देशबन्धको मृतः सर्वबन्धसम-
यान्तरं देशबन्धको जातः, इत्येवमुत्कर्षणं त्वमनुहूतं, क-
थम् औदात्तिकशरीरी देशबन्धकस्त्वं वैक्रियं प्रतिपन्नस्त्रा-
न्तरं प्रथमं स्थित्वा पुनर्ौदात्तिकशरीरी जातस्त्वं च प्रथ-
मसमये सर्वबन्धको द्वितीयाऽदिये तु देशबन्धक इत्यर्थं
देशबन्धयोस्तन्मुहूर्तमन्तरमपीति, एवं मनुष्याणामपीत्ये-
वद्व्याऽऽह—(जहा पंचिदियेत्यादि) ।

औदात्तिकबन्धान्तरं प्रकारान्तरं वाऽऽह—

जीवस्स णं भेते ! एगिदियत्ते नोएगिदियत्ते पुणरवि-
एगिदियत्ते एगिदियओरालियसरीरप्यओगबंधंतरं कालओ
केवचिरे होइ ! गोयमा ! सर्वबंधंतरं जहस्यं दो सुहृद-
भवगहयं तिसमयऊयाईं, उक्तास्यं दोसागरोवमसह-
स्साईं संतेज्जवासम्भइयाईं, देसबंधंतरं जहस्यं सुहृद-
गं भवगहयं समयाहियं उक्तास्यं दोसागरोवमसहस्साईं
संखुज्जवासम्भइयाईं । जीवस्स णं भेते ! पुढवीकाइय-
त्ते नोपुढवीकाइयत्ते पुणरवि पुढवीकाइयत्ते पुढवीकाइय-
त्ते नोपुढवीकाइयत्ते एगिदियओरालियसरीरप्यओगबंधंतरं कालओ केवचिरे
होइ ! गोयमा ! सर्वबंधंतरं जहस्यं दोसुहृद्भागवगह-
याईं, एवं च उक्तास्यं अण्ते कालं अण्ताओ उस्स-
प्पिणीओसप्पिणीओ कालओ, खेतओ णं अण्ता
लांमा अमंखेज्जा पुगलपरियट्ठं ते णं पागलपरियट्ठं आ-
वलिपए अयंखेज्जइयाओ, देसबंधंतरं जहस्यं सु-
हृद्गं भवगहयं समयाहियं, उक्तास्यं अण्ते कालं
०जाव आवलिपए असंखेज्जइयाओ जहा पुढवीकाइया-
यं, एवं वणस्सइकाइयवज्जानं ०जाव मणुस्साणं वण-
स्सइकाइयायं दो सुहृदं एवं च, उक्तास्यं अमंखेज्ज
कालं असंखेज्जाओ ओसप्पिणीउसप्पिणीओ कालओ,
खेतओ अमंखेज्जालांमा, एवं देसबंधंतरं पि उक्तास्यं पु-
ढविकालो ॥

(जीवसंख्यादि) " एवं खेयं ति " करणान् " ति-
समयूयाईं ति " इत्यम् । (उक्तास्यं अण्ते कालं ति) इह
कालानन्तयं वनस्पतिकायस्थितिकालापेक्षयाऽनन्तकालमि-
त्युक्तं तद्विभजनाधर्माह—(अण्ताओ इत्यादि) अयमि-
प्रायस्त्वयाऽनन्तस्य कालस्य समयेष्ववसर्पित्युत्पत्तिर्योगी-
समयैरपहृयमाणेष्वनन्ता अयमपि स्युत्पत्तिर्योगी भवन्तीति
(कालओ ति) इदं कालापेक्षया मानम् । (खेतओ ति) ।
लेवापेक्षया पुनरित्यम्—(अण्ता लांमा ति) अयमर्थस्तस्याऽ-
नन्तकालस्य समयेषु लोकाऽऽकाशप्रदेशैरपहृयमाणेष्वन-
न्ता लोका भवन्ति । अथ नत्र क्रियन्तः पुल्लपरावर्त्तनी
भवन्तीत्यत आह—(असंखेज्जइयादि) पुल्लपरावर्त्तने-
त्यं म्यामान्ते पुनरित्यम्—दशमिः काटीकाटीभरजापय-
पमानामेकं सागरोपमं, दशमिः सागरोपमकोटीकोटीभिर-
वसर्पित्युत्पत्तिरप्येवमेव ता अवसर्पित्युत्पत्तिर्योगीऽ-
नन्ताः पुल्लपरावर्त्तने, एतद्विशेषवत्तत्त्वं विवेकं वक्ष्य-
तीति, पुल्लपरावर्त्तनानामेकाऽसंख्यातस्त्वियमप्रायाऽऽह—
(आवलिपएयाइ) असंख्यातसमयसमुदायश्चावलोक्यति ।
(देसबंधंतरमित्यादि) भावना एवम्—पृथिवीकायि-
का देशबन्धकः सम्मृतः पृथिवीकायिकेषु लुल्लकमवग्र-
हणं जीवित्वा मृतः सन् पुनरविप्रहणं पृथिवीकायिके-
ष्वेवाप्यस्तत्र च सर्वबन्धसमयान्तरं देशबन्धको जातः,
एवं च सर्वबन्धः समयानाधिकमेकं लुल्लकमवग्रहणं दे-
शबन्धयोस्तस्मिन्मिति । (वणस्सइकाइयायं दोपि सुहृदं

ति) वनस्पतिकायिकानां जघन्यतः सर्वेवन्धनान्तरं द्वे तुल्लके भवन्त्येकं "एवं वेधे त्ति" करणान् प्रसमयाने इति-
दृश्यम् एतद्भाषनात् च-वनस्पतिकायिकान्तरसमयेति प्रवेष्टो-
पपक्षस्तत्र च विग्रहस्य समयद्वयसमाहारकस्मृतीयसमये
च सर्वेवन्धनो भूत्वा तुल्लकभवे च जीवित्वा पुनः पृथि-
व्यादिषु तुल्लकमयमेव स्तिरथा पुनरविग्रहेषु वनस्पति-
कायिकेष्वेवोपपन्नः प्रथमसमये च सर्वेवन्धनोऽस्याविति स-
र्वेवन्धनोऽस्तिवमयेति द्वे तुल्लकभवेभ्योऽन्तरं भवत इ-
ति । (उक्तांशेष्वपि मत्यादि) अयं च पृथिव्यादिषु काय-
स्थितिकाले (एवं देसबंधनंरं पि त्ति) यथा पृथि-
व्यादीनां देशवन्धान्तरं जघन्यमेवं वनस्पतेरपि । तच्च तु-
ल्लकभवेवग्रहणं समयार्थिकम् । आधना चास्य पूर्ववत् । (उ-
क्तांशेषु पुढाविकालां त्ति , उत्कर्षेण वनस्पतेरंशवन्धान्तरं
पृथिवीकायस्थितिकालोऽसंख्यातावत्परिणामिरूप इति ।
अथौदारिकदेशवन्धकादीनामहवन्धादिनिरूपणस्याऽह—

एषसि यं भंते ! जीवा यं ओरालियसरीरं देसबंधगाणं
सर्वबंधगाणं य अबंधगाणं य कयेर कयेर ० जाव यिस-
साहिवा वा । गोयमा ! सर्ववन्धावा जीवा ओरालियस-
रीरस्स सर्वबंधगा, अबंधगा विमसाट्टिया, देसबंधगा अ-
संबजुगुणा ॥

(एषसि मत्यादि) तत्र सर्वलोकाः सर्वेवन्धकास्तेषामुप-
स्तितस्य एव अवाधवन्धका विशेषाधिका यतः विग्रहगतौ
विग्रहस्याऽऽदेशो क्ते भवन्ति । तै च सर्वेवन्धकापि तस्य विग्र-
हाधिका, देशवन्धका असंख्यातगुणा देशवन्धकालभ्याऽसं-
ख्यातगुणान्वाहितस्य सूत्रस्य प्राप्त्यां विरूपितोऽपि वक्ष्यमा इति ॥
अथ वैकियशरीरमयेगवन्धननिरूपणस्याऽह—

वेडवियसरीरप्पओगबंधे यं भंते ! कइविहे पसुत्ते ? ।
गोयमा ! दुविहे पसुत्ते । तं जहा-एग्गिदियवेडविय-
सरीरप्पओगबंधे य, पंविदियवेडवियसरीरप्पओगबंधे य ।
जइ एग्गिदियवेडवियसरीरप्पओगबंधे, अवाउकाइयए-
ग्गिदियवेडवियसरीरप्पओगबंधे, अवाउकाइयएग्गिदियवे-
डवियसरीरप्पओगबंधे य । एवं एण्णं अभिलावेणं जहा
ओसाइयसंठाणे वेडवियसरीरंभंथा तहा भाणियव्वो ०
जाव पज्जातासव्वट्टिसिद्धअणुत्तरोवाइयकप्पाऽतीयेवमा-
इयियदेवपंचिदियवेडवियसरीरप्पओगबंधे य, अपज्जाता-
सव्वट्टिसिद्धअणुत्तरोवाइय ० जाव प्पओगबंधे य । वेडविय-
सरीरप्पओगबंधे यं भंते ! कस्स कम्मस्स उदएणं ? ।
गोयमा ! वीरियसजोगसहव्वयाए ० जाव आउयं वा लद्धि
वा पडुच्च वेडवियसरीरप्पओगानामाए कम्मस्स उदएणं
वेडवियसरीरप्पओगबंधे । वाउकाइयएग्गिदियवेडवियस-
रीरप्पओग पुच्छा । गोयमा ! वीरियसजोगसहव्वयाए एवं
चेव ० जाव लद्धि पडुच्च ० जाव वाउकाइयएग्गिदियस-
रीरप्पओगबंधे । रयणप्पभापुडविनेरयपंचिदियवेडविय-
सरीरप्पओगबंधे यं भंते ! कस्स कम्मस्स उदएणं । गो-

यमा ! वीरियसजोगसहव्वयाए ० जाव आउं वा पडुच्च
रयणप्पभापुडवि ० जाव बंधे, ० जाव अहे सत्तमाए । ति-
रिक्खनोत्थियपंचिदियवेडवियसरीरपुच्छा ? । गोयमा !
वीरिय ० जहा वाउकाइयाणं । मयुस्सपंचिदियवेडवियसरी-
रप्पओगपुच्छा । । एवं चेव असुरकुमारभवणवासेदेवपंचि-
दियवेडविय ० जाव बंधे । जहा रयणप्पभापुडविनेरय-
यां एवं ० जाव यणियकुमारा, एवं वाणमंतरा, एवं
जोइसिया, एवं साहम्मकप्पावगया वेमाणिया । एवं ० जाव
अच्छुयगेवज्जगकप्पातीयंवेमाणिया गेयव्वा । अणुत्तरोवा-
इयकप्पातीयवेमाणिया एवं चेव । वेडवियसरीरप्पओगबंधे
यं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे ? । गोयमा ! देसबंधे वि स-
व्वबंधे वि । वाउकाइयएग्गिदिय एवं चेव । रयणप्पभापुड-
विनेरयया एवं ० जाव अणुत्तरोवाइया । वेडवियसरीर-
प्पओगबंधे यं भंते ! कालो केवचिरे होइ ? । गोयमा !
सव्वबंधे जहसंयं एकं समयं, उक्कोसंयं दो सभया, देसबंधे
जहसंयं एकं समयं, उक्कोसंयं तेत्तीसं सागरोवमाइं समयूणा-
इं । वाउकाइयएग्गिदियवेडवियपुच्छा । गोयमा ! सव्व-
बंधे एकं समयं, देसबंधे जहसंयं एकं समयं, उक्कोसंयं अंतो
मुहुत्तं ।

(वीरियेत्यादौ) यावत्करणान् (पमायपन्थाया कम्मं च जोगं
च भवं च त्ति) द्रष्टव्यम् (लद्धि च त्ति) वैकियकरणलब्धि
वा प्रतीय । एतच्च वायुपञ्चिद्वयतिथंमनुष्यावपेक्षोक्तं,
तेन वायुकायाऽऽदिसृजेषु लब्धिं वैकियशरीरवन्धस्य प्रत्य-
तया घटयति, नारकदेवसृजेषु पुनस्ताव विहाय शीर्षसयोग-
सहृदयताऽऽदीन् प्रययतया ववयतीति । (सव्वबंधे जह-
संयं एकं समयं त्ति) कथं वैकियशरीरवृत्त्यधमानो
लब्धितो वा तत्कुर्वन् समयमेकं सर्वेवन्धको भवतीत्येव-
मेकं समयं सर्वबंध इति । (उक्तांशेषु दो समयं त्ति) ।
कथमौदारिकशरीरं वैकियतां प्रतिपद्यमानः सर्वेवन्धको
भूत्वा मृतः पुनर्नारकत्वं देवत्वं वा यदा प्राप्नोति तदा
प्रथमसमये वैकियस्य सर्वेवन्धक एवैति कृत्वा वैकियशरी-
रस्य सर्वबंध उद्गृह्यतः समयद्वयमिति । (देसबंधे जह-
संयं एकं समयं त्ति) कथमौदारिकशरीरं वैकियतां प्रतिप-
द्यमानः प्रथमसमये सर्वेवन्धको भवति । द्वितीयसमये देश-
वन्धको भूत्वा मृत इत्येवं देशवन्धको जघन्यत एकं समयमि-
ति । (उक्तांशेषु तेत्तीसं सागरोवमाइं समयूणां इति) कथं
देवेषु नारकेषु चोक्तं लब्धित्थित्युपपद्यमानः प्रथमसमये सर्व-
वन्धको वैकियशरीरस्य ततः परं देशवन्धकस्तेन सर्वेवन्ध-
समयेनोनाति त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमायुत्कप्तो देशवन्ध इ-
ति । (वाउकायिएत्यादि) । देसबंधं जहसंयं एकं समयं
। कथं वायुरौदारिकशरीरं सन् वैकियं मत्तस्यतः
प्रथमसमये सर्वेवन्धको द्वितीयसमये देशवन्धको भूत्वा
मृत इत्येवं जघन्येनैको देशवन्धतमयः । (उक्तांशेषु
अंतोमुहुत्तं त्ति) वैकियशरीरेण स एव यदासमुद्भूतमा-
त्रमास्ते तदोक्तपतो देशवन्धोऽन्तमुहुत्तं लब्धिवैकियज-

रीरिणा जीयतोऽन्तर्मुहूर्त्तात्परना न वैकियशरीरवस्थानम-
स्ति पुनरीदारिकशरीरवस्थावश्यं प्रतिपत्तेरिति ॥

रथण्यपभापुदविनेरइयुच्छा । गोयमा । सन्वबंधे
एकं समयं, देसबंधं जहण्यं दसवाससहस्ताई ति-
समयऊण्णई, उकोमेणं सागरोवणं समयूणं । एवं
०जाव अहे सतमाए, खवरं देसबंधं जस्स जा जह-
सिया ठिई सा तिसमयऊणा कायव्वा ०जाव उको-
सा समयऊणा । पंचिदियतिरिक्खनोशियाणं मणु-
स्सण य जहा वाउकाइयाणं असुरकुमारनागकुमार ०जाव
असुरतोववाइयाणं जहा नेरइयाणं, खवरं जस्स जा ठि-
ई सा भाणियव्वा ० जाव अणुत्तोरोववाइयाणं सन्वबंधे
एकं समयं, देसबंधं जहण्यं एकतीससागरोवमाई तिस-
मयऊण्णई । उकोमेणं तेत्तीसं सागरोवमाई समयऊण्णई ।

(रथण्यमेत्यादि) (देसबंधं जहण्यं दसवाससहस्ता-
इ ति) कथं त्रिसमयविग्रहेण रत्नप्रभायां जघनस्थि-
तिनारकः समुत्पन्नस्तत्र च समयजघनमाहारकस्त्वृत्तये च-
क्ष्मणे सर्वबन्धकस्ततो देशबन्धको वैकियस्य तदेवमाया-
समयत्रयन्यूनं वर्षसहस्रदशकं जघन्यतो देशबन्धः । (उ-
क्कोमेणं सागरोवमं समयूणं ति) । कथमविग्रहेण रत्नप्र-
भायामुत्कृष्टस्थितिनारकः समुत्पन्नस्तत्र च प्रथमसमये
सर्वबन्धको वैकियशरीरस्य ततः परं देशबन्धकस्तेन सर्व-
बन्धसमाधेनानं सागरोपममुक्तपतो देशबन्ध इति, एवं सर्वत्र
सर्वबन्धः समयं, देशबन्धश्च जघन्यो विग्रहसमयत्रयन्यूनो
निजिजिजघन्यस्थितिप्रमाणो बाधयः, सर्वबन्धसमयन्यु-
नोऽमुत्कृष्टस्थितिप्रमाणोऽमुत्कृष्टदेशबन्ध इत्येतदेवाऽऽह- । एवं
जावत्यादि) पञ्चेन्द्रियार्थमनुष्णायां वैकियसर्वबन्ध एकं
समयं, देशबन्धस्तु जघन्यत एकसमयमुत्कर्षेण त्वन्तर्मुहूर्त्त-
मेतदेवातिदेशमाऽह- (पंचिदियेत्यादि) यच्च "अंतोमुहूर्त्तं नर-
प-सु होइ चत्वारि तिरियमणुपसु । देवेसु अजमासो । उ-
क्कोस विउवण्णकालो ॥ १ ॥ " इति बचनसामर्थ्यादन्त-
र्मुहूर्त्तं चतुष्टयं तेषां देशबन्ध इत्युच्यते । तन्मता-
भतरमित्यवसेयमिति । उक्को वैकियशरीरप्रयोगबन्धस्य
कालः ।

अथ तस्यैवान्तरं निकृष्टपञ्चाह—

वेउवियसरीरपयोगबंधंतरं णं भंते । कालओ
केरविरं होइ ? । गोयमा । सन्वबंधंतरं जहण्यं ए-
कं समयं, उकोमेणं अयंतं कालं, अयंतता ०जाव
आवलियाए असंखेजइभायो, एवं देसबंधंतरं पि । वाउ-
काइयवेउवियसरीरपुच्छा ? । गोयमा । सन्वबंधंतरं जह-
ण्यं अंतोमुहूर्त्तं, उकोमेणं पलिओवमस्स असंखेजइभा-
यं । एवं देसबंधंतरं पि । तिरिक्खनोशियपंचिदियवेउ-
वियसरीरपयोगबंधंतरपुच्छा ? । गोयमा । सन्वबंध-
तरं जहण्यं अंतोमुहूर्त्तं, उकोमेणं पुव्वकोडिपुहूर्त्तं । एवं
देसबंधंतरं पि । एवं मणुयस्स पि ॥

(वेउवियेत्यादि) (सन्वबंधंतरं जहण्यं एकं समयं
ति) कथमौदारिकशरीरी वैकियं गतः प्रथमसमये सर्व-
बन्धको, द्वितीये देशबन्धको भूत्वा मृत्यो देवेषु नारकेषु
वा वैकियशरीरिष्वविग्रहेणोत्पद्यमानः प्रथमसमये सर्व-
बन्धक इत्यवमेकः समयः सर्वबन्धान्तरमिति । (उक्को-
मेणं अयंतं कालं ति) कथमौदारिकशरीरी वैकियं गतो
वैकियशरीरिषु वा देवाऽऽदिषु समुत्पन्नः, स च प्रथमसमये
सर्वबन्धको भूत्वा देशबन्धं च कृत्वा मृतस्ततः परमन्तकाल-
मौदारिकशरीरिषु वनस्पत्यादिषु स्थित्वा वैकियश-
रीरवस्तुपञ्चस्तत्र च प्रथमसमये सर्वबन्धको जातः, एवं
च सर्वबन्धव्याप्योक्तमन्तरं भवतीति । (एवं देसबंधंतरं पि
ति) जघन्यैकं समयमुत्कृष्टतोऽन्तकालमित्यर्थः, भावना
चास्य पूर्वोक्तानुसारंहेति । (वाउकाइयेत्यादि) (सन्वब-
ंधंतरं जहण्यं अंतोमुहूर्त्तं ति) कथं बायुरौदारिकशरीरी वै-
कियशक्तिमापन्नस्तत्र च प्रथमसमये सर्वबन्धको भूत्वा मृतः
पुनर्वायुरेव जातस्तस्य वा पयोतकस्य वैकियशक्तिर्वायव-
नीत्यन्तर्मुहूर्त्तमात्रेणाऽसौ पयोतको भूत्वा वैकियशरीर-
मारभते, तत्र चासौ प्रथमसमये सर्वबन्धको जातः इत्येवं
सर्वबन्धान्तरमन्तर्मुहूर्त्तमिति । (उक्कोमेणं पलिओवमस्स
असंखेजइभायं ति) कथं बायुरौदारिकशरीरी वैकियं ग-
तस्तन्प्रथमसमये च सर्वबन्धकस्ततो देशबन्धको भूत्वा मृत-
स्ततः परमौदारिकशरीरिषु बायुषु पश्येयमाऽसंख्येयमागम-
निबाह्यावश्यं वैकियं करोति, तत्र च प्रथमसमये सर्वबन्ध
एवं च सर्वबन्धव्याप्योक्तमन्तरं भवतीति । (एवं देसबंध-
ंतरं पि ति) । अस्य भावना प्रातिषेति । (तिरिक्खेत्यादि)
(सन्वबंधंतरं जहण्यं अंतोमुहूर्त्तं ति) कथं पञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्गोचिको वैकियं गतस्तत्र च प्रथमसमये सर्वबन्ध-
कस्ततः परं देशबन्धकोऽन्तर्मुहूर्त्तमात्रं, तत औदारिकस्य
सर्वबन्धको भूत्वा समयं देशबन्धको जातः पुनरपि अद्वि-
यमुत्पन्ना वैकियं करोमीति पुनर्वैकियं कुर्वतः प्रथमसमये
सर्वबन्ध एव च सर्वबन्धव्याप्योक्तमन्तरं भवतीति । (उ-
क्कोमेणं पुव्वकोडिपुहूर्त्तं ति) कथं पूर्वकोट्यायुः पञ्च-
न्द्रियतिर्यग्गोचिको वैकियं गतस्तत्र च प्रथमसमये सर्व-
बन्धकस्ततो देशबन्धको भूत्वा कालान्तरं मृतः पूर्वकोट्या-
युः पञ्चेन्द्रियतिर्यक्वेवाप्यः पुनर्जन्मतः सह ससाहो वारा-
न्ततः सप्तमऽष्टमे वा भवे वैकियं गतस्तत्र च प्रथमसमये
सर्वबन्धं कृत्वा देशबन्धं करोतीत्येवं सर्वबन्धव्याप्योक्तं
यथोक्तमन्तरं भवतीति । (एवं देसबंधंतरं पि ति) । भावना
चास्य सर्वबन्धान्तरकालमाऽनुसारं कथंसेयंति ।

वैकियशरीरबन्धान्तरमत्र प्रकाशनेषु विन्यपञ्चाह—

जीवस्स णं भंते । वाउकाइयते नो वाउकाइयते पुण-
रिव वाउकाइयते वाउकाइयपंचिदियवेउवियपुच्छा ? । गो-
यमा । सन्वबंधंतरं जहण्यं अंतोमुहूर्त्तं, उकोमेणं अ-
यंतं कालं वणस्सकालो । एवं देसबंधंतरं पि ।

(जीवस्स इत्यादि) (सन्वबंधंतरं जहण्यं अंतोमुहूर्त्तं ति)
कथं बायुवैकियशरीरं प्रतिपद्यस्तत्र च प्रथमसमये सर्व-
बन्धको भूत्वा मृतस्ततः पृथिवीकायिकस्यपञ्चस्तत्राऽपि कतिपयान्

पुत्रकमवाप्तुं स्थित्वा वैकिपयं गनस्तत्र च प्रथमसमये सर्व-
बन्धको जानस्ततश्च वैकिपस्य वैकिपस्य च सर्वबन्धधारिन्तरं
चहयः पुत्रकमवाप्ते च चहयोऽप्यन्तर्मुहूर्तमेतन्मुहूर्ते,
बहूनां पुत्रकमवानां प्रतिपादितत्वात्, ततश्च सर्वब-
न्धान्तरं यथोक्तं भवतीति । [उक्तोत्थं अश्रुतं कालं
वणस्सइकालो लि] कथं वायुवैकिपशरीरं भवन्
मृतोऽयमस्त्वबाधिवनतं कालं स्थित्वा वैकिपशरीरं पुन-
र्यदा लम्प्यते तदा यथोक्तमन्तरं व्यवप्यतीति । [एवं देसब-
न्धंतरं पि चि] भावना चाप्य प्रागुक्तानुसारेण ।

रत्नप्रभापुत्रे—

जीवस्स यं भंते ! रथयप्यभापुदपिनेरदयते नोरयप्य-
भापुदविपुच्छा ? । गोयमा ! सर्वबंधंतरं जहस्ये दस-
वासइसइसं अंतोमुहूर्तमभिविहाई, उक्कोसेयं वणस्सइ-
कालो, देसबंधंतरं जहस्ये अंतोमुहूर्तं, उक्कोसेयं अश्रुतं
कालं वणस्सइकालो एवं ० जाव अइ सत्तमाए, खवरं
जा जस्स ठिई जइसिया सा सर्वबंधंतरं जहस्ये अं-
तोमुहूर्तमभिविहा कयव्वा, सेसं तं वेव । पंविदियति-
रिक्खजोखियमणुस्सम्भ य जहा वाउकाइयायं, असुरकु-
मारानागकुमार ० जाव सइसइदेवायं, एएसि जहा रय-
प्यभापुदपिनेरदयायं, नवरं सर्वबंधंतरं जस्स जा ठिई
जइसिया सा अंशोमुहूर्तमभिविहा कयव्वा, सेसं तं वेव ।
[सर्वबंधंतरं स्मियादि] एतच्छब्दे रत्नप्रभानारको दश-
वर्षसहस्रस्थितिक उत्पत्तौ सर्वबन्धकस्तत् उद्बुत्तस्तु गर्भ-
पञ्चेन्द्रियवन्तमुहूर्तं स्थित्वा रत्नप्रभायां पुनरप्युत्पन्न-
स्तत्र च प्रथमसमये सर्वबन्धक इत्येवं सूत्रोक्तं जघन्यम-
न्तरं सर्वबन्धधारिणि, अयं च यदाऽपि प्रथमोत्पत्तौ त्रिसम-
यविग्रहेषुत्पद्यते तदाऽपि न दशवर्षसहस्राणि त्रिसमय-
न्यूनानि भवन्ति अन्तर्मुहूर्तस्य मध्यास्त्रयवयवस्य तत्र प्र-
त्येकाया च त्रयप्रत्येयऽप्यन्तर्मुहूर्तस्येवाध्यातस्तस्यैकमेवत्वा-
दिति । [उक्कोसेयं वणस्सइकालो लि] कथं रत्नप्रभानार-
को उत्पत्तौ सर्वबन्धकस्तत् उद्बुत्तज्जानन्तं कालं वनस्प-
त्यादिषु स्थित्वा पुनस्तत्रैवोत्पद्यमानः सर्वबन्ध इत्येवमु-
क्तमन्तरमिति । [देसबंधंतरं जहस्ये अंतोमुहूर्तं लि]
कथं रत्नप्रभानारको दशवर्षबन्धकस्तत् मृतोऽनुहूर्तोऽप्यु-
पञ्चेन्द्रियतिर्यक्तयोत्पद्य मृत्वा रत्नप्रभानारकतयोपपन्नस्तत्र च
द्वितीयसमये दशवर्षबन्ध इत्येवं जघन्यं दशवर्षबन्धस्यान्तरं, शर्क-
रप्रभाऽद्विहाकवैकिपशरीरं बन्धस्यान्तरमात्रं दशतः संखपा-
द्येमाह—[एवं जयेत्वादि] द्वितीयाऽद्विचिचि जीव जघन्या स्थि-
तिः क्रमेणैकं नीतिं सप्तदश सप्तदश द्वाविंशतिश्च सागरोप-
मासीति, पञ्चेन्द्रियेयादौ [जहा वाउकाइयायं लि] जघन्ये-
नान्तर्मुहूर्तमुत्कृष्टः पुनरनन्तं कालमिदं योऽसुरकुमाराऽऽ-
व्यस्य सुखसहारास्ता देवा उपलिसमये सर्वबन्धं कृत्वा
स्वकीयां च जघन्यस्थितिमनुगच्छ पञ्चेन्द्रियतिर्यक्तुं जघन्ये-
नान्तर्मुहूर्तानुसारेण समुत्पद्य मृत्वा च तेष्वेव सर्वबन्धका
जातार एवं च तेषां वैकिपस्य जघन्यं सर्वबन्धधारिन्तरं जघन्या
स्थितिरित्यन्तर्मुहूर्तधिका वक्तव्यः उत्कृष्टं त्वनन्तं कालं

यथा रत्नप्रभानारकाणामित्येन दशवर्षमाह—[असुरकुमारोऽस्या-
दि] तत्र जघन्यस्थितिरसुरकुमाराऽऽदीनां व्यन्तराणां च दश
वर्षसहस्राणि ज्योतिष्काणां पर्यायमाष्टभागः सौधम्योऽभि-
वुत्तु [पक्षिणं अद्विहं दोसा रसादिया सत्तस्य य कोऽस्वेव्यादि]

आनतसुत्रे—

जीवस्स यं भंते ! अशुचरोवाइयपुच्छा ? । गोयमा !
सर्वबंधंतरं जहस्ये अंशोमुहूर्तं, उक्कोसेयं अश्रुतं कालं
वणस्सइकालो, देसबंधंतरं जहस्ये वासपुहृत्तं, उक्को-
सेयं अश्रुतं कालं वणस्सइकालो, एवं ० जाव अचु-
ए, नवरं जस्स जा ठिई सा सर्वबंधंतरं जहस्ये वा-
सपुहृत्तमभिविहा कयव्वा, सेसं तं वेव । गोविज्जकप्या-
तीयपुच्छा ? । गोयमा ! सर्वबंधंतरं जहस्ये वारीसं
सागरोवमाई वासपुहृत्तमभिविहाई, उक्कोसेयं अश्रुतं
कालं वणस्सइकालो, देसबंधंतरं जहस्ये वासपुहृत्तं,
उक्कोसेयं वणस्सइकालो ॥

[सर्वबंधंतरं स्मियादि] एतस्य भावना-आनतकल्पयो देव
उत्पत्तौ सर्वबन्धकः, स चाष्टादशसागरोपमाणि तत्र स्थित्वा
ततश्च्युतो वर्षपूयकं मनुष्येषु स्थित्वा पुनस्तत्रैवोत्प-
न्नः प्रथमसमये वाऽसौ सर्वबन्धक इत्येवं सर्वबन्धान्त-
रं जघन्यमन्तरं दशसागरोपमाणि वर्षपूयकवाधिकानीति, उ-
त्कृष्टं त्वनन्तं कालम् । कथं च देवस्तस्माच्च्युतोऽनन्तं कालं
वनस्पत्यादिषु स्थित्वा पुनस्तत्रैवोत्पन्नः प्रथमसमये वाऽ-
सौ सर्वबन्धक इत्येवमिति । [देसबंधंतरं जहस्ये वा-
सपुहृत्तं लि] कथं च एवं दशवर्षबन्धकः संरच्युतो वर्ष-
पूयकं मनुष्यस्य मनुष्य पुनस्तत्रैव गतस्तस्य च सर्वब-
न्धान्तरं दशवर्षबन्ध इत्येवं सूत्रोक्तमन्तरं भवति । इह च यद्यपि
सर्वबन्धसमयाधिकं वर्षपूयकं भवति तथाऽपि तस्य वर्ष-
पूयकत्वादनयोन्तरव्यवस्थया न भेदेन गणनमिति, एवं
प्राधान्याऽऽप्युत्पत्तिप्रत्येयकसूत्रावपि, अथ सनःकुमाराऽऽ-
दिसहस्रारान्ता देवा जघन्यतो नवविनाऽऽप्युत्पन्न आनताऽऽ-
व्युत्पत्तास्ताऽऽप्युत्पन्नान् नवमासाऽऽप्युत्पन्नः समुत्पद्यन्ति इति जीव-
समाधेः अभिधीयते । ततश्च जघन्यं तत्सर्वबन्धान्तरं तत्त-
द्विहितवृत्तव्यवस्थितिकं प्रमाणी । सत्येतत्, केवलं म-
तान्तरमेवेदमिति । अनुत्तरविमानसुत्रे (उक्कोसेयं स्मिया-
दि) उत्कृष्टं सर्वबन्धान्तरं दशवर्षधारि च संख्यातानि साग-
रोपमाणि यतो जातस्तत्कालमनुत्तरविमानसुत्रः संस्मरति ।
तानि च जीवसमासमतेन द्विसंख्यानीति ।

अथ वैकिपशरीरदेशबन्धकाऽऽध्यानात्मनस्पत्याऽऽदि-

निरूपणायाऽऽह—

जीवस्स यं भंते ! अशुचरोवाइयपुच्छा ? । गोयमा !
सर्वबंधंतरं जहस्ये एक्कतीसं सागरोवमाई वासपुहृ-
त्तमभिविहाई, उक्कोसेयं संखेआई सागरोवमाई, देस-
बंधंतरं जहस्ये वासपुहृत्तं, उक्कोसेयं संखेआई साग-
रोवमाई । एतेसि यं भंते ! जीवायं वेउव्विपसरीर-

स्त देसबंधगाथं सव्वबंधगाथं अबंधगाथं य कयरे क-
यरेहिंतो ० जाव विसेसहिंया वा ? । गोयमा ! सव्व-
त्थोवा जीवा वेउब्बियसरीरस्स सव्वबंधगा, देसबंधगा
अस्सेजमुण्णा, अबंधगा अण्णंतमुण्णा ।

(एएसियादि) तत्र सर्वस्तोका वैकियसर्वबंधकास्त-
त्कालस्याहस्यात् देशबन्धका असंख्यानगुणस्तत्कालस्य
तदपेक्षयाऽसंख्येयगुणत्वाद्वन्धकास्त्वनन्तमुण्णाः । सिद्धानं
वनस्पत्यादीनां च तदपेक्षया अनन्तमुण्णत्वादिति ॥

अथाऽऽहारकशरीरप्रयोगबन्धमधिकृत्याऽऽह—

आहारगसरीरप्यओगबंधेणं भंते! इविहे पण्णत्ते! गोयमा!
एगामारं पण्णत्ते । अइ एगामारं पण्णत्ते किं मणुस्माऽऽहार-
गसरीरप्यओगबंधे, अमणुस्माऽऽहारगसरीरप्यओगबंधे ? ।
गोयमा! मणुस्माऽऽहारगसरीरप्यओगबंधे, नोअमणुस्माऽऽ-
हारगसरीरप्यओगबंधे, एवं एणं अभिलावेणं जहा ओगाह-
यसंठाणे ० जाव इण्णत्तपमत्तंसंजयसम्मरिद्धिपजत्तसंखेजवा-
साउयकम्मभूमिगममन्नकितियमणुस्माऽऽहारगसरीरप्यओग-
बंधे, नोअण्णत्तपमत्तं ० जाव आहारगसरीरप्यओगबंधे
णं भंते! कस्स कम्मस्स उदएणं ? । गोयमा ! वीरियसजोगस-
द्वयाए ० जाव लद्धिंया पट्ठच्च आहारगसरीरप्यओगनामाए
कम्मस्स उदएणं । आहारगसरीरप्यओगबंधे आहारगस-
रीरप्यओगबंधेणं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे ? गोय-
यमा ! देसबंधे वि, सव्वबंधे वि । आहारगसरीरप्य-
ओगबंधेणं भंते ! कालओ केवचिरं होइ ? । गोयमा !
सव्वबंधे एक्कं समयं, देसबंधे जहसणं अंतोमुहुत्तं, उक्का-
सणं वि अंतोमुहुत्तं । आहारगसरीरप्यओगबंधेतरसं, भंते !
कालओ केवचिरं होइ ? । गोयमा ! सव्वबंधेतरं जहसणं
अंतोमुहुत्तं, उक्कोसणं अण्णंतं कालं, अण्णंतोओ ओसपि-
णीउस्सपिणीओ कालओ, खंतओ अण्णंतो लोगा अवहुं
पोगलपरिण्टं देख्खणं । एवं देसबंधेतरं पि ॥

(सव्वबंधे एक्कं समयं) आप्यसमय एव सर्वबंध-
भावात् । (देसबंधे जहसणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसणं वि
अंतोमुहुत्तं) कथं जवयत्त उक्कपेतकाल्पमसुद्धेत्तमा-
त्रमेवाऽऽहारकशरीरी भवति, परत आदिगिकशरीरस्याव-
श्यं अद्वयत्तत्वं वातसुद्धेत्तं आप्यसमये सर्वबंध उत्तर-
कालं च देशबन्ध इति । अथाऽऽहारकशरीरप्रयोगबन्धस्य-
कालपरिकल्पनायाऽऽह—(आहाररेवादि) (सव्वबंधेतरं
जहसणं अंतोमुहुत्तं) कथं मनुष्य आहारकशरीरं प्र-
तिपपन्नस्तथाप्रसमये च सर्वबंधकस्ततोऽप्यसुद्धेत्तमात्रं
सिध्यत्वा आहारिकशरीरं गतस्तथाप्यन्तसुद्धेत्तं स्थितः पु-
नरपि तस्य संशयाऽऽधारकशरीरकल्पककारणमुपपन्नं, ततः
पुनरप्यआहारकशरीरं शुद्धति, तत्र च प्रथमसमये सर्वबंधक-
त्वंस्येवं च सर्वबंधान्तरमात्रसुद्धेत्तं द्वयोरेवप्यन्तसुद्धेत्तयोरे-
कत्वसिद्धिर्नास्तीति । (उक्कोसणं अण्णंतं कालं) कथं
अतोऽनन्तकालाद्विहारकशरीरं पुनर्भवेत इति, कालानन्त्य-

मेव विशेषेणाऽऽह—(अण्णंतोओ उस्सपिणीओ ओसपिणीओ
कालओ खंतओ अण्णंतो लोगा) एतद्व्याख्यानं प्राप्यत् ।
अथ तत्र पुद्गलपरावर्तपरिमाणं किं भवतीत्याह—(अवहुं
पोगलपरिण्टं देख्खणं) अपाईम-अवगमाईमईमात्रमि-
त्यर्थः, पुद्गलपरावर्तं प्रागुक्तस्वकल्पम्, अपाईमप्यव्यक्तः पू-
णं स्यादत आह-देशोनामिति । एवं । देसबंधेतरं पि ।
जवन्धेनाम सुद्धेत्तमात्रपर्यंतः पुनरपार्द्धं पुद्गलपरावर्तं देशोनाम् ।
भावना तु पूर्वोक्तामुपरेणेति ।

अथाऽऽहारकशरीरदेशबन्धकाऽऽदीनामपत्तयाऽऽदि-
क्षयथायाऽऽह—

एएसिणं भंते ! जीवाणं आहारगसरीरस्स देसबंधगाणं
सव्वबंधगाणं अबंधगाणं कयरे कयरेहिंतो ० जाव विसेस-
हिंया वा ? । गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा आहारगसरीरस्स स-
व्वबंधगा, देसबंधगा संखेजमुण्णा, अबंधगा अण्णंतमुण्णा ॥

(एएसियादि) तत्र सर्वस्तोका आहारकस्य सर्वब-
न्धकास्तत्सर्वबंधकालस्याऽदपवादिशबन्धकाः संख्यातगु-
णास्तद्देशबन्धकालस्य बहुत्वादसंख्यानगुणास्तु ते न भव-
न्ति, यतो मनुष्या अपि संख्याताः किं पुनराहारकशरीर-
शबन्धका अबन्धकास्त्वनन्तमुण्णाः, आहारकशरीरं हि मनु-
ष्याणां तत्रापि संयतनात्मा, तेषामपि कथाविदेव कदाचि-
देव च भवतीति । शेषकाले न शेषमत्वाभावबन्धकास्तत्तच्छ-
सिद्धचतस्रत्यादीनामनन्तगुणत्वादन्तमुण्णत्त इति ॥

अथ तेजसशरीरप्रयोगबन्धमधिकृत्याऽऽह—

तेयामरीरप्यओगबंधेणं भंते ! इविहे पण्णत्ते ! गो-
यमा ! पंचविहे पण्णत्ते । तं जहा-एग्गिदियतेयासरीरप्य-
ओगबंधेयं, वंइदियतेयासरीरप्यओगबंधेयं ० जाव पंचि-
दियतेयासरीरप्यओगबंधेयं । एग्गिदियतेयामरीरप्यओ-
गबंधेणं भंते ! इविहे पण्णत्ते ! एवं एणं अ-
भिलावेणं भेदो जहा-ओगाहयसंठाणे ० जाव पज्जा
सव्वट्ठमिद्धअणुत्तरोवाइयकपाण्णतौयातौयंमाणियदेवपंचिदिय-
तेयासरीरप्यओगबंधेयं य अपज्जामव्वट्ठमिद्धअणुत्तरो-
ववाइय ० जाव बंधेयं । तेयामरीरप्यओगबंधेणं भंते ! कस्स
कम्मस्स उदएणं ? । गोयमा ! वीरियसजोगसद्वयाए ०
जाव आउयं वा पट्ठच्च तेयामरीरप्यओगनामाए क-
म्मस्स उदएणं तेयामरीरप्यओगबंधे । तेयासरीरप्यओग-
बंधेणं भंते ! किं देसबंधे, सव्वबंधे, ? । गोयमा !
देसबंधे, ओ सव्वबंधे । तेयासरीरप्यओगबंधेणं भंते !
कालओ केवचिरं होइ ? । गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते । तं
जहा-अण्णइए वा अपज्जमिपे, अण्णइए वा सपज्जमिपे ।
तेयासरीरप्यओगबंधेतरं भंते ! कालओ केवचिरं होइ ।
गोयमा ! अण्णइयस्स अपज्जमिपयस्स नत्थि अंतरं, अ-
ण्णइयस्स सपज्जमिपयस्स नत्थि अंतरं । एएसिणं भंते !
जीवाणं तेयासरीरस्स देसबंधगाणं अबंधगाणं य कयरे
कयरेहिंतो ० जाव विसेसहिंया वा ? । गोयमा ! सव्वत्थो-

बा जीवा तेयासरीस्स अबंधगा देसबंधगा अर्थात्तगुणा ॥
(तेयस्यादि) (नास्त्वबंधं चि) तेजसशरीरस्यानादि
त्वात् सर्वबंधोऽस्ति तस्य प्रथमतः पुद्गलाद्वाहकपत्वादि
निमित्तं । (अणादय एवा अपजवसिपत्त्यादि) तत्रायं तेज-
सशरीरबन्धोऽनादिरपर्यवसितोऽभव्यानाम् अनादिः क्षप-
यन्तस्तु भव्यानामिति । अथ तेजसशरीरप्रयोगबन्धस्य-
वाप्तरनिरूपणायोऽऽह- (तेयस्यादि) । (अणादयस्तेत्यादि)
यस्यान्तरास्था जीवस्तेजसशरीरबन्धनद्वयरूपेणोऽपि स-
द्याऽविनिर्मुक्त एव भवति, तस्माद् द्वयरूपस्याप्यस्य नास्त्य-
न्तरमिति । अथ तेजसशरीरदेशबन्धकाऽवन्धकानामप्यन्ता-
ऽऽविनिरूपणायोऽऽह- (एतस्यादि) तत्र सर्वस्त्वाकास्ते-
जसशरीरव्याऽवन्धकाः, सिद्धान्तिम नरबन्धकत्वात्, देश-
बन्धकास्त्यन्तगुणास्तदेशबन्धकानां सकलसंसारिणां सि-
द्धेभ्योऽनन्तगुणत्वादिति ।

अथ कामेश्वरीरप्रयोगबन्धमधिकृत्याऽह—

कम्पामरीरपञ्चमगबंधं थं भंते ! कश्चिदे पणत्ते ! गोय-
मा ! अट्टविहे पणत्ते । तं जहा—नाशादरणिज्जकम्पामरी-
रपञ्चमगबंधं ०जाव अंतरादयकम्पामरीरपञ्चमगबंधं । ना-
शावरणिज्जकम्पामरीरपञ्चमगबंधं थं भंते ! कस्स कम्प-
स्स उदएणं ? गोयमा ! नाशपडिणीययाए नाशणिएव-
णयाए नाशंतराएणं नाशप्पदेसेणं शाखच्चाभायएणं
नाशविंसंवादाणाजोगेणं नाशावरणिज्जकम्पामरीरपञ्चम-
गनामाए कम्पस्स उदएणं नाशावरणिज्जकम्पामरीर-
पञ्चमगबंधं ॥

(नाशपडिणीययाए चि) ज्ञानस्य-भुताऽऽदेस्तद्वेदाज्ज्ञान-
वतां वा या प्रत्यनिकता सामान्येन प्रतिकूलता सा तथा
नया । (नाशनिहवणयाए चि) ज्ञानस्य-भुतस्य भुतगुरु-
कथं वा या निहवता-अपलपनं सा तथा तथा- (नाशंतरा-
येणं चि) ज्ञानस्य भुतस्यान्तरायस्त्वप्रदहणाऽऽदौ विप्रो यः
स तथा तेन । (नाशपञ्चमगबंधं चि) ज्ञानि-भुताऽऽदौ ज्ञानव-
स्तु या यः प्रदेपोऽर्पिताः स तथा तेन । (नाशच्चाभाय-
याए चि) ज्ञानस्य ज्ञानिनां वा याऽज्यासातना-हीलना सा
तथा तथा । (नाशविंसंवादाणाजोगेणं चि) ज्ञानस्य ज्ञानि-
नां वा विंसंवादन्यो गो व्यभिचारदेशनाय व्यापारो यः स
तथा तेन । एतानि च बाह्यानि कारणानि ज्ञानाऽऽवरणायका-
मंशुशरीरबन्धे ।

अथांतरा कारणमाह—

दरिसावावरणिज्जकम्पामरीरपञ्चमगबंधं थं भंते ! कस्स
कम्पस्स उदएणं ? गोयमा ! दंसणपडिणीययाए एवं ज-
हा नाशावरणिज्जं, नवरं दंसणनामघेयव्वं ०जाव दंस-
णविंसंवादाणाजोगेणं दंसणावरणिज्जकम्पामरीरपञ्चमग-
नामाए कम्पस्स उदएणं ०जाव पञ्चमगबंधं । सायावेयणिज्जकम्पामरीरपञ्चमगबंधं थं भंते ! कस्स कम्प-
स्स उदएणं ? गोयमा ! पाणाणुकंपयाए भूयाणुकंपयाए
एवं जहा सत्तमसए दुस्समाउद्दसए ०जाव अपरियाव-

थयाए सायावेयणिज्जकम्पामरीरपञ्चमगनामाए कम्पस्स
उदएणं सायावेयणिज्ज ०जाव बंधं । असायावेयणिज्ज-
पुच्छा ? गोयमा ! परदुक्खलयाए परमोयलयाए जहा
सत्तमसए दुस्समाउद्दसए ०जाव परितानवथयाए असाया-
वेयणिज्जकम्पामरीरपञ्चमगबंधं । मोहणिज्जकम्पामरी-
रपुच्छा ? गोयमा ! तिक्ककोहयाए तिक्कमाथयाए तिक्क-
माययाए तिक्कलोहयाए तिक्कंदसामोहणिज्जयाए तिक्क-
चरितमोहणिज्जयाए मोहणिज्जकम्पामरीरपञ्चमग ०जाव
पञ्चमगबंधं । खेरुहयाउयकम्पामरीरपञ्चमगबंधं थं भंते !
पुच्छा ? गोयमा ! महारुहयाए महारुहियाए पंचिदि-
यवहं कुणिपाहारं खेरुहयाउयकम्पामरीरपञ्चमगना-
माए कम्पस्स उदएणं खेरुहयाउयकम्पामरीर ०जाव पञ्च-
मगबंधं । तिरिक्कजाणियाउयकम्पामरीरपुच्छा ? गोयमा !
माइल्लयाए नियदिहल्लयाए अलिखवयणेणं कुत्तुल्लहंमाणं
णं तिरिक्कजाणियाउयकम्पामरीरपञ्चमगबंधं । मणु-
स्माउयकम्पामरीरपुच्छा ? गोयमा ! पगइभयाए पगइवि-
णीययाए साणुकांशयाए अमच्छरियत्ताए मणुस्माउय-
कम्पामरीरपञ्चमगबंधं । देवाउयकम्पामरीरपुच्छा ? गोय-
मा ! सरागसंनेमं संजमासंनेमं बालत्तवोक्कमं अकाम-
णिज्जयाए देवाउयकम्पामरीर ०जाव पञ्चमगबंधं । सुभनाप-
कम्पामरीरपुच्छा ? गोयमा ! काउज्जुययाए भाउज्जुययाए
भासुज्जुययाए अविंसंवादाणाजोगेणं सुभणामकम्पामरीर
०जाव पञ्चमगबंधं । असुभणामकम्पामरीरपुच्छा ? गोयमा !
कायअणुजुययाए ०जाव विंसंवादाणाजोगेणं असुभणा-
मकम्पामरीर ०जाव पञ्चमगबंधं । उवागोयकम्पामरीरपु-
च्छा ? गोयमा ! जातिअमदेणं कुलअमदेणं बलअमदेणं
रुवअमदेणं तवअमदेणं लाभअमदेणं सुअमदेणं इस्स-
रि-यअमदेणं उवागोयकम्पामरीर ०जाव पञ्चमगबंधं । शीया-
गोयकम्पामरीरपुच्छा ? गोयमा ! जातिमदेणं कुलमदेणं
बलमदेणं ०जाव इस्सरियमदेणं शीयागोयकम्पामरीर
०जाव पञ्चमगबंधं । अंतरादयकम्पामरीरपुच्छा ? गोयमा !
दाणंतराएणं लाभंतराएणं भोगंतराएणं उवभोगंतराएणं
वीरियंतराएणं अंतरादयकम्पामरीरपञ्चमगनामाए कम्प-
स्स उदएणं अंतरादयकम्पामरीरपञ्चमगबंधं । शाणावरणि-
ज्जकम्पामरीरपञ्चमगबंधं थं भंते ! किं देसबंधं सव्वबंधं ?
गोयमा ! देसबंधं, थो सव्वबंधं, एवं ०जाव अंतरादयं ।
शाणावरणिज्जकम्पामरीरपञ्चमगबंधं थं भंते ! कालो
केवचिरं होइ ? गोयमा ! दुविहे पणत्ते । तं जहा—अथादय
एवं जेव तेयगस्स संविट्ठया तदेव एवं ०जाव अंतराद-
यकम्पस्स । शाणावरणिज्जकम्पामरीरपञ्चमगबंधंतरं

भंते ! कालाओ केवचिं होइ ? गोपया ! अणायस्य एवं
 जहा तेयगसिंरस्य अंतरं तदेव ० जाव अंतराह्मस
 एसिं थं भंते ! जीवाणं थाणावरजिस्स कम्मस्य
 देसबंधगार्हं अबंधगीणं य कयरे कयरे ० जाव अण्वावहुं
 जहा तेयगस्य एवं आडयवज्जं जाव अंतराहं । आडयस्य
 पुक्खा । गोपया ! सवत्थावा जीवा आडयकम्मस्य देसबंध-
 गार्हं, अबंधगा संसेजगुणां

(नाभावरणिञ्जिमत्यादि) हानाऽऽवरणीयहेतुत्वेन हानाऽऽवरणीयलक्षणं यस्मात्तमेणशरीरप्रयोगनाम तत्तथा तस्य कर्मण उद्भवत्वेन । (ईसणपडिणीयवाप लि) इह दृष्टं—चण्डूयंशेनाऽऽदि । (तिष्ठवृक्षेणमाहृजजवाप लि) तीर्त्तमिथ्यावत्तत्त्वस्थः । (तिष्ठवृक्षसितोहृजजवाप लि) कथायवत्तिरिक्तं नोकथायल्लक्षणमिह चारित्रमोहनार्थं प्राधानीमोक्षोपतयेत्यादिना कथायचारित्रमोहनार्थस्य प्रागुक्तत्वादिति । (महाद्वर्धयाप लि) अपरितमिक्तकथाधारम्भतत्त्वस्थः । (महापुष्पमहाद्वर्धयाप लि) अपरितमापरितमिक्तता (कुणिमाहाद्वर्धयेति) मालभाजनेनेति । (महाद्वर्धयाप लि) परवञ्चनपुष्टिद्वयान्नं । (नियमिद्वयान्नप लि) निजुक्तिवञ्चनार्थं चेष्टा, माया प्रच्छादनार्थं मायान्तरमित्येकं, अत्राऽद्वारकणेन परवञ्चनमित्यर्थः । तद्वचनाप (पगमद्वर्धयाप लि) स्वभावात् परवपुतापतयिता । (साधुक्कसाधयाप लि) साधुकम्पतया । (अमवञ्चरिययाप लि) मत्सरिकः—परगुणानामोद्धा, नष्टाविनिवेशोऽमत्सरिकता तथा । सुप्रमाणमकम्पेयाय । इह शुभनाम देवगत्याधिकम् । [कायवञ्चुयाप लि] कायकुलना परवञ्चनपरकायचेष्टया । [भावुञ्जुवयाप लि] भावञ्जुकता परवञ्चनपरम्भः—प्रवृत्तयेत्यर्थः । [भावुञ्जुवयाप लि] भावञ्जुकताभावाञ्जवेत्यर्थः । [अविसेवायणजेगेणं लि] विसेवाधर्मवाद्याप्रतिपक्षस्यान्याकारणं तद्वयोः योगो—स्यापारस्तेन वा योगः—सम्बन्धो विसेवादनयोगस्तत्रिषोऽविसेवायोगस्तन्नेह वा कायकुलनाऽऽदिवर्धं वर्त्तमानकालाऽऽश्रयमविसेवादनयोगस्तत्त्वमालम्बनलक्षणकालज्ञाऽऽश्रय इति । [आनुमकमम्पेयाय लि] इह कायानुमनप्रत्ययादिकम् । [कम्मासरीरपपञ्चगवधं गमित्यादि] कामेश्वरशरीरप्रयोगबन्धप्रकरणं तेजशरीरप्रयोगबन्धप्रकरणवन्धयम् । यस्तु विशेषोऽभावात्तुल्यते—(सर्वधोवा जीवा आउयस्तकम्पस्त द्दम्बान्वाद्याप लि) सर्वधोवाकम्पेयान्वाद्युपन्यासकायाः स्तोकायादवध्याद्यास्तु बहुगुणत्वान्नबन्धकाः संख्यातगुणाः । नन्वसंख्यातगुणान्नद्वन्द्वबन्धकाः कम्माओल्लास्तद्वन्द्वबन्धाऽद्याय अस्संख्यातजीवितानाभ्यामसंख्यातगुणत्वात् । उच्यते—इदमन्नलक्षिकाध्यानाश्रय सूत्रम् । तत्र चान्नलक्षिकाध्यानाः संख्यातजीवितो एव, ते वाऽऽनुकम्पेयान्वाद्यास्तद्वन्द्वबन्धकाः संख्यातगुणा एव भवन्ति । यद्यबन्धकाः सिद्धाऽऽद्वन्द्ववन्धनमप्ये स्तिप्यन्ते, तथाऽपि तेभ्यः संख्यातगुणा एव ते, सिराऽऽद्वन्द्वबन्धकानामन्नमन्नानामप्यन्नलक्षिकाऽऽनुबन्धकापेक्षया अन्नमन्नमावदिति । ननु यदाशुऽऽद्वन्द्वकाः क्षान्ती बन्धका भवन्ति, तदा कथं न सर्ववैश्वस्यसम्बन्धेनामुच्यते, न ह्यशुऽऽद्वन्द्वमस्ति सर्वो तैर्विषयते । औदारिकाऽऽ

ऽऽदिशरीरवदिति न सर्वबन्धसम्भव इति ।

प्रकारान्तरेणैवाग्निकाऽऽदि चिन्तयन्नाह—

जस्सं णं भंते ! ओरालियसरीरस्स सव्वबंधे से णं भंते ! वेउव्वियसरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? । गोयमा ! णो बंधए, अवंधए । आहारगसरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? । गोयमा ! णो बंधए, अवंधए । तेयासरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? । गोयमा ! बंधए, णो अवंधए । जइ बंधए किं देसबंधए, सव्वबंधए ? । गोयमा ! देसबंधए, णो सव्वबंधए । कम्मासरीरस्स किं बंधए, अवंधए ! जइव तेयगस्स ० जाव देसबंधए णो सव्वबंधए । जस्सं णं भंते ! ओरालियसरीरस्स देसबंधे से णं भंते ! वेउव्वियसरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? । गोयमा ! णो बंधए अवंधए, एवं जइव सव्वबंधं णं भणियं तइव देसबंधेण वि भाणियव्वं ० जाव कम्मगस्स । जस्सं णं भंते ! वेउव्वियसरीरस्स सव्वबंधे से णं भंते ! ओरालियसरीरस्स किं बंधए अवंधए ? गोयमा ! णो बंधए, अवंधए । आहारगसरीरस्स एवं चेव तेयगस्स कम्मगस्स य जइव ओरालिएणं सभं भणियं तइव भाणियव्वं ० जाव देसबंधे णो सव्वबंधे । जस्सं णं भंते ! वेउव्वियसरीरस्स देसबंधे से णं भंते ! ओरालियसरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? गोयमा ! णो बंधए अवंधए, एवं जइव सव्वबंधं णं भणियं तइव देसबंधेण वि भाणियव्वं ० जाव कम्मगस्स । जस्सं णं भंते ! आहारगसरीरस्स सव्वबंधे से णं भंते ! आंगालियमरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? । गोयमा ! णो बंधए अवंधए, एवं वेउव्वियस्स वि तेयगकम्माणं जइव ओरालिएणं सभं भणियं तइव भाणियव्वं । जस्सं णं भंते ! आहारगसरीरस्स देसबंधे से णं भंते ! ओरालियसरीरस्स एवं जइव आहारगसरीरस्स सव्वबंधे णं भणियं तइव देसबंधेण वि भाणियव्वं ० जाव कम्मगस्स । जस्सं णं भंते ! तेयासरीरस्स देसबंधे से णं भंते ! ओरालियसरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? । गोयमा ! बंधए वा अवंधए वा । जइ बंधए किं देसबंधए, सव्वबंधए ? । गोयमा ! देसबंधए वा सव्वबंधए वा । वेउव्वियसरीरस्स किं बंधए ? । एवं चेव । एवं आहारगस्स वि । कम्मगसरीरस्स किं बंधए, अवंधए ? । गोयमा ! बंधए, णो अवंधए । जइ बंधए किं देसबंधए, सव्वबंधए ? । गोयमा ! देसबंधए, णो सव्वबंधए जस्सं णं भंते ! कम्मासरीरस्स देसबंधे से णं भंते ! ओरालियसरीरस्स जइव तेयगस्स बत्तव्वया भणिया तइव कम्मगस्स वि भाणियव्वं ० जाव तेयासरीरस्स ० जाव देसबंधए, णो सव्वबंधए ।

(जस्तेत्यर्थाद) (नोबंधणं सि) न लोकसमये औदारिक-
वैकिययोर्बंधो विद्यत इति कृत्वा नोबन्धक इति । एवमाहार-
कस्यापि, तैजसस्व पुनः सदैवाविहितस्याबन्धको देशबन्ध-
न, सर्वबंधस्तु नास्त्येव तस्येति । एवं कार्मणशरीरस्यापि
वाक्यमिति । एवमौदारिकसर्वबंधमाश्रित्य शेषाणां बन्ध-
चिन्तायां ऽनन्तरदण्डक उक्ताऽधौदारिकस्यैव देशबन्धमा-
श्रित्याप्यमाह—(जस्तेत्यमित्यादि) अथ वैकियस्य सर्व-
बंधमाश्रित्य शेषाणां बन्धचिन्तायां ऽन्यो दण्डकस्तत्र च ।
(तेषागस्त कम्मगस्त य जडवेत्यादि) यधौदारिकशरीरसर्व-
बंधकस्य तैजसकार्मणयोर्देशबन्धकत्वमुक्तमेवं वैकियशरी-
रसर्वबंधकस्यापि तयोर्देशबन्धकत्वं वाक्यमिति भावः । वैकि-
यदेशबन्धदण्डक आहारकस्य सर्वबंधदण्डको देशबन्धद-
ण्डकश्च सुगम एव, तैजसदेशबन्धदण्डको तु (बंधण वा आ-
बंधण च सि) तैजसदेशबन्धक औदारिकशरीरस्य बन्ध-
को वा, स्यादबन्धको वा, तत्र विग्रहे चर्त्तमानाऽबन्धकोऽ-
विग्रहस्यः पुनर्बंधकः स एवाप्त्यसिद्धिप्राप्तिप्रथमसमये
सर्वबंधको, द्वितीयाऽऽदौ तु देशबन्धक इति । एवं कार्म-
णशरीरदेशबन्धदण्डकोऽपि वाक्यमिति ।

अधौदारिकाऽऽदिशरीरदेशबन्धकाऽऽदीनामवस्थाऽऽदि-
निरूपणयाऽह—

एवमिदं भंते ! सर्वजीवाणं आरालियवेउव्विय-
आहारगतेपाकम्मासरीरमाणं देशबंधनाणं सर्वबंधगाणं
अबंधगाणं य कयरे कयरे ० नाव विसंसाहिया वा । गो-
यमा ! सर्वथावा आहारमासरीरस्स सर्वबंधगा, तस्म
चेव देसबंधगा संसेज्जगुणा २, वेउव्वियसरीरस्स सर्व-
बंधगा असंसेज्जगुणा ३, तस्स चेव देसबंधगा अमंसे-
ज्जगुणा ४, तेपाकम्माणां दोहए वि तुल्ला अबंधगा
अणंतगुणा ५, आरालियसरीरस्स सर्वबंधगा अणं-
तगुणा ६, तस्स चेव अबंधगा विसंसाहिया ७,
तस्म चेव देसबंधगा असंसेज्जगुणा ८, तेपाकम्माणां
देसबंधगा विसंसाहिया ९, वेउव्वियसरीरस्स अबंधगा
विसंसाहिया १०, आहारमासरीरस्स अबंधगा विसंसाहिया ।

एते हि विग्रहगतिकाः सिद्धाऽबन्धक्य भवन्ति । तत्र च सि,
आऽऽदीनामवस्थानाहपदेनेहाऽविषया विग्रहगतिकाश्च वक्ष्य
माणान्यान्त्येन सर्वबंधकभ्यो बहुतरा इति । तेष्वस्तद्वन्धका
विशेषाधिका इति । तस्यैव औदारिकस्य देशबन्धकाः अलं-
क्यातगुणा विग्रहाविषया देशबन्धाऽऽद्या असंख्यातगु-
णास्तैजसकामणयोर्देशबन्धका विशेषाधिका यस्मात्सर्वेऽ-
पि संसारियस्तैसकामणयोर्देशबन्धका भवन्ति । तत्र च
ये विग्रहगतिका औदारिकसर्वबंधका वैकियाविबन्धका-
श्च ते औदारिकदेशबन्धकभ्योऽतिरिच्यन्त इति । ते वि-
शेषाधिका इति । वैकियशरीरस्याबन्धका विशेषाधिका व-
स्माद्वैकियस्य बन्धकाः प्रायो देवनारका एव, शेषान्तु त-
द्वन्धकाः सिद्धाऽह, तत्र तैजसस्वऽऽऽदिदेशबन्धकभ्योऽ-
तिरिच्यन्त इति तैर्विशेषाधिका उक्ताः । आहारकशरीर-
स्याऽबन्धका विशेषाधिका वस्मान्मनुष्याणां आहारकश-
रीरं वैकियं तु तद्वन्धयामपि । ततो वैकियबन्धेभ्य आहारक-
बन्धकानां लोकत्वेन वैकियाऽबन्धकेभ्य आहारकाऽबन्धका

विशेषाधिका इति । इह त्रयं स्थापना—

औदारिकस्य सर्वबंधका अनन्तगुणाः ६, देशबन्धका असंख्यगुणाः ८, अबन्धकाः वि- शेषाधिकाः ७	वैकियस्य सर्वबंधका असंख्यगुणाः ३, देशबन्धकाः असंख्यगुणाः ४, अबन्धका वि- शेषाधिकाः १०,	तैजसस्व न सन्ति सर्वबंधकाः, देशबन्धकाः विशेषाधिकाः ६, अबन्धकाः वि- शेषाधिकाः ११	कार्मणस्य न सन्ति सर्वबंधकाः, देशबन्धकाः विशेषाधिकाः ६, अबन्धकाः वि- शेषाधिकाः ५,
---	---	---	---

इहस्पष्टवृत्ताधिकारं बुद्धाः गाथाभिरंघं प्रपञ्चितवन्तः—

“ आरालसर्वबंधा, योवा अबंधया विसंसाहिया ।

तसो य देशबंधा, असंख्यगुणिया क्हं भेया ? १ ॥ ”

इहौदारिकसर्वबंधाऽऽदीनामवस्थाऽऽदिभावनार्थं सर्वबंधा-
ऽऽदिलेकपं तावदुच्यते—

“ पढममि सर्वबंधो, समए सेसेउ देसबंधो उ ।

सिद्धार्ण अबंधो, विगहमायाणं य जिहाक् ॥ २ ॥ ”

इह अजुगत्या विग्रहमत्या चोत्तरपदमानानां जीवानामुत्पत्ति-
क्षेत्रप्राप्तिप्रथमसमये सर्वबंधो भवति । द्वितीयाऽऽदितु देश-
बन्धः, सिद्धाऽऽदीनामित्याऽऽदिशब्दात् वैकियाऽऽदिवन्ध-
कानां च जीवानामौदारिकस्याबन्ध इति । इह च सिद्धादीना-
मबन्धकत्वेऽप्यवस्थानाहपदेनाविषयगुणाद्विग्रहादीनां च प्रतीत्य
सर्वबंधकभ्योऽबन्धका विशेषा उक्ताः । इत्येतद्वाऽह—

“ इह पुण विगहिय चिय, पढक् भणिया अबंधगा अहिया ।

सिद्धा अणंतमा-मि सर्वबंधाणं चि भवन्ति ॥ ३ ॥ ”

साधारण्येनैव सर्वबंधमावाप्त्यसर्वबंधकाः सिद्धेभ्योऽ-
नन्तगुणा यत एवं ततः सिद्धास्तैषामनन्तभागे वर्तन्ते ।
यदि च—सिद्धा अपि तेषामनन्तभागे वर्तन्ते तदा सुतरां
वैकियबन्धकाऽऽद्यः प्रतीयन्त एव, ततस्तामिहाय एव
सिद्धपदेनेवेहाधत्तमिति । अथ सर्वबंधकानामवस्थाना-
नं च समताऽभिधानपूर्वकमबन्धकानां विशेषाधिकत्वमुप-
रंयितुमाह—

“ उज्जुआ य तेगबंधा, तुहओ बंका गई भवे तिविहा ।

पढमाहसर्वबंधा, सब्बे धीया य अज्जे तु ॥ ४ ॥ ,

तइयाह तइयभागे, लभमई जीवाणं सव्वबंधाणं ।

इह तिचि सर्वबंधा, रासी तिखेव व अबंधा ॥ ५ ॥

रासिपमाणुओ ते, तुल्ला बंधा य सर्वबंधां य ।

संक्षामाणुओ पुण, अबंधगा मुण जह ऽमहिया ॥ ६ ॥ ”

अज्जायतार्यां गतो सर्वबंधका एवाऽऽहसमये भवत्येव-
मेकस्तेषां राशिः, एकवका ये उपपद्यन्ते तेषां ये प्रथमे स-
मये तेऽबन्धकाः, द्वितीये तु सर्वबंधका इत्येवं तेषां द्वि-
तीयो राशिः, स वैक्यकाभिधानाद्वितीययोर्नष्टमानानां
मज्ज्भूतो भवतीति, द्विवकाया गत्या ये पुनरुपपद्यन्ते ते
आद्ये समपश्ये अबन्धकास्तृतीये तु सर्वबंधकाः । अयं च

सर्वबन्धकानां तृतीयो राशिः, स च द्विवर्गमिधानतृतीयगण्योत्पद्यमानानां प्रिधानभूतो भवति, तृतीयसमयमावि-
त्वात्तस्य, एवं च तस्यः सर्वबन्धकानां राशयश्च एव चा-
बन्धकानां समयभेदेन राशिभेदादिति, एवं च ते राशिप्र-
माणस्तुषुया यद्यपि भवन्ति तथापि संख्याप्रमाणबोधिका
अबन्धका भवन्ति । ते चैवम-

"अ एगसमस्या त, एगभिगोयमि, छुद्दिस् पंति ।

हुममया तियरिया, तिसमया सेसलोमागो ॥ ७ ॥"

ये एकसाम्यिका श्रुतुगण्योत्पद्यमानका इत्यर्थः । ते एक-
स्मिन् निगोदे साधारणशरीरे लोकमध्यस्थिते षड्भ्यां दि-
ग्भ्याः पुत्रेण आगच्छन्ति, ये पुनर्हिंसमयिका एकवर्गगण्यो-
त्पद्यमाना इत्यर्थः । ते त्रिप्रतरिका-प्रतरत्रयादागच्छन्ति, वि-
दिशां वंकेणामनात्, प्रतरत्रय वयमावस्वरूपः, ये पुनर्हिंसम-
यिकाः समयत्रयेण वक्रद्वयेन चोत्पद्यमानकास्ते शेषलोकान्
प्रतरत्रयतिरिक्तलोकादागच्छन्तीति । प्रतरप्रकृपणुयाऽऽह-
"निरियाऽऽययं च अउतिमि, एयमसंख्यातसमाहर्त्त ।
उड्डं पुड्यावरदा-हिणुतरा जा य दो पयरा ॥ ८ ॥"

लोकमध्यगतैकनिगोदमधिकृत्य त्रियमायनश्चतसृषु विषु
प्रतरः प्रकल्प्यते, असंख्ययप्रदेशबाह्ययो विवर्जितनिगोदो-
त्पद्यकालोक्तिकावगाहनाबाह्य इत्यथस्तन्मात्रबाह्यत्वैव ।
(उड्डं ति) ऊर्ध्वाधोलोकानगतयो पूर्वोपरगतयो दक्षिणोप-
रायतश्चेति द्वौ प्रतराविति । अथाधिकृतमरुपबहुत्वमुच्यते-
"जे तियरिया ते छु-दिसिपरहितो भवतऽसंखगुण ।
सेसा वि असंखगुण, सेसाः संखेउत्तगुणियत्ता ॥ ९ ॥"

ये जीवाभिप्रतरिका एकवर्गया गण्योत्पत्तिमन्तरस्ते षड्वि-
क्षेभ्यः श्रुतगण्यः षड्भ्यो दिग्भ्य आगतेभ्यस्लकाः प्राज्ञवन्त्यसं-
खगुणाः, शेषा अपि ये त्रिसमयिकाः शेषलोकदागतान्ते
ऽप्यसंख्यगुणा भवन्ति । कुतः सेसाः संख्यातगुणित्वादातः
षड्विक्लेशत्वात् त्रिप्रतरसंख्येयगुण, ततोऽपि शेषलोक इति ।
ततः किमस्याह-

"एवं विसि स अडिया अर्थयया सवर्धयदिते ।

तिसमयविगर्हं पुण, पडुच सुणं इमं होइ ॥ १० ॥"

वक्रद्वयमाश्रित्यैवं सूत्रद्वयप्रसङ्गः-

"खउसमयविगर्हं पुण, संखउत्तगुण अर्थयया होति ।

एयसि निद्विसणं, उवगारासीहि वाउज्जमि ॥ ११ ॥

पडमो होइ सडस्ते, हुसमइया दो वि लक्षसंखेका ।

तिसमया पुण तिंका वि, रासी कोडी भवेक्केका ॥ १२ ॥"

प्रथम श्रुतगुण्यसर्वबन्धकराशिः सदर्शं परिकल्पितः,
लेशावरागपत्वात्, द्विसमयोत्पन्नानां द्वौ राशौ, एकाः बन्धका-
नामन्यः सर्वबन्धकानां, तौ च प्रत्येकं लक्षमानौ, तत् क्षेत्रर-
वृत्तरत्वात्, ये पुनर्हिंसमयः समयरूपद्वान्ते तेषां त्रयो
राशयस्तत्र चाऽऽद्ययोः समययोर्वन्धकराशौ, तृतीयस्तु
सर्वबन्धकराशिश्च त्रयोऽपि प्रत्येकं कोटीमाना तत्प्र-
त्यय बहुगतत्वादिति, तदर्थं राशित्रयेऽपि सर्वबन्धकाः
सदर्शं लक्षं कोटी चैवं संयस्तोक्तौ, अबन्धकारस्तु लक्षं
कोटीद्वयं चेत्येवं विशेषाधिकारस्त इति-

"एयसि जहसंभव-मरथोवयणं केउज रासीको ।

एतो असंखगुणिया, येउज्जं जह देसबंधा से ॥ १३ ॥

एगो असंखमागो, वड्डे उअउणोववायमि ।

एगभिगो ए निद्वं, एवं सेसेसु वियय वा ॥ १४ ॥

अतोमुदुचमेवं, ठिई निगोवाणं च विधिदिह्वा ।

पड्डहि निगोया, तड्डा अतोमुदुसणं ॥ १५ ॥"

अनेन च गाथाद्वयेनोद्धतनामभुक्तात् विप्रहसमयमर्थोऽ-
न्तमुद्धृतान्ते परिवर्त्तनाभ्रणत्वाच्च निगोदादितिसमयमान-
मुद्धृतम् । ततश्च-

"तेसि डिस्समयां, विगगहमया हवन्ति अइ माये ।

एवं त्रिमागं सव्ये, विगगहिया सेसजीवाणं ॥ १६ ॥

सव्ये वि य विगगहिया, सेसाणं जं असंखमागमि ।

तेनासंखगुणा दे-सबंधया अर्थयदितो ॥ १७ ॥

वेउव्वियवाहारग-तेयाकम्मार्हं पडियसिद्धा ।

इह वि विमंनो जो त्रय तय नं नं भण्णीहामि ॥ १८ ॥

वेउडिवसबंधवा, घोवा जे पडमसमयदेवा ।

तस्सेव देसबंधा, असंखगुणिया कहं क वा ॥ १९ ॥"

उच्यते-

"तेसि चिय जे सेसा, ते सव्ये सव्यबंध ए माणु ।

होति अबंधाणंता, तवज्जा सेसजीवा जे ॥ २० ॥"

तेनोत्र-तेनोत्रैव वैक्यवन्धकानां सर्वबन्धकान्मुक्त्वा ये
शेषास्ते सर्ववैक्यस्य देशबन्धका भवन्ति, अत्र च सर्वब-
न्धकान् मुक्त्वैत्यनेन कथमित्यस्य निश्चयनमुक्तं, ये शेषा,
इत्यनेन तु क्वैत्यस्येति, अबन्धकान्तु तस्याऽनभ्या भवन्ति,
तच्च के?, ते तज्जोः वैक्यसर्वदेशबन्धकज्वाः शेषजीवा-
स्ते चादिरकाऽऽदिवन्धका देवाऽऽदयश्च वैप्रहिका इति ॥ २० ॥

"आहारसवबंधा, घोवा दो तिजि पंच वा हस वा ।

संखज्जगुणा देम, तत्रो पुड्डं सडसणं ॥ २१ ॥

तवज्जा सवज्जिया, अर्थयया नं इवांति संतगुण ।

घोवा अर्थयया ते-यगम्भ सेसासुद्धा ॥ २२ ॥"

तज्जो-आहारकवन्धजाः सर्वजीवा अबन्धका इत्याहार-
कायबन्धकत्वकपमूक्तं, न च पूर्वोद्धृतान्तगुणा भवन्ति ।

"सेसा य देशबंधा तवज्जा ते भवन्तेऽण्तगुणा ।

एवं कम्मभेया, वि जवनि नाणुसमाडिअ ॥ २३ ॥"

तच्चचाऽऽनुनीनावभवम्-

"घोवा आउयबंधा, संखउत्तगुणा अर्थयया होति ।

तेयाकम्मणं स-बंधयया नत्थि छाहसा ॥ २४ ॥"

संख्यातगुणा आशुचकाबन्धका इति यदुक्तं तत्र प्रश्न-

आह-

"अस्संखउत्तगुणाउ-गस्स कि अबंधया भ भवन्ति ।

उड्डा असंखमागो, उ वड्डे एगसमयणं ॥ २५ ॥"

अयमभिप्रायः-एकाऽसंखयमागो निगोदजीवानां सर्वोद्धर्त-
न, स च वड्डाऽऽनुयावैव, तद्वयमासुद्धतनामावात्, तेभ्यश्च
ये शेषास्तेऽवक्राऽऽनुयस्ते च तद्वयमासंख्यातगुणा एवेत्ये-
वमसंख्यातगुणा आशुचकाबन्धकाः क्युरिति । अप्राच्यते-

"महार एगसमअत्रो, कालो उअवट्ठार्ह जीवाणं ।

बंधकालो पुण आ उगस्स अतोमुदुसो ॥ २६ ॥"

अयमभिप्रायः-निगोदजीवमवकालाऽप्युत्ता तेषामाशुबन्ध-
कालः संख्यातमागवृत्तान्तरबन्धकाः संख्यातगुणा एव ।

एतदेव भाव्यते-

"जीवाणं ठिईकाल, आउयबंधाऽऽवट्ठार्ह लज्जं ।

एवइमागं आउ-स्स बंधया सेसजीवाणं ॥ २७ ॥"

निगोदजीवानां स्थितिकालः अस्तुतद्वृत्तमानः, स च कल्पनवा-
समयलक्ष, तत्राऽऽनुबन्धकाया आशुबन्धकालोनाम्नमुद्धर्त-
मानैव कल्पनया समयसहस्रकल्पेन भाजते सति य-

क्षेत्रं कल्पयता शतकृपं च यथावति भागे वर्तन्ते आधु-
र्बन्धकाः शेषजीवानां तद्वन्धकानामित्यर्थः । तत्र किल ल-
क्षाऽपेक्षया शतं संक्षेपतमो भागोऽतो बन्धकम्बोऽबन्धकाः
संक्षेपयुगा भवन्तीति । एतदेव भावयेत्—

“अं संसेज्जभागे, ठिहकालस्साऽऽउबंधकालो उ ।

तस्मा संक्षयुणा ख, अबंधगा बंधयहितो ॥ २८ ॥”

(सं से) आधुषः ।

“संज्ञोऽप्याबहुय, आहारगलसंबंधगा योवा ।

तस्सेव देसबंधा, संक्षयुणा ते य पुब्बुत्ता ॥ २९ ॥

ततो वेउविषयस्स संबंधगा हरिस्सिया कसंबग्गुणा ।

जमसंस्था देवाऽऽह, उवयज्जेतंगसमएण्ण ॥ ३० ॥

तस्मेव देसबंधा, असंखगुणिया हवति पुब्बुत्ता ।

तेयगकस्माबंधा—उणंणगुणिया य ते सिद्धा ॥ ३१ ॥

ततो उ अणंतगुणा, आरालियसंबंधगा होति ।

तस्स च तत्रा बंधा, देसबंधा य पुब्बुत्ता ॥ ३२ ॥

ततो तंयगकस्मा—ण देसबंधा भव विसेस्सइधिया ।

ते वेवारात्तियदे—सबंधगा होति मेवसं ॥ ३३ ॥

अं तस्स सवबंधा, अबंधगा जे य नेरह्यदेवा ।

एएहिं साहिया त, पुण्णह क सवसंनारा ॥ ३४ ॥

वेउविषयस्स ततो, अबंधगा साहिया विमंसण ।

ते वेवह नेरह्या—ई हरिधिया सिद्धसंजुत्ता ॥ ३५ ॥

आहारगलस्स ततो, अबंधगा साहिया विसेसण ।

ते पुण क सवइधिया, आहारगलस्सि ए मोत्तुं ॥ ३६ ॥”

म० ८ श० ६ उ० ।

कइविह गं भंतं ? बंधे पल्ले ? । गोवमा ! द्विविह बंधे
पल्ले । तं जहा—हरियावहियाबंधे य, संपराइयबंधे य ।

(कइविहयादि) (बंधं चि) द्रव्यतो निगडाऽऽदिबन्धो,
भावतः कर्मबन्धः । इह च प्रकामाकर्मबन्धोऽधिकृतः । (हरि-
यावहियाबंधे य) इयो—गमने तत्राचानः पन्था—मार्गः इयो-
पथमत्र भवमैयोपधिकं, केवलयोगप्रत्ययं कर्म, तस्य यो
बन्धः, स तथा स वैकस्य वेदनीयम् । (संपराइयबंधे य चि)
संपरंते—संसारं पर्यटति एमिति संपरायाः—कषायास्ते
षु भवं संपरायिकं कर्म, तस्य यो बन्धः स संपरायिकबन्धः,
कषायवन्ध इत्यर्थः । स साधोतरागगुणस्थानकेषु सर्वविष-
यि । भ० ८ श० ६ उ० । (‘हरियावहियबंधं’ शब्दे २ भागे ६२७
पृष्ठं तद्वक्ष्यता । ‘संपराइयबंधं’ शब्दे तद्वक्ष्यता च ।)

सहजं तु मलं विद्या—त्कर्मसंबन्धयोग्यताम् ।

आत्मनोऽनादिमत्त्वेऽपि, नाथमेनां विना यतः ॥ १६४ ॥

सहजं तु सहजं पुनर्मलं विद्याज्—आनीयात्, कामित्याह-
कर्मसंबन्धयोग्यतां—ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदिकर्मसंश्लेषमिच्छ-
भाषम् । कस्येत्याह—आत्मनः—जीवस्य । कुत इत्याह—अ-
नादिमत्त्वेऽपि बन्धस्य न-तीताय बन्धः, एनां योग्यतां जी-
वस्य विनाऽन्तरैण, यतः—यस्मात्कारणानुक्तज्ञानादिमात्रं भा-
वो यस्मात्तस्मादिने कल्लन हेतुं स्वस्वभावात्तमे अपेक्षते, बन्ध-
श्च प्रवाहापेक्षित्याऽनादिमत्ततो न जीवयोग्यतामन्तरैणैव
उपपन्नयेत्यथाऽमेकादप्रसङ्गात् ।

एतदेव दृश्यति—

अनादिमानपि क्षेप, बन्धत्वं नातिवर्तते ।

योग्यतामन्तरैणाऽपि, भावेऽस्यातिप्रसङ्गात् ॥ १६५ ॥

अनादिमानपि हि आदिभूतबन्धकाविकलोऽपि प्रवाहापे-
क्षया किं पुनर्येक्षितमपेक्षयाऽऽदिमानित्यपि हि शब्दार्थः । एष-
बन्धो, बन्धत्वं जीवेन शुद्धमात्राकर्मयोग्यतापुद्गलरूप-
तया कृतकत्वम्, नातिवर्तते—अतिप्रसङ्गात् । ततो यो यो
बन्धः स स ध्यमानयोग्यतामपेक्षते, यथा वल्लकम्बलाऽऽ-
दीनां मज्झिमालाऽऽदिरागकपः, बन्धश्च जीवस्य कर्मणा
संयोगस्तस्माद्वश्यं तयोर्विषयतामपेक्षते इति । अत्रैव विप-
क्षे बाधामाह—योग्यतां योग्यकषायपरिणतिरूपामन्तरैणा-
ऽपि विना किं पुनः प्राच्यप्राच्यतराऽऽदिबन्धमित्यपिशब्दा-
र्थः । भावे—सत्तायामस्य-बन्धस्याऽप्युपगम्यमानेऽतिप्रसङ्गात्
तिव्याप्तेः सत्त्वमिति ।

इदमेव भावयति—

एवं चानादिमात्रं मुक्तो, योग्यताविकलोऽपि हि ।

बध्यते कर्मणा न्याया—तदन्यास्तुक्तवृन्दवत् ॥ १६६ ॥

एवं चातिप्रसङ्गे च सति, अनादिमान्मुक्तः सदा शिवक-
पः परपरिकल्पितः । किमन्याह—योग्यताविकलोऽपि हि—प्र-
स्तुतयोग्यतारहितः किं पुनस्तपुक्त इत्यपि हि शब्दार्थः । बध्यं-
त पारवश्यमानायेत, कर्मणाऽऽदृष्टमन्त्रेण, न्यायात् योग्य-
ताविकल्याऽऽदिविशेषलक्षणा । दृष्टान्तमाह—‘तदन्यास्तु-
क्तवृन्दवत्’ तस्मादनादिमतो मुक्ताद्यद्वयदुक्तवृन्दं संसारि-
जीवलक्षणं तद्वत् ।

अत्र परः—

तदन्यकर्मविरहा—अ चेत्तद्वन्ध इत्यतः ।

तुल्ये तद्योग्यताभावे, न तु किं तेन चिन्त्यताम् ॥ १६७ ॥

तदन्यकर्मविरहास्तस्मात्सं प्रतिबन्धुमिच्छाद्यन्यत्वात्कालखर्ज-
कर्म तद्विरहात्, न चेद्यदि, तद्वन्धस्तस्मादनादिमतो सु-
क्तस्य बन्ध इत्यतः अभिमन्यते आचार्यः । तुल्ये—समाने स-
र्वजन्तुषु, तद्योग्यताभावे कर्मबन्धयोग्यताया विरहाः । न त्वि-
ति परपक्षात्तमायाम् । किं प्रयोजनं तेन प्राच्यकर्मबन्धविर-
हेणोत्तरतया परिक्षिप्यतेन, चिन्त्यतेन—परिभाष्यतामित्युक्तं । अ-
यमभिप्रायः—यदि योग्यतामन्तरैणाऽपि शेषसंसारिणां कर्म-
बन्धोऽप्युपगम्यते तदाऽनादिमुक्तोऽपि सोऽस्तु, उभयतोऽपि
योग्यताविरहाविशेषात् ।

अथोपसंहरत्वाह—

तस्माद्वश्यमेष्टव्या, स्वाभाविक्येव योग्यता ।

तस्यानादिमती सा च, मलनाम्नल उच्यते ॥ १६८ ॥

तस्मात्—अनादिमुक्तकर्मबन्धसङ्गाद्धेतोः पारवश्यं नियमनेष्टव्या
स्वाभाविक्येव—स्वभावभूतैव योग्यता कर्मबन्धं प्रति । त-
स्याऽऽत्मनोऽनादिमती अनदिकालप्रवृत्ता । सा च योग्यता
पुनर्मलनात् जीवस्वभावाविकर्मभावागमल उच्यते इति ।

एनामेव तन्त्रान्तरमात्राऽऽधिकरणेन समर्थयमान आह—

दिदृक्षाभाववीमाऽऽदि—शुद्धवत्त्वात् तथा तथा ।

इष्टा चान्येरेषि क्षेपा, दृष्टिमागार्वात्मिभिः ॥ १६९ ॥

पुक्कस्य प्रकृतिविकारात् द्रष्टुमिच्छा दिदृक्षा सांघयानां,

भवषीजं शेषानां, भ्रातृकरुणाऽविद्या वैश्वान्तकानामनादि-
केशकरुणा वासना सांगतानां, ततो विह्वलाभवषीजाऽऽविभिः
शम्रैकपत्ने या सा । तथा तथा तेन तेन दर्शनमेदप्रकारेण-
छा-भासिमैत्रेय, कर्मैरप्यस्मद्विलक्षणेः, किं पुनरस्माभिस्त्रि-
विहिशब्दार्थः । एषा कर्मबन्धोपपत्त्या । मुक्तिमार्गावलम्बि-
भित्तिर्बुतिपुरपथप्रस्थितिरिति ।

एवं सति यत्सिद्धं तदाह—

एवं चापगमोऽप्यस्याः, प्रत्यावर्तं सुनीतितः ।

स्थित एव तदन्त्ये, भावशुद्धिरपि ध्रुवा ॥ १७० ॥

एवं चास्यां च कर्मबन्धोपपत्त्यायां सप्त्याम्, अपगमोऽपि
व्यावृत्तिकरूपोऽनपगमस्तावदस्मैवेत्यपिशब्दार्थोऽस्या—यो-
ग्यतायाः प्रत्यावर्त्तं प्रति पुद्गलपरवर्त्तं नैकसिद्धेयं चरमावर्त्तं
इत्यर्थः । सुनीतितो दायाणां क्रमहासलक्षणानुसन्ध्यायात्,
स्थित एव—प्रतिष्ठित एव, ततस्तत्परवर्त्ते—मलादायं
भावशुद्धिरपि परिणतिनिर्मलता, किं पुनः प्रत्यावर्त्तं मला-
पगम इत्यपिशब्दार्थो, ध्रुवा—निश्चिता स्थिता, अन्यथा
मलापगमस्यैवाभावादिनि ।

ततः शुभमनुष्ठानं, सर्वमेव हि देहिनाम् ।

विनिवृत्ताऽऽप्रदत्त्वेन, तथावन्धेऽपि तत्पतः ॥ १७१ ॥

नतो भावशुद्धेः सकाशाच्छुभं श्रेयस्कारि अनुष्ठानं धर्मा-
ष्टोऽऽदिनां चरं सर्वमेव हि स्फुटं देहिनां शरीरभाजानां केन-
स्याह—विनिवृत्ताऽऽप्रदत्त्वेन व्यावृत्त्यात्यन्तवितथाभिनियेश-
भावेन, 'तथावन्धेऽपि' तत्प्रकारात्प्राप्त्यनवरबन्धसङ्काशेऽपि
किं पुनस्तस्याप्यभाव इत्यपिशब्दार्थः । तथतो—निश्चयवृ-
त्त्या जायत इति ।

नात एवाण्यवस्तस्य, प्राग्भूतं संक्षेपहेतवः ।

तथाऽन्तस्तत्संशुद्धे—रुद्रप्रशुभभावतः ॥ १७२ ॥

न-नैवान एव विनिवृत्ताऽऽप्रदत्त्वादेवाऽण्यो-हानाऽऽवर-
णादिकर्मणो वस्तस्य चरमपुद्गलपरावर्त्तयत्तिनां जन्तोः प्रा-
ग्वत् प्राक्यपरावर्त्तयत्ति । संक्षेपहेतवो मालिन्यनिवन्धना जा-
यन्ते, तथेति हेत्वन्तरममुच्यते, अन्तस्तत्संशुद्धेऽन्त-
स्तव्यमात्रा तस्य संशुद्धेः स्वभावभूतमलत्वाद् य उद्ग्र-
हकटः शुभो भावस्तस्मात् ।

अयं चास्य तथाविधकर्मवन्धो भवन्नपि न तथा—

विधमयाय संपद्यत इति दर्शयन्नाह—

सत्साधकस्य चरमा, सत्सायाऽपि विधीषिका ।

न खेदाय यथाऽऽप्यन्तं, तद्वत् तद्विभाज्यताम् ॥ १७३ ॥

सत्साधकस्य तथाविधां विधां सम्यग् साधयितुं प्रवृत्तस्य
पुंसश्चरमा पर्यन्तवर्त्तिनी समयाऽपि संनिहिताऽपि, किं पुन-
र्द्वरे इत्यपिशब्दार्थो, विधीषिका वेनात्ताऽऽदिदर्शनकरा, न खे-
दाय अत्राय, यथाऽऽप्यन्तमतीव, तद्वत् साधकचरमविधीषि-
कावत्, एतत् चरमाऽऽवसकर्मबन्धकत्वं वस्तुविभाज्यतां वि-
मृश्यतां, विवेकवतां प्रधानाऽनागतवस्तुप्रतिबन्धापेक्षतस्त इति ।

हृष्टान्तमेवाधिकृत्याऽऽह—

सिद्धेरासन्नभावेन, यः प्रमोदो विजृम्भते ।

चेतस्यस्य कुतस्तेन, खेदोऽपि लभतेऽतस्मै ॥ १७४ ॥

सिद्धेर्विधाऽविश्वीभाबस्याऽसन्नभावेन—सञ्चिद्वितत्वेन, यः

कश्चिद्भवेत्तुमशक्यः, प्रमोदो—हर्षो, विजृम्भते—ससुखललित,
चेतस्यस्तःकरणेऽस्य सत्साधकस्य, कुतः कस्माद्धेतोः, तेन
प्रमोदविजृम्भणं वेदोदयि, यः प्राग्व्यस्तकृतयथाकः प्रमो-
दस्तावज्जुम्भत एवत्यपिशब्दार्थः । लभते प्राप्नोत्यन्तरम-
वकाशमिति ।

अथ दार्ष्टान्तिकमधिकृत्य तद्विशेषमाह—

न चैवं महतोऽर्थस्य, सिद्धिरास्यन्तिकी न च ।

मुक्तिः पुनर्द्वयोपेता, सत्प्रमोदाऽऽस्त्वद ततः ॥ १७५ ॥

न च—नैवेयं विधाऽऽविधेया महतो गरीयसोऽर्थस्य साध्य-
स्य सिद्धिरुक्तत्वाऽऽत्यन्तिकी अत्यन्तमभावात् न च भूत्वाऽपि
पुनर्द्वयोपेता । मुक्तिः पुनर्द्वयोपेता महत्त्वाऽऽत्यन्तिकभावशुक्ला
सत्प्रमोदाऽऽस्त्वदं सनः सर्वानिश्चयिनः प्रमोदस्य प्रधानं, नतो
द्वयोपेतत्वाद्धेतोरिति । योऽविच्छिन्नं द्विधा वन्धो—महाबन्धश्च,
इतरश्च । तत्र मिथ्याहृष्टिमहाबन्धः, शुभहेतुरश्च । योऽविच्छि-
सम्प्रति "संत वा पन्नरबंधणे निमये" इति गाथासुखितं

बन्धनपञ्चदशकं दयाचिन्त्यासुराह—

ओराविविज्वाऽऽहाराण्य सगतयकम्भमुत्तार्य ।

नवबंधणमणि इयरुद्र—महियाणं निजिनेसि च ॥ ३६ ॥

आदौ रिकैविकियाऽहाराकशरीराणां नव बन्धनानीति यागः ।
कौटशानामित्याह—स्वकनैजसकामंयुक्तानां प्रत्येकं स्वक-
तैजसकामंयुक्तानां मध्याद्व्यन्तरं युक्तानामित्यर्थः । (नव सि)
नवसंख्यानि बन्धनानि—बन्धनप्रकृतयोऽप्यवन्तानि । आदौ-
रिकैविकियाऽहाराकाणां त्रयाणामपि प्रत्येकं स्वनाम्ना तैजसन
कामेन च योवाद् द्विकसंयोगान्तरमायुक्तैककस्यादौ रिका-
ऽद्वैत्तानि त्रीणि बन्धनानि भवन्ति, तेषां च त्रयाणां त्रिकानां
मालने नव बन्धनानीति । तथाहि—आदौ रिकौदा रिकबन्धनना-
म, आदौ रिकतैजसबन्धननाम, आदौ रिककामंयुक्तबन्धननाम ।
वैकियवैकियबन्धननाम, वैकियतैजसबन्धननाम, वैकिय-
कामंयुक्तबन्धननाम । आहाराकाऽहाराकबन्धननाम, आहाराक-
तैजसबन्धननाम, आहाराककामंयुक्तबन्धननाम । तत्र पूर्वगु-
हैति आदौ रिकशरीरपुद्गलेः सह शुभमायौदा रिकपुद्गलायां ब-
न्धो येन क्रियते तदौदा रिकौदा रिकबन्धननाम । येनौदा रिक-
पुद्गलानां तैजसशरीरपुद्गलेः सह सम्बन्धो विधीयते त-
दौदा रिकौदा रिकतैजसबन्धननाम । येनौदा रिकपुद्गलानां का-
मंयुक्तशरीरपुद्गलेः सह सम्बन्धो विधीयते तदौदा रिकका-
मंयुक्तबन्धननाम । एवमेतन्मन्थानामन्यापि बन्धनानि वा-
चयानि । शेषबन्धनानि कृत्वा यथाऽऽह— "इयरुद्रसिद्धिणां ति-
जि सि " इतरे स्वकीयगामांयुक्तानां तैजसकामंयुक्तशरी-
रे ततः प्राकृतत्वाद्व्यथोपन्यासेऽपि द्वे च ते इतरे ख द्वी-
तरे ताभ्यां सहितानि युक्तानि द्वौ तत्सहितानि । यद्वा-
(दु ति) द्विकं इतरश्च तद्विकं चेतद्विकं तेन सहितानि
इतरद्विकसहितानि तेषां द्वौ तत्सहितानामित्यन्तरद्विकस-
हितानां यौ । आदौ रिकवैकियाऽहाराकाणामत्रापि यावत्तम् ।
त्रीणि बन्धनानि भवन्ति । अयमाशयः—प्रत्येकमौदा रिक-
वैकियाऽहाराकाणां तैजसकामंयुक्तानां युगपत् संयोगे त्रि-
कसंयोगाणि त्रीणि बन्धनानि भवन्ति । तथाहि—
आदौ रिकनैजसकामंयुक्तबन्धननाम, वैकियतैजसकामंयुक्तब-
न्धननाम, आहाराकतैजसकामंयुक्तबन्धननाम । अथैः पूर्वोक्त
एषा न केवलमेवामौदा रिकाऽऽदीनामितरद्विकसहितारामेव

त्रीणि बन्धनानि भवन्ति, किं तु—(तेसि च सि) त्रीणि त्रि शब्दे उभयकर्मणि प्रत्यावाद्यानि यावत् । ततोऽप्यर्थः—तयोर्द्वेतरशब्दावयवयोस्तैजसकामेषु योः स्वप्नात्मा इतरेण च योगे त्रीणि बन्धनानि भवन्ति । यथा तैजस-तैजसबन्धननाम, तैजसकामेषु बन्धननाम, कामेषु कामेषु बन्धननाम । तदेवं नव त्रीणि त्रीणि च मिलितानि पञ्चदश बन्धनानीति । अत्राऽऽह—पञ्चानां शरीराणां द्विकाऽऽदियो-गप्रकारेण त्रिंशद्विंशतिः संयोगा भवन्ति । तत्तुल्यबन्धनानि च कस्माद् भवन्ति ? उच्यते—श्रीदारिकैकियाऽऽहारकाणां परस्परविरुद्धज्ञानामन्योऽन्यसंबन्धाभावात् पञ्चदशैव भवन्ति, नाधिकानि । आह—यथा पञ्चदश बन्धनानि भवन्ति, एवमेतैश्च क्रमेषु पञ्चदश सङ्गता अपि कस्माद्भाविधीयन्ते, सङ्गतितानामेव बन्धनभावात् । तथाहि—पाषाणयुग्मस्य कृतसंघातस्यैवोत्पत्तौ बद्धौ परात्ताऽऽदिना बन्धनं क्रियते । तदसत् यतो लोके ये स्वजातौ संयोगा भवन्ति त एव शुभाः, एवमिहापि स्वशरीरपुद्गलानां स्वशरीरपुद्गलैः सह ये संयोगरूपाः संघातास्ते शुभा इति प्राधान्यव्यापनाय पञ्चैव संघाता अभिहिता इति ॥ ३६ ॥ कर्म० १ कर्म० ।

बंधधरच्युत-बन्धनच्युत-त्रि० । वृत्ताऽऽदिप्राप्तं बन्धना-कच्युत, "तानि जह बंधनच्युत, एवं आउखयमि तुष्ट-ति ।" तालफलं यथा बन्धनात्—वृत्ताकच्युतः भूमी पत-ति एवं जन्तुरपि स्वाऽऽयुःक्षये मृत्युति—कच्यत । सूत्र० १ सूत्र० २ अ० १ उ० ।

बंधधरच्युतगड्-बन्धनच्युतगति-छा० । बन्धनस्य-कर्म-णः सम्बन्धस्य वा क्षेत्रेऽस्मादेव गतिर्जावस्य शरीरस्य वा जीवात् बन्धनच्युतगतिः । गतिभेदे, भ० ६ श० ६ उ० ।

बंधधरच्युतगड्-बन्धनच्युतगति-छा० । पररुद्धफलस्यैव कर्मबन्धनच्युतगति, भ० ६ श० ७ उ० ।

बंधधरगड्-बन्धनगति-न० । बध्यन्ते-गुह्यमाणाः पुद्गलाः पूर्वशुद्दीनपुद्गलैः सह संलिष्टाः क्रियन्ते येन तद्वन्धनं, तदेव नाम बन्धननाम । कर्म० १ कर्म० । बहुदयादौदारिकाऽऽदिपुद्गलानां पूर्वशुद्दीनानां गुह्यमाणानां च परस्परमन्यशरीरपुद्गलैश्च सह-सम्बन्धः । तस्मिन्नामकर्मभेदे, कर्म० । तत्पञ्चधा । तद्यथा—श्रीदारिकबन्धनम्, वैकियबन्धनम्, आहारकबन्धनम्, तैजस-बन्धनम्, कामेषु बन्धनम् । तत्र यदुदयादौदारिकपुद्गलानां पूर्वशुद्दीनानां गुह्यमाणानां च परस्परं तैजसाऽऽदिशरीरपुद्गलैश्च सह संबन्धस्तदैवदारिकबन्धनम् । एवं वैकियबन्धनम्, आहारकबन्धनं च भागनीयम् । यदुदयाद्युनस्तैजसपुद्गलानां पूर्वशुद्दीनानां गुह्यमाणानां च परस्परं कामेषु शरीरपुद्गलैश्च सह संबन्धस्तैजसबन्धनम् । यदुदयात् कर्मपुद्गलानां पूर्वशुद्दीनानां गुह्यमाणानां च परस्परं संबन्धस्तत्कामेषु बन्धनम् । केचित्पुनर्वन्धनस्य पञ्चदश भेदानाञ्चत्ते, तं च पञ्च-संप्रदायविप्रथतो वेदिनः । कर्म० ६ कर्म० । प० सं० । प्रब० ।

साम्प्रतं बन्धननामस्वरूपमाह—

उरलाइपुगलाण्, निबद्धवर्त्मनयासु संबंधं ।

अं कुण्डं जउसमं तं, उरलाइबंधं नेपं ॥ ३४ ॥

श्रीदारिकाऽऽदिपुद्गलानामादिशब्दत्रैकियपुद्गलानामाहार-कपुद्गलानां तैजसपुद्गलानां कामेषुपुद्गलानाम् । किंचिदिष्टा-

नामित्याह—'निबद्धवर्त्मनयासु' । 'निबद्धाश्च बध्यमानाश्च निबद्धबध्यमानास्तेषां निबद्धबध्यमानानां पूर्ववद्ज्ञानं बध्य-मानानां च यत् कर्म संबन्धं परस्परं मालं करोति दाक-णामिव जतु, अत एव जतुसमं तदौदारिकाऽऽदिबन्धनमादि-शब्दाद्वैकियबन्धनमाहारकबन्धनं तैजसबन्धनं कामेषु ब-न्धनं वेद्यम्—ज्ञानस्यमिति गाथाऽस्मरार्थः ॥ भाषायेत्यवयम्—इह पूर्वशुद्दीनैर्दारिकपुद्गलैः सह परस्परं गुह्यमाणानां दौ-रिकपुद्गलानुदितेन येन कर्मणा बन्धात्पारमाऽन्योन्यसंयुक्तान् करोति, तदौदारिकशरीरबन्धननाम दाकपाषाणाऽऽदीनां ज-तुरालामभृतिश्लेषद्वयतुल्यम् । पूर्वशुद्दीनैर्वैकियपुद्गलैः सह परस्परं गुह्यमाणान् वैकियपुद्गलानुदितेन येन कर्मणा ब-न्धात्पारमाऽन्योन्यसंयुक्तान् करोति, तज्जतुसमं वैकिय-शरीरबन्धननाम । पूर्वशुद्दीनैर्आहारकशरीरपुद्गलैः सह पर-स्परं गुह्यमाणानामाहारकपुद्गलानुदितेन येन कर्मणा बन्धा-त्पारमाऽन्योन्यसंयुक्तान् करोति, तज्जतुसममाहारकश-रीरबन्धननाम । पूर्वशुद्दीनैस्तैजसपुद्गलैः सह परस्परं गुह्य-माणैस्तैजसपुद्गलानुदितेन येन कर्मणा बन्धात्पारमाऽ-न्योन्यसंयुक्तान् करोति तज्जतुसमं तैजसशरीरबन्धननाम । पूर्वशुद्दीनैः कामेषुपुद्गलैः सह परस्परं गुह्यमाणान् कामेषुपु-द्गलानुदितेन येन कर्मणा बन्धात्पारमाऽन्योन्यसंयुक्तान् क-रोति तज्जतुसमं कामेषुशरीरबन्धननाम । यदि पुनरित् शरी-रेणैकपुद्गलानामौदारिकाऽऽदिशरीरानामनः सामर्थ्याद् शुद्दी-नानामन्योन्यसंबन्धकारि बन्धनपञ्चकं न स्वास्तत्तेषां शरी-रपरित्तौ तस्यामन्यसंबन्धत्वात् एवमाऽऽह न कुड्ढास्वता-स्तीमितसङ्गनामिमेकत्र स्थैर्यं न स्यादिति ॥ ३३ ॥ कर्म० १ कर्म० ।

बंधधरच्युत-बन्धनप्रत्ययिक-पु० । बध्यतेऽनेनिति बन्धनं विवक्षितस्मिन्धनाऽऽदिकी गुणः स एव प्रत्ययो हेतुर्यत्र स तथा । बन्धनञ्च बन्धे, भ० ६ श० ६ उ० ।

बंधधरपरिणाम-बन्धनपरिणाम-पु० । पुद्गलानां परस्परं संल-क्षपरिणामे, स्या० १० ठा० ।

सबंध बन्धनपरिणामलक्षणं चेतत्—

"समगुण्यार्थबंधां, न होइ समलक्षण्यार्थ वि होइ ।

वेमायनिजलुक्ल-लक्षणेषु ७ उ संघातुं ॥ १ ॥"

एतदुक्तं भवति—समगुणस्तिगन्धस्य समगुणस्तिगन्धेन परमा-द्यादिना बन्धो न भवति, समगुणकलस्याऽपि समगुणक-लेणेति यदा विषमा मात्रा तदा भवति बन्धः । विषममा-त्रानिरूपणार्थमुच्यते—'निद्रस्स निद्रेण दुयाद्वियेणं, लु-क्कस्स लुक्केण दुयाद्वियेणं' । निद्रस्स लुक्कस्य उवैह बंधां, जहस्यज्जोविस्समा समो वा ॥ १२ ॥ इति । स्या० १० ठा० ।

बंधधरविमोयगड्-बन्धनविमोयनगति-छा० । बन्धनविच्यु-तानां विस्तरनया निर्याघातेन गमने, प्रभा० ।

सं किं तं बंधधरविमोयगती ? बंधधरविमोयगती जं-खं बंधाण वा बंधाडमाण वा पातुलुंगाण वा विष्णाण वा कविष्ठाण वा भवणाण वा फणमाण वा दात्तिमाण वा पारेवताण वा भक्कल्लोवाण वा चाराण वा तंदुलाण वा पक्काणं परियागगताणं बंधगाओ विपपुक्काणं वा वि-व्वाधाणं अइ वीसाए गती पवचइ । प्रभा० १६ पद ।

बंधशुष्मुक-बन्धनोपमुक्त-लि० । स्नेहाऽऽत्मकेन कर्माभ्यसकेन वा बन्धनेन प्राबल्येन युक्ते, स्व० १ भू० ३ अ० ४ उ० ।
बंधशोषकम्-बन्धनोपक्रम-पुं० । बन्धनं कर्मपुद्गलानां जीवप्रदेशानां च परस्परं सम्बन्धनमिदं च सूत्रमात्रबलोलोप-
लाकासंबन्धोपमवगतत्वं तस्योपक्रम उक्तापूर्वं बन्धनोप-
क्रमः । आसक्तिलाभावरूपस्य वा कर्मणो बद्धावस्थाकरणं सं-
बन्धनम् । तदेषोपक्रमो वस्तुपरिकर्मणो बन्धनोपक्रमः ।
उपक्रमभेदे, स्था० ।

बंधशोषकमे चउन्विहे पण्यते । तं जहा-पगइबंध-
शोषकमे, तिइ बंधशोषकमे, अणुभावबंधशोषकमे,
पपसबंधशोषकमे ॥

बन्धनोपक्रमो-बन्धनकरणं वस्तुतः, तत्र प्रकृतिबन्धनस्यो-
पक्रमो जीवपरिणामो योगरूपस्तस्य प्रकृतिबन्धहेतुत्वादि-
ति । स्थितिबन्धनस्याऽपि स एव, नवरं कषायरूपः स्थितेः
कषायहेतुत्वादिति । अनुभावाबन्धनोपक्रमोऽपि परिणाम
एव, नवरं कषायरूपः, प्रवेशबन्धनोपक्रमस्तु स एव यो-
गरूप इति । यत उक्तम्-“जोगा पयडिपएसं, तिइअणुभावं
कसापओ कुणर ।” इति । प्रकृतादिबन्धनानामान्तर्महिता
नान्तःकोटीकोटीरूपाऽऽरम्भा वा उपक्रमा इति । स्था० ४
उ० २ उ० ।

बंधदश-बन्धदशा-स्त्री० । दशाध्ययनप्रतिबद्धे भुतभेदे, स्था० ।

बंधदशाणं दस अङ्कयणा पण्यता । तं जहा-“ बंधे
मुक्त्वे य देवहूँ, दसारे मेडले इय ” । आयरियविण्णदि-
वत्ती उवउम्मायविण्णदिवत्ती भावणा विवृत्ती साताकम्म ।
बन्धदशानामपि बन्धाऽऽध्ययनानि धोतेनान्येन व्याख्या-
तव्यानि । स्था० १० उ० १० ।

बंधपय-बन्धपद-न० । देहिनां कुवासनाहेतुत्वात्परसमय-
पदे प्रकृतिस्थित्यनुभावाप्रदेशलक्षणभेदविभक्त्य प्रतिपादके,
अनु० ।

बंधप्यमोक्ष-बन्धप्रमोक्ष-पुं० । बन्धास्तकाशादात्मनः पृथग्-
बन्धनं, आवा० १ भू० ५ अ० २ उ० ।

बंधभेय-बंधभेद-पुं० । मूलप्रकृतिबन्धरूपस्याविविधस्योत्त-
रप्रकृतिबन्धस्वभावस्य च सप्तनवतिप्रमाख्यस्य प्रमाणे,
अ० १ आध० ।

बंधमोक्षसिद्धि-बन्धमोक्षसिद्धि-स्त्री० । बन्धमोक्षसिद्धौ,
विश० ।

मण्डिकगणधरवक्रतयता-

किं भोषे बंधमोक्षा, संति न संति चि संसओ तुज्जम् ।
वेयपयाय य अत्थं, न बाखुसी तेसिमो अत्थो ॥ १८८४ ॥
प्रतिष्ठा ! चमिथं मन्थसे-किं बन्ध-मोक्षौ स्तो, न वा ?
इति । अयं चातुचित्तस्त्वं संशयः, विरुद्धवैपदद्वयतिनिब-
धनगद्गात्तथादि-“ स एव विगुणो विभुर्न बध्यते संसरति,
न सुच्यते मोक्षयति वा, न वा एव बाह्यमभ्यन्तरं वा
क्षेत् ।” इत्यादीनि धेद्वद्वादि; तथा-“ न ह वै सशरीरस्य
मियाऽप्रिययोरपह्निरस्ति, अशरीरं वा वसन्तं मियाऽप्रिये
स हृदयता ।” इत्याद्यानं च । एतेषां वार्थं त्वं न जानासि,

यतोऽयमेतदर्थस्तव वेतसि वर्तते, तथा-स एव-अवि-
कृतो जन्तुः, विगुणः-सख-रजस-मनोगुण-रहितः, विभुः-
सर्वगतः, न बध्यते-पुण्य-पापाभ्यां न युज्यत इत्यर्थः, सं-
सरति वा । न इत्यनुवर्तते, न सुच्यते-न कर्मणा विमुक्त्य-
ते, बन्धस्त्वेवाऽभावात् मोक्षयति वा नान्यम्, इत्यनेनाऽ-
कर्तृक्यमाह-न वा एव बाह्यम-आत्ममिच्छ महदङ्काराऽऽदि,
अभ्यन्तरं निजस्वरूपमेव, वेद-विज्ञानाति, प्रकृतिधर्मत्वा-
ज्ज्ञानस्य, प्रकृतेरज्ञाचितनत्वात् । ततश्चास्मिन् किल बन्ध-
मोक्षाऽभावाप्रतिपादकानि । तथा ‘न ह वै’ नेवेत्यर्थः सशरीर-
स्य मियाऽप्रिययोरपह्निरस्तीति-बाह्याऽऽध्यात्मिकनारा-
शरीरसन्तानयुक्तत्वात् सुख-दुःखयोरपहतिः संसारणि-
नास्तीत्यर्थः, अशरीरं वा वसन्तम्-अमृतमित्यर्थः, मिया-
ऽप्रिये न स्पृशतः, तत्कारणभूतस्य कर्मणोऽभावादित्यर्थः ।
अस्मिन् च बन्धमोक्षाऽभिधायकानिनि । अतः संशयः । तत्र
“ स एव विगुणो विभुः ” इत्यादीनां नायमर्थः, किमप्ये-
वदयमागलक्षण इति ॥ १८०३ ॥

अत्र भाष्यम्—

तं मम्मि जइ बंधो, जोगो जीवसस कम्मणा समयं ।

पुव्वं पच्छा जीवो, कम्मं व समं व ते होअ ॥ १८०४ ॥

“ वेयपयाय य ” इत्यत्र अशब्दाद् युक्तिं च त्वं न जाना-
सि । कुतः ? यस्मादायुषम् ! मण्डिक ! त्वमेवं मन्थसे-जी-
वस्य बन्धो यदि कर्मणा समकं-सार्धं योगः-संयोगोऽभि-
मतः स खलवादिमान्, आदिर्हितो वा ? । यथादिमान्,
ततः किं पूर्वं जीवः प्रसूयते पश्चात् कर्म, पूर्वं वा कर्म
पश्चाज्जीवः प्रसूयते, समं वा युगपद् वा तौ द्वावपि प्रसूये-
याताम् ? इति पक्षत्रयमिति ॥ १८०३ ॥

अत्राऽऽद्यपत्तस्य दूषणमाह—

न हि पुव्वमइज्जओ, खरसंगं वाऽऽसवंभयो जुत्तो ।

निकारणजायसय य,निकारणउ चिय विथासो ॥ १८०६ ॥

‘पूर्वं जीवः पश्चात्कर्म’ इत्येतदुपक्रमं, यतो न कर्मणः
पूर्वं (खरसंगं वायसंभयो जुत्तो) खरऽष्टह्रस्वेवाऽऽमनः सख-
मोः युक्तः, अहेतुकत्वात्, इह यदहेतुकं तद् न जायते,
यथा खरऽष्टह्रम्, यच्च जायते तद् निहेतुकमपि न भव-
ति, यथा घटः, निकारणस्य च जातस्य निकारण एव
विनाशः स्यादिति ॥ १८०६ ॥

अमुमेव विकल्पं दूषयितुमाह—

अहवाऽणाइ चिय सो, निकारणओ न कम्मजोगो से ।

अइ निकारणओ सो,युक्कसस वि हाइइ स भुज्जो ॥ १८०७ ॥

अथ चेत् कर्मणः पूर्वमात्माऽऽधिकात्कालसिद्ध एव, इति
किं तस्य सहेतुक-निहेतुकवित्तया ? इति । अजोक्ष्यमे-
(निकारणमो इत्यादि) यद्येवम्, ततः (से) तस्य
जीवस्य कर्मयोगः कर्मबन्धो न प्राप्नोति, अकारणत्वात्,
नमस इव । अथ निकारणोऽप्यसौ भवति, तर्हि मुक्तः
स्याऽपि नृपः स प्रविष्यति, निकारणत्वाऽविशेषात्, त-
त्तच्च मुक्तावप्यनाभ्यास इति ॥ १८०७ ॥

यदि वा—

होअ स निषं मुक्को, बंधायावदिम को व से मे.क्षो ॥

न हि मुक्कव्ववएसो, बंधभावे ममो नभसो । १८०८ ।
अथवा—कर्मयोगाभावात् नित्यमुक्त एवाऽसौ भवेत् । य-
दि वा—बन्धाऽभावे कः किल तस्य मोक्षव्यपदेशः ? । न
ह्यवच्छेदस्य नभसः कस्याऽपि मुक्तव्यपदेशो मतः । बन्धपू-
र्वात्तत्वात् मोक्षस्य । तस्माद् न 'पूर्व जीवः पश्चात् कर्म'
इति अथमविकल्प इति ॥ १८०८ ॥

अथ 'पूर्व कर्म पश्चाज्जीवः युगपद् वा ह्यपि' इ-
ति वक्ष्यस्य प्रतिविधानमाह—

न य कम्मस्स वि पुव्वं, कत्तुरभावे समुत्तमो जुत्तो ।
निष्कारणश्चो सो वि य, तद् जुगुप्सुत्तिभावे य ॥ १८०९ ॥
न हि कत्ता कजं ति य, जुगुप्सुत्तीर्णं जीवकम्मायं ।
जुत्तो ववपसोऽयं, जह सोए गोविसाखायं ॥ १८१० ॥

न च जीवात् प्राक् कर्मणोऽपि समुद्भवो युक्तः, कर्तु-
र्जीवस्य तद्गीममभावात् । अक्रियमाणस्य च कर्मणाऽया-
णात्, निष्कारणव्यवधमसौ कर्मसमुद्भवः स्यात्, ततोऽ-
कारणजानस्याऽकारण्यं एव विनाशोऽपि स्यादिति । तथा-
युगपदुत्पत्तिभावे च 'प्रत्येकवशोक्ता वीणा वाच्याः' इ-
ति शेषः—निर्हेतुकत्वात् प्रत्येकवदुभयस्याऽपि समुदित-
स्याऽनुत्पत्तिरस्यादि । न च युगपदुत्पन्नयोर्जीव-कर्मणोः
कर्म-कर्मणो युज्यत इत्येतदेवाऽऽह— न हीत्यादि 'न हि
युगपदुत्पन्नयोर्जीव-कर्मणोः' अयं जीवः कर्ता 'इदं वा
ज्ञानावऽऽरणाऽऽदिमुक्तलोकस्य कर्म' इति व्यपदेशो यु-
ज्यते, यथा लोकं सत्येतत्तदगोविषाद्योरिति ॥ १८०९ ॥
॥ १८१० ॥

द्वितीयं मूलविकल्पमधिकृत्याऽऽह—

होआयाईओ वा, संबंधो तह वि न घटए मोक्खो ।
जोऽग्गाई सोऽण्णतो, जीवनहायं व संबंधो ॥ १८११ ॥
स्वादेनत्, अनादितरेव जीवकर्मणोः सम्बन्धः—संयोगः ।
ननु तथाऽपि मोक्षो न घटते, यस्माद् योऽनादि संयो-
गः सोऽनन्तो दृष्टः, यथा जीवनभयोः । न ह्याकाशेन
सह जीवस्य कदाचिदपि संयोगो निश्चयते । एवं कर्मणा
ऽपि सहाऽसौ न निश्चयते, तथा च सति मुक्त्यभाव-
मसङ्ग इति ॥ १८११ ॥

उपसंहरन्नाह—

इय जुत्तीए न घटई, सुव्वइ य सुईसु बंधमोक्ख ति ।
तेख तुह संसमोऽयं, न य कजोऽयं जहा सुखसु ॥ १८१२ ॥
इत्येवं युक्त्युक्त्या बन्धो मोक्षश्च न घटते, भूयते च
भूतितु लक्षणावयवसौ । ततस्तत्र संशयोऽयम् । यथा वा-
ऽयं न कार्यस्तथा शृणु लोभ्य । इति । उक्तः पूर्वपक्षः ॥
॥ १८१२ ॥

अत्र प्रतिविधीयते—तत्र यत् तावदुक्तम्—किं पूर्व
जीवः पश्चात् कर्म, उत व्यस्तथाः ? इत्या-
दि । तत् सर्वमयुक्तम् । कुतः ? इत्याह—

संशयोऽद्याईओ, परोप्परं हेउ-हेउभावाओ ।

देहस्स य कम्मस्स थ, मंडिय । वीयंकुराणं व ॥ १८१३ ॥

३११

शरीर-कर्मयोरनादिः सन्तान इति प्रतिज्ञा, परस्परं हेतु-
हेतुमज्ञात्वात्, बीजाङ्कुरादिति । ततश्च 'किं पूर्व जीवः
पश्चात् कर्म ?' इत्यादि प्लवत एव, अनादित्वात् तस्मि-
न्तानस्येति ॥ १८१३ ॥

एतदेव कर्मसन्तानस्याऽनादित्वं साधयन्नाह—

अत्थि स देहो जो क-म्पकारणं जो य कजमसस्स ।
कम्मं च देहकारण-मत्थि य जं कजमसस्स ॥ १८१४ ॥

अस्ति स कश्चिद् देहो योऽप्रेतनस्य कर्मणः कारणम्,
यस्याप्यस्याऽतीतस्य कर्मणः कार्यम् । तथा कर्मोऽपि
समास्ति । किं विधिष्टम् ? इत्याह—यदप्रेतनस्य देहस्य का-
रणम्, यच्चान्यस्याऽतीतस्य कार्यमिति । एवमनादी संसारे
न कश्चिद् विधास्यादि, अतोऽनादिर्देह-कर्मसन्तान इति ।
आह—ननु बन्धमोक्षादिव साधयितुं प्रयत्नौ, ततः कर्म-
सन्तानस्याऽनादित्वसाधनमसंबन्धमिव लभ्यते । तदयुक्तम्,
अभिप्रायापरिहानात्, न ह्यकर्तृ कर्म सम्भवति 'क्रियत
इति कर्म' इति व्युत्पत्तेः, यच्च तस्य कारणमावेव बन्ध
इति कथं न तस्मिन्निदिष्टः ? ॥ १८१४ ॥

ननु यदि क्रियत इति कर्मोच्यते, तर्हि को—

ऽस्य देहस्य च कर्ता ? इत्याह—

कर्ता जीवो कम्म-स्स कारणओ जह घटस्स घटकारो ।
एवंचिय देहस्स वि, कम्मकरसामंभावात् ति ॥ १८१५ ॥
कर्ता चाऽत्र कर्मणो जीवः, कारणमेतन्त्वात्, दृष्टाऽऽ-
दिकरणयुक्तकुलालवद् घटस्य, कारणं चेह जीवस्य कर्म
निर्वर्त्तयतः शरीरमवगन्तव्यम् । एवं देहस्याऽप्यात्मैव क-
र्ता, कर्मकरं कर्मकरणं तत्संभवात्—तदुक्तत्वात्,
दृष्टाऽऽदिकरणमेतत्कुलालवदिति ॥ १८१५ ॥

अथात्र प्रेर्य परिहारं चाऽऽह—

कम्मं करणमसिद्धं, च ते मई कजओ तयं सिद्धं ।
किरियाफलओ य पुणो, पडिवज तपग्गिभू व्व ॥ १८१६ ॥
स्वादेनत्, अतीन्द्रियत्वेनासिद्धत्वात् कर्मणः करणत्वम-
सिद्धं तदयुक्तम्, यतः कार्यतः—कार्यद्वारेण तत् सिद्धमेव,
तथाहि—विद्यमानकरणं शरीराऽऽदि, कृतत्वात्, घटाऽऽदि
बन्, यथास्य करणं तत् कर्मैव, तस्मादस्येव तत् ।
अथवा—विद्यमानकरणमेवाऽऽनशरीरलक्षणद्वयम्, कर्तु-
कार्यरूपत्वात्, कुलाल-घटाऽऽदिवत् । यच्च कर्तुरात्मनः
शरीरमुत्पादयतः करणं नत् कर्मैति कथं न तस्मिन्निदिष्टः ?
तथा फलवत्यो वानाऽऽदिक्रियाः, चेतनाऽऽरम्भक्रियाकृ-
त्वात्, यच्च तासां फलं तत् कर्म । इत्यनभूतिरिव स्व-
मपि प्रतिपद्यन्वेति ॥ १८१६ ॥

यथोक्तम्—'योऽनादिः संयोगः सोऽ-

नन्तो दृष्टः' इत्यादि । तथाऽऽह—

जं संताणोऽग्गाई, तेखाऽण्णतोऽवि श्यायमंगतो ।

दीसई संतो वि जओ, कटवई वीयंकुराणं ॥ १८१७ ॥

'यच्-यस्माज्जीव-कर्मसंयोगसन्तानोऽनादित्वेन तस्मा-
नन्तोऽपि' इति नायमेकान्तः, यतोऽनादित्वं संयुक्तयोर्ब-
न्धुनोः सन्तानः साम्तोऽपि कश्चिद् दृश्यते, यथा बीजाऽ-
ङ्कुराऽऽदीनां सन्तान इति ॥ १८१७ ॥

तथाहि-

अथयस्मिन्निष्पत्तिर-कञ्च बीयङ्गुराय जं विहयं ।

तत्त्व इमो संतापो, कुकुडिभंडाद्विषाणं च ॥ १८२८ ॥

अह वेह कंचणोवल-संजोगोऽण्डासिंतइमो वि ।

बोच्छिज्जइ सोवायं, तइ जोगो जीव-कम्माणं ॥ १८२९ ॥

बीजाऽदूरयोर्मध्येऽप्यंतरद्विर्भासितकार्यमेव यद् विहितं
व्यवच्छिन्नं तन्नालयोर्हितो—व्यवच्छिन्नः सन्तानः । एवं कुकु-
ट्याऽण्डकयोः, पिता-पुत्रयोरपि य वक्तव्यम् । यथा वा का-
ञ्चनोऽप्ययोरनादिकालप्रवृत्तसन्तानभाषणतोऽपि संयोगः
सोपायम्—आमितायाऽऽनुपायाद् व्यवच्छिद्यते, तथा जीव-कर्म-
योरपि संयोगोऽनादिसन्तानगतोऽपि तपः—संयमाऽऽनुपायाद्
व्यवच्छिद्यते, इति न मोक्षाभाव इति ॥ १८२८ ॥ १८२९ ॥

अत्र परस्व प्रश्नमुपम्यस्योत्तरमाह—

तो किं जीवनहाथ व, अह जोगो कंचणोवलाणं व ? ।

जीवस्स य कम्मस्स य, अथइ दुविहो वि न विरुद्धे ॥ १८२०

पटमोऽभन्नाणं चिय, भन्नाणं कंचणोवलाणं व ।

जीवत्तं साम्पे, भन्नाऽभन्नां चि को भेओ ? ॥ १८२१ ॥

आह—जीवस्य कर्मणश्च योऽयं परस्परं योगः सोऽनादिः
सन् किं जीवनमस्योरिवानन्तः, अथ काञ्चनोऽप्ययोरिव
स्वान्तोऽपि स्यात् ? उभयधाऽपि दर्शनात् किमत्र प्रतिप-
द्यामहे ? । अत्यन्तऽभोत्तरम्—द्विधाऽप्ययमविरुद्धः, नत्र प्रथ-
मोऽप्याद्यन्तकपोऽभ्युपगमो द्रष्टव्यः । यस्तु काञ्चनोऽप्ययो-
रिवाऽनादिः सत्त्वोऽसौ भव्यानां विभेदः । आह ननु जी-
वस्यासाम्येऽपि 'अयं भव्यः' 'अयं चाऽभव्यः' इति किं
कृतोऽयं विभेदः ? । न च वक्तव्यम्—यथा जीवस्य समानेऽपि
नारक-तिर्यगादयो विशेषास्तथा भव्याऽऽभव्यत्वाविशेषोऽपि
अभिध्यतीति, यतः कर्मजनितत्वा एव नारकाऽऽदिविशेषाः, न
तु स्वाभाविकाः, भव्याऽऽभव्यत्वाविशेषोऽपि यदि कर्मजनित-
स्त्वथा भवतु को निवारयिता ?, न वैधर्मिति ॥ १८२० ॥ १८२१ ॥

एतदेवाऽह—

होउ व जइ कम्मकओ, न विरोहो नाराणइउ न्व ।

भवइ य भव्वाऽभन्वा, सभावओ तेण संदेहो ॥ १८२२ ॥

भवतु वा यदि कर्मकृतोऽयं भव्याऽऽभव्यत्वाविशेषो जीवा-
नामिष्यते, नाऽत्र कश्चिद् विरोधः, नारकाऽऽदिविभेदश्च ।
न वैतद्विति, यतो 'भव्याऽऽभव्याः स्वभावात् एव जीवा न
तु कर्मजः' इति दूर्य भणय, तेनाऽस्माकं संदेह इति ।
॥ १८२२ ॥

परेणैवमुक्ते सत्याह—

दब्बाइते तुझे, जीवनहाणं सभावओ भेओ ।

जीवाऽमीवाइमो, जह तइ भवेवरविसेसो ॥ १८२३ ॥

यथा जीवनमसोर्द्वयव्यवस्थ-प्रमेयत्व-व्यवस्थाऽऽदौ तुल्ये-
ऽपि जीवाऽजीवत्व-व्येतनाऽव्येतनत्वाऽदिविस्वभावात् भेदः,
तथा जीवानामपि जीवत्वसाम्येऽपि यदि भव्याऽऽभव्यकृ-
तो विशेषः स्यात् तर्हि को दोषः ?, इति ॥ १८२३ ॥

इत्थं संबोधितो भव्यत्वाऽदिविशेषमभ्युपगम्य दृष्टवान्त-
रमाह—

एवं पि भव्वाभावो, जीवत्तं पि व सभावजईओ ।

पावइ निषो तस्मि य, तदवस्थे नतिथ निष्वाणं ॥ १८२४ ॥

नव्वेवमपि भव्यभाषो नित्योऽविनाशी प्राप्नोति, स्वभा-
वजातीयत्वात्—स्वाभाविकत्वाजीवत्ववक्तव्यत्वमिति चेत्,
तद्वक्तव्यम्—यतस्तस्मिन् भव्यभाषे तदवस्थे नित्यावस्था-
यिनि नास्ति निषाणम्—'सिद्धो न भव्यो नाप्यभव्यः'
इति वचनादिति ॥ १८२४ ॥

नैवं कुत इत्याह—

जह घटपुब्बाभावो—ऽनाइसहावो वि सनिइओ एवं ।

जह भव्वाभावो, भवेउत्तर किरियाएँ को दोसो ॥ १८२५ ॥

यथा घटस्य प्रागभावोऽनादिविस्वभावजातीयोऽपि घटो-
त्पत्तौ सनिधनो—विनश्वरो हटः, एवं यदि भव्यत्वस्यापि
ज्ञानतपःसिद्धव्यकरणियोपायतोऽभावः स्यात्तर्हि को दो-
षः संपद्यते, न कश्चिदिति ।

आक्षेपपरिहारी प्राऽह—

अणुदाहरणमभावो, खरमिगं पि व मई न तं जम्हा ।

भावो चिय स विविद्धो, कुंभाणुपपिमिसेणं ॥ १८२६ ॥

स्यामतिः परस्व-नान्यतुदाहरणमसौ प्रागभावः, अभा-
वरूपनवैवावस्तुत्वात्, खरविण्णवत् । तत्र, यस्माद्भाव-
एवाऽसौ घटप्रागभावः, तत्कारणभूतानादिकालप्रवृत्त-
पुद्गलसंज्ञानरूपः, केवलं घटादुत्पत्तिमात्रेण विशिष्ट इ-
ति ॥ १८२६ ॥

भवतु तर्हि घटप्रागभाववद्व्यवस्थस्य विनाशः, केवलमि-
त्थं सति दोषान्तरं प्रसजति । किमिति—

एवं भव्नुच्छेओ, काट्टागारस्स वा अचउत्ति ।

तं नाणुत्तलओऽ—णागयकालंबराणं व ॥ १८२७ ॥

नव्वेवं सति भव्याच्छेदो—भयजीवैः संसारः शून्यः प्राप्नोति,
अपचयात् । कस्य यथा समुच्छेदः ?, इत्याह—स्तोकस्तोका-
ऽऽकृष्यमाणधाम्यस्य—धाम्यभूतकोट्टागारस्य । इदमुक्तं भवति-
कालस्याऽनन्यत्वात्प्रमाणसंप्रत्येते आदर्शमेकस्य भव्यस्य जी-
वस्य सिद्धिगमनाःकर्मणापचीयमानस्य धाम्यकोट्टागारस्ये-
व सर्वस्याऽपि भव्याराशेरुच्छेदः प्राप्नोतीति । अत्रोत्तरमा-
ह—तदेतच्च, वनमत्तःवाऽदूरपराशोः, अनागतकालाऽऽकाशवद्-
ति । इह यद् बृहदन्तर्गमनानन्तं, तत् स्तोकास्तोकतयाऽप-
चीयमानमपि नाच्छिद्यते, यथा प्रतिसमयं वर्त्ममानताप-
र्याऽपचीयमानोऽप्यनागतकालसमपराशः, प्रतिसमयं बु-
द्ध्या प्रवेशपहारणपचीयमानः सर्वधनःअदेशराशिषो, इ-
ति न भव्याच्छेदः ॥ १८२७ ॥

कुतः ?, इत्याह—

जं चातीनाणागय—काला तुल्ला अओ य संसिद्धो ।

एओ अणुत्तभागो, भव्याणपरीयकालेणं ॥ १८२८ ॥

एस्सेण तत्तउ चिय, जुसो जं तो वि सव्वभव्वाणं ।

जुसो न समुच्छेओ, हांज मई कइमिणं सिद्धं ॥ १८२९ ॥

भव्याणमणवत्तय—मणवत्तभागो व किं व मुक्कोसि ।

कालाद्भ्यो व मंडिय । मह वयथाभ्यो वि पठिवज्ज । ॥८३०॥
 यस्माच्चारीतानागतकालौ तुदयोधेयः । यतश्चारीते-
 नाऽपि कालेनैक एव निगोदानन्ततमो भागोऽद्यापि भव्या-
 नां सिद्धः । एतथाऽपि—अविषयत्कालेन तावन्मात्र एव
 भव्यानामन्तभागः सिद्धिं गच्छन् युक्तो व्रतमानको, न ही-
 नाधिकः । अविषयतोऽपि कालस्यातीततुल्यत्वात् तत् एव-
 मपि सति न सर्वभव्यानामुच्छेदो युक्तः । सर्वेषांऽपि कालेन
 नवनन्तभागस्यैव सिद्धिगमनसंभावोपशान्ता । अथ परस्य
 मतिर्भवेत्—तत्कथमिदं सिद्धं यदुत—अगता भव्यास्तदन-
 न्तभागस्य सर्वेषैव कालेन सेत्स्वतीति ? । अत्रोच्यते—का-
 लाऽऽद्य इवानन्तास्त्वाव् भव्याः । तदनन्तभागस्य च मुक्ति-
 यमनत्कालाऽऽकाशयोरेव, न सर्वेषामुच्छेद इति प्रति-
 पश्येव, मद्ब्रह्मनाम्ना प्रसिद्धः । सर्वमेव भवेद्वितीति । ॥८२८॥
 ॥८२९॥ ॥८३०॥

कथं पुनस्त्वद्ब्रह्मनात्सर्वमेतत् सत्यतया प्रतिपद्यामहे ?
 इत्याह—

सर्वभूयमिच्छं गिरहसु, मह वयथाभ्योऽवसेसवयथं व ।
 सर्वयत्पुताहभ्यो वा, जायस्य मज्झत्यवयथं व ॥८३१॥
 मध्यमि किं सवयण, सवेसि सवसेसयच्छेया ।
 दिट्टताश्चरम्मि वि, पुच्छउ जो संसमो जस्स ॥८३२॥
 सर्वभूतमिदमनन्तरात् सर्वमपीति गृह्यत् एवं, मद्ब्रह्म-
 न्नामना रत्नसंशयाऽऽदिविषयमवश्यं मद्ब्रह्मनं, सर्व-
 ह्मत्वादिस्वादिभ्यो वा हेतुभ्यः । आदिशब्दाद्वीतरागत्वाऽऽदि-
 परिग्रहः । ज्ञायकमध्यस्थवचनवित्प्राप्त इति । अ-
 यैवं मयत्वे—कथमिव सर्वह्मत्वम् ? । अत्रोच्यते—सर्वेषां सर्व-
 संशयच्छेदात् । अत्रस्य सर्वसंशयच्छेदोः कस्यावयवशान्-
 त्कोऽत्र दृष्टान्तो । न काश्चिदिति । अत्रोच्यते—किमत्र दृष्टा-
 न्तावश्येयते ? । तद्भावेऽपि हि यो ब्रह्म संशयः स तं सर्व-
 मपि पुच्छतु, येन स्वप्रत्ययसिद्ध एव मयि सर्वह्मत्वनिश्च-
 यो भवतीति ॥ ८३१ ॥ ८३२ ॥

अत्र प्रेरकः ग्राह—

भव्या वि न सिचिक्कस्स—ति केइ कालेण जइ वि सव्वेण ।
 नणु ते वि अभव्वं चिय, किं वा भव्वत्तथं तेसिं ॥८३३॥
 ननु भव्या अपि सन्तो यति सर्वेषां अपि कालेन सर्वेऽपि
 न सेत्स्वन्ति । तर्हि येषां सिद्धिर्न भविष्यति, अत्रभ्या एव-
 तं किं न व्यपदिश्यते ? । केन वा विषयेषु तेषां भव्यत्व-
 म् ? । इति निवेद्यतामिति ॥ ८३३ ॥

अत्रोत्तरमाह—

भयइ भव्वो जोगेयो, न य जोगमयेण सिचक्कए सव्वो ।
 जह जोगमये वि दलिय, सव्वम्मि न कीरए पडिया ॥८३४॥
 भयते अत्रोत्तरमाह—किम् ? इत्याह—भव्योऽत्र सिद्धिगम-
 नयोग्योऽभिप्रेतो, न तु यः सिद्धिर्गतिं चास्यत्येव, न च
 योग्यत्वमस्तीत्येतावतैव सर्वैः सिध्यति, किं तु गमनसा-
 मग्रीसम्भवे सति । दृष्टान्तमाह—यथा हेमनिगमाणावुल्लस्य-
 न्नाकाह्वाऽऽदिके दोषेऽपि प्रतिमाऽर्होऽपि दक्षिणे न सर्वस्मि-
 न् प्रतिमा विधीयते, किं तु यत्रैव तच्छिप्यति योग्या सामग्री-
 सम्भवति तत्रैवाद्यौ कियते । न च तदसम्भवमात्रेण प्र-

तिमाविषये अव्यगत्या भवति, नियमश्चेह तेषं विधीयते
 यदुत—प्रतिमायोग्ये वस्तुनि प्रतिमा भवत्येवेति, किं तु य-
 दा तदा वा तद्योग्य एव सा भवति, नाप्येति । एवमि-
 हापि न भव्यः इत्येतावन्मात्रेणैव सर्वैः सिध्यति, किं
 तु सामग्रीसंपत्तौ, न च तदसम्भवावपि तस्याभव्यता
 भवति, किं तु यदा तदा वा अव्यत्येव मुक्तिर्नाभवत्ये-
 ति ॥ ८३४ ॥

दृष्टान्तान्तरमाह—

जह वा स एव पासो—सकखगजोगो विओगजोगो वि ।
 न विजुजइ सव्वो चिय, स विजुजइ जस्स संपत्ती ॥८३५॥
 किं पुण जा संपत्ती, सा जोगसंभ न उ अजोगसस ।
 तद जो मोक्खो नियमा, सो भव्याणं न ह्यरसि ॥८३६॥
 यथा वा स एव पूर्वोक्तः सुवर्णपपाणकनकयोयो-
 नो विओगयोग्यताऽस्मिन्तोऽपि सर्वो न विद्युप्यते, किं तु
 स एव विद्युप्यते, यस्य विओगसामग्रीसम्प्राप्तिरिति ।
 किं पुनः ? । एतज्जुजमुत्तिष्ठप भूमः—या विओगसामग्रीस-
 म्प्राप्तिः सा विओगयोग्यस्यैव सुवर्णपलास्य भवति, न तु
 तद्योग्यस्य, तथा तेनैव प्रकारेण यः सर्वैकमेकयत्नयो-
 मोक्षः स निश्चयान्तरव्यापि भवति । नेतरथात्रमभ्याना-
 मिति भव्याऽभ्यवयोविशेष इति ॥ ८३५ ॥ ८३६ ॥

अथ प्रकारान्तरेणाऽऽल्लपपरिहासऽऽह—

कयगाइयण्णामो, मोक्खो निचवो न होइ कुंभो व्व ।
 नो पदसागावो, भुवि तद्धम्मा वि जं निचवो ॥८३७॥
 अणुदाहरणभावा, एसो वि मई न तं जज्जो नियमो ।
 कुंभविद्यामविमिद्धो, भावो चिय पोगमल्लभो य ॥८३८॥
 ननु मोक्षो नित्यो न भवति, किं स्वमित्यो विनाश्री
 कृतकत्वादादिशब्दाद्यपरागानन्तराद्यकत्वाऽऽदिपरिग्रहः । कुं-
 भमवदिति दृष्टान्तः । अत्रोच्यते—अनैकान्तिकता हेतुर्ना,
 विपक्षेऽपि गमनाद्यसादिह वदादिप्रपञ्चसामासः कृतकाऽऽ-
 दिस्वभावाऽपि नित्य एव, तद्विनित्यत्वे घटाऽऽदिसंस्तमप्येवोन्म-
 जनप्रसङ्गादिति । अथेवं परस्य मतिर्न क्वचनं पूर्वोक्तः प्रा-
 गभासः किं त्वेषोऽपि प्रपञ्चसामासोऽभासत्वेनावस्तुत्वात्पु-
 दाहरणमेव । तत्रैव च, यतो—यस्माच्चियतो—निश्चिताः कुम्भ-
 विनाशविशेषेण विशिष्टः पुद्गलाऽऽत्मको भाव एवायमपि प्र-
 पञ्चभासः । अतो युक्तमेतदुदाहरणमिति । एतच्च मोक्ष-
 स्य कृतकत्वमप्युपगम्योक्तम् ॥ ८३७ ॥ ८३८ ॥

यदि वा—न भवत्येव कृतको मोक्ष इति द-

शेषमाह—

किं वेगंतेण कयं, पोगमल्लमचविलयम्मि जीवस्स ।
 किं निव्वत्तिपयपडियं, नभसो यदमेवविलयम्मि ॥८३९॥
 किमिह पुद्गलमात्रविलये सति समस्तकर्मपुद्गलपरिहा-
 ङ्गसमये जीवत्वाऽऽत्मनः इत्यतश्चेद्वृत्तिमाध्वत एकस्मिन्
 कृतं—विहितं, येन कृतको—मोक्षः स्यात् । एतदुक्तं भवति ।
 दृष्टाऽऽत्मकर्मपुद्गलविओगो मोक्षोऽभिप्रेतो । तत्र तत्प-
 न्यमप्रभासतो जीवात्मकमेव पृथगजायमाने किमात्मनः कि-
 यते येन कृतकत्वादिनित्यस्य मोक्षस्य प्रतिपाद्यते ? । अथ स
 एवाऽऽत्मकर्मविओगः कियमाणत्वात्कृतः, यतोऽनित्य इ-

स्यात्प्रकृत्याऽऽह—“किं निश्चयितव्यमित्यादि” मुद्राऽऽदिता-
ष्टमाश्रय विनश्य-विनाशो सति किं नाम नभसोऽप्य-
धिकं निर्दिष्टम् ? न किंचिदित्यर्थः । एवमिहापि कर्म-
भावविनाशो सति किं जीवित्याधिकं कृतं, येन तदेका-
किताकपस्य मोक्षस्य कृतकत्वेनानित्यत्वं स्यात् ? स एव क-
र्मणो विनाशो घटाविनाशवन्निष्क्यमाश्रयवाङ्मनकस्ततः स
चकर्मण्यलक्ष्यो मोक्षोऽनित्य इति चेत्प्रयुक्तं, यतो
यथाऽप्येव घटाविनाशो यः केवलाऽऽकाशसंज्ञाया न पुन-
स्ततो विभिन्नोऽसौ, न वाऽऽकाशस्य किमप्यधिकं कि-
ञ्चेत्, तस्य सदाऽऽस्थितत्वेन नित्यत्वादेवमिहाप्येव क-
र्मणो विनाशो यः केवलाऽऽमसंज्ञाया, न त्वामनो विभि-
न्नोऽसौ, न वाऽऽमनः किञ्चित्प्राधिकं विधीयते तस्याऽपि
नभोवन्निष्क्यमाश्रयसामान्य मोक्षस्य कृतकत्वमनित्यत्वं वा ।
कथञ्चिच्चानित्यत्वे सिद्धत्वात्तत्रैव, द्रव्यपर्यायोभयकृतया
सर्वस्याऽपि वस्तुनो नित्याऽनित्यकृतत्वादिति । ॥८३३॥

आह ननु कर्मपुद्गलं न निर्जीवं जीवेन परित्यक्त्वास्ते लोक-
मेवाभिजगत्पुनर्निष्ठं, न पुनस्तद्विधिः कापि गच्छन्ति,
जीवोऽपि च लोकमप्य एव तिष्ठति । ततश्च यथा घटावि-
पुद्गल्याऽप्याकाशस्य तत्कपालपुद्गलसंयोगस्तद्वत्त्वं एव ए-
वं कर्मविपुद्गल्याऽप्यामनो निर्जीवैतत्पुद्गलसंयोगः स-
मस्येव, इति कथं पुनरपि न तस्य तद्वत्त्वं इत्याह कृत्याऽऽह-
सोऽणुवगदो ह्य पुणो, न ब्रह्म एव चकारणाभावात् ।

जाग्रा य बंधहेज, न य सो तस्मात्सरीरो चि ॥८३४॥

स—मुक्तो जीवः पुनरपि न बध्यते, कथंकारणाभावात्,
अनन्तराधपूरणवत्, मनोवाक्यार्ययोगाऽऽज्ञातश्च बन्धततोऽ-
भिधीयन्ते, न च ते मुक्तस्य सति, शरीरा-ऽधभावान्न च
कर्मवर्ण्यणपुद्गलसंयोगात्मात्मकयोऽत्र च योऽधोक्त्यन्तः,
तत्प्रसङ्गाऽऽदिदोवाऽऽज्ञातत्वात्, किं तु मिथ्यात्वाऽऽदितज-
पुनित्वमन इति ॥ ८३४० ॥

आह—नन्वेवं मुक्ताऽऽत्मा सौमनामिव भवनामप्यभि-
प्रायेण पुनरपि भवे प्रादुर्भवति, न चेत्याह कृत्याऽऽह—
न पुणो तस्म परस्यै, बीयाभावादिहेतुरस्मै च ।

बीर्यं च तस्म कर्म, न य तस्म तथ तत्रा निष्करो ॥८३५॥
न तस्य—शुक्तस्य पुनरपि भवप्रसूतिर्जायते, बीजाभावात्-
कारणरूपस्याद्याऽऽह कृत्या तदभावात् न प्रसूतिः बीजं चा-
स्य कर्मभावागन्तव्यम्, तच्च शुक्तस्य नास्त्येव, ततः पुनरा-
वृत्त्यभावात्तयोऽसाविति ॥ ८३५३ ॥

इत्यथ नित्यो मुक्तः । कुतः ? इत्याह—

द्वयामुत्पत्तमसौ, नहं च निन्द्या मयो स दृष्टतया ।
स्वभावत्वावसी, मइ चितं नानुमाणासौ ॥ ८३५२ ॥

स—मुक्ताऽऽत्मा नित्य इति प्रसिद्धा, (द्वयामुत्पत्तमसौ चितं)
द्रव्यत्वं सति अमूर्तत्वादिति हेतुः । (इत्यनय चितं) यथा
द्रव्यत्वं सति अमूर्तं मम इति दृष्टान्तः । अयैवभूता मतिः
परस्य स्यादनेन हेतुना सर्वगतत्वाऽऽपत्तिरप्यामनः सि-
ध्यति । तथाहि—सर्वगत आत्मा, द्रव्यत्वं सत्यमूर्तत्वान्मा-
नत्वं । ततश्च धर्मविशेषविपरीतभावनादिदोऽयम् । तदेतन्न ।
कुतोऽनुमानात्पुनराधितत्वात् सवगतस्येत्येत्यर्थः, तथा

हि—असर्वगत आत्मा, कर्तृत्वात्, कुलालवत् । न च कर्तृत्वम-
सिद्धं, भोक्तृत्वप्रदृष्टत्वाऽऽद्यनुपपत्तेरिति ॥ ८३५१ ॥

यदि वा—किमनेनैकान्तिकेन नित्यत्वप्रदेशः ? एकान्ताग्रि-
त्यव्यादिनिराकरणाद्यर्थेव ह्येवमभिहितं, परमार्थ-
तस्तु सर्वमेव वस्तु जेतानां भवममर्गस्थित्या-
त्मकमेवेति दर्शयन्नाह—

को वा निरुचगाहो, सर्वं चिय वि भवभेगाद्विभयं ।
पञ्चापेतरमिष—पञ्चादिनिश्चाद्विवर्णसं ॥ ८३५३ ॥

गतायां । नवरं पर्यायस्तरमावस्थापणं—प्रधानभावेन कि-
ञ्चलत्वं तस्मादित्याऽऽदिव्यपदेशस्तथाहि—घटः पूर्वेण स्तम्भ-
श्च पर्यायेण विनश्यति, घटपर्यायतया पुनरुपपद्यते, सृष्ट-
पतया त्वविच्छिन्ने । न तच्च यो विनश्यत्तत्वाऽऽदिव्यपदेशो यदा-
पितः प्रधानभावो विनश्यते, तदा तस्मान्नित्यत्वाऽऽदिव्यपदे-
शः । एवमसावपि मुक्तः संसारितया विनश्यति, सिद्धतयाप्यसौ-
जीवत्वसोपर्यायत्वाऽऽदिव्यपदेशविच्छिन्ने, तथा—प्रथमसम-
यसिद्धतया विनश्यति, द्विसमयसिद्धतयाप्यपद्यते, त्रयस्त्व-
योक्तत्वाऽऽदिव्यपदेशविच्छिन्ने । ततोऽपितत्पर्यायेणाभित्यक्त्वा-
ऽऽदिव्यपदेश इति ॥ ८३५३ ॥

मुक्त्यावधारणोक्तिरिति कथं पार्थमाह—

मुत्तस्म कोऽवगासो, सोमम् । तिलो गसिहं गई किह से ।

कम्मलहृया तहमई परिहामादि भणियमिदं । ॥८३५॥

शुक्तस्य—जीवसमस्तकर्मणो जीवस्व कोऽवगासः—काव-
स्थानमिति वृष्टे सत्याह—सौर्यम् । तिलो कश्मिरं लोकात्
इत्यर्थः । ननु कथम् (से) तस्याऽऽकर्मणो जीवस्यैतावत् दु-
रमितो गतिः प्रवर्तते ? कर्मनिवृत्तना हि जीवानां स-
र्वाऽपि चेष्टा, ततो विहायोऽप्यधिककर्मभावेऽपि गतिवच्छा-
यामतिप्रसङ्गः प्राप्नोति । अत्रोच्यते—(कम्मलहृया-
कम्मोपगमे सति लाघवात् समयमेकं तत्त्वान्तप्रवृत्तिरि-
त्यर्थः, तथापिपरिहामात्कर्मणो सिद्धत्वबद्धपूर्वगतिपरि-
हामलाभादित्यर्थः, यथा हि—समस्तकर्मसमयापूर्वे सिद्ध-
त्वपरिहामं जीवः समासादयति ततोऽप्युपनिष्ठान्ममप्राप्ति-
भावः । आदिशब्दादपरमपि तद्वृत्तिकारणं समयमभ्युत्पत्ति-
दमवगन्तव्यम् । तथा—“लाघय परं कफले, कम्मो वूमो य-
इत्तु धणुविमुक्ता । मइ पुक्कपओगेणं, एवं सिखाण वि गई
उ ॥ १ ॥” ॥ ८३५४ ॥

अथाप्युत्तरं मयमाशकस्य परिहरति—

किं सकिरिषमरुवं, मेदिप । सुवि चेयसं च किमरुवं ।

जह से विसेसधम्मो, चेयसं तह मवा किरिया ॥ ८३५५ ॥

आह—नस्याकाशकालाऽऽदयोऽज्ञानो निष्कृत्या एव प्रसि-
दास्तत्किं नाम त्वया कथममूर्तं सन्नतु सांकेयं दद्वे, येन मु-
क्ताऽऽमनः साक्ष्यत्वमभ्युपगम्यते ? ननु निश्चय एव मु-
क्ताऽऽमनोऽस्ति । अमूर्तत्वादाकाशमिति भावः । अत्रोच्य-
ते—महिच्छक । त्वमप्येतरकथं—मुवि किमरुवं कच्छुपु चेयसं
वित्तितं, येन मुक्तात्मा चेतनोऽभ्युपगम्यते ?—अमूर्तत्वात् चे-
तन एवायं प्राप्नोति, आकाशमिति । तस्मादाद्या (के) तस्य
जीवस्य अकरोऽत्र आकाशाऽऽदिव्यस्तद्वृत्त्येव समानोऽपि
चेतन्यलक्षणा विशेषधर्मः समपित, तथा किमाऽपि सन्न,
साक्ष्यत्वमपि विशेषधर्मोऽस्तु को विरोध इति भावः ॥ ८३५५ ॥

यथोक्तम्-निष्कियो मुक्ताऽस्मात्, अमूर्तत्वात्तद्वैकात्मिकमेव,
अतिव्यथाभावादित्याह । अथवा-मुक्ताऽमुक्तविशेषमपेक्षाय
सामान्येनाऽऽयमनः सक्तिरं साधयथाह—

कचात्पक्षयो वा, तकिरिओऽयं यथो कुलालो ज्व ।

देहर्पददृष्टयो वा, पक्षदं जंतुपुरितो ज्व ॥१८४६॥

अथको-सक्तिःऽयमात्मा, कर्तृत्वात्कुलात्पदादितद्वद्वा
भोक्तृत्वादित्यादि बाधयम् । अथवा-सक्तिर आत्मा, प्रत्यक्ष-
त एव देहपरिरूपेणैवोपाद्यन्पुनश्चयति ॥ १८४६ ॥

पराऽऽशङ्कं प्रतिविधानं वाऽऽह—

देहर्पददृष्टेज्, रोज पयो चि सो वि नाकिरिप ।

होञ्जादिदो व रर्ष, तद्वरुचले नधु सवाञ् ॥१८४७॥

रूचितामि स देहो, वचो तर्पददो पुषी हेज् ।

परनिययपरिपददृष्ट-मयेयथाज्ञं न वि यजुर्त् ॥१८४८॥

अथैवं ह्ये-देहपरिरूपम्हेतुरात्मनः प्रयत्नो न तु क्रिया,
अनो नाऽऽयमनः सक्रियत्वसिद्धिरित्यभिप्रायः । अत्रोत्तरमाह—
सोऽपि प्रयत्नो नमसीवाऽक्रिय आत्मनि न संभवत्यतः
सक्तिर एवाऽसौ । अमूर्तस्य च प्रवृत्तस्य देहपरिरूपहेतु-
त्वे कोऽप्यो हेतुरिति वाच्यम् । अमूर्तेतुनिरपेक्षः स्वत-
एवावं परिस्पन्दहेतुरिति चेत्, यथेयम्, आत्माऽपि तदेतमे-
वित्यति, कमन्तर्गबुला प्रयत्नेन । अथादृष्टः कोऽपि देहपरिरूप-
महेतुः, न स्यात्मा, निष्क्रियत्वात् । ननु सोऽयदृष्टः किं मूर्तो-
ऽसौ वा । यद्यमूर्तस्तर्हिआत्माऽपि देहपरिरूपमहेतुः किं
नेत्येतत्, अमूर्तत्वाविशेषात् । अथ मूर्तिमानदृष्टः, तर्हि स कामं
गच्छतिरिक्तज्ञो देह एव, नाम्नः संभवति । तथापि च व-
हिर्ययदेहपरिरूपमहेतुतया व्याप्रियमाणस्य परिरूपम्दो द्र-
ष्टव्यः, तस्य चाप्यो हेतुर्वाच्यस्तस्याप्यन्यस्तस्याऽपि चाप्य इत्य
नवस्था । अथ स्वभावादेवाऽदृष्टस्य कामर्मेण देहस्य परिरूपम्दः
प्रवर्तते, तर्हि बहिर्ययस्याऽपि देहस्य तत एव तत्परिसिर्मायि
व्यति, किमदृष्टकामेण देहपरिकल्पनेन । अस्त्येवमिति चेत् त-
द्वयुक्तम्, अजेतनानामेवंभूतप्रतिनियतविशिष्टपरिरूपमन्वस्य
स्वभाविकत्वात्तुपपत्तेः, " नित्यं सखमसखं वा, हेतोरन्या-
स्य चक्षुषात् । " इत्यादिदोषप्रसंगतस्मात्कर्मविशिष्ट आत्मे-
व प्रतिनियतदेहपरिरूपमहेतुत्वेन व्याप्रियत इति सक्ति-
योऽसक्तिरिति ॥ १८४७ ॥ १८४८ ॥

अथतु तर्हि मयस्यस्य सकर्मभ्यो जीवरस्य क्रिया, मुक्तस्य
मुक्तमयसिचित्याशङ्क्य परिहरणाह—

होऽकिरिया भवत्य-स्स कम्पराहितसक्तिरिति चिन्ता सा ।

नधु तगइपरिणामा, जइ सिद्धवं तहा सा वि ॥१८४९॥

पुषाऽंलायेपः, पञ्चांनेन तु परिहारः, प्राण व्याप्यता-
वै यवेति ॥ १८४९ ॥

अपरस्ताह—

किं सिद्धालयपरमो, न गई धर्ममयिकापविरहाभो ।

सो गइऽवगहकरो, लोमगिम् अमेरिं बालोए ॥१८५०॥

यद्युक्तमयि न मुक्तस्य गतिरिति वा सक्तिरन्वसिच्यते, त-
र्हि सिद्धाऽऽज्ञाया-सिद्धावस्थितिमेवात् पदतोऽलोकऽपि
किञ्चित् तस्य गतिर्न प्रवर्तते । अत्रोद्वेगं-पदतो धर्मो
३१२

स्तिकापविरहात् । तद्विरहोऽपि कुतः । इत्याह—यद्यस्माद्-
लौघमूर्तस्तिकायो लोक एव समस्ति, मानोके । मा मृद-
साधलोके, किं तेन प्रस्तुतानुपयोगिना कस्यैव, तद्विरहोऽपि
मयतु मुक्तस्य तत्र मतिः, नियमाभावात् । । तद्वृत्तं, यतो
जीवानां पुत्रतामां च गतेर्मनस्योपग्रह उपधर्मस्तका-
री स एव धर्मास्तिकायो नाम्यस्तस्तस्याऽलोकऽभावा-
त्कथं लोकात्परतोऽलोकऽपि मुक्ताऽऽयमनः गतिः प्रवर्तते ।
इति ॥ १८५० ॥

कथं पुनरेतद्वचसीयते यदुत-लोकादभ्योऽप्यलोकपदार्थाः
कश्चित्स्तीत्याशङ्क्याऽऽह—

लोगस्त रिय विवक्खो, मुदुत्तयओ घटस्त अयदो ज्व ।

सधदाइ रियव रई, न निसिहाभो तद्वृत्तुवो ॥१८५१॥

अस्ति लोकस्य विपक्षो, व्युत्पत्तिमयकुटुम्बदाभिधेयत्वादिह
यव व्युत्पत्तिमया युद्धपेनाभिधीयते तस्य विपक्षो दृष्टो क-
या घटाघाटः, यच्च लोकस्य विपक्षः सोऽलोकः । अथ
स्यामन्ति न लोकोऽलोक इत्यपि लोकाद्वय विपक्षः स घटा-
ऽऽविपदार्थानामन्यतम एव भाविष्यति, किमिह वरन्तर-
रिकल्पनया । । तदेतन्न, पक्षेऽसन्नप्रा निषेधाक्रियेण्यस्येवातु-
रूपोऽयं विपक्षोऽप्यवधार्यः, न लोकोऽलोक इत्यत्र च लो-
को निषेधः, स चाऽऽकाशविशेषः, अतोऽलोकानाऽपि तदनु-
रूपेण भवितव्यं, यथेहाऽपिह तद्वृत्ते विशिष्टज्ञानविकल-
ज्ञान एव पुरुषविशेषो गम्यते, नाऽन्यनो घटाऽद्विः, एवमि-
हापि लोकांनुरूप एवालोको मन्तव्यः । उक्तं च—" नम-
युक्तमिषयुक्तं वा, यच्च कार्यं विधीयते । तुल्याधिकरणेऽ-
न्यहिर्म-ल्लोकऽप्यर्थगतित्वात् ॥१॥ " नन्वयव युक्तमन्यव-
शाधिकरणं तथा हार्थगतिः । । तस्मादलोकविपक्षत्वाद्-
स्त्यलोक इति ॥ १८५१ ॥

शालोकास्तित्वादेव धर्माधर्मस्तिकायो साधयथाह—

तम्हा धम्माऽधम्मा, लोयपरिच्छेयकारिणो जुत्ता ।

इहरामास तुल्ले, लोमोऽलोमो चि को भेम्मा ॥१८५२॥

लोगविमामाऽभावे, पदिधायाभावयोऽनुवत्तयाभो ।

संववहारामावो, संवधाभावयोऽहोऽज्ञा ॥ १८५३ ॥

यस्मादुक्तप्रकारेणास्त्यलोकः, तस्मादलोकस्तित्वादेवाध-
र्यं लोकपरिच्छेदकारिभ्यं धर्माधर्मस्तिकायाभ्यां भावि-
तव्यम्, अन्यथाऽऽकाशे सामान्ये सत्यं लोकोऽयं आलोक
इति कृतोऽयं विशेषः स्यात् । । तस्माद् यच्च क्षेत्रे धर्माध-
र्मास्तिकायो वर्तते, तस्मात्कः, येन त्वलोक इति लोकाऽलो-
कन्यवत्त्वाकारिणो धर्माऽधर्मास्तिकावौ विद्येते इति । (लो-
गेत्यादि) यदि हि धर्माधर्मोभ्यां लोकाविभागो न स्यात्तो
लोकविभागमात्रोऽविशिष्ट एव सर्वैकवत्त्वाकाशे गतिपरि-
णतानां पुत्रतामां च प्रतिघाताभावेन तत्प्रावृत्तयानामाभावा-
दलोकऽपि गमनास्य आनन्तर्यायेण परस्पर संवन्धो न
स्यात् । ततश्च यद्यद्विरकाऽऽक्षिकार्थगम्यगमयन्तपुत्रलक-
तो जीवानां यथामोक्षतुल्यः कस्यैव संसर्गः । । तद्विरहवहारी
न स्याज्जीवरस्य च जीवेन सहान्योऽन्यमीलनाभावात् तन्मूलो
ऽनुग्रहोपघाताऽदिव्यवहारो न स्यादिति ॥ १८५२ ॥ १८५३ ॥

ततः किमित्याह—

निरगुणगहणचक्षाभ्यो, न गर्ह्य परमो जलादिव मत्सस्तः ।
जो गम्याखुगहिया, सो भूमो लोगपरिमाणां ॥ १८५४ ॥
ततो लोकात्परतोऽलोक जीवपुद्गलानां न गतिः, निरनु-
ग्रहत्वात्, तत्र मत्स्यपुद्गलकृतं नृमायादित्यर्थः । यथा जला-
त्परतो मत्स्यस्य मत्स्यस्य गतिर्न भवत्यनुग्रहाद्भावादिनि ।
यथाच जीवपुद्गलगतेरनुग्रहकृतो स लोकपरिमाणो धर्मा-
स्तिकाय इति ॥ १८५४ ॥

तत्र प्रयोगमाह—

अर्थि परिमाणकारी, लोगस्त पमेयभावोऽवस्तः ।
नाथं पि व नेयसा-लोगरित्येन न सोऽवस्तः ॥ १८५५ ॥
अस्ति लोकस्य परिमाणकारि, प्रमेयत्वात्, ज्ञानमिव ज्ञेय-
स्य । अथवा-जीवाः पुद्गलाश्च लोकोऽभिधीयते, ततोऽस्ति
तत्परिमाणकारी, प्रमेयत्वाच्छा-शास्त्रादीनां प्रत्यक्षे
परिमाता स धर्मास्तिकायः स चावश्यमलोकस्यास्तित्व
एव युज्यते, नाम्पथा, आकाशस्य सर्वत्राऽविशेषात्वाच्-
छमांशोकाश्च सिद्धस्यावस्थानामिति प्रस्तुतम् ॥ १८५५ ॥

अथ प्रकारान्तरेणऽऽक्षेपपरिहारो माऽऽह—

पयणं पसत्तमं, शाखाभ्यो तं च नो जम्बो छट्टी ।
इह कविलक्षणेयं, कतुराख्यन्तरं धार्यं ॥ १८५६ ॥
ननु स्थीयतेऽस्मिन्निति स्थानमित्यधिकरणसाधनोऽयं श-
ब्दस्तत्राह सिद्धस्य स्थानं सिद्धस्थानमिति समासस्तत-
श्चैवं सति सिद्धस्य पतनं प्रसक्तं, स्थानात्पश्येत्तत्प्राप्ताऽऽद्य-
प्रत्यक्षदेवदत्तस्थं, फलस्त्वैव वा । यस्तु किल काऽपि पर्वता-
वस्थानं, तस्य कदाचित् कल्याऽपि पतनमपि दृश्यते, अतः
सिद्धस्याऽपि तत्कदाचित्प्राप्तोतीति भावः । तच्च न, यतः
सिद्धस्य स्थानमिनीयं कर्त्तरि पट्टी । तत्राह सिद्धस्य स्थान-
मिति कोऽर्थः?—सिद्धः तिष्ठति, न तु तदर्थान्तरभूतं स्थानम-
स्तीति ॥ १८५६ ॥

अथवा—

नहनिच्चक्षणाभ्यो वा, याणविणामपयणं न जुतं से ।
तह कम्पाभावाभ्यो, पुणकियाभावो वा वि ॥ १८५७ ॥
अद्योन्तररवेऽपि स्थानस्य न पतनं सिद्धस्य यतोऽधो-
न्तरं स्थानं नभ एव, तस्य च नित्यव्याप्तिनाशो न शुक्ल-
स्तदभावे च कुतः पतनं मुक्त्यर्थः । कर्म चाऽऽत्मनः पतनाऽऽ-
विक्रियाकारणं, मुक्त्यर्थे च कर्मभावात् कुतः पतनक्रिया ।
या च समयमेकमस्याप्युक्तं गतिक्रिया, तस्याः कारणम्—
“लाउयपरंङफलं” इत्यादिना दृष्टिमैव । पुनः क्रिया च
मुक्त्यर्थे नास्ति, कारणभावाज्जिज्ञास्यत्वेत्परं प्राप्ताऽऽकर्षणविक-
र्षणशुक्लाऽऽदय इति पतनकारणम्, तन्मयमेवमुक्त्यर्थ-
नास्ति, हेतोरभावादिति कुतोऽस्य पतनमिति ॥ १८५७ ॥
किं च, स्थानात् पतनमित्येककण्टिकमेव विद्वेषयति—
निच्चक्षणाभ्यो वा, वीमाईणं पदणं पसत्तेजा ।
अह न मयम्योगेतां, याणाभ्योऽनस्तपहणं वि ॥ १८५८ ॥

ननु च स्थानात्पतनमिति स्वयंनयिकद्वयमिदम्, अस्थाना-
द्वयं पतनस्य युज्यमानत्वात् । अथ स्थानादपि पतनमिद-

तं, तर्हि नित्यमेव स्थानात् स्थानाऽऽदीनां पतनं प्रसज्येत । अ-
थ न तत्तथां मत्तः, तर्हि स्थानात्पतनमित्येकैकान्तिकमेवेति
॥ १८५८ ॥

अथान्येन प्रकारेण प्रमेयमाशङ्क्य परिहरकाह—

भवन्नां सिद्धो वि मर्ह, तेणादमसिद्धसंभवो जुवो ।

कालायाऽतृचक्षो, पदमसरीरं व तदयुतं ॥ १८५९ ॥

अथ क्यामतिः परस्व-यतो भवत्संसारसर्वोऽपि मु-
क्ताऽऽस्मा सिद्धस्तेन ततः सर्वेषामपि सिद्धानामात्मत्वाद्-
वश्यमेव केनाप्यादिसिद्धेन भवितव्यम् । तदयुक्तम् । यतो
यथा सर्वोऽपि शरीराद्यहोरात्राणि च सर्वोऽप्यादियुक्ता-
म्येव, अथ च कालस्याऽनादित्वाद् नाद्यशरीरम्, आद्या-
होरात्रं वा किमपि ज्ञायते, तथा कालस्यानादित्वात्सि-
द्धोऽपि नाद्यः प्रतीयत इति ॥ १८५९ ॥

अथायदपि प्रयं परिहारं चाऽऽह—

परिमियदेसेऽसुता, किह माया मृत्तिविरहितत्वाभ्यो ।

निययमि व नाशुई, दिष्टीभ्यो वेगरूचमि ॥ १८६० ॥

आह—परिमितदेशमेव निश्चितं, तत्र कथमनादिकालव-
र्तिनोऽनन्ताः सिद्धा भवन्ति । अथास्तरमाह—असूक्ष्मास्ति-
द्धाः परिमितेऽपि क्षेत्रेऽनन्तास्तिष्ठन्ति, यथा प्रतिद्रव्यमेव
अनन्तानि सिद्धानां सम्बन्धानां केवलज्ञानकेवलदर्शनाभि-
सम्पत्तित्, दृष्टयो वा यैकस्यामपि नर्त्तक्यां सहस्रशः । प्र-
पतन्ति, परिमितेऽपि वाऽप्यवरकाऽऽदित्वेन बह्व्योऽपि प्रदी-
पप्रभाभ्यः, एवमिहामूर्ताः सिद्धाः कथं परिमितक्षेत्रेऽन-
न्ता न मास्वन्ति, मूर्त्तानामपि प्रदीपप्रभाऽऽदीनां बहुता-
मेकत्रावस्थानं दृश्यते, किन्तुनाऽमूर्त्तानामिति भावः ॥
॥ १८६० ॥

तदेवं युक्तिभिः सप्रसङ्गै बन्धमोक्षौ व्यवस्थाप्य

वेदवाक्यद्वारेणाऽपि तदव्यवस्थामाह—

न हवइ ससरीरस्त, पियाऽऽपियावहतिरेवमाईण ।

वेयपयाणं च तुमं, न सदर्थं मृणसि तो संका ॥ १८६१ ॥

तुह बंधे मोक्षमपि य, साय न कजा जम्बो फुडो वेव ।

ससरीरं यरभावो, नयु जो मो बंध मोक्षे सि ॥ १८६२ ॥

व्याख्या—“न हि वै सशरीरस्य प्रियाऽपियेवोत्तरपद्विह-
स्त्यशरीरं वा बलन्तं प्रियाऽपियेन रच्युतः ।” इत्यादीनां च
वदपदानां सदर्थं त्वं (न युज्यते) न जानासि, ततो बन्धे मोक्षे
च तव सौम्य । शङ्का, साच न कार्या, यतो ननु यः सशरी-
र-रेतरभावः स स्फुट एव बन्धो मोक्षोक्ति कथं शङ्का
युज्यते । एतदुक्तं भवति—सशरीरस्येत्येन बाह्याऽऽध्यामि-
कानादिशरीरसन्तानलक्षणः कथः प्रोक्तः, तथा अशरीरं
वा बलन्तमित्येन त्वंशपशरीरापगमसंभावो मोक्षः प्रति-
पन्नितः । “तथा स यप विगुणो विभुर्न बध्यते” इत्यादी-
न्यपि पदानि संसारजिवस्य बन्धमोक्षमात्रावधितिपाद-
कानि त्वं मय्यसे । तत्रायुक्तम् । मुक्तजीवविषयत्वात्वेनाम् । मु-
क्तस्य च बन्धाऽऽध्याम्योऽपि प्रतिपत्तिरेवेति । तदेवं भगवता
क्षिप्रस्तस्य संशयः ॥ १८६१ ॥ १८६२ ॥

ततः किमित्याह—

क्षिप्रमि संसयमी, नियोख जरमखविण्णवकेणं ।

सो समग्रोऽप्यश्नो, अमुद्दिहि सह स्निपयसएहि। १८६३।

अथास्याप्यवधत् । नवरम् अजैचतुर्थैः सिध्यन्तेः सह प्रजजितोऽयमिति ॥ १८६३ ॥ विशेषं । आ० म० । कर्म० । तत्र सिध्यात्माऽऽदिबन्धनं देतुमिच्छन्तृण्यैषसमुद्रकबन्धिरस्तरं निश्चितं लोके कर्मयोग्यवर्णयपुद्गलैरात्मनः क्षीरनीव-
द्रहणयःपिहवद्वाऽऽन्योऽन्यानुगमसेदाऽऽत्मकः सत्त्वन्धो ब-
न्धः । कर्म० ५ कर्म० । प०सं० । साहचर्यं प्रति बन्धसि-
द्धिः-नामाऽऽध्यायाः प्रकृतेरेव बन्धमौली, संसारध्व, न पु-
रुषस्येति, तदप्यसारम्, अनादिबन्धपरम्पराऽनुबद्धया प्र-
कृत्या सह यः पुरुषस्य विवेकाऽप्रद्वयलक्षणोऽविष्वग्भावः
स एव क्षेत्र बन्धस्तदा को नामाऽन्यो बन्धः स्यात् । प्र-
कृतिः सर्वोपपत्तिमतां निमित्तमिति च प्रतिपाद्यमाननाऽऽ-
युष्मता संज्ञाऽन्तरेण कर्मैव प्रतिपन्नं, तस्यैवंस्वरूपस्या-
वृत्ततत्वाच्च । यस्तु प्राकृतिर्कैवल्यकारिकाज्ञानभेदात्त्रि-
विधा बन्धः । तद्यथा-प्रकृत्यात्मज्ञानात्पुं प्रकृतिमुपासते
तेषां प्राकृतिको बन्धः, य विकारानेव भूतन्द्रियाहङ्कारबुद्धीः
पुरुषबुद्धयोपासते तेषां वैकारिकः । इहाऽऽप्तं दालनः ।
पुरुषतत्त्वानभिज्ञां हीष्टावृत्तकार्या कामोपहतमना बद्धयते इति
“ इहाऽऽप्तं मन्यमाना वरिष्ठ, नायत्तु धनो येऽभिनन्दन्ति मू-
ढाः । नाकस्य पृष्ठं ते सुकृतेन भूषा, इमे लोकां हीनतरं वा वि-
श्रित ॥ १४ ॥ ” इति यच्च नात् । स जिनियोऽपि कल्पनामार्गं च य-
ज्जिमिध्यादर्थानविरतिप्रमादकयाययोग्योऽभिन्नस्वरूपत्वे-
न कर्मबन्धदेतुत्वेवान्तर्भावान् । बन्धसिद्धौ च निवृत्तस्यै-
व निर्बाधः संसारः । बन्धमोक्षयोश्चैकाधिकारणत्वाद्य एव
वदः स एव मुख्यत इति । स्या० १५ श्लो० ।

बन्धभोक्तृत्ववृत्ति-बन्धभोक्तृत्वपत्ति-स्त्री० । मिथ्यात्वाऽऽदिह-
तुभ्यां जीवस्य कर्मपुद्गलानां च वल्लवपरीपण्डोरिव वा पर-
स्परप्रतिभागपरिणामेनावस्थानरूपस्य बन्धस्य सम्पन्नज्ञान-
ज्ञानाचारिभेदय कर्मणामत्यन्ताच्छेदलक्षणस्य भागस्य घट-
नायाम्, य० १ अष्टि ।

बन्धव-बान्धव-पुं० । मातृपित्रादिषु, उत्त० १८ अ० । सूत्र० स्व-
ज्ञातिषु भ्रातृपितृवृष्यु, “ पुत्रशरं च बन्धवा । ” उत्त० १८
अ० । आचा० । निकटयतिषु स्वजनपु, उत्त० १३ अ० ।

बन्धविहा-बन्धविधा-स्त्री० । विधानानि विधा-भेदाः, ब-
न्धस्य विधा बन्धविधाः । बन्धस्य प्रकृतिस्थित्यनुभागप्र-
वेशरूपेण, प्रकारेषु कर्म० ५ कर्म० । प० ।

बन्धविहि-बन्धविधि-पुं० । बन्धस्य विधिवेन्धविधिः । बन्ध-
प्रकारे, प०सं० १ द्वार ।

बन्धसामिन्-बन्धस्वामित्व-न० । बन्धकत्वे, (कर्मणां बन्धकत्व-
म् कर्म” शब्दे नृतीयभागे उक्तम् । (“ बन्ध” शब्दे च
गत्यादिद्वाराद्यवस्थित सूत्राणि प्रदर्शितानि । इह तु सङ्ख्यया
प्रदर्शयते) मार्गाग्रास्थानेषु बन्ध-“सम्यग् बन्धस्वामित्व-देश-
कं कर्तृमानमानम् । बन्धस्वामित्वस्य, यथाव्ययं लिख्यते कि-
न्तु ॥ १॥ ” इह स्वपरोपकाराय यथाधिभिराप्तं बन्धस्वा-
मित्वप्रकरणमारिचसुराचार्यो मङ्गलाऽऽदिप्रतिपाऽऽदिको
गाथाभाह—

बन्धविहायविमुक्तं, बन्धिय सिरिवद्वमायजिणचन्दं ।

गङ्गासिंहु वृत्तं, समासश्चो बन्धसामिन् ॥ १ ॥

इह प्रथमादैन मङ्गलं द्वितीयादैननामिधेयं साक्षादुक्तं, प्र-
योजनसंबन्धौ तु सामर्थ्यगम्यौ । तत्र बन्धः कर्मपरमायु-
नां जीवप्रदेशेः सह संबन्धस्तस्य विधानं मिथ्यात्वाऽऽदि-
मिवैष्यदेतुभिर्निर्वर्तनं बन्धविधानं तेन विमुक्तः स तथा
तं बन्धविधानविमुक्तं बन्धित्वा भीष्येमानजिनवन्धम् । बन्ध-
विधास्य समासतः-संक्षपणो न विस्तरः । किमिहा-“ब-
न्धस्वामित्वं बन्धः कर्माऽणूनां जीवप्रदेशेः सह संबन्धस्त-
स्य स्वामित्वमाधिपत्यं जीवानामिति गम्यते । केतु १ । (गर्ह-
यार्हस्तु नि) गतिरादियेषां तानि गत्यादीनि, आदिशब्दादि-
न्द्रियाऽऽदिप्रिग्रहः । तेषु गत्यादिषु- मार्गाग्रास्थानेषु । कर्म०
३ कर्म० । (तानि ” मग्नाठाद्य ” शब्दे वक्ष्यामि) तत्र बन्ध-
च प्रतीय विशङ्कयुत्तरं प्रकृतित्वात्मभित्तिव्यति । तथाहि-नामा-
ऽऽवरणे उत्तरप्रकृतयः पञ्च, नृशनाऽऽवरणे नव, वेदनीये द्वे,
मोहे सम्पक्त्वमिध्वनौ पञ्चश्रुतिः, आयुषि चत्वारः, नादिन
भेदात्परम्परेऽपि सप्तपष्टिः, गोत्रं द्वे, अन्तराये पञ्च, सर्व-
मीक्षने विशङ्कयुत्तरमित्येतच्च प्राक् सविस्तरं कर्मवि-
पाके भावितम् ।

सम्प्रति विशङ्कयुत्तरतमध्यगतानामेव वक्ष्यमाणार्थोपयो-
गित्वेन प्रथमं कियतीनामपि प्रकृतीनां संग्रहं पृथक् करोति—

जिण सुरविउ वाहारउ, देवाउय नरयसुहुमविगलतिगं ।
एगिदि पावरायव, नपु मिच्छं हुंढ छेवहं ॥ २ ॥

अथ मज्झिमाग्निमंथयण, कुल्लग निप इत्थि दुग्गथीयुतिगं
उज्जाय तिरियदुग्गं, तिरिनराऽ नरउरल्लदुग्गसिंहोऽ- (बुधम्)

जिननाम १ सुरादिकं-सुरगतिसुरानुपूर्वीरूपं ३ वैकिप-
द्विकं-वैकिपशरीरवैकिपाकृपाप्राद्वलक्षणम् ५ । आहार-
द्विकमाहारकशरीरं तदङ्गप्राज्ञं च ७ देवाऽऽयुक्तं च । नर-
कत्रिकं नरकगतितानाकानपूर्वीनरकाऽऽयुक्तरूपं ११, सुधम-
त्रिकं सुधमापयोसत्ताधारलक्षणम् १५, विकलत्रिकं द्वित्रिच-
तुरिन्द्रियजातयः १७ । एकैन्द्रियजातिः १८, स्थावरात्म १९,
आपनपाय २०, नपुंसकवेदः २१, मिथ्यात्वं २२ हुगड-
संस्थानं २३ सेवासंसेहननम् २४ (अथ सि) अमस्तातु-
बन्धिकाधमानमायालोपाः २८ मय्याऽऽकृतयो मध्यमसंस्था-

नाति न्यमोचपण्डलं सादि वामनं कुञ्जं चेति ३२ मध्यमसं-
हननाति श्रृयभनाराचं नाराचमनेराचं कीलिका चेति ३५
(कुल्लग सि) अथमविहायोगतिः ३७ नाबिगेरं, स्त्रीवेदः ३९
दुग्गथीयुति-दुग्गथीयु-स्वराऽनादिकरं ४२ स्थानाद्विचित्रं-नि-
द्रानिद्राप्रचलाप्रचलास्थानाद्विलक्षणम् ५५ उद्योतनाम ५६
तिर्यग्द्विकं तिर्यग्गतिरित्यगानुपूर्वीरूपमवस्थित्येगाऽऽयुः ५६
नराऽऽयुः ५० नरत्रिकं-नरगतिनरानुपूर्वीलक्षणम् ५२ औ-
दारिकद्विकमौदारिकशरीरमौदारिकाक्रोपाकृताम च ५४
वज्जन्मनाराचसंहेदनम् ५५ । इति पञ्चपञ्चाशत्प्रकृति-
सङ्ग्रहः ।

अथैतस्य प्रकृतिप्रसङ्गस्य यथास्थानमुपयोगं वक्ष्ये-
यन्मार्गाग्रास्थानानां प्रथमं गतिमार्गाग्रास्था-

नमाभित्य बन्धः प्रतिपाद्यते—

सुरइणुयवीसवजं, इगसउ ओहेण बन्धहि निरया ।

तिरय मिथा मिच्छि सयं, सासणि नपुवउ विथा क्नुइ । ४ ।

“जिण सुरविउ वाइरेत्तादि” मायोक्ताः कमेण सुरजिका-
ऽयं कानमिथिनिप्रकृतीर्थैर्जयिथा शेषमेकांतरशनमोघेन नार-
का बन्धति । अयमन्तामिप्रायः—एता एकांमविशतिप्रकृतीर्थ-
स्थाधिकुनकमेप्रकृतिविशत्युत्तरशनमप्याम्बुक्त्वा शेषस्थेको-
त्तरशतस्थ नरकगतौ नानाजीवापेक्षया सामान्यतो बन्धः ।
सुरजिकाऽऽपेकोनविशतिप्रकृतीनां नु अयप्रत्ययादेव नारका-
शामबन्धकम्वात् । सामान्येन नरकगतौ बन्धमभिधाय सम्प्र-
ति तस्यामेव मिथ्यादृष्ट्यादिगुणस्थानवतुष्टवविशिष्टं तं द-
शेयति—“तिरय विणेत्तादि” प्रागुक्तमेकांतरशनं तीर्थक-
रन्नाम विना मिथ्यादृष्टिगुणस्थानके शनं भवति । एतच्च
शनं नपुंसकैर्दमिथ्यादृष्टिगुणस्थानसेवासांसंसेदननप्रकृति-
वन्तुक्त्वा विना सासादनगुणस्थानके पक्षवतिनारकाणां
बन्धे ॥ ४ ॥

विणु अणुचवीस मीसे, विमयि सरि समिं जिणनगउजुया।
इय रखाइसु मंगे, पंकाइनु तित्थयरहीणो । ५ ॥

प्रागुक्ता पक्षवतिरन्तानुबन्ध्यादिष्वद्विशतिप्रकृतीर्विना मि-
थ्यगुणस्थाने ससतिः । सैव जिननामनराऽपुपुत्ता सम्प्रगृहि-
तगुणस्थानके हिससतिः । इत्येवं बन्धमाश्रित्य भङ्गे, रक्ताऽऽ-
विणु रक्ताप्रभाशर्कराप्रभासालुकाप्रभाभिधानप्रथमनरकपृथि-
वीत्रये द्रष्टव्यः । पक्षप्रभाऽद्विपु पुनर्य एव भङ्गस्तीर्थकरना-
महानो विवेकः । अयमर्थः—पक्षप्रभायुगप्रमाणाप्रभासु स-
म्यक्पक्षसङ्गावेऽपि क्षेत्रमाहास्येन तथाविधाऽप्यवसयाऽमा-
वालीर्थैर्करनामबन्धो नारकाणां नास्तीति । नतस्तत्र सामा-
न्येन शनं, मिथ्यादृष्ट्यां च शनं, सासादनामां पक्षवतिः, मिथ्या-
णां ससतिः, अविरतसम्यग्दृष्टीनामेकससतिः । इह सामान्य-
पदेऽविरतसम्यग्दृष्टिगुणस्थाने च रक्ताप्रभाऽऽविभङ्गस्तीर्थ-
करनाम्ना हीन उक्तो, मिथ्यादृष्टिसासादनमिश्रेण त्रिषु गुण-
स्थानकेषु पुनस्तस्य प्रमेवाऽपनीतत्वात्प्रवक्ष्य एव ॥ ५ ॥

अजिणपणुआउ ओइ, सचमिण नरदुगुविणुमिच्छे ।

एगनवइ सासाणे, तिरिआउ नेमुमचउवज्ज । ६ ॥

रत्नप्रभाऽऽविनरकप्रवसाप्याम्यबन्धाधिकुलेकांतरशनमप्या-
त् जिननाममनुजायुऽऽपि सुक्त्वा यथा नवनवतिर्गोघबन्धे स-
प्तमपृथिव्यां नारकाणां भवति । सैव नवनवतिर्नरगतिनरा-
नुपृथीकनरज्जिकीर्गोविना पक्षवतिमिथ्यादृष्टिगुणस्थाने
अवति । सैव पक्षवतिस्तियेगानुनपुंसकवेदमिथ्यादृष्टिगुण-
स्थानसेवासांसंसेदनवर्जिता एकनयतिः सासादने सप्तम्यां
नारकाणाम् ॥ ६ ॥

अणुचवीसविरहिया, सनरदुगुआ य ययि मीसदुगे ।

सतर सओ मिच्छे, पउजतिरिया विणु जिणहारे । ७ ।

प्रागुक्तैकवतिरन्तानुबन्ध्यादिष्वनुविशतिप्रकृतीर्विरे-
हिता नरज्जिकीर्गोत्राऽयं च संहिता ससतिर्भवति । सा
च (मीसदुगे नि) मिथ्याऽविरतगुणस्थानद्वये द्रष्टव्या ।
इह सप्तम्यां नराऽऽपुस्तत्वेन बद्धन्ते एव, नरक्यासावेऽपि
च मिथ्यगुणस्थानकेऽविरतगुणस्थानके च नरज्जिके बन्ध-
ते । अयमर्थः—नरज्जिकस्य नराऽप्युक्ता सहा नाऽप्यर्थं प्रति-

बन्धो, यदुत—यवैवाऽऽपुर्बध्यते तत्रैव गत्यानुपूर्वीद्वयमपि
तस्याऽप्यदाऽपि बन्धात् । मिथ्याप्रवसासादनयोस्तु क्लृप्ताप्य
वसायत्वेन नरज्जिकेन बध्यते । एवं नरकगतौ बन्धस्वा-
मित्यं प्रतिपाद्याऽयं तिर्यग्गतौ तदाह—“सतर सओ” इ-
त्यादि विशत्युत्तरशनं जिननाम आहारकज्जिकं च विना शेषे
सप्तम्यां उत्तरशनमोर्ध्वमिथ्यादृष्टिगुणस्थाने च पर्यासातिर्वज्जो
बध्नन्ति । अत्रोभे तिरिआं सत्यपि सत्यक्त्वे भवप्रत्ययादेव
तथाविधाप्यवसायऽमावालीर्थैर्करनाम्नः संपूर्णसेवमाभावा-
दाहारकज्जिकस्य च बन्धो नास्तीति इदमपि ॥ ७ ॥

विणु नरयसांल सासणि, सुराउ अणु एगीस विणु मीसे ।

समुराउ सयिरे सम्मे, बीयकसाए विणा। देसे ॥ ८ ॥

प्रागुक्तं सप्तदशोत्तरशनं नरकजिकाऽऽविरोऽष्टप्रकृतीर्विना
एकांतरशनं सासादने पर्यासातिर्वज्जो । एतद्वैकोत्तरशनं
सुराऽऽपुनरन्तानुबन्ध्याऽऽयं कश्चिदप्रकृतीश्च विना एकांन
ससतिः, सा मिथ्यगुणस्थाने बध्यते । अथ भाषायाः—“सममि-
च्छदिटी, आउवंचं पि न कंइ” इति वचनादयं सुरनराऽऽपु-
पौरवन्धः, अन्तानुबन्ध्याद्वयं च पञ्चविंशतिप्रकृतयः सासा-
दन एव व्यवच्छिन्नबन्धाः, तथा—मनुष्यास्तिव्यञ्ज्य मिथ्य-
गुणस्थानकस्या अविरतसम्यग्दृष्ट्यादेवार्हमेव बध्नन्ति । ते-
न नरज्जिकीर्गोत्तरज्जिकवज्जप्रवसात्तानामपि बन्धाभावाः ।
एवैव एकांससतिः सुराऽऽपुया संहिता ससतिः सत्यक्त्वे-
ऽविरतगुणस्थानके भवति । सा सप्तार्द्धितीर्थकषाविप्रत्या-
ख्यातकाधमायनायासांसंसेदिना पदार्पदंशरितगुणस्थाने
बध्यते ॥ ८ ॥

अथ तिर्यग्गतिबन्धाधिकार एव प्रत्यलाघावैर्तं मनुष्य-
तावपि बन्धं दर्शयामि—

इय चउगुणेषु वि नरा, परमनया सजिण आहु देसाई ।

जिणएक्कारमहीणं, नवमउ अपज्जत्तिरियनरा । ९ ॥

यथा पर्यासातिरिआं वतुपुं मिथ्यादृष्टिसासादनमिथ्याविर-
तिगुणस्थानेषु सप्तदशोत्तरशनाऽऽविरो बन्ध उक्त इत्येवं
पर्यासनरा अपि वतुपुं मिथ्यादृष्टिसासादनमिथ्याविरति-
गुणस्थानेषु सप्तदशोत्तरशनाऽऽविर्बन्धस्वामिनो मत्स्याः ।
परमया अविरतसम्यग्दृष्ट्याः पर्यासनराः (साजिण सि)
अविरतसम्यग्दृष्टिपयोसतिर्येवबन्धयोरयससतिजिननामसहि-
ता एकससतिरनां बध्नन्ति, जिननामकीर्णोऽपि बन्धक-
त्वात्तयाम् । (आहु देसाई सि) वेश्वरिनराऽऽविगुणस्थानकेषु
गुणस्थानज्ञानाश्रयं च पर्यासनराणां पुनरोदः सामान्यो
बन्धोऽनवयः । स च कर्मस्तयोक्त एव, यतः कर्मस्तस्यैव
सामान्यतो गुणस्थानकेषु बन्धः प्रतिपादितो, न पुनः किं-
ञ्चन गत्यापिमार्गोत्तरस्थानमाश्रित्य । स वाच बह्वपुं स्थानेभू-
पयोगीति मूलतोऽपि इदमेव—

“अभिभवकम्मगहनं, बंधो ओहिइ तथ बीसलंघं ।

तिर्ययथागगुण-बन्धं मिच्छिमि सतरसंघं ॥ १० ॥

नरयतिमेज्जाइ देयावर—चउपुंङ्गायबन्धिवज्जदुगुमिच्छी ।
सोसोतो इगहिपसय, सासणि तिरि देयीणइदुगुगानिं शेरं ।
अण मउक्क मिदुपंघं यणुवउ मिउज्जोय कुमगरिय सि ।
पणुवीजिता मीसे, चउसयिरे कुमाउय अबंधा ॥ ११ ॥

सम्मे समस्यरि शिवा-उन्धि यद्वरनिगवियकसाया ।
उरल्लुगुतो हंसे, सल्लुटी तियकसाया ॥ ४ ॥
तेषादि पमसे स्त्री-गधररश्चयिर युग अजस अस्वायं ।
मुक्किञ्ज लुक्क सत्त व, नेह सुराउं जया मिट्ठं ॥ ५ ॥
मुणसत्ति अप्पमत्ते, सुराउ बंधं तु अह इहागच्छे ।
अजह अद्दावत्ता, जं आहारदुगं बंधं ॥ ६ ॥
अजवत्त अपुव्वारिभि, निह्नुगुतो लुक्क पणुभावे ।

सुरदुग पण्णिदि सुखगह, तस नय उरल्लु तिय नलुवंगा ॥ ७ ॥
समवउर गिण्णिज्जिण, यत्तअमुकल्लुवउल्लुत्ति तीसंतो ।
जरिमे लुथीसबंधो, हासररकुल्लुभयमंभो ॥ ८ ॥
अनियट्ठिमापणंगे, इगगाहोत्ता दुवोसविहबंधो ।
पुम संजलणवउरहं, कंमल्लु छेत्रं सतर सुट्ठं ॥ ९ ॥
अउरसणु रूच जस ना-ण्विग्गदसंगं ति सालस वल्लुओ ।
तिसु सायबंधं छेत्रं, सज्जोमि बंधेनुत्तं य ॥ १० ॥

इत्येतासां दशानामपि गाथानां व्याख्यानं कर्मस्तवटीका-
तां बांजयम् । इत्याद्यवस्थाः । इह कर्मस्तवटीकगुणस्थानकष-
पञ्चाक्षरतिरश्चो मिश्राऽविरतगुणस्थानकधारय विशेषः-
कर्मस्तव मिश्रगुणस्थानके चतुःसप्ततिः, अविरतसम्यग्-
प्रियुगुस्थानके सप्तसप्ततिः । तिरश्चो पुनर्मनुष्यद्विकीर्तिर-
कद्विकषञ्जप्रभनाराचसंहननप्रप्रकृतिपञ्चकस्य बन्धाभा-
वादिमिश्रगुणस्थानके एकोनसप्ततिः, अविरतसम्यग्प्र-
युगुस्थानके सप्ततिः । नराणां तु मिश्रे एकोनसप्ततिः, अ-
विरतसम्यग्प्र- तीर्थकनममक्षे एकसप्ततिः अस्यां व
एकसप्ततो यदि मनुष्यद्विकीर्तिकद्विकषञ्जप्रभनाराचसं-
हननप्रकृतिपञ्चके नराऽऽयुक्ते व सित्यन्ते तदा कर्मस्तवो-
क्ता सप्तसप्ततिर्भवयवित्तगुणस्थानके । तथा कर्मस्तवे देश-
विरतगुणस्थानके या सप्तपट्टिका सा तिरश्चो जिननाम-
हिता यदधर्पिदेशविरतगुणस्थाने भवेति । प्रस्ताऽऽर्शनिगु-
णस्थानानि तिरश्चो न संभवति । नराणां तु सर्वगुणस्थान-
कमंभवेन देशविरताऽऽदिगुणस्थानकेषु कर्मस्तवोक्त एव स-
र्वोऽप्यन्युत्ताधिक आद्यबन्धो वाच्यः । ततश्च पर्योत्तराणां
सामान्येन बन्धे विश्वगुणस्थानं प्रकृतीनां प्राप्यते १२०, त-
थायै मिथ्यादृशां सप्तदशानां सप्तदश ११७, सासादना-
मिकोत्तराणां १०१, मिथ्यामिकोत्तराणां सप्ततिः ६६, अविरत-
सम्यग्प्रयुगुस्थानमिकसप्ततिः ७१, देशविरतानां सप्तपट्टिः ६७,
प्रमत्तानां विप्रपट्टिः ६३, अग्रप्रमत्तानामिकोत्तरपट्टिपञ्चाश
द्वा २६, २८, निवृत्तिपट्टिपञ्चाश २८, मिथ्यादृशां सप्तदश २८,
भागपञ्चके पट्टपञ्चाशत् २६, सप्तममगे षड्विंशतिः २६, अ-
निवृत्तिपट्टिपञ्चाशामागो भागे द्वाविंशतिः २२, द्वितीये एक-
विंशतिः २१, तृतीये विंशतिः २०, चतुर्थे एकोनविंशतिः १६,
पञ्चमेऽष्टादश व १८, सुधर्मसंप्रदायाणां सप्तदश १७, उ-
पशास्त्रात्मोदर्याणामोदस्योमितामेका सातकल्पा प्रकृतिर्ब-
न्धे प्राप्यते, अयोगिनां तु बन्धाभावः । एवमन्यत्राप्याद्यब-
न्धः । उक्तवित्तगुणस्थानां पर्योत्तराणां बन्धः । अथ तेषामेव अ-
पर्योत्तराणां तमाह—“ जण इकारसहीनं ” इत्यादि । यदेव
नराणामोदबन्धे विश्वगुणस्थानं तदेव जिननामऽऽपेक्षाद-
शप्रकृतिहीनं श्रेयं नवोत्तराणां सप्तपट्टिसिर्ध्वनरा आद्यतो
मिथ्यायै व बध्नन्ति । यद्यपि करणाऽपर्याप्तां दे-

वो मनुष्यो वा जिननामकर्म सम्यक्प्रत्ययेन बध्नाति,
तथाऽपीह नराणां लक्ष्याऽपर्याप्तयेन विवक्षणां जिन-
नामबन्धः ॥ ६ ॥ तिर्यग्गतौ मनुष्यगतौ च बन्धस्वा-
मिस्वमुक्तम् ।

साम्प्रतं देवगतिमधिकृत्य तदुच्यते—

निरयं व्व सुरा नवरं, ओट्टे मिच्छं इग्गिदिनिगमहिंया ।
कप्पदुगं वि य एत्तं, निगुहीयो जोहभवणवणे ॥ १० ॥
सुरा अपि नारकवर्धोयतोऽविशेषतश्च तद्व्यवस्थानिनाऽव-
गन्तव्याः । नवरमयं विशेषः—आद्य मिथ्यावगुणस्थानके च
बन्धमाश्रित्य सुरा एकस्मिन्नाऽऽधिकसहितानां द्रष्टव्याः । त-
तोऽवमयः—यो नारकाणामिकोत्तराणां रूपः आद्यबन्धः स एवै-
कस्मिन्नातिस्थावरनामाऽऽतपनामप्रकृतिप्रयसाहितः सुरा-
णां सामान्यतो बन्धश्चतुःप्रशतम् १०४, तदेव मिथ्यायै
जिननामहितां ज्योत्तराणां १०३, एतद्व्येकस्मिन्नातिस्था-
वराऽऽतपनपुंसकवैमिथ्यावगुणस्थाने लक्षणप्रकृतिसत्त
हीनं सासादने पणुवतिः ६६, पराविरतवानन्ताऽनु-
बन्ध्यादिविद्विशिष्टप्रकृतिसहिता मिश्रे सप्ततिः ७०, संव
जिननामनराऽऽयुक्कयुता द्विसप्ततिस्तमविरतसम्यग्प्र-
युगुः देवा बध्नन्तीति सामान्येन देवगतिबन्धः । सा-
म्प्रतं देवांश्च परावर्तमानां चारुपूर्वकं तमाह—(कप्पदुगे इ-
त्यादि) कटपट्टिकेऽपि सौधमेशानाऽऽस्यदेवलोके द्वयऽप्यर्थे
सामान्यदेवबन्धबन्धो द्रष्टव्यः । तथाहि—सामान्येन
चतुःप्रशतम् १०४, मिथ्यादृशां ७२प्रशतं १०३ सासादनां
पणुवतिः ६६, मिथ्याणां सप्ततिः ७०, अविरतानां द्विसप्ततिः
७२, देवोक्तौ जिननामकर्महीनो ज्योतिष्कभयनपतिव्यग्र-
देवेषु तद्देवीषु च विधेयः, जिनकर्मसत्ताकस्य तेषुप्रादा-
ऽभावेन तत्र तद्व्यवस्थां भवति सा सामान्यतः प्रकृतिकृतम्
१०३, मिथ्यायैऽपि उच्यते १०३, सासादने पणुवतिः,
६६ मिश्रे सप्ततिः ७०, अविरते एकसप्ततिः ७१ ॥ १० ॥

रयणु व्व सण्कुमारा-इ आसयाई उज्जोयवउरहिंया ।
अण्णजितिरिय व्व नवसय-मिग्गिदिपुट्टविजल्लुक्किगले ॥ ११ ॥
समकुमाराऽऽयाः सहआरागता देवा रत्नप्रभाऽद्विप्रममपृथि-
वीत्रयनारकवत् बन्धमाश्रित्य द्रष्टव्याः । तद्यथा सामान्यै-
काप्रशतं १०१, मिथ्यादृशां शतं १००, सासादनां पणुवतिः
६३, मिथ्याणां सप्ततिः ७०, अविरतानां द्विसप्ततिः ७२, आन-
तऽऽया प्रेयेयकनवकात्ता देवा अपि उद्योतनामतिव्यग्र-
नितिर्यगानुपूर्वानिर्गयाऽऽयुःप्रकृतिकवत्प्रकृतिना रत्नप्रभा-
ऽऽदिनारकवत् द्रष्टव्याः, ततः सामान्येन सप्तनवति ते
बध्नन्ति ६७, मिथ्यादृशां परणुवति ६६, सासादना द्वि-
नवति ६२ मिश्रेऽविरते औद्योताऽद्विप्रवत्प्रकृत्य प्रमेयाऽ
पनीतस्वांसपूर्णे एव रत्नप्रभाऽद्विप्रकृस्तानां मिथ्याः सप्तति
७०, अविरता द्विसप्तति बध्नन्ति ७२, मिथ्यात्वाऽऽदिगुण-
स्थानत्रयाभावापञ्चानुत्तरविमानदेवा एतामेवाऽविरतगुण-
स्थानसम्पत्तं द्विसप्तति ७२, बध्नन्तीत्यनुक्तमपि हेयम्,
रति । उक्तं देवगती बन्धस्वामित्यं, तद्वृणानां व गतिबन्ध-
मार्गेणा देवगता ॥ साम्प्रतं मिश्रद्विषु कायंषु च तद्वा-
च्यते—(अपञ्जस्यादि) अपरांशतिव्यवन्तवोत्तराणां मेकै-

गुणस्थानकप्रयोगे तस्य लभ्यते । उक्तं च—“ मिच्छे सासा-
थे वा, अवरित्यसंममि अहव गहियमि । जंति जिया प-
रलोप, ऐसिक्कारसगुणे मुणं ॥ १ ॥” तथा सयोगिनः के-
चलसमुपधाते तृतीयचतुर्थपञ्चमसमयेषु केति गुणस्था-
नकचतुष्टय एव कामेगुणयोगो नाऽप्यत्र । ततो विशालु-
त्तरशतमप्यादाहारकषट्ठनिर्यङ्गऽऽयुःप्रकृतौमुक्त्वा शेषस्य
द्वादशोत्तरशतस्य सामान्येन कामेगुणयोगे बन्धस्तदेव
द्वादशोत्तरशतं जिनाऽऽदिपञ्चके विना शेषं सतोत्तरशतं का-
मेगुणयोगे मिथ्यादृशो बध्नन्ति तदेव सतोत्तरशतं सुप्रमा-
ऽऽदित्रयोदश प्रकृतौमुक्त्वा शेषां चतुर्नवति कामेगुणयोगे सा-
सादना बध्नन्ति । चतुर्नवतिरेवानग्नानुबन्ध्यादिचतुर्विंशति-
प्रकृतौर्विना जिननामाऽऽदिप्रकृतिपञ्चकसहिता च पञ्चस-
त्तितां कामेगुणयोगेऽविरता बध्नन्ति । सयोगिनस्तु कामे-
गुणयोगेन सानमेवैकं बध्नन्ति । तथा आहारककाययोग-
बन्धुत्वंपूर्वविदः, आहारकमिश्रकाययोगश्च तस्यैवाऽऽहारक-
शरीरस्य प्रारम्भसमये पारव्याप्तसमये च औद्धारिकं सह
द्रष्टव्यः । तत्र आहारकद्विक आहारकशरीरानन्मिध्नलक्षणे यो
गद्वये श्लेषः कर्मस्वभाक् प्रमत्तगुणस्थानवर्ती त्रिषांष्ट्रप्रकृ-
तिबन्धकः । एतत्काययोगद्वयं हि लक्ष्युपजीवानामप्रमत्तस्ये-
व न त्वप्रमत्तस्य ॥ १५ ॥

सुराश्रो वेत्रवे, तिरियनराउरदिशो य तमिस्ते ।

वेयतिगाह्यं विथ तिय—कसाय नवदु चउ पंव गुणं । ३ ।

सुरोचः सामान्यदेवबन्धो वैक्यकाययोगे द्रष्टव्यः । तथा
या—सामान्यं चतुरप्रशतम् १०४, मिथ्यात्वे त्र्युत्तरशतं
१०३, सासादने षष्ठ्यतिः ६६, मिश्रं सप्ततिः ७०, आचि-
रते त्रिसप्ततिः ७२ । तथा तमिश्चे वैकियमिश्रे स एव सुरो-
चसिर्नयङ्गराऽऽयुष्करहितो बाध्यः । इह देवनाकर निजाऽऽयु-
ष्यमाणाशेषा एवाऽऽयुष्मन्ति, शेषो वैकियमिश्रयोगे
उपपत्तिप्रथमसमयादन्तरमप्योपासकस्यासंमतिनि आमुद्रं-
वचनाऽभावः । तथा बाधौव द्रष्टुत्तरशतं १०२, मिथ्या-
त्वे एकोत्तरशतं १०१, सासादने चतुर्नवतिः ६४, अचि-
रते एकसप्ततिः ७१ । वैकियमिश्रयोगो मिश्रता वास्यात्र
कामेगुणयोगेन सह मन्तव्यः । अथमपि च मिथ्यात्वासा-
सादनाऽविरतगुणस्थानकप्रय एव लभ्यते, नाप्यत्र । यद्यपि
देशविरतस्याम्बडऽऽयुः प्रमत्तस्य तु विष्णुकुमाराऽऽद्वैक-
यं कुर्वतो वैकियमिश्रवैकियसंभवः भूयते, परं स्वभाव-
स्थस्य वैकिययोगस्यात्र गृहीतत्वाद्, अथवा स्वहृत्वादन्यतो
वा कुर्वतोऽपि हेतोः पूर्वाऽऽचार्यः स भोक्तुः । एवं योगेषु बन्ध-
स्वामित्वमुक्तम् ॥ अथ वेदाऽऽदिषु तदभिधितुः प्रथमं गु-
णस्थानकानि तेष्वह—(वेयतिगेत्यादि) वैदिकिके—स्त्रीवै-
दुर्गुपदं तुलकवेदकेषु लवनयसंख्याकानि (संजलयेत्यादि)
अमृतनामाध्यात्म्यपदमेति पद्व्याऽत्रापि संबन्धात्प्रथममि मि-
थ्यात्वाऽऽशीनि अनिवृत्तिबादरान्तानि गुणस्थानकानि मच-
न्ति, ततः परं वेदानामभावात् । एतेषु यः कर्मस्वभाक् सा-
मान्यबन्धः । स द्रष्टव्यः । तथा या—सामान्यतो नामाजीवापेक्षया
विशालुत्तरशतम् १००, मिथ्यात्वे सत्यदशोत्तरशतम् ११७
सासादने एकोत्तरशतम् १०१, मिश्रं चतुःसप्ततिः ७४,
अचिरते कसलक्षतिः ७७, देशविरते उपवहति ६७, प्रमत्ते

विपदिः ६३, अग्रमते एकांनवतिः ६६, अष्टपञ्चाशदा ४८,
निवृत्तिबादरे प्रथमयोगेऽष्टपञ्चाशदा ४८, मागपञ्चके षट्प-
ञ्चाशत् ४६, सप्तमयोगे षट्विंशतिः २६, अनिवृत्तिबादरे
स्त्रीभागे द्वाविंशतिः २२ । एवमप्यत्रापि गुणस्थानकेषु
यथासम्भवं कर्मस्वभाक् बन्धो बाध्यः । कथायद्वाहरे—अ-
ष्टान्तानुबन्धिकोऽयमानमायालीमरूपे कथायचतुषो द्वे श-
यमे मिथ्यात्वासासादनाऽऽयुः गुणस्थानके, तत्र तीर्थहृत्ब-
न्धस्य सम्यक्प्रत्ययवादाहारकद्विकबन्धस्य च संयमहनु-
त्वादनन्तानुबन्धिषु तद्भावात्सामान्येन सप्तदशोत्तरशतम्
११७, मिथ्यात्वे सप्तदशोत्तरशतम् ११७, सासादने एको-
त्तरशतम् १०१, द्वितीयेऽप्रयागवानाऽऽयुः कथायचतुषो च-
त्वारि प्रथमानि मिथ्यात्वासासादनिमिश्राविरतगुणस्थानकानि गु-
णस्थानकानि, तथाऽऽहारकद्विकबन्धमावेन सामान्येन अ-
ष्टादशोत्तरशतम् ११८, मिथ्यात्वे सप्तदशोत्तरशतम् ११७,
सासादने एकोत्तरशतम् १०१, मिश्रे चतुःसप्ततिः ७४, अ-
चिरते सप्ततिः ७७, तृतीये प्रयागवानाऽऽयुः कथाय-
चतुषो पञ्च आद्यानि मिथ्यात्वाऽऽशीनि देशविरतानि
गुणस्थानकानि, देशविरते सप्तविंशतिः, शेषाणि तथैव ॥ ६६ ॥

संजलक्षितेगे नव दम, लोभे चउ अनइ दुति अनानुतिगे ।

वारस अचकुचुवकुमु, पदमा अहवखाय चरमचउ । १७ ॥

संजलनत्रिके—संजलनकोऽयमानमायाकूपे नवाऽऽद्यानि गु-
णस्थानकानि तत्र सामान्यबन्ध्यानिवृत्तिबादरे यावदेद्विक-
न्यायेन विशालुत्तरशताऽऽदिको बन्धः, अनिवृत्तिबादरे तु प्र-
थमे भागे द्वाविंशतिः २२, द्वितीये पुनर्देहिता एकविं-
शतिः २१, तृतीये संजलनकोऽपरदेहिता विंशतिः २०, च-
तुर्थे संजलनमानारदेहिता एकांविंशतिः १६, पञ्चमे संज-
लनमापरदेहिता अष्टादश १८, संजलनलोभस्य तु सुप्र-
मत्तपरायेऽपि भावात्तत्र दश प्रथमानि गुणस्थानानि, तत्र
नव तथैव, दशमे तु सुप्रमत्तपराये सप्तदश प्रकृतयः । संय-
मद्वारे अयनेऽसंयते चत्वारि आद्यानि गुणस्थानानि, तत्र
सामान्यतोऽविरतसम्यग्दृष्टेरपि संगृहीतत्वाजिननामलेपा-
सप्तदशोत्तरशतं जातमष्टादशोत्तरशतम् ११८, मिथ्यात्वे
सप्तदशोत्तरशतम् ११७, सासादने एकोत्तरशतम् १०१,
मिश्रे चतुःसप्ततिः ७४, अचिरते सप्ततिः ७७, क्षान्द्वारे—अज्ञा-
नत्रिके—मयकानुभूताऽज्ञानविमर्शकूपे द्वे, मिथ्यात्वासासादने
षोण्ये वा गुणस्थानकानि मिश्रेण सह, अग्रमाशयः—मिश्रे
ज्ञानांशोऽज्ञानांशश्चास्ति, तत्र यथाऽज्ञानांशप्राधान्यं विवदते
तदा—अज्ञानत्रिके गुणस्थानकद्वयमेव, ज्ञानांशप्राधान्यवि-
षयायां तु तृतीयं मिश्रमपि, तत्रांशे सप्तदशोत्तरशतम्
११७, मिथ्यात्वे सप्तदशोत्तरशतम् ११७, सामान्येन एको-
त्तरशतम् १०१, मिश्रे चतुःसप्ततिः ७४, दशोत्तरहरे—चतु-
रक्षुर्दृश्ययोगः प्रथमानि द्वापश गुणस्थानानि, परतस्तु च-
तुरक्षुर्दृश्योः सतोऽप्यनुपयोगिनिवाशयारात् । तत्रांशे विश-
तुत्तरशतम् १२०, मिथ्यात्वे सप्तदशोत्तरशतम् ११७, इ-
त्यादि यावत् लोभस्यैव सानबन्धः । यथाकथाने चरम-
गुणस्थानकचतुषो, तत्र सामान्यतः १, उपशान्तमोहे १,
लीणमोहे १, सयोगिनि १, अयोगिनि, ० ॥ १७ ॥

यथानाथि सग जयादि, समदयच्छेप चउ दुषि परिहारे ।

केवलदुग्धि दा चरमा-ज्याह नव मइमुआदुग्धि ॥२॥
मनःपर्यवसाने सप्त यमाऽऽदीन-प्रसक्तसंयत्ताऽदीनि क्षीण
मोहान्तानि । तथ सामान्यत आहारकट्टिकसंहिता । त्रिषष्टिर्ज्ञा
ता पञ्चप्रतिः ६५, प्रमने ६३, रथादि यावत् सीगमोदे ६३,
केवलसप्तबन्धः । सामान्यिके छेदोपस्थापने च चत्वारि यमाः
ऽऽदीनि गुणस्थानानि तत्र सामान्यतः पञ्चप्रति ६५,
प्रमने ६३ त्रिषष्टिरिथादि प्राग्वत् । सूक्ष्मसंपरायगुण-
स्थानकाऽऽदी तु सूक्ष्मसंपरायाऽऽदिचारित्र्याभावात् । तथा
ह्य गुणस्थानके प्रमत्ताप्रमत्तके परिहारावश्यां प्रतिरिच्ये, नां-
परिचि, तस्मिंश्चारी च वस्तेमानस्येष्टयाशोरान्तरात्रिषष्टिं तत्र
सामान्यतः ६५, प्रमने ६३, अप्रमने ४२, अष्टाष्टात्रिषष्टिः,
कालद्विके-केवलज्ञानकेऽलक्षशतकेषु चरमे-अन्तिमे सयो-
गिकवहस्योगिकबहस्येषु गुणस्थानके भवतः । अत्रोपेयक-
स्य मानस्य बन्धः सप्त्योगिन च अयोगिन शूर्य्ये, तथा मति-
भूतपौरयष्टिके वायुस्थानाऽऽदिपर्वशतसप्तगुणस्थानाऽऽदीनि
अशिरस्योऽष्टगुणस्थानादीनि सीगमोदेपञ्चप्रतिरिच्ये न च गुण-
स्थानकानि भवन्ति । सद्योथाद्यां केवलसंपरायाभावादेवभावात्
तत्रैवप्रमत्ताप्रमत्ताऽऽदीर्योगिनान् आहारकट्टिककथयति वय-
संभवोऽन्तर्धानादीनिः ७६, विशेषचिन्तामयिनाऽऽदिगुण-
स्थानकेषु चरमेसोऽहः सप्तसत्ययामितो वयोऽष्टगुणः ॥२॥

अह उवसमि चउ वेयगि, खइए इकार मिच्छतिगि देसे

सुहृदि मठाग्रं तैरस, अहारगि नियनियगुणोहो । १६॥

इहाऽयताऽऽदीति एवं सर्वत्र याज्यते । ततोऽयताऽऽदीनि उपशान्तमेहान्ताम्यर्थे गुणस्थानायाँपशमिकस्य कथं भवति, तत्र सामान्यत औपशमिकस्य कथं वर्तमानानाँ देवमनुजाऽऽनुवीक्यभावात् ७५, अचिरतेऽपि ७६, देशे सुराऽऽनुगम्यात् ६७, प्रमत्ते ६८, अवमत्ते ६८, इत्यादि यावदुपशान्ते ? । वक्षे त्वायाँपशमिकाऽऽनुरथायैऽयताऽऽदीमप्यमत्तान्तानि चत्वारि गुणस्थानकानि । तत्रैवे ७६ अचिरते ७७ देश ६७, प्रमत्ते ६३ अप्रमत्ते ४६-४८ वा, अतः परमुपशमभ्रणावैपशमिकं लपकं धीर्मे पुनः तादृकं, तायाँपशमिकस्य त्वं तूरीणैर्मिथ्यावत्स्येऽनुदीर्णैर्मिथ्यात्वाँपशमे भवति । उक्तं च—“मिच्छन्तं जमुमुखं, तं खीर्णं अणुद्वयं तु उवसंतं । मीर्क्षमावपणिख्यं, बेहज्जंतं सखीषसमं ॥ १ ॥” तथा तादृकस्य कथंऽयताऽऽदीम्ययोगिकवलिपयवसानान्येकादश गुणस्थानकानि । तत्रैवे ७६ अचिरते ७७ देश ६७ इत्यादि यावदुपशान्तिं शस्यम् । तादृकस्य कथं स्वरूपमदम्—“खीर्णं दंसर्णमाह, तिविहृमि भि भवति यान्मूयमिः । निपद्यवायमउलं, संमत्तं जाहयं होह ॥ १ ॥” तथा मिथ्यात्वत्रिके—मिथ्याहृत्सिहाऽऽनुरन्मिथल्लक्ष्यो देसं—देशविरतं सूक्ष्मं—सूक्ष्मसंपराये स्वस्थानं—नजस्थानम् । अथ मयः—मिथ्यायमाँगाँगाँस्थाने मिथ्याहृत्सिगुणस्थानं सानादन्माँगाँस्थानि सासादन् गुणस्थानं मिथ्यमाँगाँस्थानं मिथ्यगुणस्थानं देशसंयममाँगाँस्थानं देशविरतगुणस्थानं सूक्ष्मसंपरायं सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानम् । अत्र च स्वस्थगुणस्थानीनां द्वयः यथा मिथ्यायै औचित्यं विशेषतश्च ११७, एवं सात्वादे १०१, मिश्रं ७४, देशे ६७, सूक्ष्मे १७, आहारकृद्वादे त्रयादश गुण-

[illegible]

यच्च प्रागुक्तमष्टौपशमिकसम्यक्त्वे गुणस्थानानीति

तत्र कश्चिद्विशेषमाह—

परप्लवसामि वट्टंता, आउ न बंधंति तेण अजयगुणें ।

द्वयमसुआङ्गयोः, देसहस्रं पुण सुगउ विणा ॥ २० ॥
 सर्वत्र वेदाऽऽदिपु निजतिजसुगोषो वाच्य इत्युक्तम्. परमो-
 षाशमिकेऽयं विशेष-श्रीपशमिके कथमना जीवा आयुनं द-
 नमिति. तेषाऽऽवतलकस्थानकेऽयं प्रमेव मध्यायस्याऽद्वयता-
 र्गमनित्वात्. नरकतिथयः ॥ वा देशाऽऽदिपु देशवर्तनप्रसाप्र-
 न्तपु पुनर्गोषः सुराऽऽयुविता वियं ॥ श्रीपशमिकसम्यक्त्वे तू-
 पप्रमेय्यां प्रमसम्यक्त्वत्वात् वा भवति जीवस्य. उक्तं
 वी-० उल्लासालोकाऽद्वय-रस्य होइ उल्लासिमां तु सम्यग्-
 व-० वा अक्रयतिपुंतां, अक्रयविमिच्छो लहइ समं ॥ १ ॥
 अनु ज्ञायोपशमिकोपशमिकसम्यक्त्वयोः कः प्रतिव-
 र्त्तयः ? ॥ ३ ॥ अयं-ज्ञायोपशमिके मध्यायवद्विलकवदं विपा-
 कर्ता नास्ति. प्रदेष्टव्यः पुनर्विषयः ॥ उपशमिकं तु प्रदेष्टव्य-
 विषय नास्ति विषयः ॥ उक्तं वेदाऽऽदिपु वाच्यस्याऽद्वय-
 त्वेन ॥

अथ लेश्याद्वारमुच्यते—

आहे अद्वारमयं, आहारदगुण आइलंमतिमे ।

तं तिष्ठ्याणं मिच्छं, सःणाडसु सव्वहिं ओहो ॥ २१ ॥

अधालेश्याधिके—कृष्णनीलकापोतलश्यात्रये वर्णमात्रा जी-
वा आद्य सामान्येन विश्वयुग्मशरीरमाहारकाङ्क्षिकान्
ज्ञानमहावैशाखिकान् तद्बन्धन, आहारकान् नैवेद्यं शुभ-
लेश्यात्रयेधर्मात्मकान् । तद्वैशाखिकान् त्रिकैरसा-
मोन् सप्तदशोत्तरशतं मिथ्याम्यगुणस्थानकं बध्नाति । सा-
खाम्नाऽऽदिषु गुणमपानकेषु पुनः सर्वेषु लेश्यावर्तुण्याः
सामान्यवर्गेऽप्येव । ततोऽत्र सासाद्वन्मिश्राधिरतथोद्यः
कर्मसन्तवाकः ॥ २१ ॥

तेऽऽ नश्यन्वृणा, उज्जोयच्चउ नश्यन्वार विण्णु सुक्का ।

विष्णु नरयचार पम्हा,अजिष्ठाद्वारा इमा मिच्छं ॥ २२ ॥

विश्वस्तुल्यरश्मि नरकत्रिकाऽऽदिप्रकृतिनवकोत्तमे जेजोश्रेया-
यामिभूत एकादशोत्तरं शान्दधनं, कृष्णाऽऽद्यशुभ्लेया-
प्रत्ययत्वाशरकत्रिकाऽऽदिप्रकृतिनवकवन्धन्य । इदमेवेका-
शोत्तरं यत्तं जिननाऽऽहारकङ्किकद्वितितं शयमशोत्तरशतं मि-
थ्यात्वे बध्यते । सामान्यं शुक्रेण यदस्तु नृकृष्णलोकैकेषु प्राधः वि-
श्वस्तुल्यरश्मिबध्यनुष्ठानाऽऽदिचतुष्कं नरकत्रिकाऽऽदिद्वाद-
शकं च मुक्ताशोचं चतुर्नरकशतमायनः शुक्लश्रेयाशं बध्यते,
उद्युताऽऽदिप्रकृतां तं धर्मनरकप्रायां श्रेयस्तेन द्वेनरप्रायां ब-
न्धते । शुक्लश्रेयाश्वद्विरकथ्यमानत्वात् । एतदेव चतुर्नरक-
शतं जिननाऽऽहारकङ्किकद्वितितं शयमशोत्तरशतं मिथ्या-

बंधसामित्त

त्वे बध्यते । सासाधने तद्वैदिकोत्तरराशयौ च बन्धो द्रव्योताः
 ऽऽदिप्रकृतिवत्तुहवासासरेण शेषा सततनयनिर्बन्धते । मित्राऽऽ
 दिस्थेकाशयुग्युक्त्यानकेषु तद्वधः स्वस्वगुणस्थानीयैः
 बन्धो द्रव्यम् । विशयसुलभसमाप्यकारिकाऽऽदिप्रकृति-
 त्वाशक्तं विना शेषमोत्तरराशेः पक्षलेश्यावामोघनी । बध्यते,
 तल्लेश्यावतां सनत्कुमाराऽऽदिदेवानां तिर्यक्प्रायोष्यं बध्न-
 तावद्द्रव्योताऽऽदिप्रकृतिवत्पुरुषस्य बन्धसंभवाच्चात्र तद्व्या-
 भावः । एतदेवाद्योत्तरराशेः जिनमाऽऽहारकश्चिद्वरुते शेषं
 पञ्चोत्तरराशेः मिथ्यायै बध्यते, सासाधनाऽऽदिपुरुषस्य गुण-
 स्थानकेषु यथास्थित एकोत्तरराशताऽऽदिपुरुषः स्वस्वोपायबन्धो
 द्रव्यम् । आजिणहारा इमा मिच्छंति । प्रथमलेश्यायिक-
 स्य 'ओहे अद्भुतरसयं' इत्यादिना निर्धारितनवमास्तेजःप-
 क्षलेश्याय मिथ्यावत्पुरुषस्थानके जिनमाऽऽहारकश्चिद्वि-
 हिता विक्षेयाः, तजोलेश्याऽऽदिपुरुष नरकनयकाऽऽपुनो यः सा-
 मायबन्धः अस्तिप्रायतः स मिथ्यावत्पुरुषस्थानके जिनऽऽदि-
 प्रकृतिवत्तद्विनाशे विधेय इत्यर्थः । तथा च दशितस्मृत्यं ॥२२॥
 संप्रति भव्याऽऽदिद्वाराण्यप्यभिपश्यते—

[illegible]

तिसु दुसु सकाई गुणा, चउ सग तेर सि बंधसाभितं ।

देविंदसूरिलिङियं, नेयं कम्मत्थयं सोजं ॥ २४ ॥

तिसृष्वध्यासु कृष्णनीलकापोतशेष्यासु ' बड ' इत्यादि-
ना यथाक्रमं संबन्धाध्वारि मिथ्यात्वसाक्षादभिमन्त्रित-
तशुक्लकपायध्यानि शुक्लस्थानानि प्राप्यन्ते । एतद्गुण-
स्थानचतुष्टये परिष्कामिभैषतः वक्ष्यामि जेश्वरार्न भावा-
३१४

[illegible]

संपादक—संपादक—पुं० । कर्मणां वृत्तकारणे, कर्म० । कर्म० ।
 (संपादकपुत्र प्रायश्चित्तव्यवस्था । 'भय' शब्दे दृश्यते)
 अथ "कीर जियण डेऊ-हि जेण तो भग्नप कर्म ।"
 इत्यादौ यत्कृतं तद्व्याख्यानायै यस्य कर्मणो यद्वृत्तहेतवः
 स्यात् कवचन हेतुद्वारेण काऽपि च हेतुमद्वारेण विद-
 शयिष्याह—

पडिणीयत्तणनिशहव-उवघायपञ्चोसञ्जंउराणं ।

अच्चासायणयाए, आवरणदुर्गं जिम्नो जयइ ॥५३॥

आवरणशक्तिर्हन्तानाऽऽवरणदर्शनाऽऽवरणरूपं जीवो जयति, धातूनामनेकार्थधाम्नाह्वयतीति सम्प्रत्यः । तत्र हान्यस्य मत्प्राप्त्यर्थिनोऽपि साध्यादीनां हानसाधनस्य पुस्तकाऽऽदेः प्रत्य-
नीकस्यैव तद्विद्वाऽऽवरणलक्षणेन निह्वेन न मया तस्मिन्मयीपेक्षीतिमत्यादिस्वरूपेण, उपघातेन मूलतो विनाश-
स्वरूपेण प्रद्वेषेण आन्तराप्रतीत्यारूपेण अन्तरायेषु भ्रू-
णवसनोपाश्रयत्वाभिधारितलक्षणेन, अस्याशातनया च
जात्यापुत्रपुत्रद्वन्द्वनाऽऽदिदीक्षापथा हानाऽऽवरणं कर्म जय-
तीति सत्यं प्रष्टव्यम् । एतच्चोपलक्षणम्, अतो हान्यव-
संधेनाऽऽवर्षोपावर्षायाऽऽपविशेयनाकालं स्वाध्यायकर-
णेन कालं स्वाध्यायाधिघातेन प्राणेष्वध्यानुत्तमायेणस्तैस्या-
वक्ष्यपवित्रहाराविभोजनाविरमनाऽऽदिभिश्च हानाऽऽवरणं
जयतीत्यापत्तिरपि बह्वक्ष्यते । एवं दर्शनाऽऽवरणेनैव वाच्यम्,
नवरं दर्शनाभिलाषो बह्वक्ष्यः । तथाहि—दर्शनस्य अनुदर्श-
नाऽऽदेः दर्शिनोऽपि साध्यादीनां दर्शनसाधनस्य श्रोत्रनयनना-
सिकाऽऽदेः सम्प्रत्यनेनतज्जपयत्ताकाऽऽदिप्रमाणशालासु-
स्ताकाऽऽदेर्वै प्रथममैकस्थेन तद्विद्वाऽऽवरणलक्षणेन निह्वेन
न मया तस्मिन्मयीपेक्षीतिमत्यादिस्वरूपेण, उपघातेन मूलतो
विनाशेन,प्रद्वेषेण आन्तराप्रतीत्यादिस्वरूपेण अन्तरायेषु भ्रूणानव-
सनोपाश्रयत्वाभिधारणेन, अस्याशातनया च जात्यादिदी-
क्षापथा दर्शनाऽऽवरणं कर्म जयतीति सर्वत्र प्रष्टव्यम् ।

यस्तैस्याप्रह्वपरिप्रहराभिभोजनविरमणः॥५॥दिभिश्च दर्शनाः
ऽऽवरणं जयतीत्याद्यपि यद्वच्यम् । यद्वादि धर्ममचन्द्र-
रिपादैः—“हानदर्शनयोस्तद्भक्तं सत्तेतुनां च ये किल । विघ्ननिन्द-
कैर्युक्त्याऽऽशातनाशातभस्त्राः ॥१॥” तै हानदर्शनाऽऽवार-
कर्महेतव आश्रवाः ॥ ४३ ॥ उक्ता हानावरणदर्शनाऽऽव-
रणबन्धहेतवः ।

इदानीं वेदनीयस्य द्विविधस्याऽपि तानाह—

गुरुभक्तित्तिकरुणः—वयजोगकसायविजयद्विजुओ ।
द्वदधम्मार्ह अज्जइ, सायमसायं विवज्जयउ ॥ ५४ ॥

इह युतशब्दस्य प्रत्येकं योगस्ततो गुरुवी मातापितृधर्मोऽ-
न्वयाऽऽदयस्तेषां भक्तिरासनाऽऽदिश्रीतपस्विगुरुभक्तिसया
युतो गुरुभक्तियुतो—गुरुभक्तिसमन्वितो जन्तुः सातं सात-
वेदनीयमर्जयति—समुपाजयतीति सम्प्रत्ययः । क्षान्तियुतः ल-
भाश्वित्तव, करुणायुतो—व्यापरीतचेताः, प्रतयुतो—महाप्रनाऽ-
सुप्रतादिसमन्वितः, योगयुतो—दशविधकफबालसामाचार्या-
द्याचरणप्रभुताः, कषायविजययुतः—कौषाऽऽदिकषायपरिभ-
वशीलः, दानयुतः—दानकृत्, दृढधर्मा—प्रापस्वपि निश्च-
लधर्मः, आदिशब्दाऽऽलवृद्धलानाऽऽदिर्वैषाद्युक्तकण्ठशोभे ।
जितचैत्यपूजापरायणश्च सानमर्जयति—बध्नाति । यद्वाचि-
“देवपूजागुरुपाति—पात्रदानव्याप्तमाः ।

सौरागस्यमो देश-संयमोऽकामनिर्जरा ॥ १ ॥
श्रीचं बालतपश्चेति, सखेदस्य स्मृताश्रवाः ॥ ”
तथा विप्रवन्तः सातकम्यविषयं येषामानमर्जयति, तथा-
हि—गुरुणामवहायकः, क्रोधानो, निर्दयो, ज्ञनयोगविकलः,
उक्तकषायः, कापेयबाध, सजमंकृत्यप्रमत्तः, हस्यभ्रव-
लीवर्षाऽऽदिनिर्दयदमनबाहललज्जनाऽऽदिकरणप्रवणः स्व-
पदः श्लोकावचनापकम्पनपार्ष्वनाऽऽदिकारकश्चेति । यत्-
भ्यधाधि—“दुःखशोकवधास्तप-प्रकम्पनं परिदेवनम् । स्वाभ्या-
भयस्थाः स्मृतस-द्वेषास्वामी इहाऽऽश्रवाः ॥ १ ॥” इति ॥५५॥
उक्ता वेदनीयस्य बन्धहेतवः ।

साम्प्रतं मोहनीयस्य द्विविधस्याऽपि तानाह—

उम्मग्गदेसणाम-ग्गनासणानंदव्वहरणं हि ।
दंसणमोहं त्रिगुणं—चेइयसंघादपदिशीओ ॥ ५६ ॥
उम्मार्गस्य भवहेतुमोक्षहेतुव्यं वेदना कथनमुमार्गदेश-
ना, मार्गस्य हानदर्शनचारित्रलक्षणस्य मुक्तिपथस्य नाश-
नाऽपगत्यं मार्गनाशनाः देवद्वन्द्वस्य चैत्यद्वन्द्वस्य हरणं भ-
क्षणं पितृपुत्राहोनिस्त्वल्लणम् । तत उम्मार्गदेशना च मा-
र्गनाशना च देवद्वन्द्वहरणं च तैर्हेतुभिर्जीवो दर्शनमोहं मिथ्या-
रमोहनीयमर्जयति । तथा जितमुनिचैत्यसङ्काऽऽदिप्रपन्नी-
कः तत्र जिनास्तीर्थकराः, मुनयः—साधवः, चैत्यनि—प्रतिमा-
रूपाणि, सङ्काः—साधुमाध्वोऽध्यायकषाविकालक्षणः, आदि-
शब्दात्—सङ्कलगुह्यताऽऽदिवर्षाप्रहृदनयो प्रपन्नीकोऽवस्था-
दाश्रुतनाऽऽधमिनिर्भेको दर्शनमोहमर्जयति । यद्वाभाण-
“ बरित्तये क्षुते सद्धवे, धर्मे सर्वमुत्तरे च ।
“ अयं वदति तीम-मिथ्यावपरिणामिता ॥ १ ॥
सर्वं सखिखेदवाप-ह्वो धाविक्कद्वणम् ।
उम्मार्गदर्शनानयो—ऽऽप्रतिऽसंयतपूजनम् ॥ २ ॥
असमीक्षितकारिणं, शुशोदिध्वमानना ।
इत्याद्यो दृष्टिमोह-स्याऽऽश्रवाः परिकीर्तितः ॥ ३ ॥ ॥५६॥

दुविहं पि चरुमोहं, कसायहासाऽदिसंयविवसमण्यं ।

बंशं नरायउ महा-रंभपरिगहरओ क्खो ॥ ५९ ॥

द्विविधमपि—द्विभेदमपि चरुमोहं—चारित्रमोहनीयम्
कषायमोहनीयनोकषायमोहनीयरूपं जीवो बध्नातीति स-
म्बन्धः । किंविशेष इत्याह—कषायहास्याऽऽदिविषयविषयम-
नाः । तत्र कषायाः—कौषाऽऽदय उक्तकषायाः पोष्टा, ह-
स्याऽऽदयो—हास्यस्वरयतिशोभसंयजुगुप्सा । इह शुश्रूते, वि-
षयाः शब्दरूपरसगन्धस्पर्शोऽऽख्याः पञ्च । ततः कषायाश्च
हास्याऽऽदयश्च विषयाश्च कषायहास्याऽऽदिविषयास्तेविषय-
विषयस्थूलं पराधीनं मनो मानसं यस्य स कषायहास्याऽऽ-
दिविषयविषयमनाः । इदमत्र हृदयम्—कषायाविषयमनाः
कषायमोहनीयं बध्नाति, हास्याऽऽदिविषयमनास्तु हा-
स्याऽदिविषयमोहनीयं हास्यमोहनीयरतिमोहनीयाऽऽरतिमोहनीय-
शोकाहोनीयभयमोहनीयजुगुप्सामोहनीयाऽऽसूयं नोकषाय-
मोहनीयं बध्नाति, विषयविषयमनाः पुनर्यैत्रयाऽऽसूयं नो-
कषायमोहनीयं बध्नाति । सामान्यतः सर्वेऽपि कषायहास्या-
ऽऽदिविषया द्विविधस्यापि चारित्रमोहनीयस्य बन्धहेतवो
भवन्ति । यत्प्रत्यपादि—

“ कषायाद्यतस्तीव्रः, परिणामो य आत्मनः ।
चारित्रमोहनीयस्य, स आश्रव उर्द्धाति ॥ १ ॥
उन्मासतं सखन्द्यो—पदासो हासशीलता ।
बहुप्रलापो दैर्घ्यात्—हास्यासो स्मृताश्रवाः ॥ २ ॥
देशाऽऽदिदर्शनोऽसूयं, चित्रं रमण्यलने ।
परिणामाऽऽवज्जना च—त्याश्रवाः कीर्तिता रतेः ॥ ३ ॥
अस्या पापशीलत्वं, परयो रतिनशनाम् ।
अकुशलप्रोत्सहं, चारित्राश्रवा अमी ॥ ४ ॥
परशोकाऽऽविषकरणं, स्वशोकाप्याश्रोचनं ।
रौदनादिप्रमादश्च, शोकश्चेतं स्मृताश्रवाः ॥ ५ ॥
स्वयं भयपरीणामः, परिणामश्च भाषनम् ।
ज्ञानं निर्दयं च, भयं प्रत्याश्रवा अमी ॥ ६ ॥
जनुवेण्यस्य संयस्य, परिवादजुगुप्सनं ।
सदाचारजुगुप्सा च, जनुगुप्सां स्मृताश्रवाः ॥ ७ ॥
इत्यो विषादगार्धं च, सुधावाहोऽनिवकना ।
परदारनाऽऽसक्तिः, स्खिदेवस्याऽऽश्रवा इमं ॥ ८ ॥
स्वदारमात्रमनोऽपि—ऽऽर्थाऽऽमन्त्रकायना ।
अवकाऽऽचारशीलत्वं, पुत्रेवस्याऽऽश्रवा इति ॥ ९ ॥
स्त्रीपुंसानङ्गलक्षणाः, कषायार्त्तप्रकाशना ।
पाखण्डस्त्रीमनभङ्गः, पण्डवेदाऽऽश्रवा अमी ॥ १० ॥
साधूनां गर्हणः धर्मो—मुखानां विषयकारिता ।
मधुमांसविरताना—विरत्यभियोगं नम् ॥ ११ ॥
विरताविरतानां वा रत्नारकरुणं मुद्गः ।
अचारित्रगुणाऽऽसूयनं, तथा चारित्रद्वयम् ॥ १२ ॥
कषायनोकषाययो—मन्यस्यासुदीरगम् ।
चारित्रमोहनीयस्य, सामान्यनाऽऽश्रवा अमी ॥ १३ ॥
अभिहित्ना मोहनीयस्य बन्धहेतवः ॥ सम्प्रति जनुर्विषया-
प्यायुत्सनाह—“बंशं नरायउ” इत्यादि । बध्नाति—अर्जयति
नरकाऽऽयुनांकाऽऽसूयकः जीवः । किंविशेष इत्याह—“महार्-
म्भपरिप्रहरनो” महार्म्भरतो महापरिप्रहरतश्चेत्यर्थः । रौद्रे-
रौद्रपरिणामो गिरिभेदसमानकषायरौद्रध्वनाकथितचेतो-

सुचिरित्यर्थः । उपलक्षणत्वात् पञ्चेन्द्रियवधाऽऽदिपरिग्रहः ।
बन्धमादि—

“पञ्चेन्द्रियप्राणिपथो, बन्धारम्भपरिग्रहौ ।

निरनुग्रहात् मैत्र-भोजनं स्थिरवेरता ॥ १ ॥

रौद्रध्यानं मिथ्यास्नान-मनायुग्मिकपायना ।

कृष्णलीलं हवोताञ्ज, लेष्टया अमृतमापेयम् ॥ २ ॥

पद्मद्वयापहरणं, मृदुमैत्रुल्लसंयमम् ।

अवशेन्द्रियता चेति, नरकाऽऽयुषो आश्रयाः ॥ ३ ॥”

इति ॥ ४९ ॥ उक्ता नरकाऽऽयुषो बन्धहेतवः ।

इदानीं निर्यग्युपस्तानाह—

तिरियाउ मृदहियओ, सहो मसल्लो तथा मणुस्सा उ ।

पर्यई तणुकमाओ, दासुहई मेक्किमणुणो य ॥ ५० ॥

तिर्यग्युपेक्षन्ति औषः । किंशिष्ट इत्याह—गृहद्वय

उदायिनुयमारकाऽऽदिकृत्तयाऽप्रमाप्रियाय सर्वथैव निगृहीति

यथा नापरः काञ्चिद्विंश शठो-बन्धसा मधुरः परिणामे तु

दारुणः । सशब्दयो—रानाऽऽदिपयशाऽऽकीर्णनिकमनियमानि-

कारसुकरदन्तःशब्दोऽनालोचितताप्रतिक्रान्तः । तथाश्चन्द्रा-

दुर्मागंदेशनाऽऽदिपरिग्रहः उक्तं च—

“उन्मागेदेशना मार्ग—प्रणयो गृहचित्तता ।

आवेधनं सशब्दार्थं, मायारम्भपरिग्रहौ ॥ १ ॥

शीलमनं सानिचारो, नीलकापोतलेश्यता ।

अप्रत्याख्यानकपाया-स्तियमायुष आश्रयाः ॥ २ ॥”

उक्तास्तिर्यग्युपेक्षहेतवः । अथ मनुष्याऽऽयुपस्तानाह—“म-

णुस्माउ” इत्यादि । मनुष्याऽऽयुर्जैवो बन्धानि । किंशिष्ट इ-

त्याह—प्रकृत्या-स्मयैवेव ननुकपायो रेणुराजिसमानकपायः,

दानकवियं तत्र वा दानशीला, मयमास्तनुचितः कैवल्य-गु-

णाः क्षमाभावाऽऽवेवाऽऽदयो यद्य स मध्यमगुणः । अ-

धनगुणस्य हि नरकाऽऽयुःसंभवाऽऽनुसंगगुणस्य तु सिद्धे-

रलोकाऽऽयुषो वा सम्भवादिति भावः । चशब्दद्वयपरिग्र-

हात्पाऽऽरम्भाऽऽदिपरिग्रहः उक्ता मनुष्याऽऽयुषो बन्धहे-

तवः । आह च—

“अहो परिग्रहाऽऽरम्भौ, सहजे मादेवाज्ये ।

कापोतपोतलेश्यावे, धर्मध्यानाऽनुरागिता ॥ १ ॥

प्रत्याख्यानकपायार्थं, परिणामश्च मध्यमः ।

संविमानविधापरिग्रहं, देवतागुणवृत्तम् ॥ २ ॥

पूर्वाऽऽलापप्रियाऽऽलापो, सुसम्प्राप्तापनीयता ।

लोकपात्राणु माध्यस्थ्यं, मानुषाऽऽयुष आश्रयाः ॥ ३ ॥”

इति ॥ ५० ॥

सम्प्रति देवायुऽऽपस्तानाह—

अविरयमाह सुराउं, बालतवो कामिनिज्जो नयइ ।

सल्लो अगाराविज्जो, सुहनामं अज्झा अमुहं ॥ ५० ॥

अविरतः—अविरतसम्पद्युद्धिः सुराऽऽयुर्देवाऽऽयुष्मन् जयति

बन्धानि । आदिशुद्धादेशविरतसरागसंनयपरिग्रहः । वीत-

रागसंनयस्त्वतिविद्युत्स्वदायुर्न बन्धानि, धोक्षणपरिणाम

एव तस्य बन्धमानत्वात् । बालं तपो यस्य स बालतपाः, अन-

धिगतपरमार्थस्वभावां तुःस्वर्गमाभेदगर्भदेवायोऽङ्गानपूर्व-

कनिर्घैर्मितपःप्रभृतिवृत्तविशेषो मिथ्यादृष्टिः, सोऽप्यारम्भ-

यानुकरं किञ्चिदनुपराऽऽदिकाऽऽयुर्बन्धानि । यदाह भगवान्-

भाष्यकारः—“ बालतवे पडिबद्धा, उज्जडरोसा तवेण गार-

धिया । धेरण य पडिबद्धा, मरिउं अमुहसु जायति ॥ १ ॥”

अकामस्यानिकुलो नो निज्जो कर्मविषयनलक्षणं वक्ष्यासा-

कामनिज्जोः । इत्युक्तं अर्थानि—“ अकामनरहाए अकाम-

मनुक्काए अकामबन्धेण्णसंणे अकामसीयाववर्द्धससण-

अण्णसुगसेण अल्लमल्लं कपरिणमहेणं दीहणेणगधारगनरहं-

अण्णयाए गिरितकसिहरनिवडण्णयाए जललण्णपवसअण-

सण्णारिहं” उक्ताकर्तृसम्पन्नकपायस्तु बुद्धिस्तुअपरिणामः

कश्चिद् वपन्तराऽऽदिकाऽऽयुर्बन्धानि । उपलक्षणत्वात् कल्या-

णमिसंपर्कपातनो धर्मध्वणशील इत्यादिपरिग्रहः यदाहुः—

“ सरागसंयमो देश-संयमोऽकामनिज्जो ।

कल्याणमिसंपर्को, धर्मध्वणशीलता ॥ १ ॥

पात्रं दानं तपः अद्धा, रत्नत्रयाविराधना ।

मृदुकाले परीक्ष्यो, लेष्टयोः पञ्चपीतयोः ॥ २ ॥

बालं तपोऽप्रितयोऽऽदि-स्वाधनोद्धमनानि च ।

अव्यक्तसामायिकता, देवस्याऽऽयुष आश्रयाः ॥ ३ ॥”

उक्ता देवाऽऽयुषो बन्धहेतवः । संप्रति नामकर्म यद्यपि हि-

त्स्वार्तिशुद्ध्यभिधादनेकधा तथापि शुभाशुभविचक्षणा हि-

विधौमत्यस्य द्विविधस्यापि बन्धहेतुनाह—“सरलो” इत्यादि,

सरलः—मन्त्रं मायारहितः । गौरवाणि श्रुद्धिरसत्तानलक्षणा-

नि विद्यन्ते यस्य स गौरववान्, न गौरववान् अगौरववान्

“ आस्तिसंज्ञावर्तमानेतेरमणुसतोः” ॥ ८ ॥ १४६ ॥ इति

प्राक्तनसूत्रेण मन्त्रोः स्थाने इहादेशः । उपलक्षणत्वात् संसार-

भीकः, काममादेवाऽऽवेवाऽऽदित्युक्तः शुभं देवगनित्यर्थः—

कीर्तिपञ्चेन्द्रियज्ञात्यादिकष नामकर्म बन्धानि । अन्वयोक्त-

विपरीतस्वभावाः । तथाहि—मायावी, गौरववात्, उत्कट-

क्रोधाऽऽदिपरिणामोऽशुभं नरकगर्भयशःकीर्त्येकैन्द्रियाऽदि-

जानिलक्षणं नामकर्मोऽवेवर्तते । उक्तं च—

“ मनोवाक्कायवक्त्रं, परेषां विप्रतारणम् ।

मायापदयो मिथ्यावै, पशुंयं चलाचलितम् ॥ १ ॥

सुवर्णोऽऽदिप्रतिच्छिन्न-करणं कूटसंज्ञिता ।

वर्णगन्धरसस्पर्शो-न्ययोपपादानि च ॥ २ ॥

अङ्गोपाङ्गव्यवनानि, यन्त्रपञ्जरकर्म च ।

कूटमानतुलकामोऽ-न्यनिर्वाऽऽसप्तमशतम् ॥ ३ ॥

हिंसा-मृत्तस्तेषां ब्रह्म—महारम्भपरिग्रहाः ।

पुरुषासम्पन्नं शुचिचेष्टाऽऽदिना मरुः ॥ ४ ॥

मौख्योक्रोशी सौभाग्यो-पघाताः कामेणक्रियाः ।

परकीर्तुल्लोत्तारः, परहास्यविडम्बने ॥ ५ ॥

वर्षयाऽऽदीनामलङ्कार-दानं द्वावाञ्चोपपन्नम् ।

देवाऽऽदिव्याजान्ब्रह्माऽऽदि-चौर्ध्वतीत्यकपायता ॥ ६ ॥

चेत्यप्रतिध्याऽऽराग-प्रतिमानां विनःशुभम् ।

अङ्गाराऽऽदिक्रिया चेत्य-शुभस्य नाम्न आश्रयाः ॥ ७ ॥

एत एवान्यथाकृपा-स्तथा संसारभीक्ष्णा ।

प्रमादहानं सङ्ग्राया-पणं सान्मयादयोऽपि च ॥ ८ ॥

दृष्टेने धार्मिकाणां च, संश्रमः स्वागतक्रिया ।

परोपकारसारस्व-माधवाः शुभनामनि ॥ ९ ॥”

इति ॥ ५८ ॥ उक्ता नामानि बन्धहेतवः ।

सम्प्रति गोत्रस्य द्विविधस्याऽपि तालाह—

गुणंपेहो मयरहिओ, अवकणयउं मावयाहई निच्चं ।

पकुव्वा जिण्डाअमो, उच्चं नीयं वरहरा ॥ ५९ ॥

गुणंप्रेली—यस्य यावन्तं गुणं पश्यति, तस्य तमेव प्रेक्षते

पुरस्करोति, दोषेषु सास्वयुत्सरात् इत्यर्थः । मयराहितो-हि

मिष्टजातिनामकुलैर्बलकपतःपुताऽऽदिस्वपसमन्वितो-
ऽपि निरहङ्कारः । नित्यं-सर्वदाऽप्यवध्यापयनाक्षिः स्वयं
पठतीतरांश्च पाठयति, अर्थतन्त्रं स्वयमधीषणं विमुच्यति
परंपरां च व्याख्यायति, असत्यां वा पठनाऽऽदिशक्ती नोभ-
वदुमानः पराजय्यनाध्यापयनापरायणानुमोदने । तथा जि-
नाऽऽदिप्रज्ञो-जिनानां-नीधेनापानामादिशक्त्यन्त-सिद्धाऽऽ
कार्योपाध्यापयणापुत्रैस्तानामप्येषां च गुणपरिष्ठानां भक्तो
ब्रह्ममाणः । प्रकरोति प्रकथेयं समुपाज्ययत्कुम्भमुद्वे-
गोलम् । नीचं नीषेणोन्नतितरथा तु भणितविपरीतस्व-
भावः । उक्तं च-

“ परस्य निम्नाऽवबोध-हामाः सङ्गुणलोपनम् ।
सदसदोपकथन-मागमस्तु प्रशंसनम् ॥ १ ॥
सदसङ्गुणशंसा च, स्वदोषाऽऽच्छादनं तथा ।
जात्यादिभिर्मदक्षति, नीचगोत्राऽऽश्रया अमी ॥ २ ॥
नीचगोत्राऽऽश्रयविप-यांस्तो विगतगतेता ।
बाह्यायचित्तैर्विनय, दक्षिणोत्राऽऽश्रया अमी ॥ ३ ॥ ”
इति ॥ ४६ ॥ उक्ता गोत्रस्य बन्धहेतवः ।

साम्प्रतमन्तरायस्य ये बन्धहेतवस्तानिभिधिरुतः
शास्त्रमिदं समर्थयन्नाह-

मिणपूयाविमपकरो, हिमाऽऽपरायणो जयइ विग्धं ।
इय कम्मविवागोऽपं, लिहिओ देविंदुद्धरिहि ॥ ६० ॥

जिनपूजाविग्रहकः सावद्यदोषोपेतत्वाद् गृहिणामप्येषा-
विषयोऽतिप्रदेशनाऽऽदिभिः समया-तस्तत्पद्रीकृतो जिन
पूजामिषेयक इत्यर्थः । हिंसा जीववध आदिशब्दादनुत्तमा-
वणस्तैःप्राज्ञपरिग्रहादिभोजनानां विमर्षाऽऽदिपरिग्रहस्तेषु
परायणस्तत्परः । उपलक्षणत्वात्सोमलमांस्यं हानचारित्राऽऽ-
वेस्तद्विषयद्वयाऽऽजिना विघ्नं करोति, साधुयुग्मं वा भक्ष्या-
नां पाध्यापकणमेषाऽऽदिदं दीयमानं निवारयति, तेन
वैतद्विद्वधता मोक्षमार्गः सर्वोऽपि विप्रप्तो भवति, अप-
हेषामपि सत्त्वानां दानलाभयोगपरिमोगविघ्नं करोति, म-
न्त्राऽऽदिप्रयोगेषु च परस्य धर्म्यमपह्नरति, इडाचव वचबन्ध
निरोधऽऽदिभिः परं निर्वेदं करोति, सुदन्मद्वेदाऽऽदिभिश्च
परस्येन्द्रियशक्तिमुपहृति । स किमस्याह-जयति धातुनाम-
मैकार्ये-वाद्यजयति विघ्नं पञ्चप्रकारमप्यन्तरायकर्म । इति
पूर्वोक्तप्रकारेण कर्मविपाकः-कर्मविपाकनामकं शास्त्रमयं
समर्थेयं च निमित्तस्वकपा लिखितोऽन्तरविन्यासीकृतो देव-
ेन्द्रसुरभिः करालकलिकालपाताललावज्जिह्वशुद्धम-
धुरोदरजगुरीणधर्मजगवन्धसूरवरणसहस्रीहृदयजरी-
कैरिति । कर्म० १ कर्म० ।

बंधाऽपसाहग-बन्धाऽऽदिप्रसाधक-वि० । बन्धमोक्षाऽऽदि-
गुण, पंच० ४ द्वार ।

बंधाबंध-बन्धबन्ध-पुं० । कति प्रकृतौर्बन्ध कति प्रकृतौर्बन्ध,
नीत्येवं बन्धसमकालिकसत्ताकबन्ध, भ० १६ शृ० २ उ० ।

बंधिऊल-बध्ना-अर्थ० । आहूत्येत्यर्थं, “ बधेयं बंधि-
ऊलं, शास्त्रं अदवा जडा समाहोपि । ” पञ्जा० ४ वि० ।

बंधु-बंधु-पुं० । भ्रातरि, “ बंधू सयगो सणाही च । ” पा-
० ना० १०१ गाथा ।

बंधुकिट्टीट्ट-बन्धोक्तुष्टिपति-स्त्री० । बन्धमाभितोक्तुष्टायां
स्थिता, क०भ० २ प्रका० पंच० ।

बंधुजीव-बन्धुजीव-पुं० । द्विप्रहरप्रकाशितुष्टिप्रधाने बुलवि-
नये, प्रका० १ पद ।

बंधुदत्त-बन्धुदत्त-पुं० । बन्धुवर्शनमधीणस्य विदुरनाम्नः सा-
ह्वयाऽऽचार्यस्य वाङ्मयेन प्रमाजके साधौ, ध० २०३ अ० ३
६ लक्ष० ।

बंधुपुर्-बन्धुपती-स्त्री० । वसन्तपुरवसतिकस्य भेदिनां महे-
जायां सुन्दर्य जातायां स्वनामक्यातायां शारिक्कायाम्,
पि० । अम्पाया नगर्या राजगृहस्य आन्तरा नौ-
वरममि गोशक्तिनः कुटुम्बिनः स्त्रियाम्, आ०सू० १ अ० ।
आ०म० । आ०क० । राजगृहे नगरेऽजुनस्य मालाकारस्य
मार्गवाम्, अन्त० १ अ० ६ वर्ग ३ अ० । (बन्धुमर्गाह्वा-
तम् “ अणुपमद्वेस ” शब्दे १ भागे ३६१ पृष्ठ गतम्)

बंधुर-बन्धुर-वि० । सुन्दरं, “ हरं राहं रमं, आहारं
बधुरं मणुजं च । लहं कंतं सुहयं, मणोरमं जाह र-
मणिजं ॥ १ ॥ ” पा०ना० १४ गाथा ।

बंधुविप्वहृण-बन्धुविग्रहीण-वि० । विद्यमानबान्धवविप्रमुक्त,
प्रश्न० १ आश्रमद्वार ।

बंधुमिरी-बन्धुमिरी-स्त्री० । मधुरायां नगर्या श्रीदामस्य रा-
ह्ना भार्यायां तन्निर्वणमातीर, विपा० १ अ० ६ ल० ।

बंधुय-बन्धु-पुं० । रक्तपुष्पप्रधाने वृक्षभेदे, आ० १ अ० ।
बंधुयव-बद्धय-लि० । बन्धनकर्माभूते कर्मणि, पंच० १
द्वार । (बद्ध्या हि कर्मप्रकृतयः “ कर्म ” शब्दे तृतीयभागे
२४८ पृष्ठ देखितानि ।)

बंधोद्ग-वेरी । मेलके, दे०ना० ६ वर्ग ८६ गाथा ।

बंध-ब्रह्मन्-न० । बृहत्त्वाच्च ब्रह्मा महति, वा० १६ वि० ।

परमाऽऽमनि, द्वे ब्रह्मणी वेदितव्ये परमपरं च । तच्च-“ प-
रं सत्यज्ञानमनन्तं ब्रह्म ” इति श्रुतिप्रतिपत्त्यम् । कल्प० १
अ० ६ ल० । विपा० । आ० म० । मोक्ष, सूत्र० २ अ० ६ अ० ।
भुक्ताः धियः सकलकामदुष्टास्ततः किं ? ,
सम्प्रोक्षिताः प्रणयिनः स्वधनैस्ततः किम् ? ।

इत्थं पदं शिरसं विद्धिषतां ततः किं ? ,

कल्पे स्थितं तनुभूतां तनुमिस्ततः किम् ? ॥ १ ॥

इत्थं न किञ्चिदपि साधनसाध्याजतं,
स्वप्नेन्द्रजालसदृशं परमायुष्यम् ।

अत्यन्तानिर्मुक्तिकरं यदपेतकथं,
तद् ब्रह्म बाष्पकृन् जनं यदि जेतनाऽस्ति ॥ २ ॥ ” विशेषः ।

अशेषमलकल्लविकल्पयोर्माशुमेणि, आवा० १ अ० ३
अ० १ उ० । “ अतीतिवं परं ब्रह्म, विमुक्तानुमयं विना ॥
शास्त्रपुकिशेतापि, न गम्यं यद् बुधा जगः ॥ ३ ॥ ”
अ० २६ अ० । या खुट्टेन्द्राणो बाह्या, बाह्यापेक्षावल-
नित्वा । भुवः परानपेक्षात-गुणसृष्टिस्ततोऽधिका ॥ ७ ॥ ”
अ० २० अ० ।

ब्रह्मन्-पुं० । जगत्पितामहे कमलपयोनी, सूत्र० १ अ० १
अ० ३ उ० । ब्रह्मा हि वतुमुक्तो विष्णुनाभिःकमलावुत्पद्य स-
कलं जगज्जगत्यामास । स पञ्चमूलप्रावरणः पञ्चात् वतुःशि-

राः सञ्ज्ञात इत्यादिपुराणप्रसिद्धम् । द्वा० १ अष्ट० । अग्निजि-
ह्वलक्ष्यश्च ब्रह्मा वेचता । चं० प्र० १० पादु० १२ पादु० पादु० ।
अनु० ब्रह्मलोकोऽभिधानपञ्चमवेचलोकस्येन्द्रे, स० ६० सम०
आच० । स्थान० ।

दो वरहा । द्वा० २ ठा० ३ उ० । स० । औ० ।

जम्बूद्वीपे भारते वर्षेऽस्यामसर्पिण्यां जाते द्वितीयचलदेव-
वासुदेवमातरि, स० । द्वा० । आच० । द्वाश्रुतस्कन्धस्य
जनहितानाम्नीचुलेः कारके स्वनामरूपाते सूरी, द्वा० १ अ० ।
अहोरात्रस्य नवमे मुहूर्ते, चं० प्र० १० पादु० । स० । कल्प० ।
द्वा० । मैथुनविरतौ, चं० २ वक्त्र० । स० । उत्त० । कुशलानुष्ठाने,
"ब्रह्म तत्त्वं तपो ज्ञानं, ब्रह्म विप्रः प्रजापतिः ।" आच० ६ अ० ।

ब्रह्मनिर्लेपः—

बंभमी य चउकं, ठवणाए होइ बंभणुपपी ।

सुत्तएई वण्णाणं, नवपह वण्ठतराणं च ॥ १८ ॥

तत्र ब्रह्म नामाऽऽदिभेदाद्भवतुर्जा. तत्र नामब्रह्म-ब्रह्मेत्यभि-
धानम्, असङ्गाधस्थापना अस्माऽऽरी, सङ्गाधस्थापना प्रति-
शिष्टिपक्षेऽप्योताऽऽद्याकृतिमुल्लेख्याऽऽरी द्वये, अथवा-स्थाप-
नायां स्थानवायमानायां ब्रह्मणोऽपत्तिवैकल्या, तत्रप्रसङ्गेन च
सप्तानां वर्णानां नवानां च वर्णान्तराणामुत्पत्तिर्भणनीयेति ।

यथाप्रतिज्ञातमाह—

एका मणुस्मजार्ह, रउत्पत्तीह दो क्या उसभे ।

तिष्ठेव सिपवसिणए, सावगभम्ममि चत्तारि ॥ १९ ॥

यावत्कामेयो भगवाणाद्यादि राजलक्ष्मीमध्यास्ते, तावदेकै-
व मनुष्यजातिः, तस्यैव राजयोग्यत्वात् भगवन्ममवाऽऽश्रित्य वै-
स्थितास्ते क्षत्रियाः, शेषाश्च शोचनान्द्रोदनाच्च शूद्राः, पुन-
रानुत्पत्तावयस्काराऽऽदिशिष्टवर्गाश्चिउयवृथा वेद्यनाद्रिस्थाः,
अभवतो ज्ञानोत्पत्तौ भरनकाक(कि)णीलाभकृताऽऽवका एव
ब्राह्मण उज्जिरे, एते शूद्राऽऽवकाऽन्ये गाथान्तरितगाथया प्र-
दर्शयिष्यन्ते ।

साम्प्रतं वर्णवर्णान्तरनिर्णयं संख्यानमाह—

संजोगे सोलसमे, सत्त य वणा उ नव य अंतरिणो ।

एए दो वि विगप्पा, ठवणा बंभस्स थायव्वा ॥ २० ॥

संयोगेन षोडश वर्णाः समुत्पन्नाः, तत्र सप्त वर्णा नव
तु वर्णान्तराणि, एतच्च वर्णवर्णान्तरविकल्पद्वयं स्थापना-
प्रक्षेपि ज्ञातव्यम् ।

साम्प्रतं पूर्वस्मृतिं वर्णत्रयमाह । यदि या-प्रागुद्दिष्टान्

सप्त वर्णानाह—

पगई चउकगाणं—तरे य ते हुति सत्त वणा उ ।

आणेतरेसु चरमा, वणो खलु होइ थायव्वा ॥ २१ ॥

प्रकृत्यस्तत्तत्तः-ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्राऽऽवका आस मेव
चतसृणामन्तरयोगेन प्रत्येकं वर्णत्रयोत्पत्तिः । तद्यथा द्विजन
क्षत्रिययोर्विभो जातः प्रधानक्षत्रियः सकूरक्षत्रियो वा । एवं
क्षत्रियेण वैश्ययोर्विभो वैश्येन शूद्रायाः प्रधानसकूरभेदी च-
कृष्याविल्लेखं सप्त वर्णा भवन्ति, अनन्तरोऽपि अथा ज्ञान-
न्तरास्तेषु योगेषु चरमवर्णव्यपदेशो भवति ब्राह्मणेन क्ष-
त्रियायाः क्षत्रियो भवतीत्यादि, स च स्वस्थाने प्रधानो
भवतीति भावः ।

द्वातीं वर्णान्तराणां नवानां नामान्याह—

अंबट्टुमगनिसाया, य अजोगवं मागहा य म्मा य ।

खत्ता य विदेहा वि य, चंडाला नवमगा हुति ॥ २२ ॥

अम्बट्टः १, उमः २, निषादः ३, अयोगवं ४, मागधः ५, खत्ताः ६,
क्षत्ता ७, विदेहः ८, चाण्डालश्चेति ६ ।

कथमन्ते भवन्तीत्याह—

एगंतएइ इण्णो, अंबट्टो चव होइ उण्णो य ।

विहंयंतरेश्च निसाओ, परासंतं च पुण वणे ॥ २३ ॥

पडिलोमे सुहार्ह, अजोगवं मागहा य म्माओ अ ।

एगंतएइ खत्ता, वेदेहा चव नायव्वा ॥ २४ ॥

वितिपंतंय निषया, चंडालो सांवि होइ थायव्वा ।

अणुलोमे पडिलोमे एवं एए मवे भेया ॥ २५ ॥

आलामयो यन्त्रकाद्वलेयः । तत्त्वैदम्-ब्रह्मपुरुषः वैश्या
स्त्री अम्बट्टः । क्षत्रियः पुरुषः शूद्री स्त्री उमः । ब्राह्मणः पुरु-
षः शूद्री स्त्री निषादः, पारासरो वा । शूद्रः पुरुषः वैश्या
स्त्री अयोगवम् । वैश्यपुरुषः क्षत्रिया स्त्री मागधः । क्षत्रियः
पुरुषः ब्रह्मस्त्री स्तः । शूद्रः पुरुषः क्षत्रिया स्त्री क्षत्ता । वै-
श्यपुरुषः ब्राह्मस्त्री वेदेहः । शूद्रपुरुषः ब्राह्मस्त्री चाण्डालः ।
एताति नव वर्णान्तराणि ।

द्वातीं वर्णान्तराणां संयोगोत्पत्तिमाह—

उगणं खत्ताए, सोवागो वेणवो विदेहं ।

अंबट्टीए सुहार्ह, वुक्कसो जो निसाएणं ॥ २६ ॥

सूण निसार्ह, कुक्करो सो वि होइ थायव्वा ।

एसो बीओ भओ, चउव्विहा होइ थायव्वा ॥ २७ ॥

अनयोऽप्यर्थो यन्त्रकाद्वलेयः तत्त्वैदम्—उग्रपुरुषः क्षत्ता
स्त्री श्वपाकः । विदेहः पुरुषः क्षत्ता स्त्री वैणवः । निषादः
पुरुषः अम्बट्टो स्त्री, शूद्री स्त्री वा वुक्कसः । शूद्रः पुरुषः नि-
षादस्त्री कुक्कुरः । गतं स्थापनाब्रह्म ।

द्वातीं द्रव्यब्रह्मप्रतिपादनायाऽऽह—

द्ववं मरीरभविओ, अस्माणी वत्थिसंजमो चव ।

भावे उ वत्थिसंजम, थायव्वा संजमो चव ॥ २८ ॥

क्षत्रोत्तमव्यवहारोदयतिरिक्तं शाक्यपरिभाषाजकाऽऽतीनामन्त्रा-
नानुगतचेतसां वस्तिनिरोधमात्रं विधवाप्राप्तिप्रत्यक्षऽऽरी-
नां च कुलव्यवस्थाऽर्थे कारितानुमितियुक्तं द्रव्यब्रह्म, भावब्र-
ह्म तु साधूनां वस्तिसंघमः आद्याश्रमैर्दुर्गोऽप्यर्थं संयम
एव । समदशविधसंयमाभिस्वरूपत्वाद्दस्थेति । अष्टादश अ-
दास्त्वमी—"दिव्याकामरतिसुखात्, शिषिषं शिषिधेन वि-
रतिमिति नवकम् । औदारिकादपि तथा, तद् ब्रह्माष्टादश-
विकल्पम् ॥ १ ॥"

चरणनिलेपाधेमाह—

चरणमि होइ छकं गडमाहोरो गुणो व चरणं च ।

खित्तमि जमि खित्त, कोलं कालो जहि जाउ ॥ २९ ॥

चरणं नामाऽऽदि वेदाऽऽद्यतिरिक्तं द्रव्यचरणं विधा भवति,
गतिमल्लगुणभेदात्, तत्र गतिचरणं गमनमेव, आहारच-
रणं मोक्षकाऽऽदि, गुणचरणं द्विधा-लौकिकं, लोकोत्तरं च-

लौकिकं यत् द्रव्याद्ये हस्तिशिलाऽऽदिकं वैद्यकाऽऽदिकं वा शि-
लान्ते, लौकोत्तरं साधुनामनुपपुत्रवत्करणमुदायिन्पमारकाऽऽदे-
वौ, क्षेत्रचरणं यस्मिन् क्षेत्रे गत्याद्वाराऽऽदि कथ्यते-व्याख्या-
ते वा, शब्दसामान्यान्तर्भावोद्वा शालिक्षेत्राऽऽदिवरणमिति,
कालेऽप्येवमेव ।

भावचरणमाह—

भावे गइमाहो, गुणो गुणवन्नो पसव्यमपसत्था ।

गुणचरणे पसत्ये—यं बंमंचेरा नव हवंति ॥ ३० ॥

भावचरणमपि गत्याहगुणभेदात् जिघा, तत्र गतिच-
रणं साधोत्पपुत्ररूप युगमात्रदृष्टदृष्ट्येच्छुनः, भल्लवच-
रणमपि शुद्धं पिरदुपपुत्रानस्य, गुणचरणमप्रशस्तं मिध्या-
दृष्टीनां सम्बन्धदृष्टीनामपि सन्निधानं प्रशस्तं, तेषामेव क-
मोद्विषयार्थं मूलोत्तरगुणकलापविषयम्, इह चानेनेवाधि-
कारी, यतो नवाध्यययनानि मूलोत्तरगुणस्थापकानि निजं
दाप्येनमुश्लियन्ते । आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० । उ० । नि०
५० । ईश्वराम्भारावां पृथिव्यां तस्याः सकललोकमयत्वात् ।
स० १२ सम० ।

अष्टादश ब्रह्माणि—

अष्टादशविधे बंभे पस्यते । तं जहा—ओरालिए कामभोगे
खेव सयं मणेशं सेवइ, नावि अन्नं मणेशं सेवावेइ, मणेशं
सेवंते वि अन्नं न समणुजाणइ । ओरालिए कामभोगे नेव
सयं वायाए सेवइ, नेव अन्नं वायाए सेवावेइ, वायाए सेवंते
वि अन्नं न समणुजाणइ, ओरालिए कामभोगे नेव सयं
काएणं सेवइ, नावि अन्नं काएणं सेवावेइ, काएणं सेवंते
वि अन्नं न समणुजाणइ, दिव्हे कामभोगे नेव सयं
मणेशं सेवइ, नावि अन्नं मणेशं सेवावेइ, मणेशं सेवंते
वि अन्नं न समणुजाणइ, दिव्हे कामभोगे नेव सयं वायाए
सेवइ, नावि अन्नं वायाए सेवावेइ, वायाए सेवंते वि
अन्नं न समणुजाणइ दिव्हे कामभोगे नेव सयं काएणं
सेवइ, नावि अन्नं काएणं सेवावेइ, काएणं सेवंते वि
अन्नं न समणुजाणइ । स० १८ सम० ।

ब्रह्मन्—न० । हृद मनिन् । “हृदं नोऽप्यं ॥” (उणा० ४६४) इति
नकाराद्याकारवत् । वेदे, तपसि, सत्ये, तत्त्वे यथायं, तु-
रीये सर्वगुणान्ति यिशुदे विस्वरूपे च । हिरण्यगर्भे,
विभे, अविश्वेशे च । पुं० । उ० मूलद्वेन दन्तो-
च्छ्वाऽऽदित्वमेव साधितम् । मदिनीकारिण ओष्ठयाऽऽदि-
त्वेन कीर्तनासाधार्यमपि, किन्तु तन्मूलं मृग्यम् । वाच० ।
आयंसुहस्तिनः प्रथमशिशेयं, कल्प० २ अचि० ८ सण् ।
ब्राह्म—पुं० । अलंकृत्य कन्यादानरूपे विधाहनेरे, स० ।

पष्टुदेवलोके हि ब्राह्मऽऽदीन विमानानि—

जे देवा बंभं सुवंतं बंभावत्तं बंभप्यं बंभकृतं बंभत्तं
बंभलेसं बंभज्ज्मयं बंभसिगे बंभसिद्धं बंभकूटं बंभुत्तर-
बंभिसं विभायं देवचाए उववभा तमि स देवायं एका-
इस सागोवभाई ठिई पसत्ता । स० ११ सम० ।

बंभउत्त—ब्रह्मोत्त—त्रि० । ब्रह्माऽऽदितबीजेपत्ते, “बंभउत्ते अयं

लोप ।” ब्रह्मणा उतेा ब्रह्मोत्तो लोक इत्यर्थः । परं एवं व्य-
वस्थिताः । तथाहि—नेषामयमभ्युपगमः । ब्रह्मा जगन्निना-
महः । सबैक एव जगद्व्याप्तीत् तेन च प्रजापतयः सृष्टास्ते-
ष्व क्रमेणैतत्सकलं जगदिति । सूत्र० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।
एषां च प्रथमयथार्थमीश्वरकलनात्कल्येदनेनास्य दूयितत्वा-
त् । सूत्र० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।

बंभेड—ब्रह्माएड—न० । अष्टवद्वृत्ते पौराणिकसंमतलोके,
आचा० १ श्रु० ६ अ० ३ उ० ।

बंभेडपुराण—ब्रह्माएडपुराण—न० । जगतो ब्रह्मकृतत्वमिति पा-
दके पुराणे, “भरहो वि चममयणे वंभाबारं ठवेऊण
उवरिं छुत्तरयणं ठावेइ मणिरयणं छुत्तरयणवतिभारं ठवेइ ।
ततोऽपिइ लोणेण अडसंभव जं पणीयं ति ।” तत् ब्र-
ह्माएडपुराणम् । (३५४ गा०) आ० म० १ अ० ।

बंभकूट—ब्रह्मकूट—न० । महाविदेहे स्वनामस्यते वल्लस्कार-
पथेन, जं० ।

कहिं यं भंते । महाविदेहे वासे बंभकूटे ग्रामं वक्खा-
रपव्वए पस्यते । गोयमा ! शीलवंतस्स दक्खिण्णं
सीआए महाणईए उत्तरणं महाकच्छस्स पुरतिपेणं
कच्छावईए पच्चच्छिण्णं एत्थ ए महाविदेहे वासे बंभंभ-
कूटे ग्रामं वक्खारपव्वए पस्यते । उत्तरदाहिणायए पाई-
णपटीणवित्तिण्यं समं जहा चित्तकूडस्स ०जाव आस-
यंति । वम्भकूटे चत्तारि कूडा पसत्ता । तं जहा—मिद्धाय-
णकूटे १ वम्भकूटे २ महाकच्छकूटे ३ कच्छावईकूटे ४
एवं ०जाव अट्ठो वम्भकूटे इत्थ देवं पलिआवमडिइए
परिवसइ, से तेणंद्यं ।

(कहिंमिन्वादि) सधं व्यक्रमः । ब्रह्मकूटनामा द्वितीया
वल्लस्कारः चित्रकूटाऽतिदेशेन यावत्पदानां यामस्तथाऽऽदिकं
भूमिरमणीयसुवर्गं च सर्वं वाच्यम् । अथात्र कूटवक्रव्य-
माह—(वम्भकूटे चत्तारि कूडा) इत्यादि व्यक्रं, नवरम् एवं
चित्रकूटवत्सत्कारकूटव्ययिन वाच्यं यावत् “समा उत्तर-
दाहिणेषु पक्षपरानि” इत्यादि प्राप्ताः । अथो ब्रह्मकूट-
व्याधेः । “स कण्ठेण भंते । एवं बुक्कव वम्भकूटं इत्या-
लापकेन उक्तव्यः । ब्रह्मकूटनामा देवक्षेत्र पक्षोपस्थितिः
कः परिवर्त्तान, तदेतन्नायाऽतिरुगमः । जं ४ वृ० ।

बंभगिरि—ब्रह्मगिरि—पुं० । नासिक्वपत्तनसमीपयतिस्वनाम-
स्याने महाबुर्गे, ती० २६ कल्प ।

बंभगुप्ति—ब्रह्मगुप्ति—स्त्री० । ब्रह्मवर्गशुभो, ग० ।

नव बंभचरणलीओ उप्पत्ताओ । तं जहा—विचिताई सय-
थाऽऽसणाई सविन्ना भवर नो इथिसंसत्ताई नो पसुसंसत्ताई
नो पंढगसंसत्ताई १, नो इथीणं कहं कइत्ता हवइ ।” नो कीणां
कवलानां कथां धमेदशनाऽदिलक्षणयाक्यप्रतिबन्धरूपाम् २ ।
“नो इथिदाणाई सविन्ना भवानि” आनं निपत्ता । ३ । “नो
इथीणं मणोहारां मणोरमाई इदिआई आलोत्ता निज्जा-
इत्ता भवइ ४ । ना पणीयरसमोई ५ । ना पाणनोयणस्स अइ-
मानमाहारए सया भवइ ६ । ना पुत्तवरयं पुत्तकीलियं सरिन्ना
भवइ ७ । ना सदानुवाती ना कणायुवई नो लिलोगासुवाइ

मित्यर्थः । तथा—अथजनानुचितं निःशक्तिम्-अशक्तनीयं ब्रह्मचारी हि जनानां विषयनिस्पृहत्वाद्शक्तनीयो भवति । तथा—निर्भयं ब्रह्मचारी हि अशक्तनीयत्वाच्चिर्भयो भवति । निस्तुपमिव निस्तुपं विशुद्धतन्तुलकल्पं, निरापासं-न जेह्का-रयो, निरुपलं-जेहवजितं, तथा निवृत्तः-विस्तृतास्थस्य पृथग्विशुद्धं यत्तथा । आह च—“क यामः कनु निष्कामः, किं कुर्मः किं न कुर्महे ? । रागिणश्चित्तयन्त्येव, नीरागाः सुखमाप्सते ॥ १ ॥” नीरागाश्च ब्रह्मचारिण एव, तथा नियमेनाऽवश्यंभावेन निष्कम्पम्-अविचलं निरतिबाधं यत्तथा, इतान्तरं हि सापवादमपि स्वयम्भवे च निरपवादमेत्यर्थः । आह च—“एव किंचिद्विष्णुध्यायं, पञ्चिमिदं वाचि जितुर्विदेहि । मोक्षं मेदुल्लभ्यते, यत्तं विद्या रागद्वेष्टे ॥ १ ॥” ततः पदद्वयस्य कामचार्ये निवृत्तिगृह्णनियमनिष्कम्पमिति भवति, तपःसंयमयोर्महत्तमकं मूलतत्त्वमविभूतत्वं तस्य (नेमं ति) निमो-सदृशं यत्तथा, पञ्चानां महाव्रतानां मध्ये सुष्ठु आरम्भं रक्षितं रक्षणं पालनं यस्य तत्तथा, समितिप्रयोगसमिप्याभिर्गुणितं भिर्मेतांनुपयाद्विभवेसत्यादिभिर्वा नवभिर्ब्रह्मचर्ये गुणितभिर्गुणं गुप्तं वा यत्तथा, ध्यानवरमेव-प्रधानध्यानमेव कपाटं सुकृतं सुविश्वितं रत्नगार्थं यस्य अध्यामेव च सङ्गावनाकदं जितमेव (विष्णो ति) दत्तो ध्यानकपाटद्वीकरत्वाद्यं पश्चिमाऽमीला रत्नगार्थमेव यस्य तत्तथा, सज्ज इव-बद्ध इव अवधारित इव (औद्बुद्धा एव ति) आच्छादित इव निरुद्ध इत्यर्थः, दुर्गतपथः दुर्गतिमार्गो येन तत्तथा, सुगतपथस्य वैराग्यं कर्षकं यत्तथा, तत्त्व लोकोत्तमं च तस्मिन् दुष्करत्वात् । यदाह—“देवदाणवधगंधवा, जम्बूद्वीपलसकिराः बंधव्यारि नमसंत, बुद्धं जं करिंत ते ॥ १ ॥” (एतस्मत्सत्तत्त्वगपालिभूयं ति, सरः-स्वतःसंमथो जलाऽऽशयविशेषः तदागमः स एव पुरुषाऽऽदित इति समाहारद्वयः । पञ्चधा-धानं सरलज्ञानं पञ्चसरलज्ञानमिव मोहद्वैतोपादेयत्वात् पञ्चसरलज्ञानं धर्मस्तस्य पालिभूतं रक्षकत्वेन पालीकृतं यत्तथा, तथा महाशक्तकारका इव महाशक्तकारकाः क्षान्त्वादिगुणस्तेषां तुम्बभूतमाधारसामर्थ्यासाधिकृतं यत्तथा, महाविटपवृत्त इव—अतिविस्तारभूत इव महा-विटपवृत्तः आश्रितानां परमापकारत्वासाध्यायं धर्मस्तस्य रक्षकत्वमर्थं तस्मिन् सति सर्वस्य धर्मशक्तिन उपपद्यमानत्वेन नालकृतं यत्तथा । (महाभारतप्राकारवाङ्मयकलि-भूयं ति) महानगरमिव महानगरं विविधसुखदुःखत्वासाध्यायं धर्मः तस्य प्रकार इव कपाटमिव परिश्रमिव यत्तन्महानगरप्राकारकपाटपरिवृतमिति, रज्जुपेणद्ध इव इन्द्रकेतु रश्मिनियन्त्रितेन्द्रपद्विधुद्धाऽऽनकगुणसंगमद्वे नित्तम-बहुगुणपरिवृत्तं यस्मिन् यत्र च ब्रह्मचर्ये भ्रष्ट-विराजितं भवति सत्यघटं सहसा अकस्मात् सर्वं सर्वथा संभ्रं घट इव भ्रष्टं मयितं दधीव विलोडितं-वृत्तिं चतुक् इव पर्वं कुशलितमन्तःप्रविष्टमोसराऽऽदित्यलंशरीरमिव सज्ज-तद्वृष्टयं (पल्लव ति) पर्वतशिखराद् गगनशैल इव स्वाऽऽध्यायशक्तिं पतितं प्रासादशिखराऽऽदित्यलंशरीरमिव नि-मतितं खण्डितं दृष्ट इव विभागेन क्षिप्तं-परिश्रितं कुष्ठा-द्वृष्टपट्टाङ्गमिव विध्वस्तं-विनाशितं च अस्मीभूतं पवनवि-

कीर्णं दक्षिण विस्तृताकृतं गतम् । एषां समाहारद्वयः, कामचार्यो वा । किमेवंविधं भवतीत्याह-विनयशीलतपोनियम-मनुसमूहं विनयशीलतपोनियमलक्षणानां गुणानां वृष्टम् । इह च समूहशब्दस्य क्षान्त्यसत्त्वात्पुनस्तद्विधेयः ।

तं बंधं भगवतं गङ्गाशूलवत्तत्ताराणां वा जहा उ-
डुपती मथिषुत्तसेलम्बालरत्तरयामाराणां च जहा समु-
द्रो वेरलिभ्यो च जहा मणीणां जहा मडो च व-
सथां वत्थाणां च व सोमजुगलं अरविदं च व पु-
ष्कनेर्दं गोसीतं च व चंदलांश्च हिमवतो च व आस-
हीतं सीतादा च व निष्ठाणां उदहीमु जहा सयभूर-
मणां रुयगवरो च व मंडलिकवत्तयाणां पवरो वरप्रथ-
इव कुंजराणां सीहो व जहा मिमांशं पवरो व वनांश्च च-
व न्युद्वेदं वरणां जहा पल्लवद्वाराणां कण्यां च व बं-
भलो व सभासु च जहा भवे सुहम्मा विस्सु लवमत्त-
म व पवरा दाण्णां च व अभयपुलां किमिराणां च व कं-
वलां संघवथो च व वज्रिसंघे संघाथो च व समच-
उरंते भाणसु य परमसुकुम्भां नान्सु य पर-
मकेवलं तु सिद्धं लेमासु य परमसुकुलेमा तित्यकरे
च जहा मुणीणां वामेसु जहा महाविदेहि गिरिगाया च
भंदरवरो वणसु जहा शैदणवथो पवरो दुमेसु जहा नेप्पु सु-
दंसाणां वीसुजसा जीय नामेण य अयं दीवो तुरगवती
गयवती रइवती नरवती जहा विस्सुते च व था राणि
च जहा महाराहगे एवमथो गाया अहीणा भवंति एक
च वंजवेर । (२) ।

(तमिति) तदेवंभूतं ब्रह्मचर्यं भगवन्तं भट्टारकं तथा
प्रहगणतस्त्रतारकाणां वा यथा उडुपतिबन्धः प्रवर इति
योगस्तथेदं व्रतानामिति शेषः । बाह्यद्वैतः पूर्वविशेषाणां पक्षस्य
समुच्चयः । तथा-मन्यमन्त्रकाणांऽऽया मुक्ता मुक्ताफलानि शि-
लाप्रवालानि विदुमाणि रत्नरत्नानि पञ्चारागाऽऽदित्येषामा-
करा उत्पत्तिभूमयो ये ते तथा तेषां वा, यथा समुद्रः प्र-
वरस्तथेदं व्रतानामिति शेषः सर्वत्र दृश्यः । वैद्वयं चैव रत्न-
विशेषो यथा मणीनां मुकुटं चैव भूषणानां वस्त्राणामिव
क्षौमयुगलं कार्यासिकवस्त्रस्य प्रधानाश्वाऽऽह चैवशब्दो
यथायो द्रव्यः (अरविदं चैव ति) अरविदं एषां यथा
पुष्पज्येष्ठमिवमिदं व्रतानां (गोसीतं चैव ति) गोशीतो-
विधानं चन्दनं यथा चन्दनानां (हिमवतो चैव ति) हिम-
वानिव औषधीनां यथा हिमवान् गिरिविशेष औषधीना-
मद्विभुतकार्यकारिवनस्थानि विशेषाणामुत्पत्तिस्थानमेव ब्रह्म-
चर्यमीषधीनामार्थीषधीनामामगमप्रसिद्धानामुत्पत्तिस्था-
नमिति भावः । (सीतादा चैव ति) शीतोद्रेव निम्न-
गानां नदीनां, यथा नदीनां शीतादा प्रवरा तथेदं व्र-
तानामित्यर्थः । उडुपिषु यथा स्वयंभूरमथोऽस्मिन् समुद्रो
महर्षे प्रवर एवमिदं व्रतानां प्रवरमिति (रुयगवरो चैव म-
गरुणिव पवराणां पवरो ति) यथा माण्डलिकपर्वतानां प्रा-
नुपोरत्तकुशलवत्तरद्वचकवाऽभिधानानां मध्ये दृक्चकवर-

योद्गशीपथर्षी प्रवरः, एवमिदं व्रतानां प्रवरमिति भावः । तथा वैराघ्यः शक्यतां यथा कुजराणां प्रवर एवमिदं व्रतानाम्, सिद्धो वा यथा मृगाणां माटयपथर्षी प्रवरः प्रधानः एवमिदं व्रतानाम्, (पवगाणं चैव चि) प्रवकाणां मिश्र प्रकमात् सुपथकुमाराणां यथा चेलुदेवः प्रवरस्तथा व्रतानां ब्रह्मचर्यमिति प्रकृतम् । यथा चर्या पञ्चमेष्ट्याणां भुजगवराणां नागकुमाराणां राजा पञ्चमेष्ट्याः पञ्चगानां प्रवर एवमिदं व्रतानामिति प्रकमः । कल्याणमिव देवलोकाणां यथा ब्रह्मलोकः पञ्चमदेवलोकः तत्तत्तत्तस्य महत्वात्तन्निद्रः स्वयतिष्ठमपरिणामत्वात् प्रवर एवमिदं व्रतानां समासु च प्रतिभजनविमानभाविनीषु सुधर्मसमा उपायसमा अभियेकसमा अलङ्कारसमा व्यवसायसमा चर्यं च लक्षणासु पञ्चसु मध्ये यथा सुधर्मा भवति प्रवरस्तथा तथेदं व्रतानामिति स्थितिषु आयुष्येषु मध्ये लवसममाऽनुत्तरभवस्थितिर्वाशुः यथाशुद्धार्थः । ततो यथा प्रवरा प्रधाना तथेदं व्रतानामिति तत्रकालपञ्चाशत् उच्छ्वासानां लवा भवति । ब्रह्मादिस्तम्भचर्यं वा लवस्तम्भप्राणः कालोऽपि लवः, ततो लवैः सप्तमैः—सप्तप्रमाणैः सप्तसंख्यैर्विवक्षिताः व्यवसायविशेषस्य मुक्तिसम्पादकस्याऽप्युपमैः स्थिति र्थयते सा लवसप्तम्यभिधीयते । तथा (दाशाणं चैव अभयार्थं) ति दानानां मध्ये अभयदानमिव प्रवरमिदं, तत्र वानानि ज्ञानधर्मोपपन्नमभयदानमेवार्थेणि (किमिदो इव कथंलायं ति) कथ्यमानां वाचोविशेषार्थं मध्ये कुमारा इव कुमारारक्तकव्णमिव प्रवरमिदं व्रतानां तथा (संधाणं चैव वज्रसिंहं) ति संहननानां वज्रं मध्ये वज्रशुभ्रभनाराचसंहननमिव प्रवरमिदं व्रतानामिति । (संधाणं चैव वज्रसिंहं) ति शेषसंस्थानानां चतुस्त्रसंस्थानमिवेदं प्रवरं व्रतानां । तथा एवमेषु च परमशुद्ध्याय शुक्लपानवतुर्धमेत्तु यथा प्रवरमिदं व्रतं ध्वनि गम्यम् । (नागेषु य परमकेवलं तु सिद्धं) ति ज्ञानेष्वाभिनिर्वाचिकाऽऽदिषु परमं च तत्केवलं परिपूर्णे विशुद्धं वा मतिधृतायधिमनःपयोऽपेक्षया परमकेवलं सायिकज्ञानमित्यर्थः, तत्रैवकारार्थः, सिद्धं प्रवरतया प्रसिद्धं यथा तथेदमपि व्रतेष्विति गमनीयम् । लक्ष्यासु च कृष्णाऽऽद्यासु परमशुद्धलक्ष्या शुक्लपानवतुर्धमेवार्थेति न यथा प्रवरा तथेदं व्रतेष्विति गम्यम् । तीर्थैकरथैव यथा मुनीनां प्रवरस्तथैवेदं व्रतानां, वर्षेषु—सत्रार्थेष्वेषु यथा महाविदेहस्तथेदं व्रतेषु, (गिरिराजा चैव मन्दारं) ति चेश्वरस्य यथायथावा यथा मन्दारवरो—जम्बूद्वीपमेकमिरिजस्तथेदं व्रताराजः, येनषु भद्रशालानन्दनसौमनसपण्डकाभिधानेषु मेरुसम्बन्धिषु यथा नन्दनवने प्रवरमेवमिदमिति ह्रस्वे तु तक्षु मध्ये यथा जम्बूः सुदशमेति सुदशानाभिधाना विद्युतपश्याः विद्युता एवमिदमिति । किन्तु जम्बू—यस्या नाम्नायं द्वीपः जम्बूद्वीप इत्यर्थः, तथा तुरगपातमेवपतिः रथपातनिरपतिर्यथा विद्युतलक्षे राजा तथेदमपि विद्युतमिति भावः, रथिकलैव यथा महारथगतः पराभिधानी मन्थतीत्येवमिदमर्थः, केमरिपुष्ट्याभिधाना भवतीति निगमनार्थ—एवमुक्तमभिधानेकं शुभाः प्रवरत्वविद्युतस्याऽऽद्योऽनैकविदशानाभिधेया अह्निना प्रकृता अर्धना वा स्वाऽऽपया भवति । कैत्याह—एकसम्प्रब्रह्मचरं चतुर्थं व्रते ।

जन्म य आराहियस्मि आराहिं य वमिथं तस्यं, सी-

लं तवो य विष्णुभ्यो य संजमो य खंती गुपी द्वी तवह इहलोड्यपारलोड्यमसं य किंती य पचचभ्यो य तम्हा नि-
हुण्य, बंभचेरं चरियस्यं सत्वभ्यो विसुद्धं जावजीवाण् जाव सपडिसंजउ त्ति एवं मणिपं वयं भगवया । तं च इमं—

“ पंचमहन्वयसुखयमूलं, समगमल्लसल्लसद्गुचिधं ।
वेरविगमसपञ्चवसायं, सत्वसमुद्रमहोदहित्वं ॥ १ ॥
तित्थकरोहिं सुदेसियमगं, तगरातिरिच्छविजयिगमं ।
सत्वपविचसुनिस्मियसारं, सिद्धिविमाश्रयं गुयदरं ॥ २ ॥
देवनरिदंनमियप्यं, सत्वजसुसमं गलमगं ।

दुद्धरिसं गुणनायकमेकं, मोक्षलपहरसं वडिसगधूं ॥ ३ ॥”

तथा—यस्मिन् ब्रह्मचर्ये आराधिते पात्रिते आराधितं पात्रितं व्रतमिदं निरपेक्षप्रत्यक्षसुखं सत्वम्—अल्लसल्लसद्गुचिधं समाधानं तपश्च विनयश्च संयमश्च क्षान्तिर्गुप्तमूर्तिर्निर्लोभता-सिद्धिर्वा, तथेति समुच्चये, तत्रा एहल्लोकिः कपारलोकिः यथासि च कीर्त्यश्च प्रत्यक्षश्च, आराधिता भवन्तीति प्रकमः । तत्र यथा पराक्रमकृतं, कीर्तिर्दानकलभूता । अथवा—सर्वद्विग्यामिनी प्रसिद्धिर्देशः एकद्विग्यामिनी कीर्तिः, प्रत्ययः साधुरयम इत्यादिकृपा जनप्रतीतिरिति । यत एवभूतं तस्मात्प्रभुनेन स्तिंगमेन ब्रह्मचर्यं चरित्तवमा-सेवनीयं, किम्भूतं? सवतो मनःप्रभुतिरुत्तरवयवयोगवयेषु विशुद्धं निरवयं वाचजीवया प्रतिहृया यावज्जीवतया वा अजन्मस्यर्थः । एतदेवाऽऽद्य—मन्दारं श्वेतादिधयस्तति रति भूता-स्थिता च साधोर्मुनस्य क्षीणमासऽऽदिभावे संयतीति इतिशब्दो व्यवस्थितवाक्यापेक्षमासी, अङ्गयन्तरेण ब्रह्मचर्यं व्रतं स्तान्तुं प्रस्तापयति । एवं वक्ष्यमाणेन च वचनेन भगिनें व्रतं ब्रह्मचर्येणैव गमयता धीमहावीर्यं, (तं च इमं ति) तच्चैवे वचनं पद्यत्रयप्रतिष्ठा—(पंचमहन्वयसुखयमूलं) पञ्चमहाव्रतनामकानि यानि सुव्रतानि तेषां मूलमिव मूलं यत् । अथवा—पञ्चमहाव्रतः साधवस्तेषां सम्प्रभिनानां शोभन-नियमानां मूलं यत्, अथवा—पञ्चानां महाव्रतानां सुव्रतानां वाऽऽपुव्रतानां मूलं यत्तथा । अथवा—इह पञ्चमहाव्रत । सुव्रत । मूलमिदं ब्रह्मचर्यमिति प्रकृतम् । (समगमल्लसल्लसद्गुचिधं) (समगं) ति समावं यथा प्रवर्तित्वेवमना-वित्तैरकलुषैः शुद्धस्वभावाः साधुभिर्धृतिभिः सुष्ठु चरित-मासिचितं यत्तथा । (वेराविगमसपञ्चवसायं) ति स्वस्य परस्परानुशयस्य विरमणं विरामकरमुपशमनयनं निवर्तनं पयवसानं निष्ठाफलं यस्य तत्तथा । (सत्वसमुद्रमहो-दहित्वं) सर्वेषुः समुद्रेषुः सकाशमहानुदधिः स्वयं—भूरमण इत्यर्थः, तद्वत्पुं दुर्निस्तरत्नं तत्सर्वसमुद्रमहो-धिस्तथा तीर्थमिव तीर्थं पवित्रताहेतुत्वं तत्तथा । अथवा—सर्वसमुद्रमहाधिः संसारोऽतिदुस्तरवाक्प्रस्तरलक्षे तीर्थ-मिव तरणापाय इव तत्तथेति वृत्ताऽर्थः ॥ १ ॥ (तित्थकरोहिं) सुदेसियमगं ति तीर्थैकरोहिः सुदेसितमार्गं सुष्ठु दर्शितं गुप्त्यादि तत्पालनोपायं (निरत्यतिरिच्छविजयिगमं) नरकतिरय्यां संवन्धी विवर्दिजतो क्षिप्रं वायां गति-यैव तत्तथा । (सत्वपविचसुनिस्मियसारं) सर्वपविचाधि-समस्तपावनानि मुक्तिर्हितावि धुष्ट विहितावि आराधि

प्रधानानि येन तत्पथा । (सिद्धिविमानश्रवणमुखादं) लिखे-
हिमानानां चाप्रवृत्तपथानांऽऽवर्णनं कृतमुद्गादिनिमित्तयैः
ह्यारं प्रवेशं जनां सत्तयादि वृत्तांशः॥२॥ (इवनरिन्दमसि-
पूर्यं) देवानां चरागा चात्रैर्नमसितानां नमस्कृत्य ये तेषां
पुत्रचर्मैनीयं यत्तथा । (सर्वज्ञमुत्तममहमयां) सर्वज्ञ,
गदुत्तमानां महत्तानां मार्गं उपायोऽयं वा प्रधानं यत्तत्पथा
(दुर्जरिषं गुणनायकमेकं) दुर्जरिषंनमिषयनीयं गुणाश्रय-
ति प्रायतीति गुणनायकमेकमद्वितीयमसहस्रं (मोक्षपट्टसह-
स्रसिद्धिगम्यं) मोक्षपट्टसिद्धिगम्यं॥३॥
अरकत्वं, प्रधानमित्यर्थः । अरकत्वाऽर्थः ॥ ३ ॥

जेण सुद्धचरिएणं भवति मुयंभणो सुसमणो सुसाह स
इसी स वृणी स संजए स एव भिक्खु जो सुद्धं चरति वं-
भंचेरं इमं चरति रागदोसोपहवङ्गुणकरं किं मङ्कपमा-
यदोसवासत्थसीलकरणं अम्मंगयाणियं यं तल्लमज्जाणा-
णियं यं अभिक्खणं कज्जसीसकरचरखयणथोवायमंवाहाय-
गायकम्मपरिमहसाणुल्लवणुसुखासपूवससरीरपरिमंदण-
वाउत्तिस्सिदसियमणियपट्टगीयवाइयनहन्टट्ठगज्जमल्लपेच्छ-
थाल्लवक जाणियं यं सिंगाराभाराणियं यं ण्णाणियं
यं एवमायाणियं तवसंजमभंभंचेरपातोवपाइयाई अणुत्तर-
माथेणं वंभंचेरं वज्जेयज्वाई सव्वकालं भावियज्जा
भवति यं अंतरप्पा इमंई तवनियमसीलजोंगई शि-
क्काकालं किं ते अइहाणकअदंतपावणसेयमज्जज्जपा-
रणं भूयवयकसलोए यं खमदमअचेललगुप्पिवासलोप-
वसीतोसिणकट्ठंअजाभूमिनिसेजापरघरपवंसल्लाल्लवद्वपा-
यावपाणनिंदसदंससकसप्तनियमतवगुणियथामादि-
इहिं जहा ते पितरकं होई वंभंचेरं इमं यं अवंभंचेरं
रभसपितरकंहुट्ठपाए पावयणं भावयणं सुकहियं पंच्चा-
भाविकं आगमंसिभरं सुद्धं नेयाउयं अकुडिलं अणुत्तरं
सव्वदकलपावाण विउसमणं (४)

तथा येन शुद्धवागेन-सम्यग्वासेवितेन भवति सुब्राह्मणो
यथायेनात्वात् सुभ्रमणः सुतपाः सुसाधुनिर्वाणसाधक-
योगसाधकः तथा, (स इति) स यथाकृद्भूयिष्याव-
हस्तुद्रष्टा यः शुद्धं वरति, प्रहस्यमिति यांगः । (स मुनि-
ति) स यथोक्ता मुनिमृता स संयतः संयमवान् स एव मि-
श्रः भिक्षुर्गोला यः शुद्धं वरति प्रहस्यमिति अब्रह्मचरि-
तुन ब्राह्मणोऽऽदिरिति । आह व—

"सकलकलाकलापकलितोऽपि कविरपि परिहृतोऽपि हि,
प्रकाशितसर्वशास्त्रतत्त्वाऽपि हि वेदविशारदोऽपि हि ॥

मुनिरपि विद्यति विततनानाम्भूतविभ्रमदर्शकोऽपि हि,
 स्फुटमिह जगति तदपि न स कांक्षति हि यन्निमाणाणि रक्षति।
 तथा हृन्व वक्ष्यमाणं पार्थस्वर्गशोककरणमुचरन्तः ब्रह्मवर्षे
 वर्जयितव्यानिस्थस्य वक्ष्यमाणपक्ष्य वचनपरिणामाज्ञंयि-
 तव्यानि तयोः किमूर्तं रतिवक्ष्यमाणं रागाद्यः पित्राद्यु-
 क्रोहदया, द्वेषवक्ष्यः प्रतीतः, मोहश्चात्मानं प्रवर्तनं करोति वि-
 कलदया। किमर्थं यस्य तर्कमर्थं किमृष्टस्य तेषांस्वादासा

रमित्यर्थः, प्रमाद एव दापो यतः तत्तत्प्रमादादपि पाश्वेस्थानां
हानावाकाशविह्वलितानां साधनाभासानां शीलमनुष्ठानं नि-
ष्कार्य श्रुत्यातृरपिहृत्परिभोगाऽऽदिपाश्वेस्थशीलं, ततः पद-
त्रयस्य कर्मधारयस्वरूपं करणमासेवेन यत्तथाया । एतदेव प्र-
मच्छ्यते-अभ्यञ्जनानि च घृतवशाब्रह्मणः।ऽदिना तैलमज्जन-
नि च तैलसन्धानानि तथा अभ्याहृत्प्रभववत्तं कक्षाशीर्षिकरच-
णवधानानां घावनं च-प्रक्षालनं संवाहनं ग्राहकम् च हस्तः।
ऽदिग्राहप्रभवकण्डापरिकर्म परिमर्दनं च सर्वतः शरी-
रमलनमनुलेपनं च विकेपनं क्षुण्णै-गन्धद्रव्यसौक्ष्मैवासाक्ष रु-
रीराऽऽदिवासनम धूपनं वाऽमुकुक्षुपाऽऽदिभिः शरीरपरिम-
र्दनं च तनुमुष्यं वक्रशुर्कुर्वं चित्रं प्रयोजनमप्येति वा-
कुशिकं च प्रकेशवृक्षसमावृत्यनक्तं च त्वं हसितं च हासः।
भक्षितं च प्रकमाहृत्कृतं नाट्यं च नृत्यं च गीतं च गानं
वादिनं च पटहाऽऽदिवादनं नटाश्च नाटयितारो नक्तकाश्च
ये नृत्यनि जलाश्च वज्रास्थलकाः मल्लश्च प्रतीतः।
एतेषां प्रक्षालं च नानाविधवंशशीलकाऽऽदिस्वस्मिन्नेलेम्ब-
काश्च विहम्बका विदुषका इति दृढः । छान्दस्यस्वाभ-
प्रथमावबुधवचनलोपो हृष्यः । वञ्जयितव्या इति योगः ।
किं बन्धना-याति च वस्तूनि शुद्धारामाराणि शुद्धार-
स्येहानीवाण्यानि चोक्तव्यनिरिक्षानि एवमादिकानि एवं-
प्रकाणि तपःसंप्रब्रह्मचर्यानां घातश्च देशतः, उपघा-
तश्च सर्वेनां विघते येषु तानि तपःसंयमप्रब्रह्मचर्यालोप-
घातिकाणि । किमन आह-अनुवर्तता आसेवमानेन ब्रह्मचर्य-
वर्जयितव्यानि सर्वकालम्, अथवा ब्रह्मचर्यव्यवधानो भव-
तीति । तथा पातयितव्यश्च भवत्यनारामा एभिर्देवमादेशः
तपोनिग्रमशील्यः-नपःप्रभृतिव्यापारैश्चकालं-सर्वथा
किं न तथाया अन्नानकं वादन्तधावनं च प्रतीति । स्थेदमल-
धारणं च, तत्र स्थेदः-प्रस्थेदः मलः-कफजडभूतः याति च
लानां चत जलानां-मलवशेषः । एवं मीनघ्नं च केशला-
न्धश्च प्रतीति, क्षमा च कौशिकप्रहः, दमस्तेभिर्गुणतमहः, अने-
लकं च वल्लभाभावः, क्षुरिगपामं च प्रतीति, लाघवं चाहयो-
पाश्र्वं, शोनेष्णं च प्रतीति, काष्ठशय्या च फलकाऽऽदिशयनं,
भूमिनिषया च भूध्यासतः, तथा परबृहप्रलेशं च शय्याभिज्ञा-
ऽऽद्यै लब्धे चाभिमतानायाऽऽवावप्रलेशे वेपल्लवेऽऽदि
वा मानसव्याभिमानाश्च आपानमद्यै दैव्यं निन्दनं कुलसनं ईशम-
शकस्पर्शश्च नियमश्च द्रव्याऽऽद्यभिग्रहः नपश्चातशानाऽऽदि
गुणाश्च भूगुणान्द्वयं विनयश्चाभूध्यानाऽऽदिभिरिति दृ-
ष्ट्वाऽत एत आदित्यैषां योगानां तं तथा तैर्भोगवित्तव्यो भवत्व-
न्यासिनि प्रस्तुतः । भावना चास्मानाऽऽनीयामासेवा माना-
माननिन्दनवशाऽऽदिद्विषयानां चोपेक्षेति कथमेभिर्भोगवित्तव्यो
भवत्यनारमित्येव-उपा (ने) तस्य ब्रह्मचारिणः स्थिरतर-
कं भवति ब्रह्मचर्यम्-“हमं च” इत्यादि प्रवचनस्तत्पतेन पूर्ववत् ।
प्रश्नः ४ संख्यो द्वाहः ।

अश्वारं चउत्तं महवयं पञ्चकुशानि सवर्णं मेढुर्यं से
दिव्यं वा माणस्यं वा तिस्रिकुशलोण्यं वा योनं सयं मेढुर्यं
गञ्जेश्वरा, तं चैवं अदिश्यादाश्वतत्तवया भाणियपञ्चा० जाव
बोसिरामि, तस्मिन्माश्रा पञ्च भावणाश्रा भवन्ति । तत्पिपा
पद्मा भावणा-यो शिगंथे अभिकुशयं र इत्यर्थः कः

कहिच सिया । केवली वृथा—शिगमंथं अभिक्खणं २ इत्थीणं कहे कहेमाणे संति भेदा संति बिभंगा संति केवल्लिपप्पणाओ धम्माओ भंसेजा, शो शिगमंथं अभिक्खणं अभिक्खणं इत्थीणं कहे कहिच सिय चि पदमा भावणा ॥ १ ॥

अनुयत्तप्रथमायां स्त्रीणां संबन्धिनीं कथां न कुर्यात् । प्रथमा भावना । आचा० २ भू० ३ चू० ।

तस्मै इमाओ पंचभाषाओ च उत्पन्नवयस्स ह्रुति—अर्धंभवे रेवरमणपरिरक्खणद्वयाए पदमं सयसाऽऽसणपरद्वारअंग-शुआगामगवक्खसात्तअशिलायणपक्खत्थरूपसाहकएहा-शिकाऽवकासा, अवकासा जे य वेसियाणं अक्कंति य जत्थ इत्थिकाओ अभिक्खणं मोहदोसरतिरागवक्खुणीओ कहिति य कहाओ बहुविहाओ ते हु वज्जिज्जा इत्थिसंसत्तसंकिहाइ अणे वि य एवमादी अवकासा ते वि हु वज्जिज्जा जत्थ मणोविक्खमो वा भंगो वा भंसगो वा अट्टे कं च होज म्हाणं तं तं च वज्जज्ज उवज्जभीक अणायतणं अंतपंतवासी एवमसं-पत्तवासवसहीसमितिजोगण भाविओ भवति अंतरप्पा आरतमणविरयगामधम्मे जितिदिए बंधचेरमुत्ते । (५)

(तस्सेत्यादि) तस्य चतुर्थस्य द्वनस्थेमाः पञ्च भावना भवन्ति अष्टावचर्यविरमणपरिरक्खणार्थेतिथे, तत्र (पदमं ति) पञ्चानां प्रथमं भावनावस्तु स्त्रीसंसकृताऽऽध्वयवर्जनलक्षणम् । तच्चैवम-शयनं शय्या आसन्नं बिहरे गृहे गेहद्वारे तस्यैव मुखम् अङ्गणमजिरम् आकाशमनावुनस्थानं गवालो वाता-यनः शाला भाण्डशालाऽऽदिका अभिलोक्यन्ते अवलोक्यन्ते यत्रयैस्तदभिलोकनमुक्ततथानम् । (पक्ख वत्थुग ति) पञ्चा द्वास्तुक्तं पञ्चात् गृहकं तथा प्रसाधकस्य मण्डनस्य आ-तिकायाश्च स्नानक्रियाया येऽवकाशा आश्रयाः ते तथा ते च्छिन्ति द्वन्द्वः । तन्तस्ते स्त्रीसंसकृते संकिल्ला वर्जनीया इति सम्बन्धः । तथा अवकाशा आश्रयाः (जे य वेसियाणं ति) ये च देश्यानां तथा आसन्ते च तिष्ठन्ति च यत्र येधवकाशेषु च स्त्रियाः किन्तुः अभिरुण मनवरन्ते मोहदोषायाविशेषणं कथास्व-रागस्य, रागस्य च—स्नेहरागस्य वर्धना बुद्धिकारिका यास्ता-स्तथा कथयन्ति च प्रतिपादयन्ति कथा बहुविधा बहुप्र-काराः जातिकुलरूपनेपथ्यविषयाः स्त्रीसम्बन्धिनीः पुरुषाः स्त्रियो वा यथेति प्रकृतम् । मोहदोषेत्यादिविशेषणं कथालपि सुप्यते (ते हु वज्जिज्जा ति) ये च शयनाऽऽद्या ये च देश्या नामवकाशा येषु वाऽऽसन्ते स्त्रियाः कथयन्ति च कथास्ते वर्जनीयाः । बुद्धोक्त्याहारे । किंविधा इत्याह—(इत्थि-संसत्तसंकिहाइ ति) स्त्रीसंसकृतं स्त्रीसम्बन्धेन सं-किल्ला ये ते तथा, न केवलमुक्ततया वर्जनीयाः । अन्वयि वैधमाद्य अवकाशा आश्रया वर्जनीया इति । किं बहुना—(जत्थेत्यादि) उत्तरत्र वीप्साभयोपादि-ह वीप्सा इत्या, ततो यत्र यत्र जायते मनोविषमो वा चित्तप्रान्तिमैश्वर्यमनुपालयामि न वेष्यंरूपं गृह्णारस्म-

भवं मनसोऽस्थिरत्वम् । आह च—“ यत्थत्तवुत्तरनवस्थित-त्वं गृह्णारजं विञ्जम उच्यतेऽसौ । ” भङ्गो वा प्रसङ्गनस्य स-वैभङ्ग इत्यर्थः । अंशना वा देशतो भङ्गः, आतम् इष्टविषय-संयोगाऽप्रिलापरूपं, रौद्रं वा भवेद्भानं तदुपायभूतहिंसावृ-त्तात्तद्वर्णनाऽनुबन्धरूपं तत्सद्वनायत्नमिति योगः वर्ज्यंयत्, कोऽसौविद्या—अवधार्मीकः पापार्मीकः वर्ज्यमीकीवर्ण वर्ज्यत इति वर्ज्यं पापं, वर्ज्यमीकीवर्णं वर्ज्यं च वर्ज्यवत् गुणवत्पाप-मेवेति, अनायतनं साधूनामनाश्रय इति । किन्तुऽवधार्मीकः अग्ने इन्द्रियानलुकुले ग्रान्ते तत्रैव प्रकृष्टतरे आश्रये वस्तुं शीलमस्येत्थन्तग्रान्तवासीति निगमयन्नाह—एवमन्तराह-न्यायेन असंसकृतः स्त्रीभिरसंबन्धो बासो—निवासो यस्याः सा तथाविधा या वस्तुतिराश्रयस्तद्विषयो यः समितियोगः सत्यवृत्तिसम्बन्धः स तथा तेन भावितो भवत्यस्त-रात्मा । किंविधा—आरतममिंविधिना आसक्तं प्रत्यक्षं मनो यस्य स आरतमनाः बिरतो निवृत्तो ग्रामस्थेन्द्रियवर्गस्य धर्मो लोपुतया तद्विषयग्रहणस्वभावा यस्य स तथा । त-तः पदत्रयस्य कर्मधारयः । अत एवाऽऽह—जितेन्द्रियः ब्रह्म-चर्यगुप्त इति । प्रश्न० ४ संख० द्वार ।

अट्टावरा दोषा भावणा—शो शिगमंथे इत्थीणं मणोहराई मणोहराई इंदियाई आलोइत्तए अभिक्खणं २ शिउम्माइत्तए सिया । केवली वृथा—शिगमंथं इत्थीणं मणोहराई मणोहराई इंदियाई आलोएमाणे शिउम्माएमाणं संति भेया संति बिभंगाओव धम्माओ भंसेजा, शो शि-गमंथे इत्थीणं मणोहराई मणोहराई इंदियाई आलोइत्तए शिउम्माइत्तए सिय चि दोच्चा भावणा ॥

द्वितीयायां तु तद्विन्द्रियाणि मनोहारीणि नाऽऽलोकेयन् । आचा० २ भू० ३ चू० ।

वितिये नारीजणस्य मज्जे न कहेयव्वा कहा विचि-त्ता विन्धोयविलाससंपउत्ता हाससिंगारोइयकहं व्व मोहजण्णी न आवाइविवाइवरकहा विव इत्थीणं वा सु-भगदुःखमकहा चउसट्ठिं च महिलागुणा य वक्खेदज्जातिकु-लस्वणाभनेवरणपरिजगकहाओ इतिपायां अण्णा वि य एवमाइयाओ कहाओ सिंगारकुण्णाओ तवसंजमबंध-चेरपाओवचाइयाओ अणुचरमाणेणं बंधचेरं न कहे-यव्वा, न सुणेयव्वा, न चितियव्वा, एवं इत्थीकहविरतिस-मितिजोगेणं भाविओ भवति अंतरप्पा आरतमणविरयगा-मधम्मे जितिदिए बंधचेरमुत्ते । (६)

(धीयं ति) द्वितीयं भावनावस्तु । किं तद्विद्याह—नारीज-स्य मज्जे स्त्रीवर्षेऽऽन्तः(त) नैव कथयितव्या । कत्याह—क-था वचनप्रबन्धरूपा विचित्रा विविधा विविक्ता या बानो-पट्टमाऽऽदिकारणवर्ज्या । कीदृशीत्याह—विष्णोक्विलाससं-प्रयुक्ता । तत्र विष्णोक्विलासलक्षणमिदम्—

“इष्टानामर्थानां, प्राप्तवभिमानगर्वसंभूतः ।
स्त्रीणामप्रावृत्ततो, विष्णोको नाम विषेयः ॥ १ ॥”

विलासलक्षणं पुनरिदम्—

“स्थानाऽऽनमनमनात्, हस्तश्चेनैवकर्मणां वैव ।
उत्पद्यते विशेषः, यः स्मिष्टः स तु विलासः स्वान् ॥ १ ॥”
अन्ये स्वाहुः—“विलासो नञञोऽप्येव” इति । तथा हासः प्र-
हासकामिनां रसविशेषः । शृङ्गारांश्च रसविशेष एव । त-
योश्च स्वकथमिदम्—

“हास्यां हासप्रकृति—हासो विह्वलकृषेयवैद्यभ्यः ।
भवति परस्परभ्यः स च, भूम्ना स्त्रीनोच्यबालगतः ॥ १ ॥”
तथा—

“व्यवहारः पुनार्यो—रम्योऽयं रङ्गयो रतिप्रकृतिः ।

शृङ्गारः स द्वेषा, सम्भोगो विप्रलम्भश्च ॥ १ ॥”

एतत्प्रधाना या लौकिकी असंविप्रलोकमस्मिन्निनी कथा-य-
चत्तरचना सा तथा सा वा मोहजननी मोहोद्धारिका, वाशब्दे-
विकरार्थः । तथा (न) नैव आवाहोऽभिनवपरिणीतस्य यक्ष-
वरस्याऽऽनन्दे विवाहद्वयं पाणिप्रद्वयं तत्प्रधाना या वरक-
था परिणेतृकथा आवाहविवाहवरा या वा कथा सा तथा,
साऽपि न कथयितव्येति प्रकम्पः । स्त्रीणां वा सुभगदुर्भगकथा
सा सा च सुभगा दुर्भगा वा ईदृशी वा सुभगा दुर्भगा वा भव-
नीत्येवंरूपान् कथयितव्येति प्रकम्पः । चतुःपाणिश्च महिलागु-
णाः आलिङ्गनाऽऽदीनामष्टानां कामकर्मणां प्रत्येकमष्टद्वयेन
चतुःपाष्टमहिलागुणा वास्तव्ययनप्राप्त्याः ते वा न कथयि-
तव्याः । तथा (न) नैव देशजानिकुलजनप्रसङ्गाः नैव पश्यपारजन-
कथा वा स्त्रीणां कथयितव्येति प्रकम्पः । तत्र लाटाऽऽदिदेश-
सम्बन्धिनां स्त्रीणां वर्णने देशकथा, यथा-लाट्यः कोमलव-
त्त्वा रतिनिगुणा वा भवन्तीत्यर्थात् । जातिकथा । यथा—

“धिष्णं ब्राह्मणीभैवाभावे, या जीवति सुता इव । धन्या मन्ये-
जेतुःशूद्राः, पतिलतऽप्यविद्वन् ॥ १ ॥” तथा कुलकथा यथा-
अहो बौलक्यपुत्रीणां, साहसं जगतांऽप्यकम् । पशुसुर्यां विस-
ल्यस्त्री, याः प्रमर्दिता अपि ॥ १ ॥” इति । रूपकथा यथा—“चन्द्र-
वक्रपा सरोजाली, सङ्गीः पीतघनस्तनी । किं लटीनां मना सा
स्या-ह्वानामपि तुल्ये ॥ १ ॥” नामकथा-सा सुन्दरीति
सत्यं सौन्दर्यानिशुयसमन्वितस्यान् । नेपथ्यकथा यथा “धिष्-
णं नारीदीक्षिताः, बहुवसनऽऽच्छादितानि कल्पितान् । यद्यीवने-
न युनां, वसुमोदाय भवति सदा ॥ १ ॥” परजनकथा यथा—
“वटिकापरिवारेऽपि, तस्याः कामो बिचक्षणः । भावहः
स्नेहवान् दलो विनीतः सत्कुलस्तथा ॥ १ ॥” किं बहुना ?
अन्यथा अपि च एवमादिका उद्भवाकाराः कथाः स्त्रीत्वबन्धि-
कथाः शृङ्गारकरणाः शृङ्गारसूत्रः शृङ्गारमेव करुणाऽऽ-
पादिका इत्यर्थः । तत्संन्यमप्रसङ्गवैधानिपञ्चातिका अनुचर-
ना ब्रह्मवर्षं न कथयितव्या न आनन्दव्याः, अन्यतः न विस्म-
यितव्या वा यतिजनैः । द्वितीयभाषनानिगमनायाऽऽह—
एवं स्त्रीकथाविरतमस्मिन्निगमेन भाषितो भवत्यन्तरा-
स्या आरतमनोविरतप्राप्तमधमं जितेन्द्रियो ब्रह्मचर्यगुप्त इति
प्रकटमेव । प्रश्नः ४ संवत् ८०० ।

अहावरा तच्चा भाषणा—यां शिगम्ये इत्थीणां पुव्वरयाई
पुव्वकीलियाई सुमरिषय मिया, केवली बूवा-शिगम्येण इ-
त्थीणं पुव्वरयाई पुव्वकीलियाई सरमाण सति भेयां जाव
भेयजा, खो शिगम्ये इत्थीणं पुव्वरयाई पुव्वकीलियाई स-
रितए सिय त्ति तच्चा भावणा । आचा ० २ श्रु ० २ वृ ० ।

ततियं नारीण इसियभाणियं चेद्वियविषेविलयगत-
विलासकीलियं विवोइयनद्वीयावाइयसरिसंठाणवधकर-
वरणनयणलावणरुजोव्वहपयोधराऽधरवत्यालंकारभूष-
णाणियं गुञ्जोवकासियाई असाणियं एवमाइयाई त-
वसंनमवंभेचराओवधाइयाई अणुचरमाणियं वंभेचरे न
चक्खुया न मनसा न वयसा पश्येव्वाइ पावकम्माई,
एवं इत्थीरुवविरतिसमितिनां गेण भावितो भवति अन्त-
रप्या आरतमणविरयगामधम्मं जितेन्द्रियं वंभेचरगुत्ते । (७)

(तदर्थं नि तुनीयं भावनायन्तु स्त्रीकथनरीक्षणवर्जनम् । त-
च्चैवम-नारीणां-स्त्रीणां हस्तानं भणितं हास्यं स्वविकारं भणितं
च तथा चेदितं हस्तस्यासाऽऽदि विप्रसिद्धं निरीक्षितं गतिगम-
नं विलासः पूर्वोक्तलक्षणः क्रीडितं घृताऽऽदिक्रीडा, एषा समा-
हारद्वन्द्वः, विप्रदाकितं पूर्वोक्तलक्षणं विप्रदाकः, नाट्यं नृत्यं, गी-
तं गानं, वादितं गीतावादनं, शरीरसेव्यानं हस्तदर्शाऽऽदिकं, ब-
ल्यो गीतवाऽऽदिलक्षणः, करचरणनयनानां लावण्यं स्पृहणी-
यता, रूपं च आकृतिः, यौवनं तारुण्यं, पयोधरी स्तनौ, अप्रध-
अधस्तनौष्ठः, वस्त्राणि वसनानि, अलङ्कारा द्वाराऽऽद्यः, भूष-
णं च मण्डनाऽऽदिना विभूषाकरणमिति द्रष्टव्यः । तत्तन्नामि-
च न प्रार्थयितव्यानीति सम्बन्धः । तथा-गुणावकाशिकानि
भूता लज्जनीयवस्तु स्थगनीया अवकारांश्च देशाः अवयवा इत्य-
र्थः । अन्यानि च हासाऽऽदिवर्णनं गतानि, एवमादिकान्येव-
प्रकाराणि तत्संन्यमब्रह्मचर्यधानीपञ्चातिकाणि कानि । अनुचर-
ना च न चक्षुषा न मनसा न वचना प्रार्थयितव्यानीति पाप-
कानि पापेष्टुमुपादिता । एवं स्त्रीकथाविरतिसमितिनां गेण भा-
वितो भवत्यन्तराप्रमत्यादि निगमनवाक्यं स्पष्टमेवेति । प्रश्नः
४ संवत् ८०० ।

अहावरा चउत्था भावणा—गातिमत्तपाणभोयणभोई,
से शिगम्ये न पमीयरसभोयणभोई, से शिगम्ये के-
वली बूवा-अतिमत्तपाणभोयणभोई से शिगम्ये प-
मीयरमभोयणभोई मति भेदां जाव भेयजा, खाति-
मत्तपाणभोयणभोई से शिगम्ये खो पमीयरसभोयणभोई
त्ति चउत्था भावणा । आचा ० २ श्रु ० ३ वृ ० ।

चउत्थे पुव्वरयपुव्वकीलियपुव्वसंगंशगंशंयुया जेते आ
वाइवावाचोछकेसु य तितिसु नसेसु उस्समेसु य सिंगारा-
गारचाक्खमाई हावभावपललियविकल्वेवविलासमालिखी-
हि अणुकूलपेम्माकाई सदि अणुभूया सयणसंपयोगा उ-
उसुहवरकुसुमपुरिचंदयसुगंधिविरवा सपुव्वसुहवरिसत्तव-
भूयसुगुणाववेया रमणिउजाउजगंयपठनदन्टयजल्लभुव्व-
द्वियल्लवगदहपयगलसमाहाइक्खल्लखल्लखल्लखल्लखल्लखल्लख-
लीणियतालावपट्टमाणियं बहूणि मधुरसंगेयसुसुसरा-
इ असाणियं एवमाइयाणियं तवसंजमवंभेचराओवधावि-
याई अणुचरमाणियं वंभेचरे न ताई सयणेण लंभा इदं न

कहेइं नाऽपि य सुपरिउं जे एवं पुंवरयपुंवरकीलियविरति-
समिजोगेण भाविओ भवइ अंतरप्पा आरयमणविरय-
गामधम्मे जित्तिदिए बंभवेरगुत्ते । (८)

(चउत्थंति) चउत्थं भावनावस्तु यत्कामोदयकारिबस्तुदशे-
नमयनस्मरयुवजैनम् । तथैवम्—पूर्व्वरत्नं शुद्धस्वावस्थाभाविनी
कामरतिः पूर्व्वकीर्तिनं गृहस्थावस्थाऽऽमयं यत्नाऽऽदिकीर्त-
नं, तथा पूर्वं—पूर्व्वकालभाविनः सप्रण्याः श्वशुरकुलसंबन्धसम्ब-
न्धाः शालकशालिकाऽऽदयः प्रण्याश्च शालकाऽऽदिसम्बन्धा-
स्तद्भाष्यस्तनुयुताऽऽदयः संयुताश्च दशोनभाषणाऽऽदयिभिः
पवित्रिता ये ते तथा, तत एतेषां द्वन्द्वः । तत एतेन धर्मणेन
लभ्याः न द्रष्टुं न कथयितुं नाऽपि स्मृत्यमिति सम्बन्धः ।
तथा—(जे तं ति) य एते वयमाणाः केविस्याह—
(भावाविवाहबोलयसु यि) भावाहो—वच्चा वरगृहाऽऽ-
नयनम्, विवाहः—प्राणप्रदणम् । बोलकेति—“विदिता च्छला-
कम्मं बालायां बोलयं नाम” इति वचनाबौलकं बालचू-
डाकर्म, शिक्षाधारकमित्यर्थः ततस्तेषु, चउत्थः पूर्व्ववाक्यापे-
क्षया समुच्चयाधेः, तिथिषु यदनवयवोदशीर्षाभ्युत्तिषु, यङ्गेषु ना-
गाऽपिपूजाधेः, उत्सवेषु इन्द्रोत्सवाऽपिषु ये स्त्रीभिः साई
शयनसम्प्रयोगास्ते न लभ्या द्रष्टुमिति बोधः । किभूताभिः ?
शुक्रागाराचारुधवाभिः शुक्रारससागरभूताभिः, शोभननेप-
थ्याभिः अस्त्रैः, स्त्रीभिरिति गम्यन् । किभूताभिर्हावभावप्र-
ल्लितवैवल्लिवासशालिनीभिः । तत्र हावाऽऽदिसंलक्षणम्—
“ हावो मुखविकारः स्यात्, भावः स्याद्विचलसम्भवः ।
विलासो नेत्रजो ज्ञेयो, विभ्रमो मृगुणतयोः ॥ १ ॥ ”

अथवा विलासलक्षणमिदम्—
“ स्थानाऽऽसनगमनानां, हस्तचूचिकर्माणं चैव ।
उत्पद्यते विशेषो, यः श्लिष्टः स तु विलासः स्यात् ॥ १ ॥ ”
प्रललितं ललितमिव । तल्लक्षणं चेदम्—
“ हस्तपादाङ्गुलियासो, मृगुणोऽथोद्यमयोजितः ।
सुकुमारी विधानेन, ललितं तत्प्रकीर्तितम् ॥ १ ॥ ”

विशेषलक्षणं विदम्—
“ अग्रयनेन रचितो, धर्मलक्षणवर्णनः ।
एकश्लेशधरणैः स्नामन्कुलवल्लङ्घनम् ॥ १ ॥
ललाटैकान्तलिखितो, विषमो प्रललितकाम् ।
अन्यमञ्जलविन्यस्त-मञ्जलं नयनोऽञ्जयोः ॥ २ ॥
तथाऽनाद्वयजटायाम्, धर्मिजैर्जनबाससः ।
वसुधाक्षमित्रप्रान्तः, स्कन्धात् स्नन्तं तथांशुकम् ॥ ३ ॥
जघने हारविन्यासो, रसनायास्तथारसः ।
द्वयवशाकृतं यस्या-द्वान्नादिव मण्डनम् ॥ ४ ॥
हस्तनोति परां शोभां, स विलेप इति स्मृतः ॥ ”

एभिर्धोः शालन्ते शोभन्ते तास्तथा ताभिः अनुकूलमप्र-
तिकूलं प्रेम—प्रीतियोगां ता अनुकूलप्रेमिकास्तानभिः (स-
दि ति) साई सह अनुभूता वेदिता शयमानि च स्नायाः
सम्प्रयोगाश्च लम्पकाः शयनसम्प्रयोगाः, कार्यभूताऽऽश्रुतु-
क्षानि आश्रुतुक्षानि वा कालोत्तिनादीत्यर्थः, यानि वरकुसुमा-
नि च सुतराभिवन्दनं च सुगन्धयो वाष्पपूर्णपा वासश्च धूपश्च
शुभस्पर्शानि वा सुस्पर्शानि वा वस्त्राणि च भूषणानि वे-
दि द्वन्द्वः, तेषां योग्यपुस्तैरुपेता युक्तास्ते तथा, तथा रमणी-
३१७

थाऽऽतोषणेयप्रचुरनटाऽऽदिप्रकरणाणि च न लभ्यानि, द्रष्टुमि-
तियां । तत्र नटा नाटकानां नाटयितारः नर्तका ये द्रष्टुम्यन्ति
जङ्गा वरत्राकेलका मङ्गाः प्रतीनाः, मौष्टिका मङ्गा एव ये सु-
द्विभिः प्रहरन्ति (बेल्लवण ति) विदम्बका विदम्बकाः, क-
थकाः प्रतीनाः, प्लवका ये उत्प्लवन्ते नद्यादिकं वा तरन्ति,
लासका ये रासकान् यन्ति, जयशब्दप्रयोगकारो तयाष्टा
वा इत्यर्थः । प्राक्पायका ये शुभाशुभमाशयन्ति, लक्ष्मका मदा-
बंशाप्रचलकाः, मङ्गलाक्षिपलकद्वन्ताः मिङ्गलाः, “ दूणह-
ज्जा” तुलाभिधानवाद्यविशेषवन्तः, तुम्बवीणिका वीणावाहिकाः,
तालाचराः पल्लकारिविशेषाः, एतेषां द्वन्द्वः, तत एषां यानि
प्रकरणाणि प्रक्रियास्तानि च तथा दृष्टव्येनकविधानि (य-
दुरस्सरवीयसुस्तरादि ति) मधुरस्वराणां—कलश्वनीनां
गायकानां यानि गीताभिः—गेयानि सुस्वराणि शोभनसङ्घा-
द्विस्वरविशेषाणि तानि तथा किं बहुना ?—अन्यानि च उक्त-
व्यतिरिक्ताणि, एवमादिकानि एवंप्रकाराणि तपःसंयम-
स्वचर्यानां पञ्चाङ्गानि अनुवचरता द्रष्टव्यं (न) नैव यानि
तानि कामारकाचकारीणि धर्मणेन संयतेन द्रष्टव्यारिण्येति
भावः (लम्बति, लभ्यानि उचितानि द्रष्टुं प्रेरितुं न कथयितुं
नापि च स्मृतं जे’ इति निषातः, निगम्यस्याह—एवं पूर्व्वरत-
पूर्व्वकीर्तिनविरतिसमित्यांगेन भावितो भवत्यन्तराश्व
आरतमनोविरतप्राप्तमयो जित्तिन्द्रियां द्रष्टव्यवगुप्त इति ।
प्रश्न० ४ संव०द्वार ।

अहावरा पंचमा भावणा—थो शिग्गंथे इथीपसुपंडग-
संसचाई सयखासणाई सेविचए सिया, केवली ब्या-
शिग्गंथे थं इथीपसुपंडगसंसनाई सयखासणाई से-
वेमाणे मंति भेया ० जाव भेमजा थो शिग्गंथे इथी-
पसुपंडगसंसचाई सयखासणाई सेविचए सिय ति पंचमा
भावणा । ५ एतावथा चउत्थे महवण सम्मं काएण
फामइ ० जाव आराहिते यावि भवति, चउत्थं मंते । महवणं ।
आवा ० २ शु० ३ चू० ।

पंचमं आहारपथीयनिद्विभोयशिविवज्जए संजए सुसाह
ववणयखीरद्विम्पिनवणीयेनेल्लगुडसंलक्ष्मिद्विषमहुसज-
मंसलज्जकविगइपरिचचक्काहारो न दण्णं न बहुसो न नि-
तिकं न सायसुपाहिकं न खइं वडा भोचव्वं-जहा से जाया-
मायाए भवइ, न य भवति विम्पुपो न भेसणा य धम्मस्स,
एवं पथीयाहारविरतिसमितिजोगेण भाविओ भवति अंतर-
प्पा आरयमणविरयगामधम्मे जिंदिए बंभवेरगुत्ते । (९)

पञ्चमं भावनावस्तु प्रणीतभोजनवर्जनम् । एतदेवाऽऽह—शा-
हाराऽऽनादिः स एव प्रणीतो—मलस्नेहविन्दुः, स च स्नि-
ग्धभोजनं वेत्ति द्वन्द्वः । तस्य विवर्जको यस्तु तथा, संयतः
संयमवान्—सुसुषुप्तः निर्बोणसाधकयोगसाधनपरः, व्यग्रगत
अपगत क्षीरदधिसर्पिण्वनीनैल्लगुडलक्ष्मस्यपरिष्ठाका य-
तः स तथा, मत्स्यविष्टका चेह लण्डशर्करा मधुमद्यम-
सन्नायकलक्षणभिः विकृतिभिः परिस्त्रोको यः स तथा, ततः
पद्मवस्य कर्मधारयः, स एवविधः, कृतो भुक्त आहारां पचन

तथा । किमित्याह—(त) नैव दृष्यते दृष्टकारकाहारा, भुञ्जीतेति शेषः । तथा न बहुशो दिनमध्ये न बहुकृत्व इत्यर्थः । (न निमित्तं) न नैमित्तिकं न प्रतिदिनमिति यावत् । न शाकस्य पात्रिकं, शाकनकदाक्षस्यचुरमित्यर्थः । (न लज्जं) न प्रभूतं यत आह—“जहा दृष्यमी पउरिंये वणे, समारम्भो योवसलं उवेति । एवेदियगी विपकामभोइयो, न बंभयारिस्स हिंसाय कस्स ॥ १ ॥” इति । किं बहुना १, तथा तेन प्रकारेण हितमिताऽऽहारित्वाऽऽदिना भोग्यं, यथा (से) तस्य ब्रह्मचारिणो यात्रा संयमयात्रा सैव यात्रामात्रं तस्मै यात्रा भाषाय भवति । आह च—“जह अस्मंगेण १ सेवो २, सग-उक्खवक्काय अजिओ होइ । इय संजमभरवहणहुयाएँ लाहुण आहारो ॥ १ ॥” न च नैव भवति विभ्रमो धातुपचयेन मोहोदयामनसो धर्मं प्रति अस्तिस्वरत्वं भ्रंशं वा क्लान्तं चमोद् ब्रह्मवर्त्यलक्षणात् । निगमनाह—एवं प्रणी-ताऽऽहारविरतिसमिति योगेन भाषितो भवत्यन्तरात्मा आ-रतमनोविरतब्रामचर्यमिति त्रिद्वयो ब्रह्मचर्यगुत इति ।

एवमिच्छं संवरस्स दारं सम्मं संवरियं होइ सुप्पाणि-रियं इयोई पंचहि वि काशेयोई मखवयणकायपरि-रिक्खण्णिं शिखं आमरणंत्तं च एसो जांगो खेपण्णो भिइमया मतिमया आशासवो अकलुलो अन्दिइहो अप-रिस्तावी अस्संकिण्डो सुदो सव्वनिखमणुत्ताओ एवं च-एत्थं संवरदारं फासियं पालियं सोदियं तीरियं किट्टियं (आराहियं) आशाए अणुपालियं भवति, एवं नायपुत्तिशा भगवया पणवियं पुरुवियं पसिद्धं सिद्धवरसासणियं आ-पवियं सुदेसियं पसत्तं ॥ २७॥ (१०) पञ्च ० ४ संव ० द्वार । न हुंदिण्ण समणो, न ओंकारेण बंभणो ॥ (३१+) ॥

सुरिण्णेन अमणो निम्रेणो न स्यात् । ओंकारेण ॐ भूभुवः-स्वस्तीत्यादिना ब्राह्मणो न स्यात् । उ० ० २४ अ० ।

समयाए समणो होइ, बंभचेरेण बंभणो ॥ (३२+) ॥

समतया—समयत्वेन शत्रुमित्रयोरुपस्थितमानभावेन अमणो भवति ब्रह्मचर्येण ब्राह्मणो भवति, ब्रह्म-पूर्वोक्तमहिंसासत्यचो-र्यभावाद्भैरुनिर्जोमरूपं तस्य ब्रह्मणश्चरकमङ्गीकरणं ब्रह्म-चर्यं तेन ब्राह्मण उच्यते । उ० ० २४ अ० । (आवकाणां ब्रह्मचर्य-स्वधारस्तोत्रं एवेति ‘परदारमण’ शब्दे ४२६ पृष्ठे व्याख्यातम्)

अथ वतुधेस्यातिचरानाह—

ब्रह्मव्रतेऽतिचारस्तु, करकमाऽऽदिको मतः ।

सम्पूज्य तदीयगुतीनां, तथा चाननुपालनम् ॥ ५१ ॥

ब्रह्मव्रते—मैथुनव्रते अतिचारस्तुशब्दो विशेषणार्थः, करक-माऽऽदिः, तथा च—परिणामवेचित्रयेण तदीयगुतीनां तस्य ब्रह्मव्रतस्थेमास्तादीयास्ताश्च ता गुणवच्च स्व्यादिसंलक्षक-स-तिव्यागाऽऽदिकपास्तासां सम्पूज्य भावयुद्धयाऽननुपालनम् अनाचारं, भवतीति संबन्धः । यतः—“मैथुनस्य अहंकारो, क-रकमाह उ होइ सायवणो । तणुलींयं च तहा, अनुपालणमो-खं सम्मं तु ॥ १ ॥” इत्युक्तास्तुर्व्रततिचाराः । घ० ३ अ० ० ।

ब्रह्मचर्यप्रशंसा—“शुक्लं ब्रह्मव्रतं चोद्रे, शूरक्ष न तु कारतरेः । क-रिपयांशुमुद्राहं, करिभिर्न तु रासमैः ॥” किं च—“द्वेवदायव-गंधवा, जकसरकसलकिनरा । बंभयारिं नमसंति, बुकरं जं करिति ते ॥ २ ॥” संघा० १३ गाथा टी० ।

ब्रह्मचर्यप्रतिपादकपथ्ययानस्यपि ब्रह्मचर्योक्तिः । आचा-राङ्गस्य शास्त्रपरिष्ठाऽप्ययनाऽऽदिष्वध्ययनेषु, ब्रह्मचर्याणि-नव बंभचेरा पणत्ता । तं जहा—सत्यपरिष्ठा, लोगविजम्भो, सीमासिञ्जि, सम्पन्नं, आयंती, धृतं, विमोहायत्तं, उवहाण-सुतं, मष्टपरिष्ठा । ६ । (६६२)

तथा कुलानुष्ठानं ब्रह्मचर्यं तत्प्रतिपादकपथ्ययनानि ब्रह्म-चर्याणि तानि चाऽऽचाराङ्गप्रथमभूतस्वधर्मप्रतिबद्धानीति । स० ६ सम० । स्या० । सूत्र० ।

तेसु चैव बंभचेरं ति बेमि ।

तेष्वेव परमार्थेनो ब्रह्मचर्यं नान्येषु नवविधब्रह्मचर्यगु-प्यभावात् । यदि वा—ब्रह्मचर्याऽऽवयोऽयं भूतस्वकस्य द-तद्राज्यमपि ब्रह्मचर्यं तदेतेष्वेवापरिग्रहवत्सु, इतिरधि-कारपरिसमाप्ती, नवोभ्यहम् । आचा० २ भु० ४ अ० २ उ० ।

बंभचेरअगुप्ति—ब्रह्मचर्याऽगुप्ति—स्त्री० । ब्रह्मचर्याऽऽवयो, स० ।

नव बंभचेरअगुप्तिआ पणत्ता । तं जहा—इत्थीपसुपं-दगसंसात्तां सिजासणां सेवणया ० ज्ञव सायासुखप-डिवद्धे यावि भवइ ॥ स० ६ सम० ।

नव बंभचेरअगुप्तीओ पणत्ताओ । तं जहा—नो विविताई सयणासणाई सेविता भवइ, इत्थीसंसात्ताई प्मुसंसात्ताई पंदगसंसात्ताई १, इत्थींयं कइ कइता भवइ, २, इत्थिहाणाई सेविता भवइ ३, इत्थींयं इंदियाई मणोरमाई ० जाव निष्का-इता भवइ ४, पण्णीयरसभोई ५, पाणभोयखस्स अइमायमाहा-रण सया भवइ ६, पुवरयं पुव्वकालियं सरिता भवइ ७, स-हाणुवाई मिलोणाणुवाई ८, ० जाव सायासुखपडिवद्धे या-वि भवइ ६ ॥ (६६३) स्या० ए टी० ।

बंभचेरगुप्ति—ब्रह्मचर्यगुप्ति—स्त्री० । ब्रह्मचर्यस्य—मैथुनव्रतस्य गु-प्तयो-रस्त्राप्रकारा ब्रह्मचर्यगुप्तयः । पा० । मैथुनविरतिपरि-रक्षणापार्ये, स० ८ सम० । स्या० ।

ब्रह्मचर्यगुप्तयः—

नव बंभचेरगुप्तीओ पणत्ताओ । तं जहा—विविताई स-यणासणाई सेविता भवइ, नो इत्थीसंसात्ताई; नो पसु-संसात्ताई; नो पंदगसंसात्ताई १, नो इत्थींयं कइ कइ-ता भवइ २, नो इत्थिहाणाई सेविता भवइ ३, नो इत्थींयं इंदियाई मणोहराई मणोरमाई आलोइता निष्काइता भवइ ४, नो पण्णीयरसभोई भवइ ५, नो पाणभोयखस्स अ-

इमावमाहार सवा भवइ ६, नो पुव्ववरं पुव्वकीलियं
स्मरिषा भवइ ७, नो सखाखुवाई नो रुवाखुवाई नो सिलो-
गाखुवाई भवइ ८, नो सायासुखसपट्टिवडे आवि भवइ ९ ।
स्था० ६ ठा० १० । प्रव० ४० । आ० ५० । आ० ६० ।
(अनन्तरमेव 'बंभचेरसमाहिट्टाण' शब्दे व्याख्यास्यामि)

बंभचेरपराइय-ब्रह्मचर्यपराजित-पुं० । ब्रह्मचर्यं बलिमिरो-
धत्तेन पराजितः । उपस्थसंयमपराभने, सूत्र० १ भू० ३
आ० १ उ० ।

बंभचेरपोसह-ब्रह्मचर्यपौष-पुं० । चरणीयं चर्यम् । " अ-
न्तां यत् ॥ ३ । १ । १७ ॥ " इत्यस्याधिकारात् । " गदमन्-
चरयमन्त्राऽनुपसर्गे ॥ ३ । १ । १०० ॥ " इति यत् । ब्रह्म कु-
शलाऽनुष्ठानं, तच्छ्रुत्वा चर्यं चेति तत्पौषः । आ० ६ भ० ० ।
पौषधर्मे, स च देशतो द्विवेद रात्रिष्वेव सङ्गदेव द्विवेद
वा स्त्रीसंबां मुक्त्वा ब्रह्मचर्यकरणम् । सर्वतस्तु अहोरात्रं वा
ब्रह्मचर्यकरणम् । ध० २ आ० ० ।

बंभचेरभट्ट-ब्रह्मचर्यभट्ट-पुं० । अपगतब्रह्मचर्यं, ब्रह्मचर्यश-
ब्दो मेधुनविरतिवाचकः । तत्रौघतः संयमवाचकश्च । आ० ४
३ भ० ० ।

बंभचेररय-ब्रह्मचर्यरत्न-पुं० । ब्रह्मचर्याऽऽलम्बे, " बंभचेररय
सवा । " उक्त० १६ भ० ० ।

बंभचेरवसाऽऽणयथा-ब्रह्मचर्यवशाऽऽनयन-न० । ब्रह्मचर्यं
मेधुनविरतिकर्षं वक्ष्यमानस्याप्यामाऽऽयत्नं करोति दर्शनाऽऽ-
क्षेपाऽऽदिनेति ब्रह्मचर्यवशाऽऽनयनम् । ब्रह्मचर्यसंश्लेषः, दृष्ट० ।
न चर (ज) वेससामेव, बंभचेरवसाणय ।

बंभचारिस्स दंसस्स, दुज्जा तत्तय विंसात्तिआ ॥ ६ ॥

न चरेद्वेद्यालामग्ने न गच्छेद्भ्रष्टिकापुहसमीपे । किञ्चिद्वेदो
इत्याह-ब्रह्मचर्यवशाऽऽनये-ब्रह्मचर्यं मेधुनविरतिकर्षं वक्ष-
मानस्याप्यामाऽऽयत्नं करोति दर्शनाऽऽक्षेपाऽऽदिनेति ब्रह्मच-
र्यवशाऽऽनयनं तस्मिन् । दोषमाह-ब्रह्मचारिणः साधोदो-
म्नस्य इन्द्रियनोऽग्नियवद्भावां भवेत् । अत्र वेद्यालामग्ने वि-
शोक्तसिक्ता तदुपदेशेनस्मरणाप्यप्यनकचवचनिरुधतः कान-
नभ्रञ्जालोऽन्वेन संयमशयशोषफला दित्तविक्रियेति
सूत्रार्थः । दृष्ट० ५ भ० १ उ० ।

बंभचेरवास-ब्रह्मचर्यवास-पुं० । ब्रह्मचर्यं मेधुनविरमणे ते-
न वा वासो ब्रह्मचर्यवासः । दृष्टा० ५ ठा० १ उ० । ब्रह्मच-
र्येणाब्रह्मविरमणेव वासो-रात्रौ स्वापः तत्रैव वा वासो
निवासो ब्रह्मचर्यवासः । ब्रह्मचर्यवासस्थाने, दृष्टा० २ ठा०
१ उ० ।

बंभचेरविग्ग-ब्रह्मचर्यविद्वेज-पुं० । मेधुनविरमणव्याघाते,
ब्रह्म० ४ आ० ० हार ।

बंभचेरसमाहिट्टाण-ब्रह्मचर्यसमाधिस्थान-न० । ब्रह्मचर्यस्थे-
रस्य हेतौ, उक्त० १६ भ० ० ।

वथ ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानानि । संप्रति सूत्रानुगमे सूत्रसु-
चकारणीयम् ।

तत्त्वम्—

सुचं मे आउसं । तेषं भगवया एवमकस्त्रायं-इह खलु
थेरेहि भगवंतेहि दस बंभचेरसमाहिट्टाणा पञ्चत्ता । जे
भिक्षु सोच्चा निरुद्धम संयमबहुने संवरबहुले सभा-
हिबहुले गुचे गुत्तिदिए गुत्तबंभपारी सया अप्पमचे
विदरेज्जा ॥ १ ॥

भूते मयाऽऽयुष्मन् । तेन भगवन्तेवमाक्यातं-कथितम् ।
कथमित्याह-सोपस्कारस्यात् सूत्रस्य यथेति गम्यते, ततो
यथेह क्षेत्रं प्रवचने वा 'खलु' निश्चयेन स्थविरेः गणधर्मे-
गयज्ञिः परमेश्वर्याऽऽदिगुर्द्धरेऽहं ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानानि प्र-
वक्ष्यामि-प्रकृतिर्तामि । कोऽभिप्रायः-नैषा स्वमनीषिका,
किं तु भगवताऽप्येवमाक्यातं मया भूतं ततोऽत्र मा अना-
स्थां कृताः, ताम्येव विशिनष्टि-ये इति यानि ब्रह्मचर्यसं-
माधिस्थानानि भिन्नुः श्रव्याऽऽकुर्यं शब्दतो निश्रव्यावधा-
योऽधेतः (संज्ञमबहुले सि) संयममाश्रयविरमणाऽऽदिकं व-
हिति बहुलकस्यं यथा भगवत्येवं ताति शुद्धानि । कोऽभिप्रा-
यः ?-विशुद्धविशुद्धतरं पुनः पुनः संयमं करोतीति संयम-
बहुतो, मयूरर्यसकाऽऽदित्वात्समासः । यदि वा-बहुतः प्रभू-
तः संयमोऽस्येति बहुलसंयमः । सूत्रे पूर्वापरनिधानस्यातन्म-
त्वाद् अत एव संवर आश्रयवहानिरोधः तद्वहुलः बहुल-
संवरो वा, तत एव समाधिश्चित्तस्वास्थ्यं तद्वहुलो बहुल-
समाधिर्वा, गुप्तो मनोवाङ्मायशुक्तिभिः, गुप्तवाचैव गुप्ता-
नि विषयप्रवृत्तितो रक्षितानि इन्द्रियाणि औनाऽऽदीनि येन
स तथा, तत एव गुप्तं नयगुमिसेवनात् ब्रह्मेति ब्र-
ह्मचर्यं चरितुम् आसेवितुं शीलमस्येति गुप्तब्रह्मचारी सदा
सर्वकालम् अममलः प्रसादविरहितो विद्वेत् अप्रतिबन्धवि-
हारितया चरद्, येन संयमबहुलत्वाऽऽदि दृष्टब्रह्मचर्यसं-
माधिस्थानफलमुक्रमेतद्विधानाभावितात्तस्येति सूत्रार्थः ।

कुरे खलु थेरेहि भगवंतेहि दस बंभचेरसमाहिट्टाणा
पञ्चत्ता । इमे खलु ते० जाव विहरिज्जा । तं जहा-विचिचार्इ
सयथाऽऽसयाऽऽ सेविज्जा से निग्गंथे थो इत्थीपसुपंदगसं-
सत्ताइ सयथाऽऽसयाऽऽ सेविच्चा इवइ से निग्गंथे, तं कइ
इति चेदपरिप्राऽऽ-निर्गमथस्स खलु इत्थीपसुपंदगसं-
साइ सयथावसाइ सेवपायस्स बंभचारिस्स बंभचेरे संका
वा कंवा वा विविगिक्का वा समुप्पेज्जा, भेयं वा लभे-
ज्जा, उम्मायं वा पाउज्जिज्जा, दीहकालियं वा रोगायकं
हविज्जा, केवलपिण्णत्तामो धम्माभो वा भैसिज्जा, तम्हा
खलु नो निग्गंथे इत्थीपसुपंदगसंसाइ सयथावसाइ
सेविच्चा इवइ से निग्गंथे ॥ २ ॥

कतारणीत्यादि प्रश्नसूत्रमिमामीत्यादि निबन्धनसूत्रं च
प्राग्वत् । ताम्बेवाऽह- (तं जेहेत्यादि) तथेत्युत्तराग्रासे, वि-
बिहानि स्त्रीपशुपक्षकाऽऽकीर्णविरहितानि शक्यते येषु ता-
नानि शयनानि च कलकसस्तारकाऽऽदीनि आश्रयते येषु ता-
न्यासनामि च पादपीडपुष्पानाऽऽदीनि शयनाऽऽसनानि, उप-
कृष्टव्यात् स्थानानि च सेवेत-प्रजेत यः स निरुपेक्षः

द्रव्यभावप्रस्थापिकाशब्दो भवतीति शेषः । इत्थमन्वयेनाऽ-
निष्ठायास्तुपक्षविनोक्तवानुप्रस्थापानुमेयार्थं व्यतिरेकेणाऽऽह-
(नो) नैव स्त्रियश्च दिव्या मानुष्यो वा पशुवश्च अत्रैकका-
ऽऽपयः परहकाश्च-नपुंसकानि स्त्रीपशुपण्डकास्तेः संस-
क्रान्ति-आकीर्णानि स्त्रीपशुपण्डकसंक्रान्ति शयनाऽऽसनास्तु-
क्रकृपाणि सैविना उपभोक्ता भवति तादित्यनन्तरं कं. कथं
केनोपपत्तिप्रकारेण ? इति चेदेवं यदि मयसे, अशोच्यते-
निर्ग्रन्थस्य खलु निश्चितं स्त्रीपशुपण्डकसंक्रान्ति शयनाऽऽ-
सनानि संबन्धमानस्योपभुजानस्य (बंधयारिस्स स्ति) अग्नि-
शब्दस्य गम्यमानत्वात् अनुप्रधारिणोऽपि सतो ब्रह्मवर्षे
शुद्धा वा किमेताः सेवे उत नेत्येवंकथा । यदि वा—इहा-
त्यपामिति गम्यते, ततः शुद्धा वाऽन्येपामेव यथा किम-
सावेवंविधशयनाऽऽसनसेवी ब्रह्मवर्तुन नेति काङ्क्षा वा
कृपायसिलापकया विचिकित्सा वा धर्मं प्रति चित्तविक्षु-
भिः समुपगते जायते । अथवा—शुद्धा स्वयद्विभिरत्यन्ता-
पह्नुतचित्तस्या विस्मृत्सकलाऽऽतोपदेशश्च—“ सत्यं वदि-
हितं वदिम, सारं वदिम पुनः पुनः । अस्मिन्नसारं सं-
सारे, सारं सारङ्गलोचना ॥ १ ॥ ” इत्यादि कुविकल्पा-
न् विलकपयतो मिथ्यात्वोदघतः कदाचिदेतत्परिहार एव न
तीर्णकृद्भिक्षो भविष्यति, एतदासेवने वा यो दोष उक्तः स
दोष एव न भवतीत्येवंकथः संशय उपपद्यते काङ्क्षा वा तन
एव हेतोः—“ प्रियादृशनेमेवास्तु, किमन्येदं शोनामन्तरे ? ।
प्राप्यते येन निर्वाणं, सरोगेणाऽपि वेनला ॥ १ ॥ ” इ-
त्याद्याभिधायकाभ्यामनोलपताऽऽदिदृशनाऽऽग्रहकया, विचि-
कित्सा वा धर्मं प्रति किम् एतावतः कथाऽनुष्ठानस्य फलं
भाषयति, न वा ? तद्वरेभित्तुसंवेनमाऽस्त्रियेवंकथा,
भेदं वा विनाशं, वारिद्वयेति गम्यते, लभेन प्राप्नुयात्,
उन्मादं वा कामप्रदाऽऽत्मकं प्राप्नुयात् स्त्रीविषयाऽभिला-
षाप्रतिकरतयाविषयविषयसंभवात्, दीर्घकालिकं वा
प्रभूतकालमाविरोगश्च दाहज्वराऽऽदिरातङ्गश्च आशुष्यानी
शुलाऽऽदिवीणाऽऽनङ्गं भवेत् स्यात्, संभवति हि स्याद्यभि-
लाषाऽतिरेकतोऽपि कथं ततश्च उच्यतेऽऽदीनि, केवलप्रब-
सात् धर्मात् धृतचारिप्रकरणात् समन्तात् अर्थेदधः प्रति-
पेतत्, कस्यचिदतिक्लृष्टकर्मोदयात् स्वेषा धर्मपरित्याग-
संभवाद्यत एव तस्मादित्यादि निगमनवाक्यं प्रकटाधोमेवेति
सुत्राऽयं ॥ २ ॥ उक्तं प्रथमं सप्रतिपत्तिद्वयम् ।

द्वितीयमाह—

नो इत्थीणं कर्हं कश्चिद्वा इवइ से निगमंये, तं कर्ह-
मिति चेदायिरियाऽऽह-निगमंयसम् खलु इत्थीणं कर्हं क-
हेमाणस्य बंधयारिस्स बंधचेरे संका वा कंसा वा
वितिगिंछा वा सधुपजिआ, मेवं वा लभिआ, उ-
म्मायं वा पाउजिआ, दीहकालियं वा रोगायकं इवि-
छा, केवलपल्ललाभो वा धम्माभो भंसिआ, तम्हा खलु नो
निगमंये इत्थीणं कर्हं कडिआ ॥ २ ॥

नो स्त्रीणां पक्षादिनीनामिति गम्यते । कथा—वाक्यप्रबन्ध-
कथाः । यदि वा—स्त्रीणां कथा—“ कथांतीं सुरतोपचारचतुरा,
जातीं विदुग्धभिधा । ” इत्यादिका । अथवा—जाति-
कुलकथनेपथ्यभेदाच्चतुर्धा स्त्रीकाः । तत्र—जातिः आ-

क्षययाऽऽदिः । कुलम्—उन्मादऽऽदि, कथम्—महाराष्ट्रिकाऽऽदि
संस्थानम्—नेपथ्यम् तत्तद्देशप्रसिद्धम्, तां कथयित्वा भवति ।
(से निगमंये स्ति) य एवंविधः स निर्ग्रन्थः । शेषं प्रश्नप्रति-
पत्तयाऽभिधायि प्राग्वदिति सूत्रार्थः ।

तृतीयमाह—

नो निगमंये इत्थीणं सद्धिं संनिसेआणए विहरिता इवइ
से निगमंये । तं कर्हमिति चेदायिरियाऽऽह-निगमंयसम् खलु
इत्थीणं सद्धिं संनिसेआणयस्य विहरमाणस्य बंधयारिस्स
बंधचेरे संका वा कंसा वा० जाव भंसिआ तम्हा खलु नो
निगमंये इत्थीणं सद्धिं संनिसेआणए विहरइ ॥ ३ ॥

नो स्त्रीभिः सार्धं सह सपथं निर्णीतस्तुपविशुद्ध्यस्या-
मिति सन्निपद्याः पीठाऽऽद्यासनं तस्यां गतः स्थितः सन्नि-
पद्यागतः सन्नि विहर्षाऽऽवस्थाता भवति । काऽप्ये ?—स्त्रीभिः
सहैकाऽऽसनं नोपविशुद्ध्यितास्त्वपि हि तास्तु सुष्ठु तत्र नोप-
विशुद्ध्यमिति संप्रदायो, य एवंविधः स निर्ग्रन्थः, न तस्य
इत्यभिप्रायः, शेषे प्रश्नप्रतिपत्तयाभिधायि पूर्ववदिति सूत्रार्थं
चतुर्थमाह—

यो शिगमंये इत्थीणं इंदियाइ मणोहराई मणोरमाई
आलोइवा निज्झापत्ता इवइ से निगमंये, तं कर्हं इति
चेदायिरियाऽऽह-निगमंयसम् खलु इत्थीणं इंदियाइ मणो-
हराई मणोरमाई मणुसाई ० जाव निज्झापत्तास्य बंध-
चारिस्स बंधचेरे ० जाव भंसिआ तम्हा खलु नो निगमंये
इत्थीणं इंदियाइ निज्झापत्ता ॥ ४ ॥

नो स्त्रीणां मित्रद्वयाणि नयननासिकाऽऽदीनि मनश्चित्तं हर-
न्ति इष्टमात्राण्यप्यालिपन्तीति मनोहराणि, तथा मनो रमय-
न्ति इति दृशनामन्तरमनुचित्यमानाऽऽद्याद्वयन्तीति मनो-
रमाणि, आलोकित्वा समन्तात् द्रष्टा निद्रांता दृशनामन्तर-
मतिशयेन चिन्तयित्वा यथा अहो मलवगुणं लोचनयोः
श्रुतुवं नासांशस्येत्यादि । यद्वा—आह ईवद्वे, तत आलो-
कित्वा ईवद् द्रष्टा निद्रार्थना प्रबन्धेन निरीक्षिता भवति यः
स निर्ग्रन्थोऽन्यत्रतीतमेवेति सूत्रार्थः ।

पञ्चममाह—

नो निगमंये इत्थीणं कुड्ढंतरेंसि वा दुंसंतरेंसि वा भि-
चियंतरेंसि वा कूइयसई वा कइयसई वा गीयसई वा इमि-
यसई वा एणियसई वा कंदियसई वा विलवियसई वा
सुणिया इवइ से निगमंये, तं कर्हं इति चेदायिरियाऽऽह-
इत्थीणं कुड्ढंतरेंसि वा दुंसंतरेंसि वा भिचियंतरेंसि वा
० जाव विलवियसई वा सुणयाणस्य बंधयारिस्स बंधचेरे
संका वा कंसा वा ० जाव धम्माभो भंसिआ तम्हा
खलु शिगमंये यो इत्थीणं कुड्ढंतरेंसि वा ० जाव
सुणयाणो विहरइ ॥ ५ ॥

नो स्त्रीणां कुण्डं लटिकाऽऽदिरचितं तेनामन्तरं व्यवधानं कु-
ञ्जामन्तरं तस्मिन् वा, इष्टं वक्ष्यं तदन्तरे वा, यस्मिन्कामन्तर-
इत्यर्थः । भित्तिः पक्षेष्टकाऽऽदिरचिता तदन्तरे, बाह्यः सर्वै-

विकल्पाभिधात्री, स्थितेति शेषः । कृजितशब्दं वा विविच-
कहमभाषया अन्वयशब्दं सुरतसम्बन्धाभिन्ने कदितशब्दं
चारितकहलाऽऽदिकं भागिनीकृतं गीतशब्दं वा पञ्चमाऽऽदि-
दृक्कृतिकं दलितशब्दं वा कदकहाऽऽदिकं स्तानितशब्दं
चारितसमयकृतम्, कदितशब्दं वा प्रोषितभर्तृकाऽऽदिकता-
ऽऽकृष्टकं विलक्षितशब्दं वा प्रलापकं प्रोतायो न भवति
स निर्गन्धः । शेषं स्पष्टम् । इति सूत्रार्थः ।

चतुर्माह—

नो निर्गन्धे पुष्करं पुष्पक्रीलितं अणुसरिता भवति तं
कहं, इति चेदापरिचाऽऽह-निर्गन्धस्य खलु इत्थीयं पुष्प-
रयं पुष्पक्रीलिषे अनुसरमाणस्य बंधवारिस्य बंधचरे
संका वा ० जाव भंसेजा, तम्हा खलु नो निर्गन्धे इत्थीयं
पुष्करं पुष्पक्रीलियं अणुसरेजा ॥ ६ ॥

नो निर्गन्धः पूर्वस्मिन् गृहायस्थालक्षणे काले रते रुपा-
दिभिः सह विषयानुभवं पृथेन पूर्वकीलितं वा रुपादि-
भिरंघ्रं पूर्वकालभाषं दुरादराऽऽदिरमलाऽऽत्मकं, बाह्यस्थ
गम्यमानस्यात्, अनुस्मर्या अनुचिन्तयिता भवति । शेषं प्रा-
वर्द्धिनि सूत्रार्थः ।

सप्तमाह—

नो निर्गन्धे पथीयं आहारमाहारिता इव से निर्गन्धे, तं
कहमिति चेदापरिचाऽऽह-निर्गन्धस्य पथीयं पाणभोय-
यं आहारमाणस्य बंधवारिस्य बंधचरे संका वा कंला
वा ० जाव भंसेजा, तम्हा खलु नो निर्गन्धे पथीयं आहार-
माहारेजा ॥ ७ ॥

(नो) नैव प्रथिते-गलक्षिण, उपलक्षणाद्व्यप्यमप्यस्यधात्,
प्रेककारिणमाहृगमनाऽऽदिकमाहारायता-भोक्ता भवति यः
स निर्गन्धः, शेषं व्याख्यातमेव, नवरे प्रथितं पानभोजनम्
इति पानभोजनयोरवोपदानम्, एतयोरेव मुख्यतया यतिभि-
रुदायेमाणाद्व्यप्यमप्यसाधस्याध अन्वयवधिषे वज्जनीय, ए-
वेति सूत्रार्थः ।

अष्टमाह—

नो निर्गन्धे अइमायाए पाणभोययं आरारिता इव से
निर्गन्धे, तं कहमिति चेदापरिचाऽऽह-अइमायाए पाणभो-
ययं आहारमाणस्य बंधवारिस्य बंधचरे संका वा कंला वा
वितिमिच्छा वा समुपपज्जिजा, येयं वा लुभिजा, उम्मा-
यं वा पाणज्जिजा, दीहकालियं वा रोगायकं इविजा, के-
वलपक्काओ वा धम्माओ भंसेजा, तम्हा खलु नो
निर्गन्धे ० जाव अइमायमाहारेजा ॥ ८ ॥

(नो) नैव अतिमात्रया मात्रातिक्रमेण तत्र मात्रा-प-
रिमाणं, स च पुरुषस्य-ह्रादिशक्यकलाः, स्त्रियाः पुनरुदा-
विशतिः । उक्तं हि-“ वशीयं किर कवला, आहारो कुण्डि-
पूरणो भणिओ । पुगिसस्स महिलियाए, अद्दावीसं मंघ कवला
॥ १ ॥ ” आतिक्रमस्तु तदाधिक्यसंकेतः, पाणभोजनं प्रतीत्येव,
आहारयिता भोक्ता भवति यः स निर्गन्धः, शेषं तथेवेति
सूत्रार्थः ।

नवमाह—

नो विभूषाणुवाई इव से निर्गन्धे, तं कहं, इति चेदापरि-
चाऽऽह-विभूषाणुवाए विभूषियसरीरे इत्थीजणस्य पत्थ-
खिओ भवइ, तम्हो यं तस्स इत्थिजणेषं अभिलसि-
ज्जमाणस्य बंधवारिस्य बंधचरे संका वा कंला वा
० जाव भंसेजा, तम्हा खलु नो निर्गन्धे विभूषाणुवाई
सिया ॥ ९ ॥

(नो) नैव विभूषणं विभूषा शरीरोपकरणऽऽविषु स्नान-
चायनाऽऽदिभिः संस्कारस्तत्तुपाती, कौऽर्थः ?-तत्कर्ता भ-
वति यः स निर्गन्धः, ततः कथमिति चेत् ? उच्यते-(विभू-
षावर्त्तितः) विभूषां वर्तयितुम्-विधातुं शीलमस्येति
विभूषावर्ती, तच्छीलिको जित्, स एव विभूषावर्त्तकः, स
किमिच्छाह-विभूषितमल्लकं स्नानाऽऽदिना संस्कारमिति
यावत्, शरीरं-देहो यस्य स विभूषितशरीरः । तथा च-“उ-
ज्ज्वलयेयं वुदधं हप्ता स्त्री कामयेत्” इति वचनात् युवतिज-
नप्रायर्णीयो भवति । आह च सूत्रकारः-“ इत्थिजणस्य
अहितसखिज्जं इवइ ति” ततः को दोषः ? इत्याह-ततः स्त्री-
जनाभिलषण्यस्यतः, गुमिति प्रावत्, तस्य निर्गन्धस्य स्त्री
जनेन युवतिजनेनाभिलष्यमाणस्य-प्रायेमानस्य ब्रह्मचा-
रिणाऽपि ब्रह्मचर्यं शङ्का वा, यथा किमतास्तावदित्यं प्रायेय-
माना उपभुञ्जे, आयतो नु यङ्गाः तद्भवत्, उतभित् कष्टाः
शास्त्रमौल्येयाऽऽद्यां नरक एतद्विधा इति परिहराम्ये-
वकपाः संशयः, शेषं प्रावर्द्धिनि सूत्रार्थः ।

दशमाह—

नो सहाणुवाई रुवाणुवाई रमाणुवाई गंभाणुवाई का-
साणुवाई भवेजा से निर्गन्धे, तं कहं, इति चेदाय-
रियाऽऽह-निर्गन्धस्य खलु सररुवरसगंधकासाणुवाईयस्य
बंधवारिस्य बंधचरे संका वा कंला वा वितिमिच्छा वा
समुपपज्जिजा, भेषं वा लुभिजा, धम्मायं वा पाणज्जि-
जा, दीहकालियं वा रोगायकं इविजा, केवलपक्काओ
धम्माओ भंसेजा, तम्हा खलु नो निर्गन्धे सररु-
वरसगंधकासाणुवाई भवेजा, से निर्गन्धे दसमे बंधच-
रसमादिहाण्ये भवति । भवंति य इत्थं सिलोगा ।

(नो) नैव शब्दे मन्मन्भाषिताऽऽदि, रूपं-कटाक्षनिरीक्षण-
ऽऽदि चित्राऽऽदिगतं वा रुपादिसंबन्धि, रत्नो-मधुरादिरभि-
पूढधीयो, धम्मः सुरभिः, स्पर्शः स्पर्शानुसूक्तः कोमलसूया-
लाऽऽदरेतानभिषङ्गहेतून् अनुपतति अनुपानाग्येयंशीलः श-
ब्दपरसमन्वयशानुपाती भवति यः स निर्गन्धः । तत् कथ-
मिति चरित्यादि सुगमं, दशमं ब्रह्मचर्यसमाधित्वानं भवतीति
निगमनम् । इह च प्रत्येकं रुपादिसंस्कारयनाऽऽदेः शङ्काऽऽ-
दिशब्दार्थेन तत्स्थित्यनुसंधानार्थं प्रायेककमायहेतुना प्रति तु-
ह्यबलवन्व्यापकं वेति सूत्रार्थः । (अर्थं य इत्थं सिलोग-
ति) भवति-विद्यन्ते अस्मिन् उक्त एवार्थे, किमुक्तं भव-
ति ?-उक्तार्थोभिधानेनः स्त्रोकाः पद्यकाः ।

नं जहा—

नं विवित्तमयादृष्टं, रहियं धीजणेष य ।

[illegible]

येन्तामि कुडवाभनराऽऽद्यवस्थितिनियमोपलक्षणानि, शुक्लाऽऽ-
स्तितमि च, स्मृत्यानीति शेषः । तत्र शुक्लानि ओगकर्पाणि आ-
स्तितमि स्थायिदिशेभ्यः सङ्ग्राहस्थानानि, हास्याऽऽद्युपलक्षणं
चेत्तत् ॥ १९ ॥ गात्रभूषणसिद्धिं चेति, चयश्चोऽपिश्चार्थः, तत्र
प्रथमप्यन्तर्निहितं, तथा काम्यन्तर्निहितः काम्याः, अज्यन्तर्नि-
हितः, विशेषणसमासः, तत्रेष्टः शुभोऽऽद्यः, नरस्योपल-
क्षणत्वात् रुद्रादेभ्यः आरम्भवर्षणः विषे मरलस्तालपुटं सघो-
द्याति यथैष्टपुटान्नवतिनि तालमात्रकालविलम्बतो मृत्युरुप-
जायते यथेष्टोपस्थे ततोऽधमर्थः—यथैतद्विपाकवारणं तथा
स्त्रीजनाऽऽकीर्णोऽस्तयाऽऽद्यि शुक्लोऽऽदिकरणः संयमाऽऽ-
रम्भायजीवितस्यैतरेभ्यः च नाशहेतुत्वादिति सूत्रत्रयार्थः ॥ १३ ॥

सम्यति निगमयितुमाह—

दृज्ज ए काममोगे य, निष्मो परिबेज्ज ए ।
संकाठायाणि सव्वाणि, वज्जिजा पणिहागवं ॥ १४ ॥
धम्माऽऽरामे चरे भिक्खु, धिम्मं धम्मसारही ।
धम्माऽऽरामए द्देते, बेभचेरसमादिह ॥ १५ ॥

दुःखेन जीवन्त इति दुःखयासना, काममोपान् उक्तरूपान्
(निष्मो नि) नियं परिवर्जयेत् सर्वप्रकारं त्यजेत् शुक्ला-
स्थानानि चान्तराङ्गानि, पूर्वत्र चस्य भिक्षुकमत्वात्सर्वाणि
वशाणि वर्जयेद्व्यथाऽऽज्ञाऽनवस्थाभिधेयत्वात्पराधनादोप-
संभवः, प्राणधानवान् एकाग्रमनः । एतद्वज्जं कथं किं कुपो-
दित्याह—धम्मं आराम इव पापसन्तापोपनसामां जन्तूनां
निर्मुक्तिहेतुतया अभिमर्त्यनफलप्रदानतश्च धम्माऽऽरामस्त्वं
स्मिन्नेव गच्छेत्प्रवर्ततेति यावत् । यद्वा—धम्मं आ समन्ताद्
रमत इति धम्मोऽऽगमः, सर्वत्रसंयमाध्वान्ति यापात् भिक्षुः
प्रायश्चित्तमात्रं धृतिः—चित्तस्वास्थ्यं तद्वान् । स चैवं
धम्मसारगतिरिति । “ तस्मा उ भावए परं । ” इति वचना-
दर्थेयामपि धम्मं प्रवर्तयिता ततः आन्यतपि धम्मं व्यव-
स्थितानुपलभ्य विशेषतो धम्मोऽऽरामे रतः—आनक्कमान्
धर्माऽऽरामरतस्तथा च—दानं उपशान्तौ ब्रह्मचर्यं समा-
हितः—समाधानवान् ब्रह्मचर्यसमाहित इति सूत्रत्रयार्थः ।

ब्रह्मचर्यविशुद्धार्थोऽर्थो सवोऽऽप्युपक्रम इति

तन्माहात्म्यम्—

देवदाशुवगंधर्वा, जल्लरत्तलभिकररा ।

बेभपारि नमंसति, दुक्करं जे करंति तं ॥ १६ ॥

वेधा उपोतिष्कवैर्मात्रिकाः, दासधा भुवनपतयः, गन्धर्व-
यक्षराक्षसकिन्नरा व्यन्तरविशेषाः, समालः लुकर एव ।
उपलक्षणं चेत्तत्—भूतपिशाचमहोदराकिपुरुषाणामेते सर्वेऽ-
पि ब्रह्मचारिणं ब्रह्मचर्यवन्तः, यतिमिति शेषः । नमस्यन्ति
नमस्कुरुवन्ति, दुक्करं कान्तरजनपुरुषस्त्वम् । (जे लि) यः
करोत्यनुतिष्ठति, तद्विति प्रक्रमाब्रह्मचर्यमिति सूत्राऽर्थः ॥ १६ ॥

सम्यति सकलाऽप्ययनार्थमुपसंहारमाह—

एस धम्मे धुए नि (चे) एए, सासए जिण्णंरंमिए ।

सिद्धा सिज्जंति आण्णो, सिज्जिह्मसंति त्था परे ॥ १७ ॥

ति बेमि ।

एष इत्यनन्तराङ्को धर्मो ब्रह्मचर्यलक्षणो भूवः—स्थिरः
वरप्रवादिभिरप्रकर्ष्यतया, प्रमाणप्रतिष्ठित इति यावत् ।

नित्यः अमच्युतानुपपन्नस्थिरकस्वभावो द्रव्यार्थितया शा-
स्वतः शुश्रूष्याभ्यकृतया उत्पन्नः पर्यायातिथया, यद्वा—
नित्यः त्रिकालमपि सम्प्रदाकङ्कश्रवतोऽनवरतप्रवृत्त्या, ए-
कार्थिकानि वा मानादेशजिनियेनानुप्रहार्यमुक्त्वानि, जिनै-
स्त्रीर्धर्माङ्गिर्देशितः प्रतिपादितो जिनैर्देशितः । अस्त्येव वि-
कालगोचरकलमाह—सिद्धाः पुरा अनन्तास्त्वर्गिण्यव-
सर्गिणीषु सिद्ध्यन्ति, यः समुत्पन्नः, यद्वाविदेहः, इहाऽपि
वा तत्कालाऽप्येतया अनेनेति ब्रह्मचर्यलक्षणेन धर्मे-
ण संस्पृश्यति तथा परे अस्त्येऽनन्तायामनागताज्ञायामि-
ति सूत्राऽर्थः ॥ १७ ॥ इति पारसमाप्ती, प्रवीमि इति पूर्वव-
त् । उत्तं १६ अ० ।

बंभण—ब्राह्मण—पुं० । स्त्री० । ब्रह्मणोऽपत्यं ब्राह्मणः । ब्रह्मणो
मुखजे वणे, “ बंभणस्स मुहान्तो विप्पा णिमया ” इति
पुराणम् । नि० १०० १ उ० । “ ब्रह्मया उल्लसए जमदग्नि-
या मणिया—अहं ते कर्त्तुं साहेमि । ” श्रीमद्भगवद्गीता
तपो भावका एव ब्राह्मणा जनिरे । आचा० १ भू० १ अ० १
उ० । विशुद्धब्रह्मचारिणः, ब्रा० २७ ब्रा० । दश० ।

बंभणगाम—ब्राह्मणग्राम—पुं० । नन्दोपनयनादिकभूषिते च
नामख्यातं ग्रामं, आ० २०१ १ अ० । आ० १०० ।

बंभणाय—ब्राह्मणाय—न० । ब्राह्मणहितं शास्त्रं, कल्प० १ अ-
धि० १ क्षण । वेदव्याख्यानको शास्त्रं, श्री० । आ० १०० ।

बंभणवसिष्ठणाय—ब्राह्मणवसिष्ठज्ञान—न० । सामान्यप्रदणं प्रा-
धान्यव्यापनार्थं भेदोपादानापाकं उदाहरणं, यथा ब्रा-
ह्मणा आयाता वसिष्ठोऽप्यायात इति । दश० ५ अ० १ उ० ।

बंभणाह—ब्रह्मनाभ—पुं० । आगमिच्छन्त्यामुत्सर्गिण्यं भवि-
ष्यति तीर्थंकरं, सूत्र० १ भू० १५ अ० ।

बंभणिया—ब्राह्मणिका—स्त्री० । हालाहले, “ हालाहलो य-
बंभणिया । ” पा० १०० २२६ गाथा ।

बंभणी—देशो—हालाहले, दे० १०० ६ चर्ग ६० गाथा ।

बंभण्यलय—ब्रह्मस्थलक—न० । स्वनामख्याते स्थलके, यत्र
विभ्रान्तिर्भोम्यता ब्रह्मदत्तचक्रवर्तिना कृता । उत्तं १३ अ० ।

बंभदत्त—ब्रह्मदत्त—पुं० । “ पारिणामिया ” शब्दे अथैव भागे
६१७ पृष्ठे उदाहृते वरचनुपाऽनाम्येन मोचिते कुमारं,
आ० २०१ १ अ० । आचा० । नं० । दश० । कामिपत्य-
नगरजाते स्वनामख्याते अवसर्गिण्या द्वादेशे भरत-
चक्रवर्तिनि, आ० १०० १ अ० । ती० । नि० १०० ।

सं० । ति० । अथ ब्रह्मदत्तहिरडीमभिदधत् प्रथमं पू-
र्ध्वमवचरितमाह । उत्तं ५ अ० । “ सायए चंडवडिसय-
स्स पुत्तो । ” इत्यादि । उत्तं १३ अ० । (‘ चित्तसंभूया ’

शब्दे ३ भागे ११२२ पृष्ठे व्याख्यातम्)

जाह्वराजिओ खुलु, कासि निपायां तु इत्थणपुरम्मि ।

चुलणींरं बंभदत्तो, उव्वण्णो नल्लिणुग्गमाओ ॥ १८ ॥

जातिपराजित इति जात्या प्रस्तावाच्चाण्डालाऽऽकृत्या परा-
जितोऽभिभूतः, स हि वाराणस्यां हस्तिनागपुरे च वय-
माणस्याप्यतो वृषेण नमुचिनाम्ना च द्विजेन चाण्डाल इ-
ति नगरनिष्कासन्यकाराऽऽदिना पुरा जन्मम्यपमानित इ-

त्येवमुक्तः, यद्वा-जातिभिर्दत्ताऽऽदिनी वरुणोत्पत्तिमिव-
 पुर्षपि जाताभिः पराजित इति पराभवं मय्यमानः ब्रह्मो ! अ-
 हमवश्यो यदिदं नीचाश्वेय जातिषु पुनः पुनरुत्पन्न इति ।
 कलुषाक्यालङ्कारे, स वैवंविधः, (किमित्याह—(कासि सि)
 अकारिणी, (किमित्याह—निदानं चकवतिपदावातिमिमं भवे-
 त्वेवमारमकं, तुः पुरे, कथं कृतवानित्याह—(इत्येवमपु-
 र्मि सि) इतिनागपुरं बुलम्बां ब्रह्मदत्तः (उच्यते सि)
 उपपन्नः पद्मगुह्यादिति नालिगुह्यमिमानात्, क्युत्वेति शेषः
 इति सूत्राक्षरायैः ॥ याचायेरन्वयम्—स हि ब्रह्मदत्तः पूर्वज-
 न्मनि वाराणस्यां संभूतनामा चाण्डालश्चित्रश्च तज्जयेषु आ-
 सीत्, तत्र च नमुजिनामा ब्राह्मणो ममान्तःपुरमपधर्षित-
 मनैरेत्युपपन्नोपेन राक्षा समर्पितो मरणनिमित्तं मात-
 ङ्गाधिपस्य तपितुः, उक्तध्यायमेतेन-यदि मस्तुतो सकलक-
 लाकुलो विपर्यस्ये नतोऽस्तिते जीवितममप्या मेति, प्रा-
 रब्धनायं, प्राद्वितो तौ व्याकरुषीथापुरःसराः सकला अपि
 कलाः, अन्यथा च शुश्रूषापरायां तन्मानरि मोहोदयाश्च-
 सुपतिरश्ममाज्याम, जातस्तज्जनकेन, इष्टश्च मारयितुं, जातं
 तत्ताभ्यां, ज्ञापितं बाह्ये, उवाच्यायोऽयमवधोस्मनो मा भू-
 त्स्याऽऽपदिनि, तद्व्याममाच्य यमायितोऽसौ ततः स्थानात्,
 प्राप्नो इतिनागपुरं, कृतः सनःकुमारचकवतीना मन्त्री ।
 इतश्च तौ चित्रसंभूतौ सातिशययोगीतकलाऽऽस्तितकलां ज-
 नात्यालङ्कितुवन्तौ त्याजितशुश्रूषाशुश्रूषयिणां जनेन राक्ष-
 सेनैवैतौ, यथा विनाशितं नगरमाभ्यां, निर्वाहस्तेन नगर-
 स्थान्तस्तत्प्रकारः, कदाचित्च तावत्तितकुलहतया कौमु-
 दीमहाविश्लोकनार्थमासीत्, इष्टौ जनेन, कदाचित्तावत्पर्य, प्र-
 वव्रजनुश्च तत् पयोऽपक्षवैराग्यो, जातौ विहृष्टपानिहृ-
 त्तवैरो, प्राप्ताभ्यां तज्जोलेष्याऽऽदिदेवश्च, समापतित-
 श्चाप्रतो हस्तिनागपुरं, प्रविष्टौ मासपारुषके तत्र भिक्षा-
 यं संभूतयतिर्दृष्टश्च नमुजिना, जातोऽस्य जेतसि उरध्व-
 वसायो-मदुदुश्चरितमयं प्रकाशयिष्यतीति निर्भर्त्सितो धिग्
 मुष्टं ॥ चाण्डालः ॥ क्व नगरस्थान्तः प्रविष्टोऽसीत्यादिनि-
 च्छुत्तवर्चोभिः, प्रव्रत इतिकोपलशकलाऽऽदिभिस्तत्परिजनेन,
 तद्वत् च समस्तलोकेन, कुपितश्चासौ तेष्वः समस्तजन-
 दहनक्षमामसहानेजोलेष्यां मोक्षमुपवक्ष्यते, तत्र च मुख-
 विहङ्गलक्ष्मपटलाभ्यांकारिणिकचक्राले व्याकुलितः
 सान्तःपुरः सनःकुमारचकवती सकलो नगरलोकश्च स-
 मायातस्तत्पार्थ, तद्वृत्तान्तश्चवगतश्चित्रश्च, प्रारब्धस्तेर-
 नेकधा सान्त्वनवचनेहपुत्रमायितुं, तथापि तत्राऽऽमानमस्म-
 रत्यतिक्रमशो भावति मा भूदस्माकमकसाहस्रमौल्य-
 नमिति क्षीरग्लसहितो महीपनिस्तं क्षमयांभवूष, यथा—प्र-
 गवन् ! क्षमिन्वयमस्माकमितेभिर्भि, अस्मिन्मन्त्रे क्री-
 दन्मकोमलाऽऽलापसमृच्चनद्विभ्रापो विगलितानुसुयश्चा-
 द्वाहलङ्कारित्वेन ममेवमनेकधा कर्धनाहेतुरिति किन्तवै-
 दिचत्रयतिना निवार्यमाणोऽपि यदि ममास्य तपसः
 फलमस्ति तदाऽन्यज्जमनि चकवतिश्चमेव मम भूयाद् ये-
 न्नाहमप्येवं ललितललनाविहासाऽऽपददुष्टमज्जातिश्च म-
 मासीति निदानवशोऽनशयं प्रपेदे । ततः स तपोऽनुभाष-
 तो ब्रह्मनगुह्यमिमाने वैमानिकत्वेनाजति, नतश्च
 क्युत्तश्चुलम्बां ब्रह्मदत्तः समुपेदे । क ! इत्याह—

(कपिले संभूतो (२५गाथा)काम्यप्य इति पाञ्चालमप्यबल-
 स्य तिलक इव काम्यप्यनाम्नि नगरे संभूत इति पूर्व-
 जन्मनि संभूतनामा । अस्तु पादतिकास्तत्त्वोत्तरपादश्च
 चैतद्विद्वताधेयसङ्गायाथोत्तराभिधानाद्वारतः स्पृष्टव्यं सू-
 त्रस्यैकमिच्छुम्भिका—

राया व तपश्च वंशो, कडम्भो तश्चैव कथौदयो सि ।

राया व पुष्कल्लो, दीहो पुण्ण रोह कांसलिभो ॥ ३३६ ॥

ए पंच वयंसा, सन्धे मह दारदरिसयो भोचका ।

संवच्छरं अशुशं, वसति एकैकरात्रिमि ॥ ३३७ ॥

राया व बंधदो, धनुशो सेनाधिर् व वरधनुशो ।

इंदसिरी इंदजसा, इंदुवल्बुल्लिखेदीवीभो ॥ ३३८ ॥

राजा च तत्र पाञ्चालिषु काम्यप्ये ब्रह्म इति ब्रह्मनामा
 काशीजनपदाधिपः कटकस्तुपीयः कुल्लु गम्भुराधिपतिः
 करेयुश्व इति राजा च कङ्कणु कम्पास्वामी पुष्कल्लो यः
 किल ब्रह्मपत्न्यास्तुल्लालिम्या आता दीर्घ इति दीर्घकृष्टः पुनर्मे-
 वति कौशलिः साकेतपुराधिपतिः ॥३३६॥ एतेऽनन्तराहः
 पञ्च वयस्याः सर्वे—समस्ताः सह दाराप्यश्वस्यतीयेवंशीलाः
 सहदारदरिभिः । किमुक्तं भवति ?—यककालकृतकलत्रस्वीका-
 राः समानवयस इति यावत् । (भोचक सि) भुक्त्वा संवत्सरं
 वधेमन्युनं परिपूर्णं वसन्त्यासते, नरकालाऽपेक्षया वसन्त्या-
 नता, एकैकरात्रे एकैकमप्यग्निनि नृपतिर्ब्र । एव तत्राथा-
 द्वायाः ॥३३७॥ नृनीयमात्रं तत्तापयोः व्यावसायते—ब्रह्म-
 राजस्येन्द्रोषीप्रमुखाखनसो देव्यस्तत्र च बुल्लम्बाः पुत्रोऽ-
 जनि, धनुनान्तः सेनापतेरपि तत्रवाति सुतः सज्जुपादि,
 कृतानि द्वयोरि मङ्गलकौतुकाणि, इतानि च ईानानां-
 भ्यो दानानि, विहितं स्वसमये राजपुत्रश्च ब्रह्मदत्त इति
 नाम, इतरस्य तु वरधनुरिति, कालक्रमेण च जातो कलाप्र-
 इणोचितौ, प्राद्वितौ सर्वो अपि कलाः, अस्मिन्मान्त्रे मरणप-
 र्यवसानतया जीवलोकास्य मृतो ब्रह्मराजः कृतमोर्द्वैदिकम-
 तिकात्तेषु च कतिपयदिनेषु तद्वयस्यैरभिहितो राज्यं ब्रह्म-
 राः, पयोऽश्वानि च देवैरेवैव नाद्यापि राज्यभुरावरण-
 परिय इति पालयितुमुचितः कतिचित्संवत्सराणि, निरु-
 पतस्तेस्तत्र दीर्घकृष्टः, गताः स्वस्वदेशेषु कटकऽऽद्वयो, अ-
 तश्च सर्वनामिति तत्रवेशतया दीर्घपृष्ठस्य सह बुल्लम्बाः
 संवन्धः, जातं जेतन्मःपूरयल्लिकया, म्येवैरि च तथा धनु-
 बीसनः सेनापतिमभिवाः सकलमपि तत् वृत्तं, निरूपितस्तेन
 वरधनुर्गंधान कदाचित् कुमारस्यव्या मोक्षय इति । अथ-
 र्ब्रह्मदत्तौ तथेष्टानुष्ठानम्, अन्यथा वायं विहितदीर्घपृष्ठ-
 लनीबुल्लान्तः केनचिदुपायेनाम् विचारयामोति विजाति-
 शुक्रनिकसंप्रहलक्षमानीय कुमारयोर्मन्त्रे, तद्वानिनिनियमि-
 तमायाततःपुरस्थान्तः किलाभ्याऽपि य एवं पुष्टशीलः सोऽ-
 स्माभिर्विषं नियमशील इति तौ स्वयं स्वसहचरैश्च विभ्रमेहव-
 चोपयन्तौ प्रतिदिनमित्येवैतश्च अतिपुनरापशी, उपलब्धं च
 तत्ताभ्यामनुष्ठायमानं दीर्घपृष्ठेन कुपितश्चासौ कुमारप, भवि-
 ता च बुल्लो—यथाऽयमुपायेन केनापि विनाशयतो, यतो न वि-
 वकन्वल् इवैव ऽपिस्तः सेमकरः प्रसक्तो भवितव्य, प्रतिपक्षं
 च तत्तत्ताप मोहोदयश्च, निरूपितश्च ताभ्यामुपायो
 यथाऽस्मै पुष्पबुल्लमातुलेन स्ववृद्धिता पुष्पबुल्लानाम् पूर्ववत्से-

ति तामसौ परिणायते. कार्येनैतच्छ्रवणाय जनुगृहम् प-
तञ्च तस्मिन्निगतमेषधर्मयै तथैवात्तः पुररक्षिकया निवेदितं
धनोः, तेनापि विनष्टमेतदिति पयोःलोच कुमारखरल्लुणाय
प्रयतः कर्ममुपचक्रते, तथाहि—पुष्टोऽस्यधनेन द्वीवेषुष्टो-
यथा वयमिदानीं बुद्धास्तन् किमिदानीमपरेण? , लुप्ता-
भिरनुज्ञाता धर्मेवैतत्कालोचितं कुर्मः, तेनाऽऽलोचितम्-
यथैव दुरात्मा दूरस्थो न सुन्दर इति, उक्तञ्च—यथैतत्प्र-
हितमखिलमपि राज्यं विनश्यत्यन द्वैव स्थितो जपहोम-
वानाऽऽदिभिर्धर्मेभ्युपचिनु। तेन चोक्तम्—यदादिशन्ति भवन्तः
इत्युक्त्वा अगतः स्वगृहं, कारितं ज्ञानेन भागीरथ्यास्त-
ट स्थनिवासस्थानं, निरूपितं तत्र स्वर्गं, ज्ञानिता च तत्र
प्रत्ययिकपुरुषैर्जनुगृहं यावत् सुरङ्गा, ज्ञापिताऽसौ वरधनोः,
इत्यञ्च सन्ति तत्पश्चिष्यनलद्वं, निर्णयं च जनुगृहं, प्रे-
यिता च मन्त्रिवचनतोऽप्यैव कन्यका प्राप्नुतेन, समागतं
लान्द्नः, कृतं सर्वसमुद्घोषपयमनं, श्रापितञ्च रज्ज्यां ज-
नुगृहं, कुमारः, प्रदीपितं च द्वार एव सुतज्जनायां रज-
न्यां, ज्ञानं चाऽऽसन्नस्थितेन वरधनुना, उत्थापितः कुमारः,
दृष्टे च सर्वतः प्रदीप्तमेतन, उक्तञ्च वरधनः मित्र! किमि-
दानीं क्रियतामिति, तेनाक्तम्—मा भेषीः, यतः प्रातिविहितमत्र
तानेन, अत्रान्तरे चाऽऽगतं नागकुमारद्वयानुकारि भुवनमु-
द्भिध पुरुषद्वयम्, अभ्यधाच्च तत्—मा गेष्टाम्, आवां हि ध-
नोऽनुज्ञातौ दासचङ्करी, तत् कृत्वातं प्रसादौ, निर्गम्यतां
सुरङ्गाभ्यां, इत्युक्त्वा च नौ गतौ सुरङ्गाद्वारं, दृष्टे च नत्र
प्रधानमभ्यद्वयम्, उक्तं च तद्भाषं चेटकाश्रयमेतावाक्यं दे-
वास्तरापकमयाऽऽप्तानं रत्नानां दीवेषुष्टावन्तौ यावत्कवि-
चरः शुभो भवति, तत्तल्लक्षनमाकथय किं किमिदम्? ,
इत्याकुलान्वेतसो ब्रह्मदत्तस्य कथितः सर्वोऽपि वरधनु-
ना सुललोभुत्तान्तः, अभिहितं च—यथदमेवदानीं प्राप्तकाल-
मिति, चिनमैतो च तत्प्रधानमभ्ययुगलमाकरोति तृतीय-
गाथातात्पर्यार्थः । एवं च प्राप्तावसरा ब्रह्मदत्तहिण्डौ ।

ततस्तत्र ये कन्यालाभा ये च तत्पितरस्तत्पुत्रद्वी-
नाय गाथापञ्चकमाह—

चित्ते य विज्जुमाला, विज्जुमर्दं चित्तसेख्यो भद्रा ।
पंथम शागजसा पुण्ण, कित्तिमर्दं कित्तिसेख्यो य ॥३३६॥
देवी य नागदत्ता, जसवइ रयणवइ जखलहरियो य ।
वच्छी य चारुदणो, उममो कञ्जाइणी य सिला ॥३४०॥
घणदेव वसुमिच्छे, सुदंसये दारुणं य नियदिहो ।
पोत्थी पिगन पोए, सागरदत्ते य दीवसिद्धा ॥३४१॥
कंपिण्ड मलयवई वण्णारई सिधुपुन सोमा य ।
तइ सिधुसण पज्जु—ससण बाणीर पण्णा य ॥३४२॥
हरिएसा गोदप्पा, कण्ठेदत्ता कण्ठेपण्णा य ।
कुंजरकण्ठेसण्णा, इसिधुङ्गी कुर्मई देवी ॥३४३॥

इदं च लोपकारतया व्याख्यायते—चित्रञ्च चित्रनामा ज-
नकस्तदुद्दिष्टौ विष्णुमाला विष्णुमन्त्री च । तथा—चित्रसे-
खः पिता, भद्रा च तदुद्दिष्टा । तथा पन्थकः पिता, ना-
३३६

गयशाः कन्यका । पुनः समुच्चये, तथा कीर्तितमौ कन्या,
कीर्तिसिखञ्च तत्पिता । तथा—देवी च नागदत्ता यशोमती
रत्नवती च, पिता च सर्वोत्तमपि यत्तद्विरलः । चः समु-
च्चये, वच्छी च कन्या, चारुदत्तः पिता, तथा वृषभो ज-
नकः, कान्यायनसगोत्रा नत्तुला शिला नाम । तथा घन-
(ख) देवी नाम वणिक्, अपरञ्च वसुमित्रः, अन्यञ्च सुद-
र्यो दारुकञ्च निकृतिमान् मायापरः, चत्वारोऽमी कुकुटपु-
ण्ड्रयनिकरे मिलिताः, तत्र च पुस्ती नाम कन्यका, तथा
पिङ्गला नाम कन्या, पोतञ्च तत्पिता, सागरदत्तञ्च वणिक्,
तद्वज्जना च दीपशिखा । तथा—काम्पिहयः पिता, मलयव-
ती दुहिता, तथा—घनराजी नाम कन्या, तज्जनकञ्च सि-
न्धुदत्तः, तथा तस्यैवाग्नौ सोमा च नाम कन्या, तथा-
सिन्धुसेनप्रयुज्जसेनयोश्चात्मं यानीरनाम्नी प्रतिकामिधा-
ना चेति । पञ्चने च—प्रतिभा चेति । दे दुहितरी, तथा—हरि-
केशा गोदत्ता करेणुदत्ता करेणुपदिका च, (कुंजरकण्ठे—
कण्ठेन ति) सेनाशब्दस्य प्रत्येकमभिलक्षणात् कुङ्कुसेना
करेणुमता च, भूपिण्डिः कुर्मती च देवी सकलास्तःपु-
प्रधाना अष्टौ, कुर्मती च क्षीरानं ब्रह्मदत्तेनावेति सर्व-
शेषः । अतिप्रसिद्धत्वाच्च तदेतज्जनकनाम्नमभिधानमिति
गाथापञ्चकाऽर्थः ।

अधुना येषु स्थानेषु असौ (ब्रह्मदत्तः) आस्तस्ता-
न्भिधानान्माह—

कंपिण्डं गिरितडगं, चंपा इत्थियपुरं च साएयं ।
समकडगं नंदोसा, वंसीपासाय समकडगं ॥३४४॥
समकडगामो अदवी, तएहा वडपायवम्मि संकेओ ।
गहणं वरपण्णुअस्स य, वंण्णवकासणं चेव ॥३४५॥
सा हम्मई अम्वो, देहि कुमारं कहिं तु मे नीओ ॥
गुलियविरेयणपीओ, कवडमओ छड्डिओ तोहिं ॥३४६॥
तं मोऊण कुमारो, भीओ अह उप्पई पलाइत्था ।
काऊण धेरुक्वं, देवो वाहोमि य कुमारं ॥३४७॥
वडपुडग बंभथलयं, वडथलयं चेव होइ कोसंबी ।
बाणारीस रायगिई, गिरिपुर महुरा य अहिळ्ळा ॥३४८॥
वणहरथी य कुमारं, जणयइ आहारण वसण गुणलुद्धो ।
वच्चंतो वडपुरओ, अहिळ्ळं अंतरा गामो ॥३४९॥
गहणं नईकुडगं, गहणतरागाणि पुरिसहिषयाणि ।
देहाणि पुसपत्तं, पिणं खु लो दारओ जाओ ॥३५०॥
सुपइहे कुमकुंडिं, भिक्कुंडिचिचिपियम्मि जियसत्तू ।
महुराओ अहिळ्ळं, वच्चंतो अंतरा लभइ ॥३५१॥
इंदुपुरे रुदं (भद्रं) पुरं, सिवदत्तविसाहदत्तधूयाओ ।
बहुअत्तणेल्लभई, कञ्जाओ दोखि रज्जं च ॥३५२॥
रायगिडभिहितहत्थियण—पुरं च चंपा तदेव सावन्थी ।
एसा उ नगरहिंरी, बापण्वा बंभदत्तस्स ॥३५३॥
रयणुप्पया य वित्तओ, बापण्वा दीहोसमुक्त्वं य ।
सेभरण नल्लियिगुम्मं, जाईइ पणसणं चेव ॥३५४॥

गाथा एकादश । आसामपि तथैव व्याख्या, कामिपत्यं
पुरं यथाऽस्य जन्म, ततोऽसौ गतो गिरितटं सन्निवेश-
शं तस्माच्चर्या, ततो हस्तिनापुरं वानन्तरं च साकेतं,
साकितासमकर्म, ततश्च नन्दिनामकं सन्निवेशं, त-
तोऽस्यव्यामकं नाम स्थानं, ततोऽपि वाऽस्यं परिभ्रमन्
वंशीनि वंशगहनं तदुल्लिखितं प्रासादं वंशीप्रासादं, ततो-
ऽपि सप्तकटकम् ॥ ३४४ ॥ सप्तकटकादूर्ध्वी, तां च प-
थं ततो ब्रह्मदत्तस्य दृष्टितथयत्नः शुष्ककण्ठोष्ठातुलाऽजनि,
ततस्तेनोक्तो वरधनुः—आनः । बाधते मां वृत्तदुपहर कु-
नोऽपि जलम्, अत्राऽन्तरं दृष्टोऽनेन निकटवर्ती घटपा-
वपः, शायितस्तत्र शीतलच्छाये तत्प्राज्ञवापर्वचनस्मरं
ब्रह्मदत्तः, कृन्ध वरधनुना तेन सह सक्केतो-यथा यदि
मां कथञ्चिद्विषयपुत्राकृतपुत्राः प्राप्स्यन्ति ततोऽहमप्यो-
क्त्याऽभिमानं करिष्ये, तत इतस्त्वया पलायितमिति ।
गतोऽसौ जलाशयेष्वपि, दृष्टं चैकत्र पश्चिमीसह्यदम-
ण्डितं सरोऽह्रदीं च पश्चिमीपत्रपुटं के जलम्, प्रत्यावृत्तस्य
च ब्रह्मदत्ताभिमुखमागतं ब्रह्मणं तद्वटाऽऽसन्नदंशं कप-
ञ्चिदुपलब्धनदपसरणवृत्तामैदीर्घपृष्ठप्रहितपुरुषैः अति-
दीर्घाङ्गैर्वरधनोऽन्धनं वल्लीवितानेन आक्रान्तिं चैव दृष्ट-
वचसा कृतम् ॥ ३४५ ॥ अन्त्यच—स इत्येतं मुष्टिप्रहा-
राऽऽदिभिरमात्यो वरधनुः, अत्येतं च-यथा देहीति दी-
क्य कुमारं देहं दुराचारः । क पुनरसौ नीतः स्वया राज-
जुष इति ? । अत्र वाऽन्तरं सक्केतमनुसरता पठितमि-
दमेनेन—“सहकारमङ्गीरम्, धावति मधुरो विमुक्त्य
मधु मधुरम् । कस्मै कलत्रं पञ्चा-त्संकोचकृतां स्वननुवा-
चम् ॥ २ ॥ ” (गुलिपविशेषगुणोक्तिः) प्राकृत-
स्वातृ पीताग्रेचनगुलिः, स हि त्रैलोक्यमप्राप्ताऽप्य-
थाऽऽत्मनो विमुक्तिमवगच्छन् पृथक्पञ्चा विरेचनगुटिकां
प्रथममेव पयसा पीतवान्, च पक्केतः च यथा ज्ञातश्च
सुखे फलवृत्तुः । एवं च कपटेन मृतः कपटमूर्ता मृत
इति छद्दिर्तस्यकृत्स्नेः ॥ ३४६ ॥ इतश्च तत्पठितं श्रुत्वा
कुमारो भीत इति व्रतः । अथाऽनन्तरम् (उण्वहं ति)
उण्वेन (पलायित्य) पलायितवान् यथा च तं पलायमा-
नमवलोक्य क्वावास्वविरक्तं देवः किमस्य मयमस्त्युत नेति
परीक्षार्णम् (वाहेति यत्ति) वाहितवान् व्यंसिनवातिन्यर्थः
कुमारम् ॥ ३४७ ॥ ततश्च परिभ्रमतो घटपुटं तस्माच्च ब्रह्मस्थ-
लकं घटस्थलकं चैव भवति विश्वामिषयः कोशास्वी वारा-
णसी राजगृहं गिरिपुरं मधुरा अहिकच्छवा च ॥ ३४८ ॥ ततोऽपि
गच्छताऽऽर्यानीं प्रविष्टेन दृष्टासत्ताः प्रत्यभिज्ञातश्च त्रे-
हाराऽस्यासमञ्जसकस्य सुत इति धृतञ्चातुर्लोसी तत्र च
तापसकुमारकैः सह कौडैकस्मिन् दिनेऽप्यनोक्तिं वन
हस्तो समुपगच्छं च दृग्गुणसुलभमस्य कृद्गन्, प्रारब्धश्च
विविधगजशिलाभिः सुभेद्यितुमाद्रुतश्च निगन्धीकृत्य तत्-
पृष्ठं प्रवृत्तञ्चालो कुमारपहरणाय वीजितश्च कियदपि दूरं
गतैकैकलक्षमस्य तद्वधो ब्रजति हस्तिनि विटपैकदेश
कुमारः, अपक्रान्तिं च करिणि ततस्तरोकतीये विमूढदि-
ग्भागे अभिमुतारं दे आर्यभारत्याह्निरिगंय गतो घटपुटं,
घटपुटाच्च प्रस्थितः आवर्त्तो गच्छं प्रास्तस्याविधमे-
कमन्तरा ग्रामम् उपविष्टश्च तच्चि कटविटपीनं विश्रामितुं, दृष्ट-

अकेन तत्रत्यधेहिना, नीतश्च तेन स्वशुद्धं कृतं वाय्वागम-
कसंयं, परिश्रयितश्च नैमलिकाऽऽदेशनः स्वदुहितरमुपचारं,
तश्च भुजगान्मर्माकसदृशैर्विषयवचनेष्वेकमुन्नीलाऽऽदिप्रधा-
नमणिभिः, कटककूरकुण्डलाऽऽदिभिश्चाऽऽभरणैः, ततस्त-
द्वृणुलुब्धमानसः स्थितस्तत्रैव कियत्कालः, जनयति तदा त-
दुहितरं कुमारम् ॥ ३४९ ॥ इतश्च प्राप्ताः कृताभ्यामुकारिणो
दीर्घपृष्ठप्रहितपुरुषाः, प्रारब्धाः समन्ततस्तमलोक्तिसुप-
लब्धतद्वृत्तान्तश्च नष्टमङ्गयाप्रचलितश्च सुप्रतिष्ठुराभिमु-
क्तं गन्तुं, तत्र च मिलितः कश्चिद्विदः कार्पाटकां, दृष्टं चाभिमु-
क्तमागच्छन् किञ्चित्प्राविधं मिथुनकं, दृष्ट्वा च तदङ्गना-
मुदार्कणां कुमारमयमवोचत् यदि युष्मत्सदातः कथ-
ञ्चिदं मां कामयेव इति, ततस्तदुपरोधात्सोऽङ्गम्—प्रविश तर्हि
वंशीकुडङ्गं स्थितः पथि कुमारः, प्रातं च मिथुनम्, उरू-
स्तप्यतेमदीयं कलत्रमिह गमेयुलाभ्याह्वनमास्ते तद्विज्ञ-
य क्षणमेकं स्वकीयपत्नीं, विसर्जितां चालौ तेनानुकस्या-
परेण, दृष्ट्वा तयाऽसौ, जातस्तस्या अपि तदनुवागः, प्रवृत्तं
च तयोर्मोहनकम् एवं च कियतीमपि वेलांमार्तकस्य विनि-
गताऽसौ कुडङ्गात्, उक्तं चाऽऽत्मनं क्यापिन् कुमारं
पति, यथा—गहनं नदीकुडङ्गं, ततोऽपि गहननरायेव गह-
नन्तरकाणि पुरुषदृष्ट्यानि भवन्ति । अयं वानेन ध्वनिःोऽ-
र्थः—यथा वयं जानीमः स्त्रीदृष्ट्याप्यतिगहनानि, भवन्ति-
तेन च तथैव जितानीयुक्त्या पतिं प्रयाययितुमाह—
(द्वाहीति) द्वाहीदानीं पूर्णप्राप्तम्—अस्तमभुनजानं मियं
सलुनोऽस्माकं यद्दुराको जात इति, ते इति वक्तव्यं यत्र इत्यु-
क्तं तदैक्यं घातयितुम्, इत्युक्त्वा च तया धूर्यां गृहीतं
ब्रह्मदत्तात्तरीयं, गता च पथेव सह, ततश्च निर्गतोऽसौ
कुडङ्गात्ततश्च परिहासः, प्रवृत्तां गन्तुं प्रातः सुप्रतिष्ठम् ॥ ३५० ॥
तत्र च कुलकृदौ नाम कस्या (भिक्षुर्द्विज्वालि-
यस्मि जियस्यु ति) आर्यैस्त्वादभयं सुपश्यमयः, भि-
कुण्डविर्वातनाङ्गकुण्डिनामनुपनिषिक्तसिनाजितशर्भाः
जितशत्रुनामनुपनिषिक्तसिनाजितशर्भाः ब्रह्मन्तरं-
ऽन्तरालं लभन्—प्राप्नोति ॥ ३५१ ॥ तथैवमुदरे शिष्यदत्तां
नाम (वद्वपुं च) भद्रपुत्रं च विशाखदत्ताऽभिधानः, तद्-
दुहितरौ वद्वकृत्वेन दीर्घपृष्ठपुरुषादीत्या कृतप्राज्ञाणवेषेण
लभन् कन्ये द्वारार्थं च ॥ ३५२ ॥ ततो राजगृहं मिथिलां
हस्तिनापुरं चर्यां तथैव आवर्त्तन्, अत्राभ्यादिति शेषः ।
यथा स्वन्नन्तरपदुर्गतिः नगरहिरिहोऽऽख्या ब्रह्मदत्तस्ये-
ति ॥ ३५३ ॥ एवं च भ्रमतोऽस्य मिलिताः कटककरंणु-
दत्ताऽप्यः पितृव्यस्याः, गृहीताः कियन्तोऽपि अत्यन्तजना-
नः, चकरन् समुपगच्छं, प्रारब्धस्तदुपदृष्टिमार्गंय दिग्वि-
जयः, प्रातः कामिपत्यं, निर्गतः तदभिमुखं दीर्घपृष्ठो, लभ-
मनयोरापोचनं, विनिघातिनोऽसौ ब्रह्मदत्तेन, एवं च बो-
द्धव्यस्तस्य दीर्घपृष्ठविषयरोषलोभश्च, अत्रानन्तरं मिलिताः
परिणीतकन्याः पितरः, समुपगच्छं च यथावसतं शेरप-
त्नानि, साधनं पदपण्डमपि भरतं, प्राप्ताश्च नवापि नि-
धयः परिणतं चक्रवर्तिपम्, एवं च सुकृतपुण्यफलमुपमु-
ञ्जतोऽतिक्रान्तः कियानपि कालोऽप्यथा चापनीतं देवतया
मन्दारदाम, समुपगच्छं तद्व्येनादस्य जातिस्मरणमनुभूतानि

मगेवधिचक्रसुमहामाग्यहं हि नलिनशुभमविमगे देवोऽमय
मित्येकादशनिर्मुक्तिगाथाऽथैः ॥ ३५४ ॥

इत्थं तावत् काश्चित्पथैः संभूतः चक्रवर्ती जातश्चित्रय नु का
वाग्विद्याह—

“कपिले संभूयो,” चितो पुण जाओ पुरिमतात्मि ।

सेट्टिकुलमि विसाले, चर्मं सोऊख पवइओ ॥ २ ॥

पात्रयम् । चित्रः पुनजोनः पुरिमताले, स हि चित्रनामा
महर्षिः, तत्र संभूतिनामिन् आतरे तथाऽननं प्रतिपक्षव-
स्थो दुग्न्तो मोहश्चिन्ता कर्मपरिणतिश्चक्षुः चित्तमित्यादि
वैचिन्त्य चतुर्विधमप्याहारं प्रत्याख्यातवान्, सूत्राच्च प-
रिचरितमरणेन समुत्पन्नस्तत्रैव नलिनशुभमाम्नि विमानं,
ततस्तत्र स्वस्थितमतनुपादयोऽप्यत्रः पुरिमतालेपुरे, तत्रापि
कपोत्याह—अष्टकुले वसिष्ठाध्यानाम्यं, विशाले विस्तीर्णे पु-
न्योऽऽविबुद्धिमेति, मातृव्याहृतं तत्रापि चित्रयोरसिद्धौ
धर्म—वर्तिर्धर्मोऽप्यादिर्कं भूत्वाऽऽकर्म प्रवर्जितः प्रव-
र्यं प्रतिपक्षवानिति सूत्रमावाचः ।

ततः किमप्याह—

कपिष्ठमपि य नयरे, समागया दो वि चित्तसंभूया ।

सुहृदुक्लफलविभागं, कर्हिंति ते एगमेगस्स ॥ ३ ॥

काश्चित्पथे च नगरे ब्रह्मदत्तोत्पत्तिस्थाने समागमौ मिलितौ
द्राविण चित्रसंभूतौ जन्मान्तरनामनः सुखदुःखफलवि-
पाकं सुकृतदुष्कृतकर्मानुभवकपं (कर्हिंति स्म) कथयतः
स्मेति शेषः । ततश्च कथितवन्मौ नौ चित्रजीवयतिब्रह्मद-
त्तौ (एगमेगस्स स्मि) एकैकस्य परस्परामिति यावदिति
सूत्राज्ञाराधः ।

साधारण्यं निर्मुक्तिरुक्तोऽयमेत—

जाईए पगास निवे—यणं च जाईपगामणं चित्ते ।

चित्तस्स प आगमणं, इत्थिपरिचागसुत्तयो ॥ ३५५ ॥

तदा हि ब्रह्मदत्तो जातिस्मरणोपलम्भस्वजातीनां “ दा-
सा दसअए आसी । ” इत्यादिना सादेष्टाकेन जनय प्र-
काशने निवेदने च—य इमे द्वितीयस्थां पूर्यातं तस्मै रा-
ज्यादेर्महं प्रयच्छामीति विदितवान्, ततस्तर्हिना जनेन उ-
च्युष्यते तद्व्यामनगराऽऽकराऽऽदिपु पञ्चमानं चाऽऽकृतिं
कथयौपकृत्यो चित्रजीवयतिना, ततस्तथाविधज्ञानातिशयो-
पयोगतः स्वजातीरुपलम्भं जानौऽप्याभिप्रायो यथा गत्वा तं
जन्मान्तरनिजजातारं संभूतजीमवमवोषधामि इति, प्र-
स्थितस्ततः स्थानाप्रदातः क्रमेण काश्चित्पथैः, स्थितस्तद्विद-
वान्, श्रुतस्त्वारष्टिकपरिपञ्चमानः सादेष्टाकेन, पुरितश्चा-
नेन द्वितीयस्थोऽप्यधारितस्त्वारष्टिकेन, आधितश्चाऽ-
सौ नृपलकाशं राजलोभेन, पठितं चैतन तत्पुनरुतः, परिपुण-
श्लोकद्वयं, जातस्तदा कथेनात्सत्यं चित्ताऽऽवेशो, निरुद्धश्च त-
ज्जनिनसुखं च स्वास्मागो, निर्मालितं चोत्तमयुगलं, लुटितः स
आसन्नात् निपातनो भुवि, किमेतन् किमेतदित्यादिनाऽऽकुलि-
तः सर्वोऽपि तत्परिच्छदो, दृष्टश्च तेनार्यादृष्टः, ताडितः पा-
रिणप्रहाराऽऽदिभिरादितमेतेन न मयेतत्पुनरितं न मयेति, किं
स्थयेनैव भिक्षुणैस्तत्कलिकदंशमूलनेति । अन्तान्तरे लब्धा
चेतना, प्राप्तं च स्वास्थं चक्रवर्तिनः । उक्तं च—कथाऽसौ

श्लोकपूरयिताऽऽस्त इति ? । कथितस्तद्व्यतिकरे, यथा—क-
नश्चित् भिक्षुणैतत्पुनरितं न त्वमुनेति, पृष्टं च पुनस्तेन हर्षोत्क-
लनयनयुगलन—कथं तद्व्यासाविति, कथितमारघटिकेन—द-
व । महीपराटिकायामेतच्चाऽऽकर्म प्रचलितः सखलवाह-
नः सकलान्तःपुरसमिग्नश्च तद्व्यासाय, प्राप्तस्तद्व्या-
नं, हर्षो मुनिः, चान्द्रः सखद्विमानम्, उपवेशितश्चेकास्-
ने, पप्रच्छतुः परस्परमनामयं, कथयामासतुश्च यथास्वम-
नुभूतसुखदुःखफलविपाकं, तत्कथनान्तरे च वक्षिना निज-
समुद्दिश्यकवर्तिना, प्रकथितस्तद्व्याकादर्शनतस्तत्परिप्राग-
श्चित्रयतिना, एतावानेव प्रस्तुताध्ययनसूत्रस्याधौऽभिधे-
य इति सूत्रनिर्मुक्तिगाथाप्रार्थावाचः ।

सम्प्रति यदुक्तं—सुखदुःखफलविपाकं तौ कथयामासतु-

रिति, तत्र—चक्रवर्ती यथा कथयामास तथा

सम्यक्पुनःसरयाह—

चक्रवर्ती महिङ्गीओ, बंददो एहाजसो ।

भायं बहुभासणं, इमे वयसमववयी ॥ ४ ॥

आसि मो भायरो दो वि, अणमवससाणुया ।

अणमवससएत्ता, अणमवससहिणसिणो ॥ ५ ॥

दासा दसअए आसी, मिवा कालिनेरु खगे ।

इंसा मयंगनीराए, सोवागा कासिभूमेए ॥ ६ ॥

देशा य देवलोगमिं, आसि अग्गे महिङ्गीओ ।

इमा एो छुट्ठिया जाई, अणमवससण जा विण्णो ॥ ७ ॥

चक्रवर्ती महर्षिको बृहद्भिपूतिः ब्रह्मदत्तो महायशा आतरे
जन्मान्तरसंदर्भे बहुमानेन मानसप्रतिबन्धनेनैव वषयमा-
गुल्लणं वचनं—वाक्यमववयीदुक्त्वान्, यथा (आसिमो
स्मि) अर्थाऽऽवां आतरे । द्वापयन्यायं—परस्परं वशमा-
यत्तनामनुगच्छन्तौ यौ तावन्त्याऽप्यवशाजुगौ, तथा अर्थाऽ-
प्यमनुगच्छान्वर्तव्यं ज्ञेयवन्तौ, तथाऽप्योऽप्यहिनैविणौ परस्पर-
शुभाभिलाषिणौ, पुनःपुनरन्याऽप्यप्रहणं च तुल्यचित्तताऽ-
तिशयकथावनाधम्, मकारश्च सर्वत्रालोकिकः, केतु पुन-
र्भववित्तमवाचामभुवेत्याह—दासो दशणं—दशार्णदेशे (आ-
स्मि स्मि) अर्था, सुगौ कालिनेरु कालिनेरुनामिन् नरो,
इंसो मतस्सगरीरे उक्कुरे, भवपाको चाएडालो (कासिभू-
मेय स्मि) काशीभूत्यां काश्चित्रिधाने जनपदे, देवौ च
देवलोके सौधमाऽभिधानेऽर्था, (अग्गे स्मि) आर्वा
महर्षिकौ, न तु कलिविपाकौ, (इमा एो स्मि)
इयमावयोः पृष्ठपक्षे वृष्टिका जातिः । कोदशी येत्याह—
(अणमवससण स्मि) अर्थाऽप्येन—परस्परं या विना,
काऽयोः ? , परस्परसाहित्यरहितता विमुक्तयोर्वैकल्यं भावः ।
इति सूत्रचतुष्टयाऽथैः ।

इत्थं चक्रवर्तिनांको मुनिराह—

कम्मा सिद्धाणपगदा, तुम्मे राय । विचित्तिया ।

तेसि फलविवागेणं, विप्पआगमुवागया ॥ ८ ॥

कर्माणि ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदीनि निनारं दीयन्ते लूयन्ते; दीय-
न्ते वा च्छेद्यन्ते तथाविधसामुत्पन्नकल्पाभावात्तत्तपः-
श्रुतीभ्यनेनेति निदानं सामिष्वङ्गमार्थानाकपं, तेन प्रकथेन

कृतानि-विहितानि निदानप्रकृतानि, निदानव्यवस्थितानि-
ति योऽर्थः स्वया राज्ञः । विचिन्तितानीति, तज्जेतुभूताऽऽन-
ध्यानाऽऽविधानतः कर्माभ्यां विधेयं तथोच्यते तेषामेवंविध-
कर्मेणां फलं वाऽसौ विपाकश्च शुभाऽशुभजनकत्वलक्षणः
फलविपाकस्तेन, यथा—कर्माण्यनुष्ठानानि (चित्ताण्यप्यङ-
लि) निदानैव शेषशुभाऽनुष्ठानस्याऽऽव्यादितत्वात् प्रा-
रब्धत्वं प्रकटनिदानानि स्वया राज्ञः । विचिन्तितानि कृ-
तानीति यावत् । तेषां फलं कर्मात् कर्म तद्विपाकेन विप्रयो-
गं विरुद्धमुपागतौ प्राप्नोति । किमुक्तं भवति ?—यद्यथा स्वयाऽ-
स्मिन्विचारितेनाऽपि निदानमनुष्ठितं तत्फलमेतद्वद्वयोस्त-
थाभूतधारिण विप्रयोग इति सूत्राऽर्थः ।

इत्थमवगताविषागदुष्कृता पुनः प्रश्नयितुमाह—

सत्त्वसांयप्यवहा, कम्मा मए पुरा कडा ।

ते अज्ज परिभुंतामो, किं नु चित्ते विसे तथा ॥ ६ ॥

सत्यं—शुभाभासापरिहाररूपं, शौचम्—अमायमनुष्ठानं,
ताभ्यां प्रकटानि-प्रस्थातानि कर्माणि प्रकमाच्युताऽनु-
ष्ठानानि शुभप्रकृतिरूपाणि वा मया पुरा कृतानि, यानो-
ति गम्यते । तान्यङ्ग-अस्मिन्नङ्गानि, शेषतश्चकालोपलक्षणं
वैतत् (परिभुंतामो सि) परिभुञ्जे तद्विपाकापनतस्तीरजा-
ऽऽदिपरिभोगद्वारेण वेदये, यद्येति गम्यते, किमिति प्रश्ने, नु
इति वितर्के, चित्तोऽपि चित्रनामाऽपि, कोऽर्थो ?—भवानपि
(से इति) तानि तथा परिभुञ्जे ? वैवभुञ्जे, भिक्षुत्वाद्भवत-
स्तथा च किमिति भवनाऽपि मयैव सहोपाजितानि शुभ-
कर्माणि विकृतानि जातानीत्याशय इति सूत्राऽर्थः ।

मुनिराह—

सत्त्वं सुचिन्तं सफलं नराशं,

कदाश्च कम्माश्च न मुक्खु अस्सि ।

अयेहिं कामेहि अ उत्तमेहि,

आया ममे पुण्णकलोववेयो ॥ १० ॥

जाणाहि संभूय ! महाभुभानं,

महिद्धियं पुण्णकलोववेयं ।

चित्तं पि जाणाहि तदेव रायं,

इद्धी लुई तस्स वि अ प्पभूया ॥ ११ ॥

महत्पुरुषा वयस्यपभूया,

गाहाणुगीया नरसंघमज्जे ।

जं भिक्खुणां सीलगुणोववेया,

इहज्जयंतं समणोऽग्निहो जांयां ॥ १२ ॥

सर्वे निरवशेषं, सुचिन्तं—शोभनमनुष्ठितं, तपःप्रभृतीति गम्यते,
वीर्यशब्दस्य सुचिन्तं शोभनप्रतप इत्यादि कदितः साधुत्वं,
सह फलेन वर्तन इति सफलं, नराणां मित्रपुत्रलक्षणत्वादे-
षाणामपि प्राप्तिनां, किमिति ? यतः कृतभ्यां यथावदवश्यमेव
तयोपरचित्तभ्यः कर्मभ्यां न मोक्षो मुक्तिरस्तीति । वदति हि
तानि निजफलमवश्यमिति भावः । प्राकृतत्वाच्च सुपुण्य-
त्वाच्च, कदाचित्—त्वदेव व्यभिचार इत्याह—अर्थैः—द्रव्यैरर्थैर्वा
प्राप्नोति, वस्तुभिरिति गम्यते । कामेभ्यः मनोवशाद्वाऽऽदिभि-

रुचमैः—प्राधान्यैः, लक्षणे दृष्टीया तत एतदुपलक्षितः सन् आ-
त्मा मम पुण्यफलैर्न शुभकर्मफलैर्नापेक्षतेऽन्वितः स पुण्य-
फलोपेत इति ॥ १० ॥ यथा त्वं जानासि—अवधारयास संभू-
त ! पूर्वजन्मानं संभूताभिधानं । महाभुभानं बृहन्महा-
रत्नं महादिकं सातिशयविभूतिपुङ्गवत एव पुण्यफललोपे-
तं चित्रमपि जानीहि अवबुध्यस्व तथैवाविशिष्टमव राजन् !
नुप !, किमिवेवमत्र आह—आह—संपत् सुगन्दीतिस्त्वहा-
ऽपीति जन्मान्तरनामतश्चित्राभिधानस्य, ममापीति भावः ।
चराचरो यस्यादर्थं, ततो यस्यामभूता बह्वीत्यर्थः, यथा—
आत्मा मम पुण्यफललोपेत इत्यनेन चित्रं यथाऽऽमानं निर्दि-
शति, तथा जानीहि संभूत इत्यादावात्मैत्यनुवर्ततेऽन्वेष-
शाच्च विभक्तिपरिणामः । ततश्चैवं याज्यते हे संभूत ! य-
था त्वमात्मानं महाभुभानाऽद्विधेशेषाविशिष्टं जानासि त-
था चित्रमपि जानीहि, चित्रनाम्नो ममापि गृहस्थमथै-
वधेविधवादेवेति भावः । शेषं प्राप्तवत् ॥ ११ ॥ यदि
तथाप्येवंविधा समुत्तिराक्षीतकिमिति प्रमज्जन इत्याह—
महानपरिमितोऽनन्तद्रव्यपयांयाऽऽस्मरकतया, अथोऽभिधेय-
यस्य तन्महार्थं रूपं—स्वरूपं न तु चक्षुर्मात्रं गुणः, ततो
महार्थं रूपं यस्याः सा तथा, महतो वाऽर्थोन् ज्ञावाऽद्वित-
स्वरूपात् रूपयति—यथोयतीति महार्थरूपा, (वक्ष्यपभूय सि)
वचनेनाप्रभूता अन्वभूता वा अल्पार्थं, ममा वचनात्प्रभूता
वचनात् प्रभूता वा स्तोकात्तरति यावत्, केयमिहशीत्याह—
गीयत इति गाया, सा चिदाचार्योऽन्मोभिधायांसी सूत्रपद्धतिः,
अन्विति—तीर्थहृद्गणधराऽद्विभ्यः पञ्चाङ्गीता अनुगीता, को-
ऽर्थः ? तीर्थकाराऽद्विभ्यः श्रुत्या प्रतिपादिता, रथावर्तरति शेषः ।
अनुलोमं वा गीताऽनुगीता अनेन धोनामुक्तेव देशना
क्रियते इति व्यापितं भवति । कस्याह—नराणां पुरुषाणां
सत्त्वः समूहस्त्वमध्ये, वायामेव पुनर्दिशयितुमाह—यां
गायां भिक्षुवा मुनयः शीलं चारित्रं तदेव शुभे, यथा—शुभः
पृथगेव ज्ञानं, ततः शीलशुभेन शीलगुणाभ्यां वा चारित्र-
ज्ञानाभ्यामुपेता—युक्ताः शीलशुभोपेताः, इहास्मिन् जगति
(अजयन्ते सि) अजयन्ति—पठनप्रवचनद्वयानुष्ठानाऽद्विभ्यः
राज्ययन्ति । यथा—“जं भिक्खुणां” इत्यत्र ध्रुवति शेषः ।
ततो यां श्रुत्या (जयन्ते सि) इहास्मिन् जिनप्रवचने यतमे-
यत्तवक्तो भवन्ति, सोपकारस्त्वासा मयाऽप्यकस्मिन्ना,
ततः अमरस्तपस्वी अस्म्यहं जातो, न तु दुःखदृष्ट्यादिनि
भावः । पठ्यते च—(सुमणं सि) सुमनः शोभनमवा इति
स्वत्रयार्थः ॥ १२ ॥

इत्थं मुनिनाऽभिहिते ब्रह्मदत्तः स्वस—

सुखया निम्मायितुमाह—

उच्चोअए महु कके य बंधे,

पवेइया आवसडा य रम्मा ।

इमे मिहि विषयणपप्पयं,

पसाहि पंचालगुणोववेयं ॥ १३ ॥

नट्टेहि गोपहि य वाहएहि,

नारीजंगहि परिवारयेतो ।

भुंताहि मोगाहि इमाहिं भिक्खू,

मम रोयहि पच्चआ हु दुक्खं ॥ १४ ॥

उक्तोद्यो मयुः कर्कः, चशब्दात् मय्यो, ब्रह्मा च पञ्च प्र-
धानाः प्रास्तादाः प्रवेदिताः, मय्येवर्धेकिपुरस्सरेः सुरेकपनीता
इत्यर्थः । आबसयाश्च शेषमयनप्रकार रम्या रमणीयाः ।
प्राधान्यतरश्च-आबसया अनिरम्याः सुरस्या बा.पे तु यथैव
चक्रिते रोचते तथैव भवन्तीति बुद्ध्याः । किञ्च—इदं प्रत्यक्षं
शुद्धमवस्थितप्रासादरूपं, चित्तं प्रतीतं, तत्त्व तद्धनं
च हिरव्याऽऽदि, तेनोपेतं सुखं चित्तचनेपेनम् । प-
ठति च—(चित्तचणुपभूयंति) तत्र प्रभूतं बहु-
चित्रमाश्चर्यमनेकप्रकारं वा घनमस्मिन्निति प्रभूतचि-
त्रधनम् । सृष्टे तु प्रभूतशुद्धस्य परिनिपातः प्राप्तवत्, प्रशा-
धि प्रतिपालय पञ्चालां नाम जनवृक्षस्तस्मिन् गुणा इन्द्रियो-
पकारिणो कपाऽऽद्यस्तेरुपेतं पञ्चालगुणोपेतम् । किमुक्तं भव-
ति ?—पञ्चालेषु यानि विशिष्टवस्त्रानि ताप्यस्मिन् शुद्धे सर्वा-
रूपयि सन्ति, तथा पञ्चालानामत्युदीक्षित्वापञ्चालप्रहस्य-
म्, अन्त्या हि भरतेऽपि यादृशिष्टवस्तु तत् तद्वद् एव
नदाऽऽलात् ॥ १३ ॥ किं च—(नष्टेहि ति) द्वाविश्रत्वात् ।
पल्लितैर्नामैर्नृपैर्वा विविचाङ्गहाराऽऽदिस्वकपेर्नानिप्राप्तस्व-
रमूर्ध्नालक्षणेः, चस्य भिन्नकमत्वात् । (वादपदि ति) वादि-
भैक्ष सुदृङ्गमुकुम्दाऽभ्दभिर्नारीजनान् क्रीडितान् परिवारयन्
परिवारिकुर्वन् । पठ्यते च—(परिवारयतेति) प्रविचारयन्
लेखमानो, भुञ्जति हि भुक्त्वा भोगानिमान्, परिहरयमानान्,
स्वत्प्राप्तस्वत्र लिङ्गवत्पत्यः । भिक्षाः इदं तु यद् गजगुरङ्ग-
माऽऽद्यनभिषाय क्रीडामिवाभिधानं तत् क्रीडालुगत्वात्तस्य,
तात्त्विकं वाऽत्यन्ताऽऽलपकत्वकपापनायै, कदाचिच्चिन्तां वदे-
दित्यमेव सुखमित्याह—मह्यं रोचते प्रतिभाति प्रमदस्या, ह्र-
दधारय, भिन्नकभक्ष, दुःखमेव न मनगपि सुखं, दुःख-
हेतुर्वाविति भावः । इति स्वहृदार्थः ॥ १४ ॥

इत्थं चक्रितेभ्यः मुनिः किं कृतवानित्याह—

तं पुन्यनेहेषु कपाभुरायं,
नराहिवं कामगुणेषु भिदं ।
धम्मस्सियो तस्स हियाऽलुपेही,
चित्ता इयं वक्कुदाहरित्या ॥ १५ ॥

तं ब्रह्मदत्तं पूर्वस्नेहेन जन्मान्तस्पर्शकण्ठण्येन कृतानुरागं वि-
दितानिभ्रष्टं नराधिपं राजानं कामगुणेष्वभिलषमाणशुद्धा-
ऽऽदिशुशुद्धमभिकाक्षाऽस्मिन्तं धर्माऽऽश्रितो धर्माश्रितस्त-
स्येति चक्रितो हितं पथयमुपेक्षते पर्यालोचयतीत्येव-
शीलो हिनानुपेक्षी-कथं नु नामास्य हितं स्यादिति चिन्त-
नपरिचिन्तजीवयतिरिदं वाच्यं, पाठान्तरतो-चवनेन वा (उ-
दाहरित्येति) उदाहृतवानुक्तवानिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥

किं तदुदाहृतवानित्याह—

सत्त्वं चित्तविषयं गीयं, सत्त्वं नदं विदंविषयं ।
सत्त्वे आभरणा भारा, सत्त्वे कामा दुहावरा ॥ १६ ॥
बालाभिरामेषु दुहावरेषु,
सा तं सुहं कामगुणेषु रायं । ।
विरक्तकामाणं तवोपशाल्यं,
नं भिक्खुणं सीलगुणं रयाणं ॥ १७ ॥

सर्वमशेषं चित्तविषयमिव चित्तवित्तं निरर्थकनया कथितयो-
नितया च, तत्र निरर्थकतया मत्तबालकगीतवत् कथित-
योनितया च विरहावस्थमुत्प्रेषितभृङ्गकगीतवत्, कि-
मित्याह—गीतं यानं, तथा सर्वे नृत्यं गात्राविलेखरूपं विद-
म्बितमिव विदम्बितं, यथा हि यत्ताऽऽऽदिष्टः पीनमयाऽऽदि-
र्वा यत्तस्मिन् हस्तपादाऽऽदीन् चित्तिपर्येषं नृत्यमपीति, तथा
सर्वोपशालनगुणं मुकुटाङ्गदाऽऽदीनि भारास्त्वपि नो भारस्व-
रूपत्वात्तया, तथाचिन्तितानामुक्तारितसुखं स्वयंस्वमितिशिला-
पुत्रकाऽऽभरणवत्, सर्वे कामाः शुद्धाऽऽद्यो दुःखाऽऽवहाः
मृगाऽऽदीनामिवाऽऽद्यतो दुःखावाप्तहेतुर्वात्, मत्सरेष्वपि वि-
षादाऽऽदिभिन्नित्याकुलत्वात्पादकत्वाच्चरकाऽऽदिहेतुत्वाच्चे-
ति ॥ १६ ॥ तथा बालानां चिकुरहितानामभिरामाभित्ताभिर-
तिहेतवो ये तेषु, दुःखाऽऽवहेदुःखस्यायं दुःखपापकेषु न तत्
सुखं कामगुणेषु मनोहरशुद्धाऽऽदिष्ट, सत्यमानिविति शेषः ।
राजन् । पृथिवीपते । “विरक्तकामाणंति” प्राप्तवत्, कामवि-
रक्तानां विषयपरारम्भलोभानां तप एव धनं येषां ते तपोधना-
स्तेषां यत् सुखमिति संबन्धः । भिक्खुणां यतीनां शीलगुणयो-
र्वा स्वत्वाद्दानानामाशक्तानामिति सूत्रहृदार्थः ॥ १७ ॥ बाले-
स्यादिस्त्वं चित्तिकृता न व्याकृता, कथंचित् इत्यत इत्य-
स्माभिर्कथीतम् ।

सम्प्रति धम्मकल्लोपदेशनपुरःसरमुपदेशमाह—

नरिदं जाइ अइपा नराणं,
सोवागुजाइ दुइओ गयाणं ।
जहि वयं सत्त्वज्जलस्सेवेसा,
वसीय सोवागुनिवेसणेसु ॥ १८ ॥
नीसे य जाइइ उ पाविषाय,
बुच्छा मु सोवागुनिवेसणेसुं ।
मव्वस्स लोगस्स दुगुळ्ळिण्णजा,
इहं तु कम्मइ पुरेकदाइ ॥ १९ ॥
सो दाणिं निं राय महालुभागे,
महिठ्ठिओ पुल्लकोत्तवेओ ।
वइत्तु भोगाइं असासयाइं,
आयासुंइ अविभिकवमाहिं ॥ २० ॥

नरेन्द्र । चक्रवर्तिनं, जायन्तेऽस्यामिति जातिरधमा नि-
कृष्टा नराणां मनुष्याणां मध्ये स्वपाकजातिः चाण्डालजातिः
(दुइ उति) द्रव्यारपि गतयोः प्राप्तयोः । किमुक्तं भवति ?—
यदाऽऽयां स्वपाकजातावृत्तौ नदा सर्वजनगर्हिता जातिरा-
सीत्, कदाचित्तामवाप्याप्यन्यत्रैवेतिता स्यानामित्याह—य-
स्यां ययं, प्राप्यश्च बहुवचनं सर्वजनस्याशेषलोकास्य हेत्वाव-
धीतिकरौ (वसीयति) अवसाव उपनि, केतु स्वपाकानां
निवेशनानि शुद्धाणि स्वपाकनिवेशनानि तेषु, कदाचित्त्वा-
पि विज्ञानविशेषाऽऽदिना अदोलनीयविव ध्यानामित्याह-
तस्यां च जातो स्वपाकसंश्लेषण्यो च, तु विशय्ये, ततश्च
जायन्तरेभ्यः कुलितत्वं विशिनष्टि, पापैव पापिका
तस्यां कुरिततायां, पापेहेतुभूतत्वेन वा पापिका, तस्यां
पापिकायां वा नरकाऽऽदिदुःखनैरिति गम्यते । (बुच्छे-
ति) दीपनैः, सु इत्याद्यां कपु ? स्यात्कथिवेशनेषु, की-

हयो ! सर्वस्य लोकस्य जुगुप्सनीयो दीलनीयः, इत्यस्मिन् जन्मनि, तुः पुनर्वर्षस्त इह पुनः कर्माण शुभाऽनुष्ठानानि (पुरकञ्जार्ह इति) पूर्वजन्मापजिनानि विशिष्टाऽऽविशिष्टव्यवधानीनि शेषः । तत् उत्पन्नप्रत्ययैः पुनस्तदुपाज्जन एव यस्मै विधेयो, न तु विषयाऽभिषेकव्याकुलितमनसैरेवं स्थेयमिति भावः इति । यतश्चैवमतः स इति यः पुरा मेधुनमासा अनगर आसीद्विदानीमस्मिन् काले "सि सि" पुरये, यद्वा—(आसि सि) देशीयभाष्यदर्शी राजा महानुभागी महर्षिकः पुण्यफलपेतश्च सन् दृष्टधर्मफलप्रेताभिनष्कमिति संभवः । अथवा सोपस्कारव्याप्त्यस्य एव स्वमिदानीं राजा महानुभावात्ताऽऽद्यस्मिन् इह जातस्तत्कर्माणि पुराकृतानीति पूर्वैश्च संभवः । कोऽर्थः?, पुराकृतकर्मविश्रुतमितमेतत्, कथमन्यथा तथाभूतस्यैवविषयसमुच्चयवासिरिति भावः । यतश्चैवमतोऽभिनष्कमिति संभवः । किं कृतव्याह—त्यक्त्वाऽपहाय भुज्यन्त इति भोगाद्व्यवचयाः कामा वा तान्वाह तानानिऽपानांशेयं सखि वै कैशुह्यते इत्याद्यानश्चारिषधर्मस्तत्तेतारभिनष्कमाऽऽभिमुखेन प्रजितो भव, सुहृद्व्यवहार्या हि न सर्वैरितिकपचारित्रसम्भव इति भावः । पठन्ति च— "आयायमेवा अणुचितया हि" इति । स्पष्टमिति सूत्रत्रयाऽर्थः ।

क एवमकरणे दोष इत्याह—

इह जीविए राव ! अससपमि,

धमियं न पुच्छार्हं अकुञ्चमाणी ।

से सोयर्हं मयुसुरोपणीए,

धर्मं अकाऊण परमि लोए ॥ २१ ॥

इह जीविते मनुष्यसम्बन्धियाणुपि राजवशाद्वनऽस्थिते (धमियं तु सि) अतिशयेनैव न तु ध्वजपटमान्ताऽऽपन्यास्थिरवस्तुसाधारणतया पुण्यानि पुण्यहेतुभूतानि शुभाऽनुष्ठानान्येकवर्गः स इति पुण्यऽनुपाज्जकः शांतेतः दुःखाऽऽर्थः पञ्चासापे विधेते मृत्युरागुपरिजपस्तस्य सुखमिव सुखं मृत्युसुखं शिथिलीभवद्व्यवस्थाऽऽपद्यस्या तदुपनीतस्तथाविधकर्मभिरुपदौकितो मृत्युसुखोपनीतः सन् धर्म शुभाऽनुष्ठानमकृत्वाऽननुष्ठाय (परमि सि) चस्य गम्यमानत्वात् परस्मिन् लोकं जन्मान्तरकूपे गत इति शेषः । मरकाऽऽदिषु ह्यसखासातवेदनाऽर्हिनशरीरः शशिवृत्तिनवत् किं न मया तदेव सन्ननुष्ठानमनुष्ठानमिति विद्यत एवाधर्मेकारीति सूत्राऽर्थः । स्वादेतत्, मृत्युसुखोपनीतस्य परत्र वा दुःखमिहितस्य स्वजनाऽऽप्यस्त्राणाय अभिष्यन्ति, ततो न शोचिष्यते इत्याशङ्क्याऽऽह—

जेहह सीहो न मियं गहाय,

मच्छू खरं खेइ हु अतकाले ।

न तस्स माया व पिवा न भाया,

कालमि तर्म्मपहरा मरंति ॥ २२ ॥

न तस्स दुक्खं विमयंति खायभो,

न भिचवमगा थ सुथा थ बंधा ।

एगो सयं पण्युहोइ दुक्खं,

कपारपेवं अणुज्झाह कम्मं ॥ २३ ॥

यद्येवीपम्ये, इहेति लोकं, सिहो सुगपति, वेति पुरये, यद्वा—वाशुभोऽयं विष्णोऽर्थे, ततो व्याघ्राऽऽदिष्वो मृगं कुर्वन् शूरीवोपादाय प्रकमात् स्वमुक्तं परलोकं वा नयतीति संभवः । एवं मृत्युः कृतात्मो, नरं पुरुषं, नवनि, दुरवधारणं, ततो नयत्येव, कदा ? अन्तकाले जीवितव्याऽवसानसमये । किमुक्तं भवति?—यद्याऽसौ सिंहेन नीयमानो न तस्मै अन्तेवधमयमपि जन्तुमृत्युना, कदाचित् स्वजनस्तत्र साहाय्यं करिष्यत आह—न तस्य मृत्युना नीयमानस्य माता वा पिता वा (भाव सि) वाशुभस्यैव गम्यमानस्य, त् भ्राता वा काले तस्मिन् जीवितान्तकूपेऽयं प्रकमाज्जीवितव्यभागं धारयन्ति मृत्युना नीयमानं रक्तनीत्यंशुधराः, यथा हि नृपाऽऽसौ स्वजनसर्वैस्वमपहरति स्वप्रविशदानतः स्वजनाऽऽदिभिस्त्वप्यते नैवं स्वजीवितव्योऽश्वरानतः तज्जीवितं मृत्युना नीयमानम् । उक्तं हि—न पिता भ्रातरः पुत्राः न भावो न च बान्धवाः । न शूरा मरणात्प्रातः, शूराः संसारसागरे ॥१॥ इति । अथवा—अंशो दुःखमागस्तं हरन्त्यपनयन्ति ये तंऽशुहरा भवन्तीति । इदमेवाभिष्यन्ति—आद्यव्याख्याने तु स्यादेतत्—जीवितात्तत्तेऽपि दुःखांशुहरिणो अभिष्यन्त्यत आह—न तस्य मृत्युना नीयमानस्य ताकालभाविना तुःखेनाऽऽप्यनपीडितस्य तुःखं शरीरं मानसं वा विभजन्ति विभागीकुर्वन्ति ज्ञातयो दूरवर्तिनः स्वजनाः, न मित्रवर्गाः सुहृत्समूहा न सुताः पुत्राः, न बान्धवाः निकटवर्तिनः स्वजनाः, किं तु एकोऽद्वितीयः स्वव्ययमात्मना प्रयत्नयुज्यते वेत्यते दुःखं क्लेशं, किमिति?, यतः कर्तारमेवोपायितारमेव, अतुयात्पुण्यमिति, किं तत्?—कर्मम्, येन तत्कृतं तस्यैव फलमुपनयतीति भावः इति सूत्रत्रयाऽर्थः ।

इयमशरणत्वभावानमभिधायैकत्वभावनामाह—

चिच्चा दुपपं च चउपपयं च,

खंचं गिहं धणधमं च तन्नं ।

कम्मपयीभो अवसो पयाहं,

परं भवं सुंदर पावगं वा ॥ २४ ॥

तमिकगं तुच्छसरीरं मे,

चिं गयं देहिउं तु पावगं ।

भजा य पुत्तो वि य शायभो य,

दायापमो अणुसंकमंति ॥ २५ ॥

त्यक्त्वा—उत्सृज्य, द्विपदं च भावोऽस्ति, वतुपदं च इत्यादि, क्षेत्रम्—इच्छेत्राऽस्ति, शुद्धं धवलशुद्धाऽस्ति, (अणु सि) धर्मं कवकाऽऽदि, धाम्यं शाल्यादि, चण्ड्याद् वस्त्राऽऽदि च, सर्वे निरवशेषं, ततः किमित्याह—कर्मैवाऽऽश्रमो द्वितीयमस्म्यति कर्माऽऽमद्वितीयोऽवशोऽस्वतन्त्रः प्रकर्षणं याति प्राप्नोति प्रयाति, कं ? परमम्भवे जन्म (सुंदरऽस्ति चिन्तुलोपात् सुंदरं स्वर्गाऽऽदि, पापकं वा नरकाऽऽदि स्वकर्ममातुर्कृपांति भावः । तत्र किमप्यर्थो—निनामिव सशरीर एव भवाऽन्तरं यात्युत्तम्ययेति ।, उत्पद्यते औदारिकशरीराऽपेक्षयाऽशरीर एव, तर्हि तत् त्यक्त्वैवैव का कानैत्याह—(तर्हि) यत्तन् व्यक्तम् एकमद्वितीयं तत् द्वितीयस्य जन्मोत्पत्त्यं संक्रमणात् तुच्छमसारमत एव कु-

रिसतं शरीरं शरीरकमनयोस्तु विशेषव्यवसायः । (सि) तस्य भवान्तरव्यवसायः सम्बन्धिष्ये चयिष्यते सूत्रकद्वयनाय इत्यन्तः-
न्यस्यामिति शितिः काश्चिद्व्यवसायः। तस्यार्थं यत् स्थि-
तं चित्तमसं इत्यर्थः, तुः पूर्ये, पावकेनाग्निना भावार्थं च पु-
रः। अपि च हातवत्त्व दानारम्यविलसितवस्तुसम्पादयिता-
रमयत्, अनुनं कामान्तरपुत्रपत्ति, तेहि वृद्धमेनाचकदमस्त
इति तद्वर्द्धिर्निरूप्यते जनकजाऽऽमिक, च मरुमसात्कृ-
त्य कृत्वा च लौकिककृत्यान्वाक्यन्त च कतिचिद्विनामि
पुनः स्थावरेतरतया तथाविधमन्यमेवाऽनुवर्तन्ते न तु त-
त्प्रवृत्तिमपि पृच्छन्ति, आस्तरं तदनुगमनमित्यभिप्राय इति
सूत्रद्वयाऽर्थः ।

किं च—

उपशिञ्ज् जीवियमप्यमयं,

वर्षं जरा इह नरस्य राय ।।

पंचालराया । वर्षं मुनादि,

मा कासि कम्पमि महालयाणि ॥ २६ ॥

उपनीयते दौष्यते प्रकमात् मृत्यवे तथाविधकर्मेभिर्जी-
वितामायुरप्रमादं प्रमादं विनैव, आधीचिरमरणतो निरन्तरमि-
त्यभिप्रायः, सत्यपि च जीविते वर्षे सुस्मिन्वचक्याऽऽऽमकं
जरा विश्रस्य इत्यप्यनयति नरस्य मनुष्यस्य राजन् । चकव
निन्, यतः कौयमतः पञ्चालराजः, पञ्चालमण्डलं ज्ञेयमुपते, व-
चनं वाक्यं मृत्वाऽऽकर्ष्य, किं तत्?—मा कार्षी, कामि?—कमो-
श्चसद्वारमकयाणि (महालयाणि सि) अतिशयमहान्ति
महात्वाऽऽजयः कमोऽऽस्तेषां ये तु तांति, उच्यते पञ्चमिष्य-
वपरापयकुञ्चिममलगाऽऽशीनीति सूत्राऽर्थः ।

एवं मुनिभोक्तृ नृपतिराह—

अहं पि जाणामि अहेह साह ! ,

जं मे तुमं सारसि वक्ष्येयं ।

भोगा इमे संगकरा भवति,

जं दुज्जया भवतो । अमहारिसेहिं ॥ २७ ॥

अहमपि न केवलं भवानित्यपिशब्दाऽर्थः । जानाम्यवबुध्ये,
तथेतिशेषः, यथा येन प्रकारेण इहास्मिन् अगति साधो !
यत् (यत्) मम त्वं साधयसि कथयसि, वाक्यमुपदेशरूपं व
चः, एतत् पदमन्तरं भवतोक्तम् । तत् किं न विषयान्परित्यज-
सि ? अत आह—भोगाः शब्दाऽऽजय इमे प्रत्यक्षाः सङ्गकराः
प्रतिबन्धोपायका भवन्ति ये, यत्तदोक्तं नित्याभिसम्बन्धात्
तुःजेन जीयन्ते अभिभूयन्ते इति बुज्जया दुस्सपजा इति
वावत् । (अजो सि) अर्थः । अस्मादशीरुहकर्मभिर्जन्मुभिरि-
ति गम्यते । पठ्यते च—“ अहं पि जाणामि जे एण सारो,
” पादत्रयं तदेव, अहमपि जानामि योऽत्र सारा—यद्-
ह मनुजजन्मनि प्रधानं चारित्र्यधर्मोऽऽमकं, चस्य गम्यमा-
नत्वापद्यते त्वं साधयसि, येषां प्राप्तिरिति सूत्राऽर्थः ।

किं च—

हरिष्यपुरमि विचा !, ददूयं नरवर्धं मरिचीयं ।

कामयोगेसु गिद्धं, निपाणसुसुहं कदं ॥ २८ ॥

तस्य ये अपदिकतस्त, इमं प्यारिसं फलं ।

वायमाणो वि वं धम्मं, कामभांगेसु मुद्धिअो ॥ २९ ॥

इतिनागपुरं (विचा इति) आकारोऽज्ञातुषिकः, हे विच !
विचनान्मुने । इदं नरपतिं सनत्कुमारनामानं चतुर्धचक-
वर्तिनं महर्द्धिकं सातिशयसंपदं कामयोगेसुसुहं कदं पुज्जमा-
मिकाङ्गावता निदानं अम्यान्तरे भोगाऽऽज्यसाऽऽमकमशुभम-
द्युमाऽनुबन्धि कृतं निर्वातितमिति ॥ २८ ॥ कदाचित्तत्र कृतमपि
ततः प्रतिकाशः स्यात्त आह—(तस्य सि) सुखपापयेन
तस्माद्विद्वान् (मे) ममाप्रतिष्ठातृत्वाप्रतिनिवृत्तस्य, तदा
हि स्वया बहुधोच्यमानेऽपि न मन्वेतसः प्रत्यावृत्तिरभू-
तीदमेतादृशमन्तरवक्ष्यमाणरूपं फलं कार्यं, यत् कीदृशि-
स्याह—(जाणमाणो वि सि) प्राकृतस्वाज्ञानवप्यव-
ध्यमानोऽपि यद्दं धर्मं अन्तर्धर्मोऽऽर्द्धिकं, कामयोगेसु सु-
च्छिन्नो गृहस्तरेतत्कामयोगेसु सुच्छिन्नं मम निदानकर्मणः
फलम्, अन्यथा हि ज्ञानस्य फलं विरतिरिति कथं न जा-
ननोऽपि धर्मोऽनुष्ठानावाप्तिः स्यादिति भावः । इति सूत्र-
द्वयाऽर्थः ।

मुनिज्ञानफलमेवोदाहरणतो दर्शयितुमाह—

नागो जहा पकज्जोऽनुससो,

ददूयं थलं नाभिसमं तीरं ।

एवं वसे कामगुणेषु गिद्धा,

खं चित्तुणो मममशुभवपयो ॥ ३० ॥

नागो इत्येति, यथेति दृष्टान्तोपदेशकः, पङ्कजधानं जलं प-
ङ्कजलं यत्कलमिषुष्यने, तत्राऽऽवलको निमग्नः पङ्कजला-
वसकः सन् इदं पङ्कजलोच्य स्थलं जलविकलभूतलं (न)
नैवाभिसमेति प्राप्नोति तीरं पारमर्षेणैवमानत्वात्तीरमप्य-
स्तां स्थलमिति भावः । इत्येवंविधनागवत्, वयमि-
त्यात्मनिर्देशे, कामगुणेषुसुहं कदं पुज्जमाऽनुससा-
मः । अमी हि पङ्कजलोपमाः कामभोगाः, तत्तत्तत्स्वरतन्त्रतया
न तत्परित्यागतो निरपायतया स्थलमिव मुनिधर्ममवग-
च्छन्तोऽपि पङ्कजलावगमनगजवद्वयमनुगन्तुं शक्नुम इति
सूत्राऽर्थः ।

पुनरित्यनार्शनाय मुनिराह—

अरुवहं कालो तुतिरि राइमो,

न याहि भोगा पुरिसाणं निचचा ।

उवेचच भोगा पुरिसं चयेतो,

दुमं जहा लीखफलं व पक्खी ॥ ३१ ॥

अत्येति अतिकामति, कालो यथाऽऽज्यःकालः, कि-
मित्येवमुच्यते ? अत आह—रवरति शीघ्रं गच्छन्ति राज्ञो
रजन्तो, विनोपलक्षणं वेतत्, ततोऽनेन जीवितव्यस्यानि-
त्यत्वम् । उक्तं हि—“ क्षणमादिवसमास—चक्रलने गच्छन्ति
जीवितद्वान्ति । इति विद्वानपि कथमिह, गच्छन्ति नि-
द्रावधं रात्रौ ? ॥ ३१ ॥ ” अथवा “ अत्येति अतीव याति, को-
ऽसौ ?—कालो, कुत एतत् ? यतः स्वरान्तं राज्ञया, न यापि
भोगाः पुत्रकाणां नित्याः शाश्वताः अपेक्षितकर्मवशात् क-
वत् जीवितमुक्तनीतितः न नित्यं, किं तु भोगा क्षयि, य-
त उपेत्य स्वप्नवृत्त्या, न तु पुत्रकाणिप्रायेण भोगाः पुत्र-
वत्त्वानि परिहरन्ति, कमिव क इवेत्याह—दुमं वृत्तं यथा

कीयानि विनष्टानि कलानि वस्त्रासीः क्षीणफलस्ते, केवौप-
म्ये, उल्लं हि—“मिष पिब विष इव व विष इवाप्ये वा” ॥ ८ ॥ २
॥ ८ ॥ मिषकमध्यायः, ततः पत्नीव विषम इव, फलोपमानि हि
पुण्यानि, ततस्तदपगमे क्षीणफलं क्षुलभिव पुकं पक्षिवज्रोणा
विमुञ्चन्तीति सूत्रार्थः ।

यत एवमतः—

अइसि भोगे चरुं असतो,
अजाई कम्माई करेहि राय ।
धम्मे ठिओ सव्वपयाणुकेपी,
तं होहिंसि देवो इमो विउप्पी ॥ ३२ ॥

यदि तावदसि त्वं भोगान् त्यक्तुम् अपहानुम्, अशकः
असमर्थः, पश्यत ए— (अइ तंसि भोगे चरुं असतो णि)
याइ चैवं नावत् कतुमशकस्मतः किमियाह—आयायि इय-
धर्मेभ्याः तानिस्त्रुताऽऽदिभ्यो दूरयानानि शिष्टजनोचितानि
मांसि यावत्, कर्माद्यनुष्ठानानि च राजन् । धर्मे प्रकमात्
गृहस्थधर्मे सम्प्रवक्ष्यामि शिशुऽऽवरिताऽऽवारलक्षणे स्थि-
तः सन् सर्वप्रजातुकम्पी समस्तप्राणिव्यापारः, ततः किंफल-
मियाह—तत इत्यायेकमस्मिन्करणेऽत्रविषयसि देवो वैमानिक इ-
त इत्यस्मान्मुच्यमवाप्तनरम् । (विउप्पि णि) वैकि-
यरीरवानित्यये इति बुद्ध्याः, गृहस्थधर्मेभ्योऽपि सम्प्रव-
क्ष्यामि विरतिकपस्य देवलोकाफलत्वेन उल्लङ्घयित्वा भावः । इ-
ति सूत्रार्थः ।

यद्यमुक्ताऽपि यदाऽऽसौ न किञ्चिन्प्रतिपद्यते तदा तद्वि-
धेयतामवधारयन्मुनिराह—

न तुम्ह भोगे चरुण बुद्धी,
गिद्धोऽसि आरंभपरिगइहु ।
मोई कम्मा इणिव विण्णतो,
गच्छापि रायं । आरंभिओऽसि ॥ ३३ ॥

मेति प्रतिषेधः, तव भोगान् शब्दाऽऽदीनुपलक्षणात्वादनार्थक-
माप्ति वा, (चइऊण णि) त्यक्तुम्, बह्ना-लोपकारत्वाद्भोगो-
क्त्यक्त्वा धर्मो मया विधेय इति बुद्धिरवगतिः, किं तु युजो
बुद्धिर्बुद्ध्याऽसि भवसि, केपु ? , आरम्भपरिग्रहेषु भवग्रहेषु
म्यापारेषु वतुष्यद्विद्ध्याऽऽदिस्वीकारेषु च (मोई णि)
व्यापारिणं यथा भवत्येवं, सुखव्यवस्थायां मोक्षो-निष्क-
लो मोक्षेन वा पूर्वजन्तुनि मम आत्माऽऽसीदिति स्नेहलक्षणे-
न कृतो विहित एतावत् विप्रलापो विविचर्यर्थवचनोपन्या-
साऽऽत्मकः, संप्राप्तं तु गच्छामि प्रजायि राजन्नामन्वितः सं-
भाषितोऽनेकाधर्माज्जातुं पुष्टा वाऽसि भवसि । अयमाशयः—
आनेकाधा जीविनानित्यस्याऽऽदिश्रीमद्भारिणानुशिष्यपाठस्या-
पि ते न मनागपि विषयविरक्तिरित्यविनेयस्यानुपेक्षैव श्रेयस्क-
री । उल्लं हि—“मैत्रीप्रमोदकावययमाधवस्थानि सव्वमुपाधि-
कलिण्यमामाविनेयेषु” ॥ तस्यां ०-६ सू० ७ अ० १ इति सूत्रार्थः ।

इत्यमुक्तवा गते मुनौ ब्रह्मदत्तस्य यदभूत्तदाह—

पंचालराया वि यि बंभदत्तो,
साहुस्स तस्स वयणं अकाउं ।
अमुत्तरे सुंजिय कामभोगे,
अमुत्तरे सा नरप पविट्ठो ॥ ३४ ॥

(पंचालराया वि यि) अपिः पुनरप्ये, वाः पूरणे, ततः
पञ्चालराजः पुनर्ब्रह्मदत्तं—ब्रह्मदत्ताभिधानः साधोस्तपस्वि-
नस्तत्त्वान्तरतोऽपि कृत्वा क्वचनं हितापदेशदृश्यं वाक्यमकृत्वा
वञ्जतनुलवत् मुलकर्मतयाऽऽप्यन्तुमेववाचनमुत्तप्य अनुत्त-
राम्बोत्तमम्, मुक्तत्वा अनुप्राप्य कामभोगानुल्लापान-
नुत्तरे स्थित्यादिभिः सकलनरकज्येष्ठे अर्थात्तद्वान इति या-
वत्, स ब्रह्मदत्तो नरको प्रतीतेः प्राविष्टः, तदन्तर्द्वेषः, तद्वेग
निदानस्य नरकपर्ववसानफलस्यमुपदर्शितं भवतीति सूत्रार्थः ।

इह वास्य शेषवक्तव्यताम्बिका अपि निर्मुक्तिग्रायाः
पञ्च दृश्यन्ते । तद्यथा—

इतीरयणपुरोहिय-भिज्जाणं बुगहो विणासमि ।
सेणावइस्स भेओ, वकम्मं चैव पुत्ताणं ॥ ३५ ॥
संगम अत्थिभेओ, मरुणं पुल्ल वृयणयउउज्जाण ।
कटगस्स य निम्भेओ, दंदो य पुरोहियकुलस्स ॥ ३५ ॥
जउषरपासायमि य, दारे य सवरे य णाले य ।
तत्थो अ भासए ह-रिणए य तह कुंए वेव ॥ ३५ ॥
कुकुहरइतिलपणे, सुदेसणो दाए य नयणिट्ठ ।
पचकिञ्जससंयवर, कलाओ तह भासए चैव ॥ ३६ ॥
कंउपपज्जुयामि य, इत्थां वणकुंजरे कुम्माई य ।
एए कलांभो, वोद्धव्वा बंभदत्तस्स ॥ ३६ ॥
एतास्तु विशिष्टसंयदाभावाच्च विविच्यन्ते ।

सम्प्रति प्रसङ्गत एव चित्रवक्तव्यतोष्यते—

चिच्छो वि कामाई विरत्तकामो,
उदत्तचारित्ततो भेसी ।
अणुत्तरं संजम पालइत्ता,
अणुत्तरं सिद्धिगं गउ णि ॥ ३७ ॥ णि वेमि ॥

चिच्छोऽपि जन्ममरणममृतमिच्छाभिधानस्तत्पश्यति, अत्रा-
ऽपि अपिः पुनरप्ये, तद्विषयः पुनः कामिभ्योऽभिज्ञाप्य-
यशब्दाऽऽदिभ्यो विरक्तः परास्मृकोभूतः, कामोऽभिज्ञाकोऽ-
स्यति विरक्तकामः, उदात्तं प्रधानं चारित्र्यं च सर्वविरतिकृपं,
तपस्व-द्वैध्यादिषु वस्य स उदात्तचारित्र्यतयाः । पाठादन्तरे-
उदप्रकाशिततया वा ग्रंथेण महर्षिषो, अनुत्तरं सर्वसंयम-
स्थानोपरिवर्तिनं (संजम) संयममाश्रयोपरमयाऽऽदिकं
पालयित्वाऽऽसेव्य अन्तरं सर्वलोकाऽऽकाशोपरिवर्तिनीम-
तिप्रधानां वा सिद्धिगतिं मुक्तिराम्नीं गतिं गतः प्राप्तः । इ-
ति सूत्रार्थः । इतिः परिसमाप्ती, प्रवीचीति पूर्ववत् ।
उल्लंऽनुगमः, सम्प्रति नयास्ते च पूर्ववत् । उल्लं ० १३ अ० ।
तं ० । स्थानं ।

“ ब्रह्मदत्ते मृतिं प्राप्ते, ब्रह्मदत्ते चक्रवर्तिनि ।
क्षीररत्ने तस्मिन्तोऽवादी-ज्जोगान् मुकुटव मया सह ॥ २ ॥
तयोक्तं न मम स्पर्शः, सद्यन्ते चकिण्ण विना ।
तं प्रत्याययितुं वाजी, मुखाद्यावत्स्वी तया ॥ ३ ॥
कपूटः करेण तत्कार्त्तं, मलद्वेतः क्षयाम्भुतः ।
तथाऽप्यप्रत्येव तस्य, कृत्वा लोहमयं नरम् ॥ ४ ॥
पारिरेमे तथा सोऽपि, दैवादायु व्यलीचत ।

ततोऽभूत्प्रत्ययस्तस्य, इदं की वा न प्रप्यते ? ॥ ५ ॥ ”

आ०क० १ अ० । तं० । स्था० । अजिनस्वामिनः सुव्रतस्वामिभ्यः प्रथममिच्छादायकैः । आ० म० १ अ० । नि० चू० । स्था० ।

बंभदत्ते शं राया श्वाउरंतचक्रवर्दी सत्तपयुर्दु उक्तु उक्त्वा-
नेयं सत्तप वाससपाई परमाउं पालिष्ठा कालपास कालं
किंचिच्च अहो सत्तमाए पुढवीए अपइह्वाये शूरए नरइय-
चाए उववसे । स्था० १० डा० ।

तथा चक्षुर्विकलां ब्रह्मदत्तचक्रा रात्रौ जिनघनिसहस्राधि
कलङ्कपाणि करोति, तानि किं चक्षुर्विकलानि, स्वाभावि
कानि वेति प्रश्ने, उत्तरम्—ब्रह्मदत्तचक्रा यानि कपाणि विकु-
र्वानि तानि प्रायशश्चक्षुर्विकलानीति । प्र० ४६० सेन० ३ उक्ता० ।
बंभदीच-ब्रह्मदीपिका-पुं० । आमीरविषये कृष्णावेणानयोमध्य-
द्विपि, नि०चू० १३ उ० । पि० ।

बंभदीपिकामिह-ब्रह्मदीपिका-पुं० । ब्रह्मदीपिकाशास्त्रोप-
लब्धे सिद्धान्तके आचार्ये ।

बंभदीविद्या-ब्रह्मदीपिका-स्त्री० । ब्रह्मदीपि आर्यसमितिचूरी-
यामात्मिके प्रमाजितेः पालितप्रमुखिस्तनापसपञ्चशतकैः प्र-
चालितायां शाखायाम्, कल्प० ।

धेरदितो शं अजसमिपदितो गोयमसगोत्तदितो इत्य शं
बंभदीविद्या साहा रिग्याया ।

आमीरदेशे अचलपुराऽऽस्य कक्षा-वेणानयोमध्ये ब्रह्मदी-
पे पञ्चशती तापसानामभूत्, तेष्वेकः पादलेवेन भूमाविव
जलापरि गच्छन् जलालिप्तपादो वेणामुत्तीये पारणार्थं या-
ति, तस्य अर्धा एतस्य तपःशक्तिः जेतुं न कोऽपि प्रमा-
वीति क्षत्या आदौः शीघ्रजस्वामिमातुला आर्यसमितस्त-
स्य आहूताः, तैस्त्वे-स्त्वाकामिन् पादलेपशक्तिरिति । आदौस्ते
स्वगुहं पादपादुकाधावनपूरस्वरं भोजिताः ततस्तेः सहैव
आह्वा नदीतटमगुः, स च तापसा धाष्ट्यमालम्ब्य नद्यां
प्रविशन्नेव बुद्धिं लभन्, ततस्तेषामपञ्चाजना, इतश्च तत्राऽऽ-
र्यसमितस्तस्योऽभ्येत्य लोकबोधनाय योगयुग्मं सिद्धवा ऊचु-
र्वैचै । परम्परां यास्याम इत्युक्तं कूल मिलिते, बभूव बह्वाभ-
यम्, ततः सूर्यस्तापसाऽऽध्वमे गत्वा ताम्रनिर्घोष्य प्रा-
प्राजयन्, ततस्तेषां ब्रह्मदीपिका शाखा निर्गता । कल्प०
२ अधि० ८ लघु ।

अचलपुरावचकसमुद्रायकथा चेत्यम्—

“ बहुभद्रसालभाषे-ण पउरसाम्भससंगयत्सेण ।
निजिगिय कस्यश्चल्लं, अचलपुरं अरिय वरनयरं ॥ १ ॥
नत्थ इतिह जइयवयय-पमायकात्तणुसमुत्तमकण्ठरा ।

उत्सग्ग उववायविकु, बह्वे सुमहहिंया सङ्गा ॥ २ ॥
कक्षाविज्जानइअं-तगिम तथेव तावसा बह्वे ।
निवसितु तत्थ पगे, विसारसं पायलेवधिम ॥ ३ ॥
पयलेववलेणे, निचं संचरइ सलिलपूरे वि ।
यलमगे इव धणियं, जणयंता विअयं लोप ॥ ४ ॥
तं ददुं सुजजणो, दुस्सहमिच्छस्तनावले तपो ।
महिसो विअऽदइसण-पंकं निस्संकमणुपुत्तो ॥ ५ ॥
जइ पण्णकं अम्हा-ल सासणे दीसए सुवपहावो ।
न तहा तुम्ह इय सो, धिट्ठो धरिसेइ सङ्गणं ॥ ६ ॥
मिच्छलपरिकरणं, मा मुज्झां ह्वेइ इय सङ्गा ।

उत्सग्गपयं लीला, तं विट्ठीए वि न नियति ॥ ७ ॥
अइ मउलियकुमयपमो-यकरवो वहरसाभिमाउलओ ।
सिरिअजसमियसूरी, सूह वव समागओ नत्थ ॥ ८ ॥
सविह्णीए सव्वे, वि सावया ते लहुं समागम्म ।
भूमिजिनमउलिकमत्ता, सुवपयकमलं नमंसति ॥ ९ ॥
वाइजलुल्लियनयथा, सुदीणवयथा, य निययत्तिपस्स ।
संसति तावसकयं, तामसमसमंजसं सव्वं ॥ १० ॥
अइ भणइ मुक्क सङ्गा । अविदहजणं इमो कवड्डुज्जी ।
केणाऽवि पायलेव-णमुइपयारण व्वेइ ॥ ११ ॥
न हु कऽवि तथोमत्तो, तवमिणो तावसस्स एवस्स ।
तं सोउं ते सङ्गा, वंजिय मुक्कणो समा सङ्गि ॥ १२ ॥
अववायकरणमयं, नाउं ते सावया विमलमइणो ।
अइ तं तावसमइआ-वरेण भुत्तुं निमंतेति ॥ १३ ॥
सो वि य बहुलोपुत्तो, पत्ता एगस्स सावगस्स मिह्णे ।
ते ददुं समयन्, सहसा अभुत्तिप सो वि ॥ १४ ॥
उववेसिय भणइ इमं, पक्कालावसु निययपयउमं ।
न हवइ मुक्कपसु धुव्वं, अत्थोयं पत्थया विट्ठला ॥ १५ ॥
तस्स अणिक्खनस्स वि, पाए पाऊय उंसिणनीरेण ।
नह सो धोयइ जइ त-त्थ लेवमंधो वि न हु ठाए ॥ १६ ॥
गवपण्डित्वात्तपुव्वं, तं भुज्जावइ न सो पुणो मुक्क ।
मोयणआसायं पि हु, भापिविगोवणमएण भिस्सं ॥ १७ ॥
अजलेमकुहुंइसण-समुक्कपयं जेण पयिरियो ।
सरियानीरं पुणरिये, जिमंते सो तावसो पत्तो ॥ १८ ॥
अज वि य लेवअंसो, कोऽपि इविज्ज लि वितिय पविट्ठो ।
नदीरे बहु बुद्धिं, पक्कणो बुड्डुबुद्धारथं ॥ १९ ॥
किंअरममुष्ठा माया-विष्ठा वयं वंजिय सि वितंता ।
मिच्छल्लितोऽवि जाया, तहाऽपुत्तरता इअणधम्मं ॥ २० ॥
तक्कात्तं तुमुल्लेखं, नयरज्जे तपइ दत्तलालिम ।
पत्ता समियाऽऽवरिया, कुत्तं बहुजोगसंजोगा ॥ २१ ॥
काउमणा जिणसासण-पमावणं सविय अंतरालमि ।
जोगविलेसं लिावउं, लोयसमक्कं इय भणितु ॥ २२ ॥
विष्णुं तुह परंतीरे, गंतुं वयमंकिज्जमं तअं अत्ति ।
तसइदुगं पि मिलियं, सायं, विचाइलजुयं व ॥ २३ ॥
तसो अमंदआणं-दुपुज्जउववज्जसंघपरियरिया ।
सिरिअजसमियमुक्कणो, परतोरेभुयं समसुपत्ता ॥ २४ ॥
ते तावसा निपट्ठे, आयरियपयंसियणमाव सं ।
सव्वं गयमिच्छत्ता, तेसिं समीये पवज्जितु ॥ २५ ॥
ते बंभदीवनिवा-सिणु सि तेसि पहाणवासमि ।
बभइवगनमां, समणा सुयविससुथा जाया ॥ २६ ॥
इय समियकुमयनता, भविज्जमणुनयपयिनिहिममोयकरा ।
नयजलहरसारिच्छा, मुक्कणो अज्जथ विहरिइ ॥ २७ ॥
ते सावया वि सुइरं, सिरिंजणवरपवयणं पमावित्ता ।
परिपालिय मिहिअममा, सुगईए भायणं जाया ॥ २८ ॥
“ इत्युत्तगोपवाद्ब्रह्मकृशालधियो वधमिध्यावकक्षाः,
विष्णुर्जडमेलवच्च अचलपुरवरआचकाः सुतु दत्ताः ।
धीमतीयेथानीयस्वपरहितक्रांतप्रेमणीये बभूवुः-
तस्माद्भ्याः । विधेकद्रुमघनसलिलं कौशलं तत्र यत्ता ॥ २६ ॥ ”
प०२ २ अधि० ६ लक्ष० ।

बंभदेवयाग-ब्रह्मदेवताक-न० । ब्रह्माभिधेवताके, स्त्र०
१० पाहु० १२ पाहु० पाहु० ।

" नङ्गाविभूषिता नमिद-कानिना वृषभूषिता ।
शम्भोर्भूमिरेवात्रास्ति, पुत्री वाराणसी वरा ॥ १ ॥
वारिद्रश्चमुद्रितस्त्रय, ब्रह्मतेजोऽनवहस्त्रिङ्गु ।
यशोमयी च तत्पत्नी, सोऽप्यदाऽगात् बाहः पुरात् ॥ २ ॥
अवधानां धर्ममावधानं, दण्डोद्यानगतं मुनिम् ।
प्रसूय्य मुनिः अष्टौ, निषत्वात् तन्मित्रिके ॥ ३ ॥
मुनिराक्येयहो भवयः, । यावज्जीवोऽवमेवजति ।
सावदाह्वरमादके, तावत् कर्माणि चाज्येयत् ॥ ४ ॥
ततोऽप्यवन्तदुःखानि, खड्गं दः सदायसी ।
तस्मात्सुखेतिष्याऽऽदा-र-गृहिसयाउया मनोविष्णा ॥ ५ ॥
अष्टयुजोऽप्योदशक्योऽय-मुपदेशः प्रभो ! ननु ।
सुनिः शोचं गृहस्थाना-मस्ति भोः ! पौषधमनम् ॥ ६ ॥
तत्राऽऽदागङ्गाङ्गनकारा-ऽऽब्रह्मव्यापावचकैरनम् ।
देशतः सर्वतो वाऽपि, कर्तव्यं द्विषिषं विष्णा ॥ ७ ॥
यावत्कालमिव धर्मो, विभर्ति भावको प्रतम् ।
तावत्कालं च विष्णो, यस्यावाराणुपालकः ॥ ८ ॥
अन्वेष्यमान्तरे कश्चि-दङ्कः केमद्वारनिधः ।
वभाषे पौषधोऽऽस्त्रेन, ज्ञतवानेन म कृतम् ॥ ९ ॥
अष्टयुजोऽय सुनि नत्वा, किं विद्वेषोऽस्य पौषधे ? ।
प्रकृत्या भद्रकस्याऽपि, जातस्य आवरे कुले ॥ १० ॥
मुनिः स्माऽऽह भवाद्भस्मा, पूर्वोऽयं भवेऽभवत् ।
नगयो किल कीशःस्म्यं, क्षेमदेवाभिषो घण्टिङ्गु ॥ ११ ॥
आतरी तत्र वाऽभूत्, महेभ्यो भावकोत्तमो ।
जिनदेवाभिषो गेष्टो, धनद्वेषः कनिष्ठकः ॥ १२ ॥
कुटुम्बभारमारोप्य, जिनदेवोऽप्यदाऽऽजुज ।
पौषधं पौषधामारे, प्रत्यहं विधिना यथात् ॥ १३ ॥
अप्यदा पौषधस्यस्य, तस्योपदेऽवचिस्ततः ।
ज्ञात्वा ज्ञानोपवागेन सोऽवादीदनुजं यथा ॥ १४ ॥
वत्सावशिष्टमायुस्ते, नूनं ज्ञाने दिनात् दृश ।
विषेहि बाणस्य स्वार्थं सावधानमना भुशम् ॥ १५ ॥
धनदेवस्तनः कृत्वा, कैलेयं वृक्षां गरीयसीम् ।
वत्सा दानं च दीनाना-मर्दानो निनिदानकः ॥ १६ ॥
संघं च क्षमयित्वाऽसौ, विद्यापानशनं सुषोः ।
तृणमस्तारके तस्यै, स्वाध्यायध्यानमन्यारः ॥ १७ ॥
क्षेमदेवोऽय तत्रैव-सूत्रे भो भोः ! कथं भवेत् ? ।
गृहस्थस्य सर्वंगत्वा-द्वचिज्ञानमीदृशम् ? ॥ १८ ॥
अथेनदपि बन्त्सत्य, भवेद्भद्रं ततो भुशम् ।
अर्हाप्ये पौषधं ज्ञान-मानोः पूर्वाचलोपमम् ॥ १९ ॥
धनदेवोऽय तत्राहि, स्मरन् पञ्चनमस्त्रियाम् ।
विषयं हादशे कथे, इन्द्रसामानिकोऽजनि ॥ २० ॥
कलिहरस्य तस्याऽऽयु, यथा संनिहितामरी ।
गन्धाम्बुपुष्पवृष्ट्यापेऽक्षं तुष्टैर्हामहः ॥ २१ ॥
क्षेमदेवोऽपि वीर्यैत-दीपचङ्कालुनां दचन् ।
पौषधं प्रायश्चक्षकं, धर्मकामो यदा तदा ॥ २२ ॥
कृत्वाऽऽवाहयतुर्मासे, सोऽप्यदा पौषधमनम् ।
तपस्त्रिष्यां तपस्याय-सुषुप्तौ द्वयस्त्रियम् ॥ २३ ॥
अर्हा ! दःकमर्हा ! दःकः, सुषुप्तौऽऽदिसंभवम् ।
व्यवसायोऽनिययोऽसौ, पौषधं हि ततो वृत्ता ॥ २४ ॥
अन्तरेषु सुरो भूत्वा, सोऽभूत् सङ्गद्वारो ज्ञयम् ।

यन्वीषधाम्बुतः प्राक् तत्, ततोऽपि तदाकृत्या ॥ २५ ॥
ब्रह्मतेन हात भूत्वा, प्रणिपत्य पुनर्गुणम् ।
पौषधमनमादाय, धर्ममन्यो ययौ गृहम् ॥ २६ ॥
ततः प्रभृति स अष्टौ, सुज्ञेन प्राप्तजीविकः ।
कियत्कालमतीयाय, कुत्रापि पौषधमनम् ॥ २७ ॥
अप्यदा तत्पुराधोश, स्त्रोऽकस्मादपुत्रिणि ।
पुरेऽरिमिमेजमाने, अष्टयसौ शर्मनमानुषः ॥ २८ ॥
गत्वा मगधदेशेषु, ग्रामे प्रत्यनवर्तिनि ।
कस्मिन्नाजीविकादतो-रधुवास विषेयशात् ॥ २९ ॥
एकदा स तु मेप्राते, चतुर्मासकपर्षेणि ।
धर्मोत्थानकरणे, लालसे ध्यानवानिति ॥ ३० ॥
अर्हा ! मे हीनपुण्यवत्—मर्हो ! मे विधिचक्रता ।
यदहं स्वपनं स्थाने, साधुनाधर्मिकोऽस्मिन्ने ॥ ३१ ॥
अभविष्यदहं कैव्यं मत्र वत्सदा सुदा ।
विधिभारमवभिन्द्य, द्वयतो भावतोऽपि च ॥ ३२ ॥
गुरुषोऽप्यभविष्येक्ष-द्वय सर्वत्र निःस्वदाः ।
अदायं हादशाऽऽवने, वन्दनं तस्यैर्हिषु ॥ ३३ ॥
एवं विचिन्त्य स अष्टौ, अष्टयपीरुहकाणक ।
स्वाऽऽयसं पौषधं चक्रे, कर्मभाषिसदौषधम् ॥ ३४ ॥
इतश्च तदुष्टं निर्ये, कर्पाविकयणकुञ्जलाय ।
कृत्याः पुरुषाः कवि-क्षियेर्दुर्गुणकुञ्जयः ॥ ३५ ॥
ततश्च तैर्गर्भानः, अष्टिनः पौषधक्षयः ।
समहा ब्रह्मविनोऽपि, कालेऽवत्सोऽपिवाविधि ॥ ३६ ॥
निशायप्रदरादुक्तं, तस्मिन् सुनिऽथ ते नराः ।
प्रविश्य तत्र आश्रयाऽऽरिमे मोषितं श्रुतम् ॥ ३७ ॥
प्रयुजः अष्टययो गदं, मुष्यमायं विद्वक्षति ।
मनागपि शुभध्याना-ज्ञात्वाजीविलक्षणाः ॥ ३८ ॥
संवेगानिशयात्सोऽनु-शिष्टिभित्तामनो ददौ ।
रे जीव ! धनधाम्याऽऽदौ, मा सुहः सर्वथा वतः ॥ ३९ ॥
एतत् कालमनिर्यं च, तुच्छं वातुच्छुतः क्षमम् ।
एतस्माद्विपरीते तु, धर्मं चित्तं ददं कुः ॥ ४० ॥
अन्वेष्यारमानुशिष्टि ते, तस्कराः अष्टिनो सुज्जात् ।
एवं विभाषयामासु भोवानं भवनाशिनम् ॥ ४१ ॥
अन्योऽयमेव येनासौ, त्वस्यापि त्वस्य निःस्वदः ।
अधम्या वयमेवैके, ये राशि जिहीविवः ॥ ४२ ॥
ततश्च लघुकर्मत्वा-ज्ञातिस्मृतिमवाप्यते ।
सर्वेऽपि देवतादत्त-लिङ्गा आदिरे ज्ञतम् ॥ ४३ ॥
अथोदयमिते सुयै, अष्टयकस्मात् विलास्य तात् ।
नत्वाऽऽर्हातिरुक्तमेतद्, पूर्वोपरिचरोचकत् ॥ ४४ ॥
तनः सुपुण्यकारण्या-वनयो मुनयोऽभ्यभुः ।
अत्रास्ति वास्तवधर्मि-स्वोता तुष्टिमिषी पुरी ॥ ४५ ॥
तस्यामम्यामलस्वान्ताः, केरादिद्विजलनवः ।
आसत्ताऽऽसन्नकरणा-भस्वरो विप्रमुञ्जवाः ॥ ४६ ॥
पितृपुत्रते स्तोत्र-शोकशङ्कनिपीडिताः ।
ते निर्येपुर्धोऽस्मिन्ना-स्तोत्रेऽशोककाश्यवा ॥ ४७ ॥
अर्हाः पथि गच्छन्तो, सुनिमेकं लूरादिभिः ।
सूच्यो गतं तनो भक्त्या, तं सजीविकरे ज्ञात्वा ॥ ४८ ॥
सकृदो धर्ममाकर्षे, तत्पार्थं जगृह्मन्तम् ।
विहरन्तः समं तेन, पेटुः पूर्वगतोऽऽपि च ॥ ४९ ॥

कृतजातिमहाः किञ्चित्, कुंवाऽनयनमुत्तमम् ।
ते चत्वारोऽपि पञ्चत्व-माप्यान्तः प्रथमं दिवम् ॥ ५० ॥
ततश्चतुस्या च ते सर्वे-ऽप्यत्रैव भरतावनी ।
अनयाम वयं जाति-मन्दस्नास्करे कुले ॥ ५१ ॥
मुष्णम्भ्रष्टाद्ये ते सद्य-चतुर्गिष्ठिभूतेनवम् ।
संजातजातिस्मरणाः, अग्रहीमः प्रथमम् ॥ ५२ ॥
चर्मलाभोऽस्तु ननुभ्य-मभ्युत्थितवसंये ।
विधिप्रधानधर्मानु-ष्ठाननिष्कलितसे ॥ ५३ ॥
इत्युक्त्वा महाऽऽनन्द-पुरवजनसत्स्वराः ।
अथवा अग्रे तेऽवयव, विहृत्य मुनयो ययुः ॥ ५४ ॥
सुचिरं ब्रह्मसैनोऽपि, प्रतिपालितसङ्गतः ।
आराधनाविधेयत्वा, पदमवयवमभ्ययात् ॥ ५५ ॥
एवं ज्ञात्वा शुद्धभावप्रमाथ-
मासमह्य ब्रह्मसैनस्य वृत्तम् ।
दत्तस्वाग्ता विध्यनुच्यूनचर्मो-
गुष्ठाने तत्संततं सन्तु सन्तः ॥ ५६ ॥
इति ब्रह्मसैनकथा । पञ्च २ अथि ६ लक्षम् ।
बंभोय-ब्रह्मशौच-न० । शुचिविधया ब्रह्मचर्योऽदिकुशला-
नुष्ठानरूपे शौचभेदे, (इति लोकोत्तरिकाः) आपादिहोमये
अप्यौचै, स्यात् ७ डा० ३ उ० ।
बंभहर-देशी-कमले, दे०ना० ६ वयं ६१ गाथा ।
बंभासगच्छ-ब्रह्मासगच्छ-पुं० । गच्छभेदे, " बंभासगच्छ-
मंभुलिरजसोमहस्त्रिणे बंभाहचनयरोवरि विहरता ।"
ती० २६ कल्प ।
बंभासगपुर-ब्रह्मागकपुर-न० । मरुमण्डले स्वनामक्याते पुरे
यम् सत्यपुर स्थवीरस्वामिपुत्तलमयप्रतिमाप्रतिष्ठापको ना-
हो जे । ती० १६ कल्प ।
बंभादि-ब्राह्मपादि-पुं० । आदिदेवज्येष्ठपुत्रीप्रभृतौ, पञ्चा० १६
विष० ।
बंभादिगुणरयण-ब्रह्माऽदिगुणरग्न-न० । ब्रह्मचर्यतपःसंय-
मप्रभृतिषु क्षीरतमहुःक्षापहारतया रत्नकल्पेषु साधुगुणेषु,
बु० १ उ० ३ प्रक० ।
बंभावत्-ब्रह्माऽऽवर्त्त-पुं० । स्वनामक्याते विमाने, स० ११ स०म् ।
बंभिददेवया-ब्रह्मेन्द्रदेवता-स्त्री० । ब्रह्मलोकेन्द्रे, अहवि-
कायां श्रीअजितस्वामिशान्तिदेवताऽवसरः । ती० ४२ कल्प ।
बंभी-ब्राह्मी-स्त्री० । ब्रह्मभेदवक्ष्य सुमहलायां देव्या, अरतेन
सह जातायां पुत्र्याम्, ति० । सा च बाहुबलिने प्रभवता
वृत्ता प्रज्जिता प्रवर्तिनी भूत्वा चतुरशीतिपृथं शतसहस्राणि
सर्वोऽस्तुः पालयित्वा लिङ्गा । कल्प० १ अथि ७ लक्ष ।
प्रब० । पञ्चा० । आ०म् । प्रजा० । आ०म् । लिपिभेदे, स० ।
बंभीए यं लिपीए अट्टारसनिदे लेखविहाणे पणसे । तं
जहा—बंभी, नवखालिया, दोसऊरिया, बरोडिया, खर-
साविया, महाराइया, उरुचवरिया, अरखुरपुतिथया, भो-
गवयता, वेयशतिया, शिखइइया, अंकलिनि, माणिअलिनि,
मिधम्बलिनि, आदस्सलिनि, पाइसरालिनि, दाभिलिनि,
होसिदिलिनि ।

(बंभिति) ब्राह्मी आदिदेवस्य भगवतो बुद्धिता, ब्राह्मी
वा संस्कृताऽऽदिभेदा बाणी नामाधितेनैव वा दर्शिताऽखर-
लेखनप्रक्रिया सा ब्राह्मी लिपिरतस्तस्या ब्राह्मया लिपेणमि-
त्यलङ्कारे, लेखो लेखनं तस्या विधानं भेदो लेखाविधानं प्रकृतम्
तद्यथा-एतत्स्वरूपं न दृष्टमिति न दर्शितम् । तथा पङ्क्तौके
यथाऽस्ति यथा वा नास्ति, अथवा—स्याद्वादिप्रभावस्तत्ता-
देवास्ति, नास्ति चेत्थेयं प्रवदतीत्यस्तिनास्तिप्रवाधं, तच्छ-
तुषं पूर्वं तस्य । स० १ स०म् । " नमो बंभीए लिपीए ।"
लिपिः पुस्तकाऽऽवावृत्तवित्पासः, सा बाह्यावृत्तवित्पासऽदि
धीमन्नाभेयजिनेन स्वसुनाया ब्राह्मीनामिकाया दर्शिता,
ततो ब्राह्मीत्यभिधीयते । अथ च—" लेहं लिपीं विहाणं, जि-
णेण बंभीए इदिहिकरेण ।" इत्यतो ब्राह्मीति स्वरूपविशेष-
णो लिपेरिति । अ० १ श० ३ उ० ।
" क्ते माहाविदेहोऽभू-अगरी पुरइरीकणी ।
वैरनामभिधस्तत्र, अकवर्मा किलाभवत् ॥ १ ॥
वैरसेनाऽभिधानस्य, जिननाथस्य सोऽन्तिके ।
चतुर्भिर्भोत्तुमिङ्गः, प्रवभाज विरागतः ॥ २ ॥
प्राप्तपारः भुनाभोभे-मिङ्गो गच्छपालने ।
विजहार महां साधे, साधुभिः पञ्चभिः शूते ॥ ३ ॥
तत्प्राता बाहुनामा यो, लब्धिमानुधमाम्भितः ।
यथावृत्तं चकारासौ, साधुनामशनाऽऽदिभिः ॥ ४ ॥
सुधाहुनामको यस्तु, स साधुनामलिखोः ।
स्वाध्यायाऽऽदिप्रलिखानो, सदा विभामासुवधुम् ॥ ५ ॥
अन्यो पीठमहापीठ-नामानो तस्य सोऽरो ।
स्वाध्यायाऽऽदिमहारात्रे, रमाते रमयऽस्मिन् ॥ ६ ॥
कदाचित्स्मरिदाधौ तो, स्थाययामास भावतः ।
अहां धन्याविमो साधू, साधुनिर्वाणोऽतो ॥ ७ ॥
एवं भूतेतरावेवं, भावयामासतुमुं ।
लौकिकव्यवहारक्याः, अहो जवपन्ति खुरयः ॥ ८ ॥
कराति यो हि कार्याणि, स एव न्हाप्यते जने ।
सुमहानयकुर्वाण-स्तुलायाऽपि न भव्यते ॥ ९ ॥
इत्थं च विमया ताऽयां, स्त्रीकर्म समुपाजितम् ।
सुत्रा गता विमाने ते, सर्वार्थसिद्धिनामके ॥ १० ॥
च्युत्वा ततोऽपि सज्जानः, एकः श्रीनाभिनेन्यनः ।
अथ तु सुनवस्तनस्य, तत्रैको भरतोऽभवत् ॥ ११ ॥
अन्यां बाहुकणी ब्राह्मी, सुन्दरी चेति ज्ञाते ।
सर्वे कर्मसिमुक्ताः, सज्जाना निर्बुद्धिभयम् ॥ १२ ॥"
पञ्चा० १६ विष० ।
बकर-देशी-परिहाले, दे०ना० ६ वयं ८६ गाथा ।
बृजम्-बध्य-जि० । " साधवस-प्य-क्षां क्र० ॥ १२ ॥ २१ ॥
साधवसे संयुक्तस्य प्यक्षायां क्र० । प्रा० २ पाश्
माग्यायै स्थापिते, अष्ट० १३ अष्ट० । व्यापार्त्तनीये, बुध०
७ अ० । आब० । प्रम० । अ० । आ०म् । हननयोम्य
आसा० २ श० १ बु० ४ अ० २ उ० ।
तेभि चण पुरिसाणं वज्रमयं एगं पुरिमं पासइ, अव-
आदगबंधणं उक्खितकसुणायं श्वेतपियमणं वज्रककर-
डिउपणियंमियं कंठं गुणरसमल्लदामं पुसुणुरियमणं
पुसुणं वज्रमाणापीयं तिलं तिलं भव जिज्जामणं का-
मासिमंभाइ स्वाविषेत्तं पावै कसापपिइ रमयाणं ।

(अग्रभागादग्रंशं नि) अग्रकाटकेन कृत्वाटिकाया अ-
घोचयनेन बन्धनं यस्य स तथा तम् । (उक्लिप्तकलना-
शंति) उपगटिनकलेनातिकम् (नेहनु देयवगसं नि) को
हलेहितशरीरं (बज्रककरकिङ्कितप्राणयंत्रिचंति) बध्यन्नासो
करयोर्द्वेष्टनयोः (काङ्क्षि) करीरेषुयुगं युगं निवसित इव
निवसितश्चात्र नवानांऽनन्तम् । अथवा-बध्यस्य यत् क-
रकाटिगुणं निम्नयोर्बद्धाद्वयं तक्षित्वनिती यः स त-
था (कंठेऽयुगलमङ्गारामं) कपटे गले गुण इव कण्ठस्य
मिव रक्त लोहने प्रादुर्गताम् पुष्पमाला यस्य स तथा तम् ।
(युगमुद्रियगार्थंति) गैरिककांशावगुणितशरीरं (युग्यं नि)
सम्बन्धं । बज्रकांशपदीयं नि) बद्धया बाह्या वा प्राणा
उत्प्लुत्ताऽऽद्यः प्रीताः प्रिया यस्य स तथा तं (निर्ले निर्ले
वेव क्षुद्रमाणं नि) तिलशमिषुयमानमित्यर्थः । (कागनि-
मंसादं कावियं तं नि) काकणीमांसानि तद्दोहकृत्तद्वेष्यां
सल्लङ्घ्यानि चाद्यमानम् । (पावं नि) पापिष्ठं, कर्कराः कशाः
अभ्यवासनाय चर्ममेषा वस्तुविशेषाः, स्फुटितवेषा वा तद्द-
म्यमानं ताड्यमानम् । विपा० १ ध्रु० २ अ० ।

बाह्व-त्रि० । बहिर्भवे बाह्यः । आत्मा । दश० । बहिर्वर्ति-
नि, पञ्चा० १० वि० ।

बन्ध-पुं० । बन्धनकारणे, रज्जुवायुराऽऽदिबन्धे च । सूत्र०
१ ध्रु० २ अ० १ उ० । " अहर्तं पंचज बज्रं, अहं बज्रमस्त-
वा वयः । " सूत्र० १ ध्रु० २ अ० १ उ० ।

बज्रभूत-बध्यमान-त्रि० । इत्यमाने, आ० । कर्म० ।

बन्ध्यमान-त्रि० । कर्मणि यक् । " बन्धो उक्कः । ८ । ४ ।
२४७ ॥ " इति बन्धेधातोर्म्यस्य उक्कः । " तत्संनिधौ च
व्यस्य लुक् । प्रणुत्तमानं, प्रा० ४ पा० ।

बज्रभो-बाह्वन्त-अव्य० । द्वितीयावतुर्धापञ्चमीसमीवृ-
क्षौ बाह्यशब्दार्थे, " किं ते कुञ्जेषु बज्रभो । " आचा० १
ध्रु० ५ अ० ३ उ० ।

बज्रभक्तिरिया-बाह्वक्तिर्या-स्त्री० । बाह्याऽऽचारप्रतिपत्तौ, अ-
ष्ट० ६ अष्ट० ।

बज्रभंग्यचाम-बाह्वभंग्यचाम-पुं० । घनघान्यस्वजनवस्त्रा-
ऽऽदिवर्गो, यो० १ वि० ।

बज्रभन्व-बन्धनम्-न० । परतोयिकैरपि सुखेये तपोभेदे, द-
श० । " अयस्यमृणोरियया, विसीसंल्लेखं रसकलाभो । का-
विकलसो लला-लुया य बज्रभो तवा होहः ॥ ४४० । दश०
१ अ० । (अमरनाऽऽदिशब्देषु व्याख्या एवम्)

बज्रभट्टि-बाह्वट्टि-त्रि० । संसाररक्तं, अष्ट० ।

बाह्वट्टेः सुधासार-घटिता भाति सुन्दरी ।

तत्त्वदृष्टेस्तु सा साक्षात्, विश्वमूर्त्तिपटोदरी ॥ ४ ॥

अष्ट० १६ अष्ट० ।

बज्रभट्ट-बध्यदूत-पुं० । बध्यविह, प्रश्न० ३ आभा० अ० ।

बज्रभट्ट-बद्धपट्ट-पुं० । चर्मविशेषपट्टिकायाम्, प्रश्न० ३
आभा० अ० ।
३२२

बज्रभूपाश्रयिष्य-बध्यप्राश्रयिष्य-त्रि० । बध्यश्च इत्यस्याः प्रा-
श्रयिणाश्च उत्प्लुत्ताऽऽदिप्राणमियाः प्राश्रयिणा वा भक्षितप्रा-
श्रये ने तथा । बध्यनां मतत्वेन प्राणाऽऽदावास्तके, प्रश्न० ३
आध० द्वार । विपा० ।

बज्रभूरिस-बध्यपुरुष-पुं० । बध्येषु नियुक्ते पुरुषे, प्रश्न० ३
आध० द्वार ।

बज्रभूष-बाह्याऽऽत्मन्-पुं० । देहमनोवचनाऽऽदिषु आत्म-
त्वभासनकरे, सर्वगौष्ठलिकप्रवर्तनेषु आत्मनिष्ठेषु आत्मव्यु-
द्धौ, अष्ट० १६ अष्ट० ।

बज्रभूष्यसंबंधासंयोग-बाह्यापितसंबन्धनसंयोग-पुं० । " ले-
साकलायवेद्य वेदो अत्राश्रमिच्छमांसं च । आवाद्या ओ-
द्वया, मन्वे सो बाहिरौ जमी ॥ १ ॥ " इति लक्ष्म्याऽऽदा-
यिकमावैरात्मनः संबन्धे, उत्त० २ अ० । (' संजोत ' शब्दो
वीक्ष्यः)

बज्रभूषा-बध्यमान-त्रि० । पीड्यमाने, उत्त० २३ अ० ।
" माऽऽमिंसं कुतलं दिस्स, बज्रभाणं निरामिंसं । " उत्त०
१४ अ० । आचा० ।

बज्रभूग-बाह्वर्ग-पुं० । पुत्रकलावाऽऽदिकं, अष्ट० ८ अष्ट० ।

बहुली-बर्द्धनी-स्त्री० । बर्द्धयति प्रमाज्जयति इति बर्द्धनी । ब-
हुकारिकायाम्, विपा० १ ध्रु० १ अ० ।

बटल-बटर-त्रि० । " शीघ्राऽऽद्रीनां बहिल्लाऽऽद्यः ॥ ८ । ४ ।
४२२ ॥ " इति बटरस्थाने बटलाऽऽदेशः । मूलं, प्रा० ४ पा० ।

बथिय-बथिज-पुं० । व्यापारोपजीविनि वैश्ये, आ० क० १
अ० । सूत्र० । उत्त० । आ० । बथाऽऽद्रीनां करुणामम्यतमे,
आ० चू० १ अ० । स्था० । उत्त० । वि० । वृ० । सूत्र० । जं० ।
आ० म० । ये आगणस्थिता वयत्रहरन्ति ते वणिजः, ये पुनराप-
ण्णं विनाऽप्यवस्थिता वाणिज्यं कुर्वन्ति तेऽपि वणिजः ।
वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

बथियः।।म-बथिजप्राप-पुं० । शिवनन्दापतेरानन्दस्याऽऽ-
वासीभूते नगरे, आ० म० १ अ० ।

बथियधर्म-बथिजधर्म-पुं० । वणिज्याये, व्य० २ उ० ।

" लोत्थेन किञ्चित् कलया च किञ्चित् ,

पापेन किञ्चित्पुन्या च किञ्चित् ।

किञ्चित्च किञ्चित्च समाहरन्तः,

प्रत्यक्षचोरा वणिजो भवन्ति ॥ १ ॥

अधीते यत्किञ्चित्दपि मुनिर्न प्रादकजर्गं,

मृदु धृते यद्वा तदपि विवशोक्तुमपरम् ।

प्रदत्तं यत् किञ्चित्दपि ससुपाश्रुतमधिकं,

प्रपञ्चोऽयं वृत्तेरहह ! गहनः कोऽपि वणिजाम् ॥ २ ॥ "

ध० २ अ० ।

बचीम-द्वात्रिंशत्-स्त्री० । द्व्यधिकपावां त्रिंशति, " बचीसं किर-

कयला पुरितस्त आहारो । " नि० चू० १ उ० ।

बचीसद्वद्वाडय-द्वात्रिंशद्द्वन्द्वनाटक-न० । द्वात्रिंशद्वाकि-

निबद्धे द्वात्रिंशत्पञ्चमिबद्धे च नाटके, विपा० २ ध्रु० १ अ० ।

बचीसद्वाद्य-द्वात्रिंशत्स्थान-न० । गार्ग्यसंपरि, व्य० ।

वृत्तीसाए ठाणुसु, जो होइ अपरिनिह्रिता ।
नऽलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥२४०॥
वृत्तीसाए ठाणुसु जो होइ परिनिह्रिता ।
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥ २४१ ॥
वृत्तीसाए ठाणुसु, जो होइ अपरिनिह्रिता ।
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥२४२॥
वृत्तीसाए ठाणुसु, जो होइ सुपरिनिह्रिता ।
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥ २४३ ॥
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥ २४४ ॥
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥ २४५ ॥
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥ २४६ ॥
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥ २४७ ॥
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥ २४८ ॥
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥ २४९ ॥
अलमस्थो तारिमो होइ, ववहारं ववहरितए ॥ २५० ॥

संप्रति नाभ्येष द्वात्रिंशत्स्थानान्याह—
अष्टविहा गणिसंपद, एकैका चउविहा मुखयव्वा ।
एसा खलु वृत्तीसा, ते पुण्य ठाणु इमं हुंति ॥ २४४ ॥
गणित आचार्यस्य संपदपुत्रिया अष्टप्रकारा, एकैका च भ-
वति चतुर्विधा ज्ञानव्या । एवं खलु द्वात्रिंशत्स्थानानि भव-
न्ति । ध्य० १० उ० ।

वृत्तीसदोस-द्वात्रिंशदोष-पुं० । द्वात्रिंशत्संख्यामिते सूत्रदेवे, विशे० । ('सुलुकाग्राम' शब्दे बह्वयामि)

वृत्तीसपुत्रिभोत्रयार-द्वात्रिंशत्पुरुषार्थपचार-पुं० । कामशास्त्रप-
त्रिदेव द्वात्रिंशत्संख्याकेषु पुरुषेषु, अनु० । विधा० ।

वृत्तीसवृत्तीसिया-द्वात्रिंशद्वात्रिंशिका-स्त्री० । द्वात्रिंशता
द्वात्रिंशत्पादाधारमित्यर्थेति नञ् यद्योविजयोपाध्यायराचित
ग्रन्थविशेषे, इ० ।

“ प्रतापार्कं येषां स्फुरति विहिताऽकस्वरमनः-
सरोजमोज्ज्वलं भवति कुमलध्वान्तविलसः ।
विरेजुः सूर्यम्रास्त्र इह जयिने हीमविजयाः,
दयावर्णावुद्धा जलदजलधारायितमिरः ॥ १ ॥
प्रमोदं येषां सख्युण्मणभृतां विभ्रति यशः-
सुधां पारं पारं किमिह निरपायं न विवृधाः ।
अमीषां बहूनां दधिमधनमयानमनयः,
सुशिष्टोपाध्याया बभूवुर्हि हि कलाविजयाः ॥ २ ॥
अमर्कारं दत्ते त्रिभुवनजनानामापी हृदि,
स्थितिर्द्वीपे यस्मिन्नधिकपदनिद्रिप्रगयिनी ।
सुशिष्टास्ते तेषां बभूवुर्धिकविधाऽजितयशः-
प्रशस्तधर्माजः प्रवरविबुधा लाभविजयाः ॥ ३ ॥
यदीया ह्यलोलोऽभ्युदयजननी माहेशि जने,
अजस्थानेऽप्यर्कसुनिधिं जवान् पङ्कजयने ।
स्तुमस्तचिद्विषयाणां बलमविकलं ज्ञातविजयाऽ-
भिधानां विज्ञानां कलकनिकपस्त्रिग्वपुषाम् ॥ ४ ॥
प्रकाशार्थं पृष्ठयास्तरणिदृश्याद्रेविह यथा,
यथा वा पायोभूतमलजगदर्थं जगतिष्ठः ।
तथा वाराणस्याः सविप्रमभजन्त्ये मम कृते,
सतीर्थदास्ते तेषां नयविजयविज्ञा विजयिनः ॥ ५ ॥
यशोविजयनाम्ना त-वरणाऽभोजमेयिना ।
द्वात्रिंशिकानां विद्वन्-अर्कं तत्सार्वादीपिका ॥ ६ ॥
महापथेऽवधेयं कवचनं सुकुमारे च रत्नं,
बुधरवं सर्वशायकहं । महानं कृपयसन्निताम् ।
नितामं सूर्याणां सन्नि करतलेः कलयातां,

खलानां सादृश्येषु कविदपि न हृदिनिविशते ॥ ७ ॥
अपि न्यूनं दत्त्वाऽभ्यधिकमपि संगीत्य सुनय-
वितत्य इवाकथं चित्तधर्माय सङ्कल्पे विचिन्ता ।
अपूर्वमन्यार्थयथनपुरुषार्थाङ्गिलसतां,
सनां हाष्ट सृष्टिः कविकृतिविभूयोदधिवी ॥ ८ ॥
अर्थात्स सुगुणैर्गतां सुदृढं भावयन्ति ये ।
ते लभन्ते श्रुताद्येक्षाः, परमानन्दसम्पदम् ॥ ९ ॥
प्रत्यक्षं ससृज्याः, अस्या मानमनुभूयाम् ।
शान्तिं च सहस्राणि, पञ्चपञ्चाशदेष च ॥ १० ॥ ”
भा० ३२ भा० ।

वृत्तीमिया-द्वात्रिंशिका-स्त्री० । माणिकाया द्वात्रिंशत्समा-
गवर्तिर्यादष्टलप्रमाणा द्वात्रिंशिका । रसमानां वयेषु, अनु० ।
बद्ध-बद्ध-त्रि० । वशीकृते, सूत्र० १ ध्य० अ० १ उ० । ब-
न्धनतां (भ० १३ श० उ० उ०) गाढश्लेष, स्था० १० डा० ।
गाढतरमकिष्टे, विशेष० । स्था० । यथा नदी तोयम् । स्था०
१ डा० ३ उ० । ज्ञा० जीवेन सह संयोगमात्रमापन्नं,
विशे० । तोयवद्गतममंशैरामीकृते, आलङ्कितानन्दरमाम-
प्रदेशागृहीते, न० । श्री० । उद्गीर्णायांलिकां प्राप्तिं कर्मणि,
आ०म० १ अ० । गद्यपद्यकानया रचिते, विशेष० । आ०म० ।

वर्ध-न० । पुं० । वर्धमानकले, सूत्र० १ ध्य० अ० २ उ० । ब-
ध्नास्त्रुटितनलिकाऽऽदिष्वधनाथं शृण्वन्ते । ध० ३ अधि० । पं०
व० । संशयिते, “ बद्धं संशयितं त्रिप्रतिश्रं च । ” पा०
ना० १६७ गाथा । बद्धे, “ बद्धं संगिज्ञा । ” पा०ना० २२१
गाथा । बध्यं, “ वज्रका बद्धा । ” पा०ना० २३६ गाथा ।
बद्धय-देशी प्रपुष्टाऽऽवकणाऽऽभरत्यविशेष, देशा० ६
वर्गं ८६ गाथा ।

बद्धय-बद्धय-न० । पुरीषेतिस्त्रुतायां सत्यामपि पुरी-
पावतरणरोधकं उद्गमोभेदे, भावा० १ ध्य० ६ अ० १ उ० ।
बद्धय-बद्धास्थिक-न० । सज्जानास्थिक फले, निम्बू-
१५ उ० ।

बद्धपामपुष्ट-बद्धपामपुष्ट-त्रि० । पाम्बेन स्पृष्टः देहश्वा-
च्छुसाः रेणुयन् पाम्बेस्पृष्टः ततो बद्धः गाढतरं संश्लि-
ष्टास्तीनां तोययन्, पाम्बेन स्पृष्टश्च तं बद्धश्चिन्ति राज-
द्वन्ऽऽदिष्टान् बद्धपाम्बेस्पृष्टः । बद्धेयु पाम्बेस्पृष्टे च
पुष्टलेषु, स्था० २ डा० १ उ० ।

बद्धफत्त-बद्धफत्त-त्रि० । तीरकस्य फलतया बन्धनान् आ-
नफल, ज्ञा० १ ध्य० ७ अ० ।

बद्धमूत-बद्धमूत-त्रि० । यस्य हि मूत्रं भूयसादौ नश्य ।
तस्मिन्, “ जगन्ते तिलयंमप आसत्यधीसमधप पच्छा पाए
बद्धमूतं तथैव पश्येत् । ” भ० १५ श० ।

बद्धुक्-बद्धुक्-त्रि० । बद्धः । इह जन्मति जीवनसम्बद्धे,
अप्यजन्मनि जीवनेऽस्मिन्, उ० १ अ० ।

बद्धरुद्ध-बद्धरुद्ध-त्रि० । रज्ज्वादिसंयामते, बारकाऽदिनिबद्धे
च । प्रथमं ३ आध्याहार ।

बद्धलक्ष-बद्धलक्ष-पुं० । अनुपुष्टं प्रति भविकलितलक्षणे,
पं०म० ४ सूत्र ।

बद्धतन्मिष्य-बद्धवर्भिक-पुं० । बद्धं वर्भं तनुवाणविशेषो ये-
षां ते बद्धवर्भकस्त एष बद्धवर्भिकः । तेषु, विषा० १ श्रु०
२ अ० ।

बद्धसुय-बद्धभुत-न० । एषाऽऽत्मके भुते, विषे० । "बद्धं तु
नुवाणसंतं गच्छिमिद्विद्वं ।" बद्धं तु द्वाष्टराक्षमाचारऽऽदि
गणपितर्कं गच्छिमिद्विद्वं लोकोत्तरं, लौकिकं तु भारता-
ऽऽदि । आ० म० १ अ० ।

बद्धियग-बद्धितक-पुं० । तपुंसकधरे, यस्य बालस्यैव बद्धवि-
त्वाद्वा आनाराधनोती । श्रु० ४ उ० ।

बद्धीसध-बद्धीसक-न० । बाधविशेषे, प्रश्न० ५ आध०
द्वार ।

बद्धद्विग-बद्ध-वि० । स्वाधे इल्लकप्रत्ययः । नञे, अनु० ।

बधग-बधक-वि० । स्वयं हन्तरि, जी० ३ प्रति० ४ अ-
धि० ।

बध-वेशी-सुमते, पितरि चाप्ये । दे० ना० ६ वर्गे ८ गाथा ।

बधभट्टिरी-बधभट्टिरी-पुं० । लिङ्गलेनसूरिशिष्ये आ-
मराजमनबोधके आचार्ये, विक्रमसम्बत्-८०० मितेऽयं
जानः, ८६५ वर्षे स्वर्गतः । जै० १० ।

बधपीड-देशी-चातके, दे० ना० १ वर्गे ६० गाथा । "सारंगो
चापमो य बधपीडा ।" पाठ० ना० १२६ गाथा ।

बध-बाध-न० । अभ्युधि, "बधं बाधां य नयणजलं ।" पाठ०
ना० ११२ गाथा ।

बधाल-देशी-अगुण्ये, दे० ना० ६ वर्गे ६२ गाथा ।

बधर-बधर-पुं० । अनाथदेशनं दे वजे, अनाथजातिभेदे च ।
प्रश्न० १ पद । सूत्र० । प्रव० । आ० चू० । आचा० । कदप० ।
पश्चा० जी० ।

बधरिया-बधरिका-जी० । बधरदेशोपजायं दास्याम्, आ०
१ श्रु० १ अ० । जी० । भ० । नि० । स० । आचर्यककुलि-
प्रत्यप्रकारविशेषे, आव० १ अ० । वरं वृणुतेत्येवमाक्यानं
बधेरिका । हा० २६ अष्ट० ५ स्तोत्र ।

बधरी-देशी-कशरचत्वायाम्, दे० ना० ६ वर्गे ६० गाथा ।

बधूल-बधूल-पुं० । वृत्तभेदे, स्था० ४ टा० ३ उ० ।

बध-देशी-बध, दे० ना० ६ वर्गे ८ गाथा ।

बधंत-उल्लगान-वि० । "स्मो दुह-लिह बध-रुषामुचातः ।"
॥ ८ । ४ । २४५ । इत्यन्तस्य कर्मणि बकाराऽऽक्रान्तो भकारः ।
प्राप्त्यभासे, प्रा० ४ पाद ।

बधगप-बधगप-पुं० । बहुभुते, श्रु० ४ उ० ।

बधमा-बधमा जी० । नरीभेदे, यस्यां हि नयां पुरा-
दतिरिच्यमानायां तत्पुत्राणीयमावितायां क्षेत्रभूमौ धाम्या-
नि प्रकीर्तते । श्रु० १ उ० २ प्रक० ।

बधिमामाग्र-बाधव्यापय-पुं० । बहुभुतेर्गोत्रापत्ते, जं० ४
बध० । मूलनक्षत्रं बाधव्यापयणोन्नम । मं० ।

बद्ध-बद्ध-पुं० । नकुल, पञ्चा० १४ विष० । स्वनामधेयते
भूविभेदे च । पञ्चा० २ विष० ।

बमाल-देशी-कलकले, दे० ना० १ वर्गे ६० गाथा ।

बद्ध ब्रह्मन्-न० । "एकश्मधमस्मह्मां बद्धः ।" ॥ ८ । ८ । ७७ ॥

इति बकाराऽऽक्रान्तभकारस्य भकाराऽऽक्रान्तो भकारः । प्रा०
२ पाद । महति, बृहति, ची० १५ विष० । कुशलानुष्ठाने, स्था०
६ टा० । प्रज्ञापत्तौ, पुं० । अथवातस्यस्यापिपतिर्वेत्ता ब्रह्मा ।
स्था० २ टा० ३ उ० । अर्थीशितलस्य जिनस्य यत्ने, स च
चतुर्भुक्तिलेखः सितवधः पञ्चाऽऽसन्नोऽष्टभुजः । मातुलिङ्ग-
मुहुरपाशकामयशुक्राक्षिण्यपाणिचतुष्टयो नकुलगदाऽङ्गुल-
सूत्रयुक्तवामपाणिचतुष्टयश्च । प्रव० २६ द्वार । "पुंस्यन आ-
यो राजवचन" ॥ ८ । ३ । ५६ । इति अनस्थाने आणाऽऽ-
देशः । 'बद्धाणो । बद्धा' । प्रा० ३ पाद ।

बल-बल-न० । शक्युपपत्त्ये, आचा० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

शारीरे (आ० १ श्रु० १ अ०) सामर्थ्ये, आ० १ श्रु० १८
अ० । आचा० । आ० चू० । स्था० । लं० प्र० । विश० ।
श्रु० । आ० म० । उपा० । जी० । "बलं ति वा, सामर्थ्यं ति
वा, परक्रमो ति वा, यामो ति वा एगदा ।" नि० चू० १
उ० । जी० । औ० । देहप्राये, भ० ७ श्रु० ७ उ० । औ० । आ० ।
उपा० । बलं द्विविधं-शारीरं, मानसं च । विश० । संहनविशेष-
समुत्थ प्राये, नि० १ श्रु० ४ वर्गे १ अ० । आ० । स्था० । रा० ।
ध० । पं० चू० । अनु० । सू० प्र० ।

चक्रवर्तिप्रभृतीनां बलानि शयप्रति-

पादनार्थमाह-

सोलस रायसहस्रा, सत्त्वबलेषु तु संकलनिबद्धं ।
अंशे ते वासुदेवं, अगदतडम्भी ठियं संतं । ७१ ॥
घेनुष संकलं सो, बागहस्थेषु अंशप्रासाणं ।
भुंजि विलिपिज च, मधुपहंशं ते न चापेति । ७२ ॥
इह वीर्यनिशयकमेक्षयोपशमविशेषाद्वलानि शयो वासुदेव-
स्य प्रदत्तं-पोडशराजसहस्राणि सर्वबलेन इत्यभ्यर्थय-
वान्संकुलन सह शृङ्खलानिबद्धं, 'अंशेति' देशविचन-
मेतत् । आकर्वन्ति वासुदेवं अवटनट कृपटन स्थितं सन्तं,
ननश्च गृहीत्वा शृङ्खलामसौ वामहस्तेन (अंशप्रासाणं ति)
आकर्वन्तां भुञ्जति, विलिपेडा अवक्षया इष्टः सन् पुनस्तं
मधुपयनं न शक्नुवन्त्याकृष्टुमांसं चाकृष्टशयः ।

चक्रवर्तिबलानि पादनापेमाह-

दो सोला बगीसा, सत्त्वबलेषु तु संकलनिबद्धं ।
अंशेति चक्रवर्ति, अगदतडम्भी ठियं संतं । ७३ ॥
घेनुष संकलं सो, बागहस्थेषु अंशप्रासाणं ।
भुंजि विलिपिज च, चक्रहरं ते न चापेति । ७४ ॥
दो बाणशक्री द्वानिशत्, नत् द्वानिशदित्येव चाप्ये द्वौ पो-
डशकावित्यभिधाने चक्रवर्तिना वासुदेवात् द्विगुणवृद्धि-
क्यापनायम्, राजसहस्राणीति गम्यते । सर्वबलेन सह
शृङ्खलानिबद्धमाकर्षन्ति चक्रवर्तिनम् अवटनट स्थितं स-
न्तं गृहीत्वा शृङ्खलामसौ वामहस्तेनाऽऽकृपतां भुञ्जति
विलिपेडा, न पुनस्तं चक्रधरं चक्रवर्तिनं शक्नुवन्त्या-
कृष्टुमिति चाकृष्टशयः ।

संप्रति तीर्थकरबलप्रतिपादनार्थमिदमाह-

वं केसवस उ बलं, द्रुणं तं होइ चक्रवर्तिस् ।

ततो बला बलवगा, अपरिमितबला जिगर्भिता ॥७५॥

यत् केशवस्य तु बलं तत् द्विगुणं भवति कथय-
निम्नः । ततः शेषलोकाबलाद् बला बलदेवा बलवन्तः,
केशवबलायेकधा स्थूलबला इति प्रतिहारमवगन्तव्यम् ।
नथा-निम्नशेषवीथोन्मत्तबलवादापरिमितं बलं येषां ते अप-
रिमितबलाः । के ते १. इत्याह—जिनधरंन्द्रास्त्रीकृतः । न-
था—तत्तद्वक्तव्येनो बलाद्बलवन्तो जिनधरेन्द्राः । कियता
बलेनेत्याह—अपरिमितेन बलेन बलवन्त इति भावः । आ०
म० १ श० । वि० ० । ध० । सू० प्र० । (द्विविधं बलम्-स-
म्भवं, सम्भावं चेति “ वीरियं ” शब्दे व्युत्पन्नं) भा-
गवदनाऽऽदिसामर्थ्यं, स्या० ४ डा० २ उ० । बलवति,
प्रम० ५ आश्र० द्वार । सारे, व्य० ४ उ० । आना० ।
रा० । चतुर्दश, स्या० ३ डा० ४ उ० । सैष्ये, द्वा० १
शु० १ अ० । औ० । आ० म० । इत्यादिवाहने, स्या०
४ डा० २ उ० । “ बलं च उच्यते—पादबलं, आसबलं, ह-
रियबलं, हृदयबलं ” नि० चू० ६ उ० । महाविदेहे वर्षे सलि
लाभतीत्यक्तं विजये वीर्योकाया नगर्या राजानि म-
हाबलस्य पितरि, द्वा० १ शु० १ अ० । स्वनामक्याने इस्ति-
नापुरनगरास्तस्यै गृहपते, स च स्थविराणामन्तिके प्रम-
ज्य सल्लसत्या सुखा द्विजागोपमाऽऽयुक्ततया सौच्यं
कश्ये बन्धुभिर्नाते देवदेवोपपन्नः । तत्तद्व्युत्पन्नं महाविदेहे
सम्पत्तिर्नाति । नि० १ शु० ३ वर्गं ६ अ० । स्वनामक्याने
इस्तिनापुरराजे, म० ११ श० ११ उ० । अष्टाद्वयस्य
सप्तशतितममे (कश्यपः १ अवि० ७ कृष्णः १ स्वनामक्याने
कथियपतिर्नाते, औ० ।

दसविदे बले पश्यते । तं जहा—सोऽद्वियबले ० जा-
ब फामिद्वियबले, नाथबले, दंसणबले, चरितबले, तव
ले, वीरियबले । स्या० १० डा० ।

प्रह-धा० । उपादाने, “ प्रहो बल-गेहह-हर-पङ्क-निह-
बागदिपञ्चमुपाः ” ॥ ८ । ४ । २०६ ॥ इति प्रहः बलाऽऽदेशः ।
“ बलह ” प्रा० ४ पाद् ।

आह-धा० । उच्चैर्गमने, आरोहे (ये) बलः ॥ ८ । ४ ।
७७ ॥ इति आरोहेत्यस्तस्य बलाऽऽदेशः । “ बलह । आरोहह ।
प्रा० ४ पाद् । ” “ आतवोऽधान्तरेऽपि ” ॥ ८ । ४ । २४६ ॥
इति बलः प्राणने पठितः । लादनेऽपि वसन्ते । “ बलह ” ला-
दित, भाषणं करोति वा । प्रा० ४ पाद् । “ धामं सारं च
बलं । ” पा० १० । १६४ पाथा । कृष्णप्रातरि, “ रामो सो
हो सुसला—उदो बलो कामपालो य । ” पा० १० । २३
पाथा ।

बलभा-बलाका-ली० । “ धाऽप्यव्योक्तताऽऽप्यवदातः ”
॥ ८ । १ । ६७ ॥ इत्यादिवाकाररय इत्यः । पक्षिविशेषे, प्रा०
१ पाद् ।

बलभाह-बडवाह-पुं० । “ डो लः ” ॥ ८ । १ । २०२ ॥ इति
असंयुक्तस्य डस्य लः । प्रा० १ पाद् । सद्युद्धस्य कालान-
ले, प्रा० १ पाद् ।

बलभाह-बडवानल-पुं० । “ कग क-ज-त-प-य वां-मायो

लुक् ” ॥ ८ । १ । १७७ ॥ इति बल्लुक् । प्रा० १ पाद् । “ डो लः ”
॥ ८ । १ । २०२ ॥ इति डस्य लः । प्रा० १ पाद् ।

बलकूट-बलकूट-न० । मेरोठसरपूर्वस्यां नन्दनवने बलना-
म्ना देवनाथिष्ठने कूटे, स्या० ६ डा० । स० ।

बलकोट-बलकोट-पुं० । गङ्गातीरे द्विकंशाधिपे ब्रह्मवत्पू-
र्वभवितरि चाण्डाले, उत्त० ८ अ० ।

बलव-बला-पुं० । कण्ठऽऽभरणविशेषे, तस्य कटिग-
म्यम् । औ० ।

बलगल-बटकल-न० । तस्यवि, द्वा० १ शु० १६ अ० ।

बलण-बलन-न० । बलनेन विशिष्टावस्थाप्रापणे, विश० ।

बलणु-बलह-पुं० । बलहातरि, आवा० १ शु० ८ अ० ३ उ० ।

बलदेव-बलदेव-पुं० । वायुदेव्येष्टप्रातरि, आ० क० १ अ० ।
अन० । ती० । प्रव० । नि० । आ० म० । स० । स० । आ० ।
प्रम० । आ० चू० । नि० । (अवसरविषयां च भरत देववते
च नव बलदेवाः “ दसारमंडल ” शब्दे चतुष्टयमात्रं ४४८
पृष्ठव्याख्यानाः) सहृणुऽऽस्स्ये कृष्णवायुदेव्येष्टप्रातरि,
आ० म० १ अ० । पा० । द्वा० । उत्त० ।

बलदेवपदिमा-बलदेवमदिमा-ली० । पावाणऽऽदिमद्यां च-
लदेवसूतौ । एका परिमाऽऽवनेग्रामे आनीम् । यस्मिन्देहे व-
कदा लुप्तार्थावहारे श्रीवीरः सम्भवतः । आ० म० १ अ० ।

बलविलय-बलविलक-पुं० । सङ्ख्यागवशेषविशिष्टं, मदा०
३ अ० ।

बलवृद्धि-विवक्षुण-बलवृद्धिविचर्द्धन-न० । शरीरसामर्थ्यस्य म-
ध्यायाश्च विवचने, म० २ अवि० ।

बलभद-बलभद्र-पुं० । भरतवीरस्य महायशसः पौत्रे, आ०
चू० १ अ० । आवा० । राजगृहं मौर्यवंशस्य स्वनामक्याने
राजनि, उत्त० ३ अ० । आ० म० । यनाऽऽध्याह्निकानिहृताः
प्रतिबोधिताः । विश० । स्या० १० आ० चू० । नि० । सङ्ख्या-
बलद्वये, स० । स्वनामक्याने सुधीनगराराजे, यस्य भा-
र्यायां सुगावत्यां सुगापुत्रनाम्ना विधनः पुत्र आसीत् ।
उत्त० १८ अ० । (“ मिपापुत्त ” शब्दे कथा वक्ष्यते)

बलभाणु-बलभाणु-पुं० । बलमित्रराज्ञे, भार्गवी भाणुर्भाः
तपुर्वे, नि० चू० १० उ० । (“ तपक्या ” पञ्जुसवणाकल्प-
शब्दऽस्मिन्नावगमे २४० पृष्ठ गता)

बलभावा-बलभावा-ली० । देवबलपरीक्षाचने, दू० ।
अथ बलभावन । तत्र बलं द्विधा—भावबलं, शारीरबलं
च । तत्र च भावबलमाह—

भावे उ अभिस्पर्गे, सो उ परस्वां च अप्यसत्त्वां वा ।
नेहगुणभो उ रागो, अपसत्त्व परस्वभो च । ॥५२३॥

भाषो नाम अभिस्पर्कः, स तु द्विधा—प्रशस्तः, अप्रशस्तश्च ।
तत्र अप्रत्यक्षभावाऽऽविषु र्नेहजानितरागः सोऽप्रशस्तः । यः
पुनरावायांभावायाऽऽविषु गुणबहुमानप्रत्ययो रागः स प्रश-
स्तः । तस्य द्विबलस्यापि भावस्य येन भावसाधकभेदा-
सौ व्युत्पत्तिं करोति तद्व्यावर्तनं मन्तव्यम् । शारीरबलं च
शेषजनावेष्या जिनकल्याहेत्यातिशायिकमित्यते ।

आह-तपोबानमयुतिभिः आबनानिर्भावतः कृशतरं कृश-
रं भवति । ततः कुतोऽस्य शारीरं बलं भवति । ।

उच्यते—

कामं तु मरीचकम्, हाश्वं तवनाथपावशजुमस्त ।

देहावचप वि सती, जड हाइ धिरे तहा जयह ॥५२४॥

कामं तुः—अवधारणे, अनुसमवेवास्माकं यत्तपोहानभाव
नायुक्त्यप्युत्तरिष्यते हीयते, परं देहावचयेऽपि सति यथा
धृतिर्मनसावष्टम्भलक्षणा निष्पन्ना भवति तथाऽसौ यततः
धृतिबलन मध्यगात्मायै मावयतीत्यर्थः ।

आह—इत्येव धृतिबलन मावयतः को नाम पुनः स्यात् ।

उच्यते—

कमिणा परीमहचम्, जह इडिजा हि सोममगा वि ।

दुष्टपहकभेगा, भयजस्यथी अप्यसत्ताय ॥५२५॥

धिः शसिय बद्धकरो, जो हाइ अशाउलो तमभहिओ ।

बलमावशाए धीरां, मधुसमथारहा होइ ॥५२६॥

कृत्स्ना संपूर्णा परीमहचम् मार्गात् क्यपने निर्जगर्थ प-
रिबोद्धव्याः परीमहाः कुदाव्यस्त एव तेषां वा चम्पुः सेना
सा यथास्तुत सन्मुखीभूय परिभावनय प्रगुणा भवेत् सो-
पसर्गाऽपि दिव्याऽऽपुष्यसौः कृतमहायकाऽपि । तथा दुष्टं
दुष्टं गन्थानं सम्पश्येताऽऽदिष्टं मोक्षमार्गं करोतीति-
दुष्टपहकभेगाऽपि धेगाः प्रसरा यस्याः सा दुष्टप-
यकरवेगा, भयजननी संशयकारिणी अल्पमर्यादां कापु-
रुषाणां तामर्थविधामपि स जितकलप्रतिपक्षहामो योष्य-
ति । कथंभूते ?—धृतिरेव धनियमस्यै बद्धा कला येन स
तथा अनाकुल आस्तुक्परादिनः अत्याधनो निष्प्रकल्पनः
स बलभावनया तां योषयिष्या धीराः सन्त्येपक्षः सन् संपु-
मनोरथाः भवति, परीपहोपसगां पराजित्य स्वप्रतिमां पृ-
रयतीत्यर्थः ।

अपि च—

धिइवलपुरस्वराओ, इवेति सत्वा वि भावणा एता ।

तं तु न विज्झइ सज्जं, जं धिइमैतो न साइइ ॥५२७॥

सर्वा अन्धेताः तपःप्रभृतयो भावना धृतिबलपुरस्वरा भ-
वन्ति, न हि धृतिबलमन्तरेण वाएमानिकतयःकरणाऽऽ-
नुगुणाः तास्तथा भावयितुं शक्यन्ते । किं वा-तपु तपु-
नः साधयं कार्यं जगति न विद्यते, यद् धृतिमान् सात्विकः पु-
रुषो न साधयति " सर्वे सधे प्रतिष्ठितम् " इति वचनात्, ए-
तेन "अस्योच्छिन्ता मय" इत्यादिश्वरगाथाया उपसर्गसह इ-
ति यत्पदं तज्जायते, बलभावनया उपसर्गसह-वभावादि-
ति ॥५०॥ ३ उ० २ प्र० । बलभावनया बलं द्विविधम्-
शारीरं मानसं च । तत्र शारीरमपि बलं जितकल्याणस्य
शेषजनातिशायिकमेवेष्टव्यम्, तपःप्रभृतिमिस्त्वैककृत्यमायु-
स्य यद्यपि शारीरं बलं तथाविधं न भवति, तथापि धृतिब-
लेनाऽऽत्मा तथा भावयितव्यो यथा महःकूरपि परीबहोपस-
र्गेन बाधयते । विशेषः ।

बलभी—बलभी—अ० । सुहाणामाकल्याणे, ज० ३ प्रति-५ अ-
पि० । कुरिराधारे, जं २ वल० । अं० प्र० । गुडेरचरियाः
पश्चिमभागे राजधान्या, नन्नातिमो राजा शिलाऽद्वितीयो नाम
राजा गजमर्पितना इत्यर्थेन संवत् ८८४ वर्षे पराजितः, रा-

ज्यं च तदैव नष्टम् । नी० १६ कलप । यत्र पुस्तकाऽऽकटः
सिद्धाग्नौ जातः । कलप० १ अपि० ६ लण । " बलही-
पुरमि नयरा " (अत्र विस्तरः "पाथग" शब्देऽस्मिन्ने-
व भागे ११२२ वृष्ट गतः ।)

बलभीमंठिय-बलभीमंस्थित-वि० । " बलभी चउकोणमोसि-
रीहाऊ । " यस्य ग्रामस्य चतुर्भागे कोणेषु ईषरीयां वृक्षा
व्यवस्थिताः स बलभीमंस्थितः । वृ० १ उ० २ प्र० ।

बलमित्त-बलमित्र-पुं० । वीरमोक्षावचतुर्थे शतके जाते
भारतप्रधानराजे, नी० २० कलप । नि० " जंरयणि सि-
द्धि गच्छो अरहा निर्यकरो महावीरो तं रयणि अरनी-
ए अहिमिसो पालको राया । " पालगराया सज्ज, वयस्यं
दियाळ गंठात् । मर्यादा अद्वयं, तीक्ष्णं पुनः पुनःमित्तं
॥ १ ॥ बलमित्तमायुमित्तम् । ति० ।

बलय-बलय-न० । चक्रवाले, स्या० ५ डा० १ उ० । कटक-
विशेषः अ० । आचा० । स्या० । वृ० । बलयमित्तं बलयम् ।
चक्रवात् । प्रश्न० २ आश्र० द्वार । एकोनविंशे गौणशृङ्गा-
दे, प्रश्न० २ आश्र० द्वार । येन भावेन बलयमित्तं वक्रं व-
चनं चेष्टा वा प्रवर्तते । तस्मिन्, भ० १ शृ० ६ उ० ।
सं । मायाको, स्व० १ शृ० १३ अ० । वृत्ताऽऽकारनद्या-
दिजलकूटित्वमतिमुक्तप्रदेशे, स्व० २ शृ० २ अ० । नद्या-
दिवेष्टितभूमौ, आचा० १ शृ० २ अ० ५ उ० । यको-
दकं बलयाऽऽकारेण व्यवस्थितमुद्रादिना वा गतीं
दुःखनिर्गमप्रदेशा । स्व० १ शृ० ३ अ० ३ उ० । तालतमा-
लाऽऽदिषु वनस्वनिर्भेदेषु, भ० १५ शृ० । जी० ।

से किं तं बलया । बलया अथेगविहा पसता तं महा-

" ताले तमाले तकलि, तेयाली सालि सारकल्लये ।

सरले जावति केयइ, कंदलि तइ भम्मकल्ले य ॥ १ ॥

भुयस्कल्ले हिंयस्कल्ले, लवंगकल्ले य हाइ बांधवे ।

पुयफली खउज्जी, बोधव्वा नालिएरी य ॥ २ ॥ "

जे यावसे तहप्पारा सेचं बलया । प्रज्ञा १ पद ।

आचा० । ज्ञा० ।

पृथिवीनां बहेनेषु अनेहोधिघनघाततनुघातलक्षणेषु स्या०
२ डा० ४ उ० ।

बलयमय-बलमृत्तक-पुं० । बलन्तः संयमाद् भ्रष्टयन्तः,
अथवा—बुधुलाऽऽदिना बलन्तो ये मृदास्ते बलमृत्तकाः ।
बलमृत्तकेन मृत्तुष, अ० ।

बलयमरण-बलमरण-न० । बलनां संयमाश्रित्येतानानां
परीवहाऽऽदिवाधितस्वान्मरणं बलमरणम् । मरणभेदे,
स्या० २ डा० ४ उ० । " बल्यं बलयमाले जो मरयं मरइ
हीणसत्तयस्य, संजमजोगेसु बलंतो हीणसत्तया जो अका-
मगो मरइ, एयं बलयमरणं, मलं वा अप्पणां बलेइ । " नि०
वृ० १ उ० ।

बलयाहुइ-बडवाहुइ-पुं० । भेरोः पूर्वस्थां दिशि महापाता-

लकनमे प्रथ० २ छार । स० । आ० म० । जी० । आघ० ।
बलयाऽऽपय-बलयाऽऽपय-वि० । वृत्ताऽऽपय, सु० १ भु०
६ अ० ।

बलयाधियुक्त-बलपधियुक्त-वि० । भावबलवं रामदेवौ, ता-
भ्यां धियुक्तः । सु० १ भु० १३ अ० । संसारबल-
वात्-कर्मबलवात् वा धियुक्तः । सु० १ भु० १० अ० ।
मायाधियुक्तः, सु० १ भु० १२ अ० ।

बलवद्वी-देशी-लक्ष्याम्, दे० ना० ६ बर्ग० ६१ गाथा ।

बलवं-बलवद्-वि० । बलं सामर्थ्यं, तदस्यास्तीति बलवान् ।
रा० । अतु० । अतिशयितबलः द्वा० २५ द्वा० । बलं शारी-
रिकं मानात्मकं च यस्यास्ति स बलवान् । रा० । विद्यामन्त्र
चूर्णाऽऽदिबललोपेते, ४०० १ उ० ।

जो जस्सुवरिं तु पशु, बलियतरो वा वि जस्स जो उवरि ।

एसां बलवं भयितो, सो भिषपतिसामितेष्वाऽऽदि । (२०६)

यः पुरुषः यस्य पुरुषस्योपरि प्रभुत्वं करोति सो ब-
लवं भवति । अर्था-अप्यपि जो बलवं सो वि ब-
लवं भवति, सो पुण्यं गृहपतिस्वामिनो वा तेषामपि
वा नि० च० १ उ० । समर्थः, आत्मा० २ भु० १ च० ५
अ० २ उ० । सहस्रपञ्चिमि, नि० च० १ उ० । प्रभूतसैन्ये,
अ० । निवर्तयितुमशक्यं, प्रश्न० १ आ० ७ छार । अद्वारा
नस्याद्यमनुकूलं, कर० १ अ० ६ च० । जं० । चं० प्र० ।

बलवाउय-बलववापुत्र-पुं० । सैन्यव्यापारपर्याये, दृशा० १६
अ० । अ० ।

बलवाहणकहा-बलवाहनकथा-स्त्री० । राजकथाभेदे, श्या०
२ ठा० २ उ० । (अवाक्या ' रायकहा ' शब्दे)

बलवीरिय-बलवीर्य-पुं० । भरतवीरस्य महापुत्रस्यः प्रपौत्रे,
आ० च० १ अ० । आ० ।

बलसंपत्त-बलसंपत्त-पुं० । संहननसमुन्धेन प्राप्तेन संपत्ते,
औ० । रा० ।

बलसार-बलसार-पुं० । स्वनामक्याते राजपौ, तं० ।

बलसिरी-बलश्री-पुं० । स्वनामक्याते अन्नरञ्जिकागमरी-
राजे, आ० च० १ अ० । यद्ग्रन्थः त्रैगाशिकाऽऽचार्येण रोह-
कुसे वन्द्याद्यभ्यागते गोष्ठामाहिलेन पोष्टशालां चादी परा
जितः । विरो० । श्या० । बलमद्वयं युगापुत्रेति प्रसिद्धे
पुत्रे उत्त० १८ अ० । (' मिश्रपुत्र ' शब्दे कथा)

बलसोद्विधा-बलशोधिका-स्त्री० । तथान्विधायां स्त्रियाम्,
तं० । " बलसोद्विधा । " बलं पुरुषवीर्यं प्रसङ्गेऽस्त्रे वा शो-
चयन्ती गालयन्तीत्येवंशिला बलशोधिका । यद्वा-बलेन
स्वसामर्थ्यलक्षणं निशाऽऽदी जारपुरुषाऽऽदीनां शोधिका
शुद्धिकारिका बलशोधिका । यद्वा-बलयोः रलशोधिकायात्
वरशोधिकाः स्वेककृपा पाणिप्रदणकरणात्वात् धम्मिल्लस्त्री-
द्वन्द्वत्वात् । तं० ।

बलहरण-बलहरण-न० । धारणशेखरविराजितिविगमयतकात्रे-

" मो भ " इति यस्मिन्नहम् । प्र० १ भ० ५ उ० ।

बला-बला-स्त्री० । अक्रोधोरक्युताऽऽश्रयाणां शासनदेव्याम्,

प्रव० २७ छार । यस्यामवस्थायां पुरुषस्य बलं भवति
सा बलयोगात् बला । पुरुषस्य विशालमवर्षादनन्तरं च-
त्वारिंशत्समवर्षयन्त्येवशामिदे, " बडपयो य बला नाम, जं
नरा द्यमांसमश्रो । सपरयो बलं हरिमउं, जह होह निबुध-
हवो ॥ १ ॥ " श्या० १० उ० । योगहृदिभेदे, च० १ अ० ३० ।
बलादिति काष्ठान्नरुणतुल्या । ईषद्विशिष्टोक्तबोध्यत्वात्, त-
द्भूषितनाम मनाक स्थितिवीर्यं, अतः पटुप्राया स्मृतिरिह प-
योपलभये, तज्ज्ञावै चार्थप्रयोगमात्रमिषा यत्नलक्षणाभावि-
ति योगहृदिभेदे, च० १ अ० ३० ।

सुखस्थिगऽऽसनोपेतं, बलायां दर्शनं दृष्टम् ।

परा च तत्त्वशुश्रूषा, न सेवा योगयोगोचरः ॥ १० ॥

(सुखमिति) सुखमनुद्वेजनीयं स्थिरं च निष्कण्ठं यदा-
मनं नेतेनोपेतं सहितम्, उक्तविशेषादिशिष्टेष्वेवाऽऽसनस्य
योगाङ्गत्वात् । यत् पतञ्जलिः- (तत्र) स्थिरसुखमासनमि-
ति (२-४६) " । बलायां दृष्टौ दर्शनं दृष्टं काष्ठाऽनिरुक्ताद्यो-
तममिति कृत्वा । परा प्रकृष्टा च तत्त्वशुश्रूषा तत्त्वभववैकल्या
जिज्ञासासम्भवात् । न सेवा योगयोगोचरस्तदनुद्वेग उद्वेगज-
न्यसेवाऽभावात् ॥ १० ॥

अमृत्तृष्णात्पराऽभावात्, स्थिरं च सुखमासनम् ।

मयत्नश्च यथाऽऽनन्द्य-समापत्तिर्बलादिह ॥ ११ ॥

(असतिनि) अमृत्तृष्णाया अमृत्तरलालसायास्त्वरवा-
भ्यामन्यकवैतत्सुखपलत्रयाया अभावात् स्थिरं सुखं चाऽऽ-
सनं भवति । प्रयत्नस्य श्लथनाऽङ्गशेनैवाऽऽसनं चणापीती-
कृत्वायामङ्गलाश्वेन तज्ज्वल्यः, आनन्द्ये चाऽऽकृशाऽऽदिग-
ते समापत्तिवधानेन मनस्वान्तात्वाऽऽपादने दुःखदुःख-
हाहूराभावफलं तद्वन्नादिह बलायां दृष्टौ भवति । य-
थाङ्गम्- (तत्र) पञ्चविधयाऽऽनन्द्य (मन) समापत्तिरन्याम् " ।
(२-४७) ॥ ११ ॥

अतोऽन्तरायाविजयो, द्वन्द्वानभिहानिरनथा (४ परा) ।

दृष्टोपपत्तिर्यागः, प्रणिधानपुरःसरः ॥ १२ ॥

(अत इति) अतो यथोक्तासनादन्तरायाणामङ्गमेजयाऽऽ-
दीनां विजयः । द्वन्द्वः शतोक्त्याऽऽभिरनभिहतिर्दुःखाप्राप्तिः
परा आत्यन्तिकी, ' ततो द्वन्द्वानभिधानः ' (२-४८) इत्यु-
क्तेः । दृष्टानां च दीपानां मनःस्थितिजनिमज्जयाऽऽदीनां प-
रिण्यागः प्रणिधानपुरस्सरः प्रशस्ताऽऽवधानपूर्वः ॥ १२ ॥

कान्ताजुषां विदग्धस्य, दिव्यमेवभ्रुती यथा ।

यूनां भवति शुश्रूषा, तथाऽस्यां तत्त्वगोचरा ॥ १३ ॥

(कान्तेति) कान्ताजुषः कामिनीं न्हिनस्य विदग्धस्य दे-
यनीनामिपुत्रस्य दिव्यस्याऽतिशयिणस्य मेघस्य किञ्चिदऽऽ-
दिमशान्वयः भूना अथवा यथा यूना यौवनगामिनः का-
मिनो भवन्ति शुश्रूषा, तथाऽस्यां बलायां तत्त्वगोचरा शु-
श्रूषा ॥ १३ ॥

अभावेऽस्याऽभूतं व्यर्थं, बीजन्त्याम् ह्योषरे ।

भूताभावेऽपि भावेऽस्याः, भूराः कर्षणाय पुनः ॥ १४ ॥

(अभावे इति) अस्या उक्तलक्षणशुश्रूषाया अभावे, भू-
तमर्थभवनं यथैव, ऊरर इव बीजन्त्याः । भूताऽभावेऽ-

प्रायश्चित्तयाऽप्येवमुक्तं त्रयाणां भावे पुनः प्रयो वि-
हितः कर्मणः । अतोऽप्यवस्थानिरेकाव्याप्त्यमेव प्रथम-
कालकारणमिति भावः ॥ १४ ॥

योगऽऽम्भ इहऽऽसत्पादुः स्यादुपायेषु कौशलम् ।

उपमाने तरो ह्य, पयःसंकन पीनता ॥ १६ ॥

(योमेति) इह बलापामेकाग्र्येण विस्तार्यमाणो-
ऽऽम्भ उपयितु योगस्यापनेषु कौशलं द्वाभं भवति, उ-
त्तरमतिवृद्धिर्योगादिति भावः । उपमाने तरो पयःसि-
कन पीनता इहा, तद्वदेहाऽप्येतेष्वप्यमतिपीनत्वस्य समु-
पायः कौशलं स्यात् । अथवा पूर्णपयःसंकनं विनोस्तस्य त-
रोरिव प्रकृताऽनुष्ठानस्य कार्यभयाकौशलस्य स्यादिति
भावः ॥ १६ ॥ द्रो २२ द्रो ॥ बलाय इदो हृदं
बुरीनं स्थिरसुखमसमं परमात्मतत्त्वमुपयोगोचरात्मेव
स्थिरचित्ततया योमसंनोपायकौशलं च भवति । च ० १
अचो ० यो ० वि ० ।

बलागा-बलाका-ली ० । बिलकण्टिकायाम् प्रन् ० १ आध ०
ह्रार । अतु ० प्रज्ञा ० । उच्च भिचवत् क्षिप्तं द्रा । भि ० यो-
पसमि रेह ह्य बलागा । विमलमरणाग्रमात्रण-परिहृष्टा
संख्युति इव ॥ १ ॥ " प्रा ० २ पा ॥

बलागुग-बलानक-न ० । ह्रार, नि ० चू ० = त ० ।

बलामोदी-दीर्घा । हटे, " हटो य मद्वा बलामोदी । " पा ०
ना ० १७ गाथा । बलाकारे, दे ० ना ० ६ वर्ग ६३ गाथा ।

बलाऽवलविचारण-बलाऽवलविचारण-न ० । बलं शक्तिः स्व-
स्व परस्व वा द्रव्यस्य कालमावकृतं सामर्थ्यमवस्थमपि तथैव,
तयोर्विचारणं पर्यालोचनम् । बलाऽवलपरिग्रहे, च ० । बलं
शक्तिः स्वस्व परस्व वा द्रव्यस्य कालमावकृतं सामर्थ्यम् ।
अवस्थमपि तथैव, तयोर्विचारणं पर्यालोचनम्, बलावल-
परिग्रहे हि सर्वे सफल आरम्भः, अथवा तु विपर्ययः ।
यदाह- " स्थाने समवर्तं शक्यता, स्वायामि बुद्धिर्हिताम् ।
अवधारणमारम्भो, निदानं ह्यवसंपदः ॥ १ ॥ " इति । अत-
एव च पठ्यते- " कः कालः कानि मित्राणि, को देशः कौ-
श्याऽऽम्भो । कश्चाहं का च मे शक्तिरिति चिन्त्यं मुहु-
मुहुः ॥ १ ॥ " इति । च ० १ अचि ० ।

बलाभियोग-बलाभियोग-पु ० । बलं हटमयोगस्तेनाभिवो-
जः । च ० २ अचि ० । बलाकारेण नियोजने, आ ० म ०
१ अ ० । राजगणपतिरिच्छस्य बलवत्पारतन्त्र्यस्य नियोगे,
यपा ० १ अ ० । आ ० म ० ।

बलायपरण-बलायपरण-न ० । संयमयोगेऽप्यवलगतं मन्त्र-
मत्परिचलनां प्रतिनां मन्त्रे, स ० १७ स ० म ० ।

बलम्परमाह-

संयममोगविसम्भा, मरति जे तं बलायपरणं तु (२४)

संयमयोगाः संयमधारास्तेस्तेषु वा विषयवाः संयमयो-
गविषयवाः, अतिबुद्धरं तपश्चरणमाचरितुमशक्ता ज्ञानं च
कुलाऽऽदिलज्जया भोक्तुमशक्तुमशक्ताः, कथञ्चित्त्वमात्मिनः
कदाचिद्विदुः सुक्तिर्भवतु, इति चिन्तयन्तोऽपि यन्त्रे ये च, तद्-
बलात् संयममुद्राणां चिन्तयन्तानां मन्त्रं बलवत्परणं तु यन्त्रो-
चित्पञ्चमः, मन्त्रमत्परिचलनां प्रतिनां भवेत्तदिति चिन्तय-

स्य येषां हि संयमयोगाभ्यामेव संयमवत् कथं तद्विधायाः, तद्-
भावे च कथं तदिति । प्रव ० १५४ ह्रार ।

बलाहग-बलाहक-पु ० । शरत्कालमात्रेण मेघे, आ ० म ० १
अ ० । जी ० । १० । म ० । आ ० ।

बलाहगा-बलाहका-ली ० । जम्बूद्वीपे विष्णुसमधकस्कारय-
वन्ते स्वमितकण्डूवासिभ्यो विक्रुमायाम्, स्था ० ६ डा ० १
उ ० । अथोक्तोक्तवासिभ्यो विक्रुमारीमहत्तरिकायाम्, स्था ०
८ डा ० । ऊर्ध्वलोको शान्तिभ्यो विक्रुमारीमहत्तरिकायाम्, जं
५ यत् ० । आ ० म ० । ति ० । आ ० चू ० । आ ० क ० ।

बलाहय-बलाहक-पु ० । मेघ, " अन्धमर्हं धूमजोषी, बला-
हया जलहृदा य जोषुभा । " पा ० ना ० २७ गाथा ।

बलि-बलि-पु ० । " बलमऽऽह्वयाद्याः स्त्रियाम् " ॥ ८ । १ । १६ ॥

हनि प्राकृते वा स्त्रीत्वम् । प्रा ० १ पा ० । देवनामा सुप्रहरे, आ ०
१ अ ० ६ अ ० । प्रन् ० । पञ्चा ० । " बलिं करोति " मगर-
लिखितमेलनं लिपि-लीत्यर्थः । यदि वा-काष्ठबलिं कुर्वन्ती-
ति । सूत्र ० १ सू ० ५ अ ० २ उ ० " बलिं किञ्चत सुखयन्तु । "
प्रा ० ४ पा ० । कालराधायामसुरकुमाराणां राज्ञानि,
पञ्चा ० २ पा ० । " बलिं स्वं जं बहोययिदस्व सट्टिसामाधि-
यसाहस्ती पञ्चता । " बहोययिदस्व सुकुमारनिकायराजे,
स ० ६ स ० म ० । जी ० । स्था ० । आ ० म ० । (अत्योत्पातपर्वतः
" उपायपञ्चव " शब्दे द्वितीयमात्रे २३७ पृष्ठे उक्तः)

बलिस्स जं बहोययण्यो सोमस्स एवं च जहा चमरस्स
लोमपात्तायं तं च बलिस्स वि । स्था ० १० डा ० ।

कथं भवेत् ! बलिस्स बहोययिदस्स बहोययण्यो
सभा सुहम्मा पञ्चता । गायमा । इदं जंघुरीवे दी-
वे मंदरस्स पण्ययस्स उत्तरेण तिरियमसंसेजं जंघव च-
मरस्स ० जाव बायालीसं जांअणसहस्सां उगाहि-
त्ता, एत्थं बलिस्स बहोययिदस्स बहोययण्यस्स
कयिदे थायं उपायपञ्चव पण्णे सत्तरसएकवी-
सभोययण्यए, एवं परिमाणं जंघव तिगिच्छिद्वृद्धयस्स पा-
सायवडिंसहस्स वि तं च पमाणं सीहासणं सपरि-
वारं बलिस्स परिमाणं अट्ठो तटव, खवरं कयिद्व-
भां, सेतं तं च ० जाव बलिचंचारायहाणीए अ-
खेमि च ० जाव खिणे कयिद्वहस्सं थं उपायपञ्च-
यस्स उत्तरेणं छकोदिसए तटव ० जाव चचालीनं-
जांअणमहस्सां उगाहित्ता, एत्थं बलिस्स बहो-
ययिदस्स बहोययण्यस्स बलिचंचा थायं रावहाणी
पञ्चता, एणं जांअणसयसहस्सं पमाणं तटव ० जाव
बलिपडिस्स उववाओ ० जाव आपरक्खत्ता सत्तं तटव
शिरवसेतं, खवरं सारोणं सागरोवमं ठिं पञ्चता, से-
तं तं च ० जाव बली बहोययिदे बनी, सेवं भवेत् !
भेत् ! ति ० जाव विहह ॥

(कश्चिन्मित्रादि (जडेव चमरस्य सि) यथा चम-
रस्य द्वितीयशताष्टमोद्देशकामिहिनस्य सुचर्ममभास्वक-
पात्रियायकं स्वं तथा बल्लिणि वाच्यम् ; नच तत एवात्र
सेयम् । (एवं परिमाणं जडेव सि) (मिमिच्छिच्छुद्धस्य सि)
यथा चमरस्यकस्य द्वितीयशताष्टमोद्देशकामिहिनस्यैव नि-
मिच्छिच्छुद्धाभिधानस्यापानपर्यन्तस्य प्रमाणमाभिहितं तथा
उभ्यापि रुचकेन्द्रस्य बाध्यं ; तदपि नत एवावश्यम् ।
(पासायवद्विचयस्य चि ने चैव पमाणं नि) यत्पमाणं
चमरस्यबलिनिस्तानिच्छिच्छुद्धाभिधानापानपर्यन्तपरिवर्ति-
नः प्राप्तादायनंयकस्य तत्र बाल्लस्यकस्याऽपि दृक्कन्द्रा-
भिधानोपानपर्वमोपरिवर्तिनस्य नद्वन्द्वपि द्वितीयशत-
कादिवचसेयम् । ' मोहायनं अपरिवारं बलिस्व परिवारं
ति ; प्राप्तादायनंयकस्यप्रागे मिहायनं बलिस्वकं, बाल्ल-
स्यकपरिवारमिहायनोत्प्रेनं वाच्यमित्यर्थः । तदपि द्विती-
यशताष्टमोद्देशकसिद्धकामरसिद्धात्मन्यायनं बाध्यं के-
बलं तत्र चमरस्य सामानिकाऽऽसमानां चतुःषष्टिः सहस्रा
ऽऽमरसाऽऽसमानां तु नायंय चतुर्णांयुक्तानि, ब-
लिस्तु सामानिकाऽऽसमानां षष्टिः सहस्राप्यमरसाऽऽ-
समानां तु नायंय चतुर्णांयुक्तानिस्तथापि विशेषः । (ऋदु-
तद्वच नवरे दयगिद्वयमा इति) यथा निमिच्छिच्छुद्धस्य
आमांस्पर्धाभिधायकं बाध्यं तथाऽस्याऽपि बाध्यं, केवल
निमिच्छिच्छुद्धांस्पर्धप्रत्ययो तत्रैव यस्मात्निमिच्छिच्छुद्धाण्युपल-
ऽऽशीनं तत्र सन्ने तेन निमिच्छिच्छुद्ध इत्युच्यते इत्युक्तिमिह
तु रुचकेन्द्रप्रमाणे तानि सन्निता यथा, रुचकेन्द्रस्तस्मिन्वि-
शेष इति । तत्तुनर्यतः सुत्रमेवमध्ययम्- ' से केष्टेणं भेते !
एवं कश्च-दयगिदे दयगिदे उण्यायवस्येति । कोयमा । दयगि-
देणं बह्विण उण्याय एउमाई कुतुयाई ० जाव दयगिद्व-
यैणं दयगिद्विलेनार्हं दयगिद्विमाई से तण्टेणं दयगिदे दय-
गिदे उण्यायवस्येति । " (तद्वच जाव सि) यथा चमर-
स्यआत्मिकरे सुत्रमुक्तमिहापि तथैव बाध्यम् । तच्चेदम्-
" पणपणं च केडोमो पणपणं च सयसहस्रसां पण-
पणं च सहस्रसां दौर्द्विहसता इमे च ययययं पुद्विहति । "
(परमाणं तद्वच सि यथा चमरस्यआत्माः । तच्चेदम्- " एयं जो-
ययययसहस्रं आयाययिकसेणं निमिच्छिच्छुद्धस्ययसहस्रसा-
ई सोलसयसहस्रसां दौर्द्विहसता इमे च ययययं निमिच्छिच्छुद्ध-
कोसे ऋदुवोचं च पणपणं तेरमं भुंशुलाई अद्वंशुलं च
कोसे विवेसाद्विंयं पांरुद्वेणं पणपणं सि । " (जाव बलि-
पेदस्य सि, तस्योपरिमाणंभिधानानन्तरं प्राकारान्तरं प्राकार-
निकलयनप्रासादायनंयकसुचर्मसमाधैत्यमवर्तनपानसमा-
द्व्यायनंयकस्याऽऽमरसाऽऽमरसायनस्ययस्यमाऽऽशीनं प्रमा-
णं स्वस्वकारं च नावद्व्यायनं यावद्वलिपिठस्य, तच्च स्या-
मास्तस्यवसेयम् । (उववासां सि) उववातसमाधौ बलि-
रूपानवकल्पना बाध्या । सः चैवम्- " तेणं कालेणं तेणं
रुमपणं बली वद्विगिदिदे ऋदुनायवपणपणं समणं पंच-
विहाय पञ्जस्य पञ्जलभायं गच्छ । " इत्यादि । (जाव
आयवकस्य सि ; इह यःशरद्वरणादिभिर्बेकाऽऽल्लस्यप्रदं पु-
स्तकवाच्यं सित्ताऽऽपतनप्रतिमाऽऽपतनं सुचर्मसमा-
ग्रनं, तत्रैवमयं च तस्य सामानिका अग्रमाहृत्यः पर्वदी-
र्घाकाधिरपतयः अमरस्यः अ पार्थतो निर्वीद्वीति वा

वयम् । एनद्वकल्पनायनियमस्यस्यस्यतादेशायाऽऽह- (स-
व्यं तद्वच निरवसेलं ति) सर्वथा साम्यपरिहाणार्थमाह-
(नवरमित्रादि) अयमर्थः-चमरस्य सागरोपमस्थितिः प्र-
क्षम्युक्तं, बल्लेन सागिरकं स्यारोपमस्थितिः प्रक्षम्ये-
त्यव्यति । म० १६ श० ६ उ० । पञ्चासुदेवस्य पुद्ब-
पुण्डरीकस्य प्रतिशयो, आवा० १ अ० । नि० । प्रव० । ती० ।
बलिअ-बलिक-पुं० । काठेन, " गाढं बाढं बालिअं, धांवि-
वृढं अहसपणं अचवत्तं । " पा०ना० ६० गाथा ।

बलिअरुभत्यक्ष-बल्लवद्वर्धन-न० । बल्लोचने, " बलिअ-
भ्यन्तरे महुमहु, लहुद्विहा सोऽह । जाह इच्छुद्धवृत्तलुज,
देहुम मग्गुद्धकोह ॥ १ ॥ " बल्लरभ्यन्तरे सोऽपि मधुमयनां ना-
रायोऽपि लुधोच्यते । अयं यद्वच्छुद्ध वृत्तलुजं हृदयं तद्वि-
यं वदत, केऽपि मा मार्गय इत्यर्थः । प्रा० ४ पादः ।
बलिउड-बलिपुष्ट-पुं० । काके, " बाल्लउड्डा रिद्धा बु-कसाय
दंकाय कायल्ला काया । " पा० ना० ४४ गाथा ।

बलिकडा-बलिकुना-खी० । साधुनिमित्तं कुऽऽदिना विरो-
धिकोऽपि गमितः ० वसन्ती, स्या० ३ उ० २ उ० । ग० ।
यत्र संयमनिमित्तं बलिः कृतः । वृ० १ उ० ।
बलिदम्प-बलिकर्मन्-न० । देवताऽऽदिनिमित्तं (सूत्र० २
शु० २ अ०) लोककृते (उपा० ७ अ०) उपहारोपदोकेन,
उपा० ७ अ० ।

बलिचैवा-बलिचञ्चा-खी० । वैरोचनन्दस्य बलः राजभा-
ग्यम्, भ० ३ श० १ उ० ।

बलिपाद्विधा-बलिप्राभृतिदा-खी० । बाल्लपं प्राभृतिदा-
द्वेषद्वेष, " बलिपाद्विहाया नाम आध्यात्मि लुग्गवि-
चउरिसि वा अचवणिं न करेति, नादे साहुस देति, तं न
वद्वि । " आः चू० ४ अ० । आवा० ।

बलिपेदिधा-बलिपीठिका-खी० । प्रतिमापूजनान्तरे वा-
सोत्तिरणस्थाने, " मीने णं सान्ददा पोकसारोणं उत्तरपुर-
चिच्छेणं महया बलिगण्डया वल्लता । " रा० ।

बलिपादि-बन्धादि-न० । उदारप्रभुता, पञ्चा० ६ विव० ।
बलिमुह-बलिमुख-पुं० । " साहामाग्रं बलिमुहो, पवंगमो
वाणरो कर्ह पवगा । " कथे, पा०ना० ४३ गाथा ।

बलिय-बलिक-त्रि० । बल्लरभ्यन्तरेति बाल्लकः । भ० १६ श०
३ उ० । बल्लवति, वृ० ६ उ० । प्राणवति, स्या० ६ उ० ।
उ० । रा० । अत्यर्थं, वृ० ३ उ० ।

बलित-त्रि० । बलिते, हा० १ अ० ८ अ० । बल्यः संजातोऽ-
स्य बलितः । ज० ३ प्रान्त० ४ उ० । प्रन्त० । वृत्ते, रा० । आ०म० ।

बलियतर-बलिकतर-न० । गाढतरं, भ० ६ श० ३ उ० । हा० ।
बलियत्त-बलिकत्त-न० । बल्लमस्यास्तांति बलिकत्तव्यावो
बलिकत्तम् । सवल्लनयायम्, केषाञ्चिन् अपापिनां बलि-
कत्तं, केषाञ्चिद् पापिनां दुर्बलत्वं स्यादिति । म० १२ श०
२ उ० । ' जयतो' शब्दे चतुर्णाम् १७ऽ उष्ट्रे दक्षिणम्)

बलिया-बलिका-खी० । बल्लवत्याम्, वृ० ४ उ० । उपवि-
तमास्योभित्तयायम्, वृ० ३ उ० । वृत्ते, दुर्बलिकया कथितानां

बलिकया कर्तितानाम्, दुर्बलिकाबलिकं उदृक्कलशरीं सम्भा-
ष्येते । आ० ४० १ अ० ।

बलिवहसदेव-बलिवैश्वदेव-न० । बलिना वैश्वानरपूजायाम्,
“ बलिवहसदेवे करेह । ” बलिना वैश्वानरं पूजयतीत्यर्थः ।
अ० १२ अ० २ उ० । आच० । नि० । आ० ४० ।

बलिस-बलिश-न० । को छः ॥ ११२०२॥ इति उच्यते ।
“ बलिसं । बलिसं । ” मास्यबन्धनवर्णयाम्, प्रा० १ पाद ।

बलिस्सह-बलिस्सह-पुं० । स्वनामक्याते महागिरिशिष्ये,
कल्प० २ अधि० ८ त्त्य । “ ततो कोसिययुत्तं, बहुलस्स स-
रिम्बयं वंदे । ” तत्र महागिरिं ह्यै प्रधानशिष्यावभूताम् । तद्य-
था-बहुलो, बलिस्सहश्च । तौ च द्वाविध यमलभ्रातृौ कौशि-
कगौत्रौ च, तयोरपि च मध्ये बलिस्सहः प्रथमप्रधान
आसीद्, अतस्तमेव निम्नसुराह-ततो महागिरिरत्नस्तं कौशि-
कगोत्रं बहुलस्य सहस्रवयसं समानवयसं, तयोरपि यमल-
भ्रातृप्राप्त्यै समस्करौहि । नं ।

बलीवह-बलीवह-पुं० । पुत्रवे, स्या० ४ डा० २ उ० ।

बलुल्लह-बल-न० । “योगजाज्ञेयाम्” ॥ ८४ । ४३० ॥ अपभ्रं-
श अउडङ्गानां योगभेदेभ्यो ये जायन्ते उडङ्ग इत्याहवः प्रत्य-
यास्तेऽपि स्यादै प्रवर्ति, अनेन बुल्लहइत्ययः । किरवाक-
रलोपः । सामर्थ्ये उदाहरणम्—“ सामिपसाउ सलज्जु पिउ,
सोमासिपिहि वासु । पेक्कावि बाहुबलुल्लहा, चण मेहर नी-
सासु ॥ १ ” एवं बाहुबलुल्लहः । अत्र त्रयाणां योगः । प्रा०
४ पाद ।

बले-अध्व० । “बले निर्धारणनिष्ठययोः” ॥ ८ । २ । १२५ ॥
बले इति निर्धारणे निष्ठये च प्रयोक्तव्यम् । निर्धारणे, “ बले
पुरितो धनंजयो काचित्प्राचं । ” निष्ठये, “बले सोढो । ” सिंह
पवायम् । प्रा० २ पाद ।

बल्ल-बल्ल-पुं० । निष्पाके, स्या० ५ डा० ३ उ० । प्रब० । गु-
जात्रयपरिमिते प्रतिमामभेदे, “ गुजात्रयेण बल्लः स्यात्, ग
पात्रे ते च बौद्धाः । ” वाच० ।

बल्लर्-बल्लकी-स्त्री० । बीकाविशेषे, प्रब० ५ संव० द्वार । रा० ।
बल्लभ-बल्लभ-त्रि० । इहे. पञ्चा० २ विव० । द्यिते, आच० १
अ० २ अ० ३ उ० । आ० ४० । “नारीसं होइ बल्लहो । ” अउ० ।
“हरे बहुबल्लहो । ” प्रा० २ पाद ।

बल्लभराय-बल्लभराज-पुं० । बौल्लभचरणीये मूलराजाद्वय-
ते अणहिल्लभपुनर्राजः । ती० २२ कल्प ।

बल्लर-बल्लर-न० । क्षेत्रविशेषे, प्रब० २ आच० द्वार । इरित-
स्याते, उच० १६ अ० । गहने, उच० १६ अ० । “ बल्लराणि
पक्षीष्वेका । ” आच० ४ अ० ।

बल्लव-बल्लव-पुं० । गोपे, की० ।

बल्लर-बल्लभ-त्रि० । “बल्लभ” शब्दार्थे, पञ्चा० २ विव० ।

बल्लभराय-बल्लभराज-पुं० । “बल्लभराय” शब्दार्थे, ती०
२२ कल्प ।

बल्ली-बल्ली-स्त्री० । त्रयुषी बालुकी-कोशातकी-कालिन्नी-जान-
वकी-शुद्धी-कृष्णाएकी-तुम्बी-तुम्बकली-प्रकृतिषु, अं० २
कण० । वनस्पतिभेदेषु, जी० १ प्रति० ।
३२४

भेदाः—

ले किं तं बल्लीभो ? । बल्लीभो अश्वेगविहाभो पथ-
चाभो । तं बहा—

“ पूषकली कालिगी, तुम्बी तपुषी य एत बालुकी ।

योसातई पडोला, पंचगुलिआ य खाली य ॥ २६ ॥

कंगुल्या कदुर्या, कंकाडई कारिण्णई सुभगा ।

कुवहा य बागली प-व्वबल्ली तह देवदाली य ॥ २७ ॥

अण्कोडा आमुत्तय, नागलवा कण्डसूरवल्ली य ।

संघट्ट सुमिखसा वी, जाहमुमिख कुविंदवल्ली य ॥ २८ ॥

मुद्रिह अंबावल्ली, बीराली जियंति गोपाली ।

पाथी सामावल्ली, गुंजाबल्ली य वत्थाथी ॥ २९ ॥

ससवि दुगोचकुसिया, गिरिकसई मालुया य अंजसई ।

दहकुल्लइकागिय्या, गलाय तह अकवोदी य ॥ ३० ॥ ”

जे यावसि तहप्यारा सत्तं बल्लीभो । पञ्चा० १ पद ।

अ० । आच० । ज्ञा० । सूत्र० । स्था० । जी० ।

लोमाग्रिय तउसि मुद्रिय, तंवालोदी य बल्लीतो ॥ ४२ ॥

लोमशिका वपुशिका ताम्भूलिका इत्येवमादिका वक्ष्यः ।

व्य० ६ उ० ।

बल्लह-देशी-बलिहइस्ते, दे०ना० ६ अ० ८६ पाथा ।

बह-बध-पुं० । इननं बधः । शिरस्त्रेऽऽदिसमुत्पत्ती-

डायाम्, विधे० । श्री० । कम्माऽऽदिप्राते, उच० १ अ० ।

यधपादिताडने, ज्ञा० १ अ० २ अ० । स० । उच० । आच० ।

आ० । हिसायाम्, ज्ञा० १ अ० १७ अ० । लकुटाऽऽविप्रहारे

इय० ६ उ० । अ० । आच० । प्रब० । कृतकारिणानुमतिवि-

रुपमर्त्तनाऽऽदिक्के, आच० १ अ० १ अ० २ उ० । पाणिक्-

ताकशाऽऽदिभिस्ताडने, आच० ४ अ० । प्राययुपमर्दे,

सूच० २ अ० ६ अ० । मारणे, प्रब० १ आच० द्वार ।

विनाशे, प्रब० ५ संव० द्वार । जं । द्विपदाऽऽदी-

नां निर्देयताडने, अ० २ अधि० । प्रब० । दश० ।

कल्लाऽऽदिविहर्तने, पञ्चा० १ विव० । “कथेय कायको ह-

न्ति, अवधोमेन ताडकः । प्रातको बधविसेन, इत्येव वि-

विधो बधः ॥ १ ॥ ” दश० १ अ० । कुधा बधः स्यूलाऽ-

द्वत्ताऽऽदनां वरतेराद्योऽतिचारः । बधः अनुपपदाऽऽनां

लघुकाऽऽदिना ताडनम् । स च स्वपुत्राऽऽदीनां विनय-

प्राप्त्यर्थे कियते । अ० २ अधि० । बधो द्विपदानां

अनुपपदानां वा स्यात्, सोऽपि सार्धकोऽनर्थको वा ।

तथाऽनर्थकस्ताडयिषां न युज्यते, सार्धकः पुनर-

लो द्विबधः-सार्धका, निरपेक्षश्च । तत्र निरपेक्षो निर्देयता-

डनं, स न कर्तव्यः । सार्धकः पुनः आर्धकशाऽऽदित ए-

व भीतपर्वदा अभितम्बं, यदि पुनः कोऽपि न करोति वि-

नयं, तदा तं अर्थाणि मुक्त्वा लब्ध्वा दवरकेण वा सहजं

द्विबो ताडयेत् ॥ अ० २ अधि० । बलदेवस्य देवताङ्गुलि-

कस्मिन्ने पुंषे, स आरिहतेमेरुत्तिके प्रजय्य सवसि उपपद्य-

सेरस्वतीति । नि० १ अ० ५ अ० ४ अ० ।

बहग-बचक-पुं० प्रप्तीति बचकाः । प्रास्युपमर्दकर्मणु, द-
ख० १ अ० । स्वयं हन्तुषु, जं० २ वक्त० । "कुर्यात् वर्षसह-
जं तु, अहम्यहनि मज्जनम् । सागरेणाऽपि कृत्स्नेन, बचको
नेव शयति ॥ १॥" उच० १२ अ० ।

बहहाश्चयथार-बुहदादित्यनार-न० । सरस्यविषे खनाम-
कथने पुरे, "अलाधुरीणसुरतायस्व मल्लिकेण देवसे नामे-
ष बहहाश्चनगराभ्यः ॥" ती० ३६ कल्प ।

बहता-व्ययता-ली० । ताडनतायाम्, अ० १२ श० ६ उ० ।

बहपरिखय-बचपरिखत-पुं० । मारणाभ्यवसायवति, प्रमन०
३ आश्र० द्वार ।

बहपरीसह-बच (व्यय) परीसह-पुं० । बघो व्ययो वा य-
ष्टयादित्ताडनं तत्परिग्रहं च परैर्हि दुरात्मकैः पाण्डुपाण्डि-
ललाकश्याऽऽदिभिः प्रवेष्टाऽऽदिभिः कापकुलवितान्तःकरणेन
क्रियमाश्रयताडनस्य (प्रब० ६६ द्वार) साम्यवत्त्वमनतः सहने,
अ० २ अ० २ उ० । "हन्तः सहतेव मुनिः, प्रतिहन्त्याश्च सा-
म्यवति । जीवनाशात् क्षमायोगात्, गुणोऽन्तेः कोपदोषतः
॥१॥" आश्र० १ अ० । "संहत हन्त्यमानोऽपि, प्रतिहन्त्या-
भ्युत्थितः । जीवनाशात्कुपो दौष्ट्यात्, समया च शु-
भाज्जनात् ॥ १॥" अ० ३ आश्रि० ।

एतदेव सूक्तमाह—

हभ्रो न संजले भिक्खु, मयं पि न पयोसप ।

वितिकलं परमं नच्चा, भिक्खुधम्मं विचिन्तए ॥२६॥

कश्चिदाकाशमात्रेणतुष्यन्नधमाधमो बधमपि विध्यादि-
ति बधपरीबहमाह—हतो यष्ट्यादिभिस्ताडितो न संज-
लेत् कायतः कश्चनप्रत्याहननाऽऽदिना वचनतश्च प्रत्या-
क्रोशदानाऽऽदिना भूयः उपलभ्यतेतिचाऽऽप्तमानं नोपद्येतेत्,
भिणुः मनश्चितं तदपि न प्रदूषयेत् न कोपतो विकृतं
कुर्वति, किं तु तितितो क्षमाम् "धम्मस्य दया मूलं, न चा-
ऽक्षमावान् दयां समाचले । तस्माद्यः क्षान्तिपरः, स साध-
यानुत्तमं धम्मम् ॥१॥" इत्यादिवचनतः परमां धम्मं समाचनं
प्रति प्रकर्षवर्तो ऋचाऽवगम्य भिणुधम्मं यतिधम्मं, यद्वा-
भिणुधम्मं क्षान्त्यादिकं वस्तुस्वरूपं वा चिन्तयेत्, यथा-क्षमा-
मूल एव मुनिधम्मोऽयं चास्माक्षिमेनं कर्मोपचितोऽप्यस्मदोप-
एवायमतो नेनं प्रति कोप उचितः । इति सूत्रार्थः ।

अमुमेव प्रकारान्तरेणाऽह—

समयं संनयं दंतं, हण्णिजा कोऽपि कत्थेऽपि ।

नत्थि जीवस्स नासु णि, णं तं पेहे असाहुवं ॥ २७ ॥

(समयं ति) धमणं समयमनसं वा, न तथाविधवधोऽपि-
धम्मं प्रति प्रवृत्तजतसं, धमणश्च शाक्याऽऽदिरपि स्यादित्या-
ह—संनयं पृथिव्यादिव्यापादननिवृत्तं, सोऽपि कदाचिह्ना-
माऽऽदिनिमित्तं बाह्यवृत्तैव समवेदत् आह—दान्तम् "हिं-
स्यनोहिंस्त्रधम्मं हन्त्यासाऽवदत्, कोऽपीति तथाविधोऽना-
यः कुत्रापि ग्रामाऽऽदी, तत्र किं विधेयमित्याह—नार्हति
जीवस्याऽऽस्मन उपपागकपपय नाशोऽभावः, तत्पर्यायविना-
शरूपत्वेन हिंसाया अपि तत्र तत्राऽभिधानादितोऽप्यस्माज्जे-
तोमे तमिति प्रमेलेन अलाभमहति यत्प्रेतणं
कुट्टिमहाऽऽदियुक्तं तदसाधुवत्, किं तु रिपुजयं

प्राप्तं सहायोऽयमिति धिया साधुवदेव प्रेक्षेनेति
भावः । अथवा—अपेक्षयमानत्वात् न नं प्रेक्षेताप्य-
साधुना तुल्यं वतंत इत्यसाधुवत्, किं पुनरपकारायापति-
छत् संक्रिआति वा ? असाधुर्हि सत्यां शक्नो प्रत्युपकारा-
यापतिछने असत्यां तु विकृतया दृष्टा पश्यति संक्रंशं वा
कुन इत्यवमभिधानम् । पश्यते च—न य पेहे असाधुवंति
चकारस्यापिशब्दायस्य भिन्नक्रमवाधेमेतेतापि न चिन्तये-
दपि न, कामसाधुतां, तदुपरि द्वांस्वभावताम् । पठन्ति च—
"एवं पेहेज संजभो" इति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥

अधुना "वणे सि" द्वारं, तत्र हनो(तः) संजलेत्

इत्यादि सूत्रमर्थनः स्पृशन्नुदाहरणमाह—

सावत्थी जियसत्तु, धारणि देवी य खंद्वा पुत्तो ।

धूया पुरंदरजसा, दया सा दंडईणो ॥ १११ ॥

मुणिसुव्वयनेनोसी, खंदगपमुहा य कुंभकारकडे ।

देवी पुरंदरजसा, दंडइ पालग मरूप य ॥ ११२ ॥

पंचसया जेत्ये, बहिया उ पुरोहिण्य कट्ठेण ।

रागहोसतुलगं, समकरणं चित्तयेतहि ॥ ११३ ॥

आवस्ती जितशुचोरेणी देवी च स्कन्दकः पुत्रा दुहिताना
पुनर्यथा, दत्ता सा दण्डकिराजाय, मुनिस्तुभ्यतेवासिनः
स्कन्दकप्रमुखाश्च कुम्भकारकटे देवी पुनर्यथा दण्डकः
पालकः मरुक्षपञ्चशतानि यन्त्रेण धानितानि, तुः पूरणे,
पुरोहितेन कृष्टेन पालकेन, रागद्वेषास्तुलाप्रमिव तनयि-
भावत्वेन रागद्वेषतुलामं समकरणं माधवस्त्वयपरिगमं प्रा-
वयिष्यः स्वकार्यं साधयति शेषः इति गायत्र्यासूत्रार्थः ।
प्राचार्यमु संप्रदायाद्वचनेयः । स चायम्—सावत्थीए नयरीए
जितसत्तु राया, धार(र)णी देवी, नीले पुत्तो खंदवा नाम
कुमारो, तस्स भगिणी पुनरंजसा सा कुम्भकारकड नयरे
दंडणी नाम राया तस्स डिआ, तस्स य दंडकस्स राणां
पालगो नाम मरुक्षो पुरोहिआ । अणुया सावत्थीए मुणि-
सुव्वयसामी नित्यपरं समोसमिआं, परिसा निग्गया, खंदवा
वि निग्गमो, धम्मं सांत्वा सावगो जाओ । अणुया सा
पालकमरुको दूयत्ताए आगो सावर्णि नयरी, अणुयागम-
उंकेसाहुणं अयश्च वयमाणो खंदएणं निण्डुपुल्लिगमारणो
कओ, पओसमाधरणो, तण्णमर्दं जेव खंदरस्स डिआणि
चारपुरिसेहि मगाविनो विहरतं, जाव खंदओ पंचहि जण-
सपदि कुमारलग्गपहि मडि मुणिसुव्वयसामिमगासे वय-
इओ, वडुस्तुनो जातो, ताणि जेव भं पंच सयाणि सोसयाणं
अणुयायाणि । अणुया खंदओ सामि आपुक्कति—वज्रमि
भगिणीसगासं ? सामिणा भगिणो—उत्तसगां मारणं निओ ।
भणुति—आराहगा विराहगा वा ? सामिणा भगिणो—सव्वे आ-
राहगा तुमं मोणु । सो भणुति—एयं कट्ठे—जदि पत्तिया आराह-
गा, गओ कुम्भकारकडं, मरणं जदि उज्जाणे ठितो तदि आ-
उहाणि गुमियाणि । राया बुग्गाहिओ—अहा एस कुमारो
परीसहपराजितो एणण उवायं तुमं मरेत्ता रत्तं नि-
रिडहि सि, जदि ते विपक्वओ उज्जाणं पणोहि, आउहा-
णि ओल्लेरयाणि रिद्धाणि, ते बांधुजण तस्स खेव पुरिसिध-
रस्स समरिपया, नेण सव्वं पुरिसज्जेनेण पीलिया तेहि सव्वं
अहियांसयं तेति केवलनायं उण्णं सिआ य । खंदओ वि

पासे धरिओ, कोहियचिरिकाहिं भरिजंतो सबबओ ।
पञ्चा अंते पोडितो निशायं काऊण अग्रिमकुमारेसु उववओ ।
ते पि से उपहरणं रहिरलिनं अग्रिमहृषो सि काउं गि-
खेहिं पुरंदरजसाए पुठओ पाडियं, सा वि तहियसं अघिहं
करनि जइहा साहू न दीसति, तं च खाए विहुं, पक्वमिमा-
ओ य कंभलो, थिलेज्जाओ छिएणाओ, ताए केव विएणो,
ताए थायं-जइहा ते मारिया, ताहे सिहितो राया-पाव ।
विणुठोऽसि । ताए कितियं-पव्वयामि, देवेहिं मुणिसुव्वयस-
वासं नीया, तेण वि देवेणं खाएरं इहं सज्जणवयं, अज्ज वि
इहंगारसं ति अणुति । अरस्ससय वणाकसाया भवति । "तेन
झारगायायां वनमित्युक्तम् । "पथ तेहिं साहूहिं बहूपरीसहो
अहियासितो सग्गं, एवं अहियासेयव्वं । न जइहा अहिया
नाहियासियं । " उत्त० २ अ० ।

बहूपरीसहमज्जीकृत्याऽऽह—

अपेगे खुबियं भिक्खुं, सुखी देसति क्षुणए ।

तस्य मंदा विसीयंति, तउ पुट्टा व पाणियो ॥ ० ॥

(अपेगे इत्यादि)आपिः सम्भावने, एकः कश्चिच्छाऽऽदिः
न्युपयतांति लुणकः प्रकृत्यैव कूरो भुक्तः, खुबितं बुभुक्षितं
भिक्षामटतं भिक्षुं दशति भक्षयति दशैभरङ्गावयवं विलुपयति ।
तत्र तस्मिन् अस्माऽऽदिभक्तये सति मग्गा अग्गा अल्पसत्त्वत-
या विधीर्नित देव्यं अज्जने । यथा तेजसाऽग्निना स्फुटा
दृष्टमानाः प्राणिनो जगवो वेदनाऽऽस्ताः सन्तो विधीरुक्ति
यान् संकोचमयातंरयानोपहृता भवन्ति, एवं साधुरपि
कृत्स्नैवैरभिदुतः संयमाद् अन्नत इति, तुःसहत्वाद् आम-
कउतकानाम् । सूत्र० १ ध्रु० ४ ध्रु० १ उ० ।

बहूपरीसहविजय-बहूपरीसहविजय-पुं० । निशितकृपाणमुह-
राऽऽदिप्रहरणताडनाऽऽदिभिर्वायधामनशरीरस्य व्यापार-
केषु मनासपि मनोविकारमकुर्वंतो मम पुराकृतकर्मणामिव क-
लं, तत्र मे किञ्चिद्व्यग्रं वराकाः कुर्वन्ति । अपि च-विश्वारा-
ह्वभावं शरीरमेतैर्बाध्यते, नास्त्यंतानि मम कान्दशेनचारि-
त्रणीति चिन्तयतो वासीतल्लणकम्बनालुलेपनसमदर्शिनः
यत् सम्यक् बहूपरीसहमहन् । तस्मिन्, पं० सं० ४ द्वार ।

बहूपरि-बुहस्पति-पुं० । "बुहस्पतिभस्वरयोः सो वा" ॥
॥ ॥ १६६ ॥ अनयोः संयुक्तस्य सो वा भवति । "बहस्पतिं ।
बहस्पतिः भयस्सई । भयस्सई । प्रा० ३ पाद । "बुहस्पतिं वदो
भयः" ॥ ॥ ॥ १३७ ॥ बुहस्पतिशब्दे बह इत्यस्यावयव-
स्य भय इत्यादिषो वा भवति । भयस्सई । भयस्सई । भय-
स्पतिः । पत्ते-बहस्पतिः । बहस्पतिः । प्रा० २ पाद । " वा
बुहस्पतिः" ॥ ॥ ॥ १३८ ॥ इतीकारे उकारे च । "पस्सयोः
कः" ॥ ॥ ॥ १३९ ॥ इति को भवति । बिहस्पतिः । बुह-
स्पतिः । बहस्पतिः । प्रा० १ पाद । तारकाकाऽग्रहे उलो-
त्कदेवमेते, स्था० ६ डा० । पुष्यनक्षत्रस्य बुहस्पतिर्देवता ।
दो बहस्पतिः स्था० २ डा० ३ उ० । जं० । सू० प्र० ।

अनुभवादिषो महाभवे, सं० प्र० २० पादु० । सू०
प्र० । प्र० १ । प्र० १ । उ० । क० १० । अविश्वालगभ-
शास्त्राऽऽचार्ये, लनामण्याते आचार्ये, "जीवे भोजनमात्रेयः,
कपिलः प्राणिनां द्रवाम् । बुहस्पतिर्निष्ठासं, पञ्चाङ्गः
क्षिप्रं माह्वम् ॥ १ ॥ अ० १ अ० १ ॥

बहूपरिचरिय-बुहस्पतिर्भस्वि-हं० । बुहस्पतिः श्रूमाद्रूपफल-

प्रब्रिह्यन्त्ये यत्र तादृशे शब्दे, सू० प्र० २० पादु० ।
बहूपरिदत्त-बुहस्पतिदत्त-पुं० । महेश्वरदत्तपुत्रे, स्था० । की-
शाऽभ्यां बुहस्पतिवृत्तनामा ब्राह्मणः, स बान्तःपुत्रस्त्वत्किं
उदायनेन रात्रौ तथैव कर्षयित्वा मरितो, जग्मात्तेर चा-
सावासीत् महेश्वरदत्तनामा पुरोहितः, स च जितशत्रो रात्रिः
शत्रुजयार्थं ब्राह्मणाऽऽदिभिर्होमं अकार, तत्र प्रतिदिनमेकैकं
चातुर्थ्यैश्चैव दारकमष्टम्यादिषु ह्यौ चातुर्मासं चातुरक्षतुर-
य-सास्यामरावष्टौ संवत्सरे योऽहो योऽहो परचक्राऽऽमेऽष्ट-
शतमष्टशतं परचक्रं च जीयते, तदेवं सृष्ट्याऽस्तौ नरकं जगा-
मेत्येवं ब्राह्मणवक्त्रभ्यातानिबद्धं पञ्चममिति । स्था० १० डा० ।

बुहस्पतिदत्तवक्त्रभ्यातानिबद्धं पञ्चममिति ।

जं० । ते थं काले थं ते थं समए थं कोसंबी थामं
थयरी हात्था रिद्वन्थमिसमिद्धा, बाहिं चंदोररणे उ-
जाये सेयभहे जक्खे, तत्थ थं कोसंबीए थयरीए सथा-
णीए थामं राया हात्था मइयादिमवंतं, तस्स थं सथा-
णीयस्स रथो मियावतीए देवीए अत्तए उदयणे थामं
कुमार हात्था अहीणजुवराया । तस्स थं उदयणस्स कु-
मारस्स पडपावई थामं देवी हात्था । तत्थ थं सथाणी-
यस्स सोमदत्ते थामं पुरोहिण हात्था रिउवेदे
यजुन्वेदे सामणेए अथव्वथये० । तस्स थं सोमदत्तस्स
पुरोहिणस्स वसुदत्ता थामं मारिया हात्था । तस्स थं सो-
मदत्तस्स पुत्ते वसदत्ताअत्तए बहस्पतिदत्ते थामं दारए
हात्था अहीणसन्वेगे । ते थं काले थं ते थं समए थं
समथे भगवं महावीरे समोसरि । ते थं काले थं
ते थं समए थं भगवं गोयमे तदेव ० जाव रायमग्गं
उगादे तदेव पासइ इत्थी आमि पुरिसमग्गं पुरिसं
चिता तदेव पुच्छइ पुव्वभवं, भगवं बागरेइ । एवं खलु गो-
यमा । ते थं काले थं ते थं समए थं इहेव जंबूदीवं दीवं
भारेइ वासे सव्वओभहे थामं थयरे हात्था रिद्वन्थमि-
समिद्धे, तत्थ थं सव्वओभहे थयरे जियसन्नु थामं राया
हात्था । तत्थ थं जियसन्नुस्स रथो महेश्वरदत्ते थामं पुरो-
हिण हात्था रिउवेदे ० जाव अथव्वथकुसले यावि हात्था ।
तए थं से महेश्वरदत्ते पुरोहिण जियसन्नुस्स रथो रज्जव-
लिविद्धपट्टमाए कट्ठाकट्ठि एगमेगं माइथादारंगं एगमेगं ख-
त्तियदारंगं एगमेगं वइस्सदारंगं एगमेगं सुइदारंगं गिणहावेइ-
गिणहावेइत्ता तेसि जीवंतगाथं केव हयउडए गिणहावेइ,
गिणहावेइत्ता जियसन्नुस्स रथो संतिहोमं करइ, करे
इत्ता तए थं से महेश्वरदत्ते पुरोहिण अइमीचउरसीसु
हुवे हुवे माइथलत्तियवइस्ससुदे चउरई मासाणं चत्तारि
चत्तारि छणई मासाणं अइ अइ संवत्तइ रस्स सोलस
सोलस जाइ वि थं जियसन्नु थं राया परलेखं अभि-
जुअइ ताहे तहिं वि थं से महेश्वरदत्ते पुरोहिण अइ-
सथं याइथादारगाथं अइसथं खत्तियदारगाथं अइसथं

बहस्सदारगाणं अहसपं सुददारगाणं पुरिसिंहं गिण्हावेह,
गिण्हावेत्ता तसिं बीवेताणं वेव इयउदिपाओ गिण्हावेह
गिण्हावेत्ता जियमचुत्तस रओ संतिहोमं करेह, करेइया
तए खं से परवले लिप्पामेव विट्ठेइह वा, पडिसेहिअइ
वा; तए खं से महेसरदत्ते पुरोहिए एवकम्मे ६ मुबुत्त-
पाणं ० जाव सयजिजिखिता तीसं बाससयाई पर ० काल-
मासे कालं किच्चा पंचमाए पुठवीए उओमयं सत्तरसा-
गरोवमहिईए खाएसु उववळे, से खं तओ अस्संतरे उव-
हिच्चा इहव कोवंचीए खायीए सोमदत्तस्स पुरोहिणस्स
कमुदत्ताए भारियाए पुत्तत्ताए उववळे । तए खं तस्म
दारगस्स अम्मापियरो खिण्वत्तवारसाहस्स इमं एयाक्खं
शामभियजं करेह-जम्हा खं अम्हे इमे दारए सोमदत्तस्स
पुत्ते वट्ठदत्ताए अत्तए तम्हा खं होउ अम्हे दारए बहस्स-
इहचे खामेयं । तए खं से बहस्सइदत्ते दारए पंचथाई-
परिगगिहिए ० जाव परिवट्ठुइ । तए खं से बहस्सइदत्ते खामं
कुमार उम्मुक्कवालभावं जेव्वाणविवाए होत्था, उदयणस्स
कुमारस्स पियवालवयस्सए यावि होत्था सहजायए
सहवट्ठियए सह पमुकीलयए । तए खं से सयाणीए राया
अस्सया कयाइ कालधम्मया सजुत्ते, तए खं से उदयण
कुमार बह्हि राईसर ० जाव सत्थवाहत्थभिईहिं सद्धिं
संपत्तिवुडे रोयमाणे कंदमाणे विल्लवमाणे सयाणीयस्स
रओ मइया इड्डीसक्कारसमुदएयं थोइरयं करेह, करेइत्ता
बह्हि लोयां मयकिआई करेह । तए खं से बह्वे राईसर
० जाव सत्थवाह उदयणं कुमारं मइया मइया रायाभि-
सेयणं अभिसिंचइ । तए खं से उदयण कुमारं राया जाए
मइया ० । तए खं से बहस्सइहचे दारए उदयणस्स रओ
पुरोहिए उदयणस्स रओ अंतरे वेलासु य अवेलासु
य कालेसु य अकालेसु य राओ य विवाले य पविममा-
ये अस्सया कयाइ पउमार्वईदेवीए सद्धिं संपलगे यावि
होत्था । पउमार्वईदेवीए सद्धिं उरालाई भोगभोगाई
हुंनमाणे विहरइ । इमं व खं उदयण राया एहाए
० जाव विपुसिए जेयेव पउमार्वई देवी तेयेव उदयण
राया बहस्सइदत्तं पुरोहिं पउमार्वई देवीए सद्धिं
उरालाई भोगभोगाई हुंनमाणे पासइ, पासइत्ता आसु-
हचे तिबलिई पिउडिं खिलाडे साहडु बहस्सइदत्तं पुरो-
हिं पुरिसिंहं गिण्हावेह, गिण्हावेत्ता ० जाव एएयं विहा-
केयं वज्झं आणवइ । एवं खलु गोयमा ! बहस्सइदत्ते
पुरोहिए पुरा पोरानाणं ० जाव विहरइ । बहस्सइदत्ते खं
मते । दारए इओ कालगए कहिं गच्छिइति, कहिं उव-
च्छिइति ? । योम्मा ! बहस्सइदत्ते दारए पुरोहिइ वरवडिं

वासाई वरमां पालयिषा अजेव तिभागावसेसे दि-
वसे मूलीभिक्कए ममाने कालमासे काळं किष्वा इसीसे
रयवप्पभाए पुठवीए संसरो तहं व पुठवी, तओ हत्थिआ-
उरे खायरे मिक्खाए पम्माइस्सइ । से खं तत्थ बाउरिएहिं
बहिए समाणे तयेव हत्थिआउरे खायरे सेट्टिकुलंस पुत्त-
त्ताए बोहिं सोइम्मे कम्मे महाविदेहे सिक्खिइति । विपा०
१ अ० ६ अ० ।

बहल-वेणी-पडे, दे० ना० ६ वर्ग ८६ पाथा । इडे, वि० । अ०
३ वक्क० । बाहलवविशिष्टे, पञ्चा० ५ विव० । तमिक्कसमुडे,
सु० प्र० २० पाठु० ।

बहलिय-बहलिक-पुं० । श्लेषज्जातिभेदे, तदर्थे व । प्रथम०
१ आध० द्वार । रा० ।

बहली-बहली-स्त्री० । बहलवेद्योग्यायां वास्याम्, आ० १
अ० १ अ० । अ० । आ० म० । अथयपुत्रबाहुवर्जितराज्ये, वा-
हुवर्जितराज्ये तत्तशिलायां राज्यं दत्तम् । कल्प० १ अ-
धि० ७ लक्ष । आ० न्यू० । दशा० ।

बहविर-बधविराते-स्त्री० । व्यापारनिवृत्तौ प्रज्ञा० १ पद ।

बहस्सइ-बृहस्पति-पुं० । 'बहष्कर' शब्दायै, प्रा० २ पाठ ।

बहस्सचरि-बृहस्पतिचरित-न० । 'बहष्करचरि' शब्दायै,
सु० प्र० २० पाठु० ।

बहस्सइदत्त-बृहस्पतिदत्त-पुं० । 'बहष्करदत्त' शब्दायै,
स्या० १० डा० ।

बहाव-बधाऽवह-पुं० । बधं प्राण्युपमर्देमावहतीति बधाऽऽ-
वहः । हिसके, सूत्र० २ अ० ६ अ० ।

बहि-बहिस-अव्य० । वह-इत्तु । बाहो, बाह० । स० ३४ ल-
म० । स्या० । रा० ।

बहिंविहार-बहिंविहार-पुं० । बहिः संसाराद् विहारः । क्यां
बहिंविहारः । मोले, उत्त० १४ अ० ।

बहिणी-भगिनी-स्त्री० । "बुद्धि-भगिनीयुष्मा-बहिणी" ।
॥ ८ । २ । १२६ ॥ इति भगिनीस्थाने बहिणी इत्यादिशः ।
प्रा० २ पाठ । कसरि, "भला इवायु मारिआ, बहिणि !
महारा कंतु ।" प्रा० ४ पाठ । "बहिणी सत्ता ।" पाठ०
ना० २४२ पाथा ।

बहिय-बधित-वि० । इते, आ० १ अ० ६ अ० ।

बहिया-बहिस-अव्य० । नगराऽऽरेवहिलायै, स्या० ६ डा० ।
अ० । अ० । "बेणए खयरीए बहिया पुत्तभदे केहए ।"
अ० । अ० । आवा० । स्या० । आवा० ।

बहियापोमलक्खेव-बहिःपुल्लक्षेप-पुं० । अभिघृहीतदेया-
द् बहिः प्रयोजनसद्भावे परेषां प्रयोजनाय जेष्ठादिपुल्लक्ष-
क्षेपे, उपा० १ अ० । "बहिया पोमलक्खेव" (२८ मा०) देशव-
काशिकव्रतं हि युज्यते न मूढमनाऽभ्यमनाऽविद्यापारजनि-
ता प्राण्युपमर्द इत्यभिप्रायेण । स व स्वयं कृतोऽप्येव वा का-
रित इति न काश्चित् कले विरोधः । पञ्चा० १ विव० ।

बहिर-बुधिर-पुं० । "ब-व-अ-अ-अ" अ० ११ । ८८७ । इ-

ति वक्ष्ये ह्यः । प्रा० १ पाद् । औत्रशक्तिविकले, प्रश्न० १ आ
अ० द्वार । एवं बहिरत्वमप्यदृष्टवशाद्वनकशः परिसंवेद्यते,
तदावृत्तस्य स्वसङ्घिकविकलत्वाद् वैदिकाऽऽमुष्मकद्वयकल-

क्रियाऽनुष्ठानशून्यतां विभर्त्तानि । उक्तं च—

“ अस्मभूतिभ्रमणमङ्गलवर्जितो हि,

लोकभूतिभ्रमणसंघबह्वारवाहाः ।

किं जीवन्महः बहिरो भुवि यस्य शस्त्राः,

स्वतोऽपलब्धधननिष्कलतां प्रयान्ति ॥ १ ॥

स्वकलत्रवालपुत्रक—मधुरवचःश्रवणवाद्यकार्णव्यम् ।

बहिरस्य जीवितं किं, जीवन्मृतकाऽऽकृतिधरस्य ? ॥ २ ॥ ”

आवा० १ ध्रु० २ अ ३ उ० । “ कहिते कहिते कजं,

अणुति बहिर इव न सुखं मे । ” कथिते २ कार्ये ब-

हिर इव अणुति हूते—न मया हृतमिति स बहिर इव

बहिरः । दुर्व्यवहारिभेदे, व्य० ३ उ० । (बहिरोल्लापकथा

‘ अणुतिश्रोग ’ शब्दे प्रथमभागे २८६ पृष्ठे गता)

बहिरिय—बहिरित्—त्रि० । बहिरिहते, आ० म० १ अ० ।

बहिल्लेस्स—बहिल्लेस्स—त्रि० । संयमाद् बहिरिनिर्गतपथवसायो य-

स्य स बहिल्लेस्सः । असंयमाप्यवसिते, आवा० १ ध्रु० ६

अ० ५ उ० ।

बहु—बहु—त्रि० । विप्रभूतिपु, व्य० १ उ० । नि० चू० । प्रश्न० । वृ० ।

यावदन्तेपु, सूत्र० २ ध्रु० ४ अ० । प्रसुरे, सूत्र० २ ध्रु० २ अ० २

उ० । स० प्र० । भूयसि, वृ० २ उ० । स्वा० । प्रभूति, म० २

श० ५ उ० । प्रश्न० । सूत्र० । अत्यर्थे, स० ३० सम० । आवा० ।

भिन्नजातीयैः, स्वा० ६ डा० ।

बहुनिक्षेपः । नामाऽऽदिभेदाद् बहुअनुयो—स च नामाऽऽ

दिः, तत्र नामस्थापने लुप्तं, द्रव्यतस्तु बहुभिन्नामाह—

द्वयबहुपण बहुगा, जीवा तद्वर्गभाता वेव (३१०)

भावबहुपण बहुगा, वोहस पुष्वा अर्णतगमजुता ।

भावस्त्राश्रयसिपे, खड्यस्मि य केवलं नाथं ॥ ३११ ॥

(द्वयबहुपणं ति) आर्थस्माद् द्रव्यतो बहुष्वं द्रव्यबहु-

र्यं तेन बहुकाः प्रभूता जीवा उपयोगलक्षणैः, तथा पुद्ग-

लाः स्वर्षाऽऽदिलक्षणैश्चशब्दः पुद्गलानां जीवापेक्षया बहुष्वं

क्वापयति, तत्रैकैकस्मिन् संसारे जीवप्रदेशेऽनन्ता एव स-

न्मि, एतेऽवधारये, जीवपुद्गला एव द्रव्यबहवः, तत्र य-

स्माधर्माऽऽकाशानामेकद्रव्यत्वात्, कालस्यापि तत्रतः स-

मयकपत्वेन बहुत्वाभावाद्दिति गाथाऽर्थः ॥ ३१० ॥ (भाव-

बहुपणं ति) प्राग्बहू । (बहुगुणि) बहुकानि

बहुदेशसंख्यानि (एवमिति) पूर्वोद्युत्पादपूर्वाऽऽदि-

नि (अर्णतगमजुलसि) अनन्तरा अप्रवेक्षितता गम्यते

वस्तुस्वरूपमभिरिति गमा वस्तुपरिच्छेदप्रकारा नामाऽऽ-

द्यस्तेषु कान्यमित्यान्यनतगमजुलानि पयोयाऽऽद्युपलक्षणं

च गमप्रदणम् । उक्तं हि—“ अर्णता गमा अर्णता पज्जवा अ-

र्णता हेत्तु ” इत्यादि । अनेनेतद्व्याप्तकत्वापूर्वाणां तेषामप्या-

नस्यमुक्तम् । क पुनरस्मि भावे वर्तन्ते येन भावबहुमुक्तयन्त

इत्याह—भाव इत्यामपयोये लोपोपशङ्के वस्तुदेश पूर्वोक्ति वर्त-

न्त इति प्रकमः । आह—किं न तापिके भावे किञ्चिद्भावबह्वस्ती-

त्याह—तापिके च कर्मसत्तायुक्तो पुनः केवललक्षणमनन्त-

र्यायावात् तदपि भावबहुकमिति गाथाऽर्थः । उक्तं ११ अ० ।

“ बहुतासीदासमहितसमवेलगप्यभूयार्ह । ” बहवां दासीदासा

येषु तानि । (स्वा०) “ बहुधनबहुजायकरवयार्ह । ”

बहुधने गणिमधिरमाऽऽदि येषु तानि तथा बहुजानरूपं च

सुवर्णं रजतञ्च रूप्यं येषु तानि तथा । पश्चात्कर्मधारयः ।

स्वा० ८ डा० । औ० । म० । “ बहुदव्वजुत्तिसं-

भारा । ” बहुद्रव्ययुक्तिसंभाराः । रा० । सूत्र० । बहूनां

द्रव्याणामुपबृंहकाणां युक्तयो मीलनानि तासां संभारः

प्राभूयं येषु ते बहुद्रव्ययुक्तिसंभाराः । औ० ३ प्रति० ४ उ० ।

“ बहुपहरणाऽऽवरणमयिजुत्तसज्जं । ” बहूनां प्रहरणा-

नामावरणानां च स्फुरककृताऽऽदीनां भूता युद्धसज्जश्च यः

स तथाऽतस्तम् । म० ७ श० ६ उ० ।

बहुअ—बहुक—त्रि० । स्वायें कः । “ स्वायें कश्च वा ” ॥ ८ ॥ २ ।

१६४ ॥ प्रा० २ पाद् । अत्यन्ते, रा० ।

बहुअद्विय—बहुह्रियक—न० । प्रभूतास्थिके, “ बहुअद्वियं मंसं

परिमापता । ” आवा० २ ध्रु० १ चू० १ अ० १ उ० । दश० ।

बहुअर—बहुतर—त्रि० । “ कगचज्ज० ” ॥ ८ ॥ १ । १७७ ॥ इत्या

दिना तल्लुक् । अतिशयिते बहुशब्दायै, प्रा० २ पाद् ।

बहुआगम—बहुगम—पुं० । बहुरागमोऽर्थपरिज्ञानं यस्यासौ

बह्व्यागमः । प्रभूतसुवार्थज्ञातार, व्य० ३ उ० । तथा ब-

हुरागमोऽर्थकपो यस्य स बह्व्यागमः जघन्येनाऽऽवारप्रकल्प-

धरो निशीधाध्ययनसुवार्थधर इत्यर्थः । जघन्यत आवार-

प्रकल्पप्रहणादुत्कर्षतो द्वादशशक्तिविदिते द्रष्टव्यम् । व्य०

३ उ० ।

बहुआधपय—बहुोपपद—न० । यस्मिन् क्षेत्रे बहून्योपधः सा-

मान्येन पदानि कृत्वायाऽऽद्युपसर्गस्थानानि भवन्ति । ता-

दयो, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० १ उ० ।

बहुआदय—बहुोदक—पुं० । प्राप्ते एकरात्रिकेषु नगरे पञ्चरा-

त्रिकेषु (औ०) वानप्रस्थभेदेपु, औ० ।

बहुकंटय—बहुकण्टक—पुं० । प्रभूतकण्टके, “ बहुकंटयं मच्छ-

यं परिमापता । ” आवा० ।

बहुकर्म (श्)—बहुकर्मन्—न० । विवाद कथापातैकिके क-

र्मणि, आ० म० १ अ० ।

बहुकर्मन्—न० । महाकर्मणि, भ० ६ श० ३ उ० । (बहुकर्मणः

सर्वतः पुद्गला वच्यन्ते इति ‘ पौगल ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे

११३ पृष्ठ उक्तम्)

बहुकर्मकर्म—बहुकर्मकर्मन्—न० । बहूनि कृत्वाणि दाक्षिण्यपु-

ष्ठानानि यस्य भवन्ति स बहुकर्मकर्म । सूत्र० १ ध्रु० ७ अ० ।

जन्मान्तरोपात्तानां कृत्वाणि कर्मणांमुपभोक्तारि, सूत्र० १

ध्रु० ५ अ० २ उ० ।

बहुकोद—बहुकोध—पुं० । बहुः कोधोऽस्येति बहुकोधः । प्रभू-

तकोपकाराय, आवा० १ ध्रु० ५ अ० १ उ० ।

बहुसूत्र—बहुसाध—त्रि० । बहुमन्त्रे, पृथक्करणयोगे, आ०

वा० २ ध्रु० १ चू० ४ अ० २ उ० ।

बहुगुण—बहुगुण—त्रि० । प्रसुरगुणे, प्रति० । “ बहुगुणकु-

सुमसमिद्धी । ” बहवो ये गुणा उक्त-गुणाः शुभकलकपा-

बहुगुण

स्त एव कुसुमानि तैः सख्यौ यः स तथा । प्र० ५ ख० ४२ ।

बहुगुणकलिय-बहुगुणकलित-त्रि० । अनेकविधानाऽऽदि-
गुणसहिते, ग० २ अ० १ ।

बहुगुणपश्य-बहुगुणप्रकल्प-न० । बहवो गुणाः स्वपक्षसि-
द्धिपरपक्षयोर्द्विभाषनाऽऽद्यो माध्यस्थ्यऽऽद्यो वा प्रकल्प-
न्ते प्रादुर्भवन्त्यस्मिन्नि येष्वुत्थानेषु तानि बहुगुणप्रकल्पानि ।
प्रतिष्ठाहेतुवृत्तान्तोपनयनियमनाऽऽदिषु माध्यस्थ्यवचन-
प्रकारेषु वाऽऽद्युत्थानेषु, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० ।

बहुजैपिर-बहुवावदक-पुं० । बहुवृत्तिर, "बाउलो जंहुलो; सु-
हुलो बहुअपिरो य बायालो ।" पा० १० ६६ गाथा ।

बहुजय-बहुजन-पुं० । बहवो जनाः साधवो गच्छवालि-
तया संयमसहाया यस्य स बहुजयः । सूत्र० १ श्रु० १ ३
अ० १ म० । गच्छवासिनि साधौ, बहुपु जनेषु, प्रभूत-
लोकेषु, पञ्चा० २ वि० ० । "बहुजयधिकारलक्षया ।" ब-

हुजनधिकारग्रन्थे लक्षापिनः प्राप्ता लक्षा येन तथा । प्रश्न०
३ अ० १० ४२ । बहवो जना आलोचनऽऽवायां यस्मात्स-
लोचनं तद् बहुजनम् । आलोचनभेदे, स्था० "एगस्ताऽऽलो-
इत्ता, जो आलोप पुणो वि अणस्स । ते च व य अवगाहे,
तं होइ बहुजणं नामं ॥ १ ॥" इति । स्था० १० डा० ।

बहुजणमय-बहुजनमन-पुं० । बहुजैर्निरूप्यते स्वरूप इति
बहुजनमनः । प्रभूतलोकप्रणय्ये, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० ।

बहुजणप्राग्गया-बहुजनप्रायागपता-स्त्री० । बहवो जना ब-
हुजनाः प्रस्तावास्ताधवः । अथवा-बहुलंशकां जनो, जा-
तावेकवचनम्, तत्रापि स एतावतः । नश्य प्रायोग्यो योग्यमिति ।
नश्य भाषो बहुजनप्रायोग्यता । मतिस्मरप्रेम्ने, दशा० ४ अ० ।

बहुजणविक्रदसंग-बहुजनविक्रदसङ्ग-पुं० । बहुजैः प्रभूत-
लोकेः सद्ये ये विक्रदास्तदपकाकलन्ते विरोधवन्तस्यैः
साद्यैः सङ्गः सङ्गकैः स तथा । बहुभिलौकैर्विक्रदानां स-
ङ्गकैः, व्यो० १ पाहु० ।

बहुजणसह-बहुजनशब्द-पुं० । बहूनां जनानां परस्परऽऽ-
लापाऽऽदिकेषु शब्दैः, अ० ६ श० ३३ उ० ।

बहुजणसमुद्भवा-बहुजनसमुदिता-स्त्री० । बहूनां जनानां म-
ध्ये एकीनायां प्रवृत्त्याम्, "बहुजणसमुत्तिषार, निष्क-
मणौ हांति जंहुगामस्स ।" पं० मा० १ कल्प । "बहुजणस-
मुत्तिषार जंहुताम अक्काषयं ।" पं० वृ० १ कल्प ।

बहुज-देशी-पुं० । जैरपूतैः, दे० मा० ६ वर्ग ६७ गाथा ।

बहुजुंदा-बहुनन्दन-पुं० । बहूनि वयविर मन्दनवनानि य-
स्य स बहुनन्दनवनः । मैत्री, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ।

बहुजुट-बहुनट-पुं० । नटवृत्तयोगार्थे बहुजुंदां विधत्ते इति
बहुनटः । आचा० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

बहुजाम-बहुनाम-पुं० । बहुकर्मोपशमक, "जे एगं नामे से
बहुं जामे, ज बहुं जामे से एगं जामे ।" यो हि प्रवर्ध-
मानश्चाप्यवसायाधिकदकएककः एकम्-अनन्तानुबन्धि-
जं कोट्यं नामयानि सपयानि स बहूनां मानाऽऽदीन् ना-
मयति सपयत्यप्रत्यागमानाऽऽदीन् वा स्वभेदाज्जायय-
ति, मोहनीयं चैकं यो नामयति स शेण अति प्रकृ-
तीर्त्तव्यमिति, यो वा बहून् स्थितियंवाप्राप्तयति सोऽ-

नन्तानुबन्धिनमेकं नामयति मोहनीयं वा, तथा शेकांनल-
सतिभिर्मोहनीयकोटीकांदिभिः सपयपानामभिधानाऽऽवर-
णीयदृशनाऽऽवरणीयबहुनीयान्तराध्यामिकानिश्चयभूमिनाम-
गोत्रयैरेकानविशतिभिः शेषकोटीकोट्याऽपि देशेनभा मो-
हनीयसपयार्थो भवति, नाम इत्यतोऽपदिश्यते यो बहुनामः
स एव परमार्थत एकनाम इति, नाम इति सपकाऽभिधि-
यते, उपशामको वा उपशमभेदाभावेनैकबहुपशमना बहु-
कोपशमता वा वाच्येति । आचा० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० ।

बहुजिवस-बहुनिवेश-पुं० । बहुजनपेक्षयादकवेनासदभिति-
वेशो यस्य स बहुनिवेशः । असदधीभिर्निषेधे, सूत्र० १ श्रु०
१३ अ० । बहवो, ओव० । आचा० ।

बहुजिवसिपकल-बहुनिर्वर्तिनकल-त्रि० । बहुनि निर्वर्तिनानि
वदाम्यर्थानि फलानि येषु ते तथा । सञ्ज्ञानप्रभूतफलकेषु,
आचा० २ श्रु० १ कू० ४ अ० २ उ० । दृश० ।

बहुतरग-बहुतरक-न० । प्रभूततरक, आ० १ अ० १ ।
बहुतरगुणमाहय-बहुतरगुणमाधन-न० । अनन्तरतरगुणि-
त्यादने, पञ्चा० १२ वि० ० ।

बहुत-प्रभूत-त्रि० । "प्रभूते नः" ॥ ८ । १ । २३३ ॥ इति
पश्य वः । वयोवैक्यान् बहुलं । प्रा० १ पाद । तैलाऽऽदिसाङ्-
दित्वम् । प्रा० २ पाद ।

बहुदुःख-बहुदुःख-पुं० । बहूनि दुःखानि कर्मविपाकाऽऽपादि-
तानि यस्य जन्तोः स तथा । आचा० १ श्रु० ६ अ० १ उ० ।
बहुदुःखं प्राप्त्यमनेनोने बहुदुःखः । आचा० १ श्रु० ६ अ० १
उ० । नारकाऽऽदिदुःखप्राप्तयोग्यं नारकाऽऽदिदुःखकारण-
स्थां योगप्राणवधे, प्रश्न० १ अ० ४२ । बहुदुःखं हिंसाऽऽ-
दिषु सर्वेष्वप्यदोषः प्रवृत्तिलक्षणो बहुदुःखः । बहुव्यं बहुवि-
धो हिंसाऽऽदिदुःखिनि बहुदुःखः । रौप्यधानस्य द्वितीय
लक्षणं, स्था० ४ डा० १ उ० । अ० १ ग० । आ० कू० ।

बहुदेवमिय-बहुदेवसिक्-त्रि० । बहुदेवसंप्रतिपत्ति, "अखाहा-
राऽऽदि कर्कणं चासं वसितं, पञ्चा पयरांतसंवासितं तं
वि बहुदेवसिक् अमह ।" नि० कू० १४ उ० ।

बहुदेसिय-बहुदेश्य-त्रि० । ईश्वरबहुक, "बहुदेसियसि-
क्काणि वा जव पवेनज्जा ।" आचा० २ श्रु० १ कू० ५
अ० २ उ० ।

बहुदोम-बहुदोष-त्रि० । "एका पमनी दो वा तिक्कि वा पस-
नीनां दोसा, तेण परेण बहुदोसा मध्धि ।" इत्युक्ते प्रस-
न्निध्याधिकं, नि० कू० १४ उ० ।

बहुदोमिवागणत-बहुदोपिनवारसृष्ट-न० । अन्त्योप्यद्वयम-
धनदरगाऽऽननकविधामर्थनियेयकनायाम्, पञ्चा० ७ वि० ० ।
बहुपमणी-बहुपमनी-स्त्री० । अनेकशिरासु, तं० ।

बहुपक्विय-बहुपाक्विक-पुं० । बह्वस्वजन, व्य० ७ उ० ।

बहुपदपुष्ट-बहुपरिपुष्ट-त्रि० । अतिपरिपुष्टं, स्था० ६ डा० ।

बहुपदविरत-बहुपतिविरत-त्रि० । केषुचिन्त्यागतिपातविर-
मणाऽऽदिजनेषु वर्तमाने, दशा० १० अ० ।

बहुपदिमिक्-बहुप्रतिपदिक्-पुं० । बहूनां मासिकस्थाना-
नां प्रतिसेविन, व्य० १ उ० ।

वा मंतपञ्चे वा वमयं वा विरेयणं वा वत्थिक्कमे वा ओसज्जे वा भेसज्जे वा उवल्ले, जे खं अहं दारं वा दारियं वा पयाएजा । तते खं ताओ अज्जाओ सुभदं सत्थवाहिं एवं बयासी-अम्हे खं देवाणुप्पिया ! सम-णीओ निग्गंणीओ इरियासमियाओ ० जाव गुत्तबंभया-रिणीओ यो खलु कप्पति अम्हं एयमहं क्खोहिं वि शि-सामित्तए, किंम ! पुण उवदेसित्तए वा समायरि-त्तए वा, अम्हे खं देवाणुप्पिए ! खं तवविचित्तं के-वल्लिपन्नत्तं धम्मं परिकहेमो । तते खं सुभदा सत्थवा-ही तासि अज्जाओ अंतिए धम्मं सोबा निसम्म हट्ठ-तुट्ठा ताओ अज्जाओ तिवल्लुत्तो वंदति, नमंसति, एवं ब-दासी-सहामि खं अज्जाओ ! निग्गंयं पावयणं, पत्तिया-मि, रोएयि खं अज्जाओ ! निग्गंयाओ ! पावयणं एवमेव अवितहमेयं ० जाव सावगधम्मं पडिवज्जए । अहासुं दे-वाणुप्पिया ! मा पडिबंघं करेह । तते खं सा सुभदा तत्थ तासि अज्जाओ अंतिए ० जाव पडिवज्जति, पडिवज्जि-त्ता ताओ अज्जाओ वंदइ, नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता प-डिविसज्जेति । तते खं सुभदा सत्थवाही समणोवासि-या जावा ० जाव विहरति । तते खं तीस सुभदाए स-मणोवासियाए अणया कदाइ पुब्बत्त-कुट्टेवजागरियं अ-यमेया ० जाव समुप्पजित्ता । एवं खलु अहं सुभदे खं सत्थवाही विजलाइ भोगाभोगाई ० जाव विहरति, नो च्वेव खं अहं दारमं वा दारियं, तं सेयं खलु ममं कल्लं ० जाव जलंतं ० अहस्स आपुच्छित्ता सुव्वयाणं अज्जा-ओ अंतिए अज्जा भवित्ता अणगारा ० जाव पव्वइत्तए, एवं संपेहेति, संपेहेत्तिता कल्लं जेण्व भदे सत्थवाहे ते-ण्व उवागते करतल ० एवं बयासी-एयं खलु अहं दे-वाणुप्पिया ! तुम्हंहिं सद्धिं बहूइं बामाई विजलाइ भो-गभोगाई ० जाव विहरामि, नो च्वेव खं दारमं वा दारियं वा पयामि, तं इच्छामि खं देवाणुप्पिया ! तु-म्हंहिं अन्नभुञ्जया समाणी सुव्वयाणं अज्जाओ ० जाव पव्वइत्तए । तते खं से भदे सत्थवाहे सुभदं एवं बया-सी—मा खं तुम्हं देवाणुप्पिया ! इदायि मुंडा ० जा-व पव्वइयहिं, मुंजाहिं ताव देवाणुप्पिए ! मए सद्धिं वि-जलाइ भोगभोगाई ततो पच्छा भुत्तमेई सुव्वयाणं अज्जाओ ० जाव पव्वइसि । तते खं सुभदा सत्थवाही अहस्स सत्थमाहस्स एयमहं नो आढाति, नो परिया-णाति, दुब्बं पि दणं पि भदे सत्थवाहं एवं बयासी-इच्छामि खं देवाणुप्पिया ! तुम्हंहिं अन्नभुञ्जया समाणी ० जाव पव्वइत्तए । तते खं से भदे सत्थवाहे जाहे नो संचाए-

ति बहूहिं आपवणाहिं य एवं पन्नखाहिं य विन्न-वणाहिं य आपवित्तए वा ० जाव विन्नवित्तए वा, ता-हे अकामए च्वेव सुभदाए तिवल्लमयं अणुमन्नित्ता । तते खं से भदे सत्थवाहे विजलं अस्सं पाणं खा-इमं साइमं उव्वकडावेति, मित्तनाति ० ततो पच्छा भो-यण्वेलाए ० जाव मित्तनातिं सकांगेति, सकांगेति-त्ता सुभदं सत्थवाहिं खहायं ० जाव पायच्छित्तं म-व्वालंकारविभूसियं पुरिसमहस्समाहिणीं सीयं दुरूहेति । ततो सा सुभदा सत्थवाही मित्तनाइ ० जाव संबधिसंपरि-बुडा सन्निकुट्टिए ० जाव रवेणं वाणासीए मज्झं म-उम्हं जेण्व सुव्वयाणं अज्जाओ उव्वस्सए तेण्व उ-वागच्छइ, उवागच्छइत्ता पुरिसमहस्समाहिणीं सीयं ठ-वेति, सुभदं सत्थवाहिं सीयातो पच्चोरुभति । तते खं भदे सत्थवाहे सुभदं सत्थवाहिं पुरओ काउं जेण्व सुव्वया अज्जा तेण्व उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सुव्व-आओ अज्जाओ वंदति, नमंसति, वंदित्ता नमंसित्ता एवं बयासी—एवं खलु देवाणुप्पिया ! सुभदा सत्थवाही ममं भारिया इहा कंता ० जाव मणामा मा खं वातियपित्तिय-सिंभियमंनवातिया विविहा रोयातंका खो कुमंति, एम खं देवाणुप्पिए ! संसारभउविग्गा भीया जम्मणवरणां देवाणुप्पियां अंतिए मुंडा भवित्ता ० जाव पव्वयाति, तं एयं अहं देवाणुप्पियाणं सीसियि भिक्खं इत्था-मि, पडिच्छे तुम्हं देवाणुप्पिया ! सीमिणीभिक्खं । अहासुं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंघं करेह । तते खं सा सुभदा सुव्वया-हिं अज्जाहिं एवं नुत्ता समाणी इहा तुट्ठा मयमेव आभरण-मल्लालंकारं आधुयइ, मयमेव पंचमुट्ठियं लोयं करति, करेत्तिता जेण्व सुव्वयाओ अज्जाओ तेण्व उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सुव्वयाओ अज्जाओ तिवल्लुत्तो आया-हियपयाहिं करइ, करइत्ता वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमं-सित्ता एवं बयासी—आलित्ते खं भेत ! जहा देवाणंदा तदा पव्वइया ० जाव अज्जा जाया ० जाव गुत्तबंभया-रिणी । तते खं सा सुभदा अन्नदा कदापि बहुजणस्स चेदरुवे सपुत्तिया ० जाव अज्जोववन्ना अरुमंणं च उव्वट्ठं च फासुयं पाणं च अल्लणं च कंकणाणि य अंजणं च वज्रणं च चुन्नगं च खेत्तलाणि य खज्जणाणि य खीरं च पुप्फाणि य गवेमति, गवेमिन्ना बहुजणस्स दारए वा दारिया वा कुपारं य कुपारिया नेहिं तेहिं हिंमए य हिं-भियाओ अप्पेगइयाओ अरुमंणेति, अप्पेगइयाओ उव्वहेति, एवं अप्पेगइया फासुयपाणयणं एहभिति, अप्पेगइया पाए रएति, अप्पेगइया उट्ठे रएति, अप्पेगइया अच्छीणि अंजे.

ति, अप्पेगत्तिया उट्ठुए करेति, अप्पेगत्तिया तिलए करेति, अप्पेगत्तया दिग्गिदलए करेति, अप्पेगत्तया पंतिवाओ करेति, अप्पेगत्तया छिज्जाई करेति, अप्पेगत्तया वन्नएणं समालभइ, अप्पेगत्तया चुषएणं समालभइ, अप्पेगत्तया तल्लखागई दल्लयति, अप्पेगत्तया खज्जागई दल्लयति, अप्पेगत्तया खीरभांयणं भुंजावति, अप्पेगत्तया पुप्फाई आसुयति, अप्पेगत्तया पादेसु उवेति, अप्पेगत्तया न्पासु करइ, एवं वरुसु उव्वणं कहीए पिट्ठे उरंमि खंधे सीमे अ कतलपुदेणं गहाय हलं ओइलमाणी ओइलमाणी आगा-यमाणी आगायमाणी परिहायमाणी पुत्तपिवासं च धुय-पिवासं च नत्तिपिवासं च पक्खण्णभवमाणी विहरति । तते खं ताओ सुव्वयाओ अज्जाओ सुभइं अजं एवं वया-मी-अम्हं खं देवाणुत्पिण्णं ! समथीओ निग्गंथीओ इरिया-समियाओ ० जाव गुलबंभचारिणीओ, नो खलु अम्हं क-प्पति ज्ञातकम्मं करेत्तए; तुमं च खं देवाणुत्पिण्णं ! बहुज-णस्स वेदरुवेसु मुत्तिष्ण्ण ० जाव अवभोत्तवक्खा अम्हं गणं ० जाव नत्तिपिवासं च पक्खण्णभवमाणी विहरसि । तं खं तुमं देवाणुत्पिण्णं ! एयस्स ठाणस्स आलोएहि ० जाव पायच्छिने पडिवज्जाहि । तते खं सा सुभइ अज्जा सुव्व-याणं अज्जाखं एयमट्ठं नो आढाति, नो परिज्जाणति, अ-खाढापमाणी अपरिज्जाणमाणी विहरति । तते खं ताओ मत्तणीओ निग्गंथीओ सुभइं अजं हीलेति, निंदति, छि-संति, गरिहंति, अभिक्खणं अभिक्खणं एयमट्ठं निवारंति । तते खं तीसे सुभइए अज्जाए समथीहि निग्गंथीहि हीलजमाणीए ० जाव अभिक्खणं अभिक्खणं एयम-ट्ठं निवारिज्जाणीए अयमेयाकूवे अम्भत्थिए ० जाव सं-कप्पे सङ्गप्पजित्था-जया खं अइं अगारवासे आवसामि, तते खं अइं अप्ववसा, जप्पभिइं य खं अइं हुंटा भि-त्ता अगाराओ अण्णारियं पव्वइया तप्पभिइं च खं अ-इं परवसा, पुक्किं च ममं समथीओ निग्गंथीओ आढेति, परिज्जाणति, इवाणि नो आढायंति, नो परिज्जाणति, तं से-यं खलु मे कळं ० जाव जलंते सुव्वयाणं अज्जाखं अं-तिवाओ परिनिक्खमिता पाडिएकं उवसमं उवसेप-जित्ता खं विहरिचए, एवं संपेइति, संपेइत्ता कळं ० जा-व जलंते सुव्वयाणं अज्जाखं अंतिवाओ पडिनिक्खम-ति, पाडिएकं उवसस्यं उवसेपजित्ता खं विहरति । तते खं सा सुभइ अज्जा अण्णोइत्तिता अण्णिवारिता सप्प-वपसी बहुजणस्स वेदरुवेसु मुत्तिष्ण्ण ० जाव अम्हं-गणं च ० जाव नत्तिपिवासं च पक्खण्णभवमाणी वि-हरति । तते खं सा सुभइ अज्जा पात्तस्या पात्तस्थविहारी,

एवं ओसक्का कुसीला संसत्ता सत्तचविहारी अथाब्बंदा अ-हाब्बंविहारी बहुइं वासाइं सामन्नपरियाणं पाउण्णति, अ-द्वयासियाए संलेहणाए अत्ताणं भूमित्ता तीसं पत्ताइं अण्णसणाए छेदिता छेदिता तस्स ठाणस्स अण्णालोइय पडिक्कता कालमासे कालं किच्चा सोइस्सं कप्पे बहुपु-त्तिदेवित्ताए उववक्का । तते खं सा बहुपुत्तिया देवी अहु-त्तोववक्कमिता समाणी पंचविहाए पज्जीए ० जाव भासामणपज्जीए, एवं खलु गोयमा । बहुपुत्तियाए दे-वीए सा दिव्वा देवड्डी ० जाव अभियमन्नागता । से केण्णट्ठेणं भंते ! एवं बुद्ध-बहुपुत्तिया देवी बहुपु-त्तिया देवी ! गोयमा । बहुपुत्तियाणं देवीणं ओइ जाहे सकस्स देविदस्स देवरओ उववक्कायं करइ ताहे ताहे बहु-वे दारए य दारिया य डिंभए य डिंभियाओ य विउव्वइ, जेथेव सक्के देविदे देवराया तेथेव उवागच्छइ, उवागच्छि-त्ता सकस्स देविदस्स देवरओ दिव्वं देवड्डी दिव्वं दे-वज्जुइ दिव्वं देवाणुत्तावे उवदसेति, से तेण्णट्ठेणं गोयमा ! एवं बुद्धि-बहुपुत्तिया देवी व०२ । बहुपुत्तियाए खं भंते ! देवीए केवदयं कालं ठिइं पक्कता ? गोयमा । चत्ता-रि पल्लिओवमाइं ठिइं पक्कता । बहुपुत्तिया खं भंते ! देवी ताओ देवलोगाओ आउक्कवएणं सवक्कवएणं अ-ण्णंतरे चयं चत्ता कहि गच्छति, कहि उववज्जाति ? गोयमा । इहेव जंबूदीवे दीवे भारे वासे विक्कगिरि पायमूले विभेलसन्निवेसे माइण्णकुलंसे दारियाए प-च्चावाहिति । तते खं तीसे दारियाए अम्भपियरो एकार-समे दिवसे विनिकंते समाणे ० जाव बारसेहि दिवसेहि चित्तिकंतेहि अयमेयाकूवे नामभिजं करेहि-होउ खं अ-म्हं इमीसे दारियाए नामभेजं सोमा । तते खं सोमा उम्मुक्कालमाया विक्कतपरिणयमेयं जोव्वणमणुत्प-त्ता कूवेय य जोव्वणेय य लावसेय य उक्किट्ठा उक्किट्ठ-सरीरा ० जाव भविससति । तते खं तं सोमं दारियं अ-म्भपियरो उम्मुक्कालभावं विक्काय जोव्वणमणुत्पत्तं प-डिक्किएणं सुक्कं नियगस्स भायणित्तस्स रट्ठकूडवस्स भारियाए दल्लइस्सति । तते खं तस्स भारिया भवि-स्सति इट्ठा कंता ० जाव भेदकरंडगसमाणा तिक्कले-ला इव सुसंगोविता चेलपेडा इव सुसंपरिहिता रयख-करंडगो विव सुमारत्तिसवा सुसंगोविता मा खं सोमं ० जाव विविहा रायावत्ता कुपंतु । तते खं सा सोमा मा-इणी रट्ठकूडंख सद्धि विउत्ताइं भागभागाइं भुंजमाणी संवक्करो संवक्करो जुयल्लं पयायमाणी सोलसेहि संवक्क-रेहि वणीमं दारगरूपे वयाति । तते खं सा सोमा प्रा-

रणी तदिह बहूहि दारगेहि य दारियाहि य कुमागेहि य
 कुमारियाहि य डिमएहि य डिमियाहि य अप्पेगएहि
 उत्ताणसेज्जाएहि य अप्पेगएहि यणयाएहि अप्पेगए-
 हि पीडणगएहि अप्पेगएहि परंगणएहि अप्पेगएहि
 पक्कममाणेहि अप्पेगएहि पक्खाल्लणएहि अप्पेगए-
 एहि पूणं मगमाणेहि अप्पेगएहि खीरं मगमा-
 णेहि अप्पेगएहि तेज्जं मगमाणेहि अप्पेगएहि खि-
 ण्णयं मगमाणेहि अप्पेगएहि सज्जं मगमाणेहि अप्पे-
 गएहि कूरं मगमाणेहि पाणियं मगमाणेहि हसमाणे-
 हि रूसमाणेहि अक्कोसेमाणेहि अकुम्भमाणेहि हण्णमा-
 णेहि हम्ममाणेहि विपलायमाणेहि अणुगममाणेहि
 रोयमाणेहि कंदमाणेहि विलवमाणेहि कुपमाणेहि उ-
 ण्णयमाणेहि निदायमाणेहि शिम्बायमाणेहि पल-
 वमाणेहि इह्दमाणेहि वममाणेहि ल्हदमाणेहि भुत्तमाणे-
 हि सुत्तपूरीसवमियसुल्लोवल्लिा मइलवसणुवडा०
 जाव असुई वीभञ्जा परमगंधा नो संचाएइ रट्ठकूडेणं स-
 द्दि विजलाइं भोगभोगाईं भुंजमाणीं विहरित्ते। तते थं
 सीसे मोमाए माहणीए अज्जा कयाईं पुव्वरत्तावरत्त-
 कालसमयेसि कुट्टंजगरियं जागरमाणीए अयमेयरू-
 वे० जाव सधुपज्जित्था-एवं खलु अइं इमेहि बहूहि दार-
 गेहि य ० जाव हिंयाहि य अप्पेगएहि उत्ताणिज्जए-
 हि य ० जाव अप्पेगएहि सुत्तमाणेहि दुज्जाएहि दुज-
 मएहि हयविपपहयभग्गेहि एगण्हारपडिएहि जेणं सुत्तपु-
 रीसं वमियं सुल्लोवल्लिा ० जाव परमदुक्खिमंथा नो
 संचाएमि रट्ठकूडेणं सद्दि ० जाव विहरित्ते, तं धन्ना-
 ओ थं ताओ अम्मयाओ ० जाव जीवियक्के, जओ थं वं-
 ञ्णाओ थं भवियाओ अवियाओ राओ जाणुकोपरमायाओ
 सारुभिसुवगंधियाओ विजलाइं माणुस्सगाईं भोगाईं भुं-
 जमाणीओ विहरति, अहं थं अथन्ना अपुत्ता नो
 संचाएमि रट्ठकूडेणं सद्दि विजलाइं ० जाव विहरित्ते।
 तेणं कालेणं तेणं समएणं सुव्वयाओ नाम अज्जाओ हरि-
 यासमियाओ ० जाव बहुपरिवाराओ पुव्वाणुपुत्तिं जेणव
 विभेले संनिवेसे अहापडिरूपं उगइं ० जाव विहरति। तते
 थं तासिं सुव्वयाणं अज्जाणं एगे संचाए विभेलेसन्नि-
 वेसे उच्चानीय ० जाव अरमाणे रट्ठकूडस्स गिहं अणुप-
 विट्ठे। तते थं सा सोमा माहणीं ताओ अज्जाओ एज्ज-
 माणीओ पासति, पासइत्ता हट्ठुट्ठा खिप्पामेव आसणाओ
 अण्णुदेति, अण्णुदेइत्ता सत्तट्ठयाईं अणुगच्छति, अणुग-
 च्छित्ता वंदइ, नमसइ, वंदित्ता नमसित्ता विजलेणं असणु-
 पुण्णसाइमसाइमेणं पडिहमभित्ता एवं वयासी-एवं खलु

अहं अज्जाओ रट्ठकूडेणं सद्दि विजलाइं० जाव संवच्छरे
 संवच्छरे जुगलं पयायामि सोलसहि संवच्छरेहि वणीसं
 दारगरूवे पयाया, तते थं अहं तदिह बहूहि दारएहि य
 ० जाव डिमियाहि य अप्पेगएहि उत्ताणसेज्जाएहि० जाव
 सुत्तमाणेहि दुज्जातेहि ० जाव नो संचाएमि विहरित्ते,
 तमिच्छामि थं अज्जाओ तुम्हं अंतिए धम्मं निसामित्ते।
 तते थं ताओ अज्जाओ सोमाए माहणीए विचित्तं ० जाव
 केवल्लिपञ्चं धम्मं परिकहेति। तते थं सा सोमा माहणीं
 तासिं अज्जाणं अंतिए धम्मं सोमा निसम्म हट्ठा ० जाव
 हयइयया ताओ अज्जाओ वंदइ, नमसइ, वंदित्ता नमं-
 सित्ता एवं वयासी-सह्दहामि थं अज्जाओ निग्गंथं पाव-
 यणं ० जाव अण्णुदेमि थं अज्जाओ निग्गंथं पावयणं,
 एवमेयं अज्जाओ ० जाव से जहयं तुम्हं वयह जं नवरं
 अज्जाओ रट्ठकूडे आपुच्छामि; तते थं अहं देवाणुप्पियाणं
 अंतिए भुंदा ० जाव पव्वयामि। अहाभुं देवाणुप्पिए ! मा
 पडिबंथं करइ। तते थं सा सोमा माहणीं ताओ अज्जाओ
 वंदइ, नमसइ, वंदित्ता नमसित्ता पडिबिज्जति। तते थं
 सा सोमा माहणीं जेणव रट्ठकूडे तेणव उवागता करत्त०
 एवं वयासी-एवं खलु मए देवाणुप्पिया। अज्जाणं अंतिए
 धम्मं निसत्ते, से वि य थं धम्मं इच्छित्ते० जाव अजि-
 रुवित्ते, तते थं अहं देवाणुप्पिया। तुम्हेहि अम्मणुप्पाया
 सुव्वयाणं अज्जाणं ० जाव पव्वइत्ते। तते थं से रट्ठकूडे
 सोमं माहणिं एवं वयासी-मा थं तुमं देवाणुप्पिए ! इदाणिं
 भुंदा भवित्ता ० जाव पव्वयाहि, भुंजाहि ताव देवाणुप्पिए !
 मए सद्दि विजलाइं भोगभोगाईं, ततो पच्छा भुत्तमेहि
 सुव्वयाणं अज्जाणं अंतिए भुंदा ० जाव पव्वयाहि। तते
 थं सा सोमा माहणीं रट्ठकूडस्स एयमइं पडिसुण्णति। तते
 थं सा सोमा माहणीं सहाया ० जाव मरीगा चेडिया-
 चकवालपरिकप्पा साओ गिहाओ पडिनिक्खयति, विभे-
 लेमच्चिवेसं मज्जं मज्जं जेणव सुव्वयाणं अज्जाणं
 उवत्सए तेणव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सुव्वयाओ
 अज्जाओ वंदइ, नमसइ, पज्जुवामइ। तते थं ताओ सुव्व-
 याओ अज्जाओ सोमाए विचित्तं केवल्लिपञ्चं धम्मं परि-
 कहति, जहा जीवा बुज्झंति, तते थं मा सोमा माहणीं सुव्व-
 याणं अज्जाणं अंतिए० जाव दुवालसविहं सावगधम्मं
 पडिवज्जइ, पडिवज्जित्ता सुव्वयाओ अज्जाओ वंदइ, नमसइ,
 वंदित्ता नमसित्ता जांमव दिमि पाउक्कूया तांमेव दिमि प-
 डित्ता। तते थं सा सोमा माहणीं समणोवासिया जाया
 अभिगत० जाव अण्णाणं भावमाणीं विहरति। तते थं ताओ
 सुव्वयाओ अज्जाओ अज्जा कयायि विभेलाओ सच्चिवसा-

ओ पडिनिक्खमती बहिया जणवयविहारं विहरंति । तते थं साओ सुव्वयाओ अजओ अक्खदा कयाइ पुब्बाणुं जाव विहरति । तते थं सा सोमा माहणी इमीसे कहाए लद्धा समाया इहा तुहा एहाया तदेव निगयाओ जाव वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता धम्मं सोआ ० जाव नवरं रट्ठकडं आपुच्छामि, तते थं पव्वयामि । अहामुहं देवाणुप्पिए । मा पडिवंधं करेह । तते थं सा सोमा माहणी सुव्वयं अजं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता सुव्वयाणं अंतियाओ पडिनिक्खमइ, जेणव सए गिहे जेणव रट्ठकडे तेणव उवागच्छइ, उवागच्छइ कातलपरिगमहिं तदेव आपुच्छइ ० माव पव्वइत्तए । अहामुहं देवाणुप्पिए । मा पडिवंधं करेह । तते थं रट्ठकडे विउलं असथं तदेव ० जाव पुव्वमवे सुभइ ० जाव अजा जाता इरियासमिया ० जाव सुचनंमयारी । तते थं सा सोमा अजा सुव्वयाणं अंतिए सामाइयमाइयां एकारस अंगाइ अहिजइ, बहूइ ल्हइऽट्ठमदुआलस ० जाव भावेमाथी बहूइ वासाइं सामअपरियागं पाडणिता २ मासियाए संलहयाए सट्ठि भत्ताइ अणसयाए २ आलोइय पडिक्कंता समादिपत्ता कालमासे काळं किच्चा सकसइ देविंदस्स देवरओ सामाणियदेवताए उववाजिहिति । तत्थ थं अत्थंगइया थं दो सगरोवमा डिंइ पणत्ता, तत्थ थं सोमस्स वि देवस्स दो सगरोवमाइं डिंइ पणत्ता । से थं भंते ! सोमे देवं तातो देवलोगाओ आउक्कलएणं ० जाव वयं चत्ता किं गच्छइहिति, किं उववज्जहिति ? । गोयमा ! महाविदेहे वासे ० जाव अंतं काहिति । एवं खलु जंजू । समथेणं ० जाव संपत्तेण अयमडे पणत्ते । निं ० १ भुं ३ वर्गं ४ अं । गं ।

पूर्वमद्रूप यत्तद्रूप स्वनामक्यातायामप्रमद्विषयाम्, अं १० शुं ४ डं ५ । आं । स्वां ।

बहुपकार-बहुप्रकार-विं० । यहवः प्रकारे येषां जातिभेदेन ते बहुप्रकाराः । जी० ३ प्रति० ४ डं ० । प्रश्न० । विधिषेपु, प्रश्न० ४ संव० द्वार ।

बहुफामुय-बहुमासुक-त्रिं० । बहुधा मासुकं बहुमासुकम् । अक्षिरकालकृतत्वात् विस्तीर्णत्वात् दूरावगाढत्वात् असप्रामुखीजरहितत्वाच्चानेकविधिऽविशेषे, अं ३ शुं ६ डं ।

बहुवीर्यग-बहुबीजक-पुं० । बहुभि बीजाणि क्रेतेषु येषां ते तथा । अं २२ शुं १ वर्गं १ डं । उडुम्बरकपिण्यास्तिक-तिगुणविद्वानलकपनसदाजिमामासुलिङ्गाऽऽदिषु वृक्षभेदेषु, आआं ० १ भुं ४ अं ५ डं ० । प्रश्नां । अं । बहुभि बीजाणि कतेतेने यस्मिंस्तद् बहुबीजं पयोदकाऽऽदिकमभ्यगन्तरे पु(प) टादिरहितकेलबीजमयं तस्मिन् फले, तच्च प्रतिबीजं जी-पोपमदेखमवाहजनीयं, यच्चारभ्यन्तरपु(प)टादिरहितबी-

जमयं बाहिमटियद्वारऽऽदि तच्चाप्रवृत्तया व्यवहरन्ति । अं २ अविं० । निं ० चू० । (वणस्सइ' शब्दे विस्तरः ।)

बहुव्वीहि-बहुव्वीहि-पुं० । अन्वपदार्थप्रधाने समासभेदे, अ-नुं ० । " संवथं लववामवन्ने ० " ॥ ८ । २ । ७६ ॥ इति रत्नकु । से किं तं बहुव्वीहिसमासे ? । बहुव्वीहिसमासे-कुञ्जा इममि गिरिमि कुडवकयंवा सो इमां गिरी कुञ्जियकुडवकयंवा । से तं बहुव्वीहिसमासे ॥

अन्वपदार्थप्रधानो बहुव्वीहिः । पुष्पिताः कुडजकदम्बा य-स्मिन् गिरी सोऽयं गिरिः पुष्पितकुडजकदम्बः । अनुं ० । बहुवेला-बहुवेला-स्त्री० । बहुवेला वारा अमीव्यमित्यर्थः, यत्कार्यमुत्प्रेषणमिषोक्तुमाऽऽदि विधीयते प्रतिवेक्षं द्रष्टुं न शक्यते तच्चबहुवेला अभिधीयते । पञ्चां १२ विष० । बहुवे-लामाविनि अक्षिभूजालनाऽऽदिसुषमकार्ये, चं ३ अविं० । बहुभेगिय-बहुभाक्षिक-नं० । षट्पदावस्थे द्वाविंशतिस्त्वान्त-गेनऽन्यतमसूत्रे, खं १२ अक्ष् ।

बहुभइ-बहुभइ-पुं० । ' भइ' कल्याणे सुखे चेति वचना-त् । बहुखडे, पं० चू० १ कल्प ।

वंदे तं भगवंतं, बहुभइ सुभइ सन्वओ भइं । पं० भा० १ कल्प । पं० चू० ।

बहुपञ्चदेसभाग-बहुमध्यदेशभाग-पुं० । मध्यञ्चासी देश-भागश्च देशावयवो मध्यदेशभागः । स चानात्यन्तिक इति बहुमध्यदेशभागः । न प्रवेशऽऽदिरपरिगणनया निष्टङ्कितोऽपि तु प्राय इति । अथवा-अस्त्यन्तं मध्यदेशभागः । प्रायोऽत्यन्ते वा मध्यदेशभागे, स्वां ० ४ डां २ डं ।

बहुभय-बहुभय-पुं० । बहु मनो बहुशो बहुभ्यो वाऽप्येभ्यः सकाशात् बहुरिति वा मतो बहुमतः । अं ० २ शुं १ डं । डां । बहुवचि कार्येषु मते, अनल्पतया अस्नोक्ततया म-ते च । डां ० १ भुं १ अं । डां ० । आं०क० । तं । औं० । कल्प० । अतीवामोहे, जी० १ प्रति० ।

बहुभाइ (य्)-बहुभायिन्-पुं० । कोपाभक्षिकपायमध्यभूता-या मायाया प्रद्वये सर्वेषामेव प्रद्वयात् । कषायेः कार्य-कषे, आआं ० १ भुं २ अं ५ डं । बहुकुवाऽऽदिभिः कल्क-तपसा च बहुकिङ्किपरे, आआं ० १ ० ५ अं १ डं ।

बहुभास-बहुभास-पुं० । आन्तरे विविधे, आं०मं १ अं० । चं० । पञ्चां० । वो० । हाइं । च विविधे, जी०० । उत० । आन्तरभावप्रतिबन्धे, व १ अं १ डं ।

गुणादुरागे, आं० १ भुं १ अं० । यथाऽऽन्तरमीति-विशेषे, यो २ विष० । व्यं० । च० । ए० गं । नि० । चू० । जी० । पञ्चापते, पञ्चां० ३ विष० । निं० चू० । डां० । प्रव० ।

बहुमानं प्रीतिस्तद्विषये, यतो बहुमानेनान्तरचित्तप्रमोद-लक्षणेन पठनाऽऽदि विषये, न पुनर्बहुमानाभावेन । प्रव० ६ द्वार । अचित्तविन्तामायिकल्पनीयैकरप्रतिबन्धे, पं० चू० ४ सूत्र । व्यं० । अन्तरङ्गप्रीतिविशेषे, यथा- " चन्दास्ते चन्दीयास्ते, मैत्रेलाक्यं पवित्रितम् । यैरेव भुवनक्रेरी, काममङ्गो निरा-कृतः ॥ १ १ " पञ्चां० १ विष० ।

बहुमानविनयविशेषं दूरीयति—

तथा सुतप्रहस्योपेतं शुरोर्बहुमानः कार्यः, बहुमानो ता-

माऽऽन्तरो भावमतिबन्धः । एतस्मिन् सत्यतोपेक्षाधिकफलं
श्रुतं भवति । " विद्ययबहुमाथेऽस्य स्रजमंगी-पगस्य विणमो,
ब बहुमाथो । अथरस्स बहुमाथो, य विणमो । अथरस्स वि-
णमो वि, बहुमाथो वि । अथरस्स य विणमो, य बहुमाथो ।
इत्येवोदह वि विसिरोपर्वसमर्थं इमं उदाहरणं-पगमि
मिरिकंदरे सिधो, तं च बंमणो पुलिदो य अश्वति, बंमणो
उवलेवणसमज्जोयोरिअभितेयपथओ सुद्धुमो अश्वता
श्रुति विणयजुतो, य पुण बहुमाथेण । पुलिदो पुण तस्मि
सिधे भावपडिबजो गळोवपण एहावेति, एहविऊणं उवविट्ठो
सिधो य तेण समं आलावसंकहादि अथति । अश्वया य ते-
सि बंमणेण उल्लावसहो सुद्धो, तेण पडियरिऊण उवलेखो-
तुमं एरिसो ज्व कडपुयणसिधो, ओ एरिसेण उच्छिद्रपुय
समं मतेसि, तसो सिधो भणति । एसो मे बहुमाथेह, तुमं
पुणो न नहा । अश्वया च अच्छीणि उक्कणिऊण अथर
सिधो, बंमणो य आगंतुं रडियमुवसंतो । पुलिदो य आग-
मो, सिधस्स अस्सि न पेळ्ळति तसो अप्पयं अस्सि कंफ-
लेण उवक्कणिता सिधस्स लायह । तसो सिधेण बंमणो
पांसयाधिअं । एवं नाथमंसेसु विणमो बहुमाथो य दो वि
कायवसाणि । " दश० ३ अ० ।

भतिबहुमानयोर्विधेय इत्यम्—

बहुमाथे भति भवद्द, नो भतीए वि माथे भउ लहुया ।
गिरिणिउमरे सिय मरुओ, भतीए पुलिदसो माथे ॥ १४॥

बहुदा माथेण बहुमाथो, सो य बहुमाथो आलाहसं-
जुत्तो कायवो । सो दुविदो भवति-भती, बहुमाथं च । को
भतिबहुमाथेण विसेसो । भवति-गाहापकळं । अश्व
द्वारहंरगहणपायपुंलुणाऽऽसणपवदणमहणाऽऽदिहि सेवा
आ ला भती भवति । आणदंसखचरिततवविणयपमाथणा
मिगुवरजियस्स नो रसो पीतिपडिबंमो सो बहुमाथो भव-
ति । एय खडमंगो कायवो-भतीआमिगस्स यो बहुमाथो ।
तथ पडममंणे वासुदेवपुत्तो पाजगो । हितियमंणे सेहुओ,
संवां वा । नितियमंणे गोयमो । खडंथे कविता । कालसोयि-
आह । इहाणि भतिबहुमाथेण अरुणोणोऽऽरोवणं कज-
ति । जओ भणति— " बहुमाथे भति गाहा । " अथ बहु-
माथो तथ भती भवे, य वा भतीए बहुमाथो । भतिओ
'बहुमाथो' कळण भणति—माथो । भति बहुमाथं वा
य करेति वउलहुया । अइवा- भति य करेति बहुमाथं य
करेति आणइयो य दोसा भवति । भतिबहुमाथविंसण-
थं उदाहरणं भणति-गोरिगरी थामपवओ तस्स णिऊ-
रे सिधो, तं च एगो बंमणो पुलिदसो च अवेति । बंमणो
उवलेवणादि काडं एहवणऽऽव्वयं करेति । पुलिदो पुण उव-
वारवजियं गळोवपणियणं एहावेति, तं च सिधो ओण-
मिऊण पडिबजह, आलाव च करेह । अथवा बंमणेण अलाव-
सहो सुद्धो, पडियरिऊण अहाभूतं शानं । उवालज्जो य सो
सिधो-तुमं एरिसो कडपुयणसिधो ओ एरिसेण उच्छिद्र-
पुय समं मतेसि । तसो सिधो भणह-एयं मे बहु माथेह
तुमं पुण न नहा । अथवा य अच्छीणि उक्कणिऊण अथ-
ह सिधो । बंमणो आगमो रडियमुवसंतो । पुलिदो आगमो
अस्सि, एऽसि ति अण्णो अच्छी गळीए उक्कणिऊण सि-

वगस्स लाएति । बंमणो एतीतो । तस्स बंमणस्स मणी पु-
सिदस्स बहुमाथो । एवं नाथमंसेसु भती बहुमाथो य काय-
वो । नि० खू० १ उ० ।

बहुमाय-बहुमाय-नि० । कपटप्रधाने, सु० १ भू० २ अ० ३ ।
बहुमिलसुल्ल-बहुमलेच्छ-नि० । बहुप्रत्यान्तिके, आवा०
२ भू० २ खू० ४ अ० ।

बहुमुदल-बहुमुदय-नि० । बहु प्रभूतं घनं प्रथं मूदयं वेधं
तामि । महाप्रथंयु, औ० ।

बहुमुह-बहुमुल-न० । दीर्घहस्यो मिधो वृत्तौ ॥ १ । ४ ।
इति दीर्घस्य हसः । बहुवदने, प्रा० १ पाद । तुजेने, वे० ना०
६ वमं ६२ गाथा ।

बहुय-बहुक-न० । बंडन बहुकम् । अपरिमिते आलआलकपे,
उत्त० १ अ० । प्रभूते, तं० ।

बहुय-बहुरम-न० । बहुरजस्तुपाऽऽदिकं वस्मिस्तुबहुरजः
'बहुरी' इति कथान् अष्टधाव्यं, आवा० २ भू० १ खू० १
अ० १ उ० । पहुक, आवा० २ भू० १ खू० १ अ० ६ उ० ।
प्रभूते कर्मणि, प्रश्न० १ आश्र० ६ । बहुबध्यमानकर्मणि
बहुपाये बहुव्यारम्भाऽऽदिषु रते, आवा० १ भू० ४ अ० १
उ० । बहुसावधाऽऽऽरम्भसङ्के, य० २ अ० १ । बहुषु समयेषु
यस्त्रपत्तिमधिकृत्य रताः सक्ता बहुरताः । दीर्घकाले द्रव्य-
प्रसूतिप्रकटेषु जमालिप्रधानितिलहपेषु, आ० म० १ अ० ।
बहुध्वेय समयेषु क्रियाविपरिणतिरित्येवमसम्भवं प्रतिपक्षेषु,
उत्त० ३ अ० । बहुभिरव समयेः कार्यं निष्पद्यते नैकम-
मयेत्येवंविधवादिषु जमालिमानुसृतिषु, औ० । विशेष ।
(बहुरता जमानः कर्तारपक्षाः । अथ भावार्थस्मात्पक्ष-
यानाकत्वसंयः, तस्य 'जमालि' शब्दे अतुर्थभागे
१४०६ पृष्ठे)

बहुरव-बहु-पुं० । भूरिशब्दे प्रभूततरवशसि, दशा० ६
अ० । स० ।

बहुराणा-देशी-सहगंधातयाम् वे० ना० ६ वमं ६१ गाथा ।

बहुरावा-देशी-शिवायाम् वे० ना० ६ वमं ६१ गाथा ।

बहुरिया-बहुरिका-औ० । संमार्ज्याम्, वृ० १ उ० २ प्रक० ।

बहुकथ-बहुकथित-न० । प्रभूतऽश्रुविमोचनं, प्रश्न० १ आश्र० ६ ।

बहुकृव-बहुकृप-नि० । नामाकपे नामाकृपचरं साधौ, महा०
४ अ० । ('पचकजा' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ७६७ पृष्ठे वक्त-
व्यता गता)

बहुकृवा-बहुकृपा-औ० । भूतेन्द्रिय भूतराजस्य सुकृपस्या-
प्रमदित्याम्, क्मा० ४ ठा० १ व० । भ० । ज्ञा० । (पूर्वोत्तराज्य-
कथा 'अयमद्विती' शब्दे प्रथमाधे १७१ पृष्ठे उक्ता ।)

बहुरोगि(खू)-बहुरोगिन्-पुं० । विरकलं बहुभिर्वा रोगैराजि-
भूते, दश० १० अ० ।

बहुल-बहुल-नि० । व्याप्ते, रा० । प्रभूते, प्रश्न० १ आश्र०
६ । रा० । संथा० । मू० ० । व्या० । ज्ञा० । अनुपरेते, व्या०
४ ठा० १ उ० । प्रश्न० । ज्ञा० । बहुशब्दार्थे, रा० । औ० ।
अनेउमकारे, प्रा० म० १ अ० । वने, औ० ।

बहुले, स्या० ४ टा० २ उ० । "कचक्षिप्रवृत्तिः कचक्षिप्रवृत्तिः, कचक्षिप्रविभाया कचक्षिप्रवृत्त्येव । विधेर्विधानं बहुधा समी-
क्य, कचक्षिप्रं बाहुल्यकं वर्धते" ॥ ११ इत्युक्तये व्याकर-
णप्रसिद्धे विकल्पे, दश० २ अ० । अथैवेमानस्वामिने
प्रथमभितोदायके कोष्ठागसंनिवेशवासिप्रामुख्ये, आ० म०
१ अ० । आ० चू० । "कोहलाय सख्यवेले बहुले
शामं श्रावणे परिवसतः ।" म० १५ श्लो । ("गोसा-
ख्य" शब्दे स्तुतीयभागे १०१५ पृष्ठेऽवमधिकार उक्तः ।)
इष्टिवादान्तर्गते स्वनामकथाते सूत्रे, स० १२ अ० । कृष्ण
पक्षे, आ० म० १ अ० । "बहुला कस्यपक्वो ।" पाद०
ना० २६८ माथा ।

बहुलदोस-बहुलदोष-त्रि० । बहुवो बहुविधो हिंसाऽनुताऽऽ
दिरिति बहुदोष इति । रौद्रध्यानस्य द्वितीयलक्षणे, स्या०
४ टा० १ उ० ।

बहुलपक्व-बहुलपक्ष-पुं० । कृष्णपक्षे, उत्त० २६ अ० । यत्र
भूवराजः स्वविमानेन वन्द्यविमानमावृणोति तेन योऽप्यका-
र्यबहुलः पक्षः स बहुलपक्षः । ज० ७ वृत्त० । सू० प्र० । ज्यो० ।

बहुला-बहुलाः स्त्री० । आत्मिकापुरीजानुल्लुखनकथम-
शोपासकस्य भार्यायाम्, उपा० ५ अ० । एकवर्णायां गवि,
गवु० । बहुलाया गोः सुतो बाहुल्येयः । आ० म० १ अ० ।
गवि, "नन्दां तथा बहुला, मिट्टी गोला य रोहिणी सुरही ।"
पाद० ना० ४५ माथा ।

बहुलावेष-बहुलावन-न० । मधुगानगरीस्थे लौकिकधने,
नी० ८ कल्प ।

बहुलिया-बहुलिका-स्त्री० । आनन्दस्य शुद्धपतेरुद्दहास्याम्,
आ० चू० १ अ० । आ० म० । अभिनकसहजानायां चेटक-
पुत्रायाम्, आ० चू० १ अ० । आ० म० ।

बहुलोह-बहुलोभ-पुं० । सर्वमेतदाहाराऽऽदि लोभं करोती-
त्यतो बहुलोभः । अतिलुब्धे, आचा० १ श्लो ५ अ० १ उ० ।

बुतोहणिक-बहुलोभनीय-त्रि० । बहुन् लोभयन्ति विमो-
हयन्ति बहुलोभनीयाः । उत्त० पाद० ४ अ० । बहुलोभोत्पा-
दके, उत्त० ४ अ० ।

बहुवयस्य-बहुवचन-न० । बहुयोऽर्थी उच्यन्तेऽनेनोक्तिर्वैति
वचनं, बहुनामधेयानां वचनं बहुवचनम् । स्या० ३ टा० ४ उ० ।
बहुवचनप्रतिपादकं वचनभेदे, प्रभा० ११ पद । बहुवचनम्-बहुला
इति । आचा० २ श्लो १ चू० ४ अ० १ उ० । ल० ।

बहुवार (गु)-बहुवादिन्-पुं० । अनेकधा व्याकर्तारि, आचा०
१ श्लो ६ अ० २ उ० ।

बहुवावार-बहुव्यावार-पुं० । सामान्यवाचुषु, पं० व० २ द्वार ।
बहुविषय-बहुविप्र-न० । प्रभुरात्मन्याये, "अथासि बहुवि-
प्राप्ति, अथसि महतामपि । अथेयसि प्रभुत्वाभां, काऽपि या-
न्ति विषयायकाः ॥ १ ॥" आ० म० १ अ० ।

बहुविरयर-बहुविस्तर-त्रि० । अनेकभेदे, नि० चू० १३ उ० ।
पृष्ठ० ।

बहुविषय-बहुविकल्प-त्रि० । अनेकभेदे, स० म० १ काय ४ ।

बहुविरय-बहुविरत-पुं० । सर्वेष्वपि प्राणनिपातविरमयाऽऽ-
दिषु प्रवर्त्तमाने, सूत्र० २ श्लो २ अ० । सर्वप्राणिभूतजीवस-
त्स्थेयस्तत्स्वकपापरिज्ञानात्तत्त्वभाद्विरते, सूत्र० २ श्लो
७ अ० ।

बहुविह-बहुविध-त्रि० । बहुवो विधा भेदा यस्य स बहुविधः ।
स्या० ६ टा० । अनेकप्रकारे, च० २ अधि० । प्रश्न० । सूत्र० ।
विपा० । वृ० । वृ० ।

बहुवी-बहुी-स्त्री० । "तन्वीतुल्येषु ॥ ८ । २ । ११३ ॥" इति
मध्ये उकारः । स्त्रीत्वविशेषे बहुशब्दार्थे, प्रा० २ पाद ।

बहुमंकप्य-बहुसंकल्प-त्रि० । बहुवः संकल्पाः कस्येव्याप्य-
वसाया यस्य स बहुसंकल्पः । बहुसंकल्पाध्यवसते, आचा०
१ श्लो ३ अ० १ उ० ।

बहुमंजय-बहुमंयत-पुं० । सर्वसाधयानुष्ठानेभ्यो निवृत्ते,
सूत्र० २ श्लो २ अ० । दशा० ।

बहुमंपत-बहुसंप्राप्त-त्रि० । ईषद्वे संप्राप्ते, म० २ श्लो १ उ० ।
बहुमंपुस-बहुसंपूर्ण-त्रि० । ईषद्वपरिसमाप्ते, कल्प० ३ अधि०
६ लृण ।

बहुसंभूयफल-बहुसंभूतफल-त्रि० । बहुनि संभूतानि पाका-
निशयनः प्रवृत्तकालोचितफलानि येषु ते तथा । तेषु,
आचा० २ श्लो १ चू० ४ अ० २ उ० । दश० ।

बहुसंगड-बहुशकट-त्रि० । बहुरथे, आचा० २ श्लो २ चू०
४ अ० ।

बहुमन्त्र-बहुमन्त्र-पुं० । अहोरात्रस्य दशमे, चं० प्र० २०
पादु० । ज० ।

बहुसट-बहुशट-पुं० । बहुभिः प्रकारैः शटे, आचा० १ श्लो
५ अ० १ उ० ।

बहुसप-बहुसम्-त्रि० । प्रभूतसमे, चं० प्र० २० पादु० । आ-
चा० । सू० प्र० । अत्यन्तसमे, स्या० ६ टा० । रा० । वृद्धिहा-
निर्वाजितं, म० १३ श्लो ४ उ० । कल्प० ।

बहुसमउल्ल-बहुसमनुदय-न० । समनुदयशब्दः सहशब्दः । अ-
त्यन्तसमनुदये, स्या० २ टा० ३ उ० ।

बहुसमरमिणज-बहुसमरमणीय-त्रि० । अत्यन्तसमे, रथे च ।
म० १४ श्लो ६ उ० । रा० ।

बहुसमाश्रयण-बहुसमाकीर्ण-त्रि० । अत्यन्तमाकीर्णं, म० ५
श्लो ६ उ० ।

बहुसयस्य-बहुस्वजन-पुं० । बहुपालिके, चू० १ उ० २ प्रक० ।
बहुसलिलुपीलोदया-बहुसलिलोत्पीलोदका-स्त्री० । प्रति-
भ्रोतोबाहिनाऽपरस्येति, दश ७ अ० ।

बहुसालक-बहुशालक-पुं० । स्वनामकथाते प्रामे, यत्र शा-
लवने उद्याने स्थितस्य वीरस्य पूनानामनी व्यम्तरी उपसर्गं
हन्वती । आ० चू० १ अ० । आ० म० ।

बहुसुह-बहुसुह-न० । मोक्षाऽभ्ये परमार्थसुखे, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० ।

बहुशुभ-न० । प्रभूतसुखे, आच० ३ अ० ।

बहुसेया-बहुसेया-स्त्री० । बहुः सीयन्ते अवबधन्ते पस्मिन्-सी । सेयाः-कर्मयः स यस्यां सा बहुसेया । प्रभुरकर्ममायाम्, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

बहुश्वेता-स्त्री० । बहुश्वेतपद्मसम्भवात् स्वच्छोदकसम्भवात् बाहुल्येन श्वेतायां पुष्करिण्याम्, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

बहुसो-बहुशस्-अव्य० । अनेकवारे, व्य० १ उ० । अनेकश इत्यर्थे, पञ्चा० १ विष० । क०प्र० । न० । वृ० । आचा० । विधे० । "बहुसो सि वा सुजो सुजो सि वा एगडा ।" नि०चू० २० उ० ।

बहुसुहृदय-बहुश्रुतीकृत-पुं० । बहुश्रुतत्वेन मते अवबुधुतरे, प्र० १५ श० । वृ० ।

बहुस्त्य-बहुश्रुत-पुं० । आगमबुद्धे, दश० ८ अ० । अष्ट० । बहुश्रुतमाह—

बहुसुहं युगप्यहाणे, अर्धभर बाहिरं सुयं बहुहा ।

इति चसद्गहणा, चारितं पी सुबहुयं पि ॥ २५१ ॥

यस्य बहुधा बहुप्रकारमभ्यन्तरमङ्गविष्टं बाह्यमङ्गबाह्यं भूतं भवति विद्यते, तथा स विशुद्धिर इत्यत्र चशब्द-प्रहणात् सुबहुकं चारित्र्यमपि यस्य स युगप्रधानो बहु-भूतः । व्य० १० उ० । शास्त्रार्थपारगे, सूत्र० १ श्रु० २ अ० १ उ० । बहु प्रभुरं श्रुतमागमः सूत्रतोऽर्थतश्च यस्य उक्तप्रधानः सम्पूर्णदृष्टपूर्वधरे, जगत्पतो नवमस्य पूर्वस्य तृतीयवस्तुवेदिति, स्या० ८ डा० । प्रब० । बहुत्वार्थो-भयधरे, वृ० ।

तिविहो बहुसुभ्रो खलु, जहन्नसो मङ्गिको य उकोमो ।

आयारपकप्ये क-प्ये खवम दनमे य उकोसो ॥४०४॥

निविधः खलु बहुश्रुतः । तद्यथा-जघन्यो, मध्यमः, उच्छुष्टः । तथाऽऽचारप्रकल्पो निशीथं, तद्वारी जघन्यो, बहुश्रुतो, मध्यमः (कल्पे सि) कल्पवृक्षवद्वाच्यः, उच्छुष्टो नवमदशम-पूर्वधरः । वृ० १ उ० १ प्रक० । व्य० । आ०क० । आ०म० । नि०चू० । बहुविधे, उक्त० २ अ० ।

बहुसुह-पुं० । बहु कालोचितं सूत्रमाचाराऽऽदिकं यस्य स

बहुसुहः । तस्मिन्, व्य० ३ उ० । दशा० ।

बहुस्त्यपूया-बहुश्रुतपूजा-स्त्री० । बह्नागमस्योचितप्रतिपत्तौ, उक्त० ।

संमति स्थातुगेमे सूत्रमुच्चारणीयम्, तच्चैवम्—

संजोगा विप्यमुक्तस्य, अग्रगारस्य भिक्खुणो ।

आयारं पाठकरिस्सामि, आनुपुत्तिं सुगह मे ॥ १ ॥

संयोगाद्विप्रमुक्तस्यानगरस्य भिक्षोः आचरणमाचार उचितक्रिया, विनय इति यावत् । तथा च वृद्धाः—“आया-रं सि वा, विण्णं सि वा एगट्टं सि ।” स चेह बहुश्रुतपूजाऽऽत्मक एव गृह्यते, तस्या एवात्राधिकृतत्वात्, तं प्रादुष्करिण्यामि प्रकटयिष्यामि आनुपूर्व्यां श्रुतुन (मे) मम, कक्षपत इति शेषः । इति स्वार्थः ॥ १ ॥

इह च बहुश्रुतपूजा प्रकान्ता, सा चबहुश्रुतस्वरूपपि कान्ते एव कर्तुं शक्या, बहुश्रुतस्वरूपं च तद्विपर्ययपरि-

ज्ञाने तद्विविक्तं सुल्लेखं ज्ञायत इत्यबहुश्रुत-स्वरूपमाह—

जे यावि हां निविज्जे, बद्धे लुद्धे अग्निगहे ।

अभिवल्लं उड्ढाई, अविणीए अवबुद्धसुए ॥ २॥

(जे यावि सि) यः कश्चिन्, चापिशब्दौ भिषकमौ उत्तरत्वा यादयेने, भवति जायते, निर्गते विद्यायाः सम्यक् शास्त्रा-वगमरूपाया निविद्या; अविशब्दसंयन्त्रात् सविद्योऽपि, यः स्तब्धोऽऽद्विहारी लुब्धः रसाऽऽदिशुद्धिमान्, न विद्यते इन्द्रियनिग्रहः—इन्द्रियनियमनाभ्यस्तमोऽभ्येत्यनिग्रहः अभीक्ष्णं पुनः पुनः उपाधवत्येतासंबद्धभाषिनाऽऽदिकेण लपति—यत्किं उक्ता-पनि अविनीतश्च विनययिरहितः (अवबुद्धसुए सि) यस्य—वृत्तित्यामिसम्बन्धात् सांस्वबुद्धयः, उच्यते इति शेषः, स-विद्यस्याऽप्यबहुश्रुतत्वं बाहुश्रुत्यकलाभावादिति भावनीयम्, एतद्विपरित्यक्तत्वाद्बहुश्रुतः । इति स्वार्थः ॥ २ ॥

कुतः पुनरीदृशमबहुश्रुतत्वं बहुश्रुतत्वं वा लभ्यते ? इत्याह—

अह पवहिं ठाण्हि, जेहिं मिक्खा न लभ्भई ।

येभा कांठा पमाणं, रोमणोऽऽत्तमेण य ॥ ३ ॥

अह अट्ठहिं ठाण्हि, सिक्खामोलेने वुड्ढई ।

अहस्मिरे सया दंतं, य य मम्ममुदाहरे ॥ ४ ॥

नाभीले ण विभीले, य सिया अलोलुए ।

अकोहणं मच्चए, मिक्खामोलेने सि वुड्ढई ॥ ५ ॥

अथेत्युपन्यासाद्यः, पञ्चभिः पञ्चसंस्कृतपद्येषु कर्मव-शना जन्तव इति स्थानानां तैरैरिति वक्ष्यमाणैर्दुर्मुनिः शिक्ष-ल्लं शिक्षा ग्रहणाऽऽसेवनाऽऽत्मिका न लभ्यते नावाप्यते, तैरीदृशमबहुश्रुतत्वमावाप्यत इति शेषः । कैः पुनः सा न लभ्यते ? इत्याह—स्तब्धमान्मानाकांक्षायां कांक्षा प्रमादेन म-द्यविषयाऽऽदिनारोग्यगलत्कुप्राग्निना आलस्येनानुरसा-हाऽऽत्मना, शिक्षा न लभ्यत इति क्रमः । चः समस्तानां व्य-स्तानां च हेतुत्वमेवायं द्योतयति ॥ ३ ॥ इत्यबहुश्रुतत्ववहेतु-नभिधाय बहुश्रुतत्ववहेतुताह—अथाद्यभिः स्थानैः शिक्षायां शीलः स्वभावो यस्य, शिक्षा वा शीलवत्यभ्यस्यतीति शिक्षाशीलः—द्विविधशिक्षाऽप्यासकृत्, इतिशब्दः स्वकपप-रामर्थकः, उच्यते—नीथेकृत्तुगण्यराऽऽदिविभिरिति गम्यते, तान्येवाऽह—(अहस्मिरे सि) “तु न ह” इति प्राकृत-लक्षणादसहनशीलः अहसिना, न सहेतुकमहेतुकं वा ह-सनेवाऽऽस्ते, सदा सर्वकालं दान्त इन्द्रियमोहोन्द्रियदम्भवान्, (न च) नैव मम पापपञ्चाजनाकारे कुरितं जात्याबुद्धादरेण उच्यते ॥ ४ ॥ (न) नैव अशीलः आर्षदयमानशीलः, सर्वथा विनष्टवाग्बिषय इत्यर्थः न विशालः विकृपशीलः, अनीचार्क-कलुषितवत इति यावत्, न स्यात् न भवेद्, इह पूर्वव च सं-भायते लिट्, आनोलोलुयः, अनीच रसलस्यटः, अकोधनः, अप-राधिनः अनुरागयति वा न कथंश्चिद् कुद्वानि, सत्यम्-अवितथभाषणं तस्मिन् रतः—आसक्तः सत्यत इति, निगम-यितुमाह—शिक्षाशील इत्यनन्तरां कृत्तुगण्यराऽप्युच्यते, स च

बहुसुत एव भवतीति भावः । इह च स्थानप्रक्रमऽप्ये-
वममथानं धर्मधर्मिणोः कथञ्चिदन्त्यवस्थापनार्थं, विरो-
धाभिधायिण्याच्च कञ्चित् केषाञ्चिदन्तर्भावसम्भवेऽपि पूय-
गुणादानं, परिहारद्वयमपीदमुत्तरत्रापि भावनीयम् । इति
सूत्रत्रयाऽर्थः ॥ ५ ॥ (उत्तर ०) ।

किं च-अबहुसुतत्वे बहुसुतत्वे वाऽविनयः, विनयश्च मूल-
कारणम्, तत्रैव उक्तहेतुनामप्यन्येरेवावन्तर्भावात् ।

विनीतस्थानाग्राहः—

अहं पस्मरसिं ठाणोहिं, सुविणीए वि बुवइ ।

नीयाविची अचवले, अमाई अकुट्ठले ॥ १० ॥

अप्यं च अहंविबुवइ, पवंधं च न कुवइ ।

मिज्जज्जाणो भयइ, सुयं लद्धं न पज्जइ ॥ ११ ॥

न य पावपणिकेखी, न य मिंसु कुप्पइ ।

अपिपस्मसवि मिज्जस्स, एहे कट्ठाण भसइ ॥ १२ ॥

कलहडमरवज्जए, बुद्धे अ अभिआए ।

हिरिमं पढिसंलीणो, सुविणीए वि बुवइ ॥ १३ ॥

अथ पञ्चदशमिस्थानेस्सुपुद्गलोभनो विनीतो विनयान्वितस्सु
विनीत इत्युच्यते, तान्येवाह—(गीयाविंसी सिं) नीचमनुजं
यथा भवत्येवं नीचेषु वा श्रव्याऽऽदिषु वतंत इत्येवंशीलो नी-
चमनीं गुरुपु न्यगृह्णामासीत् । यथाऽऽह—“नीयं संखं गइं ठा-
णं, खीयं च आलयाणि च । नीयं च पाए वेदिज्जा, गीअं कु-
ज्जा य अंजलिं ॥ १ ॥” अचपलः नाऽऽप्यकार्यं प्रत्यक्षिरे,
अचवा-अचपलो गतिस्थानमागमायैश्वर्यभूतः । तत्र ग-
तिस्थानं—भुतचारी, स्थानचपलः निष्ठेष्वपि चलनवाऽऽस्ते
हस्ताऽऽदिभिः, आभाचपलः—असदसंभ्यासमीषादिशकाल-
प्रलापिभेदाद्यनुज्ञां, तत्र असद्विद्यमानमन्यम्—अपरुषा-
ऽऽद्यसमीप्य-अनालोच्य प्रलपन्तीत्येवंशीलो असदसंभ्यास-
मीप्यप्रलापितस्त्वयः, अद्वेष्टकालप्रलापो चतुर्थः अतीते कार्ये
यो यकिं—यदि तत्र देशे काले वाऽकरिष्यत् ततः सुन्दर-
मभविष्यत्, भावचपलः स्वैऽर्थे वाऽसमाप्त एव योऽप्यद्
युहति, अमायी न मनोहमाहाराऽऽदिकमवाप्य शुभोऽऽदि-
वज्जकि, अकुट्ठलः न कुक्कुटप्रजालाऽऽद्यलोकनपरः, अ-
प्यं च इति स्नाकमेव अधिक्षिपति तिरस्कुरुते । किमुक्तं
भवति?—नाधिक्षिपत्येव तावदसौ कञ्चन, अधिक्षिपन् वा
कञ्चन कहुट्ठकपं धर्मं प्रति प्रेषयत्येवमाधिक्षिपति,
अमावचवने वा अपरशब्धः । तथा च बुद्धाः—“अपरश-
ब्धे इति स्नाकभावे च ।” ततो नैव कञ्चनाधिक्षिपति,
प्रबन्धं चोक्तुं न करोति, मिश्रिचमयसु उक्तवायेन
भजने मिश्रीयितारमुपकुर्वते, न तु ग्रन्थपकारं प्रत्यसमर्थः
कृतमनो वा शून्यं लब्धवा न भावति, किं तु मदीयपरिहानतः
सुतरामयनयति, न च नैव पापपरिक्षेपो उक्तुः, न च
मिषेऽयः कृतकतया कथञ्चिदपराधेऽपि कुप्यति, अभिप-
स्यापि मित्रस्य रहसि (कक्षाण सिं) कस्याप्यं भाषते ।
इदमुक्तं भवति—मित्रमिति याः प्रतिपन्नाः स यद्यप्यप-
कृतिगतामि विधत्ते तथाऽप्येकमपि सुकृतमनुसरन् रह-
स्यपि तद्दोषमुदीरयति । तथा वाऽऽह—“यस्युक्तेन दुष्क-
र-कृतानि ये वास्यपति ते घन्याः ।” नैवेकदीपजलि—

तो वेणो कोपः स च कुनयः ॥ १ ॥” इति । कलहश्च
बाह्यिको विप्रदः, अमरं च—प्राणिघाताऽऽदिमितलज्जको, बु-
द्धो बुद्धिमान्, एतच्च सर्वत्रानुगम्यत एवेति न प्रकृत-
व्याविरोधः । (अभिज्जातिए सिं, अभिज्जातिः कुलीनता,
तां गच्छति उत्तमस्तमारितिवीहणऽऽदिनेत्यभिज्जातिगः, इीः
लज्जा सा विद्यतेऽस्य इीमान्, कथञ्चित् कलुषाध्यवसा-
यतायामप्यकार्यंमावरयन् लज्जते, प्रतिसंलीनो गुरुस-
काशेऽप्यत्र वा कार्यं विना न यतस्तत्तच्छेदः । प्रस्तुतमुप-
संहराह—सुविनीतः सुविनीतशब्दाच्च इतीत्येवंविध-
गुणान्वित उच्यते । इति सूत्राष्टकार्यः ॥ १३ ॥

यश्चेवं विनीतः स कीदृक् स्यादित्याह—

वमे गुरुकुलं निष्णं, जागवे उवहाणवं ।

पियंकरं पियंवाई, स सिक्कं लद्धुपरिइ ॥ १४ ॥

यस्मै आसीत् कः—गुरुणाम् आचार्याऽऽदीनां कुलम् अ-
न्वयो-गच्छ इत्यर्थः, गुरुकुलं, तत्र तद्वाच्यलक्षणं च कु-
लप्रदं, नित्यं सदा, किमुक्तं भवति?—यावज्जीवमपि शु-
चीनायामिव तिष्ठेत् । उक्तं हि—“खाणस्स होइ मागी ।”
इत्यादि । योजनं योगः-व्यापारः, स चेह प्रक्रमा—
दर्शनगत एव तद्वान्, अतिशयान्न मनुष्यं । यद्वा—योगः
समाधिः, सोऽस्यास्तीति योगवान्, प्रशंसायां मनुष्यं । उप-
धानम्—अज्ञानह्रावयनाऽऽदौ यथायोगमाचमलाऽऽदितयो-
विशेषस्तद्वान् यद्यप्युपधानमुक्तं न तत् कृच्छ्रीनतयोन्यु-
ज्याम्यथा वाऽधीने शृणोति वा, प्रियम्—अनुकूलं करोतीति
प्रियकरः, कथञ्चित् केनचिदपकृतोऽपि न तत्रातिकूलमा-
चरति, किं तु ममेव कर्मणामर्थं दोष इत्यवधारयन्मित्र-
कारित्यपि प्रियमेव चेष्टते, अत एव च (पियं वाइ सिं)
केनचिदप्रियमुक्तोऽपि प्रियमेव वदतीत्येवंशीलः प्रियवादी,
यद्वा—प्रियकर आचार्याऽऽदिरेभिमताऽऽहाराऽऽदिरनुकू-
लकारी, एवं प्रियवाद्यप्याचार्यमिप्रायानुवर्तितयेव वक्ता,
तथा वाऽऽस्य को गुणः ? इत्याह—स एवंगुणविशिष्टः
शिक्षां शास्त्राग्रहणाऽऽदिकपां लब्धमवाप्तमर्हति योग्यो
भवतीति, अनेनेवाविनीतस्येतद्विपरीतः शिक्षां लब्धुं
नार्हति इत्यर्थोक्तं भवति, तथा च यः शिक्षां लभते स बहु-
भुतः, इतरस्त्वबहुसुत इति भावः । इति सूत्रार्थः ।

एवं च स्वपिबत् बहुसुतं प्रयच्छतोऽभिधाय प्रतिज्ञातं
तत्प्रतिपत्तिरूपमाचारं तस्यैव स्तब्धद्वाराऽह—

जह संलम्भि पयं निहितं, दुइओ वि विरायई ।

एवं बहुसुतं भिक्षुः, धर्मो किञ्ची तथा सुयं ॥ १५ ॥

यथा इति द्वाहान्तोऽप्यभावे, शङ्खे जलजे पयो दुग्धे
निहितं म्यस्नम् (दुइओ वि सिं) द्वाह्यां प्रकाराभ्यां वि-
धा, न शुश्रूताऽऽदिना स्वसंभविष्युल्लसनेकेनैव प्रका-
रेण, किं तु स्वसंभवाभ्यसंभविष्युल्लस्यलक्षणं प्रका-
रद्वयेनापीयविकारार्थः, विराजते शोभते, तत्र हि न तत्क-
लुपीभवति, न चाभ्युत्थानं भजने नापि च परिश्रवति एव—
मनेन प्रकारेण बहुसुतः (भिक्षु सिं) आर्यवाङ्मूर्ति
तपस्विभिः धर्मः यतिधर्मः कीर्तिः स्थायाः, तथेति धर्म-
कीर्तिवत् भुतम् आगमो विराजत इति संबन्धः । किमुक्तं

भवति-यथापि जर्मकीर्तिश्रुताणि निरुपलपनाऽऽदिगुणेन स्वयं
शोभासाङ्गितयाऽपि विध्यावाऽऽदिकालुष्यविगमतो निर्मल-
ताऽऽदिगुणैश्च शब्द इव यथा बहुभुते स्थिताभ्यगुणैश्च
विशेषणः शोभन्ते, तन्मपि हि न तत्र मालिन्यम्-अन्यथा-
भावे हानि वा कदाचन प्रतिपद्यते, अन्यत्र त्वन्यथाभू-
तभाजनस्वयवोवन्मथाऽपि स्युः । बुद्धास्तु व्यावृत्ते-यथे-
भ्योपर्ये, "संस्मृमि-संस्मृमायेन पय-खीरं निहितं-उर्वितं,"
म्यस्तमित्यर्थः, "दुहन्ने उभयो संक्षो-खीरं च, अहवा-उर्व-
तयो खीरं च, संस्मृ परित्सवति य ए अमीभवति, विरा-
य सोभति, एवमुवसंहारे अगुमाये वा बहुस्तुभ्यो सुत-
प्यविसारयो, जानक इत्यर्थः । तस्स एवं भिक्षुभाषणे दि-
तस्स धम्मो भवति, किमी जनी, तथा सुयमाराहियं
भव, अपत्ते दितस्स असुयमेव भवति । अहवा-इहलोप
परलोप य सोभति पत्तवा । अहवा-एवं गुणजाए भिक्षु
बहुस्तुए भवति, धम्मो किंती असो य भवति, सुयं से । सुय-
माराहियं इत्यति, अहवा-इहलोप परलोप य विराय,
अहवा-सोलेय सुपुण य ।" इति सूत्रार्थः ।

पुनर्बहुभुतस्तवमाह—

जहा से कंबोभाषं, आइसे कंथ मिया ।

आमे जेवण पवेर, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ १६ ॥

यथा येन प्रकारेण स इति प्रश्नः काश्चो ज्ञानां कश्चो-
ज्वेशो ज्ञानां प्रकमादृशानां निर्धारणे पटी. आकीर्णो व्या-
प्तः शोभाऽऽदिगुणैर्मिति मय्यते. कन्धः प्रधानाऽर्थो यः क्लि-
ष्टवच्छकलभूतकुतुम्बमिपननभवेने मेप्रत्यति, स्याज्ज्वेश्व-
स्तुनुरको, जवन वेगेन प्रथरः प्रधानः एवमित्युप-
स्तुनुरको, नत ईदृशो भवति बहुभुतः । जिनधम्मप्रपञ्चो हि प्रातनः काश्चो ज्ञा-
हमाभ्युप जानिजवाऽऽदिभिर्गुणैरन्यथास्मिकापेक्षया भूतशी-
लाऽऽदिभिर्वरा एव. अयं काश्चो कन्धकाश्चयत् तेषां
प्रवरः । इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥

किञ्च—

जहाऽऽहसमसास्ते, खरे दटपकमे ।

उभयो नेंदिघोसंण, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ १७ ॥

यथा आकीर्णो जाल्यादिगुणैर्नेन तुल्यं सम्यगाकरोऽप्या-
सित आकीर्णसमाकरोः सोऽपि कदाचित् कानर एव स्यादत-
आह-शरकारसटी हटी गाढः पराक्रमः शरीरसामर्थ्याऽऽ-
त्मको यस्य स तथा, (उभयो लि) उभययोः-वामनो. वृक्षिगन-
जा यहा-अगतः वृष्टतश्च । नन्दीघोषेण ह्रादशृत्पुर्निनादाऽऽ-
त्मकेन, यहा-आशीर्वचनानि नान्दी-जोयारुवमि त्याहीनि
तवघोषेण बनिः कोलाहलाऽऽत्मकेन, लसत्पुत्तीया. एवं भव-
ति बहुभुतः, किमुक्तं भवति ?—यथैवविधः खरो न केनाच-
दमि भवते न चाभ्यस्तः श्रितस्माऽऽयमपि जिनप्रवचनतुर-
ङ्गाऽऽश्रितो एवपरवरादिदर्शनेऽपि वाऽऽप्रस्तुतस्त्रिजयं च
प्रति समर्थः उभयतश्च विरजजम्पोः स्वाध्याययोग्यकपेण स्व
पक्षपरपक्षयोर्वा चिरं जीवस्यसी येनामेन प्रवचनमुहीणि-
तमित्याद्यासीवेचनाऽऽत्मकेन नान्दीघोषेणोपलक्षितः परनी-
धिजितनीब महावल्लिरपि नाभिमवितुं शक्यः, न चाप्रत-
प्लुतेतद्वाश्रितोऽप्योऽपि कथञ्चिज्जीवते । इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥

तथा—

जहा करेणुपरिकिणो, कुंजरे सहिहायणे ।

बलवंते अप्पाडिण, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ १८ ॥

यथा करेणुकार्भर्हिस्ततोमिः परिकीर्णः परिभूतो यः स त-
था, न पुनरेकाग्रं कुंजरो हस्ती वरिहायनायक्येति
वृद्धायनः वरिध्वं प्रमायते, तस्य ह्येतावत्कालं यावत्प्रति-
वर्षं बलोपलभ्यः ततस्तद्वत्पथ इत्येवमुक्तम् । अत एव च
(बलवंते ति) बलं शरीरसामर्थ्यमस्यास्तीति बलवान्
सन् अप्रतिहता भवति, काऽप्ये ?—नाभ्यमेवमुक्तरपि
मतङ्गजैः पराक्रम्योत्कीक्यते, एवं भवति बहुभुतः, सोऽपि
हि करेणुभिरिव परप्रसूतजिरोधनीभ्ररीरपिस्त्वयादिबुद्धि-
मिविद्याभिध विविधाभिर्भूतः वरिहायनतया कात्यन्त-
विग्रमतिः, अत एव च बलवत्त्वेनाप्रतिहतो भवति,
वशीनोपहन्तुमिर्बहुरपि न प्रतिहन्तुं शक्यते । इति सूत्रार्थः ॥

अन्यच्च—

जहा से तिवलसिगे, जायकखे विरायइ ।

वसहे जूहाविर्बे, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ १९ ॥

यथा स तीक्ष्णो निश्चितायं शूङ्गं विषयो यस्य स तथा,
जातः अन्यतोऽपिचनीभूतः, कन्धः प्रतीत एवाक्येति जा-
तस्कन्धः, समस्ताङ्गोपाङ्गोपचितोपलक्षणं चैतत्, त-
दुपलभ्ये हि शेषाङ्गोप्युपचितान्यथाभ्य भवति, विराजने
विशेषण राजने शोभते. यूपमः प्रतीतो, यूपस्य गवां स-
मूहस्याधिपतिः स्वामी व्याधिपतिः सन्, एवं भवति
बहुभुतः, सोऽपि हि परपक्षमेतत्तथा तीक्ष्णायं वृक्षा-
क्षारशालाभ्यां शूराभ्यामप्येवोपलक्षितो गच्छुगुकार्येभुरा-
क्षरक्षारोरयतया च जातस्कन्ध इव जातस्कन्धः, अत ए-
व च यूपस्य साध्यादिसमूहस्याधिपतिः आवाधेपद्वी ग-
तः सन् विराजते । इति सूत्रार्थः ॥

अन्यच्च—

जहा मे तिवलदाहे, आदग्ग दुपहमए ।

मीह मियाण पवेर, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ २० ॥

यथा स तीक्ष्णो निश्चितायं शूङ्गं प्रतीतो एव यस्य स ती-
क्ष्णरेणुः, उदय उदकः उदप्रवयः स्थानवेन वा उदप्रः,
अत एव (दुपहमए लि) दुःप्रवय एव दुःप्रवयकोऽ-
प्युर्गोप्रमथाः, सिहः कलरी, मृगाणां मध्यप्राणिनां प्रवरः
प्रधानो भवति, एवं भवति बहुभुतः । अयमपि हि परपक्षमे-
तत्तथा तीक्ष्णरेणुभिरिव जैगमाऽऽदिनयेः प्रतिभाऽऽदिगुणो-
दयतया च तुरभिमव. इत्यन्यतोऽपिनां मृगस्यानीयातां प्रवर
एव । इति सूत्रार्थः ॥

अपरं च—

जहा मे वामुदेने, संखचकगदाधरे ।

अपादिहयबले जोह, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ २१ ॥

यथा स वामुदेनो विष्णुः शस्त्रव्य पाञ्चजन्यः चको च सु-
दर्शनं गदा च कोमोदनी शस्त्रव्यकगदास्तया धारयति बह-
तीति शस्त्रव्यकगदाधरः, अप्रतिहतम् अन्यैः स्खलितुमश-
क्यं बलं सामर्थ्यमस्येवमिति नतः । किमुक्तं भवति ?—
एकं सहस्रसामर्थ्यवानन्यथ तथाविधयोपलक्षित इति

पुष्पत इति बोधः सुमदो भवति, एवं भवति बहुभूतः, सोऽपि ह्येकं स्वाभाविकप्रतिभाभागत्यव्यवहृत् अपरं शब्दचक्रमाभिरुचि स्वयम्भूतं नानाकारैरेवेति इति, बोध इव बोधः कर्मभैरपरामर्शं प्रति इति सूत्रार्थः ।

अपरं च—

जहा से चाउरंते, चक्कवडी महिङ्गि ।

चउदसरपयाहिर्वई, एवं हवई बहुस्तुय ॥ २२ ॥

यथा स स्वतन्त्रवपि दिव्यवस्तु पर्यन्त एकव हिमावानव्यय च दिक्त्रये समुद्रः स्वसम्बन्धितया ज्ञस्येति चतुरन्तः, चतुर्भिर्वा इयमजरथनराऽऽमकैरन्तः शत्रु-विनाशोऽऽसक्तो यस्य स तथा, चक्रवर्ती पदव्यवहारमाधियो, प्रमत्ता ज्ञातिः समुद्रिरस्येति महद्भिकः दिव्यानुकारिणश्मीकज्यतुर्दश च तानि रत्नानि चतुर्दशरत्नानि । मानि चाभूनि—“ सेवाप्रति गाहवह, पुरोहित गय तुरंग व-ह्वर इत्यो । खलं कृतं चर्मं, मणि कागणि जग्य दंडो य ” ॥ १ ॥ तेषामधिपतिः चतुर्दशरत्नाधिपतिः, एवं भवति बहुभूतः, सोऽपि ह्यसमुद्रमहीमण्डलक्यातकीर्तिस्तिष्ठतु दि-क्षु अन्यत्र च बन्दीभूतविद्याधरवृक्ष इति दिक्चतुष्टय-व्यापिकीर्तिनया चतुरन्त उच्यते, चतुर्भिर्वा दानाऽऽदि-धर्मैरन्तः कर्मधर्मविनाशोऽस्येति चतुरन्तः, ज्ञात्यज्यामयी-कथाव्यवहारवर्तिनमापि बोधयेदित्येवविषयुक्तकल्पव्यव-यस्य महत्तय एवास्य भवति, सति चास्यापि चतुर्दश-रत्नोपमानि सकलास्तिष्ठयनिधानानि पूर्वाणीति कथं न चक्रवर्तिनुरूपताऽस्येति सूत्रार्थः ।

अन्यथा—

जहा से सहस्मन्वे, वज्राणी पुरंदरे ।

सके देवाहिर्वई, एवं हवई बहुस्तुय ॥ २३ ॥

यथा स सहस्रमणीयस्येति सहस्रकः सहस्रकोवनः, अत्र च संप्रदायः—“ सहस्रसकल नि पंच मंत्रिसया दे-तापि तत्स, तसि सहस्रं अचक्षीणं, तसि नौरपि विद-मनि, अहया-जं सहस्रेण अचक्षीणं वीसति तं सो बोहि अचक्षीहि अन्महिपतरागं पेरुछु चि । ” वज्रं वज्राभिधानमा-पुत्रं पाशावस्थेति यज्जापणिलोकोक्त्या च पुराणान् पुर-न्दरः । का हिंतित्याह-यज्जा देवाधिपतिर्देवानां स्वामी, एवं भ-वति बहुभूतः, सोऽपि हि क्षुतज्ञानेनाशेषातिशयरत्ननिधान-ननुपयेन लोचनसहस्रेणैव जानते, यत्नैव तस्यैवविषयभोप-लक्षणं, वज्रमपि लक्षणं पाणी संभवतीति यज्जापणिः, पूष श-रीरमप्युच्यते, तस्मिन्नुपगतोऽनुष्ठानतो दारयसीव दारयसी-नि पुरन्दरः, शक्यत्वं देवैरपि चर्मोऽप्यस्तिभ्यस्तया वृज्यत इति तत्परिदृश्यते । तथा चाऽऽह—“ देवा वि तं नमंसति, जस्य धर्मं सया मयो । ” इति सूत्रार्थः ।

अपि च—

महा से तिमिरनिदंसे, उषिहंति दिवाबरे ।

जलंते इव तेषां, एवं हवई बहुस्तुय ॥ २४ ॥

यथा स तिमिरम् अन्धकारं विश्वं सत्यवयववति तिमिर-विष्वस्तः, उषिष्ठमुषाण्ड्य दिवाकरः स्येः, स हि ऊ-र्ध्वं नमोभागाकाशमकतिजतिजस्वितां भजते, अचरतस्तु न

तथेत्येवं विशेष्यते, यद्वा—उत्थानं प्रथममुद्रमन्, तत्र चार्धं न तीव्र इति तीव्रत्वाभावापकमेतत्, अन्यथा हि तीव्रोऽप-मिति न सम्यक् दृष्टान्तः स्यात्, एवमिदं ज्यानां मुख-जिव तेजसा महसा, एवं भवति बहुभूतः, सोऽपि ह्यक्षा-नरूपतिमिरावहारकः संयमस्थानेषु पितृशुचिपितृशुचिताम्य-वसायत उपसर्पस्तपस्तेजसा च इवमिदं भवति । इति सूत्रार्थः ।

अन्यथा—

जहा से उडुई चंदे, नखत्तपरिवारि ।

परिपुषि पुष्पमासीप, एवं हवई बहुस्तुय ॥ २५ ॥

यथा स उडुनां नखत्राणां पतिः प्रभुवृत्तपतिः, क इत्याह-चन्द्रः शशी, नखत्रैरिन्ध्यादिभिर्बलकण्ठक्यावृष्टेस्ताराभि-श्च परिवारः परिकरः सजातोऽस्येति परिवारितो नखत्रप-रिवारितः, प्रतिपूषेः समस्तकोपतिः, स वेदक कदा भव-त्यत आह-पौष्पमासीपम् । इह च चन्द्र इत्युक्ते मा भूषामन्-न्दाऽऽद्यापि सम्प्रत्य इत्युपपत्तिप्रमाणम्, उडुपतिरपि च कश्चिदेकाक्येव भवति, सुगपांतवत् अत उक्तं नखत्रपरिवारि-तः, सोऽप्यपरिपूषोऽपि द्वितीयोऽपि सम्भवतीति परिपूषेः पौष्पमासीपमित्युक्तम्, एवं भवति बहुभूतोऽसावपि हि नस्त-नामिवावेकस्य धनमाधपतिस्तथा तत्परिवारितः सकलक-लोपेतत्वेन प्रतिपूषश्च भवति । इति सूत्रार्थः ।

अपरं च—

जहा से सामाहयाणं, कोडुगारे सुविस्स ।

नाशावधपडिपुषु, एवं हवई बहुस्तुय ॥ २६ ॥

यथा स (सामाहयाणं ति) समाजः समूहस्ते समवयन्ति सामाजिकः । समूहबृत्तयो लोकार्थवाम्, पठन्ति च (स-माहयणां ति) तत्र च श्यामा अतसी तदादीनि च ताभ्य-ज्ञानि चापभोगाङ्गता श्यामाऽऽद्याज्ञानि धाम्यानि तेषाम्— (कोडुगारे ति) कोट्टा धाम्यपल्लयास्तेवामगारं तदाधार-भूते गृहम्, उपलक्षणत्वावस्थपि प्रभूतधाम्यस्थानं, यत्र प्र-क्षीपनकाऽऽदिभयाध्याम्यकोट्टाः क्रियन्ते तत् कोडुगारमुच्य-ते, यदि वा—कोट्टान् आ समन्तात् कुर्वते तस्मिन्निति को-ट्टाकारः, “ अकरोरि च कारकं संज्ञायाम् ” ॥ ३ । ३ । ३ । ३ (पाणि०) इति घञ् । तथा सुष्ठु माहिरिकपुरुषाऽऽदिव्यापारक-द्वारेण रक्षितः पाणिनो वस्तुपूषकाऽऽदिभ्यः सुरक्षितः, स-च कदाचित्प्रतिनियतधाम्यविषयोऽप्रतिपूषश्च स्यात् आह-नाना अनेकप्रकाराणि धाम्यानि शास्त्रिमुद्राऽऽदीनि तेः प्रति-पूषो भूतो नानाधाम्यप्रतिपूषः, आद्यपक्षे तु विशेषणं न-पुंसकलिङ्गतया भेदे, एवं भवति बहुभूतः, असावपि सामाजिकलोकात्मिव गच्छवांसिनामुपयोगिमिर्नानाधाम्य-रिवाङ्गोपाङ्गप्रकीर्णकाऽऽदिभ्यैः क्षुतज्ञानविशेषैः प्रतिपूषे प-व भवति, सुरक्षितश्च प्रवचनोऽधारतया, यत उक्तम्—“ ज-य कुलं आपणं, तं पुरिसे आयरेण रक्कह । ” इत्यादि । इति सूत्रार्थः ।

अपि च—

जहा सा दुमाण पवरा, जंभु नाम सुदंमया ।

आशादियस्त देवस्त, एवं हवई बहुस्तुय ॥ २७ ॥

यथा सा हुमाणां मध्ये प्रवरा प्रधाना जग्द्वीम्ना—अभिधानेन सुदृशेना नाम सुदृशेना न हि यथायमस्तोपमकला देवाऽऽद्याभ्यक्ष्य तथा—अन्धः कश्चिद् हुमोऽस्ति, हुमत्वं कल्पयद्वाद्यास्यास्तत्प्रतिकल्पयेत्, यस्तुनः पाथिव्येनोक्तत्वात्, यक्षधैर्याऽऽदिमयाणि हि तन्मूलाऽऽदीनि तत्र तत्रोक्ताणि, सा च कल्पेत्याह—अनादितस्यानादितनाम्नो देवस्य जग्द्वीपाधिपतेर्यन्तरसुरस्य आश्रयत्वेन संबन्धिनी, एवं भवति बहुभुतः, सोऽपि ह्यस्तोपमफलकल्पयुतान्विता देवाऽऽदीनामपि च पूज्यतयाऽभिगमनीयः, शेषहुमोपमसाधुषु च प्रधानः । इति सूत्रार्थः ।

अन्यकच—

जहा सा नईय पवरा, सलिला सागरंगमा ।

सीया नीलवतपद्मा, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ ५८ ॥

यथा सा नदीनां सरितां प्रवरा प्रधाना सलिलं जलमस्यामसीति, अयं आरारुक्तिगणवादिचि, सलिला नदी, सागरं समुद्रे गच्छन्तीति सागररूपा समुद्रपातिनीत्यर्थः, न तु पुद्गलदीपद्वयान्तराल एव विशीयेत, शीता शीतानाम्नी नीलवान् प्ररोदस्तरस्यां दिशि यवैरपरपथेस्ततः प्रभवति, पाठान्तरतः प्रवहति वा नीलवत्प्रभवा, नीलवत्प्रवहा वा, एवं शीतानदीवद्भवति बहुभुतः, असावपि हि सरितामिवान्यसाधूनामशेषकुलजानिनां वा मध्ये प्रधाना विमलजलकल्पयुतान्विता, तथा—सागरंगममुक्तिमेवाऽस्ती गच्छति, तद्विज्ञानमुत्पन्न एवाशय प्रवृत्तत्वात्, न ह्यप्यद्वीपानामिव देवाऽऽदिम एवाशय विवेकिनो वाङ्मया, तथा च—कथमस्य तेषामिव प्रायोऽप्यन्तरालावस्थानाम्, नीलवत्पुल्याच्च उच्छिन्नोच्छिन्नमहाकुलादेवाश्च प्रसूतिः, कथमिवान्येषेभ्योपयोग्यतासंभवः । इति सूत्रार्थः ।

किं च—

जहा से नगाथ पवरे, सुमहं मंदरे गिरी ।

नाथोसहिपज्जलि, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ ५९ ॥

यथा स नगानां पर्वतानां मध्ये प्रवरोऽतिप्रधानः सुमहा-मतिशयशुद्धरूपक इति यावत्, मन्दरो मन्दराभिधानः, कः पुनरस्ती?, इत्याह—गिरिः, किमुक्तं भवति?—मेरुपर्वतः नानौपमिभिः अनेकविधांशुधमाऽप्यवयवपतिविशेषकपाभिः प्रकषेय उच्यते। दीप्तौ नानौपमिप्रज्वलितः, ता ह्यतिशयान्वयः प्रज्वलन्त्य देवाऽऽवन्ते इति तद्व्योमादावार्थप्रज्वलित इत्युक्ते, यद्वा—प्रज्वलितानौपमिनामौपम्येभ्योऽस्तिप्रज्वलितानौपमिभिः प्रज्वलितशब्दस्य तु परानिपातः प्राप्तवत्, एवमिति मन्दरचङ्गवति बहुभुतः, भुवमाहात्येन ह्यसावत्यन्तस्थित इति शेषगिरिकल्पपरिस्तरसाधनेष्वप्या प्रवर एव भवति, तथाऽप्यकारेऽपि प्रकाशनशक्यमन्विता आभर्षा-वध्याद्यः तत्रातिप्रतीना एव । इति सूत्रार्थः ॥

किं बहुना?—

जहा से सयंभूरमणे, उदही अक्कलओदए ।

साथारयथपदिपुजे, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ ६० ॥

यथा स स्वयम्भूरमणः स्वयम्भूरमणाभिधानः उदीचस्समुद्रो-भ्ययवमिनास्तुदकं जलं यस्मिन् स तथा नानारङ्गानां प्राकारैः सरकलाऽदिभिः प्रविष्टां भूतो नानारङ्गमपि पूज्यः, एवं भवति

बहुभुतोऽयमपि ह्यस्तस्यगुणानोदको नानाऽतिशयशरत्-वांश्च भवति, यदि वा—अकृत उदया—प्रादुर्भावां यस्य सां-कृतोदयः । इति सूत्रार्थः ।

साम्प्रतमुक्तगुणानुवादनः कलापद्वयगततत्त्वैव

माहात्म्यमाह—

समुद्गंधीरसमा दुरासथा,

अचक्रिया केणइ दुपइसया ।

सुयस्स पुण्या विउलस्स ताइओ,

सुविनु कम्मं गट्ठुम्मं गया ॥ ३१ ॥

(समुद्गंधीरसमं नि। आर्यैस्वाहः। इतीयं अलक्ष्यमप्याऽऽत्मकेन गुणेन समा गार्भार्यसमाः समुद्रस्य गार्भार्यसमाः समुद्रगार्भार्यसमाः, दुरासय (सि) दुःखेनाऽऽर्भार्यम्नेऽभिभवबुद्ध्या आसाधयेत् वा जेतुं सम्माश्रयन्ते केनापीति दुराशया दुरासदा वा, अत एव अचक्रिया (सि) अचक्रिता अ-ज्रातिनाः, कर्त्तव्यं हि परिपह्याऽऽदिना परप्रवादिना वा, तथा दुःखेन प्रधम्यन्ते पराभिभूयन्ते केनापीति दुःप्रधमः त एव दुः-प्रधमकाः, क एवंविधाः? इत्याह—(सुयस्स पुण्या विउलस्स सि) सुख्यत्वात् धृतेनाऽऽगमेन पूर्णाः—परिपूर्णा वि-पुलेन अङ्गानङ्गाऽऽदिभद्रो विस्तीर्ण्येन तावन्त्यापिणो वा एवंविधाश्च बहुभुता एव, तानेव कलानो विशेषार्थयतु—माह—तपयित्वा विनाश्य कर्म कानाऽऽवरणाऽऽदि, गम्यत इति गतिस्त्वमुत्तमां प्रधानां, मुक्तिमिति यावत्, गताः प्राप्ता उपलब्धतावाङ्मङ्गलिन गमिष्यन्ति च । इह कैकच-चनप्रक्रमेऽपि बहुवचननिर्देशः पूज्यताव्यापनार्थं व्याप्तप्र-दर्शनार्थं च । इति सूत्रार्थः ।

एवं बहुभुतस्य गुणयुक्ताऽऽत्मिकां पूजामभिधाय

शिष्योपदेशमाह—

तम्हा सुयपहिदेजा, उत्तपट्ठगवेमए ।

जेगऽप्यां परं चेव, मिदि संपाज्जिअति ॥ ३२ ॥

त्ति वेमि ॥

यस्मादमी मुक्तिगमनावसाना बहुभुतगुणास्तस्मात्कुलम् आ-गममपिनिष्ठेऽप्यनभयगुणविन्तनाऽऽदिनाऽऽभयेत्, उत्तमः प्रधानोऽयः प्रधानमुत्तमायः, स च भोक्त एव तं गये-ष्यति अन्वेषयतीति उत्तमार्थगवेषको येन कृताऽऽध्यक्षे-न आत्मानं स्वं परं जान्य तपस्यादिकम्, एवाऽप्यचार-ण, भिक्षुकमद्य सत्प्रापयेदित्यस्यानन्तरं प्रत्यक्षः, ततः सिद्धि मुक्तिगतिम् (संपाज्जिअति सि) सत्यक प्रा-पयेदेव नेह कश्चित्पट्टः । इति सूत्रार्थः । इतिः परित्ख-मासी, भवामीति पूरेवत् । उक्तोऽनुगमः । सम्प्रति नयास्तेऽ-पि पूर्ववदेव । उक्तं ११ अ० ।

बहुस्तुयया—बहुभुतना—अ० । युगप्रधानाऽऽगमनायाम्,

उक्तं १ अ० । भुतसम्पद्वैदिकेया । स्था० ८ टा० ।

बहुहा—बहुपा—अ० । अनेक वाचस्पदार्थे, प्राचा० १ भू० ५ अ०

३ उ० । पञ्चा० ।

बहू—बहू—अ० । रमण्याम्, कां० ।

बहुमुह—बहुमुख—न० । 'बहुमुह' शब्दार्थे, प्रा० १ वा० ।

बहेदञ्ज-विभीतक-पुं० । वृक्षविशेषे, “अकञ्जो बहेदञ्जो ।”
पा०० ना० २४, गाथा ।

बहेदय-विभीतक-पुं० । “पथि-पृथिवी-प्रतिष्णुमृषिक-द्वि-
ष्टा-विभीतकभवत्” ॥ ८ । १ । ८८ । इतोऽष्ट । प्रा० १ पाद ।
“पथीयूषाऽऽपीड-विभीतक-कीदृशेष्टे” ॥ ८ । १ । १०४ ॥
इतीति एत् । प्रा० १ पाद । स्वनामकथाते वृक्षभेदे, “आ-
मलकानि इतीतकयो विभीतकानि च त्रिकलाशब्देन व्यवहि-
यन्ते भिषगुभिः । वाच० ।

बाउष्टी-पुचली स्त्री० पुचलिकायाम्, पा०० ना० ११७ गाथा ।

बाट-बाट-न० । एकचान्दयनिष्पन्न लोकाप्रसिद्धे चाधभेदे, थ०
२ अथि० ।

बाट-बाट-त्रि० । घनीभूते, “गाढं बाढं बलियं । धनियं दृढं
अहसत्तम अचर्यं ।” पा०० ना० ६० गाथा ।

बाण-देशी । सुमग-पनसयोः, दे० ना० ६ वग्ने ६७ गाथा ।

बाणिक-बाणिक्य-न० । बाणिकजनैश्चिते, तं० । कयविकय-
स्वरूप, (प्रथ० ६ द्वार । थ०) व्यापारे, थ० । बाणिजं
बाणिक्यमेव मुख्यवृत्त्याऽर्थो जनां पायः भवति । पञ्चमेऽपि-
“महामहत्त्वस्य व पञ्चै, न केव कमलायरे सिरि वसई ।
किं तु पुंसांश्च वसला-यमायरे तोरुपुड्डाश्च ॥ १ ॥”
बाणिक्यमपि स्वहदायनीर्षावलम्ब्यमागोच्यकालाः पनुकपमेव
कुपार्थं भवन्त्याः सहसा वृत्त्याऽपयः । बाणिक्ये व्यवहारमु-
ज्जिह्व द्रव्यलक्षणकालमभेदावन्तुर्ह्य-तत्र द्रव्यतः द्वाद्दश-
कर्मोऽऽद्यानाऽऽदि बह्वारम्भाऽऽदिनिदाने भायं सर्वोऽ-
स्मना त्याग्य, स्वहदाऽऽऽरम्भ एव बाणिक्ये पतनीयम्, दुर्भि-
त्ताऽऽद्यानिर्वाहे तु यदि बह्वारम्भं जरकर्मोऽऽप्यप्यचर-
ति, तदाऽऽनिच्छुः स्वं निम्नं सद्यःकृत्येव करोति ।

यदुक्तं भावभावकलक्षणे—

“वज्रं तिष्ठाऽऽरं, कुण्डं अकामो अनिषधर्त्ता अ ।

पुण्यं निरारंभजनं, द्यालुभ्रो सव्यजीवेसुं ॥ १ ॥

धरा व महामुष्णिगो, मणसा चि करंति जे न परीक्षं ।

आरंभपावविषया, भुञ्जति विकोडिऽपिपुच्छं ॥ २ ॥”

अहहमपरीक्षितं च पश्यं न स्वीकार्ये, समुदितं शङ्काऽऽस्पृहं
च समुदितैरेव प्राज्ञं, न स्वेकादिना, धिषमपाते तथैव स-
हायकाऽऽदिभावात् । ज्ञेयतः स्वचक्रपारम्भकामागम्यसनाऽऽ
पुण्यवर्द्धिते धर्मसामग्रीसहिते च क्षेत्रे व्यवहारी, न स्वयम्
बहुलाभेऽपि कालतोऽष्टाहिकात्रयपर्वतिष्यारी व्यापारस्या-
यः, तथा वर्षोऽऽदिकालविक्रयोऽपि व्यापारस्मादयः, भा-
वतस्त्वनेकधा क्षत्रियाऽऽदिभिः सासुधैः सह व्यवहारः स्व-
न्योऽपि प्रायो न गुणाय, उद्धारकं च नदीविष्टाऽऽदिबिरोध-
कारिभिः सह न व्यवहार्य, कलाऽऽम्लरव्यवहारोऽपि समर्थिकप्र-
हृष्टकाऽऽद्यानाऽऽदिभैर्योक्षितोऽप्यथा । तस्मात्तथाऽऽदिहेतुकेष्व-
विरोधधर्महात्यापनेकान्तप्रसङ्गात्, अनिर्वहस्तु यदि उद्धार-
के व्यवहरति, तदा सत्यवादिभिरेव सह, कलाऽऽम्लरमपि देश-
कालाऽऽप्येतेष्वेकैकिकविकृत्यपुष्पकवृद्धातिरूपं निशि-
ष्टजानिनिर्दिष्टमेव प्राज्ञं, स्वयं वा बुद्ध्या धने पृथ्वीते तदा-
करस्यावधेः प्रामेय देवं, जानु धनहात्यादिना तथाऽऽशक्तोऽपि

ज्ञैश्चैतेस्तदर्थं एव चतने, अथवा विविधास्तद्व्या-
व्यवहारमङ्गलमङ्गः । थ० २ अथि० । अथवापि व्यवहारे
निजस्वत्याऽऽवलेते धर्मोपेयिदमिति विन्यं, धर्मोधिनाऽऽतः
सावर्तिकैरेव सह मुख्यवृत्त्या व्यवहारो व्यावस्तत्प्राप्ते
स्थितस्य निजस्वस्य धर्मोपेयिगिर्यसंभवत्, तथा—पर-
मस्तरमपि न कुपीत, कर्मोऽऽप्येता हि भूतयाः किं मुखा मस्-
रेण मवश्येऽपि दुःखकरेण ? । तथा—चायौषधचक्षुःश्रव-
स्तुषिकयाधोवपि दुर्भिक्षस्याधिबुद्धिबल्लाऽऽदिवस्तुत्याऽऽ-
दि जगद्दुःखरूपसर्वथा नाभिलषत्, नापि दैवात्तज्जातमनुगो-
देत, मुखा मनोप्राप्तिम्याऽऽप्यपसे । तदाहुः—

“उच्छिन्नं मुच्य कलं, द्रव्याहकमागयं च उद्धरिं स ।

निषाद्विभ्रमपि जान्तेति, परस्व संतं न गिरिहृत्ता ॥ १ ॥”

उचितं कलाशुनं प्रति चतुष्टयकचतुष्टयादिकया “व्याजे
स्याद् द्विगुणं विसम्” इत्युक्तद्विगुणद्रव्ये त्रिगुणव्याप्याऽऽ-
दिकया वा तां, तथा द्रव्यं गतिमधिरमाऽऽदि, आदिशब्दात्-
तद्गतानेकमद्रष्टाः, तेषां द्रव्याऽऽधीनां कमेण द्रव्यस्यलक्ष-
णेनाऽऽगतः संपर्को य उक्तयोऽर्थवृद्धिरूपसंतं मुक्त्वा शेषं न
पृथकीयान्, कोऽर्थः, यदि कथाऽऽप्यपूगकलाऽऽदिद्रव्याणां क-
याद् द्विगुणाऽऽदिकलाः स्यात्तदा तमदुष्टाऽऽद्यवतया गुणहति
न संतचित्त्वमतेत्युत्तरं जातं, यत्पूगकलाऽऽदीनां क्षयोऽभूवि-
ति । तथा निमित्तमपि परस्वकं जानन्न पृथगीयान्, कलाऽऽत-
राऽऽदी कयविकयाऽऽदी च देशकालाऽऽप्येतेष्वया व उचितः
शिष्टजमानिन्विनो लाभः स एव प्राप्यः । थ० २ अथि० ।
(परवज्जनं का हानिरिति ‘परवंचण’ शब्देऽस्मिन्नेव
भागे ४४४ पृष्ठे दृष्टितम्)

बाणिक्यकर्मतः-बाणिक्यकर्मन्ति-न० । यत्र बाणिक्यार्थे बहवो
मिलन्ति लोकास्सादृशे स्थाने, दृशा० १० अ० ।

बाणियग-बाणिक्य-पुं० । बाणिक्य, प्रथम० २ भाध० द्वार ।

आचा० । वृ० । “पिहृदे ववहरंस्तर, बाणियग्रो देहं वृषरं”

उत्त० २१ अ० । कदप० । आचम० ।

बाणियगमा-बाणिक्यगमा-पुं० । इतीपलाशकक्षेत्येपञ्चोभिने

मगधदेशीये नगरे, प्र० ११ श० ३ उ० । निष्पयाद् द्वाद्दशव-

र्षोर्वाच० । कदप० १ अथि० ६ क्षण । आच० । यत्रा-

ज्जिनकपुत्र आसीत् (स्या० १० डा० । आ० म० । विपा०)

आनन्दनामा भयमोपासकक्यासीत् । उपा० १ अ०

आ० चू० ।

बाणियधर्म-बाणिक्यधर्म-पुं० । बाणिक्याये, वृ० । (‘अ-

द्वजय’ शब्दे प्रथमभागे २४१ पृष्ठे एकौ बाणिक्याय उदाहृतः)

बाणी-बाणी-स्त्री० । बचने, दृशा० ७ अ० ।

बादर-बादर-त्रि० । अतिबल्लतरे, जी० ३ प्रति० ४ अथि० ।

म० । नि० चू० । बादरनामकर्मोद्वाचक्षुभ्राह्मतां गते पृथि-

वीकायाऽऽदी, प्रज्ञा० १ पद । प्रथ० । पा० । स्फूट, आ० ।

येषां बादरः परिक्षमः । स्या० २ डा० ३ उ० ।

आधोलाकाऽऽदिषु बादराः । बादरजीवकायान् प्रकपयन्

खलयमाह—

अइलोगे खं पंच बादरा पसुता । तं नदा-पुत्रिकाहाय,

आडकाइया, बाडकाइया, बयस्तइकाइया, उराला तसु

पाया । उक्तुलोमे यं पंच बादरा एए चेव । तिरियलोमे यं
पंच बापरा पय्याया । तं जहा-एगिदिशांजाव पंचिदिशा ।

“अद्दे” इत्यादि लुप्यम्, नवरमधकृष्णलोकोपोस्तैजसा बा-
दरा न सन्धति पञ्चैते उक्ताः, अन्यथा यद् स्मृतिः, अयो-
लोकप्रामेयुषे बाद्रास्तेजसास्तेऽद्वयतया न विवक्षिताः, ये
बाद्रोक्तपादद्वये ते उपलुक्तामस्वेनोपलित्वा नास्थितत्वादिति ।
(उगला तस छि) अस्य तेजोवायुस्त्वपि प्रसिद्धमस्मत्तद्
व्यवच्छेदेन द्वीग्नियाऽऽदिप्रतिपत्त्यर्थमात्रप्रदं लुप्यम्, सोराताः
स्थूला एकेन्द्रियापेक्षेयानि, एकमिन्द्रियं करणं स्पर्शनलक्षणमे-
केन्द्रियजातिनामकमोद्यासदावरणस्योपसमाहृतं येषां ते
एकेन्द्रियाः पृथिव्याऽऽद्यः एवं द्वीग्न्यादयोऽपि, नवरमि-
न्द्रियविशेषो जातिविशेषश्च वाच्य इति एकेन्द्रिया इत्युक्तमि-
ति । स्थानं ५ हा० ३ उ० । (बादराः पृथ्व्येतैजोवायुवन-
स्पतिकायाः पृथिव्यादिशब्देषु) असदरे, हा० १ भु० १ अ० ।

एयस्स यं भंते ! पुढवीकाइयस्स आउकाइयस्स तेउ-
काइयस्स वाउकाइयस्स वणस्सइकाइयस्स कयरे काए
सव्वबादरे, कयरे काए सव्वबादरतराए । गोयमा !
वणस्सइकाइए सव्वबादरे, वणस्सइकाइए सव्व-
बादरतराए । एयस्स यं भंते ! पुढवीकाइयस्स
आउकाइयस्स तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स कयरे
सव्वबादरे, कयरे काए सव्वबादरतराए । गोयमा !
पुढवीकाइए सव्वबादरे, पुढवीकाइए सव्वबादरतराए २ ।
एयस्स यं भंते ! आउकाइयस्स तेउकाइयस्स वाउका-
इयस्स कयरे काए सव्वबादरे, कयरे काए सव्वबादरत-
राए । गोयमा ! आउकाइए सव्वबादरे, आउकाइए स-
व्वबादरतराए ३ । एयस्स यं भंते ! तेउकाइयस्स वाउकाइ-
यस्स कयरे काए सव्वबादरे, कयरे काए सव्वबादरतराए ।
गोयमा ! तेउकाइए सव्वबादरे, तेउकाइए सव्वबादरतराए ।
म० १६ श० ३ उ० ।

बादरअपज्जत्-बादराऽपयात्-पुं० । बादरव्यवति अपया-
तावस्थाऽऽपन्ने जीवे, स० १३ सम० ।

बादरायाम्-बादरानाम्-न० । नामकर्मभेदे, यदुपवाञ्छीवा
बादरा भवति, बादरव्यं च परिणामविशेषः । कर्म० । न ल-
घुप्राप्तत्वेनैव बादरस्याप्येकेकस्य पृथिव्यादिशरीरस्य लघु
प्राप्तत्वाभावात्सञ्ज्ञाविपाकित्वेन जीवस्यैव काञ्चिद्बादर-
परिणामं जनयत्येव पुत्रलघु, किं तु जीवविपाक्यप्येतत्शरी-
रपुत्रलघ्वपि काञ्चिदप्यभिप्रायिकं दर्शयति । तेन बादराणां व-
हुतत्वं समुदितपृथिव्यादीनां लघुत्वा प्रद्वयं भवति, न स्वभावा-
त् । जीवविपाककर्मणः शरीरे लघुप्राप्तकटनमयुक्तमिति
सेतु । मैवं, जीवविपाक्यपि कांश्चो भूयःशिवलौकिकप्रतिना-
तिकलकलरत्नस्वेदजलकणमेवाऽऽद्याताम्रपदवचनवैयर्थ्य-
प्रभृतिविकारं कृपितनरशरीरेऽपि दर्शयति, विविक्तत्वात्कर्म-
शक्तेरिति । कर्म० १ कर्म० । पं० सं० । प्रव० ।

बादराणिगोयद्वववग्ग्या-बादरनिगोद्वववग्ग्या-स्त्री० ।

बादरनिगोद्वववग्ग्यानामोदारिकतेजसकामंयेषु शरीरनामक-
मेषु प्रत्येकं ये जीवान्मनुष्याः पुत्रपुत्राः विस्त्रापरिणा-
मेनापवययमायति । तेषु, पं० सं० ५ द्वार । क० प्र० ।

बादरबोदि-बादरबोन्दि-पुं० । बादरा बोन्दिः शरीरं येषां
ते बादरबोन्धवः । बादरनामकमोदववर्त्तितु जीवेषु, वृ० १
उ० ३ प्रक० ।

बादरबोदिपर-बादरबोन्दिपर-पुं० । पर्याप्तत्वेन स्थूलाऽऽकार
धरे, बादराऽऽकारधारिणि, म० १ म० ५ उ० । स० प्र० । स्वा०

बादरसंपराय-बादरसम्पराय-पुं० । बादरा अकिङ्करीताः
सम्परायाः सञ्चलनकांक्षाऽऽद्यो यस्मिन् सः । स्थानं ८
हा० । सञ्चलनयानि लोभस्यहास्यपुण्यमयानि । आ० म० १
अ० । अनिवृत्तिबादराऽऽकलयनमयुगस्थानवर्त्तिजीवे, स०
१४ सम० । उक्त० ।

बायरअपज्जत्-बादराऽपयात्-पुं० । ‘बादरअपज्जत्’ शब्दा-
र्थे, स० १३ सम० ।

बायरयाम्-बादरानाम्-न० । ‘बादरयाम्’ शब्दार्थे, कर्म०
१ कर्म० ।

बायरणिगोयद्वववग्ग्या-बादरनिगोद्वववग्ग्या-स्त्री० ।
‘बादरणिगोयद्वववग्ग्या’ शब्दार्थे, पं० सं० ५ द्वार ।

बायरबोदि-बादरबोन्दि-पुं० । ‘बादरबोदि’ शब्दार्थे, वृ० १
उ० ३ प्रक० ।

बायरबोदिपर-बादरबोन्दिपर-पुं० । ‘बादरबोदिपर’ शब्दा-
र्थे, म० १ म० ५ उ० ।

बायरसंपराय-बादरसम्पराय-पुं० । ‘बादरसंपराय’ शब्दार्थे
स्थानं ८ हा० ।

बायालीम-द्वाचत्वारिंशत्-स्त्री० । द्व्यधिकायां चत्वारिंशत्स-
ङ्ख्यायाम्, उत्प० १ अ० १ लघु ।

बार-द्वार-न० । ‘सर्वत्र लवराभव (वाग्ने) ॥ ८२ । ७६ ॥ इति
कवित्परायणे (ऊर्ध्वमधश्च) बारं । दारं । गृहमुखे, प्रा० ३
पाद ।

बारत्त-बारत्त-पुं० । बारत्तकपुराजस्वाभयसेनस्यामाजे,
वृ० १ उ० १ प्रक० । आ० म० । नि० म० । वि० । (बार-
कामात्वस्य प्रत्ययाप्रदं लुप्यं ‘द्विष्य’ शब्दे लुप्त्यभावे
१३४६ पृष्ठे उक्तम्)

बारत्तकपुर-बारत्तकपुर-न० । बारत्तकामायाधिष्ठिते, नगरे
आव० ६ अ० ।

बारवई-द्वारावती-स्त्री० । सोराप्तेर्यराज्यायाम्, यत्त कु-
प्यो वासुदेव आसीद्विघ्नोन्निमिष । नि० १ भु० ३ वर्ग १ अ० ।
आ० म० । स्व० । प्रव० । आ० क० । अग्न० । आ० म० ।

(‘गिमड’ शब्दे लुप्त्यभावे २३६६ पृष्ठे वर्गक उक्तम्)

बारम-द्वादश-न० । द्व्यधिकेषु दससु, स्त्री० । उक्त० ।

द्वादश-न० । द्वादशमङ्कयापूरके, स्त्री० ।

वारसंगी-द्वादशाङ्गी-स्त्री० । द्वादशानामङ्गानां समुदायकणे
प्रवचने, विश० । नैवा द्वादशाङ्गी कदाचिदासीत्, न कदाचि-

अ भवति, न कदाचिन्न भविष्यति; भूता भवति भविष्यति
अ भूता नित्या शार्वती । २४० १ अ० ।

बारसममञ्जय-द्वादशममर्जित-पुं० । एकत्र समये ये समुत्प-
द्यन्ते तेषां यो राशिः स द्वादशप्रमाणः स्यात् तेषु । उत्पत्तौ
द्वादशचन्द्रपिरिङ्गनेषु, अ० २० श्ल० १० उ० ।

बारसावत्-द्वादशावत्-न० । द्वादशाऽऽवर्ताः सृष्टाभिधानगर्भाः
कायव्यापारविशेषाः यतिजनप्रसिद्धा बहिर्मस्तु द्वादशाऽऽव-
र्तैः । स० १२ लम० । द्वादशभिः कायव्यापारैर्युक्ते कृतिकमणि,
प्रब० २ श्ल० । आब० । अ० ।

बारसाह-द्वादशाऽऽवत्-पुं० । द्वादशानामर्गं समाहरे, आ० १
श्ल० १ अ० ।

बारसाहदिवस-द्वादशा(स्व)हदिवस-पुं० । द्वादशानां पूरणो
द्वादशः, स एवाऽऽवयो यस्य स द्वादशाऽऽवयः । स बालो
दिवसश्चेति विग्रहः । अथवा—द्वादशं च तद्द्वयोर्द्वौ द्वाद-
शाहः । तन्नामको दिवसो द्वादशाहदिवसः । २४० १
श्ल० । द्वादशाऽऽवयो दिवसो द्वादशाऽऽवयदिवसः । अथवा-
द्वादशानामर्गं समाहारेः द्वादशाहस्तस्य दिवसो, येन द्वाद-
शाहः पूर्णते । जन्मदिनात् द्वादशेऽङ्कि "बारसाहदिवसे अय-
मेवाकुरु गोपं गुणानपकुरु नामभिन्नं करेति ।" २४० १
श्ल० । अ० ।

बारसी-द्वादशी-स्त्री० । एकस्य द्वादशेऽहोरात्र-विशे० । उच्ये० ।
२०५० । पुराणेषु द्वादशीशब्देनैकादशी उच्यते । २४० १ श्ल० ।

बारह-द्वादशन्-वि० । "क-न-ख-ज-त-इ-प-य-व-०" ॥ २१ ।
१७७ । इत्यादिना वल्लुः प्रा० १ पादः । "संख्यागद्दे रेः" ॥
॥ ॥ १२६ । इति वक्ष्ये । अत्राधिकेषु दशसु, प्रा० १ पादः ।

बाल-बाल-पुं० । अभिनवप्रत्यये, सूत्र० १ श्ल० ५ अ० १
उ० । अचिरकालजाते, रा० । जन्मत आरब्धाष्टौ वर्षाणि
यावत् शिशौ, अ० ३ अधि० । ग० । प्रब० । पि० । नि० । नू० ।
विशे० । पं० । "आ षोडशाद् भवेत् बालो, यावत्सीर, अ-
वर्षकः ।" आबाल० १ श्ल० २ अ० १ उ० । सूत्र० ।

बालप्रमज्ज्या । बालं सि हारस्त इमा वक्ष्यामगाहा-

निविशे । य होति बालो, उक्तोसो मज्जिमो जहसो य ।

एतेसि पतेयं, तिहं वि परवृत्तं वांरुं ॥ २२७ ॥

तिविहबालस्तस्य पतेयं इमं वक्ष्याम-

सप्तऽष्टगण्डुकोसो, छ पण्य मउको तु जा चतु जहस्ये ।

एवं वयणिकण्यं, मावे उ वयाणुवसी वा ॥ २२८ ॥

जन्ममतेः सप्तऽष्टवरिसो जो सो उक्तोसो बालो, क्षुपंच वरि-
सो मज्जिमो, यगाऽऽदि जाव बउवरिसो एस जहसो । एवं वा
लसं वततो निष्पर्थं प्रायसो भावे वताणुवसी भवति, वासही
बयो साणुवसति ॥ २२८ ॥ कहां १, जहा बालो सवालमावो । का-
रगगाहा । अहवासहो नव भेदो-जहजजहसो, जहजम-
रगो, जहजगुकोसो । एवं मज्जिमोसिखु वि सिखि तिभि भेदा
वचन्या इमं तिविहं बालकरणं लक्षणां च उक्तोसो गाथा ।

उक्तोसो दहृषं, मज्जिममो वा निवारितो संतो ।

जो पुण जहसवालो, इत्योवविनो वि ख वि ठाति ॥ २२९ ॥

अं पुण ते बारिता करेति तं केरिंसं ? गाहा-

छिंदंतमछिंदता, तिखि वि इरिताऽऽदि वारिता ।

उक्तोसा जाति छिंदति, तथापि पुण ठाति तो दिह्वा ॥ २३० ॥

आदिसहानो पुढवादिखु आलिपणसिखणनावनवीयणसंघ-
ह्वाऽऽदि दहृषा । उक्तोसो जाति तेषु छेदनाऽऽदिसु पयट्टति
तो गुरुणा अक्षेण वा विट्ठेमोसो खेव अवारिणो ठायति । मज्जि-
मो पुण यदा वारितो तदा ठायति । जहसवालो जहा हस्थे
येणं वारितो तदा ठायति, तथा वि वामहस्थेणं छिंदति, पा-
देण वा ।

इयाणि ते केरिंसं बाले मेरं करेति, तिखिं बालल-

कखणं च भण्ति-

मंडलगमिं वि चरितो, एवं वा निट्ठ विट्ठति तवेव ।

मज्जिममो मा छिंदतु, ठाहति ठाणं वा हिं विट्ठे ॥ २३१ ॥

मंडलं मा लिह सि मेरं अलंघिता एत्थं विट्ठह सि भणितो
ठिया निसखा निखिखा वा । इरिताऽऽदि वा अछिंदता उ-
क्तोसो जहेव भणितो तहेव ठितो । मज्जिमो वि इरिताऽऽ-
दि छिंदतां जहा वारितो तदा विट्ठति । मंडले वि निखडो
मेरं लंघियु पासे ण विट्ठति, इतो जहसो ।

गाहा-

दाहियकरमिं गडितो, वापकरंयं स छिंदति तथापि ।

न य ठाति तहिं ठाणं, अह कवति विस्सरे रुपति ॥ २३२ ॥

इरिताऽऽदिसु पुव्वचं गताथे । जहसवालो मंडलेणं निखड-
ये तमिं मंडलठाणं ण विट्ठति, पाएण वा मंडलं भंजेति ।
अह बालो कज्जति मंडले तं चड्ढकडंते विस्सरे रोयति ॥

एसवथो इमाए गाहाए भण्ति-

जह भणितो तह तु ठिय, पढमो वितिपण कडियं ठाणं ।

ततिअं ख ठाति ठाणं, एम विही होति निहणं पि ॥ २३३ ॥

कंठा । एस निहव वि बालाणं सरुवे वि पकवणाविही व-
क्खाअः इमं तिखिं बालं जो पव्वावति तरुं सिक्खावैतस्स
असिक्खावैतस्स वा इमं पच्छिं ।

गाहा-

अउणवीसा वीसा, एगुणवीसा य तिविहं बालमि ।

पदमे तवां वित्तिं पीसो, ततिप तव एव मूलं वा ॥ २३४ ॥

उक्तोसवालं अउणवीसा, मज्जिमो वीसा । जहस एगुणवी-
सा । पढमं ति उक्तोसं जहा सव्ये तद्व्यागमता तया तेषु
खेव ठाणेषु छेदो पयट्टति, वितिप मज्जिमं तवछेदो जुगयं
गरुह्वाति, एयं मीसं भण्ति । ततिप सि जहसण तवो खं
केवलो भवति, एवायैतस्स वा मूलं खेव ।

उक्तोसवालस्तस्य अउणवीसं ति जं बुलं तस्सिमा चारणविही-
एगुणवीसं दिक्खे, सिक्खावैतस्स मासियं लहुयं ।

उक्तोसगमिं बालं, ते खेव असिक्खणे गुरुणा ॥ २३५ ॥

अस्य अउणवीसं, गुरुमो सिक्खमसिले य चउलहुगा ।

पुणरवि अउणवीसं, लहुगा सिक्खंतता गुरुणा ॥ २३६ ॥

अस्य वि अउणवीसं, गुरुणा सिक्खे असिक्खं छल्लहुगा ।

छल्लहुगा सिक्खलम्मी, असिक्खं गुरुणा अउणवीसं ॥ २३७ ॥

पदेव य वेदादी, लहुगा गुरुणा य होति मासादी ।

सिक्खावैतमसिक्खे, मूलकदुगं तदेकैकं ॥२३८॥

પંચોત્તેષ ચરણે માહાદેવે દમા સચિત્રિયા રક્ષાભાગવાલા-
 રક્ષાભાગવાલાં પંચાવેલા સિદ્ધિચાવેતરસ પશુગુનીસં દિવસા
 માસલક્ષ, અસિદ્ધિચાવેતરસ માસગુક, અન્ન પશુગુનીસં દિ-
 વસે સિદ્ધિચાવેતરસ માસગુક, અસિદ્ધિચાવેતરસ ચરણનાં
 અન્ન પશુગુનીસં સિદ્ધિચાવેતરસ ચઝગુક, અન્ન પશુગુનીસં
 દિવસે સિદ્ધિચાવેતરસ ચઝગુક, અસિદ્ધિચાવેતરસ ઊઘાદ, અન્ન
 પશુગુનીસં દિવસે સિદ્ધિચાવેતરસ ઊઘાદ, અસિદ્ધિચાવેતરસ
 કમુગુક, અન્ન પશુગુનીસં દિવસે સિદ્ધિચાવેતરસ કમુગુક અસિ-
 દ્ધિચાવેતરસ માસલક્ષ હેરો, અન્ન પશુગુનીસં દિવસે સિદ્ધિચા-
 વેતરસ માસલક્ષ હેરો, અસિદ્ધિચાવેતરસ માસગુક હેરો, અન્ન
 પશુગુનીસં દિવસે સિદ્ધિચાવેતરસ માસગુક હેરો, અસિ-
 દ્ધિચાવેતરસ ચઝગુક હેરો, અન્ન પશુગુનીસં દિવસે સિદ્ધિચા-
 વેતરસ ચઝલક્ષ હેરો, અસિદ્ધિચાવેતરસ ચઝગુક હેરો, અન્ન
 પશુગુનીસં દિવસે સિદ્ધિચાવેતરસ ચઝગુક હેરો, અસિદ્ધિચા-
 વેતરસ કમુલક્ષ હેરો, અન્ન પશુગુનીસં દિવસે સિદ્ધિચાવેતરસ કમુલક્ષ
 હેરો, અસિદ્ધિચાવેતરસ કમુગુક હેરો, ૨૧ અન્ન પશુગુનીસં દિવસે
 સિદ્ધિચાવેતરસ કમુગુક હેરો, અસિદ્ધિચાવેતરસ યાદિણે મૂલે,
 તતો સિદ્ધિચાવેતરસ યાદિણે મૂલે, તતો અસિદ્ધિચાવેતરસ
 પર્વે દિર્ણે અશ્વવેદ, તતો સિદ્ધિચાવેતરસ પર્વનાં.

अहन्ना एसेव गमो, दिष्णाहि सिक्खेतग्गज्झितां होति ।

यासादी तव छेदो, पणगादीप दिण्णककं ॥२३६॥

अहवा उक्तामेव बालस्स तया मासादी चैव छेदा पुण सह
गुरुयो पणमादी ताव शेषश्चा जाव कुम्भासे सिक्तासि
क्लेशु मृनादिया एकेकादशं बहु ।

गाहा—

अद्वैत एवेव तवो, श्रेयो पण्यगदितो लह गुरुणा ।

जान च्छम्भासेण उ, ततो मूलं दुगं चैव ॥२४०॥

अथवा उक्तं बाल पञ्चार्थतस्तु अङ्गुलीं दिवसे मासस्तु
तथा, अत्र अङ्गुलीं दिवसे मासगुरु तथो एवं अङ्गुलीं
अङ्गुलीं दिवसे मासगुरु अङ्गुलीं दिवसे मासगुरु अङ्गुलीं दिवसे मासगुरु
अङ्गुलीं दिवसे मासगुरु अङ्गुलीं दिवसे मासगुरु अङ्गुलीं दिवसे मासगुरु

गङ्गा—

मज्झिम वीसं लङ्गो, सिक्खमसिक्खस्स मासिभो वेदो ।

अस्य दीप्तं लहस्यं, छेदेतर मासकं चैव ॥ २४१ ॥

अप्ते वीमं सिक्खे, मासं गुरुया व अस्मिक्खे ।

छेदो वा गुरुभ्यो वा, सिक्खम्भी चैव चउलङ्ग। ॥२४२॥

एवं अट्टांकती, नेयव्वा जाव सुगुरुच्छेदो ।

तेषां परं मूलकं, दगं च एककयं जाण ॥ २४३ ॥

अहवा सिकखाऽसिकखे, तवच्छेदा मासियादि जा लहगा ।

एवं जा छम्पामा, मृज्जदगं वा तद्विकिकं ॥ २४४ ॥

दो लहया दो गुरुया तव छंदो जाव होति छगगुणा ।

तेषां परं मन्त्रकं, दगं च एकेक्यं जाया ॥ २४५ ॥

एतेषि दोषं गाहायं इमा मावणा-अस्मिन् पञ्चाशेना वी-
सं दिवसे, सिक्खावैतस्स मासलहू तयो, असिक्खावैतस्स

[illegible]

इयानि जहसो धीसं गाहा—

एगुगुवीस जहण्णे, मिक्खावैतुम्य पामिओ छेदो ।

सो देव असिक्ख गुरु, अटुक्कतेणं जा वरिमं ॥२४६॥

अहवा पदमे छंदो, तद्विवमं चैव मूलं वा ।

एमेव हांड त्रितिए, ततिए पृण हांड मूलं तू ॥ २४७ ॥

जहणे पव्यायेतो एगुगचीसं त्रिविधे सिक्कायेतस्य मासक-
ह्रेस्ते, अत्रिक्कायेतस्य मासगुक्तेस्ते, अत्र एगुगचीसं
द्विविधे सिक्कायेतस्य मासगुक्तेस्ते, एते ह्रेस्ते अत्रोक्तोत्तर-
सुवयवो, मूलं अत्रापद्यं पारिजात एकद्विविधं सुवयवो, अत्र-
वा—उक्तोक्तस्य पव्यायेतस्य मूलं अत्रि, मूलं वा; एते
त्रिविधे सि मासकमे; जहणे एत मूलमेव । बोदकाऽऽह-
ह्रेस्ते मूलं वा ? । आचार्याऽऽह—पारिजातसंभवे ततः ह्रेस्ते,
चरणामात्रं मूलं, जगद्यं पुन चरणामात्र एव, तेन मूलं ।
त्रिविधं बालं पव्यायेतस्य अत्राद्याया इमे दोस्ता उक्ता-
हाऽऽह—

हाउडकी—

बन्धस्य तु चरमफलं, अयंगोतो चैव इति लुकाया ।

राईभसे चारय, अयमँउतराए य पडिबंथा ॥ २४८ ॥

ते बालं दृष्ट्वा अतिमधुरययुष्मन् अमृतिं गिहिक्षोः—अष्टौ व-
मेन समामाणं हृदयेन चैव बन्धववस्त्रं कलं दीपयति, अ-
ह्वा—एतेऽसि चय आश्रोमि नि संकायं वचमुद्रं, निरुन्-
क्तिं लुलं । अथगोलांश्च अगणितपक्षिणोः सुखंते अग-
णितपराजोः जनां जनां विपुल्यहन्तो तानो उहति, एवं तो
बालां अथगोलसमाणां मुक्तां जनेो जनेो हिहति ततो ततो
शुक्लायश्वो व भवति । सो य रात्रौ भ्रम पाशं क्रोधा-
मति, जति रात्रौ देति तनो रात्रीमोयशं विराजयति, क-
श्च क देति तो पयिष्यायगुणिकम् । भवति य लोनी—हृद-
यस् बालस्ये चैव बन्धुगामाः उषवको, दये य सख्यो
आपराजस्यं कति, जेय एवं बालं निरुन्मति । अयको व अ-
य गिहंमति अयनी—पितुरुक्ता समया, बला य बालं विरु-
न्मति, भनयय भवति, बालपट्टिबन्धेयं य से ए विहर्षति
कृतिपयस्यं दंवा से वा भवति ।

किंवाभ्युत् माहा—

ऊचदु शयिष वरखं, पन्थावैतो वि भस्सते वरणा ।

मूलावरादिषी खलु, खारभती बाणिआं वधं । २४६ ।

ऊचदुवरसे बाले वरितं न विजानि. ओ वि व पन्थावेति
संक्षेपमा चरिता भस्सति । अत्र प्रतिषेधद्वारेण दहान्तः
जहा वीर्यायी वणिआं मूलं जेण तुहति तारिस् पणेष को
किणमि, जण्य लाभयं पिच्छति तं किञ्चि, एवं जे व-
रितालो भस्सन्ति ते न पन्थावेति जे भस्सन्ति तं पन्थावेति ।
बाणं पन्थावेतस्स य अग्धा इमं तत्वाक्यमं भस्सति
तद्वा न पन्थावेति—

उत्तमायमणुमपायं, खाऊयं कुब्बिइ तवोकर्यं ।

तवगुणसम्पदमेयं, जिहवउदसणुअण्णि सु । २४७ ।

सह उत्तमं, गुरु अणुमपायं, एतेहि दोहि अरेहि कुब्बिइ
तत्वाक्यमं भवति ।

कहं पुण कुब्बिइ ? भणमति । माहा—

उत्तमायमणुमपायो, पासो चउपास कुब्बिइ तवो क ।

एमेव कुब्बिइ वी, छेओ संपाण एक्कं । २४८ ।

पासो उचवतो, अणुमपायो २. एवं चतुमाससम्पत्तमादि
उपायाताणुमादि, एवं कुब्बिइ तवोकर्यं, केरो वि एलो
केव कुब्बिइ, सेसा मूलादिआ एक्का भवति, नप आमको
गुणः तव वव या गुणः तवोगुणः, तवोगुणस्य सत्त्वत् तपो-
सत्त्वत्, सत्त्वत्तेऽनेनेति सत्त्वत्, मालेनोपलक्षितः आसिकल-
क्षणः तवः । एवं चतुमाससम्पत्तमादि, एतदेव वक्षि-
तवोगुणसत्त्वत् बालमवाजने भवति, न पञ्चाङ्गाऽऽदिरित्यर्थः ।

विदियपरेण बालो पन्थाविज्जति ' जिणचोइसपु-

ब्बोए दिक्खति । ' अस्व व्याप्या—

पव्वेति जिणा खलु, चोइसपुब्बो य जो य अस्सेमी ।

एए अस्ववहागी, गच्छगए इत्थिमा नाओ । २४९ ।

जिन्ना चोइसपुब्बो अनिसेसी वा पन्थावेति । शिष्वाऽऽह-
अस्मं एते अस्ववहागी जहा गच्छगता पन्थावेति तथा मे
अस्ववह के वा जिनादीहि पन्थाविता ? अतो भवति ।

माहा—

सत्त्वाए अइमुचो, पणओ सेजंभवेण पुक्खविदा ।

पन्थाविआं य चोरो, कुम्मासो सीहगिरिआ वि । २५० ।

उवसंते व महाकुले, खातीवगे वि सप्पिमेज्जते ।

अजाकारणजाते, अणुमपाया व पव्वजा । २५१ ।

शास्त्रा तीर्थकरा, तेन अतिमुक्तकुमारो पन्थाविता, चोह
सपुक्खविदेण सिजंभवेण अणको पुचो मणवो पन्थाविता,
अथितद्विमितं अनिसवट्टितेण सीहगिरिआ चोरो पन्था-
विता, बालपन्थायेण इमं गच्छवासिकारणं-उवसंते वि
महाकुले नातीवगे ।

एतेहि दोहव दि वाराण इमं वक्खणं । माहा—

विपुलकुले अरि वालो, पातीवगे य केवगादिमते ।

नयवाइरक्खए सा- र वेति आसखबालाई । २५२ ।

किं वि विपुलं विविधकुलं उवसंतं पन्थाजापरिततं, वर-
तस्य बालपण्डितयो, अह अहं वनं बालं पन्थावेह तो
सप्पि पन्थावामं, ते वक्खणा—विपुलमीये बालं उवेह, तुम्हे-
पुण पण्यवह, जति न ठवेति कोया वा य इच्छन्ति तो
सह बालेण सप्पि पन्थाविज्जति बहुगुणतरे नि कारं, मा त-
ण्डिबंघेण सप्पावि अरयंतु । अहव कस्सवि सापुस्स सप-
वक्खमा सक्को असिवादिआ मणो, नवोक्कं बालं जीवति,
न य नस्स कोवि वारावहाओ अरि, ताहं तो साए अ-
वलवाइरक्खणो हेउंतं बालं आसखं पुचं भातिपं पन्थाविता
संरक्खति ।

माहा—

एवं सजितराख वि, अजाए व वडिबंघपदिआई ।

कजं करंमि सचिचो, जदि मे पन्थाववह बालं । २५३ ।

सम्प्रदिष्टिसंनियं बालं अणाइयं पि एवं केव सावेयंति ।
तरो सि-सज्जतारं, तस्स वि संनियं बालं अणाइ पन्थावे-
ति । अजा पण्डितोपय कामातुरेण वा कस वि बाला पवि-
मुत्ता, तस्स य समानुत्तो, तण्डिबंघो ज्ञातो, गर्भसंभवे-
त्यर्थः । सा य संजमयी न परिच्छेदस्वा ज्ञया परम्परा तस्य
बालं पन्थाविषयं सत्यकिवत् । कारकजले सि कुलगणसंघकजे
अज्जमि वा गच्छादिए कजे सचिचो मत्तो सा भणुजा-अ-
हं वो तुम्हं इमं कज्जे करंमि, अहं मे इमं बालं अलकसखं
मूचनक्कानियं वा पन्थावेह, ताहि पन्थावेज्जा । आयसवहा-
इयातो असिबकताराऽऽदितु वि कोवि मणुज्जा-अहं मे
परितप्यामि, अहं मे इमं बालं पन्थावेह, एमादिकारवेहि
अणुएयाता बालपन्थाज्जा ।

गच्छवासिणीं पन्थाविधाय य तेसि इमा

वट्टावणुविही । माहा—

भते पाणो धोवणं, सारखे ठह वारणे ।

कारणसम्भावातो, गाहेयव्वा एयत्तेण । २५४ ।

शिर्यं महरं रितुककमं ब से मणं नेति, पाणं पि से म-
पुरादि इदं दिक्खति, रातो वि भरणं ठवेति, धोवणं
ति-अणमंगणवट्टणवहायं ब से फासुएयं कीरति, कण्ठक-
रणेण ब सेवसी भवति, सेवाइनि वा सव्वंते धोवन्ति
पडिलेइयाऽऽदि पुव्वकाहितेसु अत्येसु पुणो सारणा कज्जति
असमायादिकरणं करेतो इरियाइ वा विज्जंते केज्जंते वा
वारिज्जति । वरखकरणेसु य विउज्जति, सज्जकां व
पपत्तेणं गाडिज्जति ।

मिजमपुरभलमुखा इमे माहा—

शिद्धमपुरेहि आऊ, पुस्सति वेहिंदिया य वेहा व ।

अर्थेति सत्यं वज्जति, सङ्गऽऽसु पीडगादीयाऽऽहं

चोइकाऽऽह-कथमायुः पुहि ? । मावाराऽऽह-कथं देव-
कुमारकुरासु केवस्य सिग्गमगुलत्थाऽऽयुचो दीर्यवं, सुस-
मसुसमायां व कालस्य सिग्गवत्थाइ दीर्यमयायुः । तथै
इहापि सिग्गममपुराभ्यारत्तात् पुहिरायुचो भवति, सा व न
पुद्गलवृक्षे किं तु युक्तमासमहाया, कनेण भोगेयभोगे-
स्य व पुहिरिग्नियायां व पट्टवं भवति, मेधा व भीरापण्डिया
भवति । जण्य य सो बालो वज्जति-अनुगस्स पुचं वि, तस्य गा-
मे नवरे वेले एउते वा अचंति, जाव नहंजा जातो, सङ्ग

बाल

कुले य अंतरपीसुगर्पाठगादी सव्वं से अद्दाकडं भवति ।
इथी वि बाली एवं जेव । बाले सि हारं गयं । नि० ७० ११
उ० । बाल इव बालः । अग्ने, सूत्र० १ भू० १० अ० ।

तत्त्वमसिभूताऽऽत्मा किंभूतो भवतीत्याह—

अवि से हासमासज्ज, हुंता गुंतीति मणति ।

अलं बालस्स संशेषं, वैरं ववुति अपण्णो ॥ ३ ॥

हीमथाऽऽदिममितः केतोविश्वस्य हासस्तमासाद्य अहीकृत्य
स कामयुधुनैवाऽपि प्राणिनो नन्वीनि कीडति म्रियते, वदति
य महामोहाऽऽवृत्तेनाऽप्युमाध्यवसायो यथैतं पशुषो मृगपार्थ
सृष्टाः, मृगया च सुनिजं कीडापि भवति, इत्येवं सृष्टावादा-
त्ताऽऽत्मानाऽऽदिष्वप्यायोऽयम्, यदि नास्मैवं ततः किमि-
त्याह—अलमिति, अलं पयोतं बालस्याहस्य यः प्राण-
तिपादाऽऽदिष्वः सङ्गाः विषयकथायाऽऽदिमयो वा तेनाऽलं,
बालस्य हास्याऽऽदिसङ्गनालं, किमिति चेद्? उच्यते—(वे
रमिति) पुरुषाऽऽदिष्वचसमुपैरं वैरं तद्बालः सङ्गाऽनुषङ्गी
सत्तामनो वदयति, तद्यथा—गुणस्येन हास्यानुषङ्गादिमि-
शमांशमाविषेयपायैकपदसता नवमवानुषङ्गं वैरं वीरि-
तम्, एवमन्यत्रापि विषयसङ्गाऽऽदावायोऽयम् ।

यतश्चैवमतः किमिति—

तस्मादतिविज्जो परमं ति शूचा,

आयंकदंसी शू करोति पावो

यस्माद्बालसङ्गिनो वैरं वदन्ते तस्मादतिविज्ज्ञानं परमं मो-
क्षपरं सर्वेश्वरकपं चारिणं वा सम्यग्ज्ञानं सम्यग्दर्शनं वा,
एतत्परमिति ज्ञात्वा किं करोतीत्याह—(आयंक इत्यादि)
आलङ्को तत्काऽऽदिदुःखं, तत् प्रपुं शीलमभ्यस्यानङ्गदृष्टिं, स
पापं पापानुबोधं कर्म न करोति, उपलक्षणाधेत्वात्र कारय-
ति नानुमन्यते । अः वा० २ भू० ३ अ० १ उ० । सूत्र० । रा-
गद्वेषोद्वेगवर्तिनि, सूत्र० १ भू० ५ अ० १ उ० । रागद्वेषोद्वे-
ग, सूत्र० १ भू० ४ अ० १ उ० । आचा० । रागद्वेषोद्वेगवर्तिनि,
सूत्र० १ भू० ५ अ० १ उ० । उच्यते । हिताहितप्राप्तिविवेक-
हिते, सूत्र० १ भू० ५ अ० १ उ० । हेयोपादिविवेकं, उत्त० ८
अ० । सत्सत्त्वविवेकविकले, सूत्र० १ भू० ३ अ० १ उ० ।
जी० । उत्त० । कथायकलुपितः तत्राऽऽमनि, सूत्र० १ भू० १
अ० ८ उ० । आचा० । बालिगे, प्रश्न० १ आध० द्वार । यथा
शिथिलः सत्सत्त्वविवेकैकहयाद्यतः किञ्चनकारिणो भाषिणो
वा भवन्ति तथा वै स्वयमहाः सन्तः परानपि मोहदग्नि-
ते बाला उच्यन्ते । सूत्र० १ भू० १ अ० ४ उ० । दृष्टो० ।
भूदे, अष्ट० ३१ अष्ट० । सूत्र० । तं । स० । उत्त० । वि-
शिष्टविवेकविकले, "बालः पश्यति लिङ्गं, मध्यमबुद्धिर्द्विषा-
यति सद्बुद्धम् ।" यो० १ वि० । "तत्र बालो रतो लिङ्गे ।"
बालाऽऽदिषु मध्ये लिङ्गं लिङ्गमात्रे रतो बालो लिङ्गमात्रप्रा-
धान्यापेक्षयाऽऽसदारम्भत्वात् । द्वार० १ द्वार० । द्रव्या० ।
सङ्गानाविरतिकपविवेकविकले, आनु० । स० । सर्ववर्ति-
परिष्कारमाभाषयति, आनु० । स्या० । प्रा० । अनु० । असंयते,
७० ३ उ० ।

एतद्वेन बालत्वाऽऽपि जीवाऽऽदिषु निरूपयन्नाह—

जीवा यो भेदे । बाला पंडिया बालपंडिया । गोयमा ।
जीवा बाला वि पंडिया वि बालपंडिया वि । खेरइयां पु-

च्छा? । गोयमा । खेरइया बाला यो पंडिया, यो बालपं-
डिया । एवं चउरिदियां । पंडिदियतिरिक्खपुच्छा? ।
गोयमा । पंडिदियतिरिक्खजोयिया बाला यो पंडिया,
बालपंडिया वि, मगुस्सा जहा जीवा, बालपंतरजोइसियं-
वेमाखिया जहा खेरइया ॥

(जीवा कृमिर्वादि) मायुक्तानां संयत्ताऽऽदीनामिहोक्तानां च
परिहृताऽऽदीनां यद्यपि शब्दत एव भेदा, नाप्येतत्तथाऽपि सं-
यत्तत्वाऽऽदिव्यपदेशः क्रियाव्यपेक्षः, परिहृतत्वाऽऽदिव्यपेक्ष-
स्तु बाधविशेषापेक्ष इति । भ० १७ श० २ उ० । ऊरुशिकाऽऽ-
दितोमनि, अनु० । केशे, प्रश्न० १ आध० द्वार । सूत्र० ।
काश्चपयोत्रान्तर्गतगोत्रविशेषप्रवर्तकयोः, स्या० ७ उ० । भू-
के, " बाला मूढा मंश, अयाख्या बालिजा जहा मुक्खा ।"
पार० ना० ७१ गाथा ।

बालङ्ग-धेरी-बणिकपुत्रे, दे० ना० ६ वर्ग० ६२ गाथा ।

बालक-उ० । " नादियुजोरत्येषाम् " ॥ ८ । ४ । ३२७ ॥ इति

कश्य गो न कृलिकापिशाचिके । शिशौ, प्रा० ४ पार ।

बालउद्धी-धेरी-पञ्चालिकायाम्, दे० ना० ६ वर्ग० ६२ गाथा ।

बालकिचव-बालकृत्य-उ० । बालस्येव कृत्यं यस्य स बालकृ-

त्यः । बालवचनाभाषितकारिणि, सूत्र० २ भू० ६ अ० ।

बालकीला-बालकीडा-स्त्री० । घृताऽऽदिष्वपायं, भाषिणज-
नाऽऽवरितकीडायाम्, अ० ८० ।

सम्प्रति बालकीडापरिहारकपं पञ्चमं भेदमभिधि-

स्तुगोयापूर्वाभ्याह—

बालिसज्जकीला वि हु, मूलं मोहसंस्तुत्यदंदाओ ।

बालिशजनकीडाऽपि बालजनाऽऽवरितकीडाऽपि घृताऽऽ-
दिष्वपायं । उक्तं च—" चउरंग-सारि-पडिय-बहाइ, लावयाइहु-
उरइ । पयहुलर-जमगार, पदेलियारिइ " नो रमइ ॥ ११ " इति ।
आसतां सविचारविपिनमित्यपिशिष्टार्थाः । बुरलकुरे । लि-
ङ्गं चिह्नं मोहस्यानपेक्षकत्वात् । निष्कलप्रायाऽऽरम्भप्रवृत्तेरि-
हात्म्यनयजनकत्वेन च जिनदासस्येव । अ० ४० २ अवि० १
लक्ष० । अ० ।

बालकुमुमराभि-बालकुमुमराशि-उ० । अन्तरिकाज्जातानां कु-
मुदपत्राणां राशौ, रा० ।

बालग-बालक-उ० । शिशो, मूकं, कामिनि, तं० । गवाहि-

बालनिष्पन्नबालके सुपरि काशुहके, आचा० २ भू० १ कृ० १

अ० ८ उ० । गवाहिबालाधिबालनिष्पन्नबालके, य० २ अवि० ।

बालमात्रवृष्टय-बालकापगृह-न० । ६ न० । बालका मूर्त्त्याः,

कामिनि इत्यर्थः । तथापुन्यगृहानि प्रष्टव्यकृत्वाऽऽदीनि । प-

रगुरुषाणां प्रष्टव्यकृत्वाण्यु, केशकलापानां रत्नानाम्, तं० ।

बालग-बालाग्र-न० । केशानामग्रमागे, अष्ट० । इत्येवमु-

द्वेषकुरकुरुमनुष्याणां खरवर्धिकं बालाग्रं भवति ।

तेरष्टमिष्टिरथैरम्यकमनुष्यबालाग्रं, तेरष्टमिष्टैरम्यैरम्य-

वतमनुष्यबालाग्रं, तेरष्टमिः । पूर्वैर्बहिर्वापरैर्वहमनुष्य-

बालाग्रं, तेरष्टमिष्टैरम्यैरवतमनुष्यबालाग्रम् । इह चैवं

बालाग्राणां भेदे खस्यपि बालाग्रजातिसामान्याविवक्षया

बालाग्रमिति सामान्यैकमेव सूत्रं निर्दिष्टमिति (१४०८
माघा) प्र० २५४ द्वार । ज्या० । अनु० । स्था० ।

बालगणेशोत्थि-बालाग्रपोतिका-स्त्री० । देशशब्दो वाऽयम् ।
आकाशे तडागतमध्यस्थिते कीडास्थाने लघुमासादे चं०
प्र० ४ पादु० । तडागस्योपरि प्रासादे, जी० ३ प्रति० ४
अभि० । चं० प्र० । जं० । जलमध्यमन्दिरे, उत्त० ६ अ० । व-
लभ्याम्, उत्त० ६ अ० ।

बालचंद-बालचन्द्र-पुं०। दृक्प्रपञ्चिनीयाचन्द्रे, का० १ अ०
१६ अ०। साकेतं नगरे चन्द्रावतंसकस्य राज्ञः प्रियदर्श-
नायां जाते पुत्रे, आ०म० १ अ०। पेरवते प्रथमवर्षमाग-
तीर्थंकेतुःप्रव० ४ द्वार। कासकृतविधेयकमज्जयां उपदेशक-
नृत्वाध्यापयित्रीकाकास्त, अयं च ग्रन्थकारः विक्रमसंव-
त्-१३३२ वर्षे आसीत्। जै०१०।

बालचंद्राणु-बालचन्द्राऽऽनन-पुं०। भरतकेत्रजर्षभाजिनस-
मकालिके ऐरवतजे प्रथमतीर्थकरे, ति०।

बालबावल-बालबावल-न० । एकान्ताहानकृतस्य स्वरूपा-
नपत्तिवचने, अष्ट० १६ अष्ट० ।

बालत्रय--बालजन--पुं० । मूर्खकोके, तं० । सूत्र० । निर्वि-
वेकतयाऽऽसदनुष्ठानप्रवृत्ते, सूत्र० १ ध्रु० २ अ० ३ उ० ।
मूर्खे, उत्त० २० अ० ।

बालपथ-बालः-पुं० । बलं जानानीति बलः । छान्दस
 त्वार्धितयम् । आत्मबलसामर्थ्ये, यथाशक्त्यनुष्ठानवि-
 भायिनि अनिशुद्दिबलवीर्ये, आवा० १ ध्रु० २ अ० ५ उ० ।
 बालतव-बालतपस-न० । बालं तपो यस्य स बालतपाः ।

अनभिगतपरमार्थेभ्यमावे दुःखगर्भेनोद्गर्भेनैराभ्याजानः
 चैकनिर्वर्तिततत्तयप्रभृतिष्विषय मिथ्यामष्टौ, कर्म० १
 कर्म० । बालनपलासिनि दृष्टाभ्यः० वसंतपुरं नगरं,
 नथ सन्दिपुत्रं माग्यं उदसायं, तथा इदंनानो नाम वारभो,
 नथ गिलासो पाणिपं गगह जाव सव्वाणि मयाणि पं
 चङ्कइ । दारं पि लोभेण कटियाव दक्षिणं, तां सु पुण-
 इयसिद्विषण निगमंनूण तस्मि नगरं कपरेण भिषकं हिंदइ,
 लोभां स देह भूपयसो लि काठं पयं सो संवहइ । रतो
 य पयो सत्यवाहो रायहिं जाउकामो घोसणं घोसायइ,
 तेण सुयं, सत्येण समं पयितो, नथ तेण सत्ये कुरो लखं,
 न० निमित्तो न जिखो, बितियविबसे सत्यवाहण दिठ्ठो वितेइ
 नूणं वसउववाणिनि, सो य अण्वसल्लिगो । बहयविबसे दिठ्ठे
 तस्स सट्ठिगो बड्ढि निदं व दिणं, सो तेण दुव दिवसा अजि-
 कयण अणवइ, सत्यवाहो जाणइ-एस छट्ठे छट्ठे समइ ।
 तस्स मइत्तो आस्था जाना । सो तथपयवसे हिंडंत्तो स-
 त्रयवाहेइ सदावित्तो—कील कलं नागतो । नुगिहइ सत्य-
 जाणु। जडा कट्टं कयं, तडा स दिणं, तेणउवि अ-
 ण्णे शे दिवसे लयविबसि, लोको वि परिबसो, अण्वस्स वि-
 निमित्तं कयं, तस्स वि न मेवइ । अण्वं भवति-एसो एणवि-
 ङ्गो तेण तं अट्ठापं लयइ, सत्यवाहेइ मणितो नम अजस-
 हइतेणोत्तज्जनि, जाव नगरं वमिस्सइ ताव अइ देमि, गया
 नगरे, तेण स विणयवरे मडो कयो, तांहे सीलं मुंडावेइ, का-
 सावाणि बीढराणि मेवइइ, तांहे विक्खातो, जातो, तांहे जडि
 वसं से पाणयं नहिबसं लोयो आशेइ अचं, एसस्स पडिइइ,
 ३३०

ततो लोमो न जाणइ, कस्स पडिच्छियंति, ताहं लोमेण जाण-
णमिस्सिं भेरी कया, ओ देहं सां ताइइ, ताहं सांणो पवि-
सइ, एवं वडइ कालो, सांणो समोसलसो, तां साहं म-
द्विषावेत्ता मणिया-मुदुसं अरुइ, अणेसाया, तमिं जिमि-
ए मणिया-आवरइ, गीयमो मणिओ-मम वयणेणं मणिजा-
सिं ओ अणेपियिया । एणमित्तो ते दग्गुमिच्छइ, ताहं
गीयमसामिया भवित्थो कूटो, तुभे अणेगाणि पडिडसाण
आहारेइ, अइ एवं पिंडं भुंजामि, तां अहं वेणु एणपिडिओ,
मुदुधुंतरस्स उवसंतो चित्तेति—ए एते मुसं वदंति, किह
होजा, तया सुत्तां, हांमि अणमपिडिओ, अडिक्कं मम पाए-
वं तहियं अणेगाणि पडिडसाणिया करेति, एण पुण अक-
यकाकारियं भुंजति, तं सच्चं भणंति, चित्तंवेणं ज्ञाहं समरिया,
पण्यबुद्धो जातो, अज्झक्यं मासइ, इदंमाणेण अरहया उक्तं
सिद्धो ए । एवं बालतवेणं सामाहियं लब्धं तेण ।” ॥ २० ॥ १ ॥ ॥
बालतवस्सि (अ)—बालतपस्सिन्—पुं० । लौकिकतापञ
(४६२ माथा) ॥ २० ॥ अ० ।

बालतवोकम्म--बालतपःकर्मन्-न० । बाला इव बाला मिथ्या-
दृशस्तेषां तपःकर्म । मिथ्यादृशां तपःक्रियायाम्, स्था० ४
ठा० ४ उ० ।

बालदिवायर-बालदिवाकर-पुं० । प्रथममुद्रञ्छति सूर्ये, स
हि उदये रक्तो भवतीति बालपद्मोपादानेन रक्तवस्तूपमानत्वे-
न वर्ण्यते । जं० १ घ०० । रा० । जी० ।

बालपंडित्य--बालपण्डित-पुं०। अश्विरतत्वेन बालत्वात् विरत-
त्येन च पण्डितत्वात् बालपण्डितः। संन्यासऽवसरे, स्था० ३
४० ४ ०। देशविदं, अनु०। सूत्र०। ४०। बालपण्डि-
तोभ्यस्यबहाराण्यणत्वात् देशविदितयापिबलं, विश०।
सर्वविदरदिपठिगामाभावात् बालं स्थूलप्राज्ञादिवात्। ऽवि-
रतगम्य च पण्डितं बालं तच्च तत्पण्डितं च बालपण्डितं, तत्पुं०।
मग्नस्यचमपि बालपण्डितम्। बालपण्डितनमस्ते, अनु०।

बालपंडित्यमरण-बालपाण्डित्यमरण-न० । आयकमरणे, प्रब० ।

जायसी।हि बालपंडित--मरणं पुण्यं देसविरयाणं ।

जानीहि बालपणिएनमरणं मिश्रमरणं पुनःशुद्धः पूर्वपितृया
विशेषद्योतनार्थः देशात्सर्वविरतविषयपितृया स्थूलप्राणव्य-
परोपणाऽदेविरता देशविरतास्तेषां देशविरतानाम् । प्रथ०
१५७ द्वार ।

देसिकदेसविरम्यो, सम्पदिष्टी मरिज्जो जीवो ।

तं होह बालपंडित-परशुं जिणसामणे भणियं । १ ।
 (देशविरतव्याक्या ' देसिह्मदेसविरय ' शब्दे चतुर्थ-
 भागे २२३६ पृष्ठे जाता) तथा सत्यपवित्रीता क्व-
 भ्रडाकृपा बांधुदंशेन यस्याऽसौ सत्यगृहिहः, एवंवि-
 धो यो जीवः धावकसङ्गधी जियेये, तदिह मरणं जि-
 नशानेनः श्रावणविक्रममणिमलि भवति भगिन्. श्रेयसा-
 स्नेयेयु बालमरणःऽविद्याभाषा एवाभावात्, तत्र सर्वविरतिप-
 रियामाभावाद्वात्तं कृणुलप्राशान्तिपाताऽऽविरमणाक्व पण्डि-
 तं बालं च तत्पण्डितं च बालपण्डितं, तयोर्मात् मरणमपि बा-
 लपण्डितमित्येवं । जितशान्ते च मरणमेनकथा कथिनम्-
 षावीजिमरणाऽऽविज्ञेयता । तथानं विमरपि इह पञ्चाया प-
 रितिविपिनम् । तथया-विद्याद्यया बालं बालमरणमविरतस-

म्यगृहपुत्रमरणं, देशविरतस्य बालपण्डितमरणं, क्षुद्रास्थय-
तीर्णं पण्डितमरणं, केवलानां पण्डितपण्डितमरणं चेति ।
आनु० ।

कदा पुनरसौ भावको बालपण्डितमरणेन प्रियते ?

इत्याह—

आमुकं मरणं, अचिच्छन्ना ए य जीविषाऽऽसाए ।

नारिह वा अमुको, पच्छिन्नमसंलेशयमकिञ्च । ६ ॥

आशु-शीघ्रं, करणं कार आशुकारः, अतिक्रान्ते मरणाव-
सरस्तेन मरणं, तस्मिन् मरणे अचिन्तितोपस्थिते इत्यर्थः,
एवं भवति मर्यासमीभूते मरणे बालपण्डितमरणं कुर्यात् ।
अथवा-अचिच्छन्ना इति न क्षिप्वा भुविता काये जीवि-
ताऽऽशा तस्यां तथा वा काम्येण च मरणकाले समागतेऽपि
संलेखनाऽऽपकृत्वा च पच्छिन्नयते तद्बालपण्डितमरणम्, स्व-
हानिर्वायैर्न मुक्तो नातुमत्, पश्चिमकालकर्मसंलेख-
नां तपःप्रभृतिकाम अकृत्वा च यमरूपं करोति तद्बाल-
पण्डितमरणमुक्तमित्येतन्नाथायां संबन्धः । ६ ॥

स च कथं गृहे प्रियते ? इत्याह—

आलोइय निस्सल्लो, सधरे चेवाऽऽहठितु संपारं ।

जइ मरइ देमविराओ, तं वुत्तं बालपंडित्ये । ७ ॥

(आलोइय) आलोच्य गीताथेः सुगुरुसमीपे आलोचनां
ह्वा, निर्गते शब्दे यस्मात् सूक्तगुणैस्तदुक्तविराणाकं,
भावशून्यरहित इत्यर्थः, एवंविधः सन् स्वगृहे निजगृहे एवा-
ऽऽकृष्टाङ्गीकृत्य संसारकमनशनप्रतिपत्तिकालाहं दम्भप्रस-
क्तं, संसारकविधिलाभ्यमनशनमप्युपचारात्संसारकमु-
च्यते, कृतानशनः सन् यदि प्रियते देशविरतः तमाधिमान्
तदुक्तं बालपण्डितमरणम् ॥ ७ ॥

उक्तं विधिना विधयमिष्याह—

जो भत्तपरिआए, उवको विरथेण निदिहो ।

सो चेव बालपंडित्य-मरणं नमो जहाजुगं ॥ ८ ॥

यो भक्तपरिष्कारार्थकः श्रावकस्याऽनशनप्रतिपत्तिं कुर्वन्
उपक्रमः प्रथमतः सर्वकृत्यविधिकयो विस्तरेण “ अहं बुद्ध
देसविस्को २४, अभियाणो ३०, नियव्वो ३१ ॥ ” इत्यादि-
वाधात्रयेऽङ्को, गुरुसङ्गपूजासाधर्मिकपवज्जनासत्यदाना-
ऽऽदिदानजिनवैद्यकाचार्याणामभिमांयतप्रतिष्ठापनसिद्धा-
न्तलेखनतीर्थयात्राविधानजिनशालसमभावनाऽऽदिपुण्यानि
कृतपूर्वः आओऽन्यसमये स्वजनमुक्तलापनवैद्यवन्दनगुरु-
दाह्याऽऽवर्तव्यमनदानाऽऽलोचनासहजपुनःसम्यक्प्रवृत्तो-
क्तासर्वजीवलाभशुचतुःशरणप्रतिपत्तिविदुरस्सरमनशनम-
ङ्गीकरोतीत्यादिक्रमः स एवाऽऽप्राप्यते बालपण्डि-
तमरणे वर्णयितव्ये यथायोग्यं ज्ञेयः ॥ ८ ॥

अथ तस्यैवंविधाऽऽराधनायुक्तस्य कौपपातः, इति दर्शयति-
वेयाणिएमु कप्पो-वगुसु नियमेण तस्म उवाचो ।

नियमा सिज्झइ उक्को-सएण सो सत्तम्मि भवे ॥ ९ ॥

विमाने भवा वैमानिका, ते च उद्योतिष्का अपि भव-
न्तीति तदपवच्छेदाय विशेषणमाह (कप्पोवगुसु) कल्पात्
“सोहरणा वारणं ति अरथा य ” इत्यादिभेदेन प्रकृष्टात् सौ-
धर्माऽऽदीन् उपपच्छन्तीति कस्योपपादस्ते न तु कल्पान्ते तेषु
आवकस्य पूर्वमकदाऽऽप्युचो जघन्तः सौधमांदावप्य उक्-

एतोऽप्युक्तं वाच्येव गमनसंभवात्, नियमेन तस्योपपातः ।
अथ आह-धर्माऽऽराधकाऽऽप्रतिपत्तिमार्गकर्म भवे सिद्धो
भवतीत्याह—नियमाभिधेयं नोत्कृष्टतः पञ्चभवानङ्गीकृत्य स-
न्तमे भवे सिद्धयति ।

इय बालपंडित्ये हो-इ मरणमरिहंतसासथे दिट्ठं ।

इत्यमुना पूर्वोक्तप्रकारेण पर्यन्तसमयेऽपि सर्वविरत्नरत्नकीक-
रणे बालम्, अनशनप्रतिपत्तिश्च परिहृतं च, बालं च तत्
परिहृतं च बालपण्डितम्, भवति मरणमहंल्लोचने ज्ञ-
नप्रवचने दृष्टं भवितुम् । आनु० ।

बालपंडित्यवीरिय-बालपण्डितनवीर्यं-न० । देशविरतस्य सं-
यमासंयमविषये वीर्यं, वृ० ३ उ० । सूत्र० ।

बालपण-बालप्रज्ञ-वि० । मूलप्रार्थ, सूत्र० १ श्रु० १३ अ० ।

बालभवायण-बालभवाचना-स्त्री० । बटमीपुरजायां वा-
चनयाम्, (नां च ' वायणा ' शब्दे दर्शयिष्यामि)

उद्योतिष्कशब्दकृत्यकर्ता बालभ्यः । उद्यो २ पादु ।

बालममत्त-बालममत्त्वं-न० । लघौ शिष्ये ममत्वकरणे, ध०

३ अधि० ।

बालमरण-बालमरण-न० । बाला इव बाला अविरतास्तेषां

मरणं बालमरणम् । स० १७ सम० । मिथ्याहशां मरणे,

“ अविरथमरणं बालं ” बाला इव बाला अविरतास्ते-
षां मरणं बालमरणमिति ध्रुवते इति संबन्धः । प्रव० १३७

द्वारः उत्त० ।

बालमरणाग्नि—

से किं तं बालमरणं ? बालमरणे दूतालमविदे पणने तं
जहा-वलपमरणे, वृद्धमरणे, अंतोमल्लमरणे, तम्भमरणे,
गिरिपट्टणे, नरुपट्टणे, जलपट्टे मल्लपट्टे म विमभक्कलं
सन्धावादणे, वेदाणुमे, गिद्धपट्टे । इच्छेणं खंदया । दुवा-
लमविहेणं बालमरणेणं मरमाणं जीवे अण्तेहि नेरइयभव-
गहणं हि अप्पाणं सनोएइ, तिरियमणुपदेवअणाइयं च खं
अणवदगं दीइदं चाउरंतंमारकंतारं अणुपरियइइ, से
तं बालमरणेणं मरमाणं वड्डइ वड्डइ । से तं बालमरणे ।

(दुवालसविहं खं बालमरणेणं ति) उल्लसल्लग्यादृश्या-
भ्यानां बालमरणान्तःपातिना मरणेन प्रियमाण इति । (वड्डइ
पट्टइ ति) संसारवर्द्धनं शृंगं वर्द्धनं जीवः । इदं हि विवैश्व-
भूशार्थे इति । ध० २ श्रु० १ उ० । व्य० । आवा० । (‘ भत्तप-
वक्कलाण ’ शब्दे तत्प्रकारं वक्ष्यामि) (‘ मरण ’ शब्दे
कौशिक्षविधीन् दृष्टयिष्यामः)

बालमरणाग्निं प्रश्नेसति—

जे भिक्खु गिरिपट्टणाणि वा ? मरुपट्टणाणि वा ?
तरुपट्टणाणि वा ? भिमुपट्टणाणि वा ? मरु ? तरु ?
गिरि ? भिमु ? पक्खेदाणि वा जलपट्टेसाइणि वा ? जल-
पट्टेसाणि वा ? जलपक्खेदाणि वा ? विमभक्क-
णाणि वा ? सत्थुप्पाटणाणि वा ? वसट्टमरणाणि वा ?
अंतोमल्लमरणाणि वा ? पट्टे मरणाणि वा ?
वड्डे मरणाणि वा ? गिद्धपट्टमरणाणि वा ?

बल्यमरणाणि वा ० जाव अस्मयराणि वा तद्व्यपगाराणि
वा बालमरणाणि वा पसंसद, पसंसंत वा साहज्ज ॥१६६॥
एवं श्याय्या प्रत्येनैव ।

गाहा—

गिरिपवदशाऽऽदिपराणां, जेतियमेत्ता वा आदिपा सुजे ।
तेभिं आपतराणं, पसंसते आणमादीणि ॥ ५०७ ॥
तेसिं सुत्ताभिदिपाणं दुवासरहं बालमरणाणं अस्मतराणं
पसंसद, आणदिया दोसा, च उगुं च पच्छिंते ।

गिरिमरुतकभिणूणं चउरहं वि इमे वक्काणं । गाहा—

जत्थ पवातो दीसति, सो तु गिरी मरु अदिस्समाणो तु ।
नदिदइमादी उ भिगू, तरुउ अस्सोपवदमादी ॥५०८॥
गिरिमरुणं विलेसो, जत्थ पवप आकडेहिं अहो पवा-
यगुट्ठाणं दीसर सो गिरी भज्ज, अदीसमाणे मरु । भिगु-
पादिनडा, आदिस्सदातो विउज्जु कायं अगहो वा भज्ज, वि-
प्पलवदमादी तरु एतेहिंते ओ अण्णाणं सुंअर मरणं च
ववसिअं तं पवडणं भज्ज । एते चउरो वि पवडणसामाणा
एक्को मरणभेदी, एतणु चैव चउउ पक्खंदणं पवडणं ।

पक्खंदणाण इमे भज्ज । गाहा—

पडणं तु उप्पत्तिता, पक्खंदण पाविऊण जं पटति ।
तं पुण गिरिमि जुज्जति, नदिदइपडणं भिगूहिं वा ॥५०९॥
पाण्णो उहं उप्पत्तिता ओ पडइ वक्खउवेने डिंडिकवत्
एयं पवडणं, जं पुण अट्ठरओ पाविता पडइ तं पक्खंदणं ।
अहवा—ठियसिअणिवक्खस्स अणुप्पत्तिता पवडमाणस्य पव-
डणं; उप्पाइय पक्खंदणं तं पुण पडणं पक्खंदणं वा गिरिमि
जुज्जइ, चउतोस्येः । नदिदइभिगूहिं वा पडणं पक्खंदणं
च जुज्जइ, तरुसु कहं पक्खंदणं जुज्जइ ? ।

अओ भज्ज । गाहा—

ओलेविऊण संपा—ठियस्स तरुवो पवडणं होति ।
पक्खंदमणुपत्तिता, अंदोलैऊण वा पडणं ॥ ५१० ॥
इत्येहिं साहाय लुगिउं ओलेविउं पडंतस्स पवडणं ककु-
ण्णा वा समपाद्धियस्स अणुप्पत्तिता पवडमाणस्स पवड-
णं, ककुण्डियस्स जं उप्पत्तिता पडणं तं पक्खंदणं; इत्येहिं
वा लोविउं जं अंदोलैता पडइ तं वा पक्खंदणं, चउरो
वि पक्खंदणापक्खंदणसमाणसामाणं विअओ मरणभेदी,
जलणपसेतापसेलसामाणओ तअओ मरणभेदी, जलजल-
णपक्खंदणं चउरओ मरणभेदी, सेसा विलमक्खणाइया अ-
ट्ठ पसेवभेदी, विलमक्खणं पसिउं, सत्थेण अण्णाणा अण्णाणं
वि वावायइ ।

बलयवसट्ठाणं इमे वक्काणं । गाहा—

बलयं बलायमाणं, जो मरणं मरति वीसत्ततया ।
सोतिदियादिविसप, जो मरति वसट्ठमरणं तु ॥ ५११ ॥
अलमजोमेसु बलवोहीणुऽलसमाय ओ अकामयो मरइ
एयं बलयमरणं, मलं वा अण्णाणा वसेइ इदिविसपएसु राग-
दोसे कलायवसट्ठो च मरंतो वसट्ठमरणं मरइ ।

अंतोसल्लाणं इमे वक्काणं । गाहा—

तस्मी चैव भवममी, मयाण जेतिं पुणो वि उप्पत्ती ।
तं तस्मवियं मरणं, अविगयभावं मसज्जं च ॥ ५१२ ॥
अमि भवे वट्ठइ तस्सेव भवस्स हेउसु वट्ठमाणं आ-
सुयं बंधिता पुणो तरथेव वकिउं कामस्स जं मरणं तं
तस्मवमरणं । एयं मणुपतिरियाण चैव संभवइ । अंतोसल्लम-
रणं दुविहं—दन्वे, भावे य । दन्वेण—रावाऽऽदिणा सल्लियमरणं,
भावे—सुलुतराइयोर पडिमेलिता गुणो अणालोइता पसिउं-
वमाणस्स वा भावसल्लसल्लियस्स एरिसस्स वियडभाव-
स्स अंतोसल्लमरणं वेहाणसं मरेअए अण्णाणं उहं लंबइ
गिडेहिं पुट्ठं, गुथेमलितद्वयमित्थं । तं गोमाइकलेषरे अ-
न्ताणं पांक्खाविला गिडेहिं अण्णाणं भक्कावइ । अहवा—पेटो-
इराऽऽदिसु अलसपुडणं दाउं अण्णाणं गिडेहिं भक्कावइ ।

एते दुवालस बालमरणा पसंसमाणस्स इमे दोसा—

मिक्खुचथिरीकाणं, सेइ परीसट्ठपराइतेकतरं ।
थिक्किवया सत्तेसु य, होती जे जत्थ ते पडती ॥ ५१३ ॥
अहो इमो साह्म एतंसुट्ठियणा इमे गिरिपवडणाइ मर-
णे पसंसद, एते पुवं करणिउजा नत्थि इत्थ दोसो । एवं मि-
क्खुकाट्टियाणं मिक्खुते थिरीकओ भावो भवइ, पसंसिय
बालमरणे सेहो परीसट्ठपराजिअो बारसएहं एगतरं पडि-
अज्जा, जेय बालमरणं पसंसिय अण्णाणं अहवापज्जा तेसु
सत्तेसु थिक्किवया कया भवइ, तन्निवाहणाणिण्णं च
पच्छिजं भवइ, तद्गा णो पसंसज्जा ।

इमे य ते कारणा । गाहा—

चित्तिपपदयणपज्जे, पसंसिओ कोविते व अप्पज्जे ।
जाणते वावि पुणो, कजेसु चउप्पगारेसु ॥ ५१४ ॥

ते य बहुप्पगारा कज्जा इमे । गाहा—

कयमि मोहभेसज्जे, अटायते तहा वि उ ।
जुंमित्तु आमए वावि, असज्जे पण्णेतो उ ॥ ५१५ ॥
साहुस्स उरिअमोहस्स विअादिणा मोहभेसज्जे कए तद्गाऽ-
वि मोहानि स क्वा अथायमाणे कइहसिना सहसा पादा-
दियुगियं वा सुउवाहिता वा असज्जेण गहियं, गोणसामा-
इक्यं वा असज्जे पंडियमरणं अलसे एतेण इमेण विदि-
या बालमरणेण पक्खेति ।

गाहा—

तत्थ दसए अवाय, आदिअ्याणं मरख दंसेता ।
दोधि पसंसति निउ, वेहाणसमगइमट्ठे च ॥ ५१६ ॥
पवडणादीया अंतोसल्लपज्जवसाणे एते दोसा । एतेसिं जीव-
ववरोयवाऽऽदि अवाय इलेता ते पडिलेहिता दोहं वेहा-
णसमवसट्ठमरणाणं गुणे आगमयिउं पसंसति, पंडियमरण-
मससे ते वि पल्लयं इत्थेः । भणियं दुवालसविहं बालमर-
णं । नि० ७०० ११ उ० । (अकाममरणम् इति मरण शब्दे
विवरिष्यते)

बालमूलराय—बालमूलराज—पुं० अथद्विपट्टननगरे बौलुक-
वंशे कुमारपाक्षान्तरे लग्नमन्वाते राजनि, ति० ३६ क्रय ।

बालय-बालज-न० । बालेभ्य ऊरुणि काऽऽदिलोमभ्यो जातं बालजम् । बालतिथिष्वे सूत्रभेदे, अतु० ।

बालयं पंचविहं वसत् । तं जहा-उत्थियं, उद्वियं, मियलोमियं, कोतयं, किट्सं । से तं बालयं ।

(बालयं पंचविहमित्यादि) बालेभ्य ऊरुणि काऽऽदिलोमभ्यो जातं बालजं, तत्पञ्चविहं प्रथमम् । तद्यथा-ऊर्णोया इदमौषिकम् उट्टाणमिदमौषिकम् । एते द्वे अपि प्रतीतं । ये मृगेभ्यो इत्येका मृगाऽऽकृतयो बृहदुक्लं प्राटविकजीवविशेषास्तल्लोमनिष्पन्नं मृगलौमिकम्, उट्टुररोमनिष्पन्नं की-तवम्, ऊर्णोऽऽदीनां यदुद्धरितं किट्सं तन्निरूप्यं सूत्रमपि किट्सम् । अथवा-एतेषामेवोर्णोऽऽदीनां द्विकाऽऽदिसंयोगतो निष्पन्नं सूत्रं किट्सम् । अथवा-उरुशेषवपश्चाद्विजीवलोमनिष्पन्नं किट्सं । से तमित्यादि नियमनम् । अतु० । आ० म० । पं०भा० । पं०चू० । सूत्र० । नि०चू० ।

बालया-बालता-स्त्री० । मूलतयायाम्, आचा० १ भु० ६ अ० ४ उ० । अक्षानतायाम्, आचा० १ भु० ५ अ० १ उ० ।

बालरज्जु-बालरज्जु-स्त्री० । गवादिबालमध्यां रज्जौ, प्रश्न० ३ आ०००००० ।

बालव-बालव-त । कालकरभेदे, विशेष० । यथाऽऽदिष्वन्वयत-भे, आ०म० १ अ० । आ०चू० । उ० । सू०प्र० । सूत्र० । बाललोभयिज-बाललोभनीय-त्रि० । अयस्कृतनलोभनीय-भ्ये, तं० ।

बालवपञ्चा-बालवपञ्चा-स्त्री० । स्तभ्योपजीविशिशुकायां स्त्रियाम्, ति० ।

बालवपणीय-बालवपणीय-त्रि० । प्राकृतपुरुषाणामपि गच्छं, आचा० १ भु० ६ अ० ४ उ० ।

बालविह्व-बालविधवा-स्त्री० । बालत्वे रघुदास्यं प्रास्तायां स्त्रियाम्, स्त्री० ।

बालवीरयथ-बाववीजनक-न० । वामरविशेषे, आ० १ भु० ३ अ० । स्था० । ओघ० । बालेभ्यूरपक्षेवो रक्षितं व्यजनके, सूत्र० १ भु० ६ अ० ।

बालवीरिय-बालवीर्य-न० । मिव्याहशामविरलितये साम-भ्ये तच्च अमव्यानामनाद्यपर्यवसितं, भव्यानां त्वनादि सगये, वसितम् । सूत्र० १ भु० ६ अ० । नि०चू० । ('वीरिय' शब्दे एतद् व्याख्यास्यते)

बालवीरियलद्धि-बालवीर्यलद्धि-पुं० । असंयते, म० ८ अ० २ उ० ।

बालहाथ बालधान-न० । पुच्छे, आ० १ भु० ३ अ० । म० ।

बालधि-बालधि-पुं० । पुच्छे, आचा० १ भु० २ अ० ५ उ० ।

बाला-बाला-स्त्री० । बालस्यमवस्था धर्मधर्मिणोरपेक्षाद् बाला वर्षशतऽभ्युपेक्ष्य दशवर्षाऽस्मिकायां दशायाम्, स्था० १ अ० ।

जायमित्रस्स जंतुस्म, ना सा पदमिवा दसा ।

न तस्य सुहं दुस्वं वा, न ह्यु जायति बालया ॥ १ ॥

जातमात्रस्य जन्तोः-जीवस्य या सा प्रथमिका दशा द्वावर्षप्रमाणाऽवस्था (तथा चि) तस्यां प्रथमदशायां प्रा-

येण सुहं दुःखं वा नेति नास्ति, तथाऽऽमपर्यां सुहं दुःखं ने-व जानन्ति बालका जातिस्मरणाऽऽदिज्ञानविकला इति । तं० । " बेडी विस्तिवित्तिआ, य दुजगांधअमुडी बाला । " पाद०ना० ५८ गाथा ।

बालागणितयगुण-बालाप्रितेजोगुण-त्रि० । बालोऽभिनवप्र-त्यर्थाऽभिनस्तेन तेजोऽभितायः स एव गुणो बन्ध स तथा । परेषु प्रकयेन तस्ते, सूत्र० १ भु० ३ अ० १ उ० ।

बालावबोहय-बालावबोधन-न० । अमन्यमतीनां प्रतारण्य, द्रव्या० ६ अध्या० ।

बालि (गृ)-बालिन्-त्रि० । बालप्रधाने, अतु० । सुग्रीवश्चानदि वानरराजे, बालाः केशास्ते इयमलानिर्वचतकुञ्जिताऽभ्विगुणो-पेता येषां ते बालिनः । सुकेशेषु, सू० १ उ० ३ प्रक० । अ-नामक्याते श्रुतिभेदे च । येन अष्टादशै कृतकायोस्तमेव पादाङ्गमुद्रप्राप्यजनतोऽष्टावदमुक्तमभवत् रावयो नर्त्तकृतः । तं० ४७ कल्प ।

बालिस्त्रि-बालिस्त्रि-पुं० । स्वनामक्यातेषु श्रुविगेषु, सम्यष्टदष्टराजभेदे च । सम्प्रापुर्व शत्रुञ्जये । ती० १ कल्प ।

बालिस-बालिश-त्रि० । अन्ते, सूत्र० १ भु० ३ अ० । मूलं, " बाला मूढा मंदं, अयानया बालिसा जडा मुक्ता ॥ " पाद० ना० ७१ गाथा ।

बाली-बाली-स्त्री० । तृणविशेषे, ग० । आ० चू० ।

बालु-बालु-पुं० । द्वादशे परमाधार्मिके, सः कदम्बपुष्पाऽका-रासु वज्राऽकारासु वा वैकवबालुकाऽकारासु तसासु च-युक्तानि च नारकान् पश्यति । म० १५ सम० । प्रब० । सूत्र० । तदतदतदस्म भजन्ति, भजये कलंयुबालुगापदे ।

बालूगा युरइया, लालीली अवरतलोमि ॥ ८१ ॥

बालुकास्थाः परमाधार्मिका नारकान्प्राप्तस्तनबालुका-भूतभाजनं चयुक्तानि (तदतदित्ति) स्फुटतः (भजन्ति) भुज्जन्ति पचन्ति । केत्याङ्क-कदम्बपुष्पाऽकृतिबालुका कदम्ब-बालुका तस्याः पृष्ठगुणितलं तस्मिन् पातयित्वा अम्बरनलं च लोलयन्तीति । सूत्र० १ भु० ३ अ० १ उ० । प्रश्न० । आ० चू० । आवा० ।

बालुक-बालुक-पुं० । बिर्भटविशेषकपे अतस्तजीवमनस्य-तिभेदे, आ० १ भु० ६ अ० । नि०चू० । आचा० । आ०क० ।

बालुड-बालुड-पुं० । आतश्शरीरावयवविशेषे, तं० ।

बालुयम्माय-बालुकाप्राम-पुं० । स्वनामक्याते प्राप्ते, यच्च क्षाम-स्थिकविहारेण भगवान् वीरस्वामी सगोशालः समवसुतः ।

आ०क० १ अ० । आ० चू० । आ० म० ।

बालुयप्पभा-बालुकाप्रभा-स्त्री० । बालुकायाः पुरुषप्राशङ्कर-कपायाः प्रभा यस्य सा बालुकाप्रभा । प्रब० १ उ० ४ द्वार । लुनी-यनरकपृथिव्याम्, म० १ श० ४ उ० । प्रभा० । अतु० । स्था० ।

बालुया-बालुका-स्त्री० । सिकतायाम्, प्रभा० १ पद । अं० प्र० । आ०क० । जी० । ग० । रेणुकेषु, तं० । " बालुया कयले चव, निस्सारे उय संजमे " उ० । १६ अ० ।

बालुयाजल-बालुकाजल-न० । बालुकाया उपरि बहति ज-ले, श्लो० ।

बावस-द्राव्याशब्द-स्त्री० द्वाधिकायां पञ्चाशति, स० ५२ स० ।

बावसरी-द्रावस्रति-स्त्री० । द्वाधिकायां सप्तती, "बावस्रिक-
लापंडिया ।" लिखाऽऽद्याः शकुनरुतपर्यन्ता गणितप्रधानाः क-
लाः प्रायः पुरुषाणां मित्राभ्यामयोग्याः, स्त्रीणां तु विद्वेया एव
नि । विपा० १ ध्रु० २ अ० । श्री० । प्र० । "बावस्रि-
संख्यमिषा ।" द्विखिदिशानां स्तुत्यमध्ययनम् । स्या०
१० टा ।

बावस्रि बावस्रि-स्त्री० बालिभेदे, प्र० १ पद ।

बावीस-द्राविशति-स्त्री० । द्वाधिकायां विंशती, द्वाविशति-
संख्येषु, उत्त० २ अ० ।

बावस्रि-द्रावस्रि-स्त्री० । द्वाधिकायां पञ्चसंख्यायाम्, रा० ।

बाह-बाष्प-पुं० । "बाष्पं होऽभ्युक्षि" ॥ ८ । २ । ७० ॥ बाष्पशब्दे
संयुक्तस्य हो भवति । इति वक्ष्ये हः । अश्वमिधेये नेत्रजले,
स० २ पाद । अभ्युक्षि, "बर्क बाहो य नयणजलं ।" पाद०
ना० ११२ गाथा ।

बाहगदोम-बाधकदोष-पुं० । यैर्यैर्दोषैरर्थकारमाग्राणाऽऽदिभिः
न धर्माधिकारी पुरुषो बाध्यते कुशलानुष्ठानतश्च्यव्यते ।
तेषु, पञ्चा० १ विव० ।

बाहगदोसविर्बन्ध-बाधकदोषविपद्-पुं० । बाधकदोषप्रति-
पक्षभावनायाम्, पञ्चा० १ विव० ।

बाहणमोयस्य-बाष्पप्रमोचन-न० । अभ्युक्षिमां चने, का० १
ध्रु० १८ अ० ।

बाहल-बाहल-पुं० । जनपदभेदे, "बाहलविसर्प एषो दमनो ।"
आ० म० १ अ० ।

बाहल-बाहल्य-न० । बहलस्य भावो बाहल्यम् । पिण्डभावे
उत्संभ, जी० ३ प्रति० १ अर्थि० २ उ० । प्र० । पृथुत्वे,
विस्तरि, स्या० ४ टा० २ उ० । प्रमाणं, का० १ ध्रु० ३ अ० ।

बाहा-बाधा-स्त्री० । 'बाधु' लाङ्गने । पाधते इति बाधा । कर्मण
उद्भवे, स० ७० स० । व्यवधाने, स० ५२ स० । आवा० ।
आ० म० । अ० प्र० । आक्रमणे, रा० । पीडयाम्, आवा० ४
अ० । परस्परं संस्तेयतः पीडने, जं० १ वक्त० ।

बाहु-स्त्री० । "बाहोरात्" ॥ ८ । १ । ३६ ॥ बाहुशब्दस्य
स्त्रियामाकारान्तऽऽदेशः । बाहा । बाहु । प्रा० १ पाद । "स्व-
राणां स्वराः प्रायोऽपञ्चशे" ॥ ८ । ४ । ३२६ ॥ इति बाहु-
स्थाने बाहा । प्रा० ४ पाद । "बहया धनुःपट्वाभौ अह एगं सं-
हियाण धनुषट्ठं । जं तस्य द्वयह संसं, तस्स उजे निहिसं
बाहं ॥ १ ॥" जं० ।

बाहि-बहिस्-अव्य० । "बहिसो बाहि-बाहिरौ" ॥ ८ । २ । १४० ॥
बहिःशब्दस्य बाहि बाहिर इत्यादेशौ भवतः । बाहि । बा-
हिरं । "अनाभ्यन्तरे, प्रा० १ पाद ।

बाहिस्रियता-बहिःस्रिकता-स्त्री० । नगरबहिर्वर्तिचदस्यान्ते
प्राप्तजनवेषास्ये भ० १५ श० ।

बाहिसंयुक्ता-बहिःसंयुक्ता-स्त्री० । गोचरवर्णभेदे, पं० व०
२ द्वार ।

बाहिज-बाधिर्य-न० । बाधिरत्वे, विशे० ।

बाहिजमाय-बाध्यमान-लि० । पक्ष्यमाने, आवा० १ ध्रु० ५
अ० ४ उ० ।

बाहिर-बाह-लि० । बहिर्भवे बाहाम् । बहिर्जाते, स्या० २
टा० १ उ० । अग्रत्यासन्ने, स्या० ८ टा० । नगराऽऽदेशां कृतं
स्वाऽऽचारपरिच्छेदाद् विशिष्टजनबहिर्वर्तिनि विपा० १ ध्रु० ३
अ० । "संमितरबाहिरव, तबोक्रमेति उज्जुस्रो ।" उ-
त्त० १६ अ० । "बहिसो बाहि बाहिरौ" ॥ ८ । २ । १४० ॥
इति बाहिराऽऽदेशः । प्रा० २ पाद ।

बाहिरिण्यं सिणी-बाहनिवसनी-स्त्री० । सः प्रयुपकरणभेदे,
"बाहिरमा जा सल्लुगे कडए दोरेण पडिबडा ।" नि०
चू० ४ उ० । बाह्या निवसनी यावत्सल्लुङ्कतावत्कस्यां दवर-
केण प्रतिबद्धा भवतीति । पं० व० ३ द्वार ।

बाहिरतव-बाह्नतपम्-न० । बाह्यमिदं तस्यमानस्य लौकिक-
कैराव तपस्तया ज्ञायमानस्वाप्रायो बहिः शरीरस्य ता-
पकत्वाद् वा तपसि दुनोति शरीरकर्मणि यत्तत् तप इति ।
स्या० ६ टा० । पा० । स० । पं० व० । भ० ।

बाहिरपुक्तराद्-बाह्यपुक्तराद्-न० । मानुषोत्तरपर्वतात्
परतः पुक्तरादपस्याङ्गे, सू० प्र० १६ पाहु० ।

बाहिरप्-बाह्याऽऽमन्-पुं० । काये, तस्य स्वाऽऽमभिया
प्रतीयमानस्याहं स्मृतोऽहं कुर इत्याद्युत्पत्तेनाधिष्ठापक-
त्वात् । प्रा० २० प्रा० ।

बाहिरप्पवहा-बहिःप्रवहा-स्त्री० । शरीराद् बहिः पृथाऽऽदि
स्रस्त्यां नाक्याम्, विपा० १ ध्रु० १ अ० ।

बाहिरभेदमचोवरखोबहि-बाह्यमाण्डमात्रोपकरणोपधि-पुं० ।
बाह्ये कर्मशरीरव्यतिकरे ये आह्वमात्रोपकरणे तद्व्या व उ-
पधिः स तथा । तत्र माण्डमात्रा भाजनरूपा, परि-
च्छेद उपकरणे च वस्त्राऽऽतीति । उपधिभेदे, भ० १८ श०
७ उ० ।

बाहिरवन्ति-बाह्यव्याप्ति-स्त्री० । पत्नीकृत एव विषये साध-
नसाध्यते त्वया सिरम्नस्योतिरन्यत्र तु बहिर्व्याप्तिरिति । व्या-
प्तिभेदे, रत्ना० ३ परि० ।

बाहिराबाहिराण्योग-बाह्यबाह्यानुयोग-पुं० । अनुयोगभेदे,
स्या० । "बाहिराबाहिरौ" । बाह्याबाह्यं, तत्र जीवद्रव्यं बाह्यं,
चेतन्यधर्मेषां ऽऽकाशास्तिकायाऽऽदिभ्यो विलक्षणत्वात्, तदे-
वाबाह्यममूर्तत्वाऽऽदिना धर्मेणामूर्तस्यादुभेयमाधमि चेतन्य-
न बाऽऽबाह्यं जीवास्तिकायाश्चेतन्यलक्षणत्वाद् अनुयोगप्यधवा
घटाऽऽदि द्रव्यं बाह्यं कर्म चेतन्याऽऽदिभ्यमबाह्याध्यात्मिक-
मिति यावद्वैतव्यवस्थौ द्रव्यानुयोग इति । स्या० १० टा० ।

बाहिरिया-बाहिरिका-स्त्री० । बहिर्भया बाहिरिका । "अ-
ध्यात्माऽऽदिभ्य इकल्" ॥ ६ । ३ । ७८ ॥ इति इकल्भे-

त्ययः । प्राकारबहिर्विन्ध्यां गृहपत्तौ, ह० १ उ० २ प्र० ।
घोष० ।

बाहु-बाहु-पुं० । स्त्री० । भुजे, स्या० १० ठा० । अथमपूर्व-
भवजीवस्य महाविदेहे पुण्डरीकियां नगर्यां वेरनामच-
क्रवर्तिना स्नाति, आ० म० १ अ० । पञ्चा० । आ० म० ।
अथमदेवस्य सुमङ्गलायां जाते पुत्रे, आ० म० १ अ० ।
बहु-पुं० । नकुले, आ० १ भु० १७ अ० । मुज्याम्, " भु-
आ बाहु ।" पार० ना० २५१ गाथा ।

बाहुमुद्र-बाहुमुद्र-न० । योचप्रतिपौचयोऽप्योम्यं सारिषा-
ङ्गारवनिम्रसया वस्यने, अ० २ वक्ष० । आ० । स० ।

बाहुजोहि (स्)-बाहुगोपिन-पुं० । बाहुभ्यां बुध्पत इति
बाहुयोः । बाहुयुक्तचरि, आ० १ भु० १ अ० ।

बाहुतरण-बाहुतरण-न० । मुज्याभ्यां पारम्यने, पञ्चा० ६ वि० ।

बाहुतरणकण-बाहुतरणकण-पुं० । भुजपारगमनतुल्ये, प-
ञ्चा० ६ वि० ।

बाहुपमिख-बाहुपमिख-पुं० । बाहवो भुजाल्लिखयाः प्रज्ञाः
यत्र । प्रज्ञाव्याकरणानां दृष्टमे अध्ययने, प्रज्ञ० ।

बाहुपमिहि (स्)-बाहुप्रमिदिन-पुं० । बाहुभ्यां प्रमृत्ताती-
ति बाहुप्रमिदी । बाहुभ्यां प्रमर्शके, स्त्री० । आ० ।

बाहुपति-बाहुपति-पुं० । सुन्दरीसदृशे अथमदेवपुत्रे, आ०
म० १ अ० । कल्प० ।

बाहुबली पंचचलुमयाई उरु उचलेषं पल्लता । स्या०
४ ठा० ५ उ० । आचा० । आ० म० ।

(स च बाहुर्लोके तल्लिखलायामभिप्लिङ्ग इति । 'उसह'
शब्दे द्वितीयभागे ११२६ पृष्ठे उक्तम्) ('अरह' शब्दे
अरतबाहुबलियुक्तं वीर्यम्) विमलाद्रौ, ती० १ कल्प ।
(वन्दनायागतः प्रभुम् । अरह्य धर्मचक्रमकरोदिति कथाशेषं
च 'उसन' शब्दे द्वितीयभागे ११३८ पृष्ठे गतम् ।)

बाहुया-बाहुका-स्त्री० । श्रीमृग्यजीवभेदे, जी० १ प्रति० ।

बाहुलम-बाहु-पुं० । भुजे, तं० ।

बाहुलेप-बाहुलेप-पुं० । बाहुलाया गोरपये, अतु० ।

बाहुवध-बाहुवध-वि० । पिङ्गले, आ० १७ अ० ।

बाहुय-बाहुक-पुं० । स्वनामक्याते शीतोत्कपरिमोहेऽपि सिद्धे
लौकिकमहर्षी, बृह० १ भु० ४ अ० ४ उ० ।

बिहङ्ग-द्वितीय-वि० । " वेसरीयानीय-तीय-छये अः" ॥ ८
। १ । २४८ ॥ इति यस्य द्विहङ्गः अः । बिहङ्गो । बीभ्रो द्वि-
स्वसङ्ख्यापूरणे, प्रा० १ पाद । " अं जस्स होह सरिस्सं,
तं तस्स बिहङ्गिदेह ॥" आ० म० १ अ० ।

बिहङ्ग-द्वितीय-वि० । सहाये, " पुरमो बिहङ्गमो अणु-अ-
रं सहामो सहायरो य ।" पार० ना० २५ गाथा ।

बिह्य-द्वितीय-वि० । " पदयोः सन्धिर्बो" ॥ ८ । १ । ४ ॥ इति

सन्धिबिहयः । बिहङ्गो । बीभ्रो । द्विस्वसङ्ख्यापूरणे,
प्रा० १ पाद ।

बिह्यंतर-द्वितीयांतर-न० । मतिबुद्धमूलकेष्वयोरप्यन्तरात्,
ह० १ उ० २ प्र० ।

बिह्यदृष-द्वितीयदृष-न० । द्वयोः पूरणे द्वये, दृश० १ अ० ।

बिह्यपय-द्वितीयपय-न० । उत्सर्गपरापेक्षयाऽपवाद्यपदे, म०
२ अघि० ।

बिह्यसमीपस्य-द्वितीयसमीपस्य-न० । अतुल्यकाले, ह०
३ उ० ।

बिह्या-द्वितीया-स्त्री० । द्वितीयविषयसम्बन्धिभ्यां राशौ,
अ० म० १० पाठ० १४ पाठ० पाठ० । अमोदशसिनि-
वचनत्रयकृपे विभक्तिभेदे, " बिह्या उपपस्ये ।" उपदेक्षणे
कर्मणि द्वितीया । यथा—अणु इमे स्तंकां, कुह वातं, द्वा-
ति तं, याति प्रामम् । स्या० ८ डा० ।

बिह्याम-द्वितीयादेश-पुं० । द्वितीये प्रकारे, ह० १ उ० ३
प्र० ।

बिउल-द्विगुल-वि० । द्वौ गुणौ यथेति । " सर्वत्र लघ-
राभवन्ते" ॥ ८ । २ । ७६ ॥ इति द्रुक् । प्रा० २ पाद । " त-
द्विषत् बिउयो लाहो ।" आच० १ अ० ।

बिम्ब-विन्ध्य-पुं० । " सारवस-प्य-स्थां कः" ॥ ८ । २ । २६ ॥
इति ध्रुव्य कः । प्रा० २ पाद । " क-अ-अ-नो व्यङ्गने" ॥ ८
। १ । २५ ॥ इत्यनुस्वारोऽङ्गः । प्रा० १ पाद । " न दीर्घानुस्वा-
रात्" ॥ ८ । २ । १२ ॥ इति ऋव्य द्विगुनिषेधः ।
स्वनामक्याते गङ्गाक्षिककुलस्थे पथेनविशेषे, दृष्टपुनर्गद
आधारेतिनमूनेः स्वनामक्याते गङ्गाप्रधाने शिष्ये, यस्य अह-
मकमप्रवाहपाठभयतो गोष्ठाभाहिला निहृयो जातः । आ०
क० १ अ० । आ० म० । आ० म० ।

बिट-हुन्त-न० । कथने, " बंधके बिटे ।" पार० ना० २२६ गाथा ।
बिटमुरा-स्त्री० । बन्धे, " बिटमुरा पिट्टलउरिआ महरा ।" पा
१० ना० २११ गाथा ।

बिंदुद्वय-बिंदुकित-वि० । बिंदुयुक्ते, " बिंदुद्वयं कणहं क-
णायं" ॥ पार० ना० १६४ गाथा ।

बिंब-बिम्ब-न० । पुं० । प्रतिकल्पे, ह० ४ उ० । आच० । आ० ।

प्रतिमायाम्, पञ्चा० ६ वि० । (जिनप्रतिमाकारणाऽऽपञ्चि-
कारः 'केहय' शब्दे तृतीयभागे १२६६ पृष्ठे दृशितः) यमप्रति-
बिम्बे यमोऽङ्कुरौ आनेवपरिणामे अगमे, " अचविधत्तं लोहि-
तमङ्गनायाः, वानन गमे ह्वनेऽनभिभाः । यमोऽङ्कुरित्वाक-
टुकोष्णनीलैः, भूते पुनः केवल एव रङ्गे" ॥ १ ॥ स्या० ४ ठा०
४ उ० । कलविशेषे, " गोहलकं विम्बं" पार० ना० २४४ गाथा ।

बिंबदृष-द्वितीय-भूयिन्, आ० म० १ अ० ।

बिंबपट्टा-बिंबपट्टा-स्त्री० । सवर्णप्रतिबिम्बवृत्ताख्या-
राये, जी० १ प्रति० ।

बिंबफल-बिंबफल-न० । विन्ध्याः सारकं फलं बिम्बफलम् ।
पञ्चा० २ पाद । पकवाट्टाकले, अ० २ वक्ष० । जी० । तं० ।

विचित्र-विचित्र-न० । अलक्ष्यवत्परिचये, कूटकाद्य-
यवत् वाऽस्ये, स्व० १ श्रु० १३ अ० ।

विचित्र-विचित्र-न० । प्रतिप्राप्तेन, पञ्चा० ८ वि० ।

विचित्र-न० । भिलावान्भि औपयौ, 'विचित्रं भलायं ।' पा-
१०ना० १४८ गाथा ।

विचि-विचि-ली० । विचित्रकले गोह्वाऽऽप्ये लनामेदे, प्रा०
क० १ अ० ।

विचोदय-रेखी- कोम-विकानेष्वादिषु, दे०ना० ६ वर्गे
६७ गाथा ।

विचुप-विचुप-पुं० । वक्षस्कारपर्वतमेदे, स्था० ।

विट्टि-पुट्टिका-ली० । 'श्रीप्राऽऽदीनां बहिष्ठाऽऽद्यः' ॥ ८ । ४ ।
४२५ ॥ इति पुट्टिकास्थाने विट्टि आदेशः । प्रा० ४ पाद । त-
नुजायत्, 'विट्टि मय भविष्य तुष्टं, मा कव्यं की दिष्टि ।'
प्रा० ४ पाद ।

विदल-दिदल-पुं० । तुषरीकलाऽऽरेख्यभागे, प्रा०म० १ अ० ।
आ० ।

विदलकट-दिदलकट-पुं० । दिदलं वंशदलं, तन्मयः कटो दि-
दलकटः । वंशमये कटे, पुं० १ उ० ३ प्रक० । आ० । वंश-
शतकले कटे, स्था० ४ उ० ४ उ० ।

विदलचतुर्गच्छि-दिदलचतुर्गच्छि-वि० । मध्यपा-
दिते लक्ष्यशिक्षे, स्व० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

विचर-दिचर-पुं० । प्राण्यसुखे, पं०व० ६ द्वार ।

विराली-विदाली-ली० । माओत्तातिविशिष्टायां क्रियाम्,
" मञ्जारीमां विरालीमां " पा१०ना० १२० गाथा ।

विल-विल-न० । रम्भे, प्रा० १ श्रु० १६ अ० । अ० । " विल-
मिष पञ्चभूय । " विलं विलमिष अस्त्वर्थानां नागो हि
विलमस्त्वृण् आत्मानं तत्र प्रवेशयत्येवं मगवान्प्याहार-
मस्त्वृण् रसोपलभमानेषुः सखाहारवर्तते । विपा० १
श्रु० ७ अ० । कृपे, रा० ।

विलकलीकार-विलकलीकार-पुं० । परध्यामेहनाय वि-
स्वरचञ्चनवादिनि, विस्वरचञ्चनकारिणि च । प्र० ३ आ-
० द्वार ।

विलस्यग-विलस्यग-न० । कोलाऽऽविकृतचित्प्रिष्टकाश-
कलाऽऽदिप्रतिध्यापरि गोमयमुक्तिकाऽऽदिना विधाने, व्य०
४ उ० ।

विलस्यम-विलस्यम-पुं० । विलाऽऽचारे, प्रा० १ श्रु० १ अ० ।
एकस्वामेव वसतो गृहस्थेः समं संवर्त्यैकत्रावस्थाने, पुं० १
उ० ३ प्रक० । ओष० ।

विलसित-विलसित-ली० । विलासीव विलानि कृपासेवां
पश्यन्तो विलस्यन्तः । कृतपतिषु, अ० १ वक्ष० । रा० ।
अनु० । जी० ।

विलस्य-विलस्य-पुं० । गुहाऽऽद्याकारेण विभेन गम्यमाने
भागे, स्व० १ श्रु० ११ अ० ।

विलस्य-विलस्य-वि० । र्पोऽऽदिदिते, पं०व० २ द्वार ।

विल-विल-न० । विलस्ये, "मास्तुं सिरिकलं विलं ।" पा१०
ना० १४८ गाथा । वृद्धीजकले विलमे, पुं० । प्रा० १ पद ।
विल-विल-न० । कमलनालसुखमस्तुषु, " विलं मुखात् । "
पा१०ना० २२६ गाथा ।

विलसीर-द्विशीर-वि० । द्वे शरीरे येषां ते द्विशीरः । द्विती-
यमेव सेव्यमानेषु, " विलसीरेषु नागेषु उच्यते । " द्वे
शरीरे येषां ते द्विशीरास्तेषु ये हि नागशरीरं त्यक्त्वा
मनुष्यशरीरमाप्य सेव्यन्ति ते द्विशीरः । अ० १२ श्रु०
७ उ० । दृष्ट० । स्था० ।

उडुलोए यं चपारि विलसीरा पञ्चा । तं जहा-बुद्धि-
काइया, आउकाइया, वक्षस्सइकाइया, भोरासलतसपाया ।
(उडुलोए) द्वे शरीरे येषां ते द्विशीरः, एकं धृतिवी-
कायिकाऽऽद्विशीरमेव, द्वितीयं जन्मान्तरमात्रं मनुष्यशरीरं,
ततस्त्वृतीयं केषाञ्चिन्मयमनन्तरमेव सिद्धिमन्नात् ।
(भोरासलतस पा) उदाराः स्मृता द्विन्ध्याऽऽप्ये न तु
वृषमास्तेजोवायुलक्षणस्तेषामनन्तरमेव मानुष्यमाप्यन्त
सिद्धिर्न भवतीति शरीरान्तरसम्भाष्योद्धारनसमयेन द्वि-
न्ध्याऽऽदिप्रतिपादनेऽपीह द्विशीरतया पञ्चेन्द्रिया एव प्रा-
प्याः, विलमेन्द्रियाणामनन्तरमेव सिद्धिरभावात् । उक्तं च- " वि-
गला लमेज विरे, शु डु किंज लमेज सुहुमतस ति । " लो-
कसम्बन्धाऽऽप्यतेऽंशोक्तविशेषांकारितेदृशस्ये गताये
इति । स्था० ४ उ० ३ उ० ।

विलसीरि (ख)-द्विशीरि-पुं० । द्वयोः शरीरयोः समाहारे
द्विशीरं तेषामस्तीति । शरीरद्वयवस्तु, स्था० २ डा० २
उ० । (देवो महादेवो द्विशीरेषु उपपद्यते, तस्य वक्ष-
भ्यानां उच्यते) शब्दे द्वितीयभागे १६८ पृष्ठे गता)

वीम-द्वितीय-वि० । " सर्वत्र लवरावस्थे " ॥ ८ । २ । ७११
इति वलुक । द्वित्वसंख्यापूर्के, प्रा० २ पाद ।

वीम्य देशी-असन्वले, दे०ना० ६ वर्गे ६३ गाथा ।

वीम्यम-देशी-वीम्यमल्लने, दे०ना० ६ वर्गे ६३ गाथा ।

वीम्य-वीम्य-न० । असन्वले, " बीम्यं असन्व । " पा१०
ना० २२८ गाथा ।

वीम्य-वीम्य-पुं० । विकलेन्द्रियविक्रिये, अनु० ।

वीम्य-वीम्य-वि० । इन्द्रियव्यवस्था । (प्रा० १ श्रु० ८ अ०)
सुगुप्सोपादेक, अ० १ श्रु० ३३ उ० । प्र० । दृष्ट० । लुक-
योगितोच्चारप्रवृत्त्यादिने उद्देशनीये वस्तुनि, तदर्थ-
प्रवर्णादिप्रमये सुगुप्सोपादेकपरि रसे, अनु० ।

अथ बीम्यं हेतुतो लक्ष्यतस्याह-

असुह कुण्णिम दुइसय-संजोगमासगंघनिपुणो ।

निध्वंअऽविहिता ल-वख्खो रसो होइ बीम्यो ॥ १२ ॥

असुह-मूलपुरीषादि वस्तु कुण-यः अपरमपि वदु-
इतेन गल्लात्तादिकराणं शरीराणि तेषां संयोगमात्राद्-
अमीषं तदृशमिदृशपासद्वयवच्छिन्नं निष्पन्नं बीम्यतो रसो
भवतीति संख्यः, किल्लण इत्याह-निध्वंअ अकारस्य
सुतस्व दर्शनाद्विहिता च लक्ष्यतं यस्य स तथा, तत्र निध्वं-

दः-उद्देशः अविहिंसा जन्तुघातादिनिवृत्तिः इह व शरीरा-
देरसारतामुपलभ्य हिंसादिप्राप्यः कश्चिन्निरतैत इत्यविहिं-
साऽपि तल्लक्षणत्वोक्तैः ।

असुदृषपरिअग्निज्जर-सभावदुगंधि सव्वकालं पि ।

धषाउ सरीरकलिं, वहुमलकलुसं विवुवंति ॥ १३ ॥

'असुद' इत्याद्युदाहरणमाह-इह कश्चिदुपलब्धशरीराद्य-
सारतास्वरूपः प्राह-कालि-जघन्यकालविशेषः कलहो
वा तत्र सर्वानिष्टदृश्यास्तद्वर्गकलहमूलत्वाद्वा शरीरमेव क-
लिः शरीरकलिस्तं सूक्ष्मायिगेन मुक्तिगमनकाले सर्वथा त्याग-
येन वा धन्याः कंचिद्विमुञ्चन्तीति संतुङ्गाः । कथंभूतम्-अ-
शुचिमलभूतानि निर्मराणि श्रोत्रादिविवराणि यस्य तथा,
सर्वकालमपि स्वभावतो दुर्गन्धं तथा बहुमलकलुगमिति,
एवं वाचनान्तरार्थापि भावनीयानि । अतु । तिरस्कां बी-
भत्साः, कामाः, जुगुप्साकाम भवन्ति- जुगुप्साप्रकृति-
बीभत्सो रस' इति । अतु ।

बीभच्छदरिसण-बीभत्सदर्शन-न० । बीभत्सं मयङ्कुरं दर्श-
नमाकृतिरवलोकनं वा रोगादिना कृशावस्थायां यस्य
वपुषस्तद् बीभत्सदर्शनम् । न० । भयानकदर्शनं, भयङ्करं, तं०
बीभच्छदरिसण्ज-बीभत्सदर्शनीय-वि० । विक्रमे, प्रश्न० ।
आग्रहकार । मयङ्कुररूपे, तं० ।

बीभच्छा-बीभत्सा-ली० । निन्दायाम्, जी० ३ प्रति० १
अधि० २ उ० ।

बी (बी) य-बीज-न० । उत्पत्तिकारणे, सूत्र० २ श्रु० ३ अ० ।
विशे० । रथा० । शौकपुद्गलं, शौकाः पुद्गलाः । ते च द्विधा चि-
क्षणः, अचिक्षणः । तत्राऽचिक्का बीजप्रदं ह्यनु गृहीताः,
चिक्काः सस्मिन्धा उच्यन्ते । व्य० ६ उ० । उत्त० । अनकु-
रित-
नावस्थं (वृ० ४ उ०) शास्त्रादौ, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० । रथा० ।
आवा० । आ० । उत्त० । प्रश्न० । बीजं द्विविधं भवति-यानि
भूतम्, अयोनिभूतं च । दृश० ४ अ० । "बीयं जोनिभूप जी-
यो यकमह सोय अजो वा" योग्यवस्थे बीजे योनिपरिणाम-
मजहनीत्यर्थः । बीजस्य द्वि द्विधाऽवस्था-योग्यवस्थाऽ-
योग्यवस्था च । यदा योग्यवस्थां न जहाति बीजमु-
ज्झितं च जन्तुना तदा योनिभूतमुच्यते, योनिस्तु जन्ता-
कल्पितस्थानमभिधमिष्टमिति, तस्मिन् बीजे योनिभूते जायो
व्युत्पत्तामत्युच्यते । आवा० १ श्रु० ५ अ० १ उ० । कुसुम-
पुराणे बीजे, मधुरायां नाङ्कुरः समुपवर्तति । यत्रैव तस्य
बीजं, तत्रैवाप्ययं प्रसवः ॥ १ ॥ "सूत्र० २ श्रु० ३ अ० ।
नि०बू० । धनस्पतीनां तत्तद्वनस्पतीनां नवोद्भिज्ज किलस्य-
कल्प० ३ अधि० ६ लक्ष् । सम्यक्त्वे, पं०सू० ४ सूत्र ।
सम्यग्दर्शनभावे इती, दृश० १ तस्य ।

बीयबीयग-बीजबीजक-पुं० । स्वनामभ्यासं पक्षिणि, अ-
१३ श० ६ उ० ।

बीयकाय-बीजकाय-पुं० । बीजमेव कायो येषां ते तथा ।

अग्रमलस्कन्धवगुणीजेषु वनस्पतिकायेषु सूत्र० २ श्रु० ३ अ० ।

बीयन-बीजक-पुं० । अग्रमलस्कन्धे, आवा० १० दृश० २ लू० ३ अ० ।

सुवर्णं, व्य० १० उ० । दा० । जं० । जी० ।

बीयगकुसुम-बीजककुसुम-न० । अग्रमलस्कन्धवगुणीजेषु, रा० ।

बीयभास-बीजन्यास-पुं० । पुण्याऽनुष्ठम्भपुष्पस्य सम्य-
क्त्वस्य वा निक्षेपः, " बीजन्यासः सोऽयं सुक्ली विनिक्षेपितः
परमः । " वा० ६ विव० ।

बीयपद्द्विष-बीजप्रतिष्ठित-वि० । शास्त्रादिबीजगते, आहा-
रस्थानाऽऽदौ, दृश० ४ अ० ।

बीयबीय-बीजबीज-न० । सम्यक्त्वाऽऽक्षेपकशासनप्रशंसा-
ऽऽदिभिः, पं०सू० ४ सूत्र ।

बीजबुद्धि-बीजबुद्धि-पुं० । बीजमात्रेणोपलम्भकं, आ० लू० १
अ० । बीजमिव विविधार्थाधिगमरूपमहातरुजननात् बुद्धिर्य-
स्येति (बी०) व्युत्पत्तिः । य एकं बीजभूतमर्थपदमनुसृत्य शेषमपि
तथैव प्रभूततरमर्थपदनिबद्धमवाहत्तं । वृ० १ उ० २ प्रक० ।
"जो अस्थपण्यः, अस्तुसर्व स बीयबुद्धी आ" पा० । उत्पा-
दव्ययधौत्युक्तं सदित्यादिवध्वधप्रधानं पदमर्थपदं तेनैकेना-
पि बीजभूतनाधिगमेन योऽप्ये प्रभूतमप्यर्थमनुसरति स बी-
जबुद्धिरिति । विशे० । प्रभा० । तं० । प्रव० । आग्र० ।

बीयभूय-बीजभूत-पुं० । बीजकस्य इती, पञ्चा० १ विव० ।

बीजभोयण-बीजभोजन-न० । शालिलिप्ताऽऽदिभोजने, आ० ।

बीयभोयणा-बीजभोजना-स्त्री० । बीजानि भोजनं यस्यां सा

बीजभोजना । बीजभोजनावस्थां परिग्रहणायाम्, आवा० ४ अ० ।

बीयमित्त-बीजमात्र-बीजस्यैव मात्रा परिमाणं यस्य सः ।

स्वरूपतः स्वल्पे, अ० ४ श० ६ उ० ।

बीयद-बीजदत्त-पुं० । बीजमिव कृत्वा, यदेकमप्यनेकार्थं-
प्रतिषाधोपादकं वचस्तेन कर्त्तव्यं कृत्वापि जीमाऽऽदिना
पदेनावगतेनानेकपु पदार्थेषु कर्त्तव्येति स बीजदत्तः ।
रथा० । १० । प्रभा० । उत्त० । एकं पदेनानेकपदमर्थप्रति-
संधानाद्विद्वद्वत् प्रमरणाशाला कर्त्तव्यीति कर्त्तव्यः ।
पं० २ अधि० । प्रव० । "निससगुवदेसकई, आगाह सुत्तबी-
यकई च्व । अभिमगवित्थारकई, किरियासंखेव धम्मकई
॥ १ ॥ " प्रभा० १ पद ।

बीयरुह-बीजरुह-पुं० । बीजाद् रोहन्तीति बीजरुहः ।

शास्त्रादिभनस्पतिषु, दृश० ४ अ० । रथा० । आवा० ।

बीयवर्कति-बीजव्यूत्क्रान्ति-स्त्री० । बीजभ्यां वनस्पतीनामु-
त्पत्तौ, " वगुस्मरकायास पंचविहा बीयवर्कति एवमादि-
ज्जह' तं० । " अग्रमूलपे, कस्यपे बीयरुहा कृद्वा वि एगंदिया
संमुच्चिमा बीया " सूत्र० २ श्रु० ३ अ० ।

बीयमंसत्त-बीजमंसक-न० । बीजः संसक्त आदिनाऽऽदिके, बी-

जेषु अपरेषु संसक्तेषु चाऽऽरनालाऽऽदिषु, दृश० ६ अ० ।

बीयसुहृम-बीजसुहृम-न० । शास्त्रादिबीजस्य सुखसूत्रे कणि-

कायाम्, बांके तुपुष्पाभिम्युच्यमानायाम्, दृश० ४ अ० । रथा० ।

सं किं तं बीयसुहृम । बीयसुहृम पंचविह पक्षे । तं जहा-

किएहं नाव सुकिह । अस्थ बीअसुहृमे कणियामपाण-

वणण नाम पक्षे । जं ऊउपमथे थं नाव पडिलेहियेवे

भवई । से तं बीयसुहृम । कल्प० ३ अधि० ६ लक्ष् ।

बीया-द्वितीया-स्त्री० । प्रतिपदेऽनन्तरितायां तिथौ, " पा-

द्विष्य पश्चिमा, नर्था विषयी मर्त्ता बीयाय । " ६०५० ।
बीयाव-बीजाव-पुं० । दक्षिणापरस्यां दिशि स्वनामक्याते शु-
द्धविद्वन्वाते, आ०म० १ अ० ।

बीयासव-बीजाऽऽसव-पुं० । बीजेतिर्याधे आसवे, प्रज्ञा० १ पद ।
बीस-विंशति-स्त्री० । द्विरावृत्तदशसंख्यायाम्, २४०० २ डा०
१ उ० ।

बीसईया-विंशतिका-स्त्री० । हरिमद्रसुरिचिरचितविशति-
पद्यमयविशितखण्डके प्रथमेद्रे, प्रति० । ४५० ।

बीसा-विंशति-स्त्री० । "ईजिह्वा-सिंह-विशद्व-विशमौ त्या ।"
॥भा०१६२॥ इति विंशतिशब्देकारकस्य निशब्देन सह इत्यम् । प्रा०
१ पाद । "विशत्यवेषुंक्" ॥ २ । १ । २८ ॥ इत्यनुस्वारऽऽगमः ।
प्रा० १ पाद ।

बीहि-बीहि-पुं० । सामान्यशाली, म० ६ श० ६ उ० । प्रज्ञा० ।
स्था० । बाष्ठा(पि)काऽऽदौ धाम्ये, य० ३ अ०पि० । ज० ।

बीहिय-भीत-त्रि० । "प्रियां भा-बीही" ॥भा०१३३॥ इति विभे-
तेर्बीहाऽऽदेशः । संज्ञानमय, प्रा० ४ पाद ।

बुंदिणी-देशी-कुमारीसमूह, दे०ना० ६ बर्ग ६४ गाथा ।

बुदी-स्त्री० । शरीरे, "मुर्त्ता गन्तं बुंदी, संघययं विग्राहो, त-
स्य काश्चा ।" पा०ना० ५६ गाथा । सुचमन-सूकरयोः, दे०
ना० ६ बर्ग ६८ गाथा ।

बुंदीर-देशी-महिष-मइतः, दे०ना० ६ बर्ग ६८ गाथा ।

बुण्ड-बुण्ड-न० । "वकाऽऽधामत्" ॥ २ । १ । २६ ॥ इत्यनुस्वा-
राऽऽगमः । मूले, प्रा० १ पाद ।

बुक-गर्भ-धा० । महाशब्दकरणे, "गर्भेयुक्तः" ॥ २ । ४ ।
६८ ॥ इति गर्भेयुक्ताऽऽदेशः । बुकरा गजंति । प्रा० ४ पाद ।

बुक्या-बुक्या-पुं० । "बलिउट्टा विट्टा बु-का इका य काय-
ला काया ।" पा०ना० ४४ गाथा । काके, दे०ना० ६ बर्ग
४४ गाथा ।

बुकम-बुकम-न० । मुद्गाऽऽदीनां तुषे, उत्त० ८ अ० । वशी-
स्तरभेदे, उत्त०पाद० ३ अ० । परस्य शूद्रः पिता भवति माता
ब्राह्मणी नपुंसो बुकम इत्युच्यते । उत्त० ३ अ० ।

बुका-बुका-स्त्री० । "बुका मुट्टी" ॥ पा०ना० २२६ गाथा ।

मुट्टी, मीहिमुट्टी इत्यप्ये । दे० ना० ६ बर्ग ६४ गाथा ।
बुकासार-देशी-भीरौ, दे०ना० ६ बर्ग ६४ गाथा ।

बुक्कपाय-उल्लापन-वि० । अभिसुखं नीयमाने, सूत्र० १
ध्रु० ११ अ० ।

बुण्डमान-वि० । "स्व-द्वय-द्व-ध्वं व-ह-उ-आः कवित्"
॥ २ । २ । १४ ॥ इति ध्वस्थाने ऋः । प्रा० २ पाद । बुक्का-
भेति वा पक्कलान्ति वा एयङ् । "आ०बु० १ अ० ।
बुद्वकम्बुति, सूत्र० १ ध्रु० १० अ० ।

बुविष्म-बुद्ध-वि० । ज्ञाते, "कलिषं विहसं विपद्या-व ज-

दिययं बुविष्मं मुणिकं" पा०ना० ६१ गाथा ।

बुवी-देशी-ध्वतुमस्याम्, दे०ना० ६ बर्ग ६४ गाथा ।

बुद्ध-बुद्ध-पुं० । अरगततपे, स० । द्वा० । दश० । आका० ।
३३२

सूत्र० । उत्त० । बुद्धभगवति, "सुद्धाग्रणी दशबलो, सक्ता सुग-
भी जियो बुद्धा" ॥ पा०ना० २० गाथा । बुध्पत स्म कवल-
हानेति बुद्धः कवलहानेन अवगतवधस्तुतये, उत्त०पाद० १
अ० । सूत्र० । आद्या । कल्प० । अनु० । ध० । पा० । प्रब० ।
आ०म० । विज्ञानवति, आ०बु० ५ अ० । जीवाऽऽ-
वितत्वं बुद्धवति, म० १ श० २ अ० । स० । स्था० ।
सूत्र० । कवलहानदर्शनाभ्यां विश्वासवगमात् । आ०म० १
अ० । औ० । कालत्रयवेदिनि, सूत्र० १ ध्रु० १४ अ० । तत्प्राये-
ज्ञानवति, कल्प० १ अ०पि० ६ सख । स्था० । सवेतपयबुद्धे,
कल्प० १ अ०पि० २ सख । बोधिसत्त्व, द्वा० २६ अ०पि० ।
बोधि प्राप्त, द्वा० २३ अ०पि० । स्वयंबुद्धे तीर्थकरगणधराऽऽदी,
सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । आचा० । स० । अज्ञाननिद्राप्रसुते
जगत्परोपदेशेन जीवाजीवाऽऽविकर्षे तत्त्वं बुद्धवान् बुद्धः ।
स्वसंविदिनेन ज्ञाननामध्या बांधायोगात् । (अ०) आ०म० ।
सर्वसत्त्वदर्शिसम्बन्धबोधोपकृ, ल० । रा० । ध० ।

दुविहा बुद्धा पक्षता । तं महा-ग्राणुबुद्धा चैव, दंसण-
बुद्धा चैव ।

द्विधिया बुद्धा, एने व चमेत एव भिक्का न धम्मिनया ज्ञान-
दर्शनबोरम्पोन्याविनाभूतत्वादिति । स्था० २ डा० ४ उ० ।

तिविहा बुद्धा पक्षता । तं जहा-नाणुबुद्धा, दंसणबुद्धा,
चरितबुद्धा । स्था० ३ डा० २ उ०

आचार्ये, उत्त० १ अ० । सूत्र० । आ०म० । शाक्यानां तीर्थ-
कृति, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० ४ उ० । यो हि पार्श्वजिनकाले का-
श्या उत्तत्स्यां दिशि कपिलवस्तुसंनिवेशे शुबोदतस्य राक्षो-
मायादेवामप्रमदित्यां जले, त्रिशद्वर्षाणि शृष्टिपथांयं परिवा,
द्वष जातकपुत्रः प्रवज्ज, वत् वर्षाणि भागवयं पतिपाह्य स-
वेवतामापद्य काशिकोशलमगेषु चमेकं प्रवर्षाणीति-
तमे वर्षे सिद्ध इति ललितविस्तराऽऽदीनां बौद्धमथानाम-
तिसंस्पर् । यो०वि० । सर्वे क्षणिके पञ्चस्कन्धाऽऽत्मकं, नि-
त्यानुमेयमप्रत्यक्षं, विज्ञानमात्रकृप, श्रुत्याऽऽमक वेति वतुर्पो-
पदेशो बुद्धस्य स्वर्गात्मिकैर्वाधिकायोगाऽऽचारमाध्यमिक-
संज्ञैश्चतुर्भिः शिष्यैरभिगृहीनोऽस्माभिः क्षणिकवादविज्ञा-
नवादधुन्यवादविशब्दे निवेशितस्तत्र तत्रैव सप्रसूतरो
वेदितव्यः । सूत्र० १ ध्रु० १ अ० १ उ० । नास्तीह कश्चिदभा-
जनं सस्य इति सर्वे बुद्धा अभिषम्भोति, तन्मतेऽप्यस्या न
सन्नि सर्वेषां सुकयर्हत्वात् । य० २ अ०पि० ।

अथ बौद्धमतं निरूप्यते—

तत्र हि पदार्थो द्वादशऽऽयतनानि । तद्यथा-चक्षुरादीनि प-
ञ्च कपाऽऽपञ्च विषयाः पञ्च शब्दाऽऽयतनं धर्माऽऽयतनं च,
धर्माः सुखाऽऽपञ्चो द्वादशऽऽयतनपरिच्छेदके प्रत्यक्षानुमाने
हे प्रय प्रमाणे । तत्र चक्षुरादीन्द्रियाण्यजीवप्रवृत्तयेवैवा-
पाप्ताभि, भाविन्द्रियाणि तु जीवप्रवृत्तयेवैति, कपाऽऽपञ्च वि-
षया अजीवोपादानेनोपासा न पृथगुपादातव्याः, शब्दाऽऽ-
यतनं तु पौद्गलिकत्वाच्छब्दस्याजीवप्रवृत्तयेन गृहीतं, न च
प्रतिष्यक्तं पृथक् पदार्थात् पृक्तिसङ्गतेति; धर्माऽऽयतनं सुखं
तुःखं च यथासादात्पृथक् ततो जीवगुणत्वाज्जीवेऽन्यभावे ।
अथ तरकारणं कर्मे ततः पौद्गलिकत्वाज्जीव इति । प्रत्य-
क्षं च वैनिर्दिष्टकरुणमिष्यते, तथाचिच्छयाऽऽयतनकतया प्रकृ-
त्स्मिन्पृथ्वोरनङ्गमित्यप्रमाकमेव, तदप्रमाणये तत्पृथक्कथा-
वतुमातयपीति, शेषस्त्वेषोपरिहाराभ्यत्र सुविचारऽह इति

नेह प्रमन्यते । सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । 'आकरियावाह' शब्दे प्रथमभागे १२७ पृष्ठेऽप्येव प्रतिज्ञितः)

बुद्धगर्-बुद्धकर-पुं० । पद्विश्वसमे अग्रभेदेवपुत्रे, करण० १ आधि० ७ क्षण ।

बुद्धनागरिया-बुद्धनागरिका-स्त्री० । व्यपोढाज्ञाननिद्राणां प्र-
बोधः, "बुद्धा बुद्धजागर्यं जागरंत" । बुद्धाः केवलावबोधेन
ने च बुद्धानां व्यपोढाज्ञाननिद्राणां जागरिका प्रबोधा बुद्ध-
जागरिका, तां जाग्रति कुर्वन्ति । भ० १२ श० १ उ० ।

बुद्धतत्त-बुद्धतत्त्व-पुं० । संपत्ते, स्वा० ३ डा० ४ उ० ।

बुद्धपटिमा-बुद्धपतिपा-स्त्री० । शाक्यसिंहाऽऽदिबुद्धमूर्ती,
इयं० १ उ० ।

बुद्धपुत्र-बुद्धपुत्र-पुं० । बुद्धानामाचार्याणां पुत्र इव पुत्रो बुद्ध-
पुत्रः । आचार्याणां शिष्ये, उत्त० १ अ० ।

बुद्धपवाय-बुद्धपवाद-पुं० । आसप्रवादे, पं०व० १ द्वार ।

बुद्धबोधिप-बुद्धबोधित-त्रि० । आचार्याऽऽदिबोधिते, पा० ।

बुद्धबोधिपसिद्ध-बुद्धबोधितसिद्ध-पुं० । बुद्धबोधिता आचा-
र्याऽऽदिबोधिताः सन्त्ये ये सिद्धास्ते बुद्धबोधितसिद्धाः सि-
द्धये पा० । धा० ल० । आ० न० । प्रज्ञा० । आ० चू० ।

बुद्धभाणि (ग) -बुद्धमानिन्-पुं० । पविष्टनानिभि, वयमेव
प्रतिबुद्धा धमेतश्वमित्येवं मन्यमाने, " तमेव अविश्रान्ते,
अबुद्धा बुद्धभाणिणो । (२४ पाथा) " सूत्र० १ ध्रु० ११ अ० ।

बुद्धवयण-बुद्धवचन-न० । अवगततत्त्वनीयैकरमणुधरवचने,
इयं० १० अ० । औ० । भगवतामहेतां वचने सर्व्वमायाऽ-
नुगते वचने, रा० । (बुद्धवचनातिशयोः 'अरेसे' शब्दे
प्रथमभागे ३१ पृष्ठे गताः)

बुद्धसासण-बुद्धसासन-न० । बौद्धाऽऽसने, "सुवमयुक्तिशतं
ते, सुवमयुद्धिकं परम् । सूत्रार्थदंशिभिर्दे, ध्रोतव्य बुद्धशा-
सनम् १ १ ॥ " इत्या० ७ डा० । " गम्ता च नास्ति कश्चित्,
गतयः बद्ध बौद्धशासने प्रोक्ताः । गम्यत इति च गतिः स्या-
च्छ्रुतिः कथं शोभता बुद्धिः १ १ ॥ " सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० ।
आ० म० । अनु० ।

बुद्धासेस-बुद्धातिशेष-पुं० । तीर्णकृतनामतिशये, न० ३४ सम-
न ।

बुद्धि-बुद्धि-स्त्री० । महत्सत्त्वाऽऽब्धे जडानवबोधस्वरूपे, स्या० ।
" मेहा मई मणीसा, विज्जान्ते धी चिद्दि बुद्धि " पा० १ ना०
३१ पाथा । अश्ववसायै, सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । स्या० ।
मर्यादिवज्जिविधे ज्ञाने, स्या० । उपयोगे ज्ञानमित्येतच्च ज्ञा-
नविशेषः । सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० । तथाविधोदरहिते शब्दा-
र्थश्रवणमात्रजं ज्ञाने, यथाइ० "हृन्मर्यादाऽऽश्रया बुद्धिः ।"
ज्ञानं तथाविधेन सुहीतार्थेनश्वपरिच्छेदे । डा० २३ डा० ।
बुद्धिः परमकार्यवत् । डा० ११ डा० ।

बुद्धेः क्षणिकत्वनिराकरणम्—

तथाये (क्षणिकत्वे) वा तस्याः (बुद्धेः) न तत्सं-
स्कारः, तद्भावाच्च स्मरणं, तद्भावाच्च न प्रत्यभिज्ञाऽऽ-
दिव्यवहारः, न हि विनिष्कारकाणाम् कार्यम्, अन्यथा चिर-
वर्तमानायां तत्संस्कारसङ्घातः, अनन्तरस्य काणस्य
स्वयमनन्तरं तत्कारणमासयेत् । अथैकाध्यात्मवायिज्ञान-
मनन्तरं तत्कारणं, न ज्ञानस्याऽऽत्मनो भेदे समवायरूप
स्वयंभावविशेषात्मनिविद्वत्त्वाच्चैकार्यसमवायी इत्यसिद्धम् वि-

नद्याच्च कारणात्स्वयमनन्तरं कार्यं, यनाऽऽत्मनस्य कार्यकारण-
भावनिबन्धनत्वेन कल्पेत । न हि तत्कारणं, नापि तत्सत्य का-
र्यं, तद्भावाच्च भावात् । न हि यदभावेऽपि यद्वक्षति तत्सत्य
कार्यमनन्तरकारणमिति, व्यवस्था । आतिप्रसङ्गात् । विनश्यदवस्थं
कारणमिति चेन्न । साऽपि विनश्यदवस्था यदि ततो भिन्ना, त-
र्हि तथा तद्विनिबन्धनाभावादेतत्तत्कारणम् । विनश्यदवस्थं इति
कुतो व्यपदेशोऽतिप्रसङ्गादेव । उपकारि वा साऽपि यदि ततो
व्यापारिक्ताऽऽतिप्रसङ्गाऽनवस्थाकारी । अत्रान्तरे के विनश्यदव-
स्थेव तेन कृता स्यात्, नापि यद्यविनश्यदवस्थमेव कार-
णमुत्पादयति प्रकृतेऽपि विनश्यदवस्थाकल्पनेन । विनश्य-
दवस्थं चेत्तां कुर्वन्त्या तर्हि ततोऽप्यनन्तरं भूता विनश्यदव-
स्था कल्पनीया । तथा तद्विनिबन्धनाभावः अनुपकाराङ् । उपका-
रं वा तदवस्थाः प्रसङ्गाऽनवस्था वा । तथा चापरापरविनश्यदव-
स्थात्पादनोपक्षणीयशक्तिव्याप्तकृतकार्यत्वादनमनवसरं प्रस-
ङ्गम् । विनश्यदवस्थायास्तत्र समवायात्तद्विनिबन्धनवस्थमित्यपि
वान्मन्, विहितोत्तरस्यात् । अथाऽभिन्ना, तर्हि विनश्यदवस्था-
कारणैकसमयसंगता, एवं च विनश्यदवस्थं कारणं कार्यं करो-
तीति, किंशयः । स्वोत्पन्नकाल एव करोतीत्यर्थः । समायान्त-
या च कार्यकारणयोः सव्यवहारोऽप्यनुपकारवदेककालत्वाच्च कार्य-
कारणभावः, तथाऽपि तद्व्याप्तं सकलकार्यप्रवाहस्यैकक्षणमि-
त्यम् । अथ न भोगतत्त्वभागीरनुवन्तव्याप्तक्रमलक्षणं न लक्षणं
क्षणिकत्वं-येनायं दोषः-किं तु पदमन्यत्त्वमनन्तरानाशत्वं
तन्, ननु कालान्तरस्थानार्थानं तथा व्यवहारं कुर्वन् महत्सह-
स्रव्यापिष्यति तत्र तं किं न कुर्वती ? अपि च-पुनर्वृत्त्युक्तसमा-
तः उत्तरोत्तरक्षणसत्तायां भेदाभ्युपगमे तद्वयं भोगतत्त्वसिद्धे
क्षणिकत्वमायानम् । अत्रेदाभ्युपगमे पूर्वक्षणसत्तायामेवात्त-
क्षणसत्तायाः प्रवशादेकक्षणस्यापिस्थित्येव, न पदगतगुण्या-
यित्वं बुद्धेः परपक्षे संभवति, भेदतत्त्वसाभ्युपगमे चाऽ-
नेकान्तसिद्धिः । पटलशुश्रूषानानन्तरं च निरन्तरवि-
नाशनं ततः किञ्चित्कार्यं सम्भवतीत्युक्तम् । न चैवं बु-
द्धिर्लक्षणिकत्ववादिनः क्वचिक्कालान्तरावधार्यायै सिद्धय-
ति, तद्विद्वत्त्वमायानम् । तथाहि-पूर्वकालबुद्धेस्तदेवं विनाशा-
श्रोत्तरकालेऽलितत्वमिति न तेन तथा सागत्यं कस्याच्चिन्ती-
यत, अतिप्रसङ्गात् । उत्तरबुद्धेश्च पूर्वमसंभवाच्च पूर्वकालेन
तत्तत्कार्यं प्रतीयते । उभयत्राऽऽत्मनः सङ्ख्यावात्तत्त्वप्रतीति-
रित्यपि नाशम्, आकाशसङ्ख्यावात्तत्त्वप्रतीतिरित्यपि भा-
वात् । तस्याच्येतनत्वाभेदे तत्त्वस्य चेतनस्य आत्मनः सत्त्वेन
स्वभावेन पूर्वकल्पे प्रातिपद्यते न तेनोत्तम्, न हि नीलस्य ब्रह्म-
णमेव पीतप्रणं, नयोरभेदप्रसङ्गात् । अथाप्येन स्वभावेन पूर्व-
मवगच्छति, अन्यतोत्तरमिति मतिस्तत्त्वसत्येन कल्पसिद्धिः ।
स्वयं चाऽऽत्मनश्चेतनस्य किमन्यथा बुद्ध्या ? , यस्याः क्ष-
णिकत्वं सापन्नं ? अथ स्वयं न चेतन आत्मा, अपि तु
बुद्धिसंबन्धात् चेतनत इत्यत्राप्यचेतनस्वभावापरित्यगे
नित्यताऽऽत्मनोऽप्यबुद्धिकल्पवर्गाफलस्य च, स्वभावतः त-
त्त्वसंबन्धात् प्रापति तथाविधस्वभावाश्रितोऽप्यतः । तत्त्वसंबन्धे-
ऽपि तत्त्वभावापारित्यगं 'ज्ञानसंबन्धात्तामा चेतयते'
इत्यपि विवक्ष्यते । अथ तत्त्वभावायिकारणमात्रं चेतय-
त, न स्वयं, चेत्तत्त्वभावायिकारणत्वात् तर्हि येन स्वभा-
वेन पूर्वज्ञानं प्राति समवायिकारणमात्रमा तेनैव यद्युत्तरं प्रा-
ति, तथा चापि पूर्वमेव तत्कार्यं ज्ञानं सकलं भवेत्, न ह्यधिक

बुद्धि

बुद्धि

ने कारणे सति कार्यानुपस्थित्युक्तत्वात्त्याजकार्यत्वमवकाशम् ।
अथ पूर्वे सहकारिकायाः साध्यान्तरकार्ये, किं पुनः स्वयमव-
स्येत्साक्षात्कारेण सहकारिकाः । किञ्चित्कार्येऽपि यदि
तत्सतो भिन्नं कथिते प्रतिबन्धाभिहित्वेन सत्त्वा वा अभिन्नस्य
कारणोऽप्यारम्भेण एव करणमिति कार्यता । तच्च किञ्चिदभिन्नस्य
कारणे तदुत्पत्तिरपि, ततः कश्चिदभिन्नेति न एकस्मिन् तस्याः
क्षणिकता (१ गाथा ४०) सम्म १ काण्ड ।

(१ गाथा ४०) बुद्धेरुत्पत्त्यर्थम्—

तथाहि-गुणो बुद्धिः, प्रतिविषयमानद्रव्य-कर्मभावे सति
सत्तासंबन्धित्वात्, येन च प्रतिविषयमानद्रव्य-कर्मभावे सति
सत्तासंबन्धी स त्व गुणः, यथा, कृपाऽऽदिः, तथा च बुद्धिः,
तस्माद् गुणः । न च प्रतिविषयमानद्रव्य-कर्मत्वमसिद्धं बुद्धेः ।
नथाहि-बुद्धिर्द्रव्यं न भवति, एकद्रव्यवशात्, यदेकद्रव्यं
तत्तत् द्रव्यं न भवति, यथा कृपाऽऽदिः, तथा च बुद्धिः, त-
स्माच्च द्रव्यम् । न चापमसिद्धो हेतुः । तथाहि-एकद्रव्या बुद्धिः
सामान्य-विशेषवत्त्वे सत्ये केन्द्रप्रत्यक्षात्, यथा सामान्य-
विशेषवत्त्वे सत्ये केन्द्रप्रत्यक्षं तत्तदेकद्रव्यं, यथा कृपाऽऽदिः,
तथा च बुद्धिः, सामान्यविशेषवत्त्वे अगुणवत्त्वे च सत्त्वानुप-
स्थित्यमाने आत्मना व्यभिचारः, तस्यैकेन्द्रियप्रत्यक्षत्वे वि-
यादात् । नापि यायुना, तत्रापि तत्प्रत्यक्षवत्त्वे विवादाऽऽर-
ब्धत्वात्, तथापि कृपायाऽऽदिना व्यभिचारः, तत्तत्त्वार्थं
‘सामान्यविशेषवत्त्वे सति’ इति विशेषोपादानम् । न च कृ-
पायाः कारणप्राप्तत्वाद् द्वीन्द्रियप्राप्तत्वात्, चक्षुरिन्द्रियस्यैव च,
क्षुपा रूपं पश्यामि’ इति एव प्रदर्शनेन, तत्र कारणत्वसिद्धिः, म-
नस्यव्यवहाराद्यप्रतिपक्षविवादाभावात्कारणत्वात् । अथैक-
द्रव्या बुद्धिः, सामान्यविशेषवत्त्वे अगुणवत्त्वे च सत्त्वानुप-
स्थित्यमाने, शब्दवत् । तथा, न कर्म बुद्धिः, संयोगविभागाका-
रणत्वात्, यदा संयोगविभागाकारणं तत्तत्कर्म न भवति,
यथा कृपाऽऽदिः, तथा च बुद्धिः तस्माच्च कर्म । तस्मात्सिद्धः
प्रतिविषयमानद्रव्य-कर्मभावे बुद्धेः । न च सत्तासंबन्धित्वम-
सिद्धं बुद्धेः, तत्र ‘सत्’ इति प्रत्ययत्वादात् । न च सत्ता भिन्ना न
सिद्धा, तत्रैवप्रतिपादकप्रमाणसिद्धत्वात् । तथा हि-यस्मिन्
भिद्यमानेऽपि यत्र भिद्यते तत् ततोऽप्यन्तरं, यथा भिद्यमाने
वज्राऽऽदावभिद्यमानो हृद्, भिद्यमानं च बुद्ध्यादौ न भिद्यते
सत्ता, द्रव्याऽऽदौ सत्त्वम् । सत्त्वम् । इति प्रत्ययभिधानाद्यु-
क्तम् । अन्यथा तद्गोलात् । सा च बुद्धिसंबन्धिता, तत्तत्तत्र वि-
शिष्टप्रत्ययप्रतिनिधिः । तथाहि-पतो यत्र विद्यते प्रत्ययः स तेन
संबन्धः, यथा दृष्टो देवदत्तेन, भवति च बुद्ध्यादौ सत्ता-
स्तत्प्रत्ययः तत्तत्तथा संबन्धेति । प्रतिविषयमानद्रव्य-कर्म-
त्वम् । इत्युच्यमाने सामान्याऽऽदिना व्यभिचारः तत्तत्त्वार्थं
‘सत्ता-संबन्धित्वात्’ इति वक्ष्यते । ‘सत्ता-संबन्धित्वात्’
इत्युच्यमाने द्रव्य-कर्मव्याप्तेरकारणः, तत्तत्त्वार्थं प्रतिवि-
षयमानद्रव्य-कर्मभावे सति इति विशेषः, तद्वै भवत्यतोऽ-
नुमानात् बुद्धेरुत्पत्त्यसिद्धिः, (अस्मदप्युपलभ्यमानत्वं च बुद्धे-
स्तदेकाधिसंभवेतामन्तराज्ञानप्रत्यक्षात्वात्साक्षम् । (१ गाथा
४०) सम्म १ काण्ड । यदपि विष्णुवत्त्वार्थेऽप्येवमवसाधने
परैरनुमानमुपयस्यते-यद्यनुपस्थितमव-नाशित्वाऽऽदिभ्यो-
गित तत्त्वत्वेन, यथा रसाऽऽश्रयः तथा च बुद्धिरिति स्वभावे-
नुरिति । तत्राऽपि वक्ष्यम्-किमिदं स्वतन्त्रसाधनम्, आहो-
भ्यत् प्रसङ्गाद्यन्तर्निहितम् । तत्र स्वतन्त्रसाधनेऽप्यतारासि-
द्धौ हेतुर्वतो यथाविद्युत्पत्तिमस्वमपूर्वोत्पादक्षणां वाशित्वं

च निरन्तरावयनाऽऽत्मकं प्राप्तं यौद्धस्य न तथासंबन्धं सां-
ख्यस्य, तयोराविर्भावनिरोधकत्वेन तेनाङ्गीकरणात्, यथा
च सांख्यस्य तौ प्रसिद्धौ न तथा यौद्धस्येति कथं तावन्तरा-
सिद्धता । न च शब्दमात्रसिद्धौ हेतुमिद्धः, वस्तुसिद्धौ व-
स्तुन एव सिद्धस्य हेतुत्वात् । तदुक्तम्—‘तस्यैव व्यभि-
चाराऽऽदौ, शब्दोऽप्य व्यभिचारिणि । द्वापवसाधनं ज्ञं, वस्तु-
नो वस्तुसिद्धितः ॥ १ ॥’ इति । अथ प्रसङ्गाभावनमिति प-
क्षः तदा साधनवर्धयत्येव बाधकप्रमाणप्रदर्शनाद्वैकान्तिकता,
नष्टात्र प्रतिबन्धोऽस्ति चेन्नन्योत्पाद-भावाश्च न भवित-
व्यमिति । यदपि प्रकल्पितम्—‘वस्तुविबुद्धिनिमित्तं, क्षीरस्य
यथा प्रवृत्तिरुद्धस्य । पुष्पविमोक्षनिमित्तं, तथा प्रवृत्तिः प्र-
धानस्य ॥ १ ॥’ (साङ्ख्यकारिका ४७) इति तदपि न सम्पद्य-
तः क्षीरमपि न स्वातन्त्र्येण वस्तुविबुद्धिं जेतव्यं यथा प्र-
सक्तं, किं तर्हि । काश्चित्केचन स्वहेतुभ्यः प्रतिनियतेभ्यः
समुत्पत्तिमासाद्यति । तच्च लब्धाऽऽत्मनो बलसिद्धि-
निमित्ततामुपयातीत्यनेनमपि प्रसक्तं इति व्यपदिश्यते, न
स्वैवं प्रधानम् कदाचित्कौ प्रवृत्तिर्युक्ता, नित्यत्वात्साध्य-
त्वाभावाच्च । तथाहि-न तावत्कादाचित्ककारणसत्तिधानाय-
त्ता काश्चिदङ्गीकार्यस्य युक्ता तदभावात् । नापि स्वा-
भाविकी सदा सञ्चिह्तिता, अधिककालानुत्पत्तेन सर्वस्याभ्यु-
यनिःश्रेयसलक्षणस्य पुरुषार्थस्य गुणपुत्रात्प्रसङ्गात् ।
न च बुद्धि-चेतनव्ययोरभेदेऽपि चेतन्यस्याऽऽत्मत्वमप्रतिषि-
द्येव, यतो नास्माभिः चेतन्ये आत्मव्यवस्थितः प्रतिविषय-
तः, किं तर्हि यस्तत्र नित्यत्वलक्षणं धर्मः स्मरारोपितः स एव
निषिध्यते, तस्मिन्नेव स्मरार्थेऽस्मद्वैकद्वयप्रसङ्गः, तदुत्पत्त्ये-
त्वात्तस्यानित्यत्वे चाप्येतेरसंभवात् । न हि बह्वः सदाऽऽस्तित्वे
तद्वै जनतेऽधनमाददति । तत्र नित्येकरूपं चेतन्यं युक्तिस-
ङ्गतम् । (३ गाथा) सम्म १ काण्ड । अवग्रहेहाकृते प्रति-
ज्ञानभेदवत्त्वे, न । अथग्रहे बुद्धिरप्याधारणमर्थः । न ।

अथो बुद्धिगुणाः । ते बानी—

सुस्पृहं पदिवृद्धं, सुग्रेहं गिरेहं य ईहं चाऽपि ।
ततो अग्रेहं वा, चारेहं कोरेहं वा सम्म ॥ ५६ ॥

विनययुक्तो गुरुमुखात् भोगुमिच्छति शुश्रूषते, पुनः कृ-
च्छति प्रतिपृच्छति—तदधीतं भुजं निःशङ्कतं करोतीत्य-
र्थः । तच्चाऽधीतं भुजमर्थतः शृणोति । श्रुत्वाऽवग्रहेण कृ-
च्छति, गृहीत्वा चेदया ईहेते पयोलोचयति-किमिदमर्थः ।
उतामर्थः । अशब्दः समुच्चयः । अपिशब्दादपयोलोचय-
न् किञ्चित्स्वबुद्धाऽप्युत्पन्नं । तत्तत्तदन्तरमरोहते च-ए-
वमेतद्यदादिर्गुरुमिरेवं निश्चिनोति । निश्चितं चाप्येतेन
तसि धारयति, करोति च सम्यक्तनुकानुष्ठानं, भुताऽऽज्ञान-
ज्ञानस्यापि तदावगृह्णायोपशमयुक्तिसाऽऽवर्जनाऽऽदिहेतु-
त्वेन भुजमप्युत्पादयत्वादि । अथवा-यदाज्ञापयति कार्य-
ज्ञातं गुरुस्तत् तत् सप्रगुणप्रदं मन्यमानः भोगुमिच्छति शु-
श्रूषति । पूर्वनिर्दिष्टस्य कार्यकरणकाले पुनः पृच्छति प्राति-
पृच्छति । इत्थं चाऽऽराधितस्य गुरोरग्निकं सूर्यं, तद्वै वा
सम्यक् शृणोति । भुजं चावग्रहेण सम्यग्बुद्धीतीत्यादि
तथैव, वाचकरोति च गुरुमग्नितं संश्रयामि । एवं गुणा-
रचनविषयत्वेनाप्यपि गुणा भ्याक्यायते, भुतासत्त्वौ

सुलोपायस्याम् सुवर्णप्रभवाः । इति निर्मुक्तिगाथाऽर्थः ।
सुस्वसं इति सावं, सुशुभिकं सविश्रामं गुरुहृदाभा ।
पडिपुच्छं तं गम्येयं, पुष्पां वि निस्संकिं कृच्छं । ४५२
शुद्धं तदर्थमधीयं, गदहृदाऽव्यापनाया तस्मै ।
सम्पं कुच्छं सुपाऽऽणं, अर्थं पि तत्रो सुयं लहं । ४५३

द्वितीयं व्याख्यानमाह—

सुस्वसं वा जं जं, गुरवो जंपति पुत्रभोग्यो य ।
कुच्छं पडिपुच्छं, सुपां सुयं तदर्थं वा । ४५४
तिष्ठोऽपि व्याख्यातायो एव, नवरं द्वितीययाथायां मृणो-
ति तदर्थं भूतायम् । एवं च स्वप्नेऽप्येव अर्थाय भूतं त-
त्कृतस्य भूतस्य ग्रहणेहापायधारणाः सम्पन्नोतीत्यत्र संभ-
व्येन । तथा (सुपाऽऽणं) तिष्ठो भूताऽभूतानां सुपां स-
म्पन्नोतीत्याव्यापनाया संभव्यते । एवं च कुष्पांऽप्यव-
पि भूतं लभन इति तृतीययाथायाम्— सुस्वसं पडिपु-
च्छं सुपां ति । एतावान् निर्मुक्तिगाथाऽवयवो व्याख्यातः ।
गूढातीत्यादिर्यः प्राकथितः स्वयमेव दृष्टव्य इति । ४५६ ।
विशं । ४० । नं । बुद्धयतेऽनेयंति बुद्धिः । अश्रुतनिश्रुतम-
तिज्ञानं, स्था ।

चतुर्विधा बुद्धी पठता । तं जहा-उपपद्या, वेदाद्या,
कर्मिया, पारियाभिया ।

उत्पत्तिरेव प्रयोजनं यस्याः सा औपत्तिकी, न तु लोपो-
पशकारणमस्याः । तस्य, किं तु स ह्यवन्तरज्ज्वात् त्वे-
व बुद्धिसाधारण इति न विषयेत । न चाप्यच्छास्त्रकर्माभ्या-
साऽऽदिकमपेक्षत इति । अपि च बुद्ध्युत्पादापूर्वं स्वयम-
द्वैत्यतयाभूतो मनसाभ्यवनालोचनस्तस्मिन्निष्ठे लोके यथा-
वस्थितोऽयं गृह्यते यथा सा लोकद्वयविद्वैकैकान्तिकफल-
वती बुद्धिरित्येति कीर्ति । यदाह— "पुत्रवर्माद्विद्वत्सुयम-वेत्य-
तत्त्वज्ञानसुखमद्वयमथा । अव्याहवयजलजो, बुद्धी उपपत्ति-
यायाम् । १ । " इति । नटपुत्ररोहकाऽऽदीनामिवेति । (अत्र
विशेषः 'उपपत्त्या' शब्दे द्वितीयमागं २२४ पृष्ठ गतः) । तथा
चित्तयो शुद्धश्रृंसा, स कारणमस्यास्तत्प्रधाना वैमयिकी । अपि च—
"कायवर्तनस्तरुणस-मर्था चर्माद्यमशस्त्राणाम् । गृहो-
तखनत्रायसार-लोकद्वयफलवती चैवम् । ४५४ ।" इति । यदाह—
"परस्परिचयसमस्या, त्वयगसुखयगद्विषयेत्याल । उभयो
लोकफलवती, विषयसमुत्पादा हृदयं बुद्धी । १ ।" इति । नै-
मित्तिकस्यपुत्रश्रृंसाऽऽदीनामिवेति । (अत्र विस्तारम्
'वेदाद्या' शब्दे वर्धयामि ।) । ज्ञानाचार्यकं कर्म, साऽऽचार्यकं
शिर्यं, कादाचित्कं वा कर्म, नित्यव्यापारस्तु शिर्यामि-
ति कर्मणो ज्ञाता कर्मजः अपि च—कर्ममभिनिवेशोपलब्ध-
कर्मपरमार्थो कर्मोभ्यासविचारमयां चिन्तायां प्रशंसा फ-
लवती चेति । यदाह— "उबज्जोमाद्विद्वत्सारा, कर्मपरसंग-
पिभोन्नविद्याना । साहृकारफलवती, कर्मसमुत्पादा हृद-
यं बुद्धी । १ ।" इति । वैययककर्मकाऽऽदीनामिवेति परिचा-
रस्तु दीर्घकालः पृथोपाधोयत्नाऽऽदिजन्तु आगमधर्मः
रु प्रयोजनमस्यास्तत्प्रधाना चेति पारियाभिकी । अपि च—अ-
नुमानकारणानुसङ्गमैः साध्यसाधिका, व्योविपाके च
पुष्टीभूताऽऽनुदमयोष्णकला चेति । यदाह— "अनुमानद्वैद्वै-

तसाद्विद्याऽवयवविषयपरिचामा । द्वियमिस्तेसकलवर्गः, बुद्धी
परिचामिया नाम । १ ।" इति । अमयकुमारऽऽदीनामिवेति
स्था ० ४ डा ० ४ डा ० । नं । कर्म । आऽक ० । ४५० ।
सं । आऽम ० । डा ० । (अत्र विस्तारः 'परिचामिया'
शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६६ पृष्ठ गतः) । परमातिशयो, तिष्ठो
हि बुद्धयः परमातिशयकयाः प्रवचने प्रतिपाद्यन्ते । तद्यथा—
कोष्ठबुद्धिः, परातुसारिकीबुद्धिः, कीजबुद्धिः । नं । परका-
कप्रवर्थायां बुद्धी, उच्छं २ अं । रुक्मिवर्षपरपर्वते महापो-
खरीकद्वयवैवाध्याम्, स्था ० २ डा ० ३ डा ० । बुद्धिसाफ-
स्वकारणस्याम्, अहिंसायाम्, यदाह— "वाहस्त्रिकलकुलसा,
पंडियपुरिसा यं पंडिया वैव । सव्यकल्लापरवरं जोधम्मकला
न यासति । १ ।" धर्मोऽहिंसैव । प्रश्न ० १ संव ० हार ।
बुद्धिद्वि-बुद्धीन्द्रिय-नं । स्पष्टरसनात्राक्षचक्षुःश्रोत्रलस-
शेषु ज्ञानेन्द्रियेषु, सुप्रं ० १ अं ० १ अं ० ३ ।
बुद्धिकूट-बुद्धिकूट-नं । रुक्मिवर्षपरपर्वते महापुण्डरी-
कद्वयसुसुतीकृते, जं ४ वसं ।

बुद्धिमुत्त-बुद्धियुक्त-प्राज्ञ, पं-व ० ४ हार ।

बुद्धिपरिसा-बुद्धिपर्व-स्त्री । बुद्धिमत्पुरुषमस्मिन्विनस्य रा-
जः परवाद्विवादपरीक्षणार्थं पर्वद्वैतः, वृ १ उं १ प्रक ० ।
बुद्धिर्वाह्य-बुद्धिर्वाहित-त्रिं । नन्वावृत्तौ "चित्तो गाहण"
गाथाविचारे बुद्धिद्वारं सर्वस्वोक्ताः स्वयंबुद्धिसिद्धाः, ते-
भ्योऽपि प्रत्येकबुद्धिसिद्धाः स्मर्यवयुगाः, तेभ्योऽपि बुद्धि-
र्वाहितसिद्धाः स्मर्यवयुगाः, तत्कथम् । यतो बुद्धिर्वाहि-
तानां केवलभाज्यसमाऽयं व्याख्यानस्य दशवर्षकालकव्याप-
नो निषेधश्रुतः, इति प्रश्नः उत्तरम्—बाह्यश्रुते न तादृशकर्मः,
सामान्यसाध्यश्रुत्यन्ते, तत्र नाथेकराणामुपदेशं विचारं
एव नास्ति, सामान्यसाध्यानां तु यथार्थं केवलभाज्यानां पर-
स्तादुपदेशनिषेधः, तथाऽपि धार्मिकमिथानां कारणे के-
लानां च परस्तादुपदेशः संभवत्यपीति न काऽप्यनुपपत्ति-
रिति । २४४ प्रं । सेन ० ३ उल्ल ० ।

बुद्धिमत-बुद्धिमत्-त्रिं । धर्मित, पञ्चा १ विष ० । औप-
त्तिकयाविचरतिविषयबुद्धिपुत्रं, सुप्रं ० २ अं ० ६ अं । हिता-
द्विधिवेकविकले, दशं १ तय । परिहृतं, पञ्चा ० ३ विष ०
बुद्धिस्त-बुद्धिस्त-पुं । परस्परं बुद्धिं सात्युपजावतीति बुद्धिस्तः ।
परवृत्त्युपजातिमि स्वयमहेतुस्तस्मै पंडियमाह्वितः, बुद्धिमस्त
पुरव्योता । मुद्धं पादयु अहम्, वादो वासुविवाताः । १११ । ४५०
० डा ० औष ० स्नानमक्याने कुलपयोक्ते धर्मितः, उ. १३ अं ।
बुद्धिवद्भूत बुद्धिवर्द्धन-नं । बांधो बुद्धिरवगम इत्यर्थः ।
बुद्धिं वर्षयतीति बुद्धिवर्द्धनम् । बुद्धिजनकः, पं-वृ ० १ रुप्य ।
बुद्धिविगीय-बुद्धिविनीत-त्रिं । बुद्धिचतुर्कोपेति विनीते, वयं
३ उं । (अत्र विस्तारः 'आचार्य' शब्दे द्वितीयभागे ३२१
पृष्ठ गतः)

बुद्धिविष्ठा-बुद्धिविज्ञान-नं । मानविशेषभूतोपैत्तिकया-
दिषुऽक्षयपरिच्येदं, मं ११, यो १ उं ३ ।

बुद्धिसामर-बुद्धिसामर-पुं । अमयवैवस्वसुरिगुणे, "तस्यावा-
यंजिभस्वरस्य सर्ववृत्तादिप्रतिष्ठापितः, तत्त्वधाराय बुद्धि-
सामर इति कथातस्य स्वर्गसुख । कर्तव्यभूतिवद्भू-

गुणवत्तयः शम्भाऽऽसिद्धस्यः, श्रीसंविद्यविहारिणः श्रुत-
निष्ठाश्रित्युत्तमस्ये ॥ १ ॥ "हा० २ भू० २ वगे १ अ० ।
पञ्चा० । स्या० ।

बुद्धिसिद्ध-बुद्धिसिद्ध-पुं० । परिनिष्ठितवस्तुर्विषयबुद्धी सिद्ध-
भेदे, आ० म० ।

विपुला विमला सुहृमा, अस्स मई ओ वज्रविहा ए वा ।
बुद्धीए संपन्ना, स बुद्धिसिद्धो इमा सा य ॥

विपुला विस्तारवती, एकपदेनानेकपदानुसरिणीति भावः ।
विमला संशयविपर्ययानध्यवसायमलरहिता, सुहृमा अत्य-
न्तदूरवर्षोपसृष्टव्यवहितार्थपरिच्छिन्नसमर्था यस्य मतिः स
बुद्धिसिद्धः । यदि वा-यस्तुर्विधया श्रौत्यसिक्त्यादिभेदभिन्न-
या बुद्धया सम्पन्नः स बुद्धिसिद्धः । सा च वस्तुविद्या बुद्धिः ।
आ० म० १ अ० । (श्रौत्यसिक्त्यादिबुद्धिविचारः स्व-
स्वस्थानि द्रष्टव्यः)

बुद्धोवापह (गु)-बुद्धोवापातिन्-पुं० । आचार्यस्योपपात-
कारिणि, वत्त० १ अ० । (अत्र युगाध्यानाऽऽचार्यकुशियो
दाहत्तम् "विणय" शब्दे दृश्यते)

मुन्नुय-वेंशी-बुन्दे, वे० ना० ६ वगे ६४ गाथा ।

मुन्नुय-बुद बुद-पुं० । पानीयप्रसोक्तं, उत्त० १६ अ० । तां-
यशलाकायाम्, यत्नं वषे निपतति पानीयमध्ये बुदबुदास्तो-
यशलाका कपा उल्लिखति तांस्त्वयं च । नि० चू० १६ उ० ।
विशं० । च० प्र० । आ० व० ।

मुपाग-मुपाग-वि० । व्यग्रवाजि, "गम्भाइ मिज्जंति मुपाऽमु-
पागा, खरा परे पंचसिहा कुमारा । (१०) सूत्र० १ भू० ७ अ० ।

मुलेमुआ-वेंशी-बुपबुद, वे० ना० ६ वगे ६४ गाथा ।

मुम-बुप-न० । यथाऽऽदीनां तुषं, स्या० ८ डा० ।

मुह-बुप-पुं० । विशिष्टविवेकसम्पन्ने, यो० १ विव० । विबुधि,
पञ्चा० ४ विव० । जानाने, सूत्र० १ भू० १ अ० २ उ० । अवग-
ततये, अष्ट० २६ अष्ट० । एकवत्त्वादिशब्दमाश्रिते, स्या० ।

दो बुहा । स्या० २ डा० ३ उ० । सू० म० ।

चन्द्रपुत्र ज्योतिष्कर्मज्ञः, प्रज्ञा० २ पद । स्या० । बुधन्वकार्य-
युक्ते, स्या० । "पटकः पाठकश्चैव, ये चाभ्यो कार्यतत्परः ।
सर्वे व्यवसिनो राजन् । यः क्रियावान् स पण्डितः ॥ १ ॥"
स्या० ४ डा० ४ उ० "मुगा यथा स्युमयस्य भीमाः, उद्विग्न-
वासो न लभन्ति निद्राम् । एवं बुधा ज्ञानविशेषबुद्धाः, संसा-
रमती न लभन्ति निद्राम् ॥ १ ॥" आ० चू० ३ अ० । पण्डिते,
"चउरा निउला कुसला, छेआ विउसा बुहा य पण्डा ।"
पाइ० ना० ६० गाथा ।

मुहजल-बुधजन-पुं० । समयजलांके, पञ्चा० १६ विव० ।

मुहफर-मुहपति-पुं० । "परस्परयोः" ॥ ८ । २ । ५३ ॥ इ-
ति रूपस्य कः । सूत्रगुरी, प्रा० २ पाद ।

मुहूरुव-बुधरूप-पुं० । बुधते यथाऽभिस्थितं वस्तुतत्त्वं सारत-
रविचर्यावभाविचारणया इति बुधः प्रकृतो बुधो बुधरूपः ।
त्रैसर्गिकाऽऽभिधमिकापरस्परसंगर्शविशुद्धिकृतज्ञानया-
सिद्धिर्मात्राणि, स्या० २ डा० १ उ० ।

मुहहियय-बुदहृदय-पुं० । बुद्धे हृदयं मनो यस्य स बुदहृद-
यः । विवेकमनस्के, कार्येष्वमूढवक्ष्ये, स्या० ४ डा० ४ उ० ।
मुसकला-बुधक-स्त्री० । क्षुध, स्या० १० डा० ।

बूर-बूर-पुं० । वनस्पतिविशेषे, हा० १ भू० १ अ० । आ० म० ।
जी० । कल्प० । औ० । रा० । सू० प्र० । जं० । नि० म० । वनस्प-
तिविशेषावयवविशेषे, म० २ श० २ उ० ।

बूरालिवा-बूरनालिका-स्त्री० । बूरभूतयां शुभिरवशाऽऽदि-
कृपायां नासिकायाम्, म० २ श० ४ उ० ।

बे-ब-चा० । कथने, "स्वराणां स्वराः" ॥ ८ । ४ । २३८ ॥ इति
ऊकारस्यानेकारः । बेमि । ब्रवीमि । प्रा० ४ पाद । सर्वज्ञाप-
देशेनाहमिदं सर्वं पूर्वोक्तं प्रतिपादयामि । प्रज्ञ० २ संव० द्वार ।
द्वि-वि० । "हेः दो बे" ॥ ८ । ३ । ११६ ॥ इति द्विशब्दस्य
तृतीयाऽऽदौ 'बे' इत्यादेशः । द्विशब्दस्यभेदे, "दोहिं बेहिं क-
वं" ॥ प्रा० ३ पाद ।

बेअङ्ग-वैताळ-पुं० । भरताऽऽविशेषस्य हे अङ्गे करोतीति वै-
ताळ्यः । पृथेदराऽऽदित्वात् कारसिद्धिः । भरताऽऽविशेषविभा-
गकारिणि पर्वते, जं० ।

अथ वैताळ्यनाम्नो निरुक्तं पृच्छति—

से केणट्टेण भंते । एवं बुबद्ध-वेअङ्गे पव्वए, वेअङ्गे पव्वए ।
गोयमा । वेअङ्गे णं पव्वए भरहं वासं दुहा विभ-
यमाणे विभयमाणे चिट्ठइ । तं जहा-दाहिणकुमारहं च,
उत्तरकुमारहं च । वेअङ्गुगिरिकुमारो अ इय देवे महि-
ट्टीए ० जाव पल्लिआवपाट्टिंए परिचसइ । से तेणट्टेणं गो-
यमा । एवं बुबद्ध-वेअङ्गे पव्वए, वेअङ्गे पव्वए । अदु-
सरं च णं गोअमा । वेअङ्गुस पव्वयस्स सासए
खामधेअे पयसे । जं ण कपाइ ण आसि, ण
कपाइ ण अत्थि, ण कपाइ ण भविससइ, भुविं च भ-
वइ अ भविससइ अ धुवे णिअए सासए अक्खए अक्ख-
ए अवट्ठिए णिअ ।

(से केणट्टेणमित्यादि) अत्र प्रश्नस्यं प्राग्वत्, उत्तरश्च
बे तु वैताळ्यः पर्वतः, खामिति प्राग्वत्, भारतं वर्षं भरत-
क्षेत्रं द्विधा विभज्यत द्विधा विभज्यत तिष्ठति । तद्यथा-उत्ति-
माईभरतं च, उत्तराईभरतं च । तेन भरतक्षेत्रस्य हे अङ्गे
करोतीति वैताळ्यः, पृथेदराऽऽदित्वात् कारसिद्धिः । अथ प्रका-
रान्तरेण नामान्वयेमाह-अथवा-वैताळ्यगिरिकुमारोऽत्र वे-
दो महदीको, यावत्करणात् "महज्जुइ" इत्यादिपदसंग्रहः
पल्लोपमस्थितिकः परिवसति । तेन वैताळ्यः इति ना-
मान्वयो विजयशब्दाच्च ज्ञेयः, सहस्रनामकस्वामिकत्वात् ।
"अनुत्तरं च यं" इत्यादि प्राग्वत् । जं० ५ वल्ल० । (अयं
सव्याख्या "भरह" शब्दे दर्शयत्यनेन) भरतैवतयाः क-
ण्डाऽऽदिषु च प्रत्येकभेदेकः । स्या० ६ डा० ३ उ० ।

जंजू । सुकच्छे दीहवेअङ्गे नव कूहा पण्णा । तं ज-
हा-"सिद्धे सुकच्छं लंडग, माणी वेअङ्गे पुअ तिमिसमुहा ।
सुकच्छे वेसपणं य, सुकच्छकूहा नापां ॥ १ ॥"
एवं ० जाव पुक्खलावहिम दीहवेअङ्गे, एवं वच्छे दीहवेअ-
ङ्गे एवं ० जाव पंगलावहिम दीहवेअङ्गे । जंजू । विज्जुप्पये

बन्धुनरपञ्च नव कूडा पञ्चता । तं जहा—“सिद्धे य वि-
ज्जुनामे, देवकुरा पम्हकण्णसंवरत्था । सीओदाए स-
ज्जले, हरिकुदे चव बोद्धवे ॥१॥” जंबू ! पम्हे दीहवे-
अन्ने नव कूडा पञ्चता । तं जहा—“सिद्धे पम्हे खंदग मागी
बन्धुए” एवं चेतं जाव ससिलावइम्पि दीहवेअन्ने, एं
वप्पे दीहवेअन्ने एवं जाव गंधिलावइम्पि दीहवेअन्ने नव
कूडा पञ्चता । तं जहा—“सिद्धे गंधिल खंदग, मागी वेयन्तु
पुत्त तिमिसगुहा । गंधिलावइ वेसपण्णे, कूडाणं होति नामाई
॥ १ ॥” एवं सव्वेसु दीहवेअन्नेसु दो कूडा सरिसना-
मगा, ससा ते चव । जंबू ! मंदरउत्तरं नीलवने वासहरप-
व्वए नव कूडा पञ्चता । तं जहा—“सिद्धे नीलवण्णे विदेहे,
सीया किन्ती य नारिकंता य । अव्वविदेहे रम्पग-कूडे उ-
बदंसणे चव ॥१॥” स्या० ६ टा० । सव्वे वि दीहवेअन्ने-
पव्वया पण्यसिं गोमया । उज्जु उज्जत्तेण पञ्चता । स० २५
सम० । सव्वे वि णं वट्टवेअन्नेपव्वया उज्जु उज्जत्तेण
पञ्चता । स० १००० सम० । दर्श० । अत्र० ।

बेअन्नेकूड-वैताज्यकूट-न० । वैताज्यगिरिनाथदेवनिवासार्ध-
ताज्यकूटम । स्या० ३ टा० १ उ० । सर्वेषां वैताज्यानां
स्वनामक्याते कूटे, स्या० ६ टा० ।

बेइंदिय-ह्रीन्द्रिय-पुं० । जीवभेदे, उक्त० ।

तल तावद् ह्रीन्द्रियकृत्त्यनां प्रतिपिपाद्विचुराह—

बेइंदिया उ जे जीवा, दुविहा ते पकेजिया ।

पज्जत्तयमपज्जवा, तमिं भेयं सुणेह मे ॥ १२६ ॥

किमिणा सोमंगला चव, अलया माइवाहया ।

वासोडुहा य मिणीया, मंत्वा मंखणगा तहा ॥ १२७ ॥

पल्लावाणुल्लया चव, तहव य वराडगा ।

जलगा जालगा चव, बंदया य तहव य ॥ १२८ ॥

इति बेइंदिया एए, गेगहा एवमायअं ।

लोएगदेते ते सव्वे, न सव्वरथ वियाडिया ॥ १२९ ॥

सेतई पण्ण उण्णईया, अपज्जवसियावि य ।

ठिई पट्टच सईया, सपज्जवसियावि य ॥ १३० ॥

वासई वारसेव उ, उकोमेष वियाडिया ।

बेइंदियआउठिई, अंतोमुहुत्तं जहअयं ॥ १३१ ॥

संखिज्जकालमुकोसा, अंतोमुहुत्तं जहअयं ।

बेइंदियकायठिई, तं कायं तु अम्वुचअं ॥ १३२ ॥

अयंतकालमुकोसं, अंतोमुहुत्तं जहअयं ।

बेइंदियजीवाणं, अंतरेयं वियाडियं ॥ १३३ ॥

एएसि वज्जओ चव, गंधओ रसकासओ ।

संतायादेसथां वावि, विहाणाई सहसमओ ॥ १३४ ॥

(बेइंदिया इत्यादि) सूत्रनवकम् । इदमपि प्रायस्तथैव, न-
वरं ह्रीन्द्रियाभिलाषः कलंभ्यः, तथा—कमयः अशुच्यादिस-

म्भवाः अलसाः प्रतीताः मादुवाहकाः ये काष्ठशकलानि
समोमयाग्रतया सम्प्रभन्ति, वास्याकारमुत्था वातामुत्थाः—
“सिन्धिय सि” प्राकृतस्यात् शुक्रयः शकलाः प्रतीताः श-
कलनकाः नदाकृतय एवास्त्यन्तलघवा जीवाः घराटकाः क-
पटकाः जलौकयः दुष्टरक्षाकरिण्यः बन्दनका अन्नाः, शे-
वास्तु यथासम्प्रदायं वाच्याः, वर्षाणि ह्यादेशेव स्थिति
सूचनवकायैः । उक्त० ३६ अ० ।

बेइ-देशी—नाभि, दे० ना० ६ वर्ग ६६ माथा ।

बेइ-देशी—श्मश्रुणि, दे० ना० ६ वर्ग ६६ माथा ।

बेयडुगिरिणाह-वैताज्यगिरिनाथ-पुं० । वैताज्यपर्वतदेवे, स्या०
६ टा० ।

बेली-देशी-स्थूणायाम्, दे० ना० ६ वर्ग ६६ माथा । “यूवा

विअली बली” पाठ० ना० १४३ माथा ।

बेल्लग-बलीवर्दे-पुं० । वृषभे, “साकुणो डिया, तथेगे बेल्लगो

तस्म कुंभमारस्स” अ० म० १ अ० ।

बेइ-बेय-पुं० । बधनें बेयः विशे० कुप्ताऽऽदिना श्लेषण भेदने,

स० ११ अ० । कीलिकाऽऽदिभिनोर्गिकाऽऽदिबेयने, आवा०

४ अ० । रन्ध्रेणादने, धर्मानुबधे, बधेवेधे घृतविशये, सूत्र०

१ ध्रु० ६ अ० ।

बेइइय-बेयातीत-न० । बेयो धर्मानुबेषस्तस्यादनीनम् । अ-

धर्मप्रवाजे, “बेइइयं च णो वए” । बेयो-धर्मानुबेषः,

तस्यादनीनमधर्मप्रधानं वयो नो वदेत् । यदि वा-बध इति

बधेवेधो घृतविशयः, नहने वचनमाप नो वदेतास्तां ता-

यत्काहमिति । सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ।

बेइय-द्वैधिक-न० । पेशसंपादनेन द्वैधीभावकरणयोग्ये, इ-

श० ७ अ० । आवा० ।

हृथादिक-त्रि० । ह्रास्याहोभ्यां जाते, उयो० २ पाठ० ।

बेइ-देशी-चूचुक, दे० ना० ६ वर्ग ६६ माथा ।

बेइ-देशी-सुखमित्यर्थे, दे० ना० ६ वर्ग ६६ माथा ।

बेइ-बेइ-ली० । शरीर, औ० । स्या० । तं० । बेइयि, त-

नुः शरीरमिति पर्यायाः । अत्र० । प्रश्न० । ज्ञा० । ज्ञ० । आ०

म० । अव्यक्तावयवशरीरं, म० १ श० ६ उ० । एअ० । प्रश्न० ।

कायं, आवा० २ अ० ।

बेइद्विचय-बेइद्विचित-पुं० । अव्यक्तावयव शरीरं बेइद्विः,

तथा विताः पुद्गला ये ते तथा । म० १ श० ६ उ० । अ-

व्यक्तावयवशरीररूपतया चित्तपु, म० १ श० ८ उ० ।

बेइद्विचर-बेइद्विचर-पुं० । प्रधानसुव्यक्तावयवशरीरं पिते, अ०

प्र० २० पाठ० ।

बेइ-देशी-कृ-सुख-तनुपु, दे० ना० ६ वर्ग ६६ माथा ।

बेइ-देशी-छागे, दे० ना० ६ वर्ग ६६ माथा ।

बेइम-बेइम-पुं० । अनभिदेशभेदे, तय जाते स्लेखभेदे च ।

सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० । प्रश्न० । प्रज्ञा० ।

बेइमालिय-बेइमालिक-पुं० । तनुयाय, आवा० २ ध्रु० १

चू० १ अ० २ उ० ।

बेइमिड-देशी-भूपिताऽऽटोपयोः, दे० ना० ६ वर्ग ६६ माथा ।

विश्रलः "कसलं सवलं सारं, किस्मीरं चित्तं च बोगिलं ।" पा० ना० ६४ गाथा ।

बोह-देशी-आर्मिके, तक्षणे, हत्यये । दे० ना० ६ वर्ग ६६ गाथा ।

बोहवेर-न० "अल्लुलुसं बोहवेरं च ।" पा० ना० २५० गाथा ।

बोहिय-बोहिक-पुं० । बीरमेलात् पदसन्नेषु वेषेषु गतेषु रथ-वीरपुरे समुपगते, निहते, विभे० ।

बोहिकनिहवानामिधिसुराह—

छवांससयाई ननु-तराई तड्या मिद्धि गयस्म बीरस्स ।

नो बोहियाण दिह्ठी, रहवीरपुंरं समुपण्णा ॥ २५५० ॥

सुबोधार्था ॥ २५५० ॥

अथ बोहिकोपलेखे संप्रहगाभाह्वयमाह—

रहवीरपुंरं नगरं, दीवगमुज्जाणपुजकण्ठे य ।

मिषभूदस्सुबुद्धिर्मो, बुद्ध्या धेयाण कड्ढया य ॥ २५५१ ॥

बोहियमिषभूदो, पालयलिंगस्स होइ उपवी ।

काहिसकोहवीरा, परंपाकासमुपुष्पा ॥ २५५२ ॥

एतद्भाषार्थः कथानकस्यः । तच्च दम्-रथवीरपुंरं नाम नगरम् । तच्च ब्राह्मण-दीपकाभिधानमुपायनम्, तत्र चाऽऽप्येकृष्णनामानः सुरयः समागतः, तस्मिन् नगरे महत्त्वमल्लः शिवभूतिनां म राजन्यकः समस्ति, स च राजपमादाय विलासार्थं कु

र्षं नगरमर्थं पर्यटति, राज्ञश्च प्रहरेषु ऽतिरूपेण गृहमागच्छति । तत एतदीयभार्या तन्मानरं प्रणति— "निर्वेदिताऽहं

रत्नपुत्रेण, न खल्वेव रात्रौ येलार्थं कदाचिदप्यागच्छति, तत उज्जगरकेण बुभुक्षया च बाध्यमाना प्रत्यहं निष्ठामि । ततः स्नया प्रोक्तम्— वरसं । पर्येष, तर्हि त्वमप्यत्र स्वेष्टादि, स्वय-

मेयाहं जागरिष्यामि । ततः कृतं यथा तथैव । इतरस्यास्तु जाग्रया राजप्रहरेषु ऽतिक्रान्तिं समागम्य शिवभूतिना प्रो-

क्तम्— "हामुज्जाटयत ।" ततः प्रकृपितया मात्रा प्रो-

क्तम्— "तुन्याविष !" यैतस्यां वलायं द्वारणमुज्जाटितानि भवति । तत्र गच्छ, न नरेवं तव पृष्ठलग्नः कोऽप्यत्र मरि-

ष्यति । ततः बोपाऽऽहङ्काराभ्यां प्रेयमाणोऽसौ निर्गतः । पर्यटना बोजाटितद्वारः साधूगम्यो दृष्टः, तत्र च साध-

वः कालप्रद्वयं कुर्वन्ति । तेषां च पार्श्वे तन वन्दिता व-

स्तं याकितम् । तेषां राजपुल्लः, मात्राऽऽदिभिर्गुरुकलिन-

श्च इति न दत्तम् । ततः खलमल्लकादौ दीक्षा गृहीत्वा स्वयमव लोचः कृतः । साधुभिर्लिङ्गं समर्पितम् । विहृता-

श्च सर्वेऽप्यमग्नः । कालान्तरेण पुनरपि च तत्राऽऽगतः । ततो राज्ञा शिवभूतबद्धमूर्त्यं कम्बलरत्नं दत्तम् । तत आ-

चार्यैः शिवभूतिकरुणः किमेतन् तव साधूनां मार्गाऽऽदि-

वनेकानर्थेऽनुता गृहीतेन । ततस्तेन गृध्रेप्रातःप्रासेनाऽपि सङ्क्षेपे मूर्त्यया तद् विधृतम् । मोचरचर्याभिश्चाऽऽगतः

प्रत्यहं तदस्मिन् संभालयति, न तु कचिदपि स्वापारयति । ततः गृध्रभिर्मूर्तिरुतोऽयमग्न इति ज्ञायाऽप्यत्र द्विने तमनापु-

च्छयेषु बहिर्गतस्य परीक्षे तत् कम्बलरत्नं पाटयित्वा साधू-

नां पादप्रोक्षणं कृत्वाति कृतानि । ततो ज्ञातव्यनिकरः कपायि-

तोऽसौ निष्ठति । अग्नयश्च च सुर्यां जिनकल्पिकाञ्च वशीय-

न्ति । तद्यथा (निशोपनिषद्कृतिगीतार्थे)—

"जिष्णुकल्पिया य बुविहा, पाण्डपाया पञ्चगह्वरा य ।

पाउरवमपाउरव, हङ्कता ते भवे बुविहा ॥ १ ॥

दुग तिग चउड पयसं, नव दम् एकारमेव वारमयं ।

एए अडु विगया, जिणु कण्ठे होति उवदिस्स ॥ २ ॥

इह केषाञ्जिनकरानां, राजाहरणं सुखवर्त्तिका । चान्तिं दि-

विष उपधिः, अग्रेषां तु करेण सह त्रिविधः । कल्पद्रवेन तु

सह चतुर्विधः, कल्पत्रयेण सह पञ्चविधः । केषाञ्जितु मुख-

वर्त्तिका, राजाहरणं च । तथा— (बु० ३ उ०) "पत्तं पलायथा, पायटु-

वणं च पायकसंरिया । पटलाई रयसाणं, वणाच्छत्रा पाय-

निजोगो ॥ १ ॥" इति सत्तावधः पात्रनिर्गम इति । एवं च नवविधः । कल्पेन तु सह दशविधः । कल्पद्रवेन सहैका-

दशविधः । कल्पत्रयेण तु सप्त द्वाशविध उपधिः केषाञ्जि-

जिनकरिपकानामिति । तस्मिन् क्षुद्रा शिवभूतिना प्रोक्तम्—

यद्येवं तर्हि किमिदानीमेषिक औपग्रहिकक्षेत्रावातुपधिः परिगृह्यते ? स एव जिनकरः किं न कियते ? ततो गृध्र-

भिरुक्तम्— जन्मवामिनि व्यवच्छिन्नोऽसौ, संहननाऽऽभावात्, स्वातं न शक्यते एव कर्तुम् । ततः शिवभूतिना प्रोक्तम्— मयि जीवति स किं व्यवच्छिद्यते ? न, नवहमेव सै-

करोमि, परलोकाधिना स एव निष्परिग्रहो जिनकरः । कर्तव्यः, किं पुनरेतन् कथय-मम मूर्च्छोऽऽदिदोषविधिना प-

रिग्रहानर्थेन । अत एव क्षुत्रे निष्परिग्रहस्वमुक्तम्, अचल-

काश्च जितेन्द्राः, अतोऽवेलतैव सुन्दरेन । ततो गृध्रा प्रोक्तम्— दन्त । यद्येवम्, तर्हि देहेऽपि कथाय-मय-मूर्च्छोऽऽ-

द्यो द्वाषाः कस्यापि संभवन्ति, इति सोऽपि प्रतप्रहणात्मन-

रमेव त्यक्तव्यः प्राप्नोति । यच्च क्षुत्रे निष्परिग्रहस्वमुक्तं तदपि धर्मोपकरणेष्वपि मूर्च्छो न कर्तव्यः, मूर्च्छोऽभाव एव निष्परिग्रहस्वमवयवम्, न पुनः सर्वथा धर्मोपकर-

स्यापि इति । तजिन्द्रा क्षुत्रे न सर्वथैव अनेकाः, "सर्वे वि एगद्वे-ण निगया जिणवरा चउवविं ।"

इत्यादि वचनात् । तदेवं गुरुणा रूपविरहे च योक्तामिषेव-

माण, मिश्रं बुद्धिः प्रकल्पमानोऽपि तथाविधकथायमोहाऽऽ-

दिदकर्मोदयात् न स्वाऽऽग्रहाद् निवृत्तोऽसौ, इति चोचरा-

णि परित्यज्य निर्गतः । ततश्च बहिर्द्वारेण व्यवस्थितस्यास्या-

न्तरा नाम भोगिनी बन्धनार्थं गता । सा च त्यक्तवीरवंतं आनरमालोक्य स्वयमपि बोधराशिं त्यक्तवान् । ततो नि-

वृत्तार्थं नगरमध्ये प्रविष्टा गच्छिका दृष्टा । तत इति वि-

वक्षां बीमस्वामिनां दृष्ट्वा "मा लोकोऽस्मात्तु विराहोत्तु" इत्यन्विच्छुभ्यपि तथा वक्ष्यं परिचायिताऽसौ । तत एव इ-

तिकरोऽनया शिवभूतेर्निवेदिताः । ततोऽनेन विवक्षा बो-

विद् नितरां बीमस्वामिना अतिलज्जीया च भवति इति वि-

चिन्त्य प्रोक्षाऽसौ— निष्ठतिव्यमपि न त्यक्तव्यं त्यजेत् वक्ष-

म् । देवतया हि तवेवं प्रदत्तमिति । ततः शिवभूतिना कौशिक्य-कोट्टवीरनामानो द्वौ शिष्यौ दीक्षितौ । गाथा-

उत्तरार्थोऽपि किञ्चिदुच्यते— (कोडिस्सयादौ) कौशिक्य-

श्च, कोट्टवीरयेति । "सवो कोडो विभापयेकवत् भवति, इति वचनात् कौशिक्य-कोट्टवीरम्, तस्मात् कौशिक्य-कोट्टवीरात्, परस्परस्पर्धेनाचार्यैः शिष्यसम्बन्धतल-

नमचिरुत्प्रेषणा सज्जाना बोहिकदृष्टिः स्वयणद्वारः १०-स्येवं बोहिकाः समुत्तराः ॥ २५५१-२५५२ ॥ विशेषः । (स च शिवभूतिः बहुविधः कृतवत्, सुकभिरिति 'सि-वभू' शब्दं वक्ष्यामि)

बोचुर-देशी इमधुषि, दे० ना० ६ वर्ग ६५ गाथा ।

बोद्धिय-कपर्दिकायाम्, " केसरि न लहह बोद्धिय, विगयं लक्खेहि " वेप्यति । " प्रा० ४ पाद ।

बोद्ध-देशी-पृथ्वी, दे० ना० ६ वर्ग ६६ गाथा ।

बोद्ध-बौद्ध-त्रि० । सुगतशिष्ये, प्रब० ११६ द्वार । सम्म० ।

बोद्ध-पुं० । धूमि, " बुद्धाणो, बुद्धा बुद्धाणो, पुंभइओ बोद्ध हो तक्को । " पार० ना० ६२ गाथा ।

बोद्ध-देशी-क्षेत्र, दे० ना० ६ वर्ग ६६ गाथा ।

बोद्ध-बद्ध-पुं० । स्त्री० । " आरपूतर-बद्ध-नवमालिका-नवफल्कि-पूगफले " ॥ ८ । १ । १७० ॥ इत्यदिः स्वरस्य परंय स-स्वरस्यजनौत् । बोरं । बोरी । प्रा० १ पाद । प्रज्ञा० । कर्क-गुवृक्षे, अयु० ।

बोरी-बदरी-स्त्री० । " बोरी कर्कषु । " पार० ना० १५४ गाथा ।

बोल-गम्-धा० । गतौ, " गमे अर-अरच्छाणुवजावज्जसाकु-साकुल-पण्डु-पण्डु-खिम्मह-ली, -लीण-लीकुल-पदअ-रम-परिअल्ल-बोल-परिअल्ल-गिरिणाम-गिवहावसेहावहा-राः " ॥ ८ । ४ । १६२ ॥ इति गमपातां बोलोऽदेशः । बोल । गच्छति । प्रा० ४ पाद ।

बोल-पुं० । अव्यक्तवर्णं ध्वनौ, अ० ६ अ० ३३ उ० । वर्णं व्यक्त्विक्रितं ध्वनौ, विपानं १ शु० ३ अ० । जं० । रा० । ४०० । अ० । स्त्री० । बहुनामात्तानामव्यक्ताक्षरध्वनिकले, जं० २ वल० । आर्त्तानां बहुनां कलपूर्वकं मलापके, जं० ३ प्रति० ४ अर्थि० । अ० । अव्यक्ताक्षरध्वनिमूढे, अ० ३ श० ७ उ० । सुखे हस्ते रथा महता शब्देन फूत्कारणे, जं० ७ वल० । स० प्र० । कोलाहले, रा० । वृन्दशब्दे, वृ० १ उ० ३ प्रक० । शोषधिशिष्ये, गम्धरसमाणपर्यायौ । दे० ।

बोलदिलि-बोलविलि-स्त्री० । ब्राह्मणा लिपभेदे, स० १८ सम० ।

बोलपाण-बोलत्-त्रि० । विशेषत उल्लङ्घनीयं मुवाणे, जी० ३ प्रति० ४ अर्थि० ।

बोलत-बोदयत्-त्रि० । निमज्जयति, स्व० १ शु० ५ अ० १ उ० ।

बोद्धगम-कथयित्-त्रि० । कथयाने बोद्धोऽदेशः । शेरनिटि जिलोपः । प्रा० ४ पाद । " तुने उलयः " ॥ ८ । ४ । ४३३ ॥

इत्यप्यंशे नृत्तप्रत्ययस्य अणक् अदेशः । वाचके, प्रा० ४ पाद ।

बोह-बोध-पुं० । संबन्धने, अभिनिबोध, स्था० ३ डा० ३ उ० । आच० । आ० ७ । अयवने, पं० ७० १ कल्प । पञ्चा० ।

ज्ञाने, स्या० । पा० । प्रज्ञांमिलने, ध० ३ अर्थि० ।

बोहय-बोधन-त० । प्रत्यायने, विशे० । मार्गअप्यय मार्गसं-स्थापने आमन्त्रणे च । स० ६ अक्ष ।

बोहपरिण-बोधपरिण-त्रि० । अणोत्सव्यज्ञानस्थिरतायाम् ल० ।

बोहय-बोधक-पुं० । बोद्धि, अग्न्याश्च बोधयन्तीति बोध-काः । ध० २ अर्थि० । जी० । ल० । अग्न्यां बोधके, कल्प० १ अर्थि० ६ क्षण । जीवाऽऽदितन्वस्य परंपरां बोधयितरि, अ० १ श० १ उ० । स० ।

बोहवृद्धि-बोधवृद्धि-स्त्री० । तत्त्वावगमस्य दीक्षावसरादारभ्य वृद्धेन, पञ्चा० २ विश० ।

बोहहर-देशी-माघधे, दे० ना० ६ वर्ग ६७ गाथा ।

बोहाखंदपरिकल्प-बोधाऽऽनन्दपरिकल्प-पुं० । बोधां क्षान्तं त-स्याऽऽनन्दस्तस्य परिकल्पः । क्षान्ताऽऽनन्दपाराक्षये, अष्ट० ३१ अष्ट० ।

बोहारी-देशी-संमार्जन्याम्, दे० ना० ६ वर्ग ६७ गाथा ।

बोही-स्त्री० । बोधि-पुं० । बोधमं बोधिः । श्रीकाऽऽदि-प्रत्ययः । प्राकृते स्त्रीत्वम् । परस्मार्थबोधे, विशे० । सम्यक्सं-धिगमे, आ० ७० २ अ० । आ० ७० । जिनप्रतीतिधर्मप्राप्तौ, आ० । प्रति० । ल० । दृश्य० । पञ्चा० । प्रेत्य जिनधर्मप्राप्तौ, ध० २ अर्थि० । उत्त० । सकलदुःखाविकल्पभूते जिनशान्तावबोधे, आव० ३ अ० । सम्यग्दर्शने, अ० ७ श० १ उ० । स्या० । सम्य-ग्दर्शनावाप्तौ, स्व० १ शु० २ अ० ३ उ० । ध० । स्त्री० । उत्त० ।

दुविहा बोही पद्यता । तं जहा-याद्यबोही चव, दंस-याबोही चव । स्था० २ डा० ४ उ० ।

(व्याख्या स्वस्व-शब्देऽवसेवा)

तिविहा बोही पद्यता । तं जहा-याद्यबोही चव, दंस-याबोही चव, चरिचबोही चव ।

(तिबिहेत्यादि) कथं सुबोधं, किं तु बोधिः सम्यग्बोधः इह च चारित्रं बोधिकलत्वाच्च बोधिरुच्यते । जीवोपयोगक-प्राप्ता बोधिविशिष्टाः पुरुषास्त्रिया क्षान्ताऽऽद्यः । स्था० ३ डा० २ उ० । (कथं तुल्यं बोधिर्भवति । " बुद्धहो बोधिय " शब्दे चतुर्थभाग २४७७ पृष्ठ गतम्)

सुलभबोधिः—

मे भयवं । किं पुण काळं परमा सुलभबोही जाया सा सुगहियतामयिजा माहगी, जाए एयावड-याणं भवमत्ताणं अणंतंममारयोदृक्खमत्तताणं मद्द-म्मदेसणाइएहि तु सामयसुहपदाणुव्वगवम्बुद्धरणं कयं-ति । गोयमा । जं पुव्वं पुव्वमं च मच्चभावमंवरनेहेहि मां सीमल्ल आनम्माऽऽलायणं दाऊणं सुद्धावाए जहावड्डं पायच्छित्तं कयं, पायच्छित्तमत्तामाए य समादीए य कालं काळस्य माहम्म कणं मुदिग्गमाहिमी जाया तमपुषांवलं । मे भयवं । किं मे माहगीजीवे तमभंवरम्म मयाणी नि-गंथी अहंमि, जेण सीमल्लपानोहता णं जहावड्डं पाय-च्छित्तं कयं ति । गोयमा । नं मे माहगीजीवे मे णं त-ज्जम्बे बहुलमिदीए जाए महिड्डुणं य मयलपुक्काऽऽहारभूए उत्तपा मीलाहिट्टियतणु महनम्मसी जुगप्पहाणं णं समणे अणगारे गच्छदिहवि अहंमि मां यं समणी । महा० २ चू ।

लभंति सुगुहां, लभंति नरिंदपवरिद्धीआ ।

न पुष्ठा सुबोहिरयणं, लभंति भिच्छत्तमहरणं ॥ ४३३ ॥

सङ्का० १ अर्थि० १ प्रला० । सम्यग्बोधे, बोधिकले, चारित्रे, स्था० ३ डा० २ उ० । अहिनायाम्, तत्त्वोपयोगनामसु परिगणनाम् । तत्र बोधिः संबन्धधर्मातिः अहिनाकव्याचच तस्याः, अहि-सा बोधिरूपा । अथवा-अहिना साऽनुकम्पा सा च बोधि-कारणमिति बोधिरबोधये । प्रश्न० १ सम्य० द्वार ।

बोद्धिऊष-बुद्धि-खी० । आग्नेय्ये, " बोद्धिऊष पध्वइया ।"
दश० २ अ० ।

बोद्धिग-बोद्धि-पुं० । मास्वलेने. वृ० १ उ० ३ प्रक० । आ० ।
अनायस्लेच्छ, द्य० २ उ० । नि० खू० । वृ० ।

बोद्धिगतेषु-बोद्धिस्तेन-पुं० । मानुषहारक. वृ० १ उ० ३ प्र-
क० । " जमस्थ माणुषाणि हरंति ते बोद्धिगतेषा भवन्ति ।"
नि० खू० १ उ० ।

बोद्धिग-बोद्धिग-पुं० । पाने, दश० १ वृ० । प्रवहये, वे० ना०
६ पयं ६६ गाथा ।

बोद्धिद-बोद्धिद-पुं० । बोधिजिनप्रणीतधर्मप्रतिस्तरपायंभ-
जानलक्ष्यसम्यग्दर्शनरूपा, तां वृत्तातीति बोधिदः । रा० ।
अ० । सम्यक्स्यदायक, कल्प० १ अधि० १ लग् । " बोधि-
दाण् " (१६) इह बोधिजिनप्रणीतधर्मप्राप्तिः, इयं
पुनर्यथाप्रवृत्तापूर्वातिवृत्तिकरुण्यवस्थापारामिष्यङ्गव्यमभिज्ञ-
पूर्वप्रस्थिभेदतः पञ्चानुपूर्व्यां प्रथमसंवेगनिर्वेदानुक्रमभा-
ऽऽम्निष्यामिष्यङ्गलक्षणं तस्याधश्चदानं सम्यग्दर्शनं,
विज्ञांसिरस्ययः । ल० । बोधिं वृत्तीति बोधिदाः । ल० ।

बोद्धिद्वल्लहत्भावणा-बोधिर्लभत्वभावना-खी० । जिनधर्क-
प्रानेर्दोर्लभ्यपयांलांघने, ध० ३ अधि० । प्रव० ।

अथ बोधिपुल्लभत्वभावना—

"पृथ्वीनीरुताशवायुतरुषु क्रिष्टैर्नैत्रैः कर्मभिः,
अभ्यन् भीमभवेऽथ पुद्गल-परावर्त्तानमननानहो ।
जायः कामकामनिर्जरतया सम्याय पुण्यं शुभं,
प्राप्नोति नसरूपं कथमपि द्विर्भोग्निवाऽऽध्यामिह ॥ १ ॥
आयंसेषसुजातिस्कुलपुर्वीरंगतासप्रदेशे,
राज्यं प्राप्यसुखं च कर्मलघुनाहेतोरवाप्नोत्ययम् ।

तस्मात्तत्त्वविषयवैककुशलां, बोधिं न तु प्राप्तवाम्,
कुत्राप्युत्तमसौख्यजननीं, भीसवेविद्देशिताम् ॥ २ ॥
बोधिलक्षणा यत्र भवे-द्वेकदाऽप्यत्र जन्तुभिः ।
इयत्कालं न तेषां त-ङ्गवे पथेदन्तं भवेत् ॥ ३ ॥
द्रव्यवारिरभ्यन्ते-बहुशः समवाप्यत ।
सज्जानकारिणी काऽपि, न तु बोधिः कदाचन ॥ ४ ॥
येऽसिष्यन् वे च सिद्धयन्ति, ये सेस्वयन्ति च कचन ।
ते सर्वे बोधिमाहात्म्या-तस्मात् बोधिरुपास्यताम् ॥ ५ ॥"
प्रव० ६७ द्वार ।

बोद्धिग-बोद्धित-त्रि० । विकारिणे, तं० ।

बोद्धिलाभ-बोद्धिलाभ-पुं० । सम्यग्दर्शनप्राप्ती, पञ्चा० ६ वि-
व० । जिनप्रणीतधर्मलभप्राप्ती, ल० । प्रेत्य जिनधर्मप्राप्ती,
प्रति० । आ० । बोधिभेदेऽपि नोपकाराऽतीत्यंकरयोर्म्यांभ्य
एव । विशिष्टेनरकलयेः परम्परहेतोरपि भेदात् एतदभा-
वे तद्विशिष्टेनरत्नानुपपत्तेः । भगवद्बोद्धिलाभो हि परम्पर-
या भगवद्भाषितवैतलस्वभावो, न तत्पल्लवकृत्तल्लिबोधि-
लाभवद्वत्स्वभावः, तद्वत्तत्पल्लवभाषितेतिनिः तत्तत्कल्या-
णाऽऽलपकानां देतघाभयताभावभाज एते इति । जन्मान्त-
रे सम्यक्त्वाऽऽसिद्धिसमप्राप्ती, पा० । ध० ।

बोद्धिलाभवसिध-बोद्धिलाभप्रत्यय-पुं० । अर्हत्प्रणीतधर्मावा-
प्तिनिमित्ते, ध० २ अधि० ।

बोद्धिसत्-बोद्धिसत्त्व-पुं० । बोधिः-सम्यग्दर्शनं, तेन प्रधानः
सत्त्वो बोधिसत्त्वः, सम्यग्दर्शनप्रधाने महोपये सद्बोद्धिस्ती-
र्थंकरपदयोः सत्त्वः, भव्यत्वाद् । माविनीर्थंकर. द्वा० १५
द्वा० । अस्य स्वरूपम् ' सम्महिद्दि ' शब्दं विस्तरतो दर्श-
यिष्यते)

इति श्रीमत्सौधर्मबृहत्पागच्छीय-कलिकालसर्वज्ञकल्प-
श्रीमद्भारक-जैनश्वेताम्बराऽऽचार्य श्री श्री १००० श्री-
विजयराजेन्द्रसूरीश्वरविरचिते ' अभिधानराजेन्द्रे '

बकाराऽऽदिशब्दसङ्कलनं समाप्तम् ॥

भ-य-पुं०। भा-कः। पितरि, आतरे, पितृष्ये, अतिमीने, ज-
हदे, अमरे, शुभेनि, भावे, "पितृभ्रातृपितृष्येषु, भ्रातृभि-
ते भ आकुले।" एका०। "भकारः पुंसि जलदे, अमरे
भावशुभेनिः।" इति च। एका०। आन्ते। शुकाऽऽचार्ये,
छन्दोगप्रयोगे अस्त्यापानपल्लवपुष्के वर्णविके च। वाच०।
नक्षत्रे, मेवाऽऽदिशाशा, ग्रहे, वाच०। भगे, भोगे, गगने, पु-
एङ्, चन्द्रे च। न०। "भं नक्षत्रं भगे भोगे।" एका०। "नपु-
सके भं नक्षत्रं, गगने पुबृन्मन्त्रयोः।" इति च। एका०।
भाना-भक्त्या-अव्य० संसेव्येत्यर्थे, स्था० ६ टा०।

भइय-भजित-त्रि०। विकल्पिते, इय० ६ उ०।

भङ्ग-त्रि०। अपवर्तिते, औ०। सवनीये, वृ० १ उ० १ प्रक०।
विकल्पिते च। व्य० ६ उ०।

भइयद्व-भङ्गव्य-त्रि०। विकल्पनीये, विश०। अनु०।

भइरव-भैरव-न०। भोरोरिवम् अण्। "अइरैवाऽऽचै च" ॥८॥
१३॥ इति प्राकृतसूत्रेणैकारस्य 'अइ' इत्यादेशः। प्रा० १ पा-
३। भये, तद्वति, भयसाधने च। त्रि०। नायाऽऽदिप्रसिद्धे
भयानके चले, शङ्करे, तद्वतान्धेदे, रागभेदे, नदभेदे च।
पुं०। भयङ्करे, "घोरा दाहणे-भासुर-भरव-लक्ष्म-भीम-
भीलण्या।" वाह० ना० ६५ गाथा।

भए-भजेत-क्रिया। सेवेत गृहीयात् इत्यर्थे, वृ० १ उ० २ प्रक०।

भएजा-भजेत-क्रिया। गृहीयादित्यर्थे, वृ० १ उ० २ प्रक०।

भओव्रिग-भयोद्विग-त्रि०। भावाऽऽकुले, प्रत्यये आअ० द्वार।

भंग-भङ्ग-पुं०। भङ्गव्य। पराजये, खण्डे, भेदे, वाच०। भ-
ङ्गः, प्रहारे, भेद इत्यर्थे। अनु०। स्था० १ प्रव०। नि०चू०।

भज्यते विकल्प्यते इति भङ्गः। वस्तुविकल्पे, अनु०। विश०।

इषादिसंबोगभङ्गानां च समुच्चारणे, अनु०। भङ्गका

वस्तुविकल्पाः। ते च द्विधा-स्थानभङ्गकाः, क्रमभङ्गकाश्च।

तत्राऽऽद्या यथा-द्रव्यतो नमैका हिंसा, न भावतः १। अन्या

भावेतो, न द्रव्यतः २। अन्या भावतो, द्रव्यतश्च ३। अन्या न भा-

वतः नापि द्रव्यत इति ४। इतरे तु द्रव्यतो हिंसा, भावतश्च १।

द्रव्यतोऽप्या न भावतः २। न द्रव्यतोऽप्या भावतः ३। अन्या

न द्रव्यतो न भावत इति ४। स्था० १० टा०। क्रमभङ्गका यथा-

एक एव जीवः, एक एवाजीव इत्यादि स्थापना। स्थानभ-

ङ्गास्तु यथा-मित्रधर्मो नामैकः, नो हृदयमेत्यादि। आच० ४

अ०। विनाशे, स्था० १० टा०। नद्यादीनां कलाविविशेषे, क-

ल्प० १ अचि० ३ लृण०। विविक्तौ, रा०। कौटिल्ये, भयं, प-

ञ्चनभाभेदे, गमने, जलविनिर्गमे, वाच०। आर्यदेशभेदे च,

यत्र पापा नगरी, "पावानं भगे य।" प्रका० १ पद० प्रव०।

सूत्र०। आच०। (साधुभावकप्रत्यास्थानविषये भङ्गः 'पक्व-
कषाण' शब्दे दृष्टिनाः)। (प्रावेशनभङ्गः 'पाविसूय' शब्दे ३।
स्वसंभवमागं गताः)। (पौषभङ्गः 'पौषह' शब्दे)

भंगय-भङ्गक-पुं०। वस्तुविकल्पे, स्था० १० टा०। गमे, आ०
म० १ अ०। विश०।

भंगसमुक्तिराय-भङ्गसमुत्कीर्तन-न०। विभज्यमाने विकल्प्यमाने

इति कृत्वा विकल्पा भङ्गा उच्यन्ते, तेषां समुत्कीर्तने समु-

च्चारणं भङ्गसमुत्कीर्तनम्। तत्रावां भङ्गसमुत्कीर्तनतां प्र-

त्येकभङ्गानां इषादिसंबोगभङ्गानां च समुच्चारणे, अनु०।

भंगमुद्रय-भङ्गमुद्रय-न०। भङ्गा भङ्गका वस्तुविकल्पाः तत्रा-

कारणं स्वयं भङ्गसुखम्। स्वयंभेदे, स्वयमत आख्य भञ्जनीयप-

द्वबहुत्वे गहनभावेन स्वयमुद्दिगम्यत्वादिनि। स्था० १० टा०।

भंगा-भङ्गा-स्त्री०। अतस्याम्, वृ० २ उ०। स्था०। विजया-

याम्, वाच०। कौपे भङ्गा। तत्रैवार्थे, प्रका० १ पद०।

भंगि-भङ्गि-स्त्री०। भङ्ग इव, पृषादिव-कृत्वम् वा कौपे। विच्छेदे,

भङ्गिर्विच्छिन्नतिरिति। इय० ८ उ०। कौटिल्ये, विम्यासे, क-

ल्लोले, भेदे, द्याजे, च। वाच०। साधारणशरीरादखनस्व-

त्तिकारिकभेदे प्रका० १ पद०। नीलनेत्रावर्यकमिच्छन्त्य-

"भंगि स्ति वा भंगिरय स्ति वा।" प्रका० १३ पद०। भङ्गा वनस्व-

निशयनस्तथा राज्ञो भङ्गाः राज्ञः प्रका० १७ पद० ४ उ०।

भंगि (ख) -भङ्गिन्-पुं०। भङ्गवद्भूले न०।

भंगिय-भङ्गिक-न०। भङ्गा-अन्ते, नन्मयं भाङ्गिकम्। स्था०

५ टा० ३ उ०। वृ०। नानाभङ्गिककलेन्द्रियवालाः। नन्मयं

भाङ्गिकम्। आच० १ कु० १ वृ० १ अ० १ उ०। वल्लभेदे, स्था०

३ टा० ३ उ०। "भंगिनां अद्वितीयाः।" नि०चू० १ उ०। अन-

यो पुण्यं भगवद्विद् होइ लायव्वा।" नि०चू० १ उ०।

भंगी-भङ्गी-स्त्री०। "भंगि" शब्दार्थे, इय० ८ उ०।

भंगुर-भङ्गुर-त्रि०। भङ्ग-पुत्रश्च। कुटिले, नदीनां वक्रे, वा-

च०। भङ्गशीले, आच० १ कु० १ अ० १ उ०। अष्ट०। वले,

स्था० ५ टा० ३ उ०। भङ्ग व। औ०। आ०म०। वक्रः, "कु-

डिले वंके भंगुरे।" वाह० ना० १७३।

भंगोवर्धय-भङ्गोवर्धय-न०। भङ्गानां प्रत्येकं स्वामिधेयेन

ऽऽयुक्ताऽऽयुधेन सदावर्धयन्तम्। भङ्गानां स्वाविषयभूतनार्थेन

सहाचचारणे, अनु०।

भंगा-भङ्गा-स्त्री०। भस्-पत्र्। चर्मप्रत्येयिकायाम्, अस्मिन्-पु-

च्छणे चर्मनिर्मितं यन्त्रभेदं, गो०-कौपे। अत्रैवार्थे कन्। टाप्

न इत्यम। मरुतकाऽऽवर्धयार्थे, वाच०। "भङ्गा शिख्यसिया।"

म० १४ श० ८ उ०।

भंज-भञ्ज-धा०। आमर्हन्, मा० ४ पाद०। "भञ्जेयमय-मुसुसूर-सूर-

सूर-सूर-विर-पविरज-करज-नीरजः।" ॥८॥ १०६॥ भञ्जे-

रेत नवाऽऽदेशा वा भवन्ति। येमयर्। मुसुसूरः। सूरः। सूरः।

सूरः। विरः। पविरजः। करजः। नीरजः। भंजः। प्रा० ४ पाद०।

भंजय-भञ्जक-पुं०। वृत्ते, "भंजगा इव सङ्घर्षे।" आच०

१ कु० १ अ० १ उ०।

भंजय-भञ्जन्-न०। भञ्ज-लघुत्। आमर्हन्ते, प्रत्य० १ आच०

द्वार। का०। सूत्र०। मोहनं, "भंजति अगमंयाणि।" सूत्र०

१ कु० १ अ० १ उ०। "भंजति बाह्वस्स वंशेण पुट्टे।" सूत्र०

१ ध्रु० ३ अ० ३ उ० । भञ्जविष्-व्युद्-टाप् । विनाशे, स्त्री० ।
आद्य० ३ अ० । "विहङ्गा खड्गा भञ्जया य एगदा ।" नि०
चू० १ उ० ।

भञ्जवर्द्ध-भञ्जवृक्ष-अद्य० । "तुम एवमगाहममर्हि च" ॥ ५ ।
५ । ५५१ ॥ इति प्राकृतस्वभाष्ये तुमः स्थाने अण्डवमा-
देशः । मर्ह्यितुमित्यर्थः, प्रा० ५ पाद ।

भंङ्-भण्ड-पुं० । भंङ्-अच् । अश्लीलवाक्यभाषके, वाच० ।
क्षिप्रशिरसि, मागधे, मण्डने, सत्ताम्, दौहित्रे च । दे० ना०
६ वर्ग १०६ गाथा । लायके, प्रा० १ ध्रु० १ अ० । मुखन-
यनौष्ठकरचरणभ्रुविकारपूर्विकायाः परिह्वानाऽऽदिज्जिका-
या विहङ्गनक्रियायाः कारक इति । आद्य० ६ अ० ।

भण्ड-न० । भा-अण्डच् । भण्ड-डः । स्वायं अणु । हिरण्या-
ऽऽदिके पयवस्तुनि, प्रा० १ ध्रु० १ अ० । भाण्डानि कया-
लकानि-लपण० । ऽऽदीनि । प्रश्न० १ आद्य० द्वार । उवा० ।
भाण्डं कयालकमिति । श्री० । आभरणे, श्री० । भ० । प्रा० ।
गृहवर्तिन साधुवाच्यवर्तिन च वस्त्राऽऽद्युपकरणं, भ० ८
श० ५ उ० । आनु० । मृगमयाऽऽदिवाचे, भ० ८ श० ५ उ० ।
प्रश्न० । अतु० । साधूनां भाजनविशेष, भाण्डमुपकरणम्, ।
वस्त्राऽऽद्युपकरणम् । । मृगमवादिषां, साधुभाजनविशे-
षश्च । स्था० ३ डा० १ उ० । "भंङ् परिग्रहो स्तुतु ।" भाण्डं
स्तुतु वनप्रद उच्यते । इय० १ उ० । भाजने, स्थानं च । "भं-
डाभा भंङ् साहार्जमभाणां ।" भाण्डात्-स्थानात् भाण्डं
भाजनात्मनि । जी० ३ प्रति० ४ अर्थि० । उ० । रा० । उपा० ।
प्रज्ञांशुरे, श्रेष्ठ मृगधने, वृ० ४ उ० । आच० । वणिजां मूलधने,
अश्वभायां, नदीकूलव्यमये पात्रे च । गङ्गाभाण्डे वृक्षे,
पुं० । भण्डस्य भावः अणु । भण्डकारिणे, न० । वाच० ।
वृत्ताके, दे० ना० ६ वर्ग १०० गाथा ।

भंढव-भण्डमान-वि० । कलङ्कवत्, इय० १० उ० ।

भंङ्करङ्ग-भाण्डकरण्डक-न० । आभरणभाजने, भ० २
श० १ उ० ।

भंङ्करङ्गमभाष-भाण्डकरण्डकमान-वि० । भाण्डम्-
आभरणं कारण्डकं भाजनम्, तत्समानं भाण्डकरण्डकस-
मानः । आद्ये, भ० ६ श० ३ उ० । श्री० । तं० । म० ।

भंङ्ककिया-भण्डक्रिया-स्त्री० । कलावाचनाऽऽदिके भण्ड-
व्यापारे, ध० २ अर्थि० ।

भंङ्कस्य-भाण्डलादिक-वि० । यत्र स्थाप्यते तत्राख्ये ल-
वणाऽऽदिके वस्तुनि, आ० चू० ३ अ० ।

भंङ्ग-भाण्डक-न० । भाण्डमेव भाण्डकम् । पाश्चाऽऽदिके
उपकरणे, उल० २६ अ० । आच० । प्रा० । सूत्र० । इय० ।
खेच्छज्जतिभेदे, पुं० । प्रश्न० १ आद्य० द्वार ।

भंङ्गमु-भाण्डगुरु-वि० । भाण्डेनोपकरणं गुरुभाण्डकगुरुः ।
उपकरणेन गुरुके, नि० चू० १ उ० ।

भंङ्गालक्ष-भाण्डचालन-न० । भाण्डाऽऽदीनां पिठकाऽऽ-
दीनां पण्णादीनां वा चालने स्थानान्तरस्थापने भाण्डचाल-
नम् । भाण्डानां स्थानान्तरस्थापने, प्रश्न० ३ सख० द्वार ।

भंङ्ग-भण्डन-न० । वाक्कले, विशेषे० । प्रा० । प्रश्न० । स० ।

चू० । आ० म० । तं । नि० चू० । " एवमां भंङ्गं पि अ-
णुयद्वा ।" भण्डिन्वाऽपि भण्डने-कलङ्कनमात्रं कृत्वा ।
इय० १ उ० । "युगहो त्वि वा कलहो त्वि वा भंङ्गं त्वि
वा विवाहो त्वि वा एगदा ।" नि० चू० १६ उ० । इण्डाऽऽदि-
भियुक्ते च । भ० २ २ श० ५ उ० ।

भंङ्गभिलाभि (चू०)-भण्डनाभिभान्-पुं० । कलहा-
भिलायुके, प्रा० १ ध्रु० १६ अ० ।

भंङ्गपद-भाण्डपद-पुं० । पण्ये, जं० २ वृक्ष० ।

भंङ्गवत्तुल्यत्वेवत्यासमिच-भाण्डमात्रानिष्पण्यासमिच-वि० ।
भाण्डमात्राया-वस्त्राऽऽद्युपकरणजातस्य । यद्वा-भाण्डस्य
वस्त्राऽऽद्युपकरणमाजनस्य वा मानस्य च पालविशेषस्य
यन्त्रितेपणं-मात्रं तत्र च समितः प्रत्युक्त्य-प्रमाथं मो-
चनात्पुः स तथा । भाण्डमात्रानिष्पण्यासमिति युते, कल्प०
१ अर्थि० ६ लक्ष ।

भंङ्गल-देश-कलहे, दे० ना० ६ वर्ग १०२ गाथा ।

भंङ्गल-भाण्डपाल-पुं० । भाण्डानि-परकीयकपालकचस्त्व-
नि भाटकाऽऽदिना पालयतीति भाण्डपालकः । कपालकच-
स्त्वनां भाटकाऽऽदिना पालकः, " गोपालो भंङ्गलो वा ।"
उल० २६ अ० ।

भंङ्गव्यालिय-भाण्डवैचारिक-पुं० । भाण्डविचारः कर्माख्ये-
ति भाण्डवैचारिकः । कर्माऽऽचार्यभेदे, अतु० । प्रज्ञा० ।

भंङ्गमाला-भाण्डशाला-स्त्री० । घटकरकाऽऽदिभाण्डवृद्धः,
चू० । भाण्डशाला यत्र घटकरकाऽऽदि भाण्डजातं संगो-
पितमस्ति । चू० २ उ० । नि० चू० ।

भंङ्गायिर-भाण्डागारिक-वि० । भाण्डारनियुक्ते, प्रा० १ ध्रु०
१ अ० । रा० ।

भंङ्गार-भाण्डकार-पुं० । शिष्टाऽऽचार्यभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

भंङ्गिया-भण्डिका-स्त्री० । गन्धवाम्, चू० ३ उ० । स्थावरां च ।
स्था० ८ डा० । नि० चू० ।

भंङ्गी-भण्डी-स्त्री० । भडि-अच् । गौरा० । जीव । मज्जिष्ठायाम्,
शिरिषे च । वाच० । गन्धवाम्, प्रश्न० २ आद्य० द्वार ।
इय० । नि० चू० । चू० । "भंङ्गी सगद्गी भस्मति ।" नि० चू० ३
उ० । "जा भंङ्गि युवला उ, तं तुज्जे वंघहा पयसेण ।" इय० ६
उ० । "भंङ्गी ओरला ।" आ० म० १ अ० । स्वायं कन् ह-
स्वः । तत्रेवायं, वाच० । शिरिषवृक्षे, अटवाम्, अस्ततीक्ष्णया-
म्, गन्धवाम्, दे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।

भंङ्गीरवड-भण्डीरवट-पुं० । मधुरानगरस्य स्वनामक्याते व-
टे, आ० चू० १ अ० ।

भंङ्गीरवडिसय-भाण्डीरावतंसक-न० । मधुरानगरस्य स्व-
नामक्याते कैले, " मधुरा खयरी, भंङ्गीरवडिसयं वेह-
यं ।" आ० चू० १ अ० । मधुरानगरस्य स्वनामक्याते उपा-
ने च । " मधुराखयरीय भंङ्गीरवडिसय उज्जाणै ।" प्रा० १
ध्रु० १ अ० ।

भंङ्गीरवृक्ष-भाण्डीरवन-न० । मधुरानगरस्य स्वनामक्याते
वने, ती० ८ कल्प० । आ० म० । " भण्डीरवनयाना-

यां, बाह्यकेशिकुन्दकी ।" आ० क० १ अ० । मधुरानगरस्थे
स्वनामध्यायेत्येवम् । " तस्य भेदीरस्यते इत्येव ।" आ० म०
१ अ० ।

भेदु-देही-मुण्डने, दे० ना० १ वर्ग १०० गाथा ।

भेत-भगवन्-पुं० । भगवत्पञ्चदशिकाः बहुविधो विद्यते य-
स्य स भगवान् । गुरौ, विशेष० । जिनसिद्धाऽऽदिकं च । विशेष० ।
भजन्त-पुं० । भजं सेवायामिति धातुल्लस्य भजते-सेवते इ-
ति भजन्तः । अथवा-सेवते शिष्यगतीन्-सिद्धगतिप्राप्ता-
न् इति भजन्तः । अथवा-दर्शनज्ञानचारित्रलक्षणं शिव-
मार्गं भजते इति भजन्तः । अथवा-सेव्यश्च यस्मात्सौ मां-
कायिनां तस्माद् भजयते-मेवयते इति भजन्तः । विशेष० ।
भेतं ति 'नेर्' भदन्त इत्यात्मन्प्रत्ययः क्त्वा भजन्त इति,

कया व्युत्पत्त्या । इत्याह—

अहवा 'भय' सेवाए, तस्म भयंतो ति सेवए जम्हा ।

सिवगङ्गा । सिवमर्गं, सेव्यां य जओ तद्वर्तीयम् । ३४४६ ।

अथवा 'भज' सेवायामिति भजधातुः, तस्य भजते से-
वते इति भजन्तः, तस्य सम्बोधनं हे भजन्त गुरो ! । स
हे भजन्तात्, उच्यते—यस्मात्सेवते, काह्—शिष्यगतीन्
सिद्धिपतिं प्राप्तान्, अथवा-दर्शन-ज्ञान-चारित्रलक्षणं शिव-
मार्गं मोक्षमार्गम् । अथवा-सेव्यश्च यस्मात्सौ तदर्थिनां
मोक्षमार्गायिनां तस्माद्भजयते सेवयते इति भजन्त इत्युच्यते
इति॥३६०॥ विशेष० । गुरौ, जिनसिद्धाऽऽदिकं च । विशेष० ।
भदन्त-पुं० । भदि, भञ्ज लोटः । पुजिते, 'भदृह' सुखक-
ल्याणयोरिति यचनात् भदेरीशाऽऽदिकाऽऽनप्रत्ययान्तस्य
निपातः । परमकल्याणयोगिनि परमसुखयोगिनि च गुरौ,
वा० । आनु० । व्य० । भ० । कथ० । घ० । आ० चू० । जिन-
सिद्धाऽऽदिकं च । विशेष० ।

तथा च भदन्तशब्दाद् व्याजिख्यासुराह—

'भदि' कलाय-सुहृत्थो, धाऊ तस्म य भदंतसहोऽयं ।

स भदंतो कलागो, सुहो य कलं किलाऽऽरुगं ॥३४३६॥

तं तस्य निष्वायं, कारणकजौचयारओ वा वि ।

तस्माद्गुणमगमदो, सदृशो अहव गङ्गाथो ॥ ३४४० ॥

कलमण्डलं ति गच्छइ, गमयइ व बुझइ व वांइयइ व ति ।

अण्डइ भगावइ व जं, तो कलाणो स चाऽऽपरिओ ॥३४४१॥

'भदि' कल्याणे सुखे च इति भदिधातुः कल्याणार्थः, सुखा-
नृश्च । तस्य भदिधातान्भदन्त इत्यौशाऽऽदिकप्रत्यये भदन्त-
शब्दोऽयं निपाद्यते । ततः स्थितमिदं स भदन्तः कल्याणः
सुखश्च । विशेष० ।

भयान्त-पुं० । भयस्वस्थानो भयान्तः । आ० म० १ अ० । भ-
यस्य भित्तिरन्तेतुवात् भयान्तः । जं० १ वक्ष० । सप्तवि-
धमयस्यान्तं गता भयान्तः । गुरौ, जिनसिद्धाऽऽदिकं च ।
विशे० । आ० चू० ।

भयान्त-पुं० । भयस्य-संसारस्यान्तेतुवात् भयान्तः । जं०
१ वक्ष० । भयस्यान्तं गतो भयान्तः, भवानामन्त इव सौ-
ते भवान्तः । आ० चू० १ अ० । गुरौ, जिनसिद्धाऽऽदिकं च ।
विशे० । " कहिं भंते । भेदुदीये ।" (भंते ति) गुरोराम-

न्त्रणम् । एकानां मायधामानुप्रभवः । तन्त्रं हे भवन्त !
सुखकल्याणस्वरूप । 'भदुह' सुखकल्याणयोः इति यचना-
त् । प्राकृतशैल्या वा भवस्य-संसारस्य भयस्य वा-भित्तिरन्त-
हेतुत्वात् भयान्तो भयान्तो वा । जं० १ वक्ष० । " करेभि-
भंते । स्वाभावे ।" भदन्तः सुखवान् कल्याणवान् । 'भदुह'
सुखकल्याणयोः, इति यचनात् औशाऽऽदिकाऽऽनप्रत्ययान्त-
स्य निपातनं रूपम् । अथवा-भयान्त इत्येतस्याऽभेदात् स-
प्यमव्यञ्जनस्य लोपे रूपं भंते इति । " अत एवसौ पुंसि
माध्याम् " ॥ ३० । ४ । २८७ ॥ इत्येकारोऽद्धेमाकधवाद्वा-
र्थस्य । घ० २ अवि० ।

अधुना 'भंते' इति द्वितीयद्वयकारणानार्थ-
माह—

होइ भयंतो भयवन्त-तंगो य रयगा भयस लुहभेया ।

'भदन्त' इति । 'भदुह' कल्याणे सुखे च । अस्मादीयाऽऽ-
दिकोऽनप्रत्ययः, औशाऽऽदिकत्वादेव नल्ल यः भदन्तः कल्या-
णः सुखभोग्यर्थः । प्राकृतशब्दानामन्तं 'भंते' इति भवति । अ-
थवा-प्राकृतशैल्या भवान् इति द्रष्टव्यम् । भवान्भवनात्
भवान्तो गुरुः । यद्विधा-अन्तं करानीत्यन्तकः भवस्या-
न्तकां भवान्तकः, तस्य सम्बोधनम् । उभयधाऽपि प्राकृत-
त्वात् भन्ते । इति भवति । आ० म० १ अ० ।

एवं सुवर्ष्मी व-न्नियमि एतथं तु होइ कहिगारो ।

सत्तभयविषयकं, तदा भयंते भवन्ते य ॥

एवम्—उक्तं प्रकारं सर्वस्मिन्नन्तकभेदमिहे भयाऽऽदौ
वर्णिते सति अत्र प्रकृतं भयव्यधिकारः । सम-
यविषयकौ वस्तेन भवन्तो, भवान्तश्च भदन्तस्ताभ्या-
मिति । आ० म० १ अ० ।

भान्त-पुं० । 'भा' दीप्तौ, भाति ज्ञानतपोगुणदीप्त्येति भा-
न्तः । विशेष० । गुरौ, जिनसिद्धाऽऽदिकं च । विशेष० ।

भान्त-पुं० । मिथ्यात्वाऽऽदिबन्धनमुखा अभ्यति भगव-
स्थितो भवतीति भान्तः । गुरौ, विशेष० । जिनसिद्धाऽऽदिकं
च । विशेष० ।

भ्राजन्त-पुं० । ज्ञानतपोगुणदीप्त्या भ्राजते इति भ्राजन्तः ।
गुरौ, विशेष० । जिनसिद्धाऽऽदिकं च । विशेष० ।

अथवा-भ्रान्तो भ्राजन्तो वा मुक्तकथनं, कथम् ?
इत्याह—

अहवा 'भा' 'भानो' वा, दितीए होइ तस्म भंतो ति ।

भानंतो चाऽऽपरिओ, मो नागनतोगुणदुर्इ ॥३४४७॥

अथवा'भा'धातुः 'भ्राज'धातुवो-(दितीए/ति)दीप्तौ पठ्यते ।
तस्य भान्तो भ्राजन्त इति वा भवति । स चैवभूतः कः ? इ-
त्याह-आचार्यः । स च कथं भाति, भ्राजते वा ? इत्याह-ज्ञान-
तपोगुणदीप्त्येति ।

अथवा-भ्रान्तो भगवान् वा-भ्रान्तिनि शृण्वन्नाह—

अहवा भंतोऽप्यओ, जं मिच्छताइवंधेऊओम् ।

अहवमियाइयगो, विऊइ से तण भगवंतो ॥३४४८॥

अथवा-'भ्रम' भ्रमस्थाने, इत्यस्य धातोः भ्रान्त इत्यु-
च्यते, यस्मात्पेनोऽसौ मिथ्यात्वाऽऽदिबन्धनहेतुश्च इति । अ-
थवा-पञ्चदशिकाः बहुविधो भगो विद्यते (ये) तस्य तेष-
मभगवांश्च मुक्तिरिति ॥ ३४४८ ॥

अथवा-अवाप्नो भवन्तो वाऽयमित्यादीयथाह—
नेरुपाइभवस्स व, अंतो जं तेण सो भवन्तो सि ।
अहवा भवस्स अंतो, हाइ भवन्तो भयं तासो ॥३४४६॥
अथवा-यस्मात्कारकाऽऽदिभवाप्यन्तहेतुत्वात्ततोऽसौ तेन
अवाप्नोति इति । अथवा-अवस्थाऽन्तो भवाऽन्तो भवति, अयं
च प्राप्त उच्यते इति । विशेषः ।

अथाऽऽनशब्दधुत्वाद्वाच्यमाह—

अव गच्छादु तस्मे-इ अयमन्ततोऽवसायमेवार्थः ।
अमइ व जं तेणोऽन्तो, भवस्स अंतो भवन्तो सि ॥३४४७॥
अम रोगे वा अंतो, रोगो भंगो विनासपञ्चाशो ।
जं भवययभंगो सो, तन्नो भवन्तो भवन्तो य ॥३४४८॥
अम धातुगत्यादिषु अर्थेषु पठ्यते, तत्त्वेहान्त इति कर्त्तुं भवति,
अमनम्, अन्तः, अवसानमित्येकाधेयम् । अमतीति वा वस्मा-
त्तान्ता इति कर्त्तरि साधयेत् । अवस्थाऽन्तो भवाप्नोति इति । अ-
थवा 'अम रोगे' रोगो भङ्गः, तत्त्वान्तो, रोगो, भङ्गो, विनाश
इति पर्यायशब्दा एत इत्यर्थः । एवं च सति यस्माद्भवस्य
भवस्य च भङ्गहेतुत्वाद्भङ्गोऽसौ शुरुस्ततो भवान्तो भवन्त-
त्येति ।

ननु भवन्तिऽर्थादिनाम् भवन्ताऽऽदिशब्दानां स्थाने कथं
"भंत" इति निष्पद्यत इत्याह—
एत्थ भयंवाईयां, पागयवाभारणलक्खणगईए ।
संभवओ पत्तेयं, द-य-ग-वगाराऽऽलोवाओ ॥३४४९॥
इत्थंकारंताऽऽदे-सओ य भंते चि संवसापमं ।
गुरुआभंतणवयणं, विहियं सामाइयाईए ॥ ३४५० ॥

अत्र भवन्ताऽऽदीनाम्, आदिशब्दाद्भूतान्त-भान्त-आ-
ज्जन्त-ज्जन्त-भगवन्त-भवान्त-भयान्त-परिग्रहः, प्राकृतव्या-
करणलक्षणत्वा यथासंभवं प्रत्येकं द-य-ग-व-वकारा-
ऽऽद्यक्षरलोपासत्वा इत्येकाग्रान्ताऽऽदेशान्तः । (भंत सि)
सर्वसामान्यं पदं, निष्पद्यते इति शेषः । तत्र भवन्त
इत्यत्र दकारस्य, भयान्त इत्यत्र यकारस्य, भवन्त इत्यत्र
गवकारलोपायः कर्त्तव्यः । आदिशब्दात् भजन् इत्यादिषु
यकाराऽऽद्यक्षराणां लोपो द्रष्टव्यः । भान्त इत्यादिषु माऽदी-
नां इत्यन्ताऽऽदेशः । भजन् इति पदेऽवस्थित अन्ते एकारा-
ऽऽदेशः कर्त्तव्य इति । भन्ते । इत्यन्तं पदं शुक्लमन्त्रण-
वचनं सामायिकसूत्रस्याऽऽदी विहितमिति ।

'भदन्त' इति पदस्याऽऽमन्त्रणवचनत्वमिव भावयति—
आभंतेइ करेमि, भंते सामाइयं ति सीनोऽयं ।
आहामंतणवयणं, गुक्को किं कारखमियं ति ॥३४५१॥
'करेमि भंते । सामायाई' इत्येवं शिष्योऽयमामन्त्रयति
शुक्लम् । आह परः-ननु गुक्कामन्त्रणवचनमिदमाहौ विहि-
तम्, इत्यत्र किं कारणम् ?, इत्येतत् कथ्यतामिति ॥३४५०॥

सुरिराह—

भखइ गुक्कुलवासे, वमं गहत्थं जहा गुत्थीइ ।
निभं गुक्कुलवासी, इविज सीनो जओऽभिदियं ॥३४५०॥
३३५

नाथस्स होइ भागी, धिरत्तरओ दंसणे चरिते य ।
अन्ना आवकहाए, गुक्कुलवासं न मुंचेति ॥ ३४५१ ॥
गीवावासो रई धम्मे, अन्नायवणवज्जणं ।
निरगहो य कसायाणं, एयं धीराणं सासणं ॥३४५२॥
कपकचं पाठसिद्धम् ॥ ३४५३ ॥ ३४५४ ॥ ३४५५ ॥

अपि च—

आवस्सयं पि निभं, गुक्कुलमूलमिं देसियं होइ ।
वीसुं पि कु संवसओ, कारखओ जदभिसजाए ॥३४५६॥
विशेः । (अत्र विस्तारः 'आवस्सय' शब्द द्वितीयभागे ४५५
पृष्ठे गतः ।)

अथवा नेदं गुरोरामन्त्रणम्, कित्वात्मन एवेति दर्शयति—
आयामंतणमहवा-ऽवसेसकिरियादिसगओ तं च ।
सामाइएगकिरिया, नियामगं तदुवओगओ ॥३४५७॥
अथवा आत्मन आत्मजीवस्याऽऽमन्त्रणमिदं हे ओ जीव !
सामायिकं करोम्यहम् । कथम् ? अवशेषक्रियाविसर्जनः,
सर्वो अपि क्रिया विसृज्येत्यर्थः । तच्चाऽऽमन्त्रणं सामा-
यिकं क्रियायां नियामकं नियमार्थमन्तदुपयोगात् तस्यमिधे-
कस्यां सामायिकक्रियायामुपयोगादिति ॥ ३४५० ॥

एवं च सति किमुक्तं भवति ? इत्याह—
एवं च सम्भकिरिया-ऽसंपन्नया तदुवउत्तरणं व ।
वक्त्वायं होइ निमी-हियाओ किरिओवओगुवा ॥३४५१॥
एवं च सति सर्वसामयि प्रत्युपेक्षणऽऽदिश्रियाणां परस्पर-
मसम्पन्नताऽऽन्योन्यमतात्पत्त्या, तस्यामिधे प्रारब्धक्रियाया-
मुपयुक्तकरणं चाऽऽमन्त्रणेन व्याख्यातं विशेषणं कथितं
भवति, यथा नैवेद्यिका नैषाधकारणेन बाह्याक्रियानियेधतो वक्ष-
त्यन्तरक्रियोपयोग एव कथितो अवलम्बविमोहापीति ॥३४५१॥

अथवा जिनसिद्धाऽऽयामन्त्रणार्थोऽयं
भदन्तशब्द इति दर्शयति—

अहवा जइसभवओ, भदंतसदो जिहाइसक्कीयं ।
आभंतयाभिधई, तस्सक्किजो धिरव्वयवा ॥ ३४५२ ॥
गदियं जिहाइसक्कं, मइ ति तल्लउत्तगोरवमओ ॥
सामाइयाइवारे, परिहरओ तं यिरं होइ ॥ ३४५३ ॥

अथवा यथासम्भवतो ये केवनातिशयबान्निनो जिनसिद्धाऽ-
द्यः सम्भवन्ति, तेषां जिनाऽदीनां साक्षिणामामन्त्रणऽभिधा-
यो भदन्तशब्दः 'ओ ओ जिनाऽऽदेयं' इति । गुप्प्रसा-
क्षिकं करोम्यहं सामायिकम् इति । तत्साक्षिकत्वे च सामा-
यिककर्तुः स्थिरव्रतता भवतीति । कथम् ? इत्याह-जिनाऽऽ-
दिस्साक्षिकं बुद्धीतं मया सामायिकम्, अतः परिपालनीयमेवं-
द्, इत्यनया वासनया सामायिकातिचारात् परिहरतस्त्वस्य
तत् सामायिककर्तुं स्थिरं भवति । कुतः ? इत्याह-(तल्लउत्त्या-
दि) तेषां-जिनाऽदीनां सत्त्वा याल्लजा, तेषु च यद् गौरवं-यो
बहुमानः यच्च तथीयं भयं तस्मादिति ॥ ३४५२ ॥ ३४५३ ॥
विशेः ।

आन्त-वि० । अम-कः । मिथ्यावाक्ययुक्तं, वाच० । "आन्त-

मंत

प्रान्तधिया । 'साम्नः विषयं याऽभिभूतपूर्वापरमन्थास्पदयो-
निधयात् । प्रति० । भिन्न एवाभिधाप्यवयवेन प्रवर्तमानस्य
प्रत्ययस्य आस्त्यस्य । तथाहि—यंऽन्तःसिन्तदिति प्रत्य-
यः स भ्रान्तः । यथा मरीचिकायां जलप्रत्ययः । सम० १
काण्डः भ्रमणयुक्ते च । युस्तरे, पुं० । भावे कः । भ्रमणे, न० ।
दृश० ४ अ० । धाव० ।

भंतसंभंत—भ्रान्तसंभ्रान्त—न० । दिव्ये नाट्यविधिभेदे, "अ-
प्येवमस्या भंतसंभंते धामं दिव्यं गृह्यविहिं उवदेसह ।" २० ।
भंताभंत—भ्रान्ताभ्रान्त—न० । स्तनः मर्याते दिव्ये नाट्यविधौ,
आ० म० १ अ० ।

भंतेसामाहय—भन्तसामाधिक—न० । भन्तं च तत्सामाधिकं
भन्तसामाधिकम् । कदाचान्मापके सुखावहे च भावसा-
माधिकं, विश० ।

अथवा—भन्तशब्दोऽयं नाऽऽमन्त्रणार्थः, किं तु सामाधिक-
स्यैव विशेषणार्थं इति दर्शयन्नाह—

अत्रावा भंतं च तयं, सामहयं चेद् भंतसामहयं ।

पक्षमलकलणमेवं, भंतसामाहयं तं च ॥ ३४७४ ॥

भन्तं च तत्सामाधिकं च भन्तसामाधिकं करोऽप्यहं क-
ल्याणमाकं सुखाऽऽवहे च यत्सामाधिकं तदहं करोमि,
नाऽप्यदित्यर्थः । "भंतेसामाहयः" इत्यत्र तु यदेवमेकारा-
न्तरत्वं तदेतद्वल्लक्षणम्—अस्मात्तत्किमनो लुप्यत इति । (तं च
वि) तच्च किमर्थमेवं विशिष्यते ॥ ३४७४ ॥

किमप्यदपि सामाधिकं विधत्ते ? इत्याह—

नामाऽऽह्वदासमर्थं, ननु सो सावज्जोगविरिडि उ ।

गम्भइ भणइ न जअओ, तत्थ वि नाभाइयकाओ । ३४७५ ॥

नामस्त्वापनाऽऽदिसामाधिक्यकृत्वासाधोभिदमभं विशिष्यते,
नामाऽऽदिसामाधिक्यकानां कल्याणमापकावसुखाऽऽवहत्वाभा-
वात्, भन्तविशेषणाद्वायत्सामाधिक्यमिह श्रुतं इति भावः ।
आह—नन्वसौ नामाऽदिव्यकृतः—“सावज्जं जोगं पक्कका-
मि ।” इत्यादिवचनात्सावद्ययोगविरतिर्निर्गम्यते । न हि साव-
द्ययोगविरतिकृपाणि नामाऽऽदिसामाधिक्यानि भवन्तीति ।
अप्येतन्मोक्षरूपम्—(न हि, न त्वद्धमो बुद्धयेन, तथाऽपि साव-
द्ययोगविरतौ नामस्थापनाऽऽदिकृपसमदान् । इदमुक्तं अ-
वधि—यदि भावसावद्ययोगविरतिरन्यो युज्यते, तदा भवत्सा-
वधसिद्धिः, न चैतदस्ति, नियामकाभावाद् । भन्तविशेषणे तु
सामाधिक्येभ्यमपि भावकपा गम्भइ, नामाऽऽदिकृपसावद्य-
योगविरतेभ्यस्तत्सामाधिक्यकृत्वासाधोभावादिनि ॥ ३४७५ ॥

अथवा—'भन्ते' शब्दात् षष्ठी द्रष्टव्येति दर्शयन्नाह—

भंतस्स व सामहयं, भंतसामाहयं जिण्णाऽभिहयं ।

न परपण्णियामा—इयं ति भंतविममण्णओ ॥ ३४७६ ॥

अथवा—'करमि भंतेसामाहयं' इत्यत्र भन्तस्य अ-
गवतः सत्प्रवृत्ति सामाधिक्यमहं करोमिर्त्येवं च द्रष्टव्यम् ।
ततश्च 'भन्ते' इति विशेषणजिज्ञासामितं सामाधिकं करो-
म्यहं, न पुनः परमर्थात् कुनीर्तिकप्रकथितमिति ॥ विश० ।

भंमल—देशी—अभिधे, दे० ना० ६ वर्ग ११० गाथा । भूषे, भि-
सो, द्वारगृहे च । दे० ना० ६ वर्ग ११० गाथा ।

भंभसार—भम्भसार—पुं० । राजगृहमनारायणस्य वम्पापुरीवा-
स्तयस्व कृत्वाकस्य नृपतेः पितरि भ्रेणिकाऽप्यनामधेये
राजगृहमनारस्य स्थनामस्थाने भूयो, आ०क० ४ अ० । औ० ।
'तते णं से कृत्वाण राया भंभसारयुत्ते ।' आ० । भम्भा तु
भ्रेणिकं वक्ते, भम्भसारोऽभिधोऽय सः । "आ०क० ४ अ० ।

सिति चण्—उत्तम—कुसुमं, रायगिहं चंप—पाडलीपुलं ।
नंदे सगदाले धू—लभइमिरिए वरकवी य ॥ १२८४ ॥

"परं वक्काणं—अनीतसद्भाए खिइयइद्विंणं ययरं, जि-
यसण राया, तस्स जयरस्स वसणूण उस्ससाणि, अणं थ-
यरद्वारां वण्णुगाइएहिं मग्गायेह, तदि एमं वण्णगक्कलं
अनीतं पुक्केहिं कतेहि य उवयेयं इदं, वण्णगणयरं
निवेसियं, कालेण तस्स वसणूणं वीणाणं, पुणे वि-
वरणं मग्गिज्जइ, तत्थ एगे वसदो अण्णेहिं पारदो एग-
मि रणं अण्णइ, न तीरइ अण्णेहिं वसदेहिं पग्गज्जिउं,
तत्थ उवमपुरं निवेसियं, पुकरं व कालेण उण्णइ, पुणे
वि मग्गनि, कुसुमं विदुं अनीतं एमाणाकनिं वसिदुं,
तत्थ कुसुमपुरं जायं, तस्मिं य काले पमंणइ राया, नं च
खयरं पुणे पुणे अग्गिण्ण इउमइ, तदि लोममयज्जण-
निमित्तं सोमांयइ—जस्स एरे अग्गो उड्डेइ सो खगराओ
निच्छइमइ, तत्थ महाणसियाणं पमाएण रणो जेव वरा-
ओ अग्गो उड्डिओ, ते सच्चयवड्ढा रायाणो—जइ अ-
एणं य सासायामि नं । कइ अणं नि निग्गओ खयरओ,
तस्स गाउयमित्ते डिमो, नाहं त्थमममंइया वाणियगा
य तत्थ वक्कनि, अण्णे—कहिं वक्कइ ? । आह—रायणि-
हंति, कओ एह । रायगिहाओ, एवं खयरं रायगिहं जा-
यं जया य रायो गिहं अग्गो उड्डिओ तओ कुमारा
जं जस्स पियं आमां हत्थो वा नं तेषु खीणिए सेणिएण
मेमा णीणिया, राया पुच्छइ—केण कि णीमियं ति ? अणो
भणइ—मए हत्थो, आमां एवमाइ, सेणिओ पुच्छिओ मेमा,
तदि राया भणइ सेणियं—एतत्तं तत्थ सारां मेम ति ।
सेणिओ भणइ—आमां, सो य रणो अण्णंतिओ, नेण से-
णामं कयं—मेमसारे ति ।" (१२८४ गाथा) आ०क० ४ अ० ।

भंभा—भम्भा—की० । त्वर्थभेदे, आ० म० १ अ० । औ० । नं० ।
आ०क० । निवृत्त० । नृपयशे, दे० ना० ६ वर्ग १०० गाथा ।
"अष्टयत्तं भम्भामा ।" 'भम्भा देवकि ।' रा० । जी० । भम्भा
दका निःस्वनातोति समप्रदायः । जं० २ वल्ल० । भम्भा
भेरीति । म० १ श० १ उ० । शुद्धा भम्भति । आवा० १ ध्रु० १
अ० ७ उ० । कुःकाऽऽलेगवदिभिः 'भौ भौ' इत्यस्य शब्दस्य
करणं च । म० ७ श० ६ उ० ।

भंभाभूय—भम्भाभूत—पुं० । 'भौ भौ' इत्यस्य शब्दस्य दुःका-
ऽऽलेगवदिभिः करणं भम्भाभूतेन, तज्ज्ञो यः स भम्भाभूतः
भम्भा वा भेरी, सावातः श्रुत्या ततो भम्भय यः कांसा जन-
कृत्वाचक्षुः स भम्भाभूतः । दुःकाऽऽलेगवदिभिः 'भौ भौ'
इत्यस्य शब्दस्य करणं प्राप्ते, जनकृत्वाचक्षुः च कांसाऽऽ
वी, म० ७ श० ६ उ० ।

भंभावयम-भम्भावाद्क-पुं०। उक्तावाश्चे, अहृतं म-
म्भावाद्कानाम्। १। १

अथैषी-अथैषी-स्त्री० । नीतिधेदे, व्य० १ ड० । असत्याम्, वे० ना०
१ वर्ग ६६ गायथा ।

यस-अप-धा०। अत्रःपतये, “अंशेः किङ्-किङ्-कुङ्-कुङ्-
 बुक्-भुक्ताः” ॥ ८॥ १७७ ॥ इति प्राकृतस्येव अंशेरे-
 षादेशावा भवन्ति। किङ्। किङ्। कुङ्। कुङ्। बुक्।
 भुक्। पसे-मंसर। प्रा० ६ पादु ॥ “साङ्गु प्राकृत्यं यमा-
 ण्, जे मंसर उकाट्टुयं” भाव० ६ अ०। केवलिपद्यत्तामो ष-
 म्मांशो मंसेङ्ग” ॥ प्रा० २ अ० ६ वृ०।

अक्षु-अक्ष-मो० अक्षने इति अक्षम् । प्रब० ४४ द्वार ।
 अक्षभाषाऽऽदिहै व्यञ्जनमेवै० सं० २० पाठु० । प्रब० । सू०
 म० । प्रब० । द्या० । पञ्चा० । म० । " अक्षज्जाविहिरिमा-
 क्षं करोरे । " कारविश्वम् अक्षवहः अक्षमित्यत्र कृमिश्च पञ्चा-
 क्षवान् तद्विभक्तम् । उपा० । अ० । अक्षगि मोक्षकनिधि ।
 प्रब० । तद्विभक्तम् । अक्षस्योद्ये, जि० । वाक्० ।

मरुत्तग-भस्कर-वि० । भस्करकर्तारि, अ०म० १ अ० ।

यव, जसविहि-भक्षगात्रिभि-पं० । भक्षगात्रिभिः, उपा० १ अ० ।

(' आखंड ' शब्द द्वितीयभागे ११० पृष्ठे त्रिचिः)

भक्तवर्णिन-भक्तवर्णन-वि० । भोक्तव्ये, हा० १७ अष्ट० ।

मङ्गल-भास्कर-पुं०। भास् करोतीति भास्करः। आ० बृ०
१ अ०। भास् ऊ-उङ्। कस्का० सः। सूर्ये, आदित्यस्य स-
विता भास्करो दिनकर इत्यादयः पद्यांयाः। आ० बृ०
१ अ०। आनो, वीरे, अर्कवृक्षे, सिद्धान्तशिरोमणिप्रपञ्चप-
शिष्टेने क। स्वर्ण, न०। वा०।

अक्षराम-भास्कराऽऽम-पुं० । गौतमगोत्रोपजे गोत्रप्रवर्तके
मनौ, 'अं गोयमा ते भक्षराम ।' इथा० ७ ठा० ।

अग-अग-पुं० । न० । भउयंत इति भगः । भज्-घञ् । समग्रै-

श्वर्गाऽऽधिके गुणे, आवा० २ भू० १ ख० १ झ० १ उ०। आ-
 ० म०। इ०। दा०। सूत्र०। विधे०। आच०। प०। उ०। उक्तं-
 च-॥ 'देवश्वर्यस्य तमप्रसव, रूपस्य ऋतुः शिवः। धर्मसाध-
 र्ण्यं वतनस्य, वशो भगवद्भक्तिः॥१॥' स्यात् १ दा०।
 ख०। य०। नं०। प्र०। प्र०। विधे०। अतिशयोक्त्यविशेष-
 र्ण्यं, सूत्रे, वीर्ये, यशसि, शिवाय, ज्ञाने, वैराग्ये, योगी, प्रभ०
 ५ आश्रद्धा १ शक्त्याय, माहात्म्ये, यत्नि, धर्मे, मोक्षे, लो-
 साय, काम्ये, वन्द्ये। यथाहुः-मगोऽर्कमात्रमात्रात्म-
 नोऽपि यथायुक्तिः। कपयिष्यं प्रयत्नेन-अथैवमैवैवैवोयि-
 नु ॥१॥' कथय० अचि० १ स्यात्। पूर्वकलगीनसत्राधिष्ठातरि
 त्वेवमेवे, सुप्र० ० पाहु० १२ पाहु० पाहु०। स्यात्। अगो ना
 मा देवविशेष इति। ज० ५ वक्ष०। तदधिष्ठातृके पूर्वकलगी
 नीलकण्ठे। अत्रु०। गुह्यतु न्येयमर्थस्थाने वा। पु०। वाच०।
 वयो०। वा। निनु०।

ਹੀ ਭਗਾ । ਸੁਆ० ੭ ਠਾ० ੩ ਭ० ।

मगदल-भगन्दर-पुं०। भगं पुं० नृपकर्मण्यस्थानं वारयति । ह-
वाग्-मुम् वा । पुनस्तन्निधये प्रथविशेषे, इ० ३ उ० नि० (ब्रू०)
जी०। अं विधा०। प्रा०। " भगंदलं संवादेह वा पश्चिमदिगे

॥ "आत्मा०२ श्रु० २ सू०६ अ०।" अप्यस्य पुताभिद्वाने कृतं
ह भिक्खालसंपद्यं भवति सि।" नि० सू० ३ ड०। विपा०।

भगंदलि (न)-भगन्दरिन्-पुं० । भगन्दररोगवति, शिषा० ।
१ भ० ७ अ० । आष० ।

भगवंत-भगवान्त-पुं० । यस्मात्सुरासुरानरोगतिशयोक्तौ
जीवलोकाः कामभोगरतिवृष्टिनिवृद्धिमूर्ध्निताप्युपपन्नः स तेन
भगवता वात इत्येता भगवान्तः । त्यक्कामभोगाऽऽदिके
जिनाऽऽदिके, पं० ५० १ कृप ।

मगवत्-पुं०। मगः समग्रैश्वर्याऽद्वितिसङ्ख्या, स विद्यते यच्च
स भवति। वि००। श्या०। समग्रैश्वर्याऽद्वितियुक्तं सर्वथे।
सुख०। अ० २ अ० ३ उ०। सं००। उ००। पा०। आ००।
अने०। अ००। जं०। द्या०। रा०। द्य०। ल०। द्या०।
झी०। नं०। आ००। पं००। "इत्तरियागुखो भगो सो
र अस्थि ति तो भगवं"। पं००। १ क००। उ०००।
"इत्तरियद्वयप्रजस, धम्मपवसामया भगमिक्का
तत्तसिक्कसामया, संति जनेतेन भगवंतां।" आ००। १

५० । समग्र वैश्वर्यं भक्तिप्रज्ञतया त्रिशयपतिभिः शुभानुष-
ङ्गिभ्यः प्राप्तिर्वाह्यं करणलक्षणं, रूपं पुनः सकलसुरवस्त्रमाव-
र्धितमिति। कृष्णकपाङ्गः। त्रिशयैशानि शयसिद्धिः, यशस्तु रग-
द्वेषपराजितसंगपराजयसम्पुर्णं तैलौक्यः। सन्त्यक्त्योः कालिप्र-
तिष्ठः, श्रीः पुनर्वाति कर्मोच्चैर्द्वैविध्यमावाप्तकवेलाः। स्त्री कनि-
शिशुसुखसंपत्सममिश्रिता परा, धर्मैस्तु सम्यग्दर्शनाभ्यु-
त्थो दानशीलतपोभाववामयः। सः। ५३ अनामिकां महायोगा-
ऽभवकः, प्रयत्नः पुनः परमश्रेष्ठसमुद्यमः एकदा विष्णुदिग्महाप्र-
तिभाभावेष्टुः समुद्युक्तौ तैश्च वरयाऽभवत्। समग्र इति
श्रमयैर्वन्धुना मया। स्थिते येनां तं भवतुनः। ५० २ क्षीणो
अगवान् कर्योनिर्वाजितद्रावभगशब्दार्थे। यत्नः। सन्त्यक्त्योऽर्थस्तु
वश्यं एव, परमार्थः कथं वश्यः। सत्यम्। द्रव्यमानतया अर्क-
भक्तिपरि, वरयत्नयाऽन्तर्भावः अर्कवानिच्छां न लगतीति
वक्षतिः। कदम्बः ० क्षीणो ० क्षणः। जिते, 'परमेश्वर भगवन्तवय-
स्मि।' भगवद्भक्त्येन जिनाऽऽगमे। पञ्चा०। १६ विष्णोः प्रज्ञोऽपुन्ये,
अगवानिति महात्मनः संक्षेपः। ६५० १ उ०। ५०। संख्या०।
पा०। सायौ चः। आचो २ भु० १ पु० ४ अ० १ उ०।
स्मिप्रां कोपु । महिलां भगवद्भक्तः, जिह्वलक्षणां श्रीं अयं-
विश्वं, जहा । भगवत्परः पूज्यः। संख्या० । सुखदेव्या भगवद्भ-
पा०। प्रा०। आचो०। ज्ञा०। दुर्गायां च। वाच०।

भगली अजभयण-भगवत्प्रयण-न० । अन्तकृष्ट्याऽभयनप्र-
थमवर्गस्यापमेऽभयने, कथा० १० ठा० ।

भगिणी-भगिनो-अ० । भगं यत्नः विनादितो द्रव्याऽऽपाने
 ऽस्त्यस्या इति । सहजातायाम्, अनु० । अं० । नि० सू० ।
 आ० म० ।

भगीरह- भगीरथ—पुं० । सूर्यवंशे दिक्षीपराजपुत्रे राजभेदे
 येन गङ्गा भूमितलमथनारिता । वाच० । शुभ्रपर्वतश्च ।
 पतञ्ज शुभ्रपर्वतस्यैक्यशक्तिगौणनामस्त्वय्यतमप्राम ।
 ती० १ कृप ।

भाग-मय-त्रि० । मङ्गलः । पराजिते, क्षयिष्ठे, वाच० । वि

राशितः, आश्व० ४ अ० ३०। नि० ०० । मर्दिने, आश्व० २ अ० १ अ० २ अ० ३०। विक्रते, उपा० २ अ०। विनाशिते, आश्व० ५ अ०। असमर्थभूते च। आ० १ अ० ७ अ०। "कर्म भर्त्तुं ।" पा० १०० २४३ गाथा ।

भर्ग-पुं०। अस्त्रं यन्त्र-भर्गोऽऽदेशे कृत्वम् । ईश्वरे, गा० १ वाच०। शिषे, उपोनिःपदायै, आदित्यान्तर्गते देव्यरे येजसि, वाच० ।

"आदित्यान्तर्गते यजो, भर्गोऽऽ कर्म तन्मुमुक्षुभिः । जन्ममृत्युविनाशाय, पुनःस्वयं जितयस्य च ॥ १॥ ध्यानेन पुरुषैषैश्च, द्रष्टव्यं सूर्यमण्डले ।"

इति याज्ञवल्क्यः । तस्य तेजस ईश्वरत्वम् । "यदादित्यगन्तं तेजो, जगद्भासयतेऽखिलम् । यच्चन्द्रमसि यच्चान्धौ, तत्संजो विद्धि मामकम् ॥ १॥" इति गीतायामुक्तम् । भावे यज् । भर्जने, धातरि च । नि०। वाच०। लिप्ते, दे०ना० ६ व० ६३ गाथा ।

भग्मह-भग्मजत्-पुं०। क्षत्रियपरिव्रजिके, औ० ।

भग्मकहि-भग्मरुहि-पुं०। विकृतयकपूर्वगौ, उपा० २ अ० ।

भग्माधर-भग्मगृह-न०। विक्रते गृहे, इय० १ उ० ।

भग्मजोम-भग्मयोम-पुं०। भग्नस्य पुनःसंस्करणे, पं०व० ५ द्वार ।

भग्मक्षिपय-भग्मनियम्-पुं०। नियमभङ्गयति, उपा० ३ अ० ।

भग्मपोसह-भग्मपौषध-त्रि०। पौषधभङ्गयति, उपा० ३ अ० ।

भग्भव-भार्गवे-पुं०। धृगुलोकप्रसिद्धावशिष्टायां, लक्ष्मण्योऽर्थायः । आक्षरपरिभाषकभेदे, औ०। वाच०। सुगौरवस्य ऋक्षोत्रावयं वा अण् । शुक्राऽऽवायै, परशुरामे, धन्विनि, गजे च । तेन भोक्ता नेनाधीता क्षान्ता वा अण् । येषु प्रसिद्धे विद्याभेदे, पार्थिव्यां, लक्षण्यां, दुर्वाय्यां च । स्त्री० । क्ली०। वाच० ।

भग्मवृक्ष-भग्मव्रत-त्रि०। स्थूलप्रभृतिपातविरम्यादिषड्वृक्ष-वि, उपा० ३ अ० ।

भग्मवशिष्य-भग्मव्रजित्-त्रि०। व्रजितः सन् भग्नो भग्मव्रजितः । राजवृत्ताऽऽदिशृङ्गानां भग्मशब्दस्य पूर्वनिपातः । व्रजित्वात् भग्नम्, "भस्मावशिष्या वि जोहा, जिघांति सैव उदिसं वि ॥" व्य० २ उ० ।

भग्मवेस-भार्गवेस-पुं०। योगभेदे, "भरयी भग्मवेसयोगे ।" व्य० १० पाठ० १५ पाठ० पाठ० । सू०प्र०। जं० ।

भग्मसामर्य-भग्मसामर्य-त्रि०। सामर्थ्यवरदिते, "गिरलुषंधे वा असुहृदकस्मे भग्मसामर्ये" पं०सू० १ सूत्र ।

भृगो-भर्गो-पुं०। अवतीति उः-वाहकः, भर्ग ईश्वर उः-वाहकः यस्य स भर्गो । कामे, गा० ।

भृगोद-भर्गोद-पुं०। अवतीति उः-वाहकः, अवतेधातुपाठे वाहार्थकया पाठान् । भर्ग ईश्वर उर्वाहको यस्य स भर्गो-कामः, नै ददायाराधकश्चो भर्गोदः । शिषे, तथा च शिव-धर्मोत्तरं सूत्रम्- "पूजया विपुलं राश्य भस्त्रिकावयैश्च संपदः । तपः पापविशुद्धये, क्षान्ते स्थानं च मुक्तिदम् ॥ ७ ॥" गा० । भर्ग ईश्वरः, उदरति ब्रह्मा, दयति पालयति जगदिति दोः ।

लोकं हि जगत् ब्रह्मोपाख्यति रजोगुणाऽऽश्रितः, विषयः स्थान-पयति सखगुणाऽऽश्रितः, ईश्वरः संहरति तामसभावाऽऽश्रितः । गा० ।

भर्गोदेव-भर्गोदिव-पुं०। भर्गो उक्त्वा तेषामपि देव आराध्यः । परमेश्वर, गा० । न च वाच्यं न तेषामाराध्य इति, तेषामपि संख्याऽऽदिश्रवकना । तथाहि—

"अष्टयुक्तानामं कीजं, कर्मस्य च पूर्वकम् ।

बह्निरेपरि संयुक्तं, गगनेन विभूषितम् ॥ १ ॥

एतदेवि । परं तत्त्वं, योऽभिज्ञानानि तत्त्वतः ।

संसारकम्पनं क्षिप्रं, स गच्छेत्परमं गतिम् ॥ २ ॥"

इति बचनग्रामाख्यात् । गा० ।

भृक्-भृक्-न०। उपोतिभक्ते, "आहुरप्ये भृक्कस्य विश्वे-कारेण या स्थितिः ।" (१२ श्लोक) द्रव्या० १० अष्ट्या० ।

भृज-भृज-त्रि०। भाज्यते विभाज्यते इति यत् । भाज-क-र्मणि यत् । विभजनीये, वाच० । विश्वनीये, विश्वे०। अनु० । प्रव० । दृश० ।

भृजण-भृजन-न०। वणकाऽऽर्तानां पाकविशेषाऽऽपादने,

अणु०। आष्टपचने, प्रश्न० १ आश्व० द्वार । विषा०। सूत्र० । पाकं, विषा० १ अ० ३ अ० । "अट्टपज्जणाणि य ।" आदि

अश्वरीये भर्जनं पाकविशेषकरणम् । प्रश्न० १ आश्व० द्वार । भर्जनसाधने पात्रं च । विषा० १ अ० ३ अ० ।

भृजा-भार्या-स्त्री०। ज्ञितये पोष्यते भर्तुं भार्या । उक्त०

पाई० १ अ०। भृ-एयत् । "अष्टयुक्तं जः ॥ ८ ॥ २४४

इति प्राकृतसूत्रेण संयुक्तस्य जः । भृजा । प्रा० १ पादः । ली-

यैसमत्यात् । "स्यात्-अष्ट-अष्ट-अष्ट-संयुक्तं याम् ।"

॥ ८ ॥ २४ ॥ १०७ इति प्राकृतसूत्रेण संयुक्तस्य याम्पुर्वं इह

भवति । भृजः । प्रा० २ पादः । विषयनेहायां क्षियाम्,

वाच०। जं० २ वक्ष० । सप्त० । "भृजा पुनः या शोःसा ।"

भार्या कलत्रम् । सूत्र० १ अ० १ अ० । भर्गोयेति वाच० ।

"जाया पत्नी दारा, भार्यो भृजा पुर्वा य ॥" पाई०ना०

५७ गाथा ।

भृजिउ-भृज-त्रि०। स्रज-कृत् । भर्जनकर्त्तरि, "गय-वटभ-

जिउ जेति ।" प्रा० ४ पादः ।

भृजिज्याय-भृज्यमान-त्रि० । पचमानं, अत्रा० २ अ० १

अ० १ अ० ६ उ० ।

भृजिम्-भर्जिम्-त्रि०। भर्जनयोग्ये, दश० ७ अ० । पचनयो-

ग्ये च । आवा० १ अ० १ अ० ४ अ० २ उ० ।

भृजिय-भर्जित्-त्रि०। भ्रामर्दिने, "असहं भर्जियं तुक्कुलो

वा भर्जियं तिकुल्लो वा भर्जियं ।" आवा० २ अ० १ अ० १

अ० १ उ० । अग्निभात्रपके, उपा० ८ अ० ।

भृ (भृ) ट्-त्रि०। अग्निपके, विषा० १ अ० ८ अ० । "निरभृज-

यं ति ।" अग्न्ययैषकर्मिनि । आवा० २ अ० १ अ० १ अ० १

उ० । आनायाम् । स्त्री० । प्रश्न० ५ संव० द्वार ।

भृजिया-भर्जिका-स्त्री० । वास्तुलाऽऽदिशके, स्था० ३

दा० १ उ० ।

भट्ट--भट्ट-पुं० । भट-तत् । स्तुतिपाठवृत्तिमति जानिभेदे, स्वामिभ्ये, वेदाभिष्टे परिष्ठने च । बाच० । स्वामिभ्याम्, स्त्री० । टाप् । बाच० । दश० ७ अ० ।

भट्टारग-भट्टारक-पुं० । भट-भाषणे क्विप् लृ-णिच्-एणुल् नाष्ठोक्ते लृप्ते, बाच० । आचार्ये च । आच० ४ अ० । आ० म० । "भट्टारकस्य मम आचार्यणम् ।" आ० म० १ अ० । "पञ्चबाह् भट्टारगस्तथापयन्तु ।" आच० ३ म० । "ते किमाहुः उभेने । आगमवलिषा समणा निगमया ।" अथ किं भवन्त । भट्टारका आहुः प्रतिपाद्यन्तीति । स्था० ५ टा० २ उ० ।

भट्टि-भट्ट-पुं० । भृ-लृच् । "मोक्षाऽऽद्यः" ॥ ८ । २ । १७४ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण निपातः । प्रा० २ पाद । स्वामिनि, अ-धिपतौ, राजनि, वीरके, धारणकृत्तरे च । ङि० । ह्रस्व धारणोपायोर्यसिनि वचनान्तम् । जं० १ वक्ष० । म० । आ० म० । स्था० । विपा० । जी० । प्रज्ञा० । औ० । स० । जी० । "मत्तां जं विद्विष्य" । आच० ४ अ० । ज्ञा० । स० ।

भट्टिग्र-देशी-विष्णु, दे०ना० ६ वर्ग १०० माथा ।

भट्ट-भट्ट-वि० । भ्रश-कः । च्युते, अथः पतिते च । बाच० । दश० १ चू० । "भट्टानमभट्टिजोनेहि ।" अष्टाः स्फुलितः । सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० । ३ उ० । नि० चू० । विनष्ट, म० १ अ० । अने, आच० ३ अ० । स्फुटितं, म० २ अ० । दूरतः पलायिते च । जी० ३ प्रति० ४ अ० । रा० । लिङ्गना-चापजीविनि, पुं० । प्रति० ।

आष्ट-पुं० । अम्बरपिपे, प्रश्न० १ आध० द्वार । "भट्ट कि-डिअं सुके ।" पाद० ना० १६१ माथा ।

भट्टवरिच-भट्टवरित्त-वि० । खण्डवरिचं, "भट्टवरित्तस्त-निगमार्हं विद्विषा ।" म० २ अ० ।

भट्टार्य-भट्टारज-वि० । अष्ट वार्ताज्ञतया दूरतः पला-यितं राज्ञे यस्मान् तत् भट्टारजः । राजारहिते, रा० । जं० । आ० म० ।

भट्टाचार-भट्टाचार-वि० । अष्टः सर्वथा विनष्ट आचारो ब्राम्हणाचारऽऽदिव्यस्य सः । विनष्टाचारः, म० ।

भट्टाचार्यः, भट्टारायाणुविस्मयो सूरि ।

उम्ममगठिआ सूरि, तिष्ठि वि भग्गे पणामसि ॥
म० १ अ० ।

भट्टि-भट्टि-स्त्री । पांश्चाद्विजितम्भौ, म० ७ श० ७ उ० ।

भट्ट-भट्ट-भा० । पोषणे, अशदि-पर-सक-मद् । "टो हः" ॥ ८ । १ । १६५ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण हः । प्रा० १ पाद । भटति । अभटौत् । अभटौत् । भाषणं उभे घटाऽऽदिः । शिचि भाटयति । बाच० ।

भट्ट-पुं० । भट-अच् । योजुरि, वीरे, बाच० । भटाः शौर्य-यन्त इति । ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० । स्था० । अन्त० । रा० । म० । आ० म० । महा० । आभट, भटाचारमहा बलाकारप्र-चलनस्तदकरा इति । औ० । ज्ञा० । अथाभायेनाविचलिते, स्था० ५ टा० १ उ० । स्लेकभेदे, नीचभेदे, राजिञ्जरे च । इ-न्द्राकथयाम्, बाच० ।

भट्टवस्त्रा-भट्टवस्त्रा-स्त्री० । भटस्तथाविधवस्त्रोपवेशन-लभ्यभोजनाऽऽदेः खादिना तस्येव खादिनं भक्षणं यस्यां सा भट्टवस्त्रादिता । प्रमज्जामेदे, स्था० ४ टा० ४ उ० ।

भृश-भृश-धा० । कथने, अवादि० पर० सक० मद् । भणति । अ-भाषात् । अमणीत् । खडिक्का हस्तः । अर्थाभणत् । अवभाणत् । बाच० । "अपञ्चनाद्भृशम्" ॥ ८ । ४ । २३६ ॥ इति प्राकृतसू-त्रेणाकारः । भणह । प्रा० ४ पाद । भणन्ति-प्रकपयन्ति । प्रश्न० २ आध० द्वार । नि० चू० ।

भृश-पुं० । भणति प्रतिपाद्यन्तीति भणः । प्रतिपादके, नं० ।

भृशन्-भृशन्-वि० । प्रतिपाद्यति, उत्त० पाद० ६ अ० ।

भृशग-भृशग-पुं० । भणति प्रतिपाद्यतीति भणः, भण एव भणकः । "कश्च ।" इति प्राकृतलक्षणान् स्वाथै कः । प्रतिपादके, "भणमं करमं करमं, पभावमं शासुर्-सङ्गमुपायम्" । नं० ।

भृशग-भृशग-न० । प्रकपणे, विशेषे ।

भृशावृश-भृशावृश-न० । भृशवर्धे प्रेरणे, नि० चू० १ उ० ।

भृशिद्-भृशिति-स्त्री० । भण-क्रिन् । प्रहाऽऽदिप्रादि । कपने, बाच० । भाषायाम्, अन्त० । "वागी वावा भृशिद्, सरस्सर्ह भार्ह गिरा भामा ।" पाद० ना० ५ माथा ।

भृशिकृण-भृशित्वा-अध्व० । कथयित्वेवर्थे, नि० चू० १ उ० ।

भृशिय-भृशित्-वि० । प्रतिपादिते, आ० म० १ अ० । प्रश्न० । औ० । दश० । प्रश्न० । नि० चू० । उत्त० । विशेषे । सूत्र० । आच० । आच० । वचने, औ० । समागते प्रयाजने, मर्मभणित्परिहारेण विचक्षितार्थमात्रप्रतिपादने, रा० । भृशनाऽऽद्यम्, विपा० १ ध्रु० ७ अ० । औ० । औ० । भृशित् भणन्तं गम्भीरं ममथोद्दीप्ये वेति । जी० १ प्रति० ४ अ० । जं० । भणितं-ममथोद्दीपिका विचित्रा भणितिः । सूत्र० २० पाहु० । चं० । रत्नकृजितं च । ज्ञा० २ ध्रु० ६ अ० ।

भृश-भृश-पुं० । न० । भजं सर्वयाम् क्रुः । दश० १ अ० । अ-ले, बाच० । आदिनाऽऽदिके, आच० ४ अ० । तत्पञ्जलाऽऽदिके, सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० २ उ० । भृश-राज्यायं सुखभक्षिकाऽऽदि । ध० २ अ० । भोजनमात्रे च । स्था० २ टा० ४ उ० । ज्ञा० । अन्त० । उत्त० । म० । विपा० । प्रव० । उपा० । पञ्जा० । दश० । औ० । "भृशदि विमिविमे सुदो" । भृशाऽऽद्यशनपानसाध-यम् । जीत० । "कतारभनेह वा तुम्हिकवभनेह वा पाहुण-गभनेह वा तिलागभनेह वा वदलियाभनेह वा ।" औ० । भृश-प्रमथयानि, कपण० २ अ० । च लृण । अक्रियुके, तदारभके च । नि० । बाच० ।

भृशकृण-भृशकृण-न० । आदिनाऽऽदिकरणे, आच० १ ध्रु० १ अ० ४ उ० ।

भृशकहा-भृशकहा-स्त्री० । भृशस्य-भोजनस्य कथा भृशकथा । विकथामेदे, स्था० ।

भृशकहा चउविहवा पणत्ता । तं जहा-भृशस्स आवाव-कहा, भृशस्स शिव्वावकहा, भृशस्स आरंभकहा, भृशस्स शिद्धानकहा ।

शकचूताऽऽग्निबाधमिति तस्यां रसवत्यामुपयुज्यन्त इत्येवं
रूपा कथा आवापकथा । एतावन्तस्तत्र पक्वापकाश्रमेष्टा व्य-
ञ्जनमेष्टा वति निर्व्यापकथा इति । तित्तिराऽऽदीनामिषानां तत्रो-
पयोग इत्यारम्भकथा । एतावन्तं द्रविणं तत्रोपयुज्यन्त इति
तिष्ठानकथेति । उक्तं च- "सागधपादावाधो, पक्वापका य
होइ निव्याओ । आरंभ तित्तिराई, शिष्टाण्यं जा सतसहस्रं ॥
१२३ ॥" इति । (नि० चू०) इह चामी दोषाः- "आहारमंतरण
वि, मेहीओ जायस सईगालं । अजिहंदिप ओइरिया, वाओ
अणुछंदोला य ॥ १२४ ॥" (नि० चू० १ उ०) इति । स्था० ४
डा० ४ उ० । आव० । दर्श० । ग० । आ० चू० । औ० । स० ।
इवाणि भक्तकह सि दारं । भक्तस कहा अउविहो इमो-
आवावं निन्वावं, आरंभं बहुविहं व शिष्टाण्यं ।

एता कहा कहिये, चउ ममला सुकिता चउरो ॥ १२२ ॥

चउ जमला सुकिता चउरो, वषकाण्यं तदेव तथकालवि-
सेसिभं, गुवरं सुकितासे आलायो, सुकिता नाम लडुगा ।

अह गिहस्स वषकाण्यं-

सगवतादावाधो, पक्वापको य होइ निव्याओ ।

आरंभ तित्तिराई, शिष्टाण्यं जा सतसहस्रं ॥ १२३ ॥

सागो-मूलगाऽऽदि, सागो-घयं वा दास्यं गच्छति, पक्-
वपक्वं वा परस्व दिहति सो गिहवाधो । आरंभो दास्य-
या तित्तिरादि मरति । शिष्टाण्यं निष्कृती, जा लक्षणेण भ
वति ।

आहारकहादोसपरिलक्षणं गाहा-

आहारमंतरणा-वि गिहहतो जाइए सईगालं ।

अजिहंदिप ओयिरिया, वाओ व अणुछंदोला तु ॥ १२४ ॥

अंतरं गुण-आहारमाधो, आहाराभावेऽपि आस्थयं गेहि
स्व सतः जायते सईगालदोला । किं बान्धव-लोकं परिवा-
धो भवति-जिहंदिप य एष, जेष भक्तहाए करेला विटुनि,
रसगिहियजप य सेलियजओ भवति । ओइरिया गुण-
जीवियहें पव्वइया, जेष आहारकहाए अघोयंत, ए सज्जा-
यज्जाजोगेहि । किं बान्धव-अणुछंदोला य सि । मेहीओ
सातिज्जा-जहा अंतदुहस्स भावपाणातिवातां, एवं एण
वि सातिज्जा, सातिज्जाओ य हज्जीवकायवहाणुखा भव-
ति । बालहाओ भक्तहापसंगदोला एसणं ज सेहेंति ।
आहारकह सि दारं गतं । नि० चू० १ उ० ।

भक्तकाल-भक्तकाल-पुं० । भोजनसमयं, उच० पाई० १२ अ० ।

भक्तिएहगुलिपा-भक्तगुलिपा-कौ० । विद्युन्मालिय-
लेण वणिक्तावा धीतभयनगरं प्रापितायाः देवाऽधिदेवस्य
प्रतिमायाः, वीतभयनगरनृपतेर्हृदया प्रभावत्या स्थापिता-
याः शुभ्रवकारिण्यां स्वनामक्यातायां दास्यम्, नि० चू०
१० उ० ।

भक्त-भक्तार्थ-पुं० । भक्तेन-भोजनार्थः-प्रयोजनं भक्तार्थः ।
भोजनेन प्रयोजने, प्र३० ४ द्वार । " एगो विटुज्ज अलुदा ।"
भक्तार्थ-आहारार्थम् । उच० १ अ० । भक्तार्थमुदरपूरणमाश्रमि-
ति । कौ० । भोजनमिति भोजनमपहृदयारी, वि० । उच०
पाई० १ अ० । प्रब० ।

भक्त (शृ)-भक्तार्थिन्-पुं० । भक्तप्रयोजनवति, भक्तार्थि-
नो ये तस्मिन्नस्मिन् भुञ्जन् । पं० च० २ द्वार ।

भक्तपदस्य-भक्तपदार्थोक्त-न० । प्रथमभेदे, मनि० । (तत्त्व-
वतः भक्तपरिष्ठाः) शब्दे दृष्टियध्यामि ।)

भक्तपञ्चखाण्ड-भक्तपर्याख्यान-न० । अनशनभेदे, कण्ठ० १
अधि० ६ लण् । उच० । (" मरण " शब्दे विस्तरः) भक्त-
परिष्ठाऽऽख्यं मरणभेदे, च० ।

आहारस्य परित्यागा-त्सर्वस्य निविधस्य वा ।

भवेद्भक्तपदस्य, द्विधा सपरिकर्मणाम् ॥ १५१ ॥

सर्वस्य चतुर्विधस्य वा । अथवा-त्रिविधस्य पानकरहितस्या-
ऽऽहारस्य परित्यागाद्वैतनां भक्तपरिष्ठाऽऽख्यं-भक्तपरिष्ठा-
नामकमुक्तलक्षणं मरणं भवेत्-स्यादिति क्रियाऽन्वयः । तद्व-
त्कथां भवतीत्याह- (सपरिकर्मणाम्) वैशाख्यसंहितायां, परि-
कर्म च सक्तमिति नीमरोपपत्तीत्यत आह- (द्विधा) द्वा-
भ्यां प्रकाराभ्यां, स्वयं परेभ्योऽपि च परिकर्मकारिणामित्य-
र्थः । अत्रार्थं भावः-यः प्रज्जयाकालादारभ्य विकटनां वृथा
पूर्वं शान्तोऽपि परलोकं प्रति पश्चात्काले संज्ञानसंबन्धो
यथोचितं च संलक्षनं कृत्वा गच्छत्यप्यवधो समाश्रित-
सुदृढमन्तारकः समुत्पृष्टरीरोपकरणमन्त्राख्यं चतु-
र्विधं वा आहारं प्रत्याख्याय स्वयमेवांशद्विहातनमस्कारः
समीपवर्तिनामुत्तममस्कारो वाहसनापरिवेनाऽऽदि कु-
वाणुः समाधिना कालं करोति तस्य भक्तप्रत्याख्यानम्,
अथ च परेभ्यः परिकर्मणां कारयति, यत उक्तपदोऽस्या-
ऽष्टवर्तीशुश्रूष्यमाका भवति । य० ३ अ० ।

भक्तपञ्चखाण्डं दुर्विहं पन्नं न त्रिहा-शीहारिमे चैव,
अशीहारिमे चैव, शिष्यं सपक्षिणम् । स्था० २ डा० ४ उ० ।

भक्तपरिष्ठां विहिं, पुच्छामि अहाणुपुच्छी ॥ १३७ ॥

सम्प्रति भक्तपरिष्ठाया विधिमानुष्यां वध्यामि ।

प्रतिष्ठातमैव निवाहयति-

पञ्चजारी काउं, नपव्चं ताव जा अवोच्छ्रुती ।

पंच तुलुऊणऽप्या, मो भनपरिमं परिणतो उ ॥ १३५ ॥

प्रज्जयामादि कृत्वा तावन्नतयं यावद्व्यवच्छिन्नः । कि-
मुक्तं भवति ?-प्रथमतः प्रज्जयां, तदनन्तरं प्रहणाऽऽसन्नना-
कां शिष्यां, ततः परं पञ्च महायनानां, तदनन्तरम-
यं प्रहणं, ततोऽनियतो वासः, ततः परिष्ठां गच्छत्य-
न्ति कृत्वा, तदनन्तरं " तवेण सत्तेण तुत्तेण, एणसेण वत्तेण च " इत्येवंकपाभिः पञ्चभिस्तुलनाभिरात्मानं तालविरथा भक्त-
परिष्ठां प्रति परिणतो भवति ।

सपरकथं य अपर-कथं य दायाएँ आणुपुच्छी ॥

सुपत्थजाणुपणं य, मपाहिमणं तु कायवें ॥ १३६ ॥

भक्तपरिष्ठाकपं नाम मरणं द्विधा-सपराकमम्, अपराक-
मं च । तत्र सपराकमं द्विविधम्-व्याघानिमम्, निशोघातं
च । तत्र सपराकमे एकैकस्मिन् व्याघाने कर्मणि ध्व-
न्याऽऽसन्ननात् व्याघातनिम्, वशव्याघ्रयोघाते च समुप-
स्थितं स्वार्थहानिनेन समाधिमरणं कर्तव्यम् ।

एतदेव व्याचष्टे—

अभिरुचिविचारसमर्थो, ओ अभिरुच्यं च गंतुं वाह्यं ।

एष सपरकमो सखु, तत्त्विवरीतो भवे इत्यो ॥ ३६७ ॥

यः स्वस्य वत्स्य वा निमित्तं भिलायं विचारे च गच्छुं स्वमर्थो, बहिषा-अप्रत्ययं गत्वा बाधवर्ज्यं, स भक्तप्रत्याभ्यासान् अभिरुचिः सपरकमः, तत्त्विवरीतो-भिन्नाऽऽवाचकमर्थो भवति इतरा-अपराकमः, तद्वत् सरसमर्थं यथाकामं सपरक-मम्, अपराकमं च ।

एकैकं तं दुविहं, निष्पापायं बहेष बाधायं ।

बाधातो वि य दुविहो, कालाऽतितरो व इत्यो वा ॥ ३६८ ॥

तत्-सपरकमम्, अपराकमं च अत्यन्तैकैकं द्विविधम्—निर्वापानं, व्याघातं च । तत्र व्याघातानाम-अथा अचक्षुभञ्जन कालावेष्टो च आदितौ । अथवा-अयमे व्याघातः, ततो मर-त्वं प्रतिपद्यते । निर्वापानं च यथोक्तव्याघातवद्विहं व्याघातोऽपि च द्विविधः कालातिचारः, इतरश्च । कालमतिचरति अतिक्रान्तिरिति कालातिचारः कालसंहो, यत्किञ्चिन्मरणं यथा पुन-मोलयेन दृश्यते तं दृष्टकालमर्थेन विद्यतारान्निविदाऽऽदितु मर्याम्, इतरः कालानतिचारो यत्तद्वत्समेव मनुकामो भक्त-प्रत्याचष्टे इति ।

तं पुन्य अगुगंतवर्, दारेहिं इमेहिं आगुपुत्रीय ।

गच्छनिसरखादिहिय, तसि विभागं तु वञ्चस्मि ॥ ३६९ ॥

तेन पुनर्निष्पापातादिभिर्यवमयाजैर्गुणैः सरखाऽऽदिहरि-र-ज्जुपुण्यां कतेनागुगुप्तव्यं, तेषां च द्वाराणां विभागं वचयामि ।

तमेव चतुकाम आह—

गच्छनिसरखं परगणे, सिति संलेह अगीयऽसंविगो ।

एगऽऽमोगश अयं, अयापुक्क परिक्क अलोए ॥ ४०० ॥

ठाख बसीए सत्ये, शिञ्जतया दव्वादायशा चरि मे ।

हाथी य अपरियंत, निज संगाववसयादीशि ॥ ४०१ ॥

सारेवय य कवयं, निष्पापाय्य विधकरयं तु ।

अंतो बहि बाधातो, अतपरिखायं कायव्यो ॥ ४०२ ॥

गच्छात्-स्वगच्छाद्विःसरखा वक्तव्या, तथा परगणगमनं, तथा (सिति सि) प्रव्यभावकया निःप्रतिषेधकया, तथा संलेखना, तथा अगीयः-अगीमार्गस्थ समीपे न भक्तप्रत्याभ्यासार्थं, तथा (असंविगे सि) असंविग्नस्वापि समीपे न प्रत्याभ्यासव्यम् । तथा (एग सि) एको नियोपको न कर्त्तव्यः, किं तु बहवः, पर-तो वा भक्तप्रत्याभ्यासकामस्य विषये आभोगमे कर्त्तव्यम् । तथा अयो यदि भक्तप्रत्याभ्यासमुपतस्तर्हि यदि नियोपकाः पूर्ण्यन्ते तदा स प्रतीप्यते, शेषकांश्च निति । तथा आचायै-श्च गच्छस्त्वानापुक्कया स भक्तप्रत्याभ्यासानं प्रतिपादयित-व्यः । तथा तेन भक्तप्रत्याभ्यासतुकमितं गच्छस्व, गच्छन्तोऽ-पि तस्य परीक्षा कर्त्तव्या । तथा भक्तपरिखां प्रतिपृक्ताने-न विषयत आलोचना दातव्या ४००० तथा प्रयत्ने स्थाने-प्रशस्त्यायं वसतो भक्तपरिखा प्रतिपद्यता । तथा नियोपकाः शुद्धस्वभावाः समर्थीयाः । तथा चरमकांश्च तस्य-भक्तप्रत्या-भ्यासकामस्य द्रव्यद्वयं प्रक्षलनसमस्ताऽऽहोर्ज्योपद्वयं

विधेयम् । (हाथि सि) भक्तप्रत्याभ्यासकामस्य प्रति-धिसमाहारस्य दानिविधेया । तथा अपरिखाः ताः सर्वैकस्मै-वि प्रतिधारका वसन्ते । (निजजरी सि) निजरा वक्तव्या । त-या संस्कारको वाद्यो भवति कुनभक्तप्रत्याभ्यासस्य कर्त्तव्य-स्वाद्यो वचयते । तथा तस्य कुनभक्तप्रत्याभ्यासस्योद्देश-नाऽऽदीनि यथामात्रिण करणीयाणि ॥ ४०१ ॥ तथा प्रथमजि-तीयपरीषदाभ्यां स्याजितं स्मारयित्वा स्वै स्वकृपमनर्थव्या-ऽऽदिलक्षणं कवचं-कवचभूतमगुणं प्रयोज्यम् । तथा औच-वतो मृतस्य च तस्य विह्वलकरणं विधेयम् । एनं निष्पापानेन भक्तपरिखायाघाताभावेन प्रतिपत्तव्यम् । अथाप्तः-प्रामाऽऽ-दितु भाहः-उद्यानाऽऽदितु भक्तपरिखाया व्याघातः संज्ञानः, ततो मीनार्थानामुपायो भवति कर्त्तव्यः एव द्वारगाथाऽयः । साम्प्रतमेतदेव विधरीषुः प्रथमत्तु (१) गच्छनिसरख-

द्वारागाह—

गच्छनिसरखमि विहो, जा कपे वसितो समासेयं ।

सो चेव निरवसेतो, अतपरिखायं दसममि ॥ ४०२ ॥

गच्छनिसरखे यो विधिः कथे-कथापचयेन सप्तविधः सप्तप्रकारो वर्णितः, स एव व्यवहारे दृष्टमे उद्देशके भ-क्तपरिखायां भक्तपरिखाधिकारे निरवसेतो वक्तव्यः (स च विधिः ' उचसपया ' शब्दे द्वितीयभागे १००८ पृष्ठादरब्ध दृष्टितः ।) गच्छनिसरखद्वारं गतम् ।

इदानीं (२) परगणद्वारम् । परगमे गच्छा

भक्तप्रत्याभ्यासानं कर्त्तव्यम्—

किं कारयं चंकमयं, येराय इह तवाकिलेताय ।

अव्वज्जयमि मरयं, कालुणिपाक्काय बाधातो ॥ ४०३ ॥

किं कारयं स्वगच्छापकमर्थं कियेन ? । सुरिराह-स्वधिरा-खाम्-आचायोंश्च संलेखनातपरेः कृत्वात्मानमिह स्वगणे भ-भ्युने भक्तपरिखालक्षणस्य समुपस्थितानां शिष्याणाम् आचार्यान्तरागणे रोत्नकफरनाऽऽदीनि कुर्वुः रोत्नाऽऽदिकं च तेषामाकर्णभूतपातं दृष्ट्वा तेषामुपरि कारयमुपजाय-ते, ततो भ्यानप्याघातः ।

अन्यत्वं—

गणये आयाहायी, अपपतिय होइ एवमादीयं ।

परगणं मुककुलवासं, अपपचियवजितो होइ ॥ ४०४ ॥

यो गच्छाहः स्थापितः तस्याऽऽद्यां केचित् न कुर्वन्ति, तथा क-पाखि कुपकरुणमिस्त्वमप्रीतिः आदिशद्वात् गणभेदो, बाह्या-ऽऽदीनामुचिताऽऽद्यकरुणद्वयेनमिस्थादिवरिग्रहः । तत एवं स्वगणे आहोहानिरप्रीतिरलेखनाऽऽदिकं भ्यानव्याघातकारण-मुपतिष्ठते, ततः परगणे गच्छा भक्तप्रत्याभ्यासानं प्रतिपद्यते । यत एवं मुककुलवास आसितानं वसति । किञ्चित् इत्याह प्रीति-वर्जितोऽप्रीतिश्च समस्ताऽपि पति हता अवतीति भावः ।

अमीपादिकं यथा स्वगणे भवति तथा प्रदर्शयति—

उचगरखनिमित्तं तु, मुगमो दिस्स वावि गणभेयं ।

बालादी येराय च, उचियाकरुणमि बाधातो ॥ ४०५ ॥

उचकरुणमिस्त्वमिस्त्वमप्रीतिः साधूनामाचार्यैः कृतभक्तप्रत्याभ्यासेन भ्यु-द्ग्रहः-कलहो भवति । अथवा-नं गच्छाहं केचित् मय्यन्ते, यतः स्वस्वपक्षपरिमहतो गणभेदः, तत यमुपकरुणमि-

मिंसं गण्येभं दृष्ट्वा उपलभ्य, तथा बालाऽऽदीनां बालवृद्धाऽऽहर्तमानाऽऽदीनां स्थविराणां चात्र विकरुणं उचिनकरणाऽदृश्येन प्रीतिरुपजायते, तथा चादीत्या ध्यानव्याघातः ।

अयं च परगुणं प्रतिपन्नं गृह्यः—

सिखेदो पेलवो होड, निग्गते उभरसस उ ।

आइह बावि बाघाते, नो सेहादि विउग्गमे ॥ ४०७ ॥

स्वगणाभिर्गतस्योभयस्यापि-गणस्य, आचार्यस्य वा अहः परस्परं पेलवः-प्रतनुर्भवति, अन्यच्च (आहकव) काचित्प्रथमपरीपहेणु स्याजितस्य भक्तपरिहा, तस्यां यो व्याघातो—विघ्नोपः-स्यान् तस्मिन् व्याघातेन स्वगणात् शैलकाऽऽदीनां व्युद्गमो जायते, आघातपरिहानाभावात् । अथवा-विपरिणामोऽपि स्यात् । तथाहि-स्वगणे स्थितं भग्नप्रतिबिम्बं जानति, हास्या च सर्वं प्रतिक्ला दधेतामोदस्य एवैति विपरिणामं गत्वा संयमं लोपयति ।

सम्प्रति (३) 'सिति' द्वारमाह—

दध्वसितो भावसितो, अयुआगधराण जेमिमुलवडा ।

नहु उडुगमणकडा, दंडिणपयं पमंमेति ॥ ४०८ ॥

संजमटाणाणं कं-डगाण लसाठितोविमेसाणं ।

उवरिणपयकमणं, भावसितो केवलं जाव ॥ ४०९ ॥

निनिर्नाम-ऊर्द्धमधो वा गच्छतः सुखोत्तारावतारहेतुः काङ्क्षाऽऽदिमयः पन्थाः । सा द्विधा-द्रव्ये, भावे च । तत्र द्रव्यं शितिर्निःश्रेयः, सा द्विधा-ऊर्द्धगमने, अधोगमने च । तत्र यथाऽप्यस्तौ भूमिगृहाऽऽदिष्वधर्तयन्ते सा अधोगमने यथा चांडेपरिमाणे आरुह्यते सा ऊर्द्धगमने । भावसितिरपि द्विधा-प्रशस्ता, अप्रशस्ता च । तत्र येहेतुमिस्ते-यामेव संयमस्थानानां-संयमकण्डकानां लक्ष्यापरिणाम-विशेषाणां वा याऽधस्तनेष्वधस्तनेष्वपि संयमस्थानेषु गच्छन्ति साऽप्रशस्ता भावशितिः । यैः पुनर्हेतुमिस्ते-यामेव संयमाऽऽदिस्थानानामुपरितनेषूपरितनेषु विशेषेष्वध्वारोहति सा प्रशस्तोपपरितन एव क्रमेण भावसितिस्तावद् द्रष्टव्यं यावत् कथल्लानम । तत्र येषामनुयोगधराणामाचार्याणामेवं द्रव्ये भावे च शितिरुपलब्धा भवति ते (न हु) नैव उन्धगमने कार्यं कथं अप्र-कृतनपद् प्रशंसित, न तावु सपदि गमनायाध्माध्वसामयप्रकृतिमान्भवत, किं तु शुभं यथावत्साध्वारोहति । गते लि-तिद्वारम् ।

सम्प्रति (४) संलक्षणाद्वारमाह—

उक्कोसा य जहसा, दुविहा सेलेहणा समासेण ।

छम्मासा उ जहसा, उक्कोसा वारससमा उ ॥ ४१० ॥

संलक्षणा समासेन द्विविधा प्रक्षसा । तद्यथा-उक्कोसा.जयस्या च । चउहदात्-मध्यमा च । तत्र जयस्या परमासा, उत्कृष्टा द्वादशममा-द्वादशवर्षाः ।

चिउटु ताज जहसा, उक्कोसं तत्थ जाव वुच्छामि ।

जं सेलिहणमुणी, साहेतो अत्तणो अत्थं ॥ ४११ ॥

तत्र तयोर्निधन्योत्कृष्टयोर्मध्ये जयस्या यावन्निष्ठत्वं पञ्चा-

द्वयमाणुस्त्वान्, उत्कृष्टां तावद् वक्ष्यामि. यदित्यव्ययं यथा मलय आत्मानं संलक्ष्याऽऽऽत्मनोऽपि साधयति ।

तमेवाऽऽह—

चत्तारि विचिन्तारं, विगुर्निज्जहिपाइं वत्तारि ।

एतंतरमायामं-जातिविगिट्ठे विगिट्ठे य ॥ ४१२ ॥

अन्वयवि वर्णाणि विचिन्तारं विचित्रतर्पांसं करोति किमुक्तं भवति ?—अन्वयि वर्णाणि यावत्कर्तव्यं चतुर्थं कर्तव्यत्वं पठे कर्तव्यद्वयमेव दशहाराद्यां वर्णाणि कर्तारं, कृत्वा च पारणकं सर्वकामसुखितनाऽऽहंकारं पारयति । ततः परम-स्यानि चत्तारि वर्णाण्युक्तमकारेण विचित्रतर्पांसं करोति विहृतिमिश्रं हतानि । किमुक्तं भवति ?—विचित्रं तपः कृत्वा पारणके निर्विकृतिकं भुङ्क्ते उत्कृष्टसर्वज्ञं च, ततः परतोऽप्ये हे वर्णै एकान्तमायामं कर्तारं, एकान्तं चतुर्थं कृत्वा आध्यामेन पारयति, एवमेतानि दश वर्णाणि गतानि, एकादशस्य धर्मस्याऽऽशान् नानि विकृष्टे तपः कृत्वा आध्यामेन परिमितं भुङ्क्ते, नानाविकृष्टं नाम तपश्चतुर्थं पठे यावद्ब-गन्तव्यम् । ततः परमस्यान् विकृष्टे तपः कृत्वा मा शोभमेव मारुत् यायासमिति कृत्वा पारणके पातपुणं प्र तथा आध्यामे करोति, विकृष्टं नामाऽऽष्टमादिकम् ।

साप्रतमेतदेव वर्णानि चत्तारमाह—

संवच्छराणि चउरं, होति विचिते चउत्थमादीयं ।

काऊण संवग्गुणियं, पारेइ उ उग्गमाविमुट्ठं ॥ ४१३ ॥

आदिमालि चत्तारि संयत्तराणि विचित्रं तपश्चतुर्थं पठे कर्तारं, तत्र कृत्वा पारणके भुङ्क्ते सर्वगुणितं संवग्गुणितं सं-युतमाहारमुद्रमविशुद्धम् ।

पुगरवि चउरं तु, विचिते काऊण विगितवज्जं तु ।

पारेइ सो मट्ठणा, गिट्ठे पणियं च वज्जे ॥ ४१४ ॥

पुनरप्यस्यानि चत्तारि वर्णाणि विचित्रं तपः कृत्वा न म-हामा विहृतिरश्चं पारयति, तत्रापि स्तनस्य प्रणातं चांक्त-एरसं वज्रयति ।

असाओ दांणि ममा, चउत्थ काऊण पारि आयामं ।

कमीएणं तु ततो, आयक्कमेपं इधे कुण्ड ॥ ४१५ ॥

अन्ये छेमे-वर्षे चतुर्थं कृत्वा आध्यामे पारयति, एवं दश वर्णाणि गतानि, ततः परमस्यानको समा-वर्षमार्गं वक्ष्याम-णां कार्त्तिकनायामपारणकेन कर्तारं ।

कथमिमाह—

तत्थिकं छम्मानं, चउत्थ छट्ठं तु काउ पारेइ ।

आयंभिलेण नियमा, विउए छम्मानिपं विगिट्ठं ॥ ४१६ ॥

अष्टम दम्यं दुवाल्लं, काऊणाऽऽयंभिलेण पारेइ ।

अन्नकहायणं तु, कादीमहिधं तु काऊण ॥ ४१७ ॥

तत्र एकादशे वर्षे, एकमास, परमाने यावत् चतुर्थं पठे वा कृत्वा निधमाद्याध्यामेन पारयति । द्वितीये परमाने विकृष्टमष्टमं दशमं द्वादशं वा कृत्वा आध्यामेन पारयति । एवमेकादश वर्णाणि गतानि । अन्यमेकं द्वादशं द्वापनं कादीमहिधं कृत्वा ।

किमिच्छा—

आयं विल उमुषादि-य पारि हावैतो आणुपुष्पी ।
जह दीवै तेल्लवचि-कलओ समं तह सरीराऽऽयु ॥४१॥

आशामेन उमुषाङ्केन पारयति । अयमत्र संप्रदायः—हृद-
ये ध्ये कोटीसहिते प्रत्याख्यानं वस्तुधर्मिण्यं कृत्वा प्रथमं पा-
रकमायामेन उमुषाङ्केन करोति, द्वितीयं पारक्यं निर्विकृ-
तिकेन, तृतीयं पुनरायामेन यथोक्तकथेण, वस्तुधं निर्विकृत-
केन । एवमेकान्तरितं पारक्येष्वायामं करोति । कोटीसहितं
नाम—प्रथमदिवसे पुनरभङ्गाय कृत्वा पारयति, एतच्चतुर्थे
कोटीसहितं प्रत्याख्यानम् । एवं पष्ठाष्टमाऽऽदिकोटीसहिता-
श्याय आयनीयानि । अथवा—अथम् अश्या—द्वितीयः प्रकारः—
एकस्मिन् दिने वस्तुधं कृत्वा द्वितीयं दिवसे पारयति, तृतीये
दिवसे पुनश्चतुर्थे करोति । चतुर्थे दिवसे पारयति । एतच्चतु-
र्थकोटीसहितं, पष्ठकोटीसहितमेवं षष्ठं कृत्वा पारयति,
पुनः षष्ठं करोति, ततः पारयति । एवमष्टमाऽऽदिकोटीस-
हितमपि भावनीयानि । (हावैतो आणुपुष्पी इति)
तस्मिन् द्वादशे ध्ये पारक्येण यथाक्रममेकं कवलं हापयन्
पारयति, यावद्दकं कवलं, नतः शेषेषु शिष्येषु पारणकेषु
क्रमश एकेन सिक्थेनोत्तमं कवलमाहारयति, ह्यार्थं सि-
क्थार्थाभिः सिक्थेरव वावदन्त एकं सिक्थमाहारयति ।
कस्मद्विषं करोतीति चेदत आह—यथा द्वीपे सममेककालं
तेलवत्सिन्धु भवति तथा शरीराऽऽयुषः समकं लयः स्या-
दिति हेतोः ।

पच्छिञ्छे हायणे तू, चउरा धारितु तेल्लगं हंसं ।

निसिरज तेल्लमल्ल, किं कारण गल्लधरसं तु ॥४२॥

लुक्खत्ता हृदजेत, मा हू सुभेज्ज चि तेण धारि ।

मा हू नमोकारस्स, अपचलो सो हवेआहि ॥४२०॥

तस्मिन्पश्चिमे ह्ययने हायने ये अस्मिन्माध्ववारा मासान्ते-
त्येकं कस्मिन् पारणके एकान्तरितं तेल्लगण्ड्यं चिरकालं धार-
यति, धारयित्वा खलमल्लके—सत्कारं निरुज्जति-त्यजति ततो व-
दनं प्रक्षालयति ॥४१॥ किं कारणं गल्ल गण्ड्यस्य धारणं क्रि-
यते ॥ उच्यते—मा मुखयन्त्रं कल्प्याद्वातेन लुभते—एकत्र सं-
पिण्डी भूयते, तथा च सति मा स नमस्कारस्य भणने अप्र-
त्यक्षः—असमर्थो भवेदिति हेतोर्गल्ल तेल्लधारणं करोति ।

उक्कोसगा उ एसो, सेलेहा मज्झिमा जहणा या ।

सेवच्छर छम्मासा, एमेव य मासपखेहि ॥४२॥

एषा—अनन्तरोदिता सेल्लहा—सेल्लखना उल्लुखा भणित्ता, मध्य-
मा सेल्लखना संवत्सरप्रमाणा, एवं प्राशुक्तेन प्रकारेण द्वादश-
भिर्मासैः परिभावेनीया, जघन्या एषा वसमासा द्वादशभिः
एकैः वर्षस्थाने मासान् पक्षाञ्च स्थापयित्वा तपोविधिः प्रा-
ग्वत्र निरवशेष उभयत्राऽपि भावनीय इति भावः ।

एतो एगतरं, सेलेहेणं खवेतु अप्पाणं ।

कुज्जा भत्तपरिणं, ङ्गिणि पाभोवमणं वा ॥४२॥

एतेषामुल्लुक्प्रमथ्यमजघन्यानां सेल्लखनानामेकतरं सेल्लखने-
नाऽऽप्तमने लपयित्वा कुज्यां भक्तपरिणामं, ङ्गिणीमण्यं, पाद-
पोंपमण्यं वा । गतं (४) सेल्लखनाद्वारम् ।

अधुना (५) अगीतद्वारमाह—

अगीयमगासम्भो, भत्तपरिणं तु नो करेआहि ।

चतुगुणा तस्म भवे, किं कारणं जणिमे दोसा ॥४२॥

गीताध्यस्य समीपे भक्तं प्रत्याख्यातव्यं, यस्त्वर्गातस्य—अर्गा-
ताध्यस्य स्वकाश-समीपे भक्तपरिणं—भक्तप्रत्याख्यानं करोति
तस्य प्रायश्चित्तं सत्त्वार्गां शुरुकाः । किं कारणम् ? उच्यते—येन
कारणेन इमे—वक्ष्यमाणो दोषास्तेन कारयेन ।

तत्र तनेव दोषानाह—

नामेती अगीतो, चउरं गं सव्वलोयसारं गं ।

नट्ठमि य चउरं गे, न हू सुलभं होइ चउरं गं ॥४२॥

अगीतः—अगीताथो नियोपकृतस्य कृतभक्तप्रत्याख्यानस्य
चतुरङ्गं—चतुर्णामङ्गानां समाहारश्चतुरङ्गं वक्ष्यमाणम् । कथं
भूतमित्याह—सर्वलोकसारङ्गम्—अङ्गवरं, प्रधानमित्यनर्थो
स्तरम् । सर्वधर्माणि त्रयाणामपि लोकानां यानि अङ्गानि तेषां
सारमिति विशिष्टमङ्गं प्रधानं सर्वलोकसारङ्गम् । नष्टे च चतु-
रङ्गं न पुनः सुलभं—सुग्रापं भवति चतुरङ्गं, किं तु बुल्लकाऽऽ-
दिष्टाभ्यन्तराशयं दुष्प्रापं, ततोऽगीतस्य समीपे भक्तं न
प्रत्याख्येयम् ।

किं पुणं तं चउरं गं, नं नट्ठं दुल्लभं पुणो होइ ।

माणुस्मं धम्मसुती, सट्ठा तसंजमे विरियं ॥४२॥

किं पुनः तच्चतुरङ्गं यद्यपि सत् पूर्वदुर्लभं भवति ? स्मरिदाह-
मानुष्यं—मानुष्यं, धम्मश्रुतिः—धम्मभवणं, अट्ठा तपसं संय-
मे च वीर्यमिति ।

किह नासेति अगीतो, पदमविति एहि अट्ठितो सो उ ।

आभासे कालियाए, ते शिद्धमो चि छट्ठेआ ॥४२॥

कथं—केन प्रकारेण सोऽगीताथः तस्य चतुरङ्गं नाशयति ? स्म-
रिदाह—प्रथमद्वितीयाभ्यां क्षुत्पिपासासल्लज्जाभ्यां परीपहा-
भ्यामर्दितः—पीडितः स भक्तप्रत्याख्याता कदाचित् कालि-
काया राक्षो भक्तं च पानं च अवभाषेत—याञ्चेत, ततः सोऽ-
गीताथो न कल्पेत इति कृत्वा न दद्यात् । चिन्तयति च—भक्तं
प्रत्याख्याय पुन्योचने भक्तं, तत्रापि राक्षो, तत एव नि-
धर्मो असंयतीभूत इति कृत्वा तं त्यजेत् त्यक्त्वा गच्छेत् ।

अतो वा वाहि वा, दिवा य रातो व सो विवितो उ ।

अट्ठदुट्ठवमट्ठं, पडिगमण्णाऽऽदीशि कुज्जाहि ॥४२॥

अन्नरुपाश्रयस्य रहितरुपाश्रयस्य वा, दिवा राक्षो वा, तेनाऽ
गीताथेन विविक्तः सन् आर्षः—दुःखात् वशात् सन् प्रतिग-
मनाऽश्रुतिं प्रतिगमने नाम—प्रतिभजने, जनमोक्षमित्यर्थः ।
आदिशब्दात्—मृत्या कुपतिविनिपातान् वा कुर्यात् ।

ताञ्च कुपतिविनिपातान्वाऽह—

परिऊण्डट्टवम्भाणो, मच्छे तिरिण्णु वंतरं तु वा ।

संभरिऊण्णु य रुट्ठा, पडिणीयत्तं करेआहि ॥४२॥

स श्लाघयानो मृत्या तिर्यकु तिर्यग्गोत्रेषु गच्छेत्, यद्विहा-
यन्तरेषु—वानमनस्येषु मध्ये स समुपपद्ये, तत्र च जाति
रमृत्या तस्योऽहं तस्यामवस्थायामिति रुष्टः सन् बहुविधं
प्रत्यनीकत्वं कुर्यात् ।

अहवा वि सवरीए, मोयं देजाहि जायमाणस्म ।

सो दंडियाए हूजा, रुद्धो साहे निवादीणं ॥४२६॥

कुजा कुलादिपरथा-रं सो रुद्धो व गच्छं मिच्छन्तं ।

तत्पक्षयं च दीदं, भमेज संसांकेतारं ॥४३०॥

अथवा-शर्ययो पानीयं याचमानस्य रावौ पानीयं नास्तीति मोक्ष-प्रथयणं सोऽगीतार्थो दद्यात्. स च दृष्टिकाऽऽदीनां सम्भन्धी निष्कांतः स्यात् ततः स धातुवैष्येण रुष्टः सन् अवधायेत्, अवधाय च नृणाऽऽदीनां कथयेत्ततः प्रवचनस्य महाशुद्धिः । यदि वा-स राजाऽऽदिस्तत्पक्षपतितः, सोऽपि वा स्वयं रुष्टः कुलाऽऽदिपरतारं-कुलस्य गणस्य वा विनाशं कुर्यात् । यद्यपि च एवमादयो दोषा न भवन्ति तथाऽपि प्रथमद्वितीयपरीपद्याभ्यां परितप्यमानोऽसमाधिना श्रुतां दुष्कर्मणि कुर्यात्प्रतीकृपा-कुर्याद्विमानोपपत्तिं वा न प्राप्त्यात्, किं तु बाणमन्त्राऽऽदिप्रापयेत् । यदि वा-क प्रायरीडितो दृष्टविषयः सर्पो जायते । (गच्छं मिच्छन्मिति) इह भवे वा मिथ्यात्वं गच्छेत्, तत्प्रत्ययं च-मिथ्यात्वप्रत्ययं च दीर्घं संसारकान्तारं भवति ।

सो उ विगिचिय दिट्ठो, संविगेहे तु अन्नसाहूहि ।

आसासियमणुमिट्ठो, अन्नसुदमणं वि पडिवन्नं ॥४३१॥

स प्रत्याक्यातभक्तो भक्तं याचमानोऽगीतार्थः साधुभिर्दिक्षुः परिचक्रः अग्रेः संविगैः गीतार्थमणुमिट्ठः ततः स्तैराश्वासितः; आश्वास्य च अनुशिष्टः-अतिशयेन दूरमुत्साहितस्ततो यत् अभ्युद्यमानमरणं त्यक्तं; तत्पुनरपि तेन प्रतिपद्यं; ततः सुगतिप्राप्तिं ज्ञातः ।

एए अन्ने य तडिं, बहवे दोसा य पचवाया य ।

एएहिं कारणेहि, अगियत्थे न कपपति परिण्णा ॥४३२॥

यस्मादेत-अनन्तरादिता अन्ये च-अनुक्ता बहवो दोषाः-प्रत्यवायाश्च अगीतार्थस्य समीपे भ्रूणपरिक्षाप्रतिपत्तौ, तस्मादेतैः काणैरगीतार्थस्य समीपे परिक्षा-भ्रूणपरिक्षा न कर्तव्यं, संविग-गीतार्थानां च समीपे बहवो गुणाः तस्मात्तन्मार्गमा कचव्या । सा च द्विधा-सूत्रतः, कालतश्च ।

तत्र सूत्रतस्तामाह—

पंच ज्ञ सत्त सए वा, अहवा एत्तो वि सानिरेगते ।

गीयत्थपायमूलं, परिमग्गेजा अपरितंतो ॥ ४३३ ॥

पञ्च पद सप्त वा योजनशतानि । अथवा-इतोऽपि सानिरेक-सत्याणं योजनशतानि गत्वा संविगपादमूलमपरि(त्रा)ता-न्तोऽनिर्विण्णो मृगयेत् । उक्ता सूत्रतो मार्गणा ।

कालन आह—

एयं व दो व तिण्णि व, उक्कांसं वारयेव वामाणि ।

गीयत्थपायमूलं, परिमग्गेजा अपरितंतो ॥ ४३४ ॥

एको द्वे त्रिणि वा उक्कपंतो द्वादश वर्षाणि यावदपरि(त्रा)न्तोऽनिर्विण्णो गीतार्थपायमूलं परिमृगयेत् ।

गीयत्थदुद्धं खलु, पडुच्च कालं तु मग्गणा एसा ।

ते खलु गवसमाणा, खंचे काले य परिमाणं ॥ ४३५ ॥

गीतार्थो दुग्धो यस्मिन् काले तं गीतार्थदुग्धं कालं प्रतीत्य-आश्रित्य एषा-अनन्तरादिता सूत्रतः कालतश्च मार्गणा-भिहिता । ते खलु गीतार्थं गवेषमाणाः सूत्रविषयं कालविषये च परिमाणमुक्तद्वयेतावत् कुर्वन्ति ।

तम्हा गीयत्थेणं, पवयणुगडित्थसव्वमारणं ।

निजवगेण समही, कायव्हा उत्तमड्ढमि ॥ ४३६ ॥

यस्मात् सूत्रतः कालतश्च गीतार्थमार्गणाभेताशानादरः कृतस्तस्मात्तेन गीतार्थेन प्रवचनशुद्धीतार्थसर्वसारेण प्रवचनस्य शुद्धीतोऽथैव सर्वसारा येन स तथा तेन, निर्यापकेण उ-समायै व्यवस्थितेन समाधिः कर्तव्यः । गतमगीतार्थं द्वारम् ॥

अथ (६) अमंगियप्रदरामाह—

अस्मंविगमपीव, पडिवज्जेतस्मं होहं गुरुका उ ।

किं कारणं तु तडियं, जम्हा दोसा हवन्ति इमं ॥४३७॥

असंविग्नसमीपेऽपि भ्रूणपरिक्षां प्रतिपद्यमानस्य भवन्ति चत्वारो गुरुकाः प्रायश्चित्तम् । किं कारणं तत्र यस्मादिमं बहवमाणा दोषा भवन्ति ।

तानेवाऽऽह—

नासेति अमंगिगो, चउरंगं सव्वलोयमारंगं ।

नट्ठमि य चउरंगं, न ह्मु सुलभं होति चउरंगं ॥ ४३८ ॥

नाशयत्यसंविग्नश्चतुरङ्गं-मातुष्यवाऽदिकं सर्वलोकासाङ्गं सर्वलोकाप्रवातनसाङ्गं चतुरङ्गं तं (न ह्मु) नैव सुलभं-सुभावं भवति चतुरङ्गम् ।

कथं नाशयतीत्यन आह—

आहाकम्मिय पाण्ण, पुक्का मेया वहुतणे मायं ।

सेजा मंम्मां वि य, उवही वि य होहं अविमुद्धं ॥४३९॥

असंविग्नो बहुजनस्य यथा तथा या ज्ञानं करोति, यथा-एव कृतमङ्गप्रत्याग्यानः ततः स आवाकम्मिकं पाणमानयति, पु-पाणिं च होकरोति, सवने च चम्पनाऽऽदिना करोति, तथा शय्या-संस्तारक उपधिश्च तेनाऽऽनीतः अविमुद्धो भवति ।

एतं अन्ने य तडिं, बहवे दोसा य पचवाया य ।

एतण्ण कारणेण, अस्मंविगो न कएइ परिण्णा ॥४४०॥

एत-अनन्तरादिता अन्येऽप्यनुक्ता बहवो दोषाः, प्रत्यवाया-श्च । तत्र प्रत्यवायाः प्रायश्चित्तसमाधिवमरणं-वाणमन्त्रवै-पारितो, नृपाऽऽदिकथनेना वा यद्विदव्याः । एतन् कारणेनाऽसंविग्न-असंविग्नस्य समीपे परिक्षा न कर्तव्यं, किं तु संवि-गस्याऽनिकं ।

ततः सूत्रतो कालतश्च मार्गणामाह—

पंचे व ज्ञ सत्त मया, अहवा एत्तो वि सानिरेगा य ।

संविगपायमूलं, परिमग्गेजा अपरितंतो ॥ ४४१ ॥

इयं सूत्रतः, कालन आह—

एकं व दो व तिणि व, उक्कांसं वारयेव वामाणि ।

संविगपायमूलं, परिमग्गेजा अपरितंतो ॥ ४४२ ॥

संविगमुद्धं खलु, कालं तु पडुच्च मग्गणा एसा ।

ते खलु गवसमाणा, खंचे काले य परिमाणं ॥४४३॥

यस्मादेवं ज्ञेयतः कालगण्य मार्गायामादरः कृतः—

तद्भा संविगण्ये, पययणगदित्यसुव्वमारिणं ।

निजवगण्य समीही, कायव्वा उत्तमहुमि ॥ ४४४ ॥

गाथावत्तुष्टयमपि प्रायवत् । गतं संविगण्यहारम् । इदानीम्—

(७) एकद्वारम् । एको नियोगको न कर्तव्यः । किं तु बहवः, अन्यथाविराचनाऽऽदिदोषप्रसङ्गात् ।

तमेवापश्यति—

एकस्मि उ निजवप, विराइया इइ कज्जहाणी य ।

सो सेहा वि य चत्ता, पायवणं चेव उड्डाहो ॥ ४४५ ॥

एकस्मिन् नियोगके संयमविराचना, आत्मविराचना च भवति । तथाहि—कृतमङ्गप्रत्याख्याननिमित्तं पानकप्रदण्णापाऽन्य यदा कापि न ज्ञमन्तं तदा मा भूयस्मात् स्नानस्या-समाधिप्रत्याख्याकर्मिकमपि तं पानकं शृङ्गीयात् इति संयम-विराचना, निरन्तरमेकस्य क्लिष्टप्रमानस्याऽऽत्मविराचना, तथा कार्यहातिष्ठ भवति तथाहि—मरणसमये सामाभ्युगान्-दनाय सोऽपेक्षते, स च कार्दाचित्समये पानकाऽऽदिनिमि-लमम्यत्र गन्ता भवेत्, तथा च भङ्गप्रत्याख्याता त्यक्तः, ज्ञ-ज्ञा अपि च त्याक्ताः, प्रवचनं त्यक्तमुद्गाह्यं प्रजायते ।

एतद्विभावनाधेमाह—

तस्मऽङ्गततोभासण, मेहादि अदाण्णे सो परिक्कत्तो ।

दाउं व अदाउं वा, भवेति मेहा वि निद्वम्मा ॥ ४४६ ॥

तस्य-प्रत्याख्यातुभङ्गस्वाधीय पानकाऽऽदीनां मार्गाण्य ग-तो। नियोगकस्य समीपे शैलकः अपरिणतो वा मुक्तस्तस्य समीपे शोभासणं च । भङ्गं याचिन्ते ते च शैलकाऽऽद्यो न कल्पन्ते एतस्य च भङ्गं, कृतप्रत्याख्यातनादिति न ददति, अदा ने च सोऽसमाधिना मरणं प्राप्नुयादिति स परित्यक्तः । ते च शैला दत्ता अदत्ता वा निर्धर्माणी भवन्ति । तथाहि—ते-पामेवं चित्तमुपजायते, यथा स्थापनामात्रं प्रत्याख्यातं, यथा जेतद्वैभवे हि साऽऽदिप्रत्याख्यानाभ्यपि, ततः कल्पन्ते हि-साऽऽद्योऽपीति निर्धर्माणां जायन्ते ।

कुयइ अदिजमाणे, मारेति वल णि पययणं वत्तं ।

सेहा य जं पडिगया, जणो अवसं पयासेति ॥ ४४७ ॥

तैः-शैलकैरवादीयमाने भङ्गे स महता शब्देन कूजति, यथा मामिते बलपारवन्ति, इत्येवमुक्तं न-प्रकारेण प्रवचनं त्यक्तं, तथा शैला ये प्रतिगताः—प्रतिभवाः सन्तो जने अववां प्रका-शयन्ति, एव उड्डाहः । गतम् (७) एकद्वारम् ।

अथ (=) आभोगनद्वारमाह—

परतो सयं व नच्चा, पारगमिच्छन्ति अपारगे गुरुमा ।

असनीं खेममुभिक्षे, निव्वाधाएण पडिवणी ॥ ४४८ ॥

भङ्गं प्रत्याख्यातुकामः कोऽपि समागतस्तत् आचार्येण।ऽऽ-भोगः कलेश्वरो, यावदस्य भङ्गप्रत्याख्यातं समाप्तिमुपयाति तावदशिक्षाऽप्युपद्रवो नगराऽऽदीनां बोधानां अभिव्यति किं वा नेति, तत्र कथं ज्ञातव्यं?, ते (तत्) स्वयमाचार्यस्वातिश-योऽस्ति तेन ज्ञातव्यं, यदि वा—निमित्तमासोपगमीम्, अथवा-स्वयं देवता कथयति, यथा—‘कंचणपुरं’ गाथा (४४०) इत्यादि । अथ स्वदोगतिशयो निमित्तं वा नास्ति तर्हि येषां ते स्वयः स्वयं

प्रष्टव्याः, एवं स्वतः परतो वा अशिक्षाऽऽदीनां नगरस्थानादी-नां वा भावमवबुध्य पुनरिव ज्ञातव्यं, किमेष प्रत्याख्यातस्य पारगो अभिव्यति, किं वा नेति? तत्र यदि पारगतो ज्ञायते ततस्तं पारगमिच्छन्ति । अथ वा अपारगं नेच्छन्ति तथा अपारगे रूपमात्रे प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः । अथ स्वस्य परस्य वाऽतिशयोऽऽदिने विद्यते ततोऽस्ति—अविद्यमाने आभोगे यदि ज्ञेयं सुमित्रं च तदा निष्प्रयातेन प्रतिपत्तिः कारयितव्या, वर्षाकाले प्रतिपत्तिः कार्यते इत्यर्थः ।

एतदेवाऽऽह—

सयमेव चिरं वासो, वासावासे तवस्मिणं ।

तस्य तस्म विसेसेण, वासासु पडिवज्जया ॥ ४४९ ॥

वर्षावासे वर्षावकर्ममाऽऽदिकारणतन्त्रतुरः पञ्च वर्षं वा मासान् ग्रामाऽऽदीनामुत्थानं न भवति, ज्ञेयं सुमित्रं च स्व-भावेन वसन्तं, तपस्विनां च वर्षावासे चिरं वासः स्वयमेव प्रवृत्तः, तेन कारणेन तस्य भङ्गप्रत्याख्यातुकामस्य विशेषतो भङ्गप्रत्याख्यातप्रतिपादनकं कथयति ।

पूर्वमिदमुक्तं स्वयं देवता कथयति तच्छिदर्यनमाह—

कंचणपुरं गुरु सप्पा, देवयकण्या य पुच्छ कड्ढा य ।

पारसुगखीरहरिं, आमेतस्य संघाऽणुसणुता ॥ ४५० ॥

कलिङ्गपुरं जनपदेषु काञ्चनपुरे नगरे बहुभुताः—बहुशि-ष्यपरिधाराः केशिवाचार्या विहरन्ति, ते अन्यदा शिष्यभ्यः सूत्रपौरुषां, अर्थपौरुषां च दत्ता संज्ञाभूमी गताः, ते च गच्छन्तोऽप्रातरालोक्षितश्रेये महापात्रपत्त्याः काञ्चिदेवतां स्त्रीकण्ठं कदन्तो पश्यन्ति, एवं द्वितीयतृतीयदिनेऽपि । ततो गुरुभिर्योतशृङ्गेः पृष्टम्—कस्यां रोदिषि?, तस्याः कथनमङ्ग-तस्य नगरस्यापिष्ठासी, एतच्च सर्वं नगरमभिराजलप्रवाह-श्च विनश्यति, अथ च बहवः स्वाध्यायवन्तो वर्तन्ते, ततो रोदिमि । कोऽत्र प्रसय इति पृष्टे सा प्राऽह—अमुकस्य क्ष-पकस्य पारणं क्षौरं क्षिप्रं भविष्यति, तच्च च गतामां स्वभावीभूतं मविष्यति, तत्र ज्ञेयं-वसितव्यमिति । एवमु-क्त्वा सा गता । द्वितीयदिने क्षपकस्य पारणं क्षौरं क्षिपरी-भूतं ततः समस्तस्यापि सङ्गप्रधानवर्गस्याऽऽमन्त्रणं, पर्या-लोचनं च; ततोऽन्येन समस्तस्यापि सङ्गयेति । यदि पुन-रशिक्षाऽऽद्युत्थाने विज्ञानं यदि भङ्गं प्रत्याख्यापयति तदा स गच्छः, साधवः, प्रवचनं च तेन त्यक्तम् ।

कथमित्याह—

अमिवादीहिं वहता, ते उवकरणं च संजया चत्ता ।

उवहिं विष्ठा, य उड्डुणं, चत्ता सो पययणं चेव ॥ ४५१ ॥

यदि अशिक्षाऽऽद्युत्थने ग्रामाऽऽद्युत्थानं च ज्ञात्वा भङ्गं प्रत्या-ख्यापयति, तदा तस्मिन्नियोगिते एवाशिक्षाऽऽद्युत्थाने जाते यदि संयतास्तत्रतिष्ठन्त्यनो न निर्गच्छन्ति, गच्छन्तो वा यदि तं कृतभङ्गप्रत्याख्यातं, तस्योपकरणं च वहन्ति, तदा ते संय-ता अशिक्षाऽऽदिभिः कारयेन्मुपकरणं च वहन्तस्यक्ताः, अ-योऽपि विनिवृत्तिनि, त्यक्त्वा वा सर्वथा पलायन्ते, तदा सम्-भङ्गप्रत्याख्याता पण्यक्ताः, स च त्यक्तः सन् उड्डाहं कुयात्, मां त्यक्त्वा ते गता इति तदा प्रवचनस्य महती हीलनेति प्रव-चनं त्यक्तं, तस्यावशिक्षाऽऽद्युत्थाने अपारगे च तस्मिन् ज्ञाते स भङ्गं न प्रत्याख्यातयितव्यः । गतम् (८) आभोगनद्वारमाह ।

इदानीम् (६) अण्वह्वारमाह—

एषां संथारगतो, विनिश्चो संलेहि तस्य पडिमहो ।

अपहृच्छतःसमाही, तस्स व तेसि व असनीए ॥ ४४२ ॥

यदि तत्र द्वौ जनावश्च स्तः । तथा-एकः संस्तारगन्तः । संस्तारगतो नाम-संलक्ष्य कृतप्रत्याख्यानः द्वितीयः संलक्ष्णितं संलेखनां करोति, तथा तृतीयो यद्यप्य उपनिष्ठति तर्हि तस्य-तृतीयस्य प्रतिषेधः कर्त्तव्यः । किं कारणमिति चेत् ? अत आह (आपहृच्छेतस्यादि) न प्रभवन्ति-न प्राप्यन्ते त्रयाणामपि योग्या निर्यापका न च संस्तरन्ति, ततोऽप्रभवः-अप्राप्यमाणेषु तेषु संस्तारणस्यास्य वाऽसति तस्य तृतीयस्य, तयोर्वाऽप्रतनयांस्तं वा निर्यापकाणाम् असमाधिपञ्चाप न, प्रथमे संगति यदि बहवो निर्यापकाः, संस्तरन्ति च तदा न कश्चिदन्तरा दोषः यस्यज्ञातेति तृतीयमपि प्रतीच्छति ।

हवेज जइ वायातो, वितियं तस्य ठावए ।

चिलिमिली अंतरा चेव, वहि वंदावए जणं ॥ ४४३ ॥

यदि तस्य कृतभक्तप्रत्याख्यातस्य भवेत् व्याघातः । व्याघातां नाम प्रत्याख्यानेनाऽसंस्तरणं, स च बहिः सर्वत्र ज्ञातो, एष्ट-अष्ट भूयसा लोकेन एव कृतभक्तप्रत्याख्यान इति, नत एवा य-नना कर्त्तव्या-योऽसौ द्वितीयः संलक्ष्णतां कुर्वन् तिष्ठति स नत्र स्थाप्यते, तस्यान्तरा चिलिमिली कर्त्तव्या, ततो यदि व्याघातो एष्ट-तं दम्पकाः समागच्छन्तु, तदा स तेषां न दृश्यमानः, किं तु न प्रप्यन्ते-बहिः स्थिता युष्ं वन्द्यमानि, एवं बहिः स्थितं जने वन्द्यायेत । गतम् (६) अण्वह्वारम् ।

इदानीम् (१०) अण्वह्वारमाह—

अण्णापुच्छाए गच्छस्स, पडिच्छेत् जती गुरू ।

गुरुणा चत्तारि विन्नेया, गच्छमिण्णच्छेत्तं तं पावे ॥ ४४४ ॥

गच्छस्यानापुच्छया यदि न भक्तप्रत्याख्यातुकामं गुरुः प्रतीच्छति—अभ्युपच्छति, तदा तस्य-प्राप्यक्षितं चत्तारि गुरुका विन्नेयाः । गच्छे चानिच्छति स भक्तप्रत्याख्याता यथाप्रमाणं असमाधिप्रभृतिर्कं तज्जिज्ञमपि तस्य प्राप्यक्षितं ततः गच्छ आपुच्छः । किं कारणमिति चेत् ? उच्यते स गच्छमाधवः सर्वं परिश्रमन्तो ज्ञानेन, यथा-एतस्मिन् क्षेत्रे एतम् सुलभम् एतत् तुल्यं ततो मुखः पुच्छति किमेतन्मिन् क्षेत्रे यानि कृतभक्तप्रत्याख्यातस्य समाधिकारानि द्रव्याणि तानि सुलभानि, किं वा तुल्यानि तत्र यदि सुलभानि ततः भक्तप्रत्याख्यानं प्रतिपाद्यते । अथ तुल्यानि तर्हि प्रतिपश्यन्ते, अन्यत्र गत्वा प्रतिपद्यन्ति ।

अनापुच्छायां दोषानाह—

पाण्णाऽऽदीणि भोज्याणि, ज्ञाणि तस्म सपादिय ।

अल्लं तस्म जा हाणी, पणिको य जाण्य ॥ ४४५ ॥

अमृथरं अजोग्गा वा, तस्य निजजावणा भवे ।

एतण्णए परिकेवो, जा वा तस्म विराहया ॥ ४४६ ॥

गच्छस्यानापुच्छायां यानि तस्य-कृतभक्तप्रत्याख्यानस्य समाधिकारानि-समाधानानामित्यनि पानकाऽऽदीनि योग्यानि आदिग्रहणेन—भक्तपरिग्रहः । तेषामल्लभ्येतस्य-भक्तप्रत्याख्यातुः या इतिः समाधिपरिश्रंश उपजायते । यद्य गच्छवाधुनं

योग्यपानकाऽऽदीचने-परिमार्गेण परिक्रेशः ॥ ४४५ ॥ तथा असंस्तरे-संस्तरणाभावे यः परिक्रेशोऽयोग्यः वा तत्र निर्यापका भवेयुः । योग्यवाहितोऽप्येते—तत्र योग्यवाहितोऽसमाधिकारकाणि पानकाऽऽदीन्युद्गमयानि शुद्धानि स्वयमामाना यः परिक्रेशः, वा या अयोग्यनिर्यापकसंपर्कतः तस्य कृतप्रत्याख्यातस्य विराधना-अनापानाऽऽदिविराधना—असमाधिपरिग्रहादिकं तत्सर्वं तज्जिज्ञमितमने गच्छस्य पुच्छका कर्त्तव्या । गतम् (१०) अनापुच्छाद्वारम् ।

अधुना (११) परीक्षाद्वारमाह—

अपरिच्छन्मि गुरुणा दोहइ वि अणोपयं जहाकमसे ।

होइ विगहम् दुविहा, एको एको व जं पावे ॥ ४४७ ॥

यो भक्तं प्रत्याख्यातुकाममेतं गच्छमाधवः परीक्षितव्यः, किमेतं भावना इति ? गच्छमाधुपरिग्रहं स परीक्षणीयः, विमेष निस्तारकां भवेत्, किं या नेति । आचार्येणापि स परीक्षितव्यः । अन्येभ्यं पुनर्यथाक्रमेणो वचनमात्रकमेणा-परीक्षणे द्वयोरपि-गच्छस्य, भक्तप्रत्याख्यातुकामस्य च, प्राप्यक्षितं प्रत्येकं चत्तारो गुरुकाः । तथा अपरिज्ञेन भवेति द्विविधा विराधना-आत्मविराधना, संयमाविराधना च । तत्र गच्छस्यान्तविराधना असमाधिप्रणुतः प्रत्यक्षासंभवान् भक्तप्रत्याख्यातुः आत्मविराधना असमाध्युपादान् संयमविराधना गच्छस्याभावित्वेन एवणाया असंभवान् (एको एको व जं पावे ति) एको गच्छेयमनर्थं प्राप्तोति, एका वा-स भक्तप्रत्याख्याता, तज्जिज्ञमितमपि तस्य प्राप्यक्षितमायते ।

तद्वा परिच्छन्मि तु, दवे भावे होइ दोहइ वि ।

संलेह पुच्छ दायण, दिट्ठोऽनपचक्रोक्कण ॥ ४४८ ॥

यत एवमपरीक्षणे प्राप्यक्षितं, दोषाश्च, तस्माद् द्वयोरपि परस्परं द्रव्यं भाव्यं च भवति परीक्षणम् । तर्ह्ययम्—भक्तं प्रत्याख्यातुकामेन परीक्षामिति गच्छवाधयो भूमिताः । यथा-आनयत मम दायं कलमशालिका, कथितं लोह, ततो भवेत् । अथवा—अपुच्छात्तनं प्रमाणं याच्यभाषते । कश्चिर्न ज्ञानयमेति याचते । तस्य याचने यदि ते हसन्ति कृष्णमुखा वा जायन्ते, तदा क्षेत्रम्-अभायिता एते इति, तेषां समीरे न प्रत्याख्यातव्यम् । अथ ते लज्जते-यच्छन्ति स तत् कर्म इति तदा क्षेत्रम्-यावया एते इति । तथा गच्छमाधुभिः परीक्षामिति कलमशालिकपरभृतिरकमृच्छं द्रव्यमानेतस्य तस्मिन्नालोने यदि स क्षेत्रम्-अदो सुन्दरमानो-मुञ्जेऽहमिति तदा ज्ञानव्यमेव आहारलुब्ध इति न निस्तरिष्यति, वक्ष्यश्च सः, यदा-स्वमाहारशुद्धिं त्यक्ष्यति तदा ते भक्तपरिज्ञायां गेयता भावयति, नाभ्यदा । अथ स तनुपनीतमाहाजं जुगुप्सते-किं मेधेनेनाऽहप्रतिनेन, पर्याप्तं, नहमाहारयामाति तदा ज्ञानव्यमेव निस्तरिष्यति, तस्मिन् वक्ष्यते प्रत्याख्यादिव वयं ते निर्यापका इति । इह तु याचितव्यं द्रव्यसंग्रहादनमसंपादनं च मा गच्छस्य द्रव्यतः परीक्षा । यत्पुनः सकृदापि स्वमकृपापत्ते च भावयत तद्वा विपरीतज्ञम् । तथा सकृत्प्रत्याख्यातुर्लुप्युपनीतं सुन्दरस्य प्रदणमप्रदणं वा द्रव्यतः परीक्षा । भावतो गृह्यद्विपरिज्ञानमिति । आचार्यस्य तत्परिज्ञाह—(संलेहपुच्छ इत्यादि) यदा स आचार्येणापुनर्यथोऽन्यथा भवति भक्तप्रत्याख्यानेनाऽऽदि तिष्ठति, तदा

स आचार्यस्य मद्रव्याः—किमत्र संलिखितं स्वयां न वेति ततः स चिन्तयति—परयति मे अस्थिबन्धोपशेषं शरीरं तथाऽपि प्रत्ययति—संलिखितं, न वेति । एवं चिन्तयित्वा क्रीडि दमिति प्रियमङ्गलि मङ्कल्या दृश्यति—परय यत् किञ्चिन्मङ्गलं (रङ्ग)मालं वा द्रव्यासं, भवति संलिखितं किं यातेति ? एष युक्तं शुक्राह—न तं द्रव्यसंलेखं पृच्छामि, कृशशरीरं प्रत्यक्षन यत्प्राप्तमयमात्रत्वात् किं तु भावसंलेखे, स चायाऽपि न विद्यते इति तं भावसंलेखं कुत्र दृष्टत्वां चाऽत्र दृष्टान्ताऽमा-
स्यः कोङ्कणकविषये ।

साम्प्रतमनमिष माघां व्याख्यातुं गच्छपरीक्षामाह—
कलमोपपद्यकडिपा-ऽऽदि ६६० आशुह भूति इति उदिते।
भावे कसाहज्जवी, तसि सगासे ण पडिबज्ज ॥ ४६२ ॥
कलमौदनं-कलमशालिकूटं, पयो-पुत्रं कथितम्, आदिश-
ब्दाद्व्यस्मात्पयोभीदस्य भोजनस्य परिग्रहः । स मा योयमान-
वतेति भट्टिति द्रव्ये उदिते, यदि भावे-भायतः कषायानि-
कषायं कुर्वन्ति ततस्तेषां समीपे मद्रव्यविज्ञां न प्रतिपद्यते,
अयोप्यस्यातः ।

अहं पुण विरुक्कवे, आशीणं दुग्गुलिं भण्णेतं ॥
आशुतु भूति वरोसपे, पडिबज्जति तेवि तं पासे ॥ ४६० ॥
अहं पुनर्विरुक्कवे-अनेकप्रकारे आहारे आनीते जुगुप्सवते
मण्यते-अभिज्ञि अयमाहारमायामः तेष्वेव चाऽऽनेतुं भट्टि-
ति व्यवहिनस्तनस्तेषां गार्भे प्रतिपद्यते, यथाऽभिलिखितव-
स्तुसम्प्रादकनया तेषां योजयन्वात् ।

सम्प्रति गच्छपञ्च तत्परीक्षामाह—
कलमादौषं अ पयथा, अण्णं च मायअणुपयं ज्ञेय ।
उपशीयं मां कुच्छइ, तंतु अलुद्धं पडिच्छंति ॥ ४६१ ॥
कलमौदनं-कलमशालिकूटं पयसा सहोपनीतमिति, अयं
ह्य-पय-यस्य स्वभावतोऽनुमते तस्य ननुगनीतं, सत् यः ।
कुसते-निम्बानि—किं मयननं कार्यमिति ? तमलुक्कमिति
ह्यप्या प्रतीकृतम् । यस्तु कलमौदनाऽऽदिकं उपनीते अहो
अम्परमहं भुञ्जे इति वदति, स लुब्ध इति न प्रत्येषणीयः ।

आचार्यस्य तत्परीक्षामाह—
अज्जो ! संलेहो ते, किं कतो न कवां सि एव उदयमि ।
भंतु अंगुलि दाधे, पच्छइ किंवा कतो न कतो ॥ ४६२ ॥
आर्य ! यथा संलेखः किं कृतः, किं वा न कृत इत्येवमुदिते
अङ्गुलि मङ्कल्या दृश्यति-प्रत्यक्ष किं कृतः, किं वा न कृत इति ।
तत आचार्य आह—

न हू ते दप्पसंलेहं, पुच्छं पासामि ते किमं ।
कीस ते अंगुली भग्गा, भावसंलेहमावेरे ॥ ४६३ ॥
(न हू भवेति) तव द्रव्यसंलेखं पृच्छामि, यतः पद्यामि ते कृशं
शरीरम्, तस्मात्किमिति स्वयां अङ्गुलिसंवेदना ? । पृच्छामि
भावसंलेखं, माऽऽलोचयशानुतो भव ।

सम्प्रति 'विद्वेताऽमकचकोकण' (४६८ गा०)
रसिन्नुद्भावयति—
रक्षा कोकणगोऽपचत्रो, दो वि निविमया कया ।
दोद्विहं कंथिं छोटुं, कोकणं तच्छया गतो ॥ ४६४ ॥

येही वड्ढए काए, अपचत्रो जा भेरति उ ।
ताव पुंभं तु पंचाहं, खल्लिए शिइयं गतो ॥ ४६५ ॥
केनाऽपि राक्षा एकः कोङ्कणकोऽपरोऽमान्य एतौ ह्यावधि
किमिच्छन्परां सप्तकमाहसी—यदि पञ्चाहाभ्यन्तरे निवि-
मयौ न मजनस्ततोऽवश्यं वध्याविति । तत्र कोङ्कणको दो-
धिक-तुम्बको काङ्किक—काङ्किकपयांसि लप्या तत्तन्नात्
गतः । अमात्यः पुनर्वायत् अष्टौऽष्टौर्बलैर्बर्धन् कायान्-
कायातोर्विर्वितं तावत्पुण्यं पञ्चाहमिति नलिके शूलिकामारो-
पितो निधनं गतो-विनाशं आसः । यथाऽऽसी अमात्यः कुट्ट-
म्बोपकरणप्रतिबद्धो विनाशमुपगतः, एवं स्वमपि भावप्रति-
बद्धो नाऽऽपचनाजीविनं प्राप्स्यति । तस्मात्—
इंदियाणि कसाए य, गारवे य किमं कुह ।
न येयं ते पसेसामो, किं सानुवरीरगं ॥ ४६६ ॥

इन्द्रियाणि-चक्षुर्दोहि, कषायान्-कोपयमभुनीन्, गौरवाणि
श्रद्धिगौरवमनुखाणि कुशामि कुकः न वेदं तं साधोः कृशं शरी-
रं, प्रशंसामो, भावसंलेखव्यतिरेकेण द्रव्यसंलेखस्यापि अ-
किञ्चित्करत्वात् । गते संलेखनद्वारम् । गतं (११) परीक्षाद्वारम् ।

इशानीम् (१२) आलोचनद्वारमाह—
आयरियपयमून्, गंतुयं सह परकम् ताह ।
सर्वेण अत्तसोही, कायव्वा एम उवएसो ॥ ४६७ ॥
ततो-द्रव्यसंलेखना भावसंलेखनाभ्यन्तरे अहं परयावत्ता-
कानेन सर्वेण स्वयं शोधिं जानता अजानता च सति पराक-
मे आचार्यपारमूलं गत्वा शोधिः कर्तव्या, एष तीर्थेकृतां ग-
च्छभुनां चोपदेशः ।

तत्र शोधिं जानन्तः प्रत्याह—
अहं सुकुमलं वि वेज्जो, अन्नसस कहेइ अण्णो बाहिं ।
वेज्जस्स य सो सोउं, तो पडिक्कमं सप्परभते ॥ ४६८ ॥
आणेत्येव वि एवं, पार्यकित्तविहिमप्यणो निउयं ।
तह वि य पाणटतरयं, आलोएयवयं हाह ॥ ४६९ ॥
यथा सुकुमलाऽपि वैद्योऽप्यस्याऽऽमनो वयाधि कथय-
ति, सोऽपि वैद्यस्य धृन्वा व्याधिकथनं ततः प्रतिक्रिये स्त-
माभन । एवं प्रायश्चित्तविधिमाभनो निपुणं जानताऽपि
तथाऽपि प्रकटनरमालोचानवयं भवतीति कृत्वा अण्यस्य
समीपे आलोचयितव्यम् ।

ततोऽप्यनेन किं कर्तव्यमत आह—
छपीसमुण्णमपसा-गएण तेवा वि अन्नस कायव्वा ।
परविस्सया विपोही, सुट्टु वि ववहारकुसलं ॥ ४७० ॥
तेनाप्यनेनाऽऽजायेण वदंतिशुभसमस्याभनेन, वदंतिश-
ह्याः "अनुविहा गणिलेपय" इत्यादिना प्रागेवाभिहितम् ।
सुट्टु अपि व्यवहारकुशलं परपक्षिका—परपक्षे यता विशो-
चिरवयं कर्तव्या ।

कथं पुनराभनः शोधिज्ज्ञातमप्यलोचयेदित्याह—
अहं बालो जेपंतो, कज्जपकउजं च उउजं भण्णइ ।
तं तह आलोएजा, मायापयविण्णुको उ ॥ ४७१ ॥
यथा बालो ज्ञेयम् कार्यम् कार्यं च श्रुतम्-अमयं भणति,
तथा मायाप्रविष्टमनुकनस्तकार्यम् कार्यं वा शूरो वुत्ततः आ-
लोचयेत् ।

सम्प्रति मायानिर्घातने उपदेशमाह—

उत्पन्ना उत्पन्ना, माया अणुपगता निहंतव्या ।

आलोचयान्दिदृशगरी-दृष्टाहं न पुण्या अ विनियं तु ४७२
उत्पन्ना उत्पन्ना माया अणुपगता-पृष्ठतो लम्बेन आलोचन-
निन्दनगर्हकौनिहन्तव्या । कथमित्याह-न पुनरेवं द्वितीयं वारं
करिष्यामीति प्रतिपत्त्या ।

संप्रयालोचनायां दत्तायां ये गुणा भवन्ति तातुप-
दर्शयति—

आधारविणयगुण क-पदीवशा अत्तमोहि उजुभाषो ।

अजवभनलापव-तुट्टी पन्हायनगुणं च ॥ ४७३ ॥

आलोचनायां दत्तायामाचारः पञ्चविध आमेवितो भवति.
विनयगुणश्च प्रवर्तितो भवति, कपदीवशः नाम अवश्यमालो-
चयितव्यः अतीवचार इत्यस्य कलस्य प्रकाशनम्-अन्वेषामुप-
दर्शनं, तत्तत्संस्पृश्य एव कुर्वति । तथा आत्मनो विशेषाधि-
निःश्रयता कृता भवति, तथा श्रुतुमेयमनस्य माया-भव-
नं तत् कर्तुं संयति, तथा आर्जवमनमार्गस्वम्, मार्दवम्-अ-
मानस्वम्, लाघवम्-अलोलभ्यमनानि कृतानि भवन्ति । तथा
आलोचितं सति निःशरीरभूतं ह्येति तृष्टिरुपायते । तथा
अनालोचिने अतीवारे सशरीरोऽहमिति या मनस्यष्टुनिः-
परिदाहस्तस्यापगमात् प्रह्लादजनने-प्रह्लादोपादः शीतोभ-
यने भवति ।

कः पुनः सोऽतिचारः, कुतो वा प्रभृतालोकयितव्यमन-
आह—

पवज्जनादी आलो-यथा उ तिरिहं चउकगविमोही ।

जह अप्पयो तह परं, कायव्वा उत्तमदुम्भि ॥ ४७४ ॥

प्रयाणा-कानुदर्शनचारिआणामतीवारेषु प्रप्रउपाऽद्वैतस्य
यावदुत्तमायाऽभ्युपगमस्त्वालोचना दान्तव्या । कथमित्याह-
वन्तुत्काविशोऽया-एकं कस्मिन् दृश्यतः क्षेत्रं कालेन ।
भावतश्चातीवारेविशुद्धया । पुनः कथमित्याह-यथाऽऽमेन स
स्यग् ज्ञेतया तिष्ठति तथा परस्मिन् आलोचना कलेश्या ।
दर्शनः, सर्वतो वा न किञ्चिदपि गृहीतव्यमिति भावः ।

उत्तमार्थे-उत्तमार्थप्रतिपत्तौ-कलेश्यतायाम् । तत्र ज्ञान-

निमित्तं द्रव्यतोऽतीवाराऽऽलोचनामाह—

नाणनिमित्तं अति-विषं तु विनहं पकविषं वावि ।

चेयणमचेयणं वा, दव्वं सेसं सु इमं तु ॥ ४७५ ॥

ज्ञाननिमित्तं-सचित्तम्, अचित्तं द्रव्यमुद्रमाऽऽद्यशुद्धं, तथा
क्षेत्रतन्मवेतनं वा विनष्टं प्रकृतिर्न भवेत् । तथा-सचित्त-
मचित्तम् वा सचित्तमिति एतन् द्रव्यतोऽतीवाराऽऽ-
लोचनम् । शेषेषु तु क्षेत्राऽऽदिष्वदमतीवाराऽऽलोचनम् ।

तदेवाऽऽह—

नाणनिमित्तं अद्धा-एषमिति ओमं वि अत्यति तद्वद्वा ।

नाणं व आगमिस्मं, नि कुण्ड पाडिकम्भणं देहे । ४७६ ।

पडिसेवति विगतीओ, मग्गेक दव्वं व एमत पिबता ।

वायंत्तस्म वि किरीया, कया उ पण्णाडाहाण ॥ ४७७ ॥

ज्ञाननिमित्तमवधानं-पन्थानमिति-प्रतिपद्यते, अवधानं प्रति-

पक्षे च यत्सर्वज्ञसमकल्पिकमयतनया यतनया वा तदालोचय-
ति, इदं क्षेत्रतोऽतीवाराऽऽलोचनम्, तत्र ध्वमपि-दुर्भिक्षेऽपि-
तदर्थं ज्ञानार्थं तिष्ठति । तत्र च तिष्ठता यदकल्पिकम् आस-
यितमयतनया यतनया वा तदालोचयति । इदं कालतोऽती-
वाराऽऽलोचनम् । आवेग आह-(नाणं चेत्साद) ज्ञानमहमाग
मिष्यामि-प्रह्लादध्यामिति हेतोर्देह-शरीरस्य विकर्म करान्ति ।
यथा व्याख्याप्रसङ्गे-महाकल्पभूतस्य वा योगं वातुकामां घृणं
पिबति, प्रणीतं वाऽऽहारमुपभुङ्क्ते तत्र या अयतना कृता ।
अथवा-कश्चिद्वेग आसीत् ततोऽपि मासः तत्काले उद्रेकं
यायादिति पारकर्म करान्ति तत्र कुर्वता या अयतनाकृता नि-
र्विकृता विकृतीर्वा नानाप्रकारा निरन्तरं प्रतिसेवते, तत्राऽपि
या अयतना कृता मेध्यानि द्रव्याणि नाम येमेधा उपक्रियते,
तानि द्रव्यार्ण पयतना-परिमाणयता पिबता वा या अयतना
व्यव्याप्य । तथा वाचयता-वाचनाऽऽवधारण्य पञ्चकाऽऽ-
दिहाण्या क्रिया कृताः अविश्वार्थपञ्चकाऽऽदिहाण्यानि-
क्रमण वा या कृता क्रिया, नामप्यालोचयन्ति । तदर्थं ज्ञा-
नमित्तं द्रव्याऽऽवतीवाराऽऽलोचनमुपदर्शितम् ।

अधुना दर्शननिमित्तं चारित्रानिर्माणं चाऽऽह—

एमेव दंससुमि वि, पदहणा नवरी तत्थ नाणत्तं ।

एमण इशीदोमे, वत्तं वि चरणे मिथा मेव ॥ ४७८ ॥

एमेव-अनेनैव ज्ञानयतनं प्रकारेण दर्शनेऽपि दर्शननाम-
त्तमपि द्रव्याऽऽवतीवाराज्ञानमालोचयितव्यं नयं तत्र
नानात्वम्, दर्शनं नाम-अङ्गानं चरणेऽपि-चारित्र्ये
स्यादिशमतीवारा सेवितम् । तथा-एवमायाम् एवमाव-
ये-(स्त्री) देवार्णवमनिर्वापये प्रविषये धेति ।

सम्प्रति "तिगहं चउकगविमोही" (४७४) इत्यस्याप्यथा
व्याख्यातुमाह—

अदवा तिगमाल्ले-ण दव्वमादी चउकमाहच ।

आमेवितं निगलं-वेको व आलोअप नं तु ॥ ४७९ ॥

अथर्वान्-प्रकारान्तरं, त्रिकालालम्बनेपनेन द्रव्याऽऽविचतु-
एकं द्रव्यक्षेत्रकालमावलम्बनमाहव्य कदाचित् अकल्पनीयम-
यतनया यतनया वा अभिहितम् अवधा-निगलस्वका ज्ञाना
ऽऽयातव्यनगहने द्रव्याऽऽविचतुष्वकमकल्पिकमासेवितव्या-
न । एतेनैतन् व्यापितं यदप्रतिनवयते किञ्चिदकल्पिकं तत्
द्वयतः कलयतः नायतः परमपरप्रकारान्तरमस्तीति । एतन्
आलोचयेत् ।

प्रकृष्टः पृष्ठवृत्ति—

पडिपेवणाऽनिचारा, जड वीरिया कहं वि होआ खु ।

तेसु कहं वट्टिपव्वं, मल्लुदुग्गमि ममण्णं ॥ ४८० ॥

प्रतिनवयनानिचारा यदि कथमाप विम्वरा भवेयुः, तेसु
शरणाद्धरणं कलंथ कथं भवेयुः यतिनवयम् ? ।

सर्व्विनेनप्रकारमाह—

जे म नाण्णिं निण्णा, अवररा तेसु तेसु माणेसु ।

नं तह आलोअउं, उरुद्धिना मव्वमावेणं ॥ ४८१ ॥

एवं आलोचनेन, विमुद्धमावपरिणाममजुते ।

आहारया तव वि सो, गारवविडुं वणाऽदिनो ॥ ४८२ ॥

यान्ममापराधान् येषु येषु स्थानेषु जिनाः-केवलिनो-भग-
यन्तो ज्ञानान्ति तानहं सर्वमावेन-सर्वाऽऽत्मना आलोचयि-
तुमुपदिष्टः परं न स्मरामीति वचसा न प्रकटीकृतुं शक्नो-
मि, तस्माज्जनदृष्टान्तमेव प्रमाणमित्यालोचयितव्यम् ॥ यद्य-
पि एव-संयुग्माऽकारालोचयति तथापि स गौरवमतिकुञ्ज-
नारादहो न विद्युन्नेन भावपरिणामेन संयुक्त एवमालोचयत् आ-
राधकः, प्रतिकुञ्जनाम-माया । मतमालोचनाद्वारम् (१२) ।

अधुना (१३) प्रशस्तस्थानद्वारमाह—

ठागं पुण्ण केरिसगं, हांति पसत्ते तु तस्म जं जोगं ? ।
भसति जत्ये न होजा, भ्माणस्स उ तस्स बाघातो ॥४८३॥

तस्य-भक्तप्रत्याख्यातुः यत्प्रशस्तं—योग्यं स्थानं तत्कीदृशं
भवति ? मूरिराह-भयते, यत्र तस्य-कृतभक्तप्रत्याख्यानस्य
ध्यानस्य ध्यायानो न भवति ।

तातुदर्शयति—

गंधर्व नट्ट जड्ड-स्स च्च जंतउगिरक्कम् फरुमे य ।
खुणिकरयग्देवउ-डोम्पाट्टहिगरायग्दे ॥ ४८४ ॥
चारग कोट्टग कट्ठा-ल कारेण्ण पुष्पकलदग्गमसीरम्भ ।
आरामे अथ विपेडे, गाण्णयेरं पुव्वभण्णिए य ॥ ४८५ ॥

गन्धर्वशालायां यत्र गान्धर्विकाः संगीतं कुर्वन्ति तत्र, गन्ध-
र्वशालासमीपे वा न स्थानव्ययम्, ध्यानव्याघातभावात् । तथा
नृनशालायां, नृनशालासमीपे वा तत्राप्स्युद्देश्यमेवमायात् । त-
था जड्डो-हस्ती, अश्वः-तुलकम्, हस्तिशालायां, हस्तिशाला-
समीपे वा, अश्वशालायां अश्वशालासमीपे वा, हस्तिनाऽऽ-
द्विकपशुशब्दश्रवणतो ध्यानव्याघातभावात् । तथा चक्रशा-
लायां-निलपीडनशालायां, निलपीडनशालासमीपे वा । (अंते
ति) इणुयन्त्रशालायाम्, इणुपीडनशालासमीपे वा, तिलाऽऽ-
द्विश्वतः कर्मकरगानशब्दश्रवणतो वा ध्यानभङ्गोपपन्नः अ-
ग्निकर्मलौकाकर्मतच्छालायाम्, अग्निकर्मशालासमीपे वा ।
परुषः—कुम्भकारस्तन्शालायां, कुम्भकारशालासमीपे वा ।
अग्निपरितपनो लोहकुट्टनाऽऽद्विशब्दश्रवणतो वा ध्यानव्या-
घातसंभवात् । तथा नैतिकः—विषास्तच्छालायाम्, तस्याः
समीपे वा । रजकशालायाम्, रजकशालासमीपे वा । देवड-
शालायां, तच्छालासमीपे वा । जुगुप्साशालायां, डोम्पा-लङ्का-
कास्तेऽपि गायन्ति । अथवा-व्यङ्ग्याल्लिख्यव्यायामा डोम्पा-
स्तेषां शालायां, तच्छालासमीपे वा, जुगुप्साशालायां गान-
शब्दश्रवणतो ध्यानव्याघातभावाच्च । तथा पाड्डिक-
शालायां, पाड्डिकशालासमीपे वा, वाद्विशब्दश्रवणतो
ध्यानव्याघातः । राजपथः, राजपथसमीपे वा, राज गगककुत्ता
गकुत्ता वा सङ्गृह्यते निशान्करणप्रशङ्के ॥ ४८४ ॥ तथा
आरकं गुप्तशृङ्गे तत्र, तस्य समीपे वा यातनशब्दश्रवणतो
ध्यानव्याघातभावात् । को (भू) छकानाम्-वृक्षाणां शाला,
कोष्ठकः कोष्ठकसमीपे वा, वट्टा अपि गायन्ति विष्पकराण्य
च भावन्ते, ततो ध्यानव्याघातः । तथा कल्पपालाः-सुरा
ऽऽद्विककवारिणो, मद्यपात्रा वा तेषां शालायां, तच्छा-
लासमीपे वा यतस्त्रज प्रथमस्ता गायन्ति पूज्यन्ति त-
तो ध्याने व्याघातसंभवः । तथा ककचक-यत्र काष्ठानि कक-

चयन्ते, तत्र ककचशालासमीपे वा । काष्ठकचशब्दश्रवणतः-
कारपाविकगानशब्दश्रवणतो ध्यानव्याघातः (पुष्पकल-
दग्गसमीपेभ्यस्मिन्ति) पुष्पसमीपे फलसमीपे उदकसमीपे
वा पुष्पाऽऽद्विश्वतः तद्विषयान्तितायां पपत्तः । तथा आ-
रामे, तत्राप्यनन्तरं रोहितदेवप्रसङ्गात् यथा विकटं नाम-
असंयुक्तद्वारं तत्र पानकं—पाने कार्यकर्त्तादपरिस्थाने
च साधारिक (दोष) संभवत् । तथा नागशृङ्ग, उपलक्षण-
मेतत्, यद्यगृहाऽऽद्विषु, तत्रापि भूयमां लोकाणां नामा-
विधिविकृतिवत्तथागामाख्यातय गाननसैनकराणां, तथा
च सनि ध्याने व्याघातसंभवः । यदि वा-नागाऽऽद्वी-
ऽनुकम्पया प्रत्यनीकतया, विमर्शेन वा अनुलोमान् प्रति-
लोमान् वा उपलगां कुर्युः । पूर्वभाषितं च प्राक् कल्या-
ध्ययनाभिहितं च भक्तप्रत्याख्यातुकम् ।

तदेव भावयति—

पढम विहिएतु कण्ण, उडैसंसे उव्वसया जे उ ।

विहिणुत्तं य निमिद्धा, तव्विवरीए गयेसंजा ॥४८६॥

कल्पे—कल्याध्ययने द्वितीयावृत्तयोर्विद्वेश्यां विधिबुधं च,
आचारार्हं शय्याध्ययने अग्रप्रद्वितीमास्थानान्तीदृशकं च ये
उपाध्याय निमिद्धाः, नेषु न स्थानव्ययम्, किं तु तद्वि-
परीताम् देशान् गवेयंयत् ।

तथा—

उज्जाणै न्जसमूले, मुग्गपरं अनिमड्डं इरियमग्गे य ।

एवोवैहे न ठापइ, होजं समाहीए बाघातो ॥४८७॥

उपानं, वृक्षमूलं, शय्यशृङ्गं, अनिमड्डं-अननुज्ञानं, हरिते
हरिताऽऽकुले, मार्गे च अन्त्यस्मिन्नपि च एवविधे स्थाने
न तिष्ठति भक्तप्रत्याख्याता, यतस्त्रज समाधेयोघातो भव-
ति । गते (१३) प्रशस्तस्थानद्वारम् ।

अधुना (१४) प्रशस्तवसतिद्वारमाह—

इंदियपडिंसंचारो, मणसंखोभकरखं जहि नत्थि ।

चाउसालाऽऽइ दुव्वे, अणुभ्वेज्जण्णं ठायंति ॥४८८॥

यत्र इन्द्रियप्रतिबंधारो न भवति । किमुक्तं भवति ?—
यत्र अनिष्टा इष्टा वा शब्दा न भवन्ते, नापीडाऽनिष्टानि
कृपाणि । एवं मग्धाऽद्विष्यति भावनीयम् । मनःसंखो-
भकरणं च यत्र नास्ति तत्र चतुःशालाऽद्विके द्वे वसन्ती
अनुज्ञाप्य प्रतिप्राप्ता आद्विशब्दात्—त्रिशालाद्विशालाऽद्वि-
प्रद्विः । वसतिद्वये च शृङ्गिता एकञ्च भक्तप्रत्याख्याता
स्थाप्यते ; अपरञ्च च गच्छमाधवः । किं कारणमिति
चेत् ? उच्यते—अश्वनाऽऽदीनां गन्धेन भक्तप्रत्याख्यातु-
रभिज्ञातो भाभूजिति हेतोः ।

पाण्यम जोगाहारे, उवेति से तत्थ जत्थ ए उवेति ।

अपरिणया व सो वा, अप्रवचयेहि रक्खट्ठा ॥४८९॥

पानकं, योगमाहारं च (स्त्रे) तस्य भक्तप्रत्याख्यातुः, तत्र
प्रदेशं वृषभः स्थापयन्ति, यत्र (न) नैव अपरिणताः
सायवः, स वा भक्तप्रत्याख्याता समागच्छन्ति । किं कारणं
तत्र स्थापयन्तीत्यत आह-अप्रवचयेहि रक्खट्ठा, कृतभक्त्य-
स्याख्यानस्य शीघ्रमानं हृद्या मा भूदपरिणतानामप्रत्ययो, भक्त-
प्रत्याख्यातुस्तु तत् हृद्या गृह्णीरिति हेतोः ।

अत्राऽऽह-यदि तेन भावतस्यैक आहारस्ततः कथं
तस्य शुद्धिरजायते । तत आह—

धूपभोगी पुरा जा वि, गीयथो वि य भाविमो ।

संतेसाहारभमेधु, सोऽपि खिप्य तु सुवम ॥४६०॥

योऽपि पुरा-पूर्वमुक्तभोगी गीताथो भाविनाऽपि च सोऽपि
सम्बु आहारभमेधु-आहारप्रदभमेधु किप्र-शीघ्रमाहारवर्ष-
वतः सुख्यति—स्वप्रतिष्ठां विलुप्याऽऽहारं याचते ।

तथा—

पहिलोमा ऽणुलोमा वा, विसया जय दूरतो ।

ठावता तस्य मे निष्कं, कण्ठा आणुगम वि ॥४६१॥

यत्र प्रतिलोमाऽणुलोमा वा विसया दूरतस्तत्र तं व्यापि-
त्वा (से) तस्य जानतोऽपि निर्यं कथना भवति । गतं (१४)
वसतिद्वारम् ।

इदानीं (१५) निर्यापकद्वारगाह—

वासत्योसन्नकुभी-लठाणपरिवर्जिया उ निजवगा ।

पियवमऽवजभीरु, गुणसंपन्ना अपभित्ता ॥४६२॥

पाथ्येस्थावसन्नकुशीलस्थानपरिवर्जिताः प्रियवर्माऽव-
जभीरयो गुणसम्पन्ना अपरि (आ) तन्ता-अपरिभन्ता
निर्यापकाः ।

अथ पुनस्ते निर्यापकास्तस्य कृतभक्तप्रत्याख्यानस्य
किं कुर्वन्ति, कियन्तां वा ने इष्यन्ते ?—

उच्चचरै दारै संधा-

ररै कइगड बादीअथ अगदाम्निद ॥

भन्तं पाण्ट निआरै-१०,

कहम ? दिसा १२ जे समस्ता य ॥४६३॥

ये सं-कृतभक्तप्रत्याख्यानम् उद्धर्षयन्ति परावर्षयन्ते ते च-
आरः १, ये अश्वत्तरमूले निष्ठिते तेऽपि आचारः २, संस्कार-
कारका अपि आचारः ३, येऽपि तस्य धर्मं कथयन्ति तेऽपि
आचारः ४, वादिनां लोकरूपेणुलठवचनप्रतिकारिणः तेऽपि
आचारः ५, अग्रहारे ये निष्ठिते तेऽपि आचारः ६, ये योग्यं
अकामयन्ति तेऽपि आचारः ७, पानकस्यापि तपोवस्थाऽऽ-
नेताद्विआचारः ८, उद्यारपरिष्ठापकआचारः ९, प्रवचणपरिष्ठा-
पका अपि आचारः १०, बहिलोकस्य धर्मकथकाआचारः ११,
वतस्युपवि दिणु साहस्रकमल-आचारः १२ । एते द्वादश व-
त्पुष्पका अष्टाचचारिशुद्धवर्ति ।

काहशाः पुनरेते निर्यापकाः १, इत्यन आह—

जो जारिसभा कालो, भरहेरवसु होइ वनिमु ।

ते तारिसया तइया, अइयालीसं तु निजवगा ॥४६४॥

यो याहशः कालो भरतेष्वेववतेषु च येषु भवति ते जाहश-
स्तस्मानुत्पत्तिषो निर्यापका अष्टाचचारिशुद्धवर्तिभ्यः ।

एए खलु उक्कोसा, परिहायंता इवैनि निश्व ।

दो गीयथा तइए, अनुम्रगरुणं जइअं ॥ ४६५ ॥

एत-अनस्तरदिनसङ्कष्टाकाः खलु उ-कर्षा-उत्कृष्टात्पुष्प-
कपरिहायंता परिहीयमानास्ताऽप्युपवर्ति यावज्जन्ममेव

कृतभक्तप्रत्याख्यानं सह त्रयः । तत्र द्वौ गीताथौ निर्या-
पकौ, तृतीयो भक्तप्रत्याख्याता । तत्रापि विधिः-एकस्य गी-
ताथस्य भक्तपानमार्गणाय गमनं, द्वितीयं तृतीयं तृतीयस्य
भक्तप्रत्याख्यातुरभ्युपकरणम्, एकः तस्याभं निष्ठति, अपरः
भक्तपाने मार्गणाय यच्छर्माति भावः । गतं (१५) निर्यापकद्वार-
म्, एव १० उवाच ० (भक्तप्रत्याख्यानवक्तृव्यता "परिहार"
शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६३ पृष्ठे चिह्नितो गतः)

अधुना "द्वन्द्वदायणा चरिरे" इत्यस्या (१६) द्वारस्य व्याख्या-
नायमाह—

तस्म य चरियाऽऽहारो, इष्टो दायव्वां तइछेयइ ॥

मव्वस्य चरिषकालं, अतोव तइहा समुपजे ॥ ४६६ ॥

भक्तप्रत्याख्यापकस्य सर्वस्यापि चरमकालं अतीव तृष्णा-आ-
हारकाङ्क्षा समुत्पद्यते । तेन तस्य भक्तप्रत्याख्यानाकामस्य
तृष्णाकुक्षेदाय-आहारकाङ्क्षा-वच्छेदाय, इष्टप्रत्याऽऽहारो
दाय्यः ।

नव विगति मत्त ओयण, अट्टारस वंजणुख पाणं च ।

अणुवृत्तिविरागीणं, सवाहिकामाणं उवइउं ॥ ४६७ ॥

नव विकृतयः अनवगाहिमदृशमाः शास्त्रादिभेदतः, सप्त-
विध आर्त्तनऽऽपद्रव व्यञ्जन नि शास्त्रप्रतिज्ञातं, उच्चम-अ-
निप्रशस्तं, पानं द्वाक्षापानाऽऽपि, एतन्मध्वमनुपूर्वविहारि-
णामानुपूर्व्यां शनैश्चाहो मोचनेन भक्तप्रत्याख्यानं प्राप्तवतीं
समाधिकामानां समाधिमाभिलषतां समाधिकरणनिमित्तसु-
पहस्य द्वावा तस्य तृष्णाव्यवच्छेदः कियते ।

अथवा—

कालमहाणामुपतो, पुवं ज्यिनो सुआ व दिट्ठो वा ।

भोगिज्जं मां स तइ, जणुवाणं चउत्तिवाइारो ॥ ४६८ ॥

कालानुमतः स्वभावानुमतश्च तेन यः पूर्वमाहारो योयितः
सेवितः स कथं माणुभिज्ञानतयः इष्ट एतस्य कालस्वभावा-
नुमतः आहारः अतो वा कस्यापि कथनतां, इष्टो वा कदाचि-
रसाहास्यनात्पनिष्ठातां यथेतस्य इष्ट आहारो राचन इति ।
स च पुर्विधः अश्वत्तरपानस्यैव स्वादिमकथो यतनया प्रथमम्
उद्धमाऽऽदिशुद्धस्याऽस्मान्ने पञ्चकपरिहागया याचित्वा (से)
तस्य भक्तं प्रत्याख्यातुमस्य जीवपथन-रीत्यन इत्यर्थः ।

अथ को गुणस्तस्य चरमाहारिण इत्येतयः, तन आह—

तइछेयइमि कए, न तस्म तइयं पवत्तए भावां ।

चरिमं च एस सुंइइ, मइदाजखणं दुपकेव वि ॥४६९॥

तेन चरमाऽऽहारेण प्रदत्तं तृष्णाकुक्षेद-आहारकाङ्क्षाव्यव-
च्छेदे कृते न भूयस्तथाऽऽहारविषये तस्य भावः-इच्छा प्र-
यत्नेन, वक्ष्यमाणवैराग्यभावनाप्रवृत्तिः । तथा चरमाहारमेव
मुक्क इति अदाजनं द्विष्येऽपि-भक्तप्रत्याख्यातुनिर्यापका-
णो वैषय्यः । तथाहि-भक्तप्रत्याख्याता इदं चिन्तयता—अहं-
मभ्युद्यतमखलसमुद्रस्य तीरे प्राप्ता, पुल्लमेतन्तु, तिस्ती-
योऽहं संसारदिनि गाढतरं पयानमुपगतो भवति । निर्याप-
का अन्वये चिन्तयन्ति-वयमप्येवमभ्युद्यतमखलस्य तीरे
प्राप्ता भवन्त्याम । यस्माद्वैतस्य चरमाहारान्ने शुशाल-
स्मात्तद्वत् स इत्यतः ।

अथ तुष्णाव्यवच्छेदः केनाऽऽका-

रेण तस्य वरायपाना प्रवर्धते इत्याह—

किं वा तन्मोचयुक्तं मे, परिणामाऽसुरे तदा (सुरे) ।

दिदृमारां सुरं भ्राति, चापयोसेव सीयति ॥ ५०० ॥

चरमाऽऽहारे प्रदत्ते तुष्णाव्यवच्छेदे च जाते स एव वैराग्य-
मायकश्चिन्तयति किं वा तदस्ति मोक्षं, यत्पूर्वं गृहवासं,
प्रमत्तापराधं वा, मया मोचयुक्तं, परं श्रुत्यात् तत् भुक्तं
परिमाणत्-परिणामवशेन अशुचिः सञ्जायते, तथा आहार-
संज्ञोपयुक्तं जीवः कर्मयोगं बन्धको भवति, आहारगुणे-
र्लिंगुक्तः सुखमार्गी । एवं प्रत्यक्षेण आगमतश्च दृष्टसारः उप-
लभ्यत इति, सुखं धर्मपदान् ध्यायते । तथा यदि च आहारं
प्रदत्तं भूयस्तत्रैवानुबन्धतः प्रसीदति तदेतस्य तदा स्वी-
त एवैवाधिकृतनृत्तार्थोक्त्या बोद्धा-प्रज्ञापना कर्तव्या ।

“ भोमिच्छहं सो स तह जयणाए चउत्ति-

हाऽऽहारे ” (४६८) इत्यस्य व्याख्यानमाह—

निविष्टं तु बोसिरेहि, तारे उकोसगोहिं दव्वाहि ।

भमिगता अयथाए, चरिमाहरे परंसेति ॥ ५०१ ॥

त्रिविधं-मनसा वाचा कथेन भक्तं प्रत्याख्यातुकाम आहारं
भुत्तुव्ययति, नत उन्मुखाणि द्रव्याणि यतनया उग्रमाऽदि-
शुद्धतामे पञ्चपरिहायाया मामेतिवा-याचिवा चरिमा-
ऽऽहारे तस्य प्रदर्शयति ।

पासिजु तासि कोहि, तीरप्यत्तम् किं ममेतेहि ? ।

वरगमणुपनो, सविमपरायणो होहि ॥ ५०२ ॥

तानि उन्मुखाणि द्रव्याणि दृष्ट्वा कश्चिन्नौरमास्तस्याभ्युपग-
तमणुसमुद्रवारमुपागतस्य ममैतैः किं कार्यमित्येवं वैराग्य-
प्रनुप्रातः संयवपरायणः सर्वथा निष्कलाहाराभिलाषो भवति ।
मयं भोभा कोहि, मणुभरसपरिणतो भवेज्जाहि !

तं चेवऽणुबंधो, देसं मयं व मेही य ॥ ५०३ ॥

कोऽपि पुनः सर्वमुत्कृष्टं भुक्त्वा मनोहरसपरिणतः उ-
त्कृष्टरसगुणो भवति, नतो देशं सर्वं वा (मेही) गृह्णात्
तमोभोक्तृमाहारस्यमनुबन्धन-अभिधानं निवृत्ति ।

विगतीकयाणुबंधे, आहारेऽणुबंधयाहिं वोच्छेदो ।

परिहाययाहिं दवे, गुणतुङ्गिमवाहिअणुकां ॥ ५०४ ॥

विक्रितिषु कृतो योऽनुबन्धस्तस्मिन् सति, आहारानुबन्धना-
यो च सत्यां तस्य विकृत्यनुबन्धस्याऽऽहारानुबन्धस्य च “ किं
च तन्मोचयुक्तं मे, परिणामाऽसुरे तदा (५००) ” इति प्रकारेण व्य-
वच्छेदः कर्तव्यः । १६ ॥ सप्तमि (१७) हानिद्वारामाह—

“ परिहा-
यमां ” इत्यादि । यानि चरमाहारद्रव्याण्यानीतानि तानि त-
द्विषयमनुबन्धं कुर्वन् परिमाणतो द्रव्यतश्च परिहायमानानि
कर्तव्यानि । अथ किं कारणं यदाहारे अनुबन्धं कुर्वन्तो भक्त-
पानं च क्षीयते ? उच्यते— (गुणतुङ्गिममाहिअणुकां इति)

स भक्तं प्रत्याख्यातुकामोऽनुकल्पनीयोऽनुकल्पमानस्यास-
माधिपत्यप्रसक्तः । ततोऽनुकल्पते आहारं प्रदत्तं सति तस्य
समाधिपत्यप्रसक्तः, समाधिपत्यं प्रकापयितुं शक्यः, प्रकापि
तश्चाऽऽहारव्यवच्छेदं करिष्यति, ततोऽभ्युपगतमरणे गाह-
ध्यामोपगमनस्य गुणबुद्धिः—कर्मनिजैरा भवति ।

अथ चरमाऽऽहारे द्रव्याणां परिमाणतो द्रव्यतश्च परिहातिः

कार्यं कल्पेभ्यस्तत्र आह—

द्विविधं परिमाणतो वा, हावेति दिशेँ दिशेँ जाव तिञ्चि ।

वेति न लम्बइ दुल्लभे, सुलभमि उ हो इमा जयथा ॥ ५०५ ॥

चरमाऽऽहारद्रव्याणि द्रव्यसंख्यया परिमाणतश्च दिने दिने
यावत्तत्राणि दिनानि, तत्र परिमाणतो दिने दिने स्तोत्रं स्तो-
कतर्मानयति । द्रव्यपरिहातिः पुनरेवम्—यदि स्तारं चरमा-
ऽऽहारार्थतया समानीतं ततो द्वितीयदिने तस्माभ्ययन्ति,
किं तु द्रव्यादिकम् । अथ चरमाऽऽहारार्थतया द्रव्यानीतं त-
तो द्वितीयदिने स्ताराऽऽद्यानयति, न तु द्विधि । एवं द्रव्यप-
रिहातिस्तीन दिवसान्, ततः परतः न कश्चिद्द्वितीयतः तत्र
तुल्यभद्रव्यविषये एवं श्रवणे-न लभ्यते, सुलभे तु द्रव्ये इयं
वधवमाणा यतना भवति ।

नामेवाऽऽह—

आहारे ताव जिदोहि, गोहि तो चं चरमसि ।

जं वा भुक्तं न पुच्वं ते, तीरं पत्तो तमिच्छसि ॥ ५०६ ॥

आहारे—आहारविषयां तावत् पृथि जिप्थि, तत एतत् श-
रीरं त्यजसि, नाम्थया । यद्वा—पृथि त्वया निःस्पृहतया न भु-
क्तं तदिदानीमभ्युपगतमरणसमुद्रस्य तीरं प्राप्त इच्छसि । ए-
वमनुशान्तेन तस्याऽऽहारऽऽकाङ्क्षा विनिवर्तते । गतम्
(१७) हानिद्वारम् ।

इदानीम् (१८) अपरितान्तद्वारमाह—

वहुंति अपरितंता, दिया व रातो व से य पडिकम्मे ।

पादिपरगा गुणरयणा, कम्हरये णिजैरमाणा ॥ ५०७ ॥

प्रतिचरकाः गुणरत्नाः कर्मरजो निर्जरयनस्तस्य-कृतभक्त-
प्रत्याख्यानस्य प्रतिकर्मणि दिया रातो वा अपरि (त्रा)
ताना (अविधान्ता) वसेन्ते ।

जो जय होइ कुमलो, सो उ न हावेइ तं सइ बलमि ।

उज्जुता सनियांग, तस्य वि दीवेति तं सद्धा ॥ ५०८ ॥

यो यत्र प्रतिकर्मणि भवति कुशलः, स तत्रप्रतिकर्मे स-
ति बले न हापयति, किंतु सर्वेऽपि स्वस्वनिधेगे उत्सृक्तास्त-
था वनेन्ते, तत् यथा-नस्यापि कृतभक्तप्रत्याख्यानस्य नाम्
अभ्युपगतमरणसमुद्रतीरप्राप्तत्वविषयां अज्यां क्षीयन्ति ।

देइविषांगो सिपे, व होज अइवा वि कालहरणेशं ।

दोहं वि निजरा व-हुमाण गच्छो उ एगट्टं ॥ ५०९ ॥

तस्य—कृतभक्तप्रत्याख्यानस्य देइविषांगो सिपे वा भवेत्,
अथवा—कालहरणेशं, तथाऽपि स्वस्वनिधेगोऽनुकल्पेनैवित-
व्यम् । एवं च ह्ययानामपि प्रतिचरकाणां प्रतिचर्यस्य च
प्रवर्धमाना निजैरा-कर्मनिजैरा भवति । गच्छो स्तनदध-प-
रस्पर्शोपकारोभयथां निजैरा स्पर्श-रस्यवधर्ममासिष्यते ।
गतम् (१८) अपरि (त्रा) तान्तद्वारम् ।

अधुना (१९) निजैराद्वारमाह—

कम्मममेखेजमवं, खवेइ अणुममयेव आउतो ।

अश्वतरगमि जोए, सज्जायम्मी विमेषणं ॥ ५१० ॥

अ यनरस्मिन् योमे प्रतिसेवमाऽऽदिकं आयुक्त उपयुक्तः

सन् अनुसमयमेव-प्रतिक्षणमेव कर्म असंख्यभवापाजितं
क्षयति । कर्मयोगोऽनन्तकालम् (न) वस्थानाभावात्संख्येयभवा-
मित्युक्तम् । स्वाध्याये पुनरायुक्तः सन् विशेषण कर्म क्षय-
यति ।

कर्ममसंखेज्जभवं, खवेइ अणुममयमेव आउत्तो ।

अक्षतरगमि जोगे, काउस्समगे विसेमेणं ॥ ५११ ॥

कर्ममसंखेज्जभवं, खवेइ अणुममयमेव आउत्तो ।

अक्षतरगमि जोगे, वेयावचे विसेमेणं ॥ ५१२ ॥

कर्ममसंखेज्जभवं, खवेइ अणुममयमेव आउत्तो ।

अक्षतरगमि जोगे, विसेसओ उत्तपट्ठमि ॥ ५१३ ॥

माधावयमपि प्राप्तम्, नवरम्, उत्तमार्थे-उत्तमार्थे प्रतिपञ्च-
स्य वैपावुये च विशेषतः कर्मनिजरा भवतीति विशेषत-
उपपत्तिरिति तत्त्वम् । गतम् (१६) निजैराह्वारम् ।

अथ (२०) संस्तरकह्वारमाह—

संधारो उत्तपट्ठे, भूमिसिलाफलगमादि नायव्वो ।

संधारपट्ठादी, दुगवीरात्तु चहु वा वि ॥ ५१४ ॥

उत्तमार्थे व्यवस्थितस्य संस्तरको दातव्यो भूमिः-भूमि-
करः, शिला वा-प्रधानशिलातलरूपः, पत्तो च द्वावि-अ-
स्कुटितावशुपरी कर्णव्यौ । तत्र स्थितो वा निषयो वा य-
थासमाधि तिष्ठतु, फलकं वा संस्तरको ज्ञातव्यः, तच्च
फलकमेकाङ्गिकमानितव्यम् । तस्याभावे द्वादिफलकाऽऽत्मकः
तस्याप्यभाव्य निरन्तरकऽ-पावमको ज्ञातव्यः । एतत् आदि
शब्दस्य व्याख्यातम् । इदानीं संस्तरकमाह—संस्तरकोत्तरपट्ठ-
इत्येतत्प्रस्तरणमुत्सर्जनः । अपवादत् आह—(चहु वा वि)
यदि सौत्तरपट्ठसंस्तरकमात्रे तस्य असमाधिकपजायते तदा
चट्ठपट्ठि प्रस्तार्थ्यन्ते तस्य कल्पप्रवृत्तीनि—

नह वि अमथरमाणे, कुसमादीणि तु अमुसिरतण्णं ।

तेसऽपमि असथरणे, मुसिरतण्णं ततो पच्छा ॥ ५१५ ॥

अथ कल्पप्रवृत्तिरसंस्तरणेऽपि तस्यासमाधिकपजायते तदा
कुशाऽदीनि—दर्शोऽदीनि अशुभिराणं तृणानि प्रस्तार्थ्यन्ते,
तेषामसति-अभावे असंस्तरणे च सति ततः पश्चात् शुणं
दायपि तृणान्यानीयन्ते ।

काइव पावाराण खवय-तूली आलिमिणी अ भूपीए ।

एमेव अणुहियासं, संधारगमाइ पळ्ळे ॥ ५१६ ॥

यदि तृणेष्वपि प्रस्तार्थितेषु न समाधिस्तदा काइवाऽऽदे-
रस्थि प्रस्तार्थ्यते । तत्रापि समाधिरनुत्पादे प्राधारणकः, तत्राऽ
प्यसमाधी नवत्त-जीर्णं (ऊर्णविशेषमयम्) तत्रापि समाध-
त्वाभावे तूली, आलिङ्गिनी चोदयतः प्रस्तार्थ्यते । एतत्सर्वं भूमौ
कर्णव्यम् । अथैवमपि नाध्यास्ते—न समाधि प्राप्नोति, तदा
संस्तरकाऽपि पूर्वकमेण पत्यङ्कं प्रस्तरकीयं, यावत्पर्यन्ते
तुलिका उभयत आलिङ्गिनी वा । गतं (२०) संस्तरकह्वारम् ।

इदानीम् (२१) उल्लंखनाऽदिह्वारमाह—

पटिलेहणसंधारं, पाणम उव्वत्तणाऽनिगमयं ।

सयमेव कोइ सहू, असहूस्त कोति च्छेउ ॥ ५१७ ॥

यो भूकप्रत्याख्याता सहः—समर्थः सः स्वपमेवाऽऽर्थाव-
स्थापकरणस्य प्रयुक्तं संस्तरकम्—संस्तरकप्रदानम्,
पानकं—पानकरणम्, उल्लंखनाऽपि—उल्लंखनापवर्जनं अ-
न-प्रदेशात् बहिः, बहिःप्रदेशादन्तः प्रवेशनं करोति, असहस्य
असमर्थस्य पुनरप्य सर्वं कुर्वति ।

कर्ममत्याह—

कायोवचितो बलवं, निकलवणपवेमयं च सुकुण्णं ।

तह वि य अविमहाणं, संधारगयं तु संधारं ॥ ५१८ ॥

कायेन-शरीरेणोपचितो बलवान् (से) तस्यान्तःप्रदेशाद्बहिः-
निकाशणं, बहिःप्रदेशादन्तः प्रवेशनं करोति, वक्षणादप्य-
स्वोऽल्लंखनाऽपवर्जनाऽऽदिकं सञ्चार्यमाणोऽपि सोऽप्यवृत्तः
सञ्चार्यते । अथ तथाऽपि स न विपहतं न समाधि प्राप्नोति
तदा तं तथाऽप्यविपहमाणं संस्तरगन्तं सञ्चारयन्ति ।

संधारो मडमो तस्य, समाहिहंतुं तु होइ कायव्वो ।

तह वि य अविपहमाणो, समाहिहंतुं उदाहरणं ॥ ५१९ ॥

समाधिघने—समाधिघनपादानाय यः तस्य संस्तरका मृ-
दुको भवान् कर्त्तव्यो यावत्पक्षेयकं नृपा आलिङ्गनपट्ठि-
कायाश्च समास्तरणमिति । तथाऽपि अविपहमाणे-समाधि-
मलभमाने समाधिघने—समाधिसम्पादानाय इदम्-वक्ष्यमा-
णमुदाहरणं प्रास्ताविकेऽनेनेत्युदाहरणम्, प्रास्ताविकं कल्पम् ।

तदेवाऽऽह—

धीरपुरिसपत्तत्ते, सपुमिमिनिमिपि परमरम्मे ।

धम्मा सिलातले माया, निम्बपक्खा निवज्जेति ॥ ५२० ॥

धर्म्याः केचन धीरपुरुषप्रज्ञान-निर्गमकरणवर्जनिपति, स-
त्पुरुषनिर्वाचने-तीक्ष्णकराऽभ्रंभिरासोवन्ते, परमरम्ये शिलात-
ले गता-व्यवस्थिता निरपेकाः—पराऽपि क्षात्रिहाताः (निवज्जेति)
निरवाप्यन्ते—नितरामभ्युद्यतमरणं प्रपद्यन्ते ।

जति ताव मावपाकुल-गिरिकंदरविमपकडगुग्गेतु ।

सहोति उत्तिपट्ठं, धितिधणिपमहायमा धीरा ॥ ५२१ ॥

किं पुण अणुगारसहा-ययोगे अणोममंगइवल्लं ।

परलोइएन सक्का, साहंउ उत्तिमा अट्ठो ॥ ५२२ ॥

यदि तावत् धृतिरेव केवला धणियम्-अप्यर्थं सहायो ये-
षां ते धृतिधनिकसहायका धीराः स्वापदाऽऽकुलेषु गिरिक-
न्दरेषु विप्रेषेषु कटेषु विप्रेषेषु च दुर्गेषु उत्तमार्थं सा-
धयन्ति, किं पुनरन्यारसहायकेन-परलाकन-परलाकाधिना
अप्योप्यसद्व्यवहारेण शक्यः साधयितुमुत्तमार्थं इति ।

निशुवयणपपपेयं, महुरं कळाऽऽहुतिं सुणेत्याणं ।

सक्का हु माहुमडके, संसारमहापटि तरिउं ॥ ५२३ ॥

जितवचनप्रमयेयं मधुरं, ललितपदविध्याऽऽत्मकस्यात् ।
कर्णयोराहुतिमिव कर्णाऽऽहुतिं—पावकस्य घृताऽऽहुतिरिव
कर्णयोराप्यकमिति भावः । शृण्वन् साधुमन्त्रे स्थिता-
नामकर्ण्येन शक्यः संसारमहापटिलरीनुमिति ।

सर्वं सर्वदाए, सर्वान् सर्वकर्मभूमीतुं ।

सर्वगुरु भवपटिहा, सर्वे मेरुमि अहिमिता ॥ ५२४ ॥

सर्वादि वि लद्धाहि, सर्वे दि पुरीसहे पराहता ।

सन्ने वि य तित्थवरा, गानोवगया उ सिद्धिगया ॥५२६॥
सर्वे-सर्वेष्टाः सर्वोत्तु कर्मभूमिषु सर्वेस्यामयाप्रतीताना-
गतकृपायां सर्वेशुः । सर्वमहिमाः सर्वे मेरावनिष्कृताः सर्वे
आमवौपध्यादिप्रलौघभिरुपगताः, सर्वे च तार्थकराः-तौ
थप्रवचनशीलाः सर्वोपवीहान् पराजित्य पादोपगताः
सिद्धि गताः ।

अवसेसा अजगाराऽतीयपुष्पवृक्षऽगुणगया सन्ने ।
केई पादोवगया, पञ्चखलां गिणि केइ ॥ ५२६ ॥
अवशेषाः-सर्वेऽपि च अनगाराः अतीताः प्रत्युत्पन्ना अना-
गताश्च केचित्प्रथमसंज्ञनमेवेताः पादोपगताः, केचित्प्र-
त्याख्यानं-भरूपरिक्षां, केचिदिद्वितीं प्रतिपन्नाः ।

सत्ताओ अजामो, सन्ने वि य पढमसंघयज्जवा ।
सन्ने य देसविरया, पञ्चखलां गेण उ मरेति ॥५२७॥
सर्वो अण्यादियकाः, सर्वेऽपि च प्रथमसंज्ञनवज्जोः, सर्वेऽ-
पि च देशविरयाः प्रत्याख्यानेन-भरूपरिक्षाकृपणं अयन्ते ।
सर्वसुहृत्पञ्चवाओ, जीवियसारा उ सञ्चज्जयाओ ।

आहारो रयणं, न विज्झइ हु उतमं लोए ॥५२८॥
सर्वस्य सुखस्य प्रभवः-उत्पादकारणं सर्वसुखप्रभवस्त-
स्मात्, जीवितसारात् "अद्य वै प्राण" इति बचनात्, सर्वस्य
यतो जनकः, तस्मात् आहारमन्तरं कस्याप्युत्पत्तेरभा-
वात्, इत्थंभूताहारोऽप्यदुक्तं रत्नं लोके न विद्यते, किं
त्याहार एव सर्वोत्तमं रत्नम् ।

रत्नत्वमेवभावयति-

विग्गहगहप सिद्धे, य मोत्तु लोथम्मि नेत्तिया जीवा ।
मन्ने सव्वावत्थे, आहारि हुंति उवउत्ता ॥५२९॥
विग्रहगर्भ-विग्रहगत्यापञ्चाव, सिद्धिश्च मुक्त्वा शेषा
यावन्तो लोके जीवास्ते सर्वे सर्वावस्थं-सर्वास्ववस्थास्था-
हारे उपयुक्ता भवन्ति-वर्त्तन्ते, नत आहारः परमरत्नम् ।

तं तारिसयं रयणं, सारं जं सञ्जलोअरयणां ।
सर्वं परिखइसा, पादोवगया पविहरंति ॥५३०॥
तत्सर्वलोककरनामं मध्ये सारं, तेषु सत्त्ववि पृथ्वरभावात् ।
आहारारूपं रत्नं तत्तादृशं सर्वे परित्यज्य भ्याः पादोप-
गताः प्रविहरन्ति ।

एयं पादोवगमं, निष्पठिकरूपं जिणेहिं पल्लवं ।
जं सोऊजं स्वमओ, ववसायपरकमं कुणइ ॥५३१॥
एतत्पादोपगमं-मरणं जितैर्निष्प्रतिकर्म प्रकृतं, यत् भ्रष्टा
क्षयको व्यवसायपरकमं करोति । गतम् (२१) उद्धृत्तमाऽऽ-
दिहारम् ।

अधुना (२२) "सारे(सोऊजं य कथयं" इति
आरम्भाख्यानाथेमाह-
कोई परीसरेहिं वाजिल्लो वेयखरिओ बावि ।
ओइसिख कयाई, पढं बीमं च आसख ॥५३२॥
कस्मिन् प्रथमद्वितीयपरीवहाभ्यां व्याकुलितो ध्याना-
वस्थालितो, पश्चात्-चैरनया-परीवहा आर्त्तैः-पीडितोऽपभा-

वेत-यावेत्कदाचित्प्रथममशनं द्वितीयं वा पानकमासाद्या-
धिकृत्य ।

ततः किं कसंभवमन आह-
गीयत्थमगीयत्थं, सारेउ पतिविबोहणं काउं ।
तं परिबोहय छेठ, पढे पणयं मिया विइए ॥५३३॥
स भरूपत्याख्याना कदाचित्प्राप्तया देवतया अधिष्ठिताऽ-
वभाषणं, ततः परिज्ञाननिमित्तं स्मरणं कारयितव्यः । भय-
त-कस्त्वं गीताथोऽगीताथो वा ? । अथवा-दिवसो वसंतं,
रात्रिर्वा । तत्र यदि समस्तमवितथं भूतेः तदा ज्ञायते-न प्रा-
प्तदेवतयाऽधिष्ठितः, किं तु परीवहत्याजितो याचते, तदेवं
गीतार्थमगीतार्थं चाऽऽमानं स्मारयित्वा-स्मरणोपादेनेन य-
थावस्थितं प्रतिविबोधनं कृत्वा तं प्रतिबोध्य वष्टु रात्रिभोजने
प्रथमे अशने यदुक्तं स्यात्, द्वितीयं वा पानकं । किमुक्तं भव-
ति ?-अशने पानके च याचते तस्य भरूपानाऽत्मकः कवच-
भूत आहारो दानयः ।

अथ किं कारणं प्रत्याख्याय पुनराहारो दीयते ?,
तत आह-
ईदी ! परीसहचमू, जोहएव्वा मणख काएण ।
तो मणखदेसकाले, कवचभूओ उ आहारो ॥ ५३४ ॥
इत्यादि वादकाऽऽमन्त्रणे हं बोदकः । परीसहचमू-परीसह-
सेना, मनसा कायेन, उपलक्षणमेतत्, वाचा च योधन-योधधि-
तव्या, ततस्तस्याः पराजयनिमित्तं मरणदेशकाले-मरणस-
मये योधस्य कवचभूत आहारो दीयते ।

एतदेव विभावयिषुरिदमाह-
संगामदुगं महसिल-रहमुसलं चैव तत्पक्वगुणया ।
असुरसुरेदावरणं, चेडय एगो गई सरस्स ॥ ५३५ ॥
चेटकस्य-कोणिकस्य च परस्परं विग्रहे कोणिकपक्षे संप्रा-
मद्वयमसुरेन्द्रः-अमरः कृतवाङ् । तद्यथा-महाशिलाकण्टकं-
रथमुश्लं च , तस्य प्रकण्ठा, यथा व्याख्याप्रसूतो तथ्य
कलंगया । (विलरतः महाशिलाकण्टकसंप्रामस्वरूपम् 'महा-
सिलाकण्टय' शब्दे वष्टुभागे दर्शयिष्यते । रथमुसलसंप्रामस्व-
रूपं च 'रहमुसल' शब्दे तस्मिन्नेवभागे उदाहरिष्यते)
असुरेन्द्रेण च शकेण कोणिकस्याऽऽवरणं कृतम्, कठिनव-
ज्रमयप्रतिकपके स क्षिप्त इत्यर्थः । ततः चेटकस्य एकः
शरणिः कोणिकबधाय शरस्य-कनकप्रहरणविशेषरूपस्य
ग्रहं-ग्रहणं कृतवाङ् ।

एतदेव स्पष्टयति-
महसिलकंटे तरियं, वट्टे कालिओ उ रहिएण ।
कस्सममविल्लमणं, पिट्ट पडमो उ कणगेण ॥ ५३६ ॥
उत्फेडितं सो कणगो, कनयावरणम्मि तो तमो पडितो ।
तस्य पुण्य कोणिएणं, सीसं छिन्नं सुरएणं ॥ ५३७ ॥
तत्र महाशिलाकण्टकं संप्रामे वर्त्तमाने कोणिककण्टकस्य-
रधिकेन निम्नतरं शरमेक्षणत आक्काजितः, परं ते सर्वेऽपि
शराः कठिनप्रतिकपकेऽव्यत्यज्य बहिः पतिताः, ततो वृत्तमावृण
तद्विहगमेन कोणिकः पृष्ठे कनकेन प्रहरणविशेषेण प्रहतः,
सोऽपि कवचाऽऽवरणे कठिनप्रतिकपके उत्स्फिक्त्य ततः

कवचाऽऽवरणान् पतितः ततः कोणिकेन तं तथाऽप्यवसा-
यं हृत्कविलम्बमवलोक्य कोपाऽविशेषस्य शिरः क्षुरप्रण
क्षिप्रम् ।

दिष्टृतस उवशओ, कवयत्थासी । इहं तथाऽऽहारो ।

सक्षु परीसहा खलु, आराहण रजयासीया ॥ ५३८ ॥

एष-अमन्तरोदितो दृष्टान्तोऽयं तस्योपनयः—कवचस्था-
नीय इह तथारूप आहारः, शत्रवः परीषदाः राज्यस्था-
नीया आराधनाः यथा शत्रुपराजयाय कवचमारोप्यते स-
कृग्रामे, तथा परीषदजयाय चरमकाले दातव्य आहारः ।

अथैव दृष्टान्तान्तरमाह—

जह वा उचिषपादे, पायं काऊण हत्थिषो पुरिसो ।

आरुहइ तह परिखी, आराहणं तु भाणवरं ॥ ५३९ ॥

यथा वा कोऽपि पुरुषो हस्तिनमारोदुषयशक्तो हस्तिनः
पादमाकुञ्चापयति, आकुञ्चाप्य तस्मिन्पादे आसीयं पादं कृ-
त्वा हस्तिनमारोहति, तथा परिखी-भ्रूणपरिक्षावान् आहा-
रेण ध्यानवरम्-उत्तमं ध्यानमारोहति ।

उवकरणेहिं विदूषो, जह वा पुरिसो न माहए कजं ।

एनाऽऽहारपरिखी, दिष्टता तत्थिमे हुंति ॥ ५४० ॥

यथा पुरुष उपकरणैर्वात्रादिभिर्विहीनो न साधयति लव-
नाऽऽदिकं कार्यम्, एवमाहारमन्त्रेण परिखी-भ्रूणपरिक्षावा
ए परीषदपराजयम् । तत्रैवे यच्चमाणा दृष्टान्ता भवन्ति ।

तन्निवाऽह—

लावए पावए जोहै, संगामे पंथगे वि य ।

आउरं सिकवणं चेव, दिष्टनो कवए ति य ॥ ५४१ ॥

दातव्यं नावाए, आउहपहेणोसहिं च ।

उवकरणेहिं च विणा, जहसखमसाहगा मवे ॥ ५४२ ॥

यथा प्रथमश्लोकोक्ता लावकाऽऽद्यः सर्वे यथासकृत् दात्रा-
दिभिर्द्वितीयाय योर्द्धिना न साधकाः । तथाहि—लावको दा-
त्रेण विना क्वचित् न शक्नोति । दात्रको नात्रा विना
नयादिकं लक्षयितुं न, सहाये योधा आधुर्द्धिना शत्रुपराज-
यं, पथिकां पन्थानं गतुम् उपानयन्त्यां विना, आतुरः प्रगु-
णीमविनुनापेधेयिना, शिष्यको वादित्रकर्मोऽदि वादित्रा
दिभिरुपकरणैर्विना ।

एनाऽऽहारं विद्या, समादिकामो य माहए समाहिं ।

तम्हा समाहिहेक, दायवो तसस आहारो ॥ ५४३ ॥

एवं समाधिकाम आहारेण विना समाधि न साधयति
तस्मात्समाधिहेतोस्तस्याऽऽहारो दातव्यः ।

अत्राऽऽलेपपरिहाणमाह—

मरीरमुज्झिये जेष, को संगो तसस भोयणो ? ।

मपाधिसंपणाहउं, दिक्कए सो उ ब्रतए ॥ ५४४ ॥

अथ येन शरीरमुज्झिये, को भोजनं नश्य संगो धेन न नृयाचवे ?
उच्यते-न च जीविताऽऽशानिमित्तमाहारं याचते, किं तु तमा-
धिमसहमानस्तत एवदृक्साभिर्बोत्वा मा नश्य समाधिस्थाधा-
तो भूयादिति समाधिसन्धानहेतोराहारः अन्तसमये दीयते ।

केन विधिनेत्यत आह—

सुद्धं एसिनु ठवैति, इहासीतो वा दिणे दिणे ।

पुव्वुत्ताए तु जयणए, नं तु गोवैति अक्खहि ॥ ५४५ ॥

सुद्धम्-उद्धमाऽऽदिशेषरहितमपिष्टम्—गन्धविष्टम् स्वाप-
न्ति हानी वा शुद्धालांघ्रिं दिने दिने पुष्पाङ्कया पञ्चकपरिहाणि-
लक्षणया यतनया गन्धविष्टम् तन् अप्यत्र गोपयन्ति, गोप-
यित्वा यदि प्रतिदिनं संशुद्धस्य यतनया वा अलालं पशुपित-
मपि क्रियते, ततो यथावसरं प्रयच्छन्ति २३ ।

सम्प्रति (२३) चिह्नकरणद्वारमाह—

निव्वापाएण्वे, कालाणं विगिचणा उ विहिपुव्वं ।

कायव्वं विचकरणं, अविचकरणं भवे गुरुगा ॥ ५४६ ॥

एवम्-उक्तेन प्रकारेण निरव्याधानं-व्याधानाऽभावेन काल-
गते तस्य विधिपूर्वं विवेचना-परिष्ठापना कर्तव्या । तथा
कर्तव्यं चिह्नकरणम्, अविचकरणं-चिह्नकरणस्याऽभावे प्रा-
यश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः । तच्च चिह्नकरणं द्विधा-शरीरं,
उपकरणं च । तत्र शरीरं-भक्तं प्रत्याभ्यासप्रक्रियाम् लोचः
कर्तव्यो, यदि प्रत्याभ्यासोऽपि भक्तं परं जीवते । लोचं व-
र्द्धत तथाऽप्यवश्यं लोचं कर्मात्, कारयति वा; उपकरणं
रजोहरणमभ्य समोप क्रियते, चोलादृष्टमात्रेण, मुखे च
मुखपातिका ।

चिह्नकरणाऽभावे दोषानाह—

मरीर उववरणमि य, अविचकरणमि सो उ रातिणिओ ।

मगखगन्धेमणाए, गामाणं धायणं कुणइ ॥ ५४७ ॥

शरीरे, उपकरणे च अविचकरणं चित्ते अहते अयमर्थः
दोषः—स कालगतो रत्नाधिकः स्यात्, न चाकृत्यलक्षं
भद्राकृतिं दृष्ट्वा केचित् गुरुस्थाः । चिन्तयन्ति केताव्येव
गुरुस्थां सत्ताकारिणं मारयित्वा त्यक्तः नतस्मैदिसङ्कश्य
कथितं, सोऽपि दण्डिकः श्रुत्वा कैश्चिन्मार्तिना भवेदिति
नेपां मार्गमन्वेपमाणं नत्प्रत्यासन्नप्रमाणं पञ्चानां दशानां
वा घातनं वृण्डनं कुर्यात् २३ ।

सम्प्रति (२४) अन्तर्बहिर्व्याघात इति द्वारमाह—

न पयाभिज लहुंत्त, पमीहउदएण दृज्ज वाघानो ।

उपखे वाघाने, जो गीअण्णया उवरातो ॥ ५४८ ॥

स भक्तप्रत्याभ्यासना गृहिणां न प्रकाश्यते यतः कदाचित् प-
रीषदस्याधेन प्रत्याभ्यासस्य व्याधानो, विलापः स्यात्, नतः
समस्तभ्यासं प्रवचनस्य लघुता जायते, उपखे च व्याघाते
यो गीताथानामुपायः स प्रयोक्तव्य इति वाक्यशेषः ।
को गीयाख उवाओ, संलेहमतो ठविजए अओ ।

अच्छह ते जावओ, इतरो उ गिलाणपदिकम् ॥ ५४९ ॥

वमभो वा ठाविज्जति, अणस्सामरीए तम्मि म्थार ।

कालगओ ति य काउं मंकाकालमि कोणंति ॥ ५५० ॥

भक्तप्रत्याभ्यासना द्विविधः एकः।नेकश्च । तं द्विविधाः, ज्ञाना,
अज्ञानाश्च । ज्ञानो नाम-दण्डिकाऽऽदीनां, प्राकृतजनानां च
बिदितस्वरूपयाथाया जीवमेव भक्तं प्रत्याभ्यासयितवान्, तद्वि-
परीनाऽज्ञानः । तत्र यदि ज्ञानो भक्तपरिज्ञानं निलसति तदा को
गीताध्यामायुपायः प्रयोक्तव्यः । उच्यते-तदा स जयनिष्कान्त-

रितः स्थापितो यो वास्य इत्यहते स स्थाप्यते । इत्यस्य तु अ-
ङ्गपरिष्ठाप्याघातयोः स्थानपरिकर्म क्रियते, अथास्यसंश्ले-
खनगतौ न विधानं, नाप्यस्य कश्चिदुत्सहते, तदाप्यस्यसास्य-
भावे बुधस्य स्थाप्यते नक्षत्रपूर्वभङ्गप्रत्यावर्थायकसंश्ले-
खे । ततोऽङ्गभक्तिप्रतिपत्त्या लोकावस्थापनाऽऽविद्यतया स क-
रोति । यस्तु अङ्गपरिष्ठाप्याघातयोः संश्लेषागारिक एकान्-
ते जियते, यस्तस्य च स्थानपरिकर्म तदाप्य कियते यावत्
प्रथमालिकां करोति, ततोऽथ जनमध्ये राशौ स कालग-
त इति प्रकाशः, स्वयं गमनेन सहायप्रदानतो वा स.
व्याकाशे तं निष्काशयति ।

एतदेव भावयति—

एवं तु नाचम्भी, दंडिममादीहि होइ जयखा उ ।

सयं गमय पमस्यं वा, खिम्बु चउरो अणुपाया ॥५६१॥

एवम-अङ्गल प्रकारेण दृष्टिदकाऽऽतिमिहाने भवति यतना
ज्ञातव्या । प्रथमालिकाकरणे स्वयं सर्वेषां साधूनां गमनं भ-
वति । यदि वा-ससहायस्य अस्याय तस्य प्रेषणम् । यस्तु न
अङ्गपरिष्ठाप्याघातयन्ते खिसयति—भङ्गप्रत्यावर्तनप्रतिपत्त्य-
य इति, तस्य प्रायश्चित्तं कस्यारो मासा अनुप्राप्ता गुरु-
काः यस्तु न ज्ञानः स यदि न निवर्तति तथाऽपि न प्रवच-
नचर्यादुहः । गतं सपरिकर्म भङ्गप्रत्यावर्तनम् ।

अपरिकर्मभावाद्माह—

सपरिकर्मे नो उ गयो, नियमा अपरकर्मस्य सो खेव ।

नवरं पुष्य नाशुचं, स्त्रीषु अंघावले गच्छे ॥५६२॥

सपरिकर्म भङ्गप्रत्यावर्तने यो गमोऽभिहितः स एवापरा-
कर्मऽपि नियमाद्विहितव्यो, नवरं पुनरितं नानाव्यमपराकर्म-
णींषु अङ्गावले भवति स्वावच्छेदेन । तथाहि-ऋषेः जङ्घावले
बुद्धयेन मर्त्यकामः स्वमच्छेदं भङ्गं प्रत्यावहे ।

संमति व्याघातिममाह—

एवेव आणुपुत्री, रोगायंकेहि खवरि अश्विभूतो ।

बालमरणं पि य सिया, मरिजउ इमेहि हेऊहि ॥५६३॥

एवमेव-अनेनैव प्रकारेणाऽऽनुपूर्वा क्रमेण व्याघातिमं प्रति-
पत्त्यस्य, नवरं रोगाऽनङ्गैरभिभूतः स कस्तत् प्रतिपद्यते । एता-
वान् विधयः-यदि पुनरभिधेयमासौ हेतुमिधेयं तदा तत्
व्याघातिमं बालमरणमपि स्यात् ।

खवेव हेतुमाह—

बालऽप्यङ्गम विव विवृ-इका य आयंकसमि कोसलए ।

ऊमास गिदु रज्जु, ओमऽसिने चर्यं संबद्धो ॥५६४॥

व्यालो-कोमसाऽऽदिः, अङ्गमङ्गलः अलो, विषं, विवृ (स्) चिका च प्रतीतः, आतङ्गः-सयाऽऽविद्याधि, संक्षिकाश-
के-कोसलभावे प्रत्यगीके संज्ञाते, उक्तासनिरोधं, पुष्यपूज-
करणं रव्या उत्कलम्बनम् । अयमे-दुर्मिषे अश्विषे घातो-
विघुहाऽऽदिभिरभिघाता, संबद्धं वा तेन हस्तपादाऽऽदि जा-
ननेर्हेतुमिधेयातिमं बालमरणमपि भवति ।

कचमिथाह—

बालेख गोखमादी, ख देनो हुमा सकिउमारदो ।

कणोदनासिमादी, विषेगिया नक्षत्रमङ्गो ॥५६५॥

व्यालेन गोमसाऽऽदिना स आदिना भवेन्नः शङ्कनुमा-
रकवान् बालमरणमपि कुपात्तं याद् वा अङ्गमङ्गलं अङ्ग-
कणोदनासिमाऽऽदिना विधानान् भव्युः, ततो बालमरण-
माभ्येत ।

विधाऽऽविदेतुमाह—

विसलदो होजा वा, विसूया वा स उट्टिया होजा ।

आपंको वा कोई, खयमादी उट्टियो होजा ॥५६६॥

निष्ठि उ बारा किरिया, तस्य कया इवेज नो उ उवसतो ।

जह वोपे कोसलेखं, सयिखला पंच उ सयाइ ॥५६७॥

साहजं रदार्, अह यं भवं तु मुक्क दाहामो ।

सामंतरं च नाउं, लुदेखं धर्मं विकीतं ॥५६८॥

विषेख वा कश्चित् लब्धो भवेत् वि (स्) शुचिका वा (सि)
तस्य उपस्थिता, आतङ्गो वा कोऽपि खयाऽऽदिनस्योरिधने
भवेत्, तस्य च कोऽपि वाराङ्ग कया कृता, परं नोपशमने, त-
तो बालमरणं प्रतिपद्यते । तथा वा अयमे-दुर्मिषे कोश-
लेन संक्षिप्ता आवेक्षे, साधूनां पञ्चशतान्पथ्यत्र गच्छ-
न्ति निवृत्तानि यथाऽहं भङ्गं पुष्पाकं दास्यामि; तेन च पा-
पीयना लुब्धेन ज्ञानान्तर-ज्ञानविशेषं ज्ञात्वा धर्मं वि-
कीतम् ।

ततः किमयाह—

तो खाउ विचिखेयं, ऊमासनिरोहमादीषु कयाइ ।

अखडीयासे तेहि, वेयख साहूहि आंममि ॥५६९॥

ज्ञात्वा वृत्तिच्छेदं दुर्मिषे वेदानामनध्यासितैरहमानैरह-
सनिरोधाऽऽदिनि कृतानि, कोऽपि पुष्पाकानिरोधकरणतोऽपरं
गृहपूजकरणतोऽप्यस्य रव्या वैहायसावधानतो बालमरणं
प्रतिपद्यतव्यः ।

पट्टिपातो वा विज्जु, गिरिभिनीकोणयाइ वा हुजा ।

संबद्ध हत्तपाया-दमो व वांतेख होऽजाहि ॥५७०॥

प्रतिघातो विद्युता गिरिभिनेः पतन्या गिरिकोखकादा य-
तनो भवेत्, ततो बालमरणम् । अथवा-हस्तपादाऽऽदौ वा-
तेन संबद्धा भवेयुः, तत आभयते बालमरणम् ।

तथा वाऽऽह—

एएहि कारखोहि, पाडियमरखं तु काउमसमत्यो ।

ऊमासगिदुपिटि, रज्जुमगइयं च कुजाहि ॥५७१॥

एतेरन्तरोहिनेस्थालमङ्गलप्रभृतिभिः कारणैः पट्टिहतम-
रणं दण्डोक्तप्रवाक्यामकरं कर्तुमसमर्था उच्छ्वासनिरोधं गृ-
हपूजं रज्जुमगहनं वा कुर्वेत् । अथ किमिति तं व्यालभक्षिता-
ऽऽद्य आसमानं घातयति ।

उच्यते—

अणुपुत्रविहारीषं, उत्सगनिवाहयण जा सोदी ।

विहरतण न सोदी, भणिया आहारलोवेणं ॥५७२॥

ये व्यालभक्षकान्नाऽऽदिनृगन्याघातरहितस्तथासाधुपुत्र्या
अनुपवे मालकहरेण वर्षावासे अनुमालकहरेण विहारिणा-
मुत्सर्गनिधानिमात्सर्गसंख्यं संयममनुपालयतां वा चारित्र्यो-
र्धमेयति, सा व्यालभक्षकान्नाऽऽदिन्याघातवर्ति विहरति न भ-

व अभिमन्त्रिका सन्वओ सन्वत्ताए सन्वत्तमेव समभिजा-
यिष्या, जस्स वं भिक्खुस्स एवं भवइ-पुट्ठो अन्नलो अहमसि
नालमहमसि गिईतरसंकमणं भिक्खत्तायिरिं गणत्ताए, से ए-
वं वयंतस्स परो अभिहइं असयं वा पाणं वा खाइमं वा-
साइमं वा आइहु दलइजा, से पुत्तामेव आलोइजा-आउ
संघो ! नो खलु मे कप्पइ अभिहइं असयं वा पाणं वा
खाइमं वा साइमं वा सुत्तए वा पायए वा अणे वा एय-
प्पगारे । (छ० ३१९)

तत्र त्रिकल्पपर्वयुजितः स्वयिरकल्पिको जिनकल्पिको वा
स्यात्, कल्पपर्वयुजितस्तु नियमाजिनकल्पिकपरिहारवि-
शुद्धिकल्पपालन्दिकप्रतिमाप्रतिपञ्चामागम्यतमा, अस्मिन् सू-
त्रेपविष्टो यो भिक्षुजिनकल्पिकाभ्यदिष्टाभ्यां यथाभ्यां पर्वयु-
जितो वत्सशब्दस्य सामान्यवाचित्वादेकः सौमिकोऽपर औगिक
इत्याभ्यां कल्पाभ्यां पर्वयुजितः-संयमे व्यवस्थितः, किम्भू-
ताभ्यां कल्पाभ्यां-पालवृत्तीयाभ्यां पर्वयुजित इत्याद्यनन्त-
रोद्देशकवचनं यावत् 'नालमहमसि' 'सि स्फुटोऽहं' वाता-
दिभौ दौघैः 'अन्नलः' 'असमर्थः' 'नालं' 'न समर्थोऽस्मि-
न' 'गृह्णान्' गृह्णन्तरं सत्कर्मितुं, तथा निसर्गं चरन्-चर्यो भि-
त्ताचर्यो तद्रममाय 'नालं' 'न समर्थ इति, तदेवभूतं
भिक्षुमुपलभ्य स्वायं गृहस्थ एवभूतामागम्यामवस्थां वदतः
साधारणवत्नोऽपि एते गृहस्थाऽऽदिरनुकम्पाभाक्तरसाऽऽ-
द्वन्द्वयोऽभिहितं-जीवोपमर्शनितुं, किं तत् ?-अशनं पानं
स्नानं स्वादिभं चत्वारोऽहस्य तस्मै साधवे 'व्यपज्ज' 'सि
दधादिनि । तेन च ग्लानेनऽपि साधुना स्वार्थमनुसरना
जीवितनिविण्णालुनाऽवश्यं मसंध्यमित्यवयवत्वायिना कि-
ञ्चिदेषमित्याह-स जिनकल्पिकाऽऽदीनां चतुर्णामप्यम्यतमः
पूर्वमव-आद्यावेव 'आलोचयेत्' विचारयेत्, कतरेणोद्गमाऽऽ-
दिना दोषेण दुष्टमेतत् ?, तत्राभ्याहृतमिति ज्ञात्वाऽभ्याह-
तं च प्रतिपद्येत्, तद्यथा-आयुष्मन् गृहपते ! न खल्वेतन्म
माभिहितमभ्याहृतं च कल्पते अशनं भोक्षुं पानं पातुमग्न्यहे-
तयकारमाधाकर्मोऽऽदिदोषदुष्टं न कल्पत, इत्येवं तं गृहप-
ते ज्ञात्वोद्यतमाहावयेदिति, पाठान्तरं वा "तं भिक्खुं केह
गाहावई उचसंकिमु बुवा-आउससो समणा ! अहसं तव
अट्टापे अससं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा अभि-
हइं दलामि, से पुत्तामेव जाणेज्जा आउससो गाहावई !
अहं तुमं मम अट्टापे अससं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं
वा अभिहइं वेतसि, खो व खलु मे कप्पइ एयप्पगारे
अससं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा सोत्तए वा
पायए वा अणे वा तहप्पगारे सि ।" कएथं, तदेवं प्र-
तिविद्योऽपि आचकलंकिप्रकृतिभद्रकल्पित्याहसीमाम्यतम-
एवं चिन्तयेत्, तद्यथा-एव तावत् ग्लानो न शक्नोति भि-
क्षामिदं न चपरं कञ्चन प्रवीति तदस्मि प्रतिविद्योऽप्यहं
केनचिच्छुचिना दास्यामीत्येवमभिसन्धावाऽऽहाराऽऽदिकं
ढीकयति, तस्मादुरतेपणीयमिति कृत्वा प्रतिषेधयेत् ।

किं च—

वस्स वं भिक्खुस्स अयं पणपे-अहं च खलु पडिअ-

वो अपदिअसेहि गिलाणो अगिलाण्हि अमिकंख साह-
म्मिण्हि कीरपायं वेयावडिणं साइजिस्सामि, अहं वावि
खलु अपदिअसो पडिअस्स अगिलाणो गिलाणस्स अ-
भिकंख साहम्मियस्स कुज्जा वेयावडिणं करणाए आइहु-
परिणं अणुक्खिस्सामि आहइं च साइजिस्सामि १, अ-
इहु परिणं आणुक्खिस्सामि आहइं च नो साइजिस्सा-
मि २, आइहु परिणं नो आणुक्खिस्सामि आइइं च सा-
इजिस्सामि ३, आइहु परिणं नो आणुक्खिस्सामि आ-
हइं च नो साइजिस्सामि ४, एवं से अहोकिट्ठियेव प-
म्भं समभिजाणपाणं संते विरए सुसमाहिस्से तथ वि
तस्स कालपरियाए से तत्थ विअतिकारए, इयं विमो-
हायययं हिंयं तुइं त्वमं निस्सेसं आणुमायिं ति वेमि ।
(छ० २७७)

'णं' इति वाक्यालङ्कारे, वयं भिक्षोः परिहारविशुद्धिकल्प
यथालन्दिकल्प वा अयं-वयमाणः प्रकल्पः आलारो भवति,
तद्यथा अहं व खलु 'चः' समुच्चये 'खलु' वाक्या-
लङ्कारे, अहं कियमाणं वेयावृत्त्यमरैः 'स्वादयिष्यामि'
अभिलषिष्यामि, किम्भूतोऽहं-प्रतिज्ञाता-वेयावृत्त्यकारणा-
यापरेकः-अभिहितो यथा तत्र वयं वेयावृत्त्यं यथोचितं
कुर्महे इति, किम्भूतः परैः ?-अप्रतिज्ञतः-अनुकैः, किम्भू-
तोऽहं-ग्लानो विकृष्टतपसा कर्मत्पनाऽशक्तो वाताऽदि-
क्षोभण वा ग्लान इति, किम्भूतैरपरैः ?-उचितकर्मव्यसि-
ध्यभिः । तत्र परिहारविशुद्धिकल्पानुग्राहिकः करोति कल्प-
स्थितो वा परो, यदि पुनस्तेऽपि ग्लानस्ततोऽप्ये न कु-
र्वन्ति, एवं यथालन्दिकस्यापीनि, केवलं तस्य स्वयिरा
अपि कुर्वन्तीति दर्शयति निजैराम् 'अभिकाक्ष्व' उडि-
एव 'साधर्मिकैः' सद्यश्चकल्पिकेरकल्पस्थैरपरसाधु-
भिर्वा क्रियमाणं वेयावृत्त्यमहं 'स्वादयिष्यामि' 'अभि-
काक्ष्विष्यामि यस्यायं भिक्षोः प्रकल्पः-आचारः स्वात् स
तमाचारमनुपालयन् भद्रपरिहयाऽपि जीवितं जहात्, न
पुनराचारलक्षणं कुर्वीति आचार्योः । तदेवमप्येन, सा-
धर्मिकेण वेयावृत्त्यं क्रियमाणमनुकृतं । साम्प्रतं स एवा-
परस्य कुर्वीति दर्शयितुमाह- 'चः' समुच्चये, अपिशब्दः
पुनःशब्दो स च पूर्वसाक्षिशेषदर्शनार्थः 'खलु' वा-
क्यालङ्कारे अहं च पुनरप्रतिज्ञतः अनभिहितः प्रतिज्ञतस्य-
वेयावृत्त्यकारणायाभिहितस्य अग्लानो ग्लानस्य निजैराम-
भिकाक्ष्व साधर्मिकस्य वेयावृत्त्यं कुर्वी, किमर्थम् ?-
करणाय 'तदुपकरणाय तदुपकारायेत्यर्थः, तदेवं प्रतिज्ञां
परिशुद्धायापि भद्रपरिहया प्राणान् जहात्, न पुनः प्र-
तिज्ञामिति स्वमावाधेः । इदानीं प्रतिज्ञाविशेषशब्दवि-
स्तृप्तिर्हि कामाह-एकः कश्चिदेवभूतानं प्रतिज्ञां गृह्णति,
तद्यथा-ग्लानस्यापरस्य साधर्मिकस्याऽऽहाराऽऽदिकमभ्ये-
षयिष्यामि, अपरं च-वेयावृत्त्यं यथोचितं करिष्यामि,
तथाऽपरेण च साधर्मिकेणाऽऽहृतमानीतमाहाराऽऽदिकं
'स्वादयिष्यामि-उपजोषे, एवभूतानं प्रतिज्ञामाहृत्य-
गृहीत्वा वेयावृत्त्यं कुर्वीति १, तथाऽपरं-आहृत्य-प्र-

तिष्ठां युद्धीत्या यथाऽपरनिमित्तमन्वीक्षित्ये आहाराऽऽदि-
कम इत्थं चापरेण न स्वाक्षिप्यामीति २, तथाऽपर
आहृत्य प्रतिहामिवकम्भूनां, तथाया—नापरनिमित्तमन्वीक्षि-
त्याभ्याहारादिकमाहूतं चात्येन स्वाक्षिप्यामीति ३, तथा-
शिरः—आहृत्य प्रतिहामिवकम्भूनां, तथाया—मास्वीक्ष्येऽपर
निमित्तमाहाराऽऽदिकं नाप्याहृत्येन स्वाक्षिप्यामीति ४,
एवकम्भूनां च नानाप्रकारां प्रतिष्ठां युद्धीत्या कुलञ्चिद् श्ला-
घमासीदिति जीवितपरित्यागं कुर्यात्, न पुनः प्रातःश-
स्त्रीपमिति । अनुमेयाद्येमुपसंहारद्वारेण प्रोयितुमाह—एवम्-
उक्तवित्तिना 'स' भिषुत्तवयनतत्त्वः शराऽऽदिनिष्पिपा-
स्तुः यथाकीर्तितमेव धर्मम्-उक्तस्वरूपं सङ्गमभिज्ञानम्
आनेवनापरिहृया आनेवमानः, तथा स्वाक्षिप्यकामासय-
धियादि यच्चकम्पुर्होश्चेऽस्मिन्निर्णयं तत्र चाक्यामिति,
तथा 'शास्त्रः' कथापुत्रमाच्छ्रितो वा अनार्द्रसं-
रप्येऽनन्तं विरतः साध्यानुष्ठानात् प्रोयनाः समाहृता-
युद्धीता लेख्याः—अस्तःकरणवृत्तवस्तेजसीप्रभृतयो वा
येन स सुसमाहृतलेखः, एवकम्भूनाः सन् पूर्वयुद्धीतप्र-
तिष्ठापालनाऽसमर्थो ग्लानभावोपगतस्तपसा रोमाऽऽनकुल-
वा प्रतिष्ठातोपमकुर्वन् शरीरपरित्यागाद्य भ्रमस्याख्याने
कुर्यात्, 'तत्राऽपि' भ्रमपरिहारायामपि 'तस्य' का-
लपयायणानागतयायामपि कालपयाय एव निष्पादितस्तिष्य-
स्य सेत्तिक्षितदेहस्य याः कालपयायो-मृत्योरवसरोऽत्रा-
ऽपि श्लानावमरेऽलावेष्ट कालपयाय इति, कर्मनिर्ज-
राया अमंगल समागतवात्, स भिषुस्त्व-श्लानतयाऽन-
शानधियाने ध्वस्तिकारका-कर्मक्षयविधायिनि । उद्देशकायमु-
पसंजिहोपुराऽऽह—सर्वं पूर्वैव । आकां १ शु० ८० ५३० ।

भ्रमस्याख्यातकत्वं प्रत्यपूर्वकमाह—

मत्तपञ्चकलाख्ये भेदे । जीवे हि जगद्यद । मत्तपञ्च-
कलाख्ये जीवे अयोगादे भवसहस्रादे निर्गमः । ४० ॥
हे भद्रः । भ्रमस्याख्यानेन—आहाराख्यानेन भ्रमपरिहा-
विना जीवः किं कर्त्तुं जनयति ? । गुरुवाह—हे शिष्य । भ्रम-
प्रत्याख्यानेन जीवोऽनेकाभि भवसहस्राणि निरुणद्धि । ४०
ब्रह्म० २६ अ० । भ्रमपरिहाराभरणमार्यिकाऽऽदीनामप्य-
स्ति । यत उक्तम्—'सर्वमात्रो यज्ञात्मो, सर्वे वि य-
पक्षमर्चयन्तवज्जा । सर्वे वि देसविरथा, पञ्चकलाख्येण
उ मरति ॥६२७॥' (४००७३०) अत्र च प्रत्याख्यातशब्देन
भ्रमपरिहारे अस्ति, तत्र प्राक् प्राक्प्राप्यमाऽऽदेरप्यधाम-
न्यात् । प्र० १०० १५७ हार । (भ्रमप्रत्याख्यातवतो ब्रह्म-
व्यताविशेषः 'अथवा' शब्दे प्रथमभागे २७ : पूढ गतः ।)
प्रत्तपरिहा—भ्रमपरिहा—अ० । अर्कं मोक्षनं तस्य परिहा ।
ज्ञा विधा—भ्रमपरिहा, प्रत्याख्यातपरिहा च । भ्रमपरिहाया
क्षणेकमेवमस्माभिःशुक्लपूर्वमतेषु किं च सर्वमवधमिति प-
रिहातम् । प्रत्याख्यातपरिहाया च—'सर्वं च क्षमगुणानं
अवधिवद् ज्ञा य बाहिरा उवद् । क्षमिमतं च उवद्,
प्रायस्त्रीं च बोधिरद् ॥ १॥' इत्यायमवधनाचकम्पुर्-
हाऽऽहारेण भविष्याऽऽहारेण वा प्रायस्त्रीवमपि परि-
हायाऽऽनर्कं प्रत्याख्यातं भ्रमपरिहा । उच्यते १०० २

अ० । आकां । प्र० । स० । अनशानभेदे, प्र० ९
हार । पं० ७० । प्र० । आकां । तत्कार्येभ्यो यज्ञ-
प्रत्याख्याताऽऽहरे मरणभेदे च । प्र० ३ अधि० । प्र०-
भेदे, प्रति० ।

भ्रमपरिहास्वरूपपरिहृयम्—

नमिऊल महाशयं, माहाऽणुभावं क्षुण्डि महावीरं ।
भलिमा भवपरिहं, नियसरणद्वार पददा ॥ १ ॥
भगवद्वलभमखरीणा, लहेति निवृत्तुसुं जमक्षीणा ।
तं कण्ठकण्ठाण-सुहृदं जिह्वासायं जयः ॥ २ ॥
मथुयुतं निवृत्तयणं, च दूषणं पात्रिऊल सपुर्गिसा ।
सासयमुत्क्रिस्तामि-दिं नागवमिपदिं हापयं ॥ ३ ॥
अत्र सुहं अविशं, संभरणीयं तयं भवे कष्टं ।
मयमिति निवृत्तयणं, अपयगसुहं बुद्धा तेख ॥ ४ ॥
नरविबुधे सुमुखयं, दूषणं परमभयो तयं दिनि ।
परिहामदाखणमया-सयं च जे ता अले तेख ॥ ५ ॥
जे सामयसुहादण-मायाआरादयं निहिलायं ।
ता तीण जययं, निवृत्तयणविपुलदुद्धीदिं ॥ ६ ॥
तं नाखदंसयाणं, चारिचनवाणं जिह्वपणीयायं ।
जे आराहणमिमयो, आयाआराहणं विनि ॥ ७ ॥
पवजाण अरु-जमो वि आराहयो अहासुचं ।
अरुउजयमरणं, अविगलमागहणं लहः ॥ ८ ॥
तं अरुउजयमरणं, अमरणधर्मदिं वक्षिणं निविहं ।
भवपरिहा इमिदि, वाअोभवमं च वीरेदिं ॥ ९ ॥
भवपरिहावरणं, दुविहं सविगमो य अविगारं ।
सपरकभय द्विमयो, मनिहिवतगुस्त सविगारं ॥ १० ॥
अपरकभय काले, अपटुलभी य जं नमविगारं ।
तयं भवपरिहं, अहापरिहं भयिस्सामि ॥ ११ ॥
मिडवलिपिलाणपडा-लपयकालियाणपडाकयकराणां ।
निरवजनपडकालिय-नईण जुमं निवृत्तयणं ॥ १२ ॥
पमसुहृदमविगमो, अ सोअहामो सनीविपनिगमो ।
विमयसुविपनिगमो, धर्मउजयमरणयंवेमो ॥ १३ ॥
निच्छिपमरणवत्थं, वाहिरगतयो मिहत्तमं वा ।
भविमो भवपरिहा-इ नायसंसारनिगमुओ ॥ १४ ॥
वाहिरमरणमयणं, निरंतरुपत्तिनीरनिजंवेओ ।
परिहामदाकणदुहो, अहो दुरंतो यवसमुहो ॥ १५ ॥
पञ्चा तावपदो, पिपधमो दोसद्वलणसयपदो ।
अरिहं पास्तयादि वि, दोस दोसिद्धकलिमा वि ॥ १६ ॥
इय कलिऊल सरिहं, गुरुपापुलेऽभिगमं विखणं ।
आलपयमिलियकरकय-समेहो वीहं भयः ॥ १७ ॥
आहिय भइगुरिस-भवपरिहापमयवोहियं ।

निजामपण गुरुणा, इच्छामि भवक्षयं तरितुं ॥ १८ ॥
 कारुण्यमयनीसं-दुर्दुंदुरो सो वि स गुरु भणइ ।
 आलोयलवयलामय-पुरस्सरं तं पञ्जयो ॥ १९ ॥
 इच्छामि तु भणित्ता, भक्तीवद्गुणसुद्धमंकपो ।
 गुरुणा विगयावाप, पाए अभिनेदिउं विहिण्णा ॥ २० ॥
 सल्लं उद्धरितयथो, सव्वेगुणवित्त्वमद्दामो ।
 जे कुणइ सुद्धिरुं, सो तेणाऽऽगइओ होइ ॥ २१ ॥
 अह सो आलोअणदो-सवजिय उज्जुयं जहायरियं ।
 बालु व्व बालकाला-उ देइ आलोअणं सम्मे ॥ २२ ॥
 ठविए पायच्छिच्छे, गणित्ता गणिसंपयासमग्गेण ।
 सम्ममणुअणिय तयं, अपावभावां पुणो अणइ ॥ २३ ॥
 दाकण दुइजलपरमी-भभवजलहिताखसमत्थे ।
 निष्पन्नयापपाए, महवण अहओ त्रिवसु ॥ २४ ॥
 जइ वि स खेडियचंदो, अक्खएहमहव्वओ जइ जइ वि ।
 पक्कजवतुद्धावण-मुद्धावणपरिहइ तहावि ॥ २५ ॥
 पटुणो सुकयाऽऽयात्ति, भिक्खा पक्खिण्णंति जइ विहिण्णा ।
 जावज्जीव पइआ-यात्तिं गुरुणां तहा सो वि ॥ २६ ॥
 जो साइयारवरणो, आउट्टिय दंद खेडियवओ वा ।
 तह तस्स वि सम्ममुव-ट्टिपस्स उद्धावणा भणिया ॥ २७ ॥
 ततो तस्स महव्व य-पक्कयभाहुनमंतमीसस्म ।
 सीसस्स सपारोवइ, सुगुरु वि महव्वए विहिण्णा ॥ २८ ॥
 अह हुज देसविरओ, सम्मततओ रओ अ जिणवयणे ।
 तस्म वि अणुव्वयाइ, आरांविज्जंति सुद्धइ ॥ २९ ॥
 अनियाणांदासयो, हरिसवसविमपक्कउड्यराइ ।
 पूणइ गुनं संघं, माहम्मियमाइ भत्तीए ॥ ३० ॥
 नियदव्वपईव जिण्ण-दभवलानिअविववरपइद्दामु ।
 विवरइ पमत्थपुत्थय-सुत्तिपत्तिपत्थयपूआमु ॥ ३१ ॥
 जइ मे वि सव्वविरई-कयाणुराओ विसुद्धमकामो ।
 छिन्नमयणाणुराओ, विसयविसाओ विरतो अ ॥ ३२ ॥
 संघारपे पव्वजं, पाडिवज्जइ सो वि नियमनिग्वजं ।
 सव्वविरईपइयाणं, सामाइयचरिचमातइ ॥ ३३ ॥
 अह सो सामाइयधरो, पाडिवज्जमहव्वओ अ जो साह ।
 देसविरओ अ चरिमं, पक्कखामिं चि निच्छइओ ॥ ३४ ॥
 गुरुगुणगुरुणां गुरुणां, पयपंकयनविपमत्तयो अणइ ।
 भयवं मत्तपरिओ, तुम्हाणुमयं पव्वआमि ॥ ३५ ॥
 आराइणाहलेमं, तस्सेय व अणयो अ गणिवसदो ।
 दिव्वेण निमित्तेणं, पडिलेइइ इहरहा दोसा ॥ ३६ ॥
 तपो भवचरिमं सो, पक्कवक्खाइ चि तिविहमाहारं ।
 उक्कोसियाणि हव्वा-णि तस्स सव्वान्हा वंसिजा ॥ ३७ ॥
 पासित्तु ताणि कोइ, तीरं पव्वसियमोई किं मउं ॥

देसं च कोइ सुवा. संवेगगओ विचित्तिइ ॥ ३८ ॥
 किं चत्तं नोवञ्चत्तं मे, परिणामासुइ सुइ ।
 दिट्ठसारां सुइं भायइ, चोअणं से विधीयओ ॥ ३९ ॥
 उदरमलसोणइहा, समाहिपाणं मणुणं मे ।
 सो वि मरं पञ्जयव्वो, मंदं च विरेयणं खमओ ॥ ४० ॥
 एतत्तपनागकेसर-तमालपत्तं ससक्करं दुद्धं ।
 पाऊण कडिय सीयल, समाहिपाणं तओ पक्खा ॥ ४१ ॥
 महुवरिययणमसो, कायव्वो फोफलाइदव्वेहि ।
 निव्वानिओ अ अग्गी, सपाहिमसो सुइं लइइ ॥ ४२ ॥
 जावज्जीवं तिदिइं, आहारं वामिरइ इहं खव्वो ।
 निजववो आयरिओ. संघस्स निवेयणं कुणइ ॥ ४३ ॥
 आराइणपक्खइयं, खमगस्स य निक्कवग्गपक्खइयं ।
 तो उस्सग्गो संघं-ख होइ सव्वेख कायव्वो ॥ ४४ ॥
 पक्कखान्ति तयो, दं ने खव्वं चउव्विहाऽऽहारं ।
 संघसमुदायममे, चिइवंदयपुव्वयं विहिण्णा ॥ ४५ ॥
 अहवा समाहिदेवं, सागरं चयइ विविहमाहारं ।
 तो पाणिं पं पि पक्खा. वोसिरियवं जहाकालं ॥ ४६ ॥
 तो सो नमंतसिरमं, पडंतकरकमलसेरो विहिण्णा ।
 खामेइ सव्वसंघं, संवेगं संजणेमाणो ॥ ४७ ॥
 आयरिणं त्वज्जभाए, सीसे साहम्मिए कुलगणे य ।
 जे मे केइ कसाया, सव्वं तिविहेण खामेवि ॥ ४८ ॥
 सव्वं अवगाइपए, खामेमि अहं खमेउ मे भयवं ।
 अहमवि खामेमि सुद्धो, गुणसंघायस्स संघस्स ॥ ४९ ॥
 इय वेदणखामणार-इण्णिं अवमयसमाजियं कम्मं ।
 उवणेइ खणण खयं, मिगावईराइपत्ति व्व ॥ ५० ॥
 अह तस्स महव्वयमु-द्विपस्स जिणवयणाभावियमइस्स ।
 पक्कखायाहार-स्स तिव्वसंवेगसुहयस्स ॥ ५१ ॥
 आराइणलाभाओ, कयत्तमपाणयं पुणं तस्स ।
 कलुसकलतरणिण्णि, अणुमाहिं देइ मणिवसओ ॥ ५२ ॥
 कुग्गहपक्कटमूलं, मूला उच्छिद वक्ख ! मिच्छयं ।
 भावित्तु परमतत्तं, संघत्तं सुत्तनीए ॥ ५३ ॥
 भवि च कुणसु तिव्वं, गुणाणुराएख वीयारायाणं ।
 तह पंचनमुक्करे, पययणमारं रइं कुणसु ॥ ५४ ॥
 सुविहिवाहिपनिष्काए, सउक्काए उज्जुओ सया होसु ।
 निष्पं पंचमहव्वय-रक्कं कुण आयपक्कवत्तं ॥ ५५ ॥
 उक्कसु निपायसल्लं, मोहमहल्लं सुक्कमनिस्सल्लं ।
 दमसु अ सुखिदसंदो-हमिदिए इंदियमईदं ॥ ५६ ॥
 निव्वानुशावाप, विद्वन्निरयाइदाकणावाप ।
 हणसु कसायपिसाए, विसयतिसाए सयसहाए ॥ ५७ ॥
 काले अपह संघे, सामणे सावसेपिइ इयिइ ।

मोहमहारिउदारण-असिलिद्धि सुखसु अणुसद्धि ॥५८॥
 संसारमूलबीर्यं, मिच्छन्तं सव्वहा विवज्जेह ।
 संमते दइचिचो, होसु नमुक्कारकुसलो अ ॥ ५९ ॥
 भियतएहयाहिं तोयं, मयंति नरा जहा सतएहाए ।
 सुकखाईं कुहम्माओ, तहव मिच्छन्तपुत्रपणो ॥ ६० ॥
 न वि तं करेइ अग्गी, नेव विसं नेव किरुहसणो वि ।
 जं कुणइ महादोसं, तिव्वं जीवाण मिच्छन्तं ॥ ६१ ॥
 पावइ इहव वसणं, तुलमिणित्तु व्व दारुणं पुरिसो ।
 मिच्छन्तमोहियमणो, साउपआसाउ पावाओ ॥ ६२ ॥
 मा कासि तं पयापं, संमते सव्वदुक्खनामणए ।
 जं सम्मत्तपइहा-ईं नाणतववियिचरखाईं ॥ ६३ ॥
 भावाणुरायपिम्मा-णुरायसुयुगाणुरायरसो अ ।
 धम्माणुरायरसो, अ होसु भियमासण निब्बं ॥ ६४ ॥
 दंसणभट्ठो भट्ठो, न हु भट्ठो होइ चरखपम्भट्ठो ।
 दंसणमणुपत्तस उ, परियडणं नतिय संसारे ॥ ६५ ॥
 दंसणभट्ठो भट्ठो, दंसणभट्ठस नतिय निव्वाणं ।
 सिज्झंति चरखरहिया, दंसणरहिया न मिज्झंति ॥ ६६ ॥
 सुद्धे सम्मत्तं अवि-रओ वि, अज्जेइ तित्थपरनामं ।
 जह आगमसिभहा, हरिकुलपद्मसेणियाऽऽईया ॥ ६७ ॥
 कल्लाणपरपरयं, लहंति जीवा विमुद्धसम्भवा ।
 सम्मदंसणरययं, नग्गइ ससुरासुरे लोए ॥ ६८ ॥
 तेण्णुकुसस पइत्तं, लब्धं वि परिवडंति कालेणं ।
 सम्मते पुण लद्धे, अकखयसुक्खं लहइ सुक्खं ॥ ६९ ॥
 अरिहंतसिद्धचेइय-पवयणआयरियसव्वमाहुसु ।
 तिव्वं कग्गु भत्ति, तिगरणमुद्धेण भावेणं ॥ ७० ॥
 एगा वि सा समत्था, जिणभत्ती दुग्गईं निवारंउं ।
 दुलहाईं, लहावेइं, आसिद्धि परंपसुहाईं ॥ ७१ ॥
 विजा वि भत्तिमंत-स्स सिद्धि भुवयाइ होइ फलया य ।
 किं पुण निव्वुहविजा, सिज्झहि अमत्तिमंतस्स ॥ ७२ ॥
 तेसि आराइणना-यगाण, न करिज जो नरो भत्ति ।
 धणियं पि उज्जमतो, सालिं सो ऊसरं ववइ ॥ ७३ ॥
 बीएण विखा सस्स, ईज्जइ सो बासमन्थएण विखा ।
 आराइणमिच्छंतो, आराहयभत्तिकरंतो ॥ ७४ ॥
 उच्चमकुलसंपत्तिं, सुहनिफत्तिं च भुण्णइ जिणभत्ती ।
 मणियारसिद्धिनीव-स्स दइरुस्सेव रायगिह ॥ ७५ ॥
 आराइणापुरस्वर-मणआहियओ विमुद्ध लेसाओ ।
 संसारकखयकरणं, तं मा धुंवी नमुक्कारं ॥ ७६ ॥
 अरिहंतनमुक्कारो, इक्को वि हविज जो मरणकाले ।
 सो जिणवेरहिं दिट्ठो, संसारुच्छेयणसमत्थो ॥ ७७ ॥
 मिठो किलिडक्कमो, नमो जिणायंति सुकयपणियाणो ।

कमलदलकसो जक्खो, जाओ चोक् ति घलिहिओ ॥ ७८ ॥
 भावनमुक्कारविव-जियाईं जीवेण अकयकरखाई ।
 गहियाणिय य मुक्काणिय य, अयंतसो दव्वलिगाईं ॥ ७९ ॥
 आराइणापदागा-गहणे हत्थो भवे नमुक्कारो ।
 तह सुगइभगमणो, रहु व्व जीवस्स अपाडिहओ ॥ ८० ॥
 अण्णो वि य गांवो, आराहिता मणो नमुक्कारं ।
 चंपाए सिद्धिसुओ, सुदंसणो विस्सुओ जाओ ॥ ८१ ॥
 विज्जा जहा पियायं, सुद्धवउत्ता करेइ पुरिसवसं ।
 नायं हियपपिसायं, सुद्धवउत्ते तह करेइ ॥ ८२ ॥
 उवसमइ किरुहसणो, जह मंतण विहिणा पउत्तेणं ।
 तह हिययकिरुहसणो, सुद्धवउत्तेण नाणेण ॥ ८३ ॥
 जह मक्कडओ खणमवि, मज्झतो अत्थियं न सक्केइ ।
 तह खणपवि मज्झतो, विसएहिं विणा न होइ मणो ॥ ८४ ॥
 तम्हा उट्ठिउमाणो, मणमक्कडओ जिणोव-सण ।
 काउं सुत्तनिक्कडो, रामेयवो सुहज्झणो ॥ ८५ ॥
 खइ जहा समुत्ता, न नस्सइ कयवग्गि पडिया वि ।
 जीवो तहा ममुत्ता, न नस्सइ गग्गो वि संसारे ॥ ८६ ॥
 संदसिलोगेईं जवो, जइ ता मखाउ रक्खिओ राया ।
 पत्तो अ सुयामसं, किं पुण जिणवुत्तसुत्तेणं ? ॥ ८७ ॥
 अइवा चिलाइपुत्तो, पत्तो नाणं तहा मुरत्तं च ।
 उवसमविवेगसंवर-पयसुत्ता तं सुयनाणो ॥ ८८ ॥
 परिहर छज्जीववहं, मम्मं पण्णकयजोगिं ।
 जीवविसं नाउं, नावज्जे तं मणं ॥ ८९ ॥
 जह ते न पिपं दुक्खं, जाणियं तं मव्वजीवाणं ।
 सव्वायग्गमुत्ता, इत्तो धम्मण क्कणसु दये ॥ ९० ॥
 तुणं न मंदराओ, आगामाओविमालयं नतिय ।
 जह तह जयस्मि जाणसु, धम्ममहिमासयं नतिय ॥ ९१ ॥
 सज्जे वि य संवेया; पत्ता जीनेण सव्वजीवेहिं ।
 तो मारंतो जीवे, मारइ संवेयिणो सव्वे ॥ ९२ ॥
 जीववहो अप्पवहा, जीवदया अप्पणो दया होइ ।
 ता सव्वजीवहिमा, परिचत्ता अत्ताकोहिं ॥ ९३ ॥
 जावइयाईं दुसाईं, हुंति चउगइयस्स जीवस्स ।
 सव्वाइं ताईं हिंसा-फलाईं निउयं वियाणाहिं ॥ ९४ ॥
 जं किंचि सुहइयारं, पुत्तुत्तयं पगइसुंदरं जं च ।
 आरुग्गं मोहग्गं, तं तपहिंसाफत्तं सव्वं ॥ ९५ ॥
 पयाणो वि पाडिहरं, पत्ता वूढा वि सुंयमारदइ ।
 एगेण वि एगिण-जिएण हिंसावयगुण्णेणं ॥ ९६ ॥
 परिहर असव्व वयणं, सव्वं पि चउगिंइ पयसेण ।
 संजमवेतो वि जओ भासादोमेण लिपंति ॥ ९७ ॥
 हासेण च कोहेण व, लोइण मएण वा वि तमसव्वं ।

भा भयसु भयसु सत्वं, जीवद्वितयं पस्तृषमिच्छं ॥६८॥
 विस्मयसिञ्जो माया, व होइ पुञ्जो गुरु व लोभस्त ।
 सयथु व सख्यार्थ, पुरिसो सम्बन्ध होइ पिओ ॥ ६९ ॥
 होउ व जरी सिद्धी, मुंदी वा वक्कली व नगो वा ।
 लोए असख्यार्थ, भयइ पासइचंढालो ॥ ७० ॥
 अलिंय सयं पि भयिंयं, विहसइ बहुआई सत्त्ववयसाई ।
 पडिओ नरयस्मि वन्, इक्केय असख्यवयस्ये ॥७१॥
 मा कुलसु धीर ! बुद्धि, अर्थ व बहु व परषयं धितुं ।
 दंतंतरमोहयं, किलिचमिषं पि अविदिषं ॥ ७२ ॥
 जो पुण अर्थ्य अवहरइ, तस्स सो जीविषं पि अवहरइ ।
 जं सो अत्यकरणं, लज्जइ जीयं न पुण अर्थ्यं ॥ ७३ ॥
 तो जीवदयपरमं, धम्मं तडिऊय गियइ माडदिक्कं ।
 जिणायकहरपडिदिक्कं, लोणविहइ अहम्मं च ॥ ७४ ॥
 चोरो परलोणमि वि, नरयतिरिपसु लहइ दुक्कवाई ।
 मणुयत्तं वि दीणो, दासिहोवदुओ होइ ॥ ७५ ॥
 चोरिकनिविचोए, सावयपुत्तो जहा सुइं लहइ ।
 किटिमारपिच्छुचितियं-गुदी चोराण चलणेषु ॥ ७६ ॥
 रक्खाहि बंधचरं, बंधमुचोई नवहिं परिमुद्धं ।
 निबंध जिणोहि कामं, दोसपकामं वियालित्ता ॥ ७७ ॥
 जावइया किर दोसा, इह परलोए दुहावहा हुंति ।
 आवहइ ते उ सक्के, वेहुयसम्भामणुसस्स ॥ ७८ ॥
 रइअरइतरलजीहा-जुणय संकपउक्कफण्ये ॥
 विसयविलवासिणा, मदमुदण विन्वोअरोसे ॥ ७९ ॥
 कामभुअगण दडा, लज्जनिम्मोपप्यदादेण ।
 भासंति नरा अवसा, दुस्सहदुक्कावहविमेय ॥ ८० ॥
 लल्लकनरयविषया-उ घोरसंसारसायवहइयं ।
 संगच्छइ न पिच्छइ, तुच्छइ कामियसुहस्स ॥ ८१ ॥
 बम्भहसरसयविद्धो, गिद्धो बसिउ व रायपत्तीए ।
 पाउक्कालयमेहे, दुगंधंघेयसो वसिओ ॥ ८२ ॥
 कामाऽऽसो न सुखइ, गम्माऽगम्मं पि विसियाणु व ।
 सिद्धी कुवेरदो, निययसुवासुरवरइरओ ॥ ८३ ॥
 पडिपिण्डियकामकलि, कामगच्छासु सुयस अणुबंधं ।
 महिलासु दोसविसव-झरीसु पयइ नियच्छंतो ॥ ८४ ॥
 महिला कुलं सुबंधं, पई सुबंधं मापरं व पियरं वा ।
 विसयंथा अगणंती, दुक्खसमुत्तमि पावेइ ॥ ८५ ॥
 नीयंगमाहिं सुपयो-हराहिं, उप्पिच्छंयधरमईहि ।
 महिलाहिं निजयाहिं व, गिरिवरगुका वि अजंति ॥ ८६ ॥
 सुदु वि जिणसु सुदु वि, पिणसु सुदु वि वच्छदिप्पमासु ।
 महिलासु अहमगीसु अ, विसस्सं नाम को कुणइ ॥ ८७ ॥
 विस्संभनिग्घरं पि दु, उवसारपरं पक्कपिम्मं पि ।

कयविपियं पई अ-चित्ति निति जिहयं हयासाओ ॥ ८८ ॥
 रमणीयदंसखाओ, सुउमालंगीओ गुणनिबद्धाओ ।
 नवमालइमालाओ, व हरति हियंयं महिलियाओ ॥ ८९ ॥
 किं तु महिलाय तासि, दंसखुंदुरजणियमोहायं ।
 आलिगयमइरादे-इ वज्जमालासु व विणायो ॥ ९० ॥
 रमणीयादंसयं च-व सुंदरं होउ संगमसुहयं ।
 गंधो ज्विय सुरइहा-लईइ मलयं पुण विणायो ॥ ९१ ॥
 साकेयपुराणिवई, देवरई रज्जुसुक्खपम्भओ ।
 पंगुलहउं वृद्धो, वृद्धो य नईइ देवीए ॥ ९२ ॥
 सोयसरी पुरियदो, कवइकुडी महिलिया किलेसकरी ।
 वहरिविणायकअरणी, दुक्खसुणी सुक्खपडिक्कला ॥ ९३ ॥
 अयुगियमयापरिक्कम्भो, सम्मं को नाम नासिउं तरइ ॥
 बम्भहसरपसरोहे, दिट्ठिच्छोहे मयच्छीयं ॥ ९४ ॥
 ययमालाउ व दुक्क-अमंतसुपयोहराउ वडुंति ।
 मोहविंसं महिलाओ, आलकविंसं व पुरिसस्स ॥ ९५ ॥
 परिहरसु तमो तासि, दिट्ठि दिट्ठि विसस्स व अहस्स ।
 जं रमणिनयणवाणा, चरितपाणे विणायंति ॥ ९६ ॥
 महिलासंसंगीए, अग्गी इ व जं च अप्यसारस्स ।
 मीयं व मयो मुखियां, हिं व सिग्घं चिय विलाइ ॥ ९७ ॥
 जइ वि परिचत्तसंगो, तवतणुयंगो तहावि परिवडइ ।
 महिलासंसंगीए, कोसाभवणुसिय व रिमी ॥ ९८ ॥
 सिंगारतरंगाए, विलास बेलाए जोक्खजलाए ।
 के के जयमि पुरिसा, नारिन्देय न बुद्धि ॥ ९९ ॥
 विसयजलमोहकलं, विलासविन्वोयजलवराइयं ।
 मयमयरं उचिआ, तारुजमहस्यं धीरा ॥ १०० ॥
 अम्भितरवारिणए, सक्के संगे तुमं विवज्जइ ।
 कवकारियऽकुपमईहि, कायमयोवायजोगेहि ॥ १०१ ॥
 संगनिमिषं पारइ, भणइ अलीयं कोइ चोरिकं ।
 सेवइ वेहुयमित्तं, अपपरिमायं कुणइ जीवो ॥ १०२ ॥
 संगो मयाओ जं, विहेडिओ सावणय संसेयं ।
 पुण्य हिते अत्य-म्मि मुणिवईकुचिणय जहा ॥ १०३ ॥
 सक्कगंधविमुक्तो, सीरईओ पसंतचित्तो य ।
 जं पावइ मुचिइइ, न चकवटी वि तं लहइ ॥ १०४ ॥
 निस्सल्लस्सइ मह-अयाई अक्खंविज्जवणुयाई ।
 उवहम्मंति व ताई, निपाणसल्लेख मुणियो वि ॥ १०५ ॥
 अइ रागदोसगन्धं, च मोहगन्धं च तं भवे तिविहं ।
 धम्मत्तं हाक्कुला-ई पत्थयं मोहगन्धं तं ॥ १०६ ॥
 रागेय गंगदो, दोसेयं विस्सभूइमाईया ।
 मोदेय बंधपिणल-माईया हुंति दिट्ठता ॥ १०७ ॥
 अयविष ओ मोक्खसुदइ, कुणइ निपायं असारसुहउं ।

सो कायमखिक्खं, वेरुलियमणिं पणासेह ॥ १३८ ॥
 दुक्खल्लयं कम्मसंयं, समाहिपरणं च बोधिलाभो य ।
 एवं परयेयव्वं, न पथयिज्जं तत्रो अन्नं ॥ १३९ ॥
 उज्झिम्य निषाणसुद्धो, निमिच्चनित्तिमिहगुत्तहिं ।
 पंचमहव्वयरक्खं, कयमिवसुक्खं पणासेह ॥ १४० ॥
 इदियविसयपमना, पडंति संसारसायरे जीवा ।
 पक्खि व्व खिन्नपक्खा, सुसिलगुणपेहुणविदूणा ॥ १४१ ॥
 न लहइ जहा लिहंतो, सुहिल्लियं अट्टिंय रसं सुणओ ।
 सोसइ तालुपरसियं, विलिहंतो मन्नए सोक्खं ॥ १४२ ॥
 महिलापयंसेवी, न लहइ किंचि वि सुहं तहा पुरिमां ।
 सो मसण वराओ, सयकायपरिससं सुक्खं ॥ १४३ ॥
 सुद्धु वि मग्गिजंतो, कत्थं चि केलीइ नत्थि जह सारो ।
 इंदियविसएसु तहा, नत्थि सुहं सुद्धु वि गविहं ॥ १४४ ॥
 साएण पवसियपिया, चक्खुराएण माहुरो वणिओ ।
 पाणेषु रायपुत्तो, निहओ जीहाइ सोदासां ॥ १४५ ॥
 फासिदिपण दुडो, नद्धो सोमालियामहीपालो ।
 एकिकेण वि निहया, किं पुण ये पंचसु पसत्ता ॥ १४६ ॥
 विसयाविकखो निवडइ, निरविकखो तरइ दुत्तरभवोहं ।
 देवीदीवसमागय-अपाउअगा दुवि दिहंतो ॥ १४७ ॥
 छलिया अवयक्खंता, निरावयक्खला गया अविग्गं ॥
 तमहा पवयणसारे, निरावयक्खंण होयव्वं ॥ १४८ ॥
 विसए अवयक्खंता, पडंति संसारसायरे पोरे ।
 विसएय निराविकखो, तरेति संसारकंतारं ॥ १४९ ॥
 ता धीर ! धिइवल्लेण, दुहंते दमसु इंदियगइंदे ।
 तेणुक्खणपडिवक्खो, हराट्टि आराहणपडामं ॥ १५० ॥
 कोहाइय विवागं, नाऊण य तेमि निग्गंण्य गुणं ।
 निग्गिणइ तेण सुपुरिस !, कसायकल्लिओ पयचणु ॥ १५१ ॥
 जं अइतिकल्लं दुक्खं, जं च सुहं उत्तिमं विलोहं ।
 तं जाण कसायणं, बुद्धिक्खयदउयं सव्वं ॥ १५२ ॥
 कोहेण नंदमाई, निहया मायेण फरमामाई ।
 मायाए पंडरज्जा, लोहेणं लोहणंदाई ॥ १५३ ॥
 इयउवएमामयया-णएण वट्ठाइयमि चित्तमि ।
 जाओ सुनिव्वुओ सो, पाऊण व पाणियं तिमिओ ॥ १५४ ॥
 इच्छामो अणुसडिं, भंते ! भवंपकत्तरणदल्लडिं ।
 जं जह उच्चं तं तह, करेमि विणयाऽणओ भणइ ॥ १५५ ॥
 जइ कह वि असुइकम्मो-एण देवमि संभवं वियणा ।
 अहवा तएहाइया, परीसहा से उदीरिज्जा ॥ १५६ ॥
 निद्धं महुरं पन्हा-यथिज्जा हियंयंगमं अणुलियं च ।
 तो मेहावयव्वो, सो खवओ पणवतेण ॥ १५७ ॥
 संभरसु सुयण ! जं तं, मज्झमि चउच्चिहसम संयसम ।

छुडा महापइया, अहयं आगहइस्सामि ॥ १५८ ॥
 अरहतिसिद्धकेवल-पक्खलं सव्वमंसयमिस्सस्स ।
 पक्खक्खाणस्स कय-स्स भेज्जं नाम को कुणइ ? ॥ १५९ ॥
 भालुकीए कण्ठं, खतोतो धारंवयणातो वि ।
 आराहणं पडिवक्खं, भायणं अवंतिसुक्कपालो ॥ १६० ॥
 मुग्गिगिरारिमि सुको-सलो वि मिद्धयदइयओ भवयं ।
 वग्गीए खउजंतो, पडिवक्खो उत्तमं अट्टं ॥ १६१ ॥
 गोट्टे पाओवगओ, सुवंवुणा गोमए पलिवियम्मि ।
 दउज्जंतो चाणक्का, पडिवक्खो उत्तमं अट्टं ॥ १६२ ॥
 अवलंविउण सत्तं, सुमं पि ता धीर ! धीयं कुणनु ।
 भावेसु य नेगुत्तो, संभारमहासमुदस्स ॥ १६३ ॥
 जम्मज्जामरणजलो, अणुसं वसणसावयाऽणो ।
 ज्विण्य दुक्खंउट्टं कट्ठं रुदो भवममुदो ॥ १६४ ॥
 धवोउहं जेण मए, अणोरपारम्मि भवममुदम्मि ।
 भवसयसहस्समुदहं, लद्धं मद्धमज्जाणमिणं ॥ १६५ ॥
 एयस्म पभावणं, पालिज्जेतस्स महपयणं ।
 जम्मंतेरे वि जीवा, पावति व दुक्खदोमाच्चं ॥ १६६ ॥
 चित्तामणी अउव्वो, एयमउव्वो य कण्ठक्खं ति ।
 एसो परमो मेतो, एवं परमापयं अन्य ॥ १६७ ॥
 अह मणिपंदिरमुदर-कुंतनिगुणुगुणनिंजणुज्जाओ ।
 पंचनमुक्कारममे, पाणं पणओ विमल्लं ॥ १६८ ॥
 परिणामविसुद्धीए, सोहम्मं सुग्गरो महिद्धीए ।
 आराहणं जायइ, भत्तपरिणं जहणं मां ॥ १६९ ॥
 उक्कोमणं गिहत्थो, अचुपयक्कप्पमि जायए अपरो ।
 निव्वाणसुहं पावइ, माहू सव्वमुदिद्धि वा ॥ १७० ॥
 इय जोइमरंजणवी-रभइ भणियाणुमारिणीमिणो ।
 भत्तपरिणं धन्ना, पडंति मावंति सेवति ॥ १७१ ॥
 सत्तरिमयं जिगाणं, व गाहाण ममयक्खित्तपणत्तं ।
 आराहंतो विदिगा, सामयसोक्खं लहइ सोक्खं ॥ १७२ ॥
 इति श्री भत्तपरिण्णा सम्मत्ता ॥

भत्तपाणपडियाइक्खय-भक्कपःनप्रत्याख्यात-पुं० । महं क
 पाने च भक्कपाने प्रत्याख्यातं येन स तथा । कामस्य पर-
 निधानः, सुखाऽऽदिदृशेनात् । भक्कप्रत्याख्यातवति, ४०० १
 उ० । ३०० । अवशानिनि, कहरं ३ अयि० २ लण ।
 भत्तपाणपडियाइक्खयं निग्गंयि निग्गंयं गियहपाणे
 नाइक्कपइ ॥ १२ ॥

अस्य संयस्यमाह—

पच्छिन्नं उच्चिओ, दोहं तवो वणिओ य जो एम ।
 आवकथितो पुणु तवो, होति परिणो अणुसणं तु ॥ २०४ ॥
 प्रायश्चित्तकं यद्वत्तत् तयोऽस्मिन्नसुखं वर्गितं मतस्तप इत्ये

अथति, यत्पुनः परिष्कारं यतोऽभ्यशने तत् यावत्कथिकम् । तत्
हृत्परतपःप्रतिपादान्तरं यावत्कथिकतपःप्रतिपादान्तरं
चिह्नतुल्यम् । अनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्यास्य (१२ सूत्रस्य)
व्याख्या प्राप्तवत्, नवरं भूतपाने प्रत्यावर्तिते यथा सा तयो-
क्ता, ज्ञातस्य परनिपातः सुखाऽऽदिर्यथोक्ता ।

अथ भाष्यम्—

अद्वं वा हेतुं वा, समर्थीयं विरहिते कहेपाणे ।

मूच्छन्ऽतिपदिज्ञा, कप्पति गृह्यं परिष्ठाए ॥ २०५ ॥

अमर्थीनामव्यासां साध्वीनां विरहिते अग्निषाऽऽदिभिः का-
रणैरभावे एकाकिम्या आर्यिकायाः भूतपानप्रत्यावर्तयताया
अर्थे वा हेतुं वा कथयतो निग्रहस्य यदि सा मूच्छन्ऽ-
तिपद्यते ततो मूच्छन्ऽतिपदितयास्तस्याः (परिष्ठाए चि)
परिष्ठायात्मनश्चेन सति कल्पते प्रहृष्टम्, उपलक्ष्यस्यावृत्त-
म्भनं वा कर्तुम् ।

इदमेव व्याचष्टे—

गीतस्त्रीयं अमती, सन्नाऽसति ए व कारये परिष्ठा ।

पाथगभसमाही, कदृणा आलोचधीरवणं ॥ २०६ ॥

गीताधीनामाधिकीणामसत्यभावे, यदि वा—अग्निषाऽऽदिभिः का-
रणैः सर्वोत्तमपि साध्वीनामभावे, एकाकिम्या जातया
परिष्ठा—भूतपानप्रत्यावर्तनं कृतम् । ततस्तस्याः कृतमभूतपानप्र-
त्यावर्तनायाः स्वीदस्या योग्यपानकप्रदानेन वरमेतत्तल्लभ-
प्रदानेन च समाधिस्तपान्दीयाः, कथनीयम् यथाशक्ति स्व-
शरीरमनाध्याया कर्तव्यम् । तथा आलोच्य—आलोचनं सा-
क्षापयित्वा चिक्र कथमपि चिरजीवितेन भयमुपपद्यते, यथा
नाद्यापि क्षियते, किमपि अविध्यतीति न जानीम इति
तस्या धीरापना कर्तव्या ।

जति वाणु शिष्वहंज्जा, असपाही वा नि तमिमे गच्छन्मिमा-
करिजं अणुत्थ वि, ववहारा पच्छ सुद्धो वा ॥ २०७ ॥

यदि वा—प्रबलबुधुलोभेर्नियोद्यतया कृतमभूतपानप्रत्या-
वर्तना सा न निर्वहेत यावत्कथिकमनश्चेन प्रतिपालयितुं
क्षमा इति यावत् असमाधिर्वा तस्मिन् गच्छे तस्या वर्णते
सतोऽन्यत्र नीत्वा यतुचितं तलस्याः करणीयमित्यर्थः
यावदनश्नप्रत्याकथानभूतविवयस्तस्या व्यवहाराः प्रायश्चित्तं
दातव्यम् । अथ स्वगच्छाऽसमाधिमिवेणाप्यत्र गता ततः सा
मिथ्याबुद्धकृतमदानमित्रं शुजेति । ५०६ ६ ३० । ४५ । प्रथ० ।
भत्तपाणुपत्तयथ—भूतपानपट्यदन्-न० । भूतपानकपे य-
त्पट्यदन्, तस्याः । भूतपानकपे शब्दे, म० १५ श० ।

भत्तपाणुविउत्तसग्—भूतपानव्युत्तसर्ग-पुं० । प्रव्यव्युत्तसर्गभेदे,
औ० ।

भत्तपाणुपेच्छेय—भूतपानव्यवच्छेद-पुं० । भूतपानमोदना-
दि, पानं पेयमुद्रकाऽऽदि, तयोर्व्यवच्छेदो निषेधोऽप्रदानं
भूतपानव्यवच्छेदः । अन्नपानाप्रदानं तद्वत्तमे स्थूलप्राणा-
तिपातप्रसङ्गस्य प्रथमाऽनुज्ञानस्य प्रथमेऽतिवारे, उपा०
१ अ० । आ० । पञ्चा० । ५० । आ० । भूतपानव्यवच्छेदो
न कस्याऽपि कर्तव्या, तीक्ष्णबुद्धो ह्येव सति क्षियते, स्व-
भोजनमेक्षायां तु उचरिताऽऽदीन् विना नियमत एवाप्त्यान्
विभूतान् भोजयित्वा स्वयं भुञ्जीत, भूतपाननिषेधोऽपि

सायकानर्थकमेव भिक्षो बन्धवत् द्रष्टव्यः । नवरं सापेक्षो
रोगाधिकारिषां स्यात् अपराधकारिण्य च वाच्ये वदेद्य
ते भोजनाऽऽदि न दास्यते, शास्त्रनिमित्तं चोपवासाऽऽदि
कारयेत् । ५०२ अ० ।

भत्तपाणुसंक्लेश—भूतपानासंक्लेश-पुं० । भूतपानाऽऽभितः ।

संक्लेशो भूतपानसंक्लेशः । संक्लेशभेदे, स्था० १० डा० ।

भत्तव्वभरण—भूतव्वभरण-न० । भूतव्वयानां भर्तु योग्यानां

मातृपितृपृथिव्यपायसमाभितलज्जनलोकतयाविद्यभृत्यप्रभृ-
तीनां भरणं पोषणम् । भूतव्वयानां मातृपितृभ्रातृनां पोषणे,
तत्र त्रिव्यवर्षं भूतव्वयानि, मातापितरौ, सती भार्या, अ-
लक्ष्यबलानि वापस्यानि । यत उक्तम्—“बुद्धो च मातापि-
तरौ, सती भार्या सुतश्च शिष्यः । अन्यकर्ममृतं कृत्वा,
भूतव्वया मनुजसवीत् ॥ १ ॥ ” ५०१ अ० ।

भत्तव्वेयथ—भूतव्वेयत्तन-न० । भूतं भोजनलक्षणं वेतनं मृत्यं

भक्तवेतनम् । भोजनलक्षणे मृत्ये, उपा० ७ अ० ।

भत्ता—भर्तु-पुं० । पोषणकर्त्तृ, “पदे भत्ता । ” पाठ०ना०
२५३ गाथा ।

भत्ति—भक्ति-क्री० । भज क्रिन् । सेवायाम्, भक्तिर्विनयः सेवे-
ति । ५०० ६ खिव० । भक्तिमित्युक्तमनाऽऽसन्नप्रदानपथेषुपास्य
जलिवन्ध्यानुप्रजनाऽऽलक्षणेति । प्रथ० १४८ ३२ । “अश्मद्धा-
ण्डेह्मण्णपायपुत्तुणासणुपद्धानाहणादीहं सेवा जा सा
असी भवह” ति० ५०१ उ० । आराधनायाम्, वाच० । उच्चि-
तप्रतिपत्त्या विनयकरणे, आ० म० १ अ० । विनयवैयानुत्पा-
दिका प्रतिपत्तिर्भक्तिरिति । ५०२ अ० । यथोचितवाक्य-
प्रतिपत्तौ, आ० म० १ अ० ग० । ५० । भक्तिचित्तापचार इ-
ति । दृश० ६ अ० १ उ० । अभ्युत्थानाऽऽदिकपे बहुमाने, उत्त०
पार्श्व० १ अ० । सूत्र० । “ भूतं आयेत्करय, जहोविद्यं
जिणवरिदसाहूणं ” संथा० । अनुरागे, ५०१ अ० । अन्तः-
करण्याऽऽदिप्रणिधाने, आ० २ अ० । दृश० ।

भूतल्लैविष्यं विचारात्तसंभवे—

“ सावित्री राजसी भक्ति-स्नामसीति त्रिधाऽपवा ।

जन्तोस्तत्तद्विधाय-विशेषाद्ब्रह्मो भवेत् ॥ १ ॥

अद्वैतस्यगुणभेदि-परिहानेकपूर्वकम् ।

अमुञ्जना मनोरङ्ग-मुपसर्गेऽपि मूर्धति ॥ २ ॥

अद्वैतस्यव्यतिथिर्कार्या, सर्वस्मपि दिस्सुना ।

भग्याङ्गिना मोहास्ताहान्, क्रियते या निरन्तरम् ॥ ३ ॥

भक्तिः शक्यनुसारेण, निःस्पृहाऽऽश्रयवृत्तिना ।

सा सात्विकी भवेद्भक्ति-लोकद्वयफलावहा ॥ ४ ॥ ”

त्रिभिर्विशेषकम्—

यदैहिकफलप्राप्ति-हेतवे कृतनिष्क्या ।

लोकजनवृत्तयै, राजसी भक्तिरुच्यते ॥ ५ ॥

त्रिषदां यस्मिन्कार-भेदे या कृतमस्तरम् ।

इदाश्रयं विधीयते, सा भक्तिस्नामसी भवेत् ॥ ६ ॥

रजस्तमोमयी भक्तिः, सुपाया सर्वदेहिनाम् ।

तुल्लेसा सात्त्विकी भक्तिः, शिवायचित्तुलावहा ॥ ७ ॥

उत्तमा सात्त्विकी भक्तिः-मैथ्यमा राजसी पुनः ।

जगत्या तामसी वैषा, नाऽऽहता तत्तत्तदेहिनिः ॥ ८ ॥ ५०२ अ० ।

नञि

भचीह जिण्वराणं, खिज्जोती पुण्वमं चिआ कम्पा ।

आपरिअनमुकारेण विज्ज मंता य सज्जमति ॥१०६७॥

‘भक्ष्या’ अन्तःकरणप्रविधानलक्षणया ‘जिनवराणं’ तीर्थवराणाम् सम्बन्धिण्या हेतुभूतया, किं ? , ‘सीयन्तं’ लघं प्रतिपद्यन्ते ‘पूर्वसंज्ञितानि’ अनेकभयोपात्तानि ‘क-मोणि’ क्षान्ताऽऽवरणाऽऽर्द्धानि इत्येव स्वभावव्यादेव तद्वृत्तिरिति । अस्मिन्नेवायं दृष्टान्तमाह । तथाहि-आचार्यनमस्कारेण विद्या मन्त्राश्च सिद्धयन्ति, तद्वृत्तिमत्तः सर्वस्य शुभपरिणामत्वात्-स्तिष्ठतिप्रतिबन्धककर्मक्षयादिति भावनीयम् । इति गाथाऽर्थः ॥ १०६७ ॥

अतः साध्वी तद्वृत्तिः, वस्तुनोऽभिलषितार्थप्रसाधकत्वा-
द्, आरोग्यबोधिभिलाषाऽऽप्रेरित तावदेव्यत्वात् ।

तथा चाऽऽह—

भचीह जिण्वराणं, परमाप सीणपिज्जोमाणं ।

आरुग्गबोहिलाभं, समाहिपरणं च पावेति ॥ १०६८ ॥

भक्ष्या जिनवराणां किञ्चिदिष्टया ?- परमया ‘प्रधानया भावभक्ष्येव्यर्थः । ‘सीणप्रेमद्वेषणं’ जिनानां, किम् ? , आरोग्यबोधिभिलाभं समाधिपरणं च प्राप्नुवन्ति, प्राप्तिरिति । इयमपि भावना—जिनभक्ष्या कर्मक्षयः, ततः सकलकल्याणतावन्तिरिति । अत्र समाधिपरणं च प्राप्नुवन्तीत्येतद्वाराण्यबोधिभिलाभस्य हेतुत्वेन द्रष्टव्यं, समाधिपरणप्राप्तौ नियमत एव तत्प्राप्तिरिति गाथाऽर्थः ॥ १०६८ ॥ आचरन् २ अ० तदेकाग्रचित्तवृत्तिभेदे, विभागे, गौर्यां वृत्तौ, उपचारे, अवयवे, भक्ष्याम्, वाच० । विच्छिन्ना, विशे० । चं० प्र० । ज्ञा० । रा० । अ० । आ० म० । जी० । म० । सू० प्र० । प्रकारे, ‘विष्कन्ती’ चैव सव्यमस्मीनां ।” स्यात् ९ डा० । रचनायां च । कल्प० १ अ० ३ क्षण । वाच० ।

भत्ति (नृ)—भक्ति—वि० । मर्क भोजनमस्यास्ति । भोजनव-
ति, स्या० ३ डा० ३ उ० ।

भत्तिअणुदाणं-भक्त्यनुष्ठान-न० । “गौरवविशेषयोगाद्, बुद्धिमता यद्विशुद्धतरंग्यम् । कृपयेतरुह्यमपि, क्षयं तद्-
भक्त्यनुष्ठानम् ॥ ४ ॥” इत्युक्तलक्षणे अनुष्ठानभेदे, पो० १०
विब० । पञ्चा० । अष्ट० ।

भत्तिचित्त-भक्तिचित्त-वि० । मर्कयो विच्छिन्नविशेषाः, ता-
मिच्छिन्नो भक्तिचित्तः । विच्छिन्नभक्तिरनेकरूपवान्, आश्च-
र्यवति च । सू० प्र० । १ पादु० । चं० प्र० । ज्ञा० । रा० ।
स० । जी० । म० ।

भत्तिचेद्व-भक्तिवैत्य-न० । भक्ष्या क्रियमाणे जिनायाऽऽतने,
जीत० । नित्यपूजार्थं गृहे कारिताऽहर्प्रतिमा चैत्यमिति ।
च० २ अ० ३ ।

भत्तिण्य-भक्तिनत्-वि० । बहुमाननप्रे, पञ्चा० ६ विब० ।

भत्तिमंत-भक्तिमत्-वि० । बहुमानवति, “अविरोहं भक्ति-
मंतेहि ।” पञ्चा० ६ विब० । स्या० । प्रा० ।

भत्तिराम-भक्तिराम-उ० । भक्तिपूर्वकऽनुप्राये, “अप्येवमिवा-
जिण्वभक्तिरामेण ।” रा० ।

भत्तोस-भक्तीप-न० । मर्क च तद् भोजनमप्ये च-तदास्त्वं भ-
क्तीपम् । कटिलः परिशुष्टवकगोधूमाऽऽदिके, पञ्चा० ५ विब० ।
सुखाऽऽदिकायां च । भक्तीपं सुखमस्ति कां भक्षणीति ।
अयं च जिनशुद्धान्तर्भव आश्रयताभेदे इति । च० २ अ० ३ ।

भृत्य-भक्ष-न० । शरीरे, आच० ६ अ० ।

भदत्त-भदत्त-उ० । स्वनामख्याते योगिभेदे, भगवत्पतञ्ज-
लिभदत्तभास्कराऽऽदीनां योगिनाम् । ज्ञा० २ डा० १० ।

भद्र-भद्र-न० । भद्रि-रक्तु नलोपः । “द्रा न वा” ॥ ८ ॥

कल्याणं, न० । दृष्टा० । आमलकं, दे० ना० । ६ वमं १०० मा-
धा । कल्याणं, “भद्रं निर्वै” । पाह० ना० । २३६ गाथा ।
सुखं, विशे० । “भद्रं कल्याणं सुखे चेति वचनात् । विशे० ।
मोक्षप्राप्तौ, स्या० १० डा० । “भद्रं सर्वजगुज्जाय-गरम्
भद्रं जिणस्स वीरस्स । भद्रं सुरासुरनम-सियस्स भद्रं
धुवरयस्स ॥ ३ ॥” न० । ति० । मङ्गले, मुक्तके,
स्वर्गे, वाच० । “स्वनामख्याते विमाने, स० १६
सम० । मूढ इति प्रसिद्धे शरान्तनामक मङ्गलवस्तुनि,
ज्ञा० १ थू० १ अ० । औ० । “अद्भुतमहाहं” । भ० ११ थ०
११ उ० । मद्रान्तं च । आ० प्र० १ अ० । स्वनामख्याते
तृतीयं वलदेव, स० । आच० । भारते भर्षे आगामिन्याऽस्य-
पिण्यां भवे स्वनामख्याते भावयति वलदेव, स० । ति० । वा-
राणसीनगरस्थाऽऽऽश्वलायनवैद्यस्य स्वनामख्याते सार्ध-
चाहे, (तद्वृत्त्यना ‘बहुपुत्रिया’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे १२६६
पृष्ठे गता ।) निर्यावलकायाऽहर्जिनीयवर्मास्य कल्याणतन्त्र-
कानां दद्यानामध्ययनात् तृतीयाध्वयनप्रतिबद्धवृत्त्यनाकं
स्वनामख्याते राजाश्वरक, तद्वृत्त्यनामनिबद्धं तृतीयं उपर्यये
च । तद्वृत्त्यना महापद्मवत् । ति० १ थू० ३ न्ये १ अ० ।
(सा च ‘महापद्म’ शब्दे) मानुषोत्तरपर्यवस्य स्वनाम-
ख्याते नागसुवर्णे, वी० । तुरिमिणीपुरस्थं स्वनामख्याते शि-
जे, आ० क० १ अ० । (तत्कथा ‘सम्भावाय’ शब्दे वक्ष्यते)
महिलपुरस्थं स्वनामख्याते श्रेष्ठिनि, च० २० । (भद्रभैरव-
कथा—उज्जवहातः’ शब्दे द्वितीयभागे ७४७ पृष्ठे गता ।)
कस्मिंश्चिन्नगरगच्छिते स्वनामख्याते श्रेष्ठिपुत्रे, न० । स्वनाम-
ख्याते प्रवेद्यकविमानप्रस्तनार्थं प्रधाने प्रसन्नं, स्या० ४ डा० ।
पञ्चशतसाधुगिर्वृत्ते स्वनामख्याते आचार्ये, “इहव भा-
रं वामं भद्रा नाम आचार्यश्चा ।” महा० ६ अ० । कालि-
काऽऽचार्यस्य शिष्यं स्वनामख्याते गौतमगोत्रात्पत्रे आचा-
र्ये, “गोयमगुत्तकुमारं, निर्वाणं तद्ग य अहयं वेदे ।” कल्प०
२ अ० ८ क्षण । “आचार्यशिवभूतः शिष्यं काश्यपगोत्रात्पत्रे
स्वनामख्याते आचार्ये, “थरस्स सुं अज्जसिधुभूत्स्स कुच्छ-
सगोत्तस्स अज्जभद्रं येरं अनेवासो कालवगुत्त ।” कल्प०
२ अ० ८ क्षण । “भद्रं वंशमि कालवं गुत्तं ।”
कल्प० २ अ० ८ क्षण । आचरन्तीवास्तव्ये जित-
शत्रुनृपतेः पुत्रं स्वनामख्याते राजकुमारे, उत्त० पार्श्वे १
अ० । (तद्वृत्त्यना ‘तण्णफालपरिसह’ शब्दे क्षत्र्य-
भागे २१७७ पृष्ठे गता ।) धीरस्थाऽऽदिगुणयुक्तं हान्तविशेषं,
स्या० ४ डा० २ उ० । (भद्रलक्षणम् ‘पुरिसजाय’ शब्देऽ-

स्त्रियेव मागे १०२०-१०२१ पुष्ट गतम् । धीरताऽऽदिगुण्युक्तं
पुरुषभेदे, स्था० ४ डा० २ उ० । महादेवे, वृषे, जज्ञे, कदम्बे,
बलदेवे, रामचन्द्रे, सुमेरुशैले, स्तुष्टीवृत्ते च । पुं० । वाच० ।
महा० १७ पद ४ उ० । भानि शोभते स्वगुणैर्देवति च
प्रारयितुं श्रितानि वृत्तिमिति भद्रः । उ०पा० १ ४० ।
भानि भद्रते वा भद्रः । कल्याणाऽऽपेक्षे, उ०पा० १ ४० ।
कल्याणकारिणि ज्ञा० १ भू० १ ४० । कल्याणयुक्ते, ज्ञा०
क० १ ४० । प्रशस्ते, स्था० ४ डा० २ उ० । जी० । अनुकट
रागद्वये, व्य० १ उ० । सुशिक्षिते, " हयं भद्रं च
वाहये । " उ० १ ४० । सुन्दरं, पं०भा० १ कल्प । सा-
ध्या, श्रेष्ठे वा । जि० वाच० ।
भद्र-पुं० । भद्राभिप्रेक्षा पौगमासी भद्रा, सा यस्मिन् मासे
स भद्रः । अण् । वैशाऽऽदितः षष्ठे चान्ते मासे, वाच० ।

भद्र-भद्रक-जि० । भद्र क् । सरले, कल्प० १ अचि० ५ ल-
ण । विनति, विशे० । मनोज्ञे, ज्ञा० १ भू० १५ अ० । मनोऽनुक-
लक्षितिके, ज्ञा० १ भू० १ अ० । परानुपतापिनि, स्था० ४ डा०
४ उ० । जी० । निरुपमकल्याणमूलिके, " प्रक-
त्या भद्रकः शान्तः । " ज्ञा० २ १० । दश० । कल्याणभागि-
नि, जं० २ वच० । जी० । शोभनमनुष्यभवसम्पदुद्भूते
सद्वर्त्मप्रतिपत्तिरि, सूत्र० २ श्रु० २ अ० । भावकभे-
दे, " अभद्रपारं कान्तारं, म्लेच्छ एको हि भद्रकः । "
आ० १ ४० । " भद्रगन्धे व अविषये । " भद्रकः
आद्रकः प्रसिद्धः । ओघ० । " भद्रगवयणे गमयं । " " इमं
भद्रगवयणं जं तुम्हे खेदिसह तं भे सव्वं पडिपावे-
स्सन्ति । " नि० ५० १६ उ० । कालिकाऽच्चार्यस्य शिष्ये
स्वनामक्याते गौतमगोत्रापणे आचार्ये, " गौयमगु-
णकुमारं, संपत्तिं तद य मह्यं वंदे । " कल्प० २
अचि० ८ ज्ञण । मुक्ते, न० । देवदाकृति, पुं० । वाच० ।
भानि-शोभते स्वगुणैर्देवति च प्रारयितुं श्रितानि वृत्तिमिति
भद्रा, स एव भद्रकः । अभ्यभेदे, उ०पा० १ ४० ।

भद्रगुप्त-भद्रगुप्त-पुं० । उज्जयिनीनगरस्थे स्वनामक्याते आ-
चार्ये, आ०म० १ अ० । ज्ञा० ५० । " बुद्धावासे सम्यववन्त्या,
भद्रगुप्तनृपः । " आ०क० १ अ० । " भद्रगुप्ता तु
नामणे, सुरिणो जगदत्तमा । टिपा उ येरवासेणं, जंघा-
बलविशज्जया ॥ ११ ॥ " दश० ५ तथ । ब्रह्मक्षीर्कायां शास्त्रा-
यां भव युगप्रधाने दशपूर्विणि स्वनामक्याते आचार्ये च ।
कल्प० २ अचि० ८ ज्ञण । " बंदाभि अज्जघम्मं, ततो वंदे य
भद्रगुप्तं च । " न० ।

भद्रगुप्ति-भद्रगुप्तिक-न० । भद्रगुप्तस्य स्वधिराभिर्गतस्योक्त-
पाठिकगणस्य स्वनामक्याते कुलभेदे, कल्प० २ अचि० ८ ज्ञण ।
भद्रजस-भद्रयशस्क-पुं० । पार्थिवेजितस्य स्वनामक्याते गण-
धरे, स्था० ८ डा० । आर्यसुहृत्तितनः शिष्ये भारद्वाजगो-
त्रापणे स्वनामक्याते आचार्ये, कल्प० २ अचि० ८ ज्ञण ।
भद्रजसि-भद्रयशस्क-न० । भद्रयशस्य स्थावरभिर्गतस्योक्त-
पाठिकगणस्य स्वनामक्याते कुलभेदे, कल्प० २ अचि० ८ ज्ञण ।

भद्रजि-भद्रजिन-पुं० । भारतवर्षभाषिणि भद्रकुतापरमा-
मयेये स्वनामक्याते भिरे, प्रब० ७ द्वार ।

भर्षादि (ण)-भद्रनन्द-पुं० । अभयपुरस्थस्य धनावह-
स्य नृपस्य सुते स्थनामक्याते कुमारे, ध० १० ।

भद्रनन्दिकुमारकथा वैष्ण्व-

" इह सूर्ययणोद्दिष्टं, करिष्ययणसमं समरित्य उत्समपुं० । "
ईसाणसिदाह नदि, धूमकरं हि त उज्जानं ॥ १ ॥
सन्धेऽदगतकनिधरे, तथाऽऽसी पुत्रानमजकक्षसः ।
संनिधियपाडिरे-स्स बहयं बहयजणमहियं ॥ २ ॥
तं नयं परिपालह, मालहकुसुमं व मालिभो अहियं ।
लहयकरो पवरगुणो, धणवाढो नाम नरनाहो ॥ ३ ॥
सहसंतेउरसारा, अकक्षलियविसालसील पम्भारा ।
तस्साऽसि महुत्तुदर-सरस्सई सरस्सई भउजा ॥ ४ ॥
सा निसि कयाह वयणे, हारिं विसंते निपां विसंताहा ।
नरवहसमीवसुवण-म्म सम्ममकखेह तं सुमिणं ॥ ५ ॥
रज्जधरो तुव पुत्तो, होही भणिए निवेष सा पवं ।
होउ ति भणिए रइवव-णमुवगया गमह निस्सिलेसं ॥ ६ ॥
गोसे तोसपरवत्तो, राया ग्हाओ अल्लिकवसरीरो ।
स्सिदासणमासीणो, सद्दावह सुमिणस्यविउ ॥ ७ ॥
ते वि तओ लहु गहाया, कथकोउयमंगला समगम्म ।
वज्जाविन्नु जण्यं, विजयण निवं सुहानिसत्ता ॥ ८ ॥
भदासणम्म पवरो, देवि ठाविसु जवणियंनरियं ।
राया पुण्णकलकरो, तं सुमिणं अकखए तेसि ॥ ९ ॥
सत्थाई वियारंउ, नियपुत्तमां ते कंढति जह सये ।
वायालीसं सुमिणा, तीसं बुत्ता महासुमिणा ॥ १० ॥
अउत्त गयासुमिणं, नियंति जिणकक्किमाथरो तेसि ।
कमसो सगजउत्तं, हरिवल्लमंक्षियजणुणोओ ॥ ११ ॥
देवीए उ दिट्ठो, सुमिणे पंचाणणो तओ पुत्तो ।
समपावस रज्जसांसी, राया होही मओ अहवा ॥ १२ ॥
उवल्लविउलपीई-राणातो ते गया सगेहेसु ।
देवी पसस्यसंपु-अदाहत्ता वहाह तं गम्भं ॥ १३ ॥
समए पवसव पुत्तं, कंतिस्सं दिनमाणि वव पुव्वदिसा ।
बडावण्यं राया, कारावह गुहविभूरं ॥ १४ ॥
भइकरो न्हिकरो, ति से कयं नाम भहनंदि ति ।
पणधारंसेगदिओ, बहुर गिरिगयत्तव वव कमा ॥ १५ ॥
सो समए सयलकला-कुसलो अणुक्कलपरियणो अणियं ।
पत्तो ताकखमणु अणुक्कलायन्ननीनारिं ॥ १६ ॥
पासायसए पंच उ, कारिय परिणुविओ इमा पिउत्ता ।
तिरिदेवीपमुहाओ, पंचसयनरिदधूयाओ ॥ १७ ॥
तारिं समं सो विसए, विसायविस्संगविहारिओ संतो ।
मुंजइ देवो दोणुं-दणु वव देवालए दिव्वं ॥ १८ ॥
धूमकरंउज्जाणे, तत्थऽअदिये समोसहो धोरो ।
बडाविओ नरिरो, पउत्तिपुरिसेणु लहु गंतुं ॥ १९ ॥
सहुत्तवालसलकखे, पीईदाणं दलितु तस्स निवो ।
वीर वंदिउकामो, निग्गच्छइ कूणिय वव तथो ॥ २० ॥
कुमरो वि भइनंदी, नंदीजुयधम्मसीलपरिवारो ।
पवरं रहमाकडो, पत्तो तिरिवीरनमण्यं ॥ २१ ॥
कुमरस्स पीइवसओ, रारंसरतलवरारपुत्ता वि ।
वीरजिणवंधूण्यं, अलिया कलिया परियणेणं ॥ २२ ॥
नमिय जिणं तं सधे; सुणति धम्मं कइह सासी वि ।

जह वज्रंति जिया इह, कम्मेहिं जहा व मुक्कंति ॥ २३ ॥
 इय सो उ भहंन्दी, नंविद्यमियको गहिय जियपासे ।
 सम्मत्तमूलमणहं, गिधिधम्मं सगिहमणुपसो ॥ २४ ॥
 अह पुच्छइ सिंरिपोयम-सामी सामियदुहं महाधीरं ।
 पणु ! एस भहंन्दी, कुमरो अमरो इय सुकुवो ॥ २५ ॥
 सोमु इव सोममुषो, सोमगमिहो य सयलजणइहो ।
 साहणं पि विसेले-य सम्मको केल कम्मण ॥ २६ ॥
 जंपइ जियो विदेह, आसी पुडरीमिणीह नयरीय ।
 विजओ नाम कुमरो, सणकुमारो इय सुकुवो ॥ २७ ॥
 सो काआ वि समवणे, अवणमुहं गुरुगुणोहकयसोहं ।
 जुगवाहुं जियमाहं, मिक्काह कय नियइ इतं ॥ २८ ॥
 तो भत्ति चन्नाचिन्ता-ऽऽसवो गयो संमुहं सगदुपय ।
 तियपाहिणं करिन्ता, वंहर इ भूमिमियसिरो ॥ २९ ॥
 भणइ य सामिय । आहा-एगहणओ मह करेसु सुपसायं ।
 इव्याहसु उवउत्तो, जियो वि पाणी पसारेइ ॥ ३० ॥
 अह सो विजयकुमारो, हरिसमकीभसवजुजरोमंको ।
 विष्कारियनयणुओ, वियसंतपसंतमुहकमलां ॥ ३१ ॥
 आहारण वरेण, पडिलाभइ परममत्तिसंजुओ ।
 कयककळं अप्पायं, मसंतो मणवतरणुहिं ॥ ३२ ॥
 वित्तं वित्तं पत्तं, तिजि वि एयाहं लहिय तुलहाइ ।
 पडिलाभंतेण तया, समजियं तण फलमेयं ॥ ३३ ॥
 पुण्णाणुंवि पुणं, उत्तमभोगा व सुलहणेहिं ।
 मणुयाउयं व वडं, कओ परिओ य सँसारी ॥ ३४ ॥
 अन्नं च तहिं तइया, पाउभूयाइं यं व विव्वाहं ।
 पइयाउ दुहुदीओ, वेलुक्कवा सुरेहिं कओ ॥ ३५ ॥
 मुक्का हिरअजुडी, दुडी कुसमाण पंचवज्जणं ।
 गणणंऽगयमि पुडं, अहो सुदाणं सुदाणं ति ॥ ३६ ॥
 रायणमुहो लोओ, मिलिओ बड्ढा य तय तेणवि ।
 सो विजओ विजियमओ, पसंतिओ हरिसियमणेण ॥ ३७ ॥
 भुण्ण बड्ढा कालं, विजओ भोए समाहिणा मरिउं ॥
 लोयपियाइगुणजुओ, जाओ सो भहंन्दि ति ॥ ३८ ॥
 पुच्छइ सुणंदभूरे, कि एसं गिरिहदी समणधम्मं ? ।
 भणइ जियो गिरिहस्सइ, समयमि समाहिओ ससमं ॥ ३९ ॥
 विहरइ अन्नय पडु, कुमरो ति हु कुणइ सावयं धम्मं ।
 अणुकूलविणोयसुध-अमहीलपरिवारपरिविओ ॥ ४० ॥
 अह अन्नया कपारं, अट्टमिमांसु पवडियेहसु ।
 गंणं पोसहसालं, पालवणुआरभूमिओ ॥ ४१ ॥
 पडिजेहिउं पमजिय, रइउं संघारयं क द्दमस्स ।
 तमि दुक्को अट्टम-अत्तजयं पोसहं कुणइ ॥ ४२ ॥
 कुमरो जियपयभओ, अट्टमअत्तमि परिणमंतमि ।
 पुष्ठावरत्तकाले, चित्तिउभयं समादणो ॥ ४३ ॥
 धन्ना ते गामपुरा, धन्ना ते अहकवडमडं ।
 मिच्छत्तिमिरसूरी, वीरजिणो विहरए जय ॥ ४४ ॥
 ते विय धन्नपुत्ता, राबाणो रायपुत्तमरिया ।
 वीरजियदेसणं भिस्सु-णिज्जय गिहंति के अरणं ॥ ४५ ॥
 इत्थं पि जह समिज्जा, वीरो तेत्तजुक्कंथवो अज्जा ।
 तोऽहं नप्ययमूले, गिरिहस्सं सँजमं रम्मं ॥ ४६ ॥
 तस्सऽवमथं नाउं, गोले वीरो ममोसदो तय ।
 तो भहंन्दिस्सिओ, पडुनमणुणं मिओ पत्तो ॥ ४७ ॥

नमिय जिणं उवविट्ठा, उवियट्ठाणे नरिंदकुमरवरा ।
 तो नवजलहरगजिय-गहिरसरो भणइ इय सामी ॥ ४८ ॥
 भव्वा ! भवारद्वे, कम्मजलं गहिय आविरेवधीहिं ।
 कउगरदुहविसवहिं, मा सिक्क जीवमंइण ॥ ४९ ॥
 तं सुखिय निवो पत्तो, सगिह कुमरो उ जंपए एव ।
 पव्वज्जं गिरिहस्सं, पियरो पुच्छिणु परं सामि ॥ ५० ॥
 मा पडिबंधं कुणुसु, ति सामिणा सो पयंपिओ तत्तो ।
 पत्तो पिज्जण पासे, नमिज्जण कयंजली भणइ ॥ ५१ ॥
 वीरसगले रम्मो, धम्मो अज्जअं ! ताय ! भिस्सुओ मे ।
 सहइय, पत्तिओ रो-इओ य सो इक्किओ य मए ॥ ५२ ॥
 ते वि अणुकूलहियया, भणंति तं वच्छ ! धन्नकयपुओ ।
 एवं वुक्कं तळवं पि, जंपिय जंपए कुमरो ॥ ५३ ॥
 तुम्हेहिं अणुणाओ, पव्वज्जं संपयं पवडिजस्सं ।
 सोउं एयमणिणं, वयणं देवी गया मुच्छं ॥ ५४ ॥
 पडोकीया च कतुणं, विलवन्ती भणइ भौणवयणमिणं ।
 आय ! तुमं मह जाओ, बड्ढावाइसहस्सोहिं ॥ ५५ ॥
 ता कह ममं अणाहं, पुत्तय ! मुत्तं गहंति सामन्नं ।
 सोयभरभरियहियया-इ वच्चिओ मम्म जीयं पि ॥ ५६ ॥
 ता अणह जावऽइ, जोधामा तो पउट्ठसंतणो ।
 पच्छा कालगण्डी, अम्हेहिं तुमं गडिज्ज वयं ॥ ५७ ॥

कुमारः—

वसणसयसमभिपूए, विज्जुलायाचवले सुमिणसरिं ।
 मणुयाणु जीविय मर-लममग्ना पायओ वा वि ॥ ५८ ॥
 का जाणइ कस्स कइ, होही बोही सुत्तुहो यम ।
 ता धरिय धीरियाए, अन्न ! तपऽहं विमुत्तवो ॥ ५९ ॥

पितरौ—

जाया ! तुह अंग मिणं, निरुवमलयियसुक्कवसोहिं ।
 तस्सिरिमणुहविज्जणं, वृधवओ तयणु पव्वयसु ॥ ६० ॥

कुमारः—

विहिहाऽऽविहादिहं, गहं पि व जउजं इमं देहं ।
 निवड्ढणधम्मवमस्स, रंविह पि हु पव्वयामि तओ ॥ ६१ ॥

पितरौ—

सुकुलुगयाउ लाव-असल्लिमरियाउ तुम्ह बइयाओ ।
 पंचसयाइं इमाओ, कह मुंससि तं अणुहाओ ? ॥ ६२ ॥

कुमारः—

विसमोसपायसममे, वियए अणुइममे अणुइणो य ।
 तुक्कत्तरुणीभूए, को सेविजा सवधयो ? ॥ ६३ ॥

पितरौ—

पुरिसपरंपरपत्तं, वित्तमिणमणिदियं तुमं वच्छ ! ।
 दाउं शुभु पकामं, पच्छा पडिज्ज पव्वज्जं ॥ ६४ ॥

कुमारः—

जलजलणपमुहसाहा-रणमि जलमिहितरंगतुल्लमि ।
 महमं वित्तमि न को-इइय पडिबंधमुव्वहइ ॥ ६५ ॥

पितरौ—

जह निक्कसलगधारा-इ विचरणं दुक्करं तहा पुत्त ! ।
 वयपालनं विससा, तुह सरिसाणं अहसुहीणं ॥ ६६ ॥

कुमारः—

कीवाण कायराणं, विसयात्तियाण दुक्करं एव ।
 उज्जमधणाय धाणुयं, सव्वं सज्जं तु पाडिहाइ ॥ ६७ ॥

सचिच्छपमह मुण्डि, राया सिंवेह एगवेसपि ।
तं रजं तह पमयह, संपह तुह वचछु । किं देमो ? ॥ ६८ ॥
अण कुमारी दिखउ, रयहरणं पडिगहं व तो राया ।
लक्ष्मणुगं दुषि वि, आयावह कुत्तियावणुओ ॥ ६९ ॥
लक्ष्मण कासवर्ग, सदाविय भणह कुमरकेसम ।
निकलमण्यप्रांगेण, कण्ठसु सो वि बु करेह तहा ॥ ७० ॥
देवी पडेण गडिओ, भवितं तह उचितं व सियवसणे ।
बंधियरयणसमुग, काउं ते ठवह उत्तसी ॥ ७१ ॥
राया पुणो वि कुमरं, कंचणकलसादयिह यद्विजय ।
सुहृद सयमगाह, गोसीसेणं विलिगह ॥ ७२ ॥
परिहावह वधयुयं, कुमरमलं कुणह कण्ठकल्लु व ।
कारह निवो विलिहु, सयं धंमयसुनिवहु ॥ ७३ ॥
तरयाऽऽनहउ कुमारी, निवसह सीहासणमि पुवमुहो ।
बाणपास भदाऽऽसणमि कुमरस्स पुण जणणी ॥ ७४ ॥
धिनुं रयहरणो, वाम पासे तहं उधवाहि से ।
कुलं धिनुं एगा, वरतकणी विदुओ व टिया ॥ ७५ ॥
आमरहयउ दुब, उमओ पासे तहव पुवाए ।
वीयणकरा तह हुय-वहायै भिगावगकरा ॥ ७६ ॥
समकजुवणायं, समसिगाराण हरनियमणाय ।
उत्तलता अह सीया, रायसुयाणं सहसेण ॥ ७७ ॥
अह सुधियाह संप-स्थियाह सेअदुमंगलाह पुरो ।
समलंकियाण हयगय-रहाण पसेयभट्टसये ॥ ७८ ॥
कालिया बहव अस्सिल-डुक्कुं नधवच्चिपमुहयाहातो ।
रथस्थिया य बहव, जयजयसहं पडेजता ॥ ७९ ॥
मगणजणस्स दितो, दाणं कण्ठदुमु व सो कुमरो ।
दाहणहयण तदा, अजलामाला पडिछुने ॥ ८० ॥
दासिजतो मणो, सो अंगुलिमांलियासहस्सेहि ।
पडिछुजतो य तहा, लायणमालासहस्सेहि ॥ ८१ ॥
पण्डिजतो अहियं, हिययसहस्सेहि तहय धुव्वतो ।
वयणसहस्सेहि इमो, संपत्तो जा समोसरणे ॥ ८२ ॥
सीयाओ उत्तरितं, जियवयसुलेऽभिगम भनीए ।
निपयाहिणो करेउ, चंदह वीरं सपरिवारो ॥ ८३ ॥
अहियंदिउं जियिहं, भनति पियरो इमं अहेस सुभो ।
अहं एगो इटो, ओओ जरजममरणाय ॥ ८४ ॥
तो तुमं पयसुले, निकसमिउं एस इच्छह तथो मे ।
देमो सचिच्छपिच्छ, पुज्जा पल्लज गियंहु ॥ ८५ ॥
अणह पड्ड पडिबंधं, मा कुणह तण्णु अहनेदी वि ।
गंतुं ईसाणविसि, मुचह सयमेवजंकारं ॥ ८६ ॥
मुचह केसकलाव, पंधवि मुट्टीहिऽतो तिहि देवी ।
नं व पडिच्छह हंसण-पडेण अंसुणि सुवेत्ती ॥ ८७ ॥
अणह य अस्सि अडे, जहज मा पुत्त ! तं पमाहजा ।
इय वुणं सट्टाणे, पत्ता सा अह कुमारी वि ॥ ८८ ॥
गंतुं अणह जिण्हिं, आसित्तपल्लयमि लायमि ।
अयवं ! जराहमरणे-य देसु तआसणि निक्कं ॥ ८९ ॥
तो दिक्खिजय विणिणा, जियण एसो इमो समणुसिटो ।
सखं यि वचछु । किरियं, जणयापुवं करिआहि ॥ ९० ॥
"इच्छामु सि" भणो, धराण समणियो इमो तेसि ।
पासे पावसरणरओ, गिरहइ इकारसंगारं ॥ ९१ ॥
सुचिं पाणिपु वयं, मासं सलेइयं व काउणं ।

आलोहय पडिकंता, सोहमि सुरवरो जाओ ॥ ९२ ॥
सुणुण तथ भोए, ततो आउक्खए खुओ संतो ।
हाऊण उत्तमकुल, मणुओ पालिपु मिहिधम्मं ॥ ९३ ॥
पव्वजं काऊणं होही देवी सणकुमारमि ।
ए । वंमे सुहे आणयकवे व आरण ॥ ९४ ॥
तो सव्वदे एव, चउदससु अंभसु नरसुसु इमं ।
उत्तमभोए भोणं, महाविदेहो नरो होही ॥ ९५ ॥
पव्वजं पडिअणिय, खविउं कम्मार् केवली होउं ।
सो भइंदि कुमरो, लहिही अबही विमुक्खसुहं ॥ ९६ ॥
"एवं सुपसं किल भद्रतन्त्री,
निर्विघ्नमाराधय विशुद्धधर्मे ।
स्वर्गोऽद्वितीयं लभते स तस्मात्,
आरूप्य युक्तो गुण एव नित्यम् ॥ ९७ ॥"

(इति भद्रतन्त्रिकुमारोदाहरणं समाप्तम्) ध० २० १ अधि०
१४ गुण ।

भद्रतरपडिमा-भद्रतरप्रतिमा-स्त्री० । प्रतिमाभेदे, स्था० ५
ठा० १ उ० । (तद्वक्तव्यता 'पडिमा' शब्देऽस्मिन्नैव भागे ३३२
पृष्ठे गता)

भद्रपडिमा-भद्रप्रतिमा-स्त्री० । यस्यां पूर्वदक्षिणाग्रेसरामि-
मुखा प्रत्येकं प्रहरचतुष्टयं कायोःसर्गं करोति । यथा चा-
होरात्रयमामित्युक्तलक्षणे प्रतिमाभेदे, स्त्री० । कल० ।
आ० चू० । " केरिंसया भद्रा पडिमा ? , मणह-पुव्वामिमु-
हो दिवसं अण्णह, एक्का रतिं दाहिणहुवो, ततो वीए अ-
होरेते अव्वरण, विवसे उत्तरेण रतिं " पूर्वस्यामेकम्, अपर-
स्यामेकम्, दक्षिणस्यामेकमुत्तरस्याम्, " पडिमाभइ " (४६६ गा० १०) प्रतिमा पूर्वं भगवता भद्रा कृता । (आ० म०)
४६५ गा० १० आ० म० १ अ० ।

भद्रवई-भद्रवती-स्त्री० । प्रद्योतनपुत्र्या वासवदत्ताया दास्या-
म्, आ० क० ४ अ०
भद्रवय-भद्रावद-पुं० । चैत्राऽऽदितः पष्ठे मासे, उत्त० १६ अ०
जो० स० ।

भद्रवया-भद्रवदा-स्त्री० । भद्रव्य-वृषस्वैव पदं याताम्
पूर्वाक्षरमाद्रपदासु, वाच० । अनु० ।

दा य होति भद्रवया । स्था० २ ठा० ३ उ० ।
भद्रवाइ (नृ)-भद्रवाजिन-पुं० । शोभनाश्वं, " भद्रवाहणो
दमप । " प० व० १ द्वा ।

भद्रबाहु-भद्रबाहु-पुं० । प्राचीनगोत्रोत्पत्ते यशोनद्राऽऽचा-
र्यशिरो स्वनामस्यते आचार्ये, कल्प० १ अधि० ७ लृण ।
नि० चू० । भद्रबाहुं च पाहंते । " न० । कल० । (भद्रबाहुव-
क्तव्यता । 'यविरावली' शब्दे चतुर्थभागे २३६४ पृष्ठे गता)
(वर्थकः " पंचकण्य " शब्देऽस्मिन्नैव भागे गतः) (वक्ष्यवक्त-
व्यता च " कल्पववहार " शब्दे तृतीयभागे २३३ पृष्ठे उक्ता)

भद्रबाहुचरित्रं यथा—

अथि तिरिभरवण्डे सललहुगरिट्टमहट्टे धमियजणावि-
अपुणपरिअयणपहट्टाणे तिरिपहट्टाणे नाम नयं । तथा य-
चउदमविउत्ताठाणपारगो छक्कम्ममम्विअ एयई भद्रवा-
हुताम माहणं हुत्था तस्स परमपिम्मसरत्तसी वाराहिमि-

हिरं सहोयरो । अथवा तस्य चउहसपुत्रवयसुमहसरो
नवतप्तवरनिहायपलमाहभरो सिरिमं जसोभद्वयचक्र-
वहो उज्जयायस्यं समोसहो । तस्मैसमुक्तप अहमहिमा-
य सत्यं नयरत्नं गच्छेत् पलोदय किञ्चि संजायमोभो
बाराहमिहारेण सज्जि भर्षाह सूर्यायं वंशस्थं गम्भो, तं
वंदिय कमवि परमाण्डमुक्त्वहंतो समुच्चिभूमयो निबि-
ट्टो तस्मै सूर्याहिं हिया निवेयसंजयाणी देसया—

“संसारां कुक्कवदो अउगर्वविपुलो जाणिलकलणहायो,
इयं जीवाण सुक्कं क्खणमवि पवरं विउज्जय नेव किञ्चि ।
तस्मा तच्छेयणस्यं जिणवरमणिण उज्जया होह धम्म,
खेताईये मुणीये गुणगणकलिय सावयायं च सारे ॥ १ ॥”
तं सुखिय वेरगतंरंगरंगिओ आगमेलिसहो पणट्टमो-
हिमाहमुहो भर्षाह सहोयरं बराहमिहिरं भण-वच्छुहं
संजायमवविमो यो एसि शुक्कं चरणमूले सव्यसंगपरि-
णायं करिय क्खणवउत्तं पवउज्जयायिरस्सं, भवया पुण
चरकउत्ते सुसज्जेण होयध्वं । तो बराहमिहिरो तं पर जेपह-
माय । जइ तुमं संसारसायनं तरितमिच्छसि ता कदमहं
भगवपवहजसु एव तस्य मज्जेमि । जसो—“सत्कारसहिया-
णीरो, हियाण जह वल्लाह भविअहिया । ता किं सा इयरा-
ण वि, नराण न हु होइ अभिरुदया ॥ १ ॥” एवं दिक्खामि-
सं जाणिकुण मा एसो भवायडे निवडउत्ति भर्षाहणुवा अ-
सुममिओ । तसो हो वि भावरा गुरुवक्कलं सवउत्तं पक्क-
यायंति । तसो भर्षाहु हदियदुविदांसकसो कमेण गुरु-
वयसकलमासो भमर एव मयधं चउहसपुत्रसुतस्यरहस्यं
पाऊण सुविओ सुविदियचूडामाणो जाओ । इओ य सिरिज-
सभहूरुओ तस्स मणं विज्जाठाणो असमागचरिक्के अउज्ज-
भूयविज्जाओ नाम सोससहरो अस्सि । अक्कमि दिण्णे सुरि-
पयजुगा सुयकेवलितो मुणिसंभूयविजयभर्षाहुनामो सु-
णिवरे गणहरपय ठाविकुण सयंसिरिजसभदसूरिणो संलेहणं
करिय सुरपुरसिरिओ अवयंसभावमुवगया । तसो ते ससिम्ह
एव तिमिरं गांविधरेण हंतो मडिमंडले पुटो पुटो विहरति ।
अह सो बराहमिहिरमुणी अपमर्हं चंदसुरप्राप्तपमुदे केवि
गंध मुणिकुण अहंकारतट्टिओ सूरिपयमहिससंतो अउजुग
ति शुक्रिं नाण्यलेण नाऊण न गणहरपय ठाविको इय सुय-
वयसं सरतेहि—“वूदो गणहरसल्लो गोयममाहोहिं धीरपुरिसे-
हि । जो तं ठवह अपसो, जाणंतो सो महाप्राणो ॥ १ ॥” तसो ब-
राहमिहिरसत्तिजुसहोयरंसिरिभर्षाहुगणहरे परमा अवीरं
जाया । जसो इमहिं मह माणकखणो कया अओ इय ठाउं
न जुउजह । अणियं च—“माणि पणट्टु जइ न तणु, तो संस-
डावइज्ज । मा तुज्जुकरपल्लविहिं, रंसिउज्जु मज्जि ॥ १ ॥”

तेण पावकस्मोदयण अया गुणपववयाऽऽकूदो वि दोसावडे
पाडिओ अहं कुंतया कम्माणं, जं निव्वकसाओदयण उत्त-
मगुणठाणुहिंतो मिच्छन्तगुणठाणो पडिओ, दुवालसवरिसे प-
रिपालियचरिणो चउणु जिणमुहं पुणुरवि सभावसिद्धं माहण-
कमुयगओ बराहमिहिरो । अणियं च—“प्रकृया शीतलं नी-
र-मुण्यं तद्वह्नियोगतः । पुनः किं भवेच्छीतं, स्वमायो
दुस्त्यजो यतः ॥ १ ॥” तसो चंदसुरप्राप्तपमुहाऽगमगंधेहिंतो
किं वि किं वि रहस्सं गहिकुण स्वनामेण ‘बाराहोसंहियं’ चिं
नामयं ओहससयं सवायलकलपनायं करे । तं च सिद्धं-

ताओ उज्जियं ति पाणु सव्वं होइ, अओ लोपसु पल्लि-
तं जातं । अहं च गंगोवंगहिंतो इयसुओगओ मंतनं-
इं सुणियं पउज्जिऊण य जणमणुहं रंजइ, मिच्छमिहिय
पुरओ निचवरियमेवं पक्कवे-अहं दुवालसवरिसे विणुय-
रमंडले डिओ, भववया वि माणुणा सगलगहमंइसमुद-
यमणुचककादवारिडिओये विवागारं पेलिय मह दं-
सियं, पेलिओ व अहं महियले, तसो मे इमं ओहससयं क-
यं जइ असव्वं ता किं परिमियं भासिउज्जइ, मिच्छन्तं वि-
यमइणो पिज्जाइया वज्जातसरिंसं ति पव्वयसं तहैव पडि-
वउज्जंति । अहो अक्खाणविलसिया पसि, जसो—“वच्छले य स-
त्ताय, खंडं वंछिणु मोगममिं ति । पुणेहिं अमिरेहिं, बाला ल-
हु लोलावउज्जंति ॥ १ ॥” तयसु भूद्वयस्सेव तस्स वक्कयमेवं-
कुणंता बिट्ठंति—जमेस बराहमिहिरो मोहणमहगमणाऽएव
हुक्काहिं विज्जाहिं विपत्तो गहयेहिं सइ दुवालसवराहं
भमिऊण ओहससयं च काऊण महियसुओहं चउहसवि-
ज्जाठाणुपारमो जाओ, अज्ज वि इय तपसिओ लोप विणुपुर,
पइट्ठाणुपुराहिराओ वि विवकल्लु ति तं पवइ, जसो लोओ
पूरयपुयो न परमय्यिक, स कावळंइसो य इहं नीलम-
णि ति संगहिकुण रक्का स पुरोहिओ विहिओ, न य वि-
यारसारा हवंति रायाओ, तं च रायपसायपलं मुणिकुण
जणो विस्सेण समणेइ । अह सिरिभर्षाहुगह सयल्लम-
वण्णिठाणं वयसायण सिवंतो पइट्ठाणुपुरवाहिक्कठाणो
समोसरिओ । तथोऽऽयसं सूरिसरमायिकुण राया पोरप-
रिओ वंदिउं गम्भो, रायाणुवत्तीय बराहमिहिरो वि । तमिम
समय रायाहिसमक्कलं पणुण पुरिसणु बराहमिहिरो व-
डाविओ देव । संपयं वेव तुम्ह धरं पुंसं उत्तयो, तं सु-
णिय राओ अहोओ वडाविय नरस्स पारंमोसियं
दाणं दाऊण पुगेहंयं वाहंइ—साहसु तुमं, एस तुम्ह
पुसो केरिसंविउं कियराणाऊ अहं च पणुणउओ
होही, न व ति । संपइ सव्वमुपुसो समसम्भुओ सि-
रिभर्षाहुसूरि तहा ओहसकनिरिक्कणुवियकणुओ तुमं
च । अओ दुवे वि णुणिचूडामाणोयो विचारिकुण आरसह ।
तसो बराहमिहिरो सहवचवल्लमाणुज्जासणुणं नियमाणु-
कसिंसं च जाणावयंतो वागरेइ-महाणय । मय पयस्स अम्म-
काललसहसुरं विचारिय एस सिं वारससयपमाणाऊ कु-
ह पुत्तुताणं च पइओ अट्ठासविज्जाठाणुपारमो भवि-
स्सइ, पयमि समयं जिणवमय निमिलकहणं निसिद्धं पि
मुणतो भविदांसाणयो अणुमयपमायणयं कइओसवया-
णं व रोमच्छेयकप कायंरं सउसुवज्जाय ति विधाणिकुण
गीययसिरोमणो सिरिभर्षाहुमहासुणी तस्स धामिहिरो राव-
सदिणंते विज्जालियाओ वरणामारसह । तं वयसमायिकुण
कावणु पज्जिओ बराहमिहिरं । जरवधं पर जेपह-वेव । जइ पयं
पयाणं वयणमभ्जा होइ ता तुम्हे, मियाणं कांवि पयंओ दंओ
कायवो । एवं वाहिकुण गोसाकुलसुणी बराहमिहिरो राव-
सदिओ नियधरं गम्भो । तेण अस्सि गंतुणं च बालो मंदिइऽम-
तरे शुक्कणो ठाविको चउहसि च धरवाहि उम्ह-
सुइडा ससथा निवेसिया, धारे पुण मायणासामागोस-
हिया अम्मितरे वेव निविडनिविडं कयाइसुणं संध-
डिकुण जागरमाओ बालं रक्कइ, तस्सारिदुयवयसत्तं दुवा-

रदंसे सयं बराहमिहिरौ क्वचित्सिय विद्यालसंभारं रक्तेह,
संपत्ते ससमे दिक्षे तदेव तेसि रक्तेताणं ऊर्जिरिय विद्याला
महायूला बुभारमला सहसा बालगोबरे पडिया । तत्पाय-
य दारयो मभो । धार्य हाह सि घोमो कभो जं नं
यस मव रक्तेतीय वेव उर्जगनिरिहो वि अगमलेन बा-
सगो मिहभो । तं वज्जनिवाससिरिं वयसं सुमिष पुरोहि-
भो मुक्कालिमोक्षिषक्को यस सि धरणीतेत पडिभो, सिस्
रोवयारोहिं पुवरवि पक्केयसो उग्गाडिऊन कवाडसंपुडं
तं सुयं मयं वासिऊन हिययं ताडयंतो रोहं पयसो—“ हा-
हा दुर्नरे दिम्ब, रोभिऊण सुवहुमं । समुम्भोलेसि कि पा-
प ! मत्तंति व्व मे सुयं ॥ १ ॥ ” ययाभो विरहाभो अहि-
ययं हुंमह सस्तु व्व मे हिययं नाथाऽसत्तयं । एवं सोयं
करंतेऊ जणो वि रोवायिभो । राया वि विस्मयवदयोरो
आगंतु तं पुराणासमसियसेसराणिक्कावययोहिं पडिभो-
हेह, इय साहेह अ-भो बराहमिहिर ! सिरिभद्वाहुसामि-
निवेदयं नाथमवितहं जायं, परं विद्यालसो जं तस्स म-
रणमुपगृहं तं अलक्कं दीसह, अभो तस्मरणहेउं धारं
पुच्छह, धारं वि आगला आयिऊण रवो हंसिया,
तीए अगविभागे ऊर्जिरियं विरालियं दट्ठण संजायवि-
म्भो राया स्वरारायगुणकित्तणमुहरिमुहो यजरह—
अहो ! पिच्छह जाया सेयंवरणं नाथल्लिखळ्ळीभो, तं सत्तं
व्वय सत्तन्नुपुत्तया, जं एवमविसंसायवयणा, एवं वमकिभो
य उट्ठिऊण सिरिभद्वाहुगुदं पणमिय पुच्छह-मयं ॥ कण
हेउण। पुरोहिषवयणमसत्तं जायं तभो ! गुरु भगुह-महारा-
य ! एस गुरुपडिणीभो बयाहं पडिवाडिउं वि कण्डुमं तुह
पुरोहिभो, तण हेउणा एयस्स वयणं न सत्तं होह, जं ए-
व्वन्नुमा पणीयं वयणं तं जुयंति न पुच्छह होह ! तभो
राया नायपरमयो अपेह—हा मिच्छत्तअपूरपाणमोहियम-
इना सयलमेव माहियलं कणयमयं मज्जमायेण मय निरयणं
मणुअजम्म निग्गमियं, ता अयमं ! एरिसियं मह सिक्कं हेह,
अय कयरो होमि । तभो गुरु दुग्गहमणपडिबक्कं ध-
म्मसिक्कं सहवासक्कं रवो वियरह, सो वि तं से सुखा
सिरसा पडिच्छह । जणभिरयं मयकलेवरं व पुरोहिषमतं
वदय राया जिणधम्मं पडिबज्जह न्णभिरं व नं जांभो
तमुवपडिह, सो वि नियतणयमरणेण नाथासत्तवत्तणेणं लो-
यापवायणं संजायवासनिष्पेभो सव्वहा विगयसम्मत्तो
संगहियमिच्छत्तो एरिक्कायपपवज्जं पडिबज्जिय सुजिणं
एवोसमावहतो अक्काणकटुतवाह सुउरमाययिय अणुद्विपाव-
सत्तो मरिऊण अप्पडिभो बंतरो जाभो । अह सो बाणमंतरो
विअंगनाणेणं नियपुव्वमवमाभोला मिच्छत्तोववसेण जि-
णसायणं एरमभेरं वहतो वितेह-कया थं अहं पुव्वमय-
खरसायं पवणमंणु व्व उल्लधिय सुहिभो हविसं ॥ तभो
देवकिक्कमकाऊण जिह वभिरसाणं साहूण सावयार्हणमुच-
सयं काउकामो तच्छिदावि गवसेह । तभो सया अप्पमसाणं
सावज्जलोगविरयाणं साहूणीं अंभु व्व न कि पिच्छह ।
दुसयं, तेसि व केसमिय सि मोहिउमसमयो हत्येण हयं
मलंतो वंतेहिं उट्ठे कजंतो मुट्ठिह हियं नाजितो मीसाय सीसं
कोजंतो विहरयो होयया । ततो तपुट्ठिं कुंभियऊण किरियाकला
वसिहिलायं समयोवासायार्हं विहं तदिऊण स उट्ठो बायमं-

तरो विविहे उवसेणो कुणह । तभो सावया सुयसायरकुविहि-
यायरा बुद्धिविरायेण संतरकयमुचसयं जाणिय पक्कपरं सं-
तयेति-अहा सिंहं विष्णा करी न वियाग्ज्जह, अहा माणं विष्णा
तिमिरपडलं न कडिज्जह, अहा पवहं विष्णा सायरो
न लोचिज्जह, अहा कोसहं विष्णा वाही न छिदिउज्जह तहा
गुकीह विष्णा एस उवहो न विह्विज्जह । तभो एयस्स
अयस्स संवुग्गा तेसि सिरिभद्वाहुसूरीं पासे पेसिया
विभत्तिया । तेहि वि नाणेण बराहमिहिरबंतरस्स बुद्धिद्विं
नाऊण सिरिवासतामिणो उवसग्गहत्तरयणं संघकए प-
डियं । सप्पेहिं वि तं पडिअं । तभो तप्पमावेण वायविप्पियव-
हलु व्व विहुदुभो उवहो, कप्पवाहि व्व मय्वाहिययज्जयाणी
जाया सत्तो, अभो अज वि तं यवणं सप्पमावं पडिज्जमावं
सव्वसमीहिययं संपादेह । अह जुगप्पहाऽग्गा मो सिरिभ-
द्वाहुसामी—आयारं १ युवगहं २ अक्कस्सय ३ इत्थे-
यालियधउत्तरउक्कयणं ४ सादकप ५ ववहार म सुयियपअणि-
उयं ६ रिसिमासियाणं १० दस निज्जुसामी काऊण जि-
णसाणं पमावेऊणं पंचमसकेवालियमणुविऊण व
समए अणुसणुविहाणेणं तिक्काऽऽवासं पत्तो सि ॥ ग० २
अधि० । कटप० ।

“ सज्जंमवस्स सीसो, जसमहो तभो आसि गुणरासी ।

सुंदरकुलपुत्ततो, संभूतो नाम तस्मावि ॥ ५ ॥

सत्तमभो धिरपाह, जाणयसीससुपडिच्छयसुवा (पा) ह ।

नामिण भद्वाह, विद्दिओ सो धम्ममहो सि ॥ ६ ॥

सो पुण वउदसपुव्वी, वारस वासाहं जोगपडिबजो ।

सुत्तयेण निवंधइ आयं अज्जयणवधसत्तं ॥ ७ ॥

पलिया व अणावुट्ठी, तया आली व मज्जेदेवस्स ।

दुस्सिमक्क विप्पणुट्ठा, अयं विसयं मत्ता साहू ॥ ८ ॥

कहि वि विराहणाभी—एहिं अहीनपडि कम्माली ।

समणेहिं संकिहं, पक्कक्कसायार्हं अभाहं ॥ ९ ॥

वेयहं कंदरास य, नदीसु सेटीसमुदुक्कलेपु ।

इहलोगअपडिबज्जा, य तय जणयार्हं वट्ठति ॥ १० ॥

ते आगया सुकाले, सग्गमणसेसया ततो साहू ।

बहुयाणं वासायं, समया विसयं अणुप्पत्ता ॥ ११ ॥

ते वार् एक्कमिहं, पवसेता विरस दट्ठण ।

परलोगमणपक्कना-गयं व मयंति अप्पाणं ॥ १२ ॥

ते विति एक्कमिहं, सग्गमाभो कस्स किंतिओ धरंति ।

इति दुट्ठकालेण, अमहं नट्ठो हु संभावां ॥ १३ ॥

जं जस्स चरह कंउ, तं तं परिउडिऊण सव्वेसि ।

तो नेहिं पिडिताहं, तदियं एकारसंगारं ॥ १४ ॥

ते विति सव्वसार-स्स हिट्ठिवायस्स नतिय पडिसारो ।

कह पुव्वगए य विष्णा, पववणुसारं चरेहामो ॥ १५ ॥

सग्गमस्स भद्वाहु-स्स नदीरे कोहलविभो अपरिसेसाहं ।

पुव्वार् अक्कय उ, न कहिंवि वि अणिय पडिसारो ॥ १६ ॥

सो वि वउदसपुव्वी, वारस वासाहं जोगपडिबजो ॥ १७ ॥

विज्ज न वि विज्ज बा वा-यणं ति वाहिप्पओ ताव ॥ १८ ॥

संघाडपण गंतु-ण आणितो समणसंघवयणेणं ।

सो संघसरपमुदे-हिं गणमसूहेहिं आभट्ठो ॥ १९ ॥

तं अज्जकालियं जिह-वरसेभो तं जायए सक्को ।

पुव्वसुयं कस्स आरए, पुव्वार्हं वायणं देहि ॥ २१ ॥

सो भणति एव भणिए, असिद्धकिलिङ्गयु वयणां ।
न हु ता अहं समथो, इहिं भे वायणं दाउं ॥ २२ ॥
अण्डे आउस्सा, मउक्किं वायणार्थं कायव्यं ? ।
एवं च भणियमिना, रोसस्स वसं गया साह् ॥ २३ ॥
अह विष्णंति साह्, इनेवं पत्तिणपुच्छेण अण्ड ।
एव भणोत्तस्स तुहं, को दाहो होरं तं गुणसु ? ॥ २४ ॥
सो भणति एव भणिए, अविस्सं वावरेणयनियमण ।
अउज्जेयसो सुयति-गुहयं नि अह सव्वसाह् अ ॥ २५ ॥
तं एव जाणमाणे, नेव सि त पांडिपुच्छं दाउं ।
तं ठाणं संपनं, कह तं पावेह दाहामो (?) ॥ २६ ॥
बारसविहसंभोगे, विष्णुए ते य समणसंघे वि ।
जसे जाइउज्जेतो, न वि इच्छसि वायणं दाउं ॥ २७ ॥
सो सण्ह पुव्वमाणए, जसमारो अयंसंभोत्ते वावरे ।
एकेण कारुणं, इच्छं भे वायणं दाउं ॥ २८ ॥
अण्डे आउत्तो, परमं सुट्टु दाणं उज्जुत्तो ।
नेवाहं वाहरियसो, अहं पि न वि वाहरिस्सामि ॥ २९ ॥
पारियकाउस्समो, भलात्ततो वा अहव सज्जाए ।
मिती य अग्निनो वा, एवं भे वायणं दाहं ॥ ३० ॥
पादंति समणसंघा, अहं अणुयत्तिमो तुहं छुं ।
वेहिय धम्मो वाहं, तुहं छुं देण दिच्छामो ॥ ३१ ॥
जे आसो मेहावी, उज्जुत्ता वाहणधारणममथा ।
ताणं पच्चसयारं, सिक्कलगगल्लुमहियारं ॥ ३२ ॥
वेयावच्चगरा स, एक्कं स चउच्चिदा दा नो ।
भिकखमि अण्डिउत्ता, दिया य रति च सिक्कंति ॥ ३३ ॥
ते एगसए साह्, वायणपरिपुच्छुणं परिंत्ता ।
आहारं अलहंता, तथ य जं किंचि अमुत्ता ॥ ३४ ॥
उज्जुत्ता मेहावी, सिट्ठा उ वायणं अजममाणा ।
अह तं योवा योवा, सव्वे समणा वि निस्सरिया ॥ ३५ ॥
निं । (स्थूलमद्रुत्तम् 'थूलमह' शब्दे चतुर्भागे २४:१
पृष्ठे गतम्)
“एतेहि नासियव्वं, मए विणा, वि जह्वा साखणे भणियं ।
जं पुणे भे अवरद्धं, एवं पुण उहनि सव्वेणं ॥ ३६ ॥
पुच्छमि य मयहरया, अणुयया जं मरइ संपत्ता काले ।
गोरविण थूलमह-मि नासनट्ठाइ पुव्वारं ॥ ३७ ॥
अह विष्णयिंति साह्, सगळ्या करिय अजजिं संसे ।
अहस्स तापसा इह, मसस एकावाराहस्स ॥ ३८ ॥
रामेण व होसेण य, जं व पमाण किंचि अवरद्धं ।
तं भे ! सं (तंसि) उत्तरगुणं, अज्जकारं स्वांविनि ॥ ३९ ॥
अह सुरकारिकरउवमा-णवाहुणा मद्वाहुणा भणियं ।
मा गळ्हह निव्वेयं, कारुणसंयं निस्सामिहं ॥ ४० ॥
रायकुलसरिसभूते, सगडालकुलमि एव संभूते ।
महमाअं वेव पुणो, विसाराअं सव्वनयेतु ॥ ४१ ॥
कोसामामगगणिया, समिज्जकोला य विउलकोला य ।
जायं छर उ विहारी, रनिस्संवेमिस्स वेसमि ॥ ४२ ॥
वारस वासा वासउं, कोलायं वरमि सिग्गिरसममि ।
सोऊण य पियमरणं, रत्तो वयणेण निगच्छा ॥ ४३ ॥
तेगिच्छससियवयणं, कोले आउच्छुए सयं पणियं ।
निष्पं लु एह सामियं, अहयं बहुलापरामिहं ॥ ४४ ॥
अवगागादाविमुक्को, जिअइ चंदो व्व सोमगंमरी ।

परिमलसिंरि वहतो, ओएहानिबह ससी वेव ॥ ७३ ॥
अथकाउ निगमो सो, सा रंते परिपणेण कट्ठितो ।
मलव्ववारणगमो, इह पत्तो राउलं दारं ॥ ७४ ॥
अतेउरं अ गहतो, विणीयावयणो परिस्ससारो ।
काऊणं सो भरो, रत्तो पुरो अडिओ आसि ॥ ७५ ॥
अह भणइ नेदराया, मतिपये गिहधूलमह । महं ।
पांडउज्जुत्तं वज्जाइ, निज्जि नगरागस्सयारं ॥ ७६ ॥
रायकुलसरिसभूते, सगडालकुलमि तं सि संभूतो ।
सायंमु य निम्माअं, गिहसु पित्तंति यं ॥ ७७ ॥
अह भणइ धूलमहं, गणियापरिमलसमणियसरीरो ।
सोमोक्कयसामाथो, पुणो वि से विणुवेस्सामि ॥ ७८ ॥
अह भणति नेदराया, केह समं दारं तुम सामयं ।
को अणं वरतराअं, निम्मातो, सव्वसंथेसु ? ॥ ७९ ॥
कवलरयणं ततो, अण्णाणं सुट्टु संवारसा ॥ ८० ॥
अंयुनि निगहुयंते, असांगवार्थं अह पविट्ठो । ८० ॥
जित्तियमिंत्तं दिशं, नित्तियमिंत्तं इमे तु भुत्तंति ।
इतो नवरो पडामो, अलो व मीणाउलवरमं ॥ ८१ ॥
आणो रउजं भोगा, रत्तो पास्समि आसणं पडमं ।
सुव्वयं इमं न खमे, खमं तु अण्णवसमं काउं ॥ ८२ ॥
कोले परिंविनेतो, रायकुलामो य जं गगिकंत्तं ।
निरयेसु य जं केत्ता, तां सुव्वति अण्णां केत्ता ॥ ८३ ॥
तं जिय पारिहियवार्थं, जिणुणं कुणइ अग्गोआअरं ।
वंलरयणो मुट्ठि-कारं उलोत्तुयं पुरमं ॥ ८४ ॥
एयं मे सामयं, भणइ अयरोहं मयथो मुट्ठि ।
तो णं केसविहणं, केमिहं विणा पत्तापनि ॥ ८५ ॥
अह भणइ नेदराया, वज्जाइ गणियापरं जह्वा कटिंवि ।
तो तं अस्सवार्थो, तीसं पुरमं वि वारिमं ॥ ८६ ॥
सो कुलवरमं भिज्जि, गणियावरमंति यं च सामिहि ।
पाएण पुणो वेउं, गानिणमरा अणवयच्छा ॥ ८७ ॥
जं एवं पुव्वविउ, एवं मउक्कायभाणउज्जुत्तो ।
मारवकरणाण हिओ, सोलमउक्कवणधारणया ॥ ८८ ॥
जह्वा जह्वा कालं, तह नह एकावाराहसंस्सदा ।
अणुमारा पण्णिए, निस्संयउ वट्ठेहिंति ॥ ८९ ॥
उपायाणीहं अवरं, केहं विउज्जाए इतरणं ।
अउरविहविउज्जाहिं, इट्ठाहिं काहि उज्जाहिं ॥ ९० ॥
मेनेहि य खुण्हि य, कुच्छुपविउज्जाहिं तण्ण निमित्तंणं ।
काऊण उवउआयं, भमिहो सोउणंनसंसारं ॥ ९१ ॥
अह भणइ धूलमहो, अथे कवं न किंचि काहामो ।
इच्छामि जाणुं जं, अहयं चत्तारि पुव्वारं ॥ ९२ ॥
....., सुयत्ताइ च कुगहाहिंति ।
दस पुणे ते अणुमाणे, जाण पण्डारं चत्तारि ॥ ९३ ॥
एतथ कारणेण उ, पुरिसज्जुगे अणुपमि वारस्स ।
सयराहेण पण्डारं जाण चत्तारि पुव्वारं ॥ ९४ ॥
अणुपण्णो य तवो, तवाराजो य दावि विच्छिज्जा ।
अउदसपुव्वपरमो, धारंति ससा उ जा जित्थं ॥ ९५ ॥
तं एवमगवंसो, य नेदवंसो मयववंसो य ।
सयराहेण पण्डा, समयं मउक्कायवंसणं ॥ ९६ ॥
पडमो दसपुव्वार्थं, सगडालकुलस्स जसकरं धारो ।
नामंण थूलमहो, अविहिं साधम्ममहो ति ॥ ९७ ॥

नामैष सन्धमिसो, समये समनमुल्लिखो बितुं ।
 होही अयच्छिमेमो किर, दसपुष्पोधारमो बीरो ॥ ६८ ॥
 एषस्त पुष्पसुपसा-धरस्त उद्विह्व अपरिमेयस्त ।
 सुगन्धु अह अस्थकाले, परिहाणी हीसए एत्थ ॥ ६९ ॥
 पुष्पवज्रअज्जरपरि, विज्जाए सन्धमित्तदायमि ।
 धम्मआचार्यानिस्सो, होही लोमो सुयनिसिद्धो ॥ ७० ॥ ”
 ति० । कस्य० ।

भद्राहुगंडिया-भद्रबाहुगण्डिका-ओ० । गण्डिकाणुयोग-
 भेदे, स० १२ अक्ष० ।

भद्रमय-भद्रमनस्-ति० । भद्रं मनो यस्य सः । अथवा-भद्र-
 मय मनो यस्य स तथा । धीरे, हस्तिभेदे, पुरुषभेदे च ।
 पु० । स्या० ४ डा० २ उ० ।

भद्रमूर्ति-भद्रमूर्ति-ति० । श्रियदर्शने, “ भद्रमूर्तेरमुष्य च । ”
 डा० १२ डा० ।

भद्रमृतय-भद्रमृतक-पु० । नागरमृतक, बाक० । साधार-
 णशरीरबाधरवनस्वतिकायिकभेदे, जी० १ प्राति० ।

भद्रवर्ण-भद्रवर्ण-ओ० । भद्राणि पुण्यानि सम्पत्तयः । मनुष्य-
 मय वः, ऊर्णः । बाक० । उज्जयिनीनगरस्थाया वास-
 यदस्ताया घाड्याम्, आ० क० ४ अ० । आ० ।

भद्रसालवण-भद्रसालवन-न० । उज्ज्वलीपरधस्य मेघपत्तस्य
 भूमी स्थिते स्वनामक्यात् वने, जं० १ वक्त्र० । जी० । ज्या० ।
 दो भद्रसालवण । स्या० २ डा० ३ उ० ।

मेरुमधिकृत्य—

भूमौ भद्रसालवणं । दो भद्रसालवण । इति च ।
 स्या० २ डा० ३ उ० ।

भद्रसालवनं स्थाननः पृच्छति—

कहिं थं भेव ! मंदरे पवण भद्रसालवणं थामं वणे पस-
 ते ! गोअभा ! धरणिअले एत्थ थं मंदरे पवण भद्रसालवणे
 पसत्तं । पाईणपडीणायए उदीणदाहिणविस्थिथे सोपण-
 सविउज्जपवहमंभयायसालवनेहि वक्खारपवणएहिं सीआ-
 सीओआहि अ महाणईहिं अट्ठभागपविभते मंदरस्स
 पवणयस्स पुरच्छिमपवच्छिमेषं वावीसं जोअसमहस्साई
 आयामंथ उत्तरदाहिणेषं अट्ठइआईं जोअसमवाईं वि-
 वल्लंभेणं, तीसे थं एणाए पउमवरवेइआए एमेण य
 वणसडेणं सक्खमो संपता संपरिकित्ते, दुएह वि वसामो
 भाणिअव्वो किऐहं किएहाभासे० जाव देवा आसयंति ।

गौतम ! धरणीतलेऽत्र मेरोभद्रसालवनं प्रकृतं, प्राचीनि-
 त्यादि प्रायस्तु । स्वीमनसविष्णुप्रभमधममदनमदयवज्रिव-
 ल्लकारपवैतः शीतलशीतोदायं म महामदीप्रामष्ट्रमागप्र-
 विभक्तगुणया कुनम् । तद्यथा-एकौ भागो मेरोः पूर्वतः, कि-
 तीवः परतः २, नृगौयो विष्णुप्रभमदीमनसमध्वे दक्षिणतः ३,
 कणुगौ गणधममदनमदयवमध्वे उत्तरतः ४ तथा शीतोदा-
 या उत्तरतो मच्छ्रमया दक्षिणकर्णं पूर्वे पश्चिमविभागेन
 द्विषाकृतं, ततो लब्धः पञ्चमो भागः ५, तथा पश्चिमतो
 ३४४

गच्छन्त्या पश्चिमकर्णं दक्षिणोत्तरविभागेन द्विषाकृतं, ततो
 लब्धः षष्ठो भागः ६, तथा शीतया महानद्या दक्षिणाभि-
 मुक्तं गच्छन्त्या उत्तरकर्णं पूर्वपश्चिमभागेन द्विषाकृतं, ततो
 लब्धः सप्तमो भागः ७, तथा पूर्वतो गच्छन्त्या पूर्वकर्णं दक्षि-
 णोत्तरविभागेन द्विषाकृतं, ततो लब्धोऽष्टमो भागः ८ । इयापना
 मन्दरस्य पूर्वपश्चिमनतश्च द्विविंशति द्विविंशतियोजनसह-
 स्राण्यायामेन । कथमिति चेत्पुनरितः कुकुआवा विपञ्जाराद्योज-
 नसहस्राणि ५३०००, एकैकस्य च वक्खारगिरिभूमे पृथुवं
 पञ्च योजनशतानि, ततो द्वयोः शैलयोर्मूलपृथुवपरिमाणं
 योजनसहस्रं, तन्मिन्द्र पूर्वराशी प्रक्षिप्तं जानाति चतुःपञ्चा-
 शयोजनसहस्राणि ४४०००, तस्मान्मेरुदयासे शोधितं
 शेषं चतुष्षत्वारिंशद्योजनसहस्राणि ४४०००, तथा मध्य-
 द्विविंशतियोजनसहस्राणि २२०००, पूर्वतः पश्चिमतश्च भव-
 न्ति । अथ चेत्पुनरप्यन्तरशीतावनमुक्तं २६२२ योजनानि,
 अन्तरनदीषदकम् ७५० योजनानि, वक्खारारुक्कम् ४०००
 योजनानि, शीतोदायनमुक्कम् १६२२ योजनानि । एतेषां वि-
 स्तराः सर्वप्रमीलने षट्पञ्चारिंशद्योजनसहस्राणि । एतच्च
 लस्तप्रमाणमहाविहङ्गोवायाः शोधयते, शेषं चतुःपञ्चा-
 शयोजनसहस्राणि । एतावज्जद्रशालवनलेखं तच्च मेरु-
 सहितमिति धरणीतलसप्तकदशयोजनसहस्रांशुधने, शेषं च-
 तुष्षत्वारिंशद्योजनसहस्राणि, तस्याङ्के एकैकपाथे द्विविं-
 शतियोजनसहस्राणि, उत्तरतो दक्षिणतश्चैतुर्नृगानि योजन-
 शतानि, विष्कम्भेन दक्षिण उत्तरतश्च तद्गुणशालवनमर्ज-
 वृनीययोजनशतानि, यावेदेवकुसुपु मविष्टमिधयेः । अत एव
 देवकुलककरकुक्षयासाङ्के विहङ्गपासे क भद्रसालवणाव-
 काश इति प्रश्नो दूरापास्त इति ।

अथात्र सिद्धाऽऽयतनाऽऽविचक्रयत्तमामाह—

मंदरस्स थं पवणयस्स पुरच्छिमेषं भद्रसालवणं व(ए)थासं
 जोअभाई ओगाहिता, एत्थ थं मई एगे सिद्धाययणे पस-
 ते, पसासे जोअभाई आयामंथ पणवीसं जोअगाईं वि-
 वल्लंभेणं छत्तीसं जोअभाई उट्ठुं उच्चतेणं अणुगल्लंभसयस-
 सिचिट्ठे वसामो । तस्स थं सिद्धाययणस्स तिदिहिं तओ
 दारा पसत्ता । ते थं दारा अट्ठ जोअभाई उट्ठुं उच्चतेणं, च-
 त्तारि जोअभाई विकल्लंभेणं तावइयं च वणंमं, से-
 आवरकणगपूथिमागा० जाव वणमालाओ भूथिमागो अ
 भाणिअव्वो, तस्स थं बहुपउम्भदेसभाए एत्थ थं मई एगा
 पणिपेठिआ पसत्ता, अट्ठ जोअभाई आयामविकल्लंभेणं, च-
 त्तारि जोअभाई बाहल्लेणं, सव्वरयणाभयो अच्छा, तीसे
 थं पणिपेठिआए उवरि देवच्छंदए अट्ठ जोअभाई आयाम-
 विकल्लंभेणं साइरगाईं, अट्ठ जोअभाई उट्ठुं उच्चतेणं जा-
 व मिणुपिडिमापसत्ता । देवच्छंदरास्स जाव धूवकुडुच्छु-
 आथं मंदरस्स पवणयस्स दाहिणेषं भद्रसालवणं पसासं,
 एवं चउडिहिं पि मंदरस्स भद्रसालवणे चत्तारि सिद्धायय-
 णा भाणिअव्वो, मंदरस्स थं पवणयस्स उत्तरपुरच्छिमे थं
 भद्रसालवणं पसासं जोअभाई ओगाहिता एत्थ थं चत्ता-

रि शंदायुक्तरिणीयो पयस्यभाओ । तं जहा-पउमा १ पउ-
मप्यभा २ कुमुदा ३ कुमुदप्यभा ४ । ताओ थं पुक्ख-
रिणीओ पण्णासं जोअसाई आयापेणं पयवीसं जोअ-
साई विक्खंभेणं दस जोअसाई उव्वेहेणं वयसो । वंअभा-
वसंदाणं भाणियअव्वो, चउरिंसि तोरणा ० जाव ताभि
थं पुक्खरिणीथं बहुमज्जकदेसमाए एत्थ थं महं एगे
ईसायस्स देविंदस्स देवरणा पासायवडिंसए पण्ण, पं-
च जोअस्यसपाई उव्वं उव्वत्तेणं, अट्ठाई जोअस्यसपाई वि-
क्खंभेणं, अगयमूलिअ एवं सपरिवारो पायायवडिंस-
ओ भाणियअव्वो । पंदरस्स थं एवं दाहियपुरच्छिमंणं पु-
क्खरिणीओ-उपपलुगुमा ? खलिया २ उपपला ३ उ-
पपलुजला ४ । तं चेव पमाथं मज्जे पासायवडिंसओ, स-
क्कस्स मपरिवारो तेण चेव पमाथं दाहियपच्छिमंणं
वि पुक्खरिणीओ भिमा ? भियनिमा २ अजला ३ अजण-
पपा ४ पायवडिंसओ सक्कस्स सीहासंणं सपरिवारं उत्त-
रपच्छिमंणं पुक्खरिणीओ-सिरिकंता १ सिरिचं-
दा २ सिरिमहिआ ३ चेव सिरिलया ४, पासायवडिंसअं
ईमासस्य सीहासंणं सपरिवारं ति ॥

भरोः पूर्वतः पञ्चाशद्योजनाभि भद्रशालवनमवगाहानतिक-
र्यात्रान्तरे महद्वेकं सिद्धायननं प्रवृत्तं पञ्चाशद्योजनाभ्यामन-
न पञ्चविंशतियोजनाभि विष्कम्भेन, पट्टविंशद्योजनाभि ऊ-
र्ध्वोवचयेन, अनेकस्तम्भगतमश्विष्येष्टित्यादिकः स्वर्तोऽप्ये-
नञ्च वर्णकः प्रागुक्तो ब्राह्मः । अत्रापि द्वारोऽऽविर्णवत्सूत्रा-
ग्राहः । (तस्मै च इत्यादि) प्राग्वत् । (नस्स सि । तीसे
णं इत्यादि) स्वर्गद्वयम् । अथोक्तरीतिमवशिष्टसिद्धा-
यननेषु दृश्यति- (मंदरस्स इत्यादि) मंदरस्य पर्वतस्य
दक्षिणतो भद्रशालवनं पञ्चाशद्योजनाभ्यवगाहोत्थाद्यात्तापको
ब्राह्मः । एवं चतुर्विधविप मन्दरस्य भद्रशालवनं अवारि सि-
द्धाऽऽयतनानि अभितथ्यानि, यच्च भिष्यतिदेश्येषु व-
त्वार्यसिद्धिष्विति तत्र जम्बूद्वीपद्वारवर्णकं च "चत्वारि दारा मा-
णियअव्वो" इत्येतत्स्वर्गव्याख्यानमुत्तरयामि । अथैतद्वत्पुष्-
करिणो वक्रस्थाः-मंदरस्य इत्यादि सुगमम् । अत्रासं प्रमाण-
ऽऽद्याह- (ताओ कम्मियादि) मेरोरीशान्यां दिशि भद्रशालवनं
पञ्चाशद्योजनाभ्यवगाहान्तरं चतस्रो नन्दा-नन्दाभिधाना-
शाम्भवाः पुष्करिणः प्रवृत्ताः । आसां च प्राक्षिण्येन ना-
मानि यथा पक्षपमा कुमुदा कुमुदप्यभा, वैष समुच्चये, ताश्च
पुष्करिणः पञ्चाशद्योजनाभ्यामन पञ्चविंशतियोजनाभि च
विष्कम्भेन, दशद्योजनायुक्तेष्वेतेष्वेतेष्वेते वर्णको वेदिकायनस्य
वडांनं भणितव्यः प्राग्वत् । यावच्चतुर्दिशि तोरणानि । अथे-
तासां मध्ये यदस्ति तदाह- (तासि कम्मियादि) तासां
पुष्करिणीनां बहुमध्यदेशेभ्यो अत्रान्तरे महान्नेक ईशानस्य
देवैरुस्य देवराजः प्रसादावतंसकः प्रवृत्तः । कोऽप्ये तं प्रा-
सादं चतस्रः पुष्करिणः परिक्षिप्य स्थिता इति पञ्चद्योज-
नान्तपञ्चोक्तवचनेन अत्रैतदुक्तं यानि योजनशानि विष्क-
म्भेन समचतुरश्रत्वाद्यायामनपि (अभ्युगमयसिआ इत्या-

दि) प्रासादवर्णेन प्राग्वत् । एवमुक्तामलायानुसारेण सपरि-
वार ईशानेन्द्रोपवस्यनीयसिद्धामनाऽऽदिपरिवारपुष्करिणा-
दावतंसको भणितव्यः । अथ प्राक्षिण्येन शेषावदिगमनपुष्क-
रिणयादिप्रकृषणयाऽऽह- (मंदरस्स इत्यादि) ब्राह्म, नभरं द-
क्षिणपुष्पांशमातिष्ठि आनेय्यां दिशिः स्येव । ताश्चोत्पलुगुमा-
द्वयः पूर्वकमेण नदेव प्रमाणं ईशानेन्द्रोपवस्यनीयसिद्धासने-
नेत्येव । दक्षिणपश्चिमामपि मैत्रेयं विदिशि पुष्करिण्याः
शृङ्गाऽऽद्याः प्राक्षिण्येन प्रासादावतंसकः शकस्य सिहा-
सने सपरिवारम् उत्तरपश्चिमायां वायव्यां विदिशि पुष्करि-
ण्यः श्रीकान्ताऽऽद्याः प्रासादावतंसकः ईशानस्य सिहास-
ने सपरिवारम् । अत्र उत्तरदिक्पञ्चदशनेन देशानवावय्यप्रा-
सादौ ईशानेन्द्रसम्को दक्षिणदिक्पञ्चदशने आनेय्यमैत्रेय-
प्रासादौ शकन्दरस्यविति । ज० ४ वत्त० ।

भदसिगी-देशी-धोवण्ड, दे०ना० ६ वर्ग १०२ गाथा ।

भदमेण-भदमेन-पुं० । वाणलसीवासनये स्वनामकथानि
जीर्णोष्ठान, आ० ४ अ० । आ० १० । धरुणस्य नागरा-
जन्दस्य स्वनामकथानि संप्रामांनकाधिपते, स्था० ४
डा० १ उ० ।

भदा-भद्रा-स्त्री० । कल्याणकारिणायम्, श्री० । पञ्चस्य
द्वितीयासप्तमीद्वारशानिषिपु, चं० १० पाहु० १४ पा-
हु० पाहु० २०० । जं० । स० २० । ज्यो० । प्रथमवल्लद्वयस्य
मानरि पौनपुरस्थस्य प्रजापतेर्मार्थ्यायाम्, आ० १
अ० । स० । "दव्यास्तस्य च भद्रायाः बलदेवः सुतेऽज-
वत् । चतुर्भिः सुचितः स्वप्ने-रचनेऽऽलस्योऽष्टवाः ॥" आ०
क० १ अ० । आ० म० । " पुनो पयार्वातस्व, भद्रा अयमो
विच्छिन्नं यथा । " ति० । आ० १० । तृतीयचक्रवर्तिनो-
मानरि, स० । आ० १ । द्वितीयचक्रवर्तिनो भार्यायाम्,
स० । चक्रानगरीस्थस्य जितशत्रुतोर्मार्थ्यायाम् । सप्तमस्य
बलदेवस्य नन्दनस्य जनन्याम्, आ० म० १ अ० । आ०
वृ० । कौशलिकस्य नृपतेर्दुहितरि, " रवो वि ताहं को-
सलियस्स धूया, भट्टसि नामेण अण्णिदियं । " उज०
पाई० १२ अ० । चक्रानगरीस्थस्य माकन्दिताभैवाहस्य
भार्यायाम्, जा० १ ध्रु० ८ अ० । चक्रानगरीस्थस्य जिनद्व-
सार्थवाहस्य नार्यायाम्, जा० १ ध्रु० १६ अ० । चक्रानग-
रीस्थस्य सागरदत्ताभैवाहस्य भार्यायाम्, जा० १ ध्रु०
१६ अ० । राजशुभनगरस्थस्य धनसार्थवाहस्य भार्यायाम्,
जा० १ ध्रु० १८ अ० । प्रति० । राजशुभनगरस्थस्य धनसार्थ-
वाहस्य भार्यायाम्, आ० म० १ अ० । क्षितिप्रतिष्ठित क-
स्मिंश्चिन्नगर स्थितस्य धनश्रेष्ठिनो भार्यायाम्, ति० १० उ० ।
वसन्तपुरपलनस्थस्य धनसार्थवाहस्य भार्यायाम्, आ० क०
१ अ० । मयचक्षेत्राग्नोत्तरप्रामस्थस्य पुण्यशालकोटुर्बिकस्य
भार्यायाम्, आ० क० १ अ० । आ० म० । श्रेणिकनृपतेः स्व-
नामकथानायां भार्यायाम्, तत्तथा नम्यात् । अन्न० ।
पुण्यवन्दनेशस्थस्य शतद्वारपुरस्थस्य सम्भुदित (सुमति)
नृपतेर्मार्थ्यायाम्, ति० २० कल० । म० । शोभाञ्जयं
नगर्यो स्थितस्य सुवन्दनसार्थवाहस्य भार्यायाम्, विपा० १ ध्रु०
४ अ० । (तत्तथा "सयह" शब्दे) चक्रानगरीस्थस्य कामदेव-
शुडपतेः स्वनामकथानायां भार्यायाम्, उपा० ६ अ० । आ० म० ।
आ० वृ० । तुर्गमणीनारीस्थयां कल्याणस्वनामकथाना-

यां चिन्तयतिभ्याम्, आ० म० १ अ० । काकनीलनगरीस्थ-
स्य धनसार्यायइत्य जनन्याम्, " काकनीलवरीय म-
द्वा नाम सरयवाही परिवसहः " अणु० । पुरिमतालनगरस्थ-
स्य वसुगुणेश्वरिनः पत्न्याम्, आ० म० १ अ० । मन्त्रालिपुत्रस्य
गोशालकस्य जनन्याम्, म० १५ श० । आ० म० १ अ० । पश्चिम-
रुक्मसार्याययां स्वनामकथातायां रिक्तुवार्थ्याम्, आ०
क० १ अ० । ही० । ज० । आ० म० । स्या० । आ० म० ।
नन्दीश्वरवरीयस्य कृष्णाऽङ्गनकपयैतयोपरिभ्यतायां
पुष्करिण्याम्, ही० । ती० । स्वनामकथातायां नगर्थाय्,
आ० म० १ अ० । भन्ते कल्याणीकरोति वैद्विनिमिति भद्रा ।
अहिंसायाम्, म० १ सम्भ० हार । अहोरात्रद्वयमात्रे
प्रतिमाभेदे च । स्या० ४ डा० १ उ० । " पंचपञ्चमायां । "
प्रथमा प्रतिमा द्विदिनाभ्यां भवति । स्या० ५ डा० १ उ० ।
(व्याख्या " पञ्चमा " शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३३२ पृष्ठे गता)
राजपुद्गलनगरवासस्तव्यपञ्चमं श्रिवाध्यायम्, ध० २० ।

अथ नेष्टिज्ञानं निबन्धम्—

" अथियस्य मगहदेवे, वैसियदेसियमहल्लकोदहे ।
रायगिहं कोलगिहं व, भुयसुमल्लाहवरनयने ॥ १ ॥
तथाऽऽसि रालिकयबहु-माशुरयया मरधयो धयां सिट्टी ।
समुषसिपयबहुभद्रा, भया नामेण ते गिहिली ॥ २ ॥
अणुपालो भयदेवा, धनघो भयुरकिन्नयो ति सुपसिद्धा ।
वउरे वउराणुणध्या-युषु व तेसि सुया परा ॥ ३ ॥
कममो तेसि भज्जा, सिरी य लच्छी धया य धया य ।
निबमसुंरिमसा-लिणीउ चिट्टेन सुदियाओ ॥ ४ ॥
कदायिषि पणुयवध्यां, सिट्टी चित्त वयं गहिउकामो ।
एए विदिया सुदिया, तणया मे इचिचरं कालं ॥ ५ ॥
जह पुण का वि हु सुएहा, कुण्डभमारं यण्डिअ विचिट्टं ।
तो पच्छा वि अरुसुदी, न मुणति गये पि कालमिति ॥ ६ ॥
का पुण इमाण उचिया, गिहविताइ ति हु सपुण्णा जा ।
स उण मरह नेया, पुण्णसारेण जं सुज्झी ॥ ७ ॥
जुज्झा तयो परिकसा, इमाण सुहिसणुणं पुण्णकलं ।
जं संठविप कुण्डा, कुण्डविणो हुति किलिपयं ॥ ८ ॥
इय चित्तिजणमुहं-डमरवं सतिज्जण नियमोह ।
नियमित्तानाहवगं, निमत्तप भोयगुडुम ॥ ९ ॥
अणुत्तरं च सम्मा-यिज्जण तथोल कुसुम मारंदि ।
नरस समकलं सिट्टी, इकावावेइ बहुआओ ॥ १० ॥
पण पुण सालिकण, अणुपणुण पमणेइ रक्खिय व्व ति ।
जहा मग्गेमि तथा, एए मे अणियगञ्ज य ॥ ११ ॥
एवं ति ताहिं अणिय, विसिज्जया गउरवेण नियसयया ।
पसा य सयं ठायं, किमिय तत्ते ति सविपकुका ॥ १२ ॥
मणियहिइ जया ताओ, जओ तथो गिणियहं समणिएसं ।
इय चित्तिप पढमाए, बहुरे ते उज्झिया म्म ति ॥ १३ ॥
वीयाए तुसमायं, अयणेउं भक्खिया लहुं वेव ।
तथाए तासयम-णिय ति अहगउरवरपाए ॥ १४ ॥
उज्जलवसंणयं धं-धियुज पक्खियिय भूयणकरंहे ।
परदिणितिकालपडियए-खोओओ रक्खिया ते उ ॥ १५ ॥
अह धजाए नियपिय-मेहमो सदिज्जण सयणजयो ।
अह धजाओ जह पडवरिणं, बुद्धिमिमे जंति तह कुणह ॥ १६ ॥
सेव वि वरितारसे, पसे ते वाविया पयसेण ।

सुहृदिमं कियारे जल-भरियस्मि परोहमसुपता ॥ १७ ॥
तो सव्व उज्झलितं, पुणुरवि आरोविवा कमेण तथो ।
आओ पढमे वरिले, पमत्तयो पयथो तेसि ॥ १८ ॥
वीयस्मि वज्जुरे आ-दगो उ तइयस्मि जाविया जाया ।
तुरिए कुंओ पंचम-वारंसे पुण कुंमसहसाणि ॥ १९ ॥
अह दिव्या वि भोयण-पुरस्सरं सयमपाइ पञ्चकलं ।
सह-विद्य बहुराओ, सालिकया मगिया तेउ ॥ २० ॥
किञ्चण सुमरिय सिरी, जओ तथो अणुए कये पंच ।
अह सबहमाविया भण-इ उज्झिया ते मए ताय ॥ २१ ॥
एवं लच्छी वि कहे-इ केवलं भक्खिया मए ते उ ।
आमरणकं धाओ, ते गहिय धया समण्येइ ॥ २२ ॥
अहधया धया वि, मगिया सविणयं अणइ ताय ।
ते एवमेव अहभूरे-भावमसिह समणुपसा ॥ २३ ॥
एवं भवंति एए, सुरक्खिया ताय । वाविया संता ।
सालिकया पुण हु-हिमावविहयसो मेव ॥ २४ ॥
संति मम जणयगेह, बहू कुज्जादेउ संमिखिता ते ।
सगडाइवाहणेहि, तो आयावइ लहुं सिट्टी ॥ २५ ॥
तो नियऽभिययां कहि-य तिट्ठिया पुच्छुओ सयणवग्गो ।
कि इय उचियमसिह, स आह तुम्हि चिह सुणेह ॥ २६ ॥
जपइ धयो वि उज्झण-साला पढम ति उज्झिया नाम ।
छारणुगणयछुहण-वावारा वसउ मह गेहे ॥ २७ ॥
रंधण कंडलसाहण-वल्लयाइ नियोमिणी हवउ वीया ।
नियआयरल्लसेण, भोगवरे नाम सुपसिद्धा ॥ २८ ॥
जं सालिकया जसे-ण रक्खिया रक्खियविमिहा तेण ।
मणिकणमणयणं-सालागमिणी हवउ तइयधहु ॥ २९ ॥
अणुइकमणियज्जाया, तुरिया सम्भस सामिणी होउ ।
सालिकणारेडणवसा, रोहिणियाना मयपुण्णा ॥ ३० ॥
एयं च दीहदंसि-सणुण काउं कुण्डसुत्तं से ।
धणुसिट्टी निमल्लय-म्मकमआराहगो जाओ ॥ ३१ ॥
अओ वि इहो विणुओ, छुट्टे गेहिणी नायस्मि ।
भणिओ सुभमपणुणा, बहूपु किर वियरेणुं ॥ ३२ ॥
जह से धयो तह गुरु, जह नायजणे तहा समणुसंघो ।
जह बहुया तह भग्वा, जह सालिकया वयाइ तहा ॥ ३३ ॥
जह सा उज्झियानामा, ते सालिकये समुज्झिउं पसा ।
एसणुदुकलं परमे, तह कोइ जिओ कुक्कम्मवसा ॥ ३४ ॥
सयलसमीहियसंसि-जिकारए तारए भवसमुद्धा ।
उज्झणु वए मरणा-इमावयाओ उवज्जो ॥ ३५ ॥
अओ उण वीयवहु, व्व वग्गभोयणजसाहलोसेण ।
भुणं ताइ परलो-यदुकललकलकलणी होइ ॥ ३६ ॥
ततो वि य जो अओ, सो ताइं जीवियं व रक्खित्ता ।
रक्खियबहु व्व जायए, सव्वेसि गउरवदुण्णं ॥ ३७ ॥
ओ पुण तथो वि अओ, रोहिणियबुय व्व बुद्धिमाणेह ।
पंच वि वयाइ स हवइ, संपणहाओ गणुहउ व्व ॥ ३८ ॥
अओ वि इय वीसइ, धवहारे उवणओ इहं नाए ।
जह किल कसए गुहणो, सीसा वत्तारि निप्पका ॥ ३९ ॥
आपरियसणजुग्गा, पज्जाएणं सुएय य समिद्धा ।
अह तेणउं पवओ, गुरु सम्पणेम कसए गणं ॥ ४० ॥
ततो तेण परिष्ठा-देउं देसंतेन विहाराय ।
का होइ कसए सिद्धि, ति पेलिया उचियपरिचारा ॥

चउरोऽपि तस्मै पत्न्या, केमादगुणविषय देससु ।
 जो तस्य सव्यजिह्वो, सायाबहुलो कडुपययो ॥ ४२ ॥
 पयतायुवगारी, निव्यवसेण तदय आश्रीभो ।
 सव्यो परिवारो उह, अचिरा तस्युक्कगो जाओ ॥ ४३ ॥
 बीभो वि सायबहुल-तणेण नियेहसंठिं चव ।
 करिइ सादरं सो-सवगमवरं न उण किरियं ॥ ४४ ॥
 तहओ पुण सारणया-रणाइकरणेण निव्वमुज्जुतो ।
 रक्खइ पमलभाव, गच्छंते नं परीवारं ॥ ४५ ॥
 जो पुण तुरिओ सीनो, सयलमहंमहलोवलज्जलो ।
 जिणसमयामयंमहो, बुक्कुरसामन्निरओ य ॥ ४६ ॥
 जोइअदेवलोमं, भूरिसंतोसोसमणुपमं ।
 निययविहारचरायल-सुवज्जणपेतो मिणुणेहि ॥ ४७ ॥
 देसन्नु कालन्नु, सुदीइदंसी जडेय कालज्जो ।
 जाओ पथुपरिवा-रपरिअओ विडिज्जणवोहो ॥ ४८ ॥
 पथो गुरुयो पाते, उवलसं तोण तेलि बुलेतो ।
 तो नियायमच्छमेलण-पुणो दिओ य अदिगारो ॥ ४९ ॥
 सविचत्तमचितं था, गच्छे छुडुणारिइ किंवि ।
 पदमेव परिडुवाण-मिमस्स कज्जति तेलिउयं ॥ ५० ॥
 जं भत्तं पाणं वा, उवगरणं वा गणस्स पाउमं ।
 तं दुइएणापरितं-तयण उपाइयववं ति ॥ ५१ ॥
 गुरुधरगिलाणुतच-स्सियवालसंहोपाणु य मुणोसं ।
 रक्खइकल्लविषकलण-सुग्गा रुइयमि संठावया ॥ ५२ ॥
 जो पुण तेलि कम्मिओ, गुरुमाया तस्स नियगणो सव्यो ।
 बुडुपणयपरायसमा-णसेण गुरुणा समुपयोओ ॥ ५३ ॥
 एवं जहजुगनिउ-जणेण आराहणं प पत्तो ।
 सो सूरि तइ गच्छो, सव्यो गुणभायणं जाओ ॥ ५४ ॥
 किर दीहइसिणुसं-गरण घणसिद्धिणा इहं पयं ।
 भवियमइकोवणत्तं, पयंयिया उवलयविभासा ॥ ५५ ॥
 " इति कलमकल्लुओकमस्तोकमतत्त्वं,
 गुणिन इदं धनाऽऽव्यधेष्टिनः साक्षरम्य ।
 भयममलमुवारं दीष्टेदशीर्यमेव,
 अयत्त भविकलोकाः किं बहु व्याकुलेन ? ॥ ५६ ॥
 इति अमधेष्टिवृत्तकं समाप्तम् । ध०२० १ अधि० ५ गुण ।
 उपोतिषाङ्गास्तु द्वितीयास्तमोद्भादशीतिथिषु, स्त्री० ।
 बाब० । कामिपयनगरस्थस्य ब्रह्मदत्तस्य स्वनाम-
 क्यतायां महिष्याम्, " चित्तसेणमो भद्रा ।" उक्त-
 पाई० १३ अधि० । स्वनामक्यतायां प्रथमबलदेवस्य
 मातरि, ति० । शास्त्राज्ञानानगरस्थस्य सुभद्राऽऽव्य-
 सार्धवाहस्य स्वनामक्यतायां भयार्थ्याम्, स्या० १०
 ठा० । इस्तितागपुरास्त्वस्य कस्यचित्सार्धवाहस्य स्वना-
 मक्यतायां भार्यायाम्, स्या० ६ ठा० । कथा ' पाटिल'
 शब्दऽस्मिन्नत्र भागे ११२० पृष्ठे गतः । आगामिन्यामुत्सर्गितयां
 भविष्यस्य प्रथमजिनस्य पञ्चमामस्य जनन्याम्, पुण्ड्रवज्ज-
 नदेशस्थस्य शतद्वारनगरस्थस्य सम्मुदितनरपतेः स्वनाम-
 क्यतायामप्रमहिष्याम्, " पुंड्र वज्जणदेसे सयहारं पुंरं संमु-
 हवन्नरहणो भद्राय देवीए " ती० २० कटा । रुक्कचरद्वीप-
 स्थायां शकस्य देवराजस्य सामानिकानामुत्पातपूर्वनेत्र्यश्च-
 तुर्येषु स्थितान्तु राजधानीवन्त्यनमस्यो स्वनामक्यतायां
 राजभाष्याम्, आ०क० १ अधि० । उपोतिषाङ्गं भवाऽऽदितः
 सप्तमे कण्ठे, स्त्री० । न० । उल० ।

भद्राकरी-देशी-प्रलम्ब, दे०ना० ६ वर्ग १०२ गाथा ।

भद्राण्णा-भद्राऽऽनना-स्त्री० । मगधदेशस्थगोवरप्रामस्थस्य
 पुण्यशालग्रहपतेर्महार्थ्यायाम्, आवा० १ भु० ३ अ० १ उ० ।
 भद्रावण-भद्रापन-न० भद्रकण्ठ, ६० प० ।

भद्रासख-भद्राऽऽपन-न० । भद्राय लोकास्त्रेमावास्थेऽथ ।
 आम-आचारे ह्युद । नृपाऽऽसने, वाख० । सिहाऽऽसने, बा०
 १ भु० १ अ० । पन्न० । आसनभेदे, भद्राऽऽसनानि येषाम-
 चाभागं पीठिकाव्यः । जी० ३ प्रति० ४ आधि० । जं० ।
 रा० । तद्वरूपेऽष्टमल्लान्तगतं माह्विल्लव्यस्तुभेदे च । आ०
 खू० १ अ० । आ० म० । जं० । श्री० । रा० । वाराणसीवा-
 स्तव्ये ओणश्रष्टिनि च । ती० ३७ कटप । " भद्रासणाई स्नि-
 हासणाई " पाह० ना० ११८ गाथा ।

भद्रिजिया-भद्रिथिका-स्त्री० । भद्रयशस्यः स्थविराश्रित्तस्यैव
 रुपाटिकगणस्य शास्त्रभेदे, कल० २ अधि० ८ लण् ।

भद्रिया-भद्रिका-स्त्री० । स्वनामक्यतायां नगरार्थम्, " ए-
 वं विहरंता भद्रियं नयति गया ।" आ० म० १ अधि० । आ०
 खू० । कल० । द्वौ भद्रिकायां वर्षारामान् कृतवान् । कल०
 १ अधि० ६ लण् ।

भद्रिलपुर-भद्रिलपुर-न० । मलयामिधाऽऽव्यदेशस्थे पुरभेदे,
 " भद्रिलपुरमेव मलयपार ।" सूत्र० १ भु० ५ अधि० १ उ० ।
 अन्त० । आब० । आ० म० । आ० खू० । प्रब० ।

भद्रिला-भद्रिल-स्त्री० । कुलाकसन्निवेशस्थस्य धर्मिन्नाविप्र-
 स्य भार्यायां सुधर्मस्वामिनो जनन्याम्, कल० २ अधि०
 ८ लण् । आब० ।

भद्रुत्तरपदिमा-भद्रोत्तरपदिमा-स्त्री० । प्रतिज्ञाविशेषः, प्रब० ।

भद्रोत्तरनयः प्राह—

भद्रुत्तरपदिमाए, पण छग सत्तऽट्ट नव तहा सत्त ।

अट्ट नव पंच छ तहा, नव पण छग सत्त अट्टव ॥ १५४६ ॥

तह छग सत्तऽट्ट नव, पण छ सत्त सत्तऽट्टा ।

पणइत्तरिसयसंपा-रखणायं तु पणवीसा ॥ १५४७ ॥

प्रतिमानाम-प्रतिज्ञाविशेषः, ततो भद्रोत्तरप्रतिमायां भ-
 द्रोत्तरनयसि पञ्च पद सप्ताष्टौ नवंप्रस्था । तथा सप्ताष्टौ
 नव पञ्च चरितं द्वितीया । नव पञ्च पद सप्ताष्टौ चरितं तृ-
 तीया । यद सप्ताष्टौ नव पञ्चानि चतुर्थी । अष्टौ नव पञ्च
 पद सप्तानि पञ्चमी । इह पञ्चसत्तस्तुत्तरं शतममल्लाधाना-
 नुपवासानां, पञ्चविंशतिस्तु पारणकानाम् । एवं च भ-
 द्रोत्तरनयसि शतद्वयं दिनानां सप्तानि । प्रब० २७१ द्वार । (अ,
 आधिकारः ' पदिमा ' शब्दग्रन्थमेव भागे ३३२ पृष्ठे गतः) ।
 भद्रुत्तरपदिमस्य-भद्रोत्तरावतंसक-न० । विमानभेदे, स० १६
 सम० ।

भय-भयन्-न० । भय-भयिन् । " भयमाऽऽभयोः पो वा ।" ८ ।

श० १११ । इति प्राकृतसूत्रेणानयोः संयुक्तस्य पो वा । प्रा० २ पाद ।
 दृग्धोयमाऽऽदिविकारः, वाब० । अष्टाश्रीतिमश्राहान्त-
 र्गणं ऊनविशतमं महाप्रदे च । पुं० । स्था० ।

दो भावा । स्या० २ डा० ६ उ० । चं० प्र० । सू० प्र० । कृ० प्र० ।

अपय-भस्मक-न । भस्म करोति । बहुभोजनकारकं रोग-
भेदं, वाच० । भस्मको इयाधिः । स च वातपित्तोक्त-
नया स्नेहमन्यूननयापजायते । आचा० १ भु० ६ अ० १ उ० ।
भस्मय इयाधि कन् । कलधोते, वाच० ।

अपरामि-भस्मराशि-पुं० । अष्टाशीतिमहाब्राह्मणगेते महा-
ब्रह्म, च०प्र० २० पादु० ।

दो भासगमी । इथा० २ ठा० ३ उ० कण्ठ० । सू० प्र० ।

अप-अप-चलने, इयादि० पर० सक०-सदृ० " अमेष्टिरिटिज-
दुष्टदुल्ल-दुष्टदुल्ल-चक्रम-भ्रमड-भमड-भमाड-तलश्रण्ट-
भ्रण्ट-भ्रम-भुम-गुम-कुम-दुम-दुल्ल-परी-पराः " ।
॥ ८ । ४ । १६१ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण अमेरतेऽष्टादशोऽदेशः वा ।
टिगिटिज्जह । दुगदुल्लह । दणदुल्लह । लककमह । भम-
डह । भमाडह । भमाडह । तलश्रण्टह । भ्रण्टह । कण्ठह ।
भुमह । गुमह । कुमह । दुमह । दुल्लह । परीह । परह ।
भमडह । प्रा० ४ पाद । अमति । अममत् । अममीन् । वाच० ।
अम घञ् । आनै, विपा० १ भु० ३ अ० । आकस्मिकक्षमी,
व्य० ४ उ० । अनयस्थाने, विशेष० । विपय्याने, द्वा० १७
द्वा० । निव्याहाने, अम्याभाभूतस्य वस्तुनाऽन्याकावेण हाने,
वाच० । " अपोऽन्तर्धिवस्मभ् " स्रपोऽन्तर्धिवस्मभ्-
काविपर्ययः, शुक्रिकायां रजनामिदमिति च अन्तस्मिन्तुल्लह
इति यावत् । द्वा० १७ द्वा० । " अन्तस्मिन्तुल्लहमिति अमः " ।
स्रपोऽन्तस्मिन्तुल्लहमिति तन्मिति । यथाह विपय्ययो मि-
व्याहानमन्तर्धमिति तन्मिति । द्वा० १८ द्वा० । जलानर्गमस्थाने,
कुन्तं अमणे, वाच० । पर्यटने क । स्र० १ भु० १ अ० ३ उ० ।
भमन-अमत्-वि० । अनवस्थिते, ज० १ भु० १ अ० ।

भमत्-अमत्-न० । पर्यटने, सूत्र० १ भु० १ अ० ३ उ० ।

भममुह-देशी-आयने, दे० ना० ६ वर्ग १०१ गाथा ।

भमर-अमर-पुं० । " अमरं सो वा " ॥ ८ । २४४ ॥ इति प्रा-
कृतसूत्रेण अस्य सो वा । प्रा० १ पाद । " हरिद्राऽऽदौ लः " ।
॥ ८ । १ । २४४ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण ससिधायो लस्यम् ।
प्रा० १ पाद । अमति रीतीति अमरः । आच० ६ अ० । अमति
रीति च अमरः । आच० १ द्वा० । विशेष० । अनु० ।
व्य० । रामाऽऽवर्ते क । " विसालाग्रीवरममरोरुपाहपुष्प-
विमलस्रंजः " ॥ द्वा० १ भु० १ अ० । जी० । " मोऽनुनामिको
वा " ॥ ८ । ४ । २६७ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण पञ्चोऽनादौ वर्त-
मानस्यांशुक्रस्य मकारस्यानुनासिको वकारो वा । भवैर ।
अमरा प्रा० ४ पाद । " पुष्पपुष्पा रसाः, भिगा मसला य
महुसरा अलिणो । ईदं देरा दुरेहा, पुष्पयाया छयाया
अमरा ॥ १ ॥ " पाद० ना० ११ गाथा । अमन् री-
तीति अमरः । प्रव० ४ द्वार । कालधर्मे सम्पाति-
नि पुरपतया लोकध्वजने (प्रश्न० १ आश्र० द्वार)
कर्तुरिन्द्रियजीवविशेषे, विशेष० । " लोमध्वजद्वारो,
वधहरो भगह कालशो भमरो । परमधपरो भगह, नि-
कडुभो पञ्चवर्षाः नि ॥ ३६८ ॥ " (अस्या इयाक्या ' जय'
शब्दे वस्तुधर्माये १८६२ पृष्ठे गता) विशेष० । आच० । आ०
म० । दश० । प्रह्ण० । म० । औ० । प्रश्न० । रा० । द्वा० । उ-
क्त० । सूत्र० ।

भमरनिउरंभभूय-अपरनिकुरम्भभूत-वि० । अमरनिकुरम्भोप-
मे, रा० ।

भमरपञ्चगसार-अमरपञ्चामार-पुं० । अमरपञ्चान्तर्गते वि-
शिष्टकालिमापचिते प्रदेशविशेषे, रा० । जी० । आ०प्र० ।
भमरपञ्चसार-अमरपञ्चसार-पुं० । अमरस्य पञ्च पञ्चतस्य
सारो अमरपञ्चसारः । अमरपञ्चान्तर्गते विशिष्टपञ्चायतोप-
चिते प्रदेशे, जं० १ वल्ल० ।

भमरस्य-अमरस्य-पुं० । रत्नच्छातिभेदे, तालिवासभूते अ-
नार्यलेशभेदे च । सूत्र० १ भु० ४ अ० १ उ० । प्रव० । प्रह्ण० ।
भमरावलिपा-अमरावलिपा-स्त्री० । अमरपञ्चकौ, रा० । जी० ।
भमरिया-अमरिका-स्त्री० । उदकस्थ जीवविशेषे, सूत्र० २
भु० ३ अ० ।

भमली-अपरी-स्त्री० । अम-करन्-गौ०-कीष्ट । जतुकायाम्,
अमरमार्यायाम्, वाच० । वाद्यविशेषे च । अष्टशते अमरी-
वाद्कानाम् । रा० । आकस्मिकयां शरीरस्रमी, आच० ४
अ० । घ० । ल० । आ०चु० ।

भमम्-देशी-घनपालं, दे० ना० ६ वर्ग १०१ गाथा

भमाड-भूमि-स्त्री० । अम चलने-णिच् । अमेस्तालिश्र-
ण्ट-तमारी ॥ ८ । ४ । ३० ॥ इति प्राकृतसूत्रेण अमेय-
न्तस्य 'तालिश्रण्ट-तमाल' इत्यादेशो वा भयतः । तालिभ-
ण्टह । तमालह । भामह । भमाडह । भमायह । प्रा० ४ पाद ।
भमाम-भ्रमाड-पुं० । टण्णविशेषे, " बरुआ सानुदुआ भमा-
सो य । " पाद० ना० १४६ गाथा । इत्युत्तरपुण्यं, दे० ना० ६
वर्ग १०१ गाथा ।

भमि-अमि-स्त्री० । आच०, दे० ।

भमिअ-अमिवा-अव्य० । " कवस्तुमस्य-तु प्राणाः " ॥ ८ ।
२ । १४६ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण कवस्थाने अदादेशः । अमं
कृत्थेत्यर्थे, प्रा० १ पाद ।

अमित-वि० । विस्मययुक्ते, " घोलिअमुदुलिआइ भमिअ-
त्ये " । पाद० ना० १८५ गाथा ।

भमिर-अमिन्-वि० । " शीलाऽऽद्यथेस्वेरः " ॥ ८ । २ । १४४ ॥
इति प्राकृतसूत्रेण शीलाऽऽद्यथे विहितस्य प्रत्ययस्येरादेशः ।
अमशीलं, प्रा० २ पाद ।

भमुआ-देशी-शृगालायाम्, दे० ना० ६ वर्ग १०१ गाथा ।

भमुहा-भू-स्त्री० । नेत्रावयवविशेषः, आ० । " भुमआ भमुहा " ।
पाद० ना० २४२ गाथा । अनेत्रादेरोमाणीति । कण्ठ० ३
अधि० ६ लक्ष्ण । " दीहाइ भमुहाइ " । आच० २ भु० २ वृ० ६
अ० । " आणमियचावदलकियहममराइतल्लुकसिणयि-
जममुह " । औ० ।

भम्भ-भस्मन्-न० । ' भव्य ' शब्दाद्ये, प्रा० २ पाद ।

भम्भय-भस्मक-न० । ' भव्य ' शब्दाद्ये, प्रा० ४ पाद ।

भम्भरामि-भस्मराशि-पुं० । ' भम्भराशि ' शब्दाद्ये, च०प्र०
२० पादु० ।

भम्ह-भस्मन्-न० । ' भव्य ' शब्दाद्ये, प्रा० २ पाद ।

भम्हय-भस्मक-न० । ' भव्य ' शब्दाद्ये प्रा० ४ पाद ।

मम्हरासि-मम्हरासि-पुं० । ' मम्हरासि ' शब्दायै, चं०
प्र० २० पाद० ।

भय-भज-धा०। भोगे, सेवायां च । श्वादि०-उभ०-सक०-अ-
निट् । भजति, भजते । अभासीत् । भजे । बाच० । विशेष० ।
स्था० ।

भय-न० । विभेत्स्मात् । भो-अच् । भयहेतोः, भावे अच् ।
बाच० । भोतैः, उल० १४ अ० । सूत्र० । भयं भोतिः परित्रातो
अकस्मात् । हा० १ ध्रु० १ अ० । आचा० । प्रा० । प्रश्न० । स्था० ।
कल्प० । ' किमया पाणा । ' (' किमय ' शब्दे तु दीय भागे ३२६
पृष्ठे विवृतम्) स्था० १० डा० । आसि, स्था० ३ डा० १ उ० ।
आचा० । अयायोद्वेगिर्ये, निचू० १ उ० । मोहनीयप्रकृतिस-
मुत्थे आसपरिणामे, स्था० ७ डा० । भयं मोहात्प्रगता नोक-
त्यायकया प्रकृतिः । आतु० । भयकारणे दुर्गतिगमनाऽद्वी. ' ए-
वाहिं भयाहिं पेहिषा । ' सूत्र० १ ध्रु० २ डा० १ उ० । सतिमि-
त्तमनिमित्तं वा यद्विमेति तद्भयम् । आभ्यन्तरप्रस्थिभेदे, चू० १
उ० २ प्रक० । भयस्य निक्षेपः पञ्चविधः-नामस्थापनाद्रव्यलेश-
कालभावभेदात् । तत्र नामस्थापने सुगमे, द्रव्यलेशकालमया
न्यपि प्रतीतानि । द्रव्याज्ञानं द्रव्यभयमित्येवं सर्वत्र पञ्चमीन-
तृपुरुषसमासाऽऽश्रयणात् । अन्वधा वा यथायोगं भावनीयम् ।
भावभयं सप्तधा-इहलोकभयं, परलोकभयम्, अज्ञानभयम् ।
आकस्मिकभयम्, आजीविकाभयम्, अश्लोकभयम्, मरणभयं
चेति । तत्र यत् स्वभावाद्य् प्राप्यते यथा मनुष्यश्च मनुष्याति-
रक्षस्तिर्यग्य इत्यादि तत् । इहलोकभयम् । यत्परमवादा-
प्यते यथा मनुष्यस्य तिरश्चस्तिरश्चो मनुष्यात् परलोकभ-
यम् । आजीवनं जीविका, तस्या उच्छेदनं भयमाजीविकाभ-
यम् इत्यादि । आ० म० १ अ० । आ० चू० ।

नामाऽऽ छविर्ह वै, भावभयं सप्तहेदुलोगाई ।
इहलोगं स भवशा, परलोचभयं परमवाशो ॥ ३४५० ॥
चिचयमादायं त-उभयं तु नासहरणुशं नये ।

बृहन्निमित्ताभावा, जं भयमाकम्भिदं तं ति ॥ ३४६४ ॥
असिलोमभयवज्रसंभो, दुर्जीवमाजीवेषामयं नाप ।
पाणपरिच्चापयं, मरणभयं नाम सप्तमं ॥ ३४६२ ॥

नामस्थापनाद्रव्यलेशकालभावभेदात्सत्त्वक्षिपं भयम् । तत्रा-
ऽऽधाः पञ्चभेदाः सुध्यायेयाः । आभयं तु इहपरलोचाऽऽयाण-
मकम्हा आजीवमरणमसिलोए " इति वचनात् सप्तधा भव-
ति । तदाच्चाह-इहलोगाई (सि) तत्रेदलोकजं भयं स्वभावतः
स्वभावाद्य-मनुष्यस्य मनुष्यातिरक्षस्तिर्यग्य इत्यादि । पर-
लोकभयं तु परमवादाद्य-मनुष्याऽऽस्तित्येवमादिभ्यः । किञ्च तं
द्रव्यदानमुत्पत्ते, तद्भयं तु म्यासहरणुऽऽदिभ्यः ज्ञेयम् यज
तु बाह्यनिमित्ताभावाद् अकस्मादेव भवति तदाकस्मिकम् ।
अश्लोकः-अश्लोका तद्भयं स्वभावा इति । आजीविकाभयं तु
दुर्जीविकाभयम् । मरणं तु नाम यत्सप्तमं भयं तत्पाण्य-
रित्यामभयमिति । विशेष० । उल० ।

" इहपरलोचाऽऽद्ये, आजीवसिलोय तह अकम्हा य ।
मरणभयं छत्तमयं, विभासमेवसि बोच्छुमि ॥ १ ॥
इहलोगभयं च इमं, जं मणुयाइशो सरिसज्जाइशो ।
अहिइ जं तु परमा-इयाण परलोचभयमयं ॥ २ ॥

आयाण्यो भयति, मा हीरिज्ज लि नरस्स जं बोह ।
आयाण्यं यं तं तु, आजीवो मेण जीवेऽहं ॥ ३ ॥
असिलोगभयं अयमा, होति अकम्हा भयं तु आसिभिसं ।
मरियवरस्स उ भोए, मरणभयं होइ एतं ॥ ४ ॥
उल० पाद० ६ अ० । कल्प० । प्रश्ना० । वृत्त० ।
जं भिक्खु अपाणं बीभावेइ, बीभावंतं वा साइज्ज ॥ १६७ ॥
जं भिक्खु परं बीभावेइ, बीभावंतं वा साइज्ज ॥ १६८ ॥
उभय वा अनन्यभावे आग्नेय आत्माऽप्युपभावे आत्मव्य-
तिरिक्ता परः, आत्मपरव्यपदेशेन भयं भवति, वैदिकपार-
त्रिकं भयोद्वेगानं बीभावनं चउत्तु पच्छिन्नं, आगादिषा य
दोसा भवति ।

दिव्यमणुष्यतेरिच्छयं तु आकम्भिदं व यापय्वं ।
एकैकं पि यं दुविहं, मंतमसंतं च यापय्वं ॥ ३७ ॥
भयं चउत्तिहं उपाज्जति-पासायादिपहितो दिव्यं, तेषादी-
पहितो माणुस्सं, आउतउवाउवणस्सायापिहितो य ते-
रिच्छं निरयद्वेतुं चउत्तं अकस्माद्भयं भवति । एकैकं पु-
णो दुविहं संतासंतमेण । पिसायेणसिंसाएय दिव्हेतु
जं भयं उपाज्जति तं संते, अनिट्ठेसु असंतं । अक-
स्माद्भयं संतं आत्मसमुत्थं मोहनीयभयप्रकृत्युद्भाज्ज-
ति, असंतं अकस्माद्भयं भयकारणसंकेतित्वात्प्रायापय्वम् ।
चोदकाऽऽह-उण इहलाकभयं, परलोगभयं आदाणभयं,
आजीवणभयं, अकस्माद्भयं, मरणभय, असिलो कभयं । एवं
सप्तविहं भयसुत्तं, कहं चउत्तिहं भणइ ?

आदाण्यऽऽह-

कामं सत्तविकपं, भयं समामेण तं पुणो चउइ ।
तत्पाऽऽदाणं नमण-ण होउज्ज अइवा वि देहुवही ॥ ३८ ॥
कामं शिष्यामिमायावुत्तमार्थं, तदेव सत्तविहं भयं स-
न्धिपमाणं चउत्तिहं भवति । कहं पुण सत्तविकपि ? उच्य-
ते-इहलोगभयं मणुस्सभयं समांतरति । परलोगभयं
विश्वनिरियभयत्तु समोतरति । आदाणआजीवणपरमअ-
सिलोगभयं च ते चउते वि तित्तु दिव्वादीणसु भमोत-
रति । कथम् । ? उच्यते-जने । आदाणेण हय्यद्वित्तेण
दिव्यमणुष्यतेरिच्छयाणं बीभति, आजीवणं विन्ता, मा य
दिव्यमणुष्यतेरिच्छयाऽप्यतमा भीतो, मरणं प्राणपरित्या-
ग आसायि दिव्यमणुष्यतिवैयम्यतमाभावाद्यस्येदो नो-
रकाः किल मरणभयमिच्छं येव । अकस्मात् कारणात्
विधिधमेव मरणभयम् । असिलोणो वि दिव्यमणुस्सु सं-
भवति, संतंस्सु य पंवेतिपतिरिप्पसु अकस्माद्भयं सद्भागे
समांतरति । एवं सत्तमया चउत्तु भयसु समोतरति ।
एत्थं समणस्स आदाणभयं ण होउज्ज । अइवा समणे वि
देहोविहं खेव आदाणभयं भवति ।

चोदकाऽऽह-कहं देहुवही आदाणभयं ? उच्यते-

माहा-

एगेसि जं भणियं, पड्कभयं एतदेव विरिमुत्ता ।
तेणाऽऽदाणं देहो, मुच्छामहिंयं च उवहणं ॥ ३९ ॥
चंभवेरो विचिचुत्तं, तत्थं भणियं, एतदेवोत्तं महकभयं

भवति । एतदेव सरीरं यमसि अविश्वजोवाणं महानं भयं भवति, तेण कारणेण देहो आदायं भवति, उवगरणं च मुक्कामादियं आदायं भवति नानं ।

गाथा—

रक्षसपीसायतणा-इएसु उदयमि द्वादीसु ।

तत्त्विवरीयमकम्हा, जो तेण परं च अप्पायं ॥४०॥

रक्षसपिसायाऽऽदिकं दिवं, तेणाऽऽदिकं मायुसं, उदयमिज्जुमादियं तेरिच्छं, अकस्मात्तयं च । एतेण च उदयवहेण जो अप्पायं परं उभयं वा ।

गाथा—

बीहावेती भिक्खु, संते लहुगा गुरु अमत्तमि ।

आयादी भिक्खुत्तं, विराहणा होति सा दुविहा ॥४१॥

संते लहुगा, अमत्तं लु चउयुग्गा इत्यर्थः । दुविहा आयेज्जमविराहणा ।

गाथा—

नाविक्खति अप्पायं, एव परं खेतमादियो दोसा ।

भूएहि धेणज्जा, भेतज्ज परं च जं चउयं ॥४२॥

अह मोहप्पगडीयं, कोहाइणं विवज्जणा सेया ।

तह चउ कारखुदयं, भयं पिण्डु सेवितं मेया ॥४३॥

अप्पायं परं वा बीमायेतो अप्पायं परं च एविक्वन्ति. बीहन्तां सयं परो वा. विक्खित्तो भवज्जा तस्य मूलं । मिलाणारोवणा य, भीष्मो वा संतो नं येव बीमायेता आहाणेज्जा, भीता वा भूतेण येजेज्जा इहगुहीतो वा परं भीसिज्जा, तस्य वि बहू पनायणारिया दोसा. जं च अम्यत्तेसादि अणुवज्जो लुकायविराहणा करेज्ज तस्य से कायणिकुलं जम्हा भय कउजमाणं पन्थ दोसा तम्हा भयं ग काययं ॥ ४२ ॥ इमं कारणं अह मोहणउज्जस्स कोहादिया उत्तरपगडीयं वज्जणा सया भवति, तम्हा भयं चउभिवहं, मोहस्स उत्तरपगडी विवज्जउ अयं भवतीत्यर्थः ॥ ४३ ॥

भय उत्तापगडीओ, सेमा मोहस्स सतिया मूले ।

पयदीतो तो जेहि, पगारिहि वउकंति शाण्डिण्डवादीदि ॥४४॥

शिक्षारथमि तेसु, ववहंतं होति पच्छित्तं ।

कामं आउयवज्जा, शिखं वउकंति सत्तपगडीओ ।

जाव ववत्तह रामो, तिक्खंते तेसु पच्छित्तं ॥४५॥

एयं भयं मोहविज्जस्स उत्तरपगडी सविद्यातो भवति । एयं सवया येव मोहपगडीगदिया मोहसुलपगडीए सेसा प्लवा नाया मूलपगडीतो सूरया भवति । तो ओहि पगडीतो इति-अहु मूलपगडीओ पंचाणउवा उ उत्तरपगडीतो सम्यक्कतनिअयो बंधो नास्तुत्येव पञ्चनवति एयातो, जेहि बंधेउपपगारिहि वउकंति तेसु ववहंतस्स पच्छित्तं भवति । ते य इमे-णाणं अज्ज समीये सिक्खिणं तं शिण्डवति. माणपुरिसस्स पण्णोओ अणउज्जो वा भेततायं करेति, जविसस वा शाण्डिबवायं करेति, शाण्डिपुरिसे वा पादोसं करेति एवमादियदि पञ्चविहं शाण्डिवरयं वउकह, एतेसु येव सविसससु सुवाधिं दंसवावरयं वउकंति, मूलाणुं

पया ते वयाणुपालणा, ते खेतिसंगप्पाए होण रुद, एव गुरुमसी. ते एवे हिंसानो वेदणुजं वउकंति, विवरीय-हउहि अनाति, मोहणुजं दुविहं-यंमणमोहं. चरित्तमोहं च । तस्य हसणमोहं अरहंतपण्डिणीयाए, एवं सिद्धचेनियतवसिसु व धम्मसंघस्स य पण्डिणीयसं कौतो दंसणमोहं बंधति, तिक्कमायसाए बहुमोहयानो रागादोससंपणया, ते चरित्तमोहं बंधति । आउयं चउभिवहं तस्य शिरयाउयस्स इमो हेऊ, भिक्खुत्तं महारंभया, ते महापरिमहा. ते कुण्डिमादारेणं शिस्सीलया, ते रु, इक्काणेण य शिरयाउयं निबंधति । तिरियाउयस्स इमो हेतू-उममग्गदेसणा, ते संतमग्गविपणालासेणं माह्लया, ते सउसीलता, ते सत्तज्जमारेणं । एवमादियदि तिरियाआउयं निबंधति । इमे मणुयाउयहेउणं-विरयातिहो जो जीवो तणु कसतो दाखरेणं पगतिमहयाए मणुयाउयं बंधति । देवाउयहेतू इमे-दंसविरतो सव्यविरतो बालतयेण अकामाणउज्जराए सम्मादुट्टियाए य देवाउयं बंधति । यामं दुविहं-सुद्धासुहं । तस्य सामन्नो असुमे य इमे हेतू-मणुवयकायजं.गेहि बंको मायावी तिहि गारंवेहि पण्डिज्जा, एनेहि असुं नामं वउकंति । एनेहि चेव विवरीएहि खीयामायं । सामन्नो पंचविहंतगए इमो हेतू-पाणवहेसु सावते अदिआणुमणुपरिमग्गं य एनेसु ररबंधो जिणुयाए शिक्कंरं मोक्कमग्गं पवउजं-तस्स जो विषयं करेति एनेसु अतनराइयं बंधति । विसंसेहेऊ उवउज्ज वउणए-नेसु हउसु गिक्कारेण ववहंतस्स पच्छित्तं भवति । वेदकाह-जाव चायरसं पारेतो ताव सवज्जोवा आउयवज्जतो सत्त कम्मपगडीतो शिक्काकालं सपभेदा बंधति । कहं अप्पायिक्खिता भवति, सपायिक्खित्तस्य य सोही शण्डि सोही । अमावे य मोक्कवा भावो । आजायाऽऽह-कामं गाथा तीमेसु प्रवर्ततः प्रायश्चित्तं भवति, न मेदेषु शयं कंठं ।

उत्तरपगडीरधिरुपप्यते । गाथा--

अट्टएहं असुभाओ, उत्तरपगडी होति पच्छित्तं ।

अनियायणं सुभासुं, न होति सट्ठासुपच्छित्तं ॥४६॥

अट्टएहं पगडीओ असुभाओ, ताणं हेउसु ववहंतस्स पच्छित्तं अहा गाणुवदोसादियसु । जा पुण सुभाओ तासु ण भवति पच्छित्तं, अहा शाण्डियोसं करेति तित्थगारादिपण्डिणीएसु वा अनिराणेण वा सुभं बंधतस्स पायाक्खित्तं न भवति अहा तित्थगामागोसहेउसु । अरहंतसिक्कादरमगाहा (?) ।

अग्नि भेदं जं पच्छित्तं तं च इमं भवति—

देसपदोमादीउ वि, लाभं अ अमरिमे फासं चउगुग्गा ।

लहुओ पच्छित्तं पुण, हासअरतिशिद्वावउकम्मि ॥४७॥

शाणस्स अग्नि देसे पदोसं करेति, आदिग्गहणातो शाणस्स येव अग्नि देसे पण्डिणीयं अंतारायं मउकुरं निण्डवयं वा करेति. सायांविणुउज्जंरं निदानुगदियदि अप्पस-रथउज्जवसाओ अग्नि हेतुए वव्हति लोभकसायस्स य अरंभेउए वव्हति, तो मासलहुं अगारिसफासबंधस्स जति हेउए वव्हति, एतेसु सव्येसु चउलहुगा पच्छित्तं, हासं अ-

रतो निद्रा निद्राणिहा पयसा पयसापयसा पयाण छुहं पय-
हीणं जति हेतुसु वदति तो मासलहुं पच्छिणं ।

गाथा—

सन्वे खाणपदोसा-दिएसु धीणे य होति चरिमे तु ।

निरयाउत्तुणिवज्जे, भिच्छे वेदे य मूलं तु ॥ ४८ ॥

तिरियाउ असुभनाय-स्त चेव हेतुसु मासियं गुरुयं ।

सेसासु अप्यवस्था-सु होति सव्वामु चउलहुणा ॥ ४९ ॥

शाणस्स जति सव्वस्स पदोसं करेति, पच्छिणीयादिहेतुसु
वा वदति, धीणगिद्धिणुदाय जति हेतुसु वदति, तो पार्य-
यं पच्छिणं शिरयाउपस्स हेतुहिं सव्वहिं शाणस्स जा अ-
सुमा पगहीओ ताणु य हेउए वदति, तो मासगुरुं पच्छि-
णं, (सिसासु नि) चउरो ईसणुभदा लोभवउता, पवरस्स क-
साया, इमादिद्विक्के य हासअरतिवउता चउरो भदा, नी-
याणीयं पंचविहं व, अन्तेययाणं पयाण अप्यवस्थासु बंध-
हेतुसु वदन्तस्स चउलहुणा पच्छिणं ।

संहरकाऽऽह—

सका अप्यवस्था-यां तु हेतवो परिहरितुं पयहीणं ।

साहादि पमस्यामं, कहेणु हेतु परिहरजा ॥ ५० ॥

असमस्तप्रकटितयो वज्जेतुं शक्यन्ते, असुभाप्यवस्था-
वर्जनात्, कथं नित्यकालशुभाप्यवस्थान्तः साधुः शुभप्रकटित-
हेतून् वज्जयति, तथा शुभाप्यवस्थावन्धनात् ।

संहरकाऽऽह—

जति वा वज्जकति सान्ति, अणुपदीयासु तो कहे माहू ॥

परमणुकंपासुतो, वज्जति सुखसुखमुत्तुवेधा ॥ ५१ ॥

जति सान्ति वज्जकति भूयणुकंपया ते, आदिस्सहान्ता वयसं-
पञ्जा ते, संजमजो गुज्जमेणं सान्ति संपञ्जा ते, दानकयायसुरु-
मालगमेण य तां साह एतेहि अणुकंपादि जुत्ता पुन बंधा
कहं मोक्खं गच्छति, जतिं पुणं मोक्खगमसुधिवाय दवति ।

किञ्चाप्यत् । गाथा—

सुहमवि भवदर्थतो, अवस्तस अमुपं पुणो म मादयते ।

एवं तु गारुत्थि मोक्खा, कहे व जयमा भवति ह्ययं ॥ ५२ ॥

सुहं आचिदंते अवस्तस पावं बंधान्, पुणपापेदधाय अव-
स्तस संसारो भवति, अतो एवं सादुरुस मोक्खा भवति ।
कहं वा एत्थ सादुरुणा जतियस्यं पाटनवमित्यर्थः ।

गाथा—

अहवा य चेव वज्जकति, पुणं नावि अमुपादये पावं ।

सव्व अणुद्वियकम्मो, उववज्जति केषु देवमु ॥ ५३ ॥

धम्मइ जहाणु कोई, मइपण्णे तु मो वयति पच्छं ।

पक्खिवानि कुंभ तस्स तु, मात्थि स्वओ होति एवं तु ५४

अओ पुण पण्णातो, कुंभं मोहयति पक्खिवानि पच्छं ।

तस्स स्वओ भवतेव, इत्थं ते तू भयया जीता ॥ ५५ ॥

तेमि अप्पा गिअर, वज्जकति वा तेण गारुत्थि स्वओ ।

अपवंधो जया यां, बहूगिअरणे तेण मोक्खा तु ॥ ५६ ॥

अहवा अणुकंपादिपहि पुणं न वज्जकतेण य पा पावं, स्वव

हा अपरिकखीकम्मं य पुआमावे देवेषु केषु हेउणा उव-
वज्जति ।

एवं बोद्धवन्तो आचार्याऽऽह—

पुव्वतवमं जया हो-ति एसिणा पच्छिमे अगास्तस ।

रागो संगो बुचो, संगो कम्मसंभवो तेषु ॥ ५७ ॥

प्रां इति प्रथमा; के ते तपःसंगप्रश्नः । यत्र तपः तत्र नियमा-
संगमः, यत्र संगमः तत्रापि नियमासंगः, उभयोरप्यभिवार-
प्रदर्शनाय तपःसंगमप्रश्नम् । यथा यत्राऽऽश्मा तत्रोपयोगः,
यथोपयोगस्तत्राऽश्मा इति सामादियं हेतुवद्वितीयं परिहृत्वा-
वितुद्विषं सुष्ठुमसंगमं च । एतं पुव्वतवमं जया एतं नि-
यमा रागिणा भवति, तं च अहाराणां चारित्र्यमित्यर्थः ।
अहवा अणुगारुत्थि जाव सुकम्मासुस्स आदिमा वी
मेया पुव्वत्तचित्तं सविचारं, एतत्तचित्तं अविचारं च । एवं
पुव्वतवमा, सामादियं हेतुवद्वितीयं च । एतं पुव्वतवमं ज-
जया गण्यमा रागिणा भवति, सुष्ठुमकारियानिधेयां वा-
द्विज्जित्तिगम्यमप्याद्विचारं च, एतं पच्छिमतवमं जया नियमा अ-
रागिणा भवति । एतदि पुव्वतवमं जमहि देवेहि उववज्जति,
सगमित्तान् रागो लि था संगो लि था एकायं एतां दग्गिजे-
रागो संगो बुत्तो, अहवा कम्मजोणो जतिमारां रागा,
कम्मण्णा मह संजोयं एतां स एव संगो बुत्तो, संगेतां राग
इति भेदेण णिवत्तमाणं कम्मं, भवति, नेण कम्मण्णा उद्दि-
ज्जमाणेण भवो भवते संसारमर्थः । ते य सरासंज-
जया पल्लमायकलेवा, देवतां वहुमाधमा अप्यवंधा कमेण
पच्छिमं तवमं जम पदा माक्खं गच्छति । एवं सुभमपादि-
बंधेषु साधवो जतन्ति जग्गा पगहोदंतेवसु पयसंतस्स एतं
हीमा, तग्गा न बंधे, न वा परं बंधापादज्जा ।

गाथा—

विनिवपदपणपज्जं, धोमं अप्पज्जं हीणमत्ते वा ।

खेताऽऽदिय मे च पणं, एवाति पदिमीने तेण वा ॥ ५८ ॥

अणुपज्जं खेतादियं सयं वा धोमं पवरस्स धोमावहं,
हीणमत्ते वा अप्पज्जं धोमज्जं खेतादियं वा पणपादि
वा पदिमीने अणुपज्जमेतं सरोरोवसरणमेतं वा बुविहं वा
धोमं वा हिंसित्यर्थः । नि. सु. ११ उ. ३० । तादृक्पण्णो
रत्तभेदे, वाच्यः ।

गाथा—

विनिवपदपणपज्जं, धोमं अप्पज्जं हीणमत्ते वा ।

खेताऽऽदिय मे च पणं, एवाति पदिमीने तेण वा ॥ ५८ ॥

अणुपज्जं खेतादियं सयं वा धोमं पवरस्स धोमावहं,
हीणमत्ते वा अप्पज्जं धोमज्जं खेतादियं वा पणपादि
वा पदिमीने अणुपज्जमेतं सरोरोवसरणमेतं वा बुविहं वा
धोमं वा हिंसित्यर्थः । नि. सु. ११ उ. ३० । तादृक्पण्णो
रत्तभेदे, वाच्यः ।

मपरिहतस्यैव स्थिरत्वमिति निर्देश्यत्वमाह—

यस्य नास्ति परापञ्चा, स्वभावाद्भूतगामिनः ।

तस्य किं न भयभ्रान्तिः क्लान्तिमज्जनातानवयुः ॥ ५९ ॥

यस्यांत-स्वभावाद्भूतगामिनः स्वकीयो मायः स्वमायो नि-
जस्तत्त्वतस्तत्त्वतस्तत्त्वतः—दिष्टा इति भेदे गते हीनं, तदेव
क्लान्तिं, न क्लान्तिमज्जनातानवयुः, तस्यां गच्छन्तीत्येवंहीनः स्व-
भावाद्भूतगामि पुनः पुनरभद्रस्वभावं प्रवर्तयतीत्यस्तस्य,
यस्य वयवमायुशुष्णकदम्बपुष्करं । परापञ्चा परंय आरभ-
व्यतिरिक्तपदार्थेषां यादृक्ता देहविषयवाऽऽदिसंयुताऽऽ-
राकाह्वासा । नास्ति-न विद्यते । तस्य प्रीतिरूपस्य । भयभ्रान्-
तिक्लान्तिमज्जनातानवयुः ययमपहलीकप्रयाऽस्तिमत्तविषय-
सा, भ्रान्तिविषयाऽस्तिपु मुक्खगारुत्थिभयः क्लान्तिः सांसा-

रिकप्रवर्तने आम्भस्यातिः एतेषां दृष्टे कृते, तेषां यः सत्तानः परम्पराप्रवाहस्य तानर्थं ततोर्ध्वस्तानर्थं तनुना, स्व-
कपतेति यावत् । किं न भवेत् ? अयि तु भवेदेवेत्यर्थः ॥ १ ॥
समयः निर्भयत्वाभ्यां सांसारिकज्ञानसुखोत्सारता-
सारने दृश्यञ्चाह—

भवसौख्येन किं भूति-भयवत्त्वमस्य ॥ १ ॥

मदा भयोच्छिन्नं ज्ञानं, सुखमेव विशिष्यते ॥ २ ॥

भवेति-भो भय ! भूतिभयवत्त्वमस्य भूतिणि च तानि
भयानि च भूतिभयानि इहलोकपरलोकाऽऽनाऽऽकस्याद्वि-
धिकऽप्युक्तो क्रमरस्युपाणि, तान्येव उच्यतेनाः सुखं न्यून-
जनसमर्थं बह्वस्तेभ्यो ज्ञानं यज्जन्त-रसा तेन भयव-
त्त्वनास्तित्तमस्यकपतेति भावः । भवसौख्येन भवे संसार-
गते परतुल्यस्य भावः सौख्ये तेन । (किम्) किं फलं ? न कि-
मपि, भयशोचिनाऽऽनन्दस्त्वत्वेन निःस्वादीयत्वात् । सदा
स्वर्वाकालम् । भयोऽच्छिन्नं-भयैः पूर्वोक्तैस्त्वत्कृत् । यद्वा-भयानु-
च्छिन्नानि येन नत् । ज्ञानं निःस्वकृत्वाऽऽवेक्ष्यम् । एव निश्चितं
सुखमानन्दकृत्, विशिष्यते सत्त्विकसुखत्वेन सिध्यते, केवल
सुखत्वेनावधार्येन इत्यर्थः ॥ २ ॥

योगिनां भयाभावो हेतुर्दृश्यञ्चाह—

न गोप्यं क्वापि नाशोप्यं, हेतुं देयं च न क्वचित् ।

भव भयेन मुनेः स्थेयं, ह्येवं ज्ञानेन पश्यतः ॥ ३ ॥

न गोप्यमिति-मुनेः परमात्मप्रमाद्यप्युपायं प्रवृत्तस्य सा-
धोः । कापि प्राप्ते बने दिवा रात्रौ च । गोप्यं-गोपनीयं क-
पाटयञ्चाऽऽदिभिः स्थगनीयमिति यावत् । न विधाने
केनाप्यहर्षीयधर्मघनत्वात् । आरोग्यमारांणीयं कश्चित्
स्थानानन्देन प्राप्तयेन स्थापनीयमपि तस्य न विधाने स्व-
भावधर्मस्याप्यत्र हेतुमशक्यत्वात् । हेतुं स्वभावधर्मस्या-
प्यं, हेतुं परस्मै स्वकृत्स्व दानव्यमपि च न कश्चित्
कुत्रचिदपि न विधाने, अन्तरे स्वाऽऽत्मभावे तथारविषयत्वात्
हेतुं ज्ञानं योग्यं वस्तु । ज्ञानेन स्वानुभववैधव्यभावेन ।
पश्यतो विलोकयतः मुनेः । भयेन मोक्षलक्षणत्वेन । क-
कुत्र । स्थेयं स्थातव्यम् । तस्य समयः स्थितिः कास्ति ? न
कार्यस्यर्थः ॥ ३ ॥

पूर्वोक्तहेतुनो मुनिर्निर्भयं पश्येत्वाह—

एकं ब्रह्मास्मादाय, निद्रमोहवृत्तं मुनिः ।

विभेति नैव संग्राम-शीर्षस्थ इव नागराट् ॥ ४ ॥

एकमिति-मुनिर्धर्ममन्त्रकारः साधुः । एकं सर्वपरिहारे-
णाद्वितीयं, ब्रह्मात्म ब्रह्म जीवस्य निरञ्जनावस्थाऽनुयायि
शुद्धज्ञानं तदेव तत्त्वं वा अन्तः अन्तरितशक्तिमत् ब्रह्माऽऽदि
प्रदत्तं तत् आदाय-शुद्धीत्या, (मोहवृत्तं) मोहोऽज्ञानं मोहनी-
यकमेव वा, तस्य उपलक्षणस्याप्येवकर्मणांमपि या वत्तुः सन्ध-
तां, निद्रम् नितरां ध्वंसयत् । न विभेति) भयं न गच्छति ।
क इव ? संग्रामशीर्षस्थः संग्रामोऽनुभूतं तस्य वच्छीर्षं प्रक-
र्षनाकृत् मरुतकं तत्र स्थितः । नागराट् यज्जराट् इव यथा
न विभेति, तथा मुनिरपि भीमपरीवहोपलभ्यसम्प्राप्तेऽपि न
विभेति । ब्रह्मव्यकृताभेदेन संलीनचित्तत्वेन देहवीचीं न जा-
ह्यतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

सञ्जानरायां ज्ञानदृष्टौ भयभावो पश्येत्वाह—

मयूरी ज्ञानदृष्टि-त्वसंपत्तिं मनोवने ।

बेष्टनं भयमपीणां, न तदाऽऽनन्दवन्दने ॥ ५ ॥

मयूरीति-हे नृपाध्यामी ! चित्-चिद् मनोवने हृदयकपाऽऽधामे,
ज्ञानदृष्टिः शुद्धचित्तस्य स्वकृत्वानुयायिनी ज्ञानपरिणतिरूपत्वा,
मयूरी शिखिनी मयूराणां संहतिवती सा । संपत्त्यपूर्वपूर्वज्ञान-
परम्पराऽऽधिर्भावकृत्वा स्वेच्छया विलासं करोति, तदा ।
ज्ञानम्वन्दने परमप्रमादकृते धोऽल्लङ्घ्यते, भयसपीणां भ-
यानि पूर्वोक्तानि तान्येव सर्वा अहवस्तथा, बेष्टनं स्वश-
रीराऽऽभोगेन परिबेष्टनं भयानां स्थापनितया व्यापने, न भ-
वति । अयं भावः-ज्ञानेन स्वस्वरूपे अविनाशित्वाऽऽदिना
निर्धारिते सति भयकारणाभावः स्वादिश्यर्थः ॥ ५ ॥

पुनरप्युक्तार्थमेव विशेष्यञ्चाह—

कृतमोहाह्वयकल्पं, ज्ञानवर्म विमर्ति यः ।

क भीस्तस्य क वा भङ्गः, कर्मसङ्गरकेलिषु ॥ ६ ॥

कृतेति-हे शान्तचित्त ! यो ज्ञानी, कृतमोहाह्वयकल्पं
कृत-रचितं मोहस्य पूर्वोक्तकृत्स्नं याम्यस्यानि कामकोष-
हर्षशोकात्पत्यज्ञानभयशुच्यनाऽऽदीनि प्रहरणानि तेषां यद्वि-
कलस्य भावः कर्म वा वैकल्य विगमशुक्लत्वं येन नत् ।
ज्ञानवर्म ज्ञानं स्वपरस्परविषयघनमर्थबोधोपस्थितं तदुप वा
यदमं तनुचरं, कथंचिन्मिति यावत् तत्, विमर्ति स्वाङ्गे
धारयति-यथायं ज्ञानं प्राप्ते । तस्य पूर्वोक्तगुणविशिष्टस्य,
कर्मसङ्गरकेलिषु-कर्मभिर्ज्ञानाऽऽवरणाऽऽदिभिः सद्यः सङ्गो
युक्तं तस्मिन् वाः कलयां दुःखाऽऽज्ञानकृत्वाः कीडास्तास्तु,
भीमेवं क भवेत् ? न कापि । वा-अथवा भङ्ग-परारज्या,
क ? ज्ञानोद्भवेन निरस्तभयमोहोनीयत्वाच्च कार्पात्यर्थः ॥ ६ ॥

अपङ्कतगोडाऽज्ञानामिवास्तीत्याह—

तुल्यवृत्तयो मृदाः, भूमन्त्यभे भयानिलैः ।

नैकं गोपायि तैर्ज्ञान-गरिष्ठानां तु कम्पते ॥ ७ ॥

तुल्यवृत्ति-हे माधवस्थमङ्गमीरा ! मृदा-अज्ञानस्वस्व-
कृत्वाः । तुल्यवृत्तयोः तुल्यमकृतवदन्, तद्वत्तरसदृशा लघवो-
ऽस्या मृद्वेन राहताः । भयानिलैर्भयानि पूर्वोक्तानि ता-
म्येवानिला वायवस्तैः । अत्रे सकललोकाऽऽकाशाऽऽत्मके
गगनमण्डले, भ्रमन्ति नानाजन्मरूपस्थानाऽऽद्यानाऽन्ते
वर्तुलाऽऽकरिणोदमित तु पुनः, ज्ञानगरिष्ठानां ज्ञानेन-पूर्वो-
क्तेन गरिष्ठा-मुदतराः विशालबोधित्वेनातिगृह्यते इति या-
वत् तेषां नैर्भयानिलैः । एकम् अज्ञानं प्रभूतानि एकमपी-
त्यर्थः । रोम देहजः सुषमः केशः । उपलस्यतो जीवभ्र-
मः, तद्वि । न कम्पते-भैरज इति ॥ ७ ॥

अयोपसंहारनो निर्भयताया स्थानं दृश्यञ्चाह—

चित् परिश्रुतं तस्य, चारित्र्यमकुतोभयम् ।

अखण्डज्ञानरूपस्य, तस्य साक्षाः कुतो भयम् ॥ ८ ॥

चित् इति-हे केशराजाऽऽवरण ! अकुतोभयं न विद्यते कु-
तोऽपि कस्मादपि भये भीतिर्यस्मिन्तदकुतोभयं, चारित्र्यं
सकलविद्याबानिदृष्टिपरिणामकृत्वाः संयमः, यस्य भयजन-
स्य, चित्ते-मनासि, परिश्रुतं सकलाऽऽत्मप्रवेशेऽप्यङ्गीभ्या-

कयाए जनाए गहिए मोक्ष अगहिए वा कयए पयवावेडं ।
गहिए मुक्षि अकयाए जलाए यो कयनि । सेसं कडं क-
यायो बि एवं खेव । उव्वसमयगो बि काले अपुत्र न
दिक्खिज्जति ।

इयाणि कस्मै बद्धमयाणं य अ कयति, न कयति वा
ते भंगविगपेण विसेसिना भण्ति—

झिमापछिं य भया, बावारिकाल इस्सरो वेव ।

सुवऽऽयनाण्ये, अप्पावहुयं व यायवे ॥४२६॥

सुवस्स इमा विमासा—

बावारे काले भये, झिमापछिं य अट्ट भंगा तु ।

साविं गहिते अकए, मोक्षु मेसेसु दिक्खति ॥४२७॥

झिमे बावारे, झिमे कालो, झिमे धनं, झिमे नाम-अमुगं
कम्म कायस्वं दसिगं कलं दसिदणं धणं नि । एस
पटममेगो । विनियमेगं धनं अट्टिणं । एवं अट्ट भंगा
कायस्वो । एतेसि अट्टगई भंगेण बावारे झिमे अट्टिणं
वा कालं विट्ठिणाट्टिणं सक्खीनं पुरनो साविं धणे
झिमे गहिते अकए य कम्मं तु दिक्खति । सेससु
दिक्खति । ते य सेसा वि कउत्थज्जुममेगो, अउव्व सेस
सि अट्टसु वि भंगेसु सक्खिपुरनो असाविण धनं छिमे
आट्टिणं वा अगहिते कए अकए वा कम्मं दिक्खति ।

इयाणि पुणो एवं खेव विसेसे नि—

गहिते व अगहिते वा, झिमापण मावए तु दिक्खति ।

अट्टिणधनं कयति, गहिते वा अगहिते वा वि ॥४२८॥

पटममनियपंथमसमये य बावराकालसु विट्ठिणाट्टिणसु
सक्खिपुरनो साविंससु गहिते अगहिते वा झिमापणं तु
दिक्खति । किं कारणम् ? उव्वते सा भणेत्य-अए सक्ख-
पुरनो साविंते ति । अयं व मए अयं वि न गहितो
तुक्क अट्टापति । अट्टिणधनं धनं कयति, किं का-
रणं ? जम्हा मोक्षस्स परिमाणं न कयं, अकते य परि-
माणं बवहागं न लप्पति ।

“इस्सरे नि (४२६)” अस्व व्याख्या—

अत्थ पुणं होति झिमे, योवो कालो व होति कम्मस्स ।

तत्थ अगिस्सरे दिक्खता, इमरो वंथे वि कारजा ॥४२७॥

धनं व झिमे बट्टं व कम्मं कयं व योवं सेसं, कालो
वि योवो अयमिति । एरिसे कम्मं कयति, अहि अणीसरो.
तां दिक्खिज्जति, इस्सरो पुणं योवं कम्मसेसं जपत्ता वं
धितुं वि कारजिज्ज ।

किं कारणं इस्सरे तु कयति, अणीसरे कयए ?
ततो भवति—

येसुं समयसमत्थो, रायकुले अत्थहाणि कुट्टेन ।

पेज्जस्स तेण कयति, रोरो (सवीरिणं वा वि ॥ ४२६ ॥

न पय्वाविने सेसां हरिहो सयं अयमो येसुं समयसमत्थो
अथको हरिहो रायकुले गच्छति दूनले कट्ठिनि, तत्थ
अथकत्तो भवति, प्रयामावात्सं न करोति, एत्तां—दरि-
हो तस्स तेण कयति, इस्सरो पयकपुट्टिमिणिसेसा
उज्झोदि हाउं, ओ पुणं हरिहो रोत्त उरस्सेण वापि
बलेण ज्जुतो मा वंधोद्वयं करेमति ते पेज्जस्स वि

कयति । मयमे नि गनं । नि० ५०० ११ उ० ।

भयप्रज्ञाणी—भयजननी—अ० । सम्पासकारिण्यम्, ५०१
उ० २ प्र० १ ।

भयभक्तसाण—भयपयवसान—न० । अयवसानभेदे, तस्य

यथा मज्झसुल्लसामारकस्य सोमिलस्य । आ० ५०० १ अ० ।

भयह—भयान्ति—वि० । भूति, प्र० २ स० ५०० ४२ ।

भयट्टाल—भयस्थान—न० । भयं मोहनीयप्रकृतिसमुत्पन्न आ-

त्मपरिणामः, तस्य स्थानाम्यध्याय भयस्थानानि । भया-
ऽऽभयं, स्था० ।

तच्च सप्तविधम्—

सप्त भयट्टाया पणत्ता । तं जहा—इहलोगमए, परलोग-
मए २, आदासमए ३, अकम्हामए ४, वेपसाभए ५, मरख-
भए ६, अमिलोगमए ७ ।

अयं—मोहनीयप्रकृतिसमुत्पन्न आत्मपरिणामः, तस्य स्थाना-
म्यध्याय भयस्थानानि, तत्र मनुष्याऽऽदिकस्य सजातीया-
न्यस्यसामान्युत्पादेव सकाशाद्यङ्गं भवति तद्विहलोक-
भयम् । इहाविकृतमौलिसमतां जन्तोर्जातो यो लोकस्ततो भयमिति
व्युत्पत्तिः । तथा सजातीयादभ्यस्मादधिक्येणैव आऽऽदौ
सकाशान्—मनुष्याऽऽदीनां यङ्गं तत्परलोकभयं, आर्द्यायते
इत्यादानं धनं तदर्थं चौराऽऽदिभ्यः यद् भयं तदादानभयं
अकस्मादेव बाह्यनिमित्तानपेक्षं युहाऽऽदिभ्यश्चित्तस्य राज्या-
दौ भयमकसाङ्गम् । वेदना—पीडा तद्भयं वेदनाभयम् ।
मरणभयं प्रतीतम् । अस्मत्कामभयमिति भयम् । एवं हि
क्रियमानं महद्वयशो भवतीति तद्भयाच्च प्रवर्तते इति ।
स्था० ७ डा० ।

उक्तं च—

इपरलोपाऽऽयाणम्—कम्हा आजीव मरखमसिलोए ।

सप्तभयट्टायां, इमां सिद्धं भविष्यां ॥ १३३४ ॥

अयं मोहनीयप्रकृतिसमुत्पन्न आत्मपरिणामस्तस्य स्थाना-
म्यध्याय भयस्थानानि, तत्र मनुष्याऽऽदिकस्य सजाती-
यादन्यसामान्युत्पादोदरेव सकाशाद्यङ्गं तद्विहलोकभयम् ।
इहाविकृतमौलिसमतां जन्तोर्जातो यो लोकस्ततो भयमिति
व्युत्पत्तिः । तथा परस्माद्विजातोतीत्यर्थेणैव आऽऽदौ
मनुष्याऽऽदीनां यङ्गं तत्परलोकभयं २, तथा आर्द्यायते
इत्यादानं तदर्थं मम सकाशादयमिदमादायतीति यच्चो-
राऽऽदिभ्यो भयं तदादानभयं ३, तथा अकस्मादेव बाह्य-
निमित्तानपेक्षं युहाऽऽदिभ्यश्चित्तस्य राज्यादौ भयमक-
साङ्गं ४, तथा घनपाण्याऽऽदिभ्योऽहं दुःकाले कथं जी-
विष्यामीति दुःकालपतनाऽऽयाकालेनाङ्गम्, आजीविकाभयं
५, नैमित्तिकाऽऽदिना मरिष्यसि त्वमभुनेत्यादि कथिते
भयं मरणभयम् । ६ अकार्यकरणामुक्तस्य विवेचनायां
अनापय्यादभुमभयं भयमस्मत्कामभयमिति ७ । इमानि सप्त
भयस्थानानि सिद्धान्ते अभिज्ञाना । प्र० २३६ द्वार ।
स० १८० ५ च० पा० ५०० ५० ।

भयसु—भयजन—न० । सेवने, सूत्र० १ भु० ६ अ० । डा० । मज्जे

सर्वत्राऽऽस्मा प्रकीकयिते येन स भजनः । लोके, पुं० । सूत्र०
१ भु० ६ अ० ।

भयशा-भजना-स्त्री० । सेवयात्, ङा० १ भू० १५ अ० । आ-
च० । सेवा च परिभोग इति । नि० भू० १ उ० । विश० ।
विकल्पे, भ० १ श० ५ उ० । आच० । न० । ध्व० । पञ्चा० ।
उत्त० । भङ्गे, नि० भू० १६ उ० । तद्वामके प्रकृषणभेदे च ।
आ० भू० १ अ० ।

भयशिक्ष-भजनीय-त्रि० । विकल्पभोगे, आ० भ० १ अ० ।

भयशिक्षय-भयनिस्तृत्-त्रि० । मृषाभेदे, स्था० १० डा० ।

भयदाश-भयदान-न० । भयाद्यदानं तज्जयदानम् । भयनिमि-
त्तत्वाद्वा दानमप्यभयमुपचारादिति । "राजराक्षसपुत्रेण-म-
धुसुक्तमाधस्तद्वदपाशिषु च । वहीयते भयार्थो-तज्जयदानं च
विज्ञेय ॥ १ ॥" इत्युक्तलक्षणे दानभेदे, स्था० १० डा० ।

भयपडिसेवशा-भयमतिषेवशा-स्त्री० । भयं मतिर्वैचीराऽऽदि-
भ्यस्तस्मात्प्रतिषेवशा भयप्रतिषेवणा । प्रतिषेवणाभेदे, यथा
राजाऽऽद्यभियोगात्प्राणाऽऽदि दृश्यति, सिंहाऽऽदिभयाद्वा
वृत्तमारोहति । उक्तं च— "भयमभिभोगेषु स्त्रीहर्षाश्च ।"
स्था० १० डा० ।

भयपरीसह-भयपरीषह-पुं० । परीषहभेदे, उत्त० २ अ० ।

भयप्यत्त-प्राप्तपय-त्रि० । भयं प्राप्ते, "भयप्यत्तं भीकसमाधे-
त्वा मोक्षं वयशात् ।" आच० १ भू० ३ वृ० ।

भयभीक-भयभीक-त्रि० । भयेन भीतः, "भयं परिज्ञाह स
क्षिप्रं येषां भयभीकश्च नित्य ।" आच० १ भू० ३ वृ० ।

भयभिक्षपय-भयभिक्षपङ्क-त्रि० । भयेन-भीत्या भिक्षा-नष्टा
संज्ञा-अन्तःकरणवृत्तिस्यैव । भयेन नष्टाः करणवृत्तयः, सू-
क्तं १ भू० ५ अ० १ उ० ।

भयभैरव-भयभैरव-त्रि० । भयेन भैरवोऽत्यन्तसाम्यसोत्पाद-
कः । उत्त० १५ अ० । अत्यन्तरीयव्यजनके, "भयभैरवसह्य-
हासे ।" दृष्ट० १० अ० । "भीमा भयभैरवा उराला ।" उत्त०
१५ अ० ।

भयमाशु-भयतृ-त्रि० । सेवमाने, सूत्र० १ भू० २ अ० २ उ० ।
उपासनां चिद्वशने, स्था० ६ डा० । अनुवर्तमाने च । प्रब०
२ छार ।

भयमोहशिक्ष-भयमोहनीय-न० । यदुदयवशात्सन्निमित्तमनि-
मित्तं वा नष्टारूपं स्वसंकल्पनां जीवस्य स्मर्तव्यं भयं भवति
तद्वृत्तमोहनीयकमभेदे, पं० सं० ३ छार । कर्म० ।

भयवदशुभ-भयवन्दनक-न० । कुलाद् गच्छात् सेत्राद्वा
विष्काशयिष्ये अहमिति भयाद्वन्दनकं भयवन्दनकम् ।
एकादशे वन्दनकमात्रे, च० २ अचि० । प्रब० । आ० भू० ।
"भयं तु निज्जह्यादयं ।" निर्घृतरण-गच्छात्विष्काशने न-
वाऽऽदिकं यज्यते तेन यत्र वन्दते तज्जयवन्दनकम् । वृ० ३
उ० । आच० ।

भयवक्त-भयवाक्य-न० । भयोत्पादनाद्यैमुच्यमाने वाक्ये, य-
था नरकगतौ रुधिराऽऽद्यभावेऽपि रुधिराऽऽदिदर्शनम् ।
दृष्ट० ३ तत्र ।

भयवशाप-देशी०-मोहके, देशी० ६ अर्थ १०२ गाथा ।

भयमृषा-भयमृषा-स्त्री० । भयं मोहनीयोदयात् भयोऽज्ञान-

स्य दृष्टिबद्धविकारोमात्राद्भयाऽऽदिक्रियैव संज्ञाप्यतेऽनेवेति
भयसंज्ञा । भ० ७ श० ८ उ० । स्था० । भयवदनीयोदय-
जनितत्रासपरिणापरूपं संज्ञाभेदे, जी० १ प्रति० । दृष्ट० । स्था० ।

चउर्हि ठाशुर्हि भयसंज्ञा समुपपन्न । तं जहा-हीयसत्त-
याए, भयवैयर्थिजस्तस्य कर्मस्मर उदपणं, मईए, तद्वद्वै-
गएण ।

हीनसस्वनया स्वभाभवेन, मतिभयवतां भयवर्णीयवृत्त-
नाऽऽदिजनितानां बुद्धिस्तया, तदर्थोपयोगिन इहानांकाऽऽदिभय-
लक्षणाधेयार्थोक्तोचनेनति । स्था० ४ डा० १ उ० । दृष्ट० । आ०
भू० । प्रब० । च० ।

भयार्थ भयानीत-त्रि० । भयादनीतां भयानीतः । भयात्
दूरीभूते, उत्त० २५ अ० ।

भयाउल-भयाऽऽकुल-त्रि० । भयभयमे, सूत्र० १ भू० २ अ० ३ उ० ।

भयाशुभ-भयानक-पुं० । विभक्त्यस्मात् भी-आनकः । व्याघ्र-
राहो, वाच० । भयजनकसंक्रामाऽऽदिबन्तुदर्शनाऽऽदिप्रभवे
रसभेदे, स वेहोर्गिरसऽन्तर्भवति । अनु० । भयङ्कर, त्रि० वा-
च० । आच० ४ अ० ।

भयाशीय-भयाऽऽनीत-त्रि० । भयमानीतं येन स भयाऽऽ-
नीतः । भयप्रापके, भ० ३ श० २ उ० ।

भयानीक-न० । भयं भयहेतुत्वात् अनीकं भयानीकम् ।
भयहेतुभूते सत्त्वे, भ० ३ श० २ उ० ।

भयाल-भयाल-पुं० । एकनिविशितमभ्य भारते वर्षे आग-
मिष्यन्त्यामुत्सर्पिण्यां भविष्यति । यशोधरस्य तार्थिकरस्य पु-
त्रं भवनामधेय, स० ।

भयावह-भयाऽऽवह-त्रि० । भयमावहति । भयप्रापके, सूत्र०
१ भू० १३ अ० ।

भर-भर-पुं० । बिभर्तति भरः । विश्वं शुभः । धारके, पोषके
च । गा० ।

भर-पुं० भृ० अय । अनिशयं, वाच० । भारे, अनु० । दुर्निव-
हत्वाद् भर इव भरः अतिशुक्रार्थे, "भरनिश्वरलसमग्ना ।"
आ० भ० १ अ० । आ० भू० । सधाते, "भोवागिण धनमरो,"
आच० ४ अ० । "समभरघडनाए विट्ठर ।" भ० १ श०
६ उ० । "बहुभायुसमर्हं च । ध० ३ अचि० । आचार्य-
गिरा० । भरशुक्लसिं । त्रि० । वाच० ।" उदपणं । आर्षादीनां,
उत्कर्षा पहरां गा० पयः । आर्हा भियहो संघो, संघाश्च
संहारा निभरा ॥ १८ ॥ "संघादी निउर्हो" यो, भरं नित्याञ्जो
समुद्भूतामार्ह । "पाह० ना० १८-१९ गाथा ।

भरण-भरण-न० । भृ-त्युद । पूरणं, ङा० १ भू० २ अ० । स्था० ।
वेतने, पोषण, धारणे च । आभ्यवर्षिकं द्वितीयं नक्षत्रं,
पोषकलतायां च । स्त्री० । ऊर्ण० । वाच० ।

भरणिज-भरणीय-त्रि० । पोषणीयः, स्था० १० डा० ।

भरणी-भरणी-स्त्री० । यमदेवताके आभ्यवर्षिके द्वितीये
नक्षत्रे, अनु० । उगो० । न० ।

हो भरणी । (स्था० २ डा० ३ उ० । च० प्र० ।) भरणी-
श्वकृत्वे तिनार पक्षे । स० ३ सम० । स्था० ।

भरह-भरत-पुं० । भरतनोति तन-इः । "वितस्ति-वसति-भरत-कातर-मातुलिङ्ग इः" ॥ भा० २१ ॥ इति प्राक्तनसूत्रेण तस्य इः । प्रा० १ पाठः । 'अजभरत' इति कथानि मुनिभेदे, नाट्यशास्त्रस्य अलङ्कारशास्त्रस्य च कर्तारं मुनिभेदे, शूबरे, तन्तुवायं, छेपे, केशकीर्तने रामाभूजं च । भरतेन भोक्तुं भारते नाट्यशास्त्रमाभ्यसितं शास्त्रं । तस्य मुकुटं नटपदं, हृष्यन्तेन शकुन्तलायामुपदिष्टं नृपभेदे, पुं० । तस्यापत्यानि इव । तस्य ब-हुवृत्तं मुकुटं । भरतसंज्ञेयं सूत्रं, पुं० । वाच० । नामिकु-लकस्य पौत्रे आदिजिनस्य श्रवणभेदेवप्युपेष्टपुत्रे भरतवर्षाश्रये स्वनामस्थाने चक्रवर्तिनि, स० । स्थानं । प्र-० । ति० । आ० म० । कश्यप० । पञ्चा० । "भरहं वि भारहं चाने, विष्णुं कामार्हं पवत" । "हस० पाद० २८ अ० । अयोध्यायां नगर्यां श्रीश्रवणभेदेषु पुत्रः पूर्वमवकृतमु-निभवेनैवाभूत्वा जितकर्मोद्यः प्रथमचक्रं भरतनामा-स्ति, तस्य नवनिधामानां चतुर्दशस्त्रानां द्वाविंशत्सहस्रं नरपत्नीनां द्विसप्ततिस्सहस्रपुरवराणां पञ्चवर्तिकोटिप्रामाण्यं चतुर्दशीतिस्सहस्रद्वयगजधानां पदसहस्रभरतस्य पृथग् कु-र्वन्तः स्वमेषपुत्रमालां स्वायमिषिचारमलयं कुर्वन्तः स्वयं क-रिताष्टादशिरः रेस्थितचतुर्मुखेयजनाऽऽयामांजनाऽऽयतनम-प्यव्यापितनिजनिजवपुःप्रमाणेन श्रीश्रवणमाऽऽदिचतुर्दिश-निजितप्रतिपाद्यन्दाद्यन्तं समाचरन्तः श्रीभरतचक्रिणः पञ्चपु-र्यस्तज्ञायां निजकान्तानि, अर्धदश महाविभूषणा उद्वर्तितदेहः स स्वांमकुलार्थविभूषितः स्वभरतचक्रं आदशीभवेन गतः । तत्र स्वदेहं प्रेतमागस्य अकुलीयकं पानन्तः, तत्र तेन न ज्ञानं, आदशीभवेन स्वदेहं पश्यन्ते तेन पणितमुद्रिका स्वक-राकुली अश्रापयन्ता दृष्टा, ततो द्वितीयकुलीनांऽपि मुद्रिकाऽप्यनन्ता नामाश्रयोभमाना दृष्टा, ततः कृत्वास्वार्काऽऽपराणा-नि उलार्जितानि तदा स्वशरीरमतीशयोभमानं निरीक्ष्य संवे-गमापन्नश्चक्रो एव चिन्तितुं प्रवृत्तः-अहो ! आगन्तुकद्वयैरेव शरीरं शोभन्तं, न स्वमावसुन्दरम् । अयि च-एतच्छरीरस-ङ्गन सुन्दरमपि वस्तु विनश्यति ।

उक्तं च —

"प्रसूतं असुतं पाणं, विविहं ह्यहम साहमं ।

सरीरमेवमाश्रयं, सव्यं पि असुरं भवे ॥ १ ॥

चरं चर्यं वरं पुष्पं वरं गन्धविलेखणं ।

विणुस्मरं सरीरं, चरं सयणमासुतं ॥ २ ॥

निधानं सत्वरं गच्छ, कथयन्मथिरे इमं ।

पञ्चसुहृन्ममयं, अपक्षपरिक्रमयं ॥ ३ ॥" इति ।

नन एतच्छरीरं कृते सधेयं न युक्तमेतत्पापकर्मकरणं न मनुष्यजमहारणम् । यत उक्तम्- "लोहाय माघं जलधौ भिज-नि, सूत्राय पैतृयमणिं दद्यात् । स चरन् नोपति भस्मरा-शे-यो मातुष्यं नयतीन्द्रियाय ॥ १ ॥" इत्यधिकं चिन्त-यन्तः तस्य भरतस्य प्राप्तमाधवारिचस्य प्रवेष्टमानस्युमाऽ-प्यवसायस्य लपकक्षेत्रे प्रपन्नस्य केवलज्ञानं समुत्पन्नम् । श-कस्तेन समायातः कथयति च-द्व्यक्षिणं प्रपद्यस्व येन वी-लाया उत्सवं करामी । ततो भरतकेवलज्ञाना स्वमस्तके पञ्चवी-ष्टिको लोचः कृतः । शासनभेदतया च राजाद्वाराणं करणा-नि दद्यात् । दशसहस्राजानिः सप्त प्रजाजितौ भवन्तः शेष-काक्यास्तु सहस्रपुरवारेण प्रजाजितः । ततः शुकस्य वधि-
३७७

तोऽसौ ग्रामाऽऽकरतगर्भुः अमन् अव्यमस्वान् प्रनिबोधयन् एकपूर्वैल्लं यावत् केवलवर्षायं प्राप्तवित्त्वा परिनिवृत्तः । त-त्पदे च शुकं आदिश्यप्यथा नृपाऽभ्यर्चकः । उक्तं १८ अ० । (आदिष्यप्यशुक्तस्ततः 'आहचक्रस' शब्दे द्वितीयप्रमाणे वे पृष्ठ गतः)

भरहस्य राधो चाउरंतककवडिस्म अट्ट पुरिमलु-गाईं अणुपवदं सिद्धाईं ० जाव सवर्गवृत्तपरीक्षाईं । तं ज-हा-आहचक्रस, महानेस, अहवल, महाबले, तेषवीरिण-कितवीरिणं दंडवीरिणं, जलवीरिणं । स्थानं ८ ठा० ।

आधंसधरवेसो, भरहं पडणं च अंगुनीअसप ।

सेसाणं उम्भुअणं, संवगो नाणं दिवजा य ॥ ४२६ ॥

अस्या निर्मुक्तिमाध्याया माध्याये कथानो ज्ञेयः—

"निर्वाणं स्वार्थनि प्राप्ते, ज्ञेये तत्र च कारिते ।

जगाम भरतोऽयोध्या—महाराजः कामाभूत् ॥ १ ॥

भोगान् भोक्तुं पुनरपि, प्रावृत्तव इदंशः ।

नस्य चैव पञ्चपूर्वं लक्षां यानां मुहुर्लपत् ॥ २ ॥

अथाप्यदाऽगमचक्रं, सर्वोत्कारभूषितः ।

द्रष्टुं स्ववर्णलुगारं, यशार्हं वीक्ष्यतेऽस्मिन् ॥ ३ ॥

तत्र स्वं पश्यन्तः राज्ञः पयाताकुलिमुद्रिका ।

तस्मात्ताऽपि निःशोभा—मङ्गुनी वीक्ष्य दधिवान् ॥ ४ ॥

भूषणं नय शोभयं, सहजा तं नि निन्त्या ।

एकैकं भूषणं सुखं, सद्योऽपि मुमुक्षु सः ॥ ५ ॥

निःशोकमथ मिलता-भोजं सर इवावलम् ।

पश्यन् स्वार्हं विरक्ताऽभू—दृष्ट्वाश्वापि तस्मिन् ॥ ६ ॥

एवं च ध्यायन्स्वस्य, शुकवर्णानमजयन् ।

उपदेव कलज्ञानं, मुहिवचभूतोऽपि हि ॥ ७ ॥

ऊचैः शकस्तेष्वेव, द्रव्यालंघं प्रपद्यताम् ।

भरतेन ततो लांबः, प्रवक्तुः पञ्चमुद्रिकः ॥ ८ ॥

पतद्वप्रहरजाहत्या—घृणधि देवताऽऽनयत् ।

प्रयमाज महाराजः, सतस्त्रैश्वरिणः सह ॥ ९ ॥

निष्कान्ताऽधिकिणोऽप्येव, सहस्रैकपरिच्छदाः ।

महिमानं विधापय, शक्तो राजाऽपमानयत् ॥ १० ॥

स्थिप्त्वा चकलिपयायं, पूर्वैल्लं स निवृत्तः ।

चक्रं प्रैौ पुरुषयुगा न्ययां शक्तोऽभियचनम् ॥ ११ ॥ "

आ० क० १ अ० ।

भरहं राधा चाउरंतककवडि पंचधनुसयाई उक्तं उच-चेणं होत्या स० ५०० सप० । स्थानं ।

(वित्तरेण भरतचक्रवर्तिनो वक्रव्यता भरतवेषकव्यताऽवस-रेऽप्येव निरूपयिष्यते) उज्जयिनीनगरप्रत्यासन्ननटग्रामस्थे स्थ-नामस्थाने नट-उज्जयिनीमधिकृत्य-प्रत्यासत्ता नटग्राम-स्थ-जाऽऽसीत् भरतो नटः । "आ० क० १ अ० । नं० । काव० । मुकुटानां स्वरविशेषप्रतिपादकशालककर्तारि स्वनामस्थाने आचार्ये च । स्थानं ७ ठा० । जम्बूद्वीपे वर्षभेदे, न० । स० ७ सम० । प्रव० । कश्यप० । प्रश्न० । ज० । "दिग्वंत्सामरन्तः, धीरा मोक्ष्यु मार्हं चाने" प्रश्न० ७ द्वा । स्थानं ।

भरहं राधा चाउरंतककवडि छपुवसहस्माई महाराया होत्या । स्थानं २ ठा० ३ ठा० । रा० ।

भरहसरवरियं —
 " नाभेयनाहस्तं फुलं पवित्रं,
 वसवमेतं वरियं विचिंतं ।
 अरूपसिद्धं ति विगण्यऊणं,
 भस्वान् निष्वाणसुहावहं ति ॥ १ ॥
 मोक्षं लेनेषु अगमि किं पि,
 जम्माउ नमस्सऊणं इमं पि ।
 माणापगारं भरहादिवस्स,
 सव्वं पि नेयं वरियं इमाउ ॥ २ ॥
 पायं तहा विअण सुमस्समप,
 खित्तस्स एवस्स पुरी विसाला ।
 दीहा उ सा वारसजोयणाइ,
 विपथारएणं नवजोयणाइ ॥ ३ ॥
 सामिस्स रज्जस्स अभिलेखकालं,
 गया मणुसा जलआणणयं ।
 सुरेसुरी आसणकेपुडो,
 समागमां कं ति जिणैसरम्मि ॥ ४ ॥
 किरीडमाईभरणभिरामं,
 काऊण कप्पावणजे च चिट्ठर ।
 सको जिणैस्स तडोवविट्ठो,
 तावाऽऽगया विणु जलं घडेहिं ॥ ५ ॥
 इट्ठं जिणं भूसियलितगतं,
 चिन्तं किं काउचियं एयाणि ।
 चिचिणु चित्तणु चिरं विणीया,
 सिचांतं सामि चलणंवरिम्मि ॥ ६ ॥
 साङ्ग विणीया पुरिसं ति काउं,
 विणीयनामण पुणो पहाण ।
 पुडिक्क कया जा जिणरज्जऊणं,
 तुट्ठण सऊण तु देवरम्मा ॥ ७ ॥
 रज्जं तहिं पालइ नादिजआ,
 नरिदेविदुक्कयव्वणो य ।
 सयं च स मां उलमो जिणुं,
 सद्धि सजायां सुमंगलाए ॥ ८ ॥
 तहा सुनेदामरहाऽऽपदि,
 सुपाईं उणेहिं य सुलभेहिं ।
 सहाए कामगुण विसालं,
 गमइ कालं उवभुंजमाणो ॥ ९ ॥
 तिसट्ठिलक्खहिं सुद्धं सुदेणं,
 पुडवाण काऊण मणोभिरामं ।
 रज्जि सुद्धिं वव विगण्यऊणं,
 पव्वज्जकालं अइ देइ दाणं ॥ १० ॥
 संवच्छरं जाय किमिच्छुणु,
 वंछाप निव्वाण पयाभिलासी ।
 दाऊण भूमिं सयलं सुयाणं,
 पहाणरायं मग्गं तु काउं ॥ ११ ॥
 अजाण राइण सइस्सपदि,
 वक्कहिं सद्धि अह लेइ दिक्खं ।
 नामाऽऽमराऽऽरामविहारोसु,
 पव्वसमोणो विहारे सामी ॥ १२ ॥

किञ्चं अकिञ्चं च अपुच्छऊणं,
 पुडिक्क जहा माणि तहा सयं पि ।
 काहामो किं वाथ विपारऊणं,
 काऊण लोयं तु ययं पव्वणा ॥ १३ ॥
 माणसयालोयकिञ्चमो,
 सामी सयं ने वि अवाणमाणा ।
 पुच्छितं सामि न कइइ किं पि,
 समाउला तएहलुहामिभूया ॥ १४ ॥
 जिणस्स हिंजिणु कयागुलमा,
 केइ दिणे मूढमणा उ ताहे ।
 चित्ति वि अग्गं किमयाणि कज्जं,
 कज्जं महाकिञ्चमिणं भणंति ॥ १५ ॥
 भणंति ते मूढमणा जहा भो,
 सामि न पुच्छिअयकिमं पि पुट्ठो ।
 तएहातुहाधादियसव्वगसा,
 मच्छामो गइं भरहादिवंतो ॥ १६ ॥
 सामि पमोत्तण कइ इहाया,
 पयसमंगां वि न होइ रत्तो ।
 फलासिणो होमां तणसुमयं,
 पवत्तइ जाय जिणो सुत्तयं ॥ १७ ॥
 एवं विचिन्तिनु गया उ सव्वं,
 गंगानइए तडमंडिपसु ।
 वणसु ते वक्कलचारघारी,
 केदार मूलाइ फलाइ खंतं ॥ १८ ॥
 गया नमी वा जिणमी कइं पि,
 जिणस्स दिक्खाममप पि दे। वि ।
 समागया तं पियं भणंति,
 कयं महाकथामिणं सुव्वं ॥ १९ ॥
 रज्जं च रट्ठं च पुरं च निजं,
 काउं विमोमो मयणाइ दिणं ।
 तानाय अग्गाण वि किं विदेदि,
 भणंति ने नयिइ इ किं वि अग्गं ॥ २० ॥
 देवाण जक्खाण य किछाराणं,
 नराण नारीण य लयगणं ।
 सुहाण सव्वाण जणं पमोत्तं,
 ने अयि दाया भुवणं अस्सिले वि ॥ २१ ॥
 ता जाह तुम्मे तांयं जिणस्स,
 पामे निमंसें विणयावनम्मा ।
 भर्षीयं गइइअचरेण देहा,
 रज्जं च रट्ठं च पहाणलोए ॥ २२ ॥
 गया तआ दे। वि तित्तणस्स पामं,
 पामांति सामि त्रियआवविट्ठं ।
 वीरासणार् कण्ठावज्जं,
 भिक्खार् गेइसु य रीपमाणं ॥ २३ ॥
 सराण आणाय सइहिं नारं,
 सिचांतं भूमार् नलं निव्वं ।
 आजाणनाणं कुसु मेवयां,
 काउ नममंति घणंति एट्ठं ॥ २४ ॥
 तं नाणदाया भुवणं अस्सिले वि,

तं माहनाहोऽसि अवाहयाहं ।
तं सोकलयाया य दृढादृग्याहं,
तं कण्ठककोऽसि कलरिषयाहं ॥ ३१ ॥
तं बंदिओ देव ! सूरसुरेहिं
तं वलिओ जकलसु किनरेहिं ।
तं पूरओ हाणव-खयरेहिं,
तं माह ! नाया भुवणापरस्स ॥ ३२ ॥
तं देव ! नाया य किमिच्छियस्स,
तं सामि ! सामी य असामितस्स ।
तं देहि अम्हाण विसालवक्क !,
रज्जं व रट्ठं व सुखिअवक्क ॥ ३३ ॥
परंपराय उ सिर्वास्स इच्छा,
पक्खा उ जाणुहरउसिमंगं ।
भूमिं काउं धरणीयल्लमि,
तिक्खुत्तहत्तं अभिवंदिऊ ॥ ३४ ॥
पासेसु बिट्ठति सुखगवणा,
दिणं दिणं भसिसु निम्वरणा ।
कुणति जा के वि दिणं तिलेकं,
एवं ति ता नागपह्ण पडिठ्ठा ॥ ३५ ॥
जिणस्स आगक्कुर वंशत्थं,
ते तस्मि काले कुटुमोवयारं ।
काउं नमसिणु पण पहाणे,
भणंति तं सामि ! भवाहि दाया ॥ ३६ ॥
भोगाण रज्जस्स जिणायेण,
ते जायमाणं धरणीं मुणुता ।
नागिंदराया पभणेह भो सं,
सामी अयंगो परिअल्लसिओ ॥ ३७ ॥
ममसलुदि न करेह मेहं,
संखं व सामी उ अरंगणिओ ।
कुम्भो व गुत्तो लपल्लिदिपाहिं,
मुणाल्लगं व निक्खल्लेवो ॥ ३८ ॥
गउ इव निच्छं अनियल्लगामी,
इच्छे य भावे तह भिसें काले ।
अलंगवुद्धी समसल्लमिओ,
न देह वा किञ्चि न केइह ॥ ३९ ॥
सामिस्स सेवा अह लामंडऊ,
ता देमि तुम्हाण अहं जिणस्स ।
विआलहस्से अज्जायलीसं,
पल्लिगोरीपमुडेण सग्गा ॥ ४० ॥
तो आह धेयहमंग विसाले,
तो दादिणिक्काय अहुत्तराय ।
सेहीरं गंतु लहं करेता,
पञ्चाससेही य पुरे पहाणे ॥ ४१ ॥
आरिय काउं रहनेवरं तु,
अहा तुरिणं गगखंणहं ।
पुरं निवेसिणु तडे विसालं,
बहुं जणं विआल्लेण मेउं ॥ ४२ ॥
दिडेह इच्छांरं मेहं सुरो ध्व,
एवं ति ते सामिप (क) कण्ठसाया ।

नागिंददिणं पडिअल्लयंनि,
अपुत्तमसीरं पल्लमाणुता ॥ ४३ ॥ *
मिणिहुत्त सामिस्स कण्ठपणामा,
नागिंदरायं अभिवंदिऊ ।
गंतु सामिस्स कण्ठपसायं,
सिजिणु रोमिअियसवग्गसा ॥ ४४ ॥
विउआअयं दिव्वियमानकडा,
पिऊण पासे उव्वे मयंति ।
रिद्धि व सव्वं पि कहांति वत्ते,
विणीरं गंतुं भरहेत्तरस्स ॥ ४५ ॥
कहांति सव्वं पि जणस्समूहं,
मेउं उच्चलो मिणु तहा करंति ।
तयप्पमाणे नयरे विसाले,
नेसि महीरुं रिंसहस्स बिबं ॥ ४६ ॥
करंति मल्लिअरनिम्वरणा,
ममी महणा य सुदक्खिणाण ।
सेहीरं इच्छापडिपुअमोय,
अह उत्तराय विनमी वि दाया ॥ ४७ ॥
भुजेह भोय अह देवराया,
सामी वि भिक्खुआरं गिह गिहे व ।
हिंहेह गामे नगरे य जिच्छं,
न पावई भिक्खुल्लमणसणीयं ॥ ४८ ॥
अओ न जाणुह जणे ! किमं यि ।
मिहागयं दिदुत्तु जिणं पडिठ्ठा ।
अणोऽभिमेत्तेह गयस्सयाहिं,
पुण्हेदि मुत्ताहल्लदेवत्ते ॥ ४९ ॥
पहाणअस्सेहिं रदेहिं निच्छं,
संवक्कुरं जाव उ वीरधारी ।
निरस्सओ दिद्धिउ हरिणक्कलं,
पुरे विसाल्लमि गओ महणा ॥ ५० ॥
तत्थऽरिय सोंमपमनामराया,
सेयंसनामो कुमरो वरो यि ।
तत्थऽरिय पुत्तो भरह्णहिवस्स,
भणंति सं बाहुबल्लिस्स अंते ॥ ५१ ॥
विसाल्लिकली गुणगामाणं,
ते वो वि सेहीरं परोप्परं तु ।
कहांति लडे सुपिणे पसत्थे,
कहेरं सेयेसु जहा अल्लंते ॥ ५२ ॥
मेक सडाणाउ मयहि दिट्ठो,
विआय य ते उम्मयकुमसिओ ।
दिओ सडाणहि य दिण्णमाणे,
सुराउ दिती अल्लिया उ डाणा ॥ ५३ ॥
किया उ ते डाण्हिया अण्णेण,
सेट्ठो जहा कोइ महामहंते ।
नरो रणे जुउअर संतगत्तो,
सेयंसनामक्कयपाडिहरो ॥ ५४ ॥

* यिएहंति विउआ सहसा न ऊण,
पञ्चास भाया व विगण्णसिओ ॥ ३७ ॥

हणेर सिद्धं सयलं रिज्जुं,
परोपरं साहिउ लखिरेओ ।
तयस्यं ते उ अयाणमाणा,
यया सडाणं सुमियाई ते उ ॥ ४६ ॥
सुहं कुमारस्स परं तु अयि,
मेरुं सामी वि हु निप्पकंयो ।
गंभीरमातोत्थियनीगनाहो,
अमुकिञ्चओ चत्तमत्तसंयो ॥ ४७ ॥
गेहाणुगेहं अह रीयमाणो,
समागओ रायपहे विसाजे ।
गवक्खच्चकुलु गयवेहमाहो,
विशिक्खओ सामि अह ति चित्थो ॥ ४८ ॥
दिट्ठो कया धेरिसक्खपारी,
अयोहहंयै गवसणाय ।
एवं करंतस्स सुक्खं जोगा,
जाईय जायं सरणं तदा उ ॥ ४९ ॥
निमीलित्तुओ अह सुक्खपाय,
खणं तदा चिट्ठिओ परिता ।
चित्तेह देवां जह एज्ज एय,
तो मेमि भिक्खं अह एसणिज्जं ॥ ५० ॥
जिणस्स भत्तिम्मरगिष्मंयं,
नामिद्वेदिन्नरिरुचंवं ।
सोक्खणाणं ठायं सयसाणं आसी,
करंमि लोपाण तदा पवित्ति ॥ ५१ ॥
इंसेमि अजाणविमोहियाणं,
यिणप्पकल्लोत्तमाउलस्स ।
संयंससुद्धासयलोपाणस्स,
नरो अहिकम्पवरस्स कुंभं ॥ ५२ ॥
बंणुं समपि पग्गेह जाव,
तिगुत्तिगुलो हरियोवउत्तो ।
गिहं गिहंयं अह रीयमाणो,
अमुकिज्जयणा सयणं धणै य ॥ ५३ ॥
समागओ सामि कमं कमेण,
इहंयं जिणं किण्हिरिं नरमि ।
विषहमाणात्थियरोमकुंयो,
आणंदिबिदुज्जलकिअविदु ॥ ५४ ॥
सयं च मत्तं च अयाणमाणं,
वंजितु भूमीकयपच्चमंयो ।
अणाइ सामी ! रसमसणीयं,
गिहंहि तरिहि भवज्जवाओ ॥ ५५ ॥
तओ पसारं जिण सुपाणी,
विउल्लेसे सुविउल्लुज्जो ।
एसस्यमाणांय अउ लि देह,
आणंइसंसाहमुवागओ सो ॥ ५६ ॥
अजातिघणं कय किअयं ति,
जयम्मि अण्णाणं यि मज्झमाणां ।
सामी यि संवक्खुवपरणमि,
पारित्तु तं इक्खुवसं मणुषं ॥ ५७ ॥

सुसयवेहो सुहपीणियमो,
अहा अहिकम्पं विहरेर पच्छा ।
समागया तय मराऽसुरा यि,
नरा विनारी हरिं वहाता ॥ ५८ ॥
अहो अहो दाणामणं मणी,
मुंयंति गंधादयपुष्पकमिस्सं ।
उकिट्ठुचारं दवियुस्स अत्त,
बेलाउलेयं तह सुखवासं ॥ ५९ ॥
सयं च रायाय पहाणुसिट्ठो,
समागओ ससज्जो यि तय ।
भणंति एमो सुमिणस्स अण्णो,
पाराविओ सामि सयक्खराओ ॥ ६० ॥
तओ जणो विग्गहयमाणो उ,
पुच्छेइ नायं कहेमयमंय ।
कहेइ सयं भवमाइकिअं,
एयम्मि लोप पुण जाव जाओ ॥ ६१ ॥
जाइस्सराओ सयलं पि नायं,
धम्मं अधम्मं जिणभिकमदाणं ।
एवं जणो भत्तमरावनममा,
विउज्जाहि भिक्खं जिणनायगरस्स ॥ ६२ ॥
कंरि पीढं रयणामयं तु,
भिकुखात्थया जत्थ टिएण तय ।
संयंसणामो कुमरो महप्पा,
रम्मं जिणायं गयमोदएणं ॥ ६३ ॥
अंविणु तं भत्तमरां वंरिहि,
पुण्णं गंधेहि य उत्तमंदि ।
दिणं दिणं भुज्ज कउमयं,
पुच्छेइ लोओ किमयं कहेह ॥ ६४ ॥
जिणो मए जत्थ विअं रासेण,
पाराविओ भत्तिसुनिधरेण ।
मा अकमेहो तु जणो जिणस्स,
पाए परं पीढमिणं कयं मे ॥ ६५ ॥
एवं जिणो पाइ जत्थ जत्थ,
लोओ यि पीढं पग्गेह तय ।
आइअपीढं ति परंपराए,
सयं सयं कालयसेण पच्छा ॥ ६६ ॥
जहासुहं हिहउ गामदेसे,
सहस्समयं वरिमाण पुणं ।
अओ परं धाइकम्मं खवइ,
पावइ नाणं जिण केवलं तु ॥ ६७ ॥
अहं सागिस्स पउत्तिहउ,
निउत्तएहि मग्गाहिवस्स ।
आणं पहाणं कडियं च जायं,
आउहपालेण वि अक्खवो ॥ ६८ ॥
उग्गोसमाइअिय इट्ठमिओ,
अउक्खुव किं पि हि सत्तरो ॥

* सुदुहंभीमा मयंयंममि,
समा कुण्ठो हंति वंहाता ॥ ६९ ॥

अणुहसंतो मणसा विचिने,
पूजारिहा दों वि मयेऽथ अस्थि ॥ ७२ ॥
न मज्झई कस्स पुर्योऽथ कउजा,
पूया जिणिवस्स व चक्राहणो ।
नारं अहा वकफलं हेव,
दाही जिणो सस्स एवमादाया ॥ ७३ ॥
एवं विचिनिनु पयिलगत्तो,
एहाओ सुई स्वयविलितमंगो ।
हारऽहहारकइयंगवारि,
किंरुइलोलचलकुंडलंगो ॥ ७४ ॥
सिंदूरपुराणकुंडकुंड-
दाणइयंइत्यलिमिभलस्स ।
पेट्टाई घंटाजुयनोहियस्स,
आरोनु कंथे अह चारणस्स ॥ ७५ ॥
दिक्खापययणुं जिणाययमांसि,
भुरेइ देवो मरुदेविनामा ।
सिणुहभावा भरहं भणइ,
पुत्तो ममं हिउइ चत्तसंगो ॥ ७६ ॥
तुमं तु राया भरहं नरांमो,
सुइं सुइंणं पकरेइ रज्जं ।
तएहलुहाओ उलहो सहई,
दिणं दिणुं भुरेइ एवमेव ॥ ७७ ॥
अम्मो ! जिणो स्वयज (ग) यस्स नेया,
का एसो रिद्धो मह रउजमेत्ता ।
वक्खुसु तो भुरेइ नीति जाया,
न सहइई वयणं तयस्स ॥ ७८ ॥
सामिस्स रिद्धि यमहेइ एहि,
वेमइ अम्मो ! अह कोइअंसं ।
अग्घार रिद्धां अह क अज्झं,
अनम्मईया ययरामाणस्स ॥ ७९ ॥
एवं भाणत्ता पुण्णः कणिसु,
अउव्व आणइ मणु वइति ।
वेविइयाहिं अणुगम्ममाण,
मयणववायइकवेत्तएहि ॥ ८० ॥
एयाहिं चिद्धइयआउलहिं,
सुत्तरवम्मपरंयंवरहिं ।
घंटाउणकारमणोहोहिं,
सुत्तज्जिक्कां परंपरेहिं ॥ ८१ ॥
सुरक्खुरीसुगुणमहीनलेहिं,
वगगतंम्यावसकंधरेहिं ।
आवइवेगवससुद्धरेहिं,
हएहिं हेसाभरंयंवरहिं ॥ ८२ ॥
पहाणनामावरगिहिलिधज्झि—
सुहासणालेइगजाणगेहिं ॥
मयंगतुंगुत्तरणपहाण—
सुइंनयाकइमणोपुणेहिं ॥ ८३ ॥
मंभाभेरीरवपुगियासो,
मंगलुगीयज्जयरावरम्मो ।
विधइयाओऽवपहायपांत,
३५८

लालिउअयायनलावभाऊ ॥ ८४ ॥
मज्झएहिं मज्झएहिं व नीइरिणु,
रम्मो अउज्झाएं अहकमेण ।
जेणव सामी सयलुअएर,
सम्भावरेण अह जाइ राया ॥ ८५ ॥
अत्ताइअत्तं जिणनायगस्स,
पासिनु देविं मरुहो भणाइ ।
पेक्काहिं अम्मो ! नयपुत्तरिज्झि,
न एरिसा कस्स वि अस्थि लोए ॥ ८६ ॥
एवं सुणिता हरिसुअरंत-
रोमवकंसुअयवाहगत्ता ।
कारेइ वक्खुजुपमूपायिणु,
ता नीलि नट्टा तिमिरं व सुरा ॥ ८७ ॥
सुणेइ सई सुइ मागहाणं,
भेरीणु रावं सुरताडियाणं ।
उकिट्टितायं निशयं तु जेतवा,
सुरासुरं जणुविमाणमूढं ॥ ८८ ॥
माणिक्कहमज्जुणगरकार-
निष्कन्नमालतणविधरम्मं ।
विमाणमालाहं नहं पकणं,
निसाएं नारागणुमकुलं व ॥ ८९ ॥
पासिनु देवी मनसा विचिने,
अहो अहं माहवसा उअत्ता ।
जिणो सयं एरिसारिज्झिंनो,
पिणुं पिणुं कम्ममिणं जियाणु ॥ ९० ॥
जत्तोऽथयत्तुना कुल्लो तो अम्मो,
एवं सुहज्जं णवसाणुगा सा ।
अउव्वजोवाचनर उअत्ता उ,
आरोनु संहिं सयगं कमेण ॥ ९१ ॥
संजायणाणइसया महएया,
अविणु कम्मं सयलं अडिं ति ।
पत्ता सिवं सयससोक्कवरम्मं,
समागया देवऽसुराणु संघा ॥ ९२ ॥
कयं ति पूणं पट्टेनां ति काउ,
सिअं इहं तस्स रुरीरंगं तु ।
सक्कारिउं खीरसमुद्धमज्झं,
अवेतिं सिणं मरुहादियो वि ॥ ९३ ॥
मंतुं जिणं पूयइ भविजुत्तो,
सामी वि देवासुरकिंनराणं ।
नराणु नारीणु य जेयराणं,
कहेइ चम्मं सिवसंगपावणं ॥ ९४ ॥
अवणुवे पोयसमाणवेवं,
अजाणघं पावत्तकुट्टारं ।
निलम्म चम्मं जिणनायगस्स,
पासे पणजिणु सुलावगतं ॥ ९५ ॥
अट्टाहियं काउ अहावरेण,
समागयो चकिन्नो सठाणे ।
मंतुं सठाणे मरुहोऽवि राया,
चिहासणे पुव्वमुदोवविट्ठो ॥ ९६ ॥

कोकुविप सहिउ आणवेह,
 सव्वं विणीयं वरगणहणि ।
 ओ ओ ! जहा विणमखेवमेव,
 सवाहिरमंनरेमेव वित्तं ॥ ६७ ॥
 आसीएसम्मज्जिअवाविल्लं,
 मंचाहमेवकालियं करेह ।
 कालाणरुद्धमहम्मवत्त-
 सुगंधिगंधपव्वराऽऽविधूयं ॥ ६८ ॥
 सतोरणं मंगलकुम्भजुत्तं,
 काउं कट्टेहह ममे सि कट्टु ।
 तो वल्लप्याहिनविट्ठुमिट्ठी,
 गंतुं सयं एहाण परे पवाणे ॥ ६९ ॥
 सुवच्छमणिक्कमए विसाले,
 सुनिज्जे तो विसई स पांढे ।
 सुगंधिमारामलक्कत्रवाय-
 सहस्सपावपमुट्टेह वित्ते ॥ १०० ॥
 तिज्जेह्मं उमंगं पदमं तु काउं,
 संधाइयं तो पुरंसा सुखेया ।
 संधाइउधवट्टियसव्वयंगं,
 विह्मं एहाणं पकरेह पच्छा ॥ १०१ ॥
 पसग्घऽवच्छस पसग्घज्झई,
 नियमए वेत्तणवच्चियंगे ।
 दिवित्तमाणांमाणभूमियंगे,
 सन्निव्व आणंदकरो जणाणे ॥ १०२ ॥
 नारीसरो सुयपदाणुपुक्क
 सुगंधदग्धा आमिक्कलमेह ।
 जेण्व चक्कस्स घरो विसालो,
 जेण्व चक्कं रयण पसिजे ॥ १०३ ॥
 तेण्व गंतुं मणसेत्ति नाउं,
 तस्सेव रत्तो बहवे विसाले ।
 राहस्सराऽऽरक्कलवमग्घयंति,
 सामि तु पेसाहि व सत्यवाहं ॥ १०४ ॥
 माण्डिकोडिवियसट्टिमारं,
 मग्गाणुलगां तयणुणयाया ।
 विवित्तनवरथरा सुवग्धा,
 विवित्तनलाणमणिभूमियंगं ॥ १०५ ॥
 विवित्तज्जुत्तज्जुत्तविधल्ल-
 नहंगणा वित्तफलपसग्धा ।
 तज्जोऽएव खुत्तज्जुत्त सुवामराउं,
 वीजंतवासोअयमेठयाओ ॥ १०६ ॥
 मिगाऽएव कलमज्जुया उ,
 केह सनलिटवट्टिविया उ ।
 गंधुत्तुरज्जुपक्कज्जुत्तउत्त-
 धूमोवणारित्तित्तंनराओ ॥ १०७ ॥
 बुद्धारविन्दुणलमारुपुक्क-
 मालाऽऽउल्ला आउलमग्गलग्गा ।
 विवित्तमासाह्मं मग्गाहराउं,
 विणीयमावाणुगसुत्तराउं ॥ १०८ ॥
 सव्वायं इह्मं जुरेयं जुतो,

वाहत्तगीवाऽऽरवपूरयाऽऽसो ।
 एवं सममागच्छे चक्कगंढं,
 जेण्व चक्कं अह तेण जाह ॥ १०९ ॥
 तेण्व गंतुं अह आयरं,
 आलोणमिसे करई पणामं ।
 पसग्घइत्तं जे तोमहत्तं,
 परामुसिंसा ए पमज्जई हु ॥ ११० ॥
 पवित्तपाणीयं सुवारायाए,
 अग्गुक्कलओ वेव सुवग्घेण ।
 पंचगुलीचादनलं दलाह,
 दल्लिमुग्गह्मं वेरोह पच्छा ॥ १११ ॥
 पुण्हं ईरीवग्घव्वेणोहं,
 गंधिह्मं सुग्धाहि व उल्लमहि,
 गंधट्टिवाट्टियवच्चरीव,
 वल्लंतर्ककारमणाहोहं ॥ ११२ ॥
 अंविनु आयं पकरेह पच्छा
 विवित्तगीवा सुववाहुग्गमं ।
 आरोहणं पुक्कसम्मग्गं,
 धूवाण भूसाभरणपाहाणं ॥ ११३ ॥
 मायंगदंत्तवट्टपक्कं,
 अल्लं इएहि वरमालिजेह ।
 सच्छुद्धिं ताराभयत्तुल्लहि
 काउं तज्जो दण्णमाइयाहं ॥ ११४ ॥
 लिहरे अट्टुट्टुग्गं गलाहं
 मदारइरीवक्कणिगारं ।
 अमोगजायं जवंगं गंतुं
 दमज्जवणं कुसमाहमाउ ॥ ११५ ॥
 तज्जो पुगं मुग्घव वारवत्तं,
 सग्गानिण्णक्कगड्डुत्तएण ।
 वेदुत्तज्जुत्तमज्जं दएण,
 दलाहं सुक्कयधूवधूमं ॥ ११६ ॥
 तमालतालं दलसम्मलानं,
 पयाहणेकाउं तिक्कलुत्तज्जो ।
 पचोसकिताहं पयाई सत्तं,
 अट्टेव अट्टेव अह धामजाणुं ॥ ११७ ॥
 भूतीयं काउं तद वक्कलं तु,
 तिक्कलुत्तज्जो अह उत्तिमंगं ।
 इलानले मालिय इलिनम्मं,
 काउं मंगं तो ककरोयं तु ॥ ११८ ॥
 नमेह चक्कं रयणपहाणं,
 भजान जं वेळियदायं परे ।
 एवं करित्ता अमिन्नक्कवमह,
 वक्ककाउंहावारगंढवाओ ॥ ११९ ॥
 पहिण्णकुडाण वरा सुमाला,
 नेण्व आणुत्त वरं विसाले ।
 पुण्यमुट्टो तो सुग्धावविट्ठो,
 अट्टारसं स्मणिपपेणिया उ ॥ १२० ॥
 सहावउं आणमिणं दलाह,
 करेह विण्यं च परे तु सव्वं ।

उरुमुक्यं सुककरं अवेज्जं
अमज्जमुक्किदुमरणयेसं ॥ १२१ ॥
अवेज्जिदं तु कुदंइयउउ.
विलासिणीमाहयमहरमं ।
अणेततालायतनाहमं,
कहाणयाऽऽलितजणैहिं किं ॥ १२२ ॥
सुमत्तमालाउलमगमाहं,
पमोयपुणं नहनहरमं ।
अट्टाहिं बादमहामहेय,
महारिहं चकुक्कवरस्स सभमं ॥ १२३ ॥
सभमाणुदाणमहामहारेणं,
काऊणिमं सवव ममं कहेह ।
एव सि काऊण कडंनि जाव,
अकं पि तं नाव महामहंते ॥ १२४ ॥
सयाउ गंहा अमिनकलमाह,
तमो निमुराऽऽयपुणियाऽऽसा ।
गंगानरिए अह दाक्कणेणं,
कूलण जं जक्कलहरम(जुत्त)सेजुयं ॥ १२५ ॥
पयाइ पुक्काभिमुहं तु चक्कं,
राया य पिट्टे भरहाडियो सि ।
सयं सयं साहिउमुउयं तु,
छक्कलडलेतं भरहं मं ति ॥ १२६ ॥
कयंवपुणं पि व कट्टयागं,
माडं(व कोडं)विनेरं भणेइ ।
सउजेह मं । हियरहवाहायं,
परक्कलक्कं तुययावकिहं ॥ १२७ ॥
विषयउयपंनिपरंगकि,
आवारुतालेमनहं पि सजं ।
तमालकालं सयमंयजुज—
सइ लिक्ककाररवामिरामं ॥ १२८ ॥
सिहूरप्राकणज्जिचयंगं,
करेह सवजं अयवारुयं पि ।
हाऊणिमं किररमायवाणं,
आणुत्तियं मउजणेडंभासु ॥ १२९ ॥
तो आइ पुय्योइयनीयं जाव,
चंरो इव चक्कल्लु सुहं जयंतो ।
एहाणगिगहानो अभिणुक्कामिणु,
सेणाय जुत्तो चउरंगिणीय ॥ १३० ॥
मडेहिं सेट्टीहि य सत्थवाह—
राईनरामचनलारएहि ।
उट्टाणसालायें वडिअवाय,
जेणव हरथीरयणं पसरं ॥ १३१ ॥
तेणव चाऽऽगम कहेह हंदि,
पुय्यावळमि उदय रवि इव ।
हारउहाराऽऽहंभूसियंगो,
सुकुउमुजोइयसाकअमो ॥ १३२ ॥
किरीडुकुडभववाकलं—
माणिक्कसुताकिरणाभिरामो ।
इहीयं दिणीयं जुयं जुत्तो,

मवाण नेय इव विराजमाथो ॥ १३३ ॥
अणो इव चंदो विव दिण्यंतो,
सुराण मज्जेऽअ पुण्हरो इव ।
कुरिंढमालाउलमुत्तल्लु—
महंगणो चामरवाडलोहो ॥ १३४ ॥
मायंगणं(वा)गणो सुदिंया,
अमूरं जुत्तो चउरंगिणीय ।
तुरंगहेसारहचक्कं(वी)कका—
रतुंगमायंगणडावयाय ॥ १३५ ॥
पाइक्कपुक्कवारयकेडवरा—
कोयंइदंअमज्जनीसयाय ।
येगारमाभागरपहुणं,
दीणामुदाणं गणमागमायं ॥ १३६ ॥
मडं(व)संवाइयकेडयायं,
पुराण सागण य पहुणं ।
आधारभूयं वसुदं जियंतो,
कयं कयंयं रययाइ अणं ॥ १३७ ॥
पडिच्छमाथो व पमोयविंत्तं,
जम्मंतरावजियपुणयावा ।
सुसाहुवेवावडिअयपुण—
संपुत्रवीयअनवमाविसारो ॥ १३८ ॥
फले स मं । रिउडकाम एव,
गंगायं ता दाडिणकूलपयो ।
चक्कणुमरं अणुगच्छमाथो,
अणुगवांसु सुहण डाडं ॥ १३९ ॥
जेणव नित्यं अह मागहं तु,
तेणव गाडिक्कल्लु महानरिंदो ।
काऊण तो जोयण वार दीहं,
विस्थारमो वी नव जोआणुहं ॥ १४० ॥
सेणं तमो वट्टइ आणवेद,
करेह मे गहवरं विसालं ।
सुपोसहं उत्थ करेमि तं पि,
छगं करिता पकहेह मज्जे ॥ १४१ ॥
एवं मणित्ता अभियं(व)ऊण,
करिणु सव्वं पकरेइ पच्छा ।
तमो मरिंदो मयकंपरायो,
पक्कोवडिता स सरीरविट्ठं ॥ १४२ ॥
करिणु ता पोसहमंदिरिम,
मंतुं पमज्जिणु विहीयं पच्छा ।
रयससेउत्तं कुसपसणंदि,
निक्कलसलो वरवंमयारी ॥ १४३ ॥
कुमारं प्रागहनित्थसामि,
गणं करता अह ठाह तय्य ।
मुणि इव मुत्तामणिवाउगणो,
पसय्थावलो सुदअणुजुत्तो ॥ १४४ ॥
चिक्का विणे निधि तमो तयंने,
जलंनसुरे अह उडियमि ।
मिणंयं एहाणं गंह मंडवाह—
एवसणुहं सयसं पि कहु ॥ १४५ ॥

रहं रहिता वरसेजजुतो,
वक्रासुमग्नं अणुजाह पच्छा ।
पाकयुक्तारसिद्धनाय-
सनारघटारघोसपहि ॥ १४६ ॥
वक्रासुमगेण उ नीरनाहं,
उग्गाहइला इह नाहि जाय ।
बीओ तहि मागहनिमज्जे,
निहिलु पत्तो तुरगं पसरथं ॥ १४७ ॥
पहाणगंडीवसजीवदिश्यं,
सुरिदाचं व मणोभिरामं ।
ओसेसपुखं रयणामयं तु,
नामंइकिं वायकलावलीढं ॥ १४८ ॥
सजीवकोदंडयजीवमज्जे,
परासुसिता पकरिणु सिज्जं ।
विसालाढाणं रउं पहाण-
आइलयाइइयवाठायो ॥ १४९ ॥
आसखेदधानुं जाणयट्ठा,
उदाहरित्था वयणा इमारं ।
ओ ओ ! सणंतु प्यवराहिराजे,
देवासुरा किन्नरजक्कांसदा ॥ १५० ॥
तहंउतालक्का धरणां जे उ,
महोत्ता भूपिपासयजक्का ।
तुज्जे भयलाण इमो नमामि,
बाणस्स लिगं गमणं तु होउ ॥ १५१ ॥
एवं करिता अभिनेसरहे,
सरं पहाणं तु सनामजुतं ।
गंणु सौ बारस जायणां,
महानिनायं कवडे कट्टु ॥ १५२ ॥
इदंणु वणं पडियं मुहणे,
विचित्रं मागहनिमयेया ।
करसेह कुडो ललु कालमच्यु,
को वा गिडे अंतग जाउकामो ॥ १५३ ॥
दिट्ठं व कालेण व कसस मुलं,
को था नयं मक्खुमुहं वि गंता ।
णिहीण पुणे य तिरिगिड्ढा,
अलक्कलेण लज्जियजिए य ॥ १५४ ॥
तुरंतपेन अ चउहिने य,
ओ मज्जे गेहे निमिरह बाणं ।
किण्हादिदादाहि व येह कट्टु,
सुरिदाचिण जिएह सत्तं ॥ १५५ ॥
मा इमिहया नीरमरेण तिण्हा,
बाणेष वो मे वसिडे सहइ ।
आणं वि मे कट्टु वसंत को वा,
उट्ठिणु मुंचेह सरं करण ॥ १५६ ॥
जा वाचियं नाममिणं सरथं,
ता जाणइ जाउ जट्ठेय चक्की ।
तिकालमावीण भि जीयभेयं,
कुमार तिथाहि वमागहाणं ॥ १५७ ॥
अप्पुडुणं जं पकरति सव्वं,

सव्वाण चक्कीण नरीसराणं ।
एवं विचित्रं सरं गहिता,
इरं किरीडं तुयि कडे य ॥ १५८ ॥
सुकुडले वयथरे विचिंत,
निथोदंयं आभरणं विचं ।
मिणिकमुत्तामणिमुत्तिंगो,
सकिंकिणायथनियंसयंगो ॥ १५९ ॥
जेणव चक्की भरहो विसालो,
तेणव चाऽऽगमम नडंगणयो ।
करंजलि काउ सिरे पहाणं,
जएण तं वा विजएण भत्ते ॥ १६० ॥
बदाहि भेलं भरहं समथं,
ममंइजिए सिद्धमणा नरीस ।
अहं तु तुज्जे विसए वसामि,
समहमज्जे निलयं करिता ॥ १६१ ॥
आणार्थं तुमं व ठिओ सथाजियं,
पुट्टिक्का ते अहंनिवासि ।
हारा ते दोयइ दोयणं,
राया वि तं इच्छइ सारवथो ॥ १६२ ॥
पच्छा तओ निथवेरं कुमरं,
सक्कारिउं अज्जलि काउ सीसि ।
विसजिए एह सयं सठाणं,
आगंतु पट्ठोसहइ गहाओ ॥ १६३ ॥
गहाणाऽऽरयं वट्टु नओविया,
पांर ते मयणमंजवंसि ।
सुहामणयो विहरिउंमने,
उट्ठुणवालायं य हंत गंतु ॥ १६४ ॥
पुत्तककमेणय महामहं तु,
कायावइ तम्म गुरस्स राया ।
तयंतिए आउठंमंजवाओ,
ते दिव्वचक्क वरयज्जुत्तं ॥ १६५ ॥
सुलोहयक्के तह हेमनेमा,
सुलोममुलाहलभुसियेण ।
सणंदिधानं य सखिअणार्थं,
कंकिणुंजारविमंढलाभे ॥ १६६ ॥
नच्वेतनाणानं भायरंमं,
सुजायंइमामयंखिअिणुत्तं ।
मत्थोउयपुत्तककआवयां,
नहंथजक्कस्सहोसउत्तं ॥ १६७ ॥
सत्तूरसहमंयंतारलं,
निगमच्छइ तो रयणाणं जेठो ।
सुदेमणे दाहिणपच्छिमिणुत्तं,
मज्जण मज्जण तु संगलाणं ॥ १६८ ॥
रायाऽणुगमिमणु पयाणमग्गं,
जगव रंम वरदामतिथे ।
तंणव पच्छाउ पयां भूति,
चक्की वि चक्काणुपणं गंतु ॥ १६९ ॥
कमेण तंणव उ अहमंते,
सविट्ठिए आसवरंलि कडे ।

गंतुं तत्रां वाहिण्येन विमाने,
 विजुं सयं ठाणकमं करेह ॥ १७० ॥
 कमेण तेयं वरदामनेय,
 स पीहणं दलयाह माळं ।
 किरीडमुलागलाय जालं,
 विजुडिम एमाह सुरण दाणे ॥ १७१ ॥
 विसज्जयेनो वरदामनेय,
 सक्कारसम्मानसुभसिपुणं ।
 सयं सठाणाऽऽगमगं करेह,
 पुव्वोदयावेसमहामहाहं ॥ १७२ ॥
 किस्साऽवसाणे अवदत्तण,
 तदेव गंतुं कडग सि येसं ।
 काडं तटा पोवहअट्टपाई
 तदेव तो जावऽवराडु पोसो ॥ १७३ ॥
 पमस्समेया वि तटा गमिसा,
 दलाह खुडाकडभूयसं तु ।
 उररयलालंकरणं कडे य,
 दामावसाणे य पमावसे यं ॥ १७४ ॥
 विसज्जये पुव्वकमेण जाह,
 ठाण सयं पारिउ अट्टमंते ।
 आणसियं पुव्वकमेण वेह,
 अट्टमिस्समं ककुदंडिवज्जं ॥ १७५ ॥
 केण सेस सयलं पि हिट्टं,
 सनारणे विपणं य लुलं ।
 आउज्जमायजणिपुगियामं,
 पमावसाविसमं महं विमालं ॥ १७६ ॥
 तो किकरा तं मिससा मिसा,
 पाडिच्छियं कट्टु कहानं भणि ।
 महावसाणे गवगंगलाय,
 पयाह चकं तु पहासनिग्या ॥ १७७ ॥
 सिपूयें कुल अह दाकखणं,
 पुव्वामुहं गेहअट्टमंते ।
 चक्की च चक्काणुगमण गंतुं,
 सवाह्णगागागरमं भवउक्क ॥ १७८ ॥
 काउं नयेयं मिविरस्स पच्छा
 करेह पुव्वेण कमेण सयं ।
 आऊमयं अट्टममनसं,
 स निपुट्टेयां चलियासलाउ ॥ १७९ ॥
 माणेण ताउं जह चक्कवट्टो,
 ममागळो एस महामहण्या ।
 तो जीवकणं मण्डं गहा,
 कुंभस्सहस्सं रयणामिरामं ॥ १८० ॥
 महासणे दुक्ख विविक्कावसे,
 इमस्समं यथविभूयणे य ।
 आगममं आगममं तलायलीए,
 सत्तप्पसयं पुव्वकमेण पुत्तं ॥ १८१ ॥
 समणो अंथरकावलीयं,
 * अट्टादियं चार कोह सिणं,
 मणोहरालंकरणेहिं जुलं ॥ १८२ ॥

चक्की वि हिट्टो पगोहह सयं ।
 विसज्जणे ठाणगमाह कट्टु,
 पुव्वोदयं सव्वविमिणं कमेण ॥ १८२ ॥
 अट्टादियाचारुमहामहंते,
 पयाह ईसाणविसाण चकं ।
 पहाणवेयहुनगाहिमुक्खे,
 कमेण तो पुव्वविमिणपण ॥ १८३ ॥
 सिमं पमोणं नगगाहणेणं,
 तदेव वेयहुकुमारनेयं ।
 आराहई आसणकंपुट्टो,
 सुगं ममागमं दलाह दाणं ॥ १८४ ॥
 एहाणोयआमी सयलं पि भंडं,
 नाणसमेयं ति तदेव अर्थं ।
 विसज्जणहं करणवसाणे,
 चकं तत्रां पुव्वविसाये जाह ॥ १८५ ॥
 तत्थऽधिसाराणि सईं सुदुग्धि-
 ने। नीयमेया विरि माळंदेया ।
 पुव्वोदयावेसकमेण सो वि,
 सदागळा नेह य पीहणां ॥ १८६ ॥
 केऊरमाई निलगावसाणं,
 पटायह्मथोरयसुसमं भूतं ।
 अर्थं पि सारं तु बहुरयारं,
 सुभूयणं जा कडए तुट्टीए ॥ १८७ ॥
 महावसाणां मग्गेसराया,
 सुसणसेणवइनामयं तो ।
 सहित्तु एवं वयहं महणा,
 गच्छाहि सिपूयें नईं वररथं ॥ १८८ ॥
 सुनिकपुडं सिपुट्टावसाणं,
 अर्थं पि साह वि रमं समं च ।
 अमातिसागनिपहाणगारं,
 अग्गाह नाणामिणसुसणाह ॥ १८९ ॥
 पाडिच्छ हच्छाहि जहच्छयाए,
 सुइंसुइंयं यहुंसणजुतो ।
 खिणं करिता सयलं कडह,
 मययमाणानयमेयमासु ॥ १९० ॥
 तह ति एवं विणउत्तमंगो,
 पक्काज्जं एनि स (म) यस्मिं सिमं ।
 तओ सुलेणादियं महणा,
 महायलं मारहखिलसाए ॥ १९१ ॥
 महाजसे लक्खणलस्सियंगे,
 मिसवणु-भन वव सुचारुमासो ।
 वियाणए मारहनिबुडुडाणं,
 निखाण दुग्गाण दुगासयाणं ॥ १९२ ॥
 कलाऽऽलए सत्थपियथं तु,
 सणावई तो रयण पट्टे ।
 सहित्तु माहंविक्कुडविसाए,
 आणसियं हेह जहह मिगं ॥ १९३ ॥
 सज्जेह सवि जयवारणस्म
 रेण समंयं गहसंगाई ।
 दाऊण माणसियं किकराणं,

सर्वं यथा मन्त्रेणैवैवमस्म ॥ १६४ ॥
एहाणमिगडाओ पडिण्णकम्मिआ,
सामेनमाईड उण्णम्ममाण ।
पहाणमायंग सुखे वरुडो,
पयाइ निधु सल्लो बलिहो ॥ १६५ ॥
कमेण पत्तो रयणं पहाणं,
अम्मं करेणं परिमंजुवेइ ।
जे नामभूरं सल्ले समुहे,
अकरविरवारविमूतियं तु ॥ १६६ ॥
अन्नाण सव्वाण वि ठावियाणं,
निष्कल्लिहेऊ य दिणं समज्जे ।
तो पक्खिणे लिणुनरेयं मज्जे,
मं विरये वारस जीवणाई ॥ १६७ ॥
सेअं समारोविय तथ मय्यं,
सुहं सुदणं तु तरेति व्व ।
गामगरायासविदारम्मं,
मइवसंगाहसुकोट्टिकिणं ॥ १६८ ॥
सुसिहले बद्ध मण्णिगण्णिहं,
सुअं च लोप परमं च रम्मं ।
पहाणमणं जयणं व दीवं,
चित्तनाणामागदमकोसं ॥ १६९ ॥
सुवारवेलोमकएल्लेडे,
दीवाहिवामी वरनिक्खुडे य ।
कलम्मुहे जायणए पयंडे,
अजे य वेयइति उत्तराउ ॥ २०० ॥
मेच्छाण जाई पडुपपयारं,
अरेण जा भिधुपसागरंतं ।
सय्यं च गच्छं अद ओं वडं,
सेण्णहण्ययाऽल्लियप्पयाओ ॥ २०१ ॥
मणोहरे तां य निडात्तऊण,
बद्धसहे भूरमाणज्जाये ।
तस्सेव गच्छस्सम डिओ पडिहं,
तणे बहुरेसणमाण हिट्ठा ॥ २०२ ॥
जयट्ठणाणं वरमेडलाणं,
खंडाणं दंणीनुहआगराणं ।
ते धेनु नाणामणिभूयणाई,
दिवाइ अग्घाइ सुपाहुडाई ॥ २०३ ॥
वरयाइ नाणारयण इ चित्तं,
रहाइ मायंगहवारं सारं ।
रायारिहं जं च पयज्जययं,
अअं च तं मे उवण्णि तिस्स ॥ २०४ ॥
कयंजलीओ पुग विअयिनि,
तुम्हेऽएय अग्घाण सुवामिय ति ।
मेया पडु देव हन पंगिडा,
तुम्हाण अअं विमओपमेगी ॥ २०५ ॥
एवं मणना हियए पाहट्टा,
मम्ममाणुं सेअहवण सव्वे ।
सएसु गामेसु गयाउ मुक्का,
तहि सयं धेनु सपाहुडाई ॥ २०६ ॥

अहीणअणोऽल्लियप्पयारा,
ठाळे तथं मज्जममयज्जुतो ।
सुहं सुदणं नग्गाहपानं,
एउत्तण्णसारं मयले तु रिद्धि ॥ २०७ ॥
पक्वंतियाणं नग्गाहसेवा--
पडिउज्जुये सहाइ भतिजुतो ।
बहुप्पयारं मराहिवेण,
विनजिओ पूउ मेहसारं ॥ २०८ ॥
तथो सठाणं वरमेअनेया,
गंतूण पासायवरोवरिस्मि ।
अचीलबद्धाऽ सुनडयाइ,
लोलाए पच्छं च सओवभुंजे ॥ २०९ ॥
ततो पुणो अकिं सुं पणाम-
सेणावरं भिडुत्त आणावेइ ।
गच्छाहि लिणं निमस्सगुहाए,
चारुक्काडे य पहाउएह ॥ २१० ॥
तह ति आण पडिवाज्जऊण
गंतुं सयं पांसहमोदग्गिस्मि ।
निक्खिणु मयंउ सुं नगराअ,
ठाउं तथो कानि मुण्णि स्व सेनी ॥ २११ ॥
तयंतिए पांसहमोदग्गिओ-
अमिनिक्खलिस्सा सुएएणाएरं ।
कण्णधूवागुहंउत्तक-
इत्थेस्स चडंगण्णम्ममाणो ॥ २१२ ॥
जेणं कवाइ अद तेण गंतुं,
माविबुद्धं तं मरेण व्व ।
अक्कस्स वा कट्ट महेमं तु,
मंडािमहं तो मयण पणिगहं ॥ २१३ ॥
जे वासतुल्लं वयराभयं ति
विणामणं मत्तगण्ण कंतं ।
सेअस्सुटो गेट्टगीपवाय-
पम्मारंडालागममंकरं व ॥ २१४ ॥
सुदं च सेनि च दिवं मणिअं,
मणोदाराणं करणं पवसं ।
पक्वंमिक्काय पमय्य मत्त,
आहाडए ते य कवाइएउ ॥ २१५ ॥
कुंवारये चारुमहाभरणं,
मरम्मरासारयं कुणेतं ।
सयाई टाणाई टिए कवाड,
एयं कहेइ नग्गाहवस्स ॥ २१६ ॥
अक्कं च हयंविअस्संउरुटो,
मणिं च मोगणिहउ आमुवेइ ।
कवाडिए अंगुल निअ माण,
अण्णययंतं मुवत्तं सयं च ॥ २१७ ॥
अण्णयमाये मणिअकलोय
दिव्यं सया सय्यजियाण कंतं ।
मुद्धाणं जं मयलं पि दुक्कं,
हरेइ आयोगकरं सया वि ॥ २१८ ॥
तोरिक्कया दिव्यमणुस्सया वि,

न किंचिदुक्तं उपसगया वि ।
करिनि सध्वं समरे ॥ २१० ॥
असत्यमजके हवई सया वि ॥ २११ ॥
मणि पहाणं रथणं धरना,
अविद्या जोवणु केसरोयो ।
न होइ होई अयवंगुणो,
धेनुं हस्थेय नराहियो तं ॥ २१२ ॥
गयस्स कुभोरं उ दाहणाप,
जिबिपु सारं भरहो नरिदो ।
हारउजहारणविराधवच्छो,
सुराहिरायस्वमरिचिस्तो ॥ २१३ ॥
हरजोहयाऽऽलो य मणिप्यहाप,
अकण्ठमणेय पहाइ दिखो ।
रायासहस्सेदिऽणुजायमगो,
समयनस्युपुको विसासो ॥ २१४ ॥
हकिटुवंदी जपसिहनाय—
भकारमेरीरथपुरियाऽऽलो ।
भरई दारण उ दकिण्णणं,
महज्जुई सानामसमुहाप ॥ २१५ ॥
पमाणसो स वउरंगुणं जं,
विमवाहारी पमं पगिडं ।
हज्जोयई बारम जोगणं,
चंदो व बारणं समायवेणं ॥ २१६ ॥
न तथ स्रो न मसं, न अग्गा,
पणासई मे निमिसंधवारं ।
तं कामिणी दिव्यजुई गहाप,
पुविस्सलपिच्छुवसेयस्स ॥ २१७ ॥
पणासहे न निमिसमुहाप,
पगुणपणासमुंडलोई ।
आयामायेकलंमवमाणयणं,
धणुण पचस्व य माणयाणि ॥ २१८ ॥
सुकोसई चंदमे य चकं,
सुचककेमिस्समसम्भवायो ।
सुभिसपज्जायणं अले य,
देदिपमाणं लहुसु पविस्सो ॥ २१९ ॥
सकाहमाणं कलिहवमाणं,
सुडं सुडं विलई पडिडे ।
जा चककपट्टी वरमंडलोई,
तहेव चिट्ठेनि गुहासया वि ॥ २२० ॥
आलोयउज्जायभुज्जा गुहा सा,
जाया पभायणं सुमंडलाणं ।
तोले गुहाय बहुमज्जकं,
जलाउ उरमगानिमग आरिण ॥ २२१ ॥
तिणं व कट्टं गयअस्सजोई,
पहाणमाई पडना तल्लिम ।
पडेई बीयाउ तलाइन नेह,
नो वो पुविस्सपानिकसुहायो ॥ २२२ ॥
गया उ जा सिधुगई सनुरे,
सेसितरिट्ठो पकरई दिट्ठो ।

सुयहई दक्खमई कलनं,
सुवायवंधं अवनं अकं ॥ २२३ ॥
अणुगयं नृपियबाहगमं,
सुदण्वेनं सुदिगमं व ।
आएससो वकिहवरस्व नत्ता,
मिधूरे पुविस्सलनडे तेहि ॥ २२४ ॥
सुसंकमेहि अह उतरणं,
कमेण पनस्व अहुत्तरे वि ।
कुंवारवं वाचनं करेने,
ठिर सडाणे सुवरकवाडे ॥ २२५ ॥
तत्तो सससो पारिमीहरे,
अयोडिया उजरमाहगमि ।
विलाहया नेसु पयं हरेडा,
अहा य दित्ता धणुवणुता ॥ २२६ ॥
सुवणमाणिककहिण्णुणा,
विदिपणनायविमालेखा ।
विसालेखामणवावउत्ता,
उरज्जोडा हववाहणुता ॥ २२७ ॥
सुदं सणं निधुवारसारा,
गयलदासोअयस्सत्तारा ।
सुरा ददा वरयककमा य,
अणुगमंममणसु लखा ॥ २२८ ॥
माहणाविकलपवता दुर्गोडा,
तत्तो य नेसि विनए पविडं ।
बलं करे वाक्कलणं सयाइ,
उवहउ ठाणं अवलोउण ॥ २२९ ॥
आयंति वित्तामया अणंति,
क एव अणतिधवपयध सो ।
निहीण पुजे य दुत्तपेने,
अलकणं कालकवंगामी ॥ २३० ॥
एवंविहोपहव हांरे अरई,
अनजनाणोवणना य नय ।
सध्वं गहा मे मिलिया जिलाया,
पाणिज्ज एवं सलिया अणंति ॥ २३१ ॥
अहा न आगच्छइ एव भूओ,
तहा पयसं करेयो सलेखा ।
अगगणि एतो पहरंति कसि,
धाएण मेहमयं व सिलं ॥ २३२ ॥
दिले दिनि चककलणं तु नोयं,
तत्तो सुनेण रयणं अहस्से ।
खेइ अरगं रयणं गदिनु,
विलाहए ना सई आसुस्से ॥ २३३ ॥
मीया पलाहणु पहाउमगा,
उव्वगमईणा विमणा अयामा ।
गया सई निधुनडे विसाले,
मिलिणु सध्वंमप पसरये ॥ २३४ ॥
सुवाणुपासंधार खंडेनि,
पगेहिउउ अट्टवमसियं तु ।
कलासगा अंबरजीप्यारी,
मेहामुदाणं कुल्लवयाणं ॥ २३५ ॥

कुण्ठंते ते राहस्येनचित्ता,
 तेसि सुराण्ये अह अहृदंते ।
 अलंति सिद्धासण्ये विमाले,
 नाण्ये नाउं अह अबरत्था ॥ २४४ ॥
 भणंति दाहामु कुरुमि किं पि,
 तस्मा य ते हिंनुमलुमुहा य ।
 अण्ये वद्धावित दाउ अश्वे,
 मिरंजाल कहुं भणति के से ॥ २४५ ॥
 अम्हाण देवे वि सरे दुग्घा,
 ना ते निवारह जहा तहा नो ।
 पुणो समागच्छत इद्वचित्ता,
 एवं सुणेत्ता कुन्नेवयाए ॥ २४६ ॥
 भणंति एसा असक्को सुगालं,
 न एस सत्थस्स विसस्ससउक्को ।
 न एस अग्गीए हिमाण डक्को,
 न एस मंताण व तंतगउक्को ॥ २४७ ॥
 सुणेह भो देवपिया ! महत्था,
 सुचक्रवट्ठी भरहेसराया ।
 ए एस सका पुग्गिससण्येण,
 गिवाएरं केण व पाण्येण्य ॥ २४८ ॥
 तहा वि तुम्हाणुवरोहसो भ,
 करस्ससुवसग्ग महामहंते ।
 एयं भणित्ता य तथंतिपाओ,
 मच्छंति उण्ये कडगस्स भन्ति ॥ २४९ ॥
 कुण्ठंति वासं सुवल्लपामाणं,
 सुट्ठिपमाणं जलधारयाहिं ।
 बहलंथपाए वणवायजुत्तं,
 सुभीमणं कल्लयंतनुत्तं ॥ २५० ॥
 ते सत्तरत्ते अहो तस्मा भ,
 परामुमे अम्ममणि पमिहुं ।
 पविशंर वाह जायणाहं,
 हियाह किची परमं पडयं ॥ २५१ ॥
 ससन्नए तत्थ कडिनु राया,
 परामुमे छत्तमणि विसालं ।
 पविशंर चम्म व ते पि उण्ये,
 मणा उवह अह मउक्कमाणे ॥ २५२ ॥
 अहां य चम्म उवरिं व छुत्ते,
 मउक्क मणि जोहयमव्वसेणं ।
 न तत्थ रांगा न भयं न वाही,
 मंसज्जुत्तस्स तरिस्सरस्स ॥ २५३ ॥
 मव्वणि घञ्जाणि कदंति तरथ,
 सव्वाह सागाह इवंति मियं ।
 पुव्वहकाले उवयंति साली,
 मउक्कहकाले पविसेति लोया ॥ २५४ ॥
 न तत्थ राई न दिणं न चेदो,
 नज्जत्तमाला न गहा न सुरो ।
 समुत्थयं सव्वजयं पि जायं,
 भएण हाणं सुदसंनिजुत्तं ॥ २५५ ॥
 तस्मोपमि थंमपुराणं तं,

सुहं सुदेण अह सत्तरत्तो ।
 जा बिट्ठो तो अभिओग्गेशा,
 चितंति एयाए महाउरुए ॥ २५६ ॥
 इहूए दिस्सोए पराए रओ,
 सुवक्कवाट्ठितमहामहाए ।
 लद्धाए पत्ताए समागयाए,
 विठ्ठुमाणस्स वि देवहम्मा ॥ २५७ ॥
 करंति एवं भरहेसरस्स,
 पव्वक्खमत्ताण परामवं तु ।
 पोट्ठि एवं दस छुम्भहस्स—,
 देवाण सव्वज्जुमुवज्ज कउत्ता ॥ २५८ ॥
 नाणाउहा वस्मियंरुद्धपारा,
 समागया नामकुपपासे ।
 अहंनु एवं जह भो न किं वा,
 तुम्हे वियाण जह एस वक्की ॥ २५९ ॥
 जाओ महत्था भरह विमाले,
 विक्कवायाकत्ता वरथपउक्को ।
 आणुवाहा जस्स नरा सरा वि,
 कयं सउवें भरहं समथं ॥ २६० ॥
 सत्ताणुव जेण वंसं स तुम्हं,
 न यागहा कीम खलीं ऊगत्ता ।
 एवं गए वी पट्ठिमदरंहा,
 एयं भणिज्जा जह किं न पिहुं ॥ २६१ ॥
 दिट्ठोवससं पमोह मिय,
 गो च वं गो वामद जीयलंयं ।
 अज्जय चित्तं न भयह पउत्ता,
 तुम्हे तस्मा न पमिनु सउवें ॥ २६२ ॥
 मच्छंति आयाहचिन्तायपामे,
 कडिनु तेनं पि जहा पविसे ।
 भणंति ता मच्छंते गहायगला,
 अग्गाह अग्गाहं गहाय मियं ॥ २६३ ॥
 अश्वं पि जं सारनरं दयाह,
 माणिककुन्नामाणंदसगाई ।
 कयंजल्लो मंसक्कयणात्ता,
 उवहं सविं भरहं नरीसं ॥ २६४ ॥
 न उलमा वंज्जोक्कयानु,
 कुण्ठंति बाई सरणाऽऽमयाण ।
 जहाऽऽमया नं पि गया भोणनु,
 एवं सुरा नो कुलदेवया ते ॥ २६५ ॥
 तथा करिमा सयलं चिन्ताया,
 पात्तमिं मंतुं भरहस्स रओ ।
 स्वमाहिं ण नाथमिणं चिराट्ठ,
 ठमं तु भया भरहस्स अहं ॥ २६६ ॥
 वक्कहाइ डण्णमुहाण सामी,
 च उहं सगहं वयाण दिस्सो ।
 तुम्हाण अहं सरणं पव्वआ,
 कया पि एयं न पुणो करिस्से ॥ २६७ ॥

तस्मै पडिच्छिन्नु नग्नमेरुः ।
ममाणुभावाड न भाहयस्यं ।
सम्माणितं संगतमेहनां,
विसाञ्जया बुधमिथं सुवर्णं ॥ २६८ ॥
सेषाहिनां पुत्रकमणं ब्रह्मं,
मनिष्युते हि सुधुसमागरत्नं ।
पडिच्छिन्नु साहिउ पड वाम,
रथो सयं भुजइ भोय सो(मो)ए ॥ २६९ ॥
अहसया चक्रवर्ककपार्हं,
पुष्पुम्भुहे बुद्धिमाचलस्स ।
नितंबमाए अह द्वाकल्लुम्भिम,
जावहुमनस्स कए करेवि ॥ २७० ॥
तयंसिए सोमहिस्सए जाह,
उत्पाययं पयस्यनो निखुत्तो ।
कुसेइ सोमिण रहस्स पच्छा,
हए निर्वाणिकुत्तु खवेइ उल्लि ॥ २७१ ॥
सरं वरं गंतु विसलारिं च,
तो जायणामं गिरितायगस्स ।
गेहस्स भगए पडह भालं,
पुव्वकमालायसए सिग्घं ॥ २७२ ॥
तं चच सवयं अह उरुं लो,
विसाहिउ देवायगामो मत्त ।
सवयामिदं देव यं चंदणं च,
तं चच सयं अह -इ कूडे ॥ २७३ ॥
रहमि कटो उवडावलाभिम,
तो तं निकुत्तुनां कुसेइ रहेण ।
रहं ठयिना अह कामणीए,
सनामयं पुव्वनडे लिहइ ॥ २७४ ॥
उस्सएविणीए तदथागस्स,
इमाए भागे अह पडिच्छिन्नुमि ।
स चक्रवर्टी परमां नगीसो,
तमिण एयं भग्गो अहं तु ॥ २७५ ॥
तस्मै रहं वालियं म्मचवारं,
सयं समानसं तरे वेसा ।
नमेति जूहो सिहनायगस्स,
देवचक्रया चक्रवरं पया ॥ २७६ ॥
वेयहुत्तं अह द्वाकल्लुमाए,
दिसाए आगंतु महामहेण ॥ २७७ ॥
वेयहुत्ताभी विण्णमी मण्डिम,
जा कइ विज्जाहलोपनेयं ।
मल्लमं पोसहमिद्वरिम,
तथावसाणे बित्तमी नरिदे ॥ २७८ ॥
सुचोएए विवमई पडिहे,
जीयं ति काउ नरविजुत्तो ।
सिग्घं समानाच्छे वेपु अरघं,
पमानमाणअयते यं महं ॥ २७९ ॥
कषाहिं लक्षणलक्षणयकणं,
अवट्ठियं जायणजायं निचं ।
सिंघारआगारसुखादवेत्तं,
३६०

लावजलीलाऽलसचादगत्तं ॥ २७६ ॥
चंदारुत्तं नीरयपत्तनं,
कामालयं सव्वसुदाणल्लेत्तं ।
मणोत्तुं भाह्मिणीपवित्तं,
तमिच्छियं से निमिच्छयारिहो ॥ २८० ॥
गहाय माणमाणअवरयो,
अएण बद्धाविउ हो वि ते य ।
मण्णति अरघे मवउत्तससिम,
मणंति अण अह * वासराहं ॥ २८१ ॥
* गयाहं जायं समरं महंते,
तयंतिए तो सबला अयामा ।
कई करे अहममसमंनो,
हए अलंकारयमंडगस्स ॥ २८२ ॥
अलं तहा जा महिमं करेमि,
अह इयया सेणवई भण्णइ ।
साहेह गंगापुरनिक्खुत्तं सो,
एवं ति सिधुए यंमण सव्वं ॥ २८३ ॥
पसाहिउं एह नरीसरन,
पासे निवेइत्तु हिंआयुत्तं ।
पच्छा पलोलाए सिद्धए दित्ता,
सिद्धि इव दिनाए विराजमाणो ॥ २८४ ॥
गंगासमं भुजइ भोयभोए,
तस्मै समं वरिसाण पुत्तं ।
पडिच्छिन्नु भरहो नरीसो,
सहाए सव्वगुणवधेए ॥ २८५ ॥
अहसया चक्रवर्ती मणाहं,
सुवणनामं कडगस्स सामि ।
अहएववाहारकवाडए उ-
रवाडे पुव्वज्जकमण अस्ति २८६ ॥
तह ति पुव्वज्जकमण कइ,
तथा जहा से तिमसंगुहाए ।
उगघाटियं तो कएव निवस्स,
ससेअए जो विसई तहेव ॥ २८७ ॥
तदेव सव्वं नवरं विससो,
एसो जहा पच्छनडाउत्तुसो ।
गया उ गंगावरसागस्सि,
विसई सस्स तह द्वाकल्लुम्भि ॥ २८८ ॥
ससि इव मेहमवयानि गंतुं,
गंगानरपडिच्छिन्नुकुलदेसे ।
ठाउं ससेसो निहिलामहंउं
एमिहहरे पोसहमट्टमं पि ॥ २८९ ॥
सदेवया तं य मवज्जिहाणा,
माणिकरुमुत्तामणिहमपुत्ता ।
सव्वेसोलाववयायाहा ओ,
उव्वेति पुत्रोववया तयंते ॥ २९० ॥
नामाहं तेसाण निहीण एए,
पुव्वएह गंधविपत्तिवारं ।
अं अथ अरथी नहं तं नहेव,
* दिवांन, * जातान

कहमि गाहाईं ठियाईं गच्छे ॥ २६१ ॥
तेसि सरुवं च सुठागगाईं,
नखायमांशुं..... (१) ।
सर्वे पि आचस्सगच्छुं भिमंज्जं,
तह ठियाईं च जहाईं ॥ २६२ ॥
नेसपे १. पंथुए २,
पिगलए ३. सवयरयण ४, महपउम ५ ।
काले य ६. महाकाले ७,
माणवये ८, महानिही संखे ९, ॥ २६३ ॥
नेसपमि निवेसा,
गामागरनगरपट्टणांशुं च ।
दोणमुहमउं गांशुं,
खंधाधारावणगिहाणं (१) ॥ २६४ ॥
गणियस्स य उप्पनी,
मागुम्माणस्स जं पमाणं च ।
धम्मस्स य बीयाण य,
निष्कत्तां गुंथु भणिया (२) ॥ २६५ ॥
सव्या आभरणविहां,
पुरिस्साणं जा य हांइ महिलाणं ।
आसाण य ह्मणीय य,
पिगलगनिहिमि सा भणिया (३) ॥ २६६ ॥
रयणाईं सवयरयण,
चउदम वि वराईं चकवटिस्स ।
उप्पज्जेते एमि—
दियाईं विविदियाईं च (४) ॥ २६७ ॥
वत्थाण य उप्पनी,
निष्कत्तां ज्व सवभसीणं ।
रंगाण य धोवणाण य,
सउम एसा महापउम (५) ॥ २६८ ॥
काले कालणां,
सवपुराणं च तिसु वि वंसउ ।
सिपसयं कम्मणां य,
निश्च ययाए दिक्कराणि (६) ॥ २६९ ॥
लोहस्स य उप्पनी,
होई महाकालं आगराणं च ।
रुपस्स सुवज्जस्म य,
मणिमुत्तिसिलप्पवालाणं (७) ॥ २७० ॥
आंहाण य उप्पनी,
आभरणाणं च पहरणां च ।
सव्या य जुद्धनीई,
माणवमे दंडनीई य (८) ॥ २७१ ॥
मट्टविहि नाहगविही,
कव्वस्स य चउविहस्स उप्पत्ती ।
संखे महानिहिमिमी,
तुडियंमाणं च सव्वत्ति (९) ॥ २७२ ॥
चक्कट्टपट्टाणां,
अट्टरुमेहा य नय य विक्कंभा ।
बारसदीहा मंजु—
सवंठया जण्डीई मुडे (१०) ॥ २७३ ॥

वेरालयमणि रुवाडा,
कनकमया विविहरयणपट्टिपुष्पा ।
सत्तिमूरचक्कलक्कण,
अणुममवयणोपयत्ती या ॥ २७४ ॥
पलिओवगुड्डीया,
निहिंनिरिनामा य तेसु खलु देवा ।
जसिं ते आयाया,
अचञ्जेत्ता आदिवक्का य (११) ॥ २७५ ॥
एए ते नय निहिरयणा,
पभूयधगरयणसंचयसमिद्धा ।
जे वसमुवगच्छनी,
भग्गाहवक्कवट्टीणं (१२) ॥ २७६ ॥
तेसि निहाणुण महं नहव,
तयानए मेन्नवई भण्णा ।
गिगहाहि गंगानहनिक्खुं वि,
पुट्टिज्जए निधुनईकमण ॥ २७७ ॥
तद्वेय सर्वं पकरुं एइ,
जा सव्वअणं पडिअण्णईहु ।
सक्कारसम्माणकमण मुक्को,
सयं च जा भुंज्ज मोयमोए ॥ २७८ ॥
अट्टाशया दीक्कणपच्छिमिले,
दिसाए भागमि पयाइ चक्कं ।
विण्णायमासज्ज सरावहाणां,
नहंमगाऽऽरुद्धपहं पवञ्जं ॥ २७९ ॥
तखाउ राया वि पट्टुंविना,
कोडुम्माय सहिउ आगवाइ ।
सज्जं भो ! धारणायभूय,
हवि सभेअं सव्वलं सज्जं ॥ २८० ॥
तखां सयं मउत्तणगहमासु,
विमिणु न्हां सुसुद्धगनां ।
अलोकआं भूमियसव्वगनां,
सुक्कादकयं पि य सव्वट्टा ॥ २८१ ॥
मणोहरो मव्वज्जणदयारी,
इवा य परावगमत्थयंथां ।
मव्वाइ हईं पं जुंणं जुतां,
चक्कालुवगं अणुज्जाइ जाव ॥ २८२ ॥
मट्टासहस्साहं पमाहउण,
वासाण सव्वं भरहं समिद्धं ।
निहाहं भल्लायणाईं राय—
महस्सवर्नामपमाणणीं ॥ २८३ ॥
नेएण रणो पुरां पां ठे,
अट्टरुए दण्णममालाईं ।
तो कुंभमिवारज्जवाइठन,
चक्कवाइ तो निहणो महं ॥ २८४ ॥
तो सोलमे ववसहस्सए य,
घर्णावरायाण सहस्सए य ।
कमेण तो मल्लवई गांमट्ट,
गाहायईं बुद्धिंरादियं च ॥ २८५ ॥
घर्णासक्कलाणउदुक्कहस्मं,
तोमिनि कल्लाणुज्जुव्वयाणं ।

तं च यः क्षुत्तमिदियजनाहा,
तयं नरा निधि सप ससखे ॥ ३१६ ॥
स्यारयाणं परमाणुं द्विष्टो,
अदृ रमं मेतिपमेणुं ईशो ।
क्षणे क्षुल्लस्वी हयमाइयाणं,
नो काङ्क्षो क्षुण्णयई नराणं ॥ ३१७ ॥
अथ य राईस्त्वन्मयवह-
माईबिकोहुंविनेगे बहू य ।
मुमंक्षिस्त्वग्दण्डुं इहस्थ-
मयासगराईं नवसराईं ॥ ३१८ ॥
सविधमालाधयधारहि,
बहुहि लोपहणुगम्भमाणे ।
चक्राणुमयाणं ययाह राया,
एवं सुरिरोधमरिहिसारो ॥ ३१९ ॥
वसं मङ्गवाहसु अहविशो,
सुहं सुहेण तु नमेण वसो ।
सुरायाहाणो विणीयं बाहि,
किञ्च इदमं पोमहमाह सखं ॥ ३२० ॥
जा देवनाहोऽथ गहरुदो,
सन्निष्ठा मन्वयलोववेभो ।
भोषुं निहोमिचवचभो पट्टो,
विनेह जा नं तु सरायहाणि ॥ ३२१ ॥
विणीयनामं अपरा पट्टो,
कुण्ठति ते सखयपमग्मं ।
सिन्धोवनिभोमियचिप्रमाणं,
निसम्भ रायं भग्दं विसेते ॥ ३२२ ॥
नारीनराणं वदं सटन्मया,
सकोटया वज्जया समागया ।
क्षुष्टं कसवयवसुदृढ रा,
आवज्जसगाउ गल्लंगला ॥ ३२३ ॥
चलंतमंडाऽऽइयकुंडलंता,
पीणयधंरोनिरुदृहारा ।
रहसंतभो सनग्वाहृदा,
अयुत्तरीया अथला अहारा ॥ ३२४ ॥
अकुंडलाऽऽइयमंडंतासा,
धिलुलसुत्ता रसणा निमग्गा ।
अङ्गिनीणयधुंनियस्म,
अलुदवादेगमियंसकं ॥ ३२५ ॥
सूनुपुरगवकथपायवाक,
चंचललल्लूरवलिस्ववच्छा ।
लमज्जंती वमलाह ममा,
विलोनिदुं वमलऽहारा ॥ ३२६ ॥
चलंति वग्गंति चलंति केई,
चलंति उट्टंति पडंति केई ।
हसंति वंभंति मणीं केई,
मे मुंय मग्गं सर ओसराहि ॥ ३२७ ॥
सखे ! सखे ! कसवयं इमं ते,
सखे ! सखे ! रोयह डिभंभयं ।

सखे ! सखे ! गिग्गह केयमेयं,
सखे ! सखे ! पस्म निवं वयंतं ॥ ३२८ ॥
एवं जणे आउलभाउलया,
मिमे चरंते य एहं वयसु ।
जयं अलंनारमिणु सबाहि,
गेहं गिहाओ नयरं समंतं ॥ ३२९ ॥
एवंविहे नोराणमालमोहे,
मंचाहमंचकल्लिए जणुहं ।
पासायमालावणुवीहिचच्छ-
सिगामकउप्पहुलांयसोहं ॥ ३३० ॥
सुरिदपालोपमरिहिसार,
पविस्समाणस्म पुरस्स रयणो ।
अच्छुक्किण्णया कामुयकपरिही,
विलोयमाणं सुहए थऽल्लया ॥ ३३१ ॥
अजल खेपागयवाहुदेहा,
अजलदायंनभिरामवच्छु ।
अजलवयुद्धियचंचलक्का,
अजल दायंनमणोभिरामा ॥ ३३२ ॥
अहो अहो संधुणोहुंजाहा,
अहो गयकउतंतिसेहा ।
अहो सुवेयो नग्गाहु एयो,
अहो सुकुमा य एयो नरीसो ॥ ३३३ ॥
अहो इमं चियचरं अपुव्वं,
अहो इमं जाणवरं अपुव्वं ।
अहो इमा खेजइया अपुव्वा,
अहो इमा वसहिंया अपुव्वा ॥ ३३४ ॥
अणंति तं राय ! चिंरं चियाहि,
अणंति तं राय ! जयं जिणाहि ।
अणंति तं राय ! सुहो मयाहि,
अणंति तं राय ! अरी हणाहि ॥ ३३५ ॥
केई अणंती पवरा स माया,
ज ओ जय एम कुलएईवा ।
पुत्तो वरो भाहंल्लसत्तामो,
सुगासुगई ददमत्तसारो ॥ ३३६ ॥
अन्नाऽथला रुवधिमोहियप्पा,
धला जए एस सयं सवक्खु ।
मिलक्खुवामाक्खिविहव्वक्खिक्का
सुक गहं कासि करस्स कंते ॥ ३३७ ॥
सुक्खस्सहस्मं जुवधुव्वमाणो,
अग्गंजलंओ य पडिच्छुमाणो ।
दायज्जमाणे सभसंशुलोई,
उयिज्जमाणं नयणंजलोहि ॥ ३३८ ॥
सुविज्जनारीगणुविज्जविंश,
आसोसारावपुक्करो ।
चंचललल्लूरवचारणं-
उज्जवमाणो नयणाभिरामो ॥ ३३९ ॥
इभो तओ चंचलल्लिखिंदुं,
जयज्जयागवरे सुणुंते ।
सुरिदनाहो व्व विणीय मग्ग,

मज्झिम सव्वहिवल्लोववमो ॥ ३४० ॥
एवं महाहृदियस्मिन्नेषु
कर्म कमेणं भं गणमिम ।
पसो सयं तो परिपूज्य,
विसज्जिया सेसनरीसदेवा ॥ ३४१ ॥
वीणेषुपुण्ड्रसुयदवुत्त-
उल्लोयसोदावियसव्वदेसो ।
विचित्तियिच्छुत्तिसुभसिचित्ते,
सवत्थुभिरांम मणुसोऽभिकेतो ॥ ३४२ ॥
मणिकमुत्तमान्णपुष्कपुञ्जो-
वयारजुल्ल धपच्चिचित्तं ।
सुपुण्ड्रके कुरुसावसेहे,
सुचंदण्णामात्तकस्त्रीवयारे ॥ ३४३ ॥
सुरिंदगेहोवममहसारे,
विणं य पाप्मावयरे विसाले ।
अनेउरं बंधवनागवगमं,
विसज्जितं ण्हाणयरे विसिणु ॥ ३४४ ॥
म्याए सयं चंदणल्लिगले,
पविसवच्छंति पसस्यगले ।
चिसोवदारं जिण्णायगस्स,
भणीए पुष्काह कलाएएहि ॥ ३४५ ॥
मुंजेहे तो बंधवनागवगम-
समसिओऽऽहाएवज्जवेषं ।
स भोयणं धज्जणभक्कमुज्ज-
मानाएसहं वडुत्तात्तिसं ॥ ३४६ ॥
मुत्ता सुदामेज्ज सणं करिणु,
वर्त्तासवडारं सुनाडवाई ।
पालापसारोपरिकुत्तमिल-
सज्जावेषुवगएऽहरस्से ॥ ३४७ ॥
सुहं सुदेण्णए देहमाणे,
लीलाए जा वासरक वि राया ।
अहजया देवनरीसगाया,
रायाभिसयं बुणिमो भणीति ॥ ३४८ ॥
नो पोमहं कादि स अट्टमते,
तयावसाणमि सुराभिसोगा ।
नेहि तत्रो कावि मडामडेनं,
सुमंडं पोहवरे तथेते ॥ ३४९ ॥
वज्जिदसारात्तल्लोहियक्क-
माणिकमुत्ताहलचित्तरम्मं ।
सिंहासणं तथुवरि विसालं,
एमाह सव्वं एकारिसु देवा ॥ ३५० ॥
इंसाणभाणं तिदिस्सि सुपाण,
परंपराएयसुद्धरम्मं ।
कस्सो तए पोमहगममज्ज,
विणीहरे पुवकमण जाव ॥ ३५१ ॥
महाओ सूरं सिपुराएयकदे,
सो राखिरांसरमाडुत्तो ।
विणीहरिला वरमंडवधि,
पुव्विक्कसांमाणपरंपगाया ॥ ३५२ ॥

पयाहिणीकट्ट कहिणु पक्खा,
मिसीयई पुव्वमुठो विसालो ।
सिंहासणे तो नग्गाह सव्वं
कहंति सोपाणि अट्टतरणे ॥ ३५३ ॥
सेणावरेवडुत्तसपथाह,
एमाइया ईनं तहेव न्णं ।
कहंति भाणेण उ द्वाहिणेण,
महारिहं तो भाभंभाणदेवा ॥ ३५४ ॥
रायाभिसयं पवरं विसालं,
उव्वट्टचित्ता एकरिति हिट्टा ।
पसस्यनक्कल्लमुट्टतयारं,
तिदि विसारे करणे सुजंए ॥ ३५५ ॥
आर्यं वत्तास नरीसगाणां,
सहस्सया वारं करंति रम्मं ।
तो सेज्जनेयाऽऽहरसुरावसाणां,
भणीति जा देव ! चिरं क्रियाहि ॥ ३५६ ॥
निव्वसिद्धं वारमवच्छंरं तो,
रायाभिसयं भरहस्सरम्मं ।
तत्रो अलंयनं सुभुसणं हि,
सुकण्णवच्छं पि व रम्मदेहं ॥ ३५७ ॥
महामहं वारमवच्छरीए,
एए गइरे कहंति ससेओ ।
महाविभुरंगं बहिस्सयाओ,
विमिह मज्झंस्स सुमंडयाओ ॥ ३५८ ॥
सम्माणायानसन्नरीसवयो,
विमज्जिओ बंधुजणस्समंभा ।
सुकम्मज्जमं नवजंजए,
मुंजेहे भाए विटल जाहच्छं ॥ ३५९ ॥
वर्त्तं सुल्लं अविदेहए य,
नेहस्स मव्वाउहमलजाए ।
वम्मं मणि कायाजयं नवावि,
मिसी तिहं भरहस्स रक्खो ॥ ३६० ॥
सुसेणमाहायडुत्तगाया-
जाया विणीयाए पुराहिओ य ।
गच्छो य येयडुत्तगस्स दूले,
सण्णोरे इत्थाययणुराए ॥ ३६१ ॥
अउइएएहं मयण्णज्जिणं,
नयवहं वायल्लि मय्णुगाणं ।
सहस्सवत्तां जणवययाणं,
कांडीणं गामाणं उ ल्खज्जए ॥ ३६२ ॥
नयज्जं दंठिमुट्टसहस्सया,
वार्त्तामअट्टादिय पट्टणाणं ।
मडवयाणं अउवीसपुज्जा,
सुकवडुत्ताणं पि तहाऽऽगाणां ॥ ३६३ ॥
सहस्सवत्तां सवत्तल्लसने,
ल्लहाणं सेवाह अउइएते ।
ल्लखंत्तरहं वयाएहि पुज्जा,
एयणपक्कायं कुरुज्जायाणं ॥ ३६४ ॥
समुहसामं दिववत्तमं,

लुक्कल्लयं भारहभेलमेयं ।
 पालेइ पुब्बजिपुक्कभावा,
 सारेइ पयं सययं स्वयंयये ॥ ३६५ ॥
 दिट्ठा तथो सुंदरि पंडुगंडा,
 भण्णं रुद्धो किं न मउम्भ विजे ।
 अणं व इत्थीगयकबसोहं,
 जिणेरिसा पंडुरकयसोहा ॥ ३६६ ॥
 कोहुंविद्या भोयमणा भणति,
 अरियउत्थ सामिस्स पयप्पसाया ।
 सव्वं करे अंभिल तहिणाओ,
 सामिस्सगासम्मि वयाहिकडा ॥ ३६७ ॥
 तो मुक्कुरागो पमणं नरोसा,
 मुक्काऽसि दिक्खं गह भोयभोय ।
 भुंजाहि वा सुंदरि ! मे समणो,
 नमिणु रायं पण्णहेइ दिक्खं ॥ ३६८ ॥
 पेम्ह दूयं अह भाउगायं,
 आणुट्ठिया मउम्भ करेह रज्जं ।
 पुच्छामु तायं पमणीति दिअं,
 रउजं जिणंयं भवञ्चा अहं पि ॥ ३६९ ॥
 नं सो करेमो पमणहिं ताओ,
 जं न तओ सामि ! कमं कमणं ।
 गामाणुगामं विहरं जिणिंदे,
 समागणो पव्वपव्ववयम्मि ॥ ३७० ॥
 जिणुगमं नाउ कुमारगा नं,
 समागया सामिपयस्सगासं ।
 वंदिणु पाप जिणुनायगस्स,
 कहंति सव्वं भरहावहं ॥ ३७१ ॥
 अप्पेमु रउजं पकरेसु तुअं,
 कहेइ थ ताय ! जमग्ग जोग्गा ।
 निअं भुवं सप्पसुहण्णिदं,
 सामो तओ संसयमोक्खसोक्खं ॥ ३७२ ॥
 तेलिं विओहट्ठु जिणो कहेइ,
 दिट्ठुतमिगालगदाहगस्स ।
 जहा उ कोइ पुरिसो अरअं,
 गअो उ रंगालकएसु गिग्गे ॥ ३७३ ॥
 जलंगभाणं भरियं गहाय,
 तं तेण पीयं अह गिग्गकाला ।
 परिस्समाऽऽयायपगिग्गभावा,
 अहसिसालेखियसव्वदेहं ॥ ३७४ ॥
 मुच्छावसा पीयजलां वि गेहं,
 सए गअो चित्तइ कप्पणाप ।
 पीआ समुहा नहक्खवाओ—
 एअे तडागे सरमाहए य ॥ ३७५ ॥
 जुताऽगडे दूर जले खिलु,
 तणापु पूलं जलपाणहेउं ।
 सतप्पि मे होहिह किं मेहि,
 जाहापै साए पाडियापै विट् ॥ ३७६ ॥
 समुत्ततोयेण व ओ न तिलो,
 नईय वावोसरसीसयाणं ।
 ३७१

सतिप्पही किं न व होज्ज एहि,
 एओवमा माणुसकम्मयोगा ॥ ३७७ ॥
 सिवोवमेऽणुत्तरघासिमाए,
 अणुगकोडीकअओवमाणा ।
 तिली न जाया जहं भुंजिऊण,
 एएहिं होहो अहं मो किमिच्छु ? ॥ ३७८ ॥
 एए उ भोगा मणुपाण तुक्ख,
 लहुस्सगा दुक्खकरा असारा ।
 अणुत्तवयां स विरसावसाणा,
 पुत्ताऽसुरैर वहुके सहेऊ ॥ ३७९ ॥
 एवंविहा धम्मकहाणुवणं,
 सामो सयं साहइ वोहणणं ।
 सुयाण अट्ठाणउर्यं तेलिं,
 वेयालिया कणुऽयाणं (?) महंतं ॥ ३८० ॥
 संबुज्झा किअं भवंबुद्धांतो,
 अलसया सारभवे निवज्जा ।
 जणा सया नेण य मोक्खकज्जा,
 समुज्जया होहहु कज्जसज्जा ॥ ३८१ ॥
 एकेण कोइ दुहं वा लउकिं,
 कुमारगा जा सयले पबुद्धा ।
 विसं व रज्जं चइउं गहिंसु,
 पव्वज्ज सायउज्जविउज्जणि ॥ ३८२ ॥
 सुया कया रउज्जपुराय नेहिं,
 पेम्ह तो बाहुवल्लिम्म इयं ।
 सो आसुरसो भरहं भण्णं,
 बाला हु ते तुअं कअ असज्जा ॥ ३८३ ॥
 थ इयगा सामि ! जिणु दिम्मं,
 जुलं व जट्ठस्स व तुअं हेउं ।
 कणीयसाओ नियमाउगायं,
 रज्जं हरेउं अयल्लान तेलिं ॥ ३८४ ॥
 ते वा वाराका अबला अधामा,
 चिट्ठेति रज्जे जहं तायविले ।
 किं वा कयं तं पि य गिग्गिऊण,
 दूओ वरंलोउ सुनिट्ठुरं स ॥ ३८५ ॥
 सहंति सामिस्स न ते य रिडि,
 भुंजाहि रउजं हहं तायदिअं ।
 आणा इमे पलियमेसपुत्ता,
 परं ससो सव्वजएप्पविसो ॥ ३८६ ॥
 पीऊसमिस्सवकरोहवासी,
 सहंति वंता कमला य दोसा ।
 न तस्स नूणं जहं कोऽवराहो,
 निसम्म इयस्सवहं सकोवं ॥ ३८७ ॥
 अणा तो बाहुबली सुरवो,
 पउज्जाहि सिग्गं जहं तं न चिलं ।
 स चक्कओ सव्ववलोवोवओ,
 तथा गया मंगतडे विसाले ॥ ३८८ ॥
 कीडावसा पायतलं गहिणु,
 खिसोऽसि आयासतले मया उ ।
 काउं किवं अं कलिओ पडवो,
 ३७१

अथं कडिज्जाहि न एत्थं खेले ॥ ३८६ ॥
 जीमंतए किं पिय मए अजीयं,
 नो एत्थं अत्रो तुद कडि मज्जे ।
 मोणुं ममं देव ! नगीसमज्ज,
 वृणु सिद्धं पडियागएण ॥ ३८७ ॥
 सदेससंधोएं भजि ति दां वि,
 डिवा सलेखा सथला सजोहा ।
 जुज्झमि तो मज्जवरं तु गज्जं,
 सणककथं बाहुबलीं भण्णाह ॥ ३८८ ॥
 वट्ठुं सयं भो किमिणा जणुण,
 निरायराहेस विणारसएण ।
 जुज्झामु दां वी समगं तुरंगं,
 एयं पवसे पदं तु जायं ॥ ३८९ ॥
 दिट्ठोएं जुज्झं नह वायवाह-
 मुट्ठिदिं दंडेहिं तसो य वळी ।
 सवरथ हाहं बलिस्स पासे,
 चित्तेइ तां एस किमयं वळी ॥ ३९० ॥
 जस्सेतिपड्ढं तु बलपडांणं,
 तो इह दंडाउह देवमेगो ।
 तो धावई दंडमणस्सनेउं,
 इतं सगव्वं इह पासिऊण ॥ ३९१ ॥
 तां चित्तेइ बाहुबलीं सज्जितो,
 पण्णसुक्कस्स उ वी न रत्तं ।
 चूरमि एयं अहं मे न जुलं,
 एत्थं कामेण विसोघमाणं ॥ ३९२ ॥
 जलं कए जट्टमभाडगस्स,
 चित्तिज्जई पाषमचित्थीयं ।
 मणुण धीं किंचि न अत्थि कउजं,
 रज्जेण रट्ठेण च भाउगहिं ॥ ३९३ ॥
 मे सुंदरं जं गहिथा सुदिक्खला,
 कयंतु गिरहामि अहं पि भं नि ।
 तो गिरिहउं दिक्ख मणुं चित्तिन,
 उपाज्जनाणाहसया कणिट्ठा ॥ ३९४ ॥
 चिट्ठेनि तेसि छुउमपात्तिट्ठो,
 कहं कहं गंतु करं पणामं ।
 जेट्ठा भविता निपभउगा धीं,
 चिट्ठामि ता एत्थं डिआं सुभाणं ॥ ३९५ ॥
 वणं निरुस्सगगआं य जाय,
 उपाज्जई माणवरं विसालं ।
 समत्थवत्थुण उधमसमं जं,
 सव्वगणु मावज्झवत्सायजुत्तं ॥ ३९६ ॥
 एवं पण्णाययमाणहन्धि,
 सुमत्थयत्थां वरिस्से अणुणं ।
 सायाऽऽतवर्षीरपणाहापात-
 वडिज्जमाणां वि न च पक्कं ॥ ३९७ ॥
 नाउं जिणुं सुंदरिबंभनाम,
 अज्जाउं पेनेइ य बोहण्णयं ।
 बल्लीलयालीढतणुस्स तस्स,
 पुविं नं सभ्मं पडिपउज्जई हु ॥ ३९८ ॥

नगो व्व बल्लीलयालीढेइ,
 निट्ठां सुई सत्तममत्तगेइ ।
 वंदिणु वलि किल हन्धिक्कं,
 रुढाणु नो हेइ हु दिव्वनाणं ॥ ४०२ ॥
 विमुक्कउज्जस्स सुखुज्जुपस्स,
 विमुक्कल्लसस्स अमंगयस्स ।
 कहे तु इत्थां कइयं ममऽत्थं,
 न एत्थं अज्जा अलियं वयंति ॥ ४०३ ॥
 सकउज्जमेयं ययणं विराऊ,
 नायं जहा माणमयंदकुढां ।
 को माणहेऊ युगसायणं,
 वंदामि पाए नियमाउगाणं ॥ ४०४ ॥
 एवे विविचिणु महीतलाआं,
 जावगपायं अहं पक्खवेइ ।
 तां घाडकम्मं सयलं दानिणु,
 जाआं सयं कवल्लमाणधारी ॥ ४०५ ॥
 तो जाई पायं जिणनायगस्स,
 नमिणु तिथं पारिसाएं मज्जं ।
 सुकवलीं विसई महप्पा,
 चकों महिं भुत्तई एमछुलं ॥ ४०६ ॥
 अहं उज्जया चित्तं माणसाणं,
 मे भाउगा पउवाया उ सव्वे ।
 न किंचि एपाएं निराएं अत्थि,
 अट्ठि करंउं भरेइ कत्तेति ॥ ४०७ ॥
 जज्जो न पवज्जुनि सुहां पाहिट्ठा,
 सण्ण या जेन जणुइ दुक्खं ।
 किं ताएं रिद्धोए सुपावपाए,
 तो देमि मोए नियमाउगाणं ॥ ४०८ ॥
 एवे च जा चित्तं चक्काहो,
 सामो ताहिं एइ सदेवसंधो ।
 सांवाणुगां वामस्सुल्लुत्तुतो,
 समागये नाउं जिणं नरीयो ॥ ४०९ ॥
 सव्विहिए गंतुं जिणं नमिणा,
 भोगहिं तो छेइ छेयवुज्जी ।
 नेरुज्जुनि न वत्तममत्तगहा,
 चित्तेइ तो नेरुज्जुदि वत्तसंगा ॥ ४१० ॥
 क्कियाकमोयोसमोयसत्तं,
 आहाइराणं कर्मा धम्मं ।
 सयाणि गहूणं भवितु पंच,
 अआऽऽहारास्स यथा तरीसां ॥ ४११ ॥
 निमज्जितं वेदिउं भानिज्जुतो,
 कम्मं तसो आहइरायपिंडं ।
 न कप्यई सार्मिमणं भण्णं,
 चित्तं तो चत्तमहं जिणुणं ॥ ४१२ ॥
 भियायमाणो मण्णमा कण्णजो,
 जा चिट्ठो पुराइ ताव सक्को ।
 कट्ठिविहो हाइ अवगाहां भो,
 सामो ततो साइइ पंचमसो ॥ ४१३ ॥
 इत्तस्स चक्कासरमंइज्जितस्स,

सेज्जायस्सल्लसुसंजयस्स ।
सक्का वसिष्ठो उचरत्थ,
म कप्पिउं से वसिउं अदिसे ॥ ४१४ ॥
सक्को तस्सो वंदिउं भणिज्जुत्तो,
भंगेइ सामि समया जिणिया ।
मेवस्स से वेदुइ दाहिणेणं,
सयंभु ! जा गिरह्ण जं च कप्पं ॥ ४१५ ॥
असे मरिण य मयाऽणुनायं,
अक्की व हिट्ठो नमिउं जिणियं ।
मया अणुनायमिणं उहिण्यं,
विट्ठुति साह य सुहं समयं ॥ ४१६ ॥
कहिं करेमो अह भत्त पाणं,
जमाणिणं साहकए मएइ ।
सुरा सुसाहिस्सु करेमि जण्यं,
भणा तो वेदि मणुतरणं ॥ ४१७ ॥
चिमेइ तो जाउ कुमीलरत्त—
मुण्हि को होज्ज हिमं ममइ ।
नायं जहाऽणुवयपारिणं मे,
मुणाइया तेसि करेमि पूयं ॥ ४१८ ॥
एवं विचारिणु सुमावमाणं,
तं भत्तपाणं दलइणु पच्छा ।
हंसेह सा हावियमण्णो मा,
सुरिदकवं अहोवाज मज्झं ॥ ४१९ ॥
महानरो काउमपत्थणाए,
होउ ति भंगो कलिभो मण्णिमि ।
तो दंसए मंगुलिभुलियं सो,
सविमइयं हिट्ठमणो पलाए ॥ ४२० ॥
तो ताए कारावइ हिट्ठुजित्तो,
महामहं काउ नरोत्तमो ति ।
तमाइ काउ पइवच्छरं तु,
पकोरइ इदमहसवो ति ॥ ४२१ ॥
नं द्ववद्वं इहयं नराणं,
भत्ता वयं होउ अनेसकइमा ।
अणुनरं भावइ एवमेव,
एवं तु काले अइगच्छमाणे ॥ ४२२ ॥
ओमाभिभूया इयरे जणु। धि,
भुंजति भोगा बहुया उयाग ।
भयंति लोमं बहुओ नरोत्तं,
भणा तो काइ न अस्थि मज्झं ॥ ४२३ ॥
अस्थि ति सामिस्स पयणसाया,
तो वेदि कि वात्थ विचारिण्य ।
भयंति भग्गा वयमेत्थ नूणं,
भणा भो वेज्जह पुच्छुपुव्वं ॥ ४२४ ॥
एवं तस्सो पुच्छइ कि भवाणं,
महइवया संति न सावमाणं ।
हवंति ते कि तु अणुवयपाणिं,
पंचेव लिक्खीवय सत्त होंति ॥ ४२५ ॥
इलिति तो ते भरहाडिबस्स,
राया वि लच्छेइ य कागिणीय ।

मासाणं द्दण्डं तु पुणो पुणो य,
संभाज्जणा हो इयराण अन्ना ॥ ४२६ ॥
जच्छंति पुत्ताइ जर्णं ते उ,
कमेण जा एस दिओववत्ती ।
महइवयाणुवयमंति कम्म,
जिणच्छुइ जीवपयथसद्धा ॥ ४२७ ॥
वैया कया सव्यपयथमग्गा,
सम्भावहेउं विविहा य तेसि ।
मिच्छं पवज्जाण जिण्यतेरे ते,
पभुयकालिणुमहस्स पच्छा ॥ ४२८ ॥
अणुजज्वैया सुलसाइज्ज—
यक्कमाइहिं कया उ पच्छा ।
अक्की जिणं पुच्छइ सामि ! तुंमे,
तिलोपपुज्जा भरहे अइसे ॥ ४२९ ॥
जयण्णइवा कइ किपमाणा,
ममावमा वा सयलं कहेइ ।
जिणाणं अक्कं व कसवाणं,
बलाण माणं सयं कहेइ ॥ ४३० ॥
अन्ना य आउं नयंरं पियाए,
गइयं जा जस्स जिणो निवस्स ।
एवं जिणो पुव्वमयस्सहस्स,
पमासणं यासलहस्सज्जं ॥ ४३१ ॥
काऊण सव्वभुयपयथसत्था,
जासाइनत्ताण एहिंइ कम्म ।
सिचं वओऽणुवयपयथमि,
सुपहिं साह्वाइं वग्गिं सव्वं ॥ ४३२ ॥
अक्की वि कालिणं विरा विसोउं,
विसेणं होऊण उवलाण जेहे ।
अट्ठवयण्णवयमयथमि,
करेइ सां जायणमित्तोइं ॥ ४३३ ॥
तिगाडउस्सेहवरं विसालं,
यंभाभिरामं ययणाभयं तु ।
सुसेहसेज्जागइणुगच्छं—
सओसियं सिद्धमिहाणुगारि ॥ ४३४ ॥
वयइसिज्जायणं जेव,
विचरियं नेयमिणं तहेव ।
पञ्चालिणं जंबुयदीवगस्स,
पेच्छामिहा तोरणजा भूया य ॥ ४३५ ॥
अत्तारि चाउइसि आन तस्स,
दारे य दारे सुहमंउवे से ।
एगमातिलिपमुहं य रम्मं,
तेसि पुरा पेच्छुणमंउवे से ॥ ४३६ ॥
एवं कमेयं मणिपण्डिया य,
सव्वं च सव्वमनुयमेव नेयं ।
तस्सव यं अइयमज्झंसे,
रम्मा सुकवा मणिपण्डिया से ॥ ४३७ ॥
तोसोवरी देवयज्जइय से,
अक्के सुकव विमले विसाले ।
तेसोवरी वज्रपमाणजुत्ता,

कारेह नाभेयपभीक्ष्णाय ॥ ४३८ ॥
जहद्विया से पडिमाऽहरमा,
भव्वाण निष्वाणसुदावहा य ।
जहा नहा रोमकया य तालु-
जीहाऽहरा नेतभुवे तहव ॥ ४३९ ॥
कारेह हेमज्जुगरससारा,
मणिमया सव्व जहारिहं तु ।
पगेगिए गिट्टु तसि तेस,
पसेयं से पडिमा गहाय ॥ ४४० ॥
सुत्तियं कुंदसुतारहार-
नीहारिडिडीरहिमेदुवणं ।
कोरिडमात्तावरगंधलुच-
मुडालिमात्तावरबद्धीयं ॥ ४४१ ॥
सुकिकिगीजुत्तियजालीदं,
चेडुइ सयं उवरि खरती ।
एवं दुबे चामरधारिनेया,
पासेसु दोनुं पुरओ य दो दो ॥ ४४२ ॥
नागाण जफसस य कुड(ल)धारी,
पसेयं से रयणमाईओ ।
तथेव घंटाचउलीसरम्मा,
तम्मत्तिया चंदणुसारकुम्मा ॥ ४४३ ॥
मिगरआदी सयपालमाई,
सव्वे पि नेयं पडिमे पडुच्च ।
तुंगमाई मनराईकं वा,
चंगरओ पुष्कसुपल्लवाणं ॥ ४४४ ॥
सुगंधवरयाऽभरणाणु रम्मा,
सव्वाणु एसि पडिल्लसंघा ।
लोमरणासं चउवील्लुत्त-
सिहासणे चामरचाररम्मा ॥ ४४५ ॥
सिरुत्तयसेल्लसमग एव-
पमाणया धूयकडल्लुया य ।
तं चेइये सेल्लसुप्पगिट्टु-
संभूमियं मुत्तमणित्तलं च ॥ ४४६ ॥
कुंगईहामियसिहअम्म-
नारीनरकुंजरकरम्मं ।
विजाहाकिन्नरत्तिजजफस-
जुगोवलीदं बहुमत्तित्तलं ॥ ४४७ ॥
रहंगईसाहिमऊरमच्छ-
(?) (हु)मप्पनम्ममयगवलीदं ।
आराममावीनसिचुरत्त-
वित्तित्तचित्तुमईवत्तरम्मं ॥ ४४८ ॥
वित्तित्तमाणिक पहापवाह-
उज्जावियासेमनहायमांयं ।
जालासहस्साहि विभूसमाणं,
सुअण्णिमालि वव कयावलीदं ॥ ४४९ ॥
एवं करित्ता उ गिहं जणाणं,
कुरंइ धञा उलमाउगाणं ।
विबाइ तेसि अह अण्णा य,
कारेह से पउजवलाणुमाणं ॥ ४५० ॥

मा कोइसेअक्कनिही हमाउ,
कारेह तो जंतमया नरा उ ।
लोहम्मया रक्खणुहेउ तेसि,
नराउ कालिण सुदुत्तिया उ ॥ ४५१ ॥
होहिंति तो ज्ञाणमत्तिल्लिख-
टंको कओ तुम्माहो नराणं ।
कालिण कासी स गुरुस्सयासे,
गंगाजल्लं परियं विलासं ॥ ४५२ ॥
पुव्वाण तो पंचसयस्सहस्सा-
सहाएपं भुंजइ भोगभोग ।
अहऽअया न्हाइ सुविल्लितो,
माणिकमुत्तामयिभूमियंगो ॥ ४५३ ॥
हारड्डहारणविश्राइयसो,
पल्लवगाल्लवकिरीडधारी ।
मंदारसंताणयचारुपुष्प-
आयदवीडो कयस्सव्वसो ॥ ४५४ ॥
विसेह आयंवागिहे विलासे,
सव्वेभिओ वीसइ जत्थ पाणी ।
पमायओ स भवित्तवयाए,
एयंमुत्तिए गाल्लया य म्हा ॥ ४५५ ॥
पलोयमाणसस नियं सरारं,
दिट्ठि मया सा उ विभोहमाणा ।
तं पविल्लुउं कवविमक्कसोहं,
एवणइ हारण्डुगाइ भव्वं ॥ ४५६ ॥
सव्वेअओ भूत्तणज्जरम्मं,
विलायवें चित्तेह चित्तमज्जे ।
सहावओ द्दहमिणं न रम्मं,
सोहा उ स कोरइ गुंतुगहि ॥ ४५७ ॥
माणिकूहम्ममिमाइपाहिं,
वव्वेहिं उमम्मगिहसेवणाहिं ।
सहाइया कामगुणा नराणं,
जणंति सेयं पिस्स मये पि ॥ ४५८ ॥
सरीरं ताणु निहाणभूयं,
तमरिसं पेच्छु अहो ह मोहो ।
आण्णया कामगुणा तुरंत,
मयावहा ये विरसाऽवसाणं ॥ ४५९ ॥
दुक्कंका जाय य मुंचमाणा,
आयायमित्तम्महुत्तयमासा ।
सकअविष्णाणुओ नरो का,
कंअ समं भव्वेउएणु ? ॥ ४६० ॥
अण्णव्वसेसं अवसाणु दुक्क-
दाणुसु तेसि विष्णप समोहो ।
एवाविहमावमुगायओ,
आउ व्व भट्ठो कमपत्तवरम्मं ॥ ४६१ ॥
खेणु जायं परमं तु गाणं,
समयवक्खुणु गणाधमासं ।
सक्कं नयं आसणकंपवुजो,
नयंतिए एइ तुरंतगणां ॥ ४६२ ॥
गिहाहिं णं तं मुण्णद्वयलिणं,

आराहयद्वा ववहायजुसि ।
गिणहादि सव्यं पि सुरोवर्णयं,
आयारमंडोवगर्गं सुणीयं ॥ ४६३ ॥
करेह पूयं तु पुरंरो तो,
अर्धं पि कळं वरकेवलीयं ।
पहाखाराणं सहस्त्वपदि,
हेसोहै सजि अभिनिकझमाह ॥ ४६४ ॥
पांलिनु पुण्वाण सयं सहस्व,
कवलिभावं मुणियं पसरं ।
कुमारगो ठसरियगऊण,
सुमंडलीयं वरिसस्त्वहस्व ॥ ४६५ ॥
नेऊण एयं व कमेण सव्यं,
आउं वरिसा सुमनीयलक्या ।
पसो सिवं सव्यलिससमुकको,
सेसा सहस्वेण नरीसराण ॥ ४६६ ॥
सुवलिखणापञ्चवपाविसाला,
एयं पसंगा भणियं मुणेज्ज ।
सरुवमेयं जिणमंदिस्व,
निस्सा अनिस्सा य कडस्व नाउं ॥ ४६७ ॥
गयाणुगानिसण सुनु सव्यं,
अएउज एयाणुगमेण भव्या ॥ (४६८ +) ॥
भरहेसरवरियं समसं । दशोः । (इतोऽअयधिकं जि
आसुमा ' उमह ' शब्दो द्वितीयभागे धाव्यः)
अथ भरतवर्षस्वरूपं जिज्ञासुः पृच्छति—
कहि गं भंरं ! जंबुद्वीपं दीवं भरहं खामं वांसं पणत्ते ? ।
गोयया ! वुल्लहिमवंतस्स वासरहपण्ययस दाहिणखं
दाहिणलवयसमुहस्स उचारेणं पुरच्छिमलवयसमुहस्स
पक्खिज्जेणं पक्खिज्जिमलवयसमुहस्स पुरच्छिमेणं एत्थ
खं जंबुद्वीपं दीवं भरहं खामं वांसं पणत्ते, खाणुवहुले
कंटकवहुले विसमवहुले दुग्गवहुले पव्वयवहुले पवाय-
वहुले उअरवहुले थिउअरवहुले सहावहुले दरिवहुले
खड्गवहुले दहवहुले कस्सवहुले गुच्छवहुले गुम्पवहुले
लवावहुले बल्लीवहुले अदवीवहुले सावयवहुले तेख-
वहुले तकरवहुले डिंवरवहुले एपरवहुले दुप्पिप्पलवहुले
उकुलवहुले पांसडवहुले किक्खवहुले वणीमगवहुले ईति-
वहुले मारिवहुले रुनुडिवहुले अण्णुडिवहुले राजवहुले
गोमवहुले संकितसवहुले अभिक्खसं अभिक्खसं सो-
साहवहुले पांसवपीणायए उदीखदाहिणविरिणं उ-
त्तराओ पलिअंकसंठाअसंठिए दाहिणओ धणुण्डिमंठिए
निषा लवयसमुहं पुडे मंगासिधुंदि महाउंदि वेअउण
य पण्णखं छन्नामपविभवे जंबुद्वीपदीवखउयसयभागे
पंचल्लव्हीसे जोअखसए क्ख एण्णवीसहभाए जोअखस
विसवमेयं । भरहस्स खं वत्तस्स बहुमअदेसमाए एत्थ
खं वेअउ खामं वणए पण्णे, खं भरहं वांसं दुहा

विषयभागे विषयभागे चिद्वह । तं दाहिणकुभरहं व, उत्तर-
रकुभरहं च । (सूत्र-१०)

प्रचलुकापलया आसन्नत्वेन प्रथमं भग्नस्यैव प्रश्नसूत्रम् । क
मद्वन् ! अमूर्तं हि भूयं भरतं नाम्ना वर्षं प्रकृतम् । अगधाना-
ह-गौतम ! (वुल्लहिमवंतस्यादि) वुल्लगमो देशः वुल्लपयो-
यस्तेन वुल्लो महाहिमवदपलया लपुयो हिमवान् वर्षध-
पवतः सन्नसीमाकारी गिरिविशेषः, नम्यं हर्षितेन हर्षित-
स्यां दिशि दाक्षिणात्यलवयसमुद्रस्योत्तरस्यां पौरस्यलव-
यसमुद्रस्य पश्चिमायां पाश्चात्यलवयसमुद्रस्य पूर्वस्यां दिशि
अत्रावकाशे भरतनाम्ना वर्षं प्रकृतम् । किं विशिष्टं तद्विधा-
ह-स्थानवः कीलका ये वृक्षावशिष्टवनेस्पतीनां शुष्काध-
यवाः ' तुण्डा ' इति लोकप्रसिद्धाः तैर्बहुलं प्रचुरं, व्याप्तमि-
यवाः । अथवा-स्थानयो बहुला यत्र तस्याः । एवं सर्व-
पदयोजना ज्ञेया । तथा—कण्टका वन्यादिप्रमवाः, विषमं
निम्नोन्नतं स्थाने, दुर्गं दुर्गमं स्थानं, पवनाः वुल्लगिरयः, प्रपा-
ता भूगवो यत्र समुपवो जना ऊष्मां ददति । अथवा-प्रपाता
रात्रिघाताः अथवा गिरितटादुदकस्याधःपतनाति, तावन्व
सदाऽवस्थयानि निर्भरा, गताः प्रसिद्धाः, दव्यां शुद्धाः,
नयो द्रष्टाश्च प्रतीताः, वृक्षा कृष्णा वा सहकाराऽऽद्यः । शु-
क्ला वृन्ताकाप्रभृतयः, शुद्धा नवमालिकाऽऽद्यः, सताः पल्ल-
तायाः वल्लयः कृष्णावडीप्रमुखाः, अत्र नदीद्वन्द्वसुऽऽदिबन्ध-
स्पतिनामशुभाशुभावजनितामिव बाहुव्यं बोधम्, न तु ए-
कान्तसुमनाऽऽदिकालभावि, तथाविधशुभाशुभावजनितानां
नयां प्रायः प्रकापकालेऽव्ययस्थात् । अटव्यो दूरतः जन-
निवासस्थाना भूमयः, आवादा-हिमजोवाः, स्तनाकोराः, तदेव
कुर्वन्तीति निरुक्तस्तत्स्कराः सर्वदा खीयकारिण्यः, हि-
म्यानि स्वदेशेऽप्यविह्वला, इमराणि परराजकुतोपद्रवाः, दु-
र्भिक्षं भिक्षाचाराणां भिक्षादुल्लभं, वृष्णाः धान्यमवतीता-
ऽऽदिना दुष्टः कालः, पाषण्डं पाषण्डजनोत्थापितमिष्टवा-
दाः, कृपणाः प्रतीताः, वनोपका याचकाः, इतिः धाम्याऽऽ-
पुपद्रवकारिणलभमुक्ताऽऽदिः, मारिः मरकः, कुस्तिता कु-
ष्टिः कुवृष्टः कर्षकजनानभिलषणोया वृष्टिरित्यर्थः । अनावृष्टि-
वर्षणमाव इति । राजान आधिपत्यकारिस्तद्वाहुव्यं च
प्रजानां पीडाहेतुरिति । रोमाः संक्रान्ताश्च व्यक्ताः । अग्नी-
वर्षं अग्नीर्षेण पुनः पुनरेष्टवार्ण्याऽऽदिना संसोमा-
भितानयान्भितता, प्रजानामिति शेषः । इदं च सर्वं वि-
शेषजुष्टं भरतस्य प्रकापकापलया प्रथमकालीना-
नुभाधमेव व्यावर्धितं, तेनोत्तरसूत्रे एकान्तसुमनाऽऽदावस्य
पुनरुत्तरमणीयस्याऽतिस्मिन्पराऽऽदिकमेकान्तदुःखमादी-
निर्वेनस्पतिकत्वाऽराजत्वाऽऽदिकं च वक्ष्यमाणं न विरुध्यत
इति । प्रागेव प्राचीनं, स्वायं ईरप्रत्ययः, दिक्षुवक्षणां प्रा-
चीनं पूर्वं इत्यर्थः । एवं प्रतीचीनोदीचीनं अपि वाच्ये । तेन पु-
नोऽपरवार्द्धिगौरायतम्, उदीचीवलिखणयोर्दिशोर्विस्तीर्णम् । अ-
थवा-प्राचीनप्रतीचीनोभाषणयोरायतम्, एवमुत्तरापि । अथ
तदेव संस्थानतो विशिणीह-उत्तरतः उत्तरस्यां दिशि पर्यङ्क-
स्येव संस्थितं संस्थानं यस्य तस्या, दक्षिणतो दक्षिणस्यां दि-
शि आरापितव्यस्य चतुषः कोट्यस्य वृष्टे पाश्चात्यमगस्त-
स्येव संस्थितं संस्थानं यस्य तस्या, अतः पश्चात् चतुःपृष्ठरा-
जीवावाहानां सम्भवः, एषां च स्वरूपं स्वस्यावसरे निरूपयि-

पथे, त्रिधा एवेकादिधनुःपृष्ठापरकोटिमिलितव्यममुद्रं क्रमेण
पूर्वाश्लगापरलखलसमुद्राद्यवधं स्पृष्ट्वा चान्तामनेकाधैर्नाम्ना-
प्रान्तं, ग्राममाप्त स्याद्विग्रहः कलांश्च क्रमवत्यः । अयमर्थः—
पूर्वकोट्या एवेतव्यममुद्रं धनुःपृष्ठं दाक्षिणलक्षणसमुद्रम्,
अपराश्लगा पार्श्वमलखलसमुद्रं समुत्प्रेष्य स्थितिनिमित्तम् । अथ
देवेश पदस्वरूपाविभजनद्वारा विशानघ्टि-गङ्गासन्मुख्या महा-
नदीभ्यां वेताद्वयेन च एतेन पदवकण्या भागाः पञ्चभाग-
स्तरेभिर्मध्यमः । अयमर्थः—अनन्तरदात्रैतौ स्वरूपीक्षायोगोक्तस्य
प्रत्येकं स्वच्छाश्रयाकारेण भवत्येव पदस्थं दशवर्गमिति कुतानीति ।
अथ यदि जम्बुद्वीपदेशभूतं भरतं, तर्हि विष्कम्भतः त-
स्य क्षेत्रमेत्र आगे तांस्याह—(जम्बुद्वीपदेश) । जम्बु-
द्वीपदेशस्य-जम्बुद्वीपविष्कम्भस्य नक्षत्रधिकशतमतमो
भागस्तामस्य इति । अथ नवत्यधिकशततममो किम-
न्ति योजनामीत्याह—पञ्च ऋद्धिसत्यधिकानि योजनशतानि,
वद च योजनस्यैकानिविशुतिभागान् । कोऽर्थः ?—याद-
हेकोऽयनविशिष्टमोगेः सुमुखितैर्योजनं भवति ताद-
द्यान् पञ्चभागान् इति विष्कम्भेन—विस्तारश्च शरापर-
पर्यायेणेति । अत्राक्रूरस्यापाना यथा—२५६ । १६ अयं
भागः—जम्बुद्वीपविस्तारस्य लक्षयोज्ञकपरस्य नवत्य-
धिकशतेन मोगे हन्ते तस्यै २५६ योजनानि १६ । एतावान्नव-
च भरतविस्तारः । ननु भाजकराशीनवत्यधिकशतकृत्यः,
पञ्चभागान् योजनंकोविशतिक्लेशकाश्च इति विसद-
शांसव प्रतीमानि । उच्यते—गणिनिरनुसंगान् सर्वं सुखान-
मेव । तथाहि—जम्बुद्वीपस्थस्य योजनलक्ष १००००० मित-
तमनस्यैव इति भाष्यनामकाराद्येषां निरवधार्यते जाना मा-
ज्वराशौ पद ६, भाजकराशौ १९८ इति सर्वं सुखम् । ननु नवत्य-
धिकशतपरभाजकाङ्कुषोपो किं बीजांमिति ? उच्यते—एक-
भागो भरतस्य, द्वौ भागौ हिमवतः, एवंचेततो द्विगुणस्यान्-
वसारो देवभवनस्येव, पूर्ववच्चरतो द्विगुणात्वात्, अष्ट-
महाहिमवतः, एवंचेततो द्विगुणस्यान्व पाँशश्च हावयस्यैव,
पूर्ववर्षचरतो द्विगुणस्यान्व, द्वाविशालिपयस्य, एवंचेततो द्वि-
गुणस्यान्व सर्वं मिलितो ६३९ एते मोदोद्विगुणतः, तथाचरतो
९९४६३, विवेहैवयत्तु ५६३ भागः सर्वत्रोगे; एतंभीमोद्विगुण-
तस्तौ जम्बुद्वीपयोजनलक्षं पूर्वं भवति, तत एतावान् भा-
जकाङ्कुः १९० नवत्यधिकं शतं भागानामिति । अथ यन्क्रम-
“गंगासांसिष्टि महाराष्ट्रि हेतुकेण पश्यन्ते कुभभागविभव-
त” इत्यत्र वेताद्वयव्यवकरणाय सूत्रमाह—“भरतस्य
१६” इत्यादि । भरतस्य वर्षस्य बहुमुख्यपञ्चभागो वै—
जयन्तद्वारात्र त्रिकालाधिकसाष्टविंशदशतयोजनानिविशु-
तिपञ्चाशयोजनलेखस्यैव अत्र वेतादवो नाम पर्वत-
प्रकृतः । यः क्षमिति प्राश्रुत् । अतः वर्षं द्विधा विभज्य-
दशसंशयानां चकवनीकानां च समस्यमितकतया तथाऽन्य-
रूपं परतद्द्वयोपरि तुल्यताधानंनार्थमिति ।

तत्राऽऽश्वासशब्देन दक्षिणार्द्धमरतं कास्तीति प्रश्नयति-

कहिं खं भते ! जंबुद्वीपे दीपे दाहिणद्विपरहे श्यामं वामं
सुते ! गोयमा ! वेयमुस्स पक्खयस्स दाहिणेयं दाहिण-
वयामसुवस्स उत्तरेयं पुरच्छिमलवयामसुवस्स पक्ख-

चित्रमेधं पञ्चचित्रपल्लवसुषुप्तम् पुराङ्गमभं एतत् खं
 जेजुदीवे दीवे दाहिणङ्गमभं गानं वासे पम्भत् पाई-
 खपडीयाएए उदीगदाहिणविक्रिमेय अद्दन्दंरंताख-
 संटेए तिहा लक्खपम्भं पुट्टं गंगाविपुईं महाखईं ति-
 भागपविभत्तं दोसिण अद्दनीसे जेअण्णत्तं तिप्पि अ-
 एण्णवीसड्ढाभां जेयखत्तं विक्रमेधं ॥

इहं च सूत्रं पूर्वोक्तं लक्षणमकनया विवृतमायं, नवरत्नं अ-
 नन्वसंस्थापनांस्थानत्वं तु दक्षिणभारतादेश्य जम्बूद्वीप-
 द्वा.दाचार्यशेनशतपथव्यक्रमेण तथा विस्मया भागाश्रिभा-
 सन्तः प्रविभक्तं, तत्र पूर्वोक्तं भागं गच्छ्या पूर्वसमुद्रे मि-
 लन्त्या कुनः, प्राश्नाथो प्रागस्तु सिन्ध्या पूर्वसमुद्रे मि-
 लन्त्या कुनः, मध्यमभागस्तु गुज्जात-सूत्र्यां कुत इह द्वे अ-
 र्धशतदधिकं योजनयानं, सीक्षेकोतविंशतिभागाश्च योजन-
 स्य विष्कम्भिकं। किमुक्तं अत्र—१-पदकान्पाकयद्वा योजन-
 शतयोजन ४२२ १/२ अत्रविस्तरादिनात्मांस्त्रां १० योजन-
 मितं शोधिनेऽवशिष्टं चत्वारि योजनशतानि षट्सप्तत्य-
 धिकाणि पदं कलाः ४७१ १/२ एतदर्थं द्वे योजनानां शतं
 अर्धशतशतं निष्ठापयतः कलाः २३२ १/२ इत्येवं रूप
 यथाह भावं यजानं, येनास्य शतरूपणा कुता, शरद्विष्क-
 म्भयोरभेदादितः।

अथ ज्ञानासूत्रमाह--

तस्म जीवा उत्तमं पाईगुपडीगायवा दुःश लवणस-
मुहं पुष्टा पुश्चिक्किम्लाय काडीए पुश्चिक्किम्लं लवणस-
मुहं पुष्टा पश्चिक्किम्लाय काडीए पश्चिक्किम्लं लवणस-
मुहं पुष्टा नवजाययसहसाई सत्त य अययले जायय-
सए दुवालसए एगुणवीमहाए जाययसम आयायिं
तीमे थणुपुष्टे दादिगणं श्वजाययसहसाई सत्तजावुष्टे
जाययसमए य इक्कं एगुणवीमहागं जाययसम किंचि
विमसादिअं परिक्खेयं पप्पमे ।

(नमस्त्रिजिवायदि) नमः-दक्षिणाध्वरजस्य त्रिजिवा जी-
वाश्चउत्तरीयार्वातप्रप्रदुर्वाङ्कः उत्तरगण-उत्तरस्यां मेरु-
शिख्यः प्राचीनं पूर्वस्यां प्रतीचीनं अथर्वस्यां वायुता आ-
ध्यात्मनो हिवा तत्त्वगुणसमुद्रं कृष्टा गुणवती । इदमेषां
पातयति । पुच्छिङ्गिजसमुद्रं । पूर्वा कोऽस्याप्रभ्रानं पो-
रस्य तत्त्वगुणसमुद्रावयवं कृष्टा पाथास्या कोऽस्या पाथा-
स्यं तत्त्वगुणसमुद्रावयवं च कृष्टा नमोऽन्नतलहाङ्गाय अ-
ष्टवज्याङ्गिशांन-अष्टवज्याङ्गिदक्षिणाङ्गि समथोऽन्नतलनाङ्गि
क्ष्द्राक्ष त्रैलोक्यशक्तिनामया योऽन्नतलनाङ्गायामेन ६७४८ हेतु-
तस्य समवायाहमूत्रं । दार्दिगङ्गावदस्मत्तं जीवा पाङ्ग-
पदीनामया बुद्धिर्मा तत्त्वगुणसमुद्रं बुद्धिं जगज्जगत्तलनाङ्गा-
आयामेन । इत्युक्तं, तत्त्वगुणमात्रमात्रं त्वस्य शिवाव-
न ननुः कृतिनामया तत्त्वगुणसमुद्रं तत्त्वगुणसमुद्रं शिवाव-
यो गृहीतं हान । अत्र त्वस्य अनुकूलं त्रिजिवाऽन्नतलनाङ्गा-
वना दृश्यते । तथाहि- जम्बुद्वीपसत्ताऽन्विष्टं त्रिजिवा तत्त्वगु-
णवती । ततः पराजितं तत्त्वगुणसमुद्रा गुणवती, ततः पुच्छाङ्ग-

मिंशुपते, इत्यं संस्काराणि राशिर्विवक्षितसूत्रस्य जीवा-
वर्णं इत्युच्यते । अस्मात्पञ्च भूतं गृह्यमाणं ब्रह्मभूतं तज्जी-
वाकलानाम् । नस्य चैकः नविशत्या भागे योजनराशिः, शेषश्च
कलाराशिः । तत्र जीवाऽऽदिपरिहानं चतुर्परिमाणपरिहाना-
विनाभावः । तच्च न परिपूर्णयोजनसंस्कारं किं तु कलभिः
कृत्वा सांनिकमिति विज्ञातनस्योऽऽशङ्कितः । सर्वगुणार्थं
कलामित्यने, स च कलानादेव अस्मद्व्याप्यमासुखेन
शोधनीय इति मण्डलसंज्ञया साभिः १ शून्यः ५ कलाः कलौ-
करणाथैकोनविशत्या गुणयने, जातः १६ शून्यः ५, ततो द-
क्षिणभरताऽऽज्ञेयोः साष्टविंशतिशतयोजनमित्यस्य कलौक-
तस्य प्राज्ञसोपारितनकलानि कस्य ४५२५ कस्य शोधने
जातः १८६४७५५, ततश्च दक्षिणाऽऽज्ञेयया ४५२५ कस्य गु-
णयने, जातः ८४७००२४३७५, अयं चतुर्गुणः ३४३०८०६७-
५०० एव दक्षिणभरताऽऽज्ञेय जीवावर्णः । एतस्य वर्गमूलाऽऽ-
नयनेन लघ्वाः कलाः १८३२२४, शेषं कलाराश्याः १६७३२४ छे-
दराशिरवः ३७०४८८ लघ्वकलानां १६ भागे योजनः ६७७
कलाः १२ इयं दक्षिणभरताऽऽज्ञेया । एवं धैताख्याऽऽदिजीवा-
वर्णं भावयम्, यावद्दक्षिणाऽऽज्ञेयविदेहाऽऽज्ञेया, एवमुत्तररा-
वर्ताऽऽज्ञेया यावदुत्तरार्धविदेहाऽऽज्ञेयाऽपीति । अथ दक्षिण-
भरताऽऽज्ञेयं धनुःपृष्ठं निरूपयति—(तीति धनुःपृष्ठं इत्यादि) त-
स्या अनन्यराश्याया जीवाया दक्षिणतीर्ता—दक्षिणस्यां दिशि,
लघ्वगुणित्यर्थः । धनुःपृष्ठमधिकारात् दक्षिणभरताऽऽ-
ज्ञेयाति । यद्वा—प्राक्तनस्याङ्गद्वयस्य (तीति इति) तस्य
दक्षिणाऽऽभरतस्यांति व्याख्येयं, नव योजनमहाशक्तिं पट्य-
ष्टयधिकानि सप्त च योजनशतानि एकं चैकोनविंशति-
भागं योजनस्य किञ्चिदुत्तराधिकं परिच्छेदयन्—परिधिना
प्रवृत्तम् । अत्र करणमावना यथा—विवक्षिततीर्तं विवक्षित-
गुणयु पुनः पञ्चगुणं विवक्षितजीवावर्णयुते च यो राशिः
स धनुःपृष्ठतर्ग इति व्यपदिश्यते, तस्माच्च वर्गमूलं लघ्वाणां
कलानाम् १६ भागे लघ्वं योजनानि, अवशिष्टं कलाः ।
तथाहि—दक्षिणभरताऽऽज्ञेयकलाः ४५२५, अस्य वर्गः
२०४७५६२४, अयं बहुगुणः १२८५३३४० । अथ दक्षिण-
भरताऽऽज्ञेय जीवावर्णः ३४३०८०६७५०० । अनयोर्गुणितः
३४३०८०६७५२५० धनुःपृष्ठवर्गोऽयम् । अस्य वर्गमूलं लघ्वं
कलाः १८३५४६ शेषकलाराश्याः २६३२२४ छेदराशिरव-
स्ताम् ३७०४२१० कलानां १६ भागे योजनं ६७६ कला १
वे च वर्गमूलावशिष्टाः कलाराशस्तद्विचक्षणं च सूचकता
कलाया विशेषाधिकस्त्वमप्यथावि । आह—एवं जीवाकर-
णेऽपि वर्गमूलावशिष्टकलाराश्यां सङ्ख्यात् तत्पायुक्तक-
लानां साधिकत्वप्रतिपादनं स्वायत्तासं कथं नोक्तमिति । उच्यते—
सूत्रमतेर्वाङ्मयादविचक्षितस्यात् विवक्षापरिधानाणि हि
सूत्राणि । एवं धैताख्याऽऽदिधनुःपृष्ठवर्णं भावं यावद्द-
क्षिणाऽऽज्ञेयविदेहाऽऽज्ञेयः पृष्ठम् । एवमुत्तरत उत्तररावर्ताऽऽज्ञे-
यः पृष्ठं यावदुत्तरार्धविदेहाऽऽज्ञेयः पृष्ठमपीति, अत्र च दक्षि-
णभरताऽऽज्ञेयाया असंभवः ।

अथ दक्षिणभरताऽऽज्ञेयकपं पृष्ठचिह्नमाह—

दाहिणकुभरहस्तं यं भंते । वासस्त केरिसत् आया-
वापचोपायोरे पश्यते । गोयमा । बहुसमरमण्ये भूमिभागे

पश्यते । से जहायामप आलिगपुक्त्वोद्दे वा० जाव खाया-
विहपंचवर्णे हि मणी हि तथेहि उवतोभि । तं जहा—कलि-
यो हि चत्र, अकितिर्मे हि चत्र ।

(दाहिणहेत्यादि) दक्षिणाऽऽभरतस्य भगवन् ! कीदृशः
आकास्य—स्वकपस्य भावाः पृथगांशेषां प्रत्यवतारः
प्रादुर्भावः प्रवृत्तः, कीदृशः प्रस्तुतसूत्रस्य स्वकर्पावशेषः इति
भावः । भगवानाह—गौतम ! भरतस्य बहुसमरमणीयो भू-
मिभागः प्रवृत्तः । " से जहायामप आलिगपुक्त्वोद्दे वेत्यादि "
को बहुसमरमण्येकः सर्वोऽपि प्राज्ञः यावत्तानाविषयज-
वर्णं मेषिभस्तुल्यैर्वापशोभिः । तद्यथेत्युपसृज्यते । किञ्चिदिष्ट-
मितिभस्तुल्यैश्च कृत्रिमैः केनच शिष्टिकर्षकाऽऽदिप्रयोगनि-
ष्पन्नैः अक्रात्रिमैः कमाद्रनक्षानि संभूतानुपसंभूतैरपशोभिर्नो
दक्षिणाऽऽभरतस्य भूमिभागः, अनन्यस्य कर्मभूमिभ्यस्तदा-
नि । अन्यथा—हैमवताऽऽद्यकर्मभूमिष्वपि इदं विशेषणम-
कथयिष्यति । अकारौ समुच्चयाथौ । एवकारावधधारणा-
र्थौ । अथवा—वैद्यवस्तुल्यइमस्यं समुच्चयार्थम्, अविचेत्यादि-
वत् । ननु अनेन सूत्रेण वक्ष्यमाणोत्तरभरताऽऽज्ञेयकसूत्रेण
च सह "सायुबहुलं विसमबहुलं कटंगबहुलं" इत्यादिनामा-
न्यभरतवर्णकस्यं विरुद्धयति । न चैते सूत्रे अत्रकविशेषावे-
ति, सामान्यभरतस्य तु प्रहापकालापेक्षानि न विरोध
इति वाच्यं, मणीनां तुषाणां च कृत्रिमत्वाकृत्रिमस्त्वभ्युनेना-
नयोरपि प्रहापककालोन्वयस्यैवाचित्यात्, कृत्रिममणितुषाणां
तत्रैव संभवत्, प्रहापककालावसावसिर्वायां तुतीयारकप्रत्यना-
वारभ्य वर्षशताननु-पमारकं यावदिति चेत् । उच्यते—अत्र
"सायुबहुलं विसमबहुलं" इत्यादिसूत्रस्य बाह्यद्वयविशेष-
ज्ञत्वेन किञ्चिद्विशेषेण पुन्यविशेषस्य पुन्यफलभोगार्थमुप-
संघटनं भूयैवहुसमरमणीयस्याऽऽदिकं न विरुद्धयति,
भोजकवैविध्ये शोभयैवैविरूपं नियतत्वात् ।
अनेनास्यैकात्म्यमैकात्म्याभूमिभ्रततुल्यकालस्याऽऽपारक-
त्वमस्यैव, एकात्म्ये हि काले सर्वे क्षेत्रभावाः शुभा
एव, एकात्म्याशुभे हि सर्वे अशुभा एव, मित्रं तु कश्चिदुत्तमाः
कविद्विभुभाः, अत एव पञ्चवारकात् यावत् भूमिभागवर्णकं
बहुसमरमणीयस्याऽऽदिकमैव सूत्रकारोऽप्यवधाति, वष्ट-
रं तु एकात्म्याशुभेन तथेति सर्वं सुखम् ।

अथ तत्रैव मनुष्यस्वकपं पृष्ठचिह्नमाह—

दाहिणकुभरहं ये भंते । वासे मण्यशां केरिसत् आया-
वापचोपायोरे पश्यते । गोयमा । तं यं मण्यशा बहुसंघयशा
बहुसंघयशा बहुउत्पत्तजवा बहुआउत्पत्तजा बहुइ वासाइ
आउयं पालोति, पालिता अप्पेगइया शिरयगामी अप्पेगइया
तिरियगामी अप्पेगइया मण्यगामी अप्पेगइया देवगामी
अप्पेगइया सिञ्चंति, वुञ्चंति, मुञ्चंति, परिशिव्वायंति,
सव्वदुक्खायमंते करंति । (सूत्र—११)

प्रसन्नस्यं प्रसन्नम् । निर्विकल्पकं भगवानाह—गौतम ! येषां स्व-
कपं भवता जिज्ञासितं ते मनुजा बहूनि वज्रश्चयमनाराजाऽऽ-
दीनि संहननानि वपुर्बुद्धीकारकाऽऽदिनिवन्ताऽऽस्यकानि ये-
षां ते तथा तथा बहूनि समचतुरकाऽऽदीनि संख्यानां विशि-

श्रावयन्वराणां ५५२ मकरादीनां ५५३ कृतयो येषां ते तथा, बह्वो ना नाभिषा उरुचत्पस्य शरीरोच्छ्रयस्य पर्यवाः पञ्चधनुःशतलस- हस्तमानाऽऽदिका विशेषा येषां ते तथा । बहव आयुषः पूर्व- कोटिर्बर्षशताऽऽदिकाः पर्यवा विशेषा येषां ते तथा, बह्वि बर्षेति आयुः पालयन्ति, पालयिष्याः अपिः संभाषनायाम् । एक केचन मिरयमतिगामिनः-नरकगतिगन्तवः एवमप्ये- कके तिथेयगतिगामिनः, अप्येकके मनुजगतिगामिनः, अप्ये- कके सिद्धमिति-सकलकर्मस्यपरकणेन निष्ठिताथो भवन्ति, कुप्यन्ते कवलाऽऽलोकेन वस्तुनस्वं जानन्ति, मुच्यन्ते भवोप- प्राधिकर्मोपश्रयः, परिनिर्वाप्ति-कर्मकृततापविहाङ्ग्यन्तीभ- वन्ति, किमुक्तं भवति ?-सर्वदुःखानामन्तं कुर्वन्ति, इदं च स- र्वं स्वरूपकथनम् अरकविशेषापेक्षया नानाजीवानपेक्षय म- न्तव्यम्, अस्याया सुखमसुखमाऽऽपन्नधनुःपरिमाणं स्यात् ।

अथास्य सीमाकारी वैनाट्यगिरिः कास्तीति पृच्छन्ति—

कहिं खं भंते ! जंघुदीवे दीवं भरहे वासे वंघुङ्गु श्यामं पव्णए पण्णत्ते ? । गोयमा ! उत्तरङ्गुभरहवासस्स दाहि- शेणं दाहिणभरहवासस्स उत्तरेणं पुरच्छिमलवण- समुद्दस्य पच्चच्छिम्लेणं पच्चच्छिमलवणसमुद्दस्य पुरच्छि- मेणं एत्थं एत्थं जंघुदीवे दीवं भरहे वासे वंघुङ्गु श्यामं पव्णए पण्णत्ते, पार्श्वपदीत्यायए उदीयादाहिणवित्तिमं दुहा लवणसमुद्दं पुट्टे पुरच्छिम्लिण्णए कोडीए पुरच्छिम्लिं लवणसमुद्दं पुट्टे पच्चच्छिम्लिण्णए कोडीए पच्चच्छिमि- ङ्गं लवणसमुद्दं पुट्टे पयवीसं जाअण्णायं उट्ठं उच्चत्तंखं क्खस्सकोसाईं जाअण्णायं उव्वेइणं पण्णसं ५० जाअण्णायं विक्खं- मेणं, तस्स बाहा पुरच्छिमपच्चच्छिम्लेणं चत्तारिअट्ठाभीए जाययसए सोलस य एगूणवीसभागं जाअण्णस्स अट्ठाभागं च आयामेणं पण्णत्ता ।

कहिं खं भंते ! इत्यादि । इदं प्रायः पूर्वसूत्रेण समगमकत्वात्कथ्यम् । नवरम् उत्तरार्द्धभरहाक्षि- णस्यामित्यादिकल्पकं गुरुजनश्रुतिजम्बुद्वीपपट्टाऽऽदेः क्षेत्रम्, तथा पञ्चविंशतियोजनान्युद्धोच्छ्रयेन पदरुको- शानि योजनान्युद्धेन—भूमिप्रवेशेन, मेरुवज्रसमय- क्षेत्रवर्षातिगिरीणां निजनिजोत्पन्नधनुषांशेन भूम्यग्राहस्यो- क्त्याप्यं योजनपञ्चविंशतिधनुषांशे एतावन् एव लामात्, तथा-पञ्चाशद्योजनानि विष्कम्भेनेति । अत्र प्रस्तावादस्य शरः प्रदक्ष्यते—स चाष्टाशीत्यधिके द्वे शते योजनानां कलापर्यव २०८८ है । अस्य च करणं-दक्षिणभरताईशरे २३८ : १-इत्येवं रूपं वैताड्यपृष्ठये पञ्चाशद् ५० योज- नकरे पश्चिमे यथाकं मानं भवति । आह—दक्षिणभर- ताईवदस्यापि विष्कम्भ एव शरोऽस्तु, मैवं-सप्तदशपट्ट- लक्षेने आरोपितज्यधनुराकृतिः प्रादुर्भवति, तत्र चाऽऽ- यामपरिज्ञानाय जीवापरिलेखपरिज्ञानाय धनुःपृष्ठं, श्यामरूपपरिज्ञानाय शरः, स च धनुःपृष्ठमप्यत्र एवा- स्य भवति । प्रस्तुतगिरेश्च कवलस्य धनुराकृतेरभावेन धनुःपृष्ठस्याप्यभावात् शरोऽपि न सम्भवति, तेन दक्षिणध- नुःपृष्ठेन सहैवास्य धनुःपृष्ठव्यवस्थितिं प्राच्यशरमिति-त-

एवास्य विष्कम्भः शरो भवति, अन्यथा शरव्यतिरिक्तस्थाने म्यूनाधिकत्वेन प्रकटय्यासप्तरेवेवानुपपत्तिरित्यत्र प्रसङ्गः । इदमेव शरकरणं दक्षिणविधेर्हार्दं यावद्दोऽर्धयम् । एवमुक्त- रतोऽपि ऐरावतवैताडयतः प्रारभ्योत्तरविधेर्हार्दं यावदि- ताडयस्य बाहा दक्षिणोत्तरवता वक्ता आकाशमवेशपच्छः । (पुरच्छिमपच्चच्छिम्लेणं ति) समहारात् पूर्वपश्चिमयो- रेकैका अष्टाशीत्यधिकानि चत्वारि योजनशतानि पांडश वैकानविंशतिभागान् योजनस्य एकस्यैकोनविंशतिभागस्य आदेम्—अर्द्धकला, योजनस्याष्टांशप्रथमं भागमित्यर्थः । आयामेन देशेण प्रज्ञता । आनुबाहायास्तु पूर्वमध्ववर्ति- न्याः पूर्वापरायताया मानं तत्रापि ज्ञाताऽऽदिभ्यांऽवसेवम् । अत्र करणं यथा-गुरुधनुःपृष्ठान्धनुःपृष्ठं शिरोषण शेव- स्यादेहं कृते बाहा, यथा गुरुधनुःपृष्ठं वैताडयसत्तकं कला- रूपम् २०४१३२ अस्मात्पृष्ठधनुःपृष्ठं कलाकूपम् १८३४४४ शोध्यते, जातम् १८३७७, अर्द्धं कृते कलाः ९८८८, ता- सामैकोनविंशत्या भागं योजनानि ४८८ कलाः १६ कलादेहं चेति । एवं यावद्दक्षिणविधेर्हार्दयवहा । एवमुत्तरतः ऐराव- तवैताडयवहा, यावदुत्तरविधेर्हार्दयवहा तापदिदं करणं भावनीयम् ।

अथाऽस्य जीवामाह—

तस्स जीवा उत्तरेण पाईणपटीश्यायया दुहा लवण- समुद्दं पुट्टा पुरच्छिम्लिण्णए कोडीए पुरच्छिम्लिं लवण- समुद्दं पुट्टा पच्चच्छिम्लिण्णए कोडीए पच्चच्छिम्लिं लव- णमरुदं पुट्टा दम जाअणमइस्साहं मत्त य वीसं जा- अणमए दुवालम य एगूणवीसभागं जाअणस्स आ- यामेणं तीसं धणुपुट्टे दाहिणेणं दस जाअणसइस्साहं सत्त य तेअलं जाअणमए पमरम य एगूणवीसभागं जायणस्स परिकपेवणं रुअमंढागमंठिए मत्तयययापए अच्चे सएहं लट्ठे छट्ठे मट्ठे शीगए गिम्भले मि- ण्णके शिक्कहच्छाए सपमं मस्सिरीए पमाईए दरिमणिजे अघिरूपं पडिस्से उअभा पाभिं दीहिं पउमव- रंइयाईं दीहिं अ वगमंढेहिं सक्खो समंता मंपरिकवि- त्तं । ताशो खं पउमवरंइयाया अट्ठोअण्णं उट्ठं उच्चत्तंखं पंच धनुययाईं विक्खंमेणं पव्ववसमिआओ आयामंखं वण्णो माणिण्यत्तो, ते खं वणमंढा देस्साहं दो जाअ- णाईं विक्खंमेणं पउमवरंइयासमगा आयामंखं किस्सहं किस्सहोभासो १० जाव वण्णो ।

तस्य-वैताडयस्य जीवा उत्तरेण इत्यादि प्राक्वत् । नवरं दश- योजनसहस्राणां सप्त च विंशति-विंशत्यधिकानि योजन- शतानि द्वादश वैकानविंशतिभागान् योजनस्याऽयामेनेति । अत्र करणमावना यथा-पूर्वोक्तकरणक्रमेण अजुड्डीपयासः कलाकूपः १६ शून्यः ४ अस्माद्वैताडयशरकलानां ४७७४ शोध्यते जातम् १८३४४४ अस्मिन् वैताडयशरे ४७४४ शूने जातम् १०३७८४२४३७४, तस्मिन् पुनर्धनुर्गुणे जातम्—

४१४००६७४०० एष वैताम्बयजिवावर्गः अस्य मूले जातं
 क्षुद्रराशिः ४०७३८२ लब्धं कलाः २०३६११ शेषं कलांशः
 ७४०१६ लब्धकलानामेकोनविंशत्या भागे लब्धानि योज-
 नानि १०७२० कलाः ३१ शेषकलांशानाम् अर्द्धाऽध्वधिकत्वात्
 अर्द्धाध्वधिके रूपं देयमिति एककलांशेपे जाताः कलाः द्वाद-
 शेति १४१ अथ अस्य धनुःपृष्ठमाह—(तस्य धनुपुटं द्वादशेणमि-
 नि) गतायंमतम् । नवरं दश योजनसहस्राणि सप्त च त्रिचत्वारिंश-
 तानि त्रिचत्वारिंशदधिकानि योजनशतानि पञ्चदश चैको-
 नविंशतिमात्रान् योजनस्येत्यत्र करणं यथा वैताम्बयु कला-
 रूपः ४४७४ अस्य वर्गः २६६७४६२४ अयं षड्गुणः
 १७६८३३७४ वैताम्बयजिवावर्गस्य ४१४००६७४०० उभयो-
 र्मीलने जातम् ४१६६६६४१२४० एष वैताम्बधनुःपृष्ठमयः
 अस्य मूलक्षुद्रराशिः ४०८२६४ लब्धकलाः २०४१३२ शेषक-
 लांशः ७७८२६ लब्धकलानामेकोनविंशत्या भागे लब्धं य-
 थोक्तं मानम् १०७४३१ ३१ अथ किंविशिष्टोऽसौ वैताम्ब इ-
 त्याह—(रुद्रागत्यादि) रुद्रकं प्रोक्ताऽऽभरणभूतः तत्पस्था-
 नसंस्थितः सर्वाऽऽत्मना रजतमयः । 'अच्छे' त्यादिपद-
 कदम्बसं प्राक्कृतः । उभयोः पार्श्वयोर्दक्षिणतः उत्तरतश्च द्वाभ्यां
 पञ्चवर्गवेदिकाभ्यां द्वाभ्यां च वनखण्डाभ्यां सर्वतः—समन्तात्
 संपरिगताः । अत्र यत्पञ्चवर्गवेदिकाद्वयं तत्पूर्वोपरतो जग-
 त्या रुद्रव्याघ्ररश्मिकारात्वेनैकोनविंशतसम्भवात्, अन्यथा
 “सर्वत्रा समंता संपरिक्लिशेति” वचनेनैव स्यादिति ।
 (ताभ्यां शमिते) सर्वं गतायं नवरं पंचतसमिका आया-
 मनः वैताम्बसमाना आयामेनेत्यर्थः ।

अथैतद्गुहाद्वयप्रकरणयाऽऽह—

वेयद्वुस्तं यं पञ्चयस्स पुरच्छिमपचच्छिमंशं दो गुहा-
 आं पण्यत्ताभ्यो, उत्तरदाहिणायपाभ्यो पार्श्वपटीणवित्थि-
 यण्णाभ्यो पण्यत्तं ५० जोअण्णाहं आयामेणं दुवालसं १२ जोअ-
 ण्णाहं विक्खंमेणं अद्दु=जोअण्णाहं उट्ठं उच्चत्थं वहरामयक-
 वाडोहादिआभ्यो जमलजुअलकवाडचणुदुप्पेसाभ्यो शिखं-
 धयारतमिसाभ्यो ववगयगहवंदसूरखकसत्तजोहिसप्पुहाभ्यो
 ० जाव पडिरूवाभ्यो । तं जहा—तमिस्सगुहा चैव, खंडप्पवाय-
 गुहा चैव । तत्थं खं दो देवा महिद्धिया महजुअहा महाबला
 महायसा महामुक्खा महागुभागा पलिओवमहिद्धिया प-
 रिवसंति । तं जहा—कयमालए चैव, खड्डमालए चैव ।

(वेयद्वुस्तं शमित्यादि) वैताम्बस्य पर्वतस्य (पुरच्छि-
 मपचच्छिमंशं ति) अत्र सन्ते पूर्वस्यां तिराः पूज्यत्वात्
 आर्यत्वाद्वा 'पुरच्छिमं' इति शब्दस्य प्राग्निपातेऽपि पश्चिमायां
 पूर्वस्यामिति व्याख्येयम् । अत्र प्रपञ्चे ब्रह्मान्तरे च पश्चिमा-
 यां तमिजगुहायाः पूर्वस्यां च खण्डप्रपातगुहायां शमित्याना-
 म् हे गुहे प्रज्ञेते, प्राकृतशैल्या च बहुवचनम् । उत्तरदक्षिण-
 योरायते, एतावता य एव वैताम्बस्य विक्रमः स एवानयो-
 ग्यायम् इति भावः । प्राचीनप्रतीक्षांनविस्तीर्णं इत्याचर्यते व्य-
 क्तम् । अत्र च उमास्वातिपाचककृतजन्मद्वीपसमासप्रकरणे
 गुहायां विजयभद्राध्यामशहारेति विशिष्टपदार्थेनात्तु चो-
 जनाविष्टरुद्राया इत्यपि विशेषार्थे हेयम्, चक्रमयकपाटपञ्च-

मवधाटिते आच्छादिते, इत्यर्थः । एते च द्वे अपि चक्रवर्ति-
 कालचक्रं दक्षिणपार्श्वं उत्तरपार्श्वं च प्रत्येकं सदा संमीलि-
 तवज्रमयकपाटयुगले स्थाताम् । अत एव यमलानि सम-
 स्थितानि युगलानि द्वयकृपाणि घनानि निश्चिद्राणि
 कपाटानि तैः दुष्पवेशे, तथा नित्यमन्धकारतमिषे
 द्वौ तुल्यायौ प्रकल्पेपराविति प्रकृष्टान्धकारं ययोस्ते तथा
 विशेषणद्वारा । अत्रार्थे हेतुमाह—व्यपगतं प्रहचन्द्रपर्वतज-
 राणां ज्योतिर्यतः स एतादृशः पन्था ययोस्ते तत्तथा । अ-
 यथा—व्यपगता प्रहाऽऽदीनां ज्योतिषाभ्याः प्रभा ययोस्ते च
 तथा यावत्पत्निरूपे । अत्र यावत्करणात् “पासाईया” इत्यादि
 विशेषणवयम्—“अच्छाओ ” इत्यादीनि वा विशेषणानि
 यथासंभवं ज्ञेयानि । ते शुद्धे नामतो दर्शयति—तद्यथा—तमि-
 द्वा गुहा चैव, खण्डप्रपाता गुहा चैव । चैवशब्दौ द्वयोस्तु-
 ल्यकृतायामेताभ्यां, तेन पश्चिमभागवर्तिनी तमिस्रा, पूर्व-
 भागवर्तिनी खण्डप्रपाता, इमे द्वे अपि समस्वरूपे वेदितव्ये
 इति । (तत्थं शमित्यादि) सर्वमतिद्विजयदेवसमयमकमिति
 व्याख्यातप्रायं, नवरं कृतमालकस्तमिस्राधिपतिः, वृत्तमालकः
 खण्डप्रपाताधिपतिरिति ।

अथार्थशेषप्रकरणयाऽऽह—

तेसि खं वणसंडाणं बहुसमरमणिज्जाओ भूमिमागाओ
 वेअद्वुस्तं पण्वयस्स उभओ पासिं दस दस जोअण्णाहं उट्ठं
 उप्पइत्ता इत्थं दुवे विज्जाहरसेदीओ पण्यत्ताभ्यो, पार्श्वपटी-
 णायपाभ्यो उदीणदाहिणवित्थियण्णाभ्यो दस दस जोअण्णाहं
 विक्खंमेणं पण्वयसमियाभ्यो आयामेणं उभओ पासिं दो-
 हि पडमवरवेइयाहिं दोहि वणसंडेहि संपरिक्लिशत्ताओ,
 ताओ खं पडमवरवेइयाओ अद्दुजोअण्णं उट्ठं उच्चत्थं
 पंचधणुसयाहं विक्खंमेणं पण्वयसमियाओ आयामेणं
 वण्णओ शेषव्णो वणसंडा वि पडमवरवेइयासमगा आ-
 यामेणं वण्णओ । विज्जाहरसेदीणं भंतं । भूमीणं केसिए
 आयारभावपटोयारे पण्यत्ते ? । गोयमा । बहुसमरमणिज्जा भू-
 मिभागं पण्यते । से जहा नागए आलिगपुक्खंरं वा ० जाव
 खाणाविहंपचवसंहं मण्णिहं तण्हं उवसांभिए । तं जहा-
 कित्तिपहिं चैव, आकित्तिमेहिं चैव । तत्थं खं दाहिणिल्लए वि-
 ज्जाहरसेदीए गणगुवण्णपपाभ्योक्खा पण्यत्तं ५० विज्जाहरगुगारा-
 वासा पण्यत्ता । उत्तरिल्लए विज्जाहरसेदीए रहनउरचक्काल-
 पाभ्योक्खा सड्डि ६० विज्जाहरगुगारावासा पण्यत्ता । एवामेव स-
 पुण्वावरेणं दाहिणिल्लए उत्तरिल्लए विज्जाहरसेदीए एणं द-
 मुत्तारं विज्जाहरगुगारावाससयं १० भवतीतिमक्खलां । ते वि-
 ज्जाहरगुगारा रिद्धित्थिमिअसमिद्धा पण्डिअजण नाखवया ० जाव
 पडिरूवा । तेसु खं विज्जाहरगुगरेमु विज्जाहररायाओ
 परिवभंति महयाविभवंतमलयमंदरमहिंदसारा रायवण्णओ
 भागिअण्णो । विज्जाहरसेदी खं भंते । मणुआणं केसिए आ-
 यारभावपटोयारे पण्यत्ते ? । गोयमा । ते खं मणुआ बहुसं-

पयसा बहुमंठाया बहुउच्चतपञ्जवा बहुआउपञ्जवा० जाव
मन्वदुक्त्राण्यभंते करोति । तामि खं विज्जाहसरेदीणं ब-
हुसमरमणिजाओ भूमिभागो वेषकृत्स्न पव्वयस्स
उभयो पांसि दस दस जोअण्णइ उड्डु उपपडता एत्थं खं
द्वं आभिओगमेदीओ पयसाओ, पाईणपडीणायपाओ उ-
दीणदाईणवित्तिथणोओ दस दस जोअण्णइ विक्खंभेणं
पव्वयसमियाओ आयामेणं उभयो पांसि दाईं पउमवर-
वइयाहिं दाईं अ वणमंढेहिं संपरिकित्ताओ वयओ दांएइ
वि पव्वयसमियाओ आयामेणं । अभिओगमेदीणं भंते !
केरिमए आयावभावपडोयारे पणत्ते ? । गायमा ! बहुस-
मरमणिजे भूमिभागे पणत्ते, ० जाव तणेहिं उवसोभिए वणा-
इं० जाव तणाणं सरो ति । तामि खं अभिओगमेदीणं
तथ तथ देव तहिं तहिं ० जाव वाणभंतो देवा य
देवीओ अ आसयंति सयंति ० जाव फनविचि विमं
पण्णकुम्भमाणा विहरंति । तामि खं आभिओगमेदीणु
मक्कस्स देविदस्स देवरओ सोमजमवरकुण्वेवमण्णका-
इयाणं आभिओगाणं देवाणं बहव भवणा पणत्ता । ते
गं भवणा वाहिं नड्डा अंतो चउरंसा वयओ ० जाव अउ-
रयण्यंमंकिस्सिमा ० जाव पडिक्का । तथ खं मक्कस्स देवि-
दस्स देवरओ सोमजमवरकुण्वेवमण्णकाइओ बहव आभि-
ओगा देवा महिठ्ठिना मइउजुआ ० जाव मइमुक्खवा पलि-
ओमवट्ठिनीया पारिवंति । तामि खं आभिओगमेदीणं बहु-
समरमणिजाओ भूमिभागो वेषकृत्स्न पव्वयस्स उभयो
पांसि पंच जोअण्णइ उड्डु उपपडता एत्थं खं वेयडुस्स पव्वयस्स
सिहरतले पणत्ते, पाईणपडीणाय उदीणदाईणवित्तिथं
दस जोअण्णइ विक्खंभेणं पव्वयसमगे आयामेणं । मे खं
इकाए पउमवरवइयाए इकेण य वणमंढेणं मन्वओ स-
मंता संपरिकित्ते । पमाणं वणणो दांएइ पि । वेयडु-
स्स गं भंते ! पव्वयस्स सिहरतलस्स केरिमए आया-
भावपडोअरे पणत्ते ? । गायमा ! बहुसमरमणिजे भू-
मिभागे पणत्ते । से जहा खाम ए आनिमकुखरेइ वा०
जाव खाणाविहंइ(हिं) पंचवण्णेहिं मणीहिं उवसोभिए
० जाव वावीओ पुक्खरेणिओ ० जाव वाणभंतो देवा य देवी-
ओ अ आसयंति सयंति ० जाव अंजमाणा विहरंति ।

(तेषि खं वण्णंहाणमियादि) तयावैताह्यामयपाश्वे-
वर्तिनेभूमिगतयोर्वनखण्डयोर्वहुसमरमणीयाद्रुमिभागाद् द्वं
वैताह्यगिरिभयोः पार्श्वयोर्दश दश योजनान्युन्यन्य-
अत्र द्व विद्याधरश्रेयसी-विद्याधराणामाययभूत प्रभते । एका
दक्षिणभागे, एका शोकरभागे इत्यर्थः । प्रागुक्तं उदग्र-
क्षिणवैस्तीर्थे । उभे अपि विष्कम्भेन दश दश योजनानि ।

अत एव प्रथममेतत्प्रायां वैताह्यविष्कम्भश्चिदत्र योजनानि ।
पर्वतसमिके आयामेन वैताह्यवदिमे अति पुर्यापेदधि-
स्थे इत्यर्थः । तथा प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोः द्वाभ्यां पञ्च-
वरवेदिकाभ्यां द्वाभ्यां च वनखण्डाभ्यां संपातोक्षिते । एव-
मेकैकस्यां श्रेयां द्वे पञ्चवरवेदिके, द्वे च वनखण्डे, इत्यु-
भयोः श्रेयोर्मौलिनो चतस्रः पञ्चवरवेदिका, चत्वारि व-
नखण्डानीति ज्ञेयम् । संवादी वाऽयमर्थः श्रीमत्पारागि-
कृतबृहत्सूत्रप्रसमाप्तवृत्त्या । तथा च तत्राहम्—“एकेका च
श्रेणिकमयपाश्वेवर्तिभ्यां वैताह्यप्रमाणाऽऽयामाभ्यां द्वाभ्यां
द्वाभ्यां पञ्चवरवेदिकाभ्यां द्वाभ्यां द्वाभ्यां वनखण्डाभ्यां सम-
न्ततः परिक्षिताः ।” इति शेषं सूत्रे गतायमिति । अथ
तयोः श्रेयाः स्वरूपं पृच्छति—(विज्जाहसरादि) गता-
यम्, नवरम् अत्र बहुप्यादर्शेषु—“ नाराण्योपेववगणोहिं
मणीहिं ” इति पाठो न दृश्यते । एतं राजप्रशन्नोयस्वशु-
त्सार्हंएत्वान् संयतवाच ” नाराण्योपेववगणोहिं मणीहिं
तयोहिं ” इति पाठो लीनितोऽस्तीति शक्यम् । (जं० वणत्त०)
मणीनिं वणकथंयम्—“ नाराण्योपेववगणोहिं
मणीहिं उवसोभिरे । ते जहा—किण्ढेहिं, मणीहिं,
लोहिण्हेहिं, हाणिहंहिं, सुकिण्ढेहिं इति । तथ गं जे ते
किण्ढा मणी तेषि खं मणीणो इमेयाकं वगणावसं पणत्त-
त्ते । से जहानामए जीमूनिनि वा अंजणाति वा वंजणे
नि वा कज्जलेइ वा गवलेइ वा गवलणुंनयाइ वा भ-
मंइ वा भमगवत्तयाति वा भमरयणमयनाइ वा जं-
वुकरे वा अहाट्ठेइ वा पुट्ठुइ वा गणनि वा गय-
कभणनि वा किण्ढमणनि वा किण्ढकरेइ वा आग-
सयिण्णेइ वा किण्ढासोणइ वा किण्ढकरोइ वा किण्ढे-
पुजीवे वा भवे एयाकं निया ? गोममा ! गो इण्ढुं समेडु ।
ते खं किण्ढा मणी पत्तो इट्ठुराए च व पिपतराए च व कंत-
राए च व मणासतराए च व मणुणतराए च व वगणं पणत्त-
त्ता ॥ जे ते लोहा मणी तेषि खं मणीणो इमेयाकं वगणा-
वसं पणत्तत्ते, से जहानामए भिंनि वा भिंणत्तेइ वा सुपइ वा
सुयापच्छेइ वा चासेइ वा चासपिच्छेइ वा नीलाइ वा नीलगु-
लियाइ वा न्नामापनि वा उच्छेत्तनि वा वणारानीति वा
हलहयसंसेनि वा मेरणीवाइ वा पांयवगीवाति वा
अयसीकुसुमेनि वा वाणकुसुमेनि वा अंजणकंसियाकुसुमे
वा नीलुपेत्तेइ वा नीलाऽसोनेइ वा नीलवंपुजीवे वा नी-
लकुण्वेगेइ वा भवे एयाकं निया ? । गो इण्ढुं समेडु ।
तणं लोहा मणी पत्तो इट्ठुराए च व ० जाव वगणं
पणत्ता ॥ तथ जे ते लोहिया मणी तेषि खं इमेयाकं वगणा-
वसं पणत्तत्ते, से जहानामए उरभरणीइ वा ससरणीइइ
वा नरणीइइ वा वराहणीइइ वा बालवगेवेइ वा शाल-
दिवाकंनि वा संक्रमणगेइ वा सुंजमणगेइ वा जासुल-
कुसुमे वा किमुपकुसुमे वा पालियाकुसुमेनि वा जासुल-
दिगुंनेति वा निलपय्वालेनि वा पवालंकेनि वा लोहि-
क्यमणीनि वा लक्खारमणे वा किमिराणकंतेइ वा जी-
णापट्ठुमणीनि वा रण्णत्तेइ वा रत्ताऽसोनेइ वा रत्तकुली-
रेनि वा रत्तवंपुजीवे वा, भवे एयाकं निया ? । गो
इण्ढुं समेडु । तणं लोहिया मणी पत्तो इट्ठुराए च व ० जाव
वगणं पणत्ता ॥ तथ खं जे ते हाणिहा मणी तेषि खं

मणीं इमेयाकं वण्णवासे पण्णत्ते, से जहाणामप कंपा वा कंपणञ्जली वा हल्लिहा वा हल्लिहामेवेति वा हल्लिह्यालिया वा हरियालियाल्ले वा हरियाल्लमेवेति वा हरियाल्लुलिया वा बिउरंति वा बिउरंगणमेति वा वरकणिया वा वरकणणनिवत्ते वा सबरणेसपिण्यति वा वरपुत्तिसवणेति वा सल्लहकुसुमेति वा चंपाकुसुमे वा कुडिडियाकुसुमे वा तड्डकुसुमे वा यँलाडियाकुसुमेति वा सुवण्णजुडियाकुसुमे वा कोरिट्ठवरमल्लामेति वा सुहिरणियाकुसुमेति वा पीयककुसुमेति वा पीयासोपति वा पीयकणीत्त वा पीयबंधुजीवपति वा भवे पयाकं सिया । एणं इण्डं समट्ठं । ते एं हल्लिहा मणीं एत्तो इट्ठतरा चव ०जाव वण्णेणं पण्णत्ता ॥ तथ्य एं जे ते सुक्खिज्जा मणीं, तेति एं मणीं इमेयाकं वण्णवासे पण्णत्ते, से जहाणामप अंके वा संखे वा वंदे वा कुंदे वा दत्तपंत्ता वा इंमत्तली वा कौंचावलीति वा वलायावलीति वा हारावलीति वा चेदावली वा सारयवलाहण नि वा धंनपोयकणपट्टे वा स्यालोपट्टासीर वा कुंदपुष्करासीर वा कुमुयासीर वा सुक्खिजाडोह वा पिट्ठणमोजाह वा मिन्त वा मुणालीर वा गयत्तेर वा लयंगल्ल वा पांडगंयल्ल वा सिद्धवारमल्लामेति वा तया संसंग वा सयकणयं वा सेयबंधुजीव वा भवे पयाकं सिया । एणं इण्डं समट्ठं । ते एं सुक्खिज्जा मणीं इत्तो इट्ठतरा चव ०जाव वण्णेणं पण्णत्ता ॥ तेति एं मणीं इमेयाकं गंधं पण्णत्ते, से जहाणामप कोट्टपुडालं वा तगपुडालं वा एलापुडालं वा चोयपुडालं वा दमणगपुडालं वा कुकुमपुडालं वा वेदणपुडालं वा उतीरपुडालं वा मरुगपुडालं वा जाहपुडालं वा जूडियापुडालं वा मल्लियपुडालं वा केयपुडालं वा पाडलिपुडालं वा शोमालियापुडालं वा अगकपुडालं वा लवंगपुडालं वा कपूरपुडालं वा वासपुडालं वा अल्लुवापीस उम्भिज्जमाणालं वा कौडिज्जमाणालं वा निर्मिदज्जमाणालं वा कविज्जमाणालं वा वि. किरिज्जमाणालं वा परिभुज्जमाणालं वा भंडातो वा भंडे साहरिज्जमाणालं वा ओराला मण्णणा मणहरा घाल-मणोनिज्जालाकरा सव्वना समंता गंधा अमिनेस्सवति भवे पयाकं सिया । एणं इण्डं समट्ठं । तेति एं मणीं एत्तो इट्ठतरा चव ०जाव फासेणं पण्णत्ता ॥ (२०) " अयो-मयधेयानेतरसंख्यामाह—(तथ्य एं दाहिल्लिण्ण इत्यादि) तत्र तयोः धेययोर्मध्ये दक्षिणस्यां विद्याधरेधेयां गगन-वज्रमप्रमुखाः पञ्चाशद्विधाधरनगरावासाः प्रवृत्ताः । व्या-कृतो विशेषप्रतिपत्तिरिति, तेन नगरावासा राजधानीरुपा-ह्वयाः, स्वस्वदेशप्रतिवृत्ताः । यथाह—“ते हसजोयणपिडुलेहि, सोडिउ जम्मुत्तरासु सजणवया । निरिचरणीहासु कमा, ख-रपुरा पण्णसट्ठि ॥१॥” इति । उत्तरस्यां विद्याधरेधेयां रथ-नूपरकलातप्रमुखाः पट्टिविधाधरनगरावासाः प्रवृत्ताः । ह-

सिधधेयेः शकाशादस्या अधिकदीर्घत्वात् । श्रुपमचरि-वाऽऽतो तु दक्षिणधेयां रथनूपरकलातम् उत्तरधेयां गगनवज्रममुमुम्, तत्त्वं तु सातिशयश्रुतवरागम् । अनयो-रु-क्यता च धेयविधिराजधानीत्वेनेति । एवमेवेति—उक्त्यायेनैव सह पूर्वैण यद्वर्तत सप्तवीरं संख्याते तेन दक्षिणस्यासु-तरस्यां च विद्याधरेधेयमर्कं दशोत्तरं विद्याधरनगरावा-सशतं भवतीति आख्यातं मया अन्यैश्च तीर्थकरैरिति । अ-णिह्यगतपञ्चाशत्पट्टिस्तुलने यथाकल्लेख्यामवभादेयां च दशोत्तरशतसंख्यानगराणां नामानि श्रीहिमाऽऽचार्यकृतश्री-श्रुपमदेवचरित्रादवगम्यमानानि । (ते विज्जाहरेत्यादि) तानि विद्याधरनगराणि श्रुजानि भवन्नाऽऽदिभिर्वृद्धिमुपगतानि स्तिमितानि निर्मेयत्वेन स्थिराणि समुद्धानि धनधान्याऽऽदि-युक्तानि । ततः पञ्चयस्य कर्मधारयः । तथा प्रमुदिता हृष्टाः प्र-मोदयस्तूनां सङ्क्रावाद् जना नगरीवास्तव्यलोका जानपदाश्च जनपदभवास्ताऽऽयाताः सन्तो येषु तानि तथा । यावत्कर-णात् सर्वोऽपि प्रथमोपाङ्गतश्चाप्यवर्णको प्राह्यः ॥ (जो० बल०)

स च इत्यम्—

मूलम्—“ते एं काने से ते एं समप एं चंपा नाम नयरी होत्था, रिद्धिथियसमिद्धा पमुइयजणजाणवया आर-णजलमणुत्ता हलसयमहस्ससंकिट्ठविकिट्ठलट्ठणल्लसंउ-सीमा कुक्कुल्लसंउअगामपउरा उज्जुजवसालिकलिया गोम-हिसगंवलगप्पभूता आयायवन्तेचइयजुवविहसिहसिण्णविट्ठ-वहुला उकोरिययायगेडिमेयमडतफकरा संउरफखरिहिया सेमा लिकुवडा सुमिक्खा वीत्तण्णुहावासा अण्णकोरि-कुडिडियाइरण्णिवुयसुहा सण्णण्णज्जमणुडिण्णव-वयकहगपवगलासमाआइक्खगल्लमल्लयल्लुण्णुडिण्णवयाणियअणे-गतालायराणुविया आरामुज्जणअगडतलागदीहियवधि-णिणुणोववैया नंदलवणल्लसिअपगमासा ।”

अस्य व्याख्या—इह च बहवो वाचनभेदा दृश्यन्ते, तेषु च यमे वाऽवभोक्त्यामहं तमेव व्याख्यास्यामः, शेषास्तु मतिमाना स्व-यस्माः । तत्र योऽयं ‘शे’ शब्दः स वाक्यालङ्कारार्थः, ‘ते’ इत्यत्र च य एकारः स प्राकृतशैलीप्रभवो, यथा ‘करेमि भंते !’ इत्या-दिषु, ततोऽयं वाक्यार्थो जातः—तस्मिन् काले तस्मिन् स-मये यस्मिंश्चसौ नगरी बभूवेति, अधिकरणे चयं सप्तमी । अथ कालसमयोः कः प्रतिविशेयः ?, उच्यते—काल इ-ति सामान्यकालो वक्ष्यमानवसर्पितयाश्रुतीविभागलक्षणेः समयस्तु तद्विशेषो यत्र सा नगरी स राजा वर्धमानस्या-मी च बभूव । अथवा—सुतीयेवैव, ततश्च तेन कालेन अव-सर्पित्विचतुर्धारकलक्षणेन हेतुभूतेन तत्र समयेन तद्विशेष-भूतेन हेतुना कम्पा नाम नयरी (दोषस्थि) प्रभवद्, आसी-दित्यर्थः । ननु चेदानीमपि साऽस्ति किं पुनरिचतग्रन्थ-करणकाले ?, तत्कथमुक्तमासीदिति ?, उच्यते—अवसर्पि-त्वात्कालस्य वर्णकग्रन्थवर्षिताविभूतियुक्ता सा तदानीं नासीति । ‘रिद्धिथियसमिद्धा’ श्रुद्धा-भवनाऽऽदिभिर्वृ-द्धिमुपगता, स्तिमिता—अव्यक्तत्वेन स्थिरा, समृद्धा-धनधान्याऽऽदियुक्ता, ततः पञ्चयस्य कर्मधारयः । ‘पमुइय जण्णजाणवया’ प्रमुदिताः—हृष्टाः प्रमोदकारणवस्तूनां स-ङ्क्रावाद्, जनाः—नगरीवास्तव्यलोका जानपदाश्च—जनपद-भवास्तत्रायाताः सन्तो यस्यां सा प्रमुदितजनजानपदा, पा-

ठात्तरे-पशुयजुःपञ्चाङ्गयजुष्याम् । तत्र प्रमुदितजनाभ्युप-
नानि जनपदाश्च यस्यां सा तथा । "आरण्यजमगुह्यसा" प्र-
मुप्यजेनाऽऽकीर्णो-सङ्कीर्णो, प्रमुप्यजेनाकीर्णोति वाच्ये रा-
जद्व्याऽऽदिर्द्वीपादाकीर्णोजनमुप्युक्तम्, आकीर्णो वा-गु-
प्ययाश्च प्रमुप्यजेना यस्यां सा तथा । "इलसयसइस्स-
संकिट्टिचिह्नुलपणसत्सेउसीमा" इलानां-साहलानां श-
नैः खड्गैश्च शतसहस्रैर्वा-लैः संकृष्टा-विलिखिता वि-
कृष्ट-दूरं यावद् अविहृष्टा वा-आसन्न लष्टा-प्रतोष्टा कष-
काभिमलकलसाधनसमर्थत्वात् । "एणएत्तं ति" योग्यीकृता
बीजवपनस्य सेतुसीमा मार्गसीमा यस्याः सा तथा, अथवा-
संकृष्टाऽऽदिविशेषणानि सेतु-कुल्याजलसेकशेषाणि सी-
मासु यस्याः सा तथा, अथवा-इलशतसहस्राणां संकृष्टेन-
संकषणेन विहृष्टा-दूरवासिन्यो लष्टाः प्रकृतिताः-कथिताः
सेतुसीमा यस्याः सा तथा, अनेन तज्जनपदस्य लोकवा-
हुल्यं ज्ञेयवाहुल्यं चोक्तम् । "कुक्कुडसंसेयगामपउरा" कु-
क्कुडाः-ताम्रचूडाः खड्गयाः-खड्गयुक्ताः तेषां प्रामा-
न्यसमूहास्ते प्रचुरा-प्रभूताः यस्यां सा तथा, अनेन लोक-
प्रमुदितत्वं व्यङ्ग्यकृतं, प्रमुदितो हि लोकः क्रीडायां कुक्कु-
टान् पोषयति वण्डांश्च करोतीति । "उच्छुजवसालिकलि-
या ।" पाठान्तरेण- "उच्छुजवसालिसिणीया ।" एतद्व्या-
सत्यर्थः, अनेन च जनप्रमादकारणमुक्तम्, न ह्येवंप्रकारच-
स्त्वभावे प्रमादो जनस्य स्यादिति । "गोमहिंसगवेलगप-
भूवा ।" गवाद्यः प्रभूताः-प्रचुरा यस्यामिति वाच्यम्, ग-
वेलकाः-उरज्जाः । "आयावतेचययुखविहिसल्लिण-
द्विबहुला ।" आकारवन्ति-सुन्दराऽऽकाराणि आकारविज्ञानं
वा यानि चैत्यानि-देवताऽऽयननानि युवतीनां च-तन्मूलां
पण्यतरुणीनामिति हृद्, यानि विविधानि सन्निविष्टानि-
सन्निवेशनानि पाटकास्तानि बहुलानि-वहूनि यस्यां सा त-
था, "अरिहंतचेरयजुष्यविसल्लिणविहृदुलं ति" पाठा-
न्तरं, तन्नाहं चैत्यानां जनानां ब्रितानां च विविधानि यानि
सन्निविष्टानि-पाटकास्तेबहुलं विप्रहः । "सुयागचि-
त्चेरयजुष्यविसल्लिणविहृदुलं" इति च पाठान्तरम्,
तत्र च सुयागाः-शोभनयज्ञाः चित्रचैत्यानि-प्रतीतानि,
युपचितयो-यजुषु युपचयनानि, घृतानि वा क्रीडावि-
शेषाभितयः तेषां सन्निविष्टानि-निशान्तेबहुला या सा
तथा । "उकोडियगायगंतिभेयमडकलंखंडरक्खराहिया ।"
उकोटा-उकोटा लच्छत्येतत् । तस्य ये व्यवहरन्ति ते ओ-
न्कोटिकाः गात्रान्-मनुष्यशरीरावयवविशेषान् कट्ठापैः
सकाशाद् ग्रन्थिम्-कार्पापणाऽऽदिषुष्टुलिकां भिन्दन्ति-आ-
लिच्छन्तीति गात्रग्रन्थिभेदकाः । "उकोडियगायगंतिभेय" इति
च पाठान्तरं व्यङ्ग्यं, मटा-चाराटाः बलात्कारप्रवृत्त-
यः, तस्कराः-तदेव-चौर्यं कुर्वन्तीत्येवंशीलाः, खड्ग-
द्व्युपशिक्षाः शूलकपाला वा, परी रहिता या सा तथा, अ-
नेन ततोपद्रवकारिणामाध्यामाह । "लेमा" अशिवभावा-
न । "निरुहवा" निरुपद्रवा, अविषयमानराजादिकृतोप-
द्रवत्यर्थः । "सुमिफला" सुष्ठु मनोवा प्रचुरा मिला मिष्-
काणां यस्यां सा सुमिता । अत एव पापगण्डनां गृहस्थानां
च "वीसत्युहवावासा" विश्वस्तानां निर्भयानामनुत्पुनानां
वा सुखः-सुखलक्षणः शुभो वा आवासो यस्यां सा

तथा । "अणेणकोडिहृदुम्भियाहणनिव्वयुसुहा ।" अनेकाः
कोटयो द्रव्यसङ्ख्यानां स्रूपपरिमाणे वा येषां ते अने-
ककोटयः तैः कोटुविकैः-कुटुम्बिकैराकीर्णो-सङ्कुला या
सा तथा, सा वासी निर्भुता च-सन्मुद्रजनयोगास्तन्ने-
पयतीति कर्मधारयः, अत एव सा वासी सुखा च शुभा
वेति कर्मधारयः । "नडनट्टगजमल्लमुद्वियेलेत्तम्यकहग-
पवगलासयआरक्खलल्लमंलत्तुल्लत्तुववीर्यिययसंगेताला-
यराऽऽणुचरिया ।" नटाः-नाटकां नाटयितारो नर्तका
ये नृत्यान्ति, अङ्गिज्ञा इत्येकः जज्ञाः-वरभ्राजेलकाः, राक्षः
स्तोत्रपाठका इत्येव, मल्लाः-प्रतीताः, मौष्टिका-मल्ला एव
ये मुष्टिभिः प्रहरन्ति, विडम्बकाः-विडुषकाः, लसकाः-
प्रतीताः, मवका ये उन्मत्तनं नयादिकं वा नरन्ति, कायकाः-
ये रासकान् गायन्ति, जयशब्दप्रयोगकारो वा, भाण्डा इत्यर्थः,
आभ्यायकाः-ये शुभाशुभमाभ्यान्ति, लज्जाः-महावंशप्रभ-
लकाः, मल्लाः-चित्रफलकहस्ता भिषुकाः, 'तल्लज्जा' नू-
लाऽभिधानवाद्यविशेषवन्तः, तुम्बकाणि-चौलावाहकाः,
अनेके च ये तालाचराः-तालावादनं प्रोत्साहयितुं नृत्य-
न्ति-आभ्यन्ति वा सा तथा । "आगामुज्जालगगडत-
लायदीहियवर्णियगुणावेवेया ।" आरमन्ति येषु माधवी-
लतागृहाऽऽदिषु दम्पत्यादीनि क्रीडन्ति आगमाः, उथाला-
नि-पुष्पाऽऽदिवद्वृक्षसङ्कुलान्युत्पन्नाऽऽदी बहुजनभोग्या-
नि, "अगड ति" अयटाः-कृपाः, तडागानि, प्रतीतानि
दीर्घिका-सारणी, 'वर्णिय ति' कटाराः, एतेषां ये
गुणा रम्यताऽऽदयस्तेरुपपन्ता-युक्ता या सा तथा, उप अथ
इत इत्यन्त्यस्य अदयस्त्वस्य स्थानं शक्यत्वादेनादकारोत्प-
त्तयेनेति भवति । कवचित्पुण्येन- "नंदगवणमंशिमपगा-
सा ।" नन्दनखमं-मार्गतिनीयवने तत्रकाशमन्त्रिभ्यः प्रका-
शा यस्यां सा तथा, इह कैस्वयं प्रकाशशब्दस्य लोपः
उपद्रुम इत्यादावेति ।

मूलम्- "उज्जिज्वितलगेभीरन्नायफलिहा चकगयमुमुदि-
आरोहसयगिषजमल्लकाडधणदुण्वेसा धगुकुडिलवेकया-
गारपरिक्खणा कविसोमयवट्टइयसंतिर्यविरयमन्ना अ-
ट्टालयचरियदारगेपुरतेरयउत्तलयसुविभेत्तरायमन्ना ह्येयाय-
गिरययदफलाहड्दकात्ता ।"

अस्य व्याख्या- "उज्जिज्वितलगेभीरन्नायफलिहा" उज्जि-
जम् ऊर्द्धं विपुलं-विलीयं गम्भीरम्-अलब्धमर्थं स्वात्म-
उपरि विलीयं प्रथः सङ्कटं परित्या च-अथ उपरि च समसा-
नरूपा यस्यां सा । तथा- "चकगयमुमुदिआरोहइयसयगि-
जमलकाडधणदुण्वेसा ।" चकानि-रथाङ्गानि अग्रह-
ङ्गानि वा, गवाः-प्रहरणविशेषाः, सुसुहृदयाऽप्येव, अ-
वरोधः-प्रतोसिद्धारोपवान्तरप्रकारः सम्भाष्यते, शतभ्यां-
महायष्टयो महाशिला वा या उपरि-छात्यातितः सत्यः
शतानि पुरुषाणां प्रतीति, यमलानि-समसेन्धिरद्वयक-
णं यानि कपाटानि घनानि च निश्चिन्ताणि तैर्दुष्पथेया
सा तथा । "धगुकुडिलवेकयागारपरिक्खणा ।" धनुः-
कुटिलं-कुटिलमनुत्पन्नाऽपि वक्रेण प्रकाशेण परिणिता वा
सा तथा । "कविसोमयवट्टइयसंतिर्यविरयमन्ना ।" क-
विशोर्पकैर्दुर्गचरितैः-वर्तुलकैः संस्थितैः-विशिष्टसंस्था-

मन्त्रिभिर्गजमाना—शोभमाना वा सा तथा । “अष्टासक-
र्वात्पुत्रस्योपुत्तोरत्तुल्यवस्तुविभक्त्यायमन्त्राः ।” अष्टासक-
का—प्राकारोपरिवर्त्योभयविशेषाः, चरिका—अष्टसप्तप्रमा-
या नगरप्रकारस्तत्प्रकाराणां, द्वारानि—प्राकारद्वारिकाः,
गोपुरानि—पुरद्वाराणि, तोरणानि—प्रतीतानि, उच्चतानि—
शुक्लवस्ति उच्चानि च यस्यां सा तथा, सुविभक्ताः—विचित्र
राजमार्गा यस्यां सा तथा, ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः ।
“हेमाचरियरवदत्तलिहङ्गदीकाला ।” छेकेन—निपुणेनाऽऽ-
चार्येण—शिल्पिना रचितो हटो—बलवान् परिघः—अगला
हट्टो की मध्य—गोपुरावयविशेषो यस्यां सा तथा ।

मूलम्—“विश्वविषयिण्येच्छुसिस्त्रिप्याहारण्येषुवसुहा सि-
धाइतगवचउक्कचरवाणवावणविषहचवपुपरिमेडिया सु-
रम्मा नरवपविशणमहिचपहा अणुगवरतुगमसक्तुंजर-
हडकरसीयसेवमारीयाहणजाणुजाणु विमउल्लवणलिण-
स्समियजला पंडरवरभवणससिणुमहिया उत्ताणुल्लवणपेच्छुसि
उजा पासादीया हरिसिणउजा अमिकुवा पंडिकुवा ॥” (सूत्र-१)
अस्य व्याख्या—“विश्वविषयिण्येच्छुसिस्त्रिप्याहारण्येषुवसु-
हा ।” विपलीना—वणिक्पथानां हट्टमार्गाणां, वणिजां—
वाणिज्यकाणां च, सेव—स्थानं वा सा तथा, शिल्पिभिः—कु-
म्भकाराऽऽदिभिराकीर्णो, अत एव जनप्रयोजनसिद्धेर्जनानां
निर्दूतत्वेन सुखितत्वेन च निवृत्तसुखा च वा सा तथा ।
शचनान्तरं छेकशब्दस्य स्थाने छेयशब्दोऽधीयते, तत्र च
छेकशब्दकाऽऽदिषु पणितानाऽऽध्यायेत्यम् । “सिधाइतगवचउ-
क्कचरपणियावणविषहवचपुपरिमेडिया ।” शृङ्गाटक—त्रि-
काणां स्थानं, त्रिकं—यत्र त्र्यध्वजं मिलति, चतुष्कं—तस्या-
चतुष्कमेलकं, चवरे—बहुध्वजापानस्थानं, पणितानि—भागडा-
नि तत्प्रधाना आणुजा—टट्टा, विषवस्तुनि—अनेकविध-
द्रव्याणि, यमिः पतिमोडिता या सा तथा । पुस्तकान्तरंऽधी-
यते—“सिधाइतगवचउक्कचरवउम्मुहमहापडहसु पणि-
याउल्लवणविषहवसपरिमेडिया ।” तत्र चतुर्मुखं—चतुर्द्वारं देव-
कुलाऽऽदि, महापयो—राजमार्गः, पण्या—तदितरः, ततश्च
शृङ्गाटकाऽऽदिषु पणितानाऽऽध्याये विविधधैवैश्च जनविषय-
विश्रयार्थं परिमोडिता या सा तथा । “सुरम्मा” अनिरम-
ण्यया । “नरवपविशणमहिचपहा ।” नरपतिना—राजा
प्रधिकर्णो—गमनाऽऽगमनाभ्यां त्यतो महोपनिषयो—रा-
जमार्गो यस्यां सा तथा, अथवा—नरपतिना प्रधिकर्णो विशि-
त्वा निरस्ताऽप्येयां महीपानां प्रमा यस्यां सा तथा । अथवा-
नरपतिभिः प्रधिकर्णो महीपतेः प्रमा यस्यां सा तथा । “अ-
णुगवरतुगमसक्तुंजरहडकरसीयसेवमारीयाहणजाणुज-
णा ।” अनेकैर्वैरुत्तमैस्तुजैः—रहपडकर सि” रघनिकरैः
शिविकाभिः स्वयम्मानोभिर्गजाणां—व्यामा यानैरुत्थैश्च वा
सा तथा, अथवा—अनेकै वरतुगनाऽऽध्याये यस्यां आकीर्णानि
च गुलवस्ति यानाऽऽदीनि यस्यां सा तथा, तत्र शिविका-
कूटाऽऽकारेणाच्छादिता जम्पानविशेषाः, स्वयम्मानिकाः पुरु-
षप्रमाणजम्पानविशेषाः, यानानि—शकटाऽऽदीनि, गुण्यानि—गो-
क्ष्विपयप्रसिद्धानि द्विहस्तप्रमाणानि वैविकोपयोगिनिनि
जम्पानाभ्येवेति । “विमउल्लवणलिणिसोमियजला ।” विम-
कुलेभिः—विकलितकमलाभिर्नवाभिर्नलीभिः—प्राचीनीभिः
शोभिताभिः जलानि यस्यां सा तथा । “पंडुरवरभवणस-

दिहमहिया ।” पासुदुरै—हुषाचकलेः वरभनैः—प्रासाधैः स-
म्बन्धं भित्तारं महिनेव महिता—पूजिता या सा तथा ।
“उत्ताणुल्लवणपेच्छुसिउजा ।” सौभाग्यातिशयादुत्तान्तिक-
अतिमिर्पतेः नयने—लोचनेः प्रेक्षणीया वा सा तथा । “पासा-
इया” चित्तप्रसन्निकाविली । “हरिसिणउजा ।” यां पश्य-
न्वसुः श्रेयं न गच्छति । “अमिकुवा” मनोहरका । “प-
डिकुवा” द्वारं २ प्रति रूपे यस्याः सा तथेति ॥१॥” (औ०)
अथ कियारयन्तः स प्राज्ञः इत्याह—“पंडिकुवा” इति ।
प्रतिरूपानि प्रतिविशष्टमसाधारणं रूपमाकारो येषां तानि
तथा तेषु, एवमिति प्राग्वत् । विद्याधरनगरेषु विद्याधररा-
जानः परिवसन्ति । अत्र समासान्तावधेरनित्यत्वाभावादनना ।
कथंभूतास्ते इत्याह—महाहिमवान् हेमवतल्लवण्योत्तरतः
सीमाकारी वषधरपतेः प्रलयः पवतविशेषः सुप्रतीतो
मन्त्रो मंत्रः मोहन्द्रः पवनविशेषः शक्तो वा त इव साराः
प्रधानाः । “रायवणुलो भाणियण्ठो सि ।” अत्राऽपि सर्वैः
प्रथमोपाङ्गतो राजवर्णको भाणित्व इति । जं० १ वक्ष० ।

स च इत्यम्—

“तथ सं चंपाय सयरीए कृतिण लामे राया परिवसह,
महयाहिमवतमहतमलयमंदरमहिदमारं अचंतविसुद्धो-
हणयकुलवससुपुसुर शिरतरं रायलक्षवणविराअगमने
बहुजणबहुमाने पूजण सव्वगुणसमिद्धे क्षातिण मुसुर
मुदाहिसिंसे माडपिउसुजाए दयपत्ते सीमकरे सीमपरे
कमंकरे कमंकरे मणुसिंदे जणवपणिया जणवपणिया जं-
णवपुगेहिण सेउकरे केउकरे लणपवेरं पुरिसपवेरं पुरि-
ससीहे पुरिसवयं पुरिमासावसे पुरिसपुंडरीण पुरि-
सवरगणहरीया ओह दिंते विं-यणणविलतमवणुस-
यणसणजणहणहणहणहण बहुधणवपुजायंरुवपत्ते आ-
ओगपओगसंपत्ते विच्छुडिअपउअमपणो बहुदांसोस-
गोमहिसणवेलगपपुने पडिपुणुणंतकोसकोद्गाराउद्गारा-
रे बलवे दुहउलपच्चामिते ओहयकटयं निहयकटयं मलिय-
कटयं उडियकटयं अकटयं ओहयसणु निहयसणु मलियसणु
उडियसणु निजियसणे परायसणु ववणयदुम्मिकं मारिं
अयविण्यमुक्कं कमं सिवं सुमिक्कं पसेतविडडमरे उज्जं
पसासेमाणं विहरह ।” (सूत्र ६ । औ० ।) “विज्जाहरसे-
दी एमिति” सूत्रं गतार्थम् । अथात्रैव वस्तेमानामाभियो-
गधेहि निरूपयति—(तासि एमित्यादि) तयोर्विधाधर-
धेयोवैदुसमरमणीयादु भूमिमाणाद्वाताद्वय पवतसंप्रयोः
पार्थव्यादेश इत्येव योजनाभ्युत्पन्नस्य अत्र हे आ समन्तात्
आभिमुख्येन युज्यन्ते प्रत्यक्षमिति व्यापारमेते इत्यादिभयो-
न्याः शक्योक्तप्राप्तप्रयत्नकर्मकारिणो व्यन्तपरिवेशोपस्थितामा-
वासभूते धेयो—आभियोगधेयस्य प्रकृते । शेषं गतायं, नव-
रम्—वणुलो दोह दि ति ।” द्योराए जायवपणिया पव-
वरवेदिका—वनलज्जयावर्णको वाच्य इति । (जं० १ वक्ष०)

स आर्यम्—

“तीसे लं जगतोए उटिण बुद्धमहेसमाण एत्थ लं एणा
महरे पउमवरवेधिया पणल्लो ।” सा लं पउमवरवेधिया अ-
अज्जोयं उडि उच्छेत्ते पंच धलुसयारे विक्कमये सव्वरय-
णामहे जगतोसमिया परिक्खेवणं सव्वरयणामहे तीसे लं
पउमवरवेधिया अयमेयाकं वणुणा उ पणल्ले । तं जहा—

वराभयमा नेमा, विद्वागया पद्माणा, वेतुलियामया संभा, सुव-
रूपमया कलगा, वराभयमा संघी, लोहितकन्धमईशो द-
ईशो, शाणामणिमया कलेवरा, नानामणिमया कलेवरसंघा-
दा, शाणामणिमया क्वा, नाणामणिमया कवसंघाडा, क-
कामया पक्का, अकामयाओ पक्कावाहामो, जोतिरसामया,
वंसा, जोतिरसामया वसकवेल्हया य, रयणामईशो पटि-
याओ, जातकवमयीओ ओहाडलीओ वराभयमईशो उवरि
पुच्छणीओ सव्वसेए रयामते सारुं छादणं । सा णं पउम-
वरवेइया एगमेणं हेमजालेणं एगमेणं गवक्कजालेणं एग-
मेणं किन्तिणिजालेणं जाव मणिजालेणं कणयजालेणं रय-
णजालेणं एगमेणं पउमवरजालेणं सव्वरयणामएणं सव्वतो
समेता संपरिक्कित्ता । ते णं जाला तवणिज्जलंभुसगा सुव-
रणपरपरमईया शाणामणिमणिविजिहवार उड्डारउवसो-
मितसमुदया ईसि अण्णमण्णमसंपत्ता पुब्बा उड्डारहाणिउ-
त्तमा विट्ठनि । तीसं णं पउमवरवेइयाए तथ तथ देसे
तहि तहि बहवे हयसेघाडा गयसेघाडा नरसेघाडा किण-
रसेघाडा किपुत्तिरसेघाडा महेरगसेघाडा गंधवसेघाडा
सहस्रसेघाडा सव्वरयणामया अच्छा सगहा लग्हा घट्टा मट्टा
लयाया शिम्मला निप्यंका निक्कडच्छाया सप्पमा समिग्या
सउज्जाया पासादीया दूरिसाणिज्जा अमिक्का पडिक्का । तीसं
णं पउमवरवेइयाए तथ तथ देसे तहि तहि बहवे हयपंती-
ओ तहेव ओ जाव पडिक्काओ, एवं हयवीहीओ ओ जाव
पडिक्काओ, एवं हयमिहुणारं ओ जाव पडिक्का । तीसं
णं पउमवरवेइयाए तथ तथ देसे तहि तहि बहवे पउमलयाओ
नागलनाओ, एवं असंगलयाओ चंगलयाओ वृयवणलयाओ
वासंतिनलयाओ अतिमुत्तगल-
याओ कुंदलयाओ सामलयाओ णिणं कुसुमियाओ ओ जाव सु-
विहितपिडमंजस्विहंसकधरीओ सव्वरयणामईशो लग्हा-
ओ घट्टाओ मट्टाओ लीयाओ शिम्मलाओ निप्यंकाओ निक्क-
डच्छायाओ सप्पमाओ समिग्याओ सउज्जायाओ पा-
सादीयाओ दूरिसाणिज्जाओ अमिक्काओ पडिक्काओ
मे केणुं णं भेने ! एवं बुच्च-पउमवरवेइया पउम-
वरवेइया ? । गोयमा ! पउमवरवेइयाए तथ तथ देसे
तहि तहि वेदियासु वेदियावाहासु वेदियामांसफलम-
सु वेदियापुडंतेसु लंभेसु लंभवाहासु लंभमीसेसु लंभ-
पुडंतेसु सूरसु सूरमंठेसु सूरफलसु सूरपुडंतेसु प-
क्कसु पक्कवाहासु पक्कपंतेसु बहरे उप्पत्ताए पउ-
मारं जाव सतसहस्रपत्ताए सउज्जायणामया अच्छाई स-
एहारे लयहारे घट्टारे मट्टारे लयाया शिम्मलारे निप्यं-
काई निक्कडच्छायाई सप्पमाई समिग्याई सउज्जा-
याई पासादीयाई दूरिसाणिज्जाई अमिक्काई पडिक्काई
महत्ता २ वासिक्कडससमयाई एणसाराई समणाउसो !
से तेणुं णं गोयमा ! एवं बुच्च पउमवरवेइया २ ।
पउमवरवेइया णं भेने ! किं सासया, असासया ? । गो-
यमा ! सिय सासया, सिय असासया ॥ से केणुं णं भेने !

एवं बुच्च-सिय सासया, सिय असासया ? । गोयमा !
इवदुयाए सासता, वणएपज्जवेहिं गंधपज्जवेहिं रसपज्ज-
वेहिं फासपज्जवेहिं असासता, से तणुं गोयमा !
एवं बुच्च-सिय सासता, सिय असासता । पउमवर-
वेइया णं भेने ! कालओ केवचरे होति ? । गोयमा ! ए
कया वि शासि, ए कया वि एणिय, ए कया वि न भविस्स-
ति, भुवि न भवति य भविस्सति य पुषा नियया
सासता अक्कया अव्वया अवाहुया णिणा पउमवरवे-
दिया । (सू० १२४)

वनखडवर्णकः—

“ तीसे णं जगतीए उप्पि वाहिं पउमवरवेइयाए एय
णं एगे महं वणसंडे एणणं, देणणं दा जेयणं व-
क्कसाविकसंभेणं जगतीसमए एरिक्केवेणं किरिं
किहोमासे ओ जाव अण्णसगडडज्जाणुणुणामरीमोयं
सुरमं पासादीए सहे लहे णं मट्टे नीरए
निप्यंके निम्मले निक्कडच्छाए सप्पमे समिरीए सउज्जा-
ए पासादीए दूरिसाणिज्जा अमिक्का पडिक्का । तस्स जं
वणसंडस्स अतो बहुसमगणज्जे भूमिभागे पणणं, से जं-
हानामए—आलिगपुक्कसंति वा अण्णमेवुकीलगसहस्स-
विनं आव इपक्कावडसदीपमदीसांति ययसेवा ययपू-
समाणवडमाणमच्छुं डकमच्छुं डकजा मागकुल्लारिपउमपत्त-
सागरतंगवामंतिनयपउमलयभत्तिस्सति सच्छापणं स-
मिरीएहिं सउज्जाएहिं नाणाविहपवणांहे तंहाहं य म-
लीहिं य उवसादीए । तं जहा-किंहाहिं ओ जाव सक्केहिं ।
तथ जं जे ते किंहा तया य मणी य, तंमि णं अयम-
तारुवे वणणावास एणणं, से जहानामए जीसंति वा
अज्जेति वा संज्जेति वा कज्जेति वा भस्सि वा गुलि-
याह वा गवल वा गवलगुलियाति वा भमंति वा भ-
मगवलिंयाति वा भमरपत्तयसांति वा जंबुकलिंति वा
अहारीट्ठति वा पुगिपुट्ठति वा गयति वा मयकल-
मंति वा कलहसप्प वा कलहसंहर वा आणासतिग-
लति वा कलहासांति वा किंहाकल्लारं वा कलह-
पुजावर्णि वा भवे एयारुवे निया ? । गोयमा ! णा इ-
णुं समंठे, तंमि णं कल्लारे तणणं मणीय ए इतो इट्ठ-
यराए च व कंतनए च व पिपनए च व मण्णुणलमणए
च व मणामनए च व वणणं एणणं । तथ जं जे ते
लीलगा तया य, मणी य तंमि णं इमयारुवे वणणावास
एणणं, से जहानामए भिंणं वा भिंणके नि वा वासं-
ति वा वासापिच्छंति वा सुणंति वा सुयपिच्छंति वा ली-
लोति वा लीलोमपिंति वा लीलोमुलियाति वा सामा-
पिंति वा उच्चंति वा वणणं वा हलहरयसणं वा मो-
ग्गीवाति वा पण्यमणीयाति वा अयमिक्कुसुमंति वा
अज्जेकासाकुसुमंति वा लीनुपेसति वा लीलासा-
पिंति वा लीकल्लारंति वा लीसेवेपुजावर्णि वा, भवे
एयारुवे निया ? । णा इणुं समंठे । तंमि णं लीलगाहं

तथायं मणीयं य एतो इद्वतराय वेव कंततराय वेव० जाव वणेशं पणुते । तथ्य जे ते लोहितगा तथा य मणी य तेषि सं अयमेवाकूवे वणणावासे पणुते । से जहाणामय ससककहिरिति वा उरम्ममहिरिति वा खरकहिरिति वा वराहकहिरिति वा महिसकहिरिति वा बालिदगोमपति वा बालिदिवारपति वा संक्रममरागेति वा गुंजजरापति वा जातिहिगुलपति वा सिलप्यबालेति वा पवालकुरेति वा लोहितकमलीति वा लक्ष्मरसपति वा किमरागेह वा रत्नकलेह वा श्रीणपितरासीह वा आसुयकुसुमेह वा किंसुभकुसुमेह वा पालियाकुसुमेह वा रत्नपलेति वा रत्नासंगति वा रत्नकलयादेति वा रत्नबंजुजीवेह वा, अवे एवाकूवे सिया ? । नो इण्ठे सम्भु । तेसि सं लोहितगायं तथायं य मणीयं य एतो इद्वतराय वेव० जाव वणेशं पणुते । तथ्य सं जे ते हालिहगा तथा य मणी य, तेसि सं अयमेवाकूवे वणणावासे पणुते, से जहाणामय व-चंपय वा चंपयकुली वा चंपयभेय वा हालिहाति वा हालिहभेपति वा हालिहगुलियाति वा हरियालेति वा हरियालभेपति वा हरियालगुलियाति वा विउरेति वा विउरंगगगेति वा वरकणपति वा वरकलगनिधलेति वा सुवणसिण्णिपति वा वापुगिसवसणेति वा सन्नहकुसुमेति वा चंपककुसुमेह वा कुमुडियाकुसुमेति वा कोरंटकदोमेह वा तडउडा कुसुमेति वा योमाडियाकुसुमेति वा सुवणजुहियाकुसुमेति वा सुहरिभयाकुसुमेह वा कोरंटवगमज्जदामेति वा वीयगकुसुमेति वा पीयासेपति वा पीयकलवीरेति वा पीयबंजुजीपति वा, अवे एवाकूवे सिया ? । नो इण्ठे सम्भु । ते सं हालिहा तथा य मणी य एतो इद्वतराय वेव० जाव वणेशं पणुता । तथ्य सं जे ते सुजिहगा तथा य मणी य, तेसि सं अयमेवाकूवे वणणावासे पणुते । से जहाणामय—अंकति वा वंसेति वा चंदेति वा कुंदेति वा कुसुमेति वा हरयपति वा दडिमणेह वा श्रीरह वा श्रीरपूरह वा ईसावलीति वा कौचावलीति वा हारावलीति वा बलायाऽवलीति वा चंदावलीति वा सारविद्यबलाहपति वा धंधधोयकूपपह वा सासिपिट्टरासीति वा कुंदपुष्करासीति वा कुसुमरासीति वा सुज्जिवाडीति वा पेडुलमिजाति वा विसेति वा मिलालियाति वा गयदंतेति वा लवंगदलेति वा पोडगीयदलेति वा सिद्धारमज्जदामेति वा सेतासोपति वा सेयकलवीरिति वा सेयबंजुजीपह वा, अवे एवाकूवे सिया ? । हो इण्ठे सम्भु । तेसि सं सुजिहगायं तथायं मणीयं य एतो इद्वतराय वेव० जाव वणेशं पणुते । तेसि सं भंते ! तथायं य मणीयं य केरिसय गंधं पणुते ? । से जहाणामय—कोडुपुडाण वा पत्तपुडाण वा कोयपुडाण वा तगरपुडाण वा एलापुडाण वा किरिमिपुडाण वा चंदणपुडाण वा कुंकुमपुडाण वा उसीरपुडाण वा बंपयपुडाण वा मरुयगपुडाण वा दमरुगपुडाण वा जातिपुडाण वा जहियापुडाण वा मज्झियापुडाण वा गोमालिपुडाण वा वासंतियपुडाण वा केयतिपुडाण वा कपूरपुडाण वा अणुवायंसि उभिजजमाणाण य थिभिजजमाणाण वा कोहेजजमाणाण वा कवि-

जजमाणाण वा उकिरिजजमाणाण वा थिकिरिजजमाणाण वा परिमुजजमाणाण वा भंडाभो वा भंडे साहरिजजमाणाण ओराला मणुणा कणमणुणिधुतिकरा सव्यतो समंता गंधा अभिणित्सवंति, अवे एवाकूवे सिया ? । हो इण्ठे सम्भु । तेसि सं तथायं य मणीयं य एतो उ इद्वतराय वेव० जाव मणामतराय वेव गंधं पणुते । तेसि सं भंते ! तथायं य मणीयं य केरिसय फासे पणुते ? । से जहाणामय आरिणेति वा रूपति वा धरेति वा खयणेति वा ईसगम्भ-तूलीति वा सिरीसकुसुमणिचपति वा बालकुसुमपत्तरासीति वा, अवे एवाकूवे सिया ? । हो इण्ठे सम्भु । तेसि सं तथायं य मणीयं य एतो इद्वतराय वेव० जाव फासेयं पणुते । तेसि सं भंते ! तथायं य मणीयं य पुज्जव-रदाहिसउत्तरगतोह बापाहि मंदायं मंदायं पय्यायं बेदयायं कंथियायं कोभियायं बालियायं कंदियायं धडियायं उदीरियायं केरिसय सोह पणुते ? । से जहाणामय व-सिविया वा संदमाणीयाप वा रडवरस्स वा लक्ष्मस्स सगमयस्स सघंटयस्स सतोरणवगस्स सण्णविधोसस्स सन्निखिण्हमज्जालंपनंपरिक्खत्तस्स हेमवयवत्तवित्त-विचिचिनिधिसकलगनिज्जुसदायागस्स सुणिण्हारकमं उलभुरागस्स कालायसकुसुमणिजंत्तकम्मस्स आहणव-तुरगसुसंपउचस्स कुसलणरुड्यसारहिमुसंपरिगहितस्स सरसतववलीसतोरणपरिमंडितस्स संकंकडविहसगस्स सचाचसरपहरणावरहणियस्स जोहजुजस्स राय-गणंनि वा झंतेपुरिसि वा रम्मसि वा मणिकोटिमल्लेसि अभिक्खणं अभिक्खणं अभिघट्टिजजमाणाण वा सिण्ण-उजमाणाण वा पकडवरतुरंगस्स चंडवेगाडुस्स ओराला मणुणा कणमणुणिधुतिकरा सव्यतो समंता सहा अभिणित्सवंति, अवे एवाकूवे सिया ? । हो इण्ठे सम्भु । से जहाणामय—वेयालिया वीणाप उत्तरमंदापुच्छिताय झंके सुपरट्टियाय वंदखसारकालपडिपट्टियाय कुसलणरुपरिसिपगाहिताय पदेसपत्तस्स कालसमर्थसि मंद् मंद् पय्याय बेदयाय कोभियाय उदीरियाय ओराला मणुणा कणमणुणिधुतिकरा सव्यतो समंता सहा अभिणित्सवंति, अवे एवाकूवे सिया ? । हो इण्ठे सम्भु । से जहाणामय—किएणारु वा किपुतिआण वा महोरगाण वा गंधव्याण वा भइसावलगणाय वा नंदखलगणाय वा सोमलसवणगयाण वा पंडमवणगयाण वा हियवत्तमलव अरगिरिगुहासमणगयाण वा एगतो सहिताणं सेमुहागयाणं समुपविट्ठारं सेनिविट्ठारं एमुदियपक्कीलियाणं गीयर-तिगेषव्वहरिसियमणायं गज्जे पज्जे कथं गेयं एयविद्धं पायविद्धं उक्खित्तयं पत्तयं मंदायं वेजियावलायं सत्त-सरमणणायं अट्टारससुसंपउत्तं छोहोसविप्पमुक्कं बका-रसमुक्कालंकारं अट्टगुलोववेयं गुंजतवंसकुहोरोवयूं रत्तं तिथ्याणकरकसुद्धं मधुरं समं सुमलियं सकुहरबुंजतवंसत्तं तीसुसंपउत्तं तालसुसंपउत्तं तालसमं रयसुसंपउत्तं यहलु-संपउत्तं मक्खोहं मयउरिमियपयसंवारं सुरमि सुणतिं ब-वाकरुवं दिव्वं नहं सज्जं गेयं पणीयाणं, अवे एवाकूवे सि-या ? । इंता गीयमा ! एवंभूए सिया ॥ (सूच- १२६) तस्स सं वणसंजस्स तथ्य तथ्य देसे तदि तदि ब-हवे खुडा खुडियाओ वावीओ पुक्कवरिणीओ गुंजालिया-

श्रो दग्धियाश्रो सरस्तीश्रो सरपन्थियाश्रो सरसरपंतीश्रो विलपंतीश्रो अच्युताश्रो सहाइश्रो रयतामयकुलाश्रो वर-
रामपत्न्याश्रो तपस्विजमलताश्रो वेरुलियमणिफली
पपडमपचोयडाश्रो लुण्ठणीयताश्रो सुबलसुख्य (जम्)
रयमणिवातुश्रो सुदुशराश्रो सुदसाराश्रो शाणमसि-
नित्यसुख्यश्रो चारुवडकोणाश्रो समतीराश्रो आ-
पुपुषुसुजावपणसीरसीयलजलाश्रो संक्षुण्णपत्निसमु-
पत्ताश्रो बहुप्यतकुमुयणित्यसुमगकोमंविनोपडोयसक-
पससहस्रपत्तकुलकंसरोवइयाश्रो क्षुण्णपरिमुजमलकम-
लताश्रो अच्युविमलसतिलपुष्पाश्रो परिहायमनमच्छुक्चु
मभरणेगडलमिहुणपरिचरिताश्रो पत्तये पत्तये पडमधरधे-
दियापरिचरिताश्रो पत्तये पत्तये वलसंडपरिचरिताश्रो अ-
प्येगतियाश्रो आसवोदाश्रो अप्येगतियाश्रो वारुणेदाश्रो
अप्येगतियाश्रो कोदोदाश्रो अण्येगतियाश्रो घमोदाश्रो
अप्येगतियाश्रो कोदोदाश्रो अमयरसमसरोदाश्रो अ-
प्येगतियाश्रो पगतीर उदग (अमय) रसेलं
पणत्ताश्रो पासाइयाश्रो ४ । तासि ए खुडियालं
वावीलं ० जाव विलपंतियालं तथ तथ देसे तहिं २
० जाव वडवे तिसावाणपरिडकुवा पणत्ता ० तसि ए तिसो-
वाणपरिडकुवा अयमेयाकवे वणवासे पणत्ते । तं जहा-
वराभया नेमा रिडामया पतिट्टाणा वेरुलियामया लंभा
सुवणकण्ठामया फलगा वराभया संधी लोहितकवमरश्रो
सुरो शाणमणिमया अवलंबा अवलंबणयाहाश्रो । त-
सि ए तिसोवाणपरिडकुवाले पुरतो पंतये पत्तये तोरणा
पणत्ता । तं ए तोरणा शाणमणिमयधंभेसु उवाणिद्विमुगिण-
विट्ठविट्ठमुसंतरोवता विविहतारुक्कोवांता इहामि-
यउसमनुत्ताणममरविडगबालगकिणर कदसरभचमरकुंज-
रवणलपडमलयमसिचिता क्षुग्गयचरवंतियापरिगता-
भिरामा विज्जाहरजमलजुयलजंतजुता पिच अक्षिसहस्त-
मात्रणीया मिसमाणा मिमिसमाणा चक्रजुजोयलेता
सुहफासा सत्तिसगीयकुवा पासादीया ० ४ । तसि ए तोरणा-
लं उणिय वडवे छट्टुमंगला पणत्ता-सोत्थयसिचिचक्र-
णंदियावसवडमालमहासकलसकलच्छुदणया सव्वरतण-
मया अच्युता सहहा ० जाव पांडकुवा । तासि ए तोरणा-
लं उणिय वडवे किएहचामरउमया मीलचामरउमया लोहित-
चामरउमया हारिचामरउमया सुकिंजचामरउमया अच्युता
सहहा रूपपट्टा वरदंडा जलयमलंधीया सुकुवा पासा-
इया ० ४ । तसि ए तोरणा-लं उणिय वडवे छुत्ताछुत्ता प-
डाणाइवडागा घंटावुला चामरजुयता उण्य वडवया ० जाव
सयसहस्रवचकथगा सव्वयणामया अच्युता ० जाव पांड-
कुवा । तासि ए खुडियालं वावीलं ० जाव विलपंतियालं
तथ तथ देसे देसे तहिं तहिं वडवे उपायपव्वया गिय-
इपव्वया जगतिपव्वया दारुपव्वया दगमंडवगा दगमंच-
का दगमालका दगपासाया उडसा खुत्ता छडडडा अं-
दोलगा पक्खंदोलगा सव्वरणामया अच्युता ० जाव पांड-
कुवा । तेषु ए उपायपव्वतेसु ० जाव पक्खंदोलपसु वडवे
हंसाभसारा कोचासारा गदसासारा उणयासारा पण-
यासारा दीहासारा भदासारा पक्खासारा मगरास-
ारा उसमासारा सीहासारा पडमासारा दिसासोव-

विद्यासारा सव्वयणामया अच्युता सहहा सहहा वड्डा
वड्डा मट्टा लौरया शिम्मला शिम्पका निककडकुवा-
याइ सयभाइ सम्मरियाइ सज्जोयाइ पासादीयाइ द-
रिसिण्णाइ अमिकुवाइ पांडिकुवाइ । तस्स ए वलसंड-
स्स तथ तथ देसे देसे तहिं तहिं वडवे आलिचरा मा-
लिचरा कमलिचरा लखाया अच्युतलखा पच्छुदणगा म-
ज्जणवरणा पसाइवरणा गम्भवरणा मोहशवरणा साल-
वगा जालवरणा कुसुमवरणा चित्तवरणा गंधववरणा
आयसरणा सव्वयणामया अच्युता सहहा सहहा वड्डा
मट्टा लौरया शिम्मला शिम्पका निककडकुवा सयभा
सत्तिसरिया सज्जोया पासादीया दरिसिण्णा अमिकुवा प-
डिकुवा । तेषु ए आलिचरपसु ० जाव आयसरपसु वड्डा
हंसासारा ० जाव दिसासोवविद्यासारा सव्वयणामया ०
जाव पांडिकुवा । तस्स ए वलसंडस्स तथ तथ देसे देसे तहिं
तहिं वडवे जारमंडवगा लुडियमंडवगा मांझियमंडवगा शा-
मालियामंडवगा वासनीमंडवगा वडिवासयामंडवगा सु-
रिम्मंडवगा तंशोलीमंडवगा मुडियामंडवगा शागलियामंडवगा
अनिमुत्तमंडवगा अफातामंडवगा मालुयामंडवगा सामल-
यामंडवगा शिं कुसुमिया ० जाव पांडिकुवा । तेषु ए
जातीमंडवणसु वडवे पुदावसिलापट्टा पणत्ता । तं जहा-
हंसाऽऽसणसंडिता कोचासणसंडिता गदसासणसंडिता उण-
यासणसंडिता पणयासणसंडिता इहासणसंडिता मट्टास-
णसंडिता पक्खासणसंडिता मगरासणसंडिता उडमास-
णसंडिता सीहासणसंडिता पडमासणसंडिता दिसासोव-
यासणसंडिता पणत्ता । तथ वडवे धम्मयणारुण-
विट्ठिडुसंडाणसंडिता पणत्ता । सममाउता ! आइ-
रणमयवृण्णयणीतलफला मडया सव्वयणामया
अच्युता ० जाव पांडकुवा । तथ ए वडवे वाणमेनरा देवा य
देवीश्रो य आसयंति सयंति चिट्ठेति णिसीदेति तुयहेति
रमेति ललेति कीलेति मोहेति पुरा पाणणाणं सुचिराणाणं
सुपरिकंणाणं सुभाणं कल्लाणाणं कडणं कम्माणं कल्लाणं
फलविचिचिसेसं पणसुभयममाणा विहरंति । तीस ए जग-
तीए उणिय अतो पडमवरंदिद्याए पथ ए पंग महे वणमंडे
पणत्ते । देसुणाइ दो जायणाइ विक्खंभेणं धेय्यासमणं परि-
क्खंवेणं किण्हं किण्होभासे वणमंडवणश्रो मणिगतुमहि-
वुणं गयव्वया । तथ ए वडवे वाणमेनरा देवा य देवीश्रो य
आसयंति सयंति चिट्ठेति णिसीदेति तुयहेति रमेति
ललेति कीदेति मोहेति पुरा पाणणाणं सुचिराणाणं सुपरि-
कंणाणं सुभाणं कंणाणं कम्माणं कल्लाणं फलविचिचिसेसं पण-
सुभयममाणा विहरंति ॥ (मू-२२७ । जी० ३ मान० १३०)
तथा— (पव्वयमंथ्य श्रो आशामंथे नि) पवंतसामि-
काश्चतक्रोशं प पव्ववरंदिक्का आशामेन-द्वयेण अज-
तसंयन्धानि वनल्लगद्वान्पा पवंतकमान्यादामेति बो-
ध्यम् । (आभिभोगेत्यादि) मागयस्तनसूत्र जगती पव्ववरं-
दिक् च येनैव गमेन ध्यावर्णिं न स एवात्र गम इति न पुन-
व्योक्त्यायते । (तासि कायत्यादि) तासु आशियामयेणेषु
शक्त्याऽऽसनविशेषस्याध्याना शक्तस्य क्षीणार्थो-
काधिपतेरित्यर्थः । देवग्नस्य देवानां मध्ये परमेश्वर्युक्ता-
स्य देवाहः देवेषु कान्यादिगुरुरधिकं राजमानस्य सोमः

पुर्वदिक्पालो, यमो दक्षिणदिक्पालो, वरुणः पश्चिमदिक्पालो, वैश्रवण उत्तरदिक्पालः, तेषां कार्यो निकाय आश्रय-
णीयत्वमेव येषां, ते तथा तेषां शक्तसम्पत्तिभ्योमाऽऽदिदिक्पाल-
लपरिवारभूतानामित्यर्थः । आश्रययोग्यानां देवानां बहुनि-
मयनानि प्रहसनानि, नानि, सूत्रे पुस्त्यानेदेशः प्राकृतस्थान-
, शान्तिमेव प्राग्वत् । भवनाति कर्तव्युत्तानि कर्तव्युत्तानाऽऽकाराणि
अनन्तवतुः श्राणि समन्वतुः श्राणि (वाणुउ त्ति) अत्र भव-
नामां वरुणो वाच्यः, स च किंपर्पन्त इत्याह—(जाव
अच्छुगणसंघावाकण त्ति) ततोऽपि कियंपर्पन्त न्याह—
(जाव पांडरुव त्ति) स च प्रज्ञापनास्थानात्पुऽऽ-
दित्वायपदोक्तो यथा—“ अहे पुक्खरकजियामंठासलं-
डिया उक्कित्तारं बलपंभीरखायफालहा पागारहालपक-
षाडनोराणपडिदुवारदेसमागा जेतसयग्रियसुसलसुसंदिपरि-
वारिया अउअभा सदाजया सदायुजा अउया, कोहुग-
दया अउयालकययसाला खमा निवा किंरा मरं-
डोवार्फिलया लाउअहयमहिवा गोसोससरसत्तचंदणद-
हरिअपवेगुलितला उवाचितचंदणकलया चंदणघडसु-
कयतेररणपडिदुवारदंभमागा आसलोनत्तचित्तवट्टवग्गा-
ग्रियमज्झामकलाया पंचवयससट्टुगमिमुक्कपुक्कपुजोयया-
रकाया कानागुरुपवरकुंदुरुकपुत्तुक्कडडंभतपवमयमयंन-
गंनुरधुयारिगमा सुनंधवरगोयिया संघवाहिभूया अउअगण-
संघयौवकिद्या दिववतुडियसदंभेपणदिवा सम्वयगामया
अउअ सहाह लहा घट्ठा भट्टा लीग्या निमलला निपंका नि-
कंकेअउअया सपभा सारिसग्या सउजया पासादीया
वर्त्तिगजजा अभिरुवा पांडरुवा । (सूत्र—५६ प्रज्ञा०२पद)
अत्र व्याख्या—अपस्मनभागे पुक्ककलिकामंस्थानस्थि-
तानि तथा उक्कीणिमिवाक्कीणिम अतीव ह्यक्कीमित्यर्थः, उ-
क्कीणिमन्तरे पासां क्षातपारिस्वभां ता उक्कीणीन्तराः ।
किंतुक्क भवति ?—क्षान्तानां च परिक्षाणां च स्पष्टवेवि-
क्याः स्मिन्नवाधिमपान्तगले भडनी पाला समस्तीनि उ-
क्कीणीन्तराः—विपुजा—विस्तीर्णा गम्भीरा—अलपधमप-
भागा क्षातपारिस्वा येषां भवनामां पारितस्तानि तथा
क्षान्तपारिस्वाणामर्थे विशेषः—परिक्षा उपरि प्रकाशा अघः
सऽचित्ता, क्षान्तं नृमथर्थाप समर्पितं, तथा प्राज्ञोपे व-
प्रेतु प्रतिभवं अदालकाः । प्राकारस्योपरयस्याश्रयविशेषा-
कपाटानि—प्रतोलीह्यारम्भकानि, एतन् प्रतोपः सर्वत्र स्-
चित्ता—अन्यथा कपाटानामवममवान्, तोरणानि—प्रतोली-
हारपु ग्रंथद्वानि, प्रतिहाराणि—सुलहारापान्तारत्वावर्तिजु-
ह्वराणि, एतदुपा देशभागा—देशदिशया येषु तानि तथा ।
यन्त्राणि नानाविधानि शतध्या—महापद्यो माहाशिला वा
या उपरिहान् पातितः नस्यः पुरुषाणां शनानि ग्रन्थी-
नि, मुसलानि—प्रतीतानि, तुल्यः—शस्त्रविशेषाः पर-
वारितानि—समस्ततो वेष्टितानि, अत्र एवायोच्या-
नि—पर्यौजुमशक्यानि, अयोह्यवादेव 'सदाजयानि'
सदा—सर्वकालं जयो येषु तानि सदाजयानि, सर्वकालं
जयवर्त्तानि भावः । तथा सदा—सर्वकालं शुभानि प्रह-
रः पुनरेव शोभन्तिः सर्वतो निरन्तरपरिवारिततया पर-
धामसहभागां भगवाण प्रवेशासम्भवत्, तथा अघ-
वन्त्वारिश्रेष्ठमिषाविष्कल्लिकानाः कोहुकाः—अपवरका

रजिताः—स्वयमेव रचनां प्राप्ता येषु तानि तथा, सु-
खाऽऽदिशोनात् पालिकां निशान्तस्य परनिधानः । तथा अ-
घवन्त्वारिश्रेष्ठमिषाविष्कल्लिकतयः कृता वनमाला येषु ता-
नि तथा । अयं त्वामिधधानि—'अघपाल' इति देशीशब्दः
प्रशंसावाची । ततोऽयमर्थः—प्रशस्कोष्टकगन्तानि प्रश-
स्तकृतवनमालानि, तथा क्षमाणि—प्राकृतोपद्रवग्रहिता-
नि शिवाणि—सदाभङ्गतोपनानि, तथा किङ्कराः—किङ्क-
रभूता यऽमरालैः दृष्टैः कृत्वापरिहृतानि, सर्वतः स-
मन्तोऽपि रक्षितानि, तथा लाइअमिव लाइअ—अगुणाऽऽदि-
ना भूमेरुपलेपनमिव 'उल्लाहआ' उल्लाहयमिव उल्लाहयं
सटिकाऽऽदिना कुब्जाऽऽदिषु धवननमिव नाभ्यां महिता-
नीव—पूजितानीव, तथा गोशोपेण—चन्दनविशेषेण सर-
सेन—रक्तचन्दनं च द्दरेण—पहलान् दर्शमिधानाद्रिजा-
तधीस्वर्गेन वा दत्ताः—व्यस्ताः बहुकूलयस्मला—इत्थका
येषु तानि तथा, उपचिता—निवेशिता वन्दनकलशा—मा-
ह्वयघटा येषु तानि तथा, वन्दनघटेः—माह्वयकलशः
सुहृत्तानि—सुहृद् कृतानि शोभनानीत्यर्थः, यानि तोरणानि
तानि ग्रंथिहारदेशभागां—हारादेशभागां २ येषु तानि तथा, दे-
शमागाध देश एव, तथा आसक्का भूमी लक्ष उत्सृक्क-
ध—उपरि लक्ष्मी, विपुजा—अतिविस्तीर्णा, वृत्ता—अतिनि-
चित्ततया वर्तुला (वय्यारिअ त्ति)—प्रतीकानां मास्यदाम-
कलापः—पुष्पमालासमूहो येषु तानि तथा, पञ्चवर्णाः सर-
साः सुरभागा येषु मूलाः—कर्मोदगाः पुष्पपुद्गास्तैव उपचारा-
पूजा भूमेस्तेन कलितानि 'कालागम' इत्यादि विशेषणत्रयं
प्राग्वत्, अलसरेणक्षानां सह—समुद्रायाः तेन सम्यग—स-
मर्थयतया विकीर्णानि—व्याप्तानि, तथा दिव्यानां उटिताना-
म—आनोधानां ये शब्दास्तैः सम्यग—श्रोतृमनोहारितया
प्रकर्षेण—सर्वकालं नदितानि—शब्दवन्ति । 'सव्यरणाभया'
इत्यादि पश्यानि प्राग्वत् । 'नय णं' इत्यादि, गतायमेतन् ।
अथ येनाह्वस्य शिखरतलमाह—'तानि णं' इत्यादि, तयोः—
आभिभोग्यश्रयोवहुसममर्थीयाद् भूमिभागाद्विनाशस्य प-
र्वतस्योभयोः पार्श्वयोः पञ्च पञ्च राजानाभ्युद्गुपस्य—
गन्वा अत्रान्तरं वेताकस्य पर्वतस्य शिखरतले प्रह्रमं, 'पाद-
णं' इत्यादि प्राग्वत्, तच्च शिखरतलम् एकया पञ्चवरवेदिकया
तत्परिघेष्टभूमेन चक्रेन वनखाडनं सर्वतः समन्तात् संघ-
र्गिष्ठम् । अयं भावः—यथा जगतोभयभागे पञ्चवरवेदि-
कैरेव जगतं दिषु विदिषु वेष्टयित्वा स्थिता, तथेयमापि
सर्वतः शिखरतले पर्यन्तं वेष्टयित्वा स्थिता, परमेया आयत-
वतुः सऽकारशिखरतलसंस्थितस्येनाऽऽयतवतुः सऽकारो बो-
द्धव्या, अत एवेकसंख्याका, तत्परतो वदिदंति वनखाडन-
प्येकं, न तु येनाह्वस्यतलगतपञ्चवरवेदिकावेन इव दक्षिणात्तर-
दिभागेन द्वयपेव इति । अमिलयगिरिपादास्तु क्षेत्रविचार-
बुद्धवृत्तौ—'तन्मध्यं पञ्चवरवेदिकेभ्योपार्श्वयोरेव नखाडनं'
इत्याहुः । प्रमाणं—विष्कम्भाऽऽयामविवयं, वरुणकथं द्वयोरेपि
पञ्चवरवेदिकावनखाडयोः प्राग्वद्भूतिनय इत्यप्यहायम् ।
अथ शिखरतलस्य स्वरूपं पृच्छन्ति—(वेष्टद्वयस्य शमित्यादि)
एतत्सर्वं जगतोपतपञ्चवरवेदिकाया वनखाडभूमिभागावद्
व्याख्येयम् । अत्र २ वक्षः । (कूटवक्त्रयथा 'कूट' शब्दं
तृतीयभागे ६१२ पृष्ठे गता)

अथ दक्षिणाईभरतकूटस्वरूपं वृक्षब्रह्म—

कहिं थं भंते ! वेअणु पव्वए दाहिणङ्गुभरहकूडे शांमं कूडे पएणत्ते ? । गोयमा ! संढप्पवायकूडस्स पुरच्छिमे—
थं सिद्धाययकूडस्स पव्वच्छिमेथं एत्थ थं वेअणुपव्व-
ए दाहिणङ्गुभरहकूडे शांमं कूडे पएणत्ते, सिद्धाययकू-
डप्पमात्तरिसें ० जाव तस्स थं बहुमरमणिज्जस्स भू-
मिभागस्स बहुमज्जेदसभाए एत्थ थं महं एगे पासा-
ववडिंसए पएणत्ते, कोत्तं उट्ठं उच्चत्तेणं, अद्धकोत्तं वि-
कल्लेणं अञ्जुगममूसियपहसिए ० जाव पासाईए
४ । तस्स थं पासायवडिंसगस्स बहुमज्जेदसभाए ए-
त्थ थं महं एगा मसिपेडियाए पएणत्ता, पंच घणुस-
याई आयामविकल्लेभं अट्ठाइज्जाई घणुसयाई बाह-
ल्लेणं सव्वमसिभई, तीसे थं मसिपेडियाए उट्ठिं सिं-
घासणं पएणत्तं, सपरिवारं मासियव्वं । से केणऽट्ठेणं
भंते ! एवं बुच्चइ—दाहिणङ्गुभरहकूडे २ ? । गोयमा !
दाहिणङ्गुभरहकूडे थं दाहिणङ्गुभरहे शांमं देव महि-
कुए ० जाव पलिओवमड्डिईए परिवसइ, से थं तत्थ च-
उएइं सामासिअसाहस्सीणं चउएइं अगममहिसीणं सपरि-
वारणं तिहं परिसाणं सत्तयइं अणीयाणं सत्तयइं
अणीयाहिर्वईणं सोलसयइं आयरक्खदेवसाहस्सीणं दा-
हिणङ्गुभरहकूडस्स दाहिणङ्गाए रायहाणीए अएणत्तिं बह-
णं देवाण य देवीण य ० जाव विहरइ ॥ कहिं थं
भंते ! दाहिणङ्गुभरहकूडस्स देवस्स दाहिणङ्गा शांमं रा-
यहाणी पएणत्ता ? । गोयमा ! मंदरस्स पव्वयस्स दक्षि-
णेणं तिरियमसंखेज्जदीवसमुदे वीईवइत्ता अयएणं जंबुदी-
वे दीवे दक्षिणेणं बारस जोयणसहस्साई आगाहिता
एत्थ थं दाहिणङ्गुभरहकूडस्स देवस्स दाहिणङ्गुभरहा शां-
मं रायहाणी मासिअव्वा जहा विजयस्स देवस्स, एवं
सव्वकूडा थयव्वा ० जाव वेसमयकूडे पराप्परं पुरिच्छभ-
पव्वच्छिमेथं, हेमंति वएणातासे गाहा—“मज्जे वेअणुस्स
उ, कणयमया तिण्णि होंति कूडा उ । सेमा पव्वय-
कूडा, सव्वे रयसामया होंति ॥ १ ॥” मासिभहकूडे १,
वेअणुकूडे २, पुएणमहकूडे ३, एए तिण्णि कूडा कणगा-
मया सेसा छप्पि रयसामया दोएहं विसरिससामया देवा
कपमालए चैव खड्डमालए चैव, ससाणं छएहं सरिससा-
मया—“ जएणामया य कूडा, तच्चांमा खलु हवंति ते
देवा । पलिओवमड्डिईया, हवंति पत्तेअं पोरपे ॥ १ ॥ ”
रायहाणीओ जंबुदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणं
तिरिभं अंसखेज्जदीवसमुदे वीईवइत्ता अएणम्मि जंबुदीवे
दीवे बारस जोयणसहस्साई आगाहिता, एत्थ थं राय-

हाणीओ मासिअव्वाओ विजयरायहाणीसरिसयाओ
(सूत्र १४) जं १ वच ० । (व्याख्या ‘ कूड ’ शब्दे
तृतीयभागे ६२१ पृष्ठे द्रष्टव्या)

अथ वर्णमानस्यैतद्वर्णस्य नाम्नः प्रवृत्तिरिति—

मितं विपुच्छिपुराह—

से केणऽट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चइ—भरहे वासे २ ? ।
गोअमा ! भरहे थं वासे वेअणुस्स पव्वयस्य दाहिणेणं
चोहसुत्तरं जोअणसयं एगस्स य एगूखवीसइभाए जोअ-
णस्स अवाहाए लवणसमुदस्स उत्तरेणं चोहसुत्तरं जोअ-
णसयं एकारस य एगूखवीसइभाए जोअणस्स अवाहाए
गंगाए महाखईए पव्वच्छिमेथं सिंघूए महाखईए पुरिच्छि-
मेथं दाहिणङ्गुभरहमज्जिमल्लतिभागस्स बहुमज्जेदसभाए
एत्थ थं विशीअ्रा शांमं रायहाणी पएणत्ता, पाईणपडी-
खाऽऽयया उदीरदाहिणवित्थिअा दुबालसजोअखाऽऽ-
यामा थवजोअणवित्थिएणा धणवइमतिणिस्माया चा-
मीयरपागारा शाखासिपंचवएणकविसीमगपरिमंडिआ-
भिगामा अलकापुरीसंकासा पमुइयपक्कीलिआ पव्वचखं
देवलांगभूआ रिद्धित्थिमिअसमिद्धा पमुइअज्जासवपा
० जाव पडिह्वा ॥ (सूत्र ० ४१)

अथ सम्पूर्णभरतक्षेत्रस्वरूपकथनानन्तरं केनार्थेन अमरत !
एवमुच्यते—अमरतं वर्णं २ ? । द्विवचने प्राक्तनम् । अमरतना-
ह—गोतम ! अमरते वर्णे वेताअस्य एवंपत्तय दक्षिणेन वजु-
इंशाधिकं योजनशतमकापश चकोनावश्रुतिभागान् योज-
नस्यावाधया—अपान्तरालं कृत्वा तथा लवणसमुद्रस्यैतरेण
दक्षिणलवणसमुद्रस्यान्तरगत्यर्थः पूर्वापरसमुद्रयोरंगङ्गाविन्धु-
र्यां व्यवहितत्वात् तद्विचला गङ्गाया महानद्याः पश्चि-
मायां सिन्धुया महानद्याः पूर्वस्यां दक्षिणाईभरतस्य मण्ड-
पतृतीयभागस्य बहुमज्जेदसभाए, अज एतादृशं क्षेत्रं
विनीता—अयोध्यानाम्नी राजधानी—राजनिवासनगरं
प्रज्ञा मयाऽन्यैश्च नीत्येकद्विगिरां । नाधिकचतुर्दश-
धिकयोजनशताहेत्युत्तरी न्ययमुत्पत्तिः—अमरत क्षेत्रं ४००
योजनानि २६ योजनानि पद ६ कला योजनैको-
नविंशतिभागरूपा विस्तृतम्, अस्मान् ४० योजनानि
वेताअगिरव्यासः शोध्यते, जातम् ४५६ १/४ कला—
दक्षिणातरभरतार्क्षयोर्विभजनयत्तस्याई २३८ १/४ कलाः,
इत्येतौ दक्षिणाईभरतव्यामान् ” उदीरदाहिणवित्थिएणा ”
इत्यादिवक्ष्यमाणपञ्चगङ्गाहिनीताया विस्ताररूपाण्यं नव यो-
जनानि शोध्यन्ते, जातम् २२२ १/४ कलाः, अस्व च मध्य-
भागेन नगरीत्येकं कण ११४ योजनानि अयसिपेड्यैकस्य
योजनस्यैकोनविंशतिभागेषु कलायत्तं जातः २२ तत्त-
त्तम् ११ कला इति । तामय विंशत्यैर्विंशति— पाईण-
पडीलायया ” इत्यादि पूर्वापरयोर्दिशोरायता, उत्तरार्धा-
न्याविस्तीर्णा, हादश्याज्जाऽऽयामा नवयोजनविस्तीर्णा
धनपानित्या—उत्तरार्धकपालमुद्रया विनीता—निर्मितं तस्यः—
निपुणशिल्पिर्वर्गचित्रन्यानिमुद्रयान्, यथा च धनप-

तिना निर्मिता तद् ग्रन्थान्तरपुस्तकेषु किञ्चिद् व्यङ्गि-
र्बकमुपदर्श्यते—

“ श्रीभिरो राज्यसमये, शकाऽऽदेशप्रवृत्तां पुरीम् ।

धनदः स्थापयामास, रत्नचामीकरोत्करैः ॥ १ ॥

द्वादशयोजनाऽऽयामा, नवयोजनविस्तृता ।

द्वादशरसदाशाला, साऽऽवधचोरणोत्पन्ना ॥ २ ॥

धनुषां द्वादशयताम्युच्चै—स्त्वेषुद्यतं तले ।

व्यापामे शतशकं स, व्यापार्य सत्तातिकम् ॥ ३ ॥

सौवर्णस्य च तस्याश्च, कपिशिषांशोत्पन्ना ।

मणिजाऽमरहैलस्य—नक्षत्रास्त्रिंशोदता ॥ ४ ॥

चतुरस्राश्च त्र्यस्राश्च, वृत्ताश्च सत्तालिकास्तथा ।

मन्वाराः सर्वतोभद्रा, एकभूमा द्विभूमिकाः ॥ ५ ॥

त्रिभूमाऽऽद्याः सप्तभूमे, वायव्यामन्यभूजाम् ।

प्रासादाः काटिशलभा—भूयन् रत्नसुवर्णजाः ॥ ६ ॥

गुग्मम् ।

दिरयैशान्यां सप्तभूमं, चतुरर्धं हिरण्यमयम् ।

सप्तप्रज्ञातिकं चक्रे, प्रासादं नमिभूषितम् ॥ ७ ॥

दिरयैन्द्र्यां सर्वतोभद्रं, सप्तभूमं महोन्नतम् ।

चतुर्लं भरतस्यस्य, प्रासादं धनदोऽकरोत् ॥ ८ ॥

आग्नेय्यां भरतस्यस्य, सौधं बाहुबलैरभूत् ।

शेषाणां च कुमारारणा—मन्वारां शमवत् तयोः ॥ ९ ॥

तस्यान्तराऽऽर्धदेवस्य, वैकपिशिषांशभूमिकम् ।

त्रैलोक्याविभक्तं नाम, प्रासादं त्रैलोक्यजितम् ॥ १० ॥

सप्तप्रज्ञातिकं रम्यं, सुवर्णकलशाऽऽवृत्तम् ।

पञ्चभ्यजपटव्याजा—न्युत्पन्नं निर्ममे हरिः ॥ ११ ॥

गुग्मम् ।

अष्टोत्तरसहस्रेण, मणिजालैरसौ बनौ ।

तावत्सङ्ख्यमुच्चैर्भूति, मुष्णार्णव नगरः ॥ १२ ॥

कल्पद्रुमवृत्ताः सर्वे—भूयश्च (से) मरहयौकसः ।

समाकारा बृहद्भासः—पताकापालभारिणः ॥ १३ ॥

सुधर्मसदृशी चार, रत्नमय्यभवनपुरी ।

पुगाऽऽर्धदेवप्रासादात्, सप्ता सर्वप्रभाऽभिधा ॥ १४ ॥

चतुर्दिक्षु विराजन्ते, मणिनैरग्न्यालिकाः ।

पञ्चवर्णप्रभाकुर—पुटदम्बरितामराः ॥ १५ ॥

अष्टोत्तरसहस्रेण, मणिगन्धर्विभूषितम् ।

गण्यतिष्ठयपुङ्गव, मणिरत्नहिरण्यमयम् ॥ १६ ॥

नानाभूमिगवाक्षाऽऽप्यं, विविधमणिवैदिकम् ।

प्रासादं जागरीशस्य, व्यधाच्छङ्कितः पुरान्तरा ॥ १७ ॥

गुग्मम् ।

सामन्तमहलीकानां, नभदावताऽऽप्यः शुभाः ।

प्रासादा निर्मितास्तत्र, विविधा विश्वकर्मणा ॥ १८ ॥

अष्टोत्तरसहस्रं तु, जिनानां भवनान्यभूः ।

उच्चैर्भूजापसंयुज्य—सौवर्णशुभ्रालयः ॥ १९ ॥

चतुष्पथप्रतिबद्धा, चतुर्दशतिरिच्छकैः ।

प्रासादाभार्दनां रम्याः, हिरण्यकलशैर्बन्धुः ॥ २० ॥

सौधानि हिरण्यरत्न—मन्यवद्वैः सुमेखलः ।

कोषेर्षो सपताकानि, बके स व्ययद्वारिणाम् ॥ २१ ॥

दक्षिणस्यां क्षत्रियाणां, सौधानि विविधानि च ।

अभूवन् साऽस्माऽगाराणि, तेषांस्वयतिवालिताम् ॥ २२ ॥

तद्व्यान्तश्चतुर्दिक्षु, पौराणां सोधकोटयः ।

व्यराजन्त युसधान—समानविशदश्रियः ॥ २३ ॥

सामान्यकावकाणां च, बहिः प्राकारतोऽभवन् ।

कोटिसङ्ख्याभ्युत्तिष्ठन्, गृहाः सर्वधनाऽऽभ्याः ॥ २४ ॥

अवाच्या च प्रतीच्यां च, कावकाणां बहुपुंढाः ।

एकभूमिमुकास्यसा—क्षिप्रं नि यवदुच्छ्रिताः ॥ २५ ॥

अष्टोत्तराणि निर्माय, तां पुरीं धनदोऽकरोत् ।

हिरण्यरत्नधान्यानि, वासांस्यामरखानि च ॥ २६ ॥

सरांसि बापीकृपाऽऽर्द्धन्, दीर्घिका देवताऽऽलयाः ।

अन्यच्च सर्वे तत्राहो—रात्रेण धनदोऽकरोत् ॥ २७ ॥

विपिनानि चतुर्दिक्षु, सिद्धार्थभीनिवासके ।

पुण्याऽऽकारे नन्दन् चा—भवन् भूयांसि बान्धवतः ॥ २८ ॥

प्रत्येकं हेमचैलानि, जिनानां तत्र रेजिरे ।

पवनाऽऽवृत्तपुगाऽऽसि—पूजितानि दुर्मेरपि ॥ २९ ॥

प्राच्यामष्टापदोऽवाच्यां, महाशैलो महोन्नतः ।

प्रतीच्यां सुशैलस्तु, कौब्यामुदयाचलः ॥ ३० ॥

तत्रैवमभवन् शैलाः, कल्पवृक्षाऽऽसिमालिताः ।

मणिरत्नाऽऽकराः प्रोक्षे—जिनाऽऽवासपवित्रिताः ॥ ३१ ॥

शकाऽऽभ्या रत्नमयी—प्रयोध्यापरनामनः ।

विनीतां चतुराजस्य, पुरीमिव स निर्ममे ॥ ३२ ॥

यद्वात्सल्यजना देवे, शुभे धर्मे च साऽऽवृत्ताः ।

स्थयीऽऽदिभिर्गुणैर्वृत्ताः, सत्यशौचदयाऽन्यिताः ॥ ३३ ॥

कलाकलापकुशलाः, सत्सङ्गतिरताः सदा ।

विशदाः शान्तसङ्गादाः, अहिमन्त्रा महोदयः ॥ ३४ ॥

गुग्मम्—

तत्पुर्वाप्युपमः स्वामी, सुरासुखनराचितः ।

जगत्सृष्टिकरो राज्यं, पालि विश्वस्य रजनात् ॥ ३५ ॥

अन्योऽप्यभिह सैत्र—पुराण्यासन् समन्ततः ।

विश्वजगृहिणिवपुन्—घटितानि तदुक्तिभिः ॥ ३६ ॥” इति ।

संक्षेपेण त्वेत्स्वरूपं सूत्रकारोऽप्याह—

“ चामाभर-
पागारं” त्यादि, चामीकरपाकारा नानामणिकपिशिर्षपरि-

मण्डिता अभिरामा अलकापुरी—लौकिकशास्त्रे धनवपुरी

तत्संकाशा—तत्संज्ञमा प्रमुदितजनयोगाग्नयर्षि ‘तात्स्व्या

तु तद्व्यपदेशः’ इति न्यायात् प्रमुदितः, तथा प्रकीर्ति-

ताः—कीदृशमारुग्धयन्तः कीडावन्तः इत्यर्थः; तादृशे ये जना-

स्तद्योगाग्नयर्षि प्रकीर्तिता, पश्चात् विशेषणसमास्तः; प्रत्यक्षं

प्रत्यक्षप्रमाणेन तस्यानुमानाऽऽद्याधिकेन विशेषप्रकाशकत्वा-

त् तज्जन्यज्ञानस्य सकलप्रतिपत्तृणां विप्रतिपत्त्यविष-

यत्वात्, ‘देवलोकाभूता—स्वर्गलोकासमाना’ ‘श्रद्धास्तिमि-

तसमृद्धे’ स्वादिविशेषणानि प्राग्वत्, इतिः परिसमासो,

नवरं प्रमुदितजनज्ञानपदेतिविशेषणं प्रमुदितप्रकीर्ति-

तिविशेषणस्य हेतुतयोपपत्त्यस्तं तेन न पौनरुक्त्यमाशङ्क-

नीयम् ।

नन्वेवं प्रस्तुतशेषस्य नामप्रवृत्तिः कथं जातेत्याह—

तत्थ खं विधीन्नाय रायहाणीए मरहे खामं राया चाउ-

रंतचकवड्डी समुप्यज्जित्था, महाया हिमवंतमहंतमलयमंद-

र ० जाव रज्जं पसासेमाणे विहरह । विह्वो गमो राव-
णगस्त इमो, तस्य अस्तेज्जकालवातरेण उपज्जण
जसंती उत्तमे अभिजाए सत्तवीरिअरकमगुणे पसत्थ-
वणससरसारसंघयसत्तुगुगुद्विधारासमेहांटाणसीलपगई
पहाणमारवच्छापामए अणगवयणपहाणे तेअआउव-
लवीरिअजुते अज्जुभिरघणणिविअलोहसंकलणारायहर-
उसहसंघयसंदेहधारी भस १ जुग २ भिंगार ३ वद्धमा-
णग ४ भट्टमाणग ५ संख ६ ज्ज ७ वीअणि ८ पहाग
९ चक्र १० खंगल ११ मुसल १२ रह १३ सोथिअ १४
अंकुस १५ चंदा १६ इह १७ अगि १८ जूय १९
सागर २० इंदकय २१ पुहवि २२ पउम २३
कुंजर २४ सीहासण २५ दंड २६ कुम्म २७
गिरिवर २८ तुरगवर २९ जमउड ३० कुंडल ३१
खंदावत्त ३२ धण ३३ कौत ३४ गागर ३५ भ-
वखणिमाण ३६ अशेलकखणपसत्तुमुविभत्तचित्तकर-
चरणदेसभागे उद्धासुहलोमजालसुकुमालशिद्धमउआवत्तप-
सत्थलोमविह्वअभिरिअउज्जणपिउलवत्ते देससेत्तमु-
विभत्तदेहधारी तरुणविरिअसंवांविअरकमनविनुदुग्गभ-
वणो हयपोसलकोममणिअभमसत्थिअंतिशिरुलेवे पउ-
मुपलकुंडाजइहयवगचपगाणागपुष्पसारंगतुल्लगंधी
छाप्ताअहिअपसत्थपिअदुगुणेहं जुते अगंविअण-
तपते पागडवमजोशी निपुद्विअणकुलनापणपुणस-
चंदं चंदं इव सोमपाए वयलमणखिण्डुहकरे अक्खो-
मे सागरो व थिमिए धसवइ व भोगसमुदयसद्वयया-
ए समरे अराइए परमधिकमगुणे अमरवइसमाणस-
रिसरुवे मणुअइइ मरहचक्रवट्टी भरहं भुंजइ पण्डु-
सुत्त । (सूत्र ४२)

(तस्य एमित्यादि) तत्र चिन्तायां राजधान्यां भ-
रतो नाम राजा, स च मामन्ताऽऽदिगणं स्यादन्तः-
ह चक्रवर्ती, स च वासुदेवोऽपि स्यादन्तःकारोऽन्ताः-
पूर्वोपरदक्षिणसमुद्राख्यः चतुर्थो हिमवान् इत्येवंस्वरूपा-
सं वक्ष्यतयाऽस्य सन्तीति वागन्तः, पञ्चाश्वक्रवर्तिपदेन
कर्मधारयः समुद्रपदतः, महाहिमवान् हिमवतःहिमवर्तिन-
योर्विभाजकः कुलगिरिः स इव महान् ऐरणपृथ्वीपतिपदेना-
पेक्षया मलयः—चन्द्रनदुभोपतिप्रसिद्धो गिरिः, मन्दरो—मरुः,
वाक्पशान् प्रथमोपाङ्गः) तः समगो राजवर्णको आश्रय-
त्यर्थन्त इत्याह—राज्यं प्रशासयन् पालयन् विद्वन्तीति । नन्वेव-
मापि शाश्वती भरतनामप्रकृतिः कथं ? तदभावे च 'सेत्त'
इत्यादि वच्यमाणे निगमनमप्यसम्भवात्तादृश्या प्रकगान्त-
रेण तत्सत्कालमाविभरतनामचक्रवर्त्युद्देशेन राजवर्णनमा-
हः 'विह्वो गमो' इत्यादि, द्वितीयो गमः—पाटविशपोप-
लक्षितो प्रथमो राजवर्णकस्यायं, 'तत्र' तस्यां विजिताय-
मसङ्ख्यः कालो यैवेत्येतानि वर्षाणि असङ्ख्यधानी-

त्यर्थः, तेषामन्तरालेन—विबालेन, अयमर्थः—प्रवचने हि
कालस्यासङ्ख्येयता असंख्येयं च वर्णवर्षाङ्गयने, अ-
न्यथा समयापेक्षयाऽसङ्ख्येयत्वे बद्धवर्णनमनुव्याणामस-
ङ्ख्येयाऽऽयुक्तवच्यवहाप्रसङ्गः, तेनासंख्येयवर्षाऽऽयुक्त-
सङ्ख्येयकाले गते एकस्माद् भरतचक्रवर्तिनाऽपरो भरतचक्र-
वर्ती यतः प्रकृतस्य भगतेति नाम प्रवचने स उपप-
न्ने इति क्रियाकारकसम्प्रश्नः, वर्णमासनिर्देशः प्राग्वत् ।
आवश्यकवर्षां तु, 'तस्य व संलिज्जकालवामाउए' इ-
ति पाठः—तत्र च—भरते सङ्ख्यातकालवर्षाणि आयुष्यस्य सः
सङ्ख्यातकालवर्षाऽऽयुक्तः, तेनास्य युगिममुष्यव्यवहा-
रो व्यपाकृतो द्रष्टव्यः, तेषामसङ्ख्यातवर्षाऽयुक्तधा-
दिति । ननु भरतचक्रोऽसङ्ख्यातकालेऽतोतायुषि सगर-
चक्रादिभिर्निर्देशं सूत्रं व्याभचारि, तेषां भरतनामकत्वाभावात्
उच्यते—नवीदं सूत्रमसङ्ख्येयकालवर्षाणां सङ्कलनकालवर्षा-
नि चक्रवर्तिसमूहले नियमन भरतनामचक्रवर्तिसमूह-
स्वचक्रं किन्तु कदाचित्सम्भवमचक्रं, यथा आर्यामित्या-
मुत्सर्पिण्यां भरताऽऽस्यः प्रथमचक्रं । यत आह—'भरतं अ-
दीहन्ते, अ गृहन्ते अ सुदन्ते अ । भिअइं मांगभूरे,
सिन्निमो अ सत्तमं ॥१॥' इत्यादिसमवायाङ्गोऽथोद्वाप्रकी-
र्णकाऽऽदी, स च कोटश इत्याह—'यशस्य' नि व्यक्तम्, उ-
त्तमः शतानां गुणवत्तान्, अभिजातः—कुलीनः धीमत्पनाऽऽ-
दिवेशवत्तान्, सत्त्व—साहसं, धीर्यम् आनन्दं यत्नं, पापकमः
शुभविभावसन्तुष्टिर्गते गुणा यस्य, पतेन राजन्त्याचितसर्वो-
तिशायिगुणवत्तमाह, अशस्ताः—तत्कालीनजनापेक्षया अ-
धनोऽयाः वली—शरीरच्छविः, स्वर्ग—धर्मः, सारः—शुभपु-
रोपचयजयो धानुर्गच्छः शरीरार्थवर्तुः, संतनम्—अ-
स्थित्वय्यरूपं, तनुकं—शरीरं बुद्धिः—श्रोत्रप्यादिका, धार-
ता—अनुकृताध्वानाया अविच्युतिः, प्रधा—हयोपादेय-
धीः, संस्था—यथास्थानमङ्गाप्राह्वयन्त्याः, शीलम्—आ-
चारः, प्रकृतः—वहजे, तना इन्द्र, प्रशस्ता वर्णाऽऽयुयाऽथी
यस्य स तथा भवति च विशिष्टाः वर्णव्याऽऽयुयाऽथी
यस्योऽऽदिप्रधानक, तदाः प्रधाना—अनन्यवर्तिना गौरवाऽऽ-
युयाऽथी यस्य स तथा, तत्र गौरवं—महानामन्ताऽऽदिहृता-
भ्यन्तानाऽऽदिप्रतिपानः, क्षाया—शरीरगमागतिः—सङ्-
ख्यार्णाति, अनेकपु—विचित्रप्रकरणेषु वर्णनम्—यक्षद्वेषु प्र-
धाना—मुख्यः, अनकधादचनप्रकारेण निजशासनप्रवर्त्त-
नाऽऽदी—

"आदी तावन्मयुरं, मयेयं रूते तनः परं कटुकम् ।
भोजनविधीमव विवृणा, स्वकार्यसिद्धये वदन्ति वयः ॥१॥"
अथवा—

"सत्यं मित्रैः प्रियं स्त्रीभि—रलीकमपुत्रं द्विषा ।
अनुकुं च सत्यं च वक्ष्ये स्वाभिन्नं सह ॥२॥" इति ।

तेजः—वराहवर्णः गुणः—प्रतापः अग्नेदोषचारेण तडा-
न् 'तेजसां' नि न वयः समीप्यते' इत्यादिवत्, आयुर्व-
ले—पुरुषाऽऽयुषं तद् यावद्वर्षं तन युक्तः, तेन अगाराणाऽऽ-
दिनापहतवर्षायत्वे नास्त्यति भावः, पुरुषाऽऽयुषं च तदानी-
न्तकाले प्राकृतजनां पृथेकोटिसङ्ख्यायस्य बुद्धिताङ्ग-
प्रमाणं बोद्धव्यं, तद्वैषय्यतायै एषाऽयुक् निद्वान्ते अ-

सनात्, एतेन भेदः पूर्वविशेषणादस्येति, अशुभिर-
निश्चिद्रम् अत एव वननिचितं-निर्भरमुत यज्ञोद्वृत्तं
तदिव नाराचवक्ष्यम् प्रसिद्धा वक्ष्यभनाराचं संह-
नेन यत्र तं तथाविधं द्वे धर्तृनीत्यंशोऽलः, भयो-प्रति-
१ युयं-शकटाङ्कविशेषः २ भृङ्गः-जलभाजनविशेषः ३
वर्जमानकं ४ भद्राऽऽसने ५ शङ्खा-दक्षिणाऽऽसत् ६ लुभम् ।
प्रतीतं ७ व्यजने-पदैकदेशे पदसमुदायेणप्यारम्भ इत्यल-
व्यजनम् । अथवा-ते लुप्या (श्रीसिद्ध ० अ० ३ पा० २ सू०
१०८) इत्यनेन बालपदलोपः, चामरम् । आर्षन्वात् स्त्रीत्वं
तेन व्यजनीतिनिर्देशः ८ पनाका ९ चक्रं १० लाहल्ले ११
मुशले १२ रथः १३ स्वस्तिकम् १४ अङ्गुशः १५ चन्द्रः
१६ आर्तिता १७ अन्नयः प्रतीताः १८ यूपः-यज्ञस्तम्भः १९
सागरः-समुद्रः २० इन्द्रध्वज २१-पृथ्वी २२-पद्म २३-कु-
ङ्गरः २४ कण्ठ्याः, सिंहाऽऽसने-सिंहाङ्कितं लुपाऽऽसने २५
द्वगङ्ग २६-कुर्म २७-गिरिवर २८-तुर्गवर २९-मुकुट ३०-
कुण्डलानि ३१ व्यक्तानि, नन्दाचर्यः-प्रतिगिरि, नवकोणकः
३२ व्यस्तिक-धनुःकुन्तौ व्यक्ते ३३-३४ सागरः स्त्रीप-
भिधानार्थविशेषः ३५ भवने-भवनपतिदेवाऽऽवासः विमाने-वि-
मानकदेवाऽऽवासः ३६ एतेषां द्वन्द्वः तत्तन्नामि प्रश-
स्तानि-माहृत्यानि मुविमहानि-अतिशयेन विधिकानि या-
ग्यधिकानि-आधिकसहस्रप्रमाणानि लक्ष्यानि तेषाम्ना-वि-
स्त्यकरः प्राङ्गमयादेशभागा यम्य स तथा, अत्र पद-
व्ययः प्राङ्गन्वात्, त्रीकृतामिव चक्षुषामप्यष्टाधिक-
सहस्रलक्षानि भस्मान्निर्मितानि । यदाह निरीथवृणी-
पागयमनुश्रानं वत्तीसं लक्षणांनि, अद्भुतयं बलदेववामुदे-
वारो, अद्भुतहस्यं चक्रवर्तिनित्यगाराणं । ति । ऊर्ध्वं मुवं
भूमिगङ्गच्छतामहुगाराभिष येषां तानि ऊर्ध्वमुखानि यानि
लोमानि तेषां जालं-समूहो यत्र स तथा, अन्नं च श्रोत्रवत्त्वा-
ऽऽकारव्याङ्गदेशिना, अन्यथाऽधोमुखैः श्रोत्रवत्त्वाऽऽका-
रायुद्धाः स्यात्, मुकुमान्निर्गन्धानि-नवनीतापण्डाऽऽहृद्-
व्याणि तानीव मुदुकानि आवर्तैः-चक्रुरसंस्थानविशेषः
प्रशस्तानि-महत्त्वानि दक्षिणाऽऽवर्तनीत्यर्थः यानि लोमानि
तैर्निर्जिता यः श्रोत्रवत्-महापुरुषाणां बलाऽन्तर्बर्त्ती अभ्यु-
क्षाऽऽवयवः, ततः पूर्वपदेन कर्मधारः, तेन लुभम्-आच्छा-
दितं विपुलं बलां यम्य स तथा, देशे-काशलदेशाऽऽदी त-
त्र-तदैकदेशभूतविनीतानवध्याङ्की कुविभक्तो-अथास्थानवि-
निश्चयावयो यो देहस्तं धर्तृनीत्यंशोऽलः, तत्सकालावच्छे-
देन भग्नसंज्ञे न भग्नचक्रितोऽपरः सुन्दरश्च इत्यर्थः । त-
त्सम्य-उद्भूतुता ३७ रथमयः-किरणसंघोषितं-विका-
सितं यद्भक्तमले-प्रधानसरोजं हेमाशुभजमित्यर्थः । तस्य वि-
बुधा-विकस्वगे यो गर्भो-मध्यभागस्तद्वह्नी-शरीरच्छवि-
रम्य स तथा, हवयोस्मने-पुत्र उत्तमैः इति धानेनाह
हयाऽपाने, तदेव काश इव कोशः सुमुखत्वात् तत्संज्ञमः
प्रशस्तः पृष्ठस्थ-पृष्ठभागस्थान-चरमभागेऽपानं तत्र निरु-
पेक्षेयः लेपहितपुष्पिकत्वात्, पद्म प्रतीतम्, उत्पलं-कुण्ड-
कुन्दानिभूयिकाः प्रतीताः, वरचम्पको-राजजम्पकः, नाग-
पुष्पे नागकेलिकुलुमे, सारङ्गानि-प्रधानलतानि, अथवा-प-
दैकदेशे पदसमुदायेणप्रशङ्गात् सारङ्गशब्देन सारङ्गमदः-क-
हन्पी, द्वन्द्वे कन एतेषां तुल्यो गन्धः-शरीरपरिमितो यस्य

स तथा, तद्विलसत्तादिप्रत्ययात् रूपसिद्धिः, पद्मिश्रता
आधिक्यशस्तैः पार्थिवगुणैर्मुक्तः (ज०)-(ते च पार्थिवगुणाः-
'पृथिव्य' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ४३३ पृष्ठे पद्मभिः श्लोकैर्द-
क्षिताः) ते च श्लोकाः पाठसिद्धायाः, नवरमोदाय-दाक्षिण्यं,
तेन शान्तरीगङ्गागुणादस्य भेदः, यद्यप्येतन्मोमेव प्रत्यवसितः
केचन गुणाः सूत्रहता साक्षात् पूर्ववत् उक्ता उत्तर-
सूत्रे च वक्ष्यन्ते, तथापि पदविश्रुतसंख्यामेलनार्थमत्र ते
उक्ता इति न शेषः, उपनशाच्च मानोमान्नाऽऽविद्वु-
क्त्यभक्त्यवसलत्वाऽऽद्योऽपि उक्ताऽर्तिरक्ता प्राप्ता इति,
अव्यवच्छिन्नम्-अव्यङ्गितमानपत्रं-लुभं यस्य स तथा, ए-
तेन पितृपितामहकमाऽऽगतराज्यमोक्तं सुखितम्, अथवा
संयमकालादवगंन केनापि बलीयसा रिपुणा तस्य प्र-
भुत्वमाच्छिन्नमिति, प्रकट-विशदावदातया जगत्प्रतीति-
उभयोरन्यौ-मातृपलरूपे यस्य स तथा, अत एव
विशुद्धं-निरालम्बं यथिजककुलं तदेव गगनं तत्र पूर्ण-
चन्द्रः-चन्द्र इव सोमया-सुदृष्ट्यभावेन नयनमनसोर्निर्वृ-
तिकरः, शास्त्रादिव इत्यर्थः, उक्ताभो-भयर्गहताः, सागरः
प्रस्तावात् जीवसमुद्राऽऽदिः स इव स्तिमितः-स्थिरश्चिन्ता-
कक्षांलवजितो न पुनर्वैताऽवसग्वर्धित्युक्ताललवणेण इवा-
स्थिरस्यभाव इत्यर्थः, धनपतिरित्य-कुबेर इव भोगस्य
समुदयः-नम्यगुदयस्तेन सह सद् विद्यमानं द्रव्यं यस्य
स भोगसमुदयसदृश्यस्तस्य भावस्तथा तथा, भोगोप-
योगिभोगाङ्गसमुद्भूत इत्यर्थः, समरे-संग्रामे अपराजिता
भङ्गमभाः परमविजयगुणः व्यक्तम्, अमरपतेः समानं
सदृशमर्थ्योनृत्य रूपं यस्य स तथा, मनुजपतिः-नरप-
तिर्भरतचक्रवर्ती, उपत्यते इति तु प्राग्योजितमेव । अ-
थात्यत्रः सः किं कुर्वन् इत्याह-(भरहयादि) अन्नतरस्य
एव दक्षिणस्वरूपो भग्नचक्रवर्ती भग्नं भुङ्क्ते शास्त्रानि,
प्रतद्विशुद्धिर्गति व्यक्तम्, अत इदं भग्नसंज्ञमुच्यते, इति
निगमनमग्रे वक्ष्यते ।

अथ प्रस्तुतभरतस्य दिग्विजयाऽऽदिव्यव्यवतामाह-

तए शं तस्स भरहस्स रणेशो अरणया कयाह आ-
उहधरसालाए दिव्वे चकरयणं समुप्पज्जित्था, तए शं
स आउहधरए भरस्स रणेशो आउहधरसालाए दिव्वे
चकरयणं समुप्पणणं पासइ, पासिता इहुतुहुत्तमा-
णदिए नदिए पीडमणं परमसोमणस्सिए हरिसवस-
विसप्पमाणहिएअण जेषामिव दिव्वे चकरयणं तेषामिव
उदामच्छइ, उवागच्छिता निम्भुत्ता आपाहिणपयाहिणं
करोइ, करोता करयल ० जाव कहु चकरयणस्स पणामं करोइ,
करोता आउहधरसालाओ पडिणिकवमइ पडिणिकवमिता
जेषामिव बाहिरिआ उवड्डाणसाला जेषामिव भरह राया ते-
णामिव उवागच्छइ, उवागच्छिता करयल ० जाव जणणं वि-
जणणं बद्धविइ, बद्धावेत्ता एवं बयासी-एवं खलु देवाणु-
प्पिआणं आउहधरसालाए दिव्वे चकरयणं समुप्पणं, तं
एअणणं देवाणुप्पिआणं पिअड्डाए पिअं शिणिएमो पिअं
मे अउउ । तते शं से भरह राया तस्स आउहधरिअस्स

अंति एयमहं सोबा शिसम्म हट्ट ० जाव सोमससिए विअसिअवरकमलगयणवयणे पयलिअवरकडगतुडिअके-
उरमडडुडलहारविरायंतरहअवच्छे पालवपलंबमाथो-
लंतभूसणधरे ससंभमं तुरिअं चवलं शरिंदे सीहासणाओ
अन्धुडेर, अन्धुडेरता पायपीढाओ पबोरह, पबोरहइता
पाडआओ ओसुअइ ओसुअइता एगसाडिअं उत्तरासंगं के-
इ, केइता अंजलिमडलिअगाहत्थे चकरयणाभिसुहे सत्त-
डुपयाइं अणुगच्छइ, अणुगच्छइता वामं जाणुं अंचेइ, अ-
चेइता दाहिणं जाणुं भरखिलंतसि सिहइ करयल ० जाव
अंजलिं कट्टु चकरयणस्स पणामं केइ, केइता तस्स
आउधपरिअस्स अहमालिअं मडवज्जं ओमोअं दलइ,
दलइता विउलं जीविअरिहं पीइदाणं दलइ, दलइता
सकोइ, सम्माणेइ, संमाणेइता पडिविसज्जेइ, पडिविस-
ज्जेइता, सीहासणवरणं पुरत्थाभिसुहे सखिणसणणे ।
तए खं से भरेइ राया कौंडुविअपुरिसे सदेविइता एवं व-
यासी—खिप्पामेव भो देवाणुप्पिआ ! विथीयं रायहाणि
सन्निभतरवाहिरिअं आसिअसंमज्जिअसित्तसुइगरन्थंनवी-
हिअं मेचाइमंचकलिअं शाणाविहरागवसणुअसिअभयप-
डागाइपडगमंडिअं लाउल्लेइअमहिअं गोसीसमरसरत्तं चं-
दणकलत्तं चंदणधंडसुकुप ० जावगंधुडुआभिरामं सुगंध-
वरगंधिअं गंधवडिभूअं केइ, कारवेइ, केइता कारवेता
य एअमाणत्तिअं पचप्पिअइ । तए खं ते कौंडुविअपुरिसा
भरेइणं रणया एवं वुत्ता हट्टु ० करयल ० जाव एवं सामि
त्ति आणए विणएणं वयणं पडिसुणंति, पडिसुणित्ता
भरहस्स अंतिआओ पडिखिक्खमंति, पडिखिक्खमिता
विथीअं रायहाणि ० जाव केइता कारवेता य तमाणत्तिअं
पचप्पिअंति । तए खं से भरेइ राया जेणेव मज्जणधरे
तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छिता मज्जणधरं अणुपविसइ,
अणुपविसिता समुत्तजालाकुलामिगामे विचित्तमाणिरयण-
कुट्टिमंतले रमणिज्जे यहाणमंडवंसि शाणागणिरयणमत्त-
चिअंसि यहाणपीढंसि सुइखिसणणे सुहोदएहि गंधादएहि
पुप्फोदएहि सुहोदएहि अणुअे कल्लागणपवरमज्जणवि-
हीए मज्जिअ तत्थ कोउअएहि बहुविदिहिं कल्लागणपवरम-
ज्जणावसाणे पमहलसुकुमालगंधकामाइलहिअंगे सरममु-
रहिगोसीसचंदणाणुलितगते अहयममहयदूसरयणसुमंनु-
डे सुइमालावणणगविलेइणे अविद्धमणिसुवणणे कप्पिअ-
हारउद्धहारतिसिअपालंबपलंबमाणकडिसुत्तसुकयसंहि पि-
खद्धगेविज्जगअंगुलिज्जगललिअगणललिअकयाभरणे शा-
णागणिकडगतुडिअअंभिमिअभूए अहिअसस्मिरीए कुंडल-
उज्जोअभाणणे मडडदित्तिभरए हागेत्थयसुकयवच्छे पा-

लंबपलंबमाणसुकयपडउत्तरिज्जे मुदिआपिगलंगुलीए शा-
णागणिकणगविलमहरिहसिणोअविअमिसिमितवि-
रइअसुसिलिडुविसिडुलट्टुसंठिअपसत्थआविद्धवीरवलए, किं
बहुला ? , कप्पकखए चव अलंकिअविभूसिए शरिंदे
सकोरं ० जाव चउचामरवालवीइअंगे मंगलवयजयसदक-
यालोए अण्णेगगणसायगदंडयायग ० जाव दूअसंधिवालस-
द्धि संपरिबुडे धवलमहामहसिग्गाए इव ० जाव ससि व्व पि-
यदंसणे शरवई धूवपुप्फगंधमल्लहत्थगए मज्जणवरआ पडि
खिक्खमइ, पडिखिक्खमिता जेणेव आउधवरमाला जेणेव
चकरयणे तणांमेव पहाण्थ गमणाए । तए खं तस्स भर-
हस्स रणयो बहव ईसरपभिअं अप्पेगइआ पउमहत्थग-
या अप्पेगइया उपपलहत्थगया ० जाव अप्पेगइआ सयस-
हस्सपत्तहत्थगया भरहं रायाणं पिडुआं पिडुआं अणुग-
च्छंति । तए खं तस्स भरहस्स रणयो बहईओ—

“सुजा चिलाइ वामणि-वडमीअं ववरीं वउसिआआं ।
जंणिअवन्हविआअं, ईमिसिअन्थारुकिअिआआं ॥ १ ॥
लासिअलउसिअदमिली-सिंहलि तह आरवी पुलिंदी अ ।
पकणि बहलिं मुंरुंदी, सवरीअं पारसीअं अ ॥ २ ॥”
अप्पेगइया बंदणकलमहत्थगयाआं चंगरीपुप्फपडलह-
त्थगयाआं भिगाअदंमथालपातिपुडइडुगवाचकगरयण-
कण्डपुप्फचंगरीमलवसणुअणुसंगंधहत्थगयाओ वन्थआ-
भरणलोमहत्थयचंगरीपुप्फपडलहत्थगयाओ ० जाव लां-
महत्थगयाओ अप्पेगइआओ सीहामलहत्थगयाओ छन-
चामरहत्थगयाओ-तल्लमसुगयहत्थगयाओ, “तल्लं कां-
हुत्तमुगं, पचे चांए अ तगरमला य । हरिअलं
हिंणुलए, मणोमिला सामवसमुगं ॥ १ ॥” अप्पे-
गइआओ तालिअंतहत्थगयाओ अप्पेगइयाओ धृ-
वकडुल्लुअहत्थगयाओ भरहं रायाणं पिडुआं पिडुआं अणु-
गच्छंति । तए खं से भरेइ राया सच्चिईए सच्चिईए
मज्जबलेणं सच्चिसमुदएणं मज्जावरणं सच्चिविभूमाए स-
च्चविभूईए सच्चवन्थपुप्फगंधमल्लालंकारविभूमाए सच्च-
तुडिअसहसिणखाएणं महा इडुईए ० जाव महाया
वरतुडिअजमगसमगपवाइएणं संखपणवपडहंभरिअ-
ल्लगिअरमुडिसुरजमुइगदुडिहिनिगोसाइएणं जेणेव आ-
उधवरमाला तेणेव उवागच्छइ, तेणेव उवागच्छिता
आलोए चकरयणम पणामं केइ, केइता जेणेव च-
करयणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छिता लोमहत्थयं
पगामुइ, पगामुसिता चकरयणं पमज्जइ, पमज्जिता
दिच्चाए उदगधारा अन्धुक्खइ, अन्धुक्खिता सरमे-
णं गोसीसचंदणं अणुलिअ, अणुलिपिता अग्गेहि

बरेहि गंधेहि मन्नेहि अ अचिएणइ, पुफ्फारुहणं मल्ल-
गंधवरणचुपलवत्थारुहणं आभरणारुहणं करेह, करिता
अच्छेहि सण्हेहि तएहि रययाएहि अच्छरसात्तुलेहि
चक्करयणस्स पुरआ अहुऽहुमंगलए आसिहइ । तं जहा-
संत्थिय सिरिवच्छ खंडिआवन बद्धमासग भदासस
मच्छ कलस दणस अहुमंगलए आसिहिवा काऊणं
करेह, उवयारंति, किं ते !, पाडलमल्लिअचंपगअसोगपु-
म्यागचुअमंजरियवमालिअबकुलतिलगकणवीरकुंदकोजय-
कंरंठयपतदमखयवरसुरहिसुगंधगंधिअस्स कथगहगहिअ-
कयलपग्गविप्पमुक्कस्स दसदवरणस्स कुमुमसिगरस्स
तत्थ चिंनं जाणुस्सेहप्पमायमिंनं ओहिनिगरं केना चं-
दप्पभवइवंकलिअविमलदंडं कंचखमणिययमभित्थितं
कालागुरुपरकुंदुरुकतुरुक्कध्वंगधुतमाणुविदं च धूमव-
ट्ठिं विणिम्मअंतं वेरुलिअमयं कहुच्छुअं एग्गेतु पय-
नं धूवं दहइ, दहिता मतऽपुपयाइं पच्चासकइ, पच्चास-
किता वामं जाणुं अंचइ, ० जाव पणामं करेह, केता
आउहवरमालाओ पडिणिकखमइ, पडिणिकखमिता जे-
खव बाहिरिआ उवड्डाखसाला जेखेव सीहासखे तेखेव
उवागच्छइ, उवागच्छिता सीहासखवरगए पुरन्यामिबुहे
सएणसीअइ, मएणसिता अड्डारस सेणिपेसेणीओ स-
हाविइ, सहाविता एवं बयासी—सिप्पामेव मो देवा-
णुप्पिआ । उस्सुक्कं उक्करं उकिं अदिज्जं अभिज्जं
अभपप्पवंसं अर्द्धकोटिदमिं अवरमिं गणिआवरसाइ-
ज्जकल्लिअं अणेगतालायराणुचरियं अणुअअमृगं अमि-
लायमल्लदामं पमुइअपक्कीलिअसपुरजणजाणवयं विज-
यंवजइयं चक्करयणस्स अट्टाहिअं महामहिमं करेह,
करेता मेअमाणुत्थिअं सिप्पामेव पच्चप्पिणइ । तए यं
ताओ अड्डारस सेणिप्पेसेणीओ बरेहणं रखा एवं वु-
त्ताओ समालीओ इट्टाओ ० जाव विणएणं पडिसुणेंति,
पडिसुणेंता भरहस्स रयणो अंतिआओ पडिणिकखमि-
ति, पडिणिकखमिता उस्सुक्कं उक्करं ० जाव करंति अ,
कारवेंति अ, करेता कारवेता जेखेव बरेह राया तेखेव उ-
वागच्छंति, उवागच्छिता ० जाव तमाखलिअं पप्पप्पिणंति ।
(मूत्र—४३)

(तए समित्थिदि) ततो—माण्डलिकप्रसासेरत्नतरं त-
स्य—भरतस्य—राज अन्यथा कदाचित् माण्डलिकत्वं भुजा-
नस्य वर्षसहस्रे गते इत्यर्थः, आयुधरुहालयां दिव्यं व-
क्ररत्नं समुपपन्नं, तए सं से इत्यादि । ततः—चक्ररत्नो-
त्पत्तेरन्तरं स आयुधरुहिको, यो भरतेन राज्ञा आयुषा-
पक्षः कृतोऽस्तीति गम्यम् । भरतस्य राज्ञ आयुधरुहा-
लयां दिव्यं वक्ररत्नं समुत्पन्नं पश्यति, इट्टा च इहउहइ—

अत्यर्थं तुष्टे इष्टे वा—अहो मया इदमपूर्वं दृष्टमिति विस्म-
तं तुष्टे—सुष्ठु जातं यन्मयैव प्रथममिदमपूर्वं दृष्टं यन्निवे-
दनेन स्वस्वामिं प्राप्तापानं कारित्यति श्रुते सन्तोषमापन्नं
चित्तं यत्र तद् यथा भवति तथा आनन्दितः—प्रमोदं
प्राप्तः । यत्ना—दृष्टतुष्टः—अतीव तुष्टः, तथा चित्तं आ-
नन्दितः, प्रकारः प्राकृतत्वात् अलासार्थकः ततः कर्म-
धारयः, मन्दिता—मुक्तलोभताऽऽदिभयैः समुद्रिमुपागतः-
प्रीतिः—प्रीत्येन मनसि यस्य स तथा, चक्ररत्ने बहुमानप-
रायण इत्यर्थः । परमं सौमनस्यं—सौमनस्कत्वं जातमस्ये-
ति परमसौमनस्यितः । एतदेव व्यनक्ति—इववशेन विस्-
पेद्—उज्जसद् इदयं यस्य स तथा, प्रमोदप्रकृषप्रतिपादना-
र्थत्वाच्चातानि विशेषणानि पुनरुक्तया दृष्टानि, यतः “बह्ना ह-
रेति, “बह्ना हर्षभयाऽऽतिमि—रासिस्तमनाः स्तुवन् तथा नि-
म्यन् । यत् पदमसकृद् हयात्, तत्पुनरुक्तं न दोषाय ॥१॥ ”
यत्र तद्विषयं चक्ररत्नं तत्रैवोपागच्छति, उपागम्य च
त्रिकृत्यः—वीनं वारान् आदायिणप्रदक्षिणं—दक्षिणहस्ता-
दारभ्य प्रदक्षिणं करोति, त्रिप्रदक्षिणयतीत्यर्थः । तथा
कृत्वा च (करतलं सि) अत्र यावत्पदं “करयलप-
णिगाहिअं दसणं सिरसावचं मयए अंजलिं सि । ” अत्र
व्याख्या—करतलाभ्यां परिगृहीतः—अतस्तं दश करज-
सम्बन्धितो नलाः समुद्रिता यत्र तं शिरसि—मस्तके आ-
वर्तः—आवर्तनं प्रादक्षिण्येन परिभ्रमणं यस्य तं शिरसाऽ-
ग्राममित्यर्थः । मस्तके अंजलिं—मुकुलितकमलाऽऽकारकज-
यरूपं कृत्वा चक्ररत्नस्य प्रणामं करोति, कृत्वा च आयु-
धरुहालयाः प्रतिनिष्कामाति—निर्घाति, प्रतिनिष्कम्य च
यत्रैव “बाहिरिका”—आभ्यन्तरिकापलया बाह्या उपस्थानशा-
ला—आस्थानमण्डपो, यत्रैव च भरतो राजा तत्रैवोपाग-
च्छति, उपागम्य च “ करतलं जाव ” सि पूर्ववत् । जयेव-
परानभिभवनीयत्वरूपेण विजयेन—परेषामसहमानामाभिनि,
भावकत्वरूपेण बध्नेयानि—जयविजयाभ्यां त्वं बध्नेयस्त्वया-
शिषे प्रयुक्ते, बर्द्धयित्वा स्वैवमवादीत् । किं तदित्याह— एवं
कलु इत्यादि, इत्येवमेव यदुच्यते भया, न च विपर्ययाऽऽ-
दिना यदुच्यता भवति, यदेवानुमियाणां—राजायादानाम्
आयुधरुहालयां दिव्यं चक्ररत्नं समुत्पन्नं तदेव तत्,
लुमिति प्राचत्, देवानुमियाणां प्रियायैतानि—प्रीत्यर्थं भियम्—
इष्टं निवेद्यामः “ एतत् ” प्रियानेवदने प्रियं (भे) भवतां
भवतु, ततो अतः किं चक्रे इत्याह— ततो सं इत्यादि,
ततः स भरतो राजा तस्याऽऽयुधरुहिकस्य समीपे एतमर्थं
धृत्वा—आकर्ण्य कलाभ्यां निशम्य—अवधार्य हृदयेन तुष्टो
यावत्सौमनस्यितः प्राचत् प्रमोदाऽतिरेकाष्टे ये आता भर-
तस्य संभुतास्तान् विशेषणद्वारेणाऽह—विकसितकमलभ्र-
यनवदमेव यस्य स तथा, प्रवर्तितानि—चक्ररत्नापलभ्रय-
जितसम्प्रभामिरेकात् कम्पितानि वरकटके प्रधानवलये
नूटिके—बाहुद्वाराके केयूरे—बाह्वोरेव धूपणाविशेषो मुकुटं
कुण्डले च यस्य स तथा, सिंहावलोकनन्यायेन प्रवर्ति-
तशब्दो प्राज्ञः, तेन प्रवर्तितद्वारेण विराजइ रतिदं च वक्षो
वक्ष्य स तथा, पण्णात् पण्डितस्य कर्मधारयः । प्रत्यमना-
नः सम्प्रभामेव प्राज्ञश्चो—कुलवर्गं वक्ष्य स तथा, वोलत्-
वोलाचयानं वृषणम् उल्लासिणी पट्टिदि च स तथा, ततः

पद्वयस्य कर्मधारयः । अत्र पदविषयस्य आधिक्यात् । सप्त-
मन्त्रे—सादरे त्वरिते—मानसोत्पन्नं यथा स्वात्मया चपले
कार्योन्मुख्यं यथा स्यात् तथा नेत्रो—भरतः सिद्धाऽऽसना-
दभ्युत्पद्यते, अभ्युत्थाय च पादपीठान्-पदाऽऽसनात् प्रत्य-
वरोद्धति—अवतरति प्रत्यवस्था च—अवतीर्य पादुके-पादशो-
णं अवमुञ्चति अभ्यतिशयात्, अवमुञ्च च एकः शब्दो
यत्र स तथा, तद्विलक्षण इकप्रत्ययः । अस्मदशब्दकम-
य इत्यर्थः, पतादशमुत्तरासन्नो-चत्सि तिर्यग्विस्तारितव-
क्षविशेषस्तं करोति, कृत्वा च अञ्जलिना मुकुलितः-कु-
चमलाकारी कृतावग्रहस्तौ-हस्ताग्रभागौ येन स तथा, चक-
रत्वाभिमुखः सत वा अष्टौ वा पदानि, अनुपसर्गस्य स-
न्निधिविषयकत्वावनुगच्छति—आसन्नो भवति । दृष्टानुश-
ब्दयोगः सन्निधौ, यथा—“अनुदिदं शुक्रविवरे चिरं स्तान् ।”
एति, पदानां सहस्राधिकपदपर्यन्तमेतादृशभाषाव्यवहारस्य
लोके दृश्यमानत्वात्, अनुगत्य च वामं जानुम् आकुञ्च-
यति-ऊर्ध्वं करोतीत्यर्थः, दक्षिणं जानुं धरणीतले निहत्य-
निधाय करतले त्वादि विशेषणज्ञानं प्राप्नुवन्, अञ्जलि-
कृत्वा चक्रस्तनस्य प्रथमं करोति, कृत्वा च तस्याऽऽधुपशु-
दिकस्य यथामाहितं यथाधारितं यथापीरहितमित्यर्थः,
इदं च विशेषणं शान्तसंनिशयादानं निविलम्बेन दद्यामि
ति व्यापनायैम् । यदाह—

“सत्यपाणिगतमप्यपस्य-प्रापसाधि न देयविलम्बः ।
न परवचननियमः किल लब्ध्या-स्मद्विलम्बनविधौ न विवकः ।
अविलम्बितदानमुपाशु, समुज्ज्वले मानवा यशो लभतं ।
प्रथमं प्रकाशदाना-विशदः पक्षोऽपरः कृणुः ॥ २ ॥”

अवमुञ्चने-परिधीयते यः सोऽवमोचकः—आभरणं, मुकु-
टवर्जं-मुकुटमन्तरेत्यर्थः, अत्र ‘उताऽमुकुलाऽऽदिपु’
(श्रीसूत्र ७० प ० १ सू १०७) इत्युक्तारस्याकारः, तस्य
राजचिह्नं आह्वारं चनादित्यात्, न कापय्याऽऽदिना न द-
द्यातीति, एतन्मन्मनुष्याणां मौलिवेषनस्य राजचिह्न-
त्वमभ्युपगच्छन्तीत्येकेन जिनगृहाऽऽचमिगमविधौ मौ-
लिवेषनमापकुर्वन्ति ते अशुभवर्शनस्यादपशकुनमिनीवाभ्यु-
पगच्छन्ता आगमोक्तविषयपुद्गलजन्यफलनं दृष्ट्वा तु मुक्ता
इति बोध्यं, दत्त्वा चान्यन् किं करोतीत्याह—विपुलं
जीवितादौम्-आजीविकायायै प्रीतिदानं दद्याति, सत्कार-
यति वक्ष्याऽऽदिना सन्मानयति वचनायुक्तमाने, सकृद-
स्यान्याय च प्रतिविसर्जयति-स्वस्थानगमनतो ज्ञापयति,
प्रतिविसर्ज्य च सिद्धाऽऽसनवराजतः पूर्वाभिमुखः सन्निधाय
उपविष्ट इति । अथ भरता यत्कृतवान् तदाह—‘तप ए’
इत्यादि, निगदति-सिद्धः किमवादीति-‘(विष्णोर्वचं चि ।)
क्षिमेध मे देवातुप्रिय ! विनीतां राजानां सव्राभ्यन्तरेण
नगरमध्यभागेन वार्द्धिका—नगरवर्हिभागे यत्र तत्तथा-
किदाविशेषणम्, आर्द्धिका ईर्ष-सक्ता गन्धोदकच्छटकदानात्
समाञ्जिता-कशवरशोधनात् सिद्धा जलनात् एव शब्दिका
शुद्धा-विषमभूमिभजनाद् रथ्या-रथुभागांस्तरवीथी च
अवाग्नरमार्गो यस्यां सा तथा इदं च विशेषणं धेजनाया
विचित्रत्वात् समुद्रपदममाञ्जितान्तराक्षरकथ्यान्तवो-
धिकामित्येव दृश्यं समुद्राऽऽचानन्तरभावित्याच्छिन्नकथ्यस्य-
मञ्ज्वा-मालकाः मत्तकृदृष्टृमनोपदेशनानिमित्तम् आनिमज्जा-

तेषामप्युपरि ये तेः कलिता नानाविधो रागो—रञ्जनं येषु
तानि कोमुष्ममाञ्जिताऽऽदिकृपाणि वसनानि—वस्त्राणि य-
ेषु तादृशा ये ऊर्ध्वीकृता-उच्छृता ध्वजाः-सिंहगण्डाऽऽदि-
रूपकोपललिता वृहत्पट्टकृपाः एताकाश्च-तद्विरकरूपा अनि-
एताकाः—तदुपरिर्क्षित्यस्तनिभिमिगदताम्, अत्र च ‘साउ-
क्ष्णाय’ इत्यादिका गंधवर्द्धिभ्यो’ इत्यन्ता विनीतास-
मारचनवर्णकः प्रागभिधायंयदवधनवर्णकं व्याख्यात इति
न व्याख्यायते, ईदृशविशेषणविशिष्टां कुरुत स्वयं कारयन्
परैः कृत्वा कारयित्वा च एतामाक्षमि-आक्षां प्रत्यर्पयन्-
ततस्ते किं कुर्वन्तीत्याह—‘तप ए’ इत्यादि । ततो-भरताऽऽ-
ह-‘अन्तरं कौटुम्बिका-अधिकारिणः पुरुषाः भरतेन राज्ञा
यवमुक्ताः सन्ता हृष्टाः करतलेत्यागस्य यावत्तदप्राप्तौ पूर्वम्,
एवं स्वामिन् ! यथाऽऽयुष्मापादा आदिशान्तिं तथेत्यर्थः,
इति कृत्वा-इति प्रतिवचनंत्यर्थः, आक्षया-स्वामिशा-
सनस्योक्तलक्षणं निधेमन, अत्र च ‘आराण विष्णवणं’ इति
एकदेशग्रहणेन पूर्णोऽभ्युपगमात्तापकाः आराः अंशेनांशो
गृह्यतेः इति (ययने पांडुरंगानि चि) दचनं प्रतिश्रव-
न्ति अत्राकुर्वन्तीति, ततस्ते किं कुर्वन्तीत्याह—‘पांडु
सुनिता’ इत्यादि, प्रतिश्रव्य तस्यान्तिकान् प्रतिनिरूप-
यन्ति, प्रतिनिरूप्य च विनीतां राजधानी, यावत्तदना-
न्तराक्षमकलविशेषणविशिष्टां कृत्वा कारयित्वा च नामा-
क्षमि भरतस्य प्रत्यर्पयन्ति । अथ भरतः किं चक्रे ? इ-
त्याह—‘तप ए स भरह’ इत्यादि । ततः स भरता-
राजा यत्रैव मज्जनयत् तत्रैव पागच्छन्ति, उपायाय च
मज्जनयुद्धम् अनुप्रविशति, अनुप्रविश्य च समुक्तेन-मुक्ताफल-
युनेन जलिन-गवातलाऽऽकुलो-व्यागोऽनिरामश्च यस्मि-
न्मिन्, विचित्रमणि-तन्मयकुट्टिमतले-वत्तभूमिका यत्र
स तथा तस्मिन्, अत एव समभूमिकथान् रमणीयं आ-
नामगण्डे, नामाप्रकाराणां मलीनां रमनां च भ्रष्टया-य-
थोचित्येन रचनास्तानि विविचिरेः स्नानपीठं-स्नानयाग्यं आ-
सनं सुखेन निपण्य—उपविष्टस्तेन शुभादौकै-तीर्थोदकैः
सुषोदकैर्वी-नायुर्गोतीनिशितैरित्यर्थः । गन्धोदकैः-सन्ध-
नाऽऽदिरसमिधैः पुष्पादकैः-कुसुमवासितैः, शुकोदकैश्च
स्यामाविकैर्गोथान्यजलाशुभैरित्यर्थः । (मांजण चि)
उत्तरसूत्रग्रन्थेन सह समग्र्यः, एतेन कान्तिजननाधम-
ज (ह) ननाऽऽदिगुणार्थं मज्जनमुक्त्वा, अथारिष्टविधानार्थ-
माह—पुनः कल्याणकारिप्रवर्गमज्जनम्-चिरउदरहीरातं-
वृत्त्यर्थकारिहितोपध्यादिस्नानस्य विधिना ‘दुस्मज्जां’ शु-
द्धा, इत्यस्य शुद्धयर्थकत्वेन स्नानार्थकत्वाभावाज्जन-स्त-
पितोऽनन्त-पुण्यजाभिरिति ग्रन्थे, कर्मजित इत्याह-नञ्-
स्नानावसरे कौतुकानां रक्षाऽऽदीनां श्रुतैः, यदा-कौतुहलिक-
जनैः स्वसवास्यकृत्रयागार्थं द्रव्यमात्रैः कौतुकजनैः-भा-
गद्वेषाऽऽदिकृत्कृतवैवृद्धिभ्यो-अनेकप्रकारैः, अत्र करणे तु-
नीयति । अथ स्नानोत्तरविधानमाह—‘कल्याण’ इत्यादि ।
कल्याणकप्रवर्गमज्जनवसानं स्नानानन्तरमित्यर्थः । पद्मल-
या-एकमवस्था अत एव मुकुमालया गन्धप्रधानाया कया-
यल-पीतरक्तवर्णाऽऽश्रयऽऽन्नोयवस्तुना रक्षा कापायिका-त-
या कपायरक्तताया शोदिकेत्यर्थः । कतिनं-नितेपतामापादि-
तम् अङ्गयस्य स तथा, सरससुरभिगोशीपचन्द्रानुमिमा-

प्रः, अहर्त-मलसृष्टिकाऽऽदिभिरनुपवृत्तं प्रत्यप्रमित्यर्थः, सुप्र-
 षाभ-बहुसूत्र्यं यत् वृत्त्यर्थ-प्रधानवस्त्रं तत्सुसंवृतं-सुपु-
 परिहितं येन स तथा, अनेनाऽऽदी वस्त्रालङ्कार उक्तः, अत्र
 च वस्त्रस्य पूर्वं योजनीयं, चन्दनस्य पश्चात्, कमप्राधा-
 न्याद् व्याख्यास्य, न हि स्वानोत्थत एव चन्दनेन व-
 पुर्विलिम्पनीनि विधिप्रमः, शुचिनी-पवित्रे मालावर्णकवि-
 लेपने पुष्पजगमगडनकारिकुङ्कुमाऽऽदिविलेपने यस्य स तथा
 अनेन पुष्पालङ्काराद्, अथस्तनसूत्रे वपुःसौगन्ध्यायै-
 य विलेपनमभिहितम्, अत्र तु वपुर्मण्डनायैति विशेषः, आ-
 विद्वानि-परिहितानि मणिसुवर्णानि येन स तथा, पते-
 नास्य रजतरीरिमायाऽऽघलङ्कारनिषेधः सूचितः, मणिस्वर्णा-
 लङ्कारानेव विशेषेण आह-कल्पितो-यथास्थानं विन्यस्तो
 द्वारः-अष्टादशसरिकोऽष्टद्वारो-नवसरिकलसरिकं च प्र-
 तीतं येन स तथा प्रलम्बमानः प्रलम्बो-भुज्यन्तं यस्य स
 तथा, सूत्रे च पदव्यत्ययः प्राकृतत्वात्, कटिसूत्रेण-क-
 ट्याभरणेन सुपुट कृता शोभा यस्य स तथा, अत्रपद-
 व्यत्यय कर्मधारयः । अथवा-कल्पितद्वारऽऽदिविः सुकृता शो-
 भा यस्य स तथा, पिनद्वानि-वद्वानि प्रवेद्यकाणि-कण्ठाऽऽ-
 भरणानि अङ्गुलीयकानि-अङ्गुल्याभरणानि येन स तथा,
 अनेनाऽऽभरणालङ्कार उक्तः, तथा ललिते-सुकुमालेऽङ्क-
 मूर्त्ताऽऽदी ललितानि-शोभायन्ति कचानां-केशानाम् आभर-
 णानि-पुष्पाऽऽदीनि यस्य स तथा अनेन केशालङ्कार उक्तः ।
 अथ सिंहावलोकनन्यायेन पुनरप्याभरणालङ्कारं वर्णयथा-
 ह-नानामणीनां कटकपट्टिक-द्वस्तवाह्यभरणविशेषैर्बहुत्वा-
 न् लम्बिताविव स्तम्भितौ भुजौ यस्य स तथा, अधिक-
 कमध्यक इति स्पष्टं, कुण्डलाभ्यामुद्योतितम् आननं मु-
 खं यस्य स तथा, मुकुटदीर्गशिरस्कः स्पष्टः, हरिणावस्य-
 नम्-आच्छादितं तेनैव हेतुना प्रेतकजनानां सुकुरतरनिकं
 वक्षो यस्य स तथा, प्रलम्बेन-दीर्घेण प्रलम्बमानेन-दो-
 लायमानेन सुकृतेन-सुपुट निर्मितेन पटेन-वस्त्रेन उत्तरीयम्
 उत्तराऽऽसक्तौ यस्य स तथा, प्राकृतत्वात् पूर्वपदस्य-
 दीर्घत्वं, मुद्रिकाभिः-साक्षराङ्गुलीयकैः पिङ्गला अङ्गुल्यो
 यस्य स तथा, बहुमीहिलकणः कप्रत्ययः, नानामणि-
 मये विमलं महावै-बहुसूत्र्यं निपुलेन शिल्पिना 'ओद्य-
 विजि' । 'परिकर्मेतं' 'मिसमिसंस्त' 'सि' दीप्यमानं वि-
 रचितं निर्मितं सूर्यस्य-सूर्यस्य विशिष्टम् अन्येभ्यो
 विशेषवत् लष्ट-मनोहरं संस्थितं स्थानं यस्य तत्, प-
 श्चात् पूर्वपदैः कर्मधारयः, एवंविधं प्रशस्तम् आभिर्ज-
 परिहितं मीरवलस्य येन स तथा, अन्योऽपि यः (दि)
 कभिर्दीर्घतन्धारी तदाऽस्ती मां चित्रित्य मीरवलेतद्वल-
 यमिति स्पष्टेयम् (यत्) परिद्वयाति तद्वीरवलयमिति
 इत्युच्यते, किं बहुना वक्षितेनेति शेषः, 'कण्ठकण-
 थैव' 'अत्र खेवशब्द इत्यर्थः, तेन कण्ठपुष्पक इवाल-
 कृतो विभूषितश्च, तत्रालङ्कृतो दलाऽऽदिभिर्विभूषितः क-
 लपुष्पाऽऽदिभिः कल्पवृक्षो राजा तु मुकुटाऽऽदिभिरलङ्कृतो
 विभूषितस्तु वस्त्राऽऽदिभिरिति, नरेन्द्रः 'सकोरटं' 'आव-
 ति' अत्र यावत्कर्णत्वात् 'सकोरटमल्लवामेनं कुचेणं धरि-
 उजमाणेनं' इति ग्राह्यम्, तत्र सकोरटद्वानि-कोरटद्वानि-
 धानकपुष्पस्तवकवन्ति, कोरटपुष्पाणि हि पीतवर्णानि

मालान्ते शोभायै दीयन्ते, मालायां हितानि माह्वानि-
 पुष्पाणीत्यर्थः, तेषां दामानि-माला यत्र तत्तथा, एवंविधेन
 क्षेत्रेण ध्रियमाणेन शिरसि, विराजमान इति गम्यं, चतु-
 र्णाम्-अग्रतः पृष्ठतः पार्श्वयोश्च वीज्यमानत्वाच्चतुःसे-
 न्याङ्कानां चामराणां बालैर्वाचितमङ्गं यस्यति, मङ्गलव-
 र्तो जयशब्दो जनेन कृत आलोक-दर्शने यस्य स तथा,
 अनेन गणनायका-मन्त्राऽऽदिगणमुक्याः दण्डनायकाः-तन्त्र-
 पालाः । यावत्पदात् 'ईसरतलवरमार्दविश्रकां विविधमन्ति-
 महामतिगणगदोवारिअमचवेडपीडमहगरगुगमसेहि-
 सेणावहसत्यवाह' इति द्रष्टव्यम् । अत्र व्याख्या-तत्र रा-
 जानो-मार्दलिकाः, ईश्वरा-युवराजानो मतान्तरेण अणि-
 माऽऽदीश्वर्युक्ताः, तलवराः-परितुष्टुपदस्यपदवन्धविभूषि-
 ता राजस्थानीयका, माडभिकाः-क्षिप्रमडम्बाधिपाः, कौटु-
 म्बिकाः-कतिपयकुटुम्बप्रभोऽल्लगकाः मन्त्रिणः-प्रतीतिः-
 महामन्त्रिणो-मन्त्रिप्रमण्डलप्रधानाः, गणका-गणितज्ञा मा-
 र्दगागारिका या, दीवारिकाः-प्रतीहाराः, अमात्या-राज्या-
 धिष्ठायकाः, वेडाः-पादमूलिका दासा वा, पीठमही-आ-
 स्थाने आसथासन्नसेवकाः वयस्या इत्यर्थः । वेश्याऽऽचार्या
 वा । नगरं-तान्त्र्यात्तद्व्यपदेशेन नगरनिवासिप्रकृतयः, निग-
 माः-कारणिका वणिजो वा अर्थिना-धीवन्ताऽऽद्यासितसौव-
 र्ण्यपट्टभूषितोत्तमाङ्गाः । अथवा-नगराणां निगमानां च-वणि-
 गुवासानां धेष्टिना-महत्तराः सेनापतयः-चतुरङ्गसैन्यनाय-
 काः, सार्धवाहाः-सार्धनायकाः, हुता अन्येषां राज्यं
 गत्वा राजाऽऽदेशनिवेदकाः, सन्धिपाला-राज्यसन्धिप्रस्ताकाः ।
 एषां द्वन्द्वस्तत्सौः, अत्र तृतीयाबहुवचनलोपो द्रष्टव्यः,
 सार्धे सङ्ग न कथलं तत्सहितस्यैव, अपि तु-तैः समिति-
 समन्तात् परिकृतः-परिकरित इति, नरपतिर्मज्जनपट्टात्
 प्रतिनिष्ठाभमतीति सम्बन्धः, किम्भुतः ?-मियदर्शनः, क इव ?
 धवलमहामेघः-शरमेघस्तस्मादभिर्गत इव, अत्र यावत्पदा-
 न्, 'गहगणदिपतिरकलतरागणान् मर्ये' इति संग्रहः
 तेन शशिवदप्रस्य इदंशब्दो प्रहगणैतिविशेषणेन योज्यः,
 ततोऽयमर्थः सम्पन्न उपमानिर्वाहाय-यथा चन्द्रः शरदंभ-
 पटलनिर्गत इव प्रहगणानां दीप्यमानवस्त्राणां-शोभमान-
 लक्षणां तारागणस्य च मध्ये वर्तमान इव प्रियदर्शने-
 भवति तथा भरताऽपि सुधायवलाभ्यज्जनपट्टाभिवर्तते-जे-
 कगणनायकाऽऽदिपरिवारमध्ये वर्तमानाः प्रियदर्शनेऽभवन्त,
 पुनः कीदृशो नृपतिः प्रतिनिष्ठाभमतीतिव्याह-धूपपुष्पगन्धमा-
 ल्यानि पूजोपकरणानि हस्तगतानि यस्य स तथा तत्र पू-
 षो दशाङ्गाऽऽदिः पुष्पाणि-प्रकीर्णककुसुमानि, गन्धा-वासाः,
 माल्यानि-प्रार्थनपुष्पाणां नि । प्रतिनिकट्य च किं कृतवा-
 नित्याह- (जेण इत्यादि) यत्रैवाऽऽमुच्यतेगृहशाला यत्रैव च
 चक्रत्वं तत्रैव प्रचारितवन्त गमनाय-गन्तुं प्रावर्त्तत इत्य-
 र्थः । अथ भरतगमनानन्तरं यथा तदनुचराश्चक्रुस्तथाऽऽ-
 ह- (तथ स इत्यादि) ततो-भरताऽऽगमनादनु तस्य-भरत-
 स्य राज्ञो बहव ईश्वरप्रभृतयः-यावत्पदसकप्राज्ञास्तलवारप्र-
 भृतयः पूर्ववत्, अपिर्वाङ्मयं, एके केचन पञ्चदस्तगताः, ए-
 के केचन उत्पलदस्तगताः, एवं सर्वावस्थां विद्यापणानि
 बाष्पानि, यावत्पदात्-अप्येगइमा कुमुदइदंयगया अप्ये-
 गइया नलिणइदंयगया अप्येगइया सांगंविअइदंयगया अप्ये-

गरया पुंडरीयहन्धगया अप्येगहया सहस्मपलहन्धगया ।
 इति संग्रहः । अत्र व्याख्या प्राप्तवन्, नवरं भरतं राजानं
 पृष्ठतः पृष्ठतोऽनुगच्छन्ति, पृष्ठे पृष्ठे परिपात्वा चलन्त्यन्त्यर्थः ।
 सर्वेषामपि सामन्तानामेकैव वैनायकी गतिरिति कथापराधं
 वीरसायां द्विवचनं, न केवलं सामन्तपुत्रा एव भरतमनुज-
 ग्मुः, किन्तु-किङ्करीजनोऽपीत्याह—(त ए णं) इत्यादि । त-
 तः सामन्तपुत्रानुगमनात्मनस्तस्य भरतस्य राज्ञः सम्ब-
 न्धिन्यो बह्व्यो ताम्यो भरतं राजानं पृष्ठतोऽनुगच्छन्तीति
 सम्बन्धः । कास्ना इत्याह—कुञ्जाः—कुञ्जिका एव कञ्जया इत्य-
 र्थः, चिलात्याः—चिलातदेशोत्पन्नाः, बामनिका—अत्यन्तहृन्ध-
 हा, हृन्धोऽतद्वद्वकोष्ठा या, वज्रिका—महद्वकोष्ठा वक्राधः-
 काया वा इत्यर्थः । बर्व्यो बर्वरदेशोत्पन्नाः, बकुशिकाः—बकु-
 शदेशजाः, जोनिक्यो—जोनकनामकदेशजाः, पल्लविकाः—पल्लव-
 देशजाः (ईसिन्ना आकाराणि आश्रयो) देशद्वयभवाः
 ईसिनिकाः धारुनिकाः, लासिक्यो—लासकदेशजाः,
 लकुशिक्यो लकुशदेशजाः, द्राविड्यो द्रविडदेशजाः । मि-
 हल्यः—मिहलदेशजाः, आरभ्यः—आरभदेशजाः, पुलि-
 न्याः—पुलिनदेशजाः, पल्लव्यः—पल्लवदेशजाः, बहल्यो-
 बहलदेशजाः, मुनरव्यो—मुनरदेशजाः, शबरीः—शबर-
 देशजाः, पारसीकाः—पारसदेशजाः । अत्र चिलात्यादयोऽष्टा-
 दश पूर्वोक्तानाम् तत्तद्देशाद्भवन्तं तत्तत्सामिकां ज्ञेयाः,
 कुञ्जाऽऽद्यन्तु निम्नो विशेषणभूताः, अथ याप्रकारेणोप-
 करणं ता अनुययुस्तथा ताऽह—अर्थोक्त्या चन्दनकलशा
 मङ्गल्यघटा हस्तगता यामां तास्तथा, एवं भुङ्गाऽऽदिह-
 स्तगता अपि बाच्याः, तद्व्याप्त्याने तु प्रावन्, नवरं पु-
 ष्यचङ्गीत आरभ्य माताऽऽदिपदविंशतिनाम्नश्चङ्गीतं ज्ञान-
 व्याः । लोमहस्तकचङ्गीतं तु साक्षादुपानांलि, आर्यान्ता
 लाचयोर्योकेन सूत्रे साक्षात्तः, आर्यन्तग्रहणं मध्य-
 ग्रहणस्य स्वयमेव लभ्यमानयान्, एवं पुष्पपटलहस्तगता
 मात्याऽऽदिपटलहस्तगताश्च बाच्याः, अर्थोक्त्याः सिंहाऽऽ-
 स्नहस्तगताः, अर्थोक्त्याः लुचबासरहस्तगताः, तथा अ-
 र्थोक्त्याः तैलसमुद्राः—तैलभाजनविंशयान्तङ्गस्तगताः । एवं
 कोष्ठसमुद्रहस्तगता यावत्सर्वेषामनुगच्छन्तगताः । अत्र
 समुद्रकसंग्रहमाह—‘तैल कोटुसमुद्रं’ इति सूत्रोक्ताः, एत-
 द्धमेतु राजप्रभतीयकुलितोऽयमन्त्यः, अर्थोक्त्यान्ताल-
 ग्तहस्तगताः—व्यञ्जनपाणयः, अर्थोक्त्या उपकटङ्कुहस्तग-
 ता इति । अथ यथा समुद्रया भरत आनुयाधालागृहं
 प्राप तामाह—(त ए णं) इत्यादि,) ततः स भरतो
 राजा यथैवाऽऽनुगृह्यहाला तत्रोपागच्छन्तीति सम्बन्धः,
 किंभूत इत्याह—सर्वेभ्यो—समस्तया आभग्याऽऽदिपुत्रा
 लक्ष्म्या युक्त इति गद्यम् । एवमन्यायापि पदानि
 योजनीयानि, तवरं युतिः—मेलः परस्परयुक्तिपदानां त-
 था बलेन—स्येतेन समुद्रेन—पर्यायाऽऽदिसमुद्रेन, आद-
 रेण प्रयत्नेन आनुयाधन्त्यस्युपबहुमानेन, विषयया—उचित-
 नेपध्याऽऽदिशोभया विभुत्या—विष्कृतेन पदविधिधामाण-
 उल्लेखेन विभूयां व्यक्त्याऽह—‘सत्यपुण्यं’ इत्यादि, अत्र
 पुण्याऽऽदिपदानि प्राप्तवन्, नवरं चङ्गल्लो—मुकुटाऽऽदि-
 तद्वया सर्वेषां मुटितानां—सूत्राणां यः शब्दो—ध्वनिर्विधं स

मङ्गलो नितान्—प्रतिध्वनिस्तन, अत्र शब्दमभिधानायाः स-
 माहारकम् । अथ “ सर्वमेतन् भाजनं च दत्तं पीतम् ”
 इति लोकोक्तिः प्रसिद्धाया सर्वशब्देनालीयाऽपि निर्दिष्ट-
 भवेनान्न न तथा विभूतिवैगता भवतीत्याहुर्महान् प्र-
 त्याह—‘महया इहोप’ इत्यादि । योजना तु प्राग्बोध, या-
 यन्तुशब्दान् महायुवादिप्रसिद्धाः । महता—बृहता वरमुटि-
 तानां—लिःस्थनाऽऽदीनां तृतीयां यमकसमकं—युगपदप्रधादि-
 तं भावे कृत्प्रत्ययविधानात् प्रधादन्तं ध्वनिमित्यन्तेन, श-
 ङ्खः—प्रतीतिः, पणवा—भागपटहा लघुपटह इत्यन्ते, पटह-
 स्वेतद्विपरीतः भेरी—दंका ऋषी—चतुरकुलनालिः कण्ट-
 सरेशी वलयाऽऽकारा, वरमुण्यो—काहला, मुरजा—महा-
 महलः, मुद्रा—लघुमहलः, दुन्दुभिः—देववायम्, एषां नि-
 योपनादितेन, तत्र विचोरा—महाध्वनितोदितं च प्रतिवयः—
 कवचवादादकवचने, पूर्वावशेषं तृयसामान्याविषयमिदं तु-
 तद्व्याहृत्प्रत्ययमित्यन्तर्भावे । आनुययुहहालाप्राप्त्यन्त-
 र्वाधमाह—‘उपागच्छिता’ इत्यादि, तत्रोपागल्वा आलो-
 कः दर्शनमात्र एव चकृत्यस्य प्रथमं कर्णान्, कार्येणानु-
 धरन्त्य प्रत्यक्षदेवतावेन सद्गल्पनात्, यथैव चकृत्य
 तत्रोपागच्छन्ति, लोमहस्तकं—प्रमाज्जिको परासृष्टि—ह-
 स्तेन सृष्टिनि, गुहातीत्यर्थः, परासृष्ट्य च चकृत्ये प्रमा-
 ज्जयति, यथापि न तादृश रत्न रजःसम्भवन्तर्थापि भङ्ग-
 जन्त्य विनयप्रक्रियाज्ञापनाभिमयमप्यस्यासः—प्रमाज्जं च दि-
 व्ययादकधारया अश्रुत्तति—निश्चितः स्तपयतीत्यर्थः । अ-
 श्रुत्य च सभमेन शोशणं चन्दनानुलिस्पर्ति, अनुलिप्य
 च अग्रे—अपरिभुक्तं भवेत्तद्वैर्यमन्तानुलिस्पर्ति । एतदेव
 व्यक्त्या दर्शयति—पुण्याऽऽदीनां मान्याऽऽदीनां वर्णाऽऽ-
 दीनां वर्णाऽऽदीनां वर्णाऽऽदीनां आभग्याऽऽदीनां क-
 रानि कृत्वा च अर्च्यैः—अमलैः, कर्णैः—अनिप्रतिनैः—अनैः
 रजतमयैरन एव अर्च्यै रमो येषां ते अर्च्यन्ताः, प्रत्या-
 सन्नयन्तुप्रतिविम्बाऽऽधारभूता इवातिनिर्मला इति भावः
 एतादृशीस्तदुल्लेखः—अत्र पूर्वपदस्य ईर्ष्यान्तता प्राकृत्यान्ता
 स्थानिकाऽऽदीनांऽष्टमहलकानि—मङ्गल्यवस्तुनि आलिख-
 ति—विन्यस्यति, अत्र चाऽष्टाऽष्टि विन्याध्वनान् प्रत्येक-
 मष्टाविति ज्ञेयम्, अत्र चाऽष्टि सैक्याशब्दः अष्टमहल-
 कानि वाच्यगङ्गाः मंत्राशब्दः, अष्टानामपि मङ्गलकानाम्,
 अष्टोक्तानामपि मङ्गलकानां व्यञ्जितो नामानि कथयन् पुनर्वि-
 ध्यन्तमाह, तथा—स्थानिकमित्यादि, व्याख्या तु प्राग्वत्,
 अत्र द्वितीयलोपः प्राकृत्यान्ता, इमान्यष्टमहलकानि आलि-
 ख्य आकारकरणेन कृत्वा—अन्तर्वेकिकाऽऽदिप्रयत्नेन पूर्णानि
 कुन्त्येत्यर्थः, कोणा उपचारम्—उचितसंवाग्मिनि, तेभ्य व्य-
 नाङ्कि क्तिने इति तद्यथ्येतेन विवाचित उपचारः उपपन्न-
 इत्यर्थः, पाटलं—पाटलपुष्पं, मल्लिका—विचकिलपुष्पं—यक्षोके-
 ‘वलि’ इति प्रसिद्धम्, चम्पकाशोकपुष्पाः प्रतीताः, वृत्तमञ्जरी
 आभ्रमञ्जरी, वकुलः—केशरो यः स्त्रीमुखसौधुषिको विकस-
 ति तत्पुष्पं, तिमिका यः स्त्रीकाङ्क्षानिरीक्षितो विकसति तत्पु-
 ष्यम्, कणवीरः कुन्दं च प्रतीति कृच्छकः ‘कुवा’ इति नाम्ना वृक्ष
 विशेषस्तत्पुष्पं, काण्टकं प्राप्तम्, पत्राणि—मणवकपत्रा-
 ऽऽदीनि, दमनकः—रूपदः, एतच्च सुगन्धिः—अच्यन्तमुभिः, त-

था सुगन्धाः शोभनवर्णस्तेषां गन्धो यत्र स तथा, तद्वि-
लक्षण इकप्रत्ययः । पञ्चाद्विशेषणव्यस्य कर्मधारयस्तस्य, त-
था कचप्रभो—मैथुनसंरम्भं मुखचुम्बनाऽऽद्यर्थं युवत्याः
पञ्चाक्षुस्तिभिः केशेषु प्रहसं नमस्यन्ति स्म शूरीतस्तथा न
दनन्तरं करतलाद्विप्रमुक्तः सन् प्रअग्रहः, प्राकृतत्वात् पव-
व्यत्य्याः, ततः पूर्वपदेन कर्मधारयस्तस्य, दशाध्वनौल-
पञ्चवर्णस्य कुसुमनिकरस्य-पुष्पराशेः, तत्र चकरत्नपरिकर-
भूमौचित्रम् आश्चर्यकारिणं जानुन्मेषप्रमाणेन जानुं यावदु-
च्चत्वप्रमाणं प्रमाणोपेतपुरुषस्य चतुरङ्गलचरणचतुर्विधस्य क्ल-
जजङ्घाचत्वमालनेनाष्टविशयकूलरूपं तेन समाना माभा
यस्य स तथा तम्, अवधिना मयाद्या निकरं-विस्तारं कृत्वा
चन्द्रप्रभाः चन्द्रकान्ता वज्राणि—हीरका वैडूर्याणि—वास-
वायजानि तन्मयो विमलो दण्डो यस्य स तथा तं
काञ्चनमणिगन्धानां भङ्गयो-विच्छिन्नस्यो गन्धानामभिश्चर-
तः कण्ठागुरुः प्रतीतः, कुण्डलकः—बीडा, तुल्फः—सिलहकाः, ते
षां यो धृषो गन्धोसमः—सौगन्धोत्कृष्टः अत्र विशेषण.
परमपानः प्राकृतत्वात्, तनानुविद्धा—मिश्रा व्याप्त्यर्थः ।
तां, चशब्दो विशेषणसमुच्चये स च व्यवहितसम्बन्धः, तेन
भूमवर्णि च—धूमध्रेणि विनिमुञ्चन्, वैदूर्यमयं-केवलवैदूर्य-
रत्नसदृशं व्यालकस्थानकाऽऽद्यवयवेषु दण्डवच्चन्द्रकान्ता-
ऽऽदिरन्तमयत्वं तु अङ्गानुधूमसंस्पर्शजनिता चिच्छाद्यता प्रा-
दुर्भवत्, 'कडक्कु' धृषाऽऽधामकं 'प्रागृह' शूरीत्वा-प्रयतः
आद्रियमाणो धूप दहति, धूपं दग्ध्वा च प्रमाजनाऽऽदिकारण-
विशेषण सत्त्विमीयमानमपि चक्रन्त्येन अस्यासन्नताया सा आ-
शान्तिनं भूयादिति सप्ताष्टपदानि प्रत्ययसम्पर्पति पञ्चादपसरति
प्रत्ययसम्यक् च वामं जानुम् अञ्जनि, यावत्करणात्—'दा-
हिणं जाणु धरणिअलंसं निहट्टं करयपरिग्राहिहं दस-
नहं सिरसावत्तं मन्थए अञ्जलिं कटुं' इति संप्रहः, व्या-
ख्या च पूर्ववत्, प्रणामं करानि—समर्पितार्यसम्पाद-
कर्महदमिति बुद्ध्या प्रीतः प्रणमति, प्रणामं कृत्वा च
आयुधशृङ्गशालातः प्रतिनिष्कामति—निर्गच्छतीति, 'प-
डिशिक्खमिप्ता' इत्यादि, प्रतिनिष्कम्य च यत्रैव बाह्या
उपस्थानशाला यत्रैव मिहासनं तत्रैवोपागच्छति उपाग-
म्य च मिहासनवरागतः पूर्वोन्मूखः सन्निधौति—उप-
विशति, संनिपद्य च अष्टादश श्रेणीः—कुम्भकाराऽऽदिप्रकृ-
णीः प्रवेणीस्तद्वान्तरभेषान् शब्दयति, शब्दयित्वा चैव-
मपारीदीति । अष्टादश श्रेण्यधेयमाः—

"कुमार १ पट्टराज २, सुवर्णकारा य ३ सुवकारा य ४ ।
गंधपा ५ कासवगा ६, मालाकारा य ७ कच्छका ८ ॥१॥
तंबोलिखा ९ य १०, नवप्यपारा य नारुआ मणिआ ।
अह शे खवप्यारे, कारुअवणसे पवक्खामि ॥ २ ॥
अम्यर ४ १ जंतपीलम २ गच्छिअ ३ क्षियाय ४ कलकसे य ५ ।
सीवग ६ गुआर ७ मिआ ८ धीवर ९ बरणाह अट्टस ॥ ३ ॥"
चित्रकाराऽऽद्यस्तु एतेष्वेवान्तर्भवन्ति, अथ पौरान् प्रति
किमवादीद्व्याह—(क्षिप्पासेव सि) क्षिप्पमेव भो देवानु-
प्रियाक्षरकर्मन्याशानाम् अह्नां समाहारेऽष्टाहं तदस्ति य-
स्यां महिमायां सा अष्टादिका तां महामहिमां कुलेत्य-
न्वयः, कृत्वा च मम एतामात्रिकां क्षिप्पमेव प्रत्यर्पयते-

ति । अथ क्रमेण विशेषणानि व्याकराति—कीदृशी?—उ-
म्मुक्तं शुल्कं-विकेतव्यमाहं प्रति राजदंयं द्रव्यं यस्यां
सा तथा ताम्, एषमुत्कराम् उक्त्यां च तत्र करो ग-
वादीन् प्रति प्रतिवर्षं राजदंयं द्रव्यं, कृष्टं तु-कर्षणं लब्धप्र-
हणायाऽऽकषणम्, अयेयां विकर्यनिषेधेन अविद्यमान-
दानव्यां, न केनापि कस्यापि देयमित्यर्थः, अमेयां-क्रयविक्र-
यनिषेधादेव अविद्यमानमातृगाम् अमटप्रवेशाम् अविद्यमा-
नो भटानां-राजपुरुषाणामाह्लादायिनां प्रवेशः कुट्टिम्यहंषु
यस्यां सा तथा तां, दण्डलभ्यं द्रव्यं दण्डः कुदण्डेन नि-
वृत्तं कुदण्डिमे-राजद्रव्यं तस्मात्तस्य यस्यां सा तथा तां
तत्र दण्डो यथापराधं राजप्राहं द्रव्यं कुदण्डस्तु कारणि-
कानां प्रभाऽऽद्यपराधात् महत्यपराधिनोऽपराधे अल्पं य-
जप्राहं द्रव्यम्, अधरिमे-न विद्यते धरिमम्-भूतद्रव्यं यस्य
सा तथा ताम्, उत्तमर्णोऽधमर्णोऽप्यो परस्परं तत्तल्लयं न
विद्यतनीयं किन्तु अस्मत्पार्श्वे शुभं शूरीत्वा श्रुणुं मुक्-
लनीयमित्यर्थः, गणिकावरेः—विनासिमीप्रधानीनांटीकयैः
मातृकप्रतिबद्धपार्श्वः कलिना या सा तथा ताम्, अनेके
ये नालाचराः-प्रज्ञाकारिणिशोभनैरनुचरिताम् आसेयिता-
म्, 'अनुदताम्' अनुकल्पेन यथा मार्वाङ्गिकाविधं उद्धृता-
वादनार्थमुत्तिमा सद्गता यस्यां सा तथा ताम्, अमलानानि
माल्यदामानि—पुष्पमाला यस्यां सा तथा तां, मलानाः पुष्प-
माला उत्सार्य नवा नवा आरोपणीया इत्यर्थः, प्रमुद्रिता-
दृष्टाः प्रकोडिताः प्रकीडितुमारब्धाः सज्जजना-अयोध्यावा-
सिजनसहिताः जनपदाः—कोशलदेशवासिना जना यत्र सा
तथा तां, विजयवैजयिकीम्—श्रतिशयेन विजयो विजयविज-
यः स प्रयोजनं यस्यां सा तथा ताम्, इदमायुधरत्नं सम्पन्नारा-
पितं मवाभितेन महाविजयं साधयतीत्यर्थः, 'प्रत्यये ऊनैवा'
(धोसिज् ० अ० पा० ३ सू० ३१) इति प्राकृतसूत्रेण कीचि-
त्पस्तेन विजयवैजयिकीमिति पाठः, क्वचिद् विजयवैजयन्तक्ष-
रयणस्तसि' पाठस्तत्र विजयसूचिका वैजयन्तीति विजयवै-
जयन्ती, साऽऽस्थास्तीति विजयवैजयन्तं विजयप्रहणे कतिपय
परं न मत्त उक्तमिति ध्वजवन्धे विषये इत्यर्थः । एतादृशं
यक्षकरत्नं यस्याष्टादिकामिति प्राग्यदिति । अथ श्रेणिप्रवे-
शयो यच्चकुस्तदाह—'तए शे' इत्यादि सर्वं पाठसिद्धम् ।

अथाष्टादिकामहामहिमापरिसमाप्यनन्तरं किमभूद्विद्याह-

तए शं से दिव्ये चक्रयसे अट्टाहियाए महामहिमाए नि-
व्वत्ताए समालीए आउहवरसालाओ पडिशिक्खमइ, पडि-
शिक्खमिमा अंतलिक्खपडिवणणे जक्खसहस्ससंपरिउडे दि-
व्वतुडिअसहससिरेणुणाएयं आपुरेते चैव अवरतलं विणीआ-
ए रायहाणीए मज्जेमं मज्जेमं शिग्गाच्छइ, शिग्गाच्छिता गं-
गाए महासईए दाहिणिण्णे शं कूले शं पुरच्छिमं दिस्सिं
मागहतित्थामिभुहं पयाते आवि होत्था । तए शं से भ-
रहे राया तं दिव्वं चक्रवरयं गंगाए महासईए दा-
हिणिण्णे शं कूले शं पुरच्छिमं दिस्सिं मागहतित्थामिभुहं
पयासतं पासइ, पासिता हट्टुहं जाव दिहए कोहुंविअपुरिसे
सदावेइ, सदावेआ एवं वयासी-खिप्पासेव भो देवाणुप्पिआ ।

आभित्सके हतिथरयस्य पडिकप्येह, हयगयरहपवरजोहक-
लिञ्चं चाउरंगिणि सेरयसं सखसाहेह, एतमाशत्तिञ्च पञ्च-
प्यिण्ह। तए थं ते कोइविअ ०जाव पञ्चप्यिण्ति। त-
ए थं से भरहे राया जेयेव मज्जणधरे तेयेव उवागच्छह,
उवागच्छिवा मज्जणधरं अणुपविसइ, अणुपविसिचा समु-
त्तजालाभिरामे तेहेव ०जाव धवलमहामहेसियगए इव स-
सि च्च पियदंसरे थरवई मज्जणधराओ पडिणिसुखमह,
पडिणिसुखमिचा हयगयरहपवरवाहस्यमडचडगरपहकरसं
कुलाए सेणाए पडिअकिची जेयेव बाहिरिआ उवट्टा-
णसाला जेयेव आभित्सके हतिथरयसे तेयेव उवागच्छह,
उवागच्छिवा अञ्जगारिकडगसएण्णं गयवई थरवई दु-
रुडे। तए थं से भरहादिवे थरिंदे हारोत्थए सुकरय-
इयवच्छे कुंडलउज्जोइआथसे मउडदित्तिसिए थरसीहे
थरवई थरिंदे थरवसहे मअरुआयवसकप्ये अचमहि-
अरायंतअलच्छीए दिप्पमाणे पसत्थमंगलसएहिं संघु-
व्वमाणे जयसइकयालोए हत्थिखंडधवरगए सकोरंमअ-
दमित्थं छत्तेयं परिज्जमाणेयं सअवरचामराहइ उदुधुव्व-
माणीहिं उधुधुव्वमाणीहिं जक्खसत्थमपत्तिवुडे वसमाणे
चेव वसवई अमरवत्तएणिमाइ इहुंए पडिअकिची तं-
गाए मथारुईए दाहिणिसे थं कूले थं गामागरग-
रखेडकव्वडमंडचेवसुधुपट्ठणाममंवाहसहस्समंडिञ्चं थि-
मिअमइणीयं वसुहं अमिजियमाणे अमिजियमाणा अ-
ग्गाई वराई रयसाई पडिच्छमाणे पडिच्छमाणे तं दिव्वं
चकरययं अणुगच्छमाणे अणुगच्छमाणे जाअयंतगिआहिं
वमहीहिं वसमाणे वसमाणे जेयेव मागहतित्थे तेयेव उवा-
गच्छह, उवागच्छिवा मागहतित्थस्य अट्ठमामंतं दुवा-
लसजोयणायांमं थवजोअश्वनित्थएणं वरुणगरसिच्छं
विजयखंधावारनिवसं कोरइ, करिचा वड्डइययं मथारुइ,
वड्डइययं सदाविचा एवं वयासीं सिप्यामिव भो देवाणु-
पिआ। ममं आवासं पोसहसालं च करुहि, कंसा
ममंआमाणाणिअं पञ्चप्यिणाहि। तए थं मे वड्डइयणे
भरहेयं रयसा एवं वुचे समारो हट्टटुटुचिचमाणेदिए
पीडमरो ०जाव अंजलिं कट्ठ एवं सामी तहं णि आसाए
विणएयं वययं पडिसुणेइ पडिसुणेचा भरहस्स रयसां
आवसहं पोसहसालं च करेइ, कंसा एअमाणाणिअं सिप्या-
मिव पञ्चप्यिण्ति। तए थं से वयासीं वयासा आभित्सकाओ हत्थि-
रयाओ पञ्चोकरुहइ, पञ्चोकरुहिचा जेणं पामहमाला
तेयेव उवागच्छह, उवागच्छिवा पोसहसालं अणुपविसइ
अणुपविसिचा पोसहसालं पमज्जइ, पमज्जचा दच्चमंथा-
रं संथरइ, संथरिचा दच्चमंथारगं दुरुहइ, दुरुहिचा

मागहवित्थकुमरस्स देवस्स अट्टमभंघं पणियहइ, पागे-
 णिहा पोसहसालए पोसहिए वंभयारी उम्मुकमणिसुव-
 रणे ववगयमालावणणगविलेवणे णिक्खित्तसत्थमुत्तले द-
 ंभस्सथारोवगए एगे अवीए अट्टमभंघं पडिजागरमाणे
 पडिजागरमाणे विहरइ । तए णे से भरहे राया अट्टमभंघेत्ति
 परिखममाणंत्ति पोसहसालाओ पडिणिकसमइ, पडिणि-
 क्समिचा जेणेव बाहिभिन्ना उवट्ठाणसाला तेणेव उवाग-
 च्छइ, उवागच्छिचा कोहुंविअणुरित्ति सहाविइ, सहा
 विचा एवं वयासी-खिप्पांमेव मो देवाणुप्पिआ ! हयग-
 यरहपवरजेहकलिअं चाउरंभिणंत्ति सेणं सयणाहेह चाउ-
 र्वंत्तं आसरहं पडिकप्पेह त्ति कट्ठ मज्जणघरं अणुपविसेइ,
 अणुपविसेत्ति समुत्त तदेव ०जाव धवलमहामहेहिण्णिगए
 ०जाव मज्जणघराओ पडिणिकसमइ, पडिणिक्समिचा
 हयगयरहपवरवाहए ०जाव सेणाविइ पडिअकिणी जेणेव
 वाहिभिन्ना उवट्ठाणसाला तेणेव चाउरंत्तं आसरहं तेणेव
 उवागच्छइ, उवागच्छिचा चउरंत्तं आसरहं दुरुहे ।
 (सूत्र-४४)

‘तप मे सं इत्यादि, तत्तत्तद्विष्ये चक्रणम् अष्टादि-
कायां महात्मसमायां जित्वाया-जातायां सत्यमा आयुष्य-
इत्यात्मः प्रतितनष्कामात्, प्रतिनित्यकस्य च अन्नतितं प्र-
तिनित्य-भय-प्राप्तेः यस्यसहस्रस्यैव बुते-नक्षत्रवत्स्यपुंशः-
न्माणां प्रत्येकं देवसहस्राष्टादित्तु-वान्, दिव्यतुराटितनशब्दस्य
जित्वातद पुर्वेत्याभ्यासतः आपुर्ण्यद्वयाम्बरतले-शब्दादिभिं
नभः कुर्वदिव्येषुः, विनीतायाः राजधन्याः मध्ये मध्येन
मध्यमेषु मध्येषु, निर्गच्छाति, निर्मात्ये गङ्गातान्या महा-
नद्या दाक्षिणात्ये क्ले, अत्रत्य गणेशदा वायव्यात्तद्वा, स्म-
द्राभाभ्ववर्तिनि तटे इत्यर्थः । अयं भावः-विनीतासमभेदो
हि प्राच्यं वहन्ती गङ्गा मागधनीयेस्थाने पूर्वसमुद्रे प्रविशति,
इदमपि मागधनीयेसमिप्राधियाया पूर्वा दिशि यथाशतः
अनुनतान्तरितमेव गच्छति, तच्च तटे दक्षिणात्यैर्निर्गतेन दा-
क्षिणात्यैर्मिति व्यवहरितं, अत एव दाक्षिणात्येन क्ले-
न पूर्वा दिशि मागधनीयाभिमुखं प्रयाने-जितेन जात्यभ-
वत्, एतच्च प्रयागप्रथमदिने यावत् क्षेत्रमतिनैकस्य स्थि-
ते तत्पद यात्रमानमिति व्यवहरितं, तच्च प्रयागाङ्गुलिनि-
पन्नतया भग्नसक्रियाः स्फूर्धवायाः स्थिरकर्म्ये निवह-
ति, अन्येषां तु दिव्यशक्त्या इति वृद्धाः । तदः किं जा-
तिसाह-तप मे इत्यादि, उद्भावेप्रायः, किमवादीदि-
त्साह-विषयमवति । जितमव भो देवानुनतमियाः ! आ-
भिषेकम्-आभिषेककार्यां हितमव भो देवानुनतमियाः ।
प्रतिकल्पयत-सर्जाकुरुत, हयगजपथप्रवययोधकालिनां अ-
तुराणमपि, अत्र चतुःशतस्याऽऽन्ये प्राकृतनृक्षेत्रे, उद्भावा-
क्षैस्तु प्राचरां सन्तां साक्षादहयन-समक्षां कुरुत, शेषं प्रा-
व्यन्त, तप मे इत्यादि, अत्र यावत्तुश्चात्, ‘पुत्रिसा
भर्तुः गमा एवं वृत्ता समागा हन्तुं तद्वत्तमागादिश्रम’
इति प्राहस, इदं चाभ्युपगममत्राभिप्रायमात्रकण्ठस्यैव स्पष्ट-

मिति, अथ भरतो दिव्याश्रयाधियासया यं विधिभक्तार्थी-
त्तमाह—'तप जं' इत्यादि, स्नानमूर्धं पूर्ववत्, 'ह्वे'त्यादि,
हृयजज्याः प्रवर्थाणि बाह्यानि वेतराऽऽदीनि भटा-पां-
द्धारस्तेषां (चङ्गर पहरति) विस्तारवृद्धम्, इदं च
देशीशब्दार्थं, तेन संकुलया—ध्यायाया सेनया सार्द्धमिति-
शेषः । प्रथितकीर्तिर्भरतो यत्रैव बाह्योपस्थानशाला यत्रैव
आभियेक्य हस्तिरत्नं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य च अङ्ग-
नगरेः कटको-निनश्चमागस्तस्मिन्भवेतावत्प्रमाणमुक्तत्वे-
नेत्यर्थः । राजपति—राजकुञ्जरं नरपतिरुक्तं इति—आकट
इति । आकटश्च कीदृशया श्रुतया चक्ररत्नोपदर्शितं स्या-
नं याति ? तदाह—'तप जं' इत्यादि, ततः स भरताधिपो
भरतसेनपतिः, स च भरताधिपदेवोऽप्यतो नरेन्द्रः प्रस्ता-
वात् वृषभसूनुः, अस्मीत्यर्थः । एतेनास्वेवाऽऽज्ञापकस्यो-
त्तरवृत्तं 'नरिदे'ति 'पदेन न पौनरुक्त्यमिति । 'हाराः'त्ये-
त्यादि, विशेषणत्रयं प्राप्तवत्, नरसिंहः सूर्यात्, नरपति-
स्यामित्यात्, नरेन्द्रः परमेश्वर्येयोमात्, नरवृषभः स्वीकृत-
कृत्यभरनिर्वाहकत्वात्, 'मरद्वाजवृषभकस्यो' मरतो-देवा
व्यवस्थाऽऽद्यस्तेषां राजायाः सार्द्धाद्विनाऽऽद्य इन्द्रास्तेषां
मध्यं वृषभा—सूच्याः सौधमैन्द्राऽऽद्यस्मत्कतः । तत्सदृश
इत्यर्थः । अथधिकराजतज्जालस्या र्थ्यमान इति रूपं,
प्रशस्तं मङ्गलार्थं : मङ्गलम्वक्तव्यं कृत्वा स्तूपमानो भिन्दि-
मिरिति शेषः, 'जयसहकयालोप' इति प्राप्तवत् । इस्तिस्क-
न्धचरं भतः—प्राप्तः । केन सहेत्याह—'सकाराटमास्यदास्ना
कुलेषु धियमायेन सह' । कोऽर्थः? यदा नृपो हस्तिस्कन्धगत-
ः भवति तदा कुलमपि हस्तिस्कन्धगतमेव ध्रियते, अथवा
कुत्रधरण्यासङ्गत्वात् एवं श्वेतवरचामरैकज्जयमानैः—वी-
ज्यमानैः सह इति । तेन 'गयदे' स्वरदे' दुरुक्तं, 'इति
पूर्वसूत्रेण सहास्य भेदः, अत्रिकाद्यप्रस्तावनापेक्षया
दृष्टव्यत्वात्—'देवविशेषाणां सहस्राणां संपरिवृत्तः, अक-
र्षितशरीरस्य व्यन्तरदेवसहस्रद्वयाधिष्ठितत्वात् । (वेस-
मण्ये चेष धनुषा इति) वैभमण इव जनपतिः अमरपतेः
सन्निभया श्रुत्या प्रथितकीर्तिर्गङ्गाया महानद्या वाहिण्याव-
कूलं उभयव 'णं' शब्दो प्राप्तवत् । अथवा—सतस्यैव सुनीया,
आमाऽऽकराऽऽदीनां—प्राक्प्रथमारकवर्णने लुमिषण्येनाधि-
कारे उक्तस्वरूपाणां सहस्रैर्मण्डितानां तदानीं वासवुहलत्वाद्भ-
रतमूमैः स्तिमितमिद्रीकां प्रस्तुतनुपस्य प्रजाप्रियत्वात्
स्थितिता—निर्भरत्वेन स्थिरा मेदिनी—मेदिन्याग्निजनो
पत्त्यां सा तथा तत्, क्लृप्ताद्विलक्षणः कप्रत्ययः, अत्र
मेदिनीशब्देन 'तत्स्थ्यासद्व्यपदेश' इति न्यायात्सन्निवासी
जनो लभ्यते, एषंविधां वसुधां अभिजयन् अभिजयन्-
तत्रायाधिपवशीकरणेन स्वधरो कुर्वन् स्वधरो कुर्वन् इत्यर्थः,
अथवाणि वराणि—अप्यन्तमुक्तवानि रत्नानि—तत्तज्जानिप्र-
धानवर्गनि आभावावशरीकृततत्सदृशाधिपताऽदिभासुतीकृ-
तानि प्रतीकञ्च प्रतीकञ्च गृह्णन् गृह्णन् तद्विषयं, अक्र-
ममनुपच्छन्, अक्रमगत्याद्विगतमार्गेण क्लृप्तप्रत्ययः योजनं-
वतुकोऽप्याऽऽत्मकं तद्वन्तरिताभिर्दसतिभिर्भिर्भासैर्बसन् व-
सन् । अथमयो—एकमस्मिन्नामाधोजनं गात्रा परं विश्वामु-
पादत्त इति, यत्रैव मागधतीर्थं तत्रैवोपागच्छति, तत्रोपागतः
सन् किं चकारेत्याह—'उपागच्छता' इत्यादि, उपागत्य च

मागधतीर्थस्य दूरं च—विप्रकृष्टं सामन्तं च—आवासं दूरसा-
मन्तं ततोऽप्यत्र, नानिदूरं नात्यासन्न इत्याशयः । द्वादश-
योजनाऽऽयामं नवयोजनविस्तीर्णं वरनगरसदृशं विजयगु-
हः स्कन्धावारः—सैम्यं तस्य निवेशः—स्थापनां करोति, कृत्वा
च वन्देकिरन्तं—सूत्रधारसूत्रं शब्दयति, शब्दयित्वा च ए-
वमवादीति, किमवादीदित्याह—'क्षिपामि व'ति' क्षिप्रं-
व मो देवानुप्रिय ! मम कृतं आवासं पौषधशालां च,
तत्र पौषध—पूर्वदेवानुष्ठयं तथा उपासाऽऽदिः, तदर्थं
शाला गृहविशेषः, तां कुरु, कृत्वा मम एतामाह-
मिकां प्रत्यपेयेति । 'तप जं' इत्यादि रूपं, नवरम्
'आवसह' आवासमिति । अथ भरतः किं वन्दे इ-
त्याह—'तप जं' इत्यादि, ततः स भरतो राजा आ-
भियेक्यावृ हस्तिरत्नम्, प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरोहति च यत्रै-
व पौषधशाला तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य च पौषधशाला-
मनुप्रविशति, अनुप्रविश्य च पौषधशालां प्रमाजयति,
प्रमाज्यं च दर्भसंस्तारकं संस्तुणति, संस्तुर्यं च द-
र्भसंस्तारकं दुकृद्विति—आरोहति, आरुह्य च मागध-
तीर्थकुमारनाम्न देवस्य साधनायिति शेषः । अथवा-
चतुर्थ्यर्थे षष्ठी, तेन मागधतीर्थकुमारया देवाय, अहम-
भक्तं समयपरिमाणोपवाससञ्चयमुच्यते । यदा—अष्टममक्षमि-
ति सामर्थ्यं नाम, तच्चैवम्—एकैकस्मिन् दिने द्विबारमेव
जनोचितेन दिनत्रयस्य वर्षां भक्तानामुत्तरपारवर्षादिनयो-
रैकैकस्य भक्तस्य च त्यागेनाष्टमं भक्तं त्याज्यं यत्र तथा,
प्रमुहति, अनेनाऽऽहारपौषधभुक्त्वा, प्रमुह्य च पौषधशालायां
'पौषधिकः' पौषधवान्, पौषधं नामेदमितदेवतासाध-
नार्थकद्रवविशेषोऽस्मिह इति यावत्, न त्वेकाद्रवमत्रकृ-
स्तद्वतः सांसारिककार्यक्षितनानोविश्यात् । नवमेवैकया-
श्रुतिकोचितानि तदतो ब्रह्मचर्योऽऽयनुष्ठानानि सूत्रे कथ-
मुपासनां ? उच्यते—वेदिकार्थोत्तरिपि संवरानुष्ठानपू-
र्विकैव भवतीत्युपायापेयमावर्धनार्थम्, अथयकुमारमन्त्रि-
र्भाषिजयराजधर्मिन्माऽऽदीनामिव, अतः परमजागर्क-
पुण्यप्रकृतिः काः संकल्पमात्रेण सिसाधयिषितसुरसाधनस-
ङ्गिनिश्चयं जानामा जिनचक्रिणोऽतस्तत्सोदयिनः कष्टानुष्ठान-
नाऽष्टमाऽऽज्ञो नोपनिष्ठन्, किन्तु मागधतीर्थाधिपाऽदिः
सुरः प्रमुणा इदि चिन्तितः सन् गृहीतमाभूतकः सहस्रैव
संवाच्यमनुपैति । यदाहुः अहिमेवन्द्रसूरिपादाः श्रीशार्ङ्गातना-
यचरन्ते—

" ततो मागधतीर्थाभि—मुखं सिंहासनोत्तमे ।

जिगीषुरप्यनाबद्ध—विकारो न्यवदत् प्रभुः ॥ १ ॥

ततो द्वादशयोजन्यां, तस्थुषो मागधेश्वरिणुः ।

सिंहासनं तदा सद्यः, खज्जपादमिवाऽजलत् ॥ २ ॥

इत्यादि । यन्तु आश्रयं जगद्गुरुषो दुर्विषहपरिपहाऽऽदीन्,
सहन्ते तत्कर्मक्षयायमिति । अनेनैव साधयेण पौषधशब्द-
वृत्तिरपि, यथा चास्य पौषधमन्तं सारथ्यं तथा चाऽऽ-
द्विचारो-निष्ठुनपरित्यागो, अनेन ब्रह्मचर्यपौषधमुक्तम्, उन्मु-
क्तमिच्छुर्बुधैः—न्यक्तमिच्छुर्बुधैर्मयाऽऽभरन्तः व्ययगताभि मा-
लावर्णकविशेषनानि यस्मात् स तथा, वर्णकं चन्द्रम्, अनेन

पदद्वयेन शरीरसंस्कारपौषधमुक्तं, निमित्तं-इत्येतौ विमुक्तं शक्-
शूरिकाऽऽदि सुसलं च येन स तथा, अनेनेष्टदेवता-
खितनरूपमेकं व्यापारं मुक्ताऽपरव्यापारयगकपं पौष-
धमुक्तं, दम्भेनस्मारोपगत इति व्यक्तम्, एक आत्तरव्य-
क्रारागित्तहाविवोगात् अद्वितीयस्तथाविषयत्वादिस्व-
भावविशदात्, अष्टमभक्तं प्रतिज्ञाप्रत् प्रतिज्ञाप्रत्-पालयन्
पालयन् विहरति-आनेन इति । तप्यं ' इत्यादि, ततः स
भरतो राजाऽष्टमभक्तं परिणमति-पूर्यमाणः, परिपूर्णमाय
इत्यर्थः । अत्र वक्ष्यमाननिर्देशः आसक्त्यतीतत्वात् ' सत्सामी-
प्यं सद्गता । (श्रीसिद्धं अ० ४ पा० ४ सू० १) इत्यनेन,
पौषधशालातः प्रतिनिष्कामनि पौषधशालातः प्रतिनिष्क-
म्भ च येष बाह्योपस्थानशाला तत्रैवोपागच्छति, उपा-
गत्य च कौटुम्बिकपुरुषान् शुभयति, शुभयित्वा
वैद्यमयादीन्-क्षिप्रमेव देवाउभियाः ! हयगजप्रथ-
मप्रयोजककलितो बतुरक्षिणीं सेनां सज्जाहयत, चतको-
घण्टाशुभिकैकदिशि तत्सज्जात्वात् अवलम्बिता वात्र स
तथा तं, चकारः समुच्चये, स वाभ्यवरमिष्यत्र योजनी-
यः, अभ्यवहनीयो रथोऽश्वरथो नियुक्तोभयपार्श्वतुरङ्गमो
रथ इत्यर्थः, अनेनास्य साम्राज्यिकरथत्वमाह, तं प्रतिक-
ल्पयत-सज्जीकुरुत इति कृत्वा कथयित्वा आदिश्वेत्यर्थः,
मज्जनमुहमनुप्रविशतीति, ' अणुपविशित्वा ' इत्यादि, अ-
नुप्रविश्य च मज्जनमुहं समुक्ताज्ज्ञाऽऽकुलभिरामे इत्यादि,
तथैव आमुक्ताऽऽज्ञानाधिकारमभवदित्यर्थः, यावद् धवल-
महामेघनिर्गतो यावन्मज्जनमुहप्रतिनिष्कामिति, प्रतिनि-
ष्कम्य च हयगजप्रथमप्रववाहनवयात्पदात्- ' भवच्चङ्गर-
पहगरसंकुल ति ' प्राज्ञं, ' सेनाय (वरं) पदिअकिली ' इ-
त्यादि प्राज्ञत्, अत्र निष्ठितपौषधस्य सत्तां मागचनीयेम-
यियासोमेरतस्य यत् ज्ञानं तदुत्तरकालमाविषयकिकमाऽऽद्य-
र्थे, यदाह श्रीहेमचन्द्रपुरिपादा आदिनाथचरित्रे- " राजा
सर्वार्थनिष्णात-स्नतो बलिविधिं व्यवधात् । यथाविधि वि-
चिन्ता, विस्मरन्ति विधिं न हि ॥ १ ॥ " इति, अत्र च
सूत्रेऽनुक्तमपि बलिकर्म ' व्याकथानो विशेषप्रतिपत्तिः " इति
न्यायेन प्राप्तामिति । (संक्षेपतस्तद्विधिः ' पूया ' शब्देऽ-
स्मिन्नेव भागे १०७३ पृष्ठे गतः)

अथ कृतज्ञानाऽऽदिधिभिर्नेरतो यच्चैक तदाह—

तथ्यं ये भरहे राया चाउरंघे आभावे दुरुद्धे समाणे
हयगयहपरजोहकलिआए सद्धिं संपरिबुद्धे महयाधच-
ङगरपहगरबंदपारिकिले चकरयणादेसिअमगे अणेगराय-
वरसहस्साणुआयमगे महया उकिद्धमीहणावबोलकलकल-
रवेणं पक्खुभिअमहासहृदरवभूअं पिव करमाणे करमाणे
पुनरिच्छिमादिसाभिद्धे मागहतित्येणं लवणसमुद्धं आगाहइ,
० नाव सेरवरसस कुप्परा उद्धा । तप्यं ये भरहे राया तुरगे
निगिएहइ, तुरगे निगिएहत्ता रद्धं उवइ, रद्धं उवित्ता यणुं परा-
मुसइ । तप्यं तं अदृक्कयवबालचंदइदयणुसंकासं वरमहिस-
दरिअदपिअददयणुसिगरअसासं उरगवरपवरमवलपरप-
रहुअमपरकुलणीलियेद्वयंतपोअपद्धं गिउयंविअपिअ-
सिंसितमशिरयसयच्छंदिआ जलपरिकिलं तद्वित्तुकिरय-

तवणिजवद्धविधं दहरमलयगिरिसिहरकेसरचामरबालद-
चंदविधं कालहरिआरचपीअमुक्किअवइएहाकिणिसंयिणद-
जीवं जीविअंतकरयं चलजीवं यणुं गहिउण से खरवइ
उसुं च वरवइरकोडिअं वहरसातोइं कंचयमणिक्कगयर-
यणोऽइसुकयपुंअं अणेगमणिक्कययविहसुविहइयनामविधं
वइसाइं ठाडुउण ठायं आयतकमायतं च काऊण उसुमु-
दार इमाइं वयसाइं तत्थ पाणिअ से खरवइ—

" हंदि सुणुंत भवंतो, बाहिरओ खल सरस्स जे देवा ।

आमा सुग सुवसा, तेमिं खु गुणे पणिवयामि ॥ १ ॥

हंदि सुणुंत भवंतो, अन्धितरओ सरस्स जे देवा ।

आमा सुग सुवसा, सव्वे मे ते विसयवामी ॥ २ ॥ "

इति कट्टु उत्तं गिरिइ ति—

" परिगरणिगिरिअमउओ, वाउउअमोभमाओकोमेओ ।

चित्तेण सोभाए यणु-वरेण इंदो च पक्खत्ते ॥ ३ ॥

तं चंचलायमाणं, पंचमिचंदोवमं महाचावं ।

छज्जइ वामे इत्ये, खरवइयो तम्मि विजयम्मि ॥ ४ ॥ "

तप्यं ये सरे भरहणं रणा शिमद्धे ममाणं खिप्पा-
मेव दुवालस ओअणाइं गंता मागहतित्याधपतिअम दे-
वस भवणंसि निवइए । तप्यं ये से मागहतित्याहिवइ
देवे भवणंसि सरं खिवइअं पासइ, पासित्ता आमुक-
त्तं रुद्धे चंडेकिए कुविणं मिमिअंसिमाणं तिवाल्लं
भिउडिं छिहाले साहरइ, साहरित्ता एवं बयासी-कंस
णं ओ एम अपत्थिअपत्थए दूरंतपत्तलसखे हीअ-
पुसचाउइसे दिगिसिरिपरिवज्जिए जे खं मम इमाए
एआणुरुवाए दिव्वाए देविद्धोए दिव्वाए देवजुइए
दिव्वाणं दिव्वाणुभावेणं लद्धाए पत्ताए आभिसमसा-
गयाए उप्पि अप्पुसुए भवणंसि सरं गिरिइ ति
कट्टु मीहासणाओ अचुद्धेइ, अचुद्धित्ता जेणव मे
आमाहयंके सरे तेणव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता तं
आमाहयंके सरं गेहइ, आमांके अणुव्ववाएइ, आमांके
अणुप्पवाएमासस इमे एआरुवे अममत्थिए चित्तिए
पत्थिए मणोगए संकपे सल्लपज्जित्ता-उप्पमे खलु भो !
जेबुवीव देवे भरहे वामे भरहे आमा राया चाउरंघचकवट्टी
तं जीअमेअं तीअपत्थुपत्थममाणायणां मागहतित्यकुमा-
राणं देवाणं राहणुव्वयाथीअं केरत्तए, तं गच्छामि खं
अहं पि भरहसस राओ उव्वयाथीअं केरमि सि कट्टु एवं संपे-
हइ, संपादित्ता हांरं भउं कंउलागिअ कट्टागिअ अतुडि-
आणि अ वत्थाणि अ आभरणाणि अ सरं च आमाह-
यंके मागहतित्यादं च गयइइ, गिहइत्ता ताए उकिद्धाए

तुरिमाए चबलाए जयणाए सीहाए सिम्बाए उज्जवाए दिम्बाए देवमईए सीईवयमाणे सीईवयमाणे जेणव भ-
रह राया तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता अंतलिकखपडि-
चमे सखिखिणीआई पंचवसाई बत्थाई पवरपरिहिण क-
रयलपरिगहिअं दसगुहं सिर० जाव अंजलि कडु भरह
रायं जणयं विजणयं बढावेइ, बढावेत्ता एवं बयासी-
अभिनिण यं देवाणुपिणहि केवलकण्ये भरह बासे पुर-
च्छिमयं मागहतिथमेराए तं अहमं देवाणुपिआणं विस-
यवासी अहमं देवाणुपिआणं आखचीकंकरे अहमं दे-
वाणुपिआणं पुरच्छिमिअं अंतवाले तं पडिच्छंतु यं दे-
वाणुपिआ ! यमं इमेआरुवं पीडायां ति कडु हारं मउदं
कुंडलाणि अ कदगाणि अ ० जाव मागहतिथंदायं च उ-
ण्ह । तए यं से भरह राया मागहतिथकुमारस्स देवस्स
इमेयारुवं पीडायां पडिच्छइ, पडिच्छिता मागहतिथकु-
मारं देवं मकारइ, सम्माणइ, सम्माणिता पडिविमज्जइ । तए
यं मे भरह राया रहं परावत्तेइ, परावत्तिता मागहतिथेयं
लवणसमुदाआं पञ्चुत्तरइ, पञ्चुत्तरिता जेणव विजयत्वं
धानारणिवेसे जेणव बाहिरिआ उवट्टाणुमाला तेणव उ-
वागच्छइ, उवागच्छिता तुरए शिगियहइ, शिगियिहत्ता रहं
उवइ, उवइत्ता रहाओ पबोहति, पबोहत्ता जेणव मज्ज-
णरं तेणव उवागच्छति, उवागच्छिता मज्जणरं अणुपवि-
सइ, अणुपविमिता ० जाव ससिक्क पिअइसंय खरवईमज्ज-
णराओ पडिखिक्खमइ पडिखिक्खमिता जेणव भोअ-
णमंदवे तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता भोअणमंदवसि
सुहासणवरणए अट्टमपचं पोरइ, पोरत्ता भोअणमंदवाओ
पडिखिक्खमइ, पडिखिक्खमिता जेणव बाहिरिआ उवट्टा-
णसाला जेणव सीहासणे तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता
सीहासणवरणए पुरत्थाभिधुइ शिसीअइ, शिसीइत्ता अ-
ट्टारस सेणिएपसेणीओ सरावेइ, सरावेत्ता एवं बयासी-
खिएपमेव भो देवाणुपिया ! उस्सुकं उकरं ० जाव मागहि-
त्थकुमारस्स देवस्स अट्टाहिअं महामहिमं करेह, करेत्ता मम
एअमाणुत्तिअं पणपियाह । तए यं ताओ अट्टारस सेणिए-
सेणीओ भरहयं रथा एवं बुनाओ समणीओ इट्ठं जाव क-
रंति, करेत्ता एअमाणुत्तिअं पणपियांति । तए यं से दिव्वे
चकरयणे वराययतुंवे लोहिअकखामयाउए अंजुणयंमिए
खायांमिणुत्तरप्यालपरिगए मथिमुत्ताजालभूतिए सयं-
वियोसे सखिखिणीए दिव्वे तरुणरविमंडलखिं खायां-
मथिरयणपटिआजालपरिवलचं सव्वेउअसुरभिक्षुसुम-
आसत्तमल्लदाये अंतलिकखपडिवाणे अक्खसहस्ससंपरिउडे
दिव्वतुहिअसदसिणयादेयं पूरेते चेव अवरतणं थायेख

य सुदंसणे खरवइस पडमे चकरयणे मागहतिथकुमा-
स्स देवस्स अट्टाहिआए महापडिआए शिवत्ताए सपा-
यीए आउहपरमालाओ पडिखिक्खमइ, पडिनिक्खमिता
दाहिणपचच्छिमं दिंति वरदाप्रतिष्ठापमिधुइ पयाए याऽ-
वि हात्ता । (सूत्र-४५)

‘तए यं’ इत्यादि । ततः स भरतो राजा चतुषेष्ट-
मन्वरयमाकः सन् इयमभरणप्रवरयोधकलितया, अ-
र्थात् सेनया इति गम्यं, सार्धं संपरिचुतः (महया इति) म-
हामटानां (चङ्गरसि) विस्तारवन्तः (पहगरसि) समुद्रास्ते-
षां यस्त्वर्चं समुद्रो विस्तारवत्समुद्र इत्यर्थः, तेन परिचितः
परिकरितः चकरत्नादेगितमार्गं, अनेकेषां राजबराणाम्-आ-
बद्ध-मुकुटारत्नां सखैरनुयाताः अनुगतो मार्गः-पृष्ठं यस्य
स तथा, महता तारनरेण उरुच्छिः-आनन्दध्वनिः सिंहना-
दः प्रतीतः, बोलो-चर्णयत्किरहितो ध्वनिः, कलकलञ्च-तदित-
रो ध्वनिसत्तल्लणो यो रवस्तेन प्रसूयितो-महावासुवशादुत्क-
ल्लालो यो महासमुद्रस्तस्य रवं ‘भूक् प्राली’ इति लोकां
धातुरिति वचनाद् भूतं-प्रासमिव विमगडलमिति गम्यते
कुर्वन्पि, चशशोऽत्र इवाऽऽदेशो जातः । पृथदिगभिमुखो मा-
गधनाम्ना तथैव-गहेन लवणसमुद्रमवगाहते-प्रविशति,
कियदवगाहते ? इत्याह-यामत् (सं, तस्य रवचरस्य कूर्पराणि-
व कूर्परो कूर्पराऽऽकारत्वात् पिज्जनेके इति प्रसिद्धौ रथावय-
वौ आश्रौ स्याताम, अत एव सूत्रबलादप्यत्र एतदासकभूतो-
रयचक्रनाभिक्रपोऽवयवो विवक्ष्यते । यद्वाह-“रथाङ्गनाभि-
ज्जयमं, गम्भा जलनधेज्जलम् । रथस्तच्छो रथास्त-साराधि-
स्सकित्तैइयेः ॥ १ ॥” इति । ‘तए यं’ इत्यादि, ततः स भर-
तो राजा तुरगान् निशृङ्गाति, अथ तुरगाधिति द्विवचनेन इ-
यच्छिके वयाकथायमाने स्वार्थसिद्धौ सत्यामपि वरदामसुवे-
इयचतुष्टयस्य वश्यमाणत्वात् बहुवचनेन व्याख्या, निशृङ्ग
व रथं स्थापयति-स्थापयिन्वा च धनुः पारशुरिति-स्फुरा-
ति, अथ वाहरो परामसौ ताहरो धनुर्वर्णयन्वाह-‘तए यं’
इत्यादि, ततो-धनुःपरामशोनन्तरं स भरपतिरिदमानि-व-
श्यमाणानि वचनानि (प्राणिअति, अभायीधिति सम्बन्धः
किं कृत्वेत्याह-धनुर्गृहीत्वा ‘किंलक्षणम्’ त्याह-तत्-प्रसिद्धं
अचिरोद्गतो यो बालचन्द्रः शुक्रपौषातिगयाचन्द्रनेन, यत्पुं उ-
त्तरसूत्रे पंचमिवदेवममिति तद्वारोपिनगुणस्यातिवकतात्वा-
पनाधमिति, इन्द्रधनुषा च वक्रतया सखिकाशं-सहरो यत्त-
सत्ता, हसः-दर्पितो ह्रयोः समानाधेयोरिति शयवाचकत्वेन
सङ्गात्कथंतिशयो यो वरमिधो-प्रधावसेरिओ, विशुपणु-
रनिपातः प्राकृतत्वात्, तस्य हृदयि-निबिडबुधुगलनिएषानि-
अत एव प्रनानि-निच्छिद्राणि यानि शुक्रप्राणि तेरचितं सारं
च यत्तत्तया, उत्तराचरो-भुजगवरः प्रवरगवत्वं-वरमविधपट्टं
प्रवरपरधृतो-वरकोकिलो प्रमरकुलं-मधुकनकिरो नीली-
गुलिका, पतनीव खिरयं-कालकाग्निमत् धमातिव अमातं
च तेजसा उवलज्जीतमिव धौतं च-निर्मलं पृष्ठं-पृष्ठभागे यस्य
तत्तथा, निपुणेन शिल्पिना भोपितानाम्-उज्ज्वालितानां (मिसि
मिसि तं) देवीप्यमानां मथिरनघटिकानां यज्जालं तेन
परिक्षिप्तं-वेक्षितं यत्तत्तया, तद्विद्वि-विशुद्धिं तरुणाः-प्रत्य-
भाः-किरत्ता यस्य तत्तथा, एवोवधस्य तपोनीयस्य सगन्धोनि

बद्धानि चिह्नानि-लाभकानि यत्र तत्तथा, दूरेमलवाभि-
धौ यौ गिरी, तयोर्वाणि शिखराणि तत्सम्प्रधानो ये केसराः
सिंहस्कन्धकेशाः, बामरवालाः-चमरपुच्छकेशाः, एषां चो-
क्तगिरिद्वयसत्कालामतिमुन्दरत्नोपादानम्, अर्द्धबन्धा-
ग्रहणचन्द्रप्रतिभश्चानि चित्ररूपाणि एतादृशानि चिह्नानि
यत्र तत्तथा, यस्य धनुषि सिंहकेसराः बध्नन् स महा-
शूर इति शौर्ध्वतिशयव्यापनार्थं, चमरबालबध्नन् अर्द्ध-
बन्धप्रतिभश्च क्वं च शोभातिशयाधेमिति, कालाऽऽदिवर्णो-
याः 'यहोरुषि' ति 'आयवः शरीरान्धर्मास्तामिः सतिपन-
का-बद्धा जीवा-प्रत्यक्षा यस्य तत्तथा, जीवितान्तरकण्ठं, शस्-
त्राणि गम्यम्, ईदृशधनुर्मुक्तं वाणोऽवश्यं रिपुजयोत्पथोः,
'चलजीवमिति' विशेषणं ज्येष्ठहर्णकवृत्तौ पट्टाङ्गे श्रीभय-
देवसूरिभिर्न व्याख्यातमिति, न व्याख्याते, यदि च-भू-
यस्तु जम्बुद्वीपप्रकाशित्वाऽऽदेशेण इत्यमानत्वात् व्याख्या-
तं विलासयते तदा टङ्कारकणस्य चला-चञ्चला जीवा-
यस्य तत्तथा, पुनः किङ्कत्येवाह- (उत्तुं च नि) इषुं च
गृहीत्वा, तमेव बिशिनिए-घरचञ्चमयेषां कोट्यो-उभयप्रा-
न्तौ यस्य स तथा, बहुवीहिल्लणः कप्रत्ययः, वाचज-
वत् सारम्-अभयव्येनाभङ्गुरं तुण्ड-मुल्लविभागो भङ्गो-
रूपो यस्य स तथा तं, काञ्चनबद्धा मण्यो-चन्द्रकान्ता-
ऽऽद्याः कनकबद्धानि रत्नानि-ककतनाऽऽदीनि प्रदेशविशेषे
यस्य स धोत इव धोतौ निर्मलत्वात् इत्यो-धानुष्काणा-
मभिमतः सुकुतो-निपुणश्रितानां निमित्तः पुष्कः पृष्ठभागो
यस्य स तथा तम्, अनेकैर्मणिरत्नैर्विधि-नानाप्रकारं स्वि-
रचितं नामचिह्नं-निजनामवर्णपङ्क्तिषु यत्र स तथा तं,
पुनरपि किं कृत्येवाह-वैशाख-वैशाखनामकं स्थानं-पादप्या-
सविशेषकरं स्थित्वा कृत्वा, वैशाखस्थानकं चैवम्-पादौ स-
विलरी कार्यौ, समदलस्थानकं, वैशाखस्थानकं वस्तु ।
कुडलवस्त्रं वेष्टेन ॥ १५ ॥ इति । भूयोऽपि किं कृत्येवाह-
इषुमुदारम् उद्भूटमायातं-प्रयत्नवृद्धा भवत्येवं कथं या,
वद्यायातम् आकृष्टं कृत्वा इमानि वचनाम्यभाणुदिति, अ-
न्वययोगान् तु पूर्वमेव कृतं, कानि तानि वचननिर्याह-हंदि'
इति सत्ये, नेन यथाशयं वदामीत्यर्थः, अथवा-हन्दीति स-
म्बोधने, शृण्वन्तु भवन्तः, शूरस्य-मत्प्रयुक्तस्य बहिस्तान्
स्वभावेन यं देवा अधिष्टायकस्तद्वाङ्मनोऽऽदिकारिणस्त इत्य-
र्थः, जलु वाक्यालङ्कारं, तं च इत्याह-नामा अनुसुराः सुगन्धि-
गण्डकुमाराः नेत्र्यः 'सु' निश्चये, नमोऽस्तु विभक्तिरणिग-
मान् तान् प्रणिपतामि-नमस्करोमि, नम इत्यनेन गतायोः-
ऽपि प्राणपनामीनि पुनर्वचनं भक्ष्यतिशयव्यापनार्थम्, अने-
न शत्रुप्रयोगाय साहाय्यकर्तृणां बहिर्भावानिनां देवानां स-
म्बोधनमुक्तम्, अथाभ्यन्तरभागवर्तिदेवानां सम्बोधनायाऽऽ-
ह-हन्दीति प्राग्वत्, नवरमभ्यन्तरतो गम्यमानं शूरस्य येऽ-
धिष्टायकस्तद्वाङ्मनोऽऽदिकारिण इत्यर्थः, तत्र सम्बोध्य इत्य-
र्थः, सर्वे तं देवा मम विधयवासिनो-ममदेष्टुवाप्सिन् इत्यर्थः ।
स्त्रं चैकतन्त्रं प्राकृतत्वात्, ईदं च वचनं सर्वे एनं देवा मदा-
त्तावर्णवदत्तेन मदिष्टस्य शूरप्रयोगस्य साहाय्यं करिष्य-
न्तीत्याशयेनेति, यथाऽत्राऽऽदिचित्राऽऽदेशे शूरस्य पञ्च
मुखरूपं देवाधिष्ठानस्य स्थानद्वयमधिकमुक्तमिति तत्तथाः श-
ई प्राधान्यव्यापनार्थं, ननु यद्येनं देवा आह्वायशोऽस्तदिति न

मस्कापेत्वमनुपपद्यते, उच्यते-सन्निपातां शूरस्य नमस्का-
पेत्वे व्यवहारवर्जनात् चक्ररत्नस्येव, तेन तद्विष्ठा-
नूनामपि स्वाभिमतकृत्यासाधकत्वेन नमस्कापेत्वं नातु-
पपन्नमिति, इति कृत्वा-निषेध इषुं निरुजति-सुख-
ति । अथ भरतस्यैतदप्रस्ताववर्णनाय पश्यद्वयाह-
(परिगर ति) परिकरेण-मल्लकण्डवन्धेन युक्तचित-
वक्षस्वधविशेषेणत्यर्थः, निगदितं-सुखं मध्ये यस्य स
तथा, वानेन-प्रस्तावात् समुद्रयातेनोद्धृतम्-उत्तिसं शोभ-
मानं कैशेषं-वक्षविशेषा यस्य स तथा, त्विन्न धनुर्वेश
शोभते स भरत इत्यवधारः, इन्द्र इव प्रत्यक्षं-साक्षात्-त-
स्यागुक्तस्वरूपं महाबाणं चञ्चलायमानं-सात्त्विकीयमानं
कान्तिभास्वरूपेत्यर्थः, आरौपितगुणत्वेन पञ्चमोचन्द्रायमं
(लुङ्गइ ति) राजते । 'राजेरचञ्चुज्जमहरीरहाः'
॥ ८ ॥ १०० ॥ इति प्राकृतपुष्पक रूपसिद्धिः बामहस्ते
नरपतेरिति, तस्मिन् विजयं-मागधनीयेशसाधने इति ।
'तप' णे' इत्यादि, ततः स शूर भरतेन राजा निरुद्धः
सन् सिपमेव द्वादश योजनानि गत्वा मागधनीयोधिपते-
द्वैवस्य भवने निपतितः, ततः किं वृत्तमित्याह-'तप' णे'
इत्यादि, ततः स मागधपतिर्देवो भवने अर्थात्-स्वकीय
शरं निपातं पश्यति, दृष्ट्वा च आशु-शीघ्रं हतः-क्रोधो-
द्व्याडिमूढः, रूपं लुप च विमोहनं' इति वचनात्, हस्तु-
रितिकापलिङ्गा वा, रुष्टः-उदितक्रोधः बाहिरक्षितः-स-
ज्ञातचारिणश्च, प्रकटितरुक्प इत्यर्थः, कुपितः-प्रवृद्ध-
कोपादयः, (मिसिर्मेसमां लि) क्रोधाग्निना दीप्यमान इव,
एकाधिकापैते शब्दाः कोप्रकर्मयोगादानुपमुक्ताः, शिवलि-
कां-तिस्त्रो वलयः-प्रकोपितयत्नलटारेखाया यस्य सा
तथा तां भृकुटि-कोपविकृतभ्रूपां सहरति-मिथयति,
सहृद्य च एवमवदीर्घा, किमवादीर्घ्याह- 'केस' णे'
इत्यादि, (केस ति) कः अज्ञातकुलशैलसहजयादीर्घि-
धनामकः, सकारः प्राकृतशैलभयः' मयसा वयसा काय-
सा' इत्यादिष्व' णमिति' प्राग्वत्, भो इति सम्बोधने देवानाम्
एषः-वायुप्रयोक्ता अत्राधितं-कनाप्यमतोऽप्योचरीकृतं
प्रस्तावान् मरणं तस्य प्राथकः-अभिलाषी । अयमर्थः-
यो मया सह युयुत्सुः स मुमुषुरेवेति, दुर्गन्तानि-दुष्टाव-
सानानि प्राप्नोति-तच्छानि लक्षणानि-वश्य स तथा, द्वी-
नामां पुण्यपुण्ड्रयो जाने। ननुपुण्यवानुदरीः, तत्र चतुर्दशी
किं त्रिजिह्वाऽऽश्रिता पुरुषा पवित्रा, शुभा इति यावत् ।
भवति, सा च पुणोऽप्यनमायवर्तनां जम्मनि भवति, अत
आकाशना इत्यमुक्तं, किंचिद्- भिन्नपुण्यवाउहने ति' तत्र
भिन्ना पणितिसम्रभनं भेदं प्राप्ता या पुण्यचतुर्दशी तस्यां
जात इति, द्विधा-लज्जया भिया-शोभाय च परिवर्जितः
यःशमिति' पुण्यत्, मम अस्या-प्रयत्नातुमुद्यमानाया एत-
दप्याया एतदेव समयात्नरे भङ्गत्वाऽऽदिकपातप्रभाक् रूपं
स्वरूपं यस्याः सा तथा तस्या दिव्यायाः-स्वर्गसम्भवा-
याः प्रधानाया वा देवानामुक्तिः-श्रीमन्मन्त्राऽऽदिसम्पत्
तस्याः एवं सर्वत्र, नवर्ग शानि-दीप्तिः शरीराऽऽभरणाऽऽदि
सम्पत्तुः तस्याः युतिर्वा इष्टारिवाराऽऽदिसंयोजनलक्षणा तस्याः
दिश्येन-प्रधानेन देवानामनेन-आयमद्विज्ञः अयथा-विश्वेन-
देवसम्पत्तिनाऽनुभावेन आचम्योक्तिः यऽदिकरूपमद्विज्ञान

सह पिता पुत्रेण सहऽऽगतः इत्यादिवत्, लघुधाया-जमा-
न्तर्जिततायाः प्राप्ताया-इदानीमुपस्थिताया अभिसमन्वा-
गतायाः-योष्यतां गताया उपरि आत्मना उत्तुको-मन-
सोत्कण्ठः परस्परस्पर्धामिच्छति पश्यत्यव्यावृत्तुकोऽऽमा
वा भवेन निष्ठजति, इति कृत्वा सिद्धान्ताद्भुत्तिष्ठतीति ।
उत्थानामन्तरं यत्करोति, तदाह— 'जेष्ठं सं जाम०'
इत्यादि यथैव स नामकोऽहः—अग्रार्थिदुःतः अङ्कः—विहं
यत्र स तथा नामाङ्क इत्यर्थः, एवंविधः शरस्तेष्वेवाग-
च्छति, तं नामाहाह शरं गृह्णाति नामकम् अनुप्रवाच-
यति—वर्णानुपूर्वीकमेण पठति, नामकमनुप्रवाचयतोऽ-
यं षष्ठ्यमाण एतद्रूपं—वक्ष्यमाणम्बरूप आत्मन्यधि-
अध्यात्म तत्र भव आध्यात्मिकम्, आत्मविषय इत्यर्थः । स-
कृत्पक्षश्च शिवा-धनाऽऽत्मकः, चिन्ताऽऽत्मकश्च । तत्र आद्यः
धिपराधिवसयलक्षणस्तथाविषयवृत्तसंज्ञनाऽऽदिगुणेतिनामां
द्वितीयश्चलाभ्यवसायलक्षणस्तद्विस्तराभिहितं, तयोर्मध्येऽयं
चिन्तितः—चिन्तारूपश्चेत्यस्मिन्वस्थितत्वात्, च चानभि-
लाषाऽऽत्मकोऽपि ह्यादित्यत आह—प्राथिनः प्राथेनाविषयः,
अयं मम मनोरथः फलप्रतिभूयादित्यभिलाषाऽऽत्मक इत्य-
र्थः, प्रनेगतां—मनस्येष यो मनो न हविष्येनेन प्रका-
शित इति, सङ्कल्पः समुद्रपथः, तमेवाऽह-उत्पन्नः खलु—
निश्चये भो इत्यामन्त्रणे विचारानिमुक्त्यकण्ठाय स्वात्मन
एव, तेनैव मागधकुमारं इति योष्यं, जम्बूद्वीपे द्वीपे भरते
वर्षे भरतो नाम राजा आनुत्पन्नकचवर्ती तत्—तस्माज्जी-
नमेतत् अज्ञानप्रयुक्तज्ञानागतानां मागधनीयेकुमाराणां,
मध्यपद्मलोचन समालः, कुमारपद्मवाच्यं वास्य नागकु-
माराजानीयत्वात्, तस्मात्कानां देवानां राजानन्तरेधानाम् उ-
पस्थानिकं—प्राभूतं कर्तुं तद्गच्छामि, एमिति प्रागवत्, अ-
हमपि भरतस्य राज्ञ उपस्थानिकं करोमि, इति कृत्वा—इति
मनस्विक्त्य एवं-वक्ष्यमाणे निजसिद्धिस्तं संप्रसूतं-पर्यालोच-
यति, ततः किं करोतीत्याह—'संपहेत्वा' इत्यादि, सम्प्रैष्य
च द्वाराऽऽनीति प्रतीतानि, चकारा सर्वेष समुच्चय, शरं
च भरतस्य प्रत्यर्पणाय नामाऽऽह तं नामाऽऽहताङ्कमिति
निशङ्क कलेष्ये लाघवाभिहितमुच्यते, यद्वा—नाम आह-
तं—लक्षणया लिखितं यत्र स तथा तं मागधनीयोदकं च
राज्याभिषेकोपयोगि, यतानि गृह्णामीति सम्बन्धः । तदन-
न्तरं किं विधे इत्याह—'गिरिहस्ता ताप उज्जिह्वा'
इत्यादि, गृहीत्वा च तथा दिव्यया देवमया गत्यालापक-
व्याख्या प्राग्रत्, त्वहं सिंहवा—सिंहगनितसमानया अतिम-
हता बलेवाऽऽवस्थान्तात्, यच्च पूर्वम् अक्षयदेवनिर्वाणकस्या-
द्याधिकारे गत्यालापककथनं यावत्पदेन अत्र च तत्कथ-
नं विस्तरेण तद्विधिवत्त्वात् स्वकारप्रवृत्तेरिति मन्तव्यं,
यथैव भरतो राजा तत्रैवोपागच्छति, उपागम्य चान्तरिक्ष-
प्रतिपन्नो—नभोगतो देवानामभूमिचारित्र्यात् सकिङ्किणीका-
वि-सुप्रपणितकाभिः सह गतानि पञ्चवर्णानि च वस्त्राणि
प्रवरं विधिपूर्वकं यथा स्यात् तथा परिहितः—परिहितवा-
न्, यथा पञ्चवर्णानि वस्त्राणि परिहितवान् तथा किङ्कि-
णीरपीत्यर्थः । किमुक्तं भवति —किङ्किणीप्रबन्धेन तस्य न-
टाऽऽद्यांशवेषधारित्वद्वयेनेन शृष्टं तस्य भरते भक्तिः प्रक-

दिता, अथवा—किङ्किणीसमुत्पथ्यन्देन सर्वजनसमक्षं सच-
कोऽस्मि न तु लक्ष्मिति ज्ञापनार्थं तत्सिद्धत उपागतः, अ-
थवा—सङ्किङ्किणीकानि—चङ्किङ्किणीकानि, तद्वन्व्यञ्ज शो-
भातिशयायै, करनलपरिशुद्धीतं दृश्यन् सर्व शिरसावर्त्तं मस्त-
कऽञ्जलिं कृत्वा भरतं राजानं जयेन विजयेन वक्ष्येति,
वक्ष्येतिवा वैषम्यवादात्, अत्र प्राग्वद् व्याख्यानामिति । कि-
मवादीदित्याह—'अभिजिण्य' इत्यादि, अभिजितम्—आ-
ज्ञावशेषदीकृतं देवानुग्रहेः—वन्द्यपार्थेः केवलकथनं—सम्पू-
र्णत्वात् केवलज्ञानसदृशं भरतं यथै—भरतलेनै पूर्वस्यां माग-
धनीयेमर्यादया—मागधनीये यावत्, तदहं देवानुग्रियाणां
विषयवासी—देशवासी अत एवाहं देवानुग्रियाणामाभाति-
किङ्करः—आज्ञाकारी सेवकः, अहं देवानुग्रियाणां वीरस्वः—
पूर्वदिक्सम्बन्धी अन्तः-स्वदेशदेशसम्बन्धिने पालयति-
रक्षयति उपद्रवाऽऽदिष्य इत्यन्तपालः पूर्वदिग्देशलोकानां
देवाऽऽदिकृतसमस्तोपद्रवनिवारक इत्यर्थः, अहमं देवानु-
ग्रियाणां 'इत्यादिपदानां भिन्नभिन्नप्रकारेण योजनीयत्वाद्य-
न वीरकथ्यं, तस्मात्कृतः—शुक्रन्तु देवानुग्रियाः । मम इदम्-
अमृत उपनीतं एतद्रूपं प्रत्यक्षानुभूयमानस्वरूपं प्रीतिदानं-
स्ततोपदानं प्राभूतकपमित्यर्थः, इति कृत्वा—विश्वप हारा-
ऽऽदिकमुपनयति—प्राभूतीकरोतीति, 'त एमं' इत्यादि,
ततः स भरतो राजा मागधनीयेकुमारनाम्नो देवस्य इमेत-
द्रूपं प्रीतिदानं तस्मिन्नुत्पादनाधेनमुपपन्नया प्रतीच्छति गृ-
ह्णाति, प्रनोष्य च मागधनीयेकुमारं देवं अन्तरायति वस्त्रा-
ऽऽदिना, संमानयति तदुचितप्रतिपत्त्या, स्तर्काय संमान्य
च प्रतिविसर्जयति—स्वस्थानगमनायानुमन्यते । अथ तदु-
त्तरकलेष्यमाह—'त एमं संपहेत्वा राहं' इत्यादि, ततः
स भरतो राजा रथं परावर्त्तयति—भरतवर्षाभिमुखं करोति,
परावर्त्तय च मागधनीयेन लब्धसमुद्रात् प्रत्यवतरति, प्रत्यव-
तीर्थं च यथैव विजयस्कन्धवारानिवेशो यथैव च—वाह्या उप-
स्थानशाला तत्रैवोपागच्छति उपागम्य च तुरगद निगृह्णाति
निगृह्य च रथं स्थापयति, स्थापायित्वा च रथात् प्रत्यवरोहति,
प्रत्यवरोह्य च यथैव मज्जनगृहे तत्रैवोपागच्छति, उपागम्य च
मज्जनगृहमनुप्रविशति, अनुप्रविश्य (जावत्) यावत्करणात्
संपूर्णः आनाऽऽलापको वाक्यः, 'ससिं ह्य पिप्रदंसेण' इति वि-
शेषणं यावत्, स च प्राग्वत्, भरतपिमेज्जनगृहात् प्रतिनिष्का-
मति, प्रतिनिष्क्रम्य च यथैव भोजनमण्डपस्तत्रैवोपाग-
च्छति, उपागम्य च भोजनमण्डपे सुखाऽऽनन्यगतः सन्न-
धममक्षं पारयति, पारयित्वा च भोजनमण्डपात् प्रतिनिष्का-
मति, प्रतिनिष्क्रम्य च यथैव बाह्योपस्थानशाला यथैव च
सिंहासने तत्रैवोपागच्छति, उपागम्य च यावत्सिंहाऽऽसन-
वरगतः पूर्वोभिमुखो निर्वाहति, निषद्य च अष्टादश धेनिप्र-
भेणीः शङ्कयति, शङ्कयित्वा वैषम्यवादीदिति । अत्र सूत्रे
यावच्छब्दो लिपिप्रमादाऽऽपतित एव दृश्यते, सङ्ग्राहकपदा-
भावात्, अन्यत्र तस्माऽऽभावद्वरमानत्वाच्चेति, अथ कि-
मवादीदित्याह—(किष्णामेव सिं) सर्वे प्राग्वात्, यथा राजाऽऽ-
हं वीर निष्पुस्तथा चऽऽह—'त एमं' इत्यादि, इत्येकं, ततो
मागधनीयेकुमारं देवावजवाष्टादिकामहामहिमानन्तरं अकर-
जं, कीदृशं च सङ्ग्राहारेत्याह—'त एमं' इत्यादि, तत-

स्तद्विषयं चकारन्तं वज्रमयं शुम्भम्-अरकनिवेशस्थानं यत्र त-
त्तथा, लोहितान्तररत्नमया अरका यत्र तत्तथा, आम्बुन-
दं-पीतसुवर्णं तन्मये नेमिः-चारा यत्र तत्तथा, नानाम-
णिमयम् अन्तः सुराकारत्वात् सुप्ररूपं स्थालम्-अन्तः प-
रिधिरूपं तेन परित्तं यत्तत्तथा, मणिमुक्ताजालाभ्यां भूषितं,
नयितं-मन्मथा सुदृक्ताऽऽदिर्दृशविधत्तुं समुदायस्तस्य चा-
वस्तेन सहगतं यत्तत्तथा, सकिङ्किणीकं-सुदृवाण्टकामिः स-
हितं, दिव्यमिति विशेषणस्य प्रागुक्तत्वेऽपि प्रशस्तताऽति-
शयव्यवधानार्थं पुनर्वचनं, तदणुरविमण्डलनिभं नानामणिर-
त्नवण्टिकाजालेन परिरक्षितं-सर्वतोऽभ्यातं, 'सर्वोऽग्र'
इत्यादि विशेषणवस्तुष्यं प्राप्तम्, नाम्ना च सुदर्शनं नरप-
तेः-चक्रियः प्रथमं-प्रधानं, सर्वरत्नेषु तस्य मुख्यत्वाद्देरि
विजये सर्वेषामोद्योगिकत्वाच्च चकारन्तं, प्रथमशब्दस्य
'पदमे चंद्रजेने' इत्येव प्रथमार्थकत्वेन प्रयोगदर्शनाच्चे-
दमसङ्गतिमात्रं व्याख्याममिति, मागधतीयेकुमारस्य देव-
स्य अष्टादिकार्यां महामहिमायां निज्ज्ञायां सत्याम् आयु-
धसदृशालानः प्रतिनिष्कामति, प्रतिनिष्काम्य च दक्षिणप-
थिमां दिशं नैऋतीं विदिशं प्रतीनि शेषा, वरदामतीयां
विशुक्लं प्रयातं-चलितं वाच्यमवत् । अयं मावः-गुड-
पूषांशितस्य गुडदालिषुवर्णैर्विचरन्तीषु व्रजत आग्नेयया-
धिदिशागमने-प्रतीचादिदिशागमने वक्रः पन्थाः तेनैवमुक्तं,
यच्च श्रुयमचरित्रे-''दक्षिणस्यां वरदाम-तीये प्रांत यथो-
ततः । चक्रं तच्चक्रवर्ती च, धातुं प्रादिरिवावगता ॥ १ ॥''
इत्युक्तं तन्मूलजिमिषितदिविवल्लगान् । यच्चानं चकर-
न्त्यस्य पूर्वतः दक्षिणदिशि गमनं तस्सुष्टिकेगण दिविवज्यसा-
धनार्थम् ।

त एव स भरेह राया तं दिव्यं चकरयणं दाहियणच-
च्छिम् दिशि वरदामतिरवाभिदृष्टं पयातं चावि पासड, वा-
सिचा हट्टुट्टु० कोरुंविअपुरिसे सदावेह, सदाविचा एवं
बयासी-खिप्पामेव भो देनाणुपिआ । हयगवरहपवर
चाउरिगिणि सेणं ससाहेह, आभिसेकं हरियरयणं पाटिक-
प्पह चि कट्टु मज्जणपरं अणुपविसेह, अणुपविसेचा तेणं
कमेणं जाव० धवलमहामेमांशुगण० जाव० सअवरचादाराहि
उच्छ्वमारीहि उच्छ्वमारीहि माइअवरकजयपवरपरिग-
रस्तेडयवरवमकवयाडीसहसकलिय उच्छट्टवरमउदतिरी-
उपढागभयवजयंतिचामरचलंतज्जंथयारकलिय अमिखं-
शिलगचयसारापयककपणिलमूलउडंभिडिमालयणु-
इतोणसपडरयंहि अ कालणालकहरिपांअसुकिल्लअणंभ-
चिंधसयससिधिविद्वे अफ्फेडिअसीहसायेल्लिअइयहसिअह-
स्विशुलुगुलाइअअयेगहसयसहससपयणयंथणुहम्ममाण-
सइसहिए अमगसपगमंमाहोरंअकिणितसरसुहिधुगुदं-
सिअपरिलिवच्चगपरिवाहिशिवंमंथुवीपांविमहातिकच्छिभ-
रिगिसिगअक्कलालकंसतालकपणुण्णियदेण महता सद्-
ससिआदेण सयलमवि जीवलोगं पूरयंते वलवाहणसमुद-
एणं एवं जवलसहसपरिवुडे वेसमये चैव पणवई अमरप-

विसिआभाइ इडुई पडिअकिणी गामागरगणखेडकवड
ठठव सेसं जाव विनयखंधावारिणियेसें करेह, करिचा वड-
हरयणं सदावेह, सदाविचा एवं बयासी-खिप्पामेव भो दो-
वाणुपिआ । मय आवसहं पोसहसालं च करेहि, ममेअ-
माणुत्तिअं पव्विणणहि ! (सूत्र ५६)

'नएणु' इत्यादि ततः स भरतो राजा तद्विषयं चक्र-
रन्त दक्षिणपथिमां दिशं प्रति वरदामतीयांमिसुक्लं प्रयात
चापि पश्यति, हट्टुव' हट्टुट्टु' किं आलापकाऽऽदिपदैकदे-
शयदृशात् सप्रवृत्ताऽऽलापको प्राहः । स वायम्-हट्टुट्टु-
क्षमाणुदिए' इत्यादिकाः प्रागुक्त एव, कौटुम्बिकपुराणान् श-
न्याति, शब्दादिपञ्चममवादीति । किमवादीदित्याह- (सि-
प्पामेव सि) प्राग्व्याख्यातार्थम् । अत्र लाघवाधर्ममतिदेशवा-
क्यनाऽऽह- 'नेणुय कमेणं' इत्यादि, तेनैव कमेण-पूर्वोक्तक्षाना-
धिकारसुखपरिवाद्या तावद् वाच्यं यावद् 'धवलमहा-
मेहिगण' इत्यादि निगमनसुत्रं, तदनु यावच्छ्रुतवरचाप-
रेकद्वयमननिरत्यनं राजकुजगधिरेकद्वयसुत्रं वाच्यमिति ।
अथ यथाभूतो भरतो वरदामतीये प्राप्ता यथा च तत्र कक्षा-
वारनिवेशमकरोत्तथाऽऽह । अत्र च सूत्रं वाच्यद्वयं, तत्र
चाऽऽदिवाक्यं 'तेहव मेसे' मित्यनिदेशपदेन मूचिनं प्रथमं 'जे-
णव वरदामतीये तेणव उवागच्छह' इत्यनेनाभ्यवयोजना
कार्यं । सा चेयम्- भरतो यत्रैव वरदामतीये तत्रैवापा-
गच्छतीति, द्वितीयवाक्यं च विजयस्कन्धावारनिवेशम् 'करेह'
इत्यनेनेति, किं लक्षण इत्याह- (माइय सि) हस्तपार्श्वेन व-
रफलकं-प्रधानमंडकं येस्तं तथा प्रवरः परिकरः-प्रगाढ-
गात्रिकावप्यः खेटकं च येषां तं तथा, फलकं दाहकं च खे-
टकं च वंशशलाकाऽऽदिमयमिति न पीनकस्यं, वरवर्मक-
वचमाख्या-सप्ताहविशेषा येषां तं तथा, येषां च विशेष-
स्तत्कलाकुशलस्यो वदितव्यः, यथा वर्मं खोहकुट्टुहलि-
कामयम् इत्यादि, ततः पदत्रयकर्मधारयः, येषां सहजैः,
बुद्धिर्द्वयैः कलितो यः स तथा, रात्रौ हि प्रयाणसमये
युवाङ्गानां सह सञ्चरणस्याऽऽवश्यकत्वात्, उक्तद्वयवशि-
उत्तमप्रवरणं मुकुटानि प्रतीनानि किरीटानि-ताम्यं
शिलत्रयपेतानि, पताका-लघुपदरूपा, ध्वजा-बृहत्प-
दरूपा, वैजयन्त्या-पार्श्वेना लघुपताकाऽऽययुक्ताः पता-
का एव, चामराणि चलन्ति क्षुराणि तेषां सम्बन्धि पद्वन्ध-
कारं-क्षुराकारं तेन कल्पितं, अस्त्राकारशब्दानन्वयमास्त्र-
वर्णं आपत्वात् तृतीयैकवचनलोपो द्रष्टव्यः, कल्पित इति च
पृथगेव नैन वच्यमाणाम्भरत्नं कलितशब्दो योजनीयोऽ-
न्यथा तत्स्थवकारस्य नैरर्थवक्याऽऽपत्तः, यद्वा-अत्र सम-
स्नाऽपि कलितशब्दश्चकारकण्वत्नोदय तत्रापि योजनीय
इति । प्रस्तुतविशेषणस्यायं भावार्थः-चलनशक्तिगो मुकु-
टाऽऽदिका नान्यैर्मय्य च क्षुरव्यातिरिक्ता सामर्थी तथा
अस्त्र यथाऽऽपत्तिं मनागां आनपक्वण्यो नास्तीति,
अत्र भरतस्यसम्बद्धा क्षुरा भरतस्य विशेषणत्वेन
सम्बध्यन्ते, संप्रकृताः जयः स्वाभिमुखेनैव व्यवहारार्थानात् ।
पुनर्भरतमेव विनिहि-असयः-क्षुरविशेषाः क्षिप्पन्ते
सौसकुण्टिका आभिरिति क्षेपिण्या-एवमाक्षिरि-

ति लोकाप्रसिद्धा, खड्गाः, सामान्यतः चापाः-कोट्युद्धाः नारा-
चाः-सर्वलोहवाद्याः कण्टका-बाणविशेषाः कल्पस्थः-कृपा-
वयः, शुक्रानि-प्रतीनानि, लकुटाः-प्रतीनानि, भिन्निपाला-इत्य-
नेत्याः महाकला दीर्घा आयुधविशेषाः, धनुर्वि-वैशमयवाद्याः
ऽऽसनानि किरातजनप्रख्याविः, तूष्पाः-तूष्पाराः, शराः-सामा-
न्यतो वापाः इत्यादिभिः प्रहरैः, अथ च करिषु पूर्वविशेष-
स्थः समस्तोऽसमस्तो वा कलितशब्दो योऽयः, तेन तैः संयुक्त
इति, द्विविधयोपधानां राज्ञां हि शस्त्राणि सेनासद्वर्त्तनीनि-
भवन्तीति ज्ञापितं, कथमुक्तप्रहरैः कलित इत्याह—' का-
लेत्यादि ' अथ कथिरशब्दो रक्षायां, तेन कालजीलरक्षणी-
तशुक्रानि जातितः पञ्चवर्णानि, व्यकृतस्तु तद्वर्णान्तरभेदा-
दनं कदापि यानि चिह्नशतानि तानि सन्निविष्टानि येषु
तद्यथा स्वास्थयेति क्रियाविशेषजनया बोध्यं, कोऽर्थः ?-
राज्ञां हि शस्त्राण्यस्यस्तस्मात्तत्तत्तत्तद्विधेयशस्त्राणां निर्वि-
लम्बं परिहाराय शस्त्रकौशेषु उक्तकृपाणि चिह्नानि निवेश-
यन्ति शस्त्रेषु च तत्तद्वर्णमयान् केशान् कुर्वन्तीत्यर्थः । अथ
तूष्पासमग्रीकथनद्वारा भरतमेव विशिष्टं आस्काटितं-
कराऽऽस्कोटकपं सिंहनादः-सिंहस्यैव शब्दकरणं । (कुलप्र-
ति) सेरिण्डनं इषोक्तवैद्य सौकारकरणं, हयदेवितं-तुरङ्गम-
शब्दः, हस्तिगुलुगुलायितं गजगजितम्, अनेकानि यानि रथ-
शानसद्वर्त्तनाणि तेषां (यद्यप्येन किं) अनुकरणशब्दस्तथा नि-
द्वयमानानामभ्यानां च तोषाऽऽदिग्रहशब्दस्तैः सहितेन, तथा
यमकसमकं-युगपत् भम्मा-दङ्गा होरम्मा-महादङ्गा इत्या-
दि तेषु पदव्याख्याः प्रागुक्तमुद्रितान्द्रकल्पदुर्माकारतो ज्ञेया
नवरं कलाः मयुरस्तालो-धनवाद्यविशेषः, कंसनाला-प्रसि-
द्धा कम्पमानं-परस्परं हस्तताडनम् एतेभ्य उचिततः-उत्पन्नो
यस्तेन महता शब्दसंज्ञितानेन सकलमपि जीवलोकं-जङ्घा-
युद्धं पश्यन्, बलं-चतुरङ्गमेव चाहन्-शिविकाऽऽदि एत-
योः कमेण समर्थो-बुद्धिर्द्वयस्य स तथा, समिति वाक्यात्.
कुरैः, अथवा-बलवादनयोः समुद्येन युक्त इति गम्यम्, एवमु-
क्तं प्रकाशे भरतचक्रविशेषणत्वेनेत्यर्थः, प्रागधर्तोऽयमकर
शस्त्रानि यत्सहस्रसंयत्किञ्च इत्यादीनि विशेषणानि प्राधान्या-
त्, तत्र मूर्धं साक्षात्प्रतिज्ञानीति । अथ प्रथमभाष्ये अत्र-
क्षितितानि 'तद्वच सेसं' इत्यतिशयपदेन सूचितानि च वि-
शेषणानि बाधयितुं सौकुमार्यायेन कोऽप्युक्त्य-
लक्षणात्, तथा-
'अपसहस्रसंयत्परिवृद्धं सेसमेव खेव धनुर्वै अमरवर्षं सखि-
भाए ह्रीय पक्षिप्रकिञ्चो गामगमरगान्मेहकम्पजडमडं वदोमु-
ह्यदृष्टानसमसंवाहसहस्रसमंदिभं विभिन्नमिष्टीभं चतुर्दं अ-
भिजिण्णमाये अभिजिण्णमाये अग्गाहं वराहं रवणाहं पक्षिच-
माणं पक्षिचक्रमाये तं दिवं वक्कमपये अणुपचक्रमाये अणु-
पचक्रमाये आण्णत्तरिआहिं वसराहिं वसमाये वसमाये
जेणव वरदामतित्ये तेणव उवागचक्रुं सि ।' इत्याद्या च
प्राग्वत् । अथ द्वितीयभाष्येऽपि अत्राहोविशेषणसहिनी या-
चस्पष्टयुक्तितो ग्रन्थो ज्ञियते, यथा-उवागचिच्छा वरदा-
मतित्यस्त अद्रुसामंतं युवालमजोवखायामं खवजोअणुवि-
जिण्णं वरगुणसंरचं विजयन्वाचारविजयं करेहि सि ' इ-
त्यवत् । अथ ततः किं चकं इत्याह—'करिषा' इत्यादि,
खर्षणुल्लार्थम् ।

अथ राजाऽऽहोपयन्तरे कोहम् वदकिरन्तं कीर-
श्च वैययिकमाक्षरित्याह—

तएवं से आसमदोहमुहमापपट्टयुवरवस्त्रं चावारगिहा-
वशविभागकुसले एगसीतिपदेसु सन्वेसु च वत्पुसु खे-
गमुशमाथ पंदि विशिष्य पणयालीसाए देवयाथं
वत्पुपरिच्छाए खेमिपासेसु मत्तसालासु कोहणिसु अ वा-
सपरसु अ विभागकुसले खेजे वेज्जे अ दाथकम्मे पहा-
खुददी जलयाथं थुमियाथ व भायथे जलवल्लगुहासु जं-
तेसु परिहासु अ कालनाथे तदेव सदे वत्पुपपसे पहाखं-
गन्मिथे कण्ठकखवज्जिरेदिग्रमुशुदोसमिआथए गुणुहुं सां
लसपासायकराकुसले चउसद्विक्कप्यवित्थियमई खंदाव-
थ च वद्धयाथे सात्थिअकमग तह सन्वमोभदमधुसवे
अ बुविंससे उद्विअदेवकोहुदागिरिसिखयाहाथविभाग-
कुसले—

“ इमं तस्स बहुगुणुहुं, धवईरयथे खरिदचंदस्स ।

तवसंजमानिज्जिद्वि, कर्वाणीतुवद्दार्हं ॥ १ ॥

सो देवकम्मविहिता, खंधावारं खरिद्वयथेणं ।

आवसइभवणकलिभं, करेइ सन्वं धुवुचेणं ॥ २ ॥ ”

करं चा पवरपोसहृषं करेइ, करिषा जेणव भरेह राया-
जाव एतयासिचिभं खिप्पामेव पण्यप्पिण्णु, सेसं तदेव-जा-
व मउजखुरामो पदिशिवलमई, पदिशिवलमिचि जेणव
वाहिरिया उवद्दाखसाला जेणव वाउग्गेदे आसरेह तेणव
उवागचक्रुं उवागचिच्छा । (सूत्र-४७)

'तएवं' इत्यादि, तत्तत्तद्वेदकिरन्तं किं करवाणि
आदिशन्तु देवानुमिया ! इतिकसंयमित्युक्तिर्योपतिष्ठते, रा-
जानमिति शेषः, दाह आसन्नमायातीत्यर्थः, इत्यन्वययो-
ज्यमभेतनपदैः सह कार्यं, कीदृशं तद्वेदकिरन्तमित्याह—
आश्रमाऽऽद्या प्रायश्चाख्यातायाः, नवरं स्कन्धावारगुह्यऽऽप-
थाः प्रतीताः, एतेषां विभागो-विभजने उचितस्थाने तद्वयव-
निवेशने कुशलम्, अथवा—' गुप्तभवनप्राधान्यां, ये कोष्ठा—
स्तेषु निवसतां दोषाः श्रवणाऽऽद्योऽन्यज्जाता-स्तेष्वेव वि,
बुद्धिमायान्ति ॥१॥ ' इत्यादि योषयाऽन्यग्रथानविभागस्य,
एकाशीतिः पदानि-विभागः प्रतिदेवं विभक्त्यवधारितु-
मर्थः इहानीति यावत्, तानि यत्र तानि तथा एवंविधेषु वास्तु-
षु-गृहभूमिषु सर्वेषु खेव-चतुःषोडशतपदपरुषेषु वास्तुषु,
विषयः समुच्चये, स च वास्तवन्तरपरिप्रदायः अनेकेषां गु-
णानामुपलक्षणं दोषाणां च ज्ञायकं, पण्डा जाता अस्तेति
तारकाऽऽदिवादिने पण्डितं-सातिशयबुद्धिमत् अथ वदिवा-
स्तुकेनस्यैकाशीत्याद्या विभागस्तर्हि तावतां विभागानां वि-
भाजकास्तास्यतो देवता मविष्यन्तीत्याहुर्वाह—विशिष्टं
पञ्चवत्पारिणयो देवतानाम् उचितस्थाननिवेशनार्थनाऽऽ
द्विविचित्रमित्यर्थः । अथ यथा पञ्चवत्पारिणतोऽपि देवाना-
मेकाशीत्यादिपञ्चवास्तुगुणसंस्तथा तच्छिषिपुष्टास्तुतारं
दर्शते, यथा स्वयंपना—

एकाशीतिपदवास्तुन्यासः ।

वर्ग	हं०	प०	ज०	हं०	सं०	सं०	अ०	वि
की	दि०	अप	अयमा	सावित्र	अ०	वा	रि	का
१	अ०	अप	अयमा	सावित्र	पु०	रि	का	२
गि०	सो०	पृथ्वीधर	ब्रह्मादेव	विषस्वा	य०	गं०	सु०	पि०
म०	सु०	रुद्रराद	मैत्र	इन्द्र	य०	गं०	सु०	पि०
अ०	पा	र०	य०	शो०	अ०	ज०	पु०	सु०
पा	४	४	४	४	४	४	४	४

चतुःषष्टिपदवास्तुन्यासः ।

वर्ग	हं०	प०	ज०	हं०	सं०	सं०	अ०	वि
की	दि०	अप	अयमा	सावित्र	अ०	वा	रि	का
१	अ०	अप	अयमा	सावित्र	पु०	रि	का	२
गि०	सो०	पृथ्वीधर	ब्रह्मादेव	विषस्वा	य०	गं०	सु०	पि०
म०	सु०	रुद्रराद	मैत्र	इन्द्र	य०	गं०	सु०	पि०
अ०	पा	र०	य०	शो०	अ०	ज०	पु०	सु०
पा	४	४	४	४	४	४	४	४

शतपदवास्तुन्यासः ।

वर्ग	हं०	प०	ज०	हं०	सं०	सं०	अ०	वि
की	दि०	अप	अयमा	सावित्र	अ०	वा	रि	का
१	अ०	अप	अयमा	सावित्र	पु०	रि	का	२
गि०	सो०	पृथ्वीधर	ब्रह्मादेव	विषस्वा	य०	गं०	सु०	पि०
म०	सु०	रुद्रराद	मैत्र	इन्द्र	य०	गं०	सु०	पि०
अ०	पा	र०	य०	शो०	अ०	ज०	पु०	सु०
पा	४	४	४	४	४	४	४	४

एतत्संवदनाय सूत्रधारमण्डनकृतवास्तुसारात्क्रिये लि-
ख्यते, यथा-

“चतुःषष्ट्या पदैवास्तु, पुरे राजगृहेऽज्येत् ।

एकाशीत्या गृहे भागः, शते प्रासादमण्डपे ॥ १ ॥

इशः १ पर्यन्तो २ ज्ये ३ न्दी ४,

सूर्यः ५ सत्यो ६ शुक्रा ७ नमः ८ ।

अग्निः ९ पुषा १० ऽथ वितथा ११,

गृहसप्त १२ यमो १३ तनः ॥ २ ॥

गन्धर्वो १४ शुक्रगज १५ अक्ष,

सुगः १६ पितृगण १७ स्तथा १८,

दीर्घागीरका १९ ॥ सुग्राव १९—

पुष्पदन्तो २० जलार्धपः २१ ॥ ३ ॥

असुरः २२ शोष २३ यमराजो २४—

रोमा २५ ॥ इह २६ मुख्य २७ एव च ।

अस्वाट २८ सोम २९ गिर्य ३०—

स्तथा बाह्येऽदिति ३१ दिनिः ३२ ॥ ४ ॥

आपो ३३ ऽपवत्सा ३४ वांशऽन्तः,

सावित्रः ३५ सविता ३६ ऽसिनी ।

इन्द्र ३७ इन्द्रजयो ३८ ॥ स्थासिन्मन्,

वायो ३९ रुद्र ३९ अ रुद्रराद ४० ॥ ५ ॥

मध्यं ब्रह्मा ४१ ऽस्य चरवारा,

देवाः प्राच्यादिदिग्भाताः ।

अयमाऽऽस्ता ४२ विषस्वा ४३ अक्ष,

मैत्रः ४४ पृथ्वीधरः ४५ कामात् ॥ ६ ॥

इशकोणाऽऽदितो बाह्ये,

वरकी १ च विदारिका २ ।

पुनना ३ पापा ४ सलस्थो,

हेतुकाऽऽस्ता च निषदाः ॥ ७ ॥

चतुःषष्टिपदैवास्तु,

मध्यं ब्रह्मा चतुष्पदः ।

अयमाऽऽस्ताभ्युत्तमांसा,

द्विंशत्या मध्यकोणगाः ॥ ८ ॥

बाहिः कोणेष्वर्धभागः, शेषा एकपदाः सुरा ।

एकाशीतिपदे ब्रह्मा, नवायाऽऽस्तास्तु चतुष्पदः ॥ ९ ॥

त्रिपदा मध्यकोणेऽष्टा, बाह्ये त्रिंशद्विंशदशः ।

शते ब्रह्मा, एतत्क्रियायां, बाह्यकोणेषु साऽष्टौ ॥ १० ॥

अयमाऽऽस्तास्तु वयंशाः, शेषाः षष्ठः पृथ्वीस्तुवद ।

हमरन्तास्तनाऽऽस्तास्तु, वास्तुस्तुऽऽस्तास्तु लिख्यन् ॥ ११ ॥

अयमवर्गं पुष्पगन्धाऽऽस्ताः बालदध्याऽयमोदनम् ।

दद्यात् सुरभ्यः साङ्गारि—नेमोऽनेनोमिभिः पुष्टक ॥ १२ ॥

वास्तुवास्तु प्रवेष्टे वा, अयंस्तु वास्तुपूजनम् ।

अकृते स्वाभिनाशः स्यात्, तस्मात्पूज्या दितार्थिभिः ॥ १३ ॥”

अथ च वराहमिहिराकृ एकाशीतिपदस्य व्यापनार्थिकस्य-

म्—“एकाशीतिविभागो दश दश पुत्रोत्तराऽऽस्ता रेखाः अन्त-

र्त्तयोदश सुराः, त्रिंशद्विंशदश कोष्ठस्थाः” इति ।

अथ प्रकृते पश्यन्ते—(यत्पुष्पारब्ध्या एति ।) अथ

चशब्दोऽप्याहार्यस्तेन वास्तुपरीक्षायां च विधिर्भाति यो-

ज्यम्, “गृहमध्ये हस्तेभिर्न, बाह्या परिपूरितं पुनः श्वभ्रम् ।

यष्टुनमनिष्टं तत्, समे समं धर्ममधिकं चेत् ॥ १ ॥”

इत्यादि । अथवा—वास्तुनां परिच्छेद—आच्छादने—कटक-

म्बाऽऽदिभिरावरणं तत्र विधिर्न ॥ यथा कटकम्बाऽऽदिविनि-

योजनान्, तथा नेमिप्राग्भु-सप्तप्रदायगम्यं भक्षशालासु-

रसवतीशालासु कोहनीपु-कोह-दुर्गं स्थापित्वा जलसं नय-

न्ति-प्रापयन्ति यापिरात्राग्निं व्युत्पत्त्या कोह्यः-याः कोह-

ग्रहणाय प्रतिकोहोभय उवाच्यन्ते तासु, चशब्दः समुच्च-

ये, तथा वास्तुगृहेषु-शयनगृहेषु विभागकुशलं-यथोचित्येन विभाजकः, चः समुच्चयः, तथा कृष्टं—छन्दार्हं काष्ठाऽर्हं वे-
धं—वेधनाहं नदेव चः समुच्चये दानकर्म—अङ्कनायं गि-
रिकरकृष्टये रेखाद्वयं तत्र प्रधानवृद्धिः, तथा जलपाना-
जलगतानां भूमिकामां जलोत्तरग्राथकपथाकस्याय माजनं-
यथोचित्येन विभाजकः, चः समुच्चयः, उग्रप्रतिनिम्बान-
द्यासुके तस्यैवाहशसामर्थ्यस्य सुप्रतीतत्वात्, जलस्थल-
योः सम्प्रतिपत्तिषु गुहास्विय गुहास्तु-सुरङ्गास्वियः, तथा
यम्बुषु घटीयम्भाऽऽदिषु परिक्षासु प्रतीतासु वाः पूर्ववत् काल-
क्षानि—चिकीर्षितास्तु प्रशस्तप्रशस्तलक्षणपरिहानि, “वे-
शाखे आयेण मार्गे, कालसुने कियते शुद्धम् । शेषमास्तुषु-
न पुनः, पौर्या वागाहमस्मते ॥ १ ॥” इत्यादिकः तथैव
नि वाचयान्तरमप्येवं शब्दे—शब्दाशये सर्वकलाभ्युत्पत्तेरन-
मूलकत्वात् वास्तुप्रदेशे—गृहलोकदेशे “पेशाभ्यां द्व्युद्ग-
महानसं चार्ति कायमारगत्याम् । नैष्ठ्यायां भाग्येष्टप-स्करा-
ऽर्थयापयानि मादृश्याम् ॥ १ ॥” इत्यादिगृहावयवविभागो
शास्त्रोक्तविधिधाने प्रधानं मुख्यं गर्भितया जानयमां ई-
लकितता घल्लयः फलाभिसुखवर्ल्लय इत्यर्थः, कन्या इय क-
न्याः—अफला, अयथा—दुरफला वा वल्लयः वृक्षाश्च वास्तु-
लोचप्रकटा वल्लिविष्टानि—भावे क्रमपथविचिन्तात् वल्लिव-
ष्टानि—वास्तुलोचोद्भूतवृक्षवृक्षारोहानि, येनार्था ये गुणद्वयाप-
रन्ध्रा विभाजकं—विशेषतः, तं चम्—“गमिषी वल्लिवास्तुप्र-
कटा आसलफलदा, कन्या च सा तत्रैव नाऽऽसलफला, वृ-
क्षाश्च स्रज्यष्टभ्भत्वाद्युम्भराः प्रशस्ताः आसलराः कष्टाक-
नां रिपुभयदा ॥” इत्यादि, प्रशस्तभूमिकण्डा वा गृहाऽऽदि प्रश-
स्तं, वल्लिविष्टानि प्रशस्तवल्लिसम्बन्धीनि प्रशस्तानि गृह-
महापुं च साप्रशस्तवल्लिसम्बन्धीनि । एनमिवाभ्यामहं वराहः—
“शस्त्रोपाधिमलनमधुरा सुगन्धा, लिङ्गाया समान शृङ्गरा
च मही नृपाणाम् । अण्यपचनि धर्माभ्यां नदसुगतानां,
धत्ते धियं किमुन शाश्वतमम्भरेषु ? ॥ १ ॥” एतस्मिन्नेव
विशेषयवराह—गुणाऽऽद्यः—प्रभाषारण्यगुहिलस्तलाघवाऽऽ-
दिगुणाय, षोडश प्रासादाः—सान्तनस्वास्तलाघवाऽऽद्यो भू-
पतिगृहाण तेषां करणे कुशलः, चतुःपट्टविकल्पाः गृहाणां
वास्तुसप्तदशः तत्र विस्तृता—अमृता मर्त्यैरस्य स तथा,
पिकल्पाणां चतुःपट्टिरेव—प्रमादविजयाऽऽदीनि षोडश
गृहाणि पूर्ववद्धारण्य, स्वस्तनाऽऽदीनि षोडशपञ्चाङ्गाराणि,
धनदाऽऽदीनि षोडश उत्तरद्वाराणि, दुर्गमाऽऽदीनि षोडश
पश्चिमद्वाराणि, सर्वमौलने चतुःपट्टिनि, नन्दावल्ले—गृहवि-
शेषे एवमभेदनविशेषगुणयपि, चः समुच्चयः, बज्रमाने स्व-
स्तिके इवके तथा सर्वतोभद्रमन्त्रविशेषे च बहुविशेषः—
प्रकारे ज्ञेयतया कर्तव्यतया च यस्य तत् तथा, स्वै च
कचित् सप्तमौलपः प्राकृतत्वात्, नन्दावल्लोऽऽदिगृहवि-
शेषस्यैव वराहोक्तः—

“नन्दावल्लेमल्लिन्दैः, शालाकुल्यात् प्रक्षिणाम्नगैः ।

द्वारं पश्चिमस्मिन्, बिहारां शेर्याण कार्याणि ॥ १ ॥

द्वारालिन्दोऽन्तगतः, प्रक्षिणोऽप्यः शुभस्तनश्चाप्यः ।

तद्वचनं बज्रमाने, द्वारं तु न दक्षिणं कार्यम् ॥ २ ॥

अपरास्तनोऽलिम्बः, प्रागस्तनो तदुत्तरिणी चाप्यौ ।

तद्वचिण्युत्तनश्चाप्यः, प्राग्द्वारं स्वस्तिकं शुभम् ॥ ३ ॥

अप्रतिषिद्धाकिम्, समन्ततो वास्तु सर्वतोभद्रम् ।

सुप्रवितुषलसुप्रमां, कार्यं द्वारिभ्यनुभिरपि ॥ ४ ॥”

पुनस्तदेवविशिनष्टि-ऊर्ध्वं दशैव भव उद्दिष्टकः, भवार्थः इ-
कः अर्थात् ध्वजः, देवाः—इन्द्राऽऽदिप्रतिमाः, कंष्ठः—उप-
रितनशुद्धं धान्यकाष्ठो वा, दार्कणं वारुण्यैककाष्ठानि
गिरयो दुर्गाऽऽदिकरुण्यै जनाव्यासयोगाः पर्वताः, खाता-
नि—पुष्करिण्यादिकानि वाहनानि—शिविकाऽऽदीनि एतेषां
विभागं कुशलं, ध्वजविभागसंबन्धम्—“दशैवः प्रकाशं
प्रासादे, प्रासादकरसम्बन्ध्या । साम्प्रकारे पुनः काष्ठानि,
मध्यप्रासादमाननः ॥ १ ॥” शब्दे तत्तत्सम्बन्धेभ्यांऽवसेयम्, इत्यु-
क्तप्रकारेण बहुगुणार्थं तस्य नरेन्द्रचन्द्रस्य भरतचक्रिणः
स्वपतिरत्नं वर्द्धाकरनम् । तपःसंयमाभ्यां करणभूतार्थां
निर्विष्टं लब्धमिति, किं करवालोप्यादि तु प्रागर्थोक्तिमत् ।
अर्थापत्त्यनः सन् वद्धकिम्बद्वारोत्पदाह—“सां वैव” इत्या-
दि, सः—वर्द्धकः त्र्यकर्मविधित्वा द्वैक्यप्रकारेण चिन्तित-
मात्रकार्यकामरूपेणैव, स्वप्नधारं नरेन्द्रचक्रमेव आवा-
सा-राज्ञां गृहाण भवनानीतरेषां तैः कलितं करानि सर्वे सु-
हृन्नेन निविलिम्बमित्यर्थः, कृत्वा च प्रवरपीयूषमुद्गं करोति,
कृत्वा च भरतो राज्ञा यावत्पद्मात् तेषु उवाचकमुद्गं उवाच-
किञ्चत् इति ब्राह्मण्येनामाहृतिकां लिपमेव प्रत्ययेयति, “सर्वे
तद्वै” इत्यादि, सर्वे प्राप्सुत् । उवाचकिञ्चत् । उपागम्य च ।

तदे यं तं धरिणितलगमणलङ्घं ततो बहुलकल्लय-
पमर्यं हिमवंतकदंनरणिवायसंवद्धचित्तिशिसदलि-
भं जंजूगयमुकपकूवरं कणयदंदिपारं पुलपवारिणी-
लसागपवालफलिहवरयणलङ्घमुविदुषविभूषिभं अ-
डयालीमारइयतवणिजपट्टमोदिअनुत्तुतं पयसिअपसि-
अनिम्मिअनवपट्टपुडुपरिणिष्टिं विंसिदुलङ्घवल्लोद्वद्धक-
म्भं हरिपहरखरयणसरिसचकं ककेयणइणीलसागयण-
माहिअवद्धजालकडं पमत्यविच्छिन्नममधुरं पुवरं च गुत्तं
सुकिरयतवणिजनुत्तकलिभं कंकटयणिजुत्तकपणं पहर-
खाजुजायं खंडकयणधण्डुमेलगमरसचिकोततोभरसर-
सपवतीसनाथपरिमोडिभं कणायणचिचं जुनं हलीमुडव-
ल्लागयदंतवेदमोतिअयणमोलिअकूडकुडवरसिदुवारकं-
दलवरफणणिगहारकासप्यासपवलेहि अमपयणपयण-
जइयचवलसिगधामोहि चउहिं चापराकणयिभूसि-
भंगहिं तुरगोहिं सचक्रं सज्जकं सपटं सपडां
सुकपसंभिकम्भं सुमपाहिअमपरकणयणंभीरतुल्लावं वर-
कुण्णं सुचकं वरनेमीमेलं वरधारातोडं वरवरइवद्धं
वरकंचणभूसिभं वरापरिअणिम्मिभं वरतुरगसंपउत्तं
वरसागहिमुपंगमहिं वरपुरिरे वरमहारं दुरुडे आरु-
डे पवरयणपरिमोडिभं कणयविचिखिणीजालसांभिभं अ-
उर्ध्वं सोआमणि कणयतविअपंकजसुअण्यमल्लय नलि-
असुअतोडारं गुंजद्वंभुजीवगरचहिं गुलगाणिगरसिदूर-
कलंकुपपोरवयचल्लयणयणकोइलदमगावरगारहताऽवि-

रेगरत्तासांगकण्यगकुसुमपतल्लुसुरिद्वोगवगमस्य भवपासां
 विवकलसिलप्यवाल उद्धितसूरसरिं सव्योऽभसुरिहकुसुम-
 आसत्तमद्वाधं ऊसिअसेअरुअं महोपहारसिअंगपरिणि-
 द्धपोसं ससुहृद्वयकंपणं पभाए अ ससिसीअं खागेषं
 पुहविजयलंभेति विस्सुतं लोगविस्सुतजसोऽहयं चाउग्यंटे
 आमरहं पोसहिए खरवहं दुरुहे । तए यं से भरहे राया चाउ-
 ग्यंटे आमरहं दुरुहे समाये सेसं तहेव ० जाव दाहिणाभिमुहे
 वरदामातिथ्ये लवणसमुदं ओगाहइ ० जाव स रहवरस
 कुप्परा उल्ला ० जाव पीइदायं से, खरवहं वूडामयि च दिव्वं
 उरत्थगेविजगं सोणिअसुत्तगं कडगाणि अ-जाव दाहिणिम्ले
 अंतवाले ० जाव अट्टाहिअं महामहिं करेति करिता एअमाण
 सिअं पवपिण्णति । तए यं से दिव्वे चकरयणे वरदाम-
 तिथ्यकुमारस देवस्स अट्टाहिआए पदामहिमाए निव्व-
 चाए समाखीए आउहकरसालाओ पादेणिकसमइ, पाडे-
 णिकसुमिआ अंतलिकसपडिक्खे ० जाव पूरने च व अंबरत-
 लं उत्तरपवत्थियं दिंसि पभासतित्थाभिमुहे पयाति यावि
 होत्था । तए यं से भरहे राया तं दिव्वं चकरयणे ० जाव
 उत्तरपवत्थियं दिंसि तहेव ० जाव पवत्थियमदिसाभिमुहे प-
 भासतित्थ्ये लवणसमुदं ओगाहइ, ओगाहिआ ० जाव मे
 रहवरस कुप्परा उल्ला ० जाव पीइदायं से खरवं मालं मउ-
 णि मुचाजालं हेमजालं कडगाणि अ तुडिआणि अ आ-
 भरणाणि अ सरं च खापाहसं पभासतित्थ्योदगं च गि-
 यइह, गि.यिहत्त ० जाव पवत्थियेयं पभासतित्थ्येराए अहसं
 देवाणुपिआयं विसयवासी ० जाव पवत्थियम्ले अंतवाले,
 सेसं तहेव ० जाव अट्टाहिआ निव्वत्ता । (सूत्र ४६)
 ' तते यं ' इत्यादि, एमिति प्राग्वत्, नं प्रसिद्धं
 वरपुरुषो—मरतवकी वरमहावधम् आरुह इति सम्भ-
 ग्यः । कीदृशमित्याह—धराणितलगमने लघुर्यामं शी-
 प्रगामिनीत्यर्थः कीदृशो वरपुरुष इत्याह—ततः—स-
 र्वत्र जयसम्प्राप्तनाजितप्रमोदसपुलकिततया विनीत्यैः
 प्रकुलैरुपय इत्यर्थः । अथ पुनर्यां विनिर्दिष्ट-बहुलकृण्य-
 शस्तं हिमवतः—खुद्राहिमवशिरेः निर्वातान-वातरहितानि
 यानि कन्धराऽन्तराणि—हरीमध्यानि तत्र संवर्द्धिताश्च, वि-
 विविधास्तिलिनीश-रथमुद्रास्त एव दलिकानि दाकण्ये यस्य
 तं, सुत्रे च पदव्यत्ययः आर्यत्वात्, जाम्बूनसुवर्णमयं सु-
 कृतं—सुमण्डितं कुबेरं—युगमयं यत्र तं, कनकदण्डिकाः—
 कनकमयलघुदण्डरूपा, अरा यत्र तं, पुलकानि वरन्द्री-
 लानि सासकानि रत्नविशेषाः प्रबालानि स्फटिकवर-
 रत्नानि—अ प्रतीतानि, लेख्यं विजातरत्नानि मणयः
 चन्द्रकालाद्याः चिह्नमः—प्रबालविशेषः, अन्वयोश्च कर्णाऽऽ-
 दितारतय्यकुतो विशेषा बोधः तैर्विभूयितं, रचिताः
 प्रनिविष्टे ब्राह्म्य चादृश सङ्काशात् अष्टावत्वारिश्चरा
 यत्र तं तथा, विशेषणस्य परनिधानं प्राकृतत्वात्, तपनी-

यष्टैः—रत्नस्वर्णमयपट्टकैर्लोकं महत्, इति प्रसिद्धेः संयुद्धी-
 ते—हृदीकृते तथा युक्तं उच्यते नातिलघुनी नातमहती इ-
 त्यर्थः । ततः पदत्रयस्य कर्मधारयः । एतादृशं तुभ्यं यस्य स
 तथा तम्, प्रचरित्याः—प्रकर्षणं घृष्टाः प्रसिताः—प्रकर्षणं ब-
 द्धाः ईदृशा निर्मिता—निवेशिताः नवाः—अजर्णीः पट्टाः—प-
 ट्टिका यत्र तत्प्राविष्टं यत्पट्टं चकपरिधिकं यत्तलं पं-
 ठी इति प्रसिद्धं, तत्परिनिष्ठितं—सुनिष्पन्नं कार्यनिष्ठाकृतेन
 यस्य स तम् । अत्र पदव्यत्ययः प्राकृतत्वात् । विशिष्टलेष्ट-अ-
 तिमनोहे नव—सद्यस्ते लोहधर्म—अयश्चर्मरज्जुको तयोः क-
 र्म-कार्ये यत्र स तम् । अयमर्थः—तत्र रथे ऽवयवास्तं लोहव-
 धर्म्यां बद्धा इति, हरिः—वासुदेवस्तस्य प्रहरखरलं—चक्रं
 ' चक्रमुललजोहि सि ' बधनात् तस्येशो चक्रं यस्य स
 तं, कर्कतेनेन्द्रनीलशस्यकपररत्नवयमयं सुसु—समयागाहितं
 निवेशितं कृतसुन्दरसंस्थानमित्यर्थः । ईदृशं बद्धं जालकट-
 कं जालकसमूहो यत्र स तथा तम्, अयं भावः—रथगुप्तं जाल
 कपदवाक्या सन्निद्वरचनाविशिष्टा अवयवविशेषा बहुयस्त
 च शोभां जनयन्तीति, तथा प्रशस्ता विस्तीर्णाः समयागता
 धूर्ध्रस्य स तं, पुरिमय गुप्तं समन्ततः कृतवकृषः, रथे हि प्रायः
 सवेतो लोहाऽऽदिमयी आश्रुतिर्भवति, पुरवराद्व्यस्तकथने-
 नायमर्थः सम्प्रश्नः—यथा पुरं गोपुरमगपरित्यागेन समन्ततो
 वप्रगुप्तं भवति तथाऽयमप्यारोहस्थानमाराधित्यानि विहाय
 गुप्त इति, सुकिरणं—शोभमानकान्तं यत्पनीयं—रक्तं सु-
 वर्णं तन्मयं योक्त्रं तेन कलितं, योक्त्रेण हि बौद्धकस्य युगं
 बध्यत इति, अत्र च एतन्मूत्राऽऽश्लेषं ' तर्वाउज्जालक-
 लिभं ' इति पाठोऽष्टुद एव सम्भाष्यते, आरभ्यककुर्णी
 अर्थेव पाठस्य दर्शनात्, ककटकाः—सज्जाहास्तंयं निरु-
 क्ताः—स्थापिता कटानां—रचना यत्र स तथा तं, यथाशोभं
 तत्र सज्जाहाः स्थापिताः सन्तीति भावः, तथा प्रहरमेर-
 युगान्—धूर्तमित्यर्थः, एतदेव व्यङ्ग्यं ब्राह्म-लेखकानि प्रती-
 तानि, कण्ठाका-बाणविशेषाः धनुर्ग मण्डलाद्याः सत्तरायाः,
 वरशङ्खः—विश्रुतानि, कुन्ता-भल्लाः तीक्ष्णश्च बाणविशेषः
 शराणां शतानि येषु तादृशं ये द्वाविंशत्युप-भक्तकान्तेः
 परिमण्डितं—समन्ततः शोभितं कनकरत्नचित्रं, तथा युक्तं
 तुरगैरित्यनेन सम्प्रत्ययः । किञ्चित्तिग्याह—हलीमुखं क-
 ण्डिगम्यमिति बलाको-बकः, गजस्तचन्द्रो प्रतीती, मौक्त-
 कं मुक्ताफलं ' तण्ममोक्षति ' मौक्ताकापुष्पं कुन्—ध्वेतः पु-
 ण्यविशेषः कुटजपुष्पाणि—वरसिद्धुवाराणि निगुण्डीपुष्पा-
 णि कन्दलानिः कन्दलवृक्षविशेषपुष्पाणि वरकनिकरो द्वारो
 मुक्ताकलायः काशाः—तुण्यविशेषास्तेषां प्रकाशाः—आऽऽवश्यं
 तद्वज्रवैलः अमरा—देवा मर्त्याश्च चित्तानि एवमो—वायुस्मान्
 वेगन जयन्तीति अमरमनः एवमर्जयिनः, अत एव चपलशी-
 प्रम—आतिशीघ्रं गामिनो—गमनशीलाः, ततः पदद्वयकर्मधार-
 यः, तैश्चतुर्भिः—चतुःसङ्ख्याकैः तथाः आचार्यं कनकैश्च भूषि-
 तमङ्गं येषां ते तथा तैः, आचार्यश्च आचार्यम् आचार्यत्वात् । अथ
 पुनर्यां विशेषनिष्ट-सच्छ्रमं सध्वजं सघण्टं सपताकमिति
 प्राग्वत्, सुकृतं—सुसु निमित्तं सन्धिकमं सन्धिकयज्ञं यत्र
 स तं, सुसमागाहितं—सम्यग्ययनिष्ठस्थाननिवेशितं यः समर-
 कण्ठः—संभ्रमावायविशेषस्तस्य बोधार्थं वीर्यमोरवाक्क-
 र्त्वेन तुभ्यं गम्भीरां घोषः—वीर्यकारक्यो ध्वनित्यस्य स

ते, पदस्यत्ययः प्राकृतत्वात्, चरे कूर्परे पिञ्जनके इति प्र-
सिद्धे यस्य स तं, सुचके वरेनमीमण्डलं-प्रधानचक्रधा-
रावृत्तं चरे-शोभमाने धूम्रगुह्ये-पूर्वाङ्कचरे यस्य स तं,
धरवज्रैवेति तुम्हे यस्य स तं, चक्राङ्कजनभूषितं, वराऽऽचार्य-
प्रवासशिखी तन निर्मितं वरतुरयोः सऽस्युक्तं वरसारपिना
सुष्ठु संप्रगृहीतं स्वायत्ताङ्कनमिति । इह च वक्राऽऽदीनां पुन-
चंचनं रथावधेषु प्रधानतयापनाथः, 'वर्णुरिते' इत्यादि
तु पूर्वं याजितं, 'दुर्द्धे आरुद्धे' इत्यत्र समानार्थकं पद-
द्वयोपादानं सुखाऽऽकृताङ्गापनाथम्, अथवा-दुर्द्धे इत्यस्य
सौत्रशब्दस्य विवरणकृताऽऽयमाकृष्टशब्द इति, अथाद्योन्त-
राऽऽरम्भाय पुनरुक्तिर्न शंकायेंति । उक्तमेवायं नामप्रकटनाय
रहस्यऽऽरोहकालप्रकटनाय चाऽऽ-पवरवर्णपरिमिष्टिं
इत्यादि, प्रवररक्षपरिमिष्टिः कनककिङ्कणीजालशोभितम्
अयोध्यमनमिषवर्णायमित्यर्थः, लोकाभिनी-विद्युत्, तसं
यकृतकं तच्चानलाभोयं रक्षयौ भवतीति तसशब्देन
विशेषितं पङ्क्तं-कमलं तच्च सामान्यतो रक्तं वस्यते
'जायुधन' इति जयाकुसुमं उर्वलितउपलभो-दीप्ताग्निः । अत्र
पदविपर्ययः प्राकृतशैलीभयः, शुक्रस्य तुल्यं-सुखम् ऐतथा-
मिव रागां-रक्तता यच्च स तं, युजाङ्गै-रङ्ककारागमनागः
बन्धुजीवकं-द्विप्रहरविंकाशिपुत्रं रक्तः-समावृते हिङ्गु-
लकनिकरः सिन्धूरं-प्रतीतं चरितं कुङ्कुमं-जात्यधुसुखं
पातयत्तचलनः प्रतीतः, कानिकलनयः पदस्यत्यय आर्यत्वात्
दशनाऽऽवरगम्-अग्रं तु लङ्घनं हानुद्विकेऽयकलं व्यावर्त्यते
इति रतिद्वयं-मनाहरोऽनिरङ्कः-आधिकारुणोऽङ्गाकतः इहं
च कनकं किञ्चकं पलाशपुष्पं तथा गजतालुसुन्दरगोपकं-ब-
र्षाऽऽकृष्यतेः शुद्धजन्तुविशेष एभिः सदा-सहसा प्रभा-लुचि-
यस्य तथा एवंविधः प्रकाशः स्नेहः प्रसरो यस्य स तं, बिम्बकलं-
गोहृदं 'सिलप्यवाले' इति अत्र अस्त्रीलशब्द इव भ्रियं ला-
तीति श्रुतिहाऽऽदित्याङ्गत्वे स्त्रीलम्, एवंविधं यत्प्रवाले स्त्रील-
प्रवाले-परिक्रमिति विदुमः शिलाप्रवाले च विदुमः उल्लिख-
स्तुरः-उद्धृच्छस्यैवंस्थां सदृशं, सर्वतुं कानि-वञ्चनुप्रवाणि
सुरभीणि कुसुमानि-अग्रविजपुष्पाणि मात्यवामानि च प्र-
विजपुष्पाणि यत्र स तम्, उल्लिखतः-ऊर्ध्वोक्तः श्वेतपञ्चजो
यत्र स तं, महामधस्य यद्विनि-पुजितं-तद्वत् गम्भीरः कि-
ञ्चो घोषो यस्य स तं, शत्रुहृदयकम्पने, प्रमाते च-अष्ट-
मतपःपारशुकादिनमुले चपधेष्टदमभ्यर्थं वीर्यविकः-आसन्न-
पातितवीर्यप्रभतो नरपतिराकृष्ट इति सम्बन्धः, अभीकं ना-
म्ना पृथ्वीविजयलभमिति विधृतम्, अत्राऽऽकृष्टः पुरुषो भू-
विजयं लभते इति सामर्थ्येनामकमित्यर्थः, कीदृशो नरप-
तिरित्याह-लोकाविभूतयशाः, अद्वतं-कविद्वयवयवेल-
इद्वतं सर्वत्रास्त्रलितप्रभारं वा रथमिदं । रथाऽऽरोहान-
मनं भरतः किं चक्रे इत्याह-तय ए' इत्यादि, ततः
स भरतो राजा खनुचण्डमभ्यर्थमाकृष्टः सन् शेषं तथैवे-
ति, किमप्यस्तमित्याह-जाव द्वाहिणामिमुह्ये' इत्यादि,
शेषं सूत्रं मागधतीर्थगमानुसारेण ज्ञेयम् । अयोक्तं यावद्द्वि-
णामिमुह्यो वरदामसीधेन वरदामनाम्नाऽऽवतरणमार्गेण
लवणसमुद्रमवगाहते, 'सेसं तदेव सि' वचनात् । हयग-
रहवचरहकलिआद सदि संवरिमुह्ये महया भवचङ्ग
रपहगद्वर्षरिखिते चक्ररपणेदेसिममगो अणेगदावचर-

सहस्रसाधु आयमग्ने महया उक्तिर्द्विहायाधोलकलकर-
वणं पक्खुमिअमहासमुद्वरभूषं पिब करेमाये करेमायं
इत्यन्तं मूयं हृदयं, कियद्दूरं लवणसमुद्रमवगाहते इत्याह-
यावत्तस्य रथवरस्य कूर्पवाग्राज्ञौ भवतः । अत्र यावच्छुन्दो
न संप्राद्यपद्वसकालः कन्तु जलावगाहप्रमाणसूचनाय ।
'जाव पीद्वयं, ति' अत्रापि मागधेवसाधनाधिकारोक्तं
सूत्रं तावद्भक्त्यं यावत्प्रीतिदानं, 'से' तस्य तीर्थाधिपसुर-
स्य प्रीतिदानशब्देनोपचारात् प्रीतिदानार्थकविषयज्ञितव्य-
तामययादि वस्तुव्यते, अत्र तु 'जाव द्वाहिणिणं शतधाणं'
इति सूत्रस्याप्रतो म्यासाव्याधानुपपत्त्या तस्य ग्रहणं ज्ञेयं
न तु दामं, तस्य 'जाव अद्वाहिणं महामहिमं करेति सि'
सूत्रस्यावच्छब्देन गृहीतरथात्, तेनायमर्थः-प्रीतिदाननिमित्त-
कृद्वात्मन्यादिपुत्रपुत्रप्रादुर्भावप्रतिपादकसूत्रं यावद्भक्त्यमिति ।
तत्रापि पिपदाहः-तुरगनिग्रहवचरथावधनपुनःपरामर्शर-
मोक्षकरीपाशकापापनो इति त्रिहिसारसंप्रत्ययप्रीतिदानम् -
त्राणि मागधतीर्थसूत्राधिकारवद् ज्ञेयमीति, नवरमयं वि-
शेषः-प्रीतिदाने कृद्वाहिणं इहामतपतल इति, प्रीतिवा-
हारी शिरोभूषणावशेषम् उरध्वः-वक्षोभूषणविशेषं देवैव-
कं-प्रीतिभरणं धीणिस्त्रकः कटिमखलां कटकानि च मुदि-
कानि च, कियद्दूरं यक्षधर्मित्याह-यावद्द्विहिणं अं-
तवाले' इति यावद्द्विहायाधेऽहमत्तपतल इति, प्रीतिवा-
क्यप्राभुनापौकिकभरनकतत्त्विकरणदेवसन्माननविलसं-
नरथपरावीर्यरक्तपञ्चावारप्रत्यागमनमज्जनतुष्टगमनस्नानभोज-
नकरुण्येनप्रभेक्षिशब्दान्द्विप्रतिपादकसूत्रं वक्तव्यम्, किम-
महिरायाह-अद्वाहिणं महामहिमं करेति' अत्रादृश भेदिप्र-
भेक्षयोऽष्टाद्विको महामहिमं प्रकुर्वन्ति, एतामाहसिकां प्र-
त्यधेयन्तीति । अथ प्रभासतीर्थोपिपसाधनायोपकमते-तय
ए' इत्यादि, सर्वे प्राग्बन्त, नवरम् उरपरश्चिमां-वायवीं
दिशं युद्धदक्षिणवर्तिनो वरदामतीर्थतः युद्धपरश्चिमावर्तिनि-
प्रभासे गमनाय इत्यर्थः पथः सरलावृत्तः, अन्यथा वरदामतः
पश्चिमाऽऽगमने अनुवारविशेषं गमनेन प्रभासतीर्थमाति-
दूरं स्थितिदिशि, प्रभासनामततो यत्र सिन्धुनदी समुद्रं
प्रविशति, अथ तादृक् चकरत्नं, तन्मृपञ्चके तदाह-तय
ए' इत्यादि, सर्वे पूर्ववत्, परं प्रीतिदाने विशेषः, तमेव च
सूत्रं दर्शयति-लवरी सि' नवरं मालां-रत्नमालां मैलि
मुकुटं सुकाजालं-विद्यमौक्तिकराशि हेमज्वालं कनकादि-
मिति, 'सेसं तदेव सि' शेषम्-उक्तानिरिक्तं प्रीतिदानो-
पदौकत्त्विकरणसुखसन्माननविलसनाऽऽदि तथेयमावधु-
राधिकार इव बह्व्ययम्, आवश्यकक्यूनी तु वरदामप्रमा-
सत्तुरयोः प्रीतिदानं व्यत्यासिनोक्तमिति ।

अथ सिन्धुवीसाधनाधिकारमाह-

तए' एं से दिव्यं चक्ररथे पभासतित्यकुपारस देवस्स
अद्वाहिआए महामहिनाए शिण्वाए सभासीए आउड-
परसालाओ पाडिणिकसपह, पडिणिकसमिपा ० जाव पूरे ते
वेव अंवरतले सिंधूए महासीए दाहिणिणं कूलेणं पुर-
चिह्नं दिशि सिंधुद्वीभवशाभिमुह्ये पयाते आवि होत्सा ।
तए' एं से भरदे राया तं दिव्यं चक्ररथे सिंधूए महासीए

दादिशिक्षेण क्लृप्तं पुरच्छिन्नं दिशि सिन्धुदेवीभवणाभि-
 प्तं पयातं पासइ, पासिता इदुतुद्विचि तइव० जाव जेणव
 सिन्धु देवीए भवतं तेणव उवगच्छइ, उवागच्छिता सिन्धु
 देवीए भवणस्स अदूरमासंते दुवालसज्जोअणायामं श्वजो-
 मणवित्थिंय वरणगणसात्तिच्छं विजयत्वंवावारणिवेसं क-
 रेइ० जाव सिन्धुदेवीए अट्टमभत्तं पणियहइ, पणियइसा
 पामहसालाए पासहिए बंधयारी० जाव दम्भसंधारोवगए
 अट्टमभत्तिए सिन्धुदेविं मणसि करेमाणे चिट्ठइ । तए शं
 तस्स भरहस्स रसो अट्टमभत्तेसि पणियममाणं सिन्धु
 देवीए आसणं च्लइ, तए शं सा सिन्धुदेवी आसणं
 च्लसिं पासइ, पासिता ओहि पउंजइ, ओहि पउंजिता परहं
 रायं ओहिणा आभोएइ, आभोएता इमे एआरुवे
 अट्टमभत्तिए पितिए पत्थिए मणोगए सक्कए समुपजि-
 त्था-उपपणे खलु मो जंजुरीवे दीवे भरहे वामे भरहे
 श्यामं राया चाउरंतचक्कट्टी, तं जौअमत्तं तौअपचत्तुपत्त-
 मणाययायं सिन्धुणं देवीणं भरहायं राईयं उवत्थाणिअं
 करंतए, तं गच्छामि शं अहं पि भरहस्स रसो उवत्था-
 णिअं करेमि चि कट्टु कुंभट्टमहस्सं रयणचित्तं गणायाम-
 यिक्खणगरयणभत्तिचित्ताणि अट्टे कणगमहामणायि
 य कट्टाणि अ तुडिआणि अ० जाव आभरणणि अ ग-
 रहइ, गेयिहा ताए उळ्ळिआ० जाव एवं वयामी-अभि-
 जिए शं देवाणुप्पिअं केवलकणं भरहे वामे अहरणं दे-
 वाणुप्पिआणं विसयवासिणी अहलं देवाणुप्पिआणं आ-
 णिगिककरी, तं पडिच्छंतु शं देवाणुप्पिआ ! मम इव
 एआरुवे पीइदायं ति कट्टु कुंभट्टमहस्सं रयणचित्तं गणाय-
 मयिक्खणगकट्टाणि अ० जाव सो चैव गमो० जाव पट्टि-
 विसजइ । तए शं से भरहे राया पासहवालाआ पडिणि-
 क्खमइ, पडिक्खिमत्तिा जेणव मज्जणघरे तेणव उवागच्छ-
 इ, उवागच्छिता एहाए कयवलिक्कमे० जाव जेणव भोअण-
 मंदवे तेणव उवागच्छइ उवागच्छिता भोअणमंदवंतिः
 सुहासणवरगए अट्टमभत्तं परियादिहइ, परियादिता०
 जाव सीहासणवरगए पुरथाडिभिपुइ शिसीअइ शिसीअत्ता
 अट्टासं सिप्पेस्सेणीआं सहावेइ, सहावेता० जाव अट्टाहि-
 आए महामहिपाए तमाणुत्तिअं पवणुत्तिं । (सूत्र-२०)

'तए शं' इत्यादि, व्यवस्थां, नवरं पुनो दिशमित्यत्र प
 श्चिमदिश्वर्तिनः प्रमासतोर्ध्वं आगच्छन् वैताड्मभिर्लिकुमा-
 रदेवसिसाधयिषया तद्वालकूटामिमुञ्च यियासुः प्रथमतः
 अनुपूर्वमेव याति, पतच्च दिग्दिवसांश्चान्ते जम्बूद्वीपपट्टाऽवा-
 याल्कयवर्शनाब्दं गुरुजनसंश्रितान् सुभाषं च, सिन्धुदेवां गृह्णा-
 त्तिमुञ्च च चकरणं प्रयातम् । ननु सिन्धुदेवीमवनम अभव स-
 ज्ज उत्तरमरतार्द्धमध्यमखण्डे सिन्धुकुण्डे सिन्धुर्देवा वयनं
 तत्कथमत्र तत्सम्भवः ? उच्यते-मर्द्धिकदेवीनां मूलस्या-

नाम्यत्रापि भवताऽऽदिसम्भवां मानुषयो यथा सौम्येन्द्रा
 ऽऽप्रथममहिषाणां सौभर्माऽऽदिदेवलोके विमानसङ्कायं
 नमोऽश्वरं कुण्डले वा राजधान्यः, यथा वाऽस्या एव देव्या
 असङ्ख्येयतमं द्वीपं राजधानीं सिन्धुवायसंनकूटं च प्रासा-
 दावन्तं क इति । एवं सिन्धुर्देवा सिन्धुदेवीमवनसङ्काय
 ऽपि अत्र एव स्ववलायत्रापि तदस्तेति ज्ञायते, तथा
 च स्मृति 'सिन्धुए देवीए भवणस्स' अट्टसमासं 'तथात्रिकं
 'सिन्धुवावतिवसं करेइ' इत्यत्र वक्ष्यमाणसूत्रमनुपपद्यतेऽ-
 न्यथा तदपि विघटतेति । तदनु भवतः किं कृतान्वित्याह-
 'तए शं' इत्यादि, 'सुवोऽधम'० जाव सिन्धुए' इत्यादि । अत्र
 यावत्करणान् चर्द्धिकरन्तश्चट्टापनयं, तथाशालाविषापनाऽऽदि
 सर्वं प्राप्तं, तत्र पौषधशालायां निधुदेव्याः साधयति श-
 यः अट्टमभत्तं प्रगृह्णाति, प्रगृह्य च पौषधकः पूर्वपशुक्या-
 तपौषधमतवान् अत्र एव प्राप्तवान् '० जाव दम्भसंधारोवगए'
 इत्यादि, रावद्वैवंस्तेन कायगतः । अत्र यावत्करणान् उन्मु-
 क्कमणिसुवणं इत्यादि सर्वं पूर्वं प्राप्तं, अट्टमभत्तकः कुं-
 भाट्टमनयाः सिन्धुदेवीं मनास कृत्वा-ध्यायंस्तिष्ठति 'तए शं'
 इत्यादि, ततस्तस्य भवनस्य राक्षोऽट्टमभत्तं परिणमति-ए-
 ऽपि पूर्णप्राये जायमानं सिन्धुदेव्या देव्या आसने चसति, ततः
 सा सिन्धुदेवी आसने चसिते पश्यति, दृष्ट्वा अत्रापि प्रयुतक्रि-
 प्रयुज्य च भरतं राजानम् अत्राघता आभोगयानं-उपपत्तेः,
 आनाय च स्थितावास्तस्या इत्येवमादिभ्यं अयमन्तरः आ-
 ध्यात्मिकश्चिन्तनः प्रापिता मनोगतः सकल्पः समुदपद्यत
 इत्यनेनान्यव्यवस्थाः स्यान्, अन्यथा विज्ञातुं कुर्याः क्रिययाः
 कथाप्रत्ययप्रयोगानुपपत्तिः स्यात् । भिन्नकर्मकानां चैवम-
 सिन्धुदेवी आभोगायत्री सङ्कटस्थं समुपादकः, इयं च सि-
 न्धुदेवी आभनकडान् हुनोयामा सर्वां रज्जुजालायां स्थत
 एवातुकुलाऽऽशया मेवज्ञं, तत्रैव शरप्रमासताऽऽशयं यत्न-
 वम्, एवं च कर्द्धाकिणां विनाद्वयसुराऽऽश्यां साधनेऽपि
 जिन चरकिणां तु सर्वत्र द्विजैरजययाभ्यां शरमोक्षताऽऽदि-
 कमन्तरेणैव प्रवृत्तिः यतस्तत्र तेषां तथैव साधयमिद्विजैरनि-
 त्तं च कः सङ्कट इत्याह-उदासि ति' उच्यते, खलु-निश्चय
 जम्बूद्वीपनाम्नं हो । भवतःमानं यत्ते ते भरते नाम राजा
 चतुरन्तचक्रवर्ती न ज्ञातमनन्-आचार एवः श्रुतवत्संमाना-
 नागतानां सिन्धुवास्तीनां देवीनां भवतानां गमात् । अत्र बहु-
 चयनं कालत्रयवर्तिनां चक्रवर्द्धाकिणां पविप्रहायम्, उरस्थ
 निकं प्राभुते कर्तुं वर्धनं इति, तत्र गच्छामि, तस्मात् प्राव-
 त् अट्टमपि भरतस्य राक्ष उपस्थानिकः कक्षोभाति, चिन्तितं
 हि कार्यं कृतमेव फलदं भवतीत्याह-इति कट्टु' इत्यादि, क-
 तिक्क्या-चिन्ताय-वा कुमानामश्वतरे सहस्रे रत्नावन्तं ना-
 नामणिकनकरत्नानां भोक्तुः धिचिचयवत्ता तथा चिन्ते च क्रे क-
 नकट्टाऽऽसने नृपमवतिरेनैव रत्नमद्राऽऽसने उक्तं, कट्टाक-
 ति च वृट्टिकानि च यावदाभरणानि च चट्टाणि, एहीया च
 तथोक्तं एहीयादियवद्वयवादीदिनि । अत्र यावत्पदसङ्को-
 व्यक्तः, किमवादीदित्याह- 'आभिजण शं' इत्यादि अ-
 भाजिते द्वातुयुधिः श्रीमाङ्गिः केवलकण-परिपूर्णे भरतं व-
 र्पं तेषां देवातुयुधाणां विषयवाचिनी-वैश्यास्तस्या अहं
 देवातुयुधानामाश्रमाङ्कुरा-आश्रामेयिका तन् प्रसीकन्तु-
 गृह्णन् देवानं पयाः । ममद्वैतदृष्ट्या प्रीतिदानमिति, अत्र

'तृ' सर्वत्र प्राग्वत् इति कृष्णा कृष्माद्याधिकसङ्ख्ये रत्नाब्जं नामानगिकनकरत्नमङ्गिचित्रे वा ज्ञे कनकभद्राऽऽत्मेने कट कानि च यावत् न पञ्चमाधपुरगमाऽऽनुपपन्नस्यः तावदावर्तमानविसृजयति । तत उल्लरविधमाह— 'तय तृ' इत्यादि सर्वे प्राग्वत्, नवरं तावत् यङ्गस्य यावत्ताः अङ्गु-मध्यग्याऽऽदिहिकाया महामहिमायास्तामाङ्गितां प्रत्यप्ययन्ति यथाऽऽदिहिकात्मनः कृत इति ।

अथ वेताञ्जसुरसाधनमाह —

तय तृ से दिव्यं चक्ररयणे मिधूप देवीए अट्टाहिआए महामहिमाए शिखत्ताए समाणीए आउहघरसालाओ तहेव ० जाव उतरपुचिच्छं दिमि वेअङ्गुपव्वयाऽभिमुह पयाए आवि हास्या, तय तृ से भरहे राया ० जाव जेणव वेअङ्गुपव्वए जेणव वेअङ्गुस्म पव्वयस्म दाहिणिण्णु शित्तंवे तेणव उवागच्छह, उवागच्छिता वेअङ्गुस्म पव्वयस्म दाहिणिण्णु शित्तंवे दुवालसजोअग्गायामं खवजोअण्वित्थिस्सं वरखगरसिच्छं विजयस्संवावनिवेमं करइ, करिता ० जाव वेअङ्गुगिरिकुमारस्म देवस्म अट्टमभत्तं पगिएइइ, पगिएइ-त्ता पोसइसालाए ० जाव अट्टमभत्तिए वेअङ्गुगिरिकुमारं देवं मयसि करेमाणे करेमाणे चिट्ठइ, तय तृ तस्स भरह-स्म रग्गा अट्टमभत्तंसि परिखममाथीं वेअङ्गुगिरिकुमारस्म देवस्म आसणे च्लइ, एवं मिधुगमां खञ्जो, पीइदाणं आभिमेकं रयणालंकारं कटगाणि अ तुडिआणि अ व-त्थाणि अ आभरखाणि अ भएइइ, गेसिहत्ता ताए उकि-ट्टाए ० जाव अट्टाहिअं ० जाव पव्वपिण्णं । तय तृ से दिव्यं चक्ररयणे अट्टाहिआए महामहिमाए शिखत्ताए समाणीए ० जाव पव्वच्छिच्छं दिमि तिमिमगुहाभिमुह पयाए आवि-हास्या, तय तृ से भरहे राया तं दिव्यं चक्ररयणे ० जाव पव्वच्छिच्छं दिमि तिमिमगुहाभिमुह पयाते पासइ, पामित्ता हटुटुडिचिच्छ ० जावतिमिमगुहाए अट्टसामंते दुवालसजोअ-ग्गाऽऽयामं खवजोअण्वित्थिस्सं ० जाव कयमालस्म देवस्म अट्टमभत्तं पगिएइइ, पगिएइहा पोसइसालाए पोसहिए वंभयायी ० जाव कयमालं देवं मयसि करेमाणे करेमाणे चिट्ठइ, तय तृ तस्स भरहस्म रग्गा अट्टमभत्तंसि परिखममाथीं वि कयमालस्म देवस्म आसणं च्लइ, तहेव ० जाव वेअङ्गुगिरिकुमारस्म शवरं पीइदाणं इत्थीयरखस्स तिलगचोहं भंशालंकारं कटगाणि अ ० जाव आभरखाणि अ गेएइइ, गेसिहत्ता ताए उकिट्टाए ० जाव सकारेइ, सम्माण्ड, सम्माणिहा पडिविस्सोइ ० जाव भोअण्णंभंवे तहेव महाम-हिमा कयमालस्म पव्वपिण्णं । (सुवम्-५१)

'तय तृ' इत्यादि. प्राग्भ्याशानार्थं नवरम् उतरपूर्वी विधिमिति-ईशानकोणं चक्ररत्नं वेताञ्जसुरसंभिमुखं प्रया-सं चाप्यववत् । अयमर्थः-सिन्धुदेवीमन्त्रनो वेताञ्जसुर-

साधनार्थं वेताञ्जसुरासाधनं वेताञ्जसुरं गच्छत इत्यादिदिव्यं श्रुतः पन्थाः, 'तय तृ' इत्यादि, उक्तप्रायं सर्वं नवरं वेताञ्जसुरमन्त्रस्य दक्षिणार्थि-दक्षिणार्थमन्त्रतयाभ्यन्त-र्निनि नितम्बे इति, तत्तत्तस्य मन्त्रस्य राशोऽष्टमभक्तं प-त्तिलमत्तं वेतादण्यारी कुवार इव कौडाकारत्वात् वेता-दण्यगिरिकुमारस्य देवस्याऽऽत्मेने चलति, एवं तन्मुद्वयाः गमः—सदृशपाठो नेतव्यः—स्मृतिपथं प्रागुगीयाः, परं सि-न्धुदेव्या अनिदेशकथनं तद्वशादण्यवारणमन्त्रेणैवायमपि कथ्य इति सादृश्यवशापनाथमिति, प्रीतिहानम् अ-भि-वेक्यम्—अभियेक्यार्थं राजपरिधेयमित्यर्थः, रत्नालङ्कारं-मुकुटमिति आयश्यकचूर्णी तथैव दर्शनात्, शयं तथैव यावच्छ्रुत्वाभ्यां प्राह, तत्र प्रथमो यावच्छ्रुतः उक्तानिदि-क्षविशेषणमन्त्रितां गतिं प्रीतिवाक्यं प्राभूतोपनयनग्रहणे सुरसम्माननविमर्जने स्नानभोजने अङ्गान्तरायामन्त्रणं सूचयति, द्वितीयस्तु अष्टादिकाऽऽदेशानकरणे इति । अथ तमिस्त्रागुहाऽधिपकुनमालसुरसाधनार्थमुपक्रमते— 'तय तृ' इत्यादि, तत्तत्तद्व्यं चक्ररत्नं अष्टा-दिकायां महामहिमायां निवृत्तायां सत्याम् अर्थात् वेता-दण्यगिरिकुमारस्य देवस्य यावत् पञ्चमादिशो तमिस्त्रा-गुहामिमुखं प्रयातं चाप्यववत्, वेतादण्यगिरिकुमारसाध-नस्यानस्य तमिस्त्रायाः पञ्चमावर्तित्वात्, 'तय तृ' इ-त्यादि, सर्वे प्राग्वत्. प्रीतिहानिश्च विशेषः, स चायं-स्त्री-रत्नस्य कृते तिलकं-ललाटाऽऽभरणं रत्नमयं चतुर्दशं यत्र तनिलकचतुर्दशम् ईदृशम् माण्डालङ्कारं प्राकृतत्वात्ललाटश-ब्दस्य परनिपाते अलङ्कारभावेऽम्. आभरणकरणकमित्य-र्थः, चतुर्दशाऽभरणानि चैवम्—'हार १ ऽऽहार २ हा ३ कण-य ४ रणय ५ मुतावली ६ उ कऊरे ७ । कटप ८ तु-डिप ९ मुहा १०. कुंडल ११ उच्छ्रुत १२ चूलमणि १३ तिलयं १४ ॥ १ ॥' इति । कटकानि च अत्र कटकाऽऽर्जित-स्त्रीपुरुषमाधाराणांति न पौनःकर्म्यमित्यादि तावत् व-ङ्ग्यं यावत् भोजनमण्डपे भोजनं, तथैव मातृसुरस्येव महामहिमा अष्टादिका कृतमालस्य प्रत्यर्पणमाह्नां अङ्गि-प्रक्षेपण इति ।

तय तृ से भरहे राया कयमालस्म अट्टाहिआए म-हामहिमाए शिखत्ताए समाणीए सुमेणे सेणावई सदावेइ, सदावेत्ता एवं-वयासी-गच्छाहि तं भो देवाणुण्विआ ! मिधूप महाण्डए पव्वत्थिपिण्णं शिक्खुडं ससिधुभगर-गिरिमराणं समविमपणिक्खुडाणि अ आअवेहि, आअवे-त्ता अग्गाई वराई रयणाई पडिच्छाहि अग्गाई ० पडि-च्छिता ममअमयाणित्तं पव्वपिण्णाहि । तते तं से सेणा-वई बलस्म खग्गा भरहं वासमि विस्सुअजसं महाबल-पण्णमे मण्ण्पा आअसी तेअलक्खणुत्ते मितक्खुपा-सावियारए चित्तचाहपासी भरहं वासमि शिक्खुडाणं निस्साण य दग्गमाण य दुण्णवेमाण य विअण्णए अत्थ-सत्थक्कमले रयणं सेणावई सुमेणे भरहेणं रग्गा एवं वुणे

समांशे इदुतुद्विचयमाश्रयिद्वे० जाव करयलपरिगमहिंसं दस-
सहं सिरसावत्तं मत्पण अंजलिं कहु एवं मामी ! तह सिंहा
खाए विण्णएणं वयणं पतिमुणेंद्र, पडिमुणित्ता भरहस्म रग्गो
अंतिआआ पडिणिक्खमह, पडिणिक्खमिन्ना जेणव सए आ
वास तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता कांडुं बिअपुरिसे सदा-
वेइ, सदाविता एवं वयासी - लिप्पामेव भो देवाणुप्पिआ ! आ-
भिसेकं हस्तिरयणं पडिकप्पेइ हयगयरहपर० जाव चाउरंगि-
णि सेणं सप्पाहं हंति कहु जेणव मज्झमरे तेणव उवागच्छइ,
उतागच्छिता मज्झमरे अणुपविंसइ, अणुपविमिन्ना एहा-
ए कयबलिकम्मे कयकोउअमंमलपायच्छिक्खं सधद्ववद्व-
म्मिअकवए उप्पीलिअसराणुपडिए विण्णद्वगवज्जवद्वआवि
द्वविमलवरचिचपट्टे गाहिआउहणहरेण अणुगगगुनायगदं-
नायग० जाव साद्धिं संपरिवुडे सकोरंटेमज्झदामेणं छत्तेणं
धरिउज्जमाणेणं मंगलजयसदृकपालोए मज्झमरागो प-
रिणिक्खमद, पडिणिक्खमिन्ना जेणव बाहिरिआ उव-
ट्ठासाला जेणव आभिसेकं हस्तिरयणं तेणव उवा-
गच्छइ, उवागच्छिता आभिसेकं हस्तिरयणं दुरुढे ।
तए णं स सुमेणं सेणावई हस्तिखंवरगए सकोरं-
टेमज्झदामेणं छत्तेणं धरिउज्जमाणेणं हयगयरहपरजाइक-
लिआए चाउरंगिणिए सेणाए साद्धिं संपरिवुडे मयाभ-
ववडगयरहवंदपरिक्खितं मया उडिडिपीहणायावल-
कलकलमरेणं समुहवरभुयं पिव करेमाणे करेमाणे सच्चि-
द्वीए सवज्जुईए सवज्जलणे० जाव निष्वासनाइएणं जे-
णव सिंधु महाणई तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता
चम्मरयणं परामुसइ, तए णं तं सिरिवच्छसिरसरूवं मु-
त्तारद्ववंदेषिणं अयलमकं अंभेज्जकववं जंतं सलिलायु
सागेरुअ उत्तररथं दिव्वं चम्मरयणं सणसत्तरमाई स-
व्ववध्वाइं जंत्य राहंति एगदिवसेण वाकिआइं, वासं
खाऊण चक्कविट्ठा परामुडे दिव्वं चम्मरयणं दुवम्मल
जाअण्णाइं तिरिअं पविट्ठरइ, तए साहिआइं, तए णं
से दिव्वं चम्मरयणं सुमेयंसेणावइया परामुडे सयाणं
लिप्पामेव खावाभूए जाए आवि हांत्वा, तए णं से सुमे-
यं सेणावई सलंथावाववलवाइये खावाभूयं चम्मरयणं
दुरुइइ, दुरुहिता सिंधुं महाणई विमलजलतुंगवीचि
खावाभूयं चम्मरयणं सवलवाइये सयेणं समुत्ति-
स्ये, तथं महाणईमुचरित्ति सिंधुं अप्पाडिहयसासे अ से-
णावई कदिं वि गामागरणगरपव्याणि खडकंनदमदंवा-
णि पट्टाणि सिंहलए ववरए अ सव्वं च अंगलां
बलापालांभं च परमरम्मं जवणदीवं च पवमणिरयण-
गकोसागरसभिद्धं आरवके रंभके अ अलमंइविमववा-
सी अ पिकसुरे कालपुहे जोणए अ उत्तरंअहुंपमिमा-

ओ अ मेच्छज्जाई बहुप्पगारा दाहिणअवरुण० जाव सिंधु-
सागरतोत्ति सव्वपरकच्छं च ओअवउण पडिणिअतो
बहुममरपडिजे अ भूमिभागे तस्म कच्छस्म सुहसिस्से,
ताहं ते जणवयाणं खगराण पट्टाणां य जे अ तहिं स-
मिआ पृथ्वा आगरपती अ मंदलपती अ पट्टाणती अ
सव्वे घत्तूण पाहुडाई आभरणाणि भूमणाणि रयणाणि
य वत्थाणि अ महहिआणि अणं च जं वरिद्धं राधारिइं जं
च इच्छिअव्वं एअं सेणावइस्म उवणेंति मत्थपकयंजलि-
पुडा, पुणरवि काऊण अंजलिं मत्थयम्मि पणया तुम्भ
अमंहेउप सामिआ देवयं व सरणागया मो तुम्भं विसयवा-
सिन्नां ति विजयं जंपमाणा सेणावइया जहारिइं ठविअ
बुइअ विसजिआ सिअत्ता सगाणि खगराणि पट्टाणाणि
अणुपविट्ठा, ताहे सेणावई सविअआं प्पुत्तूण पाहुडाई
आभरणाणि भूमणाणि रयणाणि य पुणरवि तं सिंधुणा-
मभेज्जं उत्तिअं अण्णदामयणं चले, तदेव भरहस्म रग्गो गि-
वेणइ, गिचंदता य अणुपविणत्ता य पाहुडाई सकारिअम-
म्माणिए सहरिं विसजिए सगं पडमंइवमइएण, तए णं
सुमेणं सेणावई एहाए कयबलिकम्मे कमकोउअमंमलपा-
यच्छिक्खं जिमिअमुत्तगराण समाणं जाव मरमगोसीमव-
दणुक्खित्तमायमरीरे उप्पि पासायवगए पुट्टमाणंइ भु-
इंगमत्थएहिं वनीमइवदेहिं याइएहिं वरत्तणंमंपउअं
उव्वविज्जमाणं उव्वविज्जमाणं उव्वविज्जमाणं उव्ववि-
ज्जमाणं उव्वलालि (लभि) ज्जमाणं उव्वलालि (लभि)
ज्जमाणं मयाहायगट्टीअवाअअतंवीनललालुडिअयण-
इंगपट्टावाइअरंवेणं इडं मट्ठफरिसरसकवगं पंचविहं मा-
णुस्मए कायमोणं भूजमाणं विहइ । (सूवक् ५२)

‘तए जं’ इत्यादि, निगद्विअजं, नवरं सुयणजामां
सेनागति—सेनावीरस्तमित, किमवादांदिताह—‘गच्छाह
णं’ इत्यादि, गच्छं मां देवानुग्रिच ! निम्भवा महानद्याः
पात्राण्यं—पश्चिमदिश्वर्तिनं निष्कृतं—काण्यतिपरमज्य-
स्वगच्छम्, एतेन पृथिव्यतिभरत्तलज्जलजितियेषः कृतेः
कोषः, इतं च कैवल्याजितिविभक्तमियाह—एवमेव शक्ति-
स्यां च सिन्धुनदीपश्चिमायां सागरः पश्चिमसमुद्रः उत्तरस्यां
गिरिवैतादयः एतेः कृता मयादा—विभागरूपा तथा सहि-
तम्, एभिः कृतविभागविभक्त्यः, अनेन द्वितीयपाश्चिम्य-
पकुटात् विशेषां दर्शितः, तथापि समानं च स्वभूभा-
गवर्त्तानि विषयमात्रं च दुर्गभूमिकानि निष्कृतानि च—अ-
वातरत्तलज्जलजितियेषः कृतं इत्यस्मानि च—(ओअवहि-
ति) साधय अस्मदाआपवत्तेननास्मद्वशात् कुरु, अनेन क-
थनेन प्रथमत्वानुनिष्कृतायाचनेऽपीयदाऽपि भूभागस्व
साधने न गजनिर्मालका विधेयति क्षापितम्, एवमेवास्म-
दपट्टलज्जलजितियेषमातः (ओअवेत्ता) साधयित्वा अ-
रणाणि-सयस्कानि वराणि—प्रधानानि रत्नानि—स्वस्वजा-

तासुःकृष्टवस्तुनि प्रतीकम्-गृहाण, प्रतीप्य च ममैतामाह
सिक्कां प्रत्यर्पयति । ततः सुवेणो यथा चक्रे तथाऽऽह-
'तमे शुं' इत्यादि । ततो भरनाऽऽज्ञानन्तरं स सुवेणः एव
स्वाभिमन्त्रयेत्प्राज्ञया विवेकेन वज्रं प्रतिशृङ्गाति इति पथं-
वज्रप्रदोषना, इत्याह तस्य प्राम्दत् । किञ्च- सुवेणः-
सेना-हस्त्यादिस्वकमन्त्रद्वयेन बलस्य मेता-प्रभुः स्वातन्त्र्ये-
न प्रवक्तुः अरते वर्षे विभूतयशः महतः-अनुच्छेदस्य ब-
लस्य-सैन्यस्य प्रक्रमात् अरतचक्रवर्तिसम्बन्धिनः परा-
क्रमो यस्मात् तथा, इष्टं हि बलवति प्रभो बलं बलवज्र-
वतीति, एतेन 'ओअस्मि ति' पदेः न पीनरुद्वयं, महात्मा-
उद्धार(र)स्वभावः, ओजस्वी आत्मना वीर्याधिकः तेजसा शा-
रीरेण लक्ष्यैव-सर्वाऽऽदिभिर्गुणैः श्लेष्मन्माषासु-पारसी-
भारवीपुत्रासु विशारदः-परिहन्तः, तत्सम्बन्धेः लक्ष्यैवमा-
हो हि तद्वैद्योपमेल्लेखान् सामदानाऽऽदिवाक्यैर्बोधं सम-
यो भवति, अत्र एव जिघं-विजिघं आह-अप्राप्त्यत्ताऽऽदिगु-
णोपेतं प्राप्य इत्येवंशीलः, अरतक्षेत्रे निष्कुटानां निम्नानां-
च-गम्भीरस्थानानां दुर्गमनां च-दुःखेन गन्तुं शक्या-
नां दुष्प्रवेशानां-दुःखेन प्रवेष्टुं शक्यानां भूमानां वि-
ज्ञायकस्त्र तद्वासीव प्रचारकतुरः, अत एवेनां योग्यतां
विभाष्यतादेशे शास्त्रेने नियुक्तः, अर्थेशास्त्रं-नीतिशास्त्राऽदि
तत्र कुशलः रत्नं सेनापतिः-सैन्येशेषु मुख्यः, अरतेन
राज्ञा एवमुक्तः सन् दृष्टनुष्ठेयादि प्राप्यतः, ततः स किं
करोतीत्याह- 'पांडसुणेसा' इत्यादि, सर्वे वेत्तु पांडसि-
द्धं, नवरं सुवेणविशेषणं सन्नद्धं शरीराऽऽरोपणान् बद्धं क-
साबधनतः वर्म-सौहार्दकलाऽऽदिक्रपे सज्जतसमर्थेति व-
र्तिमम्, इदंश्च कथं-तनुवाणं यस्य स तथा, उर्वीहिताऽऽ-
नाहं गुणाऽऽरोपणाद्दृढीकृता शराऽऽसनपादिका-धनुर्दृष्टो
येन स तथा, पितरं भवेयं-मीमात्राणं प्रोवाऽऽऽमरणं वा
येन स तथा बद्धो-प्रविद्धेन आविद्धः परिहितो मू-
ढविघ्नन विमलवरविहङ्गो-वीरातिवीरतासुचकचक्र-
विशेषो येन स तथा, पञ्चावष्टयस्य कर्मधारयः, गृहीत-
तन्म्याधुपानि प्रहरणानि च येन स तथा, आयुधप्रहर-
णयोस्तु श्लेषाश्लेषकृतो विशेषो बोधः, तत्र श्लेषानि
बाणऽऽर्शनि श्लेषानि खट्वाऽऽर्शनि, अथवा-गृहीतानि
आयुधानि प्रहरणाय येन स तथेति । 'त ए ण' इत्यादि-
प्राम्दयाक्यतायै, नवरं वाक्ययोजनायां ततः सुवेणवर्मर-
त्नं परानुश्रुति-श्रुति, इत्यस्त्वं सज्जन्त इति, एतत्प्रस्ता-
वाचवर्मरत्नवर्णनमाह-'त एणं तं' इत्यादि, तच्चवर्मरत्नम्
उक्तविशेषणविशिष्टं भवतीत्यन्वयः, ततो-विस्तीर्णो विस्तु-
तनामक इत्यर्थः, एवंविधः इतः-स्वामी चक्रवर्तिक्रपो य-
स्य तत् ततेन, यस्य इत्तसत्तदर्थ-श्रवणया वा विस्तृताति स
स्वामीत्यर्थः, श्रीवत्सत्तदर्थ-श्रीवत्सऽऽकारं रूपं यस्य
तत्तथा, नवमस्य श्रीवत्सऽऽकारस्य आचारीऽपि आत्मताः स-
मविषमा भवति तथा वाक्य किरातकृतबुधपुत्रविविधा-
राणो तिर्यग्बिस्तृतेन वृत्ताऽऽकारेण सुवर्तमेव सह कथं
सङ्गठना इत्यिति । उच्यते-स्वयः श्रीवत्सऽऽकारमिव स-
हज्जद्वयविभित्त्यापराधचरं चिन्तितऽऽकारमेव भवतीति
न काभ्यनुपपत्तिः, मुक्तानां-मौक्तिकानां ताराणां-तारकाणाम्
अर्धचन्द्राणां विशिष्टा-आलोक्षयानि यत्र तत्तथा, अजलं
अकल्पं-इति सप्तशार्धकी शब्दावतिशयव्याख्याव्यवस्त-

दपरिणामं चकिसकलसैन्याऽऽकान्त्येऽपि न मनापि
कथ्यते, अथेवं-दुर्भेदं कथयामिभयकथनं लुप्तोपमा, वज्रप-
ञ्चामिव दुर्भेदमित्याशयः, सत्सिनासु-नदीषु सार्वभूतु चो-
त्तरणयन्त्रं पारगमनोपायभूतं दिव्यं-दिवकृतप्रतिहायं चर्म-
रत्नं-वर्मसु प्रधानं, अजलजलाऽऽदिभिरनुपधास्यार्थेयत्वात्,
यत्र राणं-राणवायं सप्तदशं-सप्तदशसङ्ख्यापूर्वकं येपु-
तामि शलुसत्तृशानि सर्वेषाम्यानि रोहन्तं-जायन्ते एक-
दिशसेनोत्तानि, अयं सप्तद्रावः-गृहपतिरत्नेनाभिर्मममणिं
धाम्यानि सूर्योदये उप्यन्ते अस्तमसमये च लूप्यन्ते इति,
सप्तदश धाम्यानि विमामि-'सांलि १ जव २ बीहि ३ कु-
हव ४, राखव ५ तिल ६ मुरग ७ मास ८ चवल ९ बिणा
१०। मुररि ११ मसूरि १२ कुलथा १३, गो-
हुम १४ गुण्णव १५ अयति १६ सणा १७ ॥ ११ ॥'
मायो बहुपयोगीनीमानीतीयम्युक्तानि, अन्यत्र चतुर्विंशं-
निरप्युक्तानि, लोकं च लुद्धधाम्यानि बहुध्यायि, पुनर्यस्यैव
गुणान्तरमाह-वर्षं-जलद्विष्टिं ज्ञात्वा चक्रवर्तिना परामुष्टे
दिव्यं चमेरत्नं द्वादशयोजनानि तिर्यक् प्रविस्तृताति-वर्ध-
ते । ततोत्तरमध्यखण्डवसिकिरातकृतमेधोपद्रवनिवार-
काऽऽदिक्रपे साधिक्कानि-किञ्चिदधिकानि, ननु द्वादशयो-
जनावधि तन्मध्यक्षिकम्पन्धावारस्यायकाशाय द्वादशयोज-
नप्रमाणमेवैवं विस्तृतं युज्यते किमाधिकविस्तारणं, उच्यते
चर्मचक्रप्रयत्नरालपूरणयोपयुज्यते साधिकविस्तार इति ।
यच्चत्र प्रकरणाद् यच्छब्देनैव विशेषधाम्यानि सूत्रे पुनरपि
'दिव्यं चर्मरत्नम्' इति प्रहणं तदाभाषापरमरव्यवधि-
न विस्तरणशीलस्य विनेकस्य स्मारणाधम्, अथ प्रकृतं
प्रस्तूयते-'त ए ण' इत्यादि, तत्तत्तदिव्यं चर्मरत्नं
सुवेणसेनापतिना परामुष्टे-सृष्टं नृत्, सिम्रमेव-निर्भि-
लसमेव नौभूतं-महानुपुत्ताराय नौतुष्ये जातं काव्यं-
भवत्, नावाकारेण जातमित्यर्थः, 'त ए ण' इत्यादि,
ततः-चर्मरत्ननौभवनानन्तरं सुवेणः सेनापतिः-सेनामा-
रुक्धावारस्य-सैन्यस्य ये बलवाहिनः-हस्त्यावित्तुनहृशि-
बिकाऽऽदिक्रपे ताभ्यां सह वर्तन्ते यः स सस्कन्धावारबलवा-
हनः नौभूतं चर्मरत्नमारोहति, सिन्धुमहानर्शं विमलजल-
स्य तुष्ठा-अनुत्पका वीचयः-कल्लोला यस्यां सा तां नौभूतेन
चर्मरत्नेन बलवाहमाश्यां सह वर्तन्ते यः स बलवाहनः, एवं
सशस्त्रो-अस्तास्ताहितः सस्त्रीय इति । 'ततो महा-
खड्गं' तत इति कथान्तरप्रस्तावनायां महानर्शं सिन्धुमुत्पी-
यां प्रतिहततासनाः-अखण्डिताऽऽज्ञः सेनापतिः-सेनामा-
रुक् चिद् धाम्नाऽऽकरनगरवर्षवती, सूत्रे ज्ञीषवः प्राकृतत्वात्,
'कण्डे'त्यादि, सिंहावलोकनग्यायेन कर्वाचच्छृङ्गाज्जाति प्राह-
स्तेन कर्वाचित् शेटमडम्भानि कर्वाचित्तनानि तथा सिंहल-
कात् सिंहवदेशोद्भवान्, बर्बरकाश्च-बर्बरदेशोद्भवान्, सर्वे
च अङ्गलोक्तं बलावलोकं च परमरत्नम्, इमे च द्वे अपि स्ले-
च्छङ्गावीरजनाऽऽऽश्रयभूते स्थानि, यधनदीप-ह्रीपविशेषम्,
अत्र चकाराः समुच्चयाधोः, एवमेवऽपि, त्रयाणामप्यधीर्वां
साधारणविशेषणमाह-प्रवरमगिरजकनकानां कोशामारा-
णि-भाएअमाराणि तैः समुष्टं-भृशं भृशम्, आरवकात्
आरवदेशोद्भवान् रोमकाश्च-रोमकदेशोद्भवान् अलप-
राहविषयवासिनश्च गिक्कान् कालमुत्तान् जौनकाश्च
स्लेच्छविशेषान् 'ओअस्मि ति' पदेन योगः, अथैतेः
साधितरश्चभयति निष्कुटं साधितमुन नेत्याह-उत्तर-उत्तर-
दिवर्त्ती वेतावयः, इदं हि द्वांशुसिन्धुतिष्कुटान्तेन, अ-

स्माद्वैताख्य उत्तरस्यां दिशि वर्धते इत्यर्थः, तं संश्रिताः-
तदुत्पत्तिकार्या स्थिताश्च स्नेहज्जन्तौर्षिबुधकाः उक्तव्यति-
रिक्ता इत्यर्थः, अत्र तुषे कश्चित् विभक्तिव्यत्ययः प्राकृतत्वात्-
वक्षिणापरेण-तैश्चैत्रकोणेन यावत् सिन्धुनागरान्त इति-
सिन्धुनदीसङ्गतः सागरः सिन्धुनागरः, मध्यपक्षतोषे साधुः,
स एवाश्वः-पर्ववर्धने तावदर्थं हि इत्याशयः, सर्वप्रवरं क-
च्छ्वं च-कच्छ्वद्वयं 'ओअश्वेक्युत्ति' साधयित्वा स्वाधीनं
कृत्वा प्रतिनिवृत्तः-पश्चाद्वैतोर्षो बहुलमरमणीयं च भूमिमाने
तस्य कच्छ्वदेशस्य सुखेन निपणः-सुरूपस्तस्यौ, स सुषण
इति प्रकरणाङ्गव्यञ्जितः, ततः किं जातमित्याह- 'ताडि' तं जण-
वधाया' इत्यादि, (ताडि) तस्मिन् काले ते इति-तच्छ्वद्वयस्यो
सरवाक्षे 'सध्वे घेन्त्वा' इत्यत्र योजनीयत्वेन स्पष्टयितुं-
सम्बन्ध आर्पयित्वा, जनपदानां-देशानां नगराणां पत्तनानां
च प्रतीतानां ये च 'तर्हि' तत्र निष्कृते स्वाधिकारः-वक्ष-
वत्सिन्धुषेणसेनाभ्योरपेक्षया अस्पर्शकत्वेनाज्ञानस्वामिन इ-
त्यज्ञाताये कप्रत्ययः, ये च प्रभूता-बद्ध आकराः स्व
र्षाऽऽपुन्यपलियुत्सेषां पतयः मण्डलपतयो-देशकार्यनि-
युक्ताः पतनपतयश्च, ते गृहीत्वा प्राभूतानि-उपायनानि
आभरणानि-अङ्गपरिधेयानि भूषणानि-उपाङ्गपरिधेयानि
रत्नानि च वस्त्राणि च महावाणि च-बहुमुद्रानि अश्व-
कच यद्गच्छि-प्रधानं वस्तु हस्तिरथाऽदिकं राजार्ह-राजमा-
भूतयोर्वयं यच्च पक्ष्वयम्-अभिषेकयोग्यम् एतत्सर्वं पूर्वोक्तं स-
नापतेरुपनयनं-उपढौकयनं मस्तककुशाञ्जलिपुटाः त-
तस्तं किं कृतवन्त इत्याह- 'पुनरपि' ते-तत्रत्यस्वामि-
नः प्राभूतानां पतयनोत्तरकाले प्रकृताञ्जलिपरित्यागाजिघर्ष-
नावसरे पुनरपि मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा प्रभूता-नक्षत्रमुपाग-
ताः भूयस्वस्माकमत्र स्वामिनः प्राकृतत्वात् स्वाधे कप्रत्ययः,
तेन देवतामिव शरणाऽऽप्ताः स्मो वयं युष्माकं विषय-
धासिन इति विजयसूचकं पद्यो जलगतः सेनापतिना य-
थाई-मघौल्येन स्वापिताः-नगराऽऽद्याधिपत्यादिपूर्वकार्यै-
षु नियोजिताः पुजिता वस्त्राऽऽदिभिः विभजिताः-स्वस्थान-
गमनायाजुक्तानां-निवृत्ताः-प्रत्यावृत्ताः सम्यः स्वकानि नि-
जानि नगराणि पत्तनानि चानुपविष्टाः । विजयानन्तरं
सेनापतिर्यजकार तदाह-ताह सेनायार्ह' इत्यादि, तस्मि-
न्काले सेनापतिः सचिवनाऽन्यथैवस्वामिमांशुकां गृहीत्वा
प्राभूतानि आभरणानि भूषणानि रत्नानि च पुनरपि तानि
पुनानुमधेयां महानदीमुत्तारणः, अणुह' इत्याह-उत्तनपर्वतो देव-
सेनागणदम्-अस्मत्तं कश्चिदप्यखण्डितं शासनम्-आज्ञा वलं च
यस्य स तथा, तथैव यथा स्वयं साधयामास तथा तथा
मरतस्य राज्ञा निवेद्यति निवेद्यित्वा प्राभूतानि अर्प-
यित्वा च अत्र स्थित इति गम्यम्, अथवा कवाम्नपदेन
सह सङ्गतं स्यात्, ततः प्रभूता सत्कारितो वस्त्राऽऽदिभिः
सम्मानितो बहुमानयन्वाऽऽदिभिः सदाईः प्राप्तमुत्तरकार-
त्वात् विवृष्टः-स्वस्थानगमनार्थमुत्तानः स्वकं-जितं प-
टमण्डप-दिध्यपटकृतमण्डपं मध्यपक्षतोषो समासः पटमण्ड-
पोपलितं प्रासावं वा अतिगतः प्राविशत्, अथ स्वकाऽऽ-
द्यामप्रविष्टो यथा सुषेणो विललास तथा चाऽऽह- 'तं गे'
इत्यादि, ततः सुषेणः सेनापतिः 'एहाय' इत्यादि
प्राशत्, जिमिनो-भुक्तान् राजभोजनविधिया भुक्तयुजं

भोजनोत्तरकाले आगतः सन् उपवेशनस्थाने इति गम्यम् ।
अत्र यावत्पदादिर्देव इत्यर्थ- 'आयंते वोक्ष्ये परमसुखम्'
इति, अत्र व्याख्या-आवाहनः-शुद्धोदकयोगेन कृतह-
स्तमुक्षशीवः चोक्षो-लेपनिकृत्वाऽऽपनयनेन अत एव पर-
मसुखीभूतः-अत्यर्थं पावनीभूतः, एवं च पद्वयं योजनायाः
कर्मप्राधान्येन 'भुशुराग एवमाण' इति पदात् पूर्व योजयम्,
इयमेव शिष्टजनकमस्य दृश्यमानत्वात्, अन्यथा भुक्तयुत्त-
रकाले आचमनाऽऽदिकं पादगणानि च पुनःस्नानात् स्यात्,
पुनः सेनार्पितं विशिष्टाष्ट-सरसेन गोशीर्षचर्मनोत्तानाः-
विक्ताः गावः शरीरे भवा गात्राः-शरीरावयवा वस्त्राःप्रभृतयो
यत्र तदर्थंनिधे शरीरं यस्य स तथा, अत्र यद्यवस्थेन सं-
चनमुक्तं तन्मार्गभ्रमोपपन्नवपुस्त्वापव्यपहाय, निष्कं दि च
मृन्मङ्गलानां परिग्रहन्त्वादिनिशितलक्ष्यं भवतीति, (उ-
त्थि) उपरि प्रासादवरस्य सूत्रं च लुप्तपद्मिकृतया वि-
वैश आर्पयित्वा गतः-प्रासः स्फुटद्विजिह्व-अस्तिभसाऽऽस्का-
लनवशाद्द्विजिह्वस्य मृद्वङ्गानो महोत्तानो मस्तकानीव म-
स्तकानि-उपरितनयाया उभयपार्श्वे चर्मोपनद्धपुटानि नि-
रुपनयमान इत्यादि यावत्, अत्र कर्मणं तृतीया तथा द्विजि-
ह्वताऽभिनतव्यप्रकारः राजप्रह्नोपायोऽङ्गसूत्रविनूतः पार्श्वो
वक्षैः-उपमर्षवेनोत्तकं-प्रतीतिर्वेत्तकणाभिः-सुमनाभिः-
स्त्राभिः भूभुजङ्गामेषु परममोहनयेन तासांमोवापयान्तात्
सम्प्रयुक्तैः-प्राश्वैरुपनयमानो-तृणविषयीक्यमाणस्त्व-
भिनयपुरस्सरं लब्धवान्, उपगोपमानस्तदुत्तुगुणानात्, उपल-
भ्यमानस्तदीप्यताथसंयमादनात्, महता इति विशेषणं
प्राप्तम् इति-इच्छाविषयीकृतान् शब्दस्पर्शस्मरूपगन्धा-
न् पञ्चविधात् मानुषकात्-मनुष्यमस्वर्गजनः काममोवा-
न्-कामोश्च भोगाश्च इति प्राप्तमङ्गकान्, तत्र शब्दरूप-
कामो स्पर्शस्मरगन्धा भोगा इति सम्यगपरिभाषा, भुजान्तः
अनुभवमे विहरन्तीति ।

अथ तन्निष्ठागुहाद्वारादुपायनयोग्यकर्म-
तत्पक्षं मे भरह राया अमथा कपाड मुमेण मेणावई

महावै, महावेत्ता एवं वयासी-गच्छ गुं खिपावेव
भो देवाणुपिया ! तिभिमुहाप दाहिणिल्लम्स दुवार-
स्व कवाड विहाडिहि, विहाडला मम एअमागुत्तिअं
पचवण्णिगहि ति, तत्पक्षं मे मुमेण मेणावई भरहं
रक्षा एवं तुवे मणाण दट्टुद्विचिमागुदिण ० जाव कर-
रयलपग्गिगहिअं मिरमावचं पत्थए अंतलि कट्ठ ० जाव
पडिमुण्ड, पडिमुण्णिता भरहस्स रसो अविथाओ
पडिणिकवपड, पडिणिकवपिआ जेणुव मए आ-
वाम जेणव पोमहाला तेणव उवागच्छह, उवागच्छिआ
दकमपेथारां मेथर ० जाव कयमालस्स देवस्स अट्टव-
भले पणिएड्ड, पांमहालाए पोमहिए वंमपारी ० जाव
अट्टमभत्तेमि पग्गिममाणुमि पोमहालाओ पडिणि-
कवपड, पडिणिकवपिआ जेणुव मज्जमपूर तेणव उ-
वागच्छह, उवागच्छिआ एहाए कयल्लकम्प ० को-

उभयमलपायच्छित्ते सुदृष्टावेसाई मंगलाई वत्साई प-
वरपरिहिण् अप्पमहम्माभराणालीकियसरीरे धूवपुष्कगंध-
मल्लहत्थगं पज्जण्यराओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमि-
त्ता जेणव तिमिसगुहाए दाहिणिज्जस्स दुवारस्स कवा-
डा तेणव पहारेस्व गमखाए, तए थं तस्स सुमेण
स्स सेखावइस्स बहवे राईसरत्तलवरमादेविअं जाव स-
त्थवाहणभियओ अप्पेगइआ उप्पलहत्थगया ० जाव
सुमेण सेखावई पिट्ठओ पिट्ठओ अणुगच्छंति, तए थं
तस्स सुमेणस्स सेखावइस्स बहईआ लुजाओ विला-
इआओ ० जाव गिगमिचिनिअपविअविआणिआउ खि-
उणकुलमाओ विणीआओ अप्पेगइआओ कज्जलहत्थगया-
ओ जाव अणुगच्छंति । तए थं से सुमेण सेखावई
सन्निद्धीए सव्वजुई ० जाव जिग्मासगाइएण जेणव ति-
मिसगुहाए दाहिणिज्जस्स दुवारस्स कवाडा तेणव उवा-
गच्छइ, उवागच्छिता आलाए पणामं करइ, करिता लो-
महत्थं परामुसइ, परामुसिता तिमिसगुहाए दाहिणि-
ज्जस्स दुवारस्स कवाडं लोमहत्थेण पमज्जइ, पमजि-
त्ता दिव्वए उदगधाराए अचुक्खेइ, अचुक्खित्ता स-
रसेण गोपीसचंदसेणं पंचगुलितले चषए दलइ, दलि-
त्ता अगंदि बरंई गंधिअ मंछिइ अ अचिंणइ, अ-
चिंणित्ता पुष्पाकइणं ० जाव वत्थाकइणं करइ, करत्ता
आमत्तासत्तविबुलवट्ठं जाव करइ, करित्ता अचुक्खेइ स-
सईई रषयामएहिं ज्जक्खरसातंहुंजहिं तिमिसगुहाए दा-
हिणिज्जस्स दुवारस्स कवाडाणं पुग्गओ अट्टइमंगलाए
आलिहइ, तं जहा—सोत्थियमिरिवक्खं ० जाव कयगह-
गहिअकरयलपम्भइचं दप्पभवइरवेकलिअविमलदंढं ० जाव
धूवं दलयइ, दलयित्ता वामं जाणु अवेइ अवेत्ता
करयलं जाव मत्थए अंजलिं कट्टकाडाणं पणामं करइ,
करित्ता दंदरयणं परामुसइ, तए थं तं दंदरयणं वंचलइअं
वहरमारमइं विखासणं सव्वमजुससण्णाणं तेषावारं
खावइस्स गट्ठदरिविममपभागिरिवरपवाणं सपीकरणं
मंजिकरं सुमकरं हितकरं रणो हिअइकिअमखोइहूरगं
दिव्वमपण्णिहणं दंदरयणं गहाव ससट्ठु पयाई पवोसकइ,
पवोसकित्ता तिमिसगुहाए दाहिणिज्जस्स दुवारस्स क-
वाडे दंदरयणं मइया मइया सदेणं तिकलुवो आउइइ ।
तए थं तिमिसगुहाए दाहिणिज्जस्स दुवारस्स कवाडा
सुमेणसेखावइया दंदरयणं मइया मइया सदेणं तिकलुवो
आउइआ सपाणा मइया मइया सदेणं कोचारवं कोपाणा
सरसरस्स सगाई मगाई डाणाई पवोसिइत्था, तए थं से
सुमेण सेखावई तिमिसगुहाए दाहिणिज्जस्स दुवारस्स क-

वाडे विहाइइ, विहाइत्ता जेणव भरह राया तेणव उवागच्छ-
इ उवागच्छित्तां जाव भरह रायं कयलपारिमहिंअं जएणं
विजएणं बढावेइ, बढावेत्ता एवं वयासी—विहाइआ थं
देवाणुप्पिआ ! तिमिसगुहाए दाहिणिज्जस्स दुवारस्स कवा-
डा एअणं देवाणुप्पिआणं पिअं खिबेएमां, पिअं भे भवउ,
तए थं मे भरह राया सुमेणस्स सेखावइस्स अंतिए प-
अमइ सोभा निपम्म इट्ठुट्ठचित्तमाणंदिए ० जाव हिअए
सुमेण सेखावई सकारइ, सम्पाणइ, सकाणिता सम्पाणिता
काहुंविअपुरिस सहावेइ, सहाविता एवं वयासी—खिप्पामेव
भो देवाणुप्पिआ ! आभिसकं इत्थियणं पडिकपेइ, इय-
गयरइपर तहव ० जाव अंजगामिरिकुट्टसप्पिमं गयरवं खरव-
ई दुरुदे । (सुवम्-४३)

‘ तए थं से भरह राया अखया ’ इत्यादि, एतच्च निगद-
सिद्धं, सम्बन्धमन्तरपुच्छिष्यार्थं संस्कारमात्रेण विप्रियते,
ततः स भरहो राजा अन्वया कदाचित् सुमेयं सेवामि श-
क्यति—आकारयति, शक्यतिवा चैवमवर्षात्—गच्छ शि-
प्रमेव भो देवानुप्पि ! तमिआगुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य
कपाटी विषाद्य—सम्भवेदा विषाद्य उद्धाटयेति यावत्,
ममेतामाहसिकां प्रत्यये, ‘ तए थं ’ इत्यादि, अज भरहा-
ऽऽज्ञाप्रतिध्ववाऽऽदिकं मज्जनगूढमतिनिष्क्रमणात् प्राग्भू-
व्याख्येयं, नवरं यत्रैव तमिआगुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वार-
स्य कपाटी तत्रैव गमनाय प्रधारितवान्—गमनसङ्कल्पक-
रोत् ‘ तए थं ’ इत्यादि, ततस्तमिआगुहागमनसङ्कल्पकपा-
नन्तरं तस्य सुमेयस्य बहवो राजभ्राऽऽदयो जनाः सुमेयं
सेनापतिं पृष्ठतोऽनुगच्छन्ति, सर्वे जाव भरतस्य चक्रत्वाणां
विकीर्णोरिव वाक्यम्, एवं चेटीस्त्रमपि पूर्ववदेव, नवरं कि-
लक्षणाश्चेत्यतः—इति तेन नयनाऽऽदिवैद्येय आस्तां कपनाऽऽ-
दिभिः क्षिप्ता—यसुजा मनसि संकल्पितं यद्यप्राप्येते तस्य
जानन्ति यास्ताः तथा निपुणकुशलाः—अत्यन्तकुशलाः तथा
चिनीता—आज्ञाकारिण्यः अत्येकका वन्द्यकलशस्त्वगता
इत्यादि, ‘ तए थं ’ इत्यादि, ततस्तमिआगुहामिमुखवल्लना-
नन्तरं स सुमेयः सेनापतिः सर्वैश्चर्यां सन्त्युक्त्वा, सर्वद्युत्या वा
यावन्नियमादितेन यत्रैव तमिआगुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वार-
स्य कपाटी तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य च आलोके—दर्शनं
प्रमाणं करोति, तदनु सर्वे चक्ररत्नपुञ्जायामिव वाक्यं, या-
वन्ने पुनरपि कपाटयोः प्रमाणं करोति, नमनीयवस्तुन उप-
चारक्रियमाणं आदावने च प्रमाणस्य शिष्टव्यवहारोचित्येन
प्रमाणं कृत्वा च द्रव्यरत्नं परामृशति, अथावसाऽऽनन्तरं द्रव्य-
रत्नस्वरूपं निरूपयन् कथां प्रवृज्जति—‘ तए थं ’ इत्यादि,
ततो—द्रव्यरत्नपरामृशानन्तरं तद्द्रव्यरत्नं—एवमुद्युज्जान्ति-
येषु स्तम्भ-उत्कृष्टम् अतिहृतं कश्चिदपि प्रतिघातमनापेक्षं
द्रव्यनामकं रत्नं शुद्धीत्वा सप्ताष्टपदानि प्रत्यवचरन्ने अ-
पसर्गनीयमेव सम्बन्धः, अथ कीदृशं तदिवराह—स्वतन्त्रमयः
पञ्चलनिकाः—कलजिकाकपा अत्रयथा यत्र तत्तथा, वज्ररत्न-
स्य यत्सारं—प्रपातद्रव्यं तन्मयं तद्वलिकमिदमर्थः, यिनाशनं
सर्वशत्रुविनाशो नरपतेः स्कन्धाधारं प्रस्थाप्य गन्तुं प्रवृत्तं सति

गर्वाऽऽदिनि प्राग्भासाभ्युदयानि प्राग्वत्, गिरवा-पर्वता, अत्र
विशेषणानभिधानेऽपि प्रस्तावना गिरिशब्देन सुप्रगिरयो
प्राक्षाः, ये सञ्चरन्तः सैन्यस्य विघ्नकराः याशोभुञ्जानां रा-
क्षां त एवोच्छेद्याः, महागिरियस्तु तेषामपि संस्पर्शीया एव,
प्रपाता-गच्छन्तस्त्वन्ननेहतवः पाषाणाः भुगवो वा तेषां स-
मीकरिण्य समभावाऽऽपाङ्ककमिषयः, शान्तिकरम्-उपद्रवो-
पशामकं, ननु यद्युद्भवोपशामकं तर्हि सति वृद्धरत्ने
सगरसुतानां उन्नतप्रभनागाधिपकृतीपद्रवो न कथमुप-
शमामिति ? । उच्यते—सोपक्रमोपद्रवविद्रावण एव तस्य
सामर्थ्यात्, अनुपक्रमोपद्रवस्तु सर्वथाऽनपालनीय एव,
अथवा विजयमाने वीरदेवे कुशियमुक्ता तेजोलेण्या
सुनक्षत्रसर्वोभुती अनगारी कथं भस्मनां निनाष ? अत
एवावश्यंभावितो भावा महानुभावैरपि नापेतुं शक्या
इति, शुभकर-कल्याणकरं दिनकरम्-उक्तैव गुणैकपाकि-
राक्षः—चक्रवर्तिनो हृदयेऽपि तमनोरथपूकं गुहाकपाटोद्वा-
टनऽऽदिकार्यकरसमर्थत्वात् दिवं यत्सहस्राधिष्ठितमि-
त्यर्थः, अत्र सेनापतेः सत्ताऽऽपराधसंख्यं प्रजिहोषींजस्येव
हृदप्रहारद्वानायाधिकप्रहारकरणाधिभिति, प्रत्यवस्थाकणा-
नु किं चक्रे इत्याह—'पञ्चोससिद्धि' इत्यादि, प्रत्यवस्था-
प्य च तमिन्नागुहाया दान्तिगायस्य द्वारस्य कपाटोद्वा-
टनरत्नेन महता महता शब्देन विह्वल—'श्रीन् वारान् आ-
कुटपति-नाञ्जयति, अत्र इत्येवमेव नृत्तया, यथा महान्
शब्द उत्पद्यते तथाप्रकरणे ताडयतीत्यर्थः, अत्र गुहाक-
पाटोद्वाटनसमये द्वाद्वायोजनानिसेनालीराननुगम्यपसर-
णप्रवाद्स्तु आवश्यकटिपन्नकं निराकृतोऽस्ति, यथा—'य-
ञ्चात्र द्वाद्वायोजनानि तुरगाऽऽकटः सेनापतिः शीघ्रमपसर-
ती' इत्यादिप्रवादः सोऽनागामिक इव लघ्वन्, क्वचिद्व्य-
नपलभ्यमानत्वादिति, ततः किं जानमिष्याह—'तप गे'
इत्यादि, ततः—ताडनादनु तमिन्नागुहाया दान्तिगायस्य
द्वारस्य कपाटो सुपेणसेनापतिना वृद्धरत्नेन महता महता
शब्देनाऽऽकुटिरो सन्ती महता महता शब्देन दक्षिणरनिना-
दिनः क्रीडस्येव बहुस्वापरिवारं बहुनुनादित्वाच्च य आ-
रवा—शब्दस्ते कुवाणौ 'सरसरस्स लि' अनुकरणशब्दस्तेन
ताडनं शब्दं कुवाणौ कपाटादित्यर्थः, स्येक स्येक स्व-
कीये स्वकीये स्थानेऽवस्थाप्यभस्तोडकपे यत्राऽऽगतात्
चलतया तिष्ठत इति ते यावत् प्रत्यवाप्यविधानां-प्रत्य-
पसस्यैव, 'तप गे' इत्यादि, एवं च सूत्रमावश्यकन्व-
यौ वक्ष्यमानमुरिहताऽऽदिवरिते न न हृदये, ततोऽ-
नन्तपूर्वेष्वेव एव कपाटोद्वाटनमभिमितं, यदि चैतन्मूत्राऽ
वर्शानुसारेणैवं सूत्रमवश्यं व्याख्येयं तदा एवैवमेव 'सगाईं स-
गाईं दाणाईं' इत्याद्याऽऽपेक्षात् पञ्चमी व्याख्येया, तेन स्व-
काभ्यां स्वकाभ्यां स्थानाभ्यां कपाटद्वयसमीलनाऽऽपेक्षाभ्यां
प्रत्यवस्तुनादिति-किञ्चिद्विधानवित्यादि, तेन विघाटना-
र्थकामिदं न पुनरुक्तमिति, ततः-कपाटप्रत्यपसस्यैवादनु न
सुपेणः सेनापतिः तमिन्नागुहाया दान्तिगायस्य द्वारस्य
कपाटो विघाटयति उद्धटयति, ततः किं कृतमिष्याह-
'विहाडेता' इत्यादि, प्रायः प्राग् व्याख्यानां, नवरं वि-
घाटितो देवानुमियाः । तमिन्नागुहाया दान्तिगायस्य द्वा-
रस्य कपाटो एतद्देवानुमियाणां प्रियं निवेदयाम, अत्र

निवेदकस्य सेनालीरनस्यैकपाटात् क्रियायाम् एकवचनस्यो-
चित्ये यच्चिद्वयाम् इत्यत्र बहुवचनं तत्परिकरस्याप्या-
त्मनो निवेदकस्यव्यापनायै तच्च बहुनामिकवाक्यत्वेन प्र-
त्ययापानार्थम्, एतत् प्रियम्—इष्टम् (मे) —भवती भवतु,
ततो भरतः किं चक्रे इत्याह—'तप गे' इत्यादि, व्यक्तम् ।

गताऽऽकटः सन् यन्नुत्तिष्ठत्येकं तदाह—

तप गे से भरह राया मणिरयणं पराभुसई, तातं चउ-
रंगुलपपाणिमिं च अणायं तिसिं छलं अणोवमनुई
दिवं मणिरयणपतिमं वेरुलिं सवभूयकं जेण य
मुद्दाणणं दुक्खं ख किं ०जाव हवई, आरोगे अ स-
व्वकालं तेरिच्छिपदेवमाणुसकया य उवमग्गा सवरे ण
करेति तस्स दुक्खं, संगामाऽपि असत्थवउम्हो होई शरी
मणिवरं धरेतो डिअजोव्वकंसअवडिअण्हो हवई अ
सवभयविपपुको, तं मणिरयणं गहाय सेणुरवई ह-
त्थिरयणस्स दादिणिण्णं कुंभीणं गिक्खिवई, तए णं म
भरहाडिवे शारिंदे हांगत्यए सुकयगईअवच्छे ०जाव अमर-
वडमणिभाए इदोए पडिपकिती मणिरयणकउज्जोए चक-
रयणदेमिअणय अणगरायमहस्साणुआयमग्गे महया उ-
किट्ठमोहणायवालकलकलकलवेणं समुदरवभूयं पिव करमाणं
करमाणं जेणव तिमिसमुहाए दादिणिण्णं दुवारं जेणव उवा-
गच्छई, उवागच्छिता तिमिसमुई दादिणिण्णं दुवारं
अईइ सपि व्व मेधंवारनिवई । तप गे से भरह राया
दत्तलं दुवालसंमिं अट्टकणिं अदिगरणिंमडिं अट्ट-
सावणिं कागणिणयणं पराभुसई चि । तप गे तं चउरंगु-
लपपाणिमिं अट्टमुत्तमं च विमइणं अउलं नउ-
रंसंमठाणमडिं मयतलं माणुस्साणमोगा जतो लोग च
रंति सव्वजणपमग्गा, ख इव चंदा ण इव तथं खरे
ण इव अग्गी ण इव तथं मणिणो तिभिरं गुमिंति अं-
धवार जण्य तयं दिवं भावउत्तं दुवालसजोअग्गाई न-
स्स लेसाउ विवदंति तिभिरणगरपडिमोहिआओ, रंति च
मव्वकालं खंवावारं करई आल्लोअं दिवमभूयं जस्म प-
भावेण चक्खवी, तिमिसमुई अवीति सण्णसिहए अवि-
जेणं विमिअपडरई रायवरं कागणि गहाय तिमिसमु-
हाए पुराच्छिपपचच्छिपिण्णो कइएणं जोअणेततिर-
हाई पंचपणुसपाववखंभाई नोअणुजोअकराई चक्खमी-
संतिआई चंदमेलपडिणिण्णकामाई एणुसणमं मंदलाई आ-
लिहमाणं आलिहमाणं अणुपविसई, तप गे सा तिमि-
समुहा भरहणं रप्पा तई जोअणेततिरई ०जाव जोअणु-
जोअकराई एणुणपमाए मंदलाई आलिहिअमाणेहि
आलिहिअमाणेहि लिप्पावे अलोमभूआ उज्जोअभूआ
दिवमभूआ जाया यावि होत्ता । (सूत्र--४४)

अधिकरणेभ्यः सङ्कलितत्वेन विषयमन्तरावधारित्याह—स-
मतलमिति, समानि न न्यूनाऽधिकानि तलानि पदवि यस्य
तत्तथा, अथैतदेव यच्छब्दश्रुतिव्याख्याद्वारा विशिष्टे-यतः
काकणीरत्नात् मानेष्मान् (प्रमाण) योमाः—एते मानविशेष-
व्यवहार लोके अस्ति; प्रवर्तन्ते इत्यर्थः, तत्र मानं धान्य-
मानं सेतिकाकुडवाऽऽदि, रसमानं चतुर्धाऽऽदि, उम्मानं
कषैपलाऽऽदि स्रग्दुग्धाऽऽदिद्वयमानहेतुः उपलक्षणान् सु-
वर्णाऽऽदिमानहेतुः प्रतिमानमपि प्राज्ञां शुद्धाऽऽदि, किं-
विशिष्टास्ते व्यवहाराः ?—सर्वजनानाम्—अथमणोत्तम-
खानां प्रज्ञापकाः, मेयद्रव्याणामित्यानिर्णयकाः, अयमा-
श्रयः—यथा सम्प्रति आसजनकृतनिर्णयार्हः कुडवाऽऽदिमा-
नं जनप्रत्यायकं व्यवहारप्रवर्तकं च भवति तद्वचकवर्ति-
काले कारिकापुरुषैः काकणीरत्नाङ्कितं तत्सादृशं भवेदि-
त्यर्थः, यच्छब्दश्रुतेष्वैव वाक्येन माहास्यान्तरमाह—नापि
अन्तरः तत्र तिमिरं नाशयतीति धेजनीयं, न वा सूर्यः—
अत्र इतीकपालकूटैः, एवं सर्वत्र, नवाऽन्तिनीपाऽऽदिगतः न
वा मण्यस्तत्र तिमिरं नाशयन्ति; प्रकाशं कर्मलम्भूणां
व इत्यर्थः, यथान्तकारे अन्धकारमुल्लङ्घनोभेदापचारात्
अन्धकारमवास्तांति अग्राऽऽदिवाद्प्रत्ययविधानाद्वा अन्ध-
कारवति गिरिगुहाऽऽदी तत्कत्—काकणीरत्नं दिव्यं—प्रभावयुक्तं
निमिरं नाशयति, अथ यदीदं प्रकाशयति नदा क्रियत्
स्त्रेण प्रकाशयतीत्याह—द्वादश योजनानि तस्य लेखाः—प्र-
भा विद्यन्ते, अमन्ताः सत्यः प्रकाशयन्तीत्यर्थः, किंविशि-
ष्टा लेखा ?—तिमिरनिकरप्रतिषेधिकास्मिन्वाऽऽदिगुहायाः
पूर्वोपरतो द्वादशयोजनविस्तारयोस्तावत् प्रसरन्त्या रजि-
ज्जलिं प्रथमां त्रयच्छब्दश्रुत्याद्वारायथैवश्राद्धिकप्रमाणमा-
न्त्रवयद्वान् रात्रौ 'चो' वाक्यान्तराऽऽरम्भायैः सर्वकालं रक्त-
शब्दोच्चारं विवक्ष्यदृष्टेः, यथा दिवं आलोकन्त्या द्वादश-
पार्थिव्यः आलोकं करोति, यस्य प्रभायेण चक्रवर्ती त-
मिच्छां गुह्यम् अत्येति प्रविशति सैवमसिद्धो द्वितीयमर्द्धम-
रतमभिजनुम् उत्तरभरतं वर्षं कर्तुमिति यथा, चात्रान्तरा-
यच्छब्दश्रुतिव्याख्याव्यवहारेण वाक्यान्तरप्रवेशो नाम सूत्र-
वृत्तमिति वाच्यम्, आर्यैस्तावत् तस्यादुष्टत्वेन शिष्टव्यवहारा-
त्, यथा आर्यैः कृत्स्नसु वर्णाऽऽद्याधिक्याऽऽद्यापि न कृत्स्ने-
अष्टवर्षयोः, महागुरुव्याहृत्वेनाचर्यत्वान्, तथैव शिष्टव्यव-
हारात्, राजवरी—भरतः 'कामणिं नि' पदेकदेशं पदस-
मुदायोपचारात् काकणीरत्नं शुद्धास्वा—लावा तमिन्नागुहा-
या रोरुस्याश्चादयोः कटकथाः—मिषाः प्राकृतत्वाद्-
द्विचञ्चने बहुवचनं, योजनान्तरितानि प्रमाणानुव-
निष्पन्नयोजनमापन्तरालं मुक्त्वा कृतानीत्यर्थः, अत्राह-
नापस्योरितेयाङ्गुलनिष्पन्नपञ्चपञ्चशतमानविषयमाणि, वृ-
त्तत्वाद् विषयमभ्यवहणेनाऽऽद्यामाऽपि तावन्निवागन्तव्यः, उ-
त्तमाङ्गुलीयमात्राव्यावहृतिकेन चाङ्गुला हस्तात्तत्काक-
णीरत्नं क्रियमाणत्वात्प्रमण्डलानामयं च प्रमण्डलायमाहा-
रवस्त्वप्रकाश्ययोजनमध्ये एव गण्यते, अग्रेया ४६ प्रमण्ड-
लानामवगाहं पिष्टाङ्कियमाणि शुद्धानिर्णयगामय उक्तप्रमा-
णाधिकप्रमाणः प्रसज्यतेति, अत्र एव च योजनोद्योतक-
राणि—संजनमवक्षेपप्रकाशकानि, यावत्प्रमण्डलान्तरालं ता-

वम्प्रमण्डलप्रकाश्यं गुह्याभिलिख्यप्रमित्यर्थः, चक्रस्य मेमिः—परि-
विस्तरसंस्थानानि वृत्तानीत्यर्थः तथा चन्द्रप्रमण्डलस्य प्रति-
निकाशानि—भास्वरत्वेन सदृशानि, एकोनपञ्चाशन् मण्डला-
नि वृत्ताद्विरलस्यैव साक्षात्प्राण, काकणीरत्नस्य सुवर्णमयत्वेत्वात्,
आलोकनं २ विन्यस्यन् २ अनुप्रविशति गुह्यामिति प्रकरणा-
द्वैत्यं, बीजसाधनमाभीष्टव्यवधानार्थं, प्रमण्डलाऽऽलिनक-
मन्त्राः—गुह्यायां प्रविशन् भरतः पाञ्चम्याप्यजनप्रकाशकर-
णाय दक्षिणद्वारे पूर्वदिक्कपाटे प्रथमं योजनं मुक्त्वा प्रथमं प्र-
मण्डलमालिखति ततो गोमूर्तिप्रकाशयन्तीत्यर्थः पाञ्चमिदिक १०-
ततोऽङ्कं तृतीययोजनऽऽदी द्वितीयमण्डलमालिखति, ततस्ते-
नैव स्यान्ति पूर्वदिक्कपाटोऽङ्कं चतुर्थयोजनऽऽदी तृतीयं, ततः
पश्चिमदिग्मिसौ पञ्चमयोजनऽऽदी चतुर्थं, ततः पूर्वदिग्मिसौ
षष्ठयोजनऽऽदी षष्ठं, ततः पश्चिमदिग्मिसौ सप्तमयोजनऽऽदी
षष्ठं, ततः पूर्वदिग्मिसौ अष्टमयोजनऽऽदी सप्तमं, एवं तावत् वा-
च्यं यावदष्टम्यादिशतमसुभरतद्वारासकपाञ्चमिदिकपाटे
प्रथमयोजनऽऽदी एकोनपञ्चाशत्तमं चात्तराद्व्याप्तसकपूर्व-
दिक्कपाटे द्वितीययोजनऽऽद्यावलिखति, एवमेकस्यां मिसौ
पञ्चविंशतिपरस्य चतुर्विंशतिरिष्येकोनपञ्चाशत्प्रमण्डलानि
भवन्ति, एतानि च किल गद्यायां निर्णये द्वादश योज-
नानि प्रकाशयन्ति, ऊर्ध्वार्धं भवेत्त चाष्टौ योजनानि, गु-
हाया विस्तराच्चत्वंस्य च क्रमेण एवावत एव भाष्यत्,
अमनः पृष्ठतश्च योजनं प्रकाशयन्तीति, ननु गोमूर्तिप्रकाशकर-
चक्रमण्डलमण्डलाऽऽलिनं कथमर्थं योजनान्तरित्वं ? यथा-
कर्मिजनमण्डलापेक्षया तदि योजनद्वयान्तरित्वमप्येव,
अन्यथा द्वितीयमण्डलस्य कर्मिजनमण्डलमण्डलं, तथा च सति
गोमूर्तिप्रकाशकः, अग्न्याभिलिखनमण्डलापेक्षया तु तिर्यक् सा-
धिकद्वादशयोजनान्तरित्वमिति, उच्यते—पूर्वामिसौ प्रथमं
प्रमण्डलमालिखति, ततस्त्वन्मण्डलप्रदेशापेक्षया योजनानि
द्वितीयमण्डलमालिखति, ततस्त्वन्मण्डलप्रदेशापेक्षया योजना-
तिक्रमं पूर्वामिसौ तृतीयमण्डलमालिखतीत्यादिक्रमेण प्रमण्ड-
लकरणान् गोमूर्तिप्रकाशकात्प्रथमं योजनान्तरित्वं च इत्य-
क्रमेवेति सर्वं सुस्पष्टम्, अथ पञ्चाशद्योजनऽऽद्या-
मायां गुह्याभिलिखनोपश्रुत्या मण्डलं यत्प्रकाशकरणमुक्त्वा-
न्यस्याधेस्य सुखावयवायाव संज्ञयेत् प्रमण्डलपञ्चकस्य स्वा-
पना दर्शयते, यथा—
१ । १ । १ । १ । १ । एवं पदकोष्ठक-
परिकल्पितपदं योजनज्ञेयं एकस्मिन् पक्षे त्रीणि अन्यत्र तु
त्रे इत्युभयमालोके पञ्च प्रमण्डलानि भवन्ति, एवमेव गो-
मूर्तिप्रकाशमण्डलपरिकल्पितमण्डलं पञ्चाशद्योजनार्थमा १५०० गु-
हायामेकोनपञ्चाशत्ततोऽपि प्रमण्डलानां स्थापना स्वयं हे-
तुः, अन्ये तु पूर्वदिक्कपाटे आर्या योजनं मुक्त्वा प्रथ-
मं प्रमण्डलं करोति, ततः पाञ्चमिदिकपाटे तत्सम्मुखं
द्वितीयं, ततः पूर्वदिक्कपाटगतप्रथमप्रमण्डलादुत्तरतो यो-
जनं मुक्त्वा पूर्वदिक्कपाटोऽङ्कं तृतीयं, ततः पाञ्चमि-
दिकपाटोऽङ्कं तत्सम्मुखं चतुर्थं, ततः पूर्वदिक्कपाटे
तौऽङ्कं तृतीयमण्डलायोजनं मुक्त्वा षष्ठं, ततस्त्वन्मुखं
पश्चिमदिक्कपाटोऽङ्कं षष्ठं, पुनर्न्यायेनैवाभिलिखति पूर्वदि-
ग्मिसौ सप्तमं, ततस्त्वन्मुखं पश्चिमदिग्मिसौ अष्टमं, ततः
पूर्वदिग्मिसौ सप्तममण्डलं योजनान्तरित्वं, ततः पश्चि-

ममिषौ मृदमात् तावतेवाप्तारालेन इशममित्येवं पूर्वमिषौ पश्चिममिषौ च मण्डलाभ्यामित्येस्तावत् मच्छति यावच्चरममद्यनवतितमं मण्डलमुत्तरद्वारकत्पश्चिमदिक्पाटे, एवं चैकैकस्यां भित्तिष्वेकोनपञ्चाशत् मण्डलानि उभयमालेन चाष्टमवतारितं, अथ कोऽयः पक्षयोर्मध्ये आधः आधश्चकृत्-वृत्तिरुत्थित्यनकप्रवचनसरोद्धारवृत्तवृत्त्यादायुक्तो द्वितीयस्तु मन्तर्यामिरुक्तसैन्यविकारवृत्त्यादायितः । अथ कुरुं प्रस्तु-ते—‘तयं’ इत्यादि, ततो-मण्डलाखिलनानन्तरं सा त-मिक्षागुहा मरतेन राजा तैर्योजनास्तस्मिन्निर्वाधयोजनोद्यो-सर्गैकोनपञ्चाशत् मण्डलैरालिख्यमानैः सिप्रमेवालो-क-सौरप्रकाशं भूता—प्रासा, एवमुद्योतं—चाद्रप्रकाशं भूता, किं बहुना ? दिवसभूता—दिनसदृशी जाता वाय्वमवत्, चः समुच्चये, अपिः सम्भावनायां, तेन नेयं गुहा मण्डलप्रकाश-पूर्णो किन्तु सम्भाव्यते आलोकभूता, एवमप्येतनपदद्वयम-पि, किञ्च ‘दिवसभूत’ इत्यस्य स्थाने ‘दीवसयभूता’ इति पाठस्तत्र दीपगुताभि भूतिनि व्याख्येयम् ।

आधान्तर्गुहं वसैमानयोः परपारं जिगमिषूष्यमतिबन्धकभू-तयोरुभयमनिमज्जानामेकमधोः स्वरूपम् (अं) ‘उभयग जला मधु’ इति न्ययमग्रे ८४४ पृष्ठे दृष्टिम् । अथ दुरवगाहि नद्यौ विबुध् भरतो यच्चकार तदाह-

तयं मे भरहे राधा चक्रयण्डे सिप्रमगं अशमराय०
महया उकिदुमहाशाय० जाव करेमाखे करेमाखे सिपुए महा-
खण्डे पुरच्छिप्रमिषे खं कूडे यं जेषव उभयगजला महाशई
तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता बद्धइययं सदाइइ, सदा
वेत्ता एवं बयासी—सिप्पामिष भो देवानुत्पिमा ! उभयगशि-
पमगजलासु महाशईसु अशमखंभसयससिखिडे अयलमकप
अभेजकवए सालंबखभाहाए सव्वरयथापए सुइसंकमे करे-
हि, करेत्ता मम एअमाखसिप्रं सिप्पामेव पचपिप्पयाहि, तए
यं मे बद्धहरयस भरहेखं गप्पा एवं तुचे समाखे हट्टुदुत्तमा-
सुदिए० जाव विषापणं पडिसुगेइ, पडिसुगिणा सिप्पामेव
उभयगशिपमगजलासु महाशईसु अशमखंभसयससिखिडे
० जाव सुइसंकमे करेइ, करित्ता जेषव भरहे राधा तेणव
उवागच्छइ, उवागच्छिता० जाव एअमाखसिप्रं पचपिप्प-
इ, तए यं मे भरहे राधा सलंबावारबले उभयगशिपमगज-
लासो महाशईसो तेहि अशेगखंभसयससिखिडे ० जाव
सुइसंकमेहि उत्तरइ, तए यं तीसे तिमिस्सगुहाए उचरिप्प-
स्स दुवारस्स कवाहा सयमव महया महया कौवारवं क-
रेमाणा सरसरस्सगमाइ सरसरस्सगमाइ ठाणाइ पणोस-
किप्पा । (धूमम्-२५)

‘तयं’ इत्यादि, ततः स भरतो राजा चक्रत्यनेधि-
नमयोः ‘अशमराय’ इत्यादि सूत्रं व्याख्या क प्रावत्, सि-
प्पा महानद्याः पौरस्ये कूले-पूर्वतटे उभयभाषि गंशयो
वाक्यालङ्कारे, अयमर्थः तमिक्षाया अयो बह्वर्णी सिप्पु-
३६३

स्तमिक्षापूर्वकटकप्रवर्धकृतेष्विति, उभयनाऽपि पूर्वकटका-
क्षिर्गताऽस्त्युभयोरैकस्थानतासूचनायं किं सूत्रं, यथै-
वाभ्यनजला महानदी तत्रैवापागच्छति, उपागत्य च वर्धकि-
रत्नं शुभ्रयति शुभ्रयित्वा चैवमवार्त्तादिति । यदवादीत् तदा-
ह—‘सिप्पामेव’ इति ‘सिप्रमेव’ भो देवानुत्पिमा ! उभयगशि-
पमगजलयोर्महानद्योः अनेकानि मण्डलगुताणि तेषु सभि-
विष्टी—सुमित्तिगतौ अथ एवाखली महाबलाऽऽकाशतत्वेऽपि न
स्वस्थानाच्चलतः अकम्प्यै-हृदौ ‘सकम्प्येसुतुबन्धे’ तु ति-
तीर्णानं सखई चलनं स्यादिति हृदतरनिर्माणवित्यर्थः,
अथवा—अखली—गिरिस्तद्वत् अकम्प्यै, मकारोऽलाक्षि-
कः, अभेद्यकवचविधामेद्यकवचौ अभेद्यसत्ताहाविति, अ-
लाऽऽदिभ्यो न भेदं यात इत्यर्थः । नन्वनन्तरोक्तविशेषणार्थ-
मुत्तरतो तदुपरि पातशङ्का न स्यात्तथापि उभयपार्श्वयोर्ज-
लापातशङ्का नास्तीति भवतीत्याह—साऽऽलम्बने उपरि गच्छ-
तामलम्बनभूतेन हृदतरमित्येकेणाऽऽलम्बनेन सहिते वा-
हे—उभयपार्श्वौ ययोस्तौ तथाः सर्वौऽऽलम्बना रत्नमयौ आ-
दिदेवचरित्रप्रवचनसारोद्धारवृत्त्योस्तु कमेख पावायमयका-
मयो तावुक्तौ स्त इति, तथा सुखेन संक्रमः—पार्श्वेषो
यत्र तौ तथा, ईदृशी संक्रमो—सन्तु कुरुव कृत्वा च
सामानामाक्षितिं सिप्रमेव प्रत्ययेति । अथ स किं
चक्रित्याह—‘तयं’ इत्यादि, गुहावादसूत्रात्पि
सर्वं प्रावत्, ननु उभयगजला जलस्यामज्जकत्वस्वभाव-
त्वेन कथं तत्र संक्रमार्थकशिलास्पर्शाऽऽदित्यासः सुस्थितौ
भवति ? स च दीर्घदृष्टालाकारो न च जलोपरिकाष्ठा-
ऽऽदिमयः सम्भवति, तस्यासारथ्येन भारासहत्वात्, उच्य-
ते—वर्धकिरत्नत्वेन दिव्यशुक्ररश्मिस्त्वशक्तिवत्, अ-
नेन चाऽऽचक्रिराश्रयपरिसमाप्तेः सर्वोऽपि लोक उत्तरति, गु-
हा च तावन्तं कालमपावुनैवाऽऽलम्ब मण्डलात्पि तथैव ति-
ष्ठति, उपरते तु चकिणि सर्वमुपरमन इति प्रवचनसा-
रोद्धारवृत्तेरभिप्रायः, त्रिपट्टीयाजितचरित्रे तु—“उहादि-
तं गुहाद्वारं, गुहान्तर्मण्डलानि च । तावत्सायपि तिष्ठन्ति,
यावज्जीवति चक्रवृत् ॥ १ ॥” इत्युक्तमस्ति । ‘तयं’
इत्यादि, ततः स भरतो राजा स्कन्धाधारकपलसहित-
स्ताभ्यां संक्राम्यो उभयगशिपमगजले महानद्यौ उत्तरति-
परपारं गच्छति, एवं उत्तरतो गच्छति राजराजे उत्तर-
द्वारे यज्जतं तदाह—‘तयं’ इत्यादि, ततो-नद्यतिक्र-
मणानन्तरं तस्यास्तमिक्षागुहाया उत्तरादस्य द्वारस्य क-
पाटी स्वयमेव सेनानीदृष्टाऽऽप्यनमन्तरेणेत्यर्थः, ‘महया
महया’ इति सूत्रदेशेन पूर्वसूत्रस्मरणं तेन ‘महया महया
सहेण’ इति बोध्यं कीदृशवं कृपायां ‘सरस्वरति’ कुपेभ्यो
च स्वंक स्वंक स्थाने प्रत्यवाप्यधिकारानां व्याख्या तु प्रा-
वत्, ननु यदि वाक्षिण्यत्वाद्द्वारकापाटी सेनापतिप्रयोगपूर्व-
कमुद्धते तया इमावपि कथं न तथा ? उच्यते—एकशः
सेनापतिस्तत्प्रापितकपाटोद्घाटनविधिसन्तुष्टगुहापिपुसु-
कृताऽऽश्वेन त्रितीयपक्षकपाटी स्वयमेवोद्धते इति ।

अथोत्तरभरताद्विषयं विबुधस्तत्रत्यजितमज्जन-
स्वरूपमाह—

तेयं कालेशं तेयं समएयं उत्तरद्वारे वासे बह्वे आ-

वाहा श्यामं चिलाया परिवसंति अद्भुता दिक्षा विक्षा वित्थि-
यणुविउलभवस्यसयशाऽऽसखजाशवाहमाऽऽसया बहु-
धसबहुनायकवरयथा आभोगपभोगसंपउत्ता विच्छड्डिअप-
उरभचपाशा बहुदासीदासमोमहिसगवेलगपूष्या बहुज-
शस्स अपरिभूआ शरा बीरा विंक्ता वित्थिखविउल-
वलवाहमा बहुसु समरसंपराएसु लदल्लव्वा यावि हो-
रथा, तए थं तेसिमावाडचिलायाथं अयसथा कयाई वि-
सवंसि वहुई उपाइयसयाई पाउम्भविस्था, तं जहा-अ-
काले गजिअं अकाले विज्जुआ अकाले पायवा पुष्फं-
ति अभिक्खणं अभिक्खणं आमासे देवयाओ शब्बंति,
तए थं ते आवाडचिलाया विसयंसि वहुई उपाइअसयाई
पाउम्भूयाई पांसंति, पासिआ अस्समथं सदावेत्ति, सदा-
वेत्ता एवं वयासी-एवं त्वलु देवाणुपिआ । अम्हं
विसयंसि वहुई उपाइअसयाई पाउम्भूयाई । तं जहा-
अकाले गजिअं अकाले विज्जुआ अकाले पाय-
वा पुष्फंति अभिक्खणं अभिक्खणं आमासे देवयाओ
शब्बंति, तं थं शज्जहं थं देवाणुपिआ । अम्हं विसय-
स्स के मथे उवद्वे भविस्सइ ति कहु ओहयमगमंक्का
चित्तामोगसागरं पविट्ठा करयत्तपन्हत्तमुहा अट्टउक्काणो-
वगया भूमिगयदिट्ठिआ भिआयेति, तए थं मे भरह
राया चकरयणुदेसिअमगे० जाव ससुद्धवभूयं पिव कर-
माणे करमाणे तिमिसगुहाओ उचरिल्लेणं दारंणं शीति
ससि व्व मेहंयपराणिवहा, तए थं ते आवाडचिलाया
भरहस्स रथो अग्गाणीअं एजमाणं पांसंति, पासिआ
आसुरुता कट्ठा चंडिकिआ कुविआ भिमिमिसमाणा अ-
स्समथं सदावेत्ति, सदावेत्ता एवं वयासी-एवं थं दे-
वाणुपिआ । केइ अप्पत्थिअपत्थए दुरंतपंतलक्खणे ही-
यणुसुचाउरते हिरिसिरिपरिवज्जिए जे थं अम्हं विसय-
स्स उचरि विरिएणं हवमागच्छइ । तं जहा-थं घनाओ
देवाणुपिआ । जहा थं एअ अम्हं विसयस्स उचरि वि-
रिएणं थो हवमागच्छइ ति कहु अस्समथस्स अनिए
एअम्हं पडिखुणेंति, पडिखुणेंता ससुद्धवद्विअमयक-
वआ उणीलिअसरायणपडिआ पिण्हगएजिआ व-
द्वआविद्धविमलवरचिंपडआ गहिआउहणहरणा जेणेव
भरहस्स रथो अग्गाणीअं तेणेव उवागच्छंति,
उवागच्छिआ भरहस्स रथो अग्गाणीएण सद्धिं
संपलगा यावि होत्था, तए थं ते आवाडचिलाया
भरहस्स रथो अग्गाणीअं हयमहिअपवरचिंपडविअ-
विद्धविअपडणं किच्छप्पाणोवगयं दिसोदिंसि प-
डिसेहिंति । (सूत्रम्-५६)

‘तेणं कालेणं तेणं समयेणं’ इत्यादि, तस्मिन् काले
एतौयारकप्रान्ते तस्मिन् समये-यत्र भरत उत्तरभरणा-
विजिगीयया तमिस्त्रातो निषीति, उत्तराक्षेभरतनामि व-
वै-लेत्र आयाता इति नाम्ना किराताः परिवसन्ति, आ-
ख्याः-धानिनः दत्ता-वर्षवन्तः विष्ठाः-तज्जानीयेषु प्रसिद्धाः
विस्तीर्णविपुलानि-अतिविपुलानि भवन्ति येषां ते तथा
शयनाऽऽसनाभि प्रवीणानि यानानि-रथाऽऽहीनि वाहनानि
अश्वऽऽदीनि आकीर्णानि-गुणवन्ति येषां ते तथा, ततः पद्
व्यस्य कर्मधारयः, बहु-प्रभूतं धनं-गणिमसोरममेवपरि-
च्छेयमेतान् जतुविषं येषां तथा, बहु-बहुना जातक-
परजन-स्वर्णकूप्ये येषां ते तथा, ततः पद्व्यस्य कर्मधारयः
आयोगो-डिगुणोऽदिबुद्धयर्थे प्रधानं प्रयोगश्च कलात्तरं तौ
संययुक्ता-व्यापारिणौ वेस्ते तथा, विच्छा-हेतु-त्यक्ते बहुज-
नमोजनवृत्तिनावशिष्टोच्छिष्टस्त्वयान् सज्जानावच्छेदं वा
सविस्तारं बहुप्रकारत्वात् प्रसूरे-प्रसूते भूकपाणि-अश्वपानी-
ये येषां ते तथा, बहुवचो दासीदासाः शीमहिवाश्च प्रतीताः
गवेलका-उरक्षाः एतं प्रसूता येषां ते तथा, ततः पद्द्व-
यस्य कर्मधारयः, बहुजननापरिभूताः, सुखे पट्टी आर्यया-
त्, सूर्याः प्रतिह्वाननिर्वहणं दानं वा वीराः भेदाभि वि-
कान्ता भूमण्डलाऽऽक्रमणसमयां विस्तीर्णावपुले-अतिवि-
पुले बलवाहने-सैन्यसमायुक्ते दुःखानाकुलत्वान् येषां ते त-
था, बहुपु समरपु-समरगणेषु, अनेन ज्ञानिप्रयानकानं स्व-
चित्ते समरकूपे समरगणेषु युद्धेषु लब्धवल्लाः-अमोघहस्ता-
आध्यभवन्, सामान्यतो युद्धेषु च बलवन्ताऽऽविकेषे केच-
न लब्धवल्ला मनेषु परं तद्व्यवच्छेदेषु समररक्षिण्युक्तम् अथ
यत्तेषां मण्डले जाते तदाह-‘तए थं’ इत्यादि, तन इति-
कथान्तरप्रवचं तेषामापातकारणानाम् अपवाद कदाचित्
चक्रवर्त्यमनकालात्पूर्वम् अत्र तेषामित्यन्तर्धानां कानं प्रक-
रणाद् विशिष्यमासी यदावातिकृतानांमात्राणुं तद्धिस्मर-
णशीलानां चिन्तेवानां अनुपादनायेति, विषये-देशे बह्वनि
आत्यन्तिकशतानि उपान्तसकशतानि, अरिष्टसूचकानि-
लशतानोत्थेयः, प्रादुर्भूयन्-प्रकटाशयुः, तद्यथा-अकाले
प्रादुर्हकालव्यतिरिक्तकाले गर्जितम् अकाले विद्युत्
अकाले स्वस्वपुष्पकालव्यतिरिक्तकाले गर्जितम् अकाले पुष्पान्ति
अर्भावरणम् अर्भावरणं-पुनः पुनः आकाशे देवता-भूतविशेषा,
तुल्यमिति अथ ते किं चक्रुस्तस्याह-‘तए थं’ इत्यादि,
ततः-उपान्तभवनानन्तरं ते आपातकिराता विषये बह्वनि
आत्यन्तिकशतानि प्रादुर्भूतानि पश्यन्ति, एष्ट्वा खान्योऽ-
न्यं शब्दयन्ति-आकारयन्ति, शब्दयिषा चेतमवार्थिषुः
किमवतिषुः किट्ठाश्च तेऽभूतस्त्याह-‘एवं जलु’ इत्यादि,
एवं-वचयमाणप्रकरणे जलुनिश्चये देवाणुपिआ-अनुकृत्वमा-
या अस्माकं विषये बह्वनि आत्यन्तिकशतानि प्रादुर्भूतानि,
तद्यथा-अकाले गर्जितम् इत्यादि प्रावन्त्, तत्र ज्ञायते दे-
वाणुपिआ । अस्माकं विषयस्य को ‘मये’ इति चित्तकांक्षे
यन्ति, तेन मये इति सम्भावयामाः उपद्रवो भविष्यति
इति कृत्वा अपहृतमनःसूक्ष्मा-विमनस्काः-विमनवा-रा-
उपग्रेश्वरवहागाऽऽदिचिन्तयेत यः शोक एव दुःखारम्भात्
सागरस्तत्र प्रविष्टाः कृतले पर्वत-निवेशितं मुक्तं येवन्ते
तथा आनेध्वानपगतः भूमिगतदृष्टिका ध्यायन्ति, आप-

मिने सहृदे किं कर्तव्यमिति चिन्तयन्तीति, अथ प्रस्तु-
यमानं भरतस्य चरितमाह—“ तप सं” इत्यादि, तत-
स्त्वेषामुत्पातचित्तनानन्तरं स भरतो राजा चक्रत्सा-
देशितमागो यावत् समुद्रवभूतामिव मुद्रां कुर्वन् २ तमि-
च्छागुहातः श्रीतराद्वेण द्वारेण निरति—निर्वाति शशीच
मेघाभ्यकारनिबद्धात् । तप सं” इत्यादि, ततो मुद्रातो
निर्गमनानन्तरं आपातकिराता भरतस्य राज्ञः अप्रानोक्तं स-
व्याप्रमाणम्—“एजज्माते” इत्युत् आगच्छन् पश्यन्ति, दृष्ट्वा च
‘आसुक्तता’ इत्यादि वदपञ्चकं प्रापन्त्युत्प्रेष्य शब्दयन्ति,
शब्दयित्वा अथमवाशिषुसिति । किमवाशिषुरित्याह—“ तप सं”
इत्यादि, एव वेदानुप्रियाः । कश्चिद्वैज्ञानिकोऽप्रातिष्ठितप्रा-
थम्याऽऽशिष्वेशेषणविशिष्टो बसन्तं योऽस्माकं विषयस्य—
वेशस्योपरि धीर्येषाऽऽमशक्या ‘हव्यं’ इति श्रौतमामगच्छति,
तत्तस्मात्तथा ‘गामिति’—एवं भरतराजानमिषयः ‘वसामो
सि’ क्षिपामो दिशो दिशि विकीर्णैस्तेषु कुर्ये इत्यर्थः, यथा
एवोऽस्माकं विषयस्योपरि धीर्येषां यो श्रौतमामगच्छेत्, सूत्रे
समन्वये वसन्तमानानिर्देशः प्राकृतस्वात्, एतस्मिन् समये
किं ज्ञातमित्याह—“ इति कट्टु” इत्यादि, इति—अनन्तरा-
दिनं कृत्वा—विचिन्त्यायोऽप्यस्याग्निके एतमर्थं प्रतिप्र-
त्ययन्ति—आमिति प्रतिपद्यन्ते, यतिश्रुयं स सम्यक्वद्वेत्या-
दिपदानि प्राप्तव्यस्यैव भरतस्य राज्ञोऽप्रातीकं तत्रैवोपा-
गच्छन्ति, उपगत्य च भरतस्य राज्ञोऽप्रातीकं सार्धं
संप्रलम्बाभ्यापभूयन् । योऽप्युचिति शेषः, युज्याप प्रवृत्ता
इत्यर्थः, अथ न किं कुर्वन्तीत्याह—“ तप सं” ते आवाह-
चिलाया’ इत्यादि, ततो युजप्रवृत्तानन्तरं ते आपातकि-
राता भरतस्य राज्ञोऽप्रातीकं हुताः केचन प्राणत्याजनेन
मथिताः केचन मानमथनेन प्रातिनाभ्य केचन प्रहारादनेन
प्रवरवीराः—प्रधानोपाया यत्र तत्तथा, पदद्वयस्यः प्राकृत-
त्वात्, विपतिनाः—स्थब्धान्तोः सहास्रहप्रधाना ध्वजा ग-
च्छन्वजाऽऽदयः पताकाभ्य—तद्विरच्यजा यत्र तत्तथा, ततः
पदद्वयस्य कर्मधारयः, कुच्छु—महता कष्टेन प्राणान् उप-
गन्—प्राप्तं कथमपि घृणप्राणमिति यावत्, दिशः सकाशा-
दपरदिशि—स्वाभिमतदिक्प्राजनेनापरस्यां दिशि प्रलप्य
इति शेषः, प्रतिषेधयन्ति—युज्याप्राप्तवर्त्यस्तीत्यर्थः ।

इतो भरतस्यैव किं ज्ञातमित्याह—

तप सं से सेशाबलस्य शोभा वेदो जाव भरहस्य रसो
अगाथाभिं आवादचिलाएहि इयमदियपवरवीर ० जाव
दिमो दिसं पडिमेहिअं पासड, पासिता आसुरुते रुढे चं-
ढाकिण कुवि पिमिमिसेमाये कमलामेलं आसरयणं
दुरुहड, दुरुहिता (जं०) (अरवरज वक्रवृत्ता ‘आसरयण’
शब्दे द्वितीयभागे ४७३ पृष्ठे गता) सुगपत्तुवष-
कोमलं मणाभिरामं कमलामेलं शापेणं आस-
रयणं सेशावई कमेय समभिरुदे कुवलपदलतामलं
च रयणिकरमंडलनिभं सनुमयविशासयं कणगरयण-
दंदं शववालिअपुण्णसुरिगधिं याणामयिल्लयभपिचिचं
च पडोतपिमिसिस्तितिल्लवरं दिवं स्वरगरयणं लोके

आशोवापायं तं च पुणो वंसरक्खसिगहिद्वं कालायसवि-
पुल्लोहदंदकवरवईरयदं० जाव सव्वरथ अप्पदिहयं किं
पुण देहेसु जंगपायं—“ एणमंमुलीदीहो, सोलस से अं-
मुलाई विरियेणं । अदंमुलसोणीको, जेठुपमायो असी
भणिओ ॥ १ ॥ ” अस्मिरयणं शारवईस इत्याशो तं
गहिऊय जणेव आवादचिलाया तेषव उवागच्छइ, उवा-
गच्छित्ता आवादचिलाएहिं सद्धिं संपल्लगे आवि होत्था ।
तप सं से सुसेणे सेशावई ते आवादचिलाए इयमदिअ-
वरवीरपाइअ० जाव दिमो दिसिं पडिसेहेइ । (मूत्र-६७)

‘तप सं’ इत्यादि, ततः—स्वसैन्यप्रतिषेधनादन्तरं सेनाबल-
स्य—सेनाकूपस्य बलस्य सेना—स्वामी वेष्टकः—वस्तुविषयवर्ष-
कोऽत्र सेनानीसकः संपूर्णः पूर्वोक्तो प्राज्ञः पावइ भरत-
स्य राज्ञोऽप्रातीकम् आपातकिरोत्प्रेष्यतिप्रेषितं पश्यति,
दृष्ट्वा च आशुक्तऽऽदिविशेषणविशिष्टः कमलाऽप्रीकं कमला
मेलं वा नामाद्वरत्नमारोहति । अथ प्रस्तावाऽऽगतं तद्व-
र्णनं (जं०) द्वितीयभागे ४७३ पृष्ठे गतम् ।)

‘कमलामेलं गामेणं’ इत्यादि, प्राप्तव्यं इत्यर्थे-
यमिति । ततः स किं कृतवानित्याह—“ कुव-
लय” इत्यादि, तत्सिरत्नं नगपट्टेस्तात् शूरीत्या स
सेनानीर्येषाऽऽप्रातकिरातास्तत्रैवोपागच्छन्ति, उपगत्य
चऽऽप्रातकिरातेः सार्धं सम्प्रलम्बाभ्यापभूयोऽमुमिति
शेषः, तच्छब्दवाक्यं यच्छब्दवाक्यमपेक्षत इत्यादिवेदेन य-
दिति, यत् किंविशिष्टमित्याह—कुवलपदलतामलं लोलो-
त्पल्लवसदृशमित्यर्थः, चः सनुमये, रजनिकरमण्डलं च-
न्द्रबिम्बं तस्य निभं—सदृशं परिभाषयमाणं यद्व्युत्पन्नित-
जस्कत्वेन चन्द्रमण्डलाऽकार इत्येते इत्यर्थः, अथवा—रज-
निकरमण्डलनिभं मुखे इति शेषः, शत्रुजनविनाशने, कन-
कस्त्वस्यो दृष्टो—इत्यप्रहण्येयार्थो सुधियेस्य तत्तथा, नव-
मालिकानामकं यद्वपुषं तद्वत् सुराभिप्रायो यस्य तत्तथा,
नानामणिमय्यो लता बल्लवाकारविश्राणि तासां मण्डयो—
विचिधरबनास्ताभिश्चिन्म—आभ्यर्च्यक्तु, चः विशेषणसमु-
च्चये, प्रचीता शोणोसारणे निभिकहीकुना अत एव—‘मि-
सिमिसेति सि’ दीप्यमाना तद्वशा धारा यस्य तत्तथा,
दिष्यं अङ्गरत्नं—अङ्गप्राजतिप्रधानं लोकेऽनुपमानम् अन-
न्यसदृशत्वात्, तच्च पुनर्बहुपुण्यस्तीति शेषः, कीदृशं ?
वंशा वेणवः कृताः—वृक्षाः शृङ्गाणि मधियाऽऽदीनाम् अस्त्री-
नि प्रतीतानि इत्या इत्यादीनां कालायसं लोहं विपुल-
लोहददृक्कच—वरवज्रं हीरकजातीयं तेषां भेदकम्, अथ व-
ज्रकथनेन दुर्भेद्यानामपि भेदकत्वं कथितं, किं बहुना ?—
यावत्सर्वथाप्रतिहतं, दुर्भेदयि वस्तुनि अमोघशक्तिकमित्य-
र्थः, किं पुनर्बहुमानां—चराणां पशुमनुष्याऽऽदीनां वेदेषु, अथ
यावच्छब्दो न सेशादकः किन्तु भेदकशक्तिमयोऽप्य-
विचयनः अथ तस्य मानमाह—पञ्चाशदङ्गुलानि दीर्घो यः
पञ्चाशदङ्गुलानि विस्तीरो अशोक्कामपाणा ओषिणः—बाहस्यं
पिण्डो यस्य स तथा, ज्येष्ठम्—उत्कृष्टं प्रमाणं यस्य स तथा,
एवंविधः सोऽस्मिन्निति । यदप्यत्राज्ञोर्भिद्यदङ्गुलमात्रास्य

भूपते सन्मध्यमनापेक्षया । यदाह वराहः—“अरुणलघुता-
रेमुत्तम, ऊनः स्यादध्वजिह्वः स्तब्धः ।” एतयोः सङ्ख्य-
योर्मध्ये मध्यम इति, उत्तरवाचकयोः जना तु प्राक् कृता,
अथ सैष्येष्टाऽऽयोधनादन्तरं किं जानमियाह— तप एव,
इत्यादि, तत आयोधनादन्तरं स सुषेणः सेनापतिस्ता-
नापातकिराताम् इतमार्घ्यतेत्यभिधिशेषणविशिष्टान् वायस्क-
रणात् “विहङ्गश्चिपञ्चयपदाने किञ्चुप्यासोवषण्” इति
प्राज्ञो, विष्टो विष्टि प्रतिषेधयति ।

अथ ते किं कुर्वन्तीत्याह—

तएव ते आवाहचिलाया सुषेणमेवावहता इयमहि-
म्ना० जाव पदिसेहिया समाया भीमा तथा बहिम्ना उ-
च्चिता संजावयया अत्ताया अचला अवीरिम्ना अपुरि-
सत्कारपरकपा अचारिज्जमिति कहु अणगाई जायगाई
अवकर्मति, अवकर्मिता एगयगो पिलापति, पिलायि-
ता जेणव सिंधू महाणई तेणव उवागच्छति, उवाग-
च्छिता बालुआसंधारोव गय संथरेति, संथरेता बालुआ-
संधारए दुरुद्धति, दुरुद्धिता अद्वयभताई पगिएहति, प-
गिएहता बालुआसंधारोवगया उताणगा अवसखा अ-
द्वयभतिम्ना जे तेसि कुलदेवया मेहुहा खाम् खागकुमारा
देवा ते मणसी करेमाणा करेमाणा चिट्ठेति । तएव
तेसिमावाहचिलायाण् अद्वयभतिपि परिणयमार्गमि मेहु-
हाण् खागकुमाराण् देवाण् आसणाई चलति, तएव
ते मेहुहा खागकुमारा देवा आसणाई चलिमाई पामं-
ति, पासिता ओहि पंजंति, पंजंतिता आवाहचि-
लाए ओहिया आभोएति, आभोएता असमम सहा-
वेति, सहावेता एवं बयासी—एवं खलु देवाणु-
पिम्ना । जंजुहीवे दीवे उत्तरद्वभरहे वाम आवाहचि-
लाया सिंधूए महाणई बालुआसंधारोवगया उताणगा
अवसखा अद्वयभतिम्ना अम्हे कुलदेवए मेहुहे खागकु-
मारे देवे मणसी करेमाणा २ चिट्ठेति, तं सखं खलु दे-
वाणुपिम्ना । अम्हे आवाहचिलायाण् अतिए पाउन्ध-
वितए ति कहु अणयणयणयम् अतिए एअमद्वे पडिमुण-
ेति, पडिमुणेतता ताए उकिट्टाए तुरिआए० जाव बीनीव-
यमाणा बीनीवयमाणा जेणव जंजुहीवे दीवे उत्तरद्वभरहे
वाम जेणव सिंधू महाणई जेणव आवाहचिलाया ते-
णव उवागच्छति, उवागच्छिता अंतलिक्खपडिवमा
सखिसिखिआई पंचवखणाई वत्थाई पवरपरिहिआ ते-
आवाहचिलाए एवं बयासी—हं भो आवाहचिलाया ।
जम् तुम्हं देवाणुपिम्ना । बालुआसंधारोवगया उताण-
गा अवसखा अद्वयभतिम्ना अम्हे कुलदेवए मेहुहे खा-
गकुमारे देवे मणसी करेमाणा करेमाणा चिट्ठे, तएव

अम्हे मेहुहा खागकुमारा देवा तुम्हं कुलदेवया तुम्हं
अतिआम् पाउन्धुआ, तं वदहं यं देवाणुपिम्ना । किं
करमो, केव भं पण्यमाह । तएव ते आवाहचिलाया
मेहुहाण् खागकुमाराण् देवाण् अतिए एअमद्वे संभा-
सिस्मम इदुत्तुद्विचमायादिआ० जाव हिअया उट्टाए उट्टे-
ति, उट्टेता जेणव मेहुहा खागकुमारा देवा तेणव उवा-
गच्छति उवागच्छिता करयलपरिगगहिणं० जाव मरप-
अंजलि कहु मेहुहे खागकुमारे देवे जएणं विजएणं
वद्वेति, वद्वेता एवं बयासी—एस खं देवाणु-
पिम्ना । केह अपतिअपत्यए दुरंतपंतलक्खणे० जाव हि-
रिसिपरिवज्जिए जे खं अम्हे विमयस्म उवरिं विरिएणं
हवमागच्छह, तं तथा खं पणेह देवाणुपिम्ना । जहा खं
एस अम्हे विसयस्म उवरिं विरिएणं खो हवमागच्छह
तएव ते मेहुहा खागकुमारा देवा ते आवाहचिला-
ए एवं बयासी—एस खं भो देवाणुपिम्ना । भरहे खाम्
राया चाउरंतवक्कवदी महिदीए महज्जुए० जाव महामो-
वने, खो खलु एस सका केह देवेण वा दाणवेण वा कि-
सरेण वा किंपुरिसेण वा महारेण वा गंपवेण वा सत्थ-
प्यआगेण वा आगप्यआगेण वा मत्तप्यआगेण वा उदवि-
त्तए पडिपडित्तए वा, नहावि अणं तुम्हं पिअट्टयाए भ-
रहस्स रण्णा उवमगं करेमो ति कहु तेमि आवाहचिलाया
खं अतिआम् अक्कमिति अक्कमिता वउन्विअमभुगवाएण
सम्माहणंति, सम्माहणित्ता मेहाणीअं विउट्टंति, विउ-
ज्वित्ता जेणव भरहस्म रण्णा विजयवंधावारिणेवे
तेणव उवागच्छति उवागच्छिता, उप्पि विजयखंभावा-
रिजिमेस्म विप्पामेव पणुणुतायंति सिप्पामेव विज्जु-
यायंति, विज्जुयायित्ता विप्पामेव जुगमुमलमुट्टिप्प-
मागमत्ताहिं घागहिं ओयमेवं मत्तरत्तं वामं वामिजं एव-
त्ता यावि हात्था । (सुत्रम्—५८)

‘तप एव’ इत्यादि, तत्तत्तत् आयापकिराताः सुषेणसेनापति-
नाः हतमयिता यावत्प्रतिपत्तिनाः सन्तो मीताभयाऽऽकुलाः
भूता—मद्याः व्यथिताः—महाराहिताः उद्धृताः अथ पुनरा-
नेन सार्धं युद्धयामहे इत्युक्तः करणाऽऽशयश्चनः, हेहाः
कुत इत्याह—सजानभयाः—सम्यक् प्राप्तभयाः अस्वमानः—
साम्प्रत्यः शक्तिविकलाः अचलाः—शारीरशक्तिविकलाः पुढ-
पकारः—पुनर्वाप्तमानः स एव निष्पादिनस्वप्रयोजनः पराक्-
मस्ताभ्यारहितः। आयाधायीयं—धारायितुमशक्यं वरवर्धमान-
कृत्वा अनेकार्थं याजनार्थपक्कामानि—अपसरन्ति पलायन्ते
इत्यर्थः ‘ततः किं कुर्वन्तीत्याह—’अवकर्मिता’ इत्यादि,
अपकर्म्यं तं अपातकिराता एकताः—एकस्मिन् स्थाने मेख-
यान्ते मेलापक कुर्वन्तीत्यर्थः, मेलायित्वा च एवैव सिम्भुम-
दानदी तथैवापगच्छन्ति, उपागम्य च बालुकामंस्तार-
कान् संस्मृणन्ति—मिकताकमयान् संस्तारान् कुर्वन्ति

संस्तीर्ष्य च बालुकासंस्कारकानां गृहीत, आरुह्य बाधमभङ्गं प्रयुङ्क्षति । प्रयुज्य च बालुकासंस्कारोपगतान् उत्तानकाः— ऊर्ध्वमुत्थराधिनः अथसनाः—निषेधः, एवं च परमात्पनाक एवमुत्थन इत्युक्तम्, अष्टमभङ्गिका—रितत्रयमनाहारिणः, ये तेषां कुलदेवताः—कुलवत्सला देवा मेघमुखानाम्ना नागकुमारदेवास्ताम् मनसि कुर्वन्तः २ तिष्ठन्तीति । अथ तेषां देवाः किमकुर्वन्त्याह—‘तप सं’ इत्यादि, ततः—‘तसि विष्ठाऽनन्तरं तेषामापातकिरातानाम् अष्टमभङ्गं परिणमति सति परिपूर्णप्राय इत्यर्थः, मेघमुखानां नागकुमाराणां देवानामावतानि चक्षन्ति, ततस्तं मेघमुखा नागकुमारा देवा आनतानि चक्षन्ति पश्यन्ति, हृष्टा खाद्यं प्रयुञ्जन्ति, प्रयुज्य खाद्यं चना आपातकिरातानामावतानि, आमेव खाद्योऽयं शृङ्गयन्ति, शृङ्गयत्या चैवमवादिषुः, किमवादिषुर्गृह्णाह—‘एवं खलु’ इत्यादि, एवम्—‘अष्टमभङ्गिकाः—निषेधः हेदेवानुप्रियाः ! किं नदित्वाह—ऊर्ध्वशीर्षे हीये उत्तानकान् वर्य आपातकिराताः सिन्धुः महानद्यं बालुकासंस्कारका उपगताः—प्रास्ताः सन्तः उत्तानका अवसना अष्टमभङ्गिका अस्मान् कुलदेवान् मेघमुखानामकान् नागकुमारान् देवान् मनसि कुर्वाणाः २ तिष्ठन्तीति, ततः श्रेयः खलु भो देवानुप्रिया ! अस्माकमापातकिरातानाम्भित्तं प्रादुर्भावेत्—यमर्थं प्रकटोऽभितुर्भित्तं कुत्वा—पयलोपाय्याऽऽवस्थापितं कथमर्थम्—अनन्तराक्रममभियं प्रतिशृण्वन्ति—अभियुगच्छन्ति, परस्परं सार्त्ताकृत्य प्रतिज्ञानं कार्यं कर्त्तव्यमवश्यमिति हृदीभवन्तीत्यर्थः प्रतिअवगन्तान्तरं ते यच्च—कुलदाह—‘पादितुणोत्ता’ इत्यादि, प्रतिअव च ते देवान् योऽकृतास्वर्गिता गता यावत् इत्यनन्तरं २ यथैव जम्बुद्वीपो द्वीपो यथैव चांतरभरताई वर्य यथैव च सिन्धुर्मेहानदी यथैव खाऽऽपातकिरातास्त्वयोप गच्छन्ति, उपागत्य खातरिप्रतिपन्नाः सकिङ्किणीकानि पञ्चवर्णांश्च वस्त्राणि प्रयशसि परिहितास्नापातकिरातानेवमवादिषुः किमवादिषुर्गृह्णाह—‘हं भो !’ इत्यादि, ‘हं भो !’ इति सम्बोधने आपातकिराताः, यत् ‘णं’ वाक्यलङ्कारः, सर्वत्र ययं देव नुप्रिया ! बालुकासंस्कारोपगता यावद्यष्टमभङ्गिका अस्मान् कुलदेवता मेघमुखान् नागकुमारान् देवान् मनसि कुर्वाणाः २ तिष्ठन्त, ततो वर्य मेघमुखानां नागकुमारा देवा ययमां कुलदेवताः सन्तो ययमाकमनिकं प्रादुर्भूताः तद्वत् देवानुप्रियाः ! किं कुर्मः—किं कार्यं विश्वमः, किम् आचष्टामहे—कां चष्टां कुर्मः—कस्मिन् व्यापारे प्रवर्त्तमहे, किं वा (‘भो’)—भवतां मनस्वादिनं—मनोऽमीमिति कुलदेवतप्रज्ञानान्तरं ते यद्वच्छन्त तदाह—‘तप सं’ इत्यादि, ततस्तं आपातकिराता मेघमुखानां नागकुमाराणां देवानाम्भित्तं एतमर्थं श्रुत्वा निश्चयं च हृष्टुर्हृष्ट इत्यादि प्रावत् । उत्थानम् उपा—ऊर्ध्वं भवन्तं तथा उत्तानकानि—ऊर्ध्वमवस्थिति इत्यर्थः, उपायं च यथैव मेघमुखा नागकुमारा देवास्तास्त्वयोपगच्छन्ति, उपागत्य च—‘करयल’ इत्यादि प्रावत्, मेघमुखान् नागकुमारा देवान् अयेन विजयेन वर्ययन्ति, वर्ययित्वा चैवमवादिषुर्गृह्णाह—‘एवं सं’ इत्यादि, देवानुप्रिया ! एष कश्चिदभ्याधिनप्रायेकाऽऽदिविशेषणोक्तिश्चेष्टा अष्टमभङ्गोपयोगच्छति, तेन तथाप्रकारेण समिति—एतं चलेह—प्रक्षिपत यथा पुनः

नोऽऽयातीति पितृव्यः । अथ यमेष्टमुखा ऊर्ध्वत्वाह—‘तप सं’ इत्यादि, व्यङ्ग्यं किमवादिषुर्गृह्णाह—‘एवं सं’ इत्यादि, हे देवानुप्रिया ! एष भरता नाम राजा चतुरन्तवक्त्रवर्ती महर्द्धिको महायुक्तिको यावत्महान्नीत्यः नो खलु एष भरतः शक्यः कर्त्तव्यदेवता वा—यैमानिकेन दानवनेन वा—भवतां विमाना किरणेत्यादिपदचतुर्कं व्यस्तरविशेषवाचकं तन वा शस्त्रप्रयोगेण वा अन्तरयोगेण वा मन्त्रप्रयोगेण वा, त्रयाणामप्युत्तरोत्तरबलाधिकता हेत्या, शस्त्रेभ्योऽनन्तरस्त्वाम्भ्यो बलाधिक इति, उपद्रवयितुं वा—उपद्रवं कर्तुं, प्रतिपेययितुं वा—युष्मदेशाऽऽक्रमणरूपपापकर्मनो निवर्त्तयितुमिति, सर्वत्र वाशब्दः समुच्चयार्थः, तथापि हायं दुरुसाधं कार्यं सत्यं युष्माकं प्रियार्थार्थं—प्रार्थय भरतस्य राज्ञ उपासमं कुर्म इति कृत्वा तेषामापातकिरातानाम्भित्तं कादृक्प्राम्भित्तं—यान्ति निस्वरन्तीत्यर्थः इति प्रतिज्ञानवन्तः, ततः किं कृतवन्त इत्याह—‘अथकिमिहा वेडविश्वसमुच्चारणं’ इत्यादि, अपपश्य च—प्रजित्वा वैकियसमुद्धानेन—उत्तरवैकियायैकप्रयत्नविशेषेण समवप्रति—आमप्रदेशान् विलिपन्ति शरीरात् शिथिलकिरन्तीत्यर्थः, समवहत्य च तैरात्मप्रदेशैर्हीनैः पुद्गलमेषानिकम्—अव्ययलकं विकुर्वन्ति, विकुर्व्य च यथैव भरतस्य विजयस्कन्धावारनिवेशस्तैस्त्वयोपगच्छन्ति, उपागत्य च विजयस्कन्धावारनिवेशस्तैस्त्वोपाति क्षिप्रमवस्थापि सैव पुष्कलसर्वस्वकमेवाधिकार इव वाच्यं यावद्वर्तितुं प्रवृत्ताः आप्यमवेस्ते देवा इति ।

इति व्यतिकरे यद्भरताधिपः करोति तदाह—

तप सं से भरहे राया उप्पि विजयवत्त्वाधारस्म जुगमुललुष्टुपिमाणयेताहि धाराहि ओधमेयं सत्तरत्वं वासं बाभमाणं पासइ, पासिता चम्परयणं परासुसइ, तप सं तं सिरिवच्छुमसिरुव्वं वेढो भाण्णिअव्वोऽनाव दुवाल—सं जोअणाई निरिअं पवित्थइ तत्थ साहिआई, तप सं से भरहे राया सख्खावारवत्ते चम्परयणं वुरुइ, दुरुहिता दिव्वं छतरयणं परासुसइ, तप सं खयखउइइ—स्मकंचणसलागपरिमिद्धिं महरिहं अउव्वं शिण्णसुपसत्थविंसिद्धलद्धकंचणसुहुद्धरं मिउराययवहल्लअविद्धकश्चिसमाणरुवं वत्थिएसे अ पंजरविआइअं विविधचित्तिचं भण्णिमुत्तपवालत्तत्तवजिअं पंचवत्थिअओअरयणरुइइयं रयथरीईयपपाणाकपकारमसुत्तिअिएल्लियं रायलल्लिअं चं अउजुणसुवत्थं हुत्थत्थअपद्धदेसभां तदेव तवजिअपद्धत्तपपरिगयं अहिअसस्तिरीअं सारयरयणिअरिबलपडिपुत्थं दंमहल्लमपाणरुवं खरिदवापपमाखपगइवित्थं कुसुदंसंभवत्ते रत्तो संचारिं विमाणं खुराऽऽतववायसुद्धोसाखं यत्थकरं तवगुणोई लद्धं—‘अहयं बहुगुणदाणं, उऊण विवरीअसुहकयच्छायं । छतरयणं पशायं, सुदुद्धं अप्पुत्थायं ॥ १ ॥’ पमाणारिख तवगुणं कलेगदसभां विमाणं वासे वि दुद्धदत्तं व-

ग्यारिभ्रमदामकलां सारयधवलभययंशिगपरपमांसं
दिष्वं छत्रयणं महिवरस्य धरिण्यलपुष्पांदां । त ए
से दिष्वं छत्रयणं भरेणं रमा पराभृष्ट सभां शि-
प्येव दुबालस जाश्र्यां वित्तरह साहिभां तिरिभं
(सूत्रम्-५६)

'त ए' इत्यादि, ततो-द्विष्यवर्षानन्तरं स भरतो राजा
स्वसैन्ये उद्गमकारिणः—सस्तराजिप्रमाणकालेन वर्षे वर्ष-
न्त-मेघवृष्टि जायमानो पश्यति, ह्युषा च चर्मरत्नं पराभृ-
ष्टति, अथवस्तराऽऽयते चर्मरत्नवर्णकसूत्रमनिदिशसाह-त ए
णं' इत्यादि कष्टम्, अयं छत्ररत्नं कीदृशमिति
जिज्ञासुनां तत्स्वरूपप्रकटनायाऽह—'त ए' इत्यादि, तत्र
इति प्रस्तावनावाक्योपमायासे, छत्ररत्नं महीपतेः—भरतस्य
धरिणिहस्य पुण्यचन्द्र इव पुण्यचन्द्रो वर्तते इति यागः,
किंविशिष्टं?—नखयति सङ्कष्टप्रमाणाभिः काञ्चनमयशलाका-
भिः परिमण्डितं महावि-बहुमुल्लस्य, अथवा-सहान-चक्रवर्ती
तस्य अहं-योऽयम् अयोऽयम् अयोऽयोनीयम् अस्मिन् एतेन हि
प्रतिभटानां शम्भुमण्डिते इति भावः, निर्मणः—छिद्रप्रख्याऽऽ-
दिशोऽपि हितः सुप्रशस्तो-लसुणोपेतत्वात् विशिष्टलष्टः—अति-
मनोहःअथवा-विशिष्टः—अतिभारतया एकदृष्टेन दुर्वेहत्वा-
त् प्रतिशुद्धसहितः ईदृशश्च यो लघुः काञ्चनमयः सुपुष्पा-
तिमारसहस्रवात् दृष्टो यत्र तत्तथा, मृदु-सुकुमालं पृष्ट
सृष्टम्भं राजते-रूपसम्पन्नं कृतं लघु यद्वरविन्दं तस्य
कर्णिका—बीजकोशस्थेन समानं भवत्वाच्छुल्लताच्च रूपम्
आकारो यस्य तत्तथा, बन्तिप्रदेशो नाम छत्रमध्यभाग-
वर्षो दृष्टदृष्टेष्वप्यनिरूपस्तत्र, चः सङ्कल्य, पञ्चरेण-
पञ्चराऽऽकरिण विराजितं, विषवाभिर्मण्डितं-विचित्रांभरी
रचनाप्रकारिभिर्यत्र-विचक्रमे यत्र तत्तथा, एतेन विशि-
ष्याऽह—मणय-प्राश्यावाशितस्वरूपाः सुकृपवाणं प्रति-
ततं मृणालीं यत्पत्नीयं-रङ्गसुवर्णं पञ्चवर्णिकानि, सूत्रे
मण्येषां एकप्रमथः, धौतानि शाण्डाण्यं दानिमिति कृ-
तानि रत्नानि प्राश्यावाशितस्वरूपाणि तैः रचितानि रू-
पाणि-पुण्यकलशाऽऽदिमहत्त्ववस्तूनामाकारा यत्र तत्तथा,
पदव्यत्ययः प्राकृतत्वात्, तथा रत्नानां मरीचिसमर्पणा-र-
मारचना तस्यां करणकरा-विधिकाः परिक्रमकारिण
इत्यर्थः, तैरनुसम्प्रदायकम् रजिन्, यथाचित्तस्यानं रङ्गदा-
भात्, प्रकाराऽऽलाङ्गिकः स्वायं ईदृशो प्रत्ययो प्राकृतशै-
लीभात्, उज्ज्वलमणिकम्—अङ्गुलीभ्यानां यथागृह्यवर्णं
तेन प्रत्यवस्तुत-आच्छादितः पृष्ठदेशभागा यस्य तत्तथा
पदव्यत्ययः प्राकृतत्वात्, तथैवेति विशेषणान्तरप्रारम्भे,
धमायमानं तरकालधर्मात्मिकं यत्पत्नीयं तस्य पट्टेन,
परिगतं-परिवेष्टितं, चतुर्वर्णं प्राप्तेन रङ्गवस्तुषुपट्टा-
युजिताः सम्पत्तिः, पदव्यत्ययः पूर्ववत्, अत एवाचिकस्वधा-
कं शब्दः—शरत्कालस्यको रजिन्करः—चन्द्रस्तट्टिमलं
निर्मलं प्रतिपूणेचन्द्रमण्डलसमाकरं ततो विशेषणसमाप्तः
नोऽह—प्रस्तावाद् भरतस्य व्यायामः—निर्यकप्रसारि-
तामयबाहुप्रमाणं मानविशेषेन प्रमाणेन प्रकृत्या—स्व-
भावेन विस्तृतं, यत्तु चकिपराभृष्टं साधिकद्वारशोजनानि
विस्तृणति तदस्य कारिकां विस्तार इति सूचितं, कुमु-

दानि—चन्द्रविष्वाशीनि तेषां लघवे—यन् तद्वज्रवल् राक्षो-
भरतस्य 'संवाग्मि' चि' सञ्चरुशीनं जङ्गमं विमानम् आ-
ध्यायिषां सुखाऽऽवद्वन्त्यात् सुराऽऽनयानवृष्टयः प्रतीतारुमा-
सां ये दोषास्तेषां लघुकरं, यथा-सुराऽऽनयानवृष्टीनां दोषा-
णां च विषाऽऽनयानवृष्टीनां लघुकरम्, एतच्चक्षुरक्षुण्णसमाधि-
तानां हि विषाऽऽदिदोषा अपि न प्रभवन्तीति विशेष्यः, तपोमु-
क्तैः—पूषेजनाऽऽर्चितास्तपोमुक्तमहिम्ना लब्धे भरतेनेति शेषः ।
अथ माधव्येन विशेषणान्याह—विजिह्वान्मुखकारमुक्तैः,
अहन्ते केनापि योऽपमयेन रणे लङ्घितमित्यर्थः, बहुनां मुष्णा-
नाम्—पञ्चराऽऽदीनां दानं यस्य तत्तथा, श्रुतानां-हेमन्ताऽऽ-
दीनां विपरीता, अथवा-आश्रयात् पृष्ठधर्मे पञ्चमी व्याकथयितेन
श्रुतयो विपरीता उष्णोऽं शीता शीतलोऽं उष्णा अत एव
कुमलसुखा लुया यस्य, सूत्रे कान्तस्य परनिपातो 'जाति-
कालसुखाऽऽदेन' (श्रीनिखण्ड-पाठ-सू-१२२) इत्यनेन
न विकरविधानात्, छत्रेण रत्नम्—उपदेष्ट प्रथमं छत्रमुष्णो-
पेतत्वात्, सुवर्णममरपुष्पाणामिति, प्रमाणराक्षां-स्वस्वका
सांविशरीप्रमाणापेतराहम् अष्टसहस्रलक्षलक्षितस्वरूपा
प्रमाणाभ्युपगमां वा-पदलक्षणाधिक्येन सर्वराजसम्मतत्वा-
त्, एतेन वासुदेवाऽऽदिचतुष्टयसमन्वये विजिह्वान्मुखत्वात्,
चक्रवर्तिनां तपोमुष्णानां-सुवर्णविशेषाणां कलानाम् एक-
देशभागत्वं, सूत्रे क्लृप्तिज्ञानेऽपि प्राकृतत्वात्, कोऽयः?—
चक्राधिक्यवर्जितपत्नीयं कलं—स्वस्वव नवानांमज्जुद्द-
रानाऽऽदिषु विभक्तं, तेन तद्वेदशेखरभूमिं छत्ररत्नं विमा-
नवासं उप-द्वेवर्धेऽपि वृत्तमनरं, तत्र चक्रवर्तिन्यस्यासम्भवा-
त्, 'चयगिरि' चि' प्रलम्बितो लम्बनया उल्लसितः माद्व
दाम्नां पुष्पमालानां कलायः—समुद्रा यत्र तत्तथा, समस्ततः
पुष्पमालावर्धितमिति भावः, शारद्वान्—शरत्कालमार्धानि
धवलान्यञ्जानि-वाह्यलानि शारद्व रजिन्करः—चन्द्रः तद्व-
रकाशो—मास्वरज्यजनिन उदयोनि, यस्य तत्तथा, शि-
ष्यं—सहस्रद्वेषाधिष्ठं शेषपदयोजनां प्राक् कृतेवास्ति ।
अथ प्रकृतम्—'त ए' इत्यादि, तत्तत्तद्विषयं छत्ररत्नं
भरतेन राजा पराभृष्टं-रष्ट्रे मण्डिप्रमेघ चर्मरत्नवत्
द्रादश योजनां साधिकानि तथैकं प्रविस्तृणति, साधिक-
स्य चात्र परपुण्यचर्मरत्नसंयोगात्वेन, अथवा छत्रचित्त-
वृद्ध्युपद्रवः स्वस्वतस्य दुर्बारः स्यादिति ।

अथ छत्ररत्नप्रविस्तरणानन्तरं यत्कञ्च तदाह—

त ए' से भरेद राया छत्रयणं खंघावास्तुविर ठवै,
उवता गशिरयणं पराभृष्ट, वेदो जाव छत्रयणस्य
वणिगभागेमि ठवै, तस्य पश्यातिवर् चारुक्वं सिलखि-
हिअत्यमेतमशालिजवोद्वस्यगमासिलिङ्गलक्ष्यमद्विग-
निष्ठावचणुगकाइवकांयुंभिरकुगुवरगालगश्लेगवसाव-
रणाहिरमगभ्रगमृत्तगहलिलाउअतउमत्तुवकालिगकवि-
टुअवभंशिलिअमवश्लिङ्गकाय सुकुसले गाहावहरयणं लि
सव्वजणवीसुअणुत्त । त ए' से गाहावहरयणं भरह-
स्य रमा तदिवमप्यहणुण्णिकाइअपूइआणं सव्वधणाणं
असागाइ कुंभइइवाइ उवडुवति, त ए' से भरेद

राधा चम्बरयणमपाकृते कृत्रयणमपाकृते मणिरय-
मकउओए समुगयभूयैयं सुहृदेयं सचरत्तं पणिसह-
“ग वि से सुहा य विलिम्भं, येव भयं येव विजए
दुक्खं । भरहादिवस रणं, संधावारस वित्तेव ॥१॥”
(सुत्रम्-६०)

‘तएण’ इत्यादि, ततः स भरतः कृत्रयणं स्कंधावारस्यो-
परिस्थापयति, स्थापयिष्या अ मणिरत्नं परामुशति, ‘वेदा
० जाव सि’ अत्र मणिरत्नस्य वेदको-वर्णको यावदिति स-
म्पूर्णं वक्तव्यः पूर्वोक्तः, स च ‘तेतं चउरंमुलपमाञ्च’
इत्यादिकः, परामुश च चम्बरयणमपाकृतमुत्तममिदं-
स्यैवमद्रः ॥१॥ लांके सैन्येऽहंनिशुयोतायै कृत्रयणस्य वस्ति
भागं मणिरत्नं स्थापयति, ननु एवं सति सकलसैन्या-
रोचः समज्जति, तथा च-तत्र कथं भोजनऽऽदिविधिरित्याश-
ङ्कमाना प्रत्याह-‘तस्य च अन्ननिवरं’ इत्यादि, तस्य
भरतस्य राज्ञः, चो वाद्ययन्त्रयानार्थः, गृहपतिरत्नं-कौ-
टुम्बिकरत्नमस्तीति गम्यते, किंविशेषम् ? इति-अमुना प्र-
कारेण सर्वजनेषु विभुना गुण यस्य तत्तथा, इतीति किं ?
न विद्यते अतिवरम्-अनिप्रधानं वस्तु अपरं यस्मात्तत्तथा,
चारुकरमिति व्यक्तं, तथा शिला इव शिला अनिद्रि-
रत्नेन चम्बरत्ने नत्र निहितमायाणाम्-उत्तमात्राणां न तु लौ-
किकपरिजडमुमिश्रितप्रभृतिरकर्मलपेक्षाणाम् ‘अद्यमेतं सि’
अद्ययनां प्रयोजनवनां भक्षणऽऽद्याहर्णाभिमर्त्यः शास्त्रार्थानां
निष्पादकः, यज्ञा-शिलानिहितानां प्राज्ञ इति गम्यं, शास्त्रार्थो
नाम् ‘अद्यमेतमसि’-अस्मनयति मित्रे-स्यै सायमित्यर्थः
निष्पादकं, संवादी चायमप्यर्थः, यदुक्तं अहिमाऽऽचार्यकृतं
श्रुत्यमचरिते-“चम्बरत्ने च सुल्लज्जं, इधोमामि दिवामुखे ।
स्वायं धाम्याप्यजयस्स, गृहिरत्नमभासतः ॥१॥” इत्यादि,
उभयत्र व्याख्यानं यदानीं इत्यर्थेन निवेशः प्राकृत-
त्वात्, नत्र शास्त्रः-कलमाऽऽद्याः यथा-इयमियाः गोधूमा
मुद्रा मापास्तिलाः कुलत्थाः प्रतीताः, वाटिकाः पट्टपट्टो-
रत्नैः परिपक्यमानास्त्रस्तुलाः निष्पाद्या-वस्त्राः खणकाः कां-
द्रवाः प्रतीताः, ‘कोणुमि रति’ कुन्तुम्भयो-धाम्यककलाः
कहोव-पुण्ड्रिकुरत्तकाः ‘वरग ति’ वरद्विः रालका-अ-
राशिरत्तकाः, उपलक्षणात् मसूराऽऽद्योऽप्येव धाम्यभेदा
प्राज्ञाः, अनेकानि धाम्या इति-धाम्यापत्राणि वस्त्रो-धन-
स्पर्शविशेषस्वरत्नाणि एतन्मभूतीनि यानि हरिकानि प-
त्रशकाणि मघनाद्वास्तुलकाऽऽदीनि, एवं च कुन्तुम्भरीश-
धेन धाम्यभेदः संभूदीतः, इदानीं तत्पत्राणां भवत्वेन पत्र-
शकेषु संग्रह इति न पौनरुक्त्यम्, ‘अज्जमूलगढसिद्धि
सि’ आद्रकहरिद्रे प्रतीते, यत्ते च खरणकत्माऽऽपुपलवणभूते,
मूलकं-हस्तिदन्तकम्, इदं च गृजनाऽऽदिस्त्वकीपलसत्तम्,
एतेन कम्बुमूलशके कथिते, अयं फलशकाभ्याह-अला-
बु नुत्तं नुत्तुपं-विमेटजातीयं तुम्भकालिङ्गकपिरथाभालिकाः
प्रतीताः, इदमपि फलशकोपलक्षणं तेन जीवन्त्यादिप-
रिग्रहः, अलाबु-तुम्भयोर्लम्बरत्नभूतसकृतां भेदः, स च सं-
जानीयमोज्जक इति जनप्रसिद्धिः, सर्वशब्देन बीजानि-
रिक्षाकाऽऽदीनां ग्रहः, ननु यदि गृहपतिरत्नमचिरकियया
मग्नंलोकियया धाम्याऽऽदिकं निष्पादयति तर्हि किं चम्बर-

त्नं बीजवपनेन ? तस्मिन्पेक्षतयैव तत् निष्पादयति, तस्य
दिव्यशक्तिकत्वात् । उच्यते-इतरकारणकलापसंघटनपूर्व-
कथ्यैव कारणस्य कार्यजनकत्वमित्यत्रात्, अस्या-सूय-
पाकरसवतीकारा नलाऽऽद्यः सूर्यविद्यामहिम्ना रसवती प-
रिपवन्तोऽपि तन्मुल्लूपाककथेश्वराऽऽदिसामग्रीनांपेक्षे-
कित, अत्र एव सुकुलम्भ-अनिमिषुषं निजकार्यविधाति-
जिषुषं शेषं प्राशोजितम्-अयोक्तृमुष्योगि गृहपतिरत्नं यदव-
सरोचितं चकार तदाह-‘तएण’ इत्यादि, ततः चम्भ-
रत्नकृत्रयणसम्पुटसंघटनानन्तरं तद् गृहपतिरत्नं भरत-
स्व राज्ञः स एव दिवसस्तद्विवक्षः-उपर्याप्तदिवसस्तस्मि-
न् प्रकीर्णकानाम्-उत्तानां निष्पादितानां परिपाकदर्शं प्राप्ति-
तानां पुनानां-निर्जुल्लोकानां सर्वधाम्यानामनेकानि ‘कुम्भ-
सहस्राणि’ कुम्भानां राशिकयमानविशेषाणां सहस्राणि उ-
पस्थापयति-उपदीकयति, प्राप्ताकारोनीत्यर्थः, कुम्भमानं
स्वेवमनुयोगद्वारसूत्रोक्तं-“दो असईओ पसई, दो पसई
ओ सईआ, चत्तारि सईआओ कुडओ, चत्तारि कुडया प-
यओ, चत्तारि पयणा आडयं, चत्तारि आडया दोओ, सट्ठि
आडयाई जडणए कुंमे, असीति आडयाई मज्झिमए कुंमे,
आडयत्तवं उक्कात्तए कुंमे सि ।” अत्र व्याख्या-अत्राशु-
अवाक्कुल्लहस्ततलका मुद्रित्तर्यथैः, तत्प्रमाणं धाम्यमप्य-
शतैरवाच्यते, तद्वत्प्रसूतिः-नावाकारतया व्यवस्थापिता
माजलकरतलकरीक्यते, द्वे प्रसूनी सेतिका-मगधदेशम-
लितयो मानविशेषो, न तु इह प्रसिद्धा, नत्याः प्रस्थ-
तुर्गुणत्वात्, चतस्रः सेतिकाः कुडवा-पक्षिकासमानां मा-
प्यविशेषः, चत्तारः कुडवाः प्रथो मानकसमानं माप्यम्,
चत्तारः प्रस्था आडका-सेतिकाप्रमाणः, चत्तार आडका
द्वेष्टः-चतुः सेतिकाप्रमाणः, पट्टया आडकैः पञ्चदशभिर्द्वौ-
भिरित्यर्थः, जघन्या अशीया आडकैर्विशष्टा द्वौभिरित्यर्थः,
मध्यमः कुम्भः, तथा आडकानां शतेन पञ्चविंशत्या द्वौवि-
रित्यर्थः, उत्कृष्टः कुम्भ इति, अत्र च ‘सम्भरणमाणं ति’
सुत्रमुपलक्षणपरं तेनान्यत्रियसंज्ञेनैव भोजनोपयोगि तत्
सर्वमुपनयति, एवं सति तत्र भरतः कथं कियत्कालं च
स्थितवानित्याह-‘तएण’ इत्यादि, ततो गृहपतिरत्नकृ-
तधाम्यापस्थापनानन्तरं स भरतः चम्बरत्नाऽऽद्रकहरिद्रेनैव
समवकुलम्भ-आद्रकद्वितीया मणिरत्नकृतोत्पत्ताः सुसुहृत्स-
म्पुटं भूत इव-प्राप्त इव सुखंलुब्धेत्यर्थः, सत्तरात्-सप्त दि-
नानि यावत्परित्यजति, एतद्वै व्यक्तं कुल्लह-‘गवि से
सुहा य’ इत्यादि, न (सि)-तस्य भरताधिपस्य राज्ञः सुप्-बु-
भुता, अगिरशब्दः पद्यवन्मत्वेन पादपूरणार्थम्, एवकारार्थो वा
न व्यलीकं-वैलम्बं इत्यमित्यर्थः, नैव भवं नैव विद्यते दु-
लम्, इयमेव गायत्रा अविर्जमानास्त्रिकुण श्रुत्यमचरिते तु ए-
वं-‘न वि से सुहा य वि तिसा, येव भयं’ शेषं प्राग्वत्,
‘संघ’ इत्यादि, स्कंधावारस्यापि तथैव, यथा भरतस्य
न बुदादि तथा सैन्यस्यापि नेत्यर्थः ।

ततः किं ज्ञातमित्याह-

तएणं तस्स भरहस रणं सचरत्तंसि परिजयमाणंसि
इमेआहवे अममिथए चित्तिए पत्थिणं मणोगए संकप्पे
समुपजित्था-केस यं भो ! अपरिणअपत्तए दुरंतपत्तल-

कलखं ०जाव परिव्रजिण जे खं मयं इमाए एअणुसुवाए ०
जाव अभिसमसागयाए उरिण विजयखंवावरस्स जुगमु-
सलमुट्ठि ० जाव वासं वासइ । तए खं तस्सं भरहस्स रसो
इमेअरुत्तं अरुत्तियं चित्तिं पत्तिअं मखोगयं संकपं
समुपपसं जाणिता सोलस देवसहस्सा सखिअं पवता
यावि होथा, तए खं ते देवा समुद्वहद्वयमिअकयया ० जाव
गहिआउहप्पहरणा जेयव ते मेहमुहा खागकुमारा देवा तेणव
उवागच्छति, उवागच्छिता मेहमुह खागकुमारे देव एवं वया-
सी-इं भो ! मेहमुहा खागकुमारा ! देवा अपरतिअपत्यगा ०
जाव परिव्रजिआ किंसे तुमि ख यागह भरहं रायं चाउ-
रंतकवार्हिं माहिदिअं ० जाव उद्वितए वा पटिमिहिए वा
तहाडिरे खं तुम्मे भरहस्स रसो विजयखंवावरस्स उरिण
जुगमुसलमुट्ठिपमाणाभिताहिं धाराहिं आंधमं सत्तरं
वासं वासइ, त एवयवि गते इत्ता विप्पामेव अरुत्तमह,
अवइ खं अज पावइ चित्तं जीवलंगं, तए खं ते मेहमुहा
खागकुमारा देवा तेहिं देवेहिं एवं वुत्ता समाणा भिआ
तस्या वडिआ उम्भिगा संजायमया मेघानीकं पडिसाहंति
पडिसाहंति जेणव आवाडचिलाया तेणव उवागच्छति,
उवागच्छिता आवाडचिलाए एवं वयासी-एम खं देवा-
णुपिआ ! भरहे राया मडिदीए ० जाव खो खलु एस म-
का केणव देवेण वा ० जाव अग्निपप्रआणण वा ० जाव उवह-
वित्तए वा पडिमिहिए वा तहा वि अं खं ते अम्हेहिं दे-
वाणुपिआ ! तुम्मे पिअद्वयाए भरहस्स रसो उवसगे
कए, तं गच्छइ खं तुम्मे देवाणुपिआ ! एहाया कय-
लिकम्मा कयकोउअमंलपयाच्छिता उल्लपडसाहगा आ-
चूलगणिअच्छा अग्गाइ बराइ रयणाइ गहाय पंजलिउडा
पायवडिआ भरहं रायाणं सरखं उवह, पणिवहअ-
वच्छ ला खलु उवमपुरिसा गणिय भे भरहस्स रसो अं-
निआओ भयमिति कहु, एवं वडिता जावप दिसि पाउ-
अग्गा तावप दिसि पडिगया । तए खं ते आवाडचि-
लाया मेहमुहहिं खागकुमारेहिं देवेहिं एवं वुत्ता समाणा
उहाए उड्ढेति, उड्ढेता एहाया कयलिकम्मा कयकोउअमं-
गलपायच्छिता उल्लपडसाहगा ओचूलगणिअच्छा अ-
ग्गाइ बराइ रयणाइ गहाय जेणव भरहे राया तेणव उ-
वागच्छति, उवागच्छिता करयलपरिगाहिअं ० जाव मयए
अंजलि कहु भरहं रायं जएणं विजएणं बद्धाविति बद्धावि-
त्ता अग्गाइ बराइ रयणाइ उवयेंति, उवयेंता एवं वयासी-
“वसुह सुखहर नयहर, हेरिसिरीधीकित्तिपारकणदि ।
लखणसहस्सचारक, रायमिदं खे चिरं धारे ॥ १ ॥

हयवइ गयवइ गरवइ, खवणिहिवइ भरहवासपडमवइ ।
वत्तीसजणवयमइ-स्सरायसाभी चिरं जीव ॥ २ ॥
पटमगीमर ईसर, हिअईनर पडित्तिआसहस्साणं ।
देवययसाहमीसर, चेअमरयणीसर जसंवी ॥ ३ ॥
सामग्निगिरिमं, उत्तरवार्हसगभिजिअं तुमए ।
ता अम्मे देवाणु-पिअस्स विमए परिवमाअं ॥ ४ ॥ ”
अहो खं देवाणुपिआणं इड्ढी जुई जमे स्से वीरिए पु-
रिमकारपरकमं दिव्वा देवजुई दिव्वं देवाणुभावे लद्धे पत्त-
अभिसमसागए, तं दिहा खं देवाणुपिआणं इड्ढी एवं
चेव ० जाव अभिसमासागए, तं खामयु खं देवाणुपिआ !
खंभेतु खं देवाणुपिआ ! खंतुमरुहंतु खं देवाणु-
पिआ ! गाइ भुजो भुजो एवंकरखयाए तिकहु पंज-
लिउडा पायवडिआ भरहं रायं सरखं उवहं उविति । तए
खं स भरह राया तेमि आवाडचिलायाणं अग्गाइ
वगाइ रयणाइ पडिच्छति, पडिच्छिता ते आवाडचिलाए
एवं वयासी-गच्छइ खं भो तुम्मे मयं वहुच्छायापरि-
माहिया शिखया गिरुक्कया सुहंहुंखं पविमद, खत्ति
भं कत्ता वि भयमति पत्ति कहु मकाहिं, मग्गाहिं, मकाहिं
सम्माणात्ता पडिविमज्जे । तए खं स भरहे राया सुमंसे स-
खावे सदावद, सदावत्ता एवं वयासी-गच्छइ खं भो
देवाणुपिआ ! तेखं पि मिधुप महागईए पक्कित्तं शि-
वसुइं समिधुमागगिगिरिमं समविममणिक्कुटाणिय अ-
ओअवाहि, आअवे(हि)त्ता अग्गाइ वगाइ रयणाइ पडिच्छाहिं,
पडिच्छिता मम पक्कमाणात्तिअ विप्पामेव पक्कपिआहिं
जहा दाहिणिल्लम्म आयवणे तहा मव्वं भाणिअम्मे ० जाव
पक्कमवमाणा विहरंति । (सूत्रम्-६१)

‘तएणं तस्स भरहस्स रसो सत्तरत्तं’ इत्यादि, ततः
ससङ्गकभूतया उवस्थानानन्तरं तस्य भरतस्य राज्ञः सप्त
रात्रिं पारणमिति सति अयमेतद्वृत्ते यावत्सङ्करयः समुद्व-
यन्, तमेव तादृशं यथाह-“कस खं” इत्यादि, क एव
भाः सैनिका अप्रापितप्रापकाऽऽदिगणेषुगणविशेषः यो मम
अस्वामेन दूयाय यावत्तद्वयायां देवानामेव आर्जिद्वयवत् वा-
राह आर्जिद्वयवत् सत्याम् एवं दिव्यायां देवयुनौ दि-
व्येन देवानामेन देवानुभावेन वा देवानामिव योऽनुमानो-
ऽनुभावे वा-प्रभावस्तेन सह लक्षणायां प्राप्तायामात्मसम-
स्यागत्या सत्याम् उपायं कथयामास्य “जुगमुसलमुट्ठि
जाव पि” जुगमुसलमुट्ठिपमाणाभावाभावाभाव्यं वपेति-
वृत्तिं करोति, अथ किरातगृहणागमेव कथाअद्वयमुपद्रवो-
पक्रम इति सामान्यतो वाच्यं “मातृधनतां प्रभृतां ग-
व्यमिता गिरःकृत्तारकारवद्वृत्ता एव संवेष्टुः” इति क ए-
व इत्यादिक आकाशस्तत्र एकवचननिर्देशः यथा उपनिष-
तेष्वपि बहुषु वैरिषु स का वनेनेन या मादुर्गणउत्ते इत्यादी,
इति भूयानिभावं परिभावं परिभाष्य यथा गच्छुस्तदाह-“तए

पे' इत्यादि, तत्रञ्च उक्तचित्तासमुत्पत्त्यनन्तरं भरतस्य ममेत-
दृशं यावत्सङ्कल्पं समुत्पन्नं भाव्या चतुर्दशगन्ताधिपत्यकदेव
सहस्राणि चतुर्दश हे सहस्रे स्वाङ्गिधिपत्यदेवभूते इत्येवं वा-
च्यदेवसहस्राः यथापि स्मार्तस्य वैताग्निवाचने सप्त-
स्थमानयेन रत्नानां त्रयोदशसहस्रा एव सम्प्रवेयुस्तथापि
सप्तमस्थान एतद्वन्तमिति सप्तर्षु प्रभुतास्वायम्भवं यु-
क्षायांघता अभूवन्नित्यर्थः, कथमिदं? तए शं' इत्यादि,
अनुवादसूत्राप्रारम्भम्, किमेषोचुस्ते भरतस्य सज्जि-
दिता देवा इत्याह-ईं भो ! मेममृत्ता-रप्यादि प्राग्वत्,
किमिति प्रश्ने न जानीयेत्यत्र कफापाठेन व्याख्येयं, तेन
न जानीथ किं यूयम् ? अथ तु जानीथ, भरतं राजानं
चतुर्दशगन्तव्यकवसिने यदेष न कैश्चिदपि देवदानवाऽऽदिभिः
शक्तप्रयोगाऽऽदिभिरेवप्रचयितुं वा प्रतिषेधयितुं वा शक्यं
इति, अत्रानपूर्विका हि प्रवृत्तसिद्धेतेनर्थाय प्रवर्त्तकस्य वा
बाह्यशक्त्यावाङ्मयानवाद्यं च भवतिभिः भाष्यमन्ते य-
था उत्तरयाच्यमाहुस्तथाऽऽह-तथापि-जागत्यज्यं जान-
माऽपित्यर्थः यूयं भरतस्य राज्ञो विजयकृत्तवाङ्मया-
परि यावदर्थं वर्धनं नत्-तन्मादेवमविमृष्टकारिणायां स-
म्यमापि गते-अर्ताने कार्ये किं बहु आधत्सिमायः ? न, स-
क्रियाऽऽपराऽऽपारंतेन संस्कारानिर्देशमात्रं इतः सिद्धमवाप-
कामिन-मङ्कला इवावयानां, अथवेति विकल्पाभ्यन्ते यदि नाप-
कामन तर्हि अय-मात्रममेव पश्यन चित्रं जीवलोकां-
वर्षमानमवाप्त्यं भवं वृण्वीकायिकाऽऽदिकम्, अपसृप्यु-
प्राप्तुमित्यर्थः, क्रियादेशेऽपि पञ्चमीशेषः, ननु निष्प-
क्रमाऽऽपरा देवानामपसृप्योरममवशात् स्वार्थामिदं वचनम्,
उच्यते-सूत्राणां चित्रमयेन अपसृप्येन विवृताणां हे-
यः । तए यं' इत्यादि, सर्वे प्रवचन्, नवरं मेघानीकं
प्रतिसेहद्विज-वनघटाप्रारम्भेन, वृष्टवृष्टमे च ततः स-
मुत्पन्नकलेशेन निरेच्छदुपलभ्य लोकाकटकं प्रक्षाल्य सु-
मिदमसङ्क तन इयं जगतः प्रवृत्तिरित्येवं सर्वत्र प्रवाताऽ-
भूतताऽपि च प्रक्षाल्यदुराणं नाम शास्त्रमभूदिति प्रसङ्गाद्-
भ्यमिति, अथ यदुक्तम् 'एवं वयमिति लि' तत्र कि-
मवादिपुरित्याह-तए यं' इत्यादि, हे देवानुभिया ! एव भर-
तो राजा महाङ्कितो यावन्नो बलु पय शक्यते देवाऽऽदिमिदं
प्रयोगाऽऽदिविषयावधिषययितुं तथाऽपि अस्माभिर्देवानुभिय-
या । युष्माकं प्रतीयं भरतस्य राज उतसर्गः कृतः, तद्वचनं
देवानुभिया ! यूयं ज्ञानाऽऽदिविषयणः आहूतः-सद्यःस्मान-
शास्त्रलक्ष्मीः पश्यतु दत्तौ-उत्तरीयपरिधाने धेयां ते तथा
एतेन संवाविधावलिम्बः स्मृतः, अवचलकम् अजोमु-
खाञ्चलं मुक्ताञ्चलं यथा अवस्थेवं' निरर्थं' यथां न तथा,
एतेन परिहृतवक्ष्यमन्तकालावधयि न विलम्बो विषये-
न शक्यम्, अथवाऽनेनाप्यवचलकम् स्मृतं, तदुप-
शेतेन स्वदैव्यं दृष्टितमिन्न, वरकच्छवदशेन हे उक्तद्वय-
सम्भावनाया जनप्रसिद्धत्वात्, अत्राणि वराणि रत्नानि
सूरीभ्यः प्राञ्जलिकृताः कृतप्राञ्जलयःपादपतिताः-अरण्य-
स्तनीलया भरतं राजानं शरच्छमुपेन-यानं प्रणवितितव-
रत्नाः-पाण्यजनहितकरिण्यः कलु उतममुदयाः, जारित-
(मे)-मयतां भरतस्य राज्ञोऽग्निकाङ्क्षयमिति कृत्वा इति उ-
चिरेत्यर्थः, यथा दिशः प्रादुर्भूतातामिव दिशं प्रति गता

इति । अथ मन्त्रेच्छा मेलकया यथकुस्तदाह-तए यं' इत्या-
दि, सर्वे गताः, नवरं रत्नाम्युपययिन-प्राभृतीकुर्वन्ती-
त्यर्थः, अथ यदुक्तम्- 'एवं वयमिति लि' । तत्र किमवादिपु-
रित्याह-वस्तुपर' इत्यादि, हे वस्तुपर ! द्रव्यपर वद-
एवमेतद्वचनं इति यावत्, अथवा तजोवर गुणधर-गु-
णवान् अथवा-विशेषमिदंयथैतत् । हौ-लक्ष्मा श्री-ल-
क्ष्मीभूतिः सन्तोषः कीर्तिः-वर्णवादः, एतेषां धारक नरे-
न्द्रलक्षणसहस्राणाम्, अनैकलक्षणां धारक(णो) अस्माकं
राज्यामिदं चिरं धारय-पात्रय इत्यर्थः, अस्माद्देशाधिपतिभ्यं
चिरकालं वाञ्छति प्रथममाधायः ॥ १ ॥ 'हयवह नयवह'
इत्यादि, हे हयपते ! गजपते ! हे नरपते ! नवमिधिपते ! हे
भरतवधप्रथमपते ! ह्यविश्व जनपत्सहस्राणां-द्वयसहस्राणां
ये राजानमनेषां स्वात्मन् ! चिरं जीवचिरं जीव इति द्विती-
याधायः ॥ २ ॥ 'पदमगरीशर ईश' इत्यादि, हे प्रथमनरे-
श्वर ! हे पश्वेश्वर ! हे महिलिकामहस्राणां-चतुःषष्टिस्मा-
हस्राणां द्रव्यश्वर-मायवर्धन देवशक्तसहस्राणां रत्नाधिपता-
तुमायवतीर्थाधिपाऽऽदिदेवलक्षणमीश्वर ! चतुर्दशसंख्यरं
यथास्वन् इति तृतीयाधायः ॥ ३ ॥ तथा 'सागर' इत्यधि-
सागरः पुनारस्तद्विष्णुऽऽख्यः समुद्रः निरिः कुद्विमाचल-
स्तयोमेयादिः अविधेयत्र तत्तथा, उक्तविज्ञेय समुद्राधिपकमु-
त्तरतो दिमाचलाधिपकम्, उत्तरायावीनस-उत्तराखेद्विष्णु-
र्द्धभरतं परिपूर्णभरतमित्यर्थः, स्वयाऽमिजिते, यद्वरं भरतस्य
हिमवद्रिपरिवन्ता व्याख्याता तदुच्यते साधुविषयमात्रेण
'भाविति भूतवस्तुपचारः' इति न्यायात्, अथवा नवमिधि-
पते ! चतुर्दशसंख्यर इत्यादिविशेषणानामप्यनुप्राप्तिः, नव-
मिधीनां तथा समुद्रचतुर्दशसंख्यरानामप्येव सम्प्रस्थमान-
त्वात्, (ता)-तस्मादु वयं देवानुभियस्य विषये परिब्र-
युष्माकं प्रजाकारः स्म इत्यर्थः, इति चतुर्धेयायाऽऽम् ॥ ४ ॥
तथा अहो इति आश्चर्यं, देवानुभियानां आहूतिर्भूतिर्विशी क-
लं धीयं पुनःकारः पराक्रम एतथा व्याख्यानं प्राग्वत्,
आहूतवर्तिनाभ्यर्चकारिणि कृत इत्याह-विद्या-सर्वोत्कृष्टा दे-
वस्येव धृतिः, एवं दिग्गो देवानुभावां देवानुभावा वा
लम्बाः-प्राताः अभिसम्प्रवागतो देवपारैरित्येववाहयः, परतः
अनेऽपि युगानिश्ये आश्चर्योपलितः स्यात्, वद तु सुतर-
मित्याशयेनाऽऽह-तद् वद देवानुभियानां आहूतिः-सम्पत् ।
बलुःप्रत्यक्षानुभूतेत्यर्थः, अवलतां वशीकृत्यातिसंवादा-
त्वात्, एवं चेति उक्त्यायेन वद देवानुभियानां धृतिः,
एवं यशोबलऽऽदिकमपि दृष्टमित्यादि वाच्यं, यावद्विषय-
स्वागत इति पदं, यावत्संयमसंयम-इहो जसं बले वा-
रिय' इत्यादिकोऽन्तर्लोक एव, तन्ममयामो देवानुभिया
वयं, सातुशवाऽऽप्यसत्वात् स्वबलवैदितं समन्तां देवानुभि-
याः !, अन्तुवर्द्धित-समां कर्तुं पात्रया अर्थात् देवानुभियाः
महाशयत्वात्, प्राकृत्याहस्यमात्रे पञ्चमी, 'साह लि'
नैव 'आह' इति निपातोऽवधारणं भूय एवंकृत्वाये स-
प्यस्थायमह इति शेषः, अत्र ताकाः प्राकृतशैलीभवाः, इ-
ति कृत्वा प्राञ्जलिकृताः पात्रयतिना भरतं राजानं शरण-
मुपयान, अथ प्रवादामिमुन्नरतकृत्वा- 'तए यं' तए
अरहे राया नेमि आवाञ्चलयापं' इत्यादि, ततः स
भरतो राजा तेषामागतिकरानामाग्राणि वराणि रत्ना-

समपरीरं भरेद वासमि सव्यमहिलपण्णां सुंदरपण्यज-
णवरकरचलस्यण्यण्यमिरिजदस्यजणहिरअयरमण्यण्यहिरि
सिंगारागार० जाव जुवोत्तवारकुमलं अमरवहूणं सु-
रुवं रुवेणं अणुहरति सुवहं सुभदमि जावणे वट्टमाणि
इत्थीरयणं खमी अरयणाणि य कडगाणि य तुदियाणि
अ गेहदइ, गेहिइत्ता ताए उविकड्डाए तुमिआए० जाव उक्क-
आए विज्जाहरगईए जेजेव भरेद राया तेजेव उवागच्छति,
उवागच्छत्ता अंतलिनखपडिवण्णा सखिखिणीयाई० जाव
जणं विजणं वट्टावेति वट्टावेत्ता एवं चयासी-अभि-
त्रिणं देवाणुपिआ १० जाव अरहे देवाणुपिआणं आण-
चिकिआ इति कट्टु नं पडिउच्छंतुं देवाणुपिआ । अरहे
इव० जाव विण्णमी इत्थीरयणं खमी रयणाणि समपेइ ।
तए णं भरेद राया० जाव पडिउपिअइ, पडिउसज्जिता पा-
सदसालाओ पडिणिकखपड, पडिणिकखपड मज्जणपं
अणुपविमइ, अणुपविसत्ता थोअणुपडवे० जाव न-
मिविनमीणं विज्जाहरगईणं अट्टाडिअमपामदिमा, तए
णं से दिवे चकरयणे आउउपरमानाओ पडिण-
कखपड० जाव उत्तरपुडिअं दिमि गंगादेवीभवणा-
भिमुइ पयाए आवि होराया, मखेव मखा निपुवत्तवया०
जाव नवरं कुंभपडइरं रयणचित्तं खाखामीणकणगरयण-
भचित्तिणाणि अ दुवे कणगमीहासणाई सेसं तं चवे० जाव
व महिमं चि । (सुवृत्त-६४)

‘ तए णं ’ इत्यादि. ततः स भरतो राजा तद्विषयं चक्रत्ये
दक्षिणादिदिशं चैताव्यपवनेनाभिमुखं प्रयानं पश्यति. हृष्टा च प्र-
मोदादि तावद्धक्रयं यावत् भरतयैव तैनाज्जस्य पवनस्या
सरपाश्वर्यानि नितम्बः—कटकन्तत्रैवोपागच्छति. उपागम्य च
चैताज्जस्य पवतस्यासरभाषवर्तिनि नितम्बे द्वादशधोजनाऽऽ-
याम्, यावत्पदकराणु नवयोजनविस्तीर्णमिष्यात्तुं कं रक्तधा-
वारनिवेशाऽऽदि वाद्यैः पौषधशोभानामनुपविशति भरतः, अथ
यावत्पदात्त पौषधविशेषाणि सर्वाणि वाचयति. नार्तिजन-
भ्योः—थीञ्जयमल्लामिमहासात्मकच्छमकच्छमच्छनुत्तयथीयिआ-
भरराज्ञाः साचनायाएममकं प्रवृत्तानि. प्रवृत्ता च पौषधालायां
वावच्छेदनात् पौषधिकाऽऽनेवखेपणविशिष्टा नमिविनमिषि-
द्यापरऽजानो मनसि कुंराणो मनसि कुंराणस्तुति, एते क्वा
अनुकरन्वाः पणेषामुपरि बाणमाल्लणपरेणामवशं न च्छि-
यधम इति सिम्पद्विदुसीणामिवावयोमनसि करुणमात्रकपे
स्वाधनोपाये प्रवृत्तः, तेन न द्वादशवापिकुपुद्धमप्यजानं हंत,
यत्तु हेमचन्द्रव्याघ्रमिरादिनायवतिरे शरमोचनाऽऽदि क्षु-
द्रता तुपुद्धमानं द्वादशवशोविचि ‘अथ भर्ता’ इत्युक्त्वा उक्तं
तन्मत्तामरमवलयांति, अथ. तन्ते यजानं तदाइ— ‘ तए णं ’
इत्यादि, तस्य मरुतस्याष्टमस्त परिणमति सति नमिपि-
नमी बिद्यापराजानी दिवया दिव्यानुभावजंततयात्तु म-
स्या—जनेन बोदितमती प्रेरितमतीको अयांयजानाऽऽयमां-
अपि यत्तुमी प्रेरितमतीविषयकजानं तन्मोपमेशेन दर्शना मयः

मयिचारिनेवानां कामानुष्क्रमनोहानमिष दिव्यानुभावाद्य-
मन्त्रयम् अथवा नामास्य स्वाधमानां कुलिकाऽऽदिमा-
त्रविषयकां यमतीनां तद्विरेसाहानासमभवेन सुरतानुकूल-
वेष्टाऽपुत्रयं न समयेदिति, एतादृशव्याप्यस्यात्मिकं
प्रादुर्भवनः, प्रादुर्भूय च एवमवादिषानां, किंवादिषानां
मिष्याह— ‘ उपरणं खलु ’ इत्यादि. उपस्रः खलुः अवधारण
भो देवानुपिया । जम्बुद्वीपे हांग भानवर्षे भरतमाणा राजा
चतुरन्तचक्राणां नरमाज्ञातमन्त्र कलप एवाऽऽनीनवर्षमाणा-
नागतानां विद्यापराज्ञां चकणितानामुपस्थानिकं—प्राभुतं
कर्तुं. तत्पञ्चमां देवानुपिया । ययमां मन्त्रस्य राज उ-
पस्थानिकं कुम्भ इति कट्टु इत्यादि इति कथा. इति अथाऽऽ-
न्यं भाग्यवा विनामरुत्तरअणपाधयति. सुमद्रां नाम्ना स्मि-
त्तं नमिअ इतिअथयाधयानः रत्नानि कटकानि कुण्डका-
नि च मुक्कानोरप्ययः । अथ कीदृशः—रूपं विनमिः कि क-
त्वा सुमद्रां कट्पास्तं मुक्कानिआह— इतिअथा मया नो-
दिममिः यत्तु चक्रवर्तिनं ज्ञाया. अत्रानन्तरां कृत्तुचनअक-
चमिरे लब्धेऽपियत्तु ‘माऊगु चक्रवर्ति’ इत्यायुक्तं तत्तु सुभ-
द्रा स्मरन्तमस्योपायोमांति यावत्तावत्पापार्थं, किलस-
णां सुमद्रामप्याद— मानेऽमानप्रमाणयुक्ताः । तत्र मानं ज-
लद्रोणप्रमाणाना, उम्मानं—तुलारापिन्स्यादिमाप्रमाणाना य-
अथ च्युत्मानं मन समुच्छिनः स प्रमाणेतिः भ्यात् । अय-
मथः जलपुण्यां पुरुषप्रमाणार्थपदार्थिकायां मन्त्र्या कु-
एदिकायां प्रयाशेना वः पुरुषः सारपुत्रलोपावितं ज-
लस्य द्रोणे विटकुसीचीकं कणयानेसया धीमिद्रोण-
प्रमाणे निष्कशयति, जलद्रोणां वा तां पुरय—
ति स मानेतिः, तथा सारपुत्रलोपावितयादेव
यस्तुतायामागेतिः सप्रह्वमानं पलमहद्वऽऽमकं तुलयांत
स उम्मानेतिः, तथा यद्वस्याऽऽममममम तैनाकुलन डा-
दशकुलानि मुखं प्रमाणयुक्तं अनेन च सुवर्षमाणेन तत्र
मुखानि पुरुषः प्रमाणयुक्तः स्यात्, मन्त्र्येकं द्वादशकुलनेव
मिमुखे रष्टात्तराजमकुलानां समर्थयति, तन्मन्त्रावबुद्धयः
पुरुषः प्रमाणयुक्तः स्यात्, एवं सुमद्राऽपि मानेमानप्र-
माणयुक्ता, तथा तज्जास्वमी व्यक्तं कः सुमद्राऽऽकारा लक्ष-
णानि च—छत्रादीनि तैर्युक्तं, स्थितमांवाशाश्रयादीने य-
स्याः सा तथा, कथवद्वस्थिना—अवशिष्टयं मन्त्रा य-
स्याः सा तथा, ततः पद्वयकंमथारये नाम् । अयं भावः भू-
जमुलाऽऽदिरीमण्यजहद्राममवभावाग्यव नस्याः अत्रादि,
अथवा तत्कथवाश्रय प्रलम्बतया व्याकथानम् उत्तरसूत्र क-
रिष्यमाणे नेपथ्येन, सधरेणशाशनी, तद्विषयशोभाइमा
सर्वे रोगा नश्येति, तथा धनकर्म समंमोने चलवृ-
द्धिकर्त्ता तपस्वपुत्रीणामिवावस्थाः पत्नीभ्यो पारोक्षिकल-
क्षय इति भावः । ननु यदि धृतं समंय हस्तस्पृष्टाश्चाला-
निदर्शनं स्मिन्मस्य स्वकामुकपुरुषां यमीरं कोरायानं त-
र्हि कथमेतदुपपद्यते ? उच्यते—चक्रवर्तिनोभावापेक्षेति—
शेषकथयस्य ववाक्यानात्, यत्तु मन्त्र्यां स्मिन्नेन अक्षदत्तच-
क्रभुतो दाहातुपयमः तत्र मन्त्रायातपस्वस्तमन्त्रं द्रव्यक-
थेनवाक्यानां उवसयम् । इतिना. अत्रुविपरीतम्येनेच्छाभावा-

१ तस्याः स्योः नभःवर्तिनः गोपीनाशक इत्यर्थः, न भयमन्तरास्ये
दायस्वरीयने मन्त्रात्पलकनार्तिनां अभिचारः, मन्त्राभ्युपगच्छतीति त-
स्योभयदने मायमात्राभावात् सवयमभिवन्धुमया हो (इति)

रीकृता ये शीतोष्णस्पर्शस्त्रीयुक्तम् उष्णनी शीतस्पर्शो शीतनी उष्णस्पर्शो मध्यमसौ मध्यमस्पर्शमिति भावः । त्रिषु स्थानेषु—मध्योदरतनुलक्षणेषु तनुकां कृशां तनुमध्या तनूरी तन्मूर्ध्नातिक्रमिप्रसङ्गे, ननु सामुद्रिकेऽप्याभ्यापि धनस्पर्शादीनि तन्नी कथितानि च सांस् कथं तनूनां त्रिसंख्यादत्ता नुप्येते इति ? । उच्यते—विचित्रत्वात् कथिरुचिस्त्वकस्त्वयवशिष्टानुप्रासमासुरं बन्धं निबध्नता ग्रन्थकारेण स्त्रीपुंससाधारणानि यानि विकरुपाणि लक्षणानि तानि तथैव निबध्नानि, यानि तु अ्यधिकसंख्याकानि तेऽप्योऽत्र रत्नाप्रस्तावात् केवलं स्त्रीजान्युचिनां लक्षणानि समुच्चिन्त्यानुप्रासाभङ्गार्थं त्रिकरुपावेन निबध्नानि तेन नैदापरग्रन्थविरोधः, अत एव धनस्पर्शादीनि तनूनापि तस्या अत्र न विवक्षितानीति, एवमुक्तत्वापि भाव्यं, त्रिषु—ह गन्ताधरयोऽनिलक्षणेषु स्थानेषु ताभ्यां—रक्षां, ह्यन्त-रक्षां चिन्तां हृदयुद्धेन पुरुषस्याप्येव मनोहरं भवतीति, त्रयो चलयो—मध्यवर्तिस्त्राकरा यस्याः सा तथा ताम्, अथ द्वितीयैकचयलोपाः । त्रिचलोकस्य स्त्रीनामतिप्रशस्यं पुनर्ना तु तथाविधं न, यदाह—“शस्त्रान् स्त्रीभोगिनमाचार्यं बहुसुतं यथासकृदपम् । एकद्वित्रिचतुर्भिर् बलिभिर्विद्यान्त्येवमित्येव ॥ १ ॥” तथा त्रिषु—स्तनजघनयोऽनिलक्षणेषु उभयो त्रिषु—नाभिसंस्पर्शकरुपेण गम्भीरां त्रिषु—रोमराशौच्युक्तनीलिकाकेयवचयवेषु कृष्णां त्रिषु—धनस्त्रितचक्षुर्लक्षणेषु भवतां त्रिषु—वेणीशङ्खानोलोचनेषु आयतां प्रत्यक्षां त्रिषु—आंगवक्रजघनस्थलीनिर्मम्विशिष्टेषु विस्तीर्णां समशरीरां समचतुरक्षसंस्थानत्वात्, भरते वपै सर्वमहिलाप्रधानां, सुन्दरं स्तनजघनवरकरचलननयनं यस्याः सा तथा तां, शिरसिजाः—कक्षाः दृशता—दत्तास्त्रीजनद्वयदमणी—द्रष्टृलोकचित्तस्तीडाहेतुकम् अत एव मनोहरी पञ्चात् परद्वयस्य कमधारायः, ‘सङ्गारागारा’ इत्यत्र यावत्पदान्—‘सङ्गारागाराचार्यसं गयमयवहसिअभयिआद्विअविलाससंलक्षिअसंलावतिउण इति’ संग्रहः । शृङ्गारस्य प्रथमरसस्यागारा—शृङ्गमिश्र चार्थैर्वा यस्याः सा तथा तां सङ्गता उञ्जिता गतहसितमणितचक्षुर्निललासा यस्याः सा तथा, तत्र गतं—गमनं, हसितं—स्मितं, अणितं—बाणी, केषुते च अयुद्धवचष्टिषासां—नेत्रवेषा तथा सह ललितेन—प्रसन्न-तया य संलापाः—परस्परभाषणलक्षणास्तेषु निपुणा या सा तथा, तथा युक्ताः—सङ्गता ये उपकारा—लोकव्यवहारास्तेषु कुशला या सा तथा, ततः पदत्रयकमधारायः तां, अमरवपुर्गां सुकपं—सौन्दर्यं कपेणानुहर्त्तनीम्—अनुकुर्वती मन्त्रे—कस्याणकारणि योषवे वसैमानां, शेषं तु प्राग्यजिन्तार्थं, ‘मिगिहत्ता’ इत्यादि, शृङ्गारा तयोर्दृष्ट्या स्वरितया यावदुत्पुनया विद्याचरणतया येष्व भरतो राजा तत्रैवोपागच्छतः, उपागत्य चात्तरितप्रतिपक्षो मन्त्रहृत्स्वी-कृत्य, यावत्पदान् पञ्चवर्णानि चकाराणि प्रवरपरिहर्त्तनी इत्यादि जयेत विजयेत वञ्चयतः वञ्चयित्वा श्वमवशिषा-ताम्—अभिजितं देवानुमियैः, यावत्शृङ्गार्त्तं सर्वं मागधम-महावर्धं, नवरमुक्तेणं सुल्लिहमसंभेदाय इति अर्धं शेषं श्रेष्ठानुप्रासां विसयानुप्रासां चि’ आवां देवानुमियाणां आवात्सलिकृत्तावितिकृत्ता तस्मिन्चक्षुर् देवानुमिया ! अ-

स्माकमिदं यावच्छृङ्गादेतद्वृत्तं प्रीतिदानमिति कृत्वा चिनमिः स्त्रीरत्नं नदिश्च रत्नानि समर्पयति । अथ भरतो यद्वक्ता-पीलदाह—‘तप श्रे’ इत्यादि, ततः स भरतो राजा यावच्छृङ्गात् प्रीतिदानग्रहणसकारणोऽऽदि प्राप्तं, प्रतिविश-अर्थितं, प्रतिविशस्य च पीलघञ्छालातः प्रतिनिक्रामति, प्रतिनिक्रामति शेषः, आवां च प्रत्ययवन्तानि प्रस-ङ्गाद् बाध्यमिति, अथ दिविवजयपरमाङ्गभूतस्य चकरात-स्य कां व्यनिकर इत्याह—‘तप श्रे’ इत्यादि, ततो—न-मिविनमिस्त्वचरदस्त्राचनानन्तरं तद्विषयं चकरातमाधुषुह-स्थालातः प्रतिनिक्रामतीत्यादिकं प्राग्वत्, नवरमुक्तेरपि-कस्यां दिशम्—ईशानदिशं, वैताम्यनो गङ्गादेवीमवनामिमु-क्त्वा गच्छतः ईशानकोणगमनस्य श्रुतुमागमत्वा, अत्र नि-र्गुप्तुमिति जम्बुद्वीपाऽऽलस्य द्रष्टव्यं, गङ्गादेवीमवनामिमु-क्त्वा प्रयातं चाप्यभवत्, सेव सर्वं सिन्धुर्वायवकृत्यता ग-ङ्गाविलयेन ज्ञेया यावत्प्रीतिदानमिति गम्यं, नवरं तत्रैव विशेषः—रत्नविचित्रं कुम्भाष्टाधिकसहस्रं, नानामणिकन-करत्तमयी, अङ्काः—विचित्रितिनया विचित्रं च द्वे कनक-सिंहासने, शेषं प्राञ्चनग्रहणसम्पानदानाऽऽदिकं तथैव, याव-दष्टाहिका महिमेति, यच्च श्रुतमकूटतः प्रत्यावृत्तं न ग-ङ्गां साधयामास तद्वैताम्यवसिन्धुविद्याचरणामागमत्साकर-णेन परिपूर्णसंस्पर्शस्थसाधिनत्वात् कथं गङ्गानिकुट-साधनायैकमेतं इत्यवसेयं, यथास्य गङ्गादेवीभवने भोग-न वर्षसहस्रातिवाहनं श्रूयते तस्मिन्नुत्सवे चूर्णीं जानुक-मपि श्रुपमचरिषाद्वसयम् ।

अथाभनो दिव्यान्नासाह—

तप श्रे से दिव्ये चकरयणे गंगाए देवीए अष्टाहियाए मरामहियाए निवत्ताए समाशीए आउधरसालाओ प-दिणिक्लमई, पदिणिक्लमितां जाव गंगाए महाणईए पक्किमिल्लेणं कुलेणं दाहिणदिमि खंडपवायगुहाविशुहे पयाए आवि होस्था, तेणं से भरह रायां जाव जेणव खंडपवायगुहा तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता सत्ता कपपालकवलववया गेअववा, खवरि खट्टपालगे देव पीतिदाणं से आलेकारिअमंहे कटगाणि अ सेसं सव्वं तेहव जाव अष्टाहिया महामं । तप श्रे से भरह राया खट्टपालगस देवस्म अष्टाहियाए मं खिणवत्ताए समा-शीए सुसेणं सेलावई महावई, महावत्तां जाव सिधुगमा खेअववा, जाव गंगाए महाणईए पुरच्छिमिल्लं खिक्खुहे समंगासागरगिरिमेगमं समविसमणिक्खुडाणि अ ओअ-वई, ओअवत्ता अगगाणि वराणि रयणाणि पडिच्छइ, पडिच्छिता जेणव गंगा महाणई तेणव उवागच्छइ, उ-वागच्छिता दाव पि सक्खं पावारवले गंगा महाणई वि-

मलजलतुंगेईं थावाभूयणं चम्परयेणं उत्तरह, उत्तरि-
त्ता जेथेव भरहस्य रसो विजयसंघावारणिवेसे जेथेव
बाहिरिमा उवडाणसात्ता तेथेव उवागच्छइ, उवागच्छि-
त्ता आभिसेक्काओ इतिपरयथाओ पचोचइइ, पचोचइ-
त्ता अग्गाईं बराईं रयाईं गहाय जेथेव भरहे राया तेणेव
उवागच्छइ, उवागच्छिता करयपरिगहिअं० जाव अं-
जलि कहु भरहे रायं जएणं विजएणं वद्धवेइ वद्धवे-
त्ता अग्गाईं बराईं रयाईं उवणेइ । तएणं मे भरहे रा-
या सुमेणस्य संखावइस्स अग्गाईं बराईं रयाईं पडि-
च्छइ, पडिच्छिता सुमेणं संखावइं सकारेइ, संखाणइ,
पडिविजजेइ, तएणं मे सुमेणे संखावइं भरहस्य
रसो संसं पि तहेव० जाव विहरइ, तएणं मे भरहे राया
अधया कयाइ सुमेणं संखावइरयणं सहावेइ, सहावेत्ता
एवं वयासी-गच्छणं मां देवाणुत्पिआ । खंडपपायगु-
हाए उत्तरिल्लस्स दुवारस्स कवाडे विहाडेहि, विहाडेत्ता
जहा तिमिसुगुहाए तहा भाणिअचं० जाव पिअं भे भवइ,
संसं तहेव० जाव भरहे उत्तरिल्लेणं दुवारं अईइ, ससि-
अव मंहंघयारनिवहं तहेव पविंसंतां मंडलाईं आलिहइ, ती-
संयं खंडपपायगुहाए बहुमअइसभा० जाव उममग-
यिमगजलाओ थापं दुवे महाखईओ तहेव, थावरं पचिच्छि-
मिद्धाओ कडभाओ पड्डाओ सभाणीओ पुरिच्छिमणं गंगं
महाणं समप्येति, संसं तहेव, थावरं पचिच्छिमिद्धेणं कूलं
गंगाए संकपवत्तवया तहेव ति, तएणं खंडपपायगुहाए
दाहिल्लस्स दुवारस्स कवाडा सयमेव मइया मइया को-
चारवं करेमाणां करेमाणां सरससरस्सगाईं ठाणाईं पचोम-
किट्वा, तएणं से भरहे राया चकरयणमिमियमगे० जाव
खंडपपायगुहाओ दक्खिणिणं दारेणं थोणं समि-
व मंहंघयारनिवहाओ । (सूत्रम् ६६)

‘तएणं’ इत्यादि, ततो गृह्णतेदीक्षाधनानन्तरं तद्व्यं
अकरत्वं गङ्गाया देव्या अष्टाहिकायां मदिमायां निवृत्ता-
यां सत्यामायुषशुद्धालानः प्रतिभिष्कामति, यावत्पदाद-
न्तरित्पतिपञ्चदाऽऽदिपरिमहः, गङ्गाया महानद्याः पश्चिम
कुले दक्षिणदिशि अष्टप्रपातगुहायामिषु सं प्रयातं जायमव-
त्, ततो स भरतो राजा अकरत्वं पश्वतोत्पत्तिकं ताव-
त्क्रूर्यं यावत्स्वष्टप्रपातगुहायामागच्छन्तीति पिण्डापीं सशो
कृतमालवक्रयतः—तमिष्ठागुहाधिपसुरव्यक्रयता नतव्या
भातयेत्स्यः, नवरं नाटयमालकां नृलमालको वा देवो
गुहाधिपः प्रीतिदानं । ‘से’ तस्य आलङ्कारिकमाहम्—आ-
भरणभूतमाजने कटकालि शेयम्—उत्क्रान्तिशेयानिरिक्तं सर्वं त-
स्यैव—सरकारसम्मानाऽऽदिकं कृतमालवत्तयावक्रूर्यं यावदष्टा
हिका, अथ दक्षिणात्यगङ्गाविष्कटसाधनाधिकारमाह—तए-
णं’ इत्यादि, ततः—स्वष्टप्रपातगुहायधिसाधनानन्तरं स

भरतो राजा नाटयमालकस्य देवस्याष्टाहिकायां पूर्णयां
सुपुणं सेनापतिं शङ्खयति, शङ्खयित्वा च ‘जाव सिन्धुगमा-
लि’ यावत्परिपूर्णः ‘एवं वयासी-गच्छाहि मां देवाणुत्पि-
आ । सिन्धुए’ इत्यादिकः सिन्धुगमाः—सिन्धुतदीनिष्कट-
साधनपाठो गङ्गाऽभिषायेन नेतव्यः यावत् गङ्गाया मदानद्याः
पौरस्व्यं निष्कटं गङ्गायाः पश्चिमतो बहस्योः समारम्भं पुनतः
परितोषकारिणां गिरिभ्यां दक्षिणतो वेतादयेन उत्तरतो लघु-
हिमवता कृता या मयादा—उपवस्य तय सह यत्ते यत्स-
नया, अन्त्यसर्वं प्राप्तुं सूचनां व्यापयित्वा गङ्गागमनं
पारिभाषनीयम्, अथ नाटयमालकस्य वशीकरणप्रयोजन-
माह—‘तएणं’ इत्यादि, ततो—गङ्गाविष्कटसाधनानन्तरं
स भरतः सुपुणं सेनापतिरन्तरं शङ्खयति, शङ्खयित्वा च
वमवादीदित्यादिकम् अथ गुहाकपाटीदाटनामप्राप्त्यनन्तरं
एकान्तपञ्चाशन्मण्डलाऽऽल्लखानं सर्वं तमिष्ठागुहायां मिषं
शेयम्, अथ यो विंशन्मण्डिराण्यमाह—‘तस्येणं’ इ-
त्यादि, तस्याः—स्वष्टप्रपातगुहायाः बहुमध्यदेशमागं या-
वत्पदात्—तएणं’ इति पदमात्रमवस्यम्, उममगज-
लातिममजने नाम्ना द्वे महानद्याः सतः, तथैव—तमिष्ठा-
गुहागतान्ममनममनानदीमनं ज्ञानवे, नवरं स्वष्टप्र-
पातगुहायाः पश्चिमात्यकटकान् प्रवृद्धे सत्ये पूर्वेण गङ्गां
महानदीं समानुनः—प्रतिश्रुतः, शेषं विस्तारोऽऽयामाहेया-
न्तराऽऽदिकं तथैव—तमिष्ठागतनदीद्वयप्रकाराण्यवयवैः, तत्र
गङ्गायाः पश्चिमात्यकुले संकपवत्तव्यात्तमेनैकगङ्गाऽऽज्ञादान्त-
द्विवानोत्तरगङ्गाऽऽदिकं ज्ञानं, तथैव—प्रावृद्धं ज्ञायमानं, अत-
स्मिन्नवरं दक्षिणतो यज्ज्ञानं नदाह—‘तएणं’ इत्यादि,
प्रावृद्धायापानं, अथाऽऽज्ञादेवो गुहादक्षिणद्वारकराटयोः
प्रयोजनमाह—‘तएणं’ इत्यादि, ततः कपाटोद्घाटनानन्तरं
स भरतो राजा चकरत्वेदेशितमागं, यावत्करणात्—अथ
गराववरमहस्याणु प्रायमगं मइया, उकिट्टीवदहायावत्तक-
लकलरयेणं पशुत्वं प्रमदहासमुद्वहभूतं पिव करेमाणं’ इ-
ति पदानां परिग्रहः, स्वष्टप्रपातगुहायां दक्षिणद्वारेण नि-
रन्त शशिव महेन्द्रकारान्वहान्, प्रावृद्धायापानं, ननु अ-
किणं तमिष्ठाया प्रवेशः स्वष्टप्रपातया निर्गमः (कङ्कारिणि-
कः ? स्वष्टप्रपातया प्रवेशस्तमिष्ठाया निर्गमोऽस्तु, प्रवेश-
निर्गमरूपस्य कार्यस्याप्यथ तुल्यत्वात् ? उच्यते—तमिष्ठाया
प्रवेशं स्वष्टप्रपातनिर्गमं च स्मृतिः, तथा च किमाणस्य
तस्य प्रशस्तोदकस्यान्, अथैव स्वष्टप्रपातया प्रवेशं
आमन्त्रोपस्थायमानं अन्तरिकूटं चतुर्दिकपथेन साधनमन्त-
रेण नाम्न्यालोऽपि तं स्पर्शति ।

अथ दक्षिणमरताद्धोऽऽगतो भरतो पश्चके नदाह—

तएणं मे भरहे राया गंगाए महाखईए पचिच्छिमिद्धे कूजे
द्वालमनाअण्णयायं थावेओ अण्णचिच्छिमं० जाव विजय-
कलंघावारणिवेसे करइ, अवनिट्ठं तं चेव० जाव निहिरय-
णाणं अट्टमभत्तं पमिएइ, तएणं मे भरहे राया पोम-
हमालाए० जाव निहिरयणं मण्णि करेमाणं करेमाणे
विट्ठं ति, तस्य य अतिभिम्भरत्तयमाया पुरामवत्तव-
या सदेवा लोकापवत्तं करा उवगया थाव थिदिओ लोम-
विस्सुअज्जा । तं जहा—

“ नैसर्पे १ पंडुअए २, पिंगलए ३ मन्वरयण ४ पडुअये ५ ।
काले ६ अ महाकाले ७, माणवगे महानिही ८ संखे ९ ॥ १ ॥ ”

“ शेषपञ्चमि शिवेसा, गामागरयण पट्टाणां च ।

दाण्डमुहमदं बाणं, खंवावारावण गिहाणं ॥ १ ॥

गण्डिअस्म य उपपत्ती, माण्डमाण्डस्म जं पमाणं च ।

धम्मस्म य बीआण य, उपपत्ती पंडुए भण्डिआ ॥ २ ॥

सब्बा आभरणविही, पुरिसाणं जा य हांइ मडिआणं ।

आमाण य हन्धीय य, पिंगलगाण्डिहिमि सा भण्डिआ ॥ ३ ॥

रयणाई सव्वरयणं, चउदस वि बराहं चकवट्टिस्म ।

उपपञ्चवे एणि—दिआई पंविदिआई च ॥ ४ ॥

बन्धाण य उपपत्ती, गिण्फली चैव सव्वपत्ती ।

रंगाण य पोव्वाय य, सव्वा एसा महापउमे ॥ ५ ॥

काले कालमाणं, मन्वरपुराणं च तिसु वि वंसेसु ।

सिंरयमं कम्पाणि अ, तिखि पयाए दिक्कराणि ॥ ६ ॥

लांइस्म य उपपत्ती, हांइ महाकालि आगराणं च ।

रुण्णस्म सुवण्णस्म य, पण्डुमुत्तमिल्लपत्तालाणं ॥ ७ ॥

जहाण य उपपत्ती, आबरण्णाणं च पडग्गणाणं च ।

सव्वा य जुद्धयाई, माणवगं दंदयाई अ ॥ ८ ॥

गुहविही ग्याडगविही, कव्वस्म य चउव्विहस्म उपपत्ती ।

संखे महाणिहिम्मी, तुडिअंगाणं च सव्वेभिं ॥ ९ ॥

चकट्टट्टाणां, अट्टुस्मेहा य गव य विक्खेभा ।

वारसदीहा मंजु—समंठिआ जण्डीवीइ सुहे ॥ १० ॥

वेरुलिअमाणिकवाडा, कणगमया विविहरयण पडिपुसा ।

सिसिअ चक्कलक्कण, अणुपमवयणोववची या ॥ ११ ॥

पल्लिआंवपट्टिआ, गिहिमिरिणाया य तथ खलु देवा ।

जेति ते आवासा, अकिज्जा आदिवक्का य ॥ १२ ॥

एए गव गिहिः यणा, पञ्चपधणरयण संवयमभिद्धा ।

जे वस्रपुमगच्छंती, भरहावि चक्कवहीणं ॥ १३ ॥ ”

तए गं से भरहे राया अट्टपभत्तंसि परिणपमाणंसि
पोमहसालाभां पट्टिणिकलमइ, एने मज्झणधरपवसो
जाव सेणपसणिमहावयया० जाव गिहिरयणाणं अट्टा-
हिअं महाभहिमं करइ, तए गं से भरहे राया गिहिरयणा-
णं अट्टादिआए महाभहिमाए शिवत्ताए समाणीए सुमेयं
मेखावइरयणं सदावेइ, सदावेत्ता एवं बयासी—गच्छ गं
भो देवाणुपिआ ! गंगा महाखईए पुरच्छिमिअं णिकखुदं
दुव्वं पि सगंगा मागगरिगिरेरां समविसमाणिकखुडाणि
अ आअवेहि, आअवेत्ता एअमाणत्तिअं पचपिण्णाहि ति
तए गं से सुसेणे तं चैव पुव्ववक्खिअं भाणिअन्ने ० जाव
आअविता तयाणत्तिअं पचपिण्णइ, पडिविसज्जे ० जाव
भोगभोगाई भुजमाणं विहरइ ।

तए गं से दिव्वे चक्रयणे अश्वया कयाइ आउट्टरमालभां
पट्टिणिकलमइ, पट्टिणिकलमिता अंतलिकलपडिवेयं जक्ख-
सहस्समंविबुदं दिव्वतुडिअ ० जाव अपूर्णे चैव विजयकलं
धावाराणिवेसं मज्झपउमेअं खिगाच्छइ, दाहिणपच्चिअं
दिसिं विणीअं रायहाणि अभिपुंइ पयाए आरि हांया ।
तए गं से भरहे राया ० जाव पासइ, पासित्ता इट्टुट्ट ० जाव
कोहुविअपुरिमे सदावेइ, मदावेत्ता एवं बयासी—खिपमेव
भो देवाणुपिआ ! आभिसक्कं ० जाव पचपिण्णंति ।
(सूत्रम्—२६)

‘ तए गं ’ इत्यादि । ततो—गृहानिर्गमानन्तरं स भरतो
राजा गङ्गाया महातयाः पश्चिमे कुले द्वादशयोजनाऽऽयाम् न-
वयोजनविस्तारं यत्पुनराह ‘वरणपरस्परच्छेदं’ इति ब्राह्म-
विजयस्कन्धाधारनिर्देशं करोति, अत्राष्टि-चक्राकरलक्षणा-
ऽऽष्टापनाऽऽदिकं तद्वयम्प्रागधेवसाधनावसरे उक्तमिति,
यावच्छेदार्थं यशालादर्थे संस्कारकसंस्तरणाऽऽदि ज्ञेयं,
निर्वरज्जानामष्टमभक्तं प्रमुह्यति, ततः स भरतो राजा
पीपधालायां यावत्पुनराह ‘पांसदि’ इत्यादिकम्, ‘एमे अवीए
इत्यन्ते पदकदम्बकं प्राहं’ निर्विघ्नानि मनसि कुर्वन् रतिष्ठति,
इधमनुतिष्ठतस्तस्य किं जानमिहाह—‘तस्स य’ इत्यादि,
तस्य—भरतस्य चक्षुःश्रोत्रादीनां स्वरूपे नव विधयः उपाग-
ता—उपस्थिता इत्यवयवाः, किमुताः ?—अत्रांमितामि रक्ताणि
उपलस्यतादनेकवर्णा निरक्ताणि येयुने तथा, इदं च विशेषणं त-
स्मत्प्राप्तया बोध्यं यस्मिन् निषिध्नन्तरमेव वक्ष्यमाणाः पदा-
ध्याः साक्षादेवाप्युच्यन्ते इति, अयमर्थः—एतेषां मने नचलु निषि-
धु कलपपुस्तकानि शास्त्रानि सन्ति, तेषु च विषयद्विधिरा-
ख्यायने, कथाश्रवणं मने कलपपुस्तकप्रतिपाद्याः अर्थः साक्षा-
देव तत्रांतर्ययन्ते इति, एतयोरेपरमत्तापेक्षया ‘अपरमिए’
इत्यादि विशेषणमिति, तथा भुवास्तथाविधपुस्तकवैशिष्ट्य-
काल्पन्यस्यापराधार्थः अतयाः अयविद्वैतस्यापराधाद्यैः
अवयवास्वरूपकमपेक्षापराधाद्यैः, अत्र प्रदेशपराधाणिपु-
न्रिः समयसंबन्धिनीं पञ्चवरचदिकाव्याख्यासमये निकयितेति
ततोऽवसेया, अत्र पदद्वये मकारोऽलौकाणुकः, ततः
पदवचकमधारयः, सदावा अतिप्रायकदेवकृतमाश्रित्या
इति भावः । लोकोपचयद्वाराः अत्र, “ नवां श्लुक्कद्वये
रात्रः ” (श्रीमि० अ० ३ पा० २ सू० १२६) इति
सूत्रं योगविभागेन व्याख्याने तीर्थकर्त्ताऽऽदिशब्दवत् सा-
धुत्वं ज्ञेयं, यद्वा—देवनागमुच्यते किं नरगणस्तस्य भूमावधि,
इत्यादिवदार्थावत्पुनराहं लोकोपचयकराः—वृत्तकदम्बक-
पुस्तकप्रतिपादनं लोकानां पुष्टिकारकाः लोकावस्था-
तयस्का इति, अथ नामतन्त्रानुपदशयति—तद्यथेत्यु-
पदर्शने नैसर्गस्य देवविशेषस्यायं नैसर्गः, एवमेतदपि
मायम्, अथ यत्र निधौ यदाख्यायते तदाह—‘ गेसप्ये ’ इ-
त्यादि, नैसर्गनामानि निधौ निवेशाः—स्थायानि स्थायन-
विषयो प्रामाऽऽदीनां गृहपथेभ्यस्तानां व्याख्यायन्ते, तत्र प्रामो-
वृत्त्यावृत्तः आकरो—यत्र लवणाऽऽद्युत्पद्यन्ते नगरे—राजधानी-
पत्तने—रत्नयोगिन्द्रोणमुष्कं—जलस्थलानिर्गमप्रवेशं यदभ्युद-
युद्धव्यापगतान्तर्यामिरहितं स्कन्धाधारः—कटकम् आपयो-

हङ्, युङ्-भवनम् उपलक्षणात् खेटकथंताऽऽदिप्रहः ॥१॥ अथ
 द्वितीयविधानवक्रव्यतामाह— 'गणुग्रस्स' इत्यादि, गणु-
 तस्य-सकष्याप्रधानतया इत्यहलक्ष्यस्य द्वीनाराऽऽदिः नलि-
 कोऽऽन्वयो, चशुङ्गात् परिक्रमेष्टयघनस्य मोःकृताऽऽदि-कृतिप्र-
 कारः, तथा मानं-सेतिकाऽऽदि तद्विषयं यत्तदपि मानमेव आ-
 म्वाऽऽदि सेवामिनि भावः, तथा उन्मानं-तुलाकायाऽऽदि तद्विषयं
 यत्तदप्युमानं लक्षणमुदाऽऽदि धीरमजातीयां घनमित्यर्थः, ततः
 समाहारद्वन्द्वस्तस्य च यस्माद्यं लिङ्गविपर्ययानमेव तस्या-
 रणुके भवितुमिति सम्बन्धः, धाम्यस्य-शाद्याऽऽदीनां च-
 वापयोग्यधाम्यानामुत्पत्तिः प. एतुके निधौ भवितुम् ॥ २ ॥
 अथ तृतीयनिधिरूपकं निरूप्यते- 'सम्वा आभरण' इत्यादि,
 सर्व आभरणविधयेः पुरुषाणां यश्च महिलानां तथा उन्माना-
 हस्तितानां च यथोचित्येन पङ्क्तलक्षणी भवितुम् लिङ्गवि-
 पर्ययानः प्राकृतशैलीभयः ॥ ३ ॥ अथ चतुर्थनिधिः- 'रयणा-
 इ' इत्यादि । रत्नानि चतुर्दशाणि वराणि चक्रवर्त्तिनश्चक्राऽऽ-
 दीनि सप्तैकस्मिन्वाणि सेनापत्यादीनि च सप्त पञ्चैस्मिन्वाणि
 सर्वरत्नाऽऽस्ये महानिधावुत्पन्नानि, तदुत्पत्तिः तत्र व्यावर्त्यत
 इत्यर्थः, अग्रे स्वेवमाहुः-उत्पन्नस्ये एतत्प्रभावात् स्फाति-
 मङ्गवन्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥ अथ पञ्चमो निधिः- 'वर्षाणु य'
 इत्यादि, सर्वेषां वर्षाणां च या उत्पत्तिस्तथा सर्वविषकीनां-
 वक्ष्यतत्सर्वरत्नानां रत्नानां च-माज्जुग्राह्मिणामपकुसुमाऽऽ-
 दीनां 'पोषवाणु य' सर्वेषां प्रक्षालनविधानां च या नि-
 धीः सप्तैकस्मिन्वाणि सप्तैकस्मिन्वाणि ॥ ५ ॥ अथ षष्ठी निधिः-
 'काल कालाणां' इत्यादि, कालनामिनि निधौ कालज्ञानं-
 सकलस्योक्तिः शास्त्रानुबन्धे ज्ञाने तथा जगति त्रयो वंशाः
 वंशः, प्रवाहः, आबोलाका इत्येकाकाः, तद्यथा-नीधेकृते
 शब्दाकाव्यवंशे बलदेवशार्ङ्गदेववंशे, नेपु, जराप वंशेषु
 यङ्गव्यं यद्वच पुराणमतीतमुपलक्षणमेतद्वत्समानं शुभाशुभं
 तत्सर्वमशक्ति, इतो महानिधितो ज्ञायत इत्यर्थः, शिष्ट-
 शनं-ब्रह्ममशने घटलोहविषवस्त्रनापितशिरानां पञ्चाना-
 मपि प्रत्येकं विशतिभिर्न्यात् कर्माणां च-कृषिवाणुग्याऽऽ-
 दीनि जन्मप्रथमोःकृद्वैदम्भिषाणि श्रियेति प्रज्ञाया
 हितकराणि निर्वोदाभ्युदयहतुत्वात् एतत्सर्वमश्रिभियते
 ॥ ६ ॥ अथ सप्तमो निधिः- 'लेंदस्स य' इत्यादि, लेंदस्स-
 च नानाविधस्योत्पत्तिर्भवति महाकाले निधौ, तत्र तदुत्प-
 न्नाकारावयते इत्यर्थः, तथा रूपस्य सुवर्णस्य च मणीनां
 वन्द्यकाम्नाऽऽदीनां मुक्तानां-मुक्ताफनानां शिलानां-स्फाटि-
 काऽऽदीनां प्रवालानां च सम्पत्तिनाम् आकराणामुत्पत्तिमेव
 यि, महाकाले निधाविति येन ॥ ७ ॥ अथाष्टमः- 'जोहणु य'
 इत्यादि, योधानां-शुशुपुकाणां, अशुशुपु कानराणां
 मुपत्तिरभिधीयते, यथा योषस्य कानरस्य च जायते त-
 थाऽत्राभिधीयते इत्यर्थः, तथा आवरणानां च-खेटका-
 नां सखाहानां वा प्रहरणानाम्-अऽऽदीनां च सर्वैः च यु-
 द्धनीनां-व्यूहचक्राऽऽदिषुलक्षणां सर्वोऽपि च दृष्टेनोपलक्षि-
 तानि निर्वृत्तैः इति-स्मात्-अदिशुविधा प्रमाणयकानाम् नि-
 धावभिधीयते, ततः प्रवर्त्तते इति भावः ॥ ८ ॥ अथ नवमः-
 'गृहविही खाडगम्भी' इत्यादि, सर्वोऽपि नृपतिर्वापि-
 नात्यकरणप्रकारः सर्वोऽपि च सप्तैकविधः अभिनेय-
 वन्धप्रपञ्चनप्रकारः तथा चतुर्विधस्य कायस्य ग्रन्थस्य

धर्माश्चैरकामेदेमांलक्षणां पुरुषार्थनिबन्धस्य, अथवा सं-
 स्कृतः प्राकृतान्पञ्चशैलेकीकृतभाषानिबन्धस्य गद्यऽपद्य-
 र्थः, तथाऽऽस्य कायचतुष्कं प्रतीति, द्वितीयचतुष्के
 संस्कृतप्राकृते सुबोधे, अपञ्चशै-तत्तद्विशेषु शुद्धं भाषितं,
 सङ्गीतभाषा-शौरसेन्यादिः, तृतीयचतुष्के गद्यम्-अच्छ-
 म्नाब्धं शब्दपरिभाषाऽप्ययनवत्, पद्यं छन्दोबद्धं विमुक्त-
 ध्वयनवत्, गद्यं-गन्धर्वो रीत्या बद्धं गानपद्यं, चो-ल-आ-
 हुलकविधिवद्बुले गमगायतद्बुले निपातवद्बुले निपाताप्य-
 वद्बुले ब्रह्मवर्षाध्ययनपद्यम्, अत्र चेतरेषां गद्यपद्यान्मात्रं-
 ऽपि यत्पुष्पमुपादानं तद्विधानमोऽऽस्यधर्मावशिष्टतया विश-
 यणविवतगुणं, शब्दं महानिधौ, तथा कृतिनाम्नानां च
 नृप्याङ्गणां सर्वेषां वा तथानाया-पद्यमेरुभिषातानामुत्पत्तिः
 शब्दं महानिधाविति ॥८॥ अथ नवनामपि निधीनां साधा-
 रणं स्वरूपमाह- 'चक्रु' इत्यादि, प्रत्येकमष्टसु चक्रेषु
 प्रातिष्ठानं-अवस्थानम् येषां ने तथा, यत्र यत्र यावत्ने तत्र
 तत्राष्टवक्रप्रतिष्ठिता एव वरुणि, प्राकृतपदादष्टाष्टस्य प-
 रनिधायः, अष्टौ योजनानि उत्पन्नः उन्मस्व येषां ने त-
 था, नव च योजनानीति गम्यते, विश्वकर्मण-विस्तारं न-
 वयोजनविस्तारः इत्यर्थः, द्वादशयोजनदीर्घाः मञ्जुवापि-
 स्थिताः, जाह्नव्या-गङ्गाया मुखं यत्र समुद्रं गङ्गां गविश-
 ति तत्र समीप्यते, " इत्युक्तेन वषे गङ्गा-मुल्लमागध-
 वानिनः । आगतास्यो महाभाग !, स्वभाष्येन वशीकृताः
 ॥ १ ॥ " इति त्रिषष्टीयचक्राङ्कः, चक्रवर्त्तयानकालं च भ-
 रतविजयानन्तरं चादिना सह पालाकामोर्गेण भाष्यवक्र-
 पाणां हि पदाद्यस्थितयो निधय इति चक्रिपुत्रमनुयायिनः,
 तथा वैङ्ग्यमोर्गेणमपि कटाडिनि येषां ने तथा, मयदप्र-
 ण्यस्य वृत्रया उक्ताथेता, कनकमया-सीवर्गाः विविध-
 मन्त्रनिधुनाः शोशमूरचक्राऽऽकाराणि लक्षणां-विह्वानि-
 येषां ने तथा, प्रथमाद्बहुवचनसंज्ञः प्राकृतत्वात्, अनुकृपा
 समा-अविमया वचनोपनिः-झारणतया येषां ने तथा, प-
 ल्यापाम्ब्विनिधा निधिमहत्तमानाः खनुः तत्र च निधि-
 पु ते देवा येषां देवानां त एव निधयः आवालाः-आश्र-
 याः, किभूता-अकृयाः-अकृयणीयाः, किमधिप्रत्याह-
 आञ्चरयता आभिपत्यनिमित्तं, काऽर्थः-नेवामाधिप-
 त्याः किञ्चिदकण-मुरयदानाऽऽदिकस्य तां न लभते
 इति, किन्तु पुंसुचरितमहिम्नस्यैव, एत नञ् निधयः
 प्रभूतजनस्मर्तव्यमयमुद्राः ये भरताधिपानां-पद्वन्मह-
 रतलेत्राधिपानां चक्रवर्त्तिनां वशमुपगच्छन्ति-वशरतां या-
 न्ति एतेन वासुदेवानां चक्रवर्त्तिनस्येतिद्विशेषणमुद्रावः,
 निधिरकरणं वाचस्पताम्प्रपञ्चनमस्योऽहोराऽऽदिशुल्लगता-
 नि बहूनि पाठान्नगणि ग्रन्थविस्तरतया द्वाद्वैतस्मृता-
 शेट्ट एव पाठो व्याख्यानः, अथ निश्चिन्तयानो भरता
 यद्वचकं तदाह- 'तए ण' इत्यादि व्यक्रम्,
 'तए ण' इत्यादि, इदमपि प्राप्नो व्यक्रं, नवरं
 गङ्गाया महानद्याः पौरुष्यं निरुद्धतमिच्छम्, उदीची-
 नमपि स्यादिति द्वितीयविशेष्यम्, अवशिष्टेन अश्वैश्च प्रा-
 तावसरत्वात्, गङ्गायाः पश्चिमतो वहन्त्याः सागराभ्यां-

प्राक्पापान्वाभ्यां गिरिणा—वैनादयोःसोरक्षसिना कृता या
अयादा—क्षत्रविभागस्तथा सह वसते यत्तत्तथा अथ सुषेणो
यच्चकं तदाह—‘तप यं’ इत्यादि, ततः—स्वाभ्याम्पय-
नन्तरं सुषेणस्तं निष्कृतं साधयतीत्यादि, तदेव पूर्ववर्णितं
वाञ्छितार्थसिद्धिनिष्कृतवर्णितं स्थितव्यम्, कियत्पर्यन्त-
मित्याह—वाञ्छितनिष्कृतं साधयित्वा तामाहृतिकं प्रत्यर्पयन्-
प्रतिविष्टो यायश् भोगभोगान् मुञ्चानो विहरति । अथ
साधितान्धयद्वयभेदे भरेते सति यच्चकमुपचक्रमे तदा-
ह—‘तप यं’ इत्यादि, ततो—गङ्गादक्षिणनिष्कृतविजयानन्तरं
तद् दिव्यं चक्रस्तम् अयथा कदाचिदायुचमुहात् प्रतिनि-
ष्कामति, विशेषणैकदेशा अत्रागेषविशेषणस्मारणार्थं, तेना-
न्तरप्रतिपक्षं यत्तत्तद्व्यस्यगिबुनं दिव्यश्रुतिस्वाभ्यादे-
नऽऽपूरयित्वावन्तरत्वं विजयस्कन्धाधारानिधेयं मध्यमधे-
न—विजयस्कन्धाधारस्य मध्यमागेन निर्गच्छति, दाक्षिण्य-
पश्चिमां दिशि—नैऋतीं विदिशं प्रति विनिर्ता राजधानीं
लक्ष्मिप्राप्तिमुत्तं प्रयति चाप्यभवत्, अयं भावः—स्वतः
प्रयानमुत्तमस्कन्धाधारनिधेशाद् विनीनां जिगमिषांश्चै-
त्यमिच्छामनं लाघवायेति भावः, अथाभिनिर्गते प्रस्थिते
वक्त्र भवतः किं चकं इत्याह—‘तप यं’ इत्यादि, ततः
चक्रप्रधानादन्तरं स भरेतो राजा तद्विषयं चक्रस्तमित्या-
दि यावत्पर्यन्तं, हृष्टा च हृष्टपुत्राऽऽदिविशेषणः कौटुम्बिक
पुत्रान् शब्दयति, शब्दयित्वा वैषम्यवार्त्तात्—क्षिप्रमेव भो
द्वानुमिया । आभिषेक्यं, यावत्तत्कारणात् कस्मिन्तरं प्रातिक-
ल्पयन्, सेना सप्ताहयत, ते च सर्वे कुर्वन्ति, आह्वां च
प्रत्यर्पयन्ति ।

अधोक्रमेवार्थं दिव्यजयकालाऽऽप्यधिकार्थविवक्षया
विस्तारवाञ्छया चाऽह—

तप यं से भरहे राया अजिअरजो खिजिअमचू उप-
पन्नमत्तरयणे चकरयणपढाणं खवणिविहरे समिद्धकासे
वचीसरायवरमहस्साणुआयमगे सट्टीए वरिसमहस्सोहि
केवलकपं भरई वासं आयवेइ, आअवेता कोट्टुवियपुरिसे
सदावेइ, सदाविता एवं वचामी—(विषामेव भो देवाणु-
पिआ । आभिसेकं हस्तिरयणं हयगवरइ तदेव अजणु
गिक्कडमसिभं गयवई खरवई दुरुइ । तप यं तस्स भ-
रहस्स रखो आभिसेकं हस्तिरयणं दुरुइस्स समाणस्स
इमे अट्टमंगलगा पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्टिआ, तं ज-
हा—सत्थिअसिरिवच्छं ० जाव दण्णे, तयणंतरं च यं
पुमकलसभिगार दिव्वा य छत्तपढागा ० जाव संपट्टिआ,
तयणंतरं च वेइअभिसेतविमलद्वंदं ० जाव अहाणुपुव्वी
ए संपट्टिअं, तयणंतरं च यं सत्थ एमिदिअरयथा पुरओ
अहाणुपुव्वीए संपत्थिआ, तं जहा—चकरयणे १ छत्तरयणे
२ चम्मरयणे ३ देहरयणे ४ असिरयणे ५ माणिरयणे ६
कागणिरयणे ७ तयणंतरं च यं खव महाविहिओ पुर-
ओ अहाणुपुव्वीए संपट्टिआ । तं जहा—सेसपे पंडुपप-
जाव संखे, तयणंतरं च यं सोत्तस देवसहस्सा पुरओ अ-

हाणुपुव्वीए संपट्टिआ, तयणंतरं च यं वचीयं रायवरम-
हस्सा अहाणुपुव्वीए संपट्टिआ, तयणंतरं च यं सेखाव-
रयणे पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्टिए, एवं गाहावरयणे
वट्टारयणे पुगेहिअरयणे, तयणंतरं च यं हस्तिरयणं
पुरओ अहाणुपुव्वीए ० जाव तयणंतरं च यं वचीयं उडुकुल्ला-
खिआ महस्सा पुरओ अहाणुपुव्वीए ० जाव तयणंतरं च यं
वचीयं जखवयकल्लाखिआमहस्सा पुरओ अहाणुपुव्वीए
तयणंतरं च यं वचीयं वचीसइवट्टा खाटगसहस्सा पुरओ
अहाणुपुव्वीए ० जाव तयणंतरं च यं निष्पि सट्टा मूअमसा
पुरओ अहाणुपुव्वीए ० जाव तयणंतरं च यं अट्टारस सेखि-
प्पसेथीआ पुरओ ० जाव तयणंतरं च यं चउरासीई आस-
यसहस्सा पुरओ ० जाव तयणंतरं च यं चउरासीई हस्तिमय-
सहस्सा पुरओ अहाणुपुव्वीए ० जाव तयणंतरं च यं छुअइई
मणुस्सकादीओ पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्टिआ, तयण-
ंतरं च यं बहवे राईसरतलवर ० जाव सत्थवाहप्पभिईओ
पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्टिआ तयणंतरं च यं बहवे अ-
भिगगाहा लट्टिगगाहा कुंगगाहा चावगाहा चामर-
गाहा पामगाहा फलपगगाहा परसुगाहा पांत्व-
यगाहा बीणगाहा कुअगाहा हटप्पगाहा दीवि-
अगाहा सण्ढि सण्ढि रुवेहि, एवं वेमेहि विंधिहि निओ-
एहि सण्ढि २ वरथेहि पुरओ अहाणुपुव्वीए संपत्थिआ,
तयणंतरं च यं बहवे देहिओ मुंदिओ सिंहादिओ जट्ठिओ
पिच्छिओ हासकारगा खेड्डकारगा दवकारगा चाडुकारगा
कंदुपिआ कुकुइआ मोहिआ गायेता य दीवता य(वायेता)
नवेता य हसेता य रमेता य कीलंता य सासेता य सा-
वेता य जावेता य रवेता य सोमेता य सोभावेता य आ-
लोअता य जयजयमदं च पउजमाणा पुरओ अहाणुपु-
व्वीए संपट्टिआ एवं उववाहअगमणं ० जाव तस्स रखो
पुरओ महआसा आमचारा उभओ पारिं थागा थागधरा
पिट्ठओ रडा रहसंगेली अहाणुपुव्वीए संपट्टिआ इति ।
तप यं से भरहाडिबे खरिंदे हात्थिए सुकयरइअवच्छं ०
जाव अमयरइअभिभाए इदीए पट्टिअकिली चकरयण-
देसिअमगे अणेरारायवरमहस्साणुआयमगे ० जाव समु-
हरवभूअं पिब कोरमाणे २ सन्विदीए सवज्जुईए ० जाव
शिण्णोसणाइयरवेणं गागागरणगरखेदकववदमदं ० जाव
जोअणंतरिआहिं वसहीहि वसमाणे २ जणेषे विणीआ
रायहाणीं सेणव उवागच्छइ, उवागच्छिआ विणीआए
रायहाणीए अदूरसामंते दुवालसजोअणायामं खवजंयण-
विथिणं ० जाव खेधावाणिवेसं करेइ, करेता

वदइश्यं सदावेह, सदावेत्ता० जाव पोसहमालं
अणुपविशइ, अणुपविसिता विणीआए रायहाणीए
अट्टममत्तं पमिइइ, पमिइहिता० जाव अट्टममत्तं
पडिजागरमाणे २ विहरइ । तए थं से भरहे राया अट्ट-
ममत्तं पमिइममाथं पोसहमालाओ पडिखिक्खमइ,
पडिखिक्खमिता कोइविअगुरिसे सदावेइ, सदावेत्ता तहेव
० जाव अजगुरिगुरिसमिभं गयवई खरवई दूळ्हे, तं चव
सव्वं जहा देहा, खवरिं खव महाहिहिओ चत्तारि सेणा-
ओ ख पविंसि, सेना सो चव गमो० जाव शिगपोसणा-
इएथं विणीआए रायहाणीए मज्झमज्जेथं जेणव सए
गिहे जेणव भवखवरवडिसयपडिद्वारे तेणव पहात्थ
गमणाए, तए थं तस्स भरहस्स रत्तो विणीअं रायहाणं
मज्झमज्जेथं अणुपविसमाथस्व अप्पेगइआ देवा विणीअं
रायहाणं सम्भेतरवाहिरिअं आसिअसम्माज्जिओवलितं
करेति, अप्पेगइआ मेवाइमंचकलिअं करेति, एवं सेमेसु वि-
पयसु अप्पेगइआ खाणाविहरागवमणुस्मियअयपडामा-
दितभूमिअं, अप्पेगइआ लाउट्ठाइअमहिअं करेति, अप्पे-
गइआ० जाव गंधवट्टिभूअं करेति, अप्पेगइआ शिरस्यनासं
वासिंति, मुक्खययवइअभरणवासं वासेंति, तए थं तस्म
भरहस्स रत्तो विणीअं रायहाणं मज्झमज्जेथं अणुपवि-
समाथस्व सिंहाडग० जाव मह पंदसु बहवे अत्थत्थिअ
कामत्थिया भोगत्थिअ लाभत्थिअ इड्ढिअ विआ किंचिअ-
आ कारांडिअ कारवाहिआ संखिया चकिआ खंगलिआ
सुदमंगलिआ पूसमाथया वद्धमाथया लेखमंथमाइआ ताहिं
ओरालाहिं इट्ठाहिं कंताहिं विआहिं मणुआहिं मणामाहिं
सिवाहिं धम्माहिं मंगल्लाहिं सस्तिरीआहिं हिअयगमणिजा-
हिं हिअयपट्ठायायिआहिं वग्गुहिं अणुवरयं अभिखंदेता य
अभिधुणंता य एवं बयामी-जय जय खुदा ! जय जय
भदा ! भदं ते अजिअं जिआहिं जिअं पालयाहिं जिअपज्जे
वसाहिं इंदो विव देवाणं चंदो विव ताराणं वमरो विव अ-
सुराणं धरो विव नागाणं बहूई पुव्वययसहस्साई बहूईओ
पुव्वकोटिओ बहूईओ पुव्वकांडाकोटीओ विणीआए राय-
हाणीए लुल्लिअमंतगिरिसिगरमेरागस्स य केवलकणस्स
भरहस्स वासस्स गामागरखणखेडकण्डमदंवेदोणसुहव-
ट्ठाणसमसत्थिवेसेतु सम्मं पयापालणोविअजलद्धसे म-
इया० जाव आहेक्कं पारेव्वं० जाव विहरादिं चिं कट्टु जय-
जयसई पजंजेति, तए थं से भरहे राया खयगमालामहस्से
पिच्छिज्जमाणे पिच्छिज्जमाणे वयणमालामहस्सेहिं अभि-
धुववमाणे अभिधुववमाणे हिअयमालामहस्सेहिं उप्पेदिज-
माणे उप्पेदिजमाणे मणोरहमालामहस्सेहिं पिच्छिज्जमा-

णे २ कंतिरूपसोहगगुणेहिं पिच्छिज्जमाणे पिच्छिज्जमाणे
अंगुलिमालामहस्सेहिं दाइज्जमाणे दाइज्जमाणे दाइइइ-
त्थं बहूणं खरणारीसहस्साथं अंजलिमालासहस्साई प-
डिच्छेमाणे पडिच्छेमाणे भवणपंतीसहस्साई समइच्छमा-
णे समइच्छमाणे तंतीतलतुडिअगीअवाइअरवेणं मधुरेणं
मणहरेणं मंडुपंडुणा घोमंथं अपडिबुज्जमाणे अपडिबु-
ज्जमाणे जेणव सए गिहे जेणव सए भवणवरवडिसयदु-
वार तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता आभिमेकं हत्थिर-
यणं ठवेइ, ठवेता अभिमेकाओ हत्थिरयणाओ पक्षा-
इइ पच्चेवहिता मोलम देवमहस्से सकारइ, सम्माणेइ,
सम्माणेता बत्तीमं रायमहस्से सकारइ, सम्माणेइ, स-
म्माणेता सेणावइश्यं सकारइ, सम्माणेइ, सप्पा-
णेता एवं गाढावइश्यं सकारइ, सम्माणेइ, स-
म्माणेता तिप्पि सट्ठे सुअयए सकारइ, सम्मा-
णेइ, सम्माणेता अट्ठारस सेणुपसेणीओ सकारइ,
सम्माणेइ सम्माणेता अण्वे वि बहवे राईमर० जाव मत्थ-
वाहपभिईओ सकारइ, सम्माणेइ, सम्माणेता पडिविस-
ज्जेइ, इत्थीरयणं बत्तीमाए उट्ठकल्लाणिआमहस्सेहिं ब-
त्तीमाए जागवयकल्लाणिआमहस्सेहिं बत्तीमाए बत्तीसइव-
द्धेहिं खाडयमहस्सेहिं सट्ठि संपरिखुडे भवखवरवडिसं
अईइ जहा कुबेरो वा देवराया कैलामविहरिमिगभूअं ति,
तए थं से भरहे राया मित्ताइणिअगसयणसंघंपरिअ-
थं पच्चुवेवइइ, पच्चुवेवइत्ता जेणव मज्जणघरं तेणव
उवागच्छइ, उवागच्छिता० जाव मज्जणघराओ पडिखि-
क्खमइ, पडिखिक्खमिता जेणव भोअणमंडवे तेणव उ-
वागच्छइ, उवागच्छिता भोअणमंडवेमि मुहासखवरगए
अट्टममत्तं पारइ, पारिता उप्पि पासायवरगए फुहमाणे-
हिं सुइगमत्थएहिं बत्तीसइवद्धेहिं खाडएहिं उवलालिज्जमा-
णे उवलालिज्जमाणे उवखिज्जमाणे उवखिज्जमाणे
उवगिज्जमाणे उवगिज्जमाणे महया० जाव भुंजमाणे विह-
इ । (धृत्तम्-६७)

‘ तए थं ’ इत्यादि, ततः स भरतो राजा अर्जितरा-
जो—लभ्राजो निजिनशुभ्रपन्नसमस्तनल्लभायि ख-
कस्तप्रधानो नव निधिपतिः समुद्रकोशः—सम्प्रभमाहा-
गारः डात्रिशद्राजवरसङ्गैरनुयातमार्गः वष्टया वर्षसहस्रैः
केवलकटपं—परिपूर्ण भरतवर्षे स्थापयित्वा कौटुम्भिकपुरु-
षात् शुभ्रयति, शुभ्रयित्वा श्वयमवर्षात्—सिपमेव सो दे-
वातुप्रिया । आभिषेकं ‘ हयि ति ’ हस्तिवर्षेकस्मात्
‘ हयवरह ति ’ सेनापक्षाहन्मार्गं नयेत् पूरवत्, क्वा-
नयितभूषणविविधैर्योपस्थितहस्तिरत्नोपागमनाणि वा-
च्यानि, अजगुरिगुरिहस्सहं गजपतिं नरपतिराकडवात् ।
अथ प्रस्थितं भरतो के पुतः के पृष्ठतः के पार्श्वतश्च

प्रस्थितवन्त इत्याह— 'तय शं' इत्यादि, तत्तत्तत्तय भर-
तस्य राज्ञ आभिषेकस्य हस्तिरत्नमालादृश्य सत इमाग्य-
ष्टाष्टमङ्गलकानि पुरतो यथानुपूर्व्या—यथाक्रमेण संप्रस्थितानि
चलितानि, तद्यथा—अस्ति कभीवत्सम् यावत्पश्चात् पूर्वो
क्रमङ्गलकानि आद्यानि, यद्यप्येकाधिकप्रतिबद्धवेलात्-
यदस्याधिकारस्य स्थानेन युक्तिमत्तयापि सूत्रस्युचित्ये-
न कृत्स्नपूजाया वाचायान्तां सम्मोहाय स्वादिनि प्रत्येकाऽऽ-
लप्य कृत्स्निल्लभ्यते इति, 'तयशं नरं च शं' इत्यादि तद-
न्तरं च पूणजलभृतं 'कलशभृद्धारं' कलशः—प्रतीतः
भूङ्गारः—कनकालुका, ततः समाहारादेकवद्भाषः, इदं च
जलपूर्णत्वेन मूर्तिमद् ज्ञेयं, तेनाऽऽलम्ब्यरूपाष्टमङ्गलान्तर्गत-
कलशाद्यं कलशो भिन्नः, दिव्येव दिव्या—प्रधाना, चः स-
मुच्चये, स च व्यवहितसम्बन्धः कृत्रविशिष्टा पनाका च,
यावत्पश्चात् 'सचामरा' इत्येवद्विप्रभाभद्विरसण्जिज्ञा
वाऽप्युभयविषयव्यञ्जनी अम्भुसिद्धा गगनतलमण्डलिहन्ती
पुरां अहाणुपुर्वीय' इति भाष्यम्, अत्र व्याख्या-
सचामरा—चामरयुक्त—दशने—प्रस्थापानुर्दिष्टेपथे रजिता
मङ्गलस्थान् अत एवाऽऽलोके—बहिः प्रधानमावि-
ति शकुनानुकुह्याऽऽलोकने दृश्यनीया—द्रष्टुं योग्या, त-
तो विधेयगतमानः, कासाविन्याह—बातोवृत्ता विजय-
मूर्तिंका वैजयन्ती—पार्श्वेना लघुपनाकाद्वययुक्तः पनाकावि-
शेषः प्राग्वत्, उच्छिन्ना—उच्चवा गगनतलमण्डलिन्ना अस्त्यु-
च्चयया, एते च कलशाऽऽलोके पश्चाथो पुरतोयथानुपूर्व्या
संप्रस्थिता इति, 'तय शं' इत्यादि, ततो वैद्वेयमयो 'भि-
संत लि' होष्यमानो धिमलो दृष्टो यस्मिन्सत्तया, या-
वत्पश्चात् 'पलम्बं कौरएटमङ्गलमोवसोभिर्गं चन्द्रमङ्गलनिर्भं
समूर्तिभिर्गं धिमलं आयवत्तं पवरं सिंहासणं च मणिरयण-
पायपीडं सपाडभाजोमसमाडसं बहुकिंकरकर्मकरपुरिष-
पायसगणिकिलसं पुरां अहाणुपुर्वीय संपट्टिभिर्गं ति,
अत्र व्याख्या—प्रत्येकेन कौरएटाभिधानलघुस्य मास्यदाभ्या,
पुष्पमालापोशोभिर्न चन्द्रमण्डलनिर्भं समुच्छिन्नतम् ऊर्ध्वीकृतं
विमलमातपम्—छन् प्रवरं सिंहासनं च मणिरत्नमयं पा-
दपीडं—दशासनं यस्मिन्सत्तया, स्वः—स्वकीयो राजसत्क
इत्यर्थः, पादुकायोमा—पादरक्षणयुगं तेन समायुक्तं, बहवः
किङ्कराः—प्रतिक्रमे पुच्छाकारिणः कर्मकरा—ततोऽन्यथा-
विधास्ते च ते पुरुषाश्चेति समासः । पादात्तं—पशतिसमूह-
सैः पतिक्रितं—सर्वतो वेष्टितं तैर्दृष्ट्यवेद्य पुरतो यथानुपूर्व्या
संप्रस्थितं, 'तय शं' इत्यादि, ततः सप्त ऐक्यिन्द्र-
रत्नानि कृषिबीपरिणामरूपाणि पुरतः संप्रस्थितानि, तद्यथा-
अकल्लाऽऽशीनि प्रागभिहितस्यकलानि, अकलरत्नस्य च ए-
क्यिन्द्ररत्नस्यद्वयल्लपादादेवात्र मणुर्न, तस्य मार्गवृत्तकरे-
न सर्वेनः पुरः संवरणीयत्वात्, अत्र च गगनतलस्य च-
क्रमुपकान्तवादिनि, 'तयशं नरं च शं' जेण न महाविहिता
पुरां' इत्यादि, ततो नव महानिधयोऽप्रतः प्रस्थिताः
पातालमार्गोयेति गम्यम्, अन्यथा तेषां निविष्यवहार एव
न सत्कृते, तद्यथा—नैसर्ग्यः पाण्डुको यावच्छक्रः सर्वं
प्राणम्, उक्ता व्यावर्तयोऽप्रतो गतिः किंकरजलचूलत्वे-
न दिव्यानुभावेन वा, अथ जङ्गमानां गतेरचलर इति 'तय-
शं नरं च शं' लोकास देव' इत्यादि, ततः बीडश देवसहस्राः

पुरतो यथानुपूर्व्या संप्रस्थिताः, 'तयशं नरं च शं' बलीसं
इत्यादि, व्यक्तं—'तय शं' इत्यादि व्यक्तं, नवरं पुरोहितरत्न-
शान्तिकर्मकृत्, रणे प्रहाराहितानां मणिरत्नजलच्छुट-
या वेदोपश्रामकं, हस्त्यभरणममनं तु हस्त्यभ्यसेनया
सहैव शिवश्वते तेन नात्र कथनं, 'नय न' इत्यादि, त-
तो द्वात्रिंशत् श्रुतकस्याधिकारः—श्रुतपुष्ट पदस्थि कस्याणि-
काः—श्रुतविपरीतस्पर्शेन सुखस्पर्शाः । अथवाऽमृतकन्या-
त्वेन सदा कस्याणकारिण्यः, न तु चन्द्रमुलसहायपवनेभूप-
तिपण्डितदीप्तमात्रप्राणहारितन्मृदुमन्दिनीवीडिचकन्याः—
पास्तासां सहस्राः पुरतः प्रस्थिताः, समर्थविशेषणाद्विशेष्यं
लभ्यते इति लक्षणगुणयोगाद्भाजकन्या अत्र ज्ञेयास्तासामेव
जन्मान्तरोपचितप्रकृष्टपुण्यप्रकृतिमहिम्ना राजकुलोत्पत्तिवद्
यथाकलक्षणगुणसम्प्रदात् जनपदाप्रणीकन्यानामप्रेतलसूत्र-
विभिधानात्वा तासां सहस्राः पुरतो यथानुपूर्व्या—यथाज्ये-
ष्ठलघुपूर्वायं संप्रस्थिताः, तथा द्वात्रिंशत् कुलव्यवसि
जनपदाप्रणीनां देशमुक्त्यानां कस्याणिकानां सहस्राः अप्रे-
तयेव, अत्र पदैकदेशे पदसमुद्योपचाराज्जनपदप्रहणेन जनप-
दाप्रणयो ज्ञेयाः, न चैवं स्वमतिक्रियतमिति बाध्यं, 'तावती-
भिर्जनपदा-प्रणीकन्याभिरावृताः' इति श्रीश्रृङ्गप्रचरिरे सा-
म्प्रत्यदशेनात्, तदनन्तरं द्वात्रिंशत् द्वात्रिंशत् द्वात्रिंशत् पा-
त्रैः—अभितलव्यप्रकारैर्बेजाः—संयुक्ता नाटकसहस्राः पुरतो य-
थानुपूर्व्या प्रथमे प्रथमोदापित्प्रभाभृतीकुलनाटकं ततस्तदनन्त-
रोदाभाटकमिति क्रमेण सम्प्रस्थिताः, एतेषां चोक्तसहस्राक-
ता द्वात्रिंशता राजवरसहस्रैः स्वस्वकन्यायाणिप्रहणकारणे
प्रत्येकं करमोचनसमयसमर्पितैर्केनाटकसहस्राणां, 'तय-
शं नरं च शं' तिष्ठि सद्वा स्वसया' इत्यादि । ततः त्रिणि स्त्र-
पानां पूर्ववदुपचारात् स्पर्काराणां शतानि यथानि—चण्ड-
धिकानि वर्षेदिवसेषु प्रत्येकमेकैकस्य रसवतीवारकदामात्
ततः कुम्भकाराऽऽद्या अष्टादश अनेयाः तद्वाभन्तरभेदाः प्रभे-
दयः ततः चतुरशोतिरभ्यशतसहस्राः तत्तच्चतुरशोतिर्दिष्टि-
शतसहस्राः ततः यश्वतिमेनुष्याणां पदातीनां कोट्यः
पुरतः प्रस्थिताः, 'तयशं नरं च शं' इत्यादि, ततो बहवो
राजेश्वरतलवराः, यावत्पश्चात् 'मार्डभ्रमकोर्द्विय' इत्यादिप-
रिप्रहः । साधेयप्रभृत्तयः पुरतः सम्प्रस्थिताः, अर्थः प्राग्वत्,
'तयशं नरं च शं' इत्यादि, ततो बहवोऽसि—जङ्गलः स
एव यष्टिः—दृष्टोऽसिघटितसुप्रहाराः—तत्प्राहिणः, अथवा
असिघट्टयष्टिभेति दृष्टे तत्प्राहिण इति, एवमप्रऽपि यथा-
सम्भवमभ्यारोजना कार्या, नवरं कुन्ताभ्यामराणि च प्रती-
तानि, पाशा—चूतोपकरणानि, उत्तश्चस्तास्वाऽऽदिष्वन्यनानि
वा फलकाणि—सम्पुटकफलकानि षेटकानि वा अवष्टम्भाभि-
वा चूतोपकरणानि वा पुस्तकानि—शुभाशुभपरिणामोत्प्रा-
क्षपसमुदायकपाणि, वीणाप्रादा व्यक्तं, कुतप—तेलाऽऽदि-
भाजनं, 'हृष्टो'—द्रवमाऽदिभाजनं ताम्बूलोपे पूगकलाऽऽदि-
भाजनं वा, 'वीडगादा' दीविश्रृङ्गादा' इति पदद्वयं सूत्रे दृश्य-
मानमपि संप्रहयाधायामदृष्टत्वेन न लिखितं, तस्यावधार-
नेष्वेव—वीडम्—आलनांशयः शीघ्रका च प्रतीतिरिति, स्वकैः २
स्वकीयैः २—रूपैः—आकारैः, एवं स्वकीयैः २ इत्यर्थः । वेशैः—बन्ध-
नकारणैः विहैः—अभिक्रानिः नियतोः—व्यापारैः स्वकीयैरेव

यः—आभरयौः सहिता इति, अचक्षुस्ते च पदानि न्यूना-
धिकाम्यपि लिपिप्रमादात् सम्भवेयुरिति तन्निधमार्थं संप्र-
दद्यात् सूत्रपदा कश्चिदाद्यौ दृश्यते । यथा " अस्मिद्विष्णु-
सत्वाय, चामरपाले अफलमयोधे अ । धीराकुवग्माह । तसो
य इच्छन्माह अ ॥ १ ॥ " तयं च " इत्यादि, ततो बहवो
दृष्टिना दृष्टव्यधारिणः सुविदन्—अपनीतगिरिजाः, शिख-
विदन्—शिक्षाधारिणः, जटितो—जटाधारिणः, पिच्छुनो-
अधूराऽऽदिपिच्छुवादिनः, हास्यकारका इति व्यङ्ग्यं, खड्गं—ख-
ड्गधारिणः, द्रवकारका—केलिकराः, चाटुकारकाः—
मिश्रवादिनः, कादन्तिकाः—कामप्रधानकेलिकारिणः, कुकु-
ह्वा इति—कुकुह्यकारिणो भाण्डाः, मोहिरिवा इति—मु-
हुरा बाह्या असम्बद्धप्रत्यापिन इति यावत्, गायन्तश्च
मेवादि वाद्यन्तश्च वादित्राण्येव नृत्यन्तश्च हस्तन्तश्च रममा-
णाश्च अस्माऽऽदिभिः कीदृशन्तश्च कामकीदृश्या शास्यन्तश्च-
पर्यां गानाऽऽदिभिः शिष्यन्तः श्राव्यन्तश्च—इदं चंदं च पठत्-
परदि भविष्यतीत्येवंभूतवचसांश्च अथवाविषयीकारयन्तः
जपयन्तश्च—शुभवाक्यानि रावयन्तश्च शब्दान् कारयन्तः
स्वजालिनाम्यनुवादयन्त इत्यर्थः, शोभमानश्च स्वयं शोभ-
यन्तः परान् आलोकमानाश्च—राजराजस्यावलोकनं कुर्वन्तः
जयजयशब्दं च प्रयुज्जानाः पुरतो यथानुपूर्व्यां पुष्करपाठ-
क्रमेण सम्प्रस्थिताः, इह गमे कश्चिदाद्यौ न्यूनाधिकाम्यपि
पदानि दृश्यन्ते इति, एष्वङ्गकृष्ण औपपातिकगमने—प्रथमो-
पाङ्गगतपाठेन तावद्वङ्गस्य यावत्सर्वराजः पुरतो महाप्रायः-
इहपुराणं आश्वधरा भस्वधाराकपुटपाञ्च उभयतो—भरतोप-
बाह्याज्जतरानस्य इत्योः पादौरेयोनागाः—गजानाधराः गज-
धारकपुटपाञ्च, पृष्ठतो रथाः रथसङ्केतोः—रथसमुदायः,
देश्योऽयं शब्दः, चः समुच्चये, आनुपूर्व्या सम्प्रस्थिताः,
अत्र यावत्सर्वसंप्रदायाः—सर्वेषु—सन्तः कानि, तत्राश्वाः " त-
यन्तं च णं तस्मिन्निहायणाणं हरिमेलामउलमः, ह्रस्वद्वयं
संयुक्तिवज्जालिनापुलिअवलचवलेचचवर्गाणं केषुचम-
ण्यपावणधोरणिवहइहण्विस्मयगणं सल्लेखामगलसा-
यवरभूतजाणं मुहमेडगचोच्यूलगथासगह्रिलिणचामरग-
एषपरिमहेश्वरकडीणं किकरवरतदणपरिमहेश्वर अद्भुतयं
वरनुरागणं पुरश्च अद्भुतपुष्पवै संपद्यन्ति, " तन्मन्तरं
" तस्मिन्निहायणाणं " ति " तरोः वेतो बलं वा तथा " ग्ल-
मलि धारणं " ततश्च तरोमल्लो—तरोधारको वेगाऽऽदिकुन्त हा-
यनः—संवहसरो वसन्ते येषां ते तथा, यौवनवत् इत्यर्थः,
अतस्तेषां वरनुरागणमिति योगः, " वरगजिमासणाणं नि-
कश्चिदाद्यः तत्र प्रधानमावयववत्तमत्तपदं ह्येतत्तत्तं चेत्यर्थः,
हरिमेलो—वनरपातविशेषस्तस्या मुकुलं—कुहमलं मल्लिका
च—विचालकस्तद्वद्विषयी येषां तथा तेषां ते मुकुलजाणा-
मित्यर्थः, चंयुच्यते " प्राकृत्येन चंयुचिरित्—कुटिलगमनम्,
अथवा चंयुच्यते—शुकचंयुचस्तद्वद्वक्तव्येत्यर्थः, उचितम्—विधि-
ताकस्य पादयोराष्टेन चंयुच्यते च तच्चालितं च विलास-
वद्वतिः पुलितं च गतिविशेषः प्रसिद्ध एव, एवंपदा चला-
कायुराद्युपगतान् तद्वचपलचञ्चला—शर्ताव चञ्चला गतिय-
ेषां ते तथा तेषां, शिषितम्—अभ्यस्तं चञ्चनं—गर्भाऽऽदरतिक-
मलं, चमनं—उत्कृष्टं धावनं—शोभनमनं धोरणं—गतिचा-
तुर्यं, तथा चिपरी—भूमौ पदव्यवस्थाः, पदव्यवस्थाचमनं ।

अपिनो—वायन्तरजनशीला गतिश्च येषां ते तथा तेषां, प-
दव्यवस्थाः प्राकृत्यात्, लालना—दोलायमानानि " लामनि-
आर्यावा इत्यादि गललालानि—करं द्यस्मानि वरभू-
तानि येषां ते तथा तेषां, तथा मूलमण्डकं मुलाऽऽम-
णम् अचञ्चलाः—प्रलम्भपुच्छाः स्थासका—वर्णाऽऽकारा अ-
श्वालङ्काराः अहिलायं मुखसंपन्नम् एताम्येषां सन्तीति
मुखमण्डकावचूलस्थासकहिलाणां, मयधौलपेशीनादेवं
प्रयोगः, तथा चमरीगण्डैः—चामरद्वयैः परिमण्डिता क-
टिपेषां ते तथा, ततः कर्मधारयस्तेषां, किङ्करभूना वे वरन-
दणा—वरयुपपदपास्तेः परिशुदीतानां इव—किनामाना-
म्यर्थः, अशोचरं शनं वरतृग्णाणं पुरतो यथानुपूर्व्यां स-
म्प्रस्थितम् । अथेमाः " तयन्तं च णं हिनदितां हिनम-
सां हिसिनुगां हिसिउच्छुगउजगविसालचनलदंताणं क-
चणकोसोपविदुंताणं कचणमाण्यवरभूतिनां वरपु-
सोहगमवउत्तानं गयां अद्भुतयं पुरश्च अद्भुतपुष्पवै
संपद्यन्ति, " इहद्वानां—मनाप्राहृतशिक्षाणं गजाना-
मिति योगः इवमन्तानां यौवनाऽऽममवचित्वात् इवपुङ्गवान्
उच्चानां तस्मादेव उच्यते इत्योः सङ्ग—पृष्ठदेशः, इवमुल्लेख-
उज्जना विशुल्लेख यौवनाऽऽममवचित्वादेवं च तं भवक-
दन्ताभ्येति समासोऽनस्तेषां, काञ्चनकोशी—सृषणंलाला-
रस्यां प्रविष्टा दन्ताः, अर्धं विधाणाऽऽप्या येषां ते तथा ते-
षां, काञ्चनमणिरमन्मृगिनानामिति व्यङ्ग्यं, वरपुष्पा—य
आरोहका निषादिनस्तेः सङ्गपुष्पाणां सज्जितानां गजानां-
गजकलभानामाद्योत्तरं शनं पुरतो यथानुपूर्व्यां सम्प्रस्थितम्,
अथ रथाः—" तयन्तं च णं सच्चक्षुणां सचक्षुणां सच-
क्षाणं सपद्माणां सनोरणवराणं सनोरधोसालं सल्लिख-
णां जालपरिक्वत्ताणं हेमवर्षावर्षाणि सक्तुगणितुत्तदा-
दणां कालायसक्तुकवणमिजंतकम्माणं सुसिंहवृत्तम-
एदलपुगां आरसवरनुरागसुमपउत्तानं कुलसखरच्छ-
असारादसुसंपर्गाद्व्याथं बलीमतेतुवरिमहेश्वरं स-
कंदवृद्धमगाणं सचावसरपहराणवरापरिमहेश्वरसङ्गाणं
अद्भुतयं रहाणं एवम् आहायुस्ववै संपादुम्—
इति, उक्तापि चन्द्राक पञ्चवरवेदिकाधिकागमनधर्षणे,
नवरमत्र वरपुष्पाणां वरपुष्पचननिर्देशः कार्यः, तत उक्तविशे-
षणां रथानामप्युत्तं पुरतो यथानुपूर्व्यां सम्प्रस्थितम् । अ-
थ पदानयः—तयन्तं च णं अस्मिन्निहकुचवर्षाणामुल्लेख-
मिहमालचणुवाणिसज्जं पाहलाणंश्च पुरश्च अद्भुतपुष्पवै
संपद्यन्ति, " ततः पदानयोक्तं पुरतः सम्प्रस्थितं, कोश-
मित्याह—अस्यस्यादिति पाणौ हर्षे यस्य तत्तथा, सज्जं च
सङ्गपुष्पाऽऽदिस्वामिकार्यं, तत्रास्मादिति प्रसिद्धाति, नवरं
शक्तिः—विशालं शनं तु एकशतं " लउइ " लकुटो विभि-
पालः प्रागङ्गम्बप इति । अथ भरतः प्रस्थितः सन् पणि
यत्त कुर्वन् यथाऽऽपचक्षुति तदाह—" तयं णं " इत्यादि, ततः
स भरताधिपो नरेन्द्रो हारावभूतसुहृन्निर्वधया यावत्
मरपतिस्त्रयस्या शूद्रा मथिनकीर्तिभक्तारनोपदिष्टामागौऽ-
नेकराजवरसहजायुतामागौ यावत्समुद्रवचनूतामिष मेदि-
नौ कुर्वन् सर्वदया सर्वपुण्या यावत्प्रयोयनादिनेन युक्त इति
मर्थः, प्रामाऽऽकरनगरलंठकषेडमहमयायावदाय मोचमु-
पलनाऽऽममसत्वाधयद्वयमिति शानं स्तिमितमेदिनीका च-

पुष्पाभिन्नमयम् २ अष्टागणि-वराणि तस्मात् प्रतीच्छन् २ त-
द्विष्यं चकार क्षमपुष्पच्छन्दं योजनान्तरिताभिर्वसन्तिभिर्मयम् २
यत्रैव विनीता राजधानी तत्रैवावकाच्छन्ती, तत्राऽऽगतः सन्
यत्रैव प्रतीकम् २ उवागच्छन्ता २ इत्यादि, व्यक्तं, नवरं वि-
नीताया राजधान्या अष्टमभक्तमित्यत्र विनीताधिपत्यकदेव
साधनाय विनीतां राजधानीं मनसि कुर्वन् २ अष्टमं पक्ष-
मयसीत्यर्थः, नन्विदमष्टमनुष्ठानमनर्थकं, वासनयनाधिक-
कलितानां प्रवेशश्च वक्ष्यताम् २, उच्यते-निदपस्येषां वास-
न्धयार्थमिति । यद्वाहं' निवसयमपक्षयस्यं विणीशं राय-
हाणि मण्णी करेमाह २ अष्टममयं पक्षयहह' इति प्राकृत-
श्रुत्यमन्त्रेण, अथाष्टमभक्तमात्यन्तनरं भरतो यच्चकं त-
वाहं' तपस्यं' इत्यादि, स्पष्टं, 'तदेव' २ पक्षयहह-
ऽऽभिप्रेयगजसज्जनमज्जनयुहमज्जनाऽऽधिक्यः, अथ विनीता
प्रवेशयस्येके लाघवायातिदेशमाह २ तं चेव सत्यं' इत्या-
दि तदेव सत्यं वाक्यं यथा 'हृद्वा' अष्टमस्तनस्ये, पुनरां प्रया-
गमने वर्णनं तथाऽत्रापि प्रवेशं वाक्यमित्यर्थः, अत्र विशेष-
माह-नवरं महाविषयो नव न प्रविशन्ति, तेषां मध्ये एकै-
कं विनीताप्रमाणत्वात् कुनस्तेषां तत्राकाशः ? । वाच्यः
स्वेना ज्ञापनं प्रविशन्ति, रायः स एव गमः-पाठा वक्रव्यासः,
कियत्यर्थमन्यायाह-यावशिष्यासाधितेन युक्ता विनीताया
राजधान्या मध्यमपथेन-मध्यभागेन यत्रैव स्वकं गृहं यत्रैव च
अन्यनगरानेकस्य-प्रधानानुगृहस्य प्रानिहारं-बाह्यहारं
तत्रैव गमनाय प्रयातिराजान्-विनितया, प्रवृत्तयान्तर्यं
प्रविशति चकित्याभियोगिण्युता तथा २ वासमयनं परि-
च्छुर्वन्ति तथाऽऽह-तपस्यं' इत्यादि, तत्तस्यस्य भरत-
स्य राज्ञा विनीतां राजधानीं मध्यभागेन प्रविशतः ज्ञापि-
बाह्यमं केवलं देया विनीतां साध्यन्तस्बाहिरंकारं वा
निरूपकमात्राणि कुर्वन्ति, अल्पकेके नानाविधरागवचनानां
मञ्चकलितानां कुर्वन्ति, अल्पकेके नानाविधरागवचनानां
तद्वचनयनाकामावृत्ताम्, अल्पकेके 'लाउल्लाहमहितां',
कुर्वन्ति, अल्पकेके गोपीपौरमण्डलमन्त्रद्वन्द्वतत्पञ्चाङ्गादि-
तत्पञ्चाङ्गादिशेषानां कुर्वन्ति, कियथावर्तित्याह-यावत्
गम्यवलिभूतानां कुर्वन्ति, अस्मीनां शिष्यरागाग्रभ्यः प्राग-
त्, अल्पकेके हिरण्यवर्षे वर्षन्ति-रूपयस्याघटितसुव-
र्णस्य वा वर्षे वर्षन्ति, एवं सुवर्णस्यै रनवर्षे वज्रवर्षम्
आभरन्वर्षे वर्षन्ति, वज्राणि-हिराणि, पुनः पर्वशरा
राष्ट्रो यदभ्युदयहह-तपस्यं' इत्यादि, तत्तस्यस्य भरत-
स्य राज्ञा विनीतां राजधानीं मध्यमपथेनानुप्रविशतः श्रुद्वाह-
काऽऽदिषु, वायव्यच्छन्दात्त्रिकचतुष्काऽऽदिमहा, महापथ-
पथेभ्यो स्थानेषु मह्योऽर्थादिप्रभृत्परमभिरुतासादिविशेष-
णविशष्टाधिभिर्गमिन्मन्दयन्तश्चाभिद्वयन्तश्च एवमवर्षा-
दिभिर्नि सन्मयः । तत्र श्रुद्वाहकाऽऽदिच्छन्दा प्राग्वत्
अर्थाधिना-द्वयार्थाधिः कामार्थाधिना-मनोहाराद्वयार्थाधिनाः भो-
गार्थाधिना-मनोहाराधरस्पर्शार्थाधिनाः सामार्थाधिना-भोजन-
मात्रादिप्राप्यार्थाधिनाः श्रुद्वाहकादिस्पर्शम् इच्छन्त्येष्वयति-
तत्र श्रुद्वाहकाः, स्पर्थाधिकप्रत्ययविधानात् श्रुद्वाहिकाः
कल्पिताः-पराविशकप्रत्यय पावक्ष्यवर्गाणि भाषाऽऽज्य-
कागोष्टिकाः-कापातिकाः ताम्बूलस्थनीयाहका वा, करं-
राजदेवं द्वयं वक्षन्तीर्वंशलाः कारावाहितस्त एव कार-

वाहिकाः, कारवाहिना वा शास्त्रिकाऽऽप्यः शब्दाः श्रीश्रृंग-
मन्त्रिकणमहाधिकारे व्याख्याता इति ततो व्याख्येया इ-
ति । अथ ते किमवादिपुरित्याह— जय जय नम्रा । इ-
त्यादि पदद्वयं प्राग्वत्, अर्धं ते—तुभ्यं मृगदिनं शेषः ।
अजितं प्रतिरिपुं जय जितम्—आज्ञापयशंश्चैव पालय, जितम-
ध्ये—आज्ञापयशंवदमर्थे वस—तिष्ठ । विनीतपरिजनपरिकृतो
मृग इत्यर्थः । इन्द्र इव देवानां—वैभवंतानां मध्ये ऐश्व-
र्यंयुक्तं, चन्द्र इव ताराणां—उपनिवेशात् । वमर वस्तुग्राह-
कः । क्षिणातिनामिन्यर्थः । एवं धरण इव नागानामित्यत्रादि-
क्षेपम्, अन्यथा सामान्यतोऽसुराणांमित्युक्ते बलीन्द्रस्य ना-
गानामित्युक्ते च भूताऽऽजम्भस्यापमाननेनोपपन्नासां युक्तिमा-
न् स्यात्, क्षिणात्यस्यैव उद्धीकृषामानधिकनंजस्तत्त्वात् । इ-
हूनि शास्त्रसंज्ञायां यावत् वद्धीः काटीः वहीः पूर्वकाटीकाटीः
विनीताया राजधान्याः ब्रह्महिमवर्गिरिःराजमर्मोदाकस्य
केवलकल्पस्य भरतवर्षस्य भ्रामाऽऽकृतनगरलेखकवैद्यदम्भ-
द्रोणमुत्पत्तनाऽऽश्रमसंनिवेशेषु सत्यं प्रजापालनेनोपार्जितं-
सम्पन्नं निजभुञ्जतिप्रापितं, तं न नमुचिनेव सत्वाऽऽप्याप-
त्यं यो यो न स तस्याः । महया जातिं इव इवयदात्—
‘इत्यण्डमृगिभवाश्चरन्तं तत्कालात्तुडिअन्नणमुगंगपटुपबाह्वाश्च-
रंषेणं विउलाईं भोगमागईं भुञ्जामे’ इति संज्ञाः । आ-
दिपत्यं पौरपत्यम् । अत्रापि यावत्पदात्—सामिन्संमितिं—
सहचरानं व्यासंरससेनावामं कारामेति प्रामाण्यं । तं प्रा-
ह्याम्, अत्र आयास्या प्राग्वत्, विचर इति कृत्वा जयजयश-
ब्दं प्रयुज्जति । अथ विनीतां प्राविष्टः सन् भरतः किं कु-
र्वन् काऽऽजगामेत्याह—‘तप गे से भग्दे राया गुणगमाला-
सहस्सई पिउछिज्जामाणि गिउछिज्जामे’ इत्यादि, ततः स-
भामां राजा नयनमालासहस्रैः प्रथमयाः प्रथमयाः इत्या-
दिविशेषणपदानि श्रीश्रृंगमन्त्रिकणमहाधिकारे व्याख्या-
तानि ततो ज्ञानं, नवरत्नं—शृंगुलिमालासहस्सई क्षा-
हज्जामेदे दाहज्जामेदे’ इत्येव जनवाऽऽगतानां जनानां पौर-
जनेरकुलिमालासहस्रैर्यमना इत्यपि, यैश्च स्वनां कुहं-
पित्याः प्रभारः यैश्च च भवनवाचनंस्वतः—अगहसिंवाभ-
मृशरोखरभूते राजयोग्यं वानपुहमित्यर्थः, तस्य प्राग्निद्वारं
तदेवोपागच्छति, ततः किं करोतीत्याह—‘उवागच्छ्वना-
इत्यादि, उपागत्य स्थापयिष्ये’ इतिरत्यं स्थापयित्वा, स्थापयि-
त्वा च तस्मात्पश्चादिति, प्रत्यक्षं च विजयंजनां ततो हि
विजयजनावासरेऽवश्यं स्तस्यार्थ इति विधिश्चो भरतः पांडश
वैषसहस्रान् सत्कारयति संमानयति, ततो द्वात्रिंशत्
राजसहस्रान्, ततः सेनापतिरन्तगृहपतिरन्ताऽऽग्निं ब्रौहि-
मं सत्कारयति संमानयति, ततः ब्रौहिमं यथा—पञ्चवैदिकाणि
स्वशरतानि—रसवतीकारशतानि ततः—अष्टादश अंगिप्रश्रेणीः
ततः—अग्न्यानि च बहून् राजेश्वरतत्त्वराऽऽग्निं सत्कारयति,
संमानयति, सत्कार्यं संवापय च पूर्णे उत्सवेऽतिथीनिव
प्रतिविजस्येति, अथ यावत्परिच्छुतो राजा यथा वासगृहं
प्रविशेत् तथाऽऽह—इथीरयण्ये’ इत्यादि, श्रीरनेन-
सुभद्रया द्वात्रिंशता श्रुतुत्तवाणिकासहस्रैर्द्वात्रिंशता जन-
पक्षकस्यासहस्रैः द्वात्रिंशता द्वात्रिंशत्सैन्यं तत्कसहस्र-
पक्षं संपरिचृतो भवनवराचनं कर्ममतीति—प्राशितः, प्राक-
रणिकत्वात्तुक्तेऽपि भरतः कर्त्तव्यं गम्यतेऽपि वाक्ये, यदा

कुबेरा-देवराजा धनतो-लोकापालः कैलासं—रुद्रकिंवावलं, किलकण्ठं ?—भवन्वरावतंसकं शिखरिष्ठं गिरिशिखरं तन्मृतसदृशमुच्चैर्बनेरधोः लोकिभ्यवहारात्तुल्यरिण्यं दृष्टान्तः, अयथाकुबेरस्य लोचनीवतंसकनाभ इन्द्रकविमानादुत्तरतो वस्तुविमाने वास्तव्य भूयमाणत्वादायमान सह विरुद्धते ।

प्रतिश्रय पथकं तदाह—

तएवं तस्मै भरहस्मै रक्षां अष्टया कया इजपुरं चिते-
माश्रुस्मै इमेभ्यारुवे ० जाव समुपजिस्था, अभिनिर्णयं मय
शिशुभगवत्वीरिअपुरितकारपरकमेण चुल्लदिभवंतगिरिसा-
गरमेराए केवलकप्यं भरहे वासे, तं सभं खलु मे अण्णाणं
महया रायाभिसेणं अभिसेणं अभिसिचवितए चि कडु
एवं संपेहेति, संपेहिता कल्ल पाउप्पभाए ० जाव जलंते जेणव
मज्झाधरे ० जाव पडिणिकलमइ, पडिणिकलमिता जेणव बा-
हिरिआ उवट्ठाणसाला जेणव सीहासणे तेणव उवागच्छइ.
उवागच्छिता सीहासणवरगए पुरथाभिमुहं शिमीअति, नि-
सीइता सोलस देवमहस्से बत्तीसं रायवरमहस्से सखावइ-
रण्ये ० जाव पुगेहियरण्ये तिसि सट्टुअमए अट्ठास सेंणि-
प्पसेणीओ अणं अ बहवे राईसरतलवर ० जाव सत्थावहए
भिअओ सदावेइ, सदावेत्ता एवं वयासी—अभिनिर्णयं देवा-
णुप्पिआ । मए शिशुभगवत्वीरिअ ० जाव केवलकप्यं भरहे वा-
से तं तुक्कं ये देवाणुप्पिआ । मं महयारायाभिसं विअरह,
तएवं से सोलस देवमहस्सा जावप्पभिअओ भरहणं रखा
एवं वुत्ता समाणा इहत्तुडं करयलमत्थए अंजलि कडु भरह-
स्मै रक्षां एअमहं समं विअएणं पडिसुणेंति, तएवं से भरहे
राया जेणव पोसहसाला तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता
० जाव अट्टमभत्तिए पडिजागरमाखे विअइ । तएवं से भरहे
राया अट्टमभत्तिं परिणममायंसि अभिआगिए देवं सदावेइ,
सदावेत्ता एवं वयासी—खिप्पावेव भो देवाणुप्पिआ । विणी-
आए रायहाणीए उत्तरपुरच्छिमे दिसीमाए एणं महं अभि-
सेअमएहवं विउज्जेइ, विउज्जिता मम एअमाणात्तिणं पच-
प्पिअइ, तएवं ते ओभिशोगा देवा भरहेणं रखा एवं वुत्ता
समाणा इहत्तुडं ० जाव एवं सामि चि आगाए विणएणं व-
यणं पडिसुणेंति, पडिसुणिता विणीआए रायहाणीए उत्तर-
पुरच्छिमे दिसीभाणं अवकपेंति, अवकपिता देउजिअसमु-
गाएणं समाहणेंति, समाहणिता संलिजार्इ जोअणार्इ दंडं
सिसिरंति, तं जहा—रण्णाणं ० जाव रिट्ठाणं अहावायेर पुग-
ले परिसाहेति, पडिमाडिता अहासुहमे पुगले परिआदिअं-
ति, परिआदिइत्ता दुवं पि वंडुअरसमुगायणं ० जाव समो-
हयंति समाहणिता बहुमपरमाणिअं भूमिभाणं विउज्जेति, से
जहायामए आलिगपुवलेइ वा ० तस्मं ये बहुसपरमाणि-
अस्स भूमिभागस्स बहुमअमदेसभाए एत्थं मं एणं अ-

भिसअमदवं विउज्जेति, अयोगसंभसमसिखिइ ० जाव
मंभवत्तिभूयं पेज्जाघरमंदववसणो चि, तस्मं गं अभितेअ-
मंदवस्स बहुमअमदेसभाए एत्थं मं एणं अभिभेअपदे
विउज्जेति अक्खं सण्हे ; तस्मं गं अभिभेअपदेस्स ति-
दिंसि तओ तिमोवाणपडिरूपए विउज्जेति, तस्मिं गं ति-
सोवाणपडिरूपगणं अयमेअरुवे वणावासे पण्णे ० जाव
तोरणा, तस्मं गं अभितेअपदेस्स बहुमपरमाणिअं भू-
मिभागे पण्णे, तस्मं गं बहुमपरमाणिअस्स भूमि-
भागस्स बहुमअमदेसभाए एत्थं मं एणं सीहा-
सणं विउज्जेति, तस्मं गं सीहासणस्स अयमेअरुवे
वणावासे पण्णे ० जाव दाववसणं समं चि । तए
वं ते देवा अभिसेअमदवं विउज्जेति, विउज्जिता
जेणव भरहे राया ० जाव पचपरिणंति, तएवं से
भरहे राया अभिआगाणं देवाणं अंति एअमहं सो-
खा शिमम इहत्तुडं ० जाव पोसहसालाओ पडिणिकल-
मइ, पडिणिकलमिता काहुविअपुरिसं सदावेइ, सदा-
वेत्ता एवं वयासी—खिप्पावेव भो देवाणुप्पिआ ।
आभिसकं हत्थियरणं पडिइएइ, पडिक्कंता हयग-
य ० जाव सखादिता एअमाणात्तिअं पचप्पिणह ० जाव प-
चप्पिणंति, तएवं से भरहे राया मज्झाधरे अणुप-
विसइ ० जाव अंजणगिरिकूटमसिभं गयवइं थुरइं दुरु-
टे, तएवं तस्मै भरहस्मै रक्षां आभिसकं हत्थियरणं
दुरुटस्स समाश्रुस्मै इमे अट्टमंगलगा, जे चव गमो
विणीअं पविममाश्रुस्मै सो चव शिखलममाश्रुस्मै वि ० जाव
अप्पट्टुअमपाखे विणीअं रायहाणि मअमअमअं शि-
माच्छइ, शिमाच्छिता जेणव विणीआए रायहाणीए
उत्तरपुरच्छिमे दिसीमाए आभिसअमदवं तेणव उवाग-
गच्छइ, उवागच्छिता अभिसअमदवदुवारे आभिसकं
हत्थियरणं ठावेइ, ठावेत्ता आभिसकं आ हत्थियराणां-
ओ पणोइइ, पचोइइत्ता इत्थियरणं बत्तीमाए उडु-
ल्लाणिअसहस्सेइ बत्तीमाए जणवपकल्लाणिअसह-
स्सेइ बत्तीमाए बत्तीमवदेइ णाणसहस्सेइ पाईं सं-
परिबुडे अभिसअमदवं अणुपविमइ, अणुपविसिता जे-
णव अभिसेअपदे तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता अ-
भिसअपदे अणुपवदिइणीकरेमाखे अणुपवदिइणीकरेमा-
णं पुरच्छिमिअं तिमोवाणपडिरूपणं दुरुइ, दुरुइत्ता
जेणव सीहासणे तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिता
पुरथापिइइ ससिणसे चि । तएवं तस्मै भरहस्मै
रक्षां बत्तीसं रायसहस्सा जेणव अभिसअमदवे ते-
णव उवागच्छंति, उवागच्छिता अभिसअमदवं अ-

शुभायमिति, अशुपविमिता अभिसम्पदे अशुप-
याहिणीकरमाणा अशुपयाहिणीकरमाणा उत्तरिल्लेणं
तिमावाणपडिरूपणं जेष्व भरहे राया तेण्व उवाग-
च्छति, उवागच्छिता करणलं जाव अजलि कहु भ-
रहे रायाणं जणं विमणं वद्धवैति, वद्धवेत्ता भर-
हस् रक्षां शक्वासे शाद्रे सुस्समाया ० जाव प-
ञ्जुवासति, तए यं तस्स भरहस्स रक्षां सेयावइरय-
यं ० जाव सत्थवाहपभिओ तेऽवि तह चेव श्वरं दा-
हिणिल्लेणं तिसावाणपडिरूपणं ० जाव पञ्जुवासति, तए
यं से भरहे राया अभिओगे देवे सदावेह, सदावेत्ता एवं
वयासी—खिप्पामेव भो देवाणुप्पिआ ! ममं महत्थं म-
हत्थं महरिहं महारायाभिसेमं उवद्धवै, तए यं ते
अभिओगिआ देवा भरहेणं रक्षा एवं वुत्ता समाणा
इट्टुट्टुत्ता ० जाव उत्तरपुगच्छिमं दिमीभागं अक्कमंति,
अक्कमिआ वेउक्किअममुखाएणं समोहयंति, एवं ज-
हा विजयस्स तहा इत्थं पि ० जाव पंदमवणे एगओ भि-
लायंति, एगओ मिलाइत्ता जेष्व दाहिणद्वभरहे वामे
जंमेव विणीआ रायहाणी तेण्व उवागच्छति, उवाग-
च्छिता विणीअं रायहाणि अशुपयाहिणीकरमाणा
अशुपयाहिणीकरमाणा जेष्व अभिसम्पदेव जेष्व
भरहे राया तेण्व उवागच्छति, उवागच्छिता तं म-
हत्थं महत्थं महरिहं महारायाभिसेमं उवद्धवैति, तए यं
तं भरहे रायाणं वचीसं रायसहसा सोभयंमि ति-
हिकरणदिवमणकल्लपुट्टुत्तं उत्तरपाटुडयाविजयंति ते-
हि साभाविण्हि अ उत्तरवेउक्किअहि अ वरकमलपट्टा-
येहि सुरभिवरवारिपडिपुच्छेहि ० जाव महया महया रा-
याभिसेमं अभिसिंचति, अभिसेओ जहा विजयस्स,
अभिसिंचिता पत्तेअं पत्तेअं ० जाव अजलि कहु ताहि
इट्टाहि जहा पविसेतस्स भण्णिआ ० जाव विहराहि णि कहु ज-
यजयस्स पंडजंति । तए यं तं भरहे रायाणं सेयावइरय-
यं ० जाव पुगेहियरयणे तिण्णि अ सट्ठा सूअसया अट्टा-
रस्स सेणुप्पेसीओ अएणं अ वहवें ० जाव सत्थवाहप-
भिओ एवं चेव अभिसिंचति, तेहि वरकमलपट्टायेहि
तहवें ० जाव अभियुयंति अ सोलस देवसहसा एवं चे-
व श्वरं पम्हमुकुमाला ० जाव पउउं पिण्णंति, तए-
यंतरं च यं दहरमलयसुगंधिहि गंधेहि गायाइं
अब्भुक्खंति, दिव्वं च सुमणादामं पिण्णंति, किं
बहुणा !, गंडिमवेदिम ० जाव विभूसिअं करंति,
तए यं से भरहे राया महया महया रायाभि-
सेमं अभिसिंचि समाये कौंडिअपुरिसे सदाव,

सहाविता एवं वयासी—खिप्पामेव भो देवाणुप्पिआ !
इत्थिखंभवरगया विणीयाए रायहाणीए मिधादयतिग-
चउक्कचर ० जाव महापट्टेहसु महया महया सदेणं उग्घो-
सेमाणा उग्घोसमाणा उस्सुकं उक्करं उकिट्ठं अदिजं अभिजं
अम्भट्टपवंसं अदंउकुट्ठिमं ० जाव सपुगजयवयं दुवालस-
संवच्छरिअं पमाअं घोसं घोमेह, मयेअमाणात्तिअं पच्च-
प्पिण्ह ति । तए यं ते कौंडिअपुरिसे भरहेणं रक्षा
एवं वुत्ता समाणा इट्टुट्टुच्छिपयायंदिआ पीइमणा इ-
रित्तवसविसप्पमायाइयया विण्णंणं वयणं पडिसुयंति,
पडिसुयंता खिप्पामेव इत्थिखंभवरगया ० जाव घोसंति,
घोसिता एअमाणात्तिअं पच्चप्पिण्णंति । तए यं से भरहे-
राया महया महया रायाभिसेमं अभिसिंचे समाये
सीहासयाओ अम्भट्टेह, अम्भट्टिता इत्थिरयणेणं ० जाव
यादगसहसमेहि सदि संपिण्डे अभिसम्पेदाओ पुरित्थ-
भिण्णेणं तिसावाणपडिरूपणं पक्कोहइ, पक्कोहइत्ता अ-
भिअमंइवाओ पडिण्णिकलमइ, पडिण्णिकलमिता जेष्व
अभिमेकं इत्थिरयणे तेण्व उवागच्छइ, उवागच्छिता
अजण्णिगिक्कुडमसिअं गयवइं ० जाव दूळ्हे । तए यं तस्स
भरहस्स रक्षा वचीसं रायसहसा अभिसम्पेदाओ उ-
त्तरिल्लेणं तिसावाणपडिरूपणं पक्कोहंति । तए यं तस्स
भरहस्स रक्षा सेयावइरयणे ० जाव सत्थवाहपभिओ अ-
भिअम्पेदाओ दाहिणिल्लेणं तिसावाणपडिरूपणं पक्कोहं-
ति । तए यं तस्स भरहस्स रक्षा अभिमेकं इत्थिरयणं दूळ-
स्स सवाणस्स इमे अट्टुट्टुगलगा पुरओ ० जाव संपत्थिआ,
जोऽवि अ अइगच्छमाणस्स गमो पदमो कुबेरावसाओ
सो चेव इहं पि कपो सकारजदो णेअव्वो ० जाव कुबेरो-
व्व देवराया कलासं तिहरे सिंगभूयंति । तए यं से
भरहे राया मज्झपरं अशुपविसइ, अशुपविसिता ०
जाव भोअणमंडवसिं सुहासणवरगए अट्टमभवं पाणइ,
पारिता भोअणमंडवाओ पडिण्णिकलमइ, पडिण्णिकलमि-
ता उप्पि पायावरगए पुड्डमायेहिं सुइगमत्थएहिं ०
जाव अजण्णो विहरइ । तए यं से भरहे राया दुवालस-
संवच्छरिअं पमाअं विण्वत्तं समायंति जेष्व
मज्झपरं तेण्व उवागच्छइ, उवागच्छिता ० जाव मज-
खघराओ पडिण्णिकलमइ, पडिण्णिकलमिता जेष्व बाहि-
रिआ उवट्ठासाला ० जाव सीहासणवरगए पुरत्थाभिण्णे
खिसीअइ, खिसीअइत्ता सोलस देवसहसं सकारेइ, स-
म्माणेइ, सम्माणिता पडिविसज्जेइ, पडिविसज्जिता वची-
सं रायवरसहसा सकारेइ, सम्माणेइ, सम्माणिता से-
यावइरयणं सकारेइ, सम्माणेइ, सम्माणिता ० जाव पुरो-

ठभूमिवर्णनाऽऽदि प्रतिपादयन्नाह 'तत्तु यं' इत्यादि, तस्याभिषेकविधीस्य बहुसमसमर्थयोऽभिधानाः प्रवृत्तः, तस्य समसमसमर्थस्य मध्ये एकं मन्त्रं सिद्धासन् विकृतेति, तस्य वृत्तकस्यासौ विकृतयेवमिहासन्मध्ये हेतुः यावद्वाग्मां वृत्तं यत् तद्वागमयणं सम्यक् समन्तं सुखं वाक्यमिति हेतुः, एतन्मार्थं विगमयन्नाह—'तत्तु यं' इत्यादि, ततो-भरनाऽऽज्ञानमन्त्रं न देवा उक्तविशेषणविशेषमभिषेकमण्डपं विकृतेति, विकृत्यै च येष्वभग्नो राजा, यावत्प्रदात् 'तत्तु यं' उवागच्छन्ति उवागच्छन्ता एवमाशुसिद्धं' इति प्राज्ञं, 'तत्तु यं' इत्यादि, व्यङ्ग्यं, अथैतस्ममयोचितं परतन्मयमाह—'तत्तु यं' इत्यादि प्रायत्, 'तत्तु यं' इति, ततस्तस्य भरतस्य राज्ञा अभिषेकं इन्तिरत्नमाकलयन् सन् इत्यस्यैवार्थं मङ्गलकालं पुनः समप्रतिपादयति हेतुः, अथ मन्त्रलाघवार्थमतिदिशान्—एवमयो विनीतां प्रतिशानः स एव तस्य निष्कामनोऽपि भरतस्य, कियदन्तमत्याह-यावदप्रतिबुद्धयन् २ वनीनां राज्ञासौ मध्येमन्त्रेन निर्गच्छन्ति, हेतुं व्यक्तं, ततः किं चक इत्याह—'एवमोहहिता इत्योरप्युक्तं' इत्यादि, ततः स भरतो राजा स्मृतिस्तेन सुमन्त्रा, द्वित्रिंशता श्रुतुकर्याण्युक्तसदृशैः द्वित्रिंशता जमपदकर्याण्युक्तसदृशैः द्वित्रिंशता द्वित्रिशद्वैतानाटकमण्डलैः सार्द्धं संपरिवृताऽभिषेकमण्डपमनुप्रविशति, अनुप्रविश्य च यत्रैवाभिषेकपाठं तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य चाभिषेकपाठमनुप्रदक्षिणैः कुर्वन् २ स्वामिणं भक्तजनः प्रमोदतेनरात्' इति आभिषेकिकमुपसन्तुष्टुपादनेनैतौत्थिमेव स्तुष्टिकमात्रं योऽस्वेन त्रिसोपानकप्रतिपक्षेण आरोहति, प्राञ्जल्यं च येष्वमिहासन् तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य च पूर्वोभिमुखः सन्निधयः—सम्यग् यथोचितयेनोपदिष्टः, अपाः सुखरा राजादयो यथावेदमन्त्राऽऽह—'तत्तु यं' इत्यादि, ततस्तस्य भरतस्य राज्ञा द्वित्रिशद्वैतसदृशैः यत्रैवाभिषेकमण्डपः—तत्रैवोपागच्छन्तीत्यादि व्यक्तं, तत्रमभिषेकपाठं अनुप्रदक्षिणैः कुर्वन् २ उत्तरत आरोहतां प्रदक्षिणाकरणेव स्तुष्टिकमस्य जायमानस्यात्, 'तत्तु यं' इत्यादि पाठमिच्छं, 'तत्तु यं' इत्यादि, ततः स भरतो राजा अभिमयोऽग्रा देवा शब्दयस्या एवमवाहीत्—क्षिप्तं यत् ओ देवानुमिया ! मम महान् अर्थो—मयिकनकराणाऽऽदिकं उपयुज्यमानो यस्मिन् स तथा मं महान् अर्थः—पूजा यत् स तथा मं महम् उत्सवमहर्नीति महाहर्षं महाराज्याभिषेकमुपस्थापयन्—सम्पादयन्, आञ्जनास्ते यत्तु कुतश्चाह—'तत्तु यं' इत्यादि, तत आञ्जल्यनयनं ने अभिमयो देवा भरतेन राज्ञा एवमुक्ताः सन्तो हृष्टमुष्टिस्तेष्वतिरागन्त्याऽऽज्ञापको प्राज्ञः, यावत्प्रदात्—'करयत्तुमागिहं ब्रह्महं सिरसा बलं मर्यादं अञ्जलिं कटु एवं देवा तद्वि आशाए विष्णुएणं वयं पंडितुर्गेति, पंडितुर्गता' इति प्राज्ञं, व्याख्या च प्रायत्, अत्रातिदेशस्यमाह—एवम्—इत्यपकारमभिषेकस्यं यथा विजयस्य—अभ्यर्द्धोपाविजयप्राप्त्यापिप्रेषयत् तृतीयोपाज्ञं उक्तं तथाऽप्यपि हेतमिति, अत्र च सर्वाभिषेकसामग्रीं वक्तव्या, सा चोत्तरव जिजज्जमाचकारं चयने, तत्र तत्तुस्य साक्षाद्दिशितत्वात्, तस्मिन् स्थानाभ्यास्यं

तथाशब्दमुच्यतेमहर्षशान्तिं किञ्चिद्विज्ञेयं, तदायं लाघवार्थं संस्कृतकामेव युक्तमिति तथैव श्रूयते, अहमहं सौवर्णिककनकासौ तथा कल्पमयकनकासौ तथा मयिमयकनकासौ तामिहाष्टद्वानाधिककनकासौ एवं भूङ्गाराणाम् आह, शान्तां स्थालानां पात्रीणां सुप्रतिष्ठानां प्रयोगिकानां वातकरकाणां चित्ररत्नकरकनकाणां पुष्पचङ्करीणां याज्ञोमहस्तकचङ्करीणां पुष्पपटलकानां याज्ञोमहस्तपटलकानां सिद्धासनां क्षुराणां वामराणां समुद्रवरणं चञ्जानां धृगकङ्कुराणां प्रत्येकमण्डपहस्तं विकृतेति, विकृत्यै च स्वाभाविकान् वैकिण्णान् पश्यान् गृहीत्वा क्षीरोद्रे उदकमुपलाऽऽदीनि च गृह्णन्ति, पुष्करोद्रे तथैव, ततो भरतेरावतयोर्मागयाऽऽदिनीधनं उदकं सृष्टं च तत्तनयोर्माहानदीपूदकं सृष्टं च ततः कुल्लहिमाद्रीं सधेत्वरणं च पुष्पाऽऽदीनि, ततः पञ्चद्रवपुष्पैरुदकमुपलाऽऽदीनि च वृक्षकारागिरिषु संवत्सराऽऽदीनि तथा अमरमर्षात् उदकं सृष्टं च, ततो मेरौ मद्राश्लवेन सधेत्सराऽऽदीनि ततो नन्दनवनं सधेत्सराऽऽदीनि सतस्रं च गोशीषजम्बनं ततः सोमनस्यवेन सधेत्सराऽऽदीनि सतस्रं च गोशीषजम्बनं दिष्टं च समुद्रोत्थं ततः एवमकवेन सधेत्सराऽऽदीनि सतस्रं च गोशीषजम्बनं, उपागत्य च तत् पूर्वोक्तं मर्षां मर्षां मर्षां महारयाभिषेकोपयोगिनीरोरकाऽऽपुष्पकरमुपस्थापयन्ति—उपहौकयन्ति । अपोत्तरकृत्यमाह—'तत्तु यं' इत्यादि, ततस्तस्य भरतं राजानं द्वित्रिशद्वैतसदृशैः शोभने निवेशयणुषोषं 'निधिकरणविषयसन्तानमुहन्ते' तिध्यादिपदात् समहारहः—'तत्तु यं' इत्यादि, तत्र तत्तुयः—रिक्तकैमुद्रम्याऽऽदिबुद्धिनिधये भिक्षा निधिः, करणं—विधिदिष्टि-वसो बुद्धिप्रदक्षापातदिनाऽऽदिषो भिक्षाविसा, न—क्षणं—राज्याभिषेकोपयोगि भूत्यादिमहर्षशान्तकनकासाम्भ्यतरत्, न्यतरत्—'अभिषेकं महीपालः, श्रुतिर्ये-छालक्षुषैः सुमानुराधापौरुषैः' चिरं शान्तं वस्तुपरायम् ॥ १ ॥' इति, मुहन्तः—अभिषेकोक्तसत्समानदैवत इति, अत्रैव विश्वमाह—उत्तरप्रापुषदा उत्तरप्रपदा तत्तु तस्य विजयो नाम मुहन्तः—अभिजिदादयः क्षुण्णसमिन्, अयं भावः मुहन्तोपपत्तयः पञ्चदशक्षुराऽऽत्मकं विषयऽ-एतक्षणः तक्षणं चेदं उवातिः शक्रप्रति-—'हौ यामो घटिकादीनौ, हौ यामो घटिकाधिकौ विजयो तस्य योयोऽयं, सर्वकारप्रसाधकः ॥ १ ॥' ततस्तैः पूर्वोक्तैः स्वामयिकैः सतस्रैः क्रिद्वै चरकमले आधाराभूते प्रतिष्ठानं स्थितियं तेषां तैः सुरभिषेकारप्रतिपुषः, अत्र चंद्रकपयद्वयः एहि आविष्टकं ते गुणं विपुलं पश्यत्पविहार्थं हि करयत्परिग-हिदिष्टं अमुकस्तेषां नोवशिष्टकलसां योऽयं अमुकहस्तं अमेजासं' इत्यादिकां ग्रन्थो यावत्परमं प्राज्ञं उत्तरव जिज-

जन्माभिषेकप्रकरणे व्याख्यास्यते तत्रास्य साक्षादशितत्वात्, वाक्यसङ्क्षेपे च कर्णुक्रियाविधानात् दृश्यते, उक्तविशेषण विशिष्टेः कलशेः सर्वोदकसर्वसुप्तसौषधप्रशस्तिवस्तुभिर्मण्डना २-मरीचसौ २ राज्याभिषेकनामाभिषिञ्जति, अभिषेको यथा विजयस्य जीवाभिगमोपपत्तेः उक्तस्तथाऽप्यबोद्धव्यः, अभिषेकस्य च प्रत्येकं २ प्रदिनम् । यावत्पदात् 'करयलपरिमहिञ्च सिरसावत्तं मत्स्य' इति प्राञ्च, अञ्जलि कृत्वा ताभिरिष्टाभिः अत्रापि 'कंताहि' ञञ्जय यगूर्हि अभिमण्डना य अभिषुण्ठता य एवं वयाली-जय जय गुंदा जय जय भद्रा ! भद्रं ते अजिग्रं जिगृहि' इत्यादिको ग्रन्थस्तथा प्राञ्चो यथा विनीतां प्रविशतो भरतस्याप्याधिपमुखयाचकजनैराशास्त्रिभ्यां गुंदा गम्भं भणित्वा कियस्येनमित्याह-यावद्विरति-कृत्वा जय २ शम्भं प्रमुञ्जति, नमस्कृत्यऽभिषेकसूत्रं जीवाभिगमगतविजयेवाभिषेकसूत्रादिदेशेनेकं, साम्प्रतीनदीयाऽऽदशेषु च 'अट्टसलणं सौवलिप्रकलसाणं' इत्यादि दृश्यते, अत्र च वृत्तां—'अट्टनदहस्तेणं सौवाग्नप्रकलसाणं' इत्यादि दृष्टितं तत्कथमन्यथा विरोधः? उच्यते-जीवाभिगमवृत्तौ तावत् विभागतो दृश्यते, अट्टनदहस्य सौवाग्निकानां कलशानामट्टनदहस्य कथमन्यानां कलशानाम् अट्टनदहस्य मण्डितमयामिमिदादिषाऽऽशयिताश्च लिखितत्वात् दोषः, यदि चात्र कलशानामट्टनदहस्यकलशास्तत्तावत् तत्रैव सत्यं कृत्वा अष्टमः सत्त्वस्तिरिक्तुत्प्रत्ययोऽपि नोपपद्यते, किंच दृश्यमानतस्त्रैव विकुर्वेवाधिकारः 'अट्टनदहसं सौवाग्नप्रकलसाणं' ञञ्जय भीमिञ्जाने' इत्यादि अभिषेकसूत्रे तु 'अट्टनपणं सौवलिप्रकलसाणं' इत्यादिरपि विचार्यम् । अथ शेषपरिकुटुम्बाभिषेकप्रकरणेनामाह—'तपणं' इत्यादि, ततो द्वाविंशद्वाङ्महद्वाभिषेकानन्तरं भरतं राज्ञोऽसौपातिरन्ते, यावत्पदानां माहावहारस्ये चट्टनस्ये' इति प्राञ्च गृहपतिवर्द्धकपुरोहितरत्नां शौण्ड अ घटानि—पट्याधिकानि सुगुणानि अष्टादश भेषिप्रभेण्यः, अग्रे च बहवो यावत्कट्टनराजशब्दाऽऽदिपरिग्रहः, ततो राजभरतलवमाह्वयिकीन्द्रभिषेकस्य अष्टिनापतिनामार्थावहमभूत् एवमेव-राजान इवाभिषिञ्जति, तैस्वरकमलप्रतिष्ठापेनपथे कलशविशेषणाऽऽङ्किं कथं, यावदभिनन्दति अभिपुत्रमि च, ततः षोडश-द्वेष्टनदक्षा एवमेव-उक्तार्थाभिषिञ्जति, यत्तु आभ्यागिकसुराणां चरमोऽभिषेकः तद्वरतस्य मनुष्येन्द्रमनमनुष्याधिकारामनुष्यकृताभिषेकानन्तरमाविषेजितं वीर्यं, यद्वा—देवानां चिन्तितमात्रतद्वत्सिद्धिकारकत्वेन पर्यन्ते लघाधिकृष्टाभिषेकविधानाधीनिति, अथैवमस्तिऽऽदो तु पूर्वमपि देवानामभिषेकोऽभिहित इति । अत्र यो विशेषस्तमाह—'गुवरं' इति, अयं विशेषः—आभ्यागिकसुराणां मपरेयोऽभिषेकस्यः पञ्चमलया-पञ्चमयया सुकुमारया च, अत्र यावत्पदास्तिमिदं 'मेषकासिआणं गायार्हं लुर्दिनं, सरससौख्यसंबद्धेषु गायार्हं अगुलिपति, अगुलिपत्ता नाशिसासवायवोऽनेकं चक्रवर्हं वक्षकस्मिजुतं हयलापिल-बाहरेणं धवलं कण्ठमग्नप्रकलसाणं आनामकलहमरिमण्यं अहयं दिव्यं देवकुलपुत्रं शिञ्ज्यावोति, शिञ्ज्यावोला हारं पिण्डेति', पिण्डेना अयं अहहारं एगावलिमुत्तावलि रय्यावलि पातस्य अगयार्हं तुष्टिभारं कथयति

इत्यमुर्हिआणंनं कञ्जिसुप्तं वञ्जसुप्तसुप्तं सुराधि कंठ-सुराधि कुडलार्हं सुहार्माणि चित्तरयपुण्ड्रं नि । अत्र व्याख्या—गन्धकाषाधिकया सुरभिगन्धकाषादृश्यपरिकर्मितया लघुशार्डिकाया इति गम्यं, मात्राणि—भरतशरीरायवाञ्कस्यन्ति, कृत्यासिवा च सरसेन गोशर्षकचरनेन गात्रा-गयुल्लिख्यन्ति, अनुलिप्य च देवकुलपुत्रं निवास्यन्ति-परिधापयन्तीति योगः, कथमभूतमित्याह—नासिकानिःश्व्वा-सवातेन बाह्य-दूरापतेयं स्वरुतनारात्मन्यर्थः, अत्रमर्थः-आस्तां महावातः नावावातोऽपि स्वबलेन तद्वक्ष्युगुलम् अ-न्यत्र प्रापयति, चक्रवर्हं कपालिशय्यात्, अथवा चक्रवर्हं चक्रुपोधकं घनत्वात्, अतिशयिता वर्येन स्यर्थेन च युक्तं हयलापि-अश्वमुखजलं नमामाणि पलघं-कोमलमरिरेकेण अतिशयेन अतिविशिष्टसुदृढ्यलपुत्रगुणोपेतमिति भावः, धवलं प्रतीतं, कनकंन खान्तानां विह्वुरितानि अन्तकमार्ति—अञ्जल्योर्वानलतणानि यस्य तत् नथा आकाशरफ-टिकां नाम अतिस्वच्छरफटिकविशेषात्मन्यहशप्रभम् अहत्तं दिव्यं निवास्य च हारं पिण्डाणि-नं देवाश्चक्रिणः कण्ठ-पीठे चप्रति, 'एवं' इति एतेनाभिलेपनादहाराऽऽर्त्तानि वाच्यानि यावन्मुकुटमिति, तत्र हारादहारी प्रतीतो, ए-कावली प्राग्वत्, मुकावली-मुक्ताफलमयी कनकावली-कनकमणिमयी रत्नावली—रत्नमयी प्रालम्बः-तपनीयमयो विचित्रमणिगण्डमङ्किविच आत्मगमल आभरणविशेषः अहर्दं गुणैकं च प्राग्वत्, कटकं प्रामस्य दशमुद्रकात्मनरकं-हं-स्ताकुलिमुद्रादृशकं काटसूत्रक-चक्रकलशः प्रमणं यकृद्व-सूत्रकम्—उत्तमामहं परिधानीयं शृङ्खलं सुराधि सुहार्मा-कारामभरणं कण्डमुरवी—कण्डऽऽमस्य तत्रैव कुवुल्लं वाक्त्रं सुहार्माणि प्राग्वत्, चित्तरत्नोऽकटं—विचित्ररत्नोपेतं अकटं व्यक्तम् । तपणेन च लं दहर्मलय' इत्यादि, तत्रमन्तरं दहर्मलयमर्थमन्येन ये सुगन्धाः--शांभनवासोऽनेषां गन्धः—शुभपरिमलो येषु ते नया तैर्गन्धैः—काशरकरचक्र-कस्तूरीप्रभृतिगन्धवद्द्रव्यैः प्रकरणदुत्तमाधमायादिनैरभ्यु-त्तान्तं—सिद्धन्ति ते देवा भरतं, काऽप्ये ?—अनेकसुरभि-द्रव्यामधुसुगन्धसङ्कटकाञ्च कुर्वन्ति, भरतवासोऽति भावः । कञ्चित्, 'सुगन्धमधिपदि गंधहि मुकुटं इति' इति वा-डन्तत्र भूकस्तीति—उत्पुल्लयति, गंधैः सुरभिर्गन्धैः-सुर-भिर्गुणैः भरतगोति लातिन दिव्यं, चः समुत्थय, सुमनोहा-म—कुसुममालां पिण्डाणि, विषदुना? उक्तंन गंधं, 'गोमृष्टमिदं' यावत्पदात् 'पूर्वमस्यारमणं चउत्प्रेक्ष्यं मल्लेण कण्ठकलपं पित्र समलोकिय नि' प्राञ्चम्, अत्र व्याख्या-ग्रन्थेन ग्रन्थेन निर्द्वयं प्राथम्यं, मावादिमपस्य-यः, यत् सुभाऽऽदिना मपत्ये तत् प्रथिममिति भावः, प्रथिने सङ्गृह्यते यत्तु वीर्यं, यथा पुत्रसम्पत्सका गेमुक इत्यर्थः, पूर्वमं येन वंशशालाकाऽऽदिमयवज्जाऽऽदि पूर्वमे-म्वार्तमे यत्परम्परतो नालं संशयस्ये, पर्यधिधेत वतु-विधेन मानयेन कलपुत्रतिमावककृतविभूषितं भरत-चक्रिणं कुर्वन्ति ते देवा । अथ कृताभिषेको यद्वक्ष्ये तदाह—'तपणं' इत्यादि, ततः स भरतो राजा महता महता अतिशयिता राज्याभिषेकगुणाभिषेकः सन् कौटुम्बिकपुत्र-पात्रं शम्भयति,शम्भयिष्या वैवमवाशीत्, तदेवाऽऽह-क्षिप्रमेव

भो देवानुधिया । धृष्ट इति स्मृत्कथयवगताः विनीताया रा-
ज्याभ्याः शृङ्गाटककिकचतुष्कवत्सराऽऽदिषु प्राक्याभ्यानिषु
आस्पदेषु महता महता शयनेनोद्योषयन्तो—अद्यन्तो ज-
न्मनः, अथ शयनमग्राणि अविचक्षणान् क्रमिर्नेहः, आ-
भीक्ष्ये हिरेन्यम उच्छुल्लं योषद् द्वादश संवत्सराः कालो-
मानं यस्यास्तौनि द्वादशसंवत्सरिकस्म प्रमोदहेतुयान् प्रमो-
द—उत्सवस्म योषयन्, योषयिष्या च ममेतामाहासिकां प्र-
रपेयन्, उच्छुल्लकाऽऽदिष्वप्यप्यथा प्रावन्त्, अथ न आहमा
यथा प्रवृत्तयन्मस्तथाऽऽह— तप यं' इति, ततस्ते कीदृ-
श्विकपुण्या भरतेन राजा एवमुक्ताः सन्तो हृदतुष्टिचित्ताऽऽन-
न्दिताः' होरमवसत्' इति हृष्यप्रतिषेधस्योद्भवाः विनयेन व-
चनं प्रतिमुपवागन्, प्रतिमुप्य च प्रतिमेव इति स्मृत्कथयवगता-
ः, यावत्पदात्' विशीर्षाए रायहाणीए सिंघाडगतिग' इत्यादि प्राक्षं, कियदन्तमित्याह—यावत् योषयन्ति, योषयि-
ष्या च एतामाहासिकां प्रवप्येयन्ति । अथ भरतः किं
वक्तु इत्याह— तप यं' इति, ततः स भरतो राजा महता
महता राज्याभिषेकयोगाभिषेकः सन् सिंहासनाद्भ्युत्तिष्ठति,
अभ्युपग्राह्य च स्त्रीरत्नेन यावत्' बत्तीसाए उडुकलाणिआस-
हस्तेहि बत्तीसाए जणवयकल्लाणिआसहस्तेहि बत्तीसाए
बत्तीसाएबद्वहि' इति प्राक्षं, द्वाविंशता द्वाविंशद्वेनाटक-
महर्षेः साक्षे संपरिवृत्तोऽभिषेकयोडात् पीरस्येन त्रिसोपा-
नमार्कपकस्य प्रत्यरोहनि, प्रत्यवयकल्लाणिभिषेकमहत्वात्
प्रानिष्कामानि, प्रतिनिष्कप्य च यत्रैवाऽभिषेक्य इतिरत्नेन
तत्रोपागच्छन्ति, उपागम्य आञ्जनगिरिकूटसंनिभं गजपति,
याचकुल्लयात्' नरवहि' इति, नरपतिरुहः, तदनु अनु-
वचनं यथाऽनुवृत्तवर्तस्तथाऽह— तप यं' इत्यादि, व्य-
क्रमः, अथ यथा युक्त्या चक्री विनीतां प्रतिवेश तामाह—तप
यं' इत्यादि, ततस्तस्य भरतस्य राजा अभिषेक्य इतिरत्न-
माकटस्य सत इमान्यष्टाभङ्गलकानि पुरतो याचकुल्लया-
यातुपुट्यां संप्रस्थितानि, अथ प्रत्यवित्तरभावाद्गतिरेशमाह-
यांऽपि चातिगच्छन्तो—विनीतां प्रविशतः क्रमः—परिपाटी-
प्रथमोऽधस्तनस्यैको भरतविनीताप्रवेशवर्णकः कुबेरदृष्टा-
न्तर्भाषिन्भावसानः स एव क्रम इहापि सत्कारविरहितो
केतव्यः । अयं भावः—पूर्वं प्रवेशे योऽदृश्येवत्तद्वद्वद्विंशद्वाज-
सहस्राऽऽदीनां सत्कारो यथा विहितस्तथा नास्ति अस्य च
द्वादशभाषिकप्रमोदनिर्वाचनोत्तरकालं एवावसरप्राप्त्यात् ।
अथ शृङ्गाऽगमनास्तस्मै यो विधिस्तमाह— तप यं' से भरह
राया मज्जणुधरं' इत्यादि, निगदसिद्धं प्राग् बहुशो निगदि-
तत्वात्, एवं च प्रतिदिनं नवं नवं राज्याभिषेकयोहाससं
कारयस्तस्य द्वादश वर्षावतिकांस्तानि, शयुज्यमाहा-
स्याऽऽदी तु' राज्याभिषेकसंस्थाने राज्याभिषेक एव
द्वादशभाषिकाभिहित इति' अथ तनुत्तरकाले यत्कृत्यं
तमाह— तप यं' इत्यादि प्रावन्त् । ननु सुभूमचक्रवर्तिनः
पशुरामहततभियदाहृतस्यामेव चकुरन्तया परिणतमि-
ति कुतश्चकुरतामनियतोत्पत्तिस्थानकर्षं भावते तेन प्रस्तु-
तप्रकरणे तेषां कोत्पत्तिरित्याशङ्क्याऽह अथ चतुर्वंशरत्ना-
धिपतेभरतस्य यागि रत्नानि यत्रोदपद्यन्त तत्तथाऽह—

भरहस्य रत्ना चक्रवर्ण्ये १ द्द्वरवर्ण्ये २ आसिरवर्ण्ये ३

छत्तवर्ण्ये ४ । एते गं चत्तारि एगिदिश्वरवर्ण्ये आ-
उहधरसालाए समुपपयसा, चम्बरवर्ण्ये १ मशिरवर्ण्ये २
कामशिरवर्ण्ये ३ एव य महाशिहिर्भा । एए खं
सिरिषरंति समुपपयसा, सेखावद्वरवर्ण्ये १ गाहावद्वरवर्ण्ये
२ वद्वरवर्ण्ये ३ पुगादिभरवर्ण्ये ४ । एए खं चत्तारि
मणुअरवर्ण्ये विशीर्षाए रायहाणीए समुपपयसा, आसिरवर्ण्ये
१ इतिरवर्ण्ये २, एए खं दुवे पंविदिभरवर्ण्ये वेम्बु-
गिरिपायमूले सपुपयसा, सुभदा इत्थीरवर्ण्ये उत्तरिछाए
विजाहरसेदीए समुपपयसा । (सूत्रम्—६८)

' भरहस्स रत्ना' इत्यादि, भरतस्य राजसहस्राऽऽदीनि
चत्वारि एकेन्द्रियरत्नानि आधुपशालायां समुपपन्नानि-
न्यवसत्ताकानि जातानि । एवमुत्तरवर्ण्येऽपि बोध्यं, तेन च-
मरत्वाऽऽदीनि नव महानिधयश्च एतानि-भीयुहे-आएहागा-
रे समुपपन्नानि-लब्धसत्ताकानि जातानित्यर्थः । इत्यं च नि-
धयः शाश्वतभावक्याः कथमुपपद्यन्ते इत्याशङ्का निरकता ।
ननु इदं सूत्रं 'पादावस्थितयस्सस्य, नवापि निधयोऽनि-
शम् । देमापज्जाणीयं बुधम-प्रमोविहरोऽमयन् ॥ १ ॥' इति
श्रुपमचरित्रवचनेन अत्रैव पूर्वश्रेण च सह न विरुध्य-
ते ? उच्यते—राज्ञा यत्र तत्र स्थितमपि कोशद्रव्यं कोश
एव कथ्यत इति लौकिकव्यवहारस्य सुप्रसिद्ध्यात् न हो-
य, सेनापत्यादिमनुजुरगानि चत्वारि विनीतायां समु-
पपन्नानि, अश्वरत्नेहीस्तरत्ने एते द्वे पञ्चेन्द्रियतिगुरन्त
वेताह्यगरेः पदमूले-मूलमूर्तो समुपपद्ये, सुभदा नाम स्त्री-
रत्नम् उत्तरवर्ण्यं विधाचरभ्येयां समुपपद्यम् ।

अथ पद्मलहं पालयंश्चकी यथा प्रवृत्ते तथाऽह—

तप यं' से भरह राया चउदसएहं रयणाणं खयरहं
महाशिहीणं सोलसएहं देवसाहस्मीणं बत्तीसाए राय-
सहस्साणं बत्तीसाए उडुकल्लाणिआसहस्साणं बत्तीसाए
जणवयकल्लाणिआसहस्साणं बत्तीसाए बत्तीसहस्साणं
खाहगसहस्साणं तिहए सट्ठीणं छयारसयाणं अट्टारसयहं
सेणुपपेसीणं चउरामीहए आससयसहस्साणं चउरा-
सीहए दंतिसयसहस्साणं चउरामीहए ररसयसहस्साणं
छसउहए, मणुस्सकोडीणं बावत्तरीए पुरवरसहस्साणं
बत्तीसाए जणवयसहस्साणं छसउहए गामकोडीणं ख-
वत्तउहए दोगुवसहस्साणं अरपालीसाए पट्ठसहस्साणं
चउव्वीसाए कवडसहस्साणं चउव्वीसाए मडंसहस्साणं
वीसाए आगरसहस्साणं सोलसएहं खेदसहस्साणं चउ-
दसएहं संवाहसहस्साणं छपप्साए अंतरोदगाणं एणुख-
पप्साए कुरउजाणं विशीर्षाए रायहाणीए चुल्लदिमवत-
गिरिसागरमरागस केवलकप्पस्स भरहस्य वात्सस्य अ-
स्सिंति च चहूणं राईसरतलव ० जाव सत्थपाहपभिर्णं
आहवणं पोरिवणं भट्ठिणं सामिणं महनगतं आणाईसर-
मेणावचनं कारेयाणं पालेयाणं ओदयशिहएसु कटयसु उ-

दिशमल्लिपसु सवससुपु शिञ्जिएसु भरहादिषे खादि
वरचंदराचिचभंगे वरहारहभयच्छे वरपउदिमिद्वए व-
रवत्थयूसखधरे सव्वाउअसुगहिकुसुमवरपस्तसोभिप्रभिरि
वरखाइगनाइइअवइरिपुसुभ भदि संघिगुदे सव्वांसि-
सव्वरयसुसवसविइसभंगे संपुसुखमणोइ इयापितवा-
खमइसे पुव्वकयतवपवभनिविठुमिचफभने भुंउइ पा-
सुस्मए सुह भरह खापधेजे चि । (सूत्रम्-६६)

‘ तए खे ’ इति, नतः—वद्वएउअरगतसचानमरं स
अरनो राजा खनुईशरकाऽऽदीनां सार्थवाहप्रसूत्यन्तानामाधि-
पत्याऽऽदिकं कारयन् पालयन् मानुष्यकानि सुखानि भुङ्क्ते
इत्यर्थः, ‘ सधे प्रवत् इराधाराधे ’, नवरं वद्वज्जाशयो-
ऽन्तरोदकानां—उलामनयेति सविशेषविशेषाणं न तु सम-
वर्तमानेषु विममज्जाऽऽययभूतानां वद्वएउअन्तरादीपानां
तेषु कस्याप्याधिगम्यस्यामनसात्, एकोनपञ्चाशतः कुरा-
पयानां—मिह्माऽऽदिराधानांमिति, केषु सन्सु सुखानि भुङ्क्ते
इत्याह—उपहतेषु—विनाशितेषु निहतेषु च—अपहतसर्वसम्प-
त्तिषु कष्टतेषु—मोक्षत्रयेति उच्यते—देशाधिकारितेषु मरि-
तेषु च—मानस्यानि प्रापितेषु सर्वशत्रुषु—अगोत्रजैरिषु एत-
स्यैव कुर्यादभयतीत्याह निजितेषु—भयबलेषु सर्वशत्रुषु उक्त-
स्मिन्नकार्यैरिषु, अत्र सर्वशत्रुभिचति पदे देहकर्मप्रापयानो
भयत्र योयन्, कीदृशो भयन इत्याह—अन्ताधिगे नेन्द्रः अम्-
नेन चरितं—समएउअं कृतमहं यस्स स तथा, वरहरेण रिति
द्रष्टव्यं नयनसुखकारि वसो यस्स स तथा, वरमुकुटविशि-
ष्टः, खूयो तु ‘ वरमउडाविश्वर ’ इति, नत्र आचिउए
इति आचिउए परिहितं वरमुकुटम् अनेन स तथा, प्राकृतस्यापि
वद्वयस्य, वरवत्सुपुसुधरे सर्वेषु कसुरमिकुसुमानां मा-
क्ष्यैः—मालाभिःशोभिताशरक्काः, वरनकाभिः—पाशाऽदिसमुदा-
यकपाणि नाटकीयानि च—नाटकमतिवचपानाणि वरखाणं
प्रधानकीणां शुद्धमम्—अथक्कावयवविभागवृत्त्यं तेन तुनीया-
लोप आचरत्वात् । अहं सरारिबुत्तःसर्वोपयथा—नुनेनवाऽऽद्याः
सर्वैरक्षानि—कैतमाऽदीनि सर्वसमितया—अरन्तराऽदिव-
र्येदस्माभिः समग्रः सम्पूर्णः, कृत एव सम्पूर्णमनोरयः इत्यानें
पुण्यवचनप्रत्येन जीवन्मुक्तानाम् अभिप्रायां शत्रूणां मानम-
नसः, कीदृशानि सुखानि भुङ्क्ते इत्याह—एवंकृततपःप्रभावस्य
मिहितसंजनस्य—निकाशितनया संजनस्य तस्यैव भूव
कल्याणात्, परमिपानां वद्वयाऽऽययभूतान्, कल्याणि—कलभूतानि,
कीदृशो भयनो ?—अनेन—अस्मिन् त्वेव मयममरताधिपत्येन
प्रसिद्धं नामधेयं नाम यस्य स तथा, विशेषयदं तु ‘ तए
खे से भरह राया ’ इत्येवोक्तम्, अनेन कवाक्ये द्वितीयोपपदं
कथमित्याशङ्का निरस्ता ।

अथास्य नरवैवस्य धर्मैववराप्रतिफलमाह—

तए खे से भरह राया अक्षया कपाइ जेखे मज्झसुधरे
तेखेव उवागचच्छइ, उवागचिच्छांजाव मसि च्च पिअदंसुं
खरवई मज्झसुधराणां पडिखिक्खमइ, पडिखिक्खमिषा जे-
खेव आदंसुधरे जेखेव सीहासधे तेखेव उवागचच्छइ, उवा-

गच्छि० वा सीहासुधराभंगए पुस्त्याभिपुंइ खिभीअइ, खिंसी-
इथा आदंसधर्मि अत्ताखं देहमाणे २ चिदइ । तए खे
तस्स भरहस्स रक्षां सुभेणं वणिगामेणं वपर्येहिं अज्झ-
वसाखेहिं लेसाहिं विसुज्झमाखीहिं २ ईहापाइमगखग-
वेमसं करेमासुस तयावरिज्जां कम्मां खएणं कम्म-
यनिकिखकरं अणुवकरणं पविट्ठस्स अयंतं अणुचेरे
निवाघाए निरावरस कमित्ते पडिपुस कवलवगनाखरं-
सखे समुप्पस । तए खे से भरह केवली सयमवाऽऽभरखा-
लंकारं आमुअइ, आमुअहा सयमव पंचमुट्ठिं लोभं क-
रे, कंता आयंमघराओ पडिखिक्खमइ, पडिखिक्खमिषा
अंतउरमउअंमउअंमेणं शिगमचछइ, शिगमचिच्छा दमहि राय-
वरमइस्माहिं सादि संपरिगुंइ विसींमं रायहाहिं मउअं-
मउअंमं शिगमचछइ, शिगमचिच्छा मउअंमे सइसुइखं
विहरइ, विहरितां तेखेव अट्ठावए पवन्तं तेखेव उवागचच्छइ,
उवागचिच्छा अट्ठावये पवन्तं सखिअं २ कुरइइ, दुरइहिता
मेषघणामांमिकामं देवमसिवायं पुदविसिलावट्ठयं पडिले-
हेइ, पडिलेहिता मलेइणाकुपसाकुमिए भयपणःपडिआ-
इक्खिए पायावगए कालं अणवकंत्वमाणे २ विहरइ । तए
खे से भरह केवली सचत्तरे पुव्वमयमइस्माहिं कुमावा-
मवउअं वसित्ता एणं वामस.स्सं मंदिअरायमउअं व-
सित्ता छ पुव्वमयमइस्माहिं वासइस्सुखगाइं महाराय-
मउअं वसित्ता तेमीइ पुव्वमयमइस्माहिं अगावाममउअं
वसित्ता एणं पुव्वमयमइस्मं देसुणं केवलिपरिआयं पा-
उखित्ता तमेव बहुपडिपुसं मामसपरिआयं पाउखित्ता
अउासीइ पुव्वमयमइस्माहिं सव्वाउअं पाउखित्ता मामि-
एणं मतेखं अपाणएणं सर्वसंखं खकखेखं जोगसुवा-
गएणं खीं वंअखिजे आउए खापे गोए कानगए बी-
इकंते समुज्जाए छिअवा मरावरखन्वखे, मिद्वे बुद्वे मुचं
पडिखिक्खुदे अंतगंइ सव्वदुक्खलपरीं । इति भरतचरि-
चरितं । (सूत्रम्-७०)

‘ तए खे ’ इत्यादि, नतो—उपमहोअनवद्वएवसुखवाचि-
वसाज्जाउपुव्ववनामरं स अरनो राजा अण्पया कदाचिदप-
व मज्जनगृहं त्रैलोक्यागच्छति, उवागए च याक्कच्छीव प्र-
ययशंनो नरपतिमज्जनगृहात् प्रातिनिकाग्रति, प्रतिनिकरस
अ त्वेवचनोय्येदशंनोय्ये वयैवाऽऽदीशुं यैव च सिंहासने
त्रैलोक्यागच्छति, उवागत्य च मिहामनवरगतः पूर्वाभिमुखो-
निकाग्रति, निचय वाऽऽदीशुं देहं कामानं प्रेतमाह २-तत्र प्र-
तिविश्वनं मर्षोहृदयस्य पश्यन् पश्यंनकृति-आस्ते, अत्र
अ ‘ व्याख्यातो विशेषप्रतिपातः ’ इत्ययं सप्रहया बोध्यः ।
तथा—

‘ तत्र च प्रेतमासस्य, एवं वपुर्मनोहेतुः ।

अमुदया एकतमस्या, निचपाताकुलीयकम् ॥ १ ॥

तद्वृत्त्या गलितम-प्यङ्गुलीयं महीपतिः ।
माहासीद्वर्हिणो बर्ह-भाराद्वर्हमिवैकम् ॥ २ ॥
बधुः पश्यन् कमणैर्लो-चके तां वक्ष्यन्मूमिकाम् ।
अङ्गुलीं गलितपयोःखां, दिवा शशिकलामिव ॥ ३ ॥
अर्धो विशोभा किमसा-वङ्गुलीनि विचिन्त्यन् ।
ददर्श पतिनं भूमा-वङ्गुलीयं नरेभ्यः ॥ ४ ॥
किमस्याप्यपि विशोभाः स्थङ्गाम्बामरुन्धिन्या ।
हिन मोक्षं स आरभे, भूषणान्यपरायण्यपि ॥ ५ ॥
हिन, एवं प्रवृत्तस्य तस्य किमजनीत्याह—'तए शं' इ-
त्यादि, नतो—वपुःपदं भूषणमोचनानन्तरं तस्य भरतस्य
राष्ट्रः शुभेन परिणामेन—

“अन्तःक्रूरस्य विष्टाऽऽप्य-मैलेः खनोमप्रैर्बहिः ।
विन्यमानं किमप्यस्य, शरीरस्य न शोभनम् ॥ १ ॥
इयं शरीरं कर्पूर-कस्तूरीप्रभृतीन्त्यपि ।
दृष्यन्त्येव पादौ-परायण्यूरभूषिणः ॥ २ ॥
यमप्रातः संस्कुनं धाम्यं, तमपराह्णं विनश्यति ।
नदीयारसमिप्ये, कथं का नाम सारता ? ॥ ३ ॥”

इति शरीरासारत्वभावावरुपया जीवपरिणत्या प्रशस्तेर-
व्यवस्थितिः उक्तस्वरूपेणः परिणामिः लेख्याभिः शुक्लाऽऽदि-
व्योपहितजीवपरिणतिरुपाभिर्विशुद्धवर्त्मभिः—उत्तरीसरवि-
शुद्धिमापद्यमानाभिरापद्यमानाभिरावरुपवपुर्दृश्यविषय-
कर्मणापोहमायेणागवेषेण कुर्वतेस्तदावरुपार्थानां केवलज्ञा-
नदर्शननिबन्धकानां चतुर्णां घातकर्मणां लयेक-सर्वथा जी-
वविशेषः तदीयपुद्गलपरिणामेन प्रत्याकृष्यातातुलनाऽऽदि
विशेषवर्णनार्थं केवलज्ञानदर्शनमुत्पन्नमिति, कीदृशमिवा-
ह—कर्मरजसां विकिरणकरं-विक्षेपकरं, कीदृशस्य भरत-
स्यः—अपुर्वकरणम्—अनाद्यै संसारप्राप्तपूर्वं यवानं शुक्लवामं
प्रवक्ष्य प्रप्तमप्येव, अथ च ईहाऽऽदिपदेभ्यः समाहारद्वन्द्वः,
तमावरुपवृक्षत्वादीहाऽऽदीनां प्रथमं तदुल्लेखः, तथाहि—अथ !
इह निरलङ्कारे वपुषि शोभा न दृश्यते इत्यवग्रहः, यथा दूर-
स्थपुरोवर्तिनि वस्तुनि किमिति भावः, अथ सा शोभा
औपाधिकी वा नैसर्गिकी वा इत्यवग्रहीनायां विमुक्ता मति-
वैरा यथोलोचनरुपा ईहा, यथा तथैव स्वाधुर्वां पुरुषो वा,
नान्यथ संशयः, आकृतया संशय एव, स च कथमुत्तरकालमा-
विसर्ज्यप्राज्ञयापयोयस्यापोहस्य हेतुमयति, विरुद्धकोट्य-
व्याहारोऽतिनि ? उपपत्तेः—उत्तरकोटिकसंशयकल्पेना-
स्थाः सम्प्रधानाकृपाया निष्पद्यकारणत्वस्याविरुद्धत्वात्,
द्वयोपाधिक्येव न नैसर्गिकी बाह्यवस्तुसंसर्गजन्यत्वस्य प्र-
त्यक्षसिद्धत्वाद् इति इतिविशेषनिर्णयकयोऽपोहः, यथा
तथैव स्वाधुर्वायां न पुरुष इति, अस्याः प्रकरोपकर्षां बाह्यव-
स्तुप्रकर्षावकथोनुविधायिनाविषयवधमाऽलोचनं मायया
यथा स्वाधीनि निश्चेतम् इह बह्वेवपुल्लेखऽप्यो धर्माः सम्प्र-
धाने, स्थापामिकत्वे उलानदृश्यां भारभूतस्याऽऽभरणस्य वपु-
षि भारगुण्डिनि स्वादिनि गवेषणं, यथा तथैव इह शिरः-
कण्ठयनाऽऽद्यः पुरुषधर्मो न दृश्यन्ते इति, अथ चेहाऽऽदीन-
स्तरेण हानोपादानमुक्तिं स्वादिनि तद्वद्ग्रहणम् । अधोऽप्य-
ककेवलः किं करोतीत्याह—'तए शं' इत्यादि, ततः—
केवलज्ञानानन्तरं स भरतः आसन्नप्रकटाविधिना शकेण
केवलम् । द्रव्यविज्ञं द्रव्यत्व यथाऽहं यन्मे विद्ध्ये च नि-

कमणोस्त्वमिदमुक्तः सन् स्वयमेवाऽऽभरणभूतमलङ्कारं व-
क्ष्यामिदमप्यममुञ्चति—'तयति', अथ भूषणाऽलङ्कारस्य
पूर्वं त्यक्त्वात् केशालङ्कारस्य च तिपत्यमानत्वात्
परिपोषात् वक्ष्यामिदमलङ्कारोपरवग्रहः, स्वयमेव पञ्च-
मूर्धकं लोचं करोति, कृत्वा च उपलक्षणत्वं सर्वाह-
नदेवनयाऽर्पितम् * साधुलिङ्गं दृष्टीया चेति गम्यं, ततः श-
क्यमितः सन् आदर्शमुदात्तं प्रतिनिष्कामति, प्रतिनिष्क-
म्य च अन्तःपुरमध्यमयेन निर्गच्छति, निर्गत्य च दशमी
राजसहस्रैः साहं संपरिभृतां विनीताया राजधान्या म-
ध्यमयेन निर्गच्छति, निर्गत्य मध्यदेशे-कोशलदेशस्य मध्ये
सुल्लसुलेन विहरति । तत्रु किं विचित्रे इत्याह—'विह-
रिता जेष्ठे अष्टावर्ष' इत्यादि, विहरत्य च यथैवाष्टावर्षः
पथेनस्त्रैवेवागच्छति, उपगम्य आष्टावर्षं पथं शनैः २
सुविहितगत्या 'दशवत्स न गच्छिष्या' इति वचनात्
आरोहति, आरुह्य च वनमेवसज्जिका-साम्प्रजलद्वयामं,
पश्यन्त्ययः प्राकृतत्वात्, देवानां नक्षिपातः—आगमनं रज्य-
त्वात् यत्र स तथा तं, पृथिवीशिलापट्टकः—आसन-
विशेषकं प्रतिनिक्षयति, केवलस्य सत्यपि इयद्विहारमा-
र्गकारण्ये इष्टया निमालयानं, प्रतिलिख्य च सिद्धा-
लाकन्यायिनात्रापि आरौहणीति बोधे, संलिखयते—कृती-
कियते शरीरकथाऽऽपयानयेति संज्ञकत्वा-तपेविशेषगुणल-
णा तस्या ज्ञेयणा सेवना, तथा मुष्टः—अस्मिन् कूर्चितो
वा—आपितः यः स तथा, प्रत्याकृष्याते प्रकृष्याते न स तथा,
ज्ञातस्व परीनयातः प्राकृतत्वात्, 'पादोगमतः' पादौ-वृक्ष-
स्य भूगर्भो मूलभागस्तस्यैवाप्रकटपतस्योगमतम् अवस्थानं य-
स्य स तथा, कालं-मरणमनन्तरकालं-अवाम्भुजं, उपलक्षा-
उज्ज्वितमप्यवाक्यं, अरुद्धिदृष्ट्याह विहरति । अथ स भरतो
यस्मिन् पथोयं याचन्तं कालमितिवाहा निर्बन्धे तयाऽह—'तए
शं' इत्यादि, ततः स भरतः केवली समलसति पूर्वशत-
सहस्राणि कुमारवासमध्ये—कुमारभावे उपस्था भरतप्रस-
वानन्तरमेतावन्तं कालम् श्रवणमस्वादिनो राज्यपरिपालनात्
एकं वर्षसहस्रं माहर्हलिकराजा—एकदेशाधिपतिः भावप्र-
धानत्वाभिर्देशस्य माहर्हलिकस्य तन्मध्ये उपित्वा वत् पूर्व-
सहस्राणि वर्षसहस्रानामि महाराजमध्यं—चक्रवर्तिन्ये उ-
पस्था इयशीति पूर्वशतसहस्राणि आचारवासमध्ये दृष्टित्वे
इत्यर्थः, उपस्था एकं पूर्वशतसहस्रम् अग्रभूतुहोतं केव-
लिपथोयं प्राप्य—पुरविधा दृष्टित्वे एव भावचारित्रप्रति-
पादनन्तरमनुहृतेन केवलोत्पत्तेः, नदेव पूर्वशतसहस्रं
बहुप्रतिपूर्वं-सम्पूर्णं, तेनास्तमुहृतेनाधिकमिप्यर्थः, भावचा-
रित्रस्याथ विवक्षान न तु द्रव्यचारित्रस्य, तस्य केवलान-
न्तरं प्रतिपत्तेः, आभरणपथोयं—यत्तत्त्वं प्राप्य चतुर्दशति
पूर्वशतसहस्राणि सवोऽऽप्युः परिपूर्वं मासिकेन भक्त्या मासो-
पवासोदित्यर्थः, आपानकन-पानकाऽऽहारवर्जितेन अवशेन
नक्षत्रेण योगमुपागतं चन्द्रेण सहति गम्यं, क्षीये वेदनां च
आर्षुपि नास्ति गोत्रे च अथोपप्राप्तिकर्मचतुष्टयकृते इत्यर्थः,
'कालमय' इत्यादि पश्चिनि प्राग्वत्, इतिशब्दोऽधिकार-
परिसमाप्तिघातकः । स चायम्—'मे कण्ठेण मेन । एवं बु-
क्वह-भग्ने वास भग्ने वासे' इति सूत्रेण नामान्धये वृत्तुने

गौनमस्य प्रतिवचनाय 'तस्य' शब्दो विष्णोश्चाय रायहाणीय भ-
रहेणाम राया आउरंनकवट्टी ममुपाज्जया' इत्यादि
सूत्रैर्मन्त्राणि प्रपञ्चन्, तच्च परिवर्तमानमित्यर्थः, तेन भ-
रतः स्वाभिस्तेनास्यास्तीत्यत्राऽऽदिप्रत्यय इति निरुक्तव-
शाद् भरतं लेशमिति तात्पर्यार्थः ।

अथ प्रकामनेरेण नामान्वयेमाह—

भरहे च इत्य देव महिङ्गुण महज्जुए ० जाव प-
लिआवपट्टिरे परिवमइ, स एणण्ठेण गोअमा । एवं
वुचवइ भरहे वासे भरहे वामे इति । अदुत्तरं च शं
गायमा । भरहस्स वासस्स मासए शाभिअजे पण्ठे जं श
कयाइ श्वासि, श कयाइ शाणिय, श कयाइ श भविस्सइ,
अवि च, भवइ च, भविस्सइ श्वा, धुवं शिअए सासए
अवस्सए अवए अवट्टिए शिञ्जे भरहे वासे । (सूत्रम्-७ ?)

भरतश्चात्र देवो महाहिंको महाधुतिर्को, यावत्पदात् 'महा-
यसे' इत्यादि पदकवचकं प्राप्तं, परंपोपमस्थितिकः प-
रिचलति तत् भरतेति नाम, रंननाथेन गौतम । एवमु-
च्यते, भरतं वर्षे, भरतं वर्षे निरुक्तं तु प्राप्तवत् । उक्तं योनि-
कयुक्ता नाम, अथ तद्व च कृष्णा दर्शयत- 'अदुत्तरं'
इति, अथापरं, चः समुच्चये, शं वाक्पाहल्लहारे, भीतम् ।
भरतस्य वर्षस्य शाब्देन नामधेयं निर्मितकमनादिसि-
द्धत्वाद्देवलोकाऽऽदिष्वत् प्रकृतं, शाब्दनामधेय उपकया दर्श-
यति-यश्च कदाचित्वासीदित्यादि प्राप्तवत्, एतेन भरतना-
मनश्चक्रियौ देवाश्च भरतवर्षनाम प्रकृतं, भरतवर्षाच्च तयो-
नाम भरतं स्वकीयनाम्यास्तीति निरुक्तवशेन प्राप्तं तत्पर्यो-
ऽप्याऽऽश्रयदोषो बुद्धिभार इति वचनीयता निरस्ता । जं ३
वत्तु । (कालवर्णयता 'उत्सर्गपिणो' द्वितीयभागे ११६८ पृष्ठ
पन्ना) उत्तरभरताद्धिषयका महोपाध्यायश्रीसुमन्त्रविजयग-
णिसिष्यपण्डितगुरुविजयगर्गलक्षप्रज्ञा यथा-द्विजलभरताद्धि
श्रीश्रृंगम इव उत्तरभरताद्धि कोऽपि सकलव्यवहारकर्ता स-
मस्ति, न वा ? आद्ये न नामप्रदं प्रमाथाः, अन्त्ये च कथं तत्र
तत्संज्ञाव्यवहारप्रवृत्तिः इति प्रश्ने, उत्तरम्—दक्षिणभरताद्धि
यथाऽऽश्री नीतिप्रणेता श्रृंगमद्वैतस्तोत्रभरताद्धिऽपि नीति
प्रणेताऽस्ति, अत्रोत्तरभरताद्धिऽपि जानिस्मरणोऽऽदिमोक्ष
सूत्राधिष्ठायकदेवो वा कश्चिन्न नीतिप्रणुता, कालानुभावनः
स्वतोऽपि वाक्यधेयगुरोर्वा जायते इति ॥१॥ हीं ३ प्रका० । भर-
तसूत्रस्यकपदलक्षणनामाविषये पण्डितविष्णवर्गपण्डितप्र-
श्नो यथा-भरतसूत्रस्यकपदलक्षणनामानि प्रमाथानीति ? , न-
था- "अद्विष्टाया होइ पुच्छा, जेण्ण मगमिम उत्तरं तइया ।
इहस्स निगोअमस य, अणनमागो उ सज्जिगञ्जो । ७ । अ-
त्रोत्तरम्—भरतस्य दक्षिणार्द्धे गङ्गासिन्धुनद्योन्नतर्षिना
देशस्य गङ्गासिन्धुतल्लक्ष्यमित्यभिधानं २ गङ्गातः पूर्वदिग्-
क्षिणो देशस्य गङ्गासिन्धुतल्लक्ष्यमित्यभिधानं सिन्धुतदीतः
पश्चिमदिग्दर्शनो देशस्य सिन्धुसिन्धुतल्लक्ष्यमित्यभि-
धानम् ३, एवम् उत्तरार्द्धे चैतान्ये च त्रीणि नामानि
ज्ञातयानि इति । ७ प्र० । हीं ३ प्रका० । भ-
रतकूटस्थे स्वनामभ्याते देवे, पुं० । स्या० ६ डा० । जं०
द्वां भारहाहि । स्या० २ डा० ३ उ० ।

ब्राह्मी-सुन्दरीभ्यां पाणिप्रदणं कृतं न वा ? , केचन कथयन्ति

भरतेन सुन्दरी, बाहुबलिना ब्राह्मी परिणीता, तर्हि बाहुबलैव-
पेकायोत्सर्गान्तं ताभ्यां आतर्गेशादुत्तरं त्युक्तं तत्कथमिति प्र-
श्ने, उत्तरम्—भरतबाहुबलिभ्यां विपरीततया पाणिप्रदणं कृत-
मित्युक्ताया आवश्यकमलपण्डितैश्चोक्तं सति, यत् ताभ्यां
आतर्गेशादुत्तरं त्युक्तं तत्प्राकृतनभ्याल्लक्षणात् ब्राह्मीं समु-
दिताभ्यां कथनात् यनितया च युक्तिमदेष्यति । ७२ प्र० । से-
न० ३ उल्ला० । चतुरशीतिलक्षपुष्पांशुषां श्रीश्रृंगमद्वेन साद्धि
मोक्षे गतायां भरतस्याद्यनवतिआधुनामाधुर्यवर्धनं कथ-
मिति प्रश्ने, उत्तरम्—बाहुबलैरेव यदि तेषामाधु-
श्चतुरशीतिलक्षपुष्पप्रमाणं क्वापि ग्रन्थे प्राक्तं स्यात्तदा त-
द्वपवनेनस्य हरिवंशकुलोत्पादयुगालिकाऽऽधुर्यवर्धनाऽऽदिष्व-
दाक्ष्यान्तभावोऽत्र दोष इति । १२२ प्र० । सेन० ३ उल्ला० ।
साद्धिभिकोऽयः पुत्रपौत्राः कृष्णस्य, भरतस्य तु सपादा को-
टिः, तत्र कालस्य वतनशीलोऽस्ति, तत्कथमार्थावश्यं सं-
जाघटीति प्रश्ने, उत्तरम्—द्वारकानगर्यां साद्धिभिकोऽयः
कुमाराः प्राक्कालमिति, ते चानेकयां यष्टुपशीयानां पुत्रा न
त्यक्तस्यैव कृष्णस्य भरतस्य, तु सपादाकोटिः पुत्रा इति
न काऽऽपघटमानर्तना । ३७६ प्र० । सेन० ३ उल्ला० ।

भरहकूट-भरतकूट-न० । भरतं प्रवसादावावेनसकोपलक्षितं
कूटं भरतकूटम् । जम्बुमन्दरदक्षिणभरतस्थदीर्घवैताल्याप-
वेनस्थे स्वनामभ्याते कूटं, स्या० ६ डा० । जम्बुद्वीपस्थ-
सूद्राद्विषमद्वीपधरपर्वतस्थं कूटं, जं० ४ वत्तु० । जम्बुद्वीप-
स्थद्विषमद्वीपधरपर्वतस्थे स्वनामभ्याते कूटं च । स्या०
२ डा० ३ उ० ।

भरहवास-भरतवर्ष-न० । भारते वर्षे, वाच० । स्या० १०
डा० । रा० । "दिग्भवेनसागरं धीरा मोक्षं भरहवासं ।"
प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

भरहाविड-भरताधिपति-पु० । भरताऽऽदिके चक्रवर्तिनि,
प्रव० २०८ द्वार ।

भरहसर-भरतशृंग-पुं० । 'वरस्यामिगुरौ' शालिभद्रशिष्य-
जं० ६० ।

भरिअ-भृत-त्रि० । स्मृतं, "भरिअं लदियं सुमरिअं ।"
पा० १० । १६४ गाथाः ।

भरिउल्लट-त्रि० । विकलितं "भरिउल्लटं च बोसहं ।" पा०
ना० १२५ गाथाः ।

भरिअ-भरिअ-त्रि० । भरणक्रिया निष्पादिते पुग्मे पितृल्ला-
ऽऽदिमयप्रतिमाऽऽदिके, अनु० । पृच्छयाम्, हे० ।

भरिअ-भृत-त्रि० । व्याप्ते, "निरंशं जनिष्ये भरिअंजु ।" वि-
शं० । पूरितं, परिपूर्णं, रा० । प्रश्न० । जी० । श्री० । न० ।
आव० । च० । भरणेन पिण्डिते, श्री० ।

भरियकलय-भृतकलय-पुं० । जलपूर्णं घटे, "भरिअो क-
लमोऽप्य सुदरा पुरिसा ।" च० २ अत्रि० ।

भरियमहवाम-भृतमहवाम-पुं० । जलपूर्णं मेघमयमानवर्णे,
(कालवर्णे) नक्षत्रि, त्रि० । उवा० २ अत्रि० ।

भरिली-भरिली-स्त्री० । चतुरश्रिपञ्चमोऽवधे, जी० १ प्रति० ।
प्रका० ।

भरुपच्छ-भरुच्छ-न० । जलस्थलनिर्मयप्रवेश पत्तनभेदे,
आवा० १ ध्रु० ८ अ० ६ उ० । "भरुच्छपुरेऽत्राऽऽसीत् । भूप
निर्नेरवाहनः ।" आ० क० ४ अ० । आवा० । आ० म० ।
भरुच्छ-देशी-तालफल, दे० ना० ६ वर्ग १०२ गाथा ।

भल-भू-पा० । विन्यायम्, "स्मरेऽर्द्धरुद्ध-भर-भल-ल-
द-विम्भर-सुमर-परपरम्पुहाः" ॥ ८ । ४ । ४४ ॥ इत्यादि
प्राकृतवृत्तं स्मरनेभलाऽऽद्याः । "भलह ।" प्रा० ४ पाद० ।
भलत-देशी-प्रखलति, दे० ना० ६ वर्ग १०२ गाथा ।

भलुका-भलुका-खी० । जन्तुविशेष, "भलुका उड्डिया
विक्रुति ।" संथा० ।

भल्ल-भल्ल-पा० । दाने, वधे, निरूपणे च । भवादि०-पर०-
सक०-संद । भल्लति । भल्लहीन् । वाच० । पुं० । न० । वाच० ।
"चारांति काऊज भल्लणाऽऽद्याः ।" आ० म० १ अ० ।
स्वार्थे कन् । भल्लक, पुं० । घा गौरा०-ऊँय । तत्रैव स्वार्थे
कन् । भल्लकाऽप्यत्र ।

भल्लाड-भल्लात-पा० । भल्लं भल्लास्मिधानि स्पर्शितम् । अत
अच् । एकाधिके वृत्तभेदे, स्वार्थे कन् । वाच० । भल्लातको
यस्य भल्लानकामिधानानि फलानि लोकप्रसिद्धानि ।
प्रका० १ पद । गौ०-ऊँय । भल्लातकाऽप्यत्र । वाच० ।

भल्लाय-भल्लात-न० । भिल्लावानामि औषधे, "विषवयं भ-
ल्लाय ।" पाद० ना० १४८ गाथा ।

भल्ली-भल्ली-खी० । कुन्ताऽऽख्ये शस्त्रविशेषे, निशलाऽऽख्ये
शस्त्रविशेषे च । उक्त० १६ अ० । रा० नि० चू० । "अप्यणो
अच्छी भल्ली उच्छाण्णऊय ।" नि० चू० १ उ० ।

भल्लुकी-देशी-शिवायाम्, दे० ना० ६ वर्ग १०१ गाथा ।

भवं-भवं-पुं० । भवनं भवः । भू-भावे अच् । उपलब्धि, स्वा० ४
टा० २ उ० । प्रश्न० । स्वापनायाम्, प्राप्ति च । वाच० ।
भवति कर्मवशवर्तिनः प्राणुनाऽस्मिन्निति । भवः । "तुष्टादि-
भ्यो णक्" ।-इत्यधिकरि । "आचितो वा" इति अग्रस्ययः ।
आ० म० १ अ० । नारकाऽऽदिजन्म "पुत्रास्मिन्" ॥ १३३ ॥ ३० ॥
इत्यधिकरणे घः । न० । नारकाऽऽदिजन्मनि, आ० म० १ अ० ।
आ० । स्वा० । संथा० । पं० व० ।

चटविह भवे पृष्ठे । तं नहा-खरद्वयभवे० जाव दे-
वभवे । स्वा० ४ टा० २ उ० ।

भवसूत्रं कर्णम्, केवलं भवनं भव उत्पत्तिरित्ये भवो मनु-
ष्येषु मनुष्याणां वा भवो मनुष्यभव एवमभ्यासवि । स्वा०
४ टा० ३ उ० । भवस्यस्मिन् कर्मवशवर्तिनः
प्राणिनः इति भवः । संसारे पं० सू० १ सूत्र "भवभाव आ य
तरेह ।" भव संसारस्तत्र भवनं भावस्तस्मादित्यर्थः ।
विशे० । उक्त० । स्वा० । देशी० अष्ट० । स्वा० । प्रश्न० । दृश० ।
पं० व० । आवा० । आ० चू० । आनु० । स्वा० । द्वा० ।

"अभिविधेयो यथा—" भवो बडविहो नामादि, दृक्भयो
वगभियादी भावभयो बडविहो संसारी ।" आ० चू० १ अ०
भयोद्वेगभावस्य मुमुक्षुणा विधेयः । अय भयोद्वेगादकम्-
कदिवाकोद्विगभावात् संसारात् उद्विजति, अतः भयोद्वे-
गादकं लिख्यते, तत्र नामभवः रुद्राऽऽदि, अथवा—त-
जाम सवाङ्गापकं स्वापनाभवः लोकाऽऽकाः तदाकारो

वा, द्रव्यभवः भवश्चमगे हेतुरुपधनस्वजनाऽऽदिः भावभव-
श्चतुर्गनिकयः जन्ममरणाऽऽदिलक्षणः, नयस्वरूपं च-द्रव्यवि-
शेषे यावत् नयवतुष्टयः, भावविशेषे शब्दाऽऽद्वयप्रपञ्च इत्यम् ।
अत्र च भवमनानां जीवानां न भवेच्छा, इन्द्रियसुखा-
ऽऽस्वादिनीनां मत्ता इव निर्विषेका स्मरन्ति, दुःखोद्विगना-
स्ततस्तः दुःखापेक्षोद्वापम् अनेकोपायविन्यननयाकुला श्र-
मन्ति शुकरा इव, इति महाभोगभवामोषो किमन्यत् स-
र्वसिद्धिकरं धीमहीनरागवन्दनाऽऽदिकं कुर्वन्ति, इन्द्रियसु-
खाय च तपउपयासनाऽऽदिकं शास्त्रानुमाजन्मकृतं हारयन्ति
निदानदेशेण, गणयन्ति मोहहेतुरुपजेनशासनं द्वाऽऽदि सुख
हेतुरूपं व्यामुह्यन्ति ऐश्वर्याऽऽदिव भवास्थिमत्स्या इव वि-
ध्यावासिता जीवाः, तेन भयोद्वेग एव करुण्यः ।

यथाऽऽत्मसुखादिति तस्य कोऽभिलाषः सतामिति ?

इत्येवोपदिशति—

यस्य गम्भीरमध्यस्था-ऽज्ञानजन्मयं तलम् ।

रुद्रा व्यसनशैलीयः, पन्थानो यत्र दुर्गमाः ॥ १ ॥

पातालकलशा यत्र, भृताः तृष्णामहानिलैः ।

कषायश्चित्तसङ्क्रान्त-बलावृद्धिं विनन्त ॥ २ ॥

स्मरौवाग्निज्वलत्यन्त-यत्र स्नेहप्रधनः सदा ।

यो घोररोगशोकाऽऽदि-मत्स्यकच्छपप्रकुलः ॥ ३ ॥

दुर्बुद्धिमत्सद्ग्राह-विपुहर्वातगार्तितैः ।

यत्र सांपात्रिका लोकाः, एतन्मुत्पातसंकटे ॥ ४ ॥

ज्ञानो तस्माद्भवामोषे-नित्योद्विग्नोऽनिदाकणात् ।

तस्य सन्तरणापायं, सर्वयत्नेन काङ्क्षति ॥ ५ ॥

यस्येति १ पातालेति २ स्मरौवेति ३ दुर्बुद्धीति ४ ज्ञानोति
५ त्रोकपञ्चकं व्याख्यायते । ज्ञानो तस्य भवसमुद्रस्य स-
न्तरणापायं पारगमनोपायं सर्वयत्नेन । काङ्क्षति 'इच्छति
इत्यर्थः, तस्य कस्य ? यस्य गम्भीरं मध्यं यस्य स गम्भीर-
मध्यस्तस्य अघातमध्यस्य भवान्भवस्य अज्ञानं जीवाजी-
वविवेकरहितं तत्त्वबोधशून्यं मिथ्याज्ञानं, तत्रैव बलमयं त-
लं दुर्भेदं यत्र भवामोषो, व्यसनशैलीयैः कष्टवर्तसमूहैः
रुद्राः पन्थानः—मार्गाः सन्नितगमनप्रकाराः दुर्गमा-गन्तुम-
शक्या भवन्ति, इत्यनेन अज्ञानतत्तातिगम्भीरमध्यस्य सं-
सारपारावारस्य रोगशोकवियोगाऽऽदिकष्टवर्तैः कष्टमार्गस्य
जन्तोः सह गमनमशक्यं भवति । पुनः यत्र भवसमुद्रं क-
षायाः—क्रोधमानमायालोभकषायाः पातालकलशाः तृष्णा वि-
षयविषयानां तद्वयः महानिलैः भृताः, चित्तं—मनः तस्य स-
ङ्क्रान्ता अनेकजलसमूहाः तद्वया बला—जलप्रवाहरूपा त-
स्याः वृद्धिं बलागमनं 'विनन्त', 'विस्तारयन्ति, इत्य-
नेन कषायोद्व्यात् तृष्णाबाधप्रेरणया विकल्पपेक्षां बद्धय-
न्ति, भवजलघो घंसागम्भुघो इति ॥ २ ॥ यत्र जन्ममर-
णसमुद्रे स्मरः—कल्पः तद्वयः अन्तर्मध्ये औषोमिः—बाह-
वानलः उज्ज्वलति, यवानोः औद्वेगः स्नेहो—रागः स एव
इत्यनेन—ज्वलनयोग्यकाष्ठसमूहः यस्मिन् अग्नयः बहवामनौ
जलप्रधनम् इति, किंभूतः रागः यः रागः घोररोगशोका-
ऽऽद्यो मत्स्यकच्छपाः नैः सङ्क्रान्तः व्याप्त इत्यनेन रागाग्नि-

प्रबलनरोगशोकापितप्राणिवृक्ष एवंकपो भवादिभिः पुनः यत्र सांघात्रिकाः—प्रबलवृक्षस्य लोकाः । अत्रापि अननियमाऽऽद्वैततत्त्वा जीवा उत्पन्नसंकटं कष्टं पतन्ति । कैः ? दुष्टा बुद्धिः मत्सरः अमहानसंयुक्तादङ्कारः, द्रोहः काण्डधम् इत्यादय एव विषुद्वृद्धांतगजितानि ते । बुद्धिबिधुना मत्सरबुद्धीतेन द्रोहगजितेन अताऽविप्रीताः प्रबलमाना अपि पङ्कजस्फलाऽऽद्युत्पातात् लभन्ते, इत्यनेन महाभयधारिणी एते महाव्याघाताः सम्प्राप्यमाते तस्मात् अतिदाहतात् महाभयात् निर्योद्भिन्तः सद्योदासीनः तस्य सत्तरणोपायं च श्रमशान्दशंनधारिण्यरूपं काङ्क्षति—अभिलषति, इति तीव्र भवभीत इव तिष्ठति, चिन्तयति च—यमं शुद्धज्ञानमयस्य, परमस्वरमण्यधारित्रयविधस्य, रागद्वेषजयसमुत्थपरम—शमशीलस्य, अन्तस्ताऽऽनन्दसुखमनस्य, सर्वज्ञस्य, परम-वृक्षस्य, गरीराऽऽहारसङ्गमस्यसुखस्य, कथं शरीराऽऽदि-भ्यस्तत्त्वमहामरभुसता भुसस्वशक्तिवशे यूपनेतः। नहि सशरीराः सपुङ्गवाः सक्रमाः सजन्ममरणा चेतना यम कथमयं महा मोहाऽऽचर्यते ? इत्युद्भिन्ताः स्वकृपमासनरमणैककथमनोहरं, स श्रमशान्तप्रतिष्ठानं साम्यवर्धितमोहादशोलाङ्गमहद्विचित्रफलकनिबिडघटनधारिजितं, सव्यगङ्गाभीनयामकान्वितं, सुसाधुसंलग्नाद्यलुब्धनिबिडबन्धनबद्धं, संवरकीलप्रभमनिःशेषाऽऽश्रवहारं, सूचितसामयिकच्छेदोद्यमोपायानामेवभर्त्सिभारम्यमौमिकाद्वये, तनुकद्विपतसाधुसमाचारकरणमयकं, समन्ततः गुणितप्रयत्नरमुत्तमं, असंख्यशुभाध्यवसायमग्नदुष्टोद्योषसहस्रपुरवर्णाकं, स्वतेजोनिवेशितसन्तुष्टपदशय-क्रान्तिकुम्भमध्यमवस्थापितस्थिरतराणिशूलसद्वीचकूपल-म्भमन्त्रिभूतप्रकृष्टशुभाध्यवसायसिन्धुपटं, तद्वत्प्रसाकदमो-दुत्तुपयोग्यजडवैचारिकं, तद्वच्चन्द्रप्रभादनगरनिकरसमायु-क्तसार्वाङ्गसंप्लुततत्त्वप्रवृत्तं चारित्रयानवधं तेन चारित्र्यम-हायानवाचलं सतराजोपायं कुर्वन्ति ॥ ४ ॥

तैलपात्रपत्रं यद्वत्, राधावेधोद्यते यथा ।

क्रियास्वनन्यचित्तः स्याद, भवभीतस्तथा मुनिः ॥ ५ ॥

तैलपात्रपत्र इति—यथा तैलपात्रपत्रः मरुभयभीतः अ-प्रमत्तः तिष्ठति, तथा मुनिः स्वकुण्ठातमयभीतः संसार-प्रमत्तस्तिष्ठति । यथा केनचित् राजा कञ्चन पुरुषं लक्ष-कोटं वधाय अनुज्ञापितं, तदा सभाजितः विजितः स्वाभिः ? सुमध्यमपराधं, मा माय एनं, तेन सशयाङ्गिन राजा निवे-दितं, यदा महास्थाल तैलपूयं सर्वनगरवतुषण्ये अनेकनाट-कषाद्युपाऽङ्कुलं तैलविशुद्धमपत्तं सर्वतो ब्राम्हिण्या आया-ति तदा न मारयामि, यदि च तैलविन्दुपातः तदाऽस्य तस्मि-न्नसरे प्राणापहारः करणीयः, इत्युक्तोऽपि स पुरुषस्तत्कार्यं स्वीचकार तथैवानेकजनसंकुले मां तैलस्थालं शिरनि-धूया सापेक्षयोगः अर्पिततैलविन्दुः समागतः । तद्वन्मुनिः अनेकसुखसुखस्थानकुले भवेऽपि स्वासिध्यं प्रमादरहितः प्रवर्तते, पुनः दृष्टान्तयति, यथा—स्वयं चरे कन्यापरिणयार्थं राधावेधोद्यतेः स्थिरपदयोगं गच्छात्पुत्रालाभयिकः स्थि-रचित्तः भवति, तथा मुनिः भवभीतः ससारमेवरणगुणाऽऽ-यनाऽऽश्रिमहादुःखाद्भीतः किमसु समितिगुणिकरणसत-तिकरुणकालो अनन्यचित्तः भवति न श्रम्य अत्रासां

चित्तं मनो यस्य स अनन्यचित्तः स्यात् एकाग्रमनसः भव-ति । उक्तं च—

“ गार्जन्ति सुरसुन्दरीहि, वाहन्तापि वीक्ष्यमार्हि ।

तद्विदुः समसत्ता वा, विद्वन्ति मुनी महाभागा ॥ १ ॥

पश्यतस्त्वायलमया, भाविस्यर्थे ककुब्जफलेहि ।

उज्जलवेषयत्ता, समचित्ता दुति निर्गमा ॥ २ ॥

आमिसलुङ्गे वले, सीहेण य दाढवत्सङ्गतिहा ।

तद्विदुः सुसमाहिप्ता, संवरकुत्ता मुणिरिहा ॥ ३ ॥ ” ६ ॥

कथमीहवृषाकं निर्भया निर्भयाः ? इत्युपदिशद्वाह—

विषं विषस्य वद्विष, वद्विषं यदौषधम् ।

तत्सत्यं भवभीतानां-दुपमर्गेऽपि यच्च भीः ॥ ७ ॥

विषं विषस्य इति यथा—कश्चित् विषयाऽऽत्मः विषस्य औ-षधं विषमेव करोति, यथा—सर्वेषु निम्नाऽऽदिष्वेतेषु चिन्त-सति, अथवा—कश्चित् अग्निदग्धः पुनरपि अग्निदाहोदा-वारणाय पुनः अग्निनापम अङ्गीकरोति, इति तत्सत्यं यन् यस्माकारणात् भवभीतानां मुनिनाम् उपमर्गेऽपि भवेत् । कर्मतृणोद्यनस्य उपमर्गे बहुकर्मजपण्यं मन्थनः साधुः तदुपमर्गं विदन् न भयवान् भयानं, साध्यकार्यस्य निष्पद्य-मानवान् इति ॥ ७ ॥

स्थैर्यं भवभादेव, उपहारं मुनिव्रजेत् ।

स्वाऽऽस्वाऽऽसामममाधौ तु, तद्व्यन्तर्निमज्जति ॥ ८ ॥

स्थैर्यं भयनि—मुनिः तत्त्वज्ञानी ’ भयभयान् ’ नरकान-गोददुःखोद्दिष्टात् एव व्यवहारं एवलाऽऽदिक्रियाप्रवृत्तौ स्थैर्यं जगत्पण्डितं, लभेन स्वाऽऽत्मऽऽसामममाधौ स्वकीयाऽऽ-स्वाऽऽसामःस्वचैननः तस्य समाधौ क्षामाऽऽत्मनाऽऽदिष्वेतेषु भवमयम् अन्तर्भेधं निमज्जति लयाभयनी, एव एव विनश्य-ति आग्रह्यान्लीलालीलानां सुललुः संमानावस्थानां मया-भाव एव भवति, इत्यनेन संसारोद्भिः प्रथमज्ञानदर्शनवा-रिनाऽऽचार्यायासना दृढीकृतयोगायोगाः दयकरान्तस्या-द्वादनैकत्वस्यमार्गवस्था सर्वेषु समावस्थो भवति, ’ मो-क्षे भवे च सर्वत्र, निःस्पृहो मुनिस्त्वमः ’ इति । एवं स्वक-पल्लितसमाधिप्रधानां निर्मययम् इति वस्तुस्वरूपाधारणेन विमोचकप्रकमोदयलक्षणे संसारं परसंयोगसंयमे अग्र-सत्तामिधे निवेदः कार्यः ॥ ८ ॥ इति द्वाव्यानां भवोद्दे-गाष्टकम् ॥ २६ ॥ अष्ट० २२ अष्ट० । भवस्थाना-अवादाने अथ । जलमूर्तिधरे महादेशे, जलस्य पु-रिर्वाहेतुत्वेन तद्व्यस्य शिवस्य जलमैतुयम् । वाच० । ज्यो० । पुष्करधरप्राथम्यानुपेक्षारथतस्य कृष्टस्य स्व-नामक्यातं नामसुवर्णं, द्वि० । कर्तारि अथ । मध्ये, वाच० । विश्व० । वृक्षांशेव, मङ्गलं च । वाच० । शिवं, ’ सुखी सिखो पिणार्ह, यासु गिरिना भवो संभू । ’ पाठ० वा० २१ गाथा । भवे(त)-भवत्-वि० । मा-उपमर्गः । उपमर्गं, सर्वनामता चा-स्य । भवान्, भवत्याः पुत्रो भवपुत्रः । वाच० । मा० । द्वि० । “ कदि भवे वसति । ” अत्रा० भवव्यवस्थो, ॥ ८ ॥ १६१४

इति स्त्रेषु शीरसेभ्यामनयोः सौ परे नश्य मः ।
“कि एष भवं द्विष्यति विदि ।” प्रा० ४ पाद । भू-
शब्दः । वसमानकालार्थे , भवनकस्ति च । स्त्रियामुभ-
यत्र स्त्री । वाच० । शत्रुभ्यस्य तुम् । वाच० ।

भवंत-भवान्त-पुं० । भवस्य संसारस्यान्तो भवान्तः । भव-
नाम्, जं० । वच० । भवस्य संसारस्यान्तहेतुत्वाद् भवान्तः ।
भित्तौ , ‘भवत्पाद् भवान्तश्च ।’ ‘भवत्पादसंसारनाशान् ।
डा०२७ डा० । ‘नेर्याद्भवत्स वि छेत्ता ज तेण सो भवंतो ।’
स्या० ३ डा० १ उ० । (भवं विधेयतो भवंतो य) भवं संसारं
लपयन् भवान्तो भवति । दश०१० अ० । नि० सू० ।

भवंतर-भवान्तर-न० । जम्मान्तरं, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० १
उ० । १४२० । ‘पच्छित्तं भवंतरकडणं ।’ जम्मान्तरोपा-
नानामिति । पञ्चा० ६ विव० । ‘वधद् भवंतर जीवां’ पं०
व० ४ द्वार ।

भवंतिय-भवान्तिक-न० । मरणे , ‘अहवा उक्तसिते भवं-
तिप ।’ सूत्र० १ ध्रु० २ अ० ३ उ० ।

भवन्तार-भवकान्तार-न० । संसारारण्ये , ‘भवकान्तारं इय
अगीतो ।’ पञ्चा० ११ विव० । दर्श० ।

भवकारस्य-भवकारस्य-न० । भवनिबन्धनभूतानां कर्मणां गत्या-
दीनां निजकरणे, नि० १ ध्रु० ५ वगं १ अ० । भ० । क्षी० ।
विपा० । स्या० । कल्प० ।

भवगहस्य-भवगहन-पुं० । जम्मानातिदुस्तरं संसारं, चतुरशी-
तियोनिलक्षप्रमाणत्वात् । सूत्र० १ ध्रु० १२ अ० ।

भवगुण-भवगुण-पुं० । भवव्यापघने तेषु तेषु स्थानेष्व-
ति नारकाऽऽदिभ्यः , तत्र तस्य वा गुणो भवगुणः । पुन-
र्भेदं च जीवाविवयः । तद्यथा-नारकास्तोमनरवदनास-
द्विष्यन्तलशशङ्कुअसम्भानिनोऽर्वाधमस्तश्च भवगुणाद्—
च भवति , तिर्यक्षश्च सदसद्विषयकविकला अपि सन्तो ग-
गानगमनलब्धिमन्तो गवादीनां च तृणाऽऽदिकमप्यशन-
क्षुभ्राभानांऽऽपघते, मनुजानां वाऽऽशेषकर्मक्षयो, देवानां च
अधेशुभानुभावो भवगुणादेव । आचा० १ ध्रु० २ अ० १ उ० ।

भवग्रहस्य-भवग्रहस्य-न० । भवस्य जम्मानां ग्रहणमुपादानं
भवग्रहणम् । स० १ सप्त० । जम्माग्रहान्, भ० २५ श० ६ उ० ।
लुल्लक भवग्रहणप्रमाणकालः ‘कचण शब्दोऽस्मिन्नैव भाग
१२२६ पृष्ठे गाथाभिर्निरूपितः ।’

भवचक्रपुर-भवचक्रपुर-न० । भवचतुर्गतिरूपचक्राऽऽत्मिका-
यामनादिस्वरूपकर्मपरिणामानुपस्य राजधान्याम् , ‘भव-
चक्रपुरस्थोऽपि , न मूढः प्रतिष्ठितः ।’ ‘अनार्द्रस्वरूप-
कर्मपरिणामानुपराजधानीरूपभवचतुर्गतिरूपचक्रोऽङ्गतः ।
अष्ट० ४ अष्ट० ।

भवजलधि-भवजलधि-पुं० । संसारसमुद्रे , ‘भवजलविधोय
भूय ।’ संसारसमुद्रवैविध्यकल्पम् । पं० व० १ द्वार ।

भवद्व-भवार्य-पुं० । भव एवाथो भवार्यः । भवकं प्रवेजने,
भ० १३ श० ४ उ० ।

भवद्विह-भवस्थिति-स्त्री० । भवे भवकया वा स्थितिर्भव-
स्थितिः । भवकालाऽऽत्मकं स्थितिर्भेदं, जी० २ प्रति० ।

दोषहं भवद्विहं पशुता, तं जहा-देवाणं च । नेरायियाणं
वेव ॥

देवनारकाणां भवस्थितिरिव , देवाऽऽदेः पुनर्देवाऽऽदिव्ये-
नानुपसिरिति । स्या० २ डा० ३ उ० ।

भवद्विहकाल-भवस्थितिकाल-पुं० । भवे एकस्मिन् स्थिति-
र्भवस्थितिस्तस्याः कालो भवस्थितिकालः । कालभेदे, पं०
सं० २ द्वार ।

भवद्विहिरूपस्य-भवस्थितिनिरूपण-न० । संसारस्थितिप-
र्यालोचने , ‘भवद्विहिरूपेण वा ।’ पञ्चा० १ विव० ।

भवस्य-भवन्-न० । भू भावं ह्युद । भाव, जम्मानं, वाच० ।
भवनं जम्मात्पादः । अने० ३ आध० । सत्तायाम्, विश० ।

आवासे , ‘भवणं घरमावासां नितया वसद्वा निदलान्तं
अगारं ।’ पाद० ना० ४१ गाथा । आधारे ह्युद । गृहं, आ-
वा० २ ध्रु० ३ सू० । तं० । रा० । स्या० । शास्त्र्याद-
विशेषिते चतुःशालाऽऽदिकं गृहविशेषं, धन० १ आध०

द्वार । स्या० । भवनप्रामादयोः को विशेषः ? उच्यते-
भवनमायामांगेष्वया किञ्चिन्मन्युतोच्छ्रयमानं भवति । प्रासाद-
स्तु आयामद्विगुणोच्छ्रय इति । हा० १ ध्रु० १ अ० । असु-

राऽऽदीनां दशानां भवनपनिदेवविशेषाणां भवनभूमिकाकृते
आवासविशेषे, आवा० ४ अ० । भवनानामावासानां आर्वे

विशेषः—भवानि बहिर्वृत्ताभ्यन्तःसमचतुरङ्गाणि अथः
कथिकासंस्थानानि । आवासस्तु कायमानस्थानांया महा-

मण्डया विचित्रमणिरत्नप्रभासितमकलविषकका इति ।
प्रब० १६४ द्वार । भवनान्यसुसुराऽऽदीनां विमानानीति ।

स० ३ अष्ट । भ० । पञ्चा० । दर्श० । जं० ।

भवनवासिनां भवनसंख्यामाह—

मत्तत्र य कोडीशो, इवन्ति वावत्तरी मयसहस्रप ।

एषो भवगमयासो, भवगवईशं विपाणिज्जा । ११६१ ।

‘भवनवासिनां’ देवानां दशमपि निकर्येषु सम्पिण्डेषु चि-
न्यमानानि सर्वारण्यां भवनानि सप्त कांठया द्वासप्ततिश्च

शतसहस्राणि लक्षाः । एष भवनपतिनां भवनसमासो
भवनसर्वसंख्या इति विज्ञानीयान् , एतानि च अशी-

तिसहस्राधिकलक्षयोजनबाह्यत्वाया रत्नप्रमायाश्चाथ उपरि
च प्रत्येकं योजनसहस्रमेकं मुख्या सर्वत्रापि यथासम्भ-

वमावासा इति । शेषेऽष्टसप्ततिसहस्राधिकलक्षयोजनप्रमाये
मध्यमायाम् उपसप्ततयानि । अन्ये एवाह्रवयोजनसहस्राणाम-

ध्वस्ताव् भवनानि । अन्यत्र च उपरितमध्वस्तने च ।
योजनसहस्रं मुख्या सर्वत्रापि यथासम्भवमावासा इति ।

सम्प्रति भवनवासिनामेव प्रतिनिकायं

भवमसहस्रमाह—

चउमट्टी असुराणां, नागकुमारानां होऽ बुलमीई ।

बावत्तरी कण्ठगाणं, वाउकुमारानां छसउई । ११६२ ॥

दीवदिमाउदीशं, विजुकुमादिदशयिअग्गीणं ।

छएई पि जुअलयाणं, छवत्तरीमो मयमहम्मा । ११६३ ।

असुराणामसुरकुमारानाऽऽदीनां क्षत्रिणोत्तरादशमाविनां सर्व-
संख्याया भवनानि चतुर्गतिशतसहस्राणि लक्षा भवन्ति ।
एवं नागकुमारानां चतुरशीतलक्षाः । कनकानां सुवर्ण-

कुमाराणां द्विसप्ततिलक्षाः, वायुकुमाराणां षण्णवतिलक्षाः, शीपकुमारोदिकुमारोदधिकुमारविष्टकुमारस्तमितकुमारानि कुमाराणां पञ्चमपि दक्षिणोत्तरदिग्दशतिलक्षायुग्मकपायां प्रत्येकं षट् सप्ततिः षट्सप्ततिलक्षा भवन्ति भवनानाम् । एषां च सर्वेषामपेक्षक मीलने प्रागुक्ताः सङ्ख्या भवन्ति । प्रथ० १६४ द्वार ।

उक्तं च—

जोअणसहस्समेगं, ओमाहिच्छा भवणनगरां ।

ययण्णभाइ सत्ते, इकारस जोअणसहस्सा ॥ ३२ ॥

अंतो चउरंसा खलु, अहियमणोहरसभावरमणिज्जा ।

बाहिरओ वि य वट्ठा, निम्मलवइरामया सत्ते ॥ ३३ ॥

उत्तिन्ननगरकलिहा, अट्ठितरओ भवणवामीणं ।

भवणनगरा विरायं—ति कणमसुसिलिहट्ठपागारा ॥ ३४ ॥

वरपउपकणियामं—दियाहिं हिट्ठा, सहावलठेहिं ।

साहिंति पइठाण्ये—दिं विविहमणिभतिचित्तेहिं ॥ ३५ ॥

चेदणपणट्ठिएहि य, आसत्तासत्तमल्लवासहिं ।

दोरहिं पुंवर खलु, पडागपल्लाउरा रम्मा ॥ ३६ ॥

अट्ठेव जायणाइं, उक्खिद्धा दूति ते दुवारवर ।

धूपघोइवाउलाइं, केजणदामोवाणद्धाणि ॥ ३७ ॥

जहिं देवा भवणवइं, वानकणीगीयवाडयरवणं ।

निच्चसुहिया पमुइया, गयंयि कालं ने जागुंति । ३८ ॥ ३० ॥

नत्तिवास्तिन देवाविशंयं पुं । आर० ४ अ० ।

भवणमिद्र—भवनपुट्ट—न० । कुट्टुमिवमनगृहे, भ० ३ श० ७

उ० । आचा० । भवनगृहे यत्र । कुट्टुमिवनो वास्तव्या भव-

न्ति । स्था० ५ डा० १ उ० ।

भवणचिद्ध—भवन्चिद्ध—न० । भवनानामवकाशात्पत्ते, प्रज्ञा० २ पद ।

भवणमिक्खुह—भवनमिक्खुट्ट—पुं० । गवाक्षाऽऽदिकलेष कस्मि-

न्निह भवनप्रदेशे, प्रज्ञा० २ पद ।

भवणपण्यट्ट—भवनपण्यट्ट—पुं० । भवनपतिनिकायाऽऽवासस्था-

पान्तराले, प्रज्ञा० २ पद ।

भवणवइं—भवनपति—पुं० । भवनानां पतयःतज्जवासत्ताःस्वा-

मिनो भवनपतयः । प्रथ० १६४ द्वार । असुगाऽऽदिकेषु देवाल-

याविशेषनाथेषु देवाविशंयेषु, पञ्चा० २ वि० । स्था० ।

ते च दश, तानेवाऽऽह—

असुगा १ नागा २ विज्जू ३,

सुवण ४ अग्गी अ ५ वाउ ६ धणिगा य ७ ।

उदही ८ दीन ९ दिमा वि य १०,

दस भेया ११ भवणवामीणं ॥ ४३ ॥

भवनवासिनामवाप्तारजातिभेदमधिकृत्य दश भेदा भव-
न्ति । तद्यथा— (असुगा इति) पंदकदेशे पदसमुदायोग-
बाराद् असुरकुमाराः । एवं नागकुमारा इत्यादिपि भाव—

नीयम् । अय कस्मादेति कुमारा इति व्यपदिश्यन्ते ? ।

उच्यते—कुमारवचनेनान् । तथाहि—सर्वे एवमेव कुमा—

रा इव ऋद्धाराभिषाणकनविशिष्टोत्तोरकरकपायिसमु-

जनकपवेषभाषाऽऽभरणप्रहराखरणयानवाहना अत्युच्च-

गुराणाः कीडनवराश्च, ततः कुमारा इव कुमारा इति ।

मायाऽनुबन्धाऽऽनुलोभ्याऽऽदिकारणाच्च कुनाश्चिते एवं प-

ठितानः । प्रज्ञापनाऽऽदीं समुत्पन्नैव कस्मै पञ्चने । तथाहि—“अ-

सुरा नागसुवक्षा, विज्जू अग्गी अ दीव उदही अ । दिसि पवल्-

यणिअनामा वत्सहा एव भवणवासो ॥ १ ॥ ” प्रथ० १६४ द्वार ।

“गम्भिणं दसविहाणं भवणवासोणेदवाणं दसचेइयरुक्खा

पणत्ता । तं जहा—अस्सुट्ठमतिवेष, सामलिउंवरसिरीसद-

हिवंसे । वंजुलपलासवप्पा—यए य कणियारकसे य ॥ १ ॥ ”

स्था० १० डा० ।

अनेन कम्मणाश्चरयाऽऽज्यक्षेयवृत्ताः ये सिद्धावतनाऽऽ

दिट्ठारंषु श्रयन्ते इति । स्था० १० डा० ।

भवणवर—भवनवर—न० । गृहश्रेष्ठः । “भवणवरवट्ठिसमपट्ठि-

दुवारं । ” भवनवेषेषु भवनवेषेषु भवनसंक इव मुकुट इव

भवनवरावतंसकस्तस्य प्रतिट्ठारम् । कल्प० १ अ० प० ३

ल्लण । उल० ।

भवणवामि(ण्)—भवनवामिन्—पुं० । भवनेषु अघातोकादेवा-

ऽऽवासविशेषेषु वस्तुं शीलमस्तेति भवनवामी । असुगाऽऽ-

दिके देवभेदे स्था० २ डा० ३ उ० । ते च “भवणवरा” शब्देऽ-

नन्तरमेव दक्षिणाः । (एतेषां भवनानां विवक्ष्यतायां “ताण” शब्देव-

तुभेभागे १७०२ पुष्ट गता) (शीपकुमाराऽऽज्यः स्वयं स्वमाहारा

इत्यादिवत्कथनाद्वाचकुमारा शब्दं चतुर्भागे २४२ पुष्ट उक्ता)

भवणवामि—भवनवामि—पुं० । भवनेषु भवनवास्थादिदेवाना-

मावासस्थानेषु आवासो भवनाऽऽवासः भवनवास्थादिभ-

नानवर्तिन्यावामि, स० ३४ सम० । प्रज्ञा० । (भवनाऽऽवास-

याविशंये) भवण शब्देऽत्रैव भाग १४७६ पुष्ट उक्ता ।

भवणिव्येय—भवनिवर्दे—पुं० । संसारविरागं, पञ्चा० ६ वि० ।

ल० । न हि भवादिनिर्विघ्नो मोक्षाय यतते, अविनिर्विघ्नस्य

तन्प्रतिबन्धान् । “भवयं भवणिव्येयं । ” ख० २ अ० प० ।

भवणव—भवणव—पुं० । संसारताम्रं, “भवणवनरेडुत्ताण्वि

णियमण ॥ ” पंचा० १ वि० ।

भवतंतु—भवतन्तु—पुं० । तन्पते भवोऽनेनेति भवनतन्तुः ।

भवतृष्णायाम्, तल० १३ अ० ।

भवन्थ—भवस्थ—त्रि० । भवगति कर्मवशवर्तिनः प्राणिनोऽस्मि-

न्निति भवः नारकाऽद्विज्जम् । भव तिष्ठतीति भवस्थः । “स्था-

ऽद्विज्जः—०—” ॥ १३ ॥ ३२ ॥ इति कः । संसारस्थे, न० । उल० ।

भवन्थकेवलनाथ—भवन्थकेवलज्ञान—न० । भवगति कर्मवशव-

र्तिनः प्राणिनोऽस्माज्जति भवो नारकाऽद्विज्जम्, तथैव भवो

मनुष्यमव एव प्राज्ञः, अत्यन्त केवलज्ञानात्प्राप्तमात्मा । भवे ति-

ष्ठतीति भवस्थः । “स्थाद्विज्जः—०—” ॥ १३ ॥ ३२ ॥ इति कः । प्रत्ययः ।

तस्य केवलज्ञानं भवस्थकेवलज्ञानम् । केवलज्ञानभेदे, न० । (अ-

स्यभेदाऽद्वि “केवलणाय” शब्दं लुनीयमाणं ६४७ पुष्ट गतम्)

“भवत्सकैवलनाथे दुविहं पश्यते । तं जहा-सजोगिभवत्स-
कैवलनाथे नेत्र, अगोमिभवत्सकैवलनाथे चैव ।” ६५० २
ठा० १ उ० । (इयावया स्वस्वस्थाने)

भवत्सजीव-भवत्सजीव-पुं० । भवति कर्मवशवर्तिनः प्रा-
प्तिनोऽस्मिन्निति भवत्सज निष्ठर्नाति भवत्सः, स चासी
जीवमेति विशेषणसमासः । उक्त० ४ अ० । संसारिजीवे,
“पायं बंधा भवत्सजीवाणां ।” पञ्चा० १६ वि० ।

भवद्दृष्ट-भवद्दृष्ट-पुं० । संसारभ्रमणे, जी० २० । अथि० ।
परमं हस्तकण्डेनाऽऽदिके दृष्टे, यस्मात्परमगणपराऽऽदी-
नामाज्ञां भनक्ति तस्य परमवे हस्तकण्डेनाऽऽदीनि भवन्ती-
नि । ६५० ६ उ० ।

भवद्दिप्ति-भवद्दत्त-पुं० । स्वनामक्याने स्वाधी, स्था० १० ठा० ।

भवद्दत्त-भवद्दत्त-पुं० । जन्तुस्वामिनः पूर्वभवनामधेये, दृष्ट० ३
तथ्य । ५०० । स्वनामक्याने आचार्ये, (तत्कथा ‘पुरितो-
लम् ’ यद्दऽस्मिन्नेव भाग १०५२ पृष्ठे गता

भवधारिण-भवधारणीय-त्रि० । भवे धार्यते तदिति तं वा
भवे धारयतीति भवधारणीयम् । स्था० ४ ठा० ४ उ० । भ-
वधारणं निजजन्मानिवाहने प्रयोजनं यस्य तद्व्यवधानीयम् ।
आजम्भधारणीयं, म० १ शृ० ५ उ० । जन्मनो मरणा-
द्यधि धारणीयं, स्था० ४ ठा० ४ उ० । भवे नारकाऽऽदिपया-
यलक्षणं द्वायुःसमाप्तिं यावद् ध्रियते या सा भवधारणीया
स्वधारणगता । अत्रु० । यथा भवे धार्यते सा भवधारणी-
या बहुलवचनाद् कर्णःनीयप्रत्ययः । शरीरावगाहनाभेदे ।
स्त्री० । छि० । जी० १ प्रति० ।

भवधारिण-भवधारणीयशरीर-न० । भवे जन्मापि
यावद्ध्रियते भवे वा धारयतीति भवधारणीयं, तच्च तच्च-
रीरं च भवधारणीयशरीरम् । शरीरभेदे, स्था० ३ ठा० १ उ० ।

भवपक्ष-भवप्रत्ययिक-न० । भवति कर्मवशवर्तिनः प्रा-
प्तिनोऽस्मिन्निति भवे नारकाऽऽदिजन्म । “पुलाकि”-॥ १५१-
१३० ॥ इति आधिकरणं प्रत्ययः । भव एव प्रत्ययः कारणं
यस्य तच्च भवप्रत्ययम् । अर्थावधानाभेदे, न० । भवपक्षदृष्टेति ।
क्षयपक्षमस्यापि भवप्रत्ययत्वेन तन्प्राप्त्यायेन भवे प्रत्ययो
यस्य तच्च भवप्रत्ययमिति व्यपदिश्यते । स्था० २ ठा० १ उ० ।

भवपञ्चाय-भवपयाय-पुं० । भवः संसारस्तस्य पयायो
भवपयायः । संसारभावे, “भवपयशीयतां विना ।” द्रव्या०
५ अथ्या० ।

भवपदिबद्ध-भवपतिबद्ध-त्रि० । संसारानुपेक्षे, पञ्चा० ५ वि० ।

भवपरंपरा-भवपरम्परा-स्त्री० । संसारपरिपाठयाम्, “भवर्ह
भवपरंपरा ।” तत् १ अथि० ।

भवपक्षी-भवपक्षी-स्त्री० । भवः संसारः बहुप्रायुषमर्शो यत्र
सा पक्षी भवपक्षी । संसारपरिपाठयाम्, नि० चू० १ उ० ।

भवभक्ति-भवभक्ति-स्त्री० । दीर्घसंसारभ्रमणे, “भवभक्तो
न बाधकम् ।” द्वा० १६ द्वा० ।

भवभंग-भवभङ्ग-पुं० । भवविभोले, स्था० ।

भवभंग-भवभङ्ग-न० । संसारभ्रमणे, दृष्ट० ४ तथ्य ।

भवभय-भवभय-न० । संसारभीते, “खो विहङ्गो न भव-
भयं ।” पञ्चा० ३ वि० । अष्ट० ।

भवभयहर-भवभयहर-पुं० । स्वभ्रमकर्तृद्वेष्ये जिने, ती०
५३ कथ० ।

भवभविगमविभङ्ग-भवभविगमनिबन्धन-न० । संसा-
रमोक्षयोः करणे, “भवभविगमनिबन्धन-मोक्षोच्यं शा-
न्तचेतोभिः ।” शो० १६ वि० ।

भवभविगमविभेद-भवभविगमविभेद-पुं० । संसारमोक्ष-
योर्भेदे, “भवभविगमविभेद-स्तथा कथं युज्यते मुखः ?”
शो० १६ वि० ।

भवभङ्गल-भवभङ्गल-न० । संसारमङ्गले, “भवभङ्गलम-
ण्डुकलपरिमुक्तं ।” मण्ड० ।

भवभङ्ग-भवभङ्ग-पुं० । संसारपथे, “तिनि हुंति भवभङ्गा ।”
दृष्ट० ३ तथ्य ।

भवभङ्ग-भवभङ्ग-पुं० । संसाराऽऽमये, “भवभङ्गसदृशं
यदनपायम् ।” शो० ६ वि० ।

भवलोच-भवलोच-पुं० । भव एव लोकः । लोकभेदे, आ०
म० २ अ० ।

अधुना (आस्य) भवमभिधिक्षुराह—

नेरुपदेवमुपस्था, तिरिक्त्वाजीयगया य ज सत्ता ।

तस्मिन् भवे वट्टना, भवलोचं तं वियाणाहि ॥ २०१ ॥
नैर्यिकदेवमनुष्यास्तिर्यगोविमताश्च ये सखाः प्राथिन-
स्तस्मिन् भवे वर्त्तमाना यदनुभावमनुभवन्ति तं भवलोचं
जानीहि । आ० म० २ अ० ।

भववर्त्तन्ति-भववर्त्तन्ति-स्त्री० । जन्मप्राप्ते, कथ० १ अ-
थि० १ तथ्य ।

भववारि-भववारि-न० । संसारसमुद्रे, “भववारि तरुमप-
ट्टः ।” प्रति० ।

भववाहि-भववाधि-पुं० । संसाराऽऽमये, “यस्मादेते महा
त्मानो, भववाधिभिरुत्तराः ॥” द्वा० २३ द्वा० ।

भवविजय-भवविजय-पुं० । प्रत्ये स्वकृतकर्मफलप्राप्त्यर्थं
पुनः पुनः प्राप्तुं भावं भवः स चारुष्टयटीयमवस्थं मूषपुरी-
यान्नतन्मनिबद्धं दुर्गमजडरपुटकाटारऽऽदिष्वक्षमावसेनम्,
तस्य विजयः पर्यालोचनम् भवविजयः न चात्र किञ्चिज्जन्तोः
स्वकृतकर्मफलमनुभवतश्चेन्नममचेतने वा सहायभूतं शरण-
तां प्रतिपद्यते । इत्यादिभवसंसारोद्धारपयालोचने, स० म०
३ काण्ड ।

भवविज-भवविज-पुं० । संसाररोगभिरुत्तरे, “विज्रा गोर्म-
वधयानाम् ।” द्वा० २३ द्वा० ।

भवविडवि (नृ)-भवविडवि-पुं० । संसारवृत्ते, “भववि-
डविनिबंधेनसु विसयसु ।” पं० न० १ द्वार ।

भवविधिति-भवविधिति-स्त्री० । विभक्तिभेदे, सा नारकति-
र्यसमनुष्यामभेदेऽनुभवां । सूत्र० १ भु० ४ अ० १ उ० ।

भवविरचित्त-भवविरक्तचित्त-त्रि० । संसारविरक्तचित्ते,
“पञ्चज्ञा भवविरक्तचित्तान् ॥” पं० व० १ द्वार ।

भवविरय-भवविरजस-न० । नरकाऽऽदिभयरूपे विरजसि,
“भवविरये अस्मीति” ॥ व्य० ३ उ० ।

भवविरह-भवविरह-पुं० । संसारविषागे मोले, “भावाः प्र-
चविरहसिद्धिफलाः ॥” पौ० १६ विष० । पञ्चा० ॥ “भववि-
रहफलं जहा होह ॥” पञ्चा० ६ विष० । “भववि-
रहवीर्यभूषा जायते चारितपरिणामा ॥” पञ्चा० १ विव० ।
“भवविरहं इच्छामाणस्तु ॥” पञ्चा० ४ विष० ।

भवविवाग-भवविपाक-पुं० । भवे नारकाऽऽदिको स्वस्ववि-
षे विपाकः फलदानाभिमुखता भवविपाकः । आयुष्कर्मणो
नारकाऽऽदिभवे फलदानाभिमुखतायाम्, कर्म० ६ कर्म० ।
पं० सं० ।

भवविपाकि (ग) -भवविपाकिन्-त्रि० । भवे नारकाऽऽदिके
स्वस्वविषये विपाकः स विपिनं यस्य तन् भवविपाकि । आ-
युष्कर्मप्रकृती, निष्कल्पम्यायुष्यवशाच्छापि सर्वभवतयेव स्व-
यस्यो भवः प्रत्यासन्नो भवति तावच्छोद्यमायाति हानौ भव-
विपाकिनि । पं० सं० ३ द्वार । (यथाऽऽयुष्कर्मप्रकृतौनामेव
भवविपाकिर्यं नाम्नामां तथा विपाकनः कर्मप्रकृतौनां भ-
वदशनावसरे ‘कर्म’ शब्दे तुल्यभागे २६७ पृष्ठे निकषितम्)

भववीर्य-भववीर-न० । संसारकारणे, “द्विष्टा भववीर-
जा ॥” द्वार० १२ द्वार ।

भववीरिय-भववीर्य-न० । वीर्यभेदे, नि० ख० १ उ० ।
(स्वरूपे ‘वीरिय’ शब्दे बधत्ते)

भववृद्धि-भववृद्धि-स्त्री० । संसारवर्द्धने, पञ्चा० १७ विव० ।

भववृत्तद-भववृत्तद-न० । भवगहने, प्रश्न० ३ आश्र-
द्वार ।

भवसंसारख-भवसंसारख-न० । संसारसंख्ये, “जह भव-
संसारणां, निर्विघ्नां हेतुं जीव ॥” जी० १ अधि० ।

भवसमुद्र-भवसमुद्र-पुं० । संसारार्णवे, दश० ४ तथ० । “तु-
ल्यहमणुभक्तं भवसमुद्रं ॥” पं० व० १ द्वार ।

भवसम्भ-भवशर्मन्-न० । विषयसुखे, “भवाभिनिन्दितां सा
ख, भवशर्मोऽकटच्छया ॥” भवशर्मणो विषयसुखस्याक-
टच्छया ॥ द्वि० ।

भवसागर-भवसागर-पुं० । संसारसमुद्रे, “परीतिमवसाग-
रमणंते ॥” पं० व० २ द्वार । “भीम भवसागरस्मि दुक्क-
लं ॥” दश० ४ तथ० ।

भवसिद्धि-भवसिद्धि-पुं० । भवे भवैवा सिद्धिरित्यासां
भवसिद्धिः । आ० म० १ अ० । १।० । भविवर्तयति भवा
भाविनी सा सिद्धिर्भुविर्त्यस्य स भवसिद्धिः कथा० १४।०
द्वि० । वि० । भवे, न० । स० । “ममहमणुभक्तं भव-
सिद्धिं वि न लंते ॥” आह-सर्वेषामय भवे सति सिद्धि-
र्भवति, ततः किं भवग्रहणं ? सत्यमेतत्, केवलं भवग्रहण-
दिह तज्ज्ञो गृह्णते इति । आ० म० १ अ० । ४।० । स० ।

“सर्वे वि सं भंते । भवसिद्धिः जीवा सिद्धिरस्ति”
इत्यादि- (‘जयंती’ शब्दे चतुर्थभागे १४।६ पृष्ठे विस्तरतो
गतम् ।)

भवसिद्धि ए सं भंते । नेरइए, नेरइए भवसिद्धि ॥ गोष-
मा । भवसिद्धि सिय नेरइ, सिय अ नेरइ, नेरइ
सिय सिय भवसिद्धि, सिय अभवसिद्धि, एवं दंतआ
० जाव वेपाणिंयाणं । भ० द श० १० उ० ।

संतगइया भवसिद्धिया जे जीवा ते एगेणं भवगहणेणं
सिद्धिस्संति, बुद्धिस्संति, सच्चदुक्खाणंते करिस्संति ॥
सन्ति चिन्ते ‘एगइया’ एक केचन (भवसिद्धि सति)
भवा भाविनी सिद्धिर्भुविर्त्ययां ते भवसिद्धिः कथाः (अ-
वगहणेणं ति) भवस्य मनुष्यजन्मनां ग्रहणमुपादानं भव-
ग्रहणं तेन संस्वयति अष्टविधमहज्जिपादया मोक्षमग्ने
केवलज्ञानेन तत्त्वं भाषते कर्मराशेः परिनिर्वाह्यमिह
कर्मकृतविकाराऽस्तीति भाषयति । किमुक्तं भवति ?-सर्वदुः-
खानामग्नं करिष्यन्तीति । स० १ म० ।

एवं कमश आह—

अन्थगइया भवसिद्धिया जीवा जे दाहिं भवगहणेहि
मिद्धिस्संति, बुद्धिस्संति, चिद्धिस्संति, परिनिव्वाइस्संति,
सच्चदुक्खाणंते करिस्संति ॥ २ ॥ (म० २ म०) ।
संतगइया भवसिद्धिया जीवा जे तिहिं भवगहणेहि मि-
द्धिस्संति, बुद्धिस्संति, चिद्धिस्संति, परिनिव्वाइस्संति,
सच्चदुक्खाणंते करिस्संति ॥ ३ ॥ (म० ३ म०) ।
अन्थगइया भवसिद्धिया जीवा जे चउहिं भवगहणेहि
मिद्धिस्संति ० जाव सच्चदुक्खाणं अंतं करिस्संति ॥ ४ ॥
(म० ४ म०) । संतगइया भवसिद्धिया जीवा जे
पंचहिं भवगहणेहि मिद्धिस्संति ० जाव अंतं करिस्सं-
ति ॥ ५ ॥ (म० ५ म०) । संतगइया भवसिद्धिया
जीवा जे छहिं भवगहणेहि मिद्धिस्संति ० जाव सच्चदु-
क्खाणंते करिस्संति ॥ ६ ॥ (म० ६ म०) । संतग-
इया भवसिद्धिया जीवा जे सचहिं भवगहणेहि मिद्धिस्सं-
ति, बुद्धिस्संति ० जाव सच्चदुक्खाणंते करिस्संति
॥ ७ ॥ (म० ७ म०) । संतगइया भवसिद्धिया जीवा जे
अट्टहिं भवगहणेहि मिद्धिस्संति ० जाव अंतं करिस्संति
॥ ८ ॥ (म० ८ म०) । संतगइया भवसिद्धिया
जीवा जे नवहिं भवगहणेहि मिद्धिस्संति ० जाव सच्च-
दुक्खाणंते करिस्संति ॥ ९ ॥ (म० ९ म०) । सं-
तगइया भवसिद्धिया जीवा जे दसहिं भवगहणेहि मि-
द्धिस्संति, बुद्धिस्संति, चिद्धिस्संति, परिनिव्वाइस्संति,
सच्चदुक्खाणंते करिस्संति ॥ १० ॥ (म० १० म०) ।
संतगइया भवसिद्धिया जीवा एक्कांसहिं भवगहणेहि सि-

मू—“अथियद्भवअसुरकुमारस्स खं भंने । केवनिअं कालं
डिअं पत्तता । बोयमा । जइअं अतामुहुअं उओसिअं निअ
पलिओवमाअं । ” इत्यत्रापि भाषणीयम् ॥ १८ । ६१० अत्र
प्रका० ।

भविष्यद्व्यदेव-भगवद्भ्यदेव-पुं० । भगवो भविष्यद्व्यदेव-
 योग्योऽत एव द्व्यभूतः, स वासो देवश्च भगवद्भ्यदेवः ।
 वैमात्रिकाऽनन्दे देवभेदे, स्यात् ४ ठा० १ उ० ।

से केशदेव्यं भंत ! एवं वृचश्च—भविष्यदकवदेवा, भविष्यद-
 कवदेवा !। गायमा ! ज भविष्यं पर्वेदियतिस्वित्त्राणि वा
 मण्डुस्ते वा देवेसु उववजितए से तेशदेव्यं गायमा ! एवं
 वृचश्च—भविष्यदकवदेवा भविष्यदकवदेवा ।

[illegible]

अधियुक्तरावङ्ग-अव्ययुक्तरावर्तक-पुं० । वाराणस्यां व.
राज्यातीर्थस्थे देवे, वाराणस्यां दशह्मन्ते अव्ययुक्तराव-
र्तकः । ती० ४३ कट्ट ।

भविष्यसत्-प्रवृत्त-पुं० । भव्यप्राणिनि, पं० व० २ द्वार ।
 " स एव भव्यसत्तायां ।" मोक्षगमनयोग्यजनूनाम् । ग० १
 अर्थः । पं० व० ।

अभिव्यसरीदृक्-अभ्यशरीरद्वय-न०। विवक्षितपर्यायेण अ-
विवक्ष्यतीति भव्यो विवक्षितपर्यायार्थस्तथाप्य इत्यर्थः।
तस्य शरीरम्। अन्तु०। भव्यो पाप्यो यः शब्दाद्यं ह्या-
ख्यातं तावद्विज्ञानाति तस्य शरीरं अभ्यशरीरम्, त-
देव द्वयं शरीरद्वयम्। क्था० ३ डा० ६ उ०। यो
जीवः शब्दाद्यमागमिनि काले शिष्यव्यते न तावद्विज्ञाने
तज्जीवाधिष्ठिते शरीरद्वये, अन्तु०।

अथ किं मनुष्यस्यरीरदृष्ट्याऽऽवश्यकमिति प्रश्ने सत्याह—
 'ते किं तं यविअस्यरीरदृष्ट्यावस्यं यविअस्यरीरदृष्ट्याव-
 स्यं ?' जे जीव जोखिजमस्यनित्यते इयेखे तेव आसपण
 सरीरसमुत्पत्त्यं जियोवदिह्तेखे भावण आवस्यपणियं से-
 अकाले सिखिससति न ताव मियम्ह, जहा को दिह्तेखे ?
 अयं मनुकुमे भविम्ह, अयं घणकुमे भविम्ह, सखे यवि-
 अस्यरीरदृष्ट्यावस्यं । अणु० ।

(इत्याद्याः 'आयस्त्वय' शब्दे द्वितीयभागे षष्ठ्यं पठेतां)।
 भाष्येयद्वि-अभ्याहित-वि०। जीवाविशेषेपदस्य, 'अभ्याहित्वा-
 य पठ्यन्ते।' जीवाविशेषपदप्रयोगाज्जातार्थम्। पञ्चा० १८ वि-
 ब०। 'अवहाद्विपठ्याय केलेयं।' अथवात् नुक्तिगमनयोः।
 नां द्विके अथ ए एवायः प्रयोजनम् अभ्याहितापेक्षस्यैव।
 पञ्चा० २ विव०।

प्रविद्यालि-भट्ट्यालि-पुं० । भवायाहो भव्यः, स एवालिभम-
रो भट्ट्यालिः । भव्यभमरे, द्रव्या० ।

ज्ञानाख्यमेतन्मकरन्दमिष्टं,

भक्ष्याल्लयां व्रीतभया निपीय ।

अर्हत्क्रयाम्भोजभवं सुगन्धं,

स्वभावसैद्धित्यमवाप्नुवन्ति ॥ २० ॥

मन्वालयः भयय इहाम् मन्वास्म एवालयो भयम एतदु-
क्तं तानाऽऽकथं मकरन्दं मकरन्दं निर्णयं पीत्वा स्वभावाधोहि-
त्यं स्वस्व आत्मनो भावः परमभावस्वरूपं सौहृदस्य एतस्मिन्
एवाप्नुयन्ति प्राप्नुयन्ति । कीदृशा भव्यालयः धीमता धीम-
तं मयं येषां तं धीमता । कीदृशानिमित्तालयः कलाध्वरा-
हितः, कीदृश मकरन्दमिष्टं वल्लभं भवविधाकस्वेन परमक-
विप्रम् । पुनः कीदृश मकरन्दमिष्टकामास्माज्जन्मभयहर्ता धी-
मतेष्टराणां कलाध्वरास्त एवाधोभाजान् कल्लानि तथा
मय उपतिष्ठस्य तद्विष्टकामास्माज्जन्म जन्मेष्टराणापकु-
जन्मभयम् । पुनः कीदृश सुखं योममं गन्धं भावोहि-
त्यस्य तस्मिन्मयमिष्टि प्राप्तिः । यथाऽल्लयोऽस्माज्जन्मं सुग-
न्धमिष्टं मकरन्दं निर्णयं सौहृदस्यभावाप्नुवन्ति । तथा भय-
एतद्विज्ञानाऽऽकथं परमभावाभिष्टं निर्णयं स्वभावाधोभावाप्नुयन्ति ।
अन्यत्रिष्टयैष्टुष्टयैः केयम् । भव्यानामलितादृश्यं ज्ञानस्य
मय मकरन्दस्य मय यं युक्तपरागतं, जितकर्म कलामाज्ज-
साधयन्तया धैर्ययं वायम् । आसक्तसिद्धिकाः परम-
कविपरा इहायुक्तकलिविरामा इन्द्रियमात्रविषयवशा नि-
त्यसंवेद्यगान्महदया विद्याकलार्थान्तमेषांभोदयेध परमभा-
वेन ज्ञाननिर्णयकल्लुक्कर्मसन्तानिर्णयः श्रमकविष्टयुष्टयुक्त-
ध्यानेष्टम्यविष्टयुष्टयुष्टमयमिष्टतुतिनाऽकमाष्टो, निजभा-
वमन्तनतुतिनाऽऽमकसौहृदस्यपरितनमन्ति शिवाऽऽवा-
समासाधयन्ति । वयम् ॥ २० ॥ इत्यादि ॥ अष्टो ॥

प्रविश्य-प्रविश्य(तु)पुं०। अ० "वृद्धः सद्वा" भ्रष्टा/भ्राष्टर-
 स्व इह व पुं० वा। तस्योप०। आशान् कामे, वाच०। "पयस्य
 नाम स भवान् यः प्राप्यति पयसमानस्यम्" पं०सु० ४ सूत्र।
 तत्कालशक्तिं पदार्थं, वि०। वाच०। भविष्य आगामि-
 कालमाधी। कल्प० १ अधि० २ सूत्र। अनागतं, वि०।
 स्त्रियां ऊर्ध्व० सूत्र स। "अध्याक्षयो भविष्यन्त्याः" इति
 वदुः। तस्योपपन्नं कर्त्तव्यता। भविष्यमाधकृत्य कृते पुराक-
 रणं, न०। वाच०।

भवोदधि-भवोदधि-पुं । संसारसमुद्रं, " योगाधिकं यथोद-
धौ । " ब्रा० २१, ब्रा० ।

भव-भाङ्ग-त्रि० । भू-स्यत् । भावनाविषये, शा० २० आ० ।

अभिव्यति, वि० ॥ आ० म० । अभिवासाय, क० १ अ-
वि० १ अ० ।

अव्य-वि० । 'अविव' शब्दायै, प्रा० ४ पा० । भागिनेये, दे०
मा० ६ वर्ग १०० गाय।

अव्यंगि- (अ)-अव्याङ्गि-पुं० । 'अव्यंगि (अ)' शब्दा-
यै, प्रति० ।

अव्यञ्ज-अव्यञ्ज-पुं० । 'अव्यञ्ज' शब्दायै, प्र० १ प० ।

अव्यपुकरावृत्त-अव्यपुकरावृत्त-पुं० । 'अव्यपुक्-
कारावृत्त' शब्दायै, ती० ४३ क० ।

अव्यसरीरद्वय-अव्यसरीरद्वय-न० । 'अव्यसरीरद्वय'
शब्दायै, अनु० ।

अव्याप्ति-अव्याप्ति-पुं० । 'अव्याप्ति' शब्दायै, प्र० २ अ० ।

अस-पुं०-चा० । कुक्कुरशब्दे, 'अवि०-पर०-सक०' सेद
'अस्युक्ता' ॥ ॥ ॥ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण अयेमुक्ताऽऽदे-
शः । मुक्ता । असह । प्रा० ४ पा० । भवति । अमर्षित । अ-
भागी । वाच० ।

असग-असक-पुं० । वनवासिनगरवास्तव्ये बाधुदेवज्येष्ठभा-
तुर्जदकुमारस्य पौत्रे जितशर्माः पुत्रे स्वनामक्याते कुमा-
रे, यस्य अगिनी सुकुमारिका नाभ्यां सह प्रजजिता । नि०
५० ८ ड० । (तत्कथा ' पतिस्सयल' शब्देऽस्मिन्नेव भागे
पृष्ठे ७२७ गता)

असल-असल-न० । कुक्कुरस्य शब्दकरणे, प्रा० ४ पा० । अ-
वि, पुं० । तं । प्रा० ॥ 'साया असला इवमहकामुद्रा
मंडला कविला ।' पा० १० मा० ४१ गाय।

असलाय-असलक-पुं० । अलके, प्रा० ४ पा० ।

असल-अमर-पुं० । अमरे, " कुक्षुमुद्रा रसाऊ, भिगा मभ-
का य महुअरा अलिषो । ईरिविरा कुदेहा, भुअगाया कृपया
अमरा ॥ १ ॥" पा० १० मा० ११ गाय।

असुआ-अपिका-स्त्री० । गृहाह्वयम्, "मुल्लुकि य असुआ
महासह ।" पा० १० मा० १२७ गाय।

असोअ-असोअ-न० । नाभ्यविधिभेदे, जं० ४ अ० । १२० ।

अस्तालिवा-अट्टारिका-स्त्री० । " इहयोः स्तः " ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
इतिप्राकृतसूत्रेण शिवकस्य ढकारस्य मागध्यां लकाराऽऽका-
न्तः ढकारः । प्रा० ४ पा० । अट्टियाम्, प्रा० ४ पा० ।

अस्टिषी-अट्टिनि-स्त्री० । " इहयोः स्तः " ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
इतिप्राकृतसूत्रेण मागध्यां लकाराऽऽकाऽन्तः ढकारः । प्रा० ४
पा० । अट्टियाम्, प्रा० ४ पा० ।

अस्य-अस्यन्-न० । 'अस्य' शब्दायै, प्रा० २ पा० ।

आ-आ-धा० दीर्घी, अ० १०४० अ० अ०-अभिद् । माति । अ-
भासीद् । वाच० । "आ भाजे वा विधी ।" वि० १ । १५० ।
अ-आ० । अये, अ० १०४० अ०-अभिद् । "मियो भावीदी" ॥
४५३ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण विजेतेरेतावादेयो वा । भाइ
वीह । प्रा० ४ पा० ।

आअ-आग-पुं० । अये, " अंसो भावी ।" पा० १० मा० २३३
गाय। उयेअमिनीपत्तो, दे० मा० ६ वर्ग १०२ गाय।

आह-आह-पुं० । आह-पुं० । पुं० । "उहवादी" ॥ ॥ ॥ ॥

१३१ ॥ इतिप्राकृतसूत्रेण अत्यम् । प्रा० १ पा० । एकपितृजातेः

स्वका सहोद्री आनुमगिनोरिव । वाच० । ४० २ अवि० ।

" सहोदरः, सहोदयायी, मित्रं वा रोगपालकः । प्राते

वाक्वसहायस्तु, पश्चिंते आतरः स्मृतः ॥ ३ ॥" आनुमिअ

मियो अमेकार्यविषये स्माराणाऽऽदि सम्बन्धकार्यम् । वतः—

"अमगिहमकस्मिपमा—अजलजलजिअमि मोहनिहाय ।

उट्टर जो सुअंतं, सो तस्स अयो परमवेधु ॥ १ ॥" अ० २

अवि० । जं० । प्र० । उ० । अ० । सु० ।

माइ (न)-माजिन्-पुं० । शीयमाने, अ० २६ अ० ।

माइजाया-आनुआया-स्त्री० । आनुः पत्न्याम्, अ० १२ अ०

उ० । प्रा० म० ।

माइजिअ-भागिनेय-पुं० । अगिन्या अपत्यं ढक् । स्वपुत्रे,

तत्कन्यायाम्, स्त्री० । उ० । वाच० । नि० ५० १ उ० । आ०

म० । दृ० ।

माइजिअ-भागिनेय-पुं० । 'माइजिअ' शब्दायै, नि० ५० १ उ० ।

माइय-आनुक-पुं० । सहजे, आ० म० १ अ० । आ० ।

माजित-वि० । आपते, " माइयपुलाधिवारं " माजिता

ईश्वराऽऽदिपुत्रेण वीरनाथेर्मन्यताः । आ० म० १ अ० ।

माइयकीयापव्व-आनुद्वितीयापव्व-कालिकयुद्धकृतियायाम्,

" नंदिवज्जअनरिदो खासिणो जिह्माया अम्वंतं लि-

द्विगं सुअो अइवालोअं कुणेतो पाइविय य कआववालो

कलिअसुअवीयाव संबोदिता निअचरे आमंतिता सुव्वं-

लाय अगिणीय ओअओ तंभोलवत्थाऽऽदिह एअं, तपपविह

माइयकीयापव्वं कइ ।" ती० २ क० ।

माइअ-आगवत्-पुं० । भागे विद्यते यस्य स आगवात्,

युद्धबानुयिकाऽऽदिके पुत्रभेदे, स्वा० ३ डा० २ उ० । (द्या-

क्या " पुरिस" शब्देऽस्मिन्नेव भागे १०१४ पृष्ठे गता) हा-

जिके, दे० मा० ६ वर्ग १०४ गाय।

माइअ-आगिक-वि० । अष्टप्रादिनि, जं० २ अ० । प्रा० ।

आगिको यः अष्टांशऽऽविभागेन कृप्यादी व्यापयते । दशा०

६ अ० । आगिका ये काअस्य अतुयांशऽऽदिके लभन्ते । प्र० १०

२ अ० ॥ आ० । आगिको नाम द्वितीयांशस्य तृतीयांशस्य

अतुयांशस्य माहकः । जी० ३ प्रति० । म० । जं० । प्रा० ।

माइसमाअ-आनुसमान-पुं० । अष्टपत्रमेकत्वात् तत्त्वविचारा-

ऽऽदौ निष्ठुरवचनादमीते तथाविधप्रयोजनव्यस्त्यवसर-

त्वाच्च आनुसमानः । अमणोपासकभेदे, स्वा० ४ डा० ३ उ० ।

माइरही-भागीरही-स्त्री० । अगीरेण निर्दिता आनीता त-

त्संबन्धिनी वा अण् । गङ्गायाम्, वाच० । " गंगा भागीरही

य अणुसुषा ।" पा० १० मा० ३१ गाय। "तथ भागीरही

महावरं पविचारिहूरा परिवह ॥ ती० १४ क० ।

माइ-आह-पुं० । 'आह' शब्दायै प्रा० १ पा० ।

माइअ-देही-न० । आषाढीयगोष्ठुःसवधिभेदे, दे० मा० ६

वर्ग १०३ गाय।

भाउजा-वेशी-भाउजायायाम्, वृ० ना० ६ वर्ग १०३ माथा ।
भाउबीयापम्ब-भाउद्वितीयापम्ब-न० । 'माहबीयापम्ब' श-
ब्दाद्यै, ती० २० कटप ।

भाउय-भाउक-पुं० । भाय 'शब्दाद्यै, घ्रा० म० १ अ० ।

भाग-भाग-पुं० । भज-भाये घम् । भजने, वाच० । भज्यते
भुज्यते संभ्यते इति भागः । भाज्ये, भ० ११ शु० १२ उ० ।
कटप० । सेवनीये, स्था० ६ डा० । ज्ये, आ० चू० १ अ० ।
औ० । झु० । हा० । विभागे, हा० १ ध्रु० १६ अ० । भागा
अधिभागपक्षिच्छेदा इति आध्यात्मिकम् । कर्म० ५ कर्म० ।
इष्टवस्तुनोऽर्द्धे एकदेशे, वाच० । "अष्टालयचरियहारगो
उरकवाडतोरपक्षिदुवारदेशभागः ।" देशो भागश्चावेकार्थ-
स्ततोऽन्योन्यमनयोर्विशेष्यविशेष्यभावो दृश्यते । स० । भा-
काये, सू० प्र० १ ध्रु० ३ पाठु पाठु० । अयसरे, वि-
शे० । पुज्ये, सूत्र० १ अ० ८ अ० । प्रभावे "वदामि महा-
भागः ।" भागः क्लिप्ताविम्व्या शक्तिः प्रभाव इति यावत् ।
विशे० । भास्ये, वाच० । प्रकाशे, भागां भङ्गा विकल्पः
प्रकाशः । झु० । "विशिशुकस्तथा राशेभोग इत्यभिधीयते ।
इति उपेतिपक्षे राशेभोगांशक च । वाच० । जम्बूमन्दरस्यो-
त्तरस्यां दिशि स्थितायां रक्तवत्यां महानद्यां सम्मिलितायां
महाप्रधाम्, स्त्री० । डाप् । स्था० १० डा० ।

भागवय-भागवत-त्रि० । भगवतो भगवत्या इदम् सोऽस्य
देवता अण । भगवतो भगवत्या वा भङ्गे परतार्थिकभेदे,
सूत्र १ ध्रु० ७ अ० । आचा० । भगवतो वा भङ्गिगुहापाठ्या-
नाम् । आचा० १ ध्रु० २ अ० ६ उ० । भगवतो ब्रुवते-पञ्चविंश-
तितत्त्वपरिहानाम्भेदः सर्वव्याप्यास्य निष्क्रियो निर्गुणश्चै-
तन्यलक्षणो निर्विशेषः सामान्यः तत्त्वमिति । आचा० १ ध्रु० ४
अ० २ उ० । तत्सम्बन्धिनि च, तयोः संबन्धिनि गुणवर्णने पु-
राणे, उपपुराणे च । न यैः ध्रुवं भागवतं पुराणम् । वाच० ।
भागहेय-भागधेय-न० । भास्ये, "पुष्पं लुक्यं च भागहेयं च ।"
पाठ० ना० १६७ माथा ।

भागीरही-भागीरथी-स्त्री० । गङ्गायाम्, "मंदारणी सुरगर्द,
गंगा भागीरही य जगदुसुभा" पाठ० ना० ३१ माथा ।

भाटी-भाटी-स्त्री० । भाटके "सोऽवदन् द्विगुणं भाटीं, दास्ये
ब्रूहि यथातथम् ।" आ० क० १ अ० ।

भाटीकर्म-भाटीकर्म-न० । शकटवृषभकर्मभूमिपल्लवस-
राष्वाऽऽर्द्धमोटकनिमित्तं भारवाहने भाटीकर्म । "शकटाक्ष-
लुलाबोष्प-क्षराश्वनरवाजनाम् । भारस्य वाहनाद् वृत्ति-
भेदेषु भाटकजीविका ॥ १ ॥" इत्युक्तलक्षणे कर्मोऽऽदान-
भेदे, ध० २ अधि० । भाटककर्म यत्स्वकीयगन्ध्यादिना पर-
कीयमायुधं भाटकनं वहति अन्धेषां वा वर्षावर्षशकटाऽऽ-
दीन् भाटकनंवापयति । यदाहुः— "निययल्लग्नगर्ग्यं, पर-
कीयं माह्वणं जो बहह । तं भाटकममहवा, वसहाहसम-
व्ययेऽक्षेसि ॥ १ ॥" प्रव० ६ द्वार । आ० चू० । उपा० ।

भाह-भाजन-न० । भाउयतेऽनेन भाजनम् । भाज-रुद्र । "लु-
गू भाजनंरुद्रजगृहे जः सस्वरस्य न वा" ॥ ८ । १६७ ।

इति प्राकृतसूत्रेषु सस्वरजकारस्य लुप् वा । प्रा० १ पाद् ।
पात्रे, प० व० २ द्वार । अ० । पि० । आचा० । घ० । प्रश्न० ।
प्रव० । आवा० । भाजनस्यमन्त्रिणौ सौवर्णोऽऽदीनि । प्रश्न० १
आवा० द्वार । भाजनमिव भाजनम् । आचारि, विशे० ।
घ० । प्रव० । अ० । योग्ये, वाच० । "जो जसिअस्स अन्ध-
स्स, भाउणं तस्स तत्तिअं हो । बुद्धे वि बोण्णमेह, न दुग्गे
पाणिअं ठाई ॥ ३३ ॥" संघा० १ अधि० १ प्रस्ता० । भजना-
द्विष्वस्याऽऽभयणाद् भाजनम् । आकाशे, अ० २ शु० २ उ० ।
दाने च । आ० म० १ अ० ।

भाहदस-भाजनदेश-पुं० । भाजनाऽऽचारभूते देशे, यस्मिन्
देशे भाजनानि सन्ति । व्य० ८ उ० ।

भाहधरण-भाजनधरण-न० । सपानभोजनानां भाजनानां
धारणे, वृ० १ उ० ।

भाहियव्व-भाहियव्व-त्रि० । कथनीये, स्था० २ डा० १ उ० ।
भाहिया-भाहिया-स्त्री० । अनन्तकायाऽऽत्मके वनस्पतिका-
यभेदे, आचा० १ ध्रु० १ अ० ५ उ० ।

भाह-भानु-पुं० । भा-नुः । सूर्ये, अर्कवृत्ते, किरणे, प्रभा, राज-
नि, वाच० । धर्मनाथजिनस्य पितरि, प्रव० ११ द्वार । स० ।
ती० । भगवतः श्रुतमर्थेकीनपञ्चाशत्तमे पुत्रे, कटप० १ अ-
धि० ७ लृण । अयं प्यानगरीस्थस्य धवलभावाकस्य मित्रे
स्वनामक्याते भावके, वृ० ३ तत्त्व ।

भाहमिन्न-भानुमित्र-न० । मल्लजिनेन साह्यं प्रदाजते इ-
त्थाकुर्वंशोऽस्य स्वनामक्याते राजकुमारे, नि० । महा-
धरनिवाणानन्दरं विक्रमाऽऽदित्यान् प्रागुत्पन्नं स्वनामक्याते
भारतवर्षस्य महाराज, ती० २० कटप ।

भाहमर्द-भानुमर्दी-स्त्री० । विक्रमाऽऽदित्यनृपतेः पत्न्याम्,
वाच० । सिंहपुरस्थस्य श्रुतमभेदिनः सुतायाम्, "उत्तम-
सेद्विदुषा भाहमर्दी" इत्ये० ३ तत्त्व ।

भाहसिरी-भानुश्री-स्त्री० । बलमिलिम्व्याम्, नि० चू० १०
उ० । (पञ्जलया) शब्दे २४ वृत्ते कथा ।

भाभ-भ्रम-घा० । अनवस्थांनं, "भ्रमेस्तालिअट-त-
माई" ॥ ८ । ४ । ३० ॥ इति प्राकृतसूत्रे अमेरेतावादेशौ
वा । पक्षे 'भामे' । प्रा० ४ पाद् ।

भाभर-भ्रामर-त्रि० । मधुभेदे, न० । आवा० ६ अ० ।

भाभा-भाभा-स्त्री० । एकदेशेन समुदायावगमात् सत्य-
भामायाम्, प्रव० १ द्वार । आचा० घ्रा० म० ।

भाभिणी-भागिनी-स्त्री० । "पुत्रागमागिन्योगो मः ॥ ८ । १ ।
१२० ॥" इत्यनयोर्मध्यमः । भागवत्याम्, प्रा० १ पाद् ।

भाभुडणा-भाभुडना-स्त्री० । चारित्र्यंशनायाम्, वृ० ३
प्रक० १ उ० ।

भाय-भाज-धा० । पृथकरणे, भाजयति । वाच० लृण-
व्यविभागम् । कटप० १ अधि० ५ लृण ।

भायल-भाजन-न० । पात्रे, "पसाईं भायणाई ।" पाठ०
ना० २१८ माथा ।

भायल-भाजल-पुं० । जाये अस्वविशेषे, हा० १ ध्रु० १

अ० । "जडवं तुर्यं मायलं ।" पाद० ना० २०५ गाथा ।
आयतुरङ्गमे, दे० ना० ६ वर्ये १०४ गाथा ।

मायलसामिगद-प्राजलस्वामिगद-न० । एकाशीतिजनतीर्थ-
पयन्तमर्थे, यत् देवाधिदेवो जिनः । "मायलस्वामि-
गद देवाधिदेवः ।" टी० ४३ कथ ।

भाया-भातु-पुं० । भाकरि, "सहोदरो भाया ।" पाद०
ना० २५३ गाथा ।

भार-भार-पुं० । सु-घन । गुरुत्वपरिमाणे, बाच० । गुरुता-
कारणत्वापरिमदे, प्रश्न० ५ आश० द्वार । कर्मणि, "ज-
ह कर्तुं कम्म तहाऽसि भार ।" तथाविधं कर्म तादृश-
विषयम् एव तेषां तत्कर्मविषयाऽऽदितो भारः । प्राबुध्यै,
विशे० । वये, आ० १ भू० १ अ० । भार्ये भारः । पुष्पफला-
ऽदयेः स्कन्धपृष्ठादिभारोपये, आच० ६ अ० । "घटीभि-
र्दशभिस्तामि-रेको भारः प्रकीर्तितः ।" इत्युक्तलक्षणे
उत्पन्नविशेषे, तं० । ज्ये० विशिष्या पलगतैर्भारो भवतीति ।
स्था० ६ डा० । जि० बू० । अनु० । भारक इति प्रसिद्धं पुद-
पोत्प्लेषणं च । स्था० ६ डा० । भारो भारकः पुक्वेडाङ्गना-
यो किंशतपलगतप्रमाणो वा । म० १५ शु० ।

भारई-भारती-ली० । सु-प्रत्यक् स्थापे प्रज्ञाऽऽद्यत् । वाक्ये,
बाच० । आच० ५ अ० । तद्विष्टाद्वेदतायां सरस्वत्याम्,
बाच० । "वक्तं यययं च गिरा । सरस्वतै भारई य गो बाणी ।"
वृ० ७ अ० । डा० । "येन्द्रबुध्विन्नतां हि यामलं,
जिपतिं समभिताम् । योगिनोऽपि विनमसि भारती, भारती
मम ददातु सा सदा ॥ १ ॥" पञ्चिभेदे, "भारती संस्कृत-
प्रयोगे, वाग्मयापारो नराश्रयः" इति । अलङ्कारोक्तौ वृत्तिभेदे
च । बाच० । "बाणी बाया मणिई, सरस्वतै भारई गिरा
मासा ।" पाद० ना० ५१ गाथा ।

भारंद-भार(क)एड-पुं० । कर्मपक्षिभेदे, प्रश्न० १ संव० द्वार ।
प्रज्ञा० । औ० । आ० म० । जी० । "भारंदपक्षी च करेऽपम-
चो ।" भार(क) एडम्बाली पक्षी च भार(क) एडपक्षी । उच०
पाद० ७ अ० । भारएडपक्षिणोः किलैकं शरीरं पुष्पम्रीवं शिपावं
च भवति, तौ वात्यन्तममलतयेव निवाहं लभेत इति ।
स्था० ६ डा० । डा० । "एकोदराः पुष्पमीकाः, अन्येभ्य-
पलमणिः । प्रमत्ता इव नश्यन्ति, यथा भारएडपक्षिणः ॥
१ ॥" डा० १ शु० ६ अ० । जीवहृत्पथा भवन्ति, ते च स-
वेदा कतिचित्वा भवन्तीति । "एकोदराः पुष्पमीकाश्चि-
पदा मर्यभाविणः । भारएडपक्षिणस्तेषां, मृतिप्रिषकलैश्च-
या १ ॥" कथ० १ अ० ६ शु० । "गतस्य तव गैलो-
रै, भावएडाः पञ्चरैलतः । त्रिजोषाकण्ठयो ह्यास्त्राः, ए-
वपत्येकोदराः सगाः ॥ १४ ॥" आ० क० १ अ० ।

भारकाय-भारकाय-पुं० । भारम्बाली कायश्च भारकायः । का-
पोत्याम् भारकायश्चात्र क्षीरक्षतकुम्भद्वयोपेता कापोती भ-
वत्येत अन्ये तु भारकायः कापोत्येवोच्यते इति आच० ५
अ० । आ० बू० ।

भारकत-भाराऽऽकान्त-त्रि० । मारिच कुडुवाऽऽदिभारैश्च पोह-
लिकाऽऽदिभारैश्च बाऽऽकान्तः परामग्नो भाराऽऽकान्तः ।

कुडुवाऽऽदिभारैश्च परामग्नै, "भारकता अलसता ।"
सूत्र० २ शु० २ अ० ।

भारग-भारक-पुं० । भारे, स्था० ६ डा० । आच० । म० ।

भारग-भाराप्र-न० । विशिष्या पलगतैर्भारो भवति । अथवा
पुष्पोत्प्लेषणी भारो भारक इति यः प्रसिद्धः अत्र परिमाणं
भार एवामं भाराप्रम् । भारपरिमाणे, स्था० ६ डा० । म० ।

भारशुमिय-भारनमित-त्रि० । भाराऽऽकान्ते, आच० ४ अ० ।

भारहाय-भारहाज-पुं० । भरद्वाजस्य गोत्राण्यस्य अण । गौ-
तममूलगोत्रान्तर्गतैतस्य गोत्रभेदस्य प्रवर्तके मुनिभेदे, स्था०
७ डा० । बं० प्र० । सू० प्र० । ति० । कल्प० । तद्गोत्रोत्पत्ते,
म० १५ शु० । आ० म० । द्रोणाचार्ये, अगस्त्यमुनी, व्यास-
द्विहये, बृहस्पतिपुत्रे, बाच० । श्वेताश्र्यां नगस्थोऽमुत्पत्ते
स्वनामक्याते ब्राह्मणे, आ० म० १ अ० । आ० बू० । स च
प्रथमभवे मरीचिनामा भरतपुत्रः, द्वावर्थे भवे श्वेताश्र्यां न-
गस्थो भारद्वाजनामा ब्राह्मणो भूत्वाऽष्टादशे भवे पीतनपुत्रे
निपृष्टनामा बासुदेवो भूत्वा त्रयोविंशे भवे मूकपां राजा-
भ्यां त्रिधर्मिनामा चक्रवर्ती भूत्वा सप्तविंशे भवे बर्हस्पत-
स्तैर्यकरोऽभूदिति । कल्प० १ अ० ८ छण । घनकार्पा-
श्याम, श्री० । जीव् । पुं० । भारद्वाजीत्यप्यत्र । बाच० ।

भारपचोरहृत्पथा-भारप्रत्यवरोहृत्पथा-ली० । भारो नाम ग-
च्छन्नास्तस्य प्रत्यरोहृत्पथा भारप्रत्यवरोहृत्पथा शिष्याद्यामा-
चार्यस्य कर्तव्ये विनयप्रतिपत्तिभेदे, वृ० १ ।

साम्प्रतं भारप्रत्यारोपणतां पितृकुलपुत्रद्विधा—

से किं तं भारपचोरहृत्पथा । भारपचोरहृत्पथा चउ-
न्विदा पथ्या । तं जहा-असंगार्हपं परिजने संग्राहिता भव-
ति, सेहं आचारगोचरं संग्राहिता भवति, साहम्यपस्य भि-
लायमायस्त अहायामं वेवावचे अङ्गुष्ठिता भवति, साहमि-
यायं अधिकराशेऽपि उपपद्येति तस्य अग्रिस्तितोवसितो
अपक्वमगाही मङ्गल्यभावभूते समं बहिरमाये तस्य
अधिकरास्त स्वामयविउसमयताम् सया समिपं अङ्गु-
ष्ठेता भवति, कहे नु साहमिया अपसदा अपर्दा अप्य-
कलहा अप्यतुपतुमा संजयकुला संवरकुला समाहिहृ-
क्षा अप्यपथा संजयगं तवसा अप्पायं भावेमाणा य एवं
च यं विरेजा, सेचं भारपचोरहृत्पथा ।

(से किं तं इत्यादि) आचार्ये आह—भारप्रत्यारोहृत्पथा
चतुर्विधा प्रकृता । तद्यथा-असंगृहीतं परिजनं संग्राहिता
भवति १, शैलमाचारगोचरं संग्राहिता भवति २, साच-
मिष्य म्हायमानस्य यथास्थानं वेदावृत्ते अभ्युत्थता भवति
३, साचमिकायां परस्परं कलहा उपपदे उपशामकतया अ-
भ्युत्थता भवति ४, असंगृहीतं नाम कोषाऽऽदिना गणा-
ऽऽनेवैरिण्यङ्गुलं परिजनं शिष्याऽऽदिकं संग्राहयिता मृदु-
वचनाऽऽदिना पुना लघुमन्त्रके रक्षयिता भवति १, शिष्य-
सम्युत्पन्नमभिनवदक्षितं वा (आचार्ये) आचारः श्रुतताना-
ऽऽदिविषयमनुष्ठानं कालाप्ययनाऽऽदि गोचरो भिषाऽऽनम् ।

एतयोः समहारद्वन्द्वः । तं संभ्राहिता भवति २ । साधर्मिकस्य समानप्रधानसामाचारिकस्य स्थापमानस्य ग्राह्याहकारणे समुपपन्ने आहाराऽऽदिना विना क्षीयतः यथास्थानं यथाशक्त्यैवावस्थेऽदृश्यमङ्गानामाऽऽन्यतमनिवेद्योक्तौपचरकसंसारकप्रस्तरेप्रतिलेखनकरे अभ्युपधाता आवरपरो भवति ३, समानधार्मिकाणां साधनानाम् (आधिपत्येति सि) विरोधे उत्पन्ने, तत्र साधर्मिकेभु निमित्तं रागाः, उपाश्रित द्वेषः अपचात-निमित्तमाहाराऽऽदिनिष्ठा उपाश्रितं शिष्यकुलाऽऽपेक्षता, तद्वर्जितो यः सोऽनिमित्तोपाश्रितः, न पक्षं शास्त्रोपाश्रितं पृथ्वातीत्यपसमाहृति । अत एव मध्यस्थभावभूतः प्रयोज्यस्य तथा स भवेदिति शेषः । (सम्म ति) सम्पद्य व्यवहारं शुभाऽऽदिकं तत्र व्यवहारं प्रकृतिं विद्वन् न्यायान् व्यवहारं न्यायव्यवहारे वा व्यवहारं तस्योत्पन्नस्याधिकरणस्य विरोधस्य मध्यस्थपुण्यानार्थतया सदा सर्वकालमभ्युपधाता भवति ४ । कार्यकेन प्रकारेण, नु वित्तं साधर्मिकाः साधवोऽन्यथाया विगतरागाऽऽदिकाः, अत्रात्यपराधो भाववचनः, अल्पपदा विगतपदा तथाविधामुपवचनाः, अल्पमुमुमाः अविद्यमानत्वं स्वमन्तः स्वस्वापराधिनि अपित्वमेव पुरा कृतवान् त्वमेवं सदाऽपि करोषीत्यादि न पुनः पुनः प्रसन्नं येषां ते तथा वा, विगतकोपकूनमनोविकारविशेषाः, अभिव्यन्तीति शेषः । इति भाषयतो ब्रह्ममुनयः संयमाहुस्तथाः संयमाऽऽश्वविरमणाऽऽदिकं बह्विं बहुसंख्यं यथा भवत्येवं क्षान्तिं गृह्णन्ति स्वाभिप्रायो विशुद्धमुद्धतरं पुनः पुनः संयमं कुर्वन्तीति संयमबहुला, मयूरवंशकाऽऽदिवात्समासः । यकि वा-बहुलः अमृतः संयमो येषां ते बहुलसंयमाः, एते पूर्वापरनितास्यताग्नस्वादात् एव संवर आश्वानिरोधस्तेन बहुलाः बहुलसंवर वा, तत एव समाधिचित्तस्वास्थ्यं, तद्बहुलाः, बहुलसमाधयो वा, प्रमत्ता मदाऽऽदिप्रमादयुक्ताः, न प्रमत्ता अप्रमत्ताः (संजमेवं ति) संवरं (तवस ति) तपसा अनश्वमाऽऽदिना, कथञ्चः समुच्चयायो लुतोऽत्र द्रष्टव्यः । संयमतपोप्राप्त्यं वानयोः प्रधानमोक्षाङ्गन्यापनार्थः, प्रधानत्वं च संयमस्य नवकमोपुपादानहेतुत्वेन, तपसश्च पुराणकर्मभिर्जन्यहेतुत्वेन भवति वाऽभिनवकमोपुपादानात् पुराणकर्मलपणात् सकलकर्मफलसङ्घो मोक्ष इति । "अप्यासं आधेमाणा ।" आत्मानं वासयन्तः, एवं पूर्वोक्तप्रकारेण, विहरन्तिरिति (संयमित्यादि) व्यङ्ग्यम् । दशा ४ अ० ।

भारवह-भारवह-वि० । भारं वहतीति भारवहः । पोटुलिका-बाह्वे, उच० १२ अ० । नि० मू० १० ।

भारवाह-भारवाह-पुं० । भारं वहति यदुल्ल । "भारवाहिति," "हिङगा भारवाहगा । (२) । अतु० ।

भारह-भारत-न० । भरतात् भरतवन्द्यानधिकृत्य कृतो ग्रन्थः अण् । भारः वेदाऽऽदिशास्त्रेभ्योऽतिसारांशः । अस्य ज्ञतं वा । बाध० । वेदस्यासंप्रणीते ज्ञतशब्दोकाऽऽमकप्रपञ्चको लौकिकस्तुतविशेषे. स्या० ६ डा० । भारताऽऽदिविद्वान्नीतन-पुत्रेषाणां कथाप्रतिपत्तिरस्यचित् पुत्रस्व स्यात्ताऽऽप्रेः शक्तिः भूयते । न० । "पुत्रपदे भारहं प्रवृत्तं रामायणं ।" भार-तरतामायस्योद्योवनं भवत्यं वा पूर्वोपापराधपरेष कदं, वि-

पर्वये दोषदर्शनात् । भरतेन चिह्नितं तत्पदे वा अण् । "हिमाक्षं दक्षिणं वर्षं भरताय ददौ पिता । तस्याचक्ष भरतं वर्षम् ।" इत्युक्ते अम्बुद्वीपान्तर्गते वर्षेभ्ये, बाध० । भारते भरतक्षेत्रम् । दश० १ अ० १ उ० । वं० प्र० । उच० । वि० । भरतेन मुनिना मोक्षम् । अतु० । भरत-कृते नाटकशास्त्राऽऽदी च । तदधीते अण् । नटे, अस्मी, भरतस्य मोक्षप्राप्त्यम् । भरतपुत्रस्य संख्ये, बाध० । भरतक्षेत्रे प्रकाशकत्वात् भारतः भरतवर्षस्य ख्ये च । पुं० । वं० प्र० १ पाठु० । भरते जातः, भरतेवाऽस्य निवासः "तत्र जातः सोऽस्य निवासः" इति बाऽऽण् । भरतवर्षोत्पत्ते, तच्चि-दासिनी च । नि० । अतु० । स्वा० ।

भारहर-भारहर-पुं० । भारं भरतीति भारहरः । भारधार-के, उच० १२ अ० ।

भारिय-भारिक-पुं० । भारं वहति । भार इह । भारबाह-के, बाध० । भारवति, बा० १ अ० ५ अ० । मुनिबाहे, प्रश्न० २ आश० द्वार ।

भाल-भाल-न० । ललाटे, "भालं अक्षिर्न निदालं ।" पाह० ना० ११२ नाया ।

भावि-भाव-पुं० । सत्तास्वभावाभिप्रायवेषाऽऽऽमन्मस्युक्तिया-लीलापदायैषु विभूतिवर्धजस्तुपु. है० । (१) भावयति चि-न्तयति पदार्थम् । भू अण् । नाभोक्षी, नाभापदायै-चित्तके पश्चिदे, भावयति ज्ञापयति हृदयगतम् । भू-क्षिप् अण् । हृत्तत्पदायाऽऽऽदिकं मानसविकारे स्वेदकम्पाऽऽदी व्यभिचारिभ्यो, बाध० । अस्मिन्नाये, उच० १ अ० १२ अ० । भावश्चास्माभिप्रायः । आभावा० १ अ० २ अ० ५ उ० । दश० १० । अतु० । "भायो वायु पत्यो ।" पाह० ना० १५५ ना-या । मानसिके परिणामे, वि० । भावोऽन्तःकरणस्य प-रिणतिविशेषः । उच० १ अ० १५ अ० । प्रश्न० । घ० । भावस्य मोक्षहेतुत्वेन मोक्षे व्यवस्थितम् । भाव-स्यान्तःपरिणामस्येति । डा० १० डा० । अन्तःकरणे, जी० १ आधि० । हृदये, पौ० १६ विध० । आत्मनि, योमी, आभाभि-क्याः पञ्चस्यभावसत्ताऽऽऽमयेभ्यःभिप्रायः । अतु० । सत्त्व-दानावयवसाये, पञ्चा० ६ विध । अन्तःप्रवृत्तचक्रदानावा-रिभाऽऽवरणकर्मसंयोजनशमाऽऽदितिविरतिप्रतिपत्त्युपाह-कस्यो भाव इति । मू० १ अ० १ अ० । क्रीडां वेष्टाविशे-षे, भावचित्तसमुद्भवा । डा० १ अ० ५ अ० । प्रश्न । रा० । द्रव्या० । दश० । अटपटाऽऽदिके वस्तुनि, वि० । आ-व० । म० । रा० । अतु० । यो० । म० ।

भावागं सिद्धिं प्रतिपिपादियुध्यङ्गणधरेष जिनस्य स्-म्बासुपदेशनप्रथमं सर्वेश्वर्यताकृतिमतमाह-जह किर न सन्नो वरभो, मोक्षयस्यो नाभि अन्नको सिद्धी । भावाद्यपेक्षसामो, विपच । अह दीहइसां । १६६२ । व्यङ्ग्यं भवतोऽयमभिप्रायो-यथा किञ्च न ह्यनः त वरतो, न भोभयतो, नाप्यन्यो भावागं सिद्धिः स्वभावेभ्ये । कु-तः १, इत्याह-अपेक्षातः कार्यकारणाऽऽदिभाषक्यापेक्षितत्वा-दित्यर्थः इत्यदीर्घपदेदशब्दः । तथाहि-परिक्रमणि भावज्ञात-मस्ति तेन सर्वेषांपि कार्येषु वा भवितव्यं, कारयेत वा ।

तत्र कार्यं कारणेन क्रियत इति कारणोऽऽप्यत्र एव तस्य कार्यत्वव्यपदेशो, न तु कार्यस्य कार्यत्वं स्वतः सिद्धं किमप्यस्ति । एवं कारणमपि कार्यं करोतीति कार्योऽऽप्यत्र एव तस्य कारणत्वव्यपदेशो, न तु तस्य कारणत्वं स्वतः सिद्धं किञ्चिदस्ति । नैवेद्यं कार्योऽऽदिभावः स्वतो न सिध्यति । यच्च स्वतो न सिद्धं तस्य परतोऽपि सिद्धिर्नास्ति, यथा स्वरविषाणस्य । ततश्च न स्वतः कार्याऽऽदिभावां, नापि परतः । स्वपरोभयतस्मादिति तस्य सिद्धिरिति चेत् । तदयुक्तम्, व्यस्तादुभयतस्तत्सिद्धेरभावात्तत्समुदायेऽपि तद्योगात् । न हि सिकताकणेषु प्रत्येकमसन्नैल तत्समुदाये प्रादुर्भवति । अपि च-उभयतः सिद्धिस्तु इतरतराऽऽभ्यर्थाः प्राप्नोति । यावद्वि कार्यं न सिद्ध्यति न तावत्कारणसिद्धिरस्ति, यावच्च कारणं न सिध्यति न तावत्कार्यं सिद्धिमाप्नुयति । अत इतरेतराऽऽभ्यर्थाः । तस्माच्चामयतोऽपि कार्याऽऽदिभावासिद्धिः । नाप्यभयतः अनुभयत इत्यर्थः स्वपरोभयव्यतिरेकयोऽप्यस्य वस्तुनोऽसंभवे निर्हेतुकत्वप्रसङ्गात् एवं इत्यर्थेऽपि लक्षणेषु दृष्टान्तेऽपि अपेक्षित इत्यस्य इत्यर्थेऽर्थव्यासिद्धिलक्षणेन नाप्यभावावधो भावनायः । तथाहि-प्रदेशस्थया अङ्गुष्ठमप्यर्थे दीर्घत्वं प्रतीयते, मध्यमां खंयस्य इत्यर्थः, परमां च तत्रैवं स्वतो न इत्या, नापि दीर्घा । तद्वत् न स्वतो इत्यर्थेऽर्थव्ययोः सिद्धिः ततः स्वतः परतः उभयतः अनुभयतश्च-तत्सिद्धयभावो यथोक्तवद्भावनायः ननुक्तम्—

“ न दीर्घः स्वतो ही दीर्घत्वं, न इत्थं नापि च द्वयं ।
न मन्मादिसिद्धे शून्यत्वा-स्त्ववित्याकथयते क्व हि ? ॥ १ ॥
इत्थं प्रतीय सिद्धे, दीर्घे दीर्घे प्रतीय इत्यपि ।
न किञ्चिदस्ति सिद्धं, व्यवहारवशाद्व्यवयवम् ॥ २ ॥ ” ॥ १६६२ ॥

इतश्च सर्वे जगच्छून्यता, कुतः ? इत्याह—

अस्ति तत्पदं आद्ये-गया व सर्वे गवादीसामो ।

सर्वेऽणुभिलप्ता वा, सुष्ठा वा स्रवशा भावाः ॥ १६६३ ॥

नयस्मिन्पञ्चदशोऽक्षम्, अनेककम् वा ? । यथेकत्वं, तर्हि सर्वैकता प्राप्नोति-यो योऽस्ति स स घट इत्यस्ति त्वे घटस्तु प्रवेशात्सर्वैव घटस्तत्प्रसङ्गः स्यात् । न पटोऽऽदि-बद्धान्तरम् । घटो वा सर्वसत्त्वाव्यतिरेकान्वयोऽऽत्मकः स्यात् । अथवा-यो घटः स पटोऽस्तीति घटमात्रेऽस्ति-त्वं प्रविष्टे, ततोऽप्यत्र सत्त्वाभावाद् घटस्य सर्वस्याप्यभा-वप्रसङ्गो घट एवैकः स्यात् । सोऽपि वा न भवेद्, अघट-स्यावृत्त्या हि घटो भवति, यदा च तत्प्रतिपक्ष भूतोऽघट एव नास्ति, नदा किमपेक्षोऽस्ती घटः स्यात् ? इति सर्वशून्यत्वमिति । अथ घटसत्त्वोपस्थितमिति द्वितीयो विकल्पः । तर्हि सत्त्वावहितत्वादस्मत् घटः, अस्ति वा अस्ति । अपि च ततो भावः सत्यमुच्यते, तस्य च स्वाऽऽधारभूतैरन्यो घटोऽऽदि-श्यः सत्त्वोऽप्यवस्थेऽसत्त्वमेव स्यात्, आधारादवस्थे आ-धयस्याप्यनुपपत्तेः । तदेवमस्ति त्वेन सह घटोऽऽदीनामेकत्वा-व्यवधिकत्वाऽनुपपत्त्यायेन सर्वैकताऽऽदिदोषप्रसङ्गात्सर्व-ऽपि भावा अस्मिन्लप्ता वा अभ्युत्, सर्वथा शून्या वा स्युः, सर्व-थैव तेषामभावा वा अभिविद्यते । अपि च-यद्येतत्पक्षे तत्ता-वत्प्रतिपक्षे अस्ति वा अस्ति, इति निवृत्ता तत्कथा य-दप्युपस्थितमनेकेऽप्युपगम्यते, तस्यापि जानऽज्ज्ञाताऽऽदि-वि-

कवचपुष्पमिदं भाषादी न घटतः, इति शून्यत्वे च युक्तम् इति ॥ १६६३ ॥
एतदेऽऽथाह—

जायाऽज्ज्ञातोभयभो, न जायमाणं व जाय एवम् ॥

अथवत्थाऽभावोभय-दोसाभो सुखया तम्हा ॥ १६६४ ॥

इह तावच्च जातं जायते, जातत्वादिव, निष्पन्नघटवत् । अथ जातमपि जायते, तद्ध्यानवत्था, जातत्वाविशेषण पुनः पुन-जन्मप्रसङ्गात् । अथाजातं जायते, तत्रोत्तरमाह— (आम-चि) सूचकत्वात्सूत्रस्य, तद्ध्यानवत्थापि स्वरविषाणलक्षणं जायताम्—अजातत्वाविशेषण अथ जाताजातरूपं जायते । तदप्ययुक्तम् । कुत इत्याह—उभयदोषाप्रत्ये कोऽप्यपेक्षोक्तो-वाऽऽपत्तिरित्यर्थः । किञ्च एतज्ज्ञाताजातलक्षणमुभयमस्ति वा, न वा, यद्यस्ति तर्हि जातमेव तत्र पुनरुभयं, न च खोको दोषः । अथ नास्ति नयापि नोभयं तत्त्वं स्वजातमेव, तत्राप्यभिहि-तमेव दृश्यते । नापि जायमानं जायते, सर्वोक्तविकल्पवत्त्वा-नित्युक्तं । तथाहि-तदपि जायमानमस्ति, न वा ? । यद्यस्ति, तर्हि जानेमव नत्, नास्ति चेत् तर्हि जायमेव । पक्षव्यति-चास्ति अभिहित एव दोषः उक्तं च—यतं न गम्यते तावन्मते नैव गम्यते । गतान्तरादिति युक्तं, गम्यमानं न गम्यते ॥ १ ॥ ” इत्यादि । यस्मादिव, तस्मात्तत्तथाऽऽदिदोषप्रसङ्गेन वस्तुना-मुपादायोऽज्ज्ञातः शून्यत्वे च युक्तम् ॥ १६६४ ॥

प्रकारान्तेनापि वस्तुत्वव्यवयोः गतः

शून्यत्वान्तराध्यामाह—

हेतुवच्यसाम-गिबीसु भावेसु नो व न कंज ।

दीसइ सामगिमयं, सत्त्वाभावेण सामगो ॥ १६६५ ॥

हेतव उपदानकारणानि, प्रत्ययान्तु निमित्तकारणानि, तथा-हेतुप्रत्ययानां या सामग्री तस्याधिभ्यस्मावेषु पृथगवस्थासु यकार्यं न इत्येत, इत्येत च सामग्रीयं सर्वेषु सामग्र्यवस्थायां पुनरेवयत इत्यर्थः । एवं च सति कार्यस्य सर्वाभाव एव युक्त इति शेषः । सर्वाभावे च न सामग्री, नैव सामग्रीसङ्गावः प्राप्नोतीत्यर्थः । ततः सर्वशून्यत्वेति भावः इदमत्र इदमत्र हेतवश्च प्रत्ययाश्च स्वजन्ममर्थ किमेकैकशः कुर्वन्ति संसृज वा ? । न तावदेकैकशस्तथाऽनुपपत्त्यर्थः । तत एकैकस्माकावस्थायामावासात्सामग्र्यामी तदभावे एव स्वा-स्तिकनाकणैवैवति । इत्येव सर्वस्यापि कार्यस्योत्पत्त्य-भावे सामग्रीसङ्गावो न प्राप्नोति, अनुत्पत्त्यायाः सामग्र्या अप्ययोगात् । ततश्च सर्वशून्यत्वेन जगतः । उक्तं च—

“ हेतुप्रत्ययसामग्री, पृथग्भावेऽवस्थान्ते ।

तेन तेनास्ति स्याद्वा हि, भावाः सर्वे स्वभावतः ॥ १ ॥

लोकं यावत्संज्ञा, सामग्र्यामेव इत्येत यस्मात् ।

तस्माच्च सन्ति भावाः भावे सति नास्ति सामग्री ॥ २ ॥ ”

इत्यादि ।

अस्य च व्याख्या—पृथग्भावेऽवस्थान्तेत्येत शेषः । तेन ते घटोऽऽद्यो भावाः सर्वेऽपि स्वभावाः स्वकृतो नास्ति-प्याः । पृथगैकावस्थायां कार्यस्यानुपादात् उत्पत्तिमन्तरेण च घटोऽऽस्ति संज्ञाऽप्युक्तः । संज्ञाभावे च नास्ति तदुत्पत्त्यवस्था-यति कुतः पुनः पृथगवस्थायां संज्ञाऽप्युक्तः ? इत्याह लोकं यावदित्यादि । लोकं यावत् संज्ञा घटोऽप्यस्ति तदवस्थाऽनुपादात्-स्तावत्सर्वेषु कार्ये सत्त्वोत्पत्त्यामेव यस्माद् इत्येत पृथग-

भावे च सामग्र्यामप्यभावास्तिकतातैलवच्च सन्त्येव भावाः, भावसन्धे च कुतः सामग्र्यसम्भाव इति ॥ १६६५ ॥

प्रकारान्तराणि शून्यतासिद्धयधोमाह—

परभागादरिसंशयो, सर्वभागागुह्यमाशो य ।

उभयाणुबलभाओ, सर्वानुबलद्विभो सुषं ॥ १६६६ ॥
इह यत् तावद्दृश्यं, तदसंवेद्यं, अनुपलभ्यते स्वरविषाणुवदि-
ति निवृत्ता तद्वातां । दृश्यस्यापि च स्तम्भकुम्भकुम्भाऽऽदेः
परमप्यभागेरसंशयेव अर्वाभागागन्तरित्वेन तयोरेवद्-
शनात्, आराङ्गागस्यापि च सावयवव्यापुनरन्यः खद्वरा-
ङ्गागस्तस्याप्यन्यः पुनस्तस्याप्यन्य इत्येवं तावद्यावत्सर्वारा-
नीयभागस्य, परमाणुप्रतरमात्रत्वेनातिमौढ्यतात्वेण च आ-
राङ्गागानामन्यस्यान्यनान्तरितत्वेनानुपलब्धेः । न तत्राङ्गन्या-
येन परभागसर्वारानीयभागलक्षणोभयभागानुपलभ्यमानस्ये-
स्यापि वस्तुजातस्यानुपलब्धेः शून्यं यदिति । उक्तं च—
“यावद् दृश्यं परस्ताव—ज्ञागः स च न दृश्यते । तेन तेना-
भिलाष्या हि, भावाः सर्वे स्वभावतः ॥ १ ॥” तदेवमुक्त्यु-
क्त्या सर्वस्यापि भूताऽऽदेरभावः प्राप्नोति, ध्रुयेन च ध्रुवो
भूताऽऽदिज्ञावोऽङ्गीति संशय इति पूर्वपक्षः ।

(३) अथ भगवान् प्रतिविधानमाह—

मा कुरु विद्यत् । संसय—मसइ न संसयमष्टुभवो जुतो ।
खकुसुमखरसिंगुसु व, जुतो सो थाणुपुरिमसु ॥ १६६७ ॥
आयुमन् ध्यक्त मा कृपाः संशयं मा भूताभावं बुध्यस्व,
यतोऽस्ति भूतकदम्बके संशयः खकुसुमखरविषाणुयोरिव
न युक्तः, अपि त्वभावाविश्वय एव स्यात् । सत्येव च भूतपु
स्याणुपुष्पाऽऽदिष्वेव संशयो युक्तः । यदि पुनरसत्यं व-
स्तुनि सन्देहः स्यात्तदा विशेषण स्वरविषाणुऽऽदिष्वपि
स्यादिति भावः ।

एतदेव भावयति—

को वा विसेसहेतु, सर्वभावे वि थाणुपुरिमसु ।

संका न खपुष्पादिसु, विवज्जओ वा कहं न भवे ॥ १६६८ ॥
को वाऽत्र विशेषहेतुरन्यतां यस्मिन्भावे सर्वशून्यताया-
मविशिष्टायापि स्थापयद्विपु संशयो भवति, न खपुष्पा-
ऽऽदिविपु । ननु विशेषद्वयभावाद्यविशेषेण सर्वत्र संशयोऽस्तु,
नियामकाभावात् । विपर्ययो वा भवेत्, खपुष्पाऽऽदिविपु सं-
शयः स्यात् न स्थापयद्विपु इति भावः ।

अपि च—

पच्चक्कओऽणुमाणा—दागमओ वा पमिद्विरन्यामं ।

सर्वपपमाणविसया—भावे किह संसओ जुतो ॥ १६६९ ॥
यथा हि प्रमाणैर्यथां प्रसिद्धिजाना भवेत्तदा कथञ्चि-
च्छिन्नस्तुनि संशयो युज्यते । यदा च सर्वेषां प्रमाणानां सर्वे-
षां च तादृश्याणामभावस्तदा कथं संशयोऽस्तु, संशयस्य
ह्यानुबन्धोऽऽर्थासामग्रीजन्यत्वात् । सर्वशून्यत्वे च तदभावा-
च्च संशयोद्भूतिः, निर्मूलत्वादिति भावः ॥ १६६९ ॥

एतदेव समर्थयति—

जं संसयादओ ना—खपजया तं च नेपमंबद्धं ।

सर्वशेषाभावे, न संसओ नेण ते जुतो ॥ १७०० ॥

यस्मात्संशयविवर्धयानप्यवसायनिर्गुणा विज्ञानवर्धयाः,
तच्च ज्ञयनिवृत्त्यमेव, सर्वशून्यतायां न हेतुमति, तस्माच्च
न च संशयो युक्तः । सति च संशयेऽनुमानसिद्धा एव भा-
वाः ॥ १७०० ॥

कथमित्याह—

संति चिचय ते भावा, संसयओ सोम्प । थाणुपुरिमसु व्व ।
अद्विद्वंतमसिद्धं, ममपि नणु संसयाभावां ॥ १७०१ ॥
सौम्य । सन्ति भवतोऽपि भावाः, संशयसमुत्पानाद्, इह
यन्मंशयते न दक्षित, यथा स्याणुपुष्पाः यत्तत्तासद् न तस्मंश-
यते, यथा खपुष्पखरविषाणु । अथ स्याणुपुष्पलक्षणं द-
ष्टान्तमसिद्धं मयसं त्वं, सर्वेषामपि स्याणुपुष्पाऽऽदिभावा-
नामविशेषणत्वात्साधुपुण्यमात्, तदयुक्तं, यतो ननु सर्व-
भावासंशय संशयाभावं एव स्यादिति, इत्युक्तमिति ॥ १७०१ ॥

अथ परमतमाशङ्क्य परिहरन्त्याह—

सर्वभावे वि मई, मंदहो सिमिणए व्व नो तं च ।
जे सरणाइनिमित्तो, मिमिणो न व सव्वहा भावो ॥ १७०२ ॥
स्यामतिः परस्य सर्वोभावंऽपि स्वप्ने दृष्टः संशयो, य-
था किंल कश्चित्पारो निजगृहाङ्गणं किमयं द्विपेन्द्रो म-
होभावे संशयेन, न च तत्तत्र किञ्चिद्व्यपन्नं, यद्यन्यत्र
सर्वभावाभावंऽपि संशयो भवित्येति । तच्च न, यद्यस्मात्स्व-
प्नेऽपि पूर्वदृष्टानुभूतस्मरणऽऽदिनिमित्तमंदहो, न तु सर्वेषां
भावाभावेऽपि क्वापि प्रवर्तते । अन्यथा हि यद्यप्यभूताऽऽदिकं
कचिदपि नास्ति तत्रापि संशयः स्याद्विशेषाभावादिनि ।
ननु किं स्वप्नोऽपि निमित्तमनन्तरं न प्रवर्तते, एवमेतत् ॥
॥ १७०२ ॥

कानि पुनस्तन्निमित्तानि स्याह—

अणुभूयदिदृष्टीयं—सुयपयइविपारिदेवयाऽणुया ।
मिमिणस्स निमित्ताइ, पुणं पावं च नाभावो ॥ १७०३ ॥
आनभोजनचित्तेपनाऽऽदिकमयदाऽनुभवं स्वप्नं दृश्यते, इत्य-
नुभूतोऽर्थः स्वप्नस्य निमित्तम् । अथवाः कर्तुरगताऽऽदिकोऽ-
न्यदा दृष्टोऽर्थस्तन्निमित्तं चिच्छिन्नतश्च प्रियतमाभावाऽऽदिकः ।
अतश्च स्वप्नरकाऽऽदिकः तथा, वातापत्ताऽऽदिकजितः प्रकृति-
विकारः स्वप्नस्य निमित्तम् । तथा, अनुकूला प्रतिकूला वा दृष्ट-
ता तन्निमित्तम् । तथाऽनुपःसजलप्रदेशः । तथा पुण्यम-
ष्टस्वप्नस्य निमित्तं, पापं चानिष्टस्व तस्य निमित्तं, न पुन-
वेस्त्वभावः । किं च स्वप्नोऽपि तावद्भावं एव, न तस्तस्या-
पि सर्वत्र कथं शून्यं जगदिति भवता प्रतिज्ञायते ॥ १७०३ ॥

कथं पुनः स्वप्नस्य भावत्वम् ? । इत्याह—

विषामययत्तशओ, वदविसाणं व सुमिणओ भावो ।
अहवा विहियनिमित्तो, यदो व्व नेपमिणयत्ताओ ॥ १७०४ ॥
भावः स्वप्न इति प्रतिज्ञा, विज्ञानमयवादिनि हेतुः, घटवि-
ज्ञानवदिनि दृष्टान्तः । अथवा-भावः स्वप्नो, नैमित्तिकत्वात्,
निर्मित्तिनिषेधो नैमित्तिकत्वाच्च स्वप्नस्य, न समादिष्येधः घट-
वदिनि । कथं पुनः स्वप्नो नैमित्तिकः ? इत्याह—यतो विहितनि-
मित्तः विहितानि “अणुभूयदिदृष्टीयं” । इत्यादिना प्रतिवा-
दिना निमित्तानि यस्यासौ विहितनिमित्त इति ॥ १७०४ ॥

सर्वशून्यतायां चैष्यमाणायां स्वप्नास्वप्नाऽऽदिष्यह-
राभावप्रसङ्ग एवेति दर्शयन्नाह—

सम्भावावे च कर्मो, सुमिशाऽसुमिशाः चि सत्त्वप्रलयेति ।
गंधर्वपुरं पाहति-पुच्छं तस्यां चारो चि ।। १७०६ ।।

कञ्जं नि कारणं नि य, सत्त्वमिषं साहयं ति कच चि ।
वत्ता वयस्यं वचनं, परपक्वताऽयं सपक्वताऽयं ।। १७०६ ।।

किं वेह धिरद्वोमिषं वलया-अविविचिताई निषयाई ।
सदाद्वो य गम्भा, सोताईयाई गहाणै ।। १७०७ ।।

समया विवज्जो वा, सत्त्वागहणं व किं न सुखमि ।
किं सुखया व सध्मं, सगगो किं व मिच्छन्ते ।। १७०८ ।।

किं सपरांभयवृद्धी, कदं च तेतिं परोप्परमसिद्धी ।
अह परमई भसुइ, सपरमविससणं कतो ।। १७०९ ।।

सर्वाभ्यां च सर्वशून्यतायां चाभ्युपगम्यमानायां स्वप्नोः
ऽयमऽस्वप्नोऽयमिति कुतः किमुताऽयं विशेषः, इत्यर्थः ।

तथा सत्यमिदं अज्ञातं वा, तथा गन्धर्वपुरमेतत् पाट-
लीपुत्राऽऽदि चेदं; तथा—“ ततोयवारी ति ” अयं

तद्यो निरुपचरितो मुख्यतुल्याद्विशेषः सिंहः, अयं
रोगाचारिक मनुष्यविशेषो माणवकः । तथा कार्यमिदं

घटाऽदि, कारणं चेदं स्मृतिरहटाऽदि, तथा साध्यमिदं-
नित्यात्वाऽऽदि, साधनं कृतकत्वाऽदि, कर्त्ता घटाऽदिः कु-

लालाऽऽदिः, तथा अयं यत्ना वादी, वचनं चेदं ज्यययवे पञ्चा-
ययवे वा, इदं च वाच्यमभिधेयमस्य शुद्धसम्बन्धः, तथाऽयं

स्वप्नोः, अयं च परपक्ष इति सर्वशून्यत्वे कुतोऽसौ विशेषो
गम्यते ? किं वेह धिरेत्यादि । ‘ धृषिय्याः स्थिरत्वम्, अप-

रां द्रवत्वं, बह्वर्थात्वं, वायोक्षलत्वम्, आकाशस्याकापत्य-
मित्यादयो नियताः सर्वदैवैकस्वभावा विशेषाः सर्वशून्यता-

यां कुतो गम्यन्ते ? । तथा शुद्धाऽऽदयो प्राणा एव इन्द्रियाणि
च आन्तरादीनि प्रादुर्भावेति कुतो नियमसिद्धिः । (समे-

त्यादि) ननु सर्वशून्यतायां स्वप्नास्वप्नसत्यालीकाऽऽदीनां विशेष-
निबन्धनभावात् समेतैव कस्मात् भवति यादृशः स्वप्नः,

अस्वप्नोऽपि तादृश एव, यादृशश्चास्वप्नः स्वप्नोऽपि तादृश
एवेत्यादि । अथवा-विपर्ययः कुतो न भवति-यः स्वप्नः सो-

ऽस्वप्नो, यस्त्वस्वप्नः स स्वप्नः इत्यादि । यदि वा सर्वेषामपि
स्वप्नास्वप्नाऽऽदीनां सर्वेषां शून्यत्वेप्रसङ्गमेव कस्मात् भव-

ति ? आन्तिवशादेव स्वप्नाऽस्वप्नाऽऽदिप्रसङ्गमिति चेत् ।
ननु कुलं देशकालस्वभावाऽऽदितैर्येन तत्प्रादुर्भावाभ्यन्तेः

किं च-इयं आग्निः किं विद्यते, न वा ? । यदि विद्यते तर्हिऽभ्यु-
पगमविरोधः । अथ न विद्यते, तर्हि आग्नेरसत्त्वाभावप्रा-

दुक्कालस्य निर्गोचरत्वात् सत्त्वमेव सर्वं भावाः, न पुनः शू-
न्यतेति । अथवा अम्यत्पृच्छामो भवन्ते ननु सर्वशून्यत्वे शून्य-

नैव सत्यकथं सतां भावानां प्रदणं सद्ग्रहो, भावस्वप्न-
प्रदणं पुनर्मिथ्यात्वमित्यत्र कस्ते विशेषतेतुः ? । यदुक्तं न स्वतो

भावानां सिद्धिरित्यादि तत्र प्रतिविधानार्थमाह— (किं स-
परांभेत्यादि) ननु कथं ह्रस्वदीर्घाभ्यविषये इदं ह्रस्वमिदं

दीर्घमेव, एतन्तु तदुभयमित्येवभूता स्वपरोभयव्यतिरुपगदा-
धीनं भवता, कथं च तेषां ह्रस्वदीर्घाभ्यानां परस्पर-

सिद्धिरव्युत्पत्तिः ? पूर्वापरविद्वत्त्वात्तदुक्तं युज्यत इत्यर्थः ।

अथमत्र भावार्थः—न तदव्यापत्तिकमेव वस्तुनां सत्त्वं, किं तु
स्वविषयज्ञानजननाऽऽद्यर्थे कियत्कारित्वमपि । तत्तज्ज्ञ ह्रस्व-

दीर्घाभ्यामव्याप्तविषये वेदज्ञानं जनयति, तदा सम्बन्धे तानि,
कथं तेषामभिद्धिः ? । यदप्युक्तम्—मध्यमाङ्गुलिमपेक्ष्य प्रदेष्टु-

म्यां ह्रस्वत्वमसर्वोच्यते इति । तदप्युक्तम्, यतो यदि मध्य-
मामपेक्ष्य प्रदेष्टुम्यां स्वतः सर्वेषां सत्यामपि ह्रस्वत्वं भवति,

तदा विशेषभावात् अरविषयेऽपि तद्वद्वेति दीर्घेऽपि तदप्यु-
त्पादिष्यति च तत्स्यात् । अथ वा प्रदेष्टुम्याः स्वापेक्षया स्वा-

त्मन्यपि ह्रस्वत्वं स्यात्, सर्वेषां सत्त्वाविशेषात् । न चेत्तु । तस्मात्
स्वतः सत्यामपि, प्रदेष्टुम्यां वस्तुतोऽनन्तधर्माऽप्रमत्तत्वात् त-

त् सहाकारिसत्त्वाधी तत्तदुपाभिव्यक्तसज्ज्ञानमुत्पद्यते, न पु-
नरसत्यमिव तस्यामपेक्षामात्रत एव ह्रस्वज्ञानमुपजायते । एवं

दीर्घाभ्यामपिऽऽदिष्यति वाच्यम् । अथेदं ह्रस्वमिदं दीर्घमेतच्चामय-
मित्यादि स्वपरांभयवृद्धिः परमत्या पराभ्युपगमनोच्यते, न

पुनः स्वतः सिद्धं स्वविषयज्ञानजनकं ह्रस्वाऽऽदिकं किञ्चिद-
स्यते न काश्चित् पूर्वोपरविरोध इत्यत्राऽऽह—ननु सर्वशून्यत्वे

इदं स्वमतम्, एतच्च परमतमित्येतदपि स्वपरभावेन विशेषणं
कुतो ? न कुतश्चिदित्यर्थः, स्वपरभावेऽपि “ समयाविज्जो वा ”

इत्यादिवाच्यते इति भावः । स्वपरभावाऽऽद्यभ्युपगमे च शू-
न्यत्वाभ्युपगमहानिरिति ।। १७०६ ।। १७०६ ।। १७०७ ।। १७०८

।। १७०६ ।।
अपि च—
जुगवं कपेण वा ते, विषाणं होज दीहहस्सेसु ।

जइ जुगवं काऽवेक्खा, कपेण पुव्वमि काऽवेक्खा ? १७०९
आमविषाणं वा, च जालस्सेह तस्स काऽवेक्खा ।

तुल्लसु व काऽवेक्खा, परोप्परं लोयणदुग्गं व ? ।। १७११ ।।
ननु मध्यमा प्रदेष्टुम्यादिह्रस्वदीर्घयोस्तत्त्वाभिप्रायेण स्वा-

ऽऽकारप्रतिभासि ज्ञानं किं युगपदेव भवेत्, कमेण वा ? । य-
दि युगपत्सिद्धिं परानपेक्षं ह्योरपि युगपदेव स्वप्रतिभासि-

नि ज्ञाने प्रतिभासाकस्य किल काऽपेक्षा ? । अथ क्रमेण,
तदापि पूर्वमेव स्वप्रतिभासिता ज्ञानेन परानपेक्षमेव इ-

त्स्वस्य प्रदेष्टुम्यादिर्देहीतत्त्वादुत्तरस्मिन् मध्यमाऽङ्गी, दीर्घ-
काऽपेक्षा ? । तस्माच्चतुरादिसामग्रीसङ्घाते परानपेक्षमेव

स्वकीयविविधरूपेण सर्वभावानां स्वज्ञाने प्रतिभासास्त्व-
त एव सिद्धिः । अथवा—कालस्य तत्त्वमेव जातस्य शि-

शार्थेदिह नयनोन्मेषानन्तरमेवाऽऽङ्गी विज्ञानं, तत्किमपेक्ष्य
प्रादुरस्ति ? । यदि वा-ये न ह्रस्वे नापि दीर्घे, किं तु परस्परं

तुल्ये एव वस्तुनी, तयोयुगपदेव स्वप्रतिभासिता ज्ञानेन-
च गृह्यमाणयोः का अभ्यान्वयेति ? । न काचित्, यथा तुल्य-

स्य लोचनयुग्मस्य । तस्मादङ्गुलस्यैवपदांशानां नाप्यपेक्षमे-
व रूपं, किं तु स्वप्रतिभासवता ज्ञानेनाप्यनिरपेक्षा एव ते

स्वरूपतोऽपि गृह्यन्ते । उत्तरकालं तु तत्तदपेक्षज्ञानायां त-
त्त्वप्रतिपक्षस्वभावाऽऽदिसहाकारिकत्वात्तत्तरवशादीर्घह्रस्वा-

ऽऽदिव्यपेक्षाः प्रवर्तन्ते, इति स्वतः सिद्धा एव सन्ति भावा
इति ।। १७१० ।। १७११ ।।

अपि च—
किं हस्ताभो दीहे, दीहाभो च व किं न दीहमि ।

कीत व न त्वपुष्पाभो, किं न पुल्लं त्वपुष्पाभो ? १७१२

इत्त यद्दि सर्वशून्यता, ततः किमिति ह्स्वादेव अदेशिनो प्रभृतिप्रस्थादीर्धे प्रस्थाऽऽदिप्रस्थे दीर्घानामिधानम्यवहारः प्रवर्त्तते । दीर्घापेक्ष एव दीर्घेन ज्ञानामिधानेन व्यवहारः किं न प्रवर्त्तते, अस्वर्थाविशेषादिति भावः । एवं "किं दीर्घाश्च हस्ते, हस्ताश्चो केव किं न हस्तमिति ?" इत्येतदपि द्रष्टव्यम् । तथा किमिति वा न स्वपुण्या दीर्घे हस्ते वा तज्ज्ञानामिधानम्यवहृतिर्दिशयते । तथाऽऽस्वर्थाविशेषत एव किमिति लघुपुण्यास्वपुण्य एव ह्स्वदीर्घाज्ञानाऽऽदिव्यवहारो न प्रवर्त्तते । न चैवं, तस्मात्सर्वेष्वभावाः, न तु शून्यता जगत इति ॥ ७१२ ॥

अपि च—

किं वाऽपेक्षायै चिय, होज मई वा सभाव एवायं ।
सो भावो चि सभावो, रंकापुणे न सो जुतो ॥ ७१३ ॥
अथवा—सर्वस्यापि अस्वर्थे ह्स्वादीर्घादीर्घपेक्षयापि किं कर्त्तव्यम्, शून्यताप्रतिक्लृप्तत्वात्स्याः, घटाऽऽद्यैवसर्ववत् । अथ परस्य मनिमेवेत् स्वभावादेशेष्वपेक्षैव ह्स्वदीर्घादीर्घपेक्षयाः प्रवर्त्तते । न च स्वभावः पर्यययोगमर्हति—तथा चोक्तम्—“अभिर्हति नाऽऽकाशं, कोऽत्र पर्यययुक्तताम् ॥” इति । इत्त इयमपि ह्स्तोऽति, यतः स्वाभावः स्वभावस्तनः स्वपरभावाम्भुपगमात् शून्यताऽभ्युपगमहाति । न च व-
प्यापुत्रकहनामप्यानां स्वभावपरिकल्पना युक्तेति । अथतु वाऽपेक्षा तथापि शून्यतासिद्धिः ॥ ७१३ ॥

कृतः ? इत्याह—

होञ्जावेकस्वभावा, विद्यायं वाऽभिधाशयेतं वा ।
दीर्घं ति व हस्मं ति व, न उ सता सेमयम्मा वा ॥ ७१४ ॥
अथवा स्वतः सिद्धे वस्तुम्यपेक्षानो भवेत् किम् ? इत्याह—विज्ञानमभिधानमात्रं वा । केनाल्लेखनं ? इत्याह—दीर्घमिति वा, च्छेद्यमिति चेति । किं पुनर्न भवेदित्याह—न स्वभावेपेक्षया वस्तुनां सत्ता भवति, नाप्यापेक्षिकच्छेद्यदीर्घत्वाऽऽदिधर्मभ्यः शेषाः कपरत्वाऽऽद्या धर्मा अभ्यावेपेक्षया सिध्यन्ति । उपपद्यते च वस्तुसत्ताप्राहकानि, कृपाऽऽदिधर्मप्राहकानि च ज्ञानानि । अनोपपत्तिमायतः कथं स्वतः सिद्ध्यते वस्तुसत्ताऽऽदेरभावः ? तस्माद्भावे च कथं शून्यता जगत ? इति ॥ ७१४ ॥

कथं पुनः सत्ताऽऽद्योऽभ्यावेपेक्षा ? इत्याह—

इहम हस्माभावे, सर्वविद्यामो वंज दीहस्म ।
न य सो तस्मा सत्ता—दयोऽणविकला घटादिण ॥ ७१५ ॥
इतरथा यदि घटाऽऽदीनां सत्ताऽऽद्योऽप्यन्यापेक्षा भवेयुः, तदा न्हस्वाभावे न्हस्वस्य सर्वविनाशो दीर्घस्यापि वस्तुनः सर्वविनाशः स्यात्, ह्स्वसत्ताऽपेक्षित्वाद् दीर्घसत्ताऽर्थानाम् न चैवमसौ दीर्घस्य सर्वविनाशो दृश्यते, तस्मात्तद्विनाशस्त्यन्यमानपेक्षा एव घटाऽऽदीनां सत्ताकृपाऽऽद्यो धर्माः, तत्स्वतः चापास्त शून्यतेति ॥ ७१५ ॥
यदुक्तं न स्यतो नापि परतो नापि चोभयतो भावानां सिद्धिः, अल्लेखन इत्यादि । अत्रापेक्षान इति विक्रदोऽस्तुः विपक्ष एव सर्ववादिति दृश्यमाह—
जावि अविकलाऽविकलस्य भवितृसगोऽविकलज्जाविकल ।

सा न मया सञ्जेसु वि, संतेसु न सुजया नाम ॥ ७१६ ॥

याऽदीयं न्हस्वाऽऽदेर्दीर्घोऽपेक्षा साऽप्यपेक्षं क्रियारूपे, तथा अपेक्षकं कर्त्तारमपेक्षणीयं च कर्मानपेक्ष्य न मता न विदुषां सम्प्रता । ततः किमियाह—एतेषु चापेक्षणापेक्षणाकर्णोपेतु सर्वेषु वस्तुषु सत्सु न काचित्कृत्यता नाम, अतोऽपेक्षकाऽऽदिसत्त्वत्वयो विपक्ष एवापेक्षाकृतस्य हेतोः कृत्यत्वाद्भिरुच्यमिति ॥ ७१६ ॥

तस्मात्स्वतः, परत उभयतश्च भावानां सिद्धिरस्येव व्यवहारतो, निश्चयतस्तु स्वतः सिद्धा एव सर्वे भावा इति दृश्यते—

किंचि सञ्जो तद् परमो, तदुभयमञ्जो किंचि निश्चिद्धं पि ।

जलमो घटमो पुरिसो, तद् बवहारमो नेयं ॥ ७१७ ॥

निच्छयमो पुण बाहिर—निचितमेतौवमोमो सर्वं ।

होइ सञ्जो जयभावे, न सिद्धइ निमित्तभावे वि ॥ ७१८ ॥

इह किञ्चित्स्वत एव सिद्धयति, यथा कर्तृनिर्गन्तस्तकारणप्रत्ययसंवातयिष्टिपुनित्यामरूपो जलवत् । किं विषु परतो, यथा कुलालकृत्को घटः । किं विदुषयतो, यथा मातापितृभ्यां स्वकृतकर्मनश्च पुत्रवत् । किं निश्चित्यसिद्धमेव, यथा आकाशम् । एतच्च व्यवहारनिरापेक्षया द्रष्टव्यम् निश्चयतस्तु बाह्यं निमित्तमात्रमेषाऽऽभिर्य सर्वं वस्तु स्वत एव सिद्धयति, यदस्माद् बाह्यनिमित्तसद्भावेऽपि स्वरविषयाऽऽदिकृपोऽभावः कदाचिदपि न सिद्धयति । उभयतमयतं च सम्यक्त्वमिति ॥ ७१७ ॥ ७१८ ॥

अथ यदुक्तम्—“अविचलघटैगणैगया व” इत्यादि, तत्प्रतिवचानुमाह—

अन्त्यत्तर्घोदगाय—गया य पञ्जापेक्षचितितयं ।

अन्त्यि घटे पडिवत्, इहम मा किं सखामिगे ? ॥ ७१९ ॥

इहास्ति घटो न तु तस्मात्पेक्षं प्रतिपद्ये सति तदन्तरमवस्थित्यवघटयोः निमित्तकान्तकना येत्यादिना घटागितत्वयोरैक्यानेक्यत्वस्युपपायमात्राच्चिन्तये अवना कृता भवति न तु तयोर्भावः सिद्धयति । अथवा कृताविकृता विद्यायां यथा घटास्तत्त्वयोः, एवं स्वरविषयाण्यन्यापुत्रयोर्व्यक्त्यानेक्याचिन्ता भवतः किं प्रवर्तते इति ॥ ७१९ ॥ किं च ? यथा घटास्तत्त्वयोरैक्यानेक्याचिद्वैक्योऽर्थविधाने, तथा घटशून्यतयोर्विषयो विधानो शक्यते । कथम् ? इत्याह—

घटमुपपन्नया, वि सुजया का घटाहिया सोम्य । ।

एतत् घटमो चिय, न सुजया नाम घटधर्मा ॥ ७२० ॥

ननु घटशून्यतयोर्व्यन्यताऽन्यता वा ? । यद्यन्यता, तर्हि (सुजया का घटाहिया सोम्य किं) सोम्य व्यक्तं । शून्यता का घटाऽऽदिका नाम ? ननु घटमात्रमेव पदयामो, न पुनः कचित्कृत्यता घटादिका समीहयते । अथाऽन्यता, तथापि सति मघटशून्यतयोर्कारकं घट एवासी युज्यते, प्रत्यक्षतत्त्वोपलक्षणमानत्वात्, न तु शून्यत्वं नाम कश्चित्कृत्यमं, सर्वप्रमाथैरनुपलब्धेति ॥ ७२० ॥

अपि च—

विद्यासवयवव्याहृण—पगया तो तदित्थया सिद्धा ।

अस्येत अमासी, निव्यययो वा कइ वाई । १७२१ ॥
शून्यं सर्वेभ्य विभक्त्यर्थमित्येवंभूतं यद्विज्ञानं वचनं च तेन
सह शून्यवादिनो भवत एकत्वमेतत्कथं वा । यद्येकत्वं तत्तत्-
दस्तिता वस्तुस्थितता सिद्धेति कुतः शून्यता, वृत्तार्थशुभा-
त्यर्थोपवैकल्यस्य वस्तुत्वात् । अथान्ये तु विज्ञानवचनयोर-
ज्ञानो निर्बन्धनश्च वार्ता कथं शून्यत्वं साधयेत् । शिलासंघात-
वदिति ॥ १७२१ ॥

यच्च घटसम्बन्धोरेकत्वविकल्पेऽभ्युपगमि, यो घटः स एवा-
स्तीति घटमात्रादस्तित्वस्य प्रवेशात् घट एवास्ति । यदि चा-
प्रतिपक्षाभावात्सोऽपि नास्तीति तत्राऽऽह—

घटसत्ता घटधर्मो, ततोऽस्यस्यो, पदाहस्यो भिन्नो ।
प्रतिपक्षेति तेषु भणिए, को घट एवेति नियमोऽयं १७२२
घटास्तित्वलक्षणो घटसत्ता घटस्य धर्मः, स च ततो घ-
टादनन्वयोऽभिन्नः पटाऽऽदिव्यस्तु सर्वेभ्योऽपि भिन्नः । तेन
ततो घटाऽस्तीति भणितं घट एवेति घट एवास्ति इति कोऽयं
नियमः, निजनिजसत्तायाः पटाऽऽदिव्यऽपि भावात्, तेऽपि
सम्बन्धेति भावः ॥ १७२२ ॥

तथाऽस्मिन्नेव घटास्तित्वयोरेकत्वविकल्पे यदुक्तं-यो योऽ-
स्ति स स घट इति सर्वस्य घटत्वप्रसङ्गः, घटस्य वा सर्वव-
त्त्वतात्मकत्वमिति । तदपि सर्वं घटलक्षा घटधर्मः, इत्यादि-
नैव परिहृतम्, अत एवाऽऽह—

र्ज वा जदतिप तं तं-घटोऽपि सत्त्वघटप्राप्तमंगो को ।
अथिघ घटोति य कइ, सत्त्वतितावरोहो ति । १७२३ ॥
यद्वा प्रोक्तं 'यच्छस्ति न सत्त्वस्य घटः' इति, तत्र कोऽयं सर्वघ-
टात्प्रसङ्गः । तथा यो घटः स एवास्तीत्यप्युक्तं कथं सर्वा-
ल्लवावरोधः—कथं घटस्य सर्वाऽऽत्मकत्वम्, इत्यर्थः । यद्वा
हि घटसत्ता घट एवास्ति नाप्यत्र, तदा यत्र यत्र घटास्तित्वं
तत्र तत्र घट इति न कश्चिदसर्वेभ्यं घटतात्प्रसङ्गः, 'तथा घटस-
त्त्वेन घट एवास्ति' इत्येतस्मिन्नाप्युक्ते न किञ्चिद् घटस्य सर्वा-
त्मकत्वं प्रतीयत इति भावः ॥ १७२३ ॥

तदेव प्रस्तुतं परवत्तमपाकृत्य स्वपक्षस्य भावा—

धर्माह—

अतिथि चित्तेषु भणिए, घटोऽऽवडो वा घटो उ अत्येव ।
चूम्ना चूम्ना इ हुमो, चूम्ना उ जहा हुमो नियमा । १७२४ ॥
यत्र कारणेन घटसत्ता घटधर्मत्वाद् घट एवास्ति पटाऽऽदि-
व्यस्तु भिन्ना, तेन तस्मादस्तीत्युक्तं घटोऽऽवडो वा पटाऽऽदि-
व्यस्तु, निजनिजसत्त्वस्य सर्वेषु पटाऽऽदिव्यस्य भावात् (घटो
उ अत्येव चि) —घट इति तु प्रोक्तं अस्त्येवति गम्यते, निजसत्त्व-
स्य नियमेन घटो सद्भावात् । अत्र यथासंख्यमुदाहरणद्वयम् ।
यथा हुमः, इत्युक्ते चूम्नाऽऽवडो वा निम्नाऽऽदिव्यस्तु, हुमत्वस्य
सर्वत्र भावात् । चूत इति तु नियमिति हुम एव गम्यते, अहुम-
स्य चूतत्वायोगादिति ॥ १७२४ ॥

यदुक्तं—यदेतज्ज्ञातं न ज्ञायते, नाप्यजातं, न च जाताज्ञातं,
नापि जायमानमिच्छादि । तयोश्चरमाह—

किं तं ज्ञायंति तर्हि, जायाऽज्ञातोभयं पि जदजायं ।

अहं ज्ञायंति न ज्ञायंति, किं न सुपुण्ड्रं विषादोऽयं । १७२५
३७५

प्रष्टव्योऽत्र देवानामियः कथय किं तद्वस्तुज्ञानमिति प्रतिपद्य-
ते तत्र प्रतिः, यज्ज्ञाताऽज्ञानोभयाऽद्विप्रकारैरज्ञातं साधयते ।
यस्य जाताज्ञाताऽद्विप्रकारैरेज्जम् त्वया निविध्यते इत्यर्थः ।
यदि हि जातं किमपि वस्तु तत्र सिद्धं, तर्हि तत्सर्ववैय-
प्रतिहता शून्यता, अतः 'किं तज्ज्ञातं ज्ञायते?', किं तदज्ञातं
ज्ञायते?, किं तज्ज्ञाताऽज्ञातं वा ज्ञायते?', इत्यादयः शून्य-
तासिद्धयर्थमुपन्यस्यमाना निरर्थका एव विकल्पा इति प्रच्छ-
कामिप्रायः । अथ तदपि जातं जाताऽज्ञातदिविकल्पाऽऽ-
भ्यभूतं जातत्वेन भवतो न सिद्धं, किं त्वजातमेव तत्, ननु
स्ववचनीविकल्पमिदं—जातमप्यज्ञातमिति । किं च—जातस्या-
सत्त्वे निराश्रयत्वाज्ज्ञाताज्ञाताऽद्विप्रकारा निरर्थका एव ।
अथतदाभ्यभूतं जाताऽऽभ्ये वस्तुम्यसिद्धेऽपि 'न जातं ज्ञा-
यते', इत्यादिविकल्पविचारः प्रवर्तते तर्हि सपुण्ड्रऽप्यसौ किं
न विधीयते, असत्त्वाविशेषणं 'समया विवज्जम्भा वा' इत्या-
दिव्यक्तशेषप्रसङ्गात् । न च वक्तव्यं परेषां सिद्धं जातमुर-
द्व्यं विकल्पा विधीयन्ते, स्वपरभावाभ्युपगमे शून्यताहानि-
प्रतिरिति ॥ १७२५ ॥

अपि च—

जहं सत्त्वहा न ज्ञायं, किं जम्माशुतं तदुत्तलं भो ।

पुण्वं बाऽणुवल्लं भो, पुण्यो चिं कालं तरुहस्यसि ॥ १७२६ ॥

यदि सर्वैरपि प्रकारैघटाऽऽदि कार्यं न जातमिति शून्यवा-
दिना प्रतिपाद्यते, तर्हि सृष्टिएवाऽऽद्यवस्थायामनुपलब्धे कु-
लाऽऽदिसामर्थ्यानिर्वर्तिततज्ज्ञातमन्तरं किमिति तस्मात्तदुप-
लभ्यते । पुण्वं वा जम्मतः किमिति तस्यानुपलम्भः । पुनरपि
कालान्तरे लघुहाऽऽदिना इतस्य किमिति तस्यानुपलम्भः ।
अज्ञातस्य गगनबलिनस्यैव सर्वत्रैव घटाऽऽदिव्यस्तुत्वम एव
स्यात्, यस्तु कदाचिदुपलम्भः, कदाचिन् नोपलम्भोऽसौ
जातस्यैवोपपद्यते इति भावः ॥ १७२६ ॥

किं च—

जहं सत्त्वहा न ज्ञायं, जायं सुखवयणं तदा भावा ।

अहं ज्ञायंति न ज्ञायं, पयातिमा सुखया केण ॥ १७२७ ॥

शून्यं सर्वं जगदित्येवंभूतं यत्कृत्याताविषयं विज्ञानं वचनं च
तद्यथा जाताऽज्ञाताऽद्विप्रकारैः सर्वथा जानमप्यज्ञातमपि
सत्केनापि प्रकारेण तावज्ज्ञातं, तथा भावा अपि घटपटा-
ऽऽद्यो जाता पृष्टव्याः, इत्यतो न शून्यं जगद् । अथ शून्य-
ताविज्ञानवचनद्वयं जातमप्यज्ञातमिति, तर्हि तद्विज्ञानव-
चनाभ्यां विना केनाऽसौ शून्यता प्रकाशिता ?—न केनचि-
दिति शून्यताऽनुपपत्तिरिति ॥ १७२७ ॥

यदप्युक्तं—'न ज्ञातं ज्ञायते नाप्यजातम्' इत्यादि तदप्युक्तं,
यतो विषयता सर्वैरपि प्रकारेयथासम्भवं वस्तु ज्ञायते, किं
विषु सर्वथा न ज्ञायते, इति वक्ष्यते—

जायहि जायमजायं, जायाजायमहं जायमाणं च ।

कजमिह विवक्खाए, न जायए सत्त्वहा किंचि । १७२८ ॥

रुचि चिं नाइ जाभो, कुंभां सेठाखम्भा पुणरनाभो ।

जायाजाभो दोहि वि, तस्समयं जायमाणो चि । १७२९ ॥

पुण्वक्खो उ घटतया, परपजाएहिं तदुभएहिं च ।

ज्ञायतो य पडतया, न जायए सत्त्वहा कुंभां । १७३० ॥

वोमाइ निचवत्रायं, न जायए तेख सव्हा सोमम ।।

इय दवतया सव्वं, भयणिअं पजवगए ॥ ७३१ ॥

इह कार्यं घटाऽऽदिकं विवक्षया किमपि ज्ञानं जायते, किञ्चिज्ज्ञानं, किञ्चिज्ज्ञानाज्ञानं, किञ्चिज्ज्ञायमानं, किञ्चिज्ज्ञानसर्वथा न जायत इति । अथ यथाक्रममुदाहरणम्— (कर्वा-त्यादि) कृतितया घटो जातो जायते, मृद्वतयाः प्रागपि भावात्, तद्वतया जात एव घटो जायत इत्यर्थः । स्वस्याननया आकारविशेषेण पुनः स एवाज्ञातो, जायते, मृत्विण्डाऽऽपक्षस्यायामाकारस्यासम्भवात्, मृद्वतया, आकारविशेषेण चेति द्वाभ्यामपि प्रकाराभ्यां ज्ञानाज्ञानो जायते । तदन्योन्यभूतत्वात् घटस्य । तथा अतीतानागतकालव्यतिरेकानुपपत्त्यात् क्रियाऽनुपपत्त्यर्थेमानसमय एव क्रियासंज्ञावास्तवसमयं वनेमानसमयं जायमानो जायते । किञ्चिज्ज्ञानसर्वथा ज्ञानाऽज्ञानाऽऽदिप्रकारैर्न जायते । किं पुनस्तदित्याह— (पुव्वकम्भो उ इत्यादि) पूर्वकृतस्तु पूर्वनिष्पन्नो घटो घटतया ज्ञानाज्ञानाऽऽदिविकल्पानां प्रत्येकैकानपि प्रकारेण न जायते, पूर्वमेव जातत्वात्, किं घटनयेव न जायते ? । नित्याह— (परपञ्चापदि ति) तथा घटाऽऽदिगतेः परपर्यायेण घटो न जायते, स्वपर्यायायां पूर्वमेव जातत्वात्, परपर्यायेण कदाचित् कस्याप्यभवनात् । स्वपरपर्यायेः पूर्वकृतघटो न जायते, ज्ञानाऽज्ञानपटञ्जविषयावदिति भावः । तथा जायमानोऽपि सर्वमानक्रियाकुलसमये पटतया घटो न जायते, परकृततया कस्याऽप्यभवनात् । किं पूर्वकृतो घट एवेति न जायते, आद्योऽस्मिन्पक्षे किञ्चिज्ज्ञानं जायते ? । इत्याह— (वोमार्हत्यादि) न केवलं पूर्वकृतो घटो घटतया न जायते, तथा ध्योमाऽऽदि च नेन कारणे सोम्य । सर्वथा ज्ञानाऽऽदिभिः सर्वैरपि प्रकारैर्न जायते, येन किमिव्याह—यमनित्यं जातं सर्वथाऽवस्थितं हेतुद्वारेण विषयगुणमिदं नित्यजातत्वाच्च जायत इत्यर्थः । उक्तस्यैवाधिरूप्योपसंहारस्याज्ञेन तात्पर्यमुपदेश्यब्राह्म— (इयंत्यादि) इत्युक्तप्रकारेण सर्वैरपि घटपट्ययोमाऽऽदिकं वस्तु द्रव्यतया द्रव्यरूपेण 'न जायते' इतीदृशं संबन्धनं, तद्वतया सदावस्थितनरत्वादिति भावः पर्यायगत्या पर्यायचित्ततया पुनः सर्वे भजनीयं विकल्पनीयम् । पूर्वज्ञानं घटाऽऽदिकं कृपाऽऽदिभिः स्वपर्यायेरपि न जायते, पूर्वज्ञानत्वादेव, अज्ञानं तु तत्स्वपर्यायेरपि जायते, परपर्यायेस्तु किञ्चिदपि न जायते, इत्येवं पर्यायविरतयां भजना । एतेषु प्रायोऽर्शितमेवेति ॥

॥ ७३० ॥ ७३१ ॥ ७३२ ॥ ७३३ ॥

अथ यदुक्तं—'सर्वे सामग्रीमयं दृश्यते, सार्वाभावं च कुतः सामग्री ?' तत्र प्रतिविधानमाह—

दीप्पइ सामगिमयं, सव्वमिह त्वि न य मा नखु विरुद्धं ।

पेप्पइ व न पक्खलं, किं कच्छपरं सामगगी ।। ७३२ ॥

इह यदुक्तं—'सर्वमपि कार्यं सामान्यव्याप्तकं दृश्यते, सार्वाभावं च नास्ति सामग्री ।' इति । नवेनविरुद्धमेव, प्रस्तुताद्ये प्रतिपादकत्वात्, वञ्चजनकएण्डणत्वात्वादि सामान्याः प्रत्यक्षत एवोपलब्धे । अथ नृपे—अविद्योपपत्तत्वादि विधानमपि दृश्यते । यत् उक्तम्—'कामस्वप्नपर्यायमिति—रविषयोपलभात्तया । पश्यत्यस्य स्वप्नपर्यायः, जनाः केशमुकुटाऽऽदिवत् ॥ १ ॥ इति ॥ यद्येवं, तद्येस्यै सामान्यंऽपि कच्छपरमेव जनकसामग्री किं

मिति प्रत्यक्षत एव नोपलभ्यते ? । समताविपर्ययो वा कथं न स्यादिति वाच्यमिति ? ॥ ७३२ ॥

किं च—

सामगिमयो वत्ता, वयसं चरिय जइ तो कम्भो मुसं ।

अह नरिय केण भणियं, वयसाभावं सुयं केण ।। ७३३ ॥
सामग्री उदाहरणकटौष्ठान्तुजिह्वाऽऽदिसमुदायाऽऽदिका तन्मयः सामान्यव्याप्तको वक्ता, तद्वचनं चास्ति न वा ? । य-द्यस्ति, तर्हि कुतो जगच्छून्यत्वं, तद्वक्तृत्ववचनसम्बन्धेनैव क्यामि-चारान् ? । अथ तद्वक्तृत्ववचने न स्तस्तेर्हि वक्तृत्ववचनभावे केन भणितं शून्यं जगत् ? न केनचित् । सर्वेशून्यत्वं च प्रतिपा-द्य स्यादप्यभावात् केन तत् शून्यवचनं कुतमिति ? ॥ ७३३ ॥

अत्र परमिप्राभावाशङ्कय परिहरन्माह—

जेणं चेव न वत्ता, वयसं वा तो न संति वयसिजा ।

भावा तो मुणमिदं, वयसमिदं सव्वमलियं वा ।। ७३४ ॥

जइ सव्वं नाभावा, अहालियं न प्पमागमयेयं नि ।

अच्छूवगयं ति वमरे, नाभावं जुचमयेयं ति ।। ७३५ ॥

येनैव न वक्ता, नापि च वचनं, तत्तस्मैव न स्मिति वच-नीया भावा इत्यतः शून्यमिदं जगदिति । असौक्यते-यदे-तद्वक्तृत्ववचनवचनीयानां भावानामभावप्रतिपादकं वचनं तत्तत्समर्थाकं वा ? । यदि सत्यं, तद्यस्यैव सत्यवचनस्य स-ज्ञावाप्राभावं सर्वभावानाम् । अथार्थकमिदं वचनं, तद्य-प्रमाणमेतत् अतो नातः शून्यतासिद्धिः । अथ यथा तथा वाऽ-भ्युपगमनमसामिभः शून्यताप्रतिपादकं वचनम् अतोऽस्मद्वचन-प्रामाण्यात् शून्यतासिद्धिरिति तत्र प्रति-निर्णयः । 'सत्यम्', 'अर्थाकं वा त्व्येवमुपगमनम्' इत्यादि पुनस्त्वं वाऽऽवस्यते । किं च—अभ्युपगमनाऽभ्युपगमोऽभ्युपगमनीयं चेत्येतन्नयस्य सद्भावेऽभ्युपगमोऽप्येव भवतो युज्यते, न च सर्वभावानाम-भावं एतन्नयं युक्तमिति ॥ ७३४ ॥ ७३५ ॥

अपि च—

मिकपासु किं न तल्लं, सापगगीओ तिलसु वि किमस्मि ।।

किं व न सव्वं सिक्खइ, सामगगीओ खपुप्फाणं ।। ७३६ ॥

सर्वभावानामसर्वे सर्वोऽपि प्रतिनिधयो लोकाव्यवहारः स-मुक्तिव्युत्पन्नः तथाहि—प्राभाभावस्य सर्वभावाविशिष्टवार्तिकमिति । सत्ताकालात्ममयीतस्मै न भवति निष्ठाऽऽदिसामग्र्यां वा तन्मिकमिदं ? । किं वा खपुप्फसामग्रीः सर्वमपि कार्यज्ञानं न सिध्यति ? । न चेवं, तन्मार्गप्रतिनिधित्वकार्यकारणभावेऽनुभा-जामावसामग्रीतः किमप्युत्पद्यते, किं तु यथास्वभावा-मग्रीतः तथा च सति न शून्यं जगदिति ॥ ७३६ ॥

किं च—

सव्वं सापगगियं, नेगेतोऽयं जमोऽणुरपपसो ।

अहं सा वि सणपसो, जन्धावत्तया स परमाणुः ।। ७३७ ॥
सर्वे सामग्रीमयं सामग्रीजम् वस्त्ववयवमपि नैकान् । यतो ऽणुण्डाऽऽऽः रूपाः सप्रदेशत्वाद्ब्रह्मादिवरमाणुः ज-न्यत्वाद्भवन्तु सामग्रीज्याः परमाणुः पुनरप्रदेश इति न केन-चिज्ज्ञेयम्, इति कथमसौ सामग्रीजगः स्यात् ? । अस्ति चाक्षी, कार्यलिङ्गमवयवात् । उक्तं च—'मूर्त्यणुप्रदेशः, कारणमन्त्यः-

भवेत्साधु मित्यु । एकसर्वभूमयोः त्रिपथः कार्यक्षिप्रश्च ॥”
अथायमपि समदेशः, तद्धेतुप्रदेशोऽप्युभयिष्यति, तस्यापि
समदेशश्चेत्तत्प्रदेशोऽप्युरित्येवं तावदावद्यत्र कश्चिद्विशेषः
तथा भवद्भूतैरवस्थानं भविष्यति, स एव परमाणुः, तेनापि
च सामग्रीजन्यस्यैव व्यवहार इति ॥ १७३७ ॥

न सत्येव ते परमाणवः, सामग्रीजन्य-

स्वाभावावित्याशङ्क्यऽहम्—

दीमद् सामग्रीमयं, न बाह्यो संति ननु विकृदमिदं ।
किं बाह्यगुणभावे, निष्कामिभ्यं खपुकेहिं ॥ १७३८ ॥

‘सामग्रीमयं सर्वं दृश्यते’ इति भवतेव प्राशङ्कम् । ‘अथवा
न सति’ इत्यप्युना ह्येव, ननु विकृदमिदं, यथा सर्वमप्यनृतं
भवन्मिति युक्तः स्ववचनविरोधः, तथाऽत्रापि तथेव । यदेव
हि सामग्रीमयं किमपि दृश्यते भवता, तदेवावुल्लङ्घात्ताऽऽत्मक-
म्, अतः स्ववचनैव प्रतिपत्तिस्तत्त्वात्कथमप्यु न सन्तीति
भाषः किं च अणुनामभावे इदं सर्वमपि घटाऽऽदिकार्यजातं
किं खपुकेभिर्गुणैः परमाणवभावे तज्जनकमुत्पिद्यऽभिसाम-
ग्र्यभावात् । इति भाषः । तस्मात्तस्मात्सामग्रीमयं दृश्यत इति
प्रतिपद्यते भवता, तद्धेतुं परमाणव इति ॥ १७३८ ॥

यदुक्तम्—“परमाणवादिरसण्यो, स्वभावाभावाद्युक्तमयो-
य” इति । तत्र प्रतिविधानमाह—

देसस्साराभागे, चेप्य न य मो पि ननु विकृदमिदं ।
सम्भावावेऽपि न सो, चेप्य किं खरविसास्यस् ॥ १७३९ ॥

यदुक्तम्—‘दृश्यस्यापि वस्तुनः परमाणवस्तावत् दृश्यते, आ-
राज्ञागस्तु शुद्धं, परं सोऽप्यवस्थपरमाणवकल्पना प्रायु-
क्तपुङ्गवे नास्तीति । ननु विकृदमिदं—एकतं असौ, न च
समस्तीति । सर्वोभावाश्चास्याऽसौ शुद्धत इति चेत् । तद्यु-
क्तम् । यतः—सर्वोभावे तुल्येऽपि किमिति खरविषाणस्य सं-
गन्धो आराज्ञागो न शुद्धत । समता विपर्ययो वा कथं न
भवतीति ॥ १७३९ ॥

किं च—

परभागादिरसण्यो, नाराभागे वि किमणुभावं ति ।

आराभागगृह्ये, किं च न परभागसंसिद्धिः ॥ १७४० ॥

“परभागमात्रांशेनादाराज्ञागोऽपि नास्ति” इत्यत्र किमनुमा-
नं भवत । इतदुक्तं भवति—यत्प्रत्येकं सकललोकप्रसिद्धं तद्-
श्रेयोप्ययमिव कथमनुमतिं बाधयते । आराज्ञागस्य हि आपे-
क्षितत्वात् तदवस्थाऽनुपपत्तेः परभागानुमानं तावद्व्यापितु-
ज्यते । यस्तु परभागानुमतेनैव तद्विषयः सोऽसंबन्ध एव,
सत्यपि वेदाऽऽदिभिर्गुणैः मेरुपिशाकाऽऽदिभ्यश्चैतन्संभ-
वात् । तस्मात् परभागानुमतेनैव आराज्ञागोऽप्यर्थोक्तव्यमिति
आराज्ञागग्रहणे परभागानुमानं युज्येतापीति भाष्यकारो-
ऽप्याह—(आराभागेत्यादि) आराज्ञागग्रहणं कथं न परभा-
गसंक्षिप्यति ? अपि तु तत्संसिद्धिरेव । तथाहि—दृश्यस्य
वस्तुनाः परभागोऽस्ति, तत्संसिद्धिभूतस्याऽऽराज्ञागस्य ग्रह-
णत्वात्, इह यत्संबन्धिभूतो भागो शुद्धत तत्समस्ति, यथा न-
भसः पूर्वभागे ग्रहीते तत्संबन्धपरभागः, शुद्धत च घटाऽऽ-
दिराज्ञागोऽस्तत्संबन्धिभूतः । परभागोऽप्यस्ति । यद्योक्तम्
“आराज्ञागस्याप्ययं आराज्ञागः कथमेव, तस्याप्ययं द-

स्यादि तावत् प्राच्यसर्वोऽऽरातीवभागः ।” इति । अत्रापि
परभागस्यास्त्येव सर्वोऽऽरातीवभागपरिकल्पनमनुपपन्नमेव-
स्यात् । तस्मादस्ति परभाग इति ॥ १७४० ॥

अपि च—

सम्भावावे वि कन्नो, आरापरमज्जभागाणां संति ।

अहं परमई पयइ, सपरमईविसंयं कत्तो ॥ १७४१ ॥

आरापरमज्जभागा, पडिबद्धा जइ न सुधया नाम ।

अप्यदिवस्यं वि का, विगप्यत्ता खरविसास्यस् ॥ १७४२ ॥

सम्भावावे वाऽऽराभागे, किं दीसए न परभागो ।

सम्भागहणं व न किं, किं वा न विवज्जो हाइ ॥ १७४३ ॥

तिज्जोऽपि प्रतीतार्थो प्येति ॥ १७४२ ॥ १७४३ ॥

किं च यदि परभागानुमतेनाज्ञागनाम सत्यं प्रतिपाद्यते, तर्हि
स्फटिकाऽऽदीनां तत्र स्यादिति दृश्यावधार—

परभागदरिसंयं वा, फलिदादिसंयं ति ते धुवं संति ।

जइवा ते वि न संता, परभागानुमतेन मेहेत्तु ॥ १७४४ ॥

सम्वादरिसंयं वि, न भसए कीस भसइ तस्मात् ।

पुव्वस्सुवगयहाणी, पचवस्सविरोहो चैव ॥ १७४५ ॥

ननु येषां स्फटिकाभपटलाऽऽदीनां भाषायां परभागानुमतेन-
मस्ति ते तावत् प्रुवं सम्येवेति “परभागानुमतेन” इत्यनेन हे-

तुना सर्वभाषाणामसत्यं न सिध्यति । अप स्फटिकाऽऽदयो-

ऽपि न सति तर्हि “परभागानुमतेन” इत्ययमेहेतुः,

त्वदभिरमेव सर्वभाषासत्यस्यासाधारणत्वात् । अतोऽ-

व्यापकमस्य हेतुं परित्यज्य “सर्वोदशानां सन्ति भाषाः”

इत्ययमेव व्यापको हेतुः कस्माच्च भवत्येते ? (भसइ तस्मा-
सि) अत्र पर उत्तरं भवति । किमप्याह—तस्मान्मु सर्वो-

दशानादित्यं हेतुस्तर्हि भवदित्यर्थः, यथा तथा श्रुत्येता-
स्माभिः साधयिष्या, सा च सर्वोदशानादित्यनेनापि हेतुना

सिध्यतु, किमेतेनाऽऽग्रहेणऽऽस्माकम्, इति भावः । अप स्-

रिराह—(पुव्वस्यादि)मन्विदानीं सर्वोदशानादिति युक्तो भवतः

“परभागानुमतेन” इति पूर्वोभ्युपगतस्य द्वानिः प्राप्नोति ।

किं च—प्रामाण्यसंरित्यसुप्रसिद्धपटाऽऽदीनां प्रत्येकैवैव दर्श-

नात् सर्वोदशानलक्षणस्य हेतोः प्रत्यक्षविरोधः । ततः प्रत्यक्ष-

विरोधतश्च सर्वोदशानादित्येतदुक्तमिति । अत्र कश्चिदाह—ननु

सपक्षस्य सर्वस्याव्यापकोऽपि विषयास्येतां निवृत्तौ हेतु-
रित्यत्र एव, यथा “अमित्यः शब्दः प्रत्यक्षानन्तरियकत्वात्” इति

न ह्यस्मिन्तोऽर्थः सर्वोऽपि प्रत्यक्षानन्तरियकः विपुलचक्रकुसुमा-

ऽऽदिभिर्गुणैः सिद्धत्वात् तद्विहाय यथापि सर्वेष्वपि भावेषु पर-

भागानुमतेन नास्ति, यथाऽपि बहुषु तावदस्ति, अतस्तेषु न्यु-
तां साधयिष्यतीत्यस्य हेतुर्भविष्यति । तद्युक्तम् । यतस्तत्र

“यदमित्यं न भवति तत्प्रत्यक्षानन्तरियकमपि न भवति” यथा

“आकाशम्” इत्येवं व्यतिरेकः सिध्यति । इह तु यत्र न्युत्पत्ता

नास्ति, किं तर्हि, वस्तुनः सत्त्वं परभागानुमतेन तत्र नास्ति,

किं तु परभागानुमतेन यथा कः, इति भवतः सर्वोदशानां व्य-

तिरेकः कालोपि न सिध्यति अतोऽहेतुर्न्यायमिति ॥ १७४४ ॥

॥ १७४५ ॥

अत्र पराप्रियायमाराहस्य परिहरन्नाह—

नत्थि परमज्जभागा, अप्यवत्तल्यमो मई होजा ।

ननु अवस्यस्त्यावती, अप्यवस्यस्त्यावती वा ॥ १७४६ ॥
अथ क्यामतिः—परमव्यवहारी न स्तः, अप्रत्यक्षत्वात्, खर-
विषाणवत् । तत्सत्त्वे च तद्वैयर्थ्या निर्दिश्यमान आराद्भावा-
ऽपि नास्त्यतः सर्वशून्यतेत्यभिप्रायः । तदुक्तम्, यतोऽन्तः-
मिद्विषयमिद्विषयं प्रति वर्तत इति प्रत्यक्षोऽर्थः, न प्रत्यक्षोऽ-
प्रत्यक्षः, तद्व्याप्तोऽप्रत्यक्षत्वं, तस्याप्रत्यक्षत्वादिन्युच्यमाने
नवत्वात्तामयेष्य वाऽऽपत्तिः सत्ता प्रामाण्यं, तदापत्ती च शून्य-
ताऽभ्युपगमहानिः । शून्यतायां वाऽप्रत्यक्षत्वलक्षणस्य हेतुर्हो-
निः, अज्ञातानामभावे प्रत्यक्षाप्रत्यक्षत्वेपदेशात्तु उपपत्तिरिति
भावः ॥ १७४६ ॥

अपि च—अप्रत्यक्षत्वादित्यनेकान्तिको हेतुरिति दर्शयन्नाह—
अतिथि अपक्षत्वे पि ह, नह भवभा संसयाद्विज्ञाणं ।
अह नरिषु सुष्ठया का, कास वे केनोक्तत्वा वा ॥ १७४७ ॥
नवत्वात्तामयेष्यति किञ्चिद्वस्तु, यथा भवनः संशयाऽऽदि-
विज्ञानमन्येवाप्रत्यक्षमप्यस्ति, ततो यथैतत्तथा परमव्य-
वायावप्रत्यक्षो भविष्यत इत्यनेकान्तिको हेतुः । अथ अवस्य-
स्याऽऽदिविज्ञानमपि नास्ति तर्हि का नाम शून्यता ?, कस्य
वाऽस्ती ?, केन बोधलक्षणा ? भवन एवेह तत्र किल संशयः स-
न्नेहास्ति, तर्हि कस्याप्यस्य श्रमनगाराऽऽदिसत्त्वे विप्रतिप-
त्तिः, इति भावः ॥ १७४७ ॥ विशेषः ॥

(४) भवति भविष्यति भूतवाञ्छेति भावः । अथवा—भवन्त्य-
स्मिन् स्वावतता उत्पादविगमप्रौढ्याऽऽध्याः परिणामवि-
शेषा इति भावः । अस्ति कार्यं, दृशं १ अ० । वस्तुधर्मं,
विशेषं । ज्ञा० । भावप्रत्ययश्च यस्य गुणस्य हि भावाद्
द्रव्ये शब्दविशेषान्तर्भावान्न स्वतन्त्राविति । स्व० १ ध्रु०
१२ अ० । शुक्लाऽऽदिके वस्तुपर्यायं, दृश्यं १ तथ ।
विशेषः । ज्ञाव० । अनु० । उत्त० । कर्म० । स्या० । ज्ञा० म० ।
नि० चू० । सम्म० । द्रव्यस्य विशिष्टावस्था भाव इति ।
ज्ञाव० २ ध्रु० १ चू० ४ अ० १ उ० । अशान्तं विशिष्टहेतुभिः
स्वतो वा जीवानां तत्तत्पक्षेण भवन् भावः । भवन्त्यस्मिन्प-
श्यामाऽऽदिभिः पर्यायेरिति भावः । कर्म० ४ कर्म० । प्रव० ।
तेन रूपेण भवन् भावः । अथवा—तेन तेन रूपेण भवतीति
भावः । यद्वा—भवति तथः, तेषु वा भवतीति भावः ।
यद्वा—भवन्ति तथस्तेषु वा सत्सु प्राणिनस्तेन तेन रूपेण-
ति भावः । औदयिकाऽऽदिके वस्तुपरिणामविशेषे, अनु० ।
दृश० । भावशब्दो बह्वर्थः । कालवत् द्रव्यवाचकः । तद्यथा—“जा-
सस्रो भुवि भावस्त, सदा हवति केवला ।” भावस्य द्रव्यस्य
वस्तुत इति गम्यते । कालिकशुक्लाऽऽदिविषयं वर्तते ।
“जं जं जं जं भावे परिणमइ” इत्यादि । यान् यान् शुक्लाऽऽ-
दीन् भावानांति गम्यते, क्वचिदौदयिकाऽऽदिविषयं वर्तते य-
था—“कादिय एव संसिमि ए” इत्यादौ पुनः । “लुब्धो भावलो-
गो ज ।” औदयिकाऽऽदय एव भावा लोकायमानत्वाद्भावलोका-
 इति, तदेवमेतत्तद्विषयः सन्नौदयिकाऽऽदिविषयं वर्तमान इह
पृथीति इति, भवन् भावः, भवन्त्यस्मिन्निनि वा भावः । दृश०
१ अ० । (भावानां पादुधाम् “आशुपुत्रं” शब्दे द्वितीय-
भागे १४३ पृष्ठ गम्यते)

(५) भावद्वारं व्याधिकासुग्राह—

उवसमस्त्यमीमांश्य-परिणामा दु नवडाह इग्वीमा ।
विषभेष सनिवाश्य, समे चरणं पदमभावे ॥ ६४ ॥

इह किल वक्ष्यमावा भवन्ति । विशिष्टहेतुभिः स्वतो वा
जीवानां तत्तत्पक्षेण भवन्ति । भवन्त्येभिर्दृश्यपश्यामाऽऽदिभिः
पर्यायेरिति वा भावाः । किन्तु भावः पुनस्ते ? इत्याह—(उ-
वसमस्त्यमीमांश्येत्यादि) अत्र स्वत्वत्वात् स्वस्यैवं प्र-
योगः । (उवसति स्मि) औपमशमिको भावः । (स्व स्मि) स्ना-
यिको भावः । (मि स्मि) स्नायौपमशमिको भावः । (उ-
व स्मि) औदयिको भावः । (परिणाम स्मि) परिणामि-
को भावः । (६४ गथा) । (कर्म० ४ कर्म०) द्विद्वे औपम-
शमिको भावः, नव-भेदः स्नायिकः, अष्टादशभेदः स्नायौपम-
शमिकः, एकविंशतिभेदः औदयिकः, त्रिभेदः परिणामिकः ।
सर्वेऽपि भावपञ्चकभेदास्त्रिपञ्चाशदिति ॥ ६६ ॥

प्रकृतिं समग्रं भावपञ्चकम् । अनुना सांनिपातिकाऽऽध्या-
द्यभावेभ्यमप्युपायकस्यते तत्र च यद्यप्यौपमशमिकऽऽदि-
भावानां पञ्चानामिति हिकाऽऽदिसंयोगभङ्गाः पक्षविशतिभेव-
न्ति । तद्यथा—औपमशमिकत्वाधिकत्वायौपमशमिकौदयिकपा-
रिणामिक इति भावपञ्चकं पट्टकाऽऽदावर्तितव्यते, ततो दृश-
द्विकसंयोगा अवस्यज्ञातव्या लभ्यन्ते—दृश्ये त्रिकसंयोगाः,
पञ्च चतुष्कसंयोगाः, एकः पञ्चकसंयोग इति; तथापि पञ्च-
कसंयोगा जीवेष्वधिकृताः सम्प्रधानं, शेषास्तु विशतिः
संयोगभङ्गाः प्रकृत्यामात्रभावेनोपसम्भविन एव, अतः स-
म्भविवत्तद्वद्वारेण गत्याश्रिता यावन्तः सांनिपातिकभावे-
भेदाः सम्भवन्ति यावन्तश्च न सम्भवन्ति तदेतत्प्रकटयन्नाह—
चउ चउर्गम् दीमग-परिणामदृष्टिर्हि चउ मल्लइहि ।
उवममजुर्हि वा चउ—कस्यपरिणामदृष्टयसइहि ॥ ६७ ॥

चत्वारो भङ्गाश्चतसृषु गान्तु चिन्मयमानसु भवन्ति । के-
रुन्त्येवाह—निष्कृतापरिणामिकौदयिकौदयिकौदयिकौदयिकौदयिकौ-
तस्वभावेः । इयमत्र भावना—गतिचतुष्टयद्वारेण वि-
न्यमानः स्नायौपमशमिकपरिणामिकौदयिकलक्षण एकोऽप्य-
यं त्रिकसंयोगरूपः सांनिपातिको भावश्चतुर्धा भवति ।
तथाहि—स्नायौपमशमिकानिन्द्रियाणि पारिणामिके जी-
वन्त्याऽऽदि, औदायिकी नरकगतिः, इत्येका नरकगत्या-
श्रितास्त्रिकसंयोगाः । एवं त्रियेकमनुप्येवगत्याश्रितांश्च त्रयो-
भङ्गाः अन्येऽपि वाच्याः । इत्येवं चतुर्विधां गतिं प्रतीत्य
त्रिकसंयोगेन चत्वारो भेदा निकृतिताः । संश्रित चतुःसंशो-
भेन चतुरो भेदानाह—(चउ सल्लइहि) । चत्वारो भेदा
भवन्ति, करिग्राह—सह सायिकेण वर्तन्ते ये स्नायौपमशमिका-
परिणामिकौदयिकलक्षणा भावान्ते सन्नायिकास्तैः सन्नायिकैः
अथमयः—गतिचतुष्टयद्वारेण विन्यमानाः स्नायौपमशमिका-
परिणामिकौदयिकलक्षणाभावान्ते सन्नायिकास्तैः सन्नायिकैः
अन्येऽपि वाच्याः । इत्येवं चतुर्विधां गतिं प्रतीत्यैकप्रकारेण
चतुष्कसंयोगेन चत्वारो भेदा निकृतिताः ।

अनुना प्रकारान्तरेण चतुष्कसंयोग एव चतुरो भेदाना-
ह—(उवसमजुर्हि वा चउ स्मि) वाशब्देऽध्याशब्दाद्यः ।
अथवा स्नायिकभावाभावे औपमशमिकं प्रदर्शितवत्कूप्य

भावेन युतेः कलितैः पूर्वोक्तैः क्षायोपशमिकपारिणामिकौद्-
यिकैरेव निष्पन्नस्य सांनिपातिकभावस्य गतिकसम्बन्धं प्रती-
त्य कक्षारक्षुःसंख्या भेदाः भवन्तीति शेषः । तद्यथा-क्षा-
योपशमिकानिन्द्रियाणि, पारिणामिकं जीवत्वम्, औद्दयिकी
नरकगतिः, औपशमिकं सम्प्रत्यक्षमित्येको नरकगत्याभितः
अनुत्पन्नसंयोगः । एवं तिर्यक्मनुष्यदेशव्याप्तिलापेन त्रयो
भङ्ग्योऽपि बाध्याः । तदेवमभिहिता गतिकचतुष्टयमा-
भित्येव त्रिकसंयोगेन द्वयम् अमुक्तसंयोगाभ्यां द्वादश
विकल्पाः । संप्रति शुद्धसंयोगत्रयस्वरूपं शेषं भेदत्रयं निकृप-
यितुं शक्यं- (केवलपारिणामुद्भव आदयः) केवली केवलज्ञानी
पारिणामिकौद्दयिकत्वायिके सांनिपातिकभेदे त्रिकसंयोगरूपे
यतीति । यतस्तस्य पारिणामिकं जीवत्वाऽऽदि औद्दयिकी
मनुजगतिः, त्वायिकाणि ज्ञानदर्शनव्यवहारिणि, तदेवमेक-
त्रिकसंयोगः केवलमिषु संभवतीति ।

स्वपारिणामिमिद्धा, नराक्ष पञ्च ओगुवसमेदीय ।

इय पञ्च संनिवाह्य-भेदा वीसं असंभविणो ॥ ६८ ॥
सिद्धाः निर्दिष्टफलकलकर्मधनाः त्वायिकपारिणामिके सां-
निपातिकभेदे त्रिकसंयोगरूपे वर्तन्ते । तथाहि—सिद्धानां
त्वायिकं ज्ञानदर्शनाऽऽदि, पारिणामिकं जीवत्वमिति त्रिकसं-
योगा भवति । नराणां मनुष्याणां पञ्चकसंयोगः सांनिपाति-
कभेद उपशमत्रयस्यैव प्राप्यते, यतो यः त्वायिकसम्प्र-
त्यक्षमनुष्य उपशमत्रयेण प्रतिपद्यते तस्यौपशमिकं व्या-
र्धं, त्वायिकं सम्प्रत्यक्षं, क्षायोपशमिकानिन्द्रियाणि, औद्दयि-
कं मनुजगतिः, पारिणामिकं जीवत्वं, भवत्यर्थं चेति । इ-
त्यमुना दर्शितप्रकरणे गत्यादिषु संयोगपटुचित्तनलक्षणे-
न परस्परविरोधाभावेन संभविणः पञ्चदश सांनिपातिक-
भेदाः बहुभाषविकल्पाः प्रकृतिता इति शेषः । (वीसं
असंभविणो नि) दिशितसंख्याः संयोगाः असंभविणः
प्रकृताप्राप्तभावित्वेन न जीवेषु तेषां संभवोऽस्तीति ।
ननु पदविशिष्टभेदाः प्राक् प्रदर्शिताः, इह तु पञ्चदशानां
विशतश्च मीलने पञ्चविंशत्संख्या भेदाः प्राप्नुवन्तीति
कथं न विरोधः ? अत्रोच्यते-ननु विस्मरणाशीली देवानां-
प्रियो यतोऽन्तररमेवोद्दिनं गत्यादिद्विष्टरेणैव ते विन्यमानाः
पञ्चदश भवन्ति, मौला वृथादिसंयोगास्तु वदेव तथा इको
त्रिकसंयोगः द्वौ त्रिकसंयोगौ, द्वौ चतुष्कसंयोगौ, एकः पञ्च-
कसंयोग इति वृथा विचिन्त्या मीलने पञ्चविंशत्संयोगोपजायते
इति नाम कश्चन विरोध इति ॥ ६८ ॥ अभिहिताः संप्रभेदा
जीवानामौपशमिकाऽऽदयो भावाः ।

(६) सामप्रतमतायेव कर्मविषये चित्तव्यवहार-

मोहे व समो मीसो, चउवाइसु षट्ठकम्मसु य ससा ।

धम्माइपारिणामिय-भावे संधा उद्दहए वि ॥ ६९ ॥

मोहे एव वृद्धीस्तत्परोर्ये प्रत्यभेदा इय चूके शाखा
चूकस्य शाखा, मोहनीयस्यैव कर्मणः शुभ उपशमोऽनुत्पा-
वस्था अस्त्वच्छब्दानेतिव न तु सम्प्रतमां कर्मणां (मीसो
चउवाइसु ति) मिश्रः क्षयोपसमस्तत्र त्वय उद्दवावस्थ-
स्यावस्थामावस्तेन सद्योपशमोऽनुत्पावस्था इति ध्यातव्य-
द्विवचु क्षयोपशमः, अतुषु चतुःसंख्येयु घातिषु ज्ञानाऽऽदिगु-
घातकेषु कर्मलिङ्गसुतोऽहमत्रापि संबन्धनीयम्; ततः ज्ञा-

नाऽऽवरणदर्शनाऽऽवरणमोहनीयास्तत्रायलक्ष्यानां घातिकर्म-
णामेव क्षयोपशमो भवति, न स्वाघातिकर्मणामिति । अष्टक-
मैसु ज्ञानाऽऽवरणऽऽघास्तत्रापावसतिषु यः पुनर्येव । अष्टसु-
कर्मेषु पुनः शेषा औद्दयिकत्वायिकपारिणामिकभावा भव-
न्ति । तत्रोद्दयो विषयानुभवने, क्षयोऽप्यन्ताभावाः, परिणाम-
मत्तेन तेन रूपेण परिणमनसिद्धकार्यः । आभायैस्त्वयम्-
मोहनीयकर्मणः पञ्चापि भावाः प्राप्यन्ते, मोहनीयवर्जित-
ज्ञानाऽऽवरणदर्शनाऽऽवरणान्तरायलक्ष्यानां तु प्रयाणां घाति-
कर्मणामुद्बुध्यक्षययोः पञ्चमपरिणामस्त्वभावास्तत्वार एव भावा
भवन्ति न पुनरुपशमः । शेषाणां वेदनीयाऽऽनुगमिगोत्रस्वरू-
पाणां अतुषुमध्यघातिकर्मणामुद्बुध्यक्षयपरिणामलक्षणाख्य
एव भावा भवन्ति, न तु क्षयोपशमोपशमाविति । प्रतिपद्याता
जीवेषु तदाभितकर्मेषु च पञ्चापि भावाः अनुना तानजीवेषु
विशेषितुं शक्यं- (धम्माइ इत्यादि) इह पदेकदेशे पदसमुदायो-
पवाराय धर्मस्तिकायः, अधर्मस्तिकायः, आकाशास्तिकायः,
पुद्गलास्तिकायः, कालद्रव्यं चेति परिग्रहः । (कर्म० ४ कर्म०)
(धर्मास्तिकायस्याख्या 'धर्मस्तिकाय' शब्दे अतुषुभागे १७२८
पृष्ठे गता) (अधर्मास्तिकायस्याख्या 'अधर्मस्तिकाय' शब्दे
प्रथम भागे १६७ पृष्ठे गता) (आकाशास्तिकायः 'आनासीय-
काय' शब्दे द्वितीय भागे ६८ पृष्ठे गतः) (पुद्गलास्तिकायः 'पो-
मालास्तिकाय' शब्दे त्रिसमिन्नेव भागे ११०६ पृष्ठे गतः) (काल-
द्रव्यम्- 'कालद्रव्य' शब्दे तृतीय भागे ४६१ पृष्ठे निकृतिम्)
ततो धर्मास्तिकायधर्मास्तिकायाः आकाशास्तिकायपुद्गलास्तिका-
कायकालद्रव्याणि पारिणामिक तेन तेन रूपेण परिणमनत्वं
भावं पर्यायविशेषे, वर्तन्ते इति शेषः तथाहि-धर्माधर्माः आका-
शास्तिकायानामनादिकालादारभ्य जीवानां पुद्गलानां च गति-
स्थित्युपपत्त्याकाराणां पारिणामेन परिणतत्वादानदिपारि-
णामिकभाववर्तित्वं, कालरूपसमयस्याप्यपरापरसमयोत्पत्ति
तत्वात्त्वलिकाऽऽदिपरिणामपरिणतत्वादानदिपारिणामिकभा-
ववर्तित्वमेव, उद्युक्ताऽऽदिविस्कन्धानां सादृकालासेन तेन
स्वभावेन परिणामावु सादिपरिणामिकत्वमेवोनादिविस्कन्धानां
स्वनादिकालासेन तेन रूपेण परिणामादानदिपरिणामिकभा-
ववर्तित्वं चेति आह-किं सर्वेऽप्यजीवाः पारिणामिक एव भावे
वर्तन्ते, आहोस्मिन् केचित्तद्व्यस्मिन्नपांशाह-खंवा उद्बवे
(ति) स्कन्धा अतन्तपरमाण्वन्तका न तु केवलाणुवः, तेषां
जीवनाप्रदणान् । औद्दयिकेऽप्यौद्दयिकभावेऽपि न केवलं पा-
रिणामिक इत्यपिशब्दादयः । तथाहि-शरीरादिनामोद्भयजनित
औद्दयिकऽऽदिशरीरतयोद्दयिकऽऽदीनां स्कन्धानामोद्भ-
य इति भावः । उद्बव एवौद्दयिक इति व्युत्पत्तिपक्षे तु कर्म-
स्कन्धलक्षणेष्वजीवेष्वौद्दयिकभावे भवतीति भावः । तथा-
हि-कोषाऽऽनुद्बवे जीवस्य कर्मस्कन्धानामुद्बवस्तेनामोद्ब-
यित्वमिति । नन्वेवं कर्मस्कन्धाऽऽभित्ता औपशमिकाऽऽघ-
योऽपि भावाः अजीवानां संबन्धन्यतः तेषामपि भगने प्राप्तीति
सत्यं तेषामविवक्षितत्वात्, अत एव केचिदजीवानां पारि-
णामिक एव भावोऽप्युपगम्यत इति ॥ ध्यात्वाता अजीवा-
ऽऽभित्ता अपि भावाः । कर्म० ४ कर्म० । प्रब० ।

(७) द्विविधभावमाह-

दुविहो य होइ भावो, लोइय लोउवरो सपामेखे ।

एक्केको वि य दुविहो, पसत्त्वमो अपसत्त्वस्यो य । ७० ॥

द्विषिषो भवति भावः—लौकिको लोकोत्तरश्चेति । समासतः पुनः एकैको द्विषाः—प्रशस्तोऽप्रशस्तश्च । लौकिकः प्रशस्तोऽप्रशस्तश्च, एवं लोकोत्तरोऽपि । तत्रादाहरणमुच्यते—“एवमिह सविषसे दो माडया वारिणा, ते य परोपरं विरिक्ता । तस्य एगो गामे गंतूण करिसणं करेइ, अत्रां वि तदेव । तस्य एकस्स सुमहिला, अन्नस्स य दुम्महिला । या सा दुम्महिला सा गोसे उड्डिया मुहोदगदंतपक्खलाण्ण अहागफल्लिहमादिं मंडंती अण्ण, कम्मारागिणंणुणु कलिज्ज वि जोगक्खमे बहनि, कल्लेउवं च करेइ । अन्नस्स य जा सा सुमहिला कम्मारागिणं जोगक्खमे बहइ, अण्णया य सकउं मंडयादि करेइ । तस्य जा सा अण्णयां जेव मंडये लम्मा अण्ण, तीए अविरेणं कालेणं घरं परिकलीणं, इयरीए घरं घणुधणंणं समिद्धं जाय । एवं च जो साहू वण्णहेउं रुवहेउं वा आहारं आहारिइ, ण वि आयरिए ण वि बाल्लुहमिलाण्णदुवल्ले पडियग्गाति, अण्णया य गहाय पक्खत्तं णियत्तण, एवं सो अण्णपोसआ, जहा सा खुक्का हिरण्णारीण, एवं सो वि निज्जालामो न-स्स लुक्कहिति; पसन्थो इमो—जो सो वण्णहेउं रुवहेउं वा आहारं आहारिइ, बाल्लारीण दाउं पक्खा आहारिइ, सो णाल्लंखणचरित्तणं आगामी भवति । एवं पसन्थेण भावेण आहारियस्वो सो पिडो ।”

(८) इदानीमेतमेवायं गाथाभिरुपसंहारः—

मधिल्लगा दो वणिया, गामे गंतूण करिसणाऽऽरो ।
एगस्स देहमेदण-वाउमिआ मारिया अलमा ॥ ४६४ ॥
सुहधोवण दंतवणं, अहागारिण कल्ल आवांम ।
पुव्वइइकरणमपण, उक्कोसयरे च मउमयेह ॥ ४६५ ॥
तण्णकट्टहारिण, न देइ न य दासपयवग्गस्स ।
न य पमस्य निउंजइ, पलायि हिय हाणि गेहस्स ॥ ४६७ ॥
विइयस्स पेसवणं, वावारे अण्णेपण कम्मे ।
काल देहाऽऽहारं, मयं च उवजीवरे इड्ढो ॥ ४६८ ॥

सुगमाः, नवरं ‘वाउमिआ’ ‘विह्वलणसीला’ ॥ ४६४ ॥ मुखपावनं करोति, तथा (कल्ल) कल्यवृषकम् आच-श्यकं पूर्वार्धे करोत्यात्मना चाष्टुत्तरं च घृतपूर्णाऽऽदि मध्याह्न भक्षयत्येकाकिनी ॥ ४६५ ॥ तृणकट्टहारिणं न किञ्चिद्दाति दासवर्गस्य तथा प्रेषणं यः कश्चिन्मप्यने तद्वर्गस्य च न किञ्चिद्दाति, न च प्रेषणं कार्यं निवृह्ने कर्मणः, ततश्च भोजऽऽदिना विना (पलायण) नष्टः, हेनं च यत्किञ्चिद् गृहे रिक्थमासितुं, एवं हानिजाता गृहस्य, तत्रार्थे लौकिकोऽप्रशस्तो भावः ॥ ४६७ ॥ इदानीं लौकिकप्रशस्तभावप्रतिपादनायाऽऽह—द्वितीयस्य या वार्या सा प्रेषणवर्गं वयापायित्वा प्रेषणाकार्यं कर्मणं च विवक्ष्य कालं च तेषामाहारं ददाति, स्वयं च काले आहारमुपजीवति । अर्थं च लौकिकोऽप्रशस्तो भाव उक्तः ॥ ४६८ ॥

इदानीं लोकोत्तरप्रशस्तभावप्रतिपादनायाऽऽह—

वण्णवल्लुवहेउं, आहारं जो उ लापि लभेत् ।
अरेणं ण उ गिएइइ, पाउगगगिलाणमादीणं ॥ ४६९ ॥
वण्णवल्लुवहेउंमुमाहारयति यच्च लामे वीराऽऽदीं लभयमाने सति प्रायः स्यं ग्लानाऽऽदीनामतिरिक्तं न शुक्लानि ॥ ४६९ ॥
जह सा हिरण्णवाइसु, परिहीणा हाइ दुवळआभागी ।
सुवं तिमपरिदीणो, माहू दुवल्लस्स आभागी ॥ ४७० ॥

यथासा शुद्धसाहिरण्याऽऽदिपीरहीनासज्जाता, दुःखभागिनि च जाता, एवं साधुरात्र त्रिकेण ज्ञानदर्शनचरित्रलक्षणेन हीनो दुःखस्य भागी भवति । उक्तां लोकोत्तरोऽप्रशस्तः ।

इदानीं लोकोत्तरप्रशस्तभावप्रदर्शनायाऽऽह—

आयरियगिलाण्डा, गिएइइ य महीति एव जो साहू ।
णो वण्णवहेउं, आहारं एम उ पसन्थो ॥ ४७१ ॥

आचार्याऽऽदीनामर्थाय शुक्लानि न ममदं योष्यं किमवाचार्योऽऽदि, एवं यः साधुर्गुहानि, शेषं सुगमम् । उक्तां लोकोत्तरः प्रशस्तो भावः । आचो । स्थो । सूत्रं । अनु । विशे । आ० म० । (भावप्रकृपाय हृष्टान्ताऽऽदिसूत्रत्रयम् ‘पु-रिसजाय’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे १०२४ पृष्ठे गतम्) (गुण-स्थानकेषु भावाः ‘गुणट्ठाणु’ शब्दे तृतीयभागे ६२३ पृष्ठे गताः) (जीवस्थानकेषु भावाः ‘जीवट्ठाणु’ शब्दे चतुर्थभागे ३५२२ पृष्ठे गताः) भवन् भावः, भवन्त्स्मिन्मिति वा भावः । कर्मविपाके, दश० १ अ० । परमाणे, सूत्रं १ ध्रु० १२ अ० । “सुहवुड्ढि भावश्चो गणनेण ।” भावतः परमाधेतः । पञ्चो ८ विष० । स्वकं, आ० म० १ अ० न० । आच० । स्वभावे, अनु० । सनाया म्, विशे० । सूत्र० । स० न० । पञ्चो । अने० । आ० म० । सम्म० । विधौ, “भावाभावमपेक्षता, पक्षता एधममेति ।” भावा विधयोऽभावा निधयाः । अ० ४१ श० १६६ उ० । वि-ज्ञानं, सम्म० ३ काण्डा । णाणं ति वा संवयेण ति वा अहिं गमां ति वा वेयाणं ति वा भावो ति वा एगट्ठा । “आ० चू० १ अ० । ज्ञानाऽऽत्मकं निक्षेपभेदं च । उपयागो भावनिक्षेप इति वचनात् । पि० ।

“भावा विवर्तितक्रियाऽनुभूतिर्युक्तो हि वे समाख्यातः । सर्ववैरिन्द्राऽऽदिब-दिदम्भनाऽऽदिक्रियाऽनुभावान् ॥” इति । अत्रायमर्थः—भवन् विवर्तितरूपेण परिणामने भावः । अ-यथा-भवति विवर्तितरूपेण संवयेण इति भावः । कः पुन-रयम् ? इत्याह—वर्तवित्ता इन्दनज्वलनजीवनाऽऽदि-क्रिया क्रिया तस्या अनुभूतिरनुभवने तथा युक्तो विवर्तितक्रि-याऽनुभूतिर्युक्तः, सर्ववैः समाख्यातः क इवेत्याह—इन्द्राऽऽदि-वन्ध्याधिपाऽऽदिवन् । आदिशब्दान् उल्लेखजीवाऽऽदिपरि-ग्रहः सोऽपि कथं भाव इत्याह—इन्द्रनाऽऽदिक्रियाऽनुभावादि-नि, आदिशब्देन उल्लेखजीवनाऽऽदिक्रियास्वीकारः । विवर्तित-न्दनाऽऽदिक्रियाऽऽदिवन्ते लोकं प्रसिद्धः पारमार्थिकपदार्थो भाव उच्यते । विशे० । अनु० । आ० म० । (द्रव्याऽऽधारत्वं भावस्य ‘अणुश्राव’ शब्दे प्रथमभागे ३४३ पृष्ठे गतम्)

भावविषयपूर्वी—

(१) भावनिर्वचनम् ।

(२) भावानां सिद्धिप्रतिपादने स्वधेश्यतत्तादृक्कृतम् ।

(३) तत्प्रतिविधानम् ।

(४) प्रकारान्तरेण भावावस्थानम् ।

(५) भावद्वारम् ।

(६) औपशमिकभावात्तामेव कर्मविषये चिन्तनम् ।

(७) लौकिकलोकोत्तरपरिग्रहप्रशस्ताप्रशस्तवर्णनम् ।

(८) तत्र वर्णनशब्दव्याख्यानः ।

भावइया-देशी । धर्मपत्रवाम्, ३० ना० ६ वर्ग १०४ गाथा । भावकल्प-भावकल्प-पुं० । “इक्षणायाचरिते, तववयवयुग्म-

चसमिनाहिं गुणो । इतरागदोसण्यम्मम-समद्वयणियमहि-
तो णिचब्ब ॥१॥ इत्युक्तलक्षणं कल्पभेदे. पं० भा० । पं० चू० ।
..... भाव कर्ण अतो बोच्छं ।

दंसखणायचरिते, तपपवणपंचसमितिहिं गुणो ।

इतरागदोसणिम्मम-समद्वयणियमहिं गुणो निब्बं ॥

अणुगृहियचलविरिओ, परकमति जो जहुच साउत्तो ।

अचट्टकरणजुत्तो, गुणभावणभावणिकेपो ॥

पयाओ हारयाहाओ ।

रिद्धीहिं कुलिगणं. ण य देववतीहिं जम्म तू भावो ।

दंसखणिवल जायति, दंसखणाराहियं तेण ॥

गाणं द्वालमंगं, तं चेव य पवयणं तु संघो वा ।

महणम्म उज्जतो पा-रतो च तह वच्छलो याति ॥

चरणं णिजुत्तो मू-लगुणसुं सउत्तरगुणसुं ।

ण य अतियारं कुणती, पच्छेत्तेणं व साहिकत्तं ॥

तववारसंगजुत्तो, समितीसहितो तिमुत्तिगुत्तो य ।

रागहोसनिहता, खिममो णियए सररो णि ॥

कोहं जिणति खमार, मद्दवादाहिं ससकलुसो वि ।

दमणियमा दो वेकं इदिय गांइदिमा होति ॥

गाणाऽऽदिहिं अणुगृ-हितो तु कम्मस्स निजरट्ठाए ।

उज्जमति परकमनी, घट्टे ति य होति एगट्ठा ॥

जह सुवे णिदिट्ठा, तह कुब्बति जो तु अप्पमाएत्तो ।

सा तु जहुत्ताऽऽउत्तो, एवं मतिमं विषाण्णजा ॥ (दारं)

अत्तडा माकवट्ठा, ण तु इल्लगणाऽऽदिहेतुपं कुणति ।

करणं जोगतिपणं, जयणाजुत्तो णि अववादे ॥

गुणमूलउत्तरं जा, भावणा पणुवीस णिचयादी य ।

मवौपमादकारण-मम्भत्त्यादीहिं निक्कपो ॥ (दारं)

एमां तु भावकर्णो, अहवा गाणादितो पुणो तिविदो ।

दंसखपदमं मणति, गाणचरिता तदपचा ॥ पं० भा०

? कल्प । नि० चू० ।

भावकम्म-भावकर्मन्-न० । अवाधामुल्लक्ष्य स्वेदयेनेदी-
रणाकरणेन चोदीर्णाः पुद्गलाः प्रदेशविषयकभ्यां भवन्तत्र
पुद्गलजीवेष्वनुभावं ददन्ते भावकम्मस्सुधेनेत्ययन्ते, इत्युक्तल-
क्षणे कर्मभेद, आत्मा० १ ध्रु० २ अ० १६० ।

भावकाय-भावकाय-पुं० भावानां कायो भावकायः कायभेदे,
आत्मा० ।

भावकायप्रतिपादनायाऽऽह—

दुम तिग चउतो पंच व, भावा बहुआ व जत्य विज्जति ।

सो हाइ भावकाओ, जीवमजीवे विभासाओ ॥१४४६॥

दो त्रयस्वतारः पञ्च वा भावा अद्विधिकाऽऽद्यः प्रभूता
वाऽप्येऽपि यत्र सचेतनाचेतने वस्तुनि विद्यन्ते स भवति
भावकायः । भावानां कायो भावकाय इति । (जीवमजीवे
विभासाओ) जीवाजीवयोर्विभागा स्वरूपगमाजुसारेण का-
येति गाथाऽयं ॥ १४४६ ॥ भाव० ५ अ० ।

भावकाल-भावकाल-पुं० । भावानामौद्विकिकाऽऽदीनां स्थि-
तिः काला भावकालः । कालभेदे, विधे० ।

अथ भावकालमाह—

साई सपज्जवसिओ, चउमंगविभागभावणा एत्थं ।

आदह्याद्याणं, तं जाणसु भावकालं तु ॥ २०७५ ॥

इहौद्विकौपशमिकक्षापिकक्षापेपशमिकपारिणामिकभावा-
नां या स्थितिरसौ भावकालः । अत एवाऽऽह—साईः
सपर्यवसित इत्यादीनां वक्ष्यमाणस्वरूपाणां चतुर्णां भङ्गका-
नां याऽसौ विभागभावना क भावे को भङ्गः संभवति, को
वा न संभवति ?, इत्येवं विषयविभागनं स्थापना । केवाम-
स्याह—औद्विकिकाऽऽदिभावानाम् । तं चतुर्भङ्गविभागभावना-
विषयं पुनर्भावकालं जानीहीति निर्गुह्यगाथाऽयं ॥ २०७५ ॥
अथ के त आद्विकिकाऽऽदिभावानां प्रत्येकं चत्वारो भङ्गाः ।

का च तेषां विभागभावना ?, इत्याह भाष्यकारः—

साई संतोऽणुत्तो, एवमणाई वि एस चउमंगो ।

आदइयाइयाणं, होइ जहाजोगमाजुत्तो ॥ २०७६ ॥

सादिभावेः सान्नः, तथा सादिरनन्तः । एवमनादिरपि
सान्नोऽनन्तश्च वाच्य इति । एवमेतं चत्वारो भङ्गा औद-
्विकिकाऽऽदिभावानां यथायोगं यथासंभवमायोजनीयाः ।
यो यत्र भावो नरकाऽऽद्वित्यतिमिश्रय संभवति स तत्र
वाच्यः, शपक्त्तु निषेधनीय इति ॥ २०७६ ॥
अत एवेतेषां भङ्गकानामौद्विकिकाऽऽदिभावेषु विभागभावा-
नां विषयविभागस्थापनां चिकीर्षुराह—

जो नारगाइभावां, तह मिच्छताऽऽद्वो वि भव्वाणं ।

तं चेवाभव्वाणं, आदइओ विति यज्जोऽयं ॥ २०७७ ॥

औद्विकिको भावः सादिरपर्यवसितो न कश्चित्संभवत्यत ए-
व द्वितीयभङ्गकवर्जोऽयं द्रष्टव्यः । तत्र यो नारकाऽऽदिभावा
नारकनियंभारामरगतिलक्षणो य औद्विकिको भाव इत्यर्थः, स
सादिः सपर्यवसान इति द्रष्टव्यम् । नारकाऽऽदीनां प्रत्येकं
सर्वेषामपि सादिश्वासान्तस्वाचित् सादिरपर्यवसान इति
द्वितीयो भङ्गः शून्यः । तथा मिध्यात्वाऽऽद्योऽपि भव्वाणां
तृतीयः, इहमुक्तं भवति—मिध्यापदं, कदापिः वेदत्रयम् अक्षा-
नासंयतः त्रासिद्धत्वात्, लेप्याभ्येत्तवं यः सतश्चरतिश्च औद-
्विकिको भावः स भव्यानांश्च अन्नादिसपर्यवसानः अभव्या-
नाश्चित्यं पुनः स एधानादिरपर्यवसितश्चाति ॥ २०७७ ॥

औपशमिकाऽऽदीनांश्चियाऽऽह—

सम्पत्तचरिताई, साई संतो य ओवममिओऽयं ।

दाणाइल्लिपणं, चरणं पि व साइओ भावो ॥ २०७८ ॥

सम्पत्तनाणदंसण-यिद्धताई तु साईओऽणुत्तो ।

नागं केवलवज्जं, साई संतो खआवमयो ॥ २०७९ ॥

महअण्णाइया, भव्वाभव्वाणं तइयचरणोऽयं ।

सव्वां पोगलभम्मो, पढमो परिणामिओ होइ ॥ २०८० ॥

भवत्तं पुण तइओ, जीवाऽभव्वाइ चरमभो उ ।

भावाणमयं कालो, भावानस्थाणओऽणुत्तो ॥ २०८१ ॥

सम्बन्धवचारित्रे समाश्रित्य सादिः सपर्यवसान इति प्रथमभङ्ग
पौपशमिका भाः संभवति, प्रथमसम्बन्धकत्वलाभकालं उपश-
मयेत्यं पौपशमिकसम्बन्धकत्वोपशमयेत्यं तु चारित्र्यस्यो-
पशमिकस्य लाभात् तयोच्चावश्यं सादिसपर्यवसितत्वात् ।
ततः शेषास्तयो भङ्गा इह शून्या एव । न केवलमौपशमिकतथा,

सायिकोऽपि भावः क्षीणमोहप्रवृत्त्येकलावस्थायां दान्ताभ-
मोगोपमोगवीर्यलक्षिपञ्चकं, चारित्रं चाऽऽश्रित्य सादिसपर्य-
वसितत्त्वलक्षणे प्रथमभङ्गे वर्तते इति । ननु चारित्र्येनैकस्याप्य-
वतीति तदाश्रित्याप्येवमान एवायं किमिति न भवति, इति
चेत्, तद्व्युक्तम्, "मिजे नो चरितो नो अचरितो" इति
वचनमिति । सायिकसम्यक्त्वकेवलज्ञानकेवलत्वदर्शनसि-
द्धयर्थान पुनः सिद्धाऽवस्थायामपि भवत्यतस्तस्या-
श्रित्य सायिको भावः सादिरपर्यवसान इति द्विती-
येऽपि भङ्गे वर्तते । शेषौ तु द्विविधे गुणावेव । अन्ये तु दाना-
ऽऽश्रित्यलक्षपञ्चकं चारित्रं च सिद्धस्यापीच्छन्ति, तदावस्थास्य
तत्त्वमभावात्, आचरणमप्येवैव च तत्त्वस्ये क्षीणमोहा-
ऽऽश्रित्येव तत्त्वस्वप्नज्ञात्, ततस्तन्मतेन चारित्र्याऽऽदीनां
सिद्धयवस्थायामपि सद्भावनापर्यवसितत्वादेकस्मिन् द्वितीय
भङ्गे एव सायिको भावो, न शेषेषु त्रिविधेति । केवलवर्जितं शै-
पायि चत्वारि ज्ञानाभ्याश्रित्य सायोपशमिको भावः प्रथमे भङ्गे
वर्तते । सादिरनन्त इति द्वितीयभङ्गेऽप्यपि शून्यः । मति-
भूताज्ञाने समाश्रित्य भव्यानामनादिः सान्तश्चेति तृती-
यभङ्गे । अमर्यादां तु ते एवाङ्गीकृत्यानादिरनन्त इति
चरमभङ्गयोर्भङ्गे इति । सर्वोऽपि पुद्गलधर्मो द्रव्यतुकाऽऽ-
विपरिणामः सादिः सान्तश्चेति प्रथमः परिणामिकभावभ-
ङ्गो भवति । सादिरनन्त इतीहापि द्वितीयो भङ्गः शून्यः ।
भव्यत्वमाश्रित्य पुनरनादिः सान्त इति तृतीयो भङ्गः । "सि-
जे नो भवे नो अमरवे" इति वचनमसिद्धावस्थायां भव्या-
भयत्वविभुत्वेः । जीवत्वमभयत्वं चानादिरनन्त इति चर-
मभङ्गयोर्भङ्गे । तदेवं वर्णितोऽयं भावानामौदयिकाऽऽदीनां
कालः । ननु सादिसपर्यवसानाऽऽदिकभवस्थानाऽदिकभवेर्
भावाणां, केतु पुनरयं कालः, इत्याह-भावावस्थाजन्तोऽन्यो-
ऽभिन्नः । यदेव हि जीवाजीवाऽऽदिभावानामवस्थानमयमेव
कालो नाप्य इत्यतस्तद्गुणोऽभिहित एव भावकाल इति
॥ २०७८ ॥ २०७९ ॥ २०८० ॥ २०८१ ॥ विशु० । आ० ३० ।

भावकुशल-भावकुशल-पुं० । भावबुद्धिमति, दर्श० । भावकुशलो
बाह्यैव यथा मनोभावमुपलभ्य तथा प्रवर्तते यथा अग्नि-
वधर्मश्चदावतो भावबुद्धिरपजायते । दर्श० ३ तस्य । तीर्थ-
करं च । नि० सू० १ उ० ।

भावकेतु-भावकेतु-पुं० । अदार्ष्टान्तिम महाप्रदे, "वो भाव-
केतुः" इत्या० २ टा० ३ उ० । सं० प्र० । सू० ३० ।

भावग-भावक-पुं० । भावः स्थायिकः । मानसविकार, पदाय-
चित्तकं च, उत्पादकं, वि० । बाध० । पाटलाऽऽदिकं गण-
द्रव्यं, आ० सू० ३ अ० ।

भावगइ-भावगति-स्त्री० । भवन्ति भविष्यन्ति भवन्तश्चेति
भावाः । अथवा-भवन्त्येतेषु स्वभावा उपादिविषयमधीयाऽऽ-
ख्याः परिणामविशेषा इति भावा अस्मिकायास्तत्त्वां गति,
ननथापरिणामवृत्तिर्भावगतिः । अस्मिकायानां गतिपरि-
णामवृत्तौ, दर्श० १ अ० ।

भावगुण-भावगुण-पुं० । भावा औदयिकाऽऽदयस्तेषां गुणो
भावगुणः । गुणभेदे, स च द्विविधो जीवाज्जीवविषयभेदान् ।
आचा० १, ध्रु० २, अ० १ उ० । (ते च 'गुण' शब्दं तृतीयभागे
६०६ पृष्ठे दर्शिताः)

भावग-भावाग्र-न० । भाव एवाग्रं भावाग्रम् । अग्रभेदे, त-
न्निविधम्-प्रधानाग्रं, भूताग्रं, उपकाराग्रम् । (तानि च
'अग्र' शब्दे प्रथमभागे १६४ पृष्ठे गतानि) अग्रं, नि० सू० १
उ० । आचा० । भावगुणमग्रं भावाग्रम् । क्रमाग्रभेदे,
नि० सू० १ उ० ।

भावचला-भावचला-स्त्री० । चलाभेदे, आचाराङ्गचलिकाम,
चिन्त्य-भावचला त्वयमेव सायोपशमिकभाववर्तित्वात् ।
आचा० २ ध्रु० १, सू० १, अ० १ उ० । नि० सू० ।

भावचंचल-भावचंचल-पुं० । भावचंचलश्च चंचलभेदे, ६०
१ उ० । ('चंचल' शब्दे तृतीयभागे १०६१ पृष्ठे व्या-
ख्या गता)

भावजस्य-भावजस्य-पुं० । परमाध्याये, पञ्चा० ८ विभ० ।
प्रति० ।

इत्थं वैशेषिकित्यागा-त्वदारम्भः फलान्विनः ।

प्रत्यहं भावदृष्ट्याऽऽस्ते-भाववशः प्रकीर्तितः । ६ ॥

(इत्थमिति) इत्थं च यतनावस्थे च, एव प्रकृत आरम्भः ।

अधिकृत्यागाश्लेषकलाधिकऽऽस्तेभ्योऽस्ति । फलान्विनः
धेयः फलतुल्यः सत्कारम्भः, प्रत्यहं प्रतिदिवसं, भावचु-
द्ध्या कृताकृतप्रत्युपेक्षताऽऽदिशुभाशयानुबन्धकतया आमे-
साधुभिः, भावयथा भावपूजादयः प्रकीर्तितः । तदाह-
"एतद्दि भावयथाः" इति । न चैवं द्रव्यस्मभवपदशा-
नुपायिनः, द्रव्यभावयोरेभ्यांऽप्यममनुबोधेऽपि द्रव्यप्राधा-
न्येन ननु पदानादिनि द्रव्यभूम् ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥

भावजोगि (ग)-भावजोगि-पुं० । तात्त्विकगुणशालिनि,
"विशुद्धं भावजोगिषु" । ६ ॥ २१ ॥ ६ ॥

भावग-भावन-न० । भू-णिच्-ल्यु । फलभेदे, भाव ह्युद ।
विन्ताभेदे युक् । विन्तायात्, अविवासने, भ्याने, पर्याला-
चनायात्, वाच० । अश्याने, ६ ॥ २५ ॥ ६ ॥ वैषयिकं औ-
पचसंस्करभेदे, स्त्री० । वाच० ।

भावगुणकयण-भावनऽप्ययने-न० । बन्धदशानां स्वप्नेऽ-
प्ययने, स्या० १० टा० । पञ्चमहाजनभावनानां प्रतिपादके
आचाराङ्गस्य द्वितीयाग्रभूतस्कन्धस्य पञ्चदशः प्ययने, आचा०
२ ध्रु० ३ सू० । आवा० ।

भावगुण-भावनय-पुं० । नयभेदे, उत्त० १, अ० । भावनय
शब्दः- "सदृशत्वं वच्यमानोऽग्र, भाव एवावशिष्यते । पूर्वाप-
रविचिह्नस्य, यतस्तस्यैव दर्शनम् ॥ १ ॥" तथाहि-भावः
पर्यायः, तदात्मकमेव च द्रव्यं, नदतिरिक्तमूर्तिकं हि तत्
दृश्यमदृश्यं ना १; यदि दृश्यं, तस्मिन् नदृश्यतिरेकेणानुपलभ्य-
मानत्वात्, अविश्यायवत्, न हि क्षान्तमौक्षितपटीकृतमुद्रि-
तसंघटितऽद्विविचित्रभवनबाह्यभूतमिह सूत्राऽद्विद्वद्भय-
पलभ्यमस्ति अदृश्यमायं जतिस्ति, तस्मात्पक्षप्रमाणमाभावात्, य-
दुभूतवत्, ततः प्रतिसमयमुपपद्ययाऽऽत्मकं हवयं भवनमेव
भावाऽऽत्म्यमस्ति । उत्त० १ अ० ।

भावनयः प्राऽऽह-

भावत्यन्तरभूम्, किं दृश्यं नाम भाव एवायं ।

भवनं पक्षलक्ष्यं चिध, भावावर्त्तौ विवर्त्तौ य ॥ ६६॥

भाषेभ्यः पर्यायेभ्योऽर्थोन्मत्तभूतं भिन्नं किं नाम द्रव्यम् ? य-
नोच्यते—‘द्वयपरिणाममिच्छामिष्यादि’ । ननु भाषा एवाऽयं
परिचय इत्येते विमुक्तयेऽपि वस्तुविकुरन्ममिति । यदि हि
किञ्चिदनादिकालीनमवस्थितं सत् वस्तु वस्तुवन्तराऽऽत्मे
व्यभिच्येत, तदा न्याय्या स्वादियं कल्पना, यावता प्रतिक्षणं
अवमनेषाऽनुभूयते । किमुक्तं भवति ? इत्याह—भाषेभ्यश्चकस्य
पर्यायस्याऽऽपत्तिरुच्यते, अपरस्य तु विपरिचयिनायः । “ न
निहायगवा भग्ना, पुञ्जो नस्य अणुगण । निष्पुया मेव विदु-
ति, आरम्भो सारसवोभवा ” ॥१॥ इति वचनात् पूर्वस्य क्षणस्य
निवृत्तिः, अपरस्य दृग्परिचयः ॥ इति गाथाऽर्थः ॥ ६६ ॥
आह—ननु ये भाषस्याऽऽपत्ति-विपक्षी प्रोच्यते, ते तावदे-
तन्तरमपेक्ष्य भवतः, यच्च हेतुतन्तरमपेक्षते तदवाऽवस्थितं
कारणं, तदेव द्रव्यम्, अतो ‘ भावतन्तरभूतं किं द्रव्यम्
इत्यादिनाऽभ्युक्तमेव द्रव्यमप्राप्यते ; इत्याशङ्क्याऽह—
न य भावो भावतन्तर-प्रवेक्ष्यप किंतु इतिरिवेकं ।

उपपन्नं तयोरन्तर-मेवै तमेवै उच्यते ॥ ७० ॥

न च भावो घटाऽऽदिवत्प्रधानो भावान्तो मृत्पिण्डाद्वि-
क्रमपेक्षते, किन्तु निरपेक्ष एवावस्थते । अपेक्षा हि विद्यमान-
स्यैव भवति । न च मृत्पिण्डाऽऽदिकारणकाले घटाऽऽदि का-
र्यमस्ति, अविद्यमानस्य चाऽपेक्षायां स्वरविद्यारण्याऽपि त-
था-भाव्यमसङ्गात् । यदि चोत्पत्तिरसङ्गात् प्रागपि घटाऽदिवि-
स्तितः, तर्हि किं मृत्पिण्डादपेक्षया ? तस्य स्वत एव विद्यमान-
त्वात् । अथोपपन्नः सन् घटाऽदिवः पश्चात् मृत्पिण्डाऽदिकम-
पेक्षते । इत्तं ! तद्वै मृत्पिण्डनशिरसो दिनशुद्धिपूर्वोत्थानम्,
यदि हि स्वत एव कथमपि निष्पन्नो घटाऽदिवः किं तस्य पश्चात्
मृत्पिण्डाऽदपेक्षया ? अथोपपन्नानन्तराऽवस्थायासौ तम-
पेक्षते ; केयं नामोत्पद्यमानता ? न तावदनिष्पन्नावयवतः,
अथानिष्पन्नस्य स्वरविद्यारण्येवाऽपेक्षाऽयोगात् । नापि
निष्पन्नावयवता, स्वयं निष्पन्नस्य परविद्यारविषयता । नाप्य-
निष्पन्नाऽवयवता, वस्तुनः सांशताप्रसङ्गात् । तत्र चावयववि-
कल्पनाऽऽदावनेकेऽप्यपिनापतसम्भवात् । किञ्च—सांश-
तायामपि किमनिष्पन्नाऽऽशः कारणमपेक्षते, निष्पन्ना वा, उभय-
वा ? न तावदाद्यप्युक्तम् । न अथान्तर-उभयपक्षोक्तदोषप्रसङ्गात् ।
तस्मात् मृत्पिण्डाऽदुत्पत्तिकालं भवनेमेव घटाऽदिवेष्टनेषा,
मृत्पिण्डाऽदिवेष्टनेषा कार्यत्वाभिमतत्वात् घटाऽदिवः प्रागुत्पत्ति-
रवमेव कारणत्वम्, न पुनर्घटाऽदिवज्जन्मनि व्याप्रायमाणत्वम् ।
व्याप्रायः हि तद्वतो भिन्नः, अविच्छेदः । यदि भिन्नः, तर्हि
तस्य निर्व्यापारताप्रसङ्गः । अथाऽभिन्नः, तर्हि व्यापारा-
भावः । कारणव्यापारजन्यं जन्माऽपि जन्मवतो भिन्नम्,
आभिन्नं वा ? भेदे जन्मवतोऽजन्मप्रसङ्गः । अमेवे तु ज-
न्माभावः । तस्मात् पूर्वोत्पत्तिकालभावित्वमात्रेणैवाऽयं
कार्यकारणभावो वस्तुनां लोके प्रसिद्धः, न अन्यजन-
कभावेन । यदपि मृत्पिण्डवद्वघटाऽदिवीनां पूर्वोत्पत्तिकालभावि-
त्वम्, तदप्यनादिकालात् तथाप्युत्पत्त्युत्पत्त्युत्पत्त्याऽऽदिवः,
न पुनः कस्यचित् केनचित् निर्वातितम्, इति न कस्यचि-
त् भाषण्य कस्यापि सम्बन्धित्वेना । ततो हेतुवन्तरनिर-
पेक्ष एव सर्वो भावः समुत्पन्न इति स्थितम् । बिम्बव्यति
तर्हि कथम् ? इत्याह—तयर्थतरमिष्यादि । तन्वन्तरमु-
त्पत्तिसमन्तरमेवाऽप्येति विनश्यति भावः । तदपि च वि-

नयनमेतदुक्तम् । मुद्रारापिनापाऽऽदिवेष्टनेषा एव घटा-
ऽदिवो विनाशमाविशमो इत्यन्ते, न निर्हेतुकाः, इति चेत् ।
नैवम्, विनाशहेतोरेवेणात् । तथाहि—मुद्राराऽदिविनाशविनाश-
काले किं घटाऽदिवेष्टनं कियते, आशोचिस्त्वत् कपालाऽदिवः,
उत्तुच्छुक्कपोऽभावाः । इति चयी गतिः । तन्न न तावत् घटा-
ऽदिवः, तस्य स्वहेतुभूतकुलात्ताऽदिवसामप्रोतं पर्यायतः ।
नापि कपालाऽदिवः, तत्कारणे घटाऽदिवेष्टनद्वयत्वप्रसङ्गात्,
न ह्यन्यस्य कारणेऽन्यस्य निवृत्तिरुत्पत्तिरिति, एकनिवृत्तौ
शेषमुपनयनस्याऽपि निवृत्तिप्रसङ्गात्, नापि तुच्छकपोऽभावाः
स्वःशुद्धस्यैव नीकस्य तस्य कर्तृमशक्यत्वात्, कारणं वा
घटाऽदिवेष्टनद्वयत्वप्रसङ्गात् अन्यकरणेभ्योऽप्यन्यस्यैव सम्भवा-
त् । घटाऽदिवेष्टनद्वयेनाऽभावाः विहितस्तेन घटाऽदिवेष्टि-
त्वा, इति चेत् । न, सम्बन्धस्यैवाऽनुपपत्तेः, तथाहि किं पूर्वं
घटः पश्चादभावः, पश्चाद् वा घटः पूर्वमाभावः, समकालं वा
घटाभावौ ? इति विकल्पत्रयम् । तत्राऽऽद्यविकल्पद्वयपक्षे
सम्बन्धानुपपत्तिरिव, सम्बन्धस्य द्विधत्वेनभिन्नकालावस्थित-
सम्भवात्, अन्यथा भविष्यच्छब्दवक्रवर्षोदीनामतीतेः सत्ता-
राऽदिविभिरपि सम्बन्धप्रमातेः । ततोऽप्यविकल्पपक्षेऽपि घटाऽ-
भावयोर्वेदित्वमात्रमपि सहावस्थितिरभ्युपगम्यते, तद्व्यास-
सारमप्यसौ स्यात्, विशयाभावात् ; तथा च सति स एव
घटाऽदिवेष्टताद्वयत्वप्रसङ्गः । घटाऽनुपपत्तेर्नाऽभावाः जाय-
ते, अतो घटाऽदिविनिवृत्तिः, इति चेत् । ननु कऽयमुपमदी-
नाम ? न तावत् घटाऽदिवः, तस्य स्वहेतुत एवावस्थते । नापि
कपालाऽदिवः, तद्व्यापारं घटाऽदिवेष्टताद्वयत्वप्रसङ्गात् । नापि
तुच्छकपोऽभावाः, एवं हि सति घटाऽदिवेष्टताद्वयत्वप्रसङ्गात् ।
भावाः जायत इत्युक्तं स्यात्, न चेत्तुच्छकपोऽभावाः न जन-
यति, आत्मनेषाऽऽत्मभवनानुपपत्तेः । तस्मात् मुद्राराऽदिवि-
ष्टकारिकारणवैषम्यद्वयात् विलक्ष्यः कपालाऽदिविस्तु उत्प-
द्यते घटाऽदिविस्तु क्षणिकत्वेन निर्हेतुकः स्वरसत एव निवर्तते,
इत्येतावन्मात्रमेव शोभनम् । अतो हेतुव्यापारान्तरमेवा एव-
समुत्पन्ना भावाः क्षणिकत्वेन स्वरसत एव विनश्यन्ति,
न हेतुव्यापारात्, इति स्थितम् । तस्माज्जन्मविनाशयोर्ना-
किञ्चित् केनचित्पेक्षते, अपेक्षयोर्भावाभावश्च न किञ्चित् क-
स्यचित् कारणम् । तथा च सति न किञ्चित् द्रव्यम्, किन्तु
पूर्वापरीभूताऽपरापरत्वरूपकाः पर्याया एव सन्त इति । अत्र
वस्तु वक्रत्वम्, तत्तु नाच्यते, प्रत्ययद्वयताभावात्, सुगतया-
केषु विस्तरलोकास्त्वह इति गाथाऽर्थः ॥ ७० ॥

यदपि द्रव्यवादिना ‘ पिण्डो कारणमिदं, परं च परिणाम-
म् ’ इत्याशङ्क्य, तत्राऽस्माद्विपर्येतत् वक्तुं शक्यत एवेति
किम् ? इत्याह—

पिण्डो कर्जं पश्यतु-यथावा जह दहि तदा सत्त्वं ।

कजाभावात् नस्य, कारणं स्वराविसाणं च ॥ ७१ ॥

मृदादिपिण्डः कार्यमेव, न तु कारणम् । कुतः ? इत्या-
ह—प्रतिसमयमपरापरक्षणरूपण भावात्, इष्यादिविधिति ।
प्रतिसमयमपरापरक्षणप्रवर्तनमसिद्धमिति चेत् । न, वस्तु-
नां पुराणाऽदिभावाभावस्याऽनुपपत्तेः । उक्तं च—
‘ प्रतिसमये यदि न भवेत्परापररूपकत एव वस्तुताम् ।

न सत्त्वं पुराणाभावो, न युक्तं नापि वृक्षत्वम् ॥ १ ॥

जन्मानन्तरसमये, न स्यात् यद्यपररूपताऽर्थोनाम् ।

तर्हि विशेषाभावाद्, न शेषकालेऽपि सा युक्ता ॥ २ ॥ ”

किंपिण्ड एव कार्यम् ? न, इत्याह—तथा सर्वे, यथा,
प्रतिसमये भावात् पिण्डः कार्यं तथा सर्वमपि घटपटाऽऽ-

दिकं वस्तुनिकुरम्बम्, तत एव हेतोः कार्यत्वमपि द्रष्टव्यमित्यर्थः । अस्मिन्मत्प्रतिषेधमाह— 'कज्जाभावात्' इत्यादि पराभ्युपगमं कारणं कारणाऽऽवश्यं वस्तु नास्ति । कुतः ? इत्याह—कार्योभावात् तत्र कार्यत्वाऽभ्युपगममाभावात् प्रतिस्मयमभवनानभ्युपगमादित्यर्थः । इदं यत् प्रतिस्मयमभ्युपगमपरकपेक्षं न भवति तत् वस्तु नास्ति, यथा खरविषाणम्, प्रतिस्मयमभवत्तत्राऽभ्युपगमस्यैव परैर्गुणैरुद्भाऽव्ययः, तस्मात् न सम्तीति भावः । इति भाषाऽर्थः ॥ ७१ ॥ विशेषः । भावषा—भावना—लक्ष्णं । परिकर्मणि, ७० । परिकर्मणि वा भावनेति वा एकाधमिति । ७० । १ उ० २ प्रक० । विशेषः वासनायाम्, नि० १ ध्रु० १ वर्ग १ अ० । भावना वासनेत्यनघात्तरमिति । आच० ४ अ० । विशेषः । आचाना० । अभ्यवसाये, आचाना० १ ध्रु० ८ अ० ६ उ० । आ० म० । पा० । (१) भावनेत्येति भावना । परिकर्मणि, आच० ४ अ० । भाव्यत इति भावना । अभ्यासक्रियायाम्, आच० ४ अ० । सम्प्रक्रियाऽभ्यासे, उक्त० १४ अ० । आ० पुनः पुनर्धन्यते, संघा० १ अधि० १ प्रस्ता० । पं० व० । अभ्यवसिद्धिस्तत्पूर्वत्तरसंस्कारस्य पुनः पुनस्तत्पुनस्तत्पुनः भावनेति । अनु० । आलोचनायाम्, प्रश्न० ५ संख० द्वार । अनुमेष्टायाम्, च० ३ अधि० । आसम्पुण्यभेदे, तस्मिन् । भावनासंखः पुनरात्मगुणो हानजो ब्रह्महेतुश्च दद्यात्तुभूतधुनेष्वर्थेषु स्मृतिप्रत्यभिज्ञानकार्योऽधीयमानसङ्कायः । सम्प्र० ३ काण्ड । अन्तःकरणवृत्तिभेदे च । सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० १ उ० । आचार्यामानुवर्तनं, आ० । 'अभ्यासो वृद्धिमानस्य, भावना वृद्धिसंगतः । निवृत्तिरगुभाभ्यासा—वृद्धिश्च तत्फलम् ॥ ६ ॥ द्वार १८ द्वार १० । भावः पुन्येनानित्यत्वाऽऽदिप्रकारतो भावैर्गुणपरिभाषनायाम्, विशेषः । भाव्यते सुमुक्तुमिच्छस्यते इति भावनाः । अनित्यत्वाऽऽदिके, आच० । प्रव० । घ० । ग० । आव० । सूत्र० । आचा० ।

(२) भावनायां नामाऽद्विजगुर्विषो निषेधः, तत्र नामस्यापेक्षुत्वादानादित्य द्रव्याऽऽदिनिषेधोयं निर्युक्तिरुदाह—
द्वयं गंधगतिता—इत्यु सीउयद्विसहस्रादि ।
भावनिम् हाह दुविहा, पसत्य तह अप्यमत्या य ॥ ३२७ ॥
तत्र द्रव्यमिति द्रव्यभाषना लोभाग्रमत्तो द्यतिरिक्ता गम्या क्रैः—आनिकुलुमाऽऽदिभिर्द्रव्याऽऽदिषु द्रव्येषु या वासना सा द्रव्यभावनेति । तथा शीतन भावितः शीतसहिष्णुरूपेण वा उष्णवहिष्णुर्भवतीति । आदिप्रह्लाद इत्यायाम्पुण्यदेहो व्यापामसहिष्णुरित्याद्यन्तेनापि द्रव्येण द्रव्यस्य या भावना सा द्रव्यभावनेति । भावे तु—भावविषया प्रशस्ताः प्रशस्तमेवेन द्विरूपा भावनेति ।

तत्राप्रशस्तां भावभावनामधिकृत्याऽऽह—

पाणिवहस्रसावाए, अदत्त मेणुण पणिगहे च ।

कोहे माणे माया, लोभे य इवेति अपमत्या ॥ ३२८ ॥

प्राणिष्वऽऽद्यकार्येषु प्रथमं प्रवर्तमानः सायहः प्रवर्तते पञ्चापीनः पुन्यकरतया निराहः प्रवर्तते । तदुक्तम्—
कारोत्पादो तावत्सष्ट्युद्भवः किञ्चिदुभयं,
द्वितीयं सापेक्षो विमुच्यति च कार्यं च कुचते ।

तृतीयं निःशहो विगतप्लुतमप्युत्तमं प्रकुचते,
ततः पापाभ्यासात्सततमशुभेषु प्रमत्ते ॥ ३२९ ॥

प्रशस्तभाषनामाह—

दंसलशाणुचरिते, तवेवंगे य होह व पसत्या ।

जा य जहा ता य तहा, लसलख बोच्छं सलखलखो ॥ ३३० ॥

दर्शनज्ञानाचारित्रतोयैराग्याऽऽदिषु या यथा च प्रशस्तभाषना भवति तां प्रत्येकं लक्षणतो यथेति ।

दर्शनभाषनार्थमाह—

तित्यगराख भगवभो, पवयलपावयलभिर्गसङ्गीति ।

अहिगमखनमणदिसस्य—किचलसंपूयल। पुखल। ॥ ३३१ ॥

तीर्थकृतां भगवतां प्रवचनस्य च द्वादशाङ्गस्य गणितोपदे-
कस्य, तथा प्रावचनानामाचार्याऽऽदीनां युगप्रधानां, तथा-
तिशयिनामुद्दिमानां—कथालिखनः यथायावच्चिन्मन्तुर्दृश्यपूर्व-
विद्वां तथाऽऽमर्षीवप्यादिप्राप्तश्चर्यादीनां यद्विगमनं गम्या च
दर्शनं तथा गुणोत्कीर्तनं सम्पूजनं गम्याऽऽदिना इतोऽस्ति-
मन्यादिका दर्शनभाषना, अनया हि दर्शनभाषनयाऽऽव-
रतं भाष्यमानया दर्शनशुद्धिर्भवतीति ।

किं च—

जम्भामिमेयशिवस्तम—खचरखलाणुपपया य शिवत्वात्ते ।

दिभलोअभवलमंदिर—खंदीसरभामखगरेसु ॥ ३३२ ॥

अट्टावयशुजिते, गयगपयए य धम्मचके य ।

पासरहावत्तलंगं, चमरुपायं च वंदामि ॥ ३३३ ॥

तीर्थकृतां जम्भूमिषु तथा निष्कमणखरखलाभोरपत्ति-
बोणभूमिषु तथा देवलाकमवेषु तथा मन्त्रिरेषु तथा न-
दीश्वरक्षीपाऽऽदी भूमिषु च पातालभवनेषु यानि शास्त्रता-
नि चेत्यानि तानि चन्द्रेऽहमिति द्वितीयमाध्यायामन्ते कि-
येति । एवमष्टापदे, तथा श्रीमज्जिमस्यत्तगिदो 'गज्जाप्रपदे' द्वा-
शैकूटवर्णिने तथा तत्त्राशलायां धम्मचके तथा अहिच्छ-
त्रायां पाञ्चनायस्य धरणेन्द्रमहिमास्थाने, एवं रथावर्ते प-
र्वते वैरस्यामिना यत्र पाशपोगमनं कृतं यत्र च श्रीमत्त्वर्ज-
मानमाधित्य जमरेन्द्रगोत्पतनं कृतम्, एतेषु च स्थानेषु य-
थासम्भवमभिगमनमवन्दनपूजनगुणोत्कीर्तनाऽऽदिकाः क्रियाः
कुर्वन्ते दर्शनशुद्धिर्भवतीति ।

किं च—

गणियं शिपित जुत्ती, सिद्धी अचित्तह इमं खालं ।

इय एयंतसुवगया, गुणपचइया इमे अत्या ॥ ३३३ ॥

गुणपाहणं इतिहा—भक्तिपथं सुरसरिदपूया य ।

पौराखचइयाणिये, इह एसो दंसणे होह ॥ ३३४ ॥

प्रवचनविदाममी गुणप्रत्ययिका अर्था भवन्ति । तद्यथा—
गणितविषये बीजगणिताऽऽदी परं पारम्पर्यतोऽयं, तथा ज-
द्याङ्गस्य निमित्तस्य पारतोऽयं, तथा उद्दिष्टातोक्ता नामावि-
षा युक्तद्विषयसंयोगाद् हेतुत्वात् वेति, तथा सम्प्रतिषेधरी-
ता दृष्टिदर्शनमस्य चिद्वैशेषि कालयितुमशक्या तथा अवि-
तथमस्येदं ज्ञानं यथैवायमाह तत्संश्लेषेण प्रावचनिकत्वाऽऽ-
चार्याऽऽदेः प्रशंसां कुर्वन्ते दर्शनशुद्धिर्भवतीति, एवमप्य-

पि युष्मदाहास्यमावासीऽदेवैष्यतस्तथा पूर्वमहर्षीणां च नामांकीर्तनं कुर्वेत्तस्मैवमेव च सुरनरेन्द्रपूजाऽऽदिकं कथयतस्तथा क्षिरतन्त्रैर्यानि पूजयत इत्येवमादिकां क्रियां कुर्वेत्तत्तद्वासान्वासासितस्य दर्शनविशुद्धिर्भवतीत्येषा प्रशस्ता दर्शनविषया भावनेति ।

ज्ञानभावनामधिकृत्याऽऽह—

तत्तं जीवाऽजीवा, यायस्या जायाथा इहं दिट्ठा ।

इह कज्जकरखकारग—सिद्धी इह बंधवोक्त्तो य ॥३३५॥

बद्धो य बंधहेज, बंधखबंधफलं सुकहियं तु ।

संसारपर्ववो वि य, इहयं कहिमो निश्वरं हि ॥३३६॥

शाणं भविस्सई ए—वमाइया वाययाइयायो य ।

सम्भाए आउचो, गुक्कुलवासो य इय शाखे ॥३३७॥

तत्र ज्ञानस्य भावना ज्ञानभावना—एवंभूतं मीनीन्द्रं ज्ञानं प्रवचनं यथाऽवधिगतशेषपदार्थोऽऽविर्भावकमित्येवंकथंति, अनया च प्रधानप्रोक्षां सत्यव्यवसायमिदमिदमिति । यतस्तथापि प्रधानं सत्यव्यवस्थां, तत्त्वं च जीवाजीवाऽऽद्योनां च पदार्थाः ते च तत्त्वज्ञानादिना सत्यव्यवस्थायाः, तत्परिज्ञानमिदंवाऽऽहंतेप्रवचनं दृष्टम्—उपलब्धमिति, तथेहैवाऽऽहंते प्रवचने कार्यं परमार्थरूपं मोक्षाऽऽयं तथा करणं क्रियासिद्धौ प्रकृष्टपकारकं सत्यव्यवस्थाज्ञानव्यतिरिक्तानि, कारकः साधुः सत्यव्यवस्थाऽऽद्यनुष्ठानाः, क्रियाविनिर्द्धयेहैव मोक्षावाप्तिलक्षणता, तमेव दर्शयति—अथःकर्मबन्धनं तस्मात्सोऽथः कर्मविषयतल्लक्षणोऽसाधपद्वैह, नाभ्यस्तथाकाऽऽदिकप्रवचनं भवतीति, इत्येवं ज्ञानं भावयते। ज्ञानभावना भवतीति । तथा बद्धोऽहमकारकम्येवमुक्तं प्रतिप्रदेशमप्यष्टवो जीवाः, तथा बंधहेतवो मिथ्यास्वाविरतिप्रमादकथायोजनाः, तथा बन्धनमद्यकारकमवर्णनाकार्यमित्येव—आदिप्रदेशादेकाप्रवृत्तताऽऽद्यो गुणा भवन्तीति, तथैतदपि ज्ञाने भावनीयं, यथा—“जं अज्ञानी कम्मं खंवर” इत्यादि, तथेतिहासं कारणीयमप्यसंलनीयं, तथा—ज्ञानसं-प्रदायं निर्जरायम् अव्ययविष्णुस्यैव स्वाध्यायाधिप्रत्यादि, तथा ज्ञानभावनायां तिर्यं गुरुकुलवासो भवति । तथा बोद्धम्—“शाखस्ते होह मागी, थिर्यत्तमो र्दंशेष चरिते य । चत्ता आचकहाय, गुरुकुलवासं न मुंयंति ॥१॥” इत्यादिका ज्ञानविषया भावना भवतीति ।

चारित्र्यभावनामधिकृत्याऽऽह—

साहुमईसाधम्मो, सवमदत्तचिरई य बंभं च ।

साहुपरिगहविरई, साहु तवो वारसंगो य ॥ ३३८ ॥

वेरगमपममाओ, एगचा भावसा य परिसंजं ।

इय चरखमशुगतमो, भविष्या एवो तवो बोद्धं ॥३३९॥

आधु शोमनोऽहिसाऽहिलक्ष्णो चर्म इति पथमत्रतभावना । तथा सत्यमस्मिन्वाऽऽहंते प्रवचने साधु शोमनं नाभ्यवेति ।

द्वितीयमतस्य, तथा अदत्तविरतिश्चात्रैव साध्वीति तृतीय-स्या, एवं ब्रह्मवर्चमप्यत्रैव नवगुणगुणं धार्यते इति । तथा परिग्रहविरतिश्चैव साध्वीति, एवं ब्राह्मज्ञानं तप इहैव शोभनं नाभ्यवेति, तथा वैराग्यभावना सांसारिकसुखजुगुप्सा-रूपा, एवमप्रमादभावना मयाऽऽदिप्रमादानां कर्मबन्धोपा-दानरूपाणामनोबन्धनरूपा, तथैकाग्रभावना—“एहो मे सा-सन्नो अप्पा, शाखरंसयसंजुओ । सेसा मे बाहिरा भावा, सखेवं संजोगल्लक्खना ॥ १ ॥” इत्यादिका भावनाभरणमुप-गताभरणाऽभिज्ञाः । इत कथं तपोभावनां वक्ष्ये अभिधास्य इति ।

किह मे हविज्जऽवंको, दिवतो किं वा पट् तवं काउं ।

को इह दप्पे जोगो, खेपे काले समयभावे ॥ ३४० ॥

कथं केन निर्बहकृत्यादिना तपसा मम वित्तोऽवश्यं भवेत्, त, कतरा तपोऽहं विधानं प्रयुःशुक्रः, त, कतरतपःकस्मिन् द्रव्याऽऽहो मम निर्बहतीति भावनीयम् । तत्र द्रव्ये उ-रसंतो बल्लवखुकाऽऽदिके लेखे सिग्गकसाऽऽहो काले शी-तोष्णाऽऽहो भावेऽलानोऽहमेवंभूतं तपः कर्तुमशक्यमित्येवं द्र-व्याऽऽदिकं पयोलोच्य यथाशक्ति तपो विधेयम् । “शक्ति-स्यागस्तपसी” (तथार्थे—६ अ० २३ सूत्रं दर्शनं) इति वचनादिति ।

किं च—

उच्छाङ्गपालयाए, इति तवे संजमे य संघयखे ।

वेरगेऽणिवादि, होह चरिते इहं पगयं ॥ ३४१ ॥

तथा अनशनाऽऽदिके तपस्यनिष्ठतत्त्वबोधार्थेयोऽस्वाहः क-सेयो, युष्टीतस्य च प्रतिपालनं कस्यमिति । उक्तं च—

“तिर्ययरो चउनाणी, सुमहियो सिग्गवव्ययुवाग्नि ।

अणिगुहियवत्तिरियो, सवरायमेसु उज्जम ॥ १ ॥

किं पुण अवसेलेहि, तुल्लक्खवकारणा सुविधिपहि ।

होह न उज्जमियव्वं, सपक्कवायग्नि माणुस्से ॥ २ ॥

इत्येवं तपसि भावना विधेया । एवं संयमे इन्द्रियनोहिन्द्रिय-निग्रहकृते, तथा संहनेन बज्रवैभाऽऽदिके तपोनिर्वाहनासमर्थे भावना विधेयति । वैराग्यभावना स्वमित्यस्वाऽदिभावनारूपा तदुक्तम्—

“भावयितव्यमनित्य—स्वमशुखं तथैकाग्रभावने ।

अशुचित्वं संसारः, कर्मोऽऽभवत्सर्वविधिश्च ॥ १ ॥

निजैरुत्तोकावित्तर—धर्मेत्वायतातत्त्वविज्ञता च ।

बोधेः सुपुल्लभत्वं, च भावना ब्राह्म विशुद्धाः ॥ २ ॥

इत्यादिका अनेकप्रकारा भावना भवन्तीति । आवा० २

यु० ३ वृ० ।

(३) भावनापरिसंख्यानम्—

पथमपिश्व १ मसरणं २,

संसरो ३ एगया य ४ अन्नत्वं ५ ।

असुरत्वं ६ आसव ७ सं—

वरो ८ य तह निजरा ९ नवमा ॥ ७६ ॥

लोगमहावो १० बोहिह—

दुद्धरा ११ धम्मसाहो भरहा १२ ।

एयाई हुंति बारस,
जहकम्पं भावणीयाओ ॥ ८० ॥

तल मयमनित्यभावना २, द्वितीया अशरणभावना २, तृतीया संसारभावना ३, चतुर्थी एकत्वभावना ४, पञ्चमी अन्वयभावना ५, षष्ठी अश्रुचिन्त्यभावना ६, सप्तमी आध-
वभावना ७, अष्टमी संवरभावना ८, तथा नवमी निर्जरा-
भावना ९, दशमी लोकस्वभावभावना १०, एकादशी बो-
धिबुल्लभ्यभावना ११, द्वादशी धर्मकथोद्देशित १२ । ए-
तास्तु भावना द्वादश भवन्ति, यथाक्रमं भणितक्रमेण भाव-
नीया आहर्निशमभ्यसनीया इति, एतासां च स्वकपे किञ्चि-
श्रिक्रयमाः ।

तल्लेखमनित्यभावना—

“ प्रत्यग्वे ब्रह्मसाराङ्गा—स्तेऽप्यनित्यस्वरसता ।
किं पुनः कर्तव्यमर्थ, निःसारा नेह देहिनः ॥ १ ॥
विषयसुखं दुःखमिव, स्वादयति जनां विहाल इव सुदितः ।
नोऽप्यष्टितकुटुम्बोऽप्यर्थयति यममहद्वि कुर्मः ? ॥ २ ॥
धराधरपुनीनोर—पूरपापिपूर्व वपुः ।
अपुनो जीवितं बाल-धृतध्वजपटोपमम् ॥ ३ ॥
तावयं ललाटाजोऽक-लोचनाञ्जलचञ्जलम् ।
दौर्ध्वनं मसताङ्ग-कर्णतालवलाचलम् ॥ ४ ॥
स्वाभ्यं स्वभावलीलाभ्यं, अपलावपलाः भ्रियः ।
मेन द्विजितलक्ष्मेन, स्विटराविविमुक्तं सुखम् ॥ ५ ॥
सर्वेषामपि भावानां, भावयन्त्रियनित्यताम् ।
प्राणप्रियेऽपि पुत्राऽऽदेशे, विप्रलेऽपि न शोचति ॥ ६ ॥
सर्वैस्तत्पु नित्यम्—प्रहस्तस्तत्पु सुदधीः ।
जीर्णैताण्कूटीरेऽपि, भग्ने शोभित्यहर्निशम् ॥ ७ ॥
ततस्तृणविनाशेन, निर्मेमस्वाधिपानिम् ।
शुद्धधीर्मावयैस्त्रिय—मिलेनित्यत्वभावनाम् ॥ ८ ॥ ” ॥ १ ॥

अथाशरणभावना—

“ पितृभानुभानुस्तनयदयिताऽऽदेशे पुरतः,
प्रभूताधिपतिप्रभुजगदिनाः कर्मचरैः ।
रटन्तः क्षिप्यन्ते वमसुखगुहास्तनपुत्रानु,
हृदा कर्णं लोकः शरणरहितः स्वास्त्यति कथम् ? ॥ १ ॥
ये जानन्ति चित्रित्रशास्त्रविसरं ये मन्त्रमन्त्रक्रिया-
प्रावीण्यं प्रथयन्ति ये च दधन्ति योगिनः कलाकौशलम् ।
तऽपि प्रेतप्रेतरसुषुप्त सकललोकप्रथविज्ञान-
व्यापारं प्रतिकारकमणिं न हि प्रागल्भ्यमायिञ्चति ॥ २ ॥
नानाशस्त्रपरिभ्रमोऽङ्गदभैरवेष्टिताः सर्वलोकाः,
मन्युहाममदाभिसिन्धुरश्मिः केनाप्यममयाः क्विन् ।
शकभीपतिर्वाक्योऽपि सहसा कीनासदसिर्बला—
राक्षसा यमवेशम प्राप्तिं हृदं हि निष्कल्पना प्राप्तिनाम् ॥ ३ ॥
उदयं ननु दृष्टवसारगुमिरि पृथ्वीं पृथुचञ्चलाम् ।
ये कर्तुं प्रमथिष्यन्तः कुशमपि क्रुशं विनैवाऽऽमनः ।
निःसामान्यबलपञ्चचतुरास्तेऽप्यङ्गारस्तेऽप्यहो,
नैवाशेषजनीघवस्तरमपाकतो कुतान्तं क्षमाः ॥ ४ ॥
कलत्रमित्रपुत्राऽपि—अहमहनिबुधय ।
इति शुद्धमतिः कुर्यादशरण्यभावनाम् ॥ ५ ॥ ” ॥ २ ॥

अथ संसारभावना—

सुमतिरमतिः भीमानभीः सुखी सुखजित्तः,

सुतनुरतनुः स्वाभ्यस्वामी भ्रियः स्फुटमभ्रियः ।
नृपतिरनृपः स्वर्गी तिर्यग्नरोऽपि च मारकः ,
तद्विति बहुधा नृत्यत्यस्मिन् भवी भवनाटके ॥ १ ॥
बध्ना पापमेककलमयमहारम्भाऽऽदिभिः कारणैः ,
मत्वा नारकभूमिपूज्यतमसंस्मृत्यमहाध्वजम् ।
अङ्गच्छेदभवेनप्रदहनक्रोशाऽऽदिवुःखं मह—
ज्जीवा यक्ष्मते तदत्र गरितुं मन्त्रापि जिह्वाऽऽमन ॥ २ ॥
मायाऽभ्योदितिभग्नधनेर्बुधिवैः प्राप्तस्तिरभ्यं गति ,
विहव्याम्रमतङ्गजैषुषुषमच्छागाऽऽदिरूपसृष्टाम् ।
कुतुष्णावधमधताडनदजा वाहाऽऽदिवुःखं सदा ।
यज्जीवः सहते न तत्कथियतुं केनाप्यहो शक्यते ॥ ३ ॥
आद्याक्षाविवेकशून्यमनसो निहीकताऽऽलङ्घिताः ,
सेव्यासेव्यविधौ समीकृतधियो निःशुक्रतावज्जनाः ।
तत्राऽनार्यनरा निरन्तरमहाऽऽम्भारोऽदिविद्वेषहं ,
क्रोधं सङ्कलपति कर्म च महादुःखप्रदं चिन्वते ॥ ४ ॥
मन्याः क्षात्रियवाहप्रभृतयो येऽप्यायदेशोद्भवा—
स्तेऽप्यज्ञानद्विद्वताभ्यसमितार्थोभयरोगाऽऽदिभिः ।
अन्वयप्रयुक्तमानभजनजनावहाऽऽदिनिष्ठाभिर्यः ,
दुःखं तत्रिपहन्ति यकथयितुं शक्यं न कल्पेरपि ॥ ५ ॥
रम्भागमेसमः सुखी शिखिशिखावर्णभिरुज्ज्वलयं ,
सुधीभिः प्रतिरोममेदिनवपुस्त्रादण्यपुण्यः पुमान् ।
यद् दुःखं लभते तदण्युगुणं स्त्रीकुलसमर्थस्थितौ ,
सम्पद्यत तदप्यन्युगुणं जन्मलक्ष्णं प्राणनाम् ॥ ६ ॥
बाल्यं मूर्खपुत्रीपुत्रिलुब्धताऽऽज्ञानाऽऽदिभिर्निन्दिता ,
तारण्यं विभवाजनेष्टवर्हाणिष्टाऽऽगमाऽऽदिरवस्था ।
वृद्धये ननुकम्पदण्डपटुना भ्वासाऽऽद्यसृष्टाऽऽमता ,
तत्क नाम दशाऽस्मिन् सुखसिंहप्रान्तेऽपि यर्गं जनैः ॥ ७ ॥
सम्पदार्शनपालनाऽऽदिभिर्य प्राप्ते मयं वैश्वे ,
जीवाः शोकविषादप्रसन्नमयस्त्वार्थिकत्वाऽऽदिभिः ।
ईर्ष्याकाममदुष्टुधामधूर्ताभिः स्वामयीज्ञाऽद्विताः ,
क्रोधेन क्षययन्ति दीनमनसो दीर्घे निजं जीवितम् ॥ ८ ॥
इयं शिवकलापायि—भवयैरायवबोधः ।
सुधावृष्टि सुधीः कुर्या—देनां संसारभावनाम् ॥ ९ ॥ ” ॥ ३ ॥

अथेकत्वभावना—

“ उत्पद्यते जन्तुरिदं एव, विपद्यते चैक एव पुःखी ।
कर्माजयत्येक एव चित्र मांसवते तत्फलमेक एव ॥ १ ॥
यज्जीवितं धनं स्वयं बहुविधः कष्टिर्होपायते ,
तत्संभूय कलत्रमित्रतनयभ्रात्रादिभिर्भुज्यते ।
तत्कर्मवशाच्च नारकनरस्वर्गोऽसितयंभवे—
ध्वेक सैष सुदुःसहानि सहने दुःखामयसहस्राभ्यहो ॥ २ ॥
जीवा यस्य कृतं अमत्यनुद्विष्टं दैव्यं समालम्बते ,
धर्माद् अस्थिति वञ्चयत्यनिहितात् म्यायादयकामिनि ।
देहः सोऽपि सहोऽऽमन न परमप्येक परकिम् भवे—
गच्छत्यस्य ततः कथं वदत मोः साहाय्यमापास्यति ? ॥ ३ ॥
स्वार्थैर्कनिष्ठं स्वजनस्वदेह—सुखे ततः सर्वमेवेत्य सत्यम् ।
सर्वत्र कल्याणमिस्ममेकं धर्मं सहायं विद्वद्वात धीमान् ॥ ४ ॥

अथाभ्यव्यभावना—

“ जीवः कायमपि व्यपश्य यद्दो लोकागन्तरे यानि य—
जिह्वाऽलो वपुषाऽपि केच हि कथा इत्याऽऽदिवस्तुमजे ।

तस्माद्विष्णुः पस्तन्तु मलयजैर्वा इति वृक्षाऽऽदिभिः—
यैः पुष्पाति घनाऽऽदि यच्च हरेत तत्राऽपि साम्यं भवेत् ॥ १ ॥
अन्त्यस्त्वमवनामिषं, यः करोति महामतिः ।
तस्य सर्वस्वमाशेऽपि, न शोकाऽशोऽपि जायते ॥ २ ॥ ॥ ५ ॥
अथाशुचित्वाभावा—

“लघवाऽऽकरे पदार्थाः, पतित्वा लघवं यथा मन्थीह ।
काये तथा मलाः स्तु—स्तवसावशुचिः सदा कायः ॥ १ ॥
कायः शोभितशुक्रमीलनमयो मये जरावेष्टितो,
माहाऽऽस्वादितलापयेरसकैर्द्विज क्रमात्पापितः ।
क्रियञ्जातुसमाकुलः कामिज्जगत्पण्डितऽऽद्यास्पदं,
कैमन्त्येत्तु सुबुद्धिभिः शुचिन्तया सर्वैर्मेलः करमलः ॥ २ ॥
सुस्वाद्यः शुभगन्धिमोदकन्धिर्लोकेनुशान्त्योदन—
श्रासापपेटिकाऽमुतापुतपुस्तकवन्मुलाश्राऽऽदिकम् ।
गुरुः सतसहस्रं यत्र मलसात्मस्यपद्यते सर्वैर्न—
स्तं कायं सकलाशुचिं शुचिमहो मोहाग्निता मन्वते ॥ ३ ॥
अन्त्यः कुम्भशतैर्वपुर्नूतु बहिर्द्वेषाः शुचित्वं कियत्—
कालं लम्बयथोत्तमं परिमलं कस्तूरकाऽऽद्यैस्तथा ।
विष्टाकाष्ठकमतद्वक्कमदो मध्ये तु शीघ्रं कथं—
कारं नेष्यथ सूत्रयिष्यथ कथंकारं च तस्मीरमम् ? ॥ ४ ॥
दिव्याऽऽमोदसमुद्दिवासितदिशः अस्मीरद्वक्कस्तूरिका—
कपूरागुरुकुम्भमभ्युतयो भावा यदाश्लेषतः ।
दीर्घमप्यं दधानि लक्षणं मलतां वाऽऽविशते सोऽप्यहो,
द्वेहः कैश्चन मप्यते शुचिन्तया वैधेयनां परयत ॥ ५ ॥
इत्यशौचं शरीरस्य, विमार्ग्य परमाश्रयः ।
सुमतिममतां तत्र, न कुर्वीत कदाचन ॥ ६ ॥

अथाऽऽस्त्वभावा—

“मनोवचोवपुर्वायः, कर्म येनाशुमं शुभम् ।
भावनामारब्धवेत्येतं, प्रोक्तास्तेनाऽऽस्त्वभा जायते ॥ १ ॥
मैत्र्या सर्वेषु सखेषु, प्रमोदिन गुणाधिके ।
मायस्थयेनाविनीतेषु, कृपया दुःखितेषु च ॥ २ ॥
सन्तं वासितं स्वाम्भं, कस्यचिदुपयुगशानिनः ।
वितनोति शुभं कर्मः द्विचत्वारिंशदात्मकम् ॥ ३ ॥
रीद्राऽऽस्त्वानमिष्यतः—कपायविषयैर्मनः ।
आक्रान्तमशुभं कर्म, विदधाति ह्यशीतिधा ॥ ४ ॥
सर्वज्ञगुरुसिद्धान्तं, सङ्गासत्पुरुषवर्णकम् ।
श्रुतं हितं च बलनं, कर्मं सङ्गिनोत शुभम् ॥ ५ ॥
असङ्गगुरुसर्वज्ञ—धर्मधार्मिकपुण्यकम् ।
उत्तमायैदेशिबलनं—मशुभं कर्म पुष्पति ॥ ६ ॥
देवाचनगुरुपास्तं—साधुविभासयाऽऽदिकम् ।
वितन्वती सुमुता च, तनुर्वितनुते शुभम् ॥ ७ ॥
मांसाशनसुरापानं—जन्मुघातनवीरिकाः ।
पारदार्याऽऽदि कुर्वाण—मशुभं कुरुते वपुः ॥ ८ ॥
यनामास्त्वभावाभावविरतं यो भाषयेद्ब्राह्मणं—
स्तस्यानर्घपरिपरैकजजकाद् बुधाऽऽस्त्ववीचाऽऽमनः ।
व्यावृत्त्याऽऽस्त्वित्तुःकदावजलदे—निःशयशर्माबली—
निर्माणप्रवर्धे शुभाशुभगणेतिर्यं रति पुष्पति ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥

अथ संवरभावा—

आस्त्रवाणां निरोधो यः, संवरः स प्रकीर्तितः ।
सर्वतो देशतश्चेति, द्विधा स तु विभज्यते ॥ १ ॥
अयोगिकवशिष्येव, सर्वैरः संवरो मतः ।
देशानः पुनरेकत्रि—प्रभृत्यास्त्रवरोष्वि ॥ २ ॥
मत्स्यकर्मणि स द्वेधा, द्रव्यभावाविभेदतः ।

यत्कर्मपुत्रताऽऽदान—मात्रमन्यास्त्रतो भवेत् ॥ ३ ॥
एतस्य सर्वदेशाभ्यां, कुदने द्रव्यसंवरः ।
अभेदेनूकियायास्तु, स्वाभोऽसौ भावसंवरः ॥ ४ ॥
मिथ्यास्त्रकवायाऽऽशीना—मास्त्रवाणां मनीषिभिः ।
निरोधाय प्रयोक्तव्या, उपायाः प्रतिपत्तिभ्यः ॥ ५ ॥
यथा—
मिथ्यास्त्रमार्तोद्राऽऽस्त्र—कुप्याने च सुघोर्जयेत् ।
दशनेनाकल्लेखं, शुभप्रधानेन च क्रमात् ॥ ६ ॥
शान्त्या कोचं सुदुश्चिनं, मानं मायाशुच्यतः ।
सन्तोषेण तथा लोभं, निरुन्धीत महामतिः ॥ ७ ॥
शुद्धाऽऽदिविययानिहा—निष्ठायापि विधौपमान् ।
रागद्वेषप्रधानेन, निराकुर्वीत कोविदः ॥ ८ ॥
य एतद्भावनासङ्गी, सोभायं भजते नराः ।
एति स्वर्गोपवर्गधी—रवश्यं तस्य वश्यताम् ॥ ९ ॥ ॥ ८ ॥

अथ निर्जराभावा—

“संसारहेतुभूतायाः, या ज्ञयः कर्मसन्ततः ।
निर्जरा सा पुनर्द्वेषा, सकामाकर्मभेदतः ॥ १ ॥
अमयेषु सकामा न्या—दकामा शेषजन्तुषु ।
पाकः स्वत उपायाच, कर्मणां स्वाध्यायाऽऽस्त्रवत् ॥ २ ॥
कर्मणां न ज्ञयो भूया—द्विष्याशयवतां सताम् ।
विनम्वतां तपस्याऽऽदि, सकामा शमिनां मता ॥ ३ ॥
एकस्मिन्वाऽऽदिजन्तुना, सङ्ख्यानरहितोऽऽस्त्रमनाम् ।
शीतोष्णवृष्टिदहन—च्छेदेभ्योऽऽदिभिः सदा ॥ ४ ॥
कष्टं वेदयमानानां, यः शाटः कर्मणां भवेत् ।
आक्रामनिर्जराभिनो—मात्रमनित मनीषिणः ॥ ५ ॥
तपःप्रवृत्तिभिर्बुद्धिः, अजन्तो निर्जरा यतः ।
ममत्वं कर्म संसारं, इत्याशां भावेष्वस्ततः ॥ ६ ॥ ॥ ९ ॥

अथ लोकस्वभावभावा—

“वैशाखस्थानस्थित—कटिस्थकटपुगनराऽऽकृतिर्लोकः ।
भवति द्रव्यैः पूर्णः, स्थित्युत्पत्तिस्थयाऽऽक्रान्तेः ॥ १ ॥
ऊर्ध्वतिलगधोभेदे, स त्रेधा जगदे जिनेः ।
रथकाद्दृष्टदेशा—भेदमप्यप्यवस्थितात् ॥ २ ॥
नवयोजनशत्यूर्ध्वं—मधोभागेऽपि सा तथा ।
एतत्प्रमाणकस्तिर्य—क्तोक्तवितपदाधेभूत् ॥ ३ ॥
ऊर्ध्वलोकस्तपुपरि, सत्तरऽग्न्युपमाणकः ।
एतत्प्रमाणसंयुक्त—आधोलोकोऽपि कीर्तितः ॥ ४ ॥
रत्नप्रभाप्रभृतयः, वृषिष्यः सप्त वेष्टिताः ।
घनोदधिघनवात—तनुवतिस्तमोवनाः ॥ ५ ॥
तृष्णाकुषावधाऽऽघात—भेदनच्छेदनाऽऽदिभिः ।
कुःक्षानिः मारकास्तत्र, वेदयन्ते निरन्तरम् ॥ ६ ॥
प्रथमा वृषिषी पिण्डे, योजनानां स सहस्रकाः ।
अशीतिलेक्षमेकं च, तत्रोपरि सहस्रकम् ॥ ७ ॥
अधश्च मुक्ता पिण्डस्य, शेषस्याऽप्यन्तरे पुनः ।
मवनाधिपदेवानां, अवनाति जगुजिनाः ॥ ८ ॥
असुरा नागास्तद्वितः, सुपुण्यं अन्नयोऽनिलाः ।
स्तनिनाम्निधिरपदिशः, कुमारान्ता देशेति ते ॥ ९ ॥
व्यवस्थिता पुनः सर्वे, दक्षिणोत्तरयोर्दिशोः ।
तत्रासुराणां चमरो, दक्षिणवासिनां विभुः ॥ १० ॥
उदीक्यानां बलिनीग—कुमाराऽऽर्धेयपाकम् ।
धरयो भूतानन्दश्च, हरिर्हरिस्तस्यता ॥ ११ ॥

वलुदेवो वलुदानी, आग्निशिखाभिन्माशुवै ।
 वलभः प्रयत्नश्च, सुधीषमहाधोषकौ ॥ १२ ॥
 जलकान्तो जलप्रभ-स्तनः पूर्णो विशिष्टकः ।
 अभिनो भित्तादह, इन्द्रःऽऽज्ञेया उयोर्दिशोः ॥ १३ ॥
 अस्या एव पृथिव्या, उपरितने मुक्त्योजनसहस्रम् ।
 योजनशतमथ उपरि च, मुक्कःऽऽस्तु योजनशतेषु ॥ १४ ॥
 पिशाचाऽऽष्टमेयानां, ध्वन्तराणां तरस्विनाम् ।
 नगराणि भवन्त्यथ, दक्षिणोत्तरयोर्दिशोः ॥ १५ ॥
 पिशाचा भूता यक्षाश्च, राक्षसाः किञ्चरास्तथा ।
 किपुरुषा महोरगा, गन्धर्वा इति तेऽष्टधा ॥ १६ ॥
 दक्षिणोत्तरभागेन, तेषामपि च तस्थुषाम् ।
 द्वौ द्वौविन्दौ समाज्ञानौ, यथासक्यं सुखद्विभिः ॥ १७ ॥
 कालस्ततो महाकालः, सुकपः प्रतिकपकः ।
 पूर्वोद्भौ माणिमद्रौ, भीमो भीमो महाऽऽदिकः ॥ १८ ॥
 किञ्चरकिपुरुषौ स-पुरुषमहापुरुषनामकौ तदनु ।
 अतिकायमहाकायौ, गीतरतिश्चैव गीतयशः ॥ १९ ॥
 अस्या एव पृथिव्या, उपरि च योजनशते हि यमुकम् ।
 नमःप्राध उपरि च, योजनदशकं परित्यज्य ॥ २० ॥
 मध्येऽशीताविहयां-जनेषु तिष्ठन्ति वनचरिकायाः ।
 अग्रहमिकमुक्या अष्टावल्पाधिकः किञ्चिन् ॥ २१ ॥
 अत्र प्रतिकायं च, द्वौ द्वौविन्दौ महापुनौ ।
 दक्षिणोत्तरभागेन, विज्ञातव्यौ भर्मीषिभिः ॥ २२ ॥
 योजनलक्षप्रतिना, स्थितेन मध्ये सुवर्णमयवपुषा ।
 मेकमिरिषा विशिष्ट, जम्बुद्वीपे भवन्त्यत्र ॥ २३ ॥
 वर्षाणि भारताऽऽदीनि, सप्त वर्षधरास्तथा ।
 पयंता हिमवन्मुक्या, पट शम्भजिनाऽऽस्तथाः ॥ २४ ॥
 योजनलक्षप्रतिना-अम्बुधौपारयो द्विगुणमानः ।
 लवणसमुद्रः परत-स्तद्विगुणद्विगुणविस्ताराः ॥ २५ ॥
 बोधव्या धातकीषण्ड-कालोत्तऽऽद्या असक्यवकाः ।
 स्वयम्भूरमणस्तश्च, द्वीपवारिधयः क्रमात् ॥ २६ ॥
 प्रत्येकसप्तपूर्णाः-अम्बुधौपारयोऽष्टाशयः ।
 यथो जलरसा अन्त्ये, सर्वेऽपीक्षुरसाः स्मृताः ॥ २७ ॥
 सुजातरमद्रव्य-हृद्यमयसमादेकः ।
 वायुवीरवादिः स्वात्, क्षीरोदजलधिः पुनः ॥ २८ ॥
 सप्तयक्षुक्थितस्वरहाऽऽदि-मुष्टदुग्धसमादेकः ।
 घृतवरः सुतापित-नव्यगव्यघृतोदकः ॥ २९ ॥
 लवणमन्थेयस्तु लवणाःऽऽस्वादपानीयपुरितः ।
 कालोदः पुष्करवरः, स्वयम्भूरमणस्तथा ॥ ३० ॥
 मेघोदकरसाः किन्तु, कालोदजलधजलम् ।
 कालं शुक्रपरिणामं, पुष्करोदजलं पुनः ॥ ३१ ॥
 हितं लघुपरिणामं, स्वयच्छुक्थितकर्मिलम् ।
 स्वयम्भूरमणस्यापि, जलधजलमोदशम् ॥ ३२ ॥
 तदुपधेरीतिसक्य योजनेषु प्रहाऽऽदयः ।
 तस्योपरि च दशसु, योजनेषु विवाकरः ।
 तदुपधेरीतिसक्य योजनेषु प्रहाऽऽदयः ।
 तस्योपरि च विशुण्यां, योजनेषु प्रहाऽऽदयः ।
 स्वाविं योजनशतं-त्योतिशोको दशोत्तरम् ॥ ३६ ॥

जम्बुद्वीपे भवन्ती क, द्वौ विन्दौ द्वौ च भाकरौ ।
 चत्वारो लवणाम्बोधि, अम्बुः स्यात्क कीर्तिताः ॥ ३७ ॥
 धातकीषण्डक अम्बुः, स्यात्क द्वौपरीष हि ।
 कालोदे द्विवत्वारिच-अम्बुः स्यात्क कीर्तिताः ॥ ३८ ॥
 पुष्कराद्वै द्विसन्ति-अम्बुः स्यात्क मानुषे ।
 क्षेत्रं द्वीपशमिन्दुनां, स्यात्कां च शतं भवेत् ॥ ३९ ॥
 मानुषांशतनः पञ्चा-शद्वीजनसहस्रकः ।
 चन्द्रस्तर्जिताः स्याः, सूर्यस्तर्जिताश्च ते ॥ ४० ॥
 मानुषक्षेत्रचन्द्रार्क-प्रमाणोऽध्यामाशुकाः ।
 तन्क्षेत्रपरिधेयुदयो, बुद्धिमन्तश्च सङ्गयथा ॥ ४१ ॥
 स्वयम्भूरमणं व्याप्य, घण्टाकारा असक्यकाः ।
 शुभलेण्या मन्दलेण्या-स्तिष्ठन्ति सततं स्थिराः ॥ ४२ ॥
 समभूमितलादूर्ध्वं, साधरज्जो व्यवस्थिता ।
 कलावन्तस्त्वमृत्तौ, लोभमेशाननामकाः ॥ ४३ ॥
 साधरज्जुद्वये स्थानां, समानौ दक्षिणोत्तरौ ।
 सप्तकुमारमाहेन्द्रौ, देवलोको मनोहरौ ॥ ४४ ॥
 ऊर्ध्वलोकास्य मध्ये च, प्रहालोकाः प्रकीर्तिताः ।
 तदूर्ध्वं लान्तकः कष्टो, महाशुक्रस्तनः पश्च ॥ ४५ ॥
 देवलोकाः सप्तद्वारा-ऽऽष्टाष्टौ मध्यमास्तथा ।
 एकैन्द्वौ चन्द्रवद्वृत्ता-वानतप्राणनौ ततः ॥ ४६ ॥
 रज्जुषटके ततः स्याता-भेकन्द्रावाराक्षयुतौ ।
 चन्द्रवद्वृत्तुल्लेखं, कल्पयाद्वाद्य कीर्तिताः ॥ ४७ ॥
 प्रियेयकाश्याऽऽधस्या-श्या मध्यमास्तथा ।
 त्रयक्षोपरिनिताः स्यु-रिति प्रियेयका नव ॥ ४८ ॥
 अनुत्तरविमलानि, तदूर्ध्वं पञ्च तत्र च ।
 प्राच्यां विजयमपार्यां, वैजयन्तं प्रचक्षते ॥ ४९ ॥
 प्रतीच्यां तु जयन्ताऽऽश्व-सुरोद्वामपराजितम् ।
 सर्वार्थसिद्धे तन्मध्ये, सर्वोत्तमसुदीरिणम् ॥ ५० ॥
 स्थितिप्रभावलेण्याभि-विशुद्धवधविशीरिभिः ।
 सुखाऽऽदिभिश्च सौधमा-पाषाणसौधोपनिद्वयम् ॥ ५१ ॥
 पूर्वपूर्वेतिदशस्य-स्तेऽधिका उत्तरांशरः ।
 हीनहीनतरा द्वेह-गतिगवधेपरिहरे ॥ ५२ ॥
 यमोदधिप्रतिष्ठानां, विमानाः करपयाद्वेधाः ।
 त्रिषु वायुप्रतिष्ठानां-क्षिपु वायुदधिस्थिताः ॥ ५३ ॥
 ते व्योमविहितस्थानाः, सर्वेऽप्युपरिवर्तिनः ।
 इत्यूर्ध्वलोकविमान-प्रतिष्ठानविधिः स्मृतः ॥ ५४ ॥
 सर्वार्थसिद्धाद्वाद्य, योजनेषु हिमोऽज्ज्वलाः ।
 योजनपञ्चवत्वारि-शालाऽऽध्यामविस्तराः ॥ ५५ ॥
 मध्येऽष्टोऽर्जनापण्डाश्च, शुद्धस्फटिकनिर्मिताः ।
 सिद्धाक्षलपद्मागारा, प्रसिद्धा जिनशस्त्रे ॥ ५६ ॥
 तस्या उपरि गन्धुत-त्रिनयऽतिगतं स्मृति ।
 नृपगन्धुतत्रिनयभाग, स्थिताः सिद्धा निरामयाः ॥ ५७ ॥
 अनन्तसन्नविज्ञान-वीर्यसङ्गताः सदा ।
 लोकान्तस्थधिगोऽन्योऽन्य-वगाढाः शाश्वताश्च ते ॥ ५८ ॥
 एतां प्रयजनस्य नाकविषयामभ्यस्यतोऽप्यवनां,
 संसारकिन्तव्येन न विषयप्राप्तिं मनो धारयति ।
 किन्मन्यन्यपदार्थमायनसमुन्नीलप्रबोधोत्तरं,
 धर्मध्यानविधाविह स्थिरनरं तज्जायते सन्ततम् ॥ ५९ ॥
 (बोधिदुल्लभस्यावना 'बोधिदुल्लभसमावषा' शब्देऽस्मि.)
 अथ भागो १३३३ पृष्ठ गता)

अथ धर्मैक्यकोऽर्हति भावना—

“अर्हन्तः केवलाऽऽलोकाः-ऽऽलोकिताऽऽलोकलोककाः ।
यथार्थं धर्ममाख्यातुं, पट्टिण न पुनः परे ॥ १ ॥
चान्तरागा हि स्वधेयं, परार्थकरणाभूताः ।
न कुत्राप्यन्यत्र द्वय-स्तनस्तद्धर्मैस्तन्यता ॥ २ ॥
शान्त्यादिभेदेधर्मं च, दृश्या उगदुर्जिनाः ।
यं कुर्वन् विधिना जन्तु-भयाश्रयौ न निमज्जति ॥ ३ ॥
पूर्वापरविरुद्धानि, हिंसाऽऽदिः कारकाणि च ।
वर्चामि चित्ररूपाणि, व्याकुर्वद्भूमिजच्छ्रया ॥ ४ ॥
कुर्ताधिकैः प्रणीतस्य, सद्भूतिप्रतिपन्थिनः ।
धर्मस्य सकलस्यापि, कथं स्वास्वातन्त्रा भवेत् ॥ ५ ॥
यच्च तत्समये कापि, दयासत्याऽऽदिपेयकम् ।
दृश्यते तद्व्यापारं, बुधेर्द्वयं न तत्पतनः ॥ ६ ॥
यत्प्रोद्गममद्वयमिच्छुरध्वंस्तं साक्षाज्यमासाद्यते,
यन्निःशेषजनप्रमदजनकं सम्पद्यते वैभवम् ।
यत्पुण्येन्दुसमद्युतिमुत्तमगणः संप्राप्यते यत् परं,
सौभाग्यं च विजृम्भते तद्विल्लेनं धर्मस्य लीलायितम् ॥ ७ ॥
यत्र प्लावयति तानि जलनिधिः कल्लालमालाऽऽकुला,
यत्पृथ्वीमांखलां धिनेति सलिलाऽऽसारेण घाराधरः ।
यच्चन्द्रोष्णरुची जगत्सुद्युतः सर्वान्धकारचिह्नदे,
न निःशेषमपि भूवं विजयते धर्मस्य विभूतिर्जितम् ॥ ८ ॥
अवस्थूनां वन्तुः सुहृदसुहृदां सम्पगमदो,
गदाभिह्वलानां धनमधनमावाप्तमसाम् ।
अनाधानां नाथो गुणविराडितानां गुणनिधिः,
जयत्येकां धर्मः परमिह हितवानजनकः ॥ ९ ॥
अर्हता कथितो धर्मः, सत्योऽयमिति भावयम् ।
सर्वसम्पत्करं धर्मं, धीमान् दृढतरो भवेत् ॥ १० ॥” ॥ १२ ॥
“एकामप्यमलामिमामु (?) सततं यो भावयेद्भावनां,
मम्यः सोऽपि निद्वन्द्वशेषकलुषं दत्तासुखं देहिनाम् ।
यस्यभ्यस्तसमस्तजैनसमयस्तां ब्रह्मशाप्यादरा-
दभ्यस्येक्षन्तं स सौख्यमनुलं किं तत्र कौतुदलम् ? ॥ १ ॥”
प्रय० ६७ डार ।

(४) आत्मभावना द्विधा—द्रव्यतो, भावतश्च । तत्र द्रव्य-
तन्त्रावदाह—

सर्वेहग्रामहन्त्री-पद्मादौ उ भावणा द्वये ।
अम्भास भावणं चि य, एगद्वे तत्थिमा भावे ॥ ४६२ ॥
इह धातुर्का यद्भ्यासविशेषाप्रथमं स्थूलद्रव्यं, ततो बाल-
बदां कपर्दिकां, ततः सुनिमां, ततः खरेणाऽपि लवणस्य वे-
धं करोति । यथाश्वः शीघ्रं शीघ्रतरं घावमानः शिलावि-
शेषाद् महद्वि गताऽऽदिकं लङ्घयति; इस्ती वा शिथ्यमाणः
प्रथमं काष्ठानि, ततः पुष्पकान् पाषाणान्, ततो गोलिकां,
तदनु बादराणि, तदनन्तरं सिद्धार्थानप्यभ्यासातिशयाद् गृ-
ह्णाति । प्रवकां वा प्रथमं वंशं विलक्ष्णं सज्जं लब्धते, ततः प-
ञ्चादभ्यस्यञ्चाकशिऽपि तानि तां किराकाणां करोति । आ-
विश्व्वाक्चित्रकराऽऽदिपरिग्रहः, एताः सर्वा अपि द्रव्यभा-
वनाः । अभ्यास इति वा भावनेति वा एकाधेयम् । तत्रेता
वक्ष्यमाणलक्षणं भावना भावे मरुतयाः ॥ ४६२ ॥

ता एवाऽऽह—

दुविहा उ भावणाओ, असंकिलिद्धा य संकिलिद्धा य ।
सुसुख संकिलिद्धा, असंकिलिद्धापे भावेति ॥ ४६३ ॥
द्विविधा भावतो भावनाः—असंक्रुष्टाः शुभाः, संक्रुष्टा-
श्चाशुभाः । तत्र सुकृत्वा संक्रुष्टमाधनाः असंक्रुष्टमिर्भाव-
नाभिप्रमाययति जिनकल्पं प्रतिपितुस्फुरति ॥ ४६३ ॥

अथ कास्ताः संक्रुष्टमाधना इत्याशङ्काऽपनोदाय तत्-
स्वरूपमभिधित्सुराह—

मंसा य पस्वण्या, होइ विवेगो य अपसत्थासु ।

एवैव पसत्थासु वि, जत्थ विवेगो गुणा तत्थ ॥ ४६४ ॥

अप्रशस्तभावनानां संख्या पञ्चोत्तिलक्षणा निरूपणा ,
प्ररूपणा च तासां कल्प्या, तासां चाऽप्रशस्तानां विवेकः
परिहारो भवति । एवमेव प्रशस्तास्वपि तपःप्रभृतिभावना-
सु संख्या प्ररूपणा च वक्ष्य्या; नवरं (जत्थ विवेगो ति)
यत्र विवेक इति पदं तत्राप्रशस्ता एव भावना द्रष्टव्या-
स्ता विवेकव्याः परिवाज्या इति भाव्याः (गुणा नत्थि ति)
यासु प्रशस्ता भावनाः तासु भाव्यमानासु गुणाः लेदविनो-
दाऽऽदयः प्रागुक्ता भवन्तीति चूत्यभिप्रायेण व्याख्यानम् ।
विशेषचूत्यभिप्रायः पुनरयम्—यत्र च प्रशस्तोऽपि वस्तुनि
विवेकपरित्यागोऽप्य घटते तत्र गुणा भवन्ति, यथाऽऽचार्या-
ऽऽदीनामवर्णभाषणश्रावणे औदासीन्यमवलम्बमानस्याप्य-
स्य गुण एव भवति, न पुनः स्वविरकलियकस्येव यथाशक्ति
तत्त्वितारणमुकुर्वतो दोष इति ॥ ४६४ ॥

अथाप्रशस्तभावनानां नामप्रादं गृहीत्वा सङ्ख्यामाह—
कदप्यदेवाकविस-अभिओगा आसुरा य संमोहा ।

एसा य संकिलिद्धा, पंचविहा-भावणा भणिया ॥ ४७० ॥

एसाऽप्रशस्ता पञ्चविधा भावना तत्त्वभावाभ्यासरूपा भ-
णिता ॥ ४६५ ॥

(५) अथासामेव कलमाह—

जो संजओ वि एसा-सु अपसत्थासु भावणं कुणइ ।

सो तत्थिहेसु गच्छइ, सुरेसु भइओ चरणहीसो ॥ ४६६ ॥

यः संयतोऽपि स्ववहारतः साधुरप्येताभिरप्रशस्ता—
मिर्भावनाभिः, गाथायां तृतीयाऽर्थे सप्तमी । भावनामा-
त्मनो वसने करोति, स तद्विषयेषु तादृशेषु कान्द-
पिकाऽऽदिषु सुरेषु गच्छति, यस्तु चरणरहितः सर्वथा
चारित्रसत्ताविकला द्रव्यचरणहीनो वा स भाव्यः त-
द्विषये वा देवेषूपगतः, नरकतिथेयमनुष्येषु वा ॥ ४६६ ॥
सू० १ उ० २ प्रक० ।

अथाऽऽसां भावनानां सामान्यतः कलमाह—

एसाओ भावणाओ, भाविता देवदुग्गइ जंति ।

तत्तो वि बुया संता, पयिरंति भवसागरमणवं ॥ ४२६ ॥

एता भावना भावयित्वा अश्वस्य देवदुर्गातिं कान्दपिकाऽऽ-
दिदेवगतिरूपां यान्ति संयता अपि, ततोऽपि देवदुर्गतिशेषु-
नाः सन्तः पर्यटन्ति भवसागरं संसारसमुद्रमवन्तमिति ।
उक्ता अप्रशस्ता भावना ।

सम्प्रति प्रशस्तभाषना अभिधिसुराह—

तवेष्टा सुषेष्टा, एगेष्वं बलस्य य ।

तुल्यथा पंचहा बुता, जिशकपं पदिवक्ष्यो ॥५३०॥ वृ०
१ उ० २ प्रक० वि०० ॥ ५० ॥ ५० ॥ ५० ॥ (स्वाक्या 'जि-
शकप' शब्दे ४ भागे १४६६ पृष्ठे गता)

(६) मैत्र्यादिकाभ्यनुविंशा अपि भावनाः—

इति चेष्टावत उच्चैः-विशुद्धभावस्य सद्यतेः क्षिप्रम् ।

मैत्रीकरुणासुदितो-पक्षाः किल सिद्धिमुपयान्ति॥७॥

इत्येवमुक्तकारणे चेष्टावतः साधुचेष्टायुक्तव उच्चैरत्यर्थं
विशुद्धभावस्य विशुद्धाध्यवसायस्य सद्यतेः सत्साधोः क्षिप्र-
मक्षिप्रैश्च मैत्रीकरुणासुदितोपक्षाः पूर्वोक्ताभ्यन्तरो भावनाः
किल सिद्धिमुपयान्ति, किलेत्यादाःऽऽगमवाहो, निष्पत्तिं
प्रतिपद्यन्ते ॥ ७ ॥ धी० १३ वि० ॥

(७) अथ भावानः पञ्चविंशतिः । तद्यथा—

इरियासमिष्ट १ सथा जय य,

उवेहि भुंजेज व पाणभोयं २ ।

आयाशनिक्खेवदुग्गं ३ संजय,

समाहिष्ट ४ संजय मणो वई ॥ ५ ॥ ॥ ४३ ॥

अइस्स सवे ६ अणुवीय भासए ७,

जे कोहल्लोहईभयमेव १० वज्जए ।

से दीहरायं समुपेहिंया सया,

मुणी हु भोमं परिवज्जए सिया ॥ ११ ॥ ॥ ४४ ॥

सयमेव आंगमइजायणे वेडे,

मइमस्मिं सम्मा १२ सइ भिक्खुउग्गहं १३

अणुज्वि य भुंजीय पाणभोयं १४,

जाइतु साहम्मियाण भोयं ॥ १५ ॥ ॥ ४५ ॥

आहारगुत्तो १६ अविभूतियण्णां १७,

इत्थि न निउम्माए १८ न संवेज्जा १९ ।

बुद्धे मुणी सुइकहं न कुज्जा २०,

धम्माणुप्पही संघए वंभचेरं ॥ ४६ ॥

जे सइ २१ रुव २२ गंध २३ माणए २४,

फासे य सपप मणुसुपावए २५ ।

गेहिण्णआसं न करेज्ज पटिण्ण,

से होइ देतं विरए आकिंचणे ॥ ४७ ॥

प्राणुतिपाताऽऽविनिवृत्तिलक्षणमहाव्रतानां दाह्याऽऽपाव-
नाथं भावयन्तेऽध्यस्यन्ते इति भावनाः अन्त्यस्यमानाभिर्मा-
नविभिरभ्यस्यमानविद्यावन्मसीमसीमग्नि महाव्रतानि-
ति । ताभ्य प्रतिमहाव्रतं पञ्च पञ्च मयिगति । तत्र प्रथमम-
हाव्रतस्य ताः कथ्यन्ते-ईर्या ईर्यां भुंजते, तत्र समित उपयु-
क्तः, असमितो, हि प्राणिनो हिंस्यादिति प्रथमा भावना ।
तथा सदा सर्वकालं यतः सत्यमुपयुक्तः सन् 'उवेहि ति'
अथलोकाय भुञ्जीत, वाशब्दाद् उवेति वा, पानमोजनम् ।

अथमर्थः—प्रतिपद्यं पात्रमध्ययनितः पितृबन्धुप्राप्तुपयुक्तेन
तत्समुत्थाऽऽगन्तुकसम्पन्नकारणं प्रत्यवेक्षणायः आगत्य च
वसतौ पुनः प्रकाशवति प्रदेशे स्थित्वा सुप्रत्यवेक्षितं पान-
मोजनं विधाय प्रकाशवेश्यावस्थितेन भोक्तव्यम्, अनव-
लोकाय भुञ्जानस्य हि प्राणिहिंसा सम्भवतीति द्वितीया ।
तथा आदाननिक्षेपौ पात्राऽऽग्रहणमोक्षावागमपरिवर्जौ
जुगुप्सति न करोतीति आदाननिक्षेपजुगुप्सकः, आगमातु-
सारं प्रत्यवेक्षणप्रमात्रेण पूर्वमुपयुक्तः सन्मुपवेश्यादाननिक्षेपौ
करोतीत्यर्थः । जुगुप्सको हि सत्यव्यापादनं विदध्यादिति
तृतीया । तथा संयतः साधुः समाहितः समाधानपरः सन्
संयते प्रवर्तयत्युद्धं मनो, बुद्धं हि मनः क्रियमाणं काय-
संज्ञानताऽऽदिकेऽपि सति कर्मव्यापय सम्पद्यते । श्रूयते हि
प्रसन्नचन्द्रो राजर्षिर्मेनोमुत्पन्नाविताऽहिंसाव्रतो, हिंसा-
मुत्पन्नोऽपि सत्तमनस्कः पृथ्वीवायं कर्म निर्मितवानिति वक्तुमी ।
एवं वाचमप्युद्धं प्रवर्तयेत्, बुद्धं प्रवर्तयेत् जीवान् विना-
शयेदिति पञ्चमी । तत्सार्थं तु अस्याः स्थिति एषणासमि-
तिलक्षणा भावना भंगिता । इति प्रथमव्रतभाषनाः पञ्च ।
अथ द्वितीयमहाव्रतभाषना प्रत्ययन्ते अत्र हास्यं परिहरति
सत्यः सत्यवाक्, हास्येन शत्रुनमपि व्रथादिति प्रथमा ।
तथा अनुविचिन्त्य सत्यमन्तर्गतपूर्वकं परलोच्य भाषको
वक्ता, अनालोचनभाषी हि कदाचित्सूयाऽऽपमिदधीन, तत-
श्चाऽऽत्मनोवैरपीडाऽऽद्यः सत्त्वेऽपानात्र अयदिति द्वितीया ।
तथा यः कदापि लोभं भयमेव वा वज्रं यद् परिहरन् स एव
मुनिदीर्घरात्रिभोमं समुपपात्ता सामोप्येन मोक्षावलोकनशी-
लः सन् सदा सर्वकालं 'हु' निश्चयेन 'भोमे'ति अनुस्वा-
रस्याल्लासुकिस्त्वाम्मुपापरिवर्जकः 'मिया' स्यात् । अयम-
र्थः कदापरवशो हि वक्ता स्वपरनिष्पक्षो यत्किञ्चन भार्यी
सूयाऽपि भाषते । अतः कदाप्य नित्यस्तरनुत्पादो वा भ-
यानिति तृतीया ३ । तथा लोभाभिभूतचित्तोऽऽप्यर्थका-
ङ्क्षया कूटसात्तित्वाऽऽदिता वित्तभार्या भवति, अथ सत्य-
व्रतमनुपालयता ज्ञेयः प्रत्याख्येय इति वक्तुमी ४ । तथा
अयातः प्राणुऽऽदिरक्षणेच्छया सत्यवादिनां व्यभिचरति, न-
तो निमेषवाचनाऽऽधानमात्मनि विधेयमिति पञ्चमी ५ । इति
द्वितीयमहाव्रतभाषना । अथ तृतीयमहाव्रतभाषनाः प्रोच्य-
न्ते-तत्र स्वयमेवाऽऽत्मनैव, न तु परमुत्तम मायुः प्रभुं
प्रभुमन्दिष्टं वा सत्यवगिरिहाय अवग्रहस्य देवेन्द्राजपुह-
पतिशयान्नरसाधिमिकभद्रमिन्नस्य याचने याज्ञायां प्रवर्तते,
परमुखेन हि याचनेऽस्वामियाचनं च परस्य विरोधेन च अ-
काण्डघटनाऽऽद्योऽत्रपरिमोमाऽऽदयश्च दोषा इति प्रथ-
मा १ । तथातैवानुष्ठापितव्यमर्थः तृणाऽऽदिग्रहणार्थं मनिमा-
न घटेन चेटेन निशम्याऽऽकर्णायकप्रहप्रानुत्तृणाऽऽऽनुष्ठा-
नचनम्, अन्यथा तदर्थं स्यादिति द्वितीया २ । तथा सदा
सर्वकालं भिक्षुरवग्रहपथमर्थदाया याचते । अथमर्थः स-
हृतेऽपि स्वाभिनाऽऽग्रहं सुयो भूयोऽवग्रहयाचनं कर्तव्यम् ।
पूर्वलोभऽऽग्रहं यत्नाऽऽद्यवस्थायां सूत्रपुरीत्यासंगेयावक-
रचरणप्रज्ञासन्धानानां दायकचित्तपीडापरिहारार्थं याच-
नीयानीति तृतीया ३ । तथा अनुष्ठाप्य गुरुमप्ये वा भुञ्जीत
पानमोजनम् । अथमर्थः-सुवर्जितं विधिना प्राशुकर्मवर्णीयं ल-
ब्धमानीयाऽऽलोचनापूर्वं श्रुत्वे निषेधं श्रुत्वाऽऽनुष्ठानां मयः-

स्यामिकको वाऽग्नीयात्, उपलक्षणमतत्, अन्यदपि धर्मिक-
ज्जुद्धाधिकोपमहिकमैतुपकरणं धर्मसाधनं तत्सर्वं गुरुणा-
ऽऽज्ञातमेष भोक्तव्यम्, अन्यथा दक्षमेव परिशुक्तं स्यादिति
वतुर्धी ४। तथा समानो धर्मः सर्वमस्तेन वरन्तति साधर्मि-
काः प्रतिपन्नैकस्यासनाः स्मिन्मनाः साधयः, तेषां पूर्वपरिशुद्धी-
तक्षेत्राणामवग्रहं मासाऽऽदिकालमात्रे पञ्चकोशाऽऽदितेभ्यः कपं
याचित्वा स्थानाऽऽदि भोजनं वा कार्यं तत्तुभ्याम् हि तत्र उ-
पाधयाऽऽदि समस्तं पृष्टीयात्, अन्यथा कौर्यं स्यादिति प-
ञ्चमी ५। एतास्त्वृष्यव्रतभावनाः पञ्च। इदानीं वतुर्ध्वजतभा-
वनाः प्रतिपद्यन्ते—तत्र आहारे शुभः स्यात्, न पुनः स्नि-
ग्धमतिमात्रं भुञ्जीत, यतो निरन्तरहृष्यस्निग्धमभ्युत्तरसमी-
षितः प्रधानातुपरिपोषणेन वेदोदयाद्ब्रह्मापि सिष्यते, अ-
तिमात्राऽऽहारस्य तु न केवलं ब्रह्मव्रतविलोपविधायित्वा-
द्भजनं, कायकलेशकारित्वाद्दपीति प्रथमा १। तथा अविभूचि-
ताऽऽमा विभूषाविरहितः, देहस्नानविलेपनाऽऽदिविधि-
धीवभूषानिरतो हि नित्यमुद्रिक्कचित्ततया ब्रह्मविराधकः
स्यादिति द्वितीया २। तथा स्निग्धं न निरीक्षेत, तद्वय-
निरैकालादङ्गायपि वदन्वतनमभूतीनि सरपृष्ठं न प्रेक्षेत,
निरन्तरमनुपमवनिताऽवयवविलोकिने हि ब्रह्माधासम्भव
इति तृतीया ३। तथा स्निग्धं न संस्तुवीत, स्त्रीभिः सह परि-
चर्य न कुर्यात्, तत्संस्कृतसहिततुष्यभुक्तयनाऽऽऽसनाऽऽ-
दिसंभवेन, अन्यथा ब्रह्मव्रतभङ्गः स्यादिति वतुर्धी ४। तथा
युद्धोऽवगततत्त्वो मुनिः क्षुद्राग्रप्रशयां ब्रह्मचर्यैवस्तावात्
स्त्रीविषयां कथां न कुर्यात्, तत्कथाऽऽसक्तस्य हि मानसो-
द्वेष्टः सम्पद्यते इति पञ्चमी ५। एताभिः पञ्चभिर्मौनवा-
भिर्मौनितान्तःकरणैः धर्मातुमेष्टी धर्मसंभवनतत्परः साधुः
सम्पद्यते सम्पदपुष्टिं नयति ब्रह्मचर्यमिति वतुर्ध्वजतभावना ६।
अथ पञ्चमव्रतभावना निगद्यन्ते—तत्र यः साधुः शुद्धरूप-
रसगन्धान् आगतान् इमिष्यविषयीभूतान्, मकारोऽयम-
लालिङ्गकः, स्पर्शश्च सम्प्राप्य समासाध मनोहान् मनो-
हारिणः पापकान् विकृषान् इष्टानिष्टिष्येत्, युद्धमभि-
वृत्तलक्षणं, प्रदेष्टं चाप्रीतिलक्षणं यथाक्रमं न कुर्यात् प-
रिहृती विदिततथः सन्, स हान्तो जितेभिष्यो विरतः
सर्वसावधाययोग्यो भवत्यकिञ्चनः किञ्चनबाह्याऽऽऽस्वरप-
रिहद्भूतं नास्यास्तीति श्रुतपरा परिमहविरतिव्रतयानि-
सर्गः। अन्यथा शुष्काऽऽदिषु भूतर्क्षाऽऽदिसंज्ञावात् पञ्चम-
व्रतविराधना स्यादिति पञ्चसु विषयेष्वभिष्वङ्गप्रदेष्टवर्जनात्
पञ्चमव्रतस्य पञ्च भावनाः, मिलितान्तु पञ्चविधितिति।
एताश्च सव्यायाङ्गतवाच्योऽऽदिषु किञ्चिद्व्यप्याऽपि दृश्यन्ते
इति ॥ ४७ ॥ प्रबो ७२ द्वार ।

इदानीम् 'अनुहाद्यो पथवीसं ति' विससतं द्वारमाह-
कंदर्पदेव १ किंविच २,
अभिधोगा १ आसुरी ४य सम्मोह ५
एसा हु अप्यसस्था,
पंचविहा भाषणा तरथ ॥ ४८ ॥

कन्धः कामस्तप्रधाना निरन्तरं निर्मयाद्विरन्तरतया वि-
द्वेषाया देवविशेषाः। कन्धांस्तेषामियं कान्धी । एवं देवा-
नां मध्ये किंविषयाः पापा अत यथास्वरूपाऽऽदिविधर्मका दे-
३७६

षाश्च ते किंविषयाश्च ते देवाः किंविषयदेवास्तेषामियं कि-
ंविषयाः। आ- समस्तात् आभिमुष्यन्ते युग्मन्ते प्रथमकर्मणि
स्वार्थेऽस्ते इत्यादिभिर्याः किङ्करस्थानीया देवावशेषास्ते-
षामियमाभिभोगी। अनुपरा भवनवासिर्देवावशेषास्तेषामि-
यमासुरीः सम्मुखातीति सम्मोहा मूढाऽऽमानो देवविशेषा-
स्तेषामियं सम्मोही । एषा हु कुरुते पञ्चविधा पञ्चप्रकारा
अग्रशस्ता सङ्क्रिष्टा भावना तत्तत्स्वभावाभ्यासकृपा, अ-
श्रितेति शेषः । आसां च मध्ये संयतोऽपि सन् यो यस्यां
भावनायां वसते कथाक्षुत्तन्भावमाध्यात् स तद्विषयेष्वेव
कन्धाऽऽदिविषयैरेव वेदेषु गच्छति, आरिक्तेष्वग्रभावात् ।
उक्तं च "जा संजग्मा वि एषा—सु अप्यसत्पाया बह्वृ कहि
चि। सो तविहरेषु गच्छद्, सुरेसु भद्रमो वरणादीषो ।
१॥" इति । यः पुनः सर्वेषां अपि आरिक्तरहितः स मा-
ज्यो विकल्पनीयः, कदाचित्प्रतिषेधव्य सुरेष्टव्ययते, कदाचि-
न्नारकतयैक्यमातुषेध्याति । एताश्च पञ्चापि भावनाः प्रत्ये-
कं पञ्चविधाः ।

कंदर्पे १ कुक्कुट २,

दुस्तीलते य ३ हासकश्च ४ य ।

परविभ्रियजशयो वि य ५,

कंदर्पोऽशेषा तद्व य ॥४६॥

(प्रबो) (अस्या गाथायाः व्याख्या 'कंदर्प-भाषणा' श-
ब्दे तृतीयप्रगे ॥७७ पृष्ठे गता ।)

(८) अथ देवकिंविषयी भावनां पञ्चविधामाह—

सुयनाश १ केवली २,

धर्मापरिवाह ३ संघ ४ साहूय ५ ।

माई अवसुर्बाई,

किंविषियं भावयं कुहू ॥ ५० ॥

भुतहानस्य हादशाङ्गीकृतस्य, केवलानि केवलहानवर्ता, ध-
र्मोऽवधारणो धर्मोपदेष्टृणां, सङ्कल्पज्ञातुसाध्वीभावकधर्मा-
विकासमुदायकृतस्य, साधूनां वर्तनान्, अग्रणवारी प्राचीं
च स्वशक्तिमूढनाऽऽदिना मायावान्, देवकिंविषयी भावनां
कराति । तत्र अवर्षो— अश्लापा, असुरोपोदधुमिति भा-
वत् । स चैवं भुतहानस्य-पृथिव्यादयः कायाः बह्वीवनि-
कायामपि व्यावर्ष्यन्ते, शास्त्रपरिह्नाऽवयवनाऽदिविषयि ब-
ह्वस्य एव । एवं वर्तान्यपि प्राणुतिपातनिवृत्त्यादीनि ता-
न्येव पुनः पुनस्तेषु सूत्रेषु प्रतिपाद्यन्ते । तथा त एव प्रमादा
मयाऽऽदयः, अप्रमादाश्च तद्विषयसूत्रा यो भूयश्च तत्र यत्न
कथयन्ते, न पुनरधिकं किञ्चिदपीति पुनरुक्तोपात्तं, यत्न
मोक्षार्थं यद्विषयमिति कृत्वा किं सूत्रं सूत्रप्रणय्यादिना
उपोनिःशास्त्रेण ? , तथा मोक्षार्थमभ्युपगतानां वर्तनानि कि-
योनिप्राप्तुतापनिषद्भेदः, भवहेतुमाज्योतिषयोनिप्राप्तु-
प्रवृत्तीनामिति । उक्तं च— "काया वया य तच्छिष्य, ते येष
पमाय अप्यमाया य । मोक्षसाहिगारियाणं, जोरसजोपीहि
किं कजं ? १ १ ॥" केवलानामवर्षोवादे यथा-किंथां शा-
नदर्थोपोपयोगी क्रमेण भवतः । उत युगपत् ? , तत्र यदि क-
मेनेति पक्षः कर्त्तव्यते, तदा हानकाले न दर्शयं, दर्शन-

काले च न ज्ञानमिति परस्परऽऽवरणनैव प्राप्ता । अथ युग-
पदिति द्वितीय पक्षः । सोऽप्युक्तः । यत् एककालत्वाद्
अपौरुषेयकतऽऽपत्तिः प्राप्नोति । उक्तं च—“यत्तरसमुपाय,
अज्ञातऽऽवरणया दुर्वचः पि । कवलद्वयसायाणां समगका-
ले य एतत् ॥१॥” धर्मोऽऽचार्योणामवेषादां यथा—न शो-
भनेतेषां ज्ञातिः, नैते लोकव्यवहारकुशलाः, न चेत श्रो-
तव्यं विशदीत्यादि विविधं गुरुन् प्रतिभाषते, न चेतेषां वि-
नयवृथा वसन्ते । तथा अद्वितामिश्रद्राव्यन्धेयन् सर्वसमस्तं
गुरुणमेषासतोऽपि देशान् वदान्, सर्वदेव च तेषां प्रति-
कूलतामाचरतांति । उक्तं च—“जन्मवादिह अवशं, विभासह
वदह न वाचि उचवाप । अदिभो विद्वेषेही, पगासवाह
अणुशुक्लो ॥ १ ॥” सक्कस्वावर्णवादी यथा—बहवश्च
पशुगृहाणाऽऽदीनां सङ्ख्याः, तत्रकोऽयमिह सक्कं भवतामा-
राध्य इत्यादि वदति । साधूनामवेषादां यथा—नामी
साधवः परस्परमपि सहन्ते, अत एव देशान्तरं परस्पर-
स्पर्धया परिभ्रमन्ति, अस्याया एकत्रैव संहत्या तिष्ठयुः ।
याचिवितया सर्वदेव लोकाऽऽवर्जनाय मन्त्रगामिनः, महतो-
ऽपि च प्रकृत्यैव निष्ठुराः, तदेव दृष्टान्तदेव तुष्टाश्च । तथा
गृहिभ्यस्तैस्तेष्वाद्भवचनैरतमानं रोचयन्ति, सर्वदा सर्वयस्तु-
सञ्चयपराश्च ।

उक्तं च—

“अविशदृष्टानुरिगर्ह, अणुशुक्लिं य अवि गुरुं पि ।
अणमिसपीहोस्ता, गिहिवच्छलगा य संजयगा ॥ १ ॥”

अन्यैरप्युक्तम्—

“अमिलताशब्दमुदाहरन्ति,
भग्नं च तुम्ही परिशोचयन्ति ।
यथा तथाऽप्ये च विकारयन्ति,
हरीतकीं नैव परित्यजन्ति ॥ १ ॥

अन्यत्र तु ‘सर्वस्वाहृणं नि’ पठित्वा ‘मायीती’ भिन्ने-
व पञ्चमी भावना प्रतिपादिता । यथा—“गृहह आहस-
हाव, छाया य गुरु परस्व संति वि । चोरो च स्वस्वसंकी,
गृदाऽऽयारो हवह माह ॥ १ ॥”

अथ आभिर्यामी भावनां पञ्चमेदामाह—

कोउप १ भूईकम् २,

पसिसेहि ३ तह य पसिमपसिसेण ४ ।

तह य निमित्तणं ५ चिय,

पंचवियप्पा भवे मा य ॥ ५१ ॥

अथ सप्तमी तुनाऽप्ये, ततः कौतुकं १ ‘भुतिकर्माणां’
प्रश्नं ३, प्रश्नाप्रश्नं ४, निमित्तं ५ च पञ्चविकल्पा प-
ञ्चमेदा भवेत् सा च आभिर्यामी भावना । तत्र बालाऽऽ-
दीनारक्षाऽऽदिकरणनिमित्तं स्वपनकरभ्रमणाऽभिमन्त्रणपू-
ज्यकरणपूजनाऽऽदि यतिक्रियते तत्कौतुकम् । उक्तं च—“वि-
ष्टवणहोमसिरपि—रया य आहृदहणहं पूवेह । असरि-
सेसगहणं, अवनसणउभमणबंधो ॥ १ ॥” तथा च सति
शरीरमाहङ्काराऽप्ये अस्मसूत्राऽऽदिना यपरिवेष्टनक-
रणं तत् भूतिकर्म । उक्तं च—“भूईपे मदिवाप, हव स-
लण व होह भूईकम् तु । वसहीसरारभंय—रक्काआमि
ओगमाहंवा ॥ १ ॥” तथा यपरस्य पाथं जामालाभाऽऽदि
पृच्छयते, स्वयं वा अक्षुद्रपण्यकहंतोभाऽऽदिपु द्रव्यं स

प्रश्नः । उक्तं च—“पगहो य होह पसिणं, जे पासह वा
सयं तु ते पसिणं । अगुदुउच्छिदृपय, दप्यणअसितोयकु-
हार्ह ॥ १ ॥” तथा स्वल्पे स्वल्पं विधया कथितं, घण्टि-
काऽऽवर्तनीयदेवतया वा कथितं सत् यद्वयस्वै शुभाशुभ-
जीवितमरणाऽऽदि परिकथयति स प्रश्नाप्रश्नः । उक्तं च—
“पसिणापसिणं सुमिणं, विआसिअं कदेह अजस्स । अ-
हवा आहंअणिया—घटियसिअं पकिहह ॥ १ ॥” तथा नि-
मित्तमतीतानागतवर्तमानवस्तुपरिज्ञानेदुर्गुणविशेषः । उ-
क्तं च—“तिव्हह होह निमित्तं, तीयपहुपण्णायमं वेव ।
तण विणा वि न नेय, नअह तेणं निमित्तं तु ॥ १ ॥” एता-
नि च कौतुकभूतिकर्माऽऽदीनि गौरवाऽऽदिनिमित्तं कुवाणः
साधुरभिर्यागनिवृत्तं कर्मावबध्नाति, अपवादपदेन तु गौ-
रवरहितः सन्नतिशयश्चाने सति निःस्पृहवृथा यदाऽसी क-
रोति तदाऽसी आराधक एव, उक्त्वं च—“गोत्रं वज्जानीति
तीर्थोन्नतिकरणात् । उक्तं च—“एयाणि गारवडा, कुणमा-
णा अभिआमिणं यधे । वीयं गारवहिओ, कुवह आरा-
हणुयं च ॥ १ ॥”

अथ आसुरी भावनां पञ्चमेदामाह—

सइसिगहसीलत्ते १,

संसक्तवो २ निमित्तकहणं च ३ ।

निकिविया वि य ४ अवरा,

पंचमं निरणुकेपत्ते ५, ॥ ५२ ॥

सदा विग्रहशीलत्वं १ संसक्तपः २ निमित्तकथनं च ३
निष्कृपताऽपि चापरा, पञ्चमं च निरनुकम्पयामिति । तत्र
सदा सर्वकालं विग्रहशीलत्वं, पञ्चाद्वननुतापिनया भ्रम-
णाऽऽवर्जाय प्रसथप्राप्त्या च विरोधानुबन्धः । यदाह—“नि-
उचं विमगहसीलो, काउण य नातुत्तपरे पच्छा । न य
मिओ पसीयह, सपक्क परपक्किसो वाचि ॥ १ ॥” तथा
संसक्तस्य आहारापरिपश्यताऽऽदिपु सदा प्रतिबद्धभावस्य,
आहाराऽऽद्यभयं च तपोऽनशनाऽदितपश्चर्यं संसक्तपः ।
यदाह—“आहारउवदिसेज्जा, जस्स व भावओ उ निच-
सेसलो । भाववहओ कुणह, तपोवहाणं तु दिहो ॥ १ ॥”
तथा त्रैकालिकस्य लाभालाभसुखदुःखजीवितमरणाविवक्षस्य
निमित्तस्य कथनमाभिमालाभिनिवेशाऽव्याकरणम् । यदाह—
“निवाहनिमित्तं पकेके—छविहं जं तु पांजये पुवेह । अमिमा-
णा भिनिसेला, चागरयं आसुरं कुणह ॥ १ ॥” तथा रुधाव-
राऽऽदिसिध्दिवर्जावपनप्रत्या गतपूणः कायान्तरव्यासक्तः
सन् गमनाऽऽसनाऽऽदि यः करोति, कृत्वा च नातुत्तप्यते केन
चिदुक्तः सन् स निष्कृपः, तद्वाचो निष्कृपतया । यदाहुः—
“चकमणाजुत्तो, सुनिक्किवो यावाराससत्तु । काउं च नातु-
त्तपह, परिसओ निकिवो होह ॥ १ ॥” तथा यः कुपायात् कुन-
श्चिज्जेतोः कथमानर्माय परं दद्यात् कुरन्त्या काटितमात्रः सन्
नातुत्तप्याभाभवति स निरनुकम्पः, तस्य भावो निरनुकम्प-
त्वम् । यदाह—“जो उ परं केपत्ते, इहट्ठण न केपह कडिगमा-
वो । एवो य निरणुकेपत्ते, पक्कतो वीवरागेहि ॥ १ ॥”

अथ सांसारि भावनां पञ्चविधामाह—

उम्भमदेमणा १ प्र-

गदूमणं २ मगविपडितवी य ३ ।

मोहो य ४ मोहजगणं ५,

एवं सा हवइ पंचविहा ॥ ५३ ॥

उम्मागदेशना१ मार्गदूषणे २ मार्गविप्रतिपत्तिः ३ मोहः ४ मोहजननं च ५ । एवं सा सायमोही भावना भवति पञ्चविधा । तत्र पारमार्थिकानि ज्ञानाऽऽदित्यद्वययथेव तद्विपरिन्तं धर्ममार्गे यदुद्दिश्यति सा उम्मागदेशना । आह च—“ नाणाऽऽदि अद्वितीतो, तद्विचरीयं तु उवदिसइ मग्गं । उम्मागदेशनो ए- स आयाअदिओ परेसि च ॥ १ ॥ ” तथा पारमार्थिकं ज्ञानदर्शनचारित्र्यलक्षणं भावमार्गे, तत्प्रतिपक्षांश्च साधुं परिहृतमानां स्वमनीषाभिनिर्जितद्वयैर्ध्वं दूषयति तन्मार्गदूषणम् । आह च—“ नाणाइतिहामग्गं, दूसइ जे ओ य मग्गपट्टिअवा । अणुलो जाएण अणु, भअइ सो मग्गदूस ति ॥ १ ॥ ” तथा तमेव ज्ञानाऽऽदिमार्गमसद्वृत्तयैर्दूषयत्वा उम्मागदेशत उम्मागे यत्प्रतिपद्यते सा मार्गविप्रतिपत्तिः । आह च—“ जा पुण तदेव मग्गं, दूसिआ अपण्डिओ सत्तकए । उम्मागं पट्टिअइ, विपणंअयसु स मग्गस्स ॥ १ ॥ ” तथा निक्काममुपहतमतिः सन्नतिगहनेषु ज्ञानाऽऽदिविचारेषु यन्मुखानि, तच्च परमार्थिकसम्बन्धिनानां नावाविद्यां समुद्दिमालोक्य मुखानि स मोहः । आह च—“ नह तइ उवदियमइओ, सुअइ नाणवरणंतरालसु । इहोओ य अहुविहा, दट्ठो जअं तओ मोहो ॥ १ ॥ ” तथा स्वभावेन कपटेन वा दर्शनान्तरेषु परस्परं मोहमुत्पादयति तन्मोहजननम् । आह च—“ जा पुण मोहं परं, सम्भावेण करतयेण वा । ममोहभावणं सो, पकंरइ अबोहिलाभाय ॥ १ ॥ ” एताञ्च पञ्चविधितरिप भावनाः सम्यक्चारित्र्याप्रविधाधिव्याधशुभा इति यतिभिः परिहर्तव्याः । यदुक्तम्—“ एयाउ विसेसणं, परिहरइ चरणविषययाओ । एयानिरोहो उच्चिय, सम्मं चरणं पि पावेति ॥ १ ॥ ” इति । प्रब० ७३ द्वार ।

भावणादि य मुद्धादि, सम्मं भावितुं अप्येवं ॥

भावनाभिमेहाग्रतसम्बन्धिनोभिः पञ्चविधितिसंख्याभिः, अथवा अनित्यत्वाऽऽदिभिर्द्वादशप्रकाराभिरिति । उक्त० १६ अ० । आचा० । आ० चू० । स० । प्रज्ञ० । ध० । भाव० ।

(६) सद्भावनायाविषयस्य यद् भवति तदर्थं यितुमाह—

भावणाजोगमुद्धया, जले शावा व आहिया ।

नावा व तीरसंपन्ना, सव्वदुक्खा तितट्ठइ ॥ ५ ॥

भावनाभिर्योगः सम्यक्प्रणिधानलक्षणं भावनायोगस्तेन शुद्ध आत्मा-अन्तरात्मा यस्य स तथा, स च भावनायोगशुद्धाऽऽत्मा सन् परित्यक्तसंसारस्वभावो नैरिष्य जलोपधेयनिष्ठने संसारोद्वन्धत इति । नैरिष्य-यथा जलं नौरिष्यजलजन्येन प्रकृत्या एवमक्षावपि संसारोद्वन्धनं न निमज्जतीति । यथा कासी । निर्यामिकाविष्ठिताऽनुकूलवार्तारिता समस्तद्वन्द्वापनमानीरमास्कन्द्यैवभावयनचारित्र्यान् जीवधामः सदागमकर्णधारविष्ठितस्तपोमाकलतथागं सवदुःखाऽऽत्मकात् संसारान्तरूपव्यपगच्छति मोक्षाऽऽत्म्यं तीरं सर्वदुःखोपरमकपमयाप्राप्तीति ॥ ५ ॥

अपि च—

तिउट्ठइ उ मेधावी, जाअं लोमंणं पावणं ।

तुट्ठंति पावकम्माणि, नवं कम्ममकुवओ ॥ ६ ॥

स हि भावनायोगशुद्धाऽऽत्मा नैरिष्य जले संसारे परित्यक्ता नस्तिभ्यो मनोवाक्कायेभ्योऽशुभेष्वस्मृदयति । यद्वा-अतीव कर्षण्येवस्मृदयति मुक्यते अतिमुदयति संसारोद्वन्धनं, तमेधावी मयादाव्यवस्थितः सदसद्विवेकी वाऽस्मिन् लोके चतुर्दशरज्ज्वात्मकं भूतप्राभलोके वा यतिकर्माणि पापकर्म क्लवधानुष्ठानरूपं तत्कर्मा वा अष्टप्रकारं कर्म तत् ह्यपरिहृतं ज्ञानं प्रत्यक्ष्यापारिहृतं वा चतुषोपादानं परिहरन् ततस्मृदयति, तस्यैवं लोके कर्म वा ज्ञानतो नवानि कर्माण्यकुर्वता निवृत्ताऽऽश्वद्वारस्य विरुद्धतपश्चरणवतः पूर्वसंभितानि कर्माणि मुदयन्ति, निवर्तन्ते वा, नवं च कर्माकुर्वतोऽशेषकर्मल्लभो भवतीति ॥ ६ ॥ सुख० १ ध्रु० १६ अ० । तत्प्रतिपादके आचाराङ्कितौपश्रुतस्कन्धस्य पञ्चदशोऽध्यायेन च । आचा० १ ध्रु० १ अ० १ उ० । स० । प्रज्ञ० ।

भावनाविषयमूची-

(१) भावनानिर्वचनम् ।

(२) भावनानांसंस्मृत्यानुविध्यम् ।

(३) भावनापरिष्क्यानम् ।

(४) आरम्भावनया द्वयतो भावनञ्च द्वैविध्यम् ।

(५) भावनानां नामप्राहं फलप्रकरणम् ।

(६) त्रैधाविद्यानुविधेयं भावनानां निरूपणम् ।

(७) पञ्चविधिशिर्भावनाः ।

(८) कर्म्य-देवकलित्वा-नियोगिका-ऽऽसुरीसामोहीभेदतो भावनपञ्चविधात्वम् ।

(९) सद्भावनाभावितस्य यद्वदति तद्वदशेनम् ।

भावणाजोग-भावनायोग-पुं० । योगभेदे, यो० वि० । अष्ट० ।

भावणाणाञ्च-भावनाज्ञान-न० । भावनानामयं ज्ञानं भावनाज्ञानम् । ज्ञानभेदे, यो० ११ वि०० । (तद्वद्व्यवृत्ता ' णाञ्च ' शब्दे चतुर्थभागे १६०१ पृष्ठे गता)

भावणाभाविष्य-भावनाभाविन-वि० । भावनाऽऽलोचना तथा भाविनां वासितः । प्रज्ञ० ५ सम्म० द्वार । आलोचनया वासितः, भावनयाभ्यासकृत्या भाविनो वासितः । अश्रयास्तेन वासिते, " सावणं विगयमोहाणं, पुण्वि भावणमाविष्या । अविरेणव कल्लस, दुक्कलस्सेतमुवायया ॥ ५२ ॥ " उक्त० १४ अ० ।

भावितभावन-वि० । भाविता भावना येनासौ भावितभावनः । पूर्वोत्तरनिपातस्यातन्त्रत्वात् । वासिताभ्यासे, उक्त० १४ अ० । प्रब० । अनु० ।

भाव्यसिद्धि-भावनिशीथ-न० । भवनं भावः निशीथमप्रकारं, भाव एव निशीथं भावनिशीथम् । निशीथभेदे, नि० चू० १ उ० । भाव्य-भाव्य-पुं० । भावश्चित्ताभिरावस्तं जानातीति भावः । चित्तभिरावहातरि, आचा० १ ध्रु० २ अ० ५ उ० । भावित्य-भावतीथ-न० । संशे, वि०० । (तस्य च यथा भावतीर्थं तथा ' तित्थ ' शब्दे चतुर्थभागे २२४३ पृष्ठे उक्तम्) भावत्य-भावार्थ-पुं० । अभिप्रेतार्थे, आ० ।

भावस्त्व-भावस्तत्त्व-पुं० । भावः शुभपरिणामः प्रधानं यत्र स्तब्धे स भावस्तत्त्वः । यद्वा-भावनामन्तरात्मा तथाविधकः मेल्योपशमापेक्षया सर्वविरतिदेशविरतिप्रतिपत्तिस्वभावेन स्तब्धो भावस्तत्त्वः । दर्श० ३ तस्य । शुभाध्यवसायेन स्तु-

त्वात् जानीहि भावलोकात्मनस्तजिनदेशितमेकवाक्यनया
अनन्तजनकधितं सम्पद्य कृषेयपर्यन्तः । आ० म० २ अ० ।
भाववश-भाववश-पुं० । बरणातिचारकये स्ते, " भाववश-
तिगिच्छाय । " पञ्चा० १६ वि०० ।

भावविजय-भावविजय-पुं० । विनासहर्षवाचकस्य वंशपर-
म्परयां भवे स्वमानक्याते आचार्ये, कल्प० । तथा च
कल्पसूत्रवृत्तौ—

'समशोऽयस्तथैतां, परिहृतसंविग्नसहृदयवत्तयाः ।
श्रीविमलहर्षवाचक—वंशं मुक्तामिषिसमाः ॥ १३ ॥
धिषण्णानिजिनधिषणाः सर्वत्र प्रस्तुतकीर्तिकपूराः ।
श्रीभावविजयवाचक—कोटीराः शास्त्रसुनिकथाः ॥ १४ ॥ "

कल्प० ३ आ० ६ लृण ।

भावविज-भावेष्ट-पुं० । तत्त्विकवेष्टे, " तद्वि वि पुण भाव-
विज्ञा, तेनै अवर्णितं तं बाहि । " पं० व० ४ द्वार ।
भावविज्ञितेस-भावविनिवेश-पुं० । सदन्तःकरणविनिवेशे,
पा० व वि०० ।

भावविष्णुति-भावविज्ञप्ति-स्त्री० । भावः सत्ता तल्लक्षणं एवं
स्वमसाधारणं स्वरूपं तस्य विशेषणं आपत्ता विज्ञप्तिविज्ञानं
परिच्छेदः । भावपरिच्छेदः, " भावविशुद्धिकारणमनेतः । "
न० । आ० म० ।

भावविभक्ति-भावविभक्ति-स्त्री० । विभक्तिभेदे, सूत्र० १ भू० १
अ० १ उ० । (तज्जद्वान् " विभक्ति " शब्दे वक्ष्ये)

भावविमोहि-भावविशोधि-स्त्री० । अरुहद्विषुद्धौ, (भाव-
शुद्ध्या प्रवर्तमानस्य न कर्मवश इत्यस्य निराकरणे ' कर्म'
शब्दे नृनीयमाणे ३३१ पृष्ठे द्रष्टव्यम्) " एवं भावविमोहीय,
निर्वाणमभिगच्छतः " सूत्र० १ भू० १ अ० ३ उ० । परिणाम
विशुद्धौ, " भावविशुद्धिसमेवा । " पञ्चा० १२ वि०० । भा-
वस्याऽऽभ्यपरिणामस्य जलमित्य वक्ष्यस्य विशेषिकारणत्वा-
द् भावविशोधिः । मदाप्रसोधारणे, ध० ३ अ० १० । पा० ।
प्रत्याख्यामशुभिभेदे च । भाव० ६ अ० । (तत्स्वरूपं ' भावसु-
द्धि ' शब्दे वक्ष्यते)

भावसंयव-भावसंस्तव-पुं० । संस्तवभेदे, नि० सू० ५ उ० ।
(वक्ष्यता ' संयव ' शब्दे)

भावसंयव-भावसंयव-पुं० । भावा मोलस्तस्तसंयवः । आ-
त्मनो मोक्षाऽऽलक्षकारिणि वक्ष० ६ अ० ४ उ० ।

भावसंवर-भावसंवर-पुं० । भावन तत्त्ववृत्त्या सम्बरो भाव-
सम्बरो । तत्त्ववृत्त्या सम्बरो, वृ० ।

श्रुत भावसंवरमाह—

नाथेय सत्त्वभावा, नजते जे जहिं जिणकलाया ।

नाथी चरितगुणो, भावेण उ संवरो होइ ॥

जैन सत्त्वोपशेधा दितद्विहतरूपा भावा आपन्ते ये य-
त्रोपनिनो जितेराख्याताः, अत एव ज्ञानी चरित्रगुणो भा-
वेन तत्त्ववृत्त्या संवरो भवति, गुणगुणिनोऽभेदविषयगुणैर्ध-
निर्होः । वृ० १ उ० २ प्रक० ।

भावसङ्ग-भावसङ्ग-न० । श्रुतान्तराऽऽमताकये पारमार्थि-
काविनयस्यै, भू० १७ श० ३ उ० । प्रश्न० । उ०० । भावलिङ्ग-
श्रुतिर्कर्म अमगारगुणभेदे, भाव० ४ अ० ।

दे०

भावसंयव भेदे ! जीवे किं जययः ? भावसंयवस्य भा-
वविमोहि जययः, भावविमोहीय वक्ष्यमाणे अरहतपक्ष-
स्त धम्मस्स आराहणयाए अञ्जुद्धे, अरिहंतपक्षस्तस्य
धम्मस्स आराहणयाए अञ्जुद्धिता परलोकाधम्मस्स आ-
राहए भवइ ॥ ५० ॥

भावसंयव श्रुत्यान्तराऽऽमताकये पारमार्थिकाविनयस्ये-
न भावविशुद्धिविशुद्ध्याप्यवसायाऽऽत्मिका जनयति, भावविशु-
द्धौ वर्तमानो जीवोऽहंत्ववशस्य धम्मस्याऽऽराधनयाऽऽनुष्ठान-
ेनाभ्युत्थिते मुक्तयर्थमुत्सहते । यदि वा आराधनायै-
व जेनाथंमभ्युत्थिते, अहंत्वप्रवृत्तस्य धम्मस्याऽऽराधनयाऽऽराध-
नायै वाऽभ्युत्थाय परलोका भवान्तरकये धम्मः परलोकाधम्म-
स्तस्य, पाठान्तरतः-परलोके वाऽऽराधको भवति, प्रत्यजिन-
धर्मोवाप्या विविष्टमवाप्तमवाप्यावेति भावः ५० । उ०० २६
अ० भावभूतिष्ठेऽशुक्लाऽऽदिपर्यायमाश्रित्य सत्यं भावसत्यम् ।
सत्येभेदः, यथा सत्यपि पञ्चवर्णसंभवेऽशुक्लवर्णस्याऽऽकट्वाच्छु-
क्ला वलाकेति । स्यात् १० उ० । भावतो वक्षोऽऽदिकृपात्
सत्या भावसत्या, वक्ष्ये यो भावो वक्षोऽऽदिकृष्टकस्तेन सत्येति
यावत् । भाषाभेदे, स्त्री० । यथा सत्यपि पञ्चवर्णसंभवेऽशु-
क्लवर्णस्याऽऽकट्वाच्छुक्लः शुक्ल इत्यादि । ध० ३ अ० १० ।

भावसम्पत्त-भावसम्पत्त-न० । जीवाऽऽदिसकलतत्त्वपरि-
शो धनकृपात्तानाऽऽत्मकं भावसम्पत्तकम् । सम्पत्तकभेदे, ध०
२ अ० १० । पं० व० ।

भावसमोसरण-भावसमवसरण-न० । भावानामौदयिकाऽऽदि-
नां समवसरणमेकत्र मेलको भावसमवसरणम् । औदयिका-
ऽऽदिभावसममेकत्र मेलके, " भावसमोसरणे पुण, णायत्वं
ख्विहम्मि भावमि । " सूत्र० १ भू० १२ अ० ।

भावसङ्ग-भावसङ्ग-न० । " सम्मे वुक्कचिरिअस्सा—परस-
क्किअमयमासाजे जं तु । एवं च भावसङ्गं, पणत्तं वीथारो-
हि ॥ १ ॥ " इत्युक्तलक्षणे स्मृततत्त्ववृत्तितस्य सम्पत्त परसा-
त्त्विकाप्रकाशानकपे शब्दभेदे, ध० २ अ० १० ।

भावसागर-भावसागर-पुं० । स्वानक्याते आचार्ये, " त-
द्वच्छुष्करीदवाकरभूषु * नुरागः श्रीभावसागराबुधप्रथिता-
भिधानाः । " इत्या० ११ अ० १० । अल्लगच्छे श्रीसिद्धान्त-
सुरिणिष्ठे, अयं वैकर्म्येय १५१० वर्षे जातः, १५२३ वर्षे च
स्वभूतः । जे० १० ।

भावसार-भावसार-पुं० । भावगर्भे, पञ्चा० ६ वि०० । पं० सू० ।

भावमावग-भावभावक-पुं० । यथाप्राभिधानादौ, ध० १० ।

कथयकम्मो तद्व ही-सर्वे च गुणवै च उऽनुवहारी ।

गुरुसुखसो पवयण-कुमलो खलु सावगो भावे ॥ ३३ ॥

कुतमनुष्ठितं प्रतविषयं कर्म कृत्यं वक्ष्यमाणं येन स कुत-
प्रतकर्मो १, तथा शूलवान्तिद्व्याख्यास्थमानस्वरूपः २, गुण-
वान् विवाहितगुणोपेतः ३, चकारः समुक्त्वये, भिक्षुकमन्त्रः ।
तत श्रुत्यव्यवहारी च सरलमानः ४, गुरुश्रुत्योः गुरुसेवा-
कारी ५, प्रवचनकृतो जिनमतनस्यवत् । खलुवधारणे-

* संप्रति चित्तम् अमोपराधस्य किराधकावत्,
माग्नितेज्यावैरोधोपसंयोरुपनिधानाच्च ।

एवंविधः भावको भवति भावे भावविषये भावभावक इति
गाथाऽन्तरार्थः ॥ ३३ ॥ ध० १०२ अ० १ ल० ० ।

एसो पवयश्चकुसलो, छन्दोभ्यो मुणिवरो^१ निर्विदो ।

किरियागभ्यो^२ छ विष, लिगां^३ भावसङ्कुस ॥ ५५ ॥

एष उक्तस्वरूपः प्रवचनकुशलः पदभेदः पदप्रकारो मुनिवरोः
पूर्वोऽऽचार्यः निर्विदस्तत्त्वावसितं भावभावकलिङ्गपदप्र-
करणमित्येतद्गोचराह- किरियागतानि क्रियाफलज्ञानानि^४ विष-
यशब्दावधारणा^५ एष्वान् पदेव, लिङ्गानि लक्षणान्यभेदार्थम-
ज्ञातव्याऽस्य यथायोभिधानभावकस्येति ।

ननु किमन्यमपि लिङ्गानि, सन्ति, येनैषमुच्यते
कियागतानि, सत्यं सम्प्रेष । यत आह—

भावगयां^६ सतरस, मुणियो^७ एषस्य त्रिति लिगां^८ ।

आणियाजिणमयसारा, पुन्यापरिया जमो आहु ॥ ५६ ॥

भावगतानि भावविषयाणि सतरश्च मुनयः स्वयं पतस्य
प्रकृतभावकस्य भुवते प्रतिपादयन्ति लिङ्गानि चिह्नानि ज्ञान-
जिनमतसारा इति व्यक्तं, पूर्वाचार्या यतो यस्मदाहुः भुवते
इत्यनेन स्वमनीषिकापरितराहाह ।

किं तदाहुरित्याह—

इतिथिदियस्य संसार विषय आरंभ गेह देसजमो ।

गङ्गारिआइपवाहे, पुरस्सरं आगमपविचि ॥ ५७ ॥

दाणां^९ जहाससी, पवत्यं^{१०} निहिर रत्तुदुंये ।

मङ्गल्यमसंबेद, परत्यक्तमोवमेगी य ॥ ५८ ॥

चेसा इव गिहवासं, पालइ सत्तरसपयनिबद्धं तु ।

भावगय भावसावग-लक्षणयोग्यं समासेण ॥ ५६ ॥

क्री चेन्द्रियाणि चार्थश्चेत्यादि इन्द्रः, ततः क्रीन्द्रि-
यार्थसंसारविषयाऽऽरम्भगेहदेशानि, तत्पवि, आधादिभ्य
इत्याकृतिगणानां सत्ति कृते क्रीन्द्रियार्थसंसारविषयाऽऽरम्भ-
गेहदेशेन त इति भवति । ततश्चेतेषु भावगतं भावभावकल-
क्षणं भवतीति तृतीयगाथायां संबन्धः । तथा गङ्गरिकाऽऽदि-
प्रवाहविषये तथा पुरस्सरमागमप्रवृत्तिरिति, प्राकृतत्वाच्छु-
भोभङ्गप्रयाजं पूर्वोपरनिपातः ततश्चाऽऽगमपुरस्सरं प्रवृत्ति-
र्बलं, धर्मकार्यैर्विहितं गम्यते । प्रस्तुतं लिङ्गमिति । तथा दाना-
ऽदि यथायुक्तिं प्रवर्तनमिति रूपद्वयं, प्राकृतत्वाच्च दीर्घश्च, तथा
निर्दीको धर्मानुष्ठानं कुर्वन् लज्जते, तथाऽऽक्रादिदृष्ट्य सांसा-
रिकमात्रेषु भवति, मध्यस्थो धर्मविचारो न रागद्वेषाभ्यां
बाध्यते, असंबन्धो धनस्वजनाऽऽदिमात्रप्रतिबन्धरहितः, परा-
येकामोपयोगी परार्थे परोपयोगिवैव कामाः शुद्धरूपस्वरूपा
उपयोगा गन्धरसस्पर्शलक्षणा विद्यन्ते प्रवृत्तयः । यस्य स
परार्थकामोपयोगी, समासः प्राकृतत्वात् । वैशेष्यं पण्यज्ञानेव,
कामिनिमित्तं गम्यते, शुद्धवासं पालयत्यभ्यो वा परित्य-
ज्यत्येनमिति भावयन्ति ततश्चाविवचनविषयः, तुः पूरये,
भावगतं परिणामजनितरूपमिति, ज्ञानाविकचनमुत्स्वा-
रहोपक्षं प्राकृतत्वात् भावभावकलक्षणमेतत्समासेन सूच-
माज्ञेयं इति गाथात्रयान्तरार्थः ॥ ध० १०२ अ० ६ ल० ० ।
आह—क्रीन्द्रियविषयाणामरक्तद्विष्टमध्यस्थासंबन्धानां गेहेह-
द्वारासोक्तैकविषयाणां भेदो नोपलभ्यते, तत्कर्तुं न पुनरुक्त-

होष इति ? । सत्यम् । वैशेषिकेति शब्दकपत्वादेकविषयविषये
परिणामानाश्रयैकस्यापि परिणामस्य विषयभेदोऽपि संभ-
वतीति सर्वभेदविषयाद्येवामप्रवृत्त्यै न दोषकस्यामिति
व्याख्यानगाथाभिः प्रकाशितमेवातः स्वमयियाऽऽलोच्य स्-
माधानान्तरमपि विधेयमिति ॥ ध० १०२ अ० ६ ल० ० ।
भावसाहु- भावसाधु-पुं० । परमार्थिकपती, एकवा ०६ वि-
व० । पं० ४० ।

तथा च भावभावकान् प्रतिपादयति—

इय सतरसगुणजुनो, जिहाऽऽगमे भावसावगो भणियो ।

एष उक्त कुपलजोगा, लहइ लहुं भावसाहुं ॥ ७७ ॥

इत्युक्तप्रकारेण सतरसगुणयुक्तो जिनाऽऽगमे भावभावको
भणित इति प्रकटार्थम् । एष एवंविधः पुनः शब्दो विशेषार्थः
किं विशिनष्टि द्वयसाधुपुन्यावदेव भणित एवाऽऽगमे । यदु-
क्तम्—“ मिडिपिको दव्ववडो, सुसावभो तह य दव्वसाहुं ति
साहु य दव्वदेवो, सुज्जयणं तु सव्वेसि । ॥ १ ॥ ” एवंविधपरि-
णामापाजितकुशलयांगाऽपुनलमंतऽवप्राप्तिं लघु धीमं भाव-
साधुत्वं यथावस्थितयन्तिस्त्वमिति । ध० १०२ अ० ०६ ल० ० ।

कीदृशः पुनर्भावसाधुर्भवतीति ? । उच्यते—

“ निर्वाणसाधकान् योगान्, यस्मात्साधयतेऽनेशम् ॥

समस्य सर्वभूतेषु, तस्मात्साधुकराहः ॥ २ ॥

साध्यादिगुणसंपन्नं, मेध्यादिगुणभूततः ॥

अप्रमादी समाचारे, भावसाधुः प्रकीर्तितः ॥ २ ॥ ” इति ।
कथं पुनरुक्तस्यैतत् ज्ञायते ? । लिङ्गः, कानि पुनस्तानि-
त्याह—

एषस्त उ लिगाइ, सयला मग्गाणुसारिणी किरिया ।

सद्धा पवरा धम्मं, पववणिज्जणमुत्तभासा ॥ ७८ ॥

किरियासु अपमात्रो, आरंभो सकण्णिज्जणुदाणं ।

गुरुभ्यो गुणानुगमो, गुरुभ्यामाऽऽराहं परं ॥ ७९ ॥

एतस्य पुनर्भावसाधोर्लिङ्गानि चिह्नानि सकला समस्ता
मागानुसारिणी मोक्षाध्यानुपायिनी क्रिया प्रत्ययेष्वनाऽऽ-
विका चेरा^१, तथा श्रद्धा करणच्छा प्रपरा प्रथमा
धर्मे संवमविषये^२, तथा प्रहापनीयमसदभिमित्वे-
शस्यागिर्वस्तुतुभावात्कौटिल्येन^३, तथा क्रियावृत्ति-
तानुष्ठानेऽप्यप्रमादोऽशोधित्येन^४, तथाऽऽरम्भः प्रवृत्तिः
शकनीये शक्यतुल्यं च अनुष्ठानं तत्पश्चरणाऽऽदी^५ तथा गुरु-
मेहान् गुणानुगमो गुणपतपातः^६, तथा गुणाऽऽराधनं
धर्मोऽऽचार्योऽदृशयन्ति^७, परमं सर्वगुणप्रधानमिति सत्त-
लक्षणानि भावसाधोः । ध० १०२ अ० ०६ ल० ० ।
भावसिद्धिः—भावज्ञानं—न० । “ ध्यानारम्भसालु बीजस्य, सदा
यच्छुद्धिकारणम् । यत्नं कर्म समाश्रित्य, भावज्ञानं तदुप-
ते ॥ १ ॥ ” इत्युक्तलक्षणं शुभपदानकं ज्ञानभेदः, ध० ०२ अ० ०६ ल० ० ।
भावसुद्धिः—भावशून्य-न० । बहुमानशून्ये, पञ्चा० ६ वि० ० ।
भावसुद्धिः—भावशून्य-वि० । भावेन सदस्तःकरणलक्षणेन शुद्धं
भावशून्यम् । अन्तःकरणेन शुद्धे, पो० ७ वि० ० । प्रत्याख्यान-
भेदे, न० ।

भावशून्यमाह—

रागेण व दोमेण च, परिणयेषु च न ईसिञं जं तु ।

तं सल्लु पञ्चसखां, भावविशुद्धं सुखेऽग्र्यं ॥ १ ॥ ”

आव० ६ अ० ।

(‘पञ्चसखाण’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे १०१ पृष्ठे गता व्याख्या)

भावसुद्धि-भावशुद्धि-स्त्री० । भावस्तदावच्छेद्योपशमसमु-
त्पन्न आत्मपरिणामविशेषस्तस्य शुद्धिः स्वच्छता प्रकृतौ,
भावशुद्धिः । अ० ३ अधि० । चित्तप्रसादे, आव० ४ अ० । सूच० ।
पञ्चा० । यमनियमाऽऽदिषु मनसोऽसंक्लेशयमानतायाम्,
आ० ६ अ० ।

अथ विद्वद्दानाऽऽदायि भावशुद्धेर्भवे एव, न तु तद्व्या-

घात इत्यत्र आह—

भावशुद्धिरपि ज्ञेया, येषां मार्गानुसारिणी ।

प्रज्ञापनाभियाऽत्यर्थं, न पुनः स्वाऽऽग्रहाऽऽत्मिका । ? ।

भावशुद्धिर्भवेत्ततोऽसंक्लेशयमानता या परैर्विद्वद्दानाऽऽदौ
अभेदाघातपरिहारनिवृत्त्यनतया कलिगता, साऽपि न केवलं
अभेदाघात एव ज्ञेयम्, इत्यपिशुद्धिर्द्विधा । ज्ञेया घातस्या, या
एषा वक्ष्यमाणस्वरूपा, नाम्ना । तामेवाऽऽह—मार्गं जिनेको
ज्ञानाऽऽदिकं मोक्षपथमनुसरत्यनुगच्छतीत्येवंशिक्षा मार्गा-
नुसारिणी । अथ परो ज्ञेयान् तेषां अभेदत्राऽऽह प्रज्ञापना
आगमार्थोपदेशेन सा भिया यज्ज्ञमा यस्यां भावशुद्धौ सा प्रज्ञा-
पनाभिया, अत्यर्थमिति शयेन । उक्त्येवार्थास्य व्यतिरेकमाह
न नैव, पुनःशब्दः पूर्वोक्तार्थेक्षणया प्रकृतार्थेयलक्षणानाम-
निपादानार्थः, स्वः स्वकीयो न तु शास्त्रीया, स चासावाग्रह-
आर्थाभिनिवेशः स्वाऽऽग्रह एवाऽऽग्रमा स्वभावो यस्याः सा
स्वाऽऽग्रहाऽऽत्मिका इति ॥ १ ॥

अथ कस्मात् स्वाऽऽग्रहाऽऽत्मिकाऽपि भावशुद्धिर्न भवतीति ।

अत्राचर्यते-भावशुद्धिर्विषयभूतभावमालिङ्ग्यरूप-

त्वात् स्वाग्रहक्षयेत्येतत्सुकरत्रयेण वक्ष्यमाण-

रागो द्वेषश्च मोहश्च, भावमालिङ्ग्यहेतवः ।

एतदुत्कर्षेतां ज्ञेया, इतोत्कर्षेऽस्य तत्त्वतः ॥ २ ॥

रागोऽभिष्वङ्गलक्षणो, द्वेषोऽप्रीतिरूपो, मोहश्चाज्ञानलक्षणः,

अशुद्धौ समुच्चयार्थौ, ते ज्ञेयाऽपि भावमालिङ्ग्यहेतवः, आत्मप-
रिणामाशुद्धिनिवृत्त्यनतया स्वाऽऽग्रहाऽऽदिविभावकारणानीति
गमः । एतेषां रागाऽऽदीनामुत्कर्ष उपचय एतदुत्कर्षः, तत
तदुत्कर्षेतां, ज्ञेयां ज्ञातव्या, इतोत्तं प्रत्यक्षधारणाधेयः, को-
मलाऽऽमग्नत्वाधेयौ वा, उत्कर्ष उपचयः, अस्य भावमालिङ्ग्य-
स्य स्वाऽऽग्रहाऽऽदिकपस्य, तत्त्वतः परमार्थेऽवस्थेति ॥ २ ॥

ततः किमित्याह—

सोऽकृष्टे च सत्यस्मिन्, शुद्धिर्बै शब्दमात्रकम् ।

स्वशुद्धिकल्पनाशिव्य-निर्मितं नार्थवज्रवेत् ॥ ३ ॥

तथा तेन प्रकारेण रागाऽऽदुर्कर्षलक्षणेन उक्तं उत्कर्षे,
अशुद्धः पुनरर्थः, सति भवति, अस्मिन् रागाऽऽदिहेतुके स्वा-
ऽऽग्रहाऽऽदिके भावमालिङ्ग्ये, शुद्धिः शुद्धयः, भावस्येति गम्य-
ते । वैशुद्धौ वाक्यालङ्कारार्थः । शब्द एवाभिधानमेव शब्दमात्रं,
तदेव कृतिसत् शब्दमात्रकं, निरभिधेयमित्यर्थः । मालिङ्ग्यो-
त्कर्षे सति आस्ति भावशुद्धिमौलिङ्ग्यस्य, तद्विद्वद्दत्तवाक्य-
श्लेषज्ञेयै शीतवदिति भावना । अथ मालिङ्ग्ये सत्यपि शु-
द्धिरिष्यते, ततः कथं शब्दमात्रवत्तस्य इत्यत्राऽऽह—स्वशुद्धया

प्रमाणापरतन्त्रया मत्या कल्पना क्रितिः, तैव शिष्टं विज्ञाऽऽ
दिकीशब्दं, तेन निर्मितं विरचितं, स्वशुद्धिकल्पनाशिष्टपनि-
र्मितं यच्छुद्धिरूपं तदिति गम्यं, न नैव, अभेदसाभिधेयं,
अवेद्यायेतेति ॥ ३ ॥

अथ स्वाऽऽग्रहस्य भावमालिङ्ग्यरूपतां स्पष्टयिष्याह—

न मोहोद्विगताऽभावे, स्वाऽऽग्रहो जायते क्वचित् ।

गुणवत्पारतन्त्र्यं हि, तदुत्कर्षसाधनम् ॥ ४ ॥

न नैव मोहस्याज्ञानस्य, उपलक्षणत्वात् रागद्वेषयोर्द्विगता
उद्वेकस्तस्या अभावः अविद्यमानता मोहोद्विगता भाव-
स्तत्र मोहोद्विगताभावे, स्वाऽऽग्रहो नाऽऽगमिकार्थाभिनि-
वेशो भावशुद्धिर्विषयलक्षणो, जायते भवति, कश्चित् कुत्र-
चिदपि वस्तुनि । इदमुक्तं भवति—मोहोत्कर्षजन्यत्वात् स्वा-
ऽऽग्रहो भावमालिङ्ग्यं, मोहोत्कर्षजन्यत्वं चास्य रागो द्वेषश्चे-
त्यादिष्वनप्राप्तमात्रेण, तदेवं स्वाऽऽग्रहस्य भावमालिङ्ग्य-
रूपत्वाज्ञावशुद्धिर्न तद्विभक्तिकेति स्थितम् । अथ मोहद्वेषस्य
स्वाऽऽग्रहाभावहेतुः कः उपायः ? ,

इत्याह—गुणवत्तां विद्यमानसम्प्रज्ञानक्रियागुणानां पारतन्त्र्य-
मधीनत्वं गुणवत् पारतन्त्र्यमधीनत्वं गुणवत्पारतन्त्र्यम्, हि-
शब्दः पुनरर्थः, गुणवत्पारतन्त्र्यं पुनस्तस्य मोहस्यानुत्कर्षो
ज्ञानस्य साधनं कारणं तदनुत्कर्षसाधनम् । इत्यते आगम-
स्याऽऽगमविद्वां वा पारतन्त्र्यात्मोद्धानुत्कर्ष इति ॥ ४ ॥

गुणवत्पारतन्त्र्यस्य मोहानुत्कर्षसाधकत्व-

मागमज्ञावसितेन समर्पयिष्याह—

अत एवाऽऽगमज्ञोऽपि, दीक्षादानाऽऽदिषु भुवन् ।

समाभ्रमणहस्तेन-त्याह सर्वेषु कर्मसु ॥ ५ ॥

यत एव कारणात् गुणवत्पारतन्त्र्यं मोहानुत्कर्षस्व
साधकमत एव एतस्मादेव कारणाद्यगमज्ञोऽपि आत्मव-
चनवेद्यपि सज्ज्ञास्तानागमज्ञः दीक्षादानाऽऽदिषु प्रव्रज्यावि-
तरणप्रवृत्तिषु, आदिशब्दादुद्देशसमुद्देशाऽऽदिषु, कर्मस्थिति
योगः । भुवं निश्चितं समाभ्रमणहस्तेन समुत्कर्षेण, न स्वा-
तन्त्र्येण, इत्येवैकपमभिलाषमाह इने दीक्षाऽऽदिज्ञाता मोहानु-
त्कर्षार्थमेव सर्वेषु समस्तेषु कर्मसु व्यापारोपविति तस्मात्
गुणवत् पारतन्त्र्यादेव मोहानुत्कर्षलक्षणा भावशुद्धिर्नाम्य-
चेति ॥ ५ ॥

एतदेवाह—

इदं तु यस्य नास्त्येव, स नोपायेऽपि वर्तते ।

भावशुद्धेः स्वपरयो-गुणाऽऽप्यहस्य सा कुतः ॥ ६ ॥

इदमन्तरोदितं गुणवत्पारतन्त्र्यं, तुशब्दः पुनरर्थः, यस्य
प्राणिनो, नास्त्येव न विद्यत एव, स प्राणी, न नैव, उपाये-
ऽपि हेतावपि, आस्तां भावशुद्धौ, गुणवत्पारतन्त्र्यस्यैव तदु-
पायत्वात्, कस्या नोपायेऽपि वर्तते इत्याह—भावशुद्धेः परिष्ठा-
मशुद्धेः, कुत एतदित्याह—यस्मात् स्वपरयोरामेतरेयोर्वि-
षये गुणाऽऽप्यस्य गुणधेयानभिज्ञस्य, सा भावशुद्धिः, कुतो,
न कुतोऽप्यस्तीत्यर्थः । अथमभिप्रायः—यो हि गुणव-
त्पारतन्त्र्ये न वर्तते स गुणवत्पारतन्त्र्यो न भवति, य-
च्च ताव जायति तस्य मोहोऽप्यहस्यद्विज्ञावास्ति भावशु-
द्धिः, तस्या मोहानुत्कर्षरूपवदिति ॥ ६ ॥

अथ यादृशं भावशुद्धौ धर्मस्यावाप्तौ न भवति तां लक्ष-

यितुमाह—

तस्मादासन्नमध्यस्य, प्रकृत्वा शुद्धचेतसः ।

स्थानयानान्तरहस्य, गुणवद्बहुमानिनः ॥ ७ ॥

औचित्येन प्रवृत्तस्य, कुप्रद्वयगतो भूशम् ।

सर्वज्ञाऽऽगमनिष्ठस्य, भावशुद्धिर्द्वयोदिता ॥ ८ ॥

यस्मान्न गुणदोषानभिहस्य स्वभावशुद्धिर्न भवति तस्मात्कारणान्तः, अथवा-तस्माद्गुणवत्पारतन्त्र्यादासन्नो मुक्तैर्निकटवर्ती, स चासौ भवत्यस्य मुक्तिगमनयोग्य आसन्नमध्यस्तस्य, भावशुद्धिर्निति संशयः । तथा प्रकृत्वा सद्भावित्वेन शुद्धचेतसोऽसंक्रष्टमानसस्य रागाऽऽश्रमापययमानत्वात्, तथा स्थाने स्वाऽऽचार्योपाध्यायाऽऽदिकंगुणास्पदं, मानसैः तस्यैव पूजा, स्थानमानौ, तयोः स्वजात्यनुसया अन्तरं विशेषतः आमानौति तज्ज्ञस्तस्य स्थानमानान्तरहस्य । इदमुक्तं भवति-आचार्योपाध्यायाऽऽदिकस्य स्थानस्य च तथा तद्विषये मानस्य च यो विशेष उल्लेखोत्तरमहाफलमहाफलनराऽऽदिलक्षण इदमस्योचितमिदं वास्तव्यैकपक्षस्य तज्ज्ञस्य, अत एव गुणवद्बहुमानिनः सद्गुणपक्षपातिनः, तथा स्थानमानान्तरहस्य गुणवद्बहुमानिनोऽपि सन् औचित्येन यथागुणं यथायोग्यमिति यावन्, प्रवृत्तस्य व्यावृत्तस्य, विधायानुष्ठानेषु कुप्रद्वयगतो मिथ्यावासनगुणोद्देन, भूश-मत्यर्थं, सर्वत्र समस्तेषु द्रव्यत्रयकालभावेषु विधिषु, आगमनिष्ठस्य आसन्नचनप्रमाणस्य, किमत्याह-भावशुद्धिः परिणामशुद्धता, यथोदिता पारमार्थिकी भवति, यथा धर्मस्यावाप्तौ न भवति, उक्तविशेषणमात्रे तु या सा पुनर्यथोदितेति ॥ ७ ॥ ८ ॥ १० ॥ २२ अष्टमः ।

भावाद्भ-भावाऽऽदृष्ट-पुं० एकगुणकालकत्वाऽऽदिके भावप्रकारे, भ० ५ श० ८ उ० ।

भावाभिगमहचरय-भावाभिग्रहचरक-पुं० । भावाभिग्रहस्तु गानहसनाऽऽदिप्रवृत्तपुरुषाऽऽदिविषयः, तेन चरति भिन्नामष्टनः, भावाभिग्रहं वा चरत्यसेवेते भावाभिग्रहचरकः । भिन्नुभेदः, स्त्री० । १० ।

भावारोग-भावाऽऽरोग्य-न० । भावरूपमारोग्यं भावाऽऽरोग्यम् । सत्यकवे, पौ० ४ वि० ।

भाववस्मय-भाववश्यक-पुं० । आवश्यकभेदे, अनु० । (व्याख्या 'आवस्यस्य' शब्दे द्वितीयभागे ४५१ पुष्ट गता)

भावि (न) भाविन्-त्रि० । भू-णिनि । भविष्यकालवर्तिनि, स्त्रियां ऊपि । वाच० । प्र० ४ डार० । आ म० । ज्ञा० । भावो हृदयकेन्द्रभेदोऽस्यस्या इति । स्त्रीभेदः स्त्रीमात्रे च । वाच० ।

भावित्र-देशी-गृहीते, दे० ना० ६ वर्थ० १०३ गाथा ।

भावित्रजत-भावयमान-त्रि० । पर्यालोच्यमाने, पञ्च० १२ वि० ।

भावित्रिण-भाविजिन-पुं० । भविष्यजिने, ती० २ कत्व० ।

भाविष्य-भावित-त्रि० । भू-णिष्ण-कः । वासिते, " किं पुण निवतिलोहि, भाविषयागं मयं खज्जं " ४५१ उ० । भाविनोद्रव्यानन्तरसंसर्गतां वासित इति । स्थाने १० डा० । छा० ५० ।

विपा० । प्र० । आव० । उ० । सूत्र० । अनु० । ५० । भावि-

ता द्विविधाः—सुरभिपाटलाकुसुमपटवाऽऽदिप्रशस्तवस्तु-भिर्भाविताः प्रशस्तभाविताः, सुरातिताऽऽद्यप्रशस्तवस्तुभावितास्वप्रशस्तभाविताः प्रशस्तभाविताः पुनरपि द्विविधाः—तज्ज्ञात्वं वमतिषु शक्या वाच्याः, तद्विपरीतास्ववाच्याः । एवं-वाप्रशस्तभाविता अपि वाच्याऽऽवाक्यभेदद्वयादेव द्विविधाः । विशेषेण रजिते, " पुनर्भावयभाविता । " उ० १४ अ० । परिकृतजिनवचने, ५० १ उ० ३ प्र० । प्रसन्न, दृश० १० अ० । प्राप्ते, युजे, चिन्तिते मित्रिते, च । वाच० ।

भाविक्-न० । विमानभेदे, स० १७ सप्र० ।

भाविक्कुल-भाविक्कुल-न० । शङ्काऽऽदिद्विषयजिते कुले, ५० १ उ० ६ प्र० ।

भाविष्यतर-भाविष्यतर-त्रि० । करिष्यधर्मं प्रसन्नतरं, दृश० १० अ० ।

भाविष्यत्वा-भाविनस्ता-स्त्री० । जम्बूमन्दरदिगुण्यां दिशि स्थितायां लिप्थुमहापायां समिलितायां स्वनामभयतायां महानद्याम्, स्थाने ५ डा० ३ उ० ।

भाविष्यपा-भाविताऽऽभ्यन्-पुं० । भाविता धर्मवासनया वसित आत्मा यस्यासौ भाविताऽऽत्मा । सूत्र० १५ ० ३ अ० । सद्भावनाभाविनचित्ते, पञ्चा० १८ वि० । संयमभाविनया वासितस्तःकरण इति । भ० १४ श० ६ उ० । अग्नारस्य भाविताऽऽत्मनःकर्मलेश्यावच्छेदिरक्षानाऽऽदिविषयकत्वात् 'अग्नार' शब्दे प्रथमभागे २७१ पुष्ट गता । अहोरात्रमेव प्रयोदशे स्वनामक्यते सुहृत्तं, च० प्र० १० पाठु० १४ पाठु० पाठु० । उ० । स० । अष्टादशमे सुहृत्तं, स० ३ । स० । अष्टादशमजिनस्य रजितापरनामधेयायां स्वनामक्यतायां जनम्याम्, " भाविण्या य रक्ता य । " स० ।

भाविष्यमृ-भाविनमात्र-त्रि० । सत्त्वामभासिनमर्गसं, पञ्चा० १६ वि० ।

भाविष्याभाविष्युभागे-भाविताभावितानुयोग-पुं० । भाविनं वासितं द्रव्यान्तरसंसर्गताऽभाविनमप्येव यथा जीवद्रव्यं भाविनं किञ्चित् प्रशस्तभाविनमित्यभाविनश्च तत्र प्रशस्तभाविनं संविभ्रभावितमप्रशस्तभाविनं चेत्तरभाविनं, तद्विधिमपि सामन्यमवामनीयं च । तत्र वामनीयं वस्तुसंग्रहे गुणं दोषं वा संस्मार्तन्त्रेण यमनि, द्वायामनीयं स्वभ्यथा, अभाविनं त्वसंसर्गतां प्राप्तसंसर्गं वा वक्षतमद्वलकल्पं न वास्तितुं शक्यमिति । एवं चाऽऽदिविषयमपि, तत्तत्र भाविनं चाभाविनं च भाविताभाविनम् । भाविताभाविनस्यानुयोगां भाविताभाविनानुयोगः । द्रव्यानुयोगभेदे, व्या० १० डा० । भावुग-भावुक-त्रि० । वासकं, विशेष० । भाव्यते प्रतियोगिता स्वगुणैरात्मभावमापाद्यते इति भावुकम् । अथवा-प्रतियोगिनि सति तद्गुणानुसया तथा भवन्शीलं भावुकम् । " लघुपतनम् " ॥ ३१२ ॥ ४५१ इत्यादिना उक्त-ताच्छीकृतत्वात् । वेत्तुकाऽऽदिके द्रव्यभेदे, पं० ४० ।

भावुग अभावुगाणि अलोप द्रविद्याणि हौति द्रवाणि । वेत्तुनिश्चो तत्र मयी, अभावुगो अज्ञद्वेष्टि ॥ ३४ ॥ भाव्यते प्रतियोगिता स्वगुणैरात्मभावमापाद्यते इति भाव्यानि वेत्तुकाऽऽदिनि, प्राकृतश्रेया भावुकान्युच्यन्ते । अथ-

वाप्रतिप्राप्तिमिति सति तद्वृत्तापेक्षया तथाभवन्निर्वाणानि भाषु
कानि "नवपतयद्वयाभ्युपगमः" ॥३२॥१५॥ (वा०) इत्यादि-
ना उक्तम्—तात्कालिकत्वादिति । तद्विपरीतानि अभाष्यनि
वृत्तनाऽऽदिनि लोके द्विप्रकारेण भवन्ति प्रत्येकं वस्तुनि,
वैयर्थ्यस्य मयिः अभाष्योऽप्यवश्यैः कावाऽऽदिभिरिति
माध्यायः । पं० व० ३ द्वार । आश० । मङ्गलं, म० । तद्वति,
नि० । "सुदुरहो रसिका भुवि भाषुकाः ।" इति । वाच० ।

भाषुऽनुपया-भाषुऽनुकृता-स्त्री० । भाषस्य मनस श्रुतकृता
भाषुऽनुकृता मनसो । यथावस्थिताथप्रत्यायनार्थायां प्रवृत्तौ,
तद्वप सत्यमिदं च । स्या० ६ डा० १ उ० । अ० ।

भाषेक्य-भाषित्वा-अव्य० । भाषयित्वेऽर्थे, पञ्चा० १०
विष० ।

भाषमाण-भाषयत्-त्रि० । भाषयति, स्या० ६ डा० ।

भाषोपक्रम-भाषोपक्रम-पुं० । भाषस्य परकीयाप्रमाणस्यो-
पक्रमणं परिहृयान् भाषोपक्रमः । उपक्रमभेदे, अनु० । नि० वृ० ।
(तद्गदाऽऽदिबहुवचनता उच्यते "उच्यते" शब्दे द्वितीयभागे ८३
पृष्ठे गता)

भाषोपचार-भाषोपचार-पुं० । सत्यकृताऽऽदिके, च० २ अ० ।

भाषोपव्यय-भाषोपव्ययमति-त्रि० । भाषेन शङ्काऽऽदिपरिणा-
मेन हुना दृष्टिना मतिरस्य स भाषोपव्ययमतिः । शङ्काऽऽ-
दिश्रुतिताध्वनस्यो ७० १ उ० २ प्र० ।

भास-भिस-धा० । वीरी, स्वादि०-आत्म० । अक० । "भासे-
भिसः" ॥ ८ । ४ । २० ३ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण भासभिसाऽऽ-
देशः भिसः । भासः । प्रा० ४ पाद । भासन्ते, अभासिष्ट ।
चक्रि वा ह्रस्वः । अभासन्त । अभासत् । वाच० ।

भास-पुं० । भास-वच्य अच् वा । प्रकाशे, स० । गोष्ठे,
कुक्कुटे, शुके, वाच० । पक्षिविशेषे, ङा० १ भू० १३ अ० ।
भासः शङ्कुन्ते इति । प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।
भस्मन्-न० । भव 'शब्दार्थे, प्रा० २ पाद ।

भाष-धा० । वचने, स्वादि०-आत्म०-द्विक०-सेट् । भा-
षने । अभाषिष्ट । चाक्रि ह्रस्वः । वाच० । भाषन्ते तु व्यक्रव-
चनैरिति । विपा० २ भू० १ अ० । एकान्विश्रुतं महाप्रहं,
"हे भासा" ॥ स्या० २ डा० ३ उ० ।

भाष-न० । माध्यामिके, सूत्रभाषयानकपे सुहृद्भाषयन्त्य-
हारभाष्याऽऽदिके प्रत्ययविशेष, सङ्ख्या० १ आधि० १ प्रस्ता० ।
विशे० । स्या० । परैः भूयमाद्ये जपभेदे, यस्तु परैः भूयन्ते
स भाष्य इति । च० २ अ० । कथनीयं, नि० । वाच० ।

भासतु-भाषयाश्च-त्रि० । व्यक्ते कथयति, व्य० १ उ० । सूत्र० ।
विपा० । श्री० । इश० । स्या० ।

भासमान-त्रि० । शोभमाने, भ० ८ श० ८ उ० । श्री० ।

भासत्-पुं० । महीरगभेदे, पञ्चा० १ पद ।

भासग-भाषक-पुं० । भासत इति भाषकः । भाषणकियाविशिष्ट-
हे, आ० म० १ अ० । चक्रि, प्रश्न० ७२ द्वार । सूत्र० । भा-
षाक्षिप्तस्य, आ० म० १ अ० । स्या० । विज्ञानविशेषक-
पस्य सभ्युपनिषेधकनामभाषकपदेन व्याक्रियभाषकारके
व्याख्यातये, विशे० ।

साम्प्रतं प्रागुपपन्नभाषाऽऽदिप्रतिपादार्थे निरुक्तिरुदाह-
कृते पोत्ये चित्ते, सिधिरिणि वौह देसिपे च ।

भासग विभासप वा, वलीकरण ए आहरणा ॥२३५॥

काष्ठ इति काष्ठविषयो दृष्टान्तः । यथा काष्ठं कश्चित् त-
द्व्यपकारः खनिकाकारमात्रं करानि, कश्चित् स्थूलावयवनि-
र्वाणः कश्चित्पुनरवयववाक्त्रोवाक्त्राऽऽवयवविनिर्वाणम्, एवं का-
ष्ठकल्पे सामायाकाऽऽदिसूत्रम्, तत्र भाषकः पारस्पर्यमथा-
त्रमात्रमिच्छते, यथा समभाषः सामायाकमिति, विभाषकस्तु
तस्यैवानेकथा अर्थमभिधत्ते, यथा समभावः सामायाकं,
समानां वा ज्ञानदर्शनवाग्निमानां य आद्यः स सामाया, स-
माय एव सामायाकं, स्वाधिकेण प्रत्यय इत्यादि । तथा व्य-
क्तीकरणशीलो व्यक्तीकरः, यः श्रुतु निरवयववस्तुपरितरित-
व्यापनान्तराकलाऽऽदिभेदमिच्छते भाषते स व्यक्तीकर इति
भाषः । स च निश्चयनः चतुर्दशपूर्वेष्वन एव, इह भाषकाऽऽ-
दिस्वकृतात् व्याख्यानात् भाषाऽऽद्य एव प्रतिपादिता द्रष्ट-
व्याः, भाषाऽऽदीनां तत्प्रभवत्वात् । उक्तं च विभाषावश्यकं—
"पदनां कवाऽऽगारं, स्थूलावयवोपदेशं च विधा ।

तद्विधा सत्त्वावयवो, निर्दोषो सत्त्वाह कुणः ॥ ४२६ ॥

कटुसमाधे सुप्तं, तदर्थक्येव भासन् भासा ।

यत्तद्व्यापविभासा, सत्त्वेऽसि यत्तिपे नये ॥ ४२७ ॥ "

समिति पुनर्विषयो दृष्टान्तः—यथा पुनः कश्चिदाकारमात्रं
करोति, कश्चित्परिस्थूलावयवविनिर्वाणः, दार्ष्टान्तिकयोजना
पुर्ववत् । इदानीं चित्रविषयो दृष्टान्तः—यथा चित्रकर्मणि क-
श्चिद्वैतिकाभिराकारमात्रं करोति, कश्चित् हरितालाऽऽदिव-
योङ्गदं, कश्चित्प्रशेषपयार्थविधाद्वयान् । दार्ष्टान्तिकयोजना
पुर्ववत् । श्रीशुद्धिकोदाहरणम्—श्रीशृङ्ग भाषागारं तद्व्याख्या-
नि "अतोऽनेकस्वरार्थः ॥ ७ २ ६ ॥" इति इदमव्ययः । तद्दृष्ट्या-
न्तभावना इयम्—कश्चित्स्वरानां आज्ञानेव वेत्ति, इह आज-
ने रत्नानि सन्तीति, कश्चित्जातिमात्रमेव अयि, कश्चित्पुन-
र्गुणाभाप, एवं प्रथमाज्ञीयत्वात्तत्तत्कल्पमात्रकाऽऽदयो द्रष्ट-
व्याः । तथा—वौहमिति पक्षं, तद्यथा—ह्वञ्जिगमर्द्धभिजं,
विकसितकृपांमिति त्रिधा भवति, एवं भाषकाऽऽद्यपि
क्रमेण योजनायम् । इदानीं वैशिकविषयमुदाहरणम्—देशान्
देशः, कथनमित्यर्थः, सोऽस्यास्तानि वैशिकः—यथा काष्ठो-
दृशकः पद्यान्तं पुष्टः सन् विरामप्रवचनार्थमिति, कश्चित्पुन-
वस्थितप्रमाणगताऽऽदिभेदेन, कश्चित्पुनस्तद्व्यपयुग्मावयवभेदेन
कथयति । एवं भाषकाऽऽदयोऽपि क्रमेण योजनायाः ।
तद्वत् तावद्विभाग उक्तः ॥ ३३५ ॥ आ० म० १ अ० ।
अनुपपन्नाऽऽवयवेषु यद् भाषितं तस्माद्वन् योऽप्यस्य भा-
षनं स भाषक उच्यते । विशे० । "एतद्व्यापारं अर्थं बुधा-
यां भासगोति ।" आ० वृ० १ अ० । इ० । भाषकः परि-
स्वरमर्थमात्रमभिधत्त इति । आ० म० १ अ० ।
नैरपिकाऽऽदिजोषानां भाषकाऽभाषकारं दृष्टकंन निरूप-
यसाह—

द्विविधा नेरया पक्षता, तं जडा-भासगा च ।

अभासगा च एव, एमिदियवजा सत्वे ॥१०॥

भाषादृष्टके भाषका भाषापर्याप्त्युदये, अभाषकास्तद्व्य-
पातकावस्थापामिति । एकैर्भूयानां भाषापर्याप्तिनैरपि-
त आह—एवमित्यादि । स्या० २ डा० २ उ० ।

जीवा खं भंते । किं भासगा, अभ्रासगा ? । गोयमा ! जीवा भासगा वि, अभ्रासगा वि । से केषुद्वेणं भंते । एवं वुचइ-जीवा भासगा वि, अभ्रासगा वि ? । गोयमा ! जीवा दुविहा पसत्ता । तं जहा-संसारसमावक्षगा य, असंसारसमावक्षगा य । तत्थ खं जे ते असंसारसमावक्षगा ते खं सिद्धा, सिद्धा खं अभ्रासगा । तत्थ खं जे ते संसारसमावक्षगा ते दुविहा पसत्ता । तं जहा-संलेसीपडिवक्षगा य, असंलेसीपडिवक्षगा य । तत्थ खं जे ते संलेसीपडिवक्षगा ते खं अभ्रासगा । तत्थ खं जे ते असंलेसीपडिवक्षगा ते दुविहा पसत्ता । तं जहा-एगिदिद्या य, अखोगिदिद्या य । तत्थ खं जे ते एगिदिद्या ते खं अभ्रासगा । तत्थ खं जे ते अणगिदिद्या ते दुविहा पसत्ता । तं जहा-पजत्तगा य, अपजत्तगा य । तत्थ खं जे ते अपजत्तगा ते खं अभ्रासगा । तत्थ खं जे ते पजत्तगा ते खं भासगा । से तेषुद्वेणं गोयमा ! एवं वुचइ-जीवा भासगा वि, अभ्रासगा वि । नेरइया खं भंते । किं भासगा, अभ्रासगा ? । गोयमा ! नेरइया भासगा वि, अभ्रासगा वि । से केषुद्वेणं भंते । एवं वुचइ-नेरइया भासगा वि, अभ्रासगा वि ? । गोयमा ! नेरइया दुविहा पसत्ता । तं जहा-पजत्तगा य, अपजत्तगा य । तत्थ खं जे ते अपजत्तगा ते खं अभ्रासगा । तत्थ खं जे ते पजत्तगा ते खं भासगा । से तेषुद्वेणं गोयमा ! एवं वुचइ-नेरइया भासगा वि, अभ्रासगा वि । एवं एगिदिद्यवज्जमां निरंतरं भाषियव्वं । (१६-सूत्र) प्रश्नो ११ पद ।

भासगर-भाषाकर-त्रि० । वचनपट्टरमाधुर्याऽऽदिगुणकारक, तं ।

भासजाय-भाषाजात-न० । जातमुत्पत्तिपरमकं, तच्च ध्याक्क वस्तु, अतो भाषाया जातम् । न० । ध्याक्कवस्तु भेदः प्रकारो भाषाजातम् । स्थानं ४ डा० १ उ० ।

चचारि भासजाया पसत्ता । तं जहा-सत्त्वमेवं भासजायं, बीयं मोसे, तइये सत्त्वमोमं, चउत्तये अमरुच-मोमं ॥ २३ ॥ तत्र सत्तो सुतयो गुणाः पशार्थो वा तत्रेशं हिनं सत्यमेकं प्रथमं सूत्रकमापेक्षया भाष्यते सा तथा वा भाषयं वा भाषा-काययोगमुद्गीनवाप्योगनिस्सृष्टभाषाव्ययमहतिरस्यता जातं प्रकारो भाषाजातमस्यामिष्यादिविबुत् । द्वितीयं सूत्रकमादेव (मोमं ति) प्राकृतत्वात् सृष्टा अमृते नास्त्यात्मस्यादिविबुत् । द्वितीयं सत्यमुद्रा तदुभयस्यभावमात्रमास्त्यकतेत्यादिवत् । अतुर्थमसत्यामुद्रा अतुभयस्यभावं वहीत्यादिविहिति । भवतब्धज्ञा गार्थे-

“ सत्त्वा द्विया सतमिह, संतो मुलश्रो गुणा पयथा वा । तन्निवरीया मोक्षा, मीमा जा तदुभयसहावा ॥ १ ॥

अनविषया आतीसु वि, सहो चिचय केवलो अमरुमुया । एया सत्यमरुत्तण, संसादरत्ता जहा सुमे ॥ २ ॥ ” इति । स्थानं ४ डा० १ उ० । प्रश्नो ११ आचा० ।

भासजायउक्तय-भाषाजाताध्वयन-न० । आचाराद्वितीयोऽध्वनस्कन्धस्य चतुर्थे अध्वयने, अस्य च भाषाजातध्वनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि अवसिन्, तत्र निक्षेपमिदमुक्तयद्वयमे भाषाजातशब्दयोर्निक्षेपाय निर्युक्तकृदाह-

जह वक्कं तह भासा, जाए छक्कं च होइ नायक्के । (३१३)

यथा वाक्ययुक्त्याध्वयने वाक्यस्य निक्षेपः कृतस्तथा भाषाया अपि कर्तव्या, जातशब्दस्य तु चट्कनिक्षेपोऽयं जातयो नामस्थापनाद्व्यक्तेरकालमावक्षः । आचा० २ भू० १ सू० ४ अ० १ उ० । इह त्वधिकारो द्रव्यभाषाजातेन, द्रव्यस्य प्राधान्यविषयता द्रव्यस्य तु विनिश्चयकत्वा भाव इति कृत्या भावभाषाजातेनप्यधिकार इति ।

उद्देशार्थधिकारार्थमाह-

मन्वेऽपि य वयविमो-हिकारगा तह वि अत्थि उ विसेसो ।

वयविमोपत्ति पदमे, उत्पत्तिं वज्जगा वीए ॥ ३१४ ॥

यद्यपि द्वाव्युद्देशकौ वचनविशुद्धिकारकौ तथावस्तु वि-शेषः, स चायम्-प्रथमोद्देशको वचनस्य विभाक्कवचनविभ-क्तिरुक्तवचनाऽऽदिषोऽवचनविभागान्तर्धेवभूतं भाष-णीयं नैवभूतमिति व्यावर्ण्यते, द्वितीयोद्देशको तृतीयाः को-द्याऽऽद्युत्पत्तिवधानेन भवति तथा भावितव्यम् । आचा० २ भू० १ सू० ४ अ० १ उ० ।

भासउक्तय-भाषाध्वयन-न० । आचाराद्वितीयध्वनस्कन्धस्य चतुर्थेऽध्वयने, न० १ अ० । आचा० । आवा० । (त-द्रव्यता भासजायउक्तयण शब्देऽनुपपदेव गता)

भासण-भाषण-न० । वाप्योगेन व्यक्कवचने, स्थानं ४ डा०

१ उ० । आचा० । हा० । सूत्र० । आ० म० । कस्य० । प्रकपणे,

सूत्र० १ भू० १४ अ० । प्रतिपादनं, सूत्र० १ भू० १४ अ० ।

भासराशि-भासराशि-पुं० । भासनां प्रकाशनां राशिर्भास-

राशिः । आदित्ये, “ भासराशिवक्षणाः । ” स० ।

भस्मराशि-पुं० । महाप्रभवे, कस्य० १ अ० ६ कण । “ भा-

सराशिनाममहाहं स होवाससहस्रसङ्किरे । ” भस्मराशिनामा

त्रिशलमो महाग्रहो भगवतो जन्मसक्तं संक्रान्तः, किंभूतो-

ऽसौ हिमदध्नवर्षास्थितिः । स्थानं २ डा० ३ उ० ।

भासल-देशी-दीप्ती, दे० ना० ६ वर्ग १०३ पाद्या ।

भासवं-भाषावत्-त्रि० । शोभनमाधायुक्त, सूत्र० १ भू० ३ अ० ।

भासवत्तु-भस्मवत्तु-त्रि० । भस्माऽऽय, हा० १ भू० १४ अ० ।

भासवर्ण-त्रि० । भासः पक्षिविशेषः, तद्द्रव्यो यस्य सः । भा-

साऽऽय, हा० १ भू० १४ अ० ।

भासा-भाषा-स्त्री० । भाषणे भाषा । ६० १ उ० १ प्रक० । इत्थं ।

कम० । उत्त० । स्थानं । भाष्यते मोक्ष्यते इति भाषा । वचने,

“ भाव ” व्यक्तायां वाचि वचनात् । म० १३ सू० ४ उ० ।

सौ० । स्थानं । प्र० । आ० । वाप्याम्, “ वाणी वावा अर्थाई

सरस्वई भारी गिरा भासा । ” पा० ना० ३१ पाद्या ।

(दो भासा । स्थानं २ डा० ३ उ० ।

(१), तथा च वाक्यस्यैकार्थोऽन्यथिक्त्य-

वक्कं वययं च गिरा, भस्मई भारी य गो वाणी ।

भासा पक्षवर्णी दे-सर्षी य वयजोग जोगे य ॥ १७० ॥

वाक्यं बचन्तं च गीः सरस्वती भारती च गौर्वाक
भाषा प्रजापती देशीनी च वायुयोगो योगश्च, एतानि
निगमसिद्धायेति भाषायाः । ६७० ७ अ० २ उ० ।
संस्कृतप्राकृताऽऽदिषु च वाक्ये, उक्तं ७ अ० । “ न चित्ता
साधय भासा । ” विधाः प्राकृतसंस्कृताऽऽद्याः बह्वभाषाः ।
अथवा—अस्या अपि देशविशेषाद् नामाक्या भाषा इति ।
उक्तं ६ अ० । वक्ष्यन्त्येतयोस्तु यमायां द्रव्यसंतती, न० ।
विशेषभाषानिष्ठयो वाक्यनिष्ठेष्वल्पा आचाराङ्गियुक्ती । ‘ अह
वर्कं तह भासा । (३१३) ’ यथा वाक्यशुद्ध्यायनं वाक्यस्य
निष्ठैः कृतस्तथा भाषाया अपि कस्यचिः । आचारा २ अ० १
ख० ४ अ० १ उ० ।

(२) द्रव्याऽऽदिभाषामाह—

द्वये विविहा गद्वये, य निरिगणे तह भवे परापाय ।
भाव द्वये य सुए, चरित्तमाराद्वयी चैव ॥ २७१ ॥

द्रव्य इति द्वारपरामर्शः, द्रव्यभाषा विविधा—प्रद्वये च
निसर्गे तथा भवेत् परापाते । तत्र प्रद्वयं भाषाद्रव्याणां
काययोगेन यत् सा प्रद्वयद्रव्यभाषा, निसर्गस्तेषामेव भाषा-
द्रव्याणां चाभ्योगेनोत्सर्गक्रिया, परापातस्तु निष्ठुष्टमा-
षाद्रव्यमनर्ह्येषां तथापरिणामाऽऽप्राप्तक्रियावैयर्थ्यम्, यथा
त्रिप्रकाराऽपि क्रिया द्रव्ययोगस्य प्राधान्येन विवक्षितत्वात्
द्रव्यभाषेति । भाष इति द्वारपरामर्शः, भावभाषा त्रिविधैव,
द्रव्ये च भूते चरित्र इति; द्रव्यभावभाषा, भूतभावभाषा,
चरित्रभावभाषा च, तत्र द्रव्यं प्रतीत्यप्युक्तैर्वा भाष्यते
सा द्रव्यभावभाषा । एवं भूताऽऽदिधर्मा वाक्यम्, इयं
त्रिप्रकाराऽपि वक्ष्यन्निर्वाच्यद्रव्यभावभाषाणां पञ्चया भा-
वभाषा, इयं चोचत एवाऽऽराधनी चेवेति, द्रव्याऽऽपारा-
धनाद्, चक्षुषाद्विराधना ज्ञेयं चानुनयं च भवति, द्रव्या-
ऽऽपाराधनाऽऽदिष्वय इति; आह—इह द्रव्यभाववाक्यस्वरूप-
मभिधातव्यं, तस्य प्रस्तुतत्वाद्, तत् किमन्य भाष्येति ? ।
उच्यते—वाक्यपयोग्यत्वाद्भाषाया न शेषः, तत्तत्तत्तद्वैवाभि-
धानादिति भाषासमुदायार्थः । अवयवार्थे तु वक्ष्यति ।

(३) तत्र द्रव्यभावभाषामभिधृत्वाऽऽराधन्यादिभेदयो-
जनामाह—

आराद्वयी उ द्वये, सभा मोसा विराद्वयी होह ।

सभा मोसा मोसा, असस मोसा य पडिमहा ॥ २७२ ॥

आराधयते परलोकाऽऽप्रीडया यथावद्भिधीयते वस्तुनये-
त्याराधनी तु ‘द्रव्य’ इति-द्रव्यविषया भावभाषा सत्या, तुरा-
प्राप्त द्रव्यतो विराधन्यपि काचित् सत्या, परप्रीडासंस्तुत-
फलभाषाऽऽराधनादिति, द्रव्या विराधनी भवति, तद्द्रव्यान्व-
याभिधानेन तद्विराधनादिति भावः । सत्यामृषा मिधा, मिधे-
त्याराधनी विराधनी च, असत्यामृषा च प्रतिषेध इति न आ-
राधनी नापि विराधनी, तत्राच्यद्वये तथोपयामाधादिति ।
आसां च स्वरूपमुदाहरणैः स्पष्टीभविष्यतीति भाषाऽर्थः ।
तत्र सत्यामाह—

जव्वचमम्ययठवसा, नापे रुने पडुव सचे अ ।

ववहारभावबोगे, हसमे भावमससचे य ॥ २७३ ॥

सत्यं तावद्वाक्यं वृथप्रकारं भवति, जनपदसत्याऽऽदिशे-
दात्, तत्र जनपदसत्यं नाम नानादेशभाषारूपमप्यविद्यति—

पथा वदेकार्यप्रत्यायनव्यवहारसमर्थमिति, यद्योक्तायै
कोङ्कणकाऽऽदिषु पथाः पिबं नीरमुदकमिषाद्यनुविबन्ता-
हेतुत्वाद् नानाजनपदेश्विद्वद्भ्यर्थापत्तिजनकत्वाद् व्यवहा-
रमनुष्ठेः स्यामितिदिति, एवं श्रेयस्वपि भावना कार्या । स-
म्मतसत्यं नाममुदकुचलयोपलतामरसनां समाने पङ्कलं
भवे गोपाऽऽदीनामपि सम्मतमरविभूमेव पङ्कजमिति । स्वा-
पनासत्यं नाम—अस्तुमुद्राविष्यासाऽऽदिषु यथा मासकोऽयं
कार्यापणोऽयं शतमिदं सहस्रमिदमिति । नामसत्यं नाम—कु-
लमवर्धयन्नापि कुलवर्धनं इत्युच्यते, यन्ममवर्धयन्नापि धनवर्धनं
इत्युच्यते, अयस्य वक्ष इति । कपसत्यं नाम—अतद्वृत्त्येव
तथाकूपधारं कपसत्यं, यथा प्रपञ्चयतेः प्रपञ्जितकूपधा-
रमिति । प्रतीत्यसत्यं नाम—यथा अननिकाया दीर्घते
द्रव्यस्य वेति । तथाहि—अस्यानन्तरिणां द्रव्यस्य
तत्त्वसहकारिचारणसंज्ञिधानेन तत्तद्रूपमभिव्यज्यत इति
सत्यतः । व्यवहारसत्यं नाम—वृक्षेति गिरिग्रीकेति भाजनमनु-
हरा कस्या अलोमा एवकेति गिरिगततृणाऽऽदिद्वेहै व्यवहा-
रः प्रवर्तते तद्योक्ते च गलति सति तथा सम्मोहनज्वर-
प्रभयोद्वाराभावे च सति तथा लवणमैथिल्यलोमाभावे सति ।
भावसत्यं नाम—युक्ता बलाका, सत्यपि पञ्चवर्णसम्भवे शु-
क्लवर्णोक्तत्वात् । युक्ता इति । योगसत्यं नाम—कृतयोगात्
सुखी, दययोगात् दुःखी इत्येवमादि । वृथमपीप्यसत्यं
च, तत्रोपपत्तयसत्यं नाम—समुद्रवत्तडाव इति भाषाऽर्थः ।
उक्ता सत्या ।

अनुना मृषामाह—

कोहे माणे माया, सोपे पेजे तहेव दोसे य ।

हासमय अवसादय, उपवापि निरिषमा दसमा ॥ २७४ ॥

कोध इति कोधानिःसृता, यथा कोधामिभूतः पिता पुत्र-
महा-न त्वं मम पुत्रः, यद्वा कोधामिभूतो वक्ति तदाशय-
विप्राप्ततः सर्वमेवासत्यमिति । एवं माननिःसृता मानाध्या-
तः क्वचित्केनचिदल्पनोऽपि पृष्ठ आह—महाधनोऽहमिति ।
मायानिःसृता—मायाऽऽकारप्रभृतय आह—नष्टे गोलक इति,
लोभनिःसृता—वणिक्प्रभृतीनामप्यधाक्रीतमेवायमिदं कीतम्
इत्यादि । प्रेमनिःसृता अतिरक्तानां हासोऽहं तवेत्यादि ।
व्रेषनिःसृता—मत्सरिणां मुणवत्यपि निर्गुणोऽयमिति । हा-
स्यनिःसृता कान्त्यधिकानां किञ्चित् कस्यचित्संबन्धि घृही-
त्वा पृष्टानां न दृष्टमित्यादि । भयनिःसृता तत्काराऽऽदिपृष्टो-
त्तानां तथा तथा असमञ्जसाभिधानम्, आख्यायिकाभिःसृता
तत्तत्तत्तद्वैयर्थ्योपपन्नभाषाः । उपवापतिःसृता अचौरं चौर इ-
त्यभ्याख्यामवचनमिति भाषायाः । उक्ता मृषा ।

सामप्रतं सत्यामृषामाह—

उपपञ्चविमयमीसग, जीवपमीवे य जीवअजीवे ।

तहऽश्वमीसीगा सलु, परिह अद्दा य अद्दद्दा ॥ २७५ ॥

उत्पत्तिविषयमभिधेयं—उत्पत्तिविषया सत्यामृषा यथैकं
नगरमधिकृत्यास्मिन्नद्य दश द्वारका उत्पन्ना इत्यभिधत्तस्त-
त्त्वनामिकाभावे, व्यवहारोत्पत्तिः सत्यामृषात्वात्, अवहे-
तत्तं वाक्यामीत्यभिधा पञ्चाशत्स्वपि हेतुषु लोके मृषात्वाद्-
शेतात्, अनुत्पत्तेरवधारदेष्वेव च मृषात्वात्तिलेः । सर्वथा कि-
यामावेन सर्वथा व्यत्ययादित्येवं विगताऽऽदिष्वपि भावनी-
यमिति ।

तथा च विगतविषया सत्यामृषा यथैकं प्रामाणिकृत्या-
स्मिन्नप्यदृश बुद्ध्या विगता इत्यभिदधतस्तत्पूनाधिकभावे;
एवं मिश्रका सत्यामृषा उपपन्नविगतोऽप्यसत्यामृषा. यथैकं
पलममधिकृत्याऽऽहस्मिन्नप्यदृश दारका जाता दृश च बुद्ध्या
विगता इत्याभिदधतस्तत्पूनाधिकभावे. जीवामिषा जीववि-
षया सत्यामृषा यथा जीवभूतकृमिराशौ जीवराशिरिति ।
अजीवमिषा च—अजीवविषया सत्यामृषा यथा तस्मि-
न्नेव प्रभूतभूतकृमिराशौ जीवराशिरिति. जीवाजीवमिषेति-
जीवाजीवविषया सत्यामृषा यथा तस्मिन्नेव जीवभूतकृ-
मिराशौ प्रमाणनिबन्धेनाभवतो जीवभूतयत्नस्तद्वत् सृता
इत्यभिदधतस्तत्पूनाधिकभावे । तथाऽनन्तमिषा कश्चित्
अनन्तविषया सत्यामृषा यथा मूलकम्पाऽऽशौ परितपसाऽऽग्नि-
मयनस्तकायोऽयमप्यभिदधतः, परीतमिषा-परीतविषया
सत्यामृषा यथाऽनन्तकामलेशुचि परीतम्भान्तमूलकाऽऽशौ परी-
तोऽयमभिदधतः । अज्ञामिषा-कालविषया सत्यामृषा यथा
कश्चित्कालस्त्रिप्रयो जने सहोद्यौस्त्वयन् शरीरतमायं वासर
एव रजनी वर्तत इति प्रतीयति । अज्ञमिषा च दिवसर-
जन्त्येकदेशः अज्ञद्वयते. तद्विषया सत्यामृषा यथा कस्मिं
स्त्रिप्रयोजने त्वयन् प्रहरमात्र एव मग्नाह इत्याह । एवं
मिश्रशब्दः प्रत्येकमभिसंख्यते इति गाथायः । उक्ता सत्या-
मृषा ।

साम्प्रतमसत्यामृषामाह—

आमंतणि आशुवशी, जायणि तह पुच्छली य पञ्चवशी ।
पञ्चवशासी भासा, भासा इच्छलुलोमा य ॥ २५६ ॥
आमन्त्रणी यथा हे देवस्त । इत्यादि. एषा किलाप्रवलेकत्वात्
सत्यादिभाषात्रयलक्षणविशेषाग्नस्तथाविधश्लोकांस्तरसत्या-
मृषेति पञ्चमाहावनी यथैव कुह. इयमपि तस्य कारणाकरणमा-
नतः परमार्थैकजात्यनियमास्तथाप्रतीतिः अनुद्विषयताप्रसू-
नत्वात्सत्यामृषेति । एवं स्पष्टबुद्ध्याऽप्यभाषा भावना कार्याति
याचनी यथा-मिषा प्रवच्छेति. तथा प्रच्छुनी यथा कथमेतदि-
ति. प्रच्छापनी यथा हिंसाप्रच्छुनी दुःखिताऽदिभवति. प्रयास्या-
नी भाषा यथा अहिंसेति भाषा. इच्छलुलोमा च यथा केन-
चित्कालदुरुक्तः साधुसकाशं गच्छाम इति । स आह-शो-
भनमिदमिति गाथाऽर्थः ।

अशमिगहिआ भासा. भासा य अभिगहहिम बोधव्या ।

संयकरणी भासा, वायह अन्वायडा चेव ॥ २५७ ॥

अनभिगृहीता भाषा अर्थमनभिगृह्य बोध्यते द्विष्याऽऽदि-
वत्. भाषा चाभिग्रह बोधव्या-अर्थमभिगृह्य बोध्यते यदा-
ऽऽदिबन्त. तथा च संयकरणी च भाषा-अनेकार्थसाधारणा
योजनते निगधार्थसाधारिवत् । ध्याकृता-स्वरा प्रकटापि
देवतस्यैव आनेत्यादिवत्. अन्वाकृता चेव-अस्पष्टा अग्र-
कटापि बालकाऽऽदीनां यतीनेकार्थादिवदिति गाथायः उक्ता
असत्यामृषा ।

(४) साम्प्रतमोचन एवास्याः प्रविभागमाह—

सव्वा वि अ सा दुविहा, पजता सलु तहा अपजता ।
पडहा दो पजता, उवगिहा दा अपजता ॥ २५८ ॥
सर्वोऽपि च 'सा' सत्याऽऽदिप्रमिषा भाषा द्विविधाऽ-
प्योस्ता स्त्वु. तथा अपयोता । पयोता या एकपक्षे निवृत्त्यते

सत्या वा स्या चेति तद्व्यवहारसाधनी. तद्विपरीता पुन-
रपयोता, अत एवाऽऽह-प्रथमे द्वे भाषे सत्यामृषे प्रयोते. तथा
स्वविषयव्यवहारसाधनात्. तथा उपरितने द्वे सत्यामृषा-
ऽसत्यामृषाभाषे अपयोते. तथा स्वविषयव्यवहारसाध-
नादिति गाथायः । उक्ता प्रथमाभाषा ।

(५) साम्प्रतं श्रुतभाषाभाषामाह—

सुयचम्मे पुख तिबिहा, सवा मोसा असचमोसा य ।

सम्पदिह्नी उ सुभो-वउतु सो भासई सचं ॥ २५९ ॥

श्रुतचम्मे इति श्रुतचम्मेविषया पुनस्तद्विषया भाषभाषा
भवति । ततथा-सत्या, मृषा, असत्यामृषा चेति । तत्र सत्य-
गृह्यस्तु सम्पदगृह्येव. श्रुतोपयुक्त इत्यागमे यथाचतुपयुक्तो
यः स भाषते. सत्यम् आगमानुसारं वक्ष्यामि गाथायः ।

सम्पदिह्नी उ सुयचम्मे, अशुवउतो अशुवउं चेव ।

जं भासई सा मोसा, मिच्छादिह्नी वि अ तहव ॥ २६० ॥

सत्यगृह्येव सामान्येन श्रुते आगमे अनुपयुक्तः प्रमादान्
यत्किञ्चित् अशुवउं चेव युक्तविकलं चेव यज्ञायने तन्मध्यः
पठ एव अवतोऽप्येवमादि सा सृषा. विज्ञानाऽऽदिरपि तत्र एव
भाषाविति । मिथ्याहृष्टरपि तथैवेत्युपयुक्तोऽनुपयुक्तो वा
यज्ञायते सा मृषेव, सुखान्नस्यायसंयद्विऽपि सत्यसतो-
विशेषाद्यद्वैतपक्षेकमस्तद्विति गाथायः ।

इवइ उ असचमोसा, सुयचम्मे उवगिह्नी तिनाशम्पि ।

जं उवउतो भासई, उतां वोळं चरितम्पि ॥ २६१ ॥

भवति तु असत्यामृषा श्रुते आगमे एव परावर्तनाऽऽदि कु-
र्वन्तस्तस्याऽऽमन्त्रणविभाषाकल्पस्यान् तथा उपरितने अ-
विमनःपर्यायकललक्षणं, त्रिज्ञान इति ज्ञानत्रयं यदुपयुक्तं
भाषते सा असत्यामृषा. आमन्त्रणयादिवत् तथाविधाध्य-
वसायप्रवृत्तः, इत्युक्तं अतः भाषभाषा । अत ऊर्ध्वं वक्ष्ये वा-
रिच इति-वारिचविषया भाषभाषाविति गाथायः ।

पडमिह्नी चरिते, भासा दा चेव होति नायवचा ।

सुचरितस्म उ भासा, सचचमोसा उ इअरस्म ॥ २६२ ॥

प्रथमद्वितीये सत्यामृषे. चारित्र इति चारित्रविषये भाषे द्वे
एव अवतो ज्ञानत्रयं. स्वकृपमाह-सचरित्रस्य चारित्रपरिणा-
मवनः. तुष्टायात् तद्वृद्धिनिबन्धनभूता च भाषा प्रथमस्तथा-
ऽप्यभाषेऽपि सत्या. मनां हिताभ्यादिति । सुषातु इतरस्य
अचारित्रस्य तद्वृद्धिनिबन्धनभूता चेति गाथायः । दृश० ७
अ० २० । अ० प्र० १ सथा० । स० । कृ० आश० ।
व० १० न० ।

प्रतिविधायोपपद्यते भाषाविशेषाद्वा भाषणार्थवच्च
प्रदर्शयितुमाह—

अह भेने ! भासईसामो मइस्सामो चिट्ठिस्सामो नि-
सोईस्सामो तुपुईस्सामो ।

"आमंतणि आशुवशी, जायणि तह पुच्छली य पञ्चवशी ।

पञ्चवशासी भासा, भासा इच्छलुलोमा य ॥ १ ॥

अशमिगहिआ भासा, भासा य अभिगहहिम बोधव्या ।

संयकरणी भासा, बोधमन्त्रोयडा चेव ॥ २ ॥"

पञ्चवशी य एमा न एसा भासा मोडा ! इता ! गोयसा !

मा । आसइस्सामो ते चेव ० जाव न एसा भासा पोसा ।
(सुवम्-४०३)

‘अह भंते !’ इत्यादि, अयेति परिप्रशार्थः ‘भंते !
सि भदन्त !’ इत्येवं भगवन्ने महावीर्यमात्मन्य गौतमेः पु-
च्छति—(आसइस्सामो सि) आश्रयिष्यामो वयमाश्रयणीयं
वस्तु (सस्सामो सि) शयिष्यामः ‘चिट्ठस्सामो सि’
ऊर्जस्थानेन स्थास्यामः, ‘निमीइस्सामो सि’ निषेत्स्याम
उपवस्याम इत्यर्थः । ‘तुषट्ठस्सामो सि’ संस्तारके भवि-
ष्याम इत्यादिका भाषा किं प्रज्ञापनी ? इति योगः ॥ अन-
न चोपलक्षणपरवचनेन भाषाविशेषाणामेवंजातीयानां प्र-
ज्ञापनीत्यर्थं पृथग्म भाषाजातीनां तत्पुच्छति—‘आमेतणि
गाहा’-तत्र आत्मन्वर्णी-हे देववत् ! इत्यादिका, एषा च कि-
न् वस्तुनोऽविधायकत्वादान्धेयकत्वाच्च सत्याऽऽदिभाषा-
व्यलक्षणविशेषांनञ्ज्ञासत्याद्युच्येति प्रज्ञापनाऽऽज्ञाचुक्ता, एव-
माक्षप्यादिकामपि, ‘आणवणं सि’ आज्ञापनी कार्यं पर-
स्व प्रवर्त्तनी यथा घटं कुरु ‘जायणि सि’ याचनी-वस्तु-
विशेषस्य ईहीत्येवं भागलक्षणा, तथेति समुच्चये ‘पुच्छ-
णी य सि’ प्रचूर्णी—अविज्ञानस्य संदिग्धस्य वाऽऽस्य
ज्ञानार्थं तदभियुक्तप्रेरणरूपा, ‘पणवणं सि’ प्रज्ञापनी
विशेषस्यापेक्षशदानरूपा यथा—‘पाणवहाउ नियत्ता,
भवेति दीहाउया अरंगा य । एमाई पणवणी, पणत्ता
वीरपंगाह ॥ १ ॥’ ‘एवचक्षणाणीभास सि’ प्रत्याख्या-
नी याचमानस्याऽदित्ता मे अनो मां याचस्वेत्यादिप्र-
त्याख्यानरूपा भाषा ‘इच्छाणुलोमे सि’ प्रतिपादयितुयां
इच्छा तदनुलोमा—तदनुकूला इच्छाऽनुलोमा यथा कार्यं प्र-
रितस्य एवमस्तु ममाप्यभिमतमेतदिति वचनं । अणुभि-
गाहिया भासा गाहा’, ‘अनभिधुत्ता—अर्थानभिप्रेक्षेण
योच्यते इत्याऽऽदिवत् ‘भासा य अभिमाहम्मि बांछव्वा’
भाषा चाभिप्रेक्ष बांछव्वा—अर्थमभिमुखो योच्यते घटाऽऽदि-
वत्, ‘संसयकरणीभास सि’ । याऽनकार्यप्रतिपत्तिकरी सा
संशयकरणी यथा सैम्पयशब्दःपुरुषलक्षणवाजिषु वसैमान
इति ‘येयइ सि’व्याकुला लोकप्रतितशब्दार्थी, ‘अवेयइ सि’
अव्याकुला-गम्भीरशब्दार्थी मम्मनास्त्रप्रयुक्ता वाऽनाविभी-
वितायी, ‘पणवणी णं सि’ प्रज्ञाप्यतेऽप्योऽनयेति प्रज्ञापनी
अर्थकथनी यक्ष्णेत्यर्थः, ‘न एसा मेस सि’ नैषा मृषा-
नाशनाभिधायिनी नावक्ष्णेत्यर्थः, ‘पुच्छुतोऽयमपिभासाः-
आश्रयिष्याम इत्यादिका भाषा भविष्यत्कालविषया सा
कालतरासम्भवेन व्यभिचरिष्यति स्यात्, तथैकाऽधेविष-
याऽपि बहुवचनान्ततयोरिष्येयमप्यर्थार्थी, तथा आत्मन्वर्णी-
प्रभृतिका विधिप्रतिषेधाभ्यां न सत्यभाषावस्तुनि नियते-
त्यतः किमियं वक्ष्याम्य स्यात् ? इति, उक्तं परं ‘हंता’ इ-
त्यादि । इदम् इदम्-आश्रयिष्याम इत्यादिकाऽनवधार-
णस्याहमेतानयोगिनैरेतद्विकल्पगमैवादात्मनि गुरौ चैका-
र्थ्येऽपि बहुवचनस्याऽनुमतत्वात्प्रज्ञाप्येव तथाऽऽमन्त्र-
णयादिकाऽपि वस्तुनो विधिप्रतिषेधाविधायकत्वेऽपि या
निरवयवपुरुषार्थाभासा प्रज्ञाप्यन्वेति । ॥ १०४० ३ ३० ।

सत्याऽऽदिभाषा—

हे नृण भंते ! मल्लामीति ओहारिणी भासा चिंतनी-

ति ओहारिणी भासा, अह मल्लामीति ओहारिणी भासा
अह चिंतनीति ओहारिणी भासा तह मल्लामीति ओहा-
रिणी भासा तह चिंतनीति ओहारिणी भासा ? । हंता !
गोषया ! मल्लामीति ओहारिणी भासा चिंतनीति ओहा-
रिणी भासा अह मल्लामीति ओहारिणी भासा अह चिंत-
नीति ओहारिणी भासा तह मल्लामीति ओहारिणी भासा
तह चिंतनीति ओधारिणी भासा ।

‘सि गृणं भंते ! मल्लामीति ओहारिणी भासा’ इत्यादि,
‘सि’ शब्दोऽधश्चार्थः, स च वाक्योपपत्त्यात्, नूनमुपमानाव-
धारणतर्कप्रेक्षेतुषु इहावधारणे, भदन्त ! इत्यात्मन्वर्ण, म-
न्ये-अवबुधे इति—एवं, यदुत अवधारणी भाषा अवधा-
रणी-अवगम्यते ऽप्योऽनयेत्यधारणी—अवबोधनीजन्तुता इ-
त्यर्थः, भाष्यते इति भाषा, तद्योग्यतया परिणामितनि-
सृज्यमानद्रव्यसंहतिः, एष पदार्थः, वाक्यार्थः पुनरयम्
अथ भदन्त ! एवमहं मन्येः यदुतावश्यमवधारिणी भाषेति,
न चेतन् सकृदनालोच्यैव मन्ये, किं तु चिन्तयामि बु-
द्धिद्वारेणाऽपि परिभाषयामीति—एवं यदुत अवधारणी
भाषेति, एवमात्म्यमभिप्रायं भगवन्ते निवेद्याधिकृतार्थवि-
निश्चयनिमित्तमेवं भगवन्ते पुच्छति—(अह मल्लामी इह ओहा-
रिणी भासा इति) ‘अथशब्दः प्रक्रियाप्रज्ञाऽऽनन्तयैमल्लो-
पपत्त्यासप्रतिवचनसमुच्चयेषु, इह प्रश्ने, काका चास्य स्वस्व
पाठस्ततोऽयमर्थः—अथ भगवत्त्वमहं मन्ये एवमहं मननं कुर्यां,
यथा अवधारिणी भाषेति द्वितीयाभिप्रायनिवेदनमाधिकृत्य
प्रश्नमाह—(अह चिन्तेमि ओहारिणी भासा इति)अथ भगवन् !
एवमहं चिन्तयामि एवमहं चिन्तनं कुर्यां, यदुतावधारिणी
भाषेति निरवयवतदित्यभिप्रायः, सम्प्रति पुच्छासमयात्
यथा पूर्वं मननं चिन्तनं वा कृतवानिदानीमपि पुच्छासमये
तथैव मननं चिन्तनं वा करामि नाम्येति भगवन्ते ज्ञानम
संबाधितुकामः पुच्छति—(तह मल्लामी इति ओहारिणी
भासा तह चिन्तेमीति ओहारिणी भासा इति) ‘तथेति
समुच्चयनिर्देशावधारणसादृश्यप्रभेषु’ इह निर्देशे, काका
चास्यापि पाठः, ततः प्रज्ञायेवावगतिः, भगवन् ! यथा पूर्वं
मतवानिदानीमप्यहं तथा मन्ये इति—एवं यदुत अवधा-
रिणी भाषेति । किमुक्तं भवति ? नेदानीन्तनमनसस्य पूर्वमन-
स्य च मदीयस्य कश्चिद्विशेषोऽस्त्येतत् भगवन्निति । तथा
यथा पूर्वं भगवन् ! चिन्तितवान् इदानीमप्यहं तथा चिन्त-
यामि इति—एवं यदुत अवधारणी भाषेति, अस्त्येतदिति ?
एवं गौतमेनाभिप्रायनिवेदने प्रश्ने च कृते भगवानाह—‘हंता
गोषया ! मल्लामीति ओहारिणी भासा’ इति, ‘हन्तेति स-
म्प्रेषणप्रत्यवधारणविवादेषु’ इह प्रत्यवधारणे, मल्लामी इत्या-
दीनि क्रियापदानि प्राकृतशब्दा लुप्तत्वाच्च युष्मदर्थेऽपि प्र-
युज्यन्ते, ततोऽयमर्थः—हन्त गौतम ! मनसि त्वं यदुत अवधा-
रणी भाषेति जानाम्यहं केषलज्ञानेनेदमित्यभिप्रायः तथा चि-
न्तयसि स्वमित्येवं यदुतावधारिणी भाषेति इदमप्यहं वेष्टि के-
वलित्वान्, (अह मल्लामी इति ओहारिणी भासा इति)अथस्या-
नन्त्येवं मत्संमतस्यात् ऊर्जं निःशङ्कं मन्यस्व, इति एवं यदु-
तावधारिणी भाषेति । अथ इत ऊर्जं निःशङ्कं चिन्तय इति एवं

यदुत्तावधारिणी भाषेति, अन्तर्बिद्वा साध्वनव्यधामित्यभिप्रायः, तथा तथा अविकलं परिपूर्णं मन्थस्व इत्येवं यदुत्तावधारिणी भाषेति यथा पूर्वं मतवान् । किमुक्तं भवति ? यथा त्वया पूर्वं मननं कृतमिदानीमपि मन्संमतस्यात् सर्वं तथैव मन्थस्व मा मनागपि शङ्का कार्ष्णिनिः । तथा तथा अविकलं परिपूर्णं चिन्तय इति एवं यदुत्तावधारिणी भाषेति, यथा पूर्वं चिन्तितवान्, मा मनागपि शङ्का इति, तदेवं भाषा अवधारिणी निर्णीतम् ।

इदानीमियमवधारिणी भाषा सत्या उत
मृष्ट्यादिनिर्णयार्थं पृच्छति—

ओहारिणी खं भेते ! भासा किं सत्त्वा मोसा सत्त्वा
मोसा असत्त्वामोसा ? । गोयमा ! सिय सत्त्वा, सिय
मोसा, सिय सत्त्वामोसा, सिय असत्त्वामोसा । से केण्टे-
खं भेते ! एवं वृचवड-ओहारिणी खं भासा मिय सत्त्वा,
मिय मोसा, सिय सत्त्वामोसा, सिय असत्त्वामोसा ? ।
गोयमा ! आराहिणी सत्त्वा विगहिणी मोसा आराहण-
विराहिणी सत्त्वामोसा जा खेव आराहणी खेव विराहिणी
खेवाऽऽराहाणविराहिणी सा असत्त्वामोसानामं सा चउत्थी
भासा, से तेण्टेण गोयमा ! एवं वृचवड-ओहारिणी खं
भासा मिय सत्त्वा, सिय मोसा, सिय सत्त्वामोसा, सिय
असत्त्वामोसा । (मृत्रम्-१६१)

‘ ओहारिणी खं भेते ! ’ इत्यादि, अवधारिणी अव-
धारणीजभूता, एमिति प्राप्यन्, भदन्त ! भाषा
किं सत्या, मृष्टा, सत्यामृष्टा, असत्यामृष्टा ? इति । तत्र सन्तो
मुनयस्तेषामेव भगवद्वाक्यसंग्रहादधिकतया परमशिष्टत्वात्
सद्भूयो हिता-इहपरलोकाऽऽराधकत्वेन मुक्तिप्राप्तिका सत्या,
युगाऽऽदिपाठाभ्युपगमात् यः प्रत्ययः, यद्वा-यो यस्यै हितः
स तत्र साधुरिति सत्यु साध्वी सत्या । ‘ तत्र साध्वी ’ ॥७१॥
१५॥ इति यः प्रत्ययः, यदि वा-सन्तो मूलोत्तरमुक्त्येतामिव
जगति मुक्तिपदप्रापकतया परमश्रेष्ठत्वात्, अथवा सन्तो
विद्यमानास्तत्र भगवदुपदिष्टा एवं जीवाऽऽद्यः पदार्थाः,
अन्येषां कल्पनामन्तरचितसत्ताकतया तत्वेतेऽसत्त्वात्
तेभ्यो हिता तेषु साध्वी वा यथावस्थितवस्तुतत्त्वप्रक-
पणम् सत्या, विपरीतस्वकदा मृष्टा, उभयस्वभावा सत्या-
मृष्टा, या पुनस्तत्त्वविषय भाषास्वतन्त्रिकृता-तत्त्वज्ञानायोग-
तत्त्वज्ञानान्तर्भावनीं सा आमन्त्रणीऽऽशापनाऽऽदिविषया अ-
सत्यामृष्टा । उक्तं च—‘ सत्त्वा हि या स्यामिह, संतो मुणयो
मुणा पयथा वा । तद्विवरणीया मोसा, मोसा जा तदुभयसहा-
वा ॥१॥ अणुहिया जा तंति सु वि, सहो चिचय केवलो अस-
त्त्वमुना ॥ ’ इति । भगवानाह—‘ मौतम् ! सिय सत्त्वा ’
इत्यादि, स्यात् सत्या सत्याऽपि भगवतीत्यर्थः, एवं स्यादस-
त्या स्यात्सत्यामृष्टा स्यादसत्यामुपेति । अत्रैवाहं ब्रह्माह-
‘ से केण्टेण भेते ! ’ इत्यादि, सुगमम् । भगवानाह—मौतम् !
आराधनी सत्या, इह विप्रतिपत्तौ सत्यां वस्तुप्रतिष्ठापनवृ-
द्धया या सर्वज्ञमतानुसारं भाष्यते असत्यामा सदसत्त्विया-

नित्याऽऽद्येन कर्मकलायाऽऽलिङ्गित इत्यादि सा यथावस्थि-
तवस्थमभिधायिनी आराध्यते मोसामगोऽनध्याराधिनी, आ-
राधनीत्वात् सत्येति, विराधिनी भूयेति, विराध्यते मुक्तिमा-
गोऽन्येति विराधिनी, विप्रतिपत्तौ सत्यां वस्तुप्रतिष्ठाऽऽशया
सर्वज्ञमतप्राप्तिकूपेन या भाष्यते यथा नास्त्यामा एकान्त-
नित्यां वेत्यादि तथा सत्यापि परपीडास्वादका सा विपरी-
तवस्त्वभिधानात् परपीडाहेतुत्वाद्वा मुक्तिविराजामाहाराधि-
नी विराधिनीत्वाच्च भूयेति, या तु किञ्चन नगरं पत्तनं वाऽ-
चिह्नित्य पञ्चसु दारकषु जानिध्वमभिधीयते, यथाऽऽसिन्
अथ दश दारका जाना इति सा परिरूपव्यवहारनयमतेन
आराधनाविराधिनी, इयं हि पञ्चानां दारकाणां पञ्चम ता-
वतांऽनं संवादतमम्भवाद्दाराधिनी, दश न पुर्यते इत्ये-
तावतांऽनं विम्वेवाद्भम्भवात् विराधिनी, आराधिनी चासौ
विराधिनी च आराधनविराधिनी, कर्मभावादेत्यात् पुन्यद्भा-
वः, आराधनविराधिनीत्वाच्च सत्यामृष्टा, या तु नैवाऽऽरा-
धनी तत्त्वज्ञानविगमात् नापि विराधिनी विपरीतवस्त्वभिधा-
नाभावात् परपीडाहेतुत्वाभावाच्च नाप्याराधनविराधिनी
एकदेशसंवादिनसंवादाभावात्, हे साधो ! प्रानकमणं कुरु
र्यागुल्लानि प्रत्युपलब्धव्यादिव्यवहारपतिता आमन्त्रण्या-
दिभेदाभासा सा असत्यामृष्टा नाम चतुर्थी भाषा, ‘ से एव-
ण्टेण ’ इत्याद्युपसंहारवाक्यम् ॥

इह यथावस्थितवस्तुत्वमभिधायिनी भाषा आराधिनीत्वात्
सत्यंयुक्तं, ततः संशयाऽऽपन्नस्तदपनोदाय पृच्छति—

अह भेते ! गात्रो मिया पम् पक्खी पमवणी खं ए-
मा भासा ग एसा भासा मोसा ? । हेता गोयमा ! जा-
य गात्रो मिया पम् पक्खी पमवणी खं एसा भासा, [प-
मवणी] ग एसा भासा मोसा । अह भेते ! जा य इत्थीवड
जा य पुमिवड जा य णुपमवड पमवणी खं एसा
भासा ग एसा भासा मोसा ? हेता गोयमा ! जा य इ-
त्थीवड जा य पुमवड जा य नुपमवड पमवणी खं
एसा भासा न एसा भासा मोसा । अह भेते ! जा य इ-
त्थीआणमणी जा य पुपआणमणी जा य नुपमआणमणी
पमवणी खं एसा भासा ग एसा भासा मोसा ? । हेता
गोयमा ! जा य इत्थीआणवणी जा य पुमआणवणी जा
य नुपमआणवणी पमवणी खं एसा भासा न एसा
भासा मोसा । अह भेते ! जा य इत्थिपमवणी जा य पुप-
पमवणी जा य नुपमपमवणी पमवणी खं एसा
भासा ग एसा भासा मोसा ? । हेता गोयमा !
जा य इत्थिपमवणी जा य पुपपमवणी जा य नुप-
सगपमवणी, पमवणी खं एसा भासा ग एसा
भासा मोसा । अह भेते ! जा जायीति इत्थिवड
जाती इ पुमवड जातीति णुपमवड पमवणी खं एसा
भासा ग एसा भासा मोसा ? । हेता ! गोयमा !
जातीति इत्थिवड जइति पुमवड जातीति णुपमवड

पषवर्णीं ये एसा भासा न एसा भासा मोसा । अह भंते ! जा जातीइ इत्थिपाणवर्णी जाइत्ति पुपभाणवर्णी जातीति खणुंसगाणवर्णी पषवर्णीं ये एसा भासा न एसा भासा मोसा । हंता ! गोयमा ! जातीति इत्थिभाणवर्णी जातीति पुपभाणवर्णी जातीति खणुंसगाणवर्णी पषवर्णीं ये एसा भासा ये एसा भासा मोसा । अह भंते ! जातीति इत्थिपषवर्णी जातीति पुपपषवर्णी जातीति खणुंसगपषवर्णी पषवर्णीं ये एसा भासा ये एसा भासा मोसा । हंता ! गोयमा ! जातीति इत्थिपषवर्णी जाइत्ति पुपपषवर्णी जाइत्ति खणुंसगपषवर्णी पषवर्णीं ये एसा भासा ये एसा भासा मोसा । (छत्रम्-१६२)

‘ अह भंते ! गाओ मिया ’ इत्यादि, अथ भदन्त ! गाधः प्रनीताः, मृगा अपि प्रनीताः, पशवः—अजाः, पक्षिणोऽपि प्रनीताः, प्रज्ञापनीं प्रज्ञाप्यतेऽप्येऽनेति प्रज्ञापनीं, किम् अर्थप्रतिपादनीं ? प्रकृपायिनी यावत्, समिति वाक्यालङ्कारे, एषा भाषा सत्या नैवा भाषा मृषेति । इयमत्र भाषना—गाव इति भाषा गोजानि प्रतिपादयति, जातौ च त्रिलिङ्गा अप्यर्था अभिधेयाः, लिङ्गत्रयस्याऽपि जानौ सम्भवात्, एवं मृगपशुपक्षिणैरिवावनीयम्, न चैते शब्दास्त्रिलिङ्गाभिधायिनस्तथा-प्रतीतेरभावात् किन्तु पुंलिङ्गमार्हेततः संशयः किमर्थं प्रज्ञापनी, किं वा नेति ? भगवानाह—‘ हंता गोयमा ! ’ इन्तेत्यवधारणे गौतम ! इत्यामन्त्रणं, गाव इत्यादिका भाषा प्रज्ञापनी, तदर्थकधनाय प्रकृपायिनी, यथावस्थितार्थप्रतिपादकनया सत्यावात्, तथापि जात्यभिधायिनीयं भाषा, जातिश्च त्रिलिङ्गायिसमवायिनी, ततो जात्यभिधानि त्रिलिङ्गा अपि यथासम्भवं विशेषा अभिहित्वा भवन्तीति भवति यथावस्थितार्थाभिधानादियं प्रज्ञापनी भावेति । यत्पुनरुक्तम्—किन्तु पुंलिङ्गमार्हा इति, तत्र शब्दे लिङ्गव्यवस्था लक्षणवशात्, लक्षणं च—‘ स्त्रीपुंनपुंसकसहोक्तौ परं ’ तथा ‘ ग्राम्याशि-द्रिबलुरसङ्गे स्त्री प्रायः ’ इत्यादि, ततो भवेत् कचित् शब्दे लक्षणवशात् स्त्रीयं, कचित् पुंस्यं, कचित् नपुंसकत्वं वा । परमार्थतः पुनः सर्वोऽपि जातिशब्दस्त्रिलिङ्गानप्यर्था-न् तत्सदृशकालप्रस्तावाऽऽदिसामर्थ्यवशादभिधत्ते इति न कश्चिदोषः, न चेयं परप्रीडाजनिका, नाऽपि विप्रतारणाऽऽदिदुष्टविषयसमुत्था ततो न मृषेति प्रज्ञापनी । ‘ अह भंते ! जा य इत्थिवञ्च ’ इत्यादि ज्ञेयति प्रज्ञे भदन्त ! इत्यामन्त्रे, या च स्त्रीवाक्, स्त्रीलिङ्गप्रतिपादिका भाषा खट्वा लतस्वादिलक्षणा, या पुरुषवाक् घटः पट इत्यादिकपा, या च नपुंसकवाक् कुङ्कयं काण्डमित्यादिलक्षणा प्रज्ञापनीयं भाषा नैवा भाषा मृषेति ? किमत्र संशयकारणं येनेत्यं पृच्छति । इति चत्, उच्यते—इह खट्वाघटकुड्याऽद्वयः शब्दाः यथाक्रमं स्त्रीपुंनपुंसकलिङ्गाभिधायिनः । स्त्रीपुंनपुंसकानां च लक्षणमिदम्—

“ योनिमुद्रुत्वमर्थेयं, मुद्रवता क्रीवता स्तनौ ।

पुंस्काभितेति लिङ्गानि, सप्त स्त्रीत्वे प्रचक्षते ॥ १ ॥

मेहनं खरता दाक्ष्यं, शीघ्रदोषं इममु घृष्टता ।

स्त्रीकामितेति लिङ्गानि, सप्त पुंस्ये प्रचक्षते ॥ २ ॥

स्तनाऽऽदिश्रमश्रुकेशाऽऽदि—भावाभासमन्वितम् ।

नपुंसकं बुधाः प्राहुः—मौहानलसूरीपितम् ॥ ३ ॥ ”

तथाऽन्यत्राप्युक्तम्—

“ स्तनकेशवर्ती स्त्री स्या—क्षीमशः पुरुषः स्मृतः ।

उभयोरन्तरं यच्च, तत्र भावे नपुंसकम् ॥ १ ॥ ”

न चेत्कृपायि खयादिलक्षणां खट्वाऽऽदिपूषलभ्यन्ते ।

तथाहि—यद्येकैकावयवपृथक्करणेन सम्भव निमित्तान्नं क्रियते

तथापि न तेषां स्यादिलक्षणां तत्रोपलम्भोऽस्ति, ततः

प्रज्ञापनीयं भाषा न वेति ज्ञातसंशयः तदपनोदाय पृच्छति ।

अत्र भगवानाह—‘ हंता गोयमत्यादि ’ अक्षरगमनिका प्राग्वत् ।

भावाद्येस्त्वयम्—नेह शब्दप्रवृत्तिचिन्तायां यथोक्तानि स्यात्-

दिलक्षणां स्त्रीलिङ्गाऽऽदिशब्दाभिधेयानि, किन्त्वभिधेय-

धर्मा इयमयमिदं शब्दव्यवस्थाहेतवः शुक्रपदेशायां स्मर्यगम्यः

स्त्रीलिङ्गाऽऽदिशब्दाभिधेयाः, नचैते कल्पनामार्गं, वस्तुतस्त-

त्तच्छब्दाभिधेतया परिणामभावात्, तेषामभिधेत्यमार्-

गां तत्त्वतस्ताविकत्वात् । आह च शकटत्वनुरूप—‘ अ-

यमित्यमिदं प्रतिशब्दव्यवस्थाहेतुर्नभिधेत्यर्थं उपदेशगम्यः

स्त्रीपुंनपुंसकत्वानीति ॥ ॥ व्यवस्थापितक्षावयवार्थो विस्तर-

केण स्वापञ्चशब्दानुशासनविवरण इति, ततःशब्दव्यवहारा-

पक्षेया यथावस्थितार्थप्रतिपादनात् प्रज्ञापनीयं भाषा, दुष्टवि-

षयतः समुत्पत्तेरभावात् परप्रीडाहेतुत्वाभावाच्च न

मृषेति । ‘ अह भंते ! ’ इत्यादि, अथ भदन्त ! या च स्यात्-

ज्ञापनी आज्ञाप्यते—आज्ञासम्पादने प्रयुज्यतेऽनया सा

आज्ञापनी स्त्रिया आज्ञापनी स्यात्ज्ञापनी, स्त्रिया आदेशा-

यिनीत्यर्थः । या च पुमाज्ञापनी नपुंसकाऽऽज्ञापनी, प्रज्ञापनीयं

भाषा नैवा भाषा मृषेति ? अत्रेदं संशयकारणम्—किल

सत्या भाषा प्रज्ञापनी भवति, इयं च भाषा आज्ञासम्पा-

दनक्रियायुक्ताभिधायिनी, आज्ञाप्यमानश्च स्यादिति तथा कु-

योश्च वा ? , ततः संशयमापन्नो विनिष्ठापय पृच्छति । अत्र

भगवानाह—‘ हंता गोयमा ! ’ इत्यादि, अक्षरगमनिका सुग-

मा । भावाद्येस्त्वयम्—आज्ञापनी भाषा द्विधा—परलोकका-

याभिनी, इतरा च । तत्र या स्वपराग्रहपक्षेऽप्या शाक्यमन्त्र-

रेण आमुष्मिककलसाधनाय प्रतिपन्नैहिकाऽलम्बनप्रयोजना

विषयित्वाकार्यप्रधानसामर्थ्ययुक्ता विनीतस्यदिविनेयजन-

विषया सा परलोककायाभिनी, एवैव च साधूनां प्रज्ञापनी,

परलोकवाचनात्, इतरा त्वितरविषया, सा च स्वपरास्व-

ल्लेकशजननात् मृषेत्यप्रज्ञापनी साधुवर्गस्य । उक्तं च—‘ अविणी-

यमाश्रयंतो, किंलिस्सई भासई मुंस तह य । घंटाभाहं ना-

उं, का कडकरणे पवत्तेजा ॥ १ ॥ ” क्रिया हि द्रव्यं

विनमयति नाद्रव्यमित्याभिप्रायः । ‘ अह भंते ! जाय इत्थि

पषवर्णी ’ इत्यादि । अथ भदन्त ! या च भाषा स्त्रीप्रज्ञा-

पना—स्त्रीलक्षणप्रतिपादिका, ‘ योनिमुद्रुत्वमर्थेयं, मुद्रवता ’

इत्यादिकपा । या च पुंप्रज्ञापनी—पुरुषलक्षणप्रतिपादि-

का—‘ मेहनं खरता दाक्ष्यं ’ इत्यादिकपा । या च नपुं-

सकप्रज्ञापनी—नपुंसकलक्षणभिधायिनी ‘ स्तनाऽऽदिश्रमश्रू-

सकप्रज्ञापनी—नपुंसकलक्षणभिधायिनी ‘ स्तनाऽऽदिश्रमश्रू-

केशाऽऽदि भावाभासमन्वितम् ॥ ’ इत्यादि लक्षणा, प्रज्ञापनीयं

भाषा नैषा भाषा सृषेति ? । कोऽत्राभिप्राय इति चेत्, उ-
च्यते—इह स्त्रीलिङ्गऽऽद्यः शब्दाः शाब्दव्यवहारबलादभ्य-
त्रापि प्रवर्तन्ते, यथा खट्वाघटकुम्भाऽऽद्यः शब्दाऽऽदिष्व-
र्थेषु न खलु तत्र यथोक्तानि स्यादित्यल्लगानि सन्ति यथोक्तं
प्राक्, ततः किमियमस्यापेक्षत्वात् स्यादित्यल्लगप्रतिपादिका
भाषा न वक्ष्याया, आहोस्वित् वक्ष्येति संशयाऽऽपन्नः पृष्टवान् ।
अत्र भगवानाह—इत्ता गोममेत्यादि । 'अस्तरमम-
निका सुप्रतीता । भावार्थस्त्वयम्—इह स्यादित्यल्लगं द्विधा-
शाब्दव्यवहारानुगतं, वेदानुगतं च । तत्र यदा शाब्दव्यव-
हाराऽऽश्रितं प्रतिपादयितुमिच्छते तदैवं न वक्ष्यमव्यापक-
त्वात्, यथा चाव्यापकता तथा प्राप्यते लेशतो दृष्टिता, विस्त-
रतस्तु स्वीयवशदानुशासननिवहरणे । तत इयं तदधिकृत्य प्र-
ज्ञापनी, यदा तु वेदानुगतं प्रतिपादयितुमिच्छते तदा यथाव-
स्थितायोभिधानात् प्रज्ञापन्येव, न सृषेति । 'अह भंते !
जा जातीति इत्यिवज्ज' इत्यादि । अथ भदन् ! या जातिः
स्त्रीकाः जातोः स्त्रीवचनं सतेति, या जातोः पुंवाक् पुंवचनं
भाव इति, या च जातो नपुंसकवाक् सामान्यमिति, प्रज्ञापनी
एषा भाषा नैषा भाषा सृषेति ? । कोऽत्राभिप्रायः ? । इति चेत्,
उच्यते—जातिरिह सामान्यमुच्यते, सामान्यस्य च न लिङ्ग-
संख्यायां योगो, वस्तूनामेव लिङ्गलक्षणाभ्यां योगस्य लीयो-
स्तरौयैरभ्युपगमात्, ततो यदि परं जातावौस्मर्यिकमेकव-
चनं नपुंसकलिङ्गं बोधयते न त्रिलिङ्गता, अप्यत्र त्रिलि-
ङ्गाभिधायिनीऽपि शब्दाः प्रवर्तन्ते यथोक्तमन्तरं ततः सं-
शयः—किम् एषा भाषा प्रज्ञापनी, उत नेति ? । अथ भगवानाह—
इत्ता गोममा !' इत्यादि । अत्रार्थः सुगमः । भावार्थ-
स्त्वयम्—जातिनां सामान्यमुच्यते, सामान्यं च न परिक-
ल्पितमेकमवयवमधिक्यं, तस्य प्रमाणवाचित्वमात्, यथा च
प्रमाणवाचित्वं तथा तत्प्रायेष्टीकायां भाषितमिति ततोऽ-
वधार्यम्, किन्तु समानः परिणामो 'वस्तुन एव समानः, प-
रिणामो यः स एव सामान्यम् ।' इति वचनात्, समानपरि-
णामज्ञानकधर्मोऽस्मात्, धर्मोणां परस्परं धर्मिणोऽपि च सहा-
न्याऽन्यानुवेधाभ्युपगमात् नया प्रमाणेनोपलब्धेः ततो घटते
जातेरपि त्रिलिङ्गतेति प्रज्ञापन्येषा भाषा, नैषा भाषा सृषेति ।
'अह भंते !' इत्यादि । अथ भदन् ! या जातिरस्याज्ञापनी,
जातिमधिकृत्य स्त्रिया आज्ञापनी, यथा अनुका प्राखणी क्षात्र-
या वा एवं कृपादिति । एवं जातिमधिकृत्य पुमाज्ञापनी नपुंस-
काऽज्ञापनी, प्रज्ञापनी एषा भाषा नैषा भाषा सृषेति ? । अत्रापि
संशयकारणमिदं—आज्ञापनी हि नाम आज्ञासम्पादनक्रिया-
युक्तस्याप्यभिधायिनी, स्यादिति आज्ञाप्यमानस्या कुर्यान्न-
वति संशयः, किमर्थं प्रज्ञापनी, किं वाभ्येति ? । अत्र निबन्धन-
माह—इत्ता गोममा !' इत्यादि, अत्रार्थः सुगमः, भावार्थ-
स्त्वयम्—आज्ञापनी हि नाम परलोकवाचिनी सा प्राच्यते
तत एव स्वपरानुग्रहबुद्ध्या विवर्तितार्थेसम्पादनसामर्थ्यात्
विनीतस्यद्विधिन्यजनविषया, यथा अनुका प्राखणी सा-
ध्वी शुभं नक्षत्रमयत्युक्तमङ्गं धुनस्कन्धं च पठेत्यादि सा
प्रज्ञापन्येव, दीक्षाभावात्, शेषा तु स्वपरप्रीडाजननामृ-
त्यप्रज्ञापनीति । 'अह भंते !' इत्यादि । अथ भदन् ! या
जातिरिति प्रज्ञापनी जातिमधिकृत्य स्त्रिया स्त्रीलिङ्गस्य प्र-
तिपादिका, यथा स्त्रीः स्वभावात् नुष्का भवति गौरव-

बहुला वल्लेष्टिया बुबला च भृष्येति । उक्तं च—'नुष्का
गारवबहुला, वल्लेष्टिया नुष्कला य धीरप ।' इत्यादि । या
च जातिमधिकृत्य पुंमुप्रज्ञापनी पुरुषलक्षणस्य स्वरूपनि-
र्दिष्टा, यथा पुरुषः स्वभावात् गम्भीराऽऽशयो भवति म-
हत्यामपि चाऽऽपदि न क्लीबतां भजते इत्यादि । या च जाति-
मधिकृत्य नपुंसकप्रज्ञापनी नाम नपुंसकजातिप्रकृतिः, यथा
नपुंसकः स्वभावात् क्लीबी भवति, प्रबलमोहात्तल्लज्याला-
लापज्वालनक्षेत्रादि प्रज्ञापन्येषा भाषा नैषा भाषा सृषेति
अत्रापीदं संशयकारणं घटयते—खलु जातिगुणोः एवेकधाः
परं क्वचित् कदाचित् व्यभिचारादपि दृश्यते । तथाहि—
रामाऽपि कदाचित् गम्भीराऽऽशया भवति धृष्ट्या चातारि-
बलवती, पुरुषाऽपि च कश्चिदुच्छृङ्खलकृतिरुपा लभ्यते स्ता-
कायामपि चापदि क्लीबतां भजते, नपुंसकोऽपि कश्चि-
न्मन्दमोहानलो दृढस्त्वचः, ततः संशयः—किमेषा प्रज्ञाप-
नी, किं वा नेति ? । अत्र भगवानाह—'इत्ता ! गोममा !'
इत्यादि । अत्रार्थः सुगमः, परं भावार्थस्त्वयम्—इह जा-
तिगुणप्रकृतेः वाहुल्यमधिकृत्य भवति न समस्तव्यक्त्या-
क्षेपणान् एव जातिगुणान् प्रकृपयन्तो विमलः प्रयः
शब्दं समुच्चारयन्ति, प्रायेणैव दृश्यते, यथापि न प्रायः,
शब्दध्वनौ तत्रापि स दृश्यः प्रभवात्, ततः क्वचित्
कदाचित् व्यभिचारोऽपि दोषाभावात् प्रज्ञापन्येषा भाषा न सृष-
ति । इह भाषा द्विधा दृश्यते—एका सम्यगुपयुक्तस्य द्वितीया
स्वितरस्य, तत्र यः पूर्वपराजनुसन्धानपाठवोपेतः भुतज्ञानेन
पर्यालोच्योऽनो भाषेन स सम्यगुपयुक्तः, स वैवं जानाति,
अहमेतन्नापे इति, यस्तु करणार्थदृष्टतया वाताऽऽदिनोपह-
तन्त्यप्युक्तया वा पूर्वपरानुसन्धानविकला यथाकथञ्चिन्
मनसा विकल्प्य भाषते स इतरः, स वैवंमपि न
जानाति—यथा अहमेतन् भाषे इति ।

भासाऽऽपदोऽपि च भाषमाणो दृश्यते, ततः संशयः—कि-
मेते जानन्ति वक्ष्यमेतन् भाषामेह इति, किं वा न
जानन्तीति पृच्छति—

अह भंते ! मंदकुमार एव मंदकुमारिया वा जायति
बुधमाणा अहमेमे बुधापीति ? । गोममा ! नो इगुटे समष्टे,
खल्वस्य सप्तिणो । अह भंते ! मंदकुमार एव मंदकुमारि-
या वा जायते आहारं आहारमाणो अहमेमे आहारमा-
हारमे ति ? । गोममा ! नो इगुटे समष्टे, खल्वस्य सप्तिणो ।
अह भंते ! मंदकुमार एव मंदकुमारिया वा जायति अयं
मे अम्पारिपरा ? । गोममा ! यो इगुटे समष्टे खल्वस्य स-
प्तिणो । अह भंते ! मंदकुमार एव मंदकुमारिया वा जाय-
ति अयं मे अतिगउत्तो अयं मे अशरउत्तेति ? । गोममा !
यो इगुटे समष्टे खल्वस्य सप्तिणो । अह भंते ! मंदकुमा-
र एव मंदकुमारिया वा जायति अयं मे भट्टिदरिए अयं
मे भट्टिदरिये ति ? । गोममा ! यो इगुटे समष्टे खल्वस्य
सप्तिणो । अह भंते ! उट्टे गोमो खरे घोदए अए एलए
जायति बुधमाणो अहमेमे बुधामि ? । गोममा ! यो इगुटे

समष्टे, ऋक्षस्य सप्तिष्ठा । अह भंते ! उद्रे ०जाव एलए जाणति आहारं आहारमाणे अहमेसे आहारिणि ? । गोयमा ! शो इण्ठे समष्टे ०जाव ऋक्षस्य सप्तिष्ठा । अह भंते ! उद्रे गोणे खरं घोदए अए एलए जाणति अयं मे अम्मापियरो ? गोयमा ! शो इण्ठे समष्टे ०जाव ऋक्षस्य सप्तिष्ठा । अह भंते ! उद्रे ०जाव एलए जाणति अयं मे अतिराउले चि ? गोयमा ! शो इण्ठे समष्टे ०जाव ऋक्षस्य सप्तिष्ठा । अह भंते ! उद्रे ०जाव एलए जाणति अयं मे भट्टिदारए भट्टिदारिया ? । गोयमा ! शो इण्ठे समष्टे ०जाव ऋक्षस्य सप्तिष्ठा । (मूत्रम्-१६३)

'अह भंते ! मन्दकुमारए वा' इत्यादि । अथ भदन्त ! मन्दकुमारक-उत्तानशयं बालको, मन्दकुमारिका-उत्तानशया बालिका, भाषमाणा-भाषायां गतान् पुत्रलानां शय भाषात्वेन परिश्रमस्य विरुजति एवं जानाति-यथाऽहमेतत् ब्रह्म इति ? भगवानाह-गीतम् । जायमधेः समधः-यक्षयपक्षे, यद्यपि मनःपर्याप्त्या पर्यास्तत्तथापि तस्याद्यापि मनःकरणमपटु अपटुत्वाच्च मनःकरणस्य लयोपशमोऽपि मन्दः, भूतज्ञानाऽवरगुस्य हि क्षुद्रापशमः प्रायो मनःकरणपटुतामवलम्ब्योपजायते, तथा लोके दर्शनात्, ततो न जानाति मन्दकुमारे मन्दकुमारिका वा भाषमाणा यथाऽहमेतत् ब्रह्मीतीति । किं सर्वोऽपि न जानातीत्यत आह-‘नक्षत्रस्य सप्तिष्ठा’ इति, अथनक्षत्रादोऽन परिचरजन्तः, हृष्टाभ्यधापि परिचरजन्तः यथा-‘अथनक्षत्राभ्यधाय, सर्वे योधाः पराक्रमुः’ इति, द्रोणमीत्येव यजैरित्वा इत्यर्थः । संक्षी-अथयज्ञानी जातिस्मरः नामान्यतो विशिष्टमनःपाटवोपेतं वा तस्मादप्यो न जानाति, संक्षी तु यथोक्तस्वरूपो जानाति । एवमाहाराऽऽविषययास्यपि चत्वारि स्रष्टाणि भावनोयानि, नवरमतिराउले इति देशीपदे, एतत् स्वामिप्रकुलमित्यर्थः । ‘भट्टिदारए’ इति भर्त्ता-स्वामी तस्य द्वारक-पुत्रे भट्टिदारकः । एवमुक्त्वाऽऽविषययास्यपि पञ्च स्रष्टाणि भावनितयानि, नवरमुपेक्षाऽऽवेऽप्यतिबालावस्थाः परिप्राप्ताः न जरटाः, जरटावस्थायां हि परिब्रानस्य सम्भवात् ।

ममस्यैकवचनोऽऽदिभाषाविषयसंशयापनोदार्थं पृच्छति-अह भंते ! मणुस्से महिसे आले इत्थी सीहे वग्गे विगे दीविए अरुळे तरुळे परस्सरे सियाले विराले सुणए कोलसुणए कोकतिए ससए चित्तए चिल्लए, जे यावञ्जे तहप्पगारा सव्वा सा एगवऊ । इता गोयमा ! मणुस्से ०जाव चिल्लए, जे यावञ्जे तहप्पगारा सव्वा सा एगवऊ । अह भंते ! मणुस्सा ०जाव चिल्लए, जे यावञ्जे तहप्पगारा सव्वा सा बहुवऊ ? इता गोयमा ! मणुस्सा ०जाव चिल्लए, जे यावञ्जे तहप्पगारा सव्वा सा बहुवऊ । अह भंते ! मणुस्सी महिसे पलवा इत्थिणिया सीही कयी विगी दीविया

अरुळी तरुळी परस्सरा रामभी सियाली विराली सुणि-या कोलसुणिया कोकतिया समिया चित्तिया चिल्लिया, जे यावञ्जे तहप्पगारा सव्वा सा इत्थिवऊ ? इता गोयमा ! मणुस्सी ०जाव चिल्लए, जे यावञ्जे तहप्पगारा सव्वा सा इत्थिवऊ । अह भंते ! मणुस्से ! ०जाव चिल्लए जे यावञ्जे तहप्पगारा सव्वा सा पुमवऊ । इता गोयमा ! मणुस्से महिसे ०जाव चिल्लए, जे यावञ्जे तहप्पगारा सव्वा सा पुमवऊ अह भंते ! कंसं कंसोयं परिमंडले सेलं थूयं चाले थाले तारं रुवं अचिक्खपवं कुंहे वउमं दुदं दिहं गवणीतं अससं सयसं भवसं विमा-सं छतं चामरे भिगारे अंगयं शिरंगसं आमरसं रयसं, जे यावञ्जे तहप्पगारा सव्वं तं णुपुंसगवऊ ? इता गोयमा ! कंसं ०जाव रयसं जे यावञ्जे तहप्पगारा तं सव्वं णुपुंसगवऊ । अह भंते ! पुढवी इत्थिवऊ, आउ चि पुमवऊ, धम्मिचि नपुंसगवऊ, पञ्चवणीं एसा भासा एसा भासा मोसा । इता गोयमा ! पुढवि चि इत्थिवऊ । आउ चि पुमवऊ, धम्मिचि नपुंसगवऊ, पञ्चवणीं एसा भासा एसा भासा मोसा । अह भंते ! पुढवीति इत्थिआण-मसी, आउचि पुमआणमसी, धण्णेचि नपुंसगाणमसी, प-एणवणीं एसा भासा एसा भासा मोसा ? इता गोयमा ! पुढवि चि इत्थिआणमसी, आउ चि पुमआणमसी, धण्णे चि नपुंसगाणमसी पञ्चवणीं एसा भासा एसा भासा मोसा । अह भंते ! पुढवीति इत्थिपञ्चवणी, आउ चि पुमपञ्चवणी, धण्णेचि णुपुंसगपञ्चवणी, आराहणीं एसा भासा, एसा भासा मोसा । इता गोयमा ! पुढवीति इत्थिपञ्चवणी, आउ चि पुमपञ्चवणी, धण्णेचि णुपुंसगपञ्चवणी, आराहणीं एसा भासा, एसा भासा मोसा । इता गोयमा ! पुढवीति इत्थिपञ्चवणी, आउ चि पुमपञ्चवणी, धण्णेचि नपुंसगपञ्चवणी, आराहणीं एसा भासा, एसा भासा मोसा । इत्थेवं भंते ! इत्थिवयसं वा पुमवयसं वा नपुंसगवयसं वा वयमासं पञ्चवणीं एसा भासा एसा भासा मोसा ? इता गोयमा ! इत्थिवयसं वा पुमवयसं वा णुपुंसगवयसं वा वयमासं पञ्चवणीं एसा भासा एसा भासा मोसा । [मूत्रम्-१६४]

अथ भदन्त ! मनुष्यो महिषोऽथवा हस्ती सिंहो व्याघ्रो वृक एते प्रतीनाः । द्वीपी-चित्रकविशेषः, शूलः अरुक्षमलः, तरुलो-व्याघ्रजातिविशेषः, परस्सरा-गरुडः, शृगालो-भोमायुः, विडालो-मार्जारः, शुनको-भृगुदंशः, कोल-शुनको-सृगयाकुशलः अवा, शयकः-प्रतीनः, कोकतिया-लुङ्की, चित्रकः-प्रतीनः, चिल्लकः आरण्यः पशुविशेषः । ‘जे यावञ्जे तहप्पगारा’ इति । वेऽपि जाम्भे तथा प्रकारा एकवचनान्ता इत्यर्थः, सर्वा सा एकवाङ्-एकवचनविता-

दिका वाणी, अग्रमत्र प्रज्ञेहेतुरभिप्रायः—इह वस्तु धर्मधर्मि-
समुदायाऽऽत्मकं, धर्मोच्च प्रतिवस्यन्तः। मनुष्य इत्याशु-
क्तौ च सकलं वस्तु धर्मधर्मिसमुदायाऽऽत्मकं परिपूर्णं प्रती-
तये, तथा व्यवहारदृष्टेनात्, एकस्मिन्नाथे एकवचनं, बहुषु
बहुवचनम् । अत्र बहवो धर्मा अभिधेयाः, ततः कथं कव-
चनम् ? अथ च दृश्यते लोके एकवचनेनापि व्यवहार इति
पृच्छन्ति—सर्वा सा एकत्वप्रतिपादिका वाक् भवति ? काका
केदं पठ्यते ततः प्रज्ञायेत्स्वावगतिः । भगवानाह—‘हंता
गोयमा !’ इत्यादि, अस्मत्प्रः सुगमः, भावार्थस्वयम्—शब्द-
प्रवृत्तिरिह विवक्षाऽधीना, विवक्षा च तत्सम्प्रयोजनवशात्
वस्तुः क्वचित् कदाचित् कथञ्चित् भवतीत्यनियता । तथाहि
स एवैकः पुरुषो यदाऽयं मे जनक इति प्रश्ने विवक्ष्यते
तदा जनक इत्यभिधीयते, स एव यदा तैनेव मामभाष-
यतीति विवक्ष्यते तदा तुभाष्याय इति, नत्र यदा उपसर्जनी-
भूतधर्मा धर्मा प्राधान्येन विवक्ष्यते तदा धर्मिण्येकत्वात्
एकवचनं, धर्मोच्च धर्मिण्यवयवतेना इति परिपूर्णवस्तुप्रती-
तिर्यथा त्वमिति, यदा त्वपसर्जनीभूतधर्मिणा धर्माः पारिह-
त्यपरोपकारित्वमहादान्ताद्व्याऽऽद्यः प्राधान्येन विवक्ष्यते
तदा धर्माणां बहुत्वादेकस्मिन्नापि बहुवचनं यथा यूयमिति,
तत इहापि मनुष्य इत्यादावुपसर्जनीकृतधर्मा धर्मा प्रा-
धान्येन विवक्षित इति भवति, सर्वाऽप्येवजातीया एकत्वप्र-
तिपादिका वाक् । ‘अहं भंते ! मणुस्सा’ इत्यादि, अस्म-
रगमनिका प्राग्वत्, अत्रापीदं संशयकारणं—मनुष्याऽऽद्यः
शब्दा जातिवाचकाः, जातिश्च सामान्यः, सामान्यं वैकम् ‘एकं
नित्यं निरवयवमक्षिणं सर्वम् च सामान्यम्’ इतिवचनात्,
ततः कथमत्र बहुवचनम् ? अथ च दृश्यते बहुवचनेनापि
व्यवहार इति पृच्छन्ति—सर्वा सा बहुत्वप्रतिपादिका वाक्
भवति ? काका पाठात् प्रज्ञायेत्स्वावगतिः । अत्र भगवानाह—
‘हंता गोयमा !’ इत्यादि । अस्मत्प्रः सुगमः, भावार्थस्वयम्-
यद्यपि नामैते जातिवाचकाः शब्दाः तथाऽपि जातिरभिधी-
यते समानपरिणामः, समानपरिणामश्चासमानपरिणामा-
विनाभावी, अन्यैकत्वाऽऽपत्तिः समानव्ययोगात्, ततो
यदा समानपरिणामोऽसमानपरिणामसेलुलितः प्राधान्येन
विवक्ष्यते तदाऽसमानपरिणामस्य प्रतिपक्षि भिन्नत्वात्
तदभिधाने बहुवचनं, यथा घटा इति, यदा तु स एव एकः
समानपरिणामः प्राधान्येन विवक्ष्यते इतरस्वसमानपरि-
णाम उपसर्जनीभूतस्तदा सर्वत्राऽपि समानपरिणामस्य एक-
त्वात् तदभिधाने एकवचनं, यन्ना—सर्वोऽपि घटः पृथक्घ्नो,
हराऽऽद्याकार इति, अत्रापि मनुष्या इत्यादौ समानपरिणा-
मोऽसमानपरिणामसेलुलितः प्राधान्येन विवक्षित इति,
तस्यानेकत्वभावात् बहुवचनम् । ‘अहं भंते ! मणुस्सा’
इत्यादि । अत्रदं संशयकारणं—इह सर्वं वस्तु भिन्नं, तथा
हि मृदूपोऽयमिति पुलिङ्गता मृत्परिवर्तितिरियं घटाऽऽकारा-
परिवर्तितिरियमिति स्त्रीलिङ्गता, इदं वस्तिं न नपुंसक-
लिङ्गता, नभवं शबलरूपं वस्तुनि व्यवस्थिते ज्यमे-
कलिङ्गताभाभिधायी शब्दस्तदभिधायी भवति, न सलु न-
रसिद्धे सिंहशब्दो नरशब्दो वा केवलस्तदभिधायी भवति,
अथ च दृश्यते तदाभिधायितयापि लोके व्यवहारस्ततः

पृच्छन्ति ‘सखा सा इतिवचनं’ इति । सर्वा सा एवं प्रकारं
स्त्रीवाक—स्त्रीलिङ्गविशिष्टाप्रतिपादिका वाक् भवति ? ।
काका पाठात् प्रज्ञायेत्स्वावगतिः । भगवानाह—‘हंता ! गो-
यमा !’ इत्यादि, अस्मत्प्रः सुगमः, भावार्थस्वयम्—यद्यपि
नाम शबलरूपं वस्तु तथाऽप्येव शब्दो म्यायः—येन धर्मो-
विशिष्टः प्रतिपाद्यितुमिच्छते स तं प्रधानीकृत्य तेन विशिष्टं
न्यभूतशेषधर्मां धर्मिण्ये प्रतिपाद्यति, यथा पुरुषस्य शा-
स्त्रस्य दातृत्वे भोक्तृत्वे जनकत्वेऽप्यापितृत्वे च युगपद्
व्यवास्थितेऽपि पुत्रः समागच्छन्तमवलोक्य पिता प्रागुच-
तीति कृते, शिष्यस्तु उपाध्याय इति, एवमिहापि यद्यपि मानु-
षांप्रभृतिकं सर्वं त्रिलिङ्गाऽऽत्मकं तथापि योनिवृत्तत्वमस्ये-
योऽद्विलक्षणं स्त्रीत्वमत्र प्रतिपाद्यितुमिष्टमिति ततः प्रधानी-
कृत्य तेन विशिष्टं न्यभूतशेषधर्मां धर्मिण्ये प्रतिपाद्यती-
ति भवति सर्वा सा स्त्रीवाक्, एवं पुंवाग्नपुंसकवाचापि
भावनीये । ‘अहं भंते ! पुढवी ! इत्यादि, सुगमं, नवरं ‘आउ’
इति पुलिङ्गता प्राकृतलक्षणवशात्, संस्कृते तु स्त्रीत्वमेव ।
‘अहं भंते ! पुढवीति इत्याद्यावर्णी’ इत्यादि, अथ भद-
न्त ! पृथिवीं कुह पृथ्वीमानयेत्येवं स्त्रियां—स्त्रीलिङ्गे पृथि-
व्या आह्लापनी, एवमाऊ इति पुमाह्लापनी, धान्यमिति नपुंस-
काह्लापनी, प्रज्ञापन्याया भाषा, नैषा भाषा मृष्टेति ? । भगवा-
नाह—‘हंता गोयमा !’ इत्यादि, सुगमम् । ‘अहं भंते ! इत्या-
दि, अथ भदन्त ! पृथिवी इति स्त्रीप्रह्लापनी—स्त्रीत्वस्य क-
स्य प्रकृषी, एवं आऊ इति पुंमह्लापनी, धान्यमिति नपुंसक-
प्रह्लापनी, आराधनी—मुक्तिमागप्रतिपन्थिनी एषा भाषा, नै-
षा भाषा मृष्टेति ? । किमुक्तं भवति ?—नेवं वदन् म्रिय-
भाषिण्यप्रसङ्गः । भगवानाह—आराधनी एषा भाषा, नैषा
भाषा मृष्टेति, शाब्दव्यवहारोपपन्नं यथावस्थितवस्तुतत्त्व-
प्रकृषणान्, इह कियत् प्रतिपदं पृथुं शक्यते, ततोऽतिदेव-
न पृच्छन्ति—‘इच्छेवं भंते !’ इत्यादि, इति—उपदेशेन, व-
चंशब्दः प्रकारे, उपदेशिनेन प्रकारेणान्यदपि स्त्रीवचनं पुंवच-
नं नपुंसकवचनं वा वदति साधुक्तरा तस्मिन्नेवं वदति या
भाषा सा प्रह्लापनी भाषा, नैषा भाषा मृष्टेति ! । भगवानाह—
प्रह्लापनी एषा भाषा, शाब्दव्यवहारोपपन्नं यथाभावात्,
अन्यथा स्थिते हि वस्तुन्यग्वथा भाषणं दोषः यदा तु यद्वस्तु
यथावस्थितं नत् तथा भाषते, तदा को दोष इति ? । तदेवं
भाषाप्रतिपादनविधया ये केचन सम्प्रदासन्ते सर्वेऽप्यपनीनाः ।

(६) सम्प्रति सामान्यतो भाषायाः कारणादपि परिपूर्णवृत्तुदाह-
भासा यं भंते ! किमादीया किंपवहा किंसंठिया किं-
पजवसिया ? । गोयमा ! भाषा यं जीवादीया सरीरप्यभ-
वा वजसंठिया लोमंतपत्रजसिया पयसा तं जहा—

“भासा कश्चो य पभवति, कीदृह व सपएहि भासनी भासं ।
भासा कीतप्यगारा, कीत वा भाषा अणुमता उ ॥ १ ॥
सरीरप्यभवा भासा, दोहिय सपएहि” भासती भासं ।
भासा चउपगारा, दोसिय य भासा अणुमता उ ॥ २ ॥
“कतिविहा यं भंते ! भासा पयसा ? । गोयमा ! दुविहा
भासा पयसा । तं जहा—पजवसिया य, अपजवसि-

या य । पञ्जत्तिया शं भंते ! भासा कतिविहा पण्णत्ता । गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता । तं जहा—सच्चा, मोसा य । सच्चा शं भंते ! भासा पञ्जत्तिया कतिविहा पण्णत्ता । गोयमा ! दसविहा पण्णत्ता । तं जहा—जणवयसच्चा १ समयसच्चा २ ठवणसच्चा ३ नायसच्चा ४ रुवसच्चा ५ पडुच्चसच्चा ६ ववहारसच्चा ७ भावसच्चा ८ जोगसच्चा ९ आवम्मसच्चा १० । “जणवय १ संमत २ ठवणा ३, नामे ४ रुवे ५ पडुच्चसच्चे ६ य । ववहार ७ भाव ८ जोगे ९, दसमे आवम्मसच्चे य १० ॥ १ ॥” मोसा शं भंते ! भासा पञ्जत्तिया कतिविहा पण्णत्ता । गोयमा ! दसविहा पण्णत्ता । तं जहा—कोइणिसिया १ माणिसिसिया २ मायानिसिमया ३ लोइणिसिया ४ पेज्जणिसिया ५ दोनिसिमिया ६ हासणिसिया ७ भयणिसिमिया ८ अक्खाइयाणिसिया ९ उवचाइयणिसिया १०—“कोइ माणे माया, लोम पिज्ज तंहव दांसे य । हास भए अक्खाइय, उवचाइयणिसिमिया दसमा ॥१॥” अपञ्जत्तिया शं भंते ! कइविहा भासा पण्णत्ता । गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता । तं जहा—सच्चा मोसा असच्चा मोसा य । सच्चा मोसा शं भंते ! भासा अपञ्जत्तिया कतिविहा पण्णत्ता । गोयमा ! दसविहा पण्णत्ता । तं जहा—उण्णणमिसिसिया १ विगतमिसिसिया २ उण्णणविगतमिसिसिया ३ जीवमिसिसिया ४ अजीवमिसिसिया ५ जीवाजीवमिसिसिया ६ अण्णेतमिसिसिया ७ परिउमिसिसिया ८ अद्दामिसिसिया ९ अद्दामिसिमया १० । असच्चा मोसा शं भंते ! भासा अपञ्जत्तिया कइविहा पण्णत्ता । गोयमा ! दुवालसविहा पण्णत्ता । तं जहा—

“आमत्तिणि १ आणमणी २”,

जायणि ३ तह पुच्छणी य ४ पण्णवणी ५ ।

एच्चक्खाणी ६ भासा, इच्छाणुलोमा ७ य ११ ॥

अण्णिभग्गमहिंया भासा ८, भासा य अग्निग्गहम्मि बोद्धवा ९ । संसयकरणी भासा १० वोंद ११ अज्जोगडा चेव १२ । २” (सूत्रम्-१६५)

‘भासा शं भंते ! किमाइया’ इत्यादि । भासा अवचो धवीजभूता, खामित् वाक्पालकूटे, किमादिका—उपादानकारणव्यतिरेकेण किमादिः—मौलं कारणं यस्याः सा किमादिका । तथा किप्रभवा—कस्मात् प्रभव—उपादो यस्याः सा किप्रभवा, सत्यपि मौले कारणे पुनः कस्मात् कारणाभूतादुत्पद्यते इति भावा । तथा किंसंस्थितेति—किनाऽऽकरेण संस्थिता किंसंस्थिता, कस्येव संस्थानमस्या इति भावा । तथा किपर्यवसिता इति—कस्मिन् स्थाने

पर्यवसिता—निष्ठां गता किपर्यवसिता ? । भगवानाह—मौलम् ! ‘जीवाऽदिका’ जीव आदिः—मौलं कारणं यस्याः सा जीवाऽदिका जीवगततथाधिप्रयत्नमन्तराणावधोर्ध्वजीजभूतभाषाया असम्भवान्, आह च भगवान् भद्रबाहुस्वामी—“तिविहम्मि सरीरम्मी, जीवपणसा इवति जीवस्स । जहि उ मेएह गहण्णे, तो भासइ भास्सो भासं ॥ १ ॥” ‘किप्रभवा’ इत्यस्य निर्वचनमाह—‘सरीरप्रभवा’ औदारिकवैकल्याऽऽहारकाव्यतमशरीरसामर्थ्योद्भव भाषाद्रव्याणि विनियतेः तथा कि संस्थिता इत्यस्य निर्वचनं—‘वज्रसंस्थिता’ वज्रस्येव संस्थानं यस्याः सा वज्रसंस्थिता, भाषाद्रव्याणि हि तथा—विद्यप्रयत्ननिष्ठानि सन्ति सकलमपि लोकमविद्यापुण्ड्रितं लोकाश्च वज्राऽऽकारसंस्थिता इति साऽपि वज्रसंस्थिता, कि पर्यवसिता, इत्यत्र निर्वचनं लोकात्पर्यवसिता, परतो भाषा, द्रव्याणां गत्युपलम्भकचरमोक्षिकायाभावतो गमनासम्भवात्, प्रवृत्ता मया श्रेयश्च तीर्थकृद्भिः ॥ पुनरपि प्रश्नमाह—‘भासा कतो य पववा’ इत्यादि, भाषा कुतो—योगात् प्रभवति—उत्पद्यते काययोगाद्वायोगाद्वा ? । तथा कतिभिः समये मोषा भाषते ? । किमुक्तं भवति ? कतिभिः समये निष्ठुत्तमानद्रव्यसहयोगात्मिका भाषा भवति, तथा भाषा कतिप्रकारा—कतिप्रभेदा ? कति वा भाषाः साधूनां बहुमतु—मता—अनुज्ञाताः ? । अत्र निर्वचनं—‘सरीरप्रभवा’ इत्यादि, अत्र शरीररहणेन शरीरयोगाः परिपन्नाः, शरीरमात्रप्रभवत्वस्य प्रागेव निर्णीतत्वात्, शरीरप्रभवा इति कोऽर्थः ?—काययोगवत्त्वात् । तथाहि—काययोगेन भाषायां यान् पुत्रलान् गृहीत्वा भाषात्वेन परिहृय्य चामयोगेन निष्ठुजति, ततः काययोगकलाद्वाया उत्पद्यते इति काययोगप्रभवेत्युक्तम् । आह च भगवान् भद्रबाहुस्वामी—“गिरहइ व कारण्णे, निसरइ तह वारएण जोगेण ॥” इति । “कइहि व समएहि भासई भासं” इत्यस्य निर्वचनं द्वाभ्यां समयोभ्यां भाषते भाषां, तथाहि—एकेन समयेन भाषायोग्यान् पुत्रलान् गृह्णाति, द्वितीये समये भाषात्वेन परिणमय विस्तृजतीति । ‘भासा कइएगारा’ इत्यस्य निर्वचनं भाषा सत्याऽऽदिभेदाच्चतुःप्रकारा, ते च सत्याऽभ्यो भेदाः प्रागेव भाषिता इति, ‘कइ वा भासा अणुमया य’ इत्यस्य निर्वचनं सत्याऽऽदी द्वे भाषे साधूनां बहुमतुमते, तद्यथा—सत्या, असत्यामृषा च, अर्थात् ये मृषासत्यामृषे ते नातुज्ञाते, तयोः रथथावस्थितार्थप्रतिपादनवस्तया मुक्तिप्रतिपन्निवत्त्वात् । पुनः प्रश्नयति—“कइविहा शं” इत्यादि, ‘पञ्जत्तिया अपञ्जत्तिया’ इति, पर्यासा नाम या प्रतिनियतरूपतया अवधारयितुं शक्यते सा पर्यासा, सा च सत्या मृषा वा दृष्टव्या, उभयोरपि प्रतिनियतरूपतयाधारयितुं शक्यत्वात्, या तु मिश्रतया उभयप्रतिषेधाऽऽत्मकतया वा न प्रतिनियतरूपतयाऽधारयितुं शक्यते सा अपर्यासा, सा च सत्यामृषा असत्यामृषा वा दृष्टव्या, उभयोरपि प्रतिनियतेन रूपे—शावधारयितुमशक्यत्वात् । ‘पञ्जत्तिया शं भंते !’ इत्यादि, भाषितं, नवर सत्या मृषा चेत्पुनः सत्याभेदावगमाय प्रश्नमाह—‘सच्चा शं भंते ! भासा पञ्जत्तिया कइविहा पण्णत्ता ।’ इति पाठसिद्धम् । भगवानाह—‘गोयमा !’ इत्यादि ‘जणवयसच्चा’ इति तं जनपदमधिकृत्येष्टार्थप्रतिपत्तिः ।

नकतया व्यवहारहेतुत्वात् सत्या जनपदसत्या तथा कोङ्कणाऽऽदिषु पयः पिण्डमित्यादि १, समस्तसत्या या सकललोकसम्भवेन सत्यतया प्रसिद्धा कुमुदकुलवर्षात्पञ्जतामरसार्वात्म्यानेऽपि पङ्कसंभवत् गोपालजना अरविन्दमेव पङ्कजं मन्थन्ते, न शेषमित्यराधित्वे पङ्कजमिति सम्मतसत्या २, स्थापनासत्या या तथाविधमङ्कःऽऽदिदिव्यासं मुद्रादिव्यासं चापलभ्य प्रमुच्यते तथा एककं पुरतो विन्दुद्वयसहितमुपलभ्यऽप्यभिहितं, विन्दुद्वयसहितं सहस्रसहितमिति, तथा तथाविधं मुद्रादिव्यासमुपलभ्य मुक्तिकाऽऽदिषु माघाऽयं कार्पावणोऽयमिति, तथा नामतः सत्या नामसत्या यथा कुलमवलेखयि कुलवर्द्धन इति, तथा रूपतः सत्या रूपसत्या, यथा रश्मतेः शुद्धीतप्रप्रजितरूपः प्रप्रजितोऽयमिति, तथा प्रतीत्य-आश्रित्य वस्तुस्वरं सत्या प्रतीत्यसत्या तथा अनामिकाया कनिष्ठामधिकृत्य दीर्घत्वं मध्यमामधिकृत्य ह्रस्वत्वं, न च बाह्यं कथमेकस्यां ह्रस्वत्वं दीर्घत्वं च तारिष्वकं ? परस्परविरोधादिति, भिन्नानिमित्त्वेन परस्परविरोधासम्भवात् । तथाहि—तामिव यदि कनिष्ठां मध्यमां वा एकामङ्गुलीमङ्गुल्ययं ह्रस्वत्वं दीर्घत्वं च प्रतिपाद्यत ततो विरोधः सम्भवत्, एकमिममपरम्परान्वरुद्धकथयिष्यसम्भवात्, यदा त्वेकामधिकृत्य ह्रस्वत्वमपरामधिकृत्य दीर्घत्वं तदा सत्त्वास्वयोरिव भिन्नानिमित्तवशात् परस्परं विरोधः, अथ यदि तारिष्वकं ह्रस्वत्वदीर्घत्वं तत् ऋतुवचकत्वे इव कस्यासौ परमिरेषेन न प्रतिभासते ? तस्मात् परोपाधिकत्वात् काल्पनिकं इमे इति, तदुक्तं, द्विविधा हि वस्तुना धर्मोऽसहकारिण्यवस्था एतरे च, तत्र ये सहकारिण्यवस्थासह सहकारिण्यवस्थात् प्रतीतिपरोपाधानं, यथा पृथिव्यां जलस्य कर्को गन्धः, इतरे त्वेवमेवापि यथा कर्पूराऽऽदिगन्धः, ह्रस्वत्वदीर्घत्वे अथ च सहकारिण्यवस्था, ततस्ते तं सहकारिण्यमालाघातप्रवृत्तिमायात इत्यदोषः । तथा व्यवहारो-लोकविवक्षा, व्यवहारतः सत्या व्यवहारसत्या, यथा गिरिवृक्षतः, गलति भाजनम्, अनुदरा कन्या, अलोमिका एका, लोका हि गिरिततुल्यवृक्षं पृष्ठाऽऽदिना सह गिरिरेवेवं विषयित्वा गिरिवृक्षतः इति भ्रुवन्ति, भाजनादुदरं ध्रुवत उदकभाजनयोरभेदं विवक्षित्वा गलति भाजनमिति, संभोगवैजयन्तभोगाभावं अनुदरा इति, लवणवर्णयलोमाभावे अलोमिकेति । ततो लोकव्यवहारसम्पन्न साधोर्गतां यथा कुम्भाभावाव्यवहारसत्या भवति, तथा भावो वर्णाऽऽदिभावतः सत्या भावसत्या, किमुक्तं भवति ?-यो भावो वर्णाऽऽदियस्मिन्नुक्तो भवति तेन या सत्या भावा (सा) भावसत्या, यथा सत्यपि पञ्चवैषम्यं भलाका शुक्लंति, तथा योगः—सम्बन्धः तस्मात् सत्या योगसत्या, तत्र छत्रयोगात् विवर्जितशुद्धयोगात्कालं छत्राभावेऽपि छत्रयोगस्य सम्भवात् छत्री, एवं वृक्षयोगात् वृक्षी, औपम्यसत्या यथा समुद्रवज्रडागः अत्रेवार्थं विनयजानुग्रहाय सङ्ग्रहणिगाधामाह—जगवचस्यमयठणा, 'इत्यादि भावितानां । मृगभाषा दृशविधा । तथा—'कोहनिस्मिया' इत्यादि । कांथाभिःसुता कांथाभिनिर्गता इत्यर्थः, एवं सर्वत्रापि भावयोगः, तत्र कांथाभिभूतो विस्मयानुदराया परप्रत्यायनाय यस्मत्प्रमसत्यं वा भावते तत्सर्वं मृषा, तस्य हि आशयाऽनीव दुष्टततो यदपि

पुष्पाक्षरव्यभिच सत्यमापनति शास्त्रबुद्ध्या बोधेयं सत्यं भावते तदाऽप्युदरादुष्टमिति सुषोते १, माननिःसृता यत् पूर्वमननुभूतमप्यैश्वर्यमादोर्गवश्यापनायाभूतमस्माभिस्तदानीमैश्वर्यमित्यादि वदतः २, मायानिःसृता यत् परप्रत्यायनाऽद्यप्रियायण सत्यमसत्यं वा भावते ३, लोभनिःसृता यत्कोभाभिभूतः कूटतुलाऽऽदि कृत्वा यथोक्तप्रमाणमिदं तुलाऽऽदीति वदतः ४, भ्रान्तनिःसृता यदातमप्रवशादास्त्रोऽहं तैवत्यादि वदतः ५, ज्ञेयनिःसृता यदप्रतिनिविष्टः तीक्ष्णकाऽऽदीनामप्यवश्यं भावते ६, ह्यस्यानिःसृता यत्कलिषयतोऽनुत्तभाषणं ७, भयनिःसृता तत्स्कराऽऽदिभयेनासमञ्जसभाषणम् ८, आश्रययिकानिःसृता यत्कृत्वास्वस्वभावाभिधानम् ९, उपपातानिःसृता चौरस्त्वमित्याद्यभ्याख्यातम् १० । अत्रापि सङ्ग्रहणिगाधामाह—'कोह माणे' इत्यादि भावितानां । सत्यामृषा दृशविधा । तथा—'उपलक्ष-मिस्मिया' इत्यादि, उपलक्ष मिश्रिता अनुत्पन्नैः सह सत्त्व्यापूरणाय यत्र सा उपलक्षमिश्रिता, एवमप्यत्रापि यथायोगं भावनीयं, तत्रोपाश्रयमिश्रिता यथा कस्मिंश्चित् रामे नरे वा ऊनैः स्वधिकपुत्रा इत्येकेषु जातेषु दूय दारका अस्मिन्नेषु जात इत्यादि १, एवंमेव मरणकथनं विद्यार्थमिश्रिता २, तथा जन्मतो मरणस्य च कृतपरिमाणस्यभिधाने विसेषादेन चाप्यश्रवगतमिश्रिता ३, तथा प्रभूतानां जीवनां स्तोकाणां च स्तूतानां शुकेश्वरकलकऽऽदीनामकथनं राशौ । इष्टं यदा कांश्चिद्वदं वदं—अहो महान् जीवराशिश्चरामिति तदा सा जीवमिश्रिता, सत्यामृषावे चास्या जीवस्य सत्यत्वात् स्तूतेषु मृषात्वात् ४, तथा यदा प्रभूतेषु स्तूतेषु स्तोकेषु जीवस्य एकत्र राशौकृतेषु शुकेश्वरऽऽदिष्वेव वदं—अहो महान् जीवराशिश्चरामिति तदा सा अजीवमिश्रिता, अस्यापि सत्यामृषात्वे स्तूतेषु सत्यत्वात् जीवस्य मृषात्वात् ५, तथा तस्मिन्नेव राशौ एतावन्तोऽत्र जीवन्त एतावन्तेऽत्र मृता इति नियमनावधारणतो विसेषादजीवाजीवमिश्रिता ६, तथा मूलकाऽऽदिकमनन्तकायं तस्यैव सत्यैः परिवाराद्वैचर्यस्य वा कनिष्ठस्यैव कवनस्फूर्तिना मिश्रमवलोक्य सर्वोऽप्येवोऽनन्तकायिक इति वदं ततोऽनन्तमिश्रिताः ७, तथा प्रत्येकवनस्फूर्तिस्तस्मात्तन्मन्तकायिकं सह राशौकृतमवलोक्य प्रत्येकवनस्फूर्तिरसर्वोऽपीति वदतः प्रत्येकनिःसृताः ८, तथा उद्धाः कालः—स बहु प्रस्तावान् द्विस्रो, रात्रिषो परिशुभान्, समिश्रितो यथा साऽऽद्यामिश्रिता, यथा काश्चित् कञ्चन स्वरयन् द्विषं वत्तमान एव वदति—उत्तिष्ठ रात्रिर्ज्ञानेति, रात्रौ वा वर्तमानायामुत्तिष्ठोदितः सूर्य इति ९, तथा द्विवचस्य गणेशं एकदेशोऽद्यादा, वा मिश्रिता यथा सा अद्याऽऽद्या मिश्रिता यथा प्रथमयोरुपायमेव घत्समानायां काश्चित् कञ्चन स्वरयन् एव वदति—वल मध्याह्नीभूतामिति । असत्यामृषा द्वादिशविधा, तथा—'आमि-तमि' इति । तत्र आमन्त्रणो हं देवदत्त । प्रयाह इत्यादि एषा प्रागुक्तसत्याऽऽदिभाषावयवसंलक्षणविकलमिश्र सत्या नापि मृषा नापि सत्यामृषा, केवलं व्यवहारमात्रं प्रवृत्तिदुर्लभस्य सत्यामृषा १, एवं सर्वत्र भावना काया, आह्वयना कायेषु परस्परप्रवर्तनम् यथैवं कुर्वति २, यावन्ती कस्यापि वस्तुविशेषस्य देहात्ममार्गणम् ३, पृथक्की-आविज्ञातस्य मोक्षधरस्य कथ-चिदर्थस्य पारङ्गानाया तद्विदः पार्थिवं चोदनाऽप्युपायनां विनीतविनयस्य विनयजनस्योपदेशानं यथा प्राणिषाणां विनीतस्य भवति भवन्तरे प्राणिनो दीर्घोऽऽनुप इत्यादि । उक्तं च—

“पाण्डवहाउ नित्या , हर्षति दीहोउया अरोगा य । एसम-
इ पञ्चला, पञ्चवर्णा वीर्यारोगोह ॥ १ ॥” १, याचमानस्य प्र-
तिषेधवचनं प्रत्याख्यानं ६, इच्छानुलोमा नाम यथा कश्चि-
किंचित् कार्यमारभमाणः कञ्चन पृच्छति, स प्राह-करोतु म-
वान् ममाप्येतदभिधीयतेति ७। अनभिप्राया यत्र न प्रतिय-
तार्थावधारणं, यथा बहुषु कार्येष्ववस्थितेषु कश्चित्कञ्च-
न पृच्छति-किमिदानीं करामि?, स प्राह-एतस्मिन्मात्रे त-
त्कुर्विति ८, अभिप्राहीना प्रतियोगिताऽवधारणं, यथा इ-
मिदानीं कलष्यमिदं नेति ९, संशयकरणी या वाक् अ-
नैकायां अभिधातयि परस्य संशयमुत्पादयति यथा वैष्ण-
वमानीयतामित्यत्र सैष्वचशब्दोऽलक्षणवस्तुपुरुषवाञ्छितु १०,
व्याकृता या प्रमत्तार्था ११, अव्याकृता अनिगम्यरश्मिश्चाद्या
अव्याकृतसंप्रयुक्ता वा अप्राविश्यायेवात् १२। शेषं सुगमम् ।
प्रश्नाः ११ पद । (नैरयिकादीनां भाषकत्वाभाषकत्वम्—
१६६, ‘भासा’ शब्दोऽस्मिन्नेव भागं गतम्)

जीवानां सत्यादिभाषा निरूपयप्राह—

जीवा शं भंते ! किं सच्चं भासं भासंति मोसं भासं
भासंति मसाभासं भासं भासंति असत्त्वाभासं भासं
भासंति ?, गोयमा ! जीवा सत्त्वं पि भासं भासंति० जाव
असत्त्वा मोसं पि भासं भासंति । नेरइया शं भंते ! किं
सत्त्वं भासंति० जाव असत्त्वाभासं भासं भासंति ? ।
गोयमा ! नेरइया शं सत्त्वं पि भासं भासंति० जाव असत्त्वा
भासं पि भासं भासंति । एवं असुरकुमारा० जाव यणिय-
कुमारा, वेदिय-तेदिय-वउरिदिया य नो सत्त्वं नो मोसं
नो सबाभोसं भासं भासंति, असबाभोसं भासं भासंति ।
एचिदिधतिरिक्खजोणिया शं भंते ! किं सत्त्वं भासं भा-
संति० जाव किं असत्त्वाभासं भासं भासंति ?, गोयमा !
एचिदिधतिरिक्खजोणिया शो सत्त्वं भासं भासंति, नो
भासं भासं भासंति नो सत्त्वाभासं भासं भासंति ए-
गं असत्त्वा मोसं भासं भासंति शण्डत्य सिक्खापुण्ण-
गं उत्तरमुण्डलदि वा पदुच्च सत्त्वं पि भासं भासंति मो-
सं पि भासं भासंति, सत्त्वाभासं पि भासं भासंति अ-
सत्त्वा मोसं पि भासं भासंति । मणुस्मा ० जाव बेमाणि-
या, एते जहा जीवा तहा भाणियन्वा । (सूत्रम्—१६७) ।

‘जीवा शं भंते ! किं सत्त्वं भासभासंति’ इत्यादि, सुगमं
नवरं प्रिचिचतुरिन्द्रियेषु सत्यादिभाषाप्रयतिषेधः तेषां स-
म्यक् परिक्षानपरवक्ष्यमाधिमियासमवात् तियेकपञ्चिन्द्रि-
या अपि न सम्यक् यथावस्थितवस्तुप्रतिपादनाभिप्रायेण
भाषन्ते नापि परविप्रतारणदुष्कारा किं तु यदा भाषन्ते ।
तदा कुपिता अपि परं मारोयतुकामा अप्येवमेव भाषन्ते
तत्तस्तेषामपि भाषा असत्यामृता, किं सर्वेषामपि तेषाम्-
सत्यामृता ? नेत्याह—“नक्षत्रेण्यदि” सत्यादिकां भाषां
न भाषन्ते शिखारम्यन्तः शिखार्धेकं पुनः शुक्लारिका-
यः संस्कारविशेषास्तथा कुतश्चित्ताविषयव्युत्पन्नविशेषा-
ज्जातिस्मरणरूपां विशिष्टव्यवहारकौशलरूपां वा सार्धप्र-
द्वेन्द्वं

तीयं सत्याऽऽदिकां चतुर्विधामपि भाषां भाषन्ते शेषः सुग-
मम् । प्रश्नाः ११ पद ।

(७) भाषाऽऽमस्यस्वरूपाऽनात्मस्वरूपा वेतिनिरूपणम्—

आया भंते ! भासा, अक्षा भासा ?, गोयमा ! शो आ-
या भासा, आसा भासा ।

(आया भंते ! भासंति) पत्येकाकाऽप्येयम् । आत्मा जीवा
भाषा, जीवस्वभावा भाषत्यर्थः । यतो जीवं व्यापार्यते
जीवस्य च बन्धमोक्षार्था भवन्ति, ततो जीवधर्मत्वाजी-
व इति व्यपदेशार्हा ज्ञानवदिति, अथास्या भाषा न जीव-
स्वरूपा भोगेन्द्रियप्राज्ञात्वेन मूलतयाऽऽत्मनो विलसत्त्वात्-
विति शङ्का अतः प्रश्नः, अत्रोत्तरम्—(नो आया भासंति)
आत्मरूपा नासौ भवति, पुद्गलमप्यव्यादात्मना च निरूप्य-
मानत्वात्तथाविधलोष्टाऽऽदिवत् अचतनत्वाच्चाऽकाशवत् ।
यच्चोक्तम्—जीवेन व्यापार्यमाणत्वाजीवः स्याज्ज्ञानवत्तद-
नैकान्तिकं, जीवव्यापारस्य जीवादित्यन्ते भिन्नस्वरूपेऽपि
तथासौ दर्शनादिति ।

रुचिं भंते ! भासा, अरुचिं भासा ? । गोयमा ! रुचिं
भासा, शो अरुचिं भासा ॥

(रुचिं भंते ! भासंति) रुचिर्ना भूयति । भाषा भोगस्यानु-
ग्रहोपघातकारित्वात् तथाविधकर्णाऽऽमरणाऽऽदिवत्, अ-
थाऽरुचिर्गो भाषा चक्षुषाऽनुपलभ्यमानत्वाद्धर्मास्तिकाया-
ऽऽदिवदिति शङ्काऽतः प्रश्नः, उत्तरं तु रुचिर्गो भाषा य-
च्च चक्षुःप्राज्ञात्म्यमपि त्वत्त्वमधनायोक्तं तदनैकान्तिकं, पर-
माणुषाणुपिशाचाऽऽदीनां रूपवतामपि चक्षुरप्राज्ञात्वेनाभि-
तत्वावदिति ।

(८) अनात्मरूपाऽपि सच्चिताऽसौ भविष्यति

जीवच्छरीरवदिति पृच्छप्राह—

सचित्ता भंते ! भासा, अचित्ता भासा ! । गोयमा ! शो
सचित्ता भासा, अचित्ता भासा ॥

(सच्चित्तस्यादि) उत्तरं तु नो सचित्ता जीवनिष्ठेषु पुद्गलसं-
हृतिरूपवत्तायाविषयेषु पृच्छतु ।

तथा—

जीवा भंते ! भासा, अजीवा भासा ? । गोयमा ! शो
जीवा भासा, अजीवा भासा ॥

(जीवा भंते ! इत्यादि) जीवनीति जीवा प्राणधारण-
स्वरूपा भाषा, उतैतद्विलसत्तेति प्रश्नः । अत्रोत्तरम्—‘नो जी-
वा’ उच्छ्वासाऽऽदिप्राणानां तस्या अभावादिनि ।

(९) इह केचिदभ्युपगम्यन्ते, अपौरुषेयी वेद—

भाषा, तन्मते मनस्वाध्यायाऽऽह—

जीवाशं भंते ! भासा, अजीवाशं भासा ? । गोयमा !
जीवाशं भासा, शो अजीवाशं भासा ॥

(जीवाशमित्यादि) उत्तरं तु जीवानां भाषा, वशीनां
तात्त्वादिभ्यापारज्जन्मसात्तात्वादिभ्यापारस्य च जीवाऽऽ-
चित्तत्वात्, यद्यपि आजीव्यः शब्द उरपद्यते, तथापि नाऽ-
सौ भाषा, भाषापर्याप्तजन्यस्यैव शब्दस्य भाषात्वेनाभि-
मतत्वादिति ।

तथा—

पुर्वि भेते ! भासा भासिजमाणी भासा, भासासमयवीर-
केता भासा ? । गोयमा ! खो पुर्वि भासा भासिजमाणी
भासा, खो भासासमयवीरकेता भासा ।

(पुर्विचरित्यादि) अत्रोत्तरम्—जे पूर्व भाषायाङ्गाया भ-
वति, सुविपश्चादवस्थायां घट इव, भाष्यमाणा निसर्गावस्था-
यां वल्लेमाना भाषा घटावस्थायां घटस्वरूपमिव, 'नो'
नैव भाषासमयव्यतिक्रान्ता—भाषासमयो—निष्ठुज्यमानाव-
स्थाना यावद्भाषापरिणामसमयस्य व्यतिक्रान्ता या सा
तथा भाषा भवति, घटसमयातिक्रान्तघटवत् कृपात्माव-
स्था इत्यर्थः ।

पुर्वि भेते ! भासा भिज्जइ, भासिजमाणी भासा भि-
ज्जति, भासासमयवीरकेता भासा भिज्जइ ? । गोयमा ! खो
पुर्वि भासा भिज्जइ, भासिजमाणी भासा भिज्जइ खो
भासासमयवीरकेता भासा भिज्जइ ।

(पुर्विचरित्यादि) अत्रोत्तरम्—नो नैव पूर्व निसर्गस-
मयाङ्गायादवस्थायां भाषा भिद्यते, भाष्यमाणा भाषा भि-
द्यते । अयमत्राभिप्रायः—इह कश्चिन्मन्दप्रयत्नो वक्ता भवति, स
आभिज्ञान्येव शब्दद्रव्याणि निष्ठुजति, तानि च निष्ठु-
ज्यस्वरूपेयाऽऽत्मकस्वापरिस्फुरत्वाच्च विभिन्यन्ते, विभिन्ना-
मानानि च स्वरूपेयानि धेनूनानि गत्वा शब्दपरिणामस्या-
गममेव कुर्वन्ति, कश्चित् तु महाप्रयत्नो भवति, स खल्वेवादान-
विसर्गप्रयत्नाभ्यां नित्येव निष्ठुजति, तानि च स्वरूपमाद्भ-
ुत्वाच्च अनन्तशुक्लद्रव्या वर्द्धमानानि यदपु विष्णु लोका-
न्तमाप्नुवन्ति; अत्र च यस्यामवस्थायां शब्दपरिणामरुतस्यां
आप्यमाणताऽप्येवा इति । (नो भासासमयवीरकेते नि)
पारस्व्यकभाषापरिणामेयर्थः, उक्तप्रथमस्वरूप तद्गानि निष्ठु-
ज्यत्वादिति भावः । अ० १३ श० ७ उ० ।

(१०) आह—ननु “पुट्टे सुणइ सइ” इत्युक्तं भवद्भिः तत्र च किं
शब्दपरिणामोऽप्युच्यते केवलानि शब्दद्रव्याणि शृणोति, उ-
क्तान्तरमेव तद्भासितान्याहोतिरिति शङ्क्यते इति । अत्रोच्यते-
केवलानि तावच्च शृणोति, वासकस्वभाववाचकशब्दद्रव्याणां-
नयोऽप्युच्यतेऽऽकुलत्वाच्च लोकस्य, मिश्राणि तु श्रुतं
वासितानि वाऽप्यानि । यत आह—

भासासमयवीरकेता, सदे जे सुणइ गीसिभं सुणइ ।

वीसदी पुण सदे, सुणइ नियमा परापाए ॥ ३५ ॥

भाष्यत इति भाषा, वक्त्रा शब्दतयोऽप्युच्यमाना द्रव्यसं-
ज्ञतिरित्येव, तस्याः समाः प्राज्ञताः भेषयः आकाशप्रदेश,
पक्कयः भाषासमयप्रदेशः, समग्रहणं विभेक्षित्यवच्छेदार्थं,
भाषासमयश्रेणिषु इतो गतः स्थित इत्यनयोत्तरं, भाषा-
समयश्रेणिः । इदमुक्तं भवति—भाषकस्य, अन्यस्य वा भेदादिः
समयश्रेण्यवस्थितः श्रोता ये शब्दं, पुरुषश्च भेदाद्विस्तृभ्यन्ति
भवति शृणोति, तं मिश्रकं शृणोतीत्यवगतत्वं, भाषकादुत्सृ-
ष्टशब्दद्रव्याणि, तद्भासिताऽपान्तरालस्थद्रव्याणि च, इत्येवं
मिश्रं शब्दद्रव्यपराणि शृणोति, न तु वासकमेव, वास्पमय
वा केवलमित्यर्थः । (वीसदी पुणयादि) “मज्झा क्रोशति”

इति न्यायादिभिरुच्यते स्थितः श्रोताऽपि विभेक्षित्यवस्थे, स-
विभेक्षितः पुनः श्रोता शब्दं नियमाश्रयेन पराधाने वासना-
यां स्थायां शृणोति । इदमुक्तं भवति—यानि भाषकादुत्सृष्टानि,
अर्थादिशब्दद्रव्याणि वा तैः पराधाने वासनाविशेषे स्तति
वासि वासितानि समुत्पन्नशब्दपरिणामानि द्रव्याणि ताभ्येव
विभेक्षित्यः शृणोति, न तु भाषकाऽऽप्युत्सृष्टानि, तेषामनुभे-
क्षितामस्तेन विविच्यमानसंभवत् । न च कुडवाऽद्विप्रतिष्ठ-
तत्त्वेयां विविच्यमानिनिमित्तं संभवति, केषुचिद्विशदद्रव्याणां-
मैव तत्संभवत्, एषां च स्वरूपमात्रं । न च वक्त्रस्य—हिनीया-
ऽऽदिसमयेषु तेषां स्वयमपि विविच्यु गमनसंभवात्तत्त्वस्थ-
पि मिश्रशब्दभ्रष्टवत्संभव इति; निसर्गसमयानन्तरं समयान्त-
रेषु तेषां भाषापरिणामेनानवस्थानात् । “भाष्यमाणैव भाषा,
भाषासमयानन्तरं भाषा आभाष्ये” इति वचनात् । यदपि—
“चउहि” समयपदं लोको भासापि निरन्तरं तु इह कुडो ।”
इति वक्ष्यति, तत्रापि हिनीयाऽऽदिसमयेषु भाषाद्रव्येवासि-
तत्वात्तेषां भाषात्वं दृष्टव्यम् । अत्राऽऽह—ननु यदि वक्त्रनि-
ष्ठुजति भाषाद्रव्याणि प्रथमसमये दिवदेव गच्छन्ति, समयान-
न्तरं च नावतिष्ठन्ति, तर्हि तद्भासितद्रव्याणि हिनीयस-
मये विविच्यु गच्छन्ति, तत्रश्च दिग्विदिग्व्यवस्थितयोः
समयभेदेन शब्दभ्रष्टवत् प्राप्नोति, आविशेयंगव सवोऽपि
शब्दं शृण्वन्तुपलभ्यते । नैव दोषः, समयोऽऽदिकाल-
भेदस्याऽपि स्वरूपेनालक्षणीय इति । अथेत्येवं, तथाऽपि
“भाष्यमाणैव भाषा” इति वचनात् निसर्गसमयवर्धनमेव-
भाषा, नतो विभेक्षित्यो हिनीयसमयेऽभावां शृणोतीत्यावा-
त् । नैतदेवं, भाषाद्रव्येवासितानामपि द्रव्याणां तादृशप-
त्वाङ्गात्वं न विरुध्यते । अत एव—“वीसदी पुण सइ”
इत्यत्र पुनरपि वक्त्रद्रव्यहणं तत्पराभासवार्त्तान्तरमात्रमपि
तथाविधशब्दपरिणामस्यापनार्थं कृतमिति तावद्व्यवधान-
च्छामः, तावत् तु वक्त्रश्रुताऽऽद्यो विद्वन्तीति । आशाऽऽश्रम्यपी-
न्द्रियाणि गच्छाऽद्विद्रव्याणि मिश्राण्यपि द्रव्याणां तादृशप-
त्तिगमननिबन्धमास्ति, बाह्यत्वाच्च वातायनोपलभ्यमानं-
शुवदिति वृद्धटीकाकारः । इति नियुक्ताभाषाऽयः ॥ ३५ ॥

अत्र भाष्यम्—

सेदी पणमपेती, वदतो सज्जम् उहिसिं ताम्रो ।

जामु विष्णुका पावइ, भासा ममपमि पढपमि ॥ ३६ ॥

इह भेषिकाकाशमेषापक्कराभिवीर्यते, लोकमध्यं च वदतो
भाषमाणस्य सवस्य वक्त्रः ताः पुत्रापरस्तितालोकोक्षां-
कपासु वदस्वपि दिक्षु सन्त्येव । भाषकेण विष्णुका निष्ठुष्टा
सती भाषा यास्तु प्रथमसमयेऽपि लोकात्मनमुच्चावति ॥ ३६ ॥
ततः किम ? इत्याह—

भासासमयवीरकेता, तम्भासापीसियं सुणइ सइ ।

तद्वचनाविज्ञाई अभाई सुणइ विदिमरेथा ॥ ३७ ॥

भाषासमयवर्धन इति, किमुक्तं भवति ? इत्याह—भाषासम-
यश्रेण्यस्थितः । स किमप्यह—तस्य भाषकस्य शब्दमेवावेवा
भाषा तद्भाषा तद्गोणामुष्टः पुरुषसमूहस्तन्मिश्रितं शब्दं
शृणोति विविच्यवस्थितः पुनः श्रोता तदुद्भवभाषितमप्य-
रापयेव द्रव्याणि शृणोति, न पुनस्तानि ॥ ३७ ॥

* ‘दीर्घा’ (१५३) इदमपि नुक्तं नीलमात्रे ।

कुतः ? इत्याह—

अणुमेदीगमग्राभ्यो, एदिवायाभावो निमित्ताभ्यो ।

समयंतरावस्था—अथ यं युक्तां न युक्तां ॥ ३३४ ॥

तेषामनुशेषिणमनात्, अनुशेषिणमने प्रवृत्तानामपि प्रतिष्ठा-
ताद्विषेणमनं भविष्यतीति चेदित्याह—प्रतिष्ठातव्य स्थल-
नस्याभावात्, एतदपि कुतः ? इत्याह—अभिनितात्कुल्याऽऽदे-
स्तक्षिमिस्तस्यासंभवात्, बाह्यद्रव्याणामेव तत्संभवात्, एषां
च स्वमत्वादिति भावः । न च वक्तव्यं—द्वितीयाऽऽदिसमयेषु
तेषां स्वयमपि विदितुं गमनात्स्वस्यापि मिश्रशब्दध्वन्य-
संभव इति । कुतः ? इत्याह—समयंतरत्यादि । निसर्गसम-
यानन्तरं द्वितीयाऽऽदेः समयान्तरं ध्वन्यसंस्कारजनकशक्ति-
संपन्नतया तेषां भाषकाऽऽयुःसुष्टद्रव्याणामनवस्थानादिति
प्रागुक्तमिव । इति मुक्तांति भाषकाऽऽयुःसुष्टानि द्रव्याणि वि-
द्विष्यवस्थितौ न शृणोतीति साधनाप्रयोगः ॥ ३३४ ॥

आह—कन पुनर्योगेनाऽमीषां बाह्यद्रव्याणामाननमुत्सर्गो
वा कथम् ? इत्याह—

गिएहइ य काइएणं, निसिरइ तह बाइएण जोएणं ।

एगंतरं च गिएहइ, निसिरइ एगंतरं चेव ॥ ३३५ ॥

कायेन निर्वृत्तः कायिकः, योगेन योगो व्यापारः, कर्म कि-
येष्यनार्थान्तरम् । तत्र सर्वे एव वक्ता कायिकेन योगेन शब्दद्र-
व्याणि प्रवृत्तानि । चशब्दस्त्वैवकारार्थः, तस्य च व्यवहितसं-
भवात् कायिकैवेति द्रष्टव्यम् । निरुज्जति, उत्सृजति, मुञ्च-
तीति पर्यायोः । तथेति प्रहृष्टानन्तरमित्यर्थः । उक्तिर्भाक् तया
निर्वृत्तौवाचिकस्तेन वाचिकेन योगेन निरुज्जतिः किमुत्सृज्य
मेव शृद्धानि, निरुज्जति च । उताऽऽयुःसुष्टद्रव्याणाम्—एका-
न्तरमेव शृद्धानि, निरुज्जत्येकान्तरं चेव । अथमत्र भावार्थः प्रति-
समये शृद्धानि, मुञ्जति च । कथम् ? चिदा प्रामाद्व्यो
प्रामो प्रामान्तरं, पुरुषाद्वाऽप्युः पुरुषो निरुज्जतोऽपि सन्
पुरुषान्तरमेवेमेककस्मात् समयदेकैक एवेकान्तरोऽनन्तरस-
मय एवेत्यर्थः । इति निरुक्तिग्रायासंज्ञपाऽर्थः । विस्तरार्थस्तु
आध्यात्मव्यवस्था ॥ ३३५ ॥

तथैवम्—

गिएहज काइएणं, कि निसिरइ बाइएण जोएणं ।

को वाऽयं जांगो किं, बाया कायस्म संरम्भो ॥ ३३६ ॥

बाया न जीवजोगो,

पोगलपरिणामो रसाइ व ॥

न य ताए निसिरिजइ,

स बिज निसिरिजए जम्हा ॥ ३३७ ॥

आह सो तणुसंरंभो,

निसिरइ तो काइएण वचव्वं ।

तणुजोगविसेस बिज ,

मणवइजोग सि जमदोमो ॥ ३३८ ॥

अथ परः प्राऽऽह—ननु “गिएहइ य काइएण” इति यदुक्तं तद्
मन्यमाने, यतो शृद्धानात् कायिकेन योगेन बाह्यद्रव्याणि
भाषकः, नेमयुक्तम्, कायव्यापारमस्तीत्ये तद्प्रहृष्टाऽयो-

गात् । यत्पुनरुक्तम्—“निसिरइ तह बाइएण जोएणं” इति तदे-
तत्तावत्कस्मान्नो. यतः कथं नाम निरुज्जति वाचिकेन योगेन ? इत्यु-
क्तायावा बायो जीवव्यापारकपयोगोभावात्तत्तत् घटत इत्यु-
च्यते । इति संक्षेपेणोक्तत्वा विस्तराऽभिहितस्याप्राऽह—“को वा-
ऽयमित्यादि” वेत्यथा, किमनेन संक्षेपेण ? विस्तरं स्थापि पृच्छा-
मः—कोऽयं नाम बाग्योगो, येन निरुज्जतीत्युक्तम् ? “किं बाय-
सि” बागेव निरुज्जयमानभावापुद्गलसमूहकपो बाग्योगः, कि-
वाकायसंरम्भः कायव्यापारस्तक्षिमहेतुर्बाग्योगः, इति वि-
कल्पद्वयम् । तत्र प्रथमविकल्पपक्षं निराकुर्वन्नाह—“बाया न
जीवजोगो” इत्यादि । योगोऽत्र शरीरजीवव्यापारः प्रस्तुतः स
च बाह्य भवति, पुद्गलपरिणामत्वात्तथा, रसगन्धाऽऽदिवत् ;
यस्तु जीवव्यापारकपो योगः स पुद्गलपरिणामोऽपि न भवति
यथा जीवाऽभिहितकायव्यापारः अपि च, “न य ताए सि” न
च तया बावा किञ्चिदुच्यते, तस्या एव निरुज्जयमानत्वात् ;
न च कर्मैव कर्तव्यं भवति, अतो बागेव बाग्योग इति प्रथमविक-
ल्पे न घटते । अथ द्वितीयमधिकृत्याऽह—(अहेत्यादि) अया-
सो बाग्योगस्तनुसंरम्भः कायव्यापारस्ततः “कायिकेन निरु-
ज्जति” इत्येवमेव वक्तव्यं स्यात्, अतः किमुक्तम् ? “निसिरइ तह
बाइएण जोएणं” इति ? अत्रोत्तरमाह—“तणु इत्यादि” ननु
द्वितीयविकल्प एवात्राह्वीक्रियते, केवलमविशिष्टः काययोगो
बाग्योगतया ताऽऽभ्यासमिश्रितः, किं तु तनुयोगविशेषावेव
कायव्यापारविशेषावेव प्रमोवाग्योगाविशेषेन यद्यस्मात् ; ततो-
ऽयमर्थः—न हि कायिको योगः कस्याञ्चिदप्यवस्थायां शरी-
रिणां जन्तूनां निवर्तते, अशरीरिणां सिद्धानामेव तन्निवृत्तं
रिति, अतो बाग्युनिसर्गाऽऽदिकालेऽपि सोऽस्त्येवेति भावः ।
॥ ३३६ ॥ ३३७ ॥ ३३८ ॥ विशे० ।

अथ “एगंतरं च गिएहइ” इत्यादि व्यावर्तिकसुराह—

जह गामाभो गामो, गामंतरंमेवमेग एगाभो ।

एगंतरं ति भसइ, सययाभोऽणंतरो सयभो ॥ ३३९ ॥

यथा एकस्मात् प्रामाद्व्यो प्रामोऽनन्तरितोऽपि लोककल्पा
प्रामान्तरमुच्यते पुरुषाद्वाऽप्युः पुरुषोऽनन्तरापि पुरुषा-
न्तरमभिधीयते, एवमिहापि एकस्मात् समयपा-
द्व्यो समयः सोऽयमनन्तरोऽपि सन्नैकान्तरमित्यभिधीयते ।
ततः किमुक्तं भवति ? इत्याह—एकस्मात्समयादनन्तरः सम-
य एकान्तरमिति, एवं आनुसमय एव शृद्धानि, मुञ्जति चेति
पर्यवसितं भवति ॥ ३३९ ॥

अग्रे स्वेकान्तरमित्येकैकेन समयेनान्तरितं प्रहृष्टं,

निसर्गं चेच्छ्रुतीति दृश्यति—

केई एगंतरियं, मण्ठे गंतरं ति तेसि च ।

विच्छिन्नावल्लिखो, होह धणी सुपरिदो य ॥ ३६६ ॥

इह केचित् व्याकृतातारो मन्यन्ते प्रहृष्टं, निसर्जेन कैकेकन
समयेनान्तरितमेकान्तरमुच्यते । एतत्ताऽनुक्तम्, यतस्तेषामेव
व्याकृतान्तरान्तरविकिञ्चलरत्नावलीकरो ध्वनिः प्रामो-
ति, अन्तरान्तरप्रहृष्टसमयेषु सर्वेष्वप्यश्रवणात् । तथा श्रुत-
विरोधश्च यत् उक्तं श्रुते—“अणुसमयमविरहितं निरन्तरं गि-
एहइ” इति, तथाहि—इदं सूत्रं प्रति समग्रप्रहृष्टमतिपादक-

त्वात् प्रतिस्मयनिसर्गप्रतिपादकमपि दृष्टव्यं, गृहीतस्य द्वि-
तीयसमयेऽवश्यं निसर्गादिति ।

अथ परः प्राह—

आह सुए शिष्य निसिरइ, संतरियं न उ निरंतरं भाषिअं ।
एगेण जज्जो गिरहइ, समयेगेणेण सो धुयइ ॥ ३६७ ॥
ननु यथा स्वपक्षसमर्थकं सूत्रं त्वया दृष्टं न, तथा श्रुत एवा-
नस्वपक्षसमर्थकमपि तद्व्याख्यतमेव । किं तत् ? इत्याह—
(निसिरइ इत्यादि) इदं प्रज्ञापनोक्तसूत्रं गाथायामुपनिबद्धम् ।
तत्त्वबद्धम्—“संतरं निसिरइ, नो निरन्तरं निसिरइ ; ए-
गेणं समएणं गेरहइ, एगेणं समएणं निसिरइ ।” इत्यादि । त-
वनेन सूत्रेण निसर्गस्य सान्तरस्योक्तत्वात् सर्वव्याख्यानमुप-
पन्नमेवेति परस्याऽभिप्रायः ॥ ३६७ ॥

अथोत्तरमाह—

आणुसमयमणंतरियं,
गहणं भणियं जज्जो विमोक्खो वि ।
जुत्तो निरन्तरो भिय, भणइ कइ संतरो भणिअो ॥ ३६८ ॥
आचार्यः प्राह—हन्त ! तावत् प्रहणमुत्तमसमयनन्तरित-
मवधारितं प्राकृतसूत्रेण भाषितं प्रतिपादितमिति अवना-
ऽपि प्रतीतम् । यत् एवम्, अतो विमोक्षाऽपि निसर्गोऽपि नि-
रन्तर एव शृङ्गः, गृहीतस्याऽऽश्रमेवानन्तरसमये निस-
र्गादिति । प्रेरकः पुनरपि भणति । किम् ? इत्याह—(कह
संतरो भणिअो सि) इदमुक्तं भवति—अहमपि जाना-
मि यतः सूत्रे प्रहणं निरन्तरमुक्तं परं यस्तत्रैव निसर्गः सान्-
तर उक्तः स कथं नीयते ? इति भावानपि निवेदयतु । सत्यं, किं
तु विपर्ययाभावाऽत्र दृष्टव्यः ॥ ३६८ ॥

कः पुनरयम् ? इति शुरुह—

गहणोक्खोए तज्जो,
निरंतरं जम्मि जाई गिरहआई ।
न वि तम्मि च्व निसिरइ,
जह पढम निसिरइ नत्थि ॥ ३६९ ॥

ततोऽसौ निसर्गो प्रहणोऽपेक्षया भाषाद्रव्योपादानापेक्षया
पूर्वं पूर्वं प्रहणमपेक्ष्यतयः, सान्तर उक्तः, इति शेषः । ननु
समयाऽपेक्षया तस्यैवैरन्तर्येणैव प्रवृत्तः कथं पुनर्महणोपा-
या सान्तरत्वम् ? इत्याह—‘निरन्तरमित्यादि’ यतो यस्मिन् प्र-
थमाऽऽदिसमये यानि भाषाद्रव्याणि गृहीतानि, न तानि तस्मिन्
एव प्रहणसमये तेरन्तर्येण निरुज्जति किं तु प्रहणसमया,
द्वयनन्तरसमय निरुज्जति, यथा प्रथमसमयगृहीतानां न तस्मिन्,
शेष समये निसर्जनं निसर्गः किं तु द्वितीयसमये; एवं द्वितीय-
समयगृहीतानां तृतीयसमये, तृतीयसमयगृहीतानां चतुर्थसम-
ये निसर्ग इत्यादि सर्वसमयेष्वपि भावनीयम् । तदेवं प्रहणाऽ-
पेक्षया निसर्गः सान्तर एव, अगृहीतानां निसर्गापेक्षया । स-
मयाऽपेक्षया त्वसौ निरन्तर एव द्वितीयाऽऽदिषु सर्वेष्वपि
समयेषु निरन्तरं तद्व्याख्यतम् ॥ ३६९ ॥

आह—यधेवं, प्रहणमपि निसर्गापेक्षया सान्तरमेवाऽ-
स्तु, नैवं प्रहणस्य स्वतन्त्रत्वात्, निसर्गस्य तु मह-

णपरतन्त्रत्वात् । कुनः ? इत्याह—

निसिरिअइ नागोइयं,
गहणंतरियं ति संतरं तेणं ।
न निरन्तरं न समणं,
न जुगविहइ होति पज्जाया ॥ ३७० ॥

नागृहीतं कदापि निरुज्जत इति नियम एवाव्याप्तः । (सं-
तरं तेणं ति) तेन कारणेन निसर्जनं प्रज्ञापनायां सान्तर-
रमुक्तम् । कुन इत्याह—(प्रहणंतरियं ति) प्रहणान्तरितमि-
ति कृत्वा । ‘नानिरुज्जतं गृह्णाते’ इत्यर्थे तु नियमो नास्ति, प्रथम-
समये निसर्गमन्तरेणापि प्रहणसज्जायात् ; अतः स्वतन्त्रं प्र-
हणं, परतन्त्रस्तु निसर्गः, इत्यवयवे सान्तर उक्त इति भा-
वः । तदेवम्—“संतरं निसिरइ ।” इति प्रज्ञापनायाः सूत्र-
व्याख्यां विषयविभागं व्यवस्थापितः । अथ “नो निरन्तरं नि-
सिरइ” इति तद्व्यवस्थेयं भाषार्थमाह—“न निरंतरं सि ।”
इत्यादि । किमुक्तं भवति ?—न निरन्तरं निरुज्जति, न सम-
कं, न युगपदिति पर्यायाः । तत्रैव किमिह तात्पर्यमिति ? ।
उच्यते—न प्रहणसमकालं निरुज्जति । किं तर्हि ? पूर्वं
पूर्वं गृहीतमुत्तराक्षरसमयेषु निरुज्जतीति । “ननु एगेणं स-
मएणं गिरहइ, एगेणं समएणं निसिरइ ।” इत्येतस्य भा-
षार्थो नाद्याप्युक्तः सत्यं, किं तु सांसारं स्वयमप्यवयवग-
न्तव्यः—तत्राऽऽश्रमेनैव समयेन गृह्णात्येव, न निरुज्जति, द्विती-
याऽऽदिसमयादौ भवेत् निसर्गस्य प्रवृत्तेः पर्यन्तवर्तिनात्वेक-
समयेन निरुज्जत्येव, न तु गृह्णाति, भाषाऽभिप्रायोपरमादितिः
मध्यमसमयेषु तु प्रहणनिसर्गाविति । अथवा—एकेन पूर्व-
वैवसमयेन गृह्णाति, एकैनाक्षराक्षरसमयेन निरुज्जति, इत्यादि
स्वधिया भावनीयम् । तदेव समस्तमपि सूत्रं व्यवस्था-
पितं विषयः ॥ ३७० ॥

(११) अथ प्रहणाऽऽद्रेज्यन्यमुक्तं च कालमानमाह—

गहणं मोक्खो भासा, समयं गहनिमिरणं च दो मयया ।
होति जहणतज्जो, न तस्म च बीयसयम्मि ॥ ३७१ ॥
गहणं मोक्खो भासा, गहणविमग्गा य होति उक्कोवं ।
अतोऽगुहत्तमिचं, पयत्तमेदेख भणो सि ॥ ३७२ ॥

इह वाच्यद्रव्याणां प्रहणं तथा तेषामेव गृहीतानां मोक्षो
निसर्ग एवाव्याप्तः, आधत्त इति भाषा, एतानि कीर्त्यापि ज-
ग्न्यतः प्रत्येकमेव समर्थं भवति, प्रहणनिसर्जनलक्षणं नू-
यमनन्तरदर्शितत्वायेन प्रहणसमयात् द्वितीयसमये निसर्ग-
कृत्वा त्रियमाणस्य, तिष्ठतो वा वचनव्यापारादुपरतव्य
अग्रग्न्यतो ह्यैव समर्थो भवतः । आह—ननु मोक्षां निसर्ग एवा-
व्याप्तः, आधत्त इति भाषाऽपि निसर्ग एवाऽभिधीयते, नतः
किमिति मोक्षात् पृथक् भाषायाः कालमानाभिधानार्थमु-
पादानम् ? सत्यं, किं त्वनैवेव भाषायाः पृथग्भवेन ज्ञाप-
यति, यदुत भाष्यमाणेषु भाषा निसर्गमात्रमेव भाष्येत्यर्थः
तस्यैव अवगम्यतः सम्यगवगमत्वात्, न नूयनं भाषा, तस्य जग-
न्यतो द्विसमयमानत्वात्, प्रहणमात्रं तु केवलं, आधत्त इति
भाषा, इति व्युत्पत्त्यर्थस्य वाच्यतान्नाभा न भवत्येवं । यदि-
चह भाषा पृथक् न गृहीता स्यात्, तदोभयस्यापि कश्चिद्-

पात्रं प्रतिपद्येत, ग्रहणेऽपि योग्यतया भाषावसम्भवात् । ननञ् "भासिञ्जमाथा भासा" इत्यागप्रविरोधः स्यात् । तर्हि गोत्रग्रहणमपनीय तत्स्थाने भाषैव बोधाश्रितत्वात्, भाषामा-
त्तपोरेकार्थत्वादिति चेत् । सत्यं, किं तु 'निसर्गस्य कालमानं
नोक्तम् । इति मन्थरीः प्रतिपद्येत, इति ननुग्रहणमिह मोक्ष
भाषयोः पृथक्ग्रहणम् । इत्यस्य विस्तरेण । इति ग्रहणं, मोक्षो,
भाषा इत्येतानि त्रीणि, तथा ग्रहणनिसर्गोभयं च सर्वाण्य-
प्युक्तवृत्तः प्रत्येकमन्तमुक्तसमां कालं भवन्ति, परतो योगा-
न्तरमुपगच्छति, ज्ञियते वा इति भावः । एतेषां च ग्रहणाऽऽ-
दीनामन्तमुक्तस्य प्रत्यनभेदेन भेदो भवतीति महाप्रयानस्य
तदेवाभ्यनुवृत्तिं लघु भवति, अतएवप्रत्यनस्य तु तदेव वृद्धं
प्रमाणं भवतीति ॥ ३७१ ॥ ३७२ ॥

तद्वच प्रथमसमये यत्कलं ग्रहणमेव, पर्यन्तवर्तिनि तु
समये यः कलसो निसर्गः पूर्वमुक्तः, स भवतु, मध्यमसमयेषु
तु यो ग्रहणनिसर्गो, तयोस्तत्त्वमुपपन्नत्वाद् परः—

गहणविसमपवत्ता, पोत्परविरोहिणो कहे सप ॥

सप एदो उवभांगा, न होज किरियाल को दोमो ॥ ३७३ ॥

निरन्तरग्रहणं, विसर्गं चेष्यमाणे द्वितीयसमयादारभ्याया-
त्मनस्येव यावत् ग्रहणविसर्गप्रत्ययः प्रसिक्तस्य युगपदा-
वतनः । एतां च परस्परविरोधितौ कथमेकदिनमसमये युक्तौ ?
नैव युक्तविपर्ययः । अत्रोक्तं—ग्रहणविसर्गयोर्विरोध एवात्र
नवदमिजः । यदि हि वेपामेव द्रव्याणां ग्रहणम्, त्वामेव
तस्मिन्नेव ग्रहणसमये विसर्गो भवेत्, तदा स्यात्सो, एतच्च
ज्ञातं, प्राक् समयगृहीतानामेवाप्रेतनसमये विसर्गोत्, तत्र
वाऽपूवोपामेव ग्रहणात् । अथाविरोधोऽपि युगपदेकत्र समय
उपयोगग्रहणवत् क्रियाद्वये नैवेत्ये । तदाह— "समये दो"
इत्यर्था । एकस्मिन् समये उपयोगौ न भवेतामिति यु-
क्तम् । "जुगये दो नथि उवभांगा" इति वचनात् तयोः रागभे-
दनिषेधात् । क्रियाणां बह्वीनामप्येकस्मिन् समये को दोषः ?
न कश्चिदित्यर्थः । तथा हि आगमे— "भेगिपसुये ग-
णेतो, वट्टह निविहं वि भ्णगमिः" इत्यादिबचनात्
वाहमनः कापिक्रियाणामेकत्र समये प्रवृत्तिरभ्युपगमेव । तथा-
ऽऽहुदवादिसंयोगविभागक्रियायाः, सङ्गातपरिशाटक्रियायाः,
उत्पादव्यक्रियायां चैकत्र समयेऽनेकस्यानेषु तत्राऽनुज्ञा-
विहितैवेति कां होयः ? तथा वासहस्तेन घोष्टकां चल-
ति, दक्षिण धूपमुद्राहवति, दशो भायेकप्रतिमाऽऽदिब-
हने वीक्षते, मुखेन वृत्तं पठति, इत्यादि वर्ज्यानामपि क्रियाणां
युगपत् प्रवृत्तिरभ्युपगताऽपि बोध्यते । इति गाथान-
वक्रार्थः ॥ ३७३ ॥

(१२) "पुनः कापिकेन" इत्युक्ते, तत्र यत्पञ्चद्वारिकाऽऽदि-
शरीराच्छेदमाकाशः पञ्चविधः, तथाऽपि विविधैवेव कायेन
वाग्द्रव्यप्रदहनमवसेल्यम्, इति दर्शयन्नाह—

तिविहमि सरीरम्मी, जीवपएसा इवेति जीवसम् ।

जोह उ गिहहृ गहणं, तो भासह भासभा भासां ॥ ३७४ ॥

चौद्वारिकाऽऽदिशरीराणां मध्यपरिविधे त्रिकणिते शरीरे
जीवस्याऽऽत्मनः प्रदेशो जीवप्रदेशो भवति, नापत्र । एता-
वान् कोट्यमति "मिहोः पात्रम्" इत्यादी वृत्तया भेदेऽपि
दर्शनात्मा भूतजीवातप्रदेशानां भेदसंप्रत्यय इत्यन आह—जी-

वस्थेति, त्रिविधोऽपि शरीरे जीवप्रदेशो जीवस्याऽऽत्मभूता
भवति, न तु भेदिन इत्यर्थः । तद्वन्न निष्प्रदेशाऽऽत्मवादि-
राकरणमाह—निष्प्रदेशस्य युक्त्यनुपपत्तेः । तथाहि—पा-
द्वत्तसंबन्धानां जीवप्रदेशानां शिरः संबन्धजीवप्रदेशः सह भे-
दोऽभेदो वा ? इति वक्तव्यम् । यदि भेदस्तर्हि कथं न स-
प्रदेशो जीवः ? अत्राभेदस्तर्हि सर्वेषामपि शरीरावयवा-
नामैकत्वप्रसङ्गः, अत्रिभेदजीवप्रदेशः संबन्धनैकत्र कोऽङ्कः
तत्त्वादिवादि तर्कशालिभ्योऽनुसरणीयम् । यैर्विषयप्रदेशः किं
करोति ? इत्याह—यैस्तु गृह्णाति । नुशब्दो विशेषणार्थः । किं
विशिष्टमिह ? न सर्वेदेव गृह्णाति, किं तु भाषणाभिप्रायाऽऽवि-
सामग्रीपरिणामे सति । किं पुनर्गृह्णाति ? इत्याह—गृह्णात इ-
ति कर्मणि द्युटप्रत्यये ग्रहणं वाग्द्रव्यनिकुरद्वर्तमानस्यः ।
ततो भाषको भाषां भाषते, न त्वभाषकोऽप्योपावस्थाया-
म्, इच्छाऽऽद्यभाषातो वति । 'भाषको भाषते' इत्यनेनैव ग-
तायेत्यात् 'भाषमायैव भाषा, न पूर्व, नापि पश्चात्' इति
ज्ञापनायमेव भाषाग्रहणमिति ॥ ३७४ ॥ ३७५ ॥

आह—ननु कतमन्तरिविधं शरीरं, यद्वैतजीवप्रदेशैर्बोद्भ-
व्याणि गृहीत्वा भाषको भाषते ? इत्याह—

आरालियेवेऽन्विच—आहारमो गिहहृ मुयइ भासं ।

सम् सञ्जापोसं, मोसं च असत्त्वमोसं च ॥ ३७५ ॥

हृद्द्वारिकशब्देन शरीरतन्त्रोत्तरं भेदोपचारात्, मन्थरीयलो-
पाद्वा औदारिकशरीरत्वात् जीव एव गृह्णात, एवं वैक्रियवान्
वैक्रियः, आहारकवानाहारकः । तदयमवीदारिकवैक्रियाऽऽ-
हारकशरीरो जीवो गृह्णाति, मुञ्चति च भाषां पुनस्तत्त्वमिति क-
पाम्, भाषां कथंभूताम् ? इत्याह—सत्यां, सत्यामुच्यते, मृषां
च, असत्यमुच्यते । इति निरुक्तिगाथाद्वयार्थः ॥ ३७५ ॥

अत्र विषमपदव्याख्यानार्थ भाष्यम्—

सञ्जा हिया सयामिह, संतो मुखओ गुष्ठा पयत्था वा ।

तन्विचरीया मोसा, मीसा जा तदुभयसहावा ॥ ३७६ ॥

अग्रहिगया जा तीमु वि, मदो चिय केवलो अस्त्वचमुष्ठा ।

एया सभेयल्लक्षण—सोदाहरणा जहा सुते ॥ ३७७ ॥

इह सत्त्वतो हिता आराधिका यथावस्थितवस्तुप्रार्थानक-
त्वा च सत्या भाषा मोचयते । तत्र के सन्त उच्यन्ते येषां
सा हिता ? इत्याह—सन्त इह मुनयः साधव उच्यन्ते, तेऽप्ये
हिताः इहपरलोकाऽऽराधकत्वेन मुक्तिप्रापकित्यर्थः । अथवा-
सन्तो मूलोत्तरगुणकपा गुणाः, पदार्था वा जीवाऽऽद्यः प्रोच्य-
न्ते, तेऽप्योऽस्ती हिताः—आविरीतयथाधारिधितत्त्वकप्रकरणेन
सत्याः विपरीतस्वरूपा तु मृषा भाषा अभिधीयते; मिथ्या तु
सत्यामुष्ठा । का ? इत्याह—या तदुभयस्वरूपाः सत्यामुष्ठाऽऽ-
त्मिकेति । या पुनः सत्यामुषोभयाऽऽत्मकास्तु उल्लसगुणसु-
तिलुच्यपि भाषास्वप्नचिह्नता तल्लक्षणान्तर्भावित्वा, आम-
न्त्रणाऽऽज्ञापनाऽऽदिविषयो व्यवहारपतितः शब्द एव केवलः,
सा असत्यमुष्ठा चतुर्थी भाषा । एताद्वन्तस्त्रोऽपि भाषाः समे-
दाः सल्लसुताः सोदाहरणाश्च यथा दर्शयैकालिकस्मृतिनियुक्त्या-
दिकसुत्रे आगमे प्रसिद्धे सत्या तत्रैव बोद्धव्याः । इह तु भा-
षाद्रव्यप्रदहननिसर्गोऽऽदिबिचारस्यैव प्रमुनत्वादिना गाथा-
द्वयार्थः ॥ ३७६ ॥ ३७७ ॥

(१३) औदारिकाऽऽदिशरीरवान् भाषां युद्धानि, सुञ्जति
वैयुक्तम् । सा पुनमुक्ता सती कियत् सत्रं व्याप्नोति ?
इति कथ्यम् । उच्यते—समस्तमपि

लोकम् । आह—यद्यपि—

कचिहं समपिहं लोगो, भासाएँ निरन्तरं तु होइ कुहो ।
लोकस्स य कइभाए, कइभाओ होइ भाभाए ॥ ३७८ ॥

अथवा द्वादशभ्यो योजनेभ्यः परतो न शृणोति शब्दं मन्त्र-
परिणामत्वात् द्रव्याणामित्युक्तम् । तत्र किं परतोऽपि शब्दद्र-
व्याणामागतिरस्ति ? यथा च विषयाभ्यन्तरे नेरन्तरेण तद्वि-
सनालामर्थम् । एवं बहिरप्यस्ति, उत न ? इति । उच्यते—
अस्ति केषांश्चैतन्लोकव्यतिः । आह—यद्यपि, कचिहं
इत्येवं संबन्धप्रत्ययमायतेवं गाथा व्याख्यायते—लोकयत
इति लोकश्चतुर्वंशरज्ज्वात्मकः । लोकोकाऽत्र परिशुध्यते ।
स कतिभिः कियत्संख्यैः समर्थेभाषया भाषाद्रव्यैर्निरन्तरमेव
भवति, स्पृष्टो व्यासः ? तस्य च लोकस्य कतिभागे कति-
भागो भवति भाषाद्रव्याणामिति ? ॥ ३७८ ॥

अत्रोच्यते—

कचिहं समपिहं लोगो, भासाएँ निरन्तरं तु होइ कुहो ।
लोगस्स य चरिमेते, चरिमेतो होइ भासाए ॥ ३७९ ॥

चतुर्भिः समर्थेलोका भाषया कस्यचित्संबन्धिण्या निरन्तर-
मेव पूर्णो भवति । लोकस्य च चरमानः पर्यन्तवर्ती भाषाऽसं-
ख्येयमात्र इत्यर्थः । तर्हिमन्त्ररामान्ते असंख्येयभासं भाषाया
अपि समस्तलोकव्यापिण्याभाष्यभरमातोऽसंख्येयभाषो भवती-
ति नियुक्तिगाथाद्रव्यायः ॥ ३७९ ॥

आह—किं सर्वस्या अपि भाषा लोकं व्याप्नोति ?
नैतद्वदमिति दर्शयन् आह भाष्यकारः—

कोइ मंदपयत्तो, निरिरइ मयलोइ मन्दद्वकाइ ।

अज्ञो निव्वपयत्तो, सो मुंइ भिदिउं ताइ ॥ ३८० ॥

कोऽप्युत्तराऽऽप्युत्तरत्वेन मन्दप्रयत्नो वक्ता सर्वानपि
भाषाद्रव्याणं प्रथमं सकलानि संपूर्णानि अवस्थाप्यभि-
धानानि यावत्, निमुञ्जति सुञ्जति; अथयत्नो नैर्गमनाऽऽदिशु-
ष्ययुक्तस्तीव्रप्रयत्नो भवति, स पुनस्तस्यादानानिसमप्रयत्ना-
भ्यां भिर्बैव स्वरदशः कृत्वा स्वमस्वरदशकृत्य सुञ्जति ।

तत्रोभयेषामप्यप्रतो यद्भवति, तदर्थेयज्ञाह—

गंतुमसंखेज्जाओ, अवगाहणवग्गणा अभिज्ञाइ ।

भिज्जेते धर्मति य, सोखेज्जो वणे गंतु ॥ ३८१ ॥

भिज्ञाई सुहृमयाए, अणेतमुणवडिथाई लोगंतं ।

पावेंति पूरयति य, भासाएँ निरंतरं लोगं ॥ ३८२ ॥

अवगाहोऽवगाहना एककस्य भाषाद्रव्यरूपकस्य व्यापारभू-
ताऽसंख्येयप्रदेशाऽऽसंख्येयविभागकया तासामवगाहनाना-
मनन्तभाषाद्रव्यरूपस्याऽऽश्रयभूतैर्विशेषकपाणां वर्गणा-
समुदायः ता अवगाहनवर्गणाः सत्त्वसंख्येयया गत्वा ततो म-
न्दप्रयत्नवक्तृनिमुञ्जत्यभिज्ञानं भाषाद्रव्याणि प्रिणते व-
शशीभवन्ति । सख्येययानि च योजनानि गत्वा ध्वंसन्ते शब्दप-
रिणामं विजहन्तीत्यर्थः । उक्तं च महापरिनायां भाषापदे—“ जाइ
अभिज्ञाई निरिरइ, ताई असंखेज्जाओ आंगाणुआओ ग-
ला भेयमावज्जंति, सखेज्जाई जोगणुई गत्ता विद्धसमागच्छं-
ति ।” यानि तु महाप्रयत्नो वक्ता प्रयत्न एव भिज्ञानं निमु-

ञ्जति तानि सूक्ष्मत्वाद्बहुभाषाणामनुगुणवृत्तया चर्चमानानि
यदसु दिक्षु लोकात्मनाप्युच्यन्ते, येषु तु तत्पराधानासना-
विशेषाद्भासितया भाषया उपपन्नभाषापरिणामद्रव्यसंहतिरू-
पाया सवै लोकार्न्तरमापूरयन्ति ” वक्ष्यमाणव्यापनं व्यापि-
भिः समर्थैः ” इति वाक्यशेषः । उक्तं च—“ जाइ अभिज्ञाई निरि-
रइ, ताई अणेतमुणपरिवडिथाई परिवडिमाणाई लोगतं पूर-
यति ।” ॥ ३८१ ३८२ ॥ “ कियति सनुपयाय ” शब्दे लुनीयभावे
६६३ पृष्ठे ३७ च विशेषः ।

यद्यपि, अत्रैकमहाकश्चिज्जीवयोगमत्वाभावेऽपि कथं
द्वितीयसमये कपाटमात्रस्यैव भावान् प्रकाशनाऽऽदिशु चतुः-
समयना प्रोक्ता, इत्याहुः ॥ ३८३ ॥

संखेो वि वीमयाए, न परायाओ य तेण चउममओ ।

अहं होज्ज परायाओ, विज्जि तो सो वि तिसमइआ ॥ ३८४ ॥
स्कन्धोऽपि विसमहातरकथः सोऽपि विस्मया कचेलं वि-
धसापरिणामेन भवति, न तु जीवप्रयोगेण । विस्मयाप-
रिणामश्च विविच्यवाक्येनयुयोगमर्हति । किं च—न तत्र
पराधानाऽस्ति—नाप्यद्रव्याणामात्मपरिणामसौ जनयती-
त्यर्थः, किं तु स निजपुद्गलेरेव लोकं पूरयति । ततोऽसौ
चतुःसमयो भवति । अथ तत्रापि पराधानो भवेत्, ततः सोऽ-
पि त्रिसमायिको भवेत् त्रिभिरेव समर्थैर्लोकमापूरयेदित्यर्थः ।
न चैवम्, सिद्धान्ते चतुःसमयस्येन तस्याऽस्ति । तस्मादा-
स्ति तत्र पराधानः अत्र त्वस्यसौ, इति वैयर्थ्यमिति ॥ ३८४ ॥

अथानादेशप्रस्तावपरमपि मतमुपपन्नं दूषयति—

एगदिमपाडमयथे, दं काऊण कचिहं पूरइ ।

अज्ञे भणंति तं पि य, नाऽऽगमपुनिकसमं होइ ॥ ३८५ ॥

अन्ये कचित्ज्ञापन्ते—आदिसमये एकदिक्षं वरुं कृत्वा चतु-
र्भिः समर्थैर्लोकमापूरयन्ति । एतदुक्तं भवति—प्रथमसमये नाव-
दुर्ध्वदिशि दृष्टं करोति, द्वितीयसमये तत्र मण्डानम्, अर्धो-
विशि पुनर्दक्षः लुनीयसमर्थ ऊर्ध्वदिशमग्नरात्रपूरणमधोदिशि
तु मण्डानं करोति । चतुर्थसमये तु तत्राप्यग्नरात्रपूरणा-
न्त्यसममपि लोकं भाषाद्रव्यैः पूरयति । तदेतदपि नागमसमं,
कचिदप्यागम एवमश्रवणम् । नापि युक्तिरसमम् । का ह्यत्र
युक्तिः, यदनुभिण्णमनस्वभावाणां पुद्गलानामकथा दिशा-
गमनं भवति, नागम्या ? , यच्चतुमुल्ललाहवादिप्रयत्नपूरण-
मत्र युक्तिरिति चेत् । नैव, यतो वक्ता कदाचित्त्रिभयायांभिमु-
स्वरदशभिमुस्वराणां भाषापुद्गलान् प्रेष्यन्, ततश्च विदि-
श्यापि तेषां गमनप्रसङ्गः । किं चैवं सति पटहाऽऽदिशश्चपुद्ग-
लानां चतुःसमयानियम एव व्याद्वक्तृपुद्गलनस्य तेष्वभावा-
त् । तस्माद्युक्त्यागमविरुद्धत्वात्पुनर्लोकयोगमवर्जयति ॥ ३८५ ॥
विशेषः । आ० म० । म० ।

सम्प्रति भाषाद्रव्यग्रहणाऽऽदिविषयसंश्लेषा-
नोदाध्याह—

जीवे णं मेते ! जाइ दव्वाहं मायत्ताए गिएहति, ताई
किं ठियाई गएहति, अडियाई गएहति ? गोयमा ! ठियाई
गिएहति, नो अडियाई गिएहति । जाइं मेते ! ठियाई गि-
एहति, ताई किं दव्वतो गिएहति, सेसतो गिएहति, कालतो
गिएहति, भावतो गिएहति ? गोयमा ! दव्वओ वि गिएहति,

लेख्यो वि कालो वि भावो वि गिरहति । जाई भेंते !
 दब्यो गेरहति, ताई किं एगपदेसियाई गिरहति, दुपदेसि-
 याई गिरहइ ० जाव अण्यंतपदेसियाई गेरहति । गोयमा ! नो
 एगपदेसियाई गेरहति ० जाव नो असंखिजपदेसियाई गिरह-
 इ, अण्यंतपदेसियाई गेरहति । जाई लेख्यो गेरहति, ताई किं
 एगपएसोगाढाई गेरहति, दुपएसोगाढाई गेरहति ० जाव
 असंखेजपएसोगाढाई गेरहति । गोयमा ! नो एगपएसो-
 गाढाई गेरहति ० जाव नो संखेजपएसोगाढाई गेरहति, अ-
 संखेजपएसोगाढाई गेरहति । जाई कालतो गेरहति, ताई
 किं एगसमयट्टिईयाई गेरहति दुसमयट्टिईयाई गिरहति,
 ० जाव असंखिजसमयट्टिईयाई गेरहति । गोयमा ! एग-
 समयट्टिनीयाई पि गेरहति, दुसमयट्टिनीयाई पि गेरहति-
 ० जाव असंखेजसमयट्टिनीयाई गेरहति जाई । भावतो
 गेरहति, ताई किं बस्यंतो गेरहति, गंधंभताई रसंभताई
 फासंभताई गेरहति । गोयमा ! बस्यंतो गिरहइ ० जाव
 फासंभताई गेरहति । जाई भावो बस्यंतो गेरहति, ताई
 किं एगवसाई गेरहति ० जाव पंचवसाई गेरहति । गो-
 यमा ! महणदब्बाई पडुच्च एगवसाई पि गेरहति ० जाव
 पंचवसाई पि गेरहति, सब्गमहणं पडुच्च थियमा पंच-
 वसाई गेरहति । तं जडा-कालाई नीलाई लोहियाई हालि-
 हाई सुकिझाई । जाई बस्यतो कालाई गेरहति, ताई किं
 एगगुणकालाई गेरहति ० जाव अण्यंतगुणकालाई गिरह-
 ति । गोयमा ! एगगुणकालाई पि गिरहति ० जाव अण्य-
 तगुणकालाई पि गेरहति । एवं ० जाव सुकिझाई पि । जाई भा-
 वतो गंधंभताई गिरहति, ताई किं एगगंधाई गिरहति, दुर्गंधा-
 ई गिरहइ । गोयमा ! महणदब्बाई पडुच्च एगगंधाई पि गिरह-
 इ दुर्गंधाई पि गिरहति । सब्गमहणं पडुच्च नियमा दुर्गंधाई
 गिरहति । जाई गंधतो सुभिगंधाई गिरहति, ताई किं एगगु-
 णसुभिगंधाई गिरहति ० जाव अण्यंतगुणसुभिगंधाई गि-
 रहति । गोयमा ! एगगुणसुभिगंधाई पि ० जाव अण्यंतगु-
 णसुभिगंधाई पि गेरहइ । एवं दुर्गंधाई पि गेरहइ । जाई
 भावतो रसंभताई गेरहति, ताई किं एगरसाई गेरहति ० जाव
 किं पंचरसाई गेरहति । गोयमा ! महणदब्बाई पडुच्च एगर-
 साई पि गेरहति ० जाव पंचरसाई पि गेरहति । सब्गमहणं प-
 डुच्च नियमा पंचरसाई गेरहति । जाई रसो तित्तरसाई
 गेरहति, ताई किं एगगुणतित्तरसाई गिरहति ० जाव अण्य-
 तगुणतित्तरसाई गिरहति । गोयमा ! एगगुणतित्तरसाई पि
 गिरहइ ० जाव अण्यंतगुणतित्तरसाई पि गिरहति । एवं ०
 जाव मधुरो रसो । जाई भावतो फासंभताई गेरहति, ताई
 किं एगफासाई गेरहइ ० जाव अट्टफासंभताई गिरहति । गो-

यमा ! महणदब्बाई पडुच्च यो एगफासाई गेरहति, दु-
 फासाई गिरहइ ० जाव चउफासाई गेरहति, यो पंचफा-
 साई गेरहति ० जाव नो अट्टफासाई पि गेरहति । सब्गमहणं
 पडुच्च नियमा चउफासाई गेरहति । तं जडा-सीतफासाई
 गेरहति, उसिखफासाई निड्कफासाई लुक्खफासाई गेरह-
 ति । जाई फासतो सीताई गिरहति, ताई किं एगगुणसी-
 ताई गेरहति ० जाव अण्यंतगुणसीताई गेरहति । गोयमा !
 एगगुणसीताई पि गेरहति ० जाव अण्यंतगुणसीताई पि गे-
 रहति । एवं, कमिण्णिदलुक्खाई ० जाव अण्यंतगुण्णाई पि गि-
 रहति । जाई भेंते ! ० जाव अण्यंतगुणलुक्खाई गेरहति, ताई
 किं पुट्टाई गेरहति, अपुट्टाई गेरहति । गोयमा ! पुट्टाई
 गेरहति, नो अपुट्टाई गेरहति । जाई भेंते ! पुट्टाई गेरहति,
 ताई किं आंगाढाई गेरहति, अण्योगाढाई गेरहति । गोयमा !
 आंगाढाई गेरहति, नो अण्योगाढाई गेरहति । जाई भेंते !
 आंगाढाई गेरहति, ताई किं अण्यंतरोगाढाई गेरहति, परं-
 परांगाढाई गेरहति । गोयमा ! अण्यंतरोगाढाई गिरहति,
 नो परंपरांगाढाई गेरहति । जाई भेंते ! अण्यंतरोगाढाई गे-
 रहति, ताई भेंते ! किं अण्णुई गेरहति, बायराई गेरहति ।
 गोयमा ! अण्णुई पि गेरहति, बायराई पि गेरहति । जाई
 भेंते ! अण्णुई पि गेरहति, बायराई पि गिरहइ ताई किं उट्ठुं
 गेरहति, अथे गेरहति, तिरियं गेरहति । गोयमा ! उट्ठुं
 पि गेरहति, अथे वि गेरहति, तिरियं पि गेरहति ।
 जाई भेंते ! उट्ठुं पि गेरहति, अथे वि गेरहति, तिरियं पि
 गेरहति, ताई किं आदिं गेरहति, मज्जे गेरहति, पज्जव-
 साणे गेरहति । गोयमा ! आदिं पि गेरहति, मज्जे वि
 गेरहति, पज्जवसाणे वि गेरहति । जाई भेंते ! आदिं पि मि-
 रहति, मज्जे वि गेरहति, पज्जवसाणे वि गिरहति, ताई किं
 सविस्सए गिरहति अविस्सए गिरहति । गोयमा ! सविस्सए
 गेरहति, नो अविस्सए गेरहति । जाई भेंते ! सविस्सए गेरहति,
 ताई किं आणुपुब्बि गेरहति, अण्णाणुपुब्बि गेरहति ।
 गोयमा ! आणुपुब्बि गेरहति, नो अण्णाणुपुब्बि गेरहति । जाई
 भेंते ! आणुपुब्बि गेरहति, ताई किं तिदिंसि गेरहति ० जाव
 छहिसि गेरहति । गोयमा ! नियमा छहिसि गेरहति ।
 “ पुट्टोगाढ अण्यंतर, अण्णु य तह बायरे य उट्ठुमहे । आ-
 दिविसयाणुपुब्बि, थियमा तह छहिसि चव ॥ १ ॥ ”
 (सूत्रम् १६८) जीवे णं भेंते ! जाई दब्बाई भासत्ताए
 गेरहति, ताई किं संतरे गेरहति, निरंतरं गेरहति । गो-
 यमा ! संतरे पि गेरहति, निरंतरं पि गेरहति, संतरे गि-
 रहमाणे जहणं एमं समयं उक्कोमणं असंखेजं समयं
 अंतरं कट्टु गेरहति, निरंतरं गेरहमाणे जहणं दो समयं,

उक्तोत्थं असंख्यजसमय, अख्यसमयं अविहारिणं निरंतरं
गेयहति । जीवे खं भंते । जाइं दब्बाइं भासत्ताए गहि-
याइं शिसिरइ, ताइं किं संतरं निसरइ, निरंतरं निसरइ ? ।
गोयभा । संतरं निसरइ, नो निरंतरं निसरइ, संतरं नि-
सरमाख्ये एगेथं समयणं गेयहति एगेथं समयणं निसरइ,
एगेथं गहणनिसरखोवाएणं जहणेथं दुसमयणं उक्तोत्थं,
असंख्यजसमयणं अंतोमुहुसिणं गहणनिसरखोवाएणं क-
रेति । जीवे खं भंते । जाइं दब्बाइं भासत्ताए ग-
हियाइं शिसिरति, ताइं किं भिखाइं शिसरति, अभिखाइं
शिसरति? गोयभा । भिखाइं पि निसरइ, अभिखाइं पि नि-
सरइ, जाइं भिखाइं शिसरति, ताइं अणंतगुणपरिवृद्धीएणं
परिवृद्धयाइं २ लोपंतं कुसन्ति; जाइं अभिखाइं निस-
रइ, ताइं असंख्यजसमय आवाइयवयासमाओ गंता भेदमा-
वज्जति, संख्यज्जाइं ओअखाइं गंता विद्धसमागच्छेति ।
(सूत्रम्-१६६)

‘जीवेणं भंते । जाइं दब्बाइं भासत्ताए गिहइ’ इत्यादि,
सुगमं, नवरं ‘डियाइं’ स्थितानि न गमनक्रियावन्ति, द्रव्य-
तश्चित्तायामनन्तरप्रदेशिकानि-अनन्तरपरमावस्थामकानि शृ-
द्धानि, नैकपरमावस्थात्मकानि, तेषां स्वभावत एव जीवा-
नां प्रवृत्तायोरवात्, क्षेत्रवृत्तायामसम्बन्धताप्रदेशावगा-
दानि, एकप्रदेशाऽऽप्यवगादानां तथा स्वभावतया प्रवृत्तायोर्य-
त्वात्, कालतश्चित्तायामेकसमयस्थितिकाव्योपि यावत्स-
म्बन्धव्यसमयस्थितिकाव्योपि गृह्णाति, पुनश्चानामसम्बन्धव्य-
मपि कालं यावदवस्थानसम्बन्धात् । तथा चोक्तं व्याख्या-
प्रकृतौ सैजनिरेजपुत्रलावस्थानचित्तायाम्-‘अणंतपरिचय-
णं भंते । खं केवइकालं सए । गोयभा । जहणेणं एकं
समयं, उक्तोत्थं आवलिथाए असंख्यज्जभागं; निरेए
जहणेणं एकं समयं, वक्कोसेणं असंख्यज्जं कालं’ इति । तेषां
च गृहीतानां प्रवृत्तानन्तरसमये अवश्यं निसर्ग इति स्वभा-
वस्थानन्तरसमये प्रवृत्तं प्रतिपत्तव्यम् । अयं तु व्याख्यान-
एकसमयस्थितिकाव्योपीति आदिभाषापरिणामोपेत्या द्र-
ष्टव्यं, विचिन्वा हि पुत्रलावां परिणामः, ततः एकप्रत्यगृही-
तमुक्ता अपि तं कैचिदं समर्थं भाषावेनावतिष्ठते, कैचिद्
‘समर्थं, यावत् कैचिदसम्बन्धव्यानापि समर्थानिति । तथा
‘गहणदब्बाइ’ इति गृह्णते इति ग्रहणानि, ग्रहणानि च
नानि द्रव्याणि च ग्रहणद्रव्याणि । किमुक्तं भवति ?-
यानि ग्रहणयोग्यानि द्रव्याणि नानि कानिचित् वर्ण-
परिणामेन एकेन वर्णेनोपेतानि, कानिचित् द्रव्यानि, कानिचित्
त्रिभिः, कानिचित् चतुर्भिः, कानिचित्पञ्चभिः, यदा
पुनरेकप्रत्यगृहीतानामपि सर्वेषां द्रव्याणामपि समुदायां
विवचयते तथा नियमान् पञ्चवर्णानि शृद्धानि, एते
गम्भरसंख्यापि भावनीयं, स्वशूनः चित्तायामेकस्वशून्यप्रति-
बन्धः, एकस्वापि परमाणोरवश्यं स्वशून्यभावात् । तथा चो-
क्तम्-‘कारणमेव नहन्त्यं, स्वमेव नियञ्च भवति पन्मा-
ख्यः । एकरसगन्धरसो, द्विरसोः कार्योल्लेखः ॥ १ ॥’ द्वि-

स्वशून्य-सुशून्यतानि सुदृष्ट्यानीत्यादि, ‘० जाय चउफाला’
इति । याचकश्चक्रणान् चिस्वशून्यपरिग्रहः । ततः चिस्वशून्ये-
यं-कानिचित् द्रव्याणि किल सुशून्यतस्वशून्यानि, कानिचित्
सुशुद्धिग्रहस्वशून्यानि, तत्र सुदृष्ट्याः सुदृष्ट्याः एवामर्भत इत्ये-
कस्वशून्यः शीतोक्तावस्थो नु ह्यावस्थो स्वशून्यतानि समुदाय-
चिह्नस्य चिस्वशून्ये एवं स्वशून्यतस्वशून्येऽपि चिस्वशून्ये भा-
वनीयानि । कानिचित् स्वशून्यानि, तत्र चतुःस्वशून्यं सुशुल्ल-
रूपी द्वौ स्वशून्यस्थितौ, सुशुल्लसम्बन्धे तयोरेकसम्बन्धात्, अ-
न्यो तु द्वौ स्वशून्यं चिह्नोभयोः स्मिन्चशीतो कक्षाभ्यो कक्ष-
शीतो, सर्वसमुदायमपेक्ष्य नियमात्तानि चतुःस्वशून्यानि गृह्णा-
ति । तत्र यो द्वौ सुशुल्लरूपी स्वशून्यवस्थितौ तावदवस्थान-
त्वादेव व्यभिचारभावाच्च गत्येते, ये स्वभ्यो स्मिन्धाऽऽप्यव-
त्वारस्ते किल वैकलिका इति तानचिह्नस्य सूत्रमाह । त-
द्याय-‘सीवफालाइं गेहइ’ इत्यादि सुगमं, यावत् ‘जा-
इं भंते । अणंतगुणलुक्काइं गेहइ’ । इह किल वरमं सू-
त्रमनन्तरमिवमुक्तम्-‘अणंतगुणलुक्काइं पि गिहइ’ ततः
सूत्रसम्बन्धवशादिवमुक्तम्-‘जाइं भंते । ० जाय अणंतगुणलु-
क्काइं गेहइ’ इति । यावता-‘जाइं भंते । एगमुणकाल-
वक्काइं’ इत्याद्यपि द्रष्टव्यम्, ‘ताइं भंते । कि पुद्दाइं’ इ-
त्यादि, तानि भदन्त । किं स्पृष्टानि-आरमप्रदेशसंस्पृष्टानि
गृह्णाति, उतास्पृष्टानि ? । भगवानाह-‘मीलम । स्पृष्टानि-
आरमप्रदेशः सह संस्पृष्टमागतानि गृह्णाति, नास्पृष्टानि इ-
हाऽऽरमप्रदेशः संस्पृष्टनारमप्रदेशावगाहलमात्रं बाहिरपि
सम्भवति ततः प्रभयति-‘जाइं भंते ।’ इत्यादि । अत्रगाहा-
नि-आरमप्रदेशः सह एकलक्षणस्थितानि गृह्णाति, नान-
वगादानि । ‘जाइं भंते ।’ इत्यादि, अनन्तरगावादानि
अव्यवधानान्तरस्थितानि गृह्णाति, न परस्परवगादानि । किं-
मुक्तं भवति ।-येथास्मप्रदेशेषु यानि भाषाद्रव्याण्यवगा-
दानि तैरास्मप्रदेशैस्तान्येव गृह्णाति, न त्वेकाद्वयारमप्रदेश-
व्यवहितानि । ‘जाइं भंते । अणंतरोवाहाइं’ इत्यादि । अ-
रुण्यपि-स्तोत्रप्रदेशान्यपि गृह्णाति, बाह्यरायपि-प्रभृत-
प्रदेशोपचितान्यपि, इहाणुववाह्यारव तेषामेव भाषायेत्या-
नां स्फुटानां प्रदेशस्तोत्रकाहुत्वापेक्षया व्याख्याने, सूक्ष्मटी-
काकरणे तथा व्याख्यानात् । ‘जाइं भंते । अणुइं पि गेहइ’
इत्यादि, ऊर्ध्वमपि, अधोऽपि, तिवेगपि, इह जीवस्य या-
वति खंवे ग्रहणयोग्यानि भाषाद्रव्याण्यवस्थितानि ताव-
रथेव क्षेत्र ऊर्ध्वोचस्तिरेकव द्रष्टव्यम् । ‘जाइं भंते । उ-
इं पि गेहइ’ इत्यादि, यानि भाषाद्रव्याण्यस्मत्पुत्रं याव-
त् ग्रहणयोग्यानि नानि ग्रहणयोग्यकालस्य उपरकषेताऽऽन-
मुत्पन्नप्रमाणस्याऽऽरावपि-प्रथमसमये गृह्णाति, मध्यऽपि-
द्वितीयाऽऽदिस्थानि पञ्चवर्णानि गृह्णाति, पञ्चवर्णसंख्या-पञ्चवर्ण-
नसमयेऽपि गृह्णाति । ‘जाइं भंते । आइं पि गेहइ’ इत्यादि,
स्वविषयान् स्वभावकारण स्पृष्टावगादानन्तरवगाहाऽऽप्यव-
गान् गृह्णाति, न त्वविषयान् स्पृष्टाऽऽदिष्वपि निश्चिन्तान् । ‘जाइं
भंते । सविस्तरं गेहइ’ इत्यादि । आनुपूर्वी नाम प्र-
हणोपेत्या यथास्मत्प्रत्ययं, तद्विपर्ययता । अनानुपूर्वी, नाना-
नुपूर्वी गृह्णानि, न त्वनानुपूर्वी । ‘जाइं भंते । अणु-
पूर्वि गेहइ’ इत्यादि ‘निदिशि’ ति । निदिशि गृह्णाति,
निर्गुण्यो दिश्य आगतानि गृह्णाति । एवं चतुर्दिश पञ्चदिशि

वद्दिशि च । एवमुक्ते भगवानाह—गौतम ! नियमात् वद्-
दिशि गृह्णाति-वद्भ्यो दिग्भ्य आगतानि गृह्णाति, यावको
हि नियमात् त्रसनाख्यामन्यत्र त्रसकायासम्भवात्, त्रस-
नाख्यां च व्यवस्थितस्य नियमात् वद्दिशागतपुद्गलसम्भवा-
त् । एतेषामेवाध्यानां सकृद्विनिर्गम्यामाह—‘गृह्णेद्वाहस्येतरं’ ।
इत्यादि प्रथमतः स्पृष्टविषयं सूत्रं, तदनन्तरमवगाहसूत्रम्, त-
तोऽनन्तरावगाहसूत्रम्, ततोऽणुवाद्दिविषयं सूत्रम्, तदनन्तर-
मृत्तुषाः प्रभृतिविषयं सूत्रं, तत आह इति । उपलक्ष्यमेतत्
आदिमध्यावसानसूत्रं, ततो विषयसूत्रं, तदनन्तरमातृपूर्वसू-
त्रं, ततो नियमात् वद्दिशाति सूत्रम् । (१६८) ‘जीवा णं भंते !
आई इव्वाहं’ इत्यादि । जीवा ‘ण’ इति वाक्यालङ्कारे,
भदन्त ! यानि द्रव्याणि भाषायेन गृह्णाति तानि किं सा-
न्तरं-सव्यवधानं गृह्णाति, किं वा निरन्तरं—निर्ध्वजधानम् ?
भगवानाह—सान्तरमपि गृह्णाति, निरन्तरमपि । उभयाऽपि
प्रहणसम्भवात् । तत्र सान्तरनिरन्तरप्रहणयोः प्रत्येकं का-
लमानं प्रतिपादयति—‘सन्तरं गिहहमाये’ इत्यादि । सा-
न्तरं गृह्णन् जघन्यत एकं समयमन्तरं कृत्वा गृह्णाति,
एतच्च जघन्यत एकं समयमन्तरं सततं भाषाप्रवृत्तस्य
भाषमावस्थावत्सयम् । तच्चैव—कश्चिदेकस्मिन् समये भाषा-
पुद्गलान् गृह्णात्वा तदनन्तरं मोक्षसमये अनुपादानं कृत्वा-
पुनस्तृतीयं समये गृह्णात्येव, न अत्रापि, द्वितीयं समये प्रथ-
मसमयगृहीतान् पुद्गलान् गृह्णाति, आद्यानादेषे, अद्याभ्येन
प्रयत्नविशेषेण प्रहणमन्येन च प्रयत्नविशेषेण च निसर्गः,
तौ च परस्परं विक्रौ, परस्परविक्रयकार्यकरणात्, ततः
कथमेकस्मिन् समये तौ स्यातां ? तदुक्तं, जीवस्य हि
तथासमाभ्याम् द्वाणुपयोगावेकस्मिन् समये न स्यातां, य-
त्तु क्रियाविशेषास्ते बहवोऽप्येकस्मिन् समये घटन्त एव,
तथादर्शनात् । तथाहि—एकाऽपि नक्षत्राऽपि नृत्तं वि-
दधाना एकस्मिन्समये समये हस्तपदाऽऽदिगता विचित्राः क्रि-
याः कुर्वन्ति दृश्यन्ते, सर्वस्यापि वस्तुनः प्रत्येकमेकस्मिन् समये
उत्पादव्ययाद्युपजायेते, एकस्मिन्नेव च समये सहस्रात्परिग्रा-
ह्यापि, ततो न कश्चिदेव । आह च भाष्यकृत्—‘गहण-
निसर्गपक्षला, पराप्परविरोहिणो कहे समये ? समप हो
उवभोगा, न होज किरियाण को दोसो ? ॥ १ ॥’ इति ।
तृतीयं पुनः समये तानि द्वितीयसमयोपात्तान् पुद्गलान्
गृह्णाति, न पुनरन्यानादेषे, उक्तयैव स्वसकल्येयान् याव-
न्निरन्तरं गृह्णाति । तथा चाऽऽह—उत्पद्यैवान्प्रकल्यैवान् स-
मानं गृह्णाति इति योगः, कदाचित्परोऽसकल्येयैः समये-
रेकं गहणं मन्येत, तत आह—‘अनुसमयं’ प्रतिसमयं गृ-
ह्णाति । तदपि कदाचिद्विरहितमपि व्यवहारातोऽनुसमयमि-
सृज्येत, ततस्तदाशक्यं व्यवहरेद्वैश्वर्यामाह—अविरहितम्,
एवं निरन्तरं गृह्णाति, तथाऽऽह—समये प्रहणमेव, न निसर्गः,
अगृहीतस्य निसर्गोपात्तात्, पर्यन्तसमये च मोक्ष एव, भाषा-
ऽभिप्रायोपरमतो प्रहणसम्भवात्, येषु द्वितीयाऽऽदिषु
समयेषु प्रहणनिसर्गो युगपत्करोति । ‘जीवा णं भंते !
आई इव्वाहं भासता ए गहियाहं निसर्ग’ इत्यादि प्रकृतं
सुगमम्, निर्ध्वजनाह—सान्तरं निवृजति, नो निरन्तरम्,
इयमव भावना—इह तावत् प्रहणं निरन्तरमुक्तं, तथा

वानन्तरसूत्रम् । अणुसमयमविराहयं निरन्तरं गेहहइ’
इति, ततो निसर्गोऽपि प्रथमवर्जेषु शेषेषु समयेषु निरन्तरं
प्रतिपत्तव्यो, गृहीतस्यावश्यमनन्तरसमये निसर्गोत् । ततो
यदुक्तम्—‘सान्तरं निवृजति नो निरन्तरमांति’, तत्र प्रह-
णापेक्षया वद्व्ययम् । तथाहि—यस्मिन् समये यानि भाषा-
व्यापि गृह्णाति न तानि तस्मिन्नेव समये मुञ्चति, यथा
प्रथमसमये गृहीताणि न तस्मिन्नेव प्रथमसमये मुञ्चति, किन्तु
पूर्वस्मिन् २ समये गृहीतानि उत्तरस्मिन् २ समये, ततो प्रह-
णपूर्वो निसर्गोऽगृहीतस्य निसर्गोपात्तात् इति सान्तरं निर-
र्ग उक्तं, आह च भाष्यकृत्—

“अणुसमयमनंतरे, गहणं भविष्यं ततो विमोक्षकोऽपि ।
जुलो निरन्तरं वि य, मयइ कहे संतरो भविष्यो ? ॥ १ ॥
गहणविषयाए तन्नो, निरन्तरं अग्नि आई गहियाहं ।
न उ तस्मि चव निसरइ, जह पहेम निसरए नरिय ॥ २ ॥

निसिरिजइ नामाहियं, गहणंतरियं ति संतरं तेण ।” इति ।
एतदेव सूत्रद्वयं स्पष्टयति—‘सन्तरं निसरमाद्यो एतेष्व-
समयेषु गेहहइ, एतेष्व समयेषु निसरइ’ इति । एकेन-पूर्व-
पूर्वकपेण समयेन गृह्णाति, एकेन-उत्तरोत्तरकपेण समयेन
निवृजति । अथवा—प्रहणापेक्षं निसर्गोपात्तात्, एकेन-आद्ये-
न समयेन गृह्णात्येव न निवृजत्यगृहीतस्य निसर्गोपात्तात्,
तथा एकेन-पर्यवसानसमयेन निवृजत्येव, न गृह्णाति, भाषा-
ऽभिप्रायोपरमतो प्रहणसम्भवात्, येषु तु द्वितीयाऽऽदि-
षु समयेषु युगपत् प्रहणनिसर्गो करोति, तौ च निरन्तरं
जघन्यतो हो समयो, उत्पद्येतोऽसकल्येयान् समयाः । एते-
वाऽऽह—‘एतेषु गहणनिसरयोवाएणं जहणं दुसमयं, उ-
क्कोसेण अलंअसमयं भंतेमुक्तं गहणंनिसरं करइ’
इति । ‘जीवे णं आई इव्वाहं’ इत्यादि प्रकृतं सुगमं ’ भ-
गवानाह—गौतम ! भिन्नान्यपि निवृजति, अभिन्नान्यपि । इय-
मव भावना—इह द्विविधो—वक्ता—मन्त्रप्रवक्षस्तीमप्रवक्षः । त-
त्र यो व्याधिविशेषेनोपादादतो वा मन्त्रप्रवक्षः स भाषाद्रव्या-
दि तथाभूताभ्येव स्थूलवह्वाऽऽत्मकानि निवृजति, यस्तु नी-
रंगताऽऽदिगुणयुक्तस्तथाविधाऽऽद्रभाषतस्तीमप्रवक्षः स
भाषाद्रव्यादि आद्याननिसर्गप्रयत्नाः स्यादशः कृत्वा निवृ-
जति । आह च भाष्यकृत्—‘कौहं मंद्यपयो, निसिरइ सकलाहं
सव्वव्वाहं । अणो ति व्वपयो, सों सुं वइ भिदि उ ताह ॥ १ ॥’
तत उक्तम्—‘भिराहं पि निसिरइ, अभिराहं पि निसिरइ, आहं
भिराहं निसिरइ’ इत्यादि । यानि तौ मप्रवक्षो वक्ता प्रथमत-
एव भिन्नानि निवृजति तानि स्वमत्वात् बहुव्याच्यं प्रभूता-
भ्यन्यानि द्रव्याणि वासयन्ति, तद्वद्द्रव्यवासकत्वादेव वा-
नन्तगुणबुद्ध्या परिचर्जमानानि यदसु दिक्षु लोकांतं स्पृश-
न्ति, लोकांतं प्राप्नुवन्तीत्यर्थः । उक्तं च—‘भिराहं सुहु-
मयाए, अणुतगुणवहियाहं लोमंतं । पाधंतिं पूर्वति य, भा-
साए निरन्तरं लोमं ? ॥ १ ॥’ यानि पुनर्मन्त्रप्रवक्षो वक्ता य-
थाभूतान्येव प्राक् भाषाद्रव्याद्यासीरन्, तथाभूतान्येव सक-
लान्यभिन्नानि भाषायेन परिणमय निवृजति, तान्यसकल्येया
अवगाहनार्थेणा गत्वा, अवगाहनाः—एकैकस्य भाषाद्रव्य-
स्याऽऽधारभूता असकल्येवमदेशाऽऽत्मकक्षेत्रविभागकृपास्ता-
सामवगाहनार्थं वगेणा—समुदायास्ता । असकल्येया आतकस्य

भेदमापद्यते, विशरादभावं विञ्जति इत्यर्थः । विशरादभावं विञ्जानि च संक्षेपयानि योजनानि गत्वा विध्वंस-
मागच्छन्ति, शब्दपरिहासं विजहतीत्यर्थः । उक्तं च—“गो-
तुमसंवेज्जाञ्चो, अथवाहखरगख्य अभिञ्चा । भिञ्जति च-
समेति वा, संखिञ्ज जोयणं गंतुं ॥ १ ॥” मिश्रान्वयि निवृ-
त्तीत्युक्तम् ।

(१४) तत्र कतिविधः शब्दद्रव्याणां भेद इति पृच्छति —

एतसि खं भंते ! दव्वाइ कतिविहं भेए पण्णे ? गोयमा !
पञ्चविधं भेदे पण्णे । तं जहा-खंदाभेदे, पयराभेदे, चुसियाभे-
दे, अणुतडियाभेदे, उकरियाभेदे । से किं तं खंदाभेदे ? खंदा-
भेदं जणं अयखंदाण वा तउखंदाण वा तवखंदाण वा सी-
सखंदाण वा रपयखंदाण वा जातरूपखंदाण वा खंदाण
भेदे भवति, से तं खंदाभेदे । १ । से किं तं पयराभेदे ? प-
यराभेदे जणं वंसाण वा वंसाण वा नलाण वा कदलीयं-
भाण वा अन्नपण्डलाण वा पयराणं भेदे भवति, से तं पय-
राभेदे । २ । से किं तं चुसियाभेदे ? चुसियाभेदे जणं तिलचु-
स्याण वा भुगचुस्याण वा मामचुस्याण वा पिप्पलीचुस्याण
वा मरिचचुस्याण वा भिगवेरचुस्याण वा चुसियाए भेदे भव-
ति से तं चुसियाभेदे । ३ । से किं तं अणुतडियाभेदे ? अणु-
तडियाभेदे जणं अगदाण वा ताहागाण वा दाहाण वा नदीण
वा बावीण वा पुक्खरिणीण वा दीहियाण वा गुंजालियाण
वा सगाण वा मरमराण वा मरपंथियाण वा मरमरपंथि-
याण वा अणुतडियाभेदे भवति, से तं अणुतडियाभेदे । ४ ।
से किं तं उकरियाभेदे ? उकरियाभेदे जणं मूसाण वा मंइ-
साण वा तिलसिंगाण वा भुगसिंगाण वा मामसिंगाण वा
परंइवीयाण वा कूडिता उकरियाभेदे भवति, से तं उकरि-
याभेदे । ५ । एएसि खं भंते ! दव्वाइ खंदाभेदणं पयराभे-
देणं चुसियाभेदेणं अणुतडियाभेदेणं उकरियाभेदेणं य
भिञ्जमाणाणं कपरे कपरेहिंता अप्पा वा बहुया वा
तुल्ला वा विसेमाडिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थांवाइ
दव्वाइ उकरियाभेदेणं भिञ्जमाणाइ अणुतडियाभेदणं
भिञ्जमाणाइ अणेतगुणाइ, चुसियाभेदेणं भिञ्जमाणाइ
अणेतगुणाइ, पयराभेदेणं भिञ्जमाणाइ अणेतगुणाइ,
खंदाभेदेणं भिञ्जमाणाइ अणेतगुणाइ ॥ (सूत्रम्-
१७०) नेरइए खं भंते ! जाइ दव्वाइ मासत्ताए गे-
रहति ताइ किं ठियाइ गेरहति, अट्टियाइ गेरहति ?
गोयमा ! एवं चेव, जहा जीवे ववव्या भणिया, तथा
नेरइयस्व वि० जाव अप्पाबहुयं । एवं एगिदियवज्जो दंडओ
० जाव वंमाणिया ॥ जीवा खं भंते ! जाइ दव्वाइ मासत्ताए
गेरहति, ताइ किं ठियाइ गेरहति, अट्टियाइ गेरहति ? गोय-

मा ! एवं चेव पुहुणेण वि खेतव्वं० जाव वंमाणिया । जीवे
खं भंते ! जाइ दव्वाइ सच्चमासत्ताए गेरहति ताइ किं
ठियाइ गेरहति अट्टियाइ गेरहति ? गोयमा ! जहा ओहिय-
दंडओ तथा एसोऽपि, खवं विगलिट्टिया ख पुच्छिज्जंति,
एवं मोमाभासाए वि, सच्चामोमाभासाए वि, असच्चामोमा-
भासाए वि एवं चेव, नवरं असच्चामोमाभासाए विगलिट्टि-
या पुच्छिज्जंति इमेणं अभिलाषेणं-विगलिट्टिए खं भंते !
जाइ दव्वाइ असच्चामोमाभासाए गिएहइ, ताइ किं ठियाइ
गेरहइ, अट्टियाइ गेरहइ ? गोयमा ! जहा ओहियदंडओ, एवं
एए पणत्तपुहुत्तणं दस दंडगा भाणियव्वा । (सूत्रम्-१७१)
जीवे खं भंते ! जाइ दव्वाइ सच्चमासत्ताए गिएहति, ताइ किं
सच्चमासत्ताए निमिरइ, मोसमासत्ताए निमिरइ सच्च-
मोमासत्ताए निमिरति, असच्चामोसमासत्ताए निमिरइ ?
गोयमा ! सच्चमासत्ताए निमिरइ, नो मोसमासत्ताए नि-
मिरति, नो सच्चामोसमासत्ताए निमिरति, नो असच्चामोस-
मासत्ताए निमिरइ । एवं एगिदियविगलिट्टियवज्जो दंडओ
० जाव वंमाणिया, एवं पुहुणेण वि । जीवे खं भंते ! जाइ
दव्वाइ मोसमासत्ताए गिएहति, ताइ किं सच्चमा-
सत्ताए निमिरति, मोसमासत्ताए सच्चामोसमा-
सत्ताए असच्चामोसमासत्ताए निमिरइ ? गोयमा ! नो
सच्चमासत्ताए निमिरति, मोसमासत्ताए निमिरति, नो स-
च्चामोसमासत्ताए निमिरति, नो असच्चामोसमासत्ताए
निमिरति । एवं सच्चामोसमासत्ताए वि, असच्चामोस-
मासत्ताए वि एवं चेव, नवरं असच्चामोसमासत्ताए विग-
लिट्टिया तहव पुच्छिज्जंति, जाए चेव गिएहति ताए चेव
निमिरति, एवं एते पणत्तपुहुत्तिया अट्ट दंडगा भाणियव्वा ॥
(सूत्रम्-१७२) ॥ कतिविहं खं भंते ! बयणं पण्णे ?
गोयमा ! सालमविहं बयणं पण्णे । तं जहा-परा-
बयणं दवयणं बहुवयणं इथिवयणं पुपवयणं खणुमगव-
यणं अक्कयवयणं उवणीयवयणं अवणीयवयणं उ-
वणीयावणीयवयणं अवणीयावणीयवयणं अनीतवयणं पट्ट-
एअवयणं अगागवयणं पच्चवस्सवयणं पराक्खवयणं ।
इच्चेयं भंते ! पणवयणं वा ० जाव पराक्खवयणं वा
वदमाणं पणवणीं खं एसा भासा ख एसा भासा
मोमा ? इत्ता ! गोयमा ! इच्चेयं एगवयणं वा ० जाव
पराक्खवयणं वा वदमाणं पणवणीं खं एसा भासा ख
एसा भासा मोमा ॥ (सूत्रम्-१७३) ॥

‘ एतेसि खं भंते ! दव्वाइ ’ इत्यादि, न च खण्डभेदो कोह-
खण्डाऽऽविषत्, प्रत्ययेनोऽऽपटलभूयेपचाऽऽविषत् कृत्ति-
कांश्चः क्षिपिष्वत्, अनुनाटिकाभेद इत्युक्त्यादिभ्यः, उक्तदि-

कामेदः स्तुत्यायेवत् । एतानि च भेदान् व्याख्यातुकामः प्रश्न-
निर्वचनसूत्रयापह—'ले किं तं वेदभेदः ?' इत्यादि पाठ-
सिद्धं, नवरमनुजटिकाभेदे अष्टाः—कृपाः, तडागानि-प्रती-
ताभि, ह्वा आदि प्रतीताः, नयो—नरिनयादयः, बाप्यः—
चतुराऽऽकाराः, ता एव वृत्ताऽऽकाराः पुष्करिण्यः दीर्घिकाः—
भूज्याः वक्राः वक्रा नद्यो गुञ्जालिकाः बहुवि केवलकेवला-
नि पुष्पप्रकरवत् चित्रक्रीणानि सराणि ताम्बेव एकैक-
पङ्क्त्या व्यवस्थिताभि सरःपङ्क्तयः येषु सरस्तु पङ्क्त्या व्यव-
स्थितेषु कृपोदक प्रयालिकाया सञ्चरति सा सरःसराप-
ङ्क्तिः, अग्रतीता भेदा लोकनः प्रत्येतव्याः अल्पवद्वत् सूत्रमा-
मायया तथेति प्रतिपत्त्ये, युक्तरविषयम्वात्, शेषं सूत्रं
सर्वमपि पाठसिद्धं, 'जाव कतिविहं यं भंते । वयणे पल्ले'
इति । तत्रैकवचनं पुरुष इति, द्विवचनं पुरुषाविति, बहु-
वचनं पुरुषा इति, स्त्रीवचनमपि स्त्री, पुरुषवचनमपि पुमान्,
नपुंसकवचनमपि कुपुङ्ग्व्, अर्थात्तवचनं यद्व्यवच्छेतसि
निर्णाय विप्रनारकबुद्ध्याऽप्युच्यते विप्रमिथुषि सहसा यत्त-
तासि तद्वद् भूते । उपनीतवचनं—प्रशंसावचनं यथा रूपव-
नीयं स्त्री, अपनीतवचनं—निन्दावचनं यथेयं कृपा स्त्री,
उपनीतापनीतवचनं—वत्सल्यस्य निन्दा, यथा कपवतीयं
स्त्री परं दुःशीला, अपनीतापनीतवचनं—योजनित्वा प्रशं-
सति यथेयं कृपा परं दुःशीलेति, अनीतवचनमकरोद्दि-
त्यपि, प्रत्युपवचनं—वर्तमानकालवचनं करोतीत्यादि, अ-
नागतकालवचनं—कतिपयतीत्यादि, प्रत्युवचनम्—अयमित्या-
दि, परावचनं—स इत्यादि । एतानि च योजयामि वचनानि
यथावस्थितवस्तुविषयाणि, न कास्त्वपि कानि ततो भेदे-
तानि सम्बन्धपुण्यं वदति तदा सा भाषा प्रभाषनी द्र-
ष्टव्या । तथा चाऽऽह—'इच्छेयं भंते । एतवयं पुत्रपथं' इ-
त्यादि आविर्भावम्, अस्तरायः प्रतीत एव ।

सम्प्रति प्रागुक्तमेव सूत्रं सूत्रान्तरसम्बन्धनाय भूयः पठति-
कति यं भंते । भासजाया पल्लवा । । गोयमा ! च-
चारि भासजाया पल्लवा । तं जहा—सचचमेयं भास-
जायं वितियं मोसं भासजायं तदयं सचचामोसं भा-
सजायं चउत्थं असचचामोसं भासजायं, ईवह-
राहं भंते । चचारि भासजायाइ भासमाथे, किं आ-
राहते विराहते ? । गोयमा ! ईवहाराहं चचारि भास-
जायाइ आउचं भासमाथे आराहते, नो विराहते, तेथ परं
अमंजतअविरथअपडिहत्तअपचवक्खायपावकम्मे सचचं
भासं भासतो मोसं वा सचचामोसं वा असचचामोसं वा
भासं भासमाथे नो आराहते, विराहते । (छत्रम्—१७४) ।

'कदं यं भंते । भासजाया पल्लवा' इत्यादि सुगमं, नवरं
'आउचं भासमाथे' इति सम्बन्धप्रवचनमालिङ्ग्याऽऽदिरक्षण-
परतया भाषमाथः । तथाहि—प्रवचनोद्वाहरकलाञ्छनिमित्तं
मुक्तासवपयोतीवचनेन मुक्ताऽपि भाषमाथः साधुराधक-
येति । 'तेथ परं' इत्यादि, तत् आमुक्तं भाषमाथान्तरोऽसं-
यतो—अभाषाज्ञायसंभक्तिकोऽचिरतो चिरमति स्म चिरतो
न चिरतोऽचिरतः सावधयापाराद्विभूक्तमभा इत्यर्थः, अतः

एव न प्रतिहतं—मिथ्यादुष्कृतदानप्राप्त्यप्रतिपत्त्यादिना
न नाशितमतीतं तथा न प्रत्याक्यातं भूयोऽकरुणया निवि-
द्धमनागतं पापकर्म येनासावप्रतिहताप्रत्याक्यातपापकर्म,
शेषं पाठसिद्धम् । प्रका० ११ पद ।

गमो वा ठिमो वा केण्डु पुटो निवयं महुं शोवं क-
जाविहयं अगम्वियमतुच्छं निहोसं सपलजणमथायं-
दकारयं इपरगोमुहावहं वययं य भासेज्जा, अव-
दे जहं यं नाभिग्गहिमो सोलसहोसविरहियं पि स सा-
वज्जं भासेज्जा, उवढावयं बहु भासे उवढावयं कसाए
हिसेज्जा, अवदे कसाएहिं समुहवाहिं भुंजे रयणि वा
परिवेसेज्जा मासं ० जाव दुखव्वय, अवदे य उवढावयं
च परस्त वा कस्तइ कसाएसु मुरेज्जा, अकसापस्त वा
कसावपुडिं करेज्जा, मय्यं वा किंचि वालेज्जा, एतेसु ग-
च्छवज्जो फरुमं भासे दुवालसं कक्कसं भासे दुवाल-
सं सरफरुसइकसनिट्टुममिडुं भासे उवढावयं दु-
व्वोसं देहं खामयं कलिक्किं कलहं म्मम्भदरे वा
करेज्जा गच्छवज्जो, मगारे जगारं वा बोलं खमयं
वीथवाराए अवदे वंते संघवज्जो, वंथो संघवज्जो । एवं
खंथो भंजो इसो लहो जलितो जालावो पयोतो पेयावो, एतेसु सव्वेसु पत्तेयं संघवज्जो ॥ पहा०
१ सू० ।

(१५) शिष्यस्य वाग्बिनयमाह—

मुसं परिहरे भिक्खु, न व ओहारिणि वय ।

भासाहोसं परिहरे, मायं च वज्जए सया ॥ २४ ॥

मुच्येतस्यं भूतिनिहाऽऽदि परिहरेत् सर्वप्रकारमपि त्यजे-
त्, भिक्षुं च नैव, अवधारणी गम्यमानत्वाद्वाचं गमिष्याम
एव वचयाम पक्षेयवमादि अवधारणाऽऽसिम्कां वदेज्जपित,
किं बहुना । भासाहोचममेषापि वायुदुष्यं लावयानुमोदना-
ऽऽदिकं परिहरेत्, न च कारणेच्छेदं विना-कार्येच्छेद इत्या-
ह—मायां, वशब्दात् कोधाऽऽदीन् तज्जेत् वज्जेत् सदा
सर्वकालम्, इति व्याख्येयः ॥ २४ ॥

किञ्च—

न लविज पुटो सावज्जं, न निरुं न मम्मयं ।

अप्यणुट्टा परुडा वा, उभयस्तरं वा ॥ २५ ॥

न लोपव वदेत्, पुट इति पठेयुक्तः, सावयं सपापं, न नि-
र्यम् अवधिरेहितं दशदाडिमाऽऽदि, यव वध्यासुतो यातो-
त्यादि वा, न नैव, ज्ञियते अनेन राज्ञाऽऽदिविद्वेदोच्चारिते
नेति मर्म तद्वच्छान् वाचकतयेति मर्मम्, वचनमिति सर्वत्र श-
वः । अतिसंज्ञेयोपादकत्वात्स्याः । अथाऽह च (दश०७७०)

" तदेव कायं कायं लि, पंडमं पंडमं लि वा ।

वाहियं वाहि रोणि लि, तेणं चेतो लि नो वए ॥ १२ ॥

एतल्लोपव वदेत्, परो जेणुपहम्मइ ।

आधारमावहोसपणु, न तं भासज्ज पल्लवं ॥ २६ ॥

आत्मार्थमात्मप्रयोजनं, परार्थं वा परप्रयोजनम् (उभय—
स्व लि) आत्मनः परस्य च प्रयोजनमिति गम्यते । (अन्तरेण
व लि) विना वा प्रयोजनमित्युपकारः, आधादेवं परिहरेदित्यनेनैव जते पृष्टविषयस्वाङ्ख्याः वीनकल्पः, बद्धा—भाषा-
दोषो ज्ञापककाराऽऽदिरेव तत्र गृह्यते इति न दोषः, स्व-
हयेन बानेन वागुप्यभिधानतश्चारित्र्यविनय उक्त इति सू-
त्रार्थः । उत्त० पादे० १ अ० । (अर्थ्यभाषणानुापि न कटुकां
भाषां वदेदिति 'अर्थम्' शब्दे चतुर्थभागे २७०४ पृष्ठ गतम्)
चउष्टं खलु भासाद्यं, परिसंलाप पञ्चम् ।

दुष्टं तु विषयं सिक्खे, दो न भासिञ्ज सञ्चमो ॥ १ ॥
अतस्त्वं खलु भाषाणं, खलुशब्दोऽप्यचारणं, अतस्त्वंभाषणं,
भासोऽन्या भाषा विद्यत इति, भाषाणां सत्याऽऽदीनां परिसं-
ख्याय सर्वैः प्रकारैः ज्ञान्वा, स्वरूपमिति वाक्यशेषः । प्रज्ञावा-
न् प्राज्ञो बुद्धिमान् साधुः, किमिष्याद्—ज्ञात्वा सत्याऽस्त्या-
मृषामन्, तुरबधारणे, ज्ञात्वाभेदाभाष्यं, विनयं शुद्धप्रयोगं, विनी-
यनेऽनेन कर्ममिति कृत्या, शिक्षत् जानीयात्, ज्ञे असत्यास-
त्यामृषे न भाषेत, सर्वशः सर्वैः प्रकारैरिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥

विनयमेवाऽऽह—

जा य सत्त्वा अवतन्वा, सत्त्वामोसा य जा मुसा ।
जा य पुद्दीहं एणस्मा, न तं भासेज्ज पञ्चम् ॥ २ ॥
या च सत्या पदार्थतत्त्वमङ्गीकृत्य श्रवकृत्या अनुधारणीया
सावद्यत्वेन, अनुसृ स्थिता पक्षीति कौशिकभाषावत्, सत्या-
मृषा वा यथा-दृश दारका ज्ञाता इत्येवमज्ञाता, मृषा च संपूर्ण-
व, अत्यन्तस्य व्यवहितः संबन्धः, या च बुद्धेस्तोयेकरमप्य-
रेतानाचरिता असत्यामृषा आत्मश्रवणाप्यादिलक्षणा अ-
विधिपूर्वकं स्वराऽऽदिना प्रकारेण, तेनां भाषेत नयेत्भूतां वा-
चमुदाहरेत्, प्रज्ञावान् बुद्धिमान् साधुरिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥
यथाभूता अवाच्या भाषा तथाभूताहा ।

साम्प्रतं यथाभूता वाच्या तथाभूतामाह—

असत्त्वमोसं सत्त्वं च, अणुवज्जमककम् ।
मणुपेहमसंदिद्धं, गिरं भासिञ्ज पञ्चम् ॥ ३ ॥
असत्यामृषाम् उक्तलक्षणां, सत्यां बोक्तलक्षणमेव, इव
च सावद्यत्वि कर्कशत्वात् अवश्यत् आह—असाधेयामपाम्,
अकर्कशमतिशयोक्त्या ह्यमसरपूर्वां संश्लेष स्वयंपेकारि-
णीति बुद्ध्याऽऽलोच्य असद्विरुद्धां स्पृष्टामनेपेण ग्रन्थिपत्ति-
हेतुं गिरं वाचं भाषेत् श्रुत्या, प्रज्ञावान् बुद्धिमान् साधुरिति
सूत्रार्थः ॥ ३ ॥

साम्प्रतं सत्यासत्यामृषाप्रतिषेधार्थमाह—

एअं च अद्धमन्ने वा, जं तु नामेह सामयं ।
स भासं सत्त्वमोसं पि, तं पि धीरो विवज्जए ॥ ४ ॥
'एअं च लि' सूत्रम् । 'एतं वाधेम' अनन्तरप्रतिषे-
द्धं सावद्यत्तर्कशविषयम् 'अयं वा' एवंजानीयं, प्राकृत-
शैल्या 'वस्तु नामयति शाश्वतं' य एव कश्चिदर्थो नाम-
यति—अननुगुणं करोति शाश्वतं—मोले तमाश्रित्य 'सः'
साधुः पूर्वोक्तभाषाभाषकत्वेनाधिकृतो भाषां 'सत्यामृषा-
मायं' पूर्वोक्तम्, अपिशब्दासत्याऽपि या तथाभूता नाम-
यि धीरो बुद्धिमान् 'विषर्जयेत्' न भृगादिति भाषः ।

आह—सत्यामृषाभाषाया ओघत एव प्रतिषेधासाध्यावच-
सत्यायाश्च सावद्यत्वेन गतायै सूत्रमिति । उच्यते—मोक्षार्थहा-
करं सूत्रमप्यर्थमङ्गीकृत्याप्यतस्मात्भाषाभाषणमपि न कर्तव्य-
मित्यतिशयप्रदर्शनपरमेतद्बुद्धमेवेति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥

साम्प्रतं मृषाभाषासंरक्षणार्थमाह—

वितहं पि तहामुत्ति, जं गिरं भासए नरो ।
तम्हा सो पुद्दो एवणं, किं पुणं जो मुसं वए ॥ ५ ॥
तम्हा गच्छामो वक्खामो, अमुमं वा खं भावस्सइ ।
अहं वा खं करिस्सामि, एसो वा खं करिस्सइ ॥ ६ ॥
एवमाइ ज जा भासा, एस कालस्मि संकिआ ।
संपयाइअमहे वा, तं पि धीरो विवज्जए ॥ ७ ॥

'वितहं पि लि' सूत्रं, 'वितथम्' अन्तर्ध्वं 'तथामुत्त्ये पि'
कथञ्चित्स्वकपदार्थं वस्तु, अपिशब्दस्य व्यवहितः संबन्धः—
एतदुक्तं भवति—पुरुषेणपचरिषितवनिताऽऽप्यप्यङ्गीकृत्य यां
गिरं भाषते नरो, इयं स्त्री आगच्छति मायति वयमङ्गीकृतां,
'तस्माद्' भाषणादिवभूतापुत्रमवासां बद्धा भाषणा-
भिसंधिकाले 'स्पृष्टः पापिन' बद्धः कर्मणा, किं पुनर्यो
मृषा वरिक् भूनापवातिनीं वाचं ? , स सुनरां बद्धवन्
इति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ 'तम्हा लि' सूत्रं, यस्माद्भित्तं तथा-
मुत्त्येपि वस्त्वङ्गीकृत्य भाषमाणो बद्धवन्, तस्माद्भित्तमप्यम
एव अहं एतऽप्यत्र, वयमाह एव अस्तसद्विषयमिति
मिति, अमुकं वा नः कार्यं वसत्यादि भविष्यत्येव, अहं
वदं ज्ञात्वाऽऽदि करिष्यामि नियमेन, एव वा साधुर-
स्माकं विश्रामाऽऽदि करिष्यत्येवेति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ 'एव-
माह लि' सूत्रम्, एवमादा तु या भाषा आदिशब्दात्
पुस्तकं ते दास्यावश्यमेववर्मापरिग्रहः, 'एवमकारं' अ-
विषयकालावयवा, बद्धवन्प्रात् मुहूर्ताऽऽदीनां 'शङ्किता'
किमदिशयमेव भविष्यत्युत्तमान्येयनिश्चितमोक्षरा, तथा
साम्प्रतानीतिधोरापि या शङ्किता, साम्प्रतायै स्त्रीपुरुषा-
वनिश्चय एव पुरुष इति, अनीनायै ऽप्येवमेव बलीवर्धन-
स्यापानिश्चये तदाऽप्येव मोक्षमाभिरेह इति । याऽप्येवभूता
भाषा शङ्किता नामापि धीरो विवर्जयेत्, न सत्यामावनिश्च-
याभावेन व्यभिचारनो मृषाभ्यापवत्तः, विप्रतोऽगमनाऽऽदौ
शुद्धमप्येवाभाषायाऽऽदिप्रवृत्त्या, संश्लेष सावसरं बह्वक्ष-
म्, इति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥

किंच—

अईअमि अ कालस्मि, पच्छुपमपमणायए ।
एवमहे तु न जाणिज्जा, एवेमं ति नो वए ॥ ८ ॥
अईअमि अ कालस्मि, पच्छुपमपमणायए ।
जय संका भवे तं तु, एवमं ति नो वए ॥ ९ ॥
अईयमि अ कालस्मि, पच्छुपमपमणायए ।
निस्संकिअं भवे जं तु, एवमं ति नो निहिमं ॥ १० ॥
'अईयमि लि' सूत्रम्, अनीति च काले तथा 'प्रच्छुपमे'
वर्तमानेऽनागते च यमर्थे तु न जानीयात् सव्यगतवर्तमानं,
तमङ्गीकृत्य एवमेतदिति न स्यादिति सूत्रार्थः । अयमज्ञात-
भाषणप्रतिषेधः ॥ ८ ॥ तथा 'अईयमि लि' सूत्रम्, अनीति

ब काले प्रत्युत्पन्नेऽनागते यथायै शङ्का भवेदिति तत्प्रत्य-
येमाधियमेतदिति न ब्रूयादिति सूत्रार्थः, अयमपि विशेष-
वतः शङ्कितभाषणप्रतिषेधः ॥ ६ ॥ तथा— 'अर्थयस्मि' ति '
सूत्रम्, अतएव ब काले प्रत्युत्पन्नेऽनागते निःशङ्किते भवेत्,
यश्चजातं तुरगमाप्नवत्यर्थं, तद्वैषयेतदिति निर्विशेषम् । अन्ये
पठन्ति— 'स्तोकास्तोकाभितः', तत्र परिमिततया वाचा
निर्विशेषिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ दृश्यं ७ अ० २ उ० ।
(पदवचनविषयकम्— 'तदेव फलता भासा' (११)
इत्यादिसूत्रम्— 'फलसवयय' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १४३ पृष्ठे
गतम्)

(१६) अवाच्याभाषामाह—

तदेव काण्यं काण्यं ति, पंदगं पंदगं ति वा ।
वाहिंमं वावि रोगि ति, तेणं चोर ति नो वए ॥ १२ ॥
एएण्डोण्येण अट्टेणं, परो जेणुवइममइ ।
आयारभावदोमन्नु, न तं भासिज्ज पण्वं ॥ १३ ॥
तदेव होले गोलि ति, साणे वा वसुलि ति अ ।
दमए दुइए वावि, नेवं भासिज्ज पण्वं ॥ १४ ॥
अजिए पजिए वावि, अम्मो माउसिअ ति अ ।
पिउसिमए भायणिज्ज ति, धूए णलुणिअ ति अ ॥ १५ ॥
हले हलि ति अजि ति, भट्टे सामिणि गोमिणि ।
होले गोले वसुलि ति, इत्थिअं नेवमालेव ॥ १६ ॥
नामभिज्जणं णं बूआ, इत्थीगुणेण वा पुणे ।
जहारइमभिगिअम्भ, आलविज्ज लविज्ज वा ॥ १७ ॥
अज्जणए पज्जणए वावि, वणो चुल्लपिउ ति अ ।
माउलो भाइणिज्ज ति, पुंते णलुणिअ ति अ ॥ १८ ॥
हं भो हलि ति अजि ति, भट्टे सामिणि गोमिणि ।
होले गोले वसुलि ति, पुरिसं नेवमालेव ॥ १९ ॥
नामभिज्जणं णं बूआ, पुरिसगुणेण वा पुणे ।
जहारइमभिगिअम्भ, आलविज्ज लविज्ज वा ॥ २० ॥

'तदेव लि' सूत्रं, तथैवेति पूर्ववत्, 'काण्यं ति' मि-
आलं काण्यं इति, तथा 'एएण्ड' नपुंसकं एएउउ इति वा,
व्याधिमन्तं बापि रोगीति, स्तनं चौर इति नो वदेत्, 'अ-
प्रितिलज्जानाण्डस्थिररोगगुण्डिबिराधनाऽऽदिशेषप्रसङ्गादिति
तामाऽर्थः ॥ १२ ॥ 'एएण्ड' ति 'सूत्रम्, ऐतान्मयेन वाऽर्थेनो-
क्तेन सता परीयेनोपहृत्यते, येन केनचित्प्रकारेण । आचारभा-
षादेशको यतिनै तं भाषेत प्रकाशांस्तथैवेति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥
'तदेव लि' सूत्रं, तथैवेति पूर्ववत्, होलो गोले इति आ वा
वसुलि इति वा द्रमको वा दुर्मेगध्यायि नैवं भाषेत प्रकाशान् ।
इह होलाऽऽदिशब्दास्तनचोदशप्रसिद्धितीतेष्वुपाऽऽदिवाचका
अनस्तत्प्रतिषेध इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ एवं क्लीपुद्वयोः
सामान्येन आशयप्रतिषेधे कृत्वाऽनुना स्त्रियमधिकृत्याऽऽह-
'अजिए' ति 'सूत्रम्, आर्जिकं प्राजिकं वाऽपि अज्ज, मातृपवसा
इति च, पिनुपवसः, भागिनेयोति, बुद्धिनः, नप्रीति च । एता-

स्यामम्बलुषवकमानि वतन्ते, तत्र मातुः पितृयो माताऽऽसिका,
तस्या अपि वाऽऽप्या माना सा प्रायिका, शेषाभिधानानि
प्रकटार्थान्येवेति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ किं च— 'हले हले लि' सूत्रम्,
हले हले इत्येवमक्षे इत्येवं तथा अह, स्वाभिनि, गोमिनि ।
तथा होले, गोले, वसुले इति, एतान्यपि नानविशेषयुक्त्या
आमन्त्रणवचनानि गौरवकृत्वाऽऽदिशर्माणि वतन्ते, यत्क्षिप्र-
मतः स्त्रियं नैवं हलाऽऽदिशब्दैरालोपेदिति, दोषाश्चैवमालपने
कुर्वतः सङ्गगर्हात्तद्वेषप्रवचनलाघवाऽऽद्य इति सूत्रार्थः १६ ।
यदि नैवमालपेत्, कथं तदालोपेदित्याह— 'नामभिज्जणं ति'
'सूत्रं, 'नामधेयेनेति' नामनैव एतान् ब्रूयात्स्त्रियं क्षत्रिका-
रणं यथा देवदेव । इत्येवमादि । नामास्मरणेऽऽदौ गोत्रेण वा
पुनर्हयात् स्त्रियं यथा काश्यपगोत्रे । इत्येवमादि, 'यथाह'
'यथाययं वयोदेशैश्चर्याऽऽद्यपेक्षया 'अभिगुह्य' गुण्येयानालो-
क्य' आलपेक्षिते । इत्येवमालपनमालपनमतेऽप्यथा ल-
पनं, तत्र वयोवृद्धा मध्यदेशे ईश्वरा भर्मेप्रियाऽप्यवोच्यते
धर्मेणाले इत्यदिना, अन्यथा च यथा न लोकोपचाल इति
सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ उक्तः स्त्रियमधिकृत्याऽऽलपनप्रतिषेधो विधि-
श्च । साम्प्रतं पुरुषमाभिख्याऽऽह— 'अजिए' ति 'सूत्रम्' । आर्यकः
प्रायकः प्रायि, वप्यश्चुल्लपितेति च । तथा मातुल भागिनेयेति
पुत्र नत इति च, इह भावाधेः स्त्रियामिव द्रष्टव्यः, नवरं
चुल्लप्यः पितृव्योऽभिधीयत इति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ किं च—
'हं भो हलि' सूत्रं, हे भो हलि ति 'अक्षे' ति अर्तः । स्वामिन् गोमि-
नि होले गोले वसुले इति पुरुषं नैवमालोपेदिति । अत्रापि भा-
वार्थः पूर्ववदेवेति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ यदि नैवमालोपेत्, कथं
तदालोपेदित्याह— 'नामभिज्जणं ति' सूत्रं, व्याख्या पूर्ववद-
व, नवरं पुरुषाभिलाषेन योजना कारयेति ॥ २० ॥

पञ्चिदिआण्य पाणाण्यं, एस इत्थी अयं पुमं ।

जाव णं न विजाणिअना, ताव जाइ ति आल्लेव ॥ २१ ॥

तदेव माणुयं वसुं, पणिलं वावि सरीसवं ।

धूले पमेइले वज्जे, पायमिति अ नो वए ॥ २२ ॥

परिवुद ति णं बूआ, बूआ उवविअ ति अ ।

संजाए पीणिए वावि, महकाय ति आल्लेव ॥ २३ ॥

तदेव गाभो दुइआभो, दम्मा गोरहण ति अ ।

वाहिमा रहजोगि ति, नेवं भासिज्ज पण्वं ॥ २४ ॥

जुवं गवि ति णं बूआ, धेणुं रसदय ति अ ।

रहस्से महल्लए वावि, वए संवहाणि ति अ ॥ २५ ॥

उक्तः पुरुषमप्याभिख्याऽऽलपनप्रतिषेधो विधिश्च । अनुना प-
ञ्चिन्मियतिर्यगन्तं वाचिधामाह— 'पञ्चिदिआण्यं ति' सूत्रं, 'पञ्च-
म्विद्याणां' गवादीनां प्राणिनां 'कषिचद्' विप्रकृष्टदेशावस्था-
तानामेवा स्त्री गौरवं पुमान्, बलीचर्देः यावदेतद्विशेष्य न वि-
जानीयात्, तावन्मार्गप्रश्नाऽऽदौ प्रयोजनं उपलब्धे सति जातिमि-
ति जातिमाभिख्याऽऽलपेत्, अस्माद्रोकपजानाधिक्यदुरेत्ये-
वमादि, अन्यथा सिङ्गवत्ययसमवायुपादाऽऽपत्तिः, गोपा-
लाऽऽदीनामपि विपरित्याग इत्येवमादयो दोषाः, आल्लपपरि-
हारी तु वृक्षविचरणाद्वसयो । तच्चैवद्— 'अहं लिगवचय

दोसो ता कीस पुढवादि नपुंसगले वि पुरिसिस्थिदिसे।
पयइइ, जहा पयरो मट्टिआ करओ उरसा मुम्सुरा
जाला बाओ बाउली अंबओ अंथिलआ किमिओ ज-
लया मक्कोइओ कीहिआ अमरओ मट्टिआ इचेवमा-
वि ? आथरिओ आइ-जणवयसक्येण ववहारसक्येण य
एवं पयइइ ति, ए पयइ दोसो, पंदिदिपस पुण ए पयमंगी-
कीरइ, गोबालाऽदीए वि ए सुदिदुधम्म ति विपरिणाम-
संभवओ, पुत्तिअसमायारिकइणे वा गुणसंभवोदिति" ।
इति सूत्राऽर्थः ॥ २१ ॥ किं च— 'तदेव सि' सूत्रं, 'त-
थैव' यथोक्तं प्राक् 'मनुष्यम्' आयोऽऽदिकम् 'पशुम्'
अजाऽऽदिकम् 'अल्लं' वापि 'हंसाऽऽदिकम्' 'सरीसृपम्' अ-
जगराऽऽदिकं 'स्थल' अत्यन्तमांसलोऽयं मनुष्याऽऽदि, तथा
'प्रमेदुरः' प्रकपेण मद्-सम्पन्नः, तथा 'बध्वा' व्यापाद-
नीय पाक्य इति च नो वदेत् । पाक्यः 'पाकप्रायोग्यः',
कालप्राप्त इत्यर्थः, 'नो वदेत्' न श्रूयान्, तदधीतितद्व्या-
पस्याऽऽदिदोषप्रसङ्गादिति सूत्राऽर्थः ॥ २२ ॥ कारणं पु-
नरपक्ष एवं वेदितव्याह— 'परिवृट्' सि' सूत्रं, 'परिवृ-
इत्येवं—स्थलं मनुष्याऽऽदि श्रूयान्, तथा श्रूयानुपचित इ-
ति च, संयातः प्राणितश्चापि महाकाय इति चाऽऽलपेत्,
परिवृट्, पलापचितं परिहरेदित्यादाविति सूत्राऽर्थः ॥ २३ ॥
किं च— 'तदेव सि' सूत्रं, तथैव गावो 'दोहा' 'दो-
हाडो' दोहसमय आसौ वनेत इत्यर्थः, 'दम्भा' दम्भनी-
याः, गोरधका इति च, गोरधकाः—कल्होडाः, तथा बा-
ह्याः सामान्येन ये कर्वाचत्तानांश्चैव रथयोऽप्यश्नत इति
नैवं भावेन प्रज्ञावान् साधुः, अधिकरणलाभाऽऽदिदो-
षादिति ॥ २४ ॥ प्रयोजने तु कश्चिद्वेवं भावेन्याह—
'लुपे' सि' सूत्रं, युवा गौरिति—दम्भो गौरुपेति श्रूयान्, येन
गौरसर्वान् श्रूयान्, रसदा गौरिति, तथा हस्वं महल्लकं वा-
पि गोरधकं हस्वं बाह्यं महल्लकं वदेत्, संवहनमिति रथयो-
र्यं संवहनं वदेत्, कचिदगुपलक्षणऽऽदी प्रयोजन इति सूत्र-
ार्थः ॥ २५ ॥

तदेव गंतुमुज्जाणं, पवयाणि वणाणि अ ।
रुक्खा महल्लं पेहाए, एवं भासिज्ज पक्कं ॥ २६ ॥
अलं पासायसंभाणं, तोरणाण गिहाण अ ।
फलिहङ्गलनावाणं, अलं उदगदंणिणं ॥ २७ ॥
पीटए चंगवेर [रा] अ, नंगले मयं मिआ ।
जेतलट्टी व नाभी वा, गंदिआ व अलं मिआ ॥ २८ ॥
आसणं सयणं जाणं, हुआ वा किंनुवस्मण ।
भूओववाणि भांमं, नेवं भासिज्ज पक्कं ॥ २९ ॥
तदेव गंतुमुज्जाणं, पवयाणि वणाणि अ ।
रुक्खा महल्लं पेहाए, एवं भासिज्ज पक्कं ॥ ३० ॥
जांमेता इमं रुक्खा, दीहट्टा महालया ।
पयायमाला विडिमा, वणं दरिसाणि ति अ ॥ ३१ ॥
तहा फलाइ पकाइ, पायस्वज्जाइ नो वए ।
वेलाइयाइ टालाइ, वेदिपाइ ति नो वए ॥ ३२ ॥

असंखडा इमे अंगा, बहुनिव्विडिमाफला ।

वड्ज वल्लंभूआ, भूआरुव सि वा पुणो ॥ ३३ ॥

तदेवोसहिओ पकाओ, नीलिआओ लुवीइ अ ।

लाइमा भुजिमाउ सि, पिह्लसज्ज ति नो वए ॥ ३४ ॥

रुडा वल्लंभूआ, थिरा ओसदा वि अ ।

गम्भिआओ पसूआओ, संसारउ सि आलेव ॥ ३५ ॥

'तदेव सि' सूत्रं, तथैवेति पूर्ववत्, गत्वा 'उद्यानं'
जनकीडास्थानं तथा पूर्वनाम् प्रतीनाम् गत्वा, तथा वनानि
च, तत्र वृक्षान् महानो महाप्रमाणान् 'प्रैय' 'हृष्टा'
नैवं भावेन 'प्रज्ञावान्' साधुरिति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ किमि-
त्याह— 'अलं' सि' सूत्रम्, 'अलं' पर्योता एते वृक्षाः प्रासा-
दस्तम्भयोः, अत्रैकस्तम्भः प्रासादः, स्तम्भस्तु स्तम्भ एव,
तयोरलम्, तथा 'तोरणानां' नगरतोराणाऽऽदीनां 'गृहाणां'
च 'कुटीराकाऽऽदीनाम्, अलमिति योगः, तथा 'परिघाऽर्ज-
लानां वा' तत्र नगरद्वारे परिघाः, गोपुरकपाटाऽऽदिष्वेवला,
नोः प्रतीनेति, आसामलमेने, वृक्षाः, तथा उदकद्रोण्यानाम्
अलम्, उदकद्रोण्याऽऽदृष्टजलधारिका इति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥
तथा 'पीटए' सि' सूत्रं, पीठकायालमेने वृक्षाः, पीठकं
प्रतीनेतदर्थम्, 'सुपां सुपां भवन्तीति' अनुस्येयं प्रथमा,
एवं सर्वत्र योजनीयं, तथा 'चङ्गवारायणं' चङ्गवारा-काष्ठपार्श्वो,
तथा 'नंगले' सि' लाङ्गलं-हलं, तथा अलं मयिकाय स्यात्,
मयिकम्-उत्तमं जाऽऽदृष्टादनं, तथा यन्मयएव वा, यन्मयः
प्रतीना, तथा नामये वा, नामिः शकटपार्श्वं, गण्डिकायै
वाऽलं स्फुरते वृक्षा इति, नैवं भावेन प्रज्ञावानिति वनेने,
गण्डिका सुर्यगणकाराणामधिकरणी (अहिगरणी) व्यापनी
भवन्तीति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ तथा 'आसणं' सि' सूत्रम्, 'आस-
नम्' आसनकाऽऽदि 'शयनं' पयइआऽऽदि 'यानं' युष्याऽऽदि
भेदज्ञा किञ्चिदुपाश्रये-वसनायम्यद्-धारपावाऽऽद्येतेषु वृत्त-
न्विति 'भूतापघातिनां' सर्वविधाकारिणीं भाषां नैव भा-
वेन प्रज्ञावान् साधुरिति सूत्रार्थः । दोषाश्चात्र तद्वनस्वार्मा
व्यन्तराऽऽदिः कुर्यात्, स्मल्लज्जा वा वृक्ष इत्यभिप्रेक्षणीया,
अनियमितभाषाणां लाघवं चैवैवमादयो योज्याः ॥ २९ ॥
अत्रैव विधिमाह— 'तदेव सि' सूत्रं, वस्तुनः पूर्ववदेव,
नवरसंभवं भावेन ॥ ३० ॥ 'जाइमंत' सि' सूत्रं, 'जानिमन्त'
उत्तमजातयोऽशोकाऽऽदयः अनेकककाराः 'एने' उपलब्धमा-
नस्वरुपा वृक्षा 'दीघवृक्षा महालयाः' दीघां नालिकरी-
प्रभृतयः वृक्षा नन्दिवृक्षादयः महालया वटादयः 'प्रजान-
शाला' उन्मेषजाला 'चिटापनः' प्रशालवृक्षो वेदह-
शनीया इति च । एतदपि प्रयोजन उपपन्न विषम-
णतदासन्नमागंकथनादौ वेदश्राव्येति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥
'तहा फलाणि' सि' सूत्रं, तथा 'फलाणि' आन्नक-
लादीनि 'पकानि' पाकप्राप्तानि तथा, पाकलायानि
'बजाय्थोनीनि' गन्धप्रपकाद्विषयलादीना विपाक्य भक्ष-
्यवांश्यानीनि नो वदेत् । तथा 'वेलाखितानि' पाका-
निशयनो महणकालोचितानि, अतः परं कालं न विष-
हन्तीत्यर्थः, 'टालानि' अखट्वादीनि कालालानीति त-
दुक्तं भवति, तथा 'वेदिपाकानी' ति पेशीसम्पादनेन ह-

धीभावकरणयोग्यानीति नो वदेत् । दोषाः पुनरत्रात ऊ-
र्ध्वं नाश एवामीषां न शीमनानि वा प्रकारान्तरमोने-
त्यवधार्य गृह्णप्रवृत्तायधिकरणाय इति सूत्राऽर्थः ॥ ३२ ॥
प्रयोजनं पुनर्मार्गदर्शनादिवचं वदेदित्याह— 'अस्येव' 'सि
सूत्रम्, अस्यार्थो 'ये' आत्राः 'अतिभारेण न श-
क्युवांति फलानि धारयितुमिच्छन्तः, आश्रयग्रहणं प्रधान-
वृत्त्यापलक्षणम्, एतेन पक्षार्थ उक्तः, तथा 'बहुनिर्ध-
तितफलाः' बहुनि निर्बलितानि—बद्धास्थानि फलानि
येषु ते तथा, अनन पाकलाभार्थ उक्तः, वदेत् 'बहु-
सम्भूताः, बहूनि सम्भूतानि—पाकानिशयतो ग्रहणका-
लाञ्छितानि फलानि येषु ते तथा, अनन वेलाञ्छिता य) ये
उक्तः, (दश० टी०) तथा भूतकपा इति वा पुनर्वक्षेत्, भूतानि
कपाणि—अवद्धास्थानि कामलफलकपाणि येषु ते तथा,
अनन टालाण्ये उपलक्षित इति सूत्राऽर्थः ॥ ३३ ॥ (दश० टी०)
'तदेव' 'सि सूत्रं, तथा 'आवधयः' शास्त्रादिलक्षणाः,
पक्षवा इति, तथा नीलाश्लेष इति वा यल्लवचलकादि
फललक्षणाः तथा 'लवनवत्यो' लवनयोग्याः 'भजनव-
त्य' इति भजनयोग्याः तथा 'पृथुकभक्ष्या' इति पृथु-
कभक्षणयोग्याः नो वदेदिति स्वर्थाभिसम्बध्यते, पु-
न्युक्ता अधेयकशास्त्रादिषु क्रियन्ते, अभिधानदोषाः पूर्वव-
द्विनि सूत्राऽर्थः ॥ ३४ ॥ प्रयोजनं पुनर्मार्गदर्शनादिवचना-
लपेदित्याह—'कठ' 'सि सूत्रं, 'कठाः' प्राप्नुभूताः 'बहु-
सम्भूता' निष्पन्नमायाः 'स्थिरा' निष्पन्नाः 'उत्पन्ना' इति
उपग्रन्थेभ्यो निर्गता इति वा, तथा 'ममिता' आत्मगतशीर्ष-
काः 'प्रपन्ना' निर्गतशीर्षकाः 'संसारः' सञ्जाततन्मुला-
दिसारा इत्येवमालेपत्, पकाद्यर्थेयोजना स्वधिया कार्येति
सूत्राऽर्थः ॥ ३५ ॥

वाग्विधप्रतिषेधाधिकारेऽनुवर्तमान इदमपरमाह—

तदेव संखडिं नञ्चा, किञ्च कर्त्तव्येति नो वए ।

तेणं वावि वञ्जिं चि, सुतिन्धि चि अत्रावगा॥३६॥

संखडिं संखडिं ब्रूया, पण्णिअट्ठि चि तेणं ।

बहुसमाणि तिरयाणि, आवाणाणि विआगेरे ॥ ३७ ॥

'तदेव' 'सि सूत्रं, तथैव 'संखडिं ज्ञात्वा' सखलक्षण्यन्ते,
प्राणिनामायुषि यस्यां प्रकरणक्रियायां सा सखलङ्गी तां
ज्ञात्वा, 'करणयो' इति पित्रादिनिमित्तं कृत्यैवेति नो
वदेत्, मिषास्वोपगृहणदोषान्, तथा स्तेनकं वापि ब-
ध इति नो वदेत्, तदनुमतत्वेन निष्कयाऽऽदिक्षप्रसङ्गा-
त्, सुतीर्षा इति च, अशश्राद् दुस्तीर्षा इति वा 'आप-
गा' नञः कर्त्तव्यपृष्ठः सखो वदेत्, अधिकरणविधा-
ताऽऽदिक्षप्रसङ्गादिति सूत्राऽर्थः ॥ ३६ ॥ प्रयोजनं पुनर्यं
वदेदित्याह—'संखडिं चि' सूत्रम्, सखलङ्गि सखलङ्गि ब्रू-
या, नायुक्तयाऽऽदौ सखीणो सखलङ्गोऽप्येवमाणि, पणितार्थे
इति स्तेनकं वदेत्, शैलकाऽऽदिकर्मिषाकदर्शनाऽऽदौ, पणित-
नार्थोऽस्थिति पणितार्थः, प्राणवृत्तप्रयोजन इत्यर्थः, तथा बहु-
समानि तीर्षाणि 'आपगानां' नदीनां व्यापृणीयात् साध्या-
दिविषय इति सूत्राऽर्थः ॥ ३७ ॥

वाग्विधप्रतिषेधाधिकार एवेदमाह—

तदा नईओ पुष्ठाओ, कायतिज्जिं चि नो वए ।

नावाहिं तारिमाउ चि, पाणिपिज्जिं चि नो वए ॥३८॥

बहुवाडहा अगाहा, बहुसलिलुपिप्लोदमा ।

बहुवित्थदोदमा भावि, एवं भाभिज्ज पक्खं ॥ ३९ ॥

तदेव सावज्जं जोगं, परस्सट्ठा अ निट्ठिओ ।

कीरमाणं ति वा नञ्चा, सावज्जं न लवें मुणी ॥ ४० ॥

'तदा नईउ' 'सि सूत्रं, तथा नञः 'पूर्ण' भूता इति नो वदेत् प्रवृत्तः
अवगुणनिर्वर्तनाऽऽदिक्षोपात्, तथा कायतरणीयाः शरीरतर-
णयोग्या इति नो वदेत्, साधुवचनतोऽविप्रमिति प्रवर्तना-
ऽऽदिप्रसङ्गात् तथा नीतिः 'द्रोणीभिस्तरणीयाः तरणयोग्या-
इत्यर्थं नो वदेत्, अथवा विप्रशब्दा तत्प्रवर्तनात्, तथा 'प्रा-
णिपेयाः' तटस्थप्राणिपेया नो वदेदिति, तथैव प्रवर्तनाऽऽ-
दिक्षोपादिति सूत्रार्थः ॥ ३८ ॥ प्रयोजनं तु साधुमार्गकथ-
नाऽऽदिष्वर्थे भाषेत्याह—'बहुवाडहा चि' सूत्रं, 'बहुभूता-
प्राण्या भूता इत्यर्थः, तथा 'अगाधा इति' बह्वगाधाः
प्रायोग्यममाराः, तथा 'बहुसलिलोपिप्लोदकाः' प्रतिक्रान्तोवा-
हितापरसरित इत्यर्थः, तथा 'विस्तीर्णोदकाश्च' स्वतीरस्ता-
वनप्रवृत्तजलाश्च, एवं भाषेत प्रज्ञावान् साधुः, न तु तदा-
ऽऽगतपृष्ठे न वेदुष्वेवमिति ज्ञेयात्, प्रत्यक्षव्यावर्तिव्येन
तत्प्रज्ञयाऽऽदिक्षोपप्रसङ्गादिति सूत्रार्थः ॥ ३९ ॥ वाग्विधप्रति-
षेधाधिकार एवेदमाह—'तदेव' 'सि सूत्रं, तथैव 'सावज्जं'
सपापं 'योगं' व्यापारमधिकरणं समाऽऽदिक्षिवयं 'परस्मा-
द्योय' परनिमित्तं 'निष्ठितं' निष्पन्नं तथा 'क्रियमाणं वा'
वर्त्तमानं, साधव्वाद्विषयत्कालमाश्रितं वा ज्ञात्वा 'सावधं
नाऽल्लेपेत्', पापघातं न ज्ञेयात् 'मुनिः' साधुरिति सूत्रार्थः ॥ ४० ॥

तत्र निष्ठितं नैवं व्यादित्याह—

सुकडिं चि सुपकिं चि, सुच्छिञ्जे सुहडे मडे ।

सुनिट्ठिए सुलट्ठिं चि, सावज्जं वज्जए मुणी ॥ ४१ ॥

पयत्तपक चि व पक्कमालेव, पयत्तल्लिज्ज चि व ल्लिज्जमालेव ।

पयत्तल्लि चि व कम्मइउअं, पहरागाड चि व गाडमालेव ४२

'सुकडिं चि' सूत्रं, 'सुकृत' 'मिति सुपु कृतं सभाऽदि 'सुपक'
मिति सुपु पकं सङ्ख्याकाऽदि, 'सुच्छिञ्ज' 'मिति सुपु क्षिञ्जं
तज्जनाऽदि 'सुहृत' 'मिति सुपु हृतं सुद्रूपय वित्तं 'सुहृत' इति
सुपु सुनः प्रत्ययेनोक्त इति, अत्रापि सुशब्दोऽनुवर्तते, 'सु-
निष्ठित' 'मिति सुपु निष्ठितं वित्ताभिमानिनो वित्तं 'सु-
लट्ठिं चि' सुपु सुन्दरा कन्या इत्यर्थे सावधमालेपनं वज्ज-
येत् मुनिः, अनुमत्यादिशेषप्रसङ्गात्, निरवयवं तु न वज्ज-
येत्, यथा—'सुकृत' 'मिति सुपु कृतं वेद्यावृत्त्यमेतं 'सु-
पक' 'मिति सुपु पकं ब्रह्मव्ययं साधोः 'सुच्छिञ्ज' 'मिति
सुपु क्षिञ्जं अहङ्गधनममेव, 'सुहृत' 'मिति सुपु
हृतं शिष्टकोपकरणमुपसर्गं 'सुसृत' इति सुपु सुनः
पणितनमरेखेन साधुरिति, अत्रापि सुशब्दोऽनुवर्तते,
'सुनिष्ठित' 'मिति सुपु निष्ठितं कर्मोपसर्गसंयतस्य
'सुलट्ठिं' चि सुपु सुन्दरा साधुक्रियेत्यवमार्गीति सूत्र-

र्थः ॥ ४१ ॥ उक्तानुक्तापवादविधिमाह—'पयसं ति' सूत्रं, 'प्रयत्नपक' मिति वा प्रयत्नपकमेतत् 'पकं' सह-अपाकाऽऽदि स्थानप्रयोजन एवमालोकेत्, तथा 'प्रयत्नपक्ष' मिति वा प्रयत्नपक्षमेतत् 'क्षिप्तं' वनाऽऽदि साधुनि-वेदनाऽऽदौ एवमालोकेत्, तथा 'प्रयत्नलघे' ति वा प्रयत्नसु-न्दरा कन्या दीक्षिता सती सम्यक् पालनीयेति 'कर्महतु-क' मिति सर्वमेव वा कृताऽऽदि कर्मनिमित्तमालोपेदिति यो-गः, तथा 'गाढप्रहार' मिति वा कञ्चन गाढमालोपेत्-गाढप्रहारं ब्रूयात् क्वचित्प्रयोजने, एवं हि तदमीत्यादयो दोषाः परिहृता भवन्तीति सूत्रार्थः ॥ ४२ ॥

(१७) कश्चित् व्यवहारे प्रकाशे पृष्ठोऽपृष्ठो वा नैवं ब्रूयादित्याह-सन्नुक्तसं परम्यं वा, अत्रलं नऽपि एरिसं । अविक्लिप्तमवचनं, अविभक्तं चेत् नो वए ॥ ४३ ॥ सव्यमेवं बहुरसामि, सव्यमेवं ति नो वए । अणुवीड सव्यं सव्यत्वं, एवं भासिज पक्षं ॥ ४४ ॥ सुक्तीं वा सुविक्रीं, अकिञ्ज किञ्जमेव वा । इमं गिरह इमं गिरह, पक्षीं वा नो विभारे ॥ ४५ ॥ अण्वग्रे वा महग्रे वा, कए वा विकए वि वा । पक्षिअट्टे समुपपन्नं, अण्वजं विभारे ॥ ४६ ॥

'सामुक्तसं' ति सूत्रम्, एतन्मध्य इदं 'सर्वोक्तं' स्वभावेन सुन्दरमित्यर्थः, 'परार्थे वा' उत्तरार्थे वा महायं क्रीतमिति भावः । अत्रुलं नामनीहसम्यक्प्रापि क्वचित्, 'अविक्लिप्तं' ति 'असंस्कृतं' सुलभमीहसम्यक्-प्रापि, 'अवक्रय' मित्यमन्तगुणमेतत् अविभक्तं वा 'अ-प्रीतिकरं' चेन्निति नो वदेत्, 'अजिकरान्तरायाऽऽदि-पक्षप्रसङ्गादिति सूत्रार्थः ॥ ४३ ॥ किं च—'सव्यमेवं' ति सूत्रं, 'सर्वमेतद्व्याप्ती' ति केनचित् कस्याचित् संदिष्टे सर्वमेतत्पथा सकस्यमिति सर्वमेतद्व्याप्तीति नो वदेत्, सर्वस्य तथास्वरव्यञ्जनाऽऽपुपेतस्य वक्रमशक्यत्वात्, तथा सर्वमेतदिति नो वदेत्, कस्यचित्संदेशं प्रयच्छन् सर्वमेत-दित्येवं वक्रव्य इति नो वदेत्, सर्वस्य तथा स्वरव्यञ्ज-नाऽऽपुपेतस्य वक्रमशक्यत्वात् असंभवाभिधाने मृगवादिः, यतश्चैवमतः—'अनुचिन्त्य' आलोच्य सर्वं वाच्यं 'सर्वत्र' कार्येषु यथा असंभवाऽऽपमिधानाऽऽदिना मृगवादिना न भव-त्येवं भावेन प्रज्ञावात् साधुरिति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥ किं च—'सुक्तीं व' ति सूत्रं, 'सुक्तीं वेति' किञ्चित् के-नचित् क्रीतं दर्शितं सत्सुक्तीतमिति न व्यागृणीयात् इति योगः, तथा 'सुविक्रीं' मिति किञ्चिन्नेनविद्विक्रीतं बट्टा पृष्टः सन् सुविक्रीतमिति न व्यागृणीयात्, तथा के-नचित् क्रीते पृष्टः 'अकयं' कयाहमेव न भवतीति न व्यागृणीयात्, तथैवमेव 'कयमेव वा' क्रयाहमेवेति, तथा 'इदं' शुद्धाऽऽदि शुद्धाणाऽऽपामिना कालं समर्थं अभिष्यति, तथा 'इदं' मुञ्जं घृताऽऽपामिना कालं समर्थं अभिष्यती-ति कृत्वा 'पणितं' पणयं नैव व्यागृणीयात्, आमीयचिक-रणाऽऽदिदोषप्रसङ्गादिति सूत्रार्थः ॥ ४५ ॥ अत्रैव विधिमाह- 'अण्वग्रे व' ति सूत्रम्, अण्वग्रे वा महाग्रे वा, कस्मि-

नित्याह-कये वा विकयेऽपि वा 'पणितार्थे' पणयवस्तु-नि समुपपन्ने केनचित् पृष्टः सन् 'अनवधम्' अण्वग्रे व्या-गृणीयात् यथा नाभिकारोऽत्र तपस्विनां व्यापाराभावादिति सूत्रार्थः ॥ ४६ ॥

किं च—

तदेवासंजयं धीरो, आस एहि करेहि वा ।
सधं विट्ट वयाहि ति, नेवं भासिज पक्षं ॥ ४७ ॥
बहवे इमं असाहु, लोए वृक्षेति साहुणी ।
न लवे असाहु साहुति, साहु साहु ति आलवे ॥ ४८ ॥
नाणदंसणसंपणं, संजयं अ तवे रयं ।
एवंगुणसमाउत्तं, संजयं साहुमालवे ॥ ४९ ॥

'तदेव' ति सूत्रम्, तथैव 'असंयतं' गृहस्थम् 'धीर' संयतः आस्वेदेव, यदीतोऽत्र, कुर्वधे-सञ्ज्ञाऽऽ-दि, तथा शेषव निद्रया, तिष्ठोऽप्येवमिति, अत्र प्राममिति नैवं भाषेत प्रज्ञावात् साधुरिति सूत्रार्थः ॥ ४७ ॥ कि-ञ्च—'बहवे' ति सूत्रम्, बहवः 'एते' उपलभ्यमानस्व-रूपा आजीवकाऽऽद्यः असाधवः निर्वाणसाधकयोर्भावेत्यु-क्तं 'लोके तु' प्राणिसङ्घाने उच्यन्ते साधवः सामान्येन, त-त्र नाऽऽलपेत्साधुं साधुं, मृगवादिप्रसङ्गात्, अपि तु साधुं साधुमित्यालोपेत् न तु तमपि नाऽऽलपेत्, उपबृंहणमिवा-रं वा प्रसङ्गादिति सूत्रार्थः ॥ ४८ ॥ किंविशिष्टं साधुं साधु-मित्यालोपेदित्यत्र आह—'नाण' ति सूत्रम्, आनन्दीनसं-प-न्नं-समृद्धं संयमं तपसि वा रतं यथाशक्ति एव—गुणस-मायुक्तं संयतं साधुमालोपेत्, न तु द्रव्यसङ्ख्याधारणमपीति सूत्रार्थः ॥ ४९ ॥

किञ्च—

देवाणां मणुआणां च, तिरिआणां च वृग्गहे ।
अमुगाणां जम्भो होउ, वा वा होउ ति नो वए ॥ ५० ॥
वाओ वुदं च भीउएदं, खेपं चायं मिषं ति वा ।
कया गुहुज एआणि, मा वा होउ ति नो वए ॥ ५१ ॥
तदेव मेहं व नहं व मालवं, न देवेदं व ति गिरं वज्जा ।
समुच्छिण उअए वा पओए, वज्जा वा वुद्वलाहयति ॥ ५२ ॥
अंतलिकव ति णं वृआ, गुडआणुवरिअ ति अ ।
रिद्धिमेतं नरं दिस्स, गिद्धिमेतं ति आलवे ॥ ५३ ॥
तदेव सावजऽणुमोअणी गिरा,
आहारिणी जा य परोवयाहणी ।
स काह लोह भय हास माओयो,
न हासमाओऽपि गिरं वज्जा ॥ ५४ ॥

'देवाणं' ति सूत्रम्, 'देवानां' देवासुराणां 'मनुजा-नां' नरान्द्राऽऽदीनां 'तिरिआणां' मण्डिवाऽऽदीनां च 'विषदे' संप्राये सति 'अमुकानां' देवाऽऽदीनां अयो मवतु मा वा भवति चेति नो वदेत्, अचिकरान्तरायाऽऽदिदोषप्रसङ्गादिति सूत्रार्थः ॥ ५० ॥ किञ्च—'वाउ' ति सूत्रम्, 'वा-तो' मलयमाकताऽऽदिः 'वृष्टं वा' वर्षणं, शीतोष्णं मयी-

ते 'समे' राजविह्वलशब्दं 'भ्रातं' सुमित्रं, 'शिव' मिति बोधसर्गहितं कदा तु भवेयुः एतामि, वाताऽऽदि-
नि, मा वा भवेयुरिति प्रमाऽऽद्यभिभूतो नो वदेत् । अधिक-
रणाऽऽदिवाच्यसङ्गात्, वाताऽऽदिषु सन्तु सन्धवीडाऽऽपत्तः
तद्वद्वतस्तथावमेव उपानिधानभावादिति सूत्रार्थः ॥४१॥
'नहव' लि 'सुत्रं', तथैव मेघं वा नमो वा मानवं
वाऽऽश्रय्य नो 'देवदेव' लि 'गिरं वदेत्', मेघमुक्तं दृष्ट्वा उ-
क्तो देव इति नो वदेत्, एवं 'मम' आकाशं 'मानवं'
राजानं वा देवमिति नो वदेत्, मिथ्यावाङ्मात्रायाऽऽदिप्रस-
ङ्गात् । कथं तर्हि वदेदित्याह—उक्तं दृष्ट्वा संमुखित उक्तो
वा पयोऽ इति, वदेद्वा पुत्रो बलाहक इति सूत्रार्थः ॥४२॥
नम आश्रित्याऽऽह—'अतस्त्विति' लि 'सूत्रम्', इह नमोऽन्तरि-
क्षमिति ह्याहुस्तानुचरितमिति वा, सुरसेवितमित्यर्थः,
एवं किल मेघोऽप्येतदुभयशब्दावप्य एव । तथा 'आदि-
मन्त्रं' संपदुपेतं नरे दृष्ट्वा, किमियाह—'रिजिमंतं' मिति
आदिमानयमित्येवमालम्बेत्, एवमहारतो मृषावादाऽऽदिपरि-
हारायमिति सूत्रार्थः ॥४३॥ किंच—'तदेव' लि 'सूत्रं', तथे-
व सावधानुमेदिनोः 'गोः' बापू यथा सुष्ठु इतो भ्राम इ-
ति, तथा 'अवधारिणी' इदमित्येवेति, संशयकारिणी
वा, या च परीयधानिनी यथा—मांसमदोषाव 'से' इति ता-
मेवंभूतां कौषाक्षोमान्प्रधानासाह, मानमेमाऽऽदीनामुपल-
क्षणमतत्, 'मानवः' पुमान् साधुन हसन्नपि गिरं वदेत्,
प्रभूतकर्मवशादेतत्त्वादिति सूत्रार्थः ॥४४॥

(१८) वाक्यशुद्धिक्रमाह—

सवकसुद्धिं समुपेहिआ हृषी,
गिरं च दुष्टं परिजए सया ।
मिधं अदुष्टं (दुं) अणुवीह भासए,
सयाख मज्जे लहई पसेसयं ॥ ५५ ॥
भासाइ दासे अ गुणे अ जाणिआ,
तीस अ दुष्टं परिजए सया ।
अमु संजए सामगिए सया जए,
वइअ बुद्धे रिअमाखुलोमिधं ॥ ५६ ॥
परिक्खभासी सुमभाहिइदिए,
चउकमायावगए अणिसिए ।
से निदुधुणे धुणमलं पुरेकदं,
आराहए लोगमिधं तहा परं ॥ ५७ ॥ ति वेदि ।
'सवक' लि 'सूत्रं', सदाक्यशुद्धिं, स्ववाक्यशुद्धिं वा,
सवाक्यशुद्धिं वा, सर्तो शोभनां, स्वामार्गीयां, स
इति वक्ता, वाक्यशुद्धिं 'संशेष' सम्यक् दृष्ट्वा 'सुमिः'
साधुः गिरं तु 'दुष्टां' यथोक्तलक्षणां परिवर्जयेत् सदा,
किं तु 'मितं' स्वरतः परिमाणात्तत्र, 'अदुष्टं' देश-
कालोपपन्नाऽऽदि 'अनुविधित्व' यथोक्तोप्य भावमाखः स-
न 'सतां' साधूनां मध्ये 'समये प्रशंसनं' प्राप्नोति प्रशंसा-
मिति सूत्रार्थः ॥५४॥ यतश्चैवमन्तः 'भासाइ' लि 'सूत्रं',
'भाषाया' उक्तलक्षणाया द्रोषांश्च गुणांश्च 'आराह' यथा—

वदेत्येव तस्याश्च बुद्ध्याः भाषायाः परिवर्जकः सदा, एवंभू-
तः सन् वद्वीचनिकाद्येषु संयतः, तथा 'आमये' अम-
नायै वरणपरिणामगमै चरिते सदा यतः 'सर्वकालमु-
पयुक्तः सन् वदेद् बुद्ध्या' इतिानुलोमं 'हितं—परिणामसुख-
रम् अनुलोमं—प्रनाहारीति सूत्रार्थः ॥४६॥ उपसंहारकाह—
'पारक' लि 'सूत्रं', 'परीक्षयापी' आलोचितवक्ता त-
था 'सुसमाहितेन्द्रियः' सुप्रणिहितेन्द्रिय इत्यर्थः, 'अप-
गतवक्तृकथायः' कौषाऽऽदिनिरोधकतैति भावः, 'अनिश्चि-
तो' द्रव्यभावनिश्चारहितः, प्रतिवचनविमुक्त इति हृदयम् ।
स इत्यंभूतो 'निर्धुव' प्रस्फोट्य 'धूषमलं' पापमलं 'पु-
राकृतं' जन्मान्तरकृतं, 'किमिति ?—' आराधयति ' प्र-
णीकरोति लोकम् ' एवं 'मनुष्यलोकं' वाक्संयतत्वेन, त-
था 'पर' मिति परलोकमापन्नयति निष्कालोक्तं, यथा—
संभवमन्तरं पारमार्थ्येण वेति मर्मः । प्रवीणीति पूर्ववत्,
नयाः पूर्ववदेव ॥ ४७ ॥ ४८० ७ अ० २० ।

वाक्यप्रणिधानाह—

अपुच्छिअन भासिअजा, भासमाखस संतरा ।
पिठिमं न स्वाइअजा, मायाभासे विवजए ॥ ४७ ॥
अपत्तिधं जेख सिआ, आसु कुपिउज वा परो ।
सम्भतो तं न भासिअजा, भासं अदिअगागिणि ॥ ४८ ॥
दिठं मिधं असंदिद्धं, परिपुणं विधं जिधं ।
अवेपिरमणुविग्गं, भासं निसिर अचवे ॥ ४९ ॥
आयारणीपरं, दिदिबायमभिजं ।

वायिकेवल्लिधं नथा, न तं उवहसे मुणी ॥ ५० ॥

'अपुच्छिअनो' लि 'सूत्रम्', अपुष्टो निष्कारणं न भा-
षेत, भावमाखस्य आन्तर्येण न भाषेत, नेदमित्यं किं-
तश्चैवमिति, तथा 'पृष्ठिमांसं' परीक्षदोषकीर्तनकपं 'न
स्वादत्' न भाषेत, 'मांससत्त्वायां' मायाप्रधाना मृषा-
वाचं विवर्जयेदिति सूत्रार्थः ॥४७॥ किं च—'अप्य-
लिधं' लि 'सूत्रम्', अप्रतीत्येन स्यादिति प्राकृतशैल्या
येनेति—यथा भाषया भाषितया अप्रतीतिरत्यप्रतीतिमात्रं भवे-
त् तथा 'आयु' शीघ्रं 'कुप्येद्वा' परो 'रोषकायै' दशयेत्,
'सर्वशः' सर्ववैकल्यासु 'ताम्' इत्यंभूतां न भाषेत भाषा-
म् 'अहितमागमिनी' उभयलोकाविक्रमादिति सूत्रार्थः ॥४८॥
मायालोपायमाह—'दिठं' लि 'सूत्रं', 'दष्टां' दृष्टावैधियया 'मिनां'
स्वव्यप्रयोजनाभ्याम् 'असांश्याम्' निःशङ्कां 'प्रतिपूर्णा'
स्वराऽऽदिभिः 'व्यक्राम्' अलक्ष्णं 'जित्वां' परीक्षिताम् 'अज-
ल्पनशीलां' नैवेर्लक्षणविलक्षणाम् 'अनुद्दिष्टां' नोद्दिष्टकारी-
णीमेवंभूतां भाषां 'निधुज्' ह्याय् 'आरमवान्' 'संचे-
तन इति सूत्रार्थः ॥४९॥ प्रस्तुतोपदेशाधिकारं 'एवेदमाह—
'आयार' लि 'सूत्रम्', आचारप्रवृत्तिपरमित्याचारधरा-
स्त्रीलिङ्गाऽऽदीनि जानाति प्रवृत्तिधरस्मान्मेव सविशेषादी-
न्येवंभूतम् । तथा दाहवाद्यमर्घ्यानां प्रकृतिप्रत्ययलोपाऽऽग-
मवर्धिकाकारकालकारकाऽऽदिर्विधेन 'वाग्विस्फुल्लितं विद्या-
विधिचय—अनेके' प्रकारैर्लिङ्गभेदाऽऽदिभिः स्फुल्लितं विद्याय
न 'तम्' आचाराऽऽदिपरमुपहसन्मूर्तिः, अदो तु स्वस्था-

बासाऽऽदिचरस्य बावि कोशालमित्येवम् इह च दधिवायम-
धीयानमित्युक्तमत इदं गम्यते--नाधीतदधिवायं . तस्य
ज्ञानाप्रमादातिशयतः स्मल्लानाऽसंभवाद् . यद्येवंभूतत्वापि
स्मल्लितं संभवति न चेन्नमुपहस्येतिरूपदर्शः . ततोऽप्यस्य
सुतरां संभवति, नास्ती हसितव्य इति सूत्रार्थः ॥ ४० ॥

किं च-

नक्षत्रं सुमिषं जोगं, निमिषं मंतप्रेसजं ।

गिहिणो तं न आह्वयन्, भूआह्विरण्यं पयं ॥ ५१ ॥

'नक्षत्रं' ति 'सूत्रं', गृहिणा वृष्टः सक्षत्रम्--अग्नि-
व्यादि 'स्वप्नं' शुभाशुभफलमतुस्तत्ताऽऽदि 'योगं' वशीक-
रणऽऽदि 'निमिषम्' अतीताऽऽदि 'मन्त्रं' बुद्धिकर्मत्वा-
ऽऽदि 'मेघजम्' अतीतसाराऽऽधीयं 'गृहिणाम्' अस्वयत्नानां
तद्वाऽऽवक्ष्यति, किञ्चिद्विषयित्वाद्-भूतार्थकत्वं यद्विषयि
भूतानि--एकस्मिन्वाऽऽदिनि संघट्टनाऽऽदिनाऽऽधिक्रियन्ते-ऽ-
स्मिन्निति, तत्रैव तद्वर्षातिपरिहाराधीन्यर्थं ज्ञातुं--अनधि-
कारोऽत्र तत्पक्षेनानिति सूत्रार्थः ॥ ५१ ॥ वृष्टो ८ अ० २ उ० ।

(१६) भाषावक्ष्यता--

से भिक्षू वा भिक्षुणी वा इमां वयायारां सोषा
शिसम् इमां अयायारां अयायिर्यपुत्रां जाणुज्जा
जे कोहा वा वायं विउंजंति जे माया वा ० जे मायाए बा०
जे सोभा वा वायं विउंजंति जाणुअं वा फुमे वयंति
अजाणुअं वा फुमे वयंति सव्वमेतं सावजं वज्जज्जा
विवेगमायाए, धुवं चेदं जाणुज्जा अणुवं चेदं जाणुज्जा
असंखं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा लभिय खो लभिय
हुंजिय खो भुंजिय अदुवा आगतो अदुवा खो आगतो
अदुवा एति अदुवा खो एति अदुवा एहिति अदुवा खो
एहिति इत्थं वि आगते इत्थं वि खो आगते इत्थं वि ए-
ति इत्थं वि खो एति इत्थं वि एहिति इत्थं वि खो ए-
हिति ॥ अणुवीइ खिन्नाभासी समियाए संजयए मांसं भासे-
ज्जा । तं जहा-एगवयणं १, दुवयणं २, वहुवयणं ३, इत्थि-
वयणं ४, पुरिसवयणं ५, खपुंसगवयणं ६, अउरुत्तवयणं
७, उवणीतवयणं ८, अवणीयवयणं ९, उवणीयअवणीय-
वयणं १०, अवणीयववणीयवयणं ११, तीयवयणं १२,
पटुप्पसवयणं १३, अयागतवयणं १४, पक्कसवयणं १५,
परोक्कसवयणं १६; से एगवयणं वदिस्सामीति एगवयणं
वएजा ० जाव परोक्कवयणं वदिस्सामीति परोक्कवयणं व-
देजा, इत्थी वेस पुरिसो वेस खपुंसं वेस एयं वा चयं अस्स
वा चयं अणुवीइ निन्नाभासी समियाए संजए भासं भासे-
ज्जा, देवयाइ आयतथाइ उवातिक्कम् ॥ अह भिक्षू जा-
जेजा चत्तारि भासजायाइ । तं जहा-सव्वपणं पटमं भास-
जायं १, बीचं मोसं २, तइयं सव्वाभोसं ३, जं शेव सव्वं शेव

भोसं शेव सव्वभोसं असक्कभोसं जाम ते चउत्तं भास-
जातं ॥ ४॥ से बेमि जे अतीता जे य पटुप्पसा जे अयागवा
अरइता भगवंतो सव्वे ते एयाणि चैव चत्तारि भासजा-
याइ भासिणु वा, भासंति वा, भासिस्संति वा, पण्विंशु वा,
पण्वंति वा, पण्वविस्संति वा, सम्भाइं च शे एयाणि
अविताणि वसमंताणि मंधमंताणि रसमंताणि फासमं-
ताणि चओवचइयाइ विप्पारिखामधम्माइं अवंतीति सप-
क्खायाइ । (धम्म-२२२)

स भावमिच्छति मानस्यतः करणनिष्पन्नान्, इदम् प्रत्यक्षा-
ऽऽसन्नवाचित्वात् समनन्तरं वक्ष्यमाणात् बावि आचारा वा-
माचाराः वाग्व्यापारास्तान् श्रुत्वा, तथा निश्चयं ज्ञात्वा भा-
वासमित्या भाषां भाषेतोत्तरेण संभष्य इति । तथा यादृक्भूता
भाषा न भाषितव्येति तत्साधदर्थयति--इमांस्वयमाणां
अनाचारान् साधुनामभाषणयोग्यान् पूर्वसाधुभिरनाधीये-
पूर्वान् साधुभ्योऽनीयात् । तथाप्येव केन कांभाषा वार्त्तं विमु-
ञ्जति विविधं व्यापारयन्ति भाषन्ते यथा वीरभवं ह्यसत्त्वमि-
मित्यादि, तथा मानेन भाषन्ते यद्योक्तमजातिरहं हीनस्त्वमि-
त्यादि, तथा मायया यथा स्मृतोऽहमपरसंदेशकं वा साव-
यकं केनचिदुपायेन कथयित्वा मिथ्यामुक्तं करोति, सहसा
ममेतद्वायातमिति, तथा लोभेनाहमनेकोऽज्ञातः किञ्चित्कथ्य
इति, तथा कस्यचिद्विषये जानास्तद्विषयोपपद्यन्ते पुण्यं वक्ष-
स्यजानानां वा; सर्वे चेतकोधाऽऽर्द्धवचनं सहस्रबंधनं पापं न
गच्छेण वा वनेन इति साधयं नउज्जयेद्विषयकमाद्या-विषयिकमा-
स्यवा साधयं वचनं वज्जनीयमित्यर्थः । तथा केनचित्साङ्गे
साधुना जल्पता नेव सावधारण्यं यथा वक्तव्यं, यथा-ध्रुवंत-
श्चित्तं वृष्टयादि भविष्यतीत्येवं जानीयादुभूयं वा जानी-
यादिति । तथा कथाज्ञानाधुं निष्ठाये प्रविष्टं ज्ञातिकुलं वा
गर्भं चिरयन्तमुद्दिष्टापरं साधय एवं सुवीर्यं, यथा-भुज्जमहं
वयं स तत्राऽऽसत्ताऽऽर्द्धकं लब्धेव समागमिष्यति, यदि वा-
भिषये न वयं किञ्चित्कालोऽस्माकमवसायः समागमिष्यति,
एवं तत्रैव मुक्त्वा अमुक्त्वा वा समागमिष्यतीति सावधार-
ण्यं न वक्तव्यम्, अप्येवैवभूतां सावधारणां वाचं न ज्ञात्वा,
यथा-आगतः कश्चिद्वाजाऽऽर्द्धको वा समागतः, तथा आग-
च्छति न वा समागच्छति, एवं समागमिष्यति न वेति एवम-
प्यसत्तमडाऽऽद्यायं भूताऽऽर्द्धकालस्ये चोप्ये, यमर्थं सव्य-
यं जानीयात् तद्वमेवेतदिति न ज्ञायादिति भाषायेः । साभा-
स्येन सर्वत्रयाः साधारण्यमुपदर्शो, यथा-अनुविद्विष्यत् विचार्यं
सम्यग्निश्चिन्त्यातिशयेन श्रुतेऽपदेशेन वा प्रयोजने सति निन्ना-
भाषी सावधारण्यभाषी सन्न समित्या भाषासामित्या समतया
वा रागद्वेषाकरणलक्षणया बाह्यवचनविधिषा भाषां भाषे-
ति । यादृक्भूता च भाषा भाषितव्या तां यादृक्वचनविधि-
मतां दर्शयति--तद्यथायमुपमर्शनीयाः, एकवचनम्-वृक्षः,
द्विवचनम्-वृक्षो, बहुवचनम्-वृक्षा इति, स्त्रीवचनम्-
वीणा कन्या इत्यादि, पुंवचनम्-घटः पट इत्यादि,
नपुंसकवचनम्-पीठं देवकुलमित्यादि, अप्रयास्यवचनम्-
आगम्यति अत्र्यामं हृदयमं तत्परिहाराण्यम् अविष्यतस्त-
देव सहसा पतनम्-उपनीतवचनं प्रसीधवचनं यथा-कु-

पवती स्त्री, तद्विपर्ययेणापमीतवचनम्-ययेवं रूपहीने-
ति, उपनीतापमीतवचनम्-कश्चिद् गुरुः प्रशस्यः कश्चि-
न्मियो, यथा रूपवतीयं स्त्री किं त्वसद्वृत्तेति अपमी-
तोपनीतवचनम्-अकपवती स्त्री किं तु सवृत्तेति, अनी-
तवचनम्-कृतवान्, वतमानवचनम्-करोति, अ-
नागतवचनम्-करिष्यति, प्रत्यज्ञवचनम्-एष देवद-
त्तः, परोक्षवचनम्-स देवदत्तः । इत्येतानि चोह-
श्च वचनानि अमीषां स भिन्नोपाधिविवक्षायामेकवच-
नमेव शृणुयात्परोक्षवचनविवक्षायां परोक्षवचनमेव शृ-
णुयात्, इति । तथा स्यादिके दृष्टे सति स्येवेष्टा पुष्टयो
वा नपुंसकं वा, एवमेवैतद्व्यवहृतेन, एवम् अनुविधित्व
मिश्रित्व मिश्राभाषी सन् समित्वा समनया संवत एव
भाषां भविष्यति, तथा इत्येतानि पूर्वोक्तानि भाषागतानि व-
चनमात्रानि वा आप्यतानि शेषस्थानामनुयातिक्रियात्ति-
लक्ष्य भाषां भवेत् । अथ स भिन्नोपाधिविवक्षारि भाषा-
क्षान्तिं वतस्ते भाषाः । तद्यथा-सत्यमेकं प्रथमं भाषा-
जातं यथाधम्-अवितथम् । तद्यथा-गौरैरेवाश्वोऽश्व-
ति १ । एतद्विपरीता तु मृषा द्वितीया, यथा-गौरश्चोऽश्वो-
गौरिति २ । दुनीया भाषा सत्यामृषेति, यत्र किञ्चित्सत्यं
किञ्चित्मृषेति, यथा-अश्वन् यान्तं वददन्तमुष्टेक्ष याती-
त्यभिधायति ३ । अनुधी तु भाषा योरुपमाना न सत्या, नापि
मृषा, नापि सत्यामृषा आमन्त्रणाऽऽज्ञापनाऽऽदिका साऽ-
न्नाभसत्यामृषेति ४ । स्वमनीषिकापरिहारायैवाह- (सि वेमी-
ति) साऽहं यदेतद् ब्रवीमि तत्सर्वैरेव तीर्थकश्चिरंतीतानाम-
तत्सर्वमैर्भाषितं भाष्यते भाषिष्यते च । अपि चेतिनि
स्वाध्यायपदेनानि भाषाद्रव्यात्यविवक्षानि च बहोमन्त्रस-
त्स्यंशमिति बयोपवधिकानि विविधपरिणामधर्माणि भव-
न्तीति, एवमाख्यातं तीर्थकश्चिरिति । अथ च वज्रोऽदिम-
स्वाभिव्यक्त्येव शब्दस्य मूल्यवमावेदितं, न ह्यमनीष्याऽऽका-
शाऽऽद्वेषोऽद्वयः संमवागि, तथा बयोपवचनमनीष्येनेन तु
शब्दस्यानित्यमाविधिकृतं, विविधपरिणामत्वात्तद्व्यवहा-
रमिति ।

(२०) साम्प्रतं शब्दस्य कृतकत्वाऽऽविष्कारणस्याऽह-

से भिक्स् वा भिक्स्तुषी वा से जं पुण जाणिज्जा-पुम्बि
भासा अभासा भासिज्जमाणी भासा भासा भाससम-
यवितिकेता च खं भासिवा भासा अभासा ॥

स भिन्नोपाधेयं शब्दं जानीयात् । तद्यथा-भाषाद्रव्यवर्ग-
क्षान्तां वस्तुयोगमिस्तरणात् 'पूर्व' प्राप्तं भाषा 'माप्यमा-
शेष' वस्तुयोगेन मिश्रणमाशेष भाषा, भाषाद्रव्याणि भा-
षा भवति; तदनेन तादोहोऽऽदिध्यापारेण प्रागसतः शब्द-
स्य निष्पादनात्स्फुटमेव कृतकारणमावेति, मृत्तियुद्धं वद-
न्नाऽऽदिनेव घटस्थिति, सा बोद्धरितप्रत्ययसिखाच्छब्दानां
आयुक्तोत्तरकालमप्यभाषैव, यथा कृपाज्ञावस्थायां घटोऽ-
घट इति, तदनेन प्रागमावर्ण्यभाषाभाषी शब्दस्याऽवेदित-
विति ॥

इदानीं वतस्त्रुणां भाषाक्षान्तापणीयामाह-

से भिक्स् वा भिक्स्तुषी वा से जं पुण जाणिज्जा-वा

य भासा सत्त्वा १, जा य भासा मोसा २, जा य भासा
सत्त्वामोसा ३, जा य भासा असत्त्वामोसा ४, तद्व्यपगारं
भासं सावजं सकिरियं ककसं कडुयं निट्ठुं फरुसं अण-
वकरिं छेदवकरिं अयवकरिं पतिताववकरिं उद्ववकरिं
भूतोववाइयं अभिकिंख खो भासेज्जा ॥

स भिन्नोपाधेयं जानीयात्, तद्यथा-सत्यां, मृषां, सत्यामृ-
षाम्, असत्यामृषाम् । तत्र मृषा सत्यामृषा च साधूनां ताव-
च्च वाच्या, सत्याऽपि या कर्कशाऽदिगुणोपेता सा न वाच्या,
तां च वश्येति-सहावघेन वसेत् इति सावधा, तां सत्यां
मपि न भावेत्, तथा सह किपया अनधेयद्वयप्रसिद्धा-
न्याया वसेत् इति सकिरिया तामिति, तथा कर्कशां बर्हिता-
स्रां, तथा कटुकां विचोद्वियकारिणीं, तथा निट्ठुरां हृक्प्र-
धानां पश्यां मम्मोघाटनपराम् (अह्वयकरिं ति) कम्मोऽऽ-
भवकरीम् । एवं छेदं भेदं न करी यावत्पद्मावणकरीमित्येव-
मादिकां भूतोपधातिनीं प्राप्युपनापकारिणीमभिकिञ्चय म-
नसा पर्यालोच्य सत्यामपि न भाषेतेति ।

भाषणीयां त्वाह-

से भिक्स् वा भिक्स्तुषी वा से जं पुण जाणिज्जा वा
य भासा सत्त्वा सुमुदा, जा य भासा असत्त्वामोसा, तद-
व्यपगारं भासं असावज्जं ० जाव अभूतोववाइयं अभिकिंख
भासं भासेज्जा ॥ (सूत्रम्-१३३)

स भिन्नोपाधेयं जानीयात्, तद्यथा-या च भाषा स-
त्या सूत्रमिति कुशाग्रीयया बुद्ध्या पर्यालोच्यमाना मृषाऽ-
पि सत्या भवति यथा सत्यापि मृषदृष्टेन लुब्धकाऽऽदरेषण-
प इति । उक्तञ्च-"अस्मिन् न भासितवत्, अस्मिन् हु स-
त्वं पि जं न वसत्त्वं । सत्त्वं पि हाह अस्मिन्, जं पररीहाकरं
वयसं ॥ १ ॥ " या चासत्यामृषा आमन्त्रणी आज्ञापनाऽदि-
का तां तथामकारां भाषासत्तावधामाकिर्यां यावद् भूतोपधा-
तिनीं मनसा पूर्वम् अभिकिञ्चय पर्यालोच्य खर्वा साधुभी-
षां भाषेतेति ॥ १३३ ॥

किञ्च-

से भिक्स् वा भिक्स्तुषी वा पुवं आधेतेपाणे आधेति-
ते वा अपडिसुयेमाणे खो एवं वदेज्जा-होलेति वा गो-
लेति वा वसुलेति वा कुपवलेति वा घटदासेति वा सावे-
ति वा तेणेति वा चारिएति वा भाइति वा मुसावादीति
वा, इयाइं तुमे ते जण्णा वा, एतव्यपगारं भासं सावज्जं स-
किरियं ० जाव भूतोववाइयं अभिकिंख खो भासेज्जा ॥

स भिन्नोपाधेयं जानीयात्, तद्यथा-या च भाषा स-
त्या सूत्रमिति कुशाग्रीयया बुद्ध्या पर्यालोच्यमाना मृषाऽ-
पि सत्या भवति यथा सत्यापि मृषदृष्टेन लुब्धकाऽऽदरेषण-
प इति । उक्तञ्च-"अस्मिन् न भासितवत्, अस्मिन् हु स-
त्वं पि जं न वसत्त्वं । सत्त्वं पि हाह अस्मिन्, जं पररीहाकरं
वयसं ॥ १ ॥ " या चासत्यामृषा आमन्त्रणी आज्ञापनाऽदि-
का तां तथामकारां भाषासत्तावधामाकिर्यां यावद् भूतोपधा-
तिनीं मनसा पूर्वम् अभिकिञ्चय पर्यालोच्य खर्वा साधुभी-
षां भाषेतेति ॥ १३३ ॥

एतद्विपर्ययेष्वेव भाषितस्त्वभासः—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा पुंमं आसंतेपाणे आसंतेपि वा अप्पहिमुणेपाणे एवं वदेज्जा—अमुणे पि वा आउसो पि वा आउसंतारो पि वा सावकां पि वा उपासमे पि वा धम्मिए पि वा धम्मपिए पि वा एयप्पगारं भासं असावज्जे ० जाव अभिक्खं भासेज्जा ॥ से भिक्खु वा भिक्खुणी वा इत्थि आसंतेपाणे आसंतेति य अप्पाहि-मुणेपाणे थो एवं वदेज्जा—शोलीति वा गोलीति वा इत्थीगमेख्खे तेष्वं ॥ से भिक्खु वा भिक्खुणी वा इत्थि आसंतेपाणे आसंतेपि य अप्पहिमुणेपाणे एवं वदेज्जा—आउसो पि वा भइतीति वा भोइति वा भगवतीति वा सा-विगेति वा उवासिए पि वा धम्मिए पि वा धम्मपिएपि वा, एतप्पगारं भासं असावज्जे ० जाव अभिक्खं भासेज्जा ॥

(सूत्रम्—१३४)

स भिक्षुः पुत्रात्मामान्नयस्त्रात्मन्त्रितं वा ध्रुवन्तमेव ब्रूयात् । तद्यथा—अनुक इति वा, आनुभम्वति वा, आनुभन्त इति वा तथा आशक चर्ममिय इति, एवमादिषां भाषां भाषेतेति । एवं स्त्रियमभिक्षुय स्वब्रह्ममपि प्रतिषेधविधिभ्यां नेयमिति ॥ १३४ ॥

पुनस्तथाप्यणीवामासः—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा थो एवं वदेज्जा—णभो-देवेति वा गजदेवेति वा बिज्जुदेवेति वा पवुद्धेदेवेति वा निवुद्धेदेवेति वा पठउ वा वासं मा वा पठउ णिक्कज्ज वा ससं मा वा णिक्कज्ज विभाउ वा रयणी मा वा विभाउ उदेउ वा सूरिए मा वा उदेउ सो वा राया जयउ वा मा जयउ वा, थो एतप्पगारं भासं भासेज्जा । पव्वं से भि-क्खु वा भिक्खुणी वा अंतलिक्खेति वा गुज्झाणुवरिए-पि वा संझुच्छिए वा शिवइए वा पभो वदेज्जावुद्धवला-इगेति वा, एयं त्वलु तस्स भिक्खुस्स भिक्खुणीए वा सा-वगियं ॥ (सूत्रम्—१३५)

स भिक्षुरेवंभूतामसंयतमाणां न वदेत् । तद्यथा—नमोदेव इति वा, गजैति देव इति वा तथा निशुदेवः, प्रवृष्टो देवः, निवृष्टो दे-वः, एवं पततु वर्षा मा वा निष्पद्यतां शस्यं मेति वा, विधातु रजनी मेति वा, उतेतु सूर्यो मा वा, जयत्वसो राजा मावेति, ए-वं प्रकारां देवाऽदिकं भाषां न भाषेत् । कारणञ्जाने तु प्रहायान् संयतमात्रया अन्तरिक्षमिच्छादिकया भाषेत । एतत्तस्य भि-क्षोः सामग्र्यमिति । आवा० २ अ० १ सू० ४ अ० १ उ० ।

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा जहा वेगइयाइं रुवाईं पासैज्जा तहावि ताइं नो एवं वदेज्जा । तं जहा—गंठी गंठीति वा, कुडी कुडीति वा ० जाव मयुमंभुयि सि वा इत्यच्छिष्यं इत्यच्छिष्येति वा, एवं पादच्छिष्येति वा शकच्छिष्येति वा कच्छिष्येति वा उदुच्छिष्येति वा, जे यावेष्वे नहप्पगारा एय-

प्पगाराहिं भासाहिं बुइया २ कुप्पंति मात्तवा ते यावि त-हप्पगाराहिं भासाहिं अभिक्खं थो भासेज्जा ।

स भिक्षुर्यद्यपि (एगइयाइं ति) कानिचिन् ब्रूयात् न-एडीपइकुट्टवादीनि पश्येत्तथाऽप्येतानि क्वचनमात्राहं तां-शेषणविशिष्टानि नोक्त्वाऽप्येति । तद्यथेत्थुवाहरनोपप्र-शनायः, गच्छी मयमदस्यास्तीति गच्छी, यदि बोक्खुनमुत्त-कपाइः स गच्छीत्येवं न व्याहृतेष्वः, तथा कुट्टयापि न कुट्टा-ति व्याहृतेष्वः, एवमपरवर्गाविशिष्टा न व्याहृतेष्वः, यावन् मयुमंभुयि मयुवर्णमृगानवरतप्रभातीति । अत्र च धृताभ्ययने व्याधिविशेषाः प्रतिपादिताः । तद्यथेत्थुवा स्त्रे यावत्त्रियुक्तम्, एवं क्षिप्रहस्तपादात्मिकाकर्णौष्ठाऽऽवस्त-थाऽप्येव तथाप्रकाराः काणकुण्डाऽऽवस्तमक्षिणपणविशि-ष्टाभिवर्गिभक्त्या उक्ताः कुप्पंति माम्बास्तास्तथाप्रकारास्त-था-प्रकाराभिवर्गिभक्त्या कथ्ये नो भाषेतेति ।

यथा च भाषेत तथाऽह—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा जहा वेगइयाइं रुवाईं पासैज्जा तहावि ताइं एवं वदेज्जा । तं जहा—आयंसी आयंसीति वा तेयंसी तेयंसीति वा जसंसी जसंसीति वा वचंसी वचंसीइ वा अभिरुवंसि अभिरुवंसीइ वा पटिरुवंसी पटिरुवंसीति वा पासाइयं पासाइएइ वा दरिसणीजं दरिसणीएति वा, जे यावेष्वे तहप्पगारा तहप्पगाराहिं भासाहिं बुइया बुइया थो कुप्पंति मात्तवा ते यावि तह-प्पगारा एयप्पगाराहिं भासाहिं अभिक्खं भासेज्जा ।

स भिक्षुर्यद्यपि गच्छीपदाऽऽविश्याधिप्रसन्नं पश्येत्तथाऽपि त-स्य यः कश्चिद्विशिष्टो गुण आञ्जनेज्ज इत्यादिकस्तमुद्दिश्य सति कारुणे ब्रूवेदिति, केशवत्तं कण्ठवत्तं कण्ठवत्तं गुणोद्धार-नवत् गुणग्राही भवेदित्यर्थः ।

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा जहा वेगइयाइं रुवाईं पा-सिज्जा । तं जहा—वप्पाणि वा ० जाव गिहाणि वा, तहा-वि ताइं नो एवं वदेज्जा । तं जहा—सुकडेइ वा सुट्टुकडेइ वा साहुकडेइ वा कल्लाणोइ वा करण्णोइ वा, एयप्पगारं भासं सावज्जे ० जाव नो भासिज्जा ॥ से भिक्खु वा भि-क्खुणी वा जहा वेगइयाइं रुवाईं पासिज्जा । तं जहा—वप्पाणि वा ० जाव गिहाणि वा तहा वि ताइं एवं वदेज्जा । तं जहा—आरंभकडेइ वा मावज्जकडेइ वा पयचकडेइ वा पासाइयं पासाइए वा दरिसणीयं दरिसणीयं ति वा अभि-रुवं अभिरुवं ति वा पटिरुवं पटिरुवं ति वा एयप्पगारं भासं असावज्जे ० जाव भासिज्जा ॥ (सूत्रम्—१३६)

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा असणे वा पाणं वा स्वाइमं वा सा-इमं वा उवक्कदियं पहाए तहावि तं थो एवं वदेज्जा । तं जहा—सुकडेति वा सुट्टुकडेति वा साहुकडेति वा कल्लाणोति वा क-रण्णोति वा पयप्पगारं भासं सावज्जे ० जाव थो भासेज्जा ॥

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा असस्यं वा पाण्यं वा ०२ जाव उक्खसत्थिं पेहाए एवं वदेज्जा । तं जहा—आरंभकदेति वा सावज्ज कदेति वा पक्ककदेति वा यदयं भदएति वा ऊसदं २ रसियं २ मणुस्यं २ एयप्पगारं भासं असावज्जं ० जाव भासेज्जा ॥ (सुवग्ग १३७)

स भिक्षुपचयेतानि कपाणि पश्येत् । तद्यथा—यस्माः प्राकारा यावद् गृहाणि , तथाऽप्येतानि नैवं वदेत् । तद्यथा—सुकृतमेतत्सुपु कृतमेतत्साधु शोभनं कथया-
णम् एतत् , कर्तव्यमेवेतदेवंविधं भवद्विधानामिति , एवं-
प्रकारामभ्यामपि आध्यामधिकरत्नानुमोदनाभ्यो भाषेतेति ॥
पुनर्भाषणीयामाह—स भिक्षुर्ब्रह्माऽऽदिकं हृष्ट्वाऽपि तदुद्देशेन न
किञ्चिद्व्यादात् , प्रयोजने सत्येवं संयतभाषया ब्रूयात् , तद्य-
था—महाराजकृतमेतत्सावधकृतमेतत्तथा प्रत्यक्षकृतमेतत् , एवं
प्रसाधनीयवर्शनाऽऽदिकं भाषामसावधानां भाषेति ॥ एवमभा-
नाऽऽदिगतप्रतिषेधस्वरूपमपि नेयामिति , नवरं (ऊसदं ति)
उपि कृतं वर्योग्भाऽऽप्युपेतमिति ।

पुनर्भाषणीयामाह—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा मणुस्सं वा गोशं वा महिसं
वा पियं वा पसुं वा पक्षिं वा सरीसिबं वा जलयरं वा
से सं परिवृढकायं पेहाए शो एवं वदेज्जा—पुछेति वा, पमे-
तिलेति वा, वट्टेति वा बज्जेति वा, पादिमेति वा, एयप्पगारं-
भासं सावज्जं ० जाव शो भासिज्जा ॥

स भिक्षुर्गवादिः परिवृढकायं वृढकायं प्रेष्य नैतद्वदेत् । त-
द्यथा—वृद्धोऽयं प्रेमदुरोऽयं , तथा वृद्धत्वाया वध्यां वहनयोग्यो
वा, एवं पचनयोग्यः इत्यादिऽऽदिः पाननयोग्यो वेत्येवमादि-
कामभ्यामप्येवंप्रकारां सावधानां भाषां नो भाषेतेति ।

(२१) भाषणविधिमाह—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा मणुस्सं वा ० जाव जलयरं
वा से सं परिवृढकायं पेहाए एवं वदेज्जा—परिवृढकाए ति
वा उवचितकाए ति वा थिरसंघयणे ति वा चियमंससो-
णिए ति वा बहुपादिपुच्छंदिए ति वा , एयप्पगारं भासं
असावज्जं ० जाव भासेज्जा ।

स भिक्षुर्गवादिः परिवृढकायं वृढकायं प्रेष्येवं वदेत् । तद्यथा—प-
रिवृढकायोऽयमिदं वि लुगममिति ।

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा विरुक्खुवाभो गामो पेहा-
ए शो एवं वदेज्जा । तं जहा—गामो देज्जमाभो ति वा
दम्मे ति वा गोरह ति वा बाहिय ति वा रज्जोमग ति
वा एयप्पगारं भासं सावज्जं ० जाव शो भासेज्जा ।

स भिक्षुर्विकरुपा नानाप्रकारा गाः समीपे नैतद्वदेत् ।
तद्यथा—दोहनयोग्या एता गावः दोहनकालो वा वर्त्तते , तथा
दम्भो हननयोग्योऽयं गोरहकः कल्लोहकः , एवं बाहनयो-
ग्यो रथयोग्यो वेति , एवंप्रकारां सावधानां भाषां नो भाषेतेति ।

(२२) सति कारणे भाषणविधिमाह—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा विरुक्खुवाभो गामो पेहाए
३८६

एवं वदेज्जा । तं जहा—जुवंगेव ति वा धेणु ति वा रसव ति
वा हस्सेति वा मण्डलएति वा मन्वए ति वा संवहणे ति वा,
एयप्पगारं भासं सावज्जं ० जाव अभिक्खु भासेज्जा ।
स भिक्षुर्नानाप्रकाराणाः प्रेष्य प्रयोजने सत्येवं ब्रूयात् । तद्य-
था—'जुवंगेव ति' युवाऽयं गोः धेनुरिति वा रसवतीति वा ।
हस्वः , महान् , महाभययो वा, एवं संवहन इति , एवं-
प्रकारामसावधानां भाषां भाषेतेति ।

किञ्च—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा तदेव गंतुमज्जाणां पव्व-
यादं वणाणि वा रुक्खा मण्डलं पेहाए शो एवं वदेज्जा ।
तं जहा—पासायजोग्गा ति वा तोरणजोग्गा ति वा गिहजो-
ग्गा ति वा फलिहजोग्गा ति वा अग्गलाजोग्गा वा खावा-
जोग्गा वा उदगजोग्गा वा दोसजोग्गा वा पीढवंगवे-
रणंगलकुलियजंतलीणां भिगंडीआसखजोग्गा वा सय-
खजणउवस्सयजोग्गा वा, एयप्पगारं भासं शो भासेज्जा ।
स भिक्षुः कथानाऽऽदिकं गत्वा महतो वृत्तान् प्रेष्य नैवं वदेत् ।
तद्यथा—प्रासादाऽऽदियोग्या अस्मां वृक्षा इति । एवमादिकं
सावधानां भाषां नो भाषेतेति ।

यत्तु वदस्वमाह—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा तदेव गंतुमज्जाणां वा प-
व्वयाणि वा वणाणि वा रुक्खा मण्डला पेहाए एवं वदेज्जा ।
तं जहा—जातिमेतानि वा दीहवट्टाति वा मशालयाति वा
पयायलासाति वा विडिमसाला वा पासांयाइ वा ० जाव
पडिक्खाति वा, एयप्पगारं भासं असावज्जं ० जाव अभिक्खु
भासेज्जा ॥

स भिक्षुस्तथेवाधानाऽऽदिकं गत्वेवं वदेत् । तद्यथा—जाति-
मन्तः सुजातय इत्येवमादिकं भाषामसावधानां संयत एव भा-
षेतेति ।

किञ्च—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा बहुसंभूता वणफला पेहाए
तहावि ते शो एवं वदेज्जा । तं जहा—पक्काति वा पायस्स-
जाति वा वेलोचित्ताति वा टालाति वा वेहियाति वा ,
एयप्पगारं भासं सावज्जं ० जाव शो भासेज्जा ।

स भिक्षुः बहुसंभूतानि वृक्षफलानि प्रेष्य नैवं वदेत् । तद्य-
था एतानि फलानि पक्कानि पाक प्रासानि तथा पाक काष्ठा-
नि च्छादस्थानि गर्वाप्रलेपकोद्भवफलानाऽऽदिना विपक्ष्य भ-
क्ष्ययोग्यानीति , तथा वेलोचितानि पाकातिशयतो ब्रह्मण-
कालोचितानि , अतः परं कालं न विषहन्तीत्यर्थः । टालाभ्य-
नवच्छादस्थानि कोमलास्थानीनीति । यत्तुक्तं भवति—तथा द्वे-
धिकाणीति पेशीसंपादनेन द्वैधाभावकरुणयांग्यानि वेति ,
एवमादिकं भाषां फलसतां सावधानां भाषां नो भाषेतेति ।

यदभिधानीयं तदाह—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा बहुसंभूता वणफला अंबा
पेहाए एवं वदेज्जा । तं जहा—असंथडाइ वा बहुनिबडिम

कलाइ वा बहुसंभूयाइ वा भूपववि वि वा, एयप्पगारं भासं नो भासिउजा असावजं ।

स भिणुवंदुसंभूतफलानाज्जा प्रवेयैवं वदेत् । तद्यथा-असम-
योः प्रतिभासेय न शक्यवन्ति फलानि आरयितुमिच्छयः एतेन
पकार्ये उक्तः, तथा बहुनिर्धिततफला बहुनि निर्धितानि फ-
लानि येषु ते तथा, एतेन पाकसाधार्ये उक्तः, तथा बहुसंभूता
बहुनि संभूतानि पाकानि सुयतः प्रवृत्तफलाणि चितानि फलानि
येषु ते तथा, अनेन वेलोचितार्थे उक्तः, तथा भूतरूपा इति
वा भूतानि रूपा एतन्नयनार्थानि कोमलफलरूपाणि येषु ते
तथा, अनेन टाळाऽऽवर्धे उपलक्षितः, एवंभूता एते आज्ञाः,
आज्ञप्रदं प्रधानोपलक्ष्यम्, एवंभूतानमवर्णं भाषं भाषेतिति ।

किञ्च—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा बहुसंभूयाओ ओसहीओ
पेहाए तहावि ताओो थो एवं वदेजा । तं जहा-पकाइ वा
नीलीपाति वा छवीइयाइ वा लाहमाइ वा भजिमोइ वा
बहुलजाइ वा, एयप्पगारं भासं सावजं ० जाव थो भासेजा ।
स भिणुवंदुसंभूता ओषधीवंस्य तथाप्येता नैतद्वदेत् । तद्यथा-
पका नीला आदोः सुविमलः लायिमाः लाजायोम्याः रोप-
नयोम्या वा, तथा (भजिमाड सि) पवनयोम्या भजिन-
योम्या वा (बहुलज्ज सि) बहुलमयाः पृथक्करुणयोम्या वेति,
एवंप्रकारं सावधानं भाषं नो भाषेत ।

यथा च भाषेत तदाह—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा बहुसंभूयाओ ओसहीओ
पेहाए तहावि एवं वदेजा । तं जहा-रूढा ति वा बहुसं-
भूता ति वा थिरा ति वा ऊसडा ति वा गम्भया ति वा
पडुता ति वा ससारा ति वा, एयप्पगारं भासं असावजं
० जाव नो भासेजा ॥ १३८ ॥

स भिणुवंदुसंभूता ओषधीः प्रवेयैतद्दृष्ट्यात् । तद्यथा-रूढा
इत्याहिकामसावर्णं भाषं भाषेत ।

किञ्च—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा तहप्पगाराइं सदाइं सुणेजा
तहा वि एयाइं थो एवं वदेजा । तं जहा-सुसदे ति वा
दुसदे ति वा, एयप्पगारं भासं सावजं थो भासेउजा । से
भिक्खु वा भिक्खुणी वा तहा वि ताइं एवं वदेजा । तं
जहा-सुसदे सुसदे ति वा दुसदे दुसदे ति वा, एयप्पगारं
असावजं ० जाव भासेजा, एवं रूवाइं किण्हे ति वा ५,
गंथाइं सुभिमंथे ति वा २, रसाइं तिचाणि वा ५, फासाइं
कल्लडाणि वा ८ ॥ ११२ ॥

स भिणुवद्यप्येतादृशं शब्दान् शृणुयान्तथापि नैवं वदेत् । तद्य-
था-शोभनः शब्दोऽशोभनो वा, माह्नलिकोऽमाह्नलिको वर्ययं
न व्याहृत्यः । विपरितं त्वाह—यथावस्थानशब्दप्रका-
रणविषये एतद्वदेत् । तद्यथा—(सुसदे ति) शोभन-
शब्दं शोभनमेव दृष्ट्यात्, अशोभनं त्वशोभनमिति । एवं
रूपाऽऽदिष्टमपि नैयम् ।

किञ्च—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा वंता कोहं व माथं व मा-
यं व लोभं व अणुवीणि विद्याभासी निमग्गभासी अणु-
रियभासी विवेगभासी समियाए संजते भासं भासेजा ५ ।
एवं खलु तस्स भिक्खुस्स भिक्खुणीए वा सामग्गिवं
॥ १४० ॥

स भिणुकोऽपि वाऽऽदिकं वाग्वैवंभूतो भवेत् । तद्यथा-अनुवि-
चिन्त्य निश्चयः, यी निश्चयभाषी अवरितभाषी विवेकभाषी
भाषालभिर्युपतो भाषं भाषेत, एतच्चस्य भिज्ञाः सामग्ग्यम् ।
आवा० २ भू० १ खू० ४ अ० २ उ० । (वचनमुनि-
मार्गधत्त साधवाचारः 'अज्ञा' शब्दे प्रथमभागं १२१-१२२
पृष्ठे गतः) (अलोकाऽऽद्यवचनभाषणनिषेधः 'अवयव' शब्दे
प्रथमभागं ७५५ पृष्ठे गतः)

अनुयोगस्यैकार्थिकाम्यधिकृत्य 'अनुयोगो य नियोगो, भास
विभासा य वस्तियं चेव ।' इति भाषापर्यायशब्दः स्वकथक-
यनम् । आ० २० १ अ० १ आ० ७० ।

(२३) सम्प्रति प्रतिष्ठतदृष्टान्तयितं भाषाद्वारमाह—

पडिसहस्रस सरिसं, जो भासइ अत्यमंयु सुत्तस ।

सावदय बाल पंडिय, साहु जईमाइया भासा ॥

यथा गिरिकुहरकन्दराऽऽदिषु यादृशः शब्दः कियते तादृशः
प्रतिशब्द उल्लिखते, एवं यो यादृशं शब्दं तस्य तादृश-
मर्थमेकं भाषते, तस्य तद्व्यापकं भाषा, यथा समभाषः सा-
मायिकः, द्वाभ्यां बुभुक्षया दृवा वा लगिता बालः, पापा-
पुंहीनः पलायितः परिहृतः । अथवा—पण्डा बुद्धिः सा
सज्जताऽऽप्येति परिहृतः, साधयति मोक्षमार्गमिति साधुः
यतते सर्वोऽऽत्मना संयमानुष्ठानेनिति, आदिशब्दात्पततीति
तपन इत्यादिपरिग्रहः । ७० १ उ० १ प्रक० । व्यबहारे प्रति-
क्षासुल्लेखसाधये, "यदावेदयते रात्रे, तद्व्याप्येति प्रथिष्यते ।"
इति स्मृतिः । वाच० "संज्ञाया पररा भाषा, भिंसं वा परिमल-
भा । भासयं बाहिया भासा, सपक्कणुगुणकारिया ॥१५॥" ७०
प्रकाशे, "अलोका उज्जोभा, दिशं भासा पहा पयासे
य ।" पाठ० ना० ५८ माथा ।

विषयसूची—

- (१) वाक्यस्यैकार्थिकानि ।
- (२) द्रव्याऽऽदिभाषा ।
- (३) द्रव्यभावभाषामधिकृत्याऽऽराध्यादिभेदयोक्तानां ।
- (४) साधप्रतमाद्यनो भाषायाः प्रविभागनिरूपणम् ।
- (५) भूतभावभाषा ।
- (६) सामान्यता भाषायाः कारणऽऽदिनिर्देशः ।
- (७) भाषाऽऽत्मस्वरूपाऽनामस्वरूपा वेति निरूपणम् ।
- (८) अनामरूपाऽपि सन्निभाऽसौ अधिव्यति जीवच्छ-
रीरवर्तिनि प्रतिपादनम् ।
- (९) हृदं केन्द्रं भूयःपथ्यतं प्रवीरुवेदी वेदभाषेति तत्प्रत्य-
विराकरणम् ।
- (१०) वासकस्त्वभाववाच्छास्त्रद्वयाणां, तथोपपन्नद्वयाऽऽहु-
लत्वाच्च लोकस्य, मिश्राणि वासितानि वाऽऽन्यानि
भूयेरन् इत्याख्यानम् ।

(११) अथ प्रह्लादऽद्वैतमनुकूलं च कालमानम् ।

(१२) यथ्यद्वैतारिकाऽऽदिशरीरपञ्चकभेदाकायः पञ्चवि-
धाः, तथाऽपि त्रिविधैर्नैव कायैर्न वाङ्मयप्रहस्यमिति
समर्थनम् ।

(१३) द्वैतारिकाऽऽदिशरीरवृत्ता भाषां युद्धता सुखता वा
मुक्ता सर्वौ भाषा कियत् खेन व्याप्नोति ? इति
प्रकृपणम् ।

(१४) तत्र शब्दद्रव्याणां भेदः ।

(१५) शिष्यस्य वाङ्मयनविधानम् ।

(१६) अवाच्या भाषा ।

(१७) कश्चिद् व्यग्रहारे प्रकाशे दृष्टोऽप्युद्यो वा कथं ब्रूयात्
कथं वा नेति निरूपणम् ।

(१८) वाक्यशुद्धिकलम् ।

(१९) भाषावह्न्यता योऽद्यवचनविधितया च भाषा ।

(२०) शब्दस्य कृतकत्वाऽऽविष्करणम् ।

(२१) भाषणविधिरूपणम् ।

(२२) सति कारय भाषणविधिः ।

(२३) प्रतिष्ठतद्वैतार्थोपेक्षं भाषाद्वारम् ।

भासागुण-भाषागुण-पुं० । हितमितदेशकालासंदिग्धभाष-
याऽऽदिके, सु० २ ध्रु० ६ अ० ।

भासांचल-भाषांचल-पुं० । भाषातच्छब्दे चञ्चलभेदे,
दृ० १ उ० १ प्रक० । (चञ्चलव्याख्या 'चंचल' शब्दे दृती-
यभागे १०३२ पृष्ठे गता)

भासाजड-भाषाजड-पुं० । भाषारहिते जडभेदे, " भासा-
जडो तिथिदो जल मम्मण एलमू भो य " आब० ४ अ० ।

भासाशुभाषि (शु)-भाषाशुभाषिन्-त्रि० । भाषा आख्याना-
र्थमवस्थायाः, अनुगच्छत्यनुकरोति तज्ज्ञाभाषित्वात् स्व-
भाषायेव वा लक्ष्यविशेषात्तथापि प्रत्ययजननात् आख्या-
नायाऽऽदिशङ्गात्पुनरुपलक्षणे भाषाः संस्कृतप्राकृतमागधाऽऽ-
द्याः अनुगमयति व्याख्यायति एवं शीलः । संस्कृतप्राकृता-
ऽऽदिभाषाव्याख्यातरि, श्री० ।

भासाशिविषयि-भाषानिर्वृत्ति-क्री० । भाषानिष्पत्तौ, अ० ।

कइविहा यं भेत ! भासाशिविषयी पसुचा । गोयमा !
चउविहा भासाशिविषयी पसुचा । तं जहा-सच्च भासाशि-
व्वरी, मोसभासाशिव्वरी, सच्चाभोसभासाशिव्वरी, अ-
सच्चाभोसभासाशिव्वरी, एवं एगिदियवजं जस्स जा भासा
०जाव वेयाशियायं । अ० १६ शृ० ८ उ० ।

भासादोस-भाषादोष-पुं० । सावधानुमोदनाऽऽदिके, उच० १
अ० । असत्यसत्यमृषाकर्कशासभ्यशब्दोच्चारणाऽऽदिके च ।

" भासादोसं च तारिसें । " सु० १ ध्रु० ८ अ० ।

भासापञ्जलि-भाषापर्याप्ति-क्री० । यथा भाषाप्रायोग्यवर्ग-
शास्त्रिकानायाय भाषात्वेन परिगम्यताऽऽक्रम्य च मुञ्च-
ति सा भाषापर्याप्तिरित्युक्तलक्षणे पर्याप्तिभेदे, अ० । प्रब०,
प्रभा० । कम० । पं० सं० ।

भासापय-भाषापद-न० । भाषावह्न्यताप्रतिषेधे प्रभापनाया
एकादशे परे, प्रभा० १ पद० ।

भासारहस्स-भाषारहस्य-न० । भाषावह्न्यताप्रतिषेधे ग्रन्थ-
भेदे, प्रति० । अ० ।

भासासिर्ष-भाषाऽऽस्य-पुं० । भाषाऽऽस्ये, प्रभा० १ पद० । (तिषां
भेदाः ' आपरिय ' शब्दे द्वितीयभागे ३३६ पृष्ठे गताः)

भासालिङ्गि-भाषालिङ्गिक-पुं० । भाषालिङ्गमिति, विभे० ।

भासावगम्या-भाषावर्ग्या-क्री० । भाषाप्रायोग्यवर्ग्यायाम्,
पं० सं० ५ द्वार ।

भासाविजय-भाषाविजय-पुं० । भाषा सत्याऽऽदिका तस्या
विषयो निर्वैयो भाषाविजयः । भाषानिर्वैये, भाषानिर्वैयेये-
ते दृष्टिभेदे च । स्या० १० डा० ।

भाषाविजय-पुं० । भाषाया वाचो विजयः समुद्धिर्यस्मिन् च
भाषाविजयः । दृष्टिभेदे, स्या० १० डा० ।

भासाविसारय-भाषाविशारद-पुं० । संस्कृतप्राकृताऽऽदिभा-
षानिपुणे, " अट्टारसदेसीभासाविसारय । " श्री० ।

भासासह-भाषाशब्द-पुं० । भाषापर्याप्तिलाभकस्मोद्वयाऽऽ-
पादितौ जीवःशब्दःभाषाशब्दः । तस्मिन्, स्या० २ डा० ३ इ० ।

" भासासदे दुविहे पसुचे । तं जहा-अक्खरसंषदे वेव,
भोअक्खरसंषदे वेव । " स्या० २ डा० ३ उ० ।

(स्वस्वस्थाने व्याख्या) " मितमदुरगताऽऽदिभासासदे
विलसियं ति अण्णत्ति । " नि० बू० १ उ० ।

भासासमय-भाषासमय-पुं० । भाषाया निरूप्यमानावस्थातः
परिणामावस्थापर्यन्ते समयः, " भासासमयविहङ्गता । " अ०
१३ शृ० ३ उ० ।

भासासमिद्धि-भाषासमिति-क्री० । भाषणं भाषा तद्विषया स-
मितिर्भाषासमितिः । आब० ४ अ० । भाषणं भाषा तस्यां
सम्यगितिर्भाषासमितिः । अ० ३ अ० । पा० । निरवद्यव-
चनप्रवृत्तिरूपे समितिभेदे, स० ५ सम० । स्या० । नि० बू० ।

सम्यति भाषासमिताह—

कोहे माणे य माया य, लोभे य उवउत्तया ।

हासे भय मोहरिप, विगहासु तदेव य ॥ ६ ॥

एयां अट्ट ठायां, परिर्वज्जित्तु संजयो ।

असावजं भितं काले, भासं भोसज पसुचं ॥ १० ॥

कोधे माने च मायायां लोभे चोपयुक्तता कोधाऽऽप्युपयोगप-
रता, तदेकाऽऽप्यतनेति यावत्, हास (भयं सति) भये मौक्त-
ये विद्यासु तथेचोपयुक्तेति संख्यः । तत्र कोधे यथा
कश्चिद्विकृतिरूपितः पिता प्राह— " न त्वं मम पुत्रः, पार्श्वस्थितिनो
वा प्रति प्राह—बन्धुति बन्धुति एतमित्यादि, माने यथा—
कश्चिद्विमानाऽऽप्यतनेति न कश्चिद् मम जात्यादिभिस्तु-
ल्य इति वक्ति । मायायां यथा—परव्यसनार्थमपरिचितस्थानं
सुखं सुताऽभूत् भणति—नार्थं मम पुत्रो, न चाहमस्य पितृत्यादि ।
लोभे यथा कश्चिद्विष्णु परकीयमपि आहवाऽऽदिकमास्मी-
यमभिषते । हास्ये यथा—केलीकलतया कञ्चन तथाविधं कु-
लीनमप्यकुलीनमित्युल्लापति । अथ यथा—तथाविधमकायं-

मास्ये स त्वं येन तत्सदाचरितमिति पृष्ठः प्राह—नाहं
तदाऽस्मिन् देशे एवाभूवमित्यादि, मौल्यं यथा—मुखरतया
यथापरिचरिवादि बद्धास्ते । विक्रयासु रुपादिकयासु—अ
हो कटाक्षविलेपास्तस्या इत्यादिकमाह । पठते च—“ कोह
य मोक्ष य माया, य लोभे य तदेव य । हासभयमोहरोष वि-
कहा य तदेव य ॥१६” गतायेमेव । एतान्यनन्तरमुक्तपात्य-
ष्टौ स्थानानि परिचर्य परिहृत्य संयतः, किमियाह—असाव-
ष्टौ निदोषां तामपि मितं स्तोकां यावद्युपयुज्यते तावतीमि-
व काले प्रस्ताव भाषां वाचं मांयत वदेत प्रहा बुद्धिस्तद्वा-
न इति सूत्रद्वयायेः ॥ ६-१० ॥ उच्यते २४ अ० ।

अत्रायुद्धाहरणम्—

कोहं साह्य भिषक्तुः नगरे रोहइ निधंतुं वाहिरकडप हि-
डंतो केणइ पुड्डो, जहा—

“ केवइय आसहन्थी, तह निबड्डो दाधधममासं ।

निर्विषाऽनिर्विषा, नागरया बेहं मे समिधो ॥ १ ॥

बेह न जाणामोत्ती, सज्जामयन्ताणं जोगवांक्कला ।

हिंढंता न वि पेण्डह, न वि सुणइ य किह गु तो बेह ॥ २ ॥

बड्डु सुणेहि कवेहि, बड्डु अण्णहिं पेण्डह ।

न य दिहं सुयं सव्वं, भिषक्क अण्णताउमरिहरे ॥ ३ ॥” पा० ।

भासासमिष—भाषासमित—पुं० । भाषासमितिमति, सूत्र० १
अ० २ अ० । औ० ।

भासिजभाष—भाषयभाष—त्रि० । अभिधीयमाने, स० ३४
सम० । वाग्योगेन निरूप्यमाने, आचा० २ अ० १ अ० ४
अ० १ उ० ।

भासिख—देशी—वत्से, वे० ना० ६ वर्ग १०४ गाथा ।

भासितए—भाषितम्—अव्य० । वक्तुमित्यर्थः, प्र० ६ श० ५ उ० ।

भासिता—भाषित्वा—अव्य० । भाषणं कृत्येत्यर्थः, स्था० ३ ता०
२ उ० ।

भासिय—भाषित—त्रि० । भाष-कः । प्रतिपादिते, स० १० अ-
ङ्ग० । आनु० । अ० । सूत्र० । प्रहापिते, आचा० १ अ० ५
अ० ३ उ० । सविक्कः । भाष्ये न० । आ० म० १ अ० ।

भासियव्व—भाषितव्य—त्रि० । प्रतिपादनीयं, प्र० १२ श० ६ उ० ।

भासुंही—देशी—निसरणे, वे० ना० ६ वर्ग १०३ गाथा ।

भासुज्जुयया—भाषजुक्ता—औ० । भाषाऽऽश्रये, प्र० ६ श० ६
उ० । वाचं यथावस्थितार्थप्रत्यायनाधीय प्रवृत्तौ, स्था० ४
ता० १ उ० ।

भासुर—भासुर—त्रि० । सावरं, दीप्तिमति, “ भासुरवरवोदि-
धरो, देवो वमाणिओ जाओ” आ० क० ४ अ० । स्था० । रा० ।
आ० म० । नि० अ० । उपा० । जा० । मोरे, “ घेरा दाखु-
भासुर—भरव—लङ्कन—भीम—भीलखवा । ” पा० १ ना०
६४ गाथा । “ भासुरवोदीपलववणमालधरा ” प्रहा० २
पत्र । स्फटिके च । वीरे, पुं । कुष्ठौषधी, न० । वाच० । स्व-
नामकथाते विमाने च । स० ७ सम० । कल्प० ।

मिड-भृति—औ० । भृ—क्तिन् । “ उरत्वादी ” ॥ ८ ॥ १
॥ १३१ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण्यम् । प्रा० १ पा० । भरणे, पोषणे

च । वाच० । स्था० । कथ्ये क्तिन् । वेत्तने, मूल्ये च । वाच० ।
भृतिः पद्यावार्धनां वृत्तिरिति । अत्रु० ।

मिड—भृगु—पुं० । अस्त्र-कु० पू० । लोकप्रसिद्धे स्वनामकथाते
श्रीर्षांशेषे, औ० । शिषे, शुकप्रभे, पर्वतसमी, जमदग्नौ,
उच्चप्रदेशे च । भृगुः प्रणतस्थानम् । जी० ३ प्रति० ४ अवि० ।
भृगोभ्रातृपत्यम् अण् । “ बड्डु लुक् ” ॥ १ ॥ भृगोवैश्वे च ।
वाच० । कुरुखायां राज्ञी, पुं० १ उ० १ प्रक० । शलघ्नभूरे-
स्वा जलशेषानन्तरं जलकधाराऽऽविष्टु स्फुटितायां दाक्षी,
कल्प० ३ अवि० ६ लक्ष ।

मिडकच्छ—भृगुकच्छ—पुं० । लाटदेशस्थे स्वनामकथाते पुरे,
ती० ४४ कल्प । विष्ट० । आ० क० ।

मिडव—भार्गव—पुं० । भृगुलोकप्रसिद्धे श्रीर्षांशेषस्तस्य शि-
ष्यो भार्गवः । परित्राजकभवे, औ० ।

मिडिडि—भृ (भू) (भृ) कुटि—औ० । भूषः कुटिर्भक्तिः—पुं०
वा इत्थः संप्रसारणे वा कीत् । वाच० । “ इधेकुटी ” ॥ ८ ॥

१ । ११० ॥ इति इति प्राकृतसूत्रेण भृकुटायावैरुहः । प्रा० १
पा० । भूषिकारे, ज्ञा० १ भु० ८ अ० । भृकुटिः कोपकृत-

भूषिकारः । ज्ञा० १ भु० ८ अ० । “ करति मिडिडि मुहो । ” भू-
कुटिरावशयशक्त भूषिणेः । उच्यते २७ अ० । लो-

चनविकारविशेषे, नि० १ भु० १ वर्ग १ अ० । विषा० ।
आय० । भिषकोत्तरङ्गिते ललाटे च । “ भिडर्षांशेर्षिवभु-

हा । ” भिषकोत्तरङ्गितललाटकपया सुकुटया विभक्तितं वि-
कृतं मुक्तं यस्य सः । अत्रु० । भृकुटिर्देयललाटविकारवि-

शेषः । प्रअ० ४ अ० । हार । श्रीचन्द्रप्रभञ्जनस्य स्वनाम-
कथातायां देव्याम्, प्रअ० । श्रीचन्द्रप्रभस्य उवासा, मता-

न्तरं—भृकुटिर्देवी पीतवर्णा वरालकाऽऽयजीवविशेष-
ववाहना वतुभुज्जा कङ्कभुज्जभूषितदक्षिणकरद्वया फल्-

कपरशुयुतवामपाणिद्वया च । प्रअ० २७ हार० । श्रीनमिज्ज-
नस्य स्वनामकथातं यत्ने, पुं० । प्रअ० । श्रीनमिज्जनस्य-

भृकुटिर्वैषल्यमुक्तस्मिन्नेषः सुखेवर्णो वृषभवाहनेऽष्टभुजो
बीजपूरकश्चिन्मुरारिभयवृक्षदक्षिणकरवृष्टयो मकुलपरशु-

वजासूत्रसुक्तवामकरवतुष्टयम् । प्रअ० २६ हार ।

मिडिडोष—भृ (भू) भृकुटिर्दोष—पुं० । कायोत्सर्गदोषभेदे,
व्यापारान्तरनिकषणार्थं भूवां बालयन् कायोत्सर्गे तिष्ठति

भृकुटिर्दोषः । प्रअ० ४ हार ।

मिडिडि—भृकुटिर्न—त्रि० । कृतभृकुटिके, ज्ञा० ३ भु० ८ अ० ।

मिडपत्तंदश—भृगुपत्तन्दन—न० । भृगुप्रपत्तने, नि० अ० ४
उ० ।

मिडपुर—भृगुपुर—न० । लाटदेशस्थे स्वनामकथाते पुरे, “ आ-
स्तं भृगुपुरं तत्र, लाटदेशललाटिका । ” आ० क० १ अ० ।

मिडर—भिदुर—त्रि० । मिड—कुर्ण । पत्रे, वाच० । स्वयमेव
मिद्यने इति भिदुरम् । प्रसिद्धे विशारदौ, आचा० १ भु०
८ अ० ६ उ० । “ मिदुरं सु ण रत्तेजा । ” भिदुराजा भिदुराः ।
आचा० १ भु० ८ अ० ८ उ० ।

मिडरघम्-मिडरघम्-पुं० । स्वत एव मिधते इति मिडरम्, स एव घमेः स्वभावात् यस्य स मिडरघम् । आवा० १ भु० २ अ० ४ उ० । प्रतिज्ञां विहराकशीले, आवा० १ भु० २ अ० ६ उ० । "मिडरघम् विहंसलघम्" आवा० १ भु० ६ अ० २ उ० । स्यात् ।

मिग-भृङ्ग-पुं० । भृ-गन् कित् टुट् च । चतुस्त्रिंशे नील-वर्णे पक्षमे पक्षिविशेषे, प्रभा० १७ पद० आ० म० जी० । नं० । रा० । प्रश्न० । अष्ट० । आ० । अक्षरविशेषे, जी० । भृङ्गा भृङ्गाभिधानः कीटाविशेषः, विहंसिताक्षरा वा । आ० १ भु० १ अ० । कल्पवृक्षभेदे, संज्ञाशब्दस्यात् भृङ्गाराऽऽ-विधिविधानजनसम्पादका भृङ्गाः । स्या० ७ डा० । कलिङ्ग-विहंग, भृङ्गराजे, जार, भृङ्गराजे च । अक्षके, गुडत्वचि, न० । वाच० । अमरे, "कुङ्कुमा १ साङ्, मिगा मसला य मङ्गुअरा अलिणो । इदिदिरा डुरेहा, भुङ्गया कृपया मम-रा ॥ ११ ॥" पाद० ना० ११ माथा ।

भृताङ्ग-पुं० । भूते भरणे तत्राङ्गं कारणं भृताङ्गम् । भाजने, तत्सम्पादके कल्पवृक्षभेदे, "मतेगया य मिगा ।" भूते भर-णे पूर्णं तत्राङ्गानि कारणानि भृताङ्गानि भाजानि, न हि भरणक्रिया भरणीयं भाजने विना भवतीति तत्सम्पाद-कत्वात् वृत्ता अग्नि भृताङ्गाः, प्राकृतस्याच्च 'मिगा' उच्यते । स्या० १० डा० । प्रश्न० । जं० । आ० म० । कृष्णे, दे० ना० ६ वर्गे १०४ माथा ।

मिगंगय-भृताङ्गक-पुं० । स्वनामक्यातां इमं, जी० ३ प्रति० ४ अ० ।

मिगलिभा-भृङ्गनिभा-स्त्री० । जम्बुद्वीपदेशनाया अपरदक्षिण-स्यां दिशि स्थितायां स्वनामक्यातायां नन्दापुष्करिण्याम्, जी० ३ प्रति० ४ अ० ।

मिगपत्त-भृङ्गपत्त-न० । भृङ्गस्य पक्षिविशेषस्य पत्रं पक्ष्य भृ-ङ्गपत्रम् । भृङ्गपत्रमणि, प्रभा० १७ पद० ४ उ० । आवा० । स० । जी० । रा० ।

मिगपमा-भृङ्गपमा-स्त्री० । जम्बुद्वीपदेशनाया अपरदक्षिण-स्यां दिशि स्थितायां स्वनामक्यातायां नन्दापुष्करिण्याम्, जं० ४ वक्ष० ।

मिगा-भृङ्गा-स्त्री० । जम्बुद्वीपदेशनाया अपरदक्षिणस्यां दिशि स्थितायां स्वनामक्यातायां पुष्करिण्याम्, जं० ४ वक्ष० । जी० ।

मिगाद्रीव-भृङ्गाऽऽदिजीव-पुं० । जीकविशेषे, राजमन्त्रीये स्वयंमभवनेऽनेकपक्षिणः, तथा भृङ्गाऽऽदिजीवा उक्ताः, स्थानपदे च ते निविष्टाः, तत्र किं तत्रमिति प्रश्ने, उत्तरम्-रा-जमन्त्रीयोक्ता भृङ्गाऽऽदिजीवाः पृथीपरिव्यामरूपा ङेव, के तु स्थानपदे निविष्टास्ते मलकष इति ॥ ११ ॥ प्र० । सेन० १ उक्ता० ।

मिगार-भृङ्गार-पुं० । विमते जले भृ-अरक्तम् । "इरक्पाऽऽदी" ॥ ८ । १ । १२८ ॥ इतीत्यम् । प्रा० १ पाद० । स्वयंमयजलपात्रे, भृङ्गारः कनकालुका । जं० २ वक्ष० । जलभाजनविशेषे, आ० म० ३६० ।

१ अ० । जी० । जं० । जी० । रा० । "अपेगइया मिगारकल-सहस्यगया" जी० ३ प्रति० ४ अ० । पक्षिविशेषे च । जी० ३ प्रति० ४ अ० । आ० । प्रश्न० । जी० । भृङ्ग इव श्लक्ष्णति श्व-अश्व । भृङ्गराजे, लवङ्गं, सुवर्णं च । न० । "अक्षिनाम-कं कीटे, जी० । गौरा० जी० । स्वार्थे कन् । तत्रैवाथे, वाच० । मिगारी-भृङ्गारी-स्त्री० । "मिगारी अक्षिना चरी ।" पाद० ना० १२४ माथा । चौर्यायाम्, मशक इत्यस्य, दे० ना० ६ वर्गे १०४ माथा ।

मिगुल्ल-भृगुल्लयन-न० । भृगुः शुष्कभूरक्षा जलशोषानन्तरं जलकेदाराऽऽदिषु स्फुटिता दाक्षिण्यार्थः । तदेव लयनं भृगुल्लयनम् । लयनभेदं, कल्प० ३ अ० ६ लक्ष ।

मिदिमाल-भिन्दिपाल-पुं० । "भिदि" विदारणे इत् । मिन्दि भेदं पालयति, पाल अण् । इस्तत्स्ये नालिकास्ये, इस्तप्र-माणेऽस्ये च । वाच० ।

भिन्दिमाल-पुं० । शस्त्रजातिविशेषे, जी० । भिन्दिमालः शस्त्र-जातिविशेषः । जी० ३ प्रति० १ अ० २ उ० । प्रश्न० ।

मिदिमाल-पुं० । प्रहरणविशेषे, जी० । मिदिमालः प्रहरणविशेषः । जी० ३ प्रति० १ अ० २ उ० । प्रश्न० ।

मिदिमालं कदिगम्यम् । जी० ।

भिदया-भिदिदका-स्त्री० । पोकारि, "भिदिआ उक्काडिओ पोकासो ति वुत्तं भवति ।" ति० जू० १ उ० ।

भिदिइता मिक्वा-अथ० । ऊर्जुपाटनेन शाटकाऽऽदिक्मिष विदार्येत्यस्ये, "भिदि य भिदि या च णं वा पक्खिवेज्जा ।" म० १४ श० ८ उ० । प्रश्न० ।

भिदि य-अथ० । स्कोटयित्वस्ये, म० १४ श० । विपा० । रा० ।

भिभा-भिम्भा (इभी)-स्त्री० । मेर्याम्, दशा० १० अ० । दकायाम्, स्या० ६ डा० ।

भिभासार-भिम्भासार-पुं० । राजशृङ्गनगरस्थे भेषिकराजे, भिम्भा भेरी सेव सारा प्रधाना यस्मात्ते भिम्भासारः । दशा० १० अ० । "भिभि लि दका" स्वा सारो यस्य स भिम्भासारः । राजशृङ्गनगरस्थे भेषिकराजाजि, स्या० । तेन किल कुमारस्ये प्रदीपनके जयदका गेहाणाकशिता ततः पित्रा भिम्भासार उक्त इति । स्या० ६ डा० । आवा० । "जया य रायगिडे अग्नी उट्टिओ, ततो कुमारो जं जस्त पिणं-आसो, इत्थी तं लेखणीयं, सेणियेण भिभा खीता, राया पुक्कड-केण कं णी-णियं ति, अणो यण्ड-मए इत्थी आसो एवमारो । सेणिको मल्लि-मिक्का । तथे राया अण्ड सेणियं, यम तव सारो भि-मि लि सो भणति-आम । सो य दको अणेतपिओ, तेण से नामं कयं भिम्भासारो ।" आवा० ४ अ० । दशा० ।

मिक्ख-भिष्-धा० । भिक्षाया लाभेऽलभे च । भ्वादि० । आत्म० । सेद् । मिक्खे । कर्मिक्ख । वाच० ।

भैष्-न० । भिक्षैव तत्समूहो वा अण् । भिक्षायाम्, भिक्षात्-भूदे च । वाच० । प्रश्न० ५ संव० द्वार ।

भिक्षुग्गइष्-भिक्षुग्गइष्-न० । उपविष्टस्य सतः भिक्षाया आनयने, दू० १ उ० २ प्र० ।

भिक्षा-भिष्ठा-स्त्री० । भिक्षणं भिक्षा । भिक्ष-अः । वाच-

नायाम् । बाब० । कवले, पञ्चा० १६ विव० । बिधिता वि-
पञ्चाऽऽनयेन, ग० २ अथि० ।

भिक्षाशब्दाद्येयुपदर्शयद्वाह—

भिक्षासाधो चैव, अश्रियतलाभविस उ ति एपादी ।

सर्वे चिय उवनश्ले,किरियावन्तमि उ जतिमि । ३३ ॥

भिक्षाशब्दोऽपि भिक्षोति चरतिरिति । एवमिति पपञ्चशब्द इव
विशेषविषय इत्यर्थः । विशेषविषयत्वमेवाऽऽह—अनियतलाभ-
विषयोऽप्रतिनियतमहाऽऽदिप्राप्तिसाधारः । यतो गुणवचनेरवा-
नियतो लाभः स्यात् । इतिरूपप्रदर्शने । एवमादि एवेप्रभृति-
(अर्थं च य स्ति) "संपत्ते भिक्षु कालमि" इत्यादि स्त्रेषु यो
भिक्षाशब्दोऽनियतलाभाभ्यां व्याख्यातः, आदिशब्दाच्चाप्यद्वये-
वंप्रायमुक्तं, तत्सर्वमेव समस्मैवेव । उपपन्नं युक्तम् । केत्याह-
कियावाति सुसाधुःकियायुक्त एव; यतो साधो, तदप्यत्र ह्य-
नियतलाभाऽऽदिशेषानवश्यंभावित्वादिनि साधोऽर्थः ॥३३॥
पञ्च० १० विव० । (भिक्षायाः सर्वसम्पत्करीया भेदाः
'गोवरचरिया' शब्दे तृतीयभागं १००६ पुष्टे गताः) (भि-
क्षायाः सर्वोऽधिकारः 'गोवरचरिया' शब्दे तृतीय-भागं
१६७ पुष्टाद्व्यावृत्तकरीयः) भिक्षा च नवकोटिपरि-
शुद्धा प्राप्ता । स्यात् ।

तथा च—

ममश्रेष्ठं भगवता महावीरेण समगणं निगमंथाणं न-
वकोटिपरिशुद्धे भिक्षवे पक्षते । तं जहा—ण हणइ, ण पयावेइ,
इयंतं नानुजाणइ; न पयइ, ण पयावेइ, पयंतं नानु-
जाणइ; न किणइ, न किणवेइ, किणंतं नानुजाणइ ।

नवभिः कादिभिः विभक्तिः परिशुद्धं निर्दोषं नवकोटिपरि-
शुद्धं, भिक्षायां समूहो भेदं प्रथमम् । तथ्या—न हन्ति सा-
धुः स्वयमेव गोधूमोऽऽदिदत्तेन, न घातयति परेण गृहस्था-
ऽऽदिना, इत्येवं नानुजानाति अनुमेदनेन तस्य वा दीयमा-
नस्याऽऽप्रतिपक्षेन 'अप्रतिपक्षमनुमत्तम्' । इति वचनात्, ह-
ननप्रसङ्गजननाद्येन । आह च—' कामं सयं न कुर्वइ, जाणं
तो पुण तहावि तमाही । वट्टइ नप्यसंय, अगिरहमणो
उ वारेइ ॥ १ ॥ " इति । तथा हतं पिष्टं सन् गोधूमोऽऽदि-
मुद्रोऽऽदि वा, अदत्तमात्रं सन्न पक्वनि स्वयं, शेषं प्राग्वत् सु-
गमं च । इह चाऽऽयाः पदं कोट्योर्विशोऽधिकोऽप्यामयन-
म्नि, आधाकमोऽदिकल्पयता । अस्यास्तु निष्को विशोऽधिको-
ऽप्यामिति । उक्तं च—' सा नयहा दुइ कोइ, उग्रमकोही वि-
सोडिकोही य । छसु पढमा ओयरइ, कीयतीयमी विसो-
चीओ ॥ १ ॥ " इति । स्यात् ६ डा० ।

भिक्षा च श्रूयमस्वामिसमय एव प्रवृत्ता—

दत्ति व दाणुममं, दिनें दट्ठं जणमि वि पयत्तं ।

भिखुभिक्षादाणं पि य, दट्ठं भिक्षा पयत्ता उ ॥

अथवा—दत्तिनाम दानं, तत्त्वं अगवन्तम् श्रूयमस्वामिने सां-
ख्यसत्तिकं दानं दत्तं दट्ठा लोके अथ प्रवृत्तम् । यदि वा—
दत्तिनाम भिक्षादानं, तत्त्वं जिनस्य भिक्षादानं प्रवीक्षणं कृतं
दट्ठा लोकेऽपि भिक्षा प्रवृत्ता, लोका अपि भिक्षा दातुं प्रवृ-
त्ता इति भावः । आ० म० १ अ० ।

भिक्षाग—भिक्षाङ्ग—भि० । भि०—भाक० । भिक्षाकारके,

बाब० । भिक्षुशरीलो भिक्षुत्वमो भिक्षुणे साधुना भिक्षाकः ।
स्यात् ७ डा० १ उ० । आभा० । भिक्षुश्रुतिलोके साधो, स्यात् ।

ते चतुर्विधाः—

चत्तारि घुण्णा पक्खता । तं जहा—तयक्खाए, छल्लिक्खा-
ए, कट्ठक्खाए, साकक्खाए । एवमेव चत्तारि भिक्षाणा प-
क्खता । तं जहा—तयक्खायसमाथे० जाव सारक्खायसमाथे ।
तयक्खायसमाथस्स थं भिक्षागस्स सारक्खायसमाथे तवे
पक्खते । सारक्खायसमाथस्स थं भिक्षागस्स तयक्खा-
यसमाथे तवे पक्खते । छल्लिक्खायसमाथस्स थं भि-
क्खागस्स कट्ठक्खायसमाथे तवे पक्खते । कट्ठक्खायसमा-
थस्स थं भिक्षागस्स छल्लिक्खायसमाथे तवे पक्खते
(मूत्र्य-२४३)

स्वचं बाह्यवर्त्तकं खारतीति स्वक्खात् । एवं शेषा अपि, न-
वरम् (छल्लि) तं श्रवणवर्त्तकं, काष्ठं प्रतीतं, सारः का-
ष्ठमप्यमिति दृष्टान्तः, एवंमेव्यायुवनमयम्, भिक्षुशरीला
भिक्षुधर्ममात्रो भिक्षुण साधयो वा भिक्षाकाः, स्वक्खा-
देन घुण्णेन समानोऽप्यर्थं सन्नेयिनया आद्यामात्रमाऽऽदिप्रा-
प्ताऽऽहारभक्षकत्वात् स्वक्खात्समानः । एवं छल्लिक्खात्समा-
नोऽलेयाऽऽहारकत्वात्, काष्ठक्खात्समानो निर्विकृतिर्काऽऽहा-
रतया सारक्खात्समानः, सर्वकाममुल्लाऽऽहारव्यादिनि । यन्-
थां चतुर्णांमपि भिक्षाकामां तयोर्विशेषाभिधानस्तत्त्वम्—' न-
यक्खाए " इत्यादि सुगमं, केषलमयं भाषायां । त्वक्खा-
एवामाराभ्यवहर्तुर्निरभिव्यक्त्यात्कर्मभेदमङ्गीकृत्य वज्रसारं
तयो भयनीत्यनोऽपदिश्यते—(सारक्खायसमाथे तवे नि)
सारक्खाद्युण्य सारक्खाद्वादेव समर्थत्वात् वज्रमुद्र-
त्वाच्च, सारक्खात्समानस्त्येकलक्षणस्य साभिषङ्गत्वात् । स्व-
क्खात्समानं कर्मसारभेदं प्रत्यक्षमर्थं तयः स्यात्, स्वक्खा-
द्वयुण्यस्य हि स्वक्खाद्वादेव सारभेदं प्रत्यक्षमर्थत्वा-
दिति, तथा छल्लिक्खाद्युण्यसमानस्य भिक्षाकस्य स्वक्खा-
द्युण्यसमानाण्यया किञ्चिद्विशिष्टयोर्मात्रत्वेन किञ्चित्स्वामि-
व्यङ्गत्वात् सारक्खाद्वक्खाद्युण्यसमानाण्ययया स्वसारभो-
जित्वेन निरभिव्यक्त्यात्स्व कर्मभेदं प्रति काष्ठक्खाद्युण्य-
समानं तयः प्रथमं, नातितीक्ष्णं, सारक्खाद्युण्यव्याप्यनिमग्ना-
ऽऽदि, स्वक्खल्लिक्खाद्युण्यव्यादिनि भावः । तथा काष्ठक्खाद्युण्य-
समानस्य साधोः सारक्खाद्युण्यसमानाण्ययया स्वसारभो-
जित्वेन निरभिव्यक्त्यात् स्वक्खल्लिक्खाद्युण्यसमानाण्ययया सा-
रभो-जित्वेन साभिषङ्गत्वाच्च छल्लिक्खाद्युण्यसमानं तयः
प्रथमं कर्मभेदं प्रति न सारक्खाद्वक्खाद्युण्यव्याप्यनिमग्ना-
ऽऽदिनाऽपि त्वक्खाद्युण्यव्याप्यनिमग्ना इति भावः । प्रथमविक-
ल्पे प्रधाननरं तयोऽतितीक्ष्णं अप्रधाननरं, तृतीयं प्रधानं, चतुर्थं
अप्रधानमिति । स्यात् ७ डा० १ उ० ।

चत्तारि परस्मै पक्खता । तं जहा—खिइत्ता याममेगे खो
परिवइत्ता, परिवइत्ता याममेगे खो खिइत्ता, एगे खिइत्ता
वि परिवइत्ता वि एगे खो खिइत्ता खो परिवइत्ता ३७ ।
एवमेव चत्तारि भिक्षाणा पक्खता । तं जहा—खिइत्ता

कामयेगे यो परिवहता, परिवहता कामयेगे यो शिवहता,
एगे शिवहता वि परिवहता वि, एगे यो शिवहता यो
परिवहता । ३८ । (छत्र ३५१)

निपातिता मीढाद्वतरीता अवनरीतुं शक्नो नमिकः पत्नी
पुत्रस्यावृद्धत्वाद्वा, न तु परिभाजिता न परिभ्रजितुं शक्नो बान्ध-
वस्याविलेयः, एवमन्यः परिभ्रजितुं शक्नः पुत्रस्यात्र तु निपाति-
तुं भीरुवाद्वयस्तुनयथा चतुर्थेस्तुनयप्रतिपेक्षवानित्वात्
स्थादिति ॥३७॥ निपातिता भिक्षावर्षाधामवनरीता भोजनाऽऽ-
द्यधियात्र तु परिभ्रजिता परिभ्रमको ग्लानित्वाद्दलत्वान्न-
ज्जातुत्वाविलेयः, अन्यः परिभ्रजिता परिभ्रमकशील आध्या-
त्मिकतः सत्र तु निपातिता भिक्षार्थमवनरीतुमशक्नः पृथार्थ-
शक्तत्वाऽऽदिता, यैवै स्पष्टौ ॥३८॥ (३५१) स्था० ४ डा० ३ डा०
चत्वारि भिक्षाया पञ्चता । तं जहा-अणुमोयचारी,
पटिसोयचारी, अंतचारी, पञ्चचारी ॥ २३॥

भिक्षाकः साधुर्गो ह्यभिप्रवक्ष्येवायुपाध्वसमीपाय कमेण
कुलं तु भिक्षते सोऽनुभोतभ्यारी मत्स्यवदनुभोतभ्यारी प्रथमः,
यस्तु कमेण गृहेषु भिक्षमाण उपाध्वमयावति स द्वितीयः,
यस्तु क्षत्रान्तरेषु भिक्षते स तृतीयः, क्षेत्रमध्ये चतुर्थः ॥२३॥
स्था० ४ डा० ४ डा० ।

पंच मच्छा पञ्चता । तं जहा-अणुमोयचारी पटिसो-
यचारी अंतचारी मञ्चचारी सञ्चचारी । एवमेव पंच भि-
क्काया पञ्चता । तं जहा-अणुमोयचारी जाव सञ्चचारी ॥
तत्र मत्स्यः प्रायस्तु भिक्षाकस्तु अनुभोतभ्यारी प्रतिभ्रया-
हार्य भिक्षाचारी स च प्रथमः प्रतिभोतभ्यारी दूरादार-
भ्य प्रतिभ्रवाभिमुखचारीत्यर्थः, स च द्वितीयः अन्तचारी-
पार्श्वचारीति तृतीयः, यैवै प्रतीतो । स्था० ४ डा० ३ डा० ।

भिक्षागकुल-भिक्षाककुल-न । भिक्षागकुलं कुलं, स्था०
३ डा० । " भिक्षागकुलं तु वा । " भिक्षाकस्त्वान्तचाराः ।
तेषु, कदम्ब १ अथि० २ सप्त ।

भिक्षाट-भिष्ठाट-पुं० । भिक्षामटनीति भिक्षाटः भिक्षण-
शीलं साधो, आवा० २ ध्रु० १ चू० १ अ० ११ डा० । भिक्षाटो-
भिष्ठाभोजित । डा० १ ध्रु० १ ध्रु० १ ।

भिक्षादोस-भिष्ठादोष-पुं० । आधाकर्मधिके, ते च योऽह-
मोहमनोवाः कोऽशेषपादनादोषाः दोषणादोषाः । आवा०
१ ध्रु० २ अ० ५ डा० ।

भिक्षाभायया-भिक्षाभाजन-भ० । भिक्षापात्रे भिक्षाभाजनभि-
व भिक्षाभाजनम् । भिक्षाभिर्बोहकरणे च ॥ " जोवणमुगमुप-
ले, तत्र मम भिक्षा भायये भविस्सह " डा० १ ध्रु० १ ध्रु० १ ।

भिक्षाभायविति-भिक्षाभायवृत्ति-जि० । भिक्षाभायेषु सर्वोपा-
धिच्येन वृत्तिरस्य । भिक्षाभायेषु वृत्ति कुर्वति, दश० १० अ० ।

भिक्षापर-भिक्षाचर-पुं० । भिक्षुं, आवा० २ ध्रु० १ चू०
१ अ० ३ डा० । १० प० ।

भिक्षायरिषा-भिक्षाचर्या-स्त्री० । भिक्षार्थे चर्या चरण-
मटनं भिक्षाचर्या । स्था० ३ डा० । आवा० । आवा० । भि-
कादने सुत्र० १ ध्रु० ३ अ० १ ध्रु० । भिक्षाचर्या भिक्षाभिनिमित्तं
विचरन्मिति । डा० १ ध्रु० १ ध्रु० १ ग० । वृत्तिसंक्षेपे,

स्था० ६ डा० । तद्वये अनशनभेदे, भिक्षाचर्या तपो । नञोऽज्ञत्वा-
दनशनवत् । स्था० ६ डा० । विपा० ।

तद्विधाः—

से किं तं भिक्षायायिया ? भिक्षायायिया अश्वेगविहा
पञ्चता । तं जहा-द्ववाभिगमहचरण, सुवाभिगमहचरण,
कालाभिगमहचरण, भावाभिगमहचरण, उक्खिलचरण, शि-
क्खिलचरण, उक्खिलवाक्खिलचरण, शिक्खिलउक्खि-
लचरण, वट्टिजमाणचरण, साहिरिजमाणचरण, उवणी-
अचरण, अवणीअचरण, उवणीअअवणीअचरण, अवणी-
यउवणीअचरण, संसट्टचरण, असंसट्टचरण तजातसंसट्ट-
चरण, अघावचरण, मोक्षचरण, दिट्ठलाभिए, अदिट्ठलाभि-
ए, पुट्ठलाभिए, अपुट्ठलाभिए, भिक्खालाभिए, अभिक्खाला-
भिए, अभागिलायए, ओवणिहिए, परिमितपिंडवाइए, सुद्धे-
साणिए, संसापतिए । स तं भिक्षाया(द)यिया । (छत्र-१६)

(द्ववाभिगमहचरणे सि) द्ववाऽऽभिताभिप्रदेण चरति भि-
क्षामटति द्ववाऽऽभिताभिप्रदे वा चरत्यासेवेते यः स द्ववा-
भिप्रहचरकः इह च भिक्षाचर्यायां प्रकान्तायां यद् द्ववा-
भिप्रहचरक इत्युक्तं तदर्थमर्थमिहोरेभिविचरतात् । द्ववा-
भिप्रहचरणे पट्टाऽऽभितद्वयविषयाः । भिक्षाभिप्रहः स्वप्रायपर-
प्राप्ताऽऽभिविषयः कालाभिप्रहः पूर्वाऽऽभिविषयः भावाभि-
प्रहस्तु गानहसनाऽऽभिविचरुत्पुट्टाऽऽभिविषयः । उक्खिलचर-
णं (सि) उक्खिलं स्वपरोजनाय पाकमाजनादुत्पन्नं तदर्थम-
भिप्रहत्तभ्यति तदर्थवर्णाय गच्छन्तीत्युक्खिलचरकः । एव-
मुत्तरत्रापि । (निक्खिलचरणे सि) निक्खिलं पाकमाजनादु-
त्पन्नम् । (उक्खिलचरणे सि) पाकमाजनादुत्पि-
प्य निक्खिलं तथैवाप्यत्र वा स्थाने यस्तदुत्पन्ननिक्खिलम् ।
अपवोत्पन्नं च निक्खिलं य यस्मरति स तथोच्यते । (निक्खि-
लउक्खिलचरणे सि) निक्खिलं भोजनपात्रायमुत्पन्नं च स्वाद्यं
तत एव निक्खिलोत्पन्नम्, (वट्टिजमाणचरणे सि) परिवेषव-
माणचरकः । (साहिरिजमाणचरणे सि) यत् कूराऽऽभितं शी-
तलीकरणाद्यं पटाऽऽभितु विस्तारितं तत्पुनर्भोजने क्षिप्यमाणं
संहियमाणमुच्यते, (उवणीयचरणे सि) उपनीतं केनचित्
त्कस्याचिदुद्बोहकितं प्रहेलुकाऽऽभितं, (अवणीयचरणे सि)
अपनीतं देयद्रव्यमप्यादपसारितमप्यत्र स्थापितमप्यर्थः ।
(उवणीयाववणीयचरणे सि) उपनीतं विनीतं दौर्गतं सत्तु प्रहे-
लुकाऽऽभितपनीतं स्थानान्तरस्थापितम्, अथवापनीतं आपनीतं
च यस्मरति स तथा । अथवा-उपनीतं दौर्गतं च वृत्तितुल्यम्;
अपनीतं निराकृतमुल्यम्, उपनीतापनीतं यथेकेन शुण्ठेन वर्धितं
शुणान्तरापेक्षया तु हृत्तितं यथाऽहो शीतलं जलं केवलं
क्षारमिति, यत्तु क्षारं, किं तु-शीतलं तदपनीतोपनीत-
मुच्यते इति । अत्र आह— अवणीयउवणीयचरणे सि)
(संसट्टचरणे सि) संसट्टेन करणितेन इत्यादिना हीय-
मानं संसट्टमुच्यते, तच्चरति यः स तथा । (असंसट्टचरणे सि)
उद्धविपरीतः । (तजावसंसट्टचरणे सि) तज्जानेन देयद्रव्या-
विरोधेना यत् संसट्टे इत्याऽऽभितेन दीयमानं यस्मरति स
तथा । (अघावचरणे सि) अघातः अनुपरीधेतसौजन्वाऽऽभि-

भावः संहरति यः स तथा (मोक्षचर्येति) व्यङ्ग्यम् (वि-
द्वलाभियेति) दृष्टस्यैव अन्ताऽऽदेर्यथा पूर्णोपलब्ध्याव् वा-
चकाभाभो यस्यास्ति स दृष्टलाभिकः, (अविद्वलाभियेति) तत्रादृष्टस्यापि अपचारकाऽऽदिमप्याश्रमेतस्य भोत्राऽऽदि-
भिः कृतोपयोगस्य अन्ताऽऽदेर्यथा पूर्णमुपलब्ध्याव् वाच-
काभाभो यस्यास्ति स तथा (पुद्गलाभियेति) पृष्टस्यैव हे ता-
भो । किं ते दीयत इत्यादि प्रश्नितस्य यो लाभः स यस्यास्ति स
तथा (अपुद्गलाभियेति) उक्तविषयं यादिति (भिक्षाला-
भियेति) भिक्षेव भिक्षा तुच्छमविवक्षितं वा तन्नामो प्राद्यत-
या यस्यास्ति स भिक्षालाभिकः । (अभिक्षालाभियेति) उक्तविषयं याव्, अन्तर्गताय च सि अन्तर् मोक्षं विना गता-
यति अन्तरालायकः, स चाभिप्रवृत्तिशेषात् प्रातेरेव दोषाश्रु-
मिति । (भोत्राभियेति) उपनिहितं यथाकथञ्चित् प्रत्या-
सन्नोभूतं तेन चरति यः स औपनिहितिकः, उपनिधिना वा
सन्नोत्पत्तिभिक्षाः (परिमियपिडवायेति) परिमि-
तपिडवातः अन्तर्पोषाऽऽदिलभो यस्यास्ति स तथा । (सुदेव-
यियेति) सुदेवलाशङ्काऽऽदिदोषरहितता सुदेव्य वा नि-
र्व्यञ्जनस्य कुराऽऽदेर्यथा यस्यास्ति स तथा । (संस्वायि-
येति) सङ्ख्याप्रधाना दत्तयो यस्य स तथा दत्तिश्च एकलप-
भिक्षालक्षणः । औ० ॥ ५० ॥

भिक्षाचर्यामाह—

अद्विहं गोपरमं तु, तदा सत्त्वं एतथा ।

अभिप्रदा य जे अन्ते, भिक्षापरिममाहिदा ॥ २५ ॥

भिक्षाचर्या वृत्तिसंस्वापरनामिका बाह्या तपस्या आख्या-
ता अष्टविधो गोचरमाः प्राकृतवादर्शव्याप्तयोऽप्रयोग-
प्राप्तः । अप्रयथानां गोचरः, अष्टौ अर्थव्याप्तयोः अप्रयोगश्च
अष्टविधाप्रयोगश्च, अष्टौ अप्रयोगश्च भेदा इत्यर्थः । पेदा १,
अर्थपेदा २, गोमुत्रिका ३, पतङ्गव्याधिका ४, अन्तराश्रम-
काचिका ५, बाह्यशम्भुकाचिका ६ च, आत्यन्तनुप्रत्यागमा ७,
अनुगतः ८, एवमष्टौ भेदा अनुगतविकगतिसेपणात् ज्ञेयाः ।
सप्त एषणाः संस्वाऽऽदयः—“संनद्धा १, अस्नद्धा २, उज्जड ३,
अप्लेपिका ४, उग्रमहीता ५, एमहीता ६, उज्ज्वलचरमा ८”
एषा सत्तवा एषणा ज्ञेया, च—पुनर्यथे ये अभिप्रदाः सन्ति
अभिप्रदा यथा द्रव्यवैकालमावाऽऽदिचिन्तनं न भिक्षाप्रदण-
कपाः द्रव्यतो मयङ्काऽऽदिकं तेजतो युष्वाऽऽदी देहलिकता
मप्ये बहिर्वा कालतो भिक्षाचरेषु निर्धारितेषु, भावतो रुद्र-
हसन् वा दस्यति तदाहारी प्राद्य इति चिन्तनं न भिक्षाप्रदणम् ।
एषं भिक्षाचर्या भेदास्तीत्येकैराख्याताः कथिता इत्यर्थः ॥
२५ ॥ उक्तं ३० अ० । “जिगुसासणस्स जूतं भिक्षापरिया
जिगेहि” पञ्चत्ता । इत्यपरितोषमात्रं, तं जानुसु मंदसदीयं
॥ १ ॥ ” ५० र० ३ अर्थि० उल्लेखः ।

भिक्षालाभिस्य-भिक्षाऽऽलक्ष्यिक-पुं० । भिक्षायामालक्ष्यिक-
आलक्ष्ययान् भिक्षाऽऽलक्ष्यिकः । उक्तं २७ अ० । भिक्षाया-
मालक्ष्ययुक्तः, “भिक्षालाभिस्य एषो” । उक्तं २७ अ० ।

भिक्षालाभिय-भिक्षालाभिक-पुं० । भिक्षेव भिक्षा तुच्छम-
विवक्षितं वा तन्नामो प्राद्यतया यस्यास्ति स भिक्षालाभिकः ।
भिक्षाचर्यभेदे, औ० ।

भिक्षाविचिय-भिक्षावृत्तिक-पुं० । भिक्षया अन्ताऽऽदेः परतो

याचनेन वृत्तिवर्त्तनं धर्मसाधककायपालनं यस्मात्तौ भिक्षावृ-
त्तिकः भिक्षाया कायपालके, ५० ३ अर्थि० । पा० ।

भिक्षाविबोधि-भिक्षाविशोधि-स्त्री० । भिक्षाया विशोधिभि-
साविशोधिः । भिक्षासम्बन्धिसाधपरिदारे, दश० १ अ० ।
भिक्षु-भिक्षु-पुं० । भिक्ष-उः । भिक्षया याज्ञायाम् । यमनियम-
व्यवस्थितः कृतकारितानुमेवितपरिदारेण भिक्षते इत्येवंशी-
लो भिक्षुः । “सन् भिक्षाश्ले” ॥ १५।३३ ॥ इत्युपस्थयाः यदि
वा नैकज्ञा च शब्दव्युत्पत्तिः, सुपुद्गुलुतायाम्, कुप्यतं पुद्गुलतं
भोक्तृमिच्छति अनुमेवितकमपि संसारमस्मादिति संसारावृ-
त्त्यात् अष्टप्रकारं कर्म, तत् ज्ञानदर्शनचारित्रतया भिक्षाति
भिक्षुः, “पृषोदराऽऽदयः” ॥ ३।२।३५ ॥ इति कपनिष्पत्तिः ।
इय० उ० । आद्या० सूत्र० नि० ५० । दश० । भिक्षणं शीलं च-
र्मसंस्तसाधुकारिता वा यस्य स भिक्षुर्भिक्षतं वा कुपमिति भि-
क्तुः स्था० ३ डा० ३ उ० । भिक्षाभोगो वा भिक्षुः नि० ५० ३ उ० ।
आरम्भत्यागाद्यधर्मकायपालनाय भिक्षणशीलो भिक्षुः । द-
श० ४ अ० । पा० । पवनपावनसाधयानुष्ठानाद्विमतया निश-
वाऽऽहान्मोजिनि साधो, सूत्र० २ भू० १ अ० । उक्त० । आद्या० ।

साम्प्रतं भिक्षुशब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तमधिकृत्याह—

पथ वि भिक्षू अनुष्ण विगोए नामपदेत्ते सुदृष्टा सु-
दृढविण वोमदृकाए य सेविधुणीय विरुक्कवे परीसहावस-
रंग अजम्भपजागसुद्धाऽऽदया समुद्धाणश उवडिण उअप्पा
संस्वाए परदत्तभाई भिक्षु चि वष ॥ ३ ॥

‘अत्रापिति’ ये ते पूर्वमुक्ताः पापकर्मविश्रान्त्याद्यो माह-
नशब्दप्रवृत्तिहेतव्योऽप्रापि भिक्षुशब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तं न
एवावगन्तव्याः, अर्था चाभ्यां । तद्यथा—न उक्ततः अनुक्ततः, तत्र
द्रव्योन्नतः शरीरेणुचिह्ननः, भावोन्नतस्य भिमानप्रवृत्तः, तत्र
प्रतिषेधालोपनिर्जगामद्रव्येन न विषयः । विनिताऽऽस्तमया
प्रधयवाङ्मनः, एतदेवाऽऽह—विनयालक्षकतो युवादावादेश-
दानोचते अथाह वाऽऽमानं नामयतीति नामकः । सदा युवा-
दो प्रकां भवति, विनयेन वाऽष्टप्रकारं कर्म नामयति, विंश-
त्याद्यतोऽष्टयं पापमपनयतीत्यर्थः । तथा ‘दाप्तः’ इन्द्रिय-
भोगिन्द्रियाभ्यां, तथा ‘युद्धाऽऽमा’ युद्धद्रव्यभूतो लिधमि-
कमंतया ‘वृत्तसृष्टकायश्च’ परित्यक्तं द्रव्यं यस्कराति तह-
शयति—सम्यक् विधुयं ‘अपयनी’ विकल्पकाय् । नाना-
रूपाननुक्तप्रतिक्लाह उच्चावचान्द्राविश्रुतिपरीहान् त-
था विद्याऽऽदिकानुपसर्गोभ्यति, तद्विधूतं तु यत्सेषं सत्यम्
सहने—भैरवराजितता परीहदोपसर्गोभ्य विधुयाप्यामयो-
गेन—सुप्रणिहितानः करणतया धर्मध्यानेन शुद्धम्-अवहात-
मादानं—चारित्र्यं यस्य स शुद्धाऽऽदानो भवति । तथा सम्यनु-
त्थानेन—सत्कारिशोचमोन्मथितः । स्थितो—मोक्षाध्वनि
व्यवस्थितः परीहदोपसर्गोपपृथुष आत्मा यस्य स स्थिताऽऽ-
त्मा, तथा ‘संस्वाय’ परित्यासासारतं संस्वायस्य, दुष्प्राप्तं
कर्मभूमेर्बोधिः सुपुद्गुलतं वाचाप्येव सत्कलां संसारान्तरण-
सामर्था, संस्वयमकरणोपायतः परेः—पृष्टयेराध्यायं निर्मित-
माहाराजानं, तैर्दत्तं भोक्तृ शीलमस्य परदत्तभाजी, स एवमु-
क्ताकितो भिक्षुरिति वाच्यः ॥ ३ ॥ सूत्र० १ भू० १६ अ० ।

इदानीं भिक्षुमभिक्षानुक्तमाह—

भिक्षुस्य य निरुत्तरो, निरुत्त एगद्विआधि सिगाई ।

अगुणद्विभो न भिक्षु, अथवाय पंच दाराः ॥ ३३२ ॥
मिर्क्षानिर्लोपा नायाऽऽदित्तस्यः कार्यः, तथा निरुक्तं वक्तव्यं
मिर्क्षोरे, तथा एकार्थिकानि पर्यायशब्दकपाणि चक्रव्यापिन,
तथा लिङ्गित संवेनाऽऽदिभि, तथा अगुणस्थितो न भिक्षुरपि
तु गुणस्थित एवेत्येवद्विषय वाच्यम् । अथ वाच्यवशाः पञ्च
प्रतिज्ञाऽऽद्यो वक्ष्यमाणा इति, द्वाराण्येतानि ति गाथास-
मासार्थः ॥ ३३ ॥ दृष्टो १० अ० ।

यथाक्रमे (आप्य-४ गाथां) व्यासार्थमाह—
नामैतद्व्याभिक्षु, दम्भभिक्षु य भावभिक्षु य ।
दम्भे सरीर भवितो, भावस्य संजतो भिक्षुः ॥ ६ ॥
भिक्षुशब्दस्य निक्षेपवत्पुरुषः (नामं ति) भिक्षुशब्दस्यात्रापि सं-
वन्धात् नामभिक्षुः, स्थापनाभिक्षुः, द्रव्यभिक्षुः भावभिक्षुश्च व-
शशब्दो स्वस्वगतानेकमद्वयल्लो, तत्र यस्य पुरुषस्य भिक्षुरि-
ति नाम स नाम्ना भिक्षुर्नामभिक्षुः, यदि वा-नामनामवन्तारमे-
वोपचारात् नाम वासो भिक्षुश्च नामभिक्षुरिति व्युत्पत्तेर्नाम-
भिक्षुः, स्थापनया आकारमात्रेण असत्कल्पनया भिक्षुः स्था-
पनाभिक्षुः चित्रकर्मोऽऽदिलिखितो बुद्धिकल्पितो वाऽऽज्ञाऽऽ-
दिः । द्रव्यभिक्षुर्हिता-आगमतो, नोऽप्यगमतश्च । तज्ज्ञानगतो
ज्ञाना, तत्र च "अनुपयुक्तोऽनुपयोगो द्रव्यमिति" वचनात् । नो-
आगमतश्च त्रिविधः तद्यथा-हृदयरीरं, मध्यशरीरं, तत्पूर्वतारि-
रुक्तः । तत्र भिक्षुपदार्थस्य यत् शरीरं व्यपगतजिगीवसे तत्
हृदयरीरं द्रव्यभिक्षुभूतभावत्वात् । यस्य बालको नेदानीं भि-
क्षुशब्दार्थवत्पुण्यते, अथवा आयेत्या अन्तेनैव शरीरेण भो-
स्यते, तस्य यत् शरीरं तत् अवशरितं द्रव्यभिक्षुः, भाविभा-
वस्यात् । तत्पूर्वतारिरुक्तश्च । तद्यथा एकभोविकं, बन्धा-
ऽऽयुक्तं, अभिमुखनामोऽप्यत्र । तत्र-एकभोविका नाम-यो
नैरधिककस्तिषेहमनुष्ठायो, देवो वा अनन्तरभवे भिक्षुर्भावी
बन्धाऽऽयुक्तो नाम-येन भिक्षुपर्यायनिमित्तमायुर्बन्धम् ।
अभिमुखनामोऽप्यत्र भिक्षुपर्यायवत्सनाभिमुखो नाममो-
चकर्मणी, स वाऽऽप्येतेन मनुष्यभवाभाविभिक्षुपर्याये स-
मुत्पद्यमानः । यदि वा-स्वजनधनाऽऽदि परित्यज्य गुरुस-
मीपे प्रमत्तयाप्रतिपत्त्यर्थं स्वगृहात् बहिर्गच्छन् । तथा वाऽऽ-
ह- (दम्भे सरीरभवितो स्ति) द्रव्य इति द्वारपरामर्शः,
द्रव्यभिक्षुर्नामगमतो इति गम्यते इति । (सरीरं स्ति) शरीर-
प्रसङ्गहृदय-हृदयरीरं, "मध्यशरीरं च पतिशुद्धात्मम् । (भाव्य-
स्ति) भव्यो, भावीत्वमर्थान्तरं, भावी च त्रिविधपर्याय इति
तत्पूर्वहणे एकभोविकाऽऽदिविभेदपरिग्रहः । द्रव्यो १० ।

भेषजो भेषयं चैव, भिदिभेषं तदेव य ।
एपसि तिएह पि अ, पथेयपुरुषाय वोचुं ॥ ३३४ ॥
भेदकः पुरुषः, भेदं चैव परञ्चादि, भेदव्यं तथैव च काष्ठा-
ऽऽदीति भावः । एतन्नां त्रयाणामपि भेदकाऽऽदीनां प्रत्येकं
पृथक् पृथक् प्रकरणाय वक्ष्ये इति गाथाऽर्थः ॥ ३३४ ॥

एतदेवाऽऽह—

जह दातकम्मगारो, भेअणभित्तवसंजुओ भिक्षु ।
अणं वि दम्भभिक्षु, जे जायण्णा अवरिया य ॥ ३३५ ॥
यथा दातकम्मगारो बर्जकादिः भेदमंसव्यसंयुक्तः सन्
कियाविशिष्टद्वारवाऽऽदिदाससमभित्तो द्रव्यभिक्षुः, द्रव्यं
३६१

मिनसीति कृत्वा, तथा अग्यऽपि द्रव्यभिक्षुः-अगारमार्थिकाः ।
क इत्याह—ये याचनका भिक्षुशरीला अवरिताश्च भिनवृ-
त्ताश्च पापस्थानेभ्य इति गाथाऽर्थः ॥ ३३५ ॥

एते च द्विविधाः—गृहस्थाः, लिङ्गिनश्चेति,
तदाह—

गिहियो ऽपि सयारंभग-उज्जुपणं जणं विमंगता ।
जीवण्णिम दीयाकिविया, ते विज्जा दम्भभिक्षु स्ति ॥ ३३६ ॥
गृहियोऽपि सकलत्रा अपि सदारम्भकाः नित्यमारम्भकाः
एषां जीवणिकायामाशुमुपशं जनमानलोचकं विमृशयन्तः
अनेकप्रकारं श्रिपदाऽऽदि भूमिदेवा वयं लोकहितयाचनीक्षां
इत्यभिप्राय याचमाना द्रव्यभिक्षुशरीलत्वात् द्रव्यभिक्षवः,
एते च श्रिपद्वर्गाः । तथा ये च 'जीवनिकार्यं' जीवणिकानि-
मित्तं दीनकृपाणाः कार्पाटिकाऽऽद्यः शिष्तामदन्ति ताम्बद्यात्
विजानीयात् द्रव्यभिक्षुमिति, द्रव्याद्यं भिक्षुशरीलत्वादिति
गाथाऽर्थः ॥ ३३६ ॥ उक्ता गृहस्थद्रव्यभिक्षवः ।

लिङ्गिनां ऽपि कृत्वाऽऽह—

मिच्छीद्वी तसया-वराण पुव्वाविदिअर्यां ॥
निषं वदकरणया, अणंभयारी अ संवइया ॥ ३३७ ॥
शाक्यभिक्षुप्रभृतयो हि मिथ्याहृष्टा-अतत्वाभिनिवेशिनः
प्रशमाऽऽदिलिङ्गस्याः, वसन्धावराणं प्राणिनां पृथिव्यादीनां
ह्रीन्निद्राऽऽदीनां च । अत्र पृथिव्यादयः स्थावरा ह्रीन्निद्रा-
ऽऽद्यः वस्त्राः, नित्यं वधकरणरताः सदा एतद्वतिपाते सक्ताः
कार्यामत्यथाऽऽह—अमरसचारिणः सज्जयिनश्च यनः, अतोऽ-
प्रधानत्वात् द्रव्यभिक्षवः, चशब्दस्य व्यवहित उपन्यास इति
गाथाऽर्थः ॥ ३३७ ॥

एते वाऽऽमरसचारिणः संवयादेवेति । सज्जयमाह—

दुपयउपपयवणं-अकुविअतिअतिअपरिगंहे निरया ।
सच्चिचोह पयमा-सुगा य उहिद्वुओ अ ॥ ३३८ ॥
श्रिपदं वास्यादि, वतुपदं वरादि, धनं हिरण्याऽऽदि, धान्यं
शास्त्राऽऽदि, कुप्यमालिङ्गाराऽऽदि, एतेषु श्रिपदाऽऽदिविषय-
मनोलक्षणाऽऽदिना करणत्रिकेण त्रिकपरिग्रहे कृतकारितानु-
मतपरिग्रहे निरताः सक्ताः, न चैतन्मार्गम्—विहारो कार्य-
द्रव्यान्, वात्येव बहुभुजान् ॥ इति वचनात् । सज्जतुगुणा-
नुपायिनो नेधंभूता इत्याशङ्क्याऽऽह—सच्चिचोऽजिनः
तेऽपि मांसाद्यादिभोजिनः, तदप्रतिषेधात्, पचन्तश्च स्वयं
पचास्तापसाऽऽद्यः उहिद्विभोजिनश्च सर्वे एव शाक्याऽऽ-
द्यः, तत्प्रतिषेध्या तर्पास्वनः अपि पितृविक्षुश्रवणार्थान्ना-
ह । इति गाथाऽर्थः ॥ ३३८ ॥

त्रिकल्लिकपरिग्रहे निरता इत्येतद्व्याचि—

क्यासुराह—

करणतिए जीअतिप, सावजे आयेहेउपरउभये ।
अट्ठागुहवते, ते विज्जा दम्भभिक्षु स्ति ॥ ३३९ ॥
करणत्रिक इति—"सुपां सुपो अयमर्गीति" करणत्रिकेण
मनोमाहावसत्तयेन, योगत्रितय इति-कृतकानिजानुम-
तिके, सावजे खापाये, आत्महेतोः-आत्मानिमित्तं-वेदाऽऽ-
युपवयाय, एवं परनिमित्तं-मित्राऽऽयुपमेवसाधनाय द-
मुभयनिमित्तमुभयसाधनायम्, एवमथोय आत्मायुधम्, अ-

मर्थाय वा विना प्रयोजनेनाऽऽसंस्थानाच्चिन्तनकराऽऽदिभाष-
णलक्ष्यपथनाऽऽदिभिः प्राशान्तिपाताऽऽदी प्रवृत्तान् तत्परान्
तानेवंभूतान् विधाद्विजानीयात् द्रव्यभिक्षु इति, प्रवृत्ता-
द्वेषं शक्याऽऽद्यः, तद्व्यभिक्तव इति भाषायाः ॥ ३३६ ॥
एवं स्थयित्वयोगात् विमुक्ततपोनुष्ठानभावाच्चब्रह्मच-
रिण एते इत्याह—

इत्थीपरिगृह्याओ, आखादाणइभावमगाओ ।

मुद्धतवाभावओ, कुतिविधयाऽवंचारि ति ॥ ३४० ॥

स्त्रीपरिग्रहादिति शक्याद्विपरिग्रहात्, आखादानाऽऽदिभाष-
सङ्काचं परिणामाशुद्धेरित्यर्थः, न च शक्या भिक्षवः, शुद्ध-
तपोऽभावादिति शुद्धस्य तपसाऽऽभावात्, तपसाऽऽद्य-कुती-
र्थिका ब्रह्मचरिण इति, ब्रह्मश्चन्द्रेण शुद्धे तपोऽभिधीयते,
तद्वचरिण इति शाखाऽर्थः । उक्तो द्रव्यभिक्षुः दश० १० अ० ।
भावभिक्षुर्हिंसा-आगमतो, नोआगमनश्च । आगमनो नि-
शुश्रूषार्थस्य ज्ञाता तत्र चोपयुक्तः, “उपयोगो भावभिक्षेपः”
इति वचनात् । नोआगमनःसंयतः तथा चाऽऽह—“भावश्च उ-
संजतो भिक्षुः” । भावेन भिक्षुः, तुशब्दो विशेषणार्थः, स-
चामुं विशेषं द्यातयान्नोआगमनः संयतः सम्यक् विविधं
अभिषेधं समस्तसाध्यादुपरतः । (१५ गा० टी०) अथैव नो-
आगमनो भावभिक्षुः भिक्षणशीलो भिक्षुरिति व्युत्पत्तिमधि-
कृत्याऽऽज्ञेयपरिहारावर्माधःसुहृद् भाष्यकारः—

भिक्षुणशीलो भिक्षु, असु वि न ते अणुसाविजितो ।

निप्पिमिणं नारं, पिसियालंभेण सेमाओ ॥ ६ ॥

ननु यदेतत् स्वयोरुक्तं भिक्षणशीलो भिक्षुः इति तदसमीची-
नम्, अतिव्याप्तदोषप्रसङ्गात् । तथाहि—भिक्षणशीलो भिक्षु-
र्युच्यमानेऽप्येऽपि रक्षपटाऽऽद्यो, नोआगमनो भावभिक्षवः
प्राप्तुवन्ति तेषामपि भिक्षाजीविनया भिक्षणशील्यत्वात्, न
चेदित्येते, तस्मादितिस्थितिःभाव भिक्षुलक्षणस्य तापः अत्र
स्वरालो—न ते शेया रक्षपटप्रभृतयो भिक्षवः कुतः । इत्याह-
अन्यवृत्तिवात्, न विद्यते अन्या भिक्षामात्रत्वात् व्यतिरिक्ता
वृत्तिवर्त्तनं येषां ते अन्यवृत्तयस्तद्भावस्तत्त्वं तस्मात्, अ-
न्यवृत्तिवृत्तित्वेऽपि । किमुक्तं भवति?—यदा आधाकर्मि-
कर्मैर्निमित्तमभ्याहृतं वा न लभन्ते तदा अन्यवृत्तिवृत्तयः
भिक्षापरिभ्रमणशीलास्ततो न ते भिक्षवः । इयमत्र भावना-
द्वे शब्दस्य निमित्तः । तथा—व्युत्पत्तिनिमित्तं, प्रवृत्तिनिमित्तं
च । यथा गोशब्दस्य तथाहि—गोशब्दस्य । व्युत्पत्तिनिमित्तं
वृत्तिसंज्ञा, गच्छतीति योराति सुखादानात् तत्र च गमनने-
कार्थिसमवायितया यदुपलक्षितं साक्षाद्विषयं तत्प्रवृत्तिनि-
मित्तं तेन च गच्छति वाऽगच्छति वा गोपिण्डे गोशब्दः प्र-
वर्तते, उभयार्थव्यवस्थायां प्रवृत्तिनिमित्तमावात्, अथा-
ऽऽद्यो तु न प्रवर्तते । यथोरुक्तस्य प्रवृत्तिनिमित्तस्य तत्रमा-
वात् । एवमत्रापि भिक्षुशब्दस्य द्वे निमित्तं—व्युत्पत्तिनिमित्तं,
प्रवृत्तिनिमित्तं च । तत्र भिक्षुः व्युत्पत्तिनिमित्तं भिक्षण इत्येवं
शीलो भिक्षुरिति व्युत्पत्तिः, तेन च भिक्षुर्लभेकार्थिसमवायितया
यदुपलक्षितमिह परलोकः । ऽऽज्ञेयसाध्याप्रसक्ततया यमनियमेषु
व्यवस्थितः तत्प्रवृत्तिनिमित्तं, तेन भिक्षुर्लभे अन्नमात्रं
वा भिक्षो भिक्षुशब्दः प्रवर्तते, उभयार्थमात्रं अवस्थायां प्रवृत्ति-
निमित्तसङ्गात्वात्, रक्षपटाऽऽद्यो तु न प्रवर्तते, तत्रकार्त्त्या-
शुद्धाऽऽहारभोजनया तेषु यथोरुक्तस्य प्रवृत्तिनिमित्तस्या-
भावात्, अत्रार्थं ज्ञातम्—उदाहरणं कर्त्तव्यं, पिशिताऽन्नामेन

यो निष्पशितस्तेन, यथा कोऽपि ह्यात् यावद् मांसं न लभे,
तावदेवं निष्पशितः पिशितव्रती ।

अविहिंसं वंभयाय, पोसहिंय अमज्जमंभिया चोरा ।

सति लभे परिखाइ, हुति तदक्का न ससा उ ॥ ७ ॥

कोऽपि भावेन—अहमिह साधुत्तियावत् मृगाऽदीक्षपश्यामि ।

अन्यः कोऽप्येवं ह्यात्—अहं ब्रह्मचारी यावन्मम स्त्री न संप-
द्यते । अथवा—कोऽप्येवमाह—अहमाहारवीर्यधी यावन्मम आ-
हारो न संपद्यते । यथा वा कोऽपि वदेत्—अहमद्यमांसवृत्तिः
यावन्मद्यमांसं न लभे यथा वा कोऽपि नियमं प्रतिपद्यते अचो-
रवृत्तिर्हं यावत् परस्य वृद्धे न पश्यामीति । एते यथा पिशि-
ताच्छलाभेन नापिशिताऽऽद्यो नाम—पिशितवृत्त्याऽऽद्यः । ब्र-
ह्मं च सति अस्मिन्नां वा वस्तुनि तद्विच्छापरित्यागवस्तान्निवृत्तिः
निष्पिशिताऽदीनां तु पिशिताऽऽदिविच्छासतनानुबन्धनी-
तनां न ते पिशितव्रत्याऽप्यस्ति शब्दप्रवृत्तिनिमित्तमावात्, त-
था चाह—(सति लभे इत्यादि) सति विवक्षितस्य पिशिताऽदे-
वंस्तुनो लाभेऽपि तत्परित्यागिनस्तेन तदाकथा—पिशितव्रत्या-
कथा भवति । सत्यपि वस्तुनो लाभे तत्परित्यागिनः, सति-
अस्मिन्नां वा वस्तुनि तद्विषयच्छापरित्यागात्, शेयास्त्वन्मम
रोदिता निष्पिशिताऽऽद्यो न तदाकथाः पिशिताद्यस्तांस्ति
तद्विषयच्छानिवृत्त्यभावात् । एवं रक्षपटाऽऽद्योऽपि न भि-
क्षवः एवमपाकनाऽऽदिनवकांटीविषयच्छानिवृत्त्यभावात् । त-
दाहमाध्यात्मिकाऽऽदिष्वपि प्रवृत्तः तदेवं नापिशिताऽऽदि-
वृत्तान्तेऽप्यस्ति रक्षपटाऽऽदिषु यथोरुक्तप्रवृत्तिनिमित्ताऽ-
भावतो भिक्षुशब्दप्रवृत्त्यभाव उक्तः । अथवा—कमेतेकव्ययस्यै-
व ह्येतान्भिक्षुवृत्तः जगत्प्राप्त्याऽप्यस्ति साक्षादभावः वृत्तन
एवं भिक्षुशब्दप्रवृत्त्यभावस्य सिद्धत्वात् ।

तथा चाऽऽह—

अहवा पण्णामुद्धं, नहा गण्णंति माहूणो ।

भिक्षुं नैव कुलंगत्था, भिक्षुं नैवि वि त जदि ॥ ८ ॥

अथर्वान्—प्रकारान्तराद्येतेन, तत्र प्रकारान्तरं पान्तिका-
यामेव भाविनं, यद्यपि ते रक्षपटाऽऽद्यो भिक्षाजीविनस्तथा-
पि यथा साधवःपण्यशुद्धाम् पण्णान्दापः—शुक्लाऽऽदिभिः,
उपलक्षणमेतत्—उद्धमेदोः—आधाकर्मोदाभिः उपधादनादा-
भिः—धार्माहृत्वादिभिः परिशुद्धां भिक्षां गृह्णन्ति, नैवम्—अमुना
प्रकारेण कुलङ्कयाः—कुलितनिर्द्धायां रक्षपटाऽऽद्यः
ततो भिक्षुवृत्तजगत्प्राप्त्याऽप्यस्ति तदभावतो न ते भिक्षवः ।

तथा चाऽऽह—

दगमुद्धेमियं वेव, केदमूलकलाणिय य ।

सयं गाहा परतो य, भेएदंता कहे भिक्षुणो ॥ ९ ॥

दृक्—उदकं सत्त्वत् तद्व्याऽऽदितमम्, उद्देशिकम्—उद्देष्ट-
कर्ममदम् उपलक्षणमेतत् आधाकर्मोदाभिः च तथा क-
न्दमूलकलाणि च स्वयम्—आमना गृह्णन्तीति स्वयं प्रादाः ।
“वा उपलाऽऽदिदुर्गुणप्रदाहोः” ॥ ५ ॥ १ ॥ ६२ ॥ इति वै-
कल्पिकी उपलक्षणः । स्वयं गृह्णन् इत्यर्थः । परतश्च गृह्णन्-
कथं भिक्षवः भिक्षावृत्तमावात् ।

अथ का सा जगत्प्राप्त्या भिक्षुवृत्तिर्दमावाकते तं भिक्षु-
इति भिक्षुवृत्तिमुपदर्शयति—

अचित्ता एमणिजा य, मिया काले परिनिवृत्तया ।

जहालद्धा विमुद्धा य, एसा विची य भिक्षुणो ॥१०॥

अचिता-प्राप्तुका न तु संविता, मित्रा वा एषणीया आ-
श्रकर्मोद्दिशेरहिता, मिता एकत्रिशादिकवलप्रमाणतः
परिमिता, कानि-दिवा, अथवा—तृतीयस्यां दीकृत्यां परी-
क्षदायकाऽऽदिशेषविशुद्धा यथा लब्धा संयोजनाऽऽदिशेष-
रहितविशुद्धा-परिमेगकाले राधेद्वयाऽकरुणतेऽऽकराराऽऽ-
दिशेषरहिता, एवं कथा या सदा भिक्षा एवा भिक्षुणां वृत्तिः,
सा च रक्तपटाऽऽदिषु सर्वथा नाऽस्तीति, तेषु भिक्षुत्वाभाव-
तो नातिप्रसङ्गः, तद्वद् भिक्षुणशीलो भिक्षुरिति व्युत्पत्तौ
यदतिप्रसङ्गऽऽपादने परेण कृते, तद् अपाकृतम् कुत्रे भि-
नलि इति भिक्षुगतिं निर्वचने तु परस्याऽनवकाश एव, कथलं
किञ्चिद्व्यवहृमस्तीति ।

तत्रिवलुग्राह—

द्वये य भाव भेयग, भेषण भेषव्यं च त्रिविधं तु ।

नाणाऽऽह भावभेयग—कम्पसुखेदगृहं भेजं ॥ ११ ॥

कुत्रे भिनसीति भिक्षुरिति व्युत्पत्त्याभिक्षुभेदक उक्तो भेद-
कानाम भिदि क्रियाकतो, भिदिक्रिया च सकर्मिकका, सक-
र्मिकनाम भिदि क्रियाकतो, कर्तुं करणकर्मव्यतिरेकेण न भव-
तीति तद्गृह्येन भेदः, भेदव्यमिति च द्वयं व्युत्पत्तम् । एतच्च
भेदकभेदभेदव्यकृतं वस्तुनिकुरम्बं शिवधर्मपति, तुशब्दाऽ-
विशुद्धाः, प्रभेदमपि प्रत्येकं द्विधा । तद्यथा—(द्वये य
भाव लि) कशब्दाऽभिज्ञकर्मः द्रव्यतोः, भावतत्त्वत्वेऽर्थः । त-
थाहि भेदको द्विधा-द्रव्यस्य भावस्य च । भेदनामपि द्विधा-
द्रव्यस्य भावस्य च, भेदव्यमपि द्विधा-द्रव्यकृतं, भावकृतं च ।
तत्र भेदको-रथकाराऽऽदिः, भेदने परव्यादिद्रव्यं, भेदव्यं
चाष्टम्, भावस्य भेदको भिक्षुभावस्य भेदनानि हानाऽऽदीनि,
भावभेदस्य कर्म । तथा चाऽऽह—(नाणां शिवादि) हानाऽऽदि
आदिशब्दात्पर्यन्तव्यापारप्रसङ्गः । भावभेदने भेदं भावत इति
च संबध्यते, कर्मकर्मलक्ष इत्येकार्थम् । तथा लोक्रम्—“कर्म
ति वा खुद्वेति वा । कलुसं नि था वज्जं नि था वेरं नि था पंको ति
वा मल्लोत्ति ए एगट्टिवा” इति । ४०० १ उ० । नि० वृ० ७३० ।

“जो भिदइ खुदं खलु, सो भिक्षु मावतो हाइ ॥३७५॥

यो भिनसि विदारयति कुत्रं, खलुः अवधारणे, भिक्षक-
मन्त्र, ततः स एव भिक्षुभावतो भवतीति ।

‘इह च भिनसीत्युक्तमतः कर्तृकरणकर्मभिः प्रयोजनं,

सकर्मकत्वाद्भिदेः अत आह—

भेता य भेषणं वा, नायव्वं भिदिद्वयं चैव ।

एकिकं पिय दुविहं, दव्वं भाव य नायव्वं ॥ ३७६ ॥

रहगारपरमुमाइ, दाहगमाइ य दव्वमो हुंति ।

साह कम्मऽद्विहं, तवो य भावम्मि नायव्वो ॥ ३७७ ॥

रागहोसा दंडा, योगा तह गाम्बा य सट्ठा य ।

विहडांमो सज्जामो, खुदं कसाया पमाया य ॥ ३७८ ॥

भेता च कर्त्ता यो निर्मात, भेदने करणं येन भिनसि
वा समुच्चयं, ज्ञातव्यं-बोद्धव्यं भेदव्यभेद भेदव्यकर्म य-
द्विघटने, च—समुच्चयं, यथेति पूरये, एकैकमपि चेति भे-
ता भेदने भेदव्यकर्म च द्विविधं-द्विभेदं द्रव्यं भाव च । वि-
चार्यमाणे ज्ञातव्यम्-अवगन्तव्यम्, तत्र द्रव्ये—(रहकारपरसु-

माह लि) आदिशब्दस्य प्रत्येकमपि संभवान्नाश्रयाकारः तत्क-
रन्दादिर्द्रव्यतो भेता आदिशब्दाद्व्यवकारादिविरहः पर-
शुः—कुठाररन्दादिर्द्रव्यतो भेदव्यम्, आदिशब्दात्-घनाऽऽद्यो
युज्यते । (दाहगमाइ य लि) दाहकं काष्ठं तदादि च द्रव्यतो
भेदम्, आदिशब्दात्क्षोहाऽऽदिविरहः, अवन्तीति सवोपलं व-
दुच्यते न्मा साधु—नपस्वो कर्म-हानाऽऽवरणाधृष्टिविषय-
कारं तपश्च—अनशनाऽऽदि भावे विचार्ये भेता भेदव्यं भेदने च
कमेण ज्ञातव्यम्, “इदं जो भिदइ सुदं खलु” इति प्रहणकत्वा-
क्यं गतं, भिनसीति व्याख्याय कुत्रं व्याख्यातुमाह—रागद्वेषौ
उक्तवौ, दण्डा-मनोदण्डाऽऽद्यौ, योगाः करणकारणानुमति
कथाः पठन्ति च—“रागहोसा खुदं दंडा” । अत्र च “खुदं ति”
कुष्ठं बुधुसा उच्यते, तथा गौरवाणि च श्रद्धिगौरवाऽऽदीनि,
शल्पाणि च—मायाशल्पाऽऽदीनि, विकथाः—स्त्रीकथाऽऽदयः,
संज्ञाः—आहारसंज्ञाऽऽद्यं (खुदं ति) एतद्भावमाभिलाषादृष्टिविष-
कर्मकत्वायाः कुष्ठ एतान्यपि कुद्विषयव्यते, प्राकृतत्वाच्च तथा-
निर्देशः, कथायाः—कौशाऽऽदयः, प्रमादः—मथाऽऽदयः,
कुद्विति सम्बन्धनीयमिति गाथात्रयार्थः ।

उपसङ्गेषुमाह—

एयाइ तु खुदाइ, ये खलु भिदेति सुव्वया रिसमो ।

ते भिक्षकम्मगंती, उवेति अपराभं ठाण्ण ॥ ३७९ ॥

एतानि रागाऽऽदीनि (खुदाइ ति) लुच्छकत्वाच्चाति ये
खलु भिद्वन्ति, विदारयन्ति, खलुशब्द एवकारार्थो भिद्व्ये-
वेति शोभनान्यतिचारतया व्रतानि प्राणतिपातविरत्यादीनि
येषां ते सुव्वताः श्रेयसो मुनयः, ते कमित्याह—भिक्ष कर्म-
वातिदुर्भेदतया ग्रन्थिः कर्मग्रन्थिर्वत्ते तथाविधा उपवाति
प्राप्तुवन्ति, अजगतां स्थानं—सुकिपदमिति गाथार्थः ।
उत्त० पाठ० १५ अ० ।

स भावभिक्षुभेत्तुत्वा-दामपस्योपयोगतः ।

भेदनेनाप्रतपसा, भेषस्याशुभकर्मणः ॥ १७ ॥

स इति—स भावभिक्षुभेत्तुत्वा । उप्रतपसा भेदनेनाऽशुभक-
र्मणो भेषस्यऽऽगमोपयोगतो भेषव्यात् । तदुक्तम्—“भेता-
गमोपत्तोः दुविहतवो भेषणं च भेषव्वं । अद्विहं कम्मखुदं,
तेण निरुत्तं स भिक्षु ति ॥ १ ॥” ॥१७४॥ “भिक्षामात्रेण वा
भिक्षुः” (१८) भिक्षामात्रेण वा सवोपाधिश्रद्धाभिक्षावृत्त-
लक्षणे भिक्षुः । द्वा० २७ द्वा० ।

भेताऽऽगमोपत्तो, दुविह तवो भेषणं च भेषव्वं ।

अद्विहं कम्मखुदं, तेण निरुत्तं स भिक्षु ति ॥ ३४२ ॥

भेता भेदकोऽत्राऽऽगमोपयुक्तः साधुः तथा द्विविधं बाह्या-
ऽऽव्यवस्थान्भेदने तपो भेदने वर्तते । तथा भेदव्यं विदारणीयं
वाष्टविधं कर्म-च-अष्टप्रकारं हानाऽऽवरणीयाऽऽदि कर्म, तच्च
कुदादिदुःखेदतुत्वात् कुष्ठशब्दाच्च, यत्तत्रैवं नेन निरुत्तं यः
शास्त्रान्तोत्था तपसा कम्म भिनसि स भिक्षुरिति गाथाऽर्थः ३४२
किं च—

भिदेतो य जह खुदं, भिक्षु जयमाणो जई होइ ।

संजमचरमो चरमो, भवं खिर्वतो भवेतो उ ॥ ३४३ ॥

भिद्वच्च विदार्यच्च यथा कुत्रं कर्म भिक्षुभवति, भावतः
वतमानस्तथा तथा युगेषु स एव यतिर्भवति नान्यथा,

एवं संयमचरकः सप्तदशप्रकारसंयमाभ्युपगच्छति चरकः एवं मर्षं संसारं क्षपयन् परीतं कुर्वन् स एव भवान्तो भवति, नाम्नयेति गाथाऽर्थः ॥ ३४३ ॥

प्रकारान्तरेण निरुक्तमेवाऽऽह—

अं भिक्षुस्यचित्ती, तेषां व भिक्षुः संवेति जं व अश्रुः ।
तवसंजये तवदिस, त्वि वावि अश्रो विपञ्चाशो ॥३४४॥
यद्यस्मान्निष्कामात्रवृत्तिभिक्षामात्रेण सर्वोपधाशुद्धयेन वृत्ति-
रस्येति समासः, तेन वा भिक्षुः भिक्षुश्रीलां भिक्षुरिति
कृत्वा, अनेनैव प्रसङ्गेन अन्वेषामपि तत्पर्यायाणां निरुक्तमा-
ह—क्षपयति यद्यस्मात् वा श्रुत् कर्म तस्मात् क्षपणः, क्षपय-
तीति क्षपण इति कृत्वा, तथा संयमतपसीति संयमप्रधानं
तपः संयमतपः, तस्मिन् विद्यमाने तपस्वीति वाऽपि भवति ।
तपोऽस्यास्तीति कृत्वा अन्वेषोऽपि पर्यायः इत्यन्योऽपि भेदोऽ-
र्थतो भिक्षुशब्दनिरुक्तस्येति गाथाऽर्थः ३४४ उक्तं निरुक्तद्वारम्

अनुत्तेकार्यिकद्वारमाह—

तिष्ठे तद्दिवि, वर्ये य खंते य दंतविरश् अ ।
श्रुतितावसपन्नगुणु—भिक्षुः बुद्धे जइ विउ य ॥३४५॥
तीक्ष्णवर्त्तः विशुद्धसम्यग्दर्शनाद्विज्ञानाद्भवात्तीक्ष्णवर्त्तव्यमित्य-
ते । तपोऽस्यास्तीति तापी, तपःसुष्टमागोक्तिः, सुपरिष्ठा-
तदेवमया विनेयपालयितेत्यर्थः । द्रव्यं रागद्वेषरहितः, वनी
व हिंसाऽद्विरतश्च साम्प्रत्यं क्षामयति क्षमं करोतीति
क्षान्तः, बहुलवचनान् कर्तैरिति निष्ठा । एवं दाम्पत्येन्द्रियाऽऽ-
दि दमं करोतीति दान्तः, विरतश्च विषयसुखानिवृत्तश्च, मुनि-
मैक्येन जगतस्त्रिकालवर्षामिति मुनिः, तपःप्रधानः तपसः,
प्रज्ञापकः अप्रवर्गमार्गस्य प्रकपकः, श्रुतुर्मायाविरहितः संयम-
वान् वा, भिक्षुः पूर्ववत्, बुद्धोऽवगततत्त्वो, यतिकलमाऽऽश्रमी
प्रयत्नवान् वा, विज्ञाश्च पण्डितश्चेति गाथाऽर्थः ॥ ३४५ ॥
तथा—

पव्वइए अशगारे, पांमदी चरग बंधणे चेव ।

परिवायगे य समसो, निग्गंथे संजए सुत्ते ॥ ३४६ ॥

प्रमजितः पापाश्चिक्कन्तः, अनगारो द्रव्यभाषागशून्यः,
पाव्वइदी यायाद्वीनः, चरकः पूर्ववत्, ब्राह्मणश्चैव विशुद्धप्र-
ज्ञावारी, चेव, परिष्ठाजकश्च पापवर्जकश्च, अमशः पूर्ववत्,
निग्गंथः संघतो मुक्त इत्येतदपि पूर्ववदेवेति गाथाऽर्थः ॥ ३४६ ॥
तथा—

साहू लुहे अ तहा, तीरुद्दी होइ चेव नायवो ।

नामाश्चि एवमाह—णि होति तवसंयमरयाणं ॥ ३४७ ॥

साधुः कृच्छ्रं तथेति निर्धोषसाधकयोगसाधनरसाधुः,
स्वजनाऽऽदिषु स्नेहविरहादिभ्यः, तीराधी चेव भवति हत-
व्य इति तीराधी भवाद्येवमस्य, नामास्यकार्यिकानि पर्याया-
भिधानान्येवमादीनि यथोक्तलक्षणानि भवन्ति । केवामित्या-
ह—तपःसंयमरतानां भावसाधुनामिति गाथाऽर्थः ॥ ३४७ ॥
वृ० १० अ० । प्रतिपादितमेकार्थिकद्वारम् ।

भिक्षोरपिशकपुरन्दरवदशूष्येकार्थिकानि भिक्षुः यतिः

तपस्वी भवान्त इति । तथा चैतेषां व्युत्पत्तिमाह—

भिद्वेतो यावि खुद्धं, भिक्षुः त्रयमाणो जइ होइ ।

तवसंजये तवस्मी, भवं खिद्वेतो भवन्तो य ॥ १२ ॥

क्षुभ्र-अष्टप्रकारं कस्मै भिन्नानो भिक्षुः, यने-प्रयत्ने संयम-
योगेण यतमानः प्रयत्नवान् यतिः । तपःसंयमे-तपःप्रधान-
संयमे वसमानस्तपस्वी, तपोऽस्यास्तीति तपस्वीति व्युत्प-
त्तेः । भवं-नारकाऽऽदिभवं क्षपयन् भवान्तः, भवमन्तयति
भवस्याऽन्तं करोतीती इति व्युत्पत्तेः । वृ० १ उ० ।

इदानीं लिङ्गद्वारं व्याख्येयत्वात्तुमाह—

संवेगो निव्वेगो, विसयविवेगो सुसीलसंसग्गो ।

आराइशा तपो ना—शुदंससुखीरसिखिअो अ ॥३४८॥

संवेगो मोक्षसुखान्नाशकः, निव्वेगः संसारविषयः, विषयवि-
वेको विषयपरित्यागः, सुशीलसंसर्गः शीलवाङ्मयः सम्भ-
न्धः, तथा—आराचना चरमकाले निर्यापणकृता, तपो
याथाकथनशलाऽऽद्यासत्त्वेन, ज्ञानं यथावस्थिततपोयोगविषय-
मित्यादि, दर्शने नैसर्गिकाऽऽदि, आरिषं सामायिकाऽऽदि,
विनवज्ज ज्ञानाऽऽदिविनय इति गाथाऽर्थः ॥ ३४८ ॥

तथा—

संसी य मइवऽज्ज, विमुत्तया तह अदीज्जय तितिकत्ता ।

आवस्सगपरिसुदी, य होति भिक्षुस्सुम सिंगाई ॥३४९॥

क्षान्तिश्चाऽऽकांशाऽऽद्विषयलोऽपि कांक्षायामश्व माहंवा-
ऽऽजंविमुक्तनेति जात्यादिभावोऽपि मानस्यागमाहंवे, पर-
स्मिन्नक्रियेति परेऽपि मायापरित्याग आजंवे, धर्मोपकरणस्त्व-
मर्थो विमुक्तता, तथा अशानाऽऽऽद्यलभेऽपि अदीनता, कु-
दादिपरीषदापनिपातेऽपि तितिकत्ता, तथा आवश्यकपरिशु-
द्धिश्चाऽऽवश्यककरणयोगोन्नतिरिति चारता च, भवन्ति भि-
न्नोभोवसाधोनिष्कृष्टवन्मर्यादितार्ता संवेगाऽदीनीति गाथा-
ऽर्थः ॥ ३४९ ॥ व्याख्याते लिङ्गद्वारम् ।

अवयवद्वारमाह—

अज्जकयणगुणी भिक्षुः, न मेम इइ शो पइक को हेउ ?

अगुणत्ता इइ हेउ, को दिट्ठो ? सुवसमिव ॥ ३५० ॥

'अप्ययनगुणो' प्रकारान्तराभ्ययनोक्तगुणवान् 'भिक्षुः' भाव-
साधुर्भवतीति, तस्मैकपंमतत्, 'न शयः' तद्वगुरहित इ-
ति । न प्रतिष्ठा 'अस्माकं पक्षः, 'को हेतुः ?' कांश्च
पक्षमे इत्याशङ्क्याऽऽह—'अगुणत्वादिति हेतुः' अवि-
यमानगुणोऽगुणस्तज्जसत्तत्त्वं तस्मादित्यर्थः हेतुः, अप्यय-
नगुणशून्यस्य भिक्षुवर्त्तनित्यर्थः साध्य इति, 'को ह्यस्त्यः ?',
'किं पुनरत्र निदर्शनमित्याशङ्क्याऽऽह—'सुवसमिव' यथा
सुवस्य स्वगुणरहितं सुवसं न भवति तद्वदिति गाथाऽर्थः ॥

सुवस्यगुणानाह—

विषयाइ रसायण मं—गलत्तय विणिपे पयाइम्याने ।

गुरुए अदज्जकऽकुर्ये, अट्ट सुवस्ये गुणो मण्णिअ ॥३५१॥

'विषयाति' विषयाननममर्थ, 'रसायनं' वयस्सममकर्तुं,
'मन्त्रार्थ' मन्त्रालयोजनं, 'विनीतं' वधेष्टकटाऽऽदिवि-
कारमप्यादेन प्रवर्त्तित्वाऽऽवर्त्ते, न्ययमानं प्रादक्षिण्येनाऽऽ-
वर्त्तते, 'शुक' सारोपेतम् 'अदाशं' नागिनमा दहने, 'अकु-
पनीयं' न कदाचिदपि कुपयितुं योग्येऽद्वयवन्मर्यादितार्ताः 'सुव-
स्य' सुवस्यविषया गुणो भोगितास्तस्मैकवर्त्तेरिति गाथाऽर्थः ।
उक्ताः सुवस्यगुणाः साम्प्रतमुपनयमाह—

चउकारश्चपिमुद्धं, कमइअवत्तावतासण्णा अ ।

जे तं विसपाइरसा-यथाइगुणसंजुमं होइ ॥ ३५२ ॥
 'बतुत्तकारणपरिशुद्धं' बतुत्तपरीक्षागुणमित्यर्थः, कथमित्याह—कथच्छेदनापताडनया चेतिकेण छेदने तापेन ताडनया च, यदेवंविधं तद्विधयातिरक्तायनाऽऽदिगुणसंयुक्तं भवति, भावसुवर्णं स्वकार्यसाधकमिति गाथाऽर्थः ॥

एतदेव स्पष्टयन्नाह—

तं कमिणगुणोपेक्षं, होइ सुवर्णं न ससयं जुत्ती ।
 नहि नामरूढमेत-ए एवमगुणा हवइ भिक्षू ॥ ३५३ ॥
 'तत्' अन्तरोदितं 'कस्मिन्गुणोपेक्षं' सम्पूर्णगुणसमन्वितं भवति सुवर्णं यथोक्तं, न 'शेष' कथाऽऽद्यशुद्धं, यु-
 क्तिरिति वणोऽऽदिगुणसाम्येऽपि युक्तिसुवर्णमित्यर्थः, प्रकृतं योजयति—यथेतत्सुवर्णं न भवति, एवं न हि नाम-
 रूपभाषेण-रजोहरणाऽऽदिसंस्काराणाऽऽदिना 'अगुणः' अ-
 विद्यमानप्रस्तुताभ्यवनेनैकगुणो भवति भिक्षुः भिक्षामटप्रति-
 न भवतीति गाथाऽर्थः ॥

एतदेव स्पष्टयन्नाह—

जुत्तीसुवर्णं पुण, सुवर्णवर्णं तु जइ वि कीरिजा ।
 न हु होइ तं सुवर्णं, ससेहि गुणहिं सतेहि ॥ ३५४ ॥
 युक्तिसुवर्णं इति सुवर्णमित्यर्थः 'सुवर्णं यणं तु' ज्ञात्य-
 सुवर्णवर्णमपि यथापि क्रियेन पुरवनेपुत्रेण तथापि नैव भ-
 वति तत् सुवर्णं परमार्थेन 'शेष' युक्तैः, कथाऽऽदिभिः 'अस-
 ज्ञैः' अविद्यमानैरिति गाथाऽर्थः ॥

एवमेव किमियाह—

जे अज्झयणे भणिया, भिक्षुगुणा तेहि होइ सो भिक्षू ।
 वसणे जवसुवस-गं व सते गुणनिहिमि ॥ ३५५ ॥
 यऽप्ययने भणितः भिक्षुगुणा अस्मिन्नैव प्रकाशे जितवच-
 ने चित्समाध्यायः नैः करणभूतैः सद्भिर्भवत्यसौ भिक्षुर्नाम-
 रूपापनाद्रव्यभिक्षुव्यपारोदेन भावभिक्षुः, परिशुद्धमिहावुत्तस्वा-
 र्थः । किमिवत्याह—'वयं' पीतलकणैः 'जात्यसुवर्णमिव',
 परमाधेसुवर्णमिव 'सति गुणनिधौ' विद्यमानेऽप्यस्मिन्
 कथाऽऽदौ गुणसंघाते, एतदुक्तं भवति—यथाऽप्यगुणयुक्तं शो-
 भनवर्णं सुवर्णं भवति तथा चित्समाध्यायदिगुणयुक्तो भि-
 क्षुः प्रशंसो भिक्षुर्भवतीति गाथाऽर्थः ॥

अतिरेकतः स्पष्टयति—

जो भिक्षू गुणरहिओ, भिक्खं गिएहइ न होइ सो भिक्षू ।
 वसणे जुत्तिसुवस-गे व असई गुणनिहिमि ॥ ३५६ ॥
 यो भिक्षुः 'गुणरहितः' चित्समाध्यायदिगुणैः सन् भिक्षा-
 मटानि न भवत्यसौ भिक्षुर्भिक्षाटनमात्रेणैव, अपरिशुद्धभिक्षा-
 वृत्तिवात् । किमिवेत्याह—'वयं' युक्तिसुवर्णमिव, यथा तद्व-
 र्णमात्रेण सुवर्णं न भवत्यसति 'गुणनिधौ' कथाऽऽदिक इति
 गाथाऽर्थः ॥

किं च—

उडिहकयं थुनइ, उक्तायपमर्द्यो वरं कुणइ ।

पक्षकस्य च जलमप, नो पिपय कइ नु सो भिक्षू ॥ ३५७ ॥

उडिहय कनं शुक्ल इत्यौद्देशिकमित्यर्थः, पक्कायपमर्द्यः-

यत्र कचन पुथिव्याद्युपमर्द्यः, शुद्धं करोति संभवत्येवेषणो-
 यालये मूच्छयेया वसति भाटकगृहं वा, तथा 'प्रयत्नं' च
 उपलभ्यमान एव 'जलगताम्' अक्कायाऽऽदीन् यः पिबति
 तत्त्वतो विनाऽऽलम्बनेन, कथं त्वसौ भिक्षुः, नैव भावभिक्षु-
 रिति गाथाऽर्थः ॥

उक्त उपनयः, साम्प्रतं निगमनमाह—

तम्हा जे अज्झयणे, भिक्षुगुणा ते हिं होइ सो भिक्षू
 तेहि अ सउत्तरगुणे-हि होइ सो भाविअतरो ॥ ३५८ ॥
 यस्मादेतदेवं यदनन्तरमुक्तं तस्मात् येषुऽप्ययने प्रस्तुत एव
 'भिक्षुगुणा' मूलगुणरूपा उक्तास्तेः करणभूतैः सद्भिर्भवत्य
 सौ भिक्षुः, तैश्च 'साल्तरगुणैः' पिण्डविशुद्ध्याद्युत्तरगुणस-
 मन्वितैर्भवत्यसौ 'भावितरः' चारित्र्यधर्मैः तु प्रसज्यतर इ-
 ति गाथाऽर्थः ॥ उक्तो नामनिष्पन्नो निष्पत्तिः ।

साम्प्रतं सूत्राऽऽलोकनित्यपक्षस्थावसर इत्यादिबन्धैः
 पूर्ववत्तावद्यावत्सूत्रानुगमं स्खलितनाऽऽदिगुणोपेतं
 सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चैदम्-

निक्खम्ममायाइ अ बुद्धवयणे,

निच्चं चित्समाहिओ हविजा ।

इत्थीण वसं न आवि गच्छे,

वंतं नो पिआयाइ जे स भिक्षू ॥ १ ॥

पुढवि न खणे न खणावए,

सीओदगं न पिए न पिआवए ।

अगणिसत्थं जहा सुनिमिअं,

तं न जलं न जलावए जे स भिक्षू ॥ २ ॥

अनिलेण न वीए न वीयावए,

हरियाणि न छिंदे न छिंदावए ।

बीआणि सया विवज्जयंतो,

सखितं नाहारे जे स भिक्षू ॥ ३ ॥

वहणं तसयावराण होइ,

पुढीतण कट्टनिसिअणं ।

तम्हा उदिसिअं न थुन,

नोडि पए न पयावए जे स भिक्षू ॥ ४ ॥

रोइअ नायपुत्तवयणे,

अससमे मखिअ छपि काए ।

पंच य कासे महव्याइ,

पंचाऽऽमवसवरे जे स भिक्षू ॥ ५ ॥

'निष्कम्प' द्रव्यभावशुद्धात् प्रमत्तयोः शुद्धीस्त्वैत्यर्थः 'आ-
 कया' तीर्थकरणधरोपदेशेन योग्यतायां सत्यां, निष्क-
 म्य किमिवेत्याह—'बुद्धवचने' अवगततत्त्वतीर्थकरणधरो-
 वचने 'नित्ये' सर्वकालं 'चित्समाहितः' चित्समाति-
 प्रसन्नो भवेत्, प्रयत्न एवाभियुक्त इति गर्भः । अतिरे-
 कतः समाधानाप्तयामाह—'स्त्रीणां' सर्वोत्सर्गार्थनिब-
 धनभूतानां 'वशं' तदायत्तनाकूपे न चापि गच्छेत्,
 तद्वशमेव हि निवसतो वान्तं प्रत्यापिबति, 'अतो बुद्ध-

वचनविससमाधानतः सर्वथा स्वीचशस्यागात् । अनेनैवोपा-
येनाभ्योपायासंभवात्, 'वान्ते' परित्यक्तं सधिवयजम्भा-
लं 'न प्रत्यापिचति' न मनानप्याभोगतोऽनाभोगतश्च त-
त्संबधे यः स 'भिक्षुः'—भावाभिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ त-
था—'पृथिवी' सधेतनाऽऽदिरूपो न कनति स्वयं, न खान-
यति परैः, एकग्रहणे तज्जातीयग्रहणमिति सन्त-
मप्यन्ये न सन्मुज्जानाति, एवं सर्वत्र वेदितव्यम् । 'शी-
तोदकं' सधितं पानीयं न पिबति स्वयं, न पाययति
परानिति, अग्निः पक्वजीवसातकः, 'किंवदित्याह—'शक्तं'
लज्जयाऽऽदि यथा 'सुमिश्रितम्' उज्ज्वालितं तद्वत्, न न
ज्वालयति स्वयं, न ज्वालयति परैः य इत्यंभूतः स भिक्षुः ।
आह—पक्वजीवनिकायाऽऽदिरुपु सर्वाध्वयनेष्वयमर्थोऽधि-
हितः किमर्थे पुनरुक्त इति ? उच्यते, तदुक्ताध्वोनुष्ठानपर
एव भिक्षुरिति ज्ञापनाय, ततश्च न दोष इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥
तथा 'अग्निनेत्र' अग्निलोहेतुना चकलकण्ठाऽऽदिना न बीजव-
स्यात्माऽऽदि स्वयं, न बीजयति परैः । 'हरितामि' शस्याऽऽ-
दीनि न क्षिणति स्वयं, न क्षेदयति परैः 'बीजानि' हरितफ-
लकपाणि प्रांष्टादीनि, 'सदा' सर्वकालं विवर्जयेत् संघटना-
ऽऽदिक्रियया, सचित्तं नाऽऽहारयति यः कदाचिदप्यपुष्टा-
ऽऽलम्बनः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ ओहेशिकाऽऽदिपरि-
हारण जलस्थाधारपरिहारमाह—'वधनं' इननं 'जलस्थाव-
राणां' द्रोणिभ्याऽऽदिपृथिव्यादीनां भवति कृतीदेशिकः किं-
विशिष्टानाम् ?—'पृथिवीदणुकण्ठनिधिनानां' तथासमा-
भवात्, यस्यादेशं तस्मादीदेशिकं कृताऽऽधम्यक सावयं
न भुङ्क्ते, न केवलमेतत्, किं तु ? नापि पचति स्वयं, न
पाचयति अन्यैर्न पचन्तमनुजानाति यः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः
॥ ४ ॥ किंच—'रोचयित्वा' विधिप्रहणभाषनाभ्यां प्रियं
कृत्वा किं तदित्याह—'ज्ञातपुत्रवचनं' भगवन्महा-
वीरवर्धमानवचनम् 'आत्मसमान्' आत्मनुदयात् प्रग्यते
'पठपि कायान्' पृथिव्यादीन्, 'पञ्च' अति 'चशब्दोऽ-
प्यर्थः पञ्चापि, 'स्पृशति' स्वेवंत महाशतानि 'पञ्चाऽऽध-
वसंवृत्तश्च' द्रव्यतोऽपि पञ्चेन्द्रियसंवृत्तश्च यः स भिक्षु-
रिति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥

चत्वारि वषे सया कमाए,
धुवजोगी इविज नुदवयणे ।
अइणे निजापरुवरयए,
गिहिनोगे परिवजए जे स भिक्खु ॥ ६ ॥
सम्पदिह्दी सया अमूदे,
अतिहु नु नाणे तवे संजमे अ ।
तवसा धुणइ पुराणपावणं,
पणवयकायसुसंवुदे जे म भिक्खु ॥ ७ ॥
तदेव अमणं पाणं वा,
विबिदं खाइमसाइं लभित्ता ।
होही अइं सुए पेरे वा,
तं न निहं न निहावए जे स भिक्खु ॥ ८ ॥
तदेव असणं पाणं वा,

विबिदं खाइमसाइं लभित्ता ।

अंदिअ साहाम्पिआह अंजे,
धुषा सज्जमापरए जे स भिक्खु ॥ ९ ॥

न य वुगाहिंमं कहं कहिजा,
न य जुणे पेरे निहुइदिअं पसेते ।
संजमे धुवं कोणेष जुणे,

उवसंते अविहेदए जे स भिक्खु ॥ १० ॥

किंच—चतुरः क्रोधाऽऽदीन् वमति तत्प्रतिपक्षाभ्यासेन 'स-
दा' सर्वकालं कषायान्, धुषयोगी च उचितनित्ययो-
ग्यांश्च भवति, बुद्धवचन इति तृतीयार्थे लसमी, तीर्थकर-
वचनेन करणभूतेन, धुषयोगी भवति यथासममेवेति भावः,
'अधनः' चतुष्पदाऽऽदिरहितः 'निर्जानकपरजतो' निर्गत-
सुवर्णरूप इति भावः, 'शृष्टियां' सूक्ष्मया गृहस्थसं-
बन्धं 'परिवर्जयति' सर्वैः प्रकारैः परित्यजति यः स भि-
क्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ तथा—'सम्यग्बुद्धि' भावसम्य-
दर्शना सदा 'अमूदः' अविच्युतः सन्नेवं मम्वते—अस्येव
ज्ञानं हयोपादेयवर्धयमतीन्द्रियेष्वपि तपश्च बाह्याऽऽधम्यर-
कर्ममत्तापनयनजलकटपं संयमश्च नवकर्मोपादानकपः,
इत्यं च हृदमावलसता धुनेति पुराणपापं भावसारया
प्रवृत्त्या 'मनोवाक्कायसंवृत्तः' 'तन्मूर्तिभिर्मिथुनां यः स
भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ 'तर्धेव ति' पूर्वैर्विधिधानेन
'अशनं पानं च' प्रागुक्तस्वकपं तथा 'विधिधम्' अनेक-
प्रकारं खाद्यं स्वाद्यं च 'प्रागुक्तस्वकपमेव' लज्जया
प्राप्य, किमत्याह—अविधायति 'अयं' प्रयोजनमनेन भः
परश्वो वेति 'तत्' अशनाऽऽदि 'निजघते' न खापयति
स्वयं, तथा 'न निचापयति' न खापयत्वस्थिः, इथापयन्त-
मयं नातुजानाति, यः सर्वथा संनिधिपरिधागवान् स भि-
क्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ किंच—'तैश्चान्नं पानं च विधिधं'
खाद्यं स्वाद्यं च लज्जयेति पूर्ववत्, लज्जया किमत्याह—
'छन्दिस्वा' निमन्त्र 'समानचार्मिकान्' साधुन् भुङ्क्ते,
खाऽऽमनुदयतया तद्व्याप्तयसिद्धेः, तथा भुक्त्वा स्वाध्या-
यरतश्च यः, चशब्दार्थेनानुष्ठानपरश्च यः स भिक्षुरिति
सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ भिक्षुलक्षणधिकार एवाऽऽह—न च 'वैमहि-
की' कलहप्रतिषेधः कथं कथयति, सहाइकथाऽऽदिविषयि न
च कुप्यति परस्परं, अपि तु 'निभृतेन्द्रियः' अनुवृत्तेन्द्रियः
'प्रशान्ते' रागाऽऽदिरहित एवाऽऽलं, तथा 'संयमे' पूर्वोक्ते
'धुष' सर्वकालं 'योगेन' कायवाक्यमनःकर्मलक्षणैश्च युक्त
योगयुक्तः, प्रतिभदमीचित्तेन प्रवृत्तः, तथा 'वश्यान्तः'
अनाकुलः कायवापलाऽऽदिरहितः 'अविहेटकः' न क्षि-
बुचित्तजान्दवान्, क्रोधाऽऽदीनां विस्मेषक इत्यर्थः, य इत्यं-
भूतः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥

जो सहइ हु गापकंटेए, अकोसपहारतज्जआओ अ ।
मयमेरवसहसपहासे, समसुइदकअसहे अ जे स भिक्खु ११
एतदेव स्पष्टयति—
एदिमे परिवजिआ मसाणे,
नो बीयए मयमेरवां दिस्स ।

विविधगुणतयोरप्यत्र निबन्धं,

न शरीरं चाभिकंलय जे स भिक्षु ॥ १२ ॥

असई वोसद्वचचदेहे,

अकुट्टे व इए लुसिए वा ।

पुरविसमे सुणी इविज्जा,

अनिआये अकोउइल्ले जे स भिक्षु ॥ १३ ॥

अभिभूय काएण परीसहाई,

समुद्धरे जाइपहाउ अप्पयं ।

विइत्तु जाईमरयं महकमयं,

तवे रए सामखिए जे स भिक्षु ॥ १४ ॥

इत्थसंजए पायसंजए,

पायसंजए संजइदिए ।

अअभूपरए सुसमाहिअप्पा,

सुत्तायं च विआणइ जे स भिक्षु ॥ १५ ॥

‘प्रतिमां’ मासाऽऽदिकृपां ‘प्रतिपद्य’ विविनाऽङ्गी—
कृत्य ‘इमंशने’ पितृवने ‘न विभेति’ न भयं याति
‘भिरवप्रमाणि इच्छा’ रौद्रमयदेतुपुलभ्य बैतासाऽऽदि-
कपशब्दाऽऽदिनि ‘विचिधगुणतयोरतश्च नित्यं’ मूलगुणाऽऽ-
द्यनानाऽऽदिसंज्ञा सर्वकालं, न शरीरमभिकाङ्क्षते निः—
कृद्वत्तया चार्त्तमामिकं भावि च, य इत्थंभूतः स भिक्षुरिति
स्वार्थः ॥ १२ ॥ न सकृदसकृत्सर्वेतिव्यर्थः, किमप्याह ‘स्युत्थ-
उत्थकृदेह’स्युत्थस्यो भावप्रतिबन्धाभावेन त्यक्तो विभूपाकर-
णेन देहः—‘शरीरं येन स तथाविधः, आकुट्टो वा यकाराऽऽदिना
हृत्तो वा दयदाऽऽदिना लुपितो वा कङ्काऽऽदिना मक्षितो वा श्म-
श्टङ्गलाऽऽदिना पृथिवीसमः’ सर्वैरुक्तो मुनिमवति, न च रागा-
ऽऽदिना पीड्यते, तथा ‘अभिधानो’ भाविकलाऽऽसंसारहितः,
अकुट्टहलक्ष नटाऽऽदिषु, य एवभूतः स भिक्षुरिति स्वार्थः
॥ १३ ॥ भिक्षुत्वकृपाभिधानाधिकार एवाऽह—‘अभिभूय’ परा-
जित्य ‘कायेन’ शरीरेणापि, न भिक्षुसिद्धात्मनीत्या मनोवा-
चस्पमिष, कायेनानभिभवं तन्वतस्तद्वनिमिषात्, ‘परीषद्धान्’
सुदादीन्, ‘समुद्धरति’ उत्तारयति ‘जातिपथात्’ संसार-
मार्गादामानं, कथमित्याह—‘विरित्वा’ विहाय जातिमरणं
संसारमुक्तं ‘महाभयं’ महाभयकारणं, ‘तपसि रतः’ तप-
सि सत्काः, किम्भूत इत्याह—‘भ्रामरये’ भ्रमरानां सम्बन्धि-
नि, शुद्ध इति भावः, य एवभूतः स भिक्षुरिति स्वार्थः ॥
१४ ॥ तथा हस्तसंयतः पादसंयत इति कारणं विना कूर्मव-
ह्नीन आसत्ते, कारणे च सम्पन्नगच्छति, तथा वाकसंयतः अकु-
शलवागिनरोधकुशलवागुदीरणेन, ‘संयतेन्द्रियो’ निवृत्त-
विषयप्रसरः, ‘अध्यात्मरतः’ प्रशस्तध्यानाऽऽसत्काः, सुस-
माहिताऽऽग्ना ध्यानाऽऽपादकगुणेषु, तथा स्वार्थे च यथा-
वस्थितं विधिप्रवृत्त्यर्थं विज्ञानाति यः सम्पद्यथाविषयं स
भिक्षुरिति स्वार्थः ॥ १५ ॥

तथा—

उवहिमि अहुचिण्ण अगिद्धे,

अभायउर्द्धं पुलनिपुलाप ।

कवचिकयसंनिहिमो विरए,

सन्वसंगावगए अ जे स भिक्षु ॥ १६ ॥

अलोल भिक्षु न रसेसु गिउम्मे,

उण्डं चरे जीविअ नाभिकंले ।

इङ्किं च सककारपूअयं च,

चए ठिअप्पा अगिद्धे जे स भिक्षु ॥ १७ ॥

न परं वइजासि अयं कुसीले,

जेअं च कुप्पिअ न तं वइजा ।

जाणिअ पत्तेअं पुएअपापं,

अत्तायं न समुक्से जे स भिक्षु ॥ १८ ॥

न जाइमचे न य रुवमचे,

न लाभमचे न सुएअ मचे ।

मयाणि सव्वाणि विवजइहा,

धम्मउम्माहारए जे स भिक्षु ॥ १९ ॥

पवेअए अज्जपयं महासुणी,

धम्मे ठिअो ठावयई परं पि ।

निवसम्म वज्जिअ कुसीलसिगं ।

न आवि हासंकुहए जे स भिक्षु ॥ २० ॥

तं देहवासं अमुई अमासयं ।

सया चए निबहिअट्ठिअप्पा ।

जिंदित्तु जाईमरलसस बंधणं,

उवेइ भिक्षु अमुणागम गई ॥ २१ ॥ ति बेमि ॥

‘उपयो’ वत्साऽऽदिलक्षणे ‘अमूर्च्छितः’ तद्विषयमोहत्या-
गेन ‘अगूढः’ प्रतिबन्धाभावेन, अज्ञातोऽङ्गं धरति भावप-
रिग्रहं, स्तोत्रं स्तोत्रकमित्यर्थः, ‘पुलाकनिष्पुलाक’ इति संय-
मासारताऽऽपादकक्षोपरहितः, ‘कवचिकयसंनिहिमो विर-
तः’ द्रव्यभावभेदमिषकयविकयपयुषितस्थापनेभ्यो निवृत्तः,
‘सर्वैरुक्तोपगतः’ अपगतद्रव्यभावसंज्ञक यः, स भिक्षु-
रिति स्वार्थः ॥ १६ ॥ किंच—अलोलो नाम नाप्राप्तप्रार्थनप-
रो ‘भिक्षुः’ साधुः न रसेषु गूढः, प्राप्तेष्वप्यप्रतिबद्ध इति
भावः, उण्डं धरति भावोऽङ्गमेवेति पूर्ववत्, नवरं तत्रोप-
धिप्रतिभ्येत्योक्तमिह—स्वाहारमित्यपि नरककृत्यं, तथा जीवितं ना-
भिकाङ्क्षते, असंयमजीवितं, तथा ‘अङ्किच’ आमर्षैवध्या-
दिकृपां संस्कारं वत्साऽऽदिभिः पूजनं च तत्वाऽऽदिना त्यज-
ति, नैतदर्थमेव यतते, स्थिताऽऽग्ना हानाऽऽदिषु, ‘अनिम’
इत्यमायो वाः स भिक्षुरिति स्वार्थः ॥ १७ ॥ तथा न ‘परं’
स्वपक्षविनेयव्यतिरिक्तं वदति अयं कुशीलः, तद्विपरीत्यादिहो-
यप्रसङ्गात्, स्वपक्षविनेयं तु शिक्षाप्रवृत्त्युद्धया वदत्यपि,
सर्वथा येनाप्यः कश्चित् कुप्यति न तद् ब्रवीति दोषसंज्ञावि-
धि, किमित्यत आह—वात्सा प्रत्येकं पुण्यपापं, माय्यसंबन्ध-
न्यस्य भवति अग्निदाहवदनावत्, एवं तत्स्वपि गुणेषु ना-
ऽऽत्मानं समुत्कर्षति—न स्वगुणैर्वर्धमावाति यः स भिक्षुरिति
स्वार्थः ॥ १८ ॥ सर्वप्रतिषेधाभावेन न जातिमत्तो यथाऽहं
ब्राह्मणः, कृषिणो वा, न च रूपमत्तो यथाऽहं कपटानादेयः, न
लाभमत्तो यथाऽहं लाभवान्, न भुतमत्तो यथाऽहं पण्डितः,

अनेन कुलमदाऽऽदिपरिग्रहः, अत एवाऽऽह—मदांश्च सर्वान्-
कुलाऽऽदिपरिग्रहानपि परिहर्य परिग्रह्य धर्मध्वानर-
तो यो यथाऽऽगमं तत्र स्वयं स भित्तिरिति सूत्रार्थः ॥१६॥
किंच—प्रवेष्टव्यं किंचयति आर्यपदं त्रिभुवनमैव प-
रोपकाराय महामुनिः शीलवान् ज्ञाना एवमूत एव व-
स्तुतो नाम्नः किंचित्यनेनदेवमित्यत्र ब्राह्म—धर्मं स्थित-
स्थापयति तस्मिन् भोक्तारं तत्राऽऽदेवभावपर्यवर्तितं तथा नि-
ष्कल्प्य वर्जयन्तु कुशीलकुशम्, आरामाऽऽदि कुशीलवेष्टिनं,
तथा न चापि दास्यकुहको, न दास्यकांकुहकचक्रो वाः
स भित्तिरिति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ त्रिभुवात्तत्रकामाह—
तं देवदासं स्थेयं प्रत्यक्षोपलब्धप्रधानं वारकचरं शरीर-
वासम् अशुचि शुक्रशोषितोद्भववासाऽऽदिना अश्राभ्रनं प्रति-
क्षुण्णपरिग्रह्या सश यजनिं ममत्वावुत्पन्नध्वज्यंन क हास्याह-
निस्थितिः मोक्षसाधने सम्प्रत्यश्रुताऽऽज्ञेति आश्रमस्या-
श्रमस्यसूचिनाः स वैभवेभ्योद्विहृता जितानामनस्य
संसारस्य बन्धनं कारणम् उच्यते सामीप्येन गच्छन्ति
‘भित्ति’ यतिः ‘शुचुनरागमां’ पुनर्जनाऽऽदिरतिनामित्यर्थः
उक्तोऽस्मिन्-सिद्धिर्गतं ब्रवीमिती पृथ्वीरिति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥
३१०३नुगमो नयाः पृथ्वेनृत् ॥ १५० ॥ २०

मोक्षं चरिस्सामि समिच्च धम्मं,
सहिण् उज्जुकुट्टे निपाणद्धिमे ।

संथवं जहिज अकापकामे,
अज्ञायसी परिव्वए स भिक्खु ॥ १ ॥

मुनेः कर्म मौनं, तत्त्व सम्यक् चारित्र्यं, 'चरितसामो नि'
 'सूत्रवात्' चांश्चामि चासंवित्य इत्यमथयथेयुपकारः,
 'समेप्य' प्राप्य' धर्मं धृतचारित्र्यमेव दीक्षामि-युक्तं गव्यं,
 'सदितः' सम्प्रवृत्तः साऽऽदिचरित्यसाधुभिर्नैतं भवति,
 स्वस्मै सदितः स्वदिनो वा सद्युप्राप्तकामयुक्तः, कक्षेयम् २-
 ऋतुः—समेप्यतपस्याने ऋतुषु वा—मायाराधनाः कृतम्-अ-
 नुदानं यस्मैतं ऋतुक्रान्तिः, इहैव इहाद्य—निदानं—यप्य-
 याभिश्च ५२२कम्, यदि वा—'निदानं बन्धने' तत्तक्षकं चर-
 मयुः, निदानं प्राणतिप्राप्तः साऽऽदिक्कर्मचकारणं क्षिप्रम्-अ-
 प्येतं येन स तथा, क्रान्तियेव परिप्राप्तः प्राग्वक्प्राकृत-
 ग्वान्, क्षिप्रनिदानो वा अप्रमत्तसंयतं तत्स्थः, 'संस्वर्य',
 पूर्वसंस्तुतेमौलादिभिः पक्षारसंस्तुतैश्च श्वश्र्वादिभिः परि-
 चर्यं 'जहान्' त्यजेत्, 'शक्तिं च लिख' (शक्तिः लिख व-
 पा २-३-१७३) इत्यनेन शक्यायं लिख, ततः संस्तवं
 दातुं शक्यं य इति, एवं लिख्यमावना सर्वत्र कार्या, तथा
 कामान्—इच्छाकाममदनकामभेदात् कामयते—प्राथयंत्य वा,
 स कामकामो न तथा अकामकामः, यदाऽऽकामो—माह-
 स्तत्र सकलामिनां पवित्रनुस्तुतं कामयते यः स तथा, अत्र
 एव अज्ञातः—तपोवन्ताऽऽदिभिर्मुंयेरुनवतः, एतयत्तं, अत्र
 साऽऽदिक्तं गवेषयतीत्यर्थं श्लो० ज्ञानेयं 'परिव्रजेत्' अति-
 यत्तविहारित्या (विहरेत्) स भिक्षुश्च सि' यत्तदेनित्याभि-
 ष्वन्धाय य एवंविधः स भिक्षुः, अतः सिद्धयेव विहरेत्
 भिक्षुवर्तिष्वप्यनुसूक्तमिति सूत्रार्थः।

तद्वत् सिंहतया विहरणं यथा स्या तथा विशेषत आह—

राश्रावरयं चग्जि लाढे,
बिरए वेद विद्याऽऽय रक्खिण ।

पक्षे अभिभूय सव्वदंसी,
जे कम्हि वि न मुच्छिण स भिक्खु ॥ २ ॥

रावाः—अभिष्वङ्गः, उपरतः—निवृत्तौ यस्मिंस्तद्वागोपरतं
 यथा भवत्येवं 'चरं' विरेकः, क्लान्तस्य परिनिपातः
 प्राग्वत्, अनेन मैथुननिवृत्तिरुक्ताः, रावाणिवापि त्रासाम्बे-
 चुरस्य, यद्वाऽऽतिशयेनयत्नः 'रातोवयं' ति' राद्युपरतं
 'चरं' अन्त्येदित्यनेनैव राज्ञोभोजननिवृत्तिरप्युक्ताः, 'तादृ-
 च' सद्व्युत्पन्नतया प्रथमः विरतः—अस्यमात्रनिवृत्तः,
 अनेन च संसर्गमाऽक्षेपाद्यानिपातनिवृत्तिः साधयत्नवत्-
 निवृत्तिरुक्तयानां साधयत्नस्य श्रुत्यात्निवृत्तिरुक्ताभिहितत्वे-
 दित्यथा, येनैते जेत तस्यमिति वेदः—सिद्धान्तस्तस्य वेदं
 विचिन्वा आरामा रक्षिते—उद्गतिपनसाम्नातोऽनेनिति वेद-
 विवादमारक्षितः, यद्वा—वेदं वेत्तौति वेदनिवृत्तिः, तथा रक्षित-
 विवादाः—सम्पन्नदेशाऽऽतिशयानि येनैति रक्षिताऽऽद्य, रक्षि-
 तशब्दस्य परिनिपातः प्राग्वत्, 'प्राज्ञः' हेतुप्राप्तितुल्य-
 मान् अभिवृत्तः परात्किं परीक्षोपसर्गानिनि गम्यते, सर्वे
 सर्वस्य गम्यमानत्वप्राप्तागुणोपे पश्यति—प्राज्ञस्यैतन्मते इत्ये-
 वेशीलः, अथवा—सर्वेदशीलः रागादेशः सर्वे वस्तु-
 पश्यतीत्येवेशीलः सर्वेदशीलः, यांश्चा—सर्वे द्याति—सर्वस्य
 तत्त्वत्येशीलः सर्वेदशीलः। इह हि—'परिमदं' संलिङ्गिता-
 न्ये, लेखमात्रं संपन्नं। दुग्धमं वा सुगधं वा, सर्वं भुंजे
 इति लुप्रे ॥ ११ ॥' अत एव यः कश्चिन्नस्यमाऽऽतिशयान्म-
 नः संलिङ्गते—प्रतिबद्धः, एतेन परिमदं निवृत्तं रक्षिमाण-
 तत्त्वबद्धं कथमदमनादर्शनं, इत्युक्ताऽऽद्यानिवृत्तिरुक्ता, तथा
 च य एव सत्यगुणान्वितः स भिक्षुरप्युक्तं भवतीति सूत्रार्थः।

आश्रयः

अक्रोसवहं विदितु धीरे,
मुग्धा चरे लाढे निब्रमायगृत्ते ।

अवसरगतं असंप्रतिष्ठे,

जो कसिणं अहिआमणं स भिक्षु ॥ ३ ॥

आकाशनामांकांशः- अथश्वाऽऽलापो वधो- -घातस्नातनं
क, अथोऽ- समाह्वयः कश्चाद्विषयः, तद्विद्वत्वा स्मृकनक-
प्रकलनमनदिति मया 'धीर' असौश्वः सवृक्ष संक्षिप्त-
'मया' मुनिः 'यतिः' 'जगत्' पटेदत्, क्षीयति यथाहति-
यति गयेत, ततश्चोनाऽऽकाशवधवर्षापीरवहसहनमुक्तं,
'लोदेति' भावन् 'नित्यम्' इति वरा 'आत्मा' शरीरम्,
आत्मगुणवृक्ष- शिखरमनस्यापि वृक्षान्, उक्तं हि- 'धर्म-
गुणमनियोजकं स्वकृतस्वस्वाधेयं हि'। शीलानिष्ठमनोयत्से-
कर्वीयैश्चात्मनः स्मृतिः ॥ १ ॥' इति , तेन गुण आत्म-
गुणानि यत्स्मरतः कर्तुमवराऽऽदिविस्तारकत्, यथा-गुप्तो
क्षीयति सप्रमन्यमनश्च आत्मा येन स तथा, अथयम-भवा-
कृतिनामसंज्ञसंज्ञितोपरमात्मा मनः- 'यत्स्मरतैस्त्वयवग्रमना
संज्ञहृष्टः असंज्ञहृष्टः आकाशाऽऽदिपुत्रं तद्वर्णयत्, यथा
क्षीयति'- 'कालम् पुनरपि क्षिपति मां परिरक्तवाक्यः', श्री-
भक्त्यामाऽऽभयमन्यमुं मुने भवामि ।' इत्यादि । प्रकृतान्संज्ञह-
रतः यथा- 'कृतम्' 'कृतुः' इतिभेदः समननामसंज्ञह-
अथासंज्ञं सद्धत समनयेति गच्छत, स भिक्षुरिति सूत्रायुः

किं च—

पंतं सयथाऽऽस्येभं भक्ष्यं,

सीउण्हं विविधं च दंसमसणं ।

अप्पगमणे अ पडिहे,

जो कमिणं अहिआसए स भिक्खु ॥ ४ ॥

‘प्राप्तम्’अवमं शयनं च संस्कारकाऽऽदि आसने च पीठकाऽऽदि शयनाऽऽसनम्, उपलक्षणत्वाद्भोजनाऽऽच्छादनाऽऽदि च ‘भुक्ष्या’ ‘सेविष्या’ शीतं चोष्णं च शीतोष्णम्—उत्तरूपं, कस्य ग्रमयानत्वाच्च सेविष्या ‘विषये’ च ‘नानाप्रकारं’ दंशाश्च मशकाश्च दंशमशकं, प्राग्भ्यावयानमेव, प्राप्येति शेषः, मत्कुलाऽऽद्युपलक्षणं जेतुम्, अव्यग्रप्रमत्ता असंप्रहृष्टो यः कृत्स्नमपवासेन स भिक्षुरिति प्राग्वत् । इह च प्राप्तं शयनाऽऽसनेन भुक्ष्येति अतिसांस्कृत्यप्रदेशोऽपि, प्राप्तशयनाऽऽदितायां हि सुदुःसहाः शीताऽऽदयः, अनेन शीतोष्णदंशमशकपरीषदः सहनमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥

अपरं च—

नो सक्रियमिच्छेई न पुञ्च,

नो वि य वेदुणं कुप्पो पसेसं ।

से सनेए सुवए तवस्वी,

सहिए आयावसए स भिक्खु ॥ ५ ॥

‘नो’ विषये ‘सत्कृतं’ संस्कारमभ्युत्थानानुगमाऽऽदिकम् ‘इच्छति’ अभिलषति, प्राकृतत्वाच्च सूत्रे दीर्घनिर्देशः, न ‘पूजो’ वक्ष्यायाऽऽदिभिः सपथी, ‘नो अपि च’ इति नैव च ‘वन्दनं’ द्वाष्ट्याऽऽवर्ताऽऽदिरूपं, कुतः ‘प्रशंसो’ निजगुणोपाकीर्तनरूपः ? नैवेच्छन्तीत्यभिप्रायः, ‘सः’ एवविधः स्वयम् यतने सदनुष्ठानं कर्तानि सेयमेतत् एव च सुमत्तः, सुवृत्तत्वाच्च ‘तपस्वी’ प्रशस्यतयाः, तथा च सहितः सत्यश्रान्तिकारिभ्यां, यद्वा—सह हितेन—आयतिपश्येन अर्थादनुष्ठानेन वसति इति उचितः, तत् एव चाऽऽमानम्—कर्मवगमाच्छुद्धस्वरूपं गवेषयति—कथमयमित्य-श्नुतो भवेदित्यगवेषयति यः स आत्मगवेषकः, यद्वा—आयः—सम्यग्दर्शनऽऽदिलाभः स्वस्वाभावतो वा—मोक्षस्तं गवेषयतीत्यायगवेषकः, आयतगवेषका वा यः स भिक्षुरिति, सूत्रार्थः ॥

अनेन सरकारपुरस्कारपरीषदसहनमुक्तं, सम्प्रति स्त्रीप-

रीषदसहनमाह—

जेण पुणं जहाई जीविणं,

मोहं वा कमिणं नियच्छेई ।

नरनारिं पण्डे सया तवस्वी,

न य काऊहलं उवई स भिक्खु ॥ ६ ॥

येन हेतुना, पुनः शब्दाऽऽस्य सर्वथा संयमघातिव्यतिशेधः, ‘जहाति’ त्यजति ‘अवितं’ संयमजीवितं ‘मोहं वा’ मोहनीयं वा कथायमोक्षप्राप्ताऽऽदिरूपं ‘कृतं’ समस्तं कृष्णं वा शुद्धऽऽश्रयनिवासकतया ‘नियच्छति’ बध्नाति तद्विषयं नरहं मारी च नरनारिं ‘प्रज्झाया’ प्रकर्षेण त्यजेत्यर्थः । ‘सदा’ सर्वकालं तपस्वी, न च ‘कु-दूहलम्’ अनुक्रमेणानुगतायां स्थितिविवयं कौतुकम्, उपज-

ज्ञानत्वाद्भुक्तभोगतायाः स्मृतिं च, ‘उपति’ गच्छति स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥

इत्थं परीषदसहनेन भिक्षुत्वसमर्थनान् सिद्धिःऽऽहा—

रित्वमुक्त्वा तदेव पिरहविशुद्धिरितिऽऽह—

विश्वं सरं भोमं अंतलिक्खं,

सुविणं लक्खणं दंडं वत्थुविजं ।

अंगविगारं सरस्मविजयं,

जो विज्झाहि न जीवई स भिक्खु ॥ ७ ॥

क्षेदनं क्षिप्रं वसनं दशनं दार्वादीनां, तद्विषयशुभाभिनिक-पिका विद्याऽपि क्षिप्रमित्युक्ता एवं सवेन । ‘देवेसु उत्तमो लाभो’ इत्यादि, तथा ‘सरं’ ति’ स्वरस्वरूपमभिधानं, “अजं रवहं मयूरो, कुकुडो रिसभं सरं । हंमो रवति गंधारं, मरिक्कमं तु गवेषणं ॥ १ ॥” इत्यादि । तथा—“ल्लोण लहइ विंति, कय च न विणस्सई । गावो पुत्ता य मिसा य, नारीणं होइ वल्लहो ॥ १ ॥ रिसहेण उ ईसरियं, लेणावधं चणाणियं ॥” इत्यादि । तथा भूमिः—पृथ्वी भूमौ मवं भोमं—भूकण्याऽऽदिलक्षणं, यथा—“शब्देन ब्रह्मा भूमिवद्वा रलोचनं कथ्यते । सेनापतिरभ्यायश्च, राजा राष्ट्रं, च पीड्यते ॥ १ ॥” इत्यादि । तथा अन्तरिक्षम्—आकाशं तत्र भवम् आन्तरिक्षं—गन्धर्वनगराऽऽदिलक्षणं, यथा—

“कपिलं शस्य घानाय माजिष्ठे इरुणं वसाम् ।

अयं कृत्वणं कृदने, वल्लोभं न संशयः ॥ १ ॥

गन्धर्वनगरं क्षिप्रं, सप्रकारं सतोत्थम् ॥

सीम्यां दिशं समाभ्रव्य, राक्षसाज्जिह्वकूरम् ॥ २ ॥” इत्यादि—

तथा—स्वप्नं स्वप्नगर्भं शुभाशुभकथनं, यथा—

“गायने रोगं नृणां अस्तेन वधवश्चनम् । हसने शोकं नृणां

त्यजे कलहं तथा ॥ १ ॥” इत्यादि । तथा ‘लक्षणं’ स्त्री-

पुरुषयोर्व्या—“वक्तुं सिंहेह सुहितो, दंतसिंहेह य भोयणं

मिद्धं । तथेहण य सोक्कं, गृहणेह होइ परमधणं ॥ १ ॥”

इत्यादि । गजाऽऽदीनां च यथायथं बालुकाप्यादिविहितम् ।

तथा ‘दंडं’ दण्डः ‘यष्टिस्तस्वरूपकथनम्, ‘एकपञ्चं

पसंसेति’ वृषत्वा कलहकारिया ” इति, इत्यादि । तथा

‘वास्तुविद्या’ प्रासादाऽऽदिलक्षणविधायिशास्त्राऽऽदिक-

“कुटिला भूमिकाश्चैव, धेनीका इष्ट्यजातया ।

लनिनो नागराश्चैव प्रासादाः क्षितिमण्डिताः ॥ १ ॥

सुक्ताः पर्विभ्रागेन, कर्ममाणेण सुन्दराः ।

फलावांसिकरा लोके, भङ्गधेयुता विभोः ॥ २ ॥

अण्डकेस्तु विविक्षास्ते, निर्गमैश्चारुणकैः ।

चित्रपर्वैर्विचित्रैश्च, विविधाऽऽकाररूपकैः ॥ ३ ॥” इत्यादि ।

तथा ‘अङ्गविकारः’ शिरःशिरसाऽऽदिविस्तृच्छुभा-

शुभसूचकं शास्त्रमप्यङ्गविकारो यथा—“क्षिणक्षिप्रपर्वने

प्रियं भविष्यति” इत्यादि । तथा स्वरः पौष्कीशिवऽऽदिक-

तत्पुस्तस्य विषयः—तत्सम्बन्धो शुभाशुभनिरूपणभ्यासः,

यथा—“गतिस्तारा स्वरो चामा, पौष्क्याः शुभदः स्मृतः ।

विपरीतः प्रवेशे तु, स एवाभाष्टयायकः ॥ १ ॥” तथा—“कु-

र्गस्वरत्रयं स्याज्ज्ञातव्यं शाकुनेन नेपुण्यात् । क्षितिर्बलिश-

ब्दः सफलः, सुसुमप्यधलचलो विफलः ॥ १ ॥” इत्यादि ।

ततो य एताभिर्विधायिनां जीवति नैता एव जीविकाः शुभा-

शुभाः प्रकल्प्य प्राणान्, आरयति स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥

अनेन निमित्तलक्षणोपादानदोषपरिहार उक्तः,
सप्रति मन्त्राऽऽदिकपतदोषपरिहारायाऽऽह-

भंतं मूलं विविहं विज्जितं,
वमस्यद्विरेयस्यधूमनिस्तिसिंहायं ।

आउरे सरणं तिगिच्छियं च,
तं परिस्त्राय परिव्वप् स भिक्खु ॥ ८ ॥

'मन्त्रम्' ईकाराऽऽदिस्वाहापर्यन्तो षोडशराऽऽदिवर्णविन्यासाऽऽत्मकस्तं, 'मूलं' सहदेवीमूलकाकल्पाऽऽदि तत्तच्छास्त्रविहितं मूलकर्म-वा 'विविधं' नानाप्रकारं 'विज्जितं' विद्य-स्मरविधौ नानाविधोपध्वयाऽऽदिस्थापाराऽऽत्मिका, विविधामित्यत्रापि इममकमग्नित्यायेन योज्यते, वमनम्-उद्धारणं विरेचनं कोष्ठशुद्धिरूपं धूमः-मनःशिलाऽऽदिसम्बन्धि 'नेसेतं' नेत्रशृङ्गे नेत्रसंस्कारकमिह समीराज्जनाऽऽदि परिशुद्धते, ज्ञातव्यं अप्रत्यायं मन्त्रैषादिस्मरकृतजलाभिषेचनं, वमनाऽऽदीनां च स्नानावासानामिह कृतसमाहाराणां निर्देशः, 'आउरे सरणं' ति, सुख्यपथाय 'आतुरस्य' रोगाऽऽदिपंडितस्य 'शरणं' स्मरणं हा नात ! हा मातः ! इत्यादिरूपं 'चिकित्सितं च' आत्मनो रोगप्रतर्कारकं 'तद्' इति यदनन्तरमुक्तं 'परिस्त्राय ति' ह्यपरिस्त्रया परिस्त्राय प्रत्याख्यातपरिस्त्रया च प्रत्याख्याय 'परिजज्ञन्' सर्वप्रकारं संयमाध्वनि वाचाद्यः स भिज्जुरिति सूत्रार्थः ।

अपरं च-

स्तस्यगगनउग्रावयुता,
माहस्यभाई य विविदा य सिप्पिया ।

नो तेमि वयड् मिलोगपूअं,
तं परिस्त्राय परिव्वप् स भिक्खु ॥ ९ ॥

स्तस्यो-हेहोयाऽऽद्यवयुता गगना-महाऽऽदिसमूहाः उग्राः आरक्षकाऽऽदयः राजपुत्राः-नृपसुताः, एयां दम्भः, 'माहन-भोगिकाः' तत्र माहना आह्वयः, तथा भोगेन-विशिष्टनपथ्याऽऽदिना चरति भोगिकाः-नृपतिमान्वाः प्रधानपुरुषाः, 'विविधाश्च' नानाप्रकाराः 'शिल्पिनः' रथपतिप्रभृतयः पठन्ति च-'सिप्पिया' तत्र चान्ये इति शिल्पिविशेषमुभयत्र च य इति शेषः, 'नो' नैव 'तेषां' स्तस्योऽऽदीनां 'वदन्ति' प्रतिपादयन्ति, किं ?-श्लोकपूजे श्लोकश्रुत्यां यथेन शोभना इति, पूजां च-यथेनात् पूजयन्ति, उभयत्र पापानुमत्यादिमहादोषसम्भवान्, किं तु तदिति श्लोकपूजाऽऽदिकं द्विविधयाऽपि परिस्त्रया परिस्त्राय परिजज्ञेयः स भिज्जुरिति सूत्रार्थः ।

अनेन वनोपकम्पस्य परिहार उक्तः,

साम्प्रतं संस्तवपरिहारमाह-

मिहिणो जे पच्चइण्ण दिट्ठा,
अपव्वइण्ण वं संधुया हविजा ।

तेसि उहलोयफलट्ठयाए,
जो संधवं न करइ स भिक्खु ॥ १० ॥

'शुद्धि' शुद्ध्या ये 'प्रवर्जितेन' शुद्धीतवीक्षेण दृष्टा-उपलक्षणव्यत्यारविताश्च 'अप्रवर्जितेन' वा 'शुद्धयाच-

स्थेन सह' संस्तुताः 'परिस्त्रिता भवेयुर्गृहीतो य इति सम्बन्धः । 'नेमि ति' 'नेः' उभयावस्थयोः परिस्त्रितेभ्यः द्विभिः 'इहलौकिककार्ये' वक्ष्यपत्राऽऽदितमनिमित्तं यः 'संस्तवं' परिस्त्रयं न करति स भिज्जुरिति सूत्रार्थः ।

तथा-

सयणासणपाणभोयसं,

विविहं स्वाइमसाइमं परंसि ।

अदप्प पडिरेहिणं नियंठ,

जे तत्थ स पञ्चांसं स भिक्खु ॥ ११ ॥

शयनाऽऽसनपानभोजनमिति शयनाऽऽदीनि प्रतीतानि, 'विविधम्' अनेकप्रकारं 'स्वादिमस्वादिममिति' स्वादिमं पिण्डसंज्ञराऽऽदि, स्वादिमम्-पलाशवृक्षाऽऽदि, उभयत्र स-माहारः, 'परंसि ति' 'परंभ्यः' गृहस्थाऽऽदिभ्यः 'अदइ लि' 'अदभ्यः' प्रतिपिद्यः 'कचित्' कारणान्तरे वाच्यमानो निराकृतः सः निग्रन्थः 'सुखद्वयभावप्रभयो यः' नत्र इत्यदिति 'न प्रदुप्यति' न प्रद्वेषं याति 'पुण्यदास्यदीपमि-धायकलपकार्पित्वसं भिज्जुरिति सूत्रार्थः ।

अनेन क्रोधापिण्डपरिहार उक्तः, उपलक्षणं चैनदेश्य-भिन्नादोषपरिहारस्य, इदानीं प्रासिषयादोषपरिहारमाह-
जं किंचाऽऽहारापाणं विविहं,
स्वाइमसाइमं परंसि लुं ।

नो ते विविहस्य नाणुकुंए,

मणवयकायसुमंनुड् जे स भिक्खु ॥ १२ ॥

'यन्' किञ्चित् 'अल्पमात्रं' आहारापानम् 'अशतपानीयं विविधं' स्वाइमसाइमं ति 'वक्ष्य गम्यमानस्यात्' स्वादि-मस्वादिमं च उक्तत्वं 'परंसि ति' 'परंभ्यः' गृहस्थेभ्यः 'लपुत्तु' 'लभ्या' प्राप्य यः 'तं ति' सुखद्वयमात्मनाऽऽहाराऽऽदिना 'विधिनेन' मनोवाक्कायलक्षणो प्रकारभेदेन नानुक्रमेण, काऽपि यत्नान्वालाऽऽदीनापकुने न स भिज्जुरिति वाक्यशेषः, यन्तु मनोवाक्कायैः सुपु संवृता निरुद्धन-पाविधाऽऽहाराऽऽद्यभिन्नायःसुसंवृता वा मनोवाक्काया वक्ष्य-ति सुसंवृतामनोवाक्कायाः, तत एव श्लानाऽऽदीनानुक्रमेण इति गम्यते, स भिज्जुः यदि वा-नानुक्रमेण इत्यत्र 'ना' 'पुनरा-ऽनुक्रमेण' नानुक्रमेण कथ्यते । मनोवाक्कायसुसंवृताः सन् स भिज्जुरिति सूत्रार्थः ।

अनेनार्थतो शुद्धयभावभिन्नादाहारादोषपरिहार उक्तः,
सम्प्रति धूमपरिहारमाह-

आयासणं चेव ज्वादाणं च,

सीयं सोवीरज्जोदं च ।

नो हीलए पिंदं नीरमं तु,

पंतकुलाणि परिव्वप् स भिक्खु ॥ १३ ॥

आयामेव आयामकम्-अवभाषणं, ज्वाह्द उत्तरापेक्षया-समुच्चये स्वगतानेकभेदवाक्यं वा, 'एव' इति प्राववत्, 'यवादने च' यथार्थं 'सीयं ति' इति शीतलमन्त्रप्राप्ता-पलक्षणं चेतत्, सोवीरम्-आवाहनं, यवादकं च-यथवर्णा-कानं पानीयं सोवीरयवादकं, तच्च 'नो हीलयेत्' भिज्जि-

किमनेनामोभवेति न निम्नेऽपि पिण्डव्यते सङ्गात्यते, कोऽ-
यः? छुद्दिष्य उपलभ्य सम्मोक्ष्यति इति विपुलस्तमायामका-
ऽऽपेक्ष नीरसं, विगतोऽऽपेक्षां तु' अप्यर्थः, ततो नीरसम-
पि, अत एव' प्राप्तकुलानि 'तुष्काऽऽप्यपुद्गाणि इतिद्रकुला
नि वा यः परिश्रजस भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥

अन्यथ—

सदा विविहा भवति लाप,

दिक्वा माणुसया तदा तिरिच्छा ।

भीमा भयभरवा उराला,

पो सुच्छा य विदिई स भिक्खू ॥ १४ ॥

'शब्दाः' ध्वनयः 'विविधा' विमर्शप्रज्ञाऽऽदिना विधीय-
मानतया मानाप्रकाराः 'भवन्ति' जायन्ते 'लोक' जगति
'दिक्वाः' 'द्वयसम्बन्धिनः' 'मानुष्यकाः' 'मनुष्यसम्बन्धिन-
स्तथा' 'नैऋत्याः' 'तित्यकुलसम्बन्धिनः' 'भीमाः' 'रोद्राः' भयेन
भैरवाः-अत्यन्तलाभलोपायका भयभरवाः 'उदाराः' 'म-
हान्ताः' यः 'भुक्त्वा' आकण्ठे प्रकामादुक्तविशेषणविशिष्टानेव
शब्दान् 'न इत्युते' न विभेति धर्मध्यामना न सलति वा स
भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥

अनेनोपसर्गसहितपुण्यं सिंहविहारितायां निमित्तमुक्तं
सम्प्रति समस्तधर्माऽऽचारमूलं सम्यक्त्वस्यैवमाह—

वापे विविहं समिच्च लाप,

सहिप खयाणुगए अ कावियप्पा ।

पण्णे अभिभूय सव्वदेसी,

उवसेते अविहेटए स भिक्खू ॥ १५ ॥

'वादे' 'अ' स्वस्वदर्शनाभिप्रायवचनविज्ञानाऽऽत्मकं 'बि-
धम्' अनेकप्रकारं, धर्मविषयऽपि अनेकधा विवर्तते । यथा-
॥ "संतुकरणंऽपि धर्मो, भयस्येत्तुकरणंऽपि किल धर्मः ।
शुद्धवासंऽपि च धर्मो, वनेऽपि वसतो भवति धर्मः ॥ १ ॥ "
सुपण्डव भवति धर्म-स्तथा जटाभिः सवासतो धर्मः ॥ "
इत्यादिरूपं 'भवेत्य' ज्ञात्वा लोकं सहितः स्वहितो वा प्रावत्
क्षेत्रायत्येन कर्मति 'लद्'-संयमस्तेनानुगतो-युक्तः 'कदा'नु-
गतः 'अ' पूर्णे, कौबिद्-लक्ष्यशास्त्रपरमार्थं आत्माऽस्येति
काविद्वाऽऽत्मा, 'पण्णे' अभिभूय स-व्वदेसी उवसेते ति' प्रावत्,
'अविहेटक' न कस्यचिद्विषयको यः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥

तथा—

असिप्पमीदी अगिहे अभिसे,

जिहंदिओ सव्वओ विप्पुके ।

अणुक्कसिहं लहु अप्पमक्खी,

विच्चा गिहं एगचरं स भिक्खू ॥ १६ ॥ ति वेमि ॥

शिलेन-विषयप्रच्छेदाऽऽदिविधेनो न जीवितुं शीलमस्येति
शिल्पजीवी न तथाऽशिल्पजीवी, 'अणुदः' शुद्धविहितः
तथा अविषयमानि मित्राणि-अभिषङ्गहृत्वा वयस्या य-
स्यास्तावमित्रः, जेतानि-वशीकृतानि 'इन्द्रियाणि'
ओमाऽऽदीनि येन स तथा, 'संततः' 'बाह्यद्व्यन्तराव-
गम्यादिति गम्यते, विधिधैः प्रकरीः प्रकपेक्ष मुक्तो विप्र-
मुक्तः, तथा अणुव-स्वस्थाः सज्जलननामान इतिपावत्,
कषायाः-क्रोधाऽऽदयो वस्येति सर्वधर्माऽद्विष्टावृ इति प्रत्य-
यऽणुक्कायो, प्राकृतवास्तव्ये कारकस्य द्विषं, यद्वा-उत्क-
षायी-प्रसक्तकषायी न तथाऽउत्कषायी अत्राणि-स्तेनानि
लक्ष्मी-निःसाराणि निष्पावाऽऽदीनि भक्षयितुं शीलम-

स्येति अल्पलक्ष्मी, स्ये तिरिक्तस्यः प्रावत् ।
'स्यक्त्वा' अपहाय शुद्धं द्रव्यमाश्वभक्षितम्, एका--रा-
गद्वेषविहितः तथाविधयोग्यतावासावसाहयो वा हरति
विहरत्येकचरो यः स भिक्षुः, भवेन्नैकाकिंविहार उपल-
क्षित इति सूत्रार्थः ॥ 'इति' परिसमाप्ति, सर्वामीति पूर्ववदे-
व, नया अपि पूर्ववदेव ॥ उत्त० पादो १६ अ० ।

भिक्षुद-भिक्षोद-पुं० । परतीर्थिके अक्षयभेदे, सुगतया-
सनस्ये धर्मणे च । ये भिक्षामेव भुञ्जते न तु स्वपरिग्र-
हीतगोदुग्धाऽऽदिकं ते भिक्षोदः, सुगतयासनस्या इत्य-
न्ये । ग० २ अधि० । अनु० ।

भिक्षुग-भिक्षु-पुं० । भिक्ष-उक् । भिक्षोपजीविनि,
वाच० । सूत्र० । आ० म० । परतीर्थिके अक्षयभेदे च ।
आ० क० १ अ० । विपा० । भिक्षुका रूपाटा इति । नि०
चू० १ उ० । भिक्षुकाः शौखीदनीया इति । व्य० १ उ० ।
भिक्षुः सीगत इति । वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

भिक्षुचारिणा-भिक्षुचर्या-स्त्री० । भिक्षुणां साधूनां चर्या
सामाधारी भिक्षुचर्या । साधुसामाधार्याम्, सूत्र० १ अ०
३ अ० २ उ० ।

भिक्षुशी-भिक्षुकी-स्त्री० । साध्याम्, इण० ४ अ० । आ-
ख० । पा० ।

भिक्षुधम्म-भिक्षुधर्म-पुं० । शास्त्रादिके साधुधर्मे, उत्त०
२ अ० । " भिक्षुधर्मं विजितम् । " उत्त० २ अ० ।
(भिक्षुधर्मोः 'भिक्षु-पट्टिमा' शब्देऽपि दृष्टव्याः)

भिक्षुपट्टिमस्सुवण-भिक्षुप्रतिमाध्वयन-न० । द्वादश भिक्षु-
णां प्रतिमाः । अभिचारः मासिकी-द्विमासिकीप्रवृत्तयो यथा-
भिधीयन्ते तत्तथा । आचारदर्शनां सप्तमाध्वयनं, स्या० १० उ० ।
भिक्षुपट्टिमा-भिक्षुप्रतिमा-स्त्री० । भिक्षुणां प्रतिमा अभि-
प्रवृत्तिशेषा भिक्षुप्रतिमाः । साधुप्रतिमाविशेषे, आ० ४ अ० ।
स्या० । आ० । अन्त० । च० । आ० चू० । म० । स० । स्त्री० ।

सुयं मे आउसंतेणं भगवया महावीरेणं एवमक्खायं-इह
सल्लु धेरों भगवतेहं बारस भिक्षुपट्टिमाओ पण-
चाओ । कतरातो सल्लु ताओ । इमातो ताओ । तं जहा-
मासिया भिक्षुपट्टिमा १, दोमासिया भिक्षुपट्टिमा २,
तेमासिया भिक्षुपट्टिमा ३, चउमासिया भिक्षुपट्टिमा ४,
पंचमासिया भिक्षुपट्टिमा ५, छमासिया भिक्षुपट्टिमा ६,
सत्तमासिया भिक्षुपट्टिमा ७, पटमा सत्तरातिदिया भिक्षु-
पट्टिमा ८, दोहा सत्तरातिदिया भिक्षुपट्टिमा ९, तथा सत्त-
रातिदिया भिक्षुपट्टिमा १०, अहोरातिदिया भिक्षुपट्टिमा
११, एगरातिदिया भिक्षुपट्टिमा १२ ।

(बारस भिक्षुपट्टिमाओ सि) द्वादशसङ्ख्या उद्गमोत्पा-
दनैपवाऽऽदिशुद्धमिच्छाशिनो भिक्षवः साधवः, तेषां प्रतिमाः
प्रतिष्ठा भिक्षुप्रतिमाः, तावमेवा । तद्यथा-मासिकी भिक्षुप्र-
तिमा १, एवं द्वि० त्रि० चतु० पञ्च० षट्स० सप्त० अमासिकीः भिक्षु-
प्रतिमाः । प्रथमा सत्तरातिदिया सत्ताऽहोरात्रमाणा १, एवं
द्वितीया २, तृतीया ३, एतासां चाष्टमाऽऽदिसङ्ख्यायै प्र-
सिद्धेऽपि प्रथमात्वं तिष्ठतां ससदिवससङ्ख्यायैनेकत्वं, तेन

न पुंसस्त्वयाविरोधः, एवं दश १०, एकादश अहोरात्रप्रमाणं ।
अहोरात्रिकी ११, एकात्रभिन्निवा एकरात्रप्रमाणं, अत्र रात्रि-
भिन्नाशब्दादपि रात्रिरपेक्षा, अन्वया एकरात्रिकी इत्यस्या-
ऽविरोधात् । एवं तु अहोरात्रिका इत्यस्याऽभिधानात् । १२ ।

इति संक्षेपतो ह्यश्वभिक्षुप्रतिमाणां स्वकृपाभिधाय-
स्मरति प्रत्येकमाचारविधिमभिक्षुसुराह—

मासिषं भिक्षुपडिमं पटिवस्त्रस्य अग्रगारस्स, निषं वो-
सट्टकाए विषत्तेदेहे, जे केई उवसग्गा उपज्जति । तं जहा-
दिम्वा वा पाणुसा वा तिरिक्खजोणिया वा ते उपपसे
सम्मे सहति, खमति, तितिकलति, अहियासति ।

मासिकी भिक्षुप्रतिमां प्रतिपद्यस्व भिक्षोः, अग्रमाचारी भवति
इति शेषः । तद्यथा—(निषं वोसट्टकाए सि) नित्यमनवरतं
भ्युत्सृष्टकायः परिकल्प्यजन्ताः, प्रीतः, प्रीतिकारीति, उक्ताऽनेक-
परिपश्यदसहस्रिह्येन सत्यकृपाप्रतिद्वन्द्वः, इत्यस्यैवः प्राकृतत्वात् ।
ये केचन उपसर्गा उपपद्यन्ते । तद्यथा—देवा देवकृताः, मानुष्या
मनुष्यकृताः । तिर्यग्योनिकास्तित्येककृताः । (ते इति) तान्
परीषद्वात् उपपन्नान् सम्पश्य यथा भवति मुखाऽऽधिकार-
कर्मणेन सहते सम्प्रयासावेन, (खमति सि) क्षमति कौशा-
ऽभावेन, तितिकलते वैष्णवानवलम्बनेन अचलकायतया ।

मासिषं खं भिक्षुपडिमं पटिवस्त्रस्य अग्रगारस्स कप्पति
एगा दवी भोयस्सस्स पडिगाहित्तए, एगा पाणस्स, अखा-
उत्थं सुद्धं उवहदं खिज्जुहिता बह्वं दुपयत्तउपयसमयापा-
इयअतिहिक्खिणवणीमए कप्पति से एगस्स भूतमाशस्स
पडिगाहित्तए, शा-दीरहं, शां चउरहं, शां पंचहं, नो गुम्बि-
शीए, नो बालववाए, शां दारमं पेज्जाणीय, शां अंतो एलु-
यस्स दो वि पाए साहकु दलमाणीय, शां बाहिं एलुयस्स
दोवि पाए साहकु दलमाणीय, एगं पादं अंतो किच्चा
एगं पादं बाहिं किच्चा एलुयं विक्खंभइत्ता एवं दल-
यति, एवं से कप्पति पडिगाहित्तए, एवं से नो दलयति,
एवं शां कप्पति पडिगाहित्तए ।

(अग्रगारस्स सि) द्रव्यभावभेदभिक्षागारद्रव्यवर्जितस्य क-
ल्पते युज्यते एका द्वाविभोजनस्याशनस्य प्रतिप्रतीतं केवलं
कामतया । अत्र पानीयस्य द्वात्रिप्रमाणम्—(' दहं ' शब्दे
अतुर्थमात्रे ४४४६ पुष्टे (१०६, ११०) गाथाभ्यां निकपतिः)
(अखाउत्थं) अखातारं परिक्रम्यकरुणानाहातः सन्
उत्थं द्रव्यगृहस्थप्रमदोद्भूतं भावतोऽप्यभिक्षुकवत्सावि-
धप्रतिपत्तिं विना दत्तं न तु ज्ञातं तत् बहुमतमिति, एतदपि
शुद्धम् उद्धमाऽऽदिशेदपरहितं न तु तद्विपरिणम् । अग्रवाशुचं
मलापन्नं (उवहदमिति) अन्यस्य भोक्तृकामस्य कृतं
उपनीतं, भिक्षावरस्य वा कृतं उपनीतं, तेन च नेष्टितं दत्त-
शेषं वा (खिज्जुहिता इति) निर्वर्त्य बहून् द्विपञ्चतुष्वप-
अग्रज्जाग्रज्जानिषुपयमनीकयन् यथेतेषामन्त्यापदोषो न
भवति तथैव ते परिकल्पयन् । तत्र द्विपञ्च मानुष्यपक्षिणः,
अनुपपदा गोमहिष्यादयः, अमलाः निर्गन्धशाक्यतापसजि-
रिकाऽऽजीविका इति, प्राक्षणा भोजनकालोपस्थापिनः, अति-

यश्चस्वेवम्—(' अरहि ' शब्दे प्रथमभागे ३३ पुष्टे दर्शिताः)
कृपणा हरिद्राः, (ते च ' किंख ' शब्दे तृतीयभागे ५३१
पुष्टे दर्शिताः) बनीपका वनिद्रायाः, एकस्य भुज्जानस्याप-
मीतं प्रतिप्रतीतं कल्पते, न ह्येषाः, न चयाणां, न अतुर्णां न प-
ञ्चानाम् । उपासकं चैतत् बहुनामितेषामप्रीतिर्वांशति । नोयु-
षिंवा गर्भवत्याः, यतस्तस्या इहस्ते आहारप्राप्तये गर्भस्य पीडा
भवति, जिनकारिणकप्रतिमाप्रतिपद्यन्तु गर्भवतीं ज्ञात्वा परिह-
रन्त, गच्छवासानिनस्तु अष्टमनवममासयोः परिहरन्ति । नो बाल-
वत्स्याया इहस्ते आहारो प्राप्तीतं कल्पते, नोहारकं बालकं पाय-
यस्याः, क्षीरमिति गम्यम् । (खो अंतो ति) नोऽन्तर्मध्ये एलु-
कस्यापवरकस्य ह्रावपि पादौ स्तृण्य दद्यात् । एवं बहिरेलु-
कस्य । कथं तर्हि कल्पेन ? इत्याह—(एगमित्यादि) एकं पात्रम्,
अन्तर्मध्ये एकं च बहिरपवरकस्य (एलुयं विक्खंमयित्ता) विष्क-
म्भ्य ददाति, एवं अनुमेव विधिना (से) तस्य साधोः कल्पते
प्रतिप्रतीतुं एवं चेव ददाति तदा न कल्पते ।

मासिषं खं भिक्षुपडिमं पटिवस्त्रस्य अग्रगारस्स तयो
गोयरकाला पण्ठा । तं जहा—आदि, मण्के, चरिमे । आदि
चरेजा खो मण्के खो चरिमे चरेजा, मण्के चरेजा नो
आदि चरेजा खो चरिमे चरेजा, चरिमे चरेजा खो आ-
दि चरेजा खो मण्के चरेजा ॥

(मासिषं खमित्यादि) मासिकी भिक्षुप्रतिमां प्रतिपद्यस्व ना-
गारस्य त्रयस्त्रिंशत्कृपा गोचरकालाः गोचरि चरस्तस्य का-
लाः प्रस्तावाः प्रस्ताः । तद्यथा—आयो, मध्यः, चरमाः । ननु एव-
म् अनन्तराहोरात्रभागेन चरम्, यथावत्, स करः, कृपवत्याः
स्थित्यो रूपाऽऽदिषु अमूर्च्छितो विचरति, किन्तु तदानीं ताऽऽहा-
राऽदिविषये विविधचेताः तथाऽयमपि भगवान् अखाऽऽदिष्वम-
र्च्छितः सतीत्यपि तस्यामटति । पूर्वमायममर्कस्वरूपं यथा—यत्र
भिक्षावेलायां भिक्षावरानायाति भिक्षार्थं तत्र साधुः पूर्वमेव
चरति भिक्षार्थम्, अग्रमाद्यः, द्वितीयस्तु यत्र भिक्षावलायाः प-
ञ्चादायान्ति भिक्षुकाः पृथग्यथायान्ति तत्र साधुना मध्यकाले
गन्तव्यं, यत्र च पूर्वकाले मध्यं च भिक्षो वा यान्ति भिक्षार्थे
तत्र साधुना चरकाले गन्तव्यम् । तथा चोक्तम्—

“ पुण्यं च चरति तस्मिन्, निययोरु वा अहति पचका ।

अन्तं दोषं भवे काला, चरना तस्य अतिरिधए ॥ १ ॥ ”

अएणारहे व, अमेसु मण्के चरति सेवते ।

मेहदं दैतयाणं तु, वज्जेयं नो अपत्तिथं ॥ २ ॥ ”

“ जति अणं भिक्षायास मण्के अहंति तां सो पुण्यं भिक्षं
अहति । अहवा संणियहेसु भिक्षावत्तसु पचका अहति,
जण्य दो भिक्षावेलाआं तस्य पदमभिक्षावेले अतिहेतं वि-
तिप भिक्षावेले अपन्नं दिहति । ” एवं दो मासि यं खं
ति) इत्यादि व्यक्तम् ।

मासिषं भिक्षुपडिमं पटिवस्त्रस्य अग्रगारस्स क्ष्विप्रा गो-
यचरिया पण्ठा । तं जहा—पेला, अद्धपेला, गोमुत्तिया, एवं-
गोविधिया, सधूकाऽऽज्जा, गंतु पण्ठामाता । मासिषं खं भिक्षु-
पडिमं पटिवस्त्रस्य अग्रगारस्स जण्य खं केई जण्णइ क-
प्पति से तस्येगारायं वसित्तए, एण्य खं केई न जाणनि
कप्पति से तस्य एगरातिथं वा दुरादं वा दत्तए, खो

स कपति एगरातो वा दूरातो वा परं वत्थए, जं तत्थ एगरातातो वा परिवसति संसेतरा छेदे वा परिहारे वा । मासियं भिक्षुपट्टिमं पटिवन्नस्स अणुगारस्स कपति चत्तारि भासाओ भासित्तए, तं जहा-जायसी, पुच्छणी, अणुसामणी, पुट्टस्स वागरणी । मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पटिवन्नस्स अणुगारस्स कपति तओ उव्वसया पटिले-हित्तए । तं जहा-ओहे आरामगिहंसि वा, अथे विवहागि-हंसि वा, अहे रुक्खमूलगिहंसि वा । मासियं थं भि-क्षुपट्टिमं पटिवन्नस्स अणुगारस्स कपति तओ उव्वसया अणुसवित्तए । तं जहा-अथे आरामंमि वा अथे विवह-गिहंसि वा अथे रुक्खमूलगिहंसि वा । मासियं थं भिक्षु-पट्टिमं पटिवन्नस्स अणुगारस्स कपति तओ उव्वसया जवाइसावित्तए, सेसं तं चेव । मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पटिवन्नस्स अणुगारस्स कपति तओ संथारगा पटिले-हित्तए-पुढविसिलं वा, कट्टमिलं वा,अथे संवुडमेव । मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पटिवन्नस्स अणुगारस्स कपति, तओ सं-थारगा अणुसवित्तए, सेसं तं चेव । मासियं थं भिक्षुप-ट्टिमं पटिवन्नस्स अणुगारस्स कपति तओ संथारगा उवा-इयावित्तए, सेसं तं चेव । मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पटि-वन्नस्स अणुगारस्स इत्थिउव्वसयं इव्वं उवागच्छेज्जा, से इत्थिए व गुरिमे थो कपति तं पटुच्च निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा । मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पटिवन्नस्स अणु-गारस्स उव्वसयं अणुसिक्काएण आम्वेज्जा, थो से कपति तं पटुच्च निक्खमेत्तए वा पविसित्तए वा ।

(गोकर्णयोयाः प्रकारः ' गोयरभूमि ' शब्दे तृतीयभागे १००पुट्टे गतः) (जत्थ थं के जराणइ इत्यादि) यत्र णमिति वा-कयालङ्कारे, कोऽपि वृद्धस्याऽदिको जानाति प्रत्यभिजानाति यथाऽयं प्रतिमां प्रतिपद्यः । कथंय्याह- (गामंसि वा) प्रसति बुज्जयावीनं शुणानिति प्रायः । यदि वा-गम्यः शास्त्रप्रसिद्धा-नामष्टादशानां करणामिति तस्मिन् । पावत्तरणान् नकरा-ऽऽदिपव्कदम्भकपरिग्रहः । वाच करोऽष्टादशप्रकारोऽस्तीति नकरं, तस्मिन्, निगमः प्रभूततरवखिगर्वावासः तस्मिन्, तथा पाण्डुप्रकारवेधितं अष्टं बुज्जयाकारवेधितं कवेटं कुत्तिस-तनगरं वा । पट्टमं, पत्तमं वा, उमयत्रापि प्राकृतत्वेन निर्देशस्य समानत्वात् । तत्र यथोक्तिरेव गम्यं तत्पत्तमं, यथा सिंहलः । यत्पुनः शकटवेडोत्कैर्नौभिर्वा गम्यते तत् पट्टमं, यथा भद्रक-चलम् । उक्ते च-“ पट्टमं शकटवेडमं, वेडोत्कैर्नौभिरेव च । नौ-भिरेव तु यद्गम्यं, पत्तमं तत्प्रवक्षते ॥ १ ॥ ” त्रीण्युक्तं बाह्वस्ये-न जलनिर्गमप्रदेशम्, आकरो हिरण्यऽऽकराऽऽदिः । आ-श्रमस्तापसावसथोपलक्षित आश्रयः, संभावो यात्राऽऽगत-प्रभूतजननिवेशः, राजानो धीयन्तेऽस्याम् इति राजधानी, रा-जः पांडिकास्थानमित्यर्थः । अष्टेऽतृतीयगम्यूनत्तमप्राम्तर-द्वितं मध्यम्, तस्मिन् इति सर्वत्र योऽयम् । (तथा चि) तत्र (एगराह चि) राजप्रहणात् दिवसमपि उच्यते (जयं चि) यत्र

नकोऽपि प्रत्यभिजानीति तत्रैकार्षि वा द्विार्षि वा उच्यते, ततः परं न (से) तस्य कल्पतं, शेषं व्यक्तम् । (सेसंतरा छेदे च चि) कियकास्थान्तरे पुनस्तत्रापि तु कल्पतं । (परिहारे च चि) यत्र स्थितास्तस्यापि परिहारे वा त्यागे नत्र कल्पते (च-लारि भासाह चि) वतन्नो भाषा आपयितुं कल्पते । तथा-धा-याचनी-कस्यापि वस्तुविशेषस्य वेदातिमार्गं च पुच्छनी-अविज्ञातस्य संदिग्धस्य कस्यचिदर्थस्य परिज्ञानाय तद्विदः पार्थ्वं । अनुज्ञापनी-उच्चारपरिष्ठापनमुच्छगलमवप्रभृतीना-म् । वृष्टस्य व्याकरणी-यथा कस्यचि कौनस्कृत्यः, किमर्थमा-गमः, प्रतिमाप्रतिपद्योऽन्या वा इत्यादिपृष्टस्य व्याकरणी प्र-स्तुत्तरप्रदानकथा इति । (उव्वसया इति) उपाध्याय वसतय इत्यर्थः । प्रतिलेखापितुमारामस्थाच इति अथ आरामम्, आ-रामं च त्वं वृद्धं वेति कर्मधारयः, तस्मिन् तथा, एवं भि-कट्टवृद्धं, विकट्टवृद्धं नाम-प्राप्ताद्वृद्धिबुद्धानामथो, वृक्ष-मूले इति वृक्षमिकटतरप्रदेशे इति । (अणुसवित्तए इति) अनुज्ञापयितुं प्रतिलेखनान्मनरमुक्तां मार्गयितुं (उवायणा वित्तए चि) उपप्राप्तौ तु स्वायित्येनाङ्गीकर्तुम् इति । संस्तरकः प्राग्याकयातस्वरूपः, पृथिवीशिलां शिलारूपं काष्ठशिलेति वृ-हत्तरकाष्टांपृष्ठरूपां यथा संस्कृतं चतुषिककाऽऽदि, यतवृ-द्धं शेषं प्राप्तवत् । इत्थि चि) थो वा पुरुषो वा परिचारका-र्थे वसत्यन्तरं बोद्धिर्येषोपाश्रयं प्रति (इव्वं चि) शीघ्रम् उपा-गच्छन्तु (तं पटुच्च चि) तं क्षीयुगलं प्रतीत्य आश्रित्य नैव कल्पते निष्कमितुं, वसतेर्बहिः, प्रवेष्टुं बहिर्मे-तप्रदेशादन्तरमिति । (केह चि) कोऽपि उपाध्वयमस्त्रिका-येनाग्निना धमयेत् तथापि (नो से कप्यहि चि) व्यक्तम् इति स्थानावधारकः ।

साम्प्रतं गमनस्थानविधिमाह-

तत्थ थं केह चवाए गहाय आगच्छेऽजाव थो से कप-ति । तं जहा-अवलंबित्तए वा पडिलंबित्तए वा, कपति से आहारियं रीयत्तए भीसियं वा कपति से आहारियं रीयत्तए । मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पटिवन्नं भिक्षुपट्टिमं पायंसि खाणुं वा कटए वा हीरए वा सकराए वा अणुपये-सेज्जा, थो से कपति नीहरित्तए वा विसोहित्तए वा, कपति से आहारियं रीयत्तए । मासियं थं भिक्षुपट्टि-मं पटिवन्नं भिक्षुपट्टिमं अचिंसि पाखाणि वा बीयाणि वा रए वा परिवावजेज्जा, थो से कपति नीहरी-त्तए वा विसोहित्तए वा, कपति से आहारियं रीयत्तए । मासियं भिक्षुपट्टिमं पटिवन्नं भिक्षुपट्टिमं अत्थेव दूरि-अत्थमेज्जा तत्थेव जलंसि वा धलंसि वा दुग्गंसि वा खि-छंसि वा विसमंसि वा पम्भतंसि वा पम्भतदुग्गंसि वा गड्डा ए वा दरीए वा कपति से तं रयथि तत्थेव उवाणिआवित्तए, नो से कपति पदमपि गमित्तए, कपति से कल्ल पाउण्यभा-याएऽजाव जलेते पाईमाभिद्वहस वा पडीयाभिद्व-हस वा दाहिआभिद्वहस वा उत्तराभिद्वहस वा आहारी-यं रीयत्तए । मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पटिवन्नं भिक्षुपट्टि-

रियं शो से कपति अश्वत्थिहाए पुदवीए निदात्तए वा पयलात्तए वा, केवली ब्या-आदास्यमेयं, से तस्य नि-
दायमाणे वा पयलायमाणे वा इत्थेहिं भूमि परासुसेजा अ-
धाविधिवेय ठाणं ठात्तए वा निक्खमित्तए वा उच्चारपास-
वखेण उच्चाहिजा, शो से कपति अगिगिहत्तए वा परि-
हावित्तए वा कपति से पुक्खपडिलेहेति थंढिले उच्चारं पा-
सवणं वा परिद्वित्तए, तं से उवस्सयं आगम्प ठाणं ठात्तए,
मासियं थं भिक्षुपट्टिमं पडिवणं भिक्षुपट्टियं गा कपति
ससरक्खेण काण्यं गाहावतिकुलं भत्ताए वा पाणाए वा
निक्खमित्तए वा पविमित्तए वा, अथ पुण्णं आशिया सस-
रक्खे से भत्ताए वा जल्लाए वा मल्लाए वा पंकत्ताए वा
विद्धत्थे, से कपति गाहावतिकुलं भत्ताए वा पाणाए वा नि-
क्खमित्तए वा पविमित्तए वा, मासियं भिक्षुपट्टिमं पडिवणं
भिक्षुपट्टियं नो कपति सीअोदगवियेडेण वा उमिणोद-
गवियेडेण वा इत्थाणि वा पादाणि वा दंताणि वा अण्छो-
णि वा ह्वं वा अण्छोलित्तए वा, पधोवित्तए वा, शण्णत्थ ले-
वालेवेण वा भत्तामासेण वा । मासियं भिक्षुपट्टिमं पडिव-
णं भिक्षुपट्टियं थो कपति आसस्स वा इत्थिस्स वा महि-
सस्स वा कोलसुखगस्स दुदस्स आपदमाखस्स पदमवि प-
चोसक्तिए अदुदस्स आवदमाखस्स कपति जुगमिचं प-
चोसक्तिए । मासियं भिक्षुपट्टिमं पडिवणं भिक्षुपट्टियं थो
कपति ह्यावातो सीयं ति नो उयहं एत्तए उयहातो उयहं-
ति नो छांयं एत्तए, नं जत्थ जयासि वा ते जत्थ अधिधामए ।
एवं खलु एसा मासिया भिक्षुपट्टिमा, अधासुचं अधाकणं
अधामयं अधातणं अधासयं काण्यं फासिता पालिता
सोहिता तीरिता पूरिता किट्ठा आराधिता आखाए अ-
णुपालेत्ता भवति ।

(तस्य थं ति) तत्र मग्गे वसत्यायां क कभिहत्तयां वध-
निमत्तं (गहावत्ति) गृहीतरा, खल्लाऽऽदिकमिहत्तयेण । आग-
च्छेत्तु (अवलंबित्तए वा) अवलम्बयितुम् आकर्षयितुं, प्रत्य-
वलम्बयितुं पुनः पुनरवलम्बयितुं, यथेयोमं ईयोमनतिक्रम्य
गच्छेत्तु, एतावता छिद्यमानोऽपि यं नातिशीघ्रं प्रयायादिति ।
(पायसि ति) पादे, उपलस्यत्वाद्वापुषि हस्ताऽऽदि वा स्था-
णुनाम कुण्ड उच्यते, कण्टकः प्रतीतः, हीरका नाम सफेदः
कंकरिकाविशेषः, शर्करा वा न प्रविशत्युः (नीहत्तिस्स ति)
निष्कालयितुं विशेषयितुं शवावयवाऽप्यने तुं शेषं प्राववत् ।
(अस्सिक्खि व ति) अणुगेनैत्रयाः (पाणाणि व ति)
प्राणा लघुनरका मशकाऽऽदयः, ननुलकत्वं प्राकृतगत्वा ।
वीजानि निलाऽऽदीनि, रजःसुषुप्तं घूर्णीकपम् । (परिवाणञ्ज
ति) पयोपतेत्तु लगेत्तु, तथापीत्यप्याहार्यम् (शो सि ति)
प्राववत्, (नीहत्तिस्स ति) निष्कालयितुमुक्तं, विशेषयितुं ज-
ज्ञाः गन्धिधावनैनापनितुं, शेषं प्राववत् । (जत्थेयं सुरिए ति) यत्नेन,

एवकारोऽवधारणे, नाभ्यवस्थेयः । वसतिप्रदेशे अरण्याऽऽदी
वा सुयोऽस्तमेति अस्ते प्राप्नोति (तस्येव ति) तत्रैव वसेति-
त्याह - (जलंसि वा इत्यादि) जले जलान्वये, न तु जले
एव, कथमनसमये (कपति) उपयोगवशात्तस्यैव, उच्य-
ते अत्र जलशब्देन नद्यादिकलं न गृह्यते, किं तु यत्र तृतीयो
यामो दिवसस्य संपूर्णो भवति तत्र तेषां जलमवशेष्यते इति
समयरीतिः, (विशिष्टाभिप्रेतव्यत्वात्) स्थविरकटिपकानां
तु न तथेति, अत्रावकाशिकं स्थलजलमेव भवति यत्रावश्यायः
पतति । तथा शोकं पञ्चमात्रे - " अग्रि थं मंते । सदासमितं
सुधुमे सिण्हकाए पवडति ? । हंता ! अग्रि । से मंते । किं
उड पवडति, अड पवडति, निरिए पवडति ? । गोयमा !
उड पवडति, अड पवडति, निरिए पवडति, तिग्रिए पवडति,
जहा से बादरतेआउआए अण्णजण्णसमाउते चिरं पि कीह-
काणं विट्ठु तहा थं से वि । शो इण्ण्डु समदु, से गं कप्प्या-
मेव विद्धत्तमागच्छइ । " सूयमज्जहत्तय इति अफ्कायावशेषः,
तत्रापि चालस्य जिह्मेन रमागमपेक्ष्य बहुरूपमस्य च वा-
सेयम् । वहाह - " पटमकरिमाउ सिलिरे, मिद्धे अण्ण तु तासि
वञ्जेत्ता, पायं वा वि सिण्हदा-इरक्खण्डा पवेसे वा ॥ १ ॥ " सपि-
तपात्रमाय न बाहः स्थापयेत्, तत्तुल्येहाऽऽदिरक्तुयमेति । अत
उक्तम् - " जलंसि " न तु नद्यादिपानीये, वाशब्दोऽपरापर-
भेदसंप्रदायम् । (घलंसि ति) खलं नाम अटवी, तत्र (दुगंसि-
ति) दुगंशब्देन ग्रहणं, जिम्मे गतोऽदिकं, विषमं निम्नोन्नतं,
पर्वतः प्रसिद्धः, पर्वतदुर्गः पर्वतनिकटगहनं नितम्बा वा,
गतो लङ्गा, दरी गुहा, पर्वतकन्दरंति यावत् । तत्र कल्पते
तां रजनांम - (उवातिगाविनिए तल) तत्रैवातिक्रमि-
ते, परं (ने) नैव (से) तस्य प्रतिमावतः साधोः, कल्पते पदमपि
गन्तुं, ततः अग्रे इत्यध्याहारः, अपिग्रहणान् अण्णपदमपि । (क-
पति से इति) तस्य (कल्लं पाटपपायाए ति) अ-
प्रादुः प्राकाश्ये ततः प्राकाशप्रमाणायां रज्यायं, यावत्कर-
णात् " कुल्लुपलकमलकोमल " इत्यादिपदकरश्चकं संप्रहा-
त् प्रत्ययम् । तत्र कुल्लापलकमलकामलकोमलानि, कुल्लं विक-
सितं, तच्च नटुपलं, च कुल्लापलं, तच्च कमलञ्च इरिखि-
शेषः, कुल्लापलकमलं, तयोः कामलकटोरमुष्मीलितद्वन्द्वानां
नयनयोः आम्मीलनं यस्मिन्नस्य तास्मिन्, अथेति रजनीवि-
भ्रान्तान्तरे पाण्डुरे प्रभाते रत्नाशोकप्रकाशम् किमुकु-
लस्य गुञ्जालस्य रागेण सदृशयोः स तथा तस्मिन्, तथा क-
मलाकारा इराऽऽदयस्तेषु लघ्वानि नल्लनीलवर्णानि तेषां बो-
धकां यस्य कमलाकरलस्य बोधकत्वात्तस्मन्, उडिणं अण्णु-
ते, कस्मिन्नित्याह - सूरं । पुनः कथंभूते, इत्याह - (सहस्सर-
स्सिम्मि विण्णरे) सहस्रशरीरं दिनकरेन जला अल्लनि देदी-
प्यमाने (पायीत्थेत्ति) प्राचीनां नाम पृथ्वी, तदभिमुख्य, प्रतीकं
नाम पश्चिमा तस्यां पश्चिमाध्यायमर्थः, मित्रायितुं शयनं कर्तुं,
प्रचला, मित्रा, यां कर्तुम्, उल्लङ्घयितुं वा यतः केवली ब्यात्,
कवरेय नहोपात्तं ज्ञानं वक्तुं वा, समर्थः, आदानं शोषणम् ।
अथवा - कमेकयेन तुत्यादानमनकमोपादानमेतदिति । कथं
कमोपादानमिति दर्शयति - स प्रतिमाधारकः साधुजन-
निद्रां कुण्ठां प्रचलायमाना वा इत्याभ्यां भूमि परासुशम्, त-
र्हि किं कुर्यादित्याह - (अधाविधिवेति) यथाविधिवेव स्थानं
विधिमनतिक्रम्य यथाविधि, निष्कालितुम् उच्चारप्रवृत्त्या-

ध्यामुद्वाधने कदाचित्था (से) तस्य यत् तत्रा—
 चघटौत् परिष्ठापयितुं च प्रकषवाऽऽदिकं, किं तु कल्पने
 (से) नस्य पूर्वानुष्ठाने पूर्वप्रतिस्थिते स्थण्डिले उच्चर-
 प्रकषवा वा परिष्ठापयितुं, उच्चरः स्वधनया ज्ञातया मलतया
 पङ्कतया (विद्युत्तेति) विध्वस्तो विनाशं प्राप्नोऽपि परिष्ठा-
 ऽविनीजान इति वाचत्, तदा (से) तस्य कल्पने गृहपति-
 कुलं भक्षाय वा पात्राय वा निष्कमितुं प्रयश्चयितुमिति । तत्र
 क्लृप्तो नाम प्रत्येकः, जङ्गलं नाम मलः कडिनीभूतः, मङ्गो हस्ता-
 ऽऽदिघटितः स एव मलो यदा स्वेदेनाऽऽहो भवति तदा पङ्क-
 इत्युच्यते इति । (सीमोदगवियेये) शीतं च तदुदकं
 च शीतोदकं तदेव विकटं विषतज्जीवमेवमुष्णोदकविकटं,
 वाहम्नो विकल्पय्युक्तः । (ह्यथापि च सि) हस्तो च,
 चक्षुश्च नपुलकस्थं च प्राकृतम्प्रातः, एवं पादौ, हस्ताः, अलि-
 ण्यौ, मुखं वा उच्छ्रोत्रनया अयतनया चावयितुं प्रकषेयं यत-
 नयाऽपि चावयितुं प्रजावयितुं, नाभ्यन्त बन्धमाणादभ्यन्तस्थं यः
 “सिधोत्थेय वा” त्वपस्य उदकेन पात्रादिषावकपस्य आसम-
 न्नात् लेपेन आद्रिताल्लेपेन शरीरे वा मुच्यवतिष्ठेयः । अथवा-
 शकुनकाऽऽदिना मुखेन वा नयनेन वा(?) हस्ताऽऽदिरूपं कृते
 हस्ताऽऽदिघाति, यत्सादित्यत्र तथाविधकारणमन्तरा न
 चावयत्(?) दाहाराऽदिकम् (आलस्तेय्यादि) सुषोभः दुष्टस्याऽऽ-
 पत्तन आगच्छन्तो वाऽऽपत्यं न कल्पते यदपि प्रत्यक्षयितु-
 म्, अपिप्रह्लादोदपधर्म्य, इति अमुदस्यावाऽऽदः स्वभावत-
 एवाऽऽत्माकृतः कल्पने युगमात्रं प्रत्युपसर्गितुं, मायमुष्माणो-
 गत्या हरिताऽऽविमर्देन करिष्यतीति कृत्वा स्वयंमव प्रत्यवस-
 र्यते । (क्वायातोसि) क्वायातः शीतकाले शीतमिति कृत्वा, उष्ये
 शीतपे यथाने गन्तुम् आगन्तुम्, एवमुष्णकाले उष्णमिति कृ-
 त्वा शीतमिति । यथेवं न करोति तदा किं कुर्यादित्याह—“ज ज-
 त्था” इत्यादि । यद्यत्र यदा शीतोदित तत्तदा शीतोदिकं तत्र त-
 स्मिन्नव स्वाये तदा तस्मिन्नव शीताऽऽप्यवसरे अध्यासते । ए-
 वमित्यादि एवमन्तराद्रुक्प्रकारेण, खुरद्वधारणे, सा एषाभ्त-
 रोज्ञा मासिकं भिक्षुप्रतिमा । (अहासुत्तं सि) सामान्यवृत्ता-
 नतिक्रमेण (अहाकप्यं सि) प्रतिमाकल्पानतिक्रमेण तत्कल्पव-
 स्वनतिक्रमेण वा (अहामयं सि) क्षान्ताऽऽदिसामान्यनतिक्र-
 मेण कथापथमकभावनतिक्रमेण वा (अहातत्तं सि) यथातथं
 तत्त्वानतिक्रमेण मासिकं भिक्षुप्रतिमिते शब्दार्थानतिक्रमेण-
 नेत्यर्थः । (अहासम्प सि) यथासमं समभावातिक्रमेण
 (कायं कालसि सि) कायेन शरीरेण न पुनर्मनोरथमात्रेण
 स्फुट उचितकाले विधिना प्रहणान्त्, (पालि सि) पालिताः,
 अमकुटपुष्पोनेन प्रतिजामरणान्त् (वोहिवा इति) पारुषादिने
 गुर्वोद्वल्लेपेभोजनकरणात्, शोधिता वा अतीचारपङ्कता-
 लनात् । (सीरिय इति) सीरिता पूर्णेऽपि तद्वचनौ स्नोककाला-
 लावस्थानात् । (एरिय सि) सम्पूर्णंऽपि तद्वचनीतत् कृत्यप-
 रिमाणपूरणात् । (कट्टिय सि) कीर्तिता पारुषादिने इदं च दिने
 कृतं तत्र मया कृतमित्येवं कीर्तनात् (अणुपालि सि) तस्म-
 मासौ तदनुमोदनात् । किमुक्तं भवतीत्याह आख्या आराधि-
 ता आख्या अनुपालिता भवति । इत्युक्तं प्रथमप्रतिमात्वरूपम् ।

साम्प्रतं कमप्राप्तं द्वितीयाऽऽदिश्रुतिमास्वपुन्यते—

दोषासियं भिक्षुपट्टिमं पट्टिबन्धस्तानगरास्स निच्चं वोस-

ट्टकायं चेव ० जाव दो दत्तीओ, तियामियं तिभि-दत्तीओ,
 चउमामियं चत्तिरि दत्तीओ, एंचमामियं पंच दत्तीओ,
 छम्मासियं छ दत्तीओ, जति मामिया सति दत्तीओ । पट्टमा
 सत्तरातिदिवाणि भिक्षुपट्टिमं पट्टिबन्धस्स अणुगारस्स
 निच्चं वोसट्टकाए ० जाव अधियामेवि, कप्पति से चउत्थेणं
 भत्तेणं अपाखण्णं बहिया गामेसि वा ० जाव रायहालीए वा
 उत्ताणगस्स वा पासिद्धगस्स वानेसजियस्स वा ठाणं ठाडत्त-
 ए, तत्थ णं दिव्वायासुस्सतिरिक्खजोणिया उवसग्गा उप्प-
 व्वेज्जा, ते णं उवस्सग्गा पयल्लिज वा पयज्जिज वा, खो से
 कप्पति पयल्लिज वा, पयडित्तए वा, तत्थ से उच्चार-
 पासवणं ओधाविज्जा, खो से कप्पति उच्चारपासवणं
 ओगिरिहत्तए वा, कप्पति से पुब्बपट्टिलेहियंसि बंदि-
 लंसि उच्चारपासवणं परिट्ठविणए, अपावि भम्मेऽवट्ठाणं
 ठाडत्तए, एवं खलु पट्टमा सत्तरादिदिया भिक्षुपट्टिमा
 अहामुत्तं ० जाव आयाए अणुपालिता भवति । एवं
 दोषा सत्तरातिदिया वि, नवरं दंदातिवस्स वा लमंद-
 साइयस्स वा उकुडवस्स वा ठाणं ठाडत्तए, सेसं तं चेव
 ० जाव अणुपालिता भवति । एवं तच्चा सत्तरातिदिया
 वि भवति, नवरं गोदोहियाए वा वीरासजियस्स वा अंबलु-
 जस्स वा ठाणं ठाडत्तए, सेमं तं चेव ० जाव अणुपालिता
 भवति, एवं अहोरातिपा वि, खवरं छट्ठेण भवेण अपाख-
 ण्णं बहिया गामस्स वा ० जाव रायहाल्लिक्ख वा इंसि दो
 वि पाए साइहु वग्गारियपाणिस्स ठाणं ठाडत्तए, सेसं तं
 चेव ० जाव अणुपालिता यावि भवति । एगरातिंयं णं भि-
 क्सुपट्टिमं पट्टिबन्धस्स अणुगारस्स निच्चं वोसट्टकाएणं
 ० जाव अधियामेवि, कप्पति से अट्ठपेणं भत्तेणं अपाख-
 ण्णं बहिया गामस्स वा ० जाव रायहाली इंसिपव्वार-
 गत्तेणं काएणं एगपेगलट्ठिताए दिट्ठीए अखिमिनयके
 अहापणिठेहि गातेहि सविहिइहि गुत्ते दो विपाए
 साइहु वग्गारियपाणिस्स ठाणं ठाडत्तए ० जाव अ-
 धाविधेमेव ठाड्हु एगरातिंयं णं भिक्षुपट्टिमं अणु-
 पालिमास्स अणुगारस्स इमे तथो ठाणा अहियाए अनु-
 हाए अक्खमाए अणुस्सेसाए अणुगुमामियत्ताए भवंति,
 उम्मायं वा लभिज्जा, दोहकालियं वा रोगायकं पाउजेज्जा,
 केवल्लपल्लताओ धम्मातो भंसिज्जा, एगरातिदियं णं भि-
 क्सुपट्टिमं सम्मं अणुपालिमागस्स अणुगारस्स इमे तथो
 ठाणा हित्ताए ० जाव आणुगामियत्ताए भवति । तं जहा-ओ-
 दिनाले वा से समुप्पजेज्जा, सणपज्जननाले वा से समुप्पजे-
 ज्जा, केवल्लनाले वा से समुप्पण्णसुप्पे समुप्पजेज्जा, एवं ख-

सु एसा एगराइया भिक्षुपट्टिमा अहासुत्तं अहाकप्पं अहायमं अहातरुक्कं अहासमं काणं कसिता सोहिता तीरिता किट्ठिता आराहिता आत्थाए अणुपालिता यावि भवति, एताओ खलु ताता थेरहिं भगवंतेहिं वारस भिक्षुपट्टिमाओ पण्णाओ ।

(होमास्त्रियम्यादि) शेषं प्राग्बत्, नवरं द्वे एसी भोजनस्य, द्वे पानकस्य, एवमेकैकशित्तुज्जवा यावत्समासिकी सप्तभोजनपानकपा ग्रन्थकम् (पट्टमा सत्तराह्दियं लि) प्रथमा सत्तरात्रिन्ध्वानि अहोरात्राणि यस्यां सा सत्तरात्रिन्ध्वा, शेषं पूर्ववत् । (ले चउत्थेयं भञ्जेणमित्यादि) वतुपं मङ्गले अपानकेन पानोपपरिवर्जनेन बहिः प्रामस्येत्यादि, यावत्तुलना अगाराऽऽद्विपदकम्बकपरिग्रहः । (उत्ताणयस्स लि) उत्तानिकस्योत्तानशायिनः (पांसययस्स) पार्श्वशायिनः, (येसज्जियस्स लि) विद्याविकलस्य स्थानं स्थातुं (नग्ग्येत्यादि) प्राग्बत् (ने थं ति) ने पत्तिमाक्कयाल्लक्कुरे (पयात्तेज्ज लि) प्रचलेयुः, स्थानात् प्रपेत्युरधः पातनेन एवं पूर्ववत्, यावद्दारायिता भवति एवं द्वितीया सत्तरात्रिन्ध्वा, नवरं पञ्चन तपसा पानकेन इहायति कस्य लण्णइशापेन उरुट्टपकस्य संस्थातुं, शेषं तथैव । एवं तृतीयाऽपि नवरमष्टमेन तपसा पानकेन गोर्वाहिकाऽऽसन्निकस्य वीराऽऽसन्निकस्य आग्रज्जकस्य स्थानं स्थातुम्, एवमहेरात्रिन्ध्वाऽपि भवति, नवरं पञ्चन भजेन, अपानकेन (ईसिमिति) ईत्थं द्वावि पादौ (साहट्टु लि) सहाय्यं सेहन्ते कृत्वा, जिनमुदयेत्यर्थः (वम्भारिणपाणिस्स लि) प्रक्षरिणसुजस्य स्थानं कायोत्सलेलस्य स्थातुम् (एगराइयं लि) एकरात्रिणीं भिक्षुप्रतिमामन्यादि, शेषं कल्लम् (हंमि पम्भाराणं काणं ति) इयं पम्भाराः अग्रानां मुलमवननस्य म (एगपाम्मलेत्यादि) एक एव पुद्गल एकपुद्गलस्तरं स्थाना दार्घ्यस्यासाविकपुद्गलस्थितश्चिः, नस्यैकपुद्गलस्थितश्चिः अहापाणिहितेहिं यानेहिं ति) यथाप्रमाणितैर्यापस्थितैर्गात्रैः सन्निग्रैर्युगैः, शेष कल्लम् । (अणुपालिमाः सुस्स लि) अणुपालयतः अनवारस्थाऽनवारहितस्य इमानि त्राणि स्थानानि, पुंस्त्वं प्राकृतत्वात् । (अदियाए लि) अदिताय, भावप्रधानोऽयं निर्देयः, अहितत्वाय परिणामासुन्दरतायै, असुखायाश्चर्मण्यै, अन्नमाय भावप्रधानो निर्देयः अमङ्गलत्वाय अनिः-अयसाय अनिश्चितकल्याणाय, अनानुगामिकतायै परम्पराऽऽभामुत्थानसुखाय भवति । तद्यथा-उत्तमादं वाऽऽनुयायात्, आहारविषयाऽऽद्यभिक्षायातिरेकस्तथाविधाविश्विन्ध्वसंभवात्, वाशब्दाः अपरापरभेदसूचकाः । (दोहकाणंयं ति) दीर्घकालिकं स्यात् सामर्थ्यात् अग्नया ब्रह्मणा मनसैव प्रजनने निषेकाऽऽदिकमाय कथ्येन स्मृतिराय कवलेन हि गौयो गावः खत्वा मृगाः अग्न्यं वा दीर्घकालं प्रभूतकालमाय विरोग्यद्वाहज्वराऽऽदिः आनङ्क्याशुर्वातमूलाऽऽदिव्रामास्तद्धः भवन्त्यात्, स्वमवति हि अतिबाधया अशनाऽऽदिकपया आहारविषयाऽऽद्यभिक्षायातिरेकतो रोमकस्यं तज्ज उवराऽऽदीति केवलप्रज्ञात्वा धर्मात् अन्नकाष्ठिकपासमस्मान् अन्ने द्यः प्रतिपद्येत्, कर्मावधानि निरुद्धकर्मैव्यसर्धया धर्मपरित्यागसंभवादिति । एवं त्रीणि स्थानानि हितोक्तादि प

द्वयाकरा प्रयात् । अर्वाध्वाने वा [ले] तस्य समुत्पद्यते, एवं मनःपर्यायकवले अपि, शेषं व्यक्तम् । इमं ७ अं ।

"चउभत्तेहिं अइउं, ऊट्टहिं अट्टोहिं" इत्येति ।

वारस चोहत्समेहिं य, धीरा वि इमं सुखित्तयं ॥ १ ॥

एकैकं ताव तव, करेइ अह तेण कीरमायेणं ।

हाणी न होइ अइया, वि होइ कम्मसुवस्समे ॥ २ ॥

सखत्तुलना तु पञ्चमिः प्रतिमामिमेवति, कायोत्सर्गैरित्यर्थः ।

तात्त्विकम्—

पट्टमा उवस्सयस्समी, बीया चाहिं तइय चउत्तमि ।

सुखहरमि चउत्थी, तइ पंचमिया मसाणमि ॥ १ ॥

आसु यावं योवं, पुव्ववचवं जियेहि सो निहं ।

मूनफामाह नहा, भयं च सह सुभयं अजियं ॥ २ ॥

सखत्तुलना तु यत्सुभायपतिपरिचिंतानं करोति ।

उक्तं च—

"अइ सुतभावयं सो, एगममणो अणुअलो भयवं ।

कालपरिमायेउं, सव्वयं सव्वहा कुणइ ॥ १ ॥

मेहाएच्छेसुं, उमओ कालमहव इवमणे ।

पहाइ भिक्षपणे, जाणइ कावं विहा क्षायं ॥ २ ॥

एकस्वत्तुलना त्वेवम्—

"एगसभावयं तइ, शुद्धमासु दिट्ठिमाएपहिं हारा ।

भावइ क्षिणय ममओ, तन्नं हिययमि काऊणं ॥ १ ॥

एगो आया संजो—गयं तु सेसं इमस्स पाणं ।

बुक्खानिमं सव्वं, इहां य मउत्थमायो सो ॥ २ ॥

बलत्तुलना तु द्वितीया—शरीरमानसबलमेवात् । तत्र शरीरबलं कायोत्सर्गकरणसामर्थ्यं, मानसबलं तु चू-

निरिति । आह च— "इइ एगलममओ, सारीरं मानसं च

तुविहं पि । भावइ बलं महया, उवस्सगडिइसक्कं तु

॥ १ ॥ " इदं व्याख्यातव्यं । आह च— "एगयं य

दहबले, अभिक्षन्नाभवणारे नं हाइ । लंखमल्लेउवमा आ-

सकिसेरे व जोगविव ॥ १ ॥" इति । कथं भावयताऽऽम-

त्याइ—सम्यग्पयाऽगमम्, अनुज्ञात इत्येतस्य कर्त्तुं विशेष-

स्यम् । तथा शुक्लाऽऽचार्येण, अनुज्ञातोऽनुमतः, अथ शुद्धैव

प्रतिपत्ता तदा व्यवस्थापिताऽऽचार्येण गच्छेन वेति ॥ ४ ॥

गच्छे चिन्त्य सिम्माओ, जा पुव्वा दम यवे असंपुसा ।

खवमस्स तइयवन्, हाइ जइयां सुपाहिगमे ॥ ५ ॥

गच्छ एव साधुसमुदायमय एव तिष्ठन्, जिमोनः प्रति-

माकल्पपरिकर्मणि आहाराऽद्विविधेयं पारितोषितः । आ-

ह च— "पट्टिमाकारिपयत्तुओ, गच्छे चिन्त्य कुणइ दुविहं

परिकम्म । आहाराविहिमाइ, तइव पडिउवए कप्पं

॥ १ ॥" आहाराऽद्विप्रतिकर्मं दर्शयिष्यते । परिकर्मपरिमाणं

चैवम्—आसासायासु सप्तसु या यावत्परिमाणा नस्यास्तप्र-

माणस्य प्रतिकर्म । तथा-वर्षासु नैताः प्रतिपद्यते । न च प्र-

तिकर्मं करोति । तथा-आद्यद्वयकत्रैव वर्षे, एनीयचतुर्थी

चैकैकस्मिन् वर्षे, अस्यासां—तु तिष्ठुणात्मन्यत्र वर्षे प्र-

तिकर्मं, अन्यत्र च प्रतिपत्तिः । तदेवं वर्षाप्रवेद्वैराः सप्त

समाप्यन्ते इति । अथ तस्य कियान् भुजाभिमो भवती-

त्याइ—यावत्पूर्वाणि दर्शयि प्रतीतम् । अ न्यूणाणि किञ्च-

दुमानि । संपूर्णदशपूर्वचरो हि अमोषवचनमन्त्राद्वेदश्रवण

मर्थोपकारित्वेन तीर्थद्विष्टाकिरिगत्वा प्रतिमाऽद्विकस्यं न

प्रतिपद्यते, भवेत्स्यात्, भुताधिगम इति योगः । उत्कृष्टायां, जघम्यस्य चक्षमाणस्यात् । अथ जघम्यमेवाऽऽह-नवमस्य पूर्वस्य प्रत्याचयावनामधेयस्य, एतीत्यस्य आचाराऽऽस्य, तज्ज्ञागविशेषो यावदिति वर्तते । भवति स्यात्, जघम्योऽप्येयान्, भुताधिगमः भुतज्ञानं, सूत्रतोऽर्थतश्च, एषकुतचित्क-लो हि निरतिशयपद्मान्स्वाङ्गलाऽऽदि न जानातीति ॥ ५ ॥

बोसद्वचचेदो, उवसग्गसहो जह्व निष्कप्पी ।
एसस अभिगहीया, भत्ते च झलेवजं तस्स ॥ ६ ॥
इयुत्तुष्टः परिकर्माभावेन, स्वको ममत्वव्यगिन, इहः कार्यो येन स तथा । यतः—

“अश्रो देहाउ अहं, नाणत्तं जस्स एवमुल्लङ्घ ।
सो किंच आहिरिक्कं, न कुणइ देहस्स भज्जे वि ॥ १ ॥”
‘आहिरिक्कं’ति’ प्रतीकारम् । उपसर्गसहो दिव्याऽऽद्युपद्रव-
सोदा । यथैव यद्वेदः । जिनकल्पो जिनकलिकः । तज्-
जुपद्रवसह इत्यर्थः । (पञ्चा० १८ विब० १) अहं चाप्यं
पुनः, अलेपकृतमलेपकारकं वल्लवणकाऽऽदि, तस्य प्रतिमा-
प्रतिपत्तुकामस्य परिकर्म कुर्वतः, चशब्दानुपपत्तिश्च अस्य
स्वकीयविषयाद्वयलक्ष्य एव, तदभावे यथाकृतोऽप्युचित-
प्राप्ति यावत् स्यात्, जाते त्विने तं इयुत्तुज्जति । उक्तं च—

“उवगरं सुजेसण-माणुजं जमुच्चियं सकपस्स ।
तं गिरहइ तयभावे, अहागइ जाव उच्चियं तु ॥ १ ॥
ओए उच्चियं तयं, बोसिरइ अहागइ विहायेण ।
इय आणाविरयस्सिह, विसेयं तं पि तेण समं ॥ २ ॥”
कथमचित्तं बोधविमुत्पादयति स्वकीयैवेषणाद्वयेन । एत-
च्चेषणाचतुष्टयेऽन्तिममेषणाचतुष्टये वुनिररं कार्यासिकाऽऽद्यु-
ष्टिमेव वस्त्रं प्रदीध्यामि, भिल्लमेव, परिभुक्तप्रायमेवोत्तरी-
याऽऽदि, तदप्युज्जिनधर्मकमेव । इति गाथाप्रयायः । पञ्चा०
१८ विब० ।

इहैव प्रतिमाकल्पे परमतमुपदर्शयन् गाथाचतुष्टयमाह—
आइ थ पटिमाकप्पं, सम्मं गुरुलाघवाइचित्ति ।
गच्छाउ विधिखल्लमणा-इ थ खलु उवमारं जेणा? ।
आह—नूते परः । किं नित्यत्वाह—(न) नैव । प्रतिमाकल्पे
प्रागुक्तस्य सम्प्रत्ययाद्यत्, गुरुलाघवाऽऽदिचिन्ता “गच्छ-
वासो गुरुः, स्वरोपकारकस्तुवात्, निर्गमस्तु लघुः, स्वोप-
कारमावहेतुत्वात्” इत्यादि विचारः । आदिशब्दास्यः—
प्रभुत्वाभ्यपत्ताऽपि तुल्यमित्येतद्वृत्तः, अस्तीति गम्यते । इतिः
प्रतिज्ञाधिसमाप्ती । अत्रोपपत्तिमाह—गच्छात्साधुसमूहात्,
विनिष्कमणाऽऽदिनिर्गमप्रभृति, आदिशब्दाद्वानुपदेश-
नाऽऽदिप्रहः, न खलु नैव, उपकारकं गुणावहम्, येन
यस्मादेतोरिति ॥ २१ ॥

कथं नोपकारकमित्याह—

तस्य गुरुपारतन्त्रं, विष्णो सज्झाय सारणा चेव ।
वेवावर्षं गुणवु-द्धिं तह थ सिप्पत्ति संताणो ॥ २२ ॥
तत्र गच्छे, गुरुपारतन्त्रमाचार्योऽप्यसत्ता निजिलानवेभि-
षाधनस्वरताप्रतिपत्तिर्निधनी, विनयस्तद्विधिविषये विनी-
तस्य मानगिरि-कुलकुलितकल्पम् । तथा स्वाध्यायो वाचना-
ऽऽदिपञ्चप्रकारो मतिवपननिर्मलताज्ञोपमायः, स्मारणा
विस्तृताऽनुस्मरणं, विस्तृतशस्त्रमुपारम्भपुत्राभोद्य-
३६४

स्मारणकल्पा । अथवा-स्वाध्यायसारणा स्वाध्यायनिर्वा-
हणेत्येकमेव । चैवेति समुच्चये । तथा वैशाख्यं द्वावृत्तभाव-
स्तत्कर्म वा भूम्नाऽऽदिभिरुपपन्नं तौघेकरत्वाऽऽदि सत्फ-
लनिमित्तविशिष्टपुण्यवद्भानरुचिरवदन्तीजकल्पम् । तथा गु-
णवृद्धिः स्वगतज्ञानाऽऽदिगुणवर्धनमतुपमानम्बरसदान्त-
गुणष्टिपुष्टिप्रायम् । तथा चैति समुच्चये । निष्पत्तिः सहृ-
त्वेन शिष्यसौख्यः फलसत्तासाधनसमर्थधामनित्यपिह-
त्यः । ततः सत्तानः शिष्यप्रशिक्ष्याऽऽदिबंशः संसारगर्तगत-
क्षिप्तस्य निर्गमनसोपायपरम्पराकृपः । न चैति गुणा गच्छ-
निर्गम इति ॥ २२ ॥

दत्तेगाइगो वि द्दु, तह सज्झायावभावो भो सुहो ।

अनइशो वि पीडा, थ धम्मकायस्स सुसिद्धिं ॥ २३ ॥

(इत्तेगाइ सि) प्राकृते पूर्वापरनिपातोऽन्तर्ममिति कृत्वा ए-
काऽऽदिवृत्तिप्रहोऽपि एकपञ्चाद्विभक्त्याविशेषप्रहप्रत्यय उक्त-
न्यायेनाभिप्रेक्ष्य कल्पम् । न शुभ इति योगः । अप्रियः समुच्चये ।
दुर्वाक्यालङ्कारो । कुत इत्याह—तथा स्वाध्यायाऽऽद्यभाषतस्त-
थाप्रकारस्य निरन्तरस्य स्वाध्यायव्ययानाऽऽदेरसज्झावात् ।
स्वाध्यायाऽऽद्यस्य निरावाधा गच्छावास एव अनेकद्विष्ट-
प्रहणेन सावष्टमकायतया सम्प्रभवन्तीति हृदयम् । न शुभो
न धेयान्, तथाऽन्ते भवमन्यं जघयं वल्लवणकाऽऽदि, तदं
भोक्तुं शीलमस्यैवस्यादी तस्यात्म्यादिनोऽपि सतःप्रतिमास्य-
स्य, पीडा बाधा धर्मकायस्य धर्मसाधनशरीरस्य, भवती-
ति शेषः । धर्मकायपीडामवनं भवनं न च नैव, सुश्लिष्टं
सज्जतं, वर्जनीयत्वात् । यथाह—“आविज्जणवयथायं,
ममत्तरदियाणं गुरियं उ विसेसो । अप्पाणमि परमि थ,
तो पज्जं पीउ मुमभो वि ॥ १ ॥” इति ॥ २३ ॥

ततश्च—

एवं पट्टिमाकल्पो, चित्तजतो उ निउण्णद्विष्टी ।

अंतरभावविहृणा, कह होइ विंसिट्ठगुहउ ॥ २४ ॥

एवमुक्त्यायेन, प्रतिमाकल्पोऽन्तरारोहः, चिन्त्यमानो
विचार्यमाणः, तुशब्दाऽवधारणं भिन्नक्रमश्च, निपुणदृष्ट्या
तु सूक्ष्मबुद्धयेव, आन्तरभावविहीनः परमाधिविपुल एव,
कथं?, न कथञ्चिदित्यर्थः । भवति स्यात्, विशिष्टगुणहेतुः
पारमार्थिकोपाकारनिमित्तम् । प्रयोगश्चा—यदाऽन्तरभाववि-
पुलं तद्विशिष्टगुणहेतुर्न भवति, यथा पञ्चाभ्रतपःप्रभृति,
आन्तरभावविपुलकथायम् । इति गाथाचतुष्कार्थः ॥ २४ ॥

अत्रोत्तरमाह—

भण्डं विसेसविसमो, एतो थ उ ओइओ म्णेयवो ।

दसपुव्वधराइणं, जम्हा एयस्स पडित्तो ॥ २५ ॥

मयत्तं अभिधीयते, समाधिः विशेषविषयः पुरुषविशेषनो-
चरः, एष प्रतिमाकल्पः, न तु न पुनः, ओद्यतः सामान्यतः
(मुण्यथमो लि) ज्ञातव्यः । कुत एतदेवमित्याह—दशपूर्वध-
राऽऽदीनां दशैकादशाऽऽदिपूर्वधराणाम्, यस्माद्यतः, एतस्य
प्रतिमाकल्पस्य, प्रतिषेधोऽस्ति । तन्निषेधश्च—“गच्छे विन-
य निम्माओ, जा पुव्व धस भवे अस्तुण्णा” इति वचनात् ।
दशपूर्वधराऽऽद्यो हि गच्छ एव वसन्तः उपकारकारकाः,
अतः प्रतिमाकल्पे गुरुलाघवाऽऽदिचिन्ता नास्तीत्युक्तम् ।
इति गाथाऽर्थः ॥ २५ ॥

एतदेव स्पष्टयन्नाह—

पशुयुरोगचिगिच्छा—वर्त्यतरतिविससमतुल्लो ।

तह गुरुलाघवचिन्ता—सहिभो तक्कालवेवत्ताए ॥ २६ ॥

अस्तुताऽधिकृता या रोगचिकित्सा व्याधिप्रतिक्रिया, तस्यां यवस्थापान्तरं रोगिणो रोगान्तरकृतः कष्टतरपार्याविशेषः, तत्र परतद्विशेषाधिकित्सापान्तरं, तेन समतुल्योऽत्यन्तसदृशो यः प्रस्तुतरोगचिकित्सावस्थापान्तरतद्विशेषसमतुल्यः, अथवा—तुल्यशब्दपरोक्षो वा समतुल्यशब्दोऽस्ति, यथा “समतुल्यं पराक्रमैः” इति । अथवा—प्रस्तुतरोगचिकित्सायां यवस्थापान्तरमधिकृतं रोगस्थेयच्छमकर्यं, तत्र यस्तद्विशेषो रोगान्तरं यस्यः सः, तस्य यः शमः शमनोपायाधिकित्सत्यर्थः । तनुल्यो यः स तथा । प्रतिमाकल्प इति प्रकृतम् । तथा तेन प्रकारेण उक्तदृष्टान्तसाधर्म्यकरणे, गुरुलाघवचिन्ता सारंतराऽऽलोचनं, तथा सहितो युक्तो यः स तथा । कथमित्याह—तत्कालाऽपेक्षया प्रतिपक्षवसमागत्य, विहित-समस्तस्थविरकल्पकार्यस्य हि समाभ्युपनीयत एव प्रति-माकल्पोऽन्तस्तां गुरुकोऽस्ति, इतरस्तु लघुः । अन्यदा तु स्थविरकल्प एव गुरुतर इति सुप्रसक्तं तत्कालापेक्षया गुरु-लाघवचिन्तासहित इति गाथाऽर्थः ॥ २६ ॥

उक्तमेवार्थं स्पष्टयन्नाह—

गिर्विकरुत्पाकिरिया—जयशाए इदि जनुत्ताए ।

अहिदृष्टासु छेया—इ वज्जयतीह तह सेसं ॥ २७ ॥

नूपकरो राजहस्ते लूतावातिको रोगविशेषो नूपकरलूता, तस्या उपशमाय क्रिया चिकित्सा मन्त्रावपामार्जनाऽऽदिका, तस्यां या यतना प्रयत्नः सा तथा तस्यां नूपकरलूताक्रिया-यतनाया । इन्द्रियुपपदशने । किञ्चिदायामित्याह—युक्त-कार्यां सङ्गतायां, प्रस्तुतायामिति शेषः । अहिदृष्टाऽऽदिषु सर्वदृश्यप्रभृतिषु अधिकृतक्रियाया असाधयेषु सधोवा-तिषु सखु, आदिशब्दादिश्रविकाऽऽदिप्रहः नूपर्ययति गम्यम् । छेदाऽऽदि अहिदृश्यप्रदेशे कर्त्तव्यदहनप्रभृति तज्ज-न्यानयोनिवर्तनसमं विचिकित्साविशेषम्, कुर्वन्तीति शेषः । वज्जयन्ति परिहरन्ति वेद्याः । इह सर्वदृष्टाऽऽदी । तथेति समु-च्चये, शेषां मन्त्रप्रामार्जनाऽऽदिकां लूताक्रियामधिकृतमपीति गाथाऽर्थः ॥ २७ ॥

कुतस्तामधिकृतां वज्जेयन्तीत्याह—

एवं विय कल्लायं, जायइ एयस्स इहरा या भवे ।

सन्वरणावत्थाचिय—विह कुमलं होइऽमुदुत्तायं ॥ २८ ॥

एतमेवाधिकृतक्रियावज्जेतनैव छेदाऽऽदिक्रियाविशेषकरणे नैव च, कल्याणं श्रेय आरोग्यमित्यर्थः, जायते स्यात्, एत-स्य नूपर्य, छेदाऽऽदिकरणे मन्त्रावपामार्जनामात्रात्, न भवेन्न स्यात् कल्याणम्, अहिदृष्टताया मन्त्रप्राप्तः । अथा-धिकृतक्रियान एव कस्मात्कल्याणं न स्यादित्यत आह—सर्वत्र देशे काले पुरुषे वा, अवस्थाचितं भूमिकाऽनुकूलं, इह लोकं, कुशलं कल्याणहेतुः, भवति स्यात्, अनु-ष्ठानं कर्त्तव्यम्, अतः सर्वदृष्टाऽऽदी छेदाऽऽदिविधानमेव कल्याणहेतुः । इति गाथाऽर्थः ॥ २८ ॥

अथ “अहिगयरोगचिगिच्छु” इत्यादिप्रथमशब्दावपानु-सारेण दार्ष्टान्तिकयोजनायाऽऽह—

इय कम्मवाहिकिरियं, एवज्जे भावभो एववसस्स ।

सइ कुणमायास्स सहा, एयमवत्थेतरो येयं ॥ २९ ॥

इत्थेवं लूताऽऽदिक्रियावत्, कर्मव्याधिकायां कर्मरोगचिकित्सां, कामित्याह—प्रमज्जां दीणां लूताऽऽदिक्रियाकल्पाम्, भाव-तो भावेन, प्रपञ्चस्याभ्युपगतयतः, सखत् सहा, कुणोणस्य तमिव विवधतः, तथेति समुच्चये, तेन वा प्रकारेण स्थ-विरकल्पोचितत्वसङ्गणेन, एतद्विदम्, अवस्थापान्तरं पर्याया-न्तरं मन्त्रावपामार्जनाऽऽदिकल्पस्थविरकल्पासाध्यमहिदृष्टाऽ-विकल्पं तीव्रतरकर्मविपाकरूपं छेदादृष्टाऽऽदिक्रियावि-शेषतुल्यप्रतिमाकल्पस्यैव साध्यम्, ह्ययं कालव्यम् । इति गाथाऽर्थः ॥ २९ ॥

पुनरपि गुरुलाघवचिन्तासहितत्वमस्य दर्शयन्नाह—

तह सुतनुत्तिवाये, गच्छे सुत्थामि दिक्कसमावे य ।

पडिवज्जइ एयं सखु, थ अस्सहा कप्पमपि एवं ॥ ३० ॥

तथेति युक्त्यन्तरसमुच्चये, सुतनुत्तिवाये स्वाधिवृद्धौ सत्याम्, क ? गच्छे सापुगणे बहुभूतसाध्याधिष्ठित-त्वात् । अथवा—अकारप्रश्लेषात् सुतनुत्तिवाये किञ्चि-दुनदशपूर्वाधिकतरधुनप्रहणशक्त्यभावे इत्यर्थः । तथा—ग-च्छे सापुगणे, सुदृष्टऽनायाधं सति बालबुद्धगलानाऽऽद्यभा-वात्प्राप्तनारकभावाद्बलुपक्षालनोद्यताऽऽवायोऽदिसङ्गावा-च्च, तथा दीव्यस्य प्रमाज्यस्याभावां दीव्याभावस्तत्र । सशब्दः समुच्चये । प्रातिपद्यतेऽभ्युपगच्छति, अतः प्र-तिमाकल्पम्, सलुगवधागणे, तनञ्च न नैव, अन्यथा—क्लवस्तुत्रयाभावे, कल्पमप्युचिनमपि । कथमित्याह—एवं प्रागुक्तमेहनवृत्त्यादियोगेन । अथवा—कल्पमपि जिनकल्प-मपि, एयं पूर्वोक्तवस्तुत्रयसङ्गावं प्रतिपद्यते, नाभ्येत्यर्थः । अतः कथमयं गुरुलाघवचिन्ताऽस्ति । इति गाथाऽर्थः ॥ ३० ॥

विषयेयं दापमाह—

इहरा य सुतगुरुया, तथभावे थ दमपुव्विपहिमो ।

एत्थं सुनुतिनुत्तां, गुरुलाघवचितवञ्चम्मि ॥ ३१ ॥

इतरथा गच्छस्य सुवृद्धयभावे स्वस्य वा भूतबुद्धि-सम्प्रवे सति प्रतिमाप्राप्तपक्षावित्यर्थः । (न) नैव, सुत्रगुदना भूतगौरवं कृतं स्यात् । अथवा—गौरव्यमेव तद्वित्याह—तदभावे भूतगौरवस्याव्याभावे, (न) नैव, दशपूर्वमित्येषां दशाऽऽदिवृत्त्यर्थस्य प्रतिपद्यते । अत्र प्रतिमाकल्प प्रतिपन्नस्य, सुतुक्तियुक्तः सम्भवाय-सङ्गतः । तस्य हि धुनितन्युद्दहणाऽऽदिसमर्थतया प्रव-चनोपाकरित्वाद्यतीतमाकल्पप्रतिपक्षान्विधोऽस्तीति । कि-ञ्चिदं तत्रेत्याह—गुरुलाघवचिन्ताबाधं परमेतेन सारं-तरविभागाऽऽलोचनविशद्दिने, ततोऽस्ती न गुरुलाघवचि-न्ताहितः । इति गाथाऽर्थः ॥ ३१ ॥

अपपरिहाणम्, बहुतरगुणसाहणं अहि होइ ।

सा गुरुलाघवचिन्ता, जम्हा याभाववससि ॥ ३२ ॥

अदपपरित्यागेन स्वल्पतरगुणपरिहारणे, बहुतरगुणसाध-नमन्यतरगुणनिषादनम्, यत्र चिन्तायात्, भवति स्थात्, सा चिन्ता, गुरुलाघवचिन्ता सारंतरपर्यालोचना, यस्मादे-ताः, म्यायोपपत्ता नीतिनसङ्गता, तस्मात्सहितोऽयं कल्प इति प्रकृतम् । इतिशब्दः समानो, इति गाथाऽर्थः ॥ ३२ ॥

सुखद्विधाभावं एवायं कल्पः कृत्य इत्युक्तमथ गच्छेत्
सुख्य एवेति दर्शयन्नाह—

वेयावच्चुवेयायां, करणसिंहममतरायं ति ।
तं वि हू परिहरियव्वं, अइसुद्धमा होव एसो वि ॥३३॥

वेयावृत्त्याविज्ञानां प्रज्ञाऽऽप्युपदृश्यतेभ्योभ्यामां गच्छाऽऽधित-
वात्सलानाऽऽदीनाम्, अन्तराय इति योगः । कथं?, करणनि-
वेधेन वेयावृत्त्यकरणसमर्थसाधूनां प्रतिमाकल्पप्रतिपत्तितो
वेयावृत्त्यकरणप्रतिवेधेन, प्रतिपन्ना हि वेयावृत्त्यं न कुर्वन्ति,
अन्तरायां वेयावृत्त्यव्याघातः स्यात् । प्राकृतस्याह नपुंसक-
निर्देशः । इतिकृत्वा वात्साऽऽदिसौख्येन गच्छसुखात् एवासौ
विधेयः, स्यादिति प्रकृतम् । अथ भवत्वन्तराय इति शेषः,
यतः (तं पि सितोऽपि वात्साऽऽदिवेयावृत्त्यान्तरायः, अपिश-
ब्दादर्थोऽपि, परिहृत्यैवः परिहरणीयः, कुत एतदेवमित्या-
ह—अतिसूक्ष्माऽतिनिपुणोऽतिसूक्ष्मदोषपरिहारात्, भवतु
जायताम्, एष प्रतिमाकल्पः, इति कृत्वा, अतिसूक्ष्म एव
हायमन्तरायदोषो मनोदोषपरिहृतत्वात् प्रतिमाप्रतिपत्तुः, इति
गाथाऽर्थः ॥ ३३ ॥

ता तीए किरियाए, जोगमं उवगयाण खो गच्छे ।

इदि उविवत्ता गेया, अहिगयरणुणे असंतप्पि ॥ ३४ ॥

यस्मात्स गच्छतात्सलानाऽऽधनरायः परिहृत्यैव तत्सत्समात् ।
तस्याः सुखदानार्थदानसत्ताप्रतिचरणाऽऽदिकायाः, क्रियया
गच्छसुख्यताहितैरनुष्ठानकृत्य, योग्यतां सम्पादयन्मयेनाम् ।
'उवगयाणं ति' वष्टयाः सतमर्थवैश्यानुपगतेषु गच्छसाधुषु
सन्तु (नो) नैव, गच्छेत् साधुगणविवया, इन्द्रीयुपग्रह्येन ।
उपेक्षाऽवधारणा, ज्ञेया ज्ञातव्या । प्रतिमाप्रतिपत्तिसाधोः ।
अनुपलक्ष्य एवासावित्यर्थः । किं सर्वथैव?, नेत्याह—अधि-
कारगुणे प्रकृष्टतरगुणं, असत्यविधमाने, साधनीयतया ।
यदि हि विशिष्टतरगुणे सुसाधये सम्प्रधानं सति (तं) ग-
च्छस्यासम्पाद्यप्रतिमाः प्रतिपद्यन्ते, तदोपेक्ष्य गच्छस्य कृ-
ता स्यात्, तत्परिहाराच्च कल्पप्रतिपत्तौ गुरुलक्षणवञ्चिता-
सहित एव कल्पः । इति गाथाऽर्थः ॥ ३४ ॥

अथ दीप्तसीयाभाव एव कल्पं प्रतिपद्यत
इति दर्शयन्नाह—

परमो दिक्खुवपारो, जम्हा कपोविचाया वि खिसेहो ।

सइ एयम्म उ भण्णिओ, पयडो च्चिय पुब्बमूरीहिं ॥३५॥

परमः प्रकृष्टः उपकारात्परिप्लवा । दीप्तोपकारो अभ्यसथस्य
दीक्षादानेनानुप्रदो, निर्वाणसुखहेतुत्वात् तस्य, तद्व्यस्य पु-
नरम्यथाभूतत्वादपि, कस्मादिदमितिहा—यस्माद्यतः, कल्पो-
विज्ञानात्प्रति संहननश्रुताऽऽदिसंप्रपुष्टतत्वेन प्रतिमाकल्प-
प्रतिपत्तयेत्यादामपि, आन्तरामितरेषाम् विवेधो निवारणा
प्रतिमाकल्पप्रतिपत्तेरिति गम्यते । सति विधमाने, एत-
स्मिन् दीप्तोपकारे, नुशब्दः पूरके । भणित उक्तः, प्रकट
एव स्फुट एव, तद्विभाषकगाथायाः प्रकटात्वात्, पूर्वस्-
रिभिःपूर्वाऽऽकार्यैर्भूषाद्भुक्त्वाभ्यादिभिरिति प्रतिपन्न कल्पे.
दीक्षा न दीयते, ततः कल्पप्रतिपत्त्यवसरे समुपस्थितस्य
तां विमुच्यऽपि दीक्षा दीयते, कल्पप्रतिपत्तेः सकाशाद्दीक्षा-
दानस्य गुरुतरत्वात्, परमोपकारकं हितविति भावेन ।
इति गाथाऽर्थः ॥ ३५ ॥

कथं प्रकट इत्याह—

अभ्युज्जियमेगयं, पडिविज्जिकामो सो वि एव्वावे ।

गणियुगुसलद्विओ खलु, एमेव अलद्विज्जुओ वि ॥३६॥

अभ्युद्यतं प्रयतम्, एकतरं द्वयोरेकतरम् मरणं वा
विहारं वा, तत्राभ्युद्यतमरणं पादवोगमनाऽऽविकम्,
अभ्युद्यतविहाराश्च प्रतिमाकल्पजनकत्वाऽऽदिक्रिया । प्रति-
पन्नकामोऽभ्युपगन्तुमना यः साधुः, सोऽप्यसावपि, आस्ता-
मितरः, प्रमाजयति दीप्तयति, कल्पाऽऽदिप्रतिपत्त्यवसरे
दीप्तोपस्थितं योग्यम् । किंभूतः सखित्वाह—गणितो गुणा
यस्य, स्वाह स्वकीया अ लब्धिर्यस्य स गणियुगुस्वल्-
ब्धिकः यः प्रमाजितुमुपग्रीतो शक्तोतीत्यर्थः । खलुर्वाक्या-
लक्ष्मीर, इतरस्य का वात्सेत्याह—एवमेवैषमिदं प्रमाजयत्येव-
त्यर्थः । अलब्धियुक्तोऽपि स्वकीयलाभविहीनोऽपि लब्धिमदा-
चार्यनिश्चिन्नो यः । इति गाथाऽर्थः ॥ ३६ ॥

तदेवं गुरुलाघवविज्ञानासहितोऽसाविति समर्थितम्, अथ

यत्कर्मव्याधिक्रियां प्रपन्नयां प्रतिपन्नस्यावस्थात्त-

रमुक्तं तत्कृतः स्यादिति दर्शयन्नाह—

तं चावस्थंतरमिह, जायइ तह संकिलिहकम्माओ ।

पत्थुपनिवाहिं दट्ठा—इ जह तहा सम्मवसेयं ॥ ३७ ॥

(तं च त्रि) यस्यावस्थान्तरस्य चिकित्साविशेषमुत्पन्नः
कल्प उक्तस्तत्पुनरवस्थात्तरमवस्थाविशेषः छाधोरिह प्र-
पन्नयांमधिक्रियायां, जायते स्यात्, तथेति तथाप्रकारात् प्र-
तिमाकल्पलक्षणविशिष्टक्रियात एव लक्षणवैश्वभावात् सं-
क्रिष्टकर्मणोऽष्टमकर्मतः सकाशात् । किंचित्स्याह—प्रपन्ना-
धिकृतो दट्ठान्ततया प्रागगाथायां लुतापट्टीनो यो नृपाऽऽदि-
नरपत्न्यामत्यप्रभृतिस्तस्य बट्टाऽऽदि सर्वदेशादिदाहप्रभृति-
तत्प्रस्तुतनृपाऽऽदिदृष्टाऽऽदि, पाठात्तरे—प्रस्तुतनृपस्य बट्टि-
दृष्टाऽऽदि तत्तथा । यथा यद्वत् तथा तद्वत्, सम्प्रत्ययावत्,
अवसेयं ज्ञेयम् । इति गाथाऽर्थः ॥ ३७ ॥

अथावस्थान्तरस्य तज्जनकर्मणो वा स्वकरोपपद्भी-

नद्वारेण तस्यैव प्रतिमाकल्पलक्षणवैश्वभावात्—

अदिगयसुंदरभाव—सस विग्यज्जणं(गम) ति संकिलिट्ठं च ।

तह चेव तं खविज्जइ, एतो बिय गम्मए एयं ॥ ३८ ॥

अधिकृतसुन्दरभावस्य प्रस्तुतशोभनपरिणामस्य सामान्य-
प्रपन्नयानुपासनवैश्वयर्थः । विघ्नजनकं व्याघातकारकम्,
इतिशब्दो हेतुर्थो भिन्नकर्मणः, संक्रिष्टमश्रमं सुन्दरभावव्या-
घातकत्वात् । अतिसंक्रिष्टमिति पाठान्तरम् । अशुभः समु-
च्चये इति कृत्वा, तथैव प्रतिमाकल्पप्रतिपत्त्येव, तद्व्यव-
स्थान्तरं तज्जनकं वा कर्म, स्वयत्ते निराक्रियते, प्रति-
माकल्पस्य महावीर्योक्षासावात् लक्षणवैश्वभावाच्च तद्व्यव-
स्थेति । अथ कथमिदमवगम्यते—यदुत प्रपन्नयां परिपालय-
तोऽवस्थान्तरं भवति तज्जनकं वा क्रिष्ट कर्मासि, तच्च-
प्रतिमाकल्पादेव लप्यत इत्यत आह—(एतो बिय त्रि)
इत एवाऽऽसोपदिष्टप्रतिमाकल्पात्, गम्यतेऽवसीयते । यत-
दिदमवस्थान्तरं तज्जनकक्रिष्टकर्म वा कल्पाच्च तत्प्रपन्नम् ।
नञ्जाता निरर्थकं किञ्चिदुपदिशन्ति, आसताद्वानिप्रसङ्गात् ।
इति गाथाऽर्थः ॥ ३८ ॥

तदेव गच्छविभिक्षाऽऽपि नोपकारकमित्यादि यदुक्तं बृ-
हत्तत्त्वस्य परिहृतमवगन्तव्यम् । यच्चोक्तम्—आश्रम्यादि-
नाऽपि धर्मकायपीडा न सुखिहेति तत्परिहराद्—

एतो अहं भोग्या, सुखिलिङ्गा धम्मकायपीडा वि ।

अंताइणो सकामा, तह तस्स अदीर्घचित्तस्स ॥ ३६ ॥

(एतो सि) यतोऽयमवस्थान्तरहेतोः क्रियकर्मणः ल-
पणहेतुः प्रतिमाकल्पोऽतो हेतोः, अतीवातिशयेन, भोग्या
अवसेया, सुखिष्टाऽत्यन्तसङ्गता । काऽसावित्याह—धर्म-
कायपीडाऽपि धर्मेसाधनशरीरवद्नाऽपि, अपीडा ताव-
त्सङ्गतेवैत्यभिधानार्थोऽपिशब्दः । किमुतस्य सतो या स्या-
दित्याह—अन्ते अधमान्तं भुक्तावशेषम्, उपलक्षणत्वाच्चास्य
प्राप्ताऽऽदिप्रहः । तत्र प्राप्तं तदेव पर्युपित्ताऽदे । तदाऽन्तम-
न्तौषेयशील आन्ताऽऽदि तस्य, कुतः सा सुखिष्टेत्याह—स-
कामा समनोरथा, यतः स्वकामाद्वा स्वाभिलाषात्, त-
थेति हेतुवन्तरत्नमुच्चये, तस्य प्रतिमाप्रतिपन्नस्य, अदी-
र्घचित्तस्याद्वैत्यव्यमानस्य, अदीर्घमानसत्वादित्यर्थः । इति
गाथाधेयः ॥ ३६ ॥

अथ कथमदीर्घचित्तत्वाद्—

न हु पइइ तस्स भावां, संजमठाणुअ अभि य वहुइ ।

या य कायपायओ वि हु, तयभावे काइ दोमो सि ॥ ४० ॥

‘ न हु ’ नैव, पनति अस्म्यन्ति, तस्य प्रतिमाप्रतिपन्नस्य
साधोः, भावोऽध्यवसायः, संयमस्थानादाभितवरणशु-
द्धिविशेषात् पीडासङ्गावे, अपि चेत्यभ्युच्चये, वर्धने वृ-
द्धि यति । ननु यद्यपि भावपातो न पीडासङ्गावे भवति
तस्य, तथापि कायपातो भविष्यतीत्यत्र आह—न च
नैव, कायपातनाऽपि शरीरपातादपि, हृशक्यालङ्कारि । त-
द्भावे भावपाताभावे, कीऽपि कश्चिदपि, दोषा इत्यम्,
इतिशब्दः समाप्तः । इति गाथाधेयः ।

अधोपायान्तराणि कर्मलक्षणसंभवे किं कायपीडावदप्रति-
माकल्पेनैत्यत्र आह—

चित्ताणं कम्माणं, चित्तां चिय होइ खल्लुणाओ वि ।

अणुसंखेयशाई, सो उण एवं ति गायक्वो ॥ ४१ ॥

चित्राणामक्रिष्टक्रिष्टरूपरूपमनया विचित्ररूपानां, क-
र्मणां क्षान्तावरणाऽऽदीनाम् । चित्र एव स्थाविरकल्प-
प्रतिमाकल्पाऽऽदिकल्पनया विचित्र एव, भवति स्यात्,
क्षपणोपायोऽपि निजैरुपहेतुरपि, कर्माणि नावच्छिन्नाण्य-
वस्थयिशब्दार्थः । कथमित्याह—अनुबन्धच्छेदनाऽऽदेर्निरु-
पन्नाऽऽपादनाऽऽदेः, आदिशब्दात् किंपताऽपि सर्वथा लुप-
तप्रहः । लुप्तप्रज्ञेयकवचनं चैतन् । अथवाऽनुबन्धं छिन्-
न्तीत्यनुबन्धच्छेदस्तद्वादिः । स पुनर्विचित्रकर्मलक्षणोपाय
एव कायपीडाऽऽदिसहनरूपप्रतिमाकल्पाऽऽदिविधानं भ-
वति । इतिः समाप्तो भिन्नक्रमश्च । क्षान्त्यवस्थेय इति । अतः
कायपीडा सुखिष्टा । इति गाथाधेयः ॥ ४१ ॥

अथ कथमिदमवसितमिति चेत्त आह—

इहरा उ थाभिहाणं, जुज्झं मुत्तमि हंदि एयस्स ।

एयमि अवसरम्मो, एमा खलु तंतजुपे सि ॥ ४२ ॥

इतरथा त्वम्यथा पुनरधिकृतकल्पं विनैव विचित्रकर्मलक्षणं
सतीत्यर्थः । (न) नैव, अभिधानं अग्रमम्, युज्यते सं-
गच्छते, सूत्रे प्रवचने, इदीप्युपप्रदर्शने । एतस्य प्रति-
माकल्पस्य, एतस्मिन्नन्तरिकोऽवसरे स्थविरकल्पाद्युद्धान-
निष्ठाप्राप्तिकल्पप्रस्तावे, अनोऽभावसरे आलोपिद्विष्टावस्य
कर्मलक्षणहेतुत्वमवसितमिति । एषाऽनन्तरिकी, अलुरल-
ङ्कारि, तन्त्रयुक्तिः शास्त्रीयोपपत्तिः प्रतिमाकल्पमवधाननि-
र्णय इति । अत आन्तरभाषाविहीनप्रतिमाकल्प इत्यपि प-
रिहृतम् । इति गाथाधेयः ॥ ४२ ॥

प्रतान्तरैरुपप्रतिमाकल्पस्याऽऽन्तरभाषाविहीनतां परिहराद्—

असो भणंति एसो, विडियाणुद्धानामगमे भणिओ ।

पट्टिमाकल्पो सिद्धो, दुक्कररणेण विषेओ ॥ ४३ ॥

अन्येऽपरे सूर्याः, भणन्ति अभिधायति प्रतिमाकल्पवृ-
त्त्यपरिहारम् । यदुत एषाऽनन्तरिकी विहितानुष्ठानमुचित
क्रिया, आगमे सिद्धान्त, भणित उक्तः । प्रतिमाकल्पः प्र-
तीतः । अष्टोऽतिशयेन प्रशस्यः । कथं ? दुष्कररणेन स्थ-
विरकल्पापक्षया दुष्कराऽऽसन्नं हेतुना । विषयो क्षान्त्यः ।
इति गाथाधेयः ॥ ४३ ॥

अनेनोत्तरेणरजितः सुरिराह—

विडियाणुद्धानं पिय, सदागमा एस जुज्झं एवं ।

जम्हा या जुत्तिवाहिय-विसओ वि सदागमो होइ ॥ ४४ ॥

विहितानुष्ठानमपि बोधितकृत्यकपोऽपि च । अपि चेत्य-
भ्युपगमाधेयः, कुत इत्याह—सदागमादात्तापदेशात्, एष-
प्रतिमाकल्पो, युज्यते घटने । एवमस्मदुक्त्यायेन “ एषु-
यरोगशिखिण्ड्या-वन्धनरत्नविजससमनुज्जो ” इत्यादिना ।
कस्मादेवमित्याह—यस्माद्यतो, न नैव, युक्तिर्वाचितवि-
द्योऽपि उपपत्तिनिराकृतमोचरोऽपि सन्न । युक्त्यवधारितार्थे
एव सदागमो भवतीति प्रदर्शनाधोऽपिशब्दः । सदागमः
शोभनसिद्धान्तः, भवति स्यात् । युक्तिर्वाधितार्थस्य दुराग-
मत्वात् । युक्त्युपपन्नता स्वस्माभिरागमोक्तस्य कशानुष्ठा-
नस्याऽऽर्थादनागमोक्तत्वमाश्रमेवेति सुन्दरतरः प्राज्ञः
परिहातः । इति गाथाधेयः ॥ ४४ ॥

नाऽऽगममात्रमेवाधेयमिति हेतुपेक्षतीति इयं पञ्चाह—

जुत्तीए अविक्खो, सदागमा सो वि तयविक्ख सि ।

इय अष्टोणुणुगामे, उभयं पडिविहिहो सि ॥ ४५ ॥

युक्त्योपपत्त्या, अविक्खोऽवधारितः, सदागमः सति-
क्षान्तो भवति, साऽपि युक्तिरपि, तद्विक्खोऽसिद्धान्तवि-
कखा, स्यात्तद्व्याख्ययुक्तिरव । इतिवोक्त्याधिसमाप्ती । इत्ये-
वम्, अष्टोऽष्टानुगतं परस्परानुयायि, उभयं युक्तिसदा-
गमकल्पे इयम्, प्रतिपत्तिहेतुरप्येतिपत्तिकारणम्, इति-
शब्दः समाप्तः । इति गाथाधेयः ॥ ४५ ॥

अथ प्रतिमाकल्पशेषप्रतिपादनायाऽह—

कयमेथं परमंणं, भायं पुण शिखिण्वेय एयस्स ।

सुत्तथाणुणुवरणो, रागाद्विगासणं परमं ॥ ४६ ॥

उक्तं पर्याप्तम्, अथ प्रतिमाकल्पवृत्त्यपरिहारः, प्रसङ्ग-

मानुषाक्षिकमन्त्रेण, ध्यायेमकावधिसत्तालक्ष्यम्, पुनरिति विशेषार्थः । नियमेन सदैव, एतस्य प्रतिमाप्रतिपन्नस्य साधोः, स्थायानुस्मरणं स्थायैर्यदनुचिन्तनम् । ओकारः पूरार्थः । स्थायानुस्मरणत इति क्वचित् पाठः, स च व्युत्पन्नः । रागाऽऽदिविमोक्षणं रागद्वेषादौपद्यम् । परमं प्रधानं मोक्षहेतुत्वात् । तच्च चर्ये शुद्धं वा । कश्चिद्रूपमिति पाठो व्युत्पन्नः । इति गार्थाः ॥ ४६ ॥

अथ प्रतिमागतमेषोपदिश्याऽऽह—

एषा पवजियव्वा, एसांसि जोगगं उदगएणं ।

सेसेख वि कायव्वा, केद पइखाविसेस सि ॥ ४७ ॥

[अथ सि] अनन्तरारुभिमुप्रतिमाः [पवजियव्व सि] प्रतिपन्नव्याः । [एसांसि सि] एतासां प्रतिमानाम्, [जोगगं सि] योग्यताम् । [उदगएणं सि] प्राप्तेन साधुना, नश्यन्त्य को विधिरित्वाह—[सेसेख सि] तद्व्येनापि [कायव्व सि] विधेयाः [केद सि] केचित् [पइखाविसेस सि] अभिप्रक्षयेषाः । इतिः समाप्तौ । इति गार्थाः ॥ ४७ ॥

तन्निवाऽऽह—

जे जम्मि जम्मि काल—म्मि बहुमया पवययुधइकरा य ।

उममो जोगविसुद्धा, आयावणुठाणमार्हया ॥ ४८ ॥

[जे सि] ये प्रतिष्ठाविधेयाः । [जम्मि जम्मि सि] यस्मिन् यस्मिन् [कालम्मि सि] अवसरे । [बहुमय सि] बहुमता गीताद्योनाम् । (पवययुधइकरा य सि) शासनप्रभावना-हेतवोऽभूतभूतत्वेन स्थापानिबन्धनत्वात् । [उममो सि] उमाभ्यां प्रकाराभ्यां, क्रियाया भावतत्वेत्यर्थः । [जोगविसुद्ध सि] विशुद्धयोगा निरवघट्टावापारः । [आयावणुठाणमार्हय सि] आतापना शीताऽऽदिसहनं, स्थानमुक्तदुःकाऽऽदिकम् । आदिशब्दाश्च विनिबद्धव्याऽऽथभिप्रक्षः । इति गार्थाः ॥ ४८ ॥

एतत्करणे दोषमाह—

एएसि सइ विरिए, जमकरणं मयप्पमायओ सो उ ।

हो अइयारो सो पुण, आलोएयव्वओ गुरुणो ॥ ४९ ॥

[एएसि सि] एतेषां प्रतिष्ठाविधेयाणाम् । [सइ सि] विघटनं [विरिए सि] धैर्यं [जमकरणं सि] यद्विधानम् । कथम् ? [मयप्पमायओ सि] गर्वाऽऽलस्याभ्याम् । [सो उ सि] सधुनः [होययारो सि] जायतेऽतिकमन्नरुच्यम् । [सो पुण-सि] सोऽतिकारः पुनः । [आलोएयव्वओ सि] निवेदनीयः शुद्धवर्धम् । [गुरुणो सि] आलोचनाऽऽचार्यस्य । इति गार्थाः ॥ ४९ ॥

उक्ताथेफलमन्त्रेण प्रकरणमुपसंहारमाह—

इय सव्वमवमवितह—माणाए भगवओ पकुवन्ता ।

सयसामथयुक्कं, अइरा काहिंति भवीवरं ॥ ५० ॥

[इय सि] एतदभिप्रक्षजन्तम्, [सव्व सि] समस्तम्, [एवं सि] एवमुक्तप्रायेण, [कावितहं सि] कश्चिपरीतम् । कथम् ? [आणाए सि] आस्येन न लभत्या, क-व्येत्याह—[भगवओ सि] भगवत्स्य [पकुवन्त सि] प्रकुर्वीषाः । कथमित्याह—[सयसामथयुक्कं सि] नि-

अथकस्यनुसारं । (अइर सि) शीघ्रम्, (काहिंति सि) विधास्यन्ति, (भवीवरं सि) संसारक्षयम् । इति गार्थाः ॥ ५० ॥ पञ्चा १८ विधोः १५० । (ससत्तमिकय-हादमिकीनवनमिकीइशदसिकयादीनाम् भद्राक्षुभद्रामहा-भद्रासर्वतोभद्राभद्रोत्तरायां च भिक्षुप्रतिमायां बह्व्यवस्था त-लच्छब्दे ।)

भिक्षुपट्टिया—भिक्षुप्रतिष्ठा—स्त्री० । साधुमुद्दिश्येत्यर्थे, आ-
वा० १ भु० १ चू० ५ अ० १ उ० ।

भिक्षुपट्टिय—भिक्षुप्रिय—न० । पलाणहनि, ह० ५ उ० । ('पु-
कागमत्' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १०६१ पृष्ठे विस्तरो गतः)
भिक्षुभाव—भिक्षुभाव—पुं० । भिक्षोर्गर्वावस्थितस्य भावो
भिक्षुभावः । ज्ञानद्वेषेनचारित्र्येण, वृत्तीयमत्ताऽऽदिके च । भि-
क्षुभावो ज्ञानद्वेषेनचारित्र्याणि वृत्तीयमत्ताऽऽदिकं वा, तत्रैव
भिक्षुशब्दस्य परमार्थत्वेन कदाचित् । ह० ३ उ० । ४७० ।
" करधं तु भिक्षुभावे । " ४७० ३ उ० । सारणाचारणा-
प्रतिबोदनासु, ४७० ।

भिक्षुभावो सारणचारणपरिचोयणा महा पुर्वि ।

भिक्षुभावो नाम—सारणाचारणाप्रतिबोदना, एताभिर्व्या-
वस्थितो भिक्षुभाव उपजायते, ततः कारये कार्योपचारादे-
ता एव भिक्षुभावः । ४७० ४ उ० । प्रमत्तयायां च । सूत्र० १
धु० ३ अ० २ उ० ।

भिक्षुवासस्य—भिक्षुवासक—न० । दृष्टान्तभेदे, पि० ।

भिक्षुसमय—भिक्षुसमय—पुं० । शाक्याऽऽजमे, सूत्र० २ धु०
२ अ० ।

भिक्षुसंस्थाशुद्धि—भिक्षुसंस्थाशुद्धि—स्त्री० । उद्गमाऽऽदिके, दृष्ट०
५ अ० २ उ० ।

भिक्षु—भूत्स—पुं० । भू—कथं पुत्रं च । दासे, बाब० १ भू-
त्सः सेवक इति । ग० १ अधि० । पञ्चा० । मेघे, " भूत्यानु-
परोक्षतो महायानम् । " वी० ५ विध० । दृष्ट० । " तुल्यार्थे
तुल्यसंबन्धं, मर्मसं व्यवसायिनम् । अक्षराज्यहरं भूत्सं
यो न हन्यात्स हन्यते ॥ १ ॥ " दृष्ट० ५ तत्त्व । " अणुजी-
वी सेवको भिक्षवो । " पाठ० ना० १०२ गार्था ।

भूत्सव्य—त्रि० । प्रश्न० २ आश्रमोद्धार । भूतौ पोषणे साधुवृत्त्यः ।
पोषणे, साधौ च । विपा० १ धु० ७ अ० । मांवे कथं । मरणे,
स्त्री० । की० " कुमारभूत्याकुलतेः " इति रघुः । बाब० ।
भिक्षोवयार—भूत्सोपचार—पुं० । स्त्रीणां अनुपस्थितकलाभ्यन्तर्ग-
ते कलाभेदे, कथं ० १ अधि० ७ क्षण ।

भिक्षु—भेद्य—त्रि० । मित्र-एवम् । विदार्थे, विशेष्ये च । " भि-
क्ष्वेवां भेद्यमात्रि यत् । " बाब० । प्रश्न० २ आश्रमोद्धार ।
पुरुषमारणाऽऽधरपराधमाभित्य कौटुम्बिकान् प्रति भेदेनोद्-
आह्वाने प्राप्ताऽऽदिषु निपतिते दृष्टद्वये च । यानि पुरु-
षमारणाऽऽधरपराधमाऽऽदिषु दृष्टद्वयाणि निपतित कौटु-
म्बिकान् प्रति च भेदेनोद्आह्वाने तानि भेद्यानि । विपा० १
धु० १ अ० ।

भिक्षमाध—भिक्षमान—त्रि० । विद्युज्यमाने, स्था० २ उ० ३ उ० ।

भिज्ञा-भिध्या-ली० । अभिध्यानमभिध्या, अभिध्याप्या
विशेषाणां ध्यानं तदेकाग्रत्वमभिध्या, विधानाऽऽदिशब्दकार-
णोपः । लोभे, स० १२ स० ३० । स्था० ३० ।

भिज्ञानियायकरुष-भिध्यानिदानकरुष-न० । भिध्या लोभो
शुद्धिस्तेन निदानकरुषमेतस्मात्तपःप्रभृतेभ्यक्त्वार्थादित्वं मे
भूयादिति निकाशनकरुष, स्था० ४ डा० ४ उ० ।
"भिज्ञाणिदायकरुषे, मोक्षसमगस्स पत्तिमेषू ।" [भिज-
सि] लोभस्तेन यन्निदानकरुषं चकवतीन्द्राऽऽदिशब्दादप्रार्थ-
नम् । स्था० ६ डा० ।

भिजिय-भिधित-त्रि० । भिध्या लोभः संज्ञाता यत्र स भि-
धितः । लोभवति, अ० ६ श० ३ उ० ।

भिधिभिधिभयंतकायकलि-भिधिभिधिभयन्काकलि-
त्रि० । भिधिभिधि सि शब्दं [भयंत सि] भयनं भयं कथयन्
काकलिर्वायसमाधौ यत्र सः । भिधिभिधि सि शब्दं भयता
काकल्युद्देशेनोपेतं, न० ।

भिधिभिधिभयंतसह-भिधिभिधिभयन्कच्छुब्द-त्रि० । भिधि-
भिधि सि [भयंत सि] धातुनामनेकाग्रत्वात् उत्पद्यमानः श-
ब्दो यत्र सः भिधिभिधिभयन्कच्छुब्दः । मत्तिकाऽऽदिभिर्गण-
गायमाने, तं० ।

भिधु-भिधु-त्रि० । भिदु-कः विदारिते, उ० ३२ अ० संया०
अर्थः, वाक्० परस्परालंकारिणो, विशेष० । [क्रमकालभेदाऽऽदि-
भिर्विशिष्टयोऽनुयोगः "अनुयोगशब्दे प्र० पा० ३२४३ वृत्तं दर्शितः]
विश्लेषे, स्था० १० डा० स्थापिते, हा० १ श्रु० ८ अ० चूर्णिते,
सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० । स्फुटिते, स्था० ४ डा० ४ उ० ।
स्फोटिते, स्था० ५ डा० १ उ० । नष्टे, सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।
उज्जिते, "भिधु सि वा जगिभ्य सि वा एगट् ।" आब० ४
अ० । नि० चू० । आ० चू० । प्रश्न० ।

अथ भिजपदनिर्णयविषयास्तथाऽह—

नामं ठवशा भिजं, द्रव्यं भावं य हां नयव्यं ।
द्रव्यमि घटपटादिं, जीवजदं भावतो भिजं ॥ ५ ॥

नामभिजं, स्थापनाभिजं, द्रव्यभिजं, भावभिजं च भवति
चोदय्यं, नामस्थापने लुप्तं द्रव्यभिजं घटपटाऽऽदिकं वस्तु
याद्विज्ञं विदारितं, भावतो भिजं तु जायमानं [जदं] परित्यक्तं
तन्मन्तव्यम् । वृ० १ उ० २ प्र० १ । नि० चू० ।

भिजकहा-भिजकथा-ली० । रहस्याऽऽलापे, "आखययति
भिजकहादि ।" भिजकयामी रहस्याऽऽलापेर्मथुनसंबद्ध
वचोभिः । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० ।

भिजगंठि-भिजग्रन्थि-पुं० । सम्यघट्टौ, हा० ६ हा० ।
मोक्षे, "भिजग्रन्थेन भवतः ।" भिजग्रन्थेर्विदारिता-
तिनीम्रगद्वेषपरिणामश्च । हा० १४ हा० । यो० वि० ।
भिजग्रन्थेः अपूर्वकरुषत्वेन हतग्रन्थिभेदस्य । यो०
३ विव० ।

अथ ग्रन्थिभेदमेव व्याचष्टे—

भेदोऽपि चास्य विज्ञेयो, न भूयो भवनं तथा ।

तीव्रसंज्ञशक्तिगमात्, सदा निःश्रेयसाऽऽवहः ॥ २८२ ॥

भेदोऽपि च न केवलं भेद आनन्द इत्यपि शब्दाः । अस्य
भिजग्रन्थेर्विज्ञेयः । किमित्याह—न भूयो पुनर्भवनं भावस्तथा
यथा प्राक्, कुतः ? इत्याह—तीव्रसंज्ञशक्तिगमात्, प्रतिपदक-
वायोदयविरुद्धात्, सदा सर्वकालं, निःश्रेयसावहो निर्वाणहे-
तुः ॥ २८२ ॥ यो० वि० ।

भिजुद्देह-भिजुद्देह-पुं० । भिजो वेदो यस्य सः । चूर्णितान्ना-
पात्रं, सूत्र० १ श्रु० ५ अ० २ उ० ।

भिजपिण्डवाइय-भिजपिण्डपातिक-पुं० । भिजस्य स्फोटि-
तस्य पिण्डस्य सङ्क्रमाऽऽदिसंबन्धिनः पातो लोभो यस्या-
स्ति स भिजपिण्डपातिकः । स्फोटितपिण्डलाभवति,
स्था० ५ डा० १ उ० ।

भिजमास-भिजमास-पुं० । मासभेदे, इह समयभाषया वि-
नयविश्रुतिरूपो भिजमासोऽभिधीयते । जीत० ।

भिजमुहुत्त-भिजमुहुत्त-न० । अन्तमुहुत्तं, आब० ४ अ० ।
"भिजमुहुत्तो नाम—ऊगो मुहुत्तो सि बुद्धं भवति ।" आ०
चू० १ अ० ।

भिजग्रहस्म-भिजग्रहस्य-त्रि० । भिजं रहस्यं येन सः । रह-
स्यभेदे, "भिजग्रहस्मो रहस्सं न धारयति ।" नि० चू०
१ उ० । व्य० ।

भिजमास-भिजमुहुत्त-त्रि० । भिजा नद्या संज्ञाऽऽप्तः करुण-
वृत्तियस्य सः । नष्टसंज्ञे, सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० । नि० चू० ।
भिजसह-भिजशब्द-पुं० । शब्दाविशेषं, स च कदाऽऽश्रुपतन-
शब्दवत् । स्था० १० डा० ।

भिजागार-भिजागार-न० । देशतः पतितशक्तिरे ग्रहं, नि०
चू० ८ उ० ।

भिजलुप्तग-भिजलुप्तग-त्रि० । चूर्णितशिरसि, सूत्र० १
श्रु० ५ अ० १ उ० ।

भित्त-भित्त-न० । भिदु-कः । नष्टं, वाक्० । "अब-
भित्तं वा ।" आत्रादम् । आब० २ श्रु० १ चू० ७ अ०
२ उ० ।

भित्त-देशी-द्वारे, वे० ना० ६ वर्गं १०५ नाथा ।

भिति-भिति-ली० । भिदु-कः । गृहाऽऽदीनां कुण्डे, वाक्० ।
वशं ३ तत्र । विशेष० उ० । अत्र० नद्यादिनटवाम्, दश०
८ अ० । कुष्माभ्याः कः प्रतिविशयः ? उच्यते—इहकाऽऽ-
दिराचना भित्तः, सूर्यसङ्घाऽऽदिराजं कुण्डम् । वृ० २
उ० । उ० ।

भित्तिकद-भित्तिकुत्त-त्रि० । भित्तिसंज्ञिते, स च भित्तिलिखया
स्थापित इति । वृ० २ उ० ।

भित्तिगुलिया-भित्तिगुलिका-ली० । भित्तिसम्बद्धा गुलिका
पीठाका भित्तिगुलिका । भित्तिसम्बद्धगुलिकायाम्, जी० ३
प्रातं ४ अ० ३ । रा० ।

भित्तिमूल-भित्तिमूल-न० । कुण्डकदेशे, दश० ३ तत्र ।

भित्तिय-भित्तिय-पुं० । श्लेष्मज्जातिभेदे, प्रश्न० १ आब०
हार ।

भितिरुव-देशी-टङ्कट्टिषे, दे० ना० ६ वर्ग १०५ गाथा ।

भितिल-भितिपत्-न० । विमानविशेषे, स० २ सम० ।

भितु-भेसुय-अव्य० । शिवा कर्तुमिच्छे, कल्प० १ अथि० ३ कृष्ण । " जो पय्यवं सिस्ता भितुमिच्छे ।" दृश० ६ अ० १ उ० ।

भिन्द-भिद्-धा० द्विधाकरणे, विशेषकरणे च । कथा०-उभ०-सक०-अनिट् । " क्षिदिभिन्दे न्दः " ॥ ८ । ४ । २१६ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण भिन्दरन्त्यस्य नकाराऽऽक्षान्ते इकारः । " भिन्दह ।" प्रा० ४ पाद । भितिलि भित्ने । अमिद्वत् । अमै-रसीत् । अमित् । वाच० ।

भिन्दंत-भिन्दत्-वि० । भेदन्तं कुर्वन्ति । " भिन्दंतो जो विखुदं ।" द्य० १ उ० ।

भिस-भिस-वि० । पृथक्कृते, " सीरिसो भिसो ।" पाद० ना० २६२ गाथा ।

भिष्क-भीष्क-पुं० । भीष्मे षमः " ॥ ८ । २ । ४४ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण षमस्य कः । प्रा० २ पाद । भ-यानकरसं, भयहेतौ, त्रि० । गङ्गागर्भज शम्भुसुते स्वनामव्याप्तं कुक्कुंशीये लत्रिये, पुं० । वाच० ।

भिष्कय-भीष्क-पुं० । कौण्डिन्यपुरस्य कश्चिप्रणः पितरि स्वनामव्याप्तने नृपे, कौण्डिन्यपुरगरे तस्य तु तुरुमिषि भिष्कयसुयं करयत् ।" भा० १ अ० १६ अ० ।

भिक्कल-विहल-वि० । विहल-अव्य । " वा विहल्ले धौ वञ्च " ॥ ८ । २ । ४८ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण विहल्ले क्यस्य अ वा, तत्सन्निधौमेन च विशदं वा वच्यम् । प्रा० २ पाद । भयाऽऽदिना व्याकुले, ईर्ष्याने च । वाच० ।

भिभिस्माण-विभासमान-वि० । अतिशयं दीप्यमाने, अ० ६ श० ३३ उ० । ज० । रा० ।

भिमार-हिमार-न० । हिमस्फोरे मध्ये हिमोः । " गो-याऽऽद्यः " ॥ ८ । २ । १७४ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण निपातनाद् ह्रस्व भः । हिममध्यभागे, प्रा० २ पाद ।

भिष-भुत्-वि० । पूरणे, आच० ४ अ० । सूत्र० । भावे क्तः । पूरणे, न० । स्था० १० डा० ।

भियग-भुत्क-वि० । भृ-क्तः । स्वायं कृत् । वेतनेन कर्मकरे वाच० । " भियगाणस्संघाणं ।" दृश० १ तस्य । पञ्जा० । अनु० ।

भिलिग-भिलिङ्ग-पुं० । मसूरे, पञ्जा० १० विष० । कल्प० ।

भिलिगंत-अभ्यञ्जत्-वि० । अभ्यङ्गं कुर्वन्ति, " भिलिङ्गेज वा भिलिगन्तं वा साइज्जह ।" (सूत्र१८) नि० चू० १७ उ० । " मंजेज वा भिलिगंज वा यो तं सतिप आचं जयन्तं वा " तथा सांप्रा-ऽऽदिनोद्धत्तेनाऽऽदि कुर्वन्तमिति । आचा० २ अ० २ अ० ६ अ० ।

भिलिगसूव-भिलिङ्गसूव-पुं० । मसूराऽऽव्यद्विदलधाम्यपाक-विशेषे, पञ्जा० १० विष० । भिलिङ्गसूवो मसूराक्षिराति कल्प० ३ अथि० ६ कृष्ण ।

भिलिगावंत-अभ्यञ्जयत्-वि० । अभ्यङ्गं कारयति, " भिलिगावेज वा, भिलिगावंत वा साइज्जह ।" नि० चू० १७ उ० ।

भिलिजण-अभ्यञ्जन-न० । उद्धर्तने, आचा० २ अ० २ अ० ६ अ० । " तेणं मुहभिलिजाणं भिलिजणं सि ।" अभ्यङ्गा-य ढोक्यस्य । सूत्र० १ अ० ४ अ० २ उ० ।

भिलुगा-भिलुका-की० । स्फुटितकणभूराज्याम्, आचा० २ अ० १ अ० १ अ० ५ उ० । सुविरभूराज्याम्, दृश० ६ अ० २ उ० । भिलुगाणि श्लक्ष्णभूराजय इति । आचा० २ अ० २ अ० ३ अ० ।

भिन्न-भिन्न-पुं० । भिन्न-लक्ष । श्लेच्छदेशभेदे, तद्विवासिनि श्लेच्छजातिभेदे च । वाच० । सूत्र० २ अ० १ अ० । प्रव० ।

भिस-विस (श)-न० । पांश्वान्कन्दे, आच० ६ अ० । ज० । रा० । जी० । आचा० । आ० म० । " एगो जीवो भिसमु-याले ।" प्रज्ञा० १ पद । विसानि पक्षिनीमूलानि । भा० १ अ० ४ अ० । विशेष पक्षकन्दमूलमिति । आचा० २ अ० १ अ० १ अ० ८ उ० ।

भात्-दातो, भ्वादि०-आत्म०-अक०-सट् । वाच० । " भा-सेभिसः " ॥ ८ । ४ । २०३ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण भासेभिसः इत्यादेशो वा । " भिसह, भासह ।" प्रा० ४ पाद । भासते अभासिष्ट । चङि-वा ह्रस्वः । अवीभसत् । अवभासत् । वाच० ।

भृश-न० । भृश-कः । अनिशये, तद्वति, त्रि० । वाच० । भृश-मत्यर्थमिति । विशेष० । सूत्र० ।

भिसभ-भिसभ-पुं० । भिषति चिकित्सते । भिष-अजिङ्क । " शरदवेत्तरं " ॥ ८ । १ । १८ ॥ इति प्राकृत सूत्रेणान्यव्यञ्ज-नस्याऽत् । प्रा० १ पाद । वैषे, रोगप्रणीकारे च । वाच० । नि० चू० । मङ्गिजनेन्द्रस्य प्रथमे गणधरे च । प्रव० ८ द्वार । भा० । ति० ।

भिसंत-भासमान-वि० । दीप्यमाने, आ० म० १ अ० । अ० । औ० । रा० । भा० । ज० । अनर्थे, दे० ना० ६ वर्ग १०५ गाथा ।

भिसमाण-भासमान-वि० । दीप्यमाने, आ० म० १ अ० ।

भिसर-अभिसर-पुं० । मत्स्यवधनविशेषे, विपा० १ अ० ८ अ० ।

भिसिआ-देशी-वृष्याम्, दे० ना० ६ वर्ग १०५ गाथा ।

भिसिणी-विसिनी-की० । भिषिण्यां भः " ॥ ८ । १ । २३८ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण वस्य भः । प्रा० १ पाद । पांचन्याम्, " भि-सिणीपले हियरे ।" आ० म० १ अ० । भिसिणीपुक्कलपला-ससरिसो वा ।" चू० १ उ० २ प्रक० । " भिसिणीपत्तमि रेहह वलाआ ।" प्रा० २ पाद । " भिसिणी नलिणी कमलिणी य ।" पाद० ना० १४६ गाथा ।

भिसी-ट्ट (षी) सी-की० । आसनविशेषे, स्वायं कृत् । क्षि-यां टाप्, अत इत्वम् । ट्ट (पि) लिका । अ० २ श० १ उ० । भा० । आचा० । " भिसिगं वा ।" वृषीमासनमिति । सूत्र० २ अ० २ अ० । (भिसिथासं सि) वृषिका उपवेशनपाट्टकेति । औ० । " ऋद्धसेवसिआसो भिसिआसो ।" (भिसिआसो सि) आसनविशेषात् । अ० १ श० ११ उ० । " भिसी सारी ।" पाद० ना० २१५ गाथा ।

भिसोल-भिसोल-न० । नाटयभेदे, स्था० ४ डा० ४ उ० ।

भी-मी-धा० । अये, जु०-पर०-छाक०-अनिद । विधेति । अयै-
भीद । विमयामास । विभाय । बाष्क० "मियो मा-बीहै" ८
॥ ४३ ॥ इति प्राकृतखण्डे विधेतेतावादेशौ बा । भाइ । बीहइ ।
बाहुकषाधिकारात्पञ्चविध । भीतः । प्रा० ४ पाद ।

भी-खी० । भी-सम्प० विषय् । अये, बाष्क० । भीतौ,
खी० । एका० ।

भीम-भीत-वि० । अस्त्यस्ये, "भीमो हित्यो ।" पाद ना०
२६० गाय ।

भीइ-भीति-खी० । भी-क्रिन् । अये, कये व । आचा० १
खु० ३ अ० ४ उ० । स्या० । अयं भीतेनृपचौराऽऽदिभ्य इति ।
स्या० १० ठा ।

भीइयव्व-भेतव्व-न० । विधेये, अये, प्रअ० २ सम्ब०द्वार ।

भीय-भीम-वि० । विधेयस्मान् । भी-मक् । अयेतौ,
बाष्क० । रोद्रे, नि० १ खु० १ वर्ग ३ अ० । प्रअ० । "भीमे उता-
सखए ।" अ० १ खु० १ उ० । संधा० । झा० । आच० । "म-
ए सोढानि भीमाणि, ज्झमाणि मरणाणि य ।" भीमानि मय-
दामि । उच० १३ अ० । "भीमगम्भीरलोमहरिसहरिससु ।"
प्रअ० १ आअ० द्वार । भयानकरसे, महादेवे, भीमसेने,
आचा० १ खु० ४ अ० १ उ० । झा० ना० । नि० खु० । रासुसमे-
दे, प्रआ० १ पद । स्वनामक्याते रासुसाणामिन्द्र ।

दो रक्खसिन्द्या पण्णा-भीमे चैव, महाभीमे चैव । स्या०
२ ठा० ३ उ० । प्रज्ञा० । "भीम तथा महाभीम ।"
प्रज्ञा० २ पद । भ० ।

हस्तिनागपुरस्थे स्वनामक्याते कूटमादे, (तद्वक्त्र-
भ्यानां गोमालासंस्थिते नृनीयमाने ६४४ पृष्ठे गता) अयोध्यानग-
रीस्थे चवत्सुभावस्य मित्रे स्वनामक्याते धावके, दश० ३ तत्त्व ।
तद्वक्त्रभ्याता- "इहैव भारदे वाने अउउक्ताय नयरीए चंदकेऊ
नाम राया । तथय नयरीए तिणि भायरो चवत्सुभीमाणुना-
माखी अवरोत्परं बह्मणुराया समायववया सहसंबवहारिणो
परिवसेति वयधर्मं परिकालेति । अजया साहुविहारिण
बिहरन्ता समागया अजियवसेवान् स्त्रिणो, समोसदा नंद-
णुज्जाये, जाओ नयरीए पवाओ-एयारिसा स्त्रिणो समागया,
निगगो राया सह भायरोबाएयं बंदधण्डियाए, चव चवत्सु-
भीममाणुनामाखी विनिगया, वंदिण निविट्ठा सट्ठाये सव्वे वि,
पणुया देससा ।" दश० ३ तत्त्व । भाविनि स्वनामक्याते प्रति-
वासुदेवे, ति० । ती० । अम्लवैतसे च । पुं० । दुर्गायाम्, खी० ।
"भीमादेवीति विख्यातं, तस्मै नाम भविष्यति ।" बाष्क० ।
"घोरा दारुण-माधुर-भरहर लज्ज-भीम-भीसण-
या ।" पाद० ना० ६४ गाय ।

भीमकर्म-भीमकर्म-पुं० । भीमं कर्म क्रिया वस्य । कर्मशब्दः
क्रियावचकः । गण्यर्था राज्ञताः सर्वे, सक्रमां भीमकर्मणा ।"
इति वचनात् । शैष्टक्रियाकर्तरे, आच० ३ अ० ।

भीमकुमार-भीमकुमार-पुं० । कमलपुरवास्तव्यस्य हरिबाहन-
स्य राज्ञः सुते स्वनामक्याते राजकुमारे, थ० २० ।

तत्कथा—

"कपिशौर्यकदलकलितं, जिनमुधनसुकेशरं, प्रिया निद्रम् ।
किन्तु जडसंगमुक्तं, इहऽपि कमलं व कमलपुरं ॥ १ ॥

तत्राभवद्विरपाधि-करटिघटविघटनप्रकटवीर्यः ।

ख्यकाणख्यकावालो, हरि च्व हरिबाहुरो राया ॥ २ ॥

प्राणेश तस्य बभू-व मालती मालतीसुरमिणीया ।

निस्सीमन्नभीमपरो-वधारसारो सुभो भीमो ॥ ३ ॥

अतिशुद्धसुखिपुञ्जिल-मग्निसुतः प्रेमवारिचारिनिधिः ।

भीमकुमरस्स आओ, बरमिषो बुद्धिमयरहरो ॥ ४ ॥

अन्येषुः स वयस्यः, प्रशस्यन्मिनो नयोज्ज्वलः स्वगृहात् ।

कुमरो पयायसमय, संपतो रायपयमूले ॥ ५ ॥

अनमन्नुपपदकमलं, तेन निजाङ्गे कणं परिचयय ।

संविभो पच्छा पुणु, उचविट्ठो उचियठाणमि ॥ ६ ॥

नरनाथ वरखगुणलं, समणं निजकमलकमारोव ।

संवाहइ मयवादे, नीलपुण्ड्रकौमलकरेहि ॥ ७ ॥

अक्रिमरिमेराह, शुण्णति जमकस्य शासनं पावत् ।

उज्जाणपासवेणुं, ता विज्जसो निवो एवं ॥ ८ ॥

देव । नृपदेवकीन्त-वदारविन्द-उरविन्दसुनिराजः ।

भूरिविधेयसेम्यो, पत्तो कुसुमाकदञ्जाणे ॥ ९ ॥

तत् भूत्वा भूभर्ता, दत्त्वा दानं महदं मुदा तस्मै ।

बहुमतिकुमारज्जुओ, पत्तो गुडवरणनमण्यं ॥ १० ॥

विधिना प्रतिनितिसाहिनं, यतिपतिमभिव्यक्तं नृपतिरासीनः ।

दुंदुभिउद्दामसरं, गुह्य वि एवं कहइ धर्मं ॥ ११ ॥

विकलं पशोरिवाऽऽयु-नेरस्य नित्यं विजयगुण्यस्य ।

तत्रापि वरो धर्मो, यत्तल्ले स्तो न कामायौ ॥ १२ ॥

स राजः कनकस्थालं, क्षिति स कुट्टनंऽयुतेन पदश्रीचम् ।

शुद्धानि काचशकलं, चित्तराग्नं स विक्रीय ॥ १३ ॥

बाहयति अमृशुभम-कुम्भमभिधमभरं स मुदाऽऽयम् ।

स्थूलात्ममुकाफल-मालाविह्वलयि-व्याधयम् ॥ १४ ॥

उन्मूल्य स कल्पते, धर्तुं वपति निजसुहृत्पमतिः ।

नावं स जलधिमध्ये, भिनति किं लाहकीलाय ॥ १५ ॥

भ्रमकृते स द्वाति सा-दचन्वं यो मनुष्यज्जमेदम् ।

कामाधाये नयत, सततं सद्धमेपरिपुङ्गः ॥ १६ ॥

(अनुभिः कलापकम्)

सत्संगम्या जिनपति-नस्या गुदसेवया सदा वषया ।

तपसा दानेन तथा, तत् सफलं तद् बुधेः कार्यम् ॥ १७ ॥

यतः—

पुष्पाति गुणं मुष्पा-ति दूषणं सम्यक्तं प्रदोषयति ।

शोध्यते पापराजः, सरसङ्गतिरङ्गिनां सततम् ॥ १८ ॥

सद्यः कलमति कामाः, कामाः कामा भयाय न यनन्ते ।

न भवति भवप्रतिनिति-जिनपतिनित्यमिमानः पुंसः ॥ १९ ॥

गुदसेवाकरणपरो, नरो न रोरोरभिद्रुतो भवति ।

ज्ञानसुरशेखरचर्य-रात्रियते सत्पुण्यपुण्ये ॥ २० ॥

प्रौढस्कृतिरिन्दय-मूर्तिः शरीरिदुःकुल्यसमकीर्तिः ।

भवति शिवलोक्यमागो, सदा द्याऽऽलङ्कृतः पुचः ॥ २१ ॥

जलमिव दहनं स्थलीमिव, जलाधिभ्य इव शृगाधिषण्यस्य ।

इह भवति येन जलनं, निजशक्त्या तपने सुपयः ॥ २२ ॥

तं परिहरति भवार्तिः, स्मृदयति सुगतिर्निमुञ्चते कुमतिः ।

यः पात्रशय कुट्टने, निजकं व्यायाजिनं विमृष्टम् ॥ २३ ॥

इति गुदवचनं भूत्वा, नरनाथः प्रमुद्रितः सुताऽऽविश्रुतः ।

गिरहइ गिरहयधर्मं, सधर्मं संसद्यसंयुक्तं ॥ २४ ॥

शमिनां स्वामिनमान-स्य मेदिनीशो जगाम निजधाम ।
भविष्यज्जुषोदगन्धः, गुह्य वि अन्नस्थ विहारे ॥ २४ ॥
आसन्नऽऽसीनसत्तः, निजमवनस्थे कुमारमग्रेषु ।
स्त्रिगुणे चञ्चलं, नमिउं विजयइ इय विसी ॥ २६ ॥
देव । नरदण्डमाला-कलितः कपालिको बलिष्ठाङ्गः ।
तुह संसंग समीहइ, तो कुमरेणं मुंछ इय भणिए ॥ २७ ॥
तेनासीं परिमुक्ते, दशवऽऽशीषोदमुञ्चिनामसीनः ।
पर्यायं लहिय भण-इ देहि मह कुमर । क्व सि रहं ॥ २८ ॥
त नु भूलेपवशात्, दूरस्थे परिजेने जगी योगी ।
भुवनकक्षाहिलीनामा, कुमार । मह अग्नि वरविज्जा ॥ २९ ॥
तस्याश्च पूर्वसेवां, द्वावश वर्षाण्यकार्यमनुना तु ।
तं कल्पिणचउत्सदिग्, साहिउमिच्छामि पयवणे ॥ ३० ॥
उत्तरसाधकभाषं, त्वं देहि विधिमे मे अमे सफलम् ।
आमं ति भयइ कुमरो, परीष्वारिक्करसियमयो ॥ ३१ ॥
अघादिमाइशमदिने, सा रजनी भविनी ततो भद्र ।
गच्छ तुमं सठाणं, इय भणिआं सो कुमारिण ॥ ३२ ॥
योग्युंच तव पार्श्वे, स्थास्यामि कुमार । आरुपदित्यस्तु ।
तो अग्रुदिणं स कुमार-स्स आंरप कुणइ सयणइ ॥ ३३ ॥
तद्दीव्य सन्निवस्तुः, प्राचे पापविडसंस्तववेशन ।
मिस । निये संमलं, करेसि किं साध्यायं ति ॥ ३४ ॥
तत आह नृपतिनय-स्त्वयिदमावेदि सत्यमेव सत्ते ।
किं तु मय दृक्किला, एरिसंमयस्स पडियवणं ॥ ३५ ॥
प्रातपञ्च निवेदयं, सधुगुणाणां महावतं होतम् ।
किं मुयइ ससी ससयं, नियदेहकलङ्कादिं पि ॥ ३६ ॥
किं कुनेहि कुसङ्गे, नररय निजधमकंसुहृदस्य ॥
विसहरसिरे वि धासिआं, किं न मणी हरइ विसमविसं ॥ ३७ ॥
इतरः स्माऽह यदि भवान्, मतिपणं सत्यमेव निवेदति ।
निरवहउ तत्रो पुत्रवं-गीकयसुविस्तुसंमलं ॥ ३८ ॥
आर्त्तामण्यमात्रं द्र-स्वयमत्र जीवस्तु आभुक्तं तस्मात् ।
चित्तज्जतो संमं, दिदुंनो एस जं किञ्चि ॥ ३९ ॥
एवं सुयुक्तयुक्किमि-च्छाऽपि च तेन नृपतिनृजगमा ।
नं लिङ्गि आलिङ्गिय-द्विषयो माणेषु न वपइ ॥ ४० ॥
प्राप्तं च तत्र दिवसे, यस्मिन्वा परिजेने गृहीताऽसिः ।
नियकारिण सह निसि, पको कुमरो सुसाणमि ॥ ४१ ॥
आलिख्य मयडलमसा-वर्षित्वा मग्नद्वंतां सत्यम् ।
अह काउं सिंहबंधं, कुमरस्स समुद्रिआं जाव ॥ ४२ ॥
तावदुवाच कुमारः, स त्वं निजमेव मे शिक्षावन्धः ।
नियकर्जं णिय पकुणसु, मा धरुसु मणे अयं ति तत्रो ॥ ४३ ॥
तस्यामुद्यतखण्ड-स्तरपाशेऽसीं कपाहयथो दधौ ।
कुमारसिरमणसिहव-स्त्वयकुलिया विहलिया ताव ॥ ४४ ॥
तदमुष्य शिरां प्राञ्च, स्वविक्रमैवेव मनसि कृत्तैवम् ।
मद्यपरिसिहरलंघण-पथेषु काउं नियं कुवं ॥ ४५ ॥
कूपसमकणकुडर-स्त्वमालदलकालकार्तिकहास्तः ।
दिक्करिडाडयपडिमं, लग्नो घडहडिडमइवियवणं ॥ ४६ ॥
तत्तुर्बलिसितमिति धी-वय नृपसुतः केलरीष करियूयम् ।
अक्कलुहियमयो जा अमं-डलग्नमृगं स पडणेइ ॥ ४७ ॥
तावदुवाच स वायो, रे बालक । तव शिरःसरोजेन ।
पूइय अज्ज नियगु-लदेवयं होमि सुकपयो ॥ ४८ ॥
तत आक्खयं शिंपवसुतो, रे रे पायसिवाश । पाविष्ठ ।
३६७

चंडालबुधचिद्विद्य-निद्रियकल्लाण ! अन्नाय ॥ ४९ ॥
विश्वसितानां येषां, त्वया कपालेतिनिर्ममे माला ।
ताण वि वहरं वांल-मि अज्ज गहिउं तुह कवालं ॥ ५० ॥
मुकोऽय कलिक्कायाः, धातः कुपितेन तेन भीमोऽपि ।
तं खालिय जगद्वेउं-ए खिप्पमासहइ तण्णं त ॥ ५१ ॥
दधौ च कमललावं, लुगामि किं मीलिमस्य जङ्गन ।
सेवमिमं पडियवणं, इणमि कह कइयवेणऽहवा ॥ ५२ ॥
यदि कथमपि जिनधमे, बहुशक्तिवुतः प्रपद्यते चायम् ।
तो पवयणं पमावइ, इय हणइ सिरंसि मुट्ठीहिं ॥ ५३ ॥
यावत्तं हन्तुमना, दोर्देण्डाभ्यां प्रहरीष्यते योगी ।
तावऽस्स वणस्संतो, पविसइ करमिकलियकवालो ॥ ५४ ॥
तं प्रहारा कुमारः, खरनखरैः पौषवन् महीपीठम् ।
सो सुडाउं पवि-हुसरडकराडि अक्क कुडरइ ॥ ५५ ॥
कृच्छ्रेण कणकुडरात्, करेण निःसाधं नृपसुतं योगी ।
धारिउं वरये केदु, ध्व दूरमुच्छालप गयये ॥ ५६ ॥
स तु निपतन् गगनतलात्, दैववशात् प्रापि यस्मिन्निर्देव्या ।
करसरकहसंपुडप, काउं नीआं य नियमवणे ॥ ५७ ॥
धीव च तत्राऽऽमानं, मणिमयसिंहासने समासीनम् ।
अहियं विभिदयहियआं, जाव किमपि ति चितेइ ॥ ५८ ॥
तावघोजिनहन्ता, तस्य पुरोभूय यस्मिन्निर् प्राऽऽह ।
मह ! इमो विक्रिगरी, तस्माणि इमा अज्जवी ॥ ५९ ॥
विन्ध्याद्रिकम्पराऽन्त, गतमतिसेगतमिहं विदशख ।
अहमित्थ सामिणी ज-क्विलयी य नमिण कमलक्का ॥ ६० ॥
अघाष्टापदवलित, कपालिनींस्तिप्तमस्तरीकतलात् ।
तं निवेदं पिकिल-सु विनु यथा इहं हिट्ठा ॥ ६१ ॥
संप्रति दुर्मेयममथ-शितशरनिकप्रदारांविधुराङ्गी ।
तुह सरणमदं पत्ता, सुपरिस । मे रक्ख रक्ख तत्रो ॥ ६२ ॥
तदनु विदस्य स ऊवे, हे विबुधे । विबुधनिम्नितेनाम् ।
वंतासवे य पिप्ता-सवे य तुच्छे अणिअये य ॥ ६३ ॥
नरकपुरसरलसरणि-प्रायानायासनिवहसंसाध्याम् ।
अंत कयरणरखप, जणप बहुदुस्सलक्काणं ॥ ६४ ॥
आपातमात्रमसुरान्, विषयन् परिणामादुल्लान् विषयान् ।
भवतकमूलसमाये, माणइ सत्त्वययो को खु ॥ ६५ ॥
शाम्यन्ति नैव विषयाः, हि सेवया प्रायुत प्रब्रंजंते ।
कररहंकडयणं, पामा इव पामरजयाणं ॥ ६६ ॥

उक्तं च—

न जानु कामः कामाना-भुयभोगेन शाय्यति ।
हविषा कृष्णवर्मेव, भूय एवामिष्यते ॥ ६७ ॥
तद्दुःखजनकं तु, शुद्धि विषयेषु मुख्यं भवतीति ।
सिरिजिज्जनाहे तदे-त्यभिमे भसि सया कुजसु ॥ ६८ ॥
इति तद्वचनानुसाम-प्य यस्मिन् शान्तिविषयनाया ।
संजोडियकरकमला, कमलक्का जणप कुमरं ॥ ६९ ॥
स्वामिस्तव प्रसादान्, सुलभं सलु मे परव विशदपदम् ।
नीसिसदुहामोए, मोए संमं चयंती ॥ ७० ॥
अपि सुहृदो भक्तिमरो, राग इव सुपाशितंऽशुके मेऽस्तु ।
इतो पुजो तुह वि सया, सं मह देवो जिवो होउ ॥ ७१ ॥
इति यावद् शुद्धभक्तिः, साऽभ्यधीय भणिप्यति स्फुटं किञ्चित् ।
ता सुणिउं महुकरफणि, कुमरो पुच्छइ तयं देवि ॥ ७२ ॥
अतिवन्धुरवन्धसम्—अशुद्धसिद्धांतसारवचनम् ।

नृप । सुस्थो भव तव स्व तुरङ्गहृत्तो योगिनाऽधमेन निधि ।
उत्तरसाहसमिस्रो, कुमारस्व सिरं गहिरस्व सि ॥ १२३ ॥
यस्मिन्ना निजगद्दे, नीलमन्त्राद् सत्कृष्टं प्रीक्ष्य ।
अभियं धोवदिष्टे, इह पद्मि गुरुविभूयै ॥ १२४ ॥
अथ सा स्वस्थानमगाद्, संवाहयितुं बलसह तस्याः ।
अवसो इ ज्ञायस्व, विष्णुमग्नो नियमबलाग्नो ॥ १२५ ॥
तावत् सहासा केनाऽ-प्युक्तं पुरुषं मुनिर्नाथितेन ।
मण्डलितियन्त्रादिभिः, नृह भद्र ! इमा हवत् सिग्धं ॥ १२६ ॥
इत्थं शुभशब्दे-न रजितो यावदस्मिन् बलितमनाः ।
तो गयणपदगिम्हा, उक्किसिन्धो इत्य आणीम्नो ॥ १२७ ॥
पुण्यभरमाप्यायो, भवताममुनैव सेलितोऽस्मि ततः ।
परमुद्यारिस्व इम-स्व धम्ममुद्यरस्वु बरमिन् ॥ १२८ ॥
भीतः प्राह स योग्याय, यः काला शिष्ये प्रवर्धये ।
सो मह सरणं तदे-सग्नो य देवो तह जिणु सि ॥ १२९ ॥

किं च—

अपकार्युपकारपर-स्य बुद्धिमकरशुद्धः । तव नतोऽस्मि पद्मौ ।
गुणरयणरोहणगिरि, सामि । कुमारं स पञ्चवर्षो ॥ १३० ॥
इति यावत्से मुद्रिता, जल्पमिति हि तावदुद्भूते स्यै ।
पतो तस्य जयकम्, हृत्थो अश्वधोरिहरह्यो ॥ १३१ ॥
कृत्वा करेण भीमं, सचिवं वाऽऽस्थाप्य निजकपुष्टेऽसौ ।
कालीभयणात् तन्नो, लब्ध महमये समुत्पन्नो ॥ १३२ ॥
अथ विस्मितः कुमारः, श्रव्यं दे मित्रं । मनुजलोकेऽथ ।
किररयणमेरिस् कि, दीप्तहि कि वा समुत्पन्नः य ॥ १३३ ॥
जिह्वचनभाविनमतिः, स्पष्टनभाविप मन्त्रिष्वभिषम् ।
तं नयिष संविहाय, संसारे जे न संभवद् ॥ १३४ ॥
किन्तु तव पुण्यभार-प्रपूरितः कोऽपि सुर चरो ह्येव ।
ता जाड जस्य तस्य व, हसो न मणंऽपि भयमपि ॥ १३५ ॥
इति जल्पतोस्तयोः स, क्षणेन नभसोऽवतीर्य शृङ्गपुरं ।
एकस्मि मज्जित्वा, ते मुन्य करी कर्हि वि गम्नो ॥ १३६ ॥
भीमो मित्रं मुक्त्वा, नगरद्वयं बहिः स्वयं विवेशेक्षी ।
पुरमग्रे ना पिच्छद्, नरसिंहसमागिर् जीवं ॥ १३७ ॥
तेन च मुखे शूरीतः, सुकृप एका नरो रसम् बिरसम् ।
मा मम हरेसु पाथे, पुणो पुणो इय वयंपतो ॥ १३८ ॥
तं वद्धा नितिपतिभू-रदो इर् किमपि शार्कणं कर्मे ।
इय वितितं तं सविशय-मिय प्रगह्यं मुञ्च पुरिसमिमं ॥ १३९ ॥
उन्मोलिताक्षिगुले—न तेन संवाह्य नृपतिस्तुतवधनम् ।
स नरो मुद्राड मुणुं, संवित्तो मुद्रुड पवाह्ये ॥ १४० ॥
स्मिन्वेति वाचमूत्रे, मुखे कथमेतत् प्रसन्नमुखः ।
जं अज्ज मए एसो, लब्धो बुद्धियण मक्खं ति ॥ १४१ ॥
आह कुमारस्वं कृत—वैकिकप इव लक्ष्यसं भद्र ! ।
तो कहु तुह भक्कसमिणं, जमकवलाहारिणो अमरा ॥ १४२ ॥
अनुभो यद्वा नद्वा, करोति पुणं हि न पुनरेतत् ते ।
सतुर् पलभंतां, सत्ताणं धायणं विबुद् ॥ १४३ ॥
यः कलु यया तथा वा, इहभूतो इति विरसमारसतः ।
सो पुक्कलक्कखिण्डो-क्कखिण्डो अमह भीममवे ॥ १४४ ॥
स प्राह सत्यमेतत्, किं त्वमुनाऽपि मम पुरा दुःखम् ।
तह जह सत्तोहिय, विमस्मि नहु समह मह कोहो ॥ १४५ ॥
अत एव बहुकथनं-पूर्वमिमं पूर्वशुभमतिवुःखम् ।
मारिस्ताभि अहं अह, निवत्तणो अणए भो मर ॥ १४६ ॥
अपकारिणि यदि कोपः, कोपं कोपे ततो न किं कुर्वे ।

सयलपुरिसस्यहणय, जणए नीलेसुदुक्काणं ॥ १४७ ॥
तन्मुञ्च दीनमेनं, कण्ठारसकारणं कुठ सुधमम् ।
मुक्कं दुक्कविमुक्कं, लहेति जं अणजम्मे वि ॥ १४८ ॥
इति बहु भणितोऽपि यद्वा, न मुञ्चते तं नरं स दुहात्मा ।
चित्तेह कुमारवरो, न सामसन्नगो इमुति तन्नो ॥ १४९ ॥
कोपाऽऽविष्टे घृष्टं, तं सहसा प्रेयं नृपतिनृजमा ।
नियपट्टिए ठावर, तं पुरिस्सं सो तन्नो कुविन्नो ॥ १५० ॥
भीमं स भीममूति-निगरीतुमधावत् प्रवृत्तवदनः ।
तं धरिय खुरे कुमरो, लग्नो भमिउ सिर उवरी ॥ १५१ ॥
तन्नो स सुधमो भूत्वा, निर्गन्ध कुमारहस्तमध्यतलात् ।
कुमरगुणरजयमग्नो, अहिस्सो ठाह तस्येव ॥ १५२ ॥
तस्मिन्नहस्यमाने, नृपतनयस्वस्य मागनरस्व ।
बाहुविलग्नो कोउग-मंरुण पावसेह नियमवल् ॥ १५३ ॥
तत्र च सप्तममूति-स्तम्भाऽऽश्रितललाजिकार्मिरम् ।
जोहियकराहि भणिय, सागयमिह भीमकुमारस्व ॥ १५४ ॥
त्वरितं त्वरितं च ततः, स्तम्भोपरिभागतः सप्तमनीये ।
ताहि बहुमाणेणं, दिक्कं कण्ठाऽऽसणं तस्स ॥ १५५ ॥
तेन पुरुषेण साहं, नृपाऽऽमजस्तत्र यावदासीनः ।
ता मज्जणसामग्गी, सव्वा पत्ता नहाउ तहि ॥ १५६ ॥
पञ्चालिकाः प्रमुद्रिताः, प्रोचुः परिधाय पोतिकामेनाम् ।
अग्गहारि पीसकणं, करउ न्हायं कुमारवरो ॥ १५७ ॥
धरणीधवभ ऊवे, मम मित्रं नगरपरिसरोद्याने ।
चिद्दुह तं ह्कारह, आणीम्नो ताहि लब्ध सो वि ॥ १५८ ॥
तामिमिचसमेतो, भीमः संस्तान्य भोजितो भक्त्वा ।
जा पल्लके पल्ल-कविमहभो चिद्दुह सुवेण ॥ १५९ ॥
तावदुवाच समसं, कृताञ्जलिर्भिरः कुमारवरम् ।
तुह असमिचकमेणं, परिनुहोऽहं वरसि वरं ॥ १६० ॥
जगदे जगतोशुभा, यदि तुष्टस्वमिति मम ततः कथय ।
को तं को उवयारो, किं पुरमिणमुवसेजायं ॥ १६१ ॥
प्रोवे सुरा पुरमिदं, कनकपुरं कनकचतुर्णोऽप्राभूत् ।
ओ रक्किन्नो तप सो, अहमासि पुरोहिन्नो चंडो ॥ १६२ ॥
सर्वस्य जनस्योपरि, सदाऽपि चास्मात् कुधा उवर्त्तस्तदु ।
सव्वो वि जणो जाओ, मह वररी कोऽपि न हु सुयणो ॥ १६३ ॥
अयमपि नृपः प्रकृष्या, क्रूरमनाः कण्ठदुर्बलः प्रायः ।
संकाह वि अवराह-स्व कारणं दंभमहचंडं ॥ १६४ ॥
केनचिदपरेषुमि, मस्तरभरपूरितेन नृपपुरतः ।
अस्मिन् कहिपमिणं अह, सद्दु बुवीए इमो क्षुणो ॥ १६५ ॥
कालं च मार्गयन्-प्यविवायं शणुनं वेष्टयिस्ताऽहम् ।
छंटावेउं तिज्जे-ण जातिओऽणिय विरसतो ॥ १६६ ॥
तन्नो स तुलं मृत्वा, जातोऽहमकामिर्जनावशतः ।
नामिणं सव्वमिग्लु, सि रक्कसं सयिय अह वरं ॥ १६७ ॥
इह च संसेय सा भोः, सर्वोऽपि तिरोहितो नगरलोकः ।
एस निवो संगहिन्नो, निमियनरसिचक्रेण ॥ १६८ ॥
करुणाऽलक्षकृतपोक-गुणमणिरनाऽऽकरेण मोचयता ।
एवं तुमप सुमप, चमकिंय मह मणं गाहं ॥ १६९ ॥
पथं समगोऽपि मया, तवोपचारो ह्यस्मिन्नपेण ।
मज्जणमाहं विहिन्नो, भत्तीय दिव्वसत्तीय ॥ १७० ॥
तत्र चरितमुद्रिमनसा, प्रकटीकं मयेयं पुरलोकः ।
अह नियह बलियदिह्दी, कुमरो सयसं नयरलोयं ॥ १७१ ॥

अथ पटवैभिरकङ्करी-कलालकुम्भवप्येष्टाश्वीयः ।
 कमलपुरे अस्थान-द्विपथ सुविष्टो नरिष्येण ॥ २२१ ॥
 तदनु नृपां मन्त्रिजनं, पश्यन् किमथ कस्य जिनसुमुने ।
 वरनाथं उच्यते, जं सुखद अमरत्वरयो ॥ २२२ ॥
 यावत् विमृश्य सम्यक्, मन्त्रिजनः प्रतिवचः किमपि वृत्ते ।
 तन्नामसांमिषेयं, राया वञ्चाविष्टो तावत् ॥ २२३ ॥
 बहूदेवीदेवयुतं, प्राप कुमारः प्रभो मम ब्रामि ।
 तेषु जिषिह्वयेषु, मङ्गलसो एव पारको ॥ २२४ ॥
 वरा निजाङ्गलप्रा-मलङ्कृति मुकुटवर्जितां तस्मै ।
 वृत्तो विसी रक्षा, भयेषु सामंतमाह्वयं ॥ २२५ ॥
 संवदति येन सर्वः, यं कुमारस्य सम्मुखं गन्तुम् ।
 कोरु हृदयोदं, यं वि तह कारण सर्वं ॥ २२६ ॥
 प्रातश्च प्रीतमनाः, सपरिजनः सम्मुखं ययौ राजा ।
 आगच्छन्तो कुमारो, दिद्वो गययमि इदुं च ॥ २२७ ॥
 उत्तीर्ष वरविमाना-जनाम भीमो नृपस्य पदकमलम् ।
 जणुषां वरजस्य, यथाच वि कुणह जहङ्गमं ॥ २२८ ॥
 जनकाऽऽदेशात् करिचर-मध्याऽऽकटाऽऽधुखिलसुतोऽपि ।
 निर्वन्मियपिउपमिहं, जहोविचं कुणह सम्बलि ॥ २२९ ॥
 हृदने सविषसुत-भीमोऽश्वस्य पुष्टोऽध्यासि ।
 अह सह पिज्जा पत्तो, धवलहरे भीमवरकुमारो ॥ २३० ॥
 मुक्तोत्तरं च राजा, भीमस्यापिच्छि चरितमतिकचरिम् ।
 जं जह विषं तं तह, साहस्य सधं पि मंतिषुभो ॥ २३१ ॥
 अत्रान्तरे च कथितं, हरिवाहननरपतेः कुलातिशभिः ।
 उज्जालपातपहि, अरविदुमुगिद्वयामयम् ॥ २३२ ॥
 अथ सपरिकरो राजा, तत्र ययौ प्रसुदिनो गुरुत्वा ।
 निसिचर उचियद्विष, तो चर्मं परिकहृत्तरी ॥ २३३ ॥
 भी भव्या एव भवः, इमशानुसुयः सदाऽऽपशुचिकपः ।
 विकसिहरेद्विपलाभो, परिमिरिकसायगिज्जालो ॥ २३४ ॥
 दुर्जयभिषक्किन्हा-परिस्तेपसततशार्कालिङ्गः ॥ २३५ ॥
 अहउमगरामपावन-उमंतपमृजजयवेहो ॥ २३६ ॥
 दुर्जरमारधिकार-ज्वालामात्राकारमिषुवकः ।
 पदसमयपस्तिरगुरु-पञ्चोत्थमेव दुष्पिच्छो ॥ २३७ ॥
 मिप्यात्पभुजगसंस्थिति-रभुभापयवसायभीषणकरङ्कः ।
 निहिषवहुनहपंमो, अमंतसुमहंतभूयगणो ॥ २३८ ॥
 सधं लोकाकलह-रुद्रनुचुष्टः स्थालिकासमूहश्च ।
 सुवन्तविहिउत्थं-यजणगकास्रद्वयसरो ॥ २३९ ॥
 अनास्थापानमंशित-धनसं च पमस्फूटसंक्षुभः ।
 किण्हाप्रसूहलसो, सुहगिज्जियासिचिकरालो ॥ २४० ॥
 अजिदुस्सहविषिवाऽऽप-अपतपुषुशकुनिकाकिरौद्रः ।
 निजकरगंतदुज्जय-रिजो अषाणमार्गो ॥ २४१ ॥
 विषयविषपङ्कमनः, प्राणिगणस्तत् सधश्मशानेऽत्र ।
 पविष्यो जीवाणं, कसो सुमिषं वि अत्रि सुहं ॥ २४२ ॥
 यत्ति तु सुचरितसुतयो, हानसुवशेनमहाभयानुरः ।
 उत्तरसाहगरुवे-ण ठाविचं चउतिंसि कमसो ॥ २४३ ॥
 भूभा सुसाधुमुद्रो, जिनमालनमपण्णे समुपविश्य ।
 हाउ पयसेण हदं, दुधेयसिक्कासिहार्थं ॥ २४४ ॥
 मोहपिशाचप्रभृती-नपास्य सर्वान्भीष्टविधनकृतः ।
 अन्मुख्यविमालसेदि, सिद्धद्विषययारेदि ॥ २४५ ॥
 अन्वयं तस्मै, सामाचारीविचित्रकुसुमभरेः ।

सिद्धेनमंतजावो, कीरद सिद्धिना तदेव तयो ॥ २४६ ॥
 मनीहिताम्यसुमतां, संपपाप्ते स्मरुतसौवधानि ।
 पगरिसवने य जसे, सा लम्पद निवृत्तु परमा ॥ २४७ ॥
 इति हरिवाहननृपति-भीमाद्येधुनं विबुध्य गुरुवचनम् ।
 भीसयुसंसारमुखा-यवाससो सुबहु बोधतो ॥ २४८ ॥
 साप्राज्यं भीमसुते, विम्वस्यानेकलोकासंपुङ्गः ।
 भयपेयवपुङ्गवण-पवर्षं दिक्कं पवज्जेह ॥ २४९ ॥
 पकादशाङ्गपारी, सुचिरं परिपालितामलचरिणः ।
 सो रायरीसो पत्तो, तिष्ठुवासिहरद्विं ठाणं ॥ २५० ॥
 भीमनेरेन्द्रेऽपि चिरं, कुवेन् जिनशासनोन्नतोः शतशः ।
 परद्विचरगिणरं, नीईह पसाहय रज्जं ॥ २५१ ॥
 अन्वेधुमेवकारा-गारादुज्जिमनासः पुत्रम् ।
 रज्जे ठविचु गिणिहय, दिक्कं भीमो गयो मुक्कं ॥ २५२ ॥
 "इति हि भीमकुमारसूचकं,
 मनीसकृय चमकृतिकारकम् ।
 परहितार्थकृतः कृतितो मुदा,
 भवत भावितंजनमताः खदा ॥ २५३ ॥"

ध० १० १ अचि० २० गुण ।

भीमहृहास-भीमाहृहास-पुं० । रौद्रे अहृहासे, आ० क० १ अ० ।
 भीमदरिमण्डिज-भीमदर्शनीय-वि० । भीमं यथा भवतीत्ये-
 वं ह्यनेन यः ख भीमदर्शनीयः । रौद्रं यथा भवति तथा हृष्ट-
 ये, आ० १ अ० १ अ० ।

भीमदेव-भीमदेव-पुं० । बालुकपर्वशोङ्गवे अणुहिलपाटनप-
 लनस्ये स्वनामक्याति गुर्जरधरित्रीनाथे, तद्वाज्यकाल एव
 महावराजेन पार्श्वनाथप्रतिमा भवता, ततो रामदेवभावेक
 पुनरन्यस्य स्थापिता कोकापार्श्वनाथ इति मसिद्धि गता ।
 ती० ३६ कल्प ।

भीममुकहृहास-भीममुक्ताहृहास-पुं० । भयावहकृताहृहासे,
 उपा० २ अ० ।

भीमरूप-भीमरूप-वि० । रौद्राऽऽकारे, "भीमकवेदि अक्क-
 मित्ता ।" प्रश्न० १ आश्च० द्वार ।

भीमसेख-भीमसेन-पुं० । युधिष्ठिरानुजे पाण्डुसुते, आ० १
 अ० ४ अ० १ उ० । आ० म० । अतीतायावत्सर्वेषां जम्बू-
 दीपभारतवर्षेभ्यं स्वनामक्याति कुलकरे, आ० १० डा० । ख० ।
 भाविनि स्वनामक्याति प्रतिवासुदेवे, ख० । वैषाकरपदेवे च ।
 कल्प० १ अचि० १ लृण । कर्पूरभेदे च । वाच० ।

भीमसोम-भीमसोम-पुं० । विष्णोः । मणिमन्त्रिचरनरद्वयोः
 स्वनामक्यातयोः कुमारयोः, ध० २० ।

(मतीतामयोः कथा 'अक्कसुह' शब्दे प्रथमभागे १५० पृष्ठे
 गता ।)

भीमागार-भीमाकार-वि० । भयजनकाकृती, म० ३ श० २३० ।

भीमासुर-भीमासुर-न० । लौकिकधुतभेदे, अत्र० ।

भीय-भीत-वि० । भी-ह्रः । जातभये, म० ३ श० १ उ० । प्रब० ।
 जं० । प्रब० । अतीतो भयाऽऽसत् । प्रश्न० २ सधं द्वार । "नि-
 चं भीयथ तथेण । उत्त० १६ अ० । आ० । जं० ।

भीतस्य च यज्ञवति सत्त्वतुर्धभावनामधिकृत्याऽऽह—

न भाइयन्वं, भीयं तु भया अहंति लहृयं. भीओ अवि-
तिजओ मणुसो, भीओ भूतैर्हि वि येपेज्जा, भीओ भणं पि
हु भेसजा, भीओ तवसंनम पि हु सुएज्जा, भीओ य भं न नि-
स्परेज्जा, सत्पुणिसनिसिधियं च भयं भीतो न समत्थो अणुच-
रितं, तम्हा न भातियन्वं, भयस्स वा वाहिस्स वा रोमस्स
वा जराप वा मच्चुस्स वा अणस्स वा एवमादिपस्स एवं धे-
ल्लेण भाविता भवति अंतरया संजयकरचरुनययवययो
होरो सच्चजवसपथो ॥ ४ ॥

न भेत्तव्यं न मयं विधेयमिति, यतः भीतं भयात् प्राणिनं
क्षुरिति वाक्यालङ्कारे, भयाणि विविधा भीतयः (अहंति) आगच्छन्ति, किमुत भीतम् ? , (लहृयं ति) लघु-
कं सत्त्वसारवर्जितत्वेन तुच्छं, क्रियाविशेषणं चरं, तेन ल-
घुकं शीघ्रं, तथा भीतोऽद्वितीयः, सहयोगो न प्रवर्तत्यर्थः । म-
नुष्यो नरः, तथा भीतो भूतैर्वा भूतैर्गुह्यते अधिष्ठीयते, तथा
भीतोऽप्यमपि भययेत्, तथा भीतः तपःप्राधानः संयमस्तपस्सं-
यमस्तपमपि, बुरलङ्कारे, मुञ्जेत् त्यजेत्, अलोकमपि ह्यादिति
हृदयम् । आहिसाऽऽदिभूतत्वात् संयमस्य, तथा भीतश्च भरे न
निस्तरत्, तथा सत्पुण्यनिपयिनं च मार्गं धर्मोऽदिपुरुषार्थो-
पायं भीतो न समर्थोऽनुचरितुमासेबितुं, यत एवं तस्मात्,
(न भाइयन्वं ति) न भेत्तव्यं (भयस्स च ति) भयहेतोर्बाह्यात्
तुष्टितर्कमनुपदेवाऽऽह, तथा आत्मोज्ञवादिप्रेत्याह (वाहि-
स्स च ति) व्याधेः क्रमेण प्राणापह्नारिणः कुष्टाऽऽहः रोगाद्वा
शोभ्रतप्राणापह्नारिकाश्च, ज्वराऽऽहः जराया वा मृत्योर्वा आ-
प्यस्माद्वा ताहृशान्नयोत्पादकत्वेन व्याध्यादितदृशादिष्टवि-
योगादिकस्मादिति । वाचनावतरे इदमपीतम्—अप्यस्माद्वा ।
एवमादिति । एतन्नगमनायाऽऽह—एवं धेयं स संवेन भाविता
भवत्पतरात्मा जीवः । किंन्वद्य इत्याह—(संययंत्यादि) पूषवत्
॥ ४ ॥ प्रश्नो २ संव० द्वार । भीतमुत्प्रकृतमानसं यव गीयते
तद् भीतम् । गेयदोःपभेदे, अनु० । किमुक्तं भवति—यद्युत्प्रकृते-
न मनसा गीयते तद्भीतपुरुषनिबन्धनात् तद्भीतोऽनुत्प्रकृत्वाद्
भीताभिर्युक्त्यते । जी० ३ प्रति० ४ आधि० जं० ।

भीयपरिस-भीतपर्वत्—वि० । भीता चकिता पर्वत् यस्य स
भीतपर्वत् । वृ० १ उ० २ प्रक० । उद्रहदे, व्य० १ उ० ।
आहिकसाराय यस्व भुक्तुमिमात्रमपि दृष्टा परिवारः स-
होऽपि भयेन कष्टमानसं तद्वृत्ति, न च क्वचित्कदापि प्र-
वृत्ति करोति । वृ० १ व० २ प्रक० ।

भीह-भीह-वि० । भी-कुः । भयशीले, इथा० ४ डा० २ उ० ।
आवा० । धा० वृ० । दृश० । सूत्र० । ऐहिकाऽऽमुष्मिकापाणि-
भ्यस्तसनशीले च, स हि कारणेऽपि सति न निशङ्ककमध-
र्मं प्रवर्त्तते । प्रश्न० २३६ द्वार । ध० ।

भीकगुणा धर्मरते यथा—

हृपरलोयावाप, संभावतो न वट्टए पावे ।

वीहृ अजमकलो—तो खलु धम्मारिहो भीरु ॥ १३ ॥

हृ ह्रीकापायन राजनि—युद्धप्रभूती, परलोका—

पायान् नरकगमनाऽऽदीन् संभावयन् भाविनो मय्य-
मानो वर्त्तते न प्रवर्त्तते, पावे हिंसाऽनुताऽऽहो, त-
था विधेयुः सत्त्वयशःकलङ्काभिजकुलमालिङ्ग्यहेनारतोऽपि
कारणात् पापेन वर्त्तते, ततस्तस्मात्कारणात्, खलुरवधारणे-
स चोपरिहासंभस्यते, ततो धर्मोर्ध्वं धर्मयोग्यो भीकरेव, वि-
मलवत् । ध० २० । (तत्कथा 'विमल' शब्दे) शतावधायं, श-
पतदिकायाम्, छायायाम्, योषिति च । स्त्री० । मय्युक्तायां
योषिति, वाच० ।

भीरय-भीरु-वि० । भयशीले, " एगे ओमाणमीरय । "

उत्त० २७ अ० । " संगामस्मि च भीरवा । " सूत्र० १ धृ० ३ अ०
१ उ० ।

भीसणय-भीषणक-वि० । मयकारके वस्तुनि, " घोरा हाक-
ख-भासुर-महरव-भीलुक्क-भीम-भीसणया । " पाह०
ना० ६३ गाथा ।

भीसय-भीष्मक-पुं० । ' भिष्कय ' शब्दापे, आ० १ धृ० १६
अ० ।

भुंज-भोजन-न० । समुदेगने, वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

भुंजमाण-भुजान्-वि० । भोजनं कुर्वति, प्रा० ४ पाद् । आ-
वा० । सूत्र० । पि० । प्रज्ञा० । अनुभवति च । जं० १
वक्त० । इथा० ।

भुञ्जन्-वि० । पालयति, दृश० ३ अ० १ उ० ।

भुंजिऊल-भुक्त्वा-अव्य० । भोजनं कृत्वेत्यर्थे, प्रश्न० ४ आध०
द्वार । " ससागरं भुंजिऊल वसुधं । " प्रश्न० ४ आध० द्वार ।

भुंजिता-भुक्ता-अव्य० । भुक्तेत्यर्थे, इथा० ३ डा० २ उ० ।

" भुंजिता खलु तद्वा अमुंजिता । " इथा० ३ डा० २ उ० ।

भुंजिय-भुक्त्वा-अव्य० । भोजनं कृत्वेत्यर्थे, इथा० ३ डा० २
उ० ।

भुंजियच्च-भोक्तव्य-वि० । भोजनीये वस्तुनि, " एवं भुंजिय-
च्च । " भ० २ श० १ उ० ।

भुंटी-देयी-शूकरे, वे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।

भुंटीर-देयी-शूकरे, वे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।

भुंभल-भुम्भल-न० । मद्यपाने, कर्म० १ कर्म० ।

भुंभलय-भुम्भलक-पुं० । शेरकरे, उपा० २ अ० ।

भुभ-भुन-पुं० । भारी, " भुभा बाह् । " पाह० ना० २५१ गाथा ।

भुभग-भुनङ्ग-पुं० । सव्ये, पाह० ना० ३१ गाथा ।

भुभगम-भुनङ्गम-पुं० । नागे, पाह० ना० ३१ गाथा ।

भुभमूल-भुनमूल-न० । दन्तवृत्ते, " कक्का भुभमूलं । " पाह०
ना० २५१ गाथा ।

भुभय-भुवग-पुं० । नागे, " उरलो अदी भुभयो, भुभगमो
पन्नओ कणी भुभयो । " पाह० ना० ३१ गाथा ।

भुंहुंहु-भुहुंहु-न० । उन्मत्ते, " मायाहं भुहुंहेति । " उन्-
मयति । भ० ६ श० ३३ उ० ।

शुक्ल-देशी-मघादिमासयोः, दे० ना० ६ वर्ग ११० गाथा ।
शुक्ति-शुक्ति-न० । स्वाऽऽदिशब्दे, "उत्तुरां शुक्तिं जा-
य ।" पा० ना० १२२ गाथा ।

शुक्ला-देशी-शुधि, दे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।

शुनित-शुनित-वि० । शुन्या संज्ञाता अयं तार-इतश्च ।
शुचायुक्तं, "शुनितः किं तिकरेण शुक्ते ।" इत्युज्जटः ।
वाच० । विपा० १ शु० २ अ० । नि० । हा० ।

शुचाऽऽर्ध-वि० । शुचा पीडिते, नि० शु० ११ उ० । शुचाऽऽ-
र्धे, "शुचाऽर्धं शुक्लं चैव ।" पा० ना० १२३ गाथा ।

शुभ-शुभ-वि० । शुभ-मोदने, कः । रोगाऽऽदिना कुटिली-
कृते, वाच० । प्रश्न० । आद्य० हार । वके उपा० २ अ० । अ-
मे च । हा० १ शु० ८ अ० ।

शुभमग-शुभमग-वि० । अतीव वके, हा० १ शु० ८ अ० ।

शुभ-भोज-वि० । शुभ-एवम् । मन्त्रार्थत्वाच्च कृतम् । शु-
ज्यत इति भोज्यम् । शास्त्रोदनाऽऽदिके, प्रश्न० । हार । ख-
रडकापाऽऽदिके, हा० १ शु० १ अ० । मन्त्रार्थे द्रव्यमात्रे, वा-
च० । संक्षेपम्, आद्यं कृतम् । "शुभं सि वा संखडि सि
वा पण्डु ।" शु० १ उ० ३ प्रक० । श्रीयां चतुःषष्टिकलास्तर्गते
कलाभिदे, कल्प० १ अवि० ७ अ० ।

शुभय-शुभय-वि० । प्रवृत्तते, "अप्यतरो भुज्जतरो वा ।"
आभा० २ शु० १ शु० ३ अ० १ उ० । शु० ।

शुभक-शुभक-वि० । शुभकते, अ० ८ शु० ३ उ० । "शुभ-
पले लेहो लिङ्गजं कुडो ।" आ० म० १ अ० । आच० ।

शुभविधि-भोज्यविधि-वि० । भोज्यप्रकारे, आच० ६ अ० ।

शुभशुभ-भोज्यभोज्य-वि० । द्वि० व० । मन्त्रार्थमात्र-
व्याप्यो, सं० नि० ।

यथा च संस्कारिषु कौ-

समसाय संजमडा, बासादेसेषु विहरमाणां ।

शुभशुभं निषं, नायवं सवदेसेषु ॥ ३ ॥

अससायि य चउसडी, कुरं नाशेह एगतीसं तु ।

तह चेष पायगाहं, तीसं पुषा लज्जगा हुति ॥ ४ ॥ सं० नि० ।

('अकल्पिय' शब्दे प्रथमभागे ११८ पृष्ठे विस्तरः)

शुभो-शुभ-अव्य० । शुभे भाषाय वा यस्यति । यस्-भाषे
किं । पुनरर्थे, वाच० । लृ० १ शु० ३ अ० ३ उ० । आ० म० ।
अन्त० । आच० । कल्प० । प्रश्न० । स्वा० । "शुभो शुभो
सि वा पुषो पुषो सि वा पण्डु ।" नि० शु० २० उ० ।
स्वा० । लृ० ।

शुभ-शुभ-वि० । शुभः कर्मस्थि कः । अक्षिते, वाच० । सेविते,
उत्त० १४ अ० । प्रा० । कल्प० । भागे, उत्त० १६ अ० । "शु-
चासिपायिषि ।" शुभमोग इति । उत्त० १६ अ० ।
भोजने च । उत्त० १६ अ० । यच्च शुभं सन् पीडयति तद्
शुभम् । स्वावरे विषमैरे, स्वा० ६ डा० ।

शुभमोग-शुभमोग-पुं० । मोगान् शुभत्वा प्रवर्जिते,

"अ इतिभोगा भुजिं पवइया ते शुभमोगा ।" नि० शु० १ उ० ।
शुभसेस-शुभशेष-वि० । शुभोक्तं, "शुभसेसं पडिक्कय ।"
दश० ५ अ० १ उ० ।

शुति-शुक्ति-स्त्री० । शुभ-किञ्च । भोजने, भोगे च । "आगमो
निष्कलस्त्वय, शुक्तिः स्तोकाऽपि यत्र ना ।" इति स्मृतिः ।
वाच० । य० १ अवि० । हा० ।

शुभुत्तर-शुभोत्तर-वि० । भोजनान्तरे, विपा० १ शु० ३ अ० ।
रा० । "शुभुत्तराय विषयं ।" शुभोत्तरं भोजनोत्तरकालम् ।
अ० ३ शु० १ उ० । कल्प० । विपा० ।

शुभ-देशी-शुभे दे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।

शुभ-भू-स्त्री० । अमर्त्याति-अः । अम-डः । अकारमका-
रयोर्लोपः । अजु० । "शुभो मया उमया ।" नि० २१६ उ० इति प्राक्-
तत्त्वेण भूभ्यास्त्वायै मया उमया इत्येतां प्रत्ययो । प्रा० २
पाद । "उच्छेदन्मरकटव्याप्तौ ।" नि० ११२१ इति प्राक्ततत्त्वे-
णोकारस्थानम् । प्रा० १ पाद । नेत्रयोर्कट्टस्थायो रोमराजो,
वाच० उपा० । "भूमया ममुदा ।" पा० ना० २५१ गाथा ।

शुभ-शुभ-पुं० । स्त्री० । भुज्यतेऽनेन । शुभ-प्रत्ययः कः ।
बाहो, उपा० २ अ० । प्रश्न० । "शुभादिं तिषं ।" भुजाभ्यां
बाहुभ्याम् । स्वा० १० डा० । रा० । करे, त्रिकोणवत्पक्षो-
णाऽऽदिकेभ्य लोलाभ्यादौ प्रसिद्धे देवाविशेषे, वाच० ।

शुभ-शुभ-पुं० । भुगः सन् गच्छति । गम-अव्य-हि-
त्व । सर्वे, आचा० २ शु० ४ अ० । हा० । ल० । उत्त० ।
"जहा पमोर् तपुषं भुवमो ।" शुभः सपेः । उत्त० १४
अ० । "उरको अही भुवमो ।" पा० ना० २६ गाथा । आरो,
वाच० । विशेष० । श्रेयानसृजे च । वाच० ।

शुभ-शुभ-पुं० । भुजः कुटिलीभवन् सन् गच्छति ।
गम-अव्य-मुम् । सर्वे, वाच० । "भुवमो पक्षमो कथी
भुवमो ।" पा० ना० २६ गाथा । "भुवमो भुजतयं जहा
जहे ।" आचा० । तं ।

शुभ-शुभ-पुं० । भुजः कुटिलीभवन् सन् गच्छति सर्वे,
प्रश्न० २ पद । वा० । आ० म० । स्त्री० । हा० । पा०
ना० । महोरगभेदे, प्रश्न० १ पद । स्त्री० । श्रेयानसृजे
च । वाच० ।

भोजक-पुं० । अर्चके, हा० १ शु० १ अ० ।

शुभग-शुभ-भुजग-क-लुक्-न० । शुभगत्यधि, वा० १ विष० ।

शुभगव-शुभगपति-पुं० । महोरगाधिपे, स्त्री० । जी० ।

शुभगव-शुभगवती-स्त्री० । अतिकायस्य स्वयन्तरेभ्यस्य स्व-

नामकथायां प्रथमहिष्याम्, अ० १० शु० ५ उ० । (भवा-
न्तरकथा "अगमहिंसी" शब्दे प्रथमभागे १७१ पृष्ठे गता)

शुभगव-शुभगव-पुं० । स्वनामकथां द्विपे, स्वा० ३ डा०

५ उ० । स च कचकराव द्वीपादसंक्षेपान् द्वीपसमुद्रान्
गत्वा भुजगवरो नाम द्वीपः । अजु० ।

शुभगा-शुभगा-स्त्री० । अतिकायस्य स्वयन्तरेभ्यस्य स्वनाम-

कथायां प्रथमहिष्याम्, अ० १० शु० ५ उ० । (भवान्तर-
कथा "अगमहिंसी" शब्दे प्रथमभागे १७१ पृष्ठे गता)

भुयगावर्ष-भुजगवती-॥ श्री० । ' भुयगावर्ष ' शब्दायै, म० १० भु० ५ उ० ।

भुयगीसर-भुजगेश्वर-पुं० । नागराजे, तं० । " भुयगीसरवि-
पुल्लभोगन्नादानफलिहउरुहृद्दीहवाह । " श्री० । जी० ।

भुयगेसर-भुजगेश्वर-पुं० । ' भुयगीसर ' शब्दायै, श्री० ।

भुयपरिसप्प-भुजपरिसर्प-पुं० । भुजाभ्यां परिसर्पन्तीति भुज-
परिसर्पाः । अहिनकुलाऽऽदिक्, अनु० । स्था० । जी० । प्रज्ञा० ।
अधुना भुजपरिसर्पानभिचितसुराह—

से किं तं भुयपरिसर्पाः । भुयपरिसर्पा अण्येगविहा पष्प-
त्ता । तं जहा-शउला, सेहा, सरदा, सल्ला, सरंडा, सारा,
खोरा, घरोइला, विस्संभरा, मूसा, मंगुसा, पइलाइया,
छीरविरालिया, जहा चउपाइया, जे यावन्नं तहप्पगारा,
ते समासो दुविहा पष्पत्ता । तं जहा—संमुच्छिन्ना य,
गम्भवकतिआ य । तस्य यं जे ते संमुच्छिन्ना ते सव्वे न-
पुसगा, तस्य यं जे ते गम्भवकतिआ, ते यं तिविहा प-
ष्पत्ता । तं जहा-इत्थी, पुरिसा, नपुंसगा । एसि यं ए-
वपाइयाणं पज्जापउज्जायं भुयपरिसर्पायं नव जाइकु-
लकोटिजोणिएपुइसयसहससा इव्वेतीति मक्खलायं । सेत्तं
भुयपरिसर्पयलयरपंचेदियतिरिक्खजोणिया । (सूत्र-३५)
प्रज्ञा० १ पद । जी० ।

भुयपरिसर्पयलयरपंचेदियतिरिक्खजोणिय-भुजपरिसर्प-
स्थलचरणेन्द्रियतिर्यग्यानिक्-पुं० । भुजाभ्यां परिसर्प-
न्तीति भुजपरिसर्पः । स चासौ स्थलचरणेन्द्रियतिर्यग्यो-
निकश्च भुजपरिसर्पस्थलचरणेन्द्रियतिर्यग्यानिक् । भुज-
परिसर्पस्थलचरणेन्द्रियतिर्यग्यानिक्भेदः प्रज्ञा० १ पद ।
सूत्र० । जी० ।

भुयपरिसर्पिणी-भुजपरिसर्पिणी-॥ श्री० । गोपिकानकुर्या—
दिके, जी० ।

से किं तं भुयपरिसर्पिणीओ । भुयपरिसर्पिणीओ अ-
ण्येगविधामो पष्पत्ताओ । तं जहा—गोहीओ, शउल्लीओ, से-
पाओ, सेलाओ, सेरडीओ, सेरिथीओ, मावाओ, खाराओ,
पंचलोइयाओ, चतुपइयाओ, मुमियाओ, मुमुसियाओ, च-
रोलियाओ, गोविइयाओ, जेविइयाओ, विरचिरालियाओ ।
सेत्तं भुयपरिसर्पिणीओ । जी २ प्रति० ।

भुयमोयग-भुजमोचक-पुं० । नीलवर्णे रत्नविधेये, म० १ श०
१ उ० । " भुयमोयगइदनीजे य । " प्रज्ञा० १ पद० जी० । तं० ।
श्री० । प्रश्न० ।

भुजकुडिअ-देयी-उज्जलिते, दे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।

भुजकुडिअ-देयी-उज्जलिते, दे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।

भुज-अंश-धा० । अथः पतेजे, प्रा० । " अंशोः किराकट्टकुरकुड-
कुडुक्कभुल्लाः । " ॥ पा० । १७७ । इति प्राकृतसूत्रेण अंशो-
ल्लुक्काऽऽदेशः । सुह्रदः भंसह । प्रा० ४ पाद ।

भुल्लुकी-भल्लुकी-॥ श्री० । भुगाल्याम्, " भुल्लुकी य भल्लुका
महासहा । " पाठ० ना० १२७ गाथा ।

भुव-भुवर्-अर्थ० । भू-अरु नुर किञ्च । भुवल्लोके, तिर्येणो-
के, गा० । बाच० ।

भुवण-भुवन-न० । मयस्यत्र । भू-क्युत् । जगति, जने, आ-
काशे, चतुर्दशसेव्यायां च । बाच० उल्लसत्वे, गा० ।

भुवणगुरु-भुवनगुरु-पुं० । भिभुवनमापके, पञ्चा० २ वि-
ष० । भिभुवनबाण्येव, पञ्चा० २ विष० । जगज्ज्येष्ठे, पञ्चा०

६ विष० । भिभुवनानुशासके, दश० ३ तस्य । " भुवणगुरु-
ण जिणाणं, विसेसओ एयमेव दट्ठस्व । " पञ्चा० ४ विष० ।

तीर्थेकेर, " भुवणगुरुणोवगारा, पमाययं नावणच्छति । " पंच०
५ द्वार । " भुवणगुरुजिहियुगुणापरिणाए । " पञ्चा० ७ विष० ।

भुवणचंद-भुवनचन्द्र-पुं० । चैत्रगच्छभवे स्वनामक्याते आ-
चार्ये, " श्रीभुवनचन्द्रसूरि-गुरुद्वियाय प्रवर्तेजाः । " ध०
२० ३ अधि० ७ जण० ।

भुवणच्छेरग-भुवनाऽऽश्चर्य-वि० । भुवनानुते, " भुवणच्छे-
रयभूया, " भुवनाऽऽश्चर्यभूता भुवनाभुतभूतः । पञ्चा०
६ विष० ।

भुवणशाण-भुवनज्ञान-न० । सत्त्वोक्तवान्, " सूर्ये च भुव-
नज्ञानम् । " सूर्ये च प्रकाशमये संयमाद् भुवनानां सत्त्वानां
लोकानां ज्ञानम् । तदुक्तम्— " भुवनज्ञानं सूर्ये संयमात् । "
ज्ञा० २६ ज्ञा० ।

भुवणशाह-भुवननाथ-पुं० । विजगत्नातारि, दश० १ तस्य ।

भुवणतिलय-भुवनतिलक-पुं० । कुसुमपुरस्सस्य धनद-
पतेः पुत्रे स्वनामभयोते राजकुमार, ध० २० ।

तत्कथामक्रम—

" सुरवासिण्ये सुपत्ते, कुसुमे व समग्धि इयं कुसुमपुरं ।

चणुओ विष भूरिचणो, चणुओ नामिण तस्य निवो ॥ १॥

आसि पडमेसयस्स व, पडमा पडमावर्षे पिपा तस्स ।

पुत्तो य भुवणतिलओ, तिलओ इव सेसपुरिस्तां ॥२॥

तस्स य कवाइगुणो-ण जइ विउमपायं इमे हुआ ।

मयणाहणो पत्तिआ, विषयगुणो अणुयमो तह वि ॥३॥

सो कालदिम मुदेणं, उवउमपमहक्काउ मिपदेह ।

विणुओ शओ कलाओ, जलपडलीओ जलह व्व ॥४॥

तण य विणयगुणे, जणुओ विज्जागुणो उ सो तस्स ।

ओ अमरसुंदरीण वि, मुहाइं मुहल्लं कासी य ॥ ५ ॥

अजदिण सो दाया, अर्याणसभाइ जाव आसीलो ।

चिंदुर ताव हिंदु, य विलिणा एव विज्जनो । ६ ॥

सामिय । रयणयलपुर—पडुणो सिरिअमरसुंदरयइलो ।

चिंदुर पहाणपुरिसो, बाहिं को तस्स आएसो ? । ७ ॥

लह मुक्कल इय रत्ता, पुत्तो सो विलिणा समाणीओ ।

नमिय निव उवचिंदु, समए इय मणियमारओ ॥ ८ ॥

देव ! सिरिअणय । नरवर ! मुहं पइ जंएव अमरसुंदरो ।

अह पड्ड । अग्धि महे, वरपुया जसमहे नाम ॥ ९ ॥

सा तुह सुपत्तस विमलं, गुणनिवहं खेवहीहिं मिउजं ।

आयकिअण सुहरं, अक्कंते तम्मि अणुरत्ता ॥ १० ॥

किं च तयं विद्युमिह, व कमलिणी निरुधमव भायंती ।
 परिचयकुसुमसंतोष-लभाह कइ क्व वि गमह दिणे ॥ ११ ॥
 जा अजज वि ला बाहा, तयं व न हु वयह जीविनं नियवं ।
 ता मुग्धेहि नवचरी, पुष्पसिन्धुहामिद्विगुण ॥ १२ ॥
 सहला किउजउ अम्हा—न परधया पेसिउं नियं तययं ।
 तीप गिरहाविउजउ, वलकलणलकिन्धो पाणी ॥ १३ ॥
 अह मरवितासवरमं-तिवद्वणमयलोयप निवो सो वि ।
 विषयण भयह सामिय । जुलमिणं कीरउ परमाण ॥ १४ ॥
 जं भयह तयं कुण्डिमु, ति निवद्विज जयिप पहाणनरो ।
 सो पतो निवद्विजे, आवासे कुरियगुहहरिखो ॥ १५ ॥
 तो रत्नाऽणुआओ, अण्येयसामंतमंतिमाहजुओ ।
 सो कुमरो संवलिओ, अश्लियवउरह्वलकलिओ ॥ १६ ॥
 संपतो अहदूर, पदमि सिउउरनयरावाहिमि ।
 मुकुण्णामीलीनययो, सो पाँओ रहवकळुगे ॥ १७ ॥
 अह मरिभूमखंधारे, सहला कोलाहले समुच्छतिप ।
 मिलिओ अगिमपकिण्ण-संधारजयो ताहि सव्वो ॥ १८ ॥
 तो मंतिमाओ तां, महुआलावेहिं आलयेति मिसं ।
 कट्टं व विगयविट्ठो, न कि पि पडिजयप कुमरो ॥ १९ ॥
 आवाजा ते सव्वे, विविहोसहमंततमणिपमुहं ।
 पकुणंति बहुवयारे, न य से जायह गुणो को वि ॥ २० ॥
 कि तु पवट्टर अहियं, विणया विलमंति सयलभंगारं ।
 ठा मंतिमाओओ, कहुणनरं पलवप एवं ॥ २१ ॥
 हा गुण्टयणमहोदधि, हा नितवमविणयकणयकणयगिरे ।
 हा पणयकणपायव । कुमार । पतोऽसि किमवयं ॥ २२ ॥
 सुवणच्छलस्स देव—स्स कि तु गंतुं वयं कहिस्सामो ? ।
 इय जा पलवरे जणो, सिउपुरविहिट्ठिउजाये ॥ २३ ॥
 ता सुराकिन्नरलोच-उज्जमणववरणो अण्येयसमणजुओ ।
 नामेय सरयमाण, वरनाणी आगओ पओ ॥ २४ ॥
 अमरकयकणयकमला-ऽऽलीयो धम्मं कहेह अह तय्य ।
 सो मंतिपमुहजणो, गओ सुहं नमिप उवविट्ठो ॥ २५ ॥
 अह कंठीरवसामं—तपुठिओ कुमरपुक्कुसुलंतं ।
 तेसि आउलभावा, समसओ कइह इय सूरि ॥ २६ ॥
 धायहसंढे द्विदे, मरहे भवणगरमि नयरमि ।
 विहरंतो संपलो, इओ गण्वो सुमुकलिओ ॥ २७ ॥
 तय्य य एगो लाहु, वासवनामा सुवासयारहिओ ।
 शुद्धगच्छपण्णोओ, अहअविण्णो किंलिट्ठमओ ॥ २८ ॥
 को कहया वि शुकिहिं, अण्येयो भो अह ! होमु विणयपरो ।
 अम्हा विणपणं विप, कळाणपरंपरा होह ॥ २९ ॥ "

उक्तं च—

"विनयफलं शृणुष्व, शुद्धशृणुष्वफलं श्रुतज्ञानम् ।
 ज्ञानस्य फलं विरति-विरतिफलं चाऽऽश्रयनिरोधः ॥ ३० ॥
 संस्वरफलं तपोफल-मध्य तपोऽति निजरा फलं हट्टम् ।
 तस्मात् कियानिबुद्धिः, कियानिबुद्धिरयोगिस्त्वम् ॥ ३१ ॥
 योगनिरोधाद्भवस-स्तित्तयः स्तनित्तयामोक्षः ।
 तस्मात् कल्याणानां, सर्वेषां भाजनं विनयः ॥ ३२ ॥ "

तथा—

मूलाउ कंधपम्भो पुमस्स,
 कंधाउ पण्णो सगुणिति साहा ।

साहप्यसाहा वि कहंति पत्ता,
 तओ सि पुणं व फलं रलो य ॥ ३३ ॥
 एवं धम्मस्स विण्णो, मूलं से परमं मुणं ।
 अणु किति सुपं सिण्वं, नीसेलं वामिणच्छु ॥ ३४ ॥
 इय गुहवयणं पवणे, व वणह्वो पण्य सण्य ह्व कुरो ।
 कविण वणवगंतो, सो अहिययरे समुज्जलिओ ॥ ३५ ॥
 सो अणया अकउज-मि कयहं चेओओ मुणिहि पि ।
 आओ भिलं पट्ठो, हह परलोह प निरिचकओ ॥ ३६ ॥
 सव्वेसि धायण्यं, तालउहविंसं विविणु अलमउजे ।
 सो एणीवसाहुओ, सयं पण्णो उभयमीओ ॥ ३७ ॥
 गच्छाणु कपियाप, य देवयाप तयं कहेऊण ।
 तप्यिमीगपवत्ता, निवारिया साहुओ सव्वे ॥ ३८ ॥
 सो बच्चंतोऽरखे, कय वि वणुद्वपलित्तसव्वंगो ।
 मरिऊण समुण्णो, परमाऊ अण्यहट्ठणि ॥ ३९ ॥
 तो मच्छंणु पुणुएवि, नरप तिरेह पुणो वि नरयमि ।
 सव्वय्य द्दण्णद्विण-मिण्णयियाणारिं संतपो ॥ ४० ॥
 भमिओ भूरि भवेणु, अणायतवं करिणु कि पि पुरा ।
 आओ धणयनरिह—स्स एस अण्वद्वलहो पुओ ॥ ४१ ॥
 रिसियापपरिणयं, जं च तया अजिजं अणुहकम्मं ।
 तस्सेस वसा इधिह, एयमवयं गओ कुमरो ॥ ४२ ॥
 तो भीण्यं कंठी-रवेण पणमिणु पमयिं नाह ! ।
 कइ होह पुणो एलो ? पउणो पडिमणुह मुणिनाहो ॥ ४३ ॥
 कीण्णपायं कम्म, इमस्स संपर विमुक्कवत्ताओ य,
 चिट्ठर विवणाहि इहा-ऽग्गओ विमुक्किहिर सव्वलो ॥ ४४ ॥
 इय सोउ मंतिपमुहा, लोया हरिसिधमणा कुमरपासं ।
 संपला अहविट्ठो, पउण्णपाओ तओ तेहि ॥ ४५ ॥
 कहिओ केवलिकहिओ, पुव्वमवाहं य वहरो तस्स ।
 तो सो भीओ पमुह-पयो य पओ सुगुहवासं ॥ ४६ ॥
 नमिउं सूरि कंठी-रवाहवुल्लोय संजुओ कुमरो ।
 निहं मिमीमभवमय—भीओ विक्कं पवउजे ॥ ४७ ॥
 इय सुणिय असमहं वि हु, तस्याऽऽगंतूय गिरहव विक्कं ।
 सेसजणो पुण वलितं, धणयनिवत्ताऽह तं करियं ॥ ४८ ॥
 पुव्वकयअविणयफलं, सुमिरतो माणसे कुमरसाहु ।
 अहसयविणयपहाणो, आओ अक्किण्ण गीएओ ॥ ४९ ॥
 विणय वेयावक्के, सो तह दट्ठमिग्गहो समुण्णो ।
 जह तण्णुणुट्ठेहि, अमरेहि वि संजुओ बहुलो ॥ ५० ॥
 तं उववूहंति शुक्, अमिकलणं महुनरिउलवणयो ।
 वओऽसि ओ महायस !, तुह सहलं जम्म जीयं व ॥ ५१ ॥
 परिचसरायारिण्ण, हसगमुणीसु वि पउसविणयणं ।
 वेयावक्कपरेण य, सचचियं ते इमं वयणं ॥ ५२ ॥
 पणमंति य पुव्ववरं, कुलया न नमंति अकुलया पुरिसा ।
 पण्णो पुविह इहअ-अणस्स जह चकवट्टिमुणी ॥ ५३ ॥
 इय उववूहउजतो, सो कवओणा वि कुरियमज्झओ ।
 पालह वयमकलं, वावत्तरिपुव्वलक्काओ ॥ ५४ ॥
 सव्वाउ पुव्वलक्के, असिहं परिपालिऊण पज्जेते ।
 पडिक्कपायवमो, अउभीयउज्जमणीयमणो ॥ ५५ ॥
 उण्णविमलनाओ, विलिखनीसेसकम्मसंतणो ।
 सो भुवणनित्यपसाहु, भुवणविरिमं पयं पतो ॥ ५६ ॥ "

“ इति विनययुगेन प्रार्थितः शेषसिद्धे—
 धनदन्तुयानेखानेवृत्तयुगेनिश्वय ।
 सकलसुखगर्हणे लब्धविश्वप्रतिष्ठे,
 सुपुत्र इह विषय स्वान्तर्भावान्भावाः ॥ ४७ ॥ ”
 च० २० १ अर्थः १८ सुख ।

सुवर्णसिद्धयैः—भुवनत्रिकवन्धु—पुं०। जगत्त्रयवाधये, जीवा०
 १ अर्थः०।

भुवनमल्ल—भुवनमल्ल—पुं०। कुसुमपुत्रपुत्रस्य हेमप्रमस्य सुते
 स्वनामकयाति राजकुमारे, सङ्गा० । (भुवनमल्लनरेन्द्रकथा “वे-
 द्यबन्धु” शब्दे तृतीयभागे १२६६ पृष्ठे गता ।)

भुवनवर्—भुवनपति—पुं०। भुवनधिपते, सेन० । सौधम्भसुर-
 त्वपदस्यैषकथा यथा ईशानसुरत्वपदवी अधिकः, तथा भुव-
 नपतिश्रेष्ठोत्थिक्कव्यनरायणामप्यव्योम्भं का पदवी म्यूना, का
 च अधिकेति प्रश्ने, उत्तरम्—व्यनरजयोत्थिक्कभवनपतीनां
 यथोत्तरं बाहुल्येन सर्वधिकत्वमिति पदव्यधिकताऽपि तथै-
 वेति । २६३ प्र०। सेन० ३ उल्ला० । भुवनपतीनां भवनानिकुत्र
 सन्तीति प्रश्ने, उत्तरम्—रत्नप्रभाया उपरिआधैकं योजन-
 सहस्रं मुक्त्वा विचाले सर्वत्र भवनानि सन्तीति ज्ञायते,
 यतोऽनुयोगद्वारसूत्रवृत्तिमध्ये भुवनपतिभवनानि नरकाया-
 सकपायैः कथितानीति बोध्यम् । १४३ प्र०। सेन० ४ उल्ला०।

भुवनसुन्दर—भुवनसुन्दर—पुं०। तयागच्छम्भवे सोमसुन्दरसुरे-
 शिष्ये स्वनामकयाति आचार्ये, ग० ३ अर्थः० ।

भुवसिद्धमूरि—भुवनेन्द्रमूरि—पुं०। जैलगच्छम्भवे स्वनामकयाति
 आचार्ये, “तत्र श्रीभुवनेन्द्रसूरिसुतः” । वृ० ६ उ० ।

सुस-सुस (स)-न०। सुस्यते उन्मथ्यते “सुस” उत्सर्गो,
 कः। पुं० वा पञ्चम् । तुच्छधान्ये, कलरहितधान्ये, वाच०।
 आ० म० २ अ० ।

सुसगर—सुसकर—पुं०। करभेदे, आ० म० २ अ० ।

सुसडाहडाण—सुसडाहस्थान—न०। सुसडाहाऽऽधारे गृहे, “ज-
 ष्य सुसं ऋदंति तं सुसडाहाणं” । नि० वृ० ३ उ० ।

सुसुंद—सुसुगृह—न०। शक्यमेव; आवा० १ ध्रु० १ अ० ५ उ० ।
 क्षियां कीर् । सुसुगृहः । तत्रैवायं, आ० १ ध्रु० १ अ० ।

सू—सू—की०। भू सत्य०—किं । पृथिव्याम् । गा० । कल्प० ।
 अष्ट० । कर्म० । दृश० । दकलकथायाम्, वाच० ।

सूअ—सूत—पुं०। पिशाचे “द्वरा गृणात्यो पि-प्यया परेया
 विसृज्या सूअः ।” पा० १० ना० ३० गाथा । जन्तुसामान्ये,
 “जन्तु सत्ता सूआ य” पा० १० ना० १५२ गाथा । यन्त्रवाहं,
 दे० ना० ६ वर्ग १०७ गाथा ।

सूअसु—वेशी—हृष्टलक्षणं, दे० ना० ६ वर्ग १०७ गाथा ।

सूह—भूति—की०। भू—किञ् । भवने, अस्मिन्, वृ० ४ उ० ।
 विभूती, संघा०। पं० व०। रा० । वृद्धी, मङ्गले, शिवायाम्,
 सू० १ सु० ६ अ० । आगिमाऽऽध्यायैष्येभ्यस्ते, शिवाङ्कभस्म-
 नि, भूयसे, सम्पत्तौ, जात्याम्, वृद्धिनामीष्ये च । वाच० ।

सूह—भूतेन्द्र—पुं०। सुकपाऽऽधये भूतनामिन्द्रे, स्या० ४ डा०
 १ उ० ।

भूहकम्—भूतिकर्मन्—न०। भूत्या अस्मनोपलक्षणवासुदा
 सूत्रेण कर्म रक्षाये वसत्यादिपरिवेष्टनं भूतिकर्म । ग० २
 अर्थः० । वसतिशरीरमाण्डकक्षाये अस्मत्सूत्राऽऽदिना प-
 रिवेष्टनकरणं, प्रब० ७३ द्वार । तद्वे आभियोगिकमाचना-
 भेदे च । च० ३ अर्थः० । आ० । भूतिकर्म नाम यत् उव-
 रिताऽऽदीनामभिनिर्भतेन कारेण रक्षाकरणम् । “अरिया-
 इभूदराय, भूहकम् विधिहिदुं” इति वचनात् । अ० १ उ० ।
 आवा० । स्या० ।

अथ भूतिकर्म व्याख्ये—

भूर्हं महियाप, सुतेय व होह भूहकम् तु ।

वसहीशरीरभंडय—रक्षा अभियोगार्थाय ॥ ४१२ ॥

भूत्या अस्मभूतया विद्याभिनिर्भतया सुदा वा पांशुलक्षया
 सूत्रेण वा तन्तुना यत्परिवेष्टनं तद्भूतिकर्मोच्यते । किमर्थमेवं
 करोतीत्याह—वसतिशरीरमाण्डकानां स्तेनाऽऽपुत्रद्वेषयो र-
 क्षा तन्निमित्तम् । अभियोगो वशीकरणम्, आदिशब्दान्
 ज्वराऽऽदिस्तम्भनपरिग्रहः । पुं० १ उ० २ प्रक० । तत्र प्रा-
 यश्चित्तं यथा—“भूतीकम्मे लहुरो (२६१ गाथा) ।” भूतिक-
 र्मकरे प्रायश्चित्तं मासतपु । अ० १ उ० । ज्वराऽऽदिस्तम्भ-
 निस्तं भूतिदानं भूतिकर्म तत्रनिपुणस्तथा । निपुणपुहद्वये,
 पुं० । स्या० ६ डा० ।

भूहकम्भय—भूतिकर्मिक—पुं०। भूतिकर्म उच्यतेनामुपग्र-
 वरक्षाधर्मस्तं यस्य सः । भूतिकर्मकारके, की० ।

भूहगृहय—भूतिग्रहण—न०। विभूतिज्ञाने, अस्माऽऽदाने च ।
 संघा० ।

भूहपस—भूतिप्रज्ञ—त्रि०। भूतिः सर्वजीवरक्षा, तल प्रज्ञा य-
 स्य । सर्वजीवरक्षां, उत्त० १२ अ० । प्रहृष्टप्रभे, अनन्तज्ञान-
 वति, मङ्गलप्रभे, भूतिशब्दो वृद्धी मङ्गले, रक्षायां च वर्तते । भू-
 तिप्रज्ञः प्रहृष्टप्रभः । अनन्तज्ञानवान् । तथा भूतिप्रज्ञां जगद्-
 वाभूतिज्ञः । एवं सर्वमङ्गलभूतिप्रज्ञः । सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ।
 “नाणेण सीलेण य भूरपणे ।” मू० १ ध्रु० ६ अ० । प्र-
 क्षया भ्रेष्टं च । सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ।

भूर्हल—भूतिल—पुं०। तेषांलक्षणमस्य स्वनामकयाति इन्द्रजा-
 लके, यन तत्रत्यदेवेन सुद्रककपे विक्रय्ये लंघिच्छेदे कृते
 गृहीतेन देवेन निवेदिताः स्वामी बद्धो मोक्षितः । “मोयह
 इन्द्रालिय, तथ महाभूतिलो नाम ।” आ० वृ० १ अ० ।
 भूउत्तम—भूतोत्तम—पुं०। भूतमेव, प्रज्ञा० १ पद ।

भृगोल—भृगोल—पुं०। भृगोल इव । गोलाऽऽकारे भूमण्डले,
 “मध्ये समनादहस्य, भृगोलां व्योम्नि तिष्ठति । विधा-
 णः परमां शक्तिं मल्लणो चारणाऽऽदिमिहाम् ॥ १ ॥” इति
 सूर्यसिद्धान्तः । वाच० ।

भृगोलस्य चलाचलत्वमाचारो यथा—

इहमेवेति आचारोपरे नो मुनिमेते भवति, ते इह आ-
 रंभट्टी अणुवयमाणा इह पासे धायमाणा इहयो यावि
 समलुमाणाया, अदुवा अदिचमाययंति, अदुवा वावाड
 विउजंति तं जहा—अरिय लोए?, नरिय लोए?, पुने लोए

३, अशुभे लोए४, साहए लोए५, अशाहए लोए ६, सप-
जवसिए लोए७, अपजवसिए लोए८, सुकडे चि वा पुकडे
चि वा कझाचि चि वा पावे चि वा साहु चि वा असाहु
चि वा सिद्धि चि वा असिद्धि चि वा निरए चि वा अनि-
रए चि वा जमिणं विष्णुविज्ञा मामगं धम्मं पञ्चवेवाया
इत्ये वि जाखइ अकस्मात् ॥

'इह' अस्मिन्मनुष्यलोके 'एकेषां' पुरस्कृताशुभकर्मवि-
पाकानामाचरणमाचारी मोक्षार्थमनुष्ठानविशेषस्तस्य गोच-
रो विषयः, नो सुप्त निशान्तः परिचितो भवति, ते वाप-
रिणामाभ्यारगोचरा यथाभूताः स्युः तथा दृशयितुमाह-ते'
अनधीताऽऽचार गोचरा भिन्नावतिऽया स्नानस्वेदमलपरि-
पहवर्जिताः सुखविहारिभिः शाक्याऽऽदिभिरासमात्पति-
शामिताः 'इह' मनुष्यलोके आरम्भाधीनो भवन्ति, ते वा
शाक्याऽऽद्योभ्ये वा कुशीलाः सावध्याऽऽरम्भाधीनः, तथा चि-
ह्याऽऽरम्भतद्वागकूपकरौदृशिभोजनाऽऽदिभिर्धर्मैः यदन्ते
ऽनुवदन्तः, तथा जहि प्राणिन इत्येवमपरिधानयन्तो, प्रतश्चापि
समनुजानन्तः, अथवा अदन्तं परकीयं द्रव्यमगलितविपा-
कास्तराहितशुभाध्यवसायाः 'आददति' शुद्धतांति । किं
च—तत्र प्रथमदृतीयव्रते अत्यवज्ञस्यत्वात् पूर्वं प्रतिपाद्य
ततो बहुतरुहज्यत्वात् द्वितीयव्रतोपपत्त्य इति, 'अथ-
येति' पूर्वस्मात् पक्षान्तोपलोकः, तद्यथा-अदन्तं शुद्ध-
मिति, अथवा-वाचो विविधं-नानाप्रकारा युञ्जति, तद्यथेत्युप-
लक्षणः । अस्ति 'लोकः' स्थानजङ्गमाऽऽत्मकः, तत्र नव-
लङ्का पृथ्वी सप्तद्वीपा वसुध्वरेति वा । अपरेषां तु ब्रह्मा-
रहस्यतन्त्रेति, अपरेषां तु प्रसृतान्यवभृताणां ब्रह्माण्डाव्युद-
कमध्ये प्लवमानानां सतिष्ठन्ते, तथा सति जीवाः स्वकृत-
फलभुजः, अस्ति परलोकः, स्तो बन्धमोक्षौ, सति पञ्च-
महाभूतानि, इत्यादि १ । तथाऽपरे चार्वाका आहुः-नास्ति
लोकः, मायन्द्रजालस्वप्नकल्पमेवेतत्सर्वं, तथा ह्यविचारित-
रमणीयतया भूताभ्युपगमाऽपि तेषामतो नास्ति परलोकः
नुयायी जीवां, नस्तः शुभाशुभं, किंवादिभ्यो मद्दशक्लव्
भूतस्य एव चेतन्यमित्यादिना सर्वं मायाऽऽकारमध्यवेन-
गरतुल्यम्, उपपश्यन्मत्स्योदिति । उक्तं च—

"यथा यथाऽर्थाश्चिन्त्यन्ते, विचित्रन्ते तथा तथा ।

येतेतस्त्वयमर्थेभ्यो, रचिते तत्र के वयम् ? ॥ ॥

भौतिकानि शरीराणि, विषयाः करुणानि च ।

तथापि मन्वेदम्यस्य, तस्य समुपदिश्यते ॥ २ ॥"

इत्यादि २ । तथा साक्येयाऽऽद्य आहु-भूयो' नित्यो लोकः,
आविर्भावितोऽयमावमावत्वाद्युपादविनाशयोः, असतोऽनुपा-
दात् सतश्चाविनाशात्, यदि वा—भ्रुवः निम्बलः, सरित्स-
मुद्रभूषधराभ्राणो निम्बलस्यान्तः शाक्याऽऽद्यस्यत्वाद्-अधु-
नो लोकोऽनित्यः, प्रतिक्षणं विशरादस्वभावत्वात्, विनाश-
हेनोरभावात् नित्यस्य च कर्मयोगपथाभ्याम् अर्थक्रिया-
यामसामर्थ्यात् । यदि वा "अध्रुवः चलः, तथाहि-भूगोलः
चाक्षुर्यमेव नित्यं चलनेषाऽऽस्ते, जलस्येत्युक्तं द्रव्य-
स्थिते च, तथाऽऽदित्यमप्यलं दृष्टवाचे पूर्वतः पश्यन्ति
तेषामादित्योदयः, आदित्यमप्यलं दृष्टवादिष्वपि मध्याह्नः

ये तु दूरतिकास्तस्याल पश्यन्ति तेषामस्तमित इति ।
('दिसा') शब्दे चतुर्थभागे २५२३ पुष्टे दिग्दिशाभाग्रकण्ठा-
ऽवसरे "जस्त जम्मा आह्वां जेइ सा भवति तस्स पुब्ब-
दिसा" (५७) इत्यादिवाधाभिः भद्रबाहुस्वामिभिरधीत्यर्थं
सिद्धान्ति तत्वात् ५ । अग्रे पुनः सादिको लोक इति प्रति-
पक्षाः, तथा चाऽऽहुः—

"आसीदिवं तमोभूत-मप्रज्ञातमलक्ष्यम् ।

अप्रतर्क्यमविकल्पं, प्रसुप्तमिव सर्वतः ॥ १ ॥

तस्मिन्नेकार्णवोभूते, नष्टस्याधरजङ्गमे ।

नष्टामरनरे चैव, प्रनष्टोरगराक्षसे ॥ २ ॥

कवलं गच्छीभूते, महाभूतविवाञ्जिते ।

अविम्व्याऽऽत्मा विभुस्तत्र, शयानस्तप्यते तपः ॥ ३ ॥

तस्य तत्र शयानस्य, नामैः पद्मं चिन्तिनम् ।

तदुत्तरीयमण्डलीमर्धं, हृद्यं काञ्चनकयिकम् ॥ ४ ॥

तस्मिन् पद्मे तु भगवान्, वृष्टी यक्षोपवीतसंयुक्तः ।

ब्रह्मा तत्रोपपन्न-स्तेन जगन्मातरः सृष्टाः ॥ ५ ॥

आदितिः सुरसङ्घानां, दितिरसुराणां मनुर्मेनुष्याणाम् ।

विनता विहङ्गमानां, माता विश्वप्रकाराणाम् ॥ ६ ॥

कहूः सरीसृपाणां, सुलसा माता तु नागजातीनाम् ।

सुरभिरक्षुण्णानां-मिता पुनस्तर्षेर्बाजानाम् ॥ ७ ॥" इत्यादि

६ । अपरे तु पुनरनादिको लोक इत्येवं प्रतिपक्षाः, यथा शा-
क्या एवमाहुः—अनवद्योऽयं भिक्षुः ! संसारः, पूर्वां च
कोटीं न प्रज्ञायते, अविद्या निरावरुणानां सङ्घानां न विद्यते
न च सङ्घात्याह इति, तथा सपर्यवसितो लोको, जगत्प्रलये
सर्वस्य विनाशसङ्क्रावात् ७ । तथाऽपरावसितो लोकः, सतः
आत्यन्तिकविनाशसंभवात्, "न कश्चिद्विदीदृशं, जगत्" इति
वचनात्, तत्र येषां सादिकस्तेषां सपर्यवसितो, येषां स्वना-
दिकस्तेषामपर्यवसित इति, केवाञ्छ्रियमयपीति, तथा
चोक्तम्— "द्रावेव पुरुषो लोकः, त्रस्तश्चासुर एव च । तदा
सर्वाणि भूतानि, कूटस्थोऽसुर उच्यते ॥ १ ॥" इत्यादि ८ । त-
देवं परमाथेमजानानां अस्तीत्याधभ्युपगमेन लोकं विवद-
मानाः नानाभूता वाचो नियुञ्जति, तथाऽऽत्मानमपि प्रति
विवदन्ते, तद्यथा-सुष्टु कृतं सुकृतमिति वा दुष्कृतमिति वे-
द्येवं क्रियावादिनः सम्प्रतिपद्यन्ते, तथा सुष्टु कृतं यत् सर्व-
सङ्कपरित्यागो महाज्ञतमप्राहिः । तथाऽपरे दुष्कृतं भवता
यदसौ मृगधृगलान्धनां पुत्रमनुपायोऽङ्गितेति, तथा य एव
कश्चित्प्रज्ज्योद्यतः कल्याण इत्यवमर्षितः स एवापरेण पा-
खण्डिकविप्रलम्बः क्लीबांश्च गृह्णाऽऽमपालनासमर्थोऽन्यस्यः
पाप इत्यवमर्षीयते, तथा साधुरिति वा असाधुरिति वा
स्वप्नातिकल्पतर्कावभिरभिधीयते, तथा सिद्धिरिति वा
असिद्धिरिति वा नरक इति वा, अनरक इति वा, एवमन्यद-
व्याभिन्य स्वाप्रदप्रदिव्यो विवदन्त इति दर्शयति, "यदिहं
विप्रतिपक्षा" यत्पूर्वाङ्गं लोकऽऽदिकं तदिदमाभिर्य विविधं
प्रतिपक्षा विप्रतिपक्षाः, तथा चोक्तम्—

"इच्छन्ति कृतिमं सृ-ष्टिवादिनः सर्वमेवमिति लिङ्गम् ।

कृस्ते लोको माह-इवराऽऽद्यः सादिर्यन्तम् ॥ १ ॥

नारीश्वरजं केचिन्, केचित्सोमानिस्तम्भं लोकम् ।

द्रव्याऽऽदिषाङ्गं करं, जगदेतत्कश्चिद्विच्छन्ति ॥ २ ॥

इश्वरपरितः केचि—केचिद् ब्रह्मलोकं जगत् ।

अव्यक्तप्रभवं सर्वं, विश्वमिच्छुमिति कारिकाः ॥ ३ ॥

यादृच्छिकमिदं सर्वं, केचिद् भूतविकारजम् ।

केचिन्नात्मिकरूपं तु, बहुधा संप्रधायितः ॥ ४ ॥ ” इत्यादि ।

तदेवमनवगाहितस्याद्वादेनभ्यन्तमेकांशवलम्बिनां मति-
भेदाः प्रादुष्यन्ति । तदुक्तम्—“लोकिकयाऽऽस्तमस्ये,
विषदन्ते वादिनो विभिन्नाद्यम् । अविदिनपूर्वं येषां, स्वाद्वा-
दाविनिश्चयं तत्त्वम् ॥ १ ॥ ” येषां तु पुनः स्वाद्वाद्मते निश्चितं
तेषामस्तित्वनास्तित्वाऽऽदर्यस्य नयाभिप्रायेण कथाञ्चि-
दाश्रयणात् विवादाभाव एवेति, अत्र च बहु वक्तव्यं तन्नु नो-
क्यतं, प्रत्यक्षितरभयाद्, अन्यथ च सूत्रकृताऽऽदौ विस्तर-
ण सुविहितत्वादिति । ते च विषयतः परस्परतो विप्रतिपक्षाः
‘मायकम्’ इत्याश्रये धर्मं प्रहापयन्तः स्वतो नष्टाः परानपि
नाशयन्ति । तथाहि—केचित्सुखेन धर्ममिच्छुन्ति, अपरे दुः-
खेन, अन्ये स्वनाऽऽदिनेति, तथा मायक एवैको धर्मो योला-
यानिषां व्यञ्जनापर इत्येवं बद्धतोऽपुष्टधर्मोऽपिऽविदितपर-
माद्योऽपि प्रतारयति, तेषामुत्तरं दृश्यति—“अत्रापि अस्ति
लोको नास्ति वेत्यादौ जानीत सूयम्, ‘अकस्मा-
दिति’ मागधदेशे आगोपालाङ्गाऽऽदिना संस्कृतस्य-
वाचारणादिहापि तथैवोच्चारित इति, कस्मादिति
हेतुर्न कस्मादकस्माद् हेतोरभावादिवाच्यः, तत्रास्ति
लोक इत्युक्त्याप्येवं जानीत यथा न भवत्येवमक-
स्माद्, हेतोरभावादि । तथाहि—यद्येकान्तेनैव लोका-
ऽस्ति, ततोऽस्तिना सह समानाधिकरण्याद्यदस्ति तत्राकः
स्यात्, एवं च तत्रप्रतिपक्षोऽप्यलोकोऽस्तीति कृत्वा लोक-
एवालोकः स्यात्, व्याप्यसत्त्वाभेद व्यापकस्यापि सत्त्वाभा-
वलोकाभावः, तदभावे च तत्रप्रतिपक्षभूतस्य लोकस्य प्राग-
भावाभावः सर्वगतत्वं वा लोकस्य स्यादिति, अथवा लोका-
ऽस्ति । न च लोको भवति, लोकोऽपि नामास्ति, न च लोको-
ऽलोकाभाव इत्येवं स्याद्, अस्मिन् चैतत्, किं च—अस्ते-
व्यापकस्य लोकस्य घटपटाऽऽदौ वि लोकावभावाः, व्याप्य-
स्य व्यापकसत्त्वाभावात्तरावकावात्, किं च—अस्ति लोकः,
इत्येषाऽपि प्रतिपक्षा लोक इति कृत्वा हेतोरप्यस्तित्वात्, य-
दि तत्राद्वैतवैकस्यावतिः, तदकस्य हेतुभावाः, तदभावे च किं
न सिद्ध्यतीति ? उनास्तित्वाद्यप्यो लोक इत्येवं च प्रति-
पक्षादितिः स्यात्, तदेवमेकान्तेनैव लोकास्तित्वेऽभ्युपग-
म्यमाने हेतुभावः प्रदर्शितः, एवं नास्तिप्रतिपक्षायामपि
वाच्यम्, तथाहि—नास्ति लोक इति श्रुत्वा वाच्यः—किं भवा-
नस्त्युत नेति ? यद्यस्ति किं लोकान्तर्बर्त्तते, नवेति, यदि लो-
कान्तर्बर्त्तते कथं नास्ति लोक इति प्रतीतिः ? अथ बाह्यभूत-
स्ततः स्वरविषयवत्सदृशभूत एवेति कस्य मयास्तरं दानव्यम्,
इत्यनया दिशैकान्तवादिनः स्वयमभ्युक्त्यप्रतिपक्षतया इति,
एवमिति यथाऽऽस्तित्वनास्तित्वाद्यदस्तिप्राप्ताकस्मिकानिर्धु-
क्तिकः, एवं भ्रूवाभ्रवाऽऽद्योऽपि वादा निर्युक्तिका एवेति ।

अस्माकं तु स्वाद्वाद्वादिनां कथाञ्चिदभ्युपगमाच्च यद्यो-
क्तदोषानुपपन्नः, यतः स्वपरकलाभ्युदासापानाऽऽशाचं
दि चस्तुनो वस्तुत्वम्, अतः स्वदृश्यलक्षणकालस्वभावतोऽ-
स्ति परद्रव्याऽऽदिवस्तुत्वाप्राप्तीति । उक्तं च—“सर्वं सर्वं

को नेच्छेत्, स्वकयाऽऽदिवस्तुत्वात् । असदेव विषयोला-
यं सर्वं व्यवतिष्ठते ॥ १ ॥ ” इत्यादि, अस्मत्प्रतिपक्षानासर-
गमनिकायत्वात् प्रयासस्य, एवं भ्रूवाभ्रवाऽऽदिविषयि पञ्चा-
वयवेन दृशावयवेन वाऽभ्यधा वेकाग्रपक्षं विलिप्य स्वा-
द्वाद्यपक्षोऽभ्युदाऽऽशोय इति । आशा० १ ॥ अ० ८ अ० १
उ० । (अन्नादिगोलाविमानां व्याख्या स्वस्वस्यां) (अत्र
विस्तरः ‘शिगोय’ शब्दे चतुर्थभागे गतः) (‘लोय’ शब्दे च
चुदांशु गाथाभिर्दशविधयेन)

भूय—भूय—पु० । स्त्रीणां गर्भे, बालके च । वाच० । ६० १
उ० ३ प्रक० ।

भूयश्च—भूयश्च—वि० । भूयं गर्भं हन्ति इन्—कः गर्भघातके,
बालघातके च । वाच० । ६० १ उ० ३ प्रक० ।

भूतशय—भूतशय—क० । शय्यसङ्घाते, विशे० । हरिते वनस्य-
निर्भेदे, प्रहा० १ पृ० ।

भूदाश—भूदान—न० । भूमिदानं, आवा० १ ॥ अ० १ अ० २ अ० ३
(सदानस्य शुभकलादयजनकथमिराकरणम् ’ पुढवीकाइय’
शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६७ पुढ गतः)

भूवाल—भूपाल—पु० । भुवं पालयति । पाल—अल्ल । सपती, बा-
च० । स्वा० १ टा० ।

भूमिय—भूमृत्—पु० । भुवं विभक्तिं धारयति पालयति वा ।
भू—किप् । पवते; भूगले च । वाच० । आ० क० १ अ० ।

भूभूय—भूभूज—पु० । भुवं भुङ्क्ते भुनक्ति पालयति वा । भूज-
किप् । भूगले, वाच० । आ० क० १ अ० ।

भूमशया—देशी—स्थगने, “भूमशया पतिउज्जं । ” भूमश-
यति, देशीपदभेदतः, स्थगनमित्यर्थः । इय० १ उ० ।

भूमह—भूमह—पु० । अहोरात्रमवेषु निशुम्नुतेत्यु स्वप्नमवस्था-
तं सप्तविश्रुतिनम मुहूर्तं, स० ३० सम० ।

भूमि—भूमि—स्त्री० । भवस्यविमलं भूतानि । भू—मिक्, वा स्त्रीप् ।
पृथिव्याम्, वाच० । रा० । क्षेत्रे, अ० २ अ० १० ।

पञ्चा० । स्थण्डिले, उपा० १ अ० । पदस्याम्, स्वा० ३
टा० २ उ० । काले, स्वा० ३ टा० ४ उ० । स्थानमात्रे,
जिह्वायाम्, योगशालोके योगिनां विलस्यावस्थाभेदे, ए-
कसङ्ख्यायां च । वाच० । “यस्मिं भूमि । ” पाठ० ना०
२६४ गाथा ।

भूमिउदय—भूमृदक—न० । भूम्या उदकं भूमृदकम् । नद्यादि-
जलं, नि० भू० १ उ० ।

भूमिकेप—भूमिकम्—पु० । “शब्देन प्रहता भूमि—येश रसति
कम्पतः । सनापतिरमात्यश्च, राजा राज्यं च पीकते ॥ १ ॥ ”
इत्युक्तलक्षणे महाविभक्तिभेदे, स्वा० ८ टा० । (भूमिकम्पन
हेतुः ’ पुढवी ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६७ पुढ गतः)

भूमिकम्प—भूमिकम्पेन—न० । सर्मावयवमात्रा भूमेः परि-
कम्पेते, इ० १ उ० २ प्रक० । ग० । व्य० । आ० १ अ० ।

सर्मावयवमात्रा परिकम्पणं समीकम्पम् । नि० भू० ४ उ० ।

भूमिघर—भूमिगृह—न० । गृहभेदे, आवा० ६ अ० । प्रह० ।
स्वा० ।

भूमिद्व-भूमिद्व-वि० । भूमौ तिष्ठति । स्या-कः । अस्व-पत्नम् ।
भूरुद्धये, बाच० । नि० ७० १ उ० ।

भूमितुंडय-भूमितुण्डक-पुं० । वैताख्यपंचतस्ये विधाधरभेदे,
भूमितुंडगविज्ञापितयो भूमितुण्डकाः । आ० ७० १ अ० ।

भूमित्व-भूमिद्व-वि० । 'भूमिद्व' शब्दायै, नि० ७० १ उ० ।

भूमिदेव-भूमिदेव-पुं० । ब्राह्मणे, वि० । "लोयात्पुण्ड्रका-
रित्तु भूमिदेवसु बहुकलं दाणं । अथि नाम बंभंबंजुत्तु, किं
पुण्ड्रकमनिरयाणं ॥ १ ॥ " स्या० ४ टा० ३ उ० ।

भूमिपिताम-भूमिपिताम-पुं० । भूमौ पिशाच इव । तालवृक्षे,
बाच० । दं० ना० ६ वर्गे १०७ गाथा ।

भूमिप्रेष-भूमिप्रेष-न० । भूमिभूयः प्रेषणं बहुषा नि-
रीक्षणम् । भूवज्जुषा निरीक्षणे, पञ्चा० ४ विव० ।

भूमिभाग-भूमिभाग-पुं० । भूमिदेशे, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।
जो० । दृ० ।

तत्स यं वणसंडस्स अंतो बहुसमरमणिके भूमिभागे
पम्मे । से जहा थाप ए आलिगपुक्खेइ वा ० जाव था-
थाविहपंववोहिं मणीहिं तथेहिं उवसोभिण् ।

तस्य, यमिति पूर्ववत्, वनखण्डस्यान्तः-मध्ये बहु अन्त्यस्तं
समो बहुसमः, स चासौ रमणीयश्चल तथा, भूमिभागः प्रकृतः
कीदृश इत्याह- 'से' इति, तत् सल्लोकाप्रसिद्धम्, यथेति उ-
दाहरणपूर्वकं, नामिति शिष्याऽऽमन्त्रणे, 'ए' इति वाक्याल-
ङ्कारे, आलिङ्गं-मुरजो बाधाविशेषः, तस्य पुष्करं चर्मपुण्ड-
कं, तत्किंलाभ्यस्तसममिति, तेनोपमा कियते, इतिशब्दाः
सर्वेऽपि एवशब्दोपमाभूतवस्तुपमासिधौकताः । वा शब्दाः
समुच्चये, यावच्छब्देन बहुसमत्ववर्णको मलिनलक्षणवर्णक-
श्च प्राज्ञ इति । स चापम्- "मुरंगपुक्खेइ वा सरतलेइ वा
करतलेइ वा चंदमंडलेइ वा सरमंडलेइ वा आयंसमंडलेइ वा
उरम्मचम्मइ वा वल्लहचम्मइ वा वराहचम्मइ वा सीहच-
म्मइ वा वणचम्मइ वा छगलचम्मइ वा वीथियचम्मइ वा
अणंगसंडुकुलीगसहस्सवितने आवचपवडावसलेहिपेलेदि-
सोत्थियसंडोत्थियपूलमागुवडमागुमचकुंडकमणरंडकआर-
मारकुळावलिपउमपसलगरतंगवासंतोपउमजयमसिचि-
सेहिं सल्लापदिहं सप्यमेहिं समरीहपदिहं सउउजोपदिहं" इति ।
अत्र स्वाध्या-सुद्धं लोकाप्रतीतो मर्त्यः, तस्य पुष्करं सुद-
क्षपुष्करं तथा परिपूर्य-पानीयं भुंतं तज्जगं-सरतस्य त-
लम्-उपरितमो भागः सरतस्तलम्, 'अथ व्याख्यातौ विशेष-
प्रतिपत्तिः' इति निर्वातं जलपूर्णं सरो ब्राह्मम्, अग्न्या वा-
नोद्ध्वमानतयोच्चावचजलचिन्म विधत्तः सप्तमाधो 'अणेग-
संडुकुलीगसहस्सवितने' इति पदं योजनीयम् । उरज-
कणः, वृषभराहसिहद्व्यामङ्गलाः प्रतीताः, द्वीपी-विभ-
४००

कः, पतेयां प्रत्येकं चर्म अनेकेः शङ्खप्रमाणैः कीलकसहस्र-
यसो मद्भूमिः कीलकैस्ताडितं प्रायो मध्ये क्षामं भवति न
समतलं, तथाकृताश्चसम्भवात्, अतः शङ्खमदहं, वितलं
विततीकृतं ताडितमिति भावः । यथाऽऽत्यस्तं बहुलमं भवति
तथा तस्यापि वनखण्डस्यान्तर्बहुलमो भूमिभागः । पुनः
कथंभूत इत्याह- "थाणाविहपंववोहिं मणीहिं तथेहिं (म-
णितथेहिं) उवसोभिण्" इति योगः । नानाविधा-जातिभेदा
नानाप्रकारा ये पञ्चवर्णा मणयस्तृणानि च तैरुपमिताः,
कथंभूतैर्मणिभिरित्याह-आवर्त्ताऽऽदीनि-मणीनां जलपुण्यानि
तत्र आवर्त्ताः प्रतीताः, एकस्याऽऽवर्त्तस्य प्रथमिभुक्तः आवर्त्तः
प्रत्यावर्त्तः अथिः तथाविधविशुद्धात्ताऽऽदेः पक्वः तस्याऽऽ
अण्यथां विनिर्मताऽस्या अथिः सः प्रअथिः, स्वस्तिकः-प्रतीतः,
सौवस्तिकपुष्पमाधुषो च लक्षणविशेषौ लोकात् प्रत्येतयो,
वर्त्तमानकं शरावसंपुटे, मस्याप्यङ्कमकराण्डके जलधरवि-
शेषाण्डके प्रसिद्धे, 'आरमार' ति 'लक्षणविशेषौ सत्यमणि-
लक्षणवेदिनौ लोकादेवित्तयौ, पुष्पावलिपपत्रपत्रागतरतङ्क-
वासन्तीलतापञ्चालताः प्रतीताः, तासां भक्त्या-विचित्रत्वा वि-
त्रम्-आले खो येपु ते तथा, किमुक्तं भवति ?-आवर्त्ताऽऽदिल-
क्षणोपेतैः, तथा सर्वा शोभनाङ्गुवा-शोभा येनां ते तथा तैः,
'सप्यमेहिं' इत्यादि विशेषणत्रयं प्राप्तम् । एवं भूतैः नानावर्त्तैः
पञ्चवर्त्तैः मणिभिरुपैश्चोपमोभितः । जं० १ वत्त० ।

भूमियर-भूमियर-पुं० । सरीसृपाऽऽदिके तिरस्त्रि, सूत्र० १
श्रु० २ अ० १ उ० ।

भूमिरुह-भूमिरुह-पुं० । भूम्यां भूमौ वा रोहितः । रुह-कः ।
वृत्, वाच० । कुत्राके, भूमिरुहाणि कुत्राकाणि वर्षाकाल
भावीनि भूमिरुहाडकानीति प्रसिद्धानि । च० २ अथि० ।
प्रब० । भूट्टाऽऽप्याऽप्यत्र । वाच० ।

भूमिलिहण-भूमिलिहण-न० । भूमौ पश्याऽऽदिनाऽक्षरविले-
खने "भूमिलिहणविलिहणेहिं ।" तं० ।

भूमिसिन्धि-भूमिशी-पुं० । आरतवर्षभवे भाविनि स्वनामक्याते
चक्रवर्त्तसिन्धि, ति० ।

भूमिसेआ-भूमिशृङ्गा-स्त्री० । भ्रमलचर्मभेदे, स्या० १ टा० ।

भूमुउड-भूमुउड-न० । स्वनामक्याते नगरे, "पुरं भूमुकुटं नाम,
भूदेव्याः मुकुटोपमं" आ० ७० १ अ० ।

भूय-भूत-न० । स्यात्ये, उचिते, बाच० । अभूवन् भवन्ति
मविध्यन्तीति भूतानि । पृथिव्यापेकेन्द्रियेषु, " अम्हा सुवं
भवन्ति भविस्सन्ति य तम्हा भूतेति वचनम् । " आ० ७० ४
अ० । सर्वदा भवन्नाह भूतः । सूत्र० १ श्रु० २ अ० । आध्या० ।
भूतानि पृथिवीजलजलपवनपवनरूपतयः । पा० । आध० ।
सूत्र० । विशेष० । दृ० ।

किं मने धेव भूया, अत्थी नत्थि ति संसओ तुम्ह ।
वेयवपाण य अत्थे, न याणसी तेसिओ अत्थो । १६८८१
किं पञ्च भूतानि पृथिव्यादीनि सन्नि, किं वा न सन्तीति
मनसि, व्याख्यातरं पूर्ववत् । अयं च संशयः तत्र विदध्वे-

वपवधुतिनबन्धनः, तानि खाऽमुनि वेदपदानि—“स्वप्नोपमं वै सकलमित्येव ब्रह्मविधिरज्जला विधेय” इत्यादि । तथा “घावापृथिवी” इत्यादि । तथा “पृथिवी देवता आपो देवता” इत्यादि । तेषां च वेदपदानामयमर्थः तत्र प्रतिभासते—स्वप्नोपमं स्वप्नसदृशं, वै निपातोऽवधारणे, सकलमर्थेयं जगत्त्रियेव ब्रह्मविधेः परमाधमकारः, अज्जला प्रभु-
 येन न्यायेन विज्ञेयो ज्ञातव्यः, एवमादीनि वेदपदानि भूतनि-
 ह्वयपराणि । “घावापृथिवी” इत्यादीनि तु सप्ताप्रतिपादका-
 नि । ततः संशयः । तथा एवं ते खितखिन्नमो यथा सूताभाष
 एव समीचीनः, तेषां प्रमाणेनाग्रहणात् । तथाहि—अञ्जुरादि-
 विज्ञानस्याऽऽत्मन्वनं परमाणवो वा स्युः, परमाणुसमूहो वा,
 अथयवी वा । तत्र न तावत्परमाणवः, तेषामिन्द्रियविज्ञाने
 प्रतिभासाभावात् न खलु चाक्षुषे विज्ञाने परस्परविशकलि-
 ताः परमाणवः प्रतिभासन्ते; नापि समूहः, समूहो हि नाम
 द्वित्राऽऽदिपरमाणूनां संयोगः, स चातुपपन्न एव, विकल्पप्र-
 यातिरुक्तमात् । तथाहि—परमाणूनां संयोगो देशतो वा स्यात्,
 सर्वोऽऽत्मना वा । न तत्र न तावदेशेन, परमाणो देशाभावादन्य-
 था परमाणुवन्तते, परमाऽणुः परमाणुरिति व्युत्पत्तेः । अथ
 सर्वोऽऽत्मनेति पक्षः, तर्हि परमाणी प्रवेशादणुमात्रप्रसक्तिः ।
 तथा च पठन्ति—“संयोगो विद्यतेसि, देशेण सर्वहा व
 होजातिः । देशेण कदमयुक्तं, अणुमिति सर्वहा भवणे ॥”
 अथ ज्ञेयं परस्परं प्रत्यासन्नत्वमात्रमेवात्र संयोगः समूहो, न
 देशेन, न सर्वोऽऽत्मना वा, ततो न कश्चिद्देशः । तथा च सम्य-
 क् प्रत्येकमिव समुद्दितामापि तेषामग्रहणप्रसङ्गात् स्वस्वक-
 पावस्थितानां तेषामिन्द्रियगम्यत्वाभावात्, न च परस्परप्र-
 त्यासन्नत्वमव्युपपन्नम्, तद्वत् इयं दिग्भेदतो भवति, दिग्भे-
 दे च देशभेदसंभवाद्युक्तव्याघातः । अत्र च—“हाणी अणु-
 यत्सत्सु ३, तिसिभेदातो न अग्रहा चेव । तिसिभेदो पञ्चास-
 न्नयं सति परिकर्णमर्थेति ॥१॥” अथ वाऽन्यवीति पक्षः, सोऽ-
 न्ययुक्तः, अवयविन एवासंभवात्, तस्यावयवेषु व्यत्ययेयो-
 गात् । तथाहि—सोऽवयवी देशेन वर्तते, तत्रापि स एव प्रसङ्ग इत्य-
 नवस्था । अथ सर्वोऽत्मना, तर्हि यावतोऽवयवास्तावतोऽव-
 यविन इत्यवयवविषयप्रसङ्गः । अथ न ज्ञो देशेन वर्तते, सर्वो-
 ऽत्मना वा, किन्तु वर्तते इत्येवम्, तत उक्तदोषाप्रसङ्गः । तद्व्य-
 श्लोक्तम्, उक्तप्रसङ्गाद्व्यवस्थितिकेणान्यस्य वृत्तिप्रकारस्या
 सम्भवात् । अथ समवायलक्षणं सम्बन्धेन वर्तते इति म-
 न्यथा; तद्व्ययुक्तम्, समवायस्य वासिद्धत्वात्, न खलु वस्तु-
 ह्युपायान्तरालवर्तो तत्सम्बन्धनिबन्धनभूतो जन्तुकल्पः क-
 षिन्तु समवायं नाम पदार्थः प्रत्यक्षाऽऽदिप्रमाणविपर्ययस्ति,
 ततः कथं तन्मस्तित्येन मय्यामह ॥ अन्यच्च—सोऽपि समवा-
 यितुषु वर्तते इति वाच्यं, तद्व्यसमवायवन्तादिति चेत् ।
 तनु तत्रापि स एव प्रसङ्ग इत्यनवस्थाप्रसक्तिः । अथ स्वप-
 देशयत्सम्बन्धनस्वभावः समवायः, यथा स्वपरप्रकाशस्योर्मा-
 प्रदीपः, तेनाऽऽत्मनो स्वसमवायिनिः सह सम्बन्धयति, स्व-
 सप्तमायिनश्च परस्परमिति । तद्व्यमनोगमम्, विकल्पयुगाभा-
 नतिकमात् । तौ हि स्वभावां समवायाद्विज्ञौ वा स्यातामप्र-
 जी वा । यथायः पक्षः, ततो न समवायस्य तौ, सम्बन्धभावात् ।

वसन्तदयमर्भवत् । अधाभिधौ, ततः समवाय एव तौ, तद्व-
 व्यतिरिक्तत्वात्, तत्स्वरूपवत्, ततः कुतः स्वभावद्वयकल्पे-
 नेति भूतविषयप्रमाणाभावात् । एवं विज्ञेये स्फुटीकृते अगवा-
 तुसरमाह—वेदपदानामर्थे न जानासि, अशब्दात् युक्तिसा-
 धार्थ्यं च । तत्र तत्र संशयविषयवन्तानां वेदपदानामयमर्थः—
 “स्वप्नोपमं वै सकलम्” इत्यादीनि अध्यात्मविज्ञानार्थां मणि-
 कनकाङ्कनाऽऽदिसंयोगस्यानियतत्वात्, प्रास्थितत्वात्, विपा-
 ककटुकत्वात् आस्थानिवृत्तिपराणि, न तु तद्व्यवस्थाभाषप्र-
 तिपादकाणि । घावापृथिवीम्यादीनि तु भूतसप्ताप्रतिपादका-
 नि भवन्तीऽपि प्रतीतानि, ततो वेदसिद्धा भूतानां सत्ता ।
 यद्ययुक्तम्—भूताभात्र एव समीचीनः, तेषां प्रमाणेनाग्रहणादि-
 त्यादितद्व्यस्यम् । भूतानां प्रत्यक्षाऽऽदिप्रमाणसिद्धत्वात् ।
 तथाहि—द्विविधं परमाणूनां रूपं—साधारणसाम्यारणं च ।
 तत्र यदसाधारणं रूपं, तत (न) चाक्षुषे विज्ञाने प्रतिभासन्ते,
 साधारणं तु रूपं प्रतिभासन्ते एव । न च वाच्यं साधर-
 णं रूपं नास्त्येव, तदभावे खल्वेव परमाणुव्यतिरेकेणान्येनाम-
 परमाणुत्वप्रसङ्गात् । परमाणुत्वेनापि तद्व्यवस्थाभावात् । अ-
 न्यथाऽस्मद्भूतपदमग्रमन्तः अथ यद्वत्परमाणुत्वेन तद्व्यव-
 पत्तम् । तत्तद्व्यवस्थाकुलिमात्रादकल्पितसत्ताकं, यथाऽयम-
 पिपरमाणुरपरमाणोर्व्यावृत्तौभ्यमथ परमाणोर्व्यावृत्तौतां न तु
 पारमार्थिकम् । तदेतद्व्युक्तम् । स्वतन्त्रतुल्यकत्वाभावे तद्व्य-
 थावृत्तेरपि साधारण्यार्थां प्रसंसवात् । न खलु यथाऽष्टात् व्या-
 वृत्तिस्तथा पटव्यपि पटेन सह, पटस्य तुल्यकत्वाभावात् ।
 अथ सर्वे स्वलक्षणं सकलसजातीयविजातीयव्यावृत्तिस्वभा-
 वं, ततः समानरूपत्वाभावेऽपि विजातीयव्यावृत्तेः समानता ।
 तदपि न युक्तिसमम् । विजातीयव्यो व्यावृत्तौ परमाणुत्वस्येव
 सजातीयव्योव्यावृत्तापरमाणुत्वप्रसङ्गात्, न्यायस्यमानवन्त-
 तः । भवन्मतेन सजातीयव्यावृत्तात्पि वस्तुन उपपत्तेः, अनेक-
 स्वभावेन सर्वेभ्यो व्यावृत्तिः, तेषां सर्वेषामपि व्यावृत्तिविषया-
 नामेककूपताप्रसक्तिः । तथाहि—घटाद्व्यावृत्ते पटो, घटव्या-
 वृत्तिस्वभावतैव व्यावृत्ते, तर्हि बलात् स्वमस्य घटक-
 पतातुषुकिः, अन्यथा तत्स्वत्वभावना व्यावृत्त्यायोगात्,
 तस्माद्वयसि परमाणूनां द्वे रूपे प्रतिपत्त्ये—तुल्यमतुल्यं च ।
 तत्र तुल्यरूपेण चाक्षुषे विज्ञाने समुद्दिताः परमाणवः प्र-
 तिभासन्त इति भूतानां प्रत्यक्षविषयता यदपि । समूहपक्षेऽ-
 भिहितम्—परमाणूनां संयोगो देशतो वा स्यात्, सर्वोऽत्मना-
 वा इत्यादि । तत्र पक्षद्वयेऽप्येवम् । परमाणूनां सिद्धिपरि-
 मन्शक्तिसमम्भिततया कदाचिद्देशतः, कदाचित्सर्वोऽत्मना स-
 म्बन्धभावात् । न च वाच्यम्—देशाव्युपगमे परमाणोः परमा-
 नुप्रसङ्गः । परमाणुर्हि स उच्यते, यतो नान्यद्व्यवस्थेः परमाऽणुः
 परमाणुरिति व्युत्पत्तेः । न च विवक्षितान् परमाणोरन्यद-
 रूपनरसित, नापरमाणुत्वाव्याघातः । तथा च सति देशकाला-
 ऽऽदिस्मात्राविशेषसंपादितपरिणामविशेषपरिकल्पितानां
 परमाणूनां परस्परं यत् प्रत्यासन्नत्वमेव परमाणुसमूह एव-
 एव च देशतः परमाणूनां सम्बन्धः ।

तथा चोक्तम्—

“जं चेव अणु अणुय, पचवालअलनं मिहो एय ।
 तं चेव अलनं, विस्तिपरिणामसंवाचं ॥
 देशेण तु संबंघो, द्वे देशे सति कदमयुत्तं पि ।

अप्यतरामावातो, न अप्यतराव ततो अग्रिह ॥ ”
 अथ दिग्भेदतो यो भेदः, स एवाभ्यद्वयतमस्तति कथं न
 परमाणुष्यव्याधातः । तदप्युक्तम् । सत्यकृतस्वापरिज्ञानात् ।
 परमोऽणुर्हि स उच्यते, यो द्रव्यतोऽशक्यमेव । न च विष-
 क्षितस्य परमाणुर्द्रव्येण शक्यऽऽदिना भेद आधादियन्तु
 शक्यत । तथा बोद्धव्यं—“सत्येण सुनिकृतेषु वि, क्षेपे
 भेषु च जं करि न शक्य । तं परमाणुं सिद्धं, वयंति
 आह्वयमाणाणुं ॥ ” ततोऽप्यस्य पृथग्द्रव्यरूपस्याप्यतर-
 स्यामाव्याव्याहृतं वहाद्व्यभेदेऽपि परमाणुत्वम् । उक्तं च—
 ‘द्विषि भेदातो विचय, स्वभवेदतो क्व न अप्यतरगे ति ।
 द्रव्येण सत्यमेवं, विषयिण्यं ता कुतो तमिह ॥ ११४ ॥’ योऽपि
 सत्त्वामपस्ये दोष उक्तो यथा परमाणुत्वमात्रमसक्य इति । सौऽ-
 प्युक्तः । यतो न परमाणुः परमाणुविनाशकः, सतः सर्वथा
 विनाशयोगात्, ततो द्वाविप परमाणु तथाविधपरिणामवि-
 शेषतः सर्वोऽभ्यमना सदृश्यमापद्यमानो सतेष्ववयविशेषा-
 त् प्रकृतद्रव्यरूपकपतामिव प्राप्नुते, न परमाणुमात्रमित्यदोषः ।
 उक्तं च—“न य अप्यनेन तं जत, सत्तातो सव्यहा वि संभोगे ।
 बाधरनुत्तत्ताणा, सभावनो उववयविलेसो ॥ ११५ ॥” अथयविप-
 क्षोक्तद्रव्यमनवकाशपृथग्द्रव्यान्तररूपस्यावयविनोऽस्माभि-
 रनभ्युपगमात् । य एव हि परमाणुनां तथाविधदेशकालाऽदि-
 सामग्रीविशेषासंवेक्षणं विवक्षितजलधारणाऽदिक्रियासम-
 योः समाना परिणामविशेषः सोऽवयवो, ततः कुतो देशकाल-
 कृतिविकल्पदोषावकाशः, शेषं तु समवायपक्षोक्तमनभ्युपग-
 मात् ततः क्षतिमावहति । आ० म० १ अ० । वनस्प-
 ती, उत्त० १ अ० । आ० । “भूतास्तु तद्यः स्मृताः ।” आच०
 १ अ० २ अ० ६ उ० । आ० । स्या० । जा० । प्राणिनि, आच० १
 अ० २ अ० ३ उ० । आच० । प्रज० । उत्त० । स० । जीवे,
 आनु० । उत्त० । आच० । सूत्र० । जन्तुषु, सूत्र० २ अ० ६ अ० ।
 प्रकृतिशक्तिनि चेतानि—“पाशाणं भूया यं जीवा न सत्ता मं”
 प्रकृतिशक्तिनि चेतानि । आच० १ अ० ६ अ० ५ उ० । जी-
 वो जन्तुसुमात्रं प्राणी सर्वथो भूत इति पर्यायाः । विशेष० ।
 आच० । स० । सूत्र० । स्या० । चतुर्दशभूतग्रामि, आच० १ अ०
 ३ अ० २ उ० । “भूतानां जगदीं ठाणं” भूतानां स्थावरजङ्ग-
 मानाम् । सूत्र० १ अ० १ अ० । तत्त्वानुसंधाने, “सुखं निर-
 स्य भूतेन ।” इति स्मृतिः । बाच० । अवस्थायां च । “ओ-
 णिभूय वीर्यं” योम्यवस्थे बीज इति । आच० १ अ० १ अ०
 ५ उ० । प्रवर्तयेद, जी० । जा० । स्या० । अन्तु । आ० । प्रवर्त-
 जी० । भूता नवविधाः । तद्यथा—सुकृपाः १, प्रतिकृपाः
 २, अतिकृपाः ३, भूतोत्तमाः ४, रूपाः ५, महास्कन्धाः ६,
 महावेगाः ७, प्रतिच्छायाः ८, आकाशगाः ९ । प्रज० १ पद ।
 मेते, प्रज० २ सख० द्वार । पिशाचे, स्या० । (ते च
 ‘पिशाच’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६३६ पृष्ठे दृष्टिताः)
 कुमारे, योगान्द्रे, कृष्णपक्षे, बाच० । यक्षसमुद्रानन्तरभवे
 स्वनामक्याते द्वीपे, भूतद्वीपानन्तरभवे स्वनामक्याते समु-
 द्रे च । पुं० । प्रज० १५ पद । यत्र भूतवरमहाभूतवरी देवी,
 सूत्र० १६ पादु० । अर्तति, पञ्चाकृति, विशेष० । आ० म०
 कल्प० । जाते, विपा० १ अ० ६ अ० । दयपक्षे, आ० म० १
 अ० । विद्यमाने, विशेष० । प्राप्ते, नि० १ अ० ३ वर्य ।
 सूत्र० । स्या० । आ० । उपमायै, आनु० । रा० । आ० । स्या० ।

तादर्थ्ये, प्रकृत्यर्थे, स्या० ५ डा० १ उ० । “उन्मत्तगमूय ।”
 उन्मत्तक इवांमत्तकभूतो, भूतशब्दस्योपमायाध्यात् । उन्म-
 त्तक एव वा उन्मत्तकभूतः भूतशब्दस्य प्रकृत्यर्थस्यात् । स्या०
 ५ डा० ५ उ० । “आवर्तम तादर्थ्यं व होज पतिरस्य भूयसहो
 सि ।” (१२५) आ० । “आवर्तमे देसो जलु एसां सुरलोयभूय
 मो एरथ ।” (१२५) आवर्त, उपमानाद्यभूतशब्दप्रयोगा-
 देशः सत्येव तादृशोऽदिकृष्णऽऽदिगुणोपेतत्वात्सुरलोकोऽ-
 यमः आ० । “तादर्थ्यं पुण्य एसां, सीयोभूयसुरगं ति निहिङ्गः”
 (१२७) तादर्थ्यं पुनस्तदर्थमात्रे पुनरेव भूतशब्दप्रयोगः सीती-
 भूतमुद्रकमुष्णं सत्ययोगान्तरमापन्नाति निहिङ्गः । आ० ।
 सूत्र० । स्याये, उचिन्ते, वृत्ते, सत्ये, यथायै, वास्तविके च ।
 नि० । “भूतमन्युपगम्यस्ते, द्वीपते इयवहारतः ।” इति स्मृतिः ।
 बाच० । आच० ५ अ० । सूत्र० । स्या० ।
 भूयकार-भूयस्कार-पुं० । प्रकृतीनां बन्धभेदे, तत्रैकविधाऽऽप-
 र्यन्तरबन्धको भूत्वा यत्र पुनरपि वक्ष्यिष्याऽऽदिबहुबन्धको
 भवति स प्रथमसमयं भूयस्कारबन्धः । कर्म० ५ कर्म० ।
 “यगादिहेन भूमा ।” एकाऽऽदिभिरैकालाद्विधादिभिः प्रकृति-
 भिरधिकं बन्धे (भूयस्ति) भूयस्कारनामबन्धो भवति, येषां
 बन्धा वक्ष्यन्ते, यद् वक्ष्या सप्त बध्नति, सप्त बध्वा
 अष्टौ बध्नातीति । कर्म० ५ कर्म० । क० प्र० । पं० सं० ।
 भूयगर्व-भूतगर्व-स्त्री० । स्या० ५ डा० १ उ० । (स्यास्या
 ‘भुजग’ शब्देऽन्तरं दृष्टया ।)
 भूयगा-भूतगा-स्त्री० । अतिक्रियास्य महोरोगोन्मत्ताग्रमहि-
 ध्याम्, स्या० ५ डा० १ उ० ।
 भूयगुह-भूतगुह-न० । अन्तरिक्षानगरीस्थे स्वनामक्याते
 इत्यन्तरिक्षे, “अन्तरिक्षा नगरी, तस्य भूतगुहं नाम वेद्यं”
 उत्त० ३ अ० । कल्प० । स्या० । आ० म० । आ० वृ० ।
 भूयगुहा-भूतगुहा-स्त्री० । मधुरानगरीस्थे स्वनामक्याते इत्य-
 न्तरगुहे, विशेष० । आ० म० ।
 भूयगुहाज्ञा-भूतगुहाज्ञान-न० । अन्तरिक्षानगरीस्थे उ-
 धाने, “तत्र भूतगुहोधाने, तस्युः श्रीगुप्तसूरयः ।” आ०
 क० १ अ० ।
 भूयगह-भूतगह-पुं० । प्रहमेदे, जी० ३ प्रति० ५ अग्रि० ।
 भूयगम-भूतगम-पुं० । भूतानि जीवास्तेषां ग्रामः समूहो
 भूतग्रामः । जीवसमूहे, स० ।
 चउदभ भूयगमा पक्षता । ते जहा-सुहृदा अपजत्तया,
 सुहृदा पजत्तया, बादरा अपजत्तया, बादरा पजत्तया,
 वेहदिया अपजत्तया, वेहदिया पजत्तया, तेहदिया अपजत्त-
 तया, तेहदिया पजत्तया, चउरिदिया अपजत्तया, चउ-
 रिदिया पजत्तया, पंचिदिया असजि अपजत्तया, पंचि-
 दिशा असजि पजत्तया, पंचिदिया सजि अपजत्तया,
 पंचिदिया सजि पजत्तया ।
 तत्र चउरिद भूतग्रामः—भूतानि जीवाः, तेषां ग्रामाः स-
 मूहाः भूतग्रामाः, तत्र स्वनामः स्वसनामकमोदवर्तित्वात्,

पृथिव्यादय एकेन्द्रियाः किंभूता । अपर्याप्तकाः तत्कर्मोद्या-
वपरिपुष्टेस्वकीयपयांसय इत्येको ग्रामः । एवमेते एव
पर्याप्तकास्तथैव परिपुष्टेस्वकीयपयांसय इति द्वितीयः । एवं
बादरावावरनामकर्मोद्यात् पृथिव्यादय एव, तेऽपि पर्याप्ते-
तरमेवाद् द्विधा, एवं द्वीन्द्रियाऽऽद्वयोऽपि, नवरं पञ्चेन्द्रियाः
संज्ञिनो मनःपर्याप्पयुक्ता इतरे त्वसंज्ञिन इति । स० १४
सम० । ४० । सूत्र० । अथवा चतुर्दशभूतप्रामाः चतुर्दश गुण-
स्थानकानि । आ० सू० ४ अ० ।

भूयष्टिरहव-भूतनिहव-पुं० । असत्यभेदे, भूतनिहवो यथाना-
स्त्यात्मा, नास्ति पुरणं, नास्ति पापमित्यादि । ४०
२ अ० ।

भूयदियस-भूतदत्त-पुं० । नागाजुनमहर्षेः शिष्ये स्वनाम-
व्यति आचार्य्यं, न० ।

भूयहियपगम्भे, वंदेऽई भूयदिसमायिरि ।

भवभयवुच्छयकरे, सोसे नागजुनुरिसीखं ॥ ३६ ॥

भूतहितप्रगल्भान् अनकथा सकलसंघहितोपदेशानसम-
थान् भवभयवुच्छयकरान् सनुपदेशाऽऽविना संसारमय-
व्यवच्छेदकरशशीलान् नागाजुनमहर्षीणां नागाजुनमहर्षिसूरी-
णां शिष्यान् भूतदिक्षनामकानाचार्यान् अई वन्दे । सूत्रं च
भूतदिक्षशब्दात्मकारोऽस्मात्तल्लिङ्गः ॥ ३६ ॥ न० ।

भूयदियुषा-भूतदत्ता-स्त्री० । आचार्यसंभूतविजयस्य शिष्या-
यां नवमनन्तरं महापद्मायैरामायस्य शुकटालस्य बृहतरि-
श्वलभद्रस्य भगिन्यां स्वनामकथायां आविकायाम्, आ०
४ अ० । आच० । कल्प० । ('भूलभद्र' शब्दे चतुर्थभागे
२४१४ वृष्टं कथोक्ता) राजपुहनगरस्यस्य श्रेणिकस्य राज्ञः
स्वनामकथायां आर्यायाम्, तद्वक्तव्यता नन्दावत् ।
अन० ।

भूयपदिषा-भूतपतिमा-स्त्री० । भूतप्रतिकृती, जी० ३ प्रति०
४ अ० ।

भूयपुक्व-भूतपूर्व-त्रि० । कृतपूर्वे, आ० म० १ अ० ।

भूयवलि-भूतवलि-पुं० । पत्रपत्रकनास्तुताऽप्येतुरभिगम्भो-
दकोम्भिभे सिद्धाभ्रप्रलेपकं प्रतोपहारे, ४० २ अ० ।
पञ्चा० ।

भूयभद-भूतभद्र-पुं० । भूतह्रीपश्ये देवे, ४० प्र० २० पाङ्ग० ।

भूयभावं-भूतभावं-त्रि० । पञ्चात्कृता भावः पर्यायो यस्य ।

'अनुभूतपर्यायं द्रव्ये, भूतभावं द्रव्यम् । अनुभूतवृत्ताधार-
स्वपर्यायातिरिक्तघनघटवत् । विश० ।

भूयभावन-भूतभावन-स्त्री० । भूते सत्यं भाव्यतेऽनेनेति ।
सत्यभावे, आच० ४ अ० । दृष्ट० । भूतानि पृथिव्यादीनि
भावयति जनयति, भूतिश्च । लघुट् । भूना सत्या यथाद्यो
भावना यस्य वा । विश्वी, बहुकर्मैवे च । पुं० । वाच० ।

भूयभावन-भूतभावन-स्त्री० । भूतस्य यथावस्थितवस्तुनो
भावनोऽनेकात्मपरिच्छेदः । यथाऽवस्थितवस्तुनोऽनेकात्मप-
रिच्छेदे, आच० ४ अ० । दृष्ट० । भूतानां भावनो भावना वासना
भूतभावन । सध्वानां वासनायाम्, दृष्ट० ४ तत्त्व । आच० ।

भूयसंदलपविमसि-भूतयदलमविमसि-न० । नाटयविमि-
दे, रा० ।

भूयरूव-भूतरूप-त्रि० । कोमलकणे, "भूयकवि ति वा पुनो ।"
भूतानि कपायवद्वारधीभिः कोमलकलकपाणि येषु ते तथा ।
दृष्ट० ४ तत्त्व । "भूतकवाणि वा ।" आच० २ भू० १ सू०
४ अ० २ उ० ।

भूयलया-भूतलता-स्त्री० । लताभेदे, रा० ।

भूयवर्हिसिया-भूतावर्तसिका-स्त्री० । रतिकरपर्वतस्य दक्षि-
णस्यां विशि स्थितायां शुकस्य देवेन्द्रस्याग्रमहिष्याम्, अ-
नरसः स्वनामकथायां राजधान्याम्, जी० ३ प्रति० ४
अ० । "भूया भूयवर्हिसि, यथा, पुष्टेय दक्षिणक्षेत्रे अवह ।"
ही० ।

भूयवर-भूतवर-पुं० । भूतोदसमुद्रस्ये देवे, ४० प्र० २०
पाङ्ग० । सूत्र० ।

भूयवाद्य-भूतवादिक-पुं० । व्यन्तरनिकायभेदे, तन्निवासि-
नि व्यन्तरजातिभेदे च । प्रथ० १६४ द्वार । गम्भवेभेदे,
प्रह्ण० १ पद । प्रश्न० । जी० । बाह्यस्वत्यमानुसारिणि चार्वा-
के, तैर्हि भूतव्यतिरिक्तं नाऽऽस्माऽऽदि किञ्चिन्मन्यत इति ।
सूत्र० १ छु० १ अ० १ उ० ।

भूयवाय-भूतवाद-पुं० । भूताः सद्यभूताः पदार्थास्तेषां बाह्ये
भूतवादाः । स्या० १० डा० । अंशपर्यवशेषाभिव्यक्त्य समप्रव-
स्तुस्तोमस्य भूतस्य सद्यभूतस्य बाह्यो भलनं यत्राऽसौ भूत-
वादः । अथवा-अनुगतव्यावृत्ताऽपरिशेषधर्मेकत्वापान्विना-
नां समेदप्रमेदानां भूतानां प्रमाणं बाह्यं यत्राऽसौ भूतवाद्यः ।
विश० । दृष्टिवादे, कर्म० ६ कर्म० ।

भूयविगम-भूतविगम-पुं० । भूतानां पृथिव्यादीनां विगम आ-
त्यन्तिको विद्योनां भूतविगमः । पृथिव्यादीनामात्यन्तिको वि-
द्योमे, वा० १६ विद्य० ।

भूयविज्ञा-भूतविद्या-स्त्री० । भूताऽदीनां निग्रहार्थं विद्या तन्त्रं
भूतविद्या । आयुर्वेदभेदे, सा हि देवास्तुत्तमगन्धर्वसाराक्षसपि-
रूपिषात्मनामथहाऽऽपुष्टपुष्टवेनसां शास्त्रिकर्मवैज्ञानकरणा-
ऽऽदिप्रदोषसमनार्थमिति । स्या० ८ डा० । विद्या० ।

भूयसग-भूतसर्ग-पुं० । भूतानां सृष्टौ, स्या० । ब्राह्मजाप्राण्य-
सौम्येन्द्रगान्धर्वसाराक्षसपिषाक्षमेदावृष्टिषां देवः सर्वःप-
शुभृगपरिहारीरूपस्थावरंभद्रापञ्चविधस्त्रैययोगः । ब्राह्म-
त्वाऽधवाभन्तरमेदाविषयता वैकविधो मानुषः । इति चतुर्द-
शधा भूतसर्गः । स्या० ।

भूयसिरी-भूतस्री-स्त्री० । अरुणानरीश्वरस्य सौमदत्तब्राह्मण-
स्य भार्यायाम्, डा० १ छु० १४ अ० । (तद्वक्तव्यता 'दुर्बरे'
शब्दे चतुर्थभागे २४७४ वृष्टं गता)

भूयसिहा-भूतशिखा-स्त्री० । बिराटविषयस्थसिंहपुरनगरस्य-
स्य चर्मनामकप्रामयिकस्य भार्यायाम्, दृष्ट० २ तत्त्व ।

भूयहिय-भूतहित-त्रि० । भूताः प्राणिनस्तेषां हितः पश्यो
भूतहितः । प्राणिनां वधमे, दृष्ट० ४ तत्त्व ।

भूया-भूता-स्त्री० । आर्यैर्लसूतविजयस्य शिष्यायां ब्रह्मप-
द्यापतेभ्यमनन्वस्य मन्त्रिणाः शकटाक्षस्य सुहितरि स्फुल्लम-
द्रस्य भगिन्याम्, आ० ख० ४ अ० । आ० क० । ति० ।
आव० । कटप० । रतिकरपक्षेतस्य पूर्वस्यां दिशि स्थितायां
शकस्य देवेश्वस्यामलाया अग्रमहिष्याः स्वनामकथातायां रा-
जपाण्याम्, जी० ३ मिति० ४ अक्षि० द्वी० । राजपूतनगर-
स्यस्य सुतशैलस्य गृहपतेः प्रियायां भार्यावासुपत्तायां
स्वनामकथातायां दारिकायाम्, नि० । (तद्वत्त्वम्यता 'सि-
रिदेवी' शब्देऽन्तिमभागे अभिव्यति)

भूयाश्चंद-भूतानन्द-पुं० । स्वनामकथाते नागकुमारिन्द्रे,
स्या० ६ डा० । स० । आ० ख० । जीवा० । प्रज्ञा० । भ० ।
राजपूतनगरस्यस्य कृत्तिकराजस्य स्वनामकथाते हस्ति-
नि, भ० १७ श० १ ।

भूयाश्चंदे यं भंते । इत्यराया कभोहितो अश्वतरं उन्व-
ट्टिना ? , भूयाश्चंद एव अश्व उदायी० जाव भंते का-
रिति । भ० १७ श० १ उ० ।

भूयाश्चंदपाह-भूतानन्दप्रप-पुं० । अकणोदसमुद्रस्य स्वना-
मकथाते भूतानन्दव्योत्पातपर्वने, स्या० १० डा० ।

भूयाभिसंक्र-भूताभिषङ्ग-त्रि० । भूताभ्यभिषङ्कते विभ्यति
वस्मात्तथा । भूतानां अभिरुहं, स्या० ७ डा० ।

भूयाभिर्भङ्गा-भूताभिषङ्गा-स्त्री० । भूतेषु अन्तुपुपमर्हङ्गा-
भूतानिभङ्गा । सूत्र० १ भू० १४ अ० । जीवोपमर्होऽत्र भ-
विष्यतीत्येव बुद्धिः । सूत्र० २ भू० ६ अ० ।

भूयावाय-भूतावाद-पुं० । 'भूयावाय' शब्दार्थे, विशेषः ।

भूयाववाय-भूतोपवात-त्रि० । भूतानां सस्वनामुपघातो य-
स्मिन् सः । सस्वोपघातके, 'भूयोववायास्ववस्यपणिहाणं' ।
भूतोपवात-क्षिप्रि, मित्रि, व्यापादित्यादि । आव० ४ अ० ।

भूयोववाय-भूतोपवातिक-त्रि० । भूताभ्येकेन्द्रियाः, तान-
नयंत उपहन्तीति भूतोपवातिकः । स० २० स० । भू-
तानामुपहन्तारं, आ० ख० ४ अ० । आव० । भूतोप-
वातिकः प्रयोजनमन्त्रेण अक्षिरत्नलातागौरवैर्वा भूया नि-
मित्तं वा आधाकमोऽऽधिकं वा पुष्पाऽऽत्मनेऽपि समाह्वान-
नः अन्वधा तादृशं किञ्चित् आपते वा करोति येन भू-
तोपघातो भवति । दशा० १ अ० ।

भूयोवरोह-भूतोपरोह-पुं० । भूतानि पृथिव्यादीनि तेषामु-
परोहस्तत्सङ्गहनाऽऽविलस्यो भूतोपरोहः । पृथिव्यादीनां
सङ्गहनाऽऽदिके, 'भूयोवरोहद्विभो, सो देवो आपमा-
गस्त' । आव० ४ अ० ।

भूर-भूर-अव्य० । भूतोके, वा० ।

भूरि-भूरि-पुं० । भू-क्रि० । विष्ठी, शिषे, इत्येव । स्वर्थे,
न० । प्रचुरे, नि० । हाव० । अष्ट० १७ अष्ट० । अ० । सूत्र० ।

भूरिहा-देही-भूगह्याम्, दे० ना० ६ वर्ग० १०१ गाथा ।

भूरिवस-भूरिवर्ष-त्रि० । अनेकवर्षे, सूत्र० १ भू० ६ अ० ।

भूसस-भूसस-न० । भूप्येतेऽनेन भूषः । करणे, ह्युट् । आ-
४०१

अरेण, जी० । जी० । "आहरणं भूसणं अशंकारो ।" पाठ०
ना० ११६ गाथा । ब्रह्मा० नूतुराऽऽदिके, स्या० २ डा० ३ उ० ।
आमरसाध्यप्रारिधेयानि भूषसांमुपाङ्गपरिधेयानीति । क-
एव० १ अक्षि० २ अक्ष । अक्षि ह्युट् । शोभाकरणे, उत्त० १६
अ० । मयदनाऽऽदिना विभूषाकरणे, प्रश्न ४ सम्म० द्वार ।
भूसिप-भूसित-त्रि० । भूष-कः । अलङ्कृते, वाच० । अस्त १
भू० ३ वर्ग० २ अ० ।

भे-भुधमत्-त्रि० । भवति, "मे तुभ्ये ।" पाठ० ना० २३१
गाथा । "मे तुभ्ये तुभ्यं तुभ्यं तुभ्यं उभ्ये जसा" ॥ ३ ।
६१ ॥ प्रा० ३ पाह ।

भेङ्ग-भेदवत्-त्रि० । मरवर्षे इक्ष्मत्ययः प्राकृतलक्षणवशात् ।
निषे, पं० ख० ४ द्वार ।

भेग-भेक-पुं० । भि-कृत्, कस्य मेवम् । अनुभेदे, भेधे । किर्यां
कीप् । "भेकी पादेन धातिता ।" आ० क० १ अ० । मयद-
कपर्यां वा । वाच० ।

भेज-देही-मीरा, दे० ना० ६ वर्ग० १०७ गाथा ।

भेजलज-देही-मीरी, दे० ना० ६ वर्ग० १०७ गाथा ।

भेडी-भिएडी-स्त्री० । शुक्रभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

भेदियालिग-भिएदकालिङ्ग-न० । अमराभयविशेषे, जी०
३ मिति० १ अक्षि० २ उ० ।

भेद-भेद-पुं० । "किरिभेरे रो जः" ॥ ३ । २५१ ॥ इति
प्राकृतसूत्रशास्त्रे जः । प्रा० १ पाह । मिथीकरणे, स्या०
६ डा० । मीरी, दे० ना० ६ वर्ग० १०७ गाथा ।

भेत्तव-भेत्तव-त्रि० । भेदनीये, नि० ख० २० उ० ।

भेचा-भेचु-त्रि० । छलाऽऽदिना भेदनकर्तृते, सूत्र० १ भू० ६
अ० । आवा० ।

भेचु-भिशवा-अव्य० । भेदनं कृतेत्यर्थे, व्य० । प्रा० २ पाह ।

भेचुआवा-भिशवा-अव्य० । 'भेचु' शब्दार्थे, व्य० । प्रा० २ पाह ।

भेप-भेद-पुं० । भिष्ट-पञ्च । पृथकरणे, "भेदो विद्योजन-
मिति ।" प्रश्न० ३ आध० द्वार । नि० ख० । भेदो विषटन-
मिति । आ० म० १ अ० । विशेष० । सम्म० । छेदे, दा० । आ० ।
विदारणे, आव० ४ अ० । अनु० । द्वैधीभाषोपादाने, दश०
४ तय । स्फोटने, स्या० ४ डा० १ उ० । भूषणे, सूत्र०
१ भू० ४ अ० २ उ० । नाशे, प्रश्न० ४ आध० द्वार । स० । भि-
द्यते परस्परमिति भेदः । विशेष० । आ० । विशेषो भेदो व्य-
क्रितित्वनर्थान्तरम् । स्या० २ डा० १ उ० । विशेष० । आ०
म० । विशेषाः भेदाः पर्यायाः । विशेष० । मङ्ग, भ० २ श०
१ उ० । भङ्गः प्रकारो भेद इति । अनु० । "भेदो सि वा, नि-
कप्यो सि वा, पगारो सि वा पगद्धा ।" आ० ख० १ अ० । भेदा
विकल्पा अंशा इति । न० । प्रकृतिरंशो भेद इति पर्यायाः ।
आव० ४ अ० । "पयडीसो सि वा, पञ्जासो सि वा, भेद सि वा
पगद्धा ।" आ० ख० १ अ० । दश० । आव० । सूत्र० । आ० ।
उत्त० । अ० । विजिगीषितशत्रुपरिवारस्य स्वाभ्यादित्स्नेहा-
पनयनाऽऽदिके नीतिभेदे, आ० १ भू० १ अ० । आ० म० ।
नायकसिक्कयाभिषेकभेदकरणे भेद इति । विपा० १ भू० ४

अ० । स्वामिनः पदातिषु, पदातीनां च स्वामिन्पवित्रवा-
लोत्पादने भेद इति । विपा० १ भू० ३ अ० । तद्वपे अर्थ-
योगिभेदे च । स्वा० ३ डा० ३ उ० । उक्तं च- " स्नेहसामा-
पययनं, संघर्षोत्पादने तथा । संतञ्जनञ्च भेदेर्भेदस्तु वि-
विधः स्मृतः ॥ ४ ॥ " संघर्षः स्पर्शा, संतञ्जनं चास्वा-
स्मिन्पवित्रमिदं पवित्रार्थं सौम्यं भविष्यतीत्यादिरूप-
मिति । स्वा० ३ डा० ३ उ० । म्यायमतीक्ष्णं अन्वयमात्रे
च । यथा घटात् पटस्य भेदः तादात्म्येनाभावः । वाच० ।
भेदा नाम गृहीतवापाऽऽदिका रात्रौ च जीवहिंसाऽऽदिपरा
स्नेहकृतिशेषाः । विशेष० ।

भेयश्वा-भेदमित्या-अव्य० । भेदं कारयित्वेत्यर्थः । स्वा० ।
६ डा० ।

भेयकर-भेदकर-वि० । भेदनकारिणि । औ० । आचा० । घेन
कृतेन गच्छस्य भेदो भवति तत्प्रातिष्ठति इति । दशा० १ अ० ।
भेयग-भेदक-वि० । भिद्-एतल्ल । रचके, विदारके, भेदका-
रके, विशेषणे च । वाच० । व्य० १ उ० । नि० चू० । (' भि-
दस्तु ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १५६४ पृष्ठे व्याख्या गता)

भेयश्च-भेदन-वि० । भेदयति । भिद्-विष्-ह्यु- । विरे-
कने, विशेषणे च । हिङ्गो, अस्मत्वेतत्त च । पुं० । न० । भिद्
भावे-ह्युट् । विदारणे, वाच० । व्य० १ उ० । द्वैधीभावो-
त्पादने, दशा० ८ अ० । नि० चू० । प्रश्न० । अतु० ।
" एमे भेयये । " भेदनं कुप्ताऽऽदिना, अथवा-भेदनं रत्नपात
इत्येकता च विशेषाऽविबल्लयादिति । स्वा० १ डा० । आ० ।
स्फोटने, स्वा० ४ डा० १ उ० । ' कुवणयमारी भेदः । ' कु-
वणश्च । ' लघुवस्तेन, आविशब्दादुपलभेदकाऽविभिन्नो घटा-
ऽऽदिसर्वो भेदनम् । दृ० ४ उ० । चूर्णेने च । न० । स्व० १
छु० ५ अ० २ उ० ।

भेयपरिणाम-भेदपरिणाम-पुं० । परिणामभेदे, स्व० । भेद-
परिणामः कणश्चतस्रं चूर्णकाऽनुतटिकोऽतिक्रमिभेदेन पञ्च-
धैव । स्व० १ भू० १ अ० १ उ० । स्वा० । (' कण्डा-
ऽऽदिवत्कणप्रतिपादकं गायत्र्ययम् ' ' योग्यतपरिणाम ')
शब्देऽस्मिन्नेव भागे ११०८ पृष्ठे गतम्)

भेयविमुक्तिकारक-भेदविमुक्तिकारक-पुं० । भेदकारित्रभेदो,
विमुक्तिश्च विवृतनयनवद्वाऽऽदिव्येन विवृतशरीराऽऽकृतिः,
तयोः कारकः कारित्रभेदः । विवृतशरीराऽऽकृत्याः कर्त्तार,
प्रश्न० २ सञ्च० द्वार ।

भेदविमुक्तिकारक-वि० । विमुक्तैर्मांसमार्गस्य भेदकारकः ।
विमुक्तिर्भेदकारक इति वाक्ये राजदन्ताऽऽदिवु दर्शनात् भेद-
विमुक्तिकारकः । मोक्षमार्गस्य भेदकारक, प्रश्न० २ सञ्च० द्वार ।
भेयसमापन्न-भेदसमापन्न-वि० । मतेर्द्विधाभावं प्राप्ति, आ०
१ भू० १ अ० । स्वा० । उपा० ।

भेरद-भेरद-पुं० । देशभेदे, जी० ३ प्रति० ४ अचि० ।

भेरदिकस्तु-भेरदस्तु-पुं० । भेरदहर्दशोद्भवे हस्तभेदे, जी०
३ प्रति० ४ अचि० ।

भेरव-भेरव-न० । भीतीरिदम् अण । सिंहाऽऽदिसमुत्पे मये,

जं २ वल्ल० । कल्प० । मयानके, आचा० १ भू० ६ अ० २
उ० । आ० म० । वृत्त० । आ० । भेरवा अत्यन्तसाधवलोत्पा-
दकाः । उक्त० १५ अ० । " भेरवं मयानकं, तं पुषिषं-जीवि-
आमो, चारित्तामो वा बभरोविह । " नि० चू० ११ उ० । मयसा-
घने च । नि० । मात्वाऽऽदिमसिद्धे मयानके रसे, शङ्करे, तद्व-
तारभेदे, रागेभेदे च । वाच० ।

भेरि-भेरि-वि० । डकायाम्, जं ३ वल्ल० । रा० । जी० ।
आ० म० । कल्प० । आचा० । आ० चू० । महाडका-
याम्, म० ५ श० ४ उ० । डकाऽऽकृतिर्यथाविशेष,
रा० । महाकाहकायाम्, औ० । दुग्धुभ्याम्, दर्श० १
तत्त्व । प्रश्न० । पटदे, " रवः प्रगल्भाऽऽहृतभेरिस्त्वयः । "
" ततः शक्त्वाभ्ये भेर्यश्च । " वाच० ।

भेरी-भेरी-वि० । " भेरि " शब्दार्थे, जं ३ वल्ल० ।

भेद-भेद-पुं० । निर्विषे संप्रभेदे, उक्त० । " भय मेव
होयश्च, पावह भयश्चि भयम् । सविस्त्रो ह्यमर्षं सत्प्रा, भेदो
तत्त्व मुच्यते ॥ १ ॥ " उक्त० १२ अ० । चित्रके, दे० ना० ६
वर्ग १०८ गाथा । भाट्टहृदयलिङ्गि, दे० ना० ६ वर्ग १०६
गाथा ।

भेरुताल-भेरुताल-पुं० । वृत्तविशेष, " तत्त्व तत्त्व बहवे भे-
रुतालवर्णाई । " जं २ वल्ल० ।

भेल्लिन्ना-भेल्लिन्ना-अव्य० । स्वपातिमिमिभान् कारणिकान्
कृत्येत्त्यर्थे, स्वा० ६ डा० ।

भेली-रेशी-आकाशहावेटीपु, दे० ना० ६ वर्ग ११० गाथा ।

भेसज-भेसज-न० । भेसजमेव, भिषजः कर्म वा, प्यञ् ।
औषधे, ग० २ अचि० । व्य० । पथ्ये, बाहाराविशेषे, आ० १ भू०
८ अ० । रा० । उपा० । " आसहमेसजमपानयय पथियारं
करेमाणो विहर । " आ० १ भू० १३ अ० । औषध-
मेकद्रव्यरूपं, भेसजं द्रव्यसंयोगरूपम् । अथवा-औषधमे-
कानेकद्रव्यरूपं, भेसजं तु पथ्यम् । आ० १ भू० १३ अ० ।
आ० म० । औषधमेकद्रव्याऽऽश्रयं, भेसजं तु द्रव्यसमुदाय-
रूपम् । अथवा-औषधं एकद्रव्याऽऽश्रयं, भेसजं पथ्यम् । औ० ।
दशा० । विपा० । औषधानि केवलद्रव्यरूपाणि बहिर्द्वयो-
गीनि वा, भेसजानि सांयोगिकानि अन्तर्भोग्यानि वा । ग०
१ अचि० । आ० ।

भेसजगण-भेसजगण-पुं० । औषधसमूहे " किं पुण्य भे-
सजगणो, घेत्तव्यं गिलायकचन्द्रा । " व्य० ५ उ० ।

भेसजदाण-भेसजदाण-न० । पथ्यविधाने, औषधदाने
च । पञ्चा० ४ वि० ।

भेसज-औषज-न० । विज्ञासने, दृ० ३ उ० । " पुरिषं
से मेसजद्वार । " औषधार्थम् । आ० म० १ अ० ।

भेसजग-औषजग-वि० । भयजनके, प्रश्न० ३ आश०
द्वार ।

भेसज-भेसज-न० । भेच-चक्ष । भेचं रोगमर्थं जनयति ।
औषधे, वाच० । नि० चू० १ उ० । विशेष० ।

भेसिय-भेषित-वि० । भयं प्रापिते, आच० ६ अ० ।

भो—भोम्—अव्य० । सम्प्रधाने, वाच० । " इति भो इ-
ति भो सि ते अयमवस्यत् किञ्चाहं करमिज्जाहं एवमुप-
वसाया विहरह । " इत्येतत्कार्यमस्ति । भोशब्दोऽयमन्त्रे
इति । भो इति भो सि तिरस्परऽऽज्ञापानुकरश्चम् । भ० ३
श० १ उ० । आच० । आ० चू० । व्य० । सुव० । ज० ।
दश० । रा० । ध० । उत्त० । ज्ञा० । भोरित्या—
मन्त्रश्च इति । आच० १ भु० ६ अ० १ उ० । प्रश्ने, वि-
धाये च । वाच० ।

भोअ-भोग-पु० । सर्वकणायाम्, " भोअो कणाय कणये । "
पाठ० । १५१ गाथा । माटौ, दे० ना० ६ वर्ग १०६ गाथा ।
भोइअ-भोगिक-पु० । ग्रामप्रधाने, " गामयी भोइअो य
गामयह । " पाठ० ना० १०६ गाथा । दे० ना० ।

भोइ (श्) -भोगिन्-पु० । भोग अस्त्यर्थे इति । सर्वे, रूपे,
ग्रामाध्यक्षे, नापिते च । भोगयुक्ते, वि० । भोगवद्भवः । सर्वे,
भोगयुक्ते, वि० । वाच० । कामिनि, ज्ञा० १५ ज्ञा० । यो० वि० ।
भोजिन्-पु० । भुक्ते, इत्येवंशीलो भोजी । भ० २ श० १ उ० ।
भोक्रुरि, आच० ४ अ० । राजनि, व्य० ५ उ० । ग्रामस्वामि-
नि, व्य० ७ उ० ।

भोइकुल-भोजिकुल-न० । राजकुले, व्य० ५ उ० ।

भोइग-भोगिक-पु० । भोगेन विशिष्टमप्यथाऽऽदिना वरति
भोगिकः । नृपतिमान्ये प्रधानपुरुषे, उत्त० १५ अ० । ग्रामस्वा-
मिनि, वृ० १ उ० २ प्रक० । नि० चू० । भोग इत्कः । भोगव-
शोऽङ्गे च । विषयभोक्रुरि, वि० । उत्त० १५ अ० । वृ० ।

भोइयी-भोगिनी-स्त्री० । स्वामिन्याम्, नि० चू० १० उ० ।

भोइत्ता-भोजित्वा-अव्य० । भोजनं कारयित्वेत्यर्थे, उत्त० ६
अ० । द्या० ।

भोइया-भोजिका-स्त्री० । भोजयति अर्त्तारमिति भोजिका ।
वृ० १ उ० २ प्रक० । आदर्शायाम्, ग० २ अवि० । व्य० । वृ० ।
महिलायां च । वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

भोइया-स्त्री० । वेश्यायाम्, व्य० ७ उ० ।

भोइ-भवती-स्त्री० । मा-उवतुः । जीपू । युष्मदर्थे, " जहा
य मोइ तयुधं युयंगो । " उत्त० १५ अ० ।

भोऊय-भुक्त्वा-अव्य० । भोजनं कृत्येत्यर्थे, " स्व-एव-इ-
त्वां चक्षुज्जाः कथित् " ॥ ८ । १५ । इति प्राकृतसूत्रेण
तस्य वाचः । प्रा० २ पाद । " उरुभुज्जुषां तोऽन्यस्य " ॥ ८ ।
५ । २१२ । इति प्राकृतसूत्रेणैवामन्यस्य नः त्वानुमुतम्येयुः ।
प्रा० ५ पाद । उत्त० । सुव० । पञ्चा० ।

भोग-भोग-पु० । भावे-घञ् । भोजनं, द्या० ३ डा० १ उ० । वि-
पाके, पञ्चा० । विषयेषु भोगक्रियायाम्, द्या० १० डा० । भोग-
स्तदुपयोगेन सफलकरणमिति । सुव० १ भु० ३ अ० २ उ० ।
भोग इन्द्रियार्थसम्बन्ध इति । ज्ञा० २५ ज्ञा० । मदनकामे, का-
मा इच्छाकृपा मदनकामास्तु भोगाः । सुव० २ भु० १ अ० ।
शब्दाऽदिविषयमात्रेण, आच० १ भु० २ अ० ५ उ० । सुखे,
सुखदुःखाऽऽद्यनुभवे, पश्यत्तीयां भाटकाऽऽदिके वेतने,

पालने, उद्योगेनोक्ते ग्रहाणां तत्तद्वाशिस्थितौ भूयार्थद्वय-
अद्वयविनियोगे, यथेष्टविनियोगे च । " बभूवामविमलानां,
भोगं नैव प्रदापयेत् " इति स्मृतिः । वाच० । योगशास्त्रोक्ते
सर्वपुरुषयोरभेदाच्चवसाये च । तत्तुक्तम्— " सर्वपुरुषयो-
रत्यस्तासङ्गीर्णयोः प्रत्ययाविशेषो भोगः परार्थः स्वायत्तवमा-
त्युपपन्नमिति । " ज्ञा० २६ ज्ञा० । भुज्यते इति भोगः । इन्द्रि-
यमनोऽनुकूले शब्दाऽऽदिके विषये, यो० वि० । सुव० । उत्त० ।
पञ्चा० । च० प्र० । द्या० । ध० । ज० । विपा० । दश० । प्रज्ञा० ।
कल्प० । भ० । आ० प्र० । स० । स्वर्गाऽऽदिके विषये, उत्त०
५ अ० । आच० । जी० । कामौ शब्दकृते, भोगा गन्धरस-
स्पर्शाः । द्या० ५ डा० १ उ० । आच० । जी० । तं । " भोग-
हि संतुष्टे । " भोगा गन्धरसस्पर्शाः, तेषु मध्ये संतुष्टौ वृद्धि-
मुपगतः । भ० ६ श० ३३ उ० । आतु० । द्या० चू० ।

कविश्चा यं भंते ! भोगा पश्यता । गोयमा ! तिविहा
भोगा पश्यता । तं जहा-गंधा, रसा, फासा ।

भुज्यते सकृदुपभुज्यत इति भोगः । सकृदुपभोत्वे पुष्पाऽऽ-
हाराऽऽदिके विषये, भ० ७ श० ७ उ० ।

रूची भंते ! भोगा अरूची भोगा ! गोयमा ! रूची भोगा नो
अरूची भोगा । सचिता भंते ! भोगा, अचिता भोगा ! गो-
यमा ! सचिता वि भोगा, अचिता वि भोगा । जीवा यं भंते !
भोगा पुच्छा ! गोयमा ! जीवा वि भोगा, अजीवा वि भोगा ।
जीवा यं भंते ! भोगा, अजीवा यं भोगा ! गोयमा !
जीवा यं भोगा, नो अजीवा यं भोगा ।

(कश्चित्प्रादि) भुज्यन्ते शरीरेषु उपभुज्यन्ते इति भो-
गाः विशिष्टगन्धरसस्पर्शद्रव्यानि, (कश्चि भोगं ति) कश्चि-
णो भोगा नो अकश्चिः, पुरुषधर्मत्वेन तेषां मूलस्त्वादिति ।
(सचिन्नेत्यादि) सचिता अपि भोगा अवन्ति गन्धाऽऽदिप्रधान-
जीवशरीराणां केषाञ्चित्समनस्कत्वात् । तथा अचिता अपि
भोगा अवन्ति, केषाञ्चिद्रूपाऽऽदिविशिष्टजीवशरीराणामन-
स्कत्वात्, (जीवा वि भोगं ति) जीवशरीराणां विशिष्टगन्धा-
ऽऽदिगुणयुक्तत्वात्, (अजीवा वि भोगं ति) अजीवद्रव्या-
णां विशिष्टगन्धाऽऽदिगुणोपेतत्वादिति । भ० ७ श० ७ उ० ।
उक्तं हि— " सति भुज्जति ति भोगो, सो पुष्प आहारपुष्पमा-
ईशो । " उत्त० ३३ अ० । कर्म० । प० सं० । आ० । प्रज्ञा० । भो-
गाः अक्षयमनवादिद्राऽऽद्याः । सुव० २ भु० १ अ० । भोगोऽत्र
मास्थतामूलविषयनोऽन्यस्यैवामन्यस्यत्वात् । द्या० ५ अवि० ।
भुज्यन्ते शरीरेषु उपभुज्यन्ते इति भोगाः । विशिष्टगन्धरसस्पर्श-
द्रव्येषु, भ० ७ श० ७ उ० । आधारे घञ् । भोगाऽऽधारभूते
वस्तुनि, स्त्री० । शरीराऽऽदी, द्या० १ भु० १ अ० । ज० ।

छत्रमर्थे यं भंते ! मयुस्से जे मविह असपरंसे देवलो-
एसु देवताए उववज्जिणए, से खणं भंते ! से खीणभोगी यो
पभूउद्वाशेयं कम्मयं बलेयं वीरिएयं पुरिसकारपरकमेयं
विउलाई भोगभोगाई भुंजमाये विहरितए । से खणं
भंते ! एवमदं एवं बयह ! गोयमा ! नो इय्ठे समडे,
पभू यं उद्वाशेयं वि कम्मयं वि बलेयं वि वीरिएयं

वि पुरिस्कारपरकमेव वि अश्वपराई विउलाई भोगभोगाई भुंनमाये विहरिचए, तम्हा भोगी भोगे परिचवमाये महाजिजे महापञ्चवसाये भवई । आहोहिए खं भंते ! मणुस्से जे भविए अश्वपरेसु देवलोएसु एवं चेव जहा छउम-स्ये० जाव महापञ्चवसाये भवई । परमाहोहिए खं भंते ! मणुस्से जे भविए तेखेव भवमहाइयेसं सिद्धिअए० जाव भंते करिचए । ते सुण्णं भंते ! ते खीयभोगी ससं जहा छउमस्यस वि । केवलीं खं भंते ! मणुस्से जे भविए तेखेव भवमहाइयेसं एवं जहा परमाहोहिए० जाव महापञ्चवसाये भवई । (एव-२६१)

“छउमस्ये” इत्ययं सूत्रवत्तु, तत्र च- (ते सुण्णं भंते । ते खीयभोगि सि) (ते सि) असौ मनुष्यो नूनं निश्चितं भवन्ति । (ते सि) अयमर्थः, अथशब्दश्च परिश्रनायैः । (खीयभोगि सि) भोगा जीवस्य यथास्ति तद्भोगं शरीरं तस्मात् तपोरोगाऽऽदिभिः यस्य स क्षीयभोगी क्षाणतनुर्देवता इति यावत् । (तो यमु सि) न समर्थः (उट्ठणं ति) उट्ठो भवनेन (कमेण ति) ममनाऽऽदिना (वल्लं ति) देहप्रमाणेन (वीरिएणं ति) जीवबलेन पुरिस्कारपरकमर्थं ति । पुरुषाऽभिमानेन, तत्रैव च साधितस्वप्रयोजनेत्यर्थः । (भोगभोगाई ति) मनोहृष्टाऽऽदिभिः (ते सुण्णं भंते !) एवमेतु एवं वयह । अथ निश्चितं भवन्ति एतन्मन्तराक्रममर्थं एवमनुष्ये प्रकाशं यद्यप्ययमिति प्रयतः । पुच्छन्तोऽयमभिप्रायः-यद्यसौ न प्रमुत्तनाऽसौ भोगभोजनसमर्थः सा भोगी, अत एव नो भोग्यतामिति । कथं निजैरायतुः कथं वा देवलोकागमनपर्यवसानोऽस्तु । उत्तरं तु- (नो इहण्टे समण्डे सि) कस्मात् ? यतः (एव सुं न सि) स भोगभोगी मनुष्यः (अन्नतराई ति) एकतरान् कांश्चित्पणशरीरसाधुजितान्, एवं बोधित-भोगभुक्तिमर्थः यज्जोगित्वं तदभ्यासयानाश्च तस्यागित्वं, ततो निजैरा, ततोऽपि य देवलोकागमनं रति । (आहोहिएणं ति) आधोऽर्वाधकः नियतसुखावयवावधिज्ञानी (परमाहोहिएणं ति) परमाधोऽर्वाधकज्ञानी, अथ च चरमशरीर एव अवतीत्यत आह- (तेणव भवमहाइयेसं सिद्धिअए इत्यादि) अ० ७ अ० ७ उ० ।

भोगापेक्षा दुःकाय भवति । तथा चोक्तम्-

“भोगे अद्यकमेता, पडंति संसारसागरं वीर ।

भोगीहं निरवयक्का, तरंति संसारकंठारं ॥ १ ॥” इति ।

सूत्र० १ छु० ६ अ० ।

उक्तं च-

“धमोऽपि भवन् भोगाः, प्रायोऽनर्थाय देहिनाम् ।

अन्तरादपि संयतो, दृढस्यैव बुधशूनः ॥ १ ॥” इति २३ इति ।

(व्याख्या) “यिरा” शब्दं कान्धुपेमागे २४११ पृष्ठे गता ।

भोगेभ्यो निवृत्तिश्चावश्यं कार्त्तिकी । तथा च सूत्रम्-

अनुवं जीविषं नचा, सिद्धिप्रमं विद्यायिषा ।

विश्वियहिज्ज भोगेसु, आउं परि मियअपणो ॥ ३५ ॥

अनुवंश्व अग्निसं मरणाऽऽह्नि, जीविनं सर्वभावनिकवचनं

ज्ञात्वा, तथा सिद्धिमार्गं सम्यग् दर्शनज्ञानचारित्र्यकर्मणि वि-

द्याय विनिरुतेत भोगेभ्यो ह्येकहेतुवत्तु, तथा ध्रुवमव्यापुः परिमितं संवत्सरस्य ताऽऽदिमतेन विद्यायाऽऽप्तमनो विनिवर्ततेत भोगेभ्य इति सूत्रार्थः । दृश० ८ अ० २ उ० । धने, देहे, वाच० । भोगः शरीरमिति । अ० २ वृ० । तं० । जी० । आ० । सर्वकले, आ० १ छु० ८ अ० । अर्थं आद्यत् । सर्वे, वाच० । भोगाहंसात् भोगः । कल्प० १ अधि० ७ क्षुण्ण । आदिराजेन अष्टभवेन शुक्लैव व्यवस्थापिते कुलाऽऽर्च्येभ्ये, तदेतदर्थं च । अतु० । आ० । भोगा भगवतो नामिवस्य राज्यकाले ये गुरव आसन् तद्भोगजा अपि तद्व्यपदेश्याः । इथा० ३ डा० १ उ० । “भोगकुलाणि वा ।” भोगा राज्ञः पुत्र्यस्थाः नीया इति । आ० २ छु० १ सू० १ अ० २ उ० । आ० ३ डा० १ प्र० ३ अ० ३ डा० १ कल्प० १ वृ० । जी० । उपयोगे, वृ० १ उ० २ प्र० ।

भोगभूयसा-भोगातिरिक्ता-खी० । भोगाऽऽधिक्ये, च० २ अधि० ।

भोगकरा-भोगकरा-खी० । अचोभोकास्तस्यायां स्वनाम-क्यामायां विक्रमास्त्यायां, आ० ३ म० १ अ० । ति० । अ० । आ० क० । इथा० । आ० वृ० ।

भोगं-भोगाङ्ग-न० । कथाऽऽदिके, “अज्ञाभावे यथा भोगोभ-लाभिको मानहानिः” । अज्ञानं भोगानां रूपवयोवित्ताऽऽ-कृष्टाऽऽज्ञानं वास्त्यायनोऽज्ञानमभावे सति यद्यो भोगोऽपि-सिक्ताऽपारमार्थिकः । आ० १४ डा० । यथोक्तम्-“रूपवयति-वत्तस्यमोक्षमवाप्त्युर्यैवव्यति भोगसाधनम् ।” खी० वि० प० सं० ।

भोगतराय-भोगान्तराय-न० । यदुदयवशास्तस्याय विविधाऽऽहाराऽऽदिसंभवं असति च प्रत्याक्यान्तरागिमे वैराग्ये वा केवलकापेयवायोसहते भोक्तुं तद्भोगान्तरायमित्युक्तलक्षणे अन्तरायकर्मभेदे, प्रज्ञा० २३ पद । कर्म० । प० सं० । सं० ।

भोगकामि-भोगकामिन्-पुं० । भोगाभिजायिषि, सूत्र० १ छु० ४ अ० २ उ० ।

भोगकिरिया-भोगक्रिया-खी० । भोगकरणे, “भोगकिरियासु कवाइकपं ।” पं० सू० ४ सूत्र० ।

भोगकुल-भोगकुल-न० । राज्ञः पुत्र्यस्थानीये कुले, आ० ३ छु० १ वृ० १ अ० २ उ० ।

भोगत्थ-भोगार्थ-न० । भोगकृते, “भोगत्थाएअऽभिवाक्का ।” सूत्र० १ छु० २ अ० ३ उ० ।

भोगहि (नृ)-भोगार्थिन्-त्रि० । मनोहृष्टमनस्वस्थापार्थिनि, नि० सू० १६ उ० । जी० । आ० ।

भोगपञ्चय-भोगप्रज्ञित-पुं० । भोगो य आदिदेवेन शुक्लैव व्यवहृतस्तद्भोगपञ्चय भोगः, भोगः सन् प्रज्ञितो भोगप्रज्ञितः । भोगवैद्यं प्रज्ञितं, जी० ।

भोगपाय-भोगपात-पुं० । भोगनारे, इथा० ३ डा० २ उ० ।

भोगपुत्र-भोगपुत्र-पुं० । आदिदेवस्थापितशुक्लवर्णं कुमारं, जी० ।

भोगपुर-भोगपुर-न० । स्वनामवशात्तु पुरे, यद्येतेन महेन्द्रेण

अभिधेय महावीरस्वामिन उपद्रवे कृते सनत्कुमारो देवेन्द्रः
मादुर्येण तं निधोदितवानिति । आ० म० १ अ० । आ०
बृ० । अ० २० ।

भोगपुरित-भोगपुरुष-पुं० । भोगप्रचालः पुरुषो भोगपुरुषः ।
सूत्र० १ अ० ५ अ० १ उ० । 'पुरित' शब्देऽस्मिन्नेव प्रागे० १०१२
पृष्ठे व्याख्या । भोगपुरुषः संप्राप्तसमप्रविषयसुखभोगोपभो-
गसमर्थकवर्तिवत् । आ० म० १ अ० । अन्ये व्याख्यानाम-
र्थानां भोगकारिणि नरे, अ० १२ अ० ७ उ० ।

भोगभूमि-भोगभूमि-स्त्री० । भोगस्थैव भूमिः स्थानम् ।
देवकुर्वीरिकायामकर्मभूमौ, स्थानं ३ उ० १ उ० । व्याख्या० ।
भोगभूरिया-भोगभूरिता-स्त्री० । स्नानपानमोजनचमनकु-
कुमकस्तृतीकावस्त्राऽऽभरणाऽऽत्रेः स्वकीयकुटुम्बव्यापाट-
पाशेषायाऽधिकत्वे, अ० २ अष्टि० ।

भोगभोग-भोगभोग-पुं० । भुजगत इति भोगाः स्वर्शाऽऽश्वः,
भोगार्हो भोगा भोगभोगाः । अ० २५ अ० ७ उ० । विपा० ।
प्रज्ञा० । जी० । आ० म० । रा० । स्था० । कल्प० । मनोकेषु
शब्दाऽऽदिबिषयेषु, स० ३० सप्त० । अ० । अं० प्र० ।
अ० । अष्टपदा-भोगं च श्रीहरीकथायामेवमोऽऽतिशयिनो
भोगा भोगभोगाः । अं० १ वक्ता० । अतिशयवस्तु शब्दाऽऽदि-
बिषयेषु, नि० १ अ० १ वक्ता० १ अ० । सूत्रा० स्त्रीभोगे सत्यव-
श्यं शब्दाऽऽश्वं भोगा भोगभोगाः । अं० भोगाऽऽद्युपयोगिषु
शब्दाऽऽदिबिषयेषु, सूत्र० २ अ० २ अ० ।

जहै थं भेते । संकेदेविदे देवराया दिव्वाइं भो-
गभोगाईं भुंजिउकाय भवति से कहमियाणि पकरैति ।
गोयमा । ताहे चव थं से सके देविदे देवराया एगं
मई नमिपडिरुवगं विउव्वति, एगं जोयणसपसहसं आ-
ग्रामविकलेभं तिथि जोयणसपसहसं । ० जाव अद्दगुलं
व किं च विसेसाहिं परिकलेवेयं, तस्स थं नेमिपडिरु-
वस्स उवरि बहुसमरमणिजे भूमिभागे पञ्चके ० जाव
मणीयं फासे, तस्स थं नेमिपडिरुवगस्स बहुपजम्भ-
दिसभागे तत्थ थं मई एगं पासायवडेंसगं विउव्वति,
पंच जोयणसयाईं उड्डं उच्चतेयं अद्दुइआईं जोयणस-
याईं विक्खंमेयं अद्दुगयगुसियवज्जओ ० जाव पडिरु-
व, तस्स पासायवडेंसगस्स उड्डोए पवमलयभोचिचं
० जाव पडिरुवे, तस्स थं पासायवडेंसगस्स भंतो
बहुसमरमणिजे भूमिभागे ० जाव मणीयं फासो मणिपे-
डिया अद्दजोयणिया जहा वेमाणिवायं, तीसे थं मणि-
पेडियाए उवरि मई एगे देवसयणिजे विउव्वह सय-
णिजवज्जओ ० जाव पडिरुवे, तत्थ थं से सके दे-
विदे देवराया अद्दहिं अग्रमहिदीहिं सपरिवारिं दो-
हि य अणिपिहिं नहाणिपण थं गंधवाणिपण थं स-
द्धिं मइया एपनह ० जाव दिव्वाइं भोगभोगाईं भुंजिमायो
विहरइ ॥ जाहे ईसाये देविदे देवराया दिव्वाइं जहा स-

के तहा ईसाये वि निरवसेसं, एवं सणकुमारो वि, नवरं
पासायवडेंसगो अ जोयणसयाईं उड्डं उच्चतेयं तिथि
जोयणसयाईं विक्खंमेयं मणिपेडिया तहव अद्दजाय-
णिया, तीसे थं मणिपेडियाए उवरि एत्थ थं मदे-
गं सीहासं विउव्वह सपरिवारं भाणियव्वं, तत्थ थं
सणकुमारो देविदे देवराया वावत्तरीए सामाखिसाह-
स्सीहिं ० जाव चउहि वावत्तरीहिं आयरवत्तदेवसाहस्सी-
हि य बहुहि सणकुमारकम्पवासीहिं वेमाणिपिहिं देवेहि
य देवीहि य सद्धिं सपरिवुडे मइया ० जाव विहरइ ।
एवं जहा सणकुमारो तहा ० जाव पाणुओ अचुचुओ, न-
वरं जो जसस परिवारो सो तस्स माणियव्वो, पासाय-
उच्चं जं सएसु सएसु कप्पेसु विमाणां उच्चं अ-
द्दं वित्थारो ० जाव अचुचुवत्त नव जोयणसयाईं उड्डं
उच्चतेयं अद्दपंचमाईं जोयणसयाईं विक्खंमेयं, तत्थ थं
गोयमा । अचुचुए देविदे देवराया दसहिं सामाखिसाह-
स्सीहिं ० जाव विहरइ । (सूत्र-५२०)

(जाहे लुमित्थादि) (जाहे ति) यदा " भोगभोगाई
ति " भुजग्न इति भोगाः—स्वर्शाऽऽश्वः भोगार्हो भोगा भो-
गभोगाः मनोऽहस्वोऽऽश्व इत्यर्थः, ताम् " से कहमियाणि प-
करैति, " अथ कथं ' केव मकरिण तहानो प्रकरोति ?
प्रवत्तत इत्यर्थः, ' नेमिपडिरुवगं ति ' नेमिः—चक्रधारा,
तद्योगाच्चक्रमपि नेमिः—तत्प्रतिकल्पकं—वृत्ततया तत्सह-
सं, स्थानमिति शेषः । ' तिथि जोयणसयाईं ' यावत्करणा-
दिर्दृश्यम्—' मोलस य जोयणसहसंसाईं दो य सयाईं
सत्तावीसदिगाईं कोसनिं अद्दवीसाहिं धणुसं ते-
रस वं अंमुलां ति । ' उवरि ति ' उपरिष्टात् ' बहुसमर-
मणिजे ति ' । अत्यन्तसमो रम्यश्चेत्यर्थः । ' जाव मणीयं
फासो ति ' भूमिभागवर्णकस्तावद्वाच्यो यावत्मणीनां स्व-
शेवणेक इत्यर्थः, स वायम्—' से जहा नाम व आलिगपोकम्भ-
रेह वा, मुंगपोककरेह वा । ' इत्यादि, आलिगपुकरं मुरज-
मुलपुटं मईलसमुपुटं तज्जसम इत्यर्थः । तथा—' सज्ज-
हि सयमेहिं समरीहिं सज्जोपाहिं नाणाविहपंचवसेहिं म-
णीहिं उवसेहिं यं जहा किरिहेहिं ५ । ' इत्यादि, वर्णमध्यस्थ-
स्पर्शवर्णको मणीनां वाच्य इति । " अद्दुगयगुसियवज्जओ
ति । " अद्दुगुह्नतोच्छ्रिताऽऽदिः प्रासादवर्णको वाच्य इत्यर्थः,
स च पूर्ववत्, ' उड्डोपं ति ' उड्डोः उड्डोको वा—उप-
रितलं ' यजमन्नायमिति ति ' पद्यानि लताश्च पद्म-
जलाः, तद्वायमिहकिमिः विच्छिन्नमिहभ्रं यः स तथा, या-
वत्करणादिर्दृश्यम्—' पासायवडेंसगिजं अग्रिकेवे ति '
' मणिपेडिया अद्दजोयणिया जहा वेमाणिवायंति ' मणिपीडि-
का वाक्या । सा वाऽऽयामविष्कम्भाभ्यामष्टोपजजिका यथा
वैमनिकानां सम्बन्धिनी, न तु व्यन्तराऽऽदिसत्केव, तस्या-
न्यथा स्वकल्पनात् । सा पुनरेवम्—' तस्स वं बहुसमरम-
णिजस्स भूमिभागस्स बहुसमरमसप एत्थ थं मई एगं
मणिपेडियं विउव्वह, ता थं मणिपेडिया अद्द जोयणाईं

आयामविषयमेवं पञ्चसा चत्वारि ज्येष्ठार्द्राद्वाह्येण स-
म्बरयामार्द्राच्छुभं जायते पञ्चक ति ।" (सयणिज्ज-
वसो ति) शयनीयवर्षको वाच्यः । स वैषम्य- तत्स
एवं देवसयणियजस्व इमेयादये ववावासे पञ्चके । वर्ष-
कम्यासः—वर्षकवित्तरः, 'तं जहा-नालामयिमया पडिपा-
या लोचयिमा पाया शालामयिमयायं पायसीयवार्द्र' इत्या-
दिरिति । 'देहि य आशिपदि ति' अनीकं लम्बं 'नट्वाणीय-
स य सि' नाट्यम्-नृत्यं तत्कारकमनीकं-अनसमूहो ना-
ट्यानीकम्, एवं गण्यवानीकं, नवरं गण्यै-गीतं, 'मह-
येत्यादि । 'वायत्करणादिषु इत्यम्' महया इयनङ्गीयवा-
इयतंतीतलतालानुश्रियष्यमुद्रपडिप्याययरेषुं ति । 'व्या-
ख्या वास्य प्राग्वत्, इह च यत् शक्यस्य सुखमेवसामा-
ल्लभ्यभोत्स्थानसङ्ग्राहेऽपि भोगाधेनिप्रतिरूपकाऽऽदिविकु-
र्वाणं तज्जिज्ञास्त्वामाशातनापरिहारार्थं, सुधर्मसमायां हि
प्रकाशकं स्तम्भे जिज्ञाऽऽस्तीति समुद्रकेषु समित्, तत्प्रत्यास-
त्तौ च भोगानुभवमेतत्तद्वदुमानः कृतः स्यात्, स चाऽऽशा-
प्रवर्तनेति । 'सिंहासणं विउज्ज्व सि' सनत्कुमारदेवेन्द्रः सिं-
हासनं विक्रुते, न तु शकेशानिविष देवशयनीयं, स्पष्टमा-
नेषु तस्य परिवारकावाच शयनोयेन प्रयोजनमिति मायः ।
'सपरिवारं ति ।' स्वकीयपरिवारयोऽयाऽऽसनपरिकरित-
मित्यर्थः, 'नवरं जौ जस्व परिवारो सो तस्व भाषियवो
ति ।' तत्र सनत्कुमारस्य परिवार उक्तः, एवं माहिन्द्रस्य
तु सप्ततिः सामानिकसङ्ख्याणि चतस्रश्चाङ्गुरसङ्ख्याणां
सप्ततया, ब्रह्मणः पष्टिः सामानिकसङ्ख्याणां, क्षान्तकस्य
पञ्चाशत्, शुक्रस्य चत्वारिंशत्, लङ्कादस्य त्रिंशत्, प्राण-
तस्य विंशतिः, अच्युतस्य तु दश सामानिकसङ्ख्याणि । स-
र्वत्रापि च सामानिकवस्तुषु आत्मरक्षा इति । 'पस्ता-
यडक जे' इत्यादि । तत्र सनत्कुमारादिन्द्रयोः वक्ष्यो-
जनशतानि प्रासादस्थोच्चत्वं, ब्रह्मात्मकयोः सप्त, शुक्रस-
ङ्ख्यायोरष्टौ, प्राणतेन्द्रस्याच्युतेन्द्रस्य च नवति । इह च स-
नत्कुमाराऽऽद्यः सामानिकाऽऽदिवारिवारसिंहासनास्तत्र वैमि-
प्रतिरूपके गच्छन्ति, तत्समस्तमपि स्पष्टाऽऽदिप्रतिवारका-
या अविच्छेद्वान्, शक्यानी तु न तथा, सामानिकाऽऽ-
दिवारिवारसमस्तं कायप्रतिवारकाया लज्जनीयत्वेन विदु-
र्यादिति ॥ प्र० १४ शु० ६ उ० ।

भोग्यभोग-पुं० । भोग्या ये भोगाले भोग्यभोगाः । भोगार्द्र-
षु शब्दाऽऽदिविषयेषु, उक्त० १४ अ० ।

भोगमालिणी-भोगमालिनी-स्त्री० । अधोलोकावस्तव्यायां
स्वनम्रयथातायां विक्रमाध्याम्, आ० क० १ अ० । जं०
आ० म० ति० । आ० चू० । सा च उन्मूर्द्धीयमालयवर्षत-
रजनकूटप्रादेशी । स्या० ६ डा० । जम्बूदीपमालववर्षत-
रकूटप्रादेशिकृत रजनकूटं वष्टम्, अत्र भोगमालिनी विक्रमा-
री सुरी । जं० ४ वत० ।

भोगार्द्र-भोगरति-स्त्री० । भोगाः शब्दाऽऽद्यस्तेषु रतिराश-
क्रिः । शब्दाऽऽदिवर्षतयाऽऽशुक्ली, प्रश्न० ४ आश० द्वार ।

भोगरथ-भोगरत्नम्-न० । भोगलक्षणं रजो भोगरत्नः । भोगा-
ऽऽप्रमेकं रजसि, 'भोगरथं नोऽवाप्तवाहं ति' ॥ श्री० म० ।

भोगरत्नम्-न० । भोगानुरागे, म० ६ शु० इहे उ० ।

भोगराव-भोगराज-पुं० । भोगवर्षे सुपे, 'अहं च भोगरावस्तस्य,
तं च अंचगवशिहो ।' इत्य० २ अ० । उक्त० ।

भोगलक्ष्मण-भोगलक्ष्मण-न० । भोगसूचकं लक्षणं भोगलक्ष-
म् । भोगसूचकं स्वस्तिकाऽऽदिकं लक्षणं, 'भोगसमा भोगल-
क्षणाधरा ।' भोगसूचकानि लक्षणानि स्वस्तिकाऽऽदीनि
धारयन्तीति भोगलक्षणधरा । प्रश्न० ४ आश० द्वार । तं० ।
भोगवद्-भोगवती-स्त्री० । भोगः सर्वशरीरं भूमाऽऽस्तव्यां
यतुप् । मस्य वः । पातालगङ्गायाम्, वाच० । अधोलोकावा-
स्तव्यायां स्वनामक्यातायां विक्रमाध्याम्, जं० ४ वत० । आ०
क० । ति० । आ० म० । स्या० । आ० चू० । दक्षिणवक्त्रावस्त-
व्यायां स्वनामक्यातायां विक्रमाध्याम्, जं० प्र० १८ पाद० ।
ति० । आश्रयकृत्स्थानाक्यावश्यकथादी तु शेषवतीति
इत्येते । राजसूदनगरस्य धनसायबाहुसुतस्य धनदेवस्य
स्वनामक्यातायां माध्यायाम्, डा० १ शु० ७ अ० । पक्ष-
स्य पञ्चदशसु रात्रिषु द्वितीयायां सप्तम्यां द्वादश्यां च रा-
त्री, भोगवती अमृतिधराभिरिति । जं० ७ वत० । जं० प्र० ।
शु० प्र० । ज्यो० ।

भोगवर्द्धा-भोगवतिका-स्त्री० । ब्राह्म्याभिर्यैवेत्यभिधानमे-
दे, प्रश्न० १ पद० । स० ।

भोगविगम-भोगविगम-पुं० । भोगविद्योने, पञ्चा० ५ विष० ।

भोगविस-भोगविष-पुं० । भोगः शरीरं तत्र विषं यस्य सः ।

प्रश्न० १ पद० । भोगः शरीरं स एव विषं यस्य सः । डा० १

शु० ६ अ० । सर्वभेदः, वाच० ।

भोगसमर्थ-भोगसमर्थ-पुं० । भोगाः शब्दाऽऽद्यस्तेषु समर्थो
भोगसमर्थः । आ० म० १ अ० । भोगानुसमर्थे, श्री० ।

भोगसस्मिरीय-भोगसश्रृङ्ग-त्रि० । भोगैः सश्रृङ्गः । भोगैः
शोभि, प्रश्न० ४ आश० द्वार ।

भोगसालि (क्)-भोगशालिन्-पुं० । महोरगभेदे, प्रश्न०
१ पद० ।

भोगसाहस्य-भोगसाधन-न० । क्वाऽऽदिके भोगाङ्गे, पं० सू०
४ वत० । यो० । वि० ।

भोगसुह-भोगसुह-न० । शब्दाऽऽदिविषयवत्तेषाम्याम्, डा० १४
डा० । यो० वि० ।

तद्यो से वसया रोगसमुपपादा समुपजति, नेहि वा
सद्धि संवसति ते व से पंगका शिक्वा पुष्टि परिकर्यति,
सो वा ते शिषणे पक्का पतिवपजा, शालं से तव ताद्या
वा सरहाए वा, तुमं पि तेसि शालं ताद्या वा सरहाए
वा, जाशिषु दुक्लं पचयं सायं, भोगा मे व अशुयोपति
इमेमेति माशुवाणं ॥ (वृत्त—८२)

तत इति—कामानुषङ्गाकमोपचयस्ततोऽपि पञ्चद्वं, तस्या-
दपि नरकमयो, नरकाभियेककलताङ्गुर्येसीयूहमर्मस-
चाऽऽदिज्ञोतस्य च रोगा प्रादुष्यति । (से) तस्य कामानु-

चक्रममल एकदेव्यसातावेदनीयविधाकोदेव 'रोगसमुत्पादा'
 इति-रोगाणां शिराऽभिज्ञानाऽऽदीनां समुत्पादाः प्रादुर्भावाः
 समुत्पद्यन्ते आधिभैरवन्ति, तस्यां च रोगावस्थायां किभूतो
 भयव्यसावित्यत आह—(अहि इत्यादि) वैद्यो लाङ्गमसौ
 खंचसति, त एव एकदा भिजाः पूर्वे परिचरन्ति, स वा ता-
 विज्ञानं पश्चात्परिवर्त्तमानं (१) तत्र मायाया वा शरणाव
 वा, स्वमपि तेषां नामं मायाया वा शरणाव वा इति
 ज्ञात्वा दुःखं प्रत्येकं सातं च स्वकृतकर्मफलभुजः सर्वेऽ-
 पि मायिन इति मत्वा रोगोपपत्तौ न हौमनस्य भावनीयम्,
 न भोगाः शोचनीया इति । आह च—(भोगा मे इत्यादि)
 भोगाः शुद्धपरसगन्धस्पर्शस्पर्शविषयमिलापास्तानेवानुशी-
 यन्ति-कथमस्यामप्यवस्थायां भवं भोगान् भुङ्क्ते । एवं
 भूताम् वाऽस्माकं दृष्टाऽभूयेन ममेवा अपि विषया उपन-
 ता नोपभोगायेति । ईदृशआध्यक्षत्वायः केषाञ्चिदेव भवती-
 त्याह—इदमेव संसारे एकवामनवगतविषयविधाकानां ब्रह्म-
 द्वाऽऽदीनां मानवानामेवंभूतोऽप्यवस्थायां भवति, न सर्वे-
 षां, सनत्कुमाराऽऽदिनां व्यवहारान् । तथाहि-ब्रह्मदत्तो मा-
 रणान्तिकरोगवेदनाऽभिभूतः सन्तापातिशयात् स्फुरन्तीं प्र-
 षयिनीमिष विभ्रासभूमिं मूर्च्छां बहु सम्यमानः तथा इस्ती-
 कृतो विहसततया विषयीकृतो वैषम्येव गोचरीकृतो ग्लान्या
 दृष्टो दुःखालसकया कोऽङ्कितः कालेन पीडितः पी-
 डाभिर्मित्कपिनो निपत्या आदिशितो देवेन अस्मितके अन्त्यो-
 क्त्यासत्य मुखे महाप्रवासस्य द्वारि धर्मविद्राया जिह्वारे
 जाविष्यस्य वर्तमानः विरलौ बाबि विह्वलो वपुषि
 प्रचुरः प्रलापे जितो कृमिकामिरित्येवंभूतामवस्थाम-
 नुभवन्नापि महामोहाद्व्याज्जोगाभिकाकण्डिषु पाष्णोपविष्टां
 भार्यामनवतत्वेनवेशविगलदधुरकनयनां कुकर्मति । कुह-
 मतीत्येवं तां व्यादरकपस्वसतीं नरकपुषिर्वागमगमन्तवाऽपि
 तीव्रतरवेदनाऽऽभिभूतोऽप्यविगलदधुरे वदनां तामेव कुकर्मती
 व्याहरतीत्येवंभूतो भोगाभिष्वङ्गो दुस्त्यजो भवति केषां-
 चित्, न पुनरन्येषां महापुरुषाणामुदारसत्त्वामात्र, आत्मनो-
 ऽप्येकद्वारीमित्येवमवगततत्त्वानां सनत्कुमाराऽऽदीनामिष
 यधोक्रोरावेदनासङ्गावे सत्यपि मयैवेत्तु कृतं सोढव्यमपि
 मयैवेत्येवं जातनिश्चयानां कर्मसंप्रयोगक्षतानां न मनसः
 पीडोत्पद्यते इति । उक्तं च—

॥ उत्तो वाः स्वत एव मोहलक्षितो जग्माऽऽलवालोऽद्युभो,
 रागद्वेषकपायसन्ततिमहाक्षिर्द्विषयीकस्त्वया ।
 रोगिरङ्कुरितो विपत्कुसुमितः कर्मद्रुमाः साङ्गमनं,
 सोढा नो यदि सम्पद्येव कलितो दुःखैर्योगाभिभिः ॥ १ ॥
 पुनरपि सहनीयो दुःखपाकस्त्वयाऽयं,
 न कलु भवति नाशः कर्मणां सञ्ज्ञितानाम् ।
 इति सह गणयित्वा यद्यदायाति सप्र-
 सद्सदिति विवेकोऽप्यत्र भूयः कुतस्त्यः ॥ २ ॥ ”
 अपि च—भोगानां प्रधानं कारणमयोऽतस्तत्—
 स्वकपमेव निर्दिष्टिचुराह—

सिद्धिहेतु जावि से उत्तम मचा भवति, अप्पा वा बहुगा
 वा, से तत्त्व गणिए चिद्वि, भोगस्याए, तमो से ए-
 गया विपरिसिद्धिं संभूय महावगरथं भवति, तं पि से ए-

गया दायादा विभयंति, अदत्तहारा वा से हरति, रापायो
 वा से विलुपंति, खस्तइ वा से विश्वस्तइ वा से, अगारदादेख
 वा से दृग्भक्ति इति, से परस्व अद्याए कुराणि कम्पाणि
 बाते पकुण्वमाये तेख दुक्खेख मूढे विपरियाससुवेति
 (अत्र—८३)

(सिद्धिहेतुयादि) विविधेन याऽपि तस्य तन्वयमात्रा
 भवति अद्या वा बह्वी वा, (से) तस्यामर्थमात्रायां
 गृह्यस्तिष्ठति, सा च भोजनाय किल भविष्यति, ततस्त-
 लोकरा विपरिक्षिष्टे सम्भूतं मद्योपकरणं भवति, तदपि
 तत्त्वैकदा दायादा विभज्यते, अदत्तहारा वा तस्य हर-
 ति, राजानो वा विभुज्यन्ति, नश्यति वा विनश्यति वा,
 अगारदादेन वा बह्वते इति, स परस्मै अघोष कृताणि क-
 मणि बातः प्रकुण्वन्त्येन दुःखेन मूढो विपर्यासमुपैति,
 एतत्त्व प्रागेव व्याख्यातीमिति, नेह प्रसाद्यते ।
 तदेवं दुःखविधाकान् भोगान् प्रतिपाद्य यत्कतैषं तदुप-
 दिशतीत्याह—

आसं च छंदं च निर्गोचं धीरे !, तुमं चेव तं सल्लमा-
 र्हु, जेख मिषा तेण थो सिया, इयमेव खावजुक्कंति
 जे जखा मोहापउटा, धीमि लोए पव्वइए, ते भो ! वयं-
 ति एयाई आयतण्णं से दुक्खाए मोहाए माराए ख-
 रणाए शरणातिरिक्खाए, सतवं मूढे भग्मं खाभिजायति,
 उदाहु वीरे, अप्पापादो महाभोरे, अलं कुस लस्स पमाएयं,
 संतिमरखं संपहाए मेउरभग्मं संपहाए, गालं पास अलं
 ते एयाई । (वृत्त—८४)

आशां भोगाऽऽकाङ्क्षां, चः समुच्चये, कृन्दं कृन्दः परानु-
 ब्रवा भोगाभिप्रायस्तं च, चशब्दः पूर्वगित्या समुच्चयाद्यैः,
 तावाशाकृन्ती, 'वैविध्य'पृथक्कृत्य ज्ञातं धीरे । धीर्ज्ञेयतया रा-
 जत इति, भोगाशाकृन्दापरित्यागे च दुःखमेव केवलं, न त-
 त्यासिरिति । आह च—(तुमं चेव इत्यादि) विनेय उपदेशगो-
 चराऽऽप्यत्र आत्मा वा उपदिश्यते-स्वमेव तज्ज्ञेयाऽऽहिकं
 शस्यमाहस्य स्वीकृत्य परमश्रुमामाहस्ते, न तु पुनरुपभोगं,
 यतो भोगोपभोगो येरेबाधोऽनुपपद्यैर्भवति, तैरेव न भवती-
 त्—'जेण सिया तेण थो सिया' । येनेवाधोपायान्नाऽहिकं
 भोगोपभोगः स्यात्, तैरेव विचित्रत्वात् कर्मपरिणतेः न-
 स्यात् । अथ वा येन केनाचिद्वेतुना कर्मबन्धः स्यात्तत्र कु-
 र्यात्तत्र न वर्ततेत्यर्थः, यदि वा—येनैव राउपोभोगाऽऽदिना
 कर्मबन्धो येन वा निर्गन्धत्वाऽऽदिना मोक्षः स्याद्भवेत्-
 नैव तथाभूतपरिणामवशात् स्यादिति । एतच्छास्त्रमवा-
 धारितमपि मोहाभिभूता नावगच्छन्तीत्याह—(इयमेव
 इत्यादि) इत्येव हेतुर्नियमं न बुध्यन्ते न संजानते,
 के !, ये जना भौनीन्द्रोपदेशविकला मोहेनाऽऽज्ञानेन मि-
 द्याःशोद्येन वा प्राकृताः क्षादितस्तत्त्वविषयैस्तम-
 यो मोहनीयोदयाश्च भवन्ति । मोहनीयस्य च तज्ज्ञे-
 यकामानां च क्षियो गरीयः कारणमिति दृश्यते—(धीमि
 इत्यादि) क्षीमिरङ्गनामिः अज्ञेयाऽऽदिविच्छेदरतो लोक
 आशाकृन्दाभिभूताऽऽमा कूरकर्मविधायी नरकविषाकलं

शय्यमाह्वय तत्कलमबुधमानो मोहाऽऽकृष्टादितमन्तराऽऽ-
त्मा प्रकथेयं व्यथितः प्रव्यथितः पराजितो बशीकृत इति या-
चत । न केशवं स्वतो विनष्टा अपरानपि असकृदुपदेशदानेन
विनाशयन्तीत्याह—(ते भो इत्यादि) ते क्षीमः प्रव्यथि-
ताभो इत्यामन्त्रणे, एतद्भूमि-वधेनातिस्वार्थान्ध्यायतनामि
उपभोगाऽऽपदमुत्तानि वधमेते, एतच्च विना शरीरस्थितिरिव
न भवतीति । एतच्च प्रव्यथनमुपदेशदानं वा तेषामपायाय
व्याधिरप्याह—(से इत्यादि) तेषां 'से' इत्येतत् स्त्रीप्रव्यथन-
मायतनमणनं वा दुःस्वाय भवति—शरीरमानसाऽऽसात-
वेदनीयोद्वाय जायते । किञ्च—(मोहाय) मोहनीयकस्मैबन्ध-
नाय, अज्ञानाय वेति । तथा—(मराय) मरणाय, ततोऽपि-
(नरगाय) नरकाय नरकगमनार्थम्, पुनरपि—(नरगति-
रिक्ताय) ततोऽपि नरकानुदृत्य तिरिञ्चेनप्रभवति तिरि-
च्योन्मथ्ये तत्स्त्रीप्रव्यथनं भोगाऽऽपदनवधनं वा सर्वत्र सम्प्र-
धनीयम् । स एवमङ्गनाऽपान्नविलोकनाऽऽसितस्तासु तासु
योनिषु पर्यटन्नामहितं न जानातीत्याह—(सययमित्यादि)।
सततमनवरतं दुःस्वामिभूतो मूढो धर्मं ज्ञाप्स्यद्विज्ञानं
पुण्येतिप्रसूतनिषेधकं न जानाति न वेति । एतच्च तीयेकदा-
हेति दर्शयति—(उद्वाह इत्यादि) उत्प्राप्येवमाऽऽह उद्वाह
उल्लवान्, कोऽसौ?, वीरः अयगतसंसारभयस्त्रीधृक्द्विषयः।
किमुल्लवः?, तदेव पूर्वोक्तं वाचा दर्शयति—अप्रमादः क-
लेश्याः क?—महामोहं अङ्गनाभिषङ्ग एव, महामोहकारण-
त्वात्ममहामोहः, तत्र प्रमादवता न भाग्यम् । आह च—
(अलमित्यादि) अलं पर्याप्तं, कस्य?, कुशलस्य निपुणस्य
सुषमेष्ठिः, केनालं, मद्यविषयकपायनिद्राविषयकपण्ये प-
ञ्चविधेनपि प्रमादेन, यतः प्रमादो दुःस्वाऽऽपदगमनार्थाकृ-
ति । स्यात् किमालम्ब्य प्रमादेनालमिति?, उच्यते—'सन्ति'
इत्यादि, शमने शान्तिरशेषकर्मोपगमोऽन्तां मोक्ष एव शा-
न्तिरिति, त्रियम्ने प्राणिनः वैनाःपुष्टेन यत्र चतुर्गतेक सं-
सारे स मरणः संसारः, शान्तिश्च मरणं च शान्तिमरणं, स-
माहारद्वन्द्वः, तत्संश्लेष पर्यालोच्य, प्रमाद्वतः संसारानुपर-
मस्तत्परित्यागाच्च मोक्ष इत्येकद्वितीयं द्वयम्, स च
कुशलः प्रेक्ष्य विषयकपायप्रमादं न विदध्यात्, अथ वा
शात्स्या उपशमेन मरणं मरणावधि यावत्सिद्धतां यत् कलं
भवति तत्पर्यालोच्य प्रमादं न कुर्यादिति । किं च—(मिउर
इत्यादि, प्रमादो हि विषयकपायमिषङ्गकृत् शरीराधिष्ठानः
तच्च शरीरं निबुद्धकम्, स्वत एव मिचान इति निबुद्धं, स
एव धर्मः स्वभावो यस्य तन्निबुद्धधर्मम् । एतत्समीक्ष्य
पर्यालोच्य प्रमादं न कुर्यादिति सम्बन्धः । एतं च भोगा भु-
ज्यमाना अपि न दुस्तये भवतीत्याह—(गालमित्यादि)।
गालं न समग्रं अभिलाषोक्तस्य यथेष्टावात्तावपि भो-
गा एतत्पश्य जगन्निह, अन्तोऽलं तव कुशल । एभिः प्रमाद-
मयैर्दुःस्वकारणस्वभावैर्विषयैरुपगमैरिति, न चैते बहुशाऽ-
प्युपभुज्यमाना उपशमं विदधतीति । उक्तं च—

॥ वक्तोः क्रीडित्येव, हिरण्यं पशवः स्त्रियः ।

॥ नाक्षमेकस्य तत्सर्वं—मिति मन्वा शर्म कृक ॥ १ ॥

तथा—

“उपभोगोपायपरो, बाञ्छति यः शमयितुं विषयवृत्ताम् ।

आवत्याकमितुमसौ, पुरोऽपराह निजङ्घायाम् ॥ २ ॥”

तदेवं भोगलिप्तात् तत् प्राप्तावप्राप्तिं च दुःखमेवेति वशयति.

एवं पस्स ह्युवा ? मरुमयं, नाइवाइजं कंचयं, एस
वीरे पसंसिए, जे न निक्खिअइ आवाहाए, न मे देइ न
कुपिआ योवं लुं न खिसए, पडिसेहिओ परिणमिआ,
एवं मोखं सयणुवासिज्जासि (सूत्र-८६) चि वेमि ॥

(एवं पस्सेत्यादि) एतत्पल्लवमेव भोगाऽऽशामहत्तरमनुदीता-
नां कामदशाऽवस्थाऽऽमकं महङ्गवं भयदेतुस्याह दुःखमेवम-
हाभयं तच्च मरणकारणमिति महविस्त्युच्यते, एतन्मुनेः पश्य
सम्यक्वेदिकाऽऽमुष्मकापावाऽऽपाक्कथेन जानातीत्युक्तं भवति
यथेवं तर्हि कुयोदित्याह—(आइवाएज इत्यादि) यतो भो-
गाभिलषणं महङ्गवमतस्तदर्थं मातिपातयेत्क व्यथयेत् कञ्चन
कमपि जीवमिति, अस्य च शेषत्रतोपलक्षणार्थेवाच प्रतार-
येत् कञ्चनेत्याद्यप्यायोज्यम्, भोगनिरीहः प्राज्ञानिवाताऽऽदि-
मताऽऽकृष्टाच्चं कुशुमवाप्रोतीत्याह—(एस इत्यादि) एष इति
भोगाऽऽशामुन्मथिवेद्यकऽऽप्रमादो पञ्चमहाभयभाराऽऽरोहणो-
न्नामितस्कन्धो वीरः कर्मविदारणात् प्रशंसितः स्तुतो देव-
राजाऽऽदिभिः, क एष वीरो नाम योगनिष्ठयत इत्यत आह—(जे
इत्यादि) यो न निर्बिद्यते न काष्ठते न जुगुप्सते, कस्मै?, आइ-
नाय आइयते शुद्धतेऽव्याप्यते आत्मस्वतन्त्रममोयोऽऽवारक-
मसत्याऽऽविभूतं समस्तवस्तुप्राद्विज्ञानावापसुल्लक्षणं यम तदा-
दानं संयमाभूतानं तस्यै न जुगुप्सतं, तद्वा कुर्वन्सिकताकेवल-
खल्लेश्वरीयं कश्चिद्विज्ञानाऽऽदौ न केन्दुमुपायतीति, आह—(न मे
इत्यादि) ममार्थं शुद्धेयः संयतसंभारोऽप्युपस्थित अपि दाना-
वसरे न दानातीति कृत्वा न कुप्येय कोपयस्यो भूषाङ्गवर्णीयं
च ममेवैवाः कर्मपरिणतिरित्याहामोदयोऽयम्, अनेन बालाभेन
कर्मसुपायाद्यनस्य मे तत् सुपक्षसमर्थं तपो भावीति न कि-
ञ्चित् च्युते । अथाऽपि कर्थाञ्चत्स्तोकं प्राप्तं वा लभेत, तद-
पि नि निम्बेदित्याह—(योवं इत्यादि) स्तोकात्, अपर्याप्तं, क-
ञ्चान निम्बेदुत्तारत्वं वा, तथाहि—कतिचित् शिष्याऽऽ-
नयनं प्रवीति सिञ्च ओदनो भिक्षामानय लवणाऽऽहरो वा क-
स्माकं तास्तीत्यर्थं द्रव्येयैवम् आनुवृत्तुल्लानवच्च विदध्यात्
किं च—(पडिसेहिओ इत्यादि) प्रतिपिञ्जोऽद्विस्तितस्तस्माद्व-
प्रदेशात्परिणामोचितं, सुखमपि न लिङ्गक दौर्मेगस्य विदध्या-
अ एतद्व्यपगच्छेज्जं तां सोमस्तनीमपचयेत् धिक्कं शुद्धानिमिति ।
उक्तं च—“दिशुति कसेकमति, अयुयुआति कसेकम । दीवंविच-
ते पाणिययं, वरि तुहनाम न वंसंथो ॥ १ ॥” इत्यादि । पञ्चमे च (प-
डिआमिओ परिणमिआ) प्रतिज्ञाप्रितः प्राप्तिमिआऽऽदिनामः
सन् परिणमेत्, मोक्षवाचकाऽऽनापेस्तथैव सततं विदध्यात्,
वैतालिककदातारं नोत्पासयेदिति । उपसेह्वराह—(एवं इत्या-
दि) एतत्प्रमत्तयामिषेह्वकम्—अद्वानाकोपनं स्तोकाऽऽनु-
पसन्नं प्रतिपिञ्जितवर्तनं मुनेरिव् भीमं मुनिमुमुक्षुभिराव-
रितं स्वमयवाताज्जिह्वकं सवकांदिपुरापचयः सन् समनुशास-
यः सम्यग् विद्यास्वानुपासकमेति विनियोगेश आत्मनुशास-
नं वा । आवा १० १ सु० २ अ० ४ उ० ।

भोगा-भोगा-की० । उम्बूहीपमास्यवपत्तसिद्धकृदव्याच
स्वनामक्यातायां देव्याम्, एथा० ६ डा० ।

भोगाभिरसंग-भोगाभिषङ्ग-डु० । भोगाऽऽसौ, आवा १०

भोगाभिसंस

शु० २ अ० ४ उ० ।

भोगाभिसं-भोगाऽऽभिष-न० । भुज्यते इति भोगाः मनोवश-
व्याऽऽप्यते च ते आभिषं चाप्यतयुद्धितनुषा भोगाऽऽभि-
षम् । शब्दाऽऽभिषिष्याऽऽभिमं आभिषे, उत्त० ।

भोगाभिसंदासवित्त-भे द्विष्टिस्तैयसमुद्रितोष्ये ।

वाले य मंदिर यू-डे वज्रहृद मच्छिपा व स्तलम्भि ॥५॥

भुज्यत इति भोगा मनोवशः शब्दाऽऽप्यते च ते आभिषं चा-
प्यतयुद्धितनुषा भोगाभिषं तदेव वृषयव्यामानं दुःखलक्ष-
णविकारकरणेन भोगाऽऽभिषदोषस्तस्मिन् विशेषेण सखी नि-
मग्नो भोगाऽऽभिषदोषविषयः, यद्वा-भोगाऽभिषय दोषा
भोगाऽऽभिषदोषास्ते च तदासकृत्वि विविचक्षेष्टा अपत्यो-
त्पत्तौ च तत्पालभोगापपतया ध्याकुलत्वाऽऽप्यस्तैर्विषयो
विषयं गतो भोगाऽऽभिषदोषविषयः । आह च—

“जया य कुकुहुं वस्ता, कुतसीहि विहमम ।

हृयोष बंधणं बद्धो, स पच्छा परितप्पति ॥ १ ॥

पुनर्दारपरिक्षिप्तो, मोहंस्तथास्तंभो ।

एकोसब्बो जहा नागो, स पच्छा परितप्पति ॥ २ ॥”

(श्रीभानुस्तैयसमुद्रितोष्ये चि) इति एकान्तपथ्यो
निःश्रयसो मोक्षोऽनयोः कर्मधारये इति निःश्रयसः । यद्वा-
हिनो यथाभिलषितविषयावाप्त्याऽऽप्युद्यो निःश्रयसः स एव
तपोर्हस्यः ततश्च तत्र नयोर्वा बुद्धिस्तत्प्राप्त्युपायविषया म-
तितस्तथा विपर्यस्ता विपर्ययान् स वा विपर्यस्ता यस्य स
हिनानिःश्रयसबुद्धिर्विपर्यस्तः विपर्यस्तहितनिःश्रयसबुद्धिर्वा,
विपर्यस्तशब्दस्य तु परिनिपातः प्रापयत् । यद्वा-विपर्यस्ता
हिते निःश्रेया बुद्धिर्यस्य स तथा, बालश्चाहः (मंदिर सि)
स्वस्वामशब्दो धर्मेकार्यकरणं प्रत्यनुष्ठानो मूढो मोहाऽऽकुल-
तमानसः स एवविधः । किमप्याह—बध्यते त्रिष्यतेऽर्थात्
क्षानाऽऽप्यक्षाऽऽविकमेणा मल्लिकर्षे केले केल्पमणि, रज्जलेति
गम्यते, इदमुक्तं भवति—यथाऽस्ती तस्मिन्गतागम्याऽऽविधि-
राकृष्यमाणा तत्र मज्जति मग्ना च रेखादिना बध्यते, एवं ज-
न्तुरपि भोगाऽऽभिषे मग्नः कर्मवृत्तिं वृज्वाधेः । उत्त० अ० अ० ।
भोगासंस्पृश-भोगाऽऽशंसप्रयोग-पुं० । भोगा मन्वरस-
स्पर्शस्तेषु मनोवशा मे भूयास्तुतिरिति भोगाऽऽशंसप्रयोगः ।
स्था० अ० डा० । अन्त्यातरे चकार्त्तौ त्वां वाधुदेवो महामाण्ड-
लिकस्तुभगो कपचाभित्यादि भोगाऽऽशंसप्रयोगः । आशंसा-
प्रयोगभेदे, आश० ६ अ० ।

भोगासा-भोगाऽऽशा-स्त्री० । गम्याऽऽविशासिंभावनानाम्,
अ० १२ अ० ४ उ० । स० ।

भोगिष्ठि-भोगिद्धि-स्त्री० । “सा भोगिहि गिष्कहृदयदीरभोग-
स्मि जाह उवभोगी ॥” इत्युक्तलक्षणे श्रुतिभेदे, अ० २ अ० ।

भोगुत्तम-भोगोत्तम-पुं० । भोगोत्तमो भोगोत्तमः । अ० ४
अ० ४ अ० । सखीसमभोगभोक्तृ, तं० ।

भोगुत्तमयलक्षणा-उत्तमभोगयलक्षणा-न० । उत्तमाश्च ते
भोगाः । सौमनभोगाः उत्तमशब्दस्य विशेषणत्वाऽपि परिनि-
पातः प्राकृतत्वात् । तद्वत् तत्संस्पर्शक लक्षणं तथा । उत्त-
मभोगस्य च स्वास्तिकाऽऽदिके लक्षणे, तत्तमभोगस्य च स्व-
स्तिकाऽऽनिलक्षणोपेते च । वि० । जी० ३ प्रति० ४ अ० ।
५०३

भोगोपभोगपरिमाणा-भोगोपभोगपरिमाणा-न० । सक्तं भु-
ज्यत इति भोगः—अकामाहतताम्यूलविलेपनोद्गर्हस्तनान-
पानाऽऽदे । सुकुहुं भुज्यत इत्युपभोगः—वनितावक्त्रालङ्कार-
शुद्धयनाऽऽस्तनवाहनाऽऽदि । भोगाश्चोपभोगश्च भोगोपभोगी,
तयोर्भोगोपभोगयोः परिमाणं संख्याविधानं यत्तथा । द्वितीये
गुणमते, अ० ।

भोगोपभोगयोः संख्या-उपभानं यत्स्वशक्तिः ।

भोगोपभोगमानाऽऽरूपं, तद् द्वितीयं गुणव्रतम् ॥३॥

सक्तं भुज्यत इति भोगः—अकामाहतताम्यूलविलेपनोद्गर्हस्त-
नानापानाऽऽदि, पुनः पुनर्भुज्यत इति उपभोगः—वनितावक्त्राल-
ङ्कारशुद्धयनाऽऽस्तनवाहनाऽऽदि, (अ०) भोगाश्चोपभोगश्च
भोगोपभोगी, तयोर्भोगोपभोगयोः यत् संख्याविधानं परि-
माणकरणं भवति, कुतः ? स्वशक्तिः निजशक्त्यनुसारिण
तद्भोगोपभोगमानाऽऽरूपं भोगोपभोगपरिमाणनामकं द्वितीयं
गुणमते वेद्यम् । आहयत् त्वत्तत्त्वत्त्वोपभोगपरिमाणमत-
मिति नामोच्यते । तथा च सूत्रम्—“उपभोगपरिमाणवत्
दुविदे पश्येत् । तं जहा—मोक्षयते कर्मभो अस्ति ।” यतः
वृत्तिर्यथा—उपभुज्यत इत्युपभोगः, उपशब्दः सक्तस्यैव
रहिते, सक्तशब्दो उपभोगा, अशनपानाऽऽदे, अथवा—अस्त-
भोग उपभोगः आहारऽऽदे, उपशब्दोऽन्तर्भवतः । परि-
भुज्यत इति परिभोगः । परिशब्दोऽसक्तनृशौ वसते, पुनः
पुनर्भोगः परिभोगो बद्धऽऽदे, बहिर्भोगो वा परिभोगो व-
सनालङ्काराऽऽदे, अत्र परिशब्दो बाह्योक्तक इति । एतद्विषयं
व्रतम् उपभोगपरिमाणव्रतम् । तथा च प्रकृते निपाता-
नामकेष्वर्थात् उपभोगशब्दः परिभोगाद्येस्तत्सममिव्या-
हारेण च भोगशब्दस्योपभोग निरुद्धलक्षणं तत्र कश्चिद्विरोध
इति ध्येयम् । इदं च द्विविधं—भोजनतः, कर्मतश्च । उपभो-
गपरिभोगयोरासेवां विषययोर्वस्तुविशेषयोरुक्तार्जनोपायभू-
तकर्मणां बोधकारादुपभोगाऽऽदिशब्दवाच्यानां व्रतमुपभो-
गपरिभोगव्रतमिति व्युत्पत्तेः । अ० २ अ० ।

(तद्विचारा ‘उपभोगपरिभोग’ शब्दे द्वितीयभागे ६०२

पृष्ठे गताः ।) अथ तावदेव नामतः श्लोकद्वयेनाऽऽह—

वृत्तयोऽङ्गारविपिना-नोभाटीस्फोटकर्मभिः ।

वक्षिण्याका दन्मलाद्या-रसकेशविषाऽऽश्रिताः ॥५२॥

यन्त्रपीडनकं निशो-ऽङ्गनं दानं द्रव्य च ।

सरःशोषोऽमतीपोष-भेति पञ्चदश त्पन्ने ॥ ५३ ॥

कर्मशब्दः प्रत्येकं संवध्यते । अङ्गारकर्म विपिनकर्म अतः—
कर्म भाटीकर्म स्फोटकर्मैति, तैर्बृत्तय आजीविका अङ्गारक-
मोऽऽदिवृत्तयः, तत्र कर्मक्रिया कारणमिति यावत् । अ० २
अ० ।

भोषा-भुक्त-अव्य० । ‘भोक्ष्य’ शब्दार्थे, प्रा० २ पाद ।

भोष-भोक्ष्-अव्य० । भोजनं कर्तुमित्यर्थे, प्रा० ४ पाद ।

भोषव-भोक्ष्य-ञि० । भोजनीये, प्रा० ४ पाद ।

भोषा भोक्तृ-ञि० । भोजनकर्त्तरि, आच० ४ अ० ।

भोयण-भुक्त्वा-अभ्य० । 'भोऊण' शब्दायै, प्रा० २ पाद ।
भोदूण-भुक्त्वा-अभ्य० । 'भोऊण' शब्दायै, प्रा० २ पाद ।
भोम-भौम-न० । भूमी भवं भौमम् । भूमिसंज्ञविनि विधि-
हे स्थाने, जी० ३ प्रति० ४ अथि० । रा० । नगराऽऽकारे
विशिष्टे स्थाने, स० ३३ सम० । भौमानि विशिष्टस्थाना-
नि नगराऽऽकाराणीत्यर्थे, भ० २ शृ० ८ उ० । पातालमन्ध-
मे, आका० २ शृ० ३ शृ० । निर्घातभूकमाऽऽदिके, सूत्र० २
शृ० २ अ० । उत्त० । भूमिकम्पाऽऽदिविज्ञाने, कल्प० ३ अथि० ३
लक्ष । भूमिकम्पाऽऽदिविज्ञानेः शुभाशुभं यद् ज्ञायते तद्
भौमम् । निमित्तभेदे, प्रब० २५७ द्वार । कल्प० । उत्त० ।
भौमं भूमिविकारदर्शनादेव स्यादित्यस्याद्विविधमिति ।
आव० ४ अ० । भौमं भूमिविकारकलाभिधानप्रधानम् । भू-
मिविकारकलप्रतिपादकनिमित्तस्थाऽऽत्मकं पापधृतभेद-
स्थानं ८ डा० । स० । सूत्र० ।

भोमं ति विधे पण्यते । सुने, विनी, वृत्ति । स० २६ सम० ।
अहोरात्रभवे सप्तविंशतितमे मुहूर्ते, ज्यो० २ पादु० । कल्प० ।
च० ०० । ज० । भूमेरपत्यं तस्या इदं वा अण् । (न) अरकासुरे,
"स्त्वयि भौमं गते जनुम् ।" इति माघः । मङ्गलभेद च । पुं० ।
भूमिभवे, वि० । वाच० । भूमिविकारे घटाऽऽदी च । "अहुत-
यं भोमिज्ञानं कलसाय ।" भ० ६ शृ० ३३ उ० । भौमानां
पाथिवाभिमित्यर्थः । हा० १ शृ० १ अ० । "अगरां य भो-
मो ।" पाद० ना० ६६ गाथा । औ० । भौमानां मृगमयानामि-
ति । भ० ६ शृ० ३३ उ० । प्रब० । रा० । भूमिसंस्थितिनि-
श्च । वि० । भौम इव रुद्रेण इव । सूत्र० १ शृ० ६ अ० । जी० ।
भौमालीय-भौमालीक-न० । भूमिसंस्थित्यलंकाऽऽत्मकं स्थू-
लमृषावाद्भेदं, स्थूलमृषावाद्भिरमग्नयस्त्वन्त्येतिचित्ता-
रे च । प्रब० १ अ० द्वार । भूयसीकं परस्वकामप्या-
त्मस्वकामादित्यकामि परस्वकामा, ऊपरं वा ज्ञेयमनु-
परम्, अनुवरं चोपरमित्यादि वदतः । इदं चाशेषापरद्वयवि-
धयाऽऽलंकारोपलक्षणम् । च० २ अथि० । एतद्वयं प्रमा-
दसहसकारानामेभिरभिधायमानमतिचार आकुल्या च
भक्षः । उपा० १ अ० । च० ।

भोमेज-भौम-न० । 'भोम' शब्दायै, जी० ३ प्रति० ४ अथि० ।

भोय-भोज-पुं । भुज्-अण् । स्वनामस्थाने देशभेदे, धारा-
पुरस्य नृपभेदे च । "धन्यः श्रीमोक्षराजसिन्धुवनविज-
यी० ।" इत्युद्धतः । वाच० । द्रव्यानुपयोगनकारव्यतिरि-
स्वनामस्थाने आचार्ये, द्रव्या० ११ अथि० । योगसूत्रवृत्ति-
कारके आचार्ये च । हा० ६ हा० ।

भौन-पुं । परतन्त्रिकभेदे, "अगण्यउपिगपरिगण्यद्विधाणि
वा वेदयाणि वेदिता ।" यथा भौनपरिगृहीतानि वीरभद्र-
महाकाव्यादीनि वोटिकपरिगृहीतानि वा । आव० ६ अ० ।

भोयग-भोजक-वि० । भोजे, वृ० १ उ० ३ गङ् ।

भोयडा भोयडा-ख्य० । भोयभेदे, "गवयं भोयडादीयं ।"
गवयं भोयडादीयं भवति । भोयडा गाम-जा लाडाणं
कच्छा सा मरुहट्टाणं भोयडा भगति । नि० चू० १ उ० ।

द्वयाणि देवकडा—

छंदं विधीं विकल्पं, गेयत्वं बहुविधं जगन्नाथम् ।

एता कथा कथिते, चतुरपला मुक्ता चतुरे ॥ १२५ ॥

गाहा पक्ष्णं तदेव, अग्नयस्स इमा वक्का—

छंदो गम्माऽन्नाया, विधि रससा भुज्जते य जं पुर्व्वि ।
सारथिक्कविकप्पो, सेवस्यं भोयडादीयं ॥ १२६ ॥

छंदो आचारो गम्मा-छाहा लाडाणं माउलुहिया, माउलस्स
धूया अगम्मा विधी नाम विधयो, रससा गाम जहा कोलावि-
सय आहारभूमिहरितोवलिता कज्जति, पडमिणियसाएदि
भूमि अक्षुरिज्जति ततो पुणोवधारो कज्जति, तन्नो पनी उवि-
तिततो पामेदि करोडगा कहीरगामं कुवासिण्यो य ठ-
विज्जति, 'भुज्जते य जं पुर्व्व' जहा कोकणे एवा, उत्तरावहे
सनुया, अक्षेसु वा विसएसु जं हाऊण पक्खा अणेगमक्क-
पगारा विज्जति । सारथिक्कवाहणो विकप्पो भवति । सेवस्यं
भोयडादीयं भवति । भोयडा गाम-जा लाडाणं कच्छा, सा
मरुहट्टाणं भोयडा भगति, तं च पालयमिति स्थिया ताव सं-
घंति जाव परिखीया जाव य आवसससा जाया तन्नो भोयणं
कज्जति सयणं मेळऊण पक्खो विज्जइ तपमिदं किहइ भो-
यडा । नि० चू० १ उ० ।

भोयण-भोजन-न० । भुज्-अणु । अण्ववहारे, वयं १
तत्त्व । च० । कठिनद्रव्यस्य गन्धविलाषसंयोजने, वाच० ।
उपभोगे, आवा० १ शृ० २ अ० ५ उ० । भुज्यत इति भाज-
नम् । "कड्डहुलम्" इति वचनान्ता कर्मण्येवम् । वृ० ४ उ० ।
भोयडाऽऽदिके आहारविशेषे, आव० ४ अ० । स्थानं ।
प्रब० । उत्त० । भोजनं तन्मुद्रादय्यादि । उत्त० १५ अ० ।
स्थानं । सूत्र० । उपा० ।

आषकस्य कृतप्रत्याख्यातिनो भोजनम्—

विहिगा पट्टिपुष्पमी, भोगो विगण य येवकाले उ ।

सुइषाउजोगभावे, चित्तममकाकुलेण तहा ॥ ३६ ॥

विधिना-विधानेन-प्रतिपालितसमन्तरं स्तनमुपयोगनः प्र-
तिचरलक्षणैः । प्रतिपूर्णपौरुषाद्यधिके प्रत्याख्यान इति
प्रक्रिया, भोगो भोजनं भवति कार्यः । अनेनाऽस्य पालितत्व-
मुक्तम् । उपलक्षणस्याभास्य रूपव्यवस्थेयस्याक्षयमग्नयस्यम् ।
लक्षणं चेदमन्येः—"उचिते काले विहिण, पत्तं जं फालियं त-
यं मणियं । तह पालियं तु असइ, सक्कं उवभोगपडियं योः ॥"
इति । किं पूर्णमात्र एव ? तेनैवाह-विगने आतिक्कामे च पौरु-
षाद्यधिकपरि । स्नोककाले तु अण्वपेक्षायामेव । अनेन च
तीरितमवस्थोपदिष्टम् । तल्लक्षणं चेदम्—"पुणं वि धयका-
ला-वधायमा तीरियं होइ ।" तथा शुभानां सुन्दरानां धातू-
नां वातपित्तकफानां योगानां तद्विध्यापाराधं प्रायः स्म-
त्ता शुभधातुयोगमात्रास्तिरस्ति । धातूनां च शुभमं लोकका-
लातिक्रमणं भिक्षाऽऽनाऽऽदिजन्मप्रथमविशोदनेन समस्यमत
एव योगान्नामप्रीति । तथा-चित्तमेव मनसा अनाकुलमवभा-
लितम् । अनाकुलचित्तमेव हि भोजनं दीयस्यमवभा । यदा—
"दी-
यामेयकापपरिक्कतेन, सुखेन सुहृदेष्वपि विहितम् । प्रवेष्ट-
युक्तं च लेभ्यमानं—मन्नं न सस्यक्क, परिणाममेति ॥ १ ॥"
तथाति ससुख्ये । इति गाथाऽर्थः ॥ ३६ ॥

भोगविधेयस्य विशेषणस्याऽऽह—

काऊण कुमलजोगं, उचितं तकालगोपयं शियमा ।

गुरुपदितितप्पहुइ, मंगलपाठाइयं चैव ॥ ३७ ॥

कृत्वा-विधाय कुशलयोगं शोभनव्यापारम्, भुज्जते धर्मर-
ता इति योगः । उचितं स्वभूमिकारम्, तत्कालागोचरं भो-

प्रथमो भङ्गकः । "अथो पक्षिलेवणाए अनुकुलो न उण वि-
बडणाए ।" एतनुकं भवति— "आसेविं पढमं वडुं, पु-
णो लहुयं पुणो वडुं पुणो बडुरं चित्ते ।" एवमेव, ततश्च
प्रतिसेवनाया अनुकुलम्, न स्वालोचनायाः, यतस्तत्र प्रथमं
लघुतत्र आलोचयते, पुनर्हृत्तरः, पुनर्हृत्तरः, इति एव द्वितीयो
भङ्गः । "अथो पक्षिलेवणाए साणुकुलो आलोयणाए पुण अणु
कुलो ।" एतनुकं भवति— "अणुविण्डा पक्षिलेविया चित्ते
पुण आलोचनाणुकुलो, एत तरओ भणो, अथे उण पक्षि-
लेवणाए वि अणुकुलो आलोयणाए वि अणुकुलो ।" ए-
तनुकं भवति— "पढमं वडुं पक्षिलेविण्डा पुणो लहुओ
पुणो वडुं बडुरो, चित्तेति पुण अं जहा संभर, पढमं
वडुं पुणो लहुओ पुणो वडुं पुणो वडुरो, एवं अणुवि-
ण्डा चित्तस्स ए पक्षिलेवणाणुकुलो आलोयणाणुकुलो,
एत अउथो, एतो व बड्येवओ ।" इदानीममुमेवार्थं गाथा-
हेतोपसंहरन्नाह— "पक्षिलेवणियङ्गाए, होति एत्यं पि
अउभङ्गा ।" इदं व्याख्यातमेव ।

इदानीं सामुदानिकान्तोच्चारानालोचयति, यदि व्याखे-
पाऽऽदिरहितो गुरुर्भवति, अथ व्याखेपां गुरुर्भवति तथाऽ-
नालोचयति, एतदेवाऽऽह—

वकिस्सचपराडुत्ते, पमत्ते मा कयाह आलोए ।

आहारं च करोतो, खीहारं वा जइ करंइ ॥ ६१४ ॥

व्याखेपो धर्मकथाऽऽदिना स्वाध्यायेन (पराडुत्तां सि) परा-
रुमुखः अम्यतोऽभिमुखः, प्रमत्त इति विक्रययति, एवंविधं
गुरो न कदाचिदालोचयेत्, तथा आहारं कुर्वति सति,
तथा नीहारं वा यदि करोति तर्तानालोचयति ।

इदानीमिदमेव गाथां व्याख्यातयन् भाष्यान्वयन्नाह—

कइथाहिविस्सत्ते, बिगहाइ पमत्त अओओ व हुंइ ।

अंतरमकारं वा, खीहारे संक मरणं वा ॥ २६७ ॥

धर्मकथाऽऽदिना वा व्याखेपः कदाचिद्गुरुर्भवति, विक्रयाऽऽ-
दिना वा प्रमत्तोऽम्यतोऽभिमुखो वा भवति, मुञ्जतोऽपि नाऽऽ-
लोचनीयः, किं कारणम् ?— (अंतरं च) अंतरायं वा भवति
यावदालोचनां शृणोति, अकारकं वा शीतलं भवति या-
वदालोचनां शृणोति; तथा नीहारमपि कुर्वतो नाऽऽलो-
चनीयः, किं कारणम् ?, यत्र आशङ्कया साधुचिन्तितया न
कायिकाऽऽदिनिर्गन्धकृति, अथ धारयति ततो मरणं वा भवति,
यस्मादेते दोषास्तस्मात्—

अवक्खित्ताउत्तं, उवमत्तपुवडिं च नाऊळं ।

अणुसुवेनु मेहावी, आलाएजा सुसंजए ॥ ६१५ ॥

धर्मकथाऽऽदिनाऽऽव्याखेपे गुरो आलोचयेत्, आयुक्त-
पयोगात्तरम्, उपशास्त्रं—अनाकुलं गुरुं कइथा उपस्थितम् उ-
द्यतं च ज्ञात्वा, एवंविधं गुरुमनुज्ञाप्य मेधावी आलोचयेत्
सुसंजयतः—साधुः ।

इदानीमिदमेव गाथां व्याख्यातयन् भाष्यकृन्नाह—

कइथाहिविस्सत्ते, काहां अणाउत्ते तदुवउत्ते ।

संसिदसि पि अणुसुं, काऊण विदिषणालोए ॥ २६८ ॥

धर्मकथाऽऽदिना व्याखेपे काथाऽऽदिमिरनाकुले तदुपयुक्तं
मिथाऽऽलोचनीयपुक्ते च (संसिदसि च) "अणुसुं काऊण सं-
सिदसि" आलोचयामीत्येवमनुज्ञां कृत्वा मार्गविश्लेष्यः ।

(विदिषे सि) आचार्येण विदिषायामनुज्ञायां भवत्
इत्येवं लक्षणायां तत्र आलोचयेत् । तेन च साधुना आ-
लोचयता एतानि वर्जनीयानि ।

द्वारगाथा—

खई वलं वलं भासं, मूयं तह इदुरं च वजेजा ।

आलोएअ सुविदिओ, इत्यं मयं च वावारे ॥ ६१६ ॥

नृत्यञ्जालोचयति वलञ्जालोचयति अङ्गानि वलनयालोच-
यति, तथा भावपयो गृहस्थभावया आलोचयति, किं
तर्हि ?, संयतभावया आलोचयति, तद्यथा— "सुवारि-
याओ" इत्येवमादि, तथा आलोचयन् मूकेन स्वरेण ना-
लोचयति मिथिमिनेतं, तथा इदुरेण च स्वरेण उच्चैर्वालोच-
यति, एवंविधं स्वरं वर्जयेत् । किं पुनरस्वालोचयती-
त्येतादह—आलोचयेत् सुविहितः इत्यनुदकस्तिर्यथं, तथा
मात्रकं गृहस्थसत्तकं इदुरेण काऽऽदि उक्ताऽऽद्रीऽऽदि, तथा-
गृहस्थया कतमं व्यापारं कुर्वत्या भिक्षा दत्तस्यालोचयति ।

इदानीमेतामेव गाथां व्याख्यातयन्नाह—

करपायमगुहसीसऽ-क्खिउदुमईहि खडिंयं थाम ।

वलणं इत्यमरीरे, वलणं काए य भावे व ॥ २६९ ॥

करस्य तथा पावस्य भुवः शिरसः अक्षयः ओष्ठस्य च,
एवमादीनामङ्गानां सविकारं वलनं नष्टनं नाम, एतत्
कुर्वन्नालोचयति, वलनं हस्तस्य शरीरस्य कुर्वन्नालोचय-
ति, तथा वलनं कायस्य करोति, मोदनं ताकुर्वन्नालोचय-
ति, तथा भावतत्त्वज्ञानमन्यथा गृहीतमन्यथाऽऽलोचयति
"अणुविण्डुं" आलोचयन् ।

गारस्थियभासाओ, य वजए मूय इदुरं च सरं ।

आलोए वावारे, संसिडियरे व करमत्ते ॥ २७० ॥

गृहस्थभावया न आलोचयति, यथा "सुगमीओ लंगणीओ
लखाओ मरइया लखा" इत्येवमादि, किं तु—संयतभावे-
या आलोचनीयं "सुवारियाओ" इत्येवमादि, मूकेन स्वरे म-
नाक् इदुरं च महात्मनं स्वरं वर्जयित्वा आलोचयति, किमा-
लोचयति?—व्यापारं गृहस्थयोः संबन्धिनं, तथा— "संख-
हम्" उक्ताद्रीऽऽदि, इतरम् असंख्यं किं तत् ?—करं संख-
मसंख्यं च उक्तेन, तथा—मात्रकं गृहस्थसत्तकं कुवदसि-
काऽऽदि उक्कसंख्यमसंख्यं चेति, एतदालोचयेत् ।

एवरासविपुळं, गुरुणा गुदसम्मयसम् वाऽऽलोए ।

जे जइ गतिंये तु मये, पवभाओ जा मये वरिया ॥ ५१७ ॥

एभिर्दोषैर्विषममुक्तमनस्तत्तत्कैर्मैत्रमालोचयेत् गुरोः स्वमीये
वा यो गुरोः संमता बहुमतस्तस्य स्वमीये आलोचयेत्, क-
यमालोचनीयं !, यद्यथा गृहीतं भवेत् तेन कमेव यत् गृहीतं
प्रथममिच्छाया आरभ्य यावच्छब्दा पक्षिमा भिक्षा तावदा-
लोचयेदिति । एष तावच्छब्देनाऽऽलोचनविधिः ।

यदा तु पुनरेतामि काराणानि भवन्ति तदा श्रोतव्यं आलो-
चयतीत्यनेनैवाऽऽह—

काले अ वडुणंते, वडवाओ वाडिओ ओहमाओ ।

वेला मिलाअगस व, अइवइ गुरु व उवाओ ॥ ५१८ ॥

यदा तु पुनः काल एव न गव्यते यत्तदेव कमेवाऽऽलो-
चयति तावदसं गच्छत्यादित्यस्तदा तस्मिन् काले श्रोतव्यं
आलोचयति, यदि वा—आप्तः कदाचिद्भवति तदाऽपि श्रोतव्यं

एवाऽऽलोचयति, वेला वा श्लान्त्यातिश्रामति यावत्कर्म-
णाऽऽलोचयति अत आघत आलोचयति, अथवा-गुरुः उ-
च्यते आत्मः, कुलाऽऽदिकार्येण कर्तव्यं तत आघत आ-
लोचयत्येवं कारौरेति ।

का चात्तावत्वाऽऽलोचना ?-

पुरकम्पपञ्चकम्मे, अप्येऽमुद्रे य आहमालोप ।

तुरियकरसम्मि जे म, न मुज्झइ तसिअं कहए ॥ ५१६ ॥

आकुलत्वं आपन्न सत्येवमावाऽऽलोचनयाऽऽलोचयति—
पुरःकमे पश्चात्कमे च शल्पं-नास्ति किञ्चिदित्यर्थः, 'अ-
सुखं यत्ति' अशुद्धं चालम्, अशुद्धमाधाकमाऽऽघाति-
धायते तदल्पं-नास्तीति, एवमाघतः-सकृदेपेणाऽऽलोचये-
त् । तुरियकरसम्मि सित् त्वरिते कार्ये जाने सति य-
न्न श्रुयति उक्तं प्रकारेण तावत्प्रामात्रमथ कथयति, एषा
आधाऽऽलोचनंति ।

आलोचता मय्यं, सीमं सपडिगहं पमजिता ।

उद्धमहो निरियम्मि, पडिलेहो सव्वओ सव्वं ॥ ५२० ॥

एवमेवा मानसी आलोचना वाचिकी वाऽऽलोचनोक्ता,
इदानीं कायिकी आलोचना भवत्येते-आचर्यस्य भिन्ना द-
र्शने, एवं मनसा वाचा वाऽऽलोचयिष्यात् सर्वं निरवशे-
यं, तथा मुखवन्मिकया शिरः प्रमुञ्च्य पतद्ग्रहं च सप-
टलं प्रमुञ्च्य ऊर्ध्वं पीठीः 'अधो' भुवि निर्यक् निर-
क्षीये 'प्रत्युपेत' निरूपयत् 'सर्वतः' समन्ताच्चतसृ-
ध्वा विष्टु सर्वे-नैरन्तर्येण, ततः पतद्ग्रहं हस्ते कृत्वा
भक्ताऽऽदि गुरोर्दर्शयतीति वक्ष्यति भाष्यकृतम् ।

इदानींमिथ्ये गार्था भाष्यकृदाह, तत्र गुरोर्दोषत्वाप्रथ-
ममुक्त्याऽऽसीति त्रीणि पदानि व्याख्यानवधा भाष्यकारः-

उद्धं पुष्फलराहो, तिरियं मज्जरिसाण्डिभंदि ।

सीलगदारुमआवड-सारकखण्डा अहो पंहे ॥ २७१ ॥

उद्यानाऽऽदौ आवासितानां सतां पुष्पफलाऽऽदिपातसङ्गं
निरूप्य ततो गुरोर्दर्शयति, निर्यक् मज्जरिषाण्डिभानालो-
क्याऽऽलोचयति, मा भूते आगच्छन्तस्तत्पात्रमुन्मथ्य पाता-
यिष्यन्ति आदिशब्दान्कारणं वा कर्तव्यविरहितमायानि, अ-
तस्तिर्यग् निरूप्यते, तथाऽधो निरूपयति, किमर्थः?, क-
र्त्तव्यकीलका प्रयति, तत्राऽऽपतमम्-आस्मल्लं मा भू-
दिति, अतो-ऽधो निरूप्य ततो भक्ताऽऽदि दर्शयति ।

इदानीं 'सीमं सपडिगहं पमजितं' ति व्याख्यानवति-

आण्यमओ पवंडेजा, सिरओ पाया सिरं पमजेजा ।

एमेव उग्गहम्मि वि, मा संकुडण्ये तससिशासा ॥ २७२ ॥

हन्तस्य पतद्ग्रहं जवनमतः शिरसः प्रपन्नयुः प्राणिनः क-
र्त्ताचक्षुः, शिरः प्रथममेव प्रमाजयेत्, एवमेव पतद्ग्रहं
प्रमाजयेत् कृत्वा प्रदर्शयेद्भक्ताऽऽदि, किं कारयति ?- 'मा संकु-
डण्ये तससिशासांति' । मा भूत्सङ्कोचं सति पटलानां
असाऽऽदिविनाशा भविष्यत्यतः प्रमुञ्च्य पतद्ग्रहं भक्ते प्रदर्श-
यतीति ।

काउं पडिगहं कर-यल्लम्मि, अद्धं च आणमिचानां ।

मत्तं वा पाणं वा पडिदंमिजा गुरुसमां ॥ २७३ ॥

कृत्वा पतद्ग्रहं करतले अद्धं च शरीरस्यावनम्य पुन-
र्भक्तं वा प्रदर्शयत् गुरुसमांसे इति ।

ताहं य दुरालोइय, भनपाया एसममखंमसाए उ ।

अदुम्मांसे अहवा, अणुगहादी उ भाएजा ॥ २७४ ॥

ततः कदाचिद् दुरालोचने भ्रष्टाणं भवति, 'नहं बलं
बलं' इत्येवमादिना प्रकोप्य, तथेपणादोषः कदाचिद् स्-
वमः कृतो भवति, अनपणादोषो वा कश्चिद्भावता, तत-
श्चेतसां विशुद्धयेमष्टोक्त्यां नमस्कारं ध्यायन्, अथ-
वा- 'अनुग्रहादीनि' अथवाऽऽनुग्रहाऽऽदि ध्यायन्, 'जहं
म अणुगहं कुजा, साहं हुज्जामि तारिआ' । 'इत्येवमादि
गाथाद्वयं कायोत्सर्गस्थो विशुद्धयर्थं ध्यायन्, उत्सार्थं च
कायोत्सर्गं ततः स्वाध्यायं प्रस्थापयत्—

पत्तदेवाऽऽह—

विणएण पडुविचा, सज्झायं कुणइ तो मुहुत्ताणं ।

पुत्तवभिया य दांसा, परिसमाइ जहा एवं ॥ ५२१ ॥

विनयेन प्रस्थाप्य स्वाध्यायं योगविधाविधं ततः स्वाध्यायं
मुहुत्तमात्रं करति, जघ्न्यते गाथात्रयं पठति, उत्कृष्टत-
श्चतुर्दशापि सूक्ष्माप्राणलक्षिप्रसंयत्ताऽऽनसुद्धौ सैनं पटावस-
यति, एवं च कुर्वता पूर्वभिलां दोषा धातुलोभे मर-
णमित्येवमादयः तथा परिधमाऽऽप्यध्वं दोषाः 'जहाः'
त्यक्ता भवन्तीति ।

दुविहो य होइ साह, मंडलिउवजीवओ य इपरो य ।

मंडलिमुवजीवतो, अच्छइ जा पिंडिया सव्वे ॥ ५२२ ॥

स च साधुद्विप्रकारो मण्डल्युपजीवकः, इतरश्च अमण्ड-
ल्युपजीवकः, तत्र या मण्डल्युपजीवकः साधुः सा हिंरिहता
मिसां तावत् प्रतिपालयति यावत् परिहृताः एकीभूताः
सर्वेऽपि साधवो भवन्ति, पुनश्च स तैः सह भुङ्क्ते ।

इपरोऽपि गुरुमगामं, गंतूण भणइ सिंदिसह भंते ॥

पाहुणसखग अतरं-तवालपुङ्गुणोसहाण ॥ ५२३ ॥

इतरोऽपि अमण्डल्युपजीवकः, तत्र या मण्डल्युपजीवकः
स साधुः गुरुसमांसे गात्वा तमेव-गुणं भणति-यदुत हे आ-
चार्याः ! संदिशत द्धनं युयमिधे भोजनं प्राधूणिकसंपादा-
रन्तवालपुङ्गुशिक्षकभ्यः साधुभ्य इति ।

पुनश्च—

दिशे गुरुहिं तेसि, ममं भुंजज गुरुअणुसायं ।

गुरुणा सिंदिहो वा, दाउं सेमं तओ भुंज ॥ ५२४ ॥

एवमुक्तेन सता गुरुणा दत्तं स्नानं तेभ्यः—प्राधूणिकाऽऽदि-
भ्यः यत्कृपे नृज्जीवं गुरुणा अनुवाजं सति, यदि वा-गुरुणा
संदिष्ट उक्तं, यदुत त्वमेव प्राधूणिकाऽऽदिभ्यः प्रयच्छ, एव-
मसौ साधुभिलां सन् दत्त्वा प्राधूणिकाऽऽदिभ्यः ततः श्रेयं
यद् भुङ्क्ते तद् भुङ्क्ते, एवं न केवलमसौ प्राधूणिकाऽऽदिभ्यो दत्ता-
नि अन्धानां साधुप्रमत्तयति, नच यादं न गृह्णाति ततो नि-
जरा । अथ न गृह्णाति तथाऽपि विशुद्धपरिणामस्य निजैरेवेति ।

पत्तदेवाऽऽह—

इच्छिज्ज न इच्छिज्ज व, तह वि य पयओ निमंतए साह ।

परिणामविमुद्धीय, अ निजरा होअगइहिए वि ॥५२५॥
इच्छेत् कश्चित् साधुर्मेच्छेद् वा नथाऽपि प्रयत्नेन सद्भाव-
निमग्नयत् साधुन् एवं सद्भावेन निमग्नयतः परिणाम-
विमुद्धीया चित्तमेच्छेत् न निजग भवति कर्मसत्यतत्त्वा
अमुद्धीते अपि भवे ।

अथावक्ष्यामि निमग्नयति तत्तत्त्वायं दोषः—

भरेहेरवयविदेहे, पन्नस वि कम्मभूमिगा साह ।
इकम्मि हीलियम्मि य, सव्वे त हीलिया होति ॥५२६॥
सुगमम् । यदा पुनरादरेण निमग्नयति तदाऽयं महान् गुणः—
भरेहेरवयविदेहे, पन्नस वि कम्मभूमिगा साह ।
इकम्मि पुइयम्मि य, सव्वे त पुइया हुंति ॥५२७॥
सुगमा ।

अथाऽह परः—

अह को पुणाइ नियमो, एकम्मि वि हीलियम्मि ते मव्वे ।
होति अवमाभिया पुइ-ए य संपुइया मव्वे ॥५२८॥
अथ कः पुनर्यं नियमः? यदुत एकस्मिन्भवमानं सति स-
र्वे एवापमानिता भवन्ति, तथा एकस्मिन् संपूर्जितं सति स-
र्वे एव संपूर्जिता भवन्ति, न च एकस्मिन् संपूर्जितं सर्वे संपु-
र्जिता भवन्ति, न हि यद्भवेत्तं सुकं देवदत्तो सुकं भवन्ति ।

आचार्य आह—

नार्थं व दंमणं वा, तवो य तह मेयमो य साहुगुमा ।
इकं सव्वमु वि ही-लिण्णु ते हीलिया हुंति ॥५२९॥
ज्ञानं वृत्तेन च तपः तथा मेयमश्च, एते साधुगुणा वन्ते-
एते च गुणा यथेकस्मिन् साधो व्यवस्थिता एवं सर्वेष्वपि,
एकपक्षान्तरां, यतश्चेवमेत एकस्मिन् साधो होति-अ-
पमानितं सर्वेषु वा साधुषु हीनितेषु ते ज्ञानाऽऽदयो गुणा
हीनता अपमानिता भवन्ति ।

एवमेव पुइयम्मि वि, एकम्मि वि पुइया जहुगुमा उ ।

धोवं बहुनिवमं, इति शब्दा एयं मडमं ॥५३०॥

एवमेकस्मिन् पूजितं पूजिता यानिगुणाः सर्वे भवन्ति, य
स्मादेवं तस्मान् स्तोकेमेतद्रूपानाऽऽदि बहुनिवमं बह्वाय-
मित्यर्थः, निजगइनुगति, तस्मादेव ज्ञाना पूजयेत् साधु-
स्मतिमानंति, यतश्चेवमेत एवमेव कर्तव्यम् ।

एतदवाऽह—

तम्हा जह एस गुणो, एकम्मि वि पुइयम्मि ते मव्वे ।
मत्तं वा पाणो वा, मव्वपययेण दायव्वं ॥५३१॥
सुगमा ।

वैयावर्चं निययं, कंइ उतरगुमे धर्तिताम् ।

सव्वं किल पडिवाइ, वैयावर्चं अपडिवाइ ॥५३२॥

वैयावृत्त्यं नियतं सततं कुरुत, केयम्?—उत्तरगुणान् धार-
यतां साधूनां कुरुत, शेष सुगमम् ।

किं च—

पडिभगस्स मयस्म व, नासइ चरखं सुवं अगुसुणाए ।
न हु वैयावर्चियं, सुहोदयं नासए कम्मं ॥५३३॥

अतिमग्नस्य उल्लेखान्तरस्य सुतस्य वा नश्यति चरणं धु-

नमसुल्लयानं न तु वैयावृत्त्यन्ति वरं शुभादयं नश्यति
कर्म ।

किं च—

लाभेण जोजयंतां, जइसो लाभेतरादयं इहाह ।

कुसमासो य समाहिं, मव्वसमाहिं लहइ साह ॥५३४॥

लाभेन प्राप्या धृताऽऽदः योजयन् धृताऽऽदिलाभेन योज-
यन्, कान्? यतीन् लाभान्तराय कर्मं हन्ति । तथा पाद-
प्रक्षालनाऽऽदिना कुर्वन् समाधिं सर्वसमाधिं मनसः स्वस्थ-
तां वचो माधुर्याऽऽदिकं कायस्य निरुपद्रवताम्, एवं कुर्वन्
त्रिरूपमपि सर्वसमाधिं लभते ।

मग्गो वाहुवली वि य, दसाक्कुलनेदसो य वसुदेवो ।

वैयावर्चाहरणां, तम्हा पडितप्पह जइसं ॥५३५॥

सुगमा, नवरम (पांडित्यहंति) वैयावृत्त्यं कुरुत ।

किं च—

होज व थ होज लंभो, कामुयआहारउवहिमाईसं ।

लंभो य निजराण, नियमश्च अश्चो उ कायव्वं ॥५३६॥

भवेद् वा न वा लाभः, केषां प्रासुकानाम् आहारोपचारा-
दीनां तथाऽपि नश्य वैयावृत्त्यर्थमभ्युत्थनस्य साधोर्निष्ठ-
पारणामस्य लाभ एव निजराया अवश्यम्, अस्माभिऽपि
सति निजरा भवति, यस्मादयं तस्मात्कालस्य वैयावृ-
त्त्यम् ।

वैयावर्चं अरु-द्वियम्म मद्दामं काउकामम्म ।

लाभो चैव तवमि स्म होइ अहीणममामम्म ॥५३७॥

सुगमा, नवरं वैयावृत्त्यं अरुर्धनस्य उद्यतस्य धनस्य
कलंकामस्य लाभ एव । आद्ये ० । (प्रामेयणा ' एमना ' शब्द-
तृतीयभागे ३० पृष्ठ प्रतियोदिता ।

उपजीवि अणुवजीवि, मंडलिं पुव्ववसिअं साह ।

मंडलिअममुदिमगा-मा ताता इणमा विहिं वाच्छं ॥५३८॥

तत्र मण्डल्युपजीवी साधुनुपजीवी च पूर्ववत् द्विविधा
व्यावर्तिनः साधुरेकः, इदानीं बहूनां मण्डल्यात्मसमुद्दिश-
कानां वा विधिः भवति न वर्य ।

न च कथं मण्डल्यात्मसमुद्दिशका भवन्ति ?

अत आह—

आगाइजोगवाही, मिज्जुहवडिवा व पाइमगा ।

महा सपायलिता, वाला मुडुवमादीया ॥५३८॥

आगाहयोगो गम्ययोगः तन्मन्त्रा ये न मण्डलीं नेपजीव-
न्ति, (निज्जुहंति) अमनाः कारणात्मनेषां निर्दिष्टं न
पृथक् भुञ्जन्, तथा आत्माधिकाश्च पृथक् भुञ्जन्, प्राधु-
णकाश्च, यत्तत्तेषां प्रथममेव प्रायशः पर्याप्या दीयन्,
ततस्तेऽपि एकाकिनो भवन्ति, शिल्पा अपि सागारि-
कास्तं पृथक् भोजयन्ते, सप्रायश्चित्ताश्च पृथक् भोजयन्ते, य-
त्तत्तेषां शवले वागिन्, शवल्चरिन्ः स्य न भुञ्जन्ते, यान्-
वृद्धा आत्यसहिष्णुत्वान् प्रथममेव भुञ्जन्, अतस्तेऽप्येकाकि-
न इति, एषमाद्या मण्डल्यात्मसमुद्दिशका भवन्ति, आवि-
प्रवृत्तान् कुष्ठवाच्याधुपद्विता इति ।

ते च भुजानाः सन् आलोके भुजते । स चाऽऽ-
लोको द्विविधो भवतीत्याह—

दुविहो खलु आलोलो, दन्वे भावे य इद्वि दीवार् ।
सचविहो पुष भावे—आलोलं तं परिक्रहे ५४६ ॥

द्विविध आलोकः—द्रव्याऽऽलोको भावाऽऽलोकश्च । तत्र द्रव्या-
ऽऽलोकः प्रदीपाऽऽदि, भावे भावविषयः पुनरालोकः सप्तविधः,
च कथयाम्यहम्, तत्र भावाऽऽलोकस्यैव व्युत्पत्तिः—आलो-
क्यत इत्यालोकः स्थानदिगादिनिरूपणमित्यर्थः ।

तं च सप्तविधमपि प्रतिपादयद्वाह—

ठाणदिमिषमासखया, भायणपक्खेदणे य गुरुभावे ।
सचविहो आलोओ, मया वि जयथा सुविहियाओ ॥५४७॥

नेत्र अमण्डलसमुद्दिष्टकैः निष्कम्पप्रवेशशक्तिं स्थाने
भोक्ष्यते, तथा कस्यां दिशि आचार्यस्यापेक्षितमित्येतद्व्य-
ति, तथा समकाशे स्थाने भोक्ष्यते, भाजेन च विलीर्णमु-
ने भोक्ष्यते, प्रसपणे च कवलानां कुकुटपण्डकमात्राणां क-
मल्यं, तथा गुरोश्चक्षुःपथे भोक्ष्यते, तथा भावां ज्ञानाऽऽदिः त-
न् संवदनाथं भोक्ष्यमित्येतद्व्यति, एवमपि सप्तविध आ-
लोकः, सवार्धपि च यतना तस्मिन् सप्तविधेऽप्यालोकं यतना
सुविहितानाम् ।

इदानीं भाष्यकारः प्रतिपदं व्याख्यानयति.

तत्राऽऽध्यायव्यव्याचिख्यासुराह—

निष्कम्पपवममंडलि—मागारिटाणपरिहियद्वाह ।

माहकामगमंगा, अहिरगरं अंतरायं वा ॥ २७५ ॥

निष्कम्पप्रवेशो वर्जयन्था भोजनार्थमुपवेशान्, तथा
मण्डलीप्रवेशं च वर्जयन्त, तथा मागारिकस्थानं च परि-
हृत्य भुजन्त माभूःसागारिके प्राप्ते स्थान एकाग्रतमकः स्या-
दिति, आधिपत्यं गट्टिषो भवति अन्त्येन प्रवर्जितेन सह अ-
स्थाने उपविष्टस्य भुजनेऽन्तरायं च भवति, कथं?, स सा-
धुःस्यस्य मत्कः स्थानं भुङ्क्ते उपविष्टः साऽपि साधुरागतः
प्रतीक्षमाण आस्तेन, एवं च अन्तरायं कर्म कथ्यते ।

इदानीं दिशाद्वारप्रतिपादनायाऽह—

पन्चुरिसे परंमुहप-ट्टिपिखि गया दिसा विवज्जिता ।

ईमासमोईय य, ठाउण गुरुस्स गुणुफल्लिओ ॥२७६॥

उत्तमाऽऽमस्य प्रत्युत्सवं गुरोर्गमिसुखं वर्जयित्वेत्यर्थः । परा
कुमस्य नोपवेशान् गुरोः, तथा पृष्ठतश्च गुरोर्नोप-
विशति, पक्षकं च नोपावेशति, एवमन्ता दिशो वर्जयि-
त्वा ईशान्यां दिशि गुरोः आगम्यतां दिशि वा तिष्ठत् उप-
विशेद् भोजनार्थं गुणफल्लिः साधुर्यः ।

इदानीं “पतासलस्य ति” व्याख्यायते—

मक्सियवंटगटार्—श जालगट्टा पगासहुंजणया ।

अद्वियलगमदांसा, वग्गुलिदोसा जहा एवं ॥ २७७ ॥

कथं नु नाम मालिका भाष्येन—इत्येते तथा कट्टकं वा
कथं नु नाम इत्येत. आस्थि वा उपलभ्येत?, एवमर्थं प्रका-
शं मादृष्टान्स्थाने भुज्यते, आदिप्रहणादालाऽऽदिपत्तिप्रहः,
तत्र इत्येत. एवं च प्रकाशं भुजनेन योऽसौ गलकाऽऽदौ
अस्थितमनर्वापः, तथा कट्टकसमप्रवेशश्च गलकाऽऽदौ स च

रिहणो भवति, तथा अन्धकारे मलिकामलसज्जितो यो
वल्गुलित्वाधिरोधः स परिहृतो भवति ।

इदानीं “भायणं ति” भाष्यमुच्यते—

जे वेव अंधयारे, दोसा ते वेव संकटमुहमि ।

परिसादी बहुलेवा—इयं च तस्या पगासहुंजे ॥ २७८ ॥

य एव अन्धकारे भुजानस्य ‘दोषाः’ मलिकाऽऽदिजनिता
भवन्ति त एव दोषाः सङ्कटमुले भाजेन कमठाऽऽदौ भुजन्तः,
अयमपरोऽधिको दोषः (परिसादी) परिसादी भवति
पार्श्वे निपतति, तथा (बहुलेवाङ्गे च) “ बहु विषं खर-
दिज्जति इत्यस्त उपरि पि भुजन्तस्स संकटं ” तस्मात्
‘प्रकाशमुखं’ विपुलमुखं भाजेन भुज्यत इति ।

पक्षवेषणाविही मण्डह—

कुकुडिअंगमिचं, अविगियवयसो उ पक्खिसे कवलं ।

अहसद्धकारंगं वा, जं च अशालोइयं होजा ॥ २७९ ॥

कुकुटवा अण्डकः कुकुटपण्डकं तन्प्रमाणं कवलं प्रसिपन्
वदनं मुखं, किंविष्टः सन्?, अविपुलवदनः नात्यन्तनि-
घटितमस्यः प्रसिपन् कवलम् ।

हाग्म—‘गुरु ति’ व्याख्यायते—(अतिखड लि) गुरोरालोके
भोक्ष्यते, यदि पुनर्गुरोर्देशनपथे न भुङ्क्ते, ततः कदाचिन्मा-
धुः अतिखड आतिप्रचुरं भक्ष्यत्पुनः शिष्टः सन्, स च स-
व्याजशरीरः कदाचिद् गुरोर्गदर्शनपथे अकारम् अपध्य-
माप भुङ्क्तेन शिष्टः सन् कदाचिद्वा भिक्षामट्टनाऽनेन
स्निग्धद्रव्यं लब्धं भवत्, तत्त्वान्नालोच्यैव भक्षयेदका-
न्तं, ना भूक्षामाऽऽचार्यो निवारयिष्यति ।

अतः—

एषमि जालगट्टा, गुरु आलोइ तओ उ हुंजेजा ।

नालाइसंधल्ला, ग वल्लवलरूपविसयद्वा ॥ २८० ॥

एतेषां प्रचुरभक्षिताऽऽदीनां दोषाणां ज्ञानार्थं गुरोरालोके
चक्षुर्देशनपथं भुजन्त, येन गुरुः समीपस्यः भुजानं दृष्ट्वा प्रचुरं
भक्ष्यन्तं निवारयति, तथा अकारकं भक्ष्यन्तं निवारयति, ना भूद-
वारणं अपाटवज्जनिताः दोषाः स्युः । इदानीं “ भावे ति ”
व्याख्यायते—(जालाऽऽदि) ज्ञानाऽऽदिर्भावेः ज्ञानं दर्शनं का-
रित्रं च एतद्विज्ञानाऽऽदिभावप्रथमभुज्यमाने वृत्त्यति व्युत्प्लव्य-
त, अत एतेषां ज्ञानाऽऽदीनां वृत्त्यति संघानार्थम् आसिच्छकप्र-
वाहायै भुज्यन्ते, न वणोयै भुज्यन्ते, न वणो मम गौरः
स्यादित्येवमर्थः, तथा कलं मम भूयादित्येवमर्थमपि न
भुज्यन्ते, कपं मम भूयात् वुत्तया क्षिणित्तगणदपार्श्वः
सन् मांसोपबन्धेन पूरितगणदपार्श्वः रूपवान् भविष्यामी-
ति, नैवमर्थं भुङ्क्ते, नापि विषयार्थं मैथुनाऽऽपासेवनायै भु-
ङ्क्ते ।

सो आलोइयमोई, जो एण जुंजण एण सखे ।

गविसल्लगहल्लाससे—सखाइ ति विह्वाइ वि विमुद्दा ॥५४१॥

स साधुर्गुरोरालोचने भुङ्क्ते, य एतानि पदान्यन्तत्वादि-
तानि ‘युनाकिं’ प्रयुक्ते कर्ताति स्थानाऽऽदीनि, स च ग-
नेपक्षैषवथा प्रहृषैषवथा प्रासेषवथा. अनया विविचयाऽ-

येष्वप्युपायं शुद्धं मुञ्चे य एतानि पदानि प्रापुः क्त इति ।
एवं एतस्स विही, भोचव्ये वक्षिओ सम्रासेण ।

एमेव अयोगाणं वि, जे नासन् तयं वोच्छे ॥ ५५२ ॥

एवमेकस्य साधोः प्राक्कये विधिर्वर्तिनः समासेन सं-
तोषेण, एवमेव अनेकेषामपि साधूनां भोजने विधिः, यन्
पुनर्नानात्वं भवति यो भेदो यदतिरिक्तं भवति त-
स्यैव वक्ष्ये ।

आह—किं पुनः कारणं मण्डली क्रियते ?, उच्यते—

अतरेतवाल्लुङ्गा, सेहाएसा गुरु असहुवग्गो ।

साहारसोगाहाल्ल-दिकारणा मण्डली होइ ॥ ५५३ ॥

अतस्मिन् अतिरक्तानः तत्कारणासिधिमिन् मण्डली भव-
ति, यतस्तस्य स्नानस्य यद्यकः साधुः वैद्यावृत्त्यं करोति
ततस्तस्य तन्वैद्यावृत्त्यस्य सूत्रार्थहानिर्भवति, मण्डलीव-
धे तु कश्चिन्किञ्चित्करोति, एतदयं मण्डली क्रियते येन
बहवः प्रतिजागरका भवन्तीति । बालाऽपि भिक्षामटि-
मु-मसमर्थः, स च बहूनां मध्ये सुखेनैव कथं नु नाम वर्तेत ? ,
नतो मण्डली भवति, बुद्धोऽप्येवमेव, सहः शैलकः, स
चैकः सन् भिक्षाविशुद्धिं न जानाति, ततस्तस्याऽऽनीय
दीयते, 'आएतो' प्रापूर्णाकलस्य चाऽऽगमस्य सर्व एवोप-
कुर्वन्ति, स चोपाकारः सर्वेषु मिलितैः कर्तुं शक्यते न
त्वेकेन, गुरोश्च सर्वैरुपाकर्तुं शक्यते, न त्वेकेन, सूत्रार्थपरि-
हानेः तथा (असहुवग्गोति) असमर्थो राजपुत्राऽऽदिः, स च
भिक्षामटिन् सुकुमारत्वाच्च शक्नोति, ततश्च सर्व एव मिलि-
ता उपकुर्वन्ति, तस्मात् 'साधारणोगाहो' साधारणभासा-
वुपग्रहश्च साधारणोपग्रहः, तस्मात्साधारणोपग्रहाकारणान्
मण्डली कलस्या, अथवा-मण्डलीविशेषणमेतत्, उपगृह्णा-
ति इति उपग्रहः भक्ताऽऽदिस्य साधारणस्तुल्या यस्यां सा
साधारणोपग्रहा मण्डली भवति (अलट्टिकारणा मण्डली हो-
इति) कदाचित्कश्चिन्माधुराल्पिमात्रं भवति, ततश्च न
अन्ये साधवः तस्मै आनीय प्रयच्छन्ति, अत एतन्कार-
णात् मण्डली भवति ।

इदानीं भिक्षागतानां साधूनां यो बभनिरक्तपालस्तेन किं
कलस्यामित्यत आह—

शाउ शियङ्गुशालं, वसहीपालो उ भायणुमाहा ।

परिमंठिअच्छदवेगे-एहणुदुया गच्छमासजा ॥ ५५४ ॥

आत्मा भिक्षागतानां निवर्तनकालं वसतिपालः भोजने नन्दी-
पात्रं तत्प्रत्युपस्थादप्राहयति, संघर्षितेन आत्मेन इत्यर्थः, किम-
र्थः ?, परिस्थिताऽच्छदवग्रहणार्थम्, एतदुक्तं भवति तत्राऽऽ-
नीयसाधवः पानकं पक्षिपन्ति, पुनश्च तत्र परिमंथितं-ख-
च्छीभूतं सन् तस्मादप्यत्र पानकं क्रियते येन तन् खच्छमा-
योदीनां योग्यं भवति, पानकाऽऽदिप्रक्षालनं च क्रियते, (गच्छ-
मासजाति) गच्छमास्तुल्यं गच्छस्य प्रमाणं ज्ञात्वा पानकमु-
द्वाहयति, एतदुक्तं भवति यदि महान् गच्छस्ततः पानकक-
लनायं महाप्रमाणं पानकमुद्वाहयति, तथा द्वे त्रीणि चत्वारि-
पञ्चाऽऽदीनि यावत् ।

असई य शियत्तेमं, एकं चउरंगुलथासेसुं ।

पक्षिस्त्वयि पडिग्गहणं, तत्थच्छदवत्तु गालेआ ॥ ५५५ ॥

अथ तत्र रक्तपालः समर्थो नास्ति यः पानमुद्वाहयति, अथ-
वा—(असती व क्षि) यत्र नन्दीपात्रं नास्ति यत्रोदकमानीतं ख-
च्छीकरणायं क्रियते, ततः असति तस्मिन् नन्दीपात्रे तदकं
पतद्ग्रहं प्रक्षिप्य, क ? , अत आह—(चउरंगुलथासेसुं) चतुर्भि-
रङ्गुलैरुनामि यानि भाजनानि, तेषु प्रक्षिप्य पतद्ग्रहं पुनस्तस्मि-
न् क्षणीभूतं खच्छं द्रवं गालयन्, अत्र चायं नियमो द्रष्टव्यः-
यद्युत भिक्षां तावत् साधवः पर्यटन्ति यावत्पानकं चतुर्भिरङ्गु-
लैरुनामन्, इति ।

आह—किं पुनः कारणं तद्द्रवगलनं क्रियते ?, उच्यते—

आयरियअमावियपा-लगदुया पायपोसधुवल्हा ।

होइ य सुहं विवेगो, सुह आयमणं च सागरी ॥ ५५६ ॥

आत्मार्यपानार्थमथावित्तसहाऽऽदिपानार्थं च गलनं क्रियते ।
तथा पादधावनार्थं (पोस ति) अधिष्ठानं, तत्प्रक्षालनार्थं,
तथा भवति च सुखेन विषकः त्यागोऽतिरिक्तस्य तस्य पान-
कस्य, तथा सुखेन वा आचमनं सागारिकस्थाप्रतः क्रियते,
एवमर्थं गलनं क्रियत इति ।

क्रियन्ति पुनः पानकालि गलितद्रव-

स्य धियस्ते ?, इत्यत आह—

एकं व दो व तिप्पि व, पाए गच्छप्पमाणमासज्ज ।

अच्छदवस्स भेरजा, कसद्वीए विमिच्चिजा ॥ ५५७ ॥

एकं द्वे त्रीणि वा पात्रकालि धियस्ते, गच्छप्रमाणं ज्ञात्वा च-
तुष्पञ्चनीम्यपि धियस्ते खच्छद्रवस्य, तत्र च गलितं सति
कसद्वै कचवरं बीजानि च गोधूमाऽऽदीनि विमिश्रन् परित्य-
जन्, एवं तावत्पानकलानां उष्कमपवृत्त्यु पानकगलनं
क्रियते ।

अथ पुनस्तत्र कीटिकामकोटिकाऽऽदयः प्रवमाना

दृश्यन्ते, ततस्त्रय गलितं को विधिरित्यत आह—

मूडेगाईमको-दयेहिं मंसलगे च नाऊणं ।

गालेज्ज छवणं, मउलीघणं व दवं नु ॥ ५५८ ॥

मुद्रका कीटिका मकोटिकाश्च तैः संस्पर्शं ज्ञात्वा गालयन्
(छवणं) वंशपटकेन शकुनिमुद्रकाणां गालयन् तद् द्र-
वम् ।

इय आलोअपपडुवि-यगालि ए मंडली मड्ढाणं ।

सज्जायमंगलं कुल-इ जाव मण्वं पडिनियपा ॥ ५५९ ॥

(इयति) पुरांशविधिना आलोचिते सति प्रस्थापिते स्वाध्या-
य गलितं च पानकं पुनश्च मण्डल्यां स्वस्थस्थाने उपविश्य
स्वध्यायमङ्गलं करोति, स्वाध्याय एव मङ्गले स्वाध्यायमङ्गले
तत्करोति यावत्सर्वं साधवः प्रतिनिवृत्ता भवन्तीति ।

एवं यत्र सहिष्णवः ततो योगपथेन मुञ्चते,

अथासहिष्णवस्तत्र कांश्चिद्व्यति त-

तः को विधिर्विद्यत आह—

कालपुरिसि व आस-उज मचए पक्षिवित्तु तो वढमा ।

अहवा वि पडिग्गहणं, मुयंति गच्छं ममासज्ज ॥ ५६० ॥

स चासहिष्णुः प्राप्सकालाऽऽपक्षिणश्च भवति, तत एव
वा पुरुषः कर्तावन्तं कुचाऽऽतो प्रवति, तमांश्चित् मायकं

प्रक्षिप्य भङ्गं प्रथमांलिकां तावहीत्येव, अथ बहुधा लुधा-
लवः ततः पतद्भङ्गकं मुच्यते, तेभ्यो रत्नगाथं गच्छेत् (स-
मासज्ज लि) गच्छन्मयेवं बहु वा हात्वा तदनुकूपं पतद्भङ्गं
मुञ्चति । पुनश्च मिलितेषु साधुषु मण्डलीस्थविरः प्रविशति ।

किं कृत्येत्यत आह—

चित्तं वामाऽऽर्धेयं, गहाय आपुच्छिज्जल आययिं ।
जमलजल्लणीसरिच्छो, निवसई मंडलीथेरो ॥ ५६१ ॥

चित्तं वामाऽऽर्धेयं गृहीत्वा पृथ्वा आचार्यं मण्डलीस्थ-
विरः प्रविशति, किंचिद्विशिष्टः । इत्यत आह—(जमलजल्लणीस-
रिच्छो निवसई लि) उपविशति मण्डलीस्थविर इति, स च
मण्डलीस्थविरः गीताथः रत्नाधिकः अलुब्धश्च भवति ।

अनेन च पदत्रयेण कष्टो भङ्गः कृत्वा भवति, तत्र तेषां
मये यं शुद्धा अशुद्धाश्च तान् प्रदर्शयन्नाह—

जह् लुद्धो राह्णिआ, होइ अलुद्धो वि जो वि गीयन्था ।
आमो वि हु गीयत्थो, मंडलिराह्णि अलुद्धो ॥ ५६२ ॥

यस्मै मण्डलीस्थविरः लुब्धः रत्नाधिकश्च ततस्तिष्ठति
न प्रविशति, अनेन च लुब्धपदेन द्वितीयचतुर्थेष्टाष्टमा भङ्ग-
का अशुद्धाः प्रदर्शिता भवन्ति (अलुब्धो वि जो वि गीय-
न्था आमो वि हु लि) अलुब्धोऽपि यदि गीताथं आमः
लुब्धोऽर्थेयः स मण्डल्यं परिर्वशति, अनेन च प्रथमं भङ्गकः
तृतीयभङ्गकः कथितो भवति । अथ च प्रथमभङ्गकाभावं भ-
वति, अथ च भङ्गकं गीताथेपदप्रहणेन यत्र यत्र भङ्गकः अ-
गीताथेपदे स सर्वो दुष्टो जातव्यः । (गीयन्था मंडलिराह्णि
अलुद्धो लि) यस्तु पुनः गीताथो रत्नाधिकोऽलुब्धश्च स
मण्डल्यमुपविशति, अनेन प्रथमं च प्रथमं भङ्गकः शब्दः प्र-
दर्शितो भवति, सर्वथा यत्र यत्र लुब्धपदमगीताथेपदे च स
परिहायः, “ आमराह्णिआ ” पदे च यदि अगीताथः लुब्ध-
पदे च न भवति ततः अपवादो गुणं भवति, प्रथमं तु शुभमर्थः ।
इदानीं तं मिलिताः सन्त आलोकोऽमुञ्चते, स चाऽऽलोको
ह्रिबन्धः—द्रव्यतो, भावतश्च । तत्र द्रव्यतः प्रतीपाऽऽदिः ।
भावतः सप्तमकारः, तं दर्शयन्नाह—

ठाखदिसिपगासख्वा, भायखपक्खेवणा य भावगुरु ।

सो खेव च आलोमो, नाखत्तं तदिसा ठाखे ॥ ५६३ ॥

स्थानं वक्ष्यम्य उपावेशने दिग् वक्ष्यामि । प्रकाशमयं भाज-
नं भोक्तव्यं, भाजनमयं भक्षणं वक्ष्यामि, प्रक्षयं वक्ष्ये
आवाऽऽलोको वक्ष्यः, गुरुवर्क्यः, स एवाऽऽलोकोः पूर्वोक्तो
नामात्वं तत्र यदि परं दिशः स्थानस्य च, अत्र दिक्पदमन्य-
था वक्ष्यति स्थानं च ।

इदानीं (भाष्यकारः) स्थाननामात्वं दर्शयति, तत्र स्थानव्या-
ख्यानायाऽऽह—

निक्खमपवेस मांशुं, पदमसमुद्दिस्सगाख्ठा ठायंति ।

सज्झाए परिहाली, भावसोखेममार्था ॥ २२१ ॥

प्रथमसमुद्दिष्टानां ग्लानाऽऽर्धेयं निर्गमप्रवेशौ मुक्त्वा उप-
विशन्ति, किमर्थम् ? तत्र यदि ते मार्गं कदा माण्डव्यां निष्ठ-

न्ति ततः पूर्वोक्तानां स्वाध्यायपरिहारायैवति, तथा भावाऽऽ
सन्नस्य संज्ञाऽऽदिद्वयधारणाऽऽसिद्धिः पीडा भवति । एव-
मादयोऽन्येऽपि दोषाः ।

विश्रुतप्रतिपादनायाऽऽह भाष्यकारः—

पुव्वमुहो राह्णिआ, एको यं गुरुस्स अभिमुहो ठाह ।

शिएहइ व पणोमई, व अभिमुहो इहरहाऽऽववा ॥ २२२ ॥

पूर्वामुमुखा रत्नाधिक उपावेशति मण्डल्यं, तस्यां च
मण्डल्यामकः साधुगुरुगमिमुख उपविशति, किमर्थं ?
कदाचित्किञ्चित् गुरुरातिरिक्तं भवति तत् मुक्त्वा, वातव्यं
वा किञ्चिद्भवति तद्वाति मण्डलीस्थविरं लोपयितुम्, एव-
मर्थमभिमुख उपविशति, इतथा—यथामुमुखां नोपावेशति
ततोऽववा—परिभवः कृतो भवति, पुष्ट्यादि दस्वोपावेश-
ति ततोऽववाऽऽसिद्धिना दोषा भवन्ति ।

निर्युक्तिः—

जो पुख् हेवज्ज समओ, अतिउवाओ व सो वहिं ठाह ।

पदमसमुद्दिद्धो वा, सागारियरक्खसुद्धाए ॥ ५६४ ॥

यस्तु पुनः क्षपकोऽष्टमायाऽऽदिना भवेद् अतिआलोको वा
प्रावृत्तेकाऽऽदिः स बहिर्मेण्डल्यं स्तिष्ठति, प्रथमसमुद्दिष्टो
वा साधुः—शीघ्रतरं येन भुङ्क्ते स सागारिकरक्षणार्थं बहि-
स्तावन्मण्डल्यं स्तिष्ठति ।

एकैकस्मै य पास—मि मल्लं तत्थ खलमुग्गाले ।

कट्टुट्टिए व कुम्भे, मा लवकाडा भव वसही ॥ ५६५ ॥

तत्र च साधूनां भुञ्जानां मार्गकस्य साधोः पार्थे मल्लं
भवति, तत्र खलश्लेषेण उद्गालयन्—तस्मिन् मल्लं श्ले-
ष्मनिष्ठो वनं कुर्वति, तथा तत्र भुञ्जतः कदाचित्कट्ट-
कोऽस्थिरसह वा भवति स तत्र क्षियते, अथ तु भु-
क्षि क्षियतेऽस्थिरकट्टकाऽऽदि ततो वसतिर्लेपकृता—अनायु-
क्ता भवति, अनन्तपरिहारायं भङ्गं केषु क्षियते ।

तथाऽऽमुपरं भुञ्जानानां विधिं प्रतिपादयन्नाह—

मंडलिभायल्लभोग्य, गहलं सोही च कारखुड्वरिते ।

भोग्यखिही उ एसो, भणिओ तेत्तुक्कदंसीहिं ॥ ५६६ ॥

मण्डली यथारत्नाधिकतया कर्तव्या, भाजनानि च पृ-
थक् अहाकडाह भुञ्जति भोजनं च स्निग्धमपुर्णं पुंषं भो-
क्तव्यं, ग्रहलं च पात्रकात् कुक्कुट्याण्डकामात्रं कर्तव्यं मु-
ह्यति, तथा ग्रहणस्यैव शुद्धिर्बोध्यव्या, अथवा—शुद्धिर्बु-
जानस्य यथा भवति तथा वक्तव्यं, कारखु भोक्तव्यं, त-
था उड्वरि लि अतिरिक्तं विधिर्बोक्तव्यः । अयं भोज-
नविधिः सुप्रसङ्गः । इदानीं भाष्यकारः प्रतिपदं व्याख्यायति ।

तथाऽऽयावयवव्याचिख्यासयाऽऽह भाष्यकारः—

मंडलि अह राह्णिआ, सामायारी य एम जा भणिआ ।

पुव्वं तु अहाकडगा, मुञ्चंति तत्रो कम्मसिंये ॥ २२३ ॥

मण्डली कथमुपावेशति ? अत आह—यथारत्नाधिकतया
सामाचारी यात्र कार्यो, एषा योक्ता भणिता । कस्मा ?
“ ठाखदिसिपगासख्वा ” इत्येवमादिका, साऽत्रापि तथैव
मुह्यति । उक्तं मण्डलीह्यम् । इदानीं भाजनह्यप्रतिपादना-

याऽऽह—‘पुत्रं तु अहाकडगा’ ‘पूर्वं प्रथमं’ ‘यथाकृता-
नि’ प्रतिकर्मरहितानि लक्ष्यानि यानि तानि समुद्देशनाथं
मुच्यन्ते, एतदुक्तं भवति—प्रथममतिकर्मा प्रतिग्रहको भा-
स्यन्ते, ततः क्रमेण ‘इतरे’ अपरपरिकर्मबहुपरिकर्माणि च
मुच्यन्ते । ‘आयल’ इति गम्यम् ।

इदानीं ‘भोयल’ इति व्याख्यायते—

निद्रमहुराशि पुत्रं, पित्राईपममलद्वया भुंजे ।

बुद्धिबलवद्भुजद्वया, दुस्संखु विगिचिउं निद्रं ॥ २८४ ॥

प्रथमाई सुगमं, क्रियर्थं स्निग्धमधुराणि पूर्वं अच्यन्ते ?,
यतो बुद्धेर्बलस्य च बर्द्धनं भवति, तथा चाऽऽह—‘पुत्र-
न बर्द्धते मेधा’ इत्यादि, बलवर्द्धनं च प्रसिद्धमेव, ब-
लेन च बुद्धेन धैर्यादृष्ट्याऽऽदि शक्यते कर्तुं, दुःखं परिस्था
पयितुं विनश्ये घृताऽऽदि भवति यतोऽसंयमा भवतीति ॥

अह होज निद्रमहुरा—शि अपपरिकर्ममपरिकर्महि ।

भोयल निद्रमहुरे, कृपिय करे मुंचऽहगडए ॥ २८५ ॥

अथ भवेत् क्षिप्रधानि मधुराणि च इत्यादि अपपरिक-
र्मसु बहुपरिकर्म जनिनेषु च पात्रकेषु ततः को विधि-
रित्यत आह—ताम्येव भुक्त्वा स्निग्धमधुराणि ततः क-
रान् प्रोच्छयति, प्राञ्छयिष्या च करान् (भुंज्य अहागडए
एति) यथाकृतानि—अपरिकर्माणि पात्रकानि समुद्दिश-
नाथं मुच्यन्ते । ‘आयल’ इति गम्यम् ।

इदानीं प्रदण्डप्रतिपादनायाऽऽह—

कुक्कुडिअडगमेचं, अहवा खुडगलं वलागिमिस ।

लंबशतुल्ले गेयहह, अविगियययो य राशिओ ॥ २८६ ॥

ततः पतद्गडकाकचलं गृह्यन् कुक्कुटपदकमात्रं गृह्णाति ।
अथवा—(खुडगलंबलागिमिस) कुल्लकन लम्बकन इत्येन
असिंतु शीलं यस्य कुल्लकलम्बनाशी तन्मुह्यान् कव-
लान् गृह्णाति । स्वभावेनैव तन्पुक्कलागिनस्तुल्यान् कवलान्
गृह्णाति । (अविगियययो य राशिओ) आधिकृतच-
दना रत्नाधिकः, न भावदोषलं मुसमस्यं गृह्यकवलप्रले-
पायम् निर्वाचयति, किं तर्हि ?, स्वभावस्थनेव मुक्केनेति ।

अथवाऽयं प्रदण्डविधिः—

गहणे पस्वेवमि अ, सामायारी पुयो भवे दुविहा ।

गहणं पायमि भवे, वयणे पस्वेवणा होइ ॥ २८७ ॥

‘प्रदण्ड’ कवलाऽऽदानं प्रलेपं च सामायारी पुनरिय भव-
ति द्विविधा, तत्र प्रदण्डं पात्रकविषयं भवेत् पात्रकाकच-
लोत्प्रेषः, वदनविषयं च प्रलेपणं कवलस्य भवति । तत्र पा-
त्रकाकचं भवत्यद्रिगुह्यते ? ।

इत्येतद्विशेषाह—

कडपरच्छेएणं, मोलचवं अहव मीहखहएणं ।

एगेहि अणेगेहि वि, वज्जंता धूमगालं ॥ २८८ ॥

तत्र कडकच्छेदनं भोक्तव्यं यथा कलिजस्य अहलकं क्षि-
प्त्वाऽपनीयते, एवमसावधि भुङ्क्ते, तथा प्रतरच्छेदेन वा
भोक्तव्यं तत्रिकाच्छेदेनैव, अथवा—सिंहमालिन, सिंहा
दि किल एकदेशादारभ्य तावदुक्तं यावन्मयं भोजनं नि-

ष्ठितं तच्चेकेन बहुभिर्भा भोक्तव्यं, वज्जयित्वा धूमाह्वारकं,
क्षेत्राणी वज्जयितव्यं ।

इदानीं वन्दनमेषणशोधिं दर्शयन्नाह—

असुरसुरं अचवचवं, अदुयमविलंभिं अपरिसाहिं ।

मखवयलकायगुणो, इंजए अह पस्खवखलोहिं ॥ २८९ ॥

असुरसुरं भुङ्क्ते ‘मरुत्सरश्च अकर्तिता’ ‘अचवचवं’ वलक-
लमिव चर्वयन् न चवचवचोश्च, तथा ‘अदुयत्’ ‘अवर्जितं’
तथा ‘अविलम्बितम्’ ‘अमन्यम् अपरिशोधिं मनोवाक्याय-
गुणो भुजति, न मनसा चिकपमिति क्षिप्तयति, वाचा
नैवं वक्ति, यदुत—’ ‘को इमे अक्केह ?’, जा अम्हारिद्धो न
होह, कायल उज्जोसहो सुहेणं ए देह ।’ एवं त्रिगुस्तस्य भुञ्जा-
नस्य मक्षपणशोधमर्थात् ।

निगुक्तिः—

उग्गमउप्पायसासुद्धं, एससादोसवज्जियं ।

साधारणं अजायंतो, साहू होइ असारओ ॥ ५६७ ॥

उद्गमशुद्धम् उत्पादनाशुद्धम् एषणादोषवर्जितं ‘साधारणं’
सामान्यं शुद्धाऽऽदि अजानानः—अतिमात्रं दुष्टेन भावेन आ-
दानः योऽन्यो पतद्गडो भवति तस्मात् साधुः ‘असार-
कः’ ‘अप्रधानज्ञानदर्शनकारिभारगृह्यज्ञाकृत्यासारः स भवति ।

तथा—

उग्गमउप्पायसासुद्धं, एससादोसवज्जियं ।

साधारणं विषयायंतो, साहू होइ ससारओ ॥ ५६८ ॥

उद्गमोत्पादनाशुद्धमेषणादोषवर्जितं ‘साधारणमेतद्ब्रह्मसमि-
त्यर्थं जानानाऽदुष्टान्तराऽऽत्मना कवलं शुद्धाऽऽदोषदानः’
साधुर्भवति ससारः ज्ञानदर्शनकारिभारगृह्यज्ञाकृत्यासारः स भवति ।

कथं पुनरसारः साधुर्भवति ?, अत आह—

उग्गमउप्पायसासुद्धं, एससादोसवज्जियं ।

साधारणं अयायंतो, साहू कुहइ तेसियं ॥ ५६९ ॥

उद्गमोत्पादनाशुद्धमेषणादोषवर्जितम्, साधारणमेतद् शु-
द्धाऽऽदिब्रह्मसमित्येवमजानानो दुष्टेन भावेनाऽऽदोषदानः साधु-
स्त्वैवं करोति ततोऽसारोऽसौ ।

स कथं पुनः ससारो भवति ?—

उग्गमउप्पायसासुद्धं, एससादोसवज्जियं ।

साधारणं विषयायंतो, साहू पावइ निजं ॥ ५७० ॥

उद्गमोत्पादनाशुद्धम्, एषणादोषवर्जितं साधारणं तुल्यमेत-
त्सर्वेषां शुद्धाऽऽदित्यर्थं जानानोऽदुष्टान्तराऽऽत्मना स्वपमाह-
दानः साधुर्निजं करोति अतः ससारः ज्ञानदर्शनकारिभैरि-
ति । इदानीं समारः कथं विन् भोजनार्थमुपविशन् भवति
कदाचिदुपविष्टः कदाचिदुपरितः, एतद्विशेषायाऽऽह—

अंतंते भोक्तामि—नि वेसए इंजए य तर वेव ।

एम ससारनिविहो, ससारओ उडिओ साहू ॥ ५७१ ॥

अम्यं प्रत्यक्षं वक्ष्यमाणकाऽऽदि तद्विषयं अम्यं यदुचितं वक्ष-
काऽऽदि अम्यमव्यम्यमव्यम्यमव्यं अकारिष्यामि । एवंविधेन च
रिणामिनोपविष्टो मलद्वेषादुपशुद्धो यस्तद्विषयं साधुः मुम-
परिणामत्वात् ससार उपविष्टः ससारभोरितः, तस्य मुम-
परिणामत्वात्प्रतिपत्तिरिति ।

एमेव य भंगतिर्यं, जोएयव्वं तु सारबाणार्य ।

तेष सहिष्णो ससारो, समुद्वणिएए दिहंतो । ५७२ ॥

एवमेव भङ्गवित्तवं योजनीयं, तत्र प्रथमो भङ्गः “ससारो निविट्ठो ससारो उड्डिओ १, ससारो निविट्ठो असारो उड्डिओ विरओ भओ २ । असारो निविट्ठो ससारो उड्डिओ तएओ ३, असारो निविट्ठो असारो उड्डिओ एए वउण्यो ४ ॥” सारबाण-
नानादिः आदिप्रदणए—संयोगे चारिचं वेति, तेन नाना-
दिना सहितो यः साधुः स ससारो भण्यते, भण च समुद्व-
णिएए इहान्तः । “एणो समुद्वणिएओ वोहिएणं मेडस्स मरिउं
ससारो गओ, ससारो य एउरं हिरमाह विडवेऊए आगओ ।
अओ पुण ससारो मेडं गंडऊए गओ थिस्सरो आगओ क-
वडियाए वि रहिओ, ते पि पुणेअयं डारेऊए आगओ । अओ
असारो भंगवित्तओ थिहिएओ गओ ससारो आगओ बहु-
यं विडवेऊए । अओ पुण असारो हिरमहिओ गओ असा-
रो चव आगओ कवडियाए वि रहिओ ।” एवं साधारण
साराऽसारयोजना कर्तव्या धर्णिगुपायेन ।

एवं तेषां भुञ्जानानां यदि पतद्ब्रह्मको भ्रममेवावर्जयं

निष्ठो याति तदा को विधिरेत्यत आह—

जत्थ पुण पडिग्गहगे, होज कडो तत्थ कुम्भए अओ ।

मसगगहिउव्वरियं, पडिग्गहे जं असंसड्डं । ५७३ ॥

यत्र पुनः भुञ्जतां पतद्ब्रह्मकः भवेत् (कडो णि) निष्ठित-
मको ज्ञानः साधुपर्यन्तमपि एव, तत्र किं कर्तव्य-
मित्यत आह—तत्र तस्मिन्निष्ठितमके पतद्ब्रह्मके अन्त्य-
मके मक्षिप्यन्ते, तत्रच यस्मिन् साधो स निष्ठितः पतद्ब्रह्मः
तस्मादाहार्य तमेव कर्मण पुनः भ्राज्यते, मात्रकं वा यद्वा-
लाऽऽदीनां प्रायाग्यं पृथ्वीमासीत् तविवासीमुद्धरितं तत्सं-
ख्यं पतद्ब्रह्मं क्षिप्या पतद्ब्रह्मो यस्मिन् साधो निष्ठितः
तस्मादाहार्य पुनर्भ्राज्यते ।

जं पुण गुरुस्स तेतं, तं कुम्भए मेडलीपडिग्गहगे ।

बालाईए व दिअह, ल कुम्भए सेसगाणहियं । ५७४ ॥

यत् पुनः गुरोः शेषं भुञ्जानस्य ज्ञातं तत्संख्यधर्माणि मक्षिप्यन्ते
मण्डलीपतद्ब्रह्मकं, बालाऽऽदीनां वा दीव्यन्ते तदाचार्योद्धरितं
यत्पुनराचार्यमित्यन्तिष्ठानामुद्धरितम्—अधिकं ज्ञातं तत्र म-
क्षिप्यन्ते मण्डलीपतद्ब्रह्म संख्यं क्तम् ।

किं च—

सुकोट्टपडिग्गहगे, विजाणिया पक्खिवे दवं सुक्के ।

अमपहिणाल अट्टा, बहुलंमे जं असंसड्डं । ५७५ ॥

(सुक्के णि) एकः सुक्केण भोजनं पतद्ब्रह्मकः, अपरः (उज्ज-
णि) आहारेण भोजनं पतद्ब्रह्मकः । एवं विहाय ततः मक्षिपेत् द्वं
मक्षमक्षपतद्ब्रह्म, येन तोयमक्षेपेण सञ्ज्ञातवच्यं तज्ज्ञं सु-
क्केणैव कवलेष्टुम् । अथ बहुलाभः सञ्ज्ञातः प्रचुरं सख्यं गुहा-
ऽऽदि ततोऽसंख्यमेव भिज्यते, किमर्थम् ? अत्रमार्थिकाना-
मर्थं येन मनोऽं भवेत् । उक्ता ग्रहणेतोभिः । इदानीं भुञ्जान-
स्य शेषविरूपते, सा च अनुद्धा ।

पतदेवाऽह—

मोही चउकभावे, विगंगालं च विगयधूमं च ।

रागेवा सङ्गालं, दोसेवा सधूमं होह । ५७६ ॥

मुनौ चतुष्ककं भवति नामस्यापनाद्रव्यभावरूपम्, तत्र
नामस्यापने सुगमे, द्रव्यशोधिः पूर्ववत्, भावविषया पुनः
शोधिः विगनाहारं विगतधूमं च भुञ्जानस्य भायशोधि-
मेवति, कथं सागारं कथं वा सधूमं भवतीत्येतदेवाऽह—
“रागेव” इत्यादि सुगमम् ।

जत्तासाइहोउं, आहरेति जमखट्टया जइओ ।

आबालीसं दोसे—हि सुपरिसुद्धं विगयरागा । ५७७ ॥

आरिषथाभासाधनार्थं धर्मसाधनानिमित्तमाहारवन्ति याप
नार्थं शरीरसंचारणार्थं मुनयः पदवत्वारिणोऽपि सुपरिसुद्ध-
माहारयन्ति, के च ते ? शोडशोद्भयोपा, शोडशोत्पादना दो-
षाः, त्रीण्युपादोषाः, “संजोयणापमाणं सङ्गालं सधूमं च”
इत्येते पदवत्वारिणश्च, एतन्निष्ठुद्धं सत् विगतरागा आहा-
रयन्ति ।

हियाऽहारा मियाऽहारा, अप्पाऽहारा य जे नरा ।

ख ते विजा तिगिच्छंति, अप्पाणं ते तिगिच्छया । ५७८ ॥

शोकः सुगमः । उक्तो मुञ्जानविधिः । ओष० । पं० ब० ।
दश० । व्य० । प० ।

भोजनसमये हतुसंचालं न कुर्यात्—

ते भिक्षु वा भिक्षुणी वा अससं वा पाणं वा साहमं
वा साहमं वा अहारेमाणे खो वामाओ हणुयाओ दाहिसं
हणुयं संचारेजा आसाएमाणे, दाहियाओ हणुयाओ वामं
हणुयं खो संचारेजा आसाएमाणे, ते असायमाणे लाच-
वियं आगममाणे तवे स अभिसमन्नाए भवइ, जमेयं भ-
गवया पेवइयं तमेयं अभिसमिक्खा सच्चतो सच्चताए स-
म्मत्तमेव समभिजाणिया । २२० ॥

‘स’ पूर्वव्यावर्तितो ‘भिज्जु’ साधुः साध्वी वा अश्वनाऽऽदि-
कमाहारमुद्रमोत्यादौष्याशुद्धं प्रत्युत्पन्नं ग्रहणैषणाशुद्धं च
पृथीतं सदाहारिताभिधूमितवज्जमाहारयेत्, तयोच्चाहारिता-
भिधूमितयो रागादेषी निमित्तं, तयोरपि सरसनीरसोपल-
ब्धिः, करुणामात्रं च कार्याभाव इति कृत्वा रसोपलब्धिनि-
मित्तपरिहारं दर्शयति—स भिक्षुराहारमाहारयन्ना वामतो ह-
नुना दक्षिणां हनु रसोपलब्ध्यं सञ्चारयेत्सास्वादयन्, तत्सञ्चारा-
ऽस्वादेन हि रसोपलब्धौ रागादेषनिमित्तं अकारितत्वाभिधू-
मितत्वं स्थानामतो यत्किञ्चिदप्यास्वादनीयं ताऽऽस्वादयेत्,
पाठान्तरं वा—‘आदायमाणे’ आहरवनाहारे मूर्च्छितो यो
न सञ्चारयेदिति, इत्यन्तरसङ्कल्पवक्ष्यन्नापि नाऽस्वादयेदिति
दर्शयति—स आहारे चतुर्थिचमप्याहारयन् रागादेषी परि-
हरत्वास्वादयेदिति, तथा कुतश्चिन्निमित्ताज्जन्तं सञ्चार-
यन्त्यास्वादयन् सञ्चारयेदिति । किमिति ? यत् आह—
आहारलाघवमागमयन् आपादयन् नो आस्वादयेदित्या-
स्वादविषयेन वान्तप्रान्ताऽऽहाराभ्युपगमोऽभिहितो भवति,
एवं च तयः ‘स’ तस्य भिक्षोरभिसमन्नायतं भवतीत्यादि-
गतार्थं यावत् ‘खे’ सम्मतमेव समभिजाणिय ति । आचा०
१ भू० ८ अ० ६ उ० ।

पाहुडिं अलोइचा सज्जायं पड्हावितु तिसण्हं धम्मो
मंगलाई कुठ्ठेआ चउत्थधम्मो मंगलगोहिं च खं अपयहि-
एहिं बैयं साहूहिं अवंदिएहिं पारावेजा पुरिमहुं । महा-
१ वृ० ।

(तत्र विधिः 'उग्गाल' शब्दे द्वितीयभागे ७३० पृष्ठ उक्तः)
(संसङ्गप्रवृत्तं, संसङ्गभोजनं च 'संसण' शब्दे) (पात्रे उक्-
विन्दुः पलेचन भोजनं 'परिद्वण' शब्दे स्मिन्नेच भागे १७२
पृष्ठ उक्तम्) (पर्युषिताभभोजननिषेधो 'गोयवरिया' शब्दे
तृतीयभागे ६६७ पृष्ठ गते) (उक्कीरी भोजननिषेधः 'द-
गतीर' शब्दे चतुर्थभागे २४४२ पृष्ठ गते) (कालातिक्रान्त-
लोत्रातिक्रान्तपानभोजने 'गोयवरिया' शब्दे तृतीयभागे
६७७ पृष्ठ गते)

भोजनपद्यो न खरं—

न य भोयणमि गिद्धे, चरे उल्लं अयंपिरो ।

अफासुयं न भुंजिआ, कीयधुदिसियाऽऽज्जं ॥ २३ ॥

न च भोजने गृहः सन् विशिष्टवस्तुलाभायभराऽऽदिकुलसु-
भ्रममङ्गलिकाया खरं, अपि तु उच्छ्रं भावनां हानाहातमजल्प-
नशीलो धर्मलाभमात्राभिधायी खरं, तथाप्यप्रासुकं सविज-
नमिभ्राऽऽदि कथञ्चिद् गृहीतमपि न भुञ्जीत, तथा कीर्तमा-
दृशिकाऽऽदिद्वतं प्रायुक्रमपि न भुञ्जीत, एतद्विशिष्टं विशा-
धिकोटपुपलक्षणमिति सूत्रार्थः । दश० ८ अ० २ उ० ।
(भोजनाभोजनकारणानि 'आहार' शब्दे द्वितीयभागे ११६
पृष्ठ उक्तानि) (भोजनप्रसादे तदोपाध्यापि 'आहार' शब्दे
द्वितीयभागे १११ पृष्ठ उक्तः) (रात्रिभोजनं 'राभोयण'
शब्दे वक्ष्यते) (दुरभि परित्याज्यं खुरभि मुक्कं रति
'परिद्वण' शब्दे स्मिन्नेच भागे १८६ पृष्ठ गतम्)
(उपभोगपरिभोगः 'वय' शब्दे वक्ष्यते)

आवकस्याभोज्यानि श्रावितानिः—

चतुर्विंशत्यो निन्धा, उदुम्बरकपञ्चकम् ।

हिमं विषं च करका, भुजाती रात्रिभोजनम् ॥ ३२ ॥

बहुजीजावफले, संधानानन्तकपिके ।

इन्ताकं चलितरसं, तुच्छं पुण्यफलाऽदि च ॥ ३३ ॥

आमागोरससंपृक्त-द्विदलं च विवर्जयत ।

द्राविशतिमभय्याणि, नैनधमाधिवामितः ॥ ३४ ॥

त्रिभिः विषयकम् । नैनधमेणाऽऽद्वैतधर्मेणाऽधिवासनात्
आभिताऽऽत्मा पुमान् । ध० २ अ० १० । (उदुम्बरपञ्चका-
ऽऽद्वैति च स्वस्थाने व्याख्यातानि)

अशनाऽऽदिगुणसंपुष्टः पिरंहा विद्युजः शुजिकारक इ-
त्युक्तम्, स च शुजिकारकः प्रकटभोजने न संभवतीति
प्रच्छन्न भोजनं यान्ता विधयमित्युपदिश्याह—

सर्वाऽऽस्मनिवृत्तस्य, सुसुखं भाविताऽऽत्मनः ।

पुण्याऽऽदिपरिहाराय, मतं प्रच्छन्नभोजनम् ॥ १ ॥

सुसुखमते प्रच्छन्नभोजनम् इति क्रिया, किञ्चिद्व्यवस्था-
ह-सर्वे निर्विशया मनोवाङ्मयकृतकारितानुमतिवेदा य आ-
रम्भः पूर्वाध्यायिजीवसंघपरित्यागतिपातरूपास्तेभ्यो नि-
वृत्तो यः स तत्र तस्य, एतस्य हि प्रकटं भुजानस्य दीना-

ऽऽदिकाय याचकानाथ तद्गते ततोपेतुं आरम्भवृत्तिहेतु-
त्वेन सर्वोऽऽस्मनिवृत्तिवृत्तिर्भवतीति तत्परिहारायमेतेन प्र-
च्छन्नमेव भोजनमित्युपदेष्टुं सर्वाऽऽस्मनिवृत्तस्यैवमुक्तं, अ-
नेन वेह तत्पश्यत्यव्यवच्छेदः, तस्य हि प्रकटभोजनेऽपि न स-
र्वाऽऽस्मनिवृत्तिः क्षतिः तदभावादिनि । कस्यैवभूतस्वेत्याह-
भाक् न मांवाच्यं कस्मैवभूतादागमागमिच्छतीति सुसुखदी-
क्षितस्तस्य, अनेन चानुसुखोपार्थवच्छेदः, तस्य हि पुण्यबन्ध-
स्यानुज्ञातव्यादिनि । पुनः किमुतस्य ? भाविता वासितः स्व-
परापकारकरुण्यधमेया प्रथमवाहितया जिनाऽऽज्ञया वा आ-
त्मा अन्नः करणं यत् स तथा तस्य, एतेन हि साधुसामा-
चार्या यत् प्रकटभोजनं तज्जप्यो यः प्रवचनोपायातः स्वपरा-
यानबन्धनभूताऽऽश्रमाऽऽवहो जिनाऽऽज्ञाभङ्गकः, सा-वश्यं
परिहाराय इत्यादिनि भवति, निषिद्धं च जिनाऽऽग्नेयं प्रकट-
भोजनम् । यदाह— " लुकायदयावतो, विसेज्जो पुज्जं कुण्ण
वाहिं । आहारं नीहार, दुसुखि पिङ्गहमं य ॥१११॥ " अन्तर्धम
त्याह—पुण्यं शुभकर्म, आदिशब्दाद्याचकप्रीत्यादिदायः, पाद-
मसंयतपोषणहाराऽऽयाताऽऽरम्भप्रवर्तने, प्रवचनोपायातश्च
परिगृह्यते, अतः पुण्याऽऽदीनां परिहारावर्जने पुण्याऽऽदि-
परिहारस्तस्मै पुण्याऽऽदिपरिहाराय मते समस्तं विदुषां प्र-
च्छन्नभोजनम्—अप्रकटभोजनमिति ॥ १ ॥

कथमप्रच्छन्नभोजने पुण्यबन्ध इत्याह—

भुजानं वीच्य दीनाऽऽदि—पाचते, क्षुत्प्रपीडितः ।

तस्यानुकम्पया दाने, पुण्यबन्धः प्रकीर्तितः ॥ २ ॥

भुजानमभ्यवहरन्ते, सुसुखमिति गम्यते । वीच्य दृष्टा, क
इत्याह—दीनाऽऽदिदीनो वैश्यवान्, आदिशब्दादानाद्यनोपका-
ऽऽदिपरिग्रहः याचते सुखयतः, किञ्चिः सन्, क्षुत्प्रपीडितः कु-
भ्रसाऽऽत्मन्यवाहितः, अवीहितस्य हि याचनेन तथाविधा-
नुकम्पयाऽपि इत्यसौ विशिष्टः तस्यैवभूतस्य दीनाऽऽदिह
च संयदाऽपि यद्दी, संबन्धस्यैव विवर्तितव्यादिनि । अनु-
कम्पया करुणया दाने भोजनस्य वितरणे पुण्यबन्धः शुभ-
कर्मोपादानं प्रकीर्तित आगमोऽभिहितः, यदाह— " भूया-
लुकपचपजा—यउज्जभां क्षतिदाणमुत्तमो । बंधं भूआं
मायं, विवरीयं बंधय इयगं ॥ १ ॥ " इति कथं प्रकटं सुसु-
खभुञ्जीते ॥ २ ॥

भवतु पुण्यबन्धः, कानो हानिरिति चेन्न आह—

भवहनुन्तधाऽयं, न्येत्यं मुक्तिवादिनाम् ।

पुण्यापुण्यक्षयान्मुक्तिं रिति शास्त्रचयस्थितेः ॥ ३ ॥

अवहतुन्तः संसारकारुण्यान्, यशम् पुनर्यः अयमन-
न्तरं हिः पुण्यबन्धो न्येत्ये, आश्रयणीयतया मानुमन्यते, प्र-
वचनमंगतुभिः, कथामित्याह—मुक्तिं सकलकर्मनिर्माणं स्वकी-
यस्यानुष्ठानविशेषस्य फलतया भवितुं शीलं येषां ते मुक्ति-
वादिनस्तेषां, भास्त्राधिनामिति हृदयम् । अथवा—भक्तिमात्र-
नामित्यतएव शास्त्रव्याख्यातारिभ्योऽनेन संबन्धनीयं न्येत्यते
इति कुतो वसतिर्मात्रं चेन्न आह—पुण्यापुण्यक्षयान् भूया
गुभ्रकमाऽऽस्तमितकलयादिव मुक्तिमोक्षो जीवस्य स्वकपेऽव-
स्थाने, अवतीर्णं गम्यते, इत्येवंप्रकारायाः शास्त्रव्याख्यात-
रासंप्रणीताऽऽत्मव्यवस्थायां हनेरिति ॥ ३ ॥

अथ दीनाऽप्येवमानस्याऽपि न दास्यत इति कुतः
पुण्यबन्धो अभिव्यतीत्याहुयाऽह—

प्रापो न चानुकम्पार्वा—स्तस्यादत्त्वा कदाचन ।

तथाविषस्वभावत्वा—च्छक्नोति सुखमासितुम् ॥ ४ ॥

यदि न इवाति तथा न भवति पुण्यबन्धो, न च न पुनरनुकम्पा-
वान् कदाप्यपरायणास्तः कदाः प्रापो वातुल्येन तस्य वाच-
मानस्य दीनाऽप्येवत्वा दानमकृत्वा कदाचन कस्मिंश्चिदपि
काले शक्नोति समयो भवति सुखममनःपीडं यथा भवतीत्ये-
वमासितुं स्थानं कुत पतदेवमित्याह—तथाविषस्तत्प्रकारो वा-
चमानदीमदानमिषमभूतः स्वभावः स्वरूपं यस्यानुकम्पाव-
त्तः स तथा, तस्य भावस्तत्त्वं तस्मात्तथाविषस्वभावत्वादि-
ति । हेतुयोग्यमैव—यद्बन्धु यत्कारणस्वभावं तत्तत्कृत्वा
नाऽऽसितुं शक्नोति, यथा मयं पुण्यस्य वृत्ताऽऽदिकं विकारं,
दीनदानस्वभावश्चानुकम्पावत्स्वभावत्वात् सुखमासितुं न
शक्नोतीति ॥ ४ ॥

अथ पुण्यबन्धमीदृशतया दृढचित्ततां विधाप्य न दास्य-
तीति कथं पुण्यबन्धः ? इत्याहुयाऽह— अथवा
पुण्याऽऽदिपरिहारायमिहाऽऽदिशब्दोपासा
याचकाऽमीत्यादिदोषप्रतिपादना-
याऽह—

अदानेऽपि च दीनाऽप्ये—इतिविज्ञापिते प्रबन्ध ।

ततोऽपि शासनद्वेष—ततः कुगतिर्नसति ॥ ५ ॥

अपि चेति पुनःशब्दार्थः, ततो दामे पुण्यबन्धो भवत्यदामे
मोक्षम् ५८छितरखे पुनर्दीनाऽप्येदीनामायाऽप्येदीनोऽमी-
तिविज्ञापितो जायते—भवति, तस्यैव पुण्यबन्धमभिव्येन, भवत्यु-
त्ता को दोष ? इति चेत्त आह—ततोऽपि, अफिमन्ः पुनःश-
ब्दार्थः, ततस्तस्याः पुनरपीतेः सकाशाच्छासनद्वेषः शासनबन्धनं
प्रतिमत्स्वरस्तस्यैव, ततोऽपि किमित्याह—ततः शासनमद्वेषात्
कुगतीनां नारकतिर्यङ्गनरकुवेचत्तल्लङ्घनपुर्गतीनां सततिः स-
न्त्यानः प्रवाहः कुगतिस्तत्तिर्जायते, दीनाऽप्येरिति प्रक्रम इति ।
यदि नाम मिथ्यात्वोच्यते पुनस्तस्य स्वदोषादमीत्याद्यः सजा-
यन्ते ततः किमस्माकमसंज्ञेयवन्मानसानामित्याहुयाऽह ।

अथवा पुण्याऽऽदिपरिहारायमिहाऽऽदिशब्दोपासाप-
पबन्धप्रवर्धनायाऽह—

निमिषभावनस्तस्य, सत्पुण्ये प्रमादतः ।

शास्त्रार्थभावननेह, पापबन्ध उदाहृतः ॥ ६ ॥

शास्त्रार्थभावेन पापबन्धस्तस्योदाहृत इति संबन्धः । शा-
स्त्रार्थभावेन कुतः ? इत्याह—निमिषभावनो दीनाऽऽप्रीति-
शासनद्वेषकुगतिस्तत्तीनां कारणत्वेन परेवामीत्यादिब-
न्धनं हि शास्त्रार्थस्तस्येति प्रकटमोजकयते । नन्वेवं महा-
मुनीनामपि पापबन्धप्रसङ्गः, तेनामपि महासिध्यात्पापहतेष्व-
प्रीत्यादिनिमित्तत्वावित्याहुयाऽह—सति विधमाने उपा-
ये प्रच्छन्मोक्षजनकत्वे दीनाऽऽप्रीत्याद्युत्पत्तिपरिहाराय हे-
तो महामुनीनां नु पराप्तीतिपरिहारापायामावे तत्परिहाराय
च भवत्ये सति परिहाराविषयेः पापबन्धाभाव इति । नन्वेवं
इहादीनाऽऽप्रीत्या मुञ्चानस्य साधोर्धर्मि उद्धारीप्रसङ्ग
इत्यत आह—प्रमादतः प्रमादेनाऽऽस्तस्योपहृततया, अग्रम-
५०६

तस्य पुनरपीत्यादिहेतुत्वेऽपि शास्त्रार्थभावनान्निति पाप-
बन्धोऽहिसकस्येव । यदाह—“ आया वेव अहिंसा, आया
हिंस ति निष्कृष्टो यस्य । जो होह अप्यनसो, अहिंससो हिं-
ससो इत्यो ॥१॥ ” शास्त्रार्थस्याऽऽज्ञाऽऽगमार्थस्य वाचनम-
न्यायाकरणं शास्त्रार्थभावनं तेन हेतुनाः महापद्ममिषमभ-
नं हि शास्त्रार्थभावनम् । यदाह—“ यः शास्त्रविधितुष्टुष्य, व-
सते कामचारतः । न स सिद्धिमवाप्नोति, न पुत्रं न प-
रां गतिम् ॥ १ ॥ ” शास्त्रं च पराप्तीतिपरिहारात्मकप्रति-
पादनपरमेव व्यवस्थितम् । तद्यथा—

“ अणुमिषो वि न कस्तह, बन्धो परचत्पुष्यया भविषी ।

तद वि दु जयति जहणो, परिणामविसेहिमिच्छता ॥१॥ ”

तथा—

“ इय सन्धेय वि सन्धे, सत्तं ऋणसिधं जहणस्य ।

नियमा परिहरियन्, इयरमि सतसचित्ताओ ॥ २ ॥ ”

इहेति प्रकटमोजने पापबन्धो अणुमकर्मोपादानमुदाहृतोऽ-
भिहितस्तस्येवैविरिति ॥ ६ ॥

अथतु शास्त्रार्थभावेति चेत्तेत्याह—

शास्त्रार्थं प्रयत्नेन, यथाशक्ति सुमुञ्चता ।

अन्यव्यापारशून्येन, कर्तव्यः सर्वदैव हि ॥ ७ ॥

शास्त्रस्य दोहदाभ्यामविकृताऽऽगमस्यार्थोऽभिधेये शास्त्रा-
र्थः, बन्धः पुनरर्थं यथाकारणं वा, तेन शास्त्रार्थः पुनः कर्त-
व्यः शास्त्रार्थं यथ वा कर्तव्यः । कथं ? प्रयत्नेन महता आदरेण,
अनादरकरले हि विवक्षितफलान्निधेः कुरीचलानामिव । ननु
शास्त्रार्थस्य संज्ञकनाऽप्रीतिनेन समग्रस्य पुण्यत्वात्तथाप्यु-
द्धानोऽप्यनुपदेश इत्याह—यथाशक्ति शक्तेः शरीरबलस्याव-
तिक्रमो यथाशक्ति तेन, एवं क्षाराधनोद्धार । यदाह—“ अत्रि-
गृहीतो विरियं, न विराहह शरयं तपजुषु । जह संजमे वि
विरियं, न निगृहिजा न हाविजा ॥ १ ॥ ” शरयं न हापयेति-
त्यर्थः, केनेत्याह—मुमुक्षुता मोक्षेष्टुना, अनन्योपायत्वान्मोक्ष-
स्य । यदाह—“ जम्हा न मोक्षकर्मणः, पुनर्त्वं भागमे ह्व पमायं ।
विजह कुजमन्यायं, तम्हा तत्त्वेव जहयन् ॥ १ ॥ ” किमुत्ते-
नाप्यव्यापारशून्येन शास्त्रार्थकरणव्यतिरिक्तोक्तयाऽऽदि-
कर्तव्यविरहितेन, व्यापारान्तरेण हि शास्त्रार्थकरणव्या-
प्रवर्तीति कर्तव्यो विधेयः, किं प्रतिनियतं कालं, नेत्याह—
सर्वदैव सदैवाऽऽजम्मापीत्यर्थः, दिशब्दो वाक्यान्तरा-
यः, यस्माददर्शो वा, ततश्च यस्माच्छास्त्रार्थं यथ कर्तव्य-
स्तस्मात् प्रच्छन्मेव भोजनं विधेयमिति प्रक्रम इति ॥ ७ ॥

प्रकरार्थमुपसंहराह—

एवं सुमयथाऽप्येतद्, दृष्टं प्रकटमोजनम् ।

यस्याभिदर्शितं शास्त्रे, तत्तत्सत्योऽस्य युक्तिमान् ॥ ८ ॥

एवं हि अनेनैवान्तराज्ञेन प्रकरणे, उभयथा दीनाऽप्रीति-
नादानलक्षणाभ्यां वर्णितस्वकपाभ्यां प्रकाराभ्यां, न केच-
नकेचनैव प्रकारे, अपि दृश्ययाऽपीत्यभिधान्याः । अथ-
वा—इहलोकापेक्षया, तत्र परलोकापेक्षया प्रकटमोजनस्य
उदाहृतमुपदर्शितमनन्तरमेव । इहलोकापेक्षया त्वमुक्तो नीति-
न्योकादवगमनव्ययम्—“ प्रच्छन् किं मोक्षदं, दृष्टिरेण वि-
शेषतः । प्रथम भोजनदीर्घेन्यात्, षटः सिंहेन नाशितः ॥ १ ॥ ”

पतनन्तरतोः प्रकटभोजनं पुंश्च दोषवन् यस्माद्यतो हे-
तोर्मिदं शितं—प्रतिपादितं शास्त्रे—आगमे ततस्तस्मात्स्या-
गः परिहाराऽस्य प्रकटभोजनस्य युक्तिमान् उपपत्तियुक्तः,
अतो हे कुलीयिका यदि ययं मुमुक्षुवत्सदा भवतामपि प्र-
कटभोजनं भोजनं कर्तुं युज्यते इति गतार्थ इति । हा०७ अष्ट० ।

उपस्थापिताया भोजनं इत्था भुञ्जीत—

निर्गम्येण य माहावङ्कुलं पिडवायपडियाए अणुपविष्टे-
शं अमयरे अचित्ते असेसिण्डि पाणभोयणे पडिग्गाहिए
सिया, अत्थि आई व केइ सेहतराए अणुवट्टावियए, कण्पइ से
तस्स दाउं वा अणुपदाउं वा, नऽत्थि आई इत्थ केइ सेहतराए
अणुवट्टावियए, ता नो अप्पसा खंजेजा, नो असेसि दावए,
एयंते बहुफासुए पएसे पडिलेहिता पमजित्ता परिट्टावियन्वे
सिया ॥ १३ ॥

अस्य सूत्रस्य संवन्धमाह—

आहार एव पगतो, तस्स उ गहस्यमि वसिया सोही ।

आह्वं पुण अमुदे, अचित्तगहिए इमे सुत्तं ॥ ४३२ ॥

आहार पचानन्तरमूत्रं प्रकृतस्तस्य वाऽऽहारस्य ग्रहणे शो-
चिर्वर्षिता, यथा शुद्ध आहारो प्रदीतव्यस्तथा भक्षितमिति
आहः । 'आहव' कदाचित्पुनरुच्यतेऽस्मिन् आहारे शुद्धीतो भ-
वेत्, तत्र को विधिर्नित्यस्या जिज्ञासायामिव सूत्रमारभ्यते ।

अहव य सचित्तद्वं, पडिसिद्धं दधमादिपडिसेहा ।

इह पुण सचित्तद्वं, वारिते असेसिणं एसो ॥ ४३२ ॥

अथवा पूर्वतरसंज्ञं तु तत्र "नो कप्यति पक्वाचित्प" । इत्या-
दि तु सचित्तद्वयं द्रव्याऽविप्रतिषेधेन—द्रव्यं मण्डलाऽऽ-
विकं तदाभित्य प्रतिषेधो द्रव्यप्रतिषेधेन, आदिशद्वात्
"इद्धं कूडे" इत्यादिषु च आभ्यासविप्रतिषेधेन प्रतिषिद्धम् । इह पुनः
प्रकृतसूत्रे सचित्तद्रव्यमनेवर्णीयं वारयति एषः ॥ ४३२ ॥
अनेन सम्बन्धेनाऽऽयानस्यास्य (सूत्रस्य—१३) व्या-
ख्या—जिह्वेन शुद्धपानिकुलं पिण्डपातप्रतिषेधया अनुप्र-
विष्टेन (अन्नतरं च) उद्गमोपादनैवणाशोपाणाम-
न्यतरेण दोषेणादुष्टमनेवर्णीयमशुक्लचित्तं निर्जीवं पान-
भोजनमनाभोगेन प्रतिगृहीतं स्यात्, तच्चान्कृष्टं नयनस्त-
तः परित्यक्तं न शक्यते, अस्ति चात्र कश्चित् शैक्षतरको
लघुतरोऽनुपस्थापितकः अनागापितमहावतः, कल्पते, (से)
तस्य विद्वन्मयस्य तस्मै शैक्षाय वातुमनुवदातुं वा, तत्र दातुं
प्रथमतः, अनुवदातुं तेनात्यस्मिन्ननेवर्णीयं दत्तं सति प-
क्वाप्तवानुम् । अथ नास्त्यत्र कोऽपि शैक्षतरकोऽनुपस्थापित-
कस्ततो नैवाऽऽत्मना भुञ्जीत, न वा अन्येषां दातुं, किं तु
एकान्ते बहुपाशुको मंशं प्रमुपेयं प्रमुज्य च परिग्राप-
यितव्यं स्यादिति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥

अथ नियुक्तिविस्तरः—

अन्नतरऽसेसिणं, आउट्टिय गिएहणे तु जंथ ।

अशभोगगहितं जयसा, अजतखदोमा इमे होति ॥ ४३२ ॥

अन्यतरं दुग्धाऽऽदीनामिदं शोच्यते दुष्टमनेवर्णीयमाकुट्टिकाया
यो शुद्धाति आकुट्टिका नाम—स्वयमेव भोष्ये, शैक्षस्य वा
वास्यामि, यमुपेयं ग्रहणे येन दोषेणाशुद्धं तमापद्यते । य-

च्च यच्च दोषे प्रायश्चित्तं तस्य भवति, अथानाभोगेन शु-
द्धीतं ततो यतनया शैक्षस्य वातव्यम् ।

यद्यतनया द्याति तत इमे दोषा भवन्ति—

मा सम्बमेयं मम देह—ममं,

उक्कोसएणं च अत्ताहि मज्झं ।

किं वा ममं दिज्जति सम्बमेयं,

इषेव पुने तु भव्वाति कोइ ॥ ४३३ ॥

तेनानेवर्णीयमिति कृत्वा शैक्षो द्यात्—मा सर्वमेतद्वत् भ-
क्तं मम दत्तं, अयोक्तुमिति कृत्वा मे दीयते, तत्र उक्तुष्टेन
भोजनं ममास्ते, किं वा सर्वमेतत् मम दीयते इति ? एवं
शैक्षयोक्ते कश्चिद्वर्णित—

एयं तुष्णं अमं, य कप्यती चउगुं च असादी ।

संका व आभिउमो, एयेण व इच्छियं होजा ॥ ४३४ ॥

एतत्तव कल्पते, अस्माकं तु न कल्पते, एवं अणुतद्व-
तुर्गुरुकम्, आत्माऽऽद्यस्य दोषाः, शङ्का वा, तस्य शैक्षस्याभि-
यागः कामेणः, तद्विषया भवति, एकेन वा केनचित् दी-
यमानमप्यस्ते ममेव, तस्य च ग्लान्त्ये यथाभावेन हा-
ते सति द्वितीयशैक्ष उद्गाहं कुर्यात् ।

इदमेव भावयति—

कम्मोदणं गेलामे, दइण गतो करेज उद्गाहं ।

एगस्स वाऽवि दिणं, गिलाण वमिऊण उद्गाहं ॥ ४३५ ॥

कर्मोद्घाघाधमावेनैव ग्लान्त्ये जाते सति स चिन्त-
येत्—एतैरेव मतयेवं प्रतिभुञ्जामिति कृत्वा ममामिष्यायं
दत्तम्, एवं दृष्ट्वा हास्या स भूया शुद्धवान् गत उद्गाहं
कुर्यादितिः कामेण मम दत्तमिति, एकस्य वा दत्ते सति य-
दा ग्लान्त्ये जाते तदा द्वितीयशैक्षः जतं कर्मिणा प्रमू-
जनसमस्तमुद्गाहं कुर्यात् ।

किं पुनश्चिन्तयित्वा स जतं वमतीत्याह—

मा पडिगच्छति दिणं, से कम्मण तेष एस आगण्णो ॥ ४३६ ॥

जाव य दिज्जति अमं, वि हु दाणि पलामि ता तुरियं ॥

मा प्रतिगमिष्यतीति बुद्ध्या कामेणमस्य दत्तं, तेनायमागणो
ग्लानः स ज्ञातः, अतो यावदस्माकमपि कामेण न दीयते
तावत्परितमिशरानीममपि पलाय ।

अथवा कश्चिद्विदं द्यात्—

भत्तेण मे य कजं, कण्णं भिक्खं गतो व भोक्खामि ।

असं व देह—ममं, इय अजते उज्जिमगदोसा ॥ ४३७ ॥

भक्तं [मं] मम न कार्यं, कस्य वा भिक्षां गतो वा भोष्ये-
अन्यद्वा भक्तं भक्षं प्रयच्छन् (इय) एवमयतनया दीयमाने
उत्कृष्टिका पारिग्रापनिका भवेत्, तस्यां च दोषाः कीटि-
कामक्षिकाऽऽदिधिराधनाकृपा मन्तव्याः ।

अथवा—एकस्य ग्लान्त्ये जाते अपरश्चिन्तयेत्—

इ ह्यु ताव असदिहं, एस मज्झोऽइं तुं ताव जीवामि ।

वग्धा हु चरति इमे, भिगच्चम्मसंयुता पावा ॥ ४३८ ॥

(ह सु रि) इ इति केदं, तुरित वितर्कं, एव तावत्सन्धेर्ह
सुतोऽहं तु तावद्विद्वान् जीवामि, इमे च पापाः भ्रमणका स्त-
गचमेसंभूता व्याघ्राध्वरिणः, बहिः साधुवचच्छ्रमा हिसका
अमी इति भावः । अतो यावन्ते संजीवितान् व्यपरोपय-
न्ति, तावत्प्रतिगच्छामि ।

किंच—

अभिभोगपरञ्जस्तु, को धम्मो किं च तेण नियमेणं ? ।
अभियकरंगाहीण व, अभिजोयंताण को धम्मो ? ॥४३६॥
अभियोगं काममेण (परञ्जस्तु रि) परवशीकृतस्य
मम को नाम धर्मो भविष्यति, किं वा तेन नियमेन-मम का-
र्यं, तथा अधिककरमाहिणामिवासीधामव्येधमभियोजयतां
धर्मो, न कश्चिदित्यर्थः ।

एवं विचिन्त्य गृहवासं भूयोऽपि कुर्यात्, यो ग्लानाभूय
प्रमज्जितः स प्रमज्जन्तिमये विपारिणमयेत्—
किञ्छा हि जीवितोऽहं, जति मरणं इच्छसी तर्हि वञ्च ।
एस तु भणामि माउगं, विसकुंभाते महुपिहाणा ॥४४०॥

कुञ्छा इति दुःखनाहं तावज्जीवनः, अतो यादं त्वमपि म-
र्तुमिच्छसि तदा तत्र तेषां साधुनामन्तिकं व्रज, येन भवतोऽ-
प्येवं संपद्यत इति भावः । अपि च-हे आतेरयोऽहमकान्त-
रितो भूया भयन्तं भणामि, त साधवां विपकुम्भा मधुपि-
धानाः सन्ति, मुचन जीवदयाऽऽपुपदेशं मधुरं च जल्प-
न्ति, वेतसा तु विपवन् परव्यपरोपकारिदारुणपरिणामा इति
हृदयम् । एवं विपरिणामितोऽसौ प्रमज्ज्याप्यनिष्पद्यमानः
वदकायित्वासाऽऽदिक् कराति, तस्मिन्कमयतनादायिनः
प्रायश्चित्तम् ।

किंच—

वातादीणं खोभे, जहसुकाळुत्थिए विसाऽऽसंका ।
अवि हुज्जति अन्नविमे, खेव य संकाविसे किरिया ॥४४१॥
तस्याऽऽशुद्धाऽऽहारदानानन्तरं वाताऽऽदीनां खोभं जघन्य-
कालासः कालादेवांनियत विषाऽऽशुद्धः भवति—किं विषममि-
भिमं दत्तं येनैवं सहसैव भानुशोभः समज्जति, एवं
चिन्त्यतस्तस्याचिरादेव मरणं भवेत् । कुत इत्याह—
(अवि इत्यादि) अपिः संभावनायां, संभाव्यतेऽयम-
थोः—यद्व्यस्य स्वयंस्यापि विषमज्जाऽऽदिक्रिया युज्य-
तेः शब्दा, विषयस्य तु क्रिया चिकित्सा नैव भवति, मान-
सिकत्वेन तस्य प्रतिकुमुमशक्यत्वाद् । यत एतं दोषा अतो
मायतनया दातव्यम् ।

अत्र परमतनुपपत्त्यस्य दूषयति—

कहं पुण साहियल्लं, अस्समणोऽहं ति पडिगमो होजा ।
दाधल्लं जतराण, अणुलोमणा थ उहो ॥ ४४२ ॥
कस्मिन्पुरावायां ब्रूयते—स्कटमेव तस्य कथयितव्यं भवत
एवेदं कल्पते, एतच्छ न युज्यते, यत एवमुक्तं कदाचिदसौ
ब्रूयात्—यत् भ्रमणानां न कल्पते तन्मम यदि कल्पते तत
एवमहमभ्रमणो—न भ्रमणो भ्रमामि, अहमणस्य च निरर्थकं
तुल्यमुल्लङ्घनमिति विचिन्त्य प्रतिगमनं कुर्यात्, यत एवमतो
यतनया दातव्यम्, यतनया च दीयमाने यदि ज्ञानं भवति
तदा वक्ष्यमाणेव वा तेरनुलोभना प्रहापना तथा कर्त्तव्या

यथा तस्य वेतसि समाधानं भवति उद्वाहो न स्यात् ।

प्रहापनाविधिश्चायम्—

अभिनवधम्मोऽसि अमा-वितोऽसि बालोऽसि तं अणुर्कपो
तव खेवऽद्वा गहितं, भुञ्जेज्जा तो परं छेदा ॥ ४४३ ॥
कपो विष्य सेहाणं, पुच्छतु अण्वे वि एस दु जिणाऽऽज्जा ।
सामाह्यकण्ठिठी, एसा सुचं विमं देंति ॥ ४४४ ॥

अभिनवधर्मो अमुनेव गृहीतप्रमज्ज्योऽसि, अत एवमावितो-
ऽसि, नाचापि भैरवभोजनेन आवितः, बालश्च त्वमसि, अत
एवातुकण्ठ्योऽतुकण्ठनीयः, तत इदमुक्तं पुच्छव्यमशुद्धमपि
तवेषाधाय गृहीतम्, अतः परं कुम्हान् स्वच्छन्नेन भुञ्जीयाः ॥
अपि च—कल्प एवैव शैलाणां यद्वनपत्नीयमपि भोग्यं कल्पते,
यदि भवतो न प्रत्ययस्ततः पुच्छान्यामपि गीतार्थेसाधून्,
तेऽपि तेन पृथाः सन्तो ब्रूयते—एषा, दुर्निश्चितं, जिनाऽऽजा
तीर्थकतामुपदेशः, सामाधिककल्पस्य वैषेव स्थितिः, सूचं
च त साधव इदं प्रस्तुतम्—“ अत्रियाहं च केह सेहतया ”
इत्यादिकं ब्रूयते इत्यादीति भावः ।

कदाचन कुट्टिकयाऽपि द्याकथमित्याह—

परतित्थियपूयाओ, पासिय विविहाउ संखेदीओ य ।
विपरिणमेज्जे सहे, कक्खडचरियापरिस्संतो ॥ ४४४ ॥
कापि क्षेत्रे परनीर्थिकानां पूजाः सादृक्स्निग्धमधुरभोज-
नाऽऽदिकृपास्तदुपासकैर्धीयमाना दद्या, विविधाश्च सङ्घ-
डीरवलोक्त्य शङ्खः कर्कसवर्णपरिधान्तः सन् विपरिणमेज्जत ।
नाऊण तस्स भावं, कप्पति जतथाए ताहे दाउं जे ।
संथरमाणा देंती, लग्गह सट्ठाणपच्छिज्जं ॥ ४४५ ॥

ज्ञात्वा तस्य शैतस्य भावं स्निग्धमधुरभोजनविषयमभि-
प्रायमेवशीयालाभि यतनया तस्याऽनेवशीयमपि दातुं कल्पते,
अथ संस्तरन्तोऽपि ददाति ततः स्वस्थानमायश्चित्तं लयति,
यन दोषेणामुदं तक्षिप्यं प्रायश्चित्तमापद्यत इति भावः ।
सेहस्स व संवेधी, तारिसिच्छेत्तं वारणा थऽत्थि ।
कक्खडं व महिहुए, वितियं अट्ठाणमादीसु ॥४४७॥

शैतस्य वा संवेधिनः केऽपि स्नेहातिरेकत उत्कृष्टं भ-
क्तमानीय दत्तुः, तस्य च तादृशं भोक्तुमिच्छन्तो वारणा प्र-
तिपेधो नास्ति, (कक्खडं व रि) कर्कशो मद्वयोदयः, तत्रा-
संस्तरणा, अशुद्धं शैतस्य दातव्यं, शुद्धमात्मनो भोक्तव्यम्,
(महिहीए रि) महर्म्मिको राज्ञोऽसिः प्रमज्जितः स यावन्ना-
चापि आवितस्तत्रेतत्प्रायाग्यमेवशीयं दीयते, (विर्यं अट्ठा-
णमादीसु रि) अथादिकारणेषु द्वितीयादयः भवति,
स्वयमन्येवशीयं भुञ्जानः शुद्ध इति भावः । एषा पुरातनी
गाथा ।

साम्प्रतमेनामेव विवृणोति—

नीया व केहं तु विरुवरुवं,
आखेज्ज भत्तं अणुवद्वियस्स ।
सेहाऽऽदि पुच्छेज्ज जदा तु धेरे,

तदा ख वारंति क्षमा-गुरुणा ॥ ४४० ॥

विरूपं मोक्षकशाकवर्तिशास्त्रोद्वेगमश्रुतिकमुत्तुङ्गं भङ्गमनु-
पस्थितस्य शैलस्याध्यायाऽन्येषु; स च तैर्मिर्मग्नितो यदा
स्पर्शिरानावायान्, पृच्छन्-पृच्छाम्यहमिदं, न वेति, तदा
गुरवो (वमिति) तं शैलं न वारयन्ति । कुत इत्याह—
वतारो गुरुकाः प्रायश्चित्तं भवेत् ।

किमेष पुनर्महापातन इत्याह—

लोलुब सिंहेतो वा, अश्वहमतो व तस्स वा तेषि ।

गिरहह तुज्जं वि बद्धं, पुरिमद्धी खिन्विगतिरि यो ॥ ४४१ ॥
लोपुतया, लङ्घातिस्नेहतो वा तद् भक्तं भोक्तृमभिलषन्,
ततो यदि वार्यते तदा तस्य शैलस्य तेषां च स्वजातिकानाम-
न्यथाभावा विपरिलम्बनं भवेत् । प्रजातकम् यदि साधुना म-
न्यते बहैतद्भक्तमतो वृथमपि पृच्छति, ततो वक्तव्यम्— (सो
इति) वयं पूर्वाह्नप्रत्याख्यायिनो निर्विकृतिकाश्च ।

अथ ते स्वजातिका प्रवीरन्—

मंदस्त्रेण ख इच्छति, तुज्जे से देह वेह वा तुज्जे ।

किं वा वारेयु वयं, गिरहह तु ज्जेदेह तो विति ॥ ४४० ॥

एषे पुष्पाभिरनुज्ञातो मन्त्राण्येव लज्जन् न प्रहीतुमिच्छ-
ति, ततो वयं तस्य प्रपन्नत, भूत वा वृथं पृच्छामहे । तत्र भुव-
ते-किं वयं वारयामो, पृच्छातु स्वयमेव क्षम्येय यदि रोषते ।

अथ 'ककुब्जे व मरहृदयि चि' पदद्वयं व्याख्याति—

वीरुं बोधे वेणुं, दिंति व से संघेरे व उज्जति ।

भावंतो विद्विंसतो, दलंति जा भावितोऽथेसि ॥ ४४१ ॥

अथे बुद्धिं ये यदवकाऽऽदिक्कमेवलीयं विष्णु पृथण पु-
द्गिता शैलस्याध्यायं नीते तत् सत्यं प्रपन्नमिति, संस्तरन्तो
वा उज्जति वा, अजिमान् प्रव्रजितः, तं भावयन्तो मैत्र्यो-
जनभावनां प्रादयन्तो पावद्वाधितो न भवति नावदायेन,
तेन वा दोषेणानेवलीयं प्रायोयं लब्धा वदति, यथेवं पुञ्जि-
स्तप्रव्रजितं नातुवर्षयति ततश्चतुर्गुरुकम् ।

कुतः नातुवर्षयति, ततश्चतुर्गुरुकं च कुत इति चेदुच्यते—
तित्यिविवद्धी य पभा-वणा य भोभावन कुलिगीलं ।

हमादी तस्य गुणा, अकुर्वतो भारिया वतुरो ॥ ४४२ ॥

अजिमति प्रव्रजिते तीर्थविशुद्धिर्भवति-यदादशा अन्येनेषां
सकरो प्रव्रजन्ति, ततो वयं प्रमकमायाः किम्?, एवं भूयांसः
प्रव्रजन्ति, ततो वयं प्रमकमायाः किमेषं गृहवासमधिकवासस्य
इति बुद्ध्या भूयांसः प्रव्रजन्तीति भावः । प्रभावना च प्रवचनस्य-
भवति कुलिकिनां चापभाजना भवति, तेषां मये ईदृशामृजि-
स्तामभावात्, एवमाद्यस्य राजाऽऽदिप्रव्रजति यतो गु-
णा भवन्ति अतस्तस्यानुवर्षनं कुर्यात्प्रवतारो भारिका
मासाः प्रायश्चित्तम् ।

अथ द्वितीयपदमाह—

अह्माणासिवभ्रमे, रायदुद्धं असंघरंता उ ।

सयमवि अ भुंजमाणा, विमुद्गमावा अपचिच्छन्ता ॥ ४४३ ॥

अपचिच्छिवायमं राजाऽहंऽन्यसंस्तरन् स्वयमप्यनेवलीयं
विमुद्गमावाद् भुजाना अमायक्षिना मन्त्रयाः । ४०४३० ।

इदानीमेनामेव गद्यां भाष्यकृतप्रतिपदं व्याख्यानयति,
तत्राऽऽद्यावयव व्याखियासुराह—

खऽतिव द्वाहं सरिसया, विषया भुज्जे तपसमखद्धा ।

छात्रो वेयावचं, ख तरह काउं अमो भुंजे ॥ ४४६ ॥

नास्ति क्षुधः सद्यो वेदना, अतो भुज्जति तत्प्रशमनायं,
भुज्जितः वेयावचं कर्तुं न शक्नोत्यतः भुक्ते ।

हरियं ख वि सोहरे, येहारियं च संजमं काउं ।

बामो वा परिहायह, गुणुणुपेहासु य असतो ॥ ४४० ॥

ईर्ष्यापिकां बुभुक्षितो न शोभयति यतोऽस्तस्तच्छोभ-
नायं भुक्ते, तथा (पेहारियं च रितं) 'पेहपमज्ज' इत्यादिकं
संयमं बुभुक्षितः कर्तुं न शक्नोति यतोऽतो भुक्ते, 'बामो वा'
प्राणस्तस्य परिहासिर्भवति, यदि न भुक्ते अतस्तदर्थं भु-
क्ते । तथा गुणुणं पूर्वपठितस्य, अनुपेका चिन्तनं प्र-
स्थायायोः, एतद्वै कर्तुमसमर्थः सन् भुक्ते ।

अहव ख कुज्जाऽऽहारं, छहिं ठासेहिं संजय ।

पच्छा पच्छिमकालमि, काउ अप्पकसमं खमं ॥ ४४१ ॥

अथवा न कुर्वादेवाऽऽहारमेभिः चक्षुः स्थानैर्वैषम्यास-
क्षयैः । न च नियुक्तिकार एव बद्धं एवं व्याख्यानयन्नाह— (प-
च्छा पच्छिमकालमि) पच्छिमकां संशेकनाकां आत्स-
क्षमाम्-आत्महितो, क्षमां क्षान्तिमुपशमं कृत्वा ततः पश्चात्
शरीरपरिकर्मानन्तरं सर्वान्ऽऽहारं भुज्जतीति ।

इदानीं भाष्यकार एवेत्यामि वद स्थानानि प्रदर्शयन्नाह—

आयंके उवसगे, तितिकसया संमचेरगुणी ।

पाखिदवा तवेहुंउं, सरीरोच्चेयखद्धाए ॥ २२२ ॥

आतहो उवराऽऽदिचक्षते, तथा उपसर्गः राजाऽऽविजनिनः,
एतेषां तितिकार्यं स्रहनायं न भोक्तव्यं, तथा ब्रह्मवर्षगुण्यं
च न भोक्तव्यं, तथा पाखिदवार्यं, तयोऽयं शरीरव्यवच्छेदार्थं
च न भोक्तव्यमिति ।

इदानीं भाष्यकृतं प्रतिपदं व्याख्यानयति । तत्राऽऽद्यावयव-
व्याखियासुराहऽह—

आयंको जरमहिं, राया सत्तायगा व उवसग्गा ।

संमवयपालसद्धा, पाखदवा वासमहिवायि ॥ २६३ ॥

आतहो उवराऽऽदिः, आदिप्रदशाद्व्या व्याधिर्वयं भोजनं न
एतत्, तदर्थं न भुक्ते । दारं । राया राजकुलधारकाऽऽदि-
को यधुपसंगः कुतः, (सत्तायगा वा) स्वजनो यदि उज्जि-
ष्कमसार्यमुपसंगं करोति ततो भुक्ते । दारं । ब्रह्मवर्षपाल-
नायं न भुक्ते, यतो बुभुक्षितस्यात्मातो न भवति । दारं । त-
था पाखदवार्यं न भुक्ते, यदि वर्षति महिका वा मि-
पतति ।

तवेहुं उवराधार्, जाव छम्मासिचो तवो होइ ।

छइं सरीरोच्चेयखद्धाए होइ अखहरो ॥ २६४ ॥

तयोऽयं न भुक्ते, तपश्चतुर्थाऽऽदि पावत् बलमासाः ता-
वच्छो भवति, तदर्थं न भुक्ते । दारं । वडं शरीरस्य व्य-
वच्छेदार्थमायमाहारः साधुवर्षमिति ।

एषहिं कहिं ठायेहिं, अशाहरो उ जो भवे ।

धम्मं नाइक्के भिक्खु, आशजोगरओ भवे ॥ ५८२ ॥

पनिः पूर्वोक्तैः पदभिः स्वाभिराशाहरो यो भवति स च-
र्मै मातिकामति मिश्रतो ध्यानयोगरतेन भवितव्यमिति ।
अयेधुक्कं पदभिः कारणेराहार आहारवितव्यः, पदभिश्च
कारणेनोद्धारयितव्यः, ततः किमेतत् भोजनमपवाप्यपदम् ? ,
उच्यते—अपवादपदमेवेतत् ।

यतः—

भुञ्जतो आहारं, शुशोषवारं सीरसाहारं ।

विहिंसा जहोवइहुं, संजमजोगाथ वहइहु ॥ ५८३ ॥

भुञ्जन् आहारं, किंविशिष्टं ?—शुशोषकारं ज्ञानवर्धनचा-
रित्रशुलानामुपकारकं, तथा शरीरस्य साधारकमाहारं भु-
ञ्जन् विविधानां साधनार्थादिभ्यः ‘यथोपदिष्टम्’ आधा-
कर्माऽऽविरहितं संयमयोगानां संयमव्यापाराणां वहनार्थं
भुञ्जन् अपवादपदस्य एव भुञ्जे, नान्यथा । इदानीं स-
मुक्तिरेति संलि(ख)हनकल्पः कर्तव्यः भिक्षाभक्षविलिप्तानां
पात्रकाणां संलि(ख)हनं कर्त्तव्यमित्यर्थः ।

तथा काऽऽह—

भत्तड्डियावसेसो, तिलंक्का होइ संलिहणकप्पो ।

अपहुप्पते अर्भं, छोडुं ता लंक्खे ठवए ॥ ५८४ ॥

भुक्तानामभयेषो यः स संलिजनकल्पः कर्त्तव्यः, स चाभयेषो
न ह्रायते कित्तममायः ? , अत आह—निलम्बनः विकचलः
कचलव्यग्रमाशो भुक्ताभयेः संलिजनकल्पः कर्त्तव्यः, यदा
तु विकचलप्रमायः संलिजनकल्पा न भवति, तदा अपर्या-
प्तमाये अन्यदपि तस्मिन् पात्रके भक्षं प्रक्षिप्य ततः त्रीज
कचलान् स्थापयति ।

संदिहुं संलिहिं, पढं कप्पं करेति कलुसेखं ।

तं पाउं मुहमासे, विइअच्छदवस गिएहंति ॥ ५८५ ॥

संदिष्टाः भुक्ताः सन्तः संलिष पात्रकाणि पुनश्च प्रथमं
कल्पं ददति कलुषोदकेन, पुनश्च तत्पीत्वा (मुहमासो नि)
मुनश्च परामर्शः प्रमाज्जनं कुर्वन्तीति, पुनश्च द्वितीयकल्पा-
र्थमच्छस्य द्रवस्य ग्रहणं कुर्वन्तीति । गृहीत्वा च क-
ल्पार्थमच्छद्रवमग्रदहत्या उपाय बहिः पात्रकमक्षालनार्थं
गच्छन्ति ।

दाऊण वितियकप्पं, बहिया मज्झड्डिओ उ दवहारी ।

तो देइ तइयकप्पं, दोएहं दोएहं तु आयमथो ॥ ५८६ ॥

तत्र दत्त्वा द्वितीयकल्पं बाह्यतः पात्रकमक्षालनभूमौ, ते
च मग्रदहत्याकारेण तत्रोपविशन्ति, तेषां मध्ये स्थितो
द्रवधारी भवति, स च पात्रकमक्षालनं सर्वेषामेव प्रयच्छ-
तीति, ततो ददाति ते साम्रावः पात्रकाणां तृतीयं कल्पं,
पुनश्च पात्रकमक्षालनान्तरम्—(शेएहं दोएहं तु आयमथं ति)
इत्योर्द्वयोः साधनोः मात्रकेषु आचमनार्थं निर्लेपनार्थम्, उदकं
प्रयच्छतीति । एव तावदुद्धरति भक्षे भिक्षिणः ।

यदा तु पुनरुद्धरितं भक्षं तदा को विधिरित्यत आह—

होअ सिया उम्भरियं, तत्थ व आयंविहाइणो होअ ।

पडिंदेसि व संदिहो, वाहरइ तओ चउत्थाई ॥ ५८७ ॥

भवेत् स्यात् कदाचिदुद्धरितं तत्र च साधूनां मध्ये क-
दाचित्किंचिदाचारत्वाऽऽद्यो भवन्ति । आतिप्रहास्यमहावि-
को वा काश्चिद्वक्तव्यतस्तदुद्धरितं भक्षं रत्नाधिक आचार्यस्य
वर्धयति, पुनश्च प्रदर्शितं भक्षे गुरुणा च संदिष्ट उक्तः यदुत-
आह्वयाम्स्ताऽऽदीन् साधून् येन तस्यां दीयते, पुनश्चाऽसौ
रत्नाधिकः सन्निष्टः सन् चतुर्थोऽऽदीन् साधून् व्याहरति ।

स च व्याहरतेताव व्याहरति—

योहचिगिच्छ विगिहुं, गिलाअ अयडियं व मोपूष ।

सेसे गंनुं भइई, आयरिआ वाहरंति तुमं ॥ ५८८ ॥

भोहचिकित्सायै य उपवासिकः स्थितस्ते न व्याहरति,
तथा विरुद्धपक्षं साधून् न व्याहरति, विरुद्धतपश्च अह-
माहारस्य भवति, तस्य च कदाचिदेवता प्रार्थितार्थं क-
रोति, अतस्तस्य न दीयते, ग्लानस्य ज्वराऽऽदिना तं च
न व्याहरति, आत्मलब्धिकं च न व्याहरति, एतान्नन्त-
रोदितान् साधून् मुक्त्वा शैवाङ्ग गत्वा भवति, यदुत—आ-
चार्यो व्याहरन्ति युष्मान् ।

तेषां च मध्ये यश्चतुर्थीदिक आचारितः, स

आकर्ष्य किं करोति ? , इत्याह—

अपडिहंखंतो आगं—तु वंदिं अणइ सो उ आयरिए ।

संदिसइ भुंजं जं सरइ तणियं सेस तस्सेव ॥ ५८९ ॥

अनतिलङ्घयन् शरीराङ्गान् आगत्य वन्दित्वा भवति तमा-
चार्यं, यदुत—सन्निवृत्य धूयम् । आचार्योऽपि भवति, भुञ्जीत,
सोऽपि भवति—“ जं सरइ तणियं भुञ्जामि” शब्दं यदुद्धरितं
तत्तस्यैव यस्य सक्तः प्रतिग्रहकः, पुनश्च स एव परिष्ठा-
पयतीति ।

अभयंतस्स उ तस्से—व सेसओ होइ सो विवेगो उ ।

मणिओ तस्स उ गुरुणा, एसुणएसो पवयथस्स ॥ ५९० ॥

अथाऽसौ साधुरेवं न भवति—यदुत “ जं सरति तत्तियं ”
ततस्तस्य एवममणतः तस्यैव यत् शब्दं भक्षमुद्धरितं तद्वह-
ति, स एव विवेककः परिष्ठापक इत्यर्थः, भविते तु एवं “या-
वयं सरइ तावयं सरामि ति ।” ततस्तस्यैव साधोर्यस्य
सक्तः पतद्ग्रहकस्तस्यैव गुरुणा पतद्ग्रहकः समर्पयि-
तव्यः पुनः स एव कल्पं ददाति । अयं प्रयजनस्य पूर्वोक्त
उपदेशः ।

इयम्मि पदमकप्पे, करेमि तस्सेव देति तं पायं ।

जावतिर्यंतिय भणिए, तस्सेव विगिंचखे सेसं ॥ ५९१ ॥

अथ यदुद्धरितं तत्तस्यं भुञ्जते, ततस्तस्मिन् भुक्ते सति तस्य
पात्रकस्य प्रथमकल्पं ददाति । कृते च तस्मिन् प्रथमकल्पे
तस्यैव साधोर्यस्य सक्तः पतद्ग्रहकस्यैव तत्पात्रकं
ददाति, समर्पयतीत्यर्थः । अथैतच्च कृते, यदुत—“ जावयं

सरर तावद्वयं सारमि ति ।" ततः "जावतिव्यं ति" अभ्यक्षितं सति तस्यैव साधोः परिष्ठापनिकमोक्षा तस्यैव यदुद्धारितं खेपं तत्परिस्वाज्यं भवति । इदं च पू-
बोक्तस्यैव व्याख्यानं द्रष्टव्यं, न तु पुनरुक्तमिति ।

विधिषु पुनः सतुषोपवासिकाऽऽजेः परिष्ठापनिकं कल्पते ।
अत आह—

विहिगहियं विहिधुनं, अहरेमं भतपाख भोषणम् ।

विहिगहिए विहिधुने, एत्य य चउरो भवे मंगा ॥ ५६२ ॥

विधिना उद्गमदोषाऽऽदिहृतिं सारासारविभागेन च पक्ष-
कृतं पाषकं तद्विधियुद्गीतं, तथा विधिधुनं कटकच्छेदे-
न प्रतरच्छेदाऽऽदिना वा यदुक्तं तद्विधिधुनमुच्यते, तदेवंविधं
विधिधुद्गीतं विधिधुनं च यद्यन्तरिकं सज्जातं भक्तं पा-
नकं वा तद्विधुनं परिष्ठापनिकं कल्पते । अत आह—प्रका-
रान्तरेण—अत्र च विधिधुद्गीतं विधिधुनं च अस्मिन् पदद्वये
चत्वारो भङ्गाका भवन्ति । तद्यथा—“विहिगहियं विहिधुनं
यसो मंगो, विहिगहियं अविधिधुनं वीषो मंगो, अ-
विहिगहियं विधिधुनं तरभो मंगो, अविहिगहियं अ-
विधिधुनं चउर्यो मंगो ।

इदानीं भाष्यद्विविधविधुद्गीताविधिधुद्गीतयोः स्वरूपं प्रति-
पादयन् आह—

उगमदोसाहजं, अहवा वीयं जहि जहापडियं ।

इ एसो गहखविही, असुदपच्छायसे अविही ॥ २६ ॥

उद्गमदोषाऽऽदिभिः (अदोष्यं यत् तद् विधियुद्गीतम्, अथवा
यद्वस्तु यद्विधुद्गीतं यथैव यस्मिन् स्थाने पठितं भवति त-
स्यैवाऽऽस्ते, न तु स मारयति, इत्येव प्रहण्यविधिः । भोषणं
गृह्यमन्त्रे भोजनं च कर्त्तव्यम्—

जे भिक्खु गिहिमसे भुंजइ, भुंजंत वा साइइ ॥ ११४ ॥

गिहिमनो घंटिकरगादि, तस्य जो असणादी भुंजति त-
स्य चउलइ ।

गहा—

जे भिक्खु गिहिमसे, तसपावरजीवेदेहिणिकसे ।

भुंजेजा असणादी, सो पावति आगमादीणि ॥ ७७ ॥

जो गिहिमनो दुविधां—धावरजीवेदेहिणिको वा, तस-
जीवदेहिणिको वा । सेसं कंठं ।

ते य दमे—

सत्त्वे वि लोहपाया, दंते सिंगे य पक्षभोमे य ।

एते तसणिकप्पा, दाहमत्तुवाइया इतेरे ॥ ७८ ॥

सुषकरयतंतबकसादिषा सत्त्वं लोहपाया इत्थिदंतमया म-
हिसादिस्निग्धं वा कयं कवेक्षिपादि वा पक्षभोमे, एते
सत्त्वं तसणिकपणं, (इतरं च) धावरणिकपणं तं दाहय-
तुं यद्विधं भक्ष, मणिमयं वा, पतेहि जो भुंजति तस्य
चउलइ, आयादिषा इमे दोसा ।

गहा—

पुर्वि पच्छा कम्मे, असिक्कऽहिसक्ये य उक्काया ।

आसखखययपनाहस, दरहुने हरिय बोच्छेदो ॥ ७९ ॥

जे भद्रया गिही ते पुण्यं केव संजयइ भोषणं उपपन्नं,
पंतो पच्छाकम्मं करेति, आष संजयासु च भोषणं के-
ला ताव न भुंजामो ति असिक्का, पुत्तसु संजयसु भुं-
जीहामो ति पुत्तो थिमज्जाथिमज्जोत्तवहवावमासेसु
कुकापिवाइया, आसिक्कंतं थिज्जंतं वा मिज्जेजा,
अवहंतं अक्षं पवहाजेजा, साधुष वा दपुत्ते मज्जति ।
तस्य अर्धतस्स अंतरायदोसा, रेतस्स लक्खहाणी, साधुहि
वा आणीतं हीरेज, पच्छा जा तसफलपसु सुवहेसु विरा-
धया बुत्ता सा इह गेहिमसे भाणियम्मा । चकज्जाणीय
वट्टो भण्ण—मा पुत्तो संजयासे देह नि बोच्छेदे, जम्हा
एय दोसा तम्हा गिहिमसे च भुंजियम् ।

कारणे भुंजति । गहा—

वितियपदं गेलेके, असती य अमाविते व लेपम्मि ।

असिवादी परलिंगे, परिकसखइ वा जतखाए ॥ ८० ॥

सुवेज्जडा गिलासुडा वा गिहिमना धेपंति, भाषणस्स वा
असती राया विचिक्कतो, अमावितस्सडा वा लगणं वा उ-
यगणइडा, असिंसे वा सपक्कपंतया, परलिंगकरणे धेपंति,
सेहो सहवति च व नि तत्परिकसखडा धेपंति, जयखाए
ति जहा पुण्यभाणिया पच्छाकम्मादिषा दोसा च भवेति
तथा धेपंति । नि० चू० १२ उ० । तयोद्वाहाऽऽदि-
जमनवारयुदे यथा यतीनां विहृतं न कल्पते, तथैव
पौर्याधकसत्तजमनवारयुदे, अन्यथा वेति प्रश्ने, उन्म-
रम्—विवाहजमनवारयुदेपौर्याधकजमनवारयुदेऽपि मुनीनां
विहृतं न कल्पते इति ॥ २०४ ॥ तथा—रात्रिरात्रं पुरिकाऽदि
केषाञ्चिद्रात्रिभोजनविरतिमत्तां पुरिखामपुं न कल्पते, तथा
यतिजनानां तस्युं कल्पते, न वेति, प्रश्ने, उत्तरम्—तेषां रा-
त्रिरात्राऽऽऽपग्रहं तु बहुजीवीकषाचनासम्भवाद्रात्रिभय-
मग्रहप्रराजपूर्यकसादिदोसाऽऽदिषु पुरुषिनामगृहासम्भ-
वाच्च, न तु रात्रिरात्राग्रहं रात्रिभोजनविरतिमत्त इ-
ति, यतिभिस्तु पुरुषितत्त्वसम्भवाधनायां तत्र ग्राह्यम्, अन्य-
था तु यथावसरं प्रहरीयं, तेषां परायणताप्राप्त्येव वि-
राधनाया अमावादि ॥ २०५ ॥ प्र० । सेन० २ उक्ता० ।

भोषणं भोजनतम्—अन्य० । भोजनीयवस्त्वभिसेत्यर्थः ।
उक्त० १ अ० ।

भोजनकहा—भोजनकथा—की० । अहकथायाम्, च० २० ।

तत्कथा—

“अहो वीरस्याचं भयुरभयमावज्जलान्वितं केत्
रसः भेद्यो वयो मुखसुखकरं व्यङ्ग्येभ्यः किमन्यत् ।
न पक्वाश्चादभ्यद्रमयति मनः स्वादुताम्रलमेकं—
परित्याज्याः प्राक्तरुगनविषयाः सर्वदेवेति वार्ता ॥ ३४ ॥”
च० २० १ अ० १३ मुख ।

भोषणपडिकूलया—भोजनप्रतिकूलता—की० । प्रकृत्यनुचितं—
भोजनतायाम्, स्था० ६ डा० ।

भोषणपरिखाम—भोजनपरिखाम—पुं० । पुत्तुकायाम्, स्था०
५ डा० २ उ० । आहारविशेषस्य स्वभावे, स्था० ।

अन्विहे भोषणपरिखामे पण्ये । तं जहा—मण्ये, रसिध,
वीर्याणि, विहसिजे, दीपसिजे, दण्यसिजे ॥

भोजनस्येत्याहारविशेषस्य परिणामः पर्यायः स्वभाषो
कर्म इति यावत् । तत्र [मनुष्ये चि] मनोवृत्तिमिलचक्षीयं भोज-
नमित्येकस्तापरिणामः, परिणामवता सहाभेदोपचारात्, त-
त्रा-रसिकं मायुष्योऽऽप्युपेतं, तथा प्रीत्यनीयं रसाऽऽविधातु-
ममलाकारि, वैद्यकीयं चातृपचयकारि, दीपनीयम् अग्निवत्-
जनकम् । पाठागारे तु-मदनीयं मदनोदयकारि, इत्येकीयं
वसकरमुत्साहवृत्तिकरमित्यस्य इति । अथवा-भोजनस्य
परिणामो विपाकः, स च मनोहः शुभात्मात्मनोऽभोजनस्य-
अग्निवत्पात्रलेखमन्येऽपि । स्वा० ६ डा० ।

भोयषविहि-भोजनविधि-पुं० । भोजनमकारे, उपा० १ अ० ।
('आर्य' शब्दे द्वितीयभागे १०६ पृष्ठे खण्ड)

भोयष-भोजक-पुं० । भोजारि, नर्तारि च । पुं० १ उ० ३
प्रक० ।

भोल-वेरी-सरलविधे, "वासुपुत्रस्त य तित्ये, भोला का-
लगुच्छवी । मेघमालिजिया आसी, गोयमा ! मण्डुप्यला
॥ १ ॥" महा० ६ अ० ।

इति श्रीमत्सौधर्मवृहत्तपामच्छीय-कलिकासप्तवङ्ककटप-

श्रीमद्भहारक-जेनश्वताम्बराऽऽचार्य श्री श्री १००० श्री-

विजयराजेन्द्रसूरीश्वरविरचिते 'अभिधानराजेन्द्रे'

भकाराऽऽदिशब्दसङ्कलनं समाप्तम् ॥

तत्समाप्ति च-

॥ समाप्तश्चायं पञ्चमो जागः ॥

* श्री *

इति श्रीमत्सौधर्मवृहत्तपागच्छीय-

कलिकाल-सर्वज्ञ कल्प-श्रीमद्

हारक जैन श्वेताम्बराचार्य

श्री श्री १००८ श्री बिज-

पराजेन्द्रसूरिविरचिते

अभिधान राजेन्द्रे

शब्दसङ्कलने

पञ्चमो जागः समाप्तः ।

वीर सेवा मन्दिर

पुस्तकालय

काल नं०

030.८ सीरि

लेखक

श्री मद्र विजय राजेन्द्र सूरि

शीर्षक

आभेयान राजेन्द्र

खण्ड

५

क्रम संख्या

४४७६